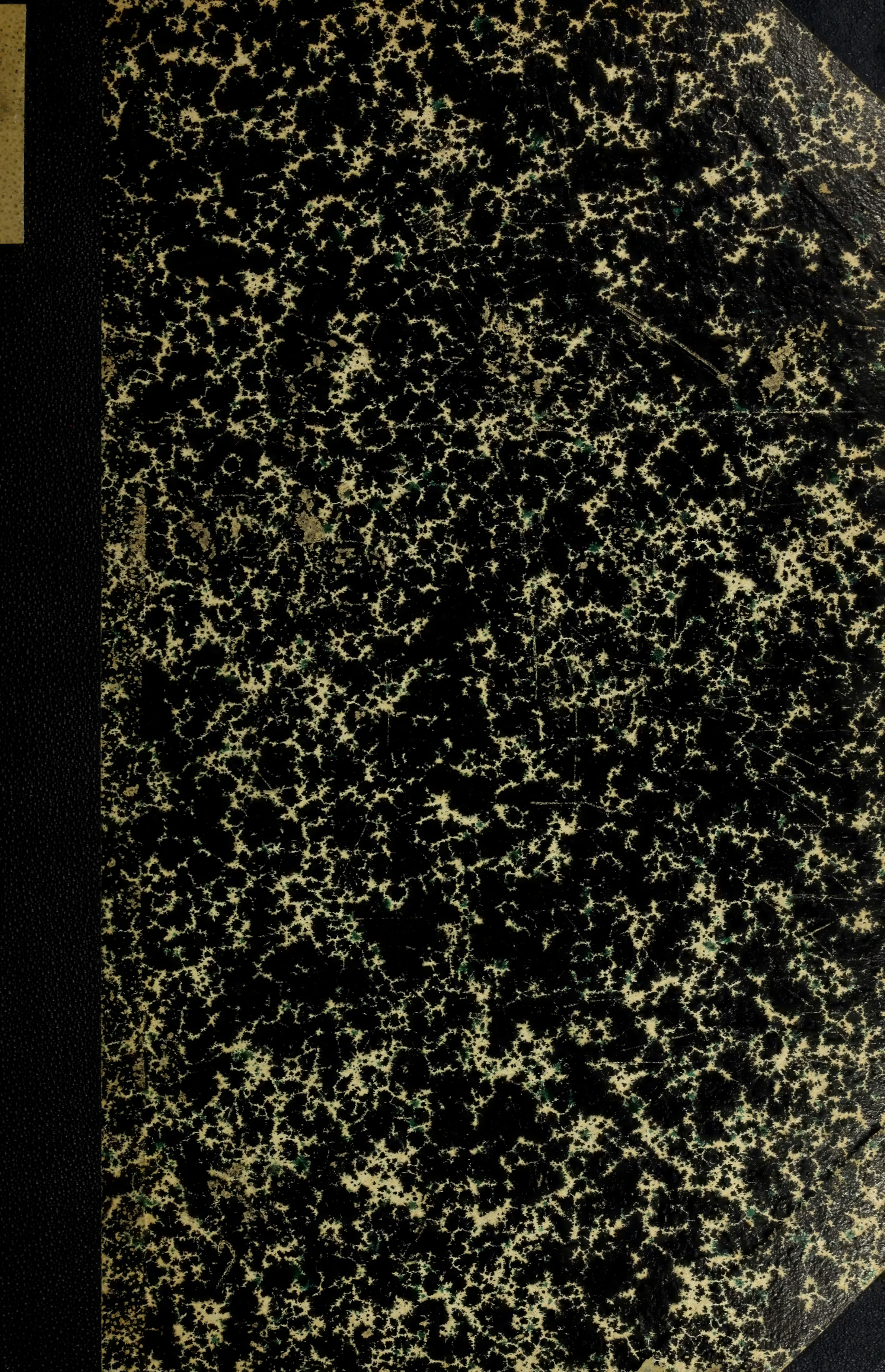

33ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 21 DECEMBER 1892.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. adressen; 2°. boekwerken. — Behandeling van de wetsontwerpen tot vaststelling van de Staatsbegrooting voor 1893; voortzetting der beraadslaging over en aanneming van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog). — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Beraadslaging over en aanneming van het wetsontwerp betreffende de begrooting van uitgaven ten behoeve van het vestingstelsel dienst 1893. — Mededeeling betreffende de behandeling van een wetsontwerp. — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 97 leden, te weten de heeren:

Dobbelmann, Seret, Tijdens, De Beaufort, Bevers, Mutsaers, Travaglino, Vrolik, Smeenge, Pyttersen, Van der Borch van Verwolde, Van Vlijmen, De Meijier, Bool, Kielstra, Keuchenius, De Geer van Jutfaas, Van Beuningen, Levy, Huber, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, Houwing, Mees, Hintzen, Van Kerkwijk, Zijp, Smits van Oijen, Van Bylandt, Roessingh, Veegens, Van der Schrieck, De Kanter, Conrad, Haffmans, Smit, Van Alphen, Donner, Guyot, Schaepman, Brantsen van de Zijp, W. De Beaufort, Zaaijer, T. Mackay, Hennequin, Van der Feltz, Geertsema, Van Velzen, Goekoop, Hartogh, Vermeulen, De Ras, Van Gijn, Michiels van Verduynen, Harte, Viruly Verbrugge, Zijlma, Kerdijk, Van Houten, Heldt, Beelaerts van Blokland, Van Berckel, A. Van Dedem, Röell, Ferf, Van den Berch van Heemstede, Land, Cremer, Pijnacker Hordijk, Schimmelpenninck van der Oye, Roijaards van den Ham, Bahlmann, Lambrechts, Van der Kaay, Reekers, Rink, Tydeman, Goeman Borgesius, Oppedijk, Lieftinck, Boreel van Hogelanden, Walter, Van Löben Sels, G. Van Dedem, Van Karnebeek, Van der Kun, d'Ansembourg, Kolkman, Van de Velde, Lucasse, De Ram, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Rutgers van Rozenburg, Schepel en Van Delden,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Financiën en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. de volgende adressen:

een van de Kamer van koophandel en fabrieken te Kampen, tot bevordering van den aanbouw van de oorlogsschepen op Nederlandsche werven;

een van C. F. J. Pfeiffer, meubelmaker te Rotterdam, houdende verzoek om kwijtschelding of restitutie van grondbelasting.

Deze adressen zullen gezonden worden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

2°. de volgende boekwerken:

van den schrijver, G. C. Von Weiler, zijn academisch proefschrift: »De voorloopige regeling van het kiesrecht onder de nieuwe Grondwet;

van den schrijver, J. H. C. Busing, zijn academisch proefschrift: »Het truck-stelsel";

van den schrijver, mr. R. Van Boneval Faure, de 3de druk van het 1ste deel van »Het Nederlandsch burgerlijk procesrecht".

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

Aan de orde is de behandeling van de WETSONTWERPEN TOT VASTSTELLING DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1893. (2)

De beraadslaging over het WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK VIII (DEPARTEMENT VAN OORLOG) wordt voortgezet.

Beraadslaging over *onderart.* 4, luidende:

»Groote staf, f 54 300."

De heer **Van Kerkwijk**: Bij dit artikel zegt de Minister van Oorlog dat van de adjudanten van Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, twee meer als majoor en twee minder als kapitein worden uitgetrokken, zoodat het artikel verhoogd is met f 1600. Dit, Mijne Heeren, acht ik niet wenschelijk. Het komt mij voor dat zoo weinig mogelijk moet worden veranderd in de som uitgetrokken voor de adjudanten en ordonnance-officieren van Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes. Die verhooging wil eigenlijk zeggen: twee kapiteins worden tot majoor benoemd zonder dat zij een geruimen tijd in actieven dienst zijn geweest.

Dat is niet in het belang van het leger. Wanneer toch een officier lang buiten actieven dienst geweest is, wordt hij langzamerhand ongeschikt voor eene betrekking bij den actieven dienst. Er is iets hards in voor officieren in actieven dienst, dat officieren promotie maken, die in geruimen tijd niet in actieven dienst zijn geweest. Officieren in actieven dienst, die van kapitein majoor zullen worden, worden eerst ernstig onderzocht en nagegaan of zij alle vereischten bezitten, die noodig zijn om hoofdofficier te worden.

Bij officieren die niet in werkelijken dienst zijn is dat onderzoek onmogelijk, zoodat zij geschikt of ongeschikt promotie maken.

Dat is voor de officieren in werkelijken dienst een hard gelag. De adjudanten hebben eene aangename betrekking en daar komt bij dat zij, geschikt of niet, toch tot hoogeren rang bevorderd worden. Dat is eene soort van onrecht en onbillijkheid jegens officieren in actieven dienst. Art. 6 van de wet op de bevordering van militaire officieren bij de landmacht zegt:

» De bevordering tot den rang boven dien van kapiteit geschiedt door Ons uit de meest geschikte officieren nu den naast voorgaanden rang."

Uit de meest geschikte officieren. Hoe kan de Minister weten wie dat zijn, als er onder zijn die den laatsten tijd niet in werkelijken dienst hebben doorgebracht?

Benoeming van officieren die in geen jaren in werkelijken dienst waren, is niet in overeenstemming met den geest der wet.

Recht en billijkheid eischen dat een officier, alvorens verhoogd te worden, eerst eenigen tijd in werkelijken dienst moet doorgebracht hebben, om hem goed te kunnen beoordeelen.

Het moet niet gaan, zooals ik het bijgewoond heb, dat een officier zonder in actieven dienst te zijn kan opklimmen tot generaal, zonder dat uit iets blijkt dat hij voor hoogeren rang geschikt is.

Ik zou daarom wenschen dat de f 1600 door den Minister aangevraagd boven het cijfer van verleden jaar, niet werd toegestaan. De bedoeling is om officieren die voor hoogeren rang in aanmerking komen, en niet in actieven dienst zijn, gelegenheid te verschaffen, door tot den werkelijken dienst terug te keeren te toonen, dat zij voor den hoogeren rang geschikt zijn.

Dat is de eenvoudige reden waarom ik voorstel dezen post met f 1600 te verminderen.

De heeren weten dat voor de marine de wet voorschrijft dat de officieren in actieven dienst zijn geweest, alvorens een hoogeren rang te krijgen. Bij de landmacht is dat het geval niet en wij kunnen alleen dus langs den voorgestelden weg aangeven wat naar ons inzien recht en billijk is, en de geest van de wet vordert. De bedoeling van het amendement is, dat de genoemde officieren, alvorens bevorderd te worden, eerst eenigen tijd in werkelijken dienst zullen gaan, om te toonen, dat zij voor een hoogeren rang geschikt zijn, en dat zij door andere officieren met den rang van kapitein zullen vervangen worden.

Het *amendement* van den heer Van Kerkwijk wordt ondersteund door de heeren Pyttersen, Van der Feltz, Viruly Verbrugge, Hartogh en Van Houten, en komt dus in beraadslaging.

De heer **Van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet terugtreden in de discussie van verleden jaar, maar wensch de eerste gelegenheid aan te grijpen om te protesteeren tegen de opvatting die in regeeringskringen omtrent dit onderwerp schijnt te heerschen.

In de toelichting van de legerorganisatie bij de wet wordt het als taak van de officieren bij de landmacht beschouwd dat zij dienst doen voor het Huis der Koningin en tot toelichting daarvan wordt gezegd:

» Art. 27 der Grondwet zegt:

» De Koning richt zijn Huis naar eigen goedvinden in." Van dat Huis maakt het Militaire Huis een onderdeel uit. Daarom wordt hier gesproken in het algemeen, dat is, zonder vermelding van aantal of van rangen, van » de officieren" der landmacht dienstdoende bij het Huis der Koningin."

Indien dat nu de interpretatie is, die men aan art. 27 der Grondwet geeft, dan leest de Regeering art. 27 alsof daar stond: » De Koning beschikt zonder beperking van aantal of rangen over de officieren der landmacht ter vergrooting van zijn hofstaat".

Tegen eene dergelijke opvatting wensch ik protest aan te teekenen. Tevens wil ik er op wijzen, dat nu duidelijk uitkomt, dat de Regeering in deze op een geheel verkeerden weg is. Nu wordt erkend dat wij hier niets te doen hebben met officieren van den grooten staf, maar inderdaad met een onderdeel van het Huis des Konings of der Koningin. En nu hebben wij in hoofdstuk I van de begrooting de uitgaven voor het Huis der Koningin geraamd en vastgesteld in het eenig artikel van de daarop aangenomen wet, als volgt: » Het 1ste hoofdstuk der begrooting van Staatsuitgaven voor het dienstjaar 1893, betreffende het *Huis der Koningin*, wordt vastgesteld als volgt enz."

Nu de Regeering erkend heeft dat men hier te doen heeft met een onderdeel van het Huis der Koningin, nu past deze geheele post niet meer op hoofdstuk Oorlog en niet onder den naam van grooten staf, maar wordt de post een onderdeel van hoofdstuk 1 der Staatsbegrooting. Werd de post naar dat hoofdstuk overgebracht, dan zou duidelijk uitkomen dat in den vorm van het detacheeren van officieren aan het Hof eene verhooging der civiele lijst wordt gegeven.

De heer **A. Van Dedem**: Ik heb bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting te kennen gegeven, dat het eindcijfer van deze begrooting naar mijne meening veel te hoog was. Ik wensch bij het eerste voorstel tot vermindering van dat eindcijfer dadelijk te verklaren, dat ik voornemens ben aan alle voorstellen tot vermindering der begrooting, waartegen geen overwegende bezwaren kunnen worden ingebracht, mijne stem te geven. Ik behoor tot de anti-revolutionnaire partij, die om de bekende redenen het afkeurt een Minister tot heengaan te dwingen en hem het regeeren onmogelijk te maken door zijne begrooting te verwerpen. Maar wanneer mij en velen mijner vrienden het eindcijfer te hoog voorkomt, moeten wij ook alle geoorloofde middelen aanwenden, die worden voorgesteld, om het eindcijfer tot een lager bedrag terug te brengen. Om die reden zal ik vóór het amendement stemmen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: De heer Van Kerkwijk heeft in beginsel, het spreekt vanzelf, in vele opzichten gelijk. Er wordt echter slechts meer geld op de begrooting aangevraagd dan verleden jaar om 2 adjudanten, die kapitein zijn, tot den rang van majoor te kunnen bevorderen, op hunne beurt.

Ik kan dadelijk de verzekering geven, dat in het vervolg, bij de aanstelling van nieuwe ordonnans-officieren deze niet zullen bevorderd worden van luitenant tot generaal, maar zeer zeker, voor hunne bevordering tot adjudant, naar den troep zullen terugkeeren. Ik kan ook mededeelen dat gedaan is, wat in deze gedaan kon worden; de kolonel, die generaal moest worden, men kan het in de ranglijst nazien, is niet bevorderd.

Het ligt niet in de bedoeling om kolonels tot generaal te bevorderen als adjudant, maar de adjudanten die het hier geldt, zijn reeds geruimen tijd aan het Huis des Konings verbonden geweest. Mogen wij nu die officieren, die vermoedelijk niet in het leger zullen terugkeeren, billijkheidshalve den rang onthouden, waarvoor zij in hunne betrekking zeer zeker het meest geschikt zijn?

Ik erken met den geachten afgevaardigde uit Zierikzee dat, in het vervolg, zeer zeker de wet in deze quaestie voor de landmacht evenzeer zal moeten voorzien als voor de marine reeds is geschied, maar de Kamer neme thans, ook uit deferentie voor de Kroon, voor de Koningin-Regentes, incidenteel geene beslissing. Wil men deze zaak definitief regelen, laat men dan althans dat doen bij de wet op de organisatie der landmacht. Het is duidelijk gebleken dat de uitgaven niet opgedreven worden; volgens het besluit van 1881 kunnen er zijn 6 adjudanten en 6 ordonnans-officieren en de vacature onder deze laatsten is niet vervuld.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft gesproken over hoofdstuk I en gezegd dat deze uitgaven op dat hoofdstuk zouden behooren voor te komen. Ik zal over deze quaestie die mij toeschijnt slechts van theoretisch belang te zijn, niet met den geachten afgevaardigde twisten, maar ik wil gevraagd hebben of de vorige Regeering, wanneer men destijds aan haar had te kennen gegeven dat deze uitgaven eigenlijk uit de civiele lijst behooren betaald te worden, niet in overweging zou hebben genomen, om het bedrag van die civiele lijst hooger te stellen.

Overal, in alle landen van Europa, zelfs in de Republiek Frankrijk, heeft het Hoofd van den Staat een Militair Huis; eene gelijke organisatie wordt aangetroffen in Engeland, waar eene Koningin, als in Spanje, waar eene Regentes het bewind voert, en daar is het Militair Huis veel uitgebreider dan hier. Ik hoop ten zeerste dat de Kamer

dezen post niet zal verminderen en raad dit dan ook ten sterkste af.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs adviseert eenstemmig tot aanneming van het amendement. Zij handhaaft dit reeds vroeger opgemaakt advies ook na de rede van den Minister van Oorlog. Het doet mij inderdaad leed, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister van Oorlog dit voorstel handhaaft. Hij is het met ons volkomen eens, dat geen verdere uitbreiding behoort te worden gegeven aan de kosten voor het Militaire Huis van H. M. de Koningin. Hij geeft ons de verzekering dat in het vervolg de bevordering van luitenant tot generaal in de antichambre niet meer zal kunnen worden gekregen. En toch komt hij ditmaal met het verzoek om nog eene vermeerdering van f 1600 toe te staan. Dit verzoek wordt ondersteund door twee gronden die ik beide moet wraken. Eerstens wordt onze geliefde Koningin-Weduwe, Regentes, in het debat gevoerd, wat inconstitutioneel is. En anderdeels wordt medegedeeld, dat het geld gevraagd wordt met het oog op bepaalde personen, die zoo bijzonder geschikt zouden zijn om dezen dienst bij HH. MM. de Koninginnen waar te nemen.

Beide redenen moet ik ook als voorzitter van de Commissie van Rapporteurs volkomen wraken; ook met persoonlijke redenen hebben wij hier niets te maken en met des te meer aandrang durf ik daarom der Kamer aan te raden het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zierikzee aan te nemen.

De heer **Van Kerkwijk**: Na de zoogenaamde verdediging van den Minister zal ik verder over de zaak niet spreken. Ik wensch alleen mijn ernstig leedwezen uit te drukken, als men wil een protest, dat door den Minister de naam van Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, in het debat is gebracht om zijn voorstel er door te halen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Van Kerkwijk wordt in stemming gebracht en met 47 tegen 34 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Roessingh, Veegens, Van der Schrieck, De Kanter, Conrad, Smit, Van Alphen, Donner, Brantsen van de Zijp, Zaaijer, Hennequin, Van der Feltz, Goekoop, Hartogh, De Ras, Viruly Verbrugge, Zijlma, Kerdijk, Van Houten, Heldt, A. Van Dedem, Ferf, Cremer, Pijnacker Hordijk, Bahlmann, Lambrechts, Van der Kaay, Tydeman, Goeman Borgesius, Oppedijk, Lieftinck, Boreel van Hogelanden, Seret, Tijdens, De Beaufort (Amsterdam), Smeenge, Pyttersen, De Meijier, Kielstra, De Geer van Jutfaas, Van Beuningen, Huber, Houwing, Mees, Hintzen, Van Kerkwijk en Zijp.

Tegen hebben gestemd de heeren Smits van Oijen, Van Bylandt, Haffmans, Guyot, Schaepman, De Beaufort (Wijk bij Duurstede), T. Mackay, Geertsema, Van Velzen, Vermeulen, Van Gijn, Michiels van Verduynen, Harte, Beelaerts van Blokland, Van Berckel, Röell, Van den Berch van Heemstede, Land, Schimmelpenninck van der Oye, Roijaards van den Ham, Reekers, Rink, Dobbelmann, Mutsaers, Travaglino, Vrolik, Van der Borch van Verwolde, Van Vlijmen, Bool, Keuchenius, Levy, Ruys van Beerenbroek, Havelaar en de Voorzitter.

Het *gewijzigd onderart.* 4 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 5, luidende:

»Generale staf, f 84 300."

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! In den toelichtenden staat betreffende deze begrooting staan onder artikel 5, in de 3de kolom, onder de rubriek »Generale Staf" uitgetrokken: 4 luitenant-kolonels en 3 majoors, en in den toelichtenden staat betreffende de begrooting voor 1892 staan op dezelfde plaats uitgetrokken 3 luitenant-kolonels en 3 majoors.

Hieruit blijkt dus dat het aantal luitenant-kolonels met 1 vermeerderd is, terwijl dat der majoors *hetzelfde* is gebleven. Maar in de »toelichtingen" op den toelichtenden staat betreffende deze begrooting vindt men vermeld: »een luitenant-kolonel meer en een majoor *minder.*"

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet hoe dit met elkander rijmt, en zou dus gaarne eenige inlichting daaromtrent van den Minister ontvangen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Ik heb de begrooting van het vorige jaar niet bij mij, maar kan den geachten afgevaardigde verzekeren, dat het aantal volkomen klopt met de organisatie. Maar zou het verschil hier ook liggen aan de voteering der gelden ten vorigen jare, voor een hoofdofficier als chef van den staf in de Stelling Amsterdam?

De heer **Seret**: Ik heb volstrekt niet beweerd dat het aangegeven getal hoofdofficieren niet in overeenstemming zoude zijn met de organisatie van den generalen staf. Dat punt liet ik geheel onbesproken. Ik zou dat trouwens niet hebben kunnen beweren, waar het zooeven bedoelde getal geheel met de organisatie klopt. Ik constateerde alleen het feit, dat in de kolom »toelichtingen" staat: 1 majoor *minder*, terwijl het aantal majoors van den generalen staf *hetzelfde* is gebleven.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Ik maak mijne excuses voor de fout, die in den toelichtenden staat ingeslopen schijnt te zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 5 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 6 en 7 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 8 luidende:

»Infanterie, f 1 662 190.",

en het daarop door de commissie van Rapporteurs voorgesteld amendement, strekkende om het *onderartikel* met een bedrag van f 4900 te verminderen, dat van rechtswege in behandeling komt.

De heer **Mees**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is het eerste van eene reeks amendementen, door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld, waarbij zij zich heeft laten leiden door deze hoofdgedachte, dat, waar voor onze weerbaarheid zoo zware offers worden gevergd, het plicht is alle uitgaven te vermijden, die niet strikt noodig geacht kunnen worden en zonder schade voor de weerbaarheid van het land kunnen achterwege blijven.

Het komt aan de meerderheid voor, dat het voorstel door den Minister bij dit artikel gedaan, met laatstgenoemden eisch niet voldoende rekening houdt.

Tot hiertoe, Mijnheer de Voorzitter, was aan den inspecteur van het onderwijs toegevoegd een kapitein als adjudant, en verder een luitenant van een der korpsen. Thans echter stelt de Minister voor in beginsel vast te stellen, dat aan den inspecteur een hoofd-officier, hetzij majoor of luitenant-kolonel, zal kunnen worden toegevoegd. De Minister stelt verder voor dat een luitenant bij den inspecteur als adjudant zal kunnen fungeeren.

En wat zijn de gronden?

De Minister zegt dat de kapitein-adjudant, die thans in

functie is, tot majoor zal bevorderd worden. Voorts wordt gewezen op den grooten omvang van de werkzaamheden van den inspecteur en verder op het feit, dat daardoor overeenstemming zal worden gebracht tusschen de inrichting van het bureel van dezen inspecteur en van de bureelen der inspecteurs der wapens. Eindelijk wordt er op gewezen, dat de adjudant van den inspecteur van het militair onderwijs tot nu toe van een der korpsen is gedetacheerd, zoodat, werd die toestand gehandhaafd, bij voortduring eene kapiteinsplaats bij het betrokken korps onvervuld zou blijven. De Commissie van Rapporteurs, althans hare meerderheid, is door die argumenten niet overtuigd.

Zeven jaar geleden meende de Kamer dat de betrekking van inspecteur geheel kon worden opgeheven. Toen werd een amendement aangenomen, op voorstel van den heer Kielstra, om het traktement van den inspecteur uit de begrooting te lichten.

Bij de wet van 1890 tot regeling van het militair onderwijs is de inspecteur voorgoed in de organisatie opgenomen, maar ik betwijfel zeer of men toen zich heeft voorgesteld, dat reeds na twee jaar eene zoodanige uitbreiding aan de organisatie zou gegeven worden als thans geschiedt. En hierop legt de Commissie den nadruk. Wij hebben hier inderdaad te doen met eene nieuwe organisatie.

In die formatie zal, gelijk ik herinnerde, een hoofdofficier kunnen worden toegevoegd aan den inspecteur. En wat is daartoe de aanleiding? De toevallige omstandigheid, dat een kapitein op het punt staat majoor te worden. De Minister — ik erken het — heeft gevoeld, dat dit argument op zich zelf te zwak is en daarom zoekt hij steun bij een ander argument, namelijk den grooten omvang van de werkzaamheden. Ik zal dien omvang niet verkleinen; die werkzaamheden zijn in 1885 bij het debat over het amendement van den heer Kielstra door den heer Rooseboom opgesomd. Daarbij zal nu nog komen de Cadettenschool. Maar toch wijs ik er op, dat indertijd, toen geen inspecteur aan het hoofd stond, een kapitein die werkzaamheden alleen scheen te kunnen verrichten. Ik wijs er verder op, dat — al wil ik nu niet den werkkring van dezen inspecteur geheel gelijkstellen met dien van de inspecteurs van het lager, middelbaar en hooger onderwijs — er voor de inspectie der door mij genoemde takken van burgerlijk onderwijs nimmer een hulp is gevraagd zooals den Minister thans verlangt voor den inspecteur van het militair onderwijs. En dat de omvang van de werkzaamheden van die inspecteurs toch ook belangrijk is, kan o. a. hieruit blijken, dat de inspecteur van de gymnasia 29 inrichtingen onder zijn toezicht heeft.

De Minister wijst er op, dat wij te doen hebben met een toestand van overgang. Het is waar; maar juist die omstandigheid brengt de Commissie er toe te wenschen, dat de tegenwoordige regeling onveranderd zal blijven en dat niet juist in dien overgangstoestand tot eene nieuwe organisatie zal worden overgegaan.

Eén argument van den Minister is er, dat mij voorkomt het allerzwakst te zijn en bovendien een gevaarlijk argument te wezen, — het argument dat deze organisatie noodig is om het bureel van den inspecteur van het militair onderwijs in harmonie te brengen met de organisatie van de bureelen van de inspecteurs der wapens. Het is een argument ontleend aan de symmetrie. Nu komt het mij voor dat waar, gelijk ik zeide, zoo vele onvermijdelijke uitgaven voor de defensie te doen zijn, wij geen geld beschikbaar kunnen stellen om toe te geven aan een motief van uniformiteit, ik zou bijna zeggen aan een aesthetisch motief.

De heer **Kielstra**: Ik bevind mij ten opzichte van dit amendement in een eenigszins moeilijk geval. Het is der Kamer bekend en ik ben in den loop van de jaren niet van opinie veranderd, dat ik geen voorstander ben van de geheele inspectie van het militair onderwijs. Maar nu de wetgever daaromtrent anders beslist heeft, kom ik op die zaak niet terug. Het groote motief vóór het amendement is, dat de Kamer door aan te nemen de begrooting, zooals die ten aanzien van dit artikel is voorgesteld, instemt met eene definitieve uitbreiding van de formatie. En daartegen ben ik evenzeer gekant als de geachte spreker die mij voorafging.

Maar nu kan ik niet ontveinzen dat uit een practisch oogpunt op dit oogenblik bezwaren bestaan tegen de aanneming van het amendement, want ik erken dat *tijdelijk* uitbreiding van personeel noodig is. Nu eenmaal de, inspectie van het militair onderwijs bestaat, moet ook gezorgd worden dat die inspectie hare taak volledig kunne vervullen. Werkelijk brengt de organisatie van het militair onderwijs volgens de wet van 1890 veel beslommeringen mede, en ik weet ook dat op het bureau van den inspecteur met het tijdelijk personeel zeer hard wordt gewerkt. Ik zou dus wel in eene tijdelijke uitbreiding van personeel willen bewilligen, mits het vaststaat dat de formatie niet definitief worde verhoogd.

De Minister zal wellicht zeggen dat alle formatiën tijdelijk zijn, want dat de Kamer jaarlijks den post kan besnoeien. De Minister zal echter toegeven dat volgens de ondervinding de practijk eenigszins anders is, en als ik lees in de Memorie van Antwoord dat de Minister niet inziet dat ooit eene inkrimping zal kunnen plaats hebben, dan zie ik daarin voor de Kamer eene aansporing om voorzichtig te zijn.

Door een amendement of sub-amendement kan ik mijne bedoeling niet uitdrukken; maar gaarne ontving ik van den Minister de toezegging, dat in den toelichtenden staat bij de begrooting van het volgend jaar het voor de tegenwoordige formatie noodige personeel zal worden aangegeven, terwijl dan verder een post tot tijdelijke uitbreiding van personeel kan worden uitgetrokken. De vraag of die post behouden moet blijven zal dan vanzelf ieder jaar ter sprake komen, en de Kamer heeft dan den waarborg dat geene definitieve uitbreiding der formatie plaats vindt. Wanneer de Minister mij *die* toezegging wil geven, zal ik mij verklaren tegen het amendement.

De heer **Seret**: Ik kan mij met dit amendement niet geheel vereenigen.

Wèl ben ik met de Commissie van Rapporteurs van gevoelen, dat het niet noodig is aan den inspecteur van het militair onderwijs een hoofdofficier toe te voegen en dat een luitenant-adjudant bij dien inspecteur wel kan worden gemist. Ik kan mij te dien aanzien geheel vereenigen met hetgeen door den heer Mees daaromtrent werd gezegd.

Ten bewijze dat zulk een betrekkelijk groote staf bij dien inspecteur overbodig is, wil ik aan het door den heer Mees gesprokene alleen dit toevoegen, dat de inspecteur der draagbare wapenen een zeer omvangrijken werkkring heeft en dat aan dien hoofdofficier toch geen officier als adjudant is toegevoegd.

Maar ik kan mij met het amendement niet geheel vereenigen, omdat daarvan het gevolg zoude zijn dat de kapitein, die als adjudant bij den inspecteur van het militair onderwijs fungeeren zal, voortdurend van zijn korps zal moeten worden *gedetacheerd*. Dit nu acht ik niet wenschelijk. Daardoor toch blijft bij het betrokken korps steeds eene plaats onvervuld en nu ben ik het met den Minister geheel eens, dat zulks met het oog op de vele andere detacheeringen van officieren niet raadzaam kan worden geacht.

Ik wensch, dat aan den hier bedoelden inspecteur voor vast een kapitein als adjudant worde toegevoegd en daarom stel ik als amendement voor: art. 8 te verminderen met f 2500, zoodat dan nog f 2400 van de door den Minister gevraagde som van f 4900 overblijft, waaruit het traktement en de residentie-toelage van dien kapitein kunnen worden betaald.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Kolkman, Van de Velde, Bevers, Schaepman en Beelaerts van Blokland en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

33ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk VIII.)

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Ik waardeer zeer het loffelijk streven van de Commissie van Rapporteurs om te trachten, de volgens hen onnutte uitgaven te verwijderen. Dit nu zal eene vermindering heeten van 4900 gulden.

Laat mij aanvangen met de utiliteitsgronden. Ik neem aan, dat het amendement is goedgekeurd. Wat zal men dan gewonnen hebben? Geen 4900 gulden. Op dit oogenblik toch is er bij de infanterie een overcompleet van tweede-luitenants. Een gevolg van de aanneming van het amendement zal dus zijn, dat een gedeelte van het jaar, wellicht het geheele jaar, twee luitenants méér overcompleet zullen zijn als deze twee plaatsen niet zijn aangevuld. Dat zijn reeds 2000 gulden die niet uitgewonnen worden.

De geachte afgevaardigde uit Gorinchem heeft er reeds op gewezen, dat de kapitein en de luitenant hunne residentie-toelage moeten behouden. Dat is dus weder 400 gulden die niet uitgespaard worden, te zamen dus al 2400 gulden minder winst dan het amendement beoogt. De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, die als lid der Commissie van Rapporteurs het amendement verdedigd heeft, zegt dat vroeger hier betoogd is: aan de eene zijde, dat de inspecteur zoo *weinig*, aan de andere zijde, dat hij zoo *veel* te doen had.

Nu is de wet op het militair onderwijs geen lievelingskind van mij, ik stemde er indertijd tegen, maar ik behoor haar uit te voeren. Wat is nu geschied? Er werd een inspecteur bij het militair onderwijs benoemd zonder eenige hulp. Nu moge de heer Mees zeggen: En dan de inspecteur der gymnasia? Maar men denke aan het aantal zaken, betrekking hebbende op het geheele personeel van leerlingen, van onderwijzers, dat alles door hem beheerd moet worden. Is die inspecteur tijdelijk uit den Haag voor velerlei examens, dan dient er toch iemand hier te zijn voor al het bureauwerk.

In den gedachtengang van den geachten afgevaardigde uit Lochem is het te verwachten, al stemt de Minister dit niet zoo gereedelijk toe, dat er mettertijd minder werk zal zijn. Het kan wezen, maar een feit is het, dat er op het oogenblik zeer veel werk is. Ik zou het zeer betreuren indien de nu toegevoegde kapitein-adjudant, al ware het maar tijdelijk, uit die betrekking moest gehaald worden. Er is toch werkelijk zooveel te doen, zóóveel voor te bereiden, voor Cadettenschool, voor Cursus, voor Hoofdcursus, voor de nieuwe inrichting der Academie. Of de toevoeging van een luitenant als adjudant van dezen begrootingspost wordt afgenomen, doet er feitelijk geldelijk niets toe, want het geld is van een overcompleeten luitenant meer dan toch grootendeels noodig was.

Nu nog een gewichtig argument. De geachte afgevaardigde uit Gorinchem heeft gewezen op de defensiebelangen in deze, want bij deze voorgestelde wijziging zal een kapitein bij den troep blijven ontbreken.

Ik wil geen enkele blaam op mijn ambtsvoorganger werpen, maar wijs er alleen op, dat hij er vermoedelijk tegen opzag, een dergelijken post op de begrooting te brengen en zich dus tijdelijk met een kapitein, die bij den troep behoorde, behielp.

Verleden jaar ontbrak mij de tijd om alles in détails te onderzoeken. Toen ontbrak echter ook reeds door deze zaak een kapitein bij den troep, die dienst deed bij den inspecteur van het militair onderwijs.

Mij aansluitende bij het gesprokene van den heer Kielstra, wil ik de verzekering geven, dat, indien dit amendement niet wordt aangenomen, en dus de post op deze wijze op de begrooting blijft staan, dat dan het Koninklijk besluit, dat zal regelen de positie van die personen, zal zijn van tijdelijken aard, en dat het volgende jaar op de begrooting die tijdelijkheid ten deele zal blijken.

De heer **Mees**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* De Minister begon met de quaestie terug te brengen tot eene zuiver financieele quaestie. Hij maakte de opmerking dat de aanneming van dit amendement slechts eene zeer geringe besparing zou geven. De financieele besparing is evenwel door de Commissie niet alléén genoemd en zelfs niet op den voorgrond gesteld. Zij heeft er hoofdzakelijk op gewezen dat wij hier te doen hebben met eene nieuwe organisatie en wel in eene periode van overgang. Het komt mij voor dat de Minister in zijn antwoord evenals in de stukken min of meer wankelt tusschen deze twee standpunten, aan de eene zijde dat wij te doen hebben met eene tijdelijke regeling en aan den anderen kant met eene meer blijvende organisatie. Juist in die omstandigheid, ik herhaal het, meent de meerderheid van de Commissie dat het wenschelijk is den toestand te laten zooals die is.

De heer Kielstra schijnt te wenschen dat aan den Minister zullen worden toegestaan de officieren die hij verlangt, maar dat in het volgend jaar in den toelichtenden staat bepaald zal worden uitgedrukt dat het is eene tijdelijke regeling, en de Minister schijnt bereid daaraan te voldoen. Aan het uitdrukken van het tijdelijk karakter van eene dergelijke regeling in den toelichtenden staat hecht ik weinig. Juist bij de neiging die schijnt te bestaan om van deze regeling een blijvenden maatregel te maken, meen ik dat het expedient door den heer Kielstra aangegeven niet afdoende zal kunnen blijken.

De heer Seret wenscht dat de aan den inspecteur toegevoegde hoofdofficier niet zal worden toegestaan, maar hij ziet er bezwaar in dat voortdurend een kapitein van een van de korpsen zal worden gedetacheerd; hij gaat dus ten halve met de Commissie mede. Ik moet ook dat denkbeeld bestrijden, wederom op grond dat wij, volgens den Minister, verkeeren in een toestand van overgang. Ik blijf meenen dat in een toestand van overgang geen reden is om den bestaanden toestand te veranderen en dat het bezwaar, dat de heer Seret vreest, wellicht spoedig, bij vereenvoudiging van de regeling, zal kunnen ophouden.

Ten slotte. Toen eenige jaren geleden de betrekking van inspecteur ter sprake kwam, werd van verschillende zijden, èn door den heer Kielstra, èn door verschillende leden van de overzijde, de vrees te kennen gegeven, dat die inspecteur zich licht te veel met het bestuur van het onderwijs zou bemoeien. En inderdaad, wanneer ik hoor wat de Minister zoo even zeide omtrent de bijzonder drukke werkzaamheden van den inspecteur, dan zou ik willen vragen: is er geen gevaar, dat de inspectie, hoe nuttig ook, worde directie? Dat zou, mijns inziens, verkeerd zijn. Om dat gevaar te keeren, kan men niet beter doen dan geen uitgebreide formatie in het leven te roepen.

De heer **Seret**: De Minister heeft aan het slot van zijne rede de toezegging gedaan, dat hij in het volgende jaar verandering in deze zaak zoude brengen. Ik wil zeer gaarne gelooven, dat de Minister dat werkelijk zal willen doen, maar de Minister weet evengoed als ik, dat het ministerieele leven soms hier broos is. Met het oog daarop hebben wij dus geene *zekerheid*, dat die verandering het volgend jaar zal plaats vinden. Ik vind daarom in hetgeen door den Minister gezegd is, geene aanleiding om mijn amendement terug te nemen. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik de verwachting had gekoesterd, dat de Minister mijn amendement zou overnemen, omdat van de door mij voorgestelde wijziging een meer regelmatige toestand ten deze in het leven zal worden geroepen.

Ook zie ik in het door den heer Mees aangevoerde geene reden om mijn amendement terug te nemen. Die geachte afgevaardigde heeft mijn denkbeeld bestreden op grond dat wij hier te doen hebben met een toestand van overgang. Dat geef ik tot zekere hoogte toe, maar dat neemt het feit toch niet weg, dat de hier bedoelde inspecteur een *kapitein* als adjudant *altijd* noodig zal hebben.

Ik meen derhalve mijn amendement te moeten handhaven en durf het met vrijmoedigheid aan het oordeel der Kamer te onderwerpen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij blijkbaar vergist. Ik dacht dat de financieele quaestie hier op den voorgrond stond, want het geldt geen nieuwe organisatie. De wet eischt een inspecteur, en men kan, zooals de heer Seret duidelijk

heeft aangetoond, dien inspecteur toch niet zonder eenige hulp laten. Dat die vroeger niet is aangevraagd, is dat eene reden voor dezen Minister om toe te laten dat er een kapitein bij den troep blijft mankeeren, een toestand die ook volgens den heer Seret niet behoorlijk is? Ik draag niets nieuws voor, maar herstel eenvoudig eene fout in de bestaande organisatie.

Ik sprak van een overgangstoestand; dat wil zeggen: ik ben nog niet zeker of op den duur een tweede persoon aan den inspecteur moet toegevoegd worden.

Daarom is voor mij het amendement van den heer Seret in elk geval veel aannemelijker dan het andere.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Het eerst komt in stemming, als van de verste strekking, het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

Het *amendement* van de Commissie van Rapporteurs wordt in stemming gebracht en met 52 tegen 40 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren De Kanter, Conrad, Smit, Van Alphen, Guyot, Schaepman, Brantsen van de Zijp, Hennequin, Van der Feltz, Geertsema, Goekoop, Hartogh, Viruly Verbrugge, Zijlma, Kerdijk, Van Houten, Heldt, A. Van Dedem, Land, Cremer, Pijnacker Hordijk, Schimmelpenninck van der Oye, Bahlmann, Van der Kaay, Tydeman, Goeman Borgesius, Lieftinck, Van Löben Sels, G. Van Dedem, Van Karnebeek, d'Ansembourg, Kolkman, Lucasse, Æ. Mackay, Tijdens, De Beaufort (Amsterdam), Bevers, Smeenge, Pyttersen, De Meijier, De Geer van Jutfaas, Van Beuningen, Levy, Huber, Havelaar, Houwing, Mees, Zijp, Van Bylandt, Roessingh, Veegens en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Haffmans, Donner, De Beaufort (Wijk bij Duurstede), Zaaijer, T. Mackay, Van Velzen, Vermeulen, De Ras, Van Gijn, Michiels van Verduynen, Harte, Beelaerts van Blokland, Van Berckel, Röell, Ferf, Van den Berch van Heemstede, Roijaards van den Ham, Lambrechts, Reekers, Rink, Oppedijk, Boreel van Hogelanden, Van der Kun, Van de Velde, De Ram, Dobbelmann, Seret, Mutsaers, Travaglino, Vrolik, Van der Borch van Verwolde, Van Vlijmen, Bool, Kielstra, Keuchenius, Ruys van Beerenbroek, Hintzen, Van Kerkwijk, Smits van Oijen en Van der Schrieck.

De **Voorzitter**: Door de aanneming van dit amendement is dat van den heer Seret vervallen.

Onderart. 8 wordt, gewijzigd, zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 9 tot en met 12 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 13 luidende:

» Soldijen, daggelden en jaarwedden van onderofficieren en soldaten bij de wapenkorpsen, daaronder begrepen:

gratificatiën aan diegenen hunner, die wegens lichaamsgebreken, zonder aanspraak op verdere verzorging, uit den dienst worden ontslagen;

toelage voor de muziek bij de korpsen infanterie;

schadeloosstelling voor schutterlijke diensten bij gemis van garnizoen;

vergoedingen aan de opzichters bij den vestingtelegraafdienst, en

kosten van aanschaffing voor Rijksrekening van levensmiddelen, met de brandstoffen noodig tot bereiding daarvan, ten behoeve van onderofficieren en soldaten f 4 952 145.",

waarop een *amendement* is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, om het te verminderen met f 3285, dat van rechtswege in beraadslaging komt.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie wenscht dit artikel met f 3285 te verminderen, en, in verband daarmede, ook de in het Voorloopig Verslag medegedeelde artikelen die eene gelijke verhooging van schrijvers enz. bevatten. Omtrent art. 33 doe ik opmerken dat dit artikel niet in het Voorloopig Verslag wordt genoemd, doch dat daarin ook voorkomt eene verhooging voor een sergeant-schrijver van f 99,25, en dus hierbij behoort.

De Commissie wenscht door dit amendement de Kamer een oordeel te laten uitspreken over die verhoogingen van militaire schrijvers, welke de Minister van plan is te geven of misschien reeds toegestaan heeft.

De Regeering beroept zich daartoe in de Memorie van Beantwoording op den herhaalden aandrang, ook in vroegere Voorloopige Verslagen, op lotsverbetering van die schrijvers.

Ik wil niet ontkennen dat zulk een aandrang ook uit den boezem der Kamer wel eens is uitgegaan, maar de Minister is te veel met de usantiën van de Kamer bekend om niet te weten dat opmerkingen nu en dan in de Voorloopige Verslagen voorkomende, dikwijls niet veel meer zijn dan de wenschen van enkelen en zij geen uitdrukking geven aan de meening der Kamer. Om zich op de meening der Kamer te kunnen beroepen heeft men andere argumenten noodig.

De Commissie stelt zich niet zoo bijzonder tegen deze verhooging van de soldijen der militaire schrijvers, doch zij meent toch dat er in de gegeven omstandigheden geen aanleiding toe bestaat; wij staan voor een overgangstijdperk en, naar ik hoop, eene geheel nieuwe organisatie. Het is dus niet goed ons te binden aan een groot aantal schrijvers, met een tamelijk hoog salaris, bij de onzekerheid of bij de nieuwe organisatie al dien omslag wel behouden zal worden.

Het is bovendien aan de Commissie ten eenenmale onbekend waarheen wij met die verhoogingen gaan. Als ik de Memorie van Beantwoording goed heb begrepen, heeft de Minister de Kamer voor een fait accompli geplaatst, en zijn reeds deze verhoogingen van soldij voor de militaire schrijvers verleend.

De Minister verdedigt dien maatregel door het beroep op een Koninklijk besluit, onder zijne verantwoordelijkheid genomen; maar hij weet toch wel dat wij ons hieraan niet behoeven gebonden te achten. Eerst moeten door ons de benoodigde gelden toegestaan worden alvorens eenig besluit waaraan financieele lasten verbonden zijn kan worden uitgevoerd.

Verder zegt de Minister in de Memorie van Beantwoording: » *Voorshands* scheen het onnoodig om verder te gaan en op die wijze de uit de nieuwe regeling voortvloeiende uitgaven op te drijven". Ik vraag waar gaan wij in dezen heen?

De Minister schijnt te meenen dat hij alleen over die verhooging der soldijen heeft te oordeelen, en haar ook maar verder kan verleenen, zonder dat die op de begrooting voorkomt. Tegen die opvatting moet ik protesteeren. Ik vindiceer voor de Kamer het recht om in die zaak een woord mede te spreken.

Maar de Kamer kan ook niet met goede oogen aanzien dat zulk eene verhooging wordt toegestaan, zonder te weten waarheen dat zal leiden. Voorshands zal de Minister niet meer vragen, maar, dit ligt er in, voor volgende jaren kunt gij op heel wat meer rekenen, dat zal bij de volgende begrooting wel uitkomen.

Toen de Commissie daarop aanmerking maakte en de Commissie van Rapporteurs dit opgenomen had in het Voorloopig Verslag, is er eene eenigszins meer bemoedigende verklaring gekomen in de Memorie van Antwoord en scheen de Minister eenigszins gekalmeerd te zijn. Hij gaf de ver-

klaring dat hij niet wenschte de verschillende traktementen zoo op te drijven.

Maar dit is niet genoeg. Wanneer wij dezen post zoo maar goedkeuren, zijn wij inderdaad overgeleverd aan de welwillendheid van het Departement van Oorlog. Van de 145 schrijverstraktementen zijn er reeds 41 verhoogd. Ik weet inderdaad niet waar wij heen gaan. Bovendien zijn er nog weder andere schrijvers, met meer andere namen, boekhouders, schrijvers eerste en tweede klasse en dergelijke.

Wenscht de Minister eene behoorlijke regeling van de traktementen voor te dragen, dan zal de Commissie van Rapporteurs, indien de regeling billijk is, zich evenmin als de Kamer daartegen verzetten. Doch men stelle ons eene regeling voor. Althans geve men ook zekerheid dat geen verhooging meer plaats hebbe zonder onze goedkeuring.

Thans worden wij overgeleverd aan het bon plaisir van den Minister en daar mag de Kamer zich niet bij neerleggen.

Dit had ik te zeggen over het amendement.

Omtrent onderartikel 13 heb ik persoonlijk eene vraag aan den Minister te doen.

Dit artikel bevat de verschillende soldijen van de manschappen. Over de quaestie van de winterverloven van 3 à 4 maanden aan de miliciens te verleenen, is gisteren reeds uitvoerig gedebatteerd. Nu behoorde men althans de gevolgen daarvan te zien, door vermindering op de begrooting van den post voor soldijen en ook van het bedrag van andere artikelen, voeding enz. Maar ik merk er niets van; alles wordt tot het gewone bedrag uitgetrokken. En nu kan ik de vrees niet onderdrukken, dat deze begrooting, die toch al zoo geschikt is voor willekeur, met al die toelagen en bijslagen en fourragegelden et tutti quanti waar de Kamer reeds over geklaagd heeft, en met al die groote verzamelposten, door het vrijvallen van die gelden daartoe nog meer aanleiding zal geven.

Het is mogelijk, dat de gelden die vrijvallen ten gevolge van het groot aantal winterverloven, tot zeer nuttige uitgaven zullen worden gebruikt; maar in ieder geval toch tot uitgaven die door de Kamer niet zijn gewild. Dientengevolge vrees ik eene opdrijving van uitgaven, waaraan de Kamer onmogelijk iets zal kunnen doen. Krijgen wij dan, na jaren, een Minister van Oorlog, die de winterverloven — algemeen door het leger afgekeurd, zooals ons gebleken is — weder afschaft, dan zal die natuurlijk bij ons komen en zeggen: ik moet de miliciens zooveel langer houden en moet daarvoor dus 1 of 1½ ton meer hebben. Op die wijze wordt de begrooting voortdurend opgedreven. Ik wensch van den Minister de zekerheid, dat wat nu op de begrooting staat voor soldijen, ook daarvoor zal gebruikt worden en niet voor niet-gevoteerde uitgaven uitgegeven zal worden.

De heer **De Ras**: Mijnheer de Voorzitter! Ten ernstigste moet ik mij tegen het hier voorgestelde amendement verzetten. Wat toch is het geval?

Wordt dit amendement door de Kamer aangenomen, dan is alle lotsverbetering voor eene klasse van actief dienende verdienstelijke onderofficieren ten eenenmale buitengesloten, en met die lotsverbetering ook elk uitzicht op bevordering. Hier toch wordt meer in 't bijzonder gedoeld op eene categorie van onderofficieren die voor hun rang een zeer belangrijken werkkring hebben, die geen kopiewerk verrichten, maar in velerlei opzicht de vraagbaak en rechterhand zijn van hunne afwisselende chefs.

Vóór de soldijregeling van 1883 hadden deze militairen in elk geval nog 5 cents soldij per dag méér dan een gewoon onderofficier, maar bij de soldijregeling onder den Minister Reuther, waarbij de soldijen der onderofficieren belangrijk werden verhoogd, werden de schrijvers eenvoudig buitengesloten.

Van toen af begon hunne lijdensgeschiedenis. Het mocht niet baten of de toenmalige geachte afgevaardigde uit Arnhem, de heer Kool, al op het onbillijke van die regeling wees, het mocht niet baten of de heer Rooseboom later betoogde dat het nog problematiek mocht genoemd worden, of men deze militairen al op ruime schaal de vergunning tot huwen verleende, doch eene behoorlijke bezoldiging achterwege liet.

En nu, nu er na 10 jaar eindelijk een Oorlogsminister gevonden wordt die voor deze categorie onderofficieren eene kleine lotsverbetering in het uitzicht stelt, die hun den weg tot bevordering opent, nu zou in een onbewaakt oogenblik de Kamer hunne rechtmatige aanspraken gaan vernietigen. Want dan zullen hun alle vooruitzichten ontnomen zijn, en bij voorbaat zullen zij weten, dat zij *nooit* iets meer kunnen worden, nooit op vermeerdering van inkomen *mogen* hopen. Dat is hard voor mannen die hun plicht doen, en die meest allen een huisgezin hebben te onderhouden.

Een sergeant-*majoor*-schrijver heeft thans f 1,32 per dag, dat is slechts 10 cent per dag meer dan een sergeant der infanterie, maar 10 cent minder dan een sergeant der pontonniers of een wachtmeester der bereden wapens en *veertig cent* minder per dag dan een sergeant-majoor bij den troep. Dat is onbillijk.

Een schrijver in een hospitaal 1ste of 2de klasse, heeft respectievelijk f 2,20 en f 1,80 per dag. Een conducteur der artillerie 1ste of 2de klasse respectievelijk f 800 en f 700 per jaar. Is de werkkring, vraag ik, van die schrijvers meer omvattend, meer belangrijk dan die van een schrijver bij de hoofdadministratie der korpsen of bij de korpsen zelf? Ik geloof het tegendeel.

Mijnheer de Voorzitter! Voor weinige dagen voteerde de Kamer eene som van 9 millioen voor 3 schepen waarvan de waarde door velen — zelfs deskundigen — zeer problematiek mag worden genoemd en booze tongen beweren dat die 9 millioen wel 12 millioen worden kunnen; zal nu de Kamer eene som van nog geen f 4000 verwerpen voor verdienstelijke onderofficieren die met ijver en bekwaamheid hunnen arbeid verrichten en die thans in angstige spanning van de Volksvertegenwoordigers hun lot verbeiden?

Zal de Kamer hunne vooruitzichten voorgoed te niet doen? Ik kan het niet gelooven, want het geldt hier eene aanvrage om aan deze onderofficieren te geven wat hun werkelijk toekomt en niet meer.

De heer **A. Van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De omschrijving van dit artikel heeft eene wijziging ondergaan, ten einde de Regeering in de gelegenheid te stellen om eene proef te nemen met de voeding van soldaten en onderofficieren voor Rijksrekening. Ik ben met het nemen van die proef niet bijzonder ingenomen, omdat het mij voorkomt, dat in vredestijd de officieren zich juist kunnen onderscheiden door te zorgen dat de voeding der manschappen naar verhouding der daarvoor ter beschikking staande middelen zoo goed mogelijk zij en de deeling per 5 dagen nog een behoorlijk zakgeld oplevere.

Maar indien de Minister die proef wenscht te nemen, zou ik hem toch wel willen vragen of hij voornemens is andere levensmiddelen van mindere hoedanigheid aan te schaffen dan tot nog toe zijn verstrekt. Ik heb namelijk gehoord dat in de voorwaarden van aanbesteding van spek, welke sinds 1862 luidden: dat het spek moest zijn uitsluitend inlandsch, hard, droog, geen spoeling- of overjarig spek, eene wijziging is gebracht, waardoor die woorden nu zijn vervallen en alleen wordt gesproken van »spek". Het gevolg zal dus zijn dat voortaan niet meer geleverd wordt *inlandsch*, maar *Amerikaansch* spek.

En dat er tusschen beide soorten van spek een groot verschil in waarde bestaat, blijkt wel uit de prijzen van aanbesteding.

Voor het spek door het Ministerie van Oorlog aanbesteed worden volgens een ingezonden stuk in de *Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant* van Maandag 19 Dec. ll. de prijzen van 50 tot 55 cents per kilo betaald, terwijl door het Ministerie van Koloniën de levering van inlandsch spek is aanbesteed voor 77 à 78 cents per kilo.

Het komt mij voor dat wanneer de Minister eene proef wil nemen om van Rijkswege onderofficieren en soldaten te voeden; hij ook geen levensmiddelen van mindere hoe-

danigheid moet nemen dan tot nog toe werden verbruikt. Anders toch is het niet mogelijk de resultaten te beoordeelen die de genomen proef heeft opgeleverd. Ik zou gaarne van den Minister vernemen waarom hij in de conditiën van aanbesteding wijziging heeft gebracht, conditiën, die sedert de laatste 30 jaren steeds zijn gevolgd, en die, voor zooverre mij bekend, geen aanleiding tot klachten hebben gegeven.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! De quaestie van de schrijvers is door den heer De Ras zeer warm en juist verdedigd.

De geachte afgevaardigde uit Dokkum, de heer Huber, heeft het doen voorkomen, onwillekeurig natuurlijk, alsof eene uitbreiding had plaats gehad. Niets is minder waar! Er is geen schrijver bijgekomen. Door velen is al sedert lang op den zeer verkeerden toestand in deze gewezen. De Kamer heeft indertijd zelf gevoteerd eene verhooging van de soldij van gewone onderofficieren met 10 cent na driejarigen, met nog 30 cent na zesjarigen diensttijd. Daarbij is geen onderscheid gemaakt tusschen onderofficieren van wapens of dienstvakken. En de schrijvers voor wie ik de verhooging vraag zijn evenzeer onderofficieren. Het betreft ook geen getal van 125 schrijvers, maar in het geheel slechts 60. Zij genieten eene soldij beginnende met 87 cents per dag, terwijl een sergeant van de infanterie na 6 jaren dienst f 1,22 heeft. Is dat eene verhouding? Was de Minister niet verplicht — want 87 cent per dag is armoede lijden — om aan menschen die zoo lang in dienst zijn eene dergelijke verhooging te geven?

Ik heb er nooit aan gedacht dat ik daarmede het budgetrecht van de Kamer zoude aantasten; de Kamer kan natuurlijk elken post schrappen, maar ik heb niet kunnen denken dat de Kamer er aanmerking op zoude maken, dat de Minister voortging volgens de lijn door de Kamer zelve getrokken, om met het toenemen van het aantal dienstjaren ook de soldij te verhoogen.

Die lijn heeft de Minister nu ook gevolgd. Ik had dan ook niet vermoed een dergelijken tegenstand bij de Commissie van Rapporteurs te zullen ontmoeten, waarin, naar ik hoop en vertrouw, de Kamer dan ook wel niet zal medegaan.

En wat het argument betreft, dat het eene toenemende uitgave zou zijn, Mijnheer de Voorzitter! Dat kan eenvoudig niet veel zijn, want het betreft hier een totaal van 60 man, de overigen zijn gepensionneerden.

Maar er komt nog eene onbillijkheid bij. Men neemt voor de betrekking bij voorkeur gepensionneerden, en ik zal ook trachten in die richting zooveel mogelijk voort te gaan. Die gepensionneerden hebben echter, behalve hunne soldij als schrijver, pensioen, en zijn daardoor van veel betere conditie dan de actief dienende onderofficieren, die ook mede ten velde moeten trekken. En zou men nu aan die menschen eene kleine, alleszins billijke verhooging willen weigeren? Ik kan het werkelijk van de Kamer niet gelooven!

En nu de spek-quaestie, want van een Minister van Oorlog verlangt men, dat hij zoowat alles weet. Het was toch de bedoeling van den geachten afgevaardigde uit Zwolle in hoofdzaak op die quaestie te wijzen. Reeds jaren geleden heeft indertijd de heer De Roo van Alderwerelt er op aangedrongen om het, zijns inziens, verkeerde stelsel van betaling der voeding uit de soldij der minderen te verlaten. Dat de officieren daarbij minder hun best zouden doen, kan ik niet aannemen, en anders zou ik zeker wel maatregelen nemen, dat zij zoo aan de keuring als aan de bereiding de noodige zorg blijven besteden. Overigens komt het mij precies hetzelfde voor, of, zooals nu, het geld voor de voeding op art. 13 als soldij en bijslag gevonden wordt, dan wel de levensmiddelen bij levering, door het Rijk worden betaald.

Voor ik verder op de spek-quaestie wijze, moet ik echter nog even den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs, den heer Huber, antwoorden, die mij vroeg, waar het op art. 13 overgeschoten geld bleef. Wel, Mijnheer de Voorzitter! dat blijft op art. 13, want de bijslag is al lager geraamd. Er zijn dit jaar tot dusverre werkelijk zooveel miliciens niet met verlof gegaan, daar de bewaking voor de veeziekte (mond- en klauwzeer) het uitzenden van tallooze detachementen noodig gemaakt heeft. Art. 13 is slechts eene raming, want, slaat morgen aan den dag het vleesch, dat thans goedkoop is, op, dan oefent dit direct invloed uit op den bijslag. Ik kan trouwens den geachten afgevaardigde wel verzekeren, dat op de begrooting van 1891 meer tekort zou gekomen zijn, zonder de vele winterverloven, al zijn die dan ook zeer zeker niet met dat doel gegeven. De raming van art. 13 is dan ook zoo wisselvallig, dat niemand kan voorspellen of dat artikel ten slotte een overschot of een tekort zal opleveren. Mocht het eerste het geval zijn, dan kan de geachte afgevaardigde zich verzekerd houden, dat het overblijvende aan de schatkist ten goede komt.

Thans keer ik tot de spek-quaestie terug. Wat de geachte afgevaardigde uit Zwolle daaromtrent voorlas, is volkomen juist. Er stond in de voorwaarden vroeger wel degelijk dat er »inlandsch spek" moest geleverd worden, maar die bepaling is er uitgelaten, omdat, naar mij door deskundigen pertinent verzekerd is, het verschil tusschen inlandsch en Amerikaansch spek onmogelijk is te constateeren en men dus bedrogen uitkwam.

Nu is er echter een middel, meent de geachte afgevaardigde, namelijk gebruik te maken van den stempel van den Slagersbond. Die bond nu is opgericht, niet ten voordeele van het Rijk of van de soldaten, maar — hoe kan het trouwens anders, en wie zal het dan ook kwalijk nemen — ten voordeele van de slagers zelven, en deze bond nu heeft gezegd: Minister, gij moet in het contract zetten, dat gij voortaan geen ander spek zult nemen dan van den Nederlandschen Slagersbond. Gaat de Minister nu daarop in, dan zal hij met handen en voeten overgeleverd zijn aan den Slagersbond; want ongetwijfeld is de vaderlandsliefde van dien bond zeer groot, doch zeker zal zijne slagersliefde grooter zijn. De Minister mag dezen stap niet doen. Het zal ongeveer f 45000 per jaar verschillen, die zullen gevonden worden op het schamele traktement van den soldaat; want niet in ieder garnizoen krijgt de soldaat bijslag. Betaalde de Staat het verschil dan zou men de f 45000 nog kunnen beschouwen als een vermomd subsidie op de begrooting; maar dit is het geval niet; ik zoude er trouwens tegen zijn. Ik heb op het request geantwoord, dat de voorwaarden in dit opzicht niet veranderen. Wij hebben gepoogd inlandsch spek te krijgen, doch daar dit niet te controleeren is, is het woord *inlandsch* vervallen. De soldaat eet het spek slechts gebraden of gekookt, zoodat vrees voor trichinen niet behoeft te bestaan.

De heer **Havelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijne bedoeling niet bij de behandeling van deze begrooting het woord te voeren; doch ik meen een enkel woord in het midden te moeten brengen over hetgeen de Minister gezegd heeft over den Slagersbond. Ik zelf heb getracht dien bond in het leven te roepen, hoofdzakelijk met het oog op den invoer van spek in Pruissen. Daar werd veel Amerikaansch spek ingevoerd onder den naam van Nederlandsch spek, en ofschoon er certificaten van oorsprong werden gevraagd, werd er toch sterk geknoeid en veel Amerikaansch spek onder den naam van Nederlandsch uitgevoerd en ons spek kwam daardoor in discrediet, terwijl onze spekhandel op Duitschland daardoor dreigde te niet te gaan. Het eenige middel om dit te voorkomen was het geven van een waarborg dat men werkelijk Nederlandsch spek kreeg. Dit middel heeft men ten slotte meenen te vinden in de oprichting van den Slagersbond, waarvan nagenoeg alle spekslagers in Nederland lid zijn en die uitsluitend ten doel heeft — de Minister schijnt daaromtrent verkeerd ingelicht — om te constateeren dat het geleverde spek ook Nederlandsch spek is, door het te merken.

Ik geef toe dat Amerikaansch en Nederlandsch spek in ongekookten toestand moeilijk van elkander zijn te onderscheiden, maar het Amerikaansche spek wordt hier gerookt

33ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk VIII.)

ingevoerd, omdat het den overtocht niet kan maken in verschen toestand, terwijl het Nederlandsche spek in verschen toestand wordt gestempeld. Het Amerikaansche spek kan dus niet worden gestempeld. Er is geene quaestie van samenspanning tusschen de slagers, integendeel, de concurrentie is tegenwoordig wellicht scherper dan vroeger, omdat zij loyaler is geworden. Toen werd er veel slecht spek onder den naam van inlandsch verkocht, doch dit is nu feitelijk onmogelijk.

De **Voorzitter**: Onwillekeurig zijn wij op het terrein van den Slagersbond eenigszins ver gevorderd. Ik geef den heeren in overweging dat terrein niet verder te betreden.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Ik zal uw wenk volgen, Mijnheer de Voorzitter, en dat veld niet betreden. Ik moet er bijvoegen tot mijn leedwezen genoopt te worden nogmaals over het amendement het woord te voeren. Maar wat door den geachten spreker uit Maastricht is aangevoerd, wat door den Minister is gezegd en wat ik om mij heen hoor te kennen geven, toont dat men ons amendement volkomen onjuist begrepen heeft.

De heer De Ras heeft een pleidooi gehouden voor de verhooging van het salaris van de schrijvers. Dit punt is niet in debat. Zonder schade had men dat pleidooi gerustelijk achterwege kunnen houden. Daartegen is het amendement niet gericht, maar wel tegen de eigenmachtige handeling van den Minister, die een Koninklijk besluit provoceert zonder te weten of hij het geld voor de uitvoering kan krijgen, die het salaris van de schrijvers verhoogt zonder zich vooraf verzekerd te hebben van de toestemming van de Kamer tot die vermeerdering van uitgaven. Wanneer de Minister gezegd had: ik ben in het belang van die schrijvers te ver gegaan, het is zoo, dan ware het wat anders, maar de Minister handhaaft het standpunt door hem in de Memorie van Toelichting ingenomen. De Minister zegt: die menschen hadden te weinig inkomen en daarom heb ik ze wat meer gegeven.

In dit stelsel van den Minister passen ook volkomen de woorden in de Memorie van Toelichting: »Voorshands scheen het onnoodig om verder te gaan en op die wijze de uit de nieuwe regeling voortvloeiende uitgaven op de drijven." Dus als wij nog een volgend jaar weer de begrooting krijgen zullen wij kunnen zien wat de Minister heeft goedgevonden te bepalen over de traktementen van de schrijvers, welke verhoogingen door hem zijn verleend. Daartegen komt de Commissie van Rapporteurs op.

De quaestie van de billijkheid der verhooging zelf laten wij liggen, maar wij verzetten ons tegen het eigenmachtig handelen door den Minister, tegen het stellen der Kamer voor een fait accompli, tegen het verkorten van het budgetrecht van de Kamer. Hadden wij gehoord van den Minister: tot mijn leedwezen heb ik in een onberaden oogenblik de Kamer gesteld voor een fait accompli en had hij ons daarom alsnog eene behoorlijke regeling gegeven, dan hadden wij in de zaak berust, maar de Minister zegt: ik heb die menschen wat meer gegeven, voorshands is het mijne bedoeling niet verder te gaan, maar wij zullen later zien.

De Kamer zoude dan in de positie komen eenvoudig te moeten registreeren wat de Minister heeft goedgevonden te bepalen. Dat mag, naar mijne meening, de Kamer niet leidelijk aanzien.

Nu nog even de quaestie van de verloven. De Minister zegt weinig verlof te kunnen geven met het oog op de veeziekte; maar de begrooting werd opgemaakt in Juni, en toen was er geen veeziekte. De begrooting loopt niet over dit jaar, nu er bewaking tegen de veeziekte moet geschieden, maar over 1893, waarvan wij nog niets weten, en hoe kan er nu reden zijn het volle bedrag voor soldijen uit te trekken?

Na den Minister gehoord te hebben uit ik de vrees dat de wegens verloven vrijvallende gelden voor andere zaken zullen worden besteed, wat ik zeer zou afkeuren.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik sluit mij aan bij den aandrang van den heer Huber, dat namelijk de Minister nog eens ernstig overwege of het niet wenschelijk is dezen post te verlagen met het oog op de vele verloven. Wij lezen daaromtrent in het Voorloopig Verslag: »Enkele lagere ramingen van dit artikel staan in verband met de vele en langdurige verloven in de wintermaanden aan miliciens bij de infanterie toegekend."

De Commissie van Rapporteurs, die dit opnam, vergiste zich; wij hebben nu van den Minister gehoord dat met het oog op de verloven geen lagere ramingen zijn gemaakt.

Ik acht het zeer vreemd dat de Minister, het Voorloopig Verslag beantwoordende, de aangehaalde opmerking eenvoudig is voorbijgegaan, zonder er op te wijzen dat men zich vergiste; want dat het volle bedrag der soldijen wèl werd uitgetrokken. Op deze wijze werkt de Minister er toe mede de Kamer in eene dwaling te doen blijven.

Ondertusschen, de zaak is nader onderzocht; en nu blijkt dat het volle bedrag is uitgetrokken alsof de maatregel der verloven niet werd toegepast. De Minister zegt nu: wat doet het er toe? Als er minder wordt uitgegeven wordt een potje gemaakt en blijft er meer over. Maar als dat standpunt juist ware, dan zouden wij wel kunnen nalaten zoolang over deze begrooting te spreken. De redeneering, door den Minister gevolgd, stemt zeker niet overeen met de eischen van een goed comptabel beheer. Wij staan hier niet voor een artikel van weinig belang, maar voor een artikel van f 4 952 145 waaruit allerlei toelagen enz. zullen worden betaald. Raamt men dergelijk artikel te hoog, dan is het te vreezen dat voor allerlei doeleinden, ook in het artikel omschreven, meer wordt uitgegeven dan strikt noodig is, en dat er dus bij slot van rekening toch niets zal overblijven.

Er is nog een bezwaar tegen de hooge raming waarop ook reeds de heer Huber wees. Trekken wij evenveel uit alsof niet op groote schaal verloven gegeven worden, dan wordt de begrooting indirect nog aanzienlijk hooger dan het schijnt. Een volgend Minister, die tegen het geven van verloven is, zal natuurlijk weer meer aanvragen, en die meerdere gelden zullen hem niet kunnen worden geweigerd, want men zal hem toch niet kunnen dwingen met dezen maatregel van zijn voorganger voort te gaan.

Het is moeilijk voor ons een amendement voor te stellen, want wij weten niet hoeveel verloven er zullen gegeven worden, maar het ligt, dunkt mij, op den weg van den Minister, het artikel te verlagen met de som, die hij meent dat door de verloven zal vrijvallen.

Ik zal mij over het al of niet wenschelijke van dat geven van verlof niet uitlaten, maar de Minister heeft zelf gezegd, dat er in 1891 en 1892 nog geen behoorlijke proef kon worden genomen, en dat inderdaad aan deze proeven tot heden het nadeel was verbonden, dat de bruikbaarheid der miliciens er onder lijdt. Welnu, tegenover dat stellige nadeel mag dan toch ook wel het voordeel komen dat de uitgaven eenigszins verlaagd worden.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! De heer Borgesius heeft mij zeer zeker verkeerd verstaan. Ik heb niet gezegd, dat de *soldij* lager is uitgetrokken, maar de *bijslag* voor de infanterie, en wel voor één ton, terwijl die in 1891 230 000 gulden bedroeg. Deze is dus wel degelijk verminderd. Ik kan echter onmogelijk vooruit precies weten wat voor soldijvermindering op verschillende posten uitgetrokken moet worden, en heb het dus in ééne ronde som gebracht als vermindering op den bijslag.

Uit art. 13 kan niet worden overgeschreven, zoodat er van potjes maken, om daaruit iets anders te betalen, geene sprake kan zijn.

Wat nu de rede van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs betreft, meen ik duidelijk betreffende dit amendement gezegd te hebben, dat ik niet had kunnen vermoeden, dat de Kamer dergelijke aanmerking zoude maken.

Ik erken heel onvoorzichtig te zijn geweest, maar daar de menschen het hard noodig hadden, meende ik, dat de

Kamer tegen die voorgestelde hoogere soldij geen bezwaar zoude hebben.

Doch het is eene les voor den Minister geweest en hij wil der Kamer beloven, verhoogingen van dien aard, vóór dat ze bij de wet geregeld zijn, niet meer te zullen geven.

Ik hoop dat deze verklaring aanleiding moge wezen, dat de Commissie van Rapporteurs milder over het amendement zal denken.

De heer **A. Van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat het onderscheid tusschen inlandsch en Amerikaansch spek door deskundigen wel degelijk kan worden geconstateerd. Hoe is het anders mogelijk, dat, van het oogenblik dat het woord »inlandsch" wordt weggelaten uit de voorwaarden van aanbesteding, de inschrijvingen 50 percent lager zijn, dan toen die bepaling daarin vroeger wel opgenomen was? Immers, thans is het spek door het Ministerie van Oorlog aanbesteed voor den prijs van 50 à 55 cents per kilo, terwijl het spek, dat voor de koloniën is aanbesteed en waarbij het woord »inlandsch" wordt vermeld, is aangenomen voor den prijs van 77 à 78 cents per kilo. Maar al was het bezwaarlijk beide speksoorten van elkander te onderscheiden, uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Gouda blijkt afdoende, dat, zonder gevaar van protectie, van het merk van den Slagersbond kan worden gebruik gemaakt.

Wanneer men nu de proef gaat nemen, voor rekening van het Rijk onderofficieren en soldaten te voeden, dan behoort men hun, mijns inziens, geene levensmiddelen van minder qualiteit te geven dan tot nu toe het geval is geweest. Men moet geen aanleiding geven tot ontevredenheid.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Namens de Commissie van Rapporteurs doe ik opmerken dat met het voorstellen van dit amendement het doel is bereikt, dat de Commissie daarmede beoogd heeft. Het budgetrecht van deze Kamer is hoog gehouden, en de Minister heeft de belofte afgelegd, dat hij de Kamer niet meer zal stellen voor dergelijke reeds verleende soldij-verhoogingen.

Naar aanleiding daarvan verklaar ik het amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van de Commissie van Rapporteurs is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 13 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 14 tot en met 20 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 21, luidende:

» Bureel- en andere administratiekosten, waaronder belooningen voor bedienden bij de bureaux van den chef van den generalen staf en van den hoofdintendant, f 101 225.",

en het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde *amendement*, strekkende om *onderart.* 21 te verminderen met een bedrag van f 450, dat van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaakt.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord bekomen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij onderart. 21 is eigenlijk een dito geval als bij onderart. 13; daarbij wordt de Kamer weer voor eene permanente uitgaaf gezet, die ik inderdaad betreur.

In den toelichtenden staat kwam voor voor bureelkosten van den commandant der Stelling van Amsterdam f 900, het dubbele van voorgaande jaren, en in alle afdeelingen der Kamer heeft men zich er over verbaasd, dat die bureelkosten verdubbeld waren.

En wat blijkt nu? Dat de verbazing in de afdeelingen niets was, in vergelijking met hetgeen werkelijk gebeurd was.

Toen wij door middel van de Memorie van Beantwoording meer inzicht in deze uitgaven kregen, bleek het dat die verhooging met f 450 slechts eene kleinigheid was van hetgeen werkelijk was geschied.

Voor den commandant van de Stelling van Amsterdam is, hoewel hij goed gehuisvest was in de kazerne, een huis gehuurd. Wanneer men eenmaal een huis heeft, is er natuurlijk ook vuur en licht noodig; ook is er een concierge op f 300 aangesteld, zoodat in werkelijkheid de bureelkosten van den commandant der Stelling van Amsterdam, zonder dat de Kamer dit eenigszins kon vermoeden of verhinderen, met f 1500 à f 2000 jaarlijks verhoogd is. Het is niet mogelijk om al die zaken precies in de begrooting te vinden, door de groote verzamelposten; een behoorlijk overzicht der uitgaven is nu eenmaal zelfs eene onmogelijkheid wegens de inrichting van dergelijke posten. En de toelichtingen geven dikwijls weinig licht. Indien de Kamer, zooals ook thans weer, klaagt dat de post voor huishuur verhoogd is, dan wordt zij afgescheept met de verklaring dat er alle jaren meer onderofficieren trouwen, en dus voor hen huizen moeten worden gehuurd. Maar nu blijkt dat de generaals zich daaruit van mooie bureelen voorzien. Morgen zal bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk VIII der begrooting voor 1891 hetzelfde blijken: dat men zich, zonder dat de Kamer daarvan iets verneemt, de vrijheid veroorlooft uit den post voor huishuur, voornamelijk bestemd voor gehuwde onderofficieren en kazernegebouwen, mooie bureelen te verschaffen.

Zooals de begrooting nu is ingericht valt daaraan niet veel te doen. Afstemming van de kosten die de commandant der Stelling Amsterdam voor zijne bureelen maakt is niet mogelijk, omdat die nergens afzonderlijk vermeld staan, dan alleen hier een klein postje. En daarom willen wij de Kamer gelegenheid geven, door de stemming over dit amendement, uit te spreken, dat zij deze opdrijving van de bureelkosten van den stellingcommandant te Amsterdam niet wil.

Wij hebben gelukkig de koorden van de beurs in de hand en niet onze generaals.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Ik kan nu der Kamer geen excuus vragen, dat ik onvoorzichtig geweest ben. Ik heb het budgetrecht der Kamer volstrekt niet aangetast. Er moest voorzien worden in een bureel voor dien generaal.

In 1885 werd ik majoor, chef van den staf in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Er was geen bureel voor den generaal. De hoogste militaire autoriteit in Utrecht moest eene soldatenkamer in de kazerne deelen met ondergeschikten van allerlei rang, van den majoor tot den schrijver. Is dat een toestand die mag bestaan? Voor zulke bureelen behoort de genie te zorgen en die huurt desnoodig de vereischte lokalen.

Toen ik verleden jaar bij den generaal-commandant der Stelling van Amsterdam op het bureel kwam, moest ik onder opgehangen waschgoed doorkruipen, aangezien vertrekken op denzelfden corridor door gehuwde militairen werden bewoond. De generaal moest van een privaat gebruik maken op de achterplaats of van dat der gehuwden. Mag men zeggen dat het budgetrecht der Kamer wordt aangetast als zulke toestanden gewijzigd worden?

Verleden jaar schreef de toenmalige stelling-commandant, de generaal Bergansius, omtrent dien toestand het volgende:

» Bij mijn optreden als commandant der stelling en als bevelhebber in de Iste militaire afdeeling, trof mij terstond de toestand en inrichting van de localiteit, die voor de bureelen van mij en de mij toegevoegde officieren is bestemd.

» Gelegen op de eerste verdieping van het linker paviljoen

der Oranje-Nassau kazerne, bestaat het geheel uit 4 lokalen, buiten beschouwing latende het vertrek, in gebruik bij den hoofdofficier, toegevoegd voor de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel, omdat die hoofdofficier gebruik maakt van het hem als depot-commandant aangewezen bureel.

» De toegang bestaat uit een gang, trap en corridor, die tevens als zoodanig dienen voor het bureel van den commandant van het 7de regiment infanterie en verder voor den cursus, en zeven gezinnen van gehuwde militairen.

» Van de lokalen is er een goed te noemen, en wel de kamer, dienende voor den adjudant en den schrijver en tevens voor berging van het archief der afdeeling. De drie andere zijn kille, sombere vertrekken. De voor mij bestemde kamer is klein — omstreeks 4 bij 4 M. — met één raam op het noordwesten. Van de twee andere heeft er een 2 ramen, dus redelijk licht; doch heeft het tweede, bij eene ruimte — buiten de kasten — van bijna 8 bij 5 M., slechts één raam in een der korte zijden; zoodat dit vertrek in hoofdzaak enkel tot berging geschikt is. Toch moeten in de twee laatstbedoelde kamers op dit oogenblik 4 officieren en een teekenaar werken en daarbij voortdurend fijn gedrukte kaarten en andere bescheiden raadplegen, en ook de majoor, chef van den staf, zal daarin moeten plaats nemen, wanneer na 1 Januari a. s. — zooals waarschijnlijk en wenschelijk is — tot zijne aanstelling wordt overgegaan.

» Is de localiteit al zeer weinig geschikt, ook het ameublement laat niet minder te wenschen over, en het geheel is dan ook zeker verre van hetgeen in billijkheid mag verwacht worden bij de hoogste militaire autoriteit der landmacht, in de hoofdstad aanwezig. Daarbij zijn er nog andere ongerieven. Zoo moet het gedeelte gang, onmiddellijk vóór mijne kamer, tevens dienen als bergplaats van brandstoffen, en is er geen behoorlijk privaat of urinoir, aangezien gebruik moet gemaakt worden van eene dergelijke inrichting, die op de achterplaats der kazerne voor de officieren is gereserveerd, of wel van een die voor de gehuwden is bestemd.

» Ik ben niet gewoon mijne eischen hoog te stellen en zal niet treden in eene vergelijking met hetgeen ten deze o. a. in den laatsten tijd voor andere autoriteiten der landmacht of wel voor de autoriteiten der marine wordt gedaan; maar ik kan niet nalaten te verklaren, dat de omschreven localiteit mij ten eenenmale ongeschikt voorkomt. Het is niet mogelijk, om daarin iemand behoorlijk te ontvangen. Evenmin kan men er dagelijks eenige uren met lust en opgewektheid arbeiden, en waren wellicht enkele mijner voorgangers soms van oordeel, dat zij voor hun persoon dien arbeid voor een gedeelte van den dag tehuis konden verrichten, ik deel dat gevoelen niet."

Ik zal met die voorlezing eindigen, maar ik kan verklaren dat er geen weelde heerscht bij hetgeen voor het bureel van den commandant van de Stelling van Amsterdam geschied is.

Wat zou het gevolg zijn, wanneer dit kleine bedrag van f 400 voor bureelkosten geschrapt werd? Ik zou den generaal voor een deel van het jaar met zijn geheele personeel op non-activiteit moeten stellen wegens gebrek aan bureelkosten.

Ik zal het hierbij laten, ik hoop en geloof, dat mijne toelichting voldoende is geweest. Alleen wil ik er dit nog bijvoegen: laat de geachte afgevaardigde eens gaan zien bij een generaal op zijn bureel, dan zal hij kunnen beoordeelen of daar weelde heerscht of niet.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Ik zal den Minister in zijne beschrijving van dat oude bureel niet volgen. En waarom niet? Omdat dit eenvoudig met de zaak niets te maken heeft. De treurige toestand, die de Minister beschrijft, is toch niet in eens gekomen; die heeft jaren bestaan; de opvolgende generaals hebben zich daaraan onderworpen. Nu is inderdaad ons bezwaar niet, dat daarin voorzien wordt, maar dat weder eigenmachtig de vaste uitgaven van de begrooting met eene som van, ik weet niet hoeveel, zijn verhoogd. Daar komen wij tegen op. De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend alleen bij dezen post de gelegenheid te kunnen vinden om de zaak ter sprake te brengen en eenige stemming uit te lokken.

Daar het hier slechts eene uitgaaf van een zeer gering bedrag betreft, heeft de Commissie van Rapporteurs echter de eer het amendement in te trekken. De bespreking is voldoende geweest als protest tegen de wijze van handelen van den Minister.

De **Voorzitter**: Daar de heer Huber namens de Commissie van Rapporteurs verklaard heeft dit amendement in te trekken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 21 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Onderart. 22 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 23, luidende:

» Remonte, daaronder begrepen kosten van maatregelen tot het bevorderen van het fokken van voor den krijgsdienst geschikte paarden in den lande, f 240 575."

De heer **Seret**: De wenschelijkheid om aan de officieren van de veld-artillerie fourage voor een tweede dienstpaard toe te kennen, is in deze Kamer reeds zoo menigmaal besproken, dat ik daarover thans, nu onze tijd zoo uiterst kostbaar is, niet in uitvoerige beschouwingen zal treden.

Ik zal er mij dan ook hoofdzakelijk toe bepalen tot den Minister de vraag te richten, of er bij Zijne Excellentie bezwaar bestaat, om aan de officieren van de veld-artillerie, die zich een tweede paard *willen* aanschaffen, fourage daarvoor toe te kennen. Mij zou dit zeer gewenscht voorkomen, en dat niet alleen met het oog op de mobilisatie, maar ook en vooral met het oog op de belangen van den dienst in vredestijd.

Het is toch een niet te loochenen feit, dat betrekkelijk vele officieren der veld-artillerie alleen bij inspectiën, parades en dergelijke gelegenheden hun eigen paard berijden, doch overigens zeer dikwijls hun diensten te paard verrichten op troepenpaarden, waardoor aan de batterijen paarden worden onttrokken, die als dienstdoende bij de batterijen vermeld staan. Dat de officieren dat doen, daarvan kan hun geen verwijt worden gemaakt. Zij zijn er wel toe *verplicht*, want door de manoeuvres, het kampeeren, het africhten der remonte enz., enz. wordt zóóveel van hunne paarden gevorderd, dat zij het wegens ziekte of kreupel zijn als anderszins veeltijds niet kunnen gebruiken.

Ik geloof dat het zeer wenschelijk is, dat aan dat menigvuldig gebruik van troepenpaarden zooveel mogelijk en zoo spoedig mogelijk een einde worde gemaakt, maar, waar ik begrijp dat de Minister, met het oog op de kosten voorshands bezwaar zou moeten maken tegen het *verplichtend* stellen tot het houden van een tweede dienstpaard door de officieren der veld-artillerie, daar wil ik daarop bij Zijne Excellentie thans niet aandringen, doch wensch ik te vragen of er harerzijds geen bezwaar bestaat om aan *die* officieren, die zich een tweede dienstpaard *willen* aanschaffen, daarvoor fourage toe te kennen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Ik kan zeer kort zijn, want ik ben het geheel met den geachten afgevaardigde uit Gorinchem eens, maar ik wensch de begrooting voor dit jaar niet tot dit einde te verhoogen. Of het mogelijk zal zijn om op de volgende begrooting fourages te brengen voor een tweede dienstpaard voor die officieren, die dit uit hun eigen middelen willen aanschaffen, zal ik, wanneer ik deze plaats dan nog mocht bekleeden, ernstig overwegen, want ik gevoel er al het verkeerde van dat de officieren voortdurend op de paarden uit de batterij rijden.

De heer **Van Löben Sels**: Mijnheer de Voorzitter! Deze zaak is in de 4 of 5 jaren dat ik lid der Kamer ben, reeds 6- of 7maal behandeld, schriftelijk en mondeling. De eerste maal dat op voorziening in dezen werd aangedrongen, heeft de toenmalige Minister verwezen naar de nieuwe regeling betreffende de inkwartiering, maar toen die regeling gekomen was, werd die kapstok door een anderen vervangen enz. Door den vorigen Minister is in antwoord daarop steeds onveranderlijk toegegeven het hoog noodige van de zaak, steeds betuigde hij warme sympathie, maar telkens pleitte hij telkens en telkens uitstel. Nu werd bij dezen Minister op dit punt teruggekomen in de stukken; de Minister verklaart voor het volgend jaar ernstig, althans eene gedeeltelijke voorziening te zullen overwegen. Men ziet het: sympathie maar — weer *uitstel.* Zoo even komt echter de Minister met eene belofte, die ik zeer waardeer. Maar — en hier leg ik den nadruk op — laat ons oppassen nu niet ten slotte te belanden bij het vroeger verlaten systeem, dat, mits men maar niet vervalle in de vroegere fout, toen de regeling aan de officieren hier bedoeld, gelegenheid gaf om op 's lands kosten een pleizierpaard te houden, en voor een wagentje te spannen, zonder waarborgen dat de belangen der defensie verzekerd waren.

Ik vertrouw dat met het toestaan van het 2de paard voor de officieren der veld-artillerie en het 3de voor die der rijdende-artillerie en cavalerie rekening zal gehouden worden met de wenken vroeger gegeven, waardoor de voor te stellen verbetering waarborgen geeft voor den Staat, zoo financieel als in 't belang der mobilisatie, en tevens ten goede komt aan de persoonlijke belangen van den officier, eveneens zoo financieel als ten opzichte van zijne bruikbaarheid.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 23 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 24 tot en met 28 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De Vergadering wordt voor een halfuur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar Verslag over het wetsontwerp tot definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1893.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld, en de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

Beraadslaging over *onderart.* 29, luidende:

»Traktementen, toelagen, soldijen, schadeloosstelling voor uniformverandering en voor verlies van bagage, voor het aanschaffen en het verlies van dienstpaarden en voor verhuiskosten bij verplaatsing, mitsgaders verdere kosten der Koninklijke Militaire Academie, na aftrek van het aandeel in die kosten, dat uit het Iste hoofdstuk der begrooting van *Nederlandsch-Indië* wordt betaald, f 237 925".

en het daarop voorgestelde *amendement* van de Commissie van Rapporteurs, strekkende om het *onderartikel* te verminderen met een bedrag van f 46 000, dat van rechtswege in beraadslaging komt.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze het amendement toe te lichten, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie stelt voor om van dezen post te schrappen eene som van f 46 000, door den Minister uitgetrokken ten behoeve van de electrische verlichting der Koninklijke Militaire Academie te Breda. Ik stel er prijs op in deze goed te worden begrepen, hetgeen ook ter vereenvoudiging van het debat zal strekken.

De Commissie van Rapporteurs trekt volstrekt niet te velde tegen het electrische licht, integendeel! in menig opzicht moeten wij de weldaden er van erkennen, al was het slechts door de verlichting van onze vergaderzaal, en de Commissie stelt zich ook geen partij in den strijd op hygiënische gronden gevoerd tusschen gas- en electrisch licht. Daarover wensch ik niet te spreken, ook omdat ik er mij niet aan zal wagen.

Wat de Commissie bewogen heeft dit amendement voor te stellen is, dat wij niet weten waar wij heengaan, welke kosten deze post na zich zal slepen.

De Minister heeft opgegeven hoeveel de geheele gasverlichting van de Academie, de olie er zelfs bij rekenende, kost, waarbij hij komt tot eene globale som van f 8000, terwijl hij nu voorstelt f 46 000 uit te geven, als kosten van aanleg, zonder meer, voor electrische verlichting. Dat is eene uitgave in eens en derhalve is door de Kamer de vraag gedaan, wat zal het onderhoud en gebruik van de electrische verlichting jaarlijks hier aan deze Academie kosten? Op die vraag heeft de Kamer eigenlijk geen antwoord ontvangen. De Minister zegt alleen: »De ondergeteekende vermeent op goede gronden te mogen aannemen dat de gewone uitgaven aan eene electrische verlichting verbonden, niet onaanzienlijk beneden dat bedrag zullen blijven". Meer licht van den Minister hebben wij niet kunnen krijgen. Nu weten wij allen dat juist het groote bezwaar aan electrisch licht verbonden is, dat het zooveel kost.

Waarop het vertrouwen van den Minister dat het zooveel minder zal kosten berust, weet ik niet. Wel weten wij dat dergelijke verzekeringen aan de Kamer heel dikwijls, natuurlijk te goeder trouw gegeven, zeer verkeerd uitkomen.

De Commissie acht het dus beter het aanbrengen van het electrisch licht aan de Koninklijke Militaire Academie voorshands achterwege te laten. De Minister kan dan eerst de kosten berekenen, zoodat wij kunnen zien of de lasten door den Minister nu opnieuw op de begrooting gelegd, niet bovenmate zullen stijgen. Wij achten het eene wijze en kalm financieele politiek eerst de kosten te berekenen, voordat eene dergelijke nieuwe inrichting tot stand wordt gebracht.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! De Minister is eenvoudig voorzichtig geweest in zijne opgave van kosten, door geene som te noemen, maar slechts te verklaren dat de kosten beneden de kosten voor gas zouden blijven. Er is natuurlijk gerekend op kolen om de machine te drijven, smeerolie en dergelijke, en toen heb ik eene opgave gehad dat de jaarlijksche kosten f 5500 zouden bedragen. Ik heb dit cijfer in de Memorie van Antwoord niet willen noemen, omdat het ook wel f 5400 of f 5600 zou kunnen zijn. In ieder geval zullen de jaarlijksche kosten minder zijn dan die van het te Breda vrij dure gas.

Ik meen dus dat het argument van de kosten tegen mijn amendement vervallen is. Maar er is nog een ander argument, namelijk de financieele quaestie. In dat opzicht zou de aanneming van het amendement alleen kunnen strekken om de zaak een jaar uit te stellen; maar niet om den Minister gelegenheid te geven betere opgaven te doen, want dat kan hij eenvoudig niet. Maar de ééne dienst is de andere waard, en daar de Kamer mij mijne vergissing ten opzichte der schrijvers vergeven heeft en dezen daarvoor niet heeft laten boeten, wil ik de beslissing over het amendement aan de Kamer overlaten, zonder er mij sterk tegen te verzetten.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Een kort woord nog aan den Minister. De Minister komt ons nu hier mededeelen, dat de jaarlijksche kosten ongeveer f 5500 zullen bedragen, maar hij heeft dat cijfer in zijne Memorie van Antwoord niet willen noemen, omdat het zoo licht kan tegenvallen.

Andere ramingen zijn echter wel in die Memorie van

33ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk VIII.)

Antwoord opgenomen. Zoo hebben wij bijv. in het Voorloopig Verslag gevraagd, hoeveel de geheele vervanging van de cavalerie-sabel zou kosten, en daarop heeft de Minister geantwoord: circa f 63 000. En zoo zijn er meer. Er zijn dus ook nog wel ramingen, waarop de Minister vertrouwt. Nu vind ik het toch wel wat sterk om eene som van bijna eene halve ton te voteeren, in de hoop dat de jaarlijksche kosten van verlichting daardoor waarschijnlijk zullen dalen, terwijl die hoop gebaseerd is op cijfers die de Minister blijkbaar zelf zóó weinig vertrouwt, dat hij die op de pertinente vraag van de Kamer niet in de Memorie van Antwoord heeft durven opnemen.

Overigens ben ik het met den Minister eens, dat wij volstrekt niet door aanneming van het amendement beslissen: er zal nooit meer electrisch licht in de Koninklijke Militaire Academie worden aangebracht, maar eenvoudig dat het beter is, geheel onvoorbereid, dit jaar nog niet tot den aanleg daarvan over te gaan.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Ik had wel gaarne gezien dat de Minister niet alleen verklaard had zich tegen het amendement niet te willen verzetten, maar het als wijziging overgenomen had. Nu dit laatste niet is geschied, wil ik mijne meening over het amendement nog zeggen.

De wenschelijkheid der vervanging van gas door electrisch licht aan de Militaire Academie is mij nog niet gebleken.

De Minister heeft daarvoor twee argumenten aangevoerd, het ééne van hygiënischen, het andere van financieelen aard.

Het hygiënische argument is vrees voor atmospheerbederf door het gaslicht. Ik zou die vrees kunnen begrijpen, indien we hier te doen hadden met een benauwd lokaal, waarin een massa menschen 365 dagen van 't jaar vele uren achtereen werkende of studeerende moesten doorbrengen; maar aan zoodanig langdurig, regelmatig en alledaagsch verblijf in een en hetzelfde lokaal, valt hier niet te denken.

En waar nu misschien een-vierde van Nederlands bevolking sedert eene halve eeuw van zonsondergang tot middernacht het leven slijt bij gasverlichting zonder daarvan nadeelige gevolgen te ondervinden, ducht ik die schadelijke gevolgen ook niet voor onze cadetten, omdat zij een viertal jaren hunner jeugd bij gas den avond doorbrengen; en dit te minder, omdat het aan ventilatie in de gebouwen te Breda niet ontbreekt, ja veeleer de ventilatie te sterk is. Schering toch en inslag van het rapport der commissie, die vóór een paar jaren over de gebouwen en alles wat de Academie aanging eene inspectie heeft gehouden, waren, dat het gebouw was tochtig en koud, doordien ramen en deuren slecht sloten en de muren zoo poreus waren dat zij te veel koude doorlieten, vooral nu het gebouw op zich zelf staande en niet door andere gebouwen, noch gelijk voorheen, door den vestingwal ingesloten is.

Ik weet wel, dat die commissie, natuurlijk en plichtmatig als iedere commissie ad hoc zich uitslovende om alle denkbare verbeteringen of wijzigingen, welke misschien konden worden aangebracht, op te zoeken, te vermelden en te suggereeren, ook gerept heeft van eene vervanging van het gas door electrisch licht; maar niet iedere opmerking van zoodanige commissie behoeft een Minister te beschouwen als eene suggestie of een bevel, waaraan hij bij de eerste begrooting heeft gevolg te geven, gelijk hier heeft plaats gevonden.

En nu het financieele argument, hierop neerkomende, dat de electrische verlichting eigenlijk blijkens goede gronden beterkoop is dan gas. Ik heb altijd gehoord en geloofd, dat het veel duurder was, en dat vernomen van menschen, niet alleen die consumenten waren, maar ook van producenten, of die van de productie verstand hadden, maar zich onmachtig verklaarden om electrisch licht tegen denzelfden prijs als gas te fabriceeren.

Heeft nu de Minister dit geheim ontdekt, dan maak ik hem deswege mijn compliment; dan heeft hij den steen der wijzen of den steen der electrische specialiteiten gevonden, en dan zal — wordt zijne ontdekking aan geene zijde van den Atlantischen Oceaan bekend — zeker Edison zich haasten over te komen om dien uitvinder eens te zien, en hem als zijn meester te huldigen.

Maar, zoolang de Minister nalaat door mededeeling van zijne goede gronden mij te overtuigen, veroorlove hij mij zijne stelling te houden voor een paradox.

De Minister deelde ons mede, dat de jaarlijksche gasrekening f 8000 thans bedraagt. Trekken wij daarvan nu af 4 pct. van de thans voor aanleg gevraagde f 46 000, dan blijft nog over f 6160. Kan de Minister ons nu aanwijzen een fabrikant die voor f 6160 de gebouwen te Breda wil aannemen electrisch te verlichten, dan heeft de Minister eene burgerkroon verdiend, en geef ik aan zijn voorstel mijne stem. Maar zoolang hij dergelijken aannemer niet produceert, hecht ik aan zijne goede gronden die hij voor zich hield niet zooveel als aan mijne ervaring, welke het tegendeel leert.

Sprekende van ervaring, bedoel ik, dat verscheidene personen en instellingen, mij bekend te Amsterdam, waar het gas niet als te Breda 6, maar 9 cent per M^3. kost, en dus 50 percent duurder is, het electrisch licht deden aanleggen, maar in weerwil dat de aanlegkosten eenmaal uitgegeven waren, door gas weer vervangen hebben.

Doch wij behoeven niet naar Amsterdam te reizen om te weten hoe duur electrisch licht uitkomt. Onze Huishoudelijke Commissie weet ons te vertellen hoeveel het electrisch licht in deze zaal thans meer kost dan voorheen het gas. Zoolang nu tegenover die ervaring geen betere gronden worden gesteld, ben ik nog niet bereid dezen post te voteeren, maar wel bereid daarentegen mijne stem aan het amendement te geven. Deze Minister, die een zoo zuinig man is als hij in zijne Memorie van Toelichting op het wetsontwerp betrekkelijk de legerorganisatie zich betoont, moet op de kleintjes passen, ons doen gevoelen en erkennen dat hij over al zijne voorstellen meer dan over dat betrekkelijk de verlichting van de Militaire Academie het licht der zuinigheid schijnen doet.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* In antwoord aan den voorzitter der Commissie van Rapporteurs moet ik zeggen dat de kosten van de sabels precies zijn te ramen, maar niet die van het electrisch licht.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam zegt dat de kosten hooger zullen zijn. Men heeft mij overgelegd eene uitgewerkte begrooting. Natuurlijk kan ik niet nagaan of elke post volkomen juist is. f 5500 wordt goedkoop genoemd. Het is mogelijk, maar de renten van het aanlegkapitaal worden hier buiten rekening gelaten, omdat dit kapitaal in eens zal worden betaald.

Electrisch licht is te verkiezen, zegt men, omdat het niet veel warmte geeft. Ik ben het met den geachten spreker eens dat reeds vele officieren bij gaslicht werden opgeleid, en er toch kwamen, maar de stroom des tijds voert tot electrisch licht. En als ik nu naga dat ten gevolge van eene interpellatie in deze Kamer eene commissie werd benoemd die genoemd licht met andere verbeteringen op den voorgrond stelde, dan meende ik dezen post op de begrooting te moeten brengen, aan de Kamer de beslissing latende.

Electrisch licht heeft zeer zeker voordeelen; voor mij is het alleen de vraag of het geld dit, dan wel een volgend jaar zal worden besteed.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* der Commissie van Rapporteurs wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *gewijzigd onderart.* 29 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 30, luidende:

»*a.* Traktementen, toelagen, soldijen, schadeloosstelling voor uniformverandering en voor verlies van bagage, voor

het aanschaffen en het verlies van dienstpaarden en voor verhuiskosten bij verplaatsing, mitsgaders verdere kosten van de Cadettenschool, na aftrek van het aandeel in die kosten, dat uit het 1ste hoofdstuk der begrooting van *Nederlandsch-Indië* wordt betaald . . . . f 23 000

b. Het bouwen van eene Cadettenschool te *Alkmaar*, na aftrek van het aandeel in de kosten, door de gemeente *Alkmaar* te dragen. 8 500

f 31 500.",

waarop de Commissie van Rapporteurs een amendement heeft voorgesteld om het bedrag te verminderen met f 175, dat van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaakt.

De heer **Mees**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze het amendement toe te lichten, zegt: Het amendement is zoo eenvoudig, dat ik mij vlei met de overname door den Minister.

In het Voorloopig Verslag werd de opmerking gemaakt, dat de inrichting der Cadettenschool te weelderig is, en werd bepaaldelijk het traktement voor een leeraar in de natuurkunde ad f 2800 te hoog geacht.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord: »Wat het op de begrooting voor de Cadettenschool voorkomende bedrag van f 2800 betreft, wegens traktement van een leeraar in de natuurkunde, deze som is uitgetrokken omdat het in de bedoeling lag eenen leeraar van de Koninklijke Militaire Academie, die vermeld traktement genoot, naar de Cadettenschool over te plaatsen, aangezien zijne diensten aan de Academie niet meer noodig zouden zijn. Deze leeraar is intusschen onlangs op zijn verzoek eervol uit zijne betrekking ontslagen. Mitsdien zal thans aan de Cadettenschool een ander leeraar worden benoemd en wel op een lager traktement dan het vorenbedoelde, zoodat aan de in het Voorloopig Verslag ten deze gemaakte opmerking zal worden voldaan."

De Commissie had verwacht dat de Minister bij de Nota van Wijziging dienovereenkomstig zou hebben gehandeld en den post zou hebben gewijzigd. Daar dit niet is geschied, meenen wij, in overeenstemming met de bedoeling van den Minister, het voorstel daartoe te moeten doen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Ik acht het onnoodig de f 175 bij Nota van Wijziging van de begrooting af te nemen. Ik kan toch het geld vermoedelijk niet uitgeven. Wanneer ik echter voor f 2200 geen leeraar krijg, wat dan? Het geldt hier de raming voor eene geheel nieuwe inrichting. Ten einde de Kamer eene stemming te besparen wil ik echter het amendement wel overnemen.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering verklaard heeft het amendement over te nemen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd onderart.* 30 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 31 tot en met 45 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 46, luidende:

»Onderhouden, herstellen, veranderen en verbeteren van vestingwerken, oefeningsterreinen enz. in het 4de geniecommandement, f 140 225.",

waarop door de Commissie van Rapporteurs een *amendement* is voorgesteld om het bedrag te verminderen met f 8000, dat van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaakt.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord om namens haar het amendement toe te lichten, en zegt: Op de begrooting komt voor een post van f 8000 om de gebouwen en de terreinen der voormalige werkinrichting te Ommerschans geschikt te maken voor het onderbrengen van troepen, als een tijdelijk verblijf gedurende den tijd der oefeningen.

Die post is op eens in de begrooting gebracht zonder dat wij eenigszins konden nagaan wat wij te Ommerschans zullen krijgen: een vast kampement, eene voortdurende bezetting of wat ook.

Het ware inderdaad niet van belang ontbloot geweest, wanneer wij hadden geweten wat er zou gebeuren met die landerijen die in cultuur zijn, met die bosschen en die huizen.

Wij weten nu alléén, dat f 8000 wordt aangevraagd, en natuurlijk vraagt de Kamer: wat zal nu gebeuren met Ommerschans? Zijn wij daarmede er van af wanneer wij de f 8000 toestaan, of is dit slechts het begin van eene vrij aanzienlijke uitgaaf?

In de Memorie van Beantwoording geeft de Minister daaromtrent het volgende ver van geruststellende antwoord: »Hoezeer de ondergeteekende dus niet voornemens is ter plaatse een kostbaar »vast kampement" in te richten, kan hij toch niet verzekeren dat, tot het in orde maken van de bedoelde gebouwen en terreinen voor de aangegeven bestemming, zal kunnen worden volstaan met het thans aangevraagde bedrag van f 8000. Of dit mogelijk zal zijn, zal afhangen van den omvang der voorzieningen die aan de talrijke gebouwen, enz., bij de uitvoering zullen blijken noodig te zijn."

Wanneer wij dus die som voteeren, dan staan wij een eerste bedrag toe, waarvan wij niet weten waar wij blijven zullen. De Minister houdt zijn pad zoo ruim mogelijk; hij kan zijne inrichting beginnen met f 8000 en dan zeggen: nu heb ik nog zooveel duizenden noodig, om het kampement in te richten, voor datgene waartoe ik het bestemde.

Dit nu is niet wenschelijk. Wij moeten meer weten. Nu is bij de inrichting van het kampement geenerlei haast; wij kunnen gerust den tijd afwachten totdat de Minister volkomen op de hoogte is van hetgeen op het terrein ten behoeve van het kampement zal moeten gebeuren. Ook de Kamer moet weten waar zij blijft. Dit zijn de motieven waarop het amendement wordt voorgesteld.

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund naar aanleiding van eene opmerking in het Voorloopig Verslag omtrent het onderhoud van de brug over het *Broekhuyzer water* en het desbetreffend antwoord des Ministers eenige bedenkingen in het midden te brengen.

Wat toch is de toestand? De schipbrug over het *Broekhuyzer water* is ontstaan ten gevolge van het wegruimen van een dam of dijk, die daar vroeger eene vaste communicatie gaf. Die schipbrug is thans nog de voornaamste communicatie van de Lijmers met het land van Doesburg. Die brug werd destijds door het Departement van Oorlog gelegd en is sinds door dat Departement onderhouden in *het belang der defensie.* Tal van ambtsvoorgangers van dezen Minister hebben zulks erkend, en ook deze Minister heeft het toegestemd. In een zeer recent geschrift toch van 3 October 1892 zegt de Minister aan Gedeputeerde Staten van Gelderland het volgende:

»Ter beantwoording van Uwe missives van 31 Augustus en 21 September ll. n°s. 30 en 35 heb ik de eer u te doen opmerken, dat het *leggen* en in stand houden van de schipbrug over het *Broekhuyzer water* door het Departement van Oorlog geschied is *uitsluitend* met het oog op de defensie-belangen om gemeenschap te krijgen tusschen de vesting Doesburg en het ten zuiden daarvan gelegen Hoornwerk »de Vrijheid".

Ik meen dat de brug gelegd is door het Departement van Oorlog in de plaats en ter vervanging van de vroegere vaste communicatie; die meening, die de Minister blijkens het zoo even voorgelezene schijnt te deelen, is in de betrokken streek eene algemeene meening bij de bevolking.

Zij weet dat bij overlevering. Er zijn daarvoor ook verschillende bewijzen aan te halen.

Indertijd, in 1851, is namelijk door het Departement van Oorlog eene poging gedaan om eene tolheffing over deze brug te doen plaats hebben. Er is toen eene zeer groote oppositie gekomen, ónder de geheele bevolking van de betrokken streek. En wat is daarvan het gevolg geweest? Dat de toenmalige Minister, door de oppositie gedwongen, van zijn plan heeft moeten afzien, men heeft toen tot den Minister gezegd: de brug die gij thans hebt, dient tot vervanging van de vroegere vaste communicatie; gij zijt dus verplicht ons die communicatie vrij en frank te doen behouden.

De Minister van 1851 was, mijns inziens, billijker jegens de bevolking dan de tegenwoordige, door van het plan tot tolheffing af te zien.

Nog een ander bewijs voor de meening der bevolking is er. Bij ijsgang wordt de brug herhaaldelijk weggenomen, en telkens en telkens heeft de bevolking van de streek er bij den Minister op aangedrongen om vanwege het Departement in den overtocht te doen voorzien.

Dat laatste heeft de Minister wel nooit als een plicht op zich willen nemen, maar herhaaldelijk zijn door het Departement middelen beschikbaar gesteld om den overtocht te doen geschieden. Een bewijs dus, dat men wel gevoelde, dat de billijkheid het eischte.

Zoo lang er defensie-belangen in het spel waren, kon dus van het onderhoud van de brug door het Departement niet worden afgezien. Maar wat gebeurt nu?

De Minister, die er natuurlijk naar streeft om daar waar hij kan, zijne begrooting te ontlasten — ik kan hem daarin geen ongelijk geven — beijvert zich om zich het onderhoud van genoemde brug van den hals te schuiven. De defensie-belangen, zegt hij, worden door deze brug volstrekt niet meer gebaat; het onderhoud kan dus niet langer van wege het Departement van Oorlog plaats hebben.

Hoe geheel anders klinkt dat dan de woorden, die ik voorlas van 3 October 1892, waarbij de Minister zegt, dat het *leggen* van de brug in vroeger jaren een eisch was om in de communicatie te voorzien.

Het *leggen* der schipbrug, Mijnheer de Voorzitter, men lette hier wel op, het opheffen dus van de vaste communicatie was in het belang der defensie en daaraan heeft men dan ook altijd vastgehouden, totdat eindelijk deze Minister van Oorlog ontdekt dat het belang der defensie er niet meer bij betrokken is. Maar neen, Mijnheer de Voorzitter, dat heeft juist deze Minister volstrekt niet ontdekt. Het desbetreffende nieuws, vervat in de Memorie van Beantwoording, is verbazend oud nieuws; maar dat oude nieuws heeft vroeger minder indruk op den toenmaligen Minister gemaakt, omdat deze er anders en, mijns inziens, billijker over dacht. Verschillende ambtsvoorgangers van den Minister hebben al lang *ontkend* dat er defensie-belangen bij de brug over het Broekhuyzer water betrokken waren; maar wat hebben zij tevens *erkend?* Dit, dat de communicatie ten behoeve der bevolking moest blijven bestaan. Dat is de zaak. Ik zal het aantoonen; ik heb daarvoor verschillende autoriteiten bij de hand, oude en jonge. De eerste is van 11 Maart 1854 — een vergrijsde.

De toenmalige Minister van Oorlog schrijft aan de Gedeputeerde Staten van Gelderland:

»Het onderhouden van eene schipbrug op het Broekhuyzer water, welke door de militaire belangen *niet vereischt* wordt, is voor het Departement van Oorlog een groot bezwaar.

»Dat Departement heeft indertijd getracht van dien last ontslagen te worden, en aangeboden de schipbrug, welker vervaardiging zeer veel gekost heeft, aan het Departement van Binnenlandsche Zaken — de provincie Gelderland of de gemeente Doesburg, behoudens de verplichting tot onderhoud, over te dragen.

»Dit tot geene gewenschte uitkomst voor het Departement van Oorlog geleid hebbende, heeft de Minister van Oorlog aangenomen, de brug voor rekening van dat Departement *te blijven onderhouden*, doch geweigerd bij doorbraken, ijsgang enz."

Te blijven onderhouden. Dat klinkt heel anders dan wat de tegenwoordige Minister zegt. Maar ik heb nog eene autoriteit van jongen datum. De Minister Bergansius, 's Ministers onmiddellijke ambtsvoorganger, scheen, evenals de Minister van 1854, wel degelijk te meenen dat de communicatie moest blijven bestaan, en deed onderzoek of ter plaatse geen vaste brug zou moeten worden aangelegd.

En wat doet deze Minister? Hij ontkent het defensie-belang als zijne voorgangers, maar laat, in strijd met hunne opinie, de bevolking der streek aan haar lot over.

Hij zegt, zooals het in 1854 ook reeds is gezegd, het Departement van Waterstaat wil van het onderhoud dier brug niets weten, ik heb die brug aan dat Departement aangeboden. Dat begrijp ik best. Wie neemt gaarne den last van een buurman over?

Maar de Minister gaat nog verder, waar hij van het onderhoud willende afzien zelfs twijfelt aan de reden van bestaan van de brug.

Op bladz. 27 der Memorie van Beantwoording zegt hij: »Dat het *Broekhuyzer water*, indertijd in het belang der defensie, werd gegraven, is dezerzijds niet bekend." Dat is gemakkelijk te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, maar aan *deze* zijde is dat wel bekend. En verder: »wel dat *de brug* met het oog op dat belang werd aangelegd; maar juist daarin vindt de ondergeteekende aanleiding om, nu de belangen van de defensie de instandhouding van die brug niet langer vorderen, haar te doen wegruimen en daardoor de begrooting van Oorlog te ontlasten met de vrij belangrijke kosten wegens herstelling, onderhoud en bediening van de brug."

Dat alles is, ik herhaal het, gemakkelijk te zeggen, maar eene andere vraag is, of het waar en billijk is en dat betwijfel ik.

Ik wil daarom hierbij nog eene zaak in het midden brengen, eene zaak, welke van het standpunt des Ministers bezien, niet aangenaam voor hem is.

In 1848 namelijk zijn bij proces-verbaal de grenzen getrokken tusschen de Rijksgronden en die van de gemeente Angerlo, na een nieuw en nauwkeurig onderzoek.

Het Rijk heeft zich toen verbonden om de dijken en wegen binnen zijne grenzen vallende, in goeden staat te onderhouden.

Nu zal er aan het Departement van Oorlog misschien wel een kaartje zijn, zooals ik er een in mijn bezit heb, ontleend aan het gemeente-archief van Angerlo, en *gewaarmerkt vanwege het Departement van Oorlog*, waarop die door het Rijk te onderhouden wegen en dijken staan opgegeven.

En daaronder valt ook de schipbrug.

Op den legger *a* van wegen en voetpaden der gemeente Angerlo, vastgesteld bij besluit van Gedeputeerde Staten dd. 16 October 1860 n°. 82, komt voor in kolom 9 (vermeldend werken en inrichtingen op en in de wegen of daarmede in verband staande, art. 9 litt. *f*):

a. schipbrug over het Broekhuyzer water;
b. brug over de gracht van het Hoornwerk »de Vrijheid";
c. enz.;

en in kolom 11 (verplichtingen van den Staat of de provincie omtrent werken bij lit. *f* bedoeld, art. 9 lit. *h*).

De verplichting tot onderhoud der bruggen *a* en *b rust op den Staat.* Is dit duidelijk, Mijnheer de Voorzitter? Mijns inziens wel. Maar bovendien is hier mijns inziens ook van toepassing het arrest van den Hoogen Raad van 14 October 1862, waarbij wordt uitgemaakt: »dat de in den weg liggende brug behoort tot den weg en op den onderhoudsplichtige van den weg ook het onderhoud van de brug rust." (Zie Van den Honert, »Gemengde Zaken", deel 19, bladz. 297).

Ingevolge dat arrest zou het Departement van Oorlog verplicht zijn de brug over het *Broekhuyzer water* te onderhouden, want blijkens het proces-verbaal van grensscheiding waarvan ik zoo even sprak, behooren in eigendom en komen ten laste van het Rijk de wegen en dijken voorkomende op meergenoemd kaartje.

En in den weg ligt de brug.

Dit alles, het een zoowel als het ander duidt op de verplichting vanwege het Departement van Oorlog om de brug te onderhouden. Nu is er, en ik vrees dat de Minister mij daarmede eenigszins aan het lijntje zal willen houden, op de begrooting van Waterstaat, Handel en Nijverheid door de betrokken Commissie van Rapporteurs voorgesteld een memoriepost tot onderhoud van die brug uit te trekken.

Ik ben den betrokken Rapporteurs dankbaar voor dien gedanen stap, maar ik kan mij niet tevreden stellen met die vrij onzekere toekomst. Wanneer er een amendement wordt voorgesteld tot verhooging van eene begrooting, dan zijn er tal van consideratiën en weet ik wat voor bezwaren om zich daaraan te onttrekken. Ik had liever dat mijne tevredenstelling uitging van den Minister van Oorlog. Ik zal niet trachten bij amendement een post op de begrooting te brengen, omdat ik hier dezelfde bezwaren ducht. Ik wensch den Minister te vragen: wilt gij niet alsnog uwe aanschrijving intrekken? Gij hebt aan de gemeentebesturen van Angerlo en Doesburg geschreven, dat met 1 Mei 1893 de brug niet meer zal worden onderhouden door uw Departement, kunt gij nog niet laten gelden, zooals uw ambtsvoorgangers dit deden, gronden van billijkheid, zoodat de gemeente Angerlo niet in de moeilijkheid en onaangenaamheid gebracht zal worden dat zij geheel van den vasten wal van Doesburg zal afgescheiden worden? Het komt mij voor overtuigend bewezen te zijn, dat de kosten van onderhoud bij Oorlog behooren en dat de Minister van Oorlog zich niet door eene eenvoudige aanschrijving aan die verplichting kan onttrekken.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Ik heb eene nota betreffende het Broekhuyzer water naast mij liggen en ik zal dan beginnen met den geachten afgevaardigde uit Rheden te antwoorden.

Ik vang aan met de verklaring, dat niets van hetgeen de geachte afgevaardigde heeft aangevoerd, bij Oorlog bekend is. De geachte afgevaardigde meent, dat de gemeenten Angerlo en Doesburg op allerlei gronden van meening zijn, dat de onderhoudsplicht bij Oorlog berust. Welnu, laten zij die stukken bij Oorlog inzenden, dan zal ik een nader onderzoek instellen. Men zal niet van mij vergen dat ik al die stukken, die arresten van den Hoogen Raad enz., die de geachte afgevaardigde heeft aangehaald, thans zal gaan weerleggen of bespreken. Zij berusten niet bij mijn Departement. Wanneer men mij die verschillende stukken wil toezenden en er blijkt daaruit de minste twijfel omtrent den onderhoudsplicht, dan zal ik dadelijk mijne aanschrijving tijdelijk intrekken.

De eischen die men aan die brug stelt zijn vrij hoog, het gewestelijk bestuur wenscht eene vrije doorvaartwijdte van 85 meters. Men is niet tevreden met het onderhoud alleen. Wanneer men zeide, er heeft een dam gelegen, ten behoeve van de defensie is in dien dam eene brug gelegd, de dam moet weder in den vorigen toestand worden teruggebracht, dan zou ik daarin wel kunnen komen. Voor zoover is mij de zaak bekend. De Minister is volstrekt niet ongeneigd om de zaak te onderzoeken en zijn billijkheidsgevoel te laten spreken. Op mijne begrooting staat dan ook een memoriepost voor het Broekhuyzer water.

In mijn ijver om het Broekhuyzer water te bespreken zou ik haast vergeten de quaestie van de gebouwen en terreinen te Ommen te verdedigen.

Het wordt meer en meer een groot bezwaar om schijfschiet- en andere oefeningen te houden in de onmiddellijke nabijheid der garnizoenen, zoodat er meer en meer door de Ministers van Oorlog zal moeten gezocht worden naar terreinen, waar men althans gedurende een deel van de zomermaanden die oefeningen zal kunnen houden. Daarbij is echter het groote bezwaar dat men dan bij grootere oefeningen op de ingezetenen den last der inkwartiering moet leggen. Wanneer nu het volgend jaar oefeningen op de heide bij Ommen of Avereest zullen gehouden worden door de drie wapens, dan zou ik al die menschen en paarden in Ommen, Avereest en nabijgelegen plaatsen moeten inkwartieren, hetgeen beteekent een groote last voor de ingezetenen, en voor de begrooting van Oorlog eene uitgaaf van minstens zooveel maal 80 cents per dag als er manschappen zijn in te kwartieren.

Nu wil men de gebouwen van Ommerschans bezigen om de paarden onder te brengen, die men niet in de open lucht kan laten, terwijl de korpsen zullen kampeeren onder tenten. Ik heb thans voorgesteld om die gebouwen in te richten voor de stalling der paarden, maar wordt dat voorstel niet aangenomen, dan zal aan de ingezetenen niet alleen de zware last der inkwartiering worden opgelegd — ik ben zooveel jaren chef van den staf in de Hollandsche waterlinie geweest, dat ik dien last persoonlijk volkomen kan beoordeelen — maar bovendien zullen de gebouwen ten nadeele van den Staat hoe langer zoo meer vervallen. Of die f 8000 voldoende zullen zijn? Ik kan het onmogelijk met zekerheid zeggen, want de genie kan van dergelijke werken met geene mogelijkheid eene geheel nauwkeurige raming maken, maar ik zal de verbetering der gebouwen zoodanig doen uitvoeren, dat de Kamer, wanneer een volgend jaar van mij zelf of van mijn opvolger — er bestaat tusschen opvolgende Regeeringen ten aanzien van verklaringen als deze eene zekere solidariteit — weder eene aanvraag om gelden komt, de Kamer deze zal kunnen toestaan of verwerpen, naarmate zij meent dat deze nuttig zijn. Degenen die den plaatselijken toestand aan de Ommerschans kennen — ik ben er zelf tweemaal geweest en heb mij dus persoonlijk kunnen overtuigen — weten dat daar in elk geval wat moet gedaan worden om verder verval te voorkomen, en door de gelden voor dit doel te bezigen, zal dus op eene niet bezwarende wijs voor het Rijk eene goede gelegenheid verkregen worden om de paarden te stallen, terwijl er tevens gelegenheid zal zijn voor de officieren om een lokaal te krijgen om te eten, wat anders van Rijkswege moet gehuurd worden of waarvoor ook wel loodsen worden opgeslagen.

De heer **Van Alphen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil volstrekt het denkbeeld niet bestrijden van den Minister van Oorlog om de gebouwen aan de Ommerschans en de daarbij behoorende gronden ter uitgestrektheid van ± 200 H. A. te bezigen voor militaire doeleinden, maar de Minister stelt ons voor het alternatief om, òf de gebouwen te laten vervallen òf de gevraagde f 8000 toe te staan, en daarover wensch ik een enkel woord te zeggen. De Minister verklaart tweemaal ter plaatse geweest te zijn en kent dus de gebouwen. Hij weet dan ook dat het hoofdgebouw, binnen de gracht, bestemd geweest is voor de vestiging van menschen en niet van paarden en nu durf ik voorspellen dat men met die f 8000 in den trant waarin de militaire autoriteiten gewoon zijn te werken, niet toe zal komen om de gebouwen voor menschen bestemd geweest te herscheppen in gebouwen voor paarden.

Wanneer de Minister dus niets heeft dan hoogstens de middelen om dat oude vierkante gebouw met zijne enceinte tot paardenverblijf in te richten, dan zal hij daaraan niet veel hebben.

Overigens hoop ik dat de Minister niet uitsluitend zijne zorgen zal aanwenden tot conserveering van de gebouwen. Naar mij toch op mijne vraag aan den Minister van Financiën in de laatst gehouden discussie over dit onderwerp werd medegedeeld, bemoeit het Departement van Financiën zich niet meer met dat domein. 80 hectaren zijn afgestaan aan het Departement van Justitie voor een opvoedingsgesticht, terwijl de overige 200 hectaren zijn gebracht onder het Departement van Oorlog. Op dien grond staan prachtig mooie hakbosschen en allerlei hout, wat noodig is geconserveerd te worden, ook hooilanden enz. die daaraan behoefte hebben. Gebruikt nu de Minister de f 8000 uitsluitend om de gebouwen voor de ontvangst van paarden in gereedheid te brengen, dan schiet er voor het conserveeren van de terreinen geen cent over.

Ik ben het dus volkomen eens met de Commissie van Rapporteurs dat wij eerst moeten hebben een plan, een plan dat toch zeker in een halfjaar wel zal kunnen wor-

33ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk VIII.)

den gemaakt. Dan zou de Minister met eene suppletoire begrooting kunnen komen, waarvan ik echter de noodzakelijkheid niet inzie, want wanneer de Minister de gelden daarvoor aanvraagt op de begrooting voor 1894 is het, dunkt mij, nog tijd genoeg. Nu echter deze f 8000 toe te staan, is wellicht het geld wegwerpen, omdat het zal worden uitgegeven zonder eenig wel omschreven doel, zonder eenig plan, zonder zekerheid dat, wat er voor verkregen zal worden, zal passen in het kader van hetgeen vervolgens zal uitgegeven moeten worden.

Het plan van den Minister om een beschikbaar verblijf voor militairen te Ommerschans te vestigen wil ik overigens niet bestrijden, daardoor zal de last van voortdurende inkwartiering bij de ingezetenen veel verminderen, maar toch acht ik vóór alles een vast bouwplan wenschelijk. Ik ondersteun dus ten sterkste het amendement van de Commissie van Rapporteurs, en als ik mijne stem daar vóór uitbreng, is deze niet te beschouwen als nu reeds gericht te zijn tegen het plan van de Regeering, maar alleen als een aandrang om eerst te hebben een vast, uitgewerkt bouwplan.

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor het gegeven antwoord. Waar hij mij heeft toegezegd dat wanneer zelfs de schijn van billijkheid maar bestaat om het onderhoud van de brug over het Broekhuyzer water bij het Departement van Oorlog te laten, hij daarin zal berusten, daar twijfel ik niet, of de betrokken gemeentebesturen zullen de billijkheid den Minister wel kunnen bewijzen. Waar de Minister zegt, dat zulke groote eischen worden gesteld aan eene vaste brug, omdat eene zoo groote wijdte wordt voorgeschreven, daar vergete de Minister niet dat het Broekhuyzer water dient ter afwatering van den Ouden-IJssel, en waar deze bevaarbaar wordt gemaakt en de waterafvoer dus zal toenemen, zal men daarmede rekening moeten houden, omdat anders de geheele betrokken streek gevaar loopt te worden geïnundeerd. Ik wensch echter akte te nemen van de verklaring van den Minister, dat hij er voor gevonden zou kunnen worden om een dam te leggen. Wanneer de Minister een dam toezegt — een dam echter waaraan het noodige doorlaatvermogen tot afvoer van water verbonden is — dan geloof ik dat de bevolking van die geheele streek den Minister daarvoor zeer dankbaar zal zijn.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: De Minister van Oorlog heeft het amendement van de Commissie van Rapporteurs gemeend te moeten bestrijden met te zeggen: ik geloof niet dat het volgende jaar meer dan f 8000 zal worden uitgegeven. Maar juist tegen dat uitgeven van f 8000 in de tegenwoordige phase is de Commissie gekant. Wij wenschen die som niet te besteden vóór wij weten hoeveel het kampement in het geheel zal kosten. De Minister zegt verder dat de Kamer volkomen vrij is om het volgende jaar de aangevraagde gelden toe te staan of niet.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dan is de zaak al geprae-judicieerd. Dan zal de Minister zeggen, het geheel zal nu nog bijv. f 12 000 of f 14 000 kosten en die gelden vraag ik nu nog bovendien. Weigert gij mij die som, welnu, dan worden ook de f 8000 die ik reeds besteed heb nutteloos weggeworpen geld. Op die wijze worden wij tot steeds hoogere uitgaven genoopt, eene wijze van handelen, waartegen ook de Minister, als lid der Kamer, menigmaal strijd heeft gevoerd. Ik hoop en vertrouw dan ook dat de Minister voorloopig de f 8000 zal terugnemen, om later met een geheel uitgewerkt plan te komen, dat dan door de Kamer, mijns inziens, ongetwijfeld in welwillende overweging zal worden genomen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het amendement aangenomen wordt, kan het Departement van Oorlog niets aan de gebouwen en terreinen doen, die dus een jaar lang zullen verwaarloosd blijven en vervallen, terwijl voor f 8000 wel degelijk het hoofdgebouw, althans voor een groot deel, opgeknapt en tot stalling ingericht kan worden.

Wat overigens de heer Van Alphen zegt omtrent de eischen die aan de stallen gesteld moeten worden, die eischen zijn werkelijk zoo hoog niet, waar het geldt *noodstallen*, die slechts voor een bepaalden tijd gebruikt zullen worden. Uit de f 8000 zullen dan ook zeer goed de kosten voor het inrichten van dergelijke stallen voor twee eskadrons gevonden kunnen worden, terwijl in dezelfde richting later kan voortgewerkt worden.

Ik herhaal overigens nogmaals nadrukkelijk: de daken eischen dringend voorziening en daaraan zal, worden de f 8000 geweigerd, een jaar lang *niets* kunnen gedaan worden. Nu zullen zij, die zelf huizen bezitten of beheeren, kunnen nagaan, hoeveel hooger de kosten van reparatie in dat geval een jaar later worden.

Wat het betoog van den heer Kolkman aangaat, wensch ik alleen op te merken, dat ik niet beloofd heb de brug te laten bestaan, wanneer daarvoor slechts een schijn van billijkheid aanwezig was. Ik heb alleen gezegd dat ik, naar aanleiding van het gesprokene en na eventueele ontvangst van verdere bescheiden van de betrokken gemeentebesturen, een onderzoek omtrent de billijkheid zou doen instellen.

Het zal mij aangenaam zijn wanneer de geachte afgevaardigde met die betuiging tevreden is, maar, wat de doorvaartwijdte van 80 M. voor eene brug betreft, moet ik verklaren, dat dit voor een zuiver waterstaatsbelang is. Bij eene zoo groote doorvaartwijdte is eigenlijk van een dam geen sprake meer. Ik zou dan ook niet kunnen toelaten, dat zoo groote kosten voor waterstaatswerken op rekening van het Departement van Oorlog werden gebracht.

De heer **Van der Feltz**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer enkel woord, alleen om den Minister eene vraag te stellen. De Minister laat het voorkomen, alsof de f 8000 dienen moeten tot onderhoud der gebouwen. Maar tegelijk vlecht Zijne Excellentie er nog iets anders door, namelijk de kosten voor inrichting van stallen. Tegen dit laatste nu is juist de Commissie van Rapporteurs opgekomen, terwijl haar gevoelen blijkbaar bij een groot gedeelte der Kamer ingang schijnt te vinden. Men wil den Minister intusschen volstrekt niet de gelden weigeren voor het onderhoud der gebouwen, met bijbehoorende gronden, welk een en ander vroeger bij »Financiën" behoorde en nu onder het beheer van zijn Departement is gekomen.

Wat heeft nu de Minister voor dat onderhoud noodig, of kan hij daarin op andere wijze voorzien. Voor het onderhoud, dat is glas- en dakdicht houden, der gebouwen, om te voorkomen, dat zij invallen, is geen f 8000 noodig. Nu wil de Minister ook de stallen bouwen, en vraag ik of hij daaraan zooveel behoefte heeft dat dit niet tot het volgende jaar kan wachten? Bestaat die behoefte vooralsnog niet, dan kan hij een volledig plan laten opmaken, zooals de Commissie van Rapporteurs dit wenscht. Zegt de Minister wat hij voor bovengenoemd onderhoud denkt te behoeven, dan kan wellicht het amendement tot op dat bedrag verminderd worden.

De heer **Van Alphen**: Mijnheer de Voorzitter! Ten einde te voldoen aan de bedenking van den Minister van Oorlog tegen het door mij gesprokene, ben ik zoo vrij voor te stellen alsnog aan 's Ministers verlangen te voldoen en ten dien einde als amendement voor te dragen, den post aldus te doen luiden:

»Onderhoud van gebouwen en terreinen te Ommerschans en opmaking van een plan van inrichting voor tijdelijk verblijf van troepen, f 2000."

De **Voorzitter**: Ik ben zoo vrij te doen opmerken dat

bij amendement geen verandering kan gebracht worden in den toelichtenden staat.

Het staat den heer Van Alphen volkomen vrij (en het zou, geloof ik, aan zijne bedoeling beantwoorden), een amendement in te dienen op het wetsontwerp, van minder verre strekking dan dat der Commissie van Rapporteurs.

De heer **Van Alphen**: Mijnheer de Voorzitter! Gevolg gevende aan uw wenk, stel ik nu voor het hoofdartikel zelf te verminderen met f 6000, en aan die vermindering de beteekenis te geven, welke lag opgesloten in de zoo even door mij gesproken woorden.

Het *amendement* van den heer Van Alphen wordt ondersteund door de heeren Michiels van Verduynen, Hartogh, A. Van Dedem, Beelaerts van Blokland en Schaepman, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem het amendement van den geachten afgevaardigde, den heer Van Alphen, over, omdat, mocht het noodig zijn in die streek grootere oefeningen of manoeuvres te houden, wij ons dit jaar met de inkwartiering behelpen in de omliggende plaatsen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Huber**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs verklaart haar amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van de Commissie van Rapporteurs is ingetrokken maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd onderart.* 46 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 47 tot en met 57 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 57*bis*, luidende:

» Kosten, vallende op het ten toon stellen van kaarten, enz. op de tentoonstelling te Chicago, in 1893, f 2500."

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij Nota van Wijziging is door den Minister een nieuwe post op de begrooting gebracht, namelijk art. 57 *bis*, tot goedmaking van de kosten voor de tentoonstelling van kaarten op de tentoonstelling van Chicago, tot een bedrag van f 2500.

Ik had gedacht, dat op die Nota van Wijziging eene Nota van Verbetering zou gevolgd zijn, strekkende om dien post terug te nemen.

Weinige dagen geleden toch is bij de behandeling van hoofdstuk V door den geachten afgevaardigde uit Zierikzee een amendement ingediend ten einde de begrooting met f 12 000 te verminderen, waardoor de Regeering niet in de gelegenheid is gesteld, om te gemoet te komen aan de exposanten van schilderijen op die tentoonstelling.

Het komt mij voor dat de aanneming van het amendement door de overgroote meerderheid der Kamer eene principieele beslissing is geweest en dat de Kamer als haar gevoelen heeft uitgesproken dat het niet wenschelijk is om gelden beschikbaar te stellen voor het exposeeren van voorwerpen op de tentoonstelling te Chicago.

Nu waren ten opzichte van de schilderkunst zeker nog deugdelijke argumenten aan te voeren om ons te nopen deel te nemen aan die tentoonstelling, maar nadat daarvan is afgezien kan zeker de versiering van die tentoonstelling met enkele kaarten der Topographische Inrichting, hoe verdienstelijk ook bewerkt, van Regeeringswege, geen aanbeveling verdienen. Ik geef dus der Vergadering in overweging hare stem uit te brengen tegen het door de Regeering aangevraagde krediet.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Ik heb niet kunnen vermoeden dat de Kamer beslist zou hebben dat uit Nederland geene inzendingen vanwege eene Rijksinrichting op die tentoonstelling zouden plaats hebben en meen dan ook dat zulks niet juist is. Het geldt hier niet een subsidie voor Nederlandsche inzenders, maar het Departement van Oorlog meent dat het wenschelijk is om door de Topographische Inrichting, eene inrichting die algemeen in Europa bekend en geroemd is, en die in en buiten de Kamer wordt geprezen, op bescheiden wijze eene expositie te doen geven van de vervaardigde kaarten, waarmede Nederland zeker geen slecht figuur op de tentoonstelling te Chicago maken zal. Men vraagt dus gelden om de kosten te bestrijden, die het Departement van Oorlog als inzender te maken zal hebben. Die inzending, is mij verzocht door het comité. Ik heb daarin bewilligd onder voorwaarde natuurlijk, dat de Kamer mij de gelden verstrekte. Daarom trek ik het artikel niet in.

De heer **Van Karnebeek**: Ik ben het niet eens met mijn geachten mede-afgevaardigde uit Rotterdam; wat bij de begrooting van Binnenlandsche Zaken is beslist heeft hij niet geheel juist voorgesteld. De discussiën en het votum maakten op mij een anderen indruk. Ik geloof wel dat toen bij vele leden de overweging gold, dat men niet wenschte op eenige wijze deel te nemen aan de tentoonstelling te Chicago, maar er werden toch ook stemmen uitgebracht om andere redenen. Men meende dat het tentoonstellen van producten der schilderkunst geen subsidie behoefde, omdat de groote meesters de kosten wel konden goedmaken, en dat voor minder goede schilderijen een subsidie niet wenschelijk was. Ik geloof dus dat de zaak ten principieele niet werd beslist en bij hoofdstuk IX daartoe aan de orde komt.

Ik geef daarom in overweging den op hoofdstuk VIII voorgedragen post toe te staan, met dien verstande dat, zoo bij hoofdstuk IX wordt beslist dat vanwege Nederland geene commissie zal optreden ter vertegenwoordiging op de tentoonstelling te Chicago, ook niet door den Minister van Oorlog zal worden geëxposeerd. Nemen wij nu eene beslissing ten aanzien van het Departement van Oorlog, dan is later eene zuivere beslissing moeilijk. Wij kunnen over dezen post bezwaarlijk beslissen zonder een principieel debat te openen omtrent de deelneming aan de tentoonstelling, waarbij zich dan in de tweede plaats zal voegen de vraag, of onder de gegeven omstandigheden door het Departement van Oorlog zal worden geëxposeerd.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Ik kan den post niet binden aan een votum aangaande een post op de begrooting van Waterstaat. Ik zie het verband niet in. Ook zonder commissie zal er worden geëxposeerd en ik vraag alleen geld om producten eener Nederlandsche Nijverheids-instelling te kunnen exposeeren, eene instelling die in Europa een zeer goeden naam heeft.

De heer **Hintzen**: Het voorstel van den heer Van Karnebeek is zoo eigenaardig dat, mijns inziens, niet veel leden zich daarmede zullen vereenigen; er staan zeer ernstige bezwaren tegenover.

Wat de Minister zeide, is niet in allen deele juist. Ik heb gezegd dat naar mijne meening principieel werd be-

slist om officieel geen geld toe te staan aan hen, die als exposanten aan de tentoonstelling wilden deelnemen. Indien eene keuze moest worden gedaan tusschen onze nationale schilderkunst en onze Topographische Inrichting, zou wel niemand hebben geaarzeld in zijne keuze. Waar geen geld wordt toegestaan voor het exposeeren van schilderijen, zal men het bezwaarlijk willen doen ten aanzien van topographische kaarten.

Hoe kan men thans nog de inzending van die kaarten op eene groote wereldtentoonstelling, en dan nog wel in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, aanbevelen als eene zeer gewenschte zaak? De officieele steun is uiterst gering. Mij dunkt, dat wij ons toch wel wachten moeten, een dwaas figuur te maken. Door zulk eene ondergeschikte zaak op den voorgrond te stellen en het Gouvernement op die wijze te laten optreden als exposant, stuit de Minister bij mij op ernstig bezwaar; ik zou geen gelden daarvoor wenschen toe te staan.

De heer **Van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! De beslissing die bij de behandeling der begrooting van Binnenlandsche Zaken genomen werd, was zoo weinig principieel omtrent deelneming aan de tentoonstelling, dat toen zelfs op den voorgrond werd gesteld, dat men een subsidie voor de schilderijen kon weigeren, omdat de *goede* schilderijen in elk geval daar zouden worden tentoongesteld.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 57*bis* wordt in stemming gebracht en met 54 tegen 39 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Van Beuningen, Huber, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, Houwing, Hintzen, Van Kerkwijk, Zijp, Smits van Oijen, Roessingh, Veegens, Van der Schrieck, De Kanter, Haffmans, Van Alphen, Donner, Guyot, Brantsen van de Zijp, Zaaijer, Van Velzen, Goekoop, Hartogh, Vermeulen, Harte, Viruly Verbrugge, Zijlma, Kerdijk, Heldt, Beelaerts van Blokland, A. Van Dedem, Van den Berch van Heemstede, Cremer, Pijnacker Hordijk, Bahlmann, Lambrechts, Van der Kaay, Goeman Borgesius, Lieftinck, Walter, Van der Kun, d'Ansembourg, De Ram, Farncombe Sanders, Schepel, Seret, De Beaufort (Amsterdam), Mutsaers, Travaglino, Smeenge, Pyttersen, Van Vlijmen, Keuchenius, De Geer van Jutfaas en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Levy, Mees, Van Bylandt, Conrad, Smit, Schaepman, De Beaufort (Wijk bij Duurstede), T. Mackay, Hennequin, Van der Feltz, Geertsema, De Ras, Van Gijn, Michiels van Verduynen, Van Houten, Van Berckel, Röell, Ferf, Land, Schimmelpenninck van der Oye, Roijaards van den Ham, Reekers, Rink, Tydeman, Oppedijk, Boreel van Hogelanden, Van Löben Sels, G. Van Dedem, Van Karnebeek, Kolkman, Van de Velde, Lucasse, Æ. Mackay, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, Vrolik, Van der Borch van Verwolde, De Meijier en Kielstra.

De *onderartt.* 58 tot en met 86 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 87, luidende:

»Traktementen, toelagen, mitsgaders schadeloosstelling voor uniformverandering en voor verlies van bagage, voor het aanschaffen en het verlies van dienstpaarden en voor verhuiskosten bij verplaatsing van officieren van het wapen der marechaussee, f 36 475".

De heer **Hennequin**: Ik wensch mij met een enkel woord aan te sluiten aan de betuiging van ingenomenheid die in de gewisselde stukken ten beste gegeven is over den maatregel door den Minister genomen, om uitbreiding te geven aan het korps der marechaussee. Die betuiging heeft misschien in mijnen mond eenige waarde, omdat zij komt van eene zijde, die dit korps heeft leeren waardeeren in eigen omgeving. Inderdaad toch op het platteland in het algemeen, maar voorzeker in het bijzonder aan de grenzen kunnen de diensten door dat korps te bewijzen niet hoog genoeg worden geschat. Daarom toch, waar dan de voorgestelde uitbreiding zeer door mij toegejuicht wordt, mag men bij die uitbreiding niet uit het oog verliezen dat, wanneer men niet voorzichtig is, de deugdelijkheid van het korps daaronder kan lijden. En dat dit gevaar niet denkbeeldig is, is mij reeds meermalen in de laatste tijden gebleken. Het aantal jongelingen, bij het wapen in dienst tredende, is, wanneer ze ook al als militieplichtigen discipline hebben leeren kennen, daaraan vaak reeds ontwassen en komt in dienst onder toezicht van brigade-commandanten, waarvan de keuze bij de uitbreiding van het wapen hoe langer hoe moeilijker wordt. Het komt er nu op aan om te zorgen dat de jongelingen, ongeoefend en weinig toegerust voor de eischen van het wapen, direct komen onder verstandieg leiding, die tucht weet te handhaven.

Waar dat gemis en bezwaar zich reeds nu en dan heeft doen gevoelen, geloof ik, dat het bij den Minister een punt van overweging zou kunnen uitmaken om bij de vorming van nieuwe brigades niet alleen uit de bestaande brigades, maar misschien op andere wijze daarin te voorzien, als brigadehoofden moeten worden aangesteld.

Daaraan zou verbonden dienen te zijn eene andere verhouding der bezoldigingen van de chefs en van de manschappen, want het komt mij voor, dat die verhouding slecht geëvenredigd is en bij behoud dier verhoudingen de verwezenlijking van het bovenaangegeven denkbeeld moeite zoude baren.

Ik wensch hieraan nog eene tweede opmerking vast te knoopen, en dat is deze, dat men er op bedacht zij steeds in voldoenden getale de marechaussee te laten optreden. Het is gebleken te Finsterwolde, dat het optreden der marechaussee in onvoldoenden getale het gevolg had dat men lijdelijk toe moest zien, waar krachtig optreden eisch ware geweest.

Ik geloof dat het prestige van het wapen, niet het minst waar nieuwe brigades worden geplaatst, met de wijze van optreden staat of valt. Mij is gebleken in den afgeloopen zomer dat bij het tegengaan van strooperijen in vereeniging bedreven in oostelijk en westelijk Zeeuwsch Vlaanderen, de manschap evenzoo met onvoldoende sterkte optrad en het doel zeer onvolkomen is bereikt. Ik durf den Minister aanbevelen om een volgenden keer in overleg met zijn ambtgenoot van Justitie te verkrijgen een onmiddellijk optreden van de marechaussee met de rijksveldwacht en wel voldoende krachtig in getal om den voortgang van die strooperijen volkomen te beletten, opdat niet door het slap optreden in het begin de zaak verergerd wordt.

Het zij mij tevens vergund om terloops de aandacht van den Minister te vestigen op nog een ander punt dat voorziening behoeft, namelijk in verband met het optreden van onze marechaussees op de grenzen. Ik wijs er toch op dat het gebrek aan eenige kennis der taal die over de grens gesproken wordt, belemmerend werkt bij de hulp die de marechaussees dikwijls aan de grenzen te bieden hebben bijv. aan de gendarmerie in Belgie en omgekeerd. Het is mij bekend dat aan de Belgische grenzen in vele gevallen juist Waalsche gendarmes zijn gesteld die niets dan Fransch verstaan en spreken; samenwerking snel en vruchtbaar is in dezen toestand bijna onmogelijk. Wellicht ware ook hieraan te gemoet te komen door de brigade-commandanten in de gelegenheid te stellen eenige kennis op te doen van de talen aan de grenzen gesproken.

Eindelijk wensch ik eene vraag tot den Minister te richten, in verband met de bemoeiingen van de burgemeesters gevergd, in zake het verstrekken van inlichtingen ten opzichte van jongelieden die zich bij het wapen der marechaussee

wenschen te verbinden, wat in gemeenten, waar eene brigade gevestigd is, veelmalen zich voordoet.

Ik laat hier rusten dat de werkkring des burgemeesters minder eigenaardig wederom wordt uitgebreid; gaarne zal men deze moeite op zich nemen wanneer die lotsverbetering van oppassende jongelieden daarvan het gevolg kan zijn. Intusschen acht ik het minder gepast tegenover de hoofden der gemeenten, dat men, zooals thans voorkomt, eerst den burgemeester met een dergelijk verzoek, waarvan de voldoening toch altijd eenigen tijd in beslag neemt, lastig valt en dan later aan den persoon die zich heeft opgedaan, het bericht wordt gezonden dat hij niet voor plaatsing in aanmerking kan komen op grond, zooals het heet, van de renseignementen door zijnen korpscommandant verstrekt. Als men die renseignementen eerst geliefde in te winnen, kon bij een resultaat, als boven aangegeven is, dat onderzoek vanwege de burgemeesters uitblijven. De Minister zal aan eene veranderde behandeling in de volgorde bij deze zaak zeker wel bevorderlijk willen zijn.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een woord van dank aan den geachten afgevaardigde, den heer Hennequin, voor den lof aan het wapen der marechaussee toegebracht. Ik ben het eens dat men voorzichtig moet zijn bij de aanvulling van het wapen.

Ik zal mijn ambtgenoot voor Justitie en den inspecteur der cavalerie, tevens inspecteur van het wapen der marechaussee, met de wenken, door den geachten afgevaardigde gegeven, in kennis stellen; genoemden opperofficier vooral, wat betreft het laatste punt, dat de burgemeesters ontlast zouden moeten worden van het geven van renseignementen over personen, die om reden van hun vroeger gedrag in dienst, toch afgewezen worden.

Ook zal ik wijzen op het gebrek van taalkennis der marechaussees op de grenzen, hoewel ik daarmede volstrekt niet wil zeggen dat in dat gebrek terstond zal kunnen worden voorzien.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 87 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 88 tot en met 96 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 97, luidende:

»Verbetering van Rijksgebouwen en werken en van gebouwen door de gemeenten tot militair gebruik aan het Rijk afgestaan, enz.

»Als voren in het 3de genie commandement, enz., f 29 890.",

en het daarop voorgestelde amendement door de Commissie van Rapporteurs, strekkende om het onderartikel te verminderen met een bedrag van f 6500, dat van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaakt.

De heer **Van Löben Sels**: *lid der Commissie van Rapporteurs* het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Zooals bekend is heeft de Commissie ten opzichte van deze begrooting het standpunt ingenomen dat het niet wenschelijk is op het huidige oogenblik, in den tegenwoordigen overgangstoestand waarin wij leven ten aanzien van de regeling der levende strijdkrachten en het geheele stelsel der landsverdediging, groote veranderingen aan te brengen in de dislocatie van het leger.

Dat standpunt leidt tot verschillende gevolgen. Ik noem in de eerste plaats die van krijgskundigen aard.

Het spreekt toch vanzelf dat de wijze van samenstelling van onze legerkrachten en de hoegrootheid onzer levende strijdkrachten grooten invloed uitoefenen moeten op het al of niet hebben van een zoogenaamd veldleger. En in nauw verband daarmede staat de zeer gewichtige vraag of ten behoeve van de handhaving der neutraliteit groote strijdkrachten behooren aanwezig te zijn in het Z.-O. van ons land, dan of men zich daar meer lijdelijk behoort te houden.

Behoef ik er nog aan te herinneren dat gewichtige veranderingen in het in 1881 vastgestelde plan van kazerneering, leiden moeten tot aanbouw van kazernen en stallen welker duurzaam nut thans in dezen toestand van status quo niet kan worden overzien. Spreekt het niet vanzelve dat dit tot zeer bedenkelijke financieele gevolgen kan leiden?

Ik laat nu de vraag rusten of, op den kant van een mes bekeken, niet enkele malen vroeger al op dat plan inbreuk is gemaakt geworden. Ook laat ik thans het feit rusten, dat een algemeene maatregel van inwendig bestuur, een Koninklijk besluit, den Raad van State gehoord, vernietigd mag worden door een gewoon Koninklijk besluit. Die zaak werd den 15 December 1884 hier ampel besproken. Slechts zij er aan herinnerd dat, ware destijds geen grondwetsherziening in zicht geweest, deze formeele quaestie toen wellicht een ministerieel leven in gevaar had gebracht. Inderdaad er was reden toe. Intusschen, gevolg van dit debat is geweest eene gewijzigde regeling der zaak, waarbij eenige meerdere ruimte in den tijd van uitvoering, niet in de richting van het voorschrift van 1881 werd gehouden.

Indien het hier nu gold eene kleine, ondergeschikte wijziging van de vroeger vastgestelde lijn, een tijdelijk uitstel in de uitvoering, de Commissie van Rapporteurs zou daaraan niet hechten. Maar wat geschiedt hier? Roermond, bestemd om geen garnizoen te hebben, zal door belangrijken aanbouw van stallen een vast garnizoen worden voor cavalerie. Eene algemeene garnizoensverwisseling in het Zuiden des lands is daaraan vastgeknoopt.

Eene zeer ingrijpende wijziging voor wat betreft het verband van de verschillende wapenkorpsen in de verschillende garnizoenen. Eene zeer ingrijpende garnizoensverandering, ook omdat vrij belangrijke kosten daarvan het gevolg zullen zijn, die voor de andere wapensoorten in de Brabantsche garnizoenen niet gewenscht is. En boven alles: eene zeer ingrijpende garnizoenswijziging, omdat daardoor in niet geringe mate beslist wordt, welk systeem van handhaving van onze neutraliteit voortaan zal gelden, zonder verband met het later aan te nemen stelsel van legervorming.

Hierbij zij opgemerkt, dat, waar de Commissie van Rapporteurs eenstemmig waarschuwt tegen de gevolgen van de vermeerdering van onze cavaleriemacht in Limburg, dit volstrekt niet wil zeggen, dat ik persoonlijk, bij eene toekomstige regeling van ons legerwezen, mij niet zou kunnen vinden in een zeer actief optreden in Limburg. Dat de door de Commissie gewraakte strekking der garnizoensverandering inderdaad de door de Regeering bedoelde is, het blijkt uit de stukken. Reeds bij de Memorie van Toelichting is dit tusschen de regels door te lezen. Wèl trad toen meer de vredestoestand op den voorgrond. Maar eene opmerking van het Voorloopig Verslag had ten gevolge, dat de Minister met het gansche plan voor den dag kwam.

Werd in het Voorloopig Verslag gezinspeeld op het niet waarschijnlijke, dat waar wij slechts 3 regimenten bezitten, wij met $^1/_3$ van die macht actief op den rechter-Maasoever in Limburg zouden optreden, thans lezen we in de Memorie van Antwoord, dat wellicht nog meer cavalerie daarvoor zal worden afgestaan. En dit terwijl ieder oogenblik de toestand van handhaving der neutraliteit kan overgaan in landsverdediging tegen een inval in Gelderland en Overijssel, waar de dekking der grenzen toch zeker wel al onze cavalerie, zoo min mogelijk gedund, zal vereischen. Hoe kan dergelijk optreden in Limburg de bedoeling zijn van dezen Minister van Oorlog die altijd een voorstander was van eene geconcentreerde verdediging?

33ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk VIII.)

Ik treed niet verder in de voor- en nadeelen van dit stelsel, slechts toonde ik, dat het hier niet geldt een kleinen huishoudelijken maatregel, overeenkomende met vroegere afwijkingen van de vastgestelde dislocatie, maar dat we door deze verplaatsing van 2 eskadrons cavalerie van 's Hertogenbosch naar Roermond, staan voor eene zeer ingrijpende verandering in cas van mobilisatie. En voor wat betreft den vredestoestand, wordt eene nieuwigheid ingevoerd, het stelsel van gekoppelde garnizoenen waarvan de eer toekomt aan den inspecteur der cavalerie.

Deze opper-officier, als oud-artillerist, herrinnert zich wellicht het stelsel van gekoppelde pontons, dat grooter voordeelen biedt, zoo men grootscheeps in breed vaarwater varen kan.

Ik vraag mij echter af, of dit nieuwe stelsel, dat nieuwe financieele lasten vergt, wel inderdaad zeer groote tactische voordeelen aanbiedt. Ik wil niet ontkennen, dat uit het oogpunt van kameraadschap er veel voor te zeggen valt, dat 's ochtends de heeren uit Venlo en Roermond, elkander begroetende op de Reuversche heide, zich kunnen vergewissen van den gezondheidstoestand na de vermoeienissen van den vorigen dag. Desgelijks uit het oogpunt van vertooning. En ik kan begrijpen dat een gemeenschappelijk oefeningsterrein voor brigade-oefeningen enz. voordeelen aanbiedt.

Maar ik vermoed toch dat de toekomstige inspecteurs der cavalerie weder tot de conclusie komen, dat de oefeningen in kleiner troepenverband, veel talrijker moeten zijn en dat voor oefening van den troep goede terreinen dicht bij het eigen garnizoen, zonder koppeling met andere noodig zijn. Inderdaad is mijns inziens aan dien koppellust, waarvoor we onlangs hebben moeten bukken bij de overeenkomst met de gemeente Zutphen, voor de toekomst der cavalerie veel bedorven.

Maar door den Minister wordt nu aangevoerd dat die verplaatsing van de cavalerie naar Roermond zoo wenschelijk is uit bezorgdheid voor de veldartillerie die dáár in garnizoen is. Tien jaren — zoo vernemen wij — is daarop aangedrongen door allerlei autoriteiten aan het Departement, allen zijn het eens en menige slapelooze nacht is het gevolg van de teedere zorg voor het artillerie-park aldaar! Mijnheer de Voorzitter! het spijt mij dat ik het niet geweten heb, want ik ben in Roermond erg goed bekend, zoodat ik binnen 5 minuten de heeren uit de verlegenheid had kunnen helpen. Op den linkeroever van de Maas is volop gelegenheid voor een voortreffelijk parkeerterrein en dan zou de artillerie volkomen veilig zijn. Wilde men daar dan eene ladingplaats maken, zooals de Minister nu te Blerick voorstelt, dan ware het gevaar geheel bezworen. En dat heeft men nu 10 jaren verzuimd. Natuurlijk zal het heeten dat dergelijk parkeerterrein wat ver weg is, maar hiertegen zij opgemerkt dat men dergelijke bezwaren altijd en uitsluitend verneemt uit garnizoensplaatsen, die niet gezocht zijn. Indertijd heb ik mij eens vermeten te dezer plaatse te beweren, dat de oefeningsterreinen in Utrecht niet geschikt waren voor veld-artillerie; dat was toen verschrikkelijk. Maar geen twee jaar later werd officieel door de chefs hetzelfde gemeld. Zijn dan de chefs in hunne rapporten niet betrouwbaar? Ongetwijfeld, Mijnheer de Voorzitter; maar chefs blijven mensch en komen evenals wij allen onder den indruk van allerlei zaken, ook in het belang der onder hen dienende personen; en dan wordt de gedachte om te reageeren tegen bestaande toestanden minder opgemerkt. Denk eens aan de toestanden in groote steden, vergelijk den afstand van 't parkeerterrein te Arnhem, met 't door mij gedachte voor Roermond. Maar dáár schikt men zich wel.

Inderdaad, waarom moet de artillerie te Roermond het ideale oefeningsterrein ruilen met het hoogst middelmatige van den Bosch? Altijd dat systeem van gekoppelde garnizoenen, waaraan andere wapens worden opgeofferd.

Wel herken ik hierin kracht en wilskracht bij den inspecteur der cavalerie, maar des te meer moet ik mij verwonderen dat de bereden artillerie zoo met zich laat sollen.

Want, de grief loopt niet alleen over het opgeven van Roermond, dit ware te voorkomen. Neen, de zaak gaat dieper. Bergen op Zoom moet opgegeven, in ruil voor 's Hertogenbosch. Zeker, Bergen op Zoom biedt geen groote heidevelden aan geschikt voor tactische opmarschen, de Vuchterheide biedt deze evenmin. Bergen op Zoom heeft echter in zijn onmiddellijke nabijheid een zeldzaam schoon exercitieveld, voorts zandwegen, hoog en laag geaccidenteerd terrein enz. dat den Bosch mist.

Eindelijk en dit is het voornaamste. Vroeger, onder 's Ministers voorganger, is aangedrongen op verplaatsing van de pas opgerichte artillerie-trekschool naar Amersfoort. Eene zaak van het hoogste gewicht, zoo ter aankweeking van den ruitergeest bij de officieren der veld-artillerie, wier *trek*-school zoo licht anders, even als een *hinkend* paard te velde, de rijkunstige beweging niet volgt dan in naam. Maar ook voor de officieren, die den rijcursus volgen, en tegenwoordig daarvoor in 2 jaar tijds soms 3 verhuizingen moeten bekostigen. Destijds heette het dat in beginsel eene plaatsing der artillerie-rijschool te Amersfoort zeker beter was; maar de standplaats Breda, het wenschelijke om remonte, regimentsschool en rijschool dáár samen te houden, wogen zwaarder. — Thans wordt Breda wel opgeofferd, de artillerie-rijschool, remonte-school zij verlaten den staf, voor hen — het is kenschetsend, is Bergen op Zoom juist de geschikte plaats. Wel zijn daar geen heidevelden, maar — er is daar een manege. Deze — dit werd verzwegen — is slechts 2 jaar geleden voor een losse f 87 000 gebouwd.

De **Voorzitter:** Mag ik den geachten spreker vragen of hij toch niet wat al te veel afwijkt bij de toelichting van zijn amendement. Het amendement strekt om de garnizoensveranderingen in Limburg en Noordbrabant dit jaar niet te doen plaats hebben en betreft de artt. 97 en 98. Nu treedt de geachte afgevaardigde in allerlei beschouwingen, zeker hoogst belangrijk, maar die niet in onmiddellijk verband staan met het doel van het amendement, zooals dit door de Commissie van Rapporteurs is geformuleerd. Ik zou den geachten afgevaardigde dus wel in overweging willen geven tot zijne conclusie te komen.

De heer **Van Löben Sels:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal gaarne uw raad opvolgen. Het is u overigens bekend dat ik in het algemeen niet gaarne lang spreek. Dat ik thans eenigszins uitvoerig was, geschiedde mede ter tijdsbesparing. Anders had ik voor eenige punten vroeger het woord moeten vragen.

Ik heb willen aantoonen dat 's lands belang door de voorgestelde garnizoensverwisselingen voor het oogenblik niet wordt gebaat.

Ik voeg er deze opmerking aan toe. Het economisch belang der Brabantsche steden wordt door dit voorstel aanmerkelijk geschaad.

De heer **Ruys van Beerenbroek:** Mijnheer de Voorzitter! Het geachte lid van de Commissie van Rapporteurs heeft bij de toelichting van de oude amendementen op de artt. 97 en 98, die zoodanig verband houden dat zij moeilijk zijn te scheiden, op den voorgrond gesteld dat het niet wenschelijk is bij den tegenwoordigen toestand van overgang groote veranderingen in het dislocatieplan te brengen. Het voorstel van de Regeering is eene wijziging van het dislocatieplan, vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 5 December 1881 (*Staatsblad* n°. 189); dit valt niet te ontkennen, en indien dit de eerste wijziging was, dan zou ik thans niet zijn opgestaan om die amendementen te bestrijden, doch er zijn antecedenten, en wel van dien aard, dat zij niet alleen aanleiding geven tot een voorstel als nu

door den Minister wordt gedaan, maar dat het indienen van zulk een voorstel met het oog op de sedert 1881 gewijzigde toestanden zelfs eene noodzakelijkheid mag worden genoemd. Overigens is het plaatsen van 2 eskadrons cavalerie in Roermond geen nieuwe zaak; reeds in 1880 is daarover in deze Kamer van gedachten gewisseld, en toen heeft o. a. mijn hooggeachte vriend de heer Van der Schrieck, bij de algemeene beraadslaging over hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1881 het volgende gezegd:

» Er is nog een tweede punt waaromtrent ik met den Minister verschil: het dislocatieplan. Ik moet thans reeds mijne gedachten over dit punt naar aanleiding van hetgeen in de verschillende stukken voorkomt, mededeelen.

» Vooreerst weet ik, ten gevolge van persoonlijke bekendheid, dat Roermond zeer goede stallen heeft, waarbij eene goede overdekte rijbaan is. Vooral is er een zeer geschikt terrein, zoogenaamd achter de kapel, om terreinruiters te formeeren.

»In het geheele land zijn geen geschikter terreinen te vinden dan die tusschen Venlo en Roermond, de bekende Reuverheide."

In het najaar van 1883 wilde dan ook de toenmalige Minister van Oorlog, Roermond weder als garnizoensplaats voor 2 eskadrons cavalerie bestemmen.

Daar voor de paarden dier 2 eskadrons geen stalling genoeg aanwezig was, besloot de Minister een nieuwen stal voor 60 paarden te doen bouwen. In December 1883 had de aanbesteding plaats, maar zij werd niet goedgekeurd ten gevolge van de aanneming door deze Kamer van een amendement van den heer Van Kerkwijk op art. 36 van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1884.

De Kamer nam het amendement aan, niet omdat zij de plaatsing van twee eskadrons cavalerie te Roermond uit een strategisch oogpunt afkeurde, maar omdat zij van oordeel was, dat de Minister door het doen aanbesteden van dien stal zijne bevoegdheid was te buiten gegaan, daar op de begrooting voor 1883 geen gelden voorkwamen, waaruit dat gebouw kon worden betaald, en tevens omdat de plaatsing van die twee eskadrons te Roermond in strijd was met het dislocatieplan van 1881.

Op de Staatsbegrooting van 1885 kwam eene som van f 6000 voor bestemd voor den aanbouw van dien stal, en uit de gewisselde stukken blijkt, dat de Kamer genegen was dien post goed te keuren. De Commissie van Rapporteurs verklaarde zich o. a. in het Voorloopig Verslag uitdrukkelijk in dien zin, maar aan den Minister werd in overweging gegeven eene wijziging van het dislocatieplan te laten voorafgaan. De Minister ging daarop echter niet in, maar nam de aangevraagde f 6000 terug, en liet de zaak voor het oogenblik zooals hij was.

Ik sla eenige jaren over en kom tot 1890 en 1891, en daarmede tevens tot de voornaamste grief van de Commissie van Rapporteurs, de afwijking van het dislocatieplan, door het geachte lid van die Commissie op den voorgrond gesteld.

Het dislocatieplan van 1881 was natuurlijk gegrond op de toestanden en inzichten van dien tijd, maar het werd wegens verandering in die toestanden en inzichten nooit geheel uitgevoerd. Zooals herhaaldelijk bleek, bestond er nimmer neiging tot definitieve herziening, en wordt deze — zeker niet ten onrechte — verschoven tot na eene nieuwe regeling der levende strijdkrachten. De vorige Regeering toonde ook die meening te zijn toegedaan, en gaf dan ook in verband daarmede het ontwerp van eene nieuwe garnizoensindeeling in den staat n°. 19 van bijlage A der Memorie van Toelichting van het wetsontwerp tot regeling van den krijgsdienst, (Zitting 1889—1890, Gedrukte stukken n°. **174**), en het ligt voor de hand dat de tegenwoordige Minister van Oorlog eventueel niet in gebreke zal blijven eene dergelijke regeling te ontwerpen, al wordt zij — jammer genoeg — niet in ontwerp aangetroffen bij de toelichting van het onlangs door hem ingediend ontwerp van wet betreffende de samenstelling der landmacht, Gedrukte stukken n°. **89** van het loopend zittingjaar.

Dat het dislocatieplan van 1881 niet geheel tot uitvoering is gekomen en daarvan bij verplaatsingen meermalen is afgeweken, is genoegzaam bekend. Zoo zou bijv. te Haarlem moeten komen de staf van een regiment infanterie en *drie* bataljons, *een* veld-eskadron en *een* depot-eskadron cavalerie. Het bleef echter bij den bouw van eene nieuwe kazerne voor een depot-eskadron huzaren; voor het overige bestaat het garnizoen alsnog uit *een* bataljon infanterie. Vermoedelijk zal het daarbij ook wel blijven; zijn mijne inlichtingen juist, dan wordt de gelegenheid tot oefenen, vooral voor het schijfschieten, te Haarlem gaandeweg zoo bemoeilijkt, dat reeds daarom wel niet meer gedacht zal worden aan eene uitbreiding van het Haarlemsch garnizoen op den voet van het dislocatieplan van 1881.

Het meest consequent is het dislocatieplan doorgevoerd voor Amersfoort en voor Maastricht; op 1 Mei van het volgend jaar zal Amersfoort alles verkrijgen wat die gemeente is toegedacht, Maastricht alles verliezen, wat aan die gemeente volgens het discolatieplan moet worden ontnomen en zal daar dus slechts *één* bataljon infanterie overblijven. Dit laatste wordt niet door mij aangevoerd als eene soort van beklag; neen, men moge het garnizoensverlies voor Maastricht betreuren, ook ik doe dat, maar zich bij den genomen maatregel nederleggen is plicht, als deze noodig is in *'s lands belang*.

En waar alle opvolgende Regeeringen in deze sedert 1881 eenstemmig dachten, ligt het voor de hand, dat voor de vermindering van het garnizoen te Maastricht uit het oogpunt van eene richtige mobilisatie veel te zeggen valt.

Waar nu met het oog op hetzelfde *landsbelang* voor Roermond gelden tot uitbreiding van de kazerneering worden aangevraagd, komt het mij noodig voor die toe te staan, ook al wordt Roermond daardoor tot een blijvend garnizoen gemaakt. Het is voorzeker eene zeer gelukkige omstandigheid, dat ten gevolge daarvan eenigszins kan worden te gemoet gekomen aan het verlies, dat meer duidelijk in de provincie Limburg wordt geleden.

Intusschen, het *landsbelang* en niets anders moet in deze den doorslag geven, en nu is het duidelijk dat hieromtrent geen twijfel kan bestaan. Ook de vorige Regeering was daarom bedacht op het verplaatsen van de twee batterijen veld-artillerie uit Roermond en op het vervangen daarvan door twee eskadrons huzaren uit 's Hertogenbosch. Dit blijkt onder andere uit hetgeen voorkomt in § 6 der Memorie van Toelichting van het wetsontwerp houdende wijziging van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1890 (Zitting 1890—1891 n°. **64**). Daar toch lezen wij op bladz. 7:

» Niet alleen toch zullen die cavalerie-afdeelingen — de 2 eskadrons uit 's Hertogenbosch namelijk — te Roermond uitnemend in de gelegenheid zijn om de voor het wapen gevorderde oefeningen te houden, vooral omdat ze veelvuldig kunnen worden gecombineerd met de drie te Venlo garnizoen houdende eskadrons van hetzelfde regiment, maar *inzonderheid* ook voor het geval van mobilisatie, zijn zij aldaar veel beter geplaatst dan te 's Hertogenbosch."

Ongeveer hetzelfde wat ook thans de Regeering in de Memorie van Toelichting mededeelt op bladz. 42 en 43, ten einde de nu voorgestelde maatregelen te legitimeeren.

Uit de Memorie van Toelichting blijkt voorts, dat de toenmalige Regeering, evenals nu ontwerpen voor den kazernebouw te Roermond in bewerking had. . . . .

De **Voorzitter**: Ik veroorloof mij den geachten afgevaardigde te vragen, in welk direct verband dat, wat eene vorige Regeering toen deze wilde, staat met het voorstel van de tegenwoordige Regeering en het amendement? De Regeering stelt voor — en daarin resumeeren zich de posten waarop het amendement van de Commissie van Rapporteurs betrekking heeft — voor de kazerne te 's Hertogenbosch een post uit te trekken en een voor stallen te Roermond.

De Commissie van Rapporteurs stelt voor, die beide posten af te voeren. Nu meen ik toch, dat het wenschelijk is om, met het oog ook op den ons restenden tijd, het historisch gedeelte der quaestie in te korten en ons alleen

te bemoeien met de vraag of die posten zullen worden gehandhaafd of niet.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Mag ik daarop antwoorden dat ik de geschiedenis van het sedert 1880 in deze zaak voorgevallene heb aangehaald om aan te toonen dat de voorstellen voor de kazernebouw te 's Hertogenbosch en te Roermond, welke de Regeering thans doet, steunen op dezelfde motieven — ook nu in de Memorie van Toelichting ontwikkeld — die sedert jaren voor de vestiging van een blijvend cavalerie-garnizoen te Roermond hebben gepleit, en dat ik die motieven heb aangevoerd en eenigszins nader ontwikkeld ter bestrijding van hetgeen het geachte lid van de Commissie van Rapporteurs gezegd heeft.

Ik blijf dus geheel in den gedachtengang', die ook nu door de Regeering en de Commissie van Rapporteurs in de gewisselde stukken is gevolgd. Intusschen zal ik daarover niet verder uitweiden, maar alleen constateeren, als resumé van hetgeen ik gezegd heb, dat er in de laatste jaren geen verschil van inzicht omtrent dit punt heeft bestaan en dat met het oog daarop het niet waarschijnlijk is dat in het vervolg een dergelijk verschil zich zal voordoen, zoodat er alle aanleiding bestaat om nu het plan tot verbouwing zoowel te Roermond als te 's Hertogenbosch goed te keuren.

Wat aangaat het antecedent waarvan ik zoo even sprak ter tenietdoening van het bezwaar dat de Commissie van Rapporteurs heeft tegen de afwijking van het dislocatieplan van 1881, zij het mij vergund nog ten opzichte van de verbouwing van de citadelkazerne te 's Hertogenbosch het volgende in het midden te brengen: Het garnizoen te 's Hertogenbosch moet volgens dat dislocatieplan bestaan uit den staf van een regiment infanterie en *twee* bataljons, *een* depot-eskadron cavalerie en *vier* compagnieën vestingartillerie. In 1890 werd in het wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting, dienst 1890, Zitting 1890—1891, Gedrukte stukken n°. **64**, eene som van f 18 000 aangevraagd als eerste termijn ter verbouwing der Citadel-kazerne aldaar, opdat daarin huisvesting gevonden zou worden voor een 3de bataljon infanterie. Blijkens de gewisselde stukken had die aanvrage de strekking om — met afwijking van het meergenoemd dislocatieplan — te 's Hertogenbosch *drie* in plaats van *twee* bataljons infanterie te vestigen, en daarentegen te Nijmegen slechts *een* in plaats van *twee* bataljons, omdat nu het bataljon uit Maastricht, voor Nijmegen bestemd, naar 's Hertogenbosch zou gaan. Bedoeld voorstel is wegens vertraging in de behandeling van het genoemd wetsontwerp in 1890 niet tot zijn recht kunnen komen, maar op de begrooting van 1891 is een post van f 42 000 voor de verbouwing dier Citadel-kazerne gebracht en toen ook door de Kamer goedgekeurd.

Wel is waar verzette zich toen de heer Rooseboom tegen dat voorstel, en stelde een amendement voor om die f 42 000 te doen vervallen, voornamelijk steunende op het argument dat te kort werd gedaan aan het dislocatieplan; de Kamer heeft zich echter met de zienswijze van dat geachte lid niet vereenigd maar de gevraagde gelden toegestaan en later nog f 18 000 als tweeden termijn der verbouwing, zoodat nu in afwijking van het dislocatieplan te 's Bosch met 1 Mei aanstaande voorgoed zullen komen de staf van een regiment infanterie en *drie* bataljons in plaats van *twee*.

Op grond van dat alles kan er ook thans geen ernstig bezwaar zijn van het dislocatieplan af te wijken, daar uit het medegedeelde blijkt dat de voorgenomen kazernebouw te Roermond geacht moet worden in het belang van de oefening en de mobilisatie te zijn en omdat reeds vroeger met medewerking der Kamer van het dislocatieplan werd afgeweken, als het — zooals ook nu — te voorzien was dat daardoor een goede en blijvende toestand kon verkregen worden. Dat daarmede bij eene eventueele herziening van het dislocatieplan rekening zal worden gehouden behoeft wel geen nader betoog.

Op grond van dat alles zal ik stemmen tegen de beide door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde amendementen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Ik zal niet ingaan op de verschillende plaatselijke beschouwingen door den geachten afgevaardigde uit Ede aangevoerd. Mijn voorstel is zooveel mogelijk gemotiveerd; men vergeet niet gaarne een motief om een voorstel door de Kamer te zien aannemen. Het hoofdmotief geldt het mobilisatiebelang. Gisteren heeft men mij — ik vergis mij, en meen den chef van den generalen staf — geprezen dat de mobilisatie zoo goed in orde is gebracht. Welnu, zorgen wij dat op dien weg kunne worden voortgegaan. Dat het voorstel in verband zou staan met de al dan niet lijdelijke verdediging van Limburg verklaar ik niet te begrijpen. Ik ben niet van plan in 1893 eenige garnizoensverandering te doen plaats hebben, maar wel om haar in 1894 mogelijk te maken. Daaromtrent zijn alle opvolgende Ministers en adviseurs het eens — de batterijen veldartillerie behooren om het mobilisatiebelang niet te Roermond te zijn.

Ik heb er mij niet over uitgelaten dat ik een geconcentreerd verdedigingsstelsel wensch en dus niets casu quo voor de verdediging van Limburg wensch te zien doen, maar ik acht het in 's Lands belang dat de artillerie vandaar vertrekt.

Ongelukkig schijnt de vredestoestand in de Memorie van Toelichting op den voorgrond te zijn gebracht, en het is duidelijk dat ook daarin de nieuwe dislocatie voordeelen heeft. Ik ben zeer voor gekoppelde cavalerie-garnizoenen als het geen bezwaar heeft.

Het geldt hier eenvoudig een oorlogsbelang en ik zou ongaarne het amendement door de Kamer zien aannemen, dewijl daardoor het mobilisatiebelang zou worden benadeeld.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van de Commissie van Rapporteurs op onderart. 97 wordt in stemming gebracht en met 58 tegen 35 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Roijaards van den Ham, Van der Kaay, Reekers, Tydeman, Goeman Borgesius, Oppedijk, Walter, Van Löben Sels, Van der Kun, Kolkman, Van de Velde, Lucasse, De Ram, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Rutgers van Rozenburg, Schepel, Dobbelmann, Seret, De Beaufort (Amsterdam), Bevers, Mutsaers, Travaglino, Smeenge, Pyttersen, Van der Borch van Verwolde, De Meijier, Keuchenius, De Geer van Jutfaas, Huber, Mees, Zijp, Smits van Oijen, Van Bylandt, Veegens, Van der Schrieck, De Kanter, Conrad, Smit, Van Alphen, Donner, Schaepman, Brantsen van de Zijp, T. Mackay, Van Velzen, Goekoop, Vermeulen, Harte, Viruly Verbrugge, Zijlma, Kerdijk, Van Houten, Heldt, Beelaerts van Blokland, A. Van Dedem, Ferf, Van den Berch van Heemstede en Schimmelpenninck van der Oye.

Tegen hebben gestemd de heeren Bahlmann, Lambrechts, Rink, Lieftinck, Boreel van Hogelanden, Van Karnebeek, d'Ansembourg, Tijdens, Vrolik, Van Vlijmen, Bool, Kielstra, Van Beuningen, Levy, Ruys van Beerenbroek, Hintzen, Van Kerkwijk, Roessingh, Haffmans, Guyot, De Beaufort (Wijk bij Duurstede), Zaaijer, Hennequin, Van der Feltz, Geertsema, Hartogh, De Ras, Van Gijn, Michiels van Verduynen, Van Berckel, Röell, Land, Cremer, Pijnacker Hordijk en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ten gevolge van de aanneming van dit amendement vervalt uit dit artikel hetgeen daarin voorkomt onder letter *b*.

Het *gewijzigd onderart.* 97 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 98, luidende:

»Verbetering van Rijksgebouwen en werken en van gebouwen door de gemeenten tot militair gebruik aan het Rijk afgestaan enz., f 394 510.",

waarop door de Commissie van Rapporteurs zijn voorgesteld twee *amendementen*, strekkende het eerste om het onderartikel te verminderen met een bedrag van f 67 000, en het tweede om het onderartikel te verminderen met een bedrag van f 3000.

De **Voorzitter**: Mag ik vragen of ten gevolge van de aanneming van het amendement op onderart. 97 het eerste amendement der Commissie van Rapporteurs op dit onderartikel door de Regering wordt overgenomen en dus uit dit artikel vervalt de voorlaatste alinea?

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De heer **Huber**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord tot toelichting van het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord slechts tot toelichting.

In de Memorie van Toelichting wordt de post van f 3000 toegelicht hiermede, dat men het uiterlijk van het hoofdwachthuis te Groningen *eenigszins* wenscht te verbeteren, omdat het in zijn tegenwoordigen toestand werkelijk geen sieraad is van de Groote Markt te Groningen. Zooals het met dergelijke posten meer gaat, is de vraag gedaan in het Voorloopig Verslag, of dat niet was eene uitgave van pure luxe. Het antwoord dat de Minister daarop gaf was inderdaad verre van geruststellend. Had de Minister eenvoudig volgehouden, dat hij het uiterlijk van het gebouw eenigszins wenschte te verbeteren, hoogstens voor drie duizend gulden, ik geloof dat de Commissie van Rapporteurs waarschijnlijk zich daarbij zou hebben nedergelegd. Het is een monumentaal gebouw, waarschijnlijk het oudste gebouw van de gemeente Groningen, en zeer waarschijnlijk ook het oude Stadhuis. Als zoodanig heeft het gebouw eene zekere historische waarde. De gemeente Groningen heeft het in bezit gehad, ik geloof tot 1840 of daaromtrent. Daarna is het overgedragen aan den lande, en tot belooning heeft de genie dat gebouwtje eens onder handen genomen, er portlandcement op gesmeerd en er eene alleronooglijkste kleur aan gegeven. Inderdaad, het gebouwtje strekt waarlijk niet tot sieraad van een van de schoonste stadspleinen die wij in ons vaderland hebben.

Nu heeft de Minister, toen er waarschijnlijk eenige vrees bij hem begon te ontstaan dat de Kamer de uitgaaf niet zou toestaan, het gebouw nog eens laten nazien, en toen is — naar zijne meening, gelukkig — ontdekt dat de gevels beginnen te knikken wegens den slechten toestand van het metselwerk, dat de goten en de leibedekking herstelling behoeven, enz. Toen zijn, zooals meer gebeurt bij gebouwen, die men veranderen wil, allerlei gebreken voor den dag gekomen, en nu staan wij voor een voorstel tot totale verbetering zonder eenige raming van kosten. De Minister heeft moeten erkennen dat het voor hoofdwachthuis niet meer noodig was, maar beweert dat het toch voor den militairen dienst niet kan worden gemist. De provinciale adjudant huist er. De Minister spreekt verder reeds van eene voorgenomen verbetering, waardoor tevens een vrij ruim vertrek wordt verkregen, dat voor verschillende doeleinden nuttig kan zijn — als zij nog niet bekend zijn, zullen zij wel worden gevonden.

De Commissie van Rapporteurs is huiverig om dezen weg tot herstel van het oude gebouw met den Minister op te gaan. Ik geloof dat dergelijke herstellingen niet moeten plaats hebben vanwege het Departement van Oorlog, en dat die aan anderen moeten worden overgelaten. Wil de Minister van mij een raad hebben, dan is het deze, hij drage het gebouw weder over aan de gemeente Groningen; of hij geve het, waarom reeds gevraagd is, aan het Oudheidkundig genootschap te Groningen, dan heeft het eene bestemming inderdaad overeenkomstig met zijne oudheidkundige waarde, dan behoeven wij de Oorlogsbegrooting niet met dergelijke waarschijnlijk groote uitgaven van restauratie en verbetering te belasten.

Ik begrijp wel dat de Minister mij zal toevoegen, dat dit gebouw voor die bureaux dringend noodig is, maar daar antwoord ik reeds bij voorbaat op, dat zijn voorganger in onderhandeling geweest is het gebouw te verkoopen aan het Oudheidkundig genootschap en dat alleen eene wonderlijke toepassing van de taxatie van drie deskundigen — men nam namelijk de hoogste taxatie aan — verhinderd heeft dat het gebouw werd overgedragen en bestemd voor het doel, waarvoor het inderdaad het meest geschikt is.

Natuurlijk zal, wanneer men het gebouw aan de gemeente Groningen of aan het Oudheidkundig genootschap overdraagt, in andere bureaulokalen voorzien moeten worden. Doch dat zal niet veel beteekenen.

Handelt de Minister aldus, dan is dit in het voordeel ook van de gemeente Groningen, want zij zal dan een behoorlijk gebouw kunnen krijgen bij den schoonen Martinitoren en den tegenwoordigen misstand kan zij zelve doen vervallen. Wil men een oud gebouw van drie verdiepingen restaureeren en verbeteren, dan geeft daarvoor f 3000 niets. De Staat zal dan heel veel meer moeten geven.

In dat opzicht verklaart de Commissie van Rapporteurs zich tegen den post en daarom heeft zij het amendement gesteld; de Minister kan dan in overleg treden met de gemeente of het Oudheidkundig genootschap, en het zoude mij niet verwonderen dat de onderhandelingen daarheen voerden, dat er wel eenig gebouw voor die bureelen uit werd gevonden. Als maar de eischen niet overdreven worden.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Als ik alleen had aangevraagd om de markt te Groningen te versieren door den gevel van dat oude gebouw wat op te knappen, dan had de Commissie van Rapporteurs er geen bezwaar tegen gehad. Zonderling en ongeloofelijk argument. Dat een oud gebouw scheurt en knikt, dat is een gewoon verschijnsel; dat is geen nieuw argument.

Nu wordt mij den raad gegeven om met de gemeente Groningen te onderhandelen, maar na de ondervinding, daarvan nog heden opgedaan, zal de geachte afgevaardigde wel begrijpen dat ik niet graag met nieuwe bureelen bij de Kamer kom.

Waar moeten de provinciale adjudant en de garnizoenscommandant blijven, en waar moet de vereenigingszaal voor de officieren zijn, als deze post geschrapt wordt.

De gemeente Groningen zal voor het oude gebouw misschien niet willen geven wat het waard is; ik weet dat er vroeger onderhandelingen over gevoerd zijn, maar ken die niet in bijzonderheden, en het betreft hier lokalen die beslist noodig zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het tweede *amendement* van de Commissie van Rapporteurs wordt, in stemming gebracht, met 68 tegen 28 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Van Karnebeek, Van der Kun, d'Ansembourg, Kolkman, Van de Velde, Lucasse, Farncombe Sanders, Rutgers van Rozenburg, Schepel, Seret, De Beaufort (Amsterdam), Bevers, Mutsaers, Smeenge, Pyttersen, Van Vlijmen, De Meijier, Kielstra, De Geer van Jutfaas, Van Beuningen, Huber, Havelaar, Houwing, Mees, Hintzen, Van Kerkwijk, Zijp, Smits van Oijen, Van Bylandt, Veegens, Van der Schrieck,

33ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1892.

58. Vaststelling der begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1893.

De Kanter, Conrad, Smit, Van Alphen, Donner, Schaepman, Brantsen van de Zijp, De Beaufort (Wijk bij Duurstede), Zaaijer, Hennequin, Van der Feltz, Van Velzen, Goekoop, Hartogh, De Ras, Michiels van Verduynen, Viruly Verbrugge, Zijlma, Kerdijk, Van Houten, Heldt, A. Van Dedem, Röell, Ferf, Van den Berch van Heemstede, Cremer, Schimmelpenninck van der Oye, Roijaards van den Ham, Lambrechts, Van der Kaay, Tydeman, Goeman Borgesius, Oppedijk, Lieftinck, Boreel van Hogelanden, Van Löben Sels en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren De Ram, Æ. Mackay, Dobbelmann, Tijdens, Travaglino, Vrolik, Van der Borch van Verwolde, Bool, Keuchenius, Levy, Ruys van Beerenbroek, Roessingh, Haffmans, Guyot, T. Mackay, Geertsema, Vermeulen, Van Gijn, Harte, Beelaerts van Blokland, Van Berckel, Land, Pijnacker Hordijk, Bahlmann, Reekers, Rink, Walter en G. Van Dedem.

De **Voorzitter**: Ten gevolge van de aanneming van dit amendement vervalt de vijfde alinea van dit artikel.

Het *gewijzigde onderart.* 98 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 99 en 100 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Bij *onderart.* 101 luidende:

»Dekking der uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel voor den dienst van 1893 f 2 179 000."

komt in behandeling het wetsontwerp TOT BEGROOTING VAN UITGAVEN TEN BEHOEVE VAN DE VOLTOOIING VAN HET VESTINGSTELSEL, DIENST 1893. (**58**)

De beraadslaging wordt geopend over ART. 1.

De *onderartt.* 1 tot en met 3 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 4 luidende:

» Nieuwe werken met al hetgeen kan geacht worden daartoe te behooren; herstellen, veranderen en verbeteren van bestaande werken met den aankleve daarvan; aankoop en onteigening van perceelen; kosten van exploten en processen; afkoop van rechten; kosten en ongelden betrekkelijk koop- en andere overeenkomsten; het doen van grondboringen, waterpassingen, opmetingen, enz.; een en ander voor de navermelde werken ter verbetering van de Stelling van Amsterdam:

1°., 2°. enz.;

3°. vergraven en inrichten van zandophoogingen tot verdedigbare aardewerken;

4°.—10°. enz.;

11°. maken van werken ten behoeve der drinkwatervoorziening;

12°. maken van blindeeringen, aanschaffen van rails enz.;

13°. enz., f 1 775 000.",

waarop door den heer Van Löben Sels is voorgesteld een *amendement*, strekkende om uit het *onderartikel* te doen vervallen:

» 3°. vergraven en inrichten van zandophoogingen tot verdedigbare aardewerken;

»11°. maken van werken ten behoeve der drinkwatervoorziening;

» 12°. maken van blindeeringen, aanschaffen van rails enz.;

en het bedrag van f 1 775 000 te brengen op f 1 150 000."

De **Voorzitter**: De Regeering heeft het onderart. 4 gewijzigd en teruggebracht tot f 1 500 000.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Na het votum van gisteren heb ik, om alle onnoodige discussie te vermijden, het geheele cijfer van f 275 000 voor de vijvers teruggenomen, maar ik doe dit onder voorbehoud dat ik voor de kosten van proeven van verschillenden aard aan het opmaken van een uitgewerkt plan verbonden kan overschrijven van onvoorziene uitgaven op artikel 4. Daartegen kan de Kamer geen bezwaar hebben, want ik heb het amendement van gisteren zoo opgevat dat het maken der vijvers *niet* is afgekeurd.

De heer **Van Löben Sels**, het woord gekregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge der door de Regeering gemaakte wijziging moet nu de 2de alinea van mijn amendement vervallen.

Niet meer dan vijf minuten vraag ik overigens tot toelichting. Ik weet het, niet meerdere tijd is beschikbaar.

Zal dus mijne toelichting hoogst onvolledig zijn, juist die termijn van vijf minuten is op zich zelven reeds eene veelzeggende toelichting. Ik wil het gevraagd hebben, of de zaak der inrichting van de Stelling Amsterdam, die geraamd wordt op een 26 millioen, waartoe *in beginsel* thans wordt besloten, getuige de voorloopige inrichting ten bedrage van bijna 5 millioen, met een fortenrij welker tracé slechts te verdedigen is op grond van hunne latere bestemming als pantserforten, betamelijk en gerechtvaardigd mag heeten.

Ik refereer mij aan het gisteren door mij gesprokene, toen ik aantoonde dat de zandophoogingen eene geheel andere zaak betroffen dan hare thans vooorgestelde omzetting in forten.

Ik herinner voorts aan de omstandigheid dat er geen haast is bij deze zaak, want op de plaats waar forten het meest noodig zijn (noordwestfront) zijn geen zandophoogingen aanwezig. En nu niet voorzien is in de drinkwaterquaestie, is er volgens den Minister, bij verklaart het met zoovele woorden in de stukken, aan geen verdediging der stelling te denken.

Bovendien is de zaak van het tracé der forten, en daartegen kom ik op, omdat zij het systeem prejudicieeren, gansch niet in de schriftelijke gedachtenwisseling besproken. En nu ontbreekt — wat ik niet missen wil — het advies van den chef van den generalen staf en van den commandant der stelling.

Ik laat geheel daar of het tracé en de plannen van den Minister op zich zelf aanbevelenswaardig zijn of niet, ik kan alleen zeggen, dat ik groot vertrouwen heb in de denkbeelden op 't gebied van versterkingskunst, vroeger door den heer Seyffardt als chef van den generalen staf der Noordhollandsche Waterlinie ontwikkeld. Maar ik meen dat wij dergelijke zaken à fond moeten behandelen en het is thans het oogenblik niet om daartoe over te gaan.

Het *amendement* van den heer Mees wordt ondersteund door de heeren: A. Van Dedem, Kerdijk Brantsen van de Zijp, Schaepman en Van Bylandt, en komt dus in beraadslaging.

De heer **Mees**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen mede te deelen over het amendement en over de Regeeringswijziging, zegt: Het komt aan de Commissie van

Rapporteurs voor, dat de Regeeringswijziging een natuurlijk gevolg is van de gisteren genomen beslissing.

Wat betreft het amendement van den heer Van Löben Sels, deel ik mede, dat de twee leden van de Commissie, de heeren Huber en Van der Schrieck, met mij de Kamer adviseeren het amendement niet aan te nemen. Het komt mij voor — ik zeg het tegenover een krijgskundige als hij met aarzeling — dat bij den heer Van Löben Sels een misverstand bestaat. De geachte afgevaardigde stelde het voor, alsof in den post, die hier wordt voorgesteld, gelden begrepen zijn voor den aanleg van forten. Ik kan er dit niet in vinden. Ik geloof dat hier niets anders bedoeld wordt dan eene voortzetting van de plannen waartoe de Kamer gisteren heeft besloten. De Minister onderscheidt een *groot* plan en een *klein* plan ten aanzien van de Stelling van Amsterdam. Ik meen dat bij dezen post omtrent de uitvoering van het *groote* plan in geen enkel opzicht gepraejudicieerd wordt.

De heer **Guyot**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij gisteren, waar het gold de verhooging van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1892 buiten de discussie gehouden, omdat ik geen overwegende bezwaren had tegen het doen daarstellen der zandophoopingen ten behoeve van de forten, die eventueel het N.W. front der Amsterdamsche Stelling zouden moeten helpen uitmaken. Evenmin heb ik bezwaar tegen het toestaan der gelden op de vestingbegrooting uitgetrokken, ten einde een aanvang te kunnen maken die Stelling in zoodanigen toestand te brengen dat zij reeds binnen 2 à 3 jaren met kans op goeden uitslag kan verdedigd worden en anders is er op dit oogenblik niets aan de orde.

Zal ik alzoo mijne stem ook niet aan deze begrooting onthouden, dan schenk ik die toch slechts onder dit voorbehoud, dat daarmede niets gepraejudicieerd wordt ten opzichte van de definitieve inrichting dier Stelling en in het vertrouwen dat tot dit laatste niet zal worden overgegaan vóórdat de Volksvertegenwoordiging aan het te dien opzichte vastgestelde plan hare adhaesie zal hebben verleend.

Het komt mij toch voor, dat, wil die Stelling inderdaad aan den eisch voldoen als laatste ressort van onze verdediging te dienen, zij een zeefront niet kan ontbeeren. Ten dien aanzien sluit ik mij toch geheel aan bij den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Rutgers van Rozenburg, op de gronden door hem gisterochtend ontwikkeld.

En waar het nu, naar mijne vaste overtuiging toch tot een dergelijk plan zal moeten komen, zou het slechts tot geldverspilling leiden, indien eerst de werken van het westelijk front werden ingericht zooals aanvankelijk in de bedoeling lag, terwijl zij bij het aannemen van een zeefront eene geheel andere beteekenis krijgen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den heer Guyot de verzekering geven dat de Regeering — de geheele Regeering — na rijp beraad tot het besluit is gekomen om, zooals de heer Mees het heel juist heeft uitgedrukt, de voltooiing van de Stelling van Amsterdam te verdeelen in een klein en een groot plan, en te beginnen met het kleine en dit uit te voeren in 2 of 3 jaren.

De uitvoering van dit kleine plan praejudicieert in niets de definitieve inrichting van de Stelling van Amsterdam, die later door den Minister, die er dan zal zijn, zal kunnen worden ontworpen, zooals hij zal vermeenen nuttig te zijn. De Kamer verbindt zich thans tot geen enkelen koepel in eenig fort der Stelling Amsterdam.

Om de discussie te bekorten wensch ik aan den geachten afgevaardigde uit Ede mede te deelen — want ik begrijp wel waar hij heen wil — dat ik mij niet gebonden acht aan het tracé op de overgelegde schets en voorts dat bij het omwerken der zandophoogingen tot tijdelijke werken, de autoriteiten, die het aangaat, over den vorm zullen worden geraadpleegd.

Ik hoop dat deze inlichting den geachten afgevaardigde aanleiding zal geven om zijn amendement in te trekken.

De heer **Van Löben Sels**: Uit de *Handelingen* zal ons hedenavond blijken of niet de Minister mij gisteren uitdrukkelijk heeft toegegeven dat de toen toe te stane som voor zandophoogingen geenszins praejudicieerde de posten, waarop ik thans aanmerking maak. Hoe de heer Mees het tegenovergestelde kan volhouden is mij dan ook onverklaarbaar.

Mijnheer de Voorzitter! Nu de Minister uitdrukkelijk verklaart dat het toestaan der aangevraagde sommen *niet* praejudicieert de inrichting der forten, daarlatende of niet het tegendeel in de stukken staat, trek ik, nu de Minister het voorgestelde „tracé" prijsgeeft, mijn amendement in.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door den heer Van Löben Sels is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 4 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 5 tot en met 10 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 1, waarvan het eindcijfer thans bedraagt f 1 935 000, wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 2, in lit. *a* waarvan thans wordt uitgetrokken eene som van *twee millioen negenhonderd vier duizend gulden*, wordt zonder beraadslaging en hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 3 en 4 en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Niettegenstaande gedurende de beraadslaging wijzigingen zijn gebracht in het wetsontwerp, stel ik voor onmiddellijk tot de eindstemming over te gaan.

Aldus wordt besloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De behandeling van *hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor* 1893 wordt hervat.

Onderartikel 101 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 2, waaruit de vermelding van *onderart.* 57*bis* vervalt, wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Niettegenstaande in het wetsontwerp staande de beraadslaging wijzigingen zijn aangebracht, stel ik voor dadelijk tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten.

Het *wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VIII* (*Departement van Oorlog*) wordt in stemming gebracht en met 81 tegen 14 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Dobbelmann, Seret,

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk V.)

De Beaufort (Amsterdam), Bevers, Mutsaers, Travaglino, Vrolik, Van der Borch van Verwolde, Van Vlijmen, De Meijier, Bool, Kielstra, Keuchenius, De Geer van Jutfaas, Van Beuningen, Levy, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, Houwing, Mees, Zijp, Smits van Oijen, Van Bylandt, Roessingh, Veegens, Van der Schrieck, De Kanter, Conrad, Haffmans, Smit, Van Alphen, Donner, Guyot, Schaepman, Brantsen van de Zijp, De Beaufort (Wijk bij Duurstede), Zaaijer, T. Mackay, Hennequin, Van der Feltz, Geertsema, Van Velzen, Goekoop, Hartogh, Vermeulen, De Ras, Van Gijn, Michiels van Verduynen, Harte, Kerdijk, Beelaerts van Blokland, Van Berckel, A. Van Dedem, Röell, Ferf, Van den Berch van Heemstede, Land, Cremer, Pijnacker Hordijk, Schimmelpenninck van der Oye, Roijaards van den Ham, Bahlmann, Lambrechts, Van der Kaay, Reekers, Rink, Tydeman, Goeman Borgesius, Oppedijk, Boreel van Hogelanden, Walter, Van Löben Sels, G. Van Dedem, Van der Kun, d'Ansembourg, Kolkman, Van de Velde, Lucasse, De Ram, Æ. Mackay en Farncombe Sanders.

Tegen hebben gestemd de heeren Schepel, Tijdens, Smeenge, Pyttersen, Hintzen, Van Kerkwijk, Viruly Verbrugge, Zijlma, Van Houten, Heldt, Lieftinck, Van Karnebeek, Rutgers van Rozenburg en de Voorzitter.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Seret*, voorkomende op:

bladz. 671, kol. 2, reg. 31 v. o., staat: manschap; lees: »mennekes";

aldaar, reg. 28 v. o., staat: 1871; lees: »1874";

aldaar, reg. 27 v. o., staat: als dat; lees: »dat";

bladz. 672, kol. 2, reg. 38 v. o., staat: of wel aan de laatste in het *Handelsblad* voorkomende; lees: » in het *Handelsblad* voorkomende of wel aan de laatste";

bladz. 673, kol. 1, reg. 9 v. b., staat: open; lees: »openbaren";

bladz. 689, kol. 1, reg. 2 v. o., staat: daarin; lees: »dat daarin";

aldaar, kol. 2, reg. 33 v. b., staat: mij; lees: »die mij";

bladz. 690, kol. 1, reg. 14-15 v. o., staat: die uit; lees: »uit";

aldaar, reg. 7-8 v. o., staat: verplicht; lees: »niet alleen verplicht";

bladz. 709, kol. 1, reg. 10 v. b., staat: mijne meening; lees: »mijn ongunstig oordeel omtrent zijn beleid".

In de rede van den heer *Schimmelpenninck van der Oye*, voorkomende op:

bladz. 676, kol. 2, reg. 5 v. b., staat: technisch; lees: »tactisch";

bladz. 686, kol. 1, reg. 4 v. b., staat: boorstalen; lees: »boorstaten".

In de rede van den heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*, voorkomende op:

bladz. 684, kol. 2, reg. 32 v. o., staat: decimeter; lees: »centimeter";

bladz. 707, kol. 1, reg. 6 v. o., staat: 17; lees: »12".

In de rede van den heer *Rutgers van Rozenburg*, voorkomende op bladz. 708, kol. 2, reg. 27 v. o., staat: cordonstelsel; lees: »hordenstelsel".

34ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 22 DECEMBER 1892.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een regeeringsbescheid; 3°. adressen. — Behandeling en aanneming van verscheidene wetsontwerpen. — Interpellatie van den heer Tijdens naar aanleiding van het request van H. Tindal, betreffende werkeloosheid. — Behandeling van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid) der Staatsbegrooting voor 1893; algemeene beraadslaging. Aanneming van de onderartt. 1—4. — Avondvergadering. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Voortzetting der behandeling van hoofdstuk IX; beraadslaging over en aanneming van art. 5. — Mededeeling van den voorzitter omtrent eene regeling van werkzaamheden. — Aanneming van de onderartt. 6—7; beraadslaging over en aanneming van de onderartt. 8 en 9; aanneming van de onderartt. 10—15; beraadslaging over en aanneming van onderart. 16; aanneming van de onderartt. 17—28; beraadslaging over en aanneming van onderart. 29; aanneming van onderart. 30; beraadslaging over en aanneming van onderart. 31; aanneming van de onderartt. 32—36; beraadslaging over en aanneming van onderart. 37; aanneming van de onderartt. 38—43; beraadslaging over en aanneming van de onderartt. 44 en 45; aanneming van de onderartt. 46—54; beraadslaging over en aanneming van de onderartt. 55, 56 en 57; aanneming van de onderartt. 58 en 59; beraadslaging over en aanneming van onderart. 60; aanneming van de onderartt. 61—64; beraadslaging over en aanneming van onderart. 65; aanvang der beraadslaging over onderart. 66.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig met den Voorzitter 91 leden, te weten de heeren:

Dobbelmann, Levy, Smeenge, Bool, Land, van Vlijmen, Pyttersen, Havelaar, Conrad, Schaepman, Röell, de Geer van Jutfaas, de Beaufort, Zijlma, Houwing, T. Mackay, Mees, Hintzen, Ruys van Beerenbroek, Walter, A. van Dedem, Zaaijer, de Meijier, Mutsaers, van Kerkwijk, Bevers, Haffmans, Seret, Roessingh, Kerdijk, Heldt, Goekoop, Reekers, Oppedijk, van der Feltz, van Bylandt, Viruly Verbrugge, Guyot, Lambrechts, Hennequin, Ferf, van der Borch van Verwolde, Æ. Mackay, Kielstra, Vrolik, Tydeman, van Alphen, Veegens, Schimmelpenninck van der Oye, Smits van Oijen, Beelaerts van Blokland, Boreel van Hogelanden, Brantsen van de Zijp, Goeman Borgesius, van der Schrieck, van Gijn, Kolkman, van Houten, W. de Beaufort, van den Berch van Heemstede, de Kanter, van Löben Sels, Michiels van Verduynen, Hartogh, G. van Dedem, Travaglino, Huber, Geertsema, van Velzen, de Ram, Smit, Lieftinck, d'Ansembourg, Rutgers van Rozenburg, van Karnebeek, Roijaards van den Ham, Schepel, Cremer, van Beuningen, Lucasse, Bahlmann, van der Kun, Tijdens, Harte, Farncombe Sanders, Pijnacker Hordijk, Keuchenius, Zijp, de Ras en van der Kaay,

en al de heeren Ministers, behalve de heer Minister van Marine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer van Delden, dat hij door ambtsbezigheden verhinderd is, waarschijnlijk ook de volgende dagen dezer week, de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. van den Minister van Koloniën een brief van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, en bijlagen, betreffende het onderwijs in handenarbeid op de inlandsche scholen in Nederlandsch-Indië.

De brief zal worden gedrukt en aan de leden rondgedeeld; de daarbij behoorende bescheiden zullen ter griffie worden nedergelegd ter inzage voor de leden.

3°. de volgende adressen:

een van J. E. Crombet en andere bestuursleden der vereeniging »de Middenstand" te 's Gravenhage, betreffende het wetsontwerp op de bedrijfs- en beroepsbelasting;

een van J. J. Tienhoven, van den Bogaard en andere ingezetenen van het land van Altena en de gemeente Gorinchem, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892, wegens den bouw van eene brug over den Nieuwen Maasmond bij Heusden.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs over de genoemde wetsontwerpen.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. Begrooting der Algemeene Landsdrukkerij, dienst 1893. (**82**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Kerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Wegens den stand onzer werkzaamheden, waarvan de afdoening urgent is bij zóó beperkten tijd, bied ik weerstand aan den lust om de schriftelijke gedachtenwisseling ter zake de Landsdrukkerij op sommige punten thans mondeling voort te zetten, waarbij eene tamelijk groote breedvoerigheid onvermijdelijk zou zijn.

Daarom onthoud ik mij er van aan te toonen, dat, naar het mij voorkomt, sommige der gegevens en becijferingen, door de Regeering gesteld tegenover die, welke in mijne Nota van het vorige jaar werden gevonden, minder volledig en hierdoor minder juist zijn.

Daarom laat ik liggen de vraag, of de snelpersen ter Landsdrukkerij onvoldoende zijn, en dientengevolge vaak het verband tusschen den arbeid op de zetterij en dien op de drukkerij wordt verbroken.

Daarom stel ik tegenover »de bevreemding", waarmede, volgens het Voorloopig Verslag, sommige leden hadden opgemerkt, »dat ondanks de hooge loonen, welke thans ter drukkerij worden genoten, bij de werklieden een geest van ontevredenheid bestaat", niet de beschouwing mijnerzijds, dat — en in hoe ver hier in dit geval — in het arbeidsleven van den werkman gegronde grieven kunnen bestaan, en dienovereenkomstig in meerdere of mindere mate een geest van ontevredenheid kan heerschen, al zijn de geldelijke verdiensten nog zoo goed.

Daarom ontwikkel ik niet het loonstelsel dat, ter vervanging van de steeds door mij veroordeelde collectieve stukloonen, mijns inziens de meeste aanbeveling verdient.

En daarom eindelijk treed ik niet in een betoog, waarom hetgeen de Minister voornemens is te doen betreffende de voorzorg voor ziekte en toekomst, mij niet bevredigt.

Wat het laatste betreft, moet ik tot mijn leedwezen op grond van de stukken de hoop opgeven, door dezen Minister die voorzorg voor ziekte en toekomst zóó te zien regelen, dat zij naar mijne schatting werkelijk zou zijn eene modelregeling, gelijk die aan eene Rijksinrichting als deze op hare plaats ware. Erkennend, erkentelijk erkennende zelfs dat, hetgeen de Minister beoogt, zal zijn eene niet onbelangrijke verbetering van het bestaande, dien ik voor mijne verder reikende wenschen geduld te oefenen tot later, en dient hij te dulden, dat ik, hetgeen hij bereid is te doen, aanmerk als eene afbetaling op rekening.

Intusschen, hoe gezind ook om mij te voegen naar de omstandigheden, waarin de Kamer verkeert, een tweetal opmerkingen mag ik toch niet terughouden. Korte opmerkingen slechts — ik hoop te bewijzen, dat deze aanzegging niet is eene *protestatio actui contraria.*

Ziehier mijne eerste opmerking naar aanleiding van de woorden des Ministers op bladz. 1 van de Memorie van Antwoord, blijkens welke het volgens hem vaststaat, dat de thans aan de Landsdrukkerij genoten verdiensten te hoog zijn. Daartegen kom ik op. Hoog zijn zij; dit heb ik reeds in mijne Nota van het vorig jaar gereedelijk toegegeven, toen ik nadrukkelijk schreef »niets te willen afdingen" op de betuiging van 's Ministers voorganger, die ze »zeer goed" genoemd had. Maar *te* hoog zijn zij mijns erachtens niet, *indien* vervuld wordt de voorwaarde, dat er dan ook voor gezorgd worde, geen werklieden aan te stellen dan van de bovenste plank, behoorende tot de degelijksten in hun vak, passende in een keurkorps, dat hoog loon waard is en waarvan de aanwezigheid mij schijnt te zijn in het belang van het land.

Juist aan die voorwaarde echter is niet altijd, soms op verre na niet, genoegzaam de hand gehouden. Twijfel daaromtrent heb ik reeds uitgedrukt in mijne meergemelde Nota. Versterkt in dien twijfel ben ik sedert door wat, en niet enkel door de verhooren der Enquêtecommissie, te mijner kennis gekomen is. Daarin ligt niet de geringste der grieven, die ik heb tegen de leiding der inrichting. En dat de grief gegrond is, wordt ten overvloede bewezen door de bevestiging van den Minister zelven, dat onder de werklieden ter Landsdrukkerij »ongeschikten" niet ontbreken.

Neemt hij de noodige maatregelen, om het aanstellen van dezulken in den vervolge te voorkomen, dan zal mijns inziens hierdoor, beter dan door het verlagen van het peil der verdiensten, het beantwoorden van de inrichting aan haar doel worden verzekerd.

Mijne tweede opmerking betreft de positie van hen, die thans aan de Landsdrukkerij werkzaam zijn, nu de Minister schreef: »De vraag, of het belang der instelling vordert, dat de ontevreden en ongeschikte werklieden, ongeacht hun leeftijd en diensttijd, bij wijziging van personeel in de eerste plaats worden ontslagen, zal bij de voorgenomen verbeteringen in de inrichting ongetwijfeld een punt van ernstige overweging uitmaken."

Het ontslaan van ontevreden werklieden. Ik bepaal mij tot het uiten van het vertrouwen, dat de Minister niet zal gaan over één-nacht ijs; dat niet door hem een ontslag zal worden goedgekeurd, waarvan het feit der ontevredenheid alleen het motief ware; maar dat hij, eerst na zorgvuldig hooren en wederhooren, de al of niet gegrondheid der daarvoor aangevoerde redenen nauwkeurig zal wikken; dat hij daarbij *alle* omstandigheden in het oog zal vatten. Meer wensch ik er op dit oogenblik niet van te zeggen.

En wat aangaat de minder geschikten — laat de Minister niet vergeten, dat hunne aanstelling toch waarlijk niet hun tot verwijt kan worden gemaakt, niet hun als schuld kan worden aangewreven. De Minister verklaart er »prijs op te stellen, dat de tegenwoordige, reeds bejaarde directeur vooreerst nog de directie over deze instelling blijve voeren". Ware ik op 's Ministers plaats gezeten, ik zou van zulk op prijs stellen zeker niet doen blijken. Ook daarover echter wensch ik thans niet uit te weiden. Maar wèl moet ik in mijn gedachtengang herhalen, dat mede de directeur de verantwoordelijkheid draagt voor de aanstelling van werklieden, die wegens hunne mindere geschiktheid beter niet aangesteld waren. Gaat het dan aan, op hen en hunne gezinnen den slag voor de begane fout te doen neerkomen, terwijl het hun te moeilijker moet vallen elders emplooi te vinden, naarmate zij verder in leeftijd zijn gevorderd?

Overigens geldt eene soortgelijke vraag ten opzichte van het geheele tegenwoordige personeel, wat betreft de door hen verdiende loonen. Aangenomen, dat die behoorden te worden verlaagd voor de toekomstig aan te stellen werklieden, dan nog zou het, zooals in het Voorloopig Verslag is gezegd, »niet billijk zijn", die verlaging toe te passen op de thans reeds aanwezigen, die sedert jaren hun leefwijze naar het tegenwoordige loon hebben ingericht.

Mij verheugt het, dat aldus geoordeeld werd door »de meeste leden". En waar de Minister in de Memorie van Antwoord schreef, dat »wordt een nieuw loonstelsel ingevoerd, de belangen der tegenwoordige werklieden door hem niet zullen worden uit het oog verloren", daar veroorloof ik mij, met klem en met warmte de hoop uit te spreken, dat zulks moge blijken zóó te moeten worden verstaan, als in het Voorloopig Verslag namens de meeste leden staat uitgedrukt. Bleek het anders, er zou, ik mag het niet verhelen, gezondigd worden tegen hetgeen voor mijn gevoel is een elementaire eisch der billijkheid.

De heer **Pyttersen**: Na den geachten vorigen spreker slechts een kort woord om ook mijnerzijds bij den Minister aan te dringen op een duidelijker antwoord op de vraag »of het belang der instelling vordert, dat de ontevreden en ongeschikte werklieden, ongeacht hun leeftijd en diensttijd, bij wijziging van personeel, in de eerste plaats worden ontslagen".

Ik hoop dat 's Ministers antwoord niet in dien zin zal behoeven opgevat te worden, dat Zijne Excellentie er aan denkt bij eene aanstaande reorganisatie der Landsdrukkerij aan het tegenwoordig personeel vermindering van loon en aan de minder geschikten, of ontevredenen, ontslag te geven. De vrees daaromtrent schijnt niet geheel ongegrond, zooals blijkt uit verschillende artikelen in dagbladen, die er melding van maakten en er op wezen welken ongunstigen indruk het maken zou als de Regeering gevolg gaf aan het haar toegeschreven voornemen, en aldus de woorden bevestigde van een werkman voor de Commissie van Enquête gesproken, dat hij vreesde de volle waarheid te zeggen, daar reeds offers voor de waarheid gevallen zijn. Ik vertrouw dat van dezen Minister allerminst eene daad is te vreezen, die zoodanige verwachting zou bevestigen.

Tevens dring ik bij den Minister aan geen gehoor te geven aan den wenk, gegeven door de meerderheid der commissie van twee directeuren van particuliere drukkerijen en den tegenwoordigen directeur der Landsdrukkerij, om de loonen te verlagen. Het gaat niet aan de werklieden der Landsdrukkerij op ééne lijn te stellen met die aan particuliere drukkerijen werkzaam. De wijze van werken dezer Kamer vordert, dat aan de Landsdrukkerij zware eischen worden gesteld. De zetters moeten ten aanzien van het intellect staan boven hetgeen wordt gevorderd van zetters aan particuliere drukkerijen.

Men vergete tevens niet, dat de bedoelde werklieden als dienaren van den Staat, recht hebben op een loon overeenkomstig hun arbeid en hunne positie.

Zij toch zijn niet, zooals de meeste particuliere werklieden, ontheven van het betalen van belasting in den gemeentelijken omslag, of van schoolgeld voor hunne kinderen; zij toch kunnen niet op ééne lijn worden gesteld met de gewone werklieden, waarvoor in woning, kleeding enz. aan hen hoogere eischen worden gesteld.

Met het oog daarop ware het mij aangenaam indien de Minister ten opzichte van de regeling, welke hij op het oog heeft, nu de verklaring wilde afleggen, dat daarbij geene vrees behoeft te ontstaan voor ontslag of voor algemeene verlaging voor het tarief der loonen. Ik geef onmiddellijk toe, dat bij de tegenwoordige regeling op de Landsdrukkerij de collectieve berekening van het arbeidsloon verre van uitstekend is, maar integendeel eene premie is voor de luien en ongeschikten en doodend voor de energie van de goede elementen aldaar.

Wijziging van het loonstelsel is derhalve noodig, maar ik vertrouw van dezen Minister, dat eene dergelijke hervorming niet ten gevolge zal hebben verlaging van het loon der goede werklieden of ontslag van de minder geschikten, zoolang daartoe geen ernstige redenen bestaan.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Bij de behandeling dezer zaak zal ook ik niet uit het oog verliezen dat de tijd dringt en van de Regeering zoowel als van de leden der Kamer, waar de discussie allicht een wijden omvang zoude kunnen nemen, beperking gebiedend eischt.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, heeft tal van bezwaren aangeduid tegen de mededeelingen van Regeeringswege omtrent den toestand der Algemeene Landsdrukkerij verstrekt en tegen de voornemens der Regeering tot verbetering van dien toestand. Wanneer de geachte spreker de gelegenheid had gevonden, daaromtrent in bijzonderheden te treden, zou het voor de Regeering wel niet onmogelijk zijn geweest dien geachten spreker omtrent verschillende door hem thans slechts aangeduide bezwaren, van dwaling te overtuigen. Te eerder omdat ik reeds met groot genoegen vernam hoe de geachte spreker in de door de Regeering aangekondigde maatregelen ten aanzien van de pensioenen en de bijdragen in de ziekengelden toch ook reeds aanmerkelijke verbetering van den bestaanden toestand ziet. Al zullen die maatregelen de Landsdrukkerij nog niet tot eene modelinrichting stempelen, — en wie zal meenen dat op eens het beste kan worden bereikt? — de geachte spreker wil ze toch gaarne als eene betaling op rekening aannemen.

Het van Regeeringswege aangevangen onderzoek omtrent hetgeen tot betere inrichting der Landsdrukkerij zoude kunnen geschieden, is echter nog niet afgeloopen. In verschillende opzichten, zoo omtrent de technische inrichting der Landsdrukkerij als omtrent de voorzieningen ten behoeve van de gezondheid en de veiligheid der werklieden die in eene inrichting als deze noodzakelijk zijn, duurt het voort. Bij de behandeling der begrooting van een volgend dienstjaar zal, hoop ik, blijken dat de Regeering ook in deze niet heeft stil gezeten.

Thans een enkel woord omtrent de bijzondere onderwerpen, die door de beide sprekers zijn aangeroerd. In de eerste plaats omtrent het loonstelsel. De geachte afgevaardigden zijn er tegen op gekomen, dat in de Memorie van Antwoord door de Regeering de tegenwoordige loonen als te hoog zouden zijn aangemerkt. Voor eene absolute qualificatie in dezen of in anderen zin van de loonen was in de Memorie van Antwoord geene aanleiding. Wanneer men de zinsnede, waarop de geachte sprekers doelden, nagaat, zal het blijken dat de bespreking der loonen daar verband houdt met de berekeningen der pensioenen van de werklieden, en derhalve zeggen wil dat de tegenwoordige loonen als algemeene grondslag voor de berekening der pensioenen te hoog moeten worden geacht. Dat de arbeider zijn loon waard is, stem ik ook mijnerzijds volkomen toe. Ik hoop dan ook dat bij een definitieve organisatie van de Landsdrukkerij steeds gezorgd zal worden voor de uitbetaling van zoodanige loonen als in billijke verhouding staan tot den aard en de hoeveelheid van het werk dat aan die drukkerij wordt geleverd.

In de tweede plaats, de ontevredenheid der werklieden. De heer Kerdijk heeft er opnieuw op gedrukt dat aan de Landsdrukkerij vele ontevreden werklieden zouden zijn. Ik meen dit op goede gronden te mogen tegenspreken, en in het algemeen te mogen zeggen, dat daar op dit oogenblik tevredenheid en welwillendheid heerschen. In de laatste weken is dit nog gebleken, maar evenzeer uit de overgelegde notulen van het Zieken- en Ondersteuningsfonds, die zeker op alle leden dezer Vergadering, evenals op mij, eenen hoogst gunstigen indruk hebben gemaakt. Dit is een stuk waaruit blijkt, dat de werklieden hunne belangen in gepaste bewoordingen met ernst en met waardigheid weten voor te dragen.

Intusschen had men zich in het Voorloopig Verslag daarover eenigszins anders uitgelaten, en van vele ontevredenen gesproken. Men was zelfs verder gegaan in de afdeelingen der Kamer; op bladz. 2 van het Voorloopig Verslag wordt gelezen: »Men" — alzoo meerderen — »meende dat die ongeschikte en ontevreden werklieden hoe eer hoe beter behoorden ontslagen te worden". Tegen dit denkbeeld kwam de Regeering op in de Memorie van Antwoord. Zij heeft daarin als hare meening te kennen gegeven dat de vraag, of het belang der instelling vordert, dat de ontevredene en ongeschikte werklieden ongeacht hun leeftijd en diensttijd bij wijziging van personeel in de eerste plaats ontslagen moeten worden, een punt van overweging zal uitmaken bij de voorgenomen verbeteringen in de inrichting. Derhalve was de zinsnede waarop de vorige geachte afgevaardigde uit Amsterdam de aandacht heeft gevestigd in een anderen zin neergeschreven als door hem werd bedoeld. Zij was de tegenspraak van den stelligen wensch in het Voorloopig Verslag uitgesproken. Maar tevens wilde de Regeering zorg dragen dat niet de meening wortel zou schieten alsof gebleken ontevredenheid voldoende reden zoude wezen om eenen werkman onaantastbaar te maken op de plaats, waarvan hij anders in het belang van den dienst zoude moeten worden verwijderd. Daarom heeft de Regeering zich in dezen zin uitgelaten en zich de vrijheid voorbehouden om naar omstandigheden te handelen. Bij plaatsing zoowel als bij het al dan niet ontslaan van werklieden, zal steeds het belang der instelling bij haar op den voorgrond staan.

Dat hierbij tevens de billijkheid tegenover de werklieden zal worden betracht, is, naar ik meen, ook door de geachte sprekers niet betwijfeld. Op dit oogenblik is eene vermindering van het aantal werklieden niet aan de orde.

Dat de belangen van de tegenwoordige werklieden door de Regeering bij de reorganisatie der Landsdrukkerij niet uit het oog zullen worden verloren is opzettelijk in de Memorie van Toelichting op den voorgrond gesteld. Ik mag ten aanzien van hetgeen door de geachte sprekers omtrent de belangen der tegenwoordige werklieden is gezegd, naar die zinsnede verwijzen, en meen ten aanzien dezer zaak op dit oogenblik niet verder in bijzonderheden te moeten treden.

De meening van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, dat hetgeen in de Memorie van Antwoord voorkomt omtrent den directeur der Landsdrukkerij, eene

minder gewenschte uiting zoude wezen, kan ik niet beamen. Eene jarenlange ondervinding in verschillende betrekkingen door mij opgedaan omtrent de werkzaamheid van den tegenwoordigen directeur der Landsdrukkerij, heeft bij mij den besten indruk nagelaten. Ik aarzel niet, daaromtrent de meest loffelijke verklaring mijnerzijds af te leggen. Niet licht zal aan het hoofd van zoodanige instelling een man gevonden worden, die met meer ijver en toewijding dan de tegenwoordige directeur der Landsdrukkerij, zijnen plicht vervult. Trouwens alle leden dezer Kamer zijn meermalen in de gelegenheid om zich daarvan te vergewissen.

Ziedaar alles wat ik hierover op het oogenblik in het midden wensch te brengen. Met veel genoegen heeft de Regeering uit de gewisselde stukken mógen zien, dat de weg, door haar ingeslagen tot reorganisatie der Algemeene Landsdrukkerij in deze Vergadering bijval heeft gevonden. De Regeering hoopt op dien weg voort te gaan, en vertrouwt dat de beraamde maatregelen goede vruchten zullen afwerpen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 5 en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. REGELING DER ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VAN HET PENSIOENFONDS VOOR WEDUWEN EN WEEZEN VAN BURGERLIJKE AMBTENAREN OVER HET JAAR 1893. (72)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Veegens**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Zooals der Kamer bekend is, wordt het beheer van het Weduwen- en weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren gevoerd door een directeur, onder toezicht van vijf commissarissen.

Van de werkzaamheid van dit bestuur legt het verslag over het jaar 1891, dat bij dit wetsontwerp is overgelegd, een gunstig getuigenis af. Ik breng daaraan gaarne hulde.

Daarnevens bestaat een Pensioenraad, mede samengesteld uit vijf leden en bijgestaan door een secretaris. Deze Raad brengt advies uit over de aanvragen om ambtenaarspensioenen, alsmede over die om weduwen- en weezenpensioenen; laatstgenoemde ontvangt de Raad uit handen van den directeur van het Weduwen- en weezenfonds. De Pensioenraad wordt niet bezoldigd. Echter kunnen aan den voorzitter en de leden, ter zake van hunne bemoeiingen met de weduwen- en weezenpensioenen, vacatiegelden worden toegelegd.

Tot dat einde was bij de begrooting van het fonds voor 1891 een betrekkelijk hoog bedrag toegestaan. In het eerste jaar, waarin de wet tot regeling der weduwen- en weezenpensioenen zou werken, waren toch talrijke aanvragen om zoodanig pensioen te verwachten, en liet het zich aanzien dat de Pensioenraad dikwijls zou moeten vergaderen. Het aantal aanvragen is inderdaad aanzienlijk geweest; er zijn er ongeveer 2600 behandeld. Het aantal vergaderingen is medegevallen; het heeft voor deze zaken niet meer dan 40 bedragen, zoodat in elke vergadering gemiddeld 65 aanvragen zijn afgedaan. Ter eere van den Pensioenraad mag dus gezegd worden dat er veel en met spoed gewerkt is. Die spoed is zeker zeer bevorderd door de voorstellen van den directeur van het Weduwen- en weezenfonds, waarvan in 1891 in niet meer dan 83 gevallen is afgeweken.

Men zal wellicht zeggen dat dit nog te veel is. Ben ik echter wel ingelicht — en zoo dit niet het geval is, zal de Minister mij wel willen tegenspreken — dan bepaalde zich de overgroote meerderheid van die afwijkende adviezen tot één en hetzelfde verschilpunt van zeer ondergeschikt belang, namelijk over de toepassing van de bepaling der wet, dat de pensioenen in volle guldens verleend worden. Laat men deze kleine afwijkingen buiten rekening, dan blijkt de Pensioenraad zich bijna zonder uitzondering met de voorstellen van den directeur van het fonds te hebben vereenigd. Trouwens in 1892 heeft die Raad geen enkel advies uitgebracht waarbij werd afgeweken van het voorstel van den directeur.

Voor deze werkzaamheden is aan den voorzitter van den Raad f 1440, aan de vier leden gezamenlijk f 2682 toegekend. In het overigens volledig en nauwkeurig antwoord, dat de Minister op de in het Voorloopig Verslag gedane vragen wel heeft willen verstrekken, is één punt onopgehelderd gebleven. Er is namelijk geen rechtstreeksch antwoord gegeven op de vraag, krachtens welke bepalingen de vacatiegelden van den voorzitter en van de leden van den Pensioenraad over 1891 zijn verevend. Dat er reden was om die vraag te doen, blijkt uit de mededeeling in de Memorie van Antwoord, dat bij het Koninklijk besluit van 8 April 1892 nº. 14, waarbij de vacatiegelden voor de toekomst werden gesteld op f 20 en f 10 per vergadering, voor 1891 bij uitzondering een vacatiegeld van f 36 en f 18 bepaald is. Hieruit volgt, dat de verevening der vacatiegelden over 1891 eerst door dat Koninklijk besluit van 8 April 1892 mogelijk is geworden. Tusschen de regels lezende, begrijpt een ieder dat te dien opzichte moeilijkheden moeten gerezen zijn, die de Kamer vanzelf te zijner tijd zal vernemen uit het Verslag der Algemeene Rekenkamer. Wellicht is de Minister van Financiën in de gelegenheid om, in afwachting daarvan, nu reeds dienaangaande eenige inlichtingen te verstrekken.

Nu wensch ik geen aanmerking te maken op het bedrag der vacatiegelden, over 1891 door den Pensioenraad in zijn geheel genooten. Dat bedrag is betrekkelijk hoog, vooral wanneer men in aanmerking neemt, dat de eveneens onbezoldigde commissarissen van het Weduwen- en weezenfonds ook geen vacatiegelden genieten. Maar de Pensioenraad heeft veel en vlug gewerkt, en de Minister is binnen de grenzen van den begrootingspost gebleven. Hetgeen echter wel stof tot critiek geeft, is, dat aan den voorzitter van den Pensioenraad bij het vermeld Koninklijk besluit èn voor het verleden èn voor de toekomst een vacatiegeld is toegekend, dubbel zoo hoog als dat van de leden. Op zoodanig dubbel vacatiegeld voor den voorzitter werd, gelijk door den Minister erkend wordt, aanvankelijk niet gerekend. Integendeel bleek uit de raming, in verband met de toelichting der begrooting voor het loopende jaar, dat gerekend werd op een aan den voorzitter en aan de leden gelijkelijk toe te kennen vacatiegeld van f 10 per vergadering. De Minister deelt mede, dat een dubbel vacatiegeld voor den voorzitter hem bij nadere overweging billijk is voorgekomen. Van dit gewijzigd inzicht van den Minister had echter behooren te blijken uit een voorstel tot wijziging van het wettelijk voorschrift, volgens hetwelk aan den voorzitter en aan de leden van den Pensioenraad ter zake van hunne bemoeiingen met de weduwen- en weezenpensioenen alleen vacatiegelden kunnen worden toegelegd. Zoolang de wet voorschrijft dat de voorzitter en de leden van den Pensioenraad hunne betrekking zonder bezoldiging waarnemen en alleen ter zake van een deel hunner werkzaamheden vacatiegelden kunnen genieten, is het verleenen van een dubbel vacatiegeld aan den voorzitter niet behoorlijk.

De Minister pleit eene verzachtende omstandigheid. Hij wijst op de zwaardere taak van den voorzitter, van wiens voorbereidenden arbeid de resultaten eener vergadering grootendeels afhangen. Dit argument verdient overweging bij eene wijziging der wet, gelijk wij thans te gemoet zien. Het kan aanleiding geven om het voorzitterschap van den Pensioenraad van een eerepost tot eene bezoldigde betrekking te maken. Maar zoolang voorzitter en leden van dat college volgens de wet onbezoldigd zijn, volgt daaruit, dat de voorzitter geen hooger vacatiegeld dan de leden mag genieten. Wijkt men daar van af met het oog op de zwaardere taak van den voorzitter, zoo maakt men zijne betrekking feitelijk tot eene bezoldigde en ontduikt men de wet.

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

73. Vaststelling der begrooting van het fonds voortspruitende uit de koopprijzen van domeinen voor 1893.

De Commissie van Rapporteurs heeft gedacht over een amendement, strekkende om het hooger bedrag, op art. IV voor het dubbel vacatiegeld van den voorzitter van den Pensioenraad uitgetrokken, van de begrooting te schrappen. Zij is tot het besluit gekomen geen zoodanig amendement voor te stellen, omdat de zaak eerlang nader zal ter sprake komen bij de te verwachten wetsontwerpen tot wijziging der pensioenwetten en om den tijd van de Kamer te sparen. Deze laatste overweging mocht echter niet leiden tot het achterwege laten van dit woord van protest.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Daar geen amendement wordt voorgesteld, geloof ik kort te kunnen zijn. Men heeft er aanmerking op gemaakt, dat aan den voorzitter van den Pensioenraad een hooger vacatiegeld wordt toegekend dan aan de leden; dit wordt strijdig geacht met de wet. Maar de wet zegt alleen, dat aan den voorzitter en de leden vacatiegelden kunnen worden toegelegd. Dat die vacatiegelden voor beiden gelijk moeten zijn, is nergens voorgeschreven.

Doch al ware dit voorgeschreven, dan zou het voorschrift niet overtreden zijn.

Ik vraag of de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Veegens, niet twee dingen verwart, vacatiegeld en presentiegeld.

Het is wenschelijk voorgekomen, na correspondentie met de Algemeene Rekenkamer, om de vacatiegelden te regelen in den vorm van presentiegelden. Maar daarom behoefde niet te worden voorbijgezien, dat de president veel meer arbeid verricht dan de leden. Het ware onbillijk geweest dit bij de regeling der vacatiegelden, al geschiedde dit in den nu eenmaal gekozen vorm, uit het oog te verliezen.

Ik zal over dit onderwerp niet verder spreken, maar alleen in herinnering brengen dat bij het wetsontwerp, dat naar ik hoop binnen niet al te langen tijd de Kamer zal bereiken, wordt voorgesteld om ook deze zaak wettelijk te regelen. De Kamer zal dan zelf over de regeling kunnen beslissen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 4 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. BEGROOTING VAN HET FONDS VOORTSPRUITENDE UIT DE KOOPPRIJZEN VAN DOMEINEN VOOR 1893. (**73**)

De **Voorzitter:** Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen dat in de Nota van wijziging betreffende dit wetsontwerp eene schrijffout is ingeslopen; daar wordt gesproken van onderartikel 1 van art. 1, maar bedoeld is onderartikel 3 van art. 1.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Kerkwijk:** In het Voorloopig Verslag leest men in § 4: »In de vorige zitting der Tweede Kamer werd er de aandacht op gevestigd hoe, terwijl de Staat de kosten van den Nieuwen Waterweg bijna geheel betaald heeft, toch de gemeente Rotterdam eene belasting heft voor het gebruik der daarin gelegde boeien, welke veel meer opbrengt dan de daarvoor gemaakte kosten. De vraag werd bij deze gelegenheid gedaan, of door evengenoemde gemeente aan den Staat eene retributie betaald wordt voor het gebruik van die boeien, en zoo neen, of dit niet wenschelijk zou moeten geacht worden."

De Regeering antwoordt daarop in de Memorie van Beantwoording: »De vraag of de gemeente Rotterdam eene retributie betaalt voor de vergunning om in de Nieuwe Maas boeien te leggen, waaraan de op stroom liggende schepen worden vastgelegd, kan de ondergeteekende ontkennend beantwoorden."

Nu is het gemakkelijk dat te zeggen, maar eene andere vraag is of het billijk is of niet. Bij het onderzoek van dit wetsontwerp werd er op gewezen dat het algemeen verstoken wordt van een deel van de rivier, dus van het landsdomein, als daar boeien liggen met schepen en de vaart op de Maas wordt belemmerd. Het is dus niet meer dan billijk dat voor de vergunning om boeien te leggen iets aan 's lands kas wordt betaald. Zijn er nu redenen om niet zoo te handelen, dat de Regeering die dan mededeele. In de Memorie van Beantwoording is dit niet geschied en als voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ben ik daarom zoo vrij hierop te wijzen.

De heer **Mees:** Nu de geachte afgevaardigde uit Zierikzee opnieuw de quaestie van de boeien, in de Maas voor Rotterdam, reeds vroeger door hem opgeworpen, ter sprake brengt, geloof ik dat het noodig is haar een oogenblik nader onder de oogen te zien.

Ik begin reeds terstond met op te merken dat de zaak eene verdere strekking heeft, dan de geachte afgevaardigde schijnt te meenen.

Niet alleen Rotterdam is hierbij betrokken, maar evenzeer Dordrecht, Schiedam, Vlaardingen en Maassluis, om niet te spreken van Amsterdam, dat er ook bij betrokken zou kunnen worden, indien die gemeente met een gelijk doel boeien ging leggen in het IJ.

Wat is de oorsprong van die boeien? Niet eene vergunning van de Regeering, maar een voorschrift. Toen de vaart op de rivier zóó druk begon te worden dat het gevaar opleverde wanneer de voor anker liggende schepen bij het wisselen van eb en vloed zwaaiden, werd voorgeschreven dat de schepen aan den achter- en aan den voorsteven aan boeien moesten worden bevestigd. Voor het gebruik van die boeien wordt evenwel geenerlei retributie gevorderd. Daaruit ontwikkelde zich nu eene tweede soort van boeien, die, waaraan de schepen konden vastgelegd worden zóó, dat zij aan beide zijden konden lossen en laden, tot groot voordeel voor de Rijnschepen zoowel als voor de schepen der binnenvaart. Voor het gebruik van die boeien wordt eene retributie geheven. Maar wordt — ik bepaal mij nu tot Rotterdam — die retributie door de gemeente ten volle genoten? Mijnheer de Voorzitter! Het is er zeer verre van daan.

Tegenover die retributiën staan zeer groote uitgaven, zoowel in het verleden als ook nu nog. Het deel van het riviervak waarvan hier sprake is — het riviervak binnen het gebied van Rotterdam —, ofschoon dit begrepen was in het plan tot verbetering van den Rotterdamschen Waterweg, hetwelk door het Rijk zou worden uitgevoerd, is geheel door de gemeente genormaliseerd en op diepte gebracht. En de gemeente moet voortdurend ten behoeve der op stroom lossende en ladende schepen de rivier van oever tot oever op diepte houden. De boeien liggen buiten de vaargeul. Daarvoor wordt jaarlijks uitgegeven aan baggerwerk f 80 000, om niet te spreken van de kosten van onderhoud van het baggermaterieel.

Bij het gemak voor de scheepvaart, waarop ik wees, komt nog dit. Die boeien hebben voor de schepen der binnenvaart, waarin de geachte afgevaardigde uit Zierikzee zeker wel bijzonder belang zal stellen, dit groote voordeel, dat vele groote stoomschepen en Rijnschepen niet in de havens behoeven te komen, maar die ruimte daar kunnen openlaten voor die binnenvaart.

Ik zeide dat die quaestie niet alleen geldt Rotterdam maar ook Dordrecht, Schiedam, Vlaardingen en Maassluis. Willen de drie laatstgenoemde gemeenten, die geene voldoende havens hebben om schepen van groote diepte op te nemen, blijven deelnemen aan de groote vaart, dan moeten zij de schepen in staat stellen op de rivier aan boeien te ankeren. Hetzelfde geldt ook eenigszins van Dordrecht, sinds de toegangen uit zee naar die plaats zijn verbeterd, zoodat schepen met meer dan 60 decimeter

daar kunnen komen. Ook voor Dordrecht is het in sommige gevallen noodzakelijk, in verband met de diepte der haven, dat de schepen ook aan boeien in de rivier kunnen lossen en laden.

Dat nu in al die gemeenten voor hetgeen zij aan de scheepvaart verschaffen, eene retributie wordt geheven, is, dunkt mij; natuurlijk. De hoofdzaak is echter deze. De Regeering heeft, toen de geachte afgevaardigde uit Zierikzee het vorige jaar dezelfde quaestie ter sprake bracht, geantwoord, dat wij hier te doen hebben met de principieele vraag, of het aanbrengen van inrichtingen voor de scheepvaart op den weg van den Staat ligt. De Minister van Waterstaat heeft dit toen beslist ontkend. En te recht; want, inderdaad, indien de Staat zich moest begeven op dat gebied, dan zouden wij worden gevoerd op een onafzienbaren weg.

En het geldt hier ongetwijfeld het aanleggen van inrichtingen voor de scheepvaart. De boeien waaraan de schepen worden vastgelegd om te laden en te lossen, zijn bovendien eigenlijk slechts onderdeelen van de handels- en scheepvaartinrichtingen aan den vasten wal; zij maken daarmede een onafscheidelijk geheel uit.

De Regeering heeft de taak van den Staat reeds vroeger opgevat zooals deze Minister. Toen weinige jaren geleden tot de Regeering het verzoek werd gericht om bij den Hoek van Holland, aan den bovenmond van de doorgraving, dukdalven te plaatsen, waaraan de schepen, die niet over het ondiepe gedeelte van de rivier konden heenkomen, zouden kunnen lichten en lading bijnemen, heeft de Regeering geantwoord, dat dit zouden zijn inrichtingen voor scheepvaart, waarmede de Staat zich niet kon bezighouden.

Op al deze gronden — ik bepaal mij slechts tot de voornaamste — geloof ik niet dat er sprake van kan zijn dat de eisch van den geachten afgevaardigde in billijkheid kan worden toegestaan.

Het heffen van eene retributie van Staatswege voor het gebruik van boeien zou eigenlijk neerkomen op het herstellen van een tol, ter tegemoetkoming in de kosten, aan de rivier besteed. *Wilde* men zulk een tol heffen, waarvan zeker wel geen sprake zal zijn, dan zou hij in ieder geval geheven moeten worden aan den Hoek van Holland en bij de toegangen uit zee naar Dordrecht.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijn antwoord kon wel niet anders dan ontwijkend zijn, daar de zaak, die het betreft, niet tot mijne competentie behoort, maar tot die van den Minister van Waterstaat. Dit laatste wensch ik thans te herhalen, nu de Kamer in de gelegenheid is het gevoelen van mijn ambtgenoot in te winnen.

De heer **van Kerkwijk**: Ik ben opgekomen tegen het ontwijkend antwoord dat de Minister schriftelijk heeft gegeven, en thans mondeling door hem herhaald wordt.

De quaestie is doodeenvoudig, namelijk het bewuste water is eigendom van het Rijk en wanneer men van een groot of klein gedeelte van het Staatsdomein gebruik wil maken, moet men altijd retributie betalen. Hier nu wordt, gelijk de geachte afgevaardigde uit Rotterdam zegt, door Vlaardingen, Schiedam, Rotterdam en Dordrecht gebruik gemaakt van het Staatsdomein niet alleen tot het leggen van boeien, maar van die boeien wordt door die gemeenten van de schepen die er gebruik van maken betaling gevorderd.

Waarom moeten die gemeenten, terwijl zij van het eigendom van den Staat geld trekken, geen retributie betalen, hoewel die van den armsten boer, wanneer hij maar een klein stukje Staatsdomein in gebruik neemt, wel degelijk gevorderd wordt.

Overigens heeft de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, met den ijver waarvoor hij zoo wel bekend is, de belangen van Rotterdam verdedigd, wat ik natuurlijk zeer in hem prijs. Maar hij moge daarbij toch wel bedenken dat het leggen der boeien geschiedt in het belang van Rotterdam en Schiedam en veel schepen daardoor worden belemmerd in hunne vaart; daarenboven wordt voor de koopsteden, zooeven door mij genoemd, millioenen voor waterwegen, enz. besteed, en het is daarom ook niet meer dan billijk dat zij daar waar winst wordt getrokken uit Staatseigendom, daarvoor retributie betalen. Men verlieze niet uit het oog, dat die zoozeer bevoorrechte gemeenten toch reeds feitelijk grootendeels van Rijkswege onderhouden worden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2, alsmede de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. VERHOOGING EN WIJZIGING VAN HET VIIISTE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1891. (**96**)

Over dit wetsontwerp wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over ART. 1, luidende:

„De navolgende artikelen van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1891 worden *verhoogd*, te weten:

Artikel 8. „*Infanterie*", met eene som van *vier en veertig duizend zevenhonderd gulden* (f 44 700), en mitsdien gebracht op *een millioen zeshonderd zes en veertig duizend zeshonderd vijftien gulden* (f 1 646 615).

Artikel 9. „*Cavalerie*", met eene som van *zeven duizend driehonderd gulden* (f 7300), en mitsdien gebracht op *tweehonderd vijf en vijftig duizend vierhonderd gulden* (f 255 400).

Artikel 10. „*Artillerie*", met eene som van *negentien duizend gulden* (f 19 000), en mitsdien gebracht op *negenhonderd zes en vijftig duizend zeshonderd vijftig gulden* (f 956 650).

Artikel 11. „*Genie*", enz.

Artikel 12. „*Gratificatiën en kosten van vervoer van officieren die bij het leger in Nederlandsch-Indië worden gedetacheerd*", met eene som van *een duizend eenhonderd vijf en negentig gulden* (f 1195), en mitsdien gebracht op *vier en twintig duizend eenhonderd vijf en negentig gulden* (f 24 195).

Artikel 13. enz.

Artikel 20. „*Oefeningen en onderwijs, enz.*", met eene som van *vier duizend zeshonderd gulden* (f 4600), en mitsdien gebracht op *eenhonderd elf duizend zeshonderd gulden* (f 111 600).

Artikel 21. „*Bureel- en andere administratiekosten*", met eene som van *twintig duizend gulden* (f 20 000), en mitsdien gebracht op *eenhonderd zeventien duizend vierhonderd vijf en zeventig gulden* (f 117 475).

Artikel 22. „*Kosten vallende op het voor oefening kampeeren van troepen, op het houden van veldoefeningen, kadermanoeuvres en oefeningen in den strategischen velddienst, op het voor oefening bezetten van forten en versterkte plaatsen, enz.*", met eene som van *vijftien duizend gulden* (f 15 000), en mitsdien gebracht op *eenhonderd vijftien duizend gulden* (f 115 000).

Artikel 24 enz.

Artikel 57. „*Scheeps- en wagenvrachten, weg-, tol-, brug- en veergelden, enz.*", met eene som van *drie en zestig duizend vijfhonderd gulden* (f 63 500), en mitsdien gebracht op *tweehonderd acht en twintig duizend tweehonderd gulden* (f 228 200).

96. Verhooging en wijziging van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor *1891*,

Artikel 84. *„Soldijen, jaarwedden, huisvesting en verdere kosten van het wapen der marechaussee, enz.*", met eene som van *drie en dertig duizend zeshonderd gulden* (f 33 600), en mitsdien gebracht op *vierhonderd negen en zestig duizend vijf en twintig gulden* (f 469 025)."

De heer **de Beaufort** (Amsterdam), *lid der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft reeds in haar Verslag kenbaar gemaakt den ongunstigen indruk, die het onderzoek van dit wetsontwerp in de afdeelingen heeft gemaakt. Ook na de Nota, die door den Minister van Oorlog, ter beantwoording der vragen in het Verslag gedaan, is verstrekt, is die ongunstige indruk bij haar gebleven.

Het blijkt, Mijnheer de Voorzitter, uit dit wetsontwerp en uit hetgeen daaromtrent vanwege de Regeering is medegedeeld, dat men aan het Departement van Oorlog eene zienswijze heeft en eene handelwijze volgt, die ten eenenmale afwijkt van de algemeen gangbare begrippen omtrent het karakter van eene begrooting. Er worden ramingen gemaakt die overschreden worden, en wanneer later eene verhooging wordt voorgesteld, dan wordt die eenvoudig verdedigd met de woorden, dat die ramingen inderdaad te laag waren. Ik wijs op hetgeen door den Minister wordt medegedeeld in zijne Nota ten opzichte van de onderartt. 8 tot en met 10. Het is hetzelfde geval ten opzichte van onderart. 12. Het aantal officieren, dat naar Indië gedetacheerd wordt, ligt natuurlijk in de hand van de Regeering, en deze moet rekening houden met de bij de begrooting daarvoor toegestane gelden. Wanneer nu de overschrijding wordt toegelicht door de mededeeling, dat zij ontstaan is ten gevolge van het terugkeeren van enkele officieren door ziekte en van de vermeerdering van de gezinnen van officieren, dan antwoord ik: dit zijn zaken, die het gevolg zijn van den natuurlijken loop der omstandigheden en waarop men bij de begrooting evenzeer had moeten rekenen. Men weet dat dergelijke zaken voorvallen; men moet dus bij de begrooting daarmede rekening houden en men kan dus niet zeggen, dat het buitengewone omstandigheden zijn geweest, waarop men niet kon rekenen.

Maar behalve dit, zien wij nog andere zaken uit dit wetsontwerp. Het blijkt niet alleen, dat men te laag geraamd heeft en daarna de raming heeft overschreden, maar ook, dat men eenvoudig uitgaven doet, waarvoor bij de begrooting volstrekt geen geld was toegestaan. Nemen wij de onderartikelen 20, 21, 22 en 57 en onder andere hetgeen de Minister zegt van de uitbreiding der uitgaven op onderartt. 22 en 57. Het gold hier de proeven met geschut in de duinen bij Alkmaar, waarop bij de raming niet was gerekend. Maar de Minister mag geen uitgaven doen, waarop bij de raming niet was gerekend. Dan had de Minister die proeven moeten nalaten of bij suppletoire begrooting veel vroeger de gelden daarvoor moeten aanvragen.

Nog sterker is wat gebeurd is bij onderart. 21 der begrooting. Daar wordt eene verhooging van f 20 000 en f 4000, die reeds uit de onvoorziene uitgaven zijn genomen, dus samen van f 24 000, hiermede toegelicht, dat daarvan onder andere zijn uitgegeven gelden, ten behoeve van het meubelen en de verdere inrichting van de lokalen in het gebouw aan de Kalvermarkt te 's Gravenhage, bestemd voor bureelen van den chef van den generalen staf en van den hoofd-intendant en van den inspecteur van het militair onderwijs. Ziet men art. 21 van de begrooting voor 1891 in, dan bemerkt men, dat destijds wel gelden zijn gevraagd voor de bureelen van andere militaire personen, met name van den commandant van de Stelling van den Helder en van den garnizoens-commandant te Breda; maar voor de bureelen der eerstgenoemde personen was geen geld aangevraagd. Men heeft aan het Ministerie van Oorlog, waarschijnlijk vergeten zijnde dat er eene begrooting was, het geld toch uitgegeven en men komt nu bij de Kamer met de rekening.

De meubileering en de in-orde-making dier bureelen is een gevolg geweest van de verplaatsing van het magazijn van geneesmiddelen van 's Gravenhage naar Amsterdam. Zooals de Kamer zich zal herinneren is indertijd bij suppletoire begrooting in 1887 voor die verplaatsing het geld aangevraagd. Er werd toen in beide Kamers bij de behandeling gevraagd wat het plan was van de Regeering met het gebouw van het magazijn voor geneesmiddelen hier ter stede, en het antwoord was, dat dit voor bureelen zou worden ingericht. De Minister Weitzel deelde in antwoord op het Verslag der Eerste Kamer mede:

»Het is niet wenschelijk de thans in gebruik zijnde gebouwen te verkoopen, daar zij zullen kunnen dienen ten deele voor bureelen, in wier behoefte thans door huur, meestal tot vrij hoogen prijs wordt voorzien, en ten deele tot vergrooting der voor de Topographische Inrichting vereischte localiteit."

Het blijkt nu uit de inlichtingen van den Minister dat zelfs die bate die er tegenover zou staan, ons is ontgaan, want indien ik de inlichtingen goed begrijp, hadden de personen die nu in die bureelen gevestigd zijn, hun bureau gehad in het Departement van Oorlog en niet in gehuurde huizen.

De Commissie was aanvankelijk voornemens om de Kamer in de gelegenheid te stellen over deze zaak te beslissen door eene stemming over dezen post uit te lokken. Daar evenwel op dit artikel eene andere overschrijding voorkomt, die, zoo al niet gewettigd, toch verontschuldigd mag heeten, en daar het bij den spoed, waarmede deze zaak is behandeld, niet mogelijk was het bedrag te ramen, waarmede voor de meubileering van deze bureelen de begrooting is overschreden, heeft de Commissie zich genoodzaakt gezien het bij dit ernstig protest te laten, hopende dat van dit protest door den Minister ook aan zijne ambtenaren mededeeling zal worden gedaan.

Er is op dit wetsontwerp eene Nota van wijzigingen ingediend. De Voorzitter zal mij wel willen veroorloven daarover reeds nu de meening van de Commissie te zeggen.

De eerste wijziging beteekent zeer weinig. Daartegen heeft de Commissie geen bezwaar en bestaat er voor haar geen aanleiding tot eenige opmerking.

Ook tegen de tweede wijziging wil de Commissie zich niet verzetten, maar zij vindt daarin aanleiding tot een paar aanmerkingen. Vooreerst over de achterhoudenheid van het Departement van Oorlog ten opzichte van deze zaak. In de Memorie van Toelichting op dit ontwerp wordt gezegd: »dat de verhooging van art. 13 *geheel* te wijten is aan de aanmerkelijk hoogere prijzen van vleesch, peulvruchten enz." Uit de Nota bij de wijzigingen overgelegd blijkt, dat een groot gedeelte der verhooging, tot een bedrag van meer dan f 18 000, te wijten is aan het gebeurde met een leverancier van voedingsmiddelen voor het garnizoen te 's Gravenhage. De Regeering zegt uitdrukkelijk in de Nota dat bij de verhooging van art. 13 op dat bedrag gerekend is.

Eerst toen de moeilijkheden bij de Rekenkamer ontstonden en het bedrag niet op dit artikel kon worden verevend, heeft de Regeering de geheele waarheid aangaande de verhooging van den post medegedeeld.

Nog blijkt uit de toedracht der zaak dat de leverancier, die in gebreke was gebleven om te leveren, den Staat heeft gedagvaard, en toen hij het proces verloor nog in revisie kwam met denzelfden uitslag. Het schijnt dat hij toen zijn geld had verpleit en niet in staat was te betalen, maar ook dat zijne beide borgen zoo weinig vermogend waren, dat van hen niets van de f 18 000 kon worden teruggevorderd. Wij mogen hieruit de gevolgtrekking maken dat bij de intendance het onderzoek omtrent de gegoedheid der borgen niet zoo deugdelijk plaats had als mag worden geëischt.

Tegen de wijziging in de omschrijving van het artikel, ik herhaal het, is geen bezwaar.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Ook ik was zeer verschrikt toen ik het wetsontwerp onder de oogen kreeg. Er was te laag geraamd, en helaas, ook voor de begrooting van 1892, die ik onmiddellijk na mijn optreden moest inzenden, zal dit het geval zijn. Het moge echter

ter verontschuldiging dienen dat niet alles te voorzien is. Het zal mijn streven zijn te lage ramingen om tot een lager eindcijfer te komen tegen te gaan.

Als bewijs dat niet altijd door het Departement van Oorlog juist kan worden geraamd, wijs ik op den militairen bijstand in Groningen, die wellicht f 1000 per dag zal bedragen.

De omtrent de onderwerpelijke artt. 8, 9 enz. begane fout in de raming is mij onbegrijpelijk, en zal, naar ik hoop, onder mijn beheer niet plaats hebben. Op het bedoelde oogenblik was er weinig of geen incompleet van officieren; men heeft vermoedelijk de sleur van vorige jaren gevolgd en toch wegens incompleet afgetrokken. Ik zal zorg dragen dat posten als die voor reis- en verblijfkosten niet kunnen overschreden worden, altijd zonder buitengewone omstandigheden als die bijv. ten aanzien van den militairen bijstand in Groningen.

In art. 21 is begrepen de inrichting van het bureel van den chef van den staf en van den hoofd-intendant. (Ik pleit hierbij niet voor mij, maar eigenlijk voor de opvolgende Ministers van Oorlog, die in deze meer of minder gezondigd hebben.) Doch in het gebouw op de Kalvermarkt zijn thans ook gevestigd de bureelen der militaire spoorwegcommissie en der militaire verkenningen, waarvoor vroeger huishuur werd betaald.

Wat nu de achterhoudendheid van het Departement van Oorlog bij art. 13 betreft aangaande die vleesch-quaestie, waarlijk, het is hoogstens een onwillekeurig verzuim, doch geene achterhoudendheid geweest. Ik geloof dat mij meestal eerder te veel openhartigheid dan achterhoudendheid wordt verweten.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! Het zoude mijnerzijds onhoffelijk zijn, den Minister niet mijnen dank te betuigen voor de gedane toezeggingen. Ik doe dat gaarne en druk daarbij de hoop uit, dat die toezeggingen de gewenschte vruchten zullen dragen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1, 2, 2*bis* 3, en 4 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. ONTEIGENING TEN BEHOEVE VAN EEN LOCAALSPOORWEG VAN SITTARD OVER HEERLEN TOT AAN DE NEDERLANDSCH-PRUISSISCHE GRENS, NABIJ HERZOGENRATH. (**11**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de opmerkingen, voorkomende in het Verslag over dit wetsontwerp, meen ik te kunnen volstaan met te verwijzen naar hetgeen daaromtrent voorkomt in de Memorie van Beantwoording op de Spoorwegbegrooting voor 1893, alsmede naar de overeenkomst tusschen den Staat, de Exploitatie-maatschappij van Staatsspoorwegen en de Zuider-Spoorwegmaatschappij, welke thans bij de Kamer aanhangig is gemaakt.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VI. WIJZIGING DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VOOR DEN AANLEG VAN STAATSSPOORWEGEN, DIENST 1891. (**100**)

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VII. WIJZIGING VAN HOOFDSTUK IX DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1891. (**101**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Lely,** *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het Verslag heb ik de eer mede te deelen, dat gereedelijk kan worden erkend, dat de noodzakelijkheid van het meerendeel der wijzigingen reeds vroeger bekend was dan in October jl., toen de voorbereiding van het wetsontwerp plaats vond, maar om niet te vervallen in het bezwaar dat meer dan eene regularisatie-wet moet worden ingediend, is met de indiening van dit wetsontwerp zoo lang mogelijk gewacht.

Nadere wetsontwerpen tot wijziging van dit hoofdstuk zijn dan ook niet te wachten.

Tegen den wensch om bij het opmaken van wijzigingswetten de inrichting te volgen van de wetsontwerpen nos. **106** en **107** bestaat geen bezwaar.

Ten opzichte van art. 9 kan worden medegedeeld, dat de aanstelling van het personeel waarvoor de uniformkleedij werd vereischt, niet geheel kon worden voorzien, omdat het hier betrof vast personeel, ter vervanging van tijdelijke sluis- en brugknechts, wier uniformkleeding vroeger uit de artikelen der werken werd betaald.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 8 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VIII. WIJZIGING DER BEGROOTING VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1891 (HOOFDSTUK I. UITGAVEN IN NEDERLAND). (**106**)

IX. WIJZIGING DER BEGROOTING VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1891 (HOOFDSTUK II. UITGAVEN IN NEDERLANDSCH-INDIË). (**106**)

X. WIJZIGING VAN DE KOLONIALE HUISHOUDELIJKE BEGROOTING VAN SURINAME VOOR HET DIENSTJAAR 1891. (**107**)

XI. VOORZIENING IN HET KAS-TEKORT VAN DEN INDISCHEN DIENST OVER 1893. (**111**)

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

XII. INTERPELLATIE VAN DEN HEER TIJDENS AAN DE HEEREN MINISTERS VAN JUSTITIE, VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN EN VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID NAAR AANLEIDING VAN HET ADRES VAN H. TINDAL, OVER DE HEERSCHENDE WERKELOOSHEID IN ONS LAND.

De heer **Tijdens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg de Kamer dank voor het mij verleend verlof eenige vragen te mogen richten aan de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Waterstaat en van Justitie.

Zooals men weet is het naar aanleiding van het adres-Tindal, waarmede ik het geheel eens ben, dat ik zelfs in dezen drukken tijd het gewaagd heb te vragen eenige oogenblikken in beslag te mogen nemen.

Zeer te recht zegt de heer Tindal dat, ofschoon hij

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

Interpellatie van den heer Tijdens in zake adres H. Tindal.

ongelegen komt, en dit is natuurlijk met mij ook het geval, het hongerlijden den werkeloozen nog veel meer ongelegen komt.

Inderdaad, indien wij dan ook nagaan dat nu reeds, terwijl de winter ons met rust laat, er op vele plaatsen geen werk is, dan vraagt ieder zich af: waarom dat?

Is dit een noodzakelijk kwaad of is er iets tegen te doen?

Nu zijn er die de aandacht vestigen op de bevolkingsquaestie en door theorieën meenen de kwaal te kunnen verhelpen. Zonder mij in dergelijke beschouwingen te begeven, moet ik toch zeggen dat deze middelen voor de naaste toekomst niet helpen.

Ik wil wijzen op eene practische zaak.

Uit het verslag van de herziening der opbrengst van de ongebouwde eigendommen blijkt, dat in Nederland bij eene oppervlakte van 3¼ millioen H.A., de heide, veengrond-, duin- en zandverstuivingen 597 603 H.A. beslaan, dus 18,.4 pct. van den geheelen bodem. Onder die oppervlakte zijn niet begrepen de stranden, zoodat de bijna 600 000 H.A. bestaan uit gronden min of meer voor in cultuurbrenging geschikt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met de afgegraven en uitgebaggerde veengronden, die men in woesten toestand, vooral in Friesland, aantreft.

Niettegenstaande de bepalingen der Staten van Friesland waarbij de eigenaar die zijne gronden aansnijdt, voor ieder dagwerk turf eene zekere som moet betalen, die berusten blijft bij de provincie totdat de polder zoo ver is uitgegraven dat met succes tot bedijking en droogmaking kan worden overgegaan en dan daartoe mede strekt, wordt er maar al te vaak in het belang der grondeigenaren niet toe overgegaan.

Zoo o. a. is er jarenlang gezuimd in eenige veendistricten in de gemeenten Opsterland en Schoterland, waardoor ontstaan moest de armoede der bevolking in Beets. Die polders zijn bijna ontveend; ieder arbeidersgezin krijgt jaar op jaar minder te graven of te baggeren, de arbeidsprijzen dalen daardoor en in dubbele mate moet natuurlijk de bevolking daaronder lijden.

Indien nu het geld om de drooglegging te besteden niet rentegevend zou blijken te zijn, kan, althans van het standpunt van een particulier, bij onze tegenwoordige begrippen van eigendom en belang deze worden geweigerd.

Maar het tegendeel is het geval. Bij het 6de en 7de veendistrict ook in die gemeenten gelegen en eens onder geheel gelijke omstandigheden, is dit duidelijk gebleken. De prijs per H. A., alles inbegrepen, aankoopsprijs, kosten van inpoldering, bedroeg f 400, en had na 10 jaar, niettegenstaande den teruggang der prijzen van die cultuurproducten, eene waarde van f 900 à f 1000 per H. A., terwijl uit de zuivere opbrengst gedurende die 10 jaren de rente van het aangelegd kapitaal meer dan betaald was geworden.

Waarom de grondeigenaren dan niet tot inpoldering overgaan?

Vele oorzaken werken daartoe mede, waarvan de voornaamste zijn onkunde door afwezigheid vooral, en verschil van belang.

In de tweede plaats noem ik de heidegronden.

Het is bekend dat een groot deel dezer gronden bij goede afwatering, bij doelmatige aanwending van mest, kunstmest eerst, en later dierlijke, eene groote mate van vruchtbaarheid kunnen krijgen.

Maar niet alle gronden zijn daarvoor geschikt. Die dat niet zijn moeten worden beplant met dennen, zooals de heer Houwing dit voor eenige dagen hier heeft aangetoond.

Doch ook hier weer werken dezelfde oorzaken en heeft men, niettegenstaande de krachtige pogingen der Nederlandsche Heidemaatschappij tot nu toe bijna geen resultaten.

In de derde plaats de tijdelijk overstroomde gronden, waardoor van intensieven landbouw geen sprake kan zijn. Welnu, door het graven van kanalen, die tevens den waterafvoer regelen, zal men deze dalgronden eene ongekende mate van vruchtbaarheid geven. Ik zal mij niet in theoretische beschouwingen hieromtrent begeven, zeg u alleen dat de landbouwwetenschap op m. i. deugdelijke wijze heeft aangetoond, dat deze gronden in zoo groote mate stikstof bevatten, dat ze bijna onuitputtelijk moeten worden genoemd.

Dezen bodem treft men aan in den Oosthoek en op Westerwolde.

Maar weer tegen rationeele verbetering werken dezelfde oorzaken.

Ten vierde de zandgronden. Ieder weet de schraalste, zooals die in hoofdzaak op de Veluwe voorkomen misschien uitgezonderd, dat deze bodem, indien slechts voldoende mest aanwezig is, voor aardappelen, vooral voor huishoudelijk gebruik, als aangewezen moet worden geacht en wegens de weinige exploitatiekosten en de hooge prijzen der vrucht de faecaliën der steden voordeelig kunnen worden aangewend en duur worden verkocht. Maar dan moeten er kanalen zijn, dan moeten de stedelijke mest zuinig worden vervoerd, dan moet er ook hier meer samenwerking wezen.

Nu nog de Zuiderzee en de Dollard.

Na alles wat over die eerste in den laatsten tijd is geschreven en gesproken, behoef ik er niet bij stil te staan, daarom de Dollard, de oostelijkste zeeboezem in ons land, welks bodem voor bijna de helft bestaat uit de vruchtbaarste klei die er is.

Welnu, ook die boezem is in handen van de gemeente Groningen en eenige particulieren; een klein deel behoort Pruissen, die m. i. niet doen wat voor de hand ligt, om zoo spoedig mogelijk de geheele oppervlakte niet alleen boven te brengen, maar ook te voorzien in een dikke laag slib.

Niets is eenvoudiger dan dat. Men grave slooten in lengte en breedte over de geheele oppervlakte, wat wel is waar tijwerk is, maar toch gemakkelijk te volvoeren; men scheppe die jaarlijks uit en binnen een 10 jaren is de geheele Dollard met een laag slib bedekt.

Ziehier, Mijne Heeren, wat m. i. kan gebeuren in dezen tijd.

Ik wensch alles niet te gelijk en terstond aangepakt; door het gewenschte en het meest rentegevende het eerst te doen, zal gebrek aan werk tot de zeldzaamheden behooren, ook bij de stedelijke bevolking.

Ieder handwerksman, schoenmaker of smid, fabrikant, koopman, winkelier, in 't kort allen, zelfs de kapitalist, zal werk en voordeel hebben. De in de steden overtollige bevolking zal zich verplaatsen naar die streken waar de groote werken worden uitgevoerd; die achter blijven zullen door minder concurrentie beter worden beloond, er komt koopkracht, leven en beweging, en ieder profiteert er van.

Het is daarom dat ik den heeren Ministers de volgende vragen wensch te doen:

Binnenlandsche Zaken. Is den Minister bereid zoo spoedig mogelijk een krediet aan te vragen om de gemeenten die in de bestaande werkeloosheid willen voorzien, en daardoor toevlucht moeten nemen tot minder productieven arbeid, te steunen?

Waterstaat, Handel en Nijverheid. Is de aandacht des Ministers gevestigd op de wenschelijkheid om werken, die voor uitvoering mede voor Rijksrekening in aanmerking komen, zoo zuinig mogelijk te ondernemen? Wat is de Minister voornemens te doen om de droogmaking der Zuiderzee zoo spoedig mogelijk tot uitvoering te brengen?

Justitie. Is, en zoo ja, wanneer, is de Minister voornemens een wetsontwerp in te dienen, regelende de onteigening van gronden die niet of niet voldoende in cultuur worden gebracht.

De **Voorzitter:** Is de Regeering bereid terstond op de gedane vragen te antwoorden?

De heer **Tak van Poortvliet,** *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Dan is het woord aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken.* De geachte afgevaardigde van Winschoten heeft een onderwerp ter sprake gebracht dat onze aller aandacht in hooge mate verdient: de werkeloosheid welke zich bij het naderen van den winter, gelijk het in dit jaargetijde veelal het geval is, op sommige plaatsen vertoont. Of die werkeloosheid thans grootere afmetingen heeft verkregen dan vroeger, ik zoude het niet durven zeggen. Daaromtrent zijn moeilijk reeds nu stellige gegevens te verzamelen. Maar wel kan ik als den indruk der Regeering mededeelen, dat meer nog dan in vorige jaren de harten hier te lande thans geneigd schijnen om te hulp te komen aan hen, die in moeite en kommer verkeeren.

De geachte afgevaardigde heeft als uitgangspunt zijner rede het adres genomen dat door den heer Tindal eenigen tijd geleden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal is gezonden. Het is mij niet gebleken, of omtrent dat verzoekschrift aan deze Kamer reeds verslag is uitgebracht, maar de geachte adressant had de beleefdheid om ook aan het Departement van Binnenlandsche Zaken een afdruk te doen toekomen. Dat stuk nalezende heeft mij vooral getroffen eene zinsnede, welke daarin voor komt, en waarin de steller, de Kamer toesprekende, zegt: »Gij vraagt een middel tegen werkeloosheid? Ik kan er u geen met een paar woorden aangeven." Ik geloof, dat wij allen wel in hetzelfde geval zullen verkeeren en dat het aangeven van middelen tegen werkeloosheid in een paar woorden wel voor ieder onzer onmogelijk zal zijn. Ik stel het daarom op prijs dat de geachte interpellant zijne gedachten daaromtrent heeft ontwikkeld. Ik wil ter beantwoording van hetgeen door hem is in het midden gebracht, een antwoord trachten te geven op de vraag, die hij tot den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gericht.

Deze luidt: »Is de Minister van Binnenlandsche Zaken bereid zoo spoedig mogelijk een krediet aan te vragen om de gemeenten, die in de bestaande werkeloosheid willen voorzien en dientengevolge de toevlucht moeten nemen tot minder productieven arbeid te steunen?" Al dadelijk merk ik op dat de geachte interpellant zich bij het stellen van deze vraag op het juiste standpunt plaatste. Waar hier te lande van overheidszorg ten aanzien der werkeloosheid, een vorm waarin armoede en gebrek voorkomen, sprake is, moet deze overeenkomstig den geest en de bepalingen der geldende wetten een plaatselijk karakter hebben, uitgaan van de plaatselijke autoriteit, van de gemeente. De geachte afgevaardigde onderstelt alzoo te recht, dat er gemeenten kunnen zijn die tegen de bestaande werkeloosheid op grond der op haar rustende verplichting tot armenzorg maatregelen willen nemen. Wanneer nu evenwel de geachte afgevaardigde vraagt of de Regeering geneigd is zoodanige gemeenten in die pogingen door het aanvragen van een Rijkssubsidie te steunen, dan moet ik mijnerzijds hem verzoeken, om zijnen wensch wat nader te omschrijven. Wat bedoelt hij met de verschillende bewoordingen zijner vraag?

Welke gemeenten zijn het, die in de bestaande werkeloosheid willen voorzien? In welke werkeloosheid zal naar het oordeel der besturen, welke deze taak op zich hebben genomen, voorzien worden? Op welke wijze zal dit geschieden? Door welke middelen? In welke mate? Met welke financieele opofferingen? Wanneer omtrent dit alles licht is verkregen rijst de vraag, in hoeverre die financieele opofferingen de krachten der gemeenten zouden te boven gaan. En zoodra hieromtrent een stellig antwoord kan worden gegeven, zoude een onderzoek zijn in te stellen of er termen bestaan om de gemeente bij de vervulling der taak, welke zij op zich heeft genomen en welke hare financieele krachten te boven gaat, van Staatswege te steunen.

Immers eene kredietaanvrage in het algemeen, zonder stellige aanwijzing van het bepaalde doel waarvoor, zonder omschrijving van de plaats waar en van de wijze waarop de gelden zullen worden besteed, kan toch nimmer door eene Regeering worden ingediend. En wanneer deze daartoe kon komen, zoude eene dergelijke kredietaanvrage toch zeker niet door de Vertegenwoordiging worden toegestaan.

Vat men echter deze zaak op in den zooeven door mij aangeduiden geest, welke ook die moet wezen van den geachten interpellant dan bevinden wij ons hier in eenen gedachtengang welke door de Regeering en de Volksvertegenwoordiging reeds nu wordt gevolgd. Aan een groot getal gemeenten toch werd in het afgeloopen jaar van Rijkswege hulp verleend, omdat zij ten gevolge der uitgaven, voor hare huishouding noodzakelijk, waaronder ook de armenzorg begrepen is, in noodlijdenden toestand verkeerden. En dit kan ook in het volgende jaar, waar noodig, geschieden. Er is meer. Bij de behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893 heeft de geachte afgevaardigde uit Wolvega de plannen medegedeeld, welke in het Oosten van Drenthe en het Westen van Friesland worden beraamd om door het ontginnen van woeste gronden en door het aanplanten van bosschen, zoowel het voortbrengingsvermogen dier streken te verhoogen als te gemoet te komen in de bestaande behoefte aan werk. De geachte afgevaardigde heeft toen aangekondigd dat de besturen der betrokken gemeenten zich tot de Regeering zouden wenden met verzoek, om zoover het mogelijk zoude blijken, van Staatswege dat zoo lofwaardig streven te bevorderen. Dien geachten afgevaardigde heb ik bij die gelegenheid van de groote belangstelling der Regeering in deze doen blijken en hem toegezegd, dat zoodra het verzoek mij zal hebben bereikt, een grondig onderzoek zal worden ingesteld en nagegaan of er termen zijn om van Regeeringswege medewerking, in welken zin dan ook, te verleenen, bijaldien de plaatselijke krachten te kort mochten schieten. Deze weg komt mij voor de juiste te zijn. Wanneer wel overwogen plannen, wenschen en verzoeken, welker verwezenlijking tot vermeerdering van welvaart en leniging van armoede kan strekken, deRegeering bereiken, zal deze steeds bereid worden gevonden tot onderzoek, waar het noodzakelijk en mogelijk mocht blijken ook tot medewerking.

Maar eene algemeene kredietaanvraag zooals de geachte interpellant die thans schijnt te wenschen, een maatregel waarvan niemand de beteekenis of den omvang kan nagaan, waaromtrent hij zelf waarschijnlijk moeielijk nadere inlichtingen zou kunnen geven, mag van Regeeringswege niet worden voorgedragen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! In verband met de interpellatie heeft de geachte afgevaardigde uit Winschoten aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid een paar korte vragen gericht, die ik hedenmorgen het genoegen had te ontvangen.

In de eerste plaats vraagt de geachte afgevaardigde of de aandacht des Ministers gevestigd is op de wenschelijkheid in het belang der werklieden, om de uitvoering van Rijkswerken, die daarvoor in aanmerking zouden komen, zoo spoedig mogelijk te ondernemen.

Dat de aandacht van de Regeering zeer zeker op dat punt gevestigd is, blijkt reeds hieruit, dat zij, voor zoover het was overeen te brengen met de belangen van de schatkist, de uitvoering van werken heeft voorgesteld, die zij uit een oeconomisch oogpunt wenschelijk achtte.

Meer speciaal heeft de geachte afgevaardigde gewezen op bijzondere werken, die moesten strekken om de productiviteit van den bodem te verhoogen.

Nu komt het mij voor, dat het verlangen der Regeering om in dezen zin werkzaam te zijn, reeds is gebleken uit het aangenomen wetsontwerp betreffende de verbetering in de afwatering van het oostelijk deel des lands, voor welk doel op de Waterstaatsbegrooting voor het volgend jaar reeds een aanzienlijke post is uitgetrokken, ten einde met de uitvoering zoo spoedig mogelijk te kunnen beginnen. Mede meen ik dat van dat verlangen der Regeering blijkt, uit het onderzoek dat zij voorstelt omtrent de mogelijkheid der bevloeiing van terreinen. Maar zooals de geachte afgevaardigde, tot mijn genoegen, zelf zeer te recht opmerkt: alles kan niet te gelijk gedaan worden, men zal altijd moeten beginnen met enkele zaken ter hand te

nemen. Ik zal echter niet nalaten na te gaan of ten opzichte van dit punt nog nadere voorstellen kunnen worden gedaan.

De tweede vraag luidde: »Wat is de Minister voornemens te doen om de droogmaking der Zuiderzee zoo spoedig mogelijk te voltooien?"

Hierop antwoord ik, dat ter beantwoording van dit vraagstuk eene commissie is ingesteld, die op dit oogenblik werkzaam is. Mocht uit het resultaat dier commissie aanleiding worden gevonden tot het doen van bepaalde voorstellen, dan zal de Regeering niet nalaten daaraan zoo spoedig mogelijk de hand te slaan. Zoolang echter de resultaten van het onderzoek der commissie niet bekend zijn, kan ik mij over deze zaak bezwaarlijk verder uitlaten.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Met betrekking tot de vraag door den geachten afgevaardigde tot mij gericht, wensch ik te herinneren, dat in het vorige jaar door mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken in deze Kamer is medegedeeld, dat aan het Departement van Justitie eene wijziging van de onteigeningswet zou worden voorbereid. Die mededeeling was juist. Ik kan haar nu aanvullen met de mededeeling, dat het ontwerp van de wet en de toelichting zoo ver gevorderd is, dat daaromtrent overleg kan plaats hebben, maar daarover voor het tegenwoordige in den boezem der Regeering nog niet de overeenstemming is verkregen, die het mogelijk maakt het tijdstip der indiening te kunnen bepalen.

De heer **Tijdens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet als indruk van het mij door den heer Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeelde verklaren, dat zijn antwoord mij heeft teleurgesteld.

Bij eene zaak toch als deze, mag, dunkt mij, geen Minister aan een afgevaardigde vragen stellen, waarvan de beantwoording aan hem zelven staat.

Men sla de dagbladen der laatste veertien dagen slechts na, om te zien dat bijna overal in den lande werkeloosheid heerscht, en nu vraagt de Minister aan mij in welke gemeenten dit nu eigenlijk het geval is. Verder vraagt hij mij hoe in de werkeloosheid zal moeten worden voorzien, in welke mate en met welke financieele opofferingen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is mij, evenals ieder ander lid dezer Kamer, onmogelijk, om dadelijk op die vragen te antwoorden; zonder over voldoende gegevens te beschikken of die te kunnen krijgen zooals de Minister, zou ik daarvoor een jaar of meer zelfs noodig hebben. Ik kan dit dus niet doen; maar wanneer de Minister erkent dat de werkeloosheid bestaat waarover ik sprak, ligt het ook op den weg van Zijne Excellentie daarin te voorzien.

Van den Minister van Waterstaat heb ik den indruk gekregen, dat, als hij aan het bestuur blijft, de groote werken, die moeten worden uitgevoerd, ook uitgevoerd zullen worden. Maar waar, zooals hier, de nood dringt, had ik liever gezien, dat de Zuiderzee niet commissoriaal was gemaakt, maar dat men onmiddellijk met het werk was begonnen.

Nu nog een kort antwoord aan den Minister van Justitie. Het doet mij genoegen, dat een dergelijk ontwerp bij het Departement van Justitie wordt voorbereid. Reeds het vorig jaar had de Minister van Binnenlandsche Zaken de goedheid mij mede te deelen, dat dit zou geschieden. Nochtans moet ik ook hier aandringen op spoed. Men moge hoog opgeven van de belastinghervorming en van hetgeen de Minister van Financiën zal tot stand brengen, het eerste en betere is, dat er iets verdiend wordt, dat er brood is. Daarom worde ook hierbij spoed betracht.

De interpellatie wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer namens de Kamer de Regeering dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen.

De vergadering wordt voor een halfuur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig mijn gisteren aangekondigd voornemen, heb ik de eer aan de Kamer voor te stellen om het wetsontwerp tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting voor Suriname, dienst 1893 (**95**) aan de orde te stellen bij art. 12 van hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1893.

Daartoe wordt besloten.

Ik herinner de Kamer aan haar besluit om ook heden de vergadering in den avond te acht uren voort te zetten.

XIII. Wijziging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892. (**35**)

Over dit *wetsontwerp* wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Art. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 16 en 67 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 88, luidende:

»Onderhoud, herstel en verbetering van het kanaal van Neuzen en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven", met vijf en dertig duizend gulden (f 35 000), en alzoo gebracht op honderd drie en zeventig duizend gulden (f 173 000).

De heer **Conrad**: Uit de Memorie van Antwoord blijkt, dat de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid de voorkeur geeft aan den bouw der nieuwe brug te Neuzen, naar het punt bij bastion VII, waar ze lag tijdens den aanleg van het kanaal in 1826, vóór den aanleg van de vestingwerken, doch dat zijn ambtgenoot voor Oorlog de brug op die plaats slechts kon gedoogen bij eene zeer kostbare wijziging der vesting, door den bouw eener op zich zelve verdedigbare kustbatterij aan de noordzijde van Neuzen.

Ik deel niet alleen de meening van den Minister van Waterstaat, maar ga verder en meen dat de aanleg eener beweegbare brug over het binnenhoofd, in groote mate het verkeer te land zal hinderen en belemmeren.

Een schip dat de schutkolk verlaat, heeft aanvankelijk eene geringe snelheid, en een schip dat de schutkolk invaart, moet zijne snelheid zoodanig verminderen, dat het met trossen veilig kan gestopt worden. In beide gevallen moet de brug over het binnensluishoofd, gedurende geruimen tijd open blijven. En deze brug is de eenige gemeenschap over het kanaal van Neuzen, met de bewesten het kanaal gelegen landstreek.

Mijnheer de Voorzitter! Ik betreur het dat scheepvaart en verkeerbelangen moeten wijken voor die eener vesting, die in den toestand, waarin zij thans verkeert, volgens de meening van sommige deskundigen, toch niet als zoodanig diensten kan doen, en om voor haar doel bruikbaar te zijn, in groote mate moet gewijzigd worden.

Bovendien zijn de vestingwerken aan de landzijde reeds zoodanig gewijzigd, dat ik meen te mogen betwijfelen of zij van die zijde in minder verdedigbaren staat zal verkeeren, wanneer in den vestingwal nog eene coupure gemaakt wordt.

Wellicht dat de wijziging der vesting aan de zeezijde binnen een betrekkelijk kort tijdsbestek zal geschieden, en daarom veroorloof ik mij den Minister in overweging te geven, om tot den bouw der nieuwe brug niet over te gaan, dan nadat Zijne Excellentie nogmaals door een onderzoek de overtuiging heeft gekregen, dat door eene herstelling, versterking of voorziening der bestaande brug, gedurende eenigen tijd, niet meer bruikbaar kan gehouden worden.

De heer **Hennequin**: Bij de woorden van een zóó

krachtig bondgenoot als de heer Conrad heb ik natuurlijk niets te voegen ten aanzien van de technische zijde der zaak.

Een enkel argument aan den plaatselijken toestand ontleend acht ik evenwel niet ongepast.

Met het oog op de verdedigbaarheid van de vesting Terneuzen, zal de brug niet worden gelegd op het punt waar de Minister van Waterstaat haar wenschte, waardoor het belang van den landbouw in de eerste plaats zou gebaat zijn; immers dit stuite af op den tegenstand van den Minister van oorlog. Nu zoude volgens het plan van eerstgenoemden Minister het verkeer zeer worden vergemakkelijkt en voor de omliggende landstreek eene onmiddellijke gemeenschap met het station te Terneuzen en de haven worden in het leven geroepen, terwijl thans het verkeer moet plaats hebben door de kom der gemeente, samengesteld uit nauwe, bochtige straten, waar het verkeer thans hoogst moeilijk is.

Het tweede deel der rede van den heer Conrad wensch ik met een enkel woord aan te vullen.

Het is bekend dat de Stelling Terneuzen bij de behandeling der vestingwet in 1874 slechts met eene meerderheid van 8 stemmen werd in stand gehouden.

Met die Stelling werd alleen beoogd het bestrijken der Schelde. Immers de toenmalige Minister van Oorlog verklaarde reeds dat zij voor de verdediging van ons land van geene waarde is. Dit doel zal kunnen worden bereikt ook wanneer de vesting aan de landzijde gedeeltelijk mocht worden opgeheven, of ook in sterkte verminderd door het leggen van de brug op de plaats door den Minister van Waterstaat verlangd bij zijn eerste project.

Ik voeg dus mijn aandrang bij dien van den heer Conrad om den Minister van Waterstaat te verzoeken alsnog met zijn ambtgenoot van Oorlog in overleg te treden, opdat niet voor langen tijd de ongunstige toestand worde bestendigd, waar nu de gelegendheid bestaat om verbetering aan te brengen. Misschien is het lot van Terneuzen als vesting binnen enkele jaren beslist, in den zin van opheffing. Laat ons daarom zorgen dat inmiddels de belangen van den handel en de nijverheid niet zullen worden geschaad door eene handeling welke men zich in dat geval zeker dubbel zoude berouwen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Toen ik dit wetsontwerp moest indienen had ik evenals thans weinig sympathie voor de voorgestelde plaats der brug te Neuzen.

Het was ook eerst na herhaald overleg met het Departement van Oorlog dat ik tot de indiening van dit voorstel ben overgegaan.

Zooals door den geachten afgevaardigde werd opgemerkt, is het ook mijne meening, dat het in het belang van het verkeer veel beter ware indien eene nieuwe brug konde worden gelegd ter plaatse van bastion VII.

Maar de uitdrukkelijke verklaring van den Minister van Oorlog dat hiertegen overwegend bezwaar bestaat en de omstandigheid dat de bestaande brug in gevaarlijken toestand verkeerde, heeft aanleiding gegeven tot de indiening van dit wetsontwerp, ten einde, voor het geval die brug mocht instorten, de gestoorde gemeenschap te kunnen herstellen.

Met volkomen instemming heb ik dan ook de meening van de beide geachte afgevaardigden vernomen, en het zal mij opnieuw aanleiding geven, nogmaals mijnen ambtgenoot van Oorlog op het groote belang dat aan eene andere plaatsing den brug verbonden is, te wijzen en het bouwen der brug uit te stellen, voor zoover dit zonder bezwaar kan geschieden. Dit laatste betwijfel ik echter.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 88 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 156, luidende:

»Subsidiën, toelagen en verdere uitgaven in het belang van handel, nijverheid en landbouw", met *vijftienhonderd gulden* (f 1500), en alzoo gebracht op *vier duizend vijfhonderd gulden* (f 4500)."

De heer **Havelaar:** Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp ziet er eenigszins onschuldiger uit dan het inderdaad is. Niet tegen de som heb ik bezwaar, maar tegen de wijze waarop de vertegenwoordiging van den landbouw zal worden georganiseerd.

De Minister toch wil instellen een Raad van landbouw, welks roeping zal zijn: den Minister van voorlichting en advies te dienen en op zijn verzoek de vereischte gegevens te verschaffen, maar die Raad behoort nog eene andere roeping te hebben, namelijk den landbouw bij de Regeering te vertegenwoordigen en aldaar zijne belangen voor te staan, en voorts op de bezwaren en grieven te wijzen, alsmede op de wijze waarop die kunnen worden verholpen.

Voldoet nu de voorgestelde Raad aan die eischen? Mijns inziens niet. Ik zou den Minister in overweging willen geven, nog eens aandachtig de woorden na te lezen door zijn ambtgenoot van Financiën onlangs bij de behandeling van een wetsontwerp uitgesproken. Die Minister zeide toen: »Er zijn gewichtige tijdsgewrichten, waarin het hoogst bedenkelijk is halve maatregelen te nemen. Halve maatregelen kunnen ontevredenheid zaaien, een geest van verzet kweeken en eene bron van nog grooter bitterheid worden, dan het vorige Kabinet, het zij tot zijne eer gezegd, heeft weggenomen".

Wij hebben ook hier met een halven maatregel te doen, zooals toen de Minister van Financiën bedoelde, al had hij juist niet het oog op dezen Minister.

De Minister stelt zich voor, dien Raad van landbouw te doen verkiezen door de groote landbouwmaatschappijen. Ik zal niets ten nadeele dezer maatschappijen zeggen, want ik gevoel veel sympathie voor haar, zij hebben veel nut gesticht, methoden van landbouw verbeterd, de veerassen veredeld en velerlei licht verspreid omtrent een aantal landbouw-vraagstukken. Maar wat de Minister hun wil opleggen, is eene nieuwe taak, waarvoor die maatschappijen niet berekend zijn. Waaruit bestaan die maatschappijen? Zij bestaan deels uit landbouwers, maar ook deels uit menschen die haar steunen evenals zij zoo menige andere nuttige inrichting doen en daarom hun f 2 of f 5 's jaars betalen, waarvoor zij hoogstens de vergaderingen eene enkele maal bijwonen, zonder zich overigens veel met landbouwzaken te bemoeien. Een ander deel wordt lid, omdat er in de plaats waar zij wonen eene tentoonstelling plaats heeft gehad of omdat zij door een of ander bestuurslid daartoe zijn aangespoord.

Wie eenmaal lid is blijft dat in den regel ten gevolge van de gewone inertie, die in elk Nederlandsch karakter op te merken valt, de neiging om met iets waarmede men is begonnen te blijven voortgaan, zoolang er geene afdoende reden is om er op terug te komen. Wanneer wij nu het totaal van al die leden, die toch feitelijk bij den landbouw geen belang hebben en daarvan al heel weinig weten, aftrekt van het getal leden van de groote landbouw-maatschappijen dat door den Minister geschat wordt op 20- à 25 000, dan zou dat laatste getal zeker aanmerkelijk gereduceerd worden. Men vergelijke nu eens daarbij het cijfer dat de Minister van Financiën opgeeft voor de landeigenaren, namelijk 90 000. Ik geef toe dat daaronder ook verscheidene zijn die wel landeigenaars zijn maar die toch niet geacht kunnen worden direct belang bij den landbouw te hebben, of daarmede speciaal bekend te zijn, maar daartegenover staat een veel grooter aantal pachters, die niet zijn landeigenaars, maar die zeker groot belang bij den landbouw hebben. Het getal landbouwers is dus zeker veel aanzienlijker dan 90 000. En zal men nu aan die kleine fractie van wellicht hoogstens 10- of 15 000 leden, zooals de Minister wil, opdragen de vertegenwoordigers van den landbouw te kiezen? Het is waar, de stemmen worden nog meer verwaterd door tevens stem te geven aan een aantal leden, die niets met den landbouw gemeen hebben, maar daardoor wordt de zaak niet beter. Op die wijze zal men eene vertegenwoordiging van den

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

35. Wijziging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892.

landbouw verkrijgen die niet het vertrouwen der landbouwers heeft, en niet ik, maar *men* zal zeer spoedig spreken van coteriegeest en van eene vertegenwoordiging die niets beteekent, van een kluitje waarmede men in het riet wordt gestuurd. Op die wijze zal men meer kwaad dan goed doen.

Waarom dien Raad van landbouw niet werkelijk gemaakt tot eene vertegenwoordiging van den landbouw? De Minister geeft daarvoor in zijne Memorie van Antwoord maar eene reden op, en wel deze:

»De omslachtige en moeilijke regeling welke, naar in het Verslag erkend wordt, noodig zou zijn om de leden van een landbouwraad door de landbouwers te doen kiezen, heeft ook den ondergeteekende aanleiding gegeven van dat denkbeeld af te zien."

Geen enkele andere reden vond ik in de Memorie van Antwoord waaruit zou kunnen blijken dat de Minister bezwaar heeft tegen eene *vertegenwoordiging* van den landbouw, of dat die niet mogelijk is, de Minister motiveert zijne keuze uitsluitend door de overweging dat eene andere regeling wat moeilijk is. Is dat nu eene reden voor een Nederlandsch Minister om zelfs van elke poging af te zien, waar het eene zaak van zoo groot nut betreft? Er is aan den Minister gevraagd om brood, en hij verklaart, ach, die bakkerij is zoo moeilijk, maar ik heb nog een oesterpasteitje in mijne kast, dat zal ik u voorzetten. Dat is zeer vriendelijk en zeer gemakkelijk, maar daarmede zullen zij die meer verlangen, niet tevreden zijn.

En is het werkelijk zoo moeilijk zulk eene landbouwvertegenwoordiging in het leven te roepen? Ik geloof het niet. Het is reeds in het verslag der Landbouwcommissie door een lid opgemerkt, dat men uitstekend ten grondslag kan nemen hen, die een zeker aantal, liefst een klein aantal, bunders bebouwen. Dan heeft men zeker te doen met hen, die bij den landbouw zijn geïnteresseerd en daarvan in meerdere of mindere mate kennis hebben. Wanneer men nu die kiezers indeelt in grooter of kleiner kringen, naarmate de locale gesteldheid of de behoefte medebrengt en dezen deed kiezen colleges of Kamers van landbouw, meer speciaal belast met de behartiging van de locale belangen, en eindelijk door deze Kamers een Raad van landbouw, dan zou men zeker eene deugdelijke en goede vertegenwoordiging van den landbouw verkrijgen, zonder dat de zaak zoo buitengewoon moeielijk of omslachtig wordt.

Wanneer men op dezelfde wijze reorganiseert de vertegenwoordiging van den handel, eene reorganisatie die toch moet plaats hebben wanneer de patentwet vervalt, en *mutatis mutandis* gelijksoortige organisatiën tot stand bracht voor de vertegenwoordiging van de nijverheid en van den arbeid, dan zou men eene deugdelijke en volledige vertegenwoordiging hebben van de vier hoofdtakken der volkswelvaart. De Regeering zou daardoor in staat gesteld worden om alle inlichtingen en adviezen te verkrijgen die zij noodig heeft. De landbouw, de handel, de nijverheid en de arbeid zouden dan in staat gesteld zijn om hunne belangen bij de Regeering voor te dragen, haar misschien terug te brengen van verkeerde meeningen en voornemens, haar te wijzen op bezwaren, op gebreken, op leemten.

Ik geloof dat op die wijze ook veel eenvoudiger en gemakkelijker dan men nu meent de verschillende belangen onderling in overeenstemming zijn te brengen en samenwerking kan worden verkregen waar thans strijd en verdeeldheid bestaat. Ik geloof dat talrijke problemen, die men thans onoplosbaar acht en nauwelijks aandurft, op die wijze zouden verdwijnen en daarvoor gemakkelijk soluties zouden worden gevonden.

Ik zal dat punt thans niet verder ontwikkelen; ik heb dat in de afdeelingen gedaan, en daar instemming gevonden; wellicht is er later gelegenheid om daarop terug te komen en het dan meer uitvoerig te doen.

Alleen dit nog: waar er velen zijn die met mij ernstig bezwaar hebben tegen de groote uitbreiding der volks*macht*, daar geloof ik dat het denkbeeld zeer ernstige overweging verdient om te voldoen aan den zoo lang gekoesterden wensch om den volks*invloed* te versterken. Wanneer dit geschiedt op de wijze of in den geest, door mij aangegeven, zou voldaan worden aan hetgeen zoo lang en zoo vurig verlangd wordt, zonder dat daaruit eenig bezwaar of eenig gevaar kan ontstaan.

Ik eindig met een verzoek, een zeer ernstig verzoek aan den Minister.

Wanneer deze maatregel wordt aangenomen, zal die een struikelblok op den weg eener goede organisatie zijn. Men maakt daardoor eene volledige en deugdzame organisatie van de volksvertegenwoordiging der 4 hoofdbronnen van volkswelvaart onmogelijk, totdat het struikelblok weer uit den weg geruimd zal zijn.

Welnu Excellentie! Zoudt gij dan het geheele terrein niet eerst nog eens overzien, en beproeven om de organisatie op andere wijze als thans is voorgesteld tot stand te brengen? Ik geloof dat gij daarvoor den dank der geheele natie zoudt inoogsten. Niet tegen de som heb ik bezwaar, maar wel tegen het beginsel, dat wordt aangenomen, wel tegen het incidenteel ingrijpen, door regeling van een klein deel van een geheel dat de Kamer thans niet kan overzien; het is dien eersten, maar beslissenden stap, dien ik zoo hoogst bedenkelijk acht.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Zooals door de Regeering werd medegedeeld, en later meermalen herhaald, heeft de Regeering steeds de noodzakelijkheid erkend van het in het leven roepen van een college, dat haar kon adviseeren in landbouwzaken; zij erkent namelijk dat zij omtrent landbouwzaken geen voldoende adviezen kon krijgen. Kort na haar optreden stelde zij zich zelve de vraag, hoe in deze leemte kon voorzien worden. Haar hoofddoel was het verkrijgen van een college van kundige menschen, die met landbouwtoestanden goed bekend waren en bij een groot deel der landbouwende bevolking vertrouwen hebben. Ook heeft de Regeering overwogen, op welke wijze dergelijk college het eenvoudigst zou zijn in te richten, en daarbij in de eerste plaats hare aandacht gevestigd op de belangrijke verslagen van de Landbouwcommissie, verslagen, aan welker wenken mijn ambtsvoorganger op velerlei wijze is te gemoet gekomen, maar waaraan wat de bedoelde vertegenwoordiging betreft nog niet was voldaan. Ook het voorstel door een lid dier commissie gedaan, werd met aandacht overwogen, maar het is der Regeering voorgekomen dat het stelsel der meerderheid van de commissie zeker het meeste kans had om in korten tijd te worden toegepast, terwijl het tweede, als meer uitvoering gevende aan het denkbeeld eener bepaalde vertegenwoordiging van landbouwers, zonder twijfel veel meer tijd zou behoeven om geregeld te worden, te meer omdat daarbij eene betrekkelijk uitvoerige regeling van verkiezingen zou noodig wezen.

Ook heeft bij die beslissing gewogen, dat de meerderheid der Landbouwcommissie het eerste stelsel aanbeval.

Daarbij kwam dat de samenstelling zooals die nu wordt gewenscht, zich meer aansluit aan bestaande toestanden en meer rekening houdt met de wenschen der uit den landbouw voortgekomen vereenigingen, waarmede zonder twijfel bij deze zaak rekening dient gehouden te worden.

De Regeering heeft dus bij hare keuze niet geaarzeld om te trachten aan het denkbeeld der Landbouwcommissie zelve uitvoering te geven en vleit zich dan ook dat haar voorstel thans zal worden aangenomen. Aan het verzoek van den geachten spreker om de zaak uit te stellen, meent zij dus niet te mogen voldoen.

Ik betwijfel dan ook of de uitspraak van den Minister van Financiën, waarop de geachte spreker zich beriep, in het onderhavige verband door dien Minister gestand zou worden gedaan. Er zijn, dat is waar, » tijdsgewrichten waarin halve maatregelen eene bron worden van ontevredenheid", maar dat geldt niet op dezen maatregel, die den naam van *half* niet verdient.

De heer **Schepel**: Ik zal niet komen in de vraag van

den geachten vorigen spreker of de wijze van samenstelling van den Raad van landbouw de beste is.

Ik spreek over dit wetsontwerp, omdat ik vroeger heb aangedrongen op het benoemen van een Minister van Landbouw en dien noodig blijf achten.

De Minister van Waterstaat heeft twee zoo uiteenloopende zaken te behartigen dat de kennis daarvoor in een en denzelfden persoon zelden gevonden wordt. 1°. kennis van den waterstaat en de middelen van verkeer, 2°. kennis van het productief maken van den grond, opdat er meer voedsel wordt voortgebracht en de gelegenheid voor arbeid toeneemt.

Voor 't eene moet men hebben den man van Delft, voor 't andere dien van Wageningen.

Nu de Minister den door mij aangewezen weg niet op wil, verwondert het mij dan ook niet dat hij haast maakt om voor de landbouwaangelegenheden steun en voorlichting te vinden.

Mij kan dat plan niet bevredigen, de Landbouwraad blijft buiten den Ministerraad en heeft geen toegang tot de Kroon en de beide Kamers der Staten-Generaal.

Ik zal echter niet tegen het artikel stemmen.

De Landbouwraad zal wel wat goeds kunnen uitwerken en de Staat is er niet mee getrouwd, kan er wel weer af.

Verneem ik dus geen andere bezwaren dan tot nu toe, dan ga ik eerst met de Regeering mee.

De heer **Viruly Verbrugge**: Eene enkele vraag wensch ik tot den Minister te richten. In de Memorie van Antwoord worden in den noot eenige maatschappijen opgenoemd, die leden aan dezen Raad van Landbouw zullen leveren, en nu is mijne eenvoudige vraag aan den Minister, of het ook thans buiten twijfel zeker is dat de groote maatschappijen van tuinbouw en de Maatschappij tot bevordering van bloembollencultuur en dergelijken, ook zitting in dezen Raad zullen kunnen verkrijgen?

De heer **Havelaar**: De Minister heeft thans een paar nieuwe redenen gevoegd bij de reden, die ik zoo aanstonds heb voorgelezen uit de Memorie van Antwoord. De Minister heeft nu als reden opgegeven: de Regeering verlangt een college van bekwame mannen, dat haar kan adviseeren. Dat is ook juist wat ik aan de Regeering wensch te geven, maar ik wensch haar meer te geven dan zij vraagt. Wanneer de Minister inderdaad niets anders wenscht dan een college van bekwame landhuishoudkundigen, die hem kunnen adviseeren, wanneer hij dat verlangt, maar niet eene vertegenwoordiging van den landbouw, dan is zelfs de betrekkelijk geringe omslag dien de Minister wil, nog geheel onnoodig, dan is het genoeg om den raad in te roepen van eenige bekwame landbouw-specialiteiten uit de verschillende deelen des lands of wel van het landbouwcomité of de besturen der groote maatschappijen. Volgens het plan van den Minister zal hij trouwens toch niets anders krijgen in zijn Raad dan de vertegenwoordigers van de groote landbouwmaatschappijen en dan schijnt het mij eenvoudiger de besturen zelf dier maatschappijen te raadplegen. De Minister verzekert, dat andere organisatiën veel meer tijd zullen vorderen en dat hij spoedig wenscht te handelen. Ik gevoel daar wel iets voor, maar niet veel. Ik zou er meer voor gevoelen, wanneer daardoor iets werkelijk goeds verkregen werd al was het niet volmaakt, maar wat wij zullen verkrijgen zal niets dan een struikelblok zijn. Men zal geen vertegenwoordiging van den landbouw verkrijgen, die de haar toevertrouwde belangen zal kunnen behartigen, omdat men niet zal hebben eene vertegenwoordiging gekozen uit en door de landbouwers en die pseudo vertegenwoordiging niet het vertrouwen van den landbouw zal genieten. Deze commissie zal belemmerend werken, wanneer men later voor andere takken van volkswelvaart eene betere vertegenwoordiging in het leven zal roepen. Men zal dan verlegen zitten met een landbouwraad die niets vertegenwoordigt, en wanneer evenwel dergelijk college bestaat — wij weten allen dat tijdelijke instellingen hier te lande lang plegen te duren — zal het vrij wat moeite inhebben om dat weder te doen verdwijnen. Daarom kan ik niet medegaan met het denkbeeld van den heer Schepel om nu maar te nemen, wat wij krijgen kunnen. Wanneer het hier gold eene geheel onschuldige zaak, die niets praejudicieerde en geen struikelblok vormde voor eene betere organisatie, dan zou ik daarmede kunnen instemmen, maar nu niet.

De Minister heeft ten slotte verklaard dat het woord van zijn ambtgenoot van Financiën op deze zaak niet toepasselijk is, maar, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof dat hij daardoor blijk gaf niet den ernst in te zien van de tegenwoordige tijden. Vertegenwoordiging van de hoofdbronnen van de volkswelvaart wordt zeer dringend verlangd, de behoefte daaraan is gebleken en vurig en krachtig is te kennen gegeven dat men zoodanige organisatie spoedig en goed verlangde, maar vooral goed.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Het betere is de vijand van het goede. Door den geachten afgevaardigde uit Gouda wordt deze voordracht van de Regeering aangevallen omdat hij vreest dat zij incidenteel zal ingrijpen, en het treffen van eene betere regeling in de toekomst zal beletten. Inderdaad, dat ingrijpen, zelfs al wordt dat betere hier eens voorgesteld, is zeker van geringen aard, want de Regeering stelt slechts voor het verleenen van een subsidie aan het Landbouwcomité, sinds jaren bestaande, doch in overleg met de Regeering hervormd, blijkens de statuten dier vereeniging, voorkomende in de *Staatscourant* van Dinsdag 16 Augustus jl.

De Regeering erlangt, tegenover den steun welken zij wenscht te geven, het recht om het advies van dat college te vragen en daarin eenige adviseerende leden te benoemen. Dat comité, ontstaan uit de samenwerking der landbouwmaatschappijen in de onderscheidene provinciën bestaande, voortgesproten uit de algemeen erkende behoefte, dat er boven de bestaande provinciale en locale vereenigingen moest staan een centrum, ter bevordering der algemeene belangen, heeft een tijdlang gesluimerd, toen door den Minister Heemskerk de Landbouwcommissie was in het leven geroepen en is thans weder met nieuw leven bezield, nu die commissie is ontbonden. Het subsidie dat de Regeering voordraagt, moet dienen om dat Landbouwcomité meer dan vroeger de vertegenwoordiging te doen zijn van den landbouw en te komen tot eene meer krachtige ontwikkeling ten bate van dien tak van volksbestaan. Dat de landbouw zich daarmede tevreden stelt, wordt bewezen door het feit dat, zooals de statuten doen zien, alle groote maatschappijen in alle provinciën tot het Landbouwcomité zijn toegetreden. Ik hoop dan ook, dat wat de groote vereenigingen van landbouw hebben goedgekeurd, door deze Kamer zal worden onderschreven.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Nog een enkel woord ter beantwoording van den geachten afgevaardigde uit Gouda. Mocht het werkelijk blijken, dat men, om tot eene goede vertegenwoordiging van den landbouw te komen, een geheel ander stelsel zou moeten volgen, dan twijfel ik niet of de maatregel, welke thans wordt voorgesteld tot instelling van genoemd college, zal daartoe een eerste stap kunnen zijn, daar ik mij overtuigd houd dat de personen welke in dat college zullen benoemd worden, de eersten zouden zijn om een dergelijk advies te geven, wanneer zij meenen dat dit in het werkelijk belang van den landbouw wenschelijk is.

Op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam kan ik mededeelen dat volgens art. 3 van de statuten van de Nederlandsche Landbouwcommissie, stemgerechtigde leden zullen zijn, behalve de verschillende reeds genoemde landbouwvereenigingen ook die vereenigingen van land-, bosch- of tuinbouw, welke meer dan 600 leden tellen en zich bij het comité wenschen aan te sluiten.

Aan den wensch van den geachten afgevaardigde zal dus worden voldaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter.** Ik onderstel dat het de bedoeling van den Heer Havelaar is, dat *onderart.* 156 in hoofdelijke omvraag zal worden gebracht.

De heer **Havelaar**: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Onderart. 156 wordt in stemming gebracht en met 48 tegen 35 stemmen goedgekeurd.

Voor hebben gestemd de heeren Viruly Verbrugge, Guyot, Hennequin, Ferf, Kielstra, Vrolik, Veegens, Goeman Borgesius, van Gijn, van Houten, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), de Kanter, Hartogh, Travaglino, Geertsema, Smit, Lieftinck, Rutgers van Rozenburg, van Karnebeek, Roijaards van den Ham, Schepel, Cremer, van Beuningen, Harte, Farncombe Sanders, Pijnacker Hordijk, Zijp, Levy, Smeenge, Bool, Land, Pyttersen, Conrad, Röell, de Beaufort (Amsterdam), Zijlma, Houwing, Mees, Hintzen, Zaaijer, de Meijier, van Kerkwijk, Roessingh, Kerdijk, Heldt, Goekoop, van der Feltz en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Borch van Verwolde, Æ. Mackay, van Alphen, Schimmelpenninck van der Oye, Smits van Oijen, Beelaerts van Blokland, Boreel van Hogelanden, Brantsen van de Zijp, van der Schrieck, van den Berch van Heemstede, van Löben Sels, G. van Dedem, Huber, van Velzen, de Ram, Lucasse, Bahlmann, van der Kun, Tijdens, Keuchenius, de Ras, Dobbelmann, van Vlijmen, Havelaar, de Geer van Jutfaas, T. Mackay, Ruys van Beerenbroek, Walter, A. van Dedem, Mutsaers, Bevers, Haffmans, Reekers, Oppedijk en van Bylandt.

De *onderartt.* 160, 164 en 170 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over art. 2, luidende:

De tekst van art. 121 van bovengenoemd hoofdstuk vervalt en wordt vervangen door:

»»Aankoop van terrein aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Gravenhage in 1891."

»De som van f 50 000 bij *art.* 121 uitgetrokken, wordt verminderd met twintigduizend gulden (f 20 000) en alzoo gebracht op dertig duizend gulden (f 30 000)."

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag der Commissie van Rapporteurs wordt de wensch uitgesproken, dat de Minister, nog vóór den aanvang der mondelinge beraadslaging over dit artikel zou mededeelen, waaraan het hooge bedrag der kosten van verkoop en taxatie van het aangekochte terrein aan het Bezuidenhout is toe te schrijven.

Het terrein in quaestie is aangekocht voor f 28 000, terwijl volgens de in den Haag geldende veilconditiën de kosten van verkooping 12 procent bedroegen, zoodat, met het trekgeld, ten bedrage van f 169,25, de kosten f 3529,25 bedroegen.

Daar evenwel, aangezien het terrein ten laste van den Staat was gekocht, de kosten van registratie en overschrijving niet vereischt werden, hebben de verkoopers, op mijn verzoek, onverplicht het geld daarvoor teruggestort, waardoor de kosten toen nog beliepen f 1853,22.

Voorts is als kosten aan een deskundige (niet-ambtenaar) voor taxatie, opneming en afmijning betaald f 105, waardoor de kosten ten slotte hebben bedragen f 1958,22, of, om een rond cijfer te noemen, f 2000.

De heer **Goeman Borgesius**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Ik wensch den Minister in de eerste plaats namens de Commissie van Rapporteurs dank te betuigen voor de verstrekte inlichtingen. Uit die inlichtingen is ons dan nu gebleken, door een concreet voorbeeld, hoe gegrond de klacht is, ook in de residentie, over de hooge kosten bij publieken verkoop. Zooals wij nu van den Minister gehoord hebben, beliepen die kosten, zonder overgangsrechten en zonder trekgeld niet minder dan f 1853,22. Nu weet ik wel dat die geheele som niet netto vloeit in de kas van den notaris, daar deze verschotten heeft voor drukwerk, annonces enz. maar, wanneer men die nu eens heel hoog stelt, op f 353, dan blijft er toch nog altijd f 1500 voor den notaris over.

Het is misschien goed, dat dit van de Ministerstafel eens is geconstateerd, daar dit allicht den Minister van Justitie, die tot mijn genoegen hier tegenwoordig is, aanleiding kan geven om datgene te doen, waartoe hij bij eene vorige gelegenheid verklaarde voorloopig nog niet te kunnen besluiten.

De Commissie van Rapporteurs heeft met genoegen gezien, dat de Minister zijn oorspronkelijk plan tot aanbouw van archieflokalen heeft teruggenomen; ware die post voor het archiefgebouw er op gebleven, de Commissie zou eenstemmig aan de Kamer hebben geadviseerd die gelden niet toe te staan. Thans is de Commissie gelukkig ontslagen van de min aangename taak om uiteen te zetten, waarom zij 's Ministers oorspronkelijk plan niet kon goedkeuren. Thans is alleen overgebleven een post tot goedkeuring van den aankoop van het terrein op het Bezuidenhout. Moest het terrein nog worden aangekocht, dan zou de Commissie, geloof ik, niet tot den aankoop adviseeren; ja, ik durf wel beweren, dat dan de Minister ook weinig lust meer zou hebben als kooper op te treden.

Doch wij staan thans voor een fait accompli; het terrein is aangekocht bij publieke verkooping. De Kamer is natuurlijk vrij dezen post af te stemmen, doch de Commissie van Rapporteurs meent, dat daarvoor alleen aanleiding zou kunnen zijn, indien bleek òf van minder goede trouw òf dat de aankoop groote schade zou toebrengen aan 's lands belang. Maar noch het een noch het andere is in deze het geval. Blijkbaar is de Minister op het budgetrecht der Kamer vooruitgeloopen, omdat hij meende, dat hij deze in zijn oog prachtige gelegenheid niet moest laten voorbijgaan om dit terrein machtig te worden. Dat de Minister daaraan goed gedaan heeft zal ik niet beweren. Iets anders echter is het de houding van den Minister goed te keuren, iets anders den Minister in ongelegenheid te brengen, door de aangevraagde gelden tot bekrachtiging van een aankoop, die reeds geschied is, niet toe te staan. Alleen zou ik den Minister in overweging geven om het aangekochte terrein zoo schielijk mogelijk weder van de hand te doen. Ik zeg dit met het oog op de ervaring, die wij hebben opgedaan met andere terreinen, die van Rijkswege zijn aangekocht zonder dat er nog eene bepaalde bestemming voor was. Ik wijs bij voorbeeld op het nog braakliggende groote terrein aan de Atjehstraat. Tien jaar geleden werd die grond aangekocht om daarop militaire woningen te bouwen. De post werd in de Tweede Kamer afgestemd, en al dien tijd hebben die terreinen daar renteloos gelegen, totdat zij nu bij de begrooting van Oorlog eene bestemming hebben gekregen.

Of echter de Minister het terrein aan het Bezuidenhout weer zal kunnen verkoopen zonder eenige schade, durf ik niet verzekeren. Ik zou dit zelfs betwijfelen. Dat het op eene publieke verkooping is gekocht, beteekent niet veel, als men in aanmerking neemt op welke wijze in de residentie de publieke verkoopingen geschieden. Eerst wordt geveild bij opbod en de volgende week bij afmijning.

Bij opbod heeft het terrein slechts opgebracht ongeveer f 17 000, maar toen bij de afmijning de afslager het cijfer van f 28 000 noemde, riep de gemachtigde van den Minister: »mijn", zoodat het door den Minister gekocht werd voor f 11 000 meer dan men er bij eerste veiling bij opbod voor had willen geven.

Nu is het dus wel zeker, dat er een bieder was die f 17 000 voor het terrein wilde geven, maar dat er ook een ander behalve de Minister was, die er f 28 000 voor over had, bleek volstrekt niet.

Resumeerende kom ik tot de conclusie dat er voor de

Kamer geene termen zijn om dezen post af te stemmen, mits slechts duidelijk blijke dat niet in het minst op verdere bouwplannen worde gepraejudicieerd, mits duidelijk worde geconstateerd dat door goedkeuring van dezen post de Kamer er in de verste verte niet aan denkt in beginsel mee te gaan met het plan, tot welks uitvoering de Minister in 1891 het terrein heeft aangekocht. Om te doen uitkomen dat het status quo wordt bewaard, is door den Minister ook eene wijziging aangebracht op de begrooting voor 1893, zoodat op die begrooting nu weer zal voorkomen de post van f 50 000 voor verbouwing van het gebouw van Binnenlandsche Zaken, ten behoeve van dat Departement. Maar ten einde het nog duidelijker te maken, dat alles in statu quo blijft en dat door goedkeuring van dezen post de Kamer omtrent verdere bouwplannen niets praejudicieert, maar zich houdt aan de vroeger genomen beslissing betreffende de verbouwing van het gebouw van Binnenlandsche Zaken, geeft de Commissie van Rapporteurs den Minister in overweging om, wat den vorm betreft, in dezen post nog eene kleine wijziging te brengen, door namelijk het artikel aldus te lezen: »Tusschen de artt. 121 en 122 van bovengenoemd hoofdstuk wordt ingelascht een nieuw artikel, art. 121*bis*: Aankoop van terrein aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Gravenhage in 1891, f 30 000.

Door dezen vorm te kiezen blijft op de begrooting van 1892 ook staan de post voor den bouw van Binnenlandsche Zaken ten behoeve van dit Departement, die er volgens de redactie van den Minister uit verdwijnen zou.

De heer **van Alphen**: Mijnheer de Voorzitter! Als eerste spreker ingeschreven bij de behandeling van de onderhavige wetsvoordracht, stelde ik mij voor een inleidend woord te spreken, dat ook nog niet overbodig schijnt nadat de geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs het woord heeft gevoerd, aan wien ik mij ten deele kan aansluiten.

Ik bedoel dat wij in de eerste plaats het oog hebben te slaan op de positie van de wetsvoordracht als zoodanig, waarvoor de Vertegenwoordiging vanwege de Regeering gesteld wordt.

Leefden wij twee eeuwen terug, men zou in verzoeking raken tot het schrijven van een boekske onder den titel »Metamorphosa, ofte die curieuse historie van den 121sten articul."

Wij hebben de wet van 22 Juni 1891 (*Staatsblad* n°. 118), waarbij in de begrooting van hoofdstuk IX van dat jaar werd ingelascht een nieuw artikel, luidende: »Verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken en daarmede in verband staande uitgaven f 50 000."

Het ontwerp dier wet was op 26 Mei te voren in deze Kamer aangenomen onder medewerking van ons toenmalig geacht medelid, den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Kamer voteerde de gelden op eene raming en op een aan haar overgelegd plan met teekening, waaruit volkomen duidelijk de bedoeling sprak, dat op het terrein, thans ingenomen door een complex van gebouwen aan het Binnenhof, het nieuwe gebouw bepaaldelijk voor de vernieuwde ingebruikstelling voor *Departement van Binnenlandsche Zaken*, zou worden opgericht. Tijdelijk zou dat Departement verhuizen naar elders.

Voor verhuizing was nog geen gelegenheid gevonden tijdens de opmaking der begrooting voor 1892 en op die begrooting kwam de post voor verbouwing onder de constante omschrijving, precies gelijkluidend met die voor 1891, wederom voor.

Maar nu komt de gedaanteverwisseling. Sirenen in den Hofvijver — immers duistere machten schijnen in het spel te zijn — lokken den Sire van Poortvliet van zijn torentje af, wie zou het van den zoo kloeken, bezonnen man verwacht hebben? en doen hem belanden, dwars van den vijver, aan de huizinge voormaals in gebruik bij die van Amstelredamme. Ruimte is daar niet; er uit dan maar met den boedel! En dan ook maar *voor goed* (alzoo schijnt het volgens bladz. 3 der Memorie van Toelichting van het wetsontwerp n°. **192** van 1891—92 bedoeld). Breng de oude papieren die het gebouw vullen, naar het nieuwste kwartier van de residentie! Maar, de wet van Juni 1891? Daar weet Waterstaat wel middel op. De Staten-Generaal worden door Zijne Excellentie verzocht de woorden: »verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken" te lezen als bedoeld te hebben: »bouw van archieflokalen benevens aankoop van terrein in 1891 f 50 000"!

De Kamer laat zich echter die onderstelde bedoeling niet onderschuiven, en hare Commissie van Rapporteurs dringt dat met kracht aan. Uit is de verhuizing van de papieren!

Nieuwe gedaanteverwisseling! De Minister van Waterstaat bezint zich en geeft der Kamer in overweging te treden in de onderstelling, dat zij, in 1891 gelden voteerende voor verbouwing van Binnenlandsche Zaken, — wij blijven NB. bestendig in denzelfden begrootingspost — eigenlijk bedoeld heeft: »Aankoop van terrein aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Gravenhage in 1891 f 30 000".

Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn nu aan 't einde van de gedaantenverwisselingen. Maar wat is er nu van de zaken? De archieven worden *niet* verhuisd. »Die van Amsterdam" kunnen Zijne Excellentie van Binnenlandsche Zaken *niet* herbergen, en de Excellentie van Waterstaat slaagt *niet* in de begeerde beschikking over de localiteiten aan 't Binnenhof, waarvoor het nieuwe plan trouwens niet gemaakt was.

Zal nu de wet van Juni 1892 niet uitgevoerd, de broodnoodige vernieuwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken niet ondernomen worden? En de oude rommel van elf gebouwen, met oude schoorsteenen die dagelijks met brandgevaar dreigen, maar op zoo schoonen stand en op zoo historisch merkwaardige plek, zullen ze nog langer in staat van verval blijven voortbestaan, voor onbepaalden tijd? Want de Minister bedenke wèl, indien wij den aankoop aan het Bezuidenhout *in* den begrootingspost brengen, dan gaat de verbouwing van Binnenlandsche Zaken er *uit*. En — ik keer tot mijn beeld terug — »*das hat mit ihrem Singen die Lorelei gethan*"!

Op den weg door den heer Borgesius in bedenking gegeven, zou wellicht aan mijn bezwaar ten dezen kunnen worden te gemoet gekomen.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, de aankoop aan 't Bezuidenhout, ons voorgesteld in het artikel, zooals het thans zou luiden. Ik zal de discussie daarover en de inlichtingen des Ministers afwachten. Geef ik daaraan mijne stem, dan zal het voor mij, als voor de Commissie van Rapporteurs, zijn met een: tot weerziens aan de creditzijde op de *eerstvolgende* begrooting van het fonds voortspruitende uit den verkoop van domeingronden. Tenzij . . . tenzij het aangekocht terrein wellicht mocht bruikbaar blijken om derwaarts over te brengen het *Ethnographisch museum*. In dergelijk museum vindt men vele *curiosa*. De opneming daarvan zou merkwaardige analogie hebben met den *curieusen* loop der geschiedenis van art. 121 in hoofdstuk IX der Staatsbegrooting van 1892, thans bij de Kamer in debat.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ingevolge het voorstel van de Commissie van Rapporteurs is het artikel gewijzigd, waardoor beter dan volgens de eerste redactie de bedoeling wordt uitgedrukt. Het is toch de bedoeling om met dezen aankoop volstrekt niets te praejudicieeren. De Regeering heeft namelijk gemeend, het voorstel te moeten intrekken, omdat ter beantwoording van door de Commissie van Rapporteurs gedane vragen een nader overleg met ambtgenooten noodig is geworden.

Dat de prijs van het terrein niet te hoog genoemd kan worden kan hieruit blijken, dat mij uit betrouwbare bron is medegedeeld, dat bij den verkoop orders waren gegeven tot f 25 500 en f 27 000. Dit is evenwel natuurlijk niet de maatstaf geweest waarnaar de Regeering den te bieden prijs heeft bepaald. De Regeering deze daad doende, volkomen wetende dat zij buiten de bevoegdheid volgens hare begrooting ging, heeft na taxatie door een deskundige last gegeven tot aankoop van het terrein voor dien prijs, waarvan zij de zekerheid had, dat, voor het geval de koop niet werd

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

35. Wijziging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892.

goedgekeurd het terrein zonder schade voor 's Rijks schatkist van de hand zoude gedaan kunnen worden.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is in art. 2 eene wijziging gebracht, ten gevolge waarvan art. 2 aldus zal luiden:

»Tusschen artt. 121 en 122 van bovengenoemd hoofdstuk wordt ingelascht een nieuw artikel, luidende:

»*Art.* 121*bis*. Aankoop van terrein aan den Bezuidenhoutschen weg te 's Gravenhage in 1891 f 30 000."

De heer **G. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De voorzitter der Commissie van Rapporteurs heeft medegedeeld, dat het alleen de vraag was: of 's lands belang daardoor niet zoude zijn benadeeld. Wanneer de Regeering dergelijke handelingen pleegt, behoort op den voorgrond te staan, dat 's lands belang *behartigd* wordt, daarvan is hier niet het allerminst gebleken.

Het stadium waarin wij nu verkeeren is dat de Regeering heeft aangekocht een stuk bouwterrein voor weinig doeleinden bruikbaar, zonder bestemming en voor hoogen prijs. En nu zou ik toch willen vragen: wat doet de Staat der Nederlanden met een stuk grond, waarvan wij niet weten wat er mede geschieden moet?

Ik geloof dat de Kamer verstandig zal doen, vooral na de mededeeling van den Minister, dat de grond weder verkocht kan worden zonder schade voor den Staat, den post eenvoudig af te stemmen. De Minister zegt dat er niets geprejudicieerd is, maar door den aankoop van een stuk bouwterrein zonder bestemming en zonder voorbehoud is wel degelijk gepraejudicieerd.

Ik zal stemmen tegen dit artikel.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Ik wensch alleen te constateeren dat de Regeering bij haar voornemen blijft om zoo spoedig mogelijk een voorstel in te dienen ten einde eene bestemming aan dit terrein te geven.

De heer **Beelaerts van Blokland**: De laatste woorden van den Minister brengen mij in het debat. Ik had ondersteld, dat de Minister, na de vermindering van den post, overnemende de wijziging voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, ook wellicht mede zou gaan met den wenk door den geachten voorzitter dier Commissie ten aanzien van het terrein gegeven, namelijk om dit weder van de hand te doen. Te meer nu dit, zoo ik wèl verstaan heb, door den Minister zonder schade voor het Rijk kan geschieden. Thans echter beoogt de Minister weder een bouwplan waarvoor hij zelf de eerst uitgetrokken gelden terugnam. Ik moet er toch op wijzen, dat door de houding des Ministers, ten aanzien van deze zaak, de Kamer in eene zeer bijzondere omstandigheid verkeert. Het is mij niet bekend dat ooit aan de Kamer goedkeuring is gevraagd van een aankoop van terrein zonder bestemming, zonder dat men weet waartoe het dienen moet. Het was aanvankelijk ook hier niet het geval. Meer ten gevolge van de gedachtenwisseling met de Commissie van Rapporteurs verminderde de Minister den post met het bedrag waarin de bestemming gelegen was, en kwam alles op losse schroeven. Wat zou daarvan het gevolg hebben moeten zijn? Mij dunkt dat de geheele post door den Minister werd teruggenomen totdat hij wist wat hij wilde, totdat het nader overleg met ambtgenooten vruchten had gedragen, en dat daarna de Kamer een behoorlijk omschreven voorstel ontving tot goedkeuring van een aankoop met eene bepaalde bestemming. Ik zou juist in verband met het verschil dat zich voordoet tusschen den Minister en den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, den Minister beleefd in overweging willen geven om alsnog dien weg te volgen; ik zou anders mijne stem niet aan dezen post kunnen geven, en ik meen ook dat de Kamer een slecht antecedent zou stellen door thans den post te voteeren zonder bepaalde bestemming, zonder dat men eenige de minste zekerheid heeft wat er verder zal geschieden.

De heer **Goeman Borgesius**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*: De heer Beelaerts van Blokland heeft het min of meer doen voorkomen alsof ik aan den Minister in overweging zou hebben gegeven om dezen post terug te nemen. Dit is niet het geval. Het terrein is aangekocht, het geld moet worden betaald, en zoo ik mij over iets verwonder, dan is het meer hierover, dat een dergelijk voorstel, als waarover wij nu debatteeren, ons niet vroeger heeft bereikt. Indien deze post wordt afgestemd of teruggenomen, dan kan het niet anders, of de Minister moet daardoor in ongelegenheid komen, want het geld moet er zijn. Ondertusschen heeft het ook mij leed gedaan dat de Minister, toen hij het laatst sprak, gezegd heeft dat hij zoo spoedig mogelijk eene bestemming voor het terrein zou zoeken. Veel beter is het dit terrein, dat thans geene bestemming heeft weer te verkoopen.

Indien het waar is, dat de Minister heeft gezegd en waaraan ik niet twijfel, dat het terrein zonder financieele schade voor het land terstond weder van de hand gedaan kon worden, dan kon er dunkt mij, geen enkele reden zijn om het terrein te behouden in afwachting, dat er later eene bestemming voor gevonden zal worden. Verkoopt de Minister het niet, dan zal het er naar ik vrees, meegaan als met het terrein in de Atjehstraat, dat tot zuiver verlies voor den Staat jarenlang ongebruikt is blijven liggen.

Heeft de Minister later een terrein noodig, dan zal hij ook nog wel weer eene andere plaats vinden, misschien vrij wat beter gelegen dan het terrein aan het Bezuidenhout.

Ik vertrouw dan ook dat de Minister zich zal houden aan hetgeen hij in zijne eerste rede heeft gezegd, en dat hij althans den raad, hem door de Commissie gegeven, in ernstige overweging zal nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *gewijzigd art.* 2 wordt in stemming gebracht en met 52 tegen 36 stemmen goedgekeurd.

Voor hebben gestemd de heeren Reekers, van der Feltz, Viruly Verbrugge, Guyot, Ferf, Kielstra, Vrolik, Tydeman, Veegens, Boreel van Hogelanden, Goeman Borgesius, van Gijn, van Houten, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), de Kanter, Hartogh, Geertsema, Smit, Lieftinck, Rutgers van Rozenburg, van Karnebeek, Roijaards van den Ham, Schepel, Cremer, van Beuningen, Bahlmann, Tijdens, Farncombe Sanders, Pijnacker Hordijk, Zijp, de Ras, Levy, Smeenge, Bool, Land, van Vlijmen, Pyttersen, Conrad, Röell, de Beaufort (Amsterdam), Zijlma, Houwing, Mees, Hintzen, Zaaijer, de Meijier, Mutsaers, van Kerkwijk, Roessingh, Heldt, Goekoop en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Oppedijk, van Bylandt, Lambrechts, Hennequin, van der Borch van Verwolde, Æ. Mackay, van Alphen, Schimmelpenninck van der Oye, Smits van Oijen, Beelaerts van Blokland, Brantsen van de Zijp, van der Schrieck, Kolkman, van den Berch van Heemstede, van Löben Sels, Michiels van Verduynen, G. van Dedem, Travaglino, Huber, van Velzen, de Ram, d'Ansembourg, Lucasse, van der Kun, Harte, Keuchenius, Dobbelmann, Havelaar, T. Mackay, Ruys van Beerenbroek, Walter, A. van Dedem, Bevers, Haffmans, Seret en Kerdijk.

ART. 3 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 4, luidende:

»Aan meer gemeld hoofdstuk worden toegevoegd de volgende nieuwe artikelen: achter art. 113*bis*.

Art. 113*ter*. Bijdragen in de kosten van ijsopruiming in het Noordzeekanaal f 12 000.

Achter art. 166: enz."

De heer **Conrad**: Ik heb met den meesten aandacht de

quaestie van de ijsopruiming, of beter gezegd van het bevaarbaar houden van het Noordzeekanaal in tijdperken van strenge vorst nagegaan. Uit de mededeelingen van de ingenieurs die belast zijn met het beheer van het Noordzeekanaal en van het kanaal van Ter-Neuzen naar Gent, het eerste lang 26 K. M., het tweede lang 33 K. M., gedaan in de vergadering van het Koninklijk Instituut van ingenieurs, blijkt naar mijne meening dat er veel kans is om beide kanalen bevaarbaar te houden, wanneer door aanhoudend heen en wedervaren van stoomschepen de dagelijks gevormde ijskorst wordt gebroken, niet in één slop, maar over de geheele breedte van den waterspiegel, en waar deze zeer breed is over de breedte die noodig is voor het onderling voorbijvaren van twee schepen. Daardoor wordt de zekerheid verkregen dat eenig schip niet beklemd raakt in het slop, wordt de vorming eener zeer dikke hinderlijke ijskorst langs het slop, zooveel mogelijk belet en de stremming der vaart voorkomen, door het ontstaan van eenig gebrek aan het voortstuwend werktuig van eenig op- of afvarend stoomschip, dat niet ingericht is om veilig door ijsschotsen te varen. Tevens worde zooveel mogelijk voorkomen dat in het Noordzeekanaal het slop gesloten wordt door de wederzijdsche ijsvelden langs den wal, die gevaar loopen van den wal los te raken bij rijzing van den waterspiegel en bij noordelijke of zuidelijke winden driftig raken naar de zijde van het slop. Dit heeft onder soortgelijke omstandigheden plaats gehad in het Noordhollandsch Kanaal ten tijde dat de vaartuigen doorgeijst werden in een slop door handenarbeid gemaakt; de mogelijkheid van dit feit laat zich overigens zeer goed begrijpen.

Wanneer de scheepvaart op een kanaal niet zóó omvangrijk is, dat zij zelve in den hiervoren bedoelden zin het kanaal bevaarbaar kan houden, moet zij geholpen worden, en dan is het uit den aard der zaak raadzaam dat de daarvoor bestemde vaartuigen ingericht worden zóó dat zij de zekerheid verschaffen dat het doel bereikt wordt. De zekerheid is echter niet te verkrijgen. De voor de haven te Stettin vervaardigde ijsbreker, die ook tot type heeft gestrekt voor hetgeen de vereeniging tot behartiging der algemeene scheepvaartbelangen, zich voorstelt te doen, is lang 141 voet (44,30 M.), breed ruim 35 voet (11 M.), heeft een diepgang van ruim 16 voet (5 M.), en de schroef blijft ongeveer 4 voet (1,26 M.) onder den bovenkant van het ijs. Hij heeft een vermogen van 1000 paardenkrachten, en toch meldt een bericht uit Stettin van 5 Februari, opgenomen in het dagblad *Scheepvaart* van 7 Februari 1891, het navolgende (bladz. 124):

»De gisterenochtend door den ijsbreker van Swinemunde opgesleepte schepen *Cameo* en *Stettin* zijn gisterennamiddag 2 en 3 uur na eene reis van 6 uur behouden hier aangekomen. De ijsbreker *Stettin*, die eerst gisteren na volbrachte reparatie weder in dienst was gesteld en de stoomschepen te gemoet was gevaren, en bij Crampemundung, dat is bezuiden het Papenwasser, aantrof, heeft, terugkeerende in de Oder, nabij Kratzwick, de schroef stukgeslagen en moest door den ijsbreker *Swinemunde* naar de werf Vulcan worden gesleept."

Dit geschiedde terwijl de dooi reeds was ingevallen, en uit dit bericht blijkt dat men om de Oder van Stettin tot in zee bevaarbaar te houden, over 3 ijsbrekers kan beschikken.

Nu mag, wanneer men zich op den vaarweg van Stettin beroept, niet uit het oog worden verloren, dat deze niet te vergelijken is met dien van het Noordzeekanaal.

De vaarweg tusschen Stettin en Swinemunde, lang 63 K. M., loopt door de *Oder*, eene breede rivier, die zich ontlast in de Dammsche zee en verder loopt door het Papenwasser, het Stettiner Hof en door de Kaiserfahrt tot in de Swine die bij Swinemunde in open gemeenschap ligt met de Oostzee.

Op eene rivier stroomt het losgebroken ijs weg, maar op een kanaal blijven de schollen drijven in het slop en vriezen vast, en wat op eene rivier nog voldoende is, kan op een kanaal ongenoegzaam zijn.

Daarom mag voor het Noordzeekanaal de vaarweg van Stettin naar Swinemunde niet onvoorwaardelijk tot voorbeeld strekken, en in elk geval mag het voor Stettin benoodigd materieel één groote ijsbreker, geholpen door twee ijsbrekers van kleiner type, toch wel minstens genomen voor Amsterdam beschikbaar zijn.

Ik blijf dan ook vooralsnog de meening toegedaan dat het Noordzeekanaal niet met zekerheid door *één* ijsbreker kan opengehouden worden; de tweede ijsbreker van kleiner type is toch hoofdzakelijk bestemd voor de handelsinrichtingen te Amsterdam.

Intusschen schijnt volgens het nu aangeboden wetsontwerp de meening van den Minister en van zijne technische adviseurs, van de Vereeniging tot behartiging der scheepvaartbelangen, van de Provinciale Staten van Noordholland en van den gemeenteraad van Amsterdam niet gewijzigd te zijn na de behandeling der Nota van Wijziging van het wetsontwerp tot vaststelling van het IXde hoofdstuk voor het dienstjaar 1892 in de vergadering van 10 December 1891 en schijnen allen het eens te zijn dat ééne groote ijsbreker en eene kleine ijsbreker beide naar het type-Stettin voldoende zijn om het Noordzeekanaal en de haven van Amsterdam bevaarbaar te houden bij strenge aanhoudende vorst als in den winter van 1890/91 plaats had.

Ik blijf dus alleen staan met mijne meening dat éene groote ijsbreker, zelfs geholpen door eene kleinere niet de zekerheid verschaft om het Noordzeekanaal met de havens gedurende een tijdperk van strenge aanhoudende vorst bevaarbaar te houden en dat daarvoor meerder materieel gevorderd wordt en nu heb ik, overwegende dat het hier geldt een beteekenend Nederlandsch belang, na rijp beraad besloten mij te scharen aan de zijde van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Viruly Verbrugge, die in zijne rede, gehouden in de vergadering van 18 December 1891, uitging van het denkbeeld dat de voorgestelde proef moest genomen worden.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik zal mijne stem niet tegen dit artikel uitbrengen, en voeg bij deze mededeeling den wensch dat de ondervinding moge leeren dat ik de oplossing van het vraagstuk te zwaar heb ingezien.

De heer **A. van Dedem.** Ik kan mijne stem niet aan dezen post van de begrooting geven. Ik wensch niet mede te werken tot de uitbreiding van Staatsbemoeiing, waartoe wij, door onze toestemming tot dezen post te geven, den eersten stap zetten. Wij beginnen met eene proef te nemen op het Noordzeekanaal, eene proef die, volgens de mededeelingen van den heer Conrad, zeer onzeker is en waaraan wij gedurende eene lange reeks van jaren, ik meen 28, eene som van f 12 000 's jaars zullen ten koste leggen. Wanneer de proef gelukt, wat dan? Dan zal men ook in het Merwedekanaal en in andere wateren het ijs willen opruimen en de schepen de gelegenheid willen geven om te varen.

Waar zal de Staatshulp op die wijze voortgaande eindigen? Wie weet of niet spoedig zal worden gevraagd om de goederen kosteloos van IJmuiden naar Amsterdam te sleepen en van Amsterdam naar Duitschland.

Ik kan mij met dit artikel niet vereenigen en zal mijne stem er tegen uitbrengen. Dergelijke uitgaven moeten ten laste van den handel blijven.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 113 *ter* wordt in stemming gebracht en met 61 tegen 27 stemmen verworpen.

Voor hebben gestemd de heeren Goekoop, Reekers, van der Feltz, Viruly Verbrugge, Guyot, Ferf, van der Borch van Verwolde, Æ. Mackay, Kielstra, Vrolik, Tydeman, Veegens, Schimmelpenninck van der Oye, Borel van Hogelanden, Goeman Borgesius, van der Schrieck, van Gijn, van Houten, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), de Kanter, Hartogh, Travaglino, Geertsema, Smit, Lieftinck, Rutgers van Rozenburg, van Karnebeek, Roijaards

van den Ham, Schepel, Cremer, van Beuningen, van der Kun, Tijdens, Harte, Farncombe Sanders, Pijnacker Hordijk, Zijp, de Ras, van der Kaay, Levy, Bool, Land, Havelaar, Conrad, Schaepman, Röell, de Beaufort (Amsterdam), Zijlma, Houwing, T. Mackay, Mees, Hintzen, Walter, Zaaijer, de Meijier, van Kerkwijk, Bevers, Haffmans, Kerdijk, Heldt en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Oppedijk, van Bylandt, Lambrechts, Hennequin, van Alphen, Smits van Oijen, Beelaerts van Blokland, Brantsen van de Zijp, Kolkman, van den Berch van Heemstede, van Löben Sels, Michiels van Verduynen, G. van Dedem, Huber, van Velzen, de Ram, d'Ansembourg, Lucasse, Bahlmann, Keuchenius, Dobbelmann, van Vlijmen, Pyttersen, Ruys van Beerenbroek, A. van Dedem, Mutsaers en Seret.

De *onderartt.* 166*bis* en 175*bis* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 4 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 5, luidende:

»Ten gevolge van voorschreven wijzigingen wordt het totaal der IIde afdeeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892 verhoogd met *driehonderd twee en negentig duizend gulden* (f 392 000); dat der IIIde afdeeling met *vijftienhonderd gulden* (f 1500); dat der IVde afdeeling met *driehonderd een en zeventig duizend zeventig gulden* (f 371 070), en het eindcijfer van meergemeld hoofdstuk met *zevenhonderd vier en zestig duizend vijfhonderd zeventig gulden* (f 764 570)."

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge van de aangenomen wijziging op art. 2, zullen de cijfers van art. 5 eenige verandering moeten ondergaan.

Het cijfer van f 392 000 zal moeten worden f 442 000, en het cijfer f 784 570, f 814 570.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 5 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De BEWEEGREDEN wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Niettegenstaande staande de beraadslaging wijzigingen in het wetsontwerp zijn gebracht, stel ik voor aanstonds tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

XIV. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK IX (DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID) DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1893. (2)

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Het is in de laatste jaren de gewoonte van de Kamer geweest, en ik geloof dat het eene goede, aanbevelenswaardige gewoonte was, om bij de behandeling van dit hoofdstuk zoo weinig mogelijk algemeene beschouwingen te houden, daar bijna elk onderwerp dat ter sprake kan worden gebracht, kan worden vastgemaakt aan een der artikelen van de begrooting zelve.

Ik heb daarbij meer speciaal het oog op al wat betreft de kleine rivieren, hetgeen kan behandeld worden bij art. 16, en op de regeling der spoorwegen en wat daar verder betrekking op heeft, welk een en ander — natuurlijk daargelaten de aanleg van spoorwegen, die in een afzonderlijk wetsontwerp wordt geregeld — kan besproken worden bij art. 124.

Ik geef den leden in overweging om ook ditmaal die gewoonte te volgen.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Röell:** Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat waar eenerzijds zal worden gebillijkt uw aandrang om zoo weinig mogelijk algemeene beschouwingen te houden, niettemin anderzijds ook moge worden erkend dat ik niet geheel ongelijk heb gehad mij onmiddellijk daarna toch daarvoor aan te melden. Die algemeene beschouwingen zullen zich hoofdzakelijk verbinden aan de becijferingen door de Regeering in hare Memorie van Antwoord ten beste gegeven. Ik zal mij onthouden van in details bepaalde punten te bespreken, hoewel het mij natuurlijk niet mogelijk zal zijn, om, waar ik als het ware de physionomie van de begrooting wensch te schetsen, mij te onthouden van in algemeene trekken ook enkele speciale onderwerpen te vermelden.

Ik begin met de verklaring dat ik met belangstelling en ook met erkentelijkheid kennis heb genomen van de financieele uiteenzetting door de Regeering aan het hoofd van de Memorie van Antwoord gegeven.

Voor zooverre ik mij herinner is dit de eerste maal dat wij eene zoo gedetailleerde ontleding hebben ontvangen van de geschiedenis onzer waterstaatsuitgaven, gedurende een tijdvak van 16 jaren. Ieder onzer heeft er zijn voordeel mee kunnen doen of zal dit in de toekomst nog kunnen doen.

Dat de cijfers zelve nog niet aan eenige revisie te onderwerpen zouden zijn, zal ik echter niet beweren. Trouwens de Minister verklaart zelf, dat het dikwijls moeilijk is om met juistheid te onderscheiden onder welke rubrieken sommige uitgaven behooren geplaatst te worden.

Maar daarenboven meen ik, wat ook de juistheid der cijfers zelve betreft, misschien wel voor eenig nader onderzoek termen zouden zijn. Zoo kan ik mij nog niet geheel verklaren, dat de som van f 7 928 000, op blz. 3, sub IV der Memorie van Antwoord uitgetrokken, voor de posterijen en telegraphie, voor 1892, — zonder de Rijkspostspaarbank, — juist zou zijn. Ik meen namelijk dat dit cijfer met $3^1/_2$ ton verlaagd moet worden. De ontleding van dien post toch is te vinden op blz. 58 van den toelichtenden staat, volgens welken — na aftrek der postspaarbank — de begrooting slechts een bedrag van f 7 556 580 aanwijst. Ik durf natuurlijk niet met absolute zekerheid beweren dat mijne meening juist is, maar wellicht dat zij juist aanleiding zal geven om die altijd moeilijke berekening nog eens aan een nader onderzoek te onderwerpen.

Ben ik alzoo dankbaar voor de gegeven cijfers, zoo voeg ik bij dat soortgelijke opgaven toch ook hare gevaarlijke zijde hebben. Die gevaarlijke zijde is daarin gelegen, dat die cijfers zoo licht leiden tot een zeker optimisme. Duidelijk blijkt, mijns insziens, dat optimisme ook in dezen, waar op blz. 5 der Memorie van Antwoord wordt vermeld, »dat aan *zeer vele* behoeften zal kunnen worden voldaan, wanneer na afloop der vier buitengewone groote werken, waarvoor nog na 1893 gedurende een drietal jaren ruim 5 millioen per jaar noodig zal zijn, het bedrag der begrooting voor den gewonen dienst en nieuwe werken, gesteld wordt op 9 millioen."

Ik kan, Mijnheer de Voorzitter, die verwachting slechts onder benefice van inventaris aanvaarden; en wel in de eerste plaats, omdat het niet de eerste maal is, dat dergelijke voorspelling wordt gedaan. Zoo herinner ik mij, dat de Minister van Financiën in het vorig Kabinet, in de zitting van 19 December 1890 — bladz. 412 — zeide: »De slotsom der aan mij door mijn ambtgenoot van Waterstaat verstrekte opgaven was deze, dat, met het jaar 1893 te beginnen, de uitgaven voor openbare werken, waarbij toch gerekend was op de verbouwing van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, op de verbetering onzer kleine

rivieren en meer andere zaken, inderdaad belangrijk lager zouden zijn dan voor 1891 is geraamd."

Welnu, terwijl voor 1891 is geraamd f 21 921 570, bedraagt de raming voor 1893 volgens de jongste opgave f 22 180 653. De raming voor 1893 is dus niet alleen niet lager, maar zelfs belangrijk hooger dan die voor 1891.

Maar niet alleen dat de voorspelling niet uitkomt, de Regeering verklaart thans zelve, dat zij zich ook nog in de eerste jaren niet verwezenlijken zal, aangezien op bladz. 5, sub groep III, wordt vermeld »dat nà 1893, nog gedurende een drietal jaren uitgaven à 5 millioen per jaar voor die geheel buitengewone openbare werken noodig zullen blijven."

De voorspelling van 1890 zal dus ook nog in de eerste drie jaren na 1895 wel niet verwezenlijkt worden. Nu zal de Minister zeggen: ik heb met de voorspellingen van mijne voorgangers niets te maken; ik sta voor mijn eigen cijfers. Doch het komt mij voor, dat uit de begrootingscijfers zelve blijkt, dat de grondslagen waarop die gunstige beschouwingen des Ministers zijn gebaseerd, nl. dat de vermindering van de kosten van de groote openbare werken aanleiding zal geven tot een belangrijk lager eindcijfer zeer bepaald sujet à caution is.

Wanneer men het oog slaat op de vermindering, die de werken van buitengewoon openbaar nut voor 1893 hebben ondergaan, komt men blijkens de Memorie van Toelichting (bladzz. 1 en 2) tot ruim acht ton gouds.

Nu zou men dan ook, in den gedachtengang van den Minister, mogen aannemen, dat althans *die* besparing op geheel buitengewone werken aan het eindcijfer der begrooting ware ten goede gekomen; doch het cijfer van de begrooting wijst het tegendeel aan. Volgens de juiste beschouwing toch, op bladz. 1 in het Voorloopig Verslag vermeld — en die de Regeering blijkens bladz. 5 der Memorie van Toelichting heeft aanvaard — zijn voor de *bespaarde* of geheel buitengewone werken dadelijk negen ton in de plaats gekomen; en dat wel — hetgeen bedenkelijk is voor andere uitgaven, volstrekt niet van geheel buitengewonen, en dus ook niet afloopenden aard. Voor 1893 zijn dus al vast de besparingen op geheel buitengewone uitgaven, waarop de Regeering haar lager eindcijfer na eenige jaren grondde gedisconteerd voor uitgaven die volstrekt *niet* tot die buitengewone rubriek behooren.

Ik wil niet beweren, dat alle die uitgaven niet gemotiveerd zouden zijn — ofschoon mijns inziens verscheidene daarvan veilig hadden kunnen worden nagelaten of althans uitgesteld; doch ik gebruik dit alleen als een argument, ten bewijze dat het optimisme waarvan de Minister op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord blijkt geeft, zich evenmin zal verwezenlijken als het optimisme van de vorige Regeering dit gedaan heeft; te minder omdat er nog vrij wat andere uitgaven bij zullen komen.

Ik behoef slechts te herinneren aan de interpellatie van hedenmorgen, die uiting gaf aan sociale wenschen, straks wellicht om te zetten in sociale eischen, waarvan de bevrediging — zoo deze noodig is — de kosten van dit hoofdstuk belangrijk zal opvoeren. Doch afgescheiden daarvan zal de oplossing, die gegeven zal worden aan het vraagstuk der Zuiderzee-droogmaking, ons allicht voeren tot het ondernemen of steunen van een groot openbaar werk van buitengewonen omvang; een werk bewaard voor de 20ste eeuw, en waaraan alsdan de naam onzer jeugdige Koningin zich moge verbinden, gelijk in de 19de eeuw zoovele grootsche werken zijn tot stand gekomen waaraan de herinnering aan Hare Doorluchtige voorouders zich paart. Uit dit alles, Mijnheer de President, blijkt voldoende, dat men ook in deze de huid niet moet verdeelen, voordat men den beer geschoten heeft en dat men zich niet te sterk moet vleijen met de verwachting, dat het eindcijfer der begrooting spoedig belangrijk zal dalen.

Zal nu de conclusie van mijn betoog zijn, dat men moet stilzitten? Allerminst. Ik geloof dat stilzitten in dit opzicht met uitdrogen zoude moeten worden gelijkgesteld. Maar wel moet worden overwogen, welke richting het Departement van Waterstaat tegenover de steeds stijgende aanvragen om hulp en steun aannemen moet. Ook in dit opzicht verdient, mijns inziens, nog altijd overweging, wat Thorbecke in zijne nooit volprezen »Narede" hieromtrent heeft gezegd, waar hij den toeleg van hem en gelijkgezinden aldus schetst: »Het was de toeleg aan de beweging van nijverheid en handel de meest vrije baan te openen, en haar enkel op eigen energie te laten vertrouwen; *voor werken van algemeen nut den arbeid en de kapitalen van particulieren op te roepen.*"

Nu wensch ik aan deze gedachte te toetsen verschillende denkbeelden, die bij deze begrooting door de Regeering worden verwezenlijkt of waaromtrent zij hare inzichten heeft geopenbaard.

Ik kom dan in de eerste plaats tot het vraagstuk op bladz. 5 der Memorie van Toelichting behandeld, omtrent den aanleg van zoogenaamde locaal-spoorwegen en tramwegen. Zij die wellicht kennis hebben genomen van een stuk, dat ik tien jaren geleden over deze zaak heb geschreven in de Bijdragen van mr. Boer, enz., deel XXV, zullen wel overtuigd zijn dat mijne belangstelling in dien aanleg destijds groot was, en zij is sinds dien tijd niet verminderd.

Ik geloof dat nu onze groote Staatsbanen zijn voltooid, het eene goede politiek is om te trachten in streken die daarvan verstoken zijn secondaire lijnen tot stand te doen komen. Ik herinner mij dat ik toen heb aangehaald een gezegde van een Belgisch redenaar, tijdens de bekrachtiging der wet van 9 Juli 1875 — loi sur les Tramways — »ce qui paraît à peu près certain, c'est que la machine à vapeur, locomotive ou locomobile, pénètrera dans les campagnes tôt ou tard; elle s'arrêtera à la porte des châteaux; desservira les fermes isolées; conduira les paysans au marché". De uitkomst elders, en ook in ons land verkregen, heeft aangetoond, dat zulks juist is gezien.

Ik vereenig mij met de politiek der Regeering op blz. 5 uiteengezet, waar zij zegt »dat nu de hoofdverkeerswegen te land en te water gereed komen, het op den weg van den Staat is gelegen, het tot stand brengen van secondaire verkeerswegen bij voorkeur door het verleenen van subsidiën te steunen, waar en naarmate dit ook door provinciale- of gemeentebesturen wordt gedaan". Ik acht dit juist, en verwacht dan ook dat wanneer men trachten mocht, haar van dit standpunt af te brengen, zij volharden zal bij het beginsel dat de Regeering ten deze alleen door het verleenen van subsidie mag tusschenbeide treden, en zulks nog wel alleen dàn wanneer de onmiddellijk belanghebbende besturen en corporatiën haar op dien weg krachtdadig zijn voorgegaan. De Staat mag in dezen nooit anders dan in de *tweede* plaats optreden.

Een ander reeds besproken punt betreft den algemeenen waterstaatkundigen toestand van het land, waaromtrent verschillende posten zijn uitgetrokken. Ook hier meen ik dat de Regeering in het algemeen het door haar ingenomen standpunt handhaaft om slechts door subsidiën de totstandbrenging van hetgeen het algemeen belang kan bevorderen te steunen. Ik ben echter niet zeker dat ten aanzien van het onderwerp der bevloeiing de Regeering ten deze niet verder gaat dan mij voorkomt Staatszorg te zijn. Ik hoop dat de uitkomst leeren zal dat ik mij in dat opzicht ten onrechte bevreesd maakte.

Geheel in mijn stelsel past wat de Regeering zegt op bladz. 34 der Memorie van Antwoord, waar zij zich voor het oogenblik geheel ongeneigd verklaart tot het oprichten van eene *Staats*hypotheekbank mede te werken.

Een onderwerp is er echter dat ik gaarne in de ernstige overweging der Regeering wensch aan te bevelen; te méér daar zij reeds een stap in de door mij verlangde richting deed. Onder de door mij betreurde maatregelen, ten opzichte van ons waterstaatswezen, reken ik het Koninklijk besluit van 27 Mei 1876 (*Staatsblad* n°. 109) tot terugneming bij het Rijk in beheer en onderhoud van eenige waterstaatswerken, namelijk die bedoeld in het Koninklijk besluit van 17 December 1819 n°. 1.

Ten gevolge van eene beslissing in eene onvoltallige vergadering bij de begrooting voor 1876 genomen, kwamen

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Algemeene beraadslaging over hoofdstuk IX.)

die werken weder bij den Staat terug. De werkzaambeden der provinciale besturen, reeds niet zeer vele, werden daardoor onnoodig nog verminderd, zoodat ze meer en meer werden teruggebracht tot het eenvoudig fabriceeren van polderreglementen. Ik betreur zulks te meer, Mijnheer de President, omdat ik mij geheel kan vereenigen met hetgeen van Hogendorp in deel VI van zijn bekend standaardwerk, bladzz. 185 en 186, zegt:

»De plaatselijke besturen hebben dit voordeel boven het centraal bestuur, dat zij veel meer doen met geringere middelen: en het overlaten aan de provinciën, hetgeen de gebreken der centralisatie verhelpt, is geheel in den geest der Grondwet."

Hoe juist gezien zulks was, blijkt, als men nagaat voor welke werken in de laatste tien jaren van Rijkswege betrekkelijk groote uitgaven werden gedaan; het zijn toch goeddeels juist die werken, die door genoemd besluit bij het Rijk werden teruggebracht.

Gaarne zag ik eene andere richting gevolgd en soortgelijke werken zooveel mogelijk aan de provincie overgelaten.

Wij hebben bereids een voorbeeld van werken, eerst bij de provincie, daarna bij het Rijk en toen weder bij dezelfde provincie teruggebracht; eene transactie overigens die de Staat niet met gesloten beurzen kon tot stand brengen; maar waarvoor zij bloeden moest. Ik bedoel de wet van 2 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 136), sub B.

In deze begrooting vinden wij een bewijs dat de Regeering den aangegeven weg wil opgaan; ik bedoel de gedeeltelijke overdracht van Rijkswegen aan plaatselijke besturen, behandeld in artt. 102, 105 en 107. Ik zie daarin eene vingerwijzing, dat de Regeering in den door mij gewenschten zin wil werkzaam zijn.

Ik eindig, Mijnheer de President.

Wanneer het Departement van Waterstaat steeds meer en meer wordt beschouwd als de albehoeder en de alverzorger; als de ruif waaruit ieder tracht te verkrijgen wat hem past, dan vrees ik dat van de financieele bezuinigingen die de Regeering in hare Memorie van Beantwoording in uitzicht stelt niet alleen niets zal komen, maar dat daarentegen dit Departement er toe zal medewerken om onze financiën voor goed te bederven. Als daarentegen dat Departement er zich toe beperkt de goede genius te zijn, die de sluimerende krachten van locale besturen, vereenigingen en particulieren weet op te wekken, zooals Thorbecke dit uitdrukte: » de algemeene voorwaarden te scheppen waaronder de ontwikkeling van zelfstandige kracht in provincie, gemeente, vereeniging en individu, wordt bevorderd", dan kan het van groot nut zijn voor ons land, en dan zullen met betrekkelijk geringe eischen aan de schatkist groote doeleinden kunnen bereikt worden.

Het is mij aangenaam, Mijnheer de Voorzitter, uit deze begrooting den indruk te hebben gekregen, dat de Minister — ook al blijf ik het eindcijfer hoog achten — méér naar het hierboven in de twéède plaats gestelde alternatief overhelt dan naar het éérste.

De heer **Heldt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts een paar vragen aan den Minister te doen en Zijne Excellentie een paar wenken te geven. Aanleiding daartoe vind ik in de hedenmorgen gehouden interpellatie over de werkeloosheid. Over die interpellatie zelve spreek ik natuurlijk niet, evenmin wensch ik in eene beoordeeling te treden van de waarde der middelen, welke ter voorziening in die werkeloosheid zijn aanbevolen. Wel meen ik te moeten opmerken, dat de aanbevolen middelen al heel weinig doel kunnen treffen voor *dezen* winter; mede ook, dat met heide-ontginning, indijking en droogmaking de werkelooze ambachtslieden al heel weinig zullen worden gebaat, niet gewoon als deze zijn om polder- en graafwerk te verrichten.

De Regeering is, mijns inziens, zeer correct geweest, waar zij te kennen gaf, dat *algemeene* middelen ter voorziening in de werkeloosheid niet van Rijkswege in toepassing zijn te brengen, maar dat men die dient over te laten aan plaatselijke regeling, aan gemeentebesturen en particulieren.

Maar de Regeering zou méér hebben kunnen antwoorden, dan zij gedaan heeft; ik erken echter dadelijk dat haar niet méér is gevraagd, waaruit volgt, dat zij ook geene aanleiding had om meer te antwoorden.

Uit dien hoofde wensch ik dezen Minister te vragen en tevens aan te bevelen, de op deze begrooting voorgestelde werken van verschillenden aard, voor zooveel eenigszins mogelijk, hier te lande te doen vervaardigen. Ik bedoel hiermede, dat, indien die werken evengoed hier te lande kunnen gemaakt worden als elders, en het verschil van prijs niet belangrijk grooter is, men die aan de vaderlandsche nijverheid zal toevertrouwen. Deze Minister weet waarschijnlijk wel, dat men bij het uitbesteden van werken er op te letten heeft, dat de kosten van toezicht voor de in het buitenland uit te voeren werken gewoonlijk veel hooger zijn dan hier te lande, mede ook dat men er rekening mede heeft te houden, dat het bedrag der loonen, die bij het uitvoeren van werken hier te lande worden verdiend, aan de gansche samenleving weder ten goede komt. Uit dien hoofde dient bij eenig prijsverschil de voorkeur gegeven te worden aan het doen uitvoeren van werken hier te lande.

En in de tweede plaats wensch ik er bij den Minister op aan te dringen, dat de op deze begrooting gevoteerde werken *zoo spoedig mogelijk* in uitvoering worden genomen.

Ik kan die beide vragen thans slechts richten tot dezen Minister, maar ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat gij mij het niet ten kwade zult duiden wanneer ik mij de vrijheid veroorloof ze tevens te refereeren aan de andere Ministers, hoofden van Departementen op wier begrootingen dergelijke werken eveneens voorkomen.

De heer **Smeenge**: Ik heb nooit behoord tot hen die meenden, dat in de toekomst het eindcijfer van deze begrooting enorm zou kunnen dalen. Integendeel, ik heb ten allen tijde gezegd, overal waar ik kwam en bij elke gelegenheid, dat het punt der bezuinigingen ter sprake kwam: wil men verstandige bezuinigingen invoeren dan zal men ze moeten vinden op andere hoofdstukken. Ik geloof dat, indien de groote werken, zoowel de spoorwegen als de waterstaatswerken, gereed zijn, er in het binnenland, om het zoo eens te noemen, in afgelegen streken en in onbekende oorden nog veel zal zijn te doen. Daar moet welvaart en verkeer worden gebracht. Reeds te lang heeft men dit verzuimd. Ik kan dan ook niet anders zeggen dan dat ik, met zeer groote ingenomenheid, heb kennis genomen van het antwoord door de Regeering gegeven op de vraag, voorkomende in het Voorloopig Verslag, wat het standpunt van deze Regeering zou zijn ten opzichte van het aanleggen en verbeteren van secondaire wegen. De Regeering toch zeide, dat het haar streven zou zijn om daartoe mede te werken door het geven van subsidie, en dat dit afhankelijk moest worden gesteld van: wanneer door de provinciale OF gemeentebesturen daartoe ook subsidiën gegeven zullen worden. De heer Röell zeide straks: provinciale *en* gemeentebesturen; gelukkig echter heeft de Minister dat woordje »*en*" niet geschreven, maar het woordje »*of*".

Ik hoop, dat men in de toekomst bij het overwegen van dergelijke aanvragen, niet te hooge eischen zal stellen voor hetgeen door provincie of gemeente moet worden bijgedragen. Juist daar, waar de draagkracht van het volk het kleinst is, zal de meeste behoefte aan steun op dit gebied bestaan, en de Staat zal, indien hij zijne belangen goed begrijpt, moeten zorgen, dat daar welvaart komt. Welvaart kan daar komen mits er middelen zijn, om den bodem productief te maken, middelen om de goederen, die daar worden gebracht, gemakkelijk naar alle oorden der wereld te krijgen. Ik heb behoefte gevoeld den Minister mijn dank te betuigen en meen, met het oog op hetgeen in deze begrooting voorkomt, omtrent een weg in Zeeland, dat het zijne bedoeling niet is, 's Rijks steun al te zeer afhankelijk te stellen van de grootte van het bedrag van het subsidie door gemeente of provincie verleend.

De Minister wil, oordeel ik juist, meer rekening houden

met hetgeen gedaan kan worden om eene afgelegene streek uit haar verval op te heffen, met andere woorden, de omstandigheden in aanmerking nemen. Dit vind ik een goeden maatstaf en ik hoop, dat Zijne Excellentie op den ingeslagen weg zal voortgaan.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Met een kort woord meen ik te kunnen antwoorden op hetgeen door de verschillende geachte sprekers gezegd is, dank betuigende voor de welwillende instemming die ik mocht ondervinden met enkele gedane mededeelingen in de Memorie van Antwoord.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft eenige denkbeelden ontwikkeld over het beheer van den waterstaat, waarmede ik mij over het algemeen volkomen kan vereenigen. Ook mij komt het voor dat zooveel mogelijk moet getracht worden om werken van hoofdzakelijk locaal belang aan provinciale, gemeente- of waterschapsbesturen over te doen en dat het Rijksbeheer dan zooveel mogelijk beperkt moet worden tot het houden van opper-toezicht.

De geachte afgevaardigde heeft eenige vrees te kennen gegeven omtrent cijfers, die ik heb medegedeeld; ik geloof dat die vrees niet gegrond was, althans er is geen moeite gespaard om de cijfers met de meeste zekerheid op te maken. De onderstelling, dat verkeerdelijk uitgetrokken zou zijn f 7 928 000 voor Posterijen over het jaar 1892 is minder juist, want onder dat bedrag behooren niet alleen de cijfers voor de begrooting over dit jaar zelf, maar ook die van de suppletoire begrootingen, zooals aan het hoofd van den bedoelden staat is opgegeven.

Hoewel ook ik mij niet gaarne aan te groot optimisme schuldig zou maken wat betreft de toekomstige behoeften voor het Departement van Waterstaat, zoo meen ik toch dat tusschen de verschillende werken wel eene indeeling mag gemaakt worden, dat bij voorbeeld het aanleggen van onze spoorwegen iets is, waarvan men slechts eens in een groot tijdvak de kosten te dragen zou hebben en dat dit ook eenigermate het geval is met die groote werken, waardoor geheel nieuwe toestanden of groote ontwerpen in het leven zijn geroepen, zooals het verleggen van den Maasmond, de vorming van den Rotterdamschen Waterweg en de aanleg van het Merwedekanaal.

Van geheel anderen aard zijn de werken, welke ik onder dezulke gerangschikt heb, waarvoor jaarlijks op eene mogelijke uitgave van 3 millioen gerekend zou kunnen worden, een bedrag waarvoor zeer zeker *veel* te verrichten is, als men let op hetgeen voor die som achtereenvolgens is tot stand gebracht.

Wel bedraagt bij de ingediende begrooting het gezamenlijk bedrag van groep I en II iets meer dan de 9 millioen, welke som door mij als normaal cijfer genoemd werd, maar in den staat op bladz. 3 zijn voor de laatste drie jaren de cijfers aan begrootingen en niet aan de rekeningen ontleend.

En nu is mij uit eene vergelijking van de begrootingen en rekeningen van vorige jaren gebleken, dat gemiddeld tusschen de werkelijke uitgaven en de ramingen een verschil is van 8 pct. in dien zin, dat de uitgaven gemiddeld 8 pct. minder zijn, dan de eindcijfers der begrootingen.

Ook ben ik het met den geachten afgevaardigde eens dat het wenschelijk zou zijn om de werken, die in 1819 bij de provincie en in 1876 weer bij het Rijk zijn gebracht, weer aan de provincie over te dragen; het spreekt vanzelve dat daarmede belangrijke uitgaven gemoeid zullen zijn, daar het Rijk toch de kosten zal dienen te dragen, zooals bij voorbeeld het geval is ook voor de Berkelwerken, die aan het waterschap zijn overgedragen.

Thans een woord naar aanleiding van hetgeen de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Heldt, medegedeeld heeft.

Eene bepaalde toezegging, dat werken door het Departement alleen aanbesteed zullen worden onder Nederlanders, zou ik gevaarlijk achten en zal de geachte afgevaardigde ook wel niet verlangen; ik geloof dat dit tot meerdere uitgaven zou leiden.

Toch mag ik aan den anderen kant, als bewijs dat de Regeering overtuigd is van de wenschelijkheid om zooveel mogelijk werken hier te lande te doen uitvoeren, wijzen op de voorwaarden die daaromtrent in de postcontracten zijn opgenomen.

Ik erken echter gaarne, dat ik het evenmin rationeel zou achten, indien bij het doen uitvoeren van werken slechts op den laagsten inschrijver werd gelet en geen rekening werd gehouden met de onkosten en bezwaren die verbonden zijn aan het houden van toezicht in het buitenland. Het komt mij wel voor, dat te dien opzichte wel eens minder rationeel is gehandeld.

Met genoegen ontwaarde ik, dat de heer Smeenge het met mij eens is omtrent de wijze waarop de aanleg van locaalspoor- en tramwegen, door subsidieering behoort bevorderd te worden.

Als eisch zal daarbij in het algemeen moeten gelden, het verleenen van bijdrage door gemeenten en provincie. Houdt men daaraan de hand niet, dan zou men op een gevaarlijken weg komen, want geen Departement loopt zooveel gevaar van opdrijving der uitgaven als dat van Waterstaat en geen Departement heeft zooveel behoefte aan een krachtigen rem, om al te grooten aandrang tot nieuwe uitgaven te temperen. Zulk een rem nu is het best te vinden, om bij het uitvoeren van nieuwe werken, die niet om bepaalde redenen als Rijkswerken zijn te beschouwen, doch slechts van locaal belang zijn, bijdragen van provincie of gemeenten verplichtend te stellen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 1 tot en met 4 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De vergadering wordt geschorst.

AVONDVERGADERING.

(GEOPEND TE 8 UREN.)

De vergadering wordt voortgezet.

De heer **Goeman Borgesius**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* over het wetsontwerp tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1893, brengt verslag uit over de volgende in hare handen gestelde verzoekschriften.

I. van J. A. Op de Macks te Velp, die de aandacht vestigt op den inhoud van eenige gedrukte stukken der Regeering en hare gevolmachtigden in zake de Nederlandsche zalmcultuur verstrekt, met verzoek dat geen verder subsidie aan de zalmcultuur hier te lande en nog minder aan primitieve cultuur zal worden goedgekeurd en uitgegeven voordat omtrent het wetenschappelijk als over het financieele gedeelte van hetgeen in die stukken voorkomt een onderzoek zal zijn ingesteld, onder reserve evenwel van de door den adressant verkregen rechten.

II. van het hoofdbestuur van het Genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, opgericht in 1844, te kennen gevende, dat het met groot genoegen heeft gezien dat op de Staatsbegrooting voor 1893 voorkomt een post van f 12 000 ter bestrijding van de kosten van een onderzoek naar de noodige gegevens om bevloeiing in Gelderland en Overijssel te bevorderen;

dat zeker de provincie Drenthe een even groot belang heeft bij eene goede, stelselmatige bevloeiing als de bovengenoemde provinciën;

dat in de provincie Drenthe op verschillende plaatsen bevloeiingsterreinen worden aangetroffen, welke voor een deel uitmaken een onderdeel van een waterschap en voor een deel geheel door particulieren worden aangelegd;

dat sinds eenige jaren de zaken der bevloeiing met het water onzer kleine rivieren en kanalen steeds het onderwerp der beraadslagingen op algemeene en bestuursvergaderingen van het genootschap voornoemd is geweest;
dat ook het genootschap bovengenoemd eene proef heeft ondernomen met bevloeiing van heideveld onder de gemeente Zuidwolde, welke proef echter niet kon genomen worden, zoovals zulks wel moest geschieden, daar de fondsen en wetenschappelijke gegevens voor eene goede, stelselmatige bevloeiing aan dat Genootschap ontbreken;
dat het hoofdbestuur voornoemd dan ook ten zeerste overtuigd is van het groote nut van eene stelselmatige, oordeelkundige bevloeiing voor de door de natuur niet rijk bedeelde provincie Drenthe;
redenen waarom het hoofdbestuur voornoemd, zich tot uwe Vergadering wendt met het verzoek te willen bevorderen dat bedoelde post op de Staatsbegrooting voor 1893 eenige uitbreiding ondergaat, opdat bedoeld onderzoek zich ook tot de provincie Drenthe kan uitstrekken.
De Commissie heeft de eer voor te stellen deze verzoekschriften als betrekking hebbende op een aanhangig wetsontwerp, ter inzage voor de leden ter griffie neder te leggen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De behandeling van de WETSONTWERPEN TOT VASTSTELLING VAN DE STAATSBEGROOTING VOOR 1893 wordt voortgezet.

HOOFDSTUK IX (DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID).

Beraadslaging over *onderart.* 5 luidende:

» Jaarwedden van het korps ingenieurs, f 173 900."

De heer **Roijaards van den Ham**: Mijnheer de Voorzitter! Het is aan de vergadering bekend dat de Staten van Utrecht den 23sten Juli l.l. zich hebben gewend tot Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, met het verzoek dat het Hare Majesteit moge behagen zich omtrent de bezwaren, die de provincie Utrecht ondervindt van de hooge waterstanden op de Vecht en omtrent de middelen, die daarin verbetering zouden kunnen brengen te doen inlichten. De Minister heeft op bladz. 9 der Memorie van Antwoord aan de Kamer medegedeeld, dat omtrent dat adres een onderzoek was gesteld, dat nog niet was afgeloopen.
Ik kom thans Zijne Excellentie verzoeken om dat onderzoek zooveel mogelijk te willen bespoedigen.
Ik begrijp volkomen dat dit onderzoek niet in eene korte spanne tijds, niet in enkele weken kan worden verricht en ten einde gebracht, want het is een onderzoek waarvan de omvang niet gering kan zijn, een onderzoek, dat strekt om eene nieuwe regeling te ontwerpen voor een nagenoeg geheel ongeregelden boezem van 60000 H.A, waarbij de belangen en rechten van tal van gemeenten en waterschappen gemoeid zijn, van de gemeente Utrecht met hare eeuwenoude eigen regeling van het stadspeil en van de aan de Vecht gelegen gemeenten. Ik kan dus natuurlijk niet anders bedoelen dan op zoodanigen spoed aan te dringen als Zijne Excellentie zal meenen dat met eene degelijke en volledige behandeling van de zaak overeenkomt, maar het belang van de zaak noopt mij om op dien spoed aan te dringen.
Het groote belang der zaak springt, dunkt mij, duidelijk in het oog, want het is het belang van de waterloozing van 30 000 H.A. boven de stad Utrecht gelegen, die door de hooge Vechtstanden worden belemmerd in hunne waterloozing, van de 30 000 H.A. beneden Utrecht, waar de boezemlanden alsdan worden overstroomd, terwijl, omdat een deel van de dorpen op de boezemlanden gebouwd is, onder die omstandigheden het water de huizen binnendringt en de toegangswegen onbruikbaar maakt.
Zulk een toestand mag mijns inziens niet lang meer duren. Een boezem welke, zooals deze, in bijna geheel ongeregelden toestand verkeert, waarop geen hooger of lager centraal gezag eenig toezicht uitoefent, heeft grootelijks behoefte aan spoedige voorziening.
Het is daarom ook dat de Provinciale Staten, na gedurende eene lange reeks van jaren te vergeefs te hebben getracht binnen eigen kring of door interprovinciale regeling verbetering in den toestand te brengen, een mijns inziens zeer gemotiveerd beroep doen op de medewerking en den steun van 's lands Regeering.
En het is ook daarom dat ik tot den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid het verzoek richt ons de verzekering te willen geven, dat hij zooveel mogelijk wil medewerken tot bespoediging van het onderzoek, opdat eene spoedige regeling een einde make aan een toestand die voor een zeer aanzienlijk deel van de provincie trecht groote bezwaren medebrengt, bezwaren die door de toenemende hooge waterstanden steeds grooter worden, en den landbouw en de gezondheid beide schaden.
Nog eene opmerking, Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop dat wanneer het beëindigen van het onderzoek den Minister tot een resultaat zal hebben geleid, het dan blijken moge, en ik vertrouw dat zulks het geval zal zijn, dat bij Zijne Excellentie niet de beschouwing zal hebben voorgezeten of door Zijne Excellentie overwegend geacht zal zijn, dat regeling van dien toestand zal moeten worden uitgesteld totdat omtrent het Zuiderzeevraagstuk eene beslissing zal zijn verkregen. Ik zou dit zeer betreuren en ik vertrouw dat deze Minister van Waterstaat de zaak niet aan dien kapstok zal willen ophangen.
Wij hebben dezen morgen nog den heer Röell den wensch hooren uiten, dat onze beminde, thans nog jeugdige Koningin onder Hare regeering dit groote werk nog tot stand mocht zien komen. Maar hij kon dien wensch niet uitspreken zonder zijne oogen wie weet hoe diep in de 20ste eeuw te doen doordringen. Nu is het zeker waar dat niemand, zelfs niet deze Minister van Waterstaat, zal kunnen ramen hoe lang het nog zal duren eer omtrent die belangrijke zaak eene beslissing wordt genomen.
Ik draag het Zuiderzeevraagstuk, Mijnheer de Voorzitter, een zeer goed hart toe en ik voeg mijn wensch bij dien, hedenmorgen geuit. Maar voorziening in den nood — een nood die nog steeds stijgende is — van een groot deel der provincie Utrecht uit te stellen totdat daaromtrent in wie weet welk een verwijderd tijdstip, eene beslissing zal zijn verkregen, — ik zou dit niet alleen gevaarlijk maar ook onverantwoordelijk achten.
Ik geloof dat ik met volle vertrouwen aan dezen Minister van Waterstaat mag vragen, ons de verzekering te willen geven, dat het onderzoek hetwelk ingesteld wordt, ingevolge het adres van de Staten van Utrecht, door Zijne Excellentie zooveel mogelijk zal worden bespoedigd.

De heer **Huber**: Mijnheer de Voorzitter! Het is nu ongeveer een jaar geleden dat de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, hier in deze Kamer de verzekering gaf dat hij eene herziening zoude geven van de Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.
Voor mij zelf drong ik op die herziening niet aan, maar Zijne Excellentie voldeed daarmede aan den wensch van andere geachte medeleden.
Die herziening — ik zeg het tot mijn spijt — is verschenen nadat de behandeling der begrooting in de afdeelingen had plaats gevonden, zoodat wij daar niet die opmerkingen hebben kunnen maken, die ik anders gaarne den Minister schriftelijk onder de oogen had gebracht.
Ik ben dus nu genoopt mij daaromtrent te bepalen tot het mondeling debat. En wanneer ik dan, Mijnheer de Voorzitter! die Algemeene Voorschriften naga, moet mij in de eerste plaats een woord van dank van het hart dat de Minister heeft opgenomen ruimere en betere bepalingen ten opzichte van de zorg voor den arbeider. Ik zal nu wel niet zeggen dat die bepalingen nieuw zijn en nieuw

gedacht, maar in ieder geval, de Algemeene Voorschriften, die weinig daarvan inhielden, zijn door 's Ministers ampliatie in dit opzicht zeer verbeterd.

Maar verder, bij dien dank voegt een enkel woord, om uit te spreken, dat ik niet weet of die voorschriften wel in alle opzichten goed zijn. Ik passeer de opmerking, die ik bij het nalezen reeds onmiddellijk maak, dat het misschien niet ondienstig ware geweest, wanneer een leeraar in Nederlandschen stijl en taalkunde de voorschriften eens had nagegaan.

Een enkel voorbeeld slechts: In paragraaf 46 zijn de woorden Staat en Rijk wonderlijk dooreengehaspeld. Nu eens leest men Staats-, dan weder Rijks-eigendom; hier is het de Staat, daar is het weer het Rijk, dat ergens niet voor staat.

Maar — zooals ik reeds zeide — ik laat dit bezwaar ter zijde en wensch mij te bepalen tot enkele opmerkingen, meer van juridischen dan van technischen aard.

Mochten er technische bezwaren zijn, dan laat ik die gaarne voor rekening van meerbevoegden. Ik wensch mij niet te wagen op een gebied dat mij totaal vreemd is.

In de eerste plaats dan heeft het mij bij vergelijking getroffen, dat de bepalingen vervat in § 473 van de oude voorschriften, omtrent den eigendom der werktuigen en gereedschappen, bij de uitvoering van een Rijkswerk gebezigd, — voor zoover ik althans vinden kan — niet in de nieuwe voorschriften zijn opgenomen.

Het is echter best mogelijk dat ik mij vergis, want eene vergelijking tusschen de oude en de nieuwe voorschriften is ontzaggelijk moeilijk. Alles toch is dooreengemengd en er is eene geheel andere volgorde aangenomen.

Die oude bepaling dan was, hoewel bijzonder rigoureus, toch werkelijk zoo ondoelmatig niet. Het rigoureuse had men er aan kunnen ontnemen, en het essentieele behouden. Wanneer toch een aannemer het werk staakt en zijne dikwijls kostbare werktuigen op het werk laat, is het voor den Staat een groot voordeel, dat, wanneer een ander het werk voltooit, hij toch de vrije beschikking over de werktuigen behoudt, en ze aan dien nieuwen aannemer ten gebruike kan afstaan.

Nu de bepaling — altijd wanneer ik mij niet vergis — in de nieuwe voorschriften ontbreekt, kan de Staat met de werktuigen niets doen, en moet hij zich, in geval het gestaakte werk aan een ander opgedragen wordt, onthouden van aan dien ander het gebruik der aanwezige werktuigen te vergunnen. Daarentegen is de Staat verplicht de werktuigen niet alleen van het werk te verwijderen, anders toch kan er niet verder gewerkt worden, maar is hij zelfs voor de goede bewaring daarvan verantwoordelijk. Ik acht het inderdaad een groot bezwaar.

Bij staking van werken zal men het gevoelen hoe dikwijls men aan de aanwezige werktuigen groote behoefte heeft, en toch mogen ze dan — hoewel aanwezig — niet worden gebruikt.

Misschien kan de Minister mijne bezwaren daartegen wegnemen, maar ik geloof, dat de Staat door het wegvallen van de oude bepaling groot nadeel zal lijden.

Een tweede punt, namelijk de eigendom van de bouwstoffen. In de oude voorwaarden, § 432, was bepaald, dat, wanneer de bouwstoffen door den aannemer op het werk zijn aangevoerd en zijn goedgekeurd, zij ten gevolge van die goedkeuring eigendom worden van den Staat; dat verder door de onderteekening van het contract van aanneming de aannemer gerekend wordt zich te verbinden, dat alle bouwstoffen van den betrokken leverancier worden gekocht onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij, leverancier, afstand doet van alle aanspraken, die hij in voorkomende gevallen op die bouwstoffen volgens eene of andere wettelijke bepaling zou kunnen doen gelden en integendeel door hem, leverancier, wordt verklaard dat hij die bouwstoffen, zoodra zij zijn goedgekeurd, als eigendom van het Rijk beschouwt.

Hier bestond dus door de onderteekening van het contract van aanneming in verband met het publiek zijn van deze Algemeene Voorschriften het gegrond vermoeden, dat de leverancier wist, dat de bouwstoffen, zoodra zij waren goedgekeurd, het eigendom werden van den Staat en hij derhalve alle rechten op die bouwstoffen had verloren, wat ook verder met den aannemer gebeurde; of hij failleerde of niet, reclame was altijd uitgesloten.

Ik weet het niet zeker, — want bij de nieuwe voorschriften is geen Memorie van Toelichting gevoegd, — maar het schijnt mij, als ik § 45 van de nieuwe voorschriften inzie, toe, dat men gewild heeft die bepaling over te nemen.

Is dit waar, dan heeft men dit zeer zonderling gedaan, want de maker der nieuwe voorschriften schijnt dien volzin wat lang te hebben gevonden en heeft den tusschenzin, — die handelt over het vermoeden, dat de aannemer de kennisgeving aan den leverancier doet, en wat hij mededeelen moet — middendoor geknipt. Daarop is men een nieuwen zin begonnen en staat er nu: » Integendeel wordt door hem, leverancier, verklaard, dat hij de bouwstoffen, zoodra zij zijn goedgekeurd, als eigendom van het Rijk beschouwt".

De Minister gevoelt dit verschil. Nu behoort de verklaring van den leverancier niet meer tot datgene, wat de aannemer geacht wordt aan den leverancier gezegd te hebben, maar — zal op het artikel een beroep kunnen worden gedaan — dan moet bewezen kunnen worden de zelfstandige uiting van den leverancier, dat hij die goederen na de goedkeuring beschouwt als het eigendom van den Staat.

Derhalve zal alleen dan de Staat gebruik kunnen maken van het omschrevene in § 46, wanneer hij van elken leverancier vooraf uitdrukkelijk heeft gevraagd de verklaring, dat hij, wat er ook met den aannemer na de goedkeuring dier bouwstoffen gebeure, die bouwstoffen erkent als het eigendom van den Staat, iets waartoe natuurlijk een solied leverancier nooit zal overgaan.

Ik geloof inderdaad dat door de verandering van het artikel — die mij toeschijnt onwillekeurig te zijn geschied — het artikel geheel van zijne waarde is beroofd en men die verklaring van den leverancier nooit zal krijgen. Buitendien zou het een verbazende omslag wezen als de ingenieurs van den Staat zich met elken leverancier in betrekking zouden moeten stellen om eene dergelijke verklaring bij elke leverantie te verkrijgen.

Van het derde punt, § 50, over de geschillen. Deze paragraaf begint evenals in de oude voorwaarden met de bepaling, dat de uitlegging van het contract van aanbesteding en van alles wat tot het werk behoort, eens en vooral staat aan den Minister, den aanbesteder. Maar nu is er bij de wijziging eene verzachting bijgekomen. Wanneer de Minister uitspraak heeft gedaan, heeft de aannemer in enkele daar opgenoemde gevallen hooger beroep. Binnen 14 dagen na de uitspraak van den Minister kan hij inroepen het *advies* van eene commissie van deskundigen. Dit schijnt vrij onschuldig. Maar eene volgende alinea voegt er bij: het advies van deskundigen zal voor het Rijk en den aannemer *bindend* zijn. Wij krijgen dus niet een advies dat eene van de partijen *kan* opvolgen, maar eene bepaalde *uitspraak*, eene sententie voor beide partijen *bindend*. Men moge dit nu een advies noemen, het is feitelijk het onderwerpen van het geschil tusschen Minister en aannemer aan de uitspraak van drie scheidslieden, onpartijdige deskundigen. Die uitspraak is een vonnis in het hoogste ressort.

Nu verzoek ik hieromtrent eene verklaring van den Minister. Eene uitspraak van deskundigen, scheidslieden enz. is in onze wet niet onbekend. Wij hebben in art. 620 Burgerlijke Rechtsvordering de bepaling dat ieder de geschillen omtrent de rechten waarover hij de vrije beschikking heeft, aan de uitspraak van scheidslieden kan onderwerpen. Maar de Minister heeft niet de vrije beschikking over de geschillen, die gerezen zijn tusschen hem en den aannemer. Wanneer dergelijke geschillen bestaan moet de Minister zich wenden tot den rechter, naar de wetten van den Staat geroepen om de burgerlijke geschillen te beslechten.

Het staatsgezag kan zonder nadere machtiging van de Wetgevende Macht geen geschil aan de uitspraak van

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

scheidslieden onderwerpen, dit is althans mijne meening.

Ik breng de zaak ter sprake omdat niet alleen de Staat, maar ook de provinciën en de gemeenten bij haar belang hebben. Deze volgen bij hare aanbestedingen die Algemeene Voorschriften; ook daar doen Gedeputeerde Staten of Burgemeester en Wethouders de aanbesteding, maar ook deze zijn niet bevoegd een geschil aan scheidslieden te onderwerpen. Ik acht dus de bepaling zoowel voor den Staat als voor de provinciën en gemeenten in strijd met onze burgerlijke wetgeving, en dus ongeldig.

Wat zal het gevolg zijn? Dat er geen hooger beroep is en de aannemer dus onderworpen blijft aan de beslissing van den Minister-aanbesteder? of dat omdat de bepaling van hooger beroep niet kan worden uitgevoerd als een geschil ontstaat, de uitspraak van den Minister niet als in hoogste instantie gewezen wordt beschouwd en de aannemer dus in die gevallen toch nog bij den rechter kan komen, en diens beslissing inroepen? Ik zal dat niet beslissen. Ik moet dat aan nadere rechterlijke uitspraken overlaten. Doch het laatste, — hooger beroep bij den burgerlijken rechter — zou ik zeer bedendelijk achten voor den geregelden voortgang van de aanbestede werken.

Wellicht heeft de Minister ook van bedoeld art. eene verklaring, en daarom breng ik het ter sprake, ten einde zoo mogelijk die opheldering van Zijne Excellentie te vernemen.

De heer **Conrad**: In de Memorie van Antwoord geeft de Minister eene toelichting ten aanzien van de opdracht die aan de bij Koninklijk besluit van 8 September 1892 n°. 21 ingestelde commissie betreffende de droogmaking van de Zuiderzee is verstrekt.

Daaruit blijkt dat de commissie in de eerste plaats heeft te onderzoeken het in het zooeven bedoeld Koninklijk besluit vermelde plan der Zuiderzee-vereeniging; mocht de commissie op technische of oeconomische gronden de uitvoering van dat plan *niet* aanbevelen, dan zal zij zich in geene beschouwingen omtrent andere ontwerpen eener afsluiting behoeven te begeven, en zij zal den laatstbedoelden arbeid alleen *dan* moeten verrichten, wanneer zij de uitvoering van het plan der Zuiderzee-vereeniging *wèl* aanbeveelt.

Deze toelichting is in strijd met de mededeeling in het weekblad *De Ingenieur* van 17 September 1892, waarvan in het Voorloopig Verslag sprake is en die mij meer rationeel toeschijnt dan die in de Memorie van Antwoord voorkomt.

De taak der commissie is echter nu officieel bekend. Raadt zij de uitvoering van het ontwerp der Zuiderzee-vereeniging in 's lands belang af, dan heeft zij niets meer te onderzoeken, dan kan zij hare taak in korten tijd volbrengen. Beveelt zij de uitvoering echter aan, dan moet zij van al de andere ontwerpen kennis nemen en ze vergelijken met het ontwerp der Zuiderzee-vereeniging, en die taak is van grooten omvang.

Ik vereenig mij slechts tot zekere hoogte met het gevoelen van den Minister, uitgedrukt in de Memorie van Antwoord, dat door het advies der commissie, hoe het ook moge luiden, reeds een belangrijk resultaat zou zijn verkregen, doordat alsdan eene sedert vele jaren aanhangige vraag beantwoord zou zijn.

Ik betwijfel namelijk als ik den omvangrijken arbeid en de voorstellen van vorige commissiën naga, en meer bepaaldelijk die der Staatscommissie benoemd bij Koninklijk besluit van 4 Mei 1870 n°. 1, of door het advies van de ingestelde commissie het vraagstuk voorgoed opgelost zal worden.

Al ben ik niet ingenomen met het feit dat de Minister deel der commissie uitmaakt, en zijne plaats als raadsman der Kroon niet behouden heeft boven de commissie ter beoordeeling harer voorstellen, zoo juich ik hare instelling toe, wanneer de commissie althans haar advies spoedig uitbrengt.

Dan toch kan ook binnen een betrekkelijk kort tijdsbestek beslist worden over de reeds sedert lang aanhangige bedijkingen van gedeelten der Zuiderzee.

Al ben ik overtuigd van de groote werkkracht van elk der 28 leden der commissie in het bijzonder, zoo is die eener zoo talrijke commissie niet boven bedenking, en ik hoop dat op haren arbeid niet van toepassing moge zijn de regel, dat de tijd dien eene commissie noodig heeft tot het uitbrengen van een advies rechtstreeks evenredig is aan het aantal harer leden.

Ik zal de redenen mededeelen, waarom ik op het spoedig uitbrengen van het advies der Staatscommissie aandring. Door den arbeid dien de Zuiderzee-vereeniging zich tot taak heeft gesteld en door de uitmuntende wijze waarop die arbeid door den ingenieur Lely is verricht en ten einde gebracht, zijn de gedeeltelijke indijking en droogmaking der Zuiderzee, met name die van de Wieringermeer en van het Hoornsche Hop op den achtergrond geraakt.

Als ik mij tot het Hoornsche Hop mag bepalen, kan ik daaromtrent met zekerheid mededeelen: dat het ontwerp geheel gereed is, de onderhandelingen met de betrokken besturen afgeloopen zijn en dat het voor de uitvoering vereischte kapitaal, volgens de inlichtingen die ik van zeer betrouwbare zijde verkreeg, beschikbaar ligt, wanneer althans de beslissing omtrent de aangevraagde concessie niet te lang op zich laat wachten. Zelfs zoude de concessionaris bereid zijn den ringdijk tot zeedijkshoogte op te werken, in afwachting van hetgeen omtrent den afsluitdijk zal bepaald worden.

En de bedijking en droogmaking van het Hoornsche Hop zou in den meest uitgestrekten zin aan velen, en niet het minst aan den vlijtigen, bekwamen arbeider, werk verschaffen gedurende de eerstvolgende jaren, want de oppervlakte van het in te dijken Hop bedraagt 12 500 hectaren en is dus ongeveer ruim het 2/3 gedeelte van die van het Haarlemmermeer. Het zou dus ook een Staatsbelang zijn, wanneer de ondernemingsgeest door de Regeering gesteund wordt om het werk binnen een kort tijdsbestek te kunnen aanvangen.

Het bespoedigen van het uitbrengen van het advies der commissie is in handen van den voorzitter, en nu de Minister ons mededeelt dat ook Zijne Excellentie eene spoedige behandeling mede wenschelijk acht met het oog op aanhangige concessie-aanvragen van partieele bedijkingen, zie ik daarin de lichtzijde van zijne benoeming tot voorzitter der commissie.

Ik veroorloof mij dan ook den Minister te verzoeken mij toe te zeggen dat Zijne Excellentie zoo noodig zijnen vermogenden invloed zal aanwenden opdat zijn wensch vervuld worde.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! De rollen zijn omgekeerd! Gedurende zes jaren heb ik bij de opvolgende Ministers van Waterstaat verzocht, om de Algemeene Voorwaarden van uitvoering en onderhoud van werken te wijzigen. Gelukkig heeft eindelijk deze Minister aan den wensch van mij en van verscheidene andere leden der Kamer voldaan. Maar ziet, nauwelijks is dit geschied, of daar komt nu de heer Huber, die zou wenschen dien arbeid des Ministers weder ongedaan te maken, in allen gevalle onderscheidene aanmerkingen maakt. Ik wensch hem niet toe, dat hij zes jaren noodig zal hebben, om wellicht gerechtvaardigde wijzigingen in deze Algemeene Voorwaarden te verkrijgen, maar ik vertrouw, dat bij nader inzien de geachte afgevaardigde uit Dokkum de nu vastgestelde voorwaarden in haar geheel eene verbetering zal vinden en de thans gemaakte aanmerkingen zal terugnemen.

Reeds heeft hij erkend, dat er betere en ruimere bepalingen betreffende de ambachtslieden in deze voorwaarden zijn opgenomen. Welnu, dat is zeker reeds eene goede schrede vooruit. En de aanmerkingen die hij gemaakt heeft op de nieuwe voorwaarden, ik meen toch met alle bescheidenheid te mogen zeggen, dat zij minder gewichtig zijn dan hij het doet voorkomen.

Zijne aanmerkingen betroffen drie verschillende punten. Wanneer ik de twee eerste samenvat, dan komen deze

daarop neer, dat de heer Huber meent, dat niet voldoende gezorgd is, dat de Staat bij déconfiture van den aannemer in alle gevallen eigenaar blijft van de werktuigen en de bouwmaterialen op het werk aanwezig.

Welnu, ik geloof dat de oude Algemeene Voorwaarden in deze veel te ver gingen.

De Algemeene Voorwaarden mogen toch niet bepalen, dat in elk geval de Staat zich zal mogen toeëigenen de werktuigen en de bouwmaterialen, zelfs wanneer deze door den aannemer nog niet zijn betaald.

Wanneer de geachte afgevaardigde zich wil herinneren, dat de wet preferentie geeft voor den onbetaalden kooprijs van roerende goederen, dan zal hij inzien dat in geval van faillissement van den aannemer zijne leveranciers van werktuigen en bouwmaterialen zich op dat voorrecht kunnen beroepen en dat het onmogelijk is bij Algemeene Voorwaarden inbreuk te maken op die wettelijke bepaling.

Nu wat het derde punt betreft. De heer Huber meent, dat onwettig is het in paragraaf 50 bepaalde; hij acht in dit opzicht de voorschriften van de oude Algemeene Voorwaarden beter en meer gewenscht.

De heeren herinneren zich hoe het vroeger geregeld was; toen konden er eigenlijk geen geschillen zijn, om de eenvoudige reden, dat de Minister *sua auctoritate* besliste. Natuurlijk dat voor de administratie en — de geachte spreker vergeve mij dat ik er bijvoeg ook voor de Rijksadvocaten — de oude Algemeene Voorwaarden veel gemakkelijker waren; de aannemers waren aan de administratie overgeleverd; geschillen konden nauwelijks ontstaan; de Minister decideerde. En nu is bij de nieuwe Algemeene Voorwaarden gelukkig! dit draconisch voorschrift veranderd, nog niet geheel in den geest zooals ik het zou wenschen, maar althans in sommige gevallen is bij verschil van meening tusschen de administratie en den aannemer appèl bij eene commissie van deskundigen, wier advies bindend is voor beide partijen.

Nu noemt de geachte spreker een zoodanig advies van deskundigen gelijkstaande met eene beslissing van arbiters. Ik geloof dat de geachte spreker zich daarin vergist. Immers dat advies wordt niet voorgeschreven in vele gevallen, maar alleen wanneer er verschil is van geheel feitelijken aard, gevallen die opgenoemd zijn in alinea 2 van art. 50, bijv. geschillen over den aard van het werk, de aansprakelijkheid voor schade, omstandigheden onafhankelijk van den wil des aannemers, enz. Maar dit is iets geheel anders als de arbitrage, zooals artt. 620 e. v. Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering die voorschrijft.

Ik geloof dat deze regeling billijk is, terwijl hetgeen vroeger bestond zeer zeker onrechtvaardig was. Die regeling is billijk en niet in strijd met de wet.

Volgens mijne meening zou zelfs bij geschillen met den aannemer een arbitrage door den Minister in de Algemeene Voorwaarden knnnen zijn toegestaan. Moar dat is niet gebeurd, alleen waar het feitelijke quaestiën geldt beslist nu niet meer de Minister alleen, maar beslist in hooger ressort het advies van drie deskundigen.

Ik zou zeker niet wenschen, dat alle geschillen aan arbiters werden opgedragen. Niet omdat ik dit in strijd met de wet acht, maar ik zou meenen dat, zoo iemand, zeer zeker de Staat der Nederlanden vertrouwen mag stellen in de rechterlijke macht, en dat dus de Staat niet noodig heeft om, wanneer hij geschillen ducht met zijn aannemers, de beslissing daarvan op te dragen aan anderen, dan aan de rechterlijke macht zelve. Maar letten wij op het bepaalde in al. 2 van § 50, dan meen ik, dat wij eigenlijk de quaestie of de Minister arbitrage mag voorschrijven, hier niet behoeven te behandelen. Die quaestie zou alleen te pas komen, indien alle rechtsgeschillen opgedragen werden aan arbiters; maar dat gebeurt hier niet; hier wordt niet anders dan over feitelijke vragen advies aan deskundigen gevraagd en verbindt men zich over en weer om zich daaraan te onderwerpen. Ik geloof dat men algemeen erkennen zal, dat zoodanige deskundigen over zulke feitelijke quaestiën een juister oordeel zullen kunnen vellen, dan de Minister van Waterstaat, die, hoe kundig hij ook moge zijn, de feiten, die aanleiding gegeven hebben tot het verschil, waarschijnlijk niet nauwkeurig en onpartijdig kan leeren kennen. Eindelijk wensch ik er nog op te wijzen, dat de heer Huber, die meent dat de Minister niet arbitrage in de Algemeene Voorwaarden van aanbesteding mag voorschrijven, dan evenzeer het voorschrift zooals dit in de oude Voorwaarden was opgenomen, en hetgeen hij terug schijnt te verlangen, moet oordeelen in strijd met de wet te zijn.

Indien toch juist ware dat arbitrage niet voorgeschreven mocht worden, omdat de Minister, overeenkomstig art. 620 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering geen vrije beschikking heeft over die onderwerpen, die beslist moeten worden, dan is toch evenzeer waar, dat de Minister alleen geene beslissing mag nemen; want ook dan beschikt hij.

Ik geloof dus dat het laatste bezwaar van den geachten afgevaardigde, indien het juist ware, evenzoo goed zoude gelden tegen de oude Voorwaarden die ik nu zes jaren lang bestreden heb als tegen de nieuwe Voorwaarden, waartegen nu op zijne beurt de heer Huber den strijd schijnt aan te binden.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! De sprekers beantwoordende in de volgorde waarin zij gesproken hebben, wensch ik in de eerste plaats aan den heer Roijaards mede te deelen dat, zooals in de Memorie van Beantwoording vermeld is, het adres betreffende de Vecht nog te korten tijd is ingekomen om daarover nu reeds een oordeel te kunnen vellen; thans is de zaak in onderzoek, en gaarne voeg ik hieraan toe dat, voor zooverre dit in mijn vermogen ligt, ik de zaak zal bespoedigen en geen voornemen heb haar te laten wachten op de oplossing van het groote vraagstuk tot droogmaking der Zuiderzee.

Ik kom nu tot de beantwoording van de heeren Huber en Hartogh.

De laatste heeft een woord van dank gebracht voor de samenstelling van de Algemeene Voorwaarden in dit jaar.

Ik kan dien dank niet geheel aanvaarden; de moeilijkheid om deze zaak te regelen lag in de voorbereiding, die door mijn geachten ambtsvoorganger geschied is. Bij mijn optreden vond ik de nieuwe Algemeene Voorschriften in hoofdzaak gereed; ik heb slechts enkele wijzigingen aangebracht, betreffende de bepalingen voor werklieden en alsmede die, omtrent de beslissing van geschillen.

Wat deze quaestie betreft, meende de commissie dat eene uitspraak van scheidsrechters niet in de Algemeene Voorschriften moest opgenomen worden om twee redenen, vooreerst omdat zij meende dat het niet noodig was, dewijl de aannemer reeds nu voldoende gewaarborgd zou zijn tegen eene partijdige beslissing, ten tweede omdat er bezwaren tegen zouden bestaan van staatsrechtelijken aard.

De eerste reden kon ik gedeeltelijk billijken, omdat ik overtuigd ben dat de hoofdingenieurs en ingenieurs zoo onpartijdig mogelijk zullen handelen en zich steeds beijveren om eene zoo billijk mogelijk oplossing van geschillen te verkrijgen.

Omtrent het tweede bezwaar heb ik, mij zelf onbevoegd achtend, ook het oordeel gevraagd van mijn ambtgenoot van Justitie die mij daaromtrent een uitvoerig advies heeft gegeven, waarvan de conclusie ongeveer hierop neerkomt, dat, hoewel voor het niet bevoegd zijn der Regeering om de beslissing van geschillen aan scheidsrechters op te dragen, wel eenige argumenten zijn aan te voeren, deze toch niet afdoende kunnen geacht worden.

Immers, waar een Minister ten behoeve van zijn Departement eenig Rijkswerk aanbesteedt, daar handelt de Regeering als zoodanig.

Hij is daarbij niet te beschouwen als lasthebber van den Staat, maar hij is orgaan van het Staatsgezag, *uit eigen hoofde* voor den Staat optredende, *uit eigen hoofde* den Staat aan derden en derden aan den Staat verbindende. Dit is de taak der uitvoerende macht, die, voor zooveel de wet hare bevoegdheid niet beperkt, dan ook over de

rechten van den Staat uit een aannemingscontract voortvloeiende de vrije beschikking heeft.

Ware dit niet het geval, hij zou in de Algemeene voorschriften menige bepaling niet kunnen schrijven, zonder rechten aan te treffen, waaromtrent twijfel ware te opperen of hij daarover wel de vrije beschikking heeft. Daaruit volgt, mijns inziens, dát art. 620, alinea 1 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering de bevoegdheid niet uitsluit eene bepaling omtrent scheidsrechtelijke beslissing in de Algemeene Voorschriften op te nemen.

Dit komt mij, bescheidenlijk, te zekerder voor, omdat, miste de Minister de bedoelde vrije beschikking, hij ook niet (ja veel minder) de beslissing aan zich zelven zou kunnen voorbehouden, gelijk thans plaats vindt en door de rechterlijke macht als volkomen rechtmatig is erkend. Opmerkelijk is te dien aanzien hetgeen de Hooge Raad (NB en dit in revisie bij het arrest van 24 April 1891) overwoog.

Mijn ambtgenoot voegde er tevens bij dat, hoewel hij van meening was dat eene oplossing van dergelijke zaken door arbitrage mogelijk moet worden geacht, het evenwel de vraag bleef of de oplossing van geschillen over kleine zaken niet op eenvoudiger wijze zou kunnen geschieden, dan bij formeele arbitrage volgens het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Hij zag er namelijk geen bezwaar in om in de Algemeene Voorwaarden bepalingen op te nemen die het opdragen van de oplossing van geschillen aan deskundigen voorschrijven over bepaald te vermelden onderwerpen. Hoewel ik op dien grond eene oplossing van geschillen door deskundigen meende te kunnen toelaten, zoo kwam het mij toch niet wenschelijk voor om dit voor alle geschillen te doen.

Immers de Minister moet zich de macht en het recht voorbehouden om de werken zonder vertraging te kunnen doen uitvoeren naar de eischen die hij meent, dat met het oog op constructie of ook in verband met andere belangen moeten gesteld worden en hij moet zich dus de bevoegdheid voorbehouden om, wanneer er geschil ontstaat, den voortgang van het werk te kunnen bevelen.

Voorts is het niet overeen te brengen met de verantwoordelijkheid der directie dat omtrent bouwstoffen en constructie een advies van anderen werd uitgelokt en verbindend verklaard.

Aan den anderen kant komt het mij voor, dat er geen gewichtig bezwaar tegen was om in die gevallen, waar het geschil hoofdzakelijk betrof bepaalde feiten van technischen aard, de beslissing over te laten aan derden, en dat is dan ook thans gedaan.

In de Algemeene Voorschriften zijn vier gevallen opgenomen, waarin een bindend advies van deskundigen kan worden gevraagd.

Ten eerste betreffende den aard van het werk.

Wat behoort tot den aard van het werk? Ik zal al dadelijk hier bijvoegen, dat deze voorschriften samengesteld zijn voor alle werken in het algemeen. Bij groote of bijzondere werken is afwijking van deze Algemeene Voorschriften toegelaten, zooals dat ook thans gebeurt. Dit zal bij de nieuwe Algemeene Voorschriften ook het geval zijn.

Ik keer nu terug tot het eerste geval: de geschillen omtrent den aard van het werk. Die geschillen behoeven niet altijd van grooten aard te zijn. Korten tijd geleden was er een geschil omtrent het teeren van steigers. De directie meende dat de steigers geteerd behoorden te worden, de aannemer was van oordeel dat de aard van het werk dit niet medebracht. Eene zaak van zuiver technischen aard dus, die uit de omschrijving van het bestek niet was op te maken.

Het tweede geval betreft de schade.

Er is in de Algemeene Voorschriften bepaald, dat de schade door storm of door buitengewone omstandigheden veroorzaakt, niet ten laste van den aannemer is, indien hij die schade althans niet had kunnen verhoeden. Nu is toegestaan geworden om het advies van deskundigen in te winnen omtrent de vraag of de aannemer in zulk een geval de schade had kunnen verhoeden.

Ik wil dadelijk opmerken, dat, wil men dergelijke feiten door deskundigen doen constateeren, het niet mogelijk is dit door gewone arbitrage uit te maken, want in den regel zal men zeer spoedig eene beslissing dienen te nemen om te kunnen constateeren of werkelijk de schade door storm of buitengewone omstandigheden is ontstaan. Doet men dit niet, wacht men daarmede, dan zullen de deskundigen de juiste oorzaak niet meer kunnen nagaan.

In de derde plaats heeft men de bepaling omtrent het recht op betaling .Men zal wellicht zeggen, dit is geene zaak van technischen aard, maar wanneer men de paragraaf nagaat zal men zien welke quaestie het hier geldt. De paragraaf luidt aldus:

»De betaling der aannemingspenningen geschiedt volgens de in de bestekken of overeenkomsten bepaalde termijnen.

»In verband met § 46 worden bij het beoordeelen of het werk genoegzaam is gevorderd om het certificaat voor een betalingstermijn te kunnen afgeven, behalve de kosten van het reeds gemaakte werk, ook de waarde op het werk, van de daarop aangevoerde en goedgekeurde, doch nog niet verwerkte bouwstoffen in rekening gebracht."

Men ziet dat het hier eene zuiver technische zaak betreft, namelijk de bepaling of een werk dat onderhanden genomen is voor een bepaald gedeelte tot stand is gebracht.

Eindelijk nog de weglating der bepaling betreffende den eigendom der werktuigen in geval van deconfiture van den aannemer. Dit is geschied omdat de bepaling, als in strijd met het burgerlijk recht, niet was te handhaven. Het geval heeft zich voorgedaan, dat bij faillissement van den aannemer, de eigenaar der werktuigen, door hem aan den aannemer verhuurd, eenvoudig op deze voorwerpen beslag liet leggen en ze wegvoeren, zonder dat daartegen iets was te doen.

Ten slotte bevat paragraaf 33 de oplossing van de geschillen waar het betreft omstandigheden onafhankelijk van den wil des aannemers; eveneens vragen van technischen aard.

Tot het opnemen der voorgestelde wijze tot oplossing van bepaalde geschillen in de Algemeene Voorschriften zag ik te minder bezwaar, omdat, wanneer men de Algemeene Voorschriften nagaat, die voor de koloniën gelden, men zal zien, dat in die voorschriften reeds sedert 1875 eene oplossing van geschillen door derden in veel ruimere mate was toegelaten dan thans hier het geval is. In die Algemeene Voorschriften is bepaald, dat vóór den aanvang van elk werk een of drie deskundigen in gemeen overleg benoemd zullen worden die omtrent alle geschillen van technischen aard zal of zullen beslissen. Dat dit voorschrift niet tot overwegende bezwaren aanleiding heeft gegeven, kan reeds hieruit worden afgeleid, dat, toen men in 1892, dus 17 jaren later, die Algemeene Voorschriften herzag, men die paragraaf alleen eene geringe redactiewijziging heeft laten ondergaan, maar haar overigens in hoofdzaak onveranderd behield. Wel een bewijs dat de ondervinding geene ernstige bezwaren had aan den dag gebracht. Ik meen dus, dat wij hier deze proef kunnen nemen, zonder dat ernstige bezwaren te vreezen zijn.

De heer Conrad besprak de opdracht, aan de Zuiderzeecommissie gegeven, waarmede hij zich niet geheel kon vereenigen.

In de Memorie van Beantwoording heb ik reeds gezegd, dat die opdracht door de Regeering nauwkeurig en zorgvuldig was overwogen en dat in verband met de geschiedenis van het vraagstuk was nagegaan, hoe die opdracht het meest rationeel zou zijn te stellen.

Wat toch is de geschiedenis van dit vraagstuk? Ik zal op dit oogenblik daaromtrent niet in lange beschouwingen treden, maar sechts eenige korte herinneringen geven.

Men weet, dat het eerste plan tot droogmaking der Zuiderzee is opgemaakt door de ingenieurs Beijerink en Stieltjes en door de Regeering in 1866 in handen is gesteld van een raad van waterstaat.

Daarna is in 1870 eene nieuwe Staatscommissie benoemd die tot opdracht kreeg een oordeel uit te brengen over *het plan* tot het indijken, droogmaken en in cultuur brengen

van het zuidelijk gedeelte der Zuiderzee, *zooals dat laatstelijk* aan de Regeering werd onderworpen. In beide gevallen werd de opdracht beperkt tot het plan waarover destijds alleen sprake scheen te zijn.

Na deze rapporten zou men meenen dat de Regeering gereed was om eene beslissing te nemen, maar, zooals het bij dergelijke zaken altijd gaat, toen men tot een voorstel zou komen, werden de veranderingen voorgesteld. In 1875 werd een gewijzigd ontwerp opgemaakt, dat aanleiding heeft gegeven tot het voorstel in 1877 door de Regeering bij de Volksvertegenwoordiging ingediend. Op welk standpunt heeft zich de Regeering bij het doen van dat voorstel geplaatst? Men leest dat uit de Memorie van Toelichting, waarin ten opzichte van de vraag of de IJssel kan worden ingesloten eenige bezwaren worden medegedeeld en ten slotte wordt gezegd: » Het spreekt vanzelf, dat het rivierbelang zich tegen zoodanige verandering volstrekt verzet. Doch al ware dit niet het geval, dan nog zouden andere bezwaren van het leggen der bedijking tusschen de bovengenoemde punten moeten doen afzien . . . .

» Het vorenstaande bevestigt naar de meening der Regeering, volkomen de uitspraak van den Raad van den Waterstaat, *dat bij elk ontwerp tot droogmaking de Geldersche IJssel daarbuiten moet blijven.*"

Op dat standpunt zich stellende, was het onderzoek afgeloopen; men kon kiezen tusschen twee plannen: droogmaking van het geheele zuidelijk deel van de Zuiderzee of partieele indijking. Omtrent beide zaken was men volkomen ingelicht. Moest ik eene keuze doen, ik zoude mij niet lang behoeven te bedenken. Hoe verdienstelijk ook op technische gronden de droogmaking van het geheele zuidelijk deel der Zuiderzee was ontworpen, uit een economisch oogpunt zou ik het niet wenschelijk achten *in eens* droog te maken eene oppervlakte land zoo groot als eene kleine provincie. Verder is het bekend dat in strijd met de meening van de Regeering, de waterschapsbesturen in Noordholland en Friesland meenden dat de oplossing van het vraagstuk van geheel anderen aard moest zijn. Niet alleen moet volgens die besturen worden droog gemaakt, maar moet ook ten Noorden van den IJssel eene afsluiting plaats hebben, om daarna successievelijk droog te maken; ten einde zoo twee voordeelen te krijgen:

1°. bescherming van zekere dijken met de daaraan verbonden belangen;

2°. dat niet in eens groote hoeveelheden lands worden drooggemaakt, maar dit bij kleine gedeelten kon geschieden.

Stelt men zich op het standpunt van de Regeering van 1877, dan zou geen nieuw onderzoek noodig geweest zijn. Bij het opmaken van een leidraad voor de benoemde commissie, ben ik van meening geweest, dat de opdracht aan de commissie zoo ruim moest worden gesteld als mogelijk was, zonder eene spoedige behandeling te beletten.

Nu meende de geachte afgevaardigde uit 's Gravenhage, dat er eenige strijd bestond, tusschen hetgeen ik gezegd heb in de Memorie van Antwoord en bij de installatie van de commissie, zooals dit werd medegedeeld in het weekblad *de Ingenieur.*

Ik weet niet precies meer wat er in *de Ingenieur* heeft gestaan, maar ik weet toch nog wel wat ik heb gezegd. Dat was: dat mocht de Staatscommissie hare taak ten einde hebben gebracht, de Regeering dan in elk geval in staat zoude zijn eene beslissing voor te bereiden, namelijk dat, wanneer het antwoord op de gestelde vraag ontkennend mocht zijn, de gronden voor die ontkenning de Regeering in staat zouden stellen haar oordeel te vestigen. Immers, zulke gronden van ontkenning kunnen rusten op twee redenen.

In de eerste plaats, dat de zaak op zichzelf niet wenschelijk is; in de tweede plaats, dat eene andere oplossing de voorkeur verdient, of, met andere woorden, juist hetgeen ik in de Memorie van Antwoord heb medegedeeld. Wat eindelijk aangaat den wensch, om met de zaak zooveel mogelijk spoed te maken, ik ben het hieromtrent volkomen met den geachten afgevaardigde eens. En daarom heb ik ook gemeend als Minister het voorzitterschap van de commissie op mij te moeten nemen, ten einde tijdens de behandeling van alles op de hoogte te blijven en daarna de zaak zoo spoedig mogelijk voor te bereiden.

Ook ben ik met den geachten afgevaardigde van oordeel, dat, nu er voor partieele indijking gelden beschikbaar zijn, het onverantwoordelijk zou zijn lang te wachten en niet tot eene beslissing te komen.

De heer **Huber**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort antwoord aan den Minister en den heer Hartogh. Beiden zijn het in zoover eens dat zij èn de oude § 473 èn de nieuwe § 46 verdedigen op dezen grond, dat dergelijke algemeene voorwaarden er niet toe kunnen leiden dat de Staat bij déconfiture van een aannemer eigenaar wordt en blijft van werktuigen en bouwmaterieel.

De heer Hartogh vooral heeft bezwaren geopperd tegen de kracht van dergelijke overeenkomsten in contracten.

Laat ik hem uit mijne ervaring, en uit die van meer bevoegden dan ik, mededeelen, dat van die bepaling nooit last wordt ondervonden, dat zoowel curatoren in faillissementen, als ook voor zoover ik weet leveranciers van materialen, zich altijd aan die bepalingen hebben onderworpen, zoodat zij steeds werktuigen en bouwmaterieel op grond van de Algemeene Voorschriften als eigendom van den Staat hebben beschouwd. In het algemeen opvolgen van die bepalingen — ik zal nu juridische beschouwingen achterwege laten — ligt reeds opgesloten dat zij kracht hebben.

Maar in den mond van den Minister begrijp ik de aansluiting aan den heer Hartogh niet.

De heer Hartogh bestrijdt beide, en dat begrijp ik. Doch de Minister nam de bepaling over den eigendom der werktuigen uit de Voorschriften weg, die van den eigendom der materialen liet hij daarin staan. Waarom dit laatste, als hij met den heer Hartogh de opinie heeft dat dergelijke bepaling geen kracht heeft?

Laat ik den Minister nog herinneren, dat hij mij geen antwoord gegeven heeft over eene misschien foutieve, misschien met opzet gemaakte verandering in § 47, vergeleken met § 234 (oud). Ik zal over die quaestie niet verder spreken, genoeg, dat ik haar onder de aandacht van den Minister heb gebracht.

Maar nu de quaestie van de scheidslieden.

De heer Hartogh kan niet ontkennen, dat, wat men noemt het *advies* van *deskundigen*, inderdaad eene bindende uitspraak is van arbiters, van scheidslieden. Maar, zegt de heer Hartogh, het kan geen kwaad, want het geldt altijd eene feitelijke quaestie. Het tegendeel is waar. Het geldt altijd eene uitspraak over geld, of er al dan niet korting zal worden toegepast, of men recht heeft de uitbetaling van een of meer termijnen te ontvangen en dergelijke. Het is altijd eene quaestie van geld, en hoe er dan sprake kan zijn van eene feitelijke quaestie begrijp ik niet.

Maar, buitendien, waar staat in de wet dergelijke onderscheiding, dat de Minister, die niet de vrije beschikking heeft over de rechten die beslist moeten worden, een geschil van feitelijken aard mag opdragen aan arbiters, maar een geschil van rechtskundigen aard niet? En toch die onderscheiding maakt de heer Hartogh, hoewel zij in geen Nederlandsche wet staat te lezen.

Maar, zegt de heer Hartogh — en de Minister sluit zich bij die redeneering aan — het geschil wordt eerst uitgemaakt door den Minister, deze is de arbiter. En, omdat hij in eerste instantie arbiter is, mag hij ook in appèl de zaak aan arbiters opdragen.

Maar is dit inderdaad niet eene wonderbare redeneering?

In de eerste plaats ontken ik, dat wanneer in de Algemeene Voorwaarden staat, dat de Minister de uitlegging van het contract heeft en dus bij geschillen beslist, hij zou zijn *arbiter.* De arbiter toch spreekt recht tusschen twee menschen die een geschil hebben, en nu is juist de portée van de Algemeene Voorwaarden, dat er geen geschil zal kunnen bestaan. Om een geschil te hebben,

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

moeten er ook twee menschen zijn, die een *wil* hebben, en volgens de Algemeene Voorwaarden heeft de Minister alleen een wil, maar de aannemer heeft geen wil. En hoe kan dan de Minister arbiter zijn in eigen zaak?

Om dus uit de positie, waarin de Minister volgens de Algemeene Voorwaarden verkeert, te deduceeren 's Ministers bevoegdheid om scheidslieden aan te stellen, zie, Mijnheer de Voorzitter, dat is inderdaad eene enormiteit.

Daar komt nog dit bij, dat als hij die bevoegdheid aan deze bepaling ontleende, hij zich zelf die bevoegdheid zoude hebben verleend, want hij maakte die bepaling. En niemand kan buiten de wet om zich toch eene bevoegdheid scheppen. Een beroep op de bevoegdheid van den Minister om in eerste instantie te beslissen beteekent dus niets.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof niet dat het goed zou zijn, deze juridische discussie thans met den Minister voort te zetten. Ik heb eenvoudig de zaak aangestipt, omdat het mij voorkwam dat de veranderingen in de Algemeene Voorwaarden in het nadeel waren van den Staat, — dat het met deze verandering zal gaan zooals het ook met de vroegere Algemeene Voorschriften gegaan is, dat, naarmate de Staat meer en meer door de aannemers werd beetgenomen, de voorschiften telkens strenger werden gemaakt en de koorden sterker werden toegehaald.

Ik vrees dat de Minister — en in ieder geval zijn opvolger, — de ondervinding zal opdoen, dat men — en dit is jammer — door het nadeel dat de Staat zal lijden, langzamerhand zal moeten terugkomen op de mitigatie van de Algemeene Voorschriften, dat de Staat door schade zal leeren, dat men, helaas, op een onberaden oogenblik te veel de oude voorschriften, die proefondervindelijk zijn gebleken en historische ontwikkeling hadden, als uitgelokt door malversatiën van aannemers, heeft laten varen.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord. Ik mag de Vergadering niet laten onder den indruk van de laatste redevoering van den vorigen geachten spreker. Hij blijft persisteeren bij de aanmerkingen, die hij tegen de nieuwe Algemeene Voorwaarden heeft.

De ervaring van anderen, meer bevoegden, begon hij te zeggen, zou kunnen leeren, dat de leveranciers van werktuigen en materiaal bij openbare werken meestal bij faillissement van den aannemer niets teruggekregen hebben. Er kunnen anderen zijn, maar ik erken volgaarne, dat de geachte afgevaardigde behoort tot de meest bevoegden op juridisch gebied; nu geloof ik met hem, dat *curators* in faillissementen van aannemers zich meestal onderworpen hebben aan de oude Algemeene Voorwaarden. Maar dit is de vraag niet. De *curator* in een faillissement tracht, dit is zijn plicht, voor den faillieten boedel zooveel mogelijk te behouden en zal preferentie uit zich zelven zeker niet verleenen. Maar met het advies van het Departement van Justitie ben ik het in deze eens, dat de *leveranciers* niet gebonden worden door de Algemeene Voorwaarden. Waar nu de burgerlijke wetgeving preferentie geeft voor den koopprijs van geleverde voorwerpen op de opbrengst daarvan aan den leverancier, daar zal, in geval van faillissement, die preferentie moeten worden erkend, wat ook Algemeene Voorwaarden mogen bepalen.

Het laatste punt: de quaestie of men in sommige gevallen het advies van deskundigen voor beide partijen beslissend mag verklaren.

Wij zullen het hierover wel eens zijn, dat de Staat de vrije beschikking heeft over zijne goederen, en dus niet valt onder de uitzondering in art. 620 Burgerlijke Rechtsvordering bedoeld. De vraag blijft nu over: heeft de Minister, die den Staat vertegenwoordigt, ook die vrije beschikking? Een van beide is nu waar: òf de Minister heeft ze niet òf hij heeft ze wel. Heeft hij de vrije beschikking wèl, dan valt hij evenmin onder de uitzonderingen van art. 620; en heeft hij ze niet, is het onmogelijk, dat hij beschikt over de gelden van den Staat — want ik erken met den geachten afgevaardigde dat elk verschil bij eene aanneming zich meestal in eene geldvraag zal oplossen — maar dan is het ook evenzeer onwettig, hetgeen in de oude Voorwaarden werd bepaald, dat de Minister besliste, want door die beslissing beschikte hij immers ook over de gelden van den Staat. Ik geloof, dat er geen bezwaar zou bestaan om in de Algemeene Voorwaarden arbitrage voor te schrijven, maar ik blijf ontkennen dat in § 50 arbitrage wordt voorgeschreven; er wordt niets anders dan eene feitelijke beslissing overgelaten aan deskundigen. Dit is geheel iets anders dan de opdracht eener rechtsquaestie aan arbiters in plaats van aan den gewonen rechter.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 5 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik wensch reeds nu aan de Vergadering mede te deelen, dat ik morgen bij den aanvang der vergadering zal voorstellen om, voor het geval de aan de orde gestelde werkzaamheden morgen-namiddag niet zijn afgeloopen, de beraadslaging voort te zetten morgen-avond en, zoo noodig, Zaterdag-morgen.

De *onderartt.* 6 en 7 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 8, luidende:

»Bezoldiging en toelagen van het personeel in de bureelen der ambtenaren van den waterstaat, f 94 650."

De heer **Conrad**: Het voor 1893 gevraagde bedrag voor de bezoldiging en toelagen van het personeel in de bureelen der ambtenaren van den Waterstaat overtreft de voor 1892 toegestane som met f 2760 en met dit bedrag zal de Minister de meest in het oog loopende verschillen in de traktementen opheffen.

Ik juich dien maatregel toe, doch zie niet in waarom, zooals de Minister in de Memorie van Antwoord beweert, eene verdere organisatie geleidelijk, vooral bij het ontstaan van vacatures moet geschieden.

Die organisatie behoeft na de opheffing van de in het oog loopende verschillen der traktementen niet uitgesteld te worden. Dat zij moeilijk is tot stand te brengen geef ik toe, maar door uitstel wordt de oplossing van het vraagstuk niet eenvoudiger maar steeds moeilijker.

In elk geval zal wanneer eene krachtige hand de zaak in den loop van het volgend jaar regelt, een einde komen aan ontevredenheid die bij vele leden van het korps bureelambtenaren bestaat, over vermeende bevoorrechting van den een boven den ander, welke quaestie ik echter buiten beoordeeling laat.

Ik hoop dat de Minister zich in den loop van het volgende jaar tot taak zal stellen om de bedoelde organisatie tot stand te brengen zonder eene vrij belangrijke verhooging van het artikel.

Een en ander kan voor een deel bereikt worden door op grond van art. 9 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78), de tijdelijke diensten der bureelambtenaren vóór het tijdstip waarop zij eene vaste aanstelling verkregen, bij de wet te regelen en vast te stellen.

Reeds in het Voorloopig Verslag der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1891 vestigde de Kamer de aandacht van den Minister op het billijke van dien maatregel.

In het Voorloopig Verslag der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892 werd daarop nogmaals gewezen, en in het Voorloopig Verslag der Staatsbegrooting voor 1893, die wij nu behandelen, werd zulks herhaald.

Telkens beloofde de Minister in de Memorie van Antwoord de zaak te zullen overwegen, en nu zegt deze Minister in de Memorie van Antwoord dat daarover in verband met de pensioenwet, in overleg moet gehandeld worden met den Minister van Financiën, bij wien de verzoekschriften van deze en andere gewezen tijdelijke ambtenaren zijn aanhangig gemaakt.

In het Voorloopig Verslag omtrent het wetsontwerp

betreffende het Pensioenfonds voor 1893 werd gevraagd of » ook rekening zal worden gehouden met de belangen van hen die vroeger tijdelijke diensten hebben bewezen, zooals ambtenaren, aan den stenographischen dienst voor de Staten-Generaal verbonden en anderen", waarop de Minister antwoordt: » Uit de stukken zal dan mede blijken, welke meening de ondergeteekende is toegedaan nopens het in berekening doen komen van door ambtenaren vroeger bewezen tijdelijke diensten en op welke gronden die meening steunt."

Wanneer de Minister, gelijk ik hoop, krachtig is opgetreden, zal Zijne Excellentie hebben behartigd zoowel het belang zijner ambtenaren als die van den Rijksdienst op de bureelen, omdat zoodra de bedoelde regeling bij de wet is geschied, eenige hoogbejaarde en wellicht minder geschikte bureelambtenaren op pensioen kunnen gesteld worden, en aangezien juist zij de hoogste bezoldigingen genieten, zal het den Minister gemakkelijk zijn de organisatie van het korps bureelambtenaren dan tot stand te brengen.

Mocht de Minister omtrent den stand dezer quaestie eenige inlichtingen kunnen geven, dan zou mij zulks hoogst aangenaam zijn.

De heer **Lely,** *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Gaarne had ik bij het opmaken dezer begrooting een betere organisatie tot stand gebracht voor het korps bureelambtenaren, daar de traktementen niet naar bepaalde regelen zijn vastgesteld. Evenwel zijn de afwijkingen zoo vele dat een betrekkelijk hoog bedrag noodig ware om daarin regelmaat te brengen.

De moeilijkheid der organisatie ligt eigenlijk meer in het ter beschikking hebben van de noodige fondsen; ik heb mij bepaald tot de som, vereischt om de meest in het oog loopende verschillen te vereffenen, mij vleiende dat aldus langzamerhand de traktementen beter geregeld zullen worden. Bij benoemingen en bevorderingen wordt thans reeds met de te wachten organisatie rekening gehouden.

Wat betreft de vraag omtrent de vroegere dienstjaren der bedoelde ambtenaren, daartoe zou ik gaarne medewerken met het oog op hunne verdiensten, maar ik kan niet ontkennen dat door het toegeven aan den wensch vele bezwaren verbonden zijn met het oog op de gevolgen.

De geachte afgevaardigde wees reeds op eene toezegging van den Minister van Financiën, waarop ik thans niet wensch vooruit te loopen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 8 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 9, luidende:

»Jaarwedden, toelagen, reiskosten en verdere uitgaven voor havenmeesters en de overige waterstaatsbeambten, f 250 000."

De heer **Lucasse**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel wensch ik eene zaak te behandelen, die mij nog al belang inboezemt. Het betreft de sluis- en brugwachters. In het Voorloopig Verslag wordt bij art. 9 gevraagd, waarom »bij het ontstaan van vacatures in het personeel van sluis- en brugknechts, die tijdelijk zijn aangesteld en wier belooning thans in de onderhoudsbestekken is opgenomen, vaste aanstellingen uitgereikt worden, en, buiten het geval van vacature, ook niet vaste aanstellingen verstrekt konden worden."

In de Memorie van Beantwoording heeft de Minister, naar aanleiding van deze opmerking, gezegd:

»Dat de vaste aanstelling van de tijdelijke sluis- en brugknechts, die als zoodanig door de aannemers der onderhoudswerken worden betaald en wier belooningen dus uit de verschillende artikelen worden gekweten, thans geleidelijk plaats heeft, naarmate er vacatures ontstaan, geschiedt om te voorkomen, dat artikel 9 op eenmaal te zeer zou worden bezwaard.

»Intusschen, aangezien tegenover deze verhooging, vermindering van artikelen voor de uitvoering van werken zou kunnen worden gesteld, zal de ondergeteekende bij eene volgende begrooting overwegen in hoeverre de thans als sluis- en brugknechts dienstdoende arbeiders voor eene vaste aanstelling in aanmerking kunnen komen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister voor die toezegging zeer dankbaar en geloof dat dit is een stap in de goede richting. Toch blijven er dan nog bezwaren bestaan. Wat toch is het geval? In vroegere tijden schijnt het gewoonte te zijn geweest om steeds vaste sluis- en brugwachters aan te stellen, maar in later jaren is men daarop teruggekomen en heeft men tijdelijke beambten benoemd. De bedoeling daarbij schijnt geweest te zijn die tijdelijk aangestelde personen gemakkelijker uit den dienst te kunnen ontslaan of verplaatsen, hetgeen natuurlijk niet het geval is met vaste beambten, tenzij men voor die verplaatsing of ontslag gegronde redenen kan opgeven.

Het gevolg van deze gedurende jaren toegepaste practijk is dan ook geweest, dat men voor denzelfden dienst vaste en tijdelijke beambten had; maar dat de vast aangestelden pensioen kregen en de tijdelijk aangestelden niet, hoewel zij voor hetzelfde loon denzelfden dienst deden.

Thans is sinds eenigen tijd eene andere gedragslijn aan het Departement gevolgd en stelt men bij vacatures vaste beambten aan, die dus alsdan recht op pensioen erlangen. Maar daardoor helpt men niet de thans dienstdoende tijdelijke sluis- en brugwachters; zelfs niet als zij, zooals de Minister thans in uitzicht stelt, eene vaste aanstelling krijgen. Immers hun pensioen wordt dan gerekend eerst in te gaan op het oogenblik dat zij tot vaste sluis- en brugwachters worden aangesteld. Zij staan dan ten achter bij vaste beambten met wie zij te gelijk in dienst traden, en met wie zij al dien tijd denzelfden dienst hebben verricht. Nu kan men wel zeggen, dat de tijdelijk aangestelden daarmede bekend waren toen zij in dienst traden, maar toch komt het mij onbillijk voor, daar zij even goed dienst deden als die welke vast aangesteld waren, dat zij voor hun ouden dag geen uitzicht hebben op pensioen. Immers de sedert jaren reeds tijdelijk aangestelden zullen met het oog op het pensioen bij eene vaste aanstelling daarvan weinig vruchten meer kunnen trekken, omdat zij in den dienst reeds oud geworden zijn, terwijl de nog niet lang geleden tijdelijk aangestelden hunne vaste aanstelling bekomende bijna ten volle recht op pensioen kunnen erlangen.

Daarom zou ik den Minister wel in overweging willen geven om, waar hij tot eene vaste aanstelling ook van de thans dienstdoende tijdelijke beambten mocht overgaan, ook voor den ouden dag van die menschen te willen zorgen, en dit punt met zijn ambtgenoot van Financiën te willen overwegen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* De opmerking in het Voorloopig Verslag heeft ook mij genoegen gedaan, en ik betuig den geachten spreker, den heer Lucasse, daarvoor mijnen dank, omdat ik daardoor opmerkzaam ben geworden op eene omstandigheid, die ook mij minder juist voorkomt. De reden, waarom niet overgegaan werd tot eene vaste aanstelling van dienstdoende tijdelijke sluis- en brugknechts, scheen mij ook niet houdbaar. Daarom stel mij voor bij eene volgende begrooting hierop terug te komen.

De tweede opmerking van den geachten spreker betreft de nieuwe wijze van het in rekening brengen van vorige dienstjaren van brug- en sluiswachters. Het is dezelfde bepaling zoo even door den heer Conrad besproken, betreffende de bureelambtenaren. Daarom geldt voor deze zaak hetzelfde antwoord.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 9 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 10 tot en met 15 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 16, luidende:

» Onderzoek naar den waterstaatkundigen toestand des lands, met inbegrip van reiskosten, f 3000."

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor het in de Memorie gegeven antwoord; doch dring er nogmaals op aan, hoewel ik niets wil afdingen op de noodzakelijkheid der verbetering van de andere kleine rivieren, om ten opzichte van de Oostermoersche vaart spoed te betrachten. De groote schade, die daar herhaaldelijk wordt geleden, gevoegd bij de weinige draagkracht die daar is bij de meeste ingezetenen, maakt eene spoedige oplossing noodzakelijk.

Nu de Minister in den toelichtenden staat zegt, dat het onderzoek van de kleine rivieren dit jaar afloopt, kan het overleg met de autoriteiten der provinciën dan ook spoedig aanvangen en behoeft eene beslissing niet zeer lang uit te blijven.

Ik maak tevens van deze gelegenheid gebruik den heer Minister nog eens te wijzen op den onhoudbaren toestand boven, bij en beneden Meppel, namelijk door het buiten de oevers treden van de Reest en het Meppelerdiep.

Het is droevig om te zien, hoe in den zomer, na eene hevige onweersbui, vergezeld van stortregens, in een halven dag vruchtbare graslanden onderloopen.

Dit jaar gebeurde het nog, dat ik bij het passeeren van die streek, de maaiers het wiegelende gras zag afslaan, terwijl de boer hoop had op eene goede vrucht.

Den volgenden avond stond alles blank en was het gras ondergeloopen en gedeeltelijk door den stroom medegevoerd, tot schade voor een goed deel van de huurders, die juist om de qualiteit goede pachten geven.

En nu weet ik wel, dat er overleg plaats heeft tusschen de gewestelijke besturen van Overijssel en Drenthe, doch ik geloof stellig dat Zijne Excellentie in dezen ook veel kan doen Ik zou Zijne Excellentie dan ook wel willen verzoeken aan deze zaak zijne gewaardeerde aandacht te schenken.

Een antwoord, Mijnheer de Voorzitter, acht ik op dit oogenblik onnoodig.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 16 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 17 tot en met 28 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 29, luidende:

»Verbetering der rivieren de Rijn en de Lek, onderhoud en herstel van de rivierwerken; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen, en daarmede in verband staande uitgaven, f 100 000."

De heer **Roijaards van den Ham**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij dit artikel eene opmerking te maken omtrent een punt, dat reeds een onderwerp van gedachtenwisseling uitgemaakt heeft tusschen de Regeering en de Kamer in de stukken, namelijk die verbetering van onze groote rivieren, die bestaat in uitbaggering.

Het heeft reeds gedurende verscheidene jaren mijne aandacht getrokken dat het publiek, hetwelk hetzij door het wonen aan de rivier, hetzij door eene betrekking of om andere redenen meer van nabij bekend is met hetgeen van Rijkswege aan die rivieren geschiedt, steeds een hoogst ongunstig oordeel velt over het toezicht op die uitbaggering van Rijkswege.

Ik heb, dat steeds op stelliger toon geuit wordende oordeel van het publiek vernemende, mij beijverd om van bevoegde en vertrouwbare zijde daaromtrent inlichtingen in te winnen, en ik moet bekennen dat ik, ofschoon ik natuurlijk geen bepaalde bewijzen van hetgeen geschiedt, thans zou kunnen overleggen, steeds in de overtuiging bevestigd ben dat de publieke opinie in deze niet ongegrond is.

Het schijnt dat van Rijkswege het toezicht op zeer losse achtelooze wijze geschiedt, en daarom meen ik deze zaak aan de bijzondere aandacht van den Minister te moeten aanbevelen.

Het schijnt dat aan de aannemers dikwijls de keuze gelaten wordt van de losplaatsen waar de uitgebaggerde specie moet gebracht worden; dat de uitmeting van die uitgebaggerde specie dikwijls niet op den wal, maar in de vaartuigen geschiedt, en terwijl het vanzelf spreekt dat door de aannemers aan de gemakkelijkste wijze van lossen de voorkeur gegeven wordt, heet het dat de specie dikwijls door die onderlossers of klepschouwen weer in de rivier in stede van op eene losplaats uitgestort wordt en aldaar dan al of niet beschikbaar blijft ter uitbaggering in een volgend jaar.

Ik heb hier uitsluitend het oog op Neder-Rijn en Lek; wat op de overige rivieren geschiedt, is mij niet bepaald bekend.

Nu erken ik, dat, zooals in de Memorie van Beantwoording wordt vermeld, dit jaar eenige verbetering op de Lek in dat werk is aangebracht en is werkelijk een loswal aangewezen, waarop de specie door eene zuigmachine gebracht wordt, om daar behoorlijk te worden uitgemeten.

Dit is gebeurd te Ravenswaai; elders op de Lek bleef het echter op de oude gebrekkige wijze plaats vinden.

Ik zou den Minister dus in overweging willen geven om, aangezien noch in de bestekken, noch in de Algemeene Voorwaarden iets bepaald wordt omtrent storting, losplaatsen of opmeting, voortaan scherper toezicht van Rijkswege te doen houden op het uitbaggeren en wat daarmede verband houdt.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel niet in de stukken behandeld, meen ik toch dit punt hier ter sprake te mogen brengen.

Het vorig jaar had de Minister de goedheid bij Nota van Wijziging op de begrooting den post te verhoogen van de verbetering van den Nederrijn en Lek en nog wel met een aanzienlijk bedrag van f 200 000.

Het doel was te zorgen, dat bij de opening van het Merwedekanaal, in die rivieren aanwezig was eene regelmatige vaargeul, ten einde de vaart van Amsterdam naar den Bovenrijn te bevorderen.

Mededeeling van de kosten die na 1892 noodig zullen blijken om die doorgaande vaargeul blijvend in stand te houden, kon toen niet worden gedaan, omdat die opgaven zouden moeten rusten op te onzekeren grondslag; zij zouden dus niet nauwkeurig kunnen zijn.

Nu meen ik, dat waar het verkeer op het Merwedekanaal aller verwachting heeft overtroffen, met kracht de hand dient te worden gehouden aan het voortbestaan van de vaargeul.

Thans wordt voor dit doel uitgetrokken een bedrag van f 18 000, terwijl in den uitgewerkten staat deze post aldus wordt toegelicht: »het uitgetrokken bedrag is bestemd voor wegruiming van de meest hinderlijke ondiepten door neerzetting van zand, die onder invloed van de uitgevoerde werken kan worden uitgeschuurd".

Nu zou ik aan den heer Minister deze vragen willen doen:

Is de vaargeul geheel gereed?

Is, wat gij hier vraagt nu wel voldoende?

Moet er niet meer gebeuren dan dit; zal de vaargeul werkelijk voldoende zijn en blijven?

Mocht het antwoord op de beide laatste vragen ontkennend moeten luiden, dan zou ik den Minister willen toeroepen: blijf nu niet halverwege staan. Het geldt hier eene verbetering, die aan zeer velen ten goede komt.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik geef den heer Roijaards van den Ham gaarne de verzekering, dat ik de feiten door hem medegedeeld, zal onderzoeken en, zoo noodig, het toezicht zal verscherpen.

Dezen zomer is er veel gebaggerd op de wijze zooals

de Memorie van Beantwoording dat omschrijft, wat misschien wel aanleiding gegeven kan hebben tot misverstand en tot de opvatting, dat dat alles niet even doeltreffend in zijn werk is gegaan.

Wat de opmerking van den heer Smeenge betreft, kan ik antwoorden dat er verleden jaar 2 ton gouds zijn uitgetrokken voor verbetering van de Lek, met het doel om de meest hinderlijke vakken te normaliseeren en te verbeteren. Dat geld zou gebezigd worden voor groote baggerwerken om de rivier geheel op eene diepte te brengen van 2 meters en zoo de gegevens te krijgen voor de wetenschap of zij *duurzaam* op die diepte gehouden kan worden.

Die diepte achtte men van veel belang voor de Rijnvaart naar Amsterdam, en tevens niet minder van overwegend belang voor de binnenlandsche scheepvaart.

De werken, die toen aangevraagd zijn, zijn met kracht uitgevoerd; zij hebben wel verbetering aangebracht, evenals het baggeren, maar op sommige plaatsen zijn de resultaten niet blijvend geweest, zooals gevreesd was. De onderstelling is bewaarheid dat, om eene goede diepte te verkrijgen, vrij belangrijke werken zullen noodig zijn. Bij de behandeling van dit wetsontwerp, verleden jaar, heb ik toegezegd, dat tot verzekering van eene blijvende diepte belangrijke werken zouden noodig zijn en dat ik de gelden daarvoor bij suppletoire begrooting zou aanvragen. Het is dan ook mijn voornemen bij de Vertegenwoordiging een wetsontwerp in te dienen waarbij eene beslissing zal worden genomen omtrent de verbetering van de Lek.

Ik hoop dit wetsontontwerp binnenkort te kunnen indienen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**. Aannemende dat de actueele toestand van de Lek is gelijk de Minister ons mededeelde, verheug ik mij in des Ministers voornemen, dienaangaande een speciaal wetsontwerp bij de Vertegenwoordiging in te dienen.

Niet alleen toch hebben de Lek en de Neder-Rijn behoefte aan verbetering, maar tevens hebben zij aanspraak daarop omdat, waarop men wel mag letten, beide rivieren benadeeld zijn, en met verdere benadeeling bedreigd worden door de verbetering van de Waal. Immers, het heeft mijne aandacht getrokken, dat blijkens een in het jongste verslag omtrent de publieke werken op blz. 124 voorkomende staatje, inhoudende eene vergelijking tusschen de waterverdeeling, zooals die voorheen vastgesteld is tusschen de Waal en het kanaal van Pannerden op den IJssel en den Neder-Rijn, en zooals zij thans plaats heeft, die verdeeling verschilt ten voordeele van de Waal en bij gevolg ten nadeele van de Lek, Neder-Rijn en IJssel, zoodat van het water dat van den Boven-Rijn afkomt, een te groot gedeelte de Waal en een te klein deel naar IJssel, Neder-Rijn en Lek afvloeit. Dit zal er niet beter op worden, wanneer een werk, waarvoor wij vóór twee jaar de gelden hebben toegestaan, zijne werking doet gevoelen, ik bedoel de verdieping van de Waal, wel niet contra- maar toch extranaturam tot 3 meter. Er zal dan nog meer water de Waal opgaan, en minder overblijven voor het kanaal van Pannerden.

Nu zijn er twee middelen om dit te verhelpen; men zou vooreerst de waterverdeeling overeenkomstig de oude bepalingen kunnen herstellen en regelen met behulp van kribben te Pannerden; maar dit zou weer uitkomen ten nadeele van de Waal, wat ik evenmin wensch.

Een andere weg om aan het bezwaar tegemoet te komen is, den bodem van IJssel, Neder-Rijn en Lek te verdiepen of wat hetzelfde nuttige effect zou opleveren, het wegnemen van enkele drempels. In dien geest is in de laatste jaren nog al wat gedaan aan den IJssel, die zich meer bijzonder leende voor normaliseering en het afsnijden van bochten en kronkelingen, gelijk er in die rivier zoo vele en zoo scherpe voorkomen. Heel wat minder van dien aard is echter gebeurd met Lek en Neder-Rijn, uitgenomen in dit jaar en ik heb het betreurd dat daarvoor geen belangrijke post weer op de begrooting voor 1893 was uitgetrokken. Ik kan mij dat intusschen wel verklaren, namelijk hieruit dat de Minister verleden jaar, wel wat optimistisch, zoo stellig de verwachting uitsprak, dat met de toen toegestane som de geheele zaak afgeloopen zou zijn, en bovendien toen beloofd heeft, als er meer noodig was, dan met een speciaal wetsontwerp te komen.

Aan die beloften gebonden, zal hij nu dat wetsontwerp ook indienen; maar thans wensch ik hem daarbij op het hart te drukken, dat hij er mede zoo veel mogelijk spoed maakt; want deed hij dit niet, dan staat het te vreezen dat de kiesrechtregeling met hare gevolgen van ontbinding, verkiezingen, nieuwe vertegenwoordiging en nieuwe regeering, die, om op dreef te komen, tijd behoeven, enz., kwam tusschen de opvatting van zijn voornemen en de uitvoering. Het ware dan zeer te vreezen dat voor het tot stand komen van het aangekondigde wetsontwerp 4 of 5 jaar verliepen, terwijl inmiddels het in 1892 ondernomen, maar met 1893 gestaakte werk weer verachterde, en de in 1892 aan dit werk bestede kosten geen vruchten zouden dragen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan er mij toe bepalen den Minister dank te zeggen voor het gegeven antwoord. Op spoed behoef ik niet verder aan te dringen na de rede van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, bij wiens betoog ik mij geheel aansluit.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 29 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Onderart. 30 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 31, luidende:

» Inrichten van de haven te Tiel tot vluchthaven, f 6050."

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord van dank mijnerzijds aan den Minister waaraan ik eene enkele opmerking wensch vast te knoopen.

De aangevraagde gelden voor verdere inrichting van de vluchthaven te Tiel betreffen eene zaak van groot algemeen, ja internationaal belang. Men moet de Regeering dank weten, dat zij dezen post op de begrooting heeft gebracht en daardoor getoond heeft voor dit groot belang een open oog te hebben. Het is het belang van de Rijnvaart, waarvoor de Waal de hoofdweg is — en reeds bij het voorstel tot aanleg van de vluchthaven is dit belang als argument door de Regeering aangevoerd.

De vluchthaven te Tiel is bestemd, om eene veilige ligplaats te geven, bij invallenden winter met ijsgang, aan die schepen, die op dit riviervak varende, de vluchthavens te Nijmegen of Gorinchem ongeveer 75 K. M. van elkander verwijderd, niet kunnen bereiken. Die haven zal alzoo aan eene werkelijk gevoelde behoefte voldoen. In den strengen winter van 1890 op 1891 hebben in open water voor de stad Tiel eenige groote Rijnschepen overwinterd, te midden van het ijs, geheel onbeschut, en men moet het een wonder achten dat die schepen, bij het los gaan van de rivier, niet zijn ten gronde gegaan. Intusschen schijnt het, dat de vluchthaven niet op alle plaatsen voldoende diepte heeft. De Rijnschepen hebben in den laatsten tijd, ook ten gevolge van de algemeene verbetering der groote rivieren, waarop nog zoo even door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam is gedoeld, een grooteren diepgang verkregen, nu reeds van 2,10 of 2,40 M., wanneer zij zoo diep geladen worden, dat het water tot aan de boeiboorden komt. De diepte van de haven, is echter volgens de Memorie van Beantwoording slechts 1,75 M. beneden normalen laagwaterstand, op vele plaatsen dus niet voldoende voor die schepen. Dit klemt te meer, wanneer men nagaat, dat, wanneer de rivier zich vastgezet heeft, meestal eene belangrijke daling van den waterstand plaats heeft, zoodat de schepen, die bij hoogeren waterstand in de haven gekomen zijn, gevaar loopen

alsdan geheel of gedeeltelijk aan den grond te raken en te breken.

Om hierin nu te voorzien stelt de Minister in het vooruitzicht tot voltooiing van dit zoo wenschelijke en belangrijke werk, de haven te verdiepen, en daarvoor is op de begrooting deze post uitgetrokken.

Hoezeer dit door mij wordt toegejuicht, behoef ik niet verder te betoogen. Het komt mij echter voor, dat die noodzakelijke verdieping niet afhankelijk moet zijn van de medewerking van de gemeente Tiel. Ik zou den Minister in overweging willen geven, om de uitdieping in het voorjaar, zoodra het jaargetijde zulks toelaat, te laten uitvoeren, opdat de haven ten volle aan hare bestemming als veilige toevlucht ook van groote Rijnschepen, kunne beantwoorden. Het geldt hier toch bovenal het groote, internationaal belang van de Rijnvaart.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De geschiedenis van de haven van Tiel is in het kort medegedeeld in de Memorie van Toelichting en in de Memorie van Antwoord. Geheel in het kort komt zij hierop neder.

Aanvankelijk werd verbetering van de haven door de gemeente Tiel zelf gewenscht, toen door het Rijk, maar weer niet door de gemeente, en eindelijk werd door beiden de verbetering gewenscht, waarop eene overeenkomst tot stand kwam om gezamenlijk de kosten te dragen, terwijl ook door de Staten van Gelderland eene bijdrage zou worden gegeven.

Tiel zou geven f 10 000, de Staten van Gelderland een gedeelte en het Rijk het overige.

Bij het opmaken van de plannen in vroegeren tijd is steeds in aanmerking genomen, dat de haven eene diepte moest krijgen van 3 meter onder middelbaren rivierstand. Dit plan is indertijd zeer goed onderzocht; het is eerst opgemaakt door Tiel en toen door het Rijk. Het werd tot onderzoek opgezonden naar de Staten van Gelderland. In het rapport der Staten werd uitdrukkelijk over de diepte gesproken; men wist dus van beide zijden volkomen goed bij het tot stand komen van de haven welke de diepte zoude zijn.

Dit werk is thans afgeloopen; het Rijk is er af; de haven zal in onderhoud overgaan aan de gemeente Tiel.

Nu hebben wij eene aanvraag van Tiel ontvangen om tot verdieping van de haven over te gaan. Ik heb gemeend dat daartoe wel termen waren, omdat werkelijk in het belang van de scheepvaart eene diepere haven gewenscht is.

Doch dit nu is eene geheel nieuwe zaak. Het geldt nu het geven van een subsidie tot het verbeteren van eene haven die niet aan het Rijk behoort. En nu komt het mij voor dat 's lands belang medebrengt, dat voor dergelijke werken door de onmiddellijk belang hebbenden eene zekere bijdrage wordt gegeven. Het is daarbij niet zoo zeer te doen om de som, want de f 6000 als bijdrage door Tiel uitgetrokken zou ook wel door het Rijk er bij kunnen worden genomen, maar ter wille van het beginsel moet ik bezwaar maken aan het verlangen van den geachten afgevaardigde te voldoen.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog. Ik moet protesteeren tegen de voorstelling des Ministers, alsof er hier twee partijen zijn geweest, die eene gewone burgerrechtelijke overeenkomst hebben gesloten.

Het geldt hier een onderwerp hoofdzakelijk van algemeen belang, waarbij ook eenig locaal belang is betrokken. Dit werd dan ook door de Regeering in de Memorie van Toelichting op de begrooting 1890—1891 erkend, en op grond van dat algemeen belang werd de aanleg van het geheele werk aanbevolen. Daar wordt gezegd: »het belang van de zoo gewichtige Rijnvaart, waarvoor de Waal de hoofdweg is, *vordert mitsdien dringend*, dat aan de sedert lang erkende behoefte aan eene derde vluchthaven worde voldaan Door zijne ligging halverwege tusschen Nijmegen en Gorinchem is Tiel daarvoor de aangewezen plaats."

Het werk is uithoofde van het internationaal belang door het Rijk ondernomen en gemotiveerd; alleen werd eene vaste bijdrage van f 10 000, door de gemeente Tiel te betalen, gestipuleerd. Die bijdrage is ook gegeven.

Het betreft dus hier niet een nieuw werk, maar de voltooiing van een werk, dat aan zijne bestemming moet beantwoorden. En dat kan niet geschieden bij eene onvoldoende diepte. Waar de belangen van de Rijnvaart aanvankelijk bij dit werk op den voorgrond zijn gesteld, daar moeten zij ook nu op den voorgrond blijven gesteld, en kan het in geen geval goedgekeurd worden dat er een onvoldoend werk wordt uitgevoerd, zooals uit de eigen mededeelingen van den Minister blijkt.

Die uitvoering was — en te recht — door den waterstaat aan zich behouden, en daarmede tevens de beoordeeling van de eischen uit scheepvaartkundig oogpunt aan het werk te stellen. Die beoordeeling was niet aan het gemeentebestuur van Tiel, en zou ook niet van dat bestuur gevraagd zijn. De haven blijft onvoldoende, om aan hare bestemming te beantwoorden.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid*: De vraag of de haven van Tiel aan hare bestemming beantwoordt, hangt af van de eischen, welke men aan die haven stelt. Die eischen zijn te voren overwogen, en men heeft gemeend geen haven te moeten maken voor Rijnschepen van de allergrootste soort, zoodat tot nog toe vaartuigen van ruim 2 M. diepgang dan ook zeldzaam in de haven van Tiel kwamen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 31 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 32 tot en met 36 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 37, luidende:

»Verleggen van de uitmonding der rivier de Maas, ingevolge de wet van 26 Januari 1883 (*Staatsblad* n°. 4), met alle daarmede in verband staande werken en uitgaven, niet in een of meer der vijf volgende artikelen begrepen, f 1 648 000."

De heer **Mutsaers**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is de vraag gedaan, hoe het staat met de schutsluis te Waalwijk. Door mij is dit niet gevraagd, omdat ik vooruit wist welk antwoord de Minister geven zou. Dit antwoord is trouwens zeer correct; want het is volkomen juist, dat de onderhandelingen omtrent die schutsluis nog niet ten einde zijn gebracht.

Maar nu ik mag onderstellen, dat het einde dier onderhandelingen spoedig zal naderen, reken ik het mij ten plicht dit voor eene zoo nijvere streek zóo bijzonder belangrijke werk, in 's Ministers welwillendheid te moeten aanbevelen. Te meer daar de nijverheid niet de bescherming deelachtig schijnt te kunnen worden, waarop zij, mijns inziens, alle aanspraak heeft, mocht zij, dunkt mij, toch zeker op den steun der Regeering en der Volksvertegenwoordiging kunnen rekenen, waar het geldt de zorg voor een waterweg, die niet alleen voor de nijverheid noodig, maar zelfs onmisbaar mag genoemd worden en zulks te meer als, zoo hier blijken zal, dit zonder groote offers voor de schatkist geschieden kan.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid*: Zooals de geachte afgevaardigde te recht opmerkt, is de quaestie omtrent de schutsluis te Waalwijk nog in onderzoek, en nu kan ik natuurlijk op de resultaten van dat onderzoek niet vooruitloopen. Het zal mij echter aangenaam zijn, wanneer de zaak voor uitvoering vatbaar is, waardoor, naar ik meen, aan de belangen van die streek geheel zal zijn voldaan.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 37 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 38 tot en met 43 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 44, luidende:

»Onderhoud, herstel en verbetering der werken van de Nieuwe Maas, het Scheur en aan den Hoek van Holland; verbetering van de Nieuwe Maas beneden de Oostpunt van Rozenburg; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen en daarmede in verband staande uitgaven, f 215 000."

De heer **van Kerkwijk**: Toen dit wetsontwerp in mijne afdeeling werd behandeld, heb ik aan den rapporteur verzocht in het Voorloopig Verslag den Minister te herinneren, dat hij in de zitting van 18 December 1891, bladz. 575, beloofd had, te zullen onderzoeken welke kosten en welke voordeelen uit het leggen van boeien zouden voortvloeien, indien van Staatswege de boeien werden gelegd.

De rapporteur heeft echter mijn verzoek niet in het Voorloopig Verslag opgenomen, zoodat ik, tot mijn leedwezen, genoodzaakt ben nu mondeling aan den Minister mijne vraag te doen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: De geachte afgevaardigde heeft indertijd eene vraag tot mij gericht, waaromtrent ik de toezegging gaf in den loop van dit jaar een onderzoek te zullen instellen.

De vraag was: welke voordeelen zouden er voor het Rijk aan verbonden zijn, als van Rijkswege die boeien werden gelegd? Te Rotterdam liggen thans 54 boeien. Het is mij niet mogelijk geweest juiste gegeven te krijgen omtrent het aantal schepen en de opbrengst daarvan, voor zooverre die ligplaatsen aldaar betreft.

De oorzaak is, dat het liggen aan de boeien en aan de kaden als een geheel kan worden beschouwd, en daardoor geen afzonderlijke opgaven daaromtrent kunnen worden verstrekt.

Om echter te voldoen aan het verlangen van den geachten afgevaardigde, heb ik eene schatting doen maken en kan ik mededeelen, dat er gemiddeld 9 zeeschepen liggen, gedurende een viertal dagen. Is die schatting juist, dan zou van die boeien te Rotterdam door gemiddeld 800 schepen per jaar worden gebruik gemaakt, waarvan 700 stoomschepen en 100 zeilschepen. De gemiddelde inhoud van een stoomschip was 2000, van een zeilschip 900 M³.

Volgens de verordening op de belasting der havengelden te Rotterdam wordt door stoomschepen boven de 1000 M³. f 0,07⁵ en door zeilschepen boven 900 M³. f . . per M³.; naar dien maatstaf kan de opbrengst ongeveer f 65 000 zijn. Deze schatting is mijns inziens te hoog, omdat het door ijsgang veel minder wordt

De kosten per boei zijn f 1000 per stuk, terwijl het onderhoud gering is. Nam de Staat dus die zaak op zich, dan zou hij die kosten moeten betalen. De gemeente geeft jaarlijks daarvoor uit f 80 000, waarvan hat grootste deel voor de kaden bestemd is.

Voorts zou daarmede gepaard gaan de zorg voor den havendienst, terwijl het Rijk dan evenzeer moest zorgen voor Maassluis, Vlaardingen, Dordrecht enz., wat geen geringe uitbreiding van kosten zou veroorzaken, waartoe mijns inziens geen aanleiding bestaat. Mijns inziens moet het Rijk zich bepalen tot de zorg voor de groote verkeerswegen en aan de gemeenten de zorg voor de havens, zoowel hier als elders, overlaten.

De geachte afgevaardigde beschouwt de boeien op zich zelven, wat mij niet juist voorkomt. Die boeien vormen een onderdeel van het havengebied van Rotterdam en welk onderscheid is er nu tusschen boeien en den aanlegsteiger?

Ik heb twee vergunningen voor mij: eene voor het leggen van boeien en eene voor het leggen van een aanlegsteiger. Van het eerste werk zijn de kosten gering, van het andere zijn zij laag. Voor het eerste geval zijn de aanlegkosten hooger dan de opbrengst, voor het tweede is het omgekeerd.

De geachte afgevaardigde heeft hedenmorgen de vraag gesteld of bij het geven van dergelijke vergunningen eene retributie moet worden betaald. Daarvoor bestaat mijns inziens geen aanleiding, want het geldt hier eene publiekrechtelijke vergunning.

Bij het verleenen van zoodanige vergunning stelt de Regeering zich de vraag, of het algemeen belang dit toelaat.

Is het niet in het algemeen belang aan een particulier of aan eene gemeente de vergunning te geven tot het leggen van boeien op de rivieren, dan wordt de vergunning gegeven, hier zoowel als elders.

Voor het heffen eener retributie in den vorm van pacht bestaat geen grond. Wat toch zal men verpachten? Het stukje water dat men in gebruik heeft en waaraan geen waarde verbonden is? Een huur te heffen voor dergelijke publiekrechtelijke vergunningen ligt niet op den weg van den Staat. Evenmin vraagt de Staat vergoeding voor het maken van steigers en dergelijken. Het ligt niet op den weg van den Staat om daarin eene soort van handel te drijven.

Bovendien moet ik eene vergelijking maken tusschen Amsterdam en Rotterdam. Wat heeft men te Amsterdam gedaan? Daar heeft men het gebied van het water aan de stad gegeven om boeien te leggen. Eene dergelijke overdracht kan te Rotterdam niet geschieden, met het oog op de verplichtingen jegens de Rijnvaart. De toestand is daar eenigszins anders. Het gebied voor de stad vormt niettemin een deel van de haven.

De heer **van Kerkwijk**: Ik bedank den Minister voor de ontvangen inlichtingen. Wanneer ik afgevaardigde was voor Rotterdam zou ik hem ook bedanken voor de wijze, waarop hij getracht heeft Rotterdam's belangen te verdedigen. Nu doe ik dit niet.

De quaestie is deze: Men neemt van het domein een deel van het water en geeft dit aan Rotterdam om boeien te leggen voor het gebruik waarvan geld aan de gemeente Rotterdam moet betaald worden. Deze boeien belemmeren de vaart van schepen.

De heer **van Gijn**: Volstrekt niet.

De heer **van Kerkwijk**: De heer van Gijn is reeds bang dat ik over de boeien van Dordrecht zal spreken.

Ik zie niet in waarom groote steden als Rotterdam en Dordrecht voor het leggen van boeien niet zouden betalen, terwijl bij het vergrooten van kleine havens voor kleine gemeenten deze gemeenten eene retributie aan het Rijk moeten betalen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *onderart.* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 45, luidende:

»Verbetering, ingevolge de wet van 24 Januari 1863 (*Staatsblad* n°. 4) van den Rotterdamschen Waterweg, benevens daarmede in verband staande uitgaven; peilingen en opnemingen, instrumenten, waarneming der waterhoogten, bezoldiging en belooning van het voor de verbetering in dienst te nemen personeel f 868 000",

en het amendement daarop voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs om het bedrag met f 355 000 te verminderen, dat van rechtswege in beraadslaging komt.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Bij het opmaken der begrooting heb ik getracht een cijfer te verkrijgen, waardoor zoo min mogelijk eene suppletoire begrooting noodig wordt voor dezen post. Ik meende de oude som ook nu te moeten uittrekken,

onder reserve, daarvan geen gebruik te maken zoolang eene onteigeningswet niet is aangenomen. Ik kan dus niet over den post beschikken, en om der Kamer eene stemming te besparen, neem ik het amendement over.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering eene wijziging heeft gebracht om het onderart. met f 350 000 te verminderen, en dit overeenkomt met het amendement der Commissie van Rapporteurs, behoef ik het gevoelen der Commissie omtrent de wijziging niet te vragen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd onderartikel* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 46 tot en met 54 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 55, luidende:

»Onderhoud, herstelling en verbetering der zee- en oeverwerken, helm- en stroo-beplantingen; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen; havens te Vlieland, Urk en Marken, en daarmede in verband staanstaande uitgaven in Noordholland, f 195 000."

De heer **Conrad**: In het Voorloopig Verslag wordt de bepaalde vraag gedaan of de eerste 1600 M. duinregel benoorden Callantsoog, thans in goeden zeewerenden staat verkeeren, en de Minister antwoordt daarop (bladz. 15): »Men kan aannemen dat het waterkeerend vermogen daarvan niet minder is dan 8 jaren geleden."

Ik veroorloof mij op te merken dat dit geen antwoord is op de gestelde vraag.

Ik zie mij dan ook verplicht den Minister te verzoeken zijne aandacht te vestigen op deze voor Noordholland zoo belangrijke zeewering, en ik doe dat met te meer klem, omdat uit 's Ministers antwoord tevens blijkt dat de onderhoudsplicht van dezen duinregel nog niet behoorlijk geregeld is.

Het zou mij aangenaam zijn van den Minister te vernemen dat Zijne Excellentie aan mijn verzoek zal voldoen.

De heer **Boreel van Hogelanden**: Bij besluit van Provinciale Staten van Noordholland van 13 Juni 1892, n°. 4, werd eene verordening tot stand gebracht betreffende het in stand houden van duinen en duingronden. In de mérites dier verordening treed ik nu niet, maar wijs er op dat krachtens haar art. 2 der verordening niet toepasselijk is op de gronden in beheer bij het Rijk, volgens Koninklijk besluit van 27 Mei 1876.

Een der motieven waarop de verordening werd tot stand gebracht is, volgens hare Memorie van Toelichting, dat de eigenaren van duinen veel last hadden van zandverstuiving op de aangrenzende gronden.

Het spreekt vanzelf dat, met het oog op de heerschende winden, natuurlijk die eigenaren, wier eigendommen ten oosten liggen, van stuivende gronden meest last van die verstuivingen ondervinden. Uit den aard der zaak moet dus de zeereep het best onderhouden worden.

Wie is nu verplicht die te onderhouden? De Staat der Nederlanden, Mijnheer de Voorzitter! En nu wensch ik de aandacht van den Minister te vestigen op de onvoldoende wijze, waarop die helmbeplanting plaats heeft. Ik heb onlangs eene wandeling gemaakt langs de zeereep in Noordholland, van IJmuiden tot aan Wijk aan Zee, en heb bij die gelegenheid gezien, dat er aanplantingen van wege den Staat hadden plaats gehad. Al dadelijk heb ik nabij IJmuiden eene aanzienlijke zandvlakte opgemerkt, die volstrekt niet door helm beveiligd is. Daar zijn ook geene duinen meer, en het aantal van de daar bestaande duinen neemt nog dagelijks af, door het wegnemen van zand.

Het is dus noodig op den toestand der gronden, liggende ten noord-oosten van het fort IJmuiden, 's Ministers aandacht te vestigen.

Ik heb toen, mijne wandeling van IJmuiden tot Wijk aan Zee voortzettende, gezien dat dit jaar volstrekt geen helm aangeplant was. Toen heb ik een onderzoek ingesteld naar hetgeen verleden jaar geschied was, en enkele planten gevonden, die in zoodanigen pitoyabelen toestand verkeerden, dat er geene sprake was van eenigen groei. Als overtuigingsbewijs heb ik een bosje meegenomen, dat ik mij zal veroorloven den Minister te overhandigen.

Het is billijk er aan toe te voegen, dat, naar ik vernomen heb, andere duingronden der zeereep wèl met helm beplant zijn. Of dit op oordeelkundige wijze geschiedt, betwijfel ik en vele deskundigen met mij.

Nu legt de Minister in de Memorie van Beantwoording een staat over, waaruit blijkt, dat het gewone onderhoud der duinen aanzienlijke kosten veroorzaakt.

Ik betwijfel dat geenszins, maar het is niet de vraag of het veel geld kost, maar of de wijze waarop het besteed is, de goede is.

De strekking van mijn betoog is, dat wanneer de eigenaren, ten gevolge van den toestand der duinen, verplicht zijn hunne duinen in goeden staat te onderhouden, de Staat in de allereerste plaats het voorbeeld daartoe moet geven.

Voornamelijk, omdat die eigenaren, die gronden ten oosten van de zeereep hebben, in dit geval de eigenaren van Breesaap, die zich thans aanzienlijke kosten hebben getroost voor helmaanplantingen, ten gevolge van de nalatigheid van den Staat, niet die vruchten van hun arbeid hebben welke verwacht zouden kunnen worden. Ik kan mij geenszins vereenigen met hetgeen gezegd is in het Voorloopig Verslag.

Daar staat te lezen: »Van andere zijde werd echter de meening geuit, dat deze voorstelling van zaken niet juist is." Nu zou het mij genoegen doen, dat degeen, van wien deze opmerking afkomstig is, mij aantoonde dat de voorstelling, zoo even door mij gegeven, niet juist is.

Er wordt verder in het Verslag gezegd: »Niet de zorg van den Staat, maar die der eigenaars van de meer binnenlands gelegen duinen liet, naar het gevoelen dezer leden, te wenschen over." Ja, Mijnheer de Voorzitter, dit moge vroeger het geval geweest zijn, maar nu zullen de eigenaars, met de verordening in de hand, verplicht zijn de duinen te onderhouden, en dit zal, als de Staat niet zijne verplichtingen nakomt, zeer moeilijk worden.

Nog één woord. De aannemers der helmbeplantingen, die vanwege den Staat geschieden, nemen de helm uit het aangrenzende duin en beweren daar recht toe te hebben. En nu vraag ik, hoe is het mogelijk dat de eigenaren aan hunne verplichtingen, bij de bedoelde verordening voorgeschreven, voldoen, wanneer door tusschenkomst van den Staat de helm uit de duinen wordt weggenomen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: In de eerste plaats moet ik den heer Conrad toegeven, dat werkelijk de Memorie van Antwoord in dit opzicht wel eenigszins aan duidelijkheid te wenschen overlaat, maar ik sprak van den toestand van acht jaren geleden.

De zaak is deze, dat de algemeene achteruitgang van het duinvak dateert van ongeveer acht jaren geleden volgens eene graphische voorstelling van de strandmetingen. Vandaar dat die termijn gekozen is.

De heer Boreel van Hogelanden heeft geklaagd over de wijze waarop de Staat de duinen onderhoudt. Ik meen in de Memorie van Antwoord te hebben aangetoond, dat van Staatswege, althans voor zoover de Staat verplicht is tot het onderhoud van de duinen krachtens het Koninklijk besluit van 1876, daarvoor reeds belangrijke sommen zijn uitgegeven. Of het voldoende is kan ik natuurlijk op dit oogenblik moeilijk nagaan, maar ik zal gaarne daaromtrent een nader onderzoek instellen.

Evenwel heeft de geachte spreker ook geklaagd over het onderhoud van duinen, die het eigendom waren van den Staat. Die duinen behooren echter niet onder die, waarvan het onderhoud aan den Staat is sedert 1876.

De heer **Boreel van Hogelanden**: Ik wensch den Minister dank te zeggen voor de door hem gedane toezegging.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 55 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 56, luidende:

»Onderhoud, herstel en verbetering der zee- en oeverwerken, helm- en strooibeplantingen; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen; havens te Veere, Vlissingen en de binnenreede van Brouwershaven; zeeweringen, enz. te Vlissingen en Veere; werken te Bath, te Brouwershaven en aan de Oude Hoeve, contre-escarpe te Tholen; herstelling en onderhoud der peilschalen te Bruinisse, Brouwershaven, Bath, aan de Wielingen, te Borsselen, Oost-Beveland en Westkapelle, en daarmede in verband staande uitgaven in Zeeland, f 40 000".

De heer **Lucasse**: Haven te Veere. Het betreft hier weder eene oude quaestie. Bij dit artikel is weder gevraagd naar de verbetering van de buitenhaven te Veere.

De Minister heeft geantwoord, dat de toegang naar de haven gedurende bijna het geheele jaar 1892 voldoende in stand is gebleven, en dat thans weder voor baggerwerk voor het jaar 1893 eene som van f 10 000 wordt bestemd.

De Minister twijfelde verleden jaar of de geul, door baggeren gemaakt, op diepte zal kunnen gehouden worden. Zou die twijfel thans bij den Minister niet meer bestaan en denkt de Minister, dat door die geul de steen der wijzen is gevonden? Ik geloof het niet.

Maar al is door dat baggerwerk de toestand iets beter geworden dan vroeger, dat neemt niet weg, dat het hier eene proefneming is, die bezwaarlijk aan de eischen der scheepvaart bij voortduring zal kunnen voldoen.

Immers zeilschepen kunnen door die uitgebaggerde nauwe geul niet laveeren, en zij moeten als dit noodig is toch weer een omweg maken om de haven te kunnen bereiken.

Liever zou ik zien dat in deze eene definitieve beslissing werd genomen. De ambtsvoorganger van den Minister deelde bij eene vorige begrooting van dit hoofdstuk mede, dat naar de middelen tot verbetering van den toegang tot de haven van Veere een onderzoek aanhangig was.

Dat onderzoek zal thans wel afgeloopen zijn en ben ik wel ingelicht, zijn er twee plannen voor de verbetering aangegeven. Het eene om de sluis te verleggen naar den mond van de oude Middelburgsche haven en het andere, min kostbare werk, om een dam naar den mond van die haven te leggen en daardoor eene steeds bevaarbare geul tusschen dien dam en den wal te vormen, van daar naar de sluis.

Het vaarwater voor de monding van de oude Middelburgsche haven blijft sinds jaren op behoorlijke diepte. Daarheen kunnen de schepen ten allen tijde komen en vandaar als de dam gemaakt werd door het tusschen dien dam en den wal op behoorlijke diepte gehouden vaarwater, naar de sluis te Veere.

De Minister schijnt huiverig te zijn voor de kosten. En dit weegt zeker ook, maar dat moet toch eene Regeering niet weerhouden een einde te maken aan een op den duur onhoudbaren toestand voor de scheepvaart. Duizenden en millioenen worden elders besteed tot verbetering van vaarwaters ten behoeve van handel en scheepvaart, laat de Minister nu ook eens Veere ter hand nemen, waardoor hij in dringende behoefte zal voorzien, en den dank zal inoogsten van allen die betrokken zijn bij de Zeeuwsche scheepvaart door het kanaal van Walcheren langs Veere.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Zooals de geachte spreker deed opmerken, bestaan er verschillende plannen tot verbetering der haven te Veere, maar alle bezwaren daartegen komen op hetzelfde neer, namelijk dat de kosten daarvan zeer belangrijk zijn. Waar nu door baggerwerk een vrij verblijdend resultaat verkregen is, meen ik niet verantwoord te zijn met voor eene blijvende verbetering zulke groote kosten op de begrooting te brengen, maar met eene herhaling van de proef te kunnen volstaan.

De heer **Lucasse**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had dit antwoord van den Minister wel verwacht, dat men wegens de groote kosten weerhouden werd tot het door mij bedoelde werk over te gaan. Ik hoop echter dat met de geul geen langer proef zal genomen worden, dan dit jaar, en dat wij het volgende jaar andere resultaten zullen zien, namelijk dat de Minister de toezegging zal doen tot definitieve verbetering van de haven te Veere.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 56 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 57, luidende:

»Onderhoud, herstel en verbetering der zee- en oeverwerken, helm- en strooibeplantingen; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen; zeeweringen en duinbeplantingen op Ameland, Schiermonnikoog, te Munnikezijlen, Nieuwezijlen, Friesche sluis te Zoutkamp, in den afsluitdijk van het Reitdiep, Oostmahorn, Molkwerumerzijl, den Koudumer Slaperdijk en den Statendijk, en daarmede in verband staande uitgaven in Friesland, f 24 000".

De heer **Zijlma**: Mijnheer de Voorzitter! Bij al de groote sommen die op de begrooting zijn uitgetrokken voor de verbetering van groote rivieren en havenwerken, had mijns inziens ook wel gedacht mogen worden aan het vaarwater van Zoutkamp naar Oostmahorn. Vroegere aanvragen om hulp werden steeds geweigerd omdat het hier een provinciaal belang zou gelden. In de sectiën heb ik dit punt niet willen bespreken, omdat ik niet wist hoe het stond met de onderhandelingen die daarover reeds lang werden gevoerd.

In die vaargeul zijn belangrijke ondiepten; hier en daar staat niet meer dan 2 voet water, bij laag afstroomende ebbe.

En toch is deze waterweg de voornaamste van Groningen naar Holland. De bewering dat wij hier te doen hebben met een uitsluitend Groninger belang is niet juist; het is evenzeer een Hollandsch belang, dat kan niet anders.

Het verkeer langs dien weg is groot. In 1891 hebben er 1400 schepen gebruik van gemaakt, en toch wordt het verzoek om subsidie geweigerd, ofschoon voor allerlei andere soortgelijke werken wel gelden worden toegestaan. Naar ik meen begint de ondiepte op Friesch territoir, en het zou dus onredelijk zijn dat de provincie Groningen ook dáár de kosten zou moeten dragen, terwijl bijv. voor het Noordzeekanaal van Amsterdam zelfs subsidie wordt gegeven voor ijsopruiming.

De Minister heeft wel aan Gedeputeerde Staten van Groningen beloofd de zaak te zullen overwegen, maar dat *overwegen* kan zooveel, maar ook zoo weinig beteekenen.

Waarop steunt de meening dat het hier een zuiver provinciaal belang zou gelden? Mij althans is het onverklaarbaar waarom voor dezen grooten waterweg eene uitzondering zou gemaakt moeten worden op zoovele rivieren in Nederland, en daarom hoop ik dat de Minister in deze een voor de provincie Groningen gunstig besluit moge nemen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den geachten spreker mededeelen, dat door mij reeds last gegeven is omtrent deze zaak een voorstel in te dienen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderafd.* 57 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderafd.* 58 en 59 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

Beraadslaging over *onderart.* 60, luidende:

»Bijdrage in het tekort der uitgaven voor zeewering en oevervoorziening van de calamiteuse polders in de provincie Zeeland, volgens de wet van 19 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 119), f 250 000".

De heer **Conrad**: Het in de Memorie van Beantwoording gegeven antwoord slaat niet op de gestelde vraag, die luidde: of het geschil tusschen de Regeering en de Gedeputeerde Staten van Zeeland is opgelost en in welken zin.

Dat geschil betrof niet de quaestie of de Regeering hare goedkeuring aan eenig werk moest onthouden, maar wèl of het Koninklijk besluit van 2 Februari 1885, n°. 5, gehandhaafd of ingetrokken moest worden, waarin aan de besturen der calamiteuse polders bevolen is: » de ontwerpen en bestekken van de uit te voeren buitengewone werken en voorzieningen aan de zeewering en oeververdediging dier polders, door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten aan de goedkeuring van Onzen Minister te onderwerpen", en *wat* onder buitengewone werken te verstaan is, wordt verder in dat Koninklijk besluit ontwikkeld.

Gedeputeerde Staten hebben duidelijk als hunne zienswijze doen kennen, dat zij alleen onder de door hen omschreven voorwaarde tot naleving van het Koninklijk besluit zullen medewerken; en aan die voorwaarde schijnt door de Regeering niet voldaan te zijn.

En nu veroorloof ik mij tot den Minister de vraag te richten: is door u aan die voorwaarde voldaan, en zoo niet, is u er zeker van dat gedurende het jaar 1892 gevolg is gegeven aan het Koninklijk besluit van 2 Februari 1885?

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* De quaestie door den geachten afgevaardigde uit 's Gravenhage behandeld is inderdaad eene zeer lastige. Het betreft hier een geschil van macht waarover men moeilijk tot eene oplossing kan komen. Gedeputeerde Staten zijn van oordeel dat het Koninklijk besluit van 1885 geene verplichting oplegt om de buitengewone werken aan de calamiteuse polders aan de goedkeuring van de Regeering te onderwerpen. Ik heb de correspondentie nagegaan — er is eene zeer lange correspondentie over de zaak gevoerd — en daaruit is mij gebleken, dat men met correspondentie niet ver zal komen Ik stel mij voor in overleg te treden met Gedeputeerde Staten en hoop dan tot eene bevredigende oplossing te komen. Voorloopig is het Koninklijk besluit gehandhaafd, en tot nog toe zijn er geene werken uitgevoerd die niet door de Regeering zijn goedgekeurd, al is die goedkeuring niet gevraagd.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 60 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 61 tot en met 64 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 65, luidende:

» Onderhoud, herstel en verbetering der havens en hare toegangen, daaronder begrepen de aanleg- en losplaats bij de Isabellasluis en het posthaventje te Gorishoek; onderhoud, herstel en vernieuwing van peilschalen en daarmede in verband staande uitgaven in Zeeland, f 15 000."

De heer **Hennequin**: Waar bij deze begrooting dikwijls jaren achtereen dezelfde zaken moeten besproken worden van meer plaatselijk belang, behoef ik mij niet te verontschuldigen, wanneer ik de Vergadering ophoud met eene zaak die het ongeluk heeft te behooren tot die kleine belangen en tevens in eene der meer afgelegene provinciën zetelt, welke plegen juist niet het eerst geholpen te worden in de voorziening van hunne behoeften. Ik wensch te spreken over de verbetering van de haven te Breskens. De Memorie van Toelichting voor de begrooting van 1893 zwijgt daarvan. In het Voorloopig Verslag wordt op dat stilzwijgen de aandacht gevestigd en tevens verklaard dat: » Eenige leden hadden met teleurstelling gezien dat voor afdoende verbetering der haven te Breskens geene gelden zijn uitgetrokken, terwijl geenerlei mededeeling gedaan wordt omtrent den afloop van het ten vorigen jare nog aanhangige oenderzoek. Men betreurde dat de Minister niet meer schijnt te willen doen voor betere aansluiting van het voormalige 4de district van Zeeland aan het algemeen verkeer en hoopte dat de Minister genegen zou zijn alsnog eene som op deze begrooting voor deze zaak uit te trekken."

Die hoop is niet bewaarheid geworden. De Minister zegt namelijk in de Memorie van Antwoord:

»In aansluiting aan het medegedeelde in de Memorie van Antwoord betreffende de begrooting voor het loopende dienstjaar sub art. 64, kan worden medegedeeld, dat thans voor de verbetering van de haven te Breskens een plan is gereed gemaakt, waarvan de kosten op de vrij belangrijke som van f 55 000 zijn geraamd.

» De ondergeteekende, erkennende dat de toestand verbetering eischt, stelt zich voor bij de Staatsbegrooting voor 1894 in overweging te nemen, om te dier zake een voorstel te doen.

» Inmiddels worden tot instandhouding van de diepte de noodige baggerwerken uitgevoerd".

Wij zijn iets gevorderd doordien de Minister de behoefte aan verbetering erkent — maar wat moet men zeggen van de uitlating die voorafgaat omtrent de geraamde kosten, wanneer men aan de eene zijde van de Schelde voor eene behoefte, die ik zeer dringend durf te noemen, die jaren lang verwaarloosd is, f 55 000 zal behoeven, terwijl men ziet hoe op hetzelfde oogenblik aan de andere zijde der Schelde — ik heb hier het oog op den bouw van het havenstation te Vlissingen — tonnen gouds waren uitgegeven, dan durf ik gerust beweren dat hier niet gemeten wordt met gelijke maat.

Ik zeide dat een groot belang gemoeid is bij de verbetering van de haven te Breskens en toonde dit een vorig jaar reeds breedvoerig aan; dat daar zeer zeker veel meer reden is om spoedige voorziening te treffen dan aan het havenstation te Vlissingen, zoude men onverdeeld toegeven wanneer men, zooals ik, tweemaal 's weeks in de gelegenheid was, om zeker met leedwezen op te merken de zeer beperkte beweging, die er is aan het meergemelde havenstation, dat daar, voor weinige jaren gebouwd en nu nog volkomen voor goederen- en personenverkeer voldoende is, terwijl men weet dat een van de groote redenen, die de uitbreiding van het station aldaar moeten motiveeren, het verkeer tusschen Queensborough en Vlissingen, zeer wordt bedreigd door de nieuwe stoomvaartlijnen met Engeland, die van uit Rotterdam worden voorbereid, nog gezwegen van de zooveel verbeterde verbinding Ostende—Dover. Men krijgt al een zeer vreemden indruk, wanneer men ziet, dat aan de eene zijde tonnen gouds worden verspild en aan de andere nog geen halve ton schijnt te mogen worden besteed.

De Minister zegt ons nog in zijn Antwoord dat hij voor de begrooting van 1894 in overweging zal nemen om een voorstel te doen. Zwakker toezegging kon zeker niet gegeven worden. Hoelang duurt de overweging van deze zaak reeds? Ik zal de zaak niet te ver ophalen, maar beginnen met 1886. Toen werd door den Minister van den Bergh, naar aanleiding van een adres van kooplieden en handelaars te Breskens, waarbij meer gelegenheid voor lig-, los- en laadplaatsen werd gevraagd, ongeveer geantwoord, dat er vooralsnog geen termen waren om van Rijkswege tot het maken van steigers of andere werken over te gaan, maar dat moest gewacht worden tot de stoomtramweg Breskens-Maldeghem eenigen tijd in exploitatie was, om de behoefte te kunnen beoordeelen. In October 1891, nadat men dus 5 jaar had gewacht, meenden burgemeesters en wethouders van Breskens, dat, nu de bedoelde stoomtram reeds lang in exploitatie was, wel gebleken kon zijn, of er behoefte aan verbetering van den toestand bestond, en kwamen zij bij dezen Minister op de zaak terug

en vroegen zij, wat zij ook reeds aan den Minister Havelaar hadden verzocht, tot verdieping van de haven over te gaan; nu zeer onlangs werd dit belang gesteund door alle burgemeesters uit het voormalig 4de district. In de Kamer had reeds de geachte afgevaardigde, die mij voorafging als volksvertegenwoordiger voor het district Oostburg, de zaak ter sprake gebracht en ten antwoord gekregen, dat zij in onderzoek was. In December 1891 had ik de eer met dezen Minister over de zaak te debatteeren, maar ook ik kreeg ten antwoord dat de zaak in onderzoek was, en dat de Minister er niet meer van kon zeggen. De zaak bleef dus steeds in hetzelfde stadium, en intusschen blijft de toestand te Breskens even slecht of meer naar waarheid wordt steeds erger.

Nu zegt de Minister in de Memorie van Beantwoording, dat inmiddels tot instandhouding van de diepte de noodige baggerwerken worden uitgevoerd, maar, Mijnheer de Voorzitter, hoe langer dit duurt, hoe meer de baggerwerken worden ingekrompen en hoe minder wordt uitgegeven voor de tijdelijke en weinig afdoende verbetering.

In 1888 werd besteed f 5900, in 1889 f 4080, in 1891 f 4580 en in 1892, nu de haven zoo slecht mogelijk is, wordt uitgegeven f 2900.

Dat de toestand van de haven slecht is, behoef ik den Minister niet te verzekeren, hij zelf heeft gezegd dat de toestand verbetering eischt.

Op de vaderlandslievende gevoelens van de leden dezer Vergadering zal ik niet meer trachten te werken, na het weinige succes dat ik daarvan het vorige jaar heb ondervonden.

Wil men de banden met de betrokkene streek hoe langer hoe meer losmaken door haar te verontachtzamen en haar belangen te verwaarloozen, ik zal niet zeggen dat het mij wel is, Mijnheer de Voorzitter, want het doet mij grootelijks leed aan, maar de verantwoordelijkheid voor de gevolgen laat ik over aan de Regeering en aan de Kamer.

De haven is in den winter onbereikbaar, terwijl de baggermolen nog bovendien meestentijds bij gunstig tij den toegang tot de haven verspert. De ligplaats voor de haven is bij zuidwesten tot noordoosten wind hoogst gevaarlijk.

Voor vrouwen en invalide personen is gedurende de wintermaanden de gang langs het slechte pad naar het havenhoofd bijna onmogelijk.

Waar de gemeenschap met Zeeland en Holland zóó slecht is en daarbij nog komt de sluiting van België voor onzen handel, worden wij als het ware geheel in- en afgesloten. Waar moet dat heen? Wat zal het lot van de haven van Breskens zijn? De Minister heeft geen lust om eenigerlei toezegging te doen voor dezen uithoek van het land.

Waarom de post niet op de begrooting van dit jaar is gebracht, bleef tot hedenavond mij een raadsel, doch na de aankondiging van den Minister dat eene suppletoire begrooting voor de verbetering van de Lek te wachten is, is de reden duidelijk.

De grootere belangen doen nog eens te meer de kleine ondergaan.

Om bij wijze van amendement eene som op de begrooting tot verbetering der haven te brengen, het wordt mij afgeraden, omdat de Kamer ongaarne tegen den zin der Regeering posten op de begrooting brengt; ik zal het dus niet doen. Ik heb — de Minister kan het getuigen — reeds lang èn mondeling èn schriftelijk getracht de voorziening van dit belang te bevorderen, maar het schijnt dat wij uit dezen zwevenden toestand van overweging, voor wat de haven van Breskens betreft, maar niet kunnen geraken. Is het te veel gevergd wanneer ik den Minister ernstig verzoek mij eindelijk eene toezegging ten dezen opzichte te geven, die wat meer zegt dan ook nu weer in zijne jongste Memorie van Antwoord te lezen staat?

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen heb ik den geachten afgevaardigde hooren zeggen dat de Regeering bij het maken van werken de eene streek boven de andere bevoordeelt. Dat is absoluut het geval niet. De Regeering maakt voor geen enkel deel van het land onderscheid.

Wat betreft de vergelijking met het station te Vlissingen, die vergelijking gaat niet op. Daarvoor zijn de gelden reeds sedert lang toegestaan, en men kan een dergelijk werk onmogelijk doen stilstaan om eerst de haven te gaan verbeteren.

Ik heb het plan tot verbetering van de haven onderzocht, het zal kosten f 55 000, maar ik heb het gekregen nadat de Staatsbegrooting gereed was, zoodat ik de uitgaaf er niet meer kon opbrengen. En een dergelijke post is te belangrijk om bij Nota van Wijziging in te voegen.

Als Minister moet men steeds eene zekere voorzichtigheid in acht nemen, omdat men nooit weet of een volgend jaar niet bezuinigingen moeten worden aangebracht. Doch wanneer het eenigszins mogelijk is, zal de verbetering van de haven te Breskens bij de volgende begrooting ter hand worden genomen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 65 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 66, luidende:

» Onderhoud, herstel en verbetering der havens en hare toegangen, daaronder begrepen de zeewerken te Harlingen en Makkum; onderhoud, herstel en vernieuwing van peilschalen, en daarmede in verband staande uitgaven in Friesland, f 151 750",

en het amendement daarop voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, strekkende om het onderartikel te verminderen met f 5500, dat van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaakt;

terwijl door den heer Rutgers van Rozenburg een amendement op dit onderartikel is voorgesteld, strekkende om het onderartikel te verminderen met f 100 000.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement betreft een gedeelte van onderart. 66, namelijk betreffende de havenwerken van de Lemmer. In den toelichtenden staat leest men daaromtrent: » Hieronder is begrepen de helft van het bedrag van f 11 000, noodig voor het maken van een looppad op den Westhavendam te de Lemmer. De wederhelft zal op de volgende begrooting worden uitgetrokken."

In het Voorloopig Verslag is aan den Minister inlichting omtrent deze zaak gevraagd, en in de Memorie van Antwoord wordt medegedeeld: » dat het looppad noodig is ten dienste van het uittrekken van de schepen, en dat bij overleg met de belanghebbende besturen, dat de vaststelling van het havenplan voorafging, werd bepaald, dat de kruin der havendammen daarvoor moest dienen."

Dus tot het uittrekken van schepen.

De Commissie van Rapporteurs was van oordeel, dat een pad van gesorteerde bazaltsteenen voldoende gelegenheid gaf aan de trekkers van schepen om over te loopen. Nu heeft echter, eveneens in de Memorie van Antwoord, de Minister medegedeeld, dat het voornemen bestond om het zuilenbazalt te vervangen door Niedermendiger bloksteen en klinkerbestrating. De Commissie van Rapporteurs was van oordeel dat het hier een van die werken gold, die niet urgent waren, en meende dat de voorgenomen verbetering meer een wandel- dan een trekpad beoogde.

De Commissie heeft echter gemeend, na hare gronden te hebben medegedeeld, aan de Kamer te moeten overlaten of zij den post van f 5000 al dan niet behouden wenscht te zien.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! In 1867 en volgende jaren is ten laste van de spoorweg-begrooting eene ruime, nieuwe haven te Harlingen aangelegd van 5 M. diepte onder volzee, die 2 millioen heeft gekost. Die haven heeft echter niet te best

voldaan, in twee opzichten, doordien zij 1°. niet veilig, althans niet rustig was, en 2°. zeer kostbaar was in onderhoud. Ik zal niet zeggen, dat de haven-aanleg is mislukt, al durf ik evenmin beweren dat hij goed gelukt is, maar wel verklaren dat van den uitslag de schuld voor een deel aan Harlingen zelf ligt.

Immers, toen de hoofdingenieur Dirks had gemaakt een havenplan naar het stelsel van de havens te Nieuwediep en te Terschelling, d. i. eene haven aan twee kanten open, zoodat de tijstroomen, er doorheentrekkende, door schuring zelve de diepte onderhouden, heeft men zich voor dien stroom te Harlingen zeer bevreesd gemaakt; en heeft ten slotte de Kamer van koophandel een ander plan gemaakt, of doen maken van eene haven, gesloten *au fond*, een cul-de-sac.

Zij heeft dat ingediend aan het gemeentebestuur, en dit heeft het met eene betuiging van adhaesie opgezonden naar de Regeering, die aanvankelijk heeft geweigerd, doch het plan toch heeft doen uitvoeren, waarschijnlijk denkende: *beneficia non obtruduntur* en redeneerende, dat als Harlingen niet gediend wilde wezen van eene goedkoop te onderhouden haven, maar de voorkeur gaf aan eene dure haven, die gemeente het zelve maar moest weten, nadat zij zich verbonden had na het gereed komen van het werk het onderhoud er van op zich te nemen.

In 1877 is de haven dan voltooid en overgedragen aan de gemeente Harlingen. Spoedig bevestigde zich echter, wat te voorzien geweest was, dat namelijk de haven door opslibbing aan uitbaggering meer kostte dan de gemeente kon dragen. De ingenieur Ortt heeft bij eene lezing, gehouden ten jare 1889, in het Koninklijk Instituut voor Ingenieurs berekend, dat wanneer men de haven op de diepte van 5 M. onder volzee houden wilde, jaarlijks eene uitbaggering van 88 000 M³. slib zou noodig zijn geweest; en nemen wij nu aan, dat dit baggerwerk betaald wordt met f 0,25 of nog iets minder per M³, dan zou dit jaarlijks toch eene uitgave van f 30 000 gevorderd hebben, wat voor eene gemeente als Harlingen met 10 000 inwoners veel te zwaar was.

Het gemeentebestuur heeft dan ook dadelijk het onderhoud van de haven opgegeven, en zich bepaald tot het diephouden van den mond der haven of een zeer klein gedeelte daarvan. Niet eens heeft zij dit gedeelte gehouden op eene diepte van 5 meter, doch slechts van 4,50 meter onder volzee, dus nog een halve meter te min. Het gevolg is geweest dat van 1877 tot 1889 de haven van 5 meter tot 3 meter onder volzee opgeslibt en voor schepen van eenigen diepgang totaal onbruikbaar geworden is.

Ziedaar de geschiedenis van de nieuwe haven.

In verband met die haven had de Staat ook ondernomen de verbetering van den toegang erheen op den waterweg naar Harlingen over *de Pollen*, eene bank, gelegen eenige kilometers ten Westen in zee. Eerst heeft men getracht daar eene diepte te krijgen door baggeren; en toen dit totaal mislukte, heeft men een anderen weg ingeslagen, en een dam gelegd over *de Pollen*, in de onderstelling, dat de stroom, met den vloed komende van het Vlie, aan de noordzijde van dien dam eene geul zou schuren; maar de stroom, grillig als hij vaak is en niet luisterend naar der menschen stem, deed dit niet, wel iets anders. In plaats van aan de noordzijde, maakte de stroom aan de zuidzijde eene geul, welke sedert het vaarwater naar Harlingen geworden is. Men was toen steeds van meening, dat men 't niet verder kon brengen dan 4.50 meter onder volzee; en die diepte is na tal van jaren en veel malen herhaalde verlengingen van den dam ook bereikt.

Bij Waterstaat was men, ik meen nog een paar jaar geleden, van meening, dat eene grootere diepte niet te bereiken was; maar deze Minister, sedert van andere gedachten geworden, zegt nu in zijne Memorie van Toelichting — ietwat apodictisch — dat tegen de diepte van 5 meter onder volzee geen technische bezwaren bestaan.

Wanneer ik zeg: eenigermate apodictisch, bedoel ik niet den toon, ook niet, dat de Minister geen goede gronden voor zijne uitspraak zou hebben.

Ik onderstel dat die bestaan, doch ik betreur het vooreerst dat de Minister zijne gronden ons niet heeft medegedeeld, en in de tweede plaats dat de Minister niet heeft ingewonnen het advies van de hydrographie.

Wanneer men hier te doen had gelijk te Schellingwoude met een stilstaand water of met water dat wel bij eb en vloed wat rijst en daalt, zonder dat er stroom gaat, dan zou de waterstaat even bevoegd zijn als de hydrographie, en zou men kunnen vertrouwen op zijne waarnemingen en oordeelvellingen alleen. Maar waar men, gelijk te Harlingen te doen heeft met stroom, en waar men wel werken wil uitvoeren om dien stroom te helpen of den weg te wijzen door middel van een dam, waar men het verrichten van het eigenlijk werk, het uitschuren van de geul, aan den stroom wil over- of opdragen, daar is de marine-hydrographie een bevoegder adviseur-beoordeelaarster dan de waterstaat.

Ik weet wel dat deze Minister zelf in de laatste jaren van de Zuiderzee eene bijzondere studie heeft gemaakt, doch dat was met het oog op de toekomstige droogmaking. Hij zal toen uit den aard der zaak meer op de diepte en gelijkheid en aard van den bodem hebben gelet, dien hij na droogmaking te wachten had, dan op de stroomingen van het water, dat bestemd was om te verdwijnen.

En te meer betreur ik het, dat de Minister niet het advies heeft ingewonnen van de hydrographie, omdat deze thans vermoedelijk nog betere gegevens bezit dan jaren geleden, omdat onder den naam van militaire hydrographie voor eenigen tijd een nieuwe tak van dienst is te werk gesteld, die ter voorbereiding van de eventueele verdediging van de Zuiderzee in oorlogstijd alle deelen van dien plas heeft onderzocht, gepeild en in kaart gebracht, en die daarom wellicht nu de oplossing kan geven van raadsels en geheimen, of van verschijnsels, welke men althans vroeger als raadsels en geheimen heeft beschouwd, zonder tot nog toe eene verklaring er van te kunnen geven.

Dan, hoe het zij, de Minister meende voor zich genoeg gegevens te hebben om de uitspraak te doen, dat thans eene diepte van 5 meter onder volzee te verkrijgen is, en dat het tijd is daartoe eene poging te doen ten koste van f 270 000.

Al hebben wij nu omtrent de uitkomst dier poging geene zekerheid, en voor de hoop er op slechts het bloot gezag des Ministers, ook eene goede kans op slagen in dezen, acht ik wel zooveel, en desnoods meer dan f 270 000 waard, mits Harlingen er werkelijk mede geholpen ware; doch dit betwijfel ik. Wanneer werkelijk eene diepte van 5 meter op *de Pollen* zal verkregen zijn, is men nog weinig verder, want dan zullen de schepen voor de haven komende, dáár 2 meter water minder vinden en, zoo ze dieper gaan dan 3 meter, kunnen terugkeeren. Dus zal men dan het verklaarbaar verlangen doen hooren, dat de haven op de vroegere diepte van 5 meter onder volzee worde teruggebracht, en daartoe zal het ook moeten komen. Doch naar mijne berekening, die ik desverlangd zal uitwerken, maar zoolang zij niet in twijfel getrokken wordt, nalaat onder cijfers te brengen, zouden de kosten bedragen f 180 000, aangezien over de haven van 9 hectaren oppervlakte, 2 meter bezonken bagger zit in het profiel. De gemeente is niet bij machte dat te ondernemen, dus, als het werk geschieden moet, zal de Staat het dienen te doen en wel alleen, daar de provincie ook reeds weigerde bij te dragen. Ook daarmede zou ik vrede kunnen hebben. Maar zijn wij er dan? Neen, dan komt de quaestie van het onderhoud; want als de haven ten tweeden male gebracht is op 5 meter onder volzee, en men spreekt de gemeente aan, om haar op die diepte te houden, zal zij antwoorden dat dit hare krachten te boven gaat evenals in 1877, of dit althans met de daad toonen. De Staat zal dan al weder moeten inspringen, wil hij van het pas tot restauratie uitgegeven geld gevolgen zien.

Maar zijn wij er dan daarmede? Neen nòg niet; dan zal men luide weer den roep doen hooren, dat de haven zóó onveilig is, dat men bij het lossen van houtschepen uit zee geen vlotten samenstellen kan. Dit doet men tot

nog toe in de noorder- en de zuiderhaven; dus wenscht men het ook te doen in de buitenhaven, ofschoon natuurlijk dit werk alleen in volkomen effen water als in dokken mogelijk is. Ik spreek evenwel over dien onredelijken eisch niet verder, omdat ik erken dat, al is de haven overigens veilig genoeg, zij bij woelig buitenwater en harden westenwind toch niet veilig, althans niet rustig genoeg is. Dan zal het gemeentebestuur zeker weer vooropgaan om den eisch te herhalen, dat de haven worde gewijzigd, hetzij naar het voorheen op zijn eigen verlangen terzijde gelegd plan-Dirks, hetzij naar eenig ander, liefst nog beter plan.

Ik beslis nu niet wat gebeuren moet, en of, behalve de Pollenverbetering, de Staat de havenverdieping en de vervanging van de haven, die eens 3 millioen kostte, weêr door eene andere ondernemen, en bovendien het onderhoud aanvaarden moet, al of niet; maar ik wensch dat men de zaak in haar geheel kunne overzien, wat thans het geval niet is. Ik heb verlangd den omvang der quaestie, die 't hier geldt, in het licht te stellen, en aangetoond dat wij hier met een fragment van een plan, of met een onderdeel van eene reeks van werken, die een geheel vormen, te doen hebben. Ik heb er tegen dat men zich facto verbinde tot het onbekende, wat geen beleid mag heeten. Daarom heb ik het amendement voorgedragen. Meent nu de Kamer toch 270 000 gulden, of op rekening daarvan dit jaar 100 000 gulden, te mogen voteeren, ik zal het niet wraken, maar zal dan de voldoening smaken gezorgd te hebben, dat zij het deed *en connaissance de cause.* En, wanneer later verdere crediet-aanvragen volgen voor de verdieping van de haven van 3 tot 5 meter onder volzee, tot overneming van het onderhoud van de haven van de gemeente, en tot verbetering van de haven of liever tot hare vervanging weer door eene nieuwe haven, zal niemand ook ook verrassing of over misleiding in 1892 klagen, of op grond daarvan tegen die nieuwe voordrachten meer bezwaar kunnen opperen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Boreel van Hogelanden, van der Feltz, Guyot, Zijp en Röell, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Oppedijk**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel de toelichting van zijn amendement door den heer Rutgers wederom was zooals wij dat van hem gewoon zijn, dat is: hetzij vóór of tegen, in ieder geval interessant voor den hoorder, zoo heb ik ook nu weder, ofschoon ik met een goed deel van zijn betoog niet instem, hem met genoegen gehoord.

Zijne conclusie is mij nog al meegevallen. De geachte spreker wil medegaan en de Kamer in dien toestand stellen, dat van haar gezegd kan worden: een gewaarschuwde geldt voor twee. Na al de bezwaren geschetst te hebben, heet die geachte spreker, rationeel en royaal als hij is, gezegd: ik zal ten slotte medegaan, maar als er later iets komt, heb ik de Kamer bij voorbaat gewaarschuwd. Thans komt het er op aan, of al de donkere voorspellingen bewaarheid zullen worden.

Nu wordt in de Memorie van Beantwoording gezegd, dat Harlingen voor hare rekening de kosten van de verdieping der havens wil nemen die verbonden zijn aan de verdieping van de Pollen, indien daartoe slechts wordt overgegaan.

En wel is het eigenaardig dat de heer Rutgers van Rozenburg in zijne schriftelijke toelichting spreekt van een geheel nieuw werk, ik lees daarin toch: »Des voorstellers bedoeling is, dat omtrent het in dit artikel bedoelde *nieuwe* werk enz.," terwijl hij in de mondelinge toelichting van zijn amendement spreekt van een reeds aangevangen werk. Het doet mij genoegen dat hij nu erkend heeft dat dit laatste het geval is.

Hij zeide zooeven ook dat dat reeds aangevangen werk op dit oogenblik voor een deel voldoet aan de behoeften van Harlingen.

Juist, Mijnheer de Voorzitter, *voor een deel.* Maar men wenscht meer, namelijk om dezelfde diepte, die nu in de zeegaten is, van minstens 52 decimeter, ook te hebben over de Pollen. En dan zal Harlingen wel zorgen dat die diepte in de havens komt of behouden blijft: daar staat het eigenbelang voor in. Dus die zwarigheid is weggenomen.

Verder is de vraag gedaan, of de toestand zooveel veranderd is dat men niet meer met de oude diepte van 48 en 46 decimeter over de Pollen tevreden is?

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat ligt aan de schepen, die op dit oogenblik Harlingen moeten binnenvallen, namelijk die van de kleine vaart op de Oostzee. Vroeger waren het meest schepen die 6, 7 à 800 balken konden aanvoeren, die van duizend balken waren al heel groot onder de houtaanvoerders. Tegenwoordig komen er schepen met 2-, 3- à 4000 balken, ja stoomschepen met 5000 balken, waarvoor eene diepte van 52 decimeter noodig is. En nu kan Harlingen, niet medegaan, en geen aanvoer van behoorlijke ladingen en ook niet deze uit Amerika bij voorbeeld ontvangen. Verbetert men het vaarwater niet, dan zal de geheele handel van Harlingen vervallen.

Stelt men nu tegenover de 24 millioen, die de Rotterdamsche Waterweg in het volgend jaar gekost zal hebben, en de 60 millioen die door deze Kamer voor drie groote waterwerken zonder bezwaar gevoteerd werden, waar nog voor de drie volgende jaren jaarlijks 5 millioen aan onderhoud bijkomt, — en dat alles met Frieslands toestemming — ook de ijsbrekers van dezen morgen, stelt men daartegenover nog niet één derde millioen voor dit werk uitgetrokken, — dan vraag ik of het aangaat dat men tegen zulk een gering bedrag van kosten voor de oude derde havenstad van Nederland in het Voorloopig Verslag zulke zwarigheden mag doen gelden als daar vernomen worden? Het heeft op mij een treurigen indruk gemaakt.

Ik zeg ten slotte alleen: wees tegenover het Noorden billijk, vermeerder niet het aantal doode steden aan de Zuiderzee met de beste stad die daar thans nog is.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer hier voorstellen van wet inkomen, die ten doel hebben aan eene stad, aan eene provincie de hulp van den Staat te verschaffen en daardoor levenskracht te geven of die te versterken, dan behoor ik altijd tot hen — en wie in deze Kamer niet — die zeer gaarne daarvoor geld overhebben, opdat er gelegenheid kome tot ontwikkeling en bloei.

Zooals de geachte afgevaardigde uit Harlingen, de heer Oppedijk, reeds heeft opgemerkt, is er hier in deze richting al zeer veel gedaan, en ik betreur dat niet, integendeel. Maar wanneer wij thans hier te staan komen voor een voorstel van de Regeering om de haven te Harlingen aan haar doel te doen beantwoorden, door haar een voldoenden toegang te verzekeren voor schepen van grooter charter, dan meen ik op dezelfde belangstelling der Kamer te mogen en te kunnen rekenen.

Mijnheer de Voorzitter! Als de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg, ons zegt: ik ben niet tegen de voordracht, maar ik wensch dat men *en connaissance de cause* daarover kan oordeelen, dan ben ik dit volkomen met hem eens.

Maar wij zijn het wellicht niet eens over de *cause* of over de *connaissance.*

Wat is hier het geval? Zonder terug te treden in het historisch overzicht, dat de heer Rutgers ons van de wording der haven gegeven heeft, doe ik alleen opmerken dat, toen hij zeide: »Harlingen heeft gekregen wat het verlangde en zooals het dit verlangde", ik deze mededeeling niet als volkomen juist kan onderschrijven.

Het is waar, Mijnheer de Voorzitter, *beneficia non obtruduntur* (weldaden worden niet opgedrongen); maar is dat woord hier van toepassing?

Wanneer de toenmalige Regeering, die toch zeer zeker verantwoordelijk was voor 't geen de waterstaat uitvoerde, gezegd had tot de Kamer van koophandel te Harlingen: gij maakt de haven niet, maar ik, ik ben verantwoordelijk voor hetgeen ik maak, en ik heb mijne bekwame deskundigen, dan zou dat het juiste principe geweest zijn, volgens hetwelk in zulke omstandigheden had moeten

34ste VERGADERING. — 22 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

worden gehandeld; maar de ontwerpers der haven hebben zich blijkbaar vergist, en haar niet zoodanig gemaakt als zij had *moeten* zijn om niet vol te slibben en zoo onbruikbaar te worden.

Het gaat dus niet aan thans te zeggen: men heeft Harlingen zijn zin maar gegeven.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, de Regeering had te beslissen. Aan haar de plicht om Harlingen te antwoorden: gij kunt de haven krijgen, maar zooals onze technici meenen dat die wezen moet, d. i. doelmatig, zal worden.

Is de haven niet gelukkig uitgevallen, Mijnheer de Voorzitter, dit is m. i. niet iets dat men op het *cahier des charges* van de gemeente Harlingen moet stellen. Daarvoor is zij niet aansprakelijk.

Dat de stroom langs den stroomleidenden dam op de Pollen de geul heeft uitgeschuurd waar men dat niet vermoedde, doet hier niets ter zake; dat is eene verrassing geweest, waarbij blijkt dat de ingenieurs zich vergist hebben in hunne voorspellingen, zooals alle menschen op de wereld dagelijks kunnen leeren, dat men bij schijnbaar vaststaande wetenschap dikwijls bedrogen uitkomt.

Maar dit is zeker: langs de Pollen zijn wij thans gekomen tot 45 d.M. beneden volzee. Aanvankelijk kwamen we dus waar we wezen wilden, en het is bijna mathematisch zeker dat wij, bij verlenging van den dam, zullen komen waar wij wezen moeten, namelijk tot 5 M. beneden volzee.

De geachte spreker heeft gezegd dat de Minister apodictisch zou verklaard hebben dat er tegen de uitvoering van het werk geen technisch bezwaar bestaat.

Mij komt het voor dat dit niet apodictisch mag worden genoemd, daar ik meen te weten, dat heel nauwkeurige opnemingen te dezer zake hebben plaats gehad.

Ik laat in het midden, Mijnheer de Voorzitter, of de afdeeling Waterstaat beter ingericht is voor het opnemen van dusdanige werken dan die der hydrographie, maar dit weet ik dat er niets verzuimd is, maar *alles* in het werk gesteld, om zeker te gaan, alvorens de Regeering een voorstel deed. Deze zaak toch, Mijnheer de Voorzitter, heeft al eene heele geschiedenis achter den rug en nu komt men nog zeggen dat zij niet rijp is en dat er opnieuw moet onderzocht worden.

Ik dank er den Minister voor, dat hij na een gezet onderzoek met het voorstel is gekomen om den dam te verlengen.

De haven te Harlingen, meer dan eens genoemd: »un port à douze mois" daar ze zelden dichtvriest en dikwijls 12 maanden van het jaar openligt, zoodat de schepen bijna altijd binnen kunnen vallen, is werkelijk ons aller belangstelling overwaard.

Wij doen een goed en nuttig werk wanneer wij den toegang tot haar verbeteren door den stroomleidenden dam te verlengen en daardoor de stad te brengen tot voorspoed en ontwikkeling waaraan ze zoozeer behoefte heeft. Nu de quaestie of de haven van Harlingen op diepte zal gehouden worden door de gemeente. Vooraf wensch ik op te merken dat de geachte spreker zich vergist als hij meent dat er nu 2 meters minder water staat in de haven dan bij de Pollen. Mijnheer de Voorzitter! Reeds nu kunnen schepen van meer dan 40 decimeter diepgang met ongebroken lading te Harlingen binnenkomen.

Nu schijnt de heer Rutgers te vreezen dat Harlingen niet zal zorgen voor evenredigheid tusschen het water in de geul en in de havens, maar dat zal het wel, Mijnheer de Voorzitter! Het egoïsme, een zeer geoorloofd egoïsme zal daartoe prikkel genoeg wezen, want alleen dan zullen groote kolen- en houtschepen kunnen binnenkomen. En daarom is het begonnen.

En gesteld al dat Harlingen in dit opzicht beloften deed, zonder die op den duur na te komen, wie zou thans hier dit durven te constateeren dat dit zeker geschieden zal. Als die belofte het sine qua non is geweest voor deze voordracht, dan twijfel ik niet of zij zal die houden. Het tegendeel te doen zou eene niet te qualificeeren daad zijn.

Voor het overige sluit ik mij aan bij hetgeen de heer Oppedijk heeft gezegd. Ik voeg er bij: hedenmorgen heeft de heer Tijdens de Regeering geïnterpelleerd over de bestaande werkeloosheid en naar middelen daartegen gevraagd. Wij hebben dat korte vrij matte debat gehoord. Wij zoeken met ernst naar werk voor het volk. De heer Tindal weet er echter geen middel op dat te vinden, de Minister van Binnenlandsche Zaken weet dat ook niet, de Minister van Waterstaat niet, de Minister van Justitie niet, ook de heer Tijdens niet, maar, Mijnheer de Voorzitter, waar nu eene gemeente komt en vraagt: geef mij ruimte, nieuwe kracht. Geef mij gelegenheid om mij zelve te kunnen helpen; zorg dat ik geen proletariër worde onder de steden van het Noorden, zal dan de Kamer dit mogen, dit kunnen weigeren, vooral tegenover de groote sommen, die wij elders besteden? Ik kan het niet denken. Ik heb het vaste vertrouwen dat, na de goed verdedigde stelling die door den Minister van Waterstaat in dezen is ingenomen, het amendement van den heer Rutgers van Rozenburg in deze Kamer niet zal worden aangenomen.

De heer **Huber**: Een kort woord, Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg is aangevangen met te herinneren aan de geschiedenis van de haven te Harlingen en hij heeft daarbij de slechte uitkomsten, die het maken van die nieuwe haven gehad heeft, geweten aan de gemeente Harlingen zelve.

Ik acht het niet noodig den ouden strijd van vroeger weder opnieuw te beginnen, omdat ten vorigen jare de Kamer de gelegenheid gehad heeft èn bij het debat èn reeds vroeger door verschillende brochures omtrent die zaak geheel op de hoogte te komen en weet de Kamer dus ook, dat evenzeer als de heer Rutgers aan Harlingen de schuld geeft, Harlingen de schuld geeft aan 's Rijks Waterstaat. Waarom die strijd nu weder opgerakeld wordt, begrijp ik inderdaad niet.

Wij hebben echter op dit oogenblik met de haven te Harlingen niet te doen, maar met eene verbetering van het vaarwater op *de Pollen*, het vaarwater uit zee naar de haven, en ofschoon ik nu niet een technisch advies in deze zou willen geven, als daartoe onbevoegd, komt mij inderdaad de verbetering, die de Regeering nu wil uitvoeren, zoo rationeel voor, dat ik voor mij geen bezwaar heb om die proef te nemen. Wanneer ik toch op de kaart zie, dat door het voorgenomen werk de diepe geul, de reede, die voor de haven van Harlingen ligt, met de Blauwe Slenk zal worden vereenigd, eerst door den stroomleidenden dam Oost en West te verlengen; daarna door baggering van eene geul ter diepte van 5,50 meter langs dien aldus verlengden dam, dan geloof ik, dat wij eene rationeele proef zullen nemen, die inderdaad eenigen waarborg geeft, dat zij slagen zal, ofschoon natuurlijk nooit bepaalde zekerheid zal kunnen gegeven worden.

De gemeente Harlingen zal daarbij hare belofte houden om de havens voor zooverre noodig op dezelfde diepte te brengen en te houden.

De heer Rutgers vraagt: wat heeft Harlingen aan dit werk? De schepen zullen voor de haven maar niet daarin kunnen komen. Steeds gaat hij uit van de veronderstelling, dat Harlingen nalatig is gebleven in het onderhoud van de Nieuwe Willemshaven. Daartegen moet ik een woord van protest doen hooren. Dat verhaal moet nu eens uit zijn. Harlingen is niet nalatig geweest in het onderhoud der haven, Harlingen is tot het onderhoud van de geheele haven thans niet verplicht. Harlingen onderhoudt een gedeelte van de haven volgens eene overeenkomst met de Regeering. Ik heb toch gelezen in eene missive gedagteekend 20 November 1884 van den Commissaris des Konings in Friesland aan Burgemeester en Wethouders van Harlingen, welke missive woordelijk luidt: »Volgens een [illegible] bij mij ontvangen schrijven van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, heeft Zijne Excellentie in beginsel geen bezwaar tegen de voldoening van het bij uwe in margine vermelde missive uitgesproken verlangen om U vooreerst te mogen bepalen tot de uitbaggering van het gedeelte van Nieuwe Willemshaven

tot aan den steiger of pier met behoud van de bank ten Noorden daarvan, en is Zijne Excellentie niet ongenegen voor die uitbaggering medewerking te verleenen . . . . ."

Dat, Mijnheer de Voorzitter, heeft Harlingen nagekomen tot den huidigen oogenblik. Meer zelfs dan dat, want die medewerking is nooit verleend, Harlingen heeft alleen met eigen middelen aan het contract geheel voldaan tot op den huidigen dag.

Het tweede bezwaar, dat ik tegen de rede van den heer Rutgers van Rozenburg meen te hebben is dat hij eene voorstelling geeft, alsof Harlingen maar ééne haven bezit, in slechten staat van onderhoud. Dit is inderdaad niet waar. De Nieuwe Willemshaven is de jongste, zij is er het laatste bijgekomen, de grootste, maar ook de minst bruikbare.

Doch behalve de Nieuwe Willemshaven zijn er te Harlingen nog twee havens, de Willemshaven en de Buitenhaven, die veel gemakkelijker zijn te onderhouden en ook in goeden staat worden gehouden. Nu heeft de gemeenteraad van Harlingen aangenomen om de Buitenhaven, de Willemshaven en een gedeelte van de nieuwe Willemshaven, zoo ver dat door de scheepvaart was gevorderd, op dezelfde diepte te brengen en te houden als *de Pollen*, naarmate van den voortgang van de uitvoering der werkzaamheden op *de Pollen*. En nu geloof ik dat het niet aangaat, om wantrouwen te koesteren in de toezegging dier gemeente. Daarvoor is geen reden hoegenaamd.

Bovendien, het is reeds gezegd door den heer Oppedijk, de nood zal eenvoudig Harlingen dwingen om de havens op de beloofde diepte te houden. De schepen zullen komen en men moet dan voor de ontvangst daarvan zorgen.

Ik eindig met den Minister van Waterstaat mijn dank te betuigen dat hij, ook overeenkomstig mijne rede van verleden jaar, dit werk wel op de begrooting heeft willen brengen. Daardoor wordt niet alleen het belang bevorderd van Harlingen, maar van het geheele Noorden. Zal dit ooit weer tot bloei kunnen geraken, dan is een eerste vereischte dat voorzien wordt in de behoefte aan behoorlijken afvoer van de producten dier provinciën naar het buitenland en wij willen hopen ook voor het ten gevolge van de ijverige bemoeiingen van den Minister van Buitenlandsche Zaken, weldra weder vrij uit te voeren vee.

De heer **A. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Telkens als hier het hoofdstuk Waterstaat, Handel en Nijverheid, behandeld wordt, denk ik onwillekeurig dat die begrooting het best is te vergelijken met eene groote welgevulde ruif, waaraan eenigen reeds sinds lang rustig staan te eten en anderen zich een plaatsje zoeken te veroveren. Het merkwaardigste is echter dat zij die de beste plaatsen hebben, de anderen die ook een plaatsje of eene betere plaats trachten te bemachtigen, zoeken af te weren. Allervermakelijkst is het te zien hoe de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg, zich van die taak kwijt. Hij zegt tot hen die achteraan staan en naar voren dringen om ook eene plaats aan de Staatsruif te krijgen: »Kom maar, ik gun u gaarne een plaatsje, pluk ook maar wat mede"; maar hij waarschuwt te gelijk de anderen, die al eene goede vaste plaats hebben, dat zij op hunne hoede moeten zijn, want dat als de vreemde indringers ook mede plukken, er wel eens te kort kon komen voor hen die gewoon zijn geheel uit de Staatsruif te leven.

Deze handelwijze van den heer Rutgers van Rozenburg verwondert mij te meer, omdat hij nog hedenmorgen heeft medegewerkt tot het aannemen van het artikel betreffende het subsidie voor een ijsbreker op het Noordzeekanaal, dat het land meer dan 3 ton zal kosten, en waarvan de geachte afgevaardigde uit 's Gravenhage, de heer Conrad, verklaard heeft, dat het lang niet zeker is dat daarmede het beoogde doel zal worden bereikt. Ik wensch dat de Minister ons nog nader zal inlichten omtrent het onderhoud van de havens te Harlingen. Zijn die inlichtingen bevredigend, dan zal ik tegen het amendement stemmen.

De heer **Havelaar**: Ik zal niet terugtreden in de historie van deze zaak, die reeds op welsprekende wijze aan de Kamer is medegedeeld; evenmin zal ik ingaan op het verschil van meening over de respectieve verdiensten van de hydrographie en den waterstaat, hoewel ik mij gaarne aan de laatste houd. Wanneer de Minister verklaart, zooals hij gedaan heeft, dat hij eene diepte van 50 cM. zal kunnen houden, en hij doet dat op volkomen afdoende gronden, dan ben ik bereid voor den post te stemmen, maar ik wensch een paar vragen aan den Minister te doen. Ik kan niet toegeven dat Harlingen altijd zijne verplichtingen is nagekomen. Ik geloof dat dit minder juist is.

Thans de vragen die ik den Minister wensch te doen.

Heeft de Regeering de bepaalde zekerheid:

1°. dat de gemeente Harlingen zal nakomen hetgeen nu door haar wordt beloofd en toegezegd?

2°. Waar in de belofte sprake is dat een gedeelte, voor zoover noodig, van de Willemshaven zal worden onderhouden door de gemeente Harlingen op eene diepte van 5 meter, zal de Regeering dan ook het recht hebben mede te spreken in de bepaling van het oppervlak van dat gedeelte, en het recht hebben, wanneer zij dit noodig acht, in het belang van de scheepvaart en in het belang zelf van Harlingen, te vorderen dat de geheele nieuwe Willemshaven op die diepte worde gebracht?

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

Op bladz. 739, kol. 1, moet op reg. 24 v. b. volgen:

De Voorzitter: Ik heb de eer mede te deelen dat het mijn voornemen is om morgen na de pauze aan de Kamer in overweging te geven, het wetsontwerp tot definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1893 (**95**) aan de orde te stellen bij art. 12 van hoofdstuk X der Staatsbegrooting.

Nog deel ik mede dat de heer Huber heeft bericht verhinderd te zijn de vergadering tot het laatst toe bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen en de vergadering gesloten.

35ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 23 DECEMBER 1892.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. adressen. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling van de wetsontwerpen tot vaststelling der Staatsbegrooting voor 1893; voortzetting der beraadslaging over en aanneming van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid); aanneming van de onderartt. 125—130. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Besluit genomen tot uitstel van de behandeling van de conclusiën van het verslag der commissie voor de verzoekschriften over het adres van jhr. de Sturler. — Avondvergadering. — Berichten ingekomen van leden. — Voortzetting der beraadslaging over en aanneming van hoofdstuk IX. — Beraadslaging over en aanneming van de wetsontwerpen: betreffende de begrooting van uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen, dienst 1893; Hoofdstuk X (Departement van Koloniën) en definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1893. — Behandeling en aanneming van hoofdstuk XI (Onvoorziene uitgaven). — Beraadslaging over en aanneming van de wet op de Middelen. — Scheiding der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 92 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, Mees, Hintzen, van Velzen, Dobbelmann, Zijlma, Schaepman, Smeenge, van Vlijmen, Conrad, De Beaufort, Haffmans, Seret, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, Pyttersen, van Bylandt, van Löben Sels, Land, Huber, van Beuningen, Levy, Bool, Vrolik, Zaaijer, Roessingh, Keuchenius, Rink, van der Feltz, Travaglino, Hennequin, Veegens, Goekoop, Smit, Walter, T. Mackay, Brantsen van de Zijp, Van Alphen, Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, Donner, Oppedijk, van Kerkwijk, d'Ansembourg, Smits van Oijen, Bahlmann, Goeman Borgesius, De Meijier, Rutgers van Rozenburg, van Gijn, van der Schrieck, Boreel van Hogelanden, Hartogh, Viruly Verbrugge, Reekers, Lieftinck, Guyot, van Houten, Kielstra, Æ. Mackay, Pijnacker Hordijk, Harte, Ferf, Roijaards van den Ham, W. de Beaufort, Röell, Heldt, Zijp, Houwing, Geertsema, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Lambrechts, van Karnebeek, Kerdijk, G. van Dedem, A. Van Dedem, Michiels van Verduynen, Bevers, Lucasse, Schepel, Tydeman, Farncombe Sanders, de Ram, Kolkman, Cremer, van de Velde, Vermeulen, de Ras, Beelaerts van Blokland en van der Kaay,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van Buitenlandsche Zaken, van Koloniën en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Beelaerts van Blokland, de Kanter, van der Borch van Verwolde en Schaepman, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste wegens andere bezigheden, althans ten deele, de tweede ook de overige dagen dezer week, de derde en de vierde insgelijks den volgenden dag.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende adressen:

een van de Kamer van koophandel en fabrieken te Deventer, tot bevordering van den aanbouw van oorlogsschepen op Nederlandsche werven.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

twee, houdende adhaesie aan het adres van het centraal bestuur van het Algemeen Nederlandsch Werklieden-verbond, in zake het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd", van:

het bestuur der Utrechtsche vereeniging voor fabriek- en handwerksnijverheid;
het bestuur der Scheepsbeschieters-vereeniging »Eenheid onder ons", te Amsterdam.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen, om, indien de behandeling der aan de orde zijnde wetsontwerpen hedennamiddag niet mocht afloopen, die voort te zetten in eene vergadering, te houden hedenavond te acht uren, en, voor het onverhoopte geval dat ook dan, tegen middernacht, aan de werkzaamheden geen einde moeht zijn gekomen, deze te hervatten morgenochtend te elf uren.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de WETSONTWERPEN TOT VASTSTELLING DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1893. (2)

I. HOOFDSTUK IX (DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID).

De beraadslaging wordt hervat over *onderart.* 66 met de daarop voorgestelde *amendementen.*

De heer **Lely,** *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het indienen van de

beide amendementen op dit artikel heeft mij leed gedaan.

Het ééne amendement, dat van de Commissie van Rapporteurs, heeft geen verre strekking, daar het enkel ten doel heeft voor het looppad langs de haven te Lemmer f 5500 minder uit te trekken.

Het bedoelde looppad is echter inderdaad noodig. Het onderhoud van den havendam behoort volgens de wet, waarbij tot den aanleg werd besloten, bij het Rijk, en in de Memorie van Toelichting van dat wetsontwerp vindt men de mededeeling dat op den kruin een looppad zou worden gemaakt.

Het looppad heeft in den loop der tijden niet voldaan en na herhaalden aandrang van de vereeniging »Schuttevaer" en andere belanghebbenden heeft mijn geachte ambtsvoorganger de toezegging gedaan eventueel een post op de begrooting te brengen tot verbetering van dat looppad. Ik heb mij met die beschikking volkomen kunnen vereenigen en vlei mij, dat na deze toelichting de post geen bezwaar meer zal ontmoeten.

Van meer belang is evenwel de post tot verbetering van de haven te Harlingen. Het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, om het werk minstens voor een jaar uit te stellen, heeft mij leed gedaan, hoe aangenaam het mij ook was te vernemen, dat tegen de zaak zelve bij dien geachten afgevaardigde geen bezwaar bestaat. Immers over het algemeen was de geachte afgevaardigde het met mij eens dat er aanleiding bestaat het werk ten uitvoer te brengen. Hij is daarbij in historische beschouwingen getreden, waarin ik hem niet zal volgen, omdat wij hier vooral met het heden en de toekomst te doen hebben.

Door dien geachten afgevaardigde is echter de naam in het debat gebracht van den eersten ontwerper van dat plan, dat destijds door de Kamer van koophandel werd afgekeurd. Hieromtrent moet ik mij eene kleine rectificatie veroorloven. De ontwerper was niet de hoofdingenieur, maar de opzichter DIRKS.

De door den geachten afgevaardigde besproken bezwaren betreffen twee zaken.

De eerste vraag is: is het werk technisch mogelijk?

De tweede vraag was: hebben wij hier te doen met een fragment van een werk? Is de Minister wel verzekerd dat ook Harlingen zijne haven zal verdiepen en het werk effect zal sorteeren?

In de eerste plaats de technische mogelijkheid van het werk. De geachte afgevaardigde heeft gewezen op de onzekerheid van de werking van zeestroomingen. Ik ben dit volkomen met hem eens. Gold het hier een werk om door stroomschuring eene zekere diepte te krijgen, dan — de geschiedenis heeft het geleerd — zou onzekerheid altijd bestaan blijven. Maar wij hebben hier te doen met eene geul, die reeds gevormd is en waaromtrent de ondervinding ons veel heeft geleerd.

Dat de waterstaat zich die ondervinding ten nutte heeft gemaakt, zal wel niet behoeven gezegd te worden. Men heeft door voortdurende peilingen langs den dam bevonden, dat niet alleen na eene zekere periode die diepte is tot stand gebleven, maar dat zelfs vermeerdering der diepte, ook zonder baggering, heeft plaats gehad. In Juni 1883 was de gemiddelde diepte langs dit deel van den dam 42 d.M., en in Juni 1891 was zij vanzelve vermeerderd tot 45 d.M., dus met 3 d.M.

Voorts heeft de ondervinding geleerd, dat op het gedeelte van de zeevlakte buiten den dam ook wel eenige verdieping ontstaat, doch dat deze wordt afgewisseld door plotselinge verondiepingen, zoodat het blijvend bestaan van eene zekere diepte daar niet gewaarborgd is. Wil men daar eene vaste grootere diepte hebben, dan moet men overgaan tot verlenging van den dam. Voorts is uit grondboringen gebleken dat op verschillende plaatsen kleigrond aanwezig is, die zich niet door den stroom laat verzetten; eene reden waarom door den stroom niet meerdere diepte is aangebracht.

Het geldt evenwel niet het tot stand brengen van eene vaargeul door den stroom, maar verdieping door kunstmatige baggering. Dat er aanleiding zou zijn om de hydrographie te hooren, betwijfel ik. Dit zou alleen het geval zijn wanneer bij de ambtenaren van den waterstaat omtrent dit werk eenige twijfel had bestaan. Dit nu is niet het geval.

Het zal der Kamer bekend zijn dat reeds door mijn ambtsvoorganger het voornemen was opgevat om op de vorige begrooting een post te brengen voor de verbetering van het vaarwater langs de Pollen. Die plannen hadden ten doel te baggeren langs en buiten den dam. De toenmalige, evenals de tegenwoordige ambtenaren waren niet in twijfel of de diepte langs den dam behouden zou kunnen worden, maar wel waren zij in twijfel of dit ook buiten den dam het geval zou kunnen zijn. Men meende toen echter dat eene proef moest genomen worden.

Bij mijn optreden heb ik dit plan teruggenomen, omdat het mij voorkwam dat men in deze zaak geen proefnemingen moest doen, maar een zekeren weg inslaan, ook al werden daardoor de kosten vrij belangrijk hooger. Het eerste plan zou kosten f 50 000, het tegenwoordige f 270 000, maar daarmede zal men de zekerheid verkrijgen dat geen half werk verricht wordt.

Thans de tweede quaestie van Harlingen. Toen het nieuwe ontwerp was opgemaakt en ik mij voornam het op de begrooting te brengen, heb ik mij de vraag gesteld: welke gedragslijn wordt bij het maken van scheepvaartwegen voor de groote vaart door den Staat gevolgd? Het komt mij voor dat men die vraag spoedig kan beantwoorden. Het blijkt dat de Staat in den regel op zich neemt het maken van de havenhoofden in zee en het maken van den scheepvaartweg zelf, doch dat de Staat aan de gemeenten of particulieren overlaat het voorzien in de behoefte aan ruimte en ligplaats voor de schepen in de haven, enz.

Dit is een rationeel denkbeeld. Immers, wanneer de scheepvaartweg zelf ten uitvoer is gebracht en het doel dat men daarmede beoogde bereikt is, dan is het belang van de havenplaats daarmede zóó innig verbonden, dat zij niet zal nalaten voor de noodige ligplaatsen van schepen te zorgen, indien werkelijk vermeerdering van scheepvaart plaats heeft. En mocht dit laatste niet het geval zijn, dan heeft de Staat er ook geen belang bij om de gemeente te verplichten tot het maken van dergelijke ligplaatsen. Deze wijze van handelen is ook gevolgd ten aanzien van den Rotterdamschen Waterweg en het Noordzeekanaal. Omtrent den eersten heeft men, en mijns inziens volkomen te recht, de millioenen gevoteerd voor de verbetering, zonder vooraf de verplichting aan de gemeente Rotterdam op te leggen om hare havens zoodanig uit te breiden, dat steeds aan de behoefte voor ligplaats wordt voldaan. Ten aanzien van Amsterdam maakt de Staat de nieuwe schutsluis te IJmuiden, waaraan eene veel grootere diepte is gegeven, zonder dat vooraf met de gemeente Amsterdam is gecontracteerd dat zij het havengebied om de stad en de overige ligplaatsen op dezelfde diepte zou brengen.

In dezen gedachtengang ware het wellicht niet noodig geweest aan Harlingen meer eischen te stellen dan aan andere plaatsen. Ter voorkoming van bezwaren echter meende ik mij te moeten overtuigen of die gemeente op zich wil nemen de verplichting om in de behoeften der scheepvaart te voorzien. Zoo ja, dan was daardoor voldoende geconstateerd dat, wanneer het Rijk de verbetering van het vaarwater tot stand bracht, de voorziening in ligplaatsen voor de schepen verder eene gemeentezaak zou zijn, waaraan, zij naar mate van de behoefte, uitbreiding zou kunnen geven. Op mijn verzoek heeft het dagelijksch bestuur van Harlingen de vraag in den gemeenteraad gebracht en vóór enkele maanden ontving ik het volgend schrijven:

»Gaarne geven wij Uwer Excellentie bij deze de verzekering, dat wij, ingeval deze diepte wordt verkregen, de *verplichting op ons nemen* om het buitenhavengebied, zijnde de oude Buitenhaven, de Willemshaven of het Dok en een *gedeelte* van de nieuwe Willemshaven, op daarmede overeenkomende diepte te brengen en te houden."

De uitdrukking »gedeelte" achtte ik eenigszins vaag en verzocht daaromtrent nadere verklaring, waarop ik dit antwoord ontving.

» De gemeenteraad verklaart met zijn schrijven van 28 September ll. te bedoelen dat gedeelte Nieuwe Willemshaven op de diepte van 53 decimeter te brengen en te houden waaraan voor de scheepvaart behoefte zal bestaan."

Daarmede had het Rijk voldoenden waarborg dat de gemeente de verplichting aanvaardde om in het belang der haven voorzieningen te nemen. Had de Regeering deze verklaring niet afdoende geacht dan zou zij zich ook niet gerechtigd gevonden hebben om de post van f 61 000 voor de verdieping van het Noordzeekanaal, die onder art. 82 voorkomt, op de begrooting te brengen. Het is bekend dat voor dat werk reeds gedurende enkele jaren duizenden guldens zijn uitgegeven. De Kamer heeft het vorige jaar gevraagd of er wel voldoende zekerheid bestond dat de gemeente ook haar havengebied op dezelfde diepte zou brengen. Vóór twee jaren was daaromtrent niets bekend, en nochtans voteerde de Kamer de som voor de verdieping van het kanaal. Verleden jaar heeft de Regeering geantwoord dat het verdiepen der havens op den weg der gemeente lag, waarmede men genoegen nam en de som toestond.

Thans heb ik mij bepaald tot eene vraag aan burgemeester en wethouders van Amsterdam en deze hebben zich bereid verklaard eventueel een voorstel te doen aan den gemeenteraad om tot verdieping over te gaan. En ik acht deze verklaring volkomen voldoende om ook dit jaar, evenals het vorige, de verdieping van het Noordzeekanaal verder tot uitvoering te brengen.

Ik vlei mij dan ook, dat de Kamer daartegen evenals het vorige jaar geen bezwaar zal maken en zij thans ook de uitdrukkelijke verklaring van den gemeenteraad van Harlingen voldoende zal achten.

De heer **Goeman Borgesius**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord gevraagd en verkregen hebbende, om namens haar het gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Indien het oordeel der Commissie van Rapporteurs op de beslissing in zake de werken ten behoeve van Harlingen eenigen invloed kan hebben, staat de kans van het amendement niet best, want de Commissie meent eenstemmig aan de Kamer te moeten adviseeren, het amendement van den heer Rutgers te verwerpen.

De Commissie heeft er prijs op gesteld, eerst 's Ministers verdediging te hooren; niet omdat zij twijfelde aan de technische uitvoerbaarheid der werken, ook niet omdat zij meende dat de werken niet van zoo groot belang voor Harlingen — ja voor een groot deel voor het Noorden — waren, maar eenvoudig omdat zij er prijs op stelde, nader te vernemen welke verplichtingen de gemeente Harlingen op zich genomen had. Uit de rede van den Minister is thans gebleken, dat de gemeente wel degelijk op zich heeft genomen om de haven allengs op dezelfde diepte te brengen als op de Pollen zal worden verkregen; en nu is er geenerlei motief meer waarom de Kamer dezen post niet zoude goedkeuren. Wel is waar verbindt de gemeente Harlingen zich niet, om de *geheele* haven dieper te maken, maar alléén om dat te doen voor zoover de scheepvaart daaraan behoefte heeft. Maar ik geloof, dat dit werkelijk het eenige is wat men kon verwachten. Immers, indien de gemeente zich verbonden had om terstond de geheele haven op de vereischte diepte te brengen, dan wist men vooraf dat dit de financieele krachten der gemeente zou te boven gaan. De zaak is dus blijkbaar serieus behandeld, daar de gemeente zich niet verbindt tot meer dan zij ook werkelijk kan volbrengen.

Ook de bedenkingen van den heer Rutgers van Rozenburg zullen nu bijna geheel zijn verdwenen. Gisterenavond toch had die geachte spreker slechts twee bedenkingen: namelijk 1°. twijfel aan de technische uitvoerbaarheid van het werk. Welnu, door den Minister is m. i. op goede gronden aangetoond, dat het ingestelde onderzoek en de resultaten, thans reeds verkregen, die vrees niet wettigen.

2°. Wij staan hier, zoo luidde de tweede bedenking van den heer Rutgers, slechts voor een fragment van groote werken, waarvan de omvang nog niet beoordeeld kan worden, maar die waarschijnlijk van Rijkswege ook uitgevoerd zullen moeten worden, als wij hiermede beginnen.

Thans echter is het duidelijk geworden, dat naar alle waarschijnlijkheid niet meer dan de f 270 000 zullen noodig zijn, en het overige door de gemeente zal worden verricht.

Trouwens de heer Rutgers van Rozenburg heeft zelf erkend dat, indien ook al mocht blijken dat de Staat zich nog eenige meerdere financieele opoffering moet getroosten, het groote werk zulks alleszins waard zal zijn.

Het vorige jaar ben ik in de gelegenheid geweest, bij een bezoek aan Harlingen, de Pollen en de haven zelf op te nemen, en ik heb toen de stellige overtuiging gekregen dat, indien de voorgenomen werken tot stand komen, Harlingen eene schoone toekomst te gemoet zal gaan, indien men althans met andere maatregelen, door eene verkeerde tariefspolitiek — de Minister zal mij wel begrijpen — niet aan den eenen kant bederft wat men aan den anderen kant heeft goed te maken.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben over deze zaak hier gisterenavond minder argumenten vernomen dan captationes benevolentiae et miseracordiae of expectoratiën van het goede hart, door dezen en genen aan Harlingen toegedragen. Even handig als goed bedoeld waren de gevoerde betoogen niet altijd, en niet zeer vleiend zelfs voor het gemeentebestuur van Harlingen was de redeneering van een redenaar, die meer speciaal voor dat bestuur het dacht op te nemen, en mijne herinnering, hoe voor de thans te Harlingen zoo zeer afgekeurde haven het plan door de Kamer van koophandel aldaar geleverd was, beantwoordde met de opmerking, substantieel, dat als het gemeentebestuur, op 't gebied van waterstaat minder bevoegd, een slecht plan inleverde, de Regeering, zooveel bekwamer in zaken van waterstaat, wijzer had moeten zijn dan het gemeentebestuur, en wijs genoeg om dat plan ter zij te leggen, maar dit nalatende, meer schuld had dan het gemeentebestuur.

Doch, was die redeneering voor het gemeentebestuur niet vleiend, handig was zij nog minder, en de spreker had wel mogen bedenken dat — had de Regeering in 1867 zoo wijs moeten zijn op het verlangen van Harlingen's bestuur niet te letten — de Kamer in 1892 ook wel voorzichtig doen kon met niet al te veel op het verlangen van datzelfde bestuur en sommige Harlingsche chauvinisten te letten.

Handiger intusschen toonde zich niet een ander, die tegenover de voor een ijsbreker voor Amsterdam's waterweg verleende bijdrage ad f 12 000 gedurende 27 jaren, door hem opgeteld tot 3 ton, stelde het thans voor Harlingen verlangd bagatel van f 100 000.

Waarschijnlijk dacht er die spreker niet aan, hoe naar deze methode van optelling, der Kamer nog veel bezwarender voorkomen moest een last, waarmede de Staat bedreigd wordt, namelijk het onderhoud van de haven te Harlingen ad f 30,000 per jaar, vertegenwoordigende een kapitaal van $^{3}/_{4}$ millioen.

Maar het minst van alles was wel de argumentatie van een ander voorstander van den post, die een parallel trok tusschen het misdeelde Harlingen, waaraan men nu zelfs $1^{1}/_{4}$ millioen niet gunde, en de steden Rotterdam en Amsterdam, waarvoor 24 millioen en 60 millioen plus zoo pas een ijsbreker ten laste van de staatskas zouden zijn gevoteerd. Die afgevaardigde, indien hij ware op de hoogte geweest van de antecedenten zijner beminde, Harlingen's stedemaagd, zou geweten hebben, dat voor Harlingen sedert 1867 besteed is aan de Pollen eene som van f 157 000, aan den dam over de Pollen f 829 000 en aan de haven f 3 000 000, te zamen f 3 986 000, dus 4 milloen op f 14 000 na. Aangezien nu Harlingen is een stedeke van 10,000 inwoners, en Amsterdam met hen, die even over de grens, op Nieuwer-Amstels gebied wonen, maar Amsterdammers zijn, telt 450 à 460 duizend ingezetenen dus 45maal zooveel als Harlingen, zou in die evenredigheid voor Amsterdam kunnen besteed zijn 45maal 4 millioen, of 180 millioen,

dat is 3maal meer dan de 60 millioen, welke dien spreker zoo hinderde.

Het eenige wat in het gisterenavond gehoorde op een argument geleek, kwam van den heer Huber, die begon te zeggen dat Harlingen behalve de volgeslibde Nieuwe Willemshaven, nog bezat andere havens waarvoor de Pollenverdieping noodig was.

Maar op de door mij hem toegeroepen vraag naar de diepte van die andere havens, bleef de argumentatie verder in de pen, of werd vervangen door de mededeeling, dat het gemeentebestuur zich had verbonden om alle havens op eene diepte van 5 Meter beneden volzee te brengen, wanneer eens de Pollen die diepte hadden.

Hij had gelijk de eerste stelling niet vol te houden; want voor al die andere havens is de tegenwoordige Pollendiepte ruim toereikend. Immers de oude buitenhaven heeft evenals de Pollen 4,50 M., het oude Willemshaventje is 42 decimeter beneden volzee diep, terwijl de Noorder- en Zuiderhaven zijn gesloten dokken achter sluizen, welker dorpels liggen op 4,30 M.

Doch het beroep des heeren Huber bracht het debat op het terrein, waar de cardo quaestionis te zoeken is; want indien zich Harlingen op eene afdoende en gewaarborgde wijze verbonden had tot het verdiepen en onderhouden van al de havens op 5 M. onder volzee-diepte zou er ons niets meer in den weg staan om aan art. 66 onveranderd onzen bijval te schenken.

De vraag is nu maar, welke waarde wij te hechten hebben aan de zoogenaamde verbintenis van het gemeentebestuur.

Welnu, in de eerste plaats is de inhoud ontoereikend, omdat slechts beloofd wordt verdieping van de Nieuwe Willemshaven, voor zoover de scheepvaart behoefte er aan heeft, zonder dat een derde als arbiter omtrent die behoefte benoemd is, veelmin bepaald is dat de Regeering dienaangaande heeft te oordeelen. Op de zeer gerechtvaardigde vraag daarnaar van den afgevaardigde uit Gouda heeft de Minister niet geantwoord. Ergo blijft de beoordeeling van die behoefte facto aan partij-schuldenaar.

Voorts is de nieuwe verbintenis overbodig, omdat eene wijdere verbintenis, namelijk tot onderhoud op 5 M. van de geheele Willemshaven sedert 1867 bestaat, en alzoo insluit het mindere op den inhoud der nieuwe verbintenis, welke men nu tot aanbeveling van den post doet gelden. Doch het komt ook niet aan op de verbintenissen van Harlingen, maar veeleer op de waarborgen dat ze worden nageleefd. Wat toch leert de ervaring? Dat er van nakoming van de verbintenis en de diephouding van de haven, behalve over een zeer klein gedeelte, niets gekomen is.

In transitu merk ik op dat het verhaal van den heer Huber, dat de overeenkomst met de gemeente van 1867 onder eene vorige Regeering vervallen is, rust op misverstand. Wel heeft de Minister van den Bergh toen over het niet onderhouden van de diepte door de gemeente geklaagd, en nadat door het gemeentebestuur zijne nalatigheid op de gewone gronden en met zijne onmacht verontschuldigd was, te kennen gegeven dat hij daarin berusten wilde, waarvoor eene aanmerkelijke reden was in zijn onvermogen, om de gemeente te dwingen; maar ontslagen heeft de Minister de gemeente niet, waartoe hij trouwens niet bevoegd was, wat hij — zoo mogelijk — nog minder was tot de door den heer Huber beweerde toezegging van Staatshulp in het onderhoud, waarvan dan ook natuurlijk niets gekomen is.

Dat het op een waarborg aankwam, en hoezeer het daarop nu nog aankomt, blijkt hieruit, dat, toen de vorige Minister zijne toezegging om de Pollen te verdiepen, afhankelijk stelde van eene garantie van Provinciale Staten, dat de gemeente in 't vervolg hare verbintenis zou naleven, de Staten weigerend geantwoord hebben, omdat zij bij de onbetwistbare onmacht der gemeente, deze niet dwingen konden, zoodat garantie van de provincie zou beteekenen uitvoering door de provincie, die bij de zaak geen belang had.

Wat er nu zal gebeuren, als het werk op de Pollen doorgezet wordt zonder dien waarborg, betrekkelijk de haven, leert de ervaring sinds 1867. De haven zal volgeslibd blijven en verder gevuld worden, en waar men ten opzichte van Harlingen die ervaring had, noem ik de vergelijking met Amsterdam, door den Minister in de laatste periode zijner rede gedaan, ongepast en zeker allerminst steekhoudend, omdat Amsterdam ook in het door hem aangehaalde geval geenerlei verbintenis aangegaan had, noch bijgevolg te vervullen nalaten kon.

Trouwens aan den wil en de macht, om hare verplichtingen jegens den Staat na te leven, heeft men, wat die gemeente aangaat, nog geen reden of recht te twijfelen.

Mijnheer de Voorzitter! Aan de verdienste van mijn amendement is naar mijne overtuiging door hetgeen de Minister en anderen er tegen aangevoerd hebben, niets te kort gedaan.

Aan de kans evenmin, omdat het nooit kans van aanneming gehad heeft. Dat het daarop geringe kans had, wist ik reeds, toen ik het indiende, hoeveel leden ook over de zaak met mij eens dachten. Want bekend was het mij al lang, dat ik had te doen met een geval tegenovergesteld aan dat, ons geschetst in zekere fabel van la Fontaine, waar ons wordt voorgesteld een man, gezeten tusschen twee vrouwen, eene jonge en eene oude, die om strijd hem de zwarte en de grijze haren uittrekken, totdat hij blijft zitten glad en kaal.

Zoo zit nu Harlingen of Friesland tusschen twee politieke vrijers, die wedijveren om het te overladen met liefkoozingen, en wedijveren om het een bewijs van belangstelling te geven. Het gevolg daarvan zal wezen, dat deze belangrijke post zal goedgekeurd worden, tot niet gering bezwaar voor de schatkist, zonder dat vermoedelijk Staat, provincie of zelfs genoemde stad er eenige vrucht van trekken zal.

De heer **Conrad**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Nu de Minister uitvoeriger dan in de gewisselde stukken heeft aangetoond, dat de verbetering in het scheepvaartbelang noodig is, trekt de Commissie haar amendement in.

De **Voorzitter**: Daar de Commissie van Rapporteurs haar amendement heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Rutgers van Rozenburg wordt in stemming gebracht en met 74 tegen 8 stemmén verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren de Beaufort (Amsterdam), Haffmans, Seret, Ruys van Beerenbroek, Pyttersen, van Bylandt, van Löben Sels, Land, Huber, van Beuningen, Bool, Vrolik, Zaaijer, Roessingh, Keuchenius, Rink, van der Feltz, Travaglino, Hennequin, Veegens, Goekoop, Smit, Walter, T. Mackay, Brantsen van de Zijp, van Alphen, Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, Donner, Oppedijk, van Kerkwijk, d'Ansembourg, Smits van Oijen, Goeman Borgesius, de Meijier, van Gijn, van der Schrieck, Boreel van Hogelanden, Hartogh, Viruly Verbrugge, Reekers, Lieftinck, Kielstra, Pijnacker Hordijk, Harte, Ferf, Roijaards van den Ham, De Beaufort (Wijk bij Duurstede), Heldt, Houwing, Geertsema, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Lambrechts, van Karnebeek, Kerdijk, G. van Dedem, A. van Dedem, Michiels van Verduynen, Bevers, Lucasse, Schepel, Tydeman, Mutsaers, Mees, Hintzen, van Velzen, Dobbelmann, Zijlma, Schaepman, Smeenge, van Vlijmen, Conrad en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Havelaar, Levy, Rutgers van Rozenburg, Guyot, van Houten, Æ. Mackay, Röell en Zijp.

Onderart. 66 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

Onderart. 67 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 68, luidende:

» Aanleg van een kanaal ter verbinding van Amsterdam met de Merwede, met alle daarmede in verband staande uitgaven, benevens onderhoud der werken, voor zoover zij niet in een of meer der vier volgende artikelen zijn begrepen, f 213 000."

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): Den 4den Augustus van dit jaar heeft een hoogst merkwaardig feit plaats gehad, ik bedoel de feestelijke opening van een gedeelte van het Merwedekanaal tusschen Amsterdam en Vreeswijk. Deze feestelijke opening had plaats in tegenwoordigheid van onze geliefde Koningin en van Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes. Merkwaardig was het feit, dat die feestelijke opening plaats vond op initiatief van de Kamer van koophandel te Amsterdam.

Ik meen dat het nuttig is dat feit in het licht te stellen. Na al hetgeen met het Merwedekanaal is voorgevallen, zie ik daarin een verblijdend verschijnsel, dat de handel van Amsterdam, waarvan de Kamer van koophandel het orgaan is, de groote beteekenis van dit kanaal, hetwelk het land zoovele millioenen gekost heeft, waardeert.

Het is verder verblijdend uit de gewisselde stukken te zien, dat de bezwaren, die na de opening tegen het kanaal in het midden gebracht werden, overdreven zijn.

Enkele opmerkingen naar aanleiding van het Merwedekanaal wenschte ik wel aan het oordeel des Ministers te onderwerpen.

Ik zal niet spreken over de mijns inziens zeer noodzakelijke nieuwe grensregeling van de gemeente Utrecht, en over de wenschelijkheid dat wat ten oosten van het kanaal is gelegen, met het oog op verlichting en politie, binnen het gebied van die gemeente behoort te worden gebracht, dit alles toch behoort niet tot dit Departement. Raak ik dus dit punt slechts in het voorbijgaan aan; een ander geval is het met den Leidschen Rijn.

De Leidsche Rijn is in een zeer slechten toestand en heeft zeer bekrompen afmetingen. Over die zaak zijn onderhandelingen gaande tusschen de Staten van Zuidholland en die van Utrecht, en nu wensch ik den Minister te vragen: wanneer eerlang, zooals hoogstwaarschijnlijk is, aan de Regeering een subsidie gevraagd wordt voor dit groote werk, zal men dan bij haar een geopend oor vinden?

Het is bekend van welk groot belang de Leidsche Rijn is als toevoerkanaal voor het Merwedekanaal, en de beteekenis van dit kanaal voor de binnenlandsche scheepvaart zal natuurlijk nog zeer toenemen, wanneer de Leidsche Rijn verbeterd wordt. Ik zal omtrent dit punt geen bepaalde toezegging vragen, maar beveel de zaak aan de overweging en welwillende aandacht van den Minister aan.

Een ander punt, dat ik even wensch aan te raken, is de afkoop der tollen op de Oude Keulsche Vaart. Ik acht dit uit tweeërlei oogpunt gewenscht: in de eerste plaats ter vermijding van te groote scheepvaartbeweging op het Merwedekanaal, en in de tweede plaats omdat er wederom levendigheid en vertier zal gebracht worden in de Vechtdorpen, die door den aanleg van het nieuwe kanaal zeer hebben geleden.

Ten slotte heb ik eene opmerking waaromtrent ik een pertinent antwoord van den Minister wensch te vragen. Te Gorinchem zal, ten gevolge van de werken voor het Merwedekanaal, een van de toegangen tot de stad over den Wolpherschen dijk worden gesupprimeerd, zoodat men van die zijde de stad uitsluitend door de Waterpoort zal moeten binnenkomen. Die Waterpoort is een zeer aardig gebouw uit het begin van de 17de eeuw, in den gevel waarvan een relief prijkt van Jan van Arkel, die zich met zijn paard ophijscht aan een balk. Nu schijnt er bij den Minister op aangedrongen te worden om die poort af te breken in het belang van het verkeer, maar volgens de inlichtingen die door mij zijn verstrekt, is dat uit dit oogpunt geenszins noodzakelijk. Het wegvlak toch is daar in den loop der tijden allengs verhoogd, zoodat het thans zonder eenig bezwaar 40 c.M. zoude kunnen worden verlaagd, eene verlaging waardoor de poort voldoende afmetingen zal krijgen en het geheel onnoodig wordt haar af te breken. Dit zal bovendien voor het Rijk nog een financieel voordeel hebben.

Op het oogenblik woont namelijk in die poort een sergeant-majoor der vestingartillerie, en wordt het gebouw afgebroken, dan zal voor dezen eene andere woning gehuurd moeten worden. Mijn verzoek is derhalve: breek de Waterpoort niet af, alvorens beproefd is, of met verlaging van het wegvlak niet aan de geopperde bezwaren kan worden te gemoet gekomen.

Ik vraag dit in het vaste vertrouwen dat de Minister dien zoo bescheiden wensch zal willen inwilligen.

Ik zou het inderdaad betreuren wanneer het grootsche werk van het Merwedekanaal werd bekroond door eene daad die ik wandalisme zoude moeten noemen, indien zij niet bepaald onvermijdelijk is gebleken.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij gaarne aan bij hetgeen de heer de Beaufort zooeven heeft gezegd, ik ben ook overtuigd dat het tolvrije Merwede-kanaal een zegen is voor de binnenlandsche scheepvaart en ik hoop dat spoedig een drukker vaart van en naar den Rijn daarop ontstaan zal.

Ik heb echter alleen het woord gevraagd om den Minister op een gevaarlijk punt in dat kanaal te wijzen, nl. bij de brug over de Liesbosch te Utrecht. Passeert men die brug van Utrecht komende en draait men den hoek om naar Jutphaas en Vreeswijk gaande, dan heeft men daar een zeer gevaarlijk punt. Onlangs is daar een ongeluk gebeurd; een rijtuig is in het kanaal gereden, waarbij 5 personen in het water zijn gekomen, met het treurig gevolg dat *drie* hunner zijn verdronken.

Ik heb mij ter plaatse des avonds bij slecht weder van den gevaarlijken toestand overtuigd, en nader is mij medegedeeld dat, hetzij bij ingenieurs, besturen, wellicht kan het ook zijn bij den Minister, verzoeken zijn ingediend om op eene of andere wijze voorziening aan te brengen ter verzekering der veiligheid van het verkeer op den straatweg Utrecht—Vreeswijk. Ik acht het hoogst wenschelijk, daar het mij gebleken is op die verzoeken, als zij zijn ingebracht, geen regard werd geslagen, den Minister dringend te verzoeken om zoo spoedig doenlijk door het aanbrengen eener wenschelijke afzetting langs het water, ter plaatse genoemd, in de veiligheid van het verkeer te voorzien. Ik stel er zeer prijs op van den Minister eene bepaalde verklaring te mogen ontvangen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! In het algemeen kan ik mij wel vereenigen met het denkbeeld van den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede, dat, nu eenmaal het Merwedekanaal tot stand is gebracht, het ook wenschelijk is den Leidschen Rijn te verbeteren, zoodat ik eventueel wel bereid zal worden bevonden het tot stand komen van zulk eene verbetering zoo mogelijk te bevorderen.

Wat betreft de quaestie van de Waterpoort te Gorinchem, het is inderdaad waar dat die te laag is, doch tevens te smal voor het verkeer. Mocht echter door het middel door den geachten afgevaardigde aangegeven, namelijk eene verlaging van den weg met 40 centimeters, aan het bezwaar op voldoende wijze zijn te gemoet te komen, dan zal ik er mijnerzijds gaarne toe medewerken om die poort te behouden.

Wat betreft de opmerking van den heer van Beuningen omtrent het gevaarlijke punt bij de brug over de Liesbosch; kan ik dien geachten afgevaardigde de geruststellende verklaring geven, dat sedert eenige dagen order is gegeven om daar eene leuning aan te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 68 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 69 tot en met 81 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 82, luidende:

» Onderhoud, herstel en verbetering van het kanaal van Amsterdam naar de Noordzee en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven, met inbegrip van de verlichting op de Noordzeehoofden, f 486 500."

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord slechts over de geaardheid van het water in het Noordzeekanaal. Dat water is zeer brak en als gevolg daarvan is ook het water in de kanalen en in de boezemwateren die met het Noorzeekanaal in verbinding staan van brakkigen aard, zeer ten nadeele van den landbouw en den veestapel. Waaraan is dit nu toe te schrijven? Voornamelijk aan het stelsel van waterverversching in de grachten van Amsterdam. Voor de waterverversching zijn aangebracht eenige sluizen rond Amsterdam die de stad kunnen afsluiten van het boezemwater en een stoomgemaal te Zeeburg.

Het doel is het water in te laten uit het Noordzeekanaal in Amsterdam en weder uit te loozen in de Zuiderzee.

Intusschen wordt sedert jaren een ander stelsel toegepast. Men laat nu water in uit de Zuiderzee te Zeeburg, het stroomt door de stadsgrachten en komt zoo in het Noordzeekanaal. Dat dit een beteekenenden invloed heeft op het water in het Noordzeekanaal blijkt uit het jaarverslag van de gemeente Amsterdam.

Jaarlijks wordt ingelaten ongeveer 58 millioen kub. meter water uit de Zuiderzee, dat geregeld door de grachten naar het Noordzeekanaal stroomt. Ik behoef niet te zeggen dat een groot deel van dat water moet worden uitgepompt door het Rijksstoomgemaal te Schellingwoude. Om een denkbeeld te geven van de hoeveelheid water die wordt ingevoerd, kan ik mededeelen dat dit op den boezem van het Noordzeekanaal, ter uitgestrektheid van duizend en twintig hectaren, een waterkolom van ruim 5½ M. hoogte vertegenwoordigt.

In den zomer wordt in den regel de grootste hoeveelheid van dat water in den boezem uitgestort en is het water dan ook het brakst. Het natuurlijke gevolg van een en ander is, dat het Noordzeekanaal en de daarop uitloopende boezemwateren, vooral in den zomer, zeer brak zijn; hetgeen ook tot groot nadeel strekt van den Noordhollandschen veestapel. Immers uit het Noordzeekanaal wordt vooral des zomers eene groote hoeveelheid water op Schermerboezem ingelaten, waaruit weder water wordt getapt in de poldervaarten en slooten, waaruit het vee gedrenkt wordt.

Hoe nu hierin verbetering te brengen? Naar mijn denkbeeld is dit wel mogelijk, wanneer vooreerst Amsterdam zijne waterverversching uitvoert volgens het oorspronkelijke plan, namelijk inlating van water uit het Noordzeekanaal, vergezeld van uitpomping op de Zuiderzee. Het zoetwater kan naar Amsterdam op drie punten aangevoerd worden: 1°. te Weesp uit de Vecht, 2°. te Vreeswijk uit de Lek, en 3°. te Gouda uit den IJssel. Daarvoor zullen wel vele onderzoekingen en waarschijnlijk onderhandelingen met verschillende besturen noodig zijn, maar, wanneer die onderhandelingen dan ook tot een goed einde zijn gebracht, geloof ik, dat het resultaat zal wezen, dat in Amsterdam en daarbuiten, in alle boezems, zoetwater zal worden verkregen. Want de betrekkelijk geringe hoeveelheid zoutwater, die door het schutten door de sluizen te IJmuiden op het Noordzeekanaal wordt gebracht, kan door eenige uren spuien daaruit verwijderd worden. Bovendien heeft de ondervinding op het Noordhollandsch kanaal geleerd, dat het te Nieuwediep ingevoerde zoute water zich niet ver verspreidde.

Zooals ik reeds bij de quaestie der zoetwatervijvers deed opmerken, zou de verbetering van het water in de omgeving van Amsterdam ook ten goede komen aan de militaire verdediging. Daarom zou ik dan ook den Minister wel willen verzoeken, of hij — zoo noodig ook in overleg met zijn ambtgenoot van Oorlog — een onderzoek te doen instellen naar de maatregelen, die noodig zullen zijn om den door mij bedoelden zoozeer gewenschten watertoestand te verkrijgen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Ik ben gaarne bereid met mijn ambtgenoot van Oorlog over de door den geachten afgevaardigde uit 's Gravenhage genoemde zaak te spreken, doch ik geloof voorloopig niet, dat het op den weg van mijn Departement zou zijn gelegen die zaak ter hand te nemen. De inlating van water ligt geheel in de hand van Amsterdam en dit schijnt ook rationeel. Blijvende verandering zou trouwens, naar ik meen, eerst dan mogelijk zijn, indien te Amsterdam de sluis in den Amstel is uitgevoerd en de waterverversching geheel voltooid zal zijn. Mocht dan door overleg met de gemeente Amsterdam eene wijze van invoer kunnen worden verkregen, waardoor het Noordzeekanaal minder brak water meevoert, dan zal ik daartoe gaarne medewerken.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 82 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Onderart. 83 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 84, luidende:

» Verbetering van het vaarwater buiten den afsluitdijk bij Schellingwoude, f 170 000.",

waarop door den heer Rutgers van Rozenburg een *amendement* is voorgesteld, strekkende om het cijfer te verminderen met f 59 750.

De heer **Rutgers van Rozenburg** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet in de eerste plaats doen opmerken, dat bij dit artikel geen sprake eigenlijk is van de vorming van eene baggerplaats, maar van het maken van een dam tot opsluiting van bagger binnen een deel van eene bestaande bergplaats. Het heeft toch altijd in het plan gelegen dat de specie, verkregen uit de door baggering in de scheepvaartgeul ten noorden langs den voor drie jaren gedecreteerden dam, welken ik van nu aan ter onderscheiding den strekdam noemen zal, over dien dam zou worden gestort; anders behoefde ook de Minister niet te vreezen voor afdrijving van dien bagger zuidwaarts naar Zeeburg.

En nu komt mij het voorgenomen werk niet alleen voor de schatkist bezwarend, maar ook op zich zelf onnoodig voor.

Waarom ik de voorgestelde uitgaaf onnoodig acht, ga ik in de eerste plaats zeggen. Voor de *scheepvaart* wordt de maatregel door den Minister niet voorgesteld. Trouwens voor het vaarwater hebben wij drie jaar geleden den doelmatigen strekdam gelegd, die moest voorkomen, dat de bagger, in de geul terugvloeiende, de vaart hinderde, en dat met den strekdam dit niet genoeg werd belet heb ik tot nog toe niet vernomen.

De nieuwe dam moet alleen dienen, of wordt verlangd om te voorkomen dat de bagger, afkomstig uit de scheepvaartgeul van het Pampus en over den strekdam gestort, wegvloeie tot aan Zeeburg voor den mond van het uitwateringskanaal van Amsterdam. Die vrees is evenwel denkbeeldig. Vooreerst omdat de overgestorte bagger den afstand van 25 meter van den strekdam tot Zeeburg niet zal afleggen. Ook de ervaring heeft mij dat geleerd.

Het Noordzeekanaal en al zijne zijkanalen zijn gemaakt door uitbaggering. De specie uit het kanaalprofiel werd opgebracht en gestort in het dijkprofiel en naast en voor zoover daarvoor overbodig, over de dijken gestort in het IJ op de toekomstige droogmakerijen. En nu is na uitpomping van die droogmakerijen gebleken, dat de zwaarste specie, het zand enz. uit het onderste deel van het kanaalprofiel afkomstig, niet verder was gedreven dan ongeveer

70 meter, terwijl de lichtste specie, de bagger, circa 170 meter afgelegd had, doch het in geen geval verder had gebracht dan 200 meter, zoodat men na de droogmaking op 200 meter van het kanaal geen spoor van bodemverhooging meer aantrof. Zoo zal ook de specie, die over den strekdam wordt gestort, niet verder gaan dan 200, stel 300 meter, doch in geen geval 2500 meter kunnen afleggen, en komen tot de uitmonding van het loozingskanaal van Amsterdam. Maar gesteld dat de vrees daarvoor niet hersenschimmig ware, en de bagger het werkelijk, zoo ver bracht, zal dan de hoeveelheid bagger, die overgestort wordt, zoodanig zijn, dat hinderlijke bodemverhooging denkbaar is?

Volgens de Memorie van Toelichting zal het baggeren op Pampus en in de vaargeul kosten te zaam f 135 000; en als wij nu voor het baggeren rekenen f 0,40 per M³. — wat voor de scheepvaartgeul te veel, doch voor het Pampus te weinig is — dan geeft dit f 135 000, gedeeld door f 0,40, dus circa 340 000 M³. bagger, die over den strekdam worden gestort.

Kon nu werkelijk die bagger een afstand afleggen van 2500 M. van af de stortplaats, en wij nemen daarbij in aanmerking, dat de strekdam 4400 M. lang is, dan zal die bagger zich verspreiden over eene oppervlakte van 11 HA.

Indien nu de bagger — gelijk beweerd wordt — zich tot over 2500 meter verspreidt, en zich zoo gelijk verspreidde dat op den 2500sten meter uit de stortplaats eene even dikke laag bagger zich neerzette als op 1 meter van de stortplaats, dan krijgen wij eene verhooging van den bodem met 3 centimeter.

En nu vraag ik of het denkbaar is dat eene verhooging met 3 centimeter aan de uitloozing den minsten hinder doen kan in den ruimen zeeboezem, waarop het loozingskanaal uitmondt.

Nu wordt ons door den Minister om dit met de uitgaaf te verzoenen, tweeërlei lokaas voorgehouden, waarvan 't eerste luidt dat de kosten van uitbaggering minder worden, omdat de bagger-stortplaats dichter bij komt te liggen. Dit is feitelijk niet juist. De bagger, die langs den strekdam moet gebaggerd worden, zou gestort zijn langs en over dien dam in zijne volle lengte van 4400 meter. In 't vervolg zal alles gebracht moeten worden naar de bergplaats, strekkende langs 2000 meter van den strekdam. Het grootste deel der specie moet hiervoor tweemaal verwerkt worden; en de kosten zullen in plaats van verminderen vermeerderen.

Die pleister op de wonde bestaat dus in geen geval.

De tweede heette dat wij eenmaal in die bergplaats een polder van besten grond zouden krijgen, wat niet weinigen reeds heeft doen denken aan eene opbrengst als van de beste gronden in 't IJ van f 3000 per hectare.

Wat van die voorspiegeling terecht komen kan wil ik mede nagaan.

Wij zagen reeds dat nu gebaggerd zullen worden 340 000 M³.; en nu weet ieder, die bekend is met droogmakerijen en baggerwerken, dat van natten bagger na opdroging en inklinking hoogstens een-derde overblijft, dus van 340 000 M³. 113 000 M³., die verdeeld over 100 hectaren of 1 000 000 centiaren, daar eene bodemverhooging kunnen geven van 1 decimeter.

Daarbij komt dan het provenu der onderhoudsbaggering in de scheepvaart*geul*, welke, als men let op het product der aanslibbing gedurende 20 jaren van 1872 (afsluiting van het IJ) tot 1892 kan geven per jaar 9250 M³., of opgedroogd en ingeklonken 3083 M³., en verdeeld over 100 hectaren, eene bodemverhooging van vermoedelijk 3 millimeters. Als dan in aanmerking wordt genomen verder dat het terrein om veilig en bruikbaar te worden, boven stormvloedshoogte alzoo van 2 M. — A. P. dooreen tot $3^1/_2$ M. + A. P. opgebaggerd worden moet, komt men tot het besluit, dat, alvorens wij zoover zijn, nog 1800 jaren verloopen kunnen. En wilde men zoolang niet wachten met het in cultuur brengen van dien goeden grond, en hem *daarom* als eene droogmakerij behandelen, dan zou men de dammen tot stormvloedshoogte, dus 2,30 M. verhoogen, en in evenredigheid verzwaren moeten, verder een stoomtuig hebben te bouwen tot bemaling, en den grond tegen ongeveer f 200 per hectare hebben te verkavelen; maar dan vraag ik, op hoeveel die grond per H.A. komt te staan, en of er langer sprake kan zijn van eenige tegemoetkoming daardoor in de kosten van den nu te maken dam.

Op alle deze gronden heb ik gemeend te moeten voorstellen dezen dam achterwege te laten als onnoodig en financieel te nadeelig.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Bahlmann, Guyot, Zylma, Rink en Röell, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Na het maken van den bekenden dam bij Schellingwoude zal eene geul door baggeren tot stand gebracht en verder op diepte gehouden moeten worden. De uit te baggeren slib ten oosten langs den dam te doen storten wordt minder wenschelijk geacht, omdat daardoor de hoeveelheid slib in den dooden hoek voor de suatiesluizen van Amsterdam kunstmatig zou worden vermeerderd en hierdoor op den duur eene belemmering van de uitwatering dier sluizen zoude worden verhaast.

Daar nu wel voortdurend in de nabijheid van Schellingwoude baggerwerk noodig zal zijn, zoo is het denkbeeld geopperd om eene bepaalde bergplaats voor baggerspecie te vormen, waardoor het onnoodig zou worden deze ver in zee te brengen.

Omtrent hetgeen de geachte spreker uit Amsterdam heeft medegedeeld betreffende de verspreiding van de bagger, moet ik evenwel opmerken, dat wij hier niet te doen hebben met eene overstorting van baggerspecie in eene kleine afgesloten wateroppervlakte, maar in zee, waarop de golfslag zich zal doen gevoelen, zoodat de specie, eenmaal overgestort, tijdens ruw weder zich zal kunnen verplaatsen en hinderlijk zou kunnen worden aan de belangrijke lozing die nabij Zeeburg plaats heeft.

Ten einde aan dit bezwaar te gemoet te komen zou lossing in de Zuiderzee moeten geschieden welke, naar de meening van het loodswezen, slechts zou kunnen worden toegelaten op grooten afstand van het werk. Berging der baggerspecie in de inhammen tusschen den Diemer Buitendijkschen polder en Muiden ware mogelijk, doch kostbaar; de aannemer zou toch voor het vervoer der baggerspecie op grooten afstand en in open zee veel en krachtig materieel, met het daarbij behoorende personeel behoeven. De betrokken hoofdambtenaar van den waterstaat meent, zonder overdrijving, de meerdere kosten per M³. baggerwerk, wanneer de specie op grooten afstand in open zee moest worden vervoerd, te mogen stellen op f 0,20, wat voor de 450 000 M³., die naar raming uit de geul verwijderd moeten worden, eene meerdere uitgaaf van f 90 000 zou uitmaken.

De heer **Conrad**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord gevraagd en verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen mede te deelen over het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft overwogen, dat men hier te doen heeft met een zoogenaamden dooden hoek van het open IJ, die in groote mate aanslibt door de nabijheid en den zand- en slibaanvoer der Zuiderzee.

Wanneer men dien aanvoer kunstmatig gaat vermeerderen, zal het natuurlijk de aanslibbing bespoedigen. In hoeverre de verhouding is tusschen de natuurlijke aanslibbing en de kunstmatige, welke gevormd zal worden, is niet te bepalen. Maar in ieder geval is de doode hoek water bij Zeeburg van groote beteekenis voor de waterverversching van Amsterdam, zoowel om het water door middel van het stoomgemaal bij Zeeburg te doen stroomen door de stadsgrachten, als omgekeerd om het daaruit in de Zuiderzee te brengen.

Bijgevolg, wanneer men daar de kunstmatige aanslibbingen gaat vermeerderen, zij het ook zoo gering als de heer Rutgers van Rozenburg zegt, dan heeft men groote

bezwaren vanwege het gemeentebestuur van Amsterdam te verwachten, hetwelk natuurlijk zal aanvoeren dat het de Staat der Nederlanden is, die aan de waterverversching moeilijkheden in den weg legt.

Dat men niet beweren kan, dat die aanslibbingen zich niet zoover verplaatsen, is bewezen bij het maken van den grooten strekdam van 4400 meter. Men heeft toen gemeend, dat het op den bodem gestorte zand daarin zou dringen en den kleibodem zou oppersen langs de zandbeloopen van den strekdam.

Dat is inderdaad ook zoo gebeurd, want het zand is tot 6 à 7 meter diep in den bodem gedrongen en de klei is opgerezen en heeft zich op en langs de beloopen geplaatst. Men heeft gedacht op die wijze de talud's te verdedigen. Het slib, die losse klei, is echter door den stroom en den golfslag medegevoord en heeft zich verspreid in dien dooden hoek. En wij weten heel goed, al mag men niet juist kunnen nagaan hoever het slib zich verplaatst, dat slib drijvende in water — onze rivieren getuigen het — zich veel verder verplaatst dan 4500 meter. Voornamelijk in het belang van en om moeilijkheden met Amsterdam te voorkomen meent de Commissie van Rapporteurs dat het wenschelijk is dat wij aan dien kant de baggerplaats kunstmatig afsluiten. Het groote voordeel is dan dat wij kunnen storten niet alleen de baggerspecie uit den te vormen geul langs den nieuwen strekdam, maar dat er ook eene groote bergplaats gevormd wordt voor alle specie, die uit het Noordzeekanaal wordt gebaggerd. En wij weten allen hoeveel moeite het kost om zich nabij Amsterdam eene goede baggerbergplaats te verschaffen.

Daarom stelt de Commissie van Rapporteurs voor om het amendement van den heer Rutgers van Rozenburg niet aan te nemen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mijn betoog omtrent het gevaar dat de bagger uit de scheepvaart-geul op 2500 meter afstand bezinken zou, en mijne vergelijking daarbij met hetgeen was waargenomen in het IJ, bestreden met de opmerking dat het IJ, vergeleken met het wateroppervlak bij Zeeburg, was betrekkelijk stil water. Dat beweren is niet juist. In den tijd, waarover ik sprak, was het IJ nog eene binnenzee, strekkende van Velzen tot aan Durgerdam in de lengte, en in de breedte van Assendelft tot Spaarndam, van Halfweg tot Westzaan, en van Zaandam tot Sloterdijk. Daar was het water dan even woelig, zoo niet woeliger dan in den dooden hoek, ingesloten ten Noorden door den Waterlandschen dijk, ten Westen door den afsluitdijk Schellingwoude-Zeeburg, en ten Zuiden door den Zeeburger dijk. Er is bijna geen meer beschermde plaats te vinden die toch met de zee gemeen ligt.

Wanneer nu nog de voorzitter der Commissie van Rapporteurs het noodig vindt ons bang te maken voor moeilijkheden met Amsterdam, dan maakt die bedenking op mij niet den minsten indruk, omdat Amsterdam naar mijne beschouwing er geen welbegrepen belang hoegenaamd bij heeft. Gesteld toch het ernstigste geval, dat de bagger alvorens te bezinken de reis van 2500 meter maakte, en aan het eindpunt even dik kwam te liggen als op den eersten meter vlak aan de stortplaats, wat zou dat aan de uitwatering nog hinderen, waar dan de verondieping bij de voor die uitwatering pas ten laste der Merwedekanaal-onderneming gebouwde nieuwe syphons, gelijk ik aantoonde, slechts 3 centimeters zijn kan op eene bestaande waterkolom van vermoedelijk thans 2 meter, en in een ruim watervlak als vóór Zeeburg, waar het loozingswater dadelijk in volle vrijheid zich dissipeeren kan.

Moeilijkheden met het bestuur van Amsterdam zijn daarom mijns inziens volstrekt niet te duchten.

Nog heeft de voorzitter der Commissie van Rapporteurs er op gewezen, dat in de ontworpen bergplaats tevens zou kunnen geborgen worden de baggerspecie uit het onderhoud van het Noordzeekanaal afkomstig.

Ik doe hem echter opmerken dat het water van het Noordzeekanaal nagenoeg geen baggerspecie bevat, doordien het op dat kanaal komende polderwater, geheel onbezwangerd met vaste stoffen, het kanaal niet van eenige beteekenis doet of kan doen aanslibben, maar dat — ware dit al 't geval — voor de onderhoudsbaggering geen bergplaats buiten de Oranjesluizen behoeft gezocht te worden, doordien men binnen de sluizen in polder VII aan den ingang van de Voortaan eene bergplaats heeft, die, hoezeer bijna 20 jaren in gebruik, nog lang niet gevuld is. Liet men die verder ongebruikt liggen, dan zou het des te langer duren, alvorens polder VII hoog genoeg opgebaggerd was om rijp te worden voor cultiveering; en het zoogenaamd voordeel ons nu voorgespiegeld in verre toekomst, zou voor de schatkist een dadelijk nadeel opleveren.

Intusschen, wat ook de Rapporteurs en de Minister tegen mijn amendement nu mogen aanvoeren, dit staat vast, dat men toch zonder eenige schade kon afwachten, of er werkelijk van verondieping bij Zeeburg iets blijkt.

Wij hebben sinds 1872 kunnen voorzien, en werkelijk voorzien dat het vaarwater buiten de Oranjesluizen *zou* en *moest* aanslibben ten gevolge van de in dat jaar tot stand gekomen afsluiting van het IJ.

Toch heeft men, alvorens in 1889 tot het maken van den strekdam en het baggeren daar van de scheepvaartgeul te besluiten, 17 jaren gewacht, gewacht totdat het lang voorzien euvel begon zich te doen gevoelen.

Waarom moeten wij nu de mogelijk geachte, naar mijne overtuiging imaginaire, maar in elk geval problematieke verondieping bij Zeeburg en den gevreesden hinder voor Amsterdam's uitwatering vooruitloopen; en waarom zonder af te wachten dat het eerste spoor van verondieping zich openbaart, tot niet gering bezwaar voor de schatkist nu reeds overgaan tot het maken van dezen dam?

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Rutgers van Rozenburg wordt in stemming gebracht en met 62 tegen 22 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Vlijmen, Conrad, de Beaufort (Amsterdam), Haffmans, Seret, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, Pyttersen, van Bylandt, van Löben Sels, Land, Huber, van Beuningen, Bool, Vrolik, Keuchenius, van der Feltz, Hennequin, Goekoop, Smit, Walter, T. Mackay, Brantsen van de Zijp, van Alphen, Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, Donner, Oppedijk, van Kerkwijk, d'Ansembourg, Smits van Oijen, Goeman Borgesius, de Meijier, van Gijn, van der Schrieck, Hartogh, Viruly Verbrugge, Reekers, Lieftinck, van Houten, Kielstra, Æ. Mackay, Pijnacker Hordijk, Harte, Roijaards van den Ham, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Heldt, Geertsema, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Lambrechts, Michiels van Verduynen, Bevers, Lucasse, Farncombe Sanders, de Ram, Mutsaers, Mees, van Velzen, Dobbelmann, Smeenge en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Levy, Zaaijer, Roessingh, Rink, Travaglino, Veegens, Bahlmann, Rutgers van Rozenburg, Boreel van Hogelanden, Guyot, Ferf, Röell, Zijp, Houwing, van Karnebeek, Kerdijk, G. van Dedem, Schepel, Tydeman, Kolkman, Hintzen en Zijlma.

Onderart. 84 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 85, luidende:

»Uitbreiding der haven- en sluiswerken te IJmuiden, ingevolge de wet van 31 Mei 1887 (*Staatsblad* n°. 98), f 1 145 000."

De heer **Boreel van Hogelanden**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals in het Voorloopig Verslag geschied is, wil ik ook nu een enkel woord spreken over de visschershaven te IJmuiden. Dit onderwerp raakt geen specifiek IJmuiden's

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

belang, maar het belang der visschersbevolking en -vloot langs de geheele kust.

Volgens de bestekken en voorwaarden tot het leggen van een dam langs het vaarwater in het open IJ van 25 Juli 1889, moet het zand voor den aan te leggen dam gehaald worden uit de te maken visschershaven en volgens art. 10 dier bestekken had het werk al in September afgeleverd moeten geweest zijn. Ben ik goed ingelicht dan zijn de werkzaamheden nog niet geëindigd. Waarom niet? En waar zal, als het damwerk voltooid is, het zand uit de haven gebruikt of geplaatst worden?

In de Memorie van Antwoord staat: »Uit den aard der zaak zijn, van de bij de wet van 1887 bedoelde werken, die betreffende de nieuwe sluis het eerst en met de meeste kracht aangevat en voortgezet."

Begrijp ik het goed, dan zal het zand komende uit de nieuwe sluis het eerst weggevoerd worden en dan zal het nog jaren kunnen duren eer de visschershaven gereed zal wezen. Ik zal niet in het breede betoogen hoe noodig die haven is om de volgende redenen, maar er slechts op wijzen:

1°. omdat IJmuiden de eenige plaats is waar inderdaad eene goede visschershaven *kan* tot stand komen;

2°. omdat IJmuiden daartoe oneindig beter geschikt is dan eenige plaats in ons land;

3°. omdat er thans een toestand heerscht die aanleiding geeft tot tal van ongelukken.

Bij het uitbreken van cholera of eenige andere ziekte, als de schepen in quarantaine moeten liggen, ontbreekt het aan voldoende ligplaats.

Bovendien belemmert de visschersvloot zeer de beweging en het verkeer van de handelsschepen tusschen de sluis en de zee.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het belang waarop de geachte spreker wijst is zeker zeer groot, in verband met de belangrijke uitbreiding welke de visschersvloot in de laatste jaren heeft ondergaan. Het ligt dan ook geheel in de bedoeling der Regeering om de uitvoering der haven zooveel mogelijk te bespoedigen. Het ontgraven en vervoeren van zand voor de dammen te Schellingwoude heeft in den winter van 1890—1891 door de langdurige vorst veel vertraging ondervonden. Van de $1^1/_2$ millioen M³. zand, welke uit de visschershaven verwijderd moet worden, wordt te Schellingwoude 1 millioen geborgen; de 500 000 die er dan nog ongeveer uit de visschershaven verwijderd moeten worden zal hetzij in zee gestort kunnen worden of, indien daaromtrent met betrokken eigenaren overeengekomen kan worden, in de duinvlakten.

Dezer dagen ontving ik een werkplan voor de uitvoering van de visschershaven. Ik heb nauwkeurig doen nagaan wanneer het werk gereed zou kunnen wezen. Uit het werkplan is mij gebleken, dat het waarschijnlijk, maar alles moet dan krachtig worden aangevat, mogelijk zal zijn om de visschershaven einde 1895 gereed te hebben, althans, wanneer de zaak niet tegenloopt.

Er moet in aanmerking worden genomen dat er niet alleen ontgraving van zand moet geschieden, maar ook kaaimuren moeten worden gebouwd, een werk dat geruimen tijd vordert.

De heer **Boreel van Hogelanden**: Ik dank den Minister voor de gedane toezegging. Ik heb tot mijn genoegen vernomen dat, wanneer de zaak niet tegen mocht vallen, de Minister hoopt, dat de visschershaven einde 1895 zal zijn voltooid.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 85 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 86 tot en met 88 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 89, luidende:

»Onderhoud, herstel en verbetering van het kanaal van Ter-Neuzen en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven, f 140 000."

De heer **Röell**: Zooals uit de gewisselde stukken blijkt, eischt de boordvoorziening van het kanaal van Ter-Neuzen steeds hoogere uitgaven. Er is nu weder een post van f 25 000 uitgetrokken, die een onderdeel uitmaakt van 3 ton. De verplichting tot onderhoud van het kanaal van Ter-Neuzen is gevestigd bij de artt. 22 en 23 van het tractaat van 5 November 1842, met België gesloten, goedgekeurd bij de wet van 4 Februari daaraanvolgende (*Staatsblad* n°. 3), in verband waarmede aanvankelijk eene som van f 25 000, later van f 50 000 jaarlijks vanwege België wordt uitgekeerd. Toen in 1880 eene herziening van dat tractaat op dit punt plaats had — ik spreek hier over het tractaat van 31 October 1879, goedgekeurd bij de wet van 22 April 1880 (*Staatsblad* n°. 63) — werd bij art. 10 bepaald dat, met het oog op de aan te brengen wijzigingen van het kanaal, de som van f 50 000 zou worden verhoogd tot f 58 400 of f 59 100, naar gelang van omstandigheden.

Ik geloof, Mijnheer de President, dat de Minister mij niet zal weerspreken wanneer ik beweer dat die uitkeeringen niet meer in evenredigheid staan tot de gevorderde onderhoudskosten en het deel dat België daarin naar billijkheid zou behooren bij te dragen; en nu is bij mij de vraag gerezen, of er geene reden zou bestaan om te trachten eene verhooging van die bijdrage te verkrijgen. Aanleiding daartoe zou wellicht kunnen worden gevonden in de omstandigheid, dat het Belgische Gouvernement krachtens art. 11 van laatstvermeld tractaat eene nieuwe overeenkomst wenscht te sluiten, opdat eene nieuwe sluis te Ter-Neuzen worde daargesteld. Zooals bekend is, is er reeds eene gemeenschappelijke commissie samengesteld om die onderhandelingen te leiden, waartoe onder andere een hoogst geacht medelid van deze Vergadering behoort.

Wanneer ik nu zie, dat volgens de Memorie van Beantwoording de méérdere kosten van boordvoorziening mede worden gevorderd omdat de tegenwoordige wijze van onderhoud, welke beneden den gewonen waterspiegel behoort te beginnen, van tijd tot tijd peilverlagingen op het kanaal vordert, hetgeen bezwaren oplevert voor het toenemend getal schepen, welker kaliber steeds grooter wordt, dan wensch ik te vragen of — waar die toeneming van getal en kaliber in hoofdzaak België geldt — in die omstandigheid geene aanleiding zou kunnen bestaan om bij de onderhandelingen bedoeld bij art. 11 van meergemeld tractaat te trachten te geraken tot eene meer billijke bepaling der door België uit te keeren bijdrage.

Ik verlang op dit oogenblik op die vraag geen antwoord van den Minister te ontvangen, maar wensch eenvoudig het denkbeeld aan zijne overwegingen te onderwerpen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 89 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 90 luidende:

»Onderhoud, herstel en verbetering van het kanaal van Sluis naar Brugge en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven voor het gedeelte op Nederlandsch grondgebied, f 300."

De heer **Hennequin**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch eene vraag tot den Minister te richten, die ik geloof bij dit artikel op hare plaats te zijn.

Een grooter deel van het kanaal van Sluis naar Brugge ligt, zooals bekend is, op Belgisch, een kleiner deel op Hollandsch grondgebied. Nu is in den loop van dit jaar een plan ter sprake gebracht, om het water van dat kanaal mede aan te wenden voor eene industrieele onderneming, doch, ben ik wel ingelicht, dan is dit plan voor een deel afgestuit op de weigering van het Belgische Gou-

vernement, om het water op het Hollandsch gedeelte van het kanaal voor dit doel te bezigen. Daar de kennis van de aanleiding tot het mislukken van deze onderneming van groot gewicht kan zijn voor hen, die soortgelijke plannen zouden kunnen willen ontwerpen, neem ik de vrijheid den Minister te vragen: wat in dezen de waarheid is?

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed dat deze vraag niet in het Voorloopig Verslag is opgenomen, omdat ik dan een meer stellig antwoord zou kunnen geven, hetgeen gewenscht zou wezen, omdat bij deze zaak buitenlandsche autoriteiten zijn gemoeid.

Indien mijne herinnering van de zaak juist is, is mij de vraag gedaan om te willen bevorderen dat vanwege de Belgische Regeering vergunning werd gegeven voor het gebruik van kanaalwater ten behoeve van eene fabriek, maar bij nauwgezet onderzoek zijn geen genoegzame termen gevonden om daartoe over te gaan.

De heer **Hennequin:** Bij mijn dank aan den Minister voor het ontvangen antwoord, wensch ik, om mij te verdedigen tegen de opmerking, dat de vraag niet is opgenomen in het Voorloopig Verslag, den Minister te herinneren, dat ik in den afgeloopen zomer de zaak reeds bij hem heb ter sprake gebracht.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 90 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De Commissie voor de verzoekschriften brengt de volgende verslagen uit:

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie*:

In handen uwer Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld:

I. 2 adressen, te weten: het *eerste*, van het centraalbestuur van het Algemeen Nederlandsch Werklieden-Verbond, houdende op verschillende gronden het verzoek aan deze Kamer om het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de stoomvaartmaatschappij » Nederland" en » Rotterdamsche Lloyd" met den meesten spoed in behandeling te nemen, en, zoo geen ander overwegend landsbelang bezwaar oplevert, hare goedkeuring aan het wetsontwerp te schenken;

het *tweede* van de Schildersvereeniging » Schoonheid" onder het motto, Recht en Trouw, gevestigd te Rotterdam, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 3 Februari 1871 (*Staatsblad* n°. 16) houdende ondersteuning van den inhoud van voormeld adres.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen, als betrekking hebbende op een bij deze Kamer in behandeling zijnd wetsontwerp, te verzenden ter kennisneming, aan de Commissie van Rapporteurs over bedoeld wetsontwerp.

II. Een adres van de wed. F. H. Brinkman, woonplaats onbekend, vermoedelijk te Amsterdam, af te leiden uit den poststempel op het couvert.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, omtrent dit adres, waarvan ze niet bij machte was, den inhoud te ontcijferen, over te gaan tot de orde van den dag.

III. Een adres van J. F. Vochteloo en 5 anderen, wonende te Elsloo en Boyl, in de gemeenten Oost- en Weststellingwerf (Friesland).

Adressanten meenen, dat in het plan van hervorming van ons belastingstelsel verwacht kan worden eene belasting der groote vermogens in onroerend goed, in roerend goed en van het inkomen van den grond en het bedrijf, doch elk inkomen van bezit in portefeuille vrijdom van belasting zal genieten, en dat voor dien vrijdom geen grond is.

Zij eindigen met het verzoek » dat mocht bij een volgend wetsontwerp de Regeering voorstellen de bestendiging van dien toestand, een dergelijk ontwerp dan niet aan te nemen, doch het daar heen te leiden, dat, zoo mogelijk, door het recht van initiatief een wetsontwerp tot stand kome, waarbij het inkomen uit elk bezit verkregen, verplicht worde tot eene bijdrage, die matig kan zijn, wanneer naar recht en rede het geheele nationale inkomen daarin zal zijn betrokken."

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

IV. Een adres van Albertus Blankestijn en Jacob Cornelis Zaneveld, ambtenaren ter gemeente-secretarie van Oegstgeest en Lisse, houdende klachten over hunne maatschappelijke positie en de meening dat daarin geene verbetering zal komen, zoolang de Regeering niet tusschenbeide komt, door aanvulling der bepalingen van de gemeentewet, met verzoek, bij eventueele wijziging der gemeentewet, bepalingen, die tot een en ander strekken kunnen, op te nemen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

V. Adressen, te weten van: de Kamers van koophandel en fabrieken te Nijmegen, te Ter-Neuzen, te Leeuwarden en te Kampen, alle adhaesie schenkende aan een adres der Kamer van koophandel en fabrieken te Middelburg, betreffende het ontwerp der begrooting van Marine, voor zoover aangaat den bouw van oorlogsschepen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

VI. Een adres van Coenraad Frederik Jan Peiffer, van beroep meubelmaker, woonachtig te Rotterdam, aan de Korte Warande n°. 27.

Adressant houdt beschouwingen over de wet op de grondbelasting en de toepassing daarvan door heeren Gedeputeerde Staten van Zuidholland.

Hoewel aan het verzoek van adressant, hem alsnog ontvankelijk te verklaren in een door hem bij voormeld college gedaan verzoek, doch door dat college afgewezen, niet door uwe Kamer kan worden voldaan, meent uwe Commissie, met het oog op een eerlang in te dienen wet, voor te moeten stellen het adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

VII. Een adres van jhr. J. E. de Sturler, adjunct-commies bij het Departement van Oorlog, handelende ten deze zoo voor zich zelven, als — krachtens eene hierbij in afschrift aangeboden procuratie, den 22sten April 1891, voor den te Meester-Cornelis resideerenden notaris jhr. A. H. van der Does de Bije verleden, — in qualiteit van gesubstitueerd gevolmachtigde van al de overige erfgenamen van jhr. J. W. E. de Sturler, in leven eigenaar van het particuliere land Tjiomas, gelegen in de afdeeling Buitenzorg, houdende verzoek om bescherming en vergoeding voor geleden schade voor op het landgoed ondervonden handelingen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter inzage neder te leggen ter griffie voor de leden.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in overweging te geven om de beslissing over dit voorstel van de Commissie voor de Verzoekschriften te verdagen tot na het reces. Ik zou wenschen dat het adres niet ter griffie nedergelegd werd, maar werd verzonden naar den Minister van Koloniën met verzoek om inlichtingen. Een daartoe strekkend voorstel zou echter aanleiding kunnen geven tot discussiën, waarvoor thans de tijd ontbreekt. Vandaar dat ik mij thans bepaal tot den wensch waarmee ik begonnen ben.

De **Voorzitter**: Ik vind geene reden om mij te verzetten tegen den wensch van den heer Farncombe Sanders

en stel dus voor om de behandeling van deze conclusie aan te houden tot een later te bepalen dag.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie:*

In handen uwer Commissie is gesteld:

VIII. Een adres van H. H. Donker Curtius, gepensionneerd resident van Madioen, houdende verzoek,

1°. kennis te nemen van alle door adressant als resident van Madioen overgelegde stukken betreffende den regent van Magettan, Raden Mas Toenengoong Kerto adi Negoro en zijne familie, benevens den luitenant der Chineezen aldaar, ten laste gelegde opiumsmokkelarij, zoomede van de stukken ter zake het door den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden gehouden onderzoek;

2°. te willen beoordeelen in hoeverre adressant in zijne voornoemde hoedanigheid in die aangelegenheid zijne bevoegdheid overschreed, dan wel zonder verwaarloozing van ambt en plicht, anders had moeten handelen, en de bejegening hem door de Indische Regeering aangedaan heeft verdiend;

3°. kennis te nemen van de door den resident van Rembang aan de Regeering hier te lande overgelegde stukken en rapporten betreffende het opiumsluiken door den pachter dier residentie, en de door dat hoofd van gewestelijk bestuur geleverde aanwijzing van opiumsmokkelarij door den thans ontslagen regent van Toeban (Rembang) en dien van Magettan (Madioen);

4°. naar aanleiding van het vorenstaande de Indische Regeering te gelasten een nieuw en onpartijdig onderzoek te doen instellen na het door adressant den regent van Magettan en familie ten laste gelegde, en dat onderzoek te doen opdragen aan een bezadigd persoon, en buiten meergenoemden hoofdinspecteur om;

5°. een onderzoek te provoceeren naar hetgeen de geruchten vertellen omtrent handel en wandel van den hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden H. L. Ch. Te Mechelen, en het daarheen te willen leiden dat het ambt van hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden, met den aankleve van dien worde opgeheven, als zijnde de jaarlijksche kosten van die zoogenaamde opium-recherche niet in verhouding tot het daarvan verkregen nut en daarmede tevens een einde worde gemaakt aan de tirannie van den titularis tegenover bestuursambtenaren en de verregaande willekeur door hem op naam der Indische Regeering bedreven, dan wel voor dat ambt een ander meer bezadigd en geschikt persoon worde aangewezen.

Aangezien deze zaak geheel behoort tot de competentie van den Gouverneur-Generaal en niet tot die van de Kamer, doch daarbij gewichtige punten worden behandeld, heeft de Commissie de eer voor te stellen het adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De heer **van Löben Sels**, *lid der Commissie:*

In handen van uwe Commissie zijn gesteld:

IX. Een adres van de weduwe D. P. de Booy, geboren C. Schiedges, fabrikante, wonende te 's Hertogenbosch, handelende in deze zoo uit eigen naam als in hare hoedanigheid van moeder-voogdesse over hare uit haar huwelijk met wijlen D. P. de Booy gesproten vijf minderjarige kinderen.

Aan adressante is opgelegd eene boete groot f 2694,02[5] wegens te late aflevering van voorwerpen van ledergoed op contract aan het Ministerie van Oorlog. Zij meent dat zich in deze gevallen van overmacht hebben voorgedaan, namelijk het sedert overlijden van haar echtgenoot en van haar zoon.

Herhaalde correspondentie met het Ministerie hebben tot resultaat gehad dat inderdaad de Minister zich geneigd getoond heeft, op voormeld verzoek van adressante eene gunstige beschikking te nemen, indien blijken mocht dat, »toen vertraging in de bovenbedoelde levering ontstond, de toestand van haren sedert overleden echtgenoot en van haren zoon reeds zoodanig was, dat tijdige levering daardoor onmogelijk werd", terwijl bij datzelfde antwoord requestrante werd uitgenoodigd, om »door overlegging van meer volledige geneeskundige verklaringen, dan die welke vroeger door haar zijn ingezonden, omtrent bovenbedoeld punt de vereischte inlichtingen te verschaffen."

Voor zoover haar overleden zoon betreft is dit geschied, en dientengevolge is aan adressante gerestitueerd eene som van f 601,52[5]. Maar het was haar niet mogelijk eene geneeskundige verklaring betreffende haar echtgenoot over te leggen, daar de geneesheer, welke dezen in zijne laatste ziekte had behandeld, ook reeds overleden was.

Het verzoek om terugbetaling van het geheele bedrag der ingehouden boete werd nu niet voor inwilliging vatbaar geacht, niettegenstaande zij, aangemoedigd door dit gedeeltelijk resultaat, zich onder overlegging van het rapport der Commissie uit uwe Vergadering, betreffende het verslag der Algemeene Rekenkamer over het dienstjaar 1890, zich opnieuw wendde tot den Minister, maar zonder gunstig gevolg.

Ten einde raad wendt zij zich thans tot uwe Vergadering.

Naar aanleiding van bovengenoemd verslag der Algemeene Rekenkamer werd in het Verslag der Commissie (zitting 1891—1892—**23** n°. 1) op bladz. 2 de volgende opmerking gemaakt:

»Op bladz. 30 wordt mededeeling gedaan van een verschil tusschen de Rekenkamer en den Minister van Oorlog over eene vrijstelling van boete bij een aannemingscontract, waarbij levering van zaken op den voorgrond stond. De zaak is volgens het verslag nog hangende. Daarbij rees tusschen de Rekenkamer en den betrokken Minister de rechtsvraag of deze laatste bevoegd was kwijtschelding van boete te verleenen volgens het Koninklijk besluit van 30 September 1827, n°. 117, ook zonder dat de omstandigheden, waaruit vertraging is voortgevloeid, kunnen worden gebracht onder art. 1281 van het Burgerlijk Wetboek en in den strikten zin des woords *overmacht* opleveren.

»Het is der Commissie voorgekomen, dat te dezen aanzien een al te strenge leer door de Rekenkamer wordt verdedigd. Ongetwijfeld mogen niet onder den naam van remissiën van boete ter zake van overmacht gunsten worden bewezen, maar anderszijds behoort ook de Regeering bij de uitvoering van contracten te goeder trouw te werk te gaan en moet haar eenige vrijheid van appreciatie der omstandigheden verblijven. Ook waar de rechter wellicht zou mogen twijfelen, kan de Staat als mede-contractant in billijkheid termen vinden, om van eene beloopen boete af te zien, vooral wanneer de bedongen boete niet strekt tot dekking van werkelijke schade. Het gold in casu de vraag, of bij eene afrekening met erfgenamen, die volgens de jurisprudentie van den Hoogen Raad in gevallen, waarin levering van zaken op den voorgrond staat, gehouden zijn de overeenkomst te volbrengen, ziekte en dood van den aannemer verschoonbare reden van vertraging opleveren. Al moge in die omstandigheden strikt genomen geen *overmacht* liggen, zij komen toch zeer dicht daarbij. *Met* den wil en door eigen schuld der betrokkenen komen zulke omstandigheden toch wel hoogst zelden voor, en eene gunstige beslissing zou dan ook zelden als precedent kunnen worden ingeroepen."

Uwe Commissie heeft bij de overweging van dit adres zich rekenschap gegeven van de strekking van deze zinsnede van het Verslag, met welks conclusie de Kamer zich vereenigde, en stelt voor het adres te verzenden aan den Minister van Oorlog, met verzoek om inlichtingen.

X. Een adres van Hendrik Wagenaar, gepasporteerd sergeant bij het korps mariniers te Amsterdam.

Adressant is uit den dienst ontslagen wegens lichaamsgebreken, in, doch niet door den dienst ontstaan. Hij meende aanspraak te hebben op pensioen wegens 24jarigen dienst; maar op zijne aanvrage is afwijzend beschikt.

Uwe Commissie is aanvankelijk van meening, overeenkomstig de zienswijze door adressant ontwikkeld, dat zich hier een dergelijk geval voordoet als onlangs door de Kamer in zake het verzoek van C. Bossard is behandeld. Immers

lijkt uit het overgelegd extract-stamboek, dat aan adressant is toegekend de bronzen medaille voor 12jarigen dienst en later de zilveren medaille voor 24jarigen dienst; omstandigheden, die pleiten voor de meening, door adressant vooropgesteld, dat hij voor pensionneering in aanmerking behoorde te komen.

Uwe Commissie stelt voor dat de Kamer besluite het adres te verzenden aan den Minister van Marine, met verzoek om inlichtingen.

XI. Een adres van doeng Ago en 888 mede-onderteekenaars, allen wonende te Labakkang, gouvernement Celebes, die met verslagenheid kennis genomen hebben van het besluit van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, waarbij Manangongang doeng Pasawie, gewezen regent van Labakkang c. s., naar Bandoeng verbannen is.

Adressanten beroepen zich op een groot aantal overwegingen en feiten, waaruit zou blijken dat de verbannen regent Managongang daeng Pasawie het slachtoffer is van daeng Patenga, zwager en gunsteling van Kraeng Bonto Bonto, die samen met hunne partij alles in het werk gesteld hebben om den regent van Labakkang en de zijnen te doen vallen.

Adressanten wijzen voorts op de omstandigheid, dat de verbannen regent van 1858—1892 als regent steeds bewijzen van tevredenheid der Regeering mocht ondervinden, zooals hij ook aan deze steeds diensten heeft bewezen, onder andere bij de gevangenneming van genoemden Kraeng Bonto Bonto. Zij beweren verder dat deze verbanning volstrekt niet in het belang was van de openbare rust en orde, dat deze ook geenszins verstoord zullen worden door terugkeer van den verbannen regent; maar dat de hoofden, die onder hem gediend hebben, niet onder een anderen regent wenschen te dienen en recht hebben eerbiedig en kalm op hun ingediend ontslag aan te dringen.

Een en ander noopt adressanten aan de Kamer te verzoeken die stappen bij de Regeering te doen, als kunnen leiden om Managongang daeng Pasawie in zijne vroegere waardigheid van regent te herstellen. En dit niet alleen om redenen van billijkheid en rechtvaardigheid, maar ook van Staatkunde.

Uwe Commissie meent dat der Kamer de gegevens ontbreken om over deze zaak te kunnen oordeelen. Zij stelt voor het adres te verzenden aan den Minister van Koloniën, met verzoek om inlichtingen.

XII. Twee adressen van Franciscus Hendrikus van Zevenhuyzen, te Emmerik, gewezen beambte van de voormalige Ned. Rhijnspoorwegmaatschappij, en vragende om alsnog in het genot gesteld te worden van drie en een half jaar traktement als zoodanig.

Adressant herinnert dat hij dd. 1 December 1891 een verzoekschrift van dezelfde strekking aan de Kamer heeft ingediend, en dat zij zich vereenigde met de conclusie uwer Commissie, die van oordeel was » dat er voor uwe Commissia geene aanleiding is om zich deze zaak aan te trekken".

Uwe Commissie handhaaft hare meening en stelt voor het adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

XIII. Een adres van Simon Zwart, gepasporteerd milicien-stukrijder van het 1ste regiment veld-artillerie, thans wonende te Wormerveer.

Adressant meent dat ten onrechte eene ministerieele aanschrijving dd. 8 Januari 1892, VIde afd., n°. 37, uitgevaardigd nadat hij reeds met groot verlof was vertrokken, is toegepast voor de finale verrekening op zijn zakboekje waarop hij, bij zijn vertrek met groot verlof, een saldo tegoed had.

Uwe Commissie beschikt niet over de noodige gegevens om de juistheid der door adressant vermelde feiten te beoordeelen. Zij meent dat wellicht vele milicien-verlofgangers in dwaling verkeeren omtrent de strekking van bovengenoemd besluit, en stelt voor het adres te verzenden aan den Minister van Oorlog, met verzoek om inlichtingen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De Vergadering wordt voor twintig minuten geschorst, en daarna hervat.

De behandeling *van hoofdstuk IX* wordt voortgezet.

Beraadslaging over *onderart.* 91, luidende:

»Onderhoud, herstel en verbetering van het kanaal door Zuid-Beveland en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven, f 58 000.",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde *amendement*, strekkende om het *onderartikel* met f 25 000 te verminderen, dat van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaakt.

De heer **Conrad**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Commissie van Rapporteurs wensch ik eene korte toelichting te geven van de redenen die haar geleid hebben tot het voorstellen van dit amendement.

Over het kanaal van Zuid-Beveland liggen vier draaibruggen, waarvan ééne eene spoorwegbrug is, en de andere bestemd zijn voor het gewone verkeer. Ieder van die bruggen heeft eene doorvaartwijdte van 17 M.; het kanaal heeft eene bodembreedte van 10 M. en eene diepte onder den waterspiegel van 6,50 M. beneden kanaalpeil, terwijl de waterspiegel 40 M. breed is.

Wanneer men nu de wijdte van de brug vergelijkt met het profiel van het kanaal, is, naar de overtuiging der Commissie, eene doorvaartwijdte van 17 M., dat is 1 M. meer dan die van de groote sluizen te Hansweert en te Wemeldinge, ruim voldoende, en gaat het niet aan hier een som van f 75 000 ten koste te leggen, waarvan f 25 000 bestemd zijn om nog dit jaar verwerkt te worden. Men bedenke, dat de doorvaartwijdte, in vergelijking met bruggen over andere kanalen, meer dan voldoende is. Zoo hebben de bruggen over het kanaal van Neuzen naar Gent eene doorvaartwijdte van 13 M., die over het Noordhollandsch kanaal 17,70 tot 19 M., de bruggen over het Eemkanaal 10,50 M.

Bovendien moet wel in aanmerking worden genomen dat het bruggen zijn voor gewoon verkeer, zoodat, wanneer er een schip aankomt, de bruggen onmiddellijk geopend moeten worden. Bij spoorbruggen is dat natuurlijk een ander geval, want deze moeten altijd eenigen tijd voor en na het passeeren van treinen gesloten blijven, tot groote belemmering van de scheepvaart. Hier echter treedt de scheepvaart op den voorgrond en is het oponthoud, dat zij ondervindt, zeer gering.

De heer **Walter**: Een enkel woord ter bestrijding van het amendement en tot verdediging van het Regeeringsvoorstel.

Zooals bekend is ging aan de afdamming van de Ooster-Schelde en het Sloe, een strijd tusschen Nederland en België vooraf, gelukkig slechts een strijd op het papier, maar die door de voornaamste publicisten van beide landen werd gevoerd, en waarbij o. a. prof. Vreede, uit Utrecht, het goede recht van Nederland — mijns inziens op goede gronden — verdedigde.

Ik zal dien strijd niet in den breede volgen, maar wensch alleen op te merken, dat het tot stand komen van het kanaal door Walcheren en speciaal van dat door Zuid-Beveland, waardoor eene vrije en onbelemmerde vaart op de Ooster-Schelde aan België werd verzekerd, een einde maakte aan dien strijd, bijzonder toen bleek, dat de bewe

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

ring, als zoude door het afdammen van de Ooster-Schelde, de Wester-Schelde in slechteren toestand geraken, volkomen onjuist was. Integendeel, de voorspelling van onze ingenieurs dat dit vaarwater in betere conditie zou geraken, werd door de uitkomst volkomen bevestigd.

Het kanaal van Zuid-Beveland werd gegraven — ik leg hier den nadruk op — om te voorzien in de eerste plaats in eene behoefte voor de Nederlandsche schipperij, die men niet kon of wilde forceeren om buitengaats om te varen, om op den Rijn en naar Holland te komen; en in de tweede plaats *naar aanleiding* van het Londensche tractaat van 1839, van het met België gesloten tractaat van 1842 en de daarop volgende overeenkomst van 1843.

De geschiedenis van het kanaal *schijnt* dus eenigszins te rechtvaardigen de uiting in het Voorloopig Verslag opgenomen, dat verbetering van het kanaal van Zuid-Beveland eigenlijk meer een Belgisch, en in het bijzonder een Antwerpensch belang is; doch de werkelijkheid is deze, dat zoo Antwerpen belang heeft bij een goeden toestand van het kanaal, de Nederlandsche scheepvaart in eene belangrijker mate door het in goeden toestand houden van dit kanaal, door het zoodanig maken, dat het voldeed aan de behoeften, waarvoor het niet alleen is gecreëerd, maar ook in de tegenwoordige omstandigheden moet dienen, wordt gebaat.

De Minister is blijkens zijn begrootingspost en de daarop in de gewisselde stukken gegeven toelichting van oordeel, dat het kanaal verbetering eischt, dat bij de drie daarop bestaande bruggen — de brug aan de noordzijde bij Wemeldinge, de Bonzijbrug; de middelste, de Postbrug en de brug aan de Zuidzijde, de Schorebrug — eene tweede bestaande doorvaartruimte in bruikbaren toestand moest worden gebracht.

Ik ben op het kanaal vrij goed bekend, en heb het meermalen bezocht en bevaren, toen ik nog lid was van de Provinciale Staten van Zeeland. Het heeft mij dan ook dikwijls getroffen, dat werkelijk de scheepvaart oponthoud had, doordien de schepen elkander te gemoet voeren.

Met den door den Minister voorgestelden post van f 25 000, strekkende om de schipperij te gemoet te komen, kan zich de Commissie van Rapporteurs niet vereenigen. Er zijn twee bezwaren geopperd. Vooreerst — ik spreek nu meer van de stukken — achtte men het niet duidelijk, dat de schepen bij het doorvaren der drie bruggen oponthoud ondervinden en wel, omdat schepen, die op het kanaal komen, op tij varen en dus in den regel slechts in ééne richting het kanaal bevaren; bij begin vloed van Ooster-Schelde van Wemeldinge naar Hansweert; bij eb in omgekeerde richting; zoodat de schepen elkander *op het kanaal* ontmoeten en dan aan de bruggen oponthoud ondervinden, daar zij slechts eene doorvaartruimte hebben.

In de tweede plaats was men van oordeel, dat de verbetering, die nu werd voorgesteld, meer was in het belang van den Antwerpenschen handel, dan in dat van de Nederlandsche scheepvaart.

Het zij mij vergund deze beide bezwaren nader onder de oogen te zien.

Het eerste bezwaar, zooals in de Memorie van Antwoord is gereleveerd, is niet juist of liever bepaald onjuist.

De schepen, die van het zuiden te Hansweert op het kanaal komen, komen binnen bij laag water, en de schepen die van het noorden komen, vallen binnen bij vloed. Zij die met dergelijke toestanden bekend zijn, weten dat dientengevolge de schepen die van twee zijden komen, elkander op het kanaal noodzakelijkerwijs moeten ontmoeten. Dat dit oponthoud geeft, zal ik niet anders behoeven aan te toonen dan met een beroep op het aantal schepen die het kanaal bevaren. De cijfers zijn door mij genomen uit de *Jaarcijfers* en komen overeen met de cijfers over 1891, geëxtraheerd uit de noteeringen gehouden op het sluiskantoor te Hansweert en, voor zoover de vaart naar Gent betreft, te Sas van Gent. Ik zal de Kamer niet vermoeien met eene opgave van die cijfers. Maar ik zal aan den Voorzitter verlof vragen om die te doen opnemen in de *Handelingen*. Zij betreffen het aantal en de grootte der schepen, die in 1884 tot 1891 door het kanaal van Zuid-Beveland zijn gevaren (1).

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Vergadering voor den heer Walter het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Walter**: De scheepvaartbeweging, zooals uit deze cijfers blijkt, breidt zich geleidelijk uit en bereikte in 1891 het niet onaanzienlijk getal van 33 129 schepen, metende 3 303 039 M³. Bij zulk verkeer, terwijl de schepen op het kanaal elkander moeten te gemoet varen en terwijl op dit kanaal van 8 kilometer 3 bruggen zijn, ieder met ééne doorvaartruimte, is het duidelijk dat de vaart eene aanzienlijke vertraging moet ondergaan, eene vertraging die handel en scheepvaart benadeelt en door een gering geldelijk offer, verdeeld over 3 jaren, kan worden weggenomen.

In het aantal schepen die het kanaal van Zuid-Beveland bevaren, of liever in de nationaliteit der schepen, ligt voorzeker de wederlegging van de bewering dat het kanaal is een Antwerpsch belang, en niet zoozeer een belang voor de Nederlandsche scheepvaart.

Het doet mij leed de Kamer met meer cijfers te moeten lastig vallen. Het kanaal wordt bevaren door schepen uit Holland of van den Rijn naar Antwerpen en Gent, door schepen van die twee plaatsen naar Holland en den Rijn. Voorts door schepen uit de havens en haventjes aan de Wester-Schelde op Holland en den Rijn en vice versa. Van de 33 129 schepen, die in 1891 het kanaal bevoeren, zijn aan het Rijkskantoor te Hansweert van België naar Holland en den Rijn en omgekeerd in- en uitgeklaard 9101 Nederlandsche schepen, zeil-, sleep- en stoomschepen, 2591 Belgische en 1048 Duitsche schepen. In datzelfde jaar zijn aan het Rijkskantoor te Sas van Gent in- en uitgeklaard, van Gent naar Hollland en den Rijn en omgekeerd 902 Nederlandsche zeil- en stoomschepen, 155 Belgische en 43 Duitsche schepen, terwijl in dat jaar van de 4471 mosselschepen van Holland naar België en omgekeerd te Hansweert werden in- en uitgeklaard 4076 Nederlandsche en 395 Belgische. De geheele vaart op België bedroeg in 1891 18 417 schepen, metende 2 916 972 M³., de kleinere schepen uit Zeeuwsch-Vlaanderen, metende slechts p. m. 400 000 M³., bereikten het aantal van 14 712. Het zal niet worden betwist dat deze laatste alle Nederlandsche vaartuigen waren.

Uit de aangegeven cijfers blijkt ten duidelijkste dat van de schepen die het kanaal in bestemming naar België bevoeren 77 pct. Nederlandsche waren. Toch werd beweerd dat het kanaal meer een belang van Antwerpen en België gold dan een belang der Nederlandsche schipperij. Wat blijft van die bewering, zonder veel onderzoek nedergeschreven, over met het oog op de aangehaalde cijfers? Ik meen niets, en hoop dan ook in het belang der Nederlandsche schipperij, waarvoor de Vereeniging Schuttevaer zich steeds in de bres stelt, dat de Kamer het amendement zal verwerpen. Of wil men met het oog op de genoemde schipperij, die toch reeds zulke kommervolle tijden beleeft, de kleine aangevraagde som weigeren, en dat in het land dat altijd zooveel overhad voor zijne vrachtvaart, weigeren omdat bij het werk niet uitsluitend de Nederlandsche scheepvaart is betrokken, maar omdat

(1) Ziehier de cijfers:

	Zeeschepen.	Inhoud.			Binnenschepen.	Inhoud van 1000 KM.
1884	39	22 ×	1000	K.M.	30 459	2 583
1885	49	27 ×	»	»	30 386	2 534
1886	26	32 ×	»	»	29 558	2 478
1887	34	26 ×	»	»	30 000	2 615
1888	34	15 ×	»	»	29 323	2 457
1889	51	31 ×	»	»	32 113	2 733
1890	32	25 ×	»	»	32 232	2 990
1891	46	29 ×	»	»	33 129	3 303

het voor een klein deel ten goede komt aan naburen, die dan nog geen slechte naburen zijn?

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Bij de voorgestelde verbetering van dit kanaal komt het mij voor, dat niet in de eerste plaats de vraag moet gesteld worden, of veel Belgische schepen door het kanaal gaan. Het is volkomen juist, dat dit het geval is. Wanneer echter, behalve schepen van verschillende nationaliteit, ook een groot aantal Nederlandsche schepen er doorvaren en die schepen elkander door aanvaring schade veroorzaken, doet het m. i. voor onze schepen weinig ter zake, van welke nationaliteit die vaartuigen zijn.

Maar trouwens al ware het juist dat grootendeels Belgische schepen op dat kanaal varen, ook dan nog zou er wellicht althans eenige aanleiding kunnen zijn om bij verbetering van het kanaal, op de belangen dier schepen te letten, met het oog op het tractaat van 1839. Meer uit een algemeen oogpunt beschouwd, is het echter de vraag: of de scheepvaart op het kanaal, onafhankelijk van de nationaliteit der schepen, behoefte aan verbetering heeft. Op de wenschelijkheid dier verbetering nu is sinds lang aangedrongen door de Vereeniging Schuttevaer. Dit behoeft geene verwondering te baren, want het kanaal door Zuid-Beveland is een van de drukst bevaren kanalen. Dit kan bijv. blijken uit de volgende opgaven van het verkeer, op verschillende kanalen van het jaar 1890.

Voor de sluis te Hansweert bedroeg het verkeer 34 335 schepen met een inhoud van 3 088 899 M^3.:

voor de schutsluis te Vreeswijk 21 583 schepen met 864 438 M^3.;

voor de schutsluis te Veere 6 352 schepen met 519 315 M^3.;

voor de schutsluis te Groningen (Eemskanaal) 2 294 schepen met 300 436 M^3.

En dat de toename van het verkeer op het kanaal Zuid-Beveland belangrijk is, blijkt reeds uit het feit dat dit verkeer in de laatste 25 jaren bijna is verdubbeld. Herhaaldelijk gebeurt het, dat verscheidene schepen korten tijd achter elkander door de sluis varen, en dientengevolge gelijk aan de bruggen liggen, waardoor dikwijls aanvaring en opstopping van schepen plaats heeft. Om dit te voorkomen wil men twee brugopeningen hebben en *niet*, zooals wellicht wordt ondersteld, om grooter doorvaartwijdte aan de brug te geven.

Op grond daarvan vlei ik mij dus in het belang der schipperij, dat de Commissie van Rapporteurs op haar amendement terug zal willen komen.

De heer **Conrad**, *lid der Commissie van Rapporteurs*: Ik heb met voorbedachten rade in de quaestie België buiten het geding gelaten en mij uitsluitend geplaatst op het standpunt, in hoever het kanaal van Zuid-Beveland met zijne bruggen al dan niet geschikt is voor de scheepvaart. Wanneer ik de internationale quaestie in het geding had willen brengen, dan had ik kunnen zeggen, dat Nederland in plaats van de slechte vaart op de Ooster-Schelde, waar de vaartuigen dagen achtereen moeten stoppen, òf omdat zij geen water genoeg hebben, òf in den wind moeten zeilen, waardoor zij dagen lang oponthoud hadden, het kanaal van Zuid-Beveland gemaakt heeft met eene diepte van 6½ M. en met twee sluizen, aan iederen kant. De tweede, de kleine sluizen zijn in 1870—1872 bijgebouwd. En daarmede had ik kunnen aantoonen dat Nederland meer gedaan heeft dan zijne verplichtingen zijn tegenover België. Maar ik wensch de internationale quaestie buiten het geding te laten.

Wat door den heer Walter is aangevoerd over de onjuiste mededeeling in het Voorloopig Verslag is minder juist. De vaartuigen uit Holland met bestemming naar Wemeldinge komen daar niet aan met laag water, maar bij halven vloed. Zij moeten met de ebbe het Zijpe en de Keeten doorvaren, en op de hoogte van Stavenisse moeten zij den vloed vinden die hen naar Wemeldinge brengt. Daar komen zij dan aan met halven vloed. Van den anderen kant komende is dat in zoover het geval dat de vaartuigen die de Wester-Schelde afvaren tijdens de eb te Hansweert aankomen.

De Minister heeft dan ook zooeven bevestigd de opmerking in het Voorloopig Verslag, dat men hier inderdaad te doen heeft met eene getijvaart, en dat kan ook niet anders. De schepen aan elke zijde, komen op verschillende tijdperken bij de sluizen aan waardoor zij moeten geschut worden. De schepen aan elke zijde varen dan op verschillende tijdstippen achter elkander aan, en omdat het een klein kanaal is kunnen zij elkander niet inhalen, wat bij een lang kanaal wèl het geval kan zijn, omdat het eene schip wat harder zeilt dan het ander. De schepen van elke zijde komen dus achter elkander varende bij de bruggen aan en kunnen daar slechts bij uitzondering de tegenvarende schepen ontmoeten.

Waartoe is het nu noodig om op het kanaal van Zuid-Beveland waar de bruggen eene wijdte van 17 meter hebben, de doorvaartwijdte te vermeerderen? De draaibrug voor het gewoon verkeer moet door den brugwachter geopend worden zoodra hij een schip ziet aankomen. Geschiedt dit niet, dan doet hij zijn plicht niet. En als dan dit kanaal met zijne bruggen niet geschikt zou zijn voor de kleine vaart, dan zou ik niet weten waar wij heen zouden gaan met andere kanalen. Wanneer men dezen toestand ongenoegzaam acht voor het kanaal van Zuid-Beveland, en eene tweede doorvaart der bruggen wilde openen, dan zou met recht voor andere kanalen, waar de scheepvaart wel minder, maar toch belangrijk is, hetzelfde gevraagd worden.

De Commissie van Rapporteurs meent dat de doorvaart van 17 meter ruim voldoende is, en handhaaft dus haar amendement.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Het zou, na hetgeen hier hedenmorgen gebeurde, nl. dat de vier leden der Commissie van Rapporteurs het door hen gestelde amendement omtrent het looppad op den havendam te de Lemmer introkken, nadat de heer Minister verklaarde, dat de Vereeniging Schuttevaer, waarvan ik de eer heb voorzitter te zijn, daarop herhaaldelijk had aangedrongen, misschien vreemd schijnen als ik nu zwijg, waar dit amendement, mede door mij ingediend, wordt bestreden, zoowel door den Minister als de heer Walter, onder meer met een aandrang tot verbetering van dit kanaal door diezelfde Vereeniging.

Ik erken volkomen dat vanwege de Vereeniging » Schuttevaer" herhaaldelijk op verbetering van het Zuid-Bevelandsche Kanaal is aangedrongen en dat het bestuur, door daaromtrent te requestreeren, uitvoering gaf aan een besluit der algemeene vergadering.

Moet daar nu uit volgen, dat alle leden van dat bestuur de uitvoering van dat verzoek het *meest wenschelijk* achten? Zeker niet.

Het bestuur is verplicht de besluiten uit te voeren, tenzij het in een besluit eene reden zou willen zien om heen te gaan. Dit mag in de politiek gelden van besluiten, in strijd met het gevoelen van den Minister genomen, het zou niet wenschelijk zijn dat in vereenigingen die wijze van werken werd gevolgd.

Groot verschil van gevoelen behoeft er ook altijd niet te zijn.

Bovendien is het nog niet eens zeker, dat onder mijn presidium de wensch, die hier zal worden bevredigd, is uitgesproken. Wel weet ik, dat door onze Vereeniging meermalen werd aangedrongen op verbetering, zoo ook door een verzoek om een in te stellen sleepdienst — welke vroeger bestond — te subsidieeren. Na nu, in de Commissie van Rapporteurs, den heer Conrad te hebben gehoord, kwam ik tot de meening, dat door het laatst genoemde middel de binnen-schipperij meer zou worden gebaat dan door eene tweede opening der bruggen. Juist de omstandigheid, door den heer Walter gememoreerd, dat het kanaal aan de zijde bij Hansweert niet anders kan worden ingevaren dan bij eb, en dat groote vlooten daar wachten, maken het, dunkt mij zoo nuttig, dat ze werden opgesleept, ten einde niet van slechter conditie te

zijn, dan degenen die van de andere zijde komen. Groote schepen zouden de kosten van het sleepen zelf wel kunnen betalen, de gewone en de kleine binnenvaarders moeilijk. Ik meen dus nog dat ze door een goed gesubsidieerden sleepdienst, waardoor de prijzen laag kunnen zijn, meer worden gebaat dan door twee openingen.

Ik herhaal ten gevolge van de door den heer Conrad opgegeven motieven — een deskundige die de binnenvaart nooit een slecht hart toedroeg — meende ik 's lands belang te bevorderen, door aan het amendement mede te doen.

De heer **Walter**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord van protest na hetgeen de heer Conrad ezegd heeft, alsof ik van deze quaestie eene politieke of diplomatieke zaak had willen maken. Ik geloof dat niemand dit uit mijne woorden heeft kunnen halen.

Ik heb de geschiedenis gegeven van de wording van het kanaal, en daarbij het goed recht van Nederland hooggehouden om de afdamming te doen plaats hebben, zooals die in 1867 en 1868 tot stand gekomen is, en alleen doen uitkomen hoe de vaart op dat kanaal geleidelijk toegenomen is, zooals men later beter uit de cijfers zal zien, die krachtens de mij op uw voorstel verleende vergunning, Mijnheer de Voorzitter, in druk in mijne rede opgenomen zullen worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van de Commissie van Rapporteurs wordt in stemming gebracht en met 42 tegen 35 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Tydeman, Farncombe Sanders, de Ram, Kolkman, Mutsaers, Dobbelmann, Zijlma, van Vlijmen, de Beaufort (Amsterdam), Haffmans, Seret, Pyttersen, van Bylandt, Land, Bool, Keuchenius, Van der Feltz, Travaglino, Veegens, Goekoop, Smit, Walter, van Kerkwijk, Smits van Oijen, Bahlmann, de Meijier, Rutgers van Rozenburg, van Gijn, Van der Schrieck, Boreel van Hogelanden, Guyot, Pijnacker Hordijk, Harte, Ferf, Roijaards van den Ham, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Lambrechts, Michiels van Verduynen, Bevers, Lucasse en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Cremer, Mees, Smeenge, Conrad, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, van Löben Sels, Huber, van Beuningen, Levy, Vrolik, Zaaijer, Roessingh, Rink, T. Mackay, Brantsen van de Zijp, van Alphen, Schimmelpenninck van der Oye, Donner, Oppedijk, Goeman Borgesius, Hartogh, Lieftinck, van Houten, Kielstra, Æ. Mackay, Röell, Heldt, Zijp, Houwing, Geertsema, van Karnebeek, Kerdijk, A. van Dedem en Schepel.

Onderart. 91 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 92 tot en met 97 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 98, luidende:

»Onderhoud, herstel en verbetering van de Drentsche Hoofd- en Beilervaarten en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven, f 54 000."

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! De verbetering van de Witte Wijk in dit artikel voorgesteld, zal ten gevolge hebben het wegnemen van den dam te Appelscha, waartegen reeds vele jaren gestreden is en die nu eindelijk zal bezwijken. Daardoor zal eene nieuwe verbinding tot stand komen tusschen de Friesche en Drentsche wateren en de scheepvaartbeweging op de Drentsche Hoofdvaart zeer bevorderd worden. Bij mijn dank aan den Minister, dat die zaak ter hand zal genomen worden, heb ik nog iets anders te wenschen en te vragen.

Ik sprak van eene *nieuwe* verbinding, want inderdaad bestond er sedert eenigen tijd reeds eene, die langs het Veenhuizer-kanaal. Het is den Minister echter bekend wat tal van klachten over de ondoelmatigheid dier verbinding geslaakt zijn en ook hoe slecht de toestand is van enkele Friesche kanalen, waarheen die verbinding voert, zóó, dat de schipperij er geen dienst van heeft.

Ik doe dus een beroep op den Minister om ten deze zijn invloed aan te wenden om verbetering aan te brengen.

Met die opruiming van den dam te Appelscha is echter niet alles gedaan wat voor de Drentsche Hoofdvaart behoeft. De scheepvaartbeweging in Drenthe zou zeer bevorderd worden door eene doortrekking van het Oranje-kanaal in de Weerdinger-, Valter- en Emmer-venen.

Ik wensch die zaak te bezien, niet alleen uit het oogpunt van scheepvaartbeweging op de Drentsche Hoofdvaart, maar bovenal uit dat der veen-exploitatie, waarbij groote oeconomische belangen zijn betrokken. Weinige zaken kunnen meer invloed uitwerken op werkverschaffing en tot eene gezonde ontwikkeling aanleiding geven dan de ontginning der hooge venen.

Tal van veenkoloniën zijn reeds aangelegd, andere in wording en toch ontbreekt het nog, zal die zaak een goeden loop hebben, aan verbinding der genoemde venen met de Drentsche Hoofdvaart, waardoor afvoer naar Holland en Friesland mogelijk wordt.

Hoe groot de beteekenis is van zulk een veen-exploitatie moge uit de volgende globale cijfers blijken.

Bij eene behoorlijke exploitatie kan alleen in de gemeente Emmen over een tijdperk, laat ons stellen van 100 jaar, 18 000 hectaren veen verwerkt worden, wat gedurende dien tijd gemiddeld 1000 schepen noodig maakt om geregeld door geheel Nederland te varen. Welk een belang voor schippers, scheepsbouwers, handelaren in hout enz. vertegenwoordigt dit! Duizenden gezinnen, die elders geen arbeid meer vinden, kunnen daar geplaatst worden. Na de vervening komt de landbouw, die op meerendeels beste dalgronden, de productiviteit van ons land verhoogen zal.

Hoe de kleinhandel daarbij bloeien kan behoeft niet opzettelijk te worden aangewezen.

En wil men in dezen tijd, nu men uitziet naar middelen tot werkverschaffing, productieven arbeid aanvatten, dáár kan men dien vinden.

Ik mag, bij den zeer beperkten tijd, niet meer dan hoogst noodig van de aandacht der Kamer in beslag nemen; toch mogen enkele cijfers nog genoemd worden. Men berekent dat alleen uit bedoelde venen per jaar voor eene som van 3 à 4 millioen kan betrokken worden. En men mag zeggen dat het grootste deel daarvan uit arbeidsloon bestaat. Bij volledige uitvoering van plannen van aanleg zal er eene lengte van 162 uren kanalen of wijken worden gegraven, dat is, bij matige berekening, bijna 6 millioen aan arbeidsloon. Indien men per jaar over eene lengte van 2 uren aanlegt, wordt daaraan f 55 000 verdiend, en dat meest in een tijd nadat de overige veenarbeid geëindigd is.

En dat alles wordt niet door provincie of Rijk gedragen, maar door de eigenaren zelven.

Bereken daarbij welk arbeidsloon verwerkt moet worden om de afgeveende gronden tot bouwland te herscheppen — en men zal mij toestemmen dat de veenexploitatie een groot maatschappelijk belang is.

Doch zal dat behartigd worden, dan moet men het veenproduct naar alle zijden kunnen verzenden, — en dat is thans niet mogelijk.

Zal de bedoelde doortrekking kunnen geschieden dan heeft de Oranje-kanaalmaatschappij, *die het oorspronkelijk kanaal zonder hulp van Rijk of provincie aanlegde*, steun noodig — en waar de eigenaren het hunne deden om de zaak te bevorderen, mogen thans de beide genoemde krachten niet achterblijven. Komt die hulp niet, dan zal het Oranje-kanaal een lastpost worden en de streek, die zij in exploitatie wil brengen, eene doode blijven.

Ik wensch de aandacht van de Regeering op deze zaak

te vestigen en te vragen of het niet op haar weg ligt om door steun die verbinding tot stand te brengen. Mij dunkt dat bij deze zaak een Rijksbelang betrokken is. Zonder subsidie van Rijk en provincie kan de doortrekking niet tot stand gebracht worden.

Ook wil ik in herinnering brengen, dat de concurrentie van de veenstreken in Drenthe niet is vol te houden met de Limburgsche venen. De Limburgsche Peel wordt doorsneden door de Willemsvaart, waardoor het gemakkelijk is de turf af te voeren.

In de vergadering van de Vereeniging van fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland heeft de heer S. M. van Wijck uit Renkum over dit onderwerp een belangrijk verslag uitgebracht, dat ik nu niet in zijn geheel zal aanhalen. Op de vraag: »Is het met het oog op het turfverbruik in Nederland niet wenschelijk, dat er verbetering kome in de waterwegen in de noordelijke provinciën?" gaf hij een bevestigend antwoord. Hij betoogde dat de turf uit de Peelstreken niet onderhevig is aan dezelfde bezwaren als gelden voor het transport uit het Noorden. Hij wees zoowel op het feit van de duurdere sluis- en kanaalrechten in Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, als op de meer beperkte capaciteit der kanalen aldaar.

Terwijl de Peel door de Zuid-Willemsvaart bereikbaar is met schepen van 160 Rijnlandsche voeten lang en 25 breed, kunnen de venen aan de Dedemsvaart, die van Nieuw-Amsterdam, Hoogeveen en Groningen, slechts bereikt worden door schepen van 85 bij 18 voet. In Limburg laadt men tot 7000 ton, in 't Noorden tot hoogstens 1800. Hij berekent, dat bij eene fabricage van steenen à 700 millioen, f 420 000 zoude bespaard worden, indien de waterwegen in 't Noorden gelijk stonden met die van de Peel, en de vracht kon gereduceerd worden tot 6 cents per ton, terwijl nu voor de turf uit het Noorden 12 cents en voor die uit de Peel 5 cents moet worden betaald.

Nu zal die algeheele verbetering van kanalen in 't Noorden met de verruiming van sluizen, wel tot de wenschen blijven behooren, maar iets zou toch gedaan kunnen worden, al is het niet door dezen Minister, maar door dien van Financiën, namelijk de spoedige opheffing van de extra-tol te Zwartsluis.

En bovenal, ik zou den Minister zeer erkentelijk zijn, wanneer hij de exploitatie, waarop ik doelde, wilde bevorderen. Ik meen dat hier wel op steun der Regeering mag gerekend worden. En heeft de heer Röell gisteren gewaarschuwd tegen het openen van verkeerswegen, hij zal met die waarschuwing wel niet doelen op zoodanige die de productie kunnen bevorderen en afgesloten streken tot ontwikkeling brengen.

Neen, de Regeering moge zich geroepen achten dat wèl te doen, ook nu oostelijk Drenthe door locaalspoor aan het groot verkeer hoopt aangesloten te worden.

De door mij bedoelde verkeersweg zal een grooten invloed op den oeconomischen toestand van dat deel van Drenthe uitoefenen en daarvoor een waterweg naar Holland openen. Kan de Minister met mij de overtuiging deelen, dat de behartiging van die zaak een Rijksbelang is, en dat hij, indien goede plannen en aanvragen om subsidie inkomen, deze in ernstige overweging zal nemen en het tot stand komen bevorderen, dan zal het doel van mijn spreken bereikt zijn.

De heer **Huber**: Mijnheer de Voorzitter! Het eerste gedeelte van de rede van den geachten vorigen spreker noopt mij een oogenblik in het debat te treden. Die geachte spreker herinnerende aan de verbinding tusschen de Drenthsche en Friesche kanalen en, aantoonende het belang van beide provinciën in die verbinding, deed aan den Minister de vraag, of hij wel zijn invloed zou willen aanwenden om in het belang van Drenthe aan te dringen op de verbetering van sommige — op de Drenthsche vaarten correspondeerende — Friesche kanalen. Laat ik, Mijnheer de Voorzitter, den geachten spreker daarop antwoorden, dat de *invloed* van den Minister daarvoor op het oogenblik niet meer noodig is, maar alleen 's Ministers *welwillendheid*. De zaak heeft een lang stadium van voorbereiding gehad. Jaar aan jaar is getracht op eenigerlei wijze te komen tot verbetering van de Friesche vaart die de geachte afgevaardigde bedoelt, het is het kanaal van de Kolonievaart over Bakkersveen naar het Buitenst Verlaat, eigendom van compagnons van veenderijen en, daar het door hem weinig meer gebruikt werd, in verval. Jaar aan jaar zijn dientengevolge niet alleen billijke klachten gerezen van de schipperij, maar ook vanwege de provincie Friesland is herhaaldelijk bij de Regeering aangedrongen op verbetering van de interprovinciale verbinding. Steeds werd echter door de Regeering gezegd dat belanghebbende gemeenten of de provincie de vaarten moesten overnemen, doch steeds werd Rijkssubsidie in uitzicht gesteld. Ik kan bijv. wijzen op een brief gedagteekend 13 Juli 1880 van den Minister Klerck aan Gedeputeerde Staten van Friesland, waarin het volgende voorkomt »dat voor het nemen van het bedoeld initiatief geene aanleiding voor het Rijk bestond, doch dat, indien door belanghebbenden het initiatief tot de verbetering werd genomen, de vraag betreffende de van Regeeringswege te verleenen steun in aanmerking zou kunnen komen".

Ik wijs verder op een brief van 7 Februari 1885 van den Minister van den Bergh, eveneens aan Gedeputeerde Staten van Friesland, waarin wordt gezegd, dat de Minister het minder op den weg van het Rijk dan van de naastbelanghebbende gemeenten of van de provincie gelegen achtte om het initiatief tot de vaartverbetering te nemen, doch dat, indien men tot overeenstemming omtrent de uitvoering van het werk zou zijn gekomen, voor de Regeering de vraag kon ontstaan, of en, zoo ja, op welke wijze de uitvoering van het werk ware te bevorderen. Ik mag vragen: hoe wil men in een officieel stuk duidelijker te kennen geven dat men bereid is, wanneer de provincie Friesland het werk ter hand neemt, een subsidie te geven? Voortdurend wordt, natuurlijk met voorzichtigheid, Staatshulp in uitzicht gesteld.

Eindelijk, na jaren en jaren van onderhandeling en voorbereiding heeft Friesland die vaart overgenomen, of zal zij dit doen. Slechts enkele gedeelten nog niet, die nog aan particulieren behooren en waarvoor weldra eene onteigeningswet deze Kamer zal bereiken. Nu vragen Frieslands Staten aan den Minister om de toezeggingen van zijn voorgangers gestand te doen. Doch, helaas, de Minister schijnt daartoe aanvankelijk niet genegen.

Daar deze zaak eenigszins onverwacht hier ter sprake komt, dring ik niet aan op een bepaald antwoord, maar ik wensch wel den Minister op het hart te drukken om, wanneer Frieslands Gedeputeerde Staten met een verzoek tot hem komen om Rijkssubsidie voor dit belangrijke werk, waartoe het besluit in de laatste wintervergadering der Provinciale Staten is genomen, de zaak nog eens in ernstige overweging te nemen. Vooral niet af te breken wat zijne voorgangers hebben begonnen, maar een gunstig antwoord te geven, want er is immers ook solidariteit tusschen de opvolgende Regeeringen.

Het Rijk heeft inderdaad ook belang bij deze zaak. In de kolonie Veenhuizen, waarop deze vaart aansluit, zijn onder het beheer van het Departement van Justitie prachtige kanalen gegraven van groote afmeting met enorme groote sluizen; zelfs midden op de heide is een sluiswachterswoning verrezen die in een stad voor eene goede burgerwoning zou kunnen doorgaan. Nutteloos is voor die werken veel te veel geld uitgegeven. De capaciteit van die sluizen en vaarten is veel te groot, doch dat is nu eenmaal zoo. De schepen die van deze en de verdere Friesche kanalen gebruik maken, moeten ook in de dorpsvaarten kunnen komen om turf te brengen of mest te halen. Dus eene bestemming beantwoordende aan de wijze van aanleg, krijgen die vaarten nooit. Maar toch, worden de correspondeerende Friesche kanalen verbeterd, dan zal van de Rijkskanalen in Drenthe veel meer gebruik worden gemaakt dan thans. En de enorme daarvoor uitgegeven kosten zullen, nu dat toch eens is geschied, veel meer nut voor het land afwerpen dan tot heden.

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

Ook voor een behoorlijk gebruik van 's Rijks eigen werken, geloof ik dus, dat er alle aanleiding bestaat om van Staatswege het gevraagd subsidie te verleenen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Den geachten afgevaardigde uit Emmen moet ik mededeelen, dat ik, waar het geldt het verbeteren van locale verkeerswegen, het verleenen van Rijkssubsidie afhankelijk zou wenschen te maken van de wijze waarop provinciën of gemeenten daartoe medewerken.

Overigens kan ik de plannen thans niet zoo beoordeelen, dat ik op de vraag van den geachten afgevaardigde een toestemmend antwoord zoude kunnen geven.

Wat aangaat de vraag van den heer Huber omtrent een subsidie voor de verbetering van de Kolonievaart tot het Buitenste verlaat, is het mij bekend dat in 1880 en 1885 van Regeeringswege gezinspeeld is op het verleenen van een subsidie. Maar als ik mij wel herinner had dit betrekking op een kanaal van andere afmetingen dan nu worden voorgesteld. Bij het nalezen der stukken heb ik echter gezien, dat mijn ambtsvoorgangers uiterst voorzichtig zijn geweest in hunne mededeelingen.

Toen dan ook dezen zomer, nadat de begrooting mijn Departement reeds had verlaten, eene aanvraag kwam van Gedeputeerde Staten van Friesland om alsnóg een subsidie toe te zeggen tot een bedrag van een derde van f 190 000, was het mij onmogelijk met het oog op het toch reeds vrij hooge eindcijfer van de begrooting, aan dien wensch te voldoen. Ik meen voorts, dat het voorzichtiger is thans geene toezegging te doen omtrent de vraag óf en zoo ja wanneer de Regeering alsnog geneigd zoude zijn om het verleenen van een dergelijk subsidie te bevorderen. Ik moet mij in dit opzicht mijne volkomen vrijheid voorbehouden, maar het zal mij aangenaam zijn met Gedeputeerde Staten van Friesland omtrent deze zaak verder in mondeling overleg te treden.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 98 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 99 tot en met 101 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het nieuwe *onderart.* 101*a*, bij amendement voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, luidende:

»Onderhoud van de schipbrug over het Broekhuizerwater, *Memorie.*",

dat van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaakt.

De heer **Goeman Borgesius**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze het artikel toe te lichten, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het zal zeker ons amendement geen kwaad doen wanneer ik in dit stadium van het debat met de toelichting zeer kort ben.

Ik kan dit ook des te eerder zijn, omdat deze zaak bij de behandeling van de begrooting van Oorlog reeds uitvoerig is uiteengezet door den heer Kolkman, en omdat ik ongetwijfeld dezen Minister niet behoef te overtuigen van het groote nadeel dat eene uitgebreide streek in Gelderland zou lijden, indien de Minister van Oorlog gevolg gaf aan zijn oorspronkelijk voornemen om de schipbrug te doen wegnemen zonder dat op andere wijze de communicatie voldoende zou zijn verzekerd. Dat zou niet alleen eene ramp zijn voor de gemeenten Doesburg en Angerlo, omdat de brug ligt in den weg die tusschen deze beide gemeenten de eenige verbindingsweg daarstelt, maar in hooge mate zouden daaronder ook lijden tal van plaatsen, waarvan de bevolking gewoon is naar Doesburg ter markt te gaan, en er dan niet meer zoude kunnen komen dan langs een zeer grooten omweg.

Ik vrees dan ook niet dat een amendement zal stuiten op tegenstand bij dezen Minister, die niet alleen in zijne Memorie van Antwoord heeft verklaard het tot stand komen van nieuwe communicatie-middelen in afgelegen streken gaarne van Rijkswege te willen bevorderen, maar dat beginsel ook reeds bij deze begrooting in practijk brengt. En nu zou het toch weinig consequent zijn subsidiën te geven tot het verkrijgen van nieuwe verbindingswegen tusschen afgelegen gemeenten en te gelijker tijd eene bestaande verbinding, van groot belang voor tal van gemeenten, op te heffen.

Ons amendement heeft dan ook geen andere strekking dan om aan dezen Minister de bevoegdheid te verleenen om, indien zijn ambtgenoot van Oorlog nog aan zijn oorspronkelijk voornemen gevolg mocht willen geven, alsdan van zijn kant te zorgen dat de communicatie over het Broekhuizerwater, waarvoor van Rijkswege sinds het midden der vorige eeuw is gezorgd, behouden blijve in het belang van het verkeer.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mijnerzijds, vóórdat de Minister aan het woord zal zijn gekomen, de redenen te ontvouwen, waarom, naar mijn inzien, het amendement der Commissie van Rapporteurs mij aan bedenking onderhevig voorkomt.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Borgesius, heeft gewezen op de discussie, die omtrent deze zaak op 21 December 1892, dus nog zeer onlangs, heeft plaats gehad. Maar wanneer uit die discussie iets voortvloeit, dan is het zeker wel dit, dat omtrent de verplichting tot onderhoud der brug van Rijkswege allerminst zekerheid bestaat. De Minister van Oorlog heeft toen namelijk uitdrukkelijk gezegd: »Ik vang aan met de verklaring, dat niets van hetgeen de geachte afgevaardigde heeft aangevoerd, bij Oorlog bekend is. De geachte afgevaardigde meent, dat de gemeenten Angerlo en Doesburg op allerlei gronden van meening zijn, dat de onderhoudsplicht bij Oorlog berust. Welnu, laten zij die stukken bij Oorlog inzenden, dan zal ik een nader onderzoek instellen. Men zal niet van mij vergen dat ik al die stukken, die arresten van den Hoogen Raad enz., die de geachte afgevaardigde heeft aangehaald, thans zal gaan weerleggen of bespreken. Zij berusten niet bij mijn Departement. Wanneer men mij die verschillende stukken wil toezenden en er blijkt daaruit de minste twijfel omtrent den onderhoudsplicht, dan zal ik dadelijk mijne aanschrijving tijdelijk intrekken."

Bij den Minister van Oorlog, die destijds in het geding was, staat dus de verplichting tot onderhoud van Rijkswege dier schipbrug allerminst nog vast.

Nu wil het mij voorkomen, dat het brengen van den voorgestelden memorie-post op het hoofdstuk Waterstaat de zienswijze zou wettigen, dat de verplichting tot onderhoud wel degelijk op den Staat rust, hetzij dan op het Departement van Waterstaat of op dat van Oorlog.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Zutphen wel gezegd: het is eenvoudig maar te doen om dezen Minister in de gelegenheid te stellen, wanneer zijn ambtgenoot van Oorlog meent, dat er geen termen voor het behoud van de brug zijn, het onderhoud dier brug over te nemen. Daarvoor brengt men echter geen memoriepost op de begrooting. Indien het eene werkelijk dringende zaak geldt, kan daarvoor de post onvoorziene uitgaven, dienst doen, daargelaten nog de mogelijkheid — hetgeen ik in geval van verplichting voor den Staat — de Minister in overweging zou geven, in verband met mijne rede van gisteren om te trachten dat werk aan provincie of gemeente over te dragen.

Maar, hoe dit ook zij, waar in dit concrete geval de Minister van Oorlog vooralsnog de verplichting tot onderhoud voor het Rijk ontkent, komt het mij voor, dat er geen aanleiding bestaat die verplichting bij dezen memoriepost indirect ten laste den Staat te erkennen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Met groote instemming

heb ik de rede van den vorigen geachten spreker gehoord. Ook mij kwam het zeer bezwaarlijk voor het amendement over te nemen.

Wat toch is het geval?

Het amendement is een paar dagen geleden ingediend, zoodat ik niet de gelegenheid heb gehad mij op de hoogte te stellen van zijne beteekenis en daaraan verbonden gevolgen.

Dat die gevolgen niet zoo geheel onverschillig zijn, kan daaruit blijken, dat op het oogenblik overwegingen aanhangig zijn tot het maken van eene nieuwe brug, zoodat, nam de Staat het onderhoud op zich, daaruit wellicht zou voortvloeien het maken van eene nieuwe brug, welke veel geld zal kosten.

Bovendien is het mijns inziens gevaarlijk dergelijke posten zonder voorafgaand onderzoek voor memorie op de begrooting te brengen. Wel heeft er eene korte briefwisseling plaats gehad tusschen de Departementen van Oorlog en Waterstaat over de vraag of Waterstaat die brug zou willen beheeren, maar zoolang ik niet wist of het Rijk verplicht was tot het in onderhoud en beheer nemen van die brug, vond ik het gevaarlijk aan het verzoek te voldoen. Mocht op het Rijk die verplichting rusten, dat nader zal worden onderzocht en de brug niet meer noodig zijn voor de defensie, dan komt het mij rationeel voor haar, indien het algemeen belang met het oog op de communicatie dit vereischt, in onderhoud en beheer te doen overgaan van Oorlog naar Waterstaat. Met het oog op dit onderzoek zou ik er prijs op stellen, indien de Commissie van Rapporteurs kon goedvinden het amendement in te trekken. Mijnerzijds ben ik dan bereid, indien uit het bedoelde onderzoek daarvoor gronden gevonden worden, bij eene volgende begrooting de noodige voorstellen daaromtrent te doen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Nu wij van den Minister gehoord hebben, dat in elk geval in het volgend jaar de brug niet zal worden weggebroken en dat er een nader onderzoek zal plaats hebben, bestaat er voor de Commissie van Rapporteurs geen reden haar amendement te handhaven en trekt zij het in.

De **Voorzitter**: Daar de Commissie van Rapporteurs haar amendement heeft ingetrokken, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

De *onderartt.* 102 tot en met 110 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 111 luidende:

»Onderhoud, herstelling, verbetering, vernieuwing en bediening van veren en schipbruggen en daarbij behoorende voorwerpen, benevens daartoe betrekkelijke uitgaven, f 60 925."

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! In den uitgewerkten staat bij dit hoofdstuk der begrooting vindt men op dezen post in noot 62 aangeteekend: » met f 375 verhoogd, ten einde de veerhaven te Tuil te houden op de diepte, waarop zij volgens bestek 212 der Staatsspoorwegen in 1865 is aangelegd".

In het Voorloopig Verslag werd de vraag gedaan of die haven over hare geheele breedte op die diepte zou worden gehouden, waarop de Minister, in zijne Memorie van Antwoord uitvoerig de zaak toelichtend, implicite een ontkennend antwoord heeft gegeven.

Dit is de reden, dat ik een oogenblik hierop terugkom. Ook deze zaak heeft hare geschiedenis en eene zeer kenmerkende, eene geschiedenis, die aanwijst, dat er eene principieele vraag in dit schijnbaar kleine belang is opgesloten, al is ook het onderwerp van meer localen aard.

De haven van Tuil behoort tot die werken die bij den aanleg van de Staatsspoorwegen in 1865 noodzakelijk werden, waar er door veranderde toestanden afgesneden communicatiën moesten hersteld worden of andere voorzieningen vereischt werden. Hier betreft het het herstel van den waterweg, die door verlegging van den Waaldijk was afgesneden, tot afvoer van landbouw- en handelsproducten van eene geheele streek, een werk, dat deel uitmaakte van de groote spoorwegwerken bij de brug van Zalt-Bommel. Bij de onteigening en ter tegemoetkoming aan de daaruit ontstaande bezwaren geprojecteerd, was ook dit werk in het bestek opgenomen en was met die bestekken en de kaarten ter visie gelegd.

Ten vorigen jare is in den anderen tak der Vertegenwoordiging daarop reeds gewezen door een van de afgevaardigden uit Gelderland.

Toen is door den Minister in zijn antwoord aan dien hooggeachten spreker erkend het groote belang, zij het ook locaal, dat bij deze zaak betrokken is, maar de verplichting tot instandhouding en het in goeden staat onderhouden van het werk werd toen door den Minister niet erkend. De Minister zeide toen:

»Ik heb echter niet kunnen vinden dat er eene bepaalde verplichting is aangegeven voor het Rijk om dat veerslop op zekere diepte te houden, en waar dit het geval is, dit zal de geachte afgevaardigde wel moeten toegeven, daar gaat het bezwaarlijk om het Rijk te belasten met de uitvoering van werken voor belangen, die, hoewel op zich zelf groot, toch meer van localen aard zijn."

Ik acht mij ontslagen om dat mijns inziens onjuiste standpunt van den Minister te bestrijden en te debatteeren, omdat het, naar het mij voorkomt, door den Minister is verlaten. Ik wil dit in de eerste plaats met erkentelijkheid constateeren. Immers in Februari van dit jaar werd bij schrijven van den hoofdingenieur in het 5de rivierdistrict in Gelderland, eene poging gedaan om met verschillende besturen daar ter plaatse in onderhandeling te treden, met het doel om de haven over te dragen aan een of meer van die besturen en met die overdracht tevens het beheer en onderhoud. Toen deze pogingen evenwel mislukt waren en de bedoelde besturen ontkomen waren aan het gevaar van dat zoo beleefd aangeboden onderhoud, is eindelijk, bij beschikking van den Minister van 24 Mei van dit jaar, een besluit genomen, gegrond op het juiste standpunt dat in deze zaak moet worden ingenomen. Bij beschikking van den Minister is toen aan Gedeputeerde Staten van Gelderland medegedeeld »dat de beide veerhavens te Tuil en te Gameren van Rijkswege zullen worden uitgebaggerd tot ruim de diepte waarop zij in 1866 zijn aangelegd en voortaan van Rijkswege op die diepte zullen worden onderhouden."

Na eene verwaarloozing gedurende ongeveer 20 jaren heeft het Rijk dus nu besloten om aan zijne verplichtingen ten deze te voldoen.

Intusschen bleek mij, uit bekomen inlichtingen — en dit gaf aanleiding tot de vraag in het Voorloopig Verslag — dat op de algemeenheid van het besluit, waarbij te recht in de meest algemeene termen het herstel in vroegeren toestand en de instandhouding is vervat, al dadelijk werd gecapteerd. Het antwoord van den Minister bevestigt die inlichtingen. Immers thans wordt medegedeeld dat niet de haven zal worden uitgebaggerd, maar dat daarin eene geul zal worden gemaakt. Ik wensch den Minister er slechts op te wijzen dat op die wijze in den toestand gebrekkig zal worden voorzien. Waar naast eene diepe geul een of twee strooken van mindere diepte blijven bestaan, is er steeds groot gevaar, dat er schepen vastraken, en niet alleen voor schepen die met het vaarwater onbekend zijn, doch ook voor alle vaartuigen zonder stoomvermogen, bij wind of slecht weer.

De opmerking in de Memorie van Antwoord dat eene vaargeul van 30 meter voldoende is, beaam ik, althans wanneer daarnaast geen ondiepten zijn, die aan de oppervlakte van het water niet te herkennen zijn. En heeft die overtollige breedte der haven indertijd slechts gestrekt om grond te verkrijgen voor de spoorwegwerken, dan kan daarin nu geen reden liggen, om de haven slechts gebrekkig aan hare bestemming te doen beantwoorden.

Gaarne vernam ik van den Minister dat afdoende zal worden voorzien in de rechtmatige eischen der betrokken streek.

Ik knoop daaraan vast de vraag tot den Minister, wanneer tot de uitdieping van de haven te Gameren zal worden overgegaan, waar dezelfde bezwaren bestaan.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Te recht merkte de geachte afgevaardigde op, dat ik na eene mededeeling in de Eerste Kamer op het genomen besluit ben teruggekomen. Inzage van de oude bescheiden van onteigening hebben mij de overtuiging geschonken, dat er hier wel eenige grond was om de verplichting van het Rijk tot onderhoud te erkennen, en daarom heb ik niet geaarzeld aan het geuite verlangen te voldoen. Evenwel is bij de uitbaggering meer diepte en minder breedte gegeven dan vroeger aanwezig was; hetgeen naar ik meen in het belang van Tuil kan worden geacht. Ik zal evenwel gaarne nagaan of aan het bezwaar te dien aanzien door den geachten afgevaardigde geopperd kan worden te gemoet gekomen.

Omtrent verdieping der haven van Gameren zal ik nader een onderzoek doen instellen.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor de bereidverklaring, om na onderzoek in de bestaande bezwaren te voorzien en beveel de zaak in zijne welwillende overweging aan.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 111 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 112, luidende:

»Subsidiën voor onderwerpen waarvoor reeds bij de laatstvoorgaande begrooting bijdragen zijn toegestaan, f 235 964,21."

De heer **Schepel**: Mijnheer de Voorzitter! Sommige geachte medeleden meenen verstaan te hebben dat ik over de haven van Harlingen gestemd heb vóór het amendement Rutgers van Rozenburg. Aan uw bureau, Mijnheer de Voorzitter, kunnen die heeren zich van het tegendeel overtuigen.

Ik ben niet afgunstig, doch wil hiermede niet zeggen dat de vóórstemmers het wel zijn.

Na die opmerking kom ik tot de haven van Delfzijl.

Met genoegen constateer ik dat de Minister het betoog in het Voorloopig Verslag over den onvoldoenden toestand van die haven in de Memorie van Antwoord niet heeft weerlegd.

Maar de Minister wil eerst nog eenige meerdere ondervinding omtrent den kolensteiger hebben.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, de uitkomst daarvan zal de verruiming en verdieping wel niet tegenhouden.

Minder kan ik mij vereenigen met de bewering van den Minister dat het Rijk zich alleen verbonden heeft tot het onderhoud van de haven.

Dat kan wel zijn, maar dat neemt toch niet weg dat de haven een eigendom van het Rijk is.

Bovendien verbetert, verruimt, verdiept het Rijk de haven nu en dan.

En voor mij ligt een afschrift van eene missive, waarin de Minister verklaart dat hij den bekenden driehoek wel wil doen opruimen als Delfzijl hem maar wat te hulp komt.

Mijnheer de Voorzitter! Dat zou Delfzijl moeilijk vallen en de eisch is ook niet billijk omdat het hier een werk geldt van algemeen belang.

Van Groningen kan het ook niet gevergd worden, omdat die provincie voor het leiden van de scheepvaart en van het van buiten afkomende water naar de Eems, aan renteaflossing en onderhoud al een twintig jaren lang meer dan eene ton gouds per jaar heeft uitgegeven.

Nu het gewone onderhoud. Nu het Rijk zich daartoe verbonden heeft, moet het toch ook voor voldoend onderhoud zorgen en dat doet het niet.

Doordien het Rijk niet dieper laat baggeren dan tot 5,19 meter onder A.P., vormt er zich geen half jaar daarna eene bank in den mond der haven en eene ondiepte bij de zwaaiplaats.

Daardoor kunnen de schepen die tegen het voorjaar uit Amerika komen, de haven niet binnen komen en moeten een gedeelte der lading met groot oponthoud en kosten op de reede lossen.

Bedrieg ik mij niet, dan is de som die voorkomt op de begrootingen van 1892 en 1893 voldoende om die ondiepten vroeg in 't voorjaar te laten opruimen en tevens om later met het wegnemen van den driehoek te beginnen,

Ik geef den Minister bescheiden in overweging daartoe te willen besluiten.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Het spijt mij dat ik met den geachten vorigen spreker niet geheel kan medegaan. Ik ben het met hem eens, dat er wel aanleiding is om eenige verbetering in de haven van Delfzijl aan te brengen. Er is een gedeelte, dat te ondiep is en ook is de zwaaiplaats voor de schepen wat klein. Maar de uitbreiding der verdieping tot een ander deel van de haven is op zich zelf een nieuw werk, en bij een dergelijk nieuw werk, gedeeltelijk van locaal belang, is het wenschelijk dat de provincie of gemeente eene bijdrage geeft. Mocht de gemeente op hare meening terugkomen, of mocht de provincie geneigd zijn bij te dragen, dan zou ik wel meenen, dat er termen zijn om tot dit werk — dat op zich zelf niet zulke groote kosten vordert — over te gaan. Maar om de verplichting alleen op het Rijk te nemen, daartegen meen ik bezwaar te moeten maken, te meer daar het niet alleen kosten van uitvoering, maar ook op den duur meerdere onderhoudskosten veroorzaken zal.

De heer **Schepel**: De Minister meent dat door het wegnemen van den driehoek de onderhoudskosten zullen toenemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat alsdan tevens de geprojecteerde afsluitdam gelegd wordt, de onderhoudskosten zullen afnemen. Door die opening tegen de achterzijde van de haven komt veel slib binnen dat in de haven bezinkt, en ieder jaar door baggering moet verwijderd worden.

De kosten van die afsluiting zullen niet veel bedragen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 112 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 113 tot en met 116 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 117, luidende:

»Jaarwedden van de beide Rijksbouwmeesters en van het verder vaste personeel belast met het toezicht op de landsgebouwen en op de bij de Departementen van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Financiën in gebruik zijnde gebouwen, f 18 150."

De heer **Havelaar**: De Minister heeft geantwoord op de opmerking in het Voorloopig Verslag betreffende de Rijksbouwmeesters, maar het doet mij, niettegenstaande de opgegeven motieven, leed dat de Minister de daar medegedeelde beslissing gemeend heeft te moeten nemen; ik zal er evenwel verder in berusten.

Ik wensch naar aanleiding daarvan een enkel verzoek tot den Minister te richten.

De dienst van de Rijksbouwmeesters en hun personeel is betrekkelijk weinig goed geregeld. Het ware te wenschen dat daarvoor eene betere organisatie in de plaats trad.

Ik wenschte wel te vragen of de Minister het voornemen heeft in den loop van het jaar daartoe over te gaan,

Tevens wijs ik er op dat de oudste bouwmeester, die reeds geruimen tijd in dienst is, een traktement heeft, dat niet in evenredigheid is met de groote diensten door

hem aan den lande bewezen, en dat betere regeling daarvan noodig schijnt.

Verder herinner ik dat een groot deel van het personeel als buitengewoon opzichter in dienst is, in naam, want de meesten zijn reeds lang in dienst, en zullen wel in dienst blijven zoolang zij bruikbaar zijn; men zal ze wel nooit kunnen missen.

Dat personeel verkeert in de ongunstige omstandigheid dat bij ziekte, ongeval en vooral bij overlijden, zij of hunne nagelaten betrekkingen broodeloos zijn, omdat zij als buitengewone ambtenaren niet in het Pensioenfonds zijn opgenomen. Zou nu die zaak niet zoo geregeld kunnen worden dat dit personeel in het vaste korps werd opgenomen, wat, geloof ik, in alle opzichten zeer aanbeveling verdient.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Met genoegen hoorde ik de waardeerende woorden omtrent den Rijksbouwmeester gesproken. Bij de volgende begrooting hoop ik den wenk van den geachten afgevaardigde betreffende verhooging van diens traktement te overwegen.

Wat betreft het personeel dat toegevoegd is aan de Rijksbouwmeesters, zoo ligt het in de bedoeling voor hen eene soortgelijke regeling te treffen als door mijn ambtsvoorganger voor de bureelambtenaren van den waterstaat getroffen is; die maatregel komt mij billijk voor.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 117 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 118 tot en met 121 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 122, luidende:

»Huur, inrichting en bewaking van lokalen tijdelijk in gebruik, f 13 000."

De heer **Goeman Borgesius**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen mede te deelen over de wijziging, door de Regeering na het uitkomen van het Eindverslag in het onderartikel gebracht, zegt: Is het mij geoorloofd, Mijnheer de Voorzitter, om te gelijk advies uit te brengen over de wijziging van art. 123?

De **Voorzitter**: Gaarne.

De heer **Goeman Borgesius**: Tegen deze wijzigingen, die in verband staan met het terugnemen van den post voor aanbouw van archieflokalen, heeft de Commissie geen bezwaar; maar zij is van meening, dat door aanneming van dezen post wordt uitgemaakt dat men blijft bij de vroeger genomen beslissing, dat het gebouw van het Departement van Binnenlandsche Zaken, volgens het toen overgelegde plan, ten behoeve van dat Departement zal worden verbouwd.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 122 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 123, luidende:

»Verbouwing van het Departement van Binnenlandsche Zaken en daarmede in verband staande uitgaven, f 50 000."

De heer **van Alphen**: Ik ben alleen opgestaan om te vragen of niet de heer Minister de goedheid zou willen hebben eenig antwoord te geven op hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs gezegd heeft. Ik zou uit eigen hoofde over dit artikel een woord gesproken hebben; maar na hetgeen daareven gezegd is, zou ik toch van den Minister gaarne de toezegging ontvangen, dat er voortaan geen misverstand meer kan bestaan tusschen Kamer en Regeering, maar dat wij, blijvende bij dezen post in zijne bestaande omschrijving, daaronder te verstaan hebben het weder in gebruik nemen van de gebouwen voor het Departement van Binnenlandsche Zaken nadat zij gerestaureerd zullen zijn.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Mijn antwoord kan zeer kort zijn. Wanneer de Regeering bij een post gemachtigd wordt om gelden uit te geven, vloeit daaruit eenige verplichting voort om die gelden ook te besteden voor het doel, waarvoor zij zijn toegestaan.

Evenwel wenscht de Regeering van hare bevoegdheid geen afstand te doen, om, waar zij dit noodig acht, eene wijziging voor te stellen in den vastgestelden post der begrooting gedurende den loop van het jaar.

De heer **van Alphen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken ten volle het recht van den Minister om nadere voorstellen te doen tot wijziging van hetgeen wettelijk bepaald is, en, mochten die worden aangeboden, dan kan hij zich overtuigd houden dat de Kamer die met zorg zal overwegen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 123 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 124, luidende:

»Jaarwedden van den Raad en het verder peroneel voor het toezicht op de spoorwegdiensten f 84 400."

De heer **Smits van Oijen**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben gisteren en heden met den Minister van Waterstaat Nederland rondgereisd over water- en landwegen en thans, nu wij een toer per spoor gaan maken, hoop ik dat de Minister eens aan het station Eindhoven zal stilhouden om het emplacement aldaar in oogenschouw te nemen.

Niet dat er zooveel schoons te zien is, want moest ik den Minister verslag doen omtrent al het goede wat men er aantreft, dan zou ik in de treurige noodzakelijkheid zijn om den Minister een blanco vel papier ter hand te moeten stellen.

Vooreerst zou ik 's Ministers aandacht willen vestigen op het voorplein van dat station. Het zal zelfs aan den Minister ongelootelijk voorkomen dat dit plein *niet is bestraat.* Vooral in het voor- en najaar en in den winter gelijkt dat plein dikwijls op een modderpoel, zoodat men menigmaal met moeite droogvoets het station kan bereiken of verlaten. Wel tracht men nu en dan hierin eenige verbetering aan te brengen door het storten van ballast of fijne grint, maar met het gevolg dat het remedie nog erger is dan de kwaal.

Sedert eenigen tijd heeft men ten gerieve van het publiek aan het stationsgebouw een doorgang gemaakt, die, ofschoon lang reeds gereed, nog niet in gebruik werd gesteld, wat mij erg raadselachtig schijnt.

Een punt van meer belang nog is de toestand der perrons tusschen de lijnen.

Aan de machinisten schijnt order te zijn gegeven om de treinen het station te laten voorbijstoomen, met het gevolg dat de treinen niet vóór het station kruisen. De perrons tusschen de lijnen zijn 3 meters breed, waar nog moet afgetrokken worden de ruimten noodig voor openstaande portieren. Alle reizigers moeten, ook met hun bagage, van die perrons gebruik maken. Daarbij komt nog dat de handkarren over die perrons moeten rijden en ruimte moet gelaten worden voor het in- en uitladen der bagagewagens.

De ruimte is dus *veel* te gering en als er tot nog toe geen ongelukken met doodelijk gevolg plaats hadden, is zulks te danken aan de buitengewone oplettendheid van het stationspersoneel, dat het publiek op allerlei wijze gerieft, voor welke attentie ik het gaarne mijn hulde breng.

Met het oog op den tijd zal ik het hierbij laten, alhoewel ik er veel zoude kunnen bijvoegen. Ik wensch alleen tot den Minister het verzoek te richten om spoedig een grondig

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

onderzoek in te stellen naar den toestand van het stationsemplacement te Eindhoven.

De heer **van den Berch van Heemstede**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van dit artikel wensch ik eene enkele opmerking in het midden te brengen. In het Voorloopig Verslag leest men, dat het gemeentebestuur van Capelle reeds herhaalde malen gevraagd heeft om aan de Nieuwe Vaart eene spoorweghalte met los- en laadinrichting te maken.

In de Memorie van Antwoord wordt hierop ten antwoord gegeven, dat er uitzicht bestaat, dat de onderhandelingen betreffende het vestigen van eene halte te Capelle tusschen de Exploitatie-maatschappij en het gemeentebestuur van Capelle tot het gewenschte doel zullen leiden.

Indien dus de halte te Capelle mocht tot stand komen, zou ik Zijne Excellentie dringend willen verzoeken, die van Kaatsheuvel niet op te heffen, daar anders een groot getal belanghebbenden er zeer door zouden lijden en die verplaatsing vele bezwaren zoude opleveren.

Wat toch is het geval? In een adres van het gemeentebestuur van Loon op Zand van 3 April 1880, verzocht dat bestuur aan den Minister om eene halte te mogen bekomen zoo dicht mogelijk bij de gemeente Loon op Zand, daar het voornemen bestond een station te bouwen te Waalwijk en eveneens een te Waspik, terwijl Kaatsheuvel juist anderhalf uur van beide plaatsen gelegen is. Die gemeente, met eene bevolking van ruim 6700 inwoners, bestaat uit twee afdeelingen: Kaatsheuvel en Loon op Zand. Kaatsheuvel is ongetwijfeld het gewichtigste gedeelte, het bezit eene kleine 30 leerlooierijen en een hondertal schoenmakerijen, met eene bevolking van 5000 zielen. Niettegenstaande de gebrekkige communicatie, daar alles per as moet worden vervoerd, heeft Kaatsheuvel zich snel ontwikkeld. Twee diligences onderhouden het dagelijksch verkeer met de stoombooten van Geertruidenberg en Heusden op Rotterdam, terwijl eene stoomtram van Waalwijk op Tilburg hare route neemt over Kaatsheuvel. Kaatsheuvel verzendt meer goederen dan eenige andere gemeente in de Langstraat. Kaatsheuvel verzocht om bovengenoemde redenen in het spoorwegverkeer opgenomen te worden en wel nabij Kaatsheuvel aan de Hooge Vaart ten noorden van Vrijhoeven-Capelle. Dit punt is ongeveer drie kwartier verwijderd van Waalwijk en van Waspik en daarbij worden Kaatsheuvel, Vrijhoeven-Capelle en Sprang gebaat.

Van verschillende zijden worden er nu pogingen aangewend om het station te verplaatsen naar de Nieuwe Vaart onder 's Greveldiun-Capelle.

In een adres van industrieelen en handelaren van Kaatsheuvel en Vrijhoeven-Capelle, van 24 Augustus 1891, protesteeren zij tegen deze verplaatsing, daar die allerhande en groote bezwaren zoude opleveren. Thans hebben reeds eenige industrieelen en handelaren eene gelegenheid opgericht tot dagelijksche verzending van bestel- en vrachtgoederen naar de tegenwoordige halte Kaatsheuvel Die verzending is enorm; ten bewijze hiervan dient, dat enkel uit Kaatsheuvel verleden jaar 12 000 pakketten verzonden werden, en dat het goederenvervoer ook zeer aanzienlijk is, kan men nagaan uit het feit, dat er 135 wagonladingen van af 15 October 1890 zijn aangekomen en verzonden.

Dit alles pleit om de halte Kaatsheuvel-Capelle op hare tegenwoordige plaats te laten en de gelegenheid tot goederenvervoer in hare geheele uitgebreidheid te ondersteunen.

Het is daarom dat ik de vrijheid neem Zijne Excellentie uitdrukkelijk te verzoeken, aan het verlangen van het gemeentebestuur van Loon op Zand te voldoen en niet toe te staan dat de halte Kaatsheuvel verplaatst zal worden.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit hoofdstuk geldt het in den volsten zin: »*chacun prêche pour sa paroisse.*" En dit is natuurlijk.

Het is daarom, dat ik een oogenblik in 't krijt wensch te treden voor de belangen van eenige Noordbrabantsche gemeenten.

Als Nederlander verheug ik mij over den triomf door onze bekwame mannen van het post- en spoorwegwezen behaald, waardoor voor ons land het voordeel is verkregen van het postvervoer van Engeland naar Duitschland via Vlissingen—Boxtel. Hier is echter geschied wat niet zelden het geval is. Waar sommige belangen worden gebaat, lijden andere belangen schade.

In het Voorloopig Verslag is een wensch uitgesproken; op bladz. 20 lezen wij: »Enkele leden uitten den wensch, dat, indien het postverkeer over de route Boxtel—Wesel werd geleid, de belangen der gemeenten aan die lijn gelegen, zoo min mogelijk zouden worden benadeeld.

In de Memorie van Beantwoording is betreffende dit laatste punt het volgende gesteld op bladz. 31: »Met 1 December is het verkeer van Londen met Noord-Duitschland geleid geworden over de lijn Boxtel—Wesel.

»Bij de dientengevolge gemaakte nieuwe dienstregeling is zóóveel mogelijk op de belangen der aan den Noordbrabantsch-Duitschen spoorweg gelegen gemeenten gelet."

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben zoo vrij aan de juistheid van den inhoud der laatste alinea te twijfelen en zal mijne gronden voor dien twijfel bijbrengen.

Bij de vroegere regeling van den treinenloop van den Noordbrabantsch-Duitschen spoorweg vertrok des morgens 8 uur 20 min. (Amsterdamsche tijd) een trein uit Gennep, die, aan alle stations stoppende, ten 9 ure 35 min. te Boxtel aankwam.

Bij de nieuwe regeling van 1 December ll. vertrekt de eerste trein 's morgens ten 8 ure 13 min. uit Gennep. Deze trein snelt alle stations, behalve Veghel, voorbij zonder te stoppen en arriveert ten 9 ure 10 min. te Boxtel. Hiervan is het gevolg, dat men van Uden 's morgens niet vóór 10 uur en van Schijndel niet vóór 10 uur 20 min. kan vertrekken naar Boxtel enz.

Aangezien nu door de gemeenten aan deze lijn gelegen, een levendigen handel wordt gedreven in leder en vee, vooral met Antwerpen, maar ook met Amsterdam en Rotterdam, ontstaat hierdoor een groot nadeel, dat te meer in het oog springt, als men bedenkt, dat het niet meer mogelijk is op één dag de reis naar Antwerpen heen en weder te volbrengen, terwijl men te Amsterdam en te Rotterdam slechts ongeveer over twee uur tijds kan beschikken om handel te drijven.

Immers, terwijl vóór 1 December gelegenheid bestond des avonds ten 7 ure 56 min. van Boxtel te vertrekken en men te Schijndel, te Veghel en te Uden kon afstappen, is deze gelegenheid na 1 Dec. geheel afgesneden. De laatste gelegenheid voor de inwoners van Schijndel, Veghel en Uden om naar huis te keeren is de trein, die om 5 ure 35 minuten van Boxtel vertrekt.

Voor de gemeente Schijndel is dit bezwaar te grooter, omdat zij niet aan tram- of waterweg is gelegen en de spoorweg dus het eenige publiek middel van verkeer moet genoemd worden.

Wordt iemand uit Schijndel geroepen om te verschijnen voor de rechtbank of het gerechtshof te 's Hertogenbosch, dan is het niet mogelijk 's morgens bij tijds dáár te zijn, aangezien de zittingen van genoemde colleges gewoonlijk te 10 uren beginnen.

Door de nieuwe regeling worden dus, naar ik meen te hebben aangetoond, de belangen van gemeenten aan deze spoorweglijn gelegen zeer geschaad en in het bijzonder is dit met de gemeente Schijndel het geval

Terwijl allerwege te recht de communicatie-middelen worden uitgebreid en vermenigvuldigd, zal men in dit opzicht in deze streek achterwaarts gaan.

De Minister zal, naar ik hoop, met mij van oordeel zijn dat het noodig is maatregelen te nemen om in dezen voor den handel en de nijverheid schadelijken toestand verbetering aan te brengen. Als des avonds omstreeks 8 uur of later een trein uit Boxtel en des morgens vóór 8 uur een trein uit Gennep naar Boxtel kon vertrekken; als hierbij gelegenheid geboden werd om aan alle stations uit te stappen, zouden de thans benadeelde gemeenten terugontvangen wat hun ontnomen is, — niets meer.

Ik hoop, dat Zijne Excellentie deze quaestie van billijkheid zeer ernstig zal ter harte nemen.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon het onderwerp dat ik wensch te bespreken ook het district aangaat dat ik de eer heb te vertegenwoordigen, kan het niet gezegd worden uitsluitend een districtsbelang te zijn. Ik wil er namelijk met ernst op wijzen, dat de constructie van de spoorwegbrug nabij Ravenstein eene zoodanige is, dat zij onder bepaalde omstandigheden een zeer ernstig gevaar oplevert. Die brug ligt in de traverse van de Beersche Maas, is geheel van hout gebouwd, is 598 M. lang, staat op houten pijlers en heeft 129 spanningen, elk van 4,50 M.

In gewone omstandigheden, wanneer de Beersche overlaat niet werkt, is die brug even goed als elke andere, maar de brug is niet gebouwd met het oog op normale omstandigheden, want zij moet dienen in geval van overstrooming door de Beersche Maas. En juist dan is die brug een gevaar zoowel voor reizigers als voor de veiligheid van de omliggende streek. Die tijdelijke rivier, de Beersche Maas, kan zijn een wilde, woeste stroom. En doet zich daarbij de complicatie voor (wat regel is, want de overstroomingen vallen meestal in den winter), dat er ijsgang plaats heeft, dan kan de constructie dezer brug ontzettende rampen teweegbrengen.

Ik mag ten bewijze hiervan mij beroepen op hetgeen plaats heeft gehad en dreigde plaats te hebben in Januari van het vorige jaar. Op 28 Januari 1891 is het spoorwegverkeer tusschen Berchem en Ravenstein gestaakt wegens niet vertrouwbaarheid der brug, en die stremming van communicatie heeft ettelijke weken geduurd. De noodzakelijkheid van dezen maatregel is onbetwistbaar. Ik heb er mij zelf ter plaatse van overtuigd dat verschillende houten pijlers tot op de helft of drie kwart waren doorgezaagd door het ijs.

Men siddert bij de gedachte wat er gebeurd zoude zijn wanneer een der pijlers ware ingestort terwijl een trein zich op de brug bevond. Gelukkig is in deze de spoorwegdirectie zeer actief geweest, waarvoor ik haar gaarne hulde breng. Met opoffering van geldelijk voordeel heeft zij niet geschroomd ter wille van de veiligheid der reizigers over te gaan tot den radicalen maatregel van stremming van het verkeer.

Maar ten zelfden tijd dreigde ook een ontzettend gevaar voor de ingezetenen der streek. Het drijfijs had zich vastgezet tusschen de spanningen van de brug, en het van achteren steeds opgestuwd wordende water had geen anderen doorgang meer dan eene enkele opening, waardoor het heenstroomde met een verval van minstens een halven meter. Het was een angstige toestand voor de bevolking. bepaaldelijk voor de bewoners der gemeente Herpen en Huisseling, waar de Beersche Maas tusschen doorstroomt! Hun dijken zijn in goeden staat, maar ze *kunnen* niet berekend zijn op blijvenden weerstand tegen eene steeds wassende overstrooming der Maas, wier vrije uitweg naar voren is afgesneden.

Gelukkig dat er op dat oogenblik van hoogsten nood val kwam, waardoor het gevaar week.

Maar wat toen plaats had, kan zich in de toekomst telkens herhalen, en licht met minder gunstigen afloop. Ik herinner aan hetgeen is geschied in 1880, toen die streek aan eene ontzettende ramp is prijs gegeven.

De oorzaak van den hoogst gevaarlijken toestand is het te geringe doorlaatvermogen van de houten brug te Ravenstein. Hare openingen zijn slechts 4,50 meter wijd, terwijl zij minstens moesten zijn elk 15 meter.

Het ligt natuurlijk allerminst in mijne bedoeling om dezen Minister aansprakelijk te stellen voor den bestaanden toestand. Immers de Zuid-Ooster Spoorwegmaatschappij, aan wie de brug behoort, is eene particuliere maatschappij. Doch ik heb den Minister een beleefd maar dringend verzoek te doen.

Het is ontwijfelbaar dat de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, wanneer de lijn Tilburg-Nijmegen aan haar behoorde, ten spoedigste de brug zou veranderen en door eene betere vervangen, waardoor de gevaren zooeven door mij omschreven, zouden verdwijnen.

Welnu, met genoegen constateer ik dat tusschen de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en de Zuid-Ooster Spoorwegmaatschappij onderhandelingen worden gevoerd, ten einde laatstgenoemde Maatschappij door de eerste te doen overnemen. Ben ik goed ingelicht, dan staat die zaak op het punt haar beslag te krijgen, en ik wensch dan ook aan den Minister te verzoeken, dat hij niets zal verzuimen wat de afdoening der zaak zou kunnen bespoedigen.

De Vertegenwoordiging heeft dien koop goed te keuren, en zal het nu mogelijk zijn, dat vóór den winter van 1893 op 1894 de brug vervangen worde, dan moet de Kamer in de gelegenheid zijn, om direct na het Kerstreces de overeenkomst te behandelen en des gewenscht goed te keuren. De heer Minister gelieve haar daartoe in staat te stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik neem deze gelegenheid te baat om den Minister dank te zeggen voor zijne toezegging in de Memorie van Antwoord, naar aanleiding van het verzoek in het Voorloopig Verslag betreffende herstelling der opgeheven halte Rijkevoort. Het was wel geen bepaalde belofte, maar eene dergelijke toezegging mij ten vorigen jare gedaan omtrent de halte Linden-Katwijk is door herstelling dier halte gevolgd, zoodat ik nu ook meen, eene spoedige herstelling der halte Rijkevoort te mogen verwachten.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel de tijd kort is, wensch ik toch even het woord te voeren over n°. 124. Het spijt mij intusschen, dat juist een hoofdstuk waarbij zulke gewichtige belangen gemoeid zijn, op den laatsten dag moet behandeld worden, met overhaasting en zoo dat men niet alles met den ernst dien de zaken verdienen kan overwegen.

In de eerste plaats zou ik den Minister willen verzoeken een sneller uitkomen van het verslag van den Raad van Toezicht, dat sedert het tot stand komen der spoorwegovereenkomsten meer belangstelling wekt dan vroeger, te willen bevorderen. Nu toch is het verslag over 1891 nog niet verschenen, terwijl dat over 1890 eerst den 2den Februari jl. is uitgekomen.

De Raad zegt daarin wat men deed, wat men doen wil, doch eer men dit hoort is het jaar al om.

Een punt dat, evenals het vorige, eveneens in de afdeelingen ter sprake kwam, is het in het leven roepen van een Raad van handel en nijverheid. Vooral in verband met de groote belangen bij het spoorwegvervoer, het meer en meer gewichtige daarvan voor onze geheele oeconomische toestanden, komt mij een dergelijke Raad zeer gewenscht voor. Dat in den Raad van Toezicht knappe handelsmannen zitting hebben, gelijk de Minister aanvoert, komt mij niet voldoende voor; ik ben daarvan volstrekt niet overtuigd, omdat de zoo onophoudelijk varieerende belangen van den handel alleen goed begrepen kunnen worden door mannen die steeds in zaken zijn. Wil dus een Raad van handel en nijverheid gunstig werken, dan zou hij, mijns inziens, wat de groote spoorwegbelangen aangaat, moeten bestaan uit gedelegeerden van de Kamers van koophandel, van de directiën der spoorwegmaatschappijen en uit leden van den Raad van Toezicht, die op vaste tijden, of zoo dikwijls noodig moeten samenkomen. Het zou moeten zijn een Raad, die niet tegen de spoorwegmaatschappijen optreedt, maar die maatschappijen steunt, waar het noodig is, — een Raad, die de Regeering zou kunnen voorlichten en voorstellen zou kunnen doen, doch die vooral in het belang van handel en nijverheid in den meest uitgebreiden zin zou kunnen werkzaam zijn. Eene dergelijke instelling zoude weinig behoeven te kosten. De vorige Minister heeft het wenschelijke daarvan ook ingezien en wilde een dergelijken Raad in het leven roepen. Bij de behandeling van de spoorwegovereenkomst is er in de dagbladen, ook in adressen van Kamers van koophandel op gewezen, en gezegd: als gij de overeenkomsten goedkeurt, zorg dan vooral

voor een behoorlijken handelsraad. Ik ben steeds een groot voorstander van deze zaak geweest.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister daaromtrent: »Wat de instelling betreft van den Handelsraad, het gevoelen van den handel omtrent de wenschelijkheid daarvan is, blijkens de adviezen der Kamers van koophandel, allesbehalve eenstemmig. Deze quaestie zal nader zijn te overwegen bij gelegenheid van de na invoering van de voorgestelde bedrijfsbelasting noodig geworden herziening van den grondslag der Kamers van koophandel, welke thans bestaat in den aanslag volgens de patentbelasting. Inmiddels wordt, wanneer daartoe aanleiding bestaat, bij de behandeling van spoorwegzaken de noodige partij getrokken van de adviezen der Kamers van koophandel".

Het spijt mij, dat de Regeering die zaak op de lange baan schuift. Er is voor eenigen tijd een zeer belangrijk werkje uitgekomen, getiteld: *De toekomst der spoorwegen in Nederland*, waarin betoogd wordt, dat de nieuwe spoorwegregeling hare gebreken heeft, maar dat met beleid en goeden wil van alle kanten veel kan worden goedgemaakt.

De schrijver, wie hij is weet ik niet, maar het is een man met goeden blik, die naar mijne meening de zaken in vele opzichten juist inziet. Hij spreekt op bladz. 30—32 ook over een Raad van handel en nijverheid een zeer belangrijk betoog. Ik zal daaruit niets voorlezen, maar met het oog op de belangrijkheid van het onderwerp, vraag ik verlof eene halve bladzijde in de *Handelingen* te mogen doen opnemen

De schrijver zegt dan omtrent deze aangelegenheid. (1)

(1) De nieuwe spoorwegregeling heeft hare gebreken, maar met beleid en goeden wil van alle kanten kan veel worden goed gemaakt. Nadere aanraking van het publiek met den Raad van Toezicht en Bestuurders van spoorwegen zou daarop gunstig moeten werken, omdat er vele ongegronde klachten door zouden zijn te voorkomen, welke thans noodeloos kwaad bloed zetten. Jammer, dat bij een streven daarnaar onder den vorigen Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid de zaak onpractisch werd aangepakt, en daardoor fiasco moest maken. Doch ware er nu geene nieuwe poging aan te wenden, om op andere wijze beter te slagen? Navolgend schema wordt hierbij tot dat doel aanbevolen: »Een Raad van Handel en Nijverheid kome vier malen 's jaars bijeen, onder presidium van den voorzitter van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten. Hij worde samengesteld uit zich afwisselende gedelegeerden der Kamers van koophandel en fabrieken, de leden van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten en de bestuurders der spoorwegen of hunne gedelegeerden. De Kamers van koophandel en fabrieken in elke provincie kiezen te zamen elk een lid. Er worde niet gestemd, maar slechts van gedachten gewisseld over onderwerpen, tijdig aan de Kamers van koophandel en fabrieken mede te deelen. Deze zijn bevoegd, om ook van hare zijde punten aanhangig te maken. Zij delegeeren telkenmale uit de gezamenlijke Kamers van koophandel en fabrieken van elke provincie het lid, dat geacht kan worden het meest op de hoogte te zijn van de te behandelen onderwerpen. Door den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten en de spoorwegbesturen worden aan elken gedelegeerde de verlangde gegevens verstrekt, ten einde zich volledig op de hoogte te kunnen stellen van de te behandelen zaken. De bijeenkomsten worden in het openbaar gehouden. De Secretaris van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten staat den Raad van Handel en Nijverheid bij, en maakt van diens handelingen een uitvoerig verslag op, dat worde gedrukt en algemeen verkrijgbaar gesteld." De spoorweggeschiedenis levert tal van voorbeelden op, dat de grootste pruttelaar de trouwste handelsvriend wordt, wanneer men de moeite neemt, zijne klacht welwillend aan te hooren, en hem van hare ongegrondheid te overtuigen of voorziening te treffen voor het vervolg. Bij meer algemeene kennismaking met de mechaniek van het spoorwegwezen zal menigeen verbaasd staan over al hetgeen er ten behoeve van de veiligheid en de regelmaat van het verkeer gedaan wordt, en dus leeren waardeeren, wat nu niet zelden uit onwetendheid wordt afgekeurd.

De **Voorzitter**: In de onderstelling, dat het niet de bedoeling is van den geachten afgevaardigde een groot deel van het boekje — hoe belangrijk ook — in de *Handelingen* te willen opnemen, stel ik voor den heer van Beuningen het gevraagde verlof te verleenen.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Dan wensch ik nog eene andere zaak aan te roeren, namelijk de spoorwegovereenkomsten zelven. Ik meen met eenigen mijner medeleden, dat die overeenkomsten nog niet lang genoeg gewerkt hebben om daaromtrent een volledig oordeel te kunnen uitspreken.

Zie ik wel, dan heeft de ondervinding de Regeering tot heden niet aangetoond, wat zij daarin heeft meenen te zullen vinden. Wanneer wij nagaan, dat op de begrooting voor 1891 eene som gebracht was van f 422 000, die men uit de opbrengsten voor den Staat dacht te krijgen en dat dit bedrag zich tot enkele guldens heeft gereduceerd, dat er voor 1892 hoogstwaarschijnlijk niets van zal terechtkomen en dat voor 1893 de Minister wijselijk gezegd heeft: ik zal niet begrooten, ofschoon de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat het nog wat zal geven, — dan zal ook dit voordeel wel niet heel veel zijn, wat ik zeer betreur.

Van handel en verkeer hoor ik geen klachten, ten minste geen ernstige.

De treinen loopen geregeld, voor het vervoer krijgt men passende tarieven. Wel reclameert men hier en daar over gemis van aansluitingen op sommige punten, doch dat zal wel immer, niet voor een ieder juist gevonden kunnen worden.

Maar toch, Mijnheer de Voorzitter, meen ik dat het oorspronkelijk financieele resultaat tot groote voorzichtigheid noopt en daarom meen ik dat de Regeering bij de spoorwegmaatschappijen moet aandringen om in alles, zoowel het verkeer als de inrichtingen, zuinigheid te betrachten, om niet meer uit te breiden en daar te stellen dan noodzakelijk is, want de gevolgen van te groote uitgaven zouden, afgescheiden van geene uitkeeringen thans, voor den Staat in geval van onverwachte overname zeer bezwarend kunnen zijn.

In dat zelfde boekje: »*De toekomst van onze spoorwegen*", bladz. 12 en 18, wordt er op het gevaar gewezen, als het kapitaal dat in de spoorwegen gestoken te groot wordt, voor het geval de Staat genoodzaakt mocht worden de lijnen over te nemen.

Naar aanleiding van eene opmerking in het Voorloopig Verslag hebben wij eene opgaaf gekregen, bijlage *e* en *f*, en daaruit gezien dat volgens art. 44 der overeenkomsten reeds thans een bedrag is uitgegeven van f 6 803 819. Volgens bijlage *g* en *h* is voor rekening van het Rijk gemaakt f 1 724 000. In de spoorwegen zal, als de tegenwoordige werken gemaakt zijn, dus al een meerder kapitaal zitten van f 8 845 000. Of het daarmede ophouden zal, weet ik niet. Ik geloof het niet. Bij overneming zou de Staat moeten betalen dat meerder bedrag van bijna 9 millioen, plus dat voor hetgeen verder nog gemaakt zal worden, en dat is wellicht niet gering, want er zullen nog meer van de opgegeven werken worden gemaakt ook in verband met het gezamenlijk gebruik van lijnen.

En al die uitgaven hebben tot heden geen meerdere netto-opbrengsten gegeven; neen, zij worden er minder door, en wel door te betalen rente van kapitaal.

Het gevolg van een en ander is ook dat noch voor den Staat, noch voor de aandeelhouders de exploitatie rendement geeft, dat men zeker toch wel verwacht had. Door geheel

Holland zijn groote uitgaven gedaan. Ik telde onder andere dat uitgegeven werden, of uitgegeven zullen worden:

Groningen	f	50 000
Arnhem		60 000
den Haag		114 000
Fijenoord-Rotterdam		302 000
te Amsterdam		383 000
te Blerich		149 500
te Driebergen		33 700
te Utrecht		322 000
te Gouda		123 000

Zijn nu al die uitgaven geheel noodig geweest? Ik vrees dat groote onnoodige kosten moesten gemaakt worden, omdat twee maatschappijen op eene lijn vervoeren en beide afzonderlijke inrichtingen moeten hebben, hoewel er geen of weinig meer verkeer komt. Zoo sprak ik van Gouda. Er is 123 000 gulden uitgetrokken. Er wordt daar eene groote uitbreiding gemaakt, een aantal sporen aan beide zijden van het station, waartoe? Langs dat station zal wel geen grooter verkeer komen, al zullen twee maatschappijen dan vervoeren in plaats van eene.

Ik heb den geheelen zomer zand zien aanvoeren en meen dat de kosten niet zullen meevallen; zij zullen zeker meer dan f 120 000 kunnen worden. Ik vernam dat men had gerekend op 30 000 of 40 000 M³. zand, maar het zal wel 100 000 M³. of meer worden dat daar noodig is. Bij groote zuinigheid zijn, meen ik, niet steeds zulke groote uitgaven noodig.

Voor Utrecht is uitgetrokken f 322 000; verbeteringen zijn zeer zeker aangebracht; breedere perrons, betere verlichting, maar de noodige inrichtingen voor den handel werden, ondanks diens aandrang en afspraken met de Kamer van koophandel, niet tot stand gebracht. Goede losplaatsen aan het water werden niet verkregen, ofschoon die toch hoog noodig zijn.

De handel ondervindt de treurige gevolgen van het gemis der gelegenheid om van den wagen in het schip en omgekeerd te laden en te lossen. Mij dunkt het voor den handel strikt noodige moest dan toch gedaan worden. Een adres zal weder aan den Minister worden gezonden, na diens afwijzende beschikking. Men onderzoeke het en zal vinden hoe hoog noodig eene verbetering van den toestand is.

Eindelijk de tarieven. Er zijn lagere en betere ingevoerd voor de goederen, nadat door mij in het voorjaar daaromtrent eene interpellatie werd aangekondigd. De Minister deelt nu de cijfers mede van de lagere toen in het leven geroepen tarieven, die genoeg het gewicht daarvan aantoonen. Die voor het personenvervoer werden niet spoedig in werking gebracht, wellicht ook ten gevolge der overeenkomsten: de eene maatschappij kan zich verzetten tegen de andere, en dit geeft nu natuurlijk vertraging, doch daarin is nu sedert 1 December ook voorzien. Ik wensch echter tot den Minister eene vraag te richten omtrent de tariefsaangelegenheid.

Mij is medegedeeld dat het plan zoude bestaan of dat reeds een besluit genomen is om ten aanzien van het goederenvervoer een nieuw denkbeeld te gaan invoeren, namelijk om de vrachten van de verschillende Nederlandsche havens Amsterdam, Rotterdam, Vlissingen en Harlingen gelijk te stellen. Daarin kon wel iets goeds liggen, dat alle havens dus gelijkmatig kunnen concurreeren, nochtans is de zaak van het grootste gewicht. Eene haven die nu het vervoer heeft en het dichtst ligt bij eene plaats van bestemming loopt groot gevaar van nadeel ja van totaal verlies van vervoer dat over een veel langeren afstand kan geleid worden voor dezelfde vracht.

Nu is het de vraag, of een dergelijk tarief goedgekeurd is. Ja dan neen? Het heet te zijn, volgens het *Dagblad van Friesland*, een tarief voor den aanvoer van goederen uit overzeesche gewesten.

Nu had of heeft Harlingen een vrachttarief voor die artikelen voor stations in Twente, dat veelal goedkooper was dan de tarieven van andere havens. Zoo bij voorbeeld voor station Nijverdal, een zeer druk station voor garens, en partijen van boven de 5000 kilo's, tegen 33 cents per 100 kilo, bij mindere hoeveelheden van 44 cents. Nu gaat men de vracht van Harlingen verhoogen op 35 en 47 cents en Vlissingen, dat eene vracht had van 58 en 83 cents per 100 kilogram, wordt daarmede gelijkgesteld; dus ten nadeele van de haven van Harlingen die daardoor een nieuwe concurrent krijgt; oeconomisch kan dergelijk tarief heel goed zijn, maar het strekt zeer ten nadeele van enkele plaatsen.

Volgens eene opgaaf die ik hedenmorgen van den Raad van Toezicht kreeg is de vrachten-afstand van Harlingen naar Nijverdal 152 kilometer en van Vlissingen naar Nijverdal 309 kilometer; dus meer dan het dubbele, en men vervoert voor dezelfde vracht.

Zal nu dergelijke nieuwe regeling met 1 Januari a.s. worden ingevoerd, zonder dat vooraf daarover geraadpleegd is? Meent de Regeering een dergelijk nieuw tarievensysteem, zulk een volkomen nieuw beginsel in onze spoorwegpolitiek te laten invoeren, zonder onze Kamers van koophandel van de havenplaatsen die bij de zaak zulk een groot belang hebben, daaromtrent te hooren? of zijn zij gehoord en hebben zij hare meening gezegd en welke was die?

Werkt het tegenwoordige tarief niet goed?

Volgens het nieuwe beginsel, zooals gezegd, kunnen toch aan de eene plaats boven de andere zeer groote voordeelen gegeven worden, zoodat het werkelijk te wenschen ware, dat men de zaak wel overwoog alvorens goedkeuring te geven tot de invoering.

Uit Harlingen schijnt reeds een adres tot den Minister gericht om op de groote nadeelen van dergelijke tariefverandering voor die plaats te wijzen.

Daarbij komt nog de vraag: indien men dat nieuwe stelsel huldigt, hoe ver gaat men daarmede?

Ik zie toch dat bij voorbeeld waar Tilburg en Harlingen *verhoogde* vrachten van 80 en 68 cents per 100 kilo krijgt, Vlissingen, Amsterdam en Rotterdam *verlaagde* vrachten van 33 en 25 cents per 100 kilo krijgen, tegen hoogere die nu bestonden.

Er moet dus blijkbaar eene lijn getrokken zijn. Men voert het systeem niet in zijn geheel door.

Men opent met andere woorden de concurrentie niet vrij van de eene haven tegenover de andere. Dit doet mij dit onderwerp bespreken; het is eene zaak van zeer hoog belang voor onze havens en den handel in het algemeen, en ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister mij eenige inlichtingen zal kunnen geven.

Ware er een Handelsraad als door mij zooeven besproken, Mijnheer de Voorzitter, dan zoude dit eene zaak van onderzoek en behandeling kunnen uitmaken — maar die is er — jammer genoeg — niet.

De heer **Ruys van Beerenbroek**; Mijnheer de Voorzitter! Toen ik op 30 November jl. sprak over de spoorwegafschuiving tusschen de stations Beek en Bunde, antwoordde de Minister in hoofdzaak het volgende op de vragen, die ik de eer had hem te stellen: »dat het onderzoek nog niet geheel is afgeloopen, noch wat betreft de oorzaak noch wat betreft de aangrenzende baanvakken; dat een paar dagen geleden een ontwerp tot verbetering door de Maatschappij is ingezonden en een punt van ernstig onderzoek zal uitmaken, waarbij ook advies gevraagd zal worden van een met den plaatselijken toestand bekend geoloog; dat er geen sprake kan zijn van eenvoudige herstelling van het vroeger bestaande, maar dat meer uitgebreide werken noodig zullen zijn die de veiligheid van het verkeer, niet alleen tijdelijk bij een tot kleine bijzonderheden afdalend toezicht, maar ook blijvend zonder zulke voorzorgsmaatregelen zouden verzekeren, doch dat dit eene eenigszins uitvoerige studie vereischt, die niet binnen enkele weken kan afloopen, daar in ieder geval werken van betrekkelijk grooten omvang noodig zullen zijn, terwijl het zelfs niet onmogelijk voorkomt, dat wellicht tot eene verlegging van de baan moet worden besloten."

Met dat antwoord en die toezegging van de Regeering heb ik destijds gaarne genoegen genomen, ook omdat de Minister het volkomen met mij eens was omtrent den om-

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

vang van het onderzoek dat moest worden ingesteld, en dat zich moest uitstrekken niet alleen tot de plaats van de afschuiving, maar ook tot de drie verschillende spoorwegdammen in het baanvak Beek-Bunde gelegen, terwijl ik bovendien met het oog op de zeer groote belangen, die bij deze zaak betrokken zijn, op een spoedigen afloop van het volledig terreinonderzoek aandrong. Wij zijn nu bijna eene maand verder, en hoe is het nu met dat onderzoek gesteld, dat wil zeggen met de boringen op het terrein, die zich over de drie spoorwegdammen moesten uitstrekken? Zijn mijne inlichtingen juist, en het is mij om goede redenen onmogelijk om aan de juistheid daarvan te twijfelen, dan was de toestand van het onderzoek op den 20sten van deze maand, dus verleden Maandag, aldus:

Het onderzoek geschiedt onder leiding van den heer ingenieur Repelaer van Driel, die wel eens een enkelen keer ter plaatse komt; in de nabijheid van paal 11,24 dat is in de nabijheid van het punt, alwaar bij den aanleg van den spoorweg in 1864 de verzakking heeft plaats gehad, zijn een drietal arbeiders met boringen bezig; er waren aldaar nog slechts op een paar punten boringen verricht. Behalve op het punt tusschen 10 451 en 10 531, alwaar de afschuiving op 25 September jl. geschiedde, en evengenoemd punt nabij 11 200 afstand van Maastricht zijn nog geene boringen geschied.

Het resultaat van de boringen op de plaats der afschuiving van 25 September jl. is geweest, dat op eene diepte van 15 meter eene kleilaag is gevonden en daarboven niets dan slecht zand. Dit wordt nu ook bij de boringen bij paal 11,2 evengenoemd gevonden.

Nu komt het mij toch voor dat de voor het onderzoek noodig geoordeelde werkzaamheden met veel meer kracht en voortvarendheid moeten worden voortgezet.

Het ligt voor de hand dat, daar vele boringen moeten geschieden, deze gelijktijdig op verschillende punten moesten plaats hebben.

Wanneer de enkele arbeiders, die thans daarmede op het door mij genoemde punt bezig zijn, aldus blijven voortwerken, dan gaat alleen met dat onderzoek de geheele winter voorbij, aangenomen nog dat de weersgesteldheid zoo gunstig blijft als zij op het oogenblik nog is, dat er geen strenge winter invalt, want dan kan zeer licht alle verdere arbeid onmogelijk worden. Ik merk nog terloops op dat ook reeds vroeger met dat onderzoek had kunnen begonnen worden, want reeds vóór 30 November jl., toen ik alhier op de zaak wees, was, blijkens het in de openbare najaarszitting der Provinciale Staten van Limburg van 2 November van dit jaar voorgevallene, reeds vroeger zoowel door den Commissaris der Koningin als door Gedeputeerde Staten in dat gewest de aandacht der Regeering op de zaak gevestigd en werd ook toen door die Statenvergadering aan Gedeputeerde Staten uitdrukkelijk opgedragen harentwege de aandacht der Regeering op dit punt te vestigen, aan welke opdracht natuurlijk is voldaan.

Uit het antwoord van den Minister op 30 November blijkt tevens dat de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen reeds toen een ontwerp had ingediend tot verbetering van de lijn, en uit het verband van 's Ministers mededeelingen blijkt mijns inziens bovendien duidelijk dat het een plan gold tot *definitieve* verbetering op de *bestaande* plaats; dat is: zonder verlegging van het geheele baanvak.

Is dat juist, dan bewijst het dat de Maatschappij, zonder vooraf den bodem der drie dammen te hebben laten onderzoeken — want de boringen hadden evenmin toen als nu over die drie baanvakken plaats gehad — maatregelen heeft ontworpen tot het behoud van de lijn, daar waar zij nu ligt. Getuigt dat in elk geval — ik zal geen sterke uitdrukking bezigen — van een niet genoegzaam rekening houden met de antecedenten sedert 1864 — ook in 1876 hebben zich eenige terreinbewegingen en scheuren ter plaatse voorgedaan; maar die hebben zich gelukkig toen niet verder uitgebreid — dan behoort bij de Regeering dubbele waakzaamheid ten deze te bestaan.

Mij wil het nog steeds voorkomen dat slechts door verlegging van het geheele baanvak naar een meer oostelijk punt, naar een vasten bodem, die zekerheid kon verkregen worden, welke voor eene behoorlijke exploitatie en de veiligheid van het verkeer onmisbaar is.

Ik heb gemeend dat het met het oog op het zeer langzaam onderzoek, zooals dat tot op dit oogenblik geschiedt, noodig was 's Ministers aandacht andermaal op deze zaak te vestigen en hare behartiging met allen aandrang aan den Minister aan te bevelen.

Er is nog een ander punt, waaromtrent ik een oogenblik de aandacht van den Minister vraag.

Door het gemeentebestuur van Echt is 29 September 1891 een request tot den Minister gericht, waarvan de korte inhoud en strekking deze zijn, dat het gemeentebestuur op de gronden in het adres vermeld, die ik ter besparing van tijd nu niet zal mededeelen, maar die aan den Minister bekend zijn, aan Zijne Excellentie vraagt het zoo mogelijk daarheen te willen leiden, dat de eerste sneltrein uit Maastricht 's morgens langs Echt rijdende en de laatste sneltrein, des avonds naar Maastricht terugkeerende, aldaar stoppen tot het in- en uitlaten van reizigers.

Daar op genoemd request geen antwoord werd ontvangen, heeft de burgemeester der gemeente Echt een nader adres aan den Minister ingediend, dat tot nog toe eveneens onafgedaan is gebleven. Er is noch antwoord noch beschikking ontvangen.

Aangenaam zou het mij zijn als de Minister aan die adressen zijne aandacht wilde schenken en het daarheen zou willen leiden, dat aan den wensch van het gemeentebestuur van Echt kan voldaan worden, niet op dit oogenblik, maar te beginnen met het komend zomerseizoen.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag wordt de aandacht gevestigd op de omstandigheid, dat het station 's Gravenhage niet aangesloten is aan de snelgoederentreinen.

De Memorie van Beantwoording zegt, dat de bedoeling dier opmerking niet duidelijk is. Ik wensch daarom die bedoeling kortelijk toe te lichten.

Zoogenaamde snelgoederentreinen loopen bij voorbeeld in de richting van Arnhem naar Amsterdam en Rotterdam, maar gaan niet door naar den Haag; de goederen met die treinen uit Utrecht of van hooger op verzonden, moeten te Gouda overgeladen en van daar met een gewonen goederentrein verder gezonden worden. Dat brengt tijdverlies en kosten mede.

Ik meen dat de derde stad des Rijks, de zetel der Regeering, met eene groote bevolking, niet verstoken mag zijn van eene aansluiting, waarin zelfs vele kleine plaatsen zich mogen verheugen. Ik veroorloof mij daarom de welwillende aandacht der Regeering op deze zaak te vestigen, in de hoop dat zij zal kunnen en willen verkrijgen, dat de bedoelde snelgoederentreinen ook tot den Haag doorloopen.

De heer **Bevers**: Ik wensch slechts eene enkele vraag te doen aan den Minister, die ik niet in de gelegenheid ben geweest in het Voorloopig Verslag te doen opnemen. Zij betreft het belang van de gemeente Bleiswijk.

Reeds herhaalde malen hebben de ingezetenen dier gemeente zich gewend tot de voorgangers van dezen Minister, en laatstelijk nog heeft het gemeentebestuur een request ingediend ten einde eene halte te krijgen op de lijn van de Staatsspoor tusschen de stations Zoetermeer-Zegwaard en Zevenhuizen-Moercapelle. Zooals de tegenwoordige toestand is, moeten de ingezetenen van Bleiswijk, willen zij het naastbijgelegen station Zoetermeer-Zegwaard bereiken (het station Zevenhuizen-Moercapelle is slechts langs een nog veel langeren omweg te bereiken) over den spoorweg heen en door het dorp Zoetermeer een omweg maken van ruim een half uur.

Dat zulks voor die ingezetenen hoogst bezwaarlijk is behoeft geen betoog.

Vreemd is het bovendien dat zij de spoorlijn bij den zoogenaamden Kruisweg over moeten en dan nog een half uur loopen vóór zij van den trein gebruik kunnen maken.

Ik zou den Minister wenschen te vragen of hij ook zijne bemiddeling zou kunnen toezeggen tot het verkrijgen van eene halte aan dien Kruisweg. Zoo doende toch zouden de ingezetenen van Bleiswijk ten zeerste worden gebaat. Het is slechts eene bescheiden vraag om eene halte, waardoor een paar treinen daar ter plaatse zouden kunnen stoppen en de inwoners van Bleiswijk gelegenheid zouden hebben zich gemakkelijk te verplaatsen, speciaal op die dagen, waarop markten in nabijgelegen plaatsen gehouden worden.

De heer **Mutsaers**: De geachte afgevaardigde uit Oosterhout heeft bij den Minister aangedrongen op het behoud van de halte Vrijhoeven-Capelle. Ik misprijs dat in dien afgevaardigde niet, integendeel, het doet mij heel veel genoegen, dat hij voor de streek, waar ik ook zeer veel belang in stel, uitkomt. Het door hem gesprokene doet mij echter eenigszins de vrees koesteren, dat de lijdensgeschiedenis van de opvolgende halte Nieuwervaart, gemeente's Grevelduin-Capelle nog niet is uitgeleden. Ik zal die lijdensgeschiedenis hier niet aan de Kamer mededeelen; zij zou haar op dit uur niet meer amuseeren. Maar ik acht mij toch wel degelijk verplicht hier het volgende omtrent die zaak te zeggen.

Ik meen zeker te weten, dat bij het verlaten van het Departement door 's Ministers ambtsvoorganger de zaak van de halte 's Grevelduin Capelle-Nieuwervaart zoo goed als geregeld was. Intusschen is er een geruime tijd heengegaan en nog is het dienaangaande tot geene beslissing gekomen. Dit betreur ik zeer, omdat ik moet veronderstellen dat de vorige Minister gewichtige redenen meent gehad te hebben om de halte 's Grevelduin-Capelle-Nieuwervaart te bevorderen. Nu weet ik, dat, zoodra zulks bekend was, er voor de halte Vrijhoeven-Capelle een naijver gekomen is, die alles heeft doen inspannen om zoo mogelijk de halte Nieuwervaart-'s Grevelduin-Capelle te doen verdwijnen. De Minister weet hoe de gemeentefinanciën van Loon op Zand zelfs daarvoor zijn aangesproken.

De gemeente Capelle die een belangrijken veestapel heeft, heeft zich bepaald groote offers getroost, want niet alleen dat zij besloten heeft een vrij terrein te leveren, is van de gemeente gevraagd in eens eene som van f 5000 en bovendien gedurende 10 jaren f 500. Het komt mij dus voor, dat wel gebleken is dat die gemeente groot belang stelt in die halte en dat het dus niet aangaat, nu voor die gemeente, welke willekeurig door de Maatschappij van den tramweg is afgesneden en aan wie de overvaart over de Maas door de verlegging van den Maasmond moeilijk en op sommige dagen zelfs onmogelijk is gemaakt, de beslissing over die halte zoolang tegen te houden. Het betreft eene zeer belangrijke zaak voor die gemeente, en ik dring er dus bij den Minister op aan om hoe eer hoe beter aan het rechtmatig verlangen der gemeente te voldoen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid:* Er zijn door verschillende afgevaardigden vragen gedaan, gedeeltelijk betreffende stations, gedeeltelijk betreffende het maken van halten of van verbeteringen, die op het oogenblik moeilijk volledig te beantwoorden zijn.

De geachte afgevaardigde uit Eindhoven heeft mij gevraagd een onderzoek in te stellen omtrent den toestand van het spoorwegstation te Eindhoven, aan welk verzoek ik gaarne zal voldoen.

De geachte afgevaardigde uit Oosterhout besprak de halte Kaatsheuvel-Capelle en de heer Mutsaers die te Capelle-Nieuwvaart, waarvoor de gemeente zich belangrijke offers heeft getroost. Het doet mij genoegen te kunnen verklaren dat de eene halte opgericht en de andere gehandhaafd zal blijven.

Omtrent het verzoek van den geachten afgevaardigde uit Grave betreffende den Zuid-Oosterspoorweg kan ik een gunstig antwoord geven. Wanneer de overeenkomst gereed is, zal het desbetreffende wetsontwerp spoedig worden ingediend.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer van Beuningen, besprak het belang van den Raad van Toezicht met het oog op de handelsbelangen en heeft daarbij den wensch uitgesproken betreffende de samenstelling van een Centralen Handelsraad. Waar wij echter binnen korten tijd mogelijkerwijze ten gevolge van de intrekking van de patentbelasting, zullen staan voor de wenschelijkheid om eene nieuwe organisatie van de Kamers van koophandel ter hand te nemen, meen ik dat het thans beter is daarop te wachten.

De geachte afgevaardigde besprak ook den invloed dien een dergelijk college zou kunnen uitoefenen bij de behandeling der spoorwegtarieven. Hij doelde daarbij tevens op de belangrijke quaestie van de goedkeuring der tarieven Harlingen–Twente, Vlissingen–Twente enz. Die tarieven zijn nog in onderzoek bij den Raad van Toezicht en ik wensch mij dus van het uitspreken van een definitief oordeel te onthouden. Maar vooralsnog zie ik de bevoegdheid der Regeering niet in om dergelijke tarieven niet goed te keuren. Art. 28 der spoorwegwet van 1875 bepaalt wel, dat de tarieven voor het vervoer van personen en goederen de goedkeuring behoeven van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, zoodat volgens dat artikel de Minister volkomen bevoegd is om zonder opgaaf van redenen een tarief af te keuren, maar de overeenkomsten met de Maatschappijen, zoowel de nieuwe als de vorige, hebben daarin verandering gebracht. Art. 17 van de thans geldende overeenkomsten zegt: » *alle tarieven en wijzigingen van tarieven, zonder onderscheid, worden door de Maatschappij aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ter goedkeuring aangeboden*". Daaruit zou men afleiden dat de zaak was gebleven zooals die volgens de wet van 1875 was, maar er blijkt een groot verschil, wanneer men voortleest: er volgt namelijk: *tot zekerheid dat de vastgestelde maxima niet overschreden worden.*" Het criterium is dus: zijn de maxima overschreden? Is dit niet het geval, dan zie ik op dit oogenblik althans niet in hoe de Regeering de goedkeuring van het aangeboden tarief zou kunnen weigeren.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft nog eene andere quaestie ter sprake gebracht, namelijk het betrachten van zuinigheid bij het uitvoeren van werken. Het komt ook mij voor, dat het wenschelijk is dat de spoorwegmaatschappijen bij het uitvoeren van werken eenige zuinigheid betrachten, maar tevens, dat de Regeering de bevoegdheid mist om de uitvoering van nuttige werken tegen te gaan op grond van de bepalingen voorkomende in art. 20 in verband met art. 5 der overeenkomst.

Thans een enkel woord tot den heer Ruys van Beerenbroek, die de afschuiving te Bunde ter sprake heeft gebracht. Zooals ik vroeger reeds heb medegedeeld was het mijn voornemen om in deze geologen te raadplegen, en het doet mij genoegen te kunnen mededeelen dat de heeren dr. Ubachs en dr. Ehrens uit Limburg zich bereid hebben verklaard een onderzoek in te stellen. Thans is de zaak in handen van den Raad van Toezicht, die in overleg met bedoelde heeren, de spoorwegmaatschappij en 's Rijks waterstaat een definitief plan voorbereidt. Thans worden voorzieningen aangebracht met het oog op den naderenden winter, omdat men het in afwachting van een definitief plan wenschelijk acht voor dezen winter tot verbetering van de hulpbaan over te gaan. Ik geloof dat over zulk eene technische quaestie als het hier geldt, moeilijk thans in nadere beschouwingen kan worden getreden. Ik heb bij de opdracht aan de deskundigen den last verstrekt om zooveel mogelijk spoed te betrachten.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer van Karnebeek, heeft ter sprake gebracht de snelgoederentreinen welke den Haag niet aandoen, maar in Gouda de voor den Haag bestemde wagens afhaken vanwaar ze met gewone goederentreinen verder worden gevoerd. Nu mij de bedoeling der vraag in het Voorloopig Verslag duidelijk is geworden zal ik gaarne onderzoeken in hoever hierin verandering kan worden gebracht.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Een enkel woord naar aanleiding van het antwoord van den Minister.

Ik heb niet gevraagd naar een plan; ik heb alleen geconstateerd dat er nu reeds 3 maanden zijn verloopen sedert de afschuiving heeft plaats gehad, terwijl er met het terreinonderzoek als het ware slechts een begin is gemaakt. Op de plaats van de afschuiving hebben een paar boringen plaats gehad, met het door mij genoemde resultaat, benevens eenige enkele andere boringen, doch ten opzichte van de geheele rest van de spoordammen, te zamen bijna 3 kilometer lang, is nog niets geschied.

Ik heb geconstateerd, de Minister blijkt dit met mij eens te zijn, dat het werk is van spoedeischenden aard; het is dus volkomen gewettigd wanneer ik aandring op wat meerder spoed bij het onderzoek. Wat daarna behoort te geschieden moet steunen op de uitkomsten van dat terreinonderzoek.

Het is mij bekend dat er steenstortingen hebben plaats gehad ter beveiliging en bevestiging van de hulplijn voor den winter, ook dat er langzaam wordt gereden en dat door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen alle voorzorgsmaatregelen worden genomen.

Maar ik heb tevens er op gewezen dat die Maatschappij reeds een definitief plan had ingediend, dat bij den Minister en bij den Raad van Toezicht in behandeling was, vóórdat een behoorlijk terreinonderzoek was geschied.

De Minister blijve dus aan deze zaak meer dan gewone aandacht wijden.

De heer **Huber**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord. De Minister heeft mij inderdaad verschrikt door zijn antwoord aan den heer van Beuningen.

Ik heb toch met groote instemming gehoord wat door den heer van Beuningen is in het midden gebracht; had hij dit niet gedaan, dan zou ik zelf het gedaan hebben.

Het is eene zaak van zooveel gewicht, dat — hoe laat het reeds in den namiddag is — zij wel nog een oogenblik aller aandacht verdient. De Minister zegt omtrent zijne bevoegdheid tot goed- en afkeuring der spoorwegtarieven dat zijne goedkeuring van de tarieven slechts strekt om te zorgen dat de vastgestelde maxima van vervoerprijzen niet overschreden worden. Wanneer men echter de overeenkomsten in haar geheel neemt, en in aanmerking neemt, dat de Staat groot belang heeft bij de opbrengst der spoorwegen, ook om het aandeel in de winst aan den Staat toekomende, dan komt het mij toch voor dat de goed- of afkeuring der tarieven niet binnen zoo beperkten kring is besloten als de Minister voorstelt.

De Staat heeft er inderdaad groot belang bij, of de spoorwegmaatschappij veel of weinig rendeert, en het is dus wel degelijk zijne zaak om op de tarieven toe te zien. Ik vertrouw dan ook, dat de Minister nog wel eens zal overdenken hetgeen met zooveel stelligheid door hem wordt gezegd. Met het oog op het enorme belang van de zaak zou ik hem dit althans nog wel eens ernstig aanraden.

Wanneer ik mij eenigszins op hypothetisch terrein mag begeven, dan geloof ik te mogen zeggen dat de concurrentie tusschen de Zeeuwsche Maatschappij, varende stoomschepen van Vlissingen op Hull vice versa eenerzijds en de maatschappijen die booten van Rotterdam, van Amsterdam en van Harlingen naar Hull doen varen anderzijds, hier in het spel is, en de Exploitatie-maatschappij der Staatsspoorwegen de eerstgenoemde onderneming niet ongenegen schijnt. De Zeeuwsche Maatschappij is nog wel zeer jeugdig, maar heeft toch reeds eene zekere macht. Laat ons bovendien niet vergeten, dat dezelfde personen, die de directie der bekende Maatschappij *Zeeland* vormen, ook de directeuren zijn der Zeeuwsche Maatschappij. En wanneer men nu het tarief via Vlissingen naar Twente verlaagt, terwijl ter wille van het zônetarief, dat toch op veel korter afstand van Twente is gelegen, dan Vlissingen voor enkele artikelen zelfs verhoogt, zou ik meenen, dat hier wel degelijk concurrentie in het spel is: geen spoorwegpolitiek, maar handelingen die aan andere belangen haar oorsprong ontleenen.

In Engeland is een dergelijke toestand onmogelijk. Daar heeft men wel degelijk er voor gezorgd, door de wet, dat zoo'n onnatuurlijke toestand, dat een langer en een korte vervoer evenveel geld kost, niet kan plaats hebben. Daar wil men dat de havens van de voorrechten, aan hare natuurlijke ligging verbonden, wel degelijk zullen genieten. Wanneer dus de Minister volgens de tegenwoordige regeling het niet in zijne hand heeft om in dit geval tusschenbeiden te treden, zou ik hem wel in overweging willen geven de zaak nader bij de wet te regelen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mijne verontschuldiging maken den heer Bevers nog niet beantwoord te hebben. De wenschelijkheid der halte, door hem aangegeven, zal ik gaarne onderzoeken; voor het oogenblik is deze zaak mij niet genoegzaam bekend om daarover in details te treden.

Naar aanleiding van hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Roermond is opgemerkt, herhaal ik mijne verklaring, dat er werkelijk zooveel mogelijk spoed wordt gemaakt. Trouwens, ik geloof dat de geachte afgevaardigde niet geheel billijk is, wanneer hij alleen let op hetgeen er op het terrein zelf gebeurt en niet op hetgeen aan de bureaux geschiedt. Het geeft niets of men al, zonder bepaalde plannen, opmetingen doet.

En thans een antwoord aan den afgevaardigde uit Dokkum. Stelt deze geachte afgevaardigde de quaestie wel juist, wanneer hij vraagt of ik met de bedoelde tarieven ingenomen ben? Ik heb namelijk te kennen gegeven, dat het mij twijfelachtig schijnt of wel volgens de overeenkomsten de Regeering de bevoegdheid heeft tarieven af te keuren, tenzij deze boven de maxima gaan.

En wil men nog meer dan ik straks heb gelezen? Op den zin dien ik las, volgt deze:

»Indien de beslissing van den Minister niet is gevolgd binnen veertien dagen na den dag waarop het voorstel tot goedkeuring bij het Departement is ontvangen, dan kan het tarief en de wijziging voorloopig door de Maatschappij aangekondigd en met inachtneming van den termijn in art. 30 der wet van 9 April 1875 (*Staatsblad* n°. 67) bepaald, ingevoerd worden totdat omtrent het voorstel door den Minister is beslist."

De Maatschappijen hebben dus het recht de tarieven voorloopig in te voeren. Nu heeft de geachte afgevaardigde doen opmerken, dat het eene zaak was van zóó overwegend belang, wat ik volkomen met hem eens ben. Ik heb mij dan ook de vraag gesteld of ik niet eene wettelijke regeling zou kunnen voorstellen om dit bezwaar weg te nemen. Ik meen dat dit middel geene toepassing kan vinden omdat de *wet* van 1875 reeds alles geeft wat men zou kunnen verlangen, namelijk onbeperkt recht tot goed- of afkeuring van tarieven, welk recht juist bij een *contract* (door de wet goedgekeurd) is beperkt.

De heer **Havelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord slechts. Wat is bij het sluiten der spoorwegovereenkomsten een der hoofdbeginselen geweest, ook in deze Kamer? Dat de Spoorwegmaatschappijen zouden worden geëxploiteerd als industrieele ondernemingen, maar wanneer de Staat zich zoozeer met de zaak bemoeit, dat *alle* bijzonderheden van den dienst, tot zelfs alle concurreerende vrachtprijzen, wanneer zij zekere grenzen niet te buiten gaan, door den Minister moeten worden geregeld, dan blijven die maatschappijen geen industrieele ondernemingen meer, maar worden feitelijk een tak van staatsdienst.

De concurrentie zou zoo feitelijk onmogelijk worden. Ook vroeger bestond er een middel om die concurrentie onmogelijk te maken, een middel ook elders herhaaldelijk toegepast, men bereikte dan door geheime overeenkomsten het doel, dat men volgens de wet niet mocht bereiken.

Dit nu heeft men trachten te voorkomen, door openlijk te doen aankondigen wat men vroeger in het geheim deed.

De Regeering *stelt de maxima-tarieven vast*, en deze moeten er op zijn gericht, dat het verkeer en de handel worden gebaat, dat het vervoer plaats hebbe tegen *billijke* prijzen. Wanneer nu de maatschappijen de vrachtprijzen

gaan verlagen in haar belang, *doch tevens in dat van handel en verkeer*, moet dan de Staat daartegen bezwaar maken, omdat hij daardoor wellicht wat minder inkomsten zal hebben? Ik geloof het niet, want de Staat zou daardoor weder het publiek benadeelen. De spoorwegen zijn niet aangelegd als speculatie of geldbelegging maar wel om het verkeer en den handel te bevorderen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 124 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 125 tot en met 130 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Van vele leden vloeien mij berichten toe, dat zij de vergadering van hedenavond en eventueel die van morgen niet kunnen bijwonen. Die berichten — enkele schriftelijk, maar meest officieus, mondeling, en in zooverre niet bestemd om aan de Kamer meegedeeld te worden — zijn zoo talrijk, dat bij mij de vrees ontstaat, dat wel eens geen genoegzaam aantal leden tegenwoordig zouden kunnen zijn. Ik veroorloof mij daarom een bescheiden beroep te doen op mijne geachte medeleden. Van hen is — ik erken het — veel gevergd. Des te meer zal het op prijs worden gesteld, wanneer zij het door hunne tegenwoordigheid mogelijk maken de nog aan de orde gestelde werkzaamheden af te doen.

De vergadering wordt geschorst.

AVONDVERGADERING.

(GEOPEND TE 8 UREN.)

De vergadering wordt voortgezet.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen berichten van de heeren Hintzen, Dobbelmann, Smit, Travaglino en Smeenge, als verhinderd de vergadering bij te wonen, de derde ook morgen, de vierde en de vijfde wellicht ook morgen, de laatste wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging over hoofdstuk IX (DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID) wordt hervat.

Bij *onderart.* 131, luidende:

»Dekking der uitgaven, begrepen in de begrooting voor den aanleg van Staatsspoorwegen, dienst 1893, f 2 025 000,"
komt in behandeling van het WETSONTWERP TOT VASTSTELLING DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VOOR DEN AANLEG VAN STAATSSPOORWEGEN, DIENST 1893 (**3**).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Goeman Borgesius**: In de schriftelijke gedachtenwisseling over deze begrooting is onder andere ter sprake gebracht de concessie-Willink. Het plan tot aanleg van een spoorweg Zwolle—Groningen—Delfzijl dagteekent reeds van 1889.

Van den beginne af stond bij het comité van aanleg op den voorgrond, dat het wenschelijk was, de exploitatie aan eene der groote spoorwegmaatschappijen op te dragen. Er werd onderhandeld met de Exploitatie-maatschappij, en in 1891 werd, onder nadere goedkeuring der Regeering, een voorloopig contract gemaakt met de Exploitatie-maatschappij. De financieele grondslag van dat contract was, indien ik goed ben ingelicht, niet irrationeel. De Exploitatie-maatschappij garandeerde aan den Noord-Ooster-spoorweg een minimum huur en indien in de eerste jaren die huur niet uit de opbrengst zou kunnen worden gedekt, dan zoude de Noord-Ooster-spoorweg voor het tekort gedebiteerd worden bij wijze van een renteloos voorschot om in latere jaren uit de meerdere opbrengst gedelgd te worden.

Nu stem ik wel toe dat indirect ook de financieele hulp van den Staat noodig zou zijn geweest, maar waarom? Alleen omdat volgens de nieuwe spoorwegovereenkomsten naasting van de Exploitatie-maatschappij ook in de naaste toekomst niet is uitgesloten, en nu stelde de Exploitatie-maatschappij den eisch, dat in geval van naasting dier Maatschappij de dan nog niet gedelgde rentelooze voorschotten door den Noord-Ooster-spoorweg zouden worden terugbetaald.

Dit nu maakte elke financieele operatie onmogelijk, indien niet daartegenover de bepaling werd opgenomen, dat de Staat de verplichting op zich nam om *òf* het contract over te nemen met de op dat oogenblik nog niet afgeloste rentelooze voorschotten, *òf* wel bij naasting van de Staatsspoorwegen tevens den Noord-Ooster-spoorweg te naasten.

Ik vermeld dit, omdat in de Memorie van Beantwoording wordt gezegd, dat eene zeer aanzienlijke garantie werd gevraagd.

Mij komt het voor dat volgens het contract met de Exploitatie-maatschappij die garantie *niet aanzienlijk* had behoeven te zijn. Maar hoe dit zij, de Minister heeft gemeend dat contract onder nadere goedkeuring met de Exploitatie-maatschappij niet te mogen goedkeuren. Waarom de goedkeuring is geweigerd, is mij niet bekend. Maar in elk geval is het zeer te betreuren, dat door die niet-goedkeuring de zaak op de lange baan is geschoven.

In de Memorie van Antwoord wordt gezegd, dat er nu onderhandeld wordt met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij; maar de vraag is: hoe ver zijn nu die onderhandelingen met de Hollandsche Maatschappij gevorderd? Ben ik goed ingelicht, dan is er reeds een contract gesloten, en is men het alleen nog niet eens omtrent kleine richting-quaestiën.

Is dit juist, dan heb ik de hoop, dat wij straks van den Minister zullen hooren, dat er alle hoop is dat deze toch binnen zeer korten tijd tot eene bevredigende oplossing zal komen. De Minister bedoelde toch zooveel mogelijk spoed, want de zaak is nu al drie jaren aanhangig, en sinds 1889 verkeert men in die streken, waar deze spoorweg zal komen, in spanning wat er zal worden beslist.

Er is een tijd geweest dat vele gemeenten verheugd waren als zij niet aan den spoorweg kwamen te liggen, maar wij weten het, die tijd is lang voorbij. Gemeenten, die geheel van het groote verkeer zijn afgesloten, verliezen hare bronnen van vertier en gaan achteruit. En daarom is het geen wonder dat men in de streek, waardoor de Noord-Ooster-spoorweg zal loopen, ongeduldig wordt. Hoe groot de belangstelling is blijkt hieruit, dat gemeenten en particulieren reeds 43 000 gulden hebben uitgegeven voor voorloopige kosten. En ook de provinciale besturen zijn bereid subsidiën te geven, omdat men begrijpt dat men moet toonen er ook financieele offers in eigen kring voor over te hebben om aan het spoorwegnet verbonden te worden. Maar men heeft nu reeds zoolang het oog gevestigd op het bureau van dezen Minister, waaruit de beslissing moet komen, en die beslissing blijft steeds uit. Het is zeer wel mogelijk dat er omstandigheden zijn, die tot heden de oplossing in den weg stonden, maar de Minister zal mij toestemmen dat de schijn tegen hem is en dat nog niet is gebleken van een ernstigen wil om deze belangen zooveel mogelijk te bevorderen en zoo schielijk mogelijk aan de onzekerheid een einde te maken.

Bij één punt wil ik nog een oogenblik stilstaan.

Volgens het contract met de Exploitatie-Maatschappij zou de lijn loopen van Zwolle naar Zuidbroek en verder over Noordbroek naar Delfzijl. Daarentegen schijnt het nu in het plan te liggen om den spoorweg te doen eindigen bij Zuidbroek. Indien dit waar is zou ik het in hooge mate betreuren, en wel om verschillende redenen. Vooreerst, omdat ik geloof dat de lijn dan veel minder productief zal worden, in de tweede plaats, omdat tusschen Zuidbroek en Delfzijl nog eene zeer bevolkte en zeer welvarende streek gelegen is, die thans van het spoorwegverkeer ge-

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

3. Vaststelling der begrooting van uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen.

heel is afgesloten, en in de derde plaats, omdat indien men doorgaat tot Delfzijl de concurrentie tusschen de twee maatschappijen niet geheel tot haar recht zal kunnen komen.

Om al die redenen hoop ik, dat de zaak door den Minister in die richting zal worden geleid dat de spoorweg zal doorloopen tot Delfzijl.

En indien het den heer Schepel gelukken mag den Minister te bewegen om ook voor de haven van Delfzijl de noodige gelden uit te trekken, en die haven zoo te maken dat ze volkomen aan het doel kan beantwoorden, dan zal de nieuwe spoorweglijn daar nog meer van beteekenis zijn en van over de zee gevoed worden.

Misschien zal men met het oog op de discussiën van hedenmiddag zeggen. . . . . . .

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten afgevaardigde verzoeken niet in de beraadslaging van hedenmiddag terug te treden.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik zal niet terugtreden in het debat van hedenmiddag, maar wensch alleen den Minister duidelijk te maken, dat inderdaad 's lands belang medebrengt, om den Noord-Ooster-spoorweg tot Delfzijl door te trekken. En als men daartegen misschien mocht aanvoeren, dat de spoorwegmaatschappijen het toch in hare macht hebben, om op Delfzijl dezelfde tariefpolitiek toe te passen, waarvan, naar men vreest, Harlingen thans de dupe zal worden — en dat dan alle moeite om die havenplaatsen tot ontwikkeling te brengen, vergeefsch zal zijn, dan antwoord ik: De Minister heeft het in zijne macht daartegen te waken, want al mag hij ook de goedkeuring der speciale tarieven alleen weigeren indien daarbij de vastgestelde maxima overschreden worden, — die maxima zelf kan de Minister naar goedvinden veranderen en verlagen, en daardoor misbruiken voorkomen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het is mij aangenaam dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen deze zaak heeft ter sprake gebracht.

Toen ik kort na mijn optreden eene concessie vond van den heer Willink voor den aanleg van dezen locaalspoorweg, werd mij niet lang daarna een concept-exploitatie-contract voorgelegd met de Exploitatie-maatschappij en mijne goedkeuring daarop gevraagd. Velen hebben wellicht in de meening verkeerd, dat eene eenvoudige goedkeuring van den Minister voldoende zou zijn om deze zaak tot stand te brengen, en dat men daartoe alleen de onderteekening behoeft van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, maar ik behoef den geachten afgevaardigde niet te zeggen, dat dit minder juist is. Hij zal begrijpen, dat dergelijke belangrijke overeenkomst niet kan tot stand komen zonder goedkeuring van de Wetgevende Macht. Het was dus de vraag, of de Regeering bereid was dat contract aan de goedkeuring van de Wetgevende Macht te onderwerpen; eene vraag, die niet alleen door mij, maar tevens door mijn ambtgenoot van Financiën diende beantwoord te worden, omdat het hier eene zaak betreft waarvan een der gevolgen zou zijn, eene aanvulling van de wet op de spoorwegovereenkomsten, die mede door den Minister van Financiën is onderteekend.

Op zichzelf heeft het tot stand brengen van locaalspoorwegen in die streken mijne volste sympathie. Nu wij eenmaal de hoofdlijnen hebben tot stand gebracht, ligt het op den weg der Regeering, om in verschillende deelen des lands den aanleg van locaalspoorwegen, of stoomtrammen te bevorderen en daardoor het platte land in aansluiting te brengen met de hoofdlijnen. Volgens de kaart van ons land blijkt, dat er gedeelten zijn waar groote mazen in het spoorwegnet voorkomen. In de eerste plaats treedt op den voorgrond juist het vak in het oostelijk deel des lands waarop deze concessie betrekking heeft.

Verder ziet men een groot vak tusschen Leeuwarden, Meppel en Groningen; voorts in het noordelijk gedeelte van Friesland; vervolgens in de Haarlemmermeer, en eindelijk wat ik misschien eerder had moeten noemen in het zuidwesten van ons land, namelijk de Zuidhollandsche en Zeeuwsche eilanden. De Regeering stelt zich voor het tot stand komen van de verschillende locaal-lijnen in die streken zooveel in haar vermogen is, te bevorderen; maar de vraag op welke wijze dit zal kunnen geschieden, verplicht tot het onderzoek, of een locaalspoor een winstgevend bedrijf is.

En nu is met zekerheid af te leiden uit de resultaten van de exploitatie van andere locaalspoorwegen, dat dit bedrijf zeer zeker niet winstgevend kan genoemd worden, en zelfs van eene opbrengst voldoende om een huurprijs te betalen of de renten van het aanlegkapitaal te dekken, geene sprake kan zijn; ja, dat het zelfs de vraag is of door de opbrengst de kosten van exploitatie kunnen gedekt worden, althans in de eerste jaren; na verloop van langer tijd kan dit eerst wat verbeteren.

Het ligt voor de hand dat de exploitatie van dergelijke lijnen slechts kan geschieden door eene onzer beide groote Spoorwegmaatschappijen; zoodat het de vraag is of een van deze beide bereid is zich met de exploitatie van die lijnen te belasten.

Bevoegdheid om haar die exploitatie op te dragen, heeft de Regeering niet; wil de zaak tot stand komen, dan moet de Regeering tot eene overeenkomst met die maatschappijen geraken.

Let men nu op de omstandigheid, dat de maatschappijen thans niet zeker zijn hoe lang zij haar bedrijf zullen kunnen voortzetten, dan is het duidelijk dat zij niet licht de exploitatie van dergelijke locaallijnen zullen opvatten, zoolang het niet zeker is dat het risico der eerste jaren gedekt zal zijn. Het spreekt vanzelf dat in geval tot naasting van de lijnen door den Staat werd overgegaan, er groote kosten ten laste van den Staat zouden komen.

Indien de Staat in deze besluit subsidie te verleenen, dan zal, zoo oordeelde mijn ambtgenoot voor Financiën — en ik ben dit volkomen met hem eens — ook de Staat de verliezen, die geleden worden, jaarlijks dienen te betalen, en niet met die uitgaven de eventueele kosten van naasting mogen bezwaren.

Welk was nu het exploitatiecontract dat ons is voorgelegd?

Daarin was opgenomen, dat de maatschappij welke de concessie had, de lijnen zou aanleggen en dat de exploitant een huurprijs zou betalen, overeenkomende met de rente van het aanlegkapitaal. Voor het geval er winst gemaakt werd, zou deze, na aftrek van 50 pct. der bruto-opbrengst voor exploitatiekosten en van eene vergoeding aan den exploitant, gelijkstaande aan den door hem betaalden huurprijs gelijkelijk onder zekere voorwaarden verdeeld worden, en voor het geval er niet genoeg werd verdiend om de zooeven bedoelde vergoedingen aan den exploitant te voldoen, zoo zou deze daarvoor eene vordering verkrijgen op de maatschappij, welke de lijnen had aangelegd.

In dat contract was verder opgenomen, dat bij naasting van de exploiteerende maatschappij door den Staat, de Staat gehouden zou zijn deze vorderingen, welke blijkens het zooeven aangevoerde, belangrijke sommen zouden kunnen bedragen, over te nemen. Volgde men dat stelsel en ging men voort met het aanleggen van locaal-spoorwegen, dan zouden wij, wanneer over eenige jaren al de spoorwegen werden genaast, niet alleen moeten betalen den aanleg van de locaal-spoorweglijnen en de werken die tot verbetering daarvan gevraagd worden, maar ook de verliezen op de exploitatie geleden. Hiertegen nu bestond overwegend bezwaar, en wanneer van Staatswege jaarlijks de geleden verliezen moeten betaald worden, dan is het niet in de eerste plaats de vraag of en op welke wijze eene *concessie* zal worden verleend, maar welke maatschappij in 't algemeen belang met de exploitatie behoort te worden belast en hoe de lijn moet ontworpen worden.

De Regeering heeft gemeend in deze de voorkeur te moeten geven aan de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij; doch mocht deze zich niet bereid verklaren, dan zich te wenden tot de Exploitatie-maatschappij.

3. Vaststelling der begrooting van uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen.

De eerste heeft zich echter bereid verklaard tot medewerking onder nadere voorwaarden omtrent enkele waarvan reeds overeenstemming is verkregen. In de eerste plaats diende echter daartoe de richting te worden vastgesteld. Een onderzoek daaromtrent heeft plaats gehad, waaraan is deelgenomen door een lid van den Raad van Toezicht en een hoofdambtenaar van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij.

Men heeft gemeend de lijn van Nijverdal over Rijssen en Goor naar Neede te moeten opgeven, daar deze plaatsen reeds aan het spoorwegnet verbonden zijn. Ook werd het verkieselijk geacht den aanleg van de lijn van Zuidbroek naar Delfzijl voorloopig uit te stellen met het oog op de hooge kosten

Voorts kwam het gewenscht voor om in een net van locaalspoorwegen de hoofdsteden der provinciën te doen opnemen. In Drenthe is daarom de lijn in dier voege gewijzigd, dat van Gieten naar Assen eene verbinding als locaalspoorweg is opgenomen.

De definitieve vaststelling van dit plan heeft eene vertraging ondergaan, omdat de richting in Drenthe ook nog in andere opzichten gewijzigd moest worden.

De zaak is in overweging geweest bij Gedeputeerde Staten van dat gewest. Binnenkort mag ik hun advies verwachten en ik vlei mij, dat het contract met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij eerlang zal kunnen gesloten worden.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik zal mij thans bepalen om den Minister dank te zeggen voor de uitvoerige inlichtingen. Men zal zeker in de streek die het geldt, al zal men niet in alle opzichten met de plannen tevreden zijn, den Minister erkentelijk wezen, dat hij thans een volledig overzicht heeft gegeven van den stand van zaken. Het was mij aangenaam te vernemen, dat een contract met de Hollandsche Spoorwegmaatschappij bijna gereed is en binnen kort aan deze Vergadering ter goedkeuring zal worden aangeboden.

Wat de voorgenomen richting betreft zoo blijf ik er met de meeste kracht op aandringen om den spoorweg niet te doen eindigen te Zuidbroek maar ook de sectie Zuidbroek-Delfzijl terstond in het plan op te nemen. Doet men dit niet dan zal men weer half werk verrichten.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 1 tot en met 8 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 9, luidende:

»Brug over den IJsel bij Westervoort f 200 000."

De heer **Seret**: In de Memorie van Toelichting wordt betreffende dit artikel gezegd, dat de kosten van de vernieuwing van de brug over den IJssel bij Westervoort worden begroot op 3 millioen, behalve de uitgaven voor rivierwerken, die op f 200 000 en die voor de wijziging van het verdedigingswerk te Westervoort, welke, volgens opgaaf van den Minister van Oorlog, op f 310 000 zijn geraamd.

Met deze wijziging schijnt men aan het Departement van Oorlog niet bijzonder ingenomen te zijn. Immers laat de Minister van Oorlog zich daarover in de Memorie van Antwoord, betreffende de vestingbegrooting voor het volgende jaar in deze woorden uit: »tegen deze plannen bestaat, voor wat betreft de belangen der defensie, dezerzijds, *in beginsel*, geen *overwegend* bezwaar." Bezwaar schijnt er dus bij dat Departement wel te bestaan, maar dat bezwaar schijnt niet overwegend te zijn.

Ik zal op dit oogenblik niet in beschouwingen treden over de waarde van het verdedigingswerk te Westervoort maar dit staat voor mij uit een militair oogpunt vast, dat door de wijziging, die thans wordt voorgesteld dat werk te doen ondergaan, de waarde eer zal verminderen dan verhoogen. In elk geval komt het mij niet gewenscht voor, de kapitale som van f 310 000 voor de hierbedoelde *wijziging* te besteden. Ik geloof dat voor betrekkelijk weinig meer op veel betere wijze in de belangen der defensie kan voorzien worden en wel door den aanleg van een klein verdedigingswerk dat *ter zijde* en dus onafhankelijk van den spoorwegdam komt te liggen.

Met het oog daarop zou ik den Minister in overweging wenschen te geven om, alvorens ten aanzien van deze zaak eene beslissing te nemen, nog eens in nader overleg te treden met zijn ambtgenoot van Oorlog.

Ten slotte wensch ik nog tot den Minister de vraag te richten, of onder de bij dit artikel uitgetrokken som van f 200 000 al dan niet begrepen is een gedeelte van de som van f 310 000 die door het Departement van Waterstaat zal worden overgedragen aan het Departement van Oorlog, voor het geval dat de hierbedoelde wijziging in het verdedigingswerk te Westervoort mocht worden tot stand gebracht.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ik heb met genoegen de rede van den geachten afgevaardigde uit Gorinchem vernomen, met de mededeeling, dat zijns inziens, wellicht door eene wijziging van het plan van verdediging van het fort te Westervoort eene betere oplossing kan worden verkregen. Ik zal niet nalaten de opmerkingen ter kennis te brengen van mijn ambtgenoot van Oorlog, en hem uitnoodigen naar aanleiding daarvan deze zaak in nader onderzoek te willen nemen.

Alvorens de onteigeningswet, die vermoedelijk voor de uitvoering van het werk noodig zal zijn, in te dienen, zal voor dit onderzoek alsnog gelegenheid bestaan. Wat betreft de kosten, kan ik mededeelen, dat f 3 000 000 noodig is voor de brug, f 200 000 voor de rivierwerken en f 310 000 geraamd is voor het fort.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 9 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 10 tot en met 17 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 18, luidende:

»Vernieuwing van de westelijke viaduct te Amsterdam f 50 000."

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Bij gelijksoortigen post op de loopende begrooting had ik de eer van den Minister ten vorigen jare te vragen: wat dunkt u van de westelijke viaduct te Amsterdam? Die westelijke viaduct is een kunstwerk genoemd, maar het is een kunstwerk bij den aanblik waarvan duizenden de schrik om het hart slaat, een schrik die alles behalve aesthetisch is. Wat antwoordde toen de Minister? Op 18 December 1891 zeide Zijne Excellentie: »Ik geloof, dat men toch een weinig wachten moet om een aanvang met zulk eene kostbare verbetering te maken; vooral moet men niet roeren in een grond, die pas tot rust gekomen is."

Sedert dat antwoord is een jaar verstreken. In de afdeelingen deed ik eene gelijksoortige vraag, die men terug kan vinden in het Voorloopig Verslag, en wat antwoordde de Regeering nu?

»De waarnemingen nopens den toestand van de westelijke viaduct te Amsterdam, welke geregeld worden voortgezet, toonen aan, dat in dat kunstwerk nagenoeg geene werking is te bespeuren, en geven bijgevolg meer en meer grond om aan te nemen, dat de doorgang met de aangrenzende ophoogingen thans in rust verkeert."

Zal men dan nu gaan verbeteren? Zal men dan nu die verbeteringen aanbrengen, die toch zoo noodwendig noodzakelijk zijn, zooals met het bloote oog te zien is? Neen,

Mijnheer de Voorzitter, naar het schijnt, er wordt althans verder in dat staatsstuk gezegd:

»In verband hiermede bestaat er dus vooralsnog weinig aanleiding, om het plan, dat door de Hollandsche Spoorweg-Maatschappij is opgemaakt, spoedig tot uitvoering te brengen; te meer daar dit plan te kostbaar is en de Maatschappij zelve bezwaar heeft de verantwoordelijkheid van het welslagen der uitvoering te aanvaarden."

Ik vraag: mag de Regeering, gelijk toch kennelijk hier geschiedt, wegschuilen achter de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij?

En voor die vraag heb ik twee gronden. Ik verwijs in de eerste plaats naar de bij de wet bekrachtigde overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, in welk contract in een van de alinea's van art. 20 uitdrukkelijk het navolgende gezegd wordt:

»De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid blijft te allen tijde bevoegd, voor Rijksrekening alle werken tot wijziging, *verbetering* of uitbreiding van bestaande werken of wel nieuwe werken te doen maken, welke hij in het algemeen belang noodig oordeelt, mits deze werken geen schade, hinder of gevaar voor de exploitatie opleveren".

Derhalve de Regeering heeft niet te vragen naar het welbehagen, naar de convenientie van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, maar heeft op hare verantwoordelijkheid zelve te onderzoeken of er verbetering in een werk noodig is en alsdan kan zij, wanneer zij tot eene bevestigende beantwoording van die vraag komt, zelf handelen.

In de tweede plaats is er aanleiding tot de vraag die ik stelde of de Regeering niet handelen wil in hetgeen zij zelve in de Memorie van Antwoord, 3de alinea, laat doorschemeren. Ik lees daar immers: » Bij de mogelijkheid dat in den tegenwoordigen toestand verandering zou kunnen komen en dat onmiddellijk maatregelen tot voorziening zouden moeten genomen worden, schijnt het wenschelijk den post ook dit maal op de begrooting te behouden."

De Regeering derhalve stelt de mogelijkheid dat in den tegenwoordigen toestand verandering komt. Dit spreekt ook vanzelf, want de Regeering is niet bij machte om te verklaren dat er geene zoodanige verandering komt, die wellicht — hetgeen de hemel verhoede — eene catastrophe zoude zijn. Waarvoor moeten dan die f 50 000 dienen? Zij moeten dienen tot onmiddellijke voorziening, wat zou kunnen willen zeggen, dat men thans uit dien post den put zou willen dempen wanneer mogelijkerwijze het kalf verdronken is.

Dat was niet de strekking van de vraag, dat stelt niet hen gerust, die meenen, dat wel degelijk verbetering noodig kan zijn. De zaak is dat men denkt aan de mogelijkheid, dat eene ramp, waarvan ik het vreeselijke niet behoef uiteen te zetten, *kan* voorvallen.

Ik neem daarom de vrijheid om bescheiden, maar met den meesten aandrang, tot de Regeering de pertinente vraag te richten: Zal de Regeering, ad hoc, speciaal voor deze zaak doen onderzoeken wat de stand is van het werk, en den uitslag daarvan aan de Kamer mededeelen?

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het is inderdaad eene zeer moeilijke zaak. Volkomen zekerheid dat er geen verandering in den bestaanden toestand zal komen heeft de Regeering natuurlijk niet. Het uitvoeren van nieuwe werken, waartoe de Regeering volkomen de bevoegdheid heeft en waarvoor zij uit den aard der zaak ook de aansprakelijkheid zal aanvaarden, is op zich zelf niet zonder minder bezwaar te achten dan het behoud van den tegenwoordigen toestand.

De Regeering heeft zich echter de vraag gesteld of behoud van den tegenwoordigen toestand gevaar oplevert, en daarvoor worden geregeld alle scheuren nagegaan om te zien of er ook veranderingen plaats hebben.

De waarnemingen zijn al sedert eenige jaren aan den gang, en merkte men eerst voortdurend veranderingen in de scheuren, langzamerhand is dit minder geworden. Nu is de werking bijna tot staan gekomen. Slechts enkele scheuren, en niet de belangrijkste, vertoonen nog kleine veranderingen.

De Regeering heeft daarom tot het college dat in de eerste plaats voor de veiligheid van den weg moet zorgen, de pertinente vraag gericht, of het met het oog op de veiligheid van het verkeer het noodig acht thans eenigen maatregel te nemen.

Daarop is het besliste antwoord ontvangen, dat geene noodzakelijkheid daartoe bestaat, zoolang zich geen verontrustende verschijnselen voordoen.

De geachte afgevaardigde heeft, zoo ik goed heb verstaan, verder gevraagd of de Regeering voornemens was die herstellingen te doen welke verbetering in den misstand konden brengen.

Dit ligt niet in de bedoeling.

De Regeering meent dat nu het werk eenmaal in rust is, men het verstandigste zal doen eenige jaren af te wachten welke veranderingen zich zullen voordoen.

Blijkt het dat de rust van duur is, dan kan in overweging worden genomen om de thans aanwezige misstellingen te herstellen; vóór dien tijd acht ik het niet geraden belangrijke wijzigingen aan te brengen. De f 50 000 is uitgetrokken voor het onverhoopte geval dat in de scheuren eenige uitwijking zich voordoet, tijdelijke maatregelen te nemen.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister heeft mij zeer zeker verkeerd verstaan, wanneer hij meent dat ik gesproken zou hebben van *kleine* verbeteringen, die dan, naar 's Ministers oordeel, op het oogenblik niet zouden kunnen worden aangebracht.

Mijne vraag was die van een leek en ik gaf daarin weer de onrust en de agitatie, die bij duizenden bestaan, wanneer zij zien het dreigend uiterlijk aanzien van de viaduct, en daarbij bedenken dat van een ongelukkig toeval zoo vele menschenlevens kunnen afhangen.

Nu vraag ik mij af: wat doet de Regeering ter geruststelling van de velen, die uit eigen wetenschap niet in staat zijn te beoordeelen of de viaduct werkelijk al dan niet gevaar oplevert?

Het antwoord is: de Regeering wendt zich tot het college dat belast is met het oordeel over de veiligheid en van dat college heeft de Regeering een antwoord gekregen dat reeds in de stukken voorkomt.

Nu heb ik echter juist straks aan de Regeering gevraagd, welk bezwaar er zou bestaan tegen het voorstellen van een onderzoek *ad hoc*, dus speciaal met het oog op deze zaak, *niet* door deskundigen, die de dagelijksche waarnemingen doen, en juist daarom misschien minder onbevangen blijken te zijn dan de personen die opzettelijk worden geroepen het werk te beoordeelen.

Welk bezwaar kan er nu zijn, om, waar zulk een dreigend gevaar *schijnt* te bestaan, een dergelijk onderzoek te doen instellen, en van de resultaten van dat onderzoek aan de Kamer mededeeling te doen,

Ik kan inderdaad niet inzien, waarom de Minister deze geruststelling zou weigeren aan de duizenden, die werkelijk in groote ongerustheid verkeeren nopens den toestand van de viaduct.

Ik mag mij dan ook niet ontveinzen, met groote verbazing in den loop van 's Ministers rede te hebben gehoord, dat men aarzelde tot verbetering over te gaan van de fouten, die op het oogenblik het werk nog aankleven.

Men aarzelt — zoo zeide de Minister — over te gaan tot verbetering omdat deze grooter gevaar zou kunnen opleveren, dan het gevaar, dat men weggenomen wenscht te zien.

Ik kan mij inderdaad zulk een toestand niet denken. Wanneer toch verbetering inderdaad noodig is, mag men zich daarvan door vrees voor mogelijk gevaar laten terughouden? Verbetering dient juist om gevaar te keeren.

Ik eindig met aan den Minister bescheiden maar dringend te vragen om nogmaals een onderzoek in overweging te nemen, en dan liefst door deskundigen, die *niet* de dage-

lijksche waarnemingen doen. Wij mogen ons toch juist in het bezit van zoo vele deskundigen verheugen, wier namen in gansch Europa met eere worden genoemd.

Wanneer dat onderzoek dan tot een resultaat heeft geleid, dat dan de Minister gelieve dat resultaat aan de Kamer mede te deelen.

Nogmaals richt ik bescheidenlijk maar met den meesten aandrang dit verzoek aan den Minister. Zijne Excellentie kan daardoor er toe bijdragen de ongerustheid te doen wijken.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ik ben overtuigd, dat de Regeering over genoeg deskundigen kan beschikken, om het door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam gewenschte onderzoek in te stellen. Er bestaat bij mij evenwel geen bezwaar om nader een rapport van die deskundigen in te winnen en evenmin om dit aan de Kamer ter zijner tijd over te leggen.

Onderart. 18 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 19 tot en met 27 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 2, 3 en 4 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging over het *wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor* 1893 wordt hervat en *onderart.* 131 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 132 tot en met 146 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 147, luidende:

»Toezicht op wijngaarden, boomkweekerijen, tuinen en broeikassen, volgens art. 1 van het Koninklijk besluit van 24 December 1883 (*Staatsblad* n°. 248), f 1 000,00."

De heer **Zijp**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens het Voorloopig Verslag op de Staatsbegrooting van dit hoofdstuk werd door eenige leden van deze Vergadering de wensch te kennen gegeven, dat de Regeering eerlang gevolg zou geven aan het *eenstemmig* advies van de Landbouwcommissie om eene Staatshypotheekbank in 't leven te roepen.

De Minister antwoordt daarop in zijne Memorie van Antwoord: » De ondergeteekende deelt het gevoelen van hen, die uit het advies der Landbouwcommissie aanleiding namen, om groote voorzichtigheid aan te bevelen bij de overweging der vraag naar de wenschelijkheid van eene Staatshypotheekbank. Voortdurend neemt het aantal crediet-instellingen toe, welke in verband met den lagen rentestandaard op de geldmarkt tegen stellig niet hooge rente, kapitaal beschikbaar stellen.

»Is het dus twijfelachtig of voor het verleenen van goedkoop krediet wel behoefte bestaat aan eene Staatsbank, door de Landbouwcommissie werd met nadruk het beginsel vooropgesteld, dat het doel van de Staatsbank moet zijn om *goedkoop*, maar niet om *gemakkelijk* krediet te verleenen."

Dat antwoord, Mijnheer de Voorzitter, heeft mij teleurgesteld. Er schijnt bij den Minister twijfel te bestaan aan de behoefte aan eene Staatsbank. Hij schijnt van meening te zijn dat de particuliere concurrentie voldoende aan de behoefte om goedkoop krediet te verleenen voldoet. Ik wil eene poging wagen om den twijfel dien de Minister koestert op te heffen en dat zal mij gemakkelijk vallen wanneer wij met de practijk te rade gaan.

Wanneer een eigengeërfde boer in de noodzakelijkheid komt om geld op te nemen, bijv. om zijne kinderen voort te helpen, dan moet hij daarvoor meestal 4 pct. à $4^{1}/_{4}$ pct. betalen, wanner het sommen boven de f 15 000 bedraagt, maar wanneer de kleine landbouwer of gaardenier geld noodig heeft, bijv. sommen van f 2000 à f 3000, dan moet die man stellig minstens $4^{1}/_{2}$ pct. betalen. Hier komt voor den eerste een bedrag van $^{1}/_{4}$ pct. kosten, voor den laatste $^{1}/_{2}$ pct. kosten per jaar bij, *zoodat* de een $4^{1}/_{4}$ à $4^{1}/_{2}$ pct. en de ander 5 pct. *rente* voor opgenomen geld moet betalen.

Dat leert ons de practijk. En de crediet-instellingen die rekenen moeten met den verkoop van hare pandbrieven kunnen het geld misschien iets, maar toch weinig minder geven.

Maar eene *Staatshypotheekbank* zou dat zeer zeker *wel* kunnen doen.

Wanneer wij den stand der Nederlandsche Staatspapieren nagaan en wij nemen bijv. de $2^{1}/_{2}$ pcts. die tegenwoordig op een koers van 83 pct. staan en tegen dien koers niet meer dan 3 pct. rente geven, dan mag ik aannemen dat eene eventueel op te richten Staatsbank minstens denzelfden koers voor hare pandbrieven kon maken.

En dan zou die bank het aangevraagde geld den eigengeërfden boer, den kleinen landbouwer en den gaardenier kunnen verstrekken voor $3^{1}/_{4}$ pct.

Want een kwart percent per jaar zou vrij zeker de vermoedelijke kosten van administratie voldoende dekken.

Dit vaststaande, zou bijv. iemand die eene hypotheek vraagt van f 40 000 en die tegenwoordig daarvoor f 1700 à f 1800 moet betalen, door eene Staatshypotheekbank voor f 1300 geholpen kunnen worden.

En de kleine landbouwer of gaardenier die tegenwoordig voor eene som van f 2000 eene rente van f 100 moet betalen, zou tegen eene rente van f 65 dezelfde som kunnen opnemen.

Mij dunkt dat zijn cijfers die nogal spreken en dat zijn cijfers aan de practijk ontleend.

't Is daarom mijns inziens niet zonder reden dat de Landbouwcommissie, die de middelen had te overwegen die leiden konden om den landbouw op te heffen, van velerlei middelen als daar zijn: progressieve grondbelasting, mindere belasting van eigenaars, zakelijk pachtrecht, naastingsrecht, erfpachtsrecht, wijziging van het erfrecht en andere niets wilde weten. En mijns inziens te recht.

Maar dat zij *eenstemmig* was in haar advies omtrent *eene Staatshypotheekbank.*

Van eene zoodanige instelling zegt zij het volgende, te vinden op bladz. 153 Verzameling adviezen der Landbouwcommissie.

»De commissie stelt zich voor dat tot ondersteuning van den eigengeërfden boerenstand nog het meest zal kunnen worden gedaan door de eigenaars in de gelegenheid te stellen steeds tegen lage rente zich kapitaal te verschaffen. Het is een feit dat, niettegenstaande de toenemende concurrentie der hypotheekbanken, de rente, die de landbouwers hebben te betalen, vergelijkenderwijze te hoog is. Wanneer men bedenkt, dat het onderpand, dat de landbouwer in zijn onroerend goed kan aanbieden, grootere zekerheid schenkt, dan de meeste effecten, dan is het een te betreuren verschijnsel, dat de rente, die de landbouwer voor dat onderpand moet geven, hooger is dan de koopman of industrieel betaalt, wanneer zij hunne obligatiën en goederen beleenen, hooger ook dan de rente, die waterschappen of polders in den regel betalen.

»De commissie is daarom van oordeel, dat er alleszins reden is om aan te dringen op de inrichting van eene Staatshypotheekbank, die tegen lage rente hypothecair krediet zou verschaffen. De Staat beoogt geen winstbejag. De Staat kan daarenboven goedkooper geld opnemen, dan ieder ander en het mitsdien ook goedkooper, dan ieder ander, verleenen. In verband met de groote waarborgen, die een onroerend onderpand bij zeer ruime overwaarde

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

en voorzichtige waardeering oplevert, zou ook het risico voor den Staat gering zijn. Doch zelfs al zou de Staat zich eenige opoffering moeten getroosten, dan nog ware de tusschenkomst in den aangegeven zin zeer wel te rechtvaardigen, wanneer men bedenkt, dat andere takken van bedrijf reeds lang op indirecte wijze talrijke ondersteuning hebben genoten, die door de gezamenlijke belastingschuldigen zijn bekostigd.

»Intusschen is het wel niet twijfelachtig, dat bij een voorzichtig beheer en bij de afwezigheid van winstbejag, zonder eenige vrees voor verlies, de hypothecaire rente aanmerkelijk lager zou kunnen worden gesteld, dan bij de tegenwoordige concurrentie mogelijk is. Zeer bepaaldelijk zal echter op den voorgrond moeten staan, dat het doel van de Staatsbank wel moet zijn goedkoop, maar niet gemakkelijk krediet. En juist in tijden van voorbijgaanden bloei of prijsverheffing zou de Staatsbank geregulariseerd optreden en door voorzichtige op de continuïteit van het bedrijf gerichte taxatie en het eischen van ruime overwaarde, de misbruiken van krediet, die vroeger tot zooveel rampen hebben aanleiding gegeven, voorkomen.

»Bovendien zou de werkkring van eene Staatsbank zich ook uitstrekken tot tal van plaatsen, die te ver afgelegen zijn, en tot tal van personen, die te weinig kapitaal behoeven, om in aanmerking te komen voor de bemoeiing van particuliere banken.

»De commissie meent alzoo, dat eene Staatshypotheekbank zou voorzien in eene werkelijke behoefte, een steun zou kunnen zijn voor de landbouweigenaars en een krachtig middel om de instabiliteit van het bezit, dat het onvermijdelijk gevolg is van lichtvaardig krediet, in de toekomst te verminderen."

Dat oordeel, Mijnheer de Voorzitter, onderschrijf ik geheel en daarom vraag ik met vertrouwen aan dezen Minister dat hij de zaak in ernstige overweging zal nemen, dat hij overleg zal plegen met den eerstdaags te benoemen Landbouwraad. Dan, ik geloof het zeker, zullen spoedig alle bezwaren tegen de oprichting van eene Staatshypotheekbank, *zoo die mochten bestaan*, uit den weg worden geruimd. En dan zal dit Ministerie voorzeker eene groote weldaad aan den practischen landbouw hebben bewezen, eene weldaad die niet licht *overschat* kan worden.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* De zaak door den geachten afgevaardigde besproken is zoo ingrijpend in de tot dusver gevolgde politiek omtrent de Staatsbemoeiing met het kredietwezen, dat ik mij op dit oogenblik van een ander antwoord dan het in mijne Memorie van Antwoord gegevene, meen te mogen onthouden.

Mocht het gereorganiseerde Landbouwcomité het bestaan van eene Staatshypotheekbank wenschelijk achten, dan zou mij dit kunnen leiden tot nader overleg met mijn ambtgenoot van Financiën

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 147 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Onderart. 148 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 149, luidende:

»Onderzoek omtrent bevloeiing van terreinen ten behoeve van den landbouw, f 4000,00."

De heer **van der Feltz**: Dezen post op de begrooting hebben wij te danken aan het initiatief van de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van landbouw, die ik gaarne daarvoor hulde breng, alsmede mijn dank aan den Minister die den wenk van het bestuur dier maatschappij heeft willen overwegen en uitvoeren.

Het geldt een onderzoek naar de mogelijkheid om het loopende water, dat in ons land langs grootere en kleinere beken, langs kleine en onbevaarbare riviertjes nutteloos wegvloeit, voor den landbouw te benuttigen, door het aanwenden van geregelde bevloeiingen waardoor de langs die beken en stroomen gelegen, deels reeds vruchtdragende, anderdeels nog woeste gronden, meer vruchtbaar of vruchtdragend zouden worden.

Blijkens de Memorie van Toelichting is eene som van 12 000 gulden, over drie jaren te verdeelen, door den Minister bestemd om een onderzoek naar de mogelijkheid dier bevloeiing in te stellen, en daarvoor wordt hier een 1ste termijn ad f 4000 uitgetrokken.

Wij hebben dus als het ware hier eene gelijksoortige zaak als bij het onderzoek der kleine rivieren, hetwelk al tot een meer of minder gunstig resultaat heeft geleid.

Nu is gisteren door de Kamer ter griffie nedergelegd ter inzage voor de leden, een bij haar ingekomen adres van het hoofdbestuur van het Genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, waarbij het te kennen geeft »dat het met groot genoegen heeft gezien, dat op de Staatsbegrooting voor 1893 voorkomt een post van f 12 000 ter bestrijding van de kosten van een onderzoek, naar de noodige gegeven om bevloeiing in Gelderland en Overijssel te bevorderen, en voorts verzoekt dat dit onderzoek ook tot Drenthe moge worden uitgestrekt, en om, als dit daarvoor noodig ware, de uitgetrokken som daartoe iets te verhoogen."

Dit adres gaat mijns inziens van het verkeerde denkbeeld uit, dat het onderzoek alléén Gelderland en Overijssel zoude betreffen; ik heb toch uit de stukken de opvatting gekregen dat in het bedoelde onderzoek niet alleen Gelderland en Overijssel zullen zijn begrepen, maar dat het zich, waar daartoe aanleiding is, over het geheele land, en dus ook over Drenthe zal uitstrekken. Immers in de Memorie van Toelichting wordt gesproken van de vraag hoe het toepassen van bevloeiingen *in ons land* zou kunnen worden bevorderd, terwijl in het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Beantwoording in dienzelfden zin, en ook al reeds over Drenthe gesproken wordt. Ik meen daarom dat de opvatting van het hoofdbestuur van 't Genootschap ter bevordering van landbouw in Drenthe onjuist is, en het zal mij aangenaam zijn hieromtrent van den Minister eenig antwoord te ontvangen.

De heer **Rœll**: Mijnheer de Voorzitter! In mijne rede van gisteren gaf ik reeds te kennen, niet bijzonder ingenomen te zijn met den post, dien wij op dit oogenblik behandelen. Ik stel er nu prijs op, de bij mij daartegen gerezen bedenkingen — ofschoon mij die waarschijnlijk toch niet zullen weerhouden dezen post toe te staan —, in het midden te brengen en aan het oordeel der Regeering te onderwerpen.

Daaruit valt reeds af te leiden dat ik de groote opgewektheid, waarmede de geachte afgevaardigde uit Assen, de heer van der Feltz, dezen post op de begrooting heeft zien verschijnen, niet de mijne noemen kan.

In de Memorie van Toelichting wordt deze zaak bij ons ingeleid met de mededeeling van hetgeen de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van landbouw aan de Regeering had verzocht en waar onder anderen sub 7 wordt gevraagd dat zoude worden onderzocht:

»door den aanleg van welke werken de bevloeiing kan worden mogelijk gemaakt en in hoever de uitvoering dezer werken door den aard en omvang van het belang in quaestie op den weg van den Staat zou kunnen geacht worden te liggen, of in hoever de Staat particulieren voor de uitvoering zou kunnen subsidieeren."

De Regeering ging evenwel toen zoo ver niet, maar zeide: »De ondergeteekende stelt zich voor, dat het onderzoek zich in de eerste plaats zal moeten richten op de terreinen liggende langs de kleine rivieren," enz.

In de Memorie van Antwoord is de Regeering intusschen reeds een stap verder gegaan, op een weg waarop ik haar niet zonder groote aarzeling zou willen volgen. Daarin wordt toch niet meer gesproken van het onderzoek van de zaak, maar van het: »van Staatswege aanmoedigen en *ondersteunen* van het particulier initiatief in deze."

Dat eischt, Mijnheer de President, naar mijn oordeel nog wel eene zeer gezette overweging. Waarop toch komt deze zaak neer?

De heer van der Feltz heeft te recht gezegd, dat het hier geldt pogingen om: »woeste gronden vruchtdragend, en vruchtdragende gronden nog vruchtdragender te maken." Wie onzer zou dat doel niet wenschen te bereiken? Maar de vraag is, ligt het op den weg van den Staat om daarvoor geld te geven? Geldt het hier niet het besteden van Rijksgeld rechtstreeks en onmiddellijk om particuliere eigenaren te bevoordeelen? Wat zou men er bijv. van zeggen, indien de Staat eens subsidie gaf om de eigenaars van heidevelden in de gelegenheid te stellen die gronden te doen omspitten en verder met dennen te beplanten en aldus hunne particuliere bezittingen in waarde te doen rijzen? En toch geldt het hier, in effectu, iets dergelijks. En wanneer de heer van der Feltz zegt, dat wij hier op denzelfden gang zijn als met de subsidieering van de verbetering der kleine rivieren, dan antwoord ik hem dat zulks het geval niet is. Daar toch geldt het de schade te voorkomen of weg te nemen die door het behoorlijk onderhoud van de kleine rivieren aan de aangrenzende eigenaren is toegebracht. In dat geval kon rechtmatige aanleiding bestaan om van Staatswege pogingen, daartoe strekkende, te subsidieeren; maar hier geldt het eene geheel andere vraag, namelijk of de Staat, zonder eenige bepaalde aanleiding daartoe, zijnerzijds zal medewerken om de eigendommen van particulieren in waarde te doen rijzen.

Ik zeide: zonder bepaalde aanleiding; en dit wordt zeer goed in het oog gehouden in het Landbouwverslag, waarop door den Minister werd gewezen. De Landbouwcommissie zegt op bladz. 9 van het 4de deel, dat waar, zooals het geval dikwijls geweest is, de belangen van landbouw en scheepvaart tegenstrijdig waren, en als dan het landbouwbelang is opgeofferd, of wel bij de verbetering van rivieren en kanalen, er reden kan bestaan om de bevloeiing van Rijkswege te ondersteunen.

De op zich zelf gelegitimeerde begeerte om heidegronden vruchtdragend of redelijke gronden vruchtdragender te maken, mag er echter maar niet zoo lichtelijk toe leiden om daartoe geld van Staatswege beschikbaar te stellen.

Dàt zoude tot vèr reikende consequentiën kunnen leiden, en naar mij voorkomt, ook vanwege de oeconomische gevolgen, wel degelijk en deugdelijk moeten worden overwogen.

Ik zeide dat ik tegen dezen post mijne stem waarschijnlijk niet zal uitbrengen.

Maar als ik aan den post mijne stem geef, dan doe ik dit uitsluitend in de veronderstelling en onder voorwaarde, dat de gelden zullen strekken tot het van Regeeringswege instellen van een *onderzoek* ten deze.

In plaats van op hoofdstuk IX zou de post, tot deze beteekenis teruggebracht, misschien meer op zijne plaats geweest zijn bij hoofdstuk V, als meer behoorende tot landbouwonderwijs of voorlichting; maar ik laat dit daar.

Ik wensch te doen uitkomen dat mijne stem voor dezen post dus alleen insluit, dat ik der Regeering de gelegenheid tot onderzoek van deze zaak niet wil ontnemen, maar dat daaruit niet moet worden afgeleid dat ik zou zijn voor het uitdeelen van Rijkssubsidiën aan eigenaren van gronden, die niet productief zijn, ten einde die gronden op kosten van den Staat productief te maken.

In ieder geval zal echter het amendement der Commissie van Rapporteurs, om dezen post te doen vervallen uit art. 2 van dit wetsontwerp, moeten worden aangenomen.

De heer **Lely,** *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Aan den geachten afgevaardigde uit Assen wensch ik mede te deelen dat het de bedoeling is om het onderzoek betreffende de bevloeiingswerken over het geheele land uit te strekken. Ik vermoed dat de aanleiding tot de meening, dat zij alleen in Gelderland en Overijssel zouden toegepast worden, bestaat in de omstandigheid dat een adres van de Maatschappij van landbouw, omtrent deze zaak is ingediend.

Met den geachten afgevaardigde uit Utrecht ben ik het geheel eens, dat het niet op den weg van den Staat ligt om dergelijke bevloeiingswerken uit te voeren zooals sub 7 van het adres van de Maatschappij van landbouw wordt medegedeeld.

Mij komt het voor dat, waar het geldt het meer productief maken van den bodem, het op den weg van den Staat ligt om het onderzoek te bevorderen en onder zekere omstandigheden het particulier initiatief te steunen, daar wij hier te lande op het stuk van bevloeiingswerken bij andere landen ten achteren zijn. En dat is niet onnatuurlijk. Ons land bestaat voor een groot deel uit polderland, en het ligt in den aard der zaak, dat men zich daarom meer op *af*- dan op *be*-watering toegelegd heeft, maar zonder twijfel leidt niet alleen afwatering maar ook bewatering tot grooter productie-vermogen van den bodem.

Waar dergelijk geval zich voordoet voor een enkel particulier, zou dit evenmin aanleiding geven tot inmenging van Staatswege als bij verbetering der afwatering van een enkel perceel, maar waar het een groot gebied geldt, meen ik, dat men hier aanmoediging van het particuliere initiatief niet moet uitsluiten; immers worden ook in Nederlandsch-Indië irrigatie-werken van Staatswege ingericht.

De heer **Röell:** Ik dank den Minister voor de gegeven inlichtingen; wij zullen later over dit punt wel eens nader van gedachten wisselen.

Ik constateer nu dat het vaststaat dat met dezen post niets anders beoogd wordt dan het instellen van een onderzoek, en niet, zooals de Memorie van Beantwoording eenigszins deed doorschemeren, tot het *ondersteunen* van particulieren in het aanleggen van bevloeiingswerken.

De vergelijking met de irrigatiewerken in Indië zal de Minister, bij nader overleg, wel loslaten; dáár immers geldt het den bodem der gemeenschap; hier dien van particulieren. Dit onderscheid zegt genoeg.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ter geruststelling van den heer Röell verklaar ik gaarne dat dit volkomen mijne bedoeling is.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 149 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 150 tot en met 160 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 161, luidende:

»Subsidie aan de Vereeniging »Het Buitenland", f 5000,00."

De heer **van Bylandt:** Mijnheer de Voorzitter! Reeds 4 à 5 maal verschijnt deze post op de begrooting en uit hetgeen de Memorie van Antwoord zegt mag ik afleiden dat de vereeniging nog langer den steun der Regeering wenscht te behouden; er wordt namelijk gezegd dat de vereeniging nog te kort werkt om vruchten af te werpen. Van den aanvang af echter heeft voortdurend subsidieeren niet in de bedoeling gelegen. De bedoeling was den steun te verleenen om de vereeniging te paard te helpen. De Memorie van Antwoord zegt:

» Het doel der vereeniging » het Buitenland " is niet, om betrekkingen te bezorgen aan jongelieden, en nog wel uit den gegoeden stand, maar veeleer om in het buitenland, en inzonderheid in vreemde, overzeesche gewesten, de vestiging te bevorderen van Nederlanders, tot den handelsstand behoorende, ten einde op die wijze de handelsbeweging van ons land uit te breiden en aan onze nationale nijverheid nieuwe débouchés te openen."

Mij dunkt dat het optimisme is om te verwachten dat jongelui die geen geld hebben om zich voorloopig in het

buitenland te gaan bekwamen in den handel, zich later in het buitenland zullen vestigen, waartoe kapitaal benoodigd is. Ik vrees dat dat doel der vereeniging niet bereikt zal worden, wèl het ook zeer nuttige doel om na in het buitenland geleerd te hebben daarvan partij te trekken in handelszaken hier te lande. Maar als de Staat met dat doel subsidie geeft, kan zij dat evengoed doen aan vereenigingen welke ambachtslieden, doctoren, architecten enz. naar 't buitenland zenden om zich voor hun vak aldaar te bekwamen, en van die kundigheden hier te lande partij te trekken.

Al die ondernemingen zijn prijzenswaardig, doch het zijn alle particuliere belangen die geen geldelijken steun van Regeeringswege behoeven, vooral niet wanneer ze levensvatbaar zijn.

Onze groothandel weet zijne eigen débouchés waarlijk wel te vinden en zal, als deze vereeniging nuttig en noodig is, geld en steun aan haar niet onthouden. Deze vereeniging heeft thans dus f 20 000 uit 's Rijks kas genoten, 't geen waarlijk voldoende is.

Daar de vereeniging voor het jaar 1893 wellicht reeds op den steun gerekend heeft, wensch ik het geld toe te staan. Wanneer de Minister de vereeniging wil aanschrijven dat dit de laatste maal is dat het subsidie verleend wordt. Kan de Minister dat niet doen, dan zal ik stemming vragen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ik verschil eenigszins met den geachten afgevaardigde uit Apeldoorn in het oordeel omtrent het doel der Vereeniging. Niet het zenden van jongelui naar het buitenland is hoofddoel, maar de bevordering der handelsbetrekkingen in overzeesche gewesten. Bij de moeilijkheid, welke de handel ondervindt bij het zoeken van débouchés voor onze producten, schijnt de steun der Regeering aan de Vereeniging gerechtvaardigd. De f 5000 zijn in 1891 en 1892 niet geheel gebruikt. In beide jaren is maar f 3000 verstrekt geworden.

De Vereeniging beijvert zich voortdurend, om op eigen wieken te drijven, en ik ben daarom bereid haar mede te deelen, dat het subsidie tot het volstrekt noodige bedrag zal worden verminderd. Eene zoo bepaalde toezegging evenwel als de geachte spreker verlangt, dat reeds het volgend jaar het subsidie zal worden ingetrokken, kan ik niet geven.

De heer **van Bylandt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem eenvoudig akte van de verklaring des Ministers dat het subsidie voortdurend zal verminderen en dat de Regeering het daartoe leiden zal dat de financieele steun van den Staat spoedig ophoude. Deshalve vraag ik op dit late uur geene stemming.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 161 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 162 en 163 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 164, luidende:

»Kosten voortvloeiende uit de instelling van eene commissie voor de tentoonstelling te *Chicago* en uit de aanstelling van den consul aldaar tot commissaris der Nederlandsche Regeering bij die tentoonstelling, f 15 000,00."

De heer **Brantsen van de Zijp**: Ik wil zeer in het kort de stem motiveeren, die ik uit zal brengen tegen dezen post. Zeer heeft het mij verwonderd, dat de Minister dezen toen niet bij Nota van Wijziging van zijne begrooting heeft afgevoerd, nadat tweemaal, op zeer duidelijke wijze, door de Kamer de meening was uitgesproken, dat zij niet wenschte deel te nemen aan de tentoonstelling te Chicago. Bij de eerste gelegenheid geschiedde dit bij het Vde hoofdstuk en ten tweeden male, daarop druk ik vooral, bij het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting, waarbij de kosten niet zijn goedgekeurd, die gevraagd werden om te vergoeden de overzending van de topographische kaarten, die, mijns inziens en ik geloof van een ieder, in de hoogste mate waardig zijn om op alle tentoonstellingen voor te komen. Ik kom niet zoozeer op tegen de som. De som is betrekkelijk luttel, alhoewel ik mij ook niet ontveins, dat suppletoire begrootingen een post soms zeer kunnen verhoogen. Wij hebben dit gezien onder andere bij het Departement van Oorlog.

Ik kom op voor het beginsel. Reeds in 1884 en 1885 heeft de Kamer den wensch uitgesproken om geen deel te nemen aan internationale tentoonstellingen. Aan degenen, die meenen dat onze nijverheid daar zooveel baat zal vinden, moet ik nog een woord zeggen. Ik wil wel onderschrijven hetgeen, ik meen in 1884, de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg, gezegd heeft. Die geachte afgevaardigde verklaarde dat de deelneming aan internationale tentoonstellingen strekte om aan te toonen hoezeer de Nederlandsche nijverheid ten achter stond bij die van andere volken. Daar wil ik mij niet mede vereenigen. Ik wil aannemen dat het mogelijk is, dat zeer buitengewone zaken door ons worden ten toon gesteld, maar ik geloof ook, dat wij nooit in concurrentie met Amerika zullen kunnen treden. Ik ben Amerika zeer genegen, ik heb grooten eerbied voor dat land, maar wat doet men in Amerika indien er iets ten toon gesteld wordt, wat der moeite waard is? Dan wordt het gekopieerd en het zal verkocht en geleverd worden in Amerika en overal, maar door de hooge invoerrechten zal de Nederlandsche concurrentie worden uitgesloten. Dit zijn de redenen waarom ik mij tegen dezen post verklaar en mijne stem er tegen zal uitbrengen.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Toen het gold zoowel den post op hoofdstuk V als dien op hoofdstuk VIII heb ik mij tegen de toekenning van de daar aangevraagde gelden verklaard en wel op grond van de toen ingeroepen antecedenten van 1885, maar het komt mij voor dat men hier te doen heeft met geheel iets anders.

Bij de behandeling van den post op hoofdstuk V is gezegd: wij willen geen subsidie verleenen aan de schilders die te Chicago hunne schilderijen willen tentoonstellen, maar er is toen niet bijgevoegd, dat men het aan die schilders onmogelijk wilde maken om daar te exposeeren. En indien men dat niet doen wil, indien men het den schilders niet onmogelijk wil maken om hunne schilderijen te Chicago ten toon te stellen, dan moet men dezen post geheel of ten deele goedkeuren.

Immers, blijkens de stukken, worden de inzendingen van vreemde exposanten alleen dan op de tentoonstelling toegelaten, wanneer zij worden ingezonden door tusschenkomst van een officieelen vertegenwoordiger van de Regeering van het land, waartoe de exposanten behooren. Is er dus geen officieele vertegenwoordiger van Nederland te Chicago, dan kan door geen enkel Nederlander, onder eigen naam en als zoodanig, aan die tentoonstelling worden deelgenomen. Zeer zeker is dat niet de portée van het votum bij hoofdstuk V geweest. Bij hoofdstuk VIII was het eene geheel andere zaak; daar was het de vraag, of de Staat der Nederlanden zelf als exposant zou optreden.

Het komt mij derhalve voor, dat wij voor die Nederlandsche nijveren, die te Chicago willen tentoonstellen, den weg daartoe niet behooren af te sluiten; aan hen dan de beslissing of hun belang medebrengt aldaar te exposeeren. Daarom kan ik niet geheel medegaan met hen, die onvoorwaardelijk dezen post willen afstemmen, maar ik zou aan de Regeering willen vragen, of er mogelijkheid bestaat om op te geven welke ongeveer de toelage zal behooren te zijn voor den Nederlandschen consul te Chicago, ter bestrijding van die kosten, welke hij als vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering zou behooren te maken voor dit doel. Ik zou dan uit den post die gelden willen wegnemen die, ook blijkens de gewisselde stukken, bestemd zijn voor de commissie hier te lande, die als tusschenpersoon tusschen de tentoonstelling te Chicago en de Nederlandsche nijveren zou

optreden. Dit zal de zaak voor de Nederlandsche nijveren wel eenigszins moeilijker maken, maar indien zij voordeel zien in het exposeeren te Chicago, zullen zij die meerdere moeite zich wel willen getroosten. Indien op dit oogenblik hoofdstuk III der Staatsbegrooting nog niet was aangenomen, zou het misschien aanbeveling verdienen, om op dat hoofdstuk een post uit te trekken als toelage voor den Nederlandschen consul te Chicago, maar dat kan nu niet meer, en nu moeten wij den post op deze begrooting behouden, tenzij de Regeering hem wil terugnemen om later met eene suppletoire begrooting te komen tot aanvulling van hoofdstuk III voor het aangegeven doel.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik dezen post op de begrooting zag staan, dacht ik ook: hoe komt het der Regeering in de gedachte een dergelijk voorstel aan de Kamer te doen. Ik meende dat na invoering van de Mc Kinley-wet de uitvoer van Nederland naar Amerika zoo goed als gesloten zou zijn, en welk voordeel zouden wij dan, meende ik, er bij hebben om thans geld uit te geven dat toch geen resultaat zou opleveren voor onzen handel en industrie.

Ik kon mij echter niet goed voorstellen dat de Regeering zoo onverstandig zou zijn geweest en besloot daarom de zaak eens te onderzoeken. En dat onderzoek heeft voor mij een geheel ander licht doen opgaan, en mij tot de overtuiging gebracht dat het aannemen van dezen post voor onzen handel en industrie gewenscht is.

Ik ontving een door den consul van de Vereenigde Staten te Amsterdam uitgegeven staat, aantoonende de waarde in dollars van uitgeklaarde goederen van het consulaire district Amsterdam, gedurende het kwartaal, eindigende met 30 September 1892, vergeleken met het daarmede overeenkomende kwartaal van 1891.

Die uitvoeren waren onder anderen:

	1 Juli—30 Sept. 1891.	1 Juli—30 Sept. 1892.
Antiquiteiten . . .	doll. 5 661,42	doll. 15 158,50
Bloembollen	56 309,66	56 237,63
Kaas	28 712,54	36 474,12
Koffie	106 154,03	403 071,12
Diamanten	800 500,80	1 699 648,98
Drogerijen	23 507,99	28 349,28
Visch	3 740,00	10 109,99
Huiden	2 879,70	13 607,91
Spiegelglas	22 398,96	59 473,26
Lompen	13 462,74	18 668,12
Zaden	12 874,54	37 791,76
Tin	51 153,81	83 620,26
Tabak	278 977,30	1 345 630,65
Ingemaakte groenten	6 808,40	10 460,63
Diverse artikelen . .	38 230,84	43 744,50

Het totaal van de waarde van dien uitvoer was dan in 1892 4 057 351 dollars, tegen in 1891 1 702 220 dollars.

Dat had ik mij nu na de Mc Kinley-wet volstrekt niet voorgesteld, ik dacht dat Amerika voor onzen handel en industrie meer gesloten was en het schijnt nu wel juist het tegendeel te zijn. Aanneming van dezen post komt mij dus alleszins gewettigd voor.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! In plaats van eene commissie voor de tentoonstelling te benoemen, heeft men den consul te Chicago uitgenoodigd als commissaris te fungeeren.

Nu zal zeker niemand in deze Vergadering wenschen, dat de consul daaraan te kort zal komen, wanneer hij onkosten heeft.

Ik houd mij overtuigd, dat wanneer de Regeering uit den post van onvoorziene uitgaven op de begrooting van Buitenlandsche Zaken, of zoo deze niet toereikend was, bij suppletoire begrooting aan den consul eene ruime gratificatie zou willen geven, geene stem daartegen alhier zal opgaan.

Principieel komt het mij echter voor, dat de toelage behoort op hoofdstuk III en niet op hoofdstuk IX.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Toen de Regeering in het laatst van het vorige jaar voor de quaestie stond of zij al dan niet zou deelnemen aan de internationale tentoonstelling te Chicago, heeft zij eerst onderzocht of er vele inzendingen uit Nederland op die tentoonstelling zouden zijn. In dit geval wenschte zij door het instellen van eene commissie, doch ook alleen daardoor, de zaak te bevorderen, daar zij meende, dat het niet op haren weg lag daartoe subsidiën beschikbaar te stellen. Daar zij echter vernam, dat er weinig opgewektheid voor inzendlng was, kwam het haar voor, dat er ook voor het instellen van eene commissie weinig reden bestond.

Herhaaldelijk werden er echter uitnoodigingen door de Amerikaansche tot de Nederlandsche Regeering gericht, om eene commissie aan te wijzen, waaraan van onze zijde intusschen geen gevolg werd gegeven, omdat wij meenden, dat eene dergelijke commissie geen zin had, zoolang er geen kans bestond op inzending naar die tentoonstelling. Evenwel, in het voorjaar bleek der Regeering, dat er eenige personen waren, die wel zouden wenschen in te zenden, maar daartoe niet konden overgaan, zoolang er geene Nederlandsche commissie bestond.

Toen veranderde het standpunt der Regeering eenigszins en stond zij voor de vraag of zij door het niet benoemen eener commissie, het inzenden onmogelijk mocht maken. Zij vond daartoe geene vrijheid en de Regeering is toen tot het instellen eener commissie overgegaan, onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de kosten, behoudens eene vergoeding aan den consul, alleen zouden mogen bestaan in de uitgaven voor bureaukosten en dergelijke noodzakelijke uitgaven.

De Commissie heeft toen hare taak eenigszins ruim opgevat en aan industrieelen uitnoodigingen tot inzenden op de tentoonstelling gericht, die niet zonder succes zijn gebleven.

Niettegenstaande de aanbiedingen zeer laat kwamen en er dus nauwlijks terrein was te bekomen, heeft de consul toch de beschikking over zeer geschikte terreinen voor inzendingen verkregen, zooals aan de leden uit de situatie-teekening van de tentoonstellingsterreinen, die ik hier voor mij heb, kan blijken. Vanwege de commissie is toen getracht de aan Nederland aangewezen terreinen door inzendingen te vullen.

Dat de Regeering de bevoegdheid heeft om eene commissie in te stellen zal zeker wel niet betwijfeld worden. De vraag was echter of zij daarvoor geld beschikbaar had op de begrooting. Ik meende deze gelden op mijne begrooting te kunnen vinden op art. 160, dat luidt:

»Subsidiën, toelagen en verdere uitgaven in het belang van handel, nijverheid en landbouw". Zich daarop grondende, meende de Regeering de aanvraag tot instelling eener commissie niet te mogen weigeren. Zij heeft echter die meerdere gelden bij afzonderlijken post op de begrooting gebracht, opdat de Kamer deze zaak afzonderlijk zou kunnen beoordeelen.

De heer **van Kerkwijk**: Ik zou gaarne eene inlichting van den Minister ontvangen. De Minister deelt ons mede, dat de Regeering, na inlichtingen gevraagd en bekomen te hebben, besloten heeft aan de tentoonstelling te Chicago deel te nemen. De vorige Regeering, het Ministerie-Mackay, heeft ampel en breed hier te lande en in Amerika geïnformeerd of 's lands belang medebracht aan de tentoonstelling deel te nemen en na rijp beraad heeft de Ministerraad besloten dit niet te doen. Wat is nu sinds het besluit van het vorig Ministerie gebeurd in zake handel en nijverheid, dat dit Ministerie het tegenovergestelde besluit neemt als het vorige Ministerie? Er moeten toch zeer afdoende redenen bestaan, dat een Ministerie het besluit neemt tegenover het buitenland eene andere houding aan te nemen dan een vorig Ministerie. Stabiliteit in de Regeering moet het kenmerk zijn van iederen Staat. Ik noem geen namen, maar wie dagelijks de couranten leest, kan de gevolgen van eene tegenovergestelde handeling zien.

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

Toen in 1889 de tentoonstelling in Frankrijk zou plaats hebben, werd door de Fransche Regeering herhaaldelijk gevraagd, dat Nederland daaraan zou deelnemen. Nederland, zeide de Minister Heemskerk, heeft bij gelegenheid van de tentoonstelling van Antwerpen, feitelijk besloten in het vervolg geen deel te nemen aan de wereldtentoonstellingen van nijverheid, en daarom is ook zijne deelneming in de wereldtentoonstelling van 1889 in Frankrijk onmogelijk.

Wij hebben het aan Frankrijk geweigerd, en zouden het nu aan de Vereenigde Staten toestaan!

Zou de Minister van Buitenlandsche Zaken — die juist aanwezig is — niet denken, dat het een zeer onaangenamen indruk in Frankrijk zal maken, dat Nederland aan Frankrijk weigert aan de tentoonstelling deel te nemen, en wel deelneemt aan de tentoonstelling te Chicago?

Men ging toenmaals zoo ver, dat, hoewel de toenmalige Minister van Buitenlandsche Zaken, de heer van Karnebeek, verlof had gegeven aan den Nederlandschen consul-generaal-honorair te Parijs, om de commissie, die zich gevormd had, behulpzaam te zijn, de heer Hartsen, de volgende Minister van Buitenlandsche Zaken, als echt parlementair man, zich verplicht rekende den 24sten April 1888 aan de commissie voor de Parijssche tentoonstelling te schrijven, dat de Regeering bezwaren had tegen het optreden van haren consul-generaal-honorair als lid der Nederlandsche commissie voor de Parijssche tentoonstelling. Men ziet bij de tentoonstelling in Frankrijk meende de Nederlandsche Regeering uit een parlementair oogpunt zich verplicht om zich geheel te onthouden aan de tentoonstelling. Neemt men nu deel aan deze tentoonstelling, dan moet men wel bedenken dat wanneer over eenige jaren in Frankrijk of België weer eene internationale tentoonstelling wordt gehouden, wij niet zullen kunnen zeggen, dat de Nederlandsche Regeering geen deel neemt aan wereldtentoonstellingen; wij mogen Frankrijk of België niet onbeleefder behandelen dan Amerika.

Vraagt men nu: is er onderscheid dat wij dit artikel aannemen of wel den consul voor zijne uitgaven schadeloos stellen, dan antwoord ik: zeer zeker. Dat men Nederlanders, die te Chicago willen inzenden, daartoe in de gelegenheid stelt, dat men daarvoor gemaakte kosten betaalt, wie zal er tegen zijn. Toen de Landbouwtentoonstelling, de Sporttentoonstelling plaats hadden, toen de keizer van Duitschland hier kwam, zijn er ook kosten gemaakt, die uit de onvoorziene uitgaven zijn betaald. Datzelfde kan men weer doen. Het groote onderscheid is, dat, wanneer men dezen post op de begrooting laat staan, Nederland *officieel* deelneemt aan de tentoonstelling. Wij zullen in Amerika een gek figuur maken daar de deelneming in de tentoonstelling door de Nederlandsche industrieelen zeer gering is; voorts zal die officieele deelneming een slechten indruk in Frankrijk maken, want aan de Fransche tentoonstelling weigerden wij deel te nemen, terwijl wij zulks wel doen aan de Amerikaansche. Ik ben het eens met den heer Borgesius, toen hij den 15den December jl. zeide: »In het geven van subsidie voor algemeene tentoonstellingen van nijverheid zie ik zelf ook geen heil; ik ben het eens met den heer Rutgers, die in 1884 zeide, dat het deelnemen aan internationale nijverheidstentoonstellingen tot nu toe alleen had gediend om te doen zien hoe zeer onze nijverheid in menig opzicht bij die van andere natiën ten achter is."

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Een zoo kort mogelijk woord. Ik wil echter daarmede met den meesten aandrang het verzoek tot de Kamer richten, om geen gevolg te geven aan de uitnoodiging van den geachten afgevaardigde uit Zierikzee, mede den nestor dezer Vergadering.

Wanneer die geachte spreker spreekt over antecedenten, zou ik hem willen vragen of hij in zijne lange parlementaire loopbaan niet heeft ondervonden, dat geen woord gemakkelijker, maar ook geen woord gevaarlijker is dan dat van *antecedent*. Gevaarlijk althans heb ik antecedenten leeren beschouwen, indien men bij een beroep daarop geen rekening houdt met de verschillende omstandigheden, waaronder zich eene te beslissen zaak voordoet, in vergelijking met andere. En hier kan het beroep op hetgeen de geachte afgevaardigde als antecedenten vermeldt, niet opgaan, omdat het eene geheel andere zaak geldt als die welke vroeger in deze Kamer behandeld werden, of als die, waaromtrent in de laatste dagen eene beslissing werd genomen.

Ten onrechte heeft daarom de heer Brantsen een verwijt tot den Minister van Waterstaat gericht, en zich beklaagd, dat hij niet uit deferentie voor de Kamer dezen post van de begrooting heeft genomen, na hetgeen ten opzichte van het standpunt der Kamer in 1885 herinnerd was, en na de stemmingen der vorige week en van eergisteren over het subsidie aan onze kunstenaars, en omtrent de kosten eener inzending van het Departement van Oorlog, een en ander in verband met de tentoonstelling te Chicago. Heeft echter mijn ambtgenoot schuld, dan zijn er twee schuldigen, en moet ik als hoofdschuldige naast hem op de bank der beklaagden neerzitten. Ik meen echter dat van geen schuld sprake kan zijn. De Regeering heeft zich geenszins — gelijk zij nimmer hoopt te doen — schuldig gemaakt aan gemis van deferentie voor de Kamer.

Ik wijs op het votum van 1885. Leest men de discussiën na naar aanleiding van het op de begrooting brengen van f 150 000 voor rechtstreeksche deelneming van Staatswege aan de tentoonstelling te Antwerpen, dan ziet men, dat dit voorstel werd verworpen, waarop later is gevolgd een amendement van leden dezer Kamer, dat aangenomen werd om voor deelneming onzer industrie aan die tentoonstelling een subsidie van f 25000 te verleenen. Let men dan er op, dat de eerste voorsteller van dat amendement, die zich als groote tegenstander van deelneming aan dergelijke tentoonstellingen deed kennen, toch niet zoo ver ging om eene bepaalde verklaring te vragen, dat de Regeering zich in geen geval meer met internationale tentoonstellingen zou inlaten, maar alleen de verwachting uitsprak, dat de Regeering niet licht meer tot voorstellen van deelneming zou overgaan, en let men er tevens op, dat de Regeering destijds te dezen opzichte geene toezegging deed of verplichting op zich nam, wat trouwens wel wat moeilijk was, dan meen ik dat aan de Regeering thans niet verweten kan worden, geen eerbied te hebben voor besluiten der Volksvertegenwoordiging. Integendeel, zij volgt geheel de destijds door de Kamer, blijkens haar votum over de voorgestelde f 150 000, gevolgd door dat omtrent een subsidie van f 25 000, gewilde gedragslijn, namelijk dat particulieren, indien die dat wilden, aan wereldtentoonstellingen zouden deelnemen, maar dat de Staat daarbij slechts steun en medewerking binnen den kring zijner bemoeiing verleenen zou.

Er wordt geen voorstel gedaan als omtrent de tentoonstelling te Philadelphia in 1876, die den Staat f 230 000 heeft gekost, geen voorstel als aangaande de tentoonstelling te Parijs in 1878, welke f 200 000 vorderde; neen, de Regeering wenscht alleen de inzendingen onzer kunstenaars, nijveren en anderen te begunstigen en te vergemakkelijken. Daarbij doet men niet anders dan te volgen wat men ook aan de Fransche Regeering ten opzichte der tentoonstelling te Parijs evenzeer kon toezeggen, namelijk dat men niet als Staat deelneemt aan de tentoonstelling, maar de pogingen van particulieren steunt met de middelen die de Regeering daarvoor ten dienste staan. Wat van particuliere zijde te Parijs werd gedaan, deed werkelijk Nederland geen droevige figuur op de aldaar gehouden wereldtentoonstelling in 1889 maken, en de medewerking uit Nederland kon van alle zijden en met recht worden geroemd.

Men vergelijke echter de tentoonstelling waarvan nu sprake is niet met die te Parijs. Chicago is zeer ver, en Parijs is bijna niet verder, zelfs meer in de nabijheid van ons land dan van menige plaats in de provinciën van Frankrijk zelf. Men kan er zelf zijn belangen behartigen en vindt er, waar het voor de bevordering van Nederlandsche belangen gevorderd wordt, een voldoenden steun

bij onze vertegenwoordiging, zoowel op diplomatiek als consulair gebied. Geldt nu hetzelfde voor Chicago? Zal men zich ook aldaar in verbinding kunnen stellen met eene talrijke en voldoende vertegenwoordiging der belangen onzer landgenooten? Heeft men daar, afgescheiden nog van andere overwegingen, geen bepaald aangewezen personen noodig om bij de samenkomst van schier alle natiën der wereld ook voor onze belangen te waken? Kunnen onze nijveren daar hunne belangen persoonlijk behartigen? Men vindt er een onbezoldigd consul die met werkzaamheden overladen is; in wiens ressort, volgens mij nog onlangs verstrekte mededeeling, ongeveer 80 000 geboren Nederlanders wonen, voor wie zeer zeker tijdens de tentoonstelling, met hare talrijke congressen op elk gebied uit het maatschappelijk leven, ook wel bemoeiingen zullen worden gevraagd. Mag men de belangen onzer particulieren hier zoowel als in Oost- en West-Indië geheel over het hoofd zien, en behoort voor de behartiging daarvan niet door de Regeering en Vertegenwoordiging te worden gewaakt? Daar komt nog bij, dat het verzoek tot instelling van officieele commissiën aan de verschillende Regeeringen gedaan is, en dat afstand van ruimte, welke in afwijking van andere tentoonstellingen gratis plaats heeft, door tusschenkomst dier commissiën wordt verkregen.

Nu vraag ik of een beroep op de vermelde antecedenten hier kan opgaan? De Regeering wenscht niet anders dan ook de Kamer moet wenschen, faciliteeren en favoriseeren hetgeen van particuliere zijde hier te lande wenschelijk en nuttig wordt geacht.

Heeft de Regeering dan wel gereageerd tegen het besluit van de vorige week en van eergisteren? Stelt zij voor onze nijveren te subsidieeren? Neen, onze nijveren en onze handelaren zullen zelven de kosten dragen aan de tentoonstelling der verschillende voorwerpen en producten verbonden; zij zullen ook de kosten van heen- en terugzending dragen, gelijk de Kamer heeft gewild dat ook de schilders, zelfs die over beperkte middelen beschikken, zouden doen. Vraagt de Regeering thans een post voor uitgaven, door tentoonstelling van teekeningen of plannen onzer groote werken op waterstaatkundig- of ander gebied gevorderd? Neen, met het oog daarop worden deze uitgaven niet aangevraagd, en de vergelijking met den post op de begrooting voor Oorlog voorkomende, kan derhalve niet opgaan. Wat te dezen opzichte geschieden zal, wensch ik niet te beslissen, maar wel wil ik er op wijzen dat op de Parijssche tentoonstelling wel de groote werken van de waterwegen naar zee van Amsterdam en Rotterdam en wat daarmede in verband stond met nog tal van andere plannen waren ingezonden door de desbetreffende gemeentebesturen. Waarlijk voorstellen, waardoor te kort zou worden gedaan aan de deferentie voor de besluiten dezer Vergadering, worden bij dezen post niet gedaan noch gehandhaafd. De Regeering stelt alleen voor om ook voor de tentoonstelling te Chicago mogelijk te maken wat men te Parijs voor ons land gedaan heeft.

Men vergete hierbij verder niet, dat bij dit voorstel de belangen zoowel van onze internationale betrekkingen als van ons internationaal verkeer ten zeerste betrokken zijn.

Het is waar, dat Nederland, qua Staat, geen deel neemt aan de tentoonstelling, hetgeen deze Regeering, te dezen opzichte het voetspoor harer voorgangster volgende, ook steeds aan het Amerikaansche Gouvernement heeft doen weten, doch Nederland mag daarom niet ontbreken op het internationale samentreffen te Chicago. Niet alleen heeft de gezant der Vereenigde Staten daarop voortdurend aangedrongen, maar ook eene commissie uit Amerika heeft met klem van redenen dit aan de Regeering gevraagd. Men heeft niet nagelaten te wijzen op den band, dien de geschiedenis tusschen ons land en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika heeft gevlochten. Vergeten kunnen ook wij toch niet, dat een voornaam deel dier Staten en hare voornaamste plaatsen den naam van Nederland en van Nederlandsche steden gedragen heeft, en dat, mogen de namen gewijzigd zijn, onveranderd is gebleven de invloed, door Nederland op het staats- en maatschappelijk leven van Noord-Amerika uitgeoefend. Men bedenke daarbij dat nagenoeg alle Staten van Europa, voor vele van wie zelfs dergelijke overwegingen niet konden gelden, aan de uitnoodiging hebben gevolg gegeven. België, Groot-Britannië, Frankrijk, Spanje, Oostenrijk, Zwitserland, Duitschland, Griekenland, Rusland, Denemarken, Zweden en Noorwegen — allen zullen deelnemen aan de tentoonstelling en hebben zelfs groote sommen daarvoor ter beschikking gesteld. Ik zal niet wijzen op de millioenen, die de bedragen daarvan voor sommige groote Staten vormen, maar wil toch herinneren, dat die bedragen ook zeer belangrijk zijn voor de landen, bij welke Nederland nimmer heeft ten achteren gestaan. Zal Nederland nu de eenige zijn, die verklaren zal: Ik wil niets met Amerika te maken hebben? — want men vergete niet, dat bij de tentoonstelling de Staten der Nieuwe Wereld schier allen betrokken zijn. Dat, ik herhaal het, zou strijdig zijn met de belangen van onze internationale betrekkingen, maar ook en in niet mindere mate van ons internationaal handelsverkeer. Gelden, als in andere zooeven genoemde Staten noodig zijn geacht, worden niet aangevraagd. Men wenscht hier het particulier initiatief te laten werken, maar men wenscht dit — gelijk passend is — te steunen, en althans de mogelijkheid voor de werking daarvan te geven.

De geachte spreker uit Utrecht heeft gewezen op de Mac-Kinley-act, en te recht gezegd, hoe verkeerd het is te meenen, dat die wet elken invoer voor ons land heeft onmogelijk gemaakt. Ik behoef hier niet te wijzen op den toenemenden invoer der producten van onze bloemencultuur en zoovele andere door den geachten afgevaardigde genoemd.

Wanneer men onze statistiek nagaat, dan schijnt daaruit te blijken, dat, ondanks de Mac-Kinley-act, de invoer van onze Sumatra-tabak, dien men getracht heeft te bemoeilijken, weer toeneemt, en ik heb hier voor mij de opgave in het verslag der Kamer van koophandel te Amsterdam over 1891, waaruit blijkt, dat, als men de tabak uitzondert, welke vóór de inwerkingtreding der genoemde wet in zoo groote hoeveelheden nog werd binnengebracht, de naar de Vereenigde Staten uit het consulair district Amsterdam uitgevoerde artikelen in 1891 nog met 1 à 2 millioen dollars die van 1889 overtroffen.

Inderdaad, om nu nog van de belangen onzer Oost- en West-Indische bezittingen te zwijgen, meen ik, dat ook met het oog op onze handelsbetrekkingen het niet aangaat tot Amerika te zeggen: wij willen ons niet onder hen begeven die zich op uwe uitnoodiging bij het grootsche plan voor de wereldtentoonstelling te Chicago hebben aangesloten. Ook van particuliere zijde, dat is van landgenooten die in Amerika hunne werkzaamheid vinden, vernam ik, dat de indruk daarvan zeker niet gunstig zou zijn, en ook niet wenschelijk voor uitbreiding der markt voor onze productie aldaar. Ik durf met aandrang vragen, ons toch niet geheel af te sluiten, ons geheel te onthouden. Men mag dit niet doen, nu Amerika de groote wereldgebeurtenis wil herdenken, welke op de geschiedenis niet alleen der nieuwe, maar ook op die der oude wereld zulk een grooten invloed heeft uitgeoefend. Reeds op het Congres der verschillende staten van Noord-, Midden- en Zuid-Amerika heeft men ter herdenking der ontdekking van Amerika het samentreffen der Staten van de Oude en Nieuwe Wereld op deze groote tentoonstelling gewenscht, en Amerika wenscht hartelijk dat alle Staten van Europa, en niet het minst ook Nederland, daarop vertegenwoordigd zullen zijn.

Wanneer men voor 1893 de Staten der oude wereld uitnoodigt om de ontdekking van Columbus — welke in 1892 in Europa werd herdacht — ginds te vieren, zou het niet goed zijn en durf ik met aandrang te ontraden, dat Nederland, dat zich bij de feesten in Spanje te Palos en te Huelva, in Italie te Genua deed vertegenwoordigen, zich daaraan geheel onttrekt. In dit licht beschouwd, moge de Kamer aan de Regeering de middelen niet onthouden om voor te bereiden wat noodig is, en tot opwekking en ondersteuning van het particulier initiatief, dat anders bezwaarlijk zou kunnen optreden, vereischt wordt.

De heer **Ruys van Beerenbroek.** Ik heb mij gesteld op het standpunt dat aan den vertegenwoordiger van Nederland in Amerika, aan den consul te Chicago, eene toelage moest gegeven worden, ten einde de kosten, die hij daar bij de gelegenheid van de tentoonstelling te maken heeft, vergoed te krijgen, en daarom heb ik aan de Regeering gevraagd, hoeveel van die som van f 15 000 moest worden afgetrokken voor het defroyement van de commissie alhier, ten einde die toelage te kunnen berekenen, of wel of de Regeering geneigd zou zijn die gelden op hoofdstuk III te brengen.

De Regeering heeft zich noch hierover, noch over het denkbeeld van den heer Farncombe Sanders om die gelden uit den post van onvoorziene uitgaven te betalen, uitgelaten, en nu acht ik het noodzakelijk een amendement voor te stellen om den post te verminderen met f 3000, en daaraan de beteekenis te hechten, dat de overblijvende f 12 000 uitsluitend zullen dienen voor defroyement van den consul te Chicago. Mocht dit amendement niet worden aangenomen, dan zal ik mij verplicht achten tegen dezen post te stemmen.

Het *amendement* van den heer Ruys van Beerenbroek wordt ondersteund door de heeren Beelaerts van Blokland, Bevers, Kolkman, Haffmans en van Bylandt, en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Goeman Borgesius**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt:

Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de Commissie van Rapporteurs vindt dat er geen termen zijn om tot aanneming van dit amendement te adviseeren.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den Ruys van Beerenbroek wordt in stemming gebracht en met 36 tegen 34 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Tijdens, van Kerkwijk, Bahlmann, Goeman Borgesius, de Meijier, Rutgers van Rozenburg, van Gijn, Boreel van Hogelanden, Hartogh, Guyot, Kielstra, Pijnacker Hordijk, Heldt, Houwing, Kerdijk, Schepel, Farncombe Sanders, Cremer, van der Kaay, Zijlma, van Vlijmen, Conrad, Pyttersen, Land, Huber, van Beuningen, Levy, Bool, Vrolik, Zaaijer, Keuchenius, Rink, van der Feltz, Veegens, T. Mackay en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Brantsen van de Zijp, van Alphen, Schimmelpenninck van der Oye, Oppedijk, Smits van Oijen, van Houten, Æ. Mackay, Harte, Ferf, Roijaards van den Ham, Röell, Zijp, Geertsema, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Lambrechts, van Karnebeek, G. van Dedem, A. van Dedem, Michiels van Verduynen, Bevers, de Ram, Kolkman, Vermeulen, de Ras, Beelaerts van Blokland, Mutsaers, Haffmans, Seret, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, van Bylandt, van Löben Sels en Walter.

Onderart. 164 wordt, op verzoek van eenige leden, in stemming gebracht en met 36 tegen 34 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Tijdens, Oppedijk, de Meijier, van Gijn, Boreel van Hogelanden, Guyot, van Houten, Kielstra, Pijnacker Hordijk, Harte, Ferf, Roijaards van den Ham, Röell, Houwing, Geertsema, van Karnebeek, Michiels van Verduynen, Schepel, Vermeulen, de Ras, van der Kaay, Zijlma, van Vlijmen, Conrad, Haffmans, Pyttersen, Land, van Beuningen, Levy, Bool, Vrolik, Keuchenius, Rink, van der Feltz, Veegens en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren T. Mackay, Brantsen van de Zijp, van Alphen, Schimmelpenninck van der Oye, van Kerkwijk, Smits van Oijen, Bahlmann, Goeman Borgesius, Rutgers van Rozenburg, Hartogh, Æ. Mackay, Heldt, Zijp, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Lambrechts, Kerdijk, G. van Dedem, A. van Dedem, Bevers, Farncombe Sanders, De Ram, Kolkman, Cremer, Beelaerts van Blokland, Mutsaers, Seret, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, van Bylandt, van Löben Sels, Huber, Zaaijer en Walter.

Onderart. 165 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 166, luidende:

Jaarwedden van het vaste personeel bij het hoofdbestuur (der posterijen), alsmede jaarwedden en toelagen van de daarbij gedetacheerde ambtenaren van den actieven dienst f 108 000,00.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Op dit oogenblik betreur ik dubbel het verlies, geleden door het overlijden van onzen waardigen ambtgenoot Levyssohn Norman. Ware hij nog in ons midden, dan zou hij zeer zeker het punt, dat ik ter sprake wil brengen — ik zou haast zeggen het droge punt — beter, zeker veel geestiger behandelen. Ben ik wel ingelicht, dan is een van zijne laatste handelingen geweest het schrijven van een brief over de quaestie, die ik ter sprake wil brengen.

In Maart van dit jaar werd de quaestie over de tijdregeling hier in de Kamer geïntroduceerd door de interpellatie van den geachten afgevaardigde uit Steenwijk, den heer Beelaerts van Blokland, die toen eenige vragen aan de Regeering deed, naar aanleiding van de verplichte invoering van den Greenwich-tijd voor de spoorwegen. Hij vroeg welke maatregelen de Regeering dacht te nemen, met het oog op den post- en telegraafdienst en het verder publiek verkeer.

De Minister van Waterstaat heeft daarop toen geantwoord, dat hij meende dat het noodig was dat de tijdregeling voor post en telegraphie overeenkomt met die van de spoorwegen, terwijl de Minister van Binnenlandsche Zaken verklaarde, dat hij hieromtrent geene bevelen aan de gemeentebesturen had te geven, maar dat hij een schrijven aan Gedeputeerde Staten had gericht, met verzoek de invoering van den Greenwich-tijd door de gemeentebesturen zooveel doenlijk te bevorderen.

Of de Regeering wijs deed toen reeds tot dien stap over te gaan, daarover zou men lang kunnen twisten, maar doet eigenlijk niet meer ter zake; dat is voorbij.

Sedert echter is er groote verandering ingetreden.

Waar destijds de beide Ministers de bedoeling hadden meer eenheid te brengen wat den tijd betreft, niet alleen voor Staatsinstellingen maar ook in het gewone leven, daar is het gebleken dat zij zich in hunne maatregelen hebben vergist.

Immers vrij algemeen heeft zich in den lande de meening geopenbaard dat wij niet den Greenwich-tijd moeten volgen. De meeste gemeentebesturen hebben geweigerd die tijdrekening te volgen en enkele die het deden, kwamen er van terug.

Ik geloof mij niet te vergissen wanneer ik beweer, dat een voorstel om tot eene andere tijdregeling te besluiten door verschillende gemeentebesturen gesteund zou worden. Reeds circa 200 gemeentebesturen hebben zich bereid verklaard zoo mogelijk mede te werken bij de invoering van den Middel-Europeeschen tijd, blijkens berichten ingekomen bij de commissie die zich hier te lande met dit onderwerp inlaat en daaronder telt men de gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam, Leiden en Utrecht, de grootste gemeenten van het land. Maar last not least, het grootste bezwaar in de practijk bij de invoering bestaat niet meer.

De Staatsspoorwegen waren indertijd verplicht den Greenwich-tijd aan te nemen op straffe van uit het spoorwegverbond gestooten te worden.

Sedert heeft men ingevolge eener gehouden conferentie, aan de Nederlandsche spoorwegen de vrijheid teruggegeven om, als zij het gewenscht oordeelden, den Middel-Europeeschen tijd aan te nemen.

In al die feiten heb ik aanleiding gevonden den Minister te vragen, in de overtuiging dat haar niet ontgaan zal zijn wat wij allen waarnemen, namelijk: of de Regeering er reeds over nagedacht heeft wat haar in de gegeven omstandigheden te doen staat en of zij het voornemen heeft aan den algemeen uitgesproken wensch gevolg te geven?

De heer **Æ. Mackay**: In aanmerking genomen den korten tijd die beschikbaar is zal ik slechts een kort woord wijden aan de tijdquaestie.

Ik zal niet treden in wijdloopige beschouwingen omtrent het voordeel van den Middel-Europeeschen tijd boven den West-Europeeschen tijd (in de volkstaal heet dit den middeleeuwschen tijd boven den nieuwen tijd).

Ik wensch alleen te constateeren dat het gebleken is dat er hoegenaamd geene medewerking te vinden is, noch bij de openbare besturen noch bij de particulieren, om zich voor het dagelijksch leven te schikken naar den West-Europeeschen tijd. De pogingen door den Minister van Binnenlandsche Zaken met zijne bekende circulaire om daartoe de medewerking van de gemeentebesturen te verkrijgen, hebben gefaald en deze Minister heeft dan ook niet onduidelijk te kennen gegeven dat hij van zijne zijde zich van verdere pogingen denkt te onthouden en de gemeentebesturen in dat opzicht geheel vrij laat, waarna deze voor zooverre zij gehoor gegeven hadden aan gemelde circulaire, zich gehaast hebben den ouden tijd te herstellen.

Het staat echter vast dat de spoorwegmaatschappijen die vrijheid missen en op straffe van geen lid meer te mogen blijven van den Verein der Duitsche spoorwegbesturen, gehouden zijn zich te voegen naar de besluiten van dien Verein.

Uit hetgeen medegedeeld wordt in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I dezer begrooting moet ik opmaken, dat het nog hoogst onzeker is of de maatschappijen, indien zij zulks mochten verlangen, zich zouden kunnen aansluiten aan den Middel-Europeeschen tijd. Trouwens met de verkrijging dier toelating ligt het geheele kunstmatig ineengezette zônensysteem in duigen, en komt daarvoor in de plaats een gemeenschappelijke tijd voor West- en Middel-Europa wat het vasteland betreft, waarbij hoegenaamd geene rekening wordt gehouden met de grenzen der zônen.

De tegenwoordige toestand is dus dat zoowel in ons particulier als ons openbaar leven geene rekening meer wordt gehouden met den West-Europeeschen tijd, terwijl de spoorwegen gehouden zijn dien tijd te volgen.

Het ongerief dat daaruit ontstaat is zeer gering. Als maar op alle spoorwegboekjes duidelijk wordt afgedrukt en aan den volke bekend gemaakt: »Het vertrek en de aankomst van alle treinen is volgens Amsterdamschen tijd 20 minuten later dan in dit boekje wordt opgegeven", is daarvan geen nadeel te vreezen, en voor hen die dit over het hoofd mochten zien of daarmede niet bekend mochten zijn, is het eenig gevolg dat zij 20 minuten te vroeg aan het station komen en dus geene kans hebben te laat te komen.

Ik zeide dat overal hier te lande zoowel in het openbaar als het particuliere leven de tijd, in ons land de stadstijd, is behouden, maar dan moet ik éóne uitzondering maken, en wel voor de administratiën der telegrafen en der posterijen.

Ik zou aan den Minister willen vragen waarom zulks geschiedt? Toen zooals ik reeds zeide de Minister van Binnenlandsche Zaken zijne circulaire rondzond om eene poging te wagen om de gemeentebesturen te bewegen den West-Europeeschen tijd in te voeren, kan ik begrijpen dat zijn ambtgenoot voor Waterstaat enz. die poging trachtte te steunen door ook van zijne zijde de onder zijn beheer staande administratie van de telegraphie en de posterijen aan te schrijven om van den West-Europeeschen tijd gebruik te maken.

Maar nu, zooals wij zien, overal elders niet is overgegaan tot den West-Europeeschen tijd, vraag ik waarom deze behouden wordt voor de telegraphie en de posterijen?

De uren waarop de telegraafkantoren geopend en gesloten worden, hebben niets te maken met het uur van vertrek en aankomst der spoorwegen, noch op plaatsen waar een spoorwegstation gevestigd is, noch op de vele plaatsen waar dergelijke stations niet gevonden worden, op welke laatste men zeer zeker in het geheel geene rekening heeft te houden met den West-Europeeschen tijd. Ja waar men zelfs geene klok zal vinden die dien tijd aangeeft.

Ook bij de posterijen is het hetzelfde geval. Natuurlijk moet men op de postkantoren op die plaatsen waar de brieven per spoor verzonden worden, bekend zijn met het uur van vertrek der treinen, maar in de opgaven van het tijdstip waarop de brieven het postkantoor moeten verlaten om tijdig het station te bereiken, zal men natuurlijk gebruik maken van den localen tijd, bij voorbeeld wanneer volgens de spoorwegregeling de trein om 8 uur vertrekt, zal men op het postkantoor moeten zorgen dat de brieven om 8,05 Amsterdamsche tijd het postkantoor verlaten, gesteld de afstand van het postkantoor en het station bedraagt 10 minuten.

Wat ik van de opening en sluiting der telegraafkantoren zeide, is nog veel meer waar van de postkantoren alsmede van het lichten der brievenbussen. Op die plaatsen waar postkantoren gevonden worden doch geen spoorwegstations, en dit zijn zeker de meeste, zal men geheel onbekend zijn met den West-Europeeschen tijd, en het is dus zeer vreemd en lastig dat de tijd van lichting der bussen en vertrek der posten daarin wordt bekend gemaakt. Ja men heeft zoozeer ingezien dat dit ongerief geeft, dat men wat de brievenbussen betreft op de bordjes die de uren van lichting aangeven, naast den West-Europeeschen tijd den Amsterdamschen tijd heeft aangegeven. Meent de Minister nu werkelijk dat het eenig ongerief zou geven als de eerste tijdsopgave daarvan verdween? Ik kan zulks niet gelooven.

Mijn beleefd verzoek aan den Minister is dus, om althans zoolang wij den West-Europeeschen tijd voor de spoorwegen behouden, ook voor de administratiën van de posterijen en der telegrafen, evenals alle andere takken van dienst, evenals alle andere particulieren, alleen gebruik te maken van den Amsterdamschen tijd.

Mochten de spoorwegmaatschappijen er toe komen om den Middel-Europeeschen tijd aan te nemen, dan zal het dunkt mij tijd zijn om te overwegen of ook algemeen in den lande die tijd zal aangenomen worden, zoowel voor het openbaar als het bijzondere leven. Ik nu dweep daar niet zoo mede als vele anderen. Tegen het einde der vorige eeuw heeft men getracht de verdeeling des jaars te veranderen en zoo heeft de spoorweg-Verein het dienstig geacht tegen het einde dezer eeuw eene kunstmatige verandering te brengen in de verdeeling van den dag; of deze laatste langer zal duren dan die van de vorige eeuw, weet ik niet. Wel zullen in den eersten tijd eenige voordeelen verkregen worden door het vooruitzetten der klokken hier te lande met circa 40 minuten, maar ik geloof tevens dat op den duur de zon machtiger zal blijken in de verdeeling van den dag dan alle bepalingen van spoorwegmaatschappijen en tevens, dat indien men hoopt door het aannemen van den Middel-Europeeschen tijd het laat leven te verhelpen, dat slechts tijdelijk zal helpen en men later, wil men dit voortzetten, een nog meer oostelijke zône, dan die van Görlitz, bijvoorbeeld die van St. Peterburg zal moeten nemen.

Tevens wijs ik er op dat, indien de spoorwegmaatschappijen bij ons te lande zich aansluiten bij den Middel-Europeeschen tijd of de zône van Görlitz, het zônestelsel, waarmede men het doel had telkens met afstanden van 15,50 geographische mijlen één uur te verspringen, geheel fiasco heeft gemaakt. Of eigenlijk heeft dit zulks reeds gedaan, daar bijv. Duitschland er niet aan denkt zich daarnaar te voegen; dan zou bijv. de klok te Coblentz één uur verschillen van het zeer naburige Neuwied, daar de

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

grens van de zône van Greenwich en die van Görlitz tusschen beide genoemde plaatsen loopt, evenmin als wij er aan zouden denken om de klok van 's Gravenhage één uur te doen verschillen met die van Rotterdam.

Duitschland zal echter van de gelegenheid gebruik maken, om te verkrijgen, wat het tot nog toe niet had, een algemeenen nationalen tijd, die zich zal uitstrekken van de oostelijke tot de westelijke grens des Rijks en neemt daartoe den tijd van den meridiaan van Görlitz, maar stoort zich niet aan de grens van die zône, maar alleen aan de rijksgrens.

Waarom zouden wij er geen prijs op stellen om onzen Amsterdamschen tijd te behouden? In ieder geval roep ik de medewerking van den Minister van Waterstaat in om dien tijd voor de posterijen en de telegraphie te herstellen, zoolang de spoorwegen zich moeten voegen naar den West-Europeeschen tijd.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het onderzoek in de afdeelingen van dit hoofdstuk heb ik aangedrongen op eene betere regeling van de positie der commiezen bij de posterijen. Ik heb echter in het Voorloopig Verslag geene aanteekening daaromtrent gevonden; derhalve wensch ik kortelijk den Minister op dien ongeregelden toestand te wijzen. De promotie dier ambtenaren is aan geene regeling gebonden. Eene verdeeling in klassen bestaat, maar het aantal ambtenaren in iedere klasse is niet bepaald. Wanneer iemand op promotie kan rekenen, hangt in de lucht; wanneer de Minister op een goeden dag opstaat met het idée dat er eenige promotie dient plaats te hebben, dan mogen die ambtenaren zich gelukkig rekenen. Blijft dat idée uit, dan blijven zij jaren in dezelfde positie verkeeren. Het getal der ambtenaren in de verschillende klassen verschilt verbazend. Op dit oogenblik zijn werkzaam:

39	commiezen	1ste	klasse.
58	»	2de	»
112	»	3de	»
155	»	4de	»

Vacatures in hoogeren rang worden soms gedurende langen tijd niet vervuld.

Het komt mij daarom wenschelijk voor dat in elke klasse het getal ambtenaren op een bepaald cijfer worde vastgesteld, en de verhouding tusschen de klassen onderling gunstiger worde geregeld dan thans het geval is.

De ambtenaren kunnen dan naar gelang van het ontstaan van vacatures op promotie rekenen, terwijl de promotie, welke nu zeer langzaam gaat, vlugger zal intreden.

Ik hoop dat de Minister eene betere regeling, in den geest door mij aangegeven, in gunstige overweging zal willen nemen.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! Dezen middag had ik de eer de aandacht van den Minister te vestigen op den nadeeligen toestand, wat de communicatie betreft, waarin de gemeenten Schijndel, Veghel en Uden en ook de aangrenzende gemeenten door de nieuwe dienstregeling van den Noord-Brabantsch-Duitschen spoorweg gebracht zijn.

Het zij mij thans vergund de aandacht van den Minister te vestigen op de gemeente Schijndel, die zeer stiefmoederlijk bedeeld is wat betreft het postwezen.

Deze gemeente van ongeveer 5500 zielen, waar handel wordt gedreven, heeft slechts een hulppostkantoor. Reeds was deze gemeente bij andere gemeenten van gelijk grootte achtergesteld, doordat na 's avonds 8 uur geen postbezorging meer plaats had. De belanghebbenden konden hunne correspondentie uit België en Holland eerst op den daarop volgenden morgen tegen 9 uur ontvangen. Na 1°. December geschiedt de eerste bestelling des morgens nog een half uur later, zoodat iemand die naar aanleiding van een brief uit Holland of België moet vertrekken, van den trein van 10 uur geen gebruik kan maken.

De Minister zal het met mij eens zijn, dat waar een lofwaardig streven bestaat om de postverbindingen voor handel en nijverheid uit te breiden, het niet rationeel kan genoemd worden voor eene gemeente van 5500 zielen een toestand te bestendigen, die inderdaad aan eene vorige eeuw doet denken. Ik richt daarom tot den Minister het verzoek om de postverbinding voor deze gemeente te verbeteren.

En als ik ten slotte voor mij zelven een wensch mag uitspreken, dan is het deze: dat ik bij het antwoord van den Minister niet zoo stiefmoederlijk moge bedeeld worden als heden-namiddag het geval was.

De heer **Heldt**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag betreffende de afdeeling Posterijen werd de vraag gedaan, of men met de verhooging van f 21 700 voor de commiezen der telegraphie, volledige toepassing geven kan aan de besluiten van 31 Maart 1891, n°. 23.

De Minister antwoordde daarop in zijne Memorie van Beantwoording: neen, daarvoor zal noodig zijn een bedrag van f 56 400 per jaar, mede ook, dat het voornemen bestaat, aan de toepassing van het Koninklijk besluit geleidelijk gevolg te geven.

Deze maatregel, Mijnheer de Voorzitter, zou door de ambtenaren der telegraphie wellicht worden gebillijkt, ware het dat zij met hun ambtgenooten bij de post over eenzelfden kam werden geschoren.

Maar dit is het geval niet; zooals de maatregel wordt toegepast, geeft hij den betrokken ambtenaren alle reden tot ontevredenheid.

En ik mag niet ontkennen, dat hier werkelijk de vraag gewettigd is: zijn de commiezen bij de telegraphie stiefkinderen tegenover de post?

De postcommiezen toch kregen, bedrieg ik mij niet, in April 1891, dadelijk hun volle traktement. De telegraafcommiezen daarentegen moeten voor een deel drie jaren wachten. En dit is te meer hard, waar de Minister de formatie afhankelijk stelt van vacatures in de hoogere klassen en ze drie jaren geleden, door het toen genomen besluit, met grond mochten verwachten, spoediger van de verbetering te kunnen profiteeren.

En bovendien, is het wel juist dat er opschuiving plaats heeft?

Zijn er in dit jaar niet een tweetal commiezen 1e klasse gestorven, zonder dat er *nieuwe* werden benoemd?

De billijkheid brengt dunkt me het bewandelen van een anderen weg mede. Het is mijn voornemen thans niet een voorstel in dien geest te doen; wel wensch ik den Minister beleefd doch dringend te verzoeken, eens ernstig te onderzoeken, of de tegenwoordige wijze van handelen wel billijk genoemd mag worden.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog over de quaestie van de tijdregeling. Ik zou het betreuren, indien de Regeering, ten gevolge van het hier gesprokene, zou meenen, dat voor zoover wij tot het aannemen van een anderen tijd dan den nationalen mochten overgaan — de ingenomenheid met den Middel-Europeeschen tijd algemeen zoo groot is, als men oppervlakkig wel zou denken.

Ik althans behoor niet tot degenen, die deze meening deelen. Er is in het land, mijns inziens, eene soort pressie uitgeoefend, die echter niet het groote succes heeft gehad, dat men er wel van vertelt, en ik geloof dat inderdaad velen in den lande met den Middel-Europeeschen tijd niet zoo bijzonder ingenomen zijn, als men het wel wil doen voorkomen.

Nu laat ik daar in hoever het wenschelijk is van den nationalen tijd af te wijken, hoewel ik persoonlijk van meening ben, dat er veel te zeggen valt voor eenheid van tijd bij het spoorwegverkeer, de posterijen en het burgerlijk leven. Wil men echter tot de invoering van dergelijke eenheid overgaan, dan geloof ik zeer zeker dat de Middel-Europeesche tijd niet de voorkeur verdient, en ik zal in korte woorden zeggen, waarom.

In het indeelen van den dag, de volgorde van de verschillende bezigheden, die wij op den dag te doen hebben, het aanvangen der scholen, het regelen van de werkuren en van de maaltijden, enz., zullen wij toch bij het aan-

nemen van den eenen of van den anderen zônetijd verandering moeten brengen. Ik kan mij haast niet voorstellen, dat wij er inderdaad toe zouden overgaan de geheele indeeling van den dag met volle 40 minuten te vervroegen, door den Middel-Europeeschen tijd ook in het burgerlijk leven aan te nemen, vooral wanneer men rekening houdt met ons naar gelang der jaargetijden afwisselend klimaat.

Het gevolg zou mijns inziens zijn, dat wij in de practijk er toekomen zouden de indeeling van den dag een uur te verlaten, in plaats van 40 minuten te vervroegen, dat wij in de practijk dus 20 minuten later zouden gaan leven.

Neemt men daarentegen den Greenwich-tijd aan, dan zal ook wel eene verschikking gemaakt moeten worden, maar men zal die veel liever trachten te vinden door alles een halfuur te vervroegen, waardoor 10 minuten zullen worden gewonnen in de richting van vervroeging.

Daartegenover zal, naar ik verwacht, bij invoering van den Middel-Europeeschen tijd alles een uur later gesteld worden, dus *in facto* een verlies van 20 minuten geleden worden, in de richting van verlating.

Zijn deze verwachtingen niet onwaarschijnlijk, dan zou, dunkt mij, de voorkeur te geven zijn aan den Greenwich-tijd in het belang van het geheele volk.

De heer **Havelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een paar punten te bespreken, waarbij verschillende artikelen betrokken zijn.

In de eerste plaats de commiezen bij de posterijen. Tusschen het aantal commiezen bij ieder der vier klassen bestaat eenige wanverhouding. Het aantal hunner in de hoogste klasse is te gering in verhouding tot het aantal commiezen der lagere klassen. Ik acht het zeer wenschelijk om, met het oog op eene billijke promotie, daarin eenige regeling te maken, door het aantal in de hoogere klassen eenigszins te vergrooten en dan tevens de verhouding tusschen het aantal commiezen der verschillende klassen eens voor goed vast te stellen.

Voorts wensch ik nog te wijzen op een punt, ook door den heer Heldt ter sprake gebracht, namelijk de traktementen der telegraafambtenaren.

Ik dring niet zoozeer op promotie aan, maar ik geloof, dat de som door den Minister op de begrooting gebracht voldoende is om die ambtenaren op de traktementen te brengen, die daarvoor bepaald zijn bij het Koninklijk besluit van Maart 1891.

Ik zou den Minister willen verzoeken die ambtenaren te brengen op het traktement dat in voornoemd besluit is voorgeschreven. Kan dit niet dit jaar geschieden, dan zou ik gaarne zien, dat, voor zoover dit thans niet mogelijk is, de geheele organisatie ten opzichte van de traktementen het volgend jaar werd ten uitvoer gelegd.

Ik geloof echter dat de begrootingspost voldoende is om het nu reeds te doen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Te beginnen met den geachten afgevaardigde uit Gouda wil ik hem gaarne de verzekering geven, dat het inderdaad de bedoeling der Regeering is — dit ook in antwoord aan den heer Heldt — om de regeling der traktementen van de commiezen der telegrafie het volgend jaar definitief te doen plaats hebben, en tevens te trachten die ambtenaren op het bij het Koninklijk besluit bepaalde bedrag te brengen. Ook wil ik gaarne nagaan, in hoever het mogelijk is het aantal commiezen voor iedere klasse vast te stellen, ten einde te voorkomen, dat er te groote ongelijkheid van dienstjaren plaats hebbe.

De heer van Vlijmen heeft mij eene vraag gedaan betreffende de post te Schijndel. Deze is door den nieuwen trein — ik erken het — zeer verminderd. Ik heb toen doen nagaan of het mogelijk was door uitwerping der post daarin verandering te brengen, maar het bleek, dat het aantal stukken met den eersten trein verzonden, te gering was om daarvan een afzonderlijk pakket te maken.

Door eenige sprekers is de quaestie van de tijdregeling ter sprake gebracht. Ik meen hier in herinnering te mogen brengen, dat de Regeering tot de invoering van den West-Europeeschen tijd voor de spoorwegen is overgegaan, niet zoozeer uit sympathie voor die nieuwe tijdregeling maar omdat die noodig was om de spoorwegmaatschappijen lid van het Verein te kunnen laten blijven. De Regeering meende toen, dat harerzijds al het mogelijke moest worden gedaan om tot eenheid van tijd te komen tusschen de gemeenteklokken en de stationsklokken. Zij heeft toen tevens bij post- en telegraafdienst die maatregelen genomen, waarbij dit mogelijk zou zijn, doch om aan den anderen kant het behoud van den Amsterdamschen tijd niet te beletten, heeft zij voor brievenbussen enz. den dubbelen tijd aangegeven. Daardoor zijn voor zoover mij bekend is geen bezwaren ontstaan. Het spreekt vanzelf dat, wanneer het blijken mocht dat de gemeenten er niet toe overgaan eene nieuwe tijdregeling aan te nemen, het niet rationeel zou zijn om de dubbele tijdsaanwijzing te behouden. Op dit oogenblik kan hieromtrent evenwel nog geen definitieve beslissing worden genomen. Men verkeert nog in onzekerheid wat zal worden gedaan.

Er is eene beweging in den lande ontstaan tot het aannemen van den Midden-Europeeschen tijd, omdat men meent daarmede eene verbetering te brengen in de bestaande financieele, oeconomische en hygiënische toestanden; een doel, dat ik ernstig betwijfel of men door het verzetten der klokken wel ooit zal bereiken. Bovendien vindt die Midden-Europeesche tijd niet die groote sympathie als waarschijnlijk wel eens vermoed wordt. Ongeveer tweehonderd gemeenten schijnen zich thans daarbij aangesloten te hebben, maar er zijn in ons land naar ik meen ongeveer 1200 gemeenten, dus een duizendtal hebben zich daarbij nog niet aangesloten. Mij komt het voor dat de meeste gemeenten wenschen te behouden de tijdaanwijzing, die zij thans bezitten, en dat het moeilijk zal zijn om door maatregelen van Regeeringswege daarin verandering te brengen. Een bepaald voordeel van de eene boven de andere tijdsaanwijzing uit een hygiënisch oogpunt kan ik niet inzien. Immers het is natuurlijk, dat het leven zich op den duur richt naar de zon en niet naar de klok.

Harerzijds ziet de Regeering dan ook thans nog geen aanleiding om tot eene verandering van de tijdsaanwijzing voor de spoorwegen over te gaan.

De heer **Beelaerts van Blokland**: De door drie geachte sprekers behandelde tijdvraag deelt het lot van de meeste onderwerpen in de te laat aangevangen begrootingsdiscussie van dit jaar, namelijk van wel te kunnen worden aangeroerd, maar niet behoorlijk gedebatteerd. Toch acht ik mij verplicht eenige woorden te zeggen naar aanleiding van het antwoord van den Minister op de vragen van de geachte afgevaardigden uit Dordrecht en uit Kampen. De Minister schetst den tegenwoordigen toestand en erkent dat eenige verscheidenheid en eenige onzekerheid aan dien toestand eigen zijn. Maar deze waarneming brengt hem niet in beweging, geeft hem geene aanleiding tot eenigen maatregel. De Minister merkt zeer kalm op, dat de sympathie voor eene bepaalde richting zich krachtiger moet openbaren, alvorens voor de Regeering het tijdstip tot handelen zou gekomen zijn.

Is dit het juiste standpunt? Moet de Regeering zelve niet weten wat voor den lande het beste is? En als zij dit weet, moet zij dan niet dienovereenkomstig handelen? Het is hare taak, het is haar plicht een toestand van verscheidenheid en onzekerheid te doen eindigen die door haar doen en door haar laten is teweeggebracht.

De Regeering staat voor de keuze, de zône- of de locale tijd. Wenscht men den laatsten te handhaven, dan vereenig ik mij geheel met de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Kampen en met zijne wenken aan de Regeering, die kunnen bijdragen tot vermindering van ongerief en onzekerheid in het maatschappelijk verkeer.

Komt men daarentegen tot den zône-tijd, dan ben ik met den geachten afgevaardigde uit Dordrecht van oordeel,

dat de Middel-Europeesche tijd inderdaad voor Nederland de voorkeur verdient boven den West-Europeeschen, aangeprezen door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer van Karnebeek.

Maar — en hierop leg ik den vollen nadruk — zoodra men afwijkt van den localen tijd en een zône-tijd wil invoeren, behoort dit te geschieden bij de wet. De curieuse circulaire aan de gemeentebesturen was geen gelukkige greep; dat middeltje is geheel onvoldoende gebleken. Men drage voor een eenvoudig wetsontwerp. De Regeering zij nu eens niet wijzer dan alle ons omgevende staten, die den zône-tijd hebben aangenomen door voorziening bij de wet. In Frankrijk geschiedde het bij de wet van 14 Maart 1891; in België bij de wet van 29 April 1892; in Zweden reeds bij de wet van 31 Mei 1878; en zeer opmerkelijk is het dat in Engeland, waar men zonder wettelijke voorziening sedert 1848 begonnen was den Greenwich-tijd in te voeren, nog in 1880 noodig werd geacht de *definition of time-act* van 2 Augustus van dat jaar, om rechtsonzekerheid weg te nemen. Men bedenke, dat de gevaarlijke gevolgen van de onzekerheid bij het in acht nemen van wettelijke termijnen zich nog na eene reeks van jaren kunnen doen gevoelen. Dat en zooveel meer nog, is helder uiteengezet in de Memorie van Toelichting van het Duitsche wetsontwerp, ingediend den 22 November jl. (*Entwurf betreffend die Einführung einer einheitlichen Zeitbestimmung*), waarover door de Commissie uit den Rijksdag, onder dagteekening van 14 dezer, reeds een gunstig rapport is uitgebracht.

Wellicht zou de Minister kunnen goedvinden, een en ander nader te overwegen en met zijne ambtgenooten te rade gaan.

De heer **Æ. Mackay**: Mijnheer de Voorzitter! Uit het slot van 's Ministers rede meen ik te mogen opmaken, dat hij sympathie heeft voor het behoud van den nationalen tijd. De Minister meent echter dien niet gemakkelijk weder te kunnen invoeren, omdat eenige gemeentebesturen den Middel-Europeeschen tijd en enkele andere zelfs den Greenwich-tijd hebben aangenomen. Het aantal dier gemeenten is echter zóó uiterst gering, dat men daarmede mijns inziens geene rekening behoeft te houden. Ik kom echter voornamelijk op tegen den maatregel om alleen voor telegraaf en post den West-Europeeschen tijd te gebruiken. De Minister meent dien maatregel te kunnen rechtvaardigen door te zeggen, dat de Regeering gemeend heeft dien tijd te moeten invoeren, om zooveel mogelijk gelijkheid te brengen tusschen den spoortijd en den tijd hier te lande. De Minister spreekt daarbij mijns inziens ten onrechte van »*de Regeering*." Bij geen der andere Departementen, in geen enkelen tak van dienst, is de West-Europeesche tijd aangenomen. Voor *alle* geldt de nationale tijd, zoowel voor de Departementen van Financiën met zijne vele en zeer uitgebreide administratie, als van Marine en Oorlog, Justitie enz.

Nu men overigens kan aannemen, dat ook de gemeentebesturen over het algemeen dien West-Europeeschen tijd *niet* goedkeuren, is er, dunkt mij, geenerlei bezwaar om ook voor post- en telegraphie den nationalen Amsterdamschen tijd te herstellen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal met den geachten afgevaardigde uit Rotterdam niet redetwisten, welke tijd, de Greenwich- of de middel-Europeesche tijd, de voordeeligste en beste is. Onze meening staat daaromtrent lijnrecht tegenover elkaar, en zouden wij daarover dagen kunnen spreken, terwijl ons slechts enkele minuten voor onze werkzaamheden resten. Doch ik kom op tegen hetgeen de heer van Karnebeek noemt: het uitoefenen van kunstmatige pressie. Zoo er pressie is uitgeoefend, is dit mijns inziens gebeurd in de andere richting. Wat gedaan is kunnen worden om de invoering van den Greenwich tijd te bevorderen, is door de Regeering gedaan. Maar het is het besef bij tal van burgers, dat de Greenwich-tijd voor ons *niet* de goede is, dat ten gevolge heeft gehad, dat zich een comité heeft gevormd, hetwelk overal sympathie verkregen heeft, en dat nu zóó ver is, dat het kan wijzen op een 200-tal gemeenten, die hare adhaesie hebben betuigd. Nu vraagt de Minister: Wat beteekent een getal van 200 gemeenten? Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik kan begrijpen, dat Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Leiden geene plaatsen zijn, die medetellen in ons vaderland. Maar ik heb toch altijd gedacht, dat, wanneer groote koopsteden meenden iets zooals dat niet te verlangen, dàt niet beschouwd werd als eene stem, waarop niet gelet behoefde te worden. En ik ben dan ook overtuigd dat, wanneer die gemeenten den Middel-Europeeschen tijd aannemen, de overige gemeenten, ook die welke den Greenwich-tijd hebben aangenomen, wel zullen volgen. Wij hebben reeds gezien hoe dit laatste met verschillende gemeenten het geval is geweest, toen zij den Greenwich-tijd reeds aangenomen hadden, maar daarop terugkwamen, toen alle grootere gemeenten dat niet deden.

Wanneer ik den Minister goed begrepen heb, dan is het doel van de Regeering om tot eenheid van tijd te geraken. Daarom vraag ik den Minister of, wanneer het werkelijk blijkt dat verreweg het grootste gedeelte van ons land den Greenwich-tijd niet wenscht, de Regeering bereid zou zijn daarmede rekening te houden en de invoering van eene meer gewenschte tijdregeling zal helpen bevorderen?

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Den geachten afgevaardigde uit Kampen geef ik gaarne toe, dat niet in andere takken van dienst, maar alleen bij de telegraaf en de post de nieuwe tijdregeling is aangenomen. Maar ik doe opmerken, dat ook geen diensttak zooveel met de spoorwegen te maken heeft als deze.

Geenszins was het mijne bedoeling eene geringschatting te uiten over het aantal gemeenten, dat zich voor den Middel-Europeeschen tijd verklaard heeft. Maar de heer van Gijn zal mij moeten toegeven dat, hoe groot dit aantal ook moge zijn, het aantal der gemeenten die geen instemming met den Middel-Europeeschen tijd hebben getoond nog veel grooter is.

Trouwens toen in November werd opgemaakt, welke gemeenten zich bij adres tot mijn Departement hadden gewend om instemming met den Middel-Europeeschen tijd te betuigen, bleek mij dat deze te zamen slechts eene bevolking telden van 641 000 zielen, dat is slechts een klein deel der bevolking die 4½ millioen zielen telt.

De geachte afgevaardigde heeft nog opgemerkt dat Amsterdam zich ook zou hebben aangesloten. Voor zoover mij is medegedeeld, zouden burgemeester en wethouders van Amsterdam een advies in dien zin aan den gemeenteraad gegeven hebben, maar met dit beding, althans zoo ik juist ben ingelicht, dat de ware tijden van vertrek en aankomst der spoorwegen tevens 40 minuten zouden vervroegd worden. En nu zou ik den geachten afgevaardigde wel eens in overweging willen geven na te gaan welke gevolgen van zulk een maatregel te wachten zouden zijn. Het ligt, dunkt mij, voor de hand, dat daarmede elke aansluiting met de buitenlandsche spoorwegen zou verbroken worden.

Of zou wellicht bedoeld zijn de treinen van en naar het buitenland niet te vervroegen, maar alleen de overige, ik kan dit bezwaarlijk onderstellen.

Wat eindelijk de quaestie van de wettelijke regeling betreft, zoo zal ik gaarne omtrent dit punt met mijne ambtgenooten in nader overleg treden.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 166 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 167, luidende:

» Jaarwedden en toelagen van het vaste personeel	f	2 930 200
» waarvan wordt overgebracht op *art.* 195 voor aandeel der Rijkspostspaarbank . .		14 000
	f	2 916 200."

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

De heer **de Ras**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik bij deze afdeeling de aandacht van den heer Minister te vestigen op den zoo weinig benijdenswaardigen toestand der *postboden* ten platten lande, met name in sommige streken van Gelderland, Noordbrabant en Limburg.

Bij de invoering van den postpakketdienst, hebben velen van deze ambtenaren — ik zeg vele, omdat in sommige streken van ons land die bijverdienste oogluikend schijnt toegelaten te worden, en dit afhankelijk schijnt te zijn van den chef waaronder zij ressorteeren — een deel van hun inkomen verloren, dat vroeger als *bij*verdienste hun ten deel viel.

Zij hebben een zwaren dienst, velen hunner moeten *twee*- soms *drie*maal daags groote afstanden afleggen, dikwerf over slechte en ongebaande wegen, en soms als lastdieren belast.

Zijn mijne inlichtingen juist, — dan is *tweemaal* vanwege het Departement van Waterstaat aan deze ambtenaren gevraagd eene opgave van de schade door hen geleden door het invoeren van den postpakketdienst, doch hierbij is het ook gebleven.

Ik beveel de belangen van deze menschen, die zoo zwaren arbeid verrichten, in de welwillende aandacht van den Minister aan.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tot mijn leedwezen den geachten spreker niet goed kunnen volgen, maar ik zal het door hem gesprokene in de *Handelingen* nalezen en zien in hoeverre ik aan zijn verzoek voldoen kan.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 167 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 168 tot en met 170 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 171, luidende:

»Vervoer, ook van bestellers; schadeloosstelling aan aannemers van vervoer f 908 000."

De heer **Van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! De trein voor het postvervoer van Londen-Vlissingen-Amsterdam, geeft op de tusschenplaatsen geene brieven af. Zou het niet mogelijk zijn met dezen trein ook brieven voor andere plaatsen als Amsterdam, tusschenplaatsen, te doen vervoeren, bijv. Utrecht? Het verkeer zou daardoor zeker bevorderd worden. Utrecht heeft ook met Engeland eene belangrijke postverbinding en, hoewel het maar een uur verschil zoude geven, kan dit toch van belang zijn.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Ik geloof dat bezwaarlijk aan het verlangen van den geachten vorigen spreker voldaan zal kunnen worden. Op het oogenblik komt de post uit Engeland in verschillende zakken te Londen of op de boot gesorteerd, aan; zoo is daar ook een aparte zak voor Amsterdam. Wilde men Utrecht ook in deze regeling opnemen, dan zou er in Londen eene aparte depêche voor Utrecht gereed gemaakt moeten worden. Mocht echter op eenige wijze aan het verlangen van den geachten afgevaardigde kunnen worden te gemoet gekomen, dan zal ik dat gaarne doen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 171 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 172 en 173 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 174, luidende:

»Gebouwen, behalve het hoofdkantoor te Amsterdam. Vergoeding voor huur aan directeuren f 160 000,00."

De heer **Smits van Oijen**: Zijn mijne inlichtingen juist — en ik vrees dat zij juist zijn — dan bestaat bij den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid het voornemen om het gebouw, waarin thans te Eindhoven het postkantoor gevestigd is, eene belangrijke vertimmering te doen ondergaan. Dit zoude ik ten zeerste betreuren, omdat, volgens mijne bescheiden meening, het niet goed doenbaar is, dat oude gebouw zóó in te richten, dat het maar eenigermate aan de eischen van den drukken en steeds drukker wordenden dienst kan voldoen, en dat er tevens de directeurswoning in kan gevestigd worden.

Ik zoude daarom het uit te geven geld niet nuttig besteed achten en zoude vreezen dat de zuinigheid de wijsheid terdege zal bedriegen. Ik dring er daarom bij den Minister op aan deze zaak nog eens grondig te willen onderzoeken, alvorens tot uitvoering van het plan over te gaan.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tot mijn groot genoegen in de Memorie van Beantwoording gezien dat de zaak van het postkantoor te Haarlem zoo ver gevorderd is, dat spoedig de aanbesteding zal kunnen plaats hebben. Een woord van dank aan den Minister, dat hij daartoe heeft medegewerkt, door het aankoopen van een paar gebouwen, zonder hetwelk geen goed werk te maken was.

Eene zaak wensch ik echter, voor zoover dat noodig is, den Minister op het hart te drukken.

Ten vorigen jare zeide ik al dat er niets goeds te maken zou zijn als men den boel ging oplappen en heb ik de hoop uitgesproken, dat de heele rommel tegen den grond zou gegooid worden, en dat een geheel nieuw gebouw zou gemaakt worden.

De Minister zal, naar ik hoop, thans in staat zijn mede te deelen, in hoeverre het opgemaakte plan aan mijne wenschen ten deze beantwoordt.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! De vraag van den heer Smits van Oijen zal ik laten nagaan. Aan den heer Farncombe Sanders kan ik zeggen, dat overeenkomstig zijn wensch zal gehandeld worden.

De heer **Farncombe Sanders**: Ik dank den Minister uitermate voor zijn bevredigend antwoord. Na al wat ik van hem heb ondervonden kan ik eigenlijk niet anders verwachten.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 174 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 175, 176 en 177 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 178 luidende:

» Jaarwedden en verdere belooningen van het vaste personeel f 1 189 900."

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij aangenaam den Minister te kunnen bedanken, zoowel voor de opmerkzaamheid welke hij bij de verlenging van de concessie der Nederlandsche Bell-Telephoon-maatschappij aan mijne op 19 December van het vorige jaar gemaakte opmerkingen heeft willen schenken, als voor de overlegging van het Koninklijk besluit van 17 November 1889 n°. 25 met de daarbij behoorende overeenkomst, welke overlegging in het Voorloopig Verslag bladz. 26 werd gevraagd.

Intusschen het feit dat die overlegging moest gevraagd worden bewijst dat er eene leemte bestaat ten aanzien van de publicatie van Koninklijke besluiten en ministerieele beschikkingen.

Ik had alles nagezien, de *Staatscourant*, het bijvoegsel van het *Staatsblad*, verschillende verzamelingen van wetten

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Beraadsl. over de artikelen van hoofdstuk IX.)

en besluiten, maar te vergeefs. Eindelijk heeft men mij gezegd: staak dat zoeken, zulke besluiten worden niet gepubliceerd. Dat acht ik verkeerd. Zij kunnen toch van algemeen belang zijn en deze waren het ongetwijfeld.

Gaarne zou ik vernemen welke regelen er aan het Departement van Waterstaat gelden ten aanzien der publicatie van Koninklijke besluiten en beschikkingen. Ik bedoel niet algemeene maatregelen van inwendig bestuur, daarover beslist de wet van 1852, maar andere Koninklijke besluiten worden niet alle gepubliceerd. Nu vraag ik mij af, wordt de al of niet publicatie bepaald naar willekeur of naar het subjectief inzicht omtrent de belangrijkheid van zulke Staatsstukken?

Nu nog een paar opmerkingen naar aanleiding van de mededeelingen in de Memorie van Beantwoording. Ik lees op bladz. 40:

»De concessiën voor den aanleg en de exploitatie van intercommunale telephoonlijnen zijn bij Koninklijk besluit van 8 September 1892 n°. 24 tot en met 31 Maart 1893 verlengd".

Zij zijn dus verlengd voor den tijd van één jaar.

Maar ik lees verder:

» Deze verbintenis wordt aangegaan voor een tijdvak van *tien* jaren, en wordt geacht na afloop van dit tijdvak telkens voor één jaar verlengd te zijn, tenzij de Maatschappij haar uiterlijk drie maanden te voren heeft opgezegd."

Nu is het mij niet recht duidelijk hoe ik een en ander met elkander in overeenstemming moet brengen. Is de exploiteerende Maatschappij gebonden jegens den Staat voor 10 jaren en is daarentegen de Staat tegenover de Maatschappij slechts voor één jaar gebonden? Inlichting hieromtrent is wel noodig.

Toch hoop ik dat men mij goed begrijpe, het ligt allerminst in mijne bedoeling om er op aan te dringen, dat de concessiën verleend worden voor 10 jaren. Ik vind het zeer goed, dat zij desgewenscht, telken jare opzegbaar zijn, maar gaarne had ik eene verklaring van deze schijnbare tegenstrijdigheid, namelijk dat de exploiteerende Maatschappij zich jegens den Staat voor 10 jaar heeft verbonden, terwijl de Staat zich jegens dezelfde Maatschappij maar voor één jaar heeft vastgelegd.

Nog wil ik ter sprake brengen de *wijze* waarop de regeling van dit jaar, tusschen de Nederlandsche Bell-Telephoon-Maatschappij en den Staat is getroffen. Het heeft den schijn dat de Nederlandsche Bell-Telephoon-Maatschappij geene *verplichtingen* heeft aangegaan jegens den Staat, maar dat die Maatschappij den Staat onverplicht uit welwillendheid eenige diensten wil bewijzen. In de Memorie van Antwoord op bladz. 40 lees ik: » De Nederlandsche Bell-Telephoon-Maatschappij heeft zich bereid verklaard om (dit en dat te doen)". Dit vind ik eene zeer eigenaardige inkleeding voor het aangaan en opleggen van onafwijsbare verplichtingen. Waarom zijn niet in het Koninklijk besluit van 8 September 1892, n°. 24, waarbij de concessie der Nederlandsche Bell-Telophoon-Maatschappij werd verlengd, deze verplichtingen, als zoodanig aan de Maatschappij *opgelegd?* Men weet toch hoezeer het bij contractueele verplichtingen aankomt op juiste formuleering en strenge definitie.

Intusschen, wanneer het slechts eene quaestie van vorm betrof, dan zou ik daar niet bij blijven stilstaan, maar omdat ik daar niet geheel zeker van ben neem ik, ten einde mij dienaangaande te vergewissen, de vrijheid aan den heer Minister de volgende vraag te stellen: » Is de Nederlandsche Bell-Telephoon-Maatschappij *verplicht* om eene bepaalde gemeente in het intercommunaal telephoonverkeer op te nemen, wanneer zij daartoe wordt aangezocht, hetzij door de Regeering, hetzij uit of vanwege de gemeente, die de aansluiting verlangt, en, zoo ja, kan dan de Nederlandsche Bell-Telephoon-Maatschappij zich aan deze verplichting niet onttrekken, zij het ook indirect, bijv. door het stellen van willekeurige eischen?"

Het zou mij aangenaam zijn wanneer de heer Minister mij daarop een antwoord wilde geven.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid:* Wat de eerste vraag van den geachten afgevaardigde betreft omtrent het publiceeren van Koninklijke besluiten, daaromtrent bestaat geen bepaalde regeling. De meeste Koninklijke besluiten zijn van huishoudelijken aard en die worden natuurlijk niet gepubliceerd. Ik weet ook niet of er eene dergelijke regeling bij andere Departementen bestaat.

Wat betreft de tweede vraag omtrent de tegenstrijdigheid die zou gelegen zijn in de bepaling van den duur der garantie op 10 jaar, terwijl de concessie slechts voor een half jaar is gegeven, dit zal den geachten afgevaardigde duidelijk zijn, wanneer ik hem mededeel, dat de 10 jaren betrekking hebben op het geval dat de concessie telken jare is verlengd. De garantie werkt voor 10 jaar, indien de Nederlandsche Bell-Telephoon-Maatschappij al dien tijd hetzelfde contract met de Regeering heeft.

Ik wil den geachten afgevaardigde wel mededeelen, dat ik met de regeling niet volkomen ben ingenomen. Aanvankelijk wenschte ik het contract niet te verlengen. Ik heb gemeend de mogelijkheid te moeten verzekeren, dat gemeenten, die de aansluiting wenschen, die zullen verkrijgen. De Nederlandsche Bell-Telephoon-Maatschappij heeft zich daartoe schriftelijk bereid verklaard, als de Regeering de aansluiting verlangde. Nu hierdoor een voornaam bezwaar, dat tegen de regeling bij mij bestond, is weggenomen, ben ik tot verlenging van het contract overgegaan. Mocht ik later van oordeel zijn dat het contract niet verder moet verlengd worden, dan zullen de lijnen tevens door het Rijk moeten worden overgenomen. Daarvoor zal ik dan vooraf aan de Vertegenwoordiging het geld moeten vragen.

De heer **Harte**: De Minister deelde in de eerste plaats mede, dat de Koninklijke besluiten van huishoudelijken aard niet worden gepubliceerd. Daar heb ik niets tegen, Mijnheer de Voorzitter, maar wat ik verkeerd acht, is, dat Koninklijke besluiten, zooals het door mij bedoelde betreffende de Bell-Telephoon-Maatschappij, dat eene concessie regelt, niet worden openbaar gemaakt, want dat zijn Staatsstukken van algemeen belang. Ik geloof dat het wenschelijk is om daaromtrent eene andere regeling te maken, en uit het toestemmend knikken van den Minister maak ik op, dat wij weldra van eene verandering ten goede in dit opzicht getuigen zullen zijn.

Uit hetgeen de Minister zeide omtrent het verschil in den termijn waarvoor de Maatschappij is gebonden en die waarvoor de concessie wordt verleend, blijkt dat dit geen zakelijk verschil veroorzaakt. Maar al schijnt die regeling geen last of nadeel te kunnen veroorzaken, toch wil ik niet verzwijgen dat ik haar zonderling vind.

Omtrent het derde door mij besproken punt vernamen wij, dat de Minister zelf niet ingenomen is met de overeenkomst met de Bell-Telephoon-Maatschappij, maar dat hij geene kans heeft gezien om haar geheel naar zijn zin gewijzigd te krijgen. Daaruit schijnt te volgen dat de Regeering zich niet krachtig heeft gevoeld en niet krachtig is opgetreden bij het verleenen van eene concessie aan eene particuliere maatschappij. Ik hoop dat dit in het vervolg niet meer het geval zal zijn.

Ten slotte wensch ik mijne blijdschap uit te spreken over de mededeeling, dat de Bell-Telephoon-Maatschappij *verplicht* is om in het intercommunale telephoonverkeer de gemeenten op te nemen, die de Regeering aanwijst. Belanghebbenden behoeven zich dus niet te richten tot die Maatschappij, doch behooren, ter verkrijging van aansluiting bij het intercommunale telephoonnet, zich te wenden tot den Minister, op wiens beschikking de Nederlandsche Bell-Telephoon-Maatschappij tot aansluiting moet overgaan, zoodat het de Regeering is, die ten deze beslist.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 178 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 179 tot en met 207 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

95. Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1893.

ART. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 2, luidende:

» Wanneer het bedrag, uitgetrokken bij een der *artikelen* 3 enz., 149 enz. van het bij deze wet vastgestelde hoofdstuk ontoereikend wordt bevonden, kan het, met inachtneming van het voorschrift van het tweede lid van art. 24 der wet van den 5den October 1841 (*Staatsblad* n°. 40), door overschrijving uit *artikel* 207 van dat hoofdstuk worden aangevuld. Uit dat artikel kan mede worden overgeschreven op *artikel* 193.

Voorts kan enz.

en het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde *amendement*, strekkende om het cijfer 149 uit het artikel te doen vervallen, dat van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uitmaakt.

De heer **T. Mackay**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Dit amendement is heel eenvoudig en behoeft bijna geene toelichting, vooral na de rede van den heer Röell, met wiens beschouwingen over de bevloeiing van terreinen ten behoeve van den landbouw de Commissie van Rapporteurs zich vereenigt. De Commissie heeft dan ook geen bezwaar willen maken tegen het door de Regeering aangevraagde subsidie, maar wel meent zij dat de post behoort beperkt te blijven binnen de grenzen, door de Regeering zelve aangewezen. Overschrijving op art. 149 toe te laten, acht zij niet wenschelijk. Het amendement strekt om dit te voorkomen.

Intusschen is de Commissie van Rapporteurs, na de stemming die straks plaats gehad heeft omtrent den post voor de tentoonstelling te Chicago, van oordeel, dat ook op art. 164 hetzelfde moet worden toegepast, en dat daartoe alle reden bestaat na de dezen avond herhaalde verklaring der Regeering, dat de nijveren op eigen wieken zullen moeten drijven, zoodat het subsidie alleen zal strekken om te voorzien in de kosten door den onbezoldigden consul te Chicago en in noodzakelijke uitgaven door de commissie hier te lande te maken.

De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat in gevallen als dit geen blanco krediet moet worden gegeven, en heeft mitsdien de eer haar amendement zoodanig te wijzigen, dat, in plaats van *het cijfer* »149", gelezen worde *de cijfers*, »149 *en* 164".

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid het amendement van de Commissie van Rapporteurs over te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en *Art.* 2 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 3 zoomede de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Niettegenstaande gedurende de beraadslaging wijzigingen in het wetsontwerp zijn gebracht, stel ik voor terstond tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten, en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK X (DEPARTEMENT VAN KOLONIËN).

Over dit *wetsontwerp* wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

De *onderartt.* 1 tot en met 11 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Bij *onderart.* 12 luidende:

Bijdragen aan de koloniale geldmiddelen f 351 723,565

komt in behandeling het WETSONTWERP TOT DEFINITIEVE VASTSTELLING VAN DE KOLONIALE HUISHOUDELIJKE BEGROOTING VAN SURINAME VOOR HET DIENSTJAAR 1893 (**95**).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Bool**: Mijnheer de Voorzitter! Zoo er ooit eene begrooting van Suriname is geweest, die tot een belangrijk en misschien vruchtbaar debat zou kunnen leiden, indien zij eene kalme behandeling en beraden bespreking kon ondergaan, dan is het zeker de tegenwoordige begrooting met de daarover gewisselde stukken. Maar waar de Kamer op het punt staat uiteen te gaan, is eene dergelijke kalme behandeling en bespreking niet mogelijk. Ik betreur dit in hooge mate, omdat daardoor zeer belangrijke zaken niet tot haar recht kunnen komen.

Ik weet wel dat ik gisteren, toen deze begrooting aan de orde werd gesteld, had kunnen voorstellen dit onderwerp later te behandelen, doch ik heb gemeend dit niet te moeten doen, omdat ik weet dat men in de kolonie zeer verlangend is te vernemen wat van de voorgedragen begrooting is goedgekeurd, en omdat ik ook weet dat de Minister gaarne deze voordracht zag behandelen om aan een paar punten uitvoering te kunnen geven.

Ik zal dus thans niet in algemeene beschouwingen treden, maar mij bepalen tot een tweeledig verzoek aan den Minister van Koloniën.

Het eerste is dat hij aan den Gouverneur der kolonie opdrage of hem uitnoodige om er toch zoo veel doenlijk voor te zorgen, dat in het Lawa gebied de Nederlandsche belangen gekend en behartigd worden.

In de tweede plaats verzoek ik den Minister om de uitzending van kundige Nederlandsche ambtenaren, zoowel voor de rechterlijke macht als voor administratieve betrekkingen, zoo veel mogelijk te bevorderen. Ik wenschte zoo gaarne dat men ook in Suriname kon getuigen, dat de wijzen uit het Oosten komen.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Geheel sluit ik mij aan bij de woorden door den geachten vorigen spreker geuit. Ook ik betreur het dat voor de bespreking van de belangen van Suriname, in verband met deze begrooting, thans geene ruimere gelegenheid kan worden gegeven. Ik vlei mij evenwel met de hoop, dat bij de behandeling der aangeboden ontwerpen van wet Suriname betreffende, de algemeene belangen der kolonie meer ter sprake zullen kunnen worden gebracht. Ik zal mij dus daarvan thans onthouden.

Wanneer ik mij veroorloof aan het gesprokene nog een enkel woord toe te voegen, dan is het om in de eerste plaats aan den Minister van Koloniën mijnen dank te betuigen voor de aandacht die Zijne Excellentie wel heeft willen wijden aan een geschrift door mij uitgegeven, alsmede voor de wijze waarop de immigratie en kolonisatie van uit Holland tot een punt van ernstig onderzoek in de kolonie is gemaakt.

Ik zal over dit punt niet uitweiden en zie met vertrouwen het rapport der Commissie te gemoet. Evenzeer komt Zijne Excellentie dank toe voor het feit, dat hij de begrooting van Suriname heeft aangevuld met twee zeer belangrijke posten, die naar mijne meening zullen kunnen strekken tot verhooging van de welvaart in de kolonie zelve. Ik bedoel die posten waarbij gelden worden uitgetrokken, eerstens voor een deskundig onderzoek naar de middelen tot verbetering van den waterafvoer en die van het Saramacca-kanaal, en voorts voor den aankoop van gronden ten behoeve van immigratie

Het is op grond van die belangstelling, door den Minister zoozeer betoond, dat ik mij veroorloof nog een oogenblik zijne aandacht te vestigen op het rapport ingediend door den Engelschen consul, waarvan ook *Het Vaderland* van heden morgen melding maakt.

Vooral wensch ik dat te doen met het oog op hetgeen daarin voorkomt ten opzichte van de goud-industrie in de kolonie, en dat in verband met de bespreking van dit onderwerp in het Voorloopig Verslag en het daarop door de Regeering gegeven antwoord. Door den Engelschen consul toch wordt de goud-industrie in Suriname genoemd als bestemd om bij g ede exploitatie, voor die kolonie eene bron van zeldzamen voorspoed te worden. Hij wijst het vreemde kapitaal op de groote toekomst der goud-industrie aldaar en dringt er bij zijne landgenooten op aan den blik naar Suriname te wenden. Hij voegt er aan toe, dat door het bestuur der kolonie niets, letterlijk niets, wordt gedaan om die industrie te bevorderen, die voor Suriname eene bron van bloei en welvaart zou kunnen worden en de kolonie in de naaste toekomst onafhankelijk zoude maken van alle hulp van het moederland.

Waar nu door den consul van eene vreemde Mogendheid op die wijze wordt gesproken over een dergelijk onderwerp, verdienen zijne woorden ongetwijfeld de volle aandacht, zoo van Regeering als van landgenooten.

Ik wensch vooral de aandacht der Regeering daarop te vestigen, in verband met eene brochure van dr. Molengraaff, »*Nationale belangen in West-Indië verwaarloosd*", waarin bij het Nederlandsch bestuur krachtig wordt aangedrongen ten opzichte van Suriname niet te handelen als gedaan is ten opzichte der West-Indische eilanden, waar vreemden enorme winsten behaalden, waarin door de inwoners dier koloniën en het moederland, bijna in het geheel niet werd gedeeld.

Daarom wensch ik bij de Regeering er nogmaals op aan te dringen het verzuimde ten opzichte van Suriname in te halen en de middelen te overwegen, die kunnen leiden tot een wetenschappelijk onderzoek van den bodem, opdat de schatten daarin verborgen, kunnen strekken tot vermeerdering van eigen nationaal vermogen. Voorts wensch ik te wijzen op hetgeen door den Engelschen consul wordt gezegd in betrekking tot het gebrekkige der bestaande middelen van vervoer naar de goudvelden, het ontbreken van voldoend politietoezicht aldaar en het gemis van de vereischte geneeskundige hulp.

Terwijl ik mij thans onthoud van meer uitvoerige bespreking, wensch ik deze punten in de bijzondere overweging der Regeering aan te bevelen.

De heer **Æ. Mackay**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals de geachte afgevaardigde uit Leiden betuig ik er mijn leedwezen over dat deze gewichtige begrooting, die voor Suriname, slechts ter loops kan worden behandeld. Toch meen ik een enkel woord nog te moeten zeggen: in de eerste plaats om er op te wijzen, dat als wij den tegenwoordigen toestand vergelijken met dien van eenige jaren geleden, er zeker reden is tot dankbaarheid. Ik meen dan ook, dat wij den tegenwoordigen Gouverneur hulde mogen brengen, dat hij, waar hij onder zeer moeilijke omstandigheden in de kolonie kwam, gedurende den tijd van zijn bewind, niet alleen de orde daar heeft weten te handhaven, maar tevens meer samenwerking wist te verkrijgen met de Staten, bij zijne voortdurende pogingen om werkzaam te zijn in het belang van deze kolonie.

Overigens ben ik het volkomen eens met den geachten afgevaardigde uit Leiden, dat van zeer groot belang is, dat ook uit Nederland bekwame ambtenaren worden gezonden naar Suriname, maar wil men daarin slagen, dan moeten de traktementen hooger worden, want het is bijkans onmogelijk om op de bestaande traktementen geschikte ambtenaren van hier te krijgen.

Over het algemeen zijn de traktementen in Suriname niet hoog, en in verband daarmede trekt het de aandacht, niet zoozeer dat de Minister verschillende posten, door de Koloniale Staten op de begrooting gebracht, meende te moeten verminderen, maar wel dat dit bijkans zonder uitzondering geldt voor de posten, waarop traktementsverhoogingen werden voorgesteld.

Waar de Gouverneur in overeenstemming met de Staten die traktementsverhoogingen heeft voorgesteld, heeft voorzeker de Minister het recht ze te verminderen, maar waar ik mij allerminst mede kan vereenigen is met de door den Minister aangevoerde reden waarom hij de voorgestelde verhoogingen niet overneemt, waar hij zegt dat, al moge het waar zijn dat de bezoldigingen laag zijn, de ambtenaren echter nooit gewend zijn geweest aan hoogere.

Indien een lid dezer Kamer bij de behandeling van de Nederlandsche Staatsbegrooting op die wijze de door een Minister voorgestelde traktementsverhooging ging bestrijden, zou de Minister de eerste zijn om het onhoudbare van zulk een argument te betoogen.

Al mogen nu niet alle traktementsverhoogingen die op de in de kolonie voorloopig vastgestelde begrooting voorkomen, gerechtvaardigd zijn, er zijn er toch die ik gaarne behouden had gezien, en hoewel ik al die posten niet zal bespreken, wijs ik bijv. op één post die niet nu voor het eerst voor verhooging in aanmerking is gekomen, namelijk het traktement van den gouvernements-landmeter. Ik meen te mogen verzekeren, dat deze ambtenaar tot een van de degelijkste in de kolonie behoort en uitstekende diensten aan de kolonie heeft bewezen.

Wanneer wij in aanmerking nemen, wat die ambtenaar heeft moeten doen bijv. met betrekking tot de goudindustrie, dan zal men erkennen, dat die ambtenaar in de eerste plaats in aanmerking mag komen voor eene traktementsverhooging.

Ik zal, wanneer het betrekkelijk artikel aan de orde zal zijn, eene poging wagen om dit traktement te verhoogen.

De heer **T. Mackay**: Het late uur weerhoudt ook mij om eene gedachtenwisseling uit te lokken, die, zal ze vruchtbaar zijn, allicht vrij omvangrijk zoude kunnen worden. Met den eersten spreker acht ik het zeer gewenscht dat ons nog eens gelegenheid worde gegeven om bedaard en kalm van gedachten te wisselen over de hoogst gewichtige belangen van onze West-Indische koloniën.

Naar aanleiding van het verslag dat reeds door den geachten spreker uit Schoterland aangehaald werd, het Jaarverslag van den Britschen consul in Suriname over 1891, en het verslag van eene reis naar de Lawa in het begin van dit jaar door den gouvernements-landmeter Loth, als ook het Voorloopig Verslag dezer Kamer, zijn er punten te over om met den Minister van Koloniën in debat te treden. Op dit oogenblik echter zou dit geen doel treffen. Ik bepaal er mij toe den Minister dank te zeggen dat hij het verslag van den heer Loth te onzer kennisneming heeft gebracht. Ik releveer nu daaruit slechts deze bijzonderheid, dat op 23 Maart van dit jaar bij het overtrekken van de rivier Gonini, aan de armen dier rivier de namen zijn gegeven van »Emma-rivier" en »Wilhelmina-rivier" en aan drie dicht bij elkander gelegen watervallen in de Emma-rivier den naam van »Nassau-vallen".

Mogen deze namen een *omen* zijn van eene betere toekomst die over de kolonie daagt en het streven der Regeering er op gericht blijven om door doeltreffende middelen hare ontwikkeling te bevorderen.

Ten slotte neem ik deze gelegenheid te baat om den Voorzitter der Kamer beleefdelijk in overweging te geven, om, als een volgend jaar weer besloten zal worden tot het onderzoek en de openbare behandeling der Staatsbegrooting, aan de Kamer eene andere volgorde voor te stellen dan die waaraan wij ons nu houden, ten einde aan die hoofdstukken die nu niet genoegzaam tot hun recht komen eene meer degelijke behandeling te verzekeren.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* De heer Bool beeft verzocht den gouverneur van Suriname de zorg op te dragen dat in het Lawa-gebied de Nederlandsche belangen beter gekend en behartigd worden. Met die opdracht heeft de geachte spreker voorzeker eene bedoeling, die ik echter nog niet vat en het zal mij aangenaam zijn haar later te vernemen. Ik heb nog geene reden om aan te nemen dat in bedoeld opzicht te kort geschoten is.

Verder wenscht de geachte afgevaardigde dat kundige personen voor rechterlijke en administratieve betrekkingen worden aangewezen. Ik zal het mijne bijdragen om dat te verwezenlijken: het kiezen van de kundigsten is vooral voor Suriname hoog noodig.

Zal dan niet meer voor traktementen worden vereischt? Deze vraag hangt samen met die, of niet met minder personeel hetzelfde kan worden gedaan. Ieder zal er tegen opzien de huishouding van Suriname, betrekkelijk reeds zeer duur, nog duurder te maken. Men moet trachten haar zonder hooge kosten beter te doen marcheeren. Daarnaar is mijn streven gericht. In hoever het mij zal gelukken is nog de vraag.

De geachte afgevaardigde uit Sneek herinnerde aan hetgeen hij ons in het belang van Suriname onder de oogen bracht. Ik waardeer zijn arbeid zeer. De geachte spreker heeft er zelf op gewezen dat die bij mij en in de kolonie reeds vruchten begint te dragen. Maar wanneer de geachte afgevaardigde, die zich zoozeer op de hoogte van Suriname heeft gesteld, nu ook vreemdelingen als autoriteiten gaat aanmerken, die geen geldelijke verantwoordelijkheid hebben te dragen en aan andere natiën allicht hoogere eischen kunnen stellen dan zij in eigen kring zouden doen, moet ik hem aanraden te dien aanzien eenigszins voorzichtig te zijn.

Dat de Regeering niet blind is omtrent hetgeen te doen valt op het gebied der mijnindustrie, zal den geachten afgevaardigde gebleken zijn uit de Memorie van Antwoord; doch tevens zal hij daar de bevestiging zien — hij wees er reeds op — dat op dat gebied niet zoo gemakkelijk iets kan gedaan worden, vooral wanneer men den eisch stelt dat het directe voordeelen zal opleveren.

Wijst men op de naburige koloniën Cayenne en Demerary, en zegt men dat daar meer gedaan is om den rijken bodem te onderzoeken, dan blijkt uit de Memorie van Antwoord, dat dit betrekkelijk toch nog weinig is.

In het Voorloopig Verslag werd de bewering uitgesproken, dat gemis aan behoorlijk onderzoek naar de waarde en den vermoedelijken rijkdom van aangevraagde terreinen oorzaak zou zijn dat de Staat zich met een gering bedrag aan concessie- en uitvoerrecht tevreden stelt; aan hetgeen daarop reeds is geantwoord, kan ik nog toevoegen, dat in Cayenne en Demerary geen hoogere retributiën van de mijnen worden geheven.

De geachte afgevaardigde uit Kampen heeft zijn leedwezen te kennen gegeven dat de in Suriname op de begrooting gebrachte verhoogingen van traktementen er grootendeels zijn afgenomen. Dit is uitvoerig toegelicht in eene bijlage der Memorie van Toelichting. Ik kon de verantwoordelijkheid voor die traktementsverhoogingen niet op mij nemen, daar zij niet voldoende gemotiveerd waren. Wanneer bijv. voor klerken traktementsverhooging wordt aangevraagd en men tevens verneemt, dat zij slechts 6 uren dagelijkschen arbeid verrichten, rijst de vraag, of het niet beter ware, eene organisatie te maken, waarbij aan die ambtenaren met méér arbeid tevens beter loon kon worden toegekend, zonder bezwaar van 's Rijks schatkist.

De heer **Bool**: Ik ben wel verplicht, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woord in het midden te brengen nu de Minister verklaart de juiste strekking niet te vatten van mijn verzoek, dat hij den Gouverneur opdrage er voor te zorgen dat in het Lawa-gebied de Nederlandsche belangen gekend en behartigd worden.

Het zal, hoop ik, voldoende zijn als ik verklaar, dat ik tot dat verzoek ben geleid door de lezing van het rapport, dat de Britsche consul omtrent den toestand van Suriname aan zijne Regeering heeft uitgebracht.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 1 tot en met 49 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 50, luidende:

»Traktementen van den gouvernements-landmeter en verdere ambtenaren op het bureel der domeinen, toelagen voor het opmeten en in kaart brengen der stad Paramaribo en wegens het houden van toezicht op in pacht uitgegeven perceelen land f 7000."

De heer **Æ. Mackay**: De Minister heeft aangevoerd, dat het voorstel tot traktementsverhooging voor eenige ambtenaren niet voldoende was gemotiveerd, in aanmerking genomen het weinige werk dat zij presteeren. Ik zal daarover nu, op dit middernachtelijk uur, niet redetwisten, maar de Minister kan dat bezwaar niet doen gelden, waar het een voorstel tot traktementsverhooging van den gouvernements-landmeter betreft. Reeds jaren geleden kwam die verdienstelijke ambtenaar voor traktementsverhooging in aanmerking, en waar men ziet dat het traktement slechts f 4000 bedraagt, is het inderdaad rechtvaardig, de talrijke en gewichtige diensten van dien ambtenaar in aanmerking nemende, hem eene verhooging toe te kennen.

De Staten van Suriname hadden eene verhooging van f 2000 voorgesteld, hetgeen verband hield met den nieuwen titel en een voorgenomen gewijzigden werkkring. Zoo ver meen ik niet te mogen gaan, maar mij te moeten bepalen tot het voorstel om het traktement met een bedrag van f 1000 te verhoogen en dus te brengen op f 5000. Ik doe dit eensdeels om blijk te geven, dat het werk van dien ambtenaar ook hier erkend en gewaardeerd wordt, en anderdeels om aan den Minister eene gereede aanleiding te geven, als deze post toegestaan wordt, om na te gaan of het in een volgend jaar mogelijk is de traktementen van eenige andere ambtenaren in de kolonie hooger voor te dragen.

Ik heb mitsdien de eer, in de hoop dat de Minister mijn voorstel niet zal bestrijden, ja zelfs misschien zal willen overnemen, voor te stellen om dit onderartikel te verhoogen met f 1000, en dus te brengen op f 8000.

Het *amendement* van den heer Æ. Mackay wordt ondersteund door de heeren: Schimmelpenninck van der Oye, Brantsen van de Zijp, Havelaar, Beelaerts van Blokland en Ruys van Beerenbroek, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Bool**, *lid van de Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord om namens deze haar oordeel over het amendement van den heer Æ. Mackay mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De drie leden van de Commissie van Rapporteurs, die thans tegenwoordig zijn, kunnen zich vereenigen met het amendement, en meenen het ter aanneming aan de Kamer te kunnen aanbevelen.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Ik moet erkennen dat de gouvernementslandmeter iemand is van buitengewone verdiensten, dat zeer lang de aandacht op hem is gevestigd, en dat het mij bijzonder aan het hart is gegaan om deze verhooging niet op de begrooting te kunnen brengen. Nu mijn geachte voorganger met zulk een bescheiden bedrag dezen post wil verhoogen en de Commissie van Rapporteurs zich daarmede heeft vereenigd, nu maak ik geen bezwaar het amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering verklaard heeft het amendement van den heer Æ. Mackay over te nemen, maakt dit geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd onderart.* 50 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 51 tot en met 124 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

35ste VERGADERING. — 23 DECEMBER 1892.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (Aann. van hoofdst. XI. Beraadsl. over de Wet op de Middelen.)

ART. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 2, 3 en 4, alsmede de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ofschoon in het wetsontwerp wijziging is aangebracht, stel ik voor toch onmiddellijk tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In onderart. 12 is eene wijziging gebracht nadat het Eindverslag was uitgekomen. Die wijziging is evenwel reeds toegelicht, en goedgekeurd door de Commissie van Rapporteurs, bij het hoofdstuk betrekking hebbende op de koloniale begrooting. Ik behoef dus haar gevoelen daarover niet meer te vragen.

Onderart. 12 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *onderartt.* 13 tot en met 24 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 2 en 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ofschoon in het wetsontwerp wijziging gebracht is gedurende de beraadslaging, stel ik voor om terstond tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Mijnheer de Voorzitter! Vóór de eindstemming vraag ik vergunning om eene vraag te beantwoorden bij eene vorige gelegenheid gedaan door den heer Tijdens; hij verzocht namelijk publicatie der stukken, in de Billiton-zaak onder geheimhouding aan de Kamer overgelegd.

Ik heb toen gezegd dat ik mij over de zaak zou beraden, en het resultaat, waartoe ik na onderzoek gekomen ben, is, dat bedoelde stukken, als zijnde van vertrouwelijken aard, niet voor publicatie vatbaar zijn.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK XI (ONVOORZIENE UITGAVEN).

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. AANWIJZING VAN DE MIDDELEN TOT DEKKING VAN DE UITGAVEN BEGREPEN IN DE STAATSBEGROOTING VOOR 1893.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **T. Mackay**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze begrooting gaat eene oude bekende ons ontvallen, die jaren lang de schatkist met eere gediend heeft. Met 1 Mei 1893 toch zal de doodsklok luiden over den accijns op de zeep. Ik betreur dat deze accijns uit de rij der middelen wegvalt; en ware over het wetsontwerp, waarbij die accijns wordt afgeschaft, stemming gehouden, dan zou ik mij daartegen verklaard hebben. Deze accijns toch heeft zonder groote bezwaren steeds eene niet onaanzienlijke bijdrage aan de schatkist geleverd, die nu van de indirecte naar de directe belastingen overgebracht is.

De toekomst zal leeren of het wijs en verstandig geweest is, om de opbrengst van dezen accijns, ad twee millioen gulden, in drukkender vorm door de belastingschuldigen te doen dragen.

Waarom — zoo heb ik mij afgevraagd — heeft de Minister niet liever van deze gelegenheid gebruik gemaakt om de Staatsloterij af te schaffen, waarvan het voordeel geweest zou zijn, dat dit van zoo verschillende zijde bestreden middel, thans had kunnen vervallen en ruim een millioen minder aan heffing van directe belastingen bespaard had kunnen worden. Gedane zaken nemen echter geen keer; wij hebben er ons bij neder te leggen; maar ik heb dit toch willen zeggen om eene eervolle uitvaart te geven aan een accijns, dien ik met leedwezen zie verdwijnen.

De heer **Heldt**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord om met den laatsten geachten spreker in te stemmen, waar hij eene lans breekt voor de afschaffing van de Staatsloterij; in dat opzicht deel ik zijn gevoelen geheel. Maar ik moet er ernstig tegen opkomen, om ware het mogelijk, daarvoor in de plaats, den zeepaccijns weder onder de rij der belastingen op te nemen.

Ik behoor tot hen die voorstanders zijn van de afschaffing der indirecte belastingen en vooral der accijnzen, waarin zelfs de armste gezinnen, in gelijke verhouding tot anderen, hun cijns betalen, en vooral is dat het geval met den zeepaccijns, die belasting op de zindelijkheid.

Ik zal, met het oog op het late uur mij tot dit korte woord bepalen en thans niet verder over de belastingen spreken.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de Kamer op dit late avonduur niet lang bezig te houden en zal daarom niet andermaal treden in eene aanwijzing der gronden, die mij genoopt hebben om de afschaffing van den zeepaccijns voor te stellen, gronden die indertijd de Kamer hebben overtuigd.

Niet alleen in den druk der lagere standen moet het bezwaar tegen dezen accijns worden gezocht, maar meer nog in de nadeelige gevolgen van het gebruik van surrogaten en de slechte werking op de industrie.

Wat de afschaffing van de Staatsloterij betreft, die zal bijzonder geleidelijk moeten geschieden, anders loopt men gevaar de speelzucht in eene zeer verkeerde richting te leiden. Voorloopig moet deze zaak nog aangehouden worden, want men kan niet alles te gelijk ondernemen, en na de belangrijke wetten, die op belastinggebied tot stand zijn gekomen, wetten die grooten invloed kunnen hebben op de Middelen, is bedachtzaamheid dubbel plichtmatig. Ik mag verklaren dat mijne plannen op het punt der Staatsloterij vrijwel gevestigd zijn, maar ik houd ze nog achterwege.

Het onderwerp wordt niet uit het oog verloren, al rust het voorloopig.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 4 en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd, en het *wetsontwerp* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *van Löben Sels*, voorkomende op:

bladz. 724, kol. 1, reg. 19 v. b., staat: mits men maar; lees: »men";

bladz. 732, kol. 2, reg. 16 en 17 v. b., staat: het feit rusten dat; lees: »de vraag rusten of";
bladz. 733, kol. 1, reg. 10 v. o., staat: opgemerkt; lees: »opgewekt";

aldaar, kol. 2, reg. 4 v. b., staat: voorkomen; lees: »overkomen";

aldaar, reg. 7 v. b., staat: de; lees: »Maar de";

bladz. 737, kol. 2, reg. 19 v. o., staat: nu; lees: »ook";

aldaar, reg. 11 v. o., staat: Noordhollandsche; lees: »nieuwe Hollandsche".

In de rede van den heer *Ruys van Beerenbroek*, voorkomende op:

bladz. 733, kol. 2, reg. 12 v. o., staat: oude; lees: »beide";

bladz. 734, kol. 1, reg. 36 v. b., staat: duidelijk; lees: »zuidelijk".

In de rede van den heer *Tijdens*, voorkomende op bladz. 749, kol. 2, reg. 13 v. o., staat: zuinig; lees: »spoedig".

Op bladz. 758, kol. 2, reg. 10 v. o., staat: verworpen; lees: »aangenomen".

In de rede van den heer *Röell*, voorkomende op:

bladz. 759, kol. 1, reg. 38 v. o., staat: wat; lees: »dat, wat";

bladz. 760, kol. 1, reg. 35-36 v. b., staat: bespaarde of; lees: »besparingen op".

In de rede van den heer *Rutgers van Rozenburg*, voorkomende op bladz. 778, kol. 2, reg. 1 v. o., staat: 2; lees: »3".

In de rede van den heer *Oppedijk*, voorkomende op:

bladz. 780, kol. 1, reg. 34 v. o., staat: Hoewel; lees: »Mitsdien";

aldaar, kol. 2, reg. 6 v. b., staat: 48; lees: »45*a*".

36ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 28 FEBRUARI 1893.

(GEOPEND TE 2 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een brief van den heer Zaaijer; 3°. de geloofsbrieven enz. der heeren Plate en Gerritsen; benoeming eener commissie van onderzoek; 4°. een adres van den heer Betz, commies-griffier der Kamer; 5°. wetsontwerpen; 6°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin; 7°. missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; 8°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin; 9°. Regeeringsbescheiden; 10°. lijst van aanbeveling van candidaten voor eene vacature in den Hoogen Raad der Nederlanden; 11°. wetsvoorstel van den heer van Houten; 12°. adressen; benoeming van de commissie voor de verzoekschriften; 13°. een schrijven namens den Sociaal-Democratischen Bond, afdeeling Delft; 14°. een afschrift van adressen der Christelijke Afgescheiden gemeenten van Waddinxveen en Gouda en van de kerkeraden der Christelijke Gereformeerde gemeenten te Amsterdam en te Kampen aan H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes; 15°. boekwerken; 16°. adressen van sollicitanten voor de betrekking van commies-griffier der Kamer. — Verslagen uitgebracht over de geloofsbrieven enz. en toelating van de heeren Plate en Gerritsen. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Besluit genomen om het voorstel van wet betreffende de instelling van Kamers van arbeid naar de afdeelingen te verzenden; trekking der afdeelingen voor de nieuw gekozen leden. — Trekking der afdeelingen. — Mededeeling van de benoeming van de voorzitters en de tweede-voorzitters der afdeelingen. — Mededeeling van het besluit der Centrale Afdeeling over het onderzoeken van wetsontwerpen in de afdeelingen.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 83 leden, te weten de heeren:

van Bylandt, T. Mackay, Mees, Kolkman, Bevers, Keuchenius, Röell, Hintzen, Mutsaers, Guyot, van Velzen, Zijlma, G. van Dedem, Seret, Levy, Smeenge, van der Borch van Verwolde, Schaepman, Walter, Smits van Oijen, Bool, de Ram, van Kerkwijk, Smit, van der Kaay, Pijnacker Hordijk, Roessingh, Schimmelpenninck van der Oye, van Beuningen, van Alphen, van Vlijmen, Lieftinck, Travaglino, Donner, Brantsen van de Zijp, van der Feltz, Kerdijk, de Beaufort, Viruly Verbrugge, Zijp, Goeman Borgesius, Roijaards van den Ham, Rink, Hennequin, Houwing, Conrad, Land, Tydeman, Havelaar, Dobbelmann, de Meijier, Harte, van de Velde, Boreel van Hogelanden, van Delden, van der Kun, van Houten, Hartogh, Æ. Mackay, van Gijn, Farncombe Sanders, Schepel, van Karnebeek, van der Schrieck, Michiels van Verduynen, d'Ansembourg, W. de Beaufort, Huber, Reekers, Ferf, Rutgers van Rozenburg, Heldt, Kielstra, van den Berch van Heemstede, Ruys van Beerenbroek, Pyttersen, Bahlmann, Vrolik, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, Goekoop en Haffmans,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Marine, van Oorlog en van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Oppedijk, Geertsema, Clercx, A. van Dedem, de Ras en Lucasse, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: de eerste wegens zijn gezondheidstoestand den eersten tijd, de tweede ook de volgende dagen van deze week, de derde door andere bezigheden, de vierde mede de beide volgende dagen, de zesde ten gevolge van ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende brief:

» 's Gravenhage, 1 Januari 1893.

» Hoogedelgestrenge Heer!

» Ik heb de eer u mede te deelen, dat ik op den dag van heden mijn ontslag neem als lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

» J. ZAAIJER Azn.

» *Den Heere Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.*"

Deze brief, waarvan is kennis gegeven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. de geloofsbrieven en daarbij behoorende stukken van de nieuw benoemde leden, de heeren Plate en Gerritsen.

Deze stukken worden gesteld in handen eener Commissie van drie leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Mees, Vrolik en Walter;

4°. het volgend adres:

» 's Gravenhage, 28 Februari 1893.

» Mijne Heeren!

» Na gedurende eene reeks van jaren de betrekking van commies-griffier bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal te hebben bekleed, acht ik het oogenblik gekomen, een eervol ontslag uit die betrekking aan te vragen. Ik verzoek derhalve de Kamer mij dat ontslag wel te willen verleenen, zoo mogelijk met ingang van 15 Maart a. s.

36ste VERGADERING. — 28 FEBRUARI 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken.

» Het is mij eene behoefte aan de leden der Kamer mijn dank te betuigen voor de vele bewijzen van welwillendheid, in bovenbedoelde jaren van hen ondervonden, evenals van de onderscheidene voorzitters, griffiers en commies-griffiers. De herinnering daaraan zal steeds bij mij blijven voortleven.

» Met verschuldigde hoogachting,

» *Uw dienstwillige dienaar,*

» G. H. Betz."

Dit adres wordt verzonden naar de Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden;

5°. achttien Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

naturalisatie van H. H. Gröninger en zeven anderen;

goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een perceel Kroondomein te Dinteloord;

onteigening voor de verbetering van den waterafvoer in de Kamperpoortenvoorstad, gemeente Zwolle;

onteigening voor de verbetering van het kanaal van Dragten tot de Kolonievaart;

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van het Capucijnenklooster met aanhoorigheden te Velp in Noord-brabant aan de vereeniging »Paters Capucijnen" aldaar;

regeling van de mijnontginningen in Nederlandsch-Indië;

onteigening voor den aanleg eener straat met weder-zijdsche bebouwing tusschen de Heerengracht en de Keizersgracht te Amsterdam;

goedkeuring der overeenkomst met België, strekkende om wederkeerig ingezetenen, onderdanen van het andere land, toe te laten om kosteloos te procedeeren, met ontheffing der verplichting tot het stellen der bij art. 152 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, bedoelde zekerheid;

wijziging van art. 3 der wet van 26 April 1852 (*Staatsblad* n°. 92), houdende regeling der afkondiging van algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat;

verhooging der Indische begrooting voor 1893, ten behoeve van de werken tot verbetering der bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei;

goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een stuk tuingrond te Zevenbergen aan P. A. Th. Coets de Bosson, aldaar;

bekrachtiging van provinciale heffingen in Friesland;

bekrachtiging van den afstand of den onderhandschen verkoop van gebouwen met erven te Grave;

naturalisatie van S. Goldschmidt en zeven anderen;

wijziging der wetten van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78 en 79) tot regeling van de pensioenen der burgerlijke ambtenaren en van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren;

wijziging der wet van 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35) tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen;

wijziging der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) tot voorziening tegen besmettelijke ziekten;

vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over 1889.

Deze stukken zullen, voor zoover dit niet reeds is geschied, gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

6°. 20 missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende mededeeling van de bekrachtiging door H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, van even zoo vele ontwerpen van wet.

Deze missives, welke de wetsontwerpen betreffen, behandeld in de vergadering van de Eerste Kamer van 10 December 1892, worden achtereenvolgens voor kennisgeving aangenomen.

7°. 69 missives der Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met even zooveel haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van wet.

8°. 69 missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, even zooveel door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van wet heeft goedgekeurd;

De onder 7°. en 8°. vermelde missives, welke de wetsontwerpen betreffen aangenomen in de vergaderingen van de Eerste Kamer van 29 en 30 December 1892, en van 11, 25, 27, 28, 30 en 31 Januari 1893; worden achtereenvolgens voor kennisgeving aangenomen;

9°. de volgende Regeeringsbescheiden:

van den Minister van Binnenlandsche Zaken, het verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1891—1892;

van den Minister van Oorlog, de inlichtingen op het adres van den gewezen tijdelijk gepensionneerden eerste-luitenant G. C. Arntzenius te 's Gravenhage, tot het bekomen van een voortdurend pensioen;

van den Minister van Oorlog, het beknopt verslag omtrent den toestand der Koninklijke Militaire Academie gedurende het jaar 1892;

het beknopt verslag betreffende de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel over het jaar 1891—1892;

de inlichtingen op het adres van S. Zwart, gepasporteerd milicien-stukrijder van het 1ste regiment veld-artillerie te Wormerveer;

van den Minister van Marine, de inlichtingen op het adres van H. Wagenaar, gepasporteerd sergeant bij het korps mariniers te Amsterdam;

van den Minister van Koloniën, de inlichtingen op de adressen van den gepensionneerden luitenant-kolonel der infanterie van het Indische leger M. L. G. van den Bergh.

Deze stukken zullen, voor zoover dit niet reeds geschied is, worden gedrukt en rondgedeeld;

10°. eene missive van den Hoogen Raad der Nederlanden, houdende kennisgeving van de vacature in zijn college ontstaan door het overlijden van den raadsheer mr. P. van Bemmelen.

Deze missive en de daarbij gevoegde lijst van aanbeveling van zes candidaten is reeds gedrukt en rondgedeeld. Op voorstel des Voorzitters wordt besloten om in eene volgende vergadering over te gaan tot het opmaken van de nominatie ter vervulling van de vacature;

11°. eene missive van den heer van Houten, ten geleide van een voorstel van wet tot uitbreiding en nadere regeling van het recht van onteigening ten algemeenen nutte door gemeentebesturen.

Op de vraag van den Voorzitter, verklaart de heer van Houten het woord niet te verlangen tot toelichting van het voorstel; het wetsontwerp, dat reeds gedrukt en rondgedeeld is, zal naar de afdeelingen verzonden worden;

12°. de volgende adressen:

zeven, houdende adhaesie aan het adres van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond betrekkelijk het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd", van:

de afdeeling Amsterdam van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;
de afdeeling Leiden van dien bond;
het bestuur der typographische vereeniging »Voorzorg en Genoegen" te Amsterdam;
het bestuur der vereeniging »Handwerkers-vriendenkring" te Amsterdam;
de Rotterdamsche Sigarensorteerders-vereeniging;
het bestuur der Werkliedenvereeniging »Zelfhelp" te Uithuizen;
de Algemeene Zwolsche Werkliedenvereeniging;

drie betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht, van:
het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van sterken drank;
het bestuur der afdeeling Gouda van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;
het bestuur van de vereeniging »Afdeeling Gorinchem van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond";

negen betrekkelijk het wetsontwerp tot regeling eener bedrijfs- en beroepsbelasting, van:
de orde der advocaten bij den Hoogen Raad;
idem bij de arrondissements-rechtbank te Breda;
idem bij de arrondissements-rechtbank te Rotterdam:
idem bij de arrondissements-rechtbank te Dordrecht;
idem bij de arrondissements-rechtbank te Assen;
de orde der advocaten te Amsterdam;
den raad van toezicht en discipline bij de orde van advocaten te Groningen;
de Vereeniging voor Handel en Nijverheid te 's Gravenhage;
het hoofdbestuur der Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland;

een van Honcoop en andere ingezetenen van Heusden en omliggende plaatsen, houdende adhaesie aan het wetsontwerp voor den bouw eener brug over den Nieuwen Maasmond nabij de gemeente Heusden.

Deze adressen zullen gezonden worden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen;

twaalf houdende verzoek tot afschaffing der plakzegels van:
de Zaanlandsche Kamer van koophandel en fabrieken;
de Kamer van koophandel en fabrieken te Oosterhout;
idem te Katwijk;
idem te Helder;
idem te Heerenveen;
idem te Sneek;
idem voor Dockum en omliggende gemeenten;
idem te Assen;
idem te Meppel;
de »Burgerkiesvereeniging" te Zaandam;

een van Oei Tik en andere handelaren te Samarang, houdende bezwaren tegen het door eenige kooplieden in Nederland gedaan verzoek, ten gevolge waarvan de Chineesche handelaren verplicht zouden wezen tot eene boekhouding in de Maleische of Hollandsche taal;

zes houdende adhaesie aan het adres van de Kamer van koophandel en fabrieken te Middelburg, houdende verzoek tot bevordering van den aanbouw van oorlogsschepen op Nederlandsche werven, van:
de Kamer van koophandel en fabrieken te 's Hertogenbosch, te Tiel, te Delft, te Purmerend, voor Franeker, Barradeel en Menaldumadeel;
het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond »Maatschappelijk Belang";

een van gelijke strekking, van de Kamer van koophandel en fabrieken te Amersfoort, aan de Kamer toegezonden met een begeleidend schrijven van den Commissaris der Koningin in de provincie Utrecht;

een van H. J. Knoth, gepensionneerd rijksontvanger te Posterholt, houdende verzoek tot wijziging der wet van Mei 1890, wegens de pensioenen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren;

een van regenten van het Gesticht van Liefdadigheid, gelegen aan de Heerengracht te Amsterdam, houdende bezwaren tegen het wetsontwerp tot onteigening van den aanleg eener straat met wederzijdsche bebouwing tusschen de Heerengracht en de Keizersgracht te Amsterdam;

een van J. Wisse, landbouwer te Serooskerke, houdende verzoek om schadevergoeding voor het afmaken van een stuk rund vóór de voorgeschreven keuring;

een van de Vereeniging »Algemeen belang, buurt IJ IJ" te Amsterdam, houdende adhaesie aan het adres van H. Tindal, over de werkeloosheid en verzoek tot wijziging der armenwet;

een van C. van Waes, burgemeester te Westdorpe, ten deze handelende voor en namens J. A. IJsebaert, wed. D. van Waes, en andere landbouwers en grondeigenaren te Axel en Ter Neuzen, houdende verzoek om voor rekening van het Rijk te doen uitvoeren de noodige werken tot bescherming hunner landerijen tegen waterschade;

een van J. C. Schadee van der Does, eervol ontslagen onderschout bij de politie te Samarang, wonende te Putten (Gelderland), over de beslissing ten aanzien van zijn vorig adres, houdende verzoek om herplaatsing in 's lands dienst;

een van J. A. op de Macks te Velp, houdende verzoek om ondersteuning van zijn adres aan de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Financiën, Justitie en Buitenlandsche Zaken over de toekenning van subsidie ten behoeve der zalmcultuur;

een van het bestuur van den Nederlandschen Bond van borstelmakers, over de benadeeling van hun bedrijf door den arbeid in de Rijkswerkinrichtingen;

een van H. Lawa, gepensionneerd secretaris der weesen boedelkamer te Padang, houdende verzoek van kwijtschelding of vermindering van de aan den adressant opgelegde vergoeding aan 's lands kas;

een van de Bataviasche landbouw-vereeniging, houdende adhaesie aan het adres van de Soekaboemische Landbouwvereeniging, over de ontworpen plannen tot reorganisatie van de gouvernementskoffiecultuur op Java;

een van F. van Dixhoorn en andere openbare onderwijzers in het arrondissement Axel, houdende verzoek om bij eventueele herziening der wet op het lager onderwijs, den leeftijd, waarop recht op pensioen wordt verkregen, te stellen op 55 jaren;

een van het bestuur der vereeniging »de Dageraad" te Amsterdam, over den verplichten eed en de algeheele scheiding van Kerk en Staat;

een van J. Kooyman, eervol ontslagen rijksveldwachter te Sir Jansland (gem. Oosterland) tot verhooging van zijn pensioen;

een van M. C. E. Stukman, op verzoek eervol ontslagen resident van Menado, houdende verzoek hem recht te verschaffen ter zake van het bij zijn adres gevoegde bezwaarschrift naar aanleiding van het rapport nopens den staat van zaken in de Minahassa, uitgebracht door W. O. Gallois, lid van den Raad van Indië;

een van C. L. B. Ross, adjunct-commies bij het Departement van Oorlog, over de afwijzing van zijn request

aan Hare Majesteit de Koningin tot het onderwerpen van zijn verzoek om schadevergoeding wegens het niet heffen van leges bij de betaling der koopsom van den Rhijnspoorweg aan de uitspraak van den Raad van State.

Deze adressen zullen gezonden worden aan de Commissie voor de Verzoekschriften, waarin door den Voorzitter worden benoemd de heeren Smeenge, van Löben Sels, Smits van Oyen, Roessingh en Pyttersen.

een van Th. Kley, gepensionneerd kapitein-intendant van het Nederlandsch-Indische leger over de inlichtingen der Regeering op zijn vorig adres aan de Kamer.

Omtrent de behandeling van dit adres, zal de Voorzitter een nader voorstel doen.

een van S. van Poppelen, echtgenoote van Heider, te St. Gilles-Brussel, betrekkelijk de overeenkomst met België wegens de kostelooze procedure;

een van de Leidsche afdeeling van het Nederlandsch Werkliedenverbond »Patrimonium", betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht.

Deze adressen zijn, als ongezegeld, ter zijde gelegd;

een adres van den secretaris der afdeeling Apeldoorn van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, houdende mededeeling van eene door haar aangenomen motie, waarin zij haren dank betuigt aan de heeren Kerdijk en Ferf voor het door hen gesprokene over de belangen van de onderwijzers bij gelegenheid van de jongste begrootingsdiscussiën.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

13°. een schrijven namens de op den 20sten dezer gehouden openbare vergadering van den Sociaal-Democratischen Bond, afdeeling Delft, waarin zij protesteert tegen het optreden der Regeering bij de vraag om brood en werk.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

14°. een afschrift, ingezonden door de kerkeraden der Christelijke Afgescheidene gemeenten van Waddinxveen en Gouda en de kerkeraden der Christelijke Gereformeerde gemeenten te Amsterdam en te Kampen, van hunne adressen aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes, houdende bezwaar tegen de samensmelting der beide kerkgroepen Christelijke Gereformeerden en Nederduitsch-Gereformeerden.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

15°. de volgende boekwerken:

van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken:

de Britsche handels- en scheepvaartopgaven over de maanden December en Januari jl.;

van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken:

de uitkomsten der beroepstelling, gehouden met de 7de algemeene tienjaarlijksche volkstelling, voor zooveel de provincie Utrecht betreft;

de statistiek van den loop der bevolking over 1891;

van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid:

de statistiek van de spoor- en tramwegen over 1891;

de 6de en de 35ste—42ste afleveringen, alsmede eenige aanvullingsbladen van het Bulletin International des douanes;

het verslag van den Raad van Toezicht op de Spoorwegdiensten over 1891;

het 3de gedeelte der statistiek van scheepvaart over 1891;

de graphische voorstellingen van het reizigers- en het goederenverkeer op de lijnen der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij gedurende 1891;

van het Ministerie van Marine:

het Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche zeemacht 1891—1892;

het Naamboekje der Koninklijke Nederlandsche Marine voor 1893;

namens de afdeeling Hydrographie van het Ministerie van Marine:

Beschrijving der Nederlandsche zeegaten, deel V;

de Indische zeekaarten:

Ingang van de Barito-rivier;

Plannen van ankerplaatsen op de Westkust van Sumatra, blad III;

Oostkust Borneo van Batoe Tingat tot Tarakan;

Plannen van ankerplaatsen van Belitoeng en Westkust Borneo;

van het Ministerie van Koloniën, het Algemeen Verslag van den staat van het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden in Nederlandsch-Indië over 1891;

van het Ministerie van Oorlog, de 6de aflevering van het XXIste deel der Verslagen, Rapporten enz., omtrent militaire onderwerpen;

van de commissie over de Provinciale Bibliotheek van Zeeland, de catalogus van de pamfletten, tractaten enz., aanwezig in die bibliotheek, 1ste deel;

van den Rijksarchivaris, zijn Verslag van het Rijksarchief over 1891;

van het bestuur der Vereeniging voor Levensverzekering, Bijdragen over levensverzekering, bundel van voordrachten en andere geschriften uit de jaren 1887—1891;

van het bestuur van de Vereeniging »Armenzorg" te 's Gravenhage, zijn tweede Jaarverslag 1891—1892;

van het hoofdcomité van de Nederlandsche Vereeniging tot het verleenen van hulp aan zieke en gewonde krijgslieden in tijd van oorlog:

het XIIde deel van de handelingen dier vereeniging;

van het Statistisch Instituut:

n°. 3 zijner bijdragen van 1892;

van het hoofdbestuur van de Vereeniging ter bevordering van fabriek- en handswerksnijverheid: het verslag der 41ste algemeene vergadering dier vereeniging;

van de Vereeniging van Lijkverbranding: n°. 3 harer berichten en mededeelingen over 1892;

van den heer Beelaerts van Blokland, lid der Kamer:

Code Civil du canton de Zurich de 1887, traduit et annoté par E. Lehr;

Code Pénal d'Italie (30 Juin 1889), traduit, annoté etc. par Jules Lacointa;

van den schrijver, den heer Bool, lid der Kamer: een afdruk van twee tijdschriftsartikelen over de financieele verhouding tusschen Nederland en Indië;

van den schrijver van: »Iets over de belastingen en enkele andere onderwerpen", zijne brochure: »over een drietal Staatkundige onderwerpen";

van den heer F. van Bylandt, namens den schrijver jhr. V. Scherff, diens geschrift: »Die Domänen des Prinzen Friedrich der Niederlande";

van den schrijver, J. A. Stoop: zijn academisch proefschrift: »Art. 56 der Grondwet";

36de VERGADERING. — 28 FEBRUARI 1893.

Verslagen over geloofsbrieven uitgebracht.

van den schrijver, N. H. Beer: zijn Open Brief aan den heer Henri Tindal.

Deze boekwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

16°. drie adressen van personen die in aanmerking wenschen te komen voor de betrekking van commies-griffier der Kamer: van mr. J. C. P. Prikken, doctor in de rechtswetenschap te Amersfoort; mr. J. M. A. Roelants, advocaat en procureur te Groningen; en jhr. mr. G. C. von Weiler, ambtenaar 2de klasse ter secretarie te Utrecht en advocaat bij de arrondissements-rechtbank en het Hoog Militair Gerechtshof aldaar.

De namen der adressanten zullen op eene lijst van sollicitanten geplaatst en de adressen ter griffie nedergelegd worden, ter inzage voor de leden.

De heer **Mees** brengt namens de Commissie, in wier handen gesteld zijn de geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van de nieuw gekozen leden in de hoofdkiesdistricten Rotterdam en Leeuwarden, de volgende verslagen uit:

Uit het proces-verbaal van de opening der stembriefjes, ingeleverd op 3 Januari 1893, voor de verkiezing van een lid van de Tweede Kamer in het hoofdkiesdistrict Rotterdam blijkt, dat uitgebracht zijn 2277 stemmen, dat van onwaarde zijn verklaard 21 briefjes, zoodat het getal geldig uitgebrachte stemmen bedraagt 2256. Daarvan zijn uitgebracht op A. Plate 1460, op J. M. Voorhoeve 374, op mr. J. Maschek 345 en op mr. J. A. van Gilse 69 stemmen, terwijl de overige over verschillende personen waren verdeeld.

De volstrekte meerderheid werd dus verkregen door den heer A. Plate, die door het kiesbureau verklaard is tot lid van de Tweede Kamer benoemd te zijn.

Tegen de opening der stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geen bezwaren ingebracht.

De heer Plate heeft overgelegd een extract uit het geboorteregister van den burgerlijken stand der gemeente Rotterdam, waaruit blijkt dat hij den vereischten leeftijd heeft bereikt; verder eene verklaring dat hij geen andere openbare betrekkingen bekleedt dan die van lid van den gemeenteraad en van de Kamer van koophandel en fabrieken te Rotterdam, lid van de centrale commissie voor de statistiek en plaatsvervangend lid van den raad van tucht voor de koopvaardij, en eindelijk een extract uit het register van beëedigingen, waaruit blijkt dat de heer Plate op 27 Februari jl. de beloften en verklaring, bij art. 87 van de Grondwet voorgeschreven, in handen van H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, heeft afgelegd.

Ten aanzien van de verkiezing in het hoofdkiesdistrict Leeuwarden op 24 Januari blijkt het volgende:

Uitgebracht zijn 2195 stembriefjes, waarvan door het bureau van onwaarde zijn verklaard 27 briefjes, zoodat het getal geldig uitgebrachte stemmen bedroeg 2168.

Daarvan zijn uitgebracht op de heeren J. Troelstra 896, C. V. Gerritsen 689, P. van Vliet jr. 332, G. L. van der Zwaag 231 en mr. A. Bloembergen Ezn. 4 stemmen, terwijl verschillende personen nog 2 stemmen of 1 stem verkregen.

Niemand had alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen.

De meeste stemmen verkregen de heeren J. Troelstra en C. V. Gerritsen, zoodat tusschen dezen eene herstemming moest plaats hebben. Tegen de opening der stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geen bezwaren ingebracht.

Bij de herstemming den 7den Februari 1893 zijn volgens het proces-verbaal uitgebracht 2644 stembriefjes, waarvan door het bureau van onwaarde zijn verklaard 33 briefjes, zoodat het getal der geldig uitgebrachte stemmen is geweest 2611.

Daarvan zijn uitgebracht op de heeren C. V. Gerritsen 1332 stemmen, J. Troelstra 1279 stemmen.

Het stembureau heeft derhalve verklaard dat de heer C. V. Gerritsen tot lid der Tweede Kamer is benoemd.

Tegen de opening der stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geen bezwaren ingebracht.

De heer Gerritsen heeft overgelegd: een uittreksel uit de registers van den burgerlijken stand der gemeente Amersfoort, waaruit blijkt dat hij den vereischten leeftijd bezit; voorts eene verklaring dat hij geene andere openbare betrekking bekleedt dan die van lid van den gemeenteraad van Amsterdam.

Ook bij deze stukken is gevoegd een extract uit het register der beëedigingen, waaruit blijkt dat de heer Gerritsen op 27 Februari jl. in handen van H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, de in art. 87 der Grondwet gevorderde eeden heeft afgelegd.

Uwe Commissie heeft mitsdien de eer voor te stellen de heeren A. Plate en C. V. Gerritsen als leden der Kamer toe te laten.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer griffier de heeren Plate en Gerritsen, die zich in het gebouw der Kamer bevinden, binnen te willen leiden.

De heeren **A. Plate** en **C. V. Gerritsen** worden door den griffier binnengeleid.

De **Voorzitter**: Ik wensch de heeren geluk met hunne benoeming en noodig hen uit plaats te nemen.

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met de verslagen over de volgende wetsontwerpen:

wijziging van art. 469 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering;

faillissement en surséance van betaling;

goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd", wegens het uitvoeren van eenen maildienst tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en aan de leden rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later worden bepaald.

C. dat door de Commissie van Rapporteurs omtrent de wetsvoorstellen van de heeren Pyttersen en Schimmelpenninck van der Oye, tot instelling van Kamers van arbeid, in een daartoe strekkend verslag aan de Kamer in overweging wordt gegeven het gemeenschappelijk wetsvoorstel dier heeren wederom naar de afdeelingen te verzenden.

Op voorstel van den Voorzitter wordt daartoe besloten; de dag voor het onderzoek zal later worden bepaald.

De **Voorzitter**: Aangezien het tweede onderzoek zal plaats hebben door de afdeelingen van Mei des vorigen jaars, dient voor de sedert nieuw opgetreden leden de afdeeling te worden aangewezen, waarin zij zullen zitting hebben.

De uitslag van de daartoe gehouden loting is dat zullen behooren:

tot de *tweede afdeeling* de heeren van der Kun en de Ras; tot de *derde* de heer Ruys van Beerenbroek; en tot de *vijfde* de heeren Plate en Gerritsen.

De **Voorzitter**: Aan de orde is de trekking der afdeelingen voor het ingetreden tweemaandelijksch tijdvak.

Daar het wetsontwerp omtrent het Militair Strafwetboek vermoedelijk door de nu te trekken afdeelingen zal worden onderzocht, is het wenschelijk, ten einde latere verschikkingen te voorkomen, eerst bij loting aan de vijf leden der Commissie van Voorbereiding voor dit wetsontwerp eene plaats in elk der afdeelingen aan te wijzen, en daarna tot de trekking voor de overige leden over te gaan.

Ik stel dus voor allereerst aan te wijzen in welke afdeeling zitting zullen nemen de leden van de Commissie van Voorbereiding voor het Militair Strafwetboek.

Daartoe wordt besloten.

De uitslag is, dat zullen behooren:

van de leden der Commissie van Voorbereiding:

tot de *tweede afdeeling*, de heer van der Kaay; tot de *vijfde*, de heer van Berckel; tot de *vierde*, de heer Schimmelpenninck van der Oye; tot de *eerste*, de heer Levy en tot de *derde*, de heer Land;

van de andere leden:

tot de *eerste afdeeling*, de heeren Tijdens, Poelman, Huber, Houwing, Beelaerts van Blokland, van Alphen, Kielstra, van Bylandt, Heldt, de Meijier, Donner, van Velzen, Hintzen, van Karnebeek, Conrad, Guyot, Hennequin, Vermeulen en Clercx;

tot de *tweede afdeeling*, de heeren van der Feltz, Oppedijk, de Kanter, Æ. Mackay, Bevers, Rink, Dobbelmann, Röell, Cremer, Vrolik, Mees, Plate, de Ram, van der Kun, Mutsaers, Lambrechts, Haffmans en Harte;

tot de *derde afdeeling*, de heeren van Houten, Zijlma, Smeenge, Goeman Borgesius, Kolkman, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Zijp, Kerdijk, Hartogh, van de Velde, van der Borch van Verwolde, Goekoop, Pijnacker Hordijk, Smit, Seret, van Kerkwijk, Bahlmann, Smits van Oijen en van Vlijmen;

tot de *vierde afdeeling*, de heeren Veegens, Gerritsen, Brantsen van de Zijp, Pyttersen, Tydeman, van Beuningen, Roijaards van den Ham, Rutgers van Rozenburg, de Beaufort (Amsterdam), Farncombe Sanders, Boreel van Hogelanden, Reekers, Viruly Verbrugge, de Geer van Jutfaas, Lucasse, Keuchenius, Michiels van Verduynen, van den Berch van Heemstede en d'Ansembourg;

tot de *vijfde afdeeling*, de heeren Schepel, Roessingh, Lieftinck, A. van Dedem, Schaepman, Geertsema, van Delden, G. van Dedem, Travaglino, van Löben Sels, T. Mackay, Ferf, Bool, Havelaar, van Gijn, Walter, de Ras, Ruys van Beerenbroek en van der Schrieck.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de leden zich naar de kamers der afdeelingen te willen begeven tot het verkiezen van de voorzitters en de tweede-voorzitters. Ik heb de eer de benoemde voorzitters der afdeelingen uit te noodigen om vóór het hervatten der vergadering met mij te willen bijeenkomen tot het houden eener vergadering der Centrale Afdeeling.

De vergadering wordt geschorst en na eenigen tijd hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen:

dat door de afdeelingen benoemd zijn:

tot voorzitters de heeren de Meijier, Haffmans, van Houten, de Beaufort (Amsterdam) en Ruys van Beerenbroek;

tot tweede-voorzitters de heeren Conrad, A. Mackay, van Kerkwijk, Rutgers van Rozenburg en Havelaar;

dat de Centrale Afdeeling besloten heeft morgen te 11 uren en volgende dagen in de afdeelingen te doen onderzoeken de volgende wetsontwerpen:

goedkeuring der den 12den Juli 1892 te Madrid geteekende verklaring nopens de voorloopige regeling der handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Spanje (**80**);

vrijstelling van belasting van sommige buitenlandsche goederen (**84**);

bestemming van het voordeelig slot der Staatsrekening over 1889 en dekking van de nadeelige sloten van eenige andere rekeningen (**103**);

regeling der bestemming van door den Staat uitgekeerde of uit te keeren gelden (**105**);

verkoop van grond van het Kroondomein te Dinteloord (**116**);

verkoop van een stuk tuingrond te Zevenbergen (**128**);

overeenkomst met België tot regeling der grens tusschen Baarle-Hertog en Baarle-Nassau (**70**);

voorstel van den heer van Houten tot uitbreiding en nadere regeling van het recht van onteigening (**119**);

onteigening voor den aanleg eener straat te Amsterdam (**124**);

onteigening voor de verbetering van den waterafvoer in de Kamperpoortenvoorstad, gemeente Zwolle (**118**);

onteigening voor de verbetering van het kanaal van Dragten tot de Kolonievaart (**121**);

bekrachtiging van provinciale heffingen in Friesland (**129**);

verhooging der Indische begrooting voor 1893 voor den aanleg van een spoorweg van Probolinggo naar Panaroekan (**98**);

verhooging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893 voor de verbetering der Solo-rivier (**127**);

bekrachtiging eener overeenkomst betreffende den locaalspoorweg Sittard—Herzogenrath (**102**);

onteigening ten behoeve van een spoorweg (tramweg) van Schouw naar Purmerend (**109**);

overeenkomst met België betrekkelijk de kostelooze procedure (**125**);

wijziging van art. 3 der wet van 26 April 1852 (*Staatsblad* n°. 92) houdende regeling der afkondiging van algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat (**126**);

naturalisatie van H. H. Gröninger en 7 anderen (**113**);

bekrachtiging van een onderhandschen verkoop van het Capucijnenklooster met aanhoorigheden te Velp in Noordbrabant aan de vereeniging »Paters Capucijnen" aldaar (**122**);

wijziging der Indische comptabiliteitswet (**36**);

bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij, ter vervanging van die bekrachtigd bij de wet van 12 Juni 1883 (*Staatsblad* n°. 67), (**108**);

vaststelling van een Wetboek van Militair Strafrecht (**39**).

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering nog mede, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft, op aanstaanden Dinsdag, des morgens te 11 uren, door de afdeelingen van Mei te doen plaats hebben het tweede onderzoek, waartoe besloten is, van het gemeenschappelijk nader voorstel der heeren Pyttersen en Schimmelpenninck van der Oye.

Voorts ligt het in het voornemen der Centrale Afdeeling nog gedurende deze bijeenkomst, op een nader te bepalen dag, te doen onderzoeken de volgende wetsontwerpen:

regeling van de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen van Suriname en Curaçao en wijziging van de reglementen op het beleid der Regeering in beide koloniën (**93**);

wijziging van de Regeeringsreglementen voor Suriname en voor Curaçao (**112**);

regeling van de mijnontginningen in Nederlandsch-Indië (**123**).

Niets meer aan de orde zijnde wordt de vergadering gesloten.

37ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 2 MAART 1893

(GEOPEND TE 3$^{3}/_{4}$ UUR.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. een regeeringsbescheid; 4°. een adres; 5°. boekwerken, enz. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Eervol ontslag verleend aan den commies-griffier mr. G. H. Betz; toespraak van den Voorzitter. — Adressen van sollicitanten voor de betrekking van commies-griffier. — Mededeeling van de beslissing der Centrale Afdeeling betreffende het onderzoek van wetsontwerpen in de afdeelingen. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 68 leden, te weten de heeren:

Levy, Schaepman, Tydeman, Tijdens, Beelaerts van Blokland, Houwing, Havelaar, Veegens, Rink, van Berckel, de Meijier, van de Velde, Mees, Hintzen, Zijlma, Guyot, van Bylandt, Ruys van Beerenbroek, Bool, Roessingh, Boreel van Hogelanden, Röell, Conrad, Michiels van Verduynen, Rutgers van Rozenburg, van Beuningen, Gerritsen, van Kerkwijk, Vrolik, Walter, Ferf, Lucasse, Land, van der Schrieck, van Velzen, Harte, T. Mackay, Hennequin, Kielstra, Bevers, van Alphen, Hartogh, Goekoop, van der Borch van Verwolde, Roijaards van den Ham, A. van Dedem, van den Berch van Heemstede, van Karnebeek, Mutsaers, Lieftinck, Bahlmann, van der Feltz, Haffmans, Seret, de Ram, Schimmelpenninck van der Oye, Heldt, van der Kaay, van Delden, van Gijn, van Löben Sels, Dobbelmann, Schepel, Farncombe Sanders, de Beaufort, van Houten en Pijnacker Hordijk,

en de heer Minister van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Smits van Oijen, Kerdijk en Cremer, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste ook de eerstvolgende dagen, de laatste eveneens, wegens verblijf in het buitenland, om redenen van gezondheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

aanvulling der wet tot regeling van het veeartsenijkundig Staatstoezicht en de veeartsenijkundige politie, en

goedkeuring der additioneele verklaring van 21 December 1892 tot de overeenkomst met België van 11 Juni 1892 tot regeling der grens tusschen Baarle-Nassau en Baarle-Hertog.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. eene missive van den Minister van Koloniën, ten geleide van het rapport van den directeur van onderwijs, eeredienst enz. in Nederlandsch-Indië, betreffende het onderwijs in handenarbeid op de inlandsche scholen.

Deze missive zal gedrukt en rondgedeeld en het rapport ter kennisneming voor de leden ter griffie nedergelegd worden;

4°. een adres van J. Heemskerk, landbouwer te Hazerswoude, houdende verzoek tot wijziging van de wet op de besmettelijke veeziekten.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende boekwerken en kaarten:

van den Minister van Justitie in België, het 5de deel der verzameling van costumen der kleine steden en heerlijkheden binnen het gebied van Brugge;

van den Minister van Buitenlandsche Zaken, een exemplaar van het Algemeen Overzicht van den handel van België over 1891; en

namens de afdeeling Hydrographie van het Ministerie van Marine, een exemplaar van de Indische zeekaarten: Sumatra Oostkust. — Langsar-baai; Noordkust Java. — Reede Pasoeroean.

Deze boekwerken en kaarten zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat het verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs voor het voorstel van den heer Donner tot wijziging van art. 42 der wet van 11 April 1827, houdende oprichting van schutterijen.

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling van het voorstel later bepaald worden.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Namens de Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden der Kamer, in wier handen is gesteld het adres van den heer mr. G. H. Betz, houdende verzoek om eervol ontslag als commies-griffier der Kamer, met ingang zoo mogelijk van 15 Maart e. k., heb ik de eer aan de Vergadering voor te stellen den heer Betz dat ontslag met ingang van vermeld tijdstip op de meest eervolle wijze te verleenen, onder dankbetuiging voor de door hem bewezen diensten.

Ik ben overtuigd dat ik spreek uit ons aller naam, wanneer ik den heer Betz op zijn verderen levensweg alles goed toewensch, en wanneer ik hem de verzekering geef dat de trouw en de ijver waarmede hij zich van de hem opgedragen werkzaamheden heeft gekweten, bij de Kamer in erkentelijke herinnering blijven.

Teekenen van levendigen bijval op al de banken.

Ik heb de eer mede te deelen dat het mijn voornemen is in den loop van de volgende week aan de Kamer voor te stellen op een van de laatste dagen van die week over te gaan tot de benoeming van een commies-griffier.

De namen van hen, die zich aanmelden voor de vaceerende betrekking, zullen in alphabetische orde op eene lijst geplaatst worden, welke aanstaanden Maandagavond gedrukt zal worden rondgedeeld.

Sedert de vorige vergadering zijn adressen ingekomen van de volgende personen, verzoekende in aanmerking te komen voor de betrekking van commies-griffier:

mr. H. P. van Heukelom, advocaat te Amsterdam;

mr. J. S. D. van Doorn, te 's Gravenhage;

jhr. mr. J. A. Stoop, adjunct-commies bij het Departement van Binnenlandsche Zaken;

mr. J. H. Boudewijnse, advocaat en candidaat-notaris te 's Gravenhage.

Nog breng ik ter kennis van de Vergadering:

dat de Centrale Afdeeling, in verband met ontvangen mededeelingen van den Minister van Buitenlandsche Zaken, heeft besloten voorshands niet in de afdeelingen te doen onderzoeken het wetsontwerp tot goedkeuring der overeenkomst met België van 11 Juni 1892, tot regeling der grens tusschen Baarle-Hertog en Baarle-Nassau (**70**);

dat zij daarentegen wel besloten heeft aan de lijst der alsnog in de afdeelingen te onderzoeken wetsontwerpen toe te voegen, de wetsontwerpen tot:

wijziging van de wet van 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35), tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen (**137**);

wijziging van de wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), tot voorziening tegen besmettelijke ziekten (**138**).

Eindelijk heb ik de eer aan de Kamer voor te stellen, om aanstaanden Dingsdag, des namiddags te 2 uren, in openbare vergadering over te gaan tot:

het opmaken van de voordracht ter vervulling der vacature in den Hoogen Raad;

de behandeling van de wetsontwerpen:

wijziging van art. 469 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (**60**);

goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd", wegens het uitvoeren van eenen maildienst tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië (**99**);

en van de conclusiën van de volgende verslagen:

inlichtingen op een adres van den gepensionneerden majoor der infanterie van de landmacht in West-Indië A. Boomgaart over beschikkingen in 1889 te zijnen aanzien in Suriname genomen (**47**);

algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken (**50**);

inlichtingen op het adres van J. J. Bekker te Amsterdam en A. D. van Seters te Maarssen, houdende verzoek om vergoeding voor het door hen geleverd meerdere werk als aannemers van de grond- en andere werken van het gedeelte Stavoren-Sneek van den spoorweg Stavoren-Leeuwarden (**46**);

en de aangehouden conclusie van het Verslag der Commissie voor de Verzoekschriften op het adres van den heer jhr. mr. J. E. de Sturler, uitgebracht in de vergadering van 22 September jl.

Daartoe wordt besloten en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*, voorkomende op:

bladz. 774, kol. 1, reg. 24 v. o., staat: f 0,07[5]; lees: »f 0,03[75]";

aldaar, staat: f .....; lees: »f 0,09";

aldaar, reg. 23 v. o., staat: f 65 000; lees: »f 60 000";

aldaar, reg. 22 v. o., staat: het; lees: »de opbrengst";

aldaar, reg. 17 v. o., staat: daarvoor; lees: »voor baggerwerk";

aldaar, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: laag; lees: »hoog",

bladz. 775, kol. 2, reg. 18 v. o., staat: maar; lees: »waar";

aldaar, reg. 16 v. o., staat: dateert van; lees: »tot staan kwam".

In de rede van den heer *Rutgers van Rozenburg*, voorkomende op:

bladz. 785, kol. 2, reg. 15 v. o., staat: 1$^1/_4$; lees: »$^1/_4$";

aldaar, reg. 9 v. o., staat: aan; lees: »aan baggering op".

In de rede van den heer *Smits van Oijen*, voorkomende op bladz. 802, kol. 2, reg. 15 v. o., staat: niet; lees: »zich".

In de rede van den heer *Havelaar*, voorkomende op bladz. 809, kol. 2, reg. 10 en 9 v. o., staat: die concurrentie onmogelijk te maken; lees: »buiten de Regeering om voor een speciaal doel plaatselijk een tarief te verlagen".

In de rede van den heer *Æ. Mackay*, voorkomende op:

bladz. 822, kol. 1, reg. 13 v. o., staat: stadstijd; lees: »locale tijd";

aldaar, kol. 2, reg. 3 v. o., staat: 15,50 geographische mijlen; lees: »15 graden".

In de rede van den heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*, voorkomende op:

bladz. 830, kol. 1, reg. 5 v. b., staat: noodig; lees: »noodig. Den geachten afgevaardigde zal het echter niet onbekend zijn, dat de Minister slechts met de benoeming van enkele ambtenaren bemoeiing heeft; de overige worden door den Gouverneur gekozen.";

aldaar, reg. 11 v. b., staat: hooge: lees: »hooger";

aldaar, reg. 29 v. b., staat: zien; lees: »hebben gezien".

Op bladz. 836, kol. 1, reg. 10 v. o., staat: Vrolik; lees: »Bool".

Op bladz. 837, kol. 2, reg. 36 en 37 v. b., staat: Deze stukken zijn reeds gedrukt; lees: »Het eerste dezer stukken is, de beide andere zullen worden";

aldaar, reg. 14 v. b., staat: eeden; lees: »beloften en verklaring".

38ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 7 MAART 1893

(GEOPEND TE 2 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. adressen; 4°. boekwerken; 5°. adressen van sollicitanten naar de betrekking van commies-griffier der Kamer. — Mededeeling van de benoeming van Commissiën van Rapporteurs over wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden. — Verlof verleend aan de heeren van Karnebeek en Brantsen van de Zijp, om vragen te richten aan de Ministers van Financiën en van Buitenlandsche Zaken over de verdere behandeling van het wetsontwerp betreffende de beroeps- en bedrijfsbelasting en aangaande eene Internationale Conferentie tot wering van de cholera. — Voordracht opgemaakt voor de vervulling der vacature in den Hoogen Raad der Nederlanden. — Nog ingekomen een bericht van een lid. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Aanvang van de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van art. 469 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten de heeren:

Levy, Houwing, van Kerkwijk, Bevers, Heldt, Vrolik, Hintzen, Plate, Mees, van Velzen, Bool, Haffmans, Havelaar, van Beuningen, van Bylandt, Tydeman, Guyot, Veegens, T. Mackay, van der Feltz, Pijnacker Hordijk, Kerdijk, Roessingh, Donner, Harte, van Gijn, van der Borch van Verwolde, van Alphen, van der Schrieck, de Ram, van Vlijmen, van den Berch van Heemstede, Hartogh, Roijaards van den Ham, Schepel, Bahlmann, van de Velde, Lieftinck, Röell, de Beaufort, de Meijier, Conrad, Smeenge, Farncombe Sanders, Schaepman, Travaglino, de Geer van Jutfaas, Walter, Land, Pyttersen, Viruly Verbrugge, Rink, Rutgers van Rozenburg, van Houten, Kielstra, van Delden, Smit, Beelaerts van Blokland, Michiels van Verduynen, Gerritsen, Hennequin, Brantsen van de Zijp, Schimmelpenninck van der Oye, Dobbelmann, de Kanter, Mutsaers, de Ras, van der Kun, Goekoop, Ruys van Beerenbroek, Huber, Cremer, A. van Dedem, Clercx, Zijp, Ferf, van Löben Sels, Tijdens, Æ. Mackay, Kolkman, van der Kaay, van Karnebeek, Vermeulen, Goeman Borgesius, Poelman en Seret,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Financiën, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Boreel van Hogelanden, d'Ansembourg, Zijlma en de Beaufort (Wijk bij Duurstede) dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen; de eerste door andere bezigheden; de tweede en de derde ook de eerstvolgende dagen, de heer Zijlma wegens huisselijke omstandigheden; de vierde, waarschijnlijk ook morgen, uit hoofde van ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. drie Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

bepalingen op fabrieks- en handelsmerken;

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van eene watervlakte, deel uitmakende van de rivier de Vecht, aan J. W. F. Scheffer jr., te Weesp;

wijziging en verhooging van hoofdstuk VII *A* der Staatsbegrooting voor 1893 en tot afschaffing der heffing van kanaal- en havengelden op het Noordzeekanaal.

Deze stukken zullen, voor zoover dat niet is geschied, gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen gezonden worden;

3°. de volgende adressen:

een van J. Galama en andere landbouwers te Wonseradeel, houdende adhaesie aan het adres van inwoners van Oost- en Weststellingwerf, over het belasten van het inkomen van den grond;

een van de Kamer van koophandel en fabrieken te Hoogeveen, houdende verzoek tot afschaffing van het zegelrecht voor quitantiën of het plakzegel.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. de volgende boekwerken:

door het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de 43ste—49ste afleveringen, alsmede van aanvullingsbladen, van het Bulletin International des Douanes;

door het Ministerie van Buitenlandsche Zaken, deel 63 der Statistiek van het Duitsche Rijk, betreffende het verkeer op de Duitsche waterwegen in het jaar 1890.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

5°. de volgende adressen van personen, die in aanmerking wenschen te komen voor de betrekking van commies-griffier der Kamer:

mr. A. L. C. Pabst, advocaat en procureur te 's Gravenhage;
mr. P. C. Klaasesz Jzn., advocaat en procureur te Leeuwarden;
mr. A. G. N. Swart, advocaat en procureur te 's Gravenhage;
mr. A. E. Bles, advocaat en procureur te 's Gravenhage;

mr. P. W. de Koning, advocaat en procureur te Amsterdam;
mr. L. Ch. Besier, advocaat en procureur te Utrecht;
mr. P. Polvliet, advocaat en procureur te 's Gravenhage;
mr. J. W. C. Milders, te Groningen;
mr. M. H. de Bouvoust Beeckman, advocaat en procureur te Breda.

Deze adressen zijn ter griffie nedergelegd, ter inzage voor de leden;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de wetsontwerpen:

goedkeuring der den 12den Juli 1892 te Madrid geteekende verklaring nopens de voorloopige regeling der handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Spanje;

bepaling omtrent vrijstelling van belasting van sommige buitenlandsche goederen,

de heeren Hintzen, Harte, Kerdijk (voorzitter), Boreel van Hogelanden en T. Mackay;

regeling der bestemming van het voordeelig slot der algemeene rekening van de Staatsontvangsten en uitgaven over het dienstjaar 1889 en voorziening in de dekking van de nadeelige sloten der rekeningen over eenige andere dienstjaren;

regeling der bestemming van de gelden, aan den Staat uitgekeerd krachtens art. 36, 1ste lid, der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78), der gelden, krachtens art. 24, 4de lid, der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 79) in 's Rijks schatkist te storten, en der aan den Staat overgedragen kapitalen, bedoeld in art. 87, lit. *a*, van de bij de wet van 22 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 134) bekrachtigde overeenkomst, door den Staat met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen gesloten;

goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een tot het Kroondomein behoorend perceel grond te Dinteloord aan die gemeente;

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van een stuk tuingrond te Zevenbergen aan P. A. Th. Coets de Bosson aldaar,

de heeren Hintzen, Harte, Kerdijk (voorzitter), Michiels van Verduynen en T. Mackay;

voorstel van wet van den heer van Houten, tot uitbreiding en nadere regeling van het recht van onteigening ten algemeene nutte door gemeentebesturen, de heeren Levy, van der Kaay (voorzitter), van de Velde, Farncombe Sanders en Havelaar;

onteigening van eigendommen voor den aanleg eener straat met wederzijdsche bebouwing tusschen de Heerengracht en de Keizersgracht te Amsterdam;

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen voor de verbetering van den waterafvoer in de Kamperpoortenvoorstad, gemeente Zwolle;

onteigening voor de verbetering van het kanaal van Dragten tot de Kolonievaart;

bekrachtiging van provinciale heffingen in Friesland,

de heeren Levy, van der Kaay, Hartogh, Rutgers van Rozenburg (voorzitter) en Havelaar;

verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Probolinggo over Klakah en Djember naar Panaroekan, met een zijtak van Radoeagoeng naar Pasirian;

verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van de werken tot verbetering der bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei,

de heeren Conrad, A. Mackay, Pijnacker Hordijk, van Beuningen en Bool (voorzitter);

goedkeuring der overeenkomst betreffende den locaalspoorweg Sittard—Herzogenrath;

onteigening ten behoeve van een spoorweg (tramweg) van Schouw naar Purmerend,

de heeren Conrad (voorzitter), A. Mackay, Bahlmann, d'Ansembourg en Bool;

goedkeuring der overeenkomst met België betrekkelijk de kostelooze procedure;

wijziging van art. 3 der wet van 26 April 1852 (*Staatsblad* n°. 92) houdende regeling der afkondiging van algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat;

naturalisatie van H. H. Gröninger en 7 anderen;

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van het Capucijnenklooster met aanhoorigheden te Velp in Noord-brabant aan de vereeniging »Paters Capucijnen" aldaar,

de heeren Beelaerts van Blokland, Harte, Hartogh, Tydeman en van Delden (voorzitter);

wijziging der Indische comptabiliteitswet, de heeren Kielstra, Röell, van Houten (voorzitter), Rutgers van Rozenburg en Bool;

goedkeuring van de overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij, de heeren Kielstra, Röell (voorzitter), van Houten, Roijaards van den Ham en Bool.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Ik heb de eer voor te stellen om morgen en overmorgen de openbare vergadering te doen aanvangen ten half twee ure, ten einde Woensdag in den voormiddag gelegenheid te geven aan de afdeelingen die daarmede niet gereed kwamen, het tweede onderzoek van het wetsvoorstel van de heeren Pyttersen en Schimmelpenninck van der Oye voort te zetten, en Donderdagochtend de afdeelingen van Maart, die nog niet al de aan de orde gestelde wetsontwerpen hebben onderzocht, in de gelegenheid te stellen dat onderzoek voort te zetten en zoo mogelijk ten einde te brengen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Nog heb ik de eer voor te stellen om aanstaanden Vrijdag na de pauze over te gaan tot benoeming van een commies-griffier.

Daartoe wordt besloten.

Eindelijk stel ik aan de vergadering voor om aan de lijst van werkzaamheden in openbare vergadering nog toe te voegen de behandeling van het wetsvoorstel van den heer Donner tot wijziging van art. 42 der wet van 11 April 1827, houdende oprigting van schutterijen (**40**);

Daartoe wordt besloten.

Ik geef het woord aan den heer van Karnebeek, die het gevraagd heeft.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op het naderend tijdstip dat in het wetsontwerp betreffende de beroeps- en bedrijfsbelasting voor de invoering is voorgesteld, verzoek ik verlof aan de Kamer om aan den Minister van Financiën eenige inlichting te mogen vragen aangaande de vooruitzichten die Zijne Excellentie kan openen op de verdere behandeling van deze aangelegenheid door de Kamer, en het tijdstip waarop de invoering dier belasting zal kunnen plaats hebben.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer van Karnebeek

het gevraagde verlof te verleenen en den dag der interpellatie later te bepalen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Ik geef het woord aan den heer Brantsen van de Zijp, die het gevraagd heeft.

De heer **Brantsen van de Zijp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek verlof aan de Kamer, om tot den Minister van Buitenlandsche Zaken eenige vragen te mogen richten betreffende eene internationale conferentie tot wering van de cholera, welke door de Oostenrijksche Regeering schijnt te zijn voorgesteld.

De **Voorzitter**: Ik stel voor het door den heer Brantsen van de Zijp gevraagde verlof te verleenen en den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is:

I. HET OPMAKEN EENER VOORDRACHT VAN DRIE CANDIDATEN, TER VERVULLING EENER VACATURE IN DEN HOOGEN RAAD DER NEDERLANDEN, ONTSTAAN DOOR HET OVERLIJDEN VAN MR. P. VAN BEMMELEN. (**132**)

De **Voorzitter** benoemt tot stemopnemers de heeren de Meijier, Huber, Veegens en Walter.

Bij de eerste stemming over den *eersten* candidaat, waaraan 84 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs van Stipriaan Luïscius 62, Telders 10, Laman Trip 6, de Sitter en de Kock ieder 3 stemmen, terwijl 3 niet ingevulde stembriefjes in de bus worden gevonden.

De heer **van Stipriaan Luïscius**, alzoo de volstrekte meerderheid verkregen hebbende, zal als *eerste* candidaat op de voordracht worden geplaatst.

Bij de eerste stemming over den *tweeden* candidaat, waaraan 87 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. Laman Trip 27, de Kock 23, Telders 20, de Sitter 11, H. C. L. Thieme, officier van justitie te Groningen, 3 stemmen, de van der Schueren, van der Kaay, beiden raadsheer in het hof te 's Gravenhage, en Lintelo de Geer, rechter te Haarlem, ieder 1 stem, terwijl één niet ingevuld stembriefje in de bus wordt gevonden.

Daar niemand de volstrekte meerderheid heeft verkregen, wordt overgegaan tot eene tweede geheel vrije stemming.

Bij deze stemming, waaraan 84 leden deelnemen, worden uitgebracht op de heeren mrs. Laman Trip 34, de Kock 23, Telders 17, de Sitter 9 stemmen en Travaglino ééne stem.

Daar ook thans niemand de volstrekte meerderheid verkregen heeft, heeft er eene derde stemming plaats over de vier personen, die bij de tweede stemming de meeste stemmen op zich vereenigd hebben.

Van deze stemming, waaraan 83 leden deelnemen, is de uitslag, dat bekomen de heeren mrs. Laman Trip 38, Telders 23, de Kock 16 en de Sitter 6 stemmen.

Daar nog geen volstrekte meerderheid verkregen is, heeft er eene vierde stemming plaats tusschen de twee personen, die bij de derde stemming de meeste stemmen op zich hebben vereenigd.

Aan deze stemming nemen 76 leden deel en verkrijgen de heeren mrs. Telders 41 en Laman Trip 34 stemmen, terwijl een niet behoorlijk ingevuld stembriefje niet wordt medegerekend.

Daar de heer **Telders** de volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd heeft, zal hij als *tweede* candidaat op de voordracht geplaatst worden.

Bij de eerste stemming over een *derden* candidaat, waaraan 71 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. Laman Trip 20, de Kock 16, de Sitter 11, J. A. van Hoek, officier van Justitie te Middelburg 10, Thieme 3, Clercx, oud-notaris, en mr. Hoek 2 stemmen, van der Kaay, de Kanter, van der Borch van Verwolde, Citters en Travaglino ieder ééne stem, terwijl 2 oningevulde stembriefjes in de bus zijn gevonden.

Daar niemand de volstrekte meerderheid heeft verkregen, wordt overgegaan tot een tweede geheel vrije stemming.

Bij de tweede stemming waaraan 77 leden deelnemen, worden uitgebracht op de heeren mrs. de Kock 30, Laman Trip 25, de Sitter 14 en J. A. van Hoek 3 stemmen, Telders, van Teylingen, Levy en Thieme ieder ééne stem, terwijl een niet ingevuld stembriefje in de bus wordt gevonden.

Daar ook thans niemand de volstrekte meerderheid verkregen heeft, heeft eene stemming plaats over de vier personen, die bij de tweede stemming de meeste stemmen op zich vereenigd hebben.

Bij deze stemming, waaraan 78 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. de Kock 34, Laman Trip 29, de Sitter 8 en van Hoek 6 stemmen, terwijl één niet ingevuld stembriefje in de bus gevonden wordt.

Daar nog geen volstrekte meerderheid verkregen is, heeft eene vierde stemming plaats tusschen de twee personen, die bij de derde stemming de meeste stemmen op zich hebben vereenigd.

Bij deze stemming, waaraan 75 leden deelnemen, worden uitgebracht op de heeren mrs. Laman Trip 40 en de Kock 35 stemmen.

Daar de heer **Laman Trip** de volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd heeft, zal hij als *derde* candidaat op de voordracht geplaatst worden.

De **Voorzitter** bedankt de heeren stemopnemers voor de door hen verrichte taak en noodigt hen uit met vier andere, daartoe door hem te benoemen, leden de voordracht aan Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, aan te bieden. Als bijgevoegde leden benoemt de Voorzitter de heeren van Löben Sels, Conrad, Houwing en van der Kun

II. Behandeling van het WETSONTWERP TOT WIJZIGING VAN ARTIKEL 469 VAN HET WETBOEK VAN BURGERLIJKE RECHTSVORDERING. (**60**)

Over dit *wetsontwerp* wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Wegens het ver gevorderde uur wordt de verdere behandeling verdaagd.

De **Voorzitter** deelt nog mede:

dat de heer Keuchenius bericht heeft door ongesteldheid verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen;

dat het Verslag gereed is omtrent het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk IX van de Staatsbegrooting voor 1892. (Bouw van eene brug over den Nieuwen Maasmond bij Heusden. (**65**)

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld en de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden

De vergadering wordt gesloten.

39ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 8 MAART 1893.

(GEOPEND TE $1^1/_2$ UUR.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. wetsontwerpen; 3°. een adres. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het wetsontwerp houdende wijziging van art. 469 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. — Uitstel van de behandeling van het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd. — Aanneming van de conclusie van het verslag der Commissie over de Inlichtingen op het adres van A. Boomgaart. — Uitstel van de behandeling van het verslag der Commissie over het Algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken. — Beraadslaging over de conclusie van het verslag der Commissie over de Inlichtingen op het adres van J. J. Bekker en A. D. van Seters; aanneming eener gewijzigde conclusie. — Beraadslaging over en aanneming van de conclusie van het verslag der Commissie voor de verzoekschriften over het adres van jhr. J. W. E. de Sturler. — Verslag uitgebracht over een adres. — Verlof verleend aan den heer A. van Dedem, tot het doen van eene vraag aan den Minister van Buitenlandsche Zaken betreffende onderhandelingen over het wederopenstellen der Duitsche grenzen voor den invoer van Nederlandsch fokvee.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig met den Voorzitter 78 leden, te weten de heeren:

van Velzen, Tijdens, Levy, Rutgers van Rozenburg, Travaglino, Havelaar, Hartogh, Hennequin, Conrad, Gerritsen, Roessingh, Heldt, Bool, Haffmans, Zijp, Tydeman, van Bylandt, Reekers, van der Borch van Verwolde, Bevers, van Löben Sels, Brantsen van de Zijp, van den Berch van Heemstede, van Kerkwijk, Vrolik, Mees, van Houten, de Ram, Seret, Mutsaers, de Beaufort, de Meijier, Ruys van Beerenbroek, Goekoop, Kielstra, Land, Guyot, Schepel, Schimmelpenninck van der Oye, Schaepman, van Alphen, Houwing, van Beuningen, Roijaards van den Ham, Lieftinck, Veegens, Pijnacker Hordijk, Æ. Mackay, Pyttersen, van der Schrieck, Harte, van der Kaay, Dobbelmann, de Ras, van der Feltz, Viruly Verbrugge, van Gijn, Plate, A. van Dedem, Vermeulen, Walter, Michiels van Verduynen, Cremer, van Delden, de Geer van Jutfaas, Kolkman, van der Kun, Donner, Röell, Boreel van Hogelanden, Smit, Kerdijk, T. Mackay, van Karnebeek, Poelman, Bahlmann en Farncombe Sanders,

en de heeren Ministers van Justitie, van Koloniën en van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Rink, houdende dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893; en

goedkeuring van de uitgifte in erfpacht van grond van het Kroondomein te Hontenisse.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. een adres van M. Niemeijer, weduwe Scholten, in leven ontvanger van 's Rijks belastingen te Oegstgeest, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

Aan de orde is de behandeling van:

I. HET WETSONTWERP TOT WIJZIGING VAN ARTIKEL 469 VAN HET WETBOEK VAN BURGERLIJKE RECHTSVORDERING. (**60**)

Beraadslaging over het EENIG ARTIKEL, luidende:

»Artikel 469 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt vervangen door de volgende bepaling:

De verkoop wordt gehouden bij opbod en de toewijzing zal geschieden aan den meestbiedende en tegen gereede betaling.

De deurwaarder is, bij hooger bod op een voorwerp dan de waarde, waarop het door hem wordt geschat, bevoegd te vorderen dat hem telkens het bedrag worde ter hand gesteld en dit onder zich te houden, totdat het voorwerp is toegewezen.

Stelt een bieder, na de in het vorig lid bedoelde vordering de geboden som aan den deurwaarder niet ter hand, dan wordt het bod niet aangenomen en die persoon gedurende de geheele verkooping niet meer als bieder toegelaten.

Indien de deurwaarder gebruik heeft gemaakt van de hem bij het tweede lid toegekende bevoegdheid en er, nadat een bieder in gebreke is gebleven de geboden koopsom aan den deurwaarder ter hand te stellen, geen hooger bod wordt verkregen, blijft de hoogste bieder, wiens bod is aangenomen, daaraan gehouden en wordt hem het goed toegewezen.

Bij gebreke van betaling zal het goed terstond weder verkocht worden ten laste van hem wien het toegewezen is.",

waarop zijn voorgesteld de volgende *amendementen:*

een van den heer Æ. Mackay, strekkende om de derde alinea van *eenig artikel* te lezen:

» De deurwaarder is, bij hooger bod op een voorwerp dan de waarde, waarop het door hem wordt geschat, bevoegd te vorderen dat hem door den bieder het bedrag worde ter hand gesteld en dit onder zich te houden, totdat het voorwerp is toegewezen. Hetzelfde geldt voor elken volgenden bieder, met dien verstande dat voor een bieder die, na aan de vordering voldaan te hebben, later hooger biedt, de vordering zich alsdan bepaalt tot het bedrag waarmede het latere bod het vroegere van denzelfden bieder overtreft.";

en een van den heer Hartogh, strekkende om de derde alinea van het *eenig artikel* te lezen:

»De deurwaarder is bevoegd van elken bieder te vorderen, dat hem de door dezen geboden koopsom worde ter hand gesteld en deze onder zich te houden, totdat het voorwerp is toegewezen."

En in de vierde alinea te lezen in plaats van »som" »koopsom".

De heer **Æ. Mackay** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is met genoegen dat ik gezien heb dat de Minister van Justitie getoond heeft te willen medewerken tot partieele wijziging van onze wetboeken daar waar de noodzakelijkheid daartoe blijkt, en dat hij speciaal in dit geval, waar zich iets voordeed dat niet wel anders kan beschouwd worden dan als eene bespotting van de justitie, dadelijk de gelegenheid heeft aangegrepen om door eene wetswijziging dit euvel te keer te gaan. Omtrent de doelmatigheid van het middel waarmede de Minister het kwaad wil te keer gaan, zal, geloof ik, weinig verschil van gevoelen bestaan tusschen de leden van deze Vergadering. Er kan te minder bezwaar zijn tegen het vorderen van het deponeeren van de geboden koopsom, omdat de wet reeds voorschrijft dat de verkoop slechts geschiedt tegen gereede betaling en dus elk bona fide bieder geacht mag worden de koopsom bij den verkoop bij zich te hebben. Echter is reeds bij het onderzoek in de sectiën twijfel gerezen of de bepaling, zooals de Regeering die redigeert, geen aanleiding tot misverstand zou kunnen geven, en meer speciaal de voorgestelde tweede alinea van art. 469, waarbij bepaald wordt, dat van den bieder gevorderd kan worden *telkens* het bedrag van zijn bod te deponeeren bij den deurwaarder, welke de sommen onder zich houdt totdat de koop is toegewezen, terwijl er daarbij niet op gelet is dat degene die geboden en het bedrag van zijn bod gedeponeerd heeft, later nogmaals kan bieden, en dan volgens de letter van het artikel zijn tweede bod andermaal ten volle zou moeten deponeeren; met andere woorden: dat hij, die f 10 geboden en gestort heeft, later f 15 biedende, dan weder f 15 zou moeten deponeeren.

Volgens het gevoelen van de Regeering, medegedeeld in de Memorie van Beantwoording, behoort echter alleen het bedrag waarmede het tweede bod het eerste bod overtreft gedeponeerd te worden, wanneer het denzelfden bieder geldt.

Hoewel alzoo de meening van de Regeering duidelijk is medegedeeld, zou men uit de tweede alinea zooals die is geredigeerd, eerder opmaken dat zij heeft willen bepalen dat gevorderd zal worden het deponeeren van het bedrag van elk opvolgend bod in zijn geheel, onverschillig of het een bieder geldt die voor het eerst biedt of wel een die reeds het bedrag van een vroeger bod heeft gedeponeerd, en is het de vraag of het niet noodig is om het artikel duidelijker te redigeeren.

Ik meen deze vraag toestemmend te moeten beantwoorden, te meer daar de toepassing van deze bepaling niet bij de Regeering ligt, maar later door de rechterlijke macht zal moeten beoordeeld worden, en dan ben ik niet geheel gerust, dat ook dan de meening der Regeering in deze zal gehuldigd worden.

Wij moeten in deze toch met de ondervinding te rade gaan. Wij weten hoe de Hooge Raad weinig of geen rekening houdt met de toelichting van een artikel, maar alleen let op hetgeen er in geschreven staat, ja soms volgens de wet geoorloofd acht, wat de wetgever juist heeft willen verbieden.

Wij herinneren ons hetgeen geschied is met het Wetboek van Strafvordering. Niettegenstaande een langdurige strijd in deze Kamer gevoerd is over het al of niet toelaten van het partieel appèl, welke strijd geëindigd is met het verwerpen van het door de Regeering voorgestelde artikel, waarbij partieel appèl werd toegelaten, zoodat de meerderheid dezer Kamer daardoor beslist heeft dat zoodanig appèl niet toelaatbaar zou zijn, heeft de Hooge Raad de eerste maal dat hij uitspraak moest doen over deze quaestie, uitgemaakt dat het partieel appèl *wel* geoorloofd was, hoewel hij natuurlijk kennis genomen had van de toedracht dezer zaak in deze Kamer.

Ik treed natuurlijk niet in eene critiek van deze mijns inziens salva reverentia onjuiste beslissing, maar daaruit blijkt dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn om in de wet zelf zoo duidelijk mogelijk uit te drukken wat bedoeld wordt, en dus in dit geval dat wanneer de bieder reeds eens geboden en de geboden som gedeponeerd heeft, hij bij een later bod slechts gehouden zal zijn om het surplus te deponeeren. Ik heb getracht het Regeeringsartikel zooveel mogelijk te behouden en daarom voegde ik een 2de zinsnede aan het tweede lid toe, waarin duidelijk gezegd wordt wat bedoeld wordt.

Dat de noodzakelijkheid eener wijziging ook door anderen werd gevoeld, blijkt uit de indiening van het amendement door den heer Hartogh.

Over dat amendement zal ik nu niet spreken, trouwens de verdediging er van is in uitstekende handen bij den geachten voorsteller; alleen wijs ik er op, dat deze er de voorkeur aan gegeven heeft om de geheele alinea te vervangen door eene nieuwe redactie, waardoor zij veel korter kan worden dan de door mij voorgestelde, waarbij hij tevens met zijne gewone scherpzinnigheid, de redactie van het gedeelte van het Regeeringsvoorstel dat in zijn amendement werd overgenomen heeft verbeterd. Aangezien het amendement van den heer Hartogh mijns inziens op goede wijze in de leemte van het voorgestelde artikel voorziet, acht ik het onnoodig mijn amendement langer te handhaven. Ik weet niet of er, wijl mijn amendement nog niet is ondersteund, een formeel bezwaar zou bestaan om het in te trekken, maar alsdan verzoek ik, wat op hetzelfde neerkomt, dat mijn amendement als niet ingediend worde beschouwd.

De **Voorzitter**: Daar de heer Mackay verklaart zijn amendement niet te handhaven, behoeft het niet ondersteund te worden en maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Hartogh**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Mijn amendement heeft, zooals de heer Mackay reeds zeide, ook ten doel om het bezwaar, reeds door dien geachten spreker gemoveerd, op te heffen; doch bovendien heb ik het wenschelijk geacht om de derde alinea van het *eenig artikel* in een ander opzicht te wijzigen.

Zooals het door de Regeering wordt voorgesteld, zal de deurwaarder de bevoegdheid hebben om te vorderen, dat het geboden bedrag hem ter hand worde gesteld, maar die bevoegdheid wordt hem niet onbeperkt gegeven: alleen wanneer het bod hooger is » dan de waarde, waarop het voorwerp door hem wordt geschat".

Dit nu, meen ik, kan aanleiding geven tot mogelijke chicanes. Vergeten wij niet, dat dit wetsontwerp wordt voorgesteld — en ik ben er den Minister dankbaar voor —

39ste VERGADERING. — 8 MAART 1893.

60. Wijziging van art. 469 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

juist om kwade practijken te doen ophouden en in het vervolg te voorkomen.

Nu geldt voor mij het bezwaar, trouwens in het Voorloopig Verslag reeds opgenomen, dat, wanneer die beperking der bevoegdheid in de wet blijft, nieuwe moeilijkheden kunnen worden verwekt.

De bieder zou, wanneer de deurwaarder van hem vorderde het geld te deponeeren, hem kunnen vragen: Op hoeveel schat gij dan de waarde van het voorwerp?

Zoolang gij dat niet gedaan hebt, geeft de wet u de bevoegdheid niet, waarvan gij thans tegenover mij gebruik wilt maken.

Ik erken gaarne met den Minister, dat de deurwaarder in het algemeen van die bevoegdheid geen gebruik moet maken, dan alléén wanneer er werkelijk geboden wordt boven de geschatte waarde.

Het is slechts eene vingerwijzing, zegt de Minister in zijn antwoord volkomen juist, maar is het nu wenschelijk en nuttig om zoodanige vingerwijzing in de wet te zetten? Ik geloof het niet. Om moeilijkheden in de practijk te voorkomen, acht ik het beter die woorden te doen vervallen. Mijn amendement heeft dus in de eerste plaats die strekking, maar daarenboven acht ook ik, evenals de vorige spreker, dat de formuleering van die derde alinea van het eenig artikel niet juist weergeeft wat de Regeering heeft willen zeggen. Daarin staat dat »telkens het bedrag" bij den deurwaarder zal moeten worden gedeponeerd. Dit is de bedoeling niet. Maar wordt 't dan niet juister gezegd wanneer men eenvoudig leest, in plaats van: »telkens het bedrag", » van elken bieder de door dezen geboden koopsom"?

Mag ik het voorbeeld, door den vorigen geachten afgevaardigde genomen, nog eens herhalen? Wanneer een bieder eerst heeft geboden f 10 en hij f 10 heeft gedeponeerd en daarna f 15 voor het voorwerp biedt, dan zal, wanneer de lezing van de Regeering blijft, de vraag zich voordoen, of hij niet telkens het bedrag moet deponeeren, na de f 10 nog f 15; maar wanneer men de formuleering aanneemt, zooals ik die voorstel, dan kan er geen quaestie zijn, de geboden koopsom is weer f 15 geworden, f 10 was gedeponeerd, de bieder behoeft er dus slechts f 5 nog aan toe te voegen.

Er is nog eene reden om mijn amendement aan te nemen. De woorden »geboden koopsom" komen reeds in het voorgestelde artikel van de Regeering voor in de voorlaatste alinea. Daar wordt zeer juist gesproken van » geboden koopsom". Wanneer mijn amendement op de derde alinea wordt aangenomen, dan is het tevens noodzakelijk, in de daarop volgende alinea, waarin alleen gesproken wordt van » geboden som", ook dezelfde terminologie te bezigen; ook daarin zal het dan moeten heeten »geboden koopsom". Ik meen hiermede mijn amendement voldoende te hebben toegelicht.

Het *amendement* van den heer Hartogh wordt ondersteund door de heeren Levy, Bool, Kerdijk, van der Feltz en van Beuningen en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Smidt,** *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Wat de zaak zelve betreft, bestaat er geen verschil tusschen de beide geachte sprekers en de Regeering. In de Memorie van Antwoord is het reeds zoo uitdrukkelijk mogelijk verklaard, dat niet alleen de bedoeling, maar ook de opvatting der gebezigde redactie geen andere was of kon zijn dan om, bij een verkoop van goederen, waarbij de deurwaarder gebruik maakt van de bevoegdheid die dit wetsontwerp hem wil verleenen, eenen bieder bij latere verhooging van zijn bod alleen te doen deponeeren het bedrag der verhooging. » Stelt" — aldus staat het in de Memorie van Antwoord — » stelt dezelfde bieder later het verschil tusschen de beide door hem geboden sommen aan den deurwaarder ter hand, dan is aan dezen het geboden bedrag ter hand gesteld." Naar het mij nog voorkomt, kan er geen twijfel zijn. Toch is nu opnieuw de vraag gerezen, of dit wel duidelijk genoeg in het artikel is uitgedrukt. Ik ben beide geachte sprekers erkentelijk, dat zij eene poging hebben willen aanwenden, om dien zin nog duidelijker uit te drukken en wat mij betreft, wil ik er gaarne toe medewerken om ook door andere bewoordingen hetzelfde, wat wij allen willen, beter te zeggen, dan men meent nu het geval te zijn. Edoch, zonder daarmede toe te geven dat thans in het Regeeringsartikel niet juist zou zijn uitgedrukt, wat bedoeld wordt.

Het artikel bepaalt toch reeds, dat het bedrag hetwelk geboden is, aan den deurwaarder moet worden ter hand gesteld. Wanneer nu, om te blijven bij het voorbeeld dat de laatste geachte spreker heeft bijgebracht, iemand f 15 heeft geboden, dan maakt het geen verschil of hij die f 15 in eens deponeert, dan wel of hij dit heeft gedaan in twee tempo's, eerst f 10 bij het eerste bod en later f 5 bij de verhooging. In beide gevallen zal hij dan gedaan hebben wat het artikel voorschrijft; hij zal » het bedrag" aan den deurwaarder hebben ter hand gesteld.

Intusschen, laat ons niet twisten over woorden. Nu de geachte afgevaardigde uit Kampen, de heer Mackay, ook meent dat de uitdrukking »de geboden koopsom" meer zegt en de zaak duidelijker te kennen geeft dan indien er gesproken wordt van: het geboden bedrag, zoodat hij daarom zelfs zijn amendement terugnam, wil ik mij ook volgaarne daarbij nederleggen. Het staat ondubbelzinnig vast, dunkt mij, ook na deze discussie, dat, terwijl van den beginne af de bedoeling niet anders was, nu door het gebruik van de woorden: » de geboden koopsom", de zaak afdoende zal zijn uitgedrukt.

Het amendement van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Hartogh, beoogt echter nog eene tweede verandering, namelijk de weglating van de conditie, die verbonden zou zijn aan de bevoegdheid van den deurwaarder in de woorden: » bij hooger bod op een voorwerp dan de waarde, waarop het door hem wordt geschat". De heer Hartogh heeft erkend dat die woorden eene nuttige vingerwijzing bevatten, omdat de strekking dezer wetswijziging geenszins is, dat de deurwaarder in ieder geval gebruik zou maken van de hem toedachte bevoegdheid, maar dit alleen zou doen, wanneer de omstandigheden er aanleiding toe geven. Het is in de Memorie van Antwoord ook gezegd, dat de bedoeling der aangehaalde woorden geen andere is dan om eene vingerwijzing te geven, dat van het laten deponeeren der geboden sommen alléén dan gebruik moet gemaakt worden, indien blijkt, dat eene verijdeling van den verkoop beoogd wordt. Tot zekere hoogte kan ik toegeven, dat dit in de wet niet behoeft of niet behoort te worden gezet, en ik geloof ook dat nu die woorden eenmaal in het artikel hebben gestaan, en in de gewisselde stukken en thans in deze discussie als eene vingerwijzing zijn gekenmerkt, welker juistheid door niemand is ontkend, zij hun nut wel reeds hebben gedaan en thans gerust uit het artikel kunnen worden weggelaten.

Om de door mij opgegeven redenen zou ik dan ook geen bezwaar hebben, het amendement over te nemen, ware het niet dat het, naar het mij voorkomt, eenige wijziging van redactie behoeft. Het amendement bevat slechts ééne zinsnede, maar deze bestaat uit twee onderdeelen, die afzonderlijk gelezen, aldus luiden; het eerste: De deurwaarder is bevoegd van elken bieder te vorderen, dat hem de door dezen geboden koopsom worde ter hand gesteld; het tweede: De deurwaarder is bevoegd van elken bieder deze (dat is: de geboden koopsom) onder zich te houden, totdat het voorwerp is toegewezen. Nu geloof ik, dat de woorden: » van elken bieder" volmaakt juist passen bij het eerste onderdeel van de zinsnede, maar niet bij het tweede. De bedoeling van dit tweede onderdeel is toch eenvoudig om te zeggen, dat de deurwaarder bevoegd is de gedeponeerde koopsom onder zich te houden; uit een taalkundig oogpunt behooren daarbij niet de woorden: van elken bieder. Ware het alléén uit dezen hoofde, zou ik den geachten afgevaardigde in overweging geven in zijn amendement enkele woorden om te zetten en het aldus te lezen: De deurwaarder is bevoegd te vorderen dat hem door elken bieder de geboden koopsom

worde ter hand gesteld en deze onder zich te houden, enz. Indien de geachte afgevaardigde daartoe bereid is, verklaar ik het amendement te zullen overnemen.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet het minste bezwaar om te voldoen aan het verlangen van den Minister en heb dus de eer eene in den door hem gewenschten zin gewijzigde redactie van mijn amendement in te dienen.

De **Voorzitter**: Door den heer Hartogh wordt eene wijziging in zijn amendement gebracht, zoodat thans door hem wordt voorgesteld om de derde alinea van het eenig artikel te lezen:

»De deurwaarder is bevoegd te vorderen, dat hem de door elken bieder geboden koopsom worde ter hand gesteld en deze onder zich te houden, totdat het voorwerp is toegewezen."

De **Voorzitter**: Ik meen van den Minister verstaan te hebben dat hij het gewijzigde amendement van den heer Hartogh overneemt?

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! De tekst van het tweede lid van het voorgesteld nieuw artikel 469 zou dus luiden: »De deurwaarder is bevoegd te vorderen, dat hem door elken bieder de geboden koopsom worde ter hand gesteld en deze onder zich te houden, totdat het voorwerp is toegewezen", terwijl in het derde lid dan in plaats van »som" wordt gelezen: »koopsom".

Daar dit instemming vindt bij den geachten afgevaardigde, wordt het amendement, aldus gewijzigd, door mij overgenomen.

De heer **Veegens**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar gevoelen over de wijziging, van Regeeringswege in het artikel gebracht, mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Door het amendement van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, thans door den Minister van Justitie overgenomen, wordt te gemoet gekomen aan twee bedenkingen, in de afdeelingen gemaakt en in het Voorloopig Verslag medegedeeld. De Commissie acht die bedenkingen niet ongegrond en ziet dus in de opheffing daarvan eene verbetering. De wijziging, op den wenk van den Minister in het gedrukte amendement gebracht, is der Commissie slechts zeer kort onder de oogen geweest; bij oppervlakkige inzage vindt zij echter ook in die wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *eenig artikel* wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De BEWEEGREDEN wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Niettegenstaande in het wetsontwerp wijzigingen zijn gebracht stel ik voor om terstond tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten en het wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming *aangenomen.*

II. HET WETSONTWERP TOT GOEDKEURING VAN CONTRACTEN MET DE STOOMVAARTMAATSCHAPPIJEN »NEDERLAND" EN »ROTTERDAMSCHE LLOYD" WEGENS HET UITVOEREN VAN EENEN MAILDIENST TUSSCHEN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË. (**99**)

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! De Regeering zal hedenavond nog mededeeling doen van eene kleine wijziging in een van de gesloten contracten. Ik geloof, dat het regelmatig is, dat zij onder de oogen van de leden kome vóór dat de behandeling van het wetsontwerp worde aangevangen. Daarom zou ik wel willen verzoeken de behandeling van het wetsontwerp uit te stellen tot morgen of tot na afloop van de andere onderwerpen, zooals u, Mijnheer de Voorzitter, het best zult oordeelen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor gevolg te geven aan het door den Minister van Koloniën geuite verlangen en de behandeling van dit wetsontwerp te bepalen na afloop van de overige aan de orde gestelde onderwerpen, en dus na het voorstel van den heer Donner tot wijziging van de schutterijwet.

Daartoe wordt besloten.

III. de CONCLUSIE van het Verslag der Commissie over de inlichtingen op een adres van den gepensionneerden majoor der infanterie van de landmacht in West-Indië A. Boomgaart over beschikkingen in 1889 te zijnen aanzien in Suriname genomen (**47**);

De *conclusie*, strekkende om »de Regeering dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen en een afdruk van dit Verslag te zenden aan den Minister van Koloniën", wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

IV. de CONCLUSIE van het verslag der Commissie in wier handen is gesteld het algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken (**50**).

De **Voorzitter**: Daar de Minister van Oorlog niet heeft kunnen voorzien, dat de loop onzer werkzaamheden zou meebrengen dat de conclusie omtrent dit verslag reeds thans in behandeling zou worden gebracht, geef ik in overweging, ook de behandeling van deze conclusie uit te stellen tot na de behandeling van het wetsvoorstel tot goedkeuring der mail-contracten.

Daartoe wordt besloten.

V. de CONCLUSIE van het Verslag der Commissie over de inlichtingen op het adres van J. J. Bekker te Amsterdam en A. D. van Seters te Maarssen, houdende verzoek om vergoeding voor het door hen geleverd meerdere werk als aannemers van de grond- en andere werken van het gedeelte Stavoren-Sneek van den spoorweg Stavoren-Leeuwarden. (**156**)

Deze *conclusie* strekt om »aan den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, onder toezending van een afschrift van dit verslag, dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen."

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter De door de Commissie voorgestelde conclusie is, mijns inziens, te beschouwen als eene welgeslaagde poging harer meerderheid om niet in botsing te komen met eene afwijkende zienswijze der minderheid. Desniettemin, of wellicht juist daarom kan ze mij niet bevredigen. Het komt mij voor dat de in deze zaak vaststaande feiten aanleiding geven om eene geheel andere conclusie te verwachten.

Blijkens de gewisselde stukken zijn te beschouwen als vaststaande feiten:

Ten eerste, dat de aanbesteder — in casu de Staat — in het bestek heeft *verklaard*, dat wil met andere woorden zeggen: *er voor heeft ingestaan*, dat de aannemers zekere hoeveelheid te verwerken grond, namelijk 62 520 kub. meter zand van voldoende hoedanigheid, zouden kunnen verkrijgen tegen den prijs van 25 cents per kub. meter.

39ste VERGADERING. — 8 MAART 1893.

156. Conclusie op het adres J. J. Bekker en A. D. van Seters verzoek om vergoeding voor geleverd meerder werk.

Ten tweede, dat het feit, waarvoor de aanbesteder, zijnde de Staat, heeft verklaard in te staan, niet is verwezenlijkt.

Ten derde, dat, ten gevolge van de niet-verwezenlijking van dat feit, waarvoor de Staat heeft verklaard in te staan, de aannemers eene hoeveelheid zand groot 62 520 M³. hebben moeten aankoopen tegen f 0,90 per M³. en dus op elke M³. f 0,65 verlies hebben geleden, zijnde totaal f 40 638.

Ten vierde dat die som en de daarop gedurende bijna acht jaar loopende rente, aan de aannemers niet is uitbetaald, doch onthouden.

Die feiten, waarvan de juistheid wordt erkend door allen die in deze hebben geoordeeld, feiten, gesteld door de adressanten, erkend door de directie van het werk, vervolgens door den heer Minister en ten slotte zelfs door de Commissie, — die feiten moesten, dunkt mij, leiden tot eene andere conclusie dan die bij deze wordt voorgesteld. Zij hadden moeten leiden tot eene conclusie, waarbij werd verklaard dat de billijkheid schadeloosstelling vordert.

Desniettegenstaande wil de Commissie zich bepalen tot eene enkele dankzegging aan den heer Minister voor de verstrekte inlichtingen. Wat is de reden van deze gereseveerdheid der Commissie? Is het, dat zij ontkent, dat in deze de billijkheid uitbetaling gebiedt?

Geenszins. De meerderheid zegt zelve op bladz. 3 van haar Verslag: » De meerderheid uwer Commissie is dus geneigd te erkennen dat er redenen van billijkheid en ook van Staatsbelang, en dus voldoende termen bestaan voor het voorstel der directie tot het betalen der som van f 40 638."

Wat kan toch wel de reden zijn dat de Commissie, in weerwil van deze volmondige erkenning, door de Kamer niet wil hebben uitgesproken dat de billijkheid schadeloosstelling eischt? Waarom wil zij de Kamer niet doen verklaren wat zij zelve niet verzwijgt?

De oplossing van dit raadsel vindt men op bladz. 3 van het Verslag der Commissie, waar men leest:

» De vraag, die ten slotte bij de Commissie oprijst, is echter deze: Kan zij aan de Kamer voorstellen om op het verzoek der adressanten in te gaan en dientengevolge *een votum uit te brengen erkennende de billijkheid der vordering?*

» Uwe Commissie meent die vraag ontkennend te moeten beantwoorden. De verantwoordelijkheid voor een votum betreffende de vordering der adressanten kan door de Kamer alleen worden aanvaard wanneer een desbetreffend wetsontwerp haar door de Regeering wordt aangeboden. De zaak, die het hier geldt, moet geheel en al op zich zelf worden beschouwd; een votum der Kamer over billijkheid of onbillijkheid zou tot meer dan te ver gaande gevolgtrekkingen leiden."

Wanneer men dit leest zou men gaan meenen, dat nog nooit of te nimmer door de Kamer eene uitspraak is gedaan omtrent de billijkheid of de niet-billijkheid eener vordering. Ter wegneming van die onjuiste opvatting, acht ik mij verplicht er op te wijzen, dat nog in de laatste twee jaren conclusiën zijn genomen, waarbij de Kamer volmondig verklaarde, dat de billijkheid dit of dat vorderde. Ik wijs ten eerste op de conclusie genomen den 7den October 1891 in zake den luitenant der Chineezen Lie A Sie te Oleh-leh. Zij luidde:

»1°. den Minister van Koloniën, onder aanbieding van een afschrift van dit Verslag, dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen;

2°. als het oordeel der Kamer uit te spreken, dat eene beslissing in den geest der autoriteiten, die het verzoek van den luitenant der Chineezen in Atjeh Lie A Sie bij de Indische Regeering ondersteund hebben, haar billijk toeschijnt en geenszins in strijd met het bij het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 26 April 1888 n°. 7 uitgesproken juiste beginsel."

Verder moet ik wijzen op de conclusie genomen in de vergadering van 26 Juli 1892, strekkende:

»1°. den Minister dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen;

»2°. aan Zijne Excellentie als het gevoelen der Kamer mede te deelen dat het in overeenstemming met de billijkheid zou zijn genoemden Cornelis Bossard, oud-onderofficier van het leger in Nederlandsch-Indië, alsnog zoodanige jaarlijksche toelage toe te kennen, als waarop hij, als drager der zilveren medaille voor 24-jarigen trouwen dienst, aanspraak mag doen gelden."

In beide gevallen heeft de Kamer volmondig het bestaan van billijkheidsgronden erkend, en heeft zij zich niet laten weerhouden door scrupules van formeelen aard. Klaarblijkelijk meende zij dat het eenige wat haar niet paste of wat onbehoorlijk geweest ware, gelegen was in stilzwijgen, wanneer zij de billijkheid in gevaar zag.

Ik geloof, dat in deze, waar de billijkheid evident is, ook door de Kamer ruiterlijk en ridderlijk daarvan getuigenis moet worden afgelegd.

Het doet mij genoegen hier tegenwoordig te zien den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, en zeer gaarne zal ik van Zijne Excellentie vernemen, of hij, wanneer de conclusie der Commissie wordt aangenomen, daarin een voldoenden prikkel zal vinden om te komen met een wetsontwerp tot toekenning van schadeloosstelling aan de aannemers.

Mocht hij een ontkennend of niet zeer duidelijk antwoord geven, dan zal ik mij geroepen achten een aanhangsel op de conclusie der Commissie voor te stellen om als het oordeel van de Kamer uit te spreken, dat het billijk is de uitbetaling te doen plaats hebben.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, dàt alleen voor het geval, dat de Minister niet zou willen of kunnen beloven met een wetsontwerp te zullen komen, waarbij den beschadigden schadeloosstelling zal worden verleend.

De heer **van Beuningen**: De heer Harte heeft volkomen mijne meening uitgesproken, zoodat ik mij onthouden kan mijne zienswijze hier nader bloot te leggen en nu slechts een enkel woord zal spreken.

Uit de stukken blijkt mij, dat in dit geval den aannemers, naar alle billijkheid de op den staat van meer en minder werk uitgetrokken gelden toekomen; de Commissie en de bij het werk betrokken ingenieur zien dus de billijkheid volkomen in, dat den aannemers betaald zal worden, wat zij voor meerder werk hebben in rekening gebracht. Daarom vraag ook ik aan de Regeering, wat het gevolg zal zijn van de aanneming der conclusie van de Commissie. Kan zij de bepaalde verklaring afleggen, dat een wetsontwerp zal worden ingediend om den aannemers het hun toekomende toe te leggen? Kan deze toezegging niet gegeven worden, dan zal ik gaarne trachten met den heer Harte, in deze reeds zoo lang slepend gehouden zaak, te voorzien.

De heer **Havelaar:** Slechts een kort woord. Vooreerst ben ik het niet eens met den heer Harte, dat den aannemers gewaarborgd was te beschikken over zekere hoeveelheid voor het werk geschikten grond. Die waarborg is niet gegeven.

In de tweede plaats een enkel woord over de zaak zelve. De heer Harte haalde een paar voorbeelden aan, waaruit zou blijken dat de Kamer vroeger geen bezwaar maakte de billijkheid te erkennen van het inwilligen eener schadevergoeding en de Regeering uit te noodigen daaraan te voldoen. Die voorbeelden, mij nieuw, heb ik slechts gedeeltelijk kunnen volgen; maar uit het laatste blijkt dat niet de vraag was of de billijkheid vorderde dat wierd medegewerkt om aan het verzoek van den adressant te voldoen, doch dat de Kamer constateerde dat hij daarop recht had. Recht nu bestaat in casu voor de aannemers zeer stellig niet. Wel meen ik dat er wellicht gronden van billijkheid kunnen zijn die er voor pleiten genade voor strikt recht te doen gaan.

Het zou echter mijns inziens in elk geval te ver gaan, thans reeds van den Minister eene positieve verklaring te verlangen.

156. Conclusie op het adres J. J. Bekker en A. D. van Seters verzoek om vergoeding voor geleverd meerder werk.

De Commissie van Rapporteurs heeft nu hare meening uitgesproken; wanneer de Kamer zich met hare conclusie vereenigt, is er grond om aan te nemen dat zij dus de zienswijze der Commissie deelt, maar dan moet ook verder aan de prudentie der Regeering worden overgelaten te beoordeelen of er ten deze voldoende termen voor het verleenen van schadevergoeding aanwezig zijn. De Kamer behoort zich niet te stellen in de plaats der Regeering. Indien dus een voorstel gedaan wordt — gesteld dat de Minister tot de bedoelde verklaring niet bereid is — zal ik stemmen tegen eene motie waarbij wordt verklaard dat de billijkheid eene schadevergoeding gebiedt, ofschoon ik geen bezwaar zou hebben mij te vereenigen met een voorstel der Regeering in dien zin.

De heer **Conrad**: Ik kan mij niet vereenigen met de vrij sterke uitdrukking van den geachten vorigen spreker, dat aan de aannemers geen waarborg is gegeven omtrent de hoedanigheid van den grond. Ik erken dat in het bestek niet is vermeld dat de aannemers den bedoelden grond *per se* zullen kunnen en moeten gebruiken; maar er zijn van Staatswege grondboringen gedaan, die in den regel ter inzage der aannemers worden gesteld, of, gelijk in deze zaak is geschied, bij het bestek worden gevoegd. Die boringen kunnen niet worden gedaan door de aannemers, maar moeten geschieden door den Staat, die alleen bevoegd is de gronden te betreden. Volgens de onteigeningswet kan de Staat de boringen doen verrichten, een en ander doen opstellen, maar dat kunnen particulieren niet doen.

De aannemers hebben dus vertrouwd op hetgeen de Regeering hun verstrekte, en wanneer dat vertrouwen geschokt wordt, is het ten nadeele van den Staat.

Op de teekening is met eene kruis-arceering aangeduid de veengrond, die *niet* mag gebruikt worden. Daarboven is aangegeven eene strook grond, waarbij niet vermeld is waaruit die bestaat, maar die bestemd is om gebruikt te worden tot ophooging van de spoorbaan. De bestekmaker heeft die hoeveelheid voldoende geacht. Waar het bleek, dat de hoeveelheid grond boven de veenlaag niet voldoende was tot aanleg der spoorwegbaan is in het bestek bepaald, dat de aannemer grond van elders moet aanvoeren. Deze teekeningen, die een integreerend deel van het bestek uitmaken, hebben groote waarde bij het opmaken van het bestek en van de raming, zoowel voor den ingenieur als voor den aannemer.

Nu is bij de uitvoering van het werk gebleken, dat de grondlaag boven de veenlaag niet voldoet aan de eischen voor eene spoorbaan. Derhalve heeft de ingenieur gebruik gemaakt van de hem gegeven bevoegdheid om den ongeschikten grond door zand te vervangen en de aannemer is verplicht zijne orders op te volgen. Hij heeft dat gedaan in het volle vertrouwen dat daarvoor schadeloosstelling zoude gegeven worden. En nu het werk voltooid is, wordt zulks geweigerd. Dit vind ik, minst genomen, eene hoogst onbillijke handeling. Nu moge men vrees hebben voor het stellen van een antecedent, voor het wijd openzetten der deur ten bate van anderen, — wanneer men zich volmaakt in dezelfde omstandigheden als deze bevindt, zou ik meenen, dat ook die anderen in dezelfde termen vallen als deze en eveneens steeds aanspraak kunnen doen gelden op eene billijke schadeloosstelling.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens den voorgaanden geachten spreker zijn de feiten, die aan dit adres en deze conclusie ten grondslag liggen, buiten contest; het eenige feit namelijk dat weersproken is door den geachten afgevaardigde uit Gouda, is wederlegd door den heer Conrad.

Ik meen dus, dat niet gecapteerd kan worden op de voorstelling van feiten. De eenige conclusie daaruit te trekken is deze, dat de aannemer gevaar loopt het slachtoffer te worden van eene fout door den aanbesteder gepleegd, en niet voor een gering bedrag ook, namelijk ongeveer 40 000 gulden met de renten inclusis; maar tevens dat, wanneer men de zaak beziet in het licht dezer feiten en der inlichtingen, er geen twijfel kan zijn omtrent de vraag, of de billijkheid is aan de zijde van den aannemer.

Nu schijnt het dat de heer Havelaar niet tevreden is met dien steun van billijkheid. Hij zeide namelijk: er bestaat geen recht en het moest derhalve voor dien geachten spreker worden aangetoond dat de aannemers een *recht* hadden.

Het komt mij voor dat die factor in dit debat niet wegen mag. En het heeft mij eenigermate verbaasd dat de gansche eerste pagina van het Verslag der Commissie gewijd is aan de rechtsvraag. Die rechtsvraag komt niet als zoodanig voor het Parlement; de rechtsvraag moet als het noodig is uitgevochten worden voor den rechter; *wij* geven geen rechterlijk dictum. Alleen dan wanneer er eene vraag is of billijkheid is betracht of niet, dan is het Parlement de aangewezen rechter voor dergelijke vraagstukken.

Door den heer Harte is er reeds op gewezen dat een zoodanig dictum van de Tweede Kamer allerminst nieuw is. Hij heeft daarvan twee antecedenten aangevoerd.

Ik wil er een derde bijvoegen, dat zeer zeker niet gering is. Ik bedoel dit, dat in de zitting van 18 December 1874 door deze Kamer eene uitspraak is gedaan over het adres van Straatman, wegens den bouw van het fort van Pannerden, en daar was de conclusie letterlijk, dat de Kamer haar leedwezen uitspreekt dat de Regeering de billijkheid niet heeft nageleefd, door niet gevolg te geven aan de vraag in het adres vervat.

En wanneer men dit voorbeeld hier toepast, dan kan ik inderdaad niet inzien dat het slot van het Verslag van de Commissie niet in strijd zou zijn met haar eigen praemisse, waar zij voortdurend uitgaat van het denkbeeld dat werkelijk de billijkheid niet is betracht, en dan kan ik tevens niet inzien waarom de Kamer zich eenvoudig niet aansluiten zou aan deze antecedenten.

Maar op dit punt is de heer Havelaar tot dusver de eenige opposant. Hij zegt namelijk, dat eene zoodanige verklaring door de Kamer uitgesproken hem te ver zou gaan.

Het zij mij vergund te vragen, waarom eene zoodanige verklaring te ver zou gaan.

De heer Havelaar schijnt het aan de prudentie van de Regeering te willen overlaten of zij met een wetsontwerp bij de Kamer wil komen om daarbij eene indemnisatie tot een bedrag van f 40 000 te geven aan de aannemers. Maar wanneer de Kamer zich uitsluitend en alleen bepaalt, gelijk de conclusie van de Commissie wil, tot het uitspreken van een dank aan de Regeering, dan blijkt niets verder dan dat, en heeft de Regeering geenerlei richtsnoer en licht nopens de gezindheid van de Kamer ten opzichte van het fond van het adres.

Ook ik derhalve sluit in dit opzicht mij volgaarne aan bij het slot van de rede van den heer Harte, en zal afwachten of de Regeering thans, naar aanleiding van deze inlichtingen, bereid zal zijn, althans te kennen zal geven hare bereidwilligheid om bij de Kamer te komen met een wetsontwerp, waarbij de aannemers worden geïndemniseerd, ten einde na die mededeeling mijne gedragslijn in deze zaak te bepalen.

De heer **Veegens**, *lid der Commissie:* Ten onrechte is door den heer Harte gezegd, dat er ten deze twee conclusiën zouden zijn voorgesteld. Die opvatting kan slechts uit eene minder nauwkeurige lezing van het Verslag der Commissie zijn voortgekomen. Het is waar dat in den boezem van de Commissie twee stroomingen bestonden, maar het zal een zoo scherpzinnig man als de geachte spreker uit Grave, bij eene meer aandachtige lezing van het rapport, wel niet verborgen blijven, dat die twee stroomingen zich ten slotte hebben vereenigd in eene en dezelfde conclusie: eene conclusie — dit wil ik er bijvoegen — die de Commissie gemeend had dat vatbaar was door de Kamer desnoods zonder discussie goedgekeurd te worden.

Ik vertegenwoordigde in de Commissie eene andere strooming, dan die een woordvoerder gevonden heeft in den geachten afgevaardigde uit de residentie. Het staat voor

39ste VERGADERING. — 8 MAART 1893.

156. Conclusie op het adres J. J. Bekker en A. D. van Seters verzoek om vergoeding voor geleverd meerder werk.

mij vast dat de aannemers, met wier zaak wij ons thans bezighouden, geen recht hebben op vergoeding van de door hen geleden schade; want indien zij daarop recht hadden, dan lijdt het geen twijfel of zij zouden dat recht voor den rechter hebben doen gelden. In eene zaak als deze spreekt dat vanzelf. Dat den aannemers in deze geen recht op schadevergoeding toekomt, is, zoo ik meen, in confesso; althans in den boezem der Commissie bestond daaromtrent geen verschil.

Nu is er, mijns inziens, bij opdracht van een werk ondershands veel meer aanleiding om redenen van billijkheid in aanmerking te nemen dan bij eene openbare aanbesteding. Contracten van aanbesteding zijn van nature naar streng recht te behandelen. Dat men daarbij het strenge recht handhaaft, is een eisch van billijkheid tegenover de gezamenlijke aannemers zelve; want indien in eenig geval niet naar streng recht gehandeld werd, zouden vermoedelijk andere aannemers dan zij, wien het werk gegund is, lager dan nu ingeschreven hebben. Wanneer andere aannemers vooraf geweten hadden, dat het risico voor onvoorziene tegenspoeden op gronden van billijkheid door den Staat zou gedragen worden, zou dit hoogst waarschijnlijk op hunne inschrijvingen invloed uitgeoefend hebben. Door bij een contract, dat uit zijnen aard naar streng recht moet worden uitgevoerd, te licht met de billijkheid te rekenen, wordt men juist onbillijk tegenover de mededingers van die aannemers, die bij de inschrijving de zege hebben behaald.

Groote aannemers zijn over het geheel wel gewoon zich nauwkeurig rekenschap te geven van de door hen aanvaarde verplichtingen. Men behoeft er niet aan te twijfelen, dat zij op eenige teleurstellingen bij het werk rekenen en de aannemingssom daarnaar stellen.

Wil ik hiermede nu beweren, dat geene gronden van billijkheid voor schadeloosstelling van deze aannemers pleiten, of dat van de algemeene regelen, die in genoemd heb, onder geene omstandigheden is af te wijken? Dit ligt niet in mijne bedoeling. Dat voor het verzoek van deze aannemers gronden van billijkheid — zelfs sterke gronden — zijn aan te voeren, wordt door mij niet ontkend: daaromtrent bestond in den boezem der Commissie geen verschil. Die gronden van billijkheid zullen ongetwijfeld met ernst zijn te overwegen, wanneer de Regeering mocht komen met een voorstel om aan de aannemers in quaestie schadeloosstelling toe te kennen; dan zullen zij gewicht in de schaal kunnen leggen.

Ik wensch echter ten deze geenerlei pressie op de Regeering uit te oefenen. Wil de Regeering een voorstel indienen tot schadeloosstelling van de betrokken aannemers, zoo blijve dat ter harer verantwoording. Ik acht het ongewenscht dat de Regeering bij het doen van een dergelijk voorstel zich op een votum van de Kamer kunne beroepen. Daardoor zou de Kamer zich op een gevaarlijken weg begeven.

Wanneer geschillen als dit worden opgelost op het initiatief van deze Kamer, die voor belanghebbenden eene veel gemakkelijker en minder kostbare toevlucht is dan de machten die daarvoor gesteld zijn, dan worden de grenzen tusschen de verschillende machten in den Staat op zeer bedenkelijke wijze verschoven. Heden is het deze, morgen een ander, die met dit gemakkelijk middel om zijn doel te bereiken eene proef neemt. De Kamer beschikt echter geenszins over de noodige middelen om de redenen, door hen die met den Staat handelen, aan te voeren, te beoordeelen. Zij zou, wanneer zij den weg wilde inslaan die haar door den geachten afgevaardigde uit Grave wordt aanbevolen, een steeds toenemend aantal soortgelijke adressen als dat van deze aannemers kunnen verwachten en eene administratieve taak op zich nemen, tot welker vervulling zij niet geroepen en volkomen ongeschikt is.

Het heeft mij daarom verheugd dat de Commissie, door u, Mijnheer de Voorzitter, benoemd om over deze zaak verslag uit te brengen, eene eenstemmige conclusie heeft voorgedragen. Ik hoop dat de Kamer zich met die conclusie zal vereenigen en zal persoonlijk stemmen tegen eenig voorstel in den geest van den geachten afgevaardigde uit Grave.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het met de redeneeringen der Commissie te nauwernood, en met hare conclusie geheel niet eens. Ik zal hare stelling, dat deze adressanten, wèl naar billijkheid, maar niet naar recht aanspraak hebben op de betaling van ruim f 40 000, noch betwisten noch beamen.

Alleen doe ik opmerken dat de Minister in de twee voorlaatste alineae van zijne Nota van inlichtingen zelf poseert dat de aannemers wel naar de letter, maar niet naar de bedoeling van het bestek aansprakelijk waren voor de hoedanigheid van den grond, het punt waarom de geheele quaestie draait.

Nu is het niet aan te nemen, dat de letter van het bestek in ondubbelzinnigen of lijnrechten strijd zou wezen met de bedoeling er van. Zoo iets kan men van den bekwamen Minister, die het bestek goedkeurde, en van de bekwame ambtenaren, die het concipieerden en redigeerden, niet onderstellen. En nemen wij aan, dat de letter van het bestek dubbelzinnig en voor tweeërlei uitlegging vatbaar is, gelijk mij voorkomt inderdaad het geval te zijn, dan maakt art. 1379 van het Burgerlijk Wetboek uit, dat de *bedoeling* van partijen bij een contract, dus hier bij het bestek, boven de letter moet praevaleeren.

Ik urgeer evenwel thans dit argument niet, dewijl het hier niet om eene rechterlijke uitspraak te doen is; alleen meende ik er op te moeten wijzen omdat de heer Veegens uit het niet instellen door adressanten tot nog toe van eene procedure de conclusie heeft getrokken, dat zij zelve geen kans zien om hunne aanspraken te doen gelden.

Doch die gevolgtrekking is te gewaagd. Dat zij, opziende tegen een proces met den Staat, de voorkeur geven aan een goedkooperen weg van verzoeken, bewijst niet dat zij, als die weg niet tot het doel leidt, den anderen weg ten slotte niet zullen inslaan.

Maar ter zake! Hoe staat het nu met de billijkheid, waarmede wij ons hier eigenlijk alleen in te laten hebben? Zij wordt nagenoeg algemeen erkend. En zij is in overeenstemming vooreerst met het Staatsbelang.

Immers, mocht de Staat in casu zich verrijken met deze f 40 000, met welk bedrag zullen dan voortaan bij alle aanbestedingen de aannemers hunne inschrijvingssommen verhoogen uit vrees voor de letter, welke de Staat, in strijd met de bedoeling van beide partijen, pleegt te doen gelden en te exploiteeren? Bovendien verbiedt dit de Staats*plicht*. Want letten wij er wel op, dat men hier niet te doen heeft met eene vergoeding wegens schade ten gevolge van eenig malheur, eenigen tegenspoed, welke de aannemers getroffen heeft, maar met betaling van *werk*, dat ten bate is gekomen van den Staat. Wanneer deze nu voor f 40 000 waarde genoten hebbende, die niet betaalt, dan is zijn daad in strijd met den regel: *nemo alterius damno locupletior fieri debet:* niemand mag zich ten koste van anderen verrijken.

Maar ik keer terug tot de billijkheid die algemeen of nagenoeg algemeen en althans door de meerderheid der Commissie erkend wordt. Waarom is die billijkheid nu niet in de conclusie ook uitgesproken? Uit schroomvalligheid, eene zeer geavanceerde schroomvalligheid, waarin wij dreigen te vervallen, strijdig met onze antecedenten.

De afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, heeft reeds gewezen op het besluit, door eene vroegere Kamer genomen in zake Straatman en Raauwenhorst, aannemers van het fort te Pannerden, welk besluit toen genomen was met 51 tegen 18 stemmen, en waarbij uitdrukkelijk de billijkheid was erkend, dat aan die menschen tot vergoeding eene zekere som geld uitbetaald wierde.

De afgevaardigde uit Grave heeft verder gewezen op twee andere antecedenten, en meer speciaal op dat in zake van Lie A Sie, den luitenant-chinees van Oleh Leh, toen de Kamer zich heeft vereenigd met eene soortgelijke conclusie, voorgedragen door eene Commissie, waarvan de heer Keuchenius voorzitter was. Nog hadden de heeren in

156. Conclusie op het adres J. J. Bekker en A. D. van Seters verzoek om vergoeding voor geleverd meerder werk.

herinnering kunnen brengen het besluit der Kamer ten gunste van den aannemer van het fort in den Bijlmermeerpolder Schoonenburg. Ook in dit geval werd de billijkheid van schadevergoeding met zooveel woorden uitgesproken. En al die besluiten betroffen niet onderhandsche aannemingen: want zoowel de forten bij Pannerden en in den Bijlmermeerpolder, als de missigit van Kotta Radja waren gegund bij publieke aanbestedingen, zoodat wij ons bij die gelegenheden ook reeds bezondigd hebben in de gevallen, waarin naar de distinctie van den afgevaardigde uit Groningen tusschen onderhandsche en publieke aanbestedingen, het minst van vergoeding sprake zijn mag.

Wanneer men echter in weerwil van deze antecedenten en van alles waarmede de Kamer haar geweten reeds bezwaard heeft, meent dat er dit niet meer bij kan, en daarom de onbetwistbare billijkheid in dit geval niet uitdrukkelijk durft erkennen, waarom heeft dan de Commissie niet althans in hare conclusie de reden meegedeeld van hare terughoudendheid, waarom niet te kennen gegeven dat alleen vrees voor machtsoverschrijding haar terughield? Waarom niet in plaats van eene nietszeggende conclusie, waaruit men even goed lezen kan dat de billijkheid zich verzet tegen de vergoeding, niet geconcludeerd bijv. als volgt:

»De Kamer, van oordeel dat de verantwoordelijkheid voor een votum betrekkelijk de billijkheid der aanspraak van adressanten door haar eerst kan worden aanvaard, wanneer dienaangaande door de Regeering een wetsvoorstel wordt aangeboden,

besluit, onder dankzegging voor de gegeven inlichtingen, een afschrift van het uitgebracht verslag aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid toe te zenden"?

Deze conclusie zou volstrekt niet beteekenen eenig partijkiezen door de Kamer, noch dat de Kamer een voorstel van wet tot vergoeding zou aannemen, maar alleen, dat de Kamer, zoolang en omdat geen wetsontwerp was ingediend, geen uitspraak wenschte te doen.

Ik zal zoodanige conclusie niet voorstellen, vooreerst omdat ik verder gaan, en in den geest des afgevaardigden uit Grave en van mijn mede-afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Levy, de wenschelijkheid van vergoeding uitspreken wil, en in de tweede plaats niet, omdat ik den schijn vermijden wil van eene contra-conclusie voor te stellen, waar het mij alleen te doen zou zijn om eene aanvulling van de conclusie der Commissie met eene considerans, ontleend aan hare eigene redeneeringen. En nu de Commissie zelve zulk eene conclusie, van haar standpunt ten onrechte, niet heeft voorgesteld, maar zich heeft bepaald tot de sterile voordracht van eene dankbetuiging en eene niets zeggende verzending, schiet mij niets anders over dan te stemmen voor de nieuwe conclusie, die, naar ik hoop, zal worden voorgesteld door den afgevaardigde uit Grave of door dien uit Amsterdam, mr. Levy, en aan te dringen bij de Kamer, dat zij mede daaraan hare adhaesie schenke.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat*, *Handel en en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! De gehouden discussie geeft mij aanleiding om in het kort mede te deelen welk standpunt de Regeering in dezen heeft aangenomen, toen haar de thans aanhangige vraag werd onderworpen.

De Regeering heeft zich in de eerste plaats de vraag gesteld of in strijd is gehandeld met het recht. Het spreekt vanzelf dat indien die vraag bevestigend had moeten worden beantwoord, er aanleiding zou geweest zijn om onmiddellijk die voorstellen te doen welke noodig zoude zijn om alsnog het gevraagde bedrag uit te betalen; maar een nauwkeurig onderzoek van het bestek heeft mij geleerd, dat indertijd — het is reeds eenige jaren geleden — volkomen naar recht in dezen is gehandeld. Wel heeft de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg gezegd, dat, volgens het Burgerlijk Wetboek, men bij de uitlegging van overeenkomsten niet de letter, maar de bedoeling moet nagaan, doch ik meen, dat een voorafgaand artikel van hetzelfde Wetboek bepaalt, dat daarvan alleen dan sprake kan zijn, indien de bewoordingen der overeenkomst voor verschillende opvattingen vatbaar zijn. Dit nu is hier het geval niet. Wanneer men het bestek nauwkeurig nagaat, dan ziet men dat het de door de directie geopperde onderscheiding tusschen » hoedanigheid" en » hoeveelheid" niet toelaat. De weigering tot uitbetaling van den staat van meer werk door de toenmalige Regeering moet dus ook volgens mijne meening als juist worden beschouwd. Immers een Minister is alleen bevoegd om datgene te doen uitbetalen waartoe de Staat verplicht is, en waar dit niet het geval was, moest mijn ambtsvoorganger de uitbetaling noodzakelijk weigeren.

Gaat men van het standpunt uit dat rechtens in deze zaak juist is gehandeld, dan kan nog de vraag rijzen, of er geen gronden van billijkheid kunnen aangevoerd worden voor het verzoek van belanghebbenden. En dan zal ik niet ontkennen dat dit hier wel eenigermate het geval is, doch wanneer men niet uitsluitend handelt op gronden van recht, maar ook de billijkheid invloed laat uitoefenen, dan is het zeer moeilijk de juiste grenzen vast te stellen en te houden, waar en tot hoever gronden van billijkheid in rekening kunnen gebracht worden. Het komt mij dan ook voor dat men te dien opzichte van Regeeringswege de uiterste omzichtigheid moet in acht nemen, bij elk geval wel nauwkeurig zal moeten overwegen of men door het volgen van gronden van billijkheid tegenover den een geen gevaar kan loopen eene onbillijkheid te begaan ten aanzien van een ander, voor wien in dergelijke gevallen eene minder gunstige beschikking kan zijn genomen. Op grond van deze overweging, Mijnheer de Voorzitter, heb ik dan ook, waar door mijn ambtsvoorgangers de vraag, of voldoende gronden van billijkheid aanwezig waren om tot indiening van een wetsontwerp over te gaan, om aan het verlangen van adressanten te voldoen, ontkennend was beantwoord, mijnerzijds nog geen voldoende aanleiding daarvoor gevonden.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen op dit oogenblik niet te behoeven in te gaan op alle redeneeringen die wij hier gehoord hebben, zelfs niet op die van den heer Minister. De Minister verklaart dat de billijkheid moet leiden tot inwilliging van het verzoek van adressanten, maar hij voegt er in eenen adem bij, dat hij dit toch *niet* zal doen.

Zie, Mijnheer de Voorzitter, dat zijn van die tegenstellingen, die mijne bevatting wel wat te boven gaan; waaromtrent ik den Minister echter niet hard zal vallen, omdat iedereen zijne eigene en eigenaardige opvatting omtrent het al of niet behoorlijke schijnt te hebben. Doch, wat ik wèl zal doen, waar ik zelfs toe verplicht ben, is gevolg te geven aan mijne eerst gedane toezegging voor het geval de Minister geene voldoende verklaring gaf.

Bij deze heb ik dan de eer voor te stellen, om de conclusie van het Verslag te lezen als volgt:

» 1°. den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, onder toezending van een afschrift van dit Verslag, dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen;

2°. te verklaren dat er, naar het oordeel der Kamer, redenen van billijkheid en van Staatsbelang en dus voldoende termen bestaan voor het voorstel der directie."

Mutatis mutandis zijn dit de woorden door de meerderheid van de Commissie in het Verslag gebezigd, zoodat over de beteekenis der woorden van mijne conclusie geene discussie noodzakelijk is.

Het *amendement* van den heer Harte wordt ondersteund door de heeren de Meijier, Walter, Dobbelmann, Kolkman en Lieftinck en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal beginnen met mede te deelen dat ik mij geheel en al met het voorstel van den heer Harte vereenig, te meer omdat de tweede volzin waaruit het voorstel bestaat geheel over-

:9ste VERGADERING. — 8 MAART 1893.

156. Conclusie op het adres J. J. Bekker en A. D. van Seters verzoek om vergoeding voor geleverd meerder werk.

eenkomt met hetgeen voorkomt in het Verslag der Commissie als de meening der meerderheid, waartoe ik behoor. Doch ik heb eigenlijk het woord gevraagd om op te komen tegen eene uitdrukking door den heer Veegens gebezigd en later ook door den Minister, dat men namelijk, wanneer men aan deze aannemers zoude geven vergoeding van hetgeen hen in billijkheid toekomt, men onbillijk zoude zijn tegenover anderen, die niet konden weten dat zij schadeloos gesteld zouden worden. Ziet! wanneer men deze stelling in algemeenen zin in het geding brengt, kan zij meermalen juist zijn, en kan eene zoodanige phrase waarde hebben. Maar wanneer men te doen heeft met het concrete geval, waarvan wij hier spreken, dan is die beschouwing daarop niet toepasselijk.

Immers al de andere aannemers hebben eveneens ingeschreven op de teekeningen die zijn overgelegd, waarvan de juistheid gewaarborgd was door den uitbesteder, i. c. den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid. Alle aannemers zijn dus zeer zeker op gelijken voet behandeld. Zij hebben allen inzage kunnen nemen van de teekeningen en allen hebben daarnaar hunne begrootingen opgemaakt. Er behoeft dus geen vrees te bestaan, dat wij van andere aannemers zullen hooren: wanneer ik dat geweten had, zou ik minder hoog hebben ingeschreven.

Eene tweede opmerking is, dat de groote aannemers zich meestal vergewissen van de juistheid der gegevens, door de Regeering verstrekt. Dit moge nu tot zekere hoogte waar zijn, wanneer het namelijk peilingen geldt, die drie of vier maanden vóór de besteding verricht zijn, en ik geloof ook wel dat het inderdaad gebeurt, dat groote aannemers, zekerheidshalve, herpeilingen doen verrichten om na te gaan hoeveel slik na de eerste peiling in de rivier of in het kanaal is aangevoerd.

Maar wat betreft de bewering, dat de aannemers in dit speciale geval grondboringen hadden kunnen doen verrichten, om zich van de juistheid der door de Regeering verstrekte gegevens te vergewissen, zie, Mijnheer de Voorzitter, dit was letterlijk onmogelijk en gebeurt dan ook nimmer. Ik heb nooit gehoord, dat eenig aannemer van eene groote of kleine ploeg, bij den aanleg van eene spoorbaan van groote lengte of van eenig ander Rijkswerk naboringen heeft doen verrichten. Trouwens, wel de Staat heeft het recht om, onder zekere voorwaarden, in iemands grond te boren, maar de particuliere aannemer mist dat recht ten eenenmale. Het is derhalve in dit concrete geval onmogelijk geweest dat de aannemers hebben kunnen of mogen boren.

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Het Verslag, dat door uwe Commissie aan de Kamer is aangeboden, is, hoe kort ook, een van die stukken, die somtijds meer arbeid en inspanning vereischen dan hun uiterlijk wel aantoont.

Toen uwe Commissie bijeenkwam, scheen het dat de verschillende stroomingen in die Commissie onmogelijk zouden kunnen komen tot iets, wat naar eene eensluidende conclusie geleek.

Echter — daar door uwe voortreffelijke leiding de Commissie, in haar geheel genomen, uit vredelievende mannen is saamgesteld — is zij er in geslaagd eene conclusie tot stand brengen, die toch waarlijk al de harde woorden, haar reeds naar het hoofd geworpen, niet verdient.

Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid der Commissie — het is u gebleken dat de minderheid, hoeveel beteekenend overigens, niet zeer talrijk is — heeft zich met deze neutrale conclusie vereenigd. Zij meende namelijk, dat in die conclusie toch wel iets te lezen was, dat aan de Regeering voldoende licht gaf over de bedoeling der meerderheid in de Commissie, die, naar ik meen, ook wel de meerderheid in de Kamer zal vertegenwoordigen.

Er wordt in die conclusie niet eenvoudig aan de Regeering dank gezegd, maar haar wordt tevens het verslag aangeboden. En dat verslag is toch zeer zeker duidelijk en helder genoeg om aan de Regeering te doen zien welken weg men wenscht dat door haar zal worden ingeslagen.

Nu is het volkomen waar, dat de conclusie zelve forscher kon zijn, maar men stelde die conclusie niet op zoo forschen toon, eenvoudig omdat men inderdaad bevreesd was voor allerlei gevolgen, die, naar mijne bescheiden meening, ook wel niet zouden uitblijven. Ik wil alles toegeven wat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, ten opzichte van de Kamer, als uitspraak doende over billijkheid of onbillijkheid, heeft gezegd, maar men moet toch wel in het oog houden, dat deze Kamer, over die zaken uitspraak doende en dikwijls uitspraak doende, ten langen leste iedereen ontevreden zal maken. Want wat is het geval?

Indien alle zaken die ons worden voorgelegd, zoo duidelijk, zoo eenvoudig waren als deze mijns inziens is, dan zou er misschien geen weifeling behoeven te bestaan; doch het tegendeel is waar, en wat zal dan geschieden? Dat niet weinigen, die naar hunne meening een rijken voorraad van gronden van billijkheid bezitten, bij deze Kamer zullen aankomen, terwijl het blijken zou, dat al hun goud niets anders dan kaf was. Welnu, dan wordt de taak van de Kamer toch wel een weinig moeilijk en bezwarend en vooral die reden heeft ons tegengehouden tot eene scherper conclusie over te gaan.

Daarbij kwam, dat men zich toch ook afvroeg of men wel met alle vormen van het constitutioneele recht in overeenstemming was wanneer men op deze wijze pressie op de Regeering uitoefende. Wij zijn op die vraag niet dieper ingegaan. Wij hebben niet gemeend haar bij deze gelegenheid ter sprake te moeten brengen of te moeten behandelen. Nu er eenmaal antecedenten te dezen opzichte bestaan, is het ook zeer moeilijk van die vraag nog een punt van debat te maken.

Hoe dit zij, de conclusie van de Commissie had volstrekt niet ten doel de Regeering in het minste of geringste te versterken in het voortgaan op den langen, eindeloozen weg der voorzichtigheid, dien zij reeds zooveel jaren ten opzichte van deze zaak bewandelt. Dit mag ik den heer Minister wel zeggen: de voorzichtigheid is in deze zaak, wat betreft den duur van tijd dien de overweging heeft gekost, voldoende betracht. Te dezen opzichte zal niemand zeggen: de Regeering is in verzuim geweest.

Daarom meen ik er ook te mogen bijvoegen, dat in de conclusie, gelijk die door den geachten afgevaardigde uit Grave is voorgesteld, niets vijandigs voor de Regeering gelegen is. Integendeel, ik meen dat die conclusie aan de Regeering verre van onaangenaam kan zijn. Zij doet iets wat ik niet in elk geval goed zou achten, maar wat ik in dit geval bij de groote voorzichtigheid en bij de inderdaad meer dan bewonderenswaardige, doch niet altijd navolgenswaardige nauwgezetheid van geweten die de Regeering in de overweging dezer zaak heeft betracht, niet geheel overbodig acht, namelijk zij geeft de Regeering, nog voordat zij met een voorstel is gekomen, reeds eene soort van vrijbrief.

Mijnheer de Voorzitter! Nu rest mij nog te zeggen, hoe eigenlijk de Commissie over het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Grave, den heer Harte, denkt. Mijnheer de Voorzitter, dat is zeer duidelijk.

De minderheid zal er zich niet mede vereenigen. En de meerderheid? Wat zal zij doen?

Kan zij de woorden, die zij zelve in het Verslag heeft neergeschreven, loochenen, nu zij in een anderen vorm worden aangeboden, alleen om der vorm wille?

Is de vraag, die, naar het mij voorkomt, in deze eenvoudige vraag van vorm ligt opgesloten, van zoo groote, dwingende beteekenis, dat de meerderheid hare eigen meening moet verloochenen?

Ik kan daartoe niet besluiten en wanneer nu het voorstel van den heer Harte in stemming mocht komen, dan zal, hoe zonderling het ook op het Verslag passen zal, de Commissie zich er toch bij neerleggen.

Ik zeg: die verloochening zal zonderling schijnen, want eerst zeggen wij: dat wij geen vrijheid vinden om die conclusie voor te stellen en desniettegenstaande zullen wij voetstoots die meening loochenen. Maar wat rest ons? Wij

staan tusschen twee verloocheningen, òf wij moeten ons oordeel over de zaak opgeven, òf wij moeten onze meening over het passende dezer oordeelsuitspraak ter zijde stellen, en dan kiezen wij het laatste, dat ons toeschijnt het meest overeen te komen met de eischen van recht en billijkheid.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Harte wordt in stemming gebracht, en met 49 tegen 21 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Rutgers van Rozenburg, Travaglino, Hartogh, Conrad, Gerritsen, Heldt, Haffmans, Zijp, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede, van Kerkwijk, van Houten, de Ram, Seret, Mutsaers, de Meijier, Ruys van Beerenbroek, Goekoop, Kielstra, Land, Schepel, Schaepman, van Alphen, Houwing, van Beuningen, Lieftinck, Pijnacker Hordijk, Pyttersen, van der Schrieck, Harte, van der Kaay, Dobbelmann, de Ras, van Gijn, Plate, A. van Dedem, Vermeulen, Walter, Michiels van Verduynen, Kolkman, van der Kun, Donner, Smit, Kerdijk, Poelman, van Velzen, Tijdens en Levy.

Tegen hebben gestemd de heeren Havelaar, Hennequin, Roessingh, Bool, Tydeman, van Bylandt, Brantsen van de Zijp, de Beaufort (Amsterdam), Schimmelpenninck van der Oye, Roijaards van den Ham, Veegens, Æ. Mackay, Viruly Verbrugge, van Delden, de Geer van Jutfaas, Röell, Boreel van Hogelanden, T. Mackay, van Karnebeek, Bahlmann en de Voorzitter.

De *gewijzigde conclusie* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VI. De CONCLUSIE van het Verslag der Commissie voor de Verzoekschriften op het adres van jhr. J. E. de Sturler, uitgebracht in de vergadering van 23 December jl.

De *conclusie* luidt:

»Uwe Commissie stelt voor, dit adres ter inzage neder te leggen ter griffie voor de leden."

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie stelt voor, en wel zonder eenige nadere motiveering, eenvoudig nederlegging ter griffie. Nu komt het mij voor, afgescheiden van al hetgeen in de Tjomas-zaak gebeurd is, dat de feiten in dit adres van zóó gewichtigen aard zijn, dat de Kamer zich niet goedschiks eenvoudig bij die feiten kan neerleggen en het adres in de doos stoppen, want daarop komt eigenlijk het nederleggen ter griffie neer.

Adressanten vragen aan het slot twee zaken: bescherming en vergoeding van geleden schade.

1°. Bescherming, namelijk rechtsbescherming. Ik veronderstel dat de leden dezer Vergadering het adres, al is het wat oud en al heeft het wat lang getraineerd, toch, met het oog op de gewichtige beslissing, nog eens zullen hebben nagelezen. Ik treed dus nu voorloopig niet in breedvoerige beschouwingen van de feiten in dit adres. De adressanten zeggen: wij hebben vonnissen gekregen in ons voordeel, die wij niet kunnen of durven executeeren. Onze eigendomsrechten op bepaalde zaken, bijv. arènboomen, zijn erkend bij rechterlijk vonnis. Wanneer nu menschen voortgaan die boomen wederrechtelijk af te tappen, erkent het plaatselijk bestuur volkomen ons goed recht, maar zegt: Ik straf de menschen toch niet. Zij zeggen: wij hebben het recht betaling te heffen van tuinhuur, die ons tot dusverre niet gewordt. Wanneer wij nu den weg van het recht willen inslaan, zegt men ons: maak toch met groote bezadigdheid van uw recht gebruik. Tracht geen vonnis tegen die menschen te doen uitspreken, want het zou aanleiding kunnen geven tot beroering.

Dit alles wijst op een rechtstoestand die zeer bedenkelijk is; en dit alles is posterieur aan de zoogenaamde Tjiomasgeschiedenis van 1886.

Wanneer dergelijke feiten, die wijzen op eene zeer gestoorde rechtsorde, hier aan de Kamer worden voorgelegd, dan kan zij niet volstaan met doodeenvoudig te besluiten tot nederlegging ter griffie van het adres.

Wij hebben hier in den laatsten tijd requesten gehad van iemand, die meende voor een gulden of tien te weinig pensioen te hebben; van een ander in Suriname, die vond dat hij verhuiskosten moest hebben; van weder een ander, die niet goed in een hospitaal behandeld zou zijn; alle zaken voor de belanghebbenden natuurlijk van groot gewicht, maar die op zich zelve kleinigheden zijn, nesterijen zou ik haast zeggen. Omtrent al die zaken werd voorgesteld inlichtingen aan de Regeering te vragen, maar omtrent een samenstel van zulke gewichtige feiten als hier, zou men het niet doen. Het komt mij voor dat de Kamer voor haar eigen fatsoen niet minder kan doen dan op dit adres aan de Regeering te vragen wat er van de zaak is. Daardoor bindt de Kamer zich tot niets. Ik behandel de zaak ook niet à fond, omdat daartoe het stadium nog niet gekomen is, maar ik zeg, wanneer dergelijke zaken geposeerd worden, dan moet de Kamer niet in practijk brengen wat Thorbecke reeds 50 jaren geleden noemde dien echt Nederlandschen vond, om wanneer zij voor zich krijgt een stuk waarin zij een beetje moeilijkheid ziet, niet eene beslissing te nemen omtrent het stuk, maar enkel omtrent de plaats waar het stuk zal bewaard worden. Ik geloof dat de Kamer te kort zou doen aan hare eer en aan hare waardigheid, indien zij hier aldus handelde, en dat het adres dient verzonden te worden om inlichtingen naar den Minister van Koloniën. Ik neem de vrijheid daartoe het voorstel te doen en zal verder afwachten of misschien de Commissie voor de Verzoekschriften uitvoerig motiveeren zal de redenen, die haar tot haar — ik zou haast zeggen ongemotiveerd — voorstel hebben geleid.

De heer **Van Löben Sels**, *lid van de Commissie voor de Verzoekschriften:* Mijnheer de Voorzitter! De Commissie voor de Verzoekschriften verkeert in deze zitting in een analogen toestand als het Departement van Oorlog.

Aan beiden ontbreekt het leidend hoofd.

Inderdaad ontbreekt aan onze mobilisatie een schakel, zoodat wij niet in staat zijn geweest na het verrassende optreden van den Minister van Koloniën, om onzen voorzitter op te roepen, aan wien anders was opgedragen namens de Commissie de conclusie te verdedigen.

Die omstandigheid plaats mij in een eenigszins moeilijken toestand. Ik toch heb behoord tot de minderheid, die meende dat er inderdaad aanleiding was om inlichtingen te vragen aan de Regeering. De minderheid meende dat op de gronden voor een groot deel zooeven ontwikkeld door den heer Farncombe Sanders. Bij haar gold nog ééne overweging dat, met het oog op het votum door de Kamer in de Tjiomas-zaak vroeger uitgebracht, er aanleiding was om van de Regeering te vernemen in hoever door haar aan den wensch van de Kamer was te gemoet gekomen.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, de meerderheid der Commissie is geenszins geleid geworden door overwegingen die partijtrokken voor of tegen het standpunt door den adressant in hoofdzaak ingenomen, maar zij stelde hare conclusie op grond van de meening dat staande de geldelijke onderhandelingen tusschen de Regeering en adressant het niet voegzaam was een votum van de Kamer uit te lokken, dat invloed kon uitoefenen op den te bedingen prijs.

Van dit standpunt bezien, vermoed ik dat, nu de discussie over deze zaak toch reeds geopend is, de gansche Commissie, indien zij op het oogenblik tegenwoordig was — er ontbreken twee leden — geneigd zou zijn om volkomen vrede te hebben met het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Haarlem.

39ste VERGADERING. — 8 MAART 1893.

Conclusie op het adres van jhr. J. E. de Sturler.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de President! Wij hebben heden achter elkander twee verrassingen gehad: de eerste maal bij de vorige conclusie, heeft een lid der Commissie verklaard waarom hij zou stemmen vóór eene conclusie die in strijd was met hetgeen door hem in het rapport was ontwikkeld; en ditmaal is door een lid van de Commissie eene conclusie verdedigd, waarmede hij het zelf wel eens was, maar waarmede de Commissie, uit wier naam hij sprak, het niet eens was, en hij eindigde met te zeggen dat de Commissie zich kon neerleggen bij het tegenovergestelde van wat zij oorspronkelijk had voorgesteld.

Het is eenigszins ontmoedigend om eene conclusie die reeds door de Commissie is in den steek gelaten te gaan verdedigen, maar het komt mij toch voor, dat voor de eerste meening der Commissie zeer veel te zeggen valt, en ik reken mij verplicht om die redenen in korte woorden aan de aandacht der Vergadering te onderwerpen.

Wanneer wij dit request inzien, dan bespeuren wij dadelijk dat het eigenlijk niet bestemd was voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, maar voor den Minister van Koloniën, hetgeen door adressant ook erkend wordt.

Op bladz. 34 toch leest men: »De onderteekenaar van dit request heeft aanvankelijk op zich genomen te volstaan met een verzoek aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën, dd. 4 Maart jl., doch, wijl hij gevolg geeft te geven aan eene ontvangen en nog dezer dagen herhaalde lastgeving der gezamenlijke erfgenamen en wijl de aard der ondervonden teleurstellingen werkelijk ook niet toelaat langer te verwijlen met een beroep op de Volksvertegenwoordiging, wordt door hem alsnu tot de indiening van dit stuk overgegaan."

Daaruit blijkt, dat het stuk oorspronkelijk bestemd was voor den Minister van Koloniën, en later door adressant, ten gevolge van een bericht, door hem van de erfgenamen van den heer de Sturler ontvangen, is verzonden aan de Tweede Kamer.

Onder die omstandigheden komt het mij voor dat het praematuur is, om op dit oogenblik dit adres om inlichtingen te verzenden aan den Minister van Koloniën.

De geachte afgevaardigde uit Haarlem, de heer Farncombe Sanders, heeft gezegd: er wordt in dit adres gevraagd rechtsbescherming en schadeloosstelling.

Het is volkomen waar dat hier gesproken wordt over moeilijkheden, die adressant, of degenen die hij vertegenwoordigt, op dit oogenblik hebben met opzicht tot het handhaven van hunne rechten op het goed »Tjiomas"; maar is het niet de aangewezen weg, dat men dan afwacht wat daaromtrent door de Regeering aan adressanten zal worden medegedeeld, om daarna, hetzij bij interpellatie, hetzij bij behandeling der Indische begrooting, de zaak hier nader ter sprake te brengen? Men weet dan wat de Regeering aan adressant zal geantwoord hebben ten opzichte van de bezwaren door hem in het midden gebracht.

Het tweede punt is de schadeloosstelling.

Het lid der Commissie voor de Verzoekschriften, de geachte afgevaardigde uit Ede, de heer van Löben Sels, heeft ook gezegd, dat hij meent, met het oog op het votum, door deze Vergadering in 1887 uitgebracht, dat het noodzakelijk was dat dit adres verzonden werd aan den Minister van Koloniën.

Het votum destijds voorgesteld door negen leden dezer Kamer en door mij verdedigd, luidde: »de Kamer besluite voor kennisgeving aan te nemen het haar medegedeelde besluit van den Gouverneur-Generaal van 21 Augustus 1886 n°. 1, waarbij aan de heeren jhr. A. L. de Sturler en E. P. C. Sol het verblijf in de afdeeling Buitenzorg werd ontzegd, het vertrouwen uit te spreken dat dit besluit niet langer worde gehandhaafd dan met het oog op de daarbij betrokken toestanden dringend noodig mocht zijn, en tevens de wenschelijkheid, om door nadere voorschriften de waarborgen in art. 48 van het Reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië nedergelegd meer te verzekeren".

Hieruit blijkt dat het allerminst in de bedoeling heeft gelegen van de voorstellers en voorstemmers om uit te spreken dat de heeren Sol en de Sturler eenige aanspraak hadden op schadeloosstelling van de zijde der Regeering. Nu is, zooals bekend is, het uitzettingsbesluit ten opzichte van de heeren Sol en de Sturler reeds voor geruimen tijd opgeheven en bij de behandeling van verschillende Indische begrootingen is, zoo ik mij wel herinner, de verklaring herhaald, dat de Indische Regeering in overweging zou nemen meer waarborgen van zekerheid te geven aan hen die krachtens art. 40 van het Regeeringsreglement uit de koloniën of een deel daarvan verwijderd worden.

In beide opzichten is het votum dus niet onvruchtbaar geweest.

Onder deze omstandigheden kan er voor de Kamer geen reden zijn dit request thans weer te verzenden naar den Minister van Koloniën. De aangewezen weg is deze, dunkt mij, dat de Kamer afwachtte wat de Minister aan adressanten zal antwoorden, alvorens zij zich weder tot de Regeering wende.

Is het wenschelijk om vóór de zaak tusschen de Regeering en de heeren Sol en de Sturler tot beslissing gebracht is omtrent moeilijke en ingewikkelde quaestiën betreffende de toepassing van het reglement van 1836 inlichtingen van de Regeering te vragen en zich thans reeds in de lange en breedvoerige betoogen, die omtrent deze zaak te wachten zijn, te verdiepen?

Mij komt het wenschelijk voor de oorspronkelijke conclusie der Commissie aan te nemen.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag niet ontveinzen dat de conclusie van de meerderheid der Commissie — nederlegging ter griffie — mij zeer heeft bevreemd.

De heer Farncombe Sanders wees er zoo even te recht op, dat herhaaldelijk door deze Kamer geheel andere conclusiën zijn aangenomen ten aanzien van adressen van veel geringer beteekenis en van veel ondergeschikter aard, conclusiën waarbij inlichtingen werden gevraagd aan de Regeering.

Ook ik ben van oordeel dat het niet aangaat eene zoo belangrijke zaak als deze eenvoudig in den doofpot te doen, zooals de heer Sanders het noemde. Het geldt toch hier zoowel eene quaestie van rechtsherstelling als van schadevergoeding.

Wat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, ter verdediging van de conclusie der meerderheid in het midden bracht, komt mij al zeer weinig voldoende voor.

De heer de Beaufort beriep zich op het feit, dat uit eene zinsnede van het adres bleek, dat het eigenlijk bestemd was voor den Minister van Koloniën. Ook mij is die zinsnede niet ontgaan, maar daarin ligt toch niet het bewijs, dat het adres aan den Minister *verzonden* is.

Die verzending heeft *niet* plaats gehad en dus kan Zijne Excellentie niet geacht worden met den inhoud van het adres bekend te zijn. Reeds uit dien hoofde zou dan ook verzending aan den Minister aanbeveling verdienen.

Ten andere heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat hij het praematuur achtte ten aanzien van dit adres *thans* eene beslissing te nemen. Maar dat is eene grief tegen de Commissie, welke conclusie zij ook voorstelt, de nederlegging ter griffie niet uitgesloten. Waar de geachte afgevaardigde die meening is toegedaan, had hij niet mogen pleiten voor de aanneming van de conclusie der meerderheid, maar het voorstel moeten doen om de zaak voorloopig aan te houden. Dat ware van zijn standpunt consequent geweest.

Met den heer Farncombe Sanders en op de door hem aangevoerde gronden acht ik het wenschelijk dat aangaande dit adres inlichtingen worden gevraagd aan den Minister van Koloniën, en ik zal dan ook gaarne aan het door hem gedane voorstel mijne stem verleenen.

De heer **Farncombe Sanders**: In de eerste plaats heb ik met zeer veel genoegen vernomen de mededeeling

die gegeven is door den geachten afgevaardigde uit Ede, den heer van Löben Sels. Wat hij ons mededeelde omtrent de motieven van de Commissie, versterkt mij in de overtuiging dat de geheele Commissie, indien zij hier tegenwoordig ware, zich zou kunnen vereenigen met mijn voorstel.

De reden waarom de geachte afgevaardigde uit Amsterdam het adres niet aan de Regeering wil zenden was, dat hij niet wilde ingrijpen, staande de onderhandelingen met de Regeering. Maar nu de Regeering, met het oog op eene eventueele herziening van het reglement op de particuliere landerijen van 1836, de financieele negotiatiën tot overname of wat het ook wezen moge, van het land Tjiomas heeft gestaakt, zijn de redenen die de Commissie weerhielden om het adres aan de Regeering te zenden, thans vervallen.

Thans wat betreft het door den heer de Beaufort gezegde Ik geloof, dat de geachte spreker uit Amsterdam, die in 1887 geheel en al op is gegaan in die Tjiomas-quaestie, nu leeft in zijne reminicensen uit dien tijd.

De geachte afgevaardigde zeide; rakel die oude Tjiomaszaak nu niet weder op. De Kamer zal wel gemerkt hebben dat ik met voordacht niets van wat ik hier gezegd heb in verband heb gebracht met die zoogenaamde Tjiomas-zaak van vóór 1886. Ik heb alleen gesproken over de klachten, die de adressanten doen omtrent de gestoorde rechtstoestanden sedert het jaar 1886. Zij zeggen: sedert dien tijd zijn de zaken in dien toestand gekomen, dat wij op geenerlei manier recht kunnen krijgen. Dit kunnen adressanten verkeerd of overdreven hebben voorgesteld, het is thans het oogenblik niet daarover te spreken, maar wanneer Nederlandsche staatsburgers komen met zoo ernstige grieven, wanneer zij zeggen: er worden groote industrieele ondernemingen, zooals de onze, zoo wrak door gemaakt, dat zij den ondergang te gemoet gaan, dan dunkt mij, dat waar de Kamer inlichtingen vraagt omtrent f 10 meer of minder pensioen van een of ander sergeant, dat zij dan ook, in het belang van handel en nijverheid en alles wat wij hebben in de Oost, ook den Minister wel inlichtingen kan en moet vragen over deze zaak. Verder zal ik niets zeggen.

De heer **van Delden**. Ik heb groot bezwaar tegen het amendement op de conclusie, door den geachten afgevaardigde uit Haarlem voorgesteld. Ik houd niet van het doen van zeer onbepaalde vragen, waarop geen antwoord te geven is.

Wat stelt de geachte afgevaardigde voor? Om dit verhaal in adres-vorm, van 34 pagina's druk folio, waarin tal van zaken worden aangeroerd, aan den Minister te zenden met verzoek om inlichtingen. Inlichtingen waarover? Inlichtingen ook nog eens weer over hetgeen is voorgevallen vóór dat de conclusie in deze Kamer omtrent de Tjiomaszaak den 24sten Juni 1887 is aangenomen? Moet die geheele geschiedenis nu weer worden opgerakeld en nadere inlichtingen worden gevraagd omtrent hetgeen in dien tijd is gebeurd? De beteekenis van dat votum der Kamer is door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam voldoende in herinnering gebracht.

Sedert dien tijd is het uitzettingsbesluit ingetrokken, het uitzonderingsbesluit op het algemeen reglement van 1836 evenzeer en de adressanten erkennen dat in de laatste jaren met welwillendheid door de Indische Regeering jegens hen wordt gehandeld.

Ik heb de brochure aandachtig doorgelezen, maar er komen nog al eenige m. i. zeer betwistbare stellingen en veronderstellingen in voor. Wil nu de geachte afgevaardigde uit Haarlem omtrent al die punten inlichting en uitsluitsel van de Regeering hebben? Wil hij bij voorbeeld weten: waarom de onderhandelingen over den aankoop van het landgoed Tjiomas niet geslaagd zijn? Wil hij inlichtingen omtrent andere punten van geschil — men heeft ze slechts voor 't grijpen — bij voorbeeld de vier punten voorkomende op pag. 6 der adres-brochure, waar men leest: Zoo blijft het plaatselijk bestuur van meening:

1°. dat de op mijn land aanwezige arènpalmen mij niet toebehooren;

2°. dat de heerendienstplichtigen van het land Tjiomas niet tot arbeid in de cultuurtuinen mogen worden gebezigd, waardoor die werkkrachten door dagloouers moeten worden vervangen;

3°. dat de tuinhuur in natura moet worden opgebracht, ten gevolge waarvan ook die bron van inkomst zoo goed als van geene waarde wordt;

4°. dat de padie in natten toestand kan worden geleverd, terwijl betreffende de heffing van dit gewas; de belangrijkste mijner inkomsten, zooveel onjuiste uitleggingen van kracht blijven, dat mijne belangen ten zeerste geschaad worden.

Of wil hij inlichtingen omtrent de schadeberekening in het adres voorkomende?

Of over de Tjiomas-quaestie in haar geheel? Maar daaromtrent zijn reeds inlichtingen gegeven en daarover is hier breedvoerig beraadslaagd, waarna eene beslissing gevallen is.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Haarlem, dat er wel meer inlichtingen worden gevraagd aan de Regeering omtrent zaken van minder gewicht, over verkeerde pensioensberekeningen, bijv. loopende over eenige guldens. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar dat geschiedt, wanneer in zoodanig adres bepaalde klachten worden geuit over verkeerde toepassing eener wet in een bepaald geval.

Dit adres echter bevat geen bepaalde conclusie. De grondtoon van het geheele stuk is recht op schadevergoeding wegens vroegere onrechtmatige handelingen der Indische Regeering, die de adressant als erkend en bewezen veronderstelt, welke veronderstelling echter nog niet als juist mag worden aangenomen.

Op pag. 34 lees ik alleen: »De eigenaren van Tjiomas meenen recht te hebben in de eerste plaats op bescherming en verder op vergoeding van geleden schade, en meenen, na al het ondervondene, zich daarvoor te moeten wenden tot uwe Kamer. Zij verzoeken eerbiedig, dat daartoe worde besloten en men hun niet verder onthoude wat hun toekomt."

Zij bepalen hunne schade niet tot de arènpalmen, maar bedoelen ook de schade geleden ten gevolge van het uitzettingsbesluit.

Zullen wij daaromtrent nu nog eens inlichtingen gaan vragen waar de Kamer er in 1887 reeds een votum over heeft uitgebracht? Zullen wij gaan beoordeelen, of de padie nat of droog moet worden ingeleverd, of wel of de beproefde regeling met de opgezetenen van het landgoed Tjiomas omtrent de arènboomen billijk is of niet?

Indien de Kamer op dergelijke vage verzoeken ingaat en, waarschijnlijk ter voorbereiding eener uitspraak, even vage vragen aan den Minister doet, kunnen we ver komen, mijns inziens te ver.

Ik zie niet in dat de Minister zonder een boekdeel vol te schrijven, behoorlijk aan het verlangen der Kamer kan voldoen.

Er is gesproken over rechtsweigering, maar wij weten uit het adres zelf, hoe het gegaan is met de uitvoering van het vonnis van den Indischen rechter, waarbij verklaard is, dat de arènboomen eigendom zijn van den landheer. Dit vonnis in eene civiele zaak gewezen, heeft natuurlijk alleen kracht tegen dengeen tegen wien het is gewezen.

En nu blijkt, dat het vonnis wel degelijk is uitgevoerd tegen een paar personen, al blijkt het tevens dat het administratief gezag zich niet bevoegd heeft geacht, om *politioneel*, zooals men in Indië zegt, tot uitvoering van het vonnis mede te werken.

Ik zie werkelijk niet in dat de aanneming der geamendeerde conclusie wenschelijk is. Wij zullen dan weer in de volle Tjiomas-zaak treden, wat groote bezwaren zal opleveren. *Lites finiri oportet.* Blijkens de stukken is men in Indië in den laatsten tijd zeer geneigd, waar werkelijk schade wordt geleden, er iets op te vinden en zooveel mogelijk te gemoet te komen. Ik ben het met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam eens, dat wij in elk geval nu maar eens moeten afwachten wat de Minister van Koloniën

39ste VERGADERING. — 8 MAART 1893.

Conclusie op het adres van jhr. J. E. de Sturler.

zal antwoorden op het request, dat hem door den adressant den 4 Maart jl. is aangeboden aangaande dezelfde zaak.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de gewijzigde conclusie van den heer Farncombe Sanders hooren noemen een amendement. Het is in den zin van het Reglement van Orde geen amendement. Het gebruik brengt mede dat, wanneer eene gewijzigde conclusie is voorgesteld tegenover de conclusie van de Commissie voor de Verzoekschriften, in stemming komt de conclusie voorgesteld door de Commissie, en dat, wanneer deze wordt verworpen, geacht wordt te zijn aangenomen de afwijkende conclusie. Ik zal dus nu in stemming brengen de conclusie voorgesteld door de Commissie voor de Verzoekschriften; mocht die niet worden aangenomen, dan wordt geacht aangenomen te zijn het voorstel van den heer Farncombe Sanders.

De *conclusie*, voorgesteld door de Commissie voor de Verzoekschriften, wordt in stemming gebracht en met 38 tegen 35 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Mutsaers, de Beaufort (Amsterdam), Ruys van Beerenbroek, Schimmelpenninck van der Oye, Schaepman, Roijaards van den Ham, Veegens, Pijnacker Hordijk, Pyttersen, Harte, de Ras, Viruly Verbrugge, Plate, A. van Dedem, Vermeulen, Walter, Michiels van Verduynen, Cremer, van Delden, van der Kun, Röell, Smit, van Karnebeek, Bahlmann, Hintzen, Travaglino, Havelaar, Hennequin, Conrad, Roessingh, Tydeman, Bevers, van Kerkwijk, Vrolik, Mees, van Houten, De Ram en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Seret, de Meijier, Goekoop, Kielstra, Land, Guyot, Schepel, van Alphen, Houwing, Lieftinck, Æ. Mackay, van der Schrieck, van der Kaay, Dobbelmann, van Gijn, Donner, Boreel van Hogelanden, Kerdijk, T. Mackay, Poelman, Farncombe Sanders, van Velzen, Tijdens, Levy, Rutgers van Rozenburg, Hartogh, Gerritsen, Heldt, Bool, Zijp, van Bylandt, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Brantsen van de Zijp en van den Berch van Heemstede.

De heer **Van der Schrieck**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, over het wetsontwerp van den heer Donner tot wijziging der schutterijwet, brengt het volgend verslag uit:

In handen Uwer Commissie is gesteld een request der »Nederlandsche vereeniging tot bevordering der Zondagsrust", waarin het aannemen van het door den heer Donner ingediende wetsontwerp gevraagd wordt.

Uithoofde dit verzoek betrekking heeft op het thans aan de orde zijnde wetsontwerp, heeft de Commissie van Rapporteurs de eer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen ter kennisneming voor de heeren leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer A. van Dedem, die het gevraagd heeft.

De heer **A. van Dedem**: Ik heb de eer aan de Kamer verlof te verzoeken, om aan den Minister van Buitenlandsche Zaken eene vraag te doen, betreffende den uitslag der onderhandelingen, door hem gevoerd met de Duitsche Regeering over het wederopenstellen der Duitsche grenzen voor den invoer van Nederlandsch fokvee.

De **Voorzitter**: Ik stel voor om aan den heer A. van Dedem het gevraagde verlof te verleenen en den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter** deelt nog mede, dat de heer Smeenge bericht heeft door bezigheden verhinderd te zijn geweest de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen en de vergadering gesloten.

40ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 9 MAART 1893.

(GEOPEND TE $1^1/_2$ UUR.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een adres; 3°. een boekwerk. — Mededeeling van de benoeming van den voorzitter der Commissie voor de Verzoekschriften en van rapporteurs over wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden. — Beraadslaging over en intrekking van het voorstel van den heer Donner tot wijziging van art. 42 der schutterijwet. — Verslag uitgebracht over adressen. — Aanvang van de algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd". — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 78 leden, te weten de heeren:

Röell, Veegens, Levy, Travaglino, Havelaar, de Beaufort, Pyttersen, van Löben Sels, Kielstra, Tydeman, de Geer van Jutfaas, Kerdijk, van Bylandt, Brantsen van de Zijp, Ruys van Beerenbroek, van Velzen, Poelman, Seret, van der Schrieck, T. Mackay, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, van Vlijmen, Vrolik, Walter, Mees, van der Borch van Verwolde, Zijp, Bahlmann, van Kerkwijk, van Delden, Lieftinck, Donner, Huber, de Meijier, Goekoop, Boreel van Hogelanden, Smit, Bool, Farncombe Sanders, Roessingh, Schaepman, Gerritsen, Smeenge, Land, van Alphen, Michiels van Verduynen, van der Feltz, van Beuningen, Hennequin, Vermeulen, Ferf, Kolkman, Houwing, Hartogh, Cremer, Schepel, van den Berch van Heemstede, Hintzen, van de Velde, Pijnacker Hordijk, Plate, de Ras, Haffmans, van Gijn, van der Kun, Heldt, Harte, Lucasse, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, Keuchenius, Tijdens, de Ram, Bevers, van Houten en van Berckel,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Koloniën, van Oorlog en van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Mutsaers, dat hij wegens andere ambtsbezighen verhinderd is de vergadering, wellicht ook morgen, bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van T. T. Dijk, weduwe P. A. M. Vosser, gepensionneerd kommies der directe belastingen, te Appingedam, betrekkelijk het wetsontwerp tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. van den schrijver, professor Middendorp, zijne brochure over tuberkel-bacillen.

Dit geschrift zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissie voor de Verzoekschriften tot haren voorzitter heeft gekozen den heer Smeenge;

C. dat door de afdeelingen tot rapporteurs benoemd zijn voor de volgende wetsontwerpen:

wijziging der wet van 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35), tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen;

wijziging der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), tot voorziening tegen besmettelijke ziekten,

de heeren van Karnebeek, Mees (voorzitter), Goekoop, Boreel van Hogelanden en Schepel.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat, overeenkomstig het besluit door de Centrale Afdeeling genomen, de afdeelingen, die nog niet gereed zijn met de behandeling van het wetsontwerp houdende vaststelling van een Militair Strafwetboek, daartoe zullen bijeenkomen aanstaanden Dinsdag te 11 uren.

Voorts heb ik de eer aan de Kamer voor te stellen, om na afloop van de in de openbare vergadering aan de orde gestelde onderwerpen alsnog in behandeling te nemen:

de interpellatiën, waartoe verlof is verleend aan de heeren van Karnebeek, Brantsen van de Zijp en A. van Dedem; en

het wetsontwerp houdende wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892. (Bouw van eene brug over den Nieuwen Maasmond bij Heusden.) (**65**)

Daartoe wordt besloten.

Nog deel ik aan de Vergadering mede, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft om na afloop van de thans ter openbare behandeling aan de orde gestelde onderwerpen, op een nieuwen dag, in de afdeelingen te doen onderzoeken de wetsontwerpen:

goedkeuring der overeenkomst met België van 11 Juni 1892, tot regeling der grens tusschen Baarle-Hertog en Baarle-Nassau (**70**);

goedkeuring der additioneele verklaring van 21 December 1892 tot de overeenkomst met België van 11 Juni 1892, tot regeling der grens tusschen Baarle-Nassau en Baarle-Hertog; (**142**)

regeling van de mijnontginningen in Nederlandsch-Indië (**123**).

bekrachtiging van den afstand om niet van twee gebouwen met erven en van een derde gebouw, alle te Grave, en van den onderhandschen verkoop van het erf van laatstbedoeld gebouw, alles aan de gemeente Grave (**134**);

naturalisatie van S. Goldschmidt en zeven anderen; (**153**)

wijziging en aanvulling van sommige artikelen van de wet van den 9den Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78) tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren; (**136**)

aanvulling van de wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 131) tot regeling van het veeartsenijkundig Staatstoezicht en de veeartsenijkundige politie, aangevuld bij de wet van 1 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 123) en gewijzigd bij art. 10, sub 26°., van de wet van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64); (**141**)

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van eene watervlakte, deel uitmakende van de rivier de Vecht, aan J. W. F. Scheffer jr., te Weesp; (**144**)

wijziging en verhooging van hoofdstuk VII *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893; (**145**)

verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893. (**146**)

Eindelijk wensch ik aan de Kamer te herinneren, dat morgen, na de pauze, zal worden overgegaan tot de benoeming van een commies-griffier. Daaraan zal voorafgaan eene bijeenkomst in comité-generaal, tot regeling der bezoldiging.

Aan de orde is de behandeling van:

I. HET VOORSTEL VAN WET VAN DEN HEER DONNER TOT WIJZIGING VAN ART. 42 DER WET VAN 11 APRIL 1827, HOUDENDE OPRIGTING VAN SCHUTTERIJEN. (**40**)

Over dit wetsontwerp wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over het EENIG ARTIKEL, luidende:

Het tweede lid van art. 42 der wet van 11 April 1827 (*Staatsblad* n°. 17), houdende oprigting van schutterijen, wordt gelezen:

» Die oefeningen zullen telkens in tijd van vrede, hoogstens twee uren mogen duren, en altijd een half uur vóór zonne-ondergang moeten zijn afgeloopen; zij zullen niet spoediger op elkander mogen volgen dan van 14 tot 14 dagen en niet des Zondags worden gehouden.",

waarop door den heer Kielstra een amendement is voorgesteld, strekkende om in het eenig artikel de laatste zes woorden te vervangen door de volgende zinsnede:

»De schutters, die bij hunne inschrijving verklaren bezwaar te hebben tegen den dienst op den door hun kerkgenootschap aangenomen wekelijkschen rustdag, worden voor oefeningen en wapenschouwingen op dien dag niet opgeroepen, doch in de gelegenheid gesteld hunne plichten op andere dagen te volbrengen."

De heer **Kerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Voor de Kamer en ook voor den voorsteller zelf van het ontwerp dat wij behandelen, is het geen geheim, dat mijne sympathie heeft elke poging, om de vrije beschikking over den Zondag terug te geven aan hen, wien geregeld noodeloos — dat is: voor zoover niet een zwaarwegend belang er toe noopt — die vrije beschikking wordt onthouden.

Wel is waar sta ik met die sympathie op een anderen grondslag dan de heer Donner, ook met betrekking tot het onderwerp van zijn voorstel. Zelfs kan ik een glimlach niet onderdrukken over de beperktheid van zijn gezichtsveld, waar hij in de Memorie van Antwoord meent te mogen verklaren » dat, indien er (tegen het schutteren op Zondag) andere (dan godsdienstige) redenen mochten bestaan, deze toch *alleen* haar grond *kunnen* hebben in het recht, dat *God* den mensch op den wekelijkschen rustdag geeft". Maar dit neemt niet weg: ook ik verlang *zoo min mogelijk* arbeid op dien dag te zien opgelegd tegen der menschen wensch en wil. Ik druk op dat » zoo min mogelijk"; want een Zondag, waarop *alle* arbeid zou moeten rusten (ook die door een ernstig belang wordt gevorderd, ook die noodig is om te waken, dat de Zondag een dag kunne zijn tot ontspanning van geest en lichaam voor het gros der menschen) zulk een Zondag zou ik uit den booze achten; daarop bovenal, naar ik vrees, zou van toepassing zijn de uitspraak der Staten van Holland in een placaat der 17de eeuw, dat » op geenen dagh meer wordt gezondigd dan op den dagh des Heeren". Doch met dit voorbehoud schaar ik mij met volle overtuiging onder de voorstanders der beperking van den Zondagsarbeid. En althans één mijner motieven is dit, dat zooveel doenlijk behooren te worden ontzien degenen, bij wie arbeid op den Zondag in botsing komt met *hunne* opvattingen en *hunne* overtuigingen op godsdienstig gebied.

Juist daarom echter mag ik mijne bevreemding niet verzwijgen, dat de voorsteller in zijne Memorie van Antwoord in het geheel geen notitie heeft genomen van de in de afdeelingen gemaakte bedenking, dat hetgeen hij op godsdienstige gronden onlangs voor zijn geloofsgenooten ten aanzien van den Zondag, op diezelfde gronden evenzeer moest gelden voor Israëlieten ten opzichte van den Zaterdag, voor Katholieken ten opzichte van de hooge feestdagen hunner Kerk.

Het verweer, tegen die bedenking in de afdeelingen gehoord, dat de beperking van het wetsontwerp tot de Zondag »zeer verklaarbaar" is, omdat van de zijde van Katholieken en Israëlieten tegen den bestaanden toestand nooit bezwaren zijn ingebracht — dat verweer gaat voor den voorsteller niet op. Daarop kan *hij* zich niet beroepen. Hij toch — om weg te redeneeren het feit, dat blijkbaar ook onder Protestanten van verschillende kerkgenootschappen, slechts » enkelen" of » weinigen" bezwaar hebben om des Zondags hun schutterplichten te vervullen — verzoekt uitdrukkelijk niet te vergeten, dat er *kunnen* zijn, die » òf den moed niet hebben zich uit te spreken òf wanhopen aan de opheffing hunner grieven". Ware dit zoo, dan had hij in de eerste plaats zulks niet mogen vergeten ten aanzien van andersgeloovenden. Met andere woorden: op *zijn* standpunt heeft hij zelf het vonnis gestreken over de beperking van zijn wetsontwerp tot den Zondag alléén.

Niet gezwegen heeft hij over de andere bedenking, dat voor velen het verplichte schutteren op een werkdag financieele schade kan opleveren door werkverzuim, dat verre van altijd wordt vergoed. Deze bedenking besprak de voorsteller in zijne Memorie van Antwoord wel, doch hij maakte zich er van af door op te merken dat aan die bedenking kan worden te gemoet gekomen door het geven van vergoeding. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat zou *kunnen*, maar *zal* het ook geschieden? De Regeering zal daartegen wellicht geen bezwaar hebben, schreef de heer Donner; maar haast zou ik vragen: is dit ernst of kortswijl? De Regeering, die eene nieuwe regeling van den krijgsdienst deels reeds heeft ingediend en voor het overige voorbereidt, zou maar zoo even terloops het nieuwe èn kostbare beginsel van vergoeding voor schuttersdiensten gaan toepassen! Waarlijk, de belanghebbenden zullen den voorsteller voor den vogel in de lucht, waarop hij hen wees, niet bijzonder erkentelijk zijn; zij moeten oordeelen, dat hij òf liever had moeten wachten totdat die vogel geschoten was, òf daarvoor thans tevens had moeten zorgen.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, behoef ik bij deze punten niet langer stil te staan en nu niet verder op de weegschaal te leggen wat voor en tegen den *inhoud* van het wetsontwerp pleit. Dat behoef ik niet, omdat, naar het mij voorkomt, de Kamer het reeds dáárom behoort te verwerpen, omdat de behoefte daaraan niet aanwezig is. In dit opzicht, ik erken het, heb ik bij het onderzoek in de afdeelingen anders gedacht dan nu. Toen neigde ik er toe, met den heer Donner mede te gaan en ook van mij was afkomstig de aandrang, dat hij aan de Kamer feitelijke gegevens zoude verschaffen; ik meende dat die gegevens het recht van bestaan van het wetsontwerp in het licht

zouden stellen. Doch het is andersom uitgekomen; en het is juist de heer Donner zelf, die door de bijlage van zijne Memorie van Beantwoording, door de daarin vervatte feitelijke mededeelingen, mij overtuigd heeft van de ontstentenis van behoefte aan het voorstel hetwelk hij heeft gedaan. Om in die overtuiging door de Kamer te doen deelen, is het slechts noodig die inlichtingen even te doorloopen.

Al dadelijk dan deelt de voorsteller mede, dat van de 89 gemeenten met dienstdoende schutterij er 55 zijn, waar des Zondags nooit oefeningen of wapenschouwingen gehouden worden. Geheel juist is dat cijfer niet. Want ten onrechte is daarbij niet meegeteld de gemeente Leeuwarden, waar alleen *vrijwillige* schietoefeningen voor het kader op Zondag worden gehouden, terwijl het toch uitsluitend aankomt op *gedwongen* diensten. En eveneens is ten onrechte meegeteld de gemeente Purmerend, waar met de vroegere gewoonte, om op Zondag de menschen op te roepen, is gebroken. Er blijven dus niet 34, maar 32 gemeenten over, waar het wèl voorkomt, dat op Zondag schutterdiensten worden gevergd. Vrage echter, welke, en in welke mate? Want wel onderscheiden dient te worden tusschen wapenschouwingen en de eigenlijke oefeningen.

Deze laatste dan, de oefeningen, worden op dien dag slechts in 7 gemeenten gehouden, en hiervan moet nog de gemeente Zierikzee worden geschrapt, aangezien aldaar zij, die gemoedsbezwaren doen gelden, worden vrijgesteld. Dus slechts zes gemeenten, uit welke *alle* echter wordt bericht — en volgens den heer Donner zelf zijn de berichten gevloeid » uit de meest betrouwbare bronnen" — dat geenerlei bezwaar er wordt vernomen. Uit Roermond heet het zelfs: » ofschoon herhaaldelijk aan de schutterij is medegedeeld, dat zij die liever op een anderen dag geoefend worden, daartoe in de gelegenheid zullen worden gesteld".

Met de wapenschouwingen, ik geef het toe, is het eenigszins anders gesteld. Het aantal gemeenten, waar die op Zondag zelf voorkomen, is grooter: het zijn er 31. Maar ook van dit cijfer blijft bitter weinig over, wanneer men de zaak op de keper bekijkt.

Vooreerst zijn er onder die 31 gemeenten 15, waar — en andermaal zij herinnerd, dat luidens de verzekering des heeren Donner, de berichten komen uit de meest vertrouwbare bronnen — geen bezwaar hoegenaamd vernomen wordt.

Bovendien bevinden zich onder de overige 16 negen, waar hun die gemoedsbezwaren doen kennen, vrijstelling van opkomst wordt verleend, vrijstelling ook van boete wanneer zij wegblijven.

Voorts zie men, hoe weinig die wapenschouwingen om het lijf hebben. Waar het eigenlijke inspectiën geldt, éénS of tweemaal in het jaar. In 10 van de 16 gemeenten alléén, wanneer de verjaardag van Koningin of Regentes op een Zondag valt. Uit Meppel wordt medegedeeld, dat het voor het laatst is voorgekomen in 1890; uit een zestal gemeenten, dat het niet is voorgekomen sedert 1891.

Eindelijk: in de mededeelingen, door den voorsteller ons verstrekt, ontbreekt elke aanduiding, dat er ook maar ééne enkele gemeente zou zijn, waar de schutters gedwongen worden des Zondags dienst te doen, en waar men gestraft wordt als men wegblijft.

Ja, maar — schreef de heer Donner — hem is toch » met zekerheid bekend, dat nog onlangs te Groningen twaalf schutters geene vrijheid vonden voor God en hun geweten om bij eene wapenschouwing op een Zondag op te komen". Mij dunkt, een ongelukkiger voorbeeld had kwalijk kunnen worden genoemd. Immers, wat deelde de heer Donner mede in de bijlage zijner Memorie van Antwoord, juist met betrekking tot de gemeente Groningen? Het volgende: » Aan hen die uit gemoedsbezwaren vrijstelling van opkomst daarbij vroegen, werd deze verleend. Zij die wegens hunne afwezigheid reeds voor den schuttersraad mochten zijn gedaagd, werden van verdere vervolging ontslagen, zoodra zij voor dien raad te kennen gaven, dat gemoedsbezwaar hen had belet de wapenschouwing bij te wonen." Ik veroorloof mij te vragen: wat wil de heer Donner meer? Kan het beter? Waartoe kunnen de twaalf Groningsche schutters, die hij in het gelid laat treden, anders dienen dan juist om de niet-noodzakelijkheid van zijn voorstel in het licht te stellen?

Of zal hij mij wijzen op de pijnlijke gevallen, die in den loop der jaren inderdaad hebben plaats gehad te Zaandam, Purmerend en te Edam? Maar eilieve, Edam wordt in de bijlage niet genoemd, omdat daar met de vroegere gewoonte, om de menschen des Zondags op te roepen, gebroken is. Purmerend wordt wel genoemd, maar kan door den voorsteller niet als argument worden gebezigd; want eveneens ten aanzien van die gemeente blijkt, dat daar niet meer geschiedt wat hij wraakt. Ook Zaandam wordt genoemd; maar daaromtrent geldt hetzelfde. Alleen inspectiën worden daar op Zondag gehouden, doch enkel na-inspectiën voor degenen, die de inspectiën op een werkdag hebben verzuimd, en ook aan deze, zoo zij tijdig vrijstelling van deze na-inspectie vragen wegens gemoedsbezwaar, wordt de genoemde vrijstelling verleend. Al die drie gemeenten dus, wel verre van de noodzakelijkheid van het voorstel te bewijzen, toonen integendeel dat daarvoor op dit oogenblik geen feitelijke aanleiding bestaat.

Mogelijk, ten slotte, dat de voorsteller mij nog te gemoet voert, dat dan toch morgen die feitelijke aanleiding rijzen kan. Dan is mijn wederwoord, en daarmede ben ik aan het eind van mijne opmerkingen: wij hebben wetten te maken, vooral noodwetten — en men kan kwalijk ontkennen, dat dit wetje dat karakter draagt — wegens een nood, die *bestaat*, niet wegens een zoodanige, die ontstaan *kan*, wegens eene behoefte die er *is*, niet wegens eene zoodanige die rijzen *kan*. En waar ik gaarne bereid ben om mede te werken, waar het geldt voorziening in werkelijke behoeften en leniging in werkelijke nooden, daar moet ik anderzijds die medewerking onthouden, wanneer, zooals hier het geval is, de poging geen andere beteekenis heeft — ik zeg niet dat het de *bedoeling* is — geen andere beteekenis heeft dan die van eene vlag.

De heer **Kielstra** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Wanneer ik, Mijnheer de Voorzitter, den indruk teruggeef dien de gewisselde stukken op mij hebben gemaakt — en ik ben daarin versterkt door het zooeven door den heer Kerdijk gesprokene — dan is het deze, dat de meerderheid in deze Kamer, hoezeer ook geneigd aan de bestaande bezwaren te gemoet te komen, overwegende bedenkingen heeft tegen het voorstel van mijn geachten vriend uit Katwijk, omdat men vreest daarmede andere, niet minder gewichtige bezwaren, in het leven te roepen.

Eene verwerping nu zou ik betreuren; want bij de onveranderde handhaving van de tegenwoordige wet *kan* het gebeuren, gelijk het nu en dan gebeurd *is*, dat een Nederlander vervolgd wordt om zijne geloofsovertuiging. Dergelijken toestand nu mag de wetgever niet handhaven; de Grondwet verbiedt het. En nu de zaak eenmaal door den heer Donner is ter sprake gebracht, moet, zoo eenigszins mogelijk, eene oplossing worden gevonden waardoor alle partijen bevredigd worden, — eene oplossing, waardoor aan klachten over gewetensbezwaren wordt te gemoet gekomen, terwijl van den anderen kant vermeden wordt dat bijv. aan de schutters te Maastricht, die sinds een kwart eeuw de voorkeur aan den dienst op Zondag geven, door de wet een even onnoodigen als hatelijken dwang, tot schade voor hunne beurs, wordt opgelegd.

Ik heb getracht die oplossing te geven door mijn amendement.

In de eerste plaats een woord over de redactie

De heer Donner had alleeen het oog op den Zondag; ik heb de voorkeur er aan gegeven te spreken van den wekelijkschen rustdag volgens het kerkgenootschap waartoe men behoort, omdat gewetensbezwaren bij elken ingezetene des lands evenveel aanspraak hebben op eerbiediging en men dus niet alleen aan Protestanten en Katholieken, maar ook aan Joden en Sabbathisten, de » volkomen vrijheid" moet verzekeren die hun volgens art. 167 der Grondwet toekomt.

En aangezien het gewetensbezwaar van den heer Donner

en zijne medestanders wel evenzeer ten opzichte van de *wapenschouwingen* als ten aanzien van de *oefeningen* zal bestaan, heb ik omtrent beide dezelfde regeling voorgesteld. De redactie der schutterijwet wordt er dan wel niet fraaier op, nu eerst in een volgend artikel van wapenschouwingen sprake is, maar dit bezwaar is mijns inziens zóó gering dat men daarover wel zal kunnen heenstappen.

Wat de voorstanders van het wetsontwerp willen: »de zekerheid dat nergens aan de godsdienstige overtuiging der ingezetenen op dit stuk geweld kan worden aangedaan", wordt mijns inziens door het amendement volkomen bereikt. Alleen niet, dat moet ik erkennen, wanneer de gemoedsbezwaren zich pas doen gelden nà de inschrijving. Maar hieraan is, geloof ik, door de wet niet te gemoet te komen, zoolang men de noodzakelijkheid erkent om tegen misbruiken te waken.

Ik heb thans de bezwaren te bespreken, en naar ik hoop, te weerleggen, die blijkens het Voorloopig Verslag bij sommigen bestaan tegen eene oplossing als door mij thans in overweging wordt gegeven.

Men heeft, naar ik in alle bescheidenheid vermeen, niet zonder groote overdrijving, het onvereenigbaar genoemd met alle begrip van tucht als de schutter de beslissing had op welken dag hij zich van zijn plicht zou willen kwijten. (Voorloopig Verslag bladz. 4.)

Mij schijnt deze opvatting geheel onjuist; niet de schutterplichtige beslist, maar wel zijne godsdienstige overtuiging. Men zou het evengoed »onvereenigbaar met alle begrip van tucht" kunnen noemen als den Israëlietischen soldaat verlof wordt verleend voor zijne feestdagen, of als de Katholieke soldaat in de gelegenheid wordt gesteld zijne kerkelijke plichten te vervullen.

Mijn standpunt is, dat men aan gewetensbezwaren te gemoet moet komen als het maar eenigszins mogelijk is; in een land als Nederland moet het niet kunnen voorkomen dat, ten gevolge van eerlijke gemoedsbezwaren, een huisvader met hechtenis wordt gestraft. Kan men dat vermijden, al is het dan dat de commandant een lijstje heeft aan te houden van de menschen die op Zondag niet beschikbaar zijn, dat men het dan toch doe. De tucht heeft daarmede waarlijk niets uit te staan; integendeel, de tucht wordt veeleer bedreigd wanneer daar schutterplichtigen zijn die, volkomen te goeder trouw, de hun opgelegde diensten weigeren te vervullen, op het motief dat men Gode meer moet gehoorzamen dan de menschen.

Ja maar, zoo zeggen andere leden in het Voorloopig Verslag, in ieder geval zouden de gemeenschappelijke oefeningen komen te vervallen; »behoorlijke oefening, dat is de noodige gemeenschappelijke oefening, zou onmogelijk worden" bij de splitsing der schutters, welke ten gevolge van het amendement noodig zou zijn.

Hieromtrent worde allereerst opgemerkt dat in de practijk van zoodanige splitsing slechts in enkele gemeenten sprake zal zijn. Er zijn gemeenten, waar tegen den dienst op Zondag geene bezwaren zijn; er zijn vele andere waar nooit des Zondags »geschutterd" wordt. En waar dat voor de gemeenschappelijke oefeningen noodig is, staat er geen woord in de wet of in mijn amendement om die in de zes — of vijf — werkdagen van de week te *verbieden.*

Doch ik merk verder op dat die gemeenschappelijke oefeningen bij de schutterij eene zeer ondergeschikte rol vervullen. Hoe zou het ook anders kunnen zijn? De schutters komen op, voor een belangrijk deel zonder ooit een geweer in handen te hebben gehad, en volgens de wet tellen de oefeningen *per jaar* te zamen niet meer dan 26 uren. Immers, van 1 April tot 1 October, dat is gedurende 26 weken, mogen ze om de 14 dagen, dus 13 maal worden opgeroepen en mag elke oefening hoogstens 2 uur duren.

En die 26 uur in maximum, waarvoor zijn die bestemd? Voor »gemeenschappelijke oefeningen"?

Neen, Mijnheer de Voorzitter, de wet zegt anders. Volgens het eerste lid van art. 42 worden de schutterijen geoefend *in het schieten naar de schijf;* en bij die gelegenheid zal tevens eene verdere oefening plaats hebben, *zooveel zulks voor den gewonen dienst onontbeerlijk is te achten.*

Meer niet; geene manoeuvres, geene evolutiën, geen paradevertoon, maar *schijfschieten;* dàt is de hoofdzaak, en daarbij moeten de schutters leeren wat volstrekt noodig is: de exercitiën uit de recrutenschool, hunne verplichting als schildwacht en dergelijke.

Aldus zegt ons de tegenwoordige wet, en bij het onlangs ingediend wetsontwerp op de samenstelling der landmacht verklaart ook de Minister Seyffardt »*de hoofdeisch voor die schutterij is goed schieten*".

Welnu, — niemand zal ontkennen dat het voor de oefeningen in het schieten allerminst noodig, ja zelfs niet wenschelijk is velen te gelijk te oefenen. Bij kleine afdeelingen zal het onderwijs in het schieten — en ook in het hanteeren van het geweer, de militaire pas, de richtingen en zwenkingen enz. — zeker niet minder vruchtdragend zijn dan bij groote.

Ik moet uitdrukkelijk verklaren, dat naar mijne overtuiging de militaire waarde der schutterijen *niet* zal dalen, wanneer mijn amendement wordt aangenomen. Mijne ondervinding als *troepen*-officier dateert reeds van twintig jaar geleden; maar ik durf een beroep doen op den practischen infanterie-officier in ons midden, den geachten afgevaardigde uit Veghel. Als *hij* verklaart dat met 26 oefeningskeeren per jaar, volgens de wet hoofdzakelijk aan schijfschieten te wijden, de bataljons-oefeningen zoodanige beteekenis *kunnen* hebben, dat zij inderdaad zouden worden geschaad wanneer mijn amendement mocht worden aangenomen, dan strijk ik de vlag.

Doch ik verwacht dergelijke verklaring niet. Het is mijns inziens evident, dat noch de tucht noch de militaire waarde der schutterij *iets* zullen verminderen bij aanneming van mijn amendement, dat immers voor gemeenschappelijke oefeningen op werkdagen de gelegenheid openlaat.

En dan geloof ik, dat de billijkheid meebrengt dat men, elke godsdienstige overtuiging eerbiedigende, mijn amendement aanneemt, en daaraan de voorkeur geve boven het voorstel van den heer Donner, dat een dwang zou opleggen aan schutters die zijne godsdienstige overtuiging niet deelen. Dit kan, dunkt mij, ook zijne bedoeling niet zijn.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik nog eene wijziging te brengen in de redactie. Meer in overeenstemming met de wet en tevens duidelijker zal het zijn, indien het amendement aldus wordt gelezen:

»Zij, die binnen veertien dagen na ontvangst van de kennisgeving, voorgeschreven bij het laatste lid van art. 14, aan den commandant der schutterij, waartoe zij behooren, verklaren bezwaar te hebben tegen den dienst op den door hun kerkgenootschap aangenomen wekelijkschen rustdag, worden voor oefeningen en wapenschouwingen op dien dag niet opgeroepen, doch in de gelegenheid gesteld hunne plichten met betrekking tot de oefeningen en wapenschouwingen op andere dagen te volbrengen."

In de bedoeling van het amendement brengt deze redactiewijziging geene wijziging.

Het *amendement* van den Kielstra wordt ondersteund door de heeren Levy, Houwing, Heldt, Farncombe Sanders en Hartogh, en komt dus in beraadslaging.

De heer **Vermeulen**: Na het door den eersten spreker, den heer Kerdijk, in het midden gebrachte, mijnerzijds nog slechts een paar woorden.

Door dien geachten afgevaardigde, of liever en juister, door den heer Donner zelf, is, mijns inziens, overtuigend aangetoond, dat het euvel, waartegen deze wet gericht is, werkelijk niet algemeen is en dat het, wat vroeger ook moge gebeurd zijn, zich tegenwoordig nog slechts hoogst zeldzaam vertoont. Doch, het zij volmondig toegegeven, indien het ook slechts eenmaal voorkwam, dan nog zou dit nog eene maal te veel zijn. Met den heer Kerdijk ben ik het verder eens, dat, terwijl de wetten behooren gemaakt te worden voor alle ingezetenen des Rijks, den geachten voorsteller van dit wetsontwerp al te uitsluitend de eigenaardige toestanden en belangen van

40ste VERGADERING. — 9 MAART 1893.

40. Voorstel van wet van den heer Donner tot wijziging van art. 42 der schutterijwet.

een enkel kerkgenootschap voor den geest gestaan schijnen te hebben.

Wat toch beoogt dit voorstel? In de eerste plaats te voorkomen, dat de schutterijwet martelaren maakt. Voor dat doel heb ik alle sympathie, maar het komt mij voor, dat door dit voorstel het doel niet of slechts onvolledig zal bereikt worden. In het wetsontwerp toch van den heer Donner is alleen sprake van den Zondag. In het amendement voorgesteld door den heer Kielstra alleen van den rustdag der onderscheidene kerkgenootschappen. Nu is het evenwel eene bekende zaak dat door de meeste kerkgenootschappen naast den Zondag of den wekelijkschen rustdag, nog andere kerkelijke feestdagen worden onderhouden, waarop, evenzeer als op den gewonen wekelijkschen feestdag, alle arbeid of bijzondere soorten van arbeid verboden zijn. De man die door gewetensbezwaren weerhouden wordt om op Zondag te schutteren, zal ook bezwaar hebben om zijn schuttersplicht te vervullen, indien hij orthodox-Protestant is op tweeden Paasch-, Pinkster- en Kertsdag en op Hemelvaartsdag; indien hij Roomsch-Katholiek is op de Roomsch-Katholieke feestdagen die met Zondagen gelijk zijn gesteld, terwijl hij, indien hij Jood is, evenmin op het Israëlietisch Paschen of op Grooten Verzoendag zal willen schutteren als op den gewonen Sabbath.

Ik heb er daarom een oogenblik aan gedacht om te trachten het amendement van den heer Kielstra aan te vullen door een sub-amendement in dezer voege, dat daarin met den wekelijkschen rustdag der onderscheidene kerkgenootschappen ook zouden worden opgenomen de bijzondere feestdagen welke door die kerkgenootschappen met hunne rustdagen worden gelijkgesteld. Ik heb mij echter daarvan laten terughouden door de overweging dat het in ons land zoo uiterst gemakkelijk gaat om een kerkgenootschap op te richten. Een zeker aantal personen, oordeelende dat zes werkdagen van 8 uren veel te vermoeiend zijn, zou bij voorbeeld op den inval kunnen komen, om die wekelijksche rustdagen of met den rustdag gelijkgestelde feestdagen in te voeren en zouden zij zich daarna met gelijkgezinden tot een kerkgenootschap kunnen vereenigen. Het wetsontwerp van den heer Donner komt mij daarom voor niet afdoende te zijn en ook niet wel voor amendeering vatbaar te wezen. Toch, ik herhaal het, zou ik gaarne medewerken om te voorkomen dat in het vervolg nog ooit een Nederlandsch burger wegens gemoedsbezwaar tegen de schutterijwet in de gevangenis geraakt.

Wat staat mij in die omstandigheden te doen? Ik zal, alvorens mijne stem over dit wetsontwerp te bepalen, afwachten wat Zijne Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken ons te zeggen heeft. Kan Zijne Excellentie er voor instaan, dat langs anderen, langs administratieven weg hetgeen ik verlang zal verkregen worden; met andere woorden, kan hij ons verzekeren, dat de vrijheid welke thans reeds op vele, ja op de meeste plaatsen bestaat, *overal* zal geschonken worden, en aan allen, die ernstige gemoedsbezwaren laten gelden om op een rustdag of kerkelijken feestdag te schutteren, gelegenheid zal worden gegeven om op een anderen dag aan hunne schutterlijke plichten te voldoen, dan zou ik den geachten voorsteller van het wetsontwerp met bescheidenheid in overweging willen geven om zijn wetsontwerp althans voorloopig terug te nemen en eerst de uitwerking af te wachten van de door den Minister toegezegde administratieve maatregelen.

De heer **Van Velzen**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn tegen het gedane voorstel verschillende bezwaren te berde gebracht. De eerste geachte spreker, de heer Kerdijk, heeft gezegd dat uit de nadere toelichting van den geachten voorsteller hem is gebleken, ontstentenis van behoefte om dit voorstel te doen. De heer Kerdijk was wel, evenals de voorsteller van het amendement op dit wetsontwerp, de heer Kielstra, tot de overtuiging gekomen, dat aan billijke gemoedsbezwaren moet worden voldaan, maar beide geachte sprekers waren niet overtuigd dat dit behoorde te geschieden langs den weg door den heer Donner aangegeven.

Ook de laatste geachte spreker, de heer Vermeulen, heeft, ofschoon sympathie betuigende met dit voorstel, gezegd dat naar zijne overtuiging daardoor niet wordt te gemoet gekomen aan de thans bestaande bezwaren. Want, zegt de geachte spreker, de heer Donner gaat uit van het standpunt dat men moet te gemoet komen aan de belangen van een bepaald kerkgenootschap, en heb ik den geachten afgevaardigde wel begrepen, dan wil hij zich stellen op een ruimer, op een meer algemeen standpunt.

Nu wensch ik mij juist te stellen op een tegenovergesteld standpunt. Ik meen — en daarom heb ik veel sympathie voor het ingediende wetsontwerp — dat alleen op de wijze waarop door den voorsteller getracht wordt de thans bestaande bezwaren te ondervangen, te gemoet gekomen kan worden in den zin als door hem wordt voorgesteld.

De heer Kielstra wenscht dat den schutters die bij hunne inschrijving verklaren bezwaren te hebben tegen den dienst op den door hen aangenomen wekelijkschen rustdag, vergund zal worden een anderen dag voor de oefeningen bestemd te zien.

Wanneer echter dit voorschrift in de wet wordt opgenomen, dan wordt het houden der schutterlijke oefeningen op Zondag facultatief gesteld en wordt daardoor eigenlijk prijsgegeven het Christelijk karakter van onze wetgeving, het Christelijk karakter van onze natie, op welks behoud ik juist zoo grooten prijs stel.

Onze Grondwet waarborgt aan de verschillende belijders der onderscheidene kerkgenootschappen de vrijheid om hunne godsdienstige meeningen te belijden, en waarborgt gelijke bescherming aan al de bestaande kerkgenootschappen.

En nu heeft de heer Donner juist uit krachte van dat godsdienstige argument, hetwelk de heer Kerdijk niet in deze zaak gemengd wil zien, betoogd, dat volgens de leer van bestaande Kerken, het verrichten van werkzaamheden, niet tot het eigenlijk karakter van Zondagsviering in betrekking staande, en die niet noodzakelijk zijn, op Zondag is verboden. Ik heb den heer Kerdijk hooren vragen of er dan op Zondag niets mag gebeuren. Mijnheer de Voorzitter, voor zoover mij bekend, is er geen enkel kerkgenootschap welks leer verbiedt ook op dien dag werkelijk noodzakelijke bezigheden te verrichten. Maar hier geldt het een werk dat even goed op een anderen dag kan verricht worden.

Wanneer bij art. 7 van de arbeidswet uitdrukkelijk is verklaard dat op Zondag door kinderen beneden de 16 jaar en door vrouwen geen arbeid mag worden verricht, dan vraag ik waarom men juist bij dit voorstel door amendement op dat specifiek Christelijk standpunt tracht terug te komen. Dat beginsel wensch ik te handhaven, en hier te lande heerscht als rustdag de Zondag.

Wel is voor de Israëlieten Zaterdag de rustdag, maar volgens de bestaande organisatie worden ook de belijders van den Israëlietischen godsdienst op hun feestdag vrijgesteld van militaire diensten; hetzelfde geldt ook voor de Katholieke ingezetenen voor hunne kerkelijke feestdagen. Nu vraag ik, daar volgens de leer der Christelijke Kerken in ons land de rustdag is de Zondag, waarom dan in de wetgeving eene bepaling zal worden nedergeschreven verklarende dat elke rustdag gelijk wordt gesteld met den Zondag. Ik wijs er op dat de Minister van Oorlog bij zijne wijzigingswet, houdende oprichting van schutterijen over de geheele uitgestrektheid des lands, ook reeds heeft voorgesteld de 2de zinsnede van art. 42 der bestaande schutterijwet te doen vervangen. Ook uit dat oogpunt is er geen bezwaar om de thans bestaande bepaling te doen vervallen.

Wat toch is de zaak?

Het zij mij vergund dit kortelijk te herinneren. Schutters, die op alle manieren bereid zijn hunne burgerlijke en militaire verplichtingen te vervullen, voor zooverre die niet strijdig zijn met hunne bij de Grondwet gewaarborgde godsdienstige overtuiging, loopen gevaar van te worden beboet of zelfs ingekerkend, wanneer zij aan het voorschrift

om op Zondag schuttersoefeningen te verrichten, niet wenschen te voldoen.

Nu vraag ik: waarom ziet men er zoo tegen op, om, wanneer men erkent dat die inkerkering en beboeting niet te pas komen, te verklaren dat de Christelijke Zondag in betrekking tot die oefeningen behoort te worden gehandhaafd.

Ik beroep mij op de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, alwaar de wereldtoonstelling te Chicago, zooals men weet, des Zondags gesloten zal zijn. De Regeering — zoo leest men in een der dagbladen — had daarvan hare officieele medewerking en de toekenning van een subsidie afhankelijk gesteld. Senaat en Huis van Afgevaardigden bleken in deze volkomen eenstemmig te denken. Eenige der gewichtigste argumenten van dit besluit laten wij hier volgen:

»1. Sluiting der tentoonstelling op Zondag is in overeenstemming met de uitspraak van het opperste gerechtshof, volgens welke de Vereenigde Staten van Noord-Amerika eene Christelijke natie vormen.

2. De strijd over de sluiting op Zondag is voornamelijk een strijd tusschen de geboren Europeanen in Amerika, die gewend zijn aan den Europeeschen Zondag, en de geboren Amerikanen, die den Amerikaanschen Sabbath in eere houden.

3. Het hoofdargument evenwel is het gebod van God, tot Wien ons land zich in dagen van tegenspoed steeds heeft gewend en Wien men geene eer onthouden mag bij de viering van onzen voorspoed.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, het beginsel, welks overweging thans aan de orde is. En waar nu de heer Donner niet schroomt een voorstel in te dienen, dat gebaseerd is op den eerbied, verschuldigd aan goddelijke wetten, meen ik, dat de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging, waar zij op dit oogenblik geroepen is om over dat voorstel een oordeel uit te spreken, een voorbeeld behoort te geven. Waar toch de overheid haar gezag ontleent aan de opperste macht welke van goddelijken oorsprong is, acht ik het in flagranten strijd met het welbegrepen belang van den Staat, wanneer de overheid ook niet bij de schutters den eerbied voor het hoogste gezag, dat is in casu de goddelijke wet, tracht aan te kweeken.

Op die gronden komt het mij voor, dat het amendement Kielstra, hoe goed ook bedoeld, niet verdient te worden aangenomen, omdat wij daardoor een stap achterwaarts zouden gaan, maar dat daarentegen het voorstel van den heer Donner onveranderd behoort te worden goedgekeurd.

De heer **Ferf**: Mijne bemerkingen tegen deze wetsvoordracht kan ik gevoegelijk aan de Vergadering besparen, na de uitstekende redevoering van den heer Kerdijk, die in het helderste licht heeft gesteld, dat dit voorstel eensdeels te ver gaat, anderdeels onnoodig is.

Wanneer ik dan ook voornemens ben mijne stem tegen het voorstel van den heer Donner uit te brengen, dan geschiedt dit niet, omdat ik nu juist zoozeer sympathiseer met het houden der oefeningen van de schutterij op Zondag.

Integendeel, voorkeur voor dien dag heb ik niet; en allerminst kan ik het toejuichen dat de wet juist voorschrijft dat de oefeningen »bij voorkeur" op Zondag moeten plaats hebben.

Met den heer Kerdijk wensch ik zooveel mogelijk den Zondag als rustdag gehuldigd te zien.

Met dien regel is in strijd de bepaling, dat die oefeningen bij voorkeur op Zondag worden gehouden, en is meer in overeenstemming met dien regel de bepaling, dat die oefeningen *bij voorkeur niet* op Zondag worden gehouden.

Om die reden heb ik de eer het volgende amendement in te dienen: in den laatsten regel van het Eenig artikel tusschen de woorden »en" en »niet" in te voegen de woorden »bij voorkeur", zoodat de laatste zinsnede zou luiden: »zij zullen niet spoediger op elkander mogen volgen, dan van 14 tot 14 dagen, en bij voorkeur niet des Zondags worden gehouden."

Het *amendement* van den heer Ferf wordt ondersteund door de heeren Zijp, Schaepman, van Beuningen, Lieftinck en Levy, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van der Schrieck**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement van den heer Kielstra mede te deelen, zegt: De Commissie van Rapporteurs meent de aanneming van dit amendement te moeten ontraden, en wel op deze gronden:

1°. De eenheid in de oefeningen zou door die wijziging totaal verbroken worden. Hoe zal het gaan bij het schijfschieten, dat toch eene hoofdzaak schijnt te zijn? De eene heeft gemoedsbezwaar om daaraan op Zondag, de andere op Zaterdag deel te nemen, de derde op een anderen dag der week. En toch kunnen de schietbanen — met het oog op de oefeningen van het garnizoen — slechts op zeer bepaalde dagen beschikbaar gesteld worden.

2°. Bij aanneming van het amendement zou er een buitengewoon zware, een totaal ondragelijke druk op het kader gelegd worden, dewijl het zeer goed denkbaar en mogelijk is, dat onder de leden van het kader er geenen zijn, die gemoedsbezwaren hebben tegen de oefeningen op den Zondag. Men zou dus ook bij het samenstellen van het kader *moeten* letten op hen, die deze gemoedsbezwaren hebben, en aldus zou de keuze van geschikte sujetten hoogst bezwaarlijk worden.

3°. Het kan gebeuren dat de manschappen bij de inlijving nog geene gemoedsbezwaren hebben, terwijl die later bij hen ontstaan. En wat zal dan het geval zijn?

De heer **van Vlijmen**: In tegenstelling, Mijnheer de Voorzitter, met de Commissie van Rapporteurs, moet ik als mijne opinie te kennen geven, dat het amendement van den heer Kielstra mij volstrekt niet onaannemelijk voorkomt.

Ik acht dat amendement eene werkelijke verbetering, vooral omdat, mocht het al waar zijn, dat er nog gemoedsbezwaren kunnen rijzen tegen elken anderen dag der week, die ook door den heer Vermeulen genoemd zijn, het zeker is, dat er 52 Zondagen in één jaar zijn, en wij dus, wanneer de gemoedsbezwaren op den Zondag zijn weggeruimd, naar mijne meening, reeds een geheel eind verder zijn gekomen.

Uit de bijlagen, ook reeds geciteerd door den eersten spreker, is mij gebleken, dat het getal dergenen, die gemoedsbezwaren hebben, tot een zeer gering minimum kan worden teruggebracht.

De overgroote meerderheid heeft geene gemoedsbezwaren. De geachte voorsteller zou hier dus de exceptie tot regel willen verheffen. Dit komt mij onjuist voor.

Ik heb mij afgevraagd, daar ik overtuigd ben, dat er geen sabbatschennis of ontheiliging van den Zondag kan plaats hebben, wanneer men zich een paar uren oefent in den dienst van het vaderland: wat is er noodig? Noodig is om door een imperatief voorschrift te gemoet te komen aan de weinige gemoedsbezwaren, die volgens de bijlagen door den heer Donner gegeven, kunnen rijzen.

Nu moet ik met den heer Vermeulen zeggen, dat, wanneer Zijne Excellentie de Minister door administratieve maatregelen aan deze gemoedsbezwaren zou willen te gemoet komen, ik mij dankbaar zou betoonen. Mocht dit niet kunnen geschieden, dan zie ik geen bezwaar om het amendement van den heer Kielstra te ondersteunen, te minder omdat ik, mij stellende op het standpunt van den geachten voorsteller, niet kan inzien dat omtrent de oefeningen bezwaren kunnen bestaan.

De heer Kielstra zeide dat er slechts 26 oefeningsuren zijn per jaar. De meeste dier uren moeten worden besteed aan het noodzakelijk schijfschieten, zoodat zeer weinig overblijft voor de compagniesschool, de gezamenlijke oefeningen. Mochten nu op enkele plaatsen de gemoedsbezwaren zoo talrijk zijn, dat de gezamenlijke oefeningen niet zouden

kunnen plaats hebben, dan zouden deze oefeningen in de week kunnen gehouden worden.

Het door den voorsteller zelf gewijzigd amendement van den heer Kielstra komt mij dus aannemelijk voor.

De heer **van Löben Sels**: Mijnheer de Voorzitter! Tot nu toe verkeerde ik in de meening dat het aanhangig wetsvoorstel in de Memorie van Toelichting duidelijk omschreven, en in de zaakrijke Memorie van Antwoord krachtig verdedigd, van zeer eenvoudigen aard was. Het specifiek militair technische bleef ook in de schriftelijke gedachtewisseling buiten de zaak. Het voorstel was in de eerste plaats een protest dat nog steeds in onze wetgeving een stelsel wordt gehuldigd, door zeer velen, ook niet-belijders van den Christus, afgekeurd. Het bedoelde wettelijk verbetering te brengen in het stelsel dat voorschrijft om bij voorkeur de schutteroefeningen op Zondag toe doen houden, hetgeen ten gevolge heeft dat herhaalde malen schutters die hiertegen gemoedsbezwaren hebben met gevangenis werden gestraft.

In zooverre waardeer ik nu de verklaring van den heer Kerdijk aangaande zijne sympathie voor Zondagsrust in het algemeen, al verwondert het mij daardoor te meer, dat hij zich in zijn betoog, waarbij hij van lieverlede af keerig van het voorstel werd, op een tegenpunt heeft geplaatst, dat mijns inziens niet consequent is. Hij zeker behoorde toe te juichen de voorgestelde wijziging. Want hij erkende dat de tegenwoordige regeling verkeerd is. Hij trachtte te betoogen dat zij bijna nimmermeer wordt toegepast, en gaf toe dat zij moeilijkheden oplevert niet alleen voor enkele schutters, maar voor de belijders van den Christus in het algemeen, die geen vrede kunnen hebben met het voortbestaan in onze wetgeving van dezen regel.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, de eenvoudige strekking van het voorstel dreigt thans zeer dubbelzinnig te worden. De geachte afgevaardigde uit Lochem heeft een amendement ingediend en toegelicht. Hoopte ik eerst nog dat hij zou optreden als brugbouwer om de verschillende overtuigingen eenigszins tot elkander te brengen — zijn welwillende aard deed mij dit verwachten —, uit de toelichting blijkt mij nu dat zijn amendement eene geheel andere strekking kan hebben.

Deze strekking zal, vrees ik, zijn, onze schutterij nog veel meer in discrediet te brengen dan zij nu reeds is. Wordt het amendement aangenomen op de door den geachten afgevaardigde aangegeven gronden, dan zal blijken dat de Volksvertegenwoordiging vrede heeft en werkt tot de meening: eigenlijk zijn tot nu toe de oefeningen voor de schutterij nog wat ál te streng opgevat; we kunnen het blijkbaar met véél minder doen, — een denkbeeld te gevaarlijker waar de majoor van Vlijmen zich schaart aan de zijde van den heer Kielstra.

Hoe is dergelijke houding te verdedigen?

Klaagde men vroeger over militaristische neigingen op wetgevend gebied, die voor de militaire oefeningen verdedigden het »hoe meer hoe beter", thans stelt zich majoor van Vlijmen aan de spits van hen, wier leuze schijnt te zijn: »hoe minder hoe liever"!

Ik wil dan toch aan beide hoofdofficieren vragen: waar blijven de gezamenlijke oefeningen, de korpsoefeningen, de samenhang, de krijgstucht, die allernoodzakelijkste elementen voor elke legeroefening.

Wij hebben het dan nu gehoord: schieten is hoofdzaak; die overige oefeningen zijn eigenlijk onnoodig. Dit alles is nog aangevuld door majoor van Vlijmen met het gezegde: er zijn immers nog 26 oefeningsuren, het grootste gedeelte wordt toch reeds gegeven aan schietoefeningen, zoodat er slechts enkele dagen voor gezamenlijke oefeningen over zijn. Laten wij ook deze er maar afnemen en op andere dagen stellen!

Heeft majoor van Vlijmen er niet aan gedacht, dat daarvoor kader en officieren noodig zijn; dat om die enkele korpsoefeningen tot hun recht te doen komen, de gezamenlijke schutters hoog noodig zijn, en dat vaardigheid in schijfschieten, zonder oefening in tucht, voor den vijand ons niets helpt? Heeft de heer Kielstra dan gansch voorbijgezien, dat door de toelichting van zijn amendement, hij, de verdediger van den heer Seyffardt in zijn parlementair optreden, bezig is diens schutterijwet reeds af te breken in den dop! Inderdaad thans ontstaan nevens de principieel godsdienstige bezwaren tegen dit amendement ook bezwaren van militair-technischen aard. En ik kan mij niet voorstellen, dat de Kamer dit amendement zal aannemen, alvorens de meening van den Minister van Oorlog, die de verantwoordelijkheid van het voortbestaan der tegenwoordige schutterijwet draagt, over deze verergering van den toestand te hebben gehoord.

Wel hebben wij het voorrecht den Minister van Binnenlandsche Zaken in ons midden te zien, en ik hecht zeer aan zijn oordeel, maar Zijne Excellentie zal mij toegeven, dat indien het voorstel-Kielstra kans van slagen heeft, het wenschelijk zal zijn om het oordeel van den Minister van Oorlog over de militair-technische zijde der zaak te vernemen.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Löben Sels heeft mij blijkbaar geheel verkeerd begrepen en mijne redeneering niet juist gevolgd. Ik treed volstrekt niet in eene appreciatie van de wet van 1827, evenmin in de vraag of 26 oefeningsuren voldoende zijn. De wet die thans van kracht is, spreekt van 26 uren oefening per jaar, en in deze wet staat ook dat schieten de hoofdzaak is. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, wanneer er slechts 26 oefeningsuren zijn en de hoofdzaak het schieten is, dan volgt daaruit onmiddellijk — omdat er een belangrijk aantal uren noodig is om van iemand een goed schutter te maken — dat voor de zoogenaamde gezamenlijke oefeningen, voor de eigenlijke gevechtsoefeningen, slechts een gering aantal uren overblijft.

En nu komt de groote vraag: wat is het resumé van de bijlage van de Memorie van Antwoord? Staat daarin dat er zóóvele menschen zijn, die bezwaar hebben, dat daardoor eventueel de gezamenlijke oefeningen geheel en al zouden moeten vervallen? Neen, er zijn slechts enkele menschen die bezwaar hebben, en die enkele menschen kunnen zeer goed van die oefeningen op Zondag vrijgesteld worden. Maar wanneer in de toekomst er meer menschen waren, die bezwaar hadden tegen de gezamenlijke oefeningen op Zondag, zoodat die op Zondag onmogelijk werden, dan zouden die enkele gezamenlijke oefeningen in de week gehouden kunnen worden.

De heer **Donner**: Uit den mond van den heer Kerdijk heb ik met genoegen vernomen de sympathie die hij er voor gevoelt dat aan ieder zooveel mogelijk de vrije beschikking over den rustdag zal worden gelaten. Ook ben ik het met hem eens dat de rustdag geen dag van ledigheid en werkeloosheid behoeft te wezen. En waar ik een voorstander ben van de heiliging van den rustdag, daar bedoel ik daarmede geene ledige, werkelooze heiliging, maar eene heiliging die gepaard gaat met werkzaamheden die in overeenstemming zijn met het doel van dien dag, om dien naar het Woord Gods Hem te wijden. Ik ben een voorstander van alle werken van barmhartigheid en liefdadigheid op den rustdag. Te gelijk ook van werken der noodzakelijkheid, zooals die kunnen geëischt worden, ook van onze schutters. En zij die bezwaar hebben tegen het schutteren, hebben altijd met veel vrijmoedigheid de verzekering uitgesproken, dat zij tot elken noodzakelijken dienst bereid zijn. Dat standpunt moet ik vooraf doen uitkomen, opdat men recht versta waarvoor ik en ieder waar Christen ijver. Wanneer men is tegen het schutteren op den rustdag, dan is dat omdat het noch tot de werken der barmhartigheid, noch tot de werken der noodzakelijkheid behoort. In een van die beide gevallen zou het zeker geoorloofd zijn, maar tot geen van die beide kan het schutteren gebracht worden. Dat is eene oefening in den wapenhandel, die als een plicht tegenover den Staat in het belang van orde en veiligheid opgelegd wordt. Aan dien plicht moet

40. Voorstel van wet van den heer Donner tot wijziging van art. 42 der schutterijwet.

voldaan worden; maar er bestaat geene noodzakelijkheid, dat een schutter dien plicht op den rustdag — en bij voorkeur op dien dag — vervult.

Er zijn buiten den rustdag nog zes dagen der week — ook voor den Israëliet en voor wie ook een anderen dag kiest — en van die zes dagen kan men er ten minste één bestemmen tot het doel, waartoe het schutteren plaats vindt.

Welke noodzakelijkheid — en hiervan moeten wij, dunkt mij, allereerst uitgaan — bestaat er nu om op een dag, die door ons Christenen dan toch als rustdag erkend wordt, bij voorkeur te schutteren?

Niet alleen uit het oogpunt van den godsdienst, van de heiliging van den rustdag, maar ook uit een oeconomisch, huishoudelijk oogpunt kan toch het schutteren op den rustdag niet worden aanbevolen. Wanneer een schutter, gewoonlijk al reeds vader van een gezin, die zich gedurende de gansche week bijna niet met zijne kinderen kan bezighouden, op den eenigen dag, waarop hij dat wèl kan doen en huiselijk en liefelijk met de zijnen samen te gaan, zich daaraan onttrekt, men zegt voor een uur of iets langer — maar drie à vier uren gaan daarmede heen, want de man moet kleeding en wapenen vooraf in orde schikken en toebereiden; hij moet zich naar de oefeningsplaats begeven, en heeft later tijd noodig als hij daarvan teruggaat — welken indruk moet dat op de kinderen des gezins maken, als die vader op den rustdag zoo bezig moet zijn? Ik verwacht dat allen hier tegenwoordig zullen zeggen: dat kan niet zijn in het belang van het huiselijk leven. Ik laat nog daar de gevolgen die het voor den schutter kan hebben, als hij, naar huis gaande, hier of daar verdwaalt, waar hij niet behoort te zijn.

Ik kom op de zaak terug.

Het is niet de vraag of er velen of weinigen zijn die bezwaar hebben tegen dat »bij voorkeur", maar het komt aan op het beginsel en zijne gevolgen.

In mijne Memorie van Beantwoording heb ik zelf erkend, dat het aantal niet te bepalen is.

Hoe zou dat ook mogelijk zijn?

Toch meen ik te hebben aangetoond dat hoogst waarschijnlijk het getal grooter is dan men meent te mogen onderstellen. Immers in 50 à 60 gemeenten waar op Zondag niet wordt geschutterd, ten gevolge van overleg tusschen het plaatselijk bestuur en verstandige, Christelijke commandanten, zou in het omgekeerde geval verzet zeker niet uitblijven.

Het gaat dus niet aan om vlakweg te zeggen, dat het maar enkelen zijn, die bezwaar maken.

Maar aangenomen dat het zoo ware, dat het zich bepaalde tot het recente geval van dien schutter te Purmerend, die 14 dagen achtereen moest opkomen en zich van zijn huis moest verwijderen, terwijl zijne vrouw, eerst kortelings bevallen, daar aan haar lot moest overgelaten worden, dan nog zou dit eene wijziging in de bestaande regeling rechtvaardigen.

Indien toch art. 18 van de jachtwet het jagen op Zondag verbiedt en ook in fiscale wetten de gewone werkzaamheden voor Zon- en feestdagen geschorst worden, dan vraag ik waarom juist hier het tegenovergestelde beginsel moet gehuldigd worden.

Nu voere men niet aan, dat door de wijziging welke ik verlang, anderen die wèl op Zondag dienst willen doen in hun vrije beschikking van dag en tijd belemmerd worden; dat het getal van deze groot is.

Wij hebben onze opgaven letterlijk uit de bijlagen weergegeven, ook al wisten wij, dat men uit die opgaven spinnen zou tegen het voorstel zelf. Indien het waar is, dat daar 16 gemeenten zijn, dan moet men in de eerste plaats van die gemeenten er 5 aftrekken waar het bezwaar tegen den rustdag alleen geldt het houden van parades bij gelegenheid van den verjaardag van een lid van het Koninklijk Huis. Er blijven dus 11 gemeenten over, die voor het meerendeel in Limburg en Noordbrabant gelegen zijn, waar bezwaren bestaan. Nu ontken ik niet, dat er bezwaren aan het schutteren verbonden zijn; zeker, er is een bezwaar wat aangaat het verlies van het arbeidsloon, maar ik heb niet gehoord, dat in dat bezwaar niet zou te voorzien zijn. Ik hoor dat er ook een bezwaar in gelegen is voor menschen die in zaken zijn, maar laat ons toch niet vergeten, dat wij hier te doen hebben met een plicht, die wij te vervullen hebben voor het vaderland. Laat ons niet vergeten dat wij het bij vrije keuze doen, maar dat het ons opgelegd wordt door de Regeering, en dat wij, ook wat de militie betreft en in meer andere opzichten, zoo menig bezwaar hebben te dragen, dat de wet ons oplegt. Zullen wij nu ook niet met eenige opoffering dat bezwaar kunnen dragen? Ik zie geen enkele reden waarom het goed zou zijn de bepaling in de wet te laten staan, en als ik de bezwaren, die tegen het »bij voorkeur" bestaan, in de weegschaal leg tegenover die bezwaren, dan zal er zeker nog wel Christelijk leven en zedelijk gevoel gevonden worden om die kleine bezwaren, die kleine opoffering, te overwinnen om den schutterlijken dienst op Zondag te doen plaats hebben.

Daarom kan ik niets anders doen dan bij mijn voorstel volharden.

En nu een enkel woord over het amendement van den heer Kielstra, zooals dit in het laatste oogenblik door hem gewijzigd is, welke wijziging evenwel, naar mijn oordeel, in het amendement zelf weinig verandering brengt.

De heer Kielstra wil in zijn amendement te gemoet komen aan de bezwaren tegen het schutteren op den Zondag. Hij is meermalen voor bezwaarden of voor te zwaar belasten, ook in onze Indiën, opgetreden, dan dat wij niet zijnen moed zouden erkennen.

Die geachte voorsteller kiest den middenweg, zooals die ook door sommige leden in het Voorloopig Verslag is verdedigd. Ik zal van dien middenweg niet zeggen: wat hebt ge er aan? Ik ben ook voor een middenweg, maar een middenweg als in een bekend Boek staat beschreven, waar wordt aanbevolen te wandelen in het midden van de paden des rechts.

Ik zal mij met de technische zijde der quaestie niet bezighouden, want van den krijg en de krijgsgeschiedenis heb ik geen kennis; ik zou geen geweer kunnen afschieten, maar ik heb eene enkele bedenking van formeelen aard tegen het amendement. In het voorstel van den heer Kielstra wordt aan hen die het begeeren de vergunning gegeven om in plaats van op Zondag op een anderen dag der week hunne schutterlijke oefeningen te doen. Maar het komt mij voor, dat men daardoor een element in de wet zal opnemen dat er geheel vreemd aan is. Immers er zal geen enkel artikel in de wet staan, waarin gezegd wordt, dat er op Zondag oefeningen zullen gehouden worden. Was dit wel het geval, dan zou men eene uitzondering kunnen opnemen, maar nu niet. Gesteld eens, dat iemand die niets van de geschiedenis dezer quaestie weet, later onze schutterijwet lezende, daarin het voorstel van den heer Kielstra aantrof; zou hij dan niet zeggen: wat is dat? Eischt dan de Nederlandsche Staat op den Zondag het vervullen van de schutterlijke plichten? maar dat staat niet in de wet. Nu weet ik wel dat de geachte voorsteller mij wellicht zal antwoorden: als de wet den dag, waarop de oefeningen zullen plaats hebben, niet aangeeft, kan de oefening ook op Zondag bevolen worden, dus implicite staat dit in de wet, en dat ben ik met hem eens, maar bij voorkeur zal toch op Zondag geoefend worden, en dit is een der grootste bezwaren die ik tegen het amendement heb. Wanneer de Nederlandsche Staat, onze Regeering, als zoodanig, alle dagen gelijk stelt, geen onderscheid maakt, dan moet dit in strijd worden geacht met het Christelijk karakter van onze natie

Wat reeds daar straks door mij is gezegd, moet ik hierbij nog eens herhalen: nog altijd is de Nederlandsche natie, Gode zij dank, geen ongodsdienstige en in geen geval eene onchristelijke natie, die zich niet meer zou storen aan den Zondag. Noch in oorsprong noch feitelijk is ons volk atheïstisch.

Men zegt dat Kerk en Staat bij ons gescheiden zijn; ik wenschte wel dat dit in zuiveren zin zoo was.

40ste VERGADERING. — 9 MAART 1893.

40. Voorstel van wet van den heer Donner tot wijziging van art. 42 der schutterijwet.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker doen opmerken dat de quaestie van scheiding van Kerk en Staat op dit oogenblik niet aan de orde is en, naar het mij voorkomt, ook niet in direct verband staat met dit wetsvoorstel.

De heer **Donner**: Mijnheer de Voorzitter! Het kwam in mijn betoog te pas, omdat waar ik zeide dat wij nog niet hadden scheiding van Kerk en Staat, ik daarop wilde laten volgen dat wij ook in geen geval hebben scheiding van godsdienst en Staat.

Daarom ook kan ik met het amendement niet medegaan, juist om het beginsel dat daarin ligt opgesloten. Indien mij zulk eene vergunning als in het amendement wordt aangeboden, werd aangeboden door eene Heidensche, Mahomedaansche of Bouddhistische Regeering, ik zou ze met beide handen aangrijpen, maar van eene Christelijke Regeering als wij nu nog hebben, neem ik die gunst niet aan. Deed ik dit, ik zou daardoor belijden dat onze Staat niet meer is een godsdienstige, een Christelijke Staat.

Wat de bezwaren betreft die uit een technisch-krijgskundig oogpunt tegen mijn voorstel zijn in te brengen, van eene wederlegging daarvan kan ik mij onthouden.

Wel gevoel ik, dat wanneer het amendement van den heer Kielstra wordt aangenomen, de eenheid van den schutterlijken dienst — die in ons vaderland reeds zoozeer verbroken is, dat wanneer een schutter in eene andere gemeente gaat wonen, hij in een geheel anderen toestand komt — zeer zeker niet daardoor bevorderd zal worden. Ik zal dus aan dit amendement mijne stem niet kunnen geven.

Wat het amendement van den heer Ferf aangaat — waaromtrent de Commissie van Rapporteurs zich nog niet heeft verklaard — het is alweer eene van die prijzenswaardige pogingen om aan de bezwaren te gemoet te komen, welke echter niet op een goeden grond rusten en waarmede ik mij dus evenmin zal kunnen vereenigen.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De bepaling van art. 42 der schutterijwet van 1827, waarbij wordt voorgeschreven, om de oefeningen der schutterij bij voorkeur des Zondags te houden, was geheel in overeenstemming met den volksgeest in de toenmalige zuidelijke provinciën van het Koninkrijk, waarin het grootste gedeelte der gemeentelijke schutterijen werd aangetroffen. In Noord-Nederland heeft die voorkeur nooit wortel geschoten. Slechts in betrekkelijk weinige gemeenten werden de oefeningen des Zondags gehouden. Ook gaf het wettelijk voorschrift in het noorden aanvankelijk geene stof tot gegronde klacht. Eerst in latere jaren werden hier en daar door schutters gemoedsbezwaren in het midden gebracht tegen het voldoen aan oproepingen om des Zondags aan schutterlijke oefeningen deel te nemen.

Toen in 1876 en 1878 zich te Zaandam en te Edam ernstige moeilijkheden hadden voorgedaan, heeft in 1879 de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, naar mijne meening zeer te recht, gepoogd om door eene aanschrijving aan de schutterij-commandanten de herhaling van zoodanige moeilijkheden te voorkomen. Hij deed daarbij een beroep op het beleid en de goede gezindheid dier commandanten, van wie hij verwachtte, dat zij, zoodra zich gemoedsbezwaren openbaarden tegen schuttersoefeningen op den Zondag, met de Regeering zouden medewerken, om aan die bezwaren, zij het maar van enkele ingezetenen, op rechtmatige wijze te gemoet te komen. De aanschrijving bleef niet zonder gevolg. Immers na dien tijd is, voor zoover mij bekend is, slechts éénе ernstige moeilijkheid te dezer zake voorgekomen; het geval namelijk met den schutter Roos te Purmerend, dat ook in de stukken wordt behandeld. Het loopt over verscheidene jaren. Reeds in 1888 bracht die schutter bezwaren in tegen de oproeping om op den Zondag aan de schutterlijke oefeningen te Purmerend deel te nemen. Nadat eerst eene veroordeeling tot boete had plaats gevonden, werd Roos in de gelegenheid gesteld om zich op een werkdag van zijne schutterlijke verplichtingen te kwijten. Dit leverde echter ook niet in elk opzicht eene gewenschte uitkomst. »Immers", zoo schreef de Commissaris der Koningin, »gedurende langer dan een jaar heeft de (tegenwoordige) commandant zelf, toen nog 1ste-luitenant, zijn tijd en moeite daaraan besteed, met geen anderen uitslag, dan dat hij èn zich zelf èn den schutter Roos tot voorwerp maakte van algemeene bespotting." Menschkundig is het dan ook zeer verklaarbaar dat de eerste-luitenant, commandant geworden, getracht heeft aan deze oefeningen op werkdagen van den schutter Roos een einde te maken en hem weder heeft opgeroepen tot de gewone oefeningen op den Zondag. Toen de schutter wegbleef is hij door den schuttersraad tot boete veroordeeld en, weigerachtig gebleven zijnde om die boete te voldoen, is het voorgeschreven provoostarrest op hem toegepast. Dit geschiedde niet op eene onmenschelijke wijze, zooals men uit de door den geachten afgevaardigde uit Katwijk gedane mededeeling zoude opmaken. Immers men heeft voor de toepassing van dien maatregel het zomerseizoen afgewacht en haar vervolgens uitgesteld, totdat de bevalling van de vrouw van den schutter Roos was afgeloopen. Trouwens men meende te Purmerend, dat de toepassing van provoostarrest niet noodig zou wezen, omdat de boete wel betaald zoude worden wanneer tot de executie werd overgegaan. Dit is echter niet geschied. Het schijnt niet het gevolg te zijn geweest van onvermogen. Wanneer toch de schutter onvermogend geweest ware de boete en kosten te betalen, had hij ontslag uit de provoost kunnen vragen en niet veertien dagen in arrest behoeven te blijven, mits hij het bewijs van zijn onvermogen tot betaling aan den auditeur bij den schuttersraad inleverde.

Dit is de geschiedenis van den schutter Roos. De handelwijze van den commandant der schutterij te Purmerend wordt niet in allen deele door mij verdedigd en de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, toen deze zaak te zijner kennis kwam, de noodige maatregelen genomen om de naleving te verzekeren der aanschrijving van zijn ambtsvoorganger van 1879, die ook in 1889 nog eens door den toenmaligen Minister in herinnering was gebracht. Naar het schijnt geschiedde zulks met goed gevolg; want uit de door den geachten afgevaardigde uit Katwijk overgelegde stukken blijkt, dat de oefeningen der schutterij te Purmerend thans op Maandag plaats vinden. Deze mededeeling kan ook tot antwoord strekken op de vraag, door den geachten afgevaardigde uit Helmond tot mij gericht. Administratieve voorschriften, de strekking hebbende om rekening te houden met gemoedsbezwaren van leden der schutterij die zich door Zondagsoefeningen bezwaard achten, zijn door den Minister van Binnenlandsche Zaken in 1879 gegeven, en in 1889 en 1892 opnieuw in herinnering gebracht. Verdere administratieve maatregelen evenwel komen mij voor niet mogelijk te zijn. De Regeering kan niet verder gaan dan een beroep te doen op den goeden wil en het beleid van de commandanten. De letter van de wet moet door den Minister worden geëerbiedigd. Wil men de stellige zekerheid bezitten dat geen commandant de bepaling van artikel 42 der wet van 1827 zal toepassen, dan dient men dit wettelijk voorschrift te wijzigen.

Mijnerzijds heb ik tegen eene zoodanige wijziging geen bedenking; zij kan in het kader der schutterijwet passen en behoeft ook voor den gang der oefeningen geen overwegend bezwaar op te leveren. Den geachten afgevaardigde uit Katwijk die eene zoodanige wijziging heeft voorgesteld, zoude ik echter een paar opmerkingen willen onderwerpen.

In de eerste plaats komt het mij voor, dat het door hem gedane voorstel zijn doel voorbijstreeft. Dit kan toch geen ander zijn dan de gemoedsbezwaren te doen eerbiedigen van hen, die het deelnemen aan de oefeningen op den Zondag niet kunnen overeenbrengen met hunne overtuiging. Althans, zoo heb ik de strekking van het voorstel uit de schriftelijke toelichting begrepen. En ik geloof niet dat de warme, zooeven door den geachten afgevaardigde uitgesproken redevoering de wezenlijke bedoeling van het

voorstel heeft veranderd. Maar dan zoude ik vragen: is het daartoe niet voldoende, wanneer zij die gemoedsbezwaren hebben, van de oefeningen op den Zondag worden ontheven? Is het noodig daarvoor ook aan hen, die deze oefeningen op prijs stellen, de gelegenheid daartoe te ontnemen? Uit dit oogpunt zoude de redactie der wijzigingen, door de geachte afgevaardigden uit Lochem en uit Hoorn voorgesteld, mij toeschijnen de voorkeur te verdienen boven die van den geachten afgevaardigde uit Katwijk. Bepaaldelijk ook die van den geachten afgevaardigde uit Hoorn. Want over de krijgskundige bezwaren tegen het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Lochem in 't midden gebracht, wensch ik thans geen stellige meening uit te spreken.

In de tweede plaats wensch ik de aandacht te vestigen op de meening, door den geachten voorsteller in zijne Memorie van Antwoord uitgesproken en in zijne zooeven gehouden rede herhaald, dat aan de schutters, die door hunne dienstverrichting op een werkdag geldelijk nadeel zouden lijden, eene tegemoetkoming uit 's Rijks schatkist kan worden verleend. Ik laat het beginsel, dat aan deze meening ten grondslag ligt, in zijne waarde. Maar de tegenwoordige schutterijwet brengt alle uitgaven voor de schutterijen ten laste van de gemeenten. En eene bepaling in den door den geachten voorsteller bedoelden geest, zoude daarom in elk geval moeten wachten op eene nieuwe wettelijke regeling der schutterijen.

Ziedaar alles wat ik in het midden wensch te brengen. Tegen het wetsvoorstel heb ik geen overwegend bezwaar. Voor het geval dat de Kamer er zich niet mede wenscht te vereenigen, wat na de gevoerde beraadslaging mogelijk schijnt, wil ik mijnerzijds nog de verklaring afleggen, dat de administratieve voorschriften welke vroeger zijn gegeven en sedert weder in herinnering gebracht, ook door mij in den vervolge gehandhaafd zullen worden. Van Regeeringswege zal, zoolang niet eene nieuwe wettelijke regeling der levende strijdkrachten is tot stand gebracht, het mogelijke worden gedaan, om, voor zoover de wet het toelaat, rekening te houden met gemoedsbezwaren tegen schutterlijke oefeningen op den Zondag.

De heer **de Meijier**: Hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Katwijk over het amendement van den heer Kielstra is gesproken, geeft mij aanleiding een enkel woord te zeggen. Ik wensch den geachten afgevaardigde uit Katwijk op te merken dat zijne bestrijding van het amendement van den heer Kielstra mij voorkomt niet te zijn volkomen rechtvaardig. Toen de heer Donner zijn voorstel indiende, scheen het *hoofddoel* daarvan te zijn te gemoet te komen aan hen die gemoedsbezwaar hadden tegen het schutteren op Zondag. De Memorie van Toelichting zegt:

»De strekking van het voorstel is opheffing van gemoedsbezwaren tegen de schutteroefeningen en inspectiën op den dag des Heeren."

In de afdeelingen werd gewezen op het bezwaar voor velen om het schutteren op den Zondag absoluut verboden te zien en opgemerkt dat geheel aan den wensch van den heer Donner voldaan en het doel van het wetsontwerp zou kunnen bereikt worden, wanneer wierd gehandeld in den geest, gelijk thans door den heer Kielstra wordt voorgesteld. Ik acht dus dat voorstel eene zeer welwillende poging, doch dit wordt nu door den heer Donner sterk bestreden. Hij zegt zelfs, ik zal niet vragen: zoo'n middelweg, wat hebt ge er aan? maar herinneren aan een gaan op den middelweg door een woord uit den Bijbel aangeduid: »wandelen in het midden van de paden des rechts".

Gij, Mijnheer de Voorzitter, zult, evenals hij en ik, dat denkbeeld schoon vinden, en nu toont juist de heer Kielstra zijn lust om in het midden van de paden des rechts te wandelen, door recht te doen aan alle partijen, zoowel aan hen die bezwaar hebben op Zondag te schutteren als aan hen die dat niet hebben en liever op Zondag hun schuttersplicht vervullen, omdat een andere dag hun onkosten en hinder in het bedrijf veroorzaakt. De heer Donner moet dus zeer ingenomen zijn met het amendement van den heer Kielstra.

Wanneer ik nu stem voor het voorstel van den heer Kielstra, bij verwerping daarvan voor dat van den heer Ferf, en bij verwerping van beide tegen het voorstel van den heer Donner mij verklaar, dan druk ik daardoor geenszins uit dat de Staat atheïstisch of onchristelijk moet zijn. De heer Donner weet zoo goed als ik, dat in Nederland velen anders denken dan hij; dat velen, zich houdende aan het voorschrift der Tien Geboden, willen rusten op den zevenden dag; terwijl er onder de Christenen van oordeel zijn (en dat is zeker een goed oordeel) dat niet één maar zeven dagen den Heer moeten geheiligd zijn, en dat het nog geen kwaad is op den Zondag eenig niet volstrekt noodzakelijk werk te doen. Onchristelijk is de zaak dus niet.

Nu blijkt uit het door den heer Donner thans gesprokene, dat de aan het wetsontwerp ten grondslag liggende gedachte niet was wat hoofddoel heette: voldoen aan de gemoedsbezwaren, maar de eisch, dat de Staat moet erkennen en uitspreken, dat de Zondag is de dag des Heeren, dat de Zondagsheiliging is gelegen in de rust van den arbeid. Daartegen moet ik mij verzetten.

Ik wensch niet mede te werken tot de verklaring *door den Staat*, dat de *Zondag* is de dag des Heeren, en dat dus de Staat verklaart, dat de Sabbathisten en anderen, die den zevenden dag als zoodanig erkennen, verkeerd handelen. Tot dergelijke uitspraak is de Staat niet geroepen en niet bevoegd, evenmin dat de Staat verklare, dat in Zondags*rust* de Zondags*heiliging* bestaat.

Ik bespreek thans de vraag niet of de Staat al dan niet atheïstisch is, maar zeg alleen dat de heer Kielstra heeft getracht aan den wensch te voldoen om aan gemoedsbezwaren te gemoet te komen en dat de heer Donner dit niet kan aannemen, omdat de mogelijkheid, dat ook op Zondag de schuttersplicht worde vervuld, in het voorstel van den heer Kielstra blijft bestaan. Daaruit blijkt dat niet het te gemoet komen aan de gemoedsbezwaren, maar de wensch, dat de Staat trede op het gebied van den godsdienst en als zijne leer verkondige wat de leer van den heer Donner en anderen is, de nu duidelijk geworden grondgedachte van zijn wetsontwerp was.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Kielstra wordt in stemming gebracht en met 40 tegen 37 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Bahlmann, van Kerkwijk, Lieftinck, de Meijier, Goekoop, Boreel van Hogelanden, Smit, Farncombe Sanders, Roessingh, Smeenge, van der Feltz, van Beuningen, Vermeulen, Houwing, Hartogh, Schepel, van den Berch van Heemstede, Hintzen, Pijnacker Hordijk, Plate, de Ras, van der Kun, Heldt, Harte, Roijaards van den Ham, De Ram, van Houten, Goeman Borgesius, Veegens, Levy, Travaglino, Kielstra, Tydeman, Ruys van Beerenbroek, Poelman, Dobbelmann, van Vlijmen, Vrolik, Walter en Zijp.

Tegen hebben gestemd de heeren van Delden, Donner, Huber, Bool, Schaepman, Gerritsen, Land, van Alphen, Michiels van Verduynen, Hennequin, Ferf, Cremer, van de Velde, van Gijn, Lucasse, Æ. Mackay, Keuchenius, Tijdens, Bevers, van Berckel, Röell, Havelaar, de Beaufort (Amsterdam), Pyttersen, van Löben Sels, de Geer van Jutfaas, Kerdijk, van Bylandt, Brantsen van de Zijp, van Velzen, Seret, van der Schrieck, T. Mackay, Rutgers van Rozenburg, Mees, van der Borch van Verwolde en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Door den uitslag dezer stemming vervalt het amendement voorgesteld door den heer Ferf.

De heer **Donner**: Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge van de aanneming van het amendement-Kielstra, verklaar ik hierbij mijn voorstel in te trekken. Intusschen wensch ik met een enkel woord mijne erkentelijkheid te betuigen aan u., Mijnheer de Voorzitter, en aan den griffier voor de bereidwilligheid mij betoond bij de indiening van dit voorstel, en ook mijn dank uit te spreken aan hen, die in de afdeelingen en bij de openbare behandeling zich aan mijne zijde hebben geschaard en zeker vóór mijn voorstel zouden gestemd hebben.

Het smart mij dat ik mijn doel niet heb kunnen bereiken. Maar al heb ik het niet bereikt, geheel zonder resultaat is mijne poging in het belang van die bezwaarden tegen het schutteren op den rustdag niet gebleven, want de gedachten uit veler hart, ook in deze Kamer, omtrent de heiliging van den Zondag, zijn daardoor openbaar geworden.

De **Voorzitter**: Ten gevolge van de verklaring van den heer Donner zal er geene stemming plaats hebben over het eenig artikel, en is deze beraadslaging hiermede ten einde.

II. GOEDKEURING VAN CONTRACTEN MET DE STOOMVAARTMAATSCHAPPIJEN »NEDERLAND" EN »ROTTERDAMSCHE LLOYD", WEGENS HET UITVOEREN VAN EENEN MAILDIENST TUSSCHEN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË. (**99**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Mees** brengt het volgende verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs over het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de stoomvaartmaatschappijen » Nederland " en » Rotterdamsche Lloyd ", zijn gesteld:

1. een adres van het Centraal bestuur van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond, te Amsterdam;

2. een van de schildersvereeniging » Schoonheid ", te Rotterdam;

3. een van de werkliedenvereeniging » Helpt elkander ", te Workum;

4. een van de scheepstimmerliedenvereeniging » Eendracht ", te Amsterdam;

5. een van de timmerliedenvereeniging » Eendracht tot vooruitgang ", te Rotterdam;

6. een van de afdeeling Rotterdam van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

7. een van de schildersvereeniging » Vooruitgang zij ons doel ", te Amsterdam;

8. een van de afdeeling Gouda van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

9. een van het bestuur der Utrechtsche Vereeniging voor Fabrieks- en Handwerksnijverheid;

10. een van de hoofdbestuurders- der scheepsbeschietersvereeniging »Eenheid onder ons ", te Amsterdam;

11. een van de afdeeling Amsterdam van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

12. een van de afdeeling Leiden van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

13. een van het bestuur der Typographische vereeniging » Voorzorg en genoegen ", te Amsterdam;

14. een van het bestuur der vereeniging » Handwerkers vriendenkring ", te Amsterdam;

15. een van de Rotterdamsche Sigarensorteerdersvereeniging;

16. een van het bestuur der Werkliedenvereeniging » Zelf-Help ", te Uithuizen;

17. een van de Algemeene Zwolsche Werkliedenvereeniging.

In het adres van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond geeft het centraal bestuur te kennen, dat het met groote belangstelling heeft kennis genomen van het wetsontwerp, inzonderheid van het artikel, dat op het aanbouwen van stoomschepen in Nederland betrekking heeft. Het wijst er op, dat door het bouwen van een paar schepen, wel is waar, slechts enkele werven en fabrieken direct zullen worden gebaat, maar dat die aanbouw indirect ten goede zal komen aan de scheeps- en machinebouwnijverheid in het algemeen. Het bestuur verzoekt, met het oog op de zeer groote werkeloosheid, het wetsontwerp zoo spoedig mogelijk in behandeling te nemen en, zoo geen ander overwegend landsbelang zich daartegen verzet, aan te nemen.

De zestien andere adressen bevatten eene adhaesie aan het adres van het centraal bestuur van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond.

De Commissie stelt voor deze adressen ter griffie neer te leggen ter inzage voor de leden.

De heer **Vrolik**: Indien er in deze Vergadering een lid is die zou gewenscht hebben zijne stem te kunnen uitbrengen vóór dit wetsontwerp, dan ben ik het.

Ik hecht zeer aan het bestaan van stoomvaartondernemingen onder Nederlandsche vlag tot verbinding van Nederland met Indië.

Het was dan ook niet zonder een gevoel van teleurstelling dat ik de kennis maakte met deze wetsontwerpen, ze vergelijkende met die welke hier vroeger geen meerderheid hadden kunnen verkrijgen, want met alle mogelijke zelf-suggestie zag ik geen kans mij diets te maken, dat werkelijk een veel betere toestand daaruit zou geboren worden dan die ten gevolge van de verworpen contracten zou zijn ontstaan.

Maar te gelijker tijd bespeurde ik dat, zoo ik in die teleurstelling al niet geheel alleen stond, er toch velen waren die meer optimistisch gestemd waren dan ik.

Nu geloof ik, dat zich dit hierdoor laat verklaren, dat er heeft plaats gehad eene wijziging van standpunt.

Wat was de eisch die de vorige maal gesteld werd aan die postverbinding met Indië? Dat was — zeer uitdrukkelijk is het toen door den Minister van Waterstaat verklaard — dat onze maildiensten niet zouden achterstaan bij de besten van andere landen.

En wat is de eisch nu geworden?

Wij vinden in de Memorie van Toelichting, dat wij zullen verkrijgen een dienst die door zijne geleidelijke ontwikkeling wat snelheid van overtocht betreft, eene vergelijking — dus er is al geen sprake meer van gelijkstelling — met vreemde maildiensten zal kunnen doorstaan. En om de bedoeling nog duidelijker te maken, heeft de Commissie van Rapporteurs dit gezegd: » dat er een waarborg zou zijn dat in de bestaande verhouding van onze gemeenschapsmiddelen tot die der vreemde maatschappijen geene *ongunstige* verandering zou komen ". Met andere woorden: in de inferioriteit waarin wij ons bevinden, en is dus nu de eenige wensch dat wij niet dieper zullen zinken. Dat is heel iets anders dan wat de vorige maal verlangd werd. En die wijziging van standpunt verklaart het optimisme van degenen, die den nieuwen standaard aan het ons gebodene aanleggen. Ik heb toen getracht om mijn persoonlijk standaardje ook maar wat in te korten om mij zoodoende bij de minder eischende meerderheid te kunnen aansluiten. Ik vleide mij nog dat het mogelijk zou zijn om met het voorstel mede te gaan. Toch zou dat geschied zijn

met weinig enthousiasme; want wat verkrijgen wij bijv. in snelheid tegenover de verworpen contracten?

Een zeer bepaalden achteruitgang. Wanneer wij nemen als punt van vergelijking Batavia-Marseille, omdat die afstand zich het best tot vergelijking eigent, dan zien wij dat de grootste snelheid, waaraan de maatschappijen zullen behooren te voldoen, en die eerst over 5 jaren zal bereikt worden, zal wezen, dat de afstand Batavia-Marseille moet afgelegd worden in 28½ etmaal, namelijk de helft der maanden in 28 en de andere maanden in 29, dus gemiddeld in 28½ dag. Rekenen wij nu daarbij dat er verder staat dat na het laden van de post de booten te Marseille nog 6 uren mogen blijven liggen, en wij veronderstellen dat dit ook voor het lossen geldt, dan krijgen wij minstens nog eene verlenging met ¼ dag. Voor vertragingen van ¼ dag wordt geene boete berekend; dus het systeem volgende der vorige behandeling geeft dit nog ¼ dag speelruimte. Daarbij voegende de elf etmalen Marseille-Rotterdam, die de groote overwinning op de eerstbedongen twaalf moeten voorstellen, dan krijgen wij als hoogste eisch van snelheid ten slotte 39¾ of 40 etmalen voor Batavia-Rotterdam of Amsterdam. In die 40 etmalen is de afstand Batavia-Marseille of Batavia-Genua gesteld op 28½ etmaal; dat deze eisch modest is blijkt hieruit dat, wanneer wij het laatste verslag nemen van de maatschappij *Nederland*, wij zien dat in het laatste jaar gemiddeld noodig was voor Batavia-Genua 28 dagen en 18 uren, en dat de kortste reizen geweest zijn in 25 dagen. Om tot het gemiddelde van 28 dagen te komen, zijn er dus ook reizen geweest, die langer geduurd hebben. Maar de vergelijking met de reizen in de voorafgaande jaren laat zien dat altijddoor de duur geleidelijk korter wordt en zonder veel inspanning eene snelheid bereikt, die nu eerst over 5 jaren als hoogste eisch voor alle schepen zal mogen gesteld worden.

Het is dus eene aller modeste snelheid, die nu bedongen is, lager dan die der verworpen contracten. Tot beoordeeling zij herinnerd dat volgens de dagbladen het stoomschip *Conrad* die reis van Batavia naar Genua gedaan heeft in 25 dagen, en de *Ardjoeno* in 33 dagen kwam van Batavia tot Rotterdam.

De verbetering in snelheid, die wij zullen verkrijgen bij dit contract, vergeleken bij het vorige dat verworpen is, is, dus negatief. Wij zijn bepaald van slechter conditie geworden.

Wat wij met dit contract echter positief zullen verkrijgen, is dat wij meer zullen te betalen hebben.

De garantie, die volgens het vorige contract bedroeg f 2400 + f 1600 = f 4000, per week, stijgt nu tot f 2400 + f 2400 = f 4800; iedere week zullen wij dus f 800 meer betalen; dat maakt f 41 600 in het jaar, of over vijf jaren, de eerste periode — de periode van buitengewone langzaamheid — zal *meer* uitgegeven worden f 208 000 dan volgens de vorige ontwerpen.

Daar zou tegenover staan de compensatie dat in de *tweede* periode, de volgende 10 jaren, zooveel minder zou betaald worden. Ja, dat wilde ik mij ook diets maken, doch 't is mij niet gelukt. Men moet voorzichtig lezen.

De vorige maal was de bepaling opgenomen, dat wanneer er een paar schepen sneller voeren, eene zekere premie verleend werd; kwamen er weder een paar schepen bij, dan zou er nog wat premie bijkomen, tot eindelijk alle schepen sneller voeren. De opmerking werd toen gemaakt dat die formule geleek op een Voorloopig Verslag waar telkens gesproken wordt van *enkelen*, *meerderen* en ALLEN.

Doch als *alle* het brachten tot eene snelheid van 28½ etmaal zou de premie per week niet hooger geweest zijn dan f 4100 per schip, hetgeen dus per jaar meer zou bedragen hebben dan thans f 10 400 en in die geheele tweede periode van tien jaar f 104 000. Dus *meerder* uitgaaf *eerste* periode f 208 000, *minder* uitgaaf *tweede* periode slechts f 104 000. Het financieele resultaat blijkt al even negatief te wezen als dat der snelheid.

Dat ik niet doodelijk verliefd werd op die contracten laat zich gereedelijk verklaren. Doch ik had, omdat ik zoo vurig hoopte mij met de zaak te kunnen vereenigen, nog veel verwachting van het mondeling overleg tusschen de Regeering en de Commissie van Rapporteurs.

Helaas! men heeft wel eens beweerd dat een mensch alleen op aarde komt om zijne illusiën te verliezen. In dat geval ben ik de laatste weken niet voor niets op de aarde geweest, want ook mijne illusiën in dezen zijn zeer sterk verstoord geworden. Wat de Regeering geofferd heeft is al heel weinig.

Daarentegen mochten wij sedert van de Regeering ontvangen eene gewijzigde redactie van art. 10 der bijlage B en van art. 5 der bijlage C, van dien aard dat ik dadelijk na de ontvangst er naast geschreven heb: »Daar stem ik tegen", want aanneming daarvan zou onmogelijk geweest zijn. Die redactie is nu weder gewijzigd geworden. Gisteren ontvingen wij die laatste lezing.

Werkelijk wordt daardoor een voordeel verkregen, namelijk dat de bedoeling der Regeering thans veel duidelijker blijkt dan uit de afgekeurde redactie. Sinds bleek mij, dat mijne interpretatie dier vorige redactie de *ware* was, namelijk dat die den Staat steeds zou hebben doen betalen de *hoogste* vracht, waarvoor de maatschappijen ook geaccordeerd hadden met eenig ander vervoerder, mits deze, evenals de staat, ALLE zijne met stoomschepen te vervoeren goederen of producten, aan die maatschappijen toevertrouwde.

Thans is de Staat iets beter af. Voor de van Holland *uitgaande* goederen, zal hij namelijk minder betalen dan de meest begunstigde particulier en wel percentsgewijze altijd evenveel minder als dat thans reeds het geval zou zijn. Maar hoeveel is dat?

Tijdens de vorige behandeling bleek uit de discussie met den Minister van Waterstaat, dat de vrachten 25 pct. goedkooper zouden zijn voor gouvernementsgoederen, die van hier naar Java verzonden worden dan het officieel gepubliceerde tarief aangeeft.

Waar het hier echter op aankomt is niet op wat er ergens op een papiertje gedrukt staat, maar hoe de toepassing is? Van de verhouding der CONTRACTSPRIJZEN thans door particulieren besteed tot die welke der Regeering in rekening worden gebracht, daarvan weten wij niets, en juist dat is de zaak! Alleen zal de Minister opgave daarvan kunnen vragen.

Ik zou er de voorkeur aan gegeven hebben wanneer er geen contract ware gemaakt vóór dat men die gegevens voor zich had, zoodat men beoordeelen kon waarop men inging.

Ik neem aan dat de Minister vertrouwen kan stellen in de door de maatschappij alsnog te verstrekken opgaven en hoop dat het dan blijken zal, dat er een voordeel in die bepaling der reductie voor den Staat zit.

Want wanneer thans eens niemand *hooger* vracht betaalde dan de Staat, dan zou het behoud van dat niet bestaande écart in de toekomst niet veel helpen.

Hoeveel dit zijn zal weet ik dus niet, maar wanneer het er is, dan is het *reeds dadelijk* uit te drukken IN PERCENTEN. De geheele redactie van de eerste alinea ware dan veel duidelijker geworden dan nu het geval is.

De wijziging die de Minister gemaakt heeft in art. 5 van bijlage C is voor mij ten eenenmale onbegrijpelijk; ik vat niet ten volle wat hij er mede meent, maar zeker is het dat ten gevolge daarvan de Staat der Nederlanden zich gedurende al die jaren verbindt altijd hetzelfde te zullen betalen als de meest begunstigde en dus geen cent beter af zal zijn dan eenig ander vervoerder.

Wanneer men nu even nagaat de verhouding in quantum van hetgeen de Staat der Nederlanden verscheept en hetgeen door anderen vervoerd wordt, dan is het geen overdreven wensch wanneer men den Staat eenigszins beter wil behandeld zien dan andere vervoerders, die een quantum aanbieden, dat voor sommige artikelen dikwerf niet

40ste VERGADERING. — 9 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

in eenige vergelijking kan staan met het enorme quantum van den Staat.

Dat is voor mij voldoende om te zeggen, dat ik tot mijn leedwezen aan dit ontwerp mijne stem niet kan geven.

Wanneer de Minister toch volharden wil bij dit contract, dan wensch ik hem in overweging te geven de laatstaangebodene redactiën nog eens te willen beschouwen en te verduidelijken.

Onder andere vindt men deze bepaling: omtrent art. 5 bijlage C. wordt vastgesteld dat zekere alinea's niet worden toegepast »wanneer in bijzondere omstandigheden de vrachtprijzen voor het vervoer in *doorvracht lager* worden gesteld dan de *normale.*"

Is dit niet eene zeer gevaarlijke redactie? Aan de Kamer wordt dikwerf verweten dat een amendement te klakkeloos wordt ingediend. Maar is ook van de zijde der Regeering eene zoo overhaaste wijziging van redactie niet — ik zoek naar een niet te sterk woord — toch wel wat onberaden. Want wat is »vervoer in *doorvracht*"? Van verschillende personen aan wie ik de beteekenis daarvan vroeg, kreeg ik verschillende antwoorden. Ik acht het dus uiterst onvoorzichtig een zoodanigen onbepaalden term op te nemen.

Ware het al niet afdoende dat ik mij niet vereenigen kan met het geheele systeem, dan zou ik er mij zeker niet bij nederleggen, dat eene dergelijke gevaarlijke redactie behouden werd.

Wegens het ver gevorderde uur wordt de beraadslaging verdaagd.

De **Voorzitter** deelt nog mede dat de heer Beelaerts van Blokland bericht heeft dat hij gisteren en heden verhinderd was de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen en de Vergadering opgeheven.

VERBETERING.

In de rede van den heer *De Beaufort* (Amsterdam), voorkomende op bladz. 855, kol. 2, regel 21 v. b., staat: heeren Sol en de Sturler; lees: » erfgenamen van den heer".

41ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 10 MAART 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een wetsontwerp; 3°. een adres. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Behandeling van het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd"; voortzetting der algemeene beraadslaging. — Comité-generaal. — Mededeeling van de bepaling der traktementen van de commiezen-griffier. Benoeming van een commies-griffier.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig met den Voorzitter 85 leden, te weten de heeren:

de Beaufort, Smeenge, Röell, Levy, van Löben Sels, Dobbelmann, van Beuningen, de Meijier, Ferf, Bevers, Tijdens, Houwing, Bool, van Bylandt, Pyttersen, Mees, Plate, Smit, Hintzen, Rink, de Geer van Jutfaas, Land, Veegens, A. van Dedem, Keuchenius, Hennequin, van der Feltz, van der Borch van Verwolde, Heldt, Pijnacker Hordijk, Guyot, Roessingh, Gerritsen, Vrolik, Tydeman, Goekoop, Cremer, Roijaards van den Ham, Havelaar, Brantsen van de Zijp, Kerdijk, Hartogh, Seret, Bahlmann, Conrad, Kielstra, T. Mackay, Boreel van Hogelanden, Haffmans, Viruly Verbrugge, van Alphen, Schaepman, van der Schrieck, van Delden, Rutgers van Rozenburg, Goeman Borgesius, de Ras, Walter, Schimmelpenninck van der Oye, van den Berch van Heemstede, Harte, Reekers, van Karnebeek, Lieftinck, Huber, Farncombe Sanders, Travaglino, van Kerkwijk, Michiels van Verduynen, Beelaerts van Blokland, van Vlijmen, de Ram, Schepel, van de Velde, van der Kaay, van Houten, Lucasse, W. de Beaufort, Poelman, Æ. Mackay, Kolkman, Ruys van Beerenbroek, van Gijn en van der Kun,

en al de heeren Ministers, behalve de heer Minister van Marine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Zijp en G. van Dedem, dat zij wegens ambtsbezigheden verhinderd zijn de vergadering bij te wonen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. eene Koninklijke boodschap ten geleide van een wetsontwerp houdende machtiging tot kosteloozen afstand aan de gemeente Breda van harde wegen, door den Staat aan te leggen op voormaligen vestinggrond en van een stuk grond aldaar.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld, het wetsontwerp zal naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. een adres van M. A. N. Niemeijer, weduwe H. Scholtens en andere weduwen van burgerlijke ambtenaren, betrekkelijk het wetsontwerp tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften*, brengt, namens deze, het volgend verslag uit:

In handen uwer Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld zeven adressen, te weten van:

a. de Kamers van koophandel en fabrieken te 's Hertogenbosch, Tiel, Delft, Purmerend, Franeker-Barradeel-Menaldumadeel en Amersfoort;

b. het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond »Maatschappelijk belang", als rechtspersoon erkend bij Koninklijk besluit van den 15den Februari 1889, n°. 13 en van den 30sten December 1892, n°. 45;

alle houdende betuiging van instemming met den inhoud van een adres, den 15den November ll. tot deze vergadering gericht, door de Kamer van koophandel en fabrieken te Middelburg.

In bedoeld adres werd verzocht bij den heer Minister van Marine er op aan te dringen, zoover eenigszins mogelijk, den eventueelen aanbouw van oorlogsschepen op te dragen aan onze Nederlandsche inrichtingen van scheepsbouw. Een tweeledig doel was volgens adressanten daarmee te bereiken, namelijk dat onze groote inrichtingen van scheepsbouw zich daardoor krachtiger zouden kunnen ontwikkelen, maar ook dat daardoor aan velen werk zou worden verschaft, wat indirect aan menige tak van handel en nijverheid zou ten goede komen.

Omtrent meervermeld adres der Kamer van koophandel en fabrieken te Middelburg werd in de vergadering van den 8sten December ll., bij monde van den heer voorzitter der Commissie van Rapporteurs voor hoofdstuk VI der Staatsbegrooting, voorgesteld nederlegging ter griffie, waartoe werd besloten. (*Handelingen* 1892/93, bladz. 479, 2de kolom.)

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen ten opzichte van deze adressen hetzelfde besluit te nemen.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is:

I. De behandeling van het WETSONTWERP HOUDENDE GOEDKEURING VAN CONTRACTEN MET DE STOOMVAARTMAATSCHAPPIJEN »NEDERLAND" EN »ROTTERDAMSCHE LLOYD", WEGENS HET UITVOEREN VAN EENEN MAILDIENST TUSSCHEN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË. (**99**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Toen in 1891 de overeenkomsten met *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* hier in de Kamer werden behandeld, heb ik aan die overeenkomsten mijne goedkeurende stem moeten onthouden. De redenen daarvan wensch ik nog even te memoreeren

In hoofdzaak meende ik dat de eischen door het Gouvernement aan een maildienst gesteld te hoog waren.

Vooreerst de wekelijksche maildienst. Ik meende dat, waar andere koloniale Mogendheden een 14daagschen maildienst hebben, Nederland daarmede ook zou kunnen volstaan. De eischen die gesteld werden moesten natuurlijk ten gevolge hebben dat van de zijde van de maatschappijen hooge subsidiën werden verlangd.

Nu kwam het mij voor dat noch de noodzakelijkheid van een wekelijkschen maildienst is gebleken, noch het bevorderen van een maildienst die de reis tusschen Nederland en Indië veel sneller dan thans volvoert, en wij met het oog op 's lands financiën niet zulke hooge eischen mogen stellen, die zulke hooge subsidiën vorderen.

Wat toch was het geval? Op dit oogenblik wordt door de beide maatschappijen per jaar genoten eene som van f 184 000. De verworpen contracten zouden, wanneer zij geheel waren uitgevoerd voor 's Rijks brievenvervoer hebben gekost eene som van ruim 5 ton gouds. En waar de belastingen zoo moeilijk in den tegenwoordigen tijd worden opgebracht, kwam het mij voor dat geen goedkeurende stem mocht gegeven worden aan zoo hooge uitgaven die niet direct noodig waren.

Ik heb de vorige maal gezegd, dat wanneer men zich met een 14daagschen maildienst wilden tevreden stellen, alsdan een contract had kunnen gesloten worden met één der beide maatschappijen. Wanneer met eene maatschappij een contract was gesloten en zij had het vooruitzicht gekregen dat zij ook zoude ontvangen het vervoer van alle gouvernementsgoederen, met andere woorden, bijna 3 millioen aan vracht, dan geloof ik dat op veel voordeeliger voorwaarden, wellicht zelfs zonder eenig subidie, een 14daagschen maildienst zoude zijn tot stand gekomen, en de Regeering had kunnen volstaan met het betalen van de gewone vracht voor het brievenvervoer.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat ook de heer Cremer te dien dage met een 14daagschen maildienst tevreden zou zijn geweest, althans hij heeft het toen niet direct noodig geacht een wekelijkschen maildienst in het leven te roepen.

Is nu dit contract beter dan het vorige? Wat mij betreft, ik geloof dat dit contract eenigszins voordeeliger is dan het vorige, al is het verschil ook niet bijzonder groot. De heer Vrolik heeft zelfs gisteren verteld, dat eigenlijk het vorige nog voordeeliger was, en dit bewijst reeds dat de opinies op dat punt verschillen; maar ik ben het daarin niet met hem eens.

Wanneer de heer Vrolik beweert, dat het vorige contract aanvankelijk een minder hoog subsidie van den Staat vorderde dan het tegenwoordige, dan heeft hij volkomen gelijk. Maar zoo moet men de zaak niet opvatten. Men moet niet van de onderstelling uitgaan, dat de maatschappijen niet aan de bepaalde voorwaarden zullen voldoen. Integendeel, men moet aannemen dat zij naar de bedoeling, het contract zoo spoedig mogelijk zullen nakomen en bij volledige uitvoering van het vorige contract, zou voor het brievenvervoer betaald zijn jaarlijks ruim vijf ton gouds, terwijl volgens het tegenwoordige contract daarvoor slechts ruim vier ton gouds noodig zijn.

Nu kan tevens niet ontkend worden, dat de zekerheid dat aan de voorwaarden van het contract zal worden voldaan, bij dit contract beter gewaarborgd is dan bij het vorige. Immers, het komt mij voor, dat, zooals het vorige contract luidde, namelijk dat langzamerhand aan de gestelde eischen zal worden voldaan, dit laatste dan nog zeer langen tijd op zich had kunnen laten wachten. Dit is echter met dit contract niet het geval, en — ik herhaal dan ook nadrukkelijk — wat mij betreft, geloof ik dat dit contract beter is.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, zullen de voordeelen thans zooveel grooter zijn, dat degenen, die aan het vorige contract hunne stem hebben onthouden, aan hetgeen thans aangeboden wordt hunne stem zullen kunnen geven? Ik zal afwachten, wat misschien van de andere zijde nog wordt aangevoerd, maar, wat mij betreft, ik acht die voordeelen daarvoor inderdaad nog veel te gering. Het zou mij dan ook verwonderen, wanneer de leider der oppositie tegen het vorige contract, de heer Cremer, met het tegenwoordige contract vrede zou kunnen hebben.

Immers, bij de vorige gelegenheid heeft de heer Cremer er op gewezen, dat er drie wegen waren, die bij het sluiten van een contract zouden kunnen gevolgd worden.

De eerste weg — hij noemde het een dure weg — was deze, dat men zou kunnen overeenkomen voor een wekelijkschen maildienst, die in alle opzichten zou kunnen concurreeren met de besten die op het oogenblik bestaan, niet alleen wat de snelheid, maar ook wat de inrichting der vaartuigen betreft.

In de tweede plaats noemde hij een 14daagschen maildienst en, daarnevens, een 14daagschen commercieelen dienst, zoodat er dan toch altijd nog eene wekelijksche verbinding zou bestaan tusschen Indië en Nederland.

Eindelijk stelde de heer Cremer nog het geval, dat er van maildienst in het geheel geen sprake was, maar wel van eene wekelijksche vaart van Amsterdam en Rotterdam op Indië, met matige snelheid en tevens een matig subsidie.

Geen van die wegen is echter door de Regeering ingeslagen, en ik geloof, dat, al komt de snelheid, die thans zal worden verkregen, meer nabij aan de snelheid die door de Fransche en Engelsche mails wordt bereikt, die snelheid evenwel noch nu, noch over 5 jaar zal worden geëvenaard. Maar ook al ware de snelheid over 5 jaar zoo groot als die der andere genoemde mails thans is, dan zal zij er op den duur toch beneden blijven. Men moet toch niet vergeten, dat het contract tusschen de Engelsche mail en het Engelsche Gouvernement in die vijf jaar afloopt en dat dan door dit Gouvernement waarschijnlijk hoogere eischen aan dien maildienst zullen gesteld worden, zoodat onze mail weldra weder door de Engelsche in snelheid en deugdelijke inrichting der booten zal worden overtroffen.

Voorts is in de contracten bepaald, dat de schepen op Nederlandsche werven moeten worden gebouwd, doch ik geloof niet, dat de Nederlandsche werven daarvan veel zullen te doen hebben. In art. 2 der overeenkomsten is bepaald, dat, wanneer aan die voorwaarde niet voldaan wordt, de maatschappijen voor iedere overtreding, dus voor ieder schip dat niet in Nederland zal worden gebouwd, eene boete verbeuren van f 25 000; maar wat beteekent dit bij de enorme som die een schip kost? Ook moet men niet vergeten, dat de maatschappijen die meer snelvarende schepen eerst over 5 jaren zullen noodig hebben. En wat zal er in dien tusschentijd geschieden? Binnen 5 jaar loopt het Engelsche mailcontract af, het Gouvernement zal dan waarschijnlijk hoogere eischen stellen, de bestaande schepen zullen dan niet meer aan de eischen voldoen en natuurlijk tegen billijken prijs te koop zijn. Wat is dan natuurlijker dan dat de *Rotterdamsche Lloyd* en de *Nederland* die schepen, die zeer geschikt zijn voor den dienst Nederland-Java, koopt? De boete die dan wordt verbeurd kan bij zoo'n voordeeligen koop gemakkelijk worden betaald en beteekent dan in het geheel niets.

Verder heb ik bezwaar tegen de wijze van subsidiëeren. Een subsidie wordt mijns inziens verleend om eene zaak te kunnen oprichten, doch langzamerhand moet die zaak op eigen beenen leeren staan en het subsidie kunnen missen.

Vooral de maatschappij *Nederland*, die van 1879—1889 5½ %. of — als men de 4 slechtste jaren als proefjaren aanneemt — 7 à 8% heeft uitgekeerd, begint genoeg kracht te krijgen om op eigen beenen te staan. Dit zou zij ook wel doen, als men maar niet gekomen ware met het stellen van veel hoogere eischen welke nu weder een veel hooger subsidie noodig maken.

Mijnheer de Voorzitter! Dit acht ik een verkeerd systeem.

Wat toch zal het gevolg zijn van het geven van steeds hooger subsidiën? Men verkrijgt twee maatschappijen die door zeer hooge subsidiën in de gelegenheid worden gesteld niet alleen de vaart vol te houden, maar ook zich eene goede, talrijke vloot aan te schaffen en allerlei handelsrelatiën aan te knoopen. En wanneer dan het contract is afgeloopen, is men, naar mijne meening, met handen en voeten gebonden aan die maatschappijen. Immers wan-

neer men dan nieuwe contracten wil sluiten zullen de maatschappijen hoogere eischen kunnen stellen, die bezwaarlijk door de Regeering kunnen worden ingewilligd. En hoe zal men daaraan ontkomen? Aan het sluiten van contracten met andere Nederlandsche maatschappijen, die de taak van de *Rotterdamsche Lloyd* en de *Nederland* zouden kunnen overnemen is niet te denken. Ook zal de dienst onmogelijk plotseling kunnen worden gestaakt, nadat belanghebbenden gedurende jaren zijn gewend geworden aan het snelle en gemakkelijke vervoer met de booten der maatschappijen.

Wat moet dan gedaan worden? De Regeering is wel genoodzaakt aan de eischen der maatschappijen gevolg te geven, of zelve de exploitatie ter hand te nemen.

Maar hoe zal dit laatste kunnen geschieden? Op dat oogenblik zal het Rijk niet in de gelegenheid zijn in het bezit te komen van zooveel schepen, als noodig zijn om de plaats in te nemen, die door de maatschappijen gedurende zooveel jaren is vervuld.

Er ontbreekt aan het contract eene bepaling, waarop ook indertijd door den heer Cremer de aandacht is gevestigd en die, mijns inziens, in dit contract niet had mogen ontbreken.

De heer Cremer heeft haar bij eene vorige gelegenheid medegedeeld. Nadat hij had gewezen op de drie soorten van mailovereenkomsten, die zouden kunnen gesloten worden, zeide hij: »Aan welke soort men nu ook de voorkeur moge geven, zal, mijns inziens, eene bepaling, waarbij de Regeering het recht verkrijgt de booten in eigendom of huur over te nemen, steeds op hare plaats blijven, zooals dit bij de paketvaart-overeenkomst is bepaald."

Maar deze bepaling ontbreekt. Wanneer over 15 jaar het contract zal zijn afgeloopen, dan is de Regeering aan de genade van de *Rotterdamsche Lloyd* en de *Nederland* overgeleverd en niet in de gelegenheid dadelijk voor Rijksrekening de exploitatie voort te zetten.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! De groote meerderheid dezer Vergadering is van oordeel dat zij niet alleen rechtens maar ook moreel bevoegd is wetsontwerpen als deze te behandelen. Uit deferentie voor mijne geachte medeleden wensch ik daaromtrent geen besluit uit te lokken, omdat ik overtuigd ben dat de groote meerderheid der Kamer genoemd gevoelen is toegedaan. Het zij mij echter vergund ten aanzien dier quaestie, vóór ik overga tot de bespreking van het wetsontwerp, mede te deelen dat ik een ander gevoelen huldig en alleen op grond dat èn naar de overtuiging der Regeering, èn naar die van de groote meerderheid dezer Vergadering de samenstelling der Vertegenwoordiging op breeder grondslag moet plaats hebben, dit wetsontwerp voor mij verwerpelijk is. Ik ben van oordeel dat, al is men rechtens bevoegd tot het nemen van een besluit als nu voor ons ligt, men moreel de toekomstige Vertegenwoordiging niet mag binden voor den tijd van 15 jaren; dat op dit oogenblik niet in het leven mag geroepen worden een monopolie, waarbij die Vertegenwoordiging zich zal moeten nederleggen.

Het wetsontwerp is voor mij ook verwerpelijk op grond van zijne mérites. Hoe komen wij aan dit ontwerp? heb ik mij afgevraagd. Verlangt de Regeering dat wij eene spoediger verbinding tusschen moederland en koloniën verkrijgen? Bestaat in Indië eene opinie bij handels- en industrieele ondernemingen dat de tegenwoordige verbinding onvoldoende is? En heeft men naar aanleiding daarvan gezocht naar middelen om eene snellere mailverbinding te bekomen? Geenszins, wij hebben het ontwerp eenvoudig daaraan te danken dat de beide stoomvaartmaatschappijen op het oogenblik dat zij bezig waren hare vloot te verbeteren, het in haar belang achtten zich te wenden tot de Regeering om in verband met die verbetering en met het oog op den te verkrijgen korteren duur der reis een hooger subsidie te erlangen. Het lag op haar weg bij den Staat als belanghebbende aan te kloppen. Nu zouden de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* hare vloot verbeteren. Zou dit geschieden omdat de Regeering of wie ook eene betere mailverbinding wenschte? Neen, de booten moesten zoo worden gemaakt dat zij tegen de lijnen van het buitenland konden concurreeren; de snelvaart harer booten moest worden verhoogd. De maatschappijen hebben begrepen dat anders langzamerhand de passagiers naar de buitenlandsche lijnen trokken en dus eene andere route volgden.

Toen is men aan het verbeteren gegaan en heeft men bij de Regeering aangeklopt om verhooging van het subsidie.

Ik zeg dat natuurlijk niet zonder de bronnen geraadpleegd te hebben, die voor deze Kamer openstaan. Wij vinden eene bron van wijsheid ter bestrijding van dit wetsontwerp in de oppositie, welke door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Cremer, in Februari 1891 tegen het destijds aanhangig wetsontwerp werd gevoerd. Ik lees daar op bladz. 795: »onhoudbaar of ondragelijk heb ik nimmer gehoord, dat deze toestand iemand hier of in Indië is voorgekomen. Noch hier, noch in Indië, heb ik onder de dringende eischen des tijds eene verandering in dezen toestand hooren noemen."

Een ander geachte spreker, niet minder bekend met de ondernemingen in Indië en met de belangen eener goede verbinding van het moederland met de koloniën, de heer Geertsema, hecht aan eene mailverbinding tusschen moederland en koloniën die om de acht dagen zoude zijn, niet heel veel gewicht. Deze geachte afgevaardigde zegt o. a.:

»Waarom moeten wij twee maatschappijen subsidieeren, terwijl alle groote koloniale Mogendheden aan ééne maatschappij genoeg hebben? En welke voordeelen heeft het ontwerp van de Regeering?

»Dat wij zullen houden een wekelijkschen dienst, dit is een voordeel, maar geen groot, want als Engeland het doet met eene mail om de 14 dagen, kunnen wij het ook. Verder geen voordeel."

Wanneer mannen die het kunnen weten, oordeelen als de heeren Cremer en Geertsema, die zoo zeer bekend zijn met de toestanden in Indië, en wanneer deze verklaren: de een, dat aan den achtdaagschen dienst weinig voordeel verbonden is, de ander, dat de toestand volstrekt niet ondragelijk is en noch hier noch in Indië daaromtrent klachten door hem vernomen zijn — wanneer dat alles zoo is, Mijnheer de Voorzitter, waarom zullen wij dan in dien toestand verandering brengen?

Ik lees in de Memorie van Toelichting dat de Regeering het wenschelijk oordeelt, met het oog op het volhouden der concurrentie tegen andere lijnen. Dit kan echter mijns inziens geen argument zijn ter verdediging van het wetsontwerp; want hebben beide maatschappijen protectie noodig om in het leven te kunnen blijven en concurrentie te voeren tegen buitenlandsche lijnen? Gedurende de laatste vijf jaren toch heeft maatschappij *Nederland* gemiddeld een dividend uitbetaald van $8^{6}/_{10}$ % en de *Rotterdamsche Lloyd* van 8%. Wanneer de financieele toestand van beide maatschappijen in de laatste 5 jaren van dien aard is, geloof ik, dat men voor hare toekomst niet te vreezen heeft.

Nadat in 1887 tusschen de *Rotterdamsche Lloyd* en de maatschappij *Nederland* aan de eene zijde en het Gouvernement aan de andere zijde de overeenkomst gesloten is, om de mail te doen vervoeren door de booten van beide maatschappijen, *zonder* bepaling van een vasten dag van vertrek en aankomst voor de booten der *Lloyd*, is immers niettemin in die 5 jaren aan de aandeelhouders een dividend van gemiddeld 8% uitbetaald. En waar dergelijke voordeelen verkregen worden van eene zoodanige regeling, daar geloof ik, dat men niet het minst te vreezen heeft dat eene dergelijke maatschappij haren dienst op andere wijze zal gaan regelen.

Wat ik ten zeerste betreur dat is, dat er als 't ware een wedstrijd plaats vindt in de verschillende Vertegenwoordigingen van verschillende Staten om voortdurend de protectie die aan sommige ondernemingen verleend wordt al hooger en hooger op te voeren. En dezelfde argumenten, die door de Regeering en door de voorstanders van de pro-

tectie van bepaalde ondernemingen hier te lande gebezigd worden ter bevordering van de aanneming van dit ontwerp, worden ook aangevoerd in andere landen.

Wanneer ik u een dier argumenten noem, dan zult gij moeten toegeven dat toch eene van de andere Regeeringen of wel deze Regeering ongelijk moet hebben waar dit argument gebruikt wordt. Deze Regeering zegt bijv. ten aanzien van het subsidieeren van stoomvaartlijnen: er is geen enkele Staat of hij geeft meer dan de onze, en dat wordt gezegd om dit wetsontwerp aannemelijk te maken voor de Vertegenwoordiging. Maar op 25 Februari ll. zeide de Staatssecretär des Reichs Postamts, dr. von Stephan, in den Duitschen Rijksdag ter verdediging van *zijn* ontwerp: » Gij weet dat alle groote Staten aan de postbooten aanzienlijk grooter offers brengen dan ooit door ons is geschied."

Aldus spreken al de Regeeringen van de Staten die protegeeren; alle gevoelen zich volkomen onschuldig ten aanzien van de hoegrootheid der sommen die betaald worden voor de protectie ten behoeve van die ondernemingen.

En nu meene men niet dat men in Duitschland Nederland niet medetelt onder de groote Staten, want onder de Staten die ondernemingen steunen die eene route naar overzeesche gewesten onderhouden, wordt bij Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en Duitschland ook Nederland genoemd. Wel is waar is het cijfer omtrent Nederland aangegeven onjuist, maar omdat het onjuist is en ik de cijfers van de andere landen niet kan controleeren heb ik geen enkel cijfer genoemd.

Nu wat betreft de zaak waarop het hier aankomt, of wij door deze overeenkomsten zullen verkrijgen hetgeen de Regeering er ons van voorspiegelt.

Wij zouden — ik heb het reeds te kennen gegeven — om dit wetsontwerp te bestrijden niet beter kunnen doen dan de geheele rede van den heer Cremer in Februari 1891 in deze Vergadering gehouden nog eens voor te lezen, maar ik ben overtuigd dat alle leden reeds kennis van die rede hebben genomen, ik kan dus volstaan met daaraan te herinneren, dat de heer Cremer onder andere zeide — en ik ben dit volkomen met hem eens — dat, indien door deze overeenkomsten niet verkregen wordt eene verbinding waardoor de vaartroute drie à vier etmalen wordt verkort en een maildienst, die minstens even snel is als de beste buitenlandsche, het voorgesteld ontwerp — en dus ook dit wat nu in behandeling is — vallen moet.

De vraag is, heeft de heer Cremer destijds gezegd, of wij eene meerdere snelheid van 3 à 4 dagen zullen verkrijgen, en in de tweede plaats, of aan onzen maildienst eene even snelle overtocht zal verzekerd worden als aan den besten buitenlandschen maildienst; en de heer Cremer laat daarop volgen: hierop kan geantwoord worden met een beslist » neen".

Welnu, dat »beslist neen" moet op het oogenblik nog precies zoo luiden.

Wij verkrijgen nog geene verkorting van 3 à 4 dagen op den overtocht. Ik zal het overgangstijdperk niet in aanmerking nemen, omdat ik meen dat aan de maatschappijen tijd moet gelaten worden om met hare booten in een beteren toestand te komen; ik zal den toestand nemen zooals die zal zijn over vijf jaren; dan zullen wij een overtocht van de mail hebben van Genua of van Marseille in $27^1/_2$ dag.

Op dit oogenblik geschiedt, volgens het loopend contract, de overtocht in 30 dagen; wij zullen dus niet hebben een verschil van 3 à 4 dagen, maar slechts van $2^1/_2$ dag....

De heer **Cremer**: Plus den halven dag waarvoor geene boete wordt betaald.

De heer **Gerritsen**: Die is nu een kwart dag geworden.

De heer **Cremer**: Neen.

De heer **Gerritsen**: De thuisreis, die op dit oogenblik een duur heeft van 32 etmalen, zal over vijf jaren een duur hebben van $28^1/_2$ etmaal; daardoor zullen wij eene bekorting van den overtocht verkrijgen — niet van 3 à 4 dagen — maar van $3^1/_2$ dag.

Maar wij zullen ook geen anderen toestand hebben, vergeleken bij buitenlandsche diensten. Wij zullen hebben booten bij een overtocht van $27^1/_2$ of $28^1/_2$ dag die het maximum van snelheid zullen verkregen hebben, althans met geen grooter snelheid behoeven te loopen, dan om de reis in $27^1/_2$ in $28^1/_2$ dag te volbrengen.

Zien wij nu dat de Fransche en Engelsche Regeeringen niet alleen eene vaartsnelheid eischen van 11 of iets meer mijlen per uur, en daarbij eene vaartsnelheid van dezelfde booten vorderen, die tot 14 à 15 mijlen moet kunnen opgevoerd worden, dan geloof ik dat onze maildienst nog geene vergelijking met den buitenlandschen maildienst zal kunnen doorstaan, en dat wij ook niet verkrijgen zullen, wat men in het buitenland al sedert lang heeft, hetgeen blijkt uit de cijfers in 1891 door de vorige Regeering aan de Kamer verstrekt.

Na vijf jaren zal de duur der reizen zijn: voor de uitreis $27^1/_2$ en voor de thuisreis $28^1/_2$ dag.

Daarbij komt gemiddeld $1^1/_2$ dag voor de reis te land, zoodat wij dan verkrijgen een duur van 29 dagen voor de mail bij de uitreis en van 30 dagen voor de thuisreis.

En wat werd nu reeds verkregen in 1889 door de Fransche en Britsche booten?

Die booten brachten de mail toen reeds over in $28^1/_3$ dag; de Fransche booten brachten bij de thuisreis de mail over in 28 dagen, zoodat wij achteraan zullen komen bij de buitenlandsche lijnen: bij de uitreis $^2/_3$ en bij de thuisreis 2 dagen.

Het zou mij niet verwonderen indien mij door de Regeering werd te gemoet gevoerd dat men op die wijze de berekening niet moet maken, want dat ik hier genomen heb de feitelijke uit- en thuisreizen van de Fransche booten, terwijl ik de maximum grens neem welke de beide maatschappijen over 5 jaren zullen bereikt hebben. Doch men kan de rekening ook anders opzetten en dan bepaal ik mij daarbij alleen tot de maatschappij *Nederland*, omdat de *Rotterdamsche Lloyd* niet voor eene bepaalde vaart is verbonden.

Welnu, dan kan men de rekening ook aldus maken:

In 1888 heeft de *Nederland* over de uitreis gedaan met de mail over land $31^1/_2$ dag en 32 dagen over de thuisreis, terwijl toen reeds de Fransche en Britsche paketbooten daarvoor respectievelijk noodig hadden $28^1/_3$ dag en 28 dagen, een verschil dus voor de uitreis van 3 voor de thuisreis van 4 dagen.

Nu zal over 5 jaren worden ingehaald $2^1/_2$ dag op de uitreis en $3^1/_2$ dag op de thuisreis, zoodat wij dan nog niet zullen hebben de snelheid die in 1889 reeds door de Britsche en Fransche booten werd bereikt.

Ik zou dus van de Regeering gaarne vernemen hoe of bij de inrichting onzer booten uit een oogpunt van snelheid, vergeleken bij de buitenlandsche, te rijmen is, hetgeen ik lees op bladzijde 15 der Memorie van Beantwoording:

» Op den voorgrond staat dat de maatschappijen geen andere schepen in de vaart brengen, dan die zooveel mogelijk in alle opzichten op de hoogte van den tijd zijn."

Thans neem ik de vrijheid te resumeeren wat op dit oogenblik de toestand is en worden zal wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen.

Nu geven wij een subsidie van f 184 000 en zijn de beide maatschappijen die haar genieten in staat om aan hare aandeelhouders uit te keeren — berekend over de laatste 5 jaren — 8 à 8,6 pct.

Wij zullen ons verbinden voor 15 jaren om goederen, producten en passagiers van het Gouvernement tegen een nader te bepalen tarief te vervoeren tusschen Indië en het moederland, uitsluitend met die booten.

Wij hebben thans voor duur van de mailreis 30 en 32 dagen.

Wat zal de toestand wezen over 5 jaren?

Het subsidie zal dan aangegroeid zijn tot f 416 000, terwijl

41ste VERGADERING. — 10 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

de post Indië $2^1/_2$ dag vroeger zal bereiken dan thans en de thuisreis $3^1/_2$ dag minder zal wezen.

Nu laat ik gaarne aan het oordeel van ieder over of, waar niet de minste klacht geuit wordt door het publiek over te late aankomst van de mail, eene verhooging van het subsidie met $2^1/_2$ ton gerechtvaardigd is om een toestand te scheppen die door niemand wordt verlangd, uitgezonderd de betrokken maatschappijen.

Ik zal nu zeer kort wezen, maar het is toch noodig dat wij de contracten onder de oogen zien ten aanzien van het vervoer van producten, goederen en passagiers.

Gisteren is hierover reeds het een en ander door den heer Vrolik gezegd, maar het komt mij voor, dat men minstens eenige dozijnen vragen tot de Regeering zou moeten richten om te weten te komen wat eigenlijk bedoeld wordt met de voorgestelde regeling.

Wanneer, zoo vraag ik bijv. met den heer Vrolik, zal men, waar het de quaestie van de doorvracht geldt, kunnen spreken van eene normale vracht en wanneer van eene abnormale vracht?

Ik wil nu reeds voorspellen dat de maatschappijen, wanneer de vrachten laag zijn, die vrachten zullen beschouwen als zeer abnormaal. Wanneer de vrachten hoog zijn, dit ligt voor de hand en behoeft geen nadere toelichting, dan zullen de maatschappijen dit zeer normale vrachten noemen.

Maar wat zien wij verder in dit artikel? De Regeering zal niet de concurreerende maatschappijen raadplegen om na te gaan of werkelijk te hooge vrachten worden betaald, want voor te lage vrachten behoeft de Regeering niet te vreezen, maar de maatschappijen zelve. Volgens art. 5 zal de Regeering aan de maatschappijen de noodige bescheiden kunnen vragen, om te weten te komen welke vrachten eigenlijk betaald worden. Weet de Regeering nu welke documenten, welke bescheiden zij noodig heeft om de werkelijke vrachten te kunnen controleeren, om te weten te komen wat door particulieren betaald wordt, die goederen verzenden? Zal niet het gevolg van de bepaling zijn, dat de maatschappijen er officieele vrachtprijzen en officieele tarieven op na zullen houden en zal het niet vanzelf spreken, dat de Regeering daarnaar zal betalen? Men zegt: gij hebt de arbitrage; maar, Mijnheer de Voorzitter, vóór dat men tot arbitrage kan overgaan, dient de Regeering toch wel te weten of er officieele en officieuse vrachten bestaan, en zoolang de Regeering niet weet of er, ik zal niet zeggen fraude gepleegd wordt, maar of er door particulieren mindere vrachten betaald worden, kan zij niet tot arbitrage overgaan.

Het zal dus kunnen gebeuren, dat de Regeering langen tijd hooge en de particulieren lage vrachten zullen betalen, zonder dat er iets aan zal te doen zijn. De quaestie van art. 5 domineert het geheel. Wat wordt met art. 5 bedoeld? Dat, wanneer er eene fluctuatie in de vrachten plaats heeft, de Regeering, wanneer de vrachten dalen, lager vracht zal betalen; wanneer zij rijzen de maatschappijen hooger vracht zullen kunnen eischen. Het voordeel van de bepaling is dus, dat, zoodra de daling van de vrachten intreedt, de Regeering bij de maatschappij zal kunnen aankomen om reductie aan te vragen op grond van die bepaling. Zij kan er zeker van wezen dat de maatschappijen, die uitstekend op de hoogte zijn van de vrachten, onmiddellijk wanneer eene verhooging intreedt, bij de Regeering zullen komen aankloppen om toepassing te eischen van dit artikel om hoogere vrachten te betalen. Dus wederom eene regeling geheel en al in het belang van de maatschappijen.

En nu eindelijk mijne laatste vraag ten aanzien van deze bepaling: heeft de Regeering er wel eens over gedacht, dat er ook kunstmatige vrachttarieven in het leven kunnen worden geroepen? Heeft zij wel eens overwogen dat zij gebonden zal zijn aan een bepaald tarief van eene bepaalde maatschappij, die òf geene concurrenten heeft, òf maar een concurrent, waarmede zij het eens is geworden, waarmede zij een vergelijk heeft getroffen omtrent de vrachten. Heeft de Regeering er wel eens aan gedacht dat wij dus niet zullen krijgen de natuurlijke fluctuatie in de vrachten, maar kunstmatig niet dalende, maar opgevoerde vrachten, en dat wij met de bepaling, op dit oogenblik in het wetsontwerp opgenomen, er aan bloot zullen staan de vrachten voor het vervoer der producten gedurende 15 jaren te zien opvoeren tot eene hoogte, die wel eens de krachten ook van den Staat te boven zou kunnen gaan in verhouding altijd tot de kosten der producten? Men zal mij misschien vragen: hoe de maatschappijen dat doen zullen, maar ik meen dat men het gerust aan de maatschappijen over kan laten om dat zóó te doen, dat zij er het meeste voordeel bij hebben.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, ten slotte; ik wensch niets meer te zeggen van het ontwerp, — ik geloof dat het duidelijk zal zijn dat het om verschillende redenen voor mij onaannemelijk is — maar ik heb gesproken over kunstmatige vrachten, en in verband daarmede wensch ik nog aan de Regeering te vragen, of het haar bekend is, dat er eene overeenkomst bestaat tusschen de *Nederland*, de *Rotterdamsche Lloyd* en de eenige concurreerende lijn naar Nederland, de *Oceaan*, om de vrachten kunstmatig hoog te houden, en dat bij die overeenkomst is vastgesteld dat de tarieven waarvoor de *Oceaan*, de concurreerende maatschappij, zal vervoeren, lager gesteld zijn dan de tarieven van de beide maatschappijen, waarmede de Staat op dit oogenblik onderhandelt en die tarieven dus kunstmatig reeds bij die overeenkomst, met het oog natuurlijk op deze onderhandelingen, hooger gesteld zijn? Wist de Regeering dat, dan wensch ik nog te vragen, of zij het dan in 's lands belang acht om, waar wij hier te doen hebben blijkbaar met kunstmatig opgevoerde vrachten, met een van de beide partijen die eene dergelijke overeenkomst gesloten hebben met haar concurrent, een contract te sluiten, waarvoor voor 15 jaren een monopolie in het leven zal geroepen worden?

Zoo de Regeering verklaren mocht dit contract tusschen de maatschappijen niet te kennen, dan zou ik haar wel willen vragen, of zij, na deze mededeeling, het niet wenschelijker zou oordeelen om dit wetsontwerp althans voorloopig terug te nemen?

In allen gevalle wensch ik er voor deze Kamer den nadruk op te leggen, dat eene overeenkomst als ik aangaf, tusschen de maatschappijen die ik noemde, is afgesloten.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet beginnen met de verklaring dat ik mij vereenig met hen die meenen dat de Staat bij het aangaan dezer overeenkomsten, *en dat wel voor een tijdperk van* 15 *jaren* een contract gaat sluiten, dat een duur contract naar mijne meening genoemd kan worden. De duur der contracten is werkelijk zeer lang en wanneer wij nagaan wat zij den Staat zullen kosten dan is ontegenzeggelijk de uitgaaf groot en daarbij nog onzeker. De becijferingen daaromtrent zijn reeds door den vorigen geachten spreker gegeven; hij wees er op, dat waar nu f 184 000 als waarborg wordt gegeven voor den maildienst, dit bij uitvoering der contracten in het begin zal kosten f 249 600 en verder f 416 000. Dat is de waarborg voor het postcontract. En wat krijgen wij daarvoor?

De heer Vrolik heeft gisteren reeds gezegd een ietwat kortere tijdsbepaling der reis waarom men, en ik heb dit door handelslieden ook hooren zeggen, niet zoo erg veel geeft. Het werd zelfs betwijfeld of, indien men bepaalde zekerheid en spoed met het brievenvervoer wenschte, men niet van andere maildiensten zoude gebruik maken, en wat de vrachtgoederen betreft, in den regel geeft men daarin al zeer weinig om korter vervoer van een paar dagen. Bij mij doet zich dus de vraag voor: is een versnelde dienst zooveel waard, als hier gevraagd wordt. Daarbij komt het mij voor dat de Regeering zich op het standpunt plaatst, dat, wanneer zij de ons voorgelegde contracten met de maatschappijen sluit, zij tevens ook de daarbij gevoegde andere overeenkomsten moeten sluiten, omdat de maatschappijen dit bovendien noodig hebben ten einde eene goede geregelde vaart tusschen Nederland en Indië te kunnen onderhouden.

Indien de Regeering toch mocht meenen dat deze overeen-

komsten van vervoer voordeelig zijn voor den Staat, dat het een mooi contract voor den laatste zoude zijn, meen ik dat, zooals zij hier voor ons liggen, dit niet het geval is, maar dat de Staat werkelijk zoowel voor passagiers als voor goederen, eene zeer goede en dan nog onzekere vracht zal betalen.

Ik heb straks gehoord dat eene overeenkomst is gesloten tusschen de eenige concurreerende maatschappij en de twee in het contract genoemde maatschappijen. Dit was mij totaal onbekend, maar wel wil ik mededeelen dat de heeren van die dan toen nog concurreerende maatschappij de *Oceaan* mij gedurende de behandeling van deze zaak in de Kamer in December een brief hebben geschreven, dien ik ook aan de Commissie van Rapporteurs heb overgelegd, waarin zij nog eens mededeelen, zooals dat reeds in de vroegere adressen van deze Kamer was opgegeven, dat zij passagiers 1ste klasse vervoeren voor f 480, terwijl in de contracten daarvoor gesteld is f 700. Dat maakt dus op elken passagier 1ste klasse een verschil van f 220. Zij wilde ook gouvernementsgoederen *naar* Java vervoeren 10 pct. beneden het tarief dat nu aan de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* betaald wordt.

Nu weet ik wel, dat men op de fraaie booten van de *Nederland* of de *Lloyd* meer weelde en gemak zal genieten, maar dit maakt het groote verschil op de vrachtprijzen niet goed. Daarom meen ik dan ook wel te mogen zeggen, dat het contract in zijn geheel mij niet medevalt, met andere woorden, dat ik de meening niet ben toegedaan, dat, wanneer het postcontract ook al niet zoo gunstig voor den Staat of zooals gezegd, een duur contract is, de andere voordeelen, door het contract voor den Staat weggelegd, daartegen niet opwegen.

Wat het contract zelve aangaat, ik heb den heer A. van Dedem hooren spreken over art. 2 der overeenkomst, den bouw van schepen, die verder noodig zijn, betreffende. Dit artikel — men heeft het aan de vele hier ingekomen adressen kunnen zien — heeft heel wat beweging in den lande veroorzaakt. Men vleit zich er mede dat deze op Nederlandsche werven zullen worden gebouwd. Maar nu ben ik het met den heer van Dedem volkomen eens, dat dit artikel in dit opzicht al heel weinig zekerheid geeft. Immers, wat maakt eene boete van f 25 000 uit, waar het den aanbouw van een groot stoomschip betreft. Ik geloof dan ook, dat men in deze vertrouwen moet stellen in de directiën, die — voor zoover ik de heeren ken — ook werkelijk dat vertrouwen volkomen verdienen. Maar gaat men een contract voor 15 jaren aan, dan weet men natuurlijk niet hoe door allerlei omstandigheden daarin verandering kan komen, met wien men, met andere woorden, over eenigen tijd zal te doen hebben.

Dan wenschte ik wel aan de Regeering te vragen — waar telkens sprake is van het verschil in vracht, door den Staat en door een particulier te betalen — wanneer men spreekt van eene particuliere vracht, wat men hier onder een *particulier* heeft te verstaan. Het antwoord zal misschien zeer kort zijn en ik zou het, dunkt mij, zelf wel kunnen geven, namelijk: particulier is bij deze overeenkomst ieder ander inlader dan de Staat.

Is dit zoo, dan zijn particulieren in den zin dezer overeenkomst dus o. a. ook de Nederlandsche Handelmaatschappij, de Landbouwmaatschappij, de Billiton-maatschappij, enz. enz. Ik doe deze vraag juist, omdat ik weet dat, wanneer tusschen verschillende maatschappijen contracten gesloten worden, de uitdrukking » particulier", eene geheel andere beteekenis heeft.

Omtrent art. 10, bijlage B, dat voorkomt in stuk 9ᵉ., het laatst door ons ontvangen, wordt eene regeling getroffen omtrent de vracht voor gouvernementsgoederen, die de Staat zal moeten betalen. Maar mag ik in verband met het daarin nu bepaalde aan de Regeering vragen of het zeker en onbetwist is, dat de maatschappijen bij dit contract lagere vrachten voor den Staat toestaan *dan voor ieder ander verlader.*

Volgens het artikel zou dit inderdaad het geval moeten zijn, want men leest daar:

»Wordt de laagste vrachtprijs, door particulieren betaald voor het vervoer van hetzelfde of een soortgelijk goed, op dezelfde plaats of plaatsen door stoomschepen der maatschappij geladen, hooger of lager dan hij thans is, dan wordt de door het Gouvernement te betalen vrachtprijs in dier voege verhoogd of verlaagd, dat deze percentsgewijze evenveel blijft beneden de laagste particuliere vracht als thans het geval is."

Het staat dus vast, dat de Staat, wat betreft de goederen in bijlage *B* bedoeld boven ieder ander gefavoriseerd wordt.

Eene andere vraag, die ook reeds door den vorigen geachten spreker is gedaan, is bij mij ook opgekomen. Gaat het wel goed als men bij het sluiten van een contract eene vrachtbepaling afhankelijk maakt van opgaven, die een der partijen, in deze de vervoerende maatschappij zelve, moet verstrekken? Ik heb mij zelven een antwoord op die vraag geven. Ik heb toch bij de behandeling mijner vervoer-aangelegenheden ook wel dergelijke contracten afgesloten, waarin gelijkluidende bepaling, als hier voorgesteld, voorkomen en nimmer gevonden, dat die bepaling niet werd nagekomen. Altijd liep dit goed en mijns inziens mag men ook hetzelfde verwachten bij het aangaan van overeenkomsten met deze maatschappijen. Op grond van mijne ondervinding en naar aanleiding der geopperde bezwaren meende ik dit te moeten in het midden brengen; men moet eenig vertrouwen hebben in den medecontractant, als men iets overeenkomt.

Mijn grootste bezwaar is evenwel gericht tegen overeenkomst, bijlage C. Art. 5 van die bijlage, zoo lezen wij op stuk nº. 9, wordt gelezen als volgt:

» Wordt de laagste vrachtprijs, door particulieren betaald voor het vervoer van dezelfde goederen, op dezelfde plaats of plaatsen door stoomschepen der maatschappij geladen naar dezelfde bestemming hooger of lager, dan wordt de vracht door het Gouvernement te betalen tot hetzelfde cijfer verhoogd of verlaagd."

Is dit nu eene goede bepaling? Ik moet als mijne meening zeggen: Neen, eene dergelijke bepaling moet niet in dit contract voorkomen. De vervoerende maatschappij heeft het daarmede in handen de vracht hooger te stellen, die de Staat zal moeten betalen. De Staat mag daarvan niet afhankelijk zijn.

Ik zou, Mijnheer de Voorzitter, gaarne gezien hebben dat de Regeering een ander contract met de maatschappijen gesloten had. Ik zou gevraagd hebben aan de beide maatschappijen: wat zijn uwe vrachtprijzen voor particulieren, geef mij desnoods de cijfers van de laatste jaren op. Wat is daarvan het gemiddelde? Dan zoude de Maatschappij te vragen zijn: voor welken prijs wilt gij voor mij als groot vervoerder, die u voor elke vaart goederen ten vervoer zal geven, mijne goederen vervoeren? Hoeveel vraagt gij per last koffie, kinabast, tin, enz.? Het gevolg daarvan zoude moeten zijn het aangaan van een contract tegen een vracht iets lager dan die voor particulieren; dit, zooals gezegd, komt mijns inziens het Gouvernement toe als groot en geregeld vervoerder; dan moest daarbij de bepaling gemaakt worden dat, gaan de maatschappijen lager voor een ander, dan moet zij ook lager gaan voor den Staat. Dit ware een eenvoudig contract geweest, waarbij alle quaestiën, die nu kunnen voorkomen, vermeden waren. Dergelijke contracten worden wel gesloten. Men heeft dan de zekerheid, dat de prijzen voor den Staat niet hooger kunnen worden.

Nu weet ik wel, dat er een bezwaar aan eene dergelijke regeling verbonden is. Hoe kan men dit bepalen voor 15 jaar achtereen? Dit zou een bezwaar zijn, want men weet niet, wat in 15 jaar kan gebeuren. Uit de stukken heb ik gezien, dat de Regeering hierover in den beginne ook gedacht heeft en zelfs gesproken van een vrachtcontract voor 3 jaar.

Een contract nu voor 3 of 5 jaar, zooals ik meen dat voor deze transportaangelegenheid moest gesloten worden is niet te lang, in voege als ik zooeven heb aangegeven en ik geloof dan ook, dat alle bezwaren, die door de heeren Vrolik en Gerritsen tegen deze contracten zijn aange-

voerd, zouden vervallen, konde op deze wijze er in worden voorzien. Het is eene eenvoudige zaak, waarop de maatschappijen ook, zoo meen ik, Mijnheer de Voorzitter, zouden kunnen ingaan; bij mij zoude verandering in dezen zin een zeer groot bezwaar wegnemen.

Mijnheer de Voorzitter, ik hoop, dat ik van de Regeering, naar aanleiding van hetgeen ik gezegd heb, eenige inlichtingen zal mogen ontvangen; maar ik meen, dat wij in de eerste plaats, — en dit naar aanleiding van hetgeen de vorige spreker gezegd heeft — wel degelijk bevoegd zijn deze zaak te behandelen, zooals ik dan ook bij eene vorige gelegenheid, toen omtrent een ander ontwerp, door mijne stem heb doen blijken.

De vorige geachte spreker schijnt deze meening nader ook gedeeld te hebben, want hij heeft zijne opinie medegedeeld en het ontwerp bestreden. Ik ben bovendien van meening, dat 's lands belang er wel degelijk bij betrokken is, dat wij onder Nederlandsche vlag goede maatschappijen hebben, die de verbinding tusschen Holland en de koloniën onderhouden. Maar werkt de Staat er toe mede om dit te verkrijgen, dan moet een goed, duidelijk contract gesloten worden en niet een zooals nu mijns inziens is voorgesteld. Verder wensch ik nog een woord te zeggen, naar aanleiding van eene vraag, gisteren door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Vrolik, gedaan en heden door den heer Gerritsen herhaald, omtrent de bepaling van art. 5 van bijlage C.: »Die alinea's worden niet toegepast, wanneer in bijzondere omstandigheden de vrachtprijzen voor het vervoer in doorvracht lager worden gesteld dan de normale."

Onder »normale" moet waarschijnlijk worden verstaan, de gewone vrachtprijzen, die bekend zijn en niet de abnormale. Maar wat zijn de vrachtprijzen voor het vervoer van goederen in doorvracht?

Naar mijne meening moet men hieronder verstaan, dat doorvracht is: gecombineerde vracht, daargesteld door meer dan eene maatschappij, om goederen, zonder verder eenige tusschenkomst van de eene naar de andere plaats te vervoeren.

Het geval kan zich m. i. ook voordoen dat het vervoer door éénе maatschappij in doorvracht van de eene naar de andere plaats geschiedt. Een voorbeeld voor de noodzakelijkheid van zoodanige bepaling. Wanneer een der maatschappijen een overeenkomst sluit met b. v. de Pakketvaart om goederen met direct cognossement voor Indië aan te nemen, van havens door de booten der maatschappij zelve niet bezocht, b. v. van Makassar, of uit Koetei naar Amsterdam of Rotterdam, dan moet die maatschappij het recht hebben haar vrachtaandeel eenigszins te verlagen en in gecombineerde vracht te komen, ten einde met andere lijnen te kunnen concurreeren. Hetzelfde heeft men als een der maatschappijen goederen aanneemt in doorvracht, b. v. van Batavia naar Hamburg, met direct cognossement; dat is een vervoer in doorvracht; de heer Vrolik zal dit uit zijn spoorwegervaring ook wel weten.

Veronderstel nu bovendien nog dat de boot eener maatschappij te Batavia goederen laadt, waarvan een groot deel bestemd is voor Hamburg. Die boot lost te Amsterdam en gaat daarna door naar Hamburg; dit zoude zijn m. i. doorvracht op door-cognossement bij éénе maatschappij. Om in dergelijke gevallen te voorzien, ik ben het met de Regeering eens, moet bij het contract worden voorzien. Maar doet men het, dan moet eene voorziening getroffen worden.

Het gebeurt toch dat de maatschappij *Nederland* goederen aanneemt in doorvracht voor Rotterdam, of de *Rotterdamsche Lloyd* goederen voor Amsterdam; dan worden die goederen te Amsterdam of te Rotterdam overgescheept; dit komt meermalen voor. Nu is bij mij de vraag gerezen of het bedoelde artikel aangaande de doorvracht als men dit eens wilde, juist voor dit vervoer naar Amsterdam en Rotterdam niet zal kunnen leiden tot misbruik, of het geene aanleiding kan geven tot moeilijkheden.

Met het oog daarop geef ik in elk geval in overweging in het contract de clausule op te nemen dat het aangegeven artikel geene betrekking heeft op goederen in doorvracht voor Amsterdam en Rotterdam. De maatschappijen zullen daartegen wel geen bezwaar hebben.

De vergadering wordt voor een halfuur geschorst, en daarna hervat.

De openbare vergadering wordt veranderd in eene vergadering met gesloten deuren, en na eenigen tijd heropend.

De **Voorzitter** deelt mede dat in de vergadering met gesloten deuren het traktement van den te benoemen commies-griffier is bepaald op f 1800, terwijl dat van den commies-griffier mr. Patijn is gebracht op f 2200, beide met ingang van 15 Maart eerstkomende.

II. DE BENOEMING VAN EEN COMMIES-GRIFFIER DER KAMER. (**140**)

De **Voorzitter** benoemt tot stemopnemers de heeren Kielstra, de Ram, van de Velde en Tydeman.

Bij de eerste stemming, waaraan 79 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. von Weiler 14, Stoop 12, van Doorn 9, Boudewijnse en Besier ieder 7, Polvliet en Swart ieder 6, van Heukelom 5, de Koning en Roelants ieder 4, Bles en Klaasesz ieder 2 stemmen, en Pabst 1 stem.

Daar niemand de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen heeft, wordt overgegaan tot eene tweede geheel vrije stemming, waaraan door 83 leden wordt deelgenomen en waarbij worden uitgebracht op de heeren mrs. von Weiler 24, Stoop 15, van Doorn 13, Polvliet en van Heukelom ieder 6, Boudewijnse 5, de Koning en Besier ieder 4, Swart 3, Prikken 2 stemmen, en Klaasesz ééne stem.

Daar ook bij deze stemming door niemand de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen is, moet er eene derde stemming plaats hebben over de vier personen die bij de tweede stemming de meeste stemmen op zich vereenigd hebben.

Dewijl evenwel bij de tweede stemming niet is uitgemaakt tusschen wie er overgestemd moet worden, heeft er nog eene voorafgaande stemming over de betrokken personen plaats.

Bij deze tusschenstemming, waaraan 82 leden deelnemen, worden door den heer Polvliet 43 en door den heer van Heukelom 39 stemmen verkregen, zoodat de eerstgenoemde wordt gebracht op het viertal.

Bij de stemming over de vier personen die de meeste stemmen verkregen hebben, en waaraan 81 leden deelnemen, worden uitgebracht op de heeren von Weiler 28, van Doorn 22, Stoop 20, Polvliet 10 stemmen, terwijl een niet ingevuld briefje in de bus wordt gevonden.

Daar nog geen volstrekte meerderheid van stemmen verkregen is, heeft er eene vierde stemming plaats, over de twee personen die bij de vorige stemming de meeste stemmen op zich vereenigd hebben.

Bij deze stemming, waaraan 81 leden deelnemen, worden uitgebracht op den heer von Weiler 43 en op den heer van Doorn 36 stemmen, terwijl twee niet ingevulde briefjes in de bus gevonden worden.

Daar de heer jhr. mr. **G. C. von Weiler** de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen heeft, is hij benoemd tot commies-griffier der Kamer.

De **Voorzitter** bedankt de heeren stemopnemers voor de taak door hen volbracht.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

De algemeene beraadslaging over het *wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen* »Nederland" *en* »Rotterdamsche Lloyd" wordt voortgezet.

De heer **Plate**: Mijnheer de Voorzitter! Het maken van contracten is altoos eene lastige zaak, nog lastiger, indien het geldt een vervoercontract. Jay Gould, de Amerikaansche spoorwegkoning, heeft zich eens uitgelaten, dat de moeilijkste taak, die hem ooit was opgedragen, was het maken van een vervoercontract. Ik zou dit uit eigen ervaring kunnen bevestigen en ik geloof, dat ook de Regeering, die aan den vooravond van deze discussie eene wijziging in het contract bracht, het wel eens zal zijn, dat het hier werkelijk eene moeilijke materie geldt. Waarom nu is deze materie zoo moeilijk, juist waar het geldt een vrachtcontract? Omdat, waar wij spreken van vracht en van vervoermiddelen, wij eene materie behandelen, die als het ware met den dag verandert, met den dag andere eischen stelt, en daarom speelt vooral bij een vervoer-contract de quaestie van den termijn eene zeer groote rol. Van den termijn ook om deze reden. Bij ieder contract, hoe nauwkeurig gewikt en gewogen, zal altoos eene groote plaats open moeten blijven voor goede trouw.

Ik vrees geen tegenspraak, indien ik beweer, dat wij in dit opzicht zeer zeker in beter conditie zijn dan als Jay Gould zich aan het werk moest stellen om een contract te maken en dat wij hier eene ruimere plaats mogen geven aan de goede trouw dan hij zijne mede-contractanten dit zou kunnen doen.

Maar toch, ik moet mijne reserves maken, juist met het oog op den tijd.

De directeuren van de maatschappijen, waarmede wij contracteeren, hebben dit met ons gemeen, dat zij sterfelijk zijn, maar er is buitendien nog eene zaak, waarop ik de aandacht wensch te vestigen.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden gevoelde zich hedenmorgen bezwaard om deze zaak te behandelen, omdat wij nog niet waren onder het régime van een meer uitgebreid stemrecht.

Mijn bezwaar is juist, dat de directiën van de stoomvaartmaatschappijen reeds zijn onder het régime van het algemeen stemrecht van hunne aandeelhouders, en dat ik dus evenmin als eenig ander lid dezer Vergadering weet, welke personen er aan het hoofd zullen staan van de maatschappijen, waarmede wij op het oogenblik contracteeren.

Er bestaat dus — de Vergadering zal het bemerkt hebben — bij mij een zeer principieel bezwaar tegen den langdurigen tijd, voorgesteld door dit contract, en alvorens het aan te gaan, geloof ik dat wij wel zullen doen om zorgvuldig te overwegen de voor- en nadeelen, die dit contract met zich brengt.

De voordeelen. Het komt mij voor dat daaronder in de eerste plaats gezocht zal worden meerdere snelheid voor het passagiersvervoer en de mail. De vraag is of wij die werkelijk gekregen hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind in de gewisselde stukken geen opgaaf van de vaartsnelheid der schepen, en dit maakt een punt van vergelijking wel eenigszins moeilijk. Alles wat ik in de stukken gevonden heb is, dat er gesproken wordt van een maildienst, »die, inzonderheid wat snelheid van vervoer betreft, aan *billijke eischen beantwoordt*", en later »van een geregelden wekelijkschen dienst *aan de eischen des tijds voldoende*". Deze uitdrukkingen zijn voor verschillende appreciatie vatbaar.

Ik zal daarom nagaan, wat de snelheid zal zijn, waarmede de stoomschepen, volgens het voorgestelde contract, de reis zullen maken.

Ik heb de berekening gemaakt, door het aantal zeedagen te deelen, rekening houdende met de dagen, benoodigd voor het oponthoud in de tusschenhavens.

Ik ben toen tot de conclusie gekomen, dat met schepen van nog niet ten volle 11 mijl in den dienst zal kunnen worden voorzien. Vergis ik mij omtrent dit cijfer, dan zal de rectificatie hier in de Kamer wel niet uitblijven.

Welnu, wanneer wij onze vergelijking voortzetten, wat beteekent dan eene elf-mijlsvaart heden en wat zal eene elf-mijlsvaart. beteekenen over 15 jaren? Ik herinner het mij nog zeer goed dat, toen ik mijne eerste zeereis maakte, ik mij bevond aan boord van een stoomschip, dat zeven mijlen liep en nog wel was aanbevolen als een stoomschip speciaal voor passagiers ingericht.

Ik had het voorrecht zeer vele medeleggers voorbij te stoomen. En indien wij nu nemen den zuiveren cargo-steamer, dus het stoomschip uitsluitend voor lading gebouwd, dan is op dit oogenblik het meest voorkomende type van snelheid 10 mijl. Eene snelheid van 11 mijl is niet eens eene uitzondering.

De passagiersbooten. Deze hebben bij de Trans-Atlantische vaart de grootste snelheid; een groot aantal steamers, de zoogenaamde »hazewinden", doorkruisen den Trans-Atlantischen Oceaan met eene bekende snelheid van 18 à 19 mijl. Onder onze eigen Nederlandsche stoomschepen op New-York, die geenszins onder de snelsten, doch onder de *slow coaches* gerekend moeten worden, zijn er verscheidene die de reis in 10 dagen doen, dat wil zeggen, dat zij varen met een behouden spoed van 13,7 mijl. Ik geef gaarne toe dat de snelheid, die wij op de Trans-Atlantische vaart aantreffen, niet spoedig zal worden teruggevonden op Indische reizen; het vraagstuk is gansch anders bij lange dan bij korte reizen. Doch dan neem ik ter hand een staat waarop de snelheid van andere stoomers voorkomt, dus beter ter vergelijking kunnen dienen. In het hier voor mij liggende nommer van *De Scheepvaart* van 3 December vindt men eene opgave van verschillende stoomschepen bij onderscheidene lijnen. Zij is genomen uit de officieele registers van *Lloyd* en vermeldt schepen gebouwd van 1880—1892. Zij begint met de *P. & O. Steam Navig. Company*, die in 1880 stoomschepen bouwde met een snelheid van $14^1/_2$, in 1892 van $18^1/_2$ mijl. De *Messageries maritimes* bouwde in 1885 een schip met $12^1/_2$, in 1892 een met $17^1/_2$ mijl. De *Union Steamship Company limited*, van Engeland naar de Kaap gaande, liet in 1880 een schip bouwen met $13^1/_2$, in 1891 een met 17 mijl. De *Donald Currie en Co. Castleline* bouwde in 1880 een schip met 14, in 1890 een met 16 mijl.

Deze cijfers beteekenen wel iets, en met deze in de hand valt het niet moeilijk aan te toonen, dat de thans in het contract voorgespiegelde snelheid beneden die is, welke men kan verwachten van een passagiers- en maildienst. Hoe zal het dan over 15 jaren zijn? De snelheid zal dan zelfs overtroffen worden door de Cargo-steamers.

In de gewisselde stukken las ik met eenige bevreemding de opmerking, dat eene lange zeereis bevorderlijk zou zijn voor de gezondheid der passagiers.

Ik betwijfel of een langer verblijf gedurende het warme saizoen in de Roode Zee ooit als sanitaire maatregel aanbevolen zal worden.

Tegenover het mijns inziens volkomen negatief voordeel van snelheid staan nadeelen.

De belooning van den maildienst. Ik ga niet zoo ver als een vorig spreker, die hier van subsidie sprak. Eerlijk moet ik erkennen, dat het bedrag, dat voor de post is uitgetrokken, niet hoog is en mij althans geen aanleiding geeft om oppositie te voeren tegen het wetsontwerp. Maar hetzelfde kan ik niet zeggen van de passageprijzen.

Indien ik deze vergelijk met de prijzen op andere trajecten, dan is het niet te ontkennen, dat hier wel degelijk een subsidie verscholen ligt, en wel een zeer belangrijk subsidie.

Dat men dit wel eenigszins toegeeft blijkt reeds hieruit, dat eene eventueele revisie der passage-prijzen niet voor 1897 mag plaats vinden. Gedurende vijf jaren moet de lijn dus blijven rekenen overeenkomstig de prijzen, die nu zijn toegestaan. Over die 5 jaren heeft de Regeering het recht de opgaven te controleeren en inzage te doen nemen van passage-manifesten.

Deze laatste uitdrukking is mij niet recht duidelijk. Ik heb nog al eens vracht- en passage-manifesten onder de oogen gehad, maar daarin nooit gevonden dat de Regeering daarin schijnt te zoeken.

41ste VERGADERING. — 10 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

Wat is een passagiers-manifest? Eene verklaring in den vorm van eene lijst, opgemaakt door de reederij of gezagvoerder, waarop de passagiers genoteerd staan met de verschillende bijzonderheden van ouderdom, geslacht, beroep enz., zooals die vereischt worden, hetzij in de haven van ontscheping, hetzij in de verschillende havens, welke door het schip worden aangedaan; in sommige gevallen gelegaliseerd door den consul van een dier landen. Van genoten passageprijzen zal men daarop niets vinden.

Ik vermoed dat hier iets anders bedoeld wordt dan in het contract staat.

Laat mij evenwel ten aanzien van dit punt openhartig zijn en erkennen dat, indien in 1897 lagere passageprijzen geheven worden, zulks de aandacht van den Staat niet ontsnappen kan, wijl het dadelijk uit advertentiën, prospectussen als anderszins blijkt. Die contrôle is dus gemakkelijk en afdoende.

Ten opzichte van dit punt nog ééne opmerking: de maatschappijen zelve hebben volgehouden dat, ten einde een prikkel ten goede te behouden, het noodig is om èn aan den gezagvoerder èn aan den scheepsdokter eene premie toe te kennen voor goede uitlevering der passagiers. Dit zou volgens de directiën absoluut noodig zijn ter wille van de goede behandeling.

Nu wensch ik hier de vraag te stellen: waar is nu de prikkel voor de maatschappijen dat zij werkelijk onze gouvernements-passagiers, onze ambtenaren, goed zullen behandelen; de prijs staat vast en het contract is gesloten voor den tijd van 15 jaren. Neen, in zulke zaken ken ik maar één prikkel, en dat is de gezonde concurrentie.

Vrachten voor goederen en producten. Art. 2 van bijlage B bevat het tarief voor uitgaande goederen.

Indien ik goed gelezen heb, dan heeft de Regeering verklaard op gezag van de maatschapijen, dat de daarin genoemde vrachten zijn beneden die door particulieren worden betaald.

Misschien dat de Regeering naar aanleiding van het laatste woord van de Commissie van Rapporteurs nog op deze zaak terug zal komen en eene opheldering zal willen geven omtrent hetgeen op dit oogenblik, mij althans, nog eenigszins duister toeschijnt. Het schijnt mij werkelijk toe dat er eenige verwarring is tusschen particuliere vrachten en particuliere contract-vrachten. Maar ik wil dit wel zeggen, dat indien de Regeering namens de directiën hier verklaart dat inderdaad de voorgestelde vrachten lager zijn dan wat particulieren betalen, ik volkomen bereid ben mij daarbij neder te leggen. Maar dit doende wensch ik toch omtrent een ander punt mijne bevreemding uit te drukken.

Ik heb hier voor mij liggen een staat van uitgaande vrachten vastgesteld door het Departement van Koloniën om in te gaan den 5den Januari 1885. Indien ik nu ten opzichte van Java deze lijst van het jaar 1885 vergelijk met de vrachten die thans in het tarief zijn opgenomen, dan verwonder ik mij hierover, dat die vrachten absoluut dezelfde zijn. Neen, omtrent één punt is er verschil, de vracht van de zware goederen is verhoogd met f 5 per ton.

Sedert 1885 tot heden is in de vrachtenmarkt bijna voortdurend eene daling geweest, en als wij dan nu in 1892 betalen, en ook voor het vervolg betalen zullen de vrachten van 1885, dan komt het mij toch in gemoede voor dat er te veel betaald *is* en dat wij ook in het vervolg te veel betalen.

Ten opzichte van de uitgaande vrachten zal er revisie zijn.

Er is reeds door den vorigen geachten spreker op gewezen, en ik zal dit niet herhalen, dat in deze zaak de maatschappijen altijd de sterkste zullen zijn tegenover den Staat. Voor haar zal het niet moeilijk zijn om aan te toonen, indien het werkelijk gebeurt, dat de vrachten verhoogd zijn. Voor den Staat daarentegen zal het hoogst moeilijk, ja, ik zou durven zeggen: ondoenlijk zijn, om het tegendeel aan te toonen. De Staat zal steeds moeten aankloppen om de noodige gegevens juist bij de partij waarmede conflict is; tenzij men tot een spionnenstelsel overgaat, en dit zal niemand verlangen, is het mij werkelijk onverklaarbaar hoe in de practijk deze bepaling zal moeten werken.

Buitendien, bij volkomen goede trouw, voorzie ik tal van moeilijkheden. Wat toch is het geval?

Het Gouvernement en particulieren mogen voor een deel dezelfde goederen vervoeren, voor het overgroote deel zijn de goederen die Gouvernement en particulieren verschepen, zeer verschillend, zoodat punten van vergelijking ontbreken; maar ook er is geen rekening gehouden met de omstandigheid dat in den handel tal van goederen verscheept worden onder den algemeenen naam van koopmansgoederen en dergelijke, iets wat alle contrôle onmogelijk maakt.

Wanneer zou nu eene verhooging van vracht door de contracteerende maatschappijen geëischt kunnen worden?

Laat ons nemen het een of ander artikel, dat dikwijls door het Gouvernement en bijna nooit door particulieren verzonden wordt. Als nu een particulier dergelijk artikel ter verscheping aanbiedt bij hoeveelheid van 2, 3, laat ons zeggen van 10 ton, en het gelukt de vervoerders daarvoor eene exceptioneel hooge vracht te bedingen, zal dan op grond van die verscheping door de stoombootmaatschappijen eene hoogere vracht kunnen geëischt worden dan in het tarief bepaald is? Ik geloof dat het contract ons daaromtrent en ook in vele andere gevallen in moeilijkheden kan brengen.

Hetzelfde wat ik omtrent de uitgaande goederen gezegd heb, zou ik ook ten opzichte van de producten kunnen aanvoeren.

Ik had willen doen opmerken, dat de uitdrukking »doorvracht" aanleiding kan geven tot verschil van opvatting, maar na hetgeen de laatste geachte spreker gezegd heeft, meen ik die opmerking achterwege te kunnen laten.

In de verschillende stukken, tusschen Kamer en Regeering gewisseld, heeft het mij getroffen, dat tal van leden zeer aangenaam waren getroffen door de bepaling, dat de bouw der schepen in Nederland zou plaats vinden.

Nu ga ik niet zoo ver als de geachte afgevaardigde uit Zwolle, die beweerde dat hij in de toekomst niets zag van dien bouw op Nederlandsche werven. Ik ga niet zoo ver, omdat reeds nu de *Rotterdamsche Lloyd* sedert jaren hare schepen op Nederlandsche werven heeft doen bouwen, en ik niet inzie waarom hierin verandering zoude komen. Wel ga ik echter mede in de bewering dat art. 2 daartoe geen meerdere spoorslag zal zijn, en dat de som van f 25 000 als boete een werkelijk te miniem cijfer is.

Ten overvloede wijs ik er op, dat de bepaling zoo geredigeerd is, dat het aan de maatschappijen niet moeilijk zal vallen om, indien zij het willen, van het betalen der boete ontslagen te worden. Indien de vloot uitgebreid moet worden, is daarvoor een tijd van 12 maanden toegestaan. Van dat tijdperk gaat echter af de tijd die de Regeering noodig heeft tot goedkeuring der plannen; blijft dus op zijn voordeeligst over 11 maanden.

Welnu, indien men de maatschappijen dwingt in 11 maanden de schepen te bouwen, geloof ik dat men ze in vele gevallen tevens dwingt om elders te doen bouwen, daar in den regel het bouwen op de Nederlandsche werven langer tijd vordert dan dat op de Engelsche.

Deze bepaling geeft mijns inziens niet wat daarmede bedoeld is.

De Regeering is volgens de gewisselde stukken bevreesd, dat bij niet aanneming van het voorstel de maatschappijen, of althans eene er van, niet langer in den maildienst zullen willen voorzien. Mijnheer de Voorzitter, ik deel die vrees niet.

Voor passagiersvervoer in maildienst, is het voeren van de mailvlag eenvoudig noodzaak. Die vlag geeft aan lijn en schip een cachet van regelmaat van »op tijd" vertrekken, behalve voordeelen van anderen aard. Het stoomschip van de maatschappij *Nederland* ondervindt dat voordeel al dadelijk bij het verlaten van Amsterdam, vóór het nog zee gekozen heeft, doordat de mailvlag het recht geeft van voorschutting, welk beginsel ook in het buitenland

wordt gehuldigd. Bovendien worden altijd en overal de schepen die mailvlag voeren, ingeval zij hulp behoeven, met grootere courtoisie behandeld dan andere schepen. Abdiceeren van de mail is abdiceeren van passagiersvervoer.

Indien ik tot nu toe, zeer tot mijn leedwezen — vooral nu ik voor de eerste maal in deze Vergadering het woord voer — mij niet kan verklaren vóór de voorstellen der Regeering, zoo mag ik aan den anderen kant verklaren, dat ik volkomen medega met den Minister in de erkenning van het nut en de noodzakelijkheid dat wij op onze koloniën een vasten dienst hebben onder Nederlandsche vlag. Die noodzakelijkheid en dat nut wegen bij mij zóó zwaar, dat ik er thans niet op zou willen aandringen om voor het vervoer van gouvernements-passagiers en -goederen gebruik te maken van vreemde vlag. Ik zal zeker dezen Minister of zijn voorganger er niet hard over vallen dat zij het oor niet geleend hebben aan voorstellen eener maatschappij die wellicht wat vorm aangaat Nederlandsche is, doch die wat de zaak betreft Engelsch moet genoemd worden, en die dus dat gevaar oplevert, dat zij, op een oogenblik wanneer wij hare diensten het meest noodig kunnen hebben, niet bereid zoude zijn die te verleenen.

Maar dit alles neemt niet weg, dat bij mij een onoverkomelijk bezwaar bestaat, om voor zoo langen tijd als 15 jaren ons vast te leggen voor het vervoer naar en van Indië. Ook in het belang der maatschappijen zelve zou ik dit ontraden.

Zeker, concurrentie kan te groot zijn en daardoor schadelijk, ja zelfs doodend werken. Maar het doen ophouden van de kans op concurrentie zooals ten opzichte van het passagiersvervoer door dit contract zou geschieden, daarvan zie ik den dood, niet in de toekomst, maar reeds dadelijk, want daardoor zal alle energie en elke verbetering gefnuikt worden.

Het komt mij voor dat Staats- en algemeen belang niet eischen dat dit wetsontwerp wordt aangenomen. Integendeel ik acht verwerping gewenscht.

Mijns inziens moet de oplossing van dit vraagstuk gezocht worden in het contracteeren voor korter termijn dan hier wordt voorgesteld.

Bij korter termijn toch maak ik mij oneindig minder ongerust en vrees ik ongunstigen uitleg van de bepalingen niet. De dreigende concurrentie in de toekomst zal dan ook hier zegenrijk werken, omdat de maatschappijen dan belang behouden den Staat goed te bedienen.

De heer **Cremer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij niet ten taak stellen deze contracten te verdedigen tegenover de bezwaren die door al de voorgaande sprekers daartegen zijn ingebracht. Eigenaardig ligt dit bij een contract, nog meer dan bij een wetsontwerp, op den weg van hen die het contract hebben aangegaan, want men kan zich slechts geheel inwerken in het idée van een contract, men kan de verdediging van de voordeelen die men verkregen heeft en de nadeelen die men zich moest laten welgevallen niet leveren, wanneer men de onderhandelingen niet zelf heeft gevoerd. Ik kan dan ook niet zeggen, dat ik een onverdeeld bewonderaar ben van deze contracten; ik zou ze ook, met den vorigen spreker en met vele anderen, op vele punten liever anders willen hebben, maar het voorname doel van mijn spreken is dan ook, dat ik, nu ik door verschillende sprekers als het ware in de discussie geroepen ben, wensch aan te toonen dat de voornaamste argumenten, die ik gebruikt heb om de vorige contracten te bestrijden, niet gelden tegen deze. De strijd, door mij gevoerd tegen die contracten, behoeft volstrekt niet mede te brengen bestrijding van deze. Integendeel, wanneer ik de balans opmaak, wanneer ik de bezwaren naga, die toen zijn ingebracht, bezwaren voor een groot deel van geheel anderen aard dan die nu zijn te berde gebracht, dan meen ik, dat de meeste der eerstgenoemde bezwaren zijn opgelost, althans dat daaraan in groote mate is te gemoet gekomen.

Het hoofdbezwaar dat ik toen tegen die contracten had, was dat voor de uitgaven, die de Staat zich daarbij zag opgelegd, in deze eeuw en het begin der volgende, geen voldoende voordeelen zouden worden verkregen. Het hing daar geheel af van de vraag of de contractant ten andere de diensten die men van hem wenschte, zou presteeren of niet. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Vrolik, die gisteren voor het eerst het woord heeft gevoerd, heeft dan ook op den voorgrond gesteld, en zeer te recht, dat volgens zijne meening men bij deze contracten van een geheel ander standpunt is uitgegaan, dan bij de vorige. Nu verkrijgen wij over 5 jaren eene verbetering. Deze wordt door velen niet voldoende geacht, ik kom daar op terug, maar men heeft die verbeteringen althans zeker.

Toen ik voor twee jaar tegen de contracten heb gestemd, was dit omdat, zooals ik toen heb aangetoond, de verbeteringen, die men wenschte, niet zeker konden worden verkregen. Mijne critiek had toen niet ten doel om te bereiken, dat de Regeering zich zou moeten onthouden. Ik heb toen erkend, dat het der Regeering niet alleen moest te doen zijn om eene goede regeling te verkrijgen voor de verzending van hare passagiers, goederen en producten en verder het vervoer moest overlaten aan het toeval. Als zij maar goed bediend werd, zeide ik, behoefde de Regeering de zaak niet overigens op haar beloop te laten. Het staat te lezen onder andere op bladz. 795 van de *Handelingen*. Het standpunt van toen was eene postversnelling, die dezen maildienst op den voet zou brengen van de beste buitenlandsche en nu, de heer Vrolik heeft het reeds aangetoond, wordt èn in de Memorie van Toelichting èn in het Voorloopig Verslag een andere toon aangeslagen. Nu is het doel om de goede buitenlandsche maatschappijen, die op de Oost varen, op zijde te streven; — ik zal later aantoonen dat dit ook vrijwel gelukt. Toen was dus het postvervoer geheel en al op den voorgrond gesteld, nu is dat niet geschied. Toen was er geen dadelijke versnelling van den dienst van de *Nederland*, want door den halven dag waarvoor geene boete behoefde te worden betaald bij de late aankomst van de mail, verviel de halve dag versnelling die men bedongen had, en het verwondert mij zeer dat een scherpzinnig beoordeelaar van de contracten als de heer Vrolik en ook de heer Gerritsen, blijkens een antwoord door hem op eene interruptie gegeven, de contracten in dit opzicht niet goed hebben gelezen. Het verwondert mij dat iemand, die in het algemeen voor een contract is, maar het op de onderdeelen verwerpt, juist die onderdeelen bewijst niet goed te hebben gelezen, want wel degelijk is nu voor het te laat aanbrengen van de mail bij art. 18 § *c* eene boete gesteld reeds op het eerste uur vertraging. De kwart dag, waarop de heeren zich beriepen, als waarvoor geene boete verschuldigd zou zijn, slaat op een heel ander vervoer, namelijk dat tusschen Nederland en de Middellandsche Zee, wanneer de mails niet meer aan boord zijn. En die kwart dag, art. 12 § *b*, stond ook reeds in het vorige en heeft toen bij niemand bezwaar ontmoet. Het verwondert mij verder dat de heer Vrolik geheel buiten beschouwing heeft gelaten, dien kwart dag besprekende, dat bij het overleg tusschen de Commissie van Rapporteurs en de Regeering door de eerste een dag is gewonnen op het traject van de Middellandsche Zee naar Nederland, dat, ofschoon het op de mails geen invloed heeft, toch niet geheel zonder belang is.

Toen was er dus, herzeg ik, geene versnelling van den maildienst dadelijk — *nu* wel; *toen*, en dat heeft ook de eerste bestrijder van het contract geheel uit het oog verloren, *toen* was er ook een verschil van een dag tusschen de diensten van de *Nederland* en de *Rotterdamsche Lloyd*.

De heer Vrolik heeft gisteren met verheffing van stem wel gezegd dat wij achteruit zouden gaan wat betreft de te presteeren diensten en daarbij meer zouden moeten betalen, maar hij vergat daarbij dat wij voor die meerdere betaling een dag verstelling van den dienst zullen krijgen van de achterlijke maatschappij. Volgens het verworpen contract zouden wij met mindere betaling een binkenden

maildienst gekregen hebben, en nu moge men voorstanders hebben van een hinkenden muntstandaard, ik geloof niet dat iemand een hinkenden maildienst als een desideratum zal beschouwen. De f 800, die wij per reis van de *Rotterdamsche Lloyd* meer zullen moeten betalen, zijn betaling voor gepresteerde diensten, en had de *Rotterdamsche Lloyd* zich bij het vorig contract bereid verklaard om onmiddellijk den dienst met een dag te versnellen, dan had zij ook die f 800 gekregen; er kan dus geen sprake zijn van duurder nu dan toen.

Bij mijne oppositie tegen de vorige contracten heb ik duidelijk gezegd, dat ik buiten beschouwing liet de vraag, of wij 5 ton moesten overhebben voor eene versnelling van den reisduur.

Nadat ik gereleveerd had wat op bladz. 4 van de Memorie van Toelichting door de Regeering was gezegd, namelijk: Dit zal anders worden zoodra de Nederlandsche stoomschepen, ingevolge art. 12 van de nieuwe postcontracten, hunne vaart zullen versneld hebben en door eene bekorting van den reisduur respectievelijk met 3 en 4 etmalen, aan de mail een even snellen overtocht zullen verzekeren, als de beste buitenlandsche maildienst", liet ik daarop volgen:

»Pertinenter kan het doel waarnaar men streeft niet uitgedrukt worden. Maar zal dat waar worden? In geenen deele. Daarmede moeten deze overeenkomsten vallen en behoeft de anders prealabele quaestie niet gesteld te worden: *of* wij voor de bereiking van dat doel circa 5 ton over hebben benevens eene verbinding voor 15 jaren van het gouvernements-passagiers-, producten- en goederenvervoer." (Bladz. 796, 2de kolom, *Handelingen*, zitting 1890—1891.)

Dit in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, die deze woorden, meen ik, niet juist aanhaalde. Nu staat de versnelling ten gevolge van art. 12 vast, nu kunnen wij dus de prealabele quaestie stellen of wij voor die versnelling eene som van circa 4 ton over hebben of niet.

In 1891 was elke vergelijking met vreemde maildiensten onmogelijk, omdat men onzerzijds geen vaste punten van vergelijking had.

Nu is dit wel mogelijk. Er zijn door vorige sprekers vergelijkingen gemaakt, gebaseerd op werkelijk afgelegde reizen en ook op bij contract bepaalden duur van reizen. Door den laatsten geachten spreker zijn beschouwingen geleverd over de snelheid die de nieuwgebouwde schepen van verschillende maatschappijen zouden bereiken. Ik geloof dat wij het best doen ons bij deze vergelijkingen eenvoudig te houden aan de onwederlegbare feiten. Daaruit ziet men dat bij aaneming van deze contracten de uitreis van Genua of Marseille naar Batavia dadelijk zal bedragen 29 à 30 etmalen, na 5 jaar 27 à 28 etmalen, gemiddeld dus $27^1/_4$ etmalen. Dat is dus eene winst van $2^1/_2$ dag, bij den tegenwoordigen toestand (*Nederland* 30 dagen), zeer nabijkomend aan de toen door mij als minimum gestelde 3 dagen.

De Engelsche mail doet volgens de officieele dienstregeling, die ik voor mij heb liggen, de reis van Londen naar Singapore in 26 dagen. Stelt men nu de reis van Londen naar Brindisi op 2 dagen en die van Singapore naar Batavia, met den tijd voor overlading, op $2^1/_2$ dag, dan hebben wij dus op de uitvaart met de Engelsche mail een verschil van gemiddeld 1 dag. De uitreis van de Fransche mail bedraagt volgens hare dienstregeling van Marseille naar Batavia 27 dagen, met ons dus een verschil van $^1/_2$ dag.

Wat de terugreis betreft, deze is bij ons nu 32 dagen; bij aanneming van het contract voor den tijd van vijf jaren 30 en 31 dagen; zij wordt na 5 jaren 28 à 29 dagen, dus gemiddeld $28^1/_2$ dag, derhalve een vooruitgang van $3^1/_2$ dag bij nu, of iets meer dan het minimum, dat ik voor eene behoorlijke versnelling indertijd heb genoemd, gelijk zooeven de heer Gerritsen heeft herinnerd.

Welnu dan staan wij bij de Engelsche mail, die de reis van Singapore naar Londen aflegt in 27 en 28 dagen, een halven dag achter. De Fransche mail, die zich meer dan de Engelsche op snelheid op de terugreis toelegt, doet deze in het ééne gedeelte van het jaar in 26, en in het andere gedeelte van het jaar in 28, dus gemiddeld in 27 dagen. Dat maakt dus een verschil van $1^1/_2$ dag.

De verschillen ten nadeele van onzen maildienst loopen dus uiteen van $^1/_2$ tot $1^1/_2$ dag gemiddeld.

Nu geloof ik, dat wij het scheppen van dezen toestand niet, zooals de heer Vrolik gedaan heeft, mogen karakteriseeren als »een niet dieper zinken in onze inferioriteit". Ik meen dat die resultaten, verkregen met geringe kosten, vergeleken bij die van de zooveel zwaarder gesubsidieerde Fransche en Engelsche mails, wel degelijk kunnen worden geacht een goede stap vooruit en de Nederlandsche vlag waardig te zijn.

Maar nu zeggen vele sprekers: vergeet niet, dat bij de andere mails eene groote versnelling is te wachten.

Dit is zeer wel mogelijk en wanneer wij de lijst nagaan, ons door den laatsten geachten spreker verstrekt, omtrent de snelheid van de schepen die in den laatsten tijd voor buitenlandschen maildienst zijn gebouwd, dan blijkt daaruit werkelijk dat zij eene grootere vervoerkracht bezitten, dan van onze schepen wordt geëischt. Maar dan vraag ik: is het niet mogelijk, dat onze reeders hetzelfde doen, dat ook zij zoo voorzichtig zullen zijn, hunne schepen zoo in te richten, dat zij meerdere snelheid kunnen verkrijgen, dan door deze contracten gevorderd wordt. Er is trouwens door den heer Vrolik opgemerkt, dat zelfs reeds onder de werking der bestaande contracten, de gemiddelde terugreis van Batavia naar Genua $28^1/_2$ dag bedroeg, ofschoon het contract met de *Nederland* daarvoor 32 dagen stelde. In allen gevalle zullen de schepen in staat moeten zijn eene grootere snelheid te ontwikkelen dan noodig is voor het aantal reisdagen, bij de overeenkomsten bepaald, volgens de berekening van de gemiddelde snelheid door den heer Plate. Anders zouden zij, bij den geringsten tegenspoed, bij den minsten tegenvaller, op een gedeelte van de reis niet in staat zijn het verlies in te halen.

De vorige Regeering heeft in hare Memorie van Toelichting gezegd, dat voor deze vaart noodig was een 12-mijlsvaart. Ik kan dit niet beoordeelen, maar hiervan ben ik zeker, dat geene maatschappij, die bij contract voor hare stoomers eene behouden 11- of 12-mijlsvaart op zich neemt, de schepen niet zou bouwen op eene snelheid van ten minste 13 à 14 mijlen per uur.

Het vorig jaar heb ik gezegd, dat de Regeering zich toen niet duidelijk had voorgesteld wat zij wenschte te verkrijgen en welk doel zij bereiken wilde. Nu tast men niet meer in het duister.

Het zou, laat ik terloops er op wijzen, gemakkelijk geweest zijn in deze contracten eene zeer goedkoope bepaling te zetten, dat, wanneer de maatschappijen zich verbonden om na een zekeren tijd de reis in een of twee dagen minder af te leggen, de Regeering dan een hooger subsidie zou betalen. Doch deze Regeering heeft dit niet gedaan en heeft ons daardoor klaren wijn geschonken.

Wil en kan men dit te eeniger tijd bereiken dan zal men daaromtrent opnieuw moeten overeenkomen, maar dit terloops.

Men weet nu welk doel men nastreeft en dat men dit doel zal bereiken.

Ik wees den vorigen keer ook op het onvoordeelige van het zich vastleggen aan de vrachtprijzen gedurende 15 jaren. Nu is dit bezwaar vervallen. Misschien kom ik later terug op de groote bezwaren, die gemaakt zijn tegen de wijze waarop de Regeering daaraan te gemoet gekomen is; maar men heeft zich ten minste niet meer voor 15 jaar vastgelegd.

Toen heb ik ook duidelijk gezegd, dat mijne critiek niet was bestemd om de zaak af te breken. Ik heb zelfs drie suggesties gegeven, waarop ik meende, dat de zaak zou kunnen worden geregeld. De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden heeft ook daarop gewezen, maar ik wensch op te merken dat ik daarbij geene eischen gesteld heb, wat mij niet zou gepast hebben. Ik heb bescheidenlijk enkele »oplossingen" aan de hand gedaan. Of nu zulk eene op-

lossing practisch uitvoerbaar was of niet, kon van deze banken niet beoordeeld worden; dit kan pas geschieden wanneer zij behandeld wordt met de contractanten. Geen der drie suggesties is geheel gevolgd, ik geef dit toe, want de contractanten ter andere hadden een woord mede te spreken; maar mijne tweede suggestie, om de beurt snel en langzaam te varen is nu reeds geheel vervallen, omdat intusschen de maatschappijen voortgegaan zijn haar materieel voor sneller vaart in te richten. Zij hebben nieuwe schepen gebouwd of oude verbeterd.

Mijn eerste suggestie was eene snelle vaart met hoog subsidie, die ik ook niet gekregen heb. Mijn laatste was eene langzame, geregelde vaart zonder subsidie. Ik geloof, dat de beslissing nu is gevallen ongeveer tusschen de eerste en laatste suggestie in, maar het dichtst bij het eerste gelegen. Wij hebben nu, wanneer men billijke eischen stelt, een vervoer gekregen, dat niet veel achterstaat bij dat van vreemde maatschappijen.

Ten slotte heb ik in mijne vorige rede twee eischen gesteld. Men moest weten wat men wenschte te krijgen en men moest krijgen wat men wenschte.

Dit laatste was bij de vorige contracten onzeker; doch bij deze krijgt men wat men wenscht. Daarom, al ben ik geen onvoorwaardelijk bewonderaar van al de onderdeelen van deze contracten, is mijn standpunt ten opzichte van de contracten geheel veranderd.

Mijnheer de Voorzitter! Er is veel gesproken over de vraag, of het nuttig is eene geregelde nationale verbinding met onze koloniën te bezitten. Ik geloof niet dat het noodig is veel toe te voegen aan wat in de gewisselde stukken daaromtrent is gezegd. De meerderheid zal het daaromtrent wel eens zijn.

Alleen wensch ik den geachten afgevaardigde uit Zwolle, den heer van Dedem, te doen opmerken, dat ook andere groote Koloniale Mogendheden het niet doen met een veertiendaagschen maildienst. Integendeel, Engeland, de eenige Koloniale Mogendheid die grooter is dan wij zijn, heeft ook getoond een wekelijkschen maildienst op prijs te stellen en heeft er al lang een op zijne hoofdkoloniën.

Nu wordt er beweerd, dat men eigenlijk zonder die contracten deze snelheid zou hebben verkregen. Onder de afgeloopen contracten maakten die maatschappijen gemakkelijk dividenden van 8 à 9 pct. Men had dus niets behoeven te doen om de maatschappijen vanzelf tot die snelheid te brengen om hare inkomsten te behouden. Ik zal afwachten wat de Minister hieromtrent mededeelt. Maar, Mijnheer de Voorzitter, die dividenden van 8 à 9 pct. — ik wil er op wijzen — zijn niet in hoofdzaak de resultaten van de overeenkomst met de Regeering gesloten. In hoofdzaak zijn deze maatschappijen geen Regeeringsorganen; zij zijn zeer eenvoudig particuliere ondernemingen.

De *Rotterdamsche Lloyd* heeft in de eerste jaren van haar bestaan niets hoegenaamd met de Regeering te maken gehad; en de *Nederland* heeft, toen zij is opgericht, ook geen mailcontracten met de Regeering gesloten of subsidie genoten. Zij is alleen in het leven geroepen — en voor hen, die er belang in stellen, is dit te lezen in eene in 1870 bij de Erven H. Van Munster & Zoon uitgegeven brochure — om van het Suez-kanaal gebruik te maken voor direct stoomverkeer tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië.

Men heeft toen alleen aanraking met de Regeering gezocht om, behalve gouvernements-passagiers en goederen tot lagere prijzen dan particulieren, het vervoer van een zeker quantum gouvernements-producten te verkrijgen. Wat was de aanleiding daarvoor? Men kon op particuliere verzendingen rekenen wegens het sneller vervoer der producten, waardoor rente, assurantie, enz. gespaard werden. De Regeering rekende niet met die factoren, en daarom heeft men van den aanvang af aan de Regeering gevraagd de verzekering voor het vervoer van eene bepaalde hoeveelheid producten, niet omdat deze maatschappijen waren Regeeringsorganen. Later is haar ook geregeld mailvervoer opgedragen en daarvoor ontvangen zij betaling, evenals voor den overvoer van gouvernements-producten en goederen. In de verslagen ziet men dat het dividend niet afhankelijk was van die subsidiën of van begunstiging der Regeering, maar van den stand der vrachtmarkt in het algemeen, en zulks zelfs niet geheel. Dergelijke maatschappijen hebben allerlei aanraking met ondernemingen; als zij kracht en energie hebben moeten zij zich interesseeren voor de oprichting van dokken, gelijk geschiedde te Amsterdam en op Java, voor de oprichting van aansluitende diensten voor sleepdiensten, ijsopruiming enz. Zij moeten somtijds schepen koopen, die haar anders lastig kunnen zijn.

Volgens het jongste verslag, aan de Kamerleden als gewoonlijk toegezonden, werd bij voorbeeld eene som van f 208 000 afgeschreven op aangekochte schepen, hetzelfde bedrag als over vijf jaren bij naleving dezer contracten voor het overbrengen van de post zal worden ontvangen. Die dividenden zijn ook afhankelijk van afschrijvingen, dus besparingen, in vroegere jaren: van den stand van het eigen assurantiefonds enz.. Van de oprichting af bedroeg het dividend over 21 jaren $4^{9}/_{10}$ pct.

Sommigen schijnen te meenen dat eigenlijk het Gouvernement de beste klant is voor de maatschappijen, wat het goederenvervoer betreft; dat deze grootendeels afhankelijk zijn van het vervoer der gouvernements-producten en goederen.

De vorige Regeering heeft ons medegedeeld dat de uitvrachten van gouvernements-goederen voor de *Nederland* in twee jaren hebben bedragen $1^{1}/_{2}$ à 2 ton, voor producten 5 ton. Voorzeker sommen van belang; doch laat ons nu in het aanstaande jaar eens denken aan een oogst van gouvernements-koffie, bijv. van 100 000 pikols; dan krijgen de maatschappijen nog niet $^{1}/_{3}$ van het volgens bijlage C conditioneel gewaarborgde aantal lasten; dan zullen zij hoogstens 17 à 1800 last elk hebben. Ik ken verschepers, die van andere Indische producten wel viermaal meer te verzenden hebben.

Als men zich de moeite geeft de cargalijsten in te zien, ontwaart men dat de maatschappijen die koffie, kina en tin vervoeren voor het Gouvernement van eerstgenoemde artikelen misschien evenveel of meer vervoeren voor particulieren en daarbij thee, indigo, huiden, suiker, specerijen, tabak, boschproducten enz. waarmede het Gouvernement niets te maken heeft. Men wil het hier doen voorkomen, alsof de Staat tegenover de maatschappijen als vervoerder van producten in eene zeer bijzondere positie verkeert. De heer Vrolik wenschte daarom ook lager productenvrachten voor den Staat dan voor anderen.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden heeft de volgens hem zeer gewichtige bedenking gemaakt, dat er gesloten is eene overeenkomst voor het vervoer tusschen Nederland en Indië, tusschen de beide concurreerende maatschappijen en de maatschappij *Oceaan*.

Ik heb dat ook vernomen en toen dadelijk begrepen, dat dit vanzelf moest gebeuren. Die maatschappijen waren bezig tegen elkaar de vrachten naar beneden te dringen. Wanneer zij elkaar niet in den grond wilden varen, elkaar den nek niet wilden afsnijden, zooals het heet, is het eenige redmiddel, dat men met elkaar eene overeenkomst aangaat.

Dit is mijns inziens niets buitengewoons; men ziet dat herhaaldelijk gebeuren en openlijk in de couranten vermelden aangaande concurreerende lijnen op Amerika, op Engeland enz. Op den duur werkt overdreven concurrentie niet goed, want het gevolg daarvan is, dat men òf zijn tegenstander, òf zichzelven er onder werkt en daardoor een tijdelijk monopolie schept.

Men maakt de opmerking, dat ik het punt niet aanraak waarop het hier aankomt, dat de *Oceaan* een lager vracht mag bedingen dan de Nederlandsche maatschappijen. In dat feit vind ik niets belangrijks. De booten der contracteerende maatschappijen zijn van andere constructie, staan hooger dan die van de *Oceaan*, en deze accepteert die

41ste VERGADERING. — 10 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

beschouwing waarschijnlijk. Die laatste booten zijn door elkaar veel ouder dan die onzer beide maatschappijen.

Toen ik vóór 20 jaren op Singapore was, zag ik daar verscheidene dier booten reeds geregeld voorbijvaren.

Zij worden, volgens het Voorloopig Verslag, door de Engelsche ondernemers niet meer voor de hoofdlijn op China of Japan gebruikt, maar worden goed genoeg geacht voor de vaart tusschen Nederland en Java.

Wanneer men zich bevreesd maakt, dat door gemelde overeenkomst een monopolie wordt geschapen en de gouvernements-vrachten worden opgevoerd, dan geloof ik dat men zich noodeloos ongerust maakt. Wanneer die maatschappijen zoo onverstandig en roekeloos waren de vrachtprijzen op te voeren, zouden er dadelijk andere ondernemingen bereid zijn, van hier naar Indië en omgekeerd voor een lageren vrachtprijs goederen te vervoeren. Naast den »Dritter im Bunde" zou er dan spoedig een »Vierter ausser dem Bunde" verrijzen!

De vrachtenmarkt in het Oosten wordt niet beheerscht door twee of drie maatschappijen, al zijn zij krachtig; er zijn zoo vele maatschappijen die in die parages varen, hetzij de *Queensland* of andere lijnen die van Australië Java aandoen, hetzij de vele lijnen op China en Japan, die met weinig moeite Java kunnen aandoen, zoodat men zich niet voor verhooging bevreesd behoeft te maken. Ik meen dus dat het Gouvernement in dit opzicht niet slechter af is dan de particulieren. En dat deze zich ongerust maken heb ik niet vernomen. Overeenkomsten als de besprokene dienen volgens mijne ervaring, wel om abnormaal lage vrachtprijzen op behoorlijk peil te brengen; niet om vrachten kunstmatig of onbehoorlijk op te zetten.

Ik wensch nog een enkel woord te zeggen omtrent het overleg dat tusschen de Regeering en de Commissie van Rapporteurs heeft plaats gehad. Ik zou dit niet gedaan hebben, wanneer niet daaromtrent een mijns inziens te ongunstig oordeel was uitgesproken door den heer Vrolik. Ik geloof dat op vele punten verbeteringen in de contracten zijn aangebracht door het overleg. En nu kan ik mij zeer goed voorstellen dat iemand niet tevreden is met een overleg, waarbij niet al zijne wenschen worden bevredigd, maar wat mij betreft, wanneer ik van een overleg althans gedeeltelijk succes heb, dan zeg ik niet dat het onnoodig is geweest.

Behalve verduidelijking van eenige belangrijke punten is verkregen wijziging in art. 4 omtrent mogelijke verandering in de plaatsen waar de mails worden in- en ontscheept; bekorting bij art. 12 van de reis van de Middellandsche zee naar Nederland; er is verkregen een zeer belangrijk punt: schorsing van de vervoercontracten als de versnelling van den maildienst niet op tijd aanvangt. Er is verandering verkregen in de bepalingen omtrent wijziging van de tarieven van gouvernements-producten en goederen. Op elk punt, in onze conferentie met de Regeering ter sprake gebracht, ben ik natuurlijk niet bevredigd, maar ik zal daar nu niet verder op ingaan.

Ik zal omtrent de wijziging van de regeling van de vrachten voor goederen en producten afwachten de verklaring van den Minister op de bedenkingen van verschillende zijden daartegen aangevoerd. Ik hoop dat de Minister zich de dagen, die tusschen de stemming over dit wetsontwerp en de behandeling nu verloopen, ten nutte zal maken en dat het hem mogelijk zal zijn te gemoet te komen aan eenige bedenkingen, die ik ook als gegrond beschouw.

Ik wil er intusschen nog eene bijvoegen. De heer van Beuningen heeft er op gewezen dat tot bezwaar aanleiding zou kunnen geven de bepaling van bijlage C, art. 5, alinea 5, omtrent de exceptie toegestaan in bijzondere omstandigheden voor vervoer en doorvracht, en wel bij vervoer, naar Amsterdam of Rotterdam door respectievelijk de Rotterdamsche of Amsterdamsche maatschappij.

Ik zal nog een ander geval noemen. Het zou ook mogelijk zijn dat bijv. koffie aangevoerd werd te Batavia van eene kustplaats op Java om te Batavia naar Amsterdam verscheept te worden voor eene lage doorvracht.

Dat zou wel degelijk doorvracht zijn wanneer dat product te Batavia werd aangevoerd door eene andere lijn ter doorvoer met een der contracteerende lijnen, en in dit opzicht zou ook misbruik gemaakt kunnen worden van de bepaling zooals die nu wordt voorgesteld.

Ik wensch dit bij de vele bedenkingen, die reeds gemaakt zijn, in overweging te geven.

Ik eindig met te verklaren dat deze contracten mij in het algemeen oneindig meer bevredigen dan de vorige; dat ik echter de bezwaren, vooral welke zijn ingebracht tegen de mogelijke wijzigingen in de tarieven, voor een groot deel kan deelen, en dat het zal afhangen van de beantwoording daarvan door den Minister, welke stem ik over het wetsontwerp zal uitbrengen.

De **Voorzitter**: Het woord is thans aan den Minister van Koloniën, maar indien hij er de voorkeur aan mocht geven om zijne rede eerst Dinsdag uit te spreken, dan ben ik bereid om de beraadslaging te verdagen.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik geef er de voorkeur aan om mijne rede Dinsdag te houden.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd tot aanstaanden Dinsdag, des namiddags te half twee uur, en de vergadering gesloten.

42ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 14 MAART 1893.

(GEOPEND TE $1^1/_2$ UUR.)

Ingekomen: 1°. een bericht van het overlijden van den heer Oppedijk; 2°. berichten van leden. — Verslag uitgebracht door de Commissie belast met de aanbieding aan H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, van de voordracht ter vervulling eener vacature in den Hoogen Raad. — Nog ingekomen: 3°. wetsontwerpen; 4°. een Regeeringsbescheid; 5°. adressen; 6°. boekwerken. — Behandeling van het wetsontwerp houdende goedkeuring van contracten met de stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd"; voortzetting en schorsing der algemeene beraadslaging. — Behandeling en aanneming van de conclusie van het Verslag der commissie over het Algemeen Jaarlijksch Verslag omtrent de vestingwerken. — Aanvang der interpellatie van den heer van Karnebeek betreffende de behandeling van de beroeps- en bedrijfsbelasting; motie door den interpellant voorgesteld. — Interpellatie van den heer Brantsen van de Zijp ingetrokken.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten de heeren:

Heldt, T. Mackay, Veegens, Tydeman, Lévy, Kolkman, Schaepman, de Beaufort, de Meijier, van de Velde, Pyttersen, Mees, Schimmelpenninck van der Oye, Bool, van Bylandt, Guyot, Conrad, Kielstra, van Alphen, van Löben Sels, van der Schrieck, Gerritsen, van den Berch van Heemstede, Lambrechts, Bevers, Harte, Mutsaers, van Kerkwijk, Kerdijk, Viruly Verbrugge, Keuchenius, Bahlmann, Lieftinck, Donner, Ferf, van der Feltz, Ruys van Beerenbroek, Goeman Borgesius, Plate, de Ras, Houwing, van Velzen, Reekers, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, G. van Dedem, Travaglino, Dobbelmann, van der Kun, Beelaerts van Blokland, W. de Beaufort, Vrolik, van Beuningen, van der Kaay, Cremer, Vermeulen, Farncombe Sanders, van der Borch van Verwolde, Land, Hartogh, Smit, Rutgers van Rozenburg, Hennequin, Walter, Rink, Roijaards van den Ham, van Delden, van Karnebeek, Michiels van Verduynen, van Gijn, Lucasse, d'Ansembourg, de Ram, Zijp, Schepel, Goekoop, Clercx, Roessingh, de Kanter, Haffmans, van Houten, Huber, van Berckel en Seret,

en al de heeren Ministers, behalve de Minister van Marine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van mevrouw de weduwe Oppedijk, te IJlst, betreffende het overlijden van haren echtgenoot, den heer W. M. Oppedijk, lid der Kamer, op den 10den dezer.

De **Voorzitter**: Ik stel u voor mij te machtigen dit bericht van het overlijden van ons betreurd medelid met een brief van rouwbeklag, namens de Kamer, te beantwoorden, terwijl, naar aanleiding van art. 134 van het Reglement van Orde, van dat overlijden reeds kennis gegeven is aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Daartoe wordt besloten;

2°. berichten van de heeren Röell, Mees en Boreel van Hogelanden, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste door familie-omstandigheden, de tweede wegens andere bezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De heer **de Meijier** brengt het volgend verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! De Commissie, door de Kamer belast met de aanbieding van de voordracht ter benoeming van een lid van den Hoogen Raad, aan de Koningin-Weduwe, Regentes, is voorleden Vrijdag, te 5 uren des namiddags, door Hare Majesteit ontvangen.

De Regentes heeft de lijst in ontvangst genomen, en verklaard zich met de benoeming onverwijld te zullen bezighouden.

Aan de Commissie werden, zoowel bij het gaan naar het Paleis, als bij den terugkeer, de gebruikelijke militaire eerbewijzen gebracht.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer de Commissie dank te zeggen voor de door haar volbrachte taak.

De Voorzitter deelt verder mede dat nog zijn ingekomen:

3°. vijf Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

goedkeuring van het protocol betreffende de uitvoering van de Internationale overeenkomst tot het tegengaan der misbruiken, voortvloeiende uit den verkoop van sterken drank onder de visschers op de Noordzee, buiten de territoriale wateren;

wijziging van de wet op de Middelen voor het dienstjaar 1893;

verhooging der Indische begrooting voor 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Malang naar Blitar;

bekrachtiging van eene overeenkomst betreffende den Geldersch-Overijsselsche locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal; en

verhooging van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892.

Deze stukken zullen, voor zoover dat niet is geschied, gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen gezonden worden;

4°. van den Minister van Financiën: het Verslag omtrent den toestand van het Kroondomein in het jaar 1892.

Dit stuk zal worden gedrukt en rondgedeeld.

5°. de volgende adressen:

vier, houdende verzoek tot geheele of gedeeltelijke afschaffing van de plakzegels voor quitantiën, van de Kamers van koophandel en fabrieken te Hengelo, te Opsterland en te Tiel; en van J. Hemmes en andere ingezetenen van Coevorden;

een van M. Hettingen en andere inwoners van Wijmbritseradeel, houdende adhaesie aan het adres van Vochteloo c. s. te Elsloo, over het belasten van het inkomen van den grond.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een van de Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij en anderen, houdende bezwaren tegen het wetsontwerp tot wijziging der wet van 23 Maart 1877 tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen;

een van F. Verwey te Arnhem, betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen.

6°. van het ministerie van Koloniën: de Regeeringsalmanak en de Naamlijst der Europeesche inwoners van Nederlandsch-Indië voor 1893.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is:

I. de behandeling van het WETSONTWERP HOUDENDE GOEDKEURING VAN CONTRACTEN MET DE STOOMVAARTMAATSCHAPPIJEN » NEDERLAND " EN » ROTTERDAMSCHE LLOYD". (**99**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Het zal u wel gaan als mij, dat het u moeite zal kosten van u af te zetten den treurigen indruk, teweeggebracht door de tijding die wij zooeven hebben hooren voorlezen: het verscheiden van het lid der Kamer, den heer Oppedijk. Ik ben overtuigd, dat ik de tolk ben, niet alleen van het gevoelen van de Regeering, maar ook van de Kamer, wanneer ik zeg, dat Oppedijk was een man, die door zijn karakter en door zijne welwillendheid algemeene achting en algemeene sympathie had verworven. Namens de Regeering breng ik met volle overtuiging een woord van hulde aan zijne nagedachtenis. Mijnheer de Voorzitter! Wat hier ook jl. Vrijdag betwist moge zijn, dit zeker is eene waarheid, die niemand zal ontkennen: Indië heeft er belang bij om met de rest van de wereld door een even goed postverkeer als andere Europeesche vestigingen in het Oosten, als bijv. in China, als Britsch-Indië en Cochin China te worden verbonden. En het is een Nederlandsch belang, dat Nederland met zijn kolonië verbonden is door een postverkeer, niet minder goed dan dat der naburige landen, dan onze concurrenten op het gebied van nijverheid, landbouw en handel, dan Frankrijk, Duitschland en Engeland in de eerste plaats.

Een ander feit dat voor betwisting niet vatbaar is, is dat het briefporto niet voldoende is om een postverkeer met het Oosten met de gewenschte snelheid te onderhouden. Van dat briefporto blijft, na aftrek van het vervoer over land tot Marseille of Genua, niet meer over dan ongeveer 7½ cent per gewonen brief voor het vervoer naar Indië of andere Aziatische landen. Dat is onvoldoende, zeide ik, en vandaar dat de Engelsche, de Fransche en ook de Duitsche Regeering eene suppletie bij het briefporto geven. De strijd nu tegen het verleenen van eene voldoende suppletie uit onze schatkist — ik zeg voldoende suppletie, want eene zekere bijdrage wordt nu reeds uit 's lands kas gegeven — lost zich op in deze vraag: of Nederland profiteeren zal van hetgeen andere natiën op dit terrein doen, zonder een evenredig aandeel in de lasten te dragen? Is het alleen ijdelheid, die zich tegen zulk eene gedragslijn verzet, of is het een gevoel van billijkheid, een rechtmatig gevoel van nationale waardigheid? Dat is de vraag, die hier op den voorgrond moet staan.

Het is waar, de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, de heer Gerritsen, ziet de quaestie in een ander licht; hij noemde het geven van dit subsidie eene protectie. »Wat ik ten zeerste betreur", zeide de geachte afgevaardigde, »dat is, dat er als 't ware een wedstrijd plaats vindt in de verschillende Vertegenwoordigingen van verschillende Staten om voortdurend de protectie, die aan sommige ondernemingen verleend wordt, al hooger en hooger op te voeren". Ik wensch den geachten afgevaardigde toch ten aanzien van deze bewering het volgende in herinnering te brengen.

Bij gelegenheid van het verleenen van het laatste postsubsidie door de grootste koloniale Mogendheid, door Groot-Britannië, voor het postverkeer met Britsch-Indië en China, heeft men aldaar gemeend de concurrentie te moeten inroepen, om daardoor voor de schatkist de guntigste voorwaarden te bedingen. Aan dengene, die deze aanbood, is het postvervoer gegund. In het voorbijgaan merk ik, tegenover de bewering, dat de subsidiën meer en meer worden opgedreven, aan, dat bij die gelegenheid het subsidie in Engeland lager is geworden, al is het dan ook — mijn geachte ambtgenoot van Waterstaat zal dit meer in bijzonderheden toelichten — nog vrij wat hooger dan wat wij op het oogenblik voorstellen.

In Frankrijk namen de Regeering en Vertegenwoordiging bij het verleenen van het postsubsidie in 1887 aan, dat dit geen geschikt object voor uitbesteding was, maar de Regeering verdedigde het voorgestelde bedrag met het betoog dat het subsidie niet hooger was dan dat, hetwelk door andere Rijken, ook door Engeland, werd betaald. Ook de Duitsche Regeering beriep zich in de zitting van den 25sten Februari ll., op hetgeen andere natiën voor hun POSTverkeer met stoomschepen doen, al was het cijfer, door den Minister voor Nederland genoemd, uit de lucht gegrepen. Volgens het verslag in de *Kölnische Zeitung* van 25 Februari ll. zeide hij »Sie wissen dasz sämmtliche grössere Staaten dem Postdampffschiffswesen viel bedeutendere, grössere Opfer bringen, als das jemals von uns geschehen ist."

Niet geheel zonder waarde voor de behandeling ook hier van de zaak is wellicht de herinnering, door den Postmeester-Generaal dr. Stephan daaraan vastgeknoopt, dat in Frankrijk onder alle régimes dergelijke bijdragen aan het postverkeer waren verleend, zoowel onder het vrijhandelstelsel van de Napoleontische politiek, als onder het stelsel van bescherming, dat met Thiers zijne intrede deed.

Heeft men er vrede mede, dat Nederland zich onttrekke aan zijn aandeel in de lasten van het postverkeer met Oost-Indië, dan geef ik den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden toe, dat de tegenwoordige toestand voor Indië niet onhoudbaar is. Onbevredigend blijft zij dan echter wel.

Elke maand komen er in Indië aan en vertrekken er vier vreemde posten, en daartusschen vallen er vier Nederlandsche. Dat deze laatste niet geheel onbruikbaar worden geacht, kan hieruit blijken, dat er nog voor heel wat brieven van gebruik wordt gemaakt, maar de langzaamheid van die nationale post — wie de Indische bladen leest zal mij dit toegeven — is toch niet zelden een voorwerp van spot en ergernis. Dat ook in Nederland

de inferioriteit van onzen postdienst zich doet gevoelen, kan ik als een der grootste correspondenten met Indië met eenig gezag getuigen.

Op de belangen buiten het postverkeer, bij dit wetsontwerp in het spel, kom ik aanstonds terug.

Hoe de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden heeft kunnen beweren, dat alleen de contracteerende maatschappijen behoefte zouden gevoelen aan verandering, begrijp ik te minder, omdat hij de geschiedenis van de zaak zoo heeft nagegaan.

De vorige Regeering kwam met volle overtuiging een hooger subsidie voorstellen, dat grooter kon worden dan het in dit ontwerp opgenomene. De Kamer, althans de groote meerderheid, had tegen dit voorstel in beginsel geen bezwaar; de bezwaren waren gericht tegen de wijze, waarop de versnelling zoude plaats hebben, en die werden door velen gedeeld. Toch heeft bijna de helft van de Kamer nog vóór het voorstel gestemd. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden als hoofd van de oppositie destijds aangewezen, erkent thans, dat zijne bezwaren tegen de vroegere regeling althans in hoofdzaak zijn opgelost.

Dat de Kamer voor de zaak dus ook niet koud zoude zijn, daarop meende de Regeering te mogen rekenen, en door de lezing van de gewisselde stukken wordt die meening bevestigd. Wat Indië betreft, in de Memorie van Antwoord heb ik reeds medegedeeld, dat de regeering van Nederlandsch-Indië volle instemming met dit postcontract had betuigd.

Nog eene tegenwerping van den geachten afgevaardigde wil ik even aanroeren. Laat men de zaak maar op haar beloop, zeide de geachte afgevaardigde, dan zouden de maatschappijen zelfs zonder eenig subsidie in het belang van het passagiersvervoer wel tot de gewenschte versnelling komen.

Ik vraag echter, Mijnheer de Voorzitter, is dit aannemelijk, wanneer men ziet, dat op andere Oostersche lijnen veel hoogere suppleties der briefporto's dan thans zijn voorgesteld noodig worden geacht, en terwijl nog voor enkele jaren in Engeland, met de grootste koopvaardijvloot ter wereld, een veel hooger suppletie na het inroepen der concurrentie noodig is gebleken? Als bewijs van het tegendeel kan niet gelden dat de maatschappij » Nederland", na het sluiten van het vorige contract en vóór dat het ontwerp-contract door de Staten-Generaal werd verworpen een paar nieuwere, snelvarende booten heeft besteld, en dat de » Rotterdamsche Lloyd" in de tegenwoordige phase, waarin eene oplossing in den geest van het onderhavige contract mocht worden verwacht, de booten, die haar ontvielen of eene andere bestemming verkregen, door snelvarender stoomers heeft vervangen. Evenmin kan in dit opzicht iets bewijzen dat de Maatschappij Nederland in de laatste drie jaren, 1889, 1890 en 1891, 10, 9$^{9}/_{10}$, 7$^{2}/_{10}$ percent dividend heeft uitgekeerd (van den aanvang af gerekend, bedroegen de dividenden niet meer dan 4$^{9}/_{10}$ percent). Uit dat alles volgt nog niet, dat de maatschappijen niet de ettelijke langzame booten, die nog over zijn, zouden afvaren, zoo geen grooter steun dan die zij thans genieten, hun gegeven wordt, een steun, niet te ver bij die van andere postdiensten achterstaande.

Wat verder is aangevoerd over de in het contract bedongene snelheid, in vergelijking met die van andere mailbooten, zal ik laten rusten. Mijn geachte collega van Waterstaat is, als hoofd der Nederlandsche posterijen, in het bezit van een geheel arsenaal van cijfers en zal dat punt en ook verschillende andere punten dus beter kunnen behandelen dan dit mij mogelijk zoude zijn.

Wel wil ik nog even stilstaan bij den steun, die de Regeering voor de maatschappijen wenscht, namelijk bij de wijze, waarop wij dien steun behalve door een garantie wenschen te verleenen. Maar alvorens heb ik een oogenblik te verwijlen bij de belangen, die, zoowel wat Nederland als Indië betreft, bij een wekelijkschen regelmatigen postdienst, geregeld zooals dat bij de onderwerpelijke contracten het geval is, zijn betrokken.

In de eerste plaats noem ik de economische belangen, die van handel, nijverheid en landbouw, zoowel in Nederland als in Indië. Verreweg het grootste gedeelte van den invoerhandel in Indië, geschiedt tegenwoordig op bestelling uit Europa, naar monster, teekening of beschrijving. Van belang is natuurlijk de zekerheid, dat met het aanvoeren van het bestelde niet veel meer tijd verloren gaat dan voor de reis heen en terug naar Indië noodig is.

Is dit reeds een voordeel voor alle artikelen, omdat de handel dan met het geringst kapitaal en het minste renteverlies toe kan, vooral is het voordeel van beteekenis voor artikelen, die de mode volgen of aan bederf onderhevig zijn, of wel op een gegeven oogenblik voor het bedrijf onmisbaar zijn te achten.

Wat bij voorbeeld de artikelen betreft, die aan bederf onderhevig zijn. Geheel Indië wordt tegenwoordig, ik vestig hierop de aandacht van de heeren landbouwers, van versche kaas en boter voorzien.

Bij hetgeen onmisbaar is voor het bedrijf denke men het eerst aan suikerondernemingen; bijv., kan met de aankomst van de noodige machines en installatie-benoodigdheden op een bepaald oogenblik een geheele oogst, die tonnen vertegenwoordigt, gemoeid zijn.

Is het tastbaar, van hoeveel belang het is voor Indië geregeld, doelmatig stoomvaartverkeer met Europa te hebben, niet minder duidelijk is het, dat het voor Nederland van veel gewicht is door zulk een verkeer met booten, hier ladende, daar lossende, met Indië verbonden te zijn, omdat Nederland op die wijze beter dan anderen in de behoeften van Indië kan voorzien.

Vergeten wij de belangen der producenten van exportartikelen in Indië niet; voor hen is het van groote beteekenis, dat wat gereed is voor verscheping ook dadelijk verscheept kan worden. Daardoor komt ruimte op het terrein, ruimte ook in financieelen zin, want zoodra de cognossementen in handen zijn, kan worden getrokken. Ook hier gaat het belang van Nederland als markt van koloniale producten met dat van Indië weder hand aan hand.

Het is eene juiste gedachte, wanneer men een goeden geregelde maildienst tusschen Nederland en Indië met eene brug tusschen het moederland en de kolonie vergelijkt.

Ik zeg: tusschen het moederland en de kolonie. Vroeger viel in dit opzicht eigenlijk alleen van Java te spreken, omdat Singapore het brandpunt was van den handel der Buitenbezittingen; maar door eene gelukkige samenwerking van paketvaart en maildienst, waarop men hoopte bij de sluiting van het contract omtrent de paketvaart, en die werkelijk is tot stand gekomen, wordt het vervoer van de Buitenbezittingen thans meer en meer over Batavia naar onze Nederlandsche mails geleid.

Dat hetgeen ik hier aanvoer omtrent het economisch belang van eene brug naar ons Indië ook in den vreemde wordt erkend en dat men ook in den vreemde op zulk eene brug met Indië prijs zou stellen, zal niemand ontkennen, die de discussiën in den Duitschen Rijksdag van 25 Februari jl., waarop ik zoo even doelde, heeft gelezen.

Thans nog een woord over de belangen, direct door de Regeering vertegenwoordigd, en die bij een goeden geregelden maildienst zijn betrokken. De Regeering heeft groot belang bij een doelmatig vervoer van zijne ambtenaren en troepen. Dat voor de laatsten het bezit van eene nationale lijn wenschelijk is, zal niemand betwisten en even duidelijk is het van hoeveel beteekenis het is, dat wij iedere week de beschikking zullen hebben over 400 plaatsen op schepen, die daarvoor zijn ingericht en uitgerust, die aan de eischen der hygiëne voldoen, die in één woord alles aanbieden, wat noodig is om troepen in gunstige omstandigheden naar Indië te brengen. Dat er voor onze zieke Indische soldaten wekelijks eene goede gelegenheid op Nederland besta, zal niemand uwer, Mijne Heeren, onverschillig voorkomen.

Verder, Mijnheer de Voorzitter, is de Regeering voor de verzending van goederen, voor de producten die hier ter markt worden gebracht, bij een doelmatig vervoer tusschen Nederland en Indië zeer betrokken.

Is nu voor het oeconomisch belang, waarop ik wees, voor de groote regeeringsbelangen, die ik noemde, alles op dit oogenblik: pour le mieux dans le meilleur des mondes? Ik geloof het niet.

Het ligt voor de hand, dat het eene aanwinst zal zijn, wanneer de *Rotterdamsche Lloyd*, wat op dit oogenblik niet het geval is, voor de aankomst aan vaste dagen zal worden gebonden

Het ligt voor de hand, dat al de belangen, die ik noemde, in meerdere of mindere mate zullen zijn gebaat wanneer alle mails aan een minimum snelheid zullen zijn gebonden, en daardoor de afstand tusschen Nederland en Indië in zekeren zin met $^1/_{10}$ zal zijn bekort.

Voor alle landsdienaren, die naar Indië gaan, is iedere dag er een; voor onze troepen kan één dag in moeilijke tijden van overwegende beteekenis zijn. Voor bestellingen is iedere dag er twee: de dag, die de bestelling en die het bestelde onder weg blijft. Van hoeveel belang het ook voor de Regeering kan zijn om goederen, van hier uit te zenden, spoedig op de plaats van bestemming te hebben, leerden opnieuw de laatste bandjirs, die de spoor op Sumatra teisterden en de uitzending van bruggen dringend noodig hebben gemaakt.

Te recht werd er daarom reeds bij de behandeling der vorige contracten op gewezen, en ook thans weder door de Commissie van Rapporteurs, dat al staat de postdienst hier op den voorgrond, een geheel conplex van belangen bij de verbetering der gemeenschap tusschen Nederland en Indië betrokken is.

Ik kom nu tot de wijze waarop de maatschappijen, volgens ons voorstel, gesteund zullen worden. Er zijn belangrijke uitgaven noodig om er toe te komen, dat alle booten dezelfde bij de contracten bepaalde snelheid bereiken. Tot die uitgaven kan niet worden overgegaan indien geen uitzicht bestaat dat de aandeelhouders daarvan vruchten zullen plukken. Of deze zullen verkregen worden, hangt voor een deel hiervan af of de Regeering als grootvervoerder van de booten der maatschappijen gebruik zal blijven maken. Zij heeft dit steeds gedaan en meent dat eene goede handelspolitiek het medebrengt. De maatschappijen wenschten echter tot meerdere zekerheid eene contractueele verplichting voor den duur van het postcontract. Zij stelden dit als voorwaarde van de versnelling hunner booten, en evenmin als de vorige Regeering heeft de tegenwoordige gemeend daaromtrent bezwaar te moeten maken. Wat haar gevraagd werd, was een gewicht in de schaal te leggen dat haar niets zou kosten; door hare klandisie te verbinden, bevordert zij eene verbetering van den dienst, waarvan zij als klant ook zou profiteeren. Wel waren aan langdurige vervoercontracten bezwaren verbonden, doch die werden niet overwegend geacht tegenover het voordeel, dat er in gelegen was om het subsidie tot een minimum te beperken.

Die grondgedachte vond bij de behandeling der vorige contracten geen tegenspraak en werd ook nu niet betwist; alleen heeft de uitwerking bedenking ontmoet. Die grondgedachte geeft al dadelijk het antwoord op eene vraag van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer van Beuningen; het is mogelijk dat het Gouvernement als groot vervoerder nog gunstiger voorwaarden had kunnen bedingen, maar wanneer eenmaal vaststaat dat subsidie noodig is om de gewenschte versnelling te verkrijgen, dan zou tegenover een exceptioneel voordeel uit het vervoercontract hooger subsidie hebben moeten komen te staan. Dit in antwoord op de vraag of de Regeering deze contracten zoo mooi, in den zin van financieel voordeelig, vindt.

Hetzelfde geldt den eisch, waaraan de Regeering volgens den heer van Beuningen had moeten vasthouden, dat namelijk de vrachten nimmer hooger zouden mogen klimmen dan ze nu zijn, terwijl ze moesten dalen wanneer de vrachtmarkt daalde.

Het is — de Regeering neemt het aan — veel waarschijnlijker dat het laatste zal plaats hebben, maar toch is de mogelijkheid van rijzen niet uitgesloten. De kwade kans ten laste der maatschappijen te brengen zonder haar de daartegenoverstaande goede te geven, zou door een offer op eenige wijze hebben moeten worden opgewogen. Trouwens de geachte afgevaardigde uit Utrecht beval het fixeeren der vrachten alleen aan in de veronderstelling dat een korte termijn zou worden bepaald. Voor vijftien jaren achtte hij het zelf niet redelijk.

Dat brengt mij op den termijn, waarvoor de post-contracten en het vervoer-contract gesloten zijn. In de 15 jaren, waarop de termijn is gesteld, is door verschillende geachte sprekers een groot bezwaar gezien. Ik geef dadelijk toe, dat die lange termijn, nog afgescheiden van de vervoer-contracten, zijne schaduwzijde heeft, doch het is eene schaduwzijde van *alle* post-contracten, zoowel in deze Vertegenwoordiging als in die van andere Rijken, waar een postsubsidie werd verleend, gereleveerd.

In Engeland is de termijn op 10 jaren gesteld; men had liever 7 jaar gehad, maar daartegen werd aangevoerd, dat dan het subsidie heel wat grooter had moeten zijn. In Frankrijk heeft de Kamer zich nedergelegd bij den termijn van 15 jaar, welke door de Fransche Regeering was voorgesteld.

Op de schaduwzijde van zulk een langen termijn heeft onder andere de geachte spreker uit Rotterdam, de heer Plate, gewezen. Wanneer deze geachte spreker mijn ambtgenoot van Waterstaat heeft gehoord, zal hij niet meer ontkennen dat eene snelheid als die door dit postcontract na vijf jaar zal worden verkregen, in vergelijking met die van de vreemde mails, zeer bevredigend mag genoemd worden. Maar die vreemde mails zijn voor versnelling vatbaar, is gezegd; het contract met de Engelsche mail loopt over 5 jaar en dat met de Fransche over 10 jaar ongeveer af.

Ik erken dat door versnelling van de twee genoemde mails onze postdienst weder in eene ongunstiger verhouding zal komen. Maar is het zoo waarschijnlijk gelijk de geachte spreker beweert? Heeft de geachte spreker bij de cijfers, die hij aanvoerde, niet te veel het oog gevestigd op de transatlantische vaart, zonder rekening te houden met het groot verschil tusschen die vaart en de Indische?

Juist is het mijns inziens wat de voorzitter van de Peninsular and Oriental Company als parlementslid op 4 Juni 1887 in het Engelsche Parlement daaromtrent heeft gezegd: »Verscheidene redenen zijn er", aldus sprak hij, »die verklaren waarom de snelheid der Engelsche mail minder groot is dan die van de transatlantische booten. Maar de groote reden waarom noch mijne maatschappij noch iemand anders in staat is geweest voor Indië schepen met transatlantische snelheid te doen loopen, is eenvoudig omdat het passagiersvervoer naar Indië zoo gering is in verhouding tot het groote passagiersvervoer over den Atlantischen Oceaan. Het is het passagiersvervoer, dat de snelle vaart moet loonen, en op de transatlantische vaart kan dat vervoer bij honderdduizenden worden geteld, terwijl het passagiersvervoer tusschen Bombay aan de eene, Londen en het continent aan de andere zijde niet meer beloopt dan 3000 in elke richting; het gebeurt dikwijls dat 3000 personen op den Atlantischen Oceaan in twee of drie reizen worden overgebracht. Daarin ligt, zei hij, de eenvoudige verklaring van het verschil in spoed tusschen de twee genoemde trajecten.

Nu is het zeker dat de vreemde Regeeringen de snelheid kunnen dwingen, dat zij kunnen aanvullen wat er ontbreekt door steeds stijgende subsidiën. Maar wanneer men leest wat in het Engelsche en in het Fransche Parlement alzoo gesproken is bij gelegenheid van het verleenen van het laatste subsidie, dan zal men tot de overtuiging komen dat daarvoor niet zooveel gevaar bestaat, en dat men ook daar niet gezind blijkt te zijn om meer te geven dan noodig is.

Meer nog dan ten opzichte van den postdienst heeft de termijn van 15 jaren voor de vervoercontracten tot bezwaar aanleiding gegeven.

De bezwaren van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Plate, waren in de eerste plaats tegen het vervoercontract voor de passagiers gericht. Hij sprak aan het slot van zijne rede van het doen ophouden van

42ste VERGADERING. — 14 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

de kans op concurrentie zooals ten opzichte van het passagiers-vervoer door dit contract zou geschieden.

Zag de geachte spreker niet eenigszins voorbij, dat voor dat passagiersvervoer met de Engelsche en Fransche mails geconcurreerd moet worden en dat niet alleen voor de particuliere, maar ook voor de gouvernements-passagiers 1ste en 2de klasse want aan ieder hunner — dat is uitdrukkelijk bij deze contracten voorbehouden — kan door de Regeering de vergunning worden gegeven om van de Engelsche of van de Fransche mail gebruik te maken. En het ligt natuurlijk niet op den weg van de Regeering om die vergunning te weigeren, wanneer de Nederlandsche mailbooten, hetzij wat de kosten betreft, hetzij wat de behandeling der passagiers aangaat, zich ongunstig van de vreemde mails zouden onderscheiden. Dit maakte dan ook dat er in mijn oog geen bezwaar bestond om de passagevrachten om de 5 jaren te herzien, te meer omdat wij reeds een niet onbelangrijken voorsprong voor de gouvernements-passagiers op de particuliere passagiers hebben.

Wanneer de heer Plate de tegenwoordige passagevracht hoog noemt, dan vergelijkt hij, geloof ik, ongelijksoortige grootheden; misschien doelt hij op de passage, die bij *de Oceaan* wordt betaald. Maar die geldt booten, die heel wat langer reis maken en heel wat minder gerieflijkheden aanbieden; eene vergelijking zou moeten plaats hebben, als men billijk wil zijn, met de Engelsche en Fransche mails. En doet men dat, dan komt men tot de ervaring, dat de Nederlandsche mailbooten in dit opzicht niet te duur zijn; de vreemde mails, die ik noemde, zijn zelfs nog iets duurder.

De geachte afgevaardigde maakte nog de bedenking, dat de Regeering als middel om van de passagevrachten op de hoogte te komen, zulk eene slechte keuze gedaan had door het manifest van passagiers te vragen. De geachte spreker gaf zelf toe dat de passage niet kon onbekend blijven, dus heel veel deed het er volgens hem niet toe, welke stukken men vroeg.

Maar ik kan mij het klein genoegen toch niet ontzeggen aan den geachten spreker bij deze aan te bieden een exemplaar van een passagiersmanifest, omdat hij daarop de vracht van ieder van de passagiers in de daartoe bestemde kolom genoteerd zal kunnen vinden.

Ik kom thans tot de vervoercontracten voor goederen.

Volgens die vervoercontracten zal de Regeering behandeld worden op den voet van den meest begunstigden particulier, voor zoover zij niet reeds minder betaalt dan deze; in zulke gevallen zal het voordeel voor het Gouvernement, ook bij rijzing en daling der contractsvrachten van particulieren, behouden blijven. Dat is de gedachte waarvan is uitgegaan.

In het voorbijgaan kan ik hier de vraag van den heer van Beuningen beantwoorden: wat is een particulier?

In de officieele taal is iedereen, buiten den Staat, een particulier; zijne veronderstelling was dus volkomen gegrond; dat over de beteekenis van dit woord tusschen de Regeering en de contractanten geen het minste verschil bestaat — en daarop komt het hier aan — kan ik constateeren.

Eene vraag, die hier zeer sterk geklonken heeft, was deze: zal de Regeering wel in staat zijn te waken, dat de Staat niet meer te betalen heeft dan de meest begunstigde particulier?

De heer Plate achtte het bijv. voor den Staat hoogst moeilijk, bijna ondoenlijk, om er achter te komen als de vrachten verlaagd werden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik verwijs naar de contracten, waarin bepaald is dat de maatschappijen alle inlichtingen aan de Regeering zullen geven, welke zij ter beoordeeling noodig acht; de Regeering kan eischen dat dit geven van inlichtingen periodiek geschiede, en kan de tusschenperiodes zoo kort maken als zij verkiest.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, de heer Gerritsen, vroeg nog: weet de Regeering wel welke bescheiden zij noodig heeft om te weten te komen welke vrachten particulieren betalen?

Dit vertoont geen groot vertrouwen in de kennis van de Regeering op het gebied waarop wij ons thans bewegen; maar ik wil dit den geachten spreker niet euvel duiden; hij kan daarin gelijk hebben, maar hij zal toch wel toegeven, dat de Regeering dan in staat is om zich op de hoogte van het vraagstuk te brengen; dat is waarlijk zoo heel moeilijk niet en is een plicht, die de Regeering niet zou mogen verwaarloozen.

Wat hebt gij aan de contrôle, vroeg de heer Gerritsen verder, wanneer de maatschappijen er twee soorten van vrachtprijzen op na houden, officieele en officieuse, met andere woorden, een werkelijken en een verdichten vrachtprijs?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb wel eens gehoord van tweeërlei boekhouding bij Chineezen, maar dat dit verschijnsel zich ook zou voordoen bij zulke groote maatschappijen, die verplicht zijn jaarlijks opening van zaken aan de aandeelhouders te doen, daarvan heb ik tot nu toe niets vernomen, en dat kan ik ook niet aannemen. Ik geloof bovendien dat er geen vrees behoeft te bestaan dat de Regeering op den duur door zoodanige manoeuvres zich zou laten beetnemen. Wat blijft er geheim? De geachte afgevaardigde kwam hier zelf met een contract in den zak, dat hij geheim noemde. Men vergete verder niet, dat de Regeering hare agenten heeft voor het vervoer, die toch wel eenigszins zullen weten wat er op het gebied van de vrachten omgaat.

De geachte afgevaardigde, de heer Gerritsen, vroeg eindelijk of de Regeering er wel aan gedacht heeft, dat er ook kunstmatige vrachttarieven in het leven geroepen kunnen worden. De geachte afgevaardigde bracht daarbij een contract met de »*Oceaan*" ter sprake, en vroeg of ik daarvan af wist.

Ik wist van dit contract niet af, maar wat ik wel wist, is dat iederen dag van het 15jarig tijdperk, dat de vervoercontracten zullen gelden, dergelijke overeenkomsten als hij noemde, gesloten zouden kunnen worden.

Ware het te vreezen, dat daardoor de vrachten beheerscht konden worden, dan zouden de vervoercontracten voor goederen, aan het postcontract gehecht, niet veel meer waarde hebben dan de geachte spreker er aan toekent. Maar zulk eene afhankelijkheid kan ik, en ik beroep mij hier op hetgeen de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Cremer, gezegd heeft, die op het gebied van vrachtcontracten zeker zoo goed als iemand tehuis is, niet aannemen, althans op den duur niet. Tijdelijk kunnen schier alle prijzen worden opgedreven door rings, trusts en dergelijke combinatiën en dat deze een ietwat dankbaarder veld soms in het oosten kunnen vinden dan hier, zal ik niet geheel betwisten. Doch zulke manoeuvres kunnen alleen tijdelijk gelukken, want waar er 3 im Bunde zijn, zou, zooals de heer Cremer zeide, spoedig een 4*de* ausser dem Bunde voor den dag treden. In den regel straffen dergelijke manoeuvres zich zelven.

Bij den heer Gerritsen ging de ongerustheid zoo ver, dat hij vreest dat het vrachtvervoer in die 15 jaren zal opgevoerd worden tot eene hoogte, die zelfs wel eens de krachten van den Staat zou kunnen te boven gaan, in verhouding tot de kosten.

Gesteld eens, dat zoo iets mogelijk ware, wat zou dan eenvoudiger zijn dan dat de Staat de producten op Java verkocht, waartoe het contract volkomen de bevoegdheid laat?

Alleen reeds door dit aan de maatschappijen voor te houden zou het dezen duidelijk worden, dat ook voor hen geldt »honesty is the best policy".

Thans moet ik nog een antwoord geven op de practische vraag van den heer Plate of als het een of ander artikel, dat dikwijls door het Gouvernement maar bijna nooit door particulieren verzonden wordt, door een particulier ter verscheping wordt aangeboden bij eene hoeveelheid van 2, 3, zeg 10 ton, en het vervoerders gelukt daarvoor eene exceptioneel hooge vracht te bedingen, of alsdan op grond van die verscheping door de maatschappijen eene hoogere

vracht zou kunnen geëischt worden dan in het tarief bepaald is?

Ik antwoord: volgens de bedoeling van de vervoer-contracten niet; dat zou niet zijn in den geest er van, evenmin als die geest zou medebrengen dat als de maatschappijen om een schip te vullen eens goederen voor bijzonder lagen prijs vervoerden, het Gouvernement daarvan dadelijk zou profiteeren.

Contracten moeten altijd worden opgevat in gezonden zin en te goeder trouw. Op dat standpunt moeten partijen zich bij de toepassing stellen en ook casu quo de arbiters zich plaatsen wanneer zij te beslissen hebben.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Vrolik, vroeg wat te verstaan was onder doorvracht? Het antwoord daarop, reeds door den heer van Beuningen gegeven, acht ik volkomen juist, en verschillende mannen van zaken, aan wie ik het heb voorgelegd, meenden, dat het voor geen betwisting vatbaar was en verwonderden er zich over dat er quaestie over kon zijn.

Het is waarschijnlijk, dat dit woord doorvracht burgerrecht zal hebben verkregen sedert de geachte afgevaardigde uit Amsterdam heeft opgehouden aan het hoofd te staan van een van onze groote maatschappijen van vrachtvervoer. Dat heb ik echter niet opzettelijk onderzocht.

Wat verstaat de Regeering, zoo vroeg de geachte afgevaardigde nog, door normale vrachten in het artikel waar van doorvracht wordt gesproken? Mij dunkt, in het zinsverband is dit niet twijfelachtig. De uitdrukkingen staan tegenover elkander: de normale vrachten zijn vrachten van vervoer, dat geheel door de lijn, waarop de vervoercontracten betrekking hebben, wordt geëffectueerd.

Uit het aangevoerde blijkt, dat de argumenten, die door de geachte sprekers hier Vrijdag zijn aangevoerd, mij niet onwederlegbaar voorkomen. Volmondig geef ik echter den geachten afgevaardigde uit Rotterdam toe, dat het maken van vrachtcontracten eene moeilijke taak is en dat het onmogelijk is, waar het geldt een termijn van 15 jaren, alle eventualiteiten te voorzien. Er kunnen zich allerlei quaestiën voordoen, en veel zal aan de subjectieve opvatting van de arbiters moeten overgelaten worden.

Voor de passagierscontracten geldt dit natuurlijk niet.

Ik erken tevens dat, wat hetgeen hier jongstleden Vrijdag door mannen, op dit terrein geheel te huis, is aangevoerd, mij in die meening zeer versterkt heeft.

Versterkt ben ik daardoor tevens in de overtuiging, dat de vervoercontracten der goederen en producten niet als een lust, maar als een last voor de Regeering behooren te worden aangemerkt.

Ook voor de maatschappijen zijn de hier aangevoerde bezwaren niet verloren gegaan. Ook zij zijn na de behandeling der contracten in de zitting van Vrijdag en de besprekingen, die daarop zijn gevolgd, tot de overtuiging gekomen, dat het niet mogelijk is op eene wijze, in alle opzichten bevredigend, het vervoer voor 15 jaren te regelen; het is hun uit hetgeen hier is aangevoerd, duidelijk geworden, dat eene toepassing aan de contracten zou kunnen worden gegeven, die voor hun bedrijf hoogst schadelijk zou kunnen worden; vandaar dat zij met het voorstel zijn gekomen om die contracten te ontbinden. Het spreekt vanzelf dat ik daartegen van mijn standpunt geen bezwaar kon hebben.

Voor het vervoer van producten en goederen zal dus de Regeering nu geheel vrij blijven, evenals tot dusver het geval geweest is, en zoodanige contracten kunnen aangaan als zij, alle omstandigheden in aanmerking genomen, het doelmatigst zal achten. De in de overeenkomst, op 12 November 1892 tusschen partijen gesloten, omschreven verbindtenissen betreffende het vervoer van gouvernementsgoederen en producten worden dus uit die overeenkomst gelicht, zoodat alles wat in die overeenkomst, in de bijlagen daarvan en in de overeenkomst op 21 Februari 1893 tusschen partijen gesloten aangaande het vervoer van gouvernementsgoederen en producten voorkomt, vervalt.

De verdere behandeling van dit onderwerp wensch ik thans aan mijn geachten ambtgenoot van Waterstaat, Handel en Nijverheid over te laten.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Nu mijn ambtgenoot voor Koloniën in het algemeen de economische zijde van het vraagstuk heeft besproken, dat ons thans bezighoudt, en het belang, dat er in gelegen is om een geregelden wekelijkschen maildienst op Indië onder Nederlandsche vlag te verzekeren, zal ik mij er meer toe bepalen om de redenen aan te geven, die er de Regeering toe geleid hebben om, ter verbetering van den postdienst, de contracten die door de vorige Regeering waren aangegaan, zij het eenigszins gewijzigd, over te nemen. Ik zeg door de vorige Regeering aangegaan, want ik mag niet uit het oog verliezen, dat de contracten voor het postwezen, zooals zij thans worden aangeboden, in hoofdzaak slechts wat den contractueelen vorm betreft verschillen van die welke de vorige Regeering had voorgesteld. Het beginsel, dat daarbij op den voorgrond heeft gestaan, is in deze contracten bewaard gebleven; dat beginsel — het is door mijn geachten ambtsvoorganger uitdrukkelijk gezegd — was het tot stand brengen van een Nederlandschen postdienst op Indië, die niet in enkele, maar in alle opzichten met de beste, met de snelste maildiensten naar Indië gelijk zou staan. Het is mij na grondig onderzoek gebleken dat de meening door mijn geachten ambtsvoorganger destijds uitgesproken, dat dit met dezen maildienst het geval zou zijn, niet alleen volkomen juist was en geenszins overdreven, maar dat deze, wat de snelheid van overtocht van Batavia betreft, den Engelschen maildienst zou overtreffen.

Alvorens ik er toe overga om dit nader aan te toonen, wensch ik in de eerste plaats in het algemeen de vraag te bespreken: waarom op dit oogenblik regeling noodig was.

Wanneer men, Mijnheer de Voorzitter, bekend is, met de wijze waarop thans het postvervoer door de *Lloyd* en de *Nederland* plaats heeft en de cijfers nagaat, die daarvoor op hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voorkomen, dan geloof ik, dat men de vraag, of op dit oogenblik eene nadere regeling noodig was, niet lang onbeantwoord zal laten. Bij gelijksoortige verplichtingen vindt men ongelijke betaling, en het feit dat dit nog eenige jaren is volgehouden, kan alleen daardoor verklaard worden, dat deze nieuwe overeenkomsten in behandeling waren, zoodat men met de opzegging van de eene zijde heeft gewacht, tot dat eene beslissing omtrent de thans aanhangig zijnde overeenkomsten zoude zijn gevallen. Indien dan ook niet deze nieuwe contracten waren voorgelegd, maar de Regeering eenvoudig had volstaan, zonder den Staat voor 15 jaren te verbinden, met een gelijk bedrag als thans aanvankelijk wordt voorgesteld voor de *Lloyd* en *Nederland* op de Staatsbegrooting te brengen, dan geloof ik niet dat daartegen op zich zelf bij de Kamer vele bezwaren zouden zijn gerezen.

Evenwel bij het opnieuw regelen van een bestaanden toestand heeft de Regeering zich natuurlijk ook de vragen moeten stellen: is de postdienst op Indië onder Nederlandsche vlag, zooals die thans plaats heeft, voldoende, of moeten hoogere eischen daaraan gesteld worden, en zoo ja, welke.

Nadat de eerste vraag ontkennend beantwoord was, kwam dan in de eerste plaats de nadere vraag: zal men genoeg hebben aan een 14daagschen snelleren dienst in plaats van een wekelijkschen langzameren. Bij de behandeling der vorige contracten toch waren er leden, die de meening waren toegedaan, dat aan eene regeling in den eersten zin de voorkeur zou gegeven moeten worden.

Het komt mij echter voor dat deze meening niet op juiste gronden berust. Het is toch niet alleen de vraag, met welke snelheid de post wordt overgebracht, maar tevens binnen welke tijdsruimte de maildiensten elkander opvolgen. Wanneer men zich namelijk voorstelt, dat de mail in 28 dagen van hier tot Indië overgaat, dan zal bij een 14daagschen maildienst het verloop tusschen het oogenblik waarop men hier een bericht wil verzenden en dat waarop het in Indië aankomt, afwisselen tusschen 28 en 42 dagen. Bij een wekelijkschen minder snellen maildienst van bijv. 30 dagen zou dit verloop begrepen zijn tusschen

30 en 37 dagen. En ik geloof, dat de vermelding dezer cijfers voldoende zal zijn om tot de overtuiging te komen, dat uit een oogpunt van postverbinding de laatste regeling verre de voorkeur verdient boven de eerste. Bij de regeling van een maildienst onder Nederlandsche vlag moet de Regeering bovendien rekening houden met bestaande buitenlandsche maildiensten, en wel in casu met de Fransche en Engelsche, die te zamen wekelijks varen.

Wil men nu door inschakeling van een nieuwen maildienst verbetering in den postdienst brengen, dan ligt het in den aard der zaak, dat tusschen een bestaanden wekelijkschen ook een nieuwe wekelijksche moet tusschen geschoven worden en dat het tusschenschuiven van een veertiendaagschen dienst in den volsten zin des woords een halve maatregel zou zijn. Maar tevens moet, om het nuttig effect van dien nieuwen dienst zoo groot mogelijk te doen zijn, deze ook ongeveer dezelfde snelheid van overtocht tusschen de eindpunten hebben, opdat de volgorde van aankomst der brieven met de verschillende maildiensten gelijk zij aan de volgorde van vertrek.

Om de zaak dus zoo goed mogelijk te regelen heeft de Regeering er naar gestreefd aan onzen maildienst dezelfde snelheid van overtocht tusschen de eindpunten te verzekeren, als met de snelste buitenlandsche, dat is met de Fransche, verkregen wordt. Daarbij doen zich twee vragen voor, namelijk:

1°. hoe groot is feitelijk de duur van overtocht voor den Franschen maildienst?

2°. hoe moet men in het contract de voorwaarden formuleeren om zeker te zijn dat gelijke duur verzekerd is. Gaat men het contract waarop de Fransche maildienst is gegrond na, dan ziet men dat de Fransche mail van Marseille naar Singapore loopt met eene snelheid van 13 mijl, van Singapore naar Batavia met 11,5 mijl. Welke snelheid moet nu de Nederlandsche mail hebben om daarmede te kunnen concurreeren?

Ter bepaling hiervan dient men rekening te houden met het verschil in lengte tusschen de beide mailrouten. De route-Suez-Aden-Colombo-Singapore-Batavia nu is ongeveer 80 geographische mijl langer dan de gemiddelde lengte der directe route Suez-Batavia. Houdt men voorts rekening met de omstandigheid dat de Fransche mail ophoudt te Aden, Colombo en Singapore dan is eene eenvoudige berekening voldoende om aan te toonen, dat het traject tusschen de eindpunten der maildiensten door onze mail met eene snelheid van 12 mijl kan worden afgelegd in denzelfden tijd als de Fransche dit doet met eene snelheid van 13 mijl tot Singapore en van 11,5 tot Batavia.

Eene gelijksoortige berekening ter bepaling van de vereischte snelheid voor onzen maildienst door vergelijking met de Engelsche is niet zoo eenvoudig, omdat deze over Brindisi loopt en dus een ander beginpunt heeft.

Uit het voorgaande volgt, dat voor onzen maildienst een 12-mijlsvaart noodig, maar tevens volkomen voldoende zal zijn om een gelijken overtocht als de beste buitenlandsche mail tot Batavia te waarborgen.

Thans rijst de vraag, hoe moest deze voorwaarde in het contract worden vastgelegd? In het Fransche contract is een gemiddelde 13-mijlsvaart over het geheele jaar voorgeschreven, maar tevens is daarbij op de mogelijkheid gerekend, dat die niet altijd wordt bereikt. Er is namelijk bepaald, dat het subsidie zal verminderd worden naarmate de gemiddelde snelheid over het geheele jaar kleiner is weest. Dit nu is eene bepaling, die wel valt te controleeren, doch op zich zelf volstrekt geen zekerheid geeft, dat steeds met eene nagenoeg gelijke snelheid wordt gevaren, waarop het eigenlijk aankomt, en ik geloof dan ook, dat de omstandigheid, dat de Fransche mail zoo goed loopt als thans werkelijk het geval is, niet in de eerste plaats moet toegeschreven worden aan eene scherpe formuleering der contractvoorwaarden, maar ook aan het belang dat er voor de uitvoerende maatschappij zelve in gelegen is om den dienst zoo goed mogelijk te regelen. Ook zou men in plaats van de gemiddelde vaartsnelheid, den gemiddelden duur van den overtocht tusschen de eindpunten in het contract kunnen bepalen. Die bepaling, Mijnheer de Voorzitter, heeft echter eigenaardige bezwaren, want daarbij zou het mogelijk zijn, dat de maatschappij enkele langzaam loopende schepen in dienst hield, indien enkele harer schepen de reis in minder dan in den gemiddelden tijd konden doen, en ik behoef wel niet te zeggen, dat — waar het geldt een verkeersmiddel — het geenszins juist is om aan te nemen, dat een keer veel te vroeg en een ander keer veel te laat gelijke waarde zou hebben als gemiddeld op tijd te worden overgebracht. Wel kan men echter met den gemiddelden duur rekening houden, wanneer tevens bepaald wordt welke afwijkingen van dien gemiddelden duur in gewone omstandigheden toegelaten mogen worden.

Feitelijk komt dit echter hierop neer, dat men niet den gemiddelden maar den normaal maximum-duur van de reis in het contract vastlegt, hetgeen dan ook zoowel in de vroegere als in de thans aangebodene contracten is geschied. Is nu de normaal maximum-duur van de reis in het contract zoodanig gekozen, dat onze maildiensten met de Fransche gelijk kan worden gesteld? Om dit te kunnen aantoonen heb ik mij de reizen van de Fransche en Engelsche mails over de laatste drie jaren laten voorleggen en daaruit de afwijkingen van den gemiddelden reisduur nagegaan. Daaruit is mij gebleken, dat afwijkingen van den gemiddelden werkelijken reisduur van een halven dag geregeld voorkomen, van een vollen dag meermalen, namelijk ongeveer 30 maal in die drie jaren, terwijl afwijkingen van $1^1/_2$ à 2 dagen uiterst zeldzaam zijn geweest.

Hieruit volgt dus, dat het verschil tusschen den gemiddelden en den normaal maximum-reisduur ongeveer 1 à $1^1/_2$ dag kan bedragen. Nu zal bij eene vaartsnelheid van 12 mijl, met inachtneming van het noodzakelijk gemiddeld oponthoud in de tusschengelegen havens, de gemiddelde reisduur voor de heenreis voor het geheele jaar 26 dagen zijn, waaruit volgt dat de normaal maximumduur op 27 à $27^1/_2$ dag kan worden gesteld. Het laatste cijfer nu is in de tegenwoordige contracten bepaald en het eerstgenoemde komt overeen met datgene, wat in de vorige contracten in uitzicht was gesteld bij eene versnelling van drie dagen, in aanmerking nemende dat overschrijding van den gestelden duur met een halven dag straffeloos was gelaten.

Uit het zooeven gemelde cijfer van $27^1/_2$ dag voor het normaal maximum over het geheele jaar volgen vanzelve de vastgestelde termijnen van 27 en 28 dagen voor verschillende jaargetijden der heenreis en die van 29 en 28 dagen voor de terugreis.

Om nu overschrijding van het maximum te voorkomen, is op het overschrijden daarvan in het contract eene boete gesteld. Evenwel moet, opdat de contracttijden in werkelijkheid maxima zullen zijn, en het toepassen van boete uitzondering blijft, en om hiervoor te kunnen zorg dragen, zijn in het contract de laatste twee alinea's van art. 19 opgenomen.

Daarbij heeft namelijk de Regeering zich het recht voorbehouden, om in geval van herhaalde beboeting, het contract op te zeggen. Beschouwt men nu de verschillende bepalingen in hun onderling verband en houdt men rekening met de omstandigheid, dat de duur der reizen tusschen Genua of Marseille en Batavia wegens verschillende oorzaken noodzakelijk eenige schommelingen zullen vertoonen, dan volgt daaruit, dat om aan de contractvoorwaarden te voldoen, de maatschappijen hun dienst zóó zullen moeten inrichten, dat de *gemiddelde* reis 1 tot $1^1/_2$ dag beneden den contracttijd blijft.

Die gemiddelde reis kan, zooals ik zooeven heb medegedeeld bij eene 12-mijlsvaart, op ongeveer 26 dagen naar Indië en 27 dagen uit Indië worden gesteld. De duur van den overtocht der post van Nederland naar Batavia wordt dan gemiddeld $\pm$ $27^1/_2$ dag en van Batavia naar Nederland gemiddeld $\pm$ $28^1/_2$ dag.

Hoe is dit nu in werkelijkheid bij de Fransche en Engelsche mail geweest? Ik heb hier voor mij de opgaven omtrent den overtocht met die maildiensten gedurende de laatste drie jaren.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

Daaruit blijkt dat de overtocht van Nederland naar Batavia gemiddeld is geweest:

	per Fransche mail.	*per Engelsche mail.*
in 1890.	27 d. 17 u.	27 d. 19 u.
» 1891.	27 » 14 »	27 » 7 »
» 1892.	27 » 14 »	27 » 0 »
Gemiddeld 1890-92.	27 d. 15 u.	27 d. 9 u.

Algemeen gemiddeld . . 27 d. 12 u.

Terwijl de overtocht van Batavia naar Nederland is geweest:

in 1890.	27 d. 5 u.	31 d. 2 u.
» 1891.	28 » 7 »	30 » 0 »
» 1892.	27 » 10 »	29 » 17 »
Gemiddeld 1890-92.	27 d. 15 u.	30 d. 6 u.

Algemeen gemiddeld . . 28 d. 23 u.

Deze cijfers leveren dus het bewijs, dat de voorgestelde maildienst na de versnelling volkomen met den buitenlandschen gelijk kan worden gesteld.

Terloops meen ik er de aandacht op te moeten vestigen, dat uit de zooeven genoemde cijfers nog blijkt, dat de gemiddelde reisduur per Fransche mail over het jaar 1891 ongeveer een geheelen dag verschilt met dien van 1890 en 1892. Waar nu zulk een verschil reeds kan bestaan tusschen de gemiddelden van alle reizen in twee op elkander volgende jaren, dan mag daaruit wel worden afgeleid, dat de aangenomen toe te laten afwijking van 1½ dag ten opzichte van den gemiddelden reisduur niet te groot is gesteld. Deze afwijking kan bovendien ook op andere gronden worden toegelaten. Wanneer namelijk de postzendingen, zooals thans het geval is, elkander met tusschenruimten van 3 à 4 dagen opvolgen, zal bij eene mogelijke afwijking van 1½ dag nimmer eene reeds verzonden post door eene onmiddellijk daaropvolgende achterhaald kunnen worden.

Hoeveel zal nu de voorgestelde versnelling van den maildienst aan den Staat kosten?

Aanvankelijk zal voor dien dienst moeten worden uitgegeven f 249 600, eene som die slechts voor een klein gedeelte eene nieuwe uitgaaf zal zijn, en m. i. meer het bedrag voorstelt, dat afgescheiden van de versnelling noodzakelijk kan worden geacht om tot eene billijke regeling van eene bestaande ongelijkheid te geraken.

Na de versnelling zal het subsidie met f 166 400 worden verhoogd, maar ik meen, dat men niet juist zou rekenen, indien men die verhooging geheel als kosten der versnelling in rekening zou brengen, want door de versnelling van den Nederlandschen maildienst zal daarvan ruimer gebruik worden gemaakt dan thans het geval is.

Als men namelijk het postvervoer nagaat tusschen Indië en westelijk Europa dan blijkt, dat van dit vervoer ¾ gedeelte het aandeel van Nederland is en dat van dat vervoer nog niet ¼ met de Nederlandsche maildiensten vervoerd wordt, niettegenstaande deze een gelijk aantal postgelegenheden aanbieden als de vreemde maildiensten te zamen. Nu is het te verwachten dat bij versnelling van de Nederlandsche mail deze ook haar rechtmatig aandeel in het brievenvervoer naar en van Indië zal verkrijgen, of met andere woorden, dat het brievenvervoer per Nederlandsche mail zal kunnen verdubbelen. Daarmede zal gepaard gaan eene vermindering van uitgaaf van f 60- à f 70 000, waarmede het bedrag van f 166 000, dat na 5 jaren meer aan subsidie zal moeten betaald worden, vermoedelijk verminderd zal worden. Zelfs is het niet onwaarschijnlijk dat die vermindering nog meer dan f 60- à f 70 000 zal bedragen, daar het gegrond is op het tegenwoordig brievenvervoer, dat, zooals bekend is, gestadig toeneemt en dus na 5 jaren waarschijnlijk belangrijk grooter zal zijn. Uit een overzicht van het postvervoer van Nederland met Indië over de laatste vijf jaren toch blijkt, dat het vervoer in dien tijd met ruim 30 pct. is toegenomen. Het is dus zeer wel mogelijk dat de bovengenoemde besparing van uitgaven met buitenlandsche maildiensten bij het invoeren der versnelling over 5 jaren belangrijk meer dan f 60- à f 70 000 zal bedragen.

Er is bezwaar gemaakt tegen den duur der contracten en de vrees te kennen gegeven, dat in de toekomst onze maildienst weder bij den buitenlandschen maildienst achter zal staan, wanneer ook deze worden versneld. Wat dit punt betreft, meen ik er toch op te moeten wijzen, dat het Fransche mailcontract is gesloten voor 15 jaar, en eerst eindigt in 1903, terwijl blijkens de gedane opgaven de Engelsche mail nog zonder bezwaar, vooral wat de terugreis betreft, versneld zou kunnen worden zonder dat daardoor onze maildienst haar belang zou verliezen. Ook wijs ik er op dat Spanje een contract van 20 jaar heeft aangegaan.

Bovendien mag niet uit het oog worden verloren, dat, dank zij het overleg, dat tusschen de Commissie van Rapporteurs en de Regeering heeft plaats gehad, in het contract eene wijziging is gebracht, waardoor de Regeering de mail op eene andere plaats dan Genua of Marseille kan doen in- en ontschepen, eene bevoegdheid waardoor het wellicht in de toekomst mogelijk zal zijn om onze mail zonder vermeerdering der vaartsnelheid spoediger te doen overbrengen, door die in het zuidelijk gedeelte van Italië te doen opnemen en afgeven.

Ik zal thans nog eene vergelijking maken van de kosten, die voor onze mail uitgegeven moet worden, met hetgeen door het buitenland voor maildiensten op Oostelijk Azië wordt betaald.

Volgens de voorgestelde contracten zal voor onze mail, gerekend over het traject Marseille of Genua tot Batavia, per geographische mijl worden betaald aanvankelijk f 1,40 en na de versnelling f 2,33.

De subsidiën voor maildiensten in het buitenland, eveneens over het eigenlijke zeetraject gerekend, zijn als volgt:

voor den Duitschen dienst.	f 18,15;
» » Franschen »	20,40;
» » Engelschen »	20,60;
» » Italiaanschen »	
Genua—Alexandrië	10,90;
en Alexandrië—Bombay	19,20;
» den Spaanschen dienst	13,70.

Het subsidie voor onzen maildienst zal dus na de versnelling 8 à 9maal minder bedragen, dan voor de Fransche en Engelsche wordt betaald.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Vrolik, is getreden in eene vergelijking van deze met de vorige contracten. Ik beroep mij geenszins op het betere van gene; het was voor deze Regeering eene hoogst gemakkelijke taak in enkele leemten van de vorige contracten te voorzien. Ik ben overtuigd dat, waren die destijds aangenomen, onze maildienst een paar jaar eerder met de buitenlandsche diensten de concurrentie zoude hebben kunnen doorstaan dan thans het geval zal zijn.

De heer Vrolik zeide echter, dat door deze contracten, in vergelijking met de vorige, de tijd voor het overbrengen van de post nog met een kwart dag zal worden verlengd, ten gevolge van de bepaling, dat de booten binnen zes uren nadat de post aan boord is gekomen moeten vertrekken. De booten vertrekken uit den aard der zaak zooveel mogelijk op vaste uren; het belang der maatschappijen brengt dat mede, maar om te verzekeren dat dit werkelijk het geval zal zijn, is op een oponthoud van langer dan 6 uren na het inschepen van de mail eene boete gesteld. In de vorige contracten echter was geen boete bepaald en dus de mogelijkheid opengelaten, dat veel langer dan 6 uren werd gewacht.

Eene tweede opmerking van denzelfden geachten spreker was, dat de verkregen snelheid aller modest zou zijn. Ik meen dit punt thans te kunnen laten rusten, daar ik het reeds zooeven heb behandeld.

Voorts trad de geachte afgevaardigde in eene vergelijking van de betere subsidiën volgens deze en de vorige con-

42ste VERGADERING. — 14 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

tracten en kwam tot de conclusie dat de vorige goedkooper waren. Bij die vergelijking heeft de geachte afgevaardigde echter uit het oog verloren, dat bij de vorige contraten op het overschrijden van den contractduur met een halven dag geen boete was gesteld, zoodat men voor eene juiste vergelijking eene versnelling van 2 dagen volgens de tegenwoordige contracten zou moeten vergelijken met eene om $2^1/_2$ dag volgens de vorige.

De geachte afgevaardigde uit Zwolle, de heer van Dedem, achtte de bepaling van art. 2 niet voldoende en onderstelde dat de maatschappijen oude Engelsche schepen zullen koopen in plaats van nieuwe te laten bouwen. Dit doende zouden de maatschappijen echter uitdrukkelijk handelen tegen de contractsbepalingen en zich niet aan eene, maar aan twee boeten van f 25 000 blootstellen, want dan zou door hen overtreden worden de bepaling, dat de schepen volgens door de Regeering goed te keuren plannen moeten gebouwd worden, en de bepaling dat die bouw in Nederland moet plaats hebben.

Bovendien zou het dan ook de vraag zijn, of wellicht niet ontbinding van het contract kan worden geëischt, op grond van niet nakoming van eene der hoofdbepalingen van dit contract, namelijk het in de vaart brengen van nieuwe schepen bij uitbreiding der vloot.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer van Beuningen, over hetzelfde onderwerp sprekende, heeft er bijgevoegd, dat men in deze vertrouwen moet stellen in de directie. Ik ben volkomen met hem eens, dat de bepaling in art. 2 niet zoodanig geregeld is, dat zij volkomen zekerheid geeft, dat aan hare bedoeling moet worden voldaan, doch het was bezwaarlijk die bepaling beter te formuleeren. Immers bezwaarlijk kon het bouwen van schepen in Nederland zonder uitzondering verplichtend worden gesteld, waar in ons land slechts enkele scheepswerven daartoe ingericht zijn.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Plate, zeide omtrent art. 2:

» Ten overvloede wijs ik er op, dat de bepaling zoo geredigeerd is, dat het aan de maatschappijen niet moeilijk zal vallen om, indien zij het willen, van het betalen der boete ontslagen te worden. Indien de vloot uitgebreid moet worden, is daarvoor een tijd van 12 maanden toegestaan. Van dat tijdperk gaat echter af de tijd die de Regeering noodig heeft tot goedkeuring der plannen; blijft dus op zijn voordeeligst over 11 maanden."

Hetgeen die geachte spreker uit dat artikel heeft aangehaald, heeft echter eene geheel andere strekking dan daaraan door hem werd toegekend. Voor het verbeteren der vloot is aan de maatschappij niet eene tijdruimte van 12 maanden, maar van 5 jaar toegestaan, en in dien tijd zullen de nieuwe booten, die men noodig zal hebben, gemakkelijk in ons land gebouwd kunnen worden. Maar het geval kan zich voordoen, dat door het verongelukken van een of meer schepen de dienst tijdelijk werd gestremd. En in dat geval moest in het contract worden voorzien, en voornamelijk daarom is bepaald dat de maatschappij bevoegd zoude zijn tijdelijk schepen in dienst te stellen, maar dan onder de verplichting, binnen 12 maanden die vreemde schepen door nieuwe te vervangen.

De geachte afgevaardige uit Leeuwarden, de heer Gerritsen, heeft de snelheid welke in het thans bestaande contract is gevoerd, vergeleken met die volgens het nieuwe contract.

Het bestaande contract bepaalt echter geen maximum duur der reizen zoo als bij het nieuwe het geval is maar een gemiddelden reisduur; dit nu is door den geachten afgevaardigde uit het oog verloren.

Voorts heeft die geachte afgevaardigde de contracttijden, die maxima voorstellen, vergeleken met den gemiddelden duur der reizen van Fransche en Engelsche booten en eindelijk de gemiddelde reizen voor onze booten na de versnelling afgeleid uit den gemiddelden duur der reizen in 1888. Men zal moeten toegeven dat eene vergelijking van zulke ongelijksoortige grootheden noodzakelijk tot een onjuist resultaat moet leiden.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Plate, is getreden in eene beschouwing van de snelheden van de verschillende diensten, en hij kwam tot de conclusie dat in dezen dienst met schepen van nog geen 11-mijlsvaart kan worden voorzien. Hij voegde er bij: » Vergis ik mij omtrent dit cijfer, dan zal de rectificatie hier in de Kamer wel niet uitblijven".

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, het is mij aangenaam die rectificatie te kunnen geven. Het ligt daarin, dat die geachte spreker den tijd in de contracten genoemd heeft beschouwd als een gemiddelden in plaats van een maximum reisduur.

Voorts is die geachte afgevaardigde getreden in eene vergelijking van de snelheden van verschillende booten, doch heeft daarbij voornamelijk opgegeven de snelheden van booten die den Atlantischen Oceaan bevaren en er op gewezen dat zelfs de Nederlandsche schepen de reis naar Amerika doen met eene snelheid van 13,7 mijl. Omtrent dit punt heeft mijn ambtgenoot reeds het een en ander medegedeeld. Ik voeg er aan toe dat de snelheid voor de Amerikaansche booten aan geheel andere eischen moet voldoen dan die van de booten op Indië. De snelheid van 13,7 mijl door den geachten afgevaardigde opgegeven voor de Nederlandsche booten die op Amerika varen, zou namelijk volkomen onvoldoende zijn wanneer men een directen postdienst op Amerika wilde organiseeren, terwijl die snelheid voor een dienst op Indië geenszins vereischt wordt.

De heer Plate heeft ook gewezen op de mogelijkheid dat de Fransche en Engelsche booten later ook grootere snelheid zullen verkrijgen. Ik zal deze mogelijkheid niet ontkennen, maar mag dit er toe leiden om op het oogenblik niets te doen? Integendeel, mij komt het voor dat juist de vrees voor nog grootere snelheid van de buitenlandsche diensten eene reden te meer is om zoo spoedig mogelijk onze maildiensten op gelijken voet als de buitenlandsche in te richten.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Cremer, kwam tot de conclusie dat onze maildienst na de versnelling slechts $^1/_2$ tot $1^1/_2$ dag achter zou zijn bij de buitenlandsche, en meende dat dit resultaat reeds belangrijk genoeg zou zijn om de contracten goed te keuren.

Ik vlei mij dan ook dat dit te meer het geval zal zijn, nu ik meen te hebben aangetoond, dat bij de voorgestelde versnelling onze maildienst geenszins bij de buitenlandsche zal achterstaan, maar daarmede volkomen kan worden gelijkgesteld.

De **Voorzitter**: Door den Minister van Koloniën is ter kennis van de Kamer gebracht dat tusschen den Staat der Nederlanden en de Stoomvaartmaatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* nader is overeengekomen dat de in de overeenkomst, op 12 November 1892 tusschen partijen gesloten, omschreven verbintenissen, betreffende het vervoer van gouvernements-goederen en gouvernements-producten, uit die overeenkomst worden gelicht, zoodat alles, wat in die overeenkomst, in de bijlagen dier overeenkomst en in de op 21 Februari 1893 tusschen partijen gesloten nadere overeenkomst aangaande het vervoer van gouvernements-goederen en gouvernements-producten voorkomt, vervalt.

De heer **Mees**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de wijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op de zeer belangrijke wijzigingen, die de Minister van Koloniën gebracht heeft in de overeenkomsten behoorende bij dit wetsontwerp, stel ik met mijne mede-rapporteurs voor om de beraadslaging over dit wetsontwerp te schorsen, en te hervatten nà afloop van de behandeling van de onderwerpen, die verder aan de orde gesteld zijn, maar in geen geval vóór aanstaanden Donderdag.

Het *voorstel* van den heer Mees wordt zonder beraadsla-

ging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen en de beraadslaging over het wetsontwerp geschorst.

II. de CONCLUSSIE van het verslag der Commissie, in wier handen gesteld is het Algemeen Jaarlijksch Verslag omtrent de vestingwerken. (**50**)

De *conclusie*, strekkende om, onder dankbetuiging aan den Minister van Oorlog, genoemd verslag voor kennisgeving aan te nemen, wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

III. DE INTERPELLATIE VAN DEN HEER VAN KARNEBEEK AANGAANDE DE VOORUITZICHTEN, DIE DE MINISTER VAN FINANCIËN KAN OPENEN OP DE VERDERE BEHANDELING VAN DE BEROEPS- EN BEDRIJFSBELASTING. (**155**)

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Tijdens de behandeling van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting in December ll., heb ik bij de motiveering van mijne stem eene reserve gemaakt. Ik zeide, dat m. i. de vermogensbelasting niet in werking behoorde te komen, dan gelijktijdig of nagenoeg gelijktijdig met de beroepsen bedrijfsbelasting, en dat, indien die uitkomst onverhoopt niet bereikt kon worden, het een eisch der rechtvaardigheid zou zijn om een middel te zoeken ten einde de invoering van de vermogensbelasting uit te stellen. Ik heb dan ook, zoodra de Kamer weder bijeen was, getracht om door het vragen van verlof tot het houden van deze interpellatie gelegenheid te verkrijgen om nadere inlichtingen omtrent deze zaak in te winnen.

Inmiddels is de Memorie van Beantwoording betreffende de bedrijfs- en beroepsbelasting ingekomen, waardoor voor een deel de inlichtingen verkregen zijn, die ik mij had voorgesteld te vragen

Wij zien uit dat stuk, dat de Minister zich voorstelt die belasting in te voeren met 1 Mei 1894.

Met het oog nu op de door mij gemaakte reserve, veroorloof ik mij nu aan den Minister te vragen, of het niet mogelijk zou zijn de invoering van de beroeps- en bedrijfsbelasting té stellen op 1 Augustus van dit jaar, zooals het gerucht wil, dat ook de Minister voornemens was te doen.

De **Voorzitter**: Verlangt de heer Minister van Financiën terstond op de gedane vraag te antwoorden?

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan geef ik het woord aan den heer Minister.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij bepalen tot beantwoording van de gestelde vraag, zonder vooralsnog in nadere beschouwingen te treden.

Zeer ernstig heb ik overwogen of de bedrijfsbelasting in 1893 in werking zou kunnen treden. Het had op verschillende wijze kunnen geschieden. Men had het belastingjaar kunnen stellen op 1 Augustus tot einde Juli; men had het ook kunnen behouden op 1 Mei - 30 April, maar dan voor het eerste jaar door middel van overgangsbepalingen de inwerkingtreding op 1 Augustus mogelijk moeten maken. Doch zoowel tegen het een als tegen het ander bleken de bezwaren onoverkomelijk.

Door het eerste zou het verband tusschen beide belastingen verbroken zijn. Twee belastingen, die elkander completeeren, moeten één dienstjaar hebben. Door het tweede zou men zich groote moeilijkheden hebben geschapen. Treedt eene nieuwe belasting in werking, dan zou men het eerste jaar, ware dit mogelijk, wel willen verlengen, wegens het vele overleg en de groote inspanning, die dan van de ambtenaren gevergd worden. Inkorting van dat eerste jaar tot negen maanden zou hoogst bedenkelijk zijn.

Men zal wel willen gelooven, dat ik dit punt rijpelijk overwogen heb. Had ik een middel kunnen vinden om de verschuiving tot 1894 te voorkomen, ik zou het stellig hebben aangegrepen. Maar een bruikbaar middel was niet te vinden, zoodat ik ten slotte niets anders kon doen tot oplossing van alle moeilijkheden dan invoering met 1 Mei 1894 voor te stellen.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft ons uitgelegd welke bezwaren er bestaan tegen de invoering der belasting met 1 Augustus, en ik zal hem daarin niet tegenspreken. Maar daaruit volgt, dat wij gekomen zijn in het geval dat ik in December heb voorzien, en dat het oogenblik voor mij gekomen is om uitvoering te geven aan het toen aangekondigde voornemen.

Daarom heb ik de eer aan de Kamer eene motie voor te stellen, welke ik, indien zij genoegzame ondersteuning vindt om in beraadslaging te komen, door den President daartoe in staat gesteld, zal toelichten:

» De Kamer verzoekt de Regeering het daarheen te leiden, dat de invoering der vermogensbelasting tot 1 Mei 1894 worde uitgesteld, en gaat over tot de orde van den dag."

De *motie* van den heer van Karnebeek wordt ondersteund door de heeren van der Borch van Verwolde, van den Berch van Heemstede, Brantsen van de Zijp, Vermeulen en Michiels van Verduynen, en komt dus in beraadslaging.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor de beraadslaging over deze motie te doen plaats hebben te gelijker tijd met de interpellatie.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Karnebeek**, het woord verkregen hebbende tot toelichting zijner motie zegt: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik tot toelichting mijner motie het volgende in het midden brengen. Toen de Kamer verleden zomer beraadslaagde over het tijdstip in het wetsontwerp der vermogensbelasting te schrijven tot invoering dier belasting werd er onder anderen door den afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Hartogh, een voorstel gedaan om daarvoor te bepalen den eersten Mei 1894. Dit voorstel vond bestrijding met verschillende argumenten. Onder andere werd opgemerkt, dat in dat geval de Eerste Kamer niet zou weten wat zij met dit wetsontwerp zou moeten doen; ten andere zeide men, dat ook de Minister moest weten waaraan hij zich ten opzichte van de vermogensbelasting te houden had, ten einde te kunnen voortwerken aan het ontwerp op de beroeps- en bedrijfsbelasting. Die redenen hebben thans hare kracht verloren, maar de voornaamste reden, die den geachten afgevaardigde er toe bracht om zijn voorstel in te trekken lag daarin, dat voorgespiegeld werd de mogelijkheid, van de beroeps- en bedrijfsbelasting met 1 Mei 1893 te gelijker tijd met de vermogensbelasting te kunnen invoeren, en inderdaad, die voorspiegeling, waarvan de verwezenlijking met een Minister als deze, als mogelijk moest erkend worden, heeft ook mij, en waarschijnlijk anderen, bewogen te berusten in het behoud van de bepaling van 1 Mei 1893 als tijdstip van invoering van de vermogensbelasting. Intusschen blijkt het nu dat die mogelijkheid niet te vervullen is, niettegenstaande de inspanning van den Minister en de Kamer; het blijkt nu dat altbans in dit geval, where there is a will, there is not allways a way. En nu stuit het mij tegen de borst dat, waar de Kamer, althans een deel harer leden, uit overweging, dat het mogelijk zou zijn om met 1 Mei 1893 de bedrijfsbelasting te gelijker tijd met de vermogensbelasting in te voeren, berust heeft in het voor de vermogensbelasting door de Regeering voorgedragen tijdstip van invoering, alleen door verloop van den tijd zullen komen in het geval dat de vermogens-

belasting ingevoerd wordt, zonder dat nog iets omtrent de bedrijfsbelasting beslist is.

Mijns inziens strookt het met de eerlijkheid en de goede trouw tegenover die nieuwe feiten, die nieuwe omstandigheden, de Kamer in de gelegenheid te stellen zich nader omtrent deze zaak te verklaren; daartoe strekt mijne motie. Wil zoowel de Kamer als de Regeering, dat inderdaad de vermogensbelasting in werking zal treden, zonder dat iets over de beroeps- en bedrijfsbelasting zal zijn beslist, goed Mijnheer de Voorzitter, maar ik acht het niet behoorlijk dat het verloop van den tijd alleen de zaak zal uitmaken.

En nu een woord over de gronden, die vóór de motie pleiten en de bezwaren die daartegen zouden kunnen worden ingebracht.

Ik acht het, Mijnheer de Voorzitter, een eisch van sociale rechtvaardigheid, dat geen nieuwe, zware lasten op het vermogen, op het bezit gelegd worden, zonder eene daarmede verband houdende belasting op het inkomen uit arbeid. Ik acht dat een beginsel van groot belang en meen dat in den tegenwoordigen tijd, bij de stroomingen die thans zijn waar te nemen, het gevaarlijk zoude zijn dat beginsel los te laten. Doet men het, dan zet men een stap op den weg, die leidt naar de verwezenlijking van socialistische stelsels, waarvan zeker de groote meerderheid dezer Kamer afkeerig is. Principieel heeft dan ook de Minister van den aanvang af de noodzakelijkheid ingezien van nevens het vermogen ook den arbeid te belasten. Telkens en telkens heeft hij ons voorgehouden, dat hetgeen hij wilde en bedoelde eene gesplitste inkomstenbelasting was, waarbij de belasting op het inkomen uit arbeid een noodzakelijk complement was van de belasting op het inkomen uit bezit. Wel heeft de Minister de mogelijkheid onder de oogen gezien, dat de bedrijfsbelasting achterwege zou blijven, maar als een pis-aller, als een uiterste, dat hij zou betreuren, dat volstrekt niet met zijne opvattingen of bedoelingen zou strooken. Zonderling zou het dan ook inderdaad zijn, dat, waar eene belasting om bijkomende redenen in twee wetsontwerpen gesplitst wordt, die elkander moeten completeeren, het eene tot invoering kwam, zonder dat eenige zekerheid omtrent het andere, het complement nog verkregen was.

De Minister heeft dan ook getracht de gelijktijdige invoering van de beide belastingen te bereiken en mijne motie beoogt niets anders, dan dat vastgehouden worde aan die principieele opvatting van de Regeering, hetgeen alsnog mogelijk is. De Minister toch, Mijnheer de Voorzitter, heeft mijns inziens te veel uit het oog verloren dat het middel om de gelijktijdige invoering van de beide deelen der belasting te verkrijgen niet alleen ligt in het tot stand brengen van de bedrijfsbelasting tegen 1 Mei 1893, maar evenzeer in uitstel van de invoering van de vermogensbelasting tot 1 Mei 1894, al ware het eerste, dit moet ik erkennen, verkieslijk boven het laatste. Buitendien wanneer de vermogensbelasting alleen wordt ingevoerd, dan zullen daardoor op speciale punten misstanden ontstaan. Vooreerst zal nevens de vermogensbelasting de patentbelasting in werking blijven.

Daardoor zal ontstaan eene dubbele belasting voor zekere deelen van het vermogen, terwijl andere deelen van het vermogen geheel onbelast blijven, aangezien bij de vermogensbelasting niet is voorzien in belasting der lijfrenten.

Nu moet men die bezwaren niet zoo licht tellen, en zeggen wat doet het er toe, dat zal slechts voor een jaar het geval zijn. Op dit oogenblik toch is omtrent het lot van de bedrijfsbelasting met geenerlei zekerheid iets te zeggen; hoe lang die misstanden kunnen voortbestaan, daarover valt thans nog niets te voorspellen.

Ook meen ik te mogen wijzen op een voordeel bij uitstel van de vermogensbelasting, nl. dat door dat uitstel voor de administratie zou worden verkregen meer tijd tot eene behoorlijke voorbereiding der behoorlijke invordering, — juist het moeilijkste, het cardinale punt waarop het in deze aankomt. Daarvoor is een omvangrijk werk noodig, hetwelk, naar het mij voorkomt, wel eenigszins kan blijken te lijden te hebben gehad van den korten tijd daarvoor aan de administratie gegeven.

Thans de bezwaren welke aan mijne motie kunnen worden tegengeworpen. In de eerste plaats het uitstel van de maatregelen die te gelijk met de vermogensbelasting gevoteerd zijn, en waarvoor de vermogensbelasting grootendeels de middelen zal moeten leveren.

De Minister heeft mij in dit opzicht eens verweten: gemis aan waardeering van proportiën. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik heb in deze een ander oog dan de Minister op de proportiën van deze zaak, maar dat er in dit opzicht tusschen den Minister en mij verschil bestaat, is, dunkt mij, op zich zelf nog geen bewijs dat ik verkeerd zie.

Die maatregelen zijn: afschaffing van den zeepaccijns, verlaging van den zoutaccijns, vermindering van de mutatierechten en verhooging van den accijns op het gedistilleerd. Nu kan ik met den besten wil aan die maatregelen, als zegenrijke bedeeling van het volk met weldaden, niet die waarde toekennen welke de Minister daaraan schijnt toe te kennen. Tegen afschaffing van den zeepaccijns heb ik niets, maar ik kan toch niet erkennen dat die belasting voor het volk zoo drukkend is.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker toch verzoeken niet te treden in beschouwingen over de mérites van eene belasting, tot welker afschaffing is besloten.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer den Voorzitter! Ik voorzie alleen de bezwaren die tegen mijne motie kunnen worden aangevoerd, en indien U zoo vriendelijk wilt zijn de Memorie van Antwoord op de bedrijfsbelasting op te slaan, dan zult U zien dat het door mij besproken punt ook daar in hetzelfde verband is behandeld.

De **Voorzitter**: De Memorie van Antwoord op de bedrijfsbelasting heb ik niet op te slaan. Deed ik dit, dan zou ik misschien tot de meening komen dat de geachte afgevaardigde vooruitliep op de discussiën die over de bedrijfsbelasting te verwachten zijn. Wat daarvan zij, de geachte afgevaardigde heeft volkomen vrijheid zijne motie toe te lichten, maar waar hij treedt in eene appreciatie van de mérites, uit een algemeen oogpunt beschouwd van den zeepaccijns, daar moet ik hem toch vriendelijk verzoeken niet op dien weg voort te gaan.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik onderstel dat dit punt nog wel nader zal ter sprake komen en ik wil gaarne die beschouwing voor later bewaren, ik ben er dan ook alleen in getreden om later niet weder op de zaak terug te behoeven te komen, derhalve tot tijdsbesparing.

Alleen zal ik er nu in het algemeen dit van zeggen, dat, naar het mij voorkomt, dit bezwaar niet overwegend behoeft te zijn, en dat ik niet kan inzien, dat het uitstel van de bedoelde belastinghervormingen met één jaar, een euvel zou zijn van zoo groote beteekenis, dat daarvoor de bedenkingen tegen de geïsoleerde invoering van slechts één deel der gesplitste inkomstenbelasting zouden moeten wijken.

Nog een ander bezwaar, dat men, naar ik vermoed, zal doen gelden, en waarvan de Minister trouwens reeds met een enkel woord melding heeft gemaakt, namelijk dat reeds verlaging van grondbelasting bij gelegenheid van de invoering der peraequatie heeft plaats gehad, eene verlaging die, indien ik mij niet bedrieg, aan onze schatkist jaarlijks ongeveer een millioen zal kosten, en waarvoor het aequivalent door de vermogensbelasting moet worden opgebracht.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, het is eenigszins een bezwaar, maar toch kan ik er niet zooveel beteekenis aan hechten als men oppervlakkig wel geneigd zou zijn te doen. Immers, ons gansche budget voor 1893 is opgemaakt, zonder rekening te houden met de belastinghervorming, terwijl daarna is aangenomen, dat het deficit voor de schatkist uit den gevoteerden maatregel voortvloeiende — voor zoover de verhooging van den drank-

accijns er niet in voorziet — gedekt zou worden door de vermogensbelasting, die voor 1893, naar ik meen, op drie vierden der jaarlijksche opbrengst werd geraamd.

Nu behoeft men geen pessimist te zijn, om te meenen dat de vermogensbelasting, in den aanvang althans, niet het als normaal geraamde rendement zal opleveren. Hoe het met het evenwicht in het budget voor 1893 zal uitkomen, daarvan valt moeilijk iets met zekerheid te zeggen. Maar, wij zullen, ook indien het verlies op de grondbelasting in rekening wordt gebracht, wat het evenwicht op het budget betreft voor 1893, in minder précairen toestand verkeeren, wanneer wij de opbrengst der bestaande belastingen, wier opbrengst verzekerd is, nog een jaar behouden, dan wanneer wij die veroordeelde heffingen afschaffen tegenover een complement van 9 maanden aan vermogensbelasting.

Hoe dat zij, het bezwaar aan de reeds ingevoerde verlaging van de grondbelasting ontleend, komt mij voor moeilijk als overwegend tegen deze motie te kunnen worden beschouwd.

Eindelijk nog een woord over eene andere tegenwerping, die kan gemaakt worden, en die vroeger dan ook reeds tegen het denkbeeld, in de motie vervat, is opgeworpen. Het is namelijk het gevaar dat kan ontstaan uit samenkoppeling van beide belastingen.

Vooreerst, Mijnheer de Voorzitter, doe ik opmerken, dat die samenkoppeling door de motie niet formeel en bepaald ontstaat. Maar, in de tweede plaats zou ik er op willen wijzen, dat eigenlijk beide deelen van de gesplitste inkomstenbelasting uit den aard der zaak saamgekoppeld zijn en ook behooren te worden.

Maar, hoewel ik nu niemand in deze Vergadering wil verdenken van zoo iets in praktijk te willen brengen, geef ik de redeneering toe, dat men tegen de bedrijfsbelasting zou kunnen stemmen om de vermogensbelasting tegen te houden. Het omgekeerde moet men echter ook toegeven, namelijk, dat men, de invoering der vermogensbelasting verkregen hebbende, de hand zou kunnen lichten met de belasting op de inkomsten uit arbeid. Ik voor mij ben bij mijne reeds vroeger uitgesproken overtuiging gebleven, dat het laatste gevaar meer waarschijnlijk is dan het eerste, en dat de wensch om de vermogensbelasting in te voeren de beste stuwkracht is om eene behoorlijke belasting op den arbeid tot stand te brengen.

Resumeer ik deze beschouwingen dan kom ik tot de slotsom, dat er alleszins reden is om het denkbeeld van den heer Hartogh, dat ik in mijne motie heb neergelegd, weder op te vatten.

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch naar aanleiding van de door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam voorgestelde motie eene korte opmerking te maken. Ik zal niet spreken over den eisch van sociale rechtvaardigheid, waaraan naar zijne meening de motie voldoet, noch over een van de andere zeer gewichtige en zwaarwichtige punten, die door hem hierbij ter sprake zijn gebracht. Ik veroorloof mij slechts deze zeer eenvoudige vraag, eene vraag, die gekleed is in een vorm, die eene litteraire reminiscentie ten grondslag heeft en niets onwelwillends voor den geachten afgevaardigde bedoelt. Ik wil hem over zijne motie vragen, wat Huët aan van Lennep gevraagd heeft over een van de bekendste boeken van onzen grooten Amsterdammer. Ik wil hem vragen: »ernst of kortswijl?" Want indien de geachte afgevaardigde met deze motie iets bereiken wil, heeft hij zich dan wel voorgesteld, dat deze motie eenvoudig tot niets teruggebracht wordt, wanneer de Regeering ze naast zich nederlegt?

Hij heeft niet overwogen, dat in het geval deze motie — en dit is het geval waarop hij moet rekenen — wordt aangenomen, de Regeering ons verzoek gracieuselijk kan weigeren, zonder dat wij een enkel middel in de hand hebben om haar tot verdere werkzaamheid aan te sporen.

Wat mij betreft, ik ben geen tegenstander van motiën, wanneer zij aan eene bepaalde meening uitdrukking geven, maar wanneer de motie niets anders is dan een verzoek tot de Regeering gericht, en de Regeering, zooals in dit geval geschied is, reeds zoo duidelijk te kennen gegeven heeft wat men doen wil, dan komt het mij toch voor, dat men de Kamer plaatst voor eene beslissing, die zij wel kan nemen, maar waarvan zij zelf weten moet dat er geen gevolg aan zal worden gegeven, dat zij geen vrucht zal dragen.

Ik geloof, dat indien het den geachten afgevaardigde uit Rotterdam ernst is met zijn streven — en dat geloof ik — dat hij dan een anderen weg moet inslaan dan hij tot nu toe heeft gevolgd.

Ik zou dan gewenscht hebben, dat hij aan zijne interpellatie een eenigszins breeden vorm had gegeven en ons in de gelegenheid had gesteld de zaak au fond te bespreken. Ik zou gewenscht hebben, dat het gevolg van zijne interpellatie niet geweest ware eene verzoekende motie, maar een wetsontwerp, door hem ingediend, gebruik makend van het recht van initiatief. Wanneer wij zulk een wetsontwerp hadden — en dit zou een vrij eenvoudig wetsontwerp kunnen zijn — dan zouden wij de zaak van alle kanten kunnen bezien, dan zouden wij haar kunnen bespreken, dan zouden wij eene beslissing van de Kamer kunnen uitlokken, dan zou een vergelijk met de Regeering mogelijk worden, dan zouden al de dingen kunnen geschieden, waartoe wij op dit oogenblik buiten staat zijn.

Wat mij betreft, ik heb mij bij de behandeling der vermogensbelasting uitgesproken vóór de invoering op 1 Mei 1893.

Ik betreur het, ja ik betreur het ten zeerste, dat de bedrijfsbelasting niet op dienzelfden datum zal worden ingevoerd. Dit is nu eene onmogelijkheid.

Ik erken, dat ik, voor een wetsontwerp tot uitstel van de invoering der vermogensbelasting geplaatst, zou aarzelen onmiddellijk over mijne stem te beslissen; maar dit weet ik wel, ik ga met deze motie, die mij geen stap verder brengt, niet mede.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam heeft zich eene berisping van u op den hals gehaald, die, naar ik meen, gegrond was tegenover de motie, zooals deze is geredigeerd, maar niet gegrond zou zijn indien de motie inhield wat de geachte afgevaardigde bedoelt, want hij wenscht niet alleen de vermogensbelasting uit te stellen, ofschoon hij alleen daaromtrent eene beslissing, of liever eene uiting van de Kamer vraagt, maar hij wenscht ook een uitstel van de verlaging van den zoutaccijns, van de afschaffing van den zeepaccijns, van de verlaging der mutatierechten. En wat hij eigenlijk wil met de peraequatie, die toch ook een onderdeel was van het geheel dier financieele wetten, blijft in 't duister. Ik zou denken dat hij bedoeld heeft het ensemble van de wetten niet in te voeren. Maar zooals de motie daar ligt — en zoo moeten wij haar beoordeelen — dan vraagt hij van de Regeering dat de wetten tot afschaffing van de belastingen zullen blijven bestaan, dat het equivalent voor dit jaar niet zal worden geheven. Dàt is wat de motie vraagt.

Indien het den geachten spreker ernst is, dan zou ik denken, dat den geachten afgevaardigde eerst moet worden gevraagd om zijne motie in een ernstigen vorm te kleeden, immers het kan toch niet verwacht worden dat wij eene dergelijke leemte in de middelen zullen brengen, als door de letterlijke uitvoering van wat hij wenscht op het initiatief van de Regeering zou worden verkregen. Dit wat den vorm betreft.

Ten aanzien van de zaak verwondert het mij zeer, dat wij medio Maart voor deze motie worden gesteld; ik had verwacht dat de geachte afgevaardigde of een ander deze zaak bij de behandeling van het budget tot een punt van overweging zou hebben gemaakt. De wet bepaald de data van invoering; of nu op eenige wijze ontvankelijk is dat deze Kamer bij motie een uitnoodiging tot de Regeering richt, laat ik daar; maar zeer zeker ware een betere gelegenheid voor het debatteeren over dit wetsontwerp te vinden geweest. Bij de behandeling van hoofdstuk VII *B*

42ste VERGADERING. — 14 MAART 1893.

155. Interpellatie en motie van den heer van Karnebeek aangaande de beroeps- en bedrijfsbelasting.

zijn wij gesteld voor de belangrijke uitgaven die de invoering der vermogensbelasting dit jaar zou vorderen.

Toen werd een votum gevraagd voor het in 1893 benoodigde ambtenaarspersoneel: geen oppositie. Daarna is gevolgd eene wijziging van de wet op de middelen, die in verband is gebracht met de invoering van het ensemble der vermogens- en andere belastingen op 1 Mei a.s., weder geen oppositie.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam kan aanvoeren dat wij inmiddels meer licht aangaande de bedrijfsbelasting hebben gekregen. Zijne beweringen daaromtrent moet ik in zoover ontkennen, dat m.i. door het antwoord der Regeering de gunstige kansen voor de bedrijfsbelasting aanmerkelijk zijn verhoogd. De geachte afgevaardigde is — het komt in zijn stelsel te pas — zeer pessimistisch gestemd omtrent die belasting; maar in mijne parlementaire loopbaan herinner ik mij niet te hebben gezien wat ten aanzien van de bedrijfsbelasting is voorgekomen, namelijk dat de Commissie van Rapporteurs eenstemmig is in hare sympathie ten gunste van het ontwerp. In de afdeelingen werden geen bedenkingen van eenig belang tegen het beginsel der wet aangevoerd; de principieele bedenkingen waren alleen van zuiver technischen aard. Het thans gewijzigd wetsontwerp komt te gemoet aan een zeer groot deel van die bedenkingen. Ik geef terug wat in de Commissie van Rapporteurs medegedeeld en in het Verslag te lezen is. Met het oog op hetgeen de geachte spreker te dien aanzien aanvoerde meende ik te moeten zeggen, dat ik geenszins deel zijne zwarte verwachtingen omtrent het lot der bedrijfsbelasting. Alleen indien bestrijding van het ontwerp het middel wordt om de oppositie tegen de *vermogensbelasting* te doen herleven, zouden de kansen voor de bedrijfsbelasting kunnen verminderen.

Ik zou daarom den geachten afgevaardigde nog eene vraag willen doen die met zijne motie verband houdt. Worden zij die geneigd zijn zijne motie aan te nemen alleen verondersteld *uitstel* voor een jaar van de invoering der vermogensbelasting en der daarmede samenhangende wettten te wenschen, *onverschillig wat gebeure met de bedrijfbelasting*; of wenscht hij alle eerstgenoemde wetten van de baan te brengen, indien inmiddels de bedrijfsbelasting niet tot stand komt? Wenscht hij het laatste, dan vordert de politieke eerlijkheid, waarover de geachte spreker sprak, dat het bedoelde *afstel* niet in den vorm van *uitstel* worde ingekleed.

Ik zal tegen de motie stemmen, maar heb gemeend dit in het midden te moeten brengen. Hoe warm voorstander der bedrijfsbelasting ik ook ben, en hoe gaarne ik die tot stand zou willen zien komen, zou het mij leed doen als de invoering van de vermogensbelasting en daarmede samenhangende afschaffingswetten daardoor werd uitgesteld, omdat ik die ook op zich zelve voor eene groote verbetering houd. Maar vooral leidt mij de overweging dat de motie niet alleen leidt tot uitstel maar tot afstel.

De heer **A. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Houten wijst er op, dat bij de behandeling der begrooting die zaak aan de orde had moeten worden gesteld. Hij heeft er den geachten interpellant een verwijt van gemaakt, dat op dit oogenblik daarop nog wordt teruggekomen.

Ik laat de motie voor rekening van den voorsteller, maar doe opmerken, dat bij de behandeling der begrooting de meeste leden in de veronderstelling waren, dat de bedrijfsbelasting met 1 Mei aanstaande zoude worden ingevoerd. Daar was alle kans op. Ik kan zelfs uit de school klappen, want de Minister van Financiën heeft mij persoonlijk gezegd, dat hij er stellig op rekende, dat zij met 1 Mei zoude worden ingevoerd, als het Verslag er maar tijdig was. Welnu, half Januari heeft de Minister het Verslag gehad. Misschien heeft de Minister verwacht binnen 14 dagen met zijne Memorie van Antwoord en zijn gewijzigd wetsontwerp klaar te zijn; maar dat is hem tegengeslagen, want het heeft zes weken geduurd.

Nu zegt de Minister dat de invoering eener wet zooveel bezwaren heeft. Dat geloof ik gaarne, maar dat had de Minister vroeger kunnen bedenken. In theorie is het gemakkelijk belastinghervorming voor te stellen, maar om in de Kamer de wetsontwerpen behandeld en aangenomen te zien en later de invoering dier wetten behoorlijk voorbereid te krijgen — dat heeft heel wat voeten in de aarde. Maar dat alles had overwogen moeten worden vóór de Minister de inkomstenbelasting in twee deelen gesplitst hier aanhangig maakte.

De heer van Houten zegt, dat de Commissie van Rapporteurs in zake de bedrijfsbelasting eenstemmig was. Dat is volkomen juist voor zoover ik weet. Het neemt echter niet weg, dat ik als lid der Commissie van Rapporteurs volstrekt niet ingenomen ben met het stelsel van belastinghervorming van den Minister van Financiën; integendeel, ik acht dit stelsel verderfelijk. Maar nu eenmaal een deel van de gesplitste inkomstenbelasting is aangenomen, wensch ik eerlijk mede te werken tot de aanneming van het tweede gedeelte, dat daarbij behoort. Ik hoor daar in mijne omgeving zeggen: »mits het goed is". Hierop antwoord ik: Is dit laatste *niet* goed, dan staat het aan de Kamer daarin verbetering te brengen.

Wat nu de motie zelve betreft, geloof ik, dat de heer van Karnebeek wel berouw zal gevoelen, dat hij destijds zijne stem niet heeft gegeven aan het amendement-Mackay.

Het had de goede bedoeling om te voorkomen, dat een deel der gesplitste inkomstenbelasting zoude worden ingevoerd en het andere in de lucht bleef hangen. Ik zeg: in de lucht bleef hangen, want ik ben lang niet zeker dat de bedrijfsbelasting zal worden aangenomen en ingevoerd; we kunnen over het lot van die bedrijfsbelasting zooveel redeneeren als wij willen, maar wij weten er hoegenaamd niets van. Wij hebben nu ontvangen een gewijzigd wetsontwerp dat de zaak geheel uit elkander haalt en dat — ik erken het — ook tal van verbeteringen bevat, maar waaromtrent het lang niet zeker is of het aldus in beraadslaging zal worden gebracht; de Commissie van Rapporteurs toch heeft zich daarover nog niet kunnen beraden; het zou dus wel eens *kunnen* zijn — ik zeg niet dat het gebeuren zal — dat het wetsontwerp nog eens naar de sectiën verzonden werd. En wanneer dat gebeurt, dan zullen wij weder een Verslag krijgen waarin tal van opmerkingen zijn opgenomen over dat wetsontwerp in de sectiën gemaakt; daarop zal de Regeering hebben te antwoorden, en wanneer dan de zaak hier in openbare behandeling zal komen, dat zal de tijd moeten leeren. Maar inmiddels hebben wij ontvangen het Voorloopig Verslag op de kieswet, en het zou wel eens kunnen gebeuren dat het Antwoord van de Regeering daarop binnen een niet al te lang tijdsverloop de Kamer bereikte. En wanneer dan de kieswet eens *wèl* en de bedrijfsbelasting nog *niet* in staat van wijzen was, wat dan? Dan zal de kieswet voorgaan, en dan zal er van de bedrijfsbelasting in het geheel niets komen. Bij slot van rekening hebben wij dan de eene helft van de inkomstenbelasting, maar de andere helft niet.

Dit nu zou enorme bezwaren in zich hebben. Indien toch de vermogensbelasting wordt ingevoerd en de bedrijfsbelasting niet, dan blijft het patent bestaan, en dan zouden tal van personen, die door de vermogensbelasting worden getroffen, en die ook in de patentbelasting betalen, dubbel worden belast.

Maar dat is nog niet alles. Ik geloof dat, nu de lijfrenten niet zijn opgenomen in de vermogensbelasting, het zeer gemakkelijk zal kunnen zijn om de vermogensbelasting te ontduiken. Ik ben niet ervaren in die soort van dingen, maar aan de leden dezer Kamer is een eenvoudig middel daartoe aan de hand gedaan, namelijk door het vermogen aan te wenden tot aankoop van eene lijfrente, gelijkstaande met de genoten rente en van eene uitkeering bij het overlijden gelijkstaande met het vermogen. Op die wijze schijnt men het roerend vermogen te kunnen onttrekken aan de vermogensbelasting en van betalen te kunnen vrijkomen, zoodat de geheele druk van deze belasting ten slotte op het onroerend vermogen terecht komen zou.

Ik ben het eens met den heer Schaepman, dat de motie

niet heel veel succes zal hebben en dat de Regeering die hoogstwaarschijnlijk naast zich neer zal leggen. Ik zou mij daarom wel bij dien geachten afgevaardigde willen aansluiten en tot den heer van Karnebeek zeggen: maak gebruik van het recht van initiatief en stel een wetsontwerp voor. Dat wetsontwerp kan betrekkelijk zeer eenvoudig zijn, en het spreekt vanzelf, dat wanneer de vermogensbelasting met 1 Mei aanstaande niet wordt ingevoerd, er geen sprake kan zijn van afschaffing van de belastingen, waarop de heer van Houten heeft gewezen. De peraequatie der grondbelasting is uitgevoerd, de biljetten zijn rondgezonden, die 9 ton zijn er af, maar dat is zulk een groot bezwaar niet. De raming der middelen wordt in de laatste jaren door de opbrengst met millioenen overschreden, zoodat die f 960 000 wel voor een jaar kunnen worden gemist. Ik geef dus in overweging aan den heer van Karnebeek om zijne motie in te trekken en een wetsontwerp in te dienen, strekkende om de invoering der vermogensbelasting een jaar uit te stellen.

De heer **van der Kaay**: Ik wensch bij de opmerkingen van den heer van Houten, die ik volkomen juist acht en waarbij ik mij geheel aansluit, nog eene enkele opmerking te voegen, die mijns inziens bij dit debat niet uit het oog mag worden verloren.

De voorsteller der motie heeft gesproken van een eisch van sociale rechtvaardigheid; en aan zoodanigen eisch wensch ik onder alle omstandigheden, naar mijn beste weten en naar de mate mijner krachten, te voldoen. Hij noemde het een eisch van sociale rechtvaardigheid, dat het vermogen niet belast zou worden, zonder dat te gelijker tijd ook de arbeid belast werd. Hij meende dat bij de strooming, die er tegenwoordig gaat, de belasting van den arbeid wel eens zou kunnen uitblijven, als zij niet te gelijk met die van het vermogen plaats had.

Ik meen dat de geachte spreker daarbij is uitgegaan van eene feitelijk geheel onjuiste stelling.

De arbeid toch is sedert tal van jaren reeds belast; de geachte afgevaardigde vergat geheel het bestaan van de patentwet; en nu acht ik het een eisch van sociale rechtvaardigheid, dat naast deze belasting van den arbeid zoo spoedig mogelijk ook eene belasting van het vermogen ingevoerd worde. Deze eisch van sociale rechtvaardigheid brengt mij er toe, mij met den meesten ernst te verklaren tegen het richten van een verzoek aan de Regeering, in den vorm, door den geachten afgevaardigde voorgesteld, ook al zou dat verzoek geenerlei uitwerking hebben.

Sinds tientallen van jaren is alleen de arbeid belast. Wij hebben tot nu toe dien toestand laten bestaan; dat heeft reeds veel te lang geduurd. Ik geloof daarom dat het een eisch is van sociale rechtvaardigheid, dat het onze plicht is, dat deze Kamer er eene eer in stellen moet, zoo spoedig mogelijk ook het vermogen te helpen belasten. De arbeid is door de patentwet ongelijkmatig, soms onbillijk belast; maar de weg tot verbetering wordt geopend door de beroeps- en bedrijfsbelasting, ter vervanging van het patent.

De algemeen gevoelde gebreken van de patentbelasting geven ons het beste uitzicht en de zekerste verwachting, dat het ons gelukken zal de belasting op den arbeid beter te regelen. Maar, in elk geval, de arbeid is reeds sedert jaren belast, en nu — ik herhaal het — acht ik het een eisch der sociale rechtvaardigheid ook zoo spoedig mogelijk het kapitaal te belasten door onverwijld de vermogensbelasting in te voeren.

De verdere beraadslaging over de motie van den heer van Karnebeek wordt verdaagd.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Brantsen die het gevraagd heeft.

De heer **Brantsen van de Zijp**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik, weinige dagen geleden, aan de Kamer verlof vroeg om aan den Minister van Buitenlandsche Zaken eenige vragen te richten, betreffende de internationale conferentie te Dresden, waren noch officieel geconstateerd het feit der oproeping van de conferentie noch dat der uitnoodiging tot deelneming aan onze Regeering. Thans heeft de Regeering in de *Staatscourant* de vragen, die het mijn voornemen was te doen, voor een gedeelte althans, beantwoord. De oproeping werd medegedeeld, de benoeming der afgevaardigden eveneens, en de nieuwsbladen melden de opening der conferentie, die verleden Zaterdag plaats vond. Het komt mij voor dat in dit stadium het doen van meerdere vragen zijn nut zou missen, waarom ik, onder dankzegging aan de Kamer voor het mij gegeven verlof, mijne interpellatie intrek.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik toch aan het woord ben, vraag ik u verlof om in aansluiting aan het bij den aanvang dezer vergadering door den Minister van Koloniën gesprokene, nog een enkel woord te voegen ter herdenking van den trouwen vriend dien wij verloren hebben.

Wij zien de plaats van den man die ons verliet met weemoed ledig. Met warme vaderlandsliefde vervuld was hij een medestrijder voor het ons zoo heilig beginsel; allen missen wij in hem een man, trouw, ijverig, met groote hartelijkheid tegenover een ieder onzer bezield, een man die met stipte nauwgezetheid steeds zijn plicht volbracht; zelfs in de jaren dat zijne gezondheid minder goed was heeft hij toch gewerkt zooveel hij kon; hij heeft gearbeid zoolang het voor hem dag was.

Wij misgunnen hem zijn oproeping tot hooger leven niet; bij ons allen zal hij in dankbare herinnering blijven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik had behoefte deze woorden uit te spreken, en dank u dat gij er mij toe in de gelegenheid hebt gesteld.

De **Voorzitter**: Daar de heer Brantsen van de Zijp verklaart af te zien van de interpellatie waartoe de Kamer hem verlof had gegeven, vervalt zij van de lijst der werkzaamheden

De Vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *van Beuningen*, voorkomende op:

bladz. 878, kol. 1, reg. 16 v. b., staat: van; lees: »aan";

aldaar, reg. 32 v. b., staat: niet opwegen; lees: »opwegen";

bladz. 879, kol. 1, reg. 31 v. o., staat: voor; lees: »in".

43ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 15 MAART 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsbescheid; 3°. adressen; 4°. boekwerken. — Beëediging van den benoemden commies-griffier der Kamer. — Voortzetting en einde der interpellatie en intrekking der motie van orde van den heer van Karnebeek betreffende de behandeling van de beroeps- en bedrijfsbelasting. — Nog ingekomen berichten van leden. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Interpellatie van den heer A. van Dedem, over het weder openstellen der Duitsche grens voor den invoer van vee uit Nederland. — Verslag uitgebracht over een adres. — Aanvang der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892 (brug over den Nieuwen Maasmond). — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 86 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, van der Schrieck, Röell, van Houten, Ruys van Beerenbroek, van Berckel, van Löben Sels, Roijaards van den Ham, Bool, Kielstra, Travaglino, Levy, van der Borch van Verwolde, Clercx, van Beuningen, Beelaerts van Blokland, Haffmans, Pyttersen, van de Velde, de Meijier, van Kerkwijk, Smit, Mees, Seret, van Bylandt, Hintzen, Plate, Houwing, van der Kun, Roessingh, Hennequin, Land, Schaepman, de Ras, Lambrechts, van der Feltz, Guyot, Zijp, de Beaufort, Havelaar, d'Ansembourg, Poelman, Vrolik, Gerritsen, Heldt, van Karnebeek, Dobbelmann, Reekers, van Alphen, van den Berch van Heemstede, van Gijn, Bahlmann, Keuchenius, Boreel van Hogelanden, Tydeman, Rutgers van Rozenburg, Conrad, Hartogh, Bevers, de Ram, Walter, Schimmelpenninck van der Oye, Brantsen van de Zijp, Goekoop, A. van Dedem, Kolkman, W. de Beaufort, Michiels van Verduynen, Ferf, Kerdijk, Lieftinck, de Kanter, van Vlijmen, van Delden, Vermeulen, G. van Dedem, Viruly Verbrugge, Harte, Huber, Farncombe Sanders, Cremer, Goeman Borgesius, Smeenge, Æ. Mackay en Veegens,

en de heeren Ministers van Financiën, van Buitenlandsche Zaken, van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Th. Mackay, Pijnacker Hordijk, van Velzen en Tijdens, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de tweede wegens dringende aangelegenheden, de derde doordien zijne tegenwoordigheid elders vereischt wordt, de laatste door ziekte in zijne naaste familie, waarschijnlijk ook de eerstvolgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. eene missive van den Minister van Oorlog, houdende inlichtingen op het adres van de weduwe D. P. de Booy, te 's Hertogenbosch.

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld worden;

3°. de volgende adressen:

een van de afdeeling Steenwijk van het Nederlandsch Werkliedenverbond »Patrimonium", betrekkelijk het voorstel der heeren Pyttersen en Schimmelpenninck van der Oye, tot instelling van Kamers van arbeid.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor het genoemde voorstel;

een van J. van Riemsdijk en andere ambtenaren bij de Rijkswerkinrichtingen te Veenhuizen, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet tot regeling van de pensioenen der burgerlijke ambtenaren; en

een van J. C. Post, echtgenoot van A. G. Greebe, terugkomende op haar vroeger adres aan de Kamer, houdende verzoek om teruggave van de door haar in het Pensioenfonds gestorte gelden.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Buitenlandsche Zaken, de Britsche handels- en scheepvaartopgaven over de maand Februari jl.;

van den Minister van Binnenlandsche Zaken, het Vijfjarig Overzicht van de sterfte gedurende 1885—1890.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De **Voorzitter**: De nieuw benoemde commies-griffier is in het gebouw der Kamer tegenwoordig.

Ik verzoek den heer griffier den heer von Weiler te willen binnenleiden, om beëedigd en tot het aanvaarden van zijne betrekking toegelaten te worden.

De heer jhr. mr. **G. C. von Weiler**, door den griffier binnengeleid, legt in handen van den Voorzitter de bij art. 22 van de Instructie voor den griffier en voor den commies-griffier voorgeschreven eeden af.

De **Voorzitter**: Ik wensch den heer von Weiler geluk met zijne benoeming en verzoek hem zijne plaats in te nemen.

Aan de orde is:

I. DE INTERPELLATIE VAN DEN HEER VAN KARNEBEEK AANGAANDE DE VOORUITZICHTEN, DIE DE MINISTER VAN FINANCIËN KAN OPENEN OP DE VERDERE BEHANDELING VAN DE BEROEPS- EN BEDRIJFSBELASTING (**155**),

en de door den interpellant voorgestelde MOTIE, luidende:

» De Kamer verzoekt de Regeering het daarheen te willen leiden, dat de invoering der vermogensbelasting tot 1 Mei 1894 uitgesteld worde, en gaat over tot de orde van den dag."

155. Interpellatie en motie van den heer van Karnebeek aangaande de beroeps- en bedrijfsbelasting.

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Levy**: Het schijnt mij dat wij in de voorgestelde motie eene bijdrage hebben gekregen tot de practijk der motiën, die niet aanbevelenswaardig is, om niet te zeggen dat zij mij in hooge mate bedenkelijk voorkomt. Ik wensch dan ook de vraag te stellen of de Kamer constitutioneel bij machte is om de Regeering te verzoeken de wet, waarvan sprake is in de motie, niet in te voeren. Ik denk daarbij aan art. 1 van de wet houdende regeling der verantwoordelijkheid van de hoofden der ministerieele Departementen, in welk art. 1 wij lezen: De hoofden der ministerieele Departementen zorgen voor de uitvoering der Grondwet en der andere wetten, voor zoover die van de Kroon afhangt; en bij die bepaling is eene penale sanctie gevoegd in art. 2: zij zijn wegens de niet-naleving dezer verplichting verantwoordelijk en in rechten vervolgbaar overeenkomstig de bepalingen dezer wet. Ik denk verder bij het stellen van deze vraag aan art. 2 van de wet houdende algemeene bepalingen, in welk art. 2 wij lezen dat de wetten verbindende zijn in het geheele Koninkrijk uit kracht van hunne afkondiging door den Koning gedaan. Wij hebben hier dus voor ons eene wet die ingevoerd *moet* worden, omdat zij verbindende is conform de wet. En wat vraagt nu de motie? Dat de invoering der vermogensbelasting tot 1 Mei 1894 uitgesteld worde. Ik kan niet anders inzien dan dat die motie, gelijk zij daar ligt, het onmogelijke vraagt. De Regeering kan geen gevolg geven aan de teneur van de bewoordingen van deze motie. De geachte voorsteller merkt daar aan, dat de Regeering een nieuw wetsontwerp zou moeten indienen; inderdaad dat is de eenige beteekenis, die aan de motie kan worden toegekend, maar het schijnt mij zonderling, dat die beteekenis dan uit eene interruptie moet blijken en niet uitgedrukt staat in de bewoordingen van de motie zelve. Maar ik zou den geachten voorsteller van de motie bovendien wel willen vragen, of er eenige grond is, om te verwachten, dat de Regeering aan zoodanig verzoek gevolg zal willen geven.

Ik heb daartoe slechts in herinnering te brengen de houding van de Regeering ten aanzien van de amendementen van de heeren Mackay en Hartogh. En voor het geval men van meening mocht zijn, dat de mogelijkheid niet buitengesloten is, als zoude sedert dien tijd de Regeering van meening veranderd zijn, dan wensch ik slechts te herinneren aan hetgeen zij nog pas kort geleden geschreven heeft in hare Memorie van Beantwoording op de bedrijfsbelasting.

Het komt mij voor, dat, brengt men zich dit een en ander in herinnering, er waarlijk weinig reden is om te verwachten, dat de Regeering gevolg zal geven aan het verzoek, hetwelk niet is uitgedrukt *in* deze motie, maar dat blijkens de bekentenis van den geachten voorsteller zelven, implicite daarin is vervat. Implicite! eene reden van handelen, waarvoor ik geen motief weet te vinden.

Wat echter alles afdoet is dit. Op dit punt kan de Regeering, dunkt mij, met de best mogelijke gratie ter wereld, den geachten voorsteller der motie toeroepen: *medice! cura te ipsum.*

Indien hij het noodig acht de invoering van de vermogensbelasting uit te stellen, welnu! hij heeft immers het recht van initiatief, en niets ligt meer voor de hand dan dat hij van dat recht gebruik maakt.

Dan zou de Kamer niet als het ware bij overrompeling gesteld zijn voor eene uitspraak, gelijk thans door deze motie verwacht wordt. Men zou dan tijd hebben om regelmatig te volgen den weg dien elk wetsvoorstel moet volgen, om zich te beraden, ook in de afdeelingen, wat de gevolgen zouden zijn van een dergelijken geheel veranderden toestand.

Wat is echter op dit oogenblik gebeurd? Zooveel mogen wij zeker wel zeggen, dat gebleken is van de voornemens der Regeering om te handhaven de positie, dat de vermogensbelasting worde ingevoerd op den wettelijk bepaalden tijd en om daarin door een lateren wettelijken maatregel geene verandering te laten brengen.

Wat wenscht daarentegen de geachte voorsteller van de motie? Hij wenscht dat de Kamer eene uitspraak zal doen waarbij gezegd wordt dat eene andere gedragslijn dan de Regeering wil volgen, haar wenschelijk voorkomt. Wat wil dit zeggen? In parlementairen zin wil dit zeggen, dat de geachte voorsteller wenscht uit te lokken een conflict tusschen Kamer en Regeering. Een conflict dat hierover loopt, dat de Kamer oordeelt dat de invoering der vermogensbelasting moet worden vertraagd, terwijl de Regeering van oordeel blijft dat de wet thans op het bepaalde tijdstip moet worden ingevoerd.

Hoe zou dit conflict moeten worden opgelost? In deze vraag zal ik mij thans niet verdiepen. Ik behoef mij slechts te beroepen op de herinnering van den geachten voorsteller der motie als gewezen bewindsman. En het is waarlijk niet noodig hem duidelijk te maken wat de oplossing *kan* zijn van zulk een conflict. Liever, Mijnheer de Voorzitter, vlei ik mij met de hoop dat de geachte voorsteller dit conflict zal voorkomen door intrekking van zijne motie.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! In weinige woorden zij het mij vergund het standpunt aan te geven, hetwelk ik tegenover de motie van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam wensch in te nemen.

In de eerste plaats heb ik mij de vraag gesteld na hetgeen gisteren is gesproken — en hedenmorgen ook door den heer Levy — moest, indien men eene ernstige poging wenschte aan te wenden om alsnog niet ingevoerd te zien de vermogensbelasting, dan naast en met de bedrijfsbelasting, moest er worden ingediend eene motie dan wel een wetsvoorstel met gebruikmaking van het recht van initiatief. De heeren Schaepman en Levy hebben zich over dat punt uitgesproken, en er den geachten voorsteller van de motie eene grief van gemaakt, dat hij slechts eene motie heeft voorgesteld.

Ernst of kortswijl? heeft zelfs de geachte afgevaardigde uit Almelo gevraagd. Ik geloof, dat het den geachten afgevaardigde uit Rotterdam ernst is met de zaak, maar dat hij zich heeft laten terughouden van het doen van een wetsvoorstel, 1°. omdat hij staat als lid van de meerderheid tegenover eene bevriende Regeering; 2°. omdat het bij slot van rekening op hetzelfde neerkomt.

Gesteld, dat de geachte afgevaardigde had gebruik gemaakt van het recht van initiatief, en dat deze Kamer en ook de Eerste Kamer zijn voorstel hadden goedgestemd. Indien het dan daarna bij de Regeering gekomen ware, en deze van oordeel was dat onoverkomelijke bezwaren verbonden waren aan de uitvoering van dergelijk voorstel, dan was de Regeering volkomen gerechtvaardigd dat voorstel onuitgevoerd te laten liggen. Ik ga verder: het zou de plicht der Regeering zijn in dat geval aan dergelijk voorstel hare goedkeuring te onthouden.

Ik spreek thans niet van de constitutioneele bezwaren van den heer Levy tegen deze motie, die in werkelijkheid niet bestaan, want de motie bevat niets anders dan een verzoek aan de Regeering en ik heb noch in de Grondwet, noch elders, waar ook, kunnen vinden, dat de Kamer niet op gepaste wijze een dergelijk verzoek, als in de motie voorkomt, tot de Regeering zou kunnen richten. Inconstitutioneel is deze motie dus noch in hare bewoordingen, noch in hare strekking.

Wat betreft den tijd van indiening der motie, heeft reeds gisteren de heer van Houten gezegd, dat zij niet nu had moeten zijn ingediend, maar bij de behandeling der begrooting in de maand December jl.

Is die bewering juist?

In geenen deele. Immers in de maand December liet het zich nog aanzien, dat de bedrijfsbelasting door deze Kamer *tempore utili* in staat van wijzen zou kunnen worden gebracht, zoodat de belasting nog met 1 Mei van dit jaar in werking had kunnen treden. De onmogelijkheid daarvan was toen nog niet gebleken, en tegenover eene motie als deze, wanneer zij toen was voorgesteld, zou men te recht, èn van de Regeeringstafel èn ook uit deze Kamer hebben kunnen tegenwerpen: dat voorstel is praematuur,

het oogenblik van behandeling dier motie, althans van de beslissing daarover, is nog niet gekomen.

Wanneer ik naga op welke wijze de Kamer is bereid gevonden hare medewerking te verleenen tot afdoening van deze zaak, dan constateer ik dat van de zijde van de Kamer de meest mogelijke spoed is betracht.

Het wetsontwerp is ingekomen bij Koninklijke boodschap van 15 October van het vorige jaar, en niettegenstaande den grooten omvang en het hoogst moeilijke van de regeling van het onderwerp, hebben de afdeelingen der Kamer zich reeds in het begin van de maand November met het onderzoek daarvan beziggehouden.

Het Voorloopig Verslag is van 18 Januari 1893; de Memorie van Antwoord van de Regeering van 10 Maart. De Minister heeft gisteren in het korte woord dat hij gesproken heeft in antwoord op de eerste rede van den heer van Karnebeek, gezegd, dat de verlate invoering van de bedrijfsbelasting voor hem eene bron van zeer groote teleurstelling was. Ik zou daarop willen antwoorden, dat hij die teleurstelling aan zich zelven en aan niemand anders te wijten heeft. Waarschuwende stemmen zijn er bij de behandeling van de vermogensbelasting genoeg in de Kamer gehoord, dat het absoluut onmogelijk zou zijn, met den besten wil, de bedrijfsbelasting met 1 Mei 1893 in te voeren.

De Minister heeft toen in de memorable zitting van 21 Juli 1892 een beroep gedaan op het vertrouwen van de Kamer en voorgespiegeld, dat de invoering van de bedrijfsbelasting op 1 Mei 1893 zou kunnen plaats hebben. Wij hebben toen gezien, dat verschillende leden van deze Kamer — van deze, zoowel als van de overzijde — na die pertinente verklaring, zich hebben laten bewegen om te stemmen tegen het amendement van de heer Æ. Mackay tot eene latere invoering van de wet en vóór de belasting zelve. . . . . . .

De heer **Kolkman**: Wel het laatste, niet het eerste!

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Beide hielden zoo nauw verband, dat daarin geen splitsing kon worden gemaakt. Ik heb mij veroorloofd in diezelfde zitting te constateeren, dat de Minister zeer zeker al het mogelijke zou doen om tot die invoering op 1 Mei te komen. Ik heb er toen tevens bijgevoegd — en waarlijk, men behoefde geen profeet te zijn om eene dergelijke voorspelling te wagen — » maar verder dan de indiening heeft de Minister de zaak niet in de hand, dan komt de Kamer, en zooals wij allen de werkzaamheden van de Kamer kennen, noem ik het eene *volstrekte onmogelijkheid* dat tusschen 1 Januari en 1 Mei dit wetsontwerp de afdeelingen en de openbare beraadslaging zal hebben gepasseerd en door de Eerste Kamer zal zijn behandeld en aangenomen. Indien de voorstelling van den Minister juist was en hij tevens van oordeel is, dat de beide zaken aan elkander gekoppeld moeten blijven, dan zou hij, indien hij onverhoopt zijne verwachting niet mocht zien vervuld, dat de bedrijfsbelasting op 1 Mei zou zijn ingevoerd, een wetsontwerp moeten indienen om de invoering van de vermogensbelasting uit te stellen totdat de bedrijfsbelasting er zijn zal.

» Dit zou een logisch gevolg zijn geweest van de voorspiegeling des Ministers."

» Is de Minister", heb ik toen met nadruk gevraagd, » bereid dit te doen?" En welk is het antwoord van den Minister op die, door mij zeer pertinent gestelde, vraag geweest? De Minister heeft eenvoudig *niet* geantwoord.

Dat was toen reeds voor mij van dergelijke beteekenis, dat ik toen de overtuiging, die ik toen niet heb uitgesproken, heb gekregen, dat de invoering der vermogensbelasting op 1 Mei 1893 ook bij den Minister toen reeds vaststond, ook indien van eene gelijktijdige invoering der bedrijfsbelasting op datzelfde tijdstip niets zou kunnen komen.

Heb ik mij daarin bedrogen? Het blijkt op dit oogenblik dat dit laatste niet het geval was.

Er is evenwel iets anders, waarop ik thans de aandacht van den Minister en ook van de Kamer wensch te vestigen en wel dit. Er is hier ook gisteren een beroep gedaan op de billijkheid, op het vertrouwen, op de rechtvaardigheid.

Bij de beraadslaging over de vermogensbelasting is door verschillende leden dezer Kamer geconstateerd — en de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Veegens, heeft dit herhaaldelijk gedaan, laatstelijk nog bij de begrooting van het vorig jaar bij hoofdstuk VII *B* — dat door de gelijktijdige werking van de vermogensbelasting en de patentbelasting, voor eene zekere categorie van personen, eene zeer groote onbillijkheid zou worden in het leven geroepen. Het geldt namelijk art. 7 der vermogensbelasting, waar sommige vermogensdeelen, die volgens de patentwet kenteekenen van belastbaarheid zijn, ook door de vermogensbelasting worden getroffen, dus feitelijk dubbel belast zullen worden. Indien, zooals zich nu laat aanzien, de vermogensbelasting op 1 Mei van dit jaar in werking treedt, en daarnaast de patentwet ongewijzigd blijft bestaan, dan treden voor die categorie van personen die onbillijkheden, die onrechtvaardigheden, in het leven.

De Minister kon vóór eenige maanden zeggen en hopen dat die onbillijkheden niet zouden ontstaan, omdat ook de bedrijfsbelasting met 1 Mei in werking treden zou; maar zijn positie is na 10 Maart, na de beantwoording van het Voorloopig Verslag omtrent laatstgenoemde belasting, een geheel andere geworden. De Minister geeft zelf nu toe dat de vermogens- en de patentbelasting nog een geheel jaar samen zullen moeten blijven werken.

Nu vraag ik den Minister — en ik hoop een beslist en bevredigend antwoord te zullen ontvangen — wat de Regeering zal doen om alsnog de onbillijkheden weg te nemen, die zullen ontstaan uit die gelijktijdige werking. De Regeering verschuile zich niet daarachter, dat zoodanige gelijktijdige werking niet was te voorzien; herhaaldelijk toch is in deze Kamer bij de behandeling der vermogensbelasting daarop gewezen, later ook bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1893, en de Minister kan er zich niet van afmaken door te zeggen dat wij voor de zaak staan en zij nu moet loopen gelijk het kan. Het is de plicht der Regeering, die een toestand in het leven roept waardoor de bedoelde onrechtvaardigheden dreigen te ontstaan, tijdig, dat is vóór 1 Mei aanstaande, door eene wetswijziging op afdoende wijze daarin te voorzien. Ik hoop geen antwoord te ontvangen zooals ik bij de bespreking van art. 25 der vermogensbelasting van den Minister kreeg, toen ik zonder tegenspraak te ontmoeten betoogde, dat zich gevallen zullen kunnen voordoen, waarin over hetzelfde belastingjaar van een en hetzelfde vermogen tweemaal het volle bedrag der belasting zou moeten worden geheven, en Zijne Excellentie, toegevende dat dit inderdaad zou kunnen geschieden, er bij voegde, dat hij dit nog zoo erg bijster niet vond.

De heer **Veegens**: Reeds bij eene vorige gelegenheid ben ik opgekomen tegen den aandrang, om de invoering der tot stand gebrachte financieele hervormingen uit te stellen totdat de bedrijfs- en beroepsbelasting voor invoering gereed zou zijn.

Uit de gelijktijdige werking van vermogensbelasting en patentrecht zullen voorzeker eenige onregelmatigheden voortvloeien; ik zelf behoorde tot de eersten — de vorige geachte spreker herinnerde er aan — die daarop in deze Kamer wezen. Op den duur zou de patentwet stellig niet ongewijzigd naast de vermogensbelasting kunnen blijven bestaan.

Doch de bedoelde onregelmatigheden zijn niet van dien aard, dat het overwegend bezwaar zou opleveren om beide belastingen een enkel jaar naast elkander te laten werken; vooral niet, nu de voorbereiding der bedrijfsbelasting zoover gevorderd is, dat er redelijkerwijze uitzicht bestaat binnen enkele weken tot eene beslissing omtrent die belasting te komen.

Tevens wees ik bij de gelegenheid, waarop ik doelde, op de onmiskenbare voordeelen die uit een administratief oogpunt verkregen worden, wanneer de vermogensbelasting een jaar vroeger in werking treedt dan de bedrijfsbelasting.

Dit wordt nu ook betoogd in de Memorie van Antwoord aangaande de bedrijfsbelasting; er valt naar ik meen weinig of niets tegen in te brengen.

Ik zou dan ook eene poging, om uitstel van de invoering der vermogensbelasting te verkrijgen, hebben bestreden, zelfs indien zij tijdig en in goeden vorm gedaan ware. Zooveel te meer ben ik gestemd tegen eene motie als die van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, die ik slechts als eene te laat beproefde en in ondeugdelijken vorm gegoten poging tot vertraging weet te kenschetsen.

Ik zal de bezwaren tegen die motie, zoo in de vergadering van gisteren als heden ontwikkeld, niet herhalen, maar nog enkele opmerkingen daaraan toevoegen.

Het is bekend, dat de Minister van Financiën van de gelden, bij hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting tot invoering der vermogensbelasting toegestaan, gebruik heeft gemaakt om een aantal ambtenaren aan te stellen. Wat moet, zoo die invoering een jaar wordt uitgesteld, inmiddels met die ambtenaren geschieden? Zullen zij op wachtgeld worden geplaatst? Dit ware eene grove onbillijkheid, waartoe geen Minister van Financiën de hand zal leenen. De eenige oplossing zal wel zijn, hen in het genot van rang en jaarwedde te laten en hun een jaar rust te gunnen: eene oplossing, die voor de belastingschuldigen zeer zeker niet bevredigend kan worden geacht.

Voorts twijfel ik zeer, of de geachte afgevaardigde uit Rotterdam zich behoorlijk rekenschap heeft gegeven van de schade, die bij verwezenlijking van zijn verlangen aan tal van ingezetenen zou worden toegebracht. De schatkist kan de som van 5 millioen en ruim 7 ton, welke bij de wet op de middelen is uitgetrokken voor de opbrengst der vermogensbelasting over 8 maanden van het dienstjaar, zeer zeker niet missen. De invoering der overige aangenomen belastingwetten zal dus evenzeer moeten worden uitgesteld, al wordt dit in de motie van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam niet uitgedrukt. Welke zullen daarvan voor vele belanghebbenden de gevolgen zijn? Zeepfabrikanten en zuivelboeren hebben zich natuurlijk voorbereid op de aanstaande afschaffing van den zeepaccijns en aanzienlijke vermindering van den zoutaccijns. Zij hebben vermoedelijk daarvoor maatregelen genomen en kosten gemaakt, en zullen dus door uitstel groote schade lijden, die hun niet vergoed wordt. Voorts wachten tal van overdrachten van roerende goederen op den eersten Mei. Ook de daarbij belanghebbenden zullen door uitstel van de verlaging van overgangsrechten in hooge mate worden benadeeld.

Niet minder bedenkelijk is de motie met het oog op de heffing der grondbelasting naar 6 percent van de nieuwe schatting van de ongebouwde eigendommen, welke reeds in werking is sedert 1°. Januari en waarop dus niet kan worden teruggekomen. Het Rijk heeft daarbij een millioen laten vallen, waarvoor het aequivalent is gelegen in de vermogensbelasting. Nu is het, naar ik met stelligheid durf beweren, in onze parlementaire geschiedenis geheel zonder voorbeeld, dat getornd wordt aan het aequivalent voor eene bereids in werking getreden belastingvermindering. Ik zou hierin een uiterst gevaarlijk antecedent zien, een antecedent dat de Kamer zich wel wachten zal te stellen. Ondanks den zeer bescheiden vorm der motie meen ik, uit dit oogpunt beschouwd, hare strekking revolutionair te moeten noemen.

Het is waar dat de geachte voorsteller dit bezwaar heeft gevoeld en voorzien. Immers reeds vooraf werd door hem daartegen aangevoerd: wat nood, de bestaande belastingen zijn immers in hare opbrengst zekerder dan de nieuwe. Dit is eene gratuite bewering, die ik laat voor rekening van den geachten voorsteller, maar die niet wegneemt dat de nieuwe belastingen op eene hoogere opbrengst zijn geraamd dan de oude. Mocht de uitkomst tot teleurstelling daaromtrent leiden, dan zullen de noodige maatregelen tot betere verzekering der opbrengst niet uitblijven. Vooralsnog is het onloochenbaar, dat in de vermogensbelasting tot een bedrag van een millioen het equivalent ligt voor de verlaging van de grondbelasting, dat de verlaging van de grondbelasting is ingevoerd, zoodat daarop niet kan worden teruggekomen, en dat de voorgestelde motie dat equivalent aan de schatkist wil ontnemen.

Voor den geachten voorsteller, het is waar, rest nog een weg om aan het verwijt, dat zijne motie in het wezen der zaak een revolutionair karakter draagt, te ontkomen. Hij zou de Regeering kunnen verzoeken om onder de financieele maatregelen, die zullen worden uitgesteld, de verhooging van den accijns op het gedistilleerd niet te begrijpen, zoodat dit middel als aequivalent zou dienen voor de vermindering der grondbelasting, waardoor het revolutionair karakter aan zijne motie zou zijn ontnomen. In dat geval zou ik echter meenen te mogen vragen, of iemand zich eene grootere sociale onrechtvaardigheid kon voorstellen dan gelegen ware in de inwijding van de belastinghervorming met verlaging van de grondbelasting naast verhooging van den accijns op het gedistilleerd als aequivalent?

Ik houd mij dan ook overtuigd, dat het verzoek van den geachten voorsteller door de Regeering onmogelijk kan worden ingewilligd, en dat zijne motie voor de Regeering in den volsten zin des woords onaannemelijk is.

De heer **Hartogh**: Gisteren zijn door de heeren Schaepman en van Houten, en ook wederom heden door andere leden, tegen de voorgestelde motie bezwaren ingebracht, die ik beaam. Wie in het huidige stadium van de zaak wil wat de heer van Karnebeek vraagt, behoort niet eene eenzijdige verklaring der Kamer uit te lokken, maar door de indiening van een wetsontwerp de Wetgevende Macht in de gelegenheid te stellen, in haar geheel te herroepen wat zij heeft bepaald. Hij behoort bovendien te spreken — niet van eene vermogensbelasting alleen — maar even goed van de daarmede ten nauwste samenhangende wetten betreffende zout, zeep, gedistilleerd en de mutatierechten.

Op deze gronden reeds is de motie ook voor mij verwerpelijk, en zou ik dus, zonder mij in het debat te mengen, mij kunnen bepalen tot tegenstemmen.

Doch om dezelfde reden, waarom gisteren de heer van Karnebeek mijn naam genoemd heeft, wensch ik die stem nader te motiveeren, en in het licht te stellen, waarom ik aldus stemmen zou, ook al gold het die bezwaren niet, of al werden die uit den weg geruimd.

De Kamer herinnert zich mijn aandeel in de discussie over de vermogensbelasting op het punt in quaestie. Ik heb toen de hooge wenschelijkheid betoogt der gelijktijdige indiening van de vermogens- en bedrijfsbelasting beide. Met het oog daarop heb ik zelfs een amendement ingediend, om de invoering van de eerste te stellen op 1 Mei 1894; en dit amendement heb ik eerst ingetrokken, toen de Minister zijn stellig vertrouwen uitsprak, het daarheen te kunnen leiden, dat op 1 Mei a. s. ook de bedrijfsbelasting tot invoering zou komen.

Dat vertrouwen is beschaamd en men zal begrijpen, dat het leedwezen, hetwelk de Minister in zijne Memorie van Beantwoording op de bedrijfsbelasting daarover heeft betuigd, door het mijne, zoo mogelijk, nog overtroffen wordt.

Ik erken, dat de Minister geen gebrek aan arbeidzaamheid kan en mag verweten worden; maar door die erkenning wordt de teleurstelling niet geringer. Na de verwachting, die de Minister dienaangaande in den zomer had opgewekt, na zijne erkenning, dat door eene niet gelijktijdige invoering werkelijk misstanden zouden ontstaan, heb ik stellig gedacht dat zijn wensch, die ook de mijne was, zou worden verwezenlijkt. Toen zelfs zijn antwoord op de bedrijfsbelasting langer uitbleef dan ik mij had voorgesteld, twijfelde ik nog niet, maar achtte het bericht juist, hetgeen voor enkele dagen in de dagbladen te lezen was, dat de bedrijfsbelastingwet niet op 1 Mei a. s. maar op 1 Augustus zou worden ingevoerd.

De heer van Houten heeft gisteren gezegd, dat zij, die gelijktijdige invoering wenschten, dan bij de behandeling der begrooting voor 1893 oppositie hadden moeten voeren. Ik acht die opmerking onjuist, en het daarin gelegen verwijt onverdiend. Toen was nog zeer zeker de mogelijkheid eener gelijktijdige invoering op 1 Mei a. s. niet uitgesloten

43ste VERGADERING. — 15 MAART 1893.

155. Interpellatie en motie van den heer van Karnebeek aangaande de beroeps- en bedrijfsbelasting.

en ware dus oppositie niet gerechtvaardigd geweest; en dit is zoo waar, dat op 30 Januari ll., toen de Minister van Financiën reeds 14 dagen in bezit was van het Voorloopig Verslag op de bedrijfsbelasting, hij in de Eerste Kamer nog verklaarde, dat als beide belastingen niet te gelijk kunnen worden ingevoerd, hem dit zal teleurstellen.

Intusschen hebben wij nu de zekerheid, dat de Minister zich aan eene illusie heeft overgegeven, en met velen in deze Kamer, met mij althans is dat evenzoo.

Thans dringt zich opnieuw de vraag aan mij op, die ik verleden jaar beantwoordde met het toenmaals door mij ingediende amendement.

Welnu, die vraag heb ik mij andermaal voorgelegd, maar ditmaal kom ik tot een ander antwoord dan toen, tot een antwoord dat mij zou doen stemmen tegen de motie, ook al golden daartegen niet de bezwaren, waarop ik in den aanvang doelde.

En waarom? Omdat de bedenkingen tegen het niet-gelijktijdig invoeren destijds door mij geopperd, naar mijne schatting, in gewicht hebben verloren?

Allerminst. Nòg beschouw ik het als een zeer betreurenswaardig gevolg der niet-gelijktijdige indiening, dat er, zij het slechts tijdelijk, voor sommigen eene dubbele belasting zal zijn, eene dubbele belasting waardoor sommigen te harder getroffen worden zullen, omdat zij als patentplichtigen verlies zullen lijden in hun bedrijf. Nòg zie ik daarin te erger misstand, voor het geval het niet gelukt de bedrijfsbelasting in het *Staatsblad* te brengen.

Van het hoogst betreurenswaardige daarvan overtuigd, vraag ik den Minister, evenals de heer Ruys van Beerenbroek dat reeds deed: ware hier aan niet te gemoet te komen door wijziging der patentheffing voor het loopend jaar 1893—1894? Of, zoo de Minister afdoende redenen heeft om dit denkbeeld te verwerpen, zouden er dan voor dit jaar niet eenige afwijkingen gebracht kunnen worden in de heffing van de opcenten op het patent?

Waar de opbrengst der vermogensbelasting ons wel is waar niet bekend is, doch waar het bijna zeker is, dat die raming zal overtreffen; waar eenerzijds wel het gedistilleerd is verhoogd, maar anderzijds de afschaffing der tollen niet is voorgesteld, zou de Minister daar niet op eene der door mij aangegeven wijzen willen medewerken, om een ook door hem erkenden misstand te voorkomen?

Intusschen herhaal ik: wat mij op de vraag, die dit debat beheerscht, thans een ander antwoord doet geven dan in den zomer van 1892, is *iets anders*.

Dat is in de eerste plaats het feit dat de verlaging van het percentage der grondbelasting is ingevoerd.

De heer A. van Dedem sprak met een goedgeefschheid over het millioen, dat daarvoor is geofferd. Te begrijpen van zijn agrarisch standpunt, maar minder gemakkelijk te deelen door wie niet dat standpunt innemen.

In de tweede plaats ook afgezien van de quaestie der grondbelasting, loopt het geschil niet alleen over vermogens- en bedrijfsbelasting. Evenzeer zijn daarbij betrokken de afschaffing van den zeepaccijns, de vermindering van den zoutaccijns en de mutatierechten. Ook daaromtrent zal alles op losse schroeven gezet worden, als geschieden mocht hetgeen de heer van Karnebeek verlangt.

En nu kan wel is waar de beteekenis der afschaffing en vermindering worden overdreven, slechts verblindheid kan doen miskennen, dat zij inderdaad niet van geringe beteekenis is.

Eindelijk, en hier haast ik mij op te drukken, dat ik het noem in de laatste plaats, omdat het voor mij het voornaamste is: de *politieke* stand van zaken is een gansch andere geworden.

Al bestaan nu nog voor mij de bezwaren, die ik in Juli ll. koesterde, miskennen mag ik niet, dat geheel veranderd is de politieke stand sedert de dagen toen de vermogensbelasting in deze Kamer werd behandeld; of wilt gij het anders uitgedrukt: nevelen, die er toen hingen aan den politieken hemel, zijn weggevaagd. Redenen tot ongerustheid, die toen door mij gekoesterd werden, zijn verdwenen.

Toen was het standpunt der Regeering in zake het kiesrecht en het tijdstip waarop zij de regeling er van aanhangig zou maken, gehuld in een sluier, toen was er grond voor de vrees, dat de bedrijfsbelasting er toe zou leiden het kiesrecht op de lange baan te houden en, ik wil het niet verzwijgen, mede door die vrees werd ik toenmaals beheerscht.

Maar zij is ongegrond gebleken; de Regeering heeft ter zake van het kiesrecht gedaan hetgeen men van haar mocht verwachten; niet aan haar, maar uitsluitend aan de Kamer zal het te wijten zijn, indien hare voorstellen niet vóór September a. s. worden afgedaan. De bedrijfsbelasting behoeft daartegen geen beletsel te zijn. Bovendien heeft de Minister van Financiën bij de behandeling der Staatsbegrooting zich op het stuk van het kiesrecht met warmte van overtuiging homogeen verklaard met zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken.

Welnu, dit alles zoo zijnde, zou ik meenen te handelen in strijd met 's lands belang, indien ik medewerkte tot eene daad die ernstige gevolgen kan hebben voor het Kabinet in zijn geheel, gevolgen waartegen de heer van Karnebeek wellicht niet opziet, maar die stof tot vreugde zouden kunnen geven *alleen* aan hen die naar eene spoedige oplossing der kiesrechtquaestie minder oprecht, minder warm verlangen dan ik.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Het is, geloof ik, zeer wenschelijk, dat ik in dit stadium van het debat een oogenblik het woord voer, ten einde eenige opheldering te geven aangaande mijne bedoelingen met de motie. A tout seigneur son honneur. Ik begin daarom met den geachten spreker uit Almelo, die het eerst na mij gesproken heeft. Ernst of kortswijl, vroeg hij mij, en hij knoopte daaraan eene voorstelling vast, alsof, indien deze motie aangenomen werd, de Regeering haar naast zich neder zou kunnen leggen, zonder er notitie van te nemen. Op mijne beurt vraag ik hem: ernst of kortswijl? Meent de geachte afgevaardigde inderdaad, dat in ons constitutioneel geregeerd land, waar de parlementaire rechten der Staten-Generaal tot dusver onverkort zijn gebleven, dat daar belastingen zouden worden ingevoerd tegen den uitgedrukten wil van de Tweede Kamer? Ik koester niet de minste vrees, niet den minsten twijfel, dat, indien de motie werd aangenomen, de belasting op het vermogen niet met 1 Mei zal worden ingevoerd.

Maar, vroeg de geachte afgevaardigde mij, en daarmede kom ik in het hart der quaestie die heden behandeld is, waarom hebt gij geen wetsontwerp ingediend? Ik zal mij daaromtrent verklaren. Ik heb dit punt natuurlijk overwogen, toch heb ik bevonden, voor mijzelf, dat de tijd daarvoor verstreken is, dat het te laat is geworden voor een der leden van Kamer om uit eigen initiatief met een wetsontwerp van dien aard voor den dag te komen. Het ligt voor de hand dat de middelen om voortgang in de afdoening van zoodanig wetsontwerp te vertragen zoo voor het grijpen zouden liggen voor de tegenstanders daarvan, dat het inderdaad niet met eenigen goeden grond zou kunnen verwacht worden, dat de zaak in beide Kamers der Staten-Generaal vóór 1 Mei 1893 zou zijn afgedaan.

Dat de tijd verstreken is, is niet mijne schuld; wij weten eerst sedert een paar dagen dat de Regeering voornemens is de bedrijfsbelasting niet vóór Mei 1894 in te voeren. Intusschen, als er leden zijn die over de keuze tusschen wetsontwerp of motie anders denken dan ik, dan staat de weg voor hen open om zoodanig wetsvoorstel ter tafel te brengen.

De geachte afgevaardigde uit Almelo gaf, indien ik hem wel begrepen heb, te kennen, dat hij, wat het fond van de zaak aangaat, eenigszins aarzelde. Indien hij het nu wat dat fond der zaak betreft met mij eens werd, dan stemme hij gerust voor mijne motie, als hij niet zelf een wetsvoorstel wil indienen. Het doel zal hij dan wel bereiken. Is hij wat het fond der zaak betreft het niet met mij eens, dan moet hij natuurlijk tegenstemmen.

Geheel anders wordt de zaak indien door de Regeering een voorstel tot latere invoering van de vermogensbelasting

wordt ingediend. En hier kom ik tot de bezwaren hedenmorgen door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Levy, ontwikkeld. Het spreekt vanzelf, dat ik niets anders bedoel, noch kan bedoelen met mijne motie, dan dat de Regeering, indien zij gevolg wilde geven aan het verzoek der Kamer in de motie uitgedrukt, een wetsontwerp daartoe zoude indienen. Dat de vorm van mijne motie duidelijker zou worden, wanneer zij werd gewijzigd naar het denkbeeld van dien geachten afgevaardigde, veroorloof ik mij te betwijfelen. Het spreekt immers vanzelf, dat niet aan de Regeering verzocht kan worden iets onwettigs te doen, en dat de voldoening aan het verzoek alleen langs wettigen weg, door een wetsvoorstel, verlangd wordt. Maar indien een dergelijk wetsontwerp door de Regeering wordt ingediend, dan vervallen daardoor juist de bezwaren, die mij weerhouden om zelf een wetsontwerp voor te stellen.

Er is nog meer waarop ik in dat opzicht wil wijzen en waarom mijns inziens een dergelijk ontwerp alleen behoorlijk van de Regeering kan uitgaan. Dat is het verband tusschen het uitstellen van de vermogensbelasting en de andere maatregelen die nevens die belasting reeds zijn gevoteerd.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft reeds gisteren op dit verband gewezen. Toen hij releveerde dat ik, de mèrites dier quaestie in bijzonderheden willende toelichten, daarin door uw beter oordeel, Mijnheer de Voorzitter, ben tegengehouden. Uit deferentie voor uw rechtmatig gezag bij de leiding van ons debat zal ik mij ook thans niet in bijzonderheden dienaangaande verdiepen, doch er slechts alleen op wijzen dat inderdaad bedoeld verband bestaat tusschen mijne motie en de vraag omtrent de meer of mindere wenschelijkheid der belastinghervormingen die te gelijk met de vermogensbelasting gevoteerd zijn, omtrent de meer of mindere mogelijkheid om, niettegenstaande een uitstel der invoering van de vermogensbelasting met een jaar, toch nog eenige der andere hervormingen in dit jaar in werking te brengen.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, is eene vraag die ik ook mij zelven gesteld heb, en het is mij voorgekomen, dat met het oog daarop een wetsontwerp alleen door de Regeering kan geformuleerd worden. Er is namelijk ter beoordeeling van die quaestie noodig eene juiste en grondige kennis van de cijfers der inkomsten en uitgaven op het budget van 1893, zoowel van de cijfers die reeds vaststaan, als van die welke nog te wachten zijn, ook in verband met eventueele plannen der Regeering.

Daardoor, Mijnheer de Voorzitter, ben ik tot de conclusie gekomen, dat het eenige wat in dezen stand van zaken te doen overschoot, was het indienen van eene motie.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Groningen tot mijne verwondering een verwijt van algemeene strekking uitgesproken. Waarom — zoo vraagt hij — indien het nu te laat is voor de indiening van een wetsvoorstel, daarmede verleden jaar, bij de behandeling van het budget, niet voor den dag gekomen? Waarom is er toen gezwegen?

Wat andere leden kan weerhouden hebben, weet ik niet, maar het zou mij niet verwonderen, indien tot de oorzaken daarvan misschien kon medegerekend worden, de zeer geringe opgewektheid welke in die dagen — zooals ieder zich herinneren zal — onder het begrootingsdebat bij de leden bestond, om iets anders dan het allernoodzakelijkste ter sprake te brengen. Maar, in ieder geval, kan dat verwijt mij niet treffen, want, hetgeen ik nu gedaan heb is een rechtstreeksch uitvloeisel van de toen bij hoofdstuk VII *B* uitdrukkelijk door mij gemaakte reserve. Hoe dit ook zij, het zou mijns inziens praematuur geweest zijn toen met eenig bepaald voorstel voor den dag te komen, omdat wij van het tijdstip der invoering van de bedrijfsbelasting toen nog niets met zekerheid konden zeggen.

Wat aangaat de optimistische beschouwing van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs over de bedrijfsbelasting, omtrent het lot dat dit wetsontwerp te wachten staat, zal ik eenvoudig verwijzen naar de minder optimistische beschouwing die wij gisteren hebben kunnen hooren van een ander lid dier Commissie. Ik zal mij verder dan ook niet in die quaestie verdiepen, maar geloof gerust te mogen beweren dat omtrent het lot der bedrijfsbelasting niets met zekerheid te voorspellen valt.

Met den geachten afgevaardigde uit Alkmaar ben ik het natuurlijk volkomen eens omtrent het principe van sociale rechtvaardigheid, waarover hij gisteren gesproken heeft. Zoowel volgens hem als volgens mij behoort er geene belasting op het inkomen, door arbeid verkregen, gelegd te worden, tenzij ook de inkomsten uit vermogen worden belast. Maar natuurlijk, ook omgekeerd. Alleen wanneer hij van oordeel was, dat onze patentbelasting, als belasting op den arbeid, verband zou houden met en geëvenredigd zijn aan de belasting onlangs op het vermogen gelegd, dan zou ik met hem van meening verschillen, maar dit is, geloof ik, het geval niet en ik meen ook te hebben verstaan dat hij zoo ver niet gaan wilde.

Een paar opmerkingen nog.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft eenige speciale punten aangehaald en gewezen op de bezwaren tegen eene gelijktijdige invoering van beide belastingen. Ik neem deze punten op, omdat dergelijke practische argumenten doorgaans nog al indruk maken op de Vergadering. Hij verwees te dien aanzien naar de Memorie van Antwoord op de bedrijfsbelasting, doch daar worden die bezwaren alleen vermeld voor het geval van gelijktijdige invoering van beide belastingen op 1 Mei aanstaande, dus met een betrekkelijk kort tijdperk van voorbereiding.

Dit brengt mij tot de vraag van den geachten afgevaardigde: wat te doen met de ambtenaren, die reeds aangesteld zijn? Ik geloof, dat die ambtenaren den tijd, die nog tot Mei 1894 gegeven zou worden, hoogst nuttig zullen kunnen aanwenden om eene behoorlijke invoering van de belasting voor te bereiden tegen het aanstaande jaar, want de tijd die hun nu daarvoor gegeven is, acht ik krap aangemeten.

Nu het punt van de reeds uitgevoerde verlaging van de grondbelasting. Daaromtrent heb ik mij reeds gisteren uitgelaten, doch waar de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Veegens, heden gezegd heeft, dat hetgeen ik wil zou zijn revolutionnair en in strijd met een goed beheer, acht ik mij verplicht hierop terug te komen. Hij zeide, dat ik wilde tornen aan een aequivalent voor eene toegestane belastingverlaging. Dit woord klink natuurlijk indrukwekkend. Maar heeft eene dergelijke belasting — bijv. de vermogensbelasting — dan een zoodanig karakter, dat daaraan nooit meer mag getornd worden, omdat vroeger eene andere belasting daartegenover is afgeschaft? Zou het om die reden revolutionnair zijn voor te stellen die belasting niet meer te heffen of ze te verlagen? De geachte afgevaardigde houde het mij ten goede, maar hier geldt: »*qui prouve trop, ne prouve rien*". De eenige vraag ten deze is: Hoe staat het met het equilibre van het budget voor 1893? De uitkomsten van het jaar 1893 — ook als men rekening houdt met de reeds uitgevoerde verlaging der grondbelasting, zullen, dunkt mij, er veel beter uitzien wanneer wij de belastingen, die wij hebben, nog één jaar behouden, dan wanneer wij ons toevertrouwen aan de précaire opbrengst van de vermogensbelasting van af de maand Mei, die mij voorkomt vooral in den aanvang hoogst onzeker te zullen zijn, ja, waarschijnlijk wel teleurstelling te zullen opleveren.

Eindelijk kom ik terug tot den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, en wel, omdat hij een woord gesproken heeft, waarvoor ik altijd zeer gevoelig ben, namelijk: politieke eerlijkheid. Hij heeft mij gevraagd, wat beoogt gij: uitstel of afstel?

Mijnheer de Voorzitter! Ik sta thans nog op hetzelfde standpunt, dat ik altijd in deze zaak heb ingenomen, dat ik verleden zomer heb besproken en uitgelegd. Ik verlang geen afstel, maar mijns inziens behoort het eene gedeelte van eene gesplitste inkomstenbelasting niet ingevoerd te worden zonder het andere. Dit is mijne positie; geen andere.

Ik herinner er aan, dat in dit opzicht niet het minste verschil bestaat tusschen mijne meening van thans en die van vroeger. Heb ik in den afgeloopen zomer — ik wil niet zeggen, mij laten overhalen, dat is een woord,

155. Interpellatie en motie van den heer van Karnebeek aangaande de beroeps- en bedrijfsbelasting.

wat niet past voor leden in deze Vergadering — maar ben ik bij de overwegingen, welke toen plaats gehad hebben, welke toen besproken zijn, tot de conclusie gekomen dat destijds dat standpunt niet tot het uiterste moest gedreven worden, dan was het omdat, zooals ik gisteren heb gezegd en ook de strekking van mijn motie aanduidt, zooals ook door andere leden erkend wordt, o. a. door den heer Hartogh, omdat de Minister het vertrouwen had uitgesproken, dat den 1sten Mei 1893 beide belastingen zouden kunnen worden ingevoerd.

Dit vertrouwen heb ik gemeend niet te mogen weigeren.

Nu maak ik er den Minister geen verwijt van, dat de zaak niet in vervulling is gekomen, maar nu gebleken is dat het standpunt van vertrouwen waarop ik mij toen geplaatst heb, niet gebaseerd was op vertrouwbare gronden, wil ik natuurlijk daarop terugkomen, en mij dunkt, dat dezelfde overwegingen, die mij daartoe bewegen, ook moeten gelden voor andere leden, die destijds dezelfde positie innamen.

Ten slotte een woord over eene uitdrukking heden door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Levy, gebezigd. Hij zeide tot mij: »gij lokt een conflict tusschen de Kamer en de Regeering uit". Zijne uitdrukkingen van »overrompeling" en »usurpatie" laat ik daar; de quaestie heeft reeds zóó lang voorgelegen dat voor zulke uitdrukkingen geene plaats is. Gisteren heb ik reeds over die zijde, de conflict-zijde, mijner motie gesproken; mijns inziens behoeft er voor den Minister hoegenaamd geen principieel bezwaar te zijn te doen wat de motie verzoekt. Zij beoogt alleen dat worde vastgehouden aan hetgeen principieel het standpunt van den Minister was; aan hetgeen hij naar zijne beste krachten heeft trachten te bereiken, al bleek dit langs den ingeslagen weg niet mogelijk. Ik herinner, dat Zijne Excellentie zich wel heeft uitgelaten ten aanzien van het geval dat zijn doel, gelijktijdige invoering der beide belastingen, niet wierd bereikt; doch in dien zin, dat hij dat zeer zou betreuren. En nu zie ik niet in dat de aanneming mijner motie een conflict tusschen de Regeering en de Kamer in het leven zou roepen. De Regeering wordt alleen gevraagd dat zij vasthoude aan hetgeen zij vroeger heeft verklaard te wenschen. Ik zal intusschen afwachten wat de Regeering hieromtrent nader zal te kennen geven.

De heer **Röell**: Mijnheer de President! Door bijzondere redenen was ik gisteren verhinderd de vergadering bij te wonen, en toen ik het verslag dienaangaande in de avondbladen las, was hetgeen in de vergadering voorviel voor mij in meer dan één opzicht verrassend. Mijn eerste indruk was echter terstond gevestigd, dat, hoe men ook moge oordeelen over de houding van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer van Karnebeek, aan zijne daad het karakter van moed niet kan worden ontzegd. Men behoeft toch in deze Kamer geen vreemdeling te zijn om te bevroeden dat hij van die daad nu juist zoo heel veel genoegen niet zoude beleven. Toch zou ik, indien die geachte afgevaardigde mij vooraf had gevraagd of ik hem aanried de door hem ontworpen motie in te dienen, hem geen bevestigend advies hebben durven geven; echter niet omdat ik met hem zouden verschillen in de waardeering van den toestand waarin wij zijn gebracht, waarbij de patentwet naast de vermogensbelasting zal blijven werken. Zal dit inderdaad tot bezwaren leiden? Er zijn er die zulks betwijfelen; maar mijnerzijds veroorloof ik mij als antwoord op die vraag te verwijzen naar een ingezonden stuk geteekend J. B. v. D. in het *Handelsblad* van 4 Februari jl., waarin een beroep wordt gedaan op de leden der Kamer om den misstand te voorkomen, die voor de middenklasse der burgerij ontstaan zal door zoodanige gelijktijdige werking. Ofschoon ik nu allerminst den Minister daarvan een verwijt zou willen maken, men moet de voortreffelijke wijze waardeeren, waarop Zijne Excellentie het zeer belangrijk rapport der Commissie van Rapporteurs omtrent de bedrijfsbelasting heeft beantwoord, toch zal Zijne Excellentie de ondervinding hebben opgedaan dat, waar men dikwijls denkt dat men de omstandigheden beheerscht, men ten slotte tot de ervaring komt door de omstandigheden beheerscht te worden. Ik vlei mij dan ook, dat de Minister zal willen erkennen, dat ook voor hen die met zijne belastingen op zich zelf zijn ingenomen, daaraan eene zeer sterke schaduwzijde is verbonden, nu het hem niet is gelukt die gelijktijdig te doen invoeren.

Wij moeten nu echter eenvoudig de vraag overwegen, voor welke gegevens wij nu zijn geplaatst.

De geachte spreker uit Rotterdam heeft voor de financieele gevolgen van de eventueele verwezenlijking van zijn wensch wel eenigermate te weinig met de cijfers gerekend. De geachte voorsteller zeide dat, wanneer men de cijfers der begrooting voor zich neemt, daaruit blijkt dat met niet invoering der nieuwe belastingen, voor zoo verre die niet reeds ingevoerd zijn, de schatkist toch weer gebaat wordt.

Het *tegendeel* blijkt echter uit de begrootingscijfers. Uit het aan de Eerste Kamer bladz. 161 overgelegde zeer volledige overzicht in verband met de overige financieele stukken, blijkt toch dat er op de gewone middelen een tekort is van f 2 886 772, bij invoering der aangenomen belastingen, waartegen kan opwegen de voorgespiegelde besparing van drie millioen. Ik breng hierbij niet in rekening het $1^1/_2$ millioen uit de Indische schatkist, omdat dit een problematieke post is.

Wanneer men echter uitstelt het in werking treden der vermogensbelasting en daarmede verband houdende wetten, voor zooverre die nog niet ingevoerd zijn, komt er een tekort van f 3 306 772 en dus ongeveer f 420 000 meer.

Uit de pas ingediende wijziging der wet op de Middelen blijkt overigens, dat het bedrag van beide tekorten met 1 millioen moet worden vermeerderd, wegens de reeds ingevoerde peraequatie der grondbelasting, waarop niet is terug te komen.

Ik geef den geachten spreker volkomen toe, dat men zich de hypothese kan voorstellen dat de vermogensbelasting minder zal opbrengen, evenzeer als men zich daarentegen eene hoogere opbrengst van de registratie kan voorstellen door vermeerderde transactiën. Doch men moet zich plaatsen op een ander standpunt en het cijfer der gevoteerde inkomsten en uitgaven tot basis nemen, en dan blijkt uit hetgeen ik aanvoerde dat bij niet-invoering der aangenomen belastingen, het nadeelig verschil nog ruim 4 ton hooger was, dan bij invoering daarvan.

Men dient dus te rekenen met de eischen van de schatkist, vooral met het oog op de hoogere uitgaven die ons wachten. Is dit reeds op zich zelf een bezwaar tegen uitstel van de invoering der belastingen, voor zooverre die nog niet ingevoerd zijn, zoo is er nog een veel grooter bezwaar voor mij in gelegen — misschien wel omdat ik er zelf eenigermate in betrokken ben. Dit bezwaar is, dat daardoor een onwettig geschenk zou worden gegeven aan de bezitters van onroerend goed in hun geheel genomen. De vermindering van de belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen met een millioen, is alleen te rechtvaardigen wanneer men daartegenover stelt dat het onroerend goed in de vermogensbelasting zal worden betrokken. En het heeft mij daarom wel eenigszins verwonderd dat zij, die zoo pleiten voor uitstel van de invoering van de vermogensbelasting, zich dit millioen zoo goedgunstig hebben laten welgevallen, maar thans tegen de betaling van het complement optornen.

Ik acht het dus een eisch van sociale rechtvaardigheid en billijkheid, dat het equivalent worde ingevoerd, waar eene vermindering van de grondbelasting werd toegekend, en tegenover die vermindering mag men dan ook niet aarzelen om de betaling in de vermogenbelasting zich te laten welgevallen.

Maar nu wij hier dus staan in een eenigermate moeilijken toestand, nu vraag ik mij af, wat is dan de plicht van de Kamer en van de Regeering? en geloof ik dat die geen andere is dan om zoo spoedig mogelijk de bedrijfsbelasting aan de orde te stellen en tot een goed einde te brengen. Ik vereenig mij daarom volstrekt niet met de neiging die ik gemeend heb te bespeuren in de rede van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Hartogh, om de

kieswet te laten voorgaan. Het staat bij mij vast dat de noodzakelijkheid onvermijdelijk gebiedt, dat, indien het eenigermate mogelijk is — en in dit opzicht durf ik zeggen dat alles mogelijk is — de bedrijfsbelasting aan de orde worde gesteld vóór dat gedacht wordt aan de behandeling van de kieswet. En ik ben overtuigd den heer van Houten, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs voor de bedrijfsbelasting, op mijn hand te hebben in dit opzicht, want deze heeft in de zitting van 20 Juli 1892, bladz. 1353, uitdrukkelijk verklaard in antwoord op eene vraag van den heer Kolkman, dat voor zoover het eenigszins mogelijk was hij en degenen, die in dit opzicht de Regeering volledig steunen, er toe zouden medewerken om de bedrijfsbelasting in het stadium van afdoening te verkrijgen. Hij voegde er zelfs bij: »Dat is de ware en kortste weg om te komen tot hetgeen nu op dit oogenblik ook de overzijde schijnt te willen: de afschaffing namelijk der patentwet."

En nu behoeft men niet heel ver te zien om vooruit te zien dat, wanneer de kieswet is afgedaan er niet veel lust en gelegenheid zal zijn om de bedrijfsbelasting te behandelen, daargelaten nog de vraag of de Kamer daar nog wel toe bevoegd zou zijn.

Ik hoop dus dat de Minister te zijner tijd zal willen medewerken om de behandeling van de bedrijfsbelasting, onder welke omstandigheden ook, te bespoedigen. De kracht, die de Minister in dit opzicht heeft is niet gering, wij weten hoe ten vorigen jare zijn woord in de schaal heeft gewogen wat betreft de behandeling van de vermogensbelasting, en ik hoop dat hij dit wederom zal willen doen waar het aangaat de behandeling van de bedrijfsbelasting.

Op deze gronden zal ik tot mijn leedwezen moeten stemmen tegen de motie van den heer van Karnebeek.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Toen deze Kamer, na een langdurig debat, genaderd was tot het laatste der artikelen van het wetsontwerp betrekkelijk de vermogensbelasting, stond zij voor een moeilijk vraagstuk. Twee beslissingen konden genomen worden; de vraag was welke de beste was te achten. Beide beslissingen betroffen het in werking treden der wet.

Men kon het tijdstip van het in werking treden laten afhangen van het invoeren der bedrijfsbelasting; doch men kon dat ook nalaten en dat tijdstip onvoorwaardelijk vaststellen.

De eerste beslissing leverde het groote voordeel op van zekerheid te verschaffen, dat niet gebeuren zou wat ik betreur dat thans gebeuren moet, namelijk dat gedurende een korten tijd de vermogensbelasting werken zal zonder de bedrijfsbelasting. Die zekerheid werd slechts verkregen, wanneer men beide belastingwetten, wat den termijn van invoering betreft, aan elkander koppelde.

Als men het in werking treden der vermogensbelasting onvoorwaardelijk op een bepaalden datum vaststelde, lag het bezwaar voor de hand. Wel had de Minister verklaard dat het zijn werkplan was om de bedrijfsbelasting op 1 Mei 1893 in werking te doen treden; maar ieder wist, gelijk ieder weet, dat dergelijke zaken niet uitsluitend afhankelijk zijn van ministerieele werkplannen.

De heer Ruys heeft met nadruk herinnerd aan hetgeen hij den 21sten Juli 1892 gesproken heeft, toen hij er op wees dat geen zekerheid verkregen werd en de Minister teleurgesteld kon worden. Inderdaad, hier waren allerlei gebeurlijkheden denkbaar. Het kon gebeuren dat de Kamer het wetsontwerp niet tijdig genoeg zou kunnen onderzoeken; dat de Minister het Voorloopig Verslag ontving op een tijdstip, waarop hij met andere werkzaamheden overladen was — iets dat inderdaad plaats gevonden heeft. Men heeft gezegd dat ik het Voorloopig Verslag half Januari ontvangen heb; gaarne breng ik hulde aan den spoed, waarmede dat verslag is samengesteld, maar dit heeft niet belet dat het verslag mij eerst bereikt heeft den 20sten Januari, ongeveer op het tijdstip, waarop mij ook het verslag der Eerste Kamer over de Staatsbegrooting bereikte, aan den vooravond van de bijeenkomst dier Kamer. Tot de gebeurlijkheden behoorde ook, dat de bemerkingen in het verslag nedergelegd, aanleiding zouden geven tot belangrijke en langdurige besprekingen met ambtenaren. In één woord: allerlei zaken konden plaats vinden, waardoor het werkplan niet tot uitvoering zou komen.

Dit wist iedereen — en toch heeft men ten slotte, na rijpe overweging en ampele beschouwingen, den dag der inwerkingtreding der vermogensbelasting bepaald, onafhankelijk van het in werking treden der bedrijfsbelasting.

Hoe is de Kamer tot dat besluit gekomen?

Mij dunkt, in de eerste plaats doordien allengs zekerheid verkregen was ten aanzien van een punt, waaromtrent aanvankelijk twijfel bestond.

Van het begin van het debat af heeft men twijfel geopperd aangaande den vollen ernst der Regeering om de, althans in vele kringen, impopulaire bedrijfsbelasting ter hand te nemen. De heer Schaepman vroeg daaromtrent zelfs eene pertinente verklaring. Ik geloof dat het woord, door mij den 21sten Juli gesproken, en de spoed dien ik toezegde, er toe heeft bijgedragen om de inwerkingtreding der vermogensbelasting op 1 Mei 1893 te fixeeren. Daaruit bleek de ernst der Regeering om alles te doen wat haar mogelijk was om de andere wet tot stand te brengen.

Maar in de tweede en voornaamste plaats wilde men geene samenkoppeling, omdat men de zekerheid wilde hebben dat het werk der belastinghervorming, voor zoover het tot stand gebracht was, definitief zou zijn.

Jarenlang was de belastinghervorming aan de orde geweest; men wilde nu eindelijk dat daarmede een begin werd gemaakt. Men wilde eene beslissing, die niet werd vastgeknoopt aan de toekomst, dus aan iets onzekers. Nu er eene meerderheid gevonden was om dit te doen, wilde men de verkregen resultaten niet in de waagschaal stellen.

Toen ik echter, zeer tot mijne teleurstelling, in het begin van Januari tot de zekerheid kwam, wat ik in December nog niet dacht, dat het onmogelijk zou zijn om de bedrijfsbelasting te laten ingaan op 1 Mei 1893, toen heb ik mij afgevraagd of het mijn plicht zou kunnen zijn een wetsontwerp aanhangig te maken tot uitstel van de invoering der vermogensbelasting.

Ik heb dit punt even ernstig overwogen als de heer van Karnebeek dit stellig met zijne motie heeft gedaan, doch ik ben tot eene geheel andere slotsom gekomen. In de eerste plaats op grond van hetgeen ik op 21 Juli aanvoerde, toen art. 50 aan de orde was, omtrent het gevaar van vastkoppeling der verkregen aan niet-verkregen resultaten; maar in de tweede plaats, en dit was mijn gewichtigst argument, omdat het remedie mij toescheen erger te zijn dan de kwaal.

Hierop laat ik allen nadruk vallen.

Men spreekt van een misstand die ontstaat als de vermogensbelasting in werking treedt, terwijl het patent nog geheven zal worden.

Men overdrijve dien misstand niet. De heer Ruys noemt het eene onbillijkheid, dat de vermogensbelasting objecten treft, die volgens het patentrecht kenteekenen van belasting zijn. Maar daarin schuilt het bezwaar niet, want daardoor op zich zelf ontstaat nog geen dubbele belasting. Dubbele belasting ontstaat alleen als de kenteekenen bedriegelijk, onjuist zijn; als die kenteekenen een te groot inkomen aanwijzen, of een inkomen dat niet bestaat. Dit laatste nu zal volstrekt niet altijd voorkomen; in vele gevallen zullen die kenteekenen zelfs een te laag inkomen aanwijzen. Ik erken echter, dat het soms zal voorkomen, en dat juist is de reden waarom ik de niet gelijktijdige inwerkingtreding betreur.

Men bedenke evenwel dat er eenige compensatie zal zijn, krachtens de bepaling in de bedrijfsbelasting, die ter berekening der winsten *gemiddelde* cijfers tot maatstaf neemt. Gesteld, dat een koopman of industrieel over 1893 geen winst maakt; dan zal door hem wel patentrecht betaald moeten worden, maar het volgend jaar wordt dan toch bij de bedrijfsbelasting zijn verlies van 1893 in aanmerking genomen. Ik weet wel, dat hiermede het bezwaar

43ste VERGADERING. — 15 MAART 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

niet geheel is weggenomen, maar ongetwijfeld wordt het door die gemiddelde rekening getemperd.

Doch genoeg hiervan. Ik zou niet gaarne den indruk geven, alsof ik het bezwaar tegen de ongelijktijdige invoering der twee belastingen niet telde, zij het dan ook niet zoo groot als sommigen het voorstellen.

Veel grooter bezwaren echter zouden ontstaan als men de invoering der vermogensbelasting uitstelde met al hetgeen daaraan verbonden is. Waarom is die vermogensbelasting voorgesteld en waarom wordt zij ingevoerd? Eenvoudig om een equivalent te krijgen voor de afschaffing of vermindering van schadelijke heffingen: voor de afschaffing van den zeepaccijns en de vermindering van de mutatie-rechten en den zoutaccijns. Nu is reeds herinnerd aan de vele overdrachten, die met 1 Mei zullen plaats hebben, zoodat het eene groote teleurstelling zou zijn voor tallooze personen, indien de invoering van de vermogensbelasting werd verschoven en daarmede ook de invoering van de afschaffings- en verminderingswetten. Dit is de voornaamste reden waarom ik gemeend heb dat door de Regeering de verschuiving van de invoering der vermogensbelasting niet mocht worden voorgesteld, en de afdoende reden waarom ik niet kan medegaan met, ja, mij stellig moet verzetten tegen de motie, voorgesteld door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam.

Ik wensch mijnerzijds de Kamer met deze zaak niet langer bezig te houden dan strikt noodzakelijk is, maar ik heb nog een paar vragen te beantwoorden.

De heer Röell heeft mij de vraag gedaan, of het de wensch der Regeering is om de behandeling van de bedrijfsbelasting zooveel mogelijk te bespoedigen. In antwoord op die vraag wensch ik den geachten afgevaardigde eene verklaring te herinneren door mij namens de Regeering afgelegd op 1 Juli 1892. Toen mocht ik, namens de Regeering verzekeren, »dat zij zal doen wat in haar vermogen ligt om de afdoening der bedrijfsbelasting te bevorderen, in het vertrouwen dat de Kamer daartoe zal medewerken." Deze verklaring is nimmer door de Regeering teruggenomen en zij denkt er niet aan dit te doen. Ik meen dat dit antwoord wel afdoende zal zijn.

Eene andere vraag is mij gedaan door den heer Ruys van Beerenbroek; hij vroeg namelijk of ik geen middel zou weten te vinden om de hardheden die voor sommigen verbonden zullen zijn aan de gelijktijdige heffing van de vermogensbelasting en het patentrecht te verminderen of te temperen. Eene gelijke vraag kwam tot mij van den heer Hartogh, die zelfs in overweging gaf om de opcenten lager te stellen of geheel niet te heffen. Op dit laatste zou ik moeilijk kunnen ingaan, omdat dit een groot verlies zou opleveren voor de schatkist en in sommige gevallen eene ontheffing zou geven, waarvoor geen reden zou bestaan. Wat de vraag van den heer Ruys betreft, ik heb er lang over nagedacht, maar de oplossing van het probleem niet gevonden. Mocht een ander het vinden, dan zou ik de eerste zijn om tot de toepassing daarvan mede te werken.

Maar van mijn kant zou ik den geachten afgevaardigde wel eene wedervraag willen doen. Gesteld, het door hem gewenscht uitstel had plaats, wat zou hij dan willen doen om de groote hardheden te temperen daaruit ontstaande, dat de mutatierechten en de zoutaccijns nog een vol jaar op het oude cijfer geheven werden en de zeepaccijns niet werd afgeschaft?

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen berichten: van den heer Lucasse dat hij door ambtsbezigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen en van den heer Bevers dat hij gedurende het verder gedeelte der vergadering niet tegenwoordig kan zijn.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Smeenge,** *voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften,* brengt, namens deze, de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld:

I. de navolgende adressen van:

1. de Kamer van koophandel en fabrieken te Zaandam;
2. de Kamer van koophandel en fabrieken te Oosterhout;
3. de Kamer van koophandel en fabrieken te Katwijk;
4. de Kamer van koophandel en fabrieken te den Helder;
5. de Kamer van koophandel en fabrieken te Purmerend;
6. de Kamer van koophandel en fabrieken te Heerenveen;
7. de Kamer van koophandel en fabrieken te Sneek;
8. de Kamer van koophandel en fabrieken van Dockum en omliggende gemeenten;
9. de Kamer van koophandel en fabrieken te Deventer;
10. de Kamer van koophandel en fabrieken te Assen;
11. de Kamer van koophandel en fabrieken te Meppel;
12. de Kamer van koophandel en fabrieken te Hoogeveen;
13. de burgerkiesvereeniging, gevestigd te Zaandam, waarvan de statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 9 Juli 1889 (*Staatsblad* n°. 38).

In het eerste adres wordt er op gewezen

dat de invoering en het gebruik van de plakzegels allernadeeligst werkt op handel en nijverheid;

dat, waar reeds herhaaldelijk stemmen opgingen om in dien toestand wijziging te brengen, de Kamer het thans de juiste tijd acht op afschaffing van het gebruik der plakzegels aan te dringen;

dat, waar men toch nu bezig is eene partieele belastinghervorming te behandelen, er ruimschoots gelegenheid zal zijn voor de afschaffing der plakzegels een aequivalent te vinden;

dat de plakzegels niet alleen een zware last zijn voor den kleinhandel en de kleine industrie, maar bovendien een zeer ongelijk drukkende en daarom een onrechtvaardige;

dat een en ander aanleiding geeft tot velerlei slechte praktijken wat zeer is af te keuren;

dat om al deze en andere redenen de afschaffing der plakzegels eene weldaad zal zijn.

Het adres eindigt met het verzoek aan deze Kamer om zoodanige besluiten te nemen, dat althans de afschaffing der plakzegels daarvan het gevolg zij.

De inhoud der andere adressen is betuiging van instemming met het aangevoerde door de Kamer van Zaandam en verzoek het aangevoerde in gunstige overweging te nemen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

II. Een adres van den heer J. A. Op de Macks, wonende te Velp, ten geleide van eene kopie van zijn laatste adres aan HH. Excellentiën de HH. Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid, Financiën, Justitie en Buitenlandsche Zaken, met verzoek aan Uwe Vergadering de Regeering gunstig voor den inhoud van dat adres te stemmen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres met bedoelde kopie ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

III. Een adres van HH. Regenten van het gesticht van liefdadigheid, gelegen aan de Heerengracht te Amsterdam, houdende bezwaren tegen het wetsontwerp » tot onteigening van eigendommen voor den aanleg eener straat met wederzijdsche bebouwing tusschen de Heerengracht en Keizersgracht te Amsterdam ".

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres, betrekking hebbende op een bij deze Kamer in behandeling zijnd wetsontwerp, te verzenden aan de Commissie van Rapporteurs, op 1 Maart jl. omtrent dit wetsontwerp benoemd.

IV. Een adres van H. S. Reitsma en andere landbou-

wers in de gemeente Wonseradeel, houdende betuiging, van instemming met de denkbeelden uitgedrukt in het verzoekschrift der heeren J. T. Vochteloo te Elsloo en anderen van 16 December 1892, in zake grond- en andere belastingen, en het verzoek den inhoud van dat schrijven van den heer Vochteloo c. s. aan een ernstig onderzoek te willen onderwerpen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen omtrent dit adres hetzelfde besluit te nemen als genomen werd omtrent dat van de heeren Vochteloo c. s., namelijk het nederleggen ter griffie, ter inzage voor de leden. (*Handelingen* 23 December 1892, bladz. 792).

V. Een adres van jonkheer A. J. Westpalm van Hoorn van Burgh en H. W. L. Baud, respectievelijk president en secretaris der bij gouvernementsbesluit van 25 September 1889, n°. 11, als rechtspersoon erkende Bataviasche Landbouwvereeniging en als zoodanig die vereeniging vertegenwoordigende, houdende dat zij met groote belangstelling kennis namen van een, dato 24 Mei 1892, door de Soekaboemische Landbouwvereeniging aan deze Kamer aangeboden adres, waarin de bezwaren zijn nedergelegd tegen de voorstellen van den directeur van binnenlandsch bestuur, ter reorganisatie van de gouvernements-koffiecultuur op Java, terwijl zij verzoeken dat het Uwe Kamer moge behagen ter gelegener tijd hare aandacht aan het verzoek der voormelde vereeniging te schenken.

Aangezien omtrent voormeld adres der Soekaboemische Landbouwvereeniging, in Uwe Vergadering van 21 October 1892 besloten werd het ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden, heeft Uwe Commissie de eer hetzelfde voorstel omtrent dit adres te doen.

VI. Een adres van Oei Tik en 27 andere handelaren, wonende te Samarang.

Adressanten deelen mede, dat zij tot hunne verontrusting hebben vernomen het bericht, hen uit de nieuwsbladen bekend geworden, dat eenige kooplieden in Nederland zich tot Uwe Kamer hebben gewend met verzoek de Indische wetgeving ten aanzien van faillissementen zoodanig te doen wijzigen, dat de Chineezen verplicht zouden worden hunne handelsboeken in de Hollandsche, dan wel in de Maleische taal met Latijnsch letterschrift aan te houden.

Verder brengen ze hunne bezwaren tegen een dergelijk voorschrift in het midden en trachten aan te toonen dat het onuitvoerbaar zou zijn.

Zij eindigen met het eerbiedig doch dringend verzoek, geen gevolg te geven aan de requesten van eenige kooplieden in Nederland, tot strekking hebbende voor de Chineezen de verplichting uit te lokken tot eene boekhouding in de Maleische of Hollandsche taal.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Het antwoord door den Minister op de door mij tot hem gerichte vragen geeft mij aanleiding tot een enkel woord van repliek.

Voordat ik daartoe overga wil ik er op wijzen, dat de Minister thans naar het mij voorkomt verzachtende omstandigheden pleit, waar hij wijst op den loop van zaken, die medegebracht heeft, dat tegen zijne voorstelling en tot zijn groot leedwezen de bedrijfsbelasting niet op 1 Mei van dit jaar in werking kan treden. De Minister zegt dat hij eerst 20 Januari het Voorloopig Verslag der Kamer heeft ontvangen en dat andere bezigheden, onder andere het beantwoorden van de Voorloopige Verslagen der Eerste Kamer over de Staatsbegrooting, hem hebben belet de beantwoording van dat Verslag zoo spoedig ter hand te nemen als hij wenschte, en dat daaraan de verlate indiening van de Memorie van Antwoord toe te schrijven is.

Ik geloof dat niemand in de Kamer den Minister er eene grief van heeft gemaakt of zou willen maken, dat die Memorie van Antwoord, een zoo lijfvig stuk met een gewijzigd ontwerp van wet, der Kamer eerst den 10den Maart heeft bereikt.

Maar ik meen er ook nu mijnerzijds op te mogen wijzen dat de Minister zich destijds eene andere voorstelling van de de zaak heeft gemaakt. In Juli van het vorige jaar bij de behandeling van de vermogensbelasting stelde hij de indiening van een wetsontwerp tot invoering van eene bedrijfsbelasting vóór 1 Januari 1893 in uitzicht, terwijl hij als zijn oordeel te kennen gaf dat men dan met dit wetsontwerp wel in vier maanden gereed kon komen.

De Minister is zijne belofte niet alleen nagekomen, maar hij heeft het wetsontwerp tot invoering eener bedrijfsbelasting zelfs vroeger ingediend. Doch toen is ook reeds gezegd: hoe gij het ook aanlegt, vóór 1 Mei 1893 komt de zaak toch niet tot stand, dat is eene onmogelijkheid. De Minister beroepe er zich dus niet op dat hij eerst 20 Januari het Voorloopig Verslag der Kamer heeft ontvangen, want volgens zijn eersten gedachtengang zou het bereiken van het Voorloopig Verslag vóór 20 Januari tot de onmogelijkheden hebben behoord en zou hij dus veel minder tijd ter beantwoording hebben gehad, dan hem nu is gegeven.

»*Men* wilde de samenkoppeling van die beide belastingen niet", zegt de Minister.

Maar alles hangt er in deze van af, wat onder dat *men* is te verstaan. Tot die *men* behoort in de eerste plaats de Regeering zelve, bovendien een groot deel van de overzijde der Kamer.

Tot die *men* behooren echter niet sommige leden van de overzijde der Kamer, die bij de algemeene beraadslaging over de vermogensbelasting zich in geheel anderen zin hebben uitgelaten, en het is juist voor die sommige leden alleen geweest het pertinent beroep van den Minister op hun vertrouwen, dat hen op 1 Juli jl. van zienswijze heeft doen veranderen, en doen stemmen *tegen*, in plaats van *voor* het amendement van den heer Æ. Mackay.

De heer Röell heeft hedenmorgen gewezen op de noodzakelijkheid voor deze Kamer zoo spoedig mogelijk de bedrijfsbelasting af te doen. Ik zou de vraag willen stellen of dergelijke aandrang tot bespoediging inderdaad wel noodig is, waar wij in de feiten, zoowel door de Kamer als door de Regeering geposeerd, zien, dat werkelijk met de afdoening zoo groote spoed gemaakt wordt, dat meerdere spoed tot de onmogelijkheden behoort.

Maar, zal die spoedige afdoening kunnen verhinderen dat de bedrijfsbelasting eerst 1 Mei 1894 in werking komt?

In geenen deele! Daaraan is niet meer te veranderen en de afzonderlijke inwerkingtreding van de vermogensbelasting zal worden een voldongen feit.

Ik kom nu tot het antwoord door den Minister op mijne vraag gegeven. De Minister zegt, dat ik gesproken heb van kenteekenen van belastbaarheid, maar daarmede nog niet bewezen heb dat sommige voorwerpen zoowel door de vermogens- als door de patentwet zullen worden getroffen.

Nu zou ik den Minister wel willen toevoegen: laat ons te dien opzichte niet met woorden spelen! Het is reeds tijdens de behandeling der vermogensbelasting door verschillende sprekers geconstateerd, en toen door niemand — ook niet van de Regeeringstafel — weersproken, dat sommige deelen van het vermogen (ik wijs hier op art. 7 der vermogensbelasting) bij gelijktijdige werking van vermogens- en patentbelasting, dubbel zullen worden getroffen. De Minister geeft mij dit dan ook toe, maar zegt er alleen van, dat dit *hardheden* zijn, tot wegneming waarvan hij op dit oogenblik het middel nog niet gevonden heeft. De heer Veegens gaf intusschen reeds bij de behandeling der vermogensbelasting een middel daartoe aan de hand.

Dit woord »hardheden" komt mij zeer weinig »hard" voor, en inderdaad bijzonder euphemistisch, zoodat ik geloof, dat de Minister beter gedaan had het woord *onrechtvaardigheden* te kiezen.

155. Interpellatie en motie van den heer van Karnebeek aangaande de beroeps- en bedrijfsbelasting.

De heer **van Kerkwijk**: En de patentwet?

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Men wijst er op dat in de patentwet ook bepalingen voorkomen die tot onrechtvaardige heffing leiden; gesteld dat dit het geval is, dan kan dat toch zeer zeker geen reden zijn om de eene onrechtvaardigheid op de andere te stapelen, hetgeen toch inderdaad geschiedt, wanneer in de vermogensbelasting of in de patentwet geene wijziging vóór 1 Mei aanstaande wordt gebracht.

Ik moet dan ook tot mijn leedwezen constateeren, dat 's Ministers antwoord mij zeer heeft bevreemd en geheel onbevredigd heeft gelaten.

Maar, zal men zeggen, indien de Regeering er dan niet toe wil overgaan om die hardheden weg te nemen, ook gij hebt het recht van initiatief; bied een wetsvoorstel daartoe aan. Ook dit, meen ik, ligt niet op den weg van een lid der Kamer, evenmin als het op den weg van den heer van Karnebeek lag, wegens de door hem aangegeven redenen, een wetsvoorstel in plaats van eene motie in te dienen.

Ik constateer alleen dit: het is niet tegen te spreken dat er onrechtvaardigheden zullen worden in het leven geroepen door die gelijktijdige werking van de vermogens- en de patentbelasting. Ik constateer tevens dat de Regeering hetgeen op 1 Mei 1893 staat te geschieden reeds in den loop van Januari van dit jaar heeft geweten, dat dus de Regeering tijdig de noodige maatregelen had behooren te nemen, maar dat de Regeering in verzuim blijft de door mij gesignaleerde onrechtvaardigheden, die dan zullen ontstaan, weg te nemen.

Ook het land zal later te beoordeelen hebben in hoeverre de Regeering haren plicht te dien opzichte al dan niet heeft vervuld.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Mijne Heeren! Ik ben genoodzaakt mijne bevreemding en leedwezen te betuigen over een en ander wat bij dit debat is vernomen en wel allereerst over hetgeen wij hedenmorgen hebben gehoord van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Hartogh.

Ziet, ik maak er geen geheim van en meen ook mij niet aan onbescheidenheid schuldig te maken, wanneer ik mededeel dat die geachte afgevaardigde mij zoo lang en zoo aangenaam bekend, gisteren van mij den raad kreeg — toen zijne tegenwoordige zienswijze mij bekend werd — om te zwijgen.

Er zijn toch omstandigheden, er zijn toestanden, waarin zelfs voor den scherpzinnigste het spreken bedenkelijk is.

De geachte afgevaardigde heeft verschillende redenen opgegeven, waarom hij niet alleen niet mede zou gaan met de motie die thans is voorgesteld, maar ook een wetsontwerp tot verdaging van de invoering der vermogensbelasting niet zou steunen, redenen waarom hij voor de invoering was van de vermogensbelasting naast de tegenwoordige patentwet met 1 Mei eerstkomende.

Hij heeft verschillende redenen aangevoerd, doch met nadruk gezegd, dat de alles beheerschende reden, de reden die voor hem overwegend was, hierin bestond, dat thans de politieke toestand was veranderd, dat de politieke nevelen waren weggevaagd, daar, terwijl hij vroeger bezorgd was dat het kiesrecht op de lange baan zouden worden geschoven, thans van die bezorgdheid schijn noch schaduw was overgebleven.

Inderdaad, die woorden van den geachten afgevaardigde vernemende vroeg ik mij zelven: heb ik dan vroeger zijne rede niet wel verstaan? Heb ik vroeger wellicht een ander afgevaardigde voor hem in de plaats gesteld? Maar de *Handelingen* wijzen het uit. Men raadplege het verhandelde in de vergadering der Kamer van 21 Juli 1892.

Wat heeft de geachte afgevaardigde toen aangevoerd als reden, waarom *niet* op 1 Mei 1893 maar eerst later de vermogenbelasting behoorde te worden ingevoerd?

Juist het kiesrecht.

De geachte afgevaardigde heeft toen gezegd, dat invoering der vermogensbelasting op 1 Mei 1893 niet gewenscht was, omdat het eindoordeel behoorde te blijven aan de Kamer, gekozen onder het nieuwe kiesrecht. Die alleen was bevoegd dat eindoordeel uit te spreken.

Alzoo, het nieuwe kiesrecht was toen de reden tot niet-invoering op 1 Mei 1893, en nu moet hetzelfde nieuwe kiesrecht dienst doen om de invoering op 1 Mei 1893 wèl te verkrijgen.

Ik vraag u, Mijne Heeren, of in dergelijke omstandigheden zwijgen geen aanbeveling verdient. Men noemt zoodanige houding thans wel eens eene evolutie van denkbeelden. Door den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer Keuchenius, is eertijds onze zoo rijke Nederlandsche taal met een Nederlandsch woord, tot aanduiding van denzelfden geestestoestand verrijkt, maar ik meen te moeten betwijfelen, of door zoodanige evolutiën de geachte afgevaardigde niet meer wordt geschaad dan de zaak die hij dient er door wordt gebaat

Eene andere reden tot leedwezen en bevreemding levert mij het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell.

Wanneer ik toch naga, wat door dien geachten afgevaardigde op 21 Juli 1892 is gezegd, dan rijst de vraag, of het thans gehoorde een zuiveren weerklank op die rede mag heeten?

Toen werd vooral nadruk gelegd op recht en billijkheid. Toen werd het eene ernstige ethische vraag genoemd, of wij »gerechtigd zijn een onrecht in duodecimo te plegen om een onrecht in quarto, dat niet door ons was in het leven geroepen, weg te nemen."

Thans daarvan geen spoor. Toen werd te kennen gegeven dat, indien met den besten wil het doel der Regeering niet kon worden bereikt, liever in beraad moest worden genomen, om alsdan nog een verlengingswetje in te dienen; en zij die de behoedzame wijze van spreken van den geachten afgevaardigde kennen en waardeeren, weten dat toen zijne stellige overtuiging was, dat onder die omstandigheden zoodanig wetje behoorde in te komen. Nu echter vernemen wij van dat alles niets. Nu hooren wij alleen, dat men voorzichtig met het budget moet zijn, dat vóór alles moet gezorgd worden dat daarin geen leemte ontsta. Nu wordt gewaagd van de aangenomen verlaging der grondbelasting die destijds toch evenzeer reeds in uitzicht was.

Eenige gloed was in de rede van den geachten afgevaardigde alleen dáár merkbaar, waar hij zijne bezorgdheid uitsprak dat de bedrijfsbelasting zou worden uitgesteld ten gevolge van de behandeling van het kiesrecht. Ja, hij ging zóó ver, den Minister van Financiën uit te noodigen, al zijne krachten aan te wenden om dàt gevaar te verhoeden. Ik vraag of die bedrijfsbelasting niet een zeer nuttig wetsontwerp mag heeten.

Ook de Minister van Financiën gaf mij eenige aanleiding tot bevreemding, en ik betreur wat Zijne Excellentie gezegd en gedaan heeft. Straks zeide de Minister met zoovele woorden, dat bij hem *in het begin van Januari* de *zekerheid* bestond, dat de bedrijfsbelasting niet tijdig genoeg, niet op 1 Mei, kon worden ingevoerd. Raadplegen wij nu hetgeen voorviel in de Eerste Kamer op 30 Januari ll., toen daar de zaak door den Minister besproken werd naar aanleiding van eene vraag gesteld door den geachten afgevaardigde voor Noordbrabant, den heer Verheijen, dan blijkt dat de Minister van die zekerheid allerminst gewag maakte. De Minister zeide toen alleen gedaan te hebben wat in zijn vermogen was en *niet* te kunnen voorspellen hoe het verder gaan zou. Dit is van te meer beteekenis, omdat de geachte afgevaardigde, de heer Hartogh, zoo straks heeft medegedeeld, dat hij juist uit dàt antwoord van den Minister in de Eerste Kamer de overtuiging verkregen had, dat de vermogens- en bedrijfsbelastingen alsnog zeer wèl gezamenlijk op 1 Mei zouden kunnen worden ingevoerd.

Is het overigens volkomen juist, dat de Minister heeft gedaan alles wat in zijn vermogen was? Op het voorbeeld van anderen constateer ik vóór alles, dat de Kamer ten deze zoo diligent mogelijk was; dat zij met het onderzoek van de bedrijfsbelasting den meesten spoed heeft gemaakt;

dat de Rapporteurs zelfs gedurende de begrootingsdiscussiën het Voorloopig Verslag hebben bewerkt.

Wat had men mogen verwachten toen de vermogensbelasting in behandeling was? Dit, naar ik meen, dat het wetsontwerp op de bedrijfsbelasting nog ware ingediend vóór het einde van het zittingjaar 1891—1892.

Dat zulks niet is geschied, is eene van de voorname redenen, waarom nu deze groote moeilijkheid bestaat. De bedrijfsbelasting is eerst ingediend op 15 October, *na* het wetsontwerp op het kiesrecht, en al de bezwaren die sedert zijn ontstaan, zijn de vrucht van dat late indienen. Toen is er een ontwerp ingediend, — ik wil van de dooden geen kwaad spreken, want dat wetsontwerp is vervangen door een zeer verschillend wetsontwerp, thans, zeven weken na het Voorloopig Verslag bij de Memorie van Beantwoording ingediend — maar zeker mocht het niet bogen op den eerenaam van een ontwerp, dat zich door zuivere wetsstijl en degelijke techniek onderscheidt.

Het zij mij vergund bij deze gelegenheid den Minister van Financiën een paar vragen te doen met betrekking tot de voorbereiding en de maatregelen van uitvoering voor de vermogensbelasting, opdat men wete of daaromtrent alles tijdig en behoorlijk is voorbereid.

Volgens art. 14 der wet moet vóór 15 Mei de inspecteur der registratie voor elke gemeente of voor elk gedeelte eener gemeente van zijne divisie, in overleg met den burgemeester, eene lijst opmaken van de personen die vermoedelijk zullen worden aangeslagen. Kan de Minister de verzekering geven, dat dit overleg tijdig zal zijn afgeloopen en dat de lijsten vóór 15 Mei in elke gemeente zullen zijn opgemaakt?

Mijne tweede vraag betreft de formulieren voor den aanslag, waarvan ons de kennisneming bij de behandeling van het wetsontwerp steeds is onthouden, en die ingevolge art. 15 bij Koninklijk besluit moeten worden vastgesteld. Met verwondering heb ik nog altijd te vergeefs naar dat besluit gezocht.

In Duitschland is anders gehandeld en weet men niet van een zoo lang tijdsverloop tusschen de wet en datgene wat voor hare uitvoering noodig is. Toch biedt de regeling hier en daar ginds in menig opzicht groote punten van overeenkomst aan.

De Einkommen-Steuer van den Minister Miquel is vastgesteld bij de wet van 24 Juni 1891 en op 5 Augustus 1891 is de maatregel tot uitvoering verschenen.

Ik kan mij niet wel voorstellen wat de reden van de vertraging is, omdat men toch niet goed de wet bewerken kan, zonder de uitvoering in hoofdtrekken naast zich te hebben.

Zal nu het besluit, bedoeld bij art. 15 althans, dezer dagen in het Staatsblad verschijnen?

Nu nog eene opmerking van gansch anderen aard. Herhaaldelijk is in dit debat gesproken van de groote voordeelen die de afschaffing van de zeep- en de vermindering van den zout-accijns zullen teweegbrengen, voordeelen waarnaar algemeen werd verlangd, en die geen oogenblik mochten worden vertraagd.

Ik ben op dit punt niet zeer geloovig, en het heeft mijne aandacht getrokken, dat juist de laatste staten van de ontvangsten dier beide middelen eene steeds stijgende opbrengst vertoonen. Men zou zeggen dat indien de zeep- en zout-accijns zóó verbazend drukken, er dan menigeen zou zijn die liever zou uitstellen en wachten tot 1 Mei.

Ten slotte zij het mij vergund in herinnering te brengen dat indien de zaken loopen zooals zij nu naar de houding van de meerderheid en van de Regeering waarschijnlijk zullen loopen, er voor hen die met 1 Mei zullen worden aangeslagen in de vermogensbelasting onder de werking van al de bestaande andere belastingen, in het bijzonder van die op het patent, en die van die samenvoeging het onrecht en de onbillijkheden zullen ondervinden, dat er voor hen, zeg ik, een driedubbelen troostgrond bestaat. Zij zullen met den geachten afgevaardigde, den heer Hartogh, den troost hebben, dat zij lijden ter wille van het kiesrecht; zij zullen met den geachten afgevaardigde, den heer Roëll, den troost hebben, dat er anders wellicht zou ontstaan eene leemte in het budget, en zij zullen met den Minister van Financiën zich kunnen verheugen in het levendig besef, dat zij alleen lijden ter wille van de rechtvaardigheid; de rechtvaardigheid toch is het beginsel waarvan deze gansche belastinghervorming is uitgegaan.

De heer **Roëll**: Indien het mijne medeleden is gegaan als mij, dan kan de indruk niet anders geweest zijn dan deze, dat de geachte afgevaardigde uit Steenwijk, de heer Beelaerts van Blokland, die pleegt door degelijkheid van argumenten aannemelijk te maken wat hem goed en waar toeschijnt, daarvan op dit oogenblik heeft moeten afzien, en zich heeft bewogen op het gebied — zij het dan ook der welwillende — persoonlijkheden. Ik wensch hem op dat gebied voor zoover mij betreft op den voet te volgen en de vragen die hij mij deed liefst met wedervragen te beantwoorden.

De geachte spreker zeide: ik herinner mij den tijd dat de afgevaardigde uit Utrecht, de heer Roëll, meende dat wij geen onrecht in duodecimo mogen plegen om een onrecht in quarto weg te nemen. Ik zoude kunnen antwoorden dat die verklaring mij er niet toe geleid had om op 21 Juli mijne stem aan het wetsontwerp te onthouden; maar ik wil mij tot deze wedervraag bepalen: waar gij de ethische zijde van de wetgeving zoo op den voorgrond stelt, op welke ethische gronden kunt gij daar — ik spreek nu niet in den particulieren zin van persoonlijk grondeigenaar — verdedigen dat de grondeigenaars in het geheel genomen met een millioen per jaar worden ontlast zonder het complement dat daaraan onverbreekbaar vast zat, namelijk aanslag in de vermogensbelasting, mede te dragen? Mij dunkt, gij hadt daaromtrent licht moeten geven, veeleer dan mij eene ethische vraag te stellen.

De geachte spreker zeide verder: de bedrijfsbelasting is zeer nuttig en eene zeer gemakkelijk te hanteeren zaak, al naarmate dit te pas komt.

Ik heb mij die uiting niet goed kunnen verklaren. Ik heb steeds er op aangedrongen dat de bedrijfsbelasting spoedig zou worden ter hand genomen; hedenmorgen heb ik het nog gedaan, en ik heb den Minister en de Kamerleden, voor zoover zij van eene andere meening mochten zijn, gewezen op den plicht om, wat er ook geschiede, de bedrijfsbelasting te doen voorgaan. Maar als de geachte spreker beweert dat dit wetsontwerp zoo nuttig en gemakkelijk te hanteeren is, dan wijs ik er op dat er nog een wetsontwerp is dat ook nuttig is en gemakkelijk te hanteeren schijnt, dat is de kieswet.

Ik herinner er toch aan dat de geachte afgevaardigde bij de behandeling der jongste Staatsbegrooting eene zeer spoedige behandeling van de kieswet eischte. En wanneer ik nu daaruit eens concludeerde, dat hij de spoedige behandeling der kieswet wenschte om de vermogensbelasting te ecarteeren, wat zou hij daarop dan wel antwoorden?

Met dergelijke onderstellingen komt men werkelijk niet verder.

In de derde plaats werd gewraakt mijn beroep op den tegenwoordigen toestand der geldmiddelen van den Staat.

Mijnheer de Voorzitter, sinds wanneer wordt het een volksvertegenwoordiger kwalijk genomen, dat hij het oog houdt op 's lands financiën?

En waarom heeft de geachte afgevaardigde in zijne rede mijn betoog niet getracht te wederleggen, dat, indien wij op dien weg voortgaan, het nadeelig saldo van de gewone uitgaven en inkomsten voor den Staat met een half millioen zal worden vermeerderd? Dat ware de juiste wijze geweest om mijne opmerkingen te rescontreeren.

Ik zal hierop verder niet ingaan, daar dit min of meer eene argumentatie *ad hominem* zou zijn; maar ik geloof dat de geachte afgevaardigde, wanneer hij zijne argumenten nog eens *à tête reposée* nagaat, zal bevinden dat zij, voor zoover zij mijn betoog raakten, nu inderdaad niet van beteekenis kunnen worden gerekend.

Met instemming heb ik de uitdrukkelijke verklaring van den Minister van Financiën gehoord, dat hij zich refereert aan hetgeen hij in Juli 1892 gezegd heeft en dat

43ste VERGADERING. — 15 MAART 1893.

155. Interpellatie en motie van den heer van Karnebeek aangaande de beroeps- en bedrijfsbelasting.

de Regeering alles doen zal wat zij maar kan om de bedrijfsbelasting zoo spoedig mogelijk te doen invoeren.

Daar ik gerechtigd ben de conclusiën te trekken, die ik wil, zoo trek ik thans daaruit deze slotsom, dat, wanneer het oogenblik mocht komen waarop bedrijfsbelasting en kieswet voor publieke behandeling gereed zijn, de Regeering haar gewicht in de schaal zal leggen om te zorgen dat de bedrijfsbelasting op den voorgrond blijft.

De heer **Hartogh**: De heer Beelaerts herinnerde dat hij mij den welwillenden raad gegeven heeft mij in dit debat niet te mengen. Ik meende dien raad niet te moeten opvolgen. Nu ik de bestrijding van mijne rede door den geachten spreker gehoord heb, ben ik in mijne overtuiging versterkt, daarin goed gezien te hebben.

Ik begrijp volkomen, dat het hem leed doet, dat ik niet wil medespelen in de kaart van hen, die over de wijziging van het belastingstelsel zulke geheel andere meeningen zijn toegedaan als ik, en die, zooals de geachte afgevaardigde bij de beraadslaging over de laatste Staatsbegrooting zeide, het eene ramp achten voor het land, dat het kiesrechtwetsontwerp is ingediend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Slechts een enkel woord ter beantwoording van een paar vragen tot mij gericht door den heer Beelaerts.

De geachte spreker heeft mij een verwijt gemaakt van de late indiening der bedrijfsbelasting.

Welk verwijt ik ook verwacht had — dit verwijt zeer zeker niet, daar ik alles gedaan heb wat ik kon om de zaak te bespoedigen. Ik geloof dan ook dat dit verwijt zoo erg niet gemeend was, daar mij nog iets anders is verweten, namelijk te spoedige inzending; ik had, zoo werd mij gezegd, meer critiek moeten uitoefenen op het ontwerp.

Dit is zeker dat ik van mijn kant gedaan heb, wat ik kon. Dat er strijd zou zijn tusschen hetgeen ik op 30 Januari in de Eerste Kamer en hetgeen ik hedenmorgen heb gezegd, kan ik niet inzien. Aan het door mij genoemde tijdstip moet geen bijzondere beteekenis worden gehecht, want dáárop wilde ik hedenmorgen geen nadruk leggen. Ik zou waarlijk niet met nauwkeurigheid weten te zeggen, wanneer de zekerheid voor mij ontstaan is, dat invoering der bedrijfsbelasting vóór 1 Mei 1894 onmogelijk zou zijn. Wel weet ik dat dit in December nog niet zoo was. Het tijdstip doet ook weinig ter zake. Het essentieele in hetgeen ik hedenmorgen zeide was, dat ik er van lieverlede toe gebracht ben mij de vraag te stellen of, nu gelijktijdige invoering niet kon plaats hebben, uitstel van het in werking treden der vermogensbelasting wenschelijk en noodzakelijk zou zijn te achten.

Tot welke conclusie de overweging dezer vraag mij heeft geleid, heb ik dezen morgen medegedeeld. Zij was deze, dat uitstel zeer zeker eene lichtzijde, maar eene nog veel grooter schaduwzijde zou hebben. Mocht de geachte spreker er anders over denken, welnu ik eerbiedig zijn gevoelen, maar hij eerbiedige ook het mijne.

De geachte spreker wenscht te weten hoe het gaat met de voorbereiding der vermogensbelasting, het overleg met de burgemeesters, de samenstelling der lijst bedoeld in art. 14?

Ik antwoord dat de werkzaamheden in dit opzicht reeds lang zijn aangevangen en dat er voor mij geene reden bestaat om er aan te twijfelen dat de lijst op tijd gereed zal wezen. Ik heb daartoe strenge instructiën gegeven, overleg, vooral mondeling overleg, met de burgemeesters aanbevolen, en voor zoover ik kan nagaan worden die instructiën opgevolgd.

Wat de vraag betreft omtrent het formulier van aangifte, het komt mij voor dat bij die zaak niet zooveel haast is. Het ontwerp is gereed en bereikt weldra den Raad van State. Ik hoop en vertrouw dus, dat het formulier tijdig bekend zal worden gemaakt aan de belastingplichtigen.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! De beschouwing welke de Minister gaf over de bezwaren die ontstaan uit eene gelijktijdige werking van patent- en vermogensbelasting, droeg, dunkt mij, sporen van zeker optimisme.

Ik zal daarop echter niet ingaan, maar meen dat het gevaar voor dubbele belasting grooter is dan de voorstelling van zaken door den Minister zoude doen vermoeden.

Nu een woord over het conflict. De Minister heeft de aanneming mijner motie sterk ontraden, doch uit zijn mond heb ik niet verstaan dat uit de aanneming een conflict zal geboren worden. Dat doet mij genoegen, want het was mijn doel niet een conflct uit te lokken, daartoe bestaat geen reden.

Intusschen, indien de Kamer in die stemming kwam, dat zij, om een conflct met de Regeering te ontgaan, haar eigen overtuiging op den achtergrond ging stellen, dan geloof ik, dat wij, met het oog op de zeer belangrijke beslissingen, die wij binnen korten tijd zullen hebben te nemen, een zeer gevaarlijken toestand zouden te gemoet gaan; dan zou eene dergelijke stemming zeker allerminst wenschelijk zijn, voor eene richtige en nauwgezette behartiging van 's lands belang, zooals ik, en ik geloof anderen met mij, die opvatten. Intusschen, zooals ik zeide, op dit oogenblik is van een conflict niet gebleken.

Nu heb ik mij nooit voorgesteld dat de taak die ik in deze op mij nam, eene aangename zijn zou, maar ik heb haar beschouwd als een plicht. Wij hebben over de zaak beraadslaagd en die beraadslaging heeft voor mij vrucht gedragen, deze vrucht namelijk, dat mij daaruit onwederlegbaar en afdoende gebleken is, dat zij, niet wie ik meende dat ik in deze quaestie homogeen dacht, op dit oogenblik een ander standpunt innemen en dat dus die homogeniteit van opvatting niet meer bestaat; dat zij niet meer staan op het standpunt waarop wij vroeger samen stonden en waarop ik althans mij nog stel in deze zaak. Ik zal hunne motieven daarvoor niet critiseeren, en allerminst apprecieeren maar onder die omstandigheden is het mij luce clarius, dat de motie niet de minste kans heeft van aangenomen te worden, en alleen daarom, niet omdat ik voor mij meen, dat hetgeen die motie beoogde, niet behoorde te worden nagestreefd, meen ik de motie te moeten intrekken. Het komt mij onder de gegeven omstandigheden volkomen nutteloos voor haar aan de stemming van de Kamer te onderwerpen.

De **Voorzitter**: Daar de heer van Karnebeek verklaard heeft zijne motie in te trekken, maakt zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Beelaerts van Blokland**: De bepaalde wedervraag door den geachten afgevaardigde uit Utrecht gedaan noopt mij — voorbijgaande elke qualificatie — nog een enkel woord te zeggen. De geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft het ethisch moment, dat door hem in Juli des vorigen jaars was op den voorgrond gesteld, ditmaal niet nader ontwikkeld, maar juist daartegenover laatstelijk een ander ethisch moment gesteld en gevraagd: hoe mijnerzijds kon worden gebillijkt dat grondeigenaars bij verdaging van de invoering der vermogensbelasting toch reeds door de verlaging der grondbelasting zouden worden ontlast.

Ik zou daarop aan den geachten afgevaardigde ten antwoord willen geven, dat, indien men inderdaad wenscht, uit redenen van rechtvaardigheid, de invoering van de vermogensbelasting te stellen gelijktijdig met die van de bedrijfsbelasting, bij het wetsontwerp waarbij dit zou geschieden, zeer wel eene passende regeling kon worden getroffen, bij voorbeeld door te bepalen dat met het bedrag, wat dit jaar te weinig was betaald, de belastingbiljetten van het volgende jaar zouden worden verhoogd. Er kan dus uit dien hoofde geen bezwaar voor den geachten afgevaardigde bestaan om aan eene regeling zijne stem te geven die hij vroeger zoo pertinent heeft aanbevolen.

Den heer Minister van Financiën heb ik dank te zeggen voor het antwoord dat hij wel op mijne vragen heeft willen geven. Het doet mij leed te hebben vernomen, dat het belangrijke Koninklijk besluit van uitvoering, het besluit

vaststellende het formulier waarnaar de biljetten moeten worden ingericht, nog eerst in een toestand van voorbereiding verkeert. Inderdaad om tijdig gereed te zijn, behoort men tijdig voor te bereiden en ik betreur het, dat thans dat besluit nog niet eens bij den Raad van State is, en ik zou er bij den Minister op aan wenschen te dringen om de totstandkoming van dat besluit alsnog zooveel mogelijk te willen bespoedigen; want het is voor de belastingplichtigen van zeer groot belang om èn de aanslagbiljetten te ontvangen op den in de wet bepaalden tijd, èn vooraf behoorlijk het besluit te kunnen raadplegen, waarbij het formulier wordt vastgesteld. Dat is hun recht volgens de wet.

De heer **Röell** verkrijgt voor de derde maal het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met der Kamer mijn dank te betuigen voor het verleende verlof, waardoor mij gelegenheid wordt gegeven nog met een enkel woord te antwoorden op de rede van den geachten afgevaardigde uit Steenwijk.

Het expedient door den geachten afgevaardigde thans geopperd, om te voorkomen dat, door niet invoering der vermogensbelasting, de grondeigenaars wel de verminderde belasting, maar niet het equivalent zouden dragen, was in de vorige rede van den geachten spreker zelfs niet aangeroerd, en dat hij het thans te berde bracht, schijnt mij het gevolg hiervan, dat zijne aandacht eerst door mijne rede op het ontbreken van zoodanig middel is gevestigd. Wellicht stel ik door deze meening te uiten den invloed van mijne vorige rede te hoog, maar het feit, waarop ik wees, blijft niettemin bestaan.

Intusschen, het redmiddel door den geachten afgevaardigde aangegeven, schijnt mij voor toepassing niet vatbaar, ja het komt mij zelfs volkomen onverklaarbaar voor hoe de geachte afgevaardigde het kan aanbevelen. Men zou medio 1893 eene wet gaan maken, waarbij de grondbelasting over 1893 verschuldigd werd verhoogd, die dan zou worden ingevorderd op biljetten van 1894! Maar dat zou zijn eene wet met de meest zuivere terugwerkende kracht! De grondbelasting over 1893 zou zijn aangezuiverd door hen, die haar verschuldigd waren, en een half jaar later zou men eene wet maken om hen, die volgens de wetgeving van 1893 betaald hadden wat zij schuldig waren over 1893, te verplichten in 1894 nog eens dat meerdere te betalen! Indien een goed jurist, als de heer Beelaerts, zulk een expedient moet aanraden, pleit zulks niet voor zijne zaak. Ik zal het hierbij laten.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Namens de vergadering heb ik de eer den Minister van Financiën dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen.

II. Interpellatie van den heer A. van Dedem over het weder openstellen der Duitsche grenzen voor den invoer van fokvee uit Nederland.

De heer **A. van Dedem**: Der Kamer dank zeggende voor het mij verleende verlof, wensch ik aan te vangen met eene korte uiteenzetting der redenen, die mij er toe geleid hebben tot den Minister van Buitenlandsche Zaken de vraag te richten of er uitzicht bestaat dat de Duitsche grenzen voor ons fokvee zeer spoedig zullen worden opengesteld. Wat is tegenwoordig de toestand?

Ons vee kan nergens de grenzen over. Aan de landzijde zijn Duitschland en België afgesloten en over zee hadden wij alleen een belangrijken uitvoer naar Engeland en ook de Londensche markt is voor den invoer van ons vee gesloten.

Het heffen van hooge invoerrechten is natuurlijk voor den uitvoer van onze producten zeer nadeelig, maar als de invoer elders absoluut wordt verboden en er nergens uitzicht bestaat om een zoo belangrijk artikel als ons vee te kunnen uitvoeren, dan zal, als die toestand blijft aanhouden, de Nederlandsche landbouw door eene onoverkomelijke ramp worden getroffen.

Voor den uitvoer van ons vee zijn voornamelijk twee tijdperken in het jaar van belang; namelijk de maanden April en Mei en October en November.

De landbouwers zijn gewoon, en zijn daartoe ook door hun bedrijf gedwongen, om het vee dat zij 's winters hebben gestald vóór Mei van de hand te doen, voor zoover zij het 's zomers niet kunnen weiden. Hetzelfde is het geval in het najaar. Nu moet het vee dat 's zomers is geweid en des winters niet kan worden gestald, worden verkocht. Men zal dan ook zien dat de voor- en najaarsveemarkten altijd het drukst zijn bezocht; geen ander tijdperk van het jaar kan daarmede in de verste verte worden vergeleken. Op dien verkoop in het voorjaar rekenen de landbouwers ook, omdat met de opbrengst daarvan verschillende schulden aan het bedrijf verbonden, moeten worden betaald. Nu kan men zich de teleurstelling der landbouwers voorstellen, wanneer door het verbod van uitvoer naar naburige Rijken, de prijzen van het vee — ik weet niet hoeveel — maar stellig met een derde zullen zijn gedaald. Het verbod is daarom ook zoo nadeelig, omdat in de beide voorgaande jaren de oogsten over het algemeen gunstig zijn geweest, behalve de hooioogst, die daarop eene uitzondering maakt en in het bijzonder het vorige jaar schraal was; en zijn de oogsten voordeelig, dan vertoont zich de meerdere welvaart van den landbouwer allereerst in zijn goed gevulden veestal. De veestapel is dientengevolge dan ook vrij groot, zoodat er geen sprake kan zijn, zooals in vorige jaren wel eens het geval was, van een tekort aan vee. Integendeel, de meeste landbouwers hebben vee over en moeten zich daarvan vóór Mei ontdoen. — Intusschen hopen de boeren nog altijd dat eerlang het verbod om Nederlandsch fokvee van Duitschland in te voeren zal worden ingetrokken en dientengevolge de prijzen van het vee zeer zullen rijzen. Daarom verkoopen zij hun vee thans niet; doch om dit te kunnen houden, moeten zij, ten gevolge van den schralen hooioogst van verleden jaar, zeer duur hooi koopen. Wordt hunne hoop nu niet teleurgesteld, dan worden die uitgaven dubbel vergoed door de hoogere prijzen, die zij voor hun vee zullen maken; maar indien er geen uitzicht bestaat dat het verbod wordt ingetrokken, dan is het beter het vee niet langer te bewaren en moet het gaandeweg van de hand worden gedaan. Het is voor den boer dus van het grootste belang dat alle onzekerheid dienaangaande ophoude.

Het is om die redenen, dat ik beleefdelijk den Minister van Buitenlandsche Zaken verzoek om aan de Kamer den uitslag mede te deelen van de pogingen, aangewend bij de Duitsche Regeering, tot opheffing van het verbod om Nederlandsch fokvee in Duitschland in te voeren.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid de gedane vragen reeds aanstonds te beantwoorden.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken*: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan geef ik het woord aan den Minister van Buitenlandsche Zaken.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken*: Zeer gaarne zal ik, voor zoover het mij mogelijk is, de vragen en opmerkingen van den geachten afgevaardigde beantwoorden. Op de vraag, in de laatste plaats gesteld, die de eigenlijke inhoud der interpellatie zou kunnen genoemd worden, kan ik al aanstonds in 't algemeen antwoorden, dat de pogingen, die aangewend zijn om bij de Duitsche Regeering opheffing van het verbod tot invoer van Nederlandsch fokvee in Duitschland te verkrijgen, tot nog toe niet den gewenschten uitslag hebben gehad.

De Regeering is diep doordrongen van het groote gewicht, dat voor ons land bij deze zaak betrokken is. Zij is het volkomen eens met den geachten afgevaardigde,

dat niets moet worden verzuimd om de wederopenstelling van de buitenlandsche grenzen voor den invoer van ons vee te verkrijgen. Wat te dien opzichte dan ook vanwege mijn Departement geschieden kon, is — ik durf dit verzekeren — geschied, en wat nog blijken mocht noodig te zijn om den uitvoer van vee, waarbij de welvaart van zoo velen in den lande betrokken is, te verkrijgen, zal niet worden nagelaten.

Over den loop dezer zaak en den stand der quaestie op dit oogenblik een enkel woord.

Toen ik, Mijnheer de Voorzitter, bij de behandeling der Staatsbegrooting voor het loopende jaar reeds de groote belangstelling der Regeering te dezen opzichte uitsprak, moest ik tevens, in antwoord aan den geachten afgevaardigde, die thans de interpellatie doet, de vrees bevestigen dat, evenals de Engelsche, ook de Duitsche grenzen voor ons vee zouden gesloten worden.

Terwijl sinds 1885 ons fokvee in Duitschland vrij kon worden ingevoerd, heeft in het midden van December dan ook de sluiting plaats gehad en is het niet mogen gelukken de Duitsche Regeering van haar voornemen om dit te doen, af te brengen. Als *sanitaire maatregel* ter bescherming van den eigen veestapel in de aan ons land grenzende provinciën en streken werd die sluiting gemotiveerd.

Op grond daarvan werd, toen de gezondheidstoestand van ons vee verbeterde, en het zich aanvankelijk meer en meer uitbreidende mond- en klauwzeer begon af te nemen in die mate, dat geheele streken onbesmet waren en slechts in een beperkt getal gemeenten de ziekte zich vertoonde, de Duitsche Regeering terstond hierop gewezen, en heeft men op verschillende wijzen op openstelling, zij het dan ook gedeeltelijk of onder bepaalde voorwaarden, van de Duitsche grenzen aangedrongen.

Tot nog toe echter — zooals ik reeds in den aanvang zeide — geschiedde dit zonder gunstig gevolg.

Nu heeft de geachte afgevaardigde bijzonderen nadruk gelegd op de vraag, of er uitzicht bestaat om *spoedige* openstelling te verkrijgen, met andere woorden, of de Regeering zich vleit met de verwachting, dat de door haar aangewende pogingen, die tot nogtoe schipbreuk hebben geleden, in de naaste toekomst wellicht een gunstig resultaat zullen opleveren.

Mijnheer de Voorzitter! Het is moeilijk die vraag te beantwoorden. Tot nog vóór eenige dagen heeft de Nederlandsche Regeering de argumenten herhaald en opnieuw aangevoerd om de openstelling der grens te verkrijgen. Zal men de Duitsche Regeering, die natuurlijk, waar het een sanitairen maatregel geldt, hare eigen inzichten heeft, kunnen overtuigen, dat die maatregel òf niet meer noodig is, òf gewijzigd kan worden? Ik durf de zekerheid daarvan niet geven. Ik zou dit slechts kunnen doen, als geen enkel geval van mond- en klauwzeer hier meer voorkwam.

Tot dusver vrees ik voor een spoedig slagen en ik durf dus niet verklaren, dat reeds spoedig de openstelling der grens zal worden verkregen. Alles zal afhangen van de blijvende en toenemende verbetering van den gezondheidstoestand van ons vee. Zooals bekend is, zijn thans reeds geheele provinciën vrij van de ziekte en komen er in sommige provinciën nog sporadische gevallen voor.

Mocht de sanitaire toestand, ook naar het oordeel der Duitsche Regeering, het toelaten, en dus uit een sanitair oogpunt de verbodsbepaling niet meer gerechtvaardigd zijn, dan meen ik te mogen verklaren, dat, wat als sanitaire maatregel is bedoeld, niet langer dan noodzakelijk blijkt gehandhaafd zal worden. Dat alsdan zelfs tot *spoedige* opheffing der verbodsbepalingen zal worden overgegaan meen ik te mogen aannemen ook op grond van het belang, dat toch ook onze naburen hebben bij den invoer van ons vee.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Ieder die weet welke enorme schade de Nederlandsche landbouwer heeft ondervonden en nog ondervindt door het gesloten zijn van alle grenzen voor ons vee, ieder die weet, dat de deskundigen de verlaging van den prijs van een best stuk vee schatten op f 100 en meer, zal natuurlijk met droefheid vernomen hebben, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken moet erkennen, dat die grenzen niet alleen nog niet in den eersten tijd zullen geopend worden, maar dat hij zelfs den tijd nog niet kan aangeven, wanneer dit zal geschieden.

Ik heb mij trouwens van deze interpellatie dan ook weinig voorgesteld, en wat wij hier thans in openbare zitting vernomen hebben, mocht ik reeds voor 14 dagen op 's Ministers bureau vernemen.

Daar de interpellatie nu toch is geschied zij het mij vergund, Mijnheer de Voorzitter, iets verder te gaan in mijne vragen.

Is onder alle middelen, zoo vraag ik dan den Minister, die gebruikt zijn om de Duitsche Regeering tot heropening van de grens te bewegen, ook het middel aangeboden om voor goed het besluit in te trekken waarbij huiden en afval van vee niet uit Duitschland in ons land mogen worden ingevoerd?

Ik zou vervolgens willen vragen of, waar de Minister erkent, dat de drie noordelijke provinciën geheel vrij zijn van mond- en klauwzeer er dan geen poging kan gedaan worden om althans uit die provinciën te mogen uitvoeren. Men mag daartegen aanvoeren, dat de grens misschien moeilijk is te bewaken, doch het komt mij voor dat in dezen waar een wil is ook wel een weg kan gevonden worden, wat op elk ander terrein niet altijd blijkt waar te zijn. Over de belangrijkheid van de vraag, gedaan door den geachten interpellant, behoef ik niet verder uit te weiden; maar wanneer wij weten dat Duitschland ook hier en daar is besmet met mond- en klauwzeer en toch de grens sluit zelfs voor vee uit provinciën waar geen enkel geval zich in de laatste maanden heeft voorgedaan, dan komt het mij toch voor dat dit niet getuigt van groote welwillendheid van de zijde van dien grooten en machtigen nabuur jegens ons. Wanneer men zich daar kon beroepen op een volkomen gezonden toestand van het vee, dan had het eenige reden te zeggen: zoolang hier of daar in ons land sporadische gevallen voorkomen, weigeren wij uw vee toe te laten; maar nu Duitschland zelf besmet is, en zelfs in hooge mate, nu is er geen reden om ons gezond verklaard vee niet toe te laten. Die toelating is voor ons van groot, important belang, een belang dat elk oogenblik grooter wordt, omdat de landbouwer geen geld heeft om zijne schulden te betalen of als huurder zijne pacht, geen hooi om zijne koeien te voeden, zoodat zijn vee voor de helft of een derde waardeloos wordt. Het *uiterste* moet dus worden beproefd om aan dien onhoudbaren toestand een einde te maken.

Het zal mij hoogst aangenaam zijn van den Minister te vernemen of de middelen, die ik aangaf, beproefd zijn en zoo ja, of ze dan nog niet eens beproefd konden worden om door aanhoudende werkzaamheid eindelijk een goeden uitslag te verkrijgen.

De heer **Schepel**: Na de rede van den vorigen spreker zie ik vooreerst van het woord af. De zaak, waarop ik de aandacht wilde vestigen, is door hem reeds ter sprake gebracht.

De heer **A. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den heer Minister voor zijne inlichtingen. Ik twijfel geen oogenblik aan den ijver en de belangstelling, welke door den Minister van Buitenlandsche Zaken aan deze zaak zal worden besteed.

Intusschen heeft het antwoord mij eenigszins teleurgesteld. De Minister zegt, dat hij wel vreest, dat het verbod niet zoo spoedig zal worden opgeheven, maar eenig uitzicht van den termijn, wanneer dit zou kunnen geschieden, heeft de Minister niet gegeven.

Nu wilde ik opmerken, dat juist de termijn van *vóór* den 1sten Mei voor den landbouwer van het grootste belang is, want op het laatst van April, althans tegen Mei moet het vee van de hand worden gedaan en dan komt het in handen van weiders en andere personen, voor wie het dan van 't grootste belang is, dat de grenzen worden ontsloten,

voor het fokvee, maar de eigenlijke boer heeft er dan geen voordeel meer van, maar daarentegen al de schade van het verbod geleden.

De heer Lieftinck wees op de intrekking van het verbod om huiden en afval van vee uit Duitschland in te voeren; ik zou er willen bijvoegen van *Duitsch* vee. Men heeft dien maatregel genomen omdat er in Duischland besmettelijke veeziekte heerschte en men er op rekende, dat ten gevolge van het verbod om Duitsch vee in Nederland in te voeren, de Engelsche markt voor ons vee zou worden opengesteld; maar dit is niet geschied en zal wel niet geschieden. Waarom zal men dan het verbod handhaven? Wij behoeven waarlijk de concurrentie van Duitsch vee niet te vreezen. Onze uitvoer is naar Duitschland; een enkel stuk vet vee uit dat land hier ingevoerd zal ons voorzeker niet benadeelen en zoolang het verbod gehandhaaft blijft, kan dit voor Duitschland reden zijn om onzen invoer te beletten.

De Minister zeide dat Duitschland den invoer van ons vee had verboden om sanitaire redenen; maar het bevreemdt mij toch dat, terwijl de ziekte in Duitschland op verschillende plaatsen heerscht en meer verbreid is dan hier te lande, die Staat zoo groote vrees heeft voor het mond- en klauwzeer, dat hier slechts sporadisch heerscht. Het heeft den schijn als ware die ziekte van hier naar Duitschland overgebracht, terwijl het omgekeerde het geval is. Het vorige jaar waren wij geheel van de ziekte verschoond, en ik meen dan ook dat *protectionisme* hier niet geheel is buitengesloten. Het spijt mij dat ik dàt woord moet uitspreken, maar ik kan mij niet voorstellen dat men strenge maatregelen neemt tegen eene ziekte die zoo weinig beduidt. Zij veroorzaakt voorzeker eenig nadeel; de landbouwer heeft terstond eene mindere melkopbrengst; maar de ziekte is in betrekkelijk korten tijd geweken, en zoover mij bebend is, is er nooit een dier aan gestorven. Het ergste is dat een klauw afvalt, maar het dier krijgt weldra een bruikbare klauw weder, al is het ook een minder goed gevormden klauw.

De heer Lieftinck sprak den wensch uit dat de uitvoer van vee naar Duitschland althans voor de drie noordelijke provinciën wierd opengesteld; dit zal echter tot de onmogelijkheden behooren met het oog op de bewaking, waarvoor ons geheele leger niet voldoende ware. Men zou de gansche vloot er bij moeten bezigen, want er zou van scheepsgelegenheid gebruik worden gemaakt om het vee in Friesland en Groningen te brengen. Zoodanige maatregel ware niet goed te keuren, en ik betreur het niet dat de Duitsche Regeering daartoe niet besluit. Wel acht ik het mogelijk den uitvoer open te stellen voor de *niet besmette streken* van ons land, daar de besmette streken wel degelijk kunnen worden bewaakt. De wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 131) geeft de gelegenheid om vee uit besmette streken te merken, terwijl art. 35 dier wet het vervoer van vee uit eene besmette streek straft met eene maximum boete van f 500 en eene gevangenisstraf van hoogstens een jaar, te zamen of afzonderlijk.

Wanneer het vee in die besmette streek behoorlijk gemerkt is, dan kan daarop streng toezicht worden gehouden en zal daaruit geen ongemerkt vee kunnen worden uitgevoerd. De Duitsche Regeering kan alsdan voldoende zekerheid hebben, dat in Duitschland geen besmet vee zal worden ingevoerd.

In groote veemarktplaatsen worden talrijke maatregelen om de besmetting te voorkomen genomen. Door een ongelukkig toeval is echter op de Zwolsche markt een geval van mond- en klauwzeer voorgekomen. Intusschen is de ziekte hierdoor niet naar Duitschland overgebracht en sinds is het toezicht te Zwolle aanmerkelijk verscherpt. Thans moet al het vee, alvorens het op de markt komt, door Rijksveeartsen gekeurd worden en staan de stallen die toegang tot de markt geven, eveneens onder contrôle van die Rijksveeartsen. Het is dus niet mogelijk, dat op de Zwolsche veemarkt één rund wordt gebracht, dat niet door den Rijksveearts is gekeurd. Het geringste dat er aan ontbreekt is reden om het stuk vee niet toe te laten.

Wanneer dus de Duitsche Regeering ons goedgunstig is, dan bestaan er, mijns inziens, voldoende redenen om voor de niet besmette streken het verbod van invoer van vee op te heffen. Maar indien niettemin het verbod blijft gehandhaafd, mogen dan de scherpe bepalingen, waardoor de landbouw lijdt, op den duur gehandhaafd blijven?

Ik heb hier voor mij een adres van J. Heemskerk, landbouwer te Hazerswoude, en 300 anderen, waarin op de nadeelen wordt gewezen, die de toepassing van de wet op de besmettelijke veeziekte ten gevolge heeft. Ik durf aan de Regeering *niet* vragen, die maatregelen thans in te trekken; maar wanneer het vee in het a. s. voorjaar in de weide gaat, bestaat er groote kans dat de ziekte zich uitbreidt, omdat het drinkwater de grootste aanleiding tot besmetting geeft. En wanneer dit geschiedt, dan komt het mij voor dat de Regeering in ernstige overweging moet nemen of er voldoende grond bestaat voor het handhaven van de thans bestaande belemmerende bepalingen.

Wanneer de uitvoer naar Duitschland verboden blijft, leg dan onzen landbouw geen kosten en lasten op die niet baten kunnen en den toestand van den boer slechts verergeren.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Het mag te recht onnoodig worden genoemd nogmaals te wijzen op het groote belang, dat er voor Nederland gelegen is in de weder-openstelling van de grenzen der naburige landen voor ons vee. Ik zal dit dan ook niet doen. In het door de heeren gesprokene vind ik echter aanleiding een paar opmerkingen te maken.

Geheel ben ik het eens met den heer Lieftinck, dat geen middel onbeproefd moet worden gelaten, wat tot bereiking van het doel leiden kan.

Zoo herinnerde die geachte afgevaardigde aan een denkbeeld, reeds in de pers behandeld, en wat zeer stellig door de Regeering met ernst is overwogen om, indien het niet mogelijk is de Duitsche grenzen geopend te krijgen voor het vee uit geheel Nederland, dit dan te beproeven voor het vee uit de onbesmette streken, in 't bijzonder uit de drie noordelijke provinciën.

Hiertegen, Mijnheer de Voorzitter, is zoo straks de heer van Dedem opgekomen; die poging werd door hem ontraden en wel op eene wijze die ik meen, dat niet met stilzwijgen mag worden voorbijgegaan. En dan roep ik Zijne Excellentie toe: indien gij aan bedoeld plan op dit oogenblik nog uwe aandacht wijdt, indien gij daarover nog onderhandelingen voert, blijf dan op dien weg voortgaan en laat u door de woorden van den heer van Dedem niet van dat goede voornemen afbrengen.

De heer van Dedem zei: het is eene onmogelijkheid de drie noordelijke provinciën voor den invoer van vee uit de andere streken van Nederland toe te laten; over zee is, stel al dat de landgrenzen konden worden afgesloten, immers alle gelegenheid.

De heer van Dedem, die hier naast mij staat, voegt mij toe: »Pruissen zal er om lachen, als men met een dergelijk voorstel komt". Ja Mijnheer de Voorzitter, dat vrees ik ook, indien een man als de heer van Dedem, hier in het openbaar opstaat om reeds nu een dergelijk voorstel (afsluiting der grenzen van die streken) in discrediet te brengen. Onder die omstandigheden zal men zeker over de grenzen een dergelijken maatregel minder gemakkelijk goedkeuren.

Mijnheer de Voorzitter! Om op de quaestie terug te komen. Uitvoerbaar is naar mijne meening de afsluiting der bedoelde grenzen, voor invoer uit het overige Nederland, wel. De natuurlijke grenzen van de noordelijke provinciën, mits goed bewaakt, zijn zoodanig, dat overtreding van het verbod niet gemakkelijk mogelijk is.

De heer van Dedem meent, dat ons geheele leger niet talrijk genoeg zal zijn, om de toegangen naar die provinciën af te sluiten; ik geloof het wel, en mocht het daarvoor in zijn geheel noodig zijn, wat nood, want zeker is, dat het dan, in ieder geval, nog eens nuttig wordt aangewend, ten bate van het algemeen.

Invoer over zee kan moeilijk anders plaats hebben dan

43ste VERGADERING. — 15 MAART 1893.

Interpellatie-van Dedem over het weder openstellen der Duitsche grenzen voor den invoer van fokvee uit Nederland.

in de havenplaatsen en die zijn niet zoo talrijk of toezicht is mogelijk.

Wat de grenzen van Overijssel (want voor een deel zal het in den kring kunnen en moeten komen), Friesland, Groningen en Drenthe betreft, niet aan zee gelegen, ik meen dat de natuur daar op andere wijze zeer de afsluiting te hulp komt, in den vorm van het Zwarte Water, de Vecht en vele andere stroomen, die dit deel van Nederland van het andere afscheiden. De bewaking wordt daardoor gemakkelijk. Uit dien hoofde behoeft men dus van het voornemen niet af te zien.

De heer **van de Velde:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een oogenblik het woord gevraagd om bij te vallen aan hetgeen door den heer A. van Dedem is gesproken. Ik geloof dat de moeilijkheden om met een cordon drie provinciën af te sluiten zich vanzelf aanwijzen. Maar ik meen dat de Regeering hare officieele adviseurs heeft aan wie zij de vraag heeft voor te leggen, wat te denken is van een dergelijken maatregel.

Nog wensch ik te constateeren van deze plaats, dat hier te lande overal alle maatregelen zijn genomen die, naar den mensch gesproken, kunnen worden genomen om deze veeziekte *langs onze grenzen* ontstaan, te keeren. En ik geloof dat dit niet genoeg in het openbaar kan worden gezegd. Wij hebben feitelijk geene kosten gespaard en het zou mij aangenaam zijn, indien dit op eenigerlei wijze ter kennis kon komen van de Duitsche Regeering. Er zijn in deze Kamer wetsontwerpen ingediend tot een *zoo hoog bedrag* dat ik die op dit oogenblik zelfs niet noemen wil, alleen in het belang van de gezondheid van onzen veestapel. Ik geloof dus dat men dergelijk weren van den invoer van ons vee in het buitenland als thans ons deel is, niet anders kan bestempelen dan als maatregelen, die met de financieele handelspolitiek van die landen in verband staan.

Ik meende dit te moeten zeggen, opdat in dit Parlement geconstateerd worde, dat de Regeering steeds den loyalen steun van het Parlement heeft ondervonden, zelfs bij hoogst kostbare, soms vexatoire en stellig onpopulaire maatregelen, tot wering van deze veeziekten.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Nog een kort woord naar aanleiding van de opmerkingen, door de verschillende geachte sprekers gemaakt.

In de eerste plaats de vraag, door den heer A. van Dedem in de laatste plaats gesteld. Die vraag moest natuurlijk niet aan mij gericht worden, maar aan mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, aan wien ik, zoo noodig, bereid ben ze over te brengen.

Met leedwezen heb ik verder van eenige sprekers vernomen, dat men meent eenige aanleiding te hebben om de verbodsbepaling door de Duitsche Regeering uitgevaardigd in het laatst van het vorige jaar, toe te schrijven aan andere drijfveeren, dan die haar oorsprong hebben in de zorg voor den sanitairen toestand van het vee in Duitschland en dat men tot op zekere hoogte de voorgestelde sluiting meende te moeten toeschrijven aan mindere welwillendheid tegenover Nederland.

Over mindere welwillendheid bij de Duitsche Regeering heeft zeker Nederland te dezen opzichte niet te klagen.

Toen vóór eenige jaren de Duitsche grenzen eveneens voor ons vee gesloten waren, gelijk de Nederlandsche grenzen voor het Duitsche vee, heeft Duitschland, toen Nederland kon bewijzen dat het geslaagd was in de bestrijding der destijds voorkomende longziekte, het verbod van invoer in zoover gewijzigd, dat die voor fokvee vrijelijk werd toegestaan. Met het oog op de in Duitschland altijd nog heerschende longziekte moest Nederland zijne verbodsbepalingen handhaven. In Duitschland heeft men daarmede ondubbelzinnig bewezen, dat de maatregel ook toen genomen werd alleen in belang der gezondheid van het vee.

Thans twijfelt men of de tegenwoordige maatregel daarin wel zijn grond heeft, omdat het mond- en klauwzeer in Duitschland in sterkere mate dan hier te lande heerscht.

Dien twijfel, Mijnheer de Voorzitter, acht ik niet gerechtvaardigd. Duitschland heeft een uitgestrekt gebied, en de Regeering aldaar heeft zich er dan ook niet op beroepen, dat in Duitschland het mond- en klauwzeer niet heerschte, maar heeft in December van het vorig jaar, met het oog op uitbreiding der ziekte hier te lande en op den zooveel verbeterden gezondheidstoestand van het vee in de Duitsche provinciën, welke aan Nederland grenzen, de grenzen voor den invoer van fokvee gesloten. Vrees voor besmetting der westelijke provinciën door invoer van aan mond- en klauwzeer lijdend vee uit Nederland, heeft derhalve, volgens de verklaring der Duitsche Regeering, aanleiding gegeven tot de verbodsbepaling. De invoer van varkens bleef echter toegelaten, terwijl die invoer uit andere landen verboden werd en nog verboden is. Ik meen dus, dat het niet wenschelijk is om hier te spreken van mindere welwillendheid van onzen machtigen nabuur, maar dat men den genomen maatregel niet anders kan beschouwen dan in het licht, waarin de Duitsche Regeering dien zelf heeft gesteld, namelijk dat hij alleen genomen is om den Duitschen veestapel aan onze grenzen te beschermen.

Men heeft verder de vraag gesteld of men de Regeering in Duitschland wel gewezen heeft op de verscherping der maatregelen, welke niet alleen van Rijks- maar ook van gemeentewege hier te lande heeft plaats gehad en waardoor een feit, als op 2 December op de Zwolsche markt heeft plaats gehad, toen een door mond- en klauwzeer aangetaste koe ontdekt werd, in de toekomst zich niet kan herhalen.

Zeer zeker zijn de maatregelen door het Zwolsche gemeentebestuur, even als die door andere besturen van gemeenten in het Noorden en allerwege genomen, aan de Regeering bekend, en nagelaten heeft zij niet daarop de Duitsche Regeering te wijzen om bij haar de overtuiging te versterken, dat men in Nederland al het mogelijke doet om het kwaad binnen de engst mogelijke grenzen te beperken, hetgeen dan ook blijkens den zooveel gunstiger toestand hier te lande voor een goed deel reeds gelukt is.

Of men aangeboden heeft intrekking van het besluit van 1 Maart 1892, waarbij nog sterker dan vroeger de Nederlandsche grenzen gesloten werden voor den invoer van versch gezouten dierenhuiden en ander afval van dieren, dat is een vraag die moeilijk, op deze wijze gesteld, beantwoord kan worden. Als men dat in dien vorm gedaan had, zou zeker de gedachte moeten zijn gewekt, alsof Nederland dien maatregel had genomen op anderen grond dan uit sanitaire overwegingen en uit andere oorzaken dan daarvoor aangevoerd werden. In dien vorm zou dat zeker niet kunnen geschieden. Wel kan er van onze zijde op gewezen worden dat men ook hier de maatregelen van grensafsluiting slechts zoolang en in zooverre wenscht toe te passen als de ziektetoestand van den Duitschen veestapel dit vordert. Nu die toestand ten opzichte van het monden klauwzeer ook in Duitschland verbetert, kan zeer zeker overwogen worden, of de verscherping der afsluiting onzer grenzen ten vorigen jare niet kan gewijzigd worden. Wat die afsluiting in het algemeen betreft, vergete men niet, dat die niet uitsluitend door het heerschen van het monden klauwzeer is veroorzaakt, maar veeleer door vrees voor het overbrengen van longziekte, waarvan gevallen vooral in het oostelijk deel in Duitschland zijn voorgekomen.

De vraag door verschillende afgevaardigden besproken omtrent het openen der grenzen voor de noordelijke provinciën, moet zeer zeker in eene andere beteekenis worden opgevat. Er kan natuurlijk daarbij alleen sprake zijn van openstelling der grens voor die streken welke van monden klauwzeer vrij zijn, en dit is thans gelukkig het geval niet alleen in de noordelijke provinciën, maar ook in verschillende andere en in geheele streken van ons vaderland. Waarom zoodanige gedeeltelijke openstelling niet zou kunnen plaats hebben, begrijp ik niet.

Ook vroeger, gelijk ik meen vóór 5 jaren, is alleen invoer van fokvee in Duitschland alleen voor Gelderland verboden,

toen aldaar een geval van longziekte was voorgekomen, terwijl ook thans voor Staatsvlaanderen de Belgische grens is vrijgesteld. Maatregelen om misbruiken bij zoodanige gedeeltelijke vrijstelling te weren, kunnen zeer zeker genomen worden, en waarborgen bij vrees voor dat misbruik gegeven.

In 't algemeen, Mijnheer de Voorzitter, heeft de heer A. van Dedem de hoop uitgedrukt, dat de Regeering hare belangstelling aan deze zoo gewichtige zaak zal wijden.

Uit hetgeen door mij is in het midden gebracht, blijkt niet alleen dat de Regeering dit doen zal, maar dat zij niet opgehouden heeft dat te doen en natuurlijk op dien weg zal voortgaan. Dat door mij geen termijn kan opgegeven worden wanneer de Duitsche grens voor ons vee opnieuw zal worden opengesteld, zal de Vergadering zeer zeker begrijpen. Ik heb het niet in de hand om de gevallen van mond- en klauwzeer tot nul te reduceeren, als men dit voor den vrijen invoer van ons vee in andere landen verlangt. Ik heb echter hoop, dat men zoo ver niet zal gaan of zal blijven gaan, in de eerste plaats om de reden, door den geachten afgevaardigde zelf genoemd, namelijk dat het mond- en klauwzeer eene niet zoo gevaarlijke ziekte is, en uit dat oogpunt niet kàn vergeleken worden met longziekte of veepest, en gevallen met doodelijken afloop daarbij schier niet voorkomen.

Grond voor mijne hoop heb ik verder in den verbeterden toestand hier te lande, welke mij de verwachting doet koesteren, dat spoedig ook in die gemeenten, waar nog gevallen zijn voorgekomen, dit euvel zal zijn bedwongen. En eindelijk — ik herhaal het — vestig ik mijne hoop op het groote belang dat er voor onze naburen toch ook bestaat, om ons fokvee op bepaalde tijden van het jaar te kunnen krijgen. Men zal mij echter willen toegeven, dat het voor mij onmogelijk is om den tijd te verhaasten. Ik kan slechts de verzekering herhalen dat er van de zijde der Regeering niets zal worden verzuimd om de openstelling zoo spoedig mogelijk te verkrijgen, zoowel van de Duitsche als van de Belgische grens.

De heer **Lieftinck**: Ik heb met groote oplettendheid geluisterd naar de rede van den Minister van Buitenlandsche Zaken en nu komt de zaak toch hierop neer: Duitschland heeft mond- en klauwzeer, Nederland heeft, hier en daar, ook mond- en klauwzeer. Er is nog altijd eene wet van Maart 1892, waarbij de invoer van huiden en afval van vee uit Duitschland naar hier is verboden, en zoo zijn wij bang voor elkaar, zoo het schijnt.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, daar staat tegenover, wat ik zooeven memoreerde, dat in elk geval drie provinciën van ons land geheel en al schoon zijn van mond- en klauwzeer. Nu zou het mij toch niet onwaarschijnlijk voorkomen, dat, wanneer aan Duitschland eens volkomen duidelijk werd gemaakt, dat men door de lijn Nieuwe Schans—Ihrhove te openen, zich volstrekt niet aan het gevaar van besmetting zou blootstellen. Die kant van Duitschland, Oost-Friesland enz. is vrij, zooals ik zeker meen te weten, van mond- en klauwzeer. *Wij* zijn in de drie noordelijke provinciën vrij. Welnu, laat dan de lijn Nieuwe Schans voor den invoer open, desnoods onder strenge contrôle van Duitsche veeartsen. Onze veeartsen konden dan eerst keuren. Daar bestaat niet het minste bezwaar tegen. Wanneer dit denkbeeld tot uitvoering kwam, dan zou ik mij zeer verheugen. In deze stel ik mij van halve, ja van kwart maatregelen reeds veel voor. Indien een gedeelte van de grens werd opengesteld, dan zou er alweêr in veel ellende voorzien zijn en zou er over het geheel in ons land weer verbetering en welvaart komen. Ik heb er natuurlijk volstrekt niet aan gedacht, Mijnheer de Voorzitter, om te willen spreken over onwelwillendheid van een machtigen nabuur, in de kwade beteekenis van het woord, maar men kan met zijn nabuur op een alleruitstekendsten voet wezen en toch kan de een aan een langer eind trekken dan een ander, omdat hij sterker is. Het gebeurt in het dagelijksche leven zoo dikwijls, dat men goedhartig en best tegenover elkander is en dat toch de een een loodje meer heeft te leggen dan de ander. Ook verlang ik niet dat Duitschland de geheele grens terstond zal openstellen, ofschoon ik het billijk zou vinden, omdat Duitschland even goed, zoo niet meer met mond- en klauwzeer is besmet als wij. Wanneer men echter niet alles kan verkrijgen, laat men de Nieuwe Schans openmaken onder strenge contrôle. Moge de Minister daarvoor zijn best doen.

Den heer **A. van Dedem**: Ik dank nogmaals den Minister voor zijne goede intentie; ik heb daaraan ook van den beginne af niet getwijfeld. De Minister is er vooral tegen opgekomen, dat hier gesproken werd van protectionistische maatregelen, waarvan men de buitenlandsche Regeeringen min of meer verdacht. De Minister heeft uitdrukkelijk gezegd, dat alleen sanitaire maatregelen tot dergelijke verbodsbepalingen hebben geleid en dat de Duitsche Regeering door geen andere drijfveeren wordt geleid dan door den wensch om te waken voor den gezondheidstoestand van den veestapel in haar eigen gebied. Mijnheer de Voorzitter! het zijn dus sanitaire maatregelen die ons beletten ons gezonde vee uit te voeren naar landen waar het vee even gezond is of als het ziek is, lijdt aan dezelfde ziekte die onder ons vee heerscht. Die maatregelen zijn intusschen zeer hard voor onze veehouders. Bovendien, voor zoover ik weet is, met name in Pruisen, het vervoer van vee van de eene niet besmette streek naar de andere nog niet verboden en waar dit nu wordt toegelaten, begrijp ik niet waarom men ook niet zou kunnen toelaten dat ons vee uit volkomen onbesmette streken naar het buitenland werd uitgevoerd.

De heeren Smeenge en Lieftinck hebben nogmaals het denkbeeld aangedrongen om te trachten de openstelling van de Duitsche grenzen te verkrijgen voor het vee uit de drie noordelijke provinciën; maar ik zou toch wel eens willen vragen waarom de Duitsche Regeering den invoer van vee zou toelaten uit de drie noordelijke provinciën en dien blijven verbieden bij voorbeeld uit Gelderland en Limburg, gewesten die volkomen vrij zijn van mond- en klauwzeer. En wanneer er vrees mocht bestaan voor besmetting, dan zou ik vreezen dat dit gevaar nog grooter zou zijn van uit Genemuiden, dat zoo dicht bij de Friesche grens ligt, dan van uit Gelderland, waar de ziekte niet heerscht en voor zoover ik weet, de ziekte ook niet in de nabijheid der Geldersche grenzen voorkomt.

De heer Smeenge heeft nog gezegd dat er eene zeer goede afscheidingslijn zou zijn aan te nemen, namelijk het Zwarte Water en de Vecht, maar die geachte afgevaardigde, die ter plaatse zoo goed bekend is, zal ook wel weten dat bij voorbeeld de Vecht op tal van plaatsen doorwaadbaar is, zoodat men ook zonder vaartuig die rivier wel kan overtrekken; en wanneer het vee ten gevolge van de gelegenheid tot uitvoer op den eenen oever 30 à 40 pct. meer waard werd dan dat aan den anderen, dan zou ik vreezen dat men wel middelen zou vinden om het vee uit de afgesloten plaatsen over te brengen naar die van waar uitvoer onmogelijk was. Ik geloof dus dat Duitschland in een dergelijken maatregel geen waarborgen zou vinden en deze nergens toe zou dienen dan om onze veemarkten elders totaal te doen te niet gaan. Ik zou het daarom beter vinden dat men de besmette plaatsen nauwkeurig deed bewaken en zoo noodig het toezicht en de strafbepalingen nog verscherpte; dan zou Duitschland wellicht overtuigd worden dat onmogelijk de besmetting kan worden overgebracht, en die overtuiging zou de Duitsche Regeering niet kunnen verkrijgen, wanneer de drie noordelijke provinciën alleen vrij werden verklaard, want dan zou op dat vee geen toezicht worden gehouden dan alleen bij den uitvoer te Nieuweschans dat geen grooter waarborgen geeft dan een gelijksoortig toezicht op grensplaatsen in Overijsel, Gelderland of Limburg.

Ik dank den Minister van Buitenlandsche Zaken voor zijne bereidwilligheid om de hier gemaakte opmerkingen aan zijnen ambtgenoot voor Binnenlandsche Zaken over te brengen, en de Kamer voor de welwillendheid waarmede zij mij in de gelegenheid heeft gesteld de vraag tot den Minister te richten.

De heer **Schepel**: Mijnheer de Voorzitter! Met het streven van den heer van Dedem, om het verbod van uitvoer van ons fokvee opgeheven te krijgen, ben ik het eens, maar ik ben hem toch op slechts zekere hoogte dankbaar voor hetgeen hij gezegd heeft.

In het noorden van ons land bestaat een streven, om, als er dadelijk geen kans mocht zijn het geheele land geopend te krijgen, dit dan mocht gebeuren met de Duitsche grenzen van de noordelijke provinciën, omdat in de noordelijke provinciën geen mond- en klauwzeer is.

Nu waarschuwt die geachte afgevaardigde de Regeering om in die richting werkzaam te zijn, op grond dat in de andere provinciën dan getracht zou worden vee naar de noordelijke te smokkelen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, als bij die geachte afgevaardigde de vrees voor smokkelarij zoo groot is, hoe kan hij dan het geheele land willen openstellen, met uitzondering van de streken waar nog mond- en klauwzeer is voorgekomen? Dan zou er meer kunnen worden gesmokkeld. Door smokkelarij zou ons krediet bij Duitschland verloren gaan. Dat moge vroeger wel eens gebeurd zijn, in de laatste jaren heb ik er niet van gehoord.

Of dat komt van onze strenge wetsbepalingen en het uitstekend toezicht of doordat handel en landbouw beter het algemeen belang begrijpen, weet ik niet.

Met den heer Lieftinck ben ik het eens: kunnen wij terstond niet het geheele land open krijgen, laat er dan op aangedrongen worden voor die provinciën die geheel vrij van mond- en klauwzeer zijn.

Ten slotte nog eene opmerking.

De Regeering werkt in deze door onzen gezant in Duitschland. Maar die gezant is uit den aard der zaak enkel door briefwisseling met den toestand bekend.

De Regeering weet alles veel meer van nabij.

Zou nu de Minister niet kunnen goedvinden persoonlijk de zaak met zijn ambtgenoot te Berlijn te gaan bespreken? De Minister heeft getoond met alles zoo goed op de hoogte te zijn.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog, naar aanleiding van de laatste rede van den geachten afgevaardigde uit Zwolle en in 't bijzonder als antwoord op een paar tot mij gerichte opmerkingen.

De heer van Dedem vraagt: waarom de grenzen alleen open voor de noordelijke provinciën, waarom ook niet voor de andere provinciën die niet besmet zijn?

Het antwoord op die vraag is zeer gemakkelijk. Omdat dat deel van het land, door de natuur, zich het gemakkelijkst leent om te worden afgesloten, omdat daar tegen invoer van elders kan worden gewaakt.

Ditzelfde kan zeker niet worden gezegd van de andere genoemde provinciën, Gelderland, Noordbrabant en Limburg, hoezeer dat op dit oogenblik door mij wordt betreurd.

Is het echter mogelijk ook daar die voorzorgsmaatregelen te nemen en kan men ook voor die provinciën de grenzen openen, niets zal mij aangenamer zijn.

Ja maar, zegt de heer van Dedem, »afsluiting van het noorden is onmogelijk en gij, als in die streken bekend, weet dat beter dan iemand anders; wat nu de Vecht door u genoemd, betreft, het is bekend dat die op vele plaatsen, niet alleen niet bevaarbaar, maar zelfs doorwaadbaar is; hier is de natuur uw bondgenoot dus niet."

Mijnheer de Voorzitter. Dat die toestand soms zich voordoet is mij bekend, doch dat het nog wel eenige maanden zal duren voor hij intreedt is ook zeker. Alles staat in die buurten op dit oogenblik onder water en voor de Vecht en de andere stroompjes weder binnen hare beddingen zijn teruggekeerd, gaat er nog veel tijd heen. De heer van Dedem hoopt zeker met mij, dat tegen dien tijd — want dat duurt nog eenige maanden — de uitvoer voor alle streken wel weer vrij zal zijn en de maatregelen waarover we nu spreken totaal onnoodig zijn geworden.

Openstelling van de noordelijke provinciën, zegt de afgevaardigde verder, zal ten gevolge hebben totale vernietiging van de markten in de andere deelen des lands.

Mijnheer de Voorzitter! Indien dit laatste het gevolg mocht zijn — wat ik volstrekt niet inzie — zou zeker niemand dit meer betreuren dan ik, die aan de geheele landbouwende bevolking van ons vaderland een goed hart toedraag.

Indien het echter niet mogelijk is den invoer uit geheel Nederland vrij te krijgen, is het dan toch geen plicht de nadeelen tot de kleinst mogelijke proportiën terug te brengen, en indien het nu vast staat dat door de openstelling van de noordelijke provinciën, daar ondergang kan worden voorkomen, zou het dan niet geoorloofd zijn dit te doen? De heer van Dedem kan toch niet willen dat, omdat de markten in het zuiden onder deze omstandigheden niet kunnen bloeien, nu die in het noorden van het land hetzelfde lot moeten ondergaan?

Dat argument komt mij dan ook niet juist voor. Indien door de niet-openstelling der noordelijke grenzen de landbouwers in de overige deelen van het land in betere conditie komen, dan is het iets anders, doch dat is men in gebreke gebleven aan te toonen.

Mijnheer de Voorzitter! Door den heer Lieftinck is zoo straks ook ter sprake gebracht de invoer naar België over ter Neuzen. Al zeide hij het niet, hij bedoelde »een half ei is beter dan een ledige dop", want uitvoer naar België langs alle wegen is zijn wensch, doch hij zou zich reeds verheugen, indien het maar mogelijk was langs dezen weg.

De heer Minister van Buitenlandsche Zaken heeft in zijne rede over dit punt gezwegen en toch zou men ook daaromtrent gaarne iets vernemen, in de hoop dat die mededeelingen gunstig zijn, wat het leed over het antwoord eenigszins zou verzachten.

Als het niet onbescheiden is, zou ik daarom gaarne deze vraag aan den Minister doen: Is het u mogelijk ons thans de geruststellende verzekering te geven, dan de invoer naar België spoedig geoorloofd zal zijn? Mocht het antwoord luiden: ja, maar alleen over Ter Neuzen, dan geeft dit wel niet eene bevrediging van onze hoogste wenschen, maar toch een klein lichtpunt in deze, op dit gebied, donkere dagen. De Vergadering zal daarvoor stellig dankbaar zijn.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Den geachten afgevaardigde, die het laatst het woord gevoerd heeft, kan ik op zijne laatste vraag alleen antwoorden, dat om in België invoer van ons vee te verkrijgen, zij het dan ook voorwaardelijk, al het mogelijke is gedaan. Meer kan ik er op het oogenblik inderdaad niet van zeggen. Wil de Belgische Regeering voorwaarden stellen, waaraan wij meenen dat kan worden voldaan, dan zal men zeer stellig gaarne medewerken om die voorwaardelijke openstelling te verkrijgen.

Wat aangaat de vraag omtrent de openstelling der Duitsche grenzen voor de noordelijke provinciën, ik geloof niet, dat het wenschelijk is die hier en op de wijze, gelijk dit geschied is, te bespreken. Eene gedeeltelijke openstelling is toch stellig verre te verkiezen boven eene algeheele afsluiting der grenzen.

In deze Vergadering en ook bij de Regeering zal daaromtrent geen verschil van inzicht bestaan. Den heer Schepel antwoord ik, dat wanneer de openstelling der grens kon verkregen worden, doordat ik mij naar Berlijn begaf, ik liever dezen avond dan morgen die reis aanvaardde; doch ik geloof, dat die geachte afgevaardigde zich geen goede rekenschap geeft van den toestand. De gezant te Berlijn is volkomen op de hoogte van de zaak gebracht, en mondeling zoowel als schriftelijk kunnen de verschillende gegevens aan de Duitsche Regeering worden verstrekt, terwijl tevens de Duitsche gezant alhier door ons op alle verschillende punten kan ingelicht worden.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, ik acht het noodig dat in het internationaal verkeer op loyale wijze gehandeld worde. Indien de sanitaire toestand hier te lande dit niet toeliet, of indien men meende dat aan de voor geheele of gedeeltelijke openstelling te verbinden voorwaarden niet voldaan kan worden, zou zeker op algeheele of gedeelte-

lijke openstelling niet kunnen worden aangedrongen. Nu men echter de overtuiging heeft, dat de sanitaire toestand van ons vee dit wel toelaat, zal de Regeering zeker voortgaan om, waar haar dit mogelijk is, mede te werken tot het verkrijgen, hetzij van algeheele, hetzij van gedeeltelijke, hetzij van voorwaardelijke openstelling der buitenlandsche grenzen. Tot dusver echter is het haar niet mogelijk uitzichten te openen of verwachtingen te wekken.

De heer **A. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De heeren Smeenge en Schepel hebben het doen voorkomen alsof ik die noordelijke provinciën niet wensch opengesteld te zien uit eene zekere Schadenfreude. Dit is niet het geval; maar ik ben niet zoo optimistisch gestemd als de heer Schepel, die meende dat de smokkelhandel uit de wereld was. Ik vermoed, dat, als er een aanmerkelijk prijsverschil tusschen het vee uit de verschillende provinciën bestaat, men dadelijk vee uit de zuidelijke provinciën naar de noordelijke zal vervoeren.

Nu zegt de heer Schepel dat ik wel voor een grooter, niet besmet deel de grens wil openstellen, en dit nog moeilijker zal zijn te bewaken, maar dit is iets anders. Men kan dan het besmette gedeelte afsluiten en het zich daarin bevindende vee merken en hem, die dergelijk vee uitvoert, volgens de wet voorbeeldig straffen. Zoodoende voorkomt men besmetting naar elders over te brengen. Er is dan toezicht op het vee dat in de besmette streken aanwezig is; maar dit toezicht is onmogelijk uit te oefenen op het niet besmette gedeelte des lands, althans niet volgens de bestaande wetten. En wanneer Duitschland bemerkte, dat er, niettegenstaande het uitdrukkelijk verbod, toch vee naar de drie noordelijke provinciën werd vervoerd, dan zou een nieuw verbod tot invoer van fokvee in Duitschland worden uitgevaardigd, want te recht zou men dan der Regeering kunnen verwijten, dat zij niet in staat was om de drie noordelijke provinciën voor den invoer van ander vee af te sluiten.

Het is om die reden, dat ik heb gemeend, dat de maatregelen door de heeren Schepel en Smeenge voorgesteld, verkeerd zouden werken, en dat ik er nogmaals bij den Minister op aandring, dat hij trachte te verkrijgen, dat uit de niet besmette gedeelten van Nederland vee in Duitschland moge worden ingevoerd.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer den Minister van Buitenlandsche Zaken den dank der Kamer te betuigen voor de gegeven inlichtingen.

De heer **van Kerkwijk**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* voor het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892 (Bouw van eene brug over den Nieuwen Maasmond bij Heusden) brengt het volgende verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs zijn gesteld twee adressen, als:

1°. een adres dato December 1892 van den heer Honcoop, burgemeester van Heusden, dijkgraaf van het waterschap »de Hooge Maasdijk van Stad en Lande van Heusden c. a.", lid van het bestuur van »de Oude Maas", en eenige andere personen, allen ingezetenen van Heusden en omliggende plaatsen.

Adressanten verklaren met belangstelling kennis te hebben genomen van het Voorloopig Verslag op het wetsontwerp voor den bouw eener brug over den Nieuwen Maasmond nabij Heusden, in welk Verslag volgens hunne meening op onwederlegbare gronden is aangetoond de noodzakelijkheid en de billijkheid van het werk.

Voorts deelen adressanten eenige redenen mede tot goedkeuring van het wetsontwerp; en

2°. een adres dato 19 December 1892 van den heer J. J. van Tienhove van de Boogaard, burgemeester van Werkendam, en eenige andere personen, allen ingezetenen van het Land van Altena en van de gemeente Gorinchem.

Adressanten wijzen er op, dat door hen in Juni 1886 met vele ingezetenen dier plaats en streek aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid een adres is ingediend, waarin zij hebben betoogd dat de belangen van het Land van Altena zeer zouden worden benadeeld, ingeval bij het Keizersveer geen vaste brug werd gelegd.

Tot staving van dit beweren deelen adressanten eenige redenen mede en verzoeken te willen besluiten, dat bij het Keizersveer over den Nieuwen Maasmond eene vaste brug worde gelegd.

De Commissie acht het onnoodig in verdere bijzonderheden omtrent deze adressen te treden, aangezien zij betrekking hebben op zaken reeds in de gewisselde stukken behandeld en aan de leden der Kamer afdrukken der adressen zijn toegezonden; diensvolgens stelt de Commissie voor, deze adressen ter inzage voor de leden ter griffie te deponeeren.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

III. HET WETSONTWERP TOT WIJZIGING EN VERHOOGING VAN HOOFDSTUK IX DER STAATSBEGROOTING VOOR 1892. (BOUW VAN EENE BRUG OVER DEN NIEUWEN MAASMOND BIJ HEUSDEN). (65)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van den Berch van Heemstede**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne wil ik bekennen onder die leden te behooren, die volgens het Voorloopig Verslag bezwaar hadden en ernstigen twijfel opperden, of het bouwen eener brug nabij Heusden wenschelijk en billijk mocht blijken te zijn.

Immers het subsidie der provincie Noordbrabant hield als voorwaarde in, dat de verbroken gemeenschap over de nieuwe rivier zoude worden verzekerd, hetzij door bruggen, hetzij door stoombooten. Er is slechts ééne stoomboot, die om het uur vaart, en geen enkele brug: dus aan de subsidievoorwaarden is in de verste verte niet voldaan. Doch dit terloops.

De gebroken gemeenschap moet op afdoende wijze worden hersteld, en daarmede zal iedereen het wel eens zijn; maar brengt dat logisch eene brug mede? Eerst leest men dat een stoompontveer afdoende is en beter de gemeenschap herstelt en een weinig verder wordt de noodzakelijkheid betoogd van eene brug. Wel is waar wordt er op gewezen, dat het verstoken zal blijven van het voordeel, dat de spoorweg Zwaluwe-den Bosch het brengen kan, maar wij staan voor het feit, dat Heusden zelf niet eens een station heeft.

Wat betreft de wegen naar Heusden, daaromtrent ontkennen sommige leden dat die uiterst gebrekkig en smalle polderwegen zouden zijn. Met veel ophef wordt de Aalburgsche dijksweg geciteerd. Maar die dijk ligt op de uiterste grens der provincie, langs het water, en verleent dus slechts toegang aan de linkerhelft, terwijl natuurlijk langs de rechterzijde (de rivier de Maas) niemand komt. Hij is dus geen eigenlijke gemeenschapsweg, zooals de rijksweg van Breda naar Gorinchem, die van oost en west toegankelijk is. Voorts is het vervoer over grintwegen door provinciale reglementen ten aanzien van lading beperkt; over de rijkskeiwegen blijft het steeds vrij; terwijl het provinciaal reglement het leggen van sporen op die grintwegen verbiedt.

De Regeering moge nu, door den memoriepost moreel gebonden zijn, de Kamer is dit zeker niet, vooral niet eene geheel nieuwe Kamer, zooals die na 1885 bestaat. Men beroept zich altoos op het amendement van den heer Seret, dat op 22 Dec. 1885 aangenomen is geworden met 45 tegen 21 stemmen. En onder die tegenstemmers behooren o. a. u, Mijnheer de Voorzitter, en de heeren Rutgers van Rozenburg, Röell, Goeman Borgesius, van Kerkwijk, Mees, van der Feltz, Lieftinck, Heldt en van Delden. En wat zeide o. a. de toenmalige afgevaardigde

43ste VERGADERING. — 15 MAART 1893.

65. Wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892 (brug over den nieuwen Maasmond).

voor Arnhem, de heer van der Sleyden, ter motiveering zijner stem: »nu wenscht de geachte afgevaardigde van Gorinchem, de Kamer te stellen voor eene zeer incidenteele beslissing. Wij zullen op dit oogenblik uitmaken, dat er eene brug te Heusden zal komen. Ik wil over de al of niet wenschelijkheid van eene brug te Heusden op het oogenblik niet spreken. In de gewisselde stukken is er heel wat over gezegd, zoowel vóór als tegen, en ik houd mij overtuigd, dat de loop van de zaak nog nadere gegevens aan het licht zal brengen of er noodzakelijkheid bestaat tot den bouw van eene brug over te gaan, maar ik kom er tegen op, dat wij reeds bij een memoriepost iets zouden uitmaken, waartoe niet de minste aanleiding bestaat."

Dus de zaak was in zijne oogen praematuur. Men had op dat oogenblik toen geen grondig onderzoek, geen advies van Gedeputeerde Staten of gelegenheid om belanghebbenden aan te hooren.

De argumenten waarmede Heusden, als plaats voor het aanleggen eener brug, bestreden wordt, zijn in de Memorie van Antwoord niet weerlegd; ja, zij levert zelfs een nieuw argument op tegen Heusden. Immers, indien men de bewoners optelt der gemeenten die de brug te Heusden wenschen, (de cijfers zijn uit het Provinciaal verslag van 1891) komt men tot het getal van 14 001; terwijl daartegenover staat het kolossale getal van 54 354, die de brug te Keizersveer verlangen, dus ongeveer viermaal meer. Uit het oogpunt van het algemeen belang pleit dus geen enkel feit voor Heusden. Men geve aan Heusden een stoombootveer, waar het recht op heeft, en waardoor het noch benadeeld, noch in zijne rechten gekrenkt wordt. Vooral, indien men niet uit het oog verliest, dat het project was, de rivier zuidelijk van Heusden te graven, hetgeen ontwijfelbaar veel nadeeliger voor die gemeente zoude zijn geweest dan de thans aangenomen noordelijke ombuiging.

Daarom zal en kan ik mijne goedkeuring niet geven, indien men te Heusden eene brug wil bouwen, en het is om deze reden, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mijne stem aan dit wetsontwerp onthouden zal.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een woord tot verdediging van dit wetsontwerp te zeggen en aldus een steen aan te dragen tot den bouw van de brug bij Heusden.

De Kamer heeft met betrekking tot dit onderwerp verschillende verzoekschriften ontvangen, namelijk in December ll. twee adressen. In het eerste wordt aangedrongen op den bouw van eene brug, ter plaatse genaamd het Keizersveer, en gewezen op een verzoekschrift aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid in Juni 1886 gezonden, waarin het nut en de noodzakelijkheid van eene brug bij Heusden erkend wordt, maar toch ook eene brug bij Keizersveer wordt gevraagd. Het tweede adres strekt tot ondersteuning van het thans aanhangige wetsontwerp.

Het eerstgenoemde adres is onderteekend door de heeren J. J. van Tienhoven, burgemeester van Werkendam c. s.; het tweede door de heeren Honcoop, burgemeester van Heusden c. s. Nu blijkt het uit beide adressen wederom, dat het zeer moeilijk is een ieder tevreden te stellen, en dit te meer, daar de opiniën in betrekkelijk weinig jaren kunnen veranderen.

Het heeft mij namelijk getroffen dat onder de dertien heeren, die het eerstbedoelde adres hebben onderteekend, en zes zijn, wier namen ook voorkomen op een request gedateerd Juni 1884 te Meeuwen, in hetwelk om eene brug bij Heusden wordt verzocht.

Hieruit mag men dus besluiten dat die heeren, wanneer er eene brug bij Heusden wordt gebouwd, óók tevreden zullen zijn.

Nu is bij herhaling aangetoond, dat eene scheiding van Heusden, de hoofdstad van het kanton, van het land van Heusden en Altena, bijna gelijk zoude staan met het afsnijden van den levensader van die plaats. De welvaart van de inwoners hangt geheel en al af van eene zekere en onder alle omstandigheden veilige gemeenschap met de welvarende dorpen in het land van Heusden en Altena, ten noorden van de nieuwe rivier gelegen. De inwoners vinden hun dagelijksch brood in den handel met de landbouwers en veehouders van die welvarende streek. Al verder hangt de bloei van die landstreek ten noorden in hooge mate af van de zekere verbinding met de spoorlijn Zwaluwe—'s Hertogenbosch. Komt daar geene brug tot stand en blijft men zich daar bepalen tot het onzekere gemeenschapsmiddel van een pontveer, dan zal die vruchtbare en welvarende streek geheel en al de voordeelen missen van den spoorweg, die wel op betrekkelijk grooten afstand is gelegen, maar waarmede men in zekere en veilige verbinding kan komen door die brug en de eventueel aan te leggen stoomtram.

De belangrijke verzendingen aan het station Heusden-Drunen getuigen thans reeds van hoe groot belang het is het land van Altena en Heusden niet van die spoorweglijn te isoleeren en pleiten dus voor het bouwen van die brug.

Bij herhaling is gezegd: deze Kamer is moreel gebonden om dit wetsontwerp goed te keuren, aangezien reeds jaren achtereen de memoriepost voor die brug op de begrooting heeft gestaan en de opvolgende Ministers het ook noodzakelijk hebben geacht om daar door het bouwen van die brug eene veilige en zekere gemeenschap in het leven te roepen.

Men zegt: deze Kamer is daardoor moreel gebonden, er is eene zekere soort van solidariteit. Ik geloof werkelijk dat dit het geval is, maar ik wil daar niet al te zeer op drukken. Liever wil ik aannemen dat deze Kamer op het oogenblik geheel vrij is in hare beslissing. En dan wil ik eenvoudig zeggen: laat ons, Mijne Heeren, een onbevooroordeelden blik slaan op de kaart. Wanneer wij dan de kaart aandachtig beschouwen, dan zien wij aan de eene zij den Keizersweg, de aloude heerbaan van Napoleon, die in hoofdzaak — zooals in de stukken te recht is gezegd — hare groote beteekenis verloren heeft. Die weg zien wij een landstreek doorsnijden, die zeer dun bevolkt is. Aan de westzijde van dien weg vinden wij bijna geheel onbevolkte streken. Een gedeelte van den Biesbosch. Dat die landen niet van zoo heel hooge beteekenis zijn blijkt onder andere uit den naam van »Boerenverdriet" aan een van die polders gegeven.

Maar wanneer wij daarentegen den blik wenden naar het midden en oosten van die landstreek, dan zien wij daar tal van welvarende dorpen, vruchtbare weiden en akkers die Heusden omgeven.

Eene aandachtige beschouwing van de kaart moet ons dus tot de overtuiging brengen van de wenschelijkheid niet alleen, maar ook van de noodzakelijkheid om daar een vast en onder alle omstandigheden zeker middel van gemeenschap te scheppen.

Ik zou een beroep willen doen op het rechtsgevoel en op het billijkheidsgevoel van deze Kamer, afgescheiden van hetgeen vroeger is beslist. Ik zou willen vragen, waar de Wetgevende Macht in onze dagen (zooals wij bij herhaling in de laatste jaren hebben gezien), den bloei van de groote handelssteden bevorderd heeft door aanhoudende verbetering van de groote gemeenschapswegen naar zee, door het uitdiepen van groote kanalen, verruiming van sluizen, het bouwen van zeer kostbare sluizen, waarvoor millioenen guldens zijn geofferd, onder het motief, dat het geheele land de vruchten zal genieten van den bloei van beide groote koopsteden — dan vraag ik: zal de Kamer geen hart hebben voor de belangen van een zeer belangrijk, zeer welvarend en zeer vruchtbaar deel van de provincie Noordbrabant, terwijl de gemeenschap met den spoorweg, met de aloude hoofdstad van het kanton, ook met de hoofdstad van de provincie ten ernstigste zal worden bedreigd en afgesneden, wanneer men het onzekere gemeenschapsmiddel van een pontveer zou willen in het leven roepen? Zal de Kamer een votum uitbrengen waardoor landbouw, veeteelt, nijverheid benadeeld worden en eene stad, die een van de eerbiedwaardigste steden is van ons land om hare oudheid, zal worden ten gronde ge-

richt? Zal de Kamer eenvoudig de levenskracht van die geheele landstreek als het ware knotten of haar vleugellam slaan? Ik geloof het niet, ik kan zulk eene onbillijkheid van de Kamer niet verwachten. Ik kan het niet gelooven dat de Kamer zal meten met twee maten; veeleer koester ik de gegronde hoop, dat zij toonen zal een open oog te hebben — niet alleen voor de belangen van de groote koopsteden, van den handel —, maar ook voor den landbouw, de veeteelt en nijverheid in een vruchtbaar deel van de provincie Noordbrabant, dat zij met groote meerderheid het wetsontwerp zal goedkeuren.

De heer **de Ras**: Mijnheer de Voorzitter! Met betrekking tot het aanhangig wetsontwerp wensch ik niet in herhaling te treden, omtrent de in het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord besproken punten, namelijk:

1°. of de billijkheid niet medebrengt, dat aan het noordwestelijk deel van Brabant geen nadeel wordt toegebracht, zooals door den Minister Klerck uitdrukkelijk is toegezegd bij de behandeling van het wetsontwerp tot verlegging van den Maasmond;

2°. dat de Kamer door het aannemen van den memoriepost in 1885 feitelijk aan die verklaring hare sanctie heeft verleend.

Evenmin wensch ik mij te verdiepen in de vraag welke plaats de voorkeur zal verdienen tot overbrugging der nieuwe rivier.

Maar ten zeerste heeft het mij verwonderd dat de Minister van Waterstaat in zijne Memorie van Antwoord verklaart dat, »de Minister van Oorlog, met wien over het ontwerp van de brug te Heusden overleg is gepleegd, heeft verklaard, *dat de belangen der militaire verdediging zich niet verzetten tegen de plaats en de inrichting van de brug.*"

Deze uiting, Mijnheer de Voorzitter, teekent niet scherp, en 't komt mij voor, dat omtrent dit onderwerp, wat de belangen der defensie betreft, de Minister wel eenigszins positiever had kunnen adviseeren. Want de belangen der defensie zijn wel degelijk bij dit onderwerp betrokken.

Reeds in de zitting van 22 December 1890 vestigde de toenmalige geachte afgevaardigde voor Arnhem, de heer Rooseboom, de aandacht op deze zaak, omdat door het verleggen van den Maasmond de overgang van troepen bij Keizersveer, tot dusver mogelijk, niet meer kon plaats hebben. *Noch aldaar*, *noch elders*, is het slaan eener schip- of pontonbrug meer mogelijk. De veranderde richting aan den straatweg van Breda naar Keizersveer gegeven, belet het vervoeren der pontons naar de rivier, tenzij men alsnog er toe overga, zooals door den heer Rooseboom destijds is voorgesteld, den Keizersweg in het winterbed tot 1,9 M. boven Amsterdamsch Peil te brengen, waartegen, meen ik, door den waterstaat wegens den geregelden afloop van water overwegend bezwaar bestaat.

Alzoo zullen wij, bij eventueelen oorlogstoestand, mocht dit wetsontwerp worden verworpen, voor de zich in Noordbrabant bevindende troepen geen enkelen vasten overgang over de Maas openhouden, en daarmede een terugtochtsweg achter de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, want de spoorwegbruggen bij Hedel en over het Hollandsch Diep kunnen moeilijk als zoodanig in aanmerking komen. Zij zijn niet bruikbaar voor alle wapens, daargelaten of zij niet al spoedig vernield zullen moeten worden. Bovendien voert eerstgenoemde niet achter maar vóór de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. De stoomveerpont bij het Keizersveer is ook tot dit doel geheel onvoldoende; zij kan slechts hoogstens een half bataljon infanterie te gelijk overzetten.

Ik geloof dus, Mijnheer de Voorzitter, dat in het belang der defensie ééne brug over de nieuwe rivier, ééne enkele communicatie van het centrum en de noordelijke provinciën des lands met de zuidelijke, waarlijk niet gewenscht, maar hoogst noodzakelijk is.

Of die brug bij Heusden dan wel bij het Keizersveer gebouwd wordt, is, van strategisch standpunt beschouwd, vrij onverschillig, doch met het oog op de bestaande werken bij Heusden, die als opname-stelling dienst kunnen doen, zullen aldaar slechts hoogstens 1 of 2 veldwerken noodig zijn, terwijl bij Keizersveer of elders eene geheel nieuwe opname-stelling, hetzij dan uit tijdelijke, hetzij uit veldwerken bestaande, zal moeten tot stand worden gebracht.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, moet ik toch eenigszins mijne verbazing te kennen geven, dat, waar het eene zaak betreft waarbij de landsverdediging wel degelijk betrokken is, de Minister van Oorlog in deze vergadering niet tegenwoordig is. Ware de Minister hier aanwezig, dan zou ik de vrijheid genomen hebben Zijne Excellentie met betrekking tot de overbrugging der Maas een paar vragen te doen. Het komt mij voor dat de aanwezigheid van den Minister, nu in deze ook voor de defensie gewichtige quaestie een besluit moet genomen worden, niet overbodig ware geweest.

De heer **Mutsaers**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij werkelijk bevreemd, dat een Noordbrabantsch afgevaardigde dit wetsontwerp heeft bestreden. En die bevreemding is nog grooter geworden, toen ik van hem de hoofdreden vernam, waarop zijne bestrijding gegrond was, namelijk het feit, dat het Keizersveer geen vaste brug zal krijgen. Maar van eene brug over het Keizersveer is geen sprake. Als dat zoo ware en de Ministers van Waterstaat en van Financiën in het belang van die streek het bouwen van eene brug daar noodig en financieel gerechtvaardigd achtten, zou ik de eerste zijn om er mijne stem aan te geven. Het zij mij echter geoorloofd, wat de brug bij Heusden betreft, aan te halen wat de Minister Klerck bij de behandeling van het wetsontwerp van de verlegging van den Maasmond over de daarbij betrokken werken gezegd heeft:

»De Minister scheen echter zelf overtuigd, hoezeer hij behoefte aan steun gevoelde om geen belangen te krenken, hetgeen mag afgeleid worden uit zijne rond geuite woorden: Met de Staten van Noordbrabant en ook met het Groot-waterschap is overeengekomen, dat alle werken betreffende belangen van de scheepvaart, van uitwatering, herstel van gemeenschap en dergelijke, zullen worden ontworpen *in overleg* met Gedeputeerde Staten en na belanghebbenden gehoord te hebben. Mijns inziens, de alles omvattende en meest zekere weg, dat voor alles wat voorziening eischt, op de meest deugdelijke wijze zal worden gezorgd, en tevens de weg, die geheel in overeenstemming is met den rechtstoestand in zake van waterstaat in ons land."

Welnu, deze Regeering is getrouw gebleven aan de beginselen van haar voorgangster. Gedeputeerde Staten zijn gehoord, en hebben hun gevoelen uitgesproken na belanghebbenden niet eens maar bij herhaling gehoord te hebben.

Het was te voorzien, dat in de antwoorden, die Gedeputeerde Staten van Noordbrabant zouden ontvangen, zou te lezen zijn, dat een ieder de brug het liefst zoo dicht mogelijk bij zijne eigene plaats zou willen hebben. Als men had willen voldoen aan aller verlangen, dan hadden Gedeputeerde Staten moeten voorstellen niet ééne brug, maar om er 5, 6 ja 7 te doen bouwen. Zij begrepen natuurlijk dat dit niet kan, hoe gaarne Gedeputeerde Staten in het belang van de provincie, den aanleg van meer dan eene brug zouden gezien hebben. Gedeputeerde Staten hebben zich dan ook wel gewacht een dergelijk voorstel aan de Regeering te doen. Zij hebben rekenschap gehouden met het woord van den Minister en met de overeenkomst gesloten bij het verleenen van het subsidie, dat geene belangen zouden gekrenkt worden van het noord-westelijk gedeelte van Brabant, maar dat integendeel zooveel mogelijk er zelfs op gelet zou werden op hetgeen den toestand zou kunnen verbeteren. De toestand zou in geen geval verergerd mogen worden. En wat zou er nu gebeuren als Heusden niet meer met den vasten wal verbonden was? Dan zou Heusden de *eenige* plaats zijn die groote schade leedt door de werken van den Maasmond. Het is eene levensquaestie voor Heusden om met den vasten wal verbonden te worden, omdat zij als het ware het levensbestaan ontvangt van dat gedeelte waarvan men haar scheiden zou. Dit is dan ook de hoofdreden ge-

65. Wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892 (brug over den nieuwen Maasmond).

weest waarom Gedeputeerde Staten voor de brug te Heusden hebben geadviseerd, in navolging van hetgeen de Kamer reeds voor jaren als het ware stilzwijgend beloofd heeft; zonder zich te binden, zal men zeggen, maar jarenlang toch heeft men den memoriepost op de begrooting behouden. Toen eenmaal is voorgesteld om den memoriepost voor de brug van de begrooting af te nemen, heeft de Minister Klerck zelf verklaard, dat die post op de begrooting behoorde. Heusden heeft dus, naar mijne wijze van zien, rechtmatige aanspraak op deze brug.

Nu voert de heer van den Bergh, de geachte afgevaardigde uit Oosterhout, aan, dat Heusden zoo slecht te bereiken zou zijn; er zijn slechts kleine, smalle wegen, zeide hij. Ik zou den geachten afgevaardigde wel willen vragen of hij wel ooit in die streken geweest is? Ik durf verklaren goed bekend te zijn in Noordbrabant en ik ken geen streek waar beter wegen zijn dan wel in de omstreken van Heusden. Ik geloof dat de Minister, die in deze streek bekend is, dat wel zal willen bevestigen.

In de tweede plaats heeft de heer van den Bergh gezegd, dat er in Noordbrabant een verbod bestond op het leggen van ijzeren staven voor tramwegen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, er bestaat in Noordbrabant natuurlijk een *reglement* op het leggen van ijzeren spoorstaven op de provinciale kunstwegen, maar van een verbod is mij niets bekend. Het reglement houdt natuurlijk in, dat die wegen eene zekere breedte moeten hebben, en als zij die niet hebben, dat de concessionarissen moeten zorgen dat de wegen die breedte verkrijgen. Men is zoodanig overtuigd geweest, dat men dergelijke concessiën niet te veel moest belemmeren, dat men Gedeputeerde Staten de bevoegdheid heeft gegeven, daar waar de wegen de noodige breedte niet kunnen verkrijgen, bij wijze van exceptie toch de vergunning te verleenen om ijzeren staven te leggen. Er is over deze zaak vroeger veel en uitvoerig gesproken en de heer van Vlijmen heeft de noodzakelijkheid van de brug van Heusden zóó juist uiteengezet en zóó krachtig de billijkheid aangetoond om haar voor Rijksrekening te leggen, dat ik bij zijn betoog geen woord meer behoef te voegen. Ik eindig dus met als mijne vaste overtuiging uit te spreken, dat eene grove onbillijkheid tegenover Heusden zou worden begaan als dit wetsontwerp niet zou worden aangenomen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd.

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie voor de verzoekschriften zijn gesteld twee adressen, te weten:

het eerste van F. van Dixhoorn en vele andere onderwijzers in het arrondissement Axel.

Adressanten leveren beschouwingen over het belang van het onderwijs, in verband met den leeftijd en de geschiktheid van onderwijzers en dringen aan op eene betere pensioensregeling. Zij eindigen met het verzoek bij eene eventueele herziening van de wet op het lager onderwijs het daarheen te willen leiden, dat de openbare onderwijzer recht op pensioen verkrijgt op 55-jarigen leeftijd, na bekomen ontslag.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden;

het tweede van het bestuur der vereeniging »de Dageraad", waarvan de statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 23 Februari 1881, n°. 42.

Adressant zegt in de uitkomsten der jongste volkstelling eene aanleiding te vinden zich tot uwe Kamer te wenden, met het verzoek dat er spoedig stappen worden gedaan, opdat:

»1°. geen ongeloovige of twijfelaar meer gedwongen kan worden, tegen zijne overtuiging openlijk een God aan te roepen van wiens bestaan hij onzeker is, en

»2°. eindelijk de leuze »scheiding van Kerk en Staat" werkelijkheid worde, ook financieel."

Hij meent tot dit verzoek het recht te hebben, nu gebleken is, dat op 1 Januari 1890 ons land 66085 ingezetenen telde, die verklaarden tot geen kerkgenootschap te behooren, waardoor duidelijk is weerlegd het oordeel, dat vroeger omtrent dit getal werd uitgesproken.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt gesloten.

44ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 16 MAART 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een adres. — Beslissing genomen over de behandeling van Regeeringsbescheiden. — Voortzetting van de beraadslaging over en aanneming van het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892 (bouw van eene brug over den Nieuwen Maasmond). — Voortzetting van de algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de »Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd". — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Mededeeling van het besluit der Centrale Afdeeling betreffende het onderzoek van wetsontwerpen in de afdeelingen.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten de heeren:

Mees, van Velzen, Mutsaers, Bool, Conrad, Clercx, Levy, Schaepman, Kolkman, Dobbelmann, Zijp, Heldt, van der Borch van Verwolde, Seret, van Vlijmen, de Meijier, van Beuningen, Vrolik, Havelaar, Hintzen, Smit, Plate, Land, Bahlmann, Haffmans, Gerritsen, Roessingh, van Bylandt, Huber, van Kerkwijk, van den Berch van Heemstede, van Alphen, Rutgers van Rozenburg, Guyot, de Ras, Lucasse, Pyttersen, Kielstra, Veegens, Brantsen van de Zijp, Kerdijk, de Beaufort, Schimmelpenninck van der Oye, Röell, van Berckel, van der Feltz, W. de Beaufort, van Löben Sels, van der Schrieck, Beelaerts van Blokland, van Gijn, d'Ansembourg, Goekoop, van Delden, Walter, Pijnacker Hordijk, Poelman, Houwing, Smeenge, Roijaards van den Ham, Hartogh, Ferf, Michiels van Verduynen, Cremer, Ruys van Beerenbroek, Lieftinck, T. Mackay, Tydeman, de Ram, Keuchenius, van de Velde, Travaglino, Lambrechts, van Houten, A. van Dedem, G. van Dedem, Goeman Borgesius, van Karnebeek, Viruly Verbrugge, Schepel, van der Kun en Bevers,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Boreel van Hogelanden en Hennequin, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van A. G. J. N. Fransen, doctor in de wis-, natuur- en sterrekunde te Utrecht, houdende verzoek om wachtgeld.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

De **Voorzitter**: Er zijn eenige Regeeringsbescheiden waaromtrent kan worden beslist of zij een bepaald onderzoek vorderen:

het Verslag van de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1890. (**81**)

Dit Verslag wordt gesteld in handen van eene Commissie van 5 leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Boreel van Hogelanden, van de Velde, Houwing, Ferf en van den Berch van Heemstede;

de overeenkomsten met inlandsche vorsten in den Oost-Indischen Archipel. (**104**)

Deze overeenkomsten worden voor kennisgeving aangenomen;

de Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden kapitein-intendant van het leger in Nederlandsch-Indië Th. Kley; (**110**)

de Inlichtingen omtrent het adres van den gewezen tijdelijk gepensionneerden eerste-luitenant G. C. Arntzenius; (**115**)

de Inlichtingen op de adressen van den gepensionneerden luitenant-kolonel der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië M. L. G. van den Bergh. (**133**)

Deze Inlichtingen worden gesteld in handen eener Commissie van 5 leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Th. Mackay, Veegens, van Vlijmen, Pijnacker Hordijk en Vrolik.

Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten ook in handen van diezelfde Commissie te stellen het nader adres van Th. Kley, ingekomen in de vergadering van den 28sten Februari jl.;

het Beknopt Verslag omtrent den toestand der Koninklijke Militaire Academie gedurende het jaar 1892; (**117**)

de Inlichtingen op het adres van H. Wagenaar, gepasporteerd sergeant bij het korps mariniers te Amsterdam; (**120**)

het Beknopt Verslag betreffende de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel over het jaar 1891—1892; (**130**)

de Inlichtingen op het adres van S. Zwart, gepasporteerd milicien-stukrijder van het 1ste regiment veld-artillerie. (**131**)

Deze stukken worden gesteld in handen eener Commissie van 5 leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Kielstra, van Löben Sels, Guyot, de Beaufort (Wijk bij Duurstede) en de Ras.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. WIJZIGING EN VERHOOGING VAN HOOFDSTUK IX DER STAATSBEGROOTING VOOR 1892. (BOUW VAN EENE BRUG OVER DEN NIEUWEN MAASMOND BIJ HEUSDEN.) (**65**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Seret**: Het zal u, Mijnheer de Voorzitter,

65. Wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892 (brug over den Nieuwen Maasmond).

zeker wel aangenaam geweest zijn dit wetsontwerp aan de orde te hebben kunnen stellen.

Gij toch behoordet niet alleen tot hen, die het amendement betreffende den memoriepost voor den bouw van eene brug te Heusden, dat ik de eer had bij de behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1886 voor te stellen, ondersteunden, maar gij gaaft daaraan ook uwe hooggewaardeerde stem.

Dit amendement werd met overgroote meerderheid aangenomen. 45 leden verklaarden er zich *voor* en slechts 21 *tegen.*

De voorstemmers waren de heeren: van der Borch van Verwolde, Ruys van Beerenbroek, de Meijier, Gildemeester, Haffmans, Duyvis, Gleichman, Rutgers van Rozenburg — deze beide laatste namen zullen den heer van den Berch van Heemstede doen bespeuren, dat hij zich vergiste, toen hij gisteren zeide, dat die heeren tot de *tegen*stemmers behoorden — van Aylva van Pallandt, van der Schrieck, van Alphen, Godin de Beaufort, Viruly Verbrugge, Schaepman, Reuther, Borret, Fabius, van der Hoop, Æ. Mackay, Kielstra, Seret, Beelaerts van Blokland, Donner, van Baar, Cremer, Schimmelpenninck van der Oye, Rooseboom, Kist, Vermeulen, van Wassenaer Catwijck, Bahlmann, Keuchenius, Dirks, de Ranitz, Clercx, de Geer van Jutfaas, Vos de Wael, Corver Hooft, T. Mackay, van Asch van Wijck, de Savornin Lohman, A. van Dedem, van Bylandt, Lambrechts en de Beaufort (thans afgevaardigde van Amsterdam).

Dat ik de leden, die vóór dat amendement stemden, hier opnoem, zullen zij mij — ik heb natuurlijk de nog in leven zijnde op het oog — wel niet ten kwade duiden, waar hunne namen bij die gelegenheid verbonden werden aan eene daad van *billijkheid* en *rechtvaardigheid.*

Niet anders kan die daad gequalificeerd worden.

Ik wensch dat, met het oog op mijne geachte medeleden, die toen nog geen zitting in deze Kamer hadden en die dus deze zaak wellicht niet zoo van nabij kennen, met een enkel woord aan te toonen en meen dat niet beter te kunnen doen dan door hare geschiedenis even in herinnering te brengen.

Het wetsontwerp tot verlegging van den Maasmond had in de eerste plaats ten doel algemeene rivierverbetering en ten andere verbetering van den waterstaatstoestand in de provincie Noordbrabant. Zoo althans luidde de considerans, maar eigenlijk gold het hier meer bepaald het *Noord-Oostelijk* deel dier provincie. Want van uit dàt deel waren sinds jaren ernstige klachten gerezen over den treurigen waterstaatstoestand aldaar. Dat bleek trouwens ook uit de Memorie van Toelichting betreffende genoemd wetsontwerp, wijl daarin bijna uitsluitend gesproken werd van het *noordoostelijk* deel van Noordbrabant, en evenzeer uit de omstandigheid dat het *Waterschap ter bevordering van de verbetering van den waterstaatstoestand in het noordoostelijk deel van Noordbrabant* eene bijdrage van twee millioen toezegde, ter tegemoetkoming in de kosten, die uit dat wetsontwerp zouden voortvloeien.

Voor het *noordwestelijk* deel van Noordbrabant had dit wetsontwerp niets aantrekkelijks.

Dat deel toch verkeerde, wat zijn waterstaatstoestand betreft, in gunstigen toestand en het stond maar al te zeer te vreezen, dat de gevolgen van de verlegging van den Maasmond eerder na- dan voordeelig voor dat deel zouden zijn, zoowel wat de waterloozing als wat de communicatie betreft. Het was dan ook uit dien hoofde, dat de afgevaardigden in deze Kamer van de districten uit het noordwestelijk deel van Noordbrabant er ernstig bij de Regeering op aandrongen, te voorkomen dat uit den nieuwen toestand nadeelen voor die streek zouden voortspruiten. Doch zij waren het niet alleen die dat deden. Ook zeer vele andere leden dezer Vergadering drongen daarop aan, en wel met dit goede gevolg, dat het antwoord der Regeering zoo afdoende mogelijk was. Zij toch verklaarde uitdrukkelijk, dat het noordwestelijk deel van Noordbrabant door de verlegging van den Maasmond IN GEENERLEI OPZICHT mocht benadeeld worden, maar dat zij liever wilde trachten, dat ook dáár eenige verbetering uit den nieuwen toestand zou voortspruiten.

Voor- en tegenstanders van het ontwerp waren het daarmede geheel eens en veilig kan men dan ook zeggen dat Regeering en Kamer beide zich op dat standpunt plaatsen, dat zij die voorwaarden aannamen.

In geenerlei opzicht benadeeld worden, dat gold dus niet alleen ten aanzien van de waterlossing, maar ook ten aanzien van de *communicatie*, en sloot in zich, dat Heusden, dat zoover menschengeheugenis reikt, met het land van Altena verbonden was, door een even goed middel van communicatie daarmede verbonden zou blijven, dat wil zeggen door eene *brug.*

In die omstandigheid vond ik aanleiding en vrijmoedigheid, om bij de begrooting van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1886 het bekende amendement voor te stellen, waarvan het wetsontwerp, dat wij thans behandelen, het uitvloeisel is.

De bij dit amendement op die begrooting gebrachte memoriepost kwam evenwel het volgend jaar niet meer op de begrooting voor. De toenmalige Minister van Waterstaat, de heer van den Bergh, beoogde daarmede volstrekt niet de zaak van de baan te schuiven, maar hij achtte het na de gevallen beslissing overbodig dien post andermaal op de begrooting te brengen.

De Commissie van Rapporteurs, wier voorzitter was de heer Rutgers van Rozenburg, nam daarmede echter geen genoegen. Deze zaak, zoo zeide zij bij monde van haar geacht medelid, den heer Vos de Wael, was nu eenmaal in beginsel uitgemaakt, zij was eene *res judicata* geworden, en de memoriepost kon geen andere bedoeling hebben dan om door een uitwendig teeken in de begrooting zelve van de gezindheid der Kamer te doen blijken.

Zij stelde dan ook bij amendement voor, den memoriepost weder op de begrooting te brengen, welk amendement onmiddellijk door den Minister werd overgenomen.

In meen hiermede te hebben aangetoond, dat het eene daad van *billijkheid* en van *rechtvaardigheid* was, om mede te werken tot het tot stand brengen van deze brug te Heusden.

Wat nu de financieele quaestie ten deze betreft, die ook in de gewisselde stukken is besproken, het valt niet te loochenen, dat de bouw eener brug aanzienlijk hooger kosten vereischt dan de aanleg van een stoombootveer. Maar mogen die meerdere kosten hier gelden; mogen zij hier den doorslag geven, waar het eene *quaestie van billijkheid en rechtvaardigheid* geldt; waar de raming van kosten voor de verlegging van den Maasmond reeds met meer dan 5 millioen is overschreden; waar voor onderdeelen van dit werk en voor werken die er bij behooren, tonnen gouds meer werden gevoteerd dan de raming bedroeg? Ik herinner slechts aan het feit, dat in het laatst van het vorige jaar de som van f 1 300 000 werd toegestaan voor den aanleg van een kanaal van 's Hertogenbosch naar Drongelen, oorspronkelijk van 's Hertogenbosch naar Hedikhuizen, dat aanvankelijk geraamd was op 6½ ton, dus op de helft

Mogen hier de meerdere kosten den doorslag geven, waar voor andere plaatsen vrij aanzienlijke subsidiën door het Rijk werden verleend, niettegenstaande dáár van het verbreken van gemeenschap, als te Heusden, geen sprake was?

Ik zal eenige voorbeelden noemen. Bij de begrooting van hoofdstuk IX voor het loopende jaar, werd een subsidie toegekend voor het veer ter verbinding van Rozenburg met den vasten wal, tot een bedrag van f 2500 's jaars.

Op diezelfde begrooting vindt men eene bijdrage voor eene verbeterde gemeenschap tusschen Vlissingen, Breskens en Neuzen, door middel van stoombooten, tot een bedrag van f 4000. Verder eene bijdrage in de kosten van den stoombootdienst tusschen Texel en het Nieuwediep, tot een bedrag van f 1000.

Mogen de meerdere kosten hier den doorslag geven, waar het de belangen van eene geheele streek geldt, terwijl men bijv. bij den aanleg van spoorwegen, ter wille van eene onbeduidende waterloozing, kostbare werken heeft aangelegd, waar soms voor een particulieren uitweg groote kosten zijn gemaakt?

44ste VERGADERING. — 16 MAART 1893.

65. Wijziging en verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1892 (brug over den Nieuwen Maasmond).

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat redelijkerwijze de gestelde vragen wel door niemand ontkennend zullen kunnen worden beantwoord.

De zuinigheid mag niet alleen de wijsheid, maar ook de *rechtvaardigheid* niet bedriegen.

Dit zou geschieden, wanneer aan Heusden, ter wille van het algemeen belang, in casu algemeene rivierverbetering, van het land van Altena afgesneden, niet een even goed middel van communicatie met die streek wierd gegeven, met andere woorden als Heusden zijne brug niet kreeg.

Thans een woord naar aanleiding van hetgeen de heer van den Berch van Heemstede heeft aangevoerd. In de eerste plaats beweerde die geachte afgevaardigde, dat bij Heusden slechts gebrekkige polderwegen zijn. De heer Mutsaers heeft dit mijns inziens reeds voldoende wederlegd. Wanneer de heer van den Berch zich eens naar Heusden wil begeven als het de brug heeft, zal hij zich kunnen overtuigen dat daar ter plaatse even bruikbare polderwegen zijn als bij Keizersveer.

De heer van den Berch zeide voorts, dat de Aalburgsche dijksweg eigenlijk geen gemeenschapsweg is. Wij kunnen daarover lang twisten. Mijnerzijds ga ik op die quaestie niet in. Alleen wil ik de verzekering geven, dat de Aalburgsche dijk een zeer goede weg is, *ten allen tijde* voor personen en voertuigen volkomen bruikbaar.

Verder heeft de geachte afgevaardigde gezegd dat Heusden wel recht heeft op een stoombootveer. Dat spreekt wel vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, maar ik meen te hebben aangetoond dat het recht heeft op eene *brug*. De bewering, dat Heusden niet in zijne belangen zal gekrenkt worden als er een stoombootveer komt, moet ik bepaald tegenspreken. Na hetgeen dienaangaande bij vorige gelegenheden door mij gezegd is geworden acht ik het onnoodig daarover thans verder in beschouwingen te treden en kan ik volstaan met te zeggen, dat ik mij te dien aanzien geheel aansluit bij hetgeen de heeren Mutsaers en van Vlijmen hebben gezegd, toen zij op de noodzakelijkheid, het belang en de wenschelijkheid van eene *brug* te Heusden voor de plaats zelve en voor de betrokken streek hebben gewezen.

De heer van den Berch voerde nog aan, dat ook velen in het land van Altena eene brug te Keizersveer wenschen.

Mij is dat niet onbekend, Mijnheer de Voorzitter, en ik zou evenals de heer van den Berch wel wenschen, dat ook aan hun verlangen kon worden voldaan, maar dit punt is *nu* niet aan de orde en daarom ga ik op zijn betoog dienaangaande thans niet verder in.

Ten slotte een zeer kort woord over het defensiebelang. Met het oog daarop is eene brug bij Keizersveer of te Heusden eigenlijk lood om oud ijzer. Bij een eventueel optreden van ons leger in Noordbrabant hebben wij volstrekt geen zekerheid, dat aan *ons* de keuze zal worden gelaten van de richting, waarin wij zullen terugtrekken. Wij kunnen gedwongen worden dit te doen zoowel in de richting van Heusden als in die van Keizersveer.

Dat de brug uit het oogpunt van de defensie van gewicht is, blijkt uit hetgeen de Minister van Oorlog schreef in de Memorie van Beantwoording voor de begrooting van 1892. Daar toch gewaagde hij van de brug te Heusden als van eene niet onbelangrijke aangelegenheid voor de defensie.

Ik eindig met de hoop en het vertrouwen uit te spreken, dat dit wetsontwerp, gelijk mijn amendement van 1885, met overgroote meerderheid zal worden aangenomen. Daarmede toch zal de Kamer hare overtuiging uitspreken dat het in deze vóór alles geldt een zaak van *billijkheid* en van *rechtvaardigheid.*

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat*, *Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De indiening van dit wetsontwerp heeft een eenigszins anderen oorsprong dan in den regel met wetsontwerpen het geval is. Terwijl toch de gewone loop van zaken is, dat een wetsontwerp wordt ingediend, wanneer de Regeering overtuigd is dat daaraan bepaalde behoefte bestaat, heeft dit wetsvoorstel zijn ontstaan aan eene andere beweegreden te danken.

Het is bekend, dat bij de behandeling van het wetsontwerp tot verlegging van den Maasmond, aanvankelijk niet het voornemen bestond te Heusden eene brug te maken, doch alleen een stoompontveer, hetwelk naar de overtuiging der toenmalige Regeering voldoende in de behoefte van het dagelijksch verkeer zoude kunnen voorzien en waardoor volgens hare meening tevens voldoende de toezegging zoude zijn nagekomen, dat zooveel mogelijk zou worden gezorgd, dat het noordwestelijk deel van Noordbrabant niet in nadeeliger positie zou komen door de verlegging van den Maasmond.

Evenwel heeft de Kamer zich met die meening niet vereenigd. Nadat de zaak schriftelijk ter sprake was gebracht en bij de onteigeningswet van 1885 daaromtrent uitvoerige gegevens waren verstrekt door de toenmalige Regeering, heeft de Kamer met groote meerderheid, door het brengen van een memoriepost op de begrooting van 1886, als hare meening te kennen gegeven, dat het rationeel was te Heusden eene brug te bouwen.

Nu was het echter de vraag, of de Regeering dien memoriepost zoude willen aanvaarden, en of zij de uitvoering van het werk niet zoodanig in strijd met 's lands belang achtte, dat zij harerzijds zoude moeten weigeren daaraan gevolg te geven.

Evenwel heeft de toenmalige Minister van den Bergh, die zich aanvankelijk daarover niet had uitgelaten, bij de volgende begrooting, toen dezelfde memoriepost wederom ter sprake kwam, uitdrukkelijk verklaard, dat hij die zaak als beslist beschouwde.

Door de opvolgende Ministers is steeds zelfstandig de post op de begrooting gebracht en daardoor te kennen gegeven, dat bij hen geen bezwaar bestond aan den door de Kamer uitgedrukten wensch te voldoen.

Het zou dan ook als eene volkomen besliste zaak kunnen beschouwd worden waarvoor alleen een gewone begrootingspost en geen afzonderlijk wetsontwerp noodig ware geweest, indien niet de Eerste Kamer als haar verlangen had te kennen gegeven dat tot het bouwen dier brug niet zoude worden overgegaan, alvorens zij in de gelegenheid ware geweest daarover bij een afzonderlijk wetsvoorstel haar oordeel uit te spreken.

De toenmalige Minister heeft die toezegging gedaan en op grond daarvan is nu een afzonderlijk wetsontwerp ingediend. Het spreekt vanzelf dat, waar omtrent een dergelijk werk eenmaal tusschen vorige Regeeringen en dezen tak der Volksvertegenwoordiging overeenstemming is verkregen, er voor de Regeering geen aanleiding was om daarvan af te wijken, zoolang tegen de uitvoering der brug bij haar geen overwegende bezwaren bestonden.

Dit nu was niet het geval, want al meen ik dat de noodzakelijkheid van die brug niet van dien aard is als wel beweerd wordt, toch is het niet te ontkennen, dat een stoompontveer de thans bestaande verbinding geenszins zoo voldoende herstelt als door eene vaste brug wordt gedaan.

Alvorens mij evenwel bereid te verklaren de noodige voorstellen te doen om uitvoering te geven aan den bedoelden memoriepost, heb ik nagegaan of door het maken van deze brug ook een antecedent in het leven zou worden geroepen, op grond waarvan ook andere plaatsen langs de nieuwe rivier op eene vaste verbinding billijke aanspraken zouden kunnen doen gelden. Met andere woorden, wanneer voor herstel van het verkeer bij Heusden eene brug wordt gemaakt, zijn er dan andere plaatsen langs de nieuwe rivier waar een grooter verkeer plaats heeft en van eene brug geen sprake zal zijn. Ik heb omtrent de verschillende veeren eens nagegaan wat daar het vervoer geweest is gedurende 1891. De cijfers zijn voor voetgangers voor het Keizersveer 34 888, voor het Capelscheveer 34 275, voor het Drongelscheveer 24 482, terwijl dat verkeer voor Heusden volgens gedane waarnemingen kan worden geschat op 70- à 80 000, waaruit dus blijkt, dat het verkeer bij Heusden bijna kan worden gelijkgesteld met het verkeer van de andere veeren over de nieuwe rivier te

zamen. Dit is ook het geval wat het ver keer met rijtuigen aangaat, want dit was in 1891 voor het Keizersveer 5855, voor Capelle 9349, voor Drongelen 8792, terwijl het voor Heusden is te schatten op 27 000; dus dit verkeer van Heusden is grooter dan voor de andere veeren te zamen.

Hieruit volgt dus dat wanneer de brug te Heusden aangenomen wordt, daardoor in geen enkel opzicht eene reden zou kunnen ontstaan om ook op een ander punt der rivier eene brug te bouwen.

Hoewel nu, zooals in de gewisselde stukken is medegedeeld, het verkeer te Heusden op zich zelf niet zoo groot is, dat het niet met een stoompontveer zou kunnen bediend worden, zoo dient toch ook in het oog gehouden te worden, dat in de toekomst eene brug een bepaald voordeel kan opleveren voor het verkeer.

Het spreekt toch vanzelf dat er in ons land hoe langer hoe meer tramwegen zullen worden aangelegd, en wanneer eenmaal een tram tusschen het Land van Altena en Heusden en wellicht verder, in verbinding met den spoorweg naar den Bosch wordt aangelegd, dan is het geenszins onverschillig of er te Heusden een stoompontveer is of eene brug.

Voeg ik hier nog bij dat mijn ambtgenoot van Oorlog van oordeel is dat eene brug bij Heusden een bepaald voordeel kan worden geacht uit het oogpunt der defensie, dan meen ik hiermede voldoende uiteen gezet te hebben waarom er voor mij geen bezwaar bestaat om in verband met de geschiedenis der zaak en in overeenstemming met gedane toezeggingen van mijne geachte voorgangers tot de indiening van dit wetsontwerp over te gaan.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 59 tegen 15 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Vlijmen, van Beuningen, Vrolik, Havelaar, Plate, Land, van Bylandt, Huber, van Kerkwijk, van Alphen, Rutgers van Rozenburg, Guyot, de Ras, Lucasse, Kielstra, Brantsen van de Zijp, Kerdijk, de Beaufort (Amsterdam), Schimmelpeninnck van der Oye, van Berckel, van der Feltz, van Löben Sels, van der Schrieck, Beelaerts van Blokland, van Gijn, d'Ansembourg, Goekoop, Walter, Pijnacker Hordijk, Houwing, Smeenge, Hartogh, Ferf, Michiels van Verduynen, Cremer, Ruys van Beerenbroek, T. Mackay, de Ram, Keuchenius, van de Velde, Travaglino, Lambrechts, van Houten, A. van Dedem, G. van Dedem, Goeman Borgesius, Mees, van Velzen, Mutsaers, Bool, Clercx, Levy, Schaepman, Dobbelmann, Zijp, Heldt, van der Borch van Verwolde, Seret en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Hintzen, Smit, Bahlmann, Roessingh, van den Berch van Heemstede, Pyttersen, Veegens, Röell, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Delden, Poelman, Roijaards van den Ham, Lieftinck, Tydeman en Conrad.

II. GOEDKEURING VAN CONTRACTEN MET DE STOOMVAARTMAATSCHAPPIJEN »NEDERLAND" EN »ROTTERDAMSCHE LLOYD", WEGENS HET UITVOEREN VAN EENEN MAILDIENST TUSSCHEN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË. (**99**)

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Vrijdag ll. wees ik er op dat ten gevolge van de ontbinding der vervoer-contracten van producten en goederen, de Regeering hare vrijheid ten opzichte van dat vervoer heeft teruggenomen. Ik ben overtuigd dat de Kamer er belang in zal stellen te vernemen welk gebruik thans van die vrijheid gemaakt wordt; met andere woorden: welke gedragslijn ten opzichte van het vervoer van producten en goederen gevolgd wordt. Wij hebben in de eerste plaats de van hier uitgaande goederen, hetgeen van hier naar Indië gezonden wordt voor de departementen van Oorlog, Marine, Waterstaat enz.

Met opzicht tot deze goederen is in 1885 eene overeenkomst gesloten omtrent het tarief, terwijl bepaald werd dat dit steeds voor het volgend jaar geldend zou blijven zoo het niet werd opgezegd.

Dat tarief werd toen aanmerkelijk beneden de contractvracht der meest begunstigde particulieren gesteld. Het Ministerie van Koloniën verkeerde in de stellige meening, dat zulk eene verhouding nog altijd bestond voor *alle* goederen, en dat was door de directeuren der maatschappijen op hun geheugen af, bevestigd geworden.

Onlangs heeft echter eene verandering plaats gehad,— nog in den loop van het jaar — in de contractvrachten van particulieren, bepaaldelijk in de classificatie van goederen.

Bij eene vergelijking van de cijfers is gebleken dat het Gouvernement thans voor enkele goederen wat meer dan de meest begunstigde particulier betaalt.

Daarin zal terstond verandering worden gebracht. Een nieuw tarief zal voor de uitgaande gouvernementsgoederen worden vastgesteld, waarbij het Gouvernement weder voor alle de meest begunstigde vervoerder zal worden.

Ten opzichte van dat nieuwe tarief zal het Gouvernement weder niet langer dan een jaar of op korten termijn van opzegging gebonden zijn.

Ik kom thans tot de producten, die voor gouvernementsrekening uit Indië naar Nederland worden vervoerd.

Ten aanzien van dat vervoer bestond tot dusver alleen een contract met de maatschappij *Nederland.* Het is ingegaan op 15 Juni 1887 en sedert alleen wat de tarieven betreft, in 1889, onder het bestuur van mijn ambtsvoorganger, den heer Keuchenius, in het voordeel van het Gouvernement, gewijzigd.

Ik heb nog de vraag te beantwoorden of de vracht, die volgens dat tarief voor koffie wordt betaald, inderdaad de contractvracht is, die door particulieren wordt betaald, en of de vracht voor hen, die buiten contract vervoeren, hooger is. De maatschappijen hebben het stellig verzekerd, met verklaring dat laatstgenoemde vracht gewoonlijk f 5,00 boven de contractvracht is. Zij voegden er echter bij, dat in den laatsten tijd alleen contractvrachten betaald zijn voor koffie van particulieren, van Java naar hier gevoerd, omdat al degenen, die de particuliere koffie-oogsten op Java exporteeren, vervoercontracten met de maatschappijen hebben aangegaan. De maatschappijen verklaarden echter tevens, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat een of ander kooper van koffie in de gouvernementsveilingen op Java door de mazen van het tarief is geslopen en contractvracht heeft betaald, zonder een vervoercontract te hebben aangegaan.

Het contract tusschen het Gouvernement en de *Nederland* is gesloten voor een jaar, met bepaling dat het, zoolang het postcontract van 1882 van kracht blijft, gerekend zou worden telkens voor een jaar te worden voortgezet, wanneer niet één der partijen het minstens drie maanden vóór den vervaldag had opgezegd.

Met de *Rotterdamsche Lloyd* was nog geen contract voor het vervoer van producten gesloten. Regel was echter, dat de maatschappij op denzelfden voet als de *Nederland* producten vervoert.

Het ligt in de bedoeling thans met beide maatschappijen contracten voor het vervoer van producten voor den tijd van een jaar of op korten termijn opzegbaar, te sluiten.

Het kan in mijn oog geen twijfel lijden of het Gouvernement is door de ontbinding der vervoercontracten voor 15 jaar van betere conditie geworden.

Wat bij die contracten als voordeel bedongen werd, is zonder twijfel ook zonder zulke contracten voor een zoo groote klant als het Gouvernement steeds te verkrijgen.

44ste VERGADERING. — 16 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

Dat daarentegen een band van 15 jaar voor het Gouvernement zijne nadeelen had, is van verschillende zijden beaamd en valt niet te betwisten. Alleen omdat de maatschappijen aanvankelijk van de vervoercontracten eene voorwaarde van de versnelling van de booten hadden gemaakt, heeft de Regeering toenmaals gemeend, dat men zich dien band moest getroosten. Het meest echter heeft mij het aanbod van de maatschappijen om de vervoercontracten voor producten en goederen weder te ontbinden, verheugd om den kloeken geest die er uit spreekt.

Een vervoercontract, dat in de laatste jaren eene vracht van $1^1/_2$ millioen jaarlijks gerepresenteerd heeft, is, dunkt mij, met een schotel linzen moeilijk te vergelijken. Toch hebben de maatschappijen hunne vrijheid daarvoor niet willen verkoopen. Zullen de maatschappijen zoo krachtig mogelijk zijn, zullen zij het vervoer zooveel mogelijk na zich toe trekken en een zoo groot mogelijk deel van de vrachtmarkt veroveren, dan moeten zij de handen vrij hebben, om de vrachten altijd en overal naar omstandigheden te regelen. Of bij voorbeeld het vervoer van en naar het groote deel van den Archipel, waarvan Singapore het middenpunt was geworden, weder in hun handen zal komen, hangt grootendeels van een beleidvol manoeuvreren met de vrachten af. Evenzoo, om een ander voorbeeld te noemen, of een deel van de koffie, die van Java naar Noord-Amerika gaat, zijn weg over Amsterdam en Rotterdam zal blijven nemen.

Nu hier in de Kamer eene opvatting der vervoercontracten werd voorgestaan, die zou meebrengen dat men steeds bij elke vracht en doorvracht zou hebben rekening te houden met de gevolgen, die zij voor het vervoer van gouvernementsgoederen en producten zou kunnen na zich slepen, eene opvatting, die de maatschappijen aan handen en voeten zou kunnen binden, nu verkozen zij vrijheid om te strijden met al de inspanning en gevaren, die een strijd à outrance kan meebrengen, boven de gulden ketenen, die men hun wilde aanleggen.

Mij dunkt de mannen, die aan het hoofd der maatschappij staan, toonden zich de nasaten van hen, die in hun tijd de grootste vrachtvaarders der wereld waren.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd mij te verdedigen tegen eenige bemerkingen die tegen het door mij hier gesprokene zijn in het midden gebracht. De heer A. van Dedem meent, dat ik, ten opzichte van de kosten die het gevolg zouden geweest zijn van de postgarantie bij de verworpen contracten, mij onjuist heb uitgedrukt, want dat, wanneer men ging tot de *hoogste* snelheid die de vorige contracten toelieten, er dan meer zou betaald zijn dan de som die door mij genoemd is. Dat is volkomen waar, maar die hoogste snelheid is niet in het geding betrokken. Ik heb gezegd: wanneer de Kamer en Regeering toen reeds hadden beslist in 1891 zich tevreden te stellen met dezelfde snelheid waarbij men zich nu nederlegt, dan hadden wij dit onder de werking van de vorige contracten kunnen gedaan krijgen voor prijzen, die over de ton minder zouden hebben bedragen dan thans het geval zal zijn.

De heer Cremer heeft mij ook bestreden. Hij heeft dit gedaan onder den indruk van een groot misverstand; hij zegt: de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Vrolik, die gisteren voor het eerst het woord heeft gevoerd. Nu, zeer zeker maak ik geen misbruik van het geduld van deze Kamer, maar werkelijk, de heer Cremer heeft mijne discretie een beetje overdreven; het was niet de allereerste maal dat ik in deze Vergadering het woord nam. Heeft de heer Cremer alzoo in dit opzicht mijne bescheidenheid overschat, gelukkig heeft hij dit in nog grooter mate gedaan met de fout, die ik zou hebben begaan, eene fout die zeer zeker, zelfs wanneer ik geheel en al pas beginnende ware, toch groot zou geweest zijn; hij meende namelijk dat ik gesproken had zonder de moeite te hebben genomen om de stukken te lezen waarover ik sprak. Aan die fout echter heb ik mij heusch niet schuldig gemaakt.

De heer Cremer dacht ook dat ik uit het oog zou hebben verloren dat de kwartdagverlenging welke in de overeenkomst nu wordt verleend en waarvan in de vorige geen sprake was, niet sloeg op het traject Batavia–Genua, maar op het traject Marseille of Genua naar Amsterdam of Rotterdam. Neen, Mijnheer de Voorzitter, daaromtrent zijn wij het volkomen eens. Ik heb alleen gesproken van het traject van Batavia naar Genua als gemiddeld $28^1/_2$ dag te zullen bedragen en den kwart dag waarvan verder gewaagd werd, heb ik genoemd eene indirecte verlenging van den termijn voor de reis tusschen de Middellandsche Zee en Holland.

Er is mij verder een verwijt van gemaakt dat ik geheel over het hoofd zou hebben gezien welke groote overwinning behaald was, doordat voor het traject Marseille (Genua)—Holland de verkorting van een etmaal was verkregen. Mijnheer de voorzitter, ook dat was zóó weinig door mij vergeten, dat ik dat feit gesignaleerd heb met volkomen dezelfde bewoordingen als nu en het de grootste overwinning heb genoemd, waarop wij van onze zijde kunnen bogen. Blijft over de quaestie van den kwart dag oponthoud, *na* lossen of laden der post, te Marseille of Genua. Wat is daaromtrent eigenlijk de toestand? Tusschen de bestaande contracten, de verworpen overeenkomsten en deze, welke wij nu behandelen, bestaat het verschil dat vroeger wel was voorgeschreven de duur van de reizen tusschen Indië en Genua of Marseille, evenals de duur van de reizen tusschen de Middellandsche Zee en Holland en omgekeerd, maar zeer zonderling, scheen er nooit op gelet te zijn — de Minister van Waterstaat heeft reeds gereleveerd dat men er in zijne contracten nu wel op bedacht is geweest — dat er tijd noodig is om in Genua of Marseille de post aan boord te nemen of te lossen, en dat het verder noodig was om voor te schrijven hoe lang de schepen na die operatie dan nog ter plaatste mogen blijven liggen voor nazien der machines, enz.

Hoe is dat nu geregeld? Door toevoeging van eene geheel nieuwe alinea aan art. 7, luidende: »De stoomschepen zullen zich, op reis naar Batavia te Marseille, nadat de post aan boord is gebracht, niet langer dan zes uren mogen ophouden." Wat is nu het eenige wat op mijne redeneering valt aan te merken? Dat ik mij veroorloofd heb te onderstellen, dat, wanneer de logica der feiten er toe gebracht heeft, dat men om de post aan boord te nemen tijd moest geven en ook moest voorschrijven hoe lang de schepen daarna nog zouden mogen liggen, dezelfde reden bestaat hetzelfde voor te schrijven voor het retour.

Misschien dat de eene operatie wat vlugger afloopt dan de andere, maar eene vlugheid dat in nul uren nul minuten de post kan worden gelost, komt mij steeds ondenkbaar voor.

Dit heeft mij er toe gebracht te zeggen dat de booten ook 6 uren zullen mogen blijven liggen, doch ook niet langer, *nadat* de post is uitgeladen, precies als is bepaald voor het inladen.

Voor alle voorzichtigheid heb ik echter, mijn verslag corrigeerende, mijn termijn van 40 etmalen veranderd in $39^3/_4$ *òf* 40. Dat $^1/_4$ etmaal kunnen wij verder veilig laten rusten.

Wat ik ter beantwoording van den heer Cremer in het midden heb gebracht over den duur der reizen, diene tevens als opheldering voor den Minister van Waterstaat. In de rede van dien Minister, waarbij helaas de attentie van de Kamer wel eenigszins was afgeleid door de onverwachte mededeeling van den Minister van Koloniën, komt het volgende voor: »Welke snelheid moet nu de Nederlandsche mail hebben om daarmede (met de Fransche mail) te kunnen concurreeren? Ter bepaling hiervan dient men rekening te houden met het verschil in lengte tusschen de beide mailrouten. De route Suez-Aden-Colombo-Singapore-Batavia nu is ongeveer 80 geographische mijl langer dan de gemiddelde lengte der directe route Suez-Batavia. Houdt men voorts rekening met de omstandigheid dat de Fransche mail ophoudt te Aden, Colombo en Singapore, dan is eene eenvoudige berekening voldoende om aan te toonen, dat het traject tusschen de eindpunten der mail-

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

diensten door onze mail met eene snelheid van 12 mijl kan worden afgelegd in denzelfden tijd als de Fransche dit doet met eene snelheid van 13 mijl tot Singapore en van 11,5 tot Batavia".

Volgens den Minister kan onze mail dan met een geringer vermogen volstaan, omdat zij minder lengte heeft af te leggen.

Dit vind ik echter wel wat gevaarlijk, want al moge dit waar zijn voor de *Lloyd*, de *Nederland* verkeert al dadelijk in een anderen toestand. De booten van de *Nederland moeten* te Padang stoppen, en al is dit niet zoo tijdroovend als het aanleggen te Singapore, geheel onschadelijk is het toch niet. Dit blijkt wel uit de gewisselde stukken tusschen Regeering en Commissie van Rapporteurs, waarin gezegd wordt dat het een groot verschil is of de schepen te Padang wel of niet moeten aanloopen.

Wanneer ik er verder op let dat in de overeenkomst aan de *Nederland*, die Padang *moet* bezoeken, ook de bevoegdheid is gegeven Colombo aan te doen, terwijl de *Lloyd*, die te Padang niet behoeft aan te leggen. echter de bevoegdheid hiertoe heeft zoowel voor Padang als voor Colombo, dan behoef ik zeker niet te verduidelijken dat, waar wij eene dergelijke bevoegdheid aan de maatschappijen geven, het een zonderling standpunt is om voor die schepen eene snelheid als voldoende aan te nemen, waardoor het onmogelijk zou zijn van die bevoegdheid gebruik te maken.

In dat opzicht vind ik dus de verdediging van den Minister niet gelukkig. Wanneer hij eene snelheid van 12 mijl — wat ik mij blijf veroorloven eene zeer bescheiden snelheid te noemen — meent te kunnen verdedigen met een beroep op het kortere traject, dan moet ik daartegen opkomen.

De Minister zegt verder: »dat wij op dit oogenblik zooveel sterker zijn omdat de Regeering zich het recht heeft voorbehouden, om in geval van herhaalde beboeting (wegens overschrijding van het toegestane aantal etmalen) het contract op te zeggen."

Ik moet hierbij opmerken dat de vorige Regeering in dit opzicht even diligent is geweest, want deze bepaling is uit het vorige verworpen contract overgenomen.

Naar de redevoering van den Minister van Koloniën heb ik natuurlijk met verklaarbare belangstelling geluisterd, en ik mag niet ontkennen, dat ik ieder oogenblik dacht: daar zal de kleine afrekening tusschen den Minister en mij plaats hebben. Maar ik hoorde niets, tot de Minister, aan het einde van zijne redevoering gekomen, mij voor de definitie van het woord »doorvracht" verwees naar den heer van Beuningen.

Nu kunnen wij op dit oogenblik de quaestie laten rusten, omdat, gelukkig genoeg, de *doorvracht* er *van door* is, maar, anders zou ik zeer zeker ten sterkste protesteeren tegen dit verwijzen van een lid, dat inlichtingen vraagt, naar een ander lid der Kamer. Het wederantwoord wordt daardoor toch zeer moeilijk gemaakt. Immers, wanneer de zaak verder ware behandeld, dan zou ik den heer van Beuningen hebben moeten aantoonen, dat hij geen antwoord heeft gegeven op mijne vraag, daar ik het woord »doorvracht" bedoelde — niet in 't algemeen — maar beschouwd in het licht der nu geamoveerde transportovereenkomsten.

Wat was »doorvracht" tegenover het vervoer van: »zelfde goederen, op dezelfde plaats of plaatsen door stoomschepen der maatschappij geladen naar dezelfde bestemming" (als gouvernements-goederen). Maar ik zal dit punt verder laten rusten.

De hoofdzaak is — de Minister zal mij hoop ik niet ten kwade duiden dat ik het zoo rondweg zeg — dat dit Ministerie wel wat erg veel schijnt te houden van *coups de théâtre*.

Wij hadden ons met heel wat moeite door het ontwerp-mail-contract heengewerkt en dachten er nu zoo'n beetje achter te zijn, maar jawel, ineens worden hoofdbepalingen dat contract uitgeworpen en wij krijgen eene andere redactie. Wij werken ons er weer in en vleien ons reeds dat de bedoeling nu duidelijk voor ons is, maar, wederom: *grand changement de décors*, nu niet van de zijschermen, wel neen, de geheele achtergrond verdwijnt!

Mijnheer de Voorzitter! Is het daar nu mede gewonnen, als de vervoercontracten buiten onze goedkeuring worden gehouden, als wij daarmede dus niet meer te maken hebben? Dat de stoomvaartmaatschappijen het voorstel tot die verwijdering hebben gedaan, over dat feit hebben wij door den Minister aan die maatschappijen in aller eloquentste bewoordingen hulde hooren brengen. Ik, van mijne zijde, *feliciteer* de maatschappijen, dat zij zoo verstandig zijn geweest om die bepalingen weg te smijten. Want wanneer de bepalingen allergevaarlijkst waren voor den Staat der Nederlanden, voor die maatschappijen zouden zij hebben kunnen zijn doodelijk, en wel zoo kras doodelijk, dat een der bevoegdste beoordeelaars verklaard heeft, dat het hem onbegrijpelijk was, hoe de directiën er hare handteekening onder hadden kunnen zetten.

Ik zal met een enkel woord aanstippen, waarom ik dat durf te zeggen. Er zijn in het contract verschillende belanghebbenden, doch er is maar heel even, een klein oogenblikje sprake geweest van »ein Vierter, *ausser* dem Bunde". Welnu, wanneer die vierde man er werkelijk gekomen ware, dan zou hij, dank zij de bepalingen van het contract, de maatschappijen in den grond hebben kunnen boren. Mijne blijdschap over de opruiming dier bepalingen is dus van een geheel anderen aard dan die van den Minister; ik zie met genoegen, dat de maatschappijen bijtijds haar hoofd uit den strop haalden. Maar buitengewoon veel dank zijn wij daarvoor niet verplicht, noch ligt daarin iets edelmoedigs harerzijds.

In welken toestand — vraag ik — zijn wij nu gebracht? Het heeft mij zeer verheugd dat jl. Dinsdag de Commissie van Rapporteurs onmiddellijk schorsing heeft gevraagd. Niet echter omdat voor mij uitstel noodig was, ten einde mijn oordeel over de beteekenis van de verrassing der Regeering te vestigen. Het ligt toch nog al voor de hand, dat de maatschappijen voor het passagiersvervoer en de mailcontracten bekomen wat zij wenschen.

Blijft over het contract voor de producten; daarvoor krijgen zij precies wat zij zullen eischen! En wij? De Minister heeft met zijne gewone loyauteit gezegd: ziedaar wat ik wil doen, en wij weten dus dat wij nu reeds voor één jaar gebonden zijn aan eene continuatie van de bestaande contracten. En wie waarborgt ons dat niet een volgend Minister een contract zal sluiten voor langer termijn of waarin de maatschappijen nog meer voordeelen zullen verkrijgen? Want de Minister is geheel vrij om dit te doen. Maar wanneer er later onderhandeld moet worden met andere maatschappijen over voordeelige *goederen*-contracten, zou men dan denken, dat die maatschappijen geen groot verschil van prijs zullen maken, wanneer zij moeten onderhandelen over het uitsluitend vervoer dier goederen van hieruit en van producten weerom, zonder dat wij in onze hand gehouden hebben spadille en ponto, namelijk passagiersvervoer en mailcontracten? Ik zou het voorzichtiger achten die beide troeven niet vooraf weg te geven. Ik feliciteer den toekomstigen onderhandelaar niet; onze grootste kracht is weg; wij hebben niets meer dan manille: de goederen.

Het geheele debat is door de daad van de Regeering tot kleiner afmetingen en tot de zuivere mérites van het postcontract en het gouvernements-reizigersvervoer teruggebracht. Maar wanneer men dit doet klinken als een *voordeel voor den Staat*, dan wil mij niet uit de ooren wat wij dezer dagen van een onzer eerste redenaars hoorden, die vroeg: is het ernst of kortswijl?

Helaas, deze geheele zaak is ernst, maar een treurige ernst, want wanneer wij nagaan, dat wij, vergelijkende deze contracten met de verworpen overeenkomsten, ten opzichte van de snelheid ons in ieder geval moeten contenteeren met minder, dat wij daarentegen meer zullen betalen, dan blijft alleen over het beweren, dat wij nu zouden hebben eene positieve zekerheid, dat wij krijgen van de maatschappijen vloten, waarvan ieder schip de

maximumsnelheid zal bereiken in 5 jaar. Dit zou, onder de verworpen overeenkomsten alleen dan het geval geweest zijn, wanneer die maatschappijen meerder voordeel hadden gezien in het verkrijgen der maximumpremiën, boven een eenvoudiger dienst, maar die dan ook met minder premie zoude beloond zijn.

Vernemen wij die voorstelling van de zaak, dan spijt het mij te moeten antwoorden: dit is eene illusie! Wel zegt de Memorie van Toelichting zeer duidelijk:

» Bij de laatstbedoelde contracten werd in het onzekere gelaten, binnen welken tijd de beoogde snellere maildienst zou verkregen worden.

»Dit was een der hoofdbezwaren, die daartegen bij de behandeling in de Tweede Kamer zijn aangevoerd. Dit bezwaar is uit den weg geruimd.

»Immers bij art. 12 der nieuwe contracten is een, naar het schijnt, niet te lange termijn gesteld, binnen welken de maatschappijen met hare geheele vloot den duur der reizen tusschen $\frac{\text{Genua}}{\text{Marseille}}$ en Batavia zullen moeten bekorten.

»Eene andere belangrijke verbetering is verkregen door de bepaling dat niet, zooals het oude contract bepaalde, verhooging der waarborgsom zoude volgen, zoodra door een gedeelte der vloot snellere reizen gemaakt werden, maar eerst dan, wanneer alle schepen aan de reizen minder tijd zullen gaan besteden."

Wij weten dus duidelijk, welke de bedoeling was van de Regeering, maar zij heeft dit in de verste verte niet in de voor ons liggende contracten weten te verwezenlijken.

Het geheele systeem, Mijnheer de Voorzitter, dat op den huidigen oogenblik vigeert en dat waarover wij thans spreken is geheel verschillend.

Op den huidigen oogenblik is er, als ik het zoo mag noemen, solidariteit tusschen de verschillende *reizen* der maatschappij. Wanneer de eene reis iets te lang duurt, dan mag dit door bekorting eener andere worden ingehaald. De garantie van den Staat is ook eene jaarlijksche: f 156 000 in maximum. Maar daar staat tegenover, dat wanneer boeten worden toegepast, die boeten wel berekend worden per schip, maar ook over het geheele jaar worden omgeslagen en nooit meer kunnen bedragen dan diezelfde f 156 000, de *garantie-som* voor alle schepen over een geheel jaar.

De solidariteit van die reizen, die eindafrekening over het geheele jaar, is in de nieuwe ontwerpen verdwenen, en in de plaats daarvan is gekomen eene duidelijke constateering van het beginsel, dat trouwens voor alle reederijen in 't algemeen geldt, dat voor iedere reis op zich zelf wordt afgerekend.

De Staat waarborgt in die ontwerpen, dat dadelijk gedurende de eerste 5 jaren eene som van f 2400 *per reis* zal worden uitbetaald. Ingevolge art. 12 zal, wanneer na de eerste 5 jaren de snelheid met 2 etmalen zal zijn vergroot, voor zulk eene *snellere* reis f 4000 verschuldigd zijn.

Dan volgt de straf:

»Wanneer de maatschappij de verplichting tot bekorting van den reisduur met twee etmalen, niet nakomt, dan houdt, het geval van wel bewezen overmacht uitgesloten, na afloop van het vijfde contractjaar de betaling der waarborgsom op."

Welke waarborgsom? Die van art. 12?

Neen, wij vinden de verrassende mededeeling dat zal ophouden de betaling der waarborgsom van art. 11, van een artikel, dat na de eerste vijf jaren feitelijk zou moeten vervallen. Om nog meer zekerheid te geven dat geen penning meer straf zal beloopen worden en er dus geen sprake zal wezen van het vervallen der garantie ten aanzien van snelle schepen door de schuld van luie dito's, zegt art. 18: » Het gezamenlijk bedrag der boeten zal, behalve wanneer de boete het gevolg is van te laat vertrek of het niet ondernemen der reis, als hierboven sub *a* bedoeld, voor elke reis niet meer kunnen beloopen dan het bedrag der wegens die reis aan de maatschappij gewaarborgde vergoeding".

Met andere woorden: voor de naleving der verklaring van art. 12, tweede lid: » Binnen vijf jaren na het in werking treden van het contract, zal de maatschappij met al hare schepen den duur der reizen van Genua naar Batavia en van Batavia naar Genua met twee etmalen bekorten ", hebben wij grooter waarborg dan dat anders na vijf jaren voor een niet snelvarend schip alleen de vracht voor de postpakketten zal worden betaald volgens het tarief bij het internationaal postverkeer, doch zal vervallen de garantie ad f 2400. Die luie schepen krijgen dan toch de vracht voor de post die zij overbrengen, en dat is geen kleinigheid, thans gemiddeld f 670 per reis, en de snelle schepen behouden de grootere garantie, ad f 4000 per reis. Eene meerdere zekerheid omtrent een veranderen van de vloot in niets dan snelvarende schepen is uit niets af te leiden.

Er was in de laatst ons aangeboden wijzigingen ook eene nieuwe strafbepaling en wel eene zeer curieuze. Met luie schepen zou de Staat geen goederen behoeven te verzenden. Daar dat feit dier luiheid echter pas bij aankomst zou gebleken zijn, zou de Staat alleen dan hebben kunnen zien dat hij eigenlijk dat schip geen goederen had behoeven mede te geven. Dat zou dus een wel wat achterna hinkende wetenschap geweest zijn, doch die zonderlinge straf is nu bovendien met het geheele productenvervoer verdwenen. Er is dus luttel straf.

De heer **Hintzen**: En art. 19 dan: de ontbinding van het contract?

De heer **Vrolik**: Dat men ontbinding kan vragen van contracten die niet nageleefd worden, zal wel altijd het geval geweest zijn, maar hier wilde men den verbouw van de vloot verzekerd hebben door de strafbepaling van ophouden der postgarantie, en dat is volkomen fout geredigeerd.

Na vijf jaren zullen de maatschappijen met één snelle boot per week (wij zullen met den heer Plate die nu voortaan hazewinden doopen) verdienen f 4000. Komt daar één luie bij (laat ons die een slak noemen), dan verdient men daarmede toch de postvracht, nu reeds gemiddeld f 665 per reis. (Gemiddelde der *Nederland* in de twee laatste jaren f 820 en f 850, der *Rotterdamsche Lloyd* f 498 en f 490.) Te zamen f 4665.

Op dit oogenblik keeren die maatschappijen schoone dividenden uit. Ontvangende voor de eene reis f 3000 en voor de andere (de *Lloyd*) niets dan de postvracht, zijnde bij die maatschappij nog slechts f 490. Te zamen f 3490. Zij kunnen dus door het niet nakomen hunner belofte en het toch nog bezigen van luie booten, versnoepen — het woord is wat vulgair, maar drukt het denkbeeld zoo juist uit — per week 't verschil van f 4665 en f 3490 = f 1175, alvorens precies er aan toe te wezen als nu.

En welke boeten zullen nu worden toegepast? Die van art. 18, sub *c*, laatste alinea: f 35 per eerste 6 uur, dan f 40 enz.? Wel neen. Want die gelden alleen voor booten, die den reisduur met 2 etmalen bekort hadden, met andere woorden voor de eenmaal tot hazewind gepromoveerden. Maar een slak behoeft maar te voldoen aan de langzaamheid van art. 7, ook in de tweede periode, na de eerste vijf jaren. Overschrijdt hij die, dan valt hij onder de boeten van art. 18, sub *c*, eerste alinea, dus f 20 per uur voor de eerste zes uur, f 25 voor de volgende 6 uur enz. Een slak kan dan 38 uren boete versnoepen, alvorens de maatschappijen niet meer ontvangen dan nu.

De toestand wordt alzoo deze — er is geen andere uitlegging mogelijk — de beide maatschappijen hebben maar te zorgen dat zij iedere week één boot geven, die voldoet aan de snelheid van art. 12, 39 etmalen voor de uit- en 40 etmalen voor de tehuisreis, en dat de andere het nimmer vlugger doet dan bepaald is in art. 7, en ook weer nooit luier dan 38 uren, de daarin gestelde termijnen overschrijdende, om precies te verdienen wat zij nu verkrijgen. Voor booten die zich maar nooit laten begeisteren om uit de slakken categorie in die der hazewinden over te gaan, komen ook niet in het gevaar hooger straf te beloopen

dan verlies van f 2400 garantie en eventueel boetetarief volgens art. 18, sub *c*, eerste alinea.

Wij hebben dus in de nieuwe contracten geen waarborg meer dan in de vorige, dat wij eene geheele snelvarende vloot zullen verkrijgen. Die waarborg zou ook nimmer liggen in art. 19, maar in de garantie voor 't postvervoer. Zeide art. 18: »Wanneer na vijf jaren alle schepen de maximum snelheid niet aanwijzen dan vervalt *iedere* garantie", dus zoowel voor slakken als hazewinden, dan eerst bereikte de Staat zijn doel.

Het spijt mij, dat ik de Kamer zoo schrikkelijk lang heb beziggehouden. Ik vraag mij echter af: is er ééne enkele reden te vinden, die ons moet bewegen deze contracten aan te nemen? En: wij moeten een weinig voorzichtig zijn. Want behalve deze twee contracten voor ons, is er nog één, dat eigenlijk te gelijker tijd door ons had behandeld moeten worden, en wel het contrrct met de Handelmaatschappij. Feitelijk zijn deze drie contracten één complexe; de Handelmaatschappij toch is de groote expediteur die de geheele Rijkstransporten beheert. Daarom zou ik zoo ongaarne eenig contract willen maken met *twee* van de *drie*, als de derde er niet bij is. Wij moeten niet geheel zonder zorg zijn, waarheen wij gaan, wanneer wij de drie maatschappijen *te* machtig maken.

Ik heb eens nagezocht in de Koloniale Verslagen hoeveel wij op dit oogenblik aan vracht betalen, en ben toen plotseling op de volgende cijfers gestuit. In 1889 ging nog 38 percent van alle producten voor Rijksrekening vervoerd per zeilschip. Dat maakte een voordeelig verschil van vrachtprijs voor den Staat van f 50, in plaats van f 70 voor de koffie, en van f 10 in plaats van f 25 voor het tin. Die goedkoopere vracht bedroeg dus in 1889 nog 38 percent van het geheele quantum, doch is in 1890 zoodanig gezakt, dat er toen nog slechts 6,97 percent per zeilschip ging. In 1891 werd dit even 2 percent.

Er werd dus volkomen noodeloos te véél betaald, want uit de Koloniale Verslagen blijkt, dat er met het vervoer geen haast was. Het curieuse feit toch is dat, naarmate er minder per zeilschip en meer per stoomschip werd verzonden, des te grooter het quantum werd dat onverkocht moest blijven liggen tot het volgende jaar.

Ten bewijze daarvan dient, dat de Staat betaald heeft in 1891 p. m. f 725 000 voor vervoer van gouvernementsproducten, terwijl uit de rekening der Handelmaatschappij blijkt, dat de vracht plus de premiën aan gezagvoerders over de *verkochte* producten slechts 4 ton bedroeg. Derhalve is bijna de helft meer vervoerd dan verkocht. Er was dus geen haast bij, zoodat zulk handelen geld-wegsmijten mag heeten.

Het spijt mij, Mijnheer de Voorzitter, dat wij, in plaats van in deze openbare zitting de zaak te behandelen, het wetsontwerp niet naar de afdeelingen renvoyeerden, opdat de Regeering nogmaals hadde kunnen beproeven, aannemelijker contracten voor ons te bedingen. Nu dit niet gebeurd is, kan ik slechts verklaren dat ik niet met dit wetsontwerp zal medegaan.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts één punt opnemen uit het tot dusver gevoerde debat over de mailcontracten, een punt, dat verschillende geachte sprekers vrij luide hebben doen klinken. Onder die verschillende geachte sprekers heb ik *niet* het oog op den geachten afgevaardigde, die mij voorafging, want deze heeft zoo even nog het bewijs geleverd, dat hij alle punten, die met mogelijkheid aangevoerd kunnen worden tegen deze mailcontracten, vrij luide weet te doen klinken.

Dit neemt evenwel niet weg dat mij volkomen onverklaarbaar is geweest hetgeen die geachte spreker heeft gezegd naar aanleiding van de bepaling omtrent de boeten, die in dit contract voorkomt.

Er wordt in dit contract gezegd in art. 19, dat de Minister van Waterstaat en die van Koloniën het recht hebben van opzegging, nadat twee boeten zijn bepaald.

Daarop is de heer Vrolik in den loop van zijn discours attent gemaakt door den heer Hintzen.

En wat zeide hij toen in antwoord op die zeer juiste bedenking? Opzeggen baat niet. Dat recht heeft men natuurlijk altijd.

Dit is eenvoudig eene verwarring tusschen het recht van opzegging, dat niet bestaan zou wanneer het niet in dit contract ware bedongen, en de mogelijkheid van het recht van ontbinding, dat alleen dan bestaat wanneer men bij den rechter zich beroepen kan op wanprestatie en dan ook die wanprestatie waar maken kan.

Hoe derhalve de heer Vrolik beweren kan dat men aan art. 19 in verband met het opleggen van boeten niets hebben zal, kan ik niet beantwoorden, want ik moet eerlijk verklaren dat de gang van zijne bewering op dit punt mij volkomen onverklaarbaar was.

Het punt waarop ik zooeven doelde en dat ik uit de voorafgaande discussie opnemen wilde is dit.

Ten bewijze dat de maatschappijen straffeloos of nagenoeg straffeloos zouden kunnen handelen in strijd met de bepalingen van het hoofdcontract, hebben verschillende geachte sprekers gewezen op de vierde alinea van art. 2, welke luidt: »Indien de maatschappij handelt in strijd met het bepaalde bij de vorige alinea, verbeurt zij eene boete van f 25 000 voor elke overtreding."

Nu is de speling in de kosten van den scheepsbouw hier of in het buitenland zoo groot, dat die poenaliteit te gering is. Niets is gemakkelijker voor de maatschappij wanneer haar belang dit medebrengt dan om schepen bijv. in Engeland te laten bouwen en zich deze kosten te getroosten. Zóó althans beweert men.

De onderstelling waarvan men te dien aanzien uitgaat echter is juridisch onjuist. Wij hebben hier te doen met eene verbintenis onder beding van straf, en die verbintenis wordt beheerscht door de bepaling van art. 1343 Burgerlijk Wetboek, welke luidt: »De bepaling van straf strekt in plaats van vergoeding van kosten, schaden en interesten, welke de schuldeischer lijdt uit hoofde van het niet nakomen der hoofdverbintenis."

Nu staat mijns inziens de invordering van de boete geenszins in den weg de vordering tot ontbinding van het contract. Ja zelfs is eens door de Amsterdamsche rechtbank gejugeerd bij een vonnis dat men vinden kan in het *Weekblad van het Recht*, n°. 2396, dat, alvorens men de poenaliteit invordert, de ontbinding eerst *moet* gevraagd worden.

Derhalve zal de maatschappij, alvorens de manoeuvre te beginnen, die men van hare zijde vreest, niet alleen te overwegen hebben of zij f 25 000, maar of zij het gansche contract missen wil. En nu heb ik aanleiding te gelooven, dat die laatste overweging de maatschappij wel tot andere gedachten brengen zal nopens de raadzaamheid om *bona fidè* de bepalingen van art. 2 van het contract ten uitvoer te leggen.

De vergadering wordt voor een halfuur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deeld mede:

dat Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met de verslagen over de wetsontwerpen:

bekrachtiging van provinciale heffingen in Friesland,

onteigening voor de verbetering van het kanaal van Dragten tot de Kolonievaart;

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen voor de verbetering van den waterafvoer in de Kamperpoortenvoorstad, gemeente Zwolle.

Deze verslagen zijn gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later worden bepaald;

44ste VERGADERING. — 16 MAART 1893.

Regeling van werkzaamheden.

dat de Centrale Afdeeling nader besloten heeft om, ook voor het geval de behandeling van het aan de orde zijnde wetsontwerp in de vergadering van heden mocht afloopen, het onderzoek in de afdeelingen van de daartoe aangewezen wetsontwerpen niet te doen aanvangen vóór Dinsdag aanstaande;

dat de Centrale Afdeeling besloten heeft om aan de lijst der in de afdeelingen te onderzoeken wetsontwerpen nog toe te voegen:

goedkeuring van de uitgifte in erfpacht voor 30 jaren van een tot het Kroondomein behoorend stuk grond te Hontenisse aan de Coöperatieve stoomzuivelfabriek »Hontenisse", aldaar; (**147**)

machtiging tot kosteloozen afstand aan de gemeente Breda van harde wegen, door den Staat aan te leggen op voormaligen vestinggrond tusschen de Nieuwe Ginnekenstraat en de gemeentelijkebegraafplaats en van een stuk grond aldaar; (**148**)

goedkeuring van het op 14 Februari 1893 te 's Gravenhage onderteekend Protocol betreffende de uitvoering van de den 16den November 1887 te 's Gravenhage gesloten internationale overeenkomst tot het tegengaan der misbruiken voortvloeiende uit den verkoop van sterken drank onder de visschers op de Noordzee buiten de territoriale wateren; (**149**)

wijziging van de wet op de Middelen voor het dienstjaar 1893; (**150**)

bekrachtiging van eene overeenkomst betreffende den Geldersch-Overijsselschen locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal; (**153**)

Daar bij de behandeling van dit wetsontwerp eenige spoed noodzakelijk is, zal het hedenavond gedrukt aan de leden worden gezonden;

en verhooging van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892. (**154**)

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voorgezet.

De heer **Gerritsen**: Ik vraag een oogenblik verlof van de Vergadering om eene zaak te bespreken van ondergeschikt belang. Ik wil wel bekennen, dat, indien ik langen tijd lid geweest ware van deze Vergadering, ik de zaak, die ik thans ter sprake breng, niet aan zou roeren, maar ik meen aan mij zelf verplicht te zijn om, na de eerste rede, die ik in deze Vergadering gehouden heb, even er op te moeten wijzen, dat de bemerkingen die gemaakt zijn op datgene wat ik in die eerste rede zeide, niet geheel en al juist zijn; het betreft de critiek door een lid van deze Vergadering uitgeoefend en ook van de Regeeringstafel gevoerd.

Ik heb in de eerste plaats het oog op de interruptie van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Cremer. Ik heb in mijne eerste rede trachten aan te toonen, dat niet verkregen zou worden wat men zich voorstelde, namelijk eene verkorting van de reis van 3 of 4 dagen, vergeleken bij de reis, die vastgesteld is bij het loopende contract. Terwijl ik daarmede bezig was, voegde de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Cremer, mij toe: »Plus den halven dag, waarvoor geene boete wordt betaald." Wat de geachte afgevaardigde toen bedoelde kon ik op dat oogenblik niet goed nagaan. Ik meende, dat hij het oog had op de vaart tusschen Genua-Marseille en Amsterdam of Rotterdam. Toen ik antwoordde: »die is nu een kwart dag geworden", riep de geachte afgevaardigde, mij opnieuw interrumpeerende, mij kortweg toe: »neen".

Wat is mij nu gebleken uit de rede, die daarop door dien geachten afgevaardigde gehouden is? Dit: dat hij bedoelde, dat die bepaling omtrent het te laat komen voor den tijd van 12 uur, uit het contract genomen was, dat in 1891 door deze Vergadering is verworpen geworden en thans in het aanhangige contract niet is opgenomen. Zijne interruptie sloeg dus op hetgeen ik in het midden bracht volstrekt niet. En wat verwijt de geachte afgevaardigde mij nu? Dat ik ten aanzien van deze onderdeelen van het contract de bepalingen niet goed heb nagelezen. Ik geloof na deze toelichting te hebben aangetoond, dat ik de onderdeelen van het contract, voor zoover dit punt althans betreft, wel heb nagelezen. Ten overvloede zal de geachte afgevaardigde zich nog kunnen overtuigen uit het verslag, dat ik inderdaad met juistheid de cijfers wedergaf. Ik ben overtuigd, dat zijne interruptie geheel te goeder trouw geschiedde, even overtuigd als ik ben van zijne ridderlijkheid om, na deze uiteenzetting van de zaak, zoodra hij aan het woord zal komen, toe te geven, dat hij eenigszins haastig heeft geoordeeld.

Eene andere zaak, die ik slechts even wensch aan te roeren, is de opmerking, die mij is geworden door den heer Minister van Koloniën naar aanleiding van hetgeen ik gezegd heb ten aanzien van officieele en officieuse vrachten.

De Minister van Koloniën heeft gemeend dat ik daarmede de manoeuvre op het oog had, die bij de Chineezen in Indië nog al geliefd schijnt, n. l. het houden van dubbele boeken. Ik heb dat met eenige bevreemding uit zijn mond gehoord, Mijnheer de Voorzitter, omdat ik overtuigd ben dat hij genoeg man van ervaring is om te weten, dat men ook buiten de manoeuvre van dubbele boekhouding er tal van officieuse en officieele vrachten en vrachttarieven op na kan houden, die niet verantwoord behoeven te worden op de wijze zooals hij zich dat voorstelde. Men kan aan het einde van het jaar uit de vrachtrekening niet zien, of er te kort gedaan is aan de overeenkomsten, die de maatschappijen met elkander of met derden hebben gesloten. Dergelijke handelingen kunnen verantwoord worden op eene wijs, dat het zelfs voor het meest scherpziende oog bij het nazien van de boeken niet te ontdekken valt. Ik behoeft slechts te herinneren aan den jarenlangen vrachtenstrijd, gevoerd tusschen de groote spoorwegmaatschappijen, zonder dat in het begin de concurrenten en ooit de Raad van Toezicht ontdekt hebben, dat, in strijd met de voorschriften, vervoerd werd beneden de officieele tarieven. Dit was eenvoudig hieraan toe te schrijven, dat de vervoerders eene geheel andere interpretatie gaven aan de contracten dan hun medecontractanten of de Raad van Toezicht.

Bij dezelfde gelegenheid heeft de Minister van Koloniën er op gewezen, dat indien men met officieele en officieuse vrachten manoeuvreerde, de Regeering er toch ook nog was en hare agenten daarop zouden toezien, en de aandacht der Regeering op zoodanige handelingen zouden vestigen.

Ik acht het niet onmogelijk, dat bij een scherp toezicht van de zijde der Regeering deze wel eens achter de zoogenaamde geheime overeenkomsten kan komen, maar de Minister zal mij moeten toegeven, dat, waar eene zoo belangrijke overeenkomst als tusschen de »Nederland" en »de Lloyd" aan de eene zijde en »de Oceaan" aan de andere, van zooveel gewicht naar mijne overtuiging, bij de behandeling van dit wetsontwerp aan de kennisneming der Regeering is ontsnapt, er ten aanzien van de vrachten heel wat kan geschieden voor dat het ter oore van de Regeering komt.

Voorts gevoel ik mij genoopt om mijn indruk weder te geven omtrent de wijze van behandeling aan deze overeenkomsten in deze Vergadering te beurt gevallen. Deze zaak heeft metterdaad een zonderling verloop gehad.

Wij kregen in 1890 een ontwerp-contract van de Regeering, dat verworpen werd. In 1892 kregen wij opnieuw een ontwerp onder de oogen en de Minister van Waterstaat brengt thans hulde aan de vorige Regeering voor de wijze waarop het is samengesteld, wat den arbeid voor de tegenwoordige Regeering zoozeer heeft vergemakkelijkt. Nu zou men meenen dat wanneer die hulde verdiend was, een ontwerp zou zijn aangeboden, dat in alle opzichten

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

mede hulde verdiende en dit althans eenigermate aannemelijk was, maar wat gebeurt er? De beraadslaging wordt geopend en spoedig komt de Minister van Koloniën met de mededeeling dat er eene Nota van wijziging zal komen en vraagt uitstel van behandeling.

Ook dit geschiedt. Wederom wordt de zaak aan de orde gesteld, doch eene nieuwe verrassing is ons bereid; wij krijgen thans de mededeeling van den Minister van Koloniën dat ongeveer de helft van de contracten komt te vervallen; de geheele zaak verandert daardoor van karakter, dat lijdt wel geen twijfel.

Ik zou nu met het oog op vroegere door de Regeering gesloten contracten wel aan den Minister van Koloniën willen vragen, of het nu geheel zeker is dat thans »het laatste woord" in deze is gesproken.

Wat toch lees ik in de Memorie van Antwoord, bladz. 14?

»De in art. 2 der vervoerovereenkomsten door den Staat aanvaarde verbintenis om voor dat vervoer van geen andere stoomschepen dan die der maatschappij »Nederland" en »Lloyd" gebruik te maken (met uitzondering alleen van het passagiersvervoer met de Fransche en Engelsche mails), tegen welke verbintenis bij sommige leden bezwaar bestaat, is een van de hoofdfactoren der regeling. Had de Regeering die verbintenis niet willen aanvaarden, dan had zij òf van de regeling moeten afzien òf heel wat grootere voordeelen aan de maatschappijen moeten toekennen."

Ik geloof dus met recht te mogen vragen: zullen de maatschappijen bij nadere onderhandeling na alles wat reeds is toegegeven, er niet toe te vinden zijn om nog meer toe te geven; zullen zij er ten slotte niet toe overgaan om met beide handen aan te vatten eene voortzetting van de thans loopende contracten, dus zonder verhooging van subsidie? Ik zeg subsidie, omdat er van de Regeeringstafel is gebleken dat het woord protectie in deze Vergadering liever niet wordt gebezigd.

De Regeering noemt het eene waarborgsom. Wanneer wij echter zien hoe langzamerhand de aan de maatschappijen verleende subsidiën tot het tegenwoordige bedrag zijn geklommen, hoe zij bij aanneming van dit wetsontwerp zullen klimmen tot ruim f 400 000, dan geloof ik dat eene dergelijke waarborgsom wel degelijk het karakter krijgt van protectie.

Ik wensch ter loops ten aanzien van dit wetsontwerp nog eene opmerking te maken, welke ik hoop dat de Regeering geene aanleiding zal geven tot het indienen van eene nota van wijziging.

Bij art. 2 van de contracten met de maatschappijen worden uitgesloten van het vervoer van passagiers, alle buitenlandsche mails behalve de Fransche en Engelsche.

Nu zou ik willen vragen of wij door eene dergelijke bepaling niet in moeilijkheid kunnen komen met andere natiën waarmede wij handelstractsten hebben gesloten, waarbij hen verzekerd werd behandeling op den voet van de meest begunstigde natie.

Wanneer wij toch de mails van andere Staten uitsluiten, meen ik, dat er reden bestaat om daaromtrent moeilijkheden te verwachten.

Wat de weerlegging betreft van hetgeen door mij tegen dit wetsontwerp is aangevoerd, wensch ik eene enkele opmerkingen te maken, die, naar ik hoop althans, zullen wegnemen de bezwaren, die door den heer Cremer daartegen zijn in het midden gebracht.

Ik meen dat die geachte afgevaardigde verzuimd heeft ééne zaak aan te toonen, waarop ik juist den nadruk heb gelegd en die, naar het mij voorkomt, bij de verdere behandeling van dit wetsontwerp toch inderdaad van groot belang is, namelijk, of de toestand, waaronder wij op dit oogenblik leven, waarlijk van dien aard is, dat daarin eene wijziging moet gebracht worden, die gepaard gaat met aanzienlijke verhooging van het subsidie.

Ik heb reeds uit de redevoering, door den heer Cremer in 1891 gehouden, de volgende woorden aangehaald: »Onhoudbaar of ondragelijk heb ik nimmer gehoord dat deze toestand iemand hier of in Indië is voorgekomen. Noch hier, noch in Indië, heb ik onder de dringende eischen des tijds eene verandering in dezen toestand hooren noemen."

Dit is dus niet door mij beweerd. De Minister van Koloniën heeft wel in twijfel getrokken of ik de Indische bladen voldoende gevolgd had, want dat ik anders zou weten, dat in Indië wel degelijk over den toestand wordt geklaagd. Maar de woorden, zooeven door mij aangehaald, zijn van iemand, die mag geacht worden ook voor de Regeering een autoriteit op dit gebied te zijn, en zeker wèl voldoende op de hoogte van deze zaak zal zijn.

Tenzij dus de heer Cremer thans verklaart, dat sedert 1891 de toestand, zoowel in Indië als hier, inderdaad veranderd is, meen ik bij mijne meening te mogen persisteeren, dat de toestand niet van dien aard is om eene verhooging van subsidie, tot meer dan vier ton, te rechtvaardigen.

Na eene korte verdediging van dit wetsontwerp zegt de heer Cremer o. a.: » Nu is het doel om de goede buitenlandsche maatschappijen, die op de Oost varen, op zijde te streven."

Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik hoop aan te toonen, dat, ondanks de mededeeling door den Minister van Waterstaat gedaan, het hier inderdaad bij een *streven* zal blijven. Bij zijne berekening, hoe de toestand in 1898 zal zijn, komt de heer Cremer dan ook tot de conclusie, dat wij in dat jaar nog achter zullen zijn bij den toestand waarin reeds in 1889 de buitenlandsche lijnen verkeerden. Hij zegt woordelijk: » De verschillen ten nadeele van onzen maildienst loopen dus uiteen van $^1/_2$ dag tot $1^1/_2$ dag gemiddeld". Ik ben niet tot die cijfers kunnen komen.

Wat zegt ten aanzien van deze zaak de Minister van Waterstaat? Wij krijgen van hem eene berekening die wij wel eens onder de oogen mogen zien. De Minister zegt: » Die gemiddelde reis kan, zooals ik zooeven heb medegedeeld, bij een 12-mijlsvaart op ongeveer 26 dagen naar Indië en 27 dagen uit Indië worden gesteld. De duur van den overtocht der post van Nederland naar Batavia wordt dan gemiddeld ± $27^1/_2$ dag en van Batavia naar Nederland gemiddeld ± $28^1/_2$ dag".

Vervolgens krijgen wij eene berekening, waarop ik bepaald met nadruk de aandacht der leden moet vestigen.

Op den voorgrond moet herinnerd, dat volgens den Minister tot stand gebracht moet worden » een Nederlandsche postdienst op Indië, die niet in enkele maar in alle opzichten met de beste, met de snelste maildiensten van Indië gelijk zou staan".

Nu neemt de Minister van Waterstaat twee maildiensten, de Fransche en de Engelsche mails, doch hij vergelijkt die mails niet afzonderlijk met de Nederlandsche, doch hij neemt van beide diensten gezamenlijk het gemiddelde. De Engelsche mail ondergaat op de terugreis eene tamelijke vertraging, doet bijv. de reis in 30 dagen en 6 uren, terwijl de Fransche mail de reis aflegt in 27 dagen en 15 uren. Nu neemt de Minister die twee opgaven bij elkander en komt dan gemiddeld tot een cijfer van 28 dagen en 23 uren. Ja, zóó kunnen wij het tekort van 3 à 4 dagen laten bestaan en er dan ter vergelijking een paar andere buitenlandsche maatschappijen bij nemen, om wellicht tot een gemiddelden duur van de reis te komen, waaruit kan blijken dat wij op het oogenblik vlugger vervoer van onze mails hebben, dan ergens elders.

Maar wanneer wij de Fransche mail alleen nemen — en wij gaan dan na het vervoer door de Fransche mail in 1889, of wanneer ik mij houd aan de cijfers van den Minister, waarmede hij tot dezelfde conclusie komt als ik — dan zien wij, dat door de Fransche lijn van 1890—1892 op de uitreis de mail is overgebracht in 27 dagen en 15 uren en wij zullen over 5 jaar krijgen een duur van 27 dagen en 12 uren. Dit is een verschil, dat dan ingehaald zal zijn.

Nu komt echter de terugreis en daarover heeft de Fransche lijn 27 dagen en 15 uren en wij zullen er over 5 jaar met onze mail over doen 28 dagen en 12 uren, zoodat wij nagenoeg een dag achteraan komen bij de Fransche mail.

Wanneer nu de Minister van Waterstaat — die mij heeft toegevoegd, dat ik ongelijksoortige grootheden vergeleken heb — nog eens vergelijkt het resultaat waartoe ik kom, met

het zijne, dat zal hij bespeuren, dat zij ongeveer gelijk zijn.

Ik kom tot het resultaat dat wij op de uit- en thuisreis te zamen een dag vertraging zullen hebben, vergeleken bij de Fransche mail, terwijl de Minister tot de conclusie komt, dat deze vertraging één dag min zes uren bedraagt.

Wij zullen echter wederom niet bereiken wat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam als het criterium voor het aannemen van dit wetsontwerp stelde, namelijk dat wij zullen krijgen wat wij zeggen te wenschen, namelijk een maildienst die minstens even spoedig de mail overbrengt en terugvoert als de beste buitenlandsche lijn.

En wat wordt nu gezegd niet alleen door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, maar ook in de Memorie van Antwoord — en wij hebben het in tal van cijfers kunnen hooren van den Minister van Waterstaat, — dat wij toch eigenlijk wel tevreden mogen zijn met het te verkrijgen resultaat, vergeleken bij de waarborgsom, die aan de maatschappijen zal worden toegekend.

De heer Cremer zegt o. a.: » Ik meen dat die resultaten, verkregen met geringe kosten, vergeleken bij die van de zooveel zwaarder gesubsidieerde Fransche en Engelsche mails, wel degelijk kunnen worden geacht een goede stap vooruit en de Nederlandsche vlag waardig te zijn ".

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de opmerkingen van den heer Cremer en van den Minister van Waterstaat, die zij ten aanzien van de subsidiën van deze lijn gemaakt hebben, beantwoorden met de woorden door den heer Cremer gesproken in 1891 ter bestrijding van het toen aanhangig wetsontwerp.

Toen heeft de heer Cremer het volgende gezegd, en ik geloof, dat dit een afdoend antwoord is op alle voorspiegelingen, die op dat oogenblik gemaakt zijn, ten aanzien van het toe te kennen subsidie.

» Het subsidie, wordt ons verder te gemoet gevoerd, is zoo gering; vergelijk dat eens met het aan de Fransche en Engelsche mails gegevene. Ik had liever die vergelijking niet gehad. In de gewisselde stukken is er reeds op gewezen, dat ze niet opgaan, en toch worden wij weder tot vergelijkingen gebracht, die mijns inziens onjuist zijn. "

En iets verder zegt de heer Cremer: » De Fransche mail daarentegen geeft aan de Regeering van de gewone vrachten die haar toekomen voor gouvernementsgoederen en passagiersvervoer, eene reductie van 30 pct. Stel nu eens, dat deze last op de Hollandsche maatschappijen wordt gelegd, dan zou dit een bedrag uitmaken — 30 pct. van f 3 000 000 — van f 900 000.

» Daardoor zou het subsidie vermeerderen van f 3,79 per zeemijl tot f 10,30 en dan zou de afstand van het subsidie van onze mail tot dat der Fransche mail zeer gering worden. Nu weet ik wel, dat ook deze vergelijking niet opgaat, maar ik wilde aantoonen, dat de Regeering, die deze omstandigheden verzweeg, beter had gedaan in het geheel geen vergelijkingen te maken".

Dit is het antwoord, dat door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Cremer, in 1891, aan de Regeering destijds werd gegeven, toen deze vergelijkingen maakte.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch geene vergelijkingen te maken met andere landen, maar ik heb mij afgevraagd, of het wel waar is, dat het subsidie, dat wij gaan toekennen aan beide maatschappijen, inderdaad zoo gering is. Ik heb daartoe cijfers kunnen raadplegen in 1890 door de Regeering destijds aan de Kamer overgelegd en welke te vinden zijn in bijlage **78**, bladz. 9.

Wat zien wij daar? Dat, als de vloot van 10 schepen der maatschappij » Nederland" gebracht wordt op een 12 mijlsvaart en alle schepen worden gebracht in een toestand dat zij die vaart geregeld kunnen afleggen, daarvoor noodig is voor meerdere uitgaven voor steenkolen, meerdere kosten bij den bouw der schepen, voor meerdere bergruimte voor steenkolen en stuwen en voor meer indicateurpaardekrachten eene jaarlijksche som van f 430 000. Nu meen ik niet mis te tasten als ik zeg, dat de helft der vloot reeds in bedoelden toestand is.

De maatschappij *Nederland* zal alzoo ontvangen de helft van het bedrag, noodig om hare geheele vloot te doen beantwoorden aan de eischen van den tijd; het veranderen harer overige schepen zal dus geheel kunnen worden bekostigd uit het subsidie van den Staat. Ik noem dit een zeer hoog subsidie met het oog op den toestand waarin de vloot dier maatschappij thans verkeert.

De heer Cremer zegt verder: » De vorige Regeering heeft in hare Memorie van Toelichting gezegd, dat voor deze vaart noodig was een 12mijlsvaart. Ik kan dit niet beoordeelen, maar hiervan ben ik zeker, dat geene maatschappij, die bij contract voor hare stoomers eene behouden 11- of 12-mijlsvaart op zich neemt, de schepen niet zou bouwen op eene snelheid van ten minste 13 à 14 mijl per uur."

Ook ik ben daarvan overtuigd; maar wij hoorden van den heer Plate dat thans schepen worden gebouwd met eene vaartsnelheid van 18½ mijl, en zullen wij door het geven van een zoo hoog subsidie dan niet een toestand scheppen waarbij wij over eenige jaren weder met de maatschappijen in onderhandeling moeten treden en nog hooger subsidie zullen moeten toekennen? Het wordt ons reeds eenigszins in uitzicht gegeven; als wij eene bepaling van het contract raadplegen schijnt het dat ook de Regeering meent dat wij binnen 15 jaren nog eens zullen komen in een toestand dat wij opnieuw moeten onderhandelen omtrent grootere vaartsnelheid en in verband daarmede het toekennen van hooger subsidie. Wij lezen in art. 17:

» Indien de maatschappij zich tot meerdere bekorting van den reisduur wenscht te verbinden, zal daaromtrent nader overleg tusschen partijen plaats vinden." Welnu, wij kunnen zeker zijn dat wij binnen enkele jaren in denzelfden toestand zullen komen als waarin wij nu zijn. Weldra zullen de maatschappijen zich verplicht zien om in het belang van haar passagiersvervoer de vaartsnelheid te verhoogen, en eene nieuwe onderhandeling zal dan plaats hebben ter verhooging van het subsidie; althans, wordt dit niet door de Regeering voorzien, dan zoude ik niet weten waarom die voorlaatste alinea van art. 12 in het contract is opgenomen.

Nu beweert de heer Cremer, dat wij nu, indien men billijke eischen stelt, een vervoer gekregen hebben, dat niet veel achter staat bij dat van vreemde maatschappijen. Bij dit contract krijgt men zijns inziens wat men wenscht.

Nu wil ik echter constateeren, dat wanneer dit contract wordt gesloten, wij over 5 jaren krijgen: 1°. stoomschepen, wier capaciteit achterstaat bij die van buitenlandsche mailbooten; 2°. dat het subsidie zal worden verhoogd met f 416 000 en wij de kans loopen, reeds dadelijk opnieuw te moeten contracteeren met de maatschappijen, ten einde de vaartsnelheid op de hoogte van den tijd te brengen.

Nu het incident, dat in de vorige vergadering is gebracht door de mededeeling der Regeering betreffende contracten B en C.

Het scheen der Regeering toe, dat ten gevolge van het wegvallen van beide contracten, het wetsontwerp voor de Kamer aannemelijker zoude worden.

Ik verschil daaromtrent geheel van gevoelen met den Minister van Koloniën en meen juist, dat ten gevolge van het wegvallen van die contracten het wetsontwerp veel minder aannemelijk is geworden. (In het voorbijgaan zij opgemerkt, dat ik die contracten niet gewenscht zoude hebben zooals zij op dat oogenblik waren, en dat ik er de voorkeur aan zou hebben gegeven dat men voor 15 jaren vast en zeker was ten aanzien van het maximum van de vrachten.)

Ik herinner er aan, dat door mij het wetsontwerp niet bestreden is op grond van hetgeen in beide contracten staat. Wel heb ik te kennen gegeven dat voor de Regeering bij de toepassing van die contracten moeilijkheden zouden rijzen, maar de gronden tot verwerping van het wetsontwerp berustten bij mij niet op die contracten B en C.

Waarom is dit wetsontwerp, na de mededeeling der Regeering, mijns inziens veel minder aannemelijk?

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

Om de mededeeling, Mijnheer de Voorzitter, welke de Minister van Koloniën zoo straks heeft gedaan en die men terug vindt in zijne rede van 14 Maart. »Tot die uitgaven" — om de booten op de bepaalde snelheid te brengen — zoo zegt de Minister, » kan niet worden overgegaan, indien geen uitzicht bestaat dat de aandeelhouders daarvan vruchten zullen plukken. Of deze zullen verkregen worden, hangt voor een deel hiervan af of de Regeering als grootvervoerder van de booten der maatschappijen gebruik zal blijven maken. Zij heeft dit steeds gedaan en meent dat eene goede handelspolitiek het medebrengt."

Na de mededeeling, die ik in de vorige vergadering heb gedaan, eene mededeeling, die ook door de Regeering als juist is erkend, geloof ik dat, wanneer de Regeering die handelspolitiek blijft volgen, wij veel hooger vrachten voor het vervoer onzer producten zullen betalen dan bij het wetsontwerp van 1891 was vastgesteld, want nu zullen de maatschappijen volkomen de vrije hand hebben om met de concurrenten te onderhandelen en de vrachten kunstmatig op te voeren, overtuigd dat de Regeering zich zal houden aan hare handelspolitiek — eene handelspolitiek die door de Regeering wel gevolgd moet worden, wanneer deze Kamer besluit voor de beide maatschappijen de subsidiën te verhoogen, want de Regeering zal dan er toe moeten medewerken om die maatschappijen in stand te houden; dan zullen wij in een toestand geraken veel erger dan onder het contract waarbij eene vaste som voor het vervoer was aangenomen.

Die overeenkomst tusschen beide maatschappijen en de eenige concurreerende lijn tusschen Indië en Nederland, namelijk *de Oceaan*, is door den heer Cremer vrij luchthartig besproken, en ik heb tot mijn leedwezen gehoord, dat de Minister van Koloniën zich refereerde aan hetgeen door dien geachten spreker gezegd is. Welnu, ik deel dat gevoelen van die beide heeren niet. Mij komt het voor dat, wanneer de Staat onderhandelt met eene maatschappij, het geval aanwezig moet zijn, wat ook de Regeering eischt, namelijk goede trouw aan beide zijden, en dat die goede trouw niet aanwezig is wanneer onderhandeld wordt over een tarief dat kunstmatig is opgevoerd door de contracteerende maatschappijen.

De heer Cremer heeft het sluiten van die overeenkomst toegeschreven aan de oude booten van de eene maatschappij en aan de nieuwere van de andere. Ik vertrouw dat de Regeering op dit oogenblik bekend zal zijn met die overeenkomst. Ik wensch tusschen twee haakjes op te merken, dat ik dat contract niet, zooals de Minister meende, in mijn zak heb, maar dat het mij wel bekend is. En nu het bestaan van dat contract ook den leden van deze Kamer bekend is, zou ik wenschen dat hun ook de inhoud bekend gemaakt werd door de Regeering. Dan toch zou men merken dat die overeenkomst *niet* gesloten kan zijn op de gronden, door den heer Cremer in het midden gebracht, want dat behalve de bepalingen ten aanzien van het tarief, de maatschappij *Oceaan* ook gebonden wordt aan eene vaart van niet meer dan twee reizen per maand, waaruit duidelijk blijkt dat het hier te doen is om de concurrentie zooveel mogelijk tegen te gaan.

Welnu, ik meen dat, waar dit zoo duidelijk blijkt uit het contract, wij hier eene lezing moeten hebben ten aanzien van die overeenkomst die eenigermate verschilt van de luchthartige wijze waarop daarover gesproken is èn door den heer Cremer èn door den Minister van Koloniën. En wanneer ik mijne lezing geef, dan is die wel de meest voor de hand liggende. De Regeering was onderhandelende met de maatschappijen *Nederland* en de *Rotterdamsche Lloyd* over het vervoer van goederen en producten, en daarbij was — wij hebben het hedenmorgen uit den mond van den Minister vernomen — reeds een prijs bepaald ten aanzien van het vervoer van goederen die hooger was dan door de meest begunstigde particuliere bevrachter bij contract werd betaald. Een der directeuren had wel is waar te kennen gegeven dat hij, op zijn geheugen afgaande, vroeger had beweerd dat de Staat niet hooger vracht betaalde, maar bij nader inzien was toch gebleken dat de prijs waarvoor de maatschappijen in den laatsten tijd voor den Staat hadden vervoerd hooger was dan de prijzen waarvoor particulieren met dezelfde maatschappijen en met dezelfde booten bij contract hadden vervoerd.

Dit het geval zijnde, ligt het voor de hand dat, terwijl over die contracten onderhandelingen gevoerd werden, door de concurreerende maatschappij »Oceaan", adressen aan de Kamer en aan de Regeering gericht werden, om mede te mogen dingen naar het vervoer van goederen en producten, — adressen waarbij de concurreerende maatschappij onder andere aanbood om goederen en producten te vervoeren tot prijzen die men met 11 tot 4 pct. moet verhoogen om te komen tot die welke in het oorspronkelijk contract met de Regeering waren vastgesteld, — ligt het ook voor de hand dat in den aanvang van dit jaar, terwijl de beide maatschappijen met de Regeering onderhandelden, de concurreerende maatschappij moest worden uitgekocht, den mond gesnoerd. Die maatschappij mocht geene aanbiedingen tot lager prijs aan den Staat doen En om dit te verkrijgen, werd aan de concurreerende maatschappij, bij overeenkomst tusschen haar en de maatschappijen *Nederland* en *Lloyd* gesloten, toegestaan dat zij goederen voor particulieren tot lager tarief mocht vervoeren dan waarvoor de maatschappijen *Nederland* en *Lloyd* het mochten doen. Het was in dien vorm, dat men gezamenlijk den buit, dien men op het punt stond te bebalen, verdeelde. Dit ligt zóó voor de hand, dat ik nieuwsgierig ben te vernemen welke andere uitlegging men kan geven aan de bepalingen der overeenkomst tusschen die maatschappijen gesloten.

Waar dit het geval is, waar ik durf constateeren dat hier van de zijde van eene der partijen wegens het verzwijgen van het bestaan der overeenkomst geen goede trouw aanwezig was, acht ik deze contracten ook na de wijzigingen die er in gebracht zijn, nà het vervallen der contracten B en C, volstrekt onaannemelijk.

De heer **Keuchenius**: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens te komen tot hetgeen ik over deze contracten verlang in het midden te brengen, wensch ik in het slot der rede van den geachten vorigen spreker, voor zooveel het betrekking heeft tot de door de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* met de stoomvaartmaatschappij *Oceaan* gesloten overeenkomst, in verband met de ons aangekondigde terugneming en geheele intrekking van de overeenkomsten, door de Regeering met de beide eerste maatschappijen gesloten, welke handelen omtrent het vervoer van gouvernementsproducten en- goederen, aanleiding te nemen tot het verzoek aan de Regeering van het contract, waarop de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden doelde, aan deze Kamer mede te deelen. Ik doe zulk verzoek, opdat de Kamer daardoor gelegenheid hebbe met juistheid over de beteekenis en waarde van dat contract te oordeelen, en zij dienovereenkomstig te beter het vertrouwen kunne bepalen dat in de maatschappijen *Nederland* en *Lloyd* bij het sluiten van deze mailcontracten zou mogen gesteld worden.

Mij heeft het terstond bevreemd, dat de maatschappijen, die onder zulke gunstige en buitengewone voorwaarden van de Regeering een contract verkregen, waarbij haar gedurende 15 jaren het monopolie, niet alleen van het brievenvervoer, maar ook van het vervoer van gouvernementspassagiers, producten en goederen naar Nederlandsch-Indië verzekerd werd, nog niet tevreden met zulke voor haar voordeelige bedingen, het nog daarenboven noodig geacht hebben, buiten toestemming en voorkennis van de Regeering, eene nadere overeenkomst te treffen met eene andere, eene derde maatschappij, waarbij aan deze zoodanige bevoegdheden verleend en zoodanige verplichtingen opgelegd werden, met betrekking tot de regeling harer eigene vrachten, dat daardoor, zoo lang mogelijk, voor de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* de noodzakelijkheid bespaard wierd van uitvoering te geven aan de bedingen of concessiën, waarin zij tot toekomstige verlaging van hare vrachten in het belang der Regeering eenmaal hadden toegestemd.

De heer Vrolik heeft, gebruik makende van de door hem

44ste VERGADERING. — 16 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

opgedane treurige ervaring bij de behandeling van het Billiton-contract, gemeend ditmaal, opdat zijne schrandere opmerkingen niet voor de Kamer zouden verloren gaan, en de tijd van overweging haar niet zoude ontbreken, niet *voor het eerst*, maar *het eerst* bij de bespreking van deze contracten het woord gevoerd.

De geachte spreker zal nu weder eene andere ervaring hebben opgedaan, namelijk deze, dat zoo het schadelijk kan zijn voor de goede behandeling eener zaak om met zijne redevoering *te laat* te komen, het ook schadelijk kan zijn daarmede *te vroeg* te voorschijn te treden.

De heer Vrolik heeft hedenochtend te recht doen opmerken, dat aan de belangrijke bedenkingen, vervat in zijne eerste rede, niet anders dan zeer ter loops aan het slot van 's Ministers redevoering eenige aandacht is geschonken.

Mij hebben die bedenkingen van den geachten afgevaardigde ten zeerste getroffen, en het is vooral daarom dat ik het woord heb gevraagd.

De heer Plate heeft in zijne uitnemende redevoering herinnerd aan het woord van den grooten Amerikaanschen spoorwegkoning Jay Gould, dat het een van de moeilijkste zaken der wereld is om een goed vervoercontract te sluiten.

Daar ik van het sluiten van vervoercontracten geen verstand heb, maar eenvoudig overweeg wat ik daaromtrent van andere deskundigen verneem, zoo is bij mij de vraag gerezen toen ik de verdediging van de heeren Cremer en A. van Dedem hoorde, of het voor anderen, en vooral voor den heer Cremer, in wien wij ook huldigen niet een Nederlandsch spoorwegkoning, maar den Nederlandschen tabakkoning, en tevens den voorzitter van den raad van bestuur der *Koninklijke Paketvaartmaatschappij*, niet eene zeer gemakkelijke, misschien wel de eenvoudigste zaak der wereld is om van een vervoercontract met zijne dikwijls dubbelzinnige bepalingen de gewenschte verklaring en verdediging te vinden.

Oordeelende naar de door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Cremer, op 5 Februari 1891 uitgesprokene rede, had ik gemeend ook ditmaal in dezen afgevaardigde den eersten bestrijder van deze mailcontracten te zullen ontmoeten. Mij heeft het ook ten hoogste verwonderd, dat mijn geachte vriend, de heer A. van Dedem, de meening heeft kunnen uitspreken, dat deze contracten beter waren dan de vorige. Zeer gaarne zal ik van hem vernemen waarin dat betere dan toch bestaat.

Ik heb getracht de contracten van nu en die van 1891 nauwkeurig met elkander te vergelijken, maar, terwijl ik ontdekt heb dat het grootste deel der bepalingen van de vorige contracten woordelijk is overgebracht in deze contracten, ontwaar ik in de bepalingen, waarin verschil bestaat, zeer veel dat mij de vorige contracten moet doen verkiezen en mij uit dien hoofde noopt de tegenwoordige contracten te veroordeelen. Ik heb alleen de meening van den geachten afgevaardigde uit Zwolle, dat deze contracten beter zijn dan de vorige hierdoor kunnen verklaren, dat hij, met zijne *protectionistische* neigingen en strevingen, juist in deze contracten geheel en al, misschien zelfs *verder* dan hij zelf zoude wenschen, zijne beginselen terugvond. Het moge daarom ook mij ten goede geduid worden, dat ik mij vooral hierover het meest verwonder, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Cremer, en velen van zijne partijgenooten, met zooveel lof en ingenomenheid over deze contracten, waarbij het stelsel van *protectie* tot zijn uiterste is toegepast, oordeelen.

Raadplegen wij de contracten, die door de vorige Regeering gesloten zijn met de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd*, dan vinden wij in art. 1 der bijlagen, daarbij behoorende, de volgende bepaling:

»De stoomvaartmaatschappij *Nederland* verbindt zich om tijdens den geheelen duur van het postcontract, heden door haar met den Staat der Nederlanden gesloten, gouvernementspassagiers, gouvernementsproducten tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië te vervoeren op de voorwaarden en tot de vrachtprijzen, omschreven in de overeenkomsten betreffende het vervoer van gouvernementspassagiers naar en uit Nederlandsch-Indië, dd. 9/21 Maart 1882 en 10/17 Sept. 1888, in het tarief van vrachten voor het vervoer van gouvernementsgoederen naar Nederlandsch-Indië door haar onderteekend onder dagteekening van 3 Januari 1885, zooals het is aangevuld onder dagteekening van heden, en in de overeenkomsten betreffende het vervoer van gouvernementsproducten uit Nederlandsch-Indië, dd. 9/13 Juni 1887, 28 Maart/3 April 1889 en heden; een en ander behoudens de wijzigingen die met wederwijdsch goedvinden in de overeenkomsten en het tarief voornoemd mochten worden gebracht tijdens den duur van het voornoemde postcontract. De overeengekomen vrachtprijzen zullen echter in geen geval worden gewijzigd."

Niets vinden wij hier ten opzichte van een monopolie of van een uitsluitend recht, maar hoe luiden de daarmede overeenkomstige bepalingen in het contract door deze Regeering gesloten, in welke Regeering onder andere zitting heeft onze zeer bekwame Minister van Financiën, die de wetenschap verrijkt heeft met zijn voortreffelijk *Handboek over de Staathuishoudkunde.*

»De maatschappij verbindt zich om gouvernementspassagiers, gouvernementsgoederen en gouvernementsproducten tusschen *Nederland* en *Nederlandsch-Indië* te vervoeren onder de voorwaarden en tot de vrachtprijzen, omschreven in de aan deze overeenkomst gehechte, door partijen gewaarmerkte bijlagen, namelijk:

»wat de gouvernementspassagiers betreft in bijlage A met de daarbij behoorende staten;

»wat de gouvernementsgoederen betreft in bijlage B, en

»wat de gouvernementsproducten betreft in bijlage C."

»Art. 2. De Staat der Nederlanden verbindt zich om, behalve van de Fransche en Engelsche mails op den voet van art. 8 van het reglement, opgenomen in *Indisch Staatsblad* 1882, n°. 125 van *geen andere stoomschepen* dan die van de stoomvaartmaatschappijen »*Nederland*" en »*Rotterdamsche Lloyd*" gebruik te maken voor het in art. 1 bedoelde vervoer, zoolang de stoomschepen dezer beide maatschappijen voldoende ruimte en gelegenheid aanbieden.

De vorige Regeering, hoe ook genegen om nationale ondernemingen te steunen en de waardigheid en eer van Nederland te bevorderen door het aanmoedigen en onderhouden van eene geregelde stoomvaart tusschen Nederland en Indië, heeft toch begrepen, dat ook de vrijheid en het belang van andere nijverheidsondernemers behoorden te worden geëerbiedigd en hunne industrie niet mocht worden onderdrukt noch geweerd; terwijl zij tevens inzag, dat haar het recht behoort te blijven voorbehouden om onder alle mogelijke omstandigheden te beoordeelen en te doen wat 's lands en het algemeen belang vorderden.

Dat belang nu wordt inderdaad door het monopolie dat hier door de tegenwoordige liberale Regeering zal verleend worden aan de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* voor den tijd van 15 jaren geheel en al voorbijgezien.

Over 2 of 3 dagen zal het 20 jaren geleden zijn dat de oorlog met Atjeh ondernomen werd. Die oorlog heeft het meermalen noodig gemaakt dat vele troepen boven het jaarlijks benoodigde cijfer van suppletie naar Indië werden gezonden. De Regeering zag zich hierdoor vaak verplicht buitengewone scheepsgelegenheden in te huren, boven die, waarvan zij in den regel pleegde gebruik te maken. Zoo zijn van 1873—1876 door de stoomvaartmaatschappij *Java* 2494 onderofficieren en manschappen en 94 officieren naar Indië vervoerd; dus gemiddeld 831 man per jaar. Hetzelfde geval kan zich ook later weder voordoen; maar dan echter zal, wanneer de Regeering zich eenmaal tegenover de stoomvaartmaatschappijen »*Nederland*" en »*Rotterdamsche Lloyd*" heeft vastgelegd door haar het monopolie van troepenvervoer te verleenen, de Staat in de grootste ongelegenheid kunnen worden gebracht en tevens verplicht zijn zich aan de meest buitensporige eischen en voorwaarden te onderwerpen.

Ik acht het dus, geheel afgescheiden van het groote *liberale* beginsel hierbij betrokken, zeer bedenkelijk de maatschappijen »*Nederland*" en »*Rotterdamsche Lloyd*" met een uitsluitend recht te begunstigen, waardoor voor

haar belang dat van de vrijheid, de rust en de veiligheid van den Staat en het behoud van Neêrlands overzeesche bezittingen, zouden moeten achterstaan. De ons thans voorgelegde mailcontracten nochtans leiden er toe.

De overeenkomsten met betrekking tot het vervoer van gouvernementsproducten en -goederen zijn nu geheel en al vervallen. De Regeering heeft ons medegedeeld dat voortaan dit vervoer jaarlijks of tweejaarlijks met de maatschappijen zal worden geregeld.

Toen ik den hoogen lof vernam uit den mond van den Minister van Koloniën over den moed en de ondernemingsgeest van de beide maatschappijen »*Nederland*" en »*Rotterdamsche Lloyd*", voelde ik mij wederom eenigermate opgewekt.

De mededeeling van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Gerritsen, ten aanzien van het door de maatschappijen gesloten contract met de concurreerende maatschappij *Oceaan*, had mij in herinnering gebracht een woord van jhr. Victor de Stuers, ter gelegenheid van eene ontboezeming bij het graf van den heer dr. Alberdingk Thym. Hij zeide toen: Nederland moge de Haarlemmermeer en vele andere plassen droogmalen en morgen misschien de geheele Zuiderzee dempen, ik vrees toch dat Nederland nog altijd klein zal blijven.

Die opmerking meende hij te moeten maken met het oog op de miskenning waaraan hij nog altijd vele zijner Roomsch-Katholieke landgenooten zag blootgesteld, en welke ook het deel geweest was van den veelszins begaafden dr. Alberdinck Thijm.

Nu deed het mij inderdaad genoegen van den Minister van Koloniën te vernemen dat wij in de directeuren der maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* mannen vinden die door hun kloek en onzelfzuchtig voorbeeld ons zullen terugvoeren naar den tijd van onze *roemrijke vaderen*. Maar dan vraag ik toch, hoe het bij deze hooge beteekenis van de daad de terugneming door die maatschappijen van hare contracten voor goederen- en productenvervoer, mogelijk geweest is, dat in den *avond* van den dag, waarop de mailcontracten aan de orde waren gesteld, de Minister van Koloniën tot de Kamer gekomen is met eene *derde* door hem aangebrachte wijziging en wel juist in die contracten, welker terugneming thans gezegd wordt van zoo veel moed en zelfvertrouwen der bedoelde maatschappijen een schitterend blijk te geven. Die wijziging toch, in den vorm waarin zij geschied was, kon niet van het Ministerie van Koloniën uitgaan; zij moet, wat ook blijkt uit de eerste rede van den Minister van Koloniën, zijn uitgelokt en ingegeven door het eigenbelang van de beide maatschappijen. Die wijziging moest ook strekken om alle bedenkingen en bezwaren die tegen het contract voor het vervoer van gouvernementsproducten en -goederen waren ingebracht, zooveel mogelijk op te heffen, ten einde ook langs dien weg de voordeelen te behouden welke met die vrachtcontracten konden worden behaald.

Nadat evenwel nu, bij de openbare behandeling van dit wetsontwerp, Mijnheer de Voorzitter, door de geachte afgevaardigden uit Amsterdam, Utrecht, Leeuwarden en Rotterdam, de heeren Vrolik, van Beuningen, Gerritsen en Plate, nieuwe aanmerkingen waren gemaakt op het contract voor het vervoer van producten en goederen, zijn eensklaps de maatschappijen »*Nederland*" en »*Rotterdamsche Lloyd*" begeerig en bereid om alles wat dat vervoer betreft, uit hun contract te verwijderen.

Is dat nu, Mijnheer de Voorzitter, eene daad van zelfopoffering, of is het alleen, om aan de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging het zwijgen over hare handelingen en over haar contract met de maatschappij »*Oceaan*" op te leggen?

Maar, Mijnheer de Voorzitter, de heer van Beuningen heeft te recht gezegd, dat het juist een voordeel van de mailcontracten der vorige Regeering is, dat daarin de eenmaal bedongene vrachten voor producten en goederen voor den tijd van 15 jaren waren verzekerd.

De Minister van Koloniën haalt het gesprokene door den heer van Beuningen aan, waar hij zegt:

»Hetzelfde geldt den eisch, waaraan de Regeering volgens den heer van Beuningen had moeten vasthouden, dat namelijk de vrachten nimmer hooger zouden mogen klimmen dan ze nu zijn, terwijl ze moesten dalen wanneer de vrachtmarkt daalde."

Niet zonder reden, Mijnheer den Voorzitter, heeft de vorige Regeering gezorgd, dat het contract, hetwelk zij gesloten had tot regeling der vracht voor het vervoer van gouvernementsproducten en -goederen, ook voor den duur van het postcontract zelf zou blijven bestendigd.

De onderhandelingen der vorige Regeering met de beide betrokken maatschappijen waren reeds geheel en al afgeloopen ten opzichte van het postcontract, toen plotseling een van beide Ministers tot ontdekking kwam, dat, wanneer niets gestipuleerd werd ten opzichte van den tijd, gedurende welken de verbintenis betreffende de gouvernementsproducten en -goederen zoude werken, de maatschappijen *Nederland* en de *Rotterdamsche Lloyd* het ook in hare macht zouden hebben om van hare voordeelige en onafhankelijke stelling tegenover de Regeering en het publiek gebruik te maken, om aan de Regeering de meest overdrevene eischen voor te leggen, tot opvoering van eenmaal bedongene vrachten.

Daarom, Mijnheer den Voorzitter, werd nog ter elfder ure aan de beide betrokkene maatschappijen de eisch gesteld, dat zij, toetredende tot het postcontract, zich ook zouden verbinden om de eenmaal overeengekomen vrachten voor den tijd van 15 jaren te handhaven. Was dit *toen* wenschelijk en noodig, dan zal dit zeer zeker nu wel in dubbele mate het geval zijn bij deze contracten, waarbij aan de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* een driedubbel monopolie verzekerd wordt, en daardoor, nog meer dan in het vorige contract, het recht van ieder ander wordt uitgesloten.

Trouwens, het contract gesloten door die beide maatschappijen met de maatschappij *Oceaan* bewijst weder opnieuw hoe noodig het is om zich voor een zekeren tijd te verzekeren van een vasten prijs met betrekking tot het vervoer van gouvernementsproducten. Daarom is het vooral zoo noodig, omdat wij tijden gekend hebben — het is nog slechts 15 jaren geleden — dat voor een last koffie moest worden betaald aan de maatschappijen f 105. In 1888 was dit bedrag voor een last koffie nog f 75, maar ten gevolge van het aanbod van de maatschappij *Holland* om voor 10 pct. minder te vervoeren, waardoor zij bereid was om elke last koffie over te brengen voor f 75 min f 7,50 = f 67,50, is van de gelegenheid die zich voordeed, toen het contract van vervoer van gouvernementsproducten met de maatschappijen *Nederland* en *Lloyd* moest worden vernieuwd, gebruik gemaakt om ook van haar te bedingen eene vermindering van f 75 tot f 70, waarop de vracht thans nog staat. Dit bezorgde reeds terstond aan den Staat op een vervoer van minstens 2 × 5200 last een voordeel of eene besparing over 1 jaar van f 52 000.

Wil dus de Regeering er tegen gewaarborgd zijn dat zij niet later weder aan overdreven eischen van de beide maatschappijen zal worden blootgesteld, dan behoort, mijns inziens, ook bij dit mailcontract een gelijke duur te worden verzekerd aan de vrachtcontracten. Dit schijnt, blijkens 's Ministers opgave in zijne redevoering, in Engeland voor 10, in Frankrijk voor 5 jaar, te zijn geschied.

Ik kom nu tot het contract zelf.

Uit het vorig contract, Mijnheer de Voorzitter, is overgenomen art. 2, betreffende de verplichting voor den aanbouw van schepen hier te lande. Aan de maatschappij »*Rotterdamsche Lloyd*", Mijnheer de Voorzitter, moet hulde worden gebracht, dat zij reeds van den aanvang af zich heeft beijverd om der Nederlandsche nijverheid te gemoet te komen, en die nijverheid te verkiezen boven die in den vreemde. Reeds 7 schepen zijn door die maatschappij in de vaart gebracht, welke gebouwd zijn op de werf der Nederlandsche maatschappij » *de Schelde* ".

Voor zoover ik weet, heeft nog nooit de maatschappij » *Nederland* " een schip voor hare onderneming op een Nederlandsche werf doen bouwen. Al hare schepen zijn tot

hiertoe door Engelsche werven geleverd. Evenwel, Mijnheer de Voorzitter, wanneer wij lezen in het jongste verslag van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, die ook verplicht is hare schepen in Nederland te doen aanbouwen, dat de in Nederland gebouwde schepen uitstekend voldoen in Nederlandsch-Indië, dan mag het inderdaad verwondering wekken, dat de Regeering in die omstandigheid geene aanleiding genomen heeft om eene meer stellige bepaling in art. 2 te brengen, waardoor de verplichting, om op Nederlandsche werven te doen bouwen, meer verzekerd is. De maatschappij *Nederland*, welke steeds voortgaat schepen in het buitenland te doen bouwen, had met betrekking tot de Nederlandsche mail, bij dit contract op meer afdoende wijze behooren te worden verplicht, voortaan ook, evenals de *Rotterdamsche Lloyd* gedaan heeft, gebruik te maken van Nederlandsche werven.

Dit contract, Mijnheer de Voorzitter, verschilt ten opzichte van het vorige niets met betrekking tot den duur der reizen, zooals die thans en ook voor de volgende 5 jaren plaats hebben.

Evenals vroeger zullen, gedurende den tijd van 5 jaren, de schepen van beide maatschappijen de gelegenheid hebben om hunne reizen te volbrengen in 29 à 30 of 30 à 31 etmalen.

Als eene verbetering van dit contract werd door de Regeering en eenige geachte sprekers genoemd de bepaling van art. 12, dat binnen vijf jaren voor alle schepen eene bekorting der reis van twee etmalen moet plaats hebben. De heer Vrolik deed reeds opmerken dat die bekorting *alle* schepen geldt, wat met het oog op de Memorie van Toelichting aan geen twijfel onderhevig kan zijn. Wanneer blijkt dat de bedoelde bepaling van art. 12 niet behoorlijk wordt nageleefd — ik vestig hierop vooral de aandacht — is het ook, in verband met de opmerking van den heer Vrolik, mogelijk te beweren dat de verplichting om de reis met twee etmalen te bekorten alleen rust op elk afzonderlijk schip en bij elk schip afzonderlijk mag worden beoordeeld. Blijkens de bewoordingen van art. 12, in verband met de Memorie van Toelichting, kan het niet twijfelachtig zijn, dat voor de beide maatschappijen door de aanneming dezer contracten de verplichting geboren wordt om na 5 jaren de reizen van *al* hare schepen met twee etmalen te bekorten.

Op hoedanige wijze echter zal aan zulk eene bepaling uitvoering gegeven worden? Gedurende die 5 jaren zijn de beide maatschappijen geheel vrij al dan niet tot eene bekorting van hare reizen over te gaan. Wanneer dit niet geschiedt en als in de schepen geene verbetering wordt aangebracht, kan de Regeering gedurende dien tijd geene aanmerking hoegenaamd maken. Dit was niet wel mogelijk bij de vorige contracten; daar had de Regeering zich meer gesteld op het door wijlen den heer Levyssohn Norman ingenomen standpunt, toen deze beweerde dat het onmogelijk was van een *wagenpaard* een *renpaard* te maken.

Het is ook niet mogelijk haringbommen eensklaps in stoomjachten te veranderen, of schepen die oorspronkelijk niets anders waren dan cargoschepen, om te zetten in snelvarende mailschepen.

De Regeering heeft dus begrepen, dat, om versnelde reizen van schepen, die oorspronkelijk niets anders waren dan vrachtschepen met eene campagne op het dek voor passagiers, te verkrijgen, het noodig was tijd te geven om de noodzakelijke verbeteringen in machines en inrichting aan te brengen.

Daarom heeft toen de Regeering voorgesteld: telkens twee schepen in het genot te stellen van een verhoogd subsidie wanneer zij één etmaal korter de reis volbrachten. Bij bepaling, dat dat subsidie klimmen zoude, naarmate er meer schepen kwamen, die aan den eisch van reisverkorting voldeden, werd ook een prikkel gegeven om met het aanbrengen der noodige verbeteringen voort te gaan.

Nu heeft de maatschappij niets anders te doen dan 5 jaren te wachten, en de Regeering heeft geen recht daarop eenige aanmerking te maken. Eerst na vijf jaren behoort — en dan ook door alle schepen te gelijk — voldaan te worden aan de bedongene versnelling van twee dagen.

Wanneer echter gaat dat tijdstip in? Van den dag af waarop de wet in het *Staatsblad* zal zijn afgekondigd, of van den dag af waarop het contract is gesloten?

Zal dan ook voor elk der schepen, die de reis aanvaarden, zonder dat de Regeering nog weet dat een der schepen tot kortere reizen in staat is, zonder dat zij dus ook weet, dat aan de algemeene verplichting van reisbekorting voldaan is en ook voortaan voldaan zal kunnen worden, de aanspraak zijn geboren op een verhoogd subsidie van 4000 in plaats van 2400 gulden?

Zal de enkele omstandigheid, dat het tijdvak van vijf jaren verstreken is, reeds eene voldoende reden zijn tot uitkeering van dit hooger subsidie, zonder dat de Regeering heeft kunnen constateeren dat die schepen de capaciteit hebben om de reis in twee etmalen minder te volbrengen?

Het is noodig daarop de aandacht te vestigen, omdat art. 12 zegt, dat wanneer de maatschappijen aan die verplichting te kort schieten, niet slechts het subsidie van f 4000, maar ook dat bedoeld bij art. 11, van f 2400, verbeurd wordt. Het is niet eene verbeuring voor elk schip en elke reis afzonderlijk, zooals de heer Vrolik meent, maar eene verbeuring van de aanspraak op een verhoogd subsidie van f 4000 en van *alle* subsidie, want anders komt de geheele overeenkomst, door de Regeering gesloten, eenvoudig hierop neder, dat 5 jaren lang de beide maatschappijen nu zullen genieten f 2400, maar dat na verloop van 5 jaren zij aanspraak zullen hebben voor *iedere* reis op een subsidie van f 4000, wanneer bij die reis het schip met twee etmalen zijne reis bekort heeft.

Maar ook daaraan behoeven voortaan de maatschappijen zich, als zij het niet willen, niet te onderwerpen. De heer Vrolik heeft het hedenochtend reeds opgemerkt, dat volgens art. 12 de maatschappijen het recht verkrijgen om weder met één etmaal hare reizen te verlengen, wanneer zij slechts op grond van art. 18 de boete betalen van f 660 voor het eerste etmaal van vertraging; maar dat zij dan tevens de aanspraak kunnen doen gelden op het verhoogd subsidie van f 4000.

Het gevolg daarvan zou zijn dat voor eene reis met één dag korter de maatschappij verkreeg het recht op eene verhooging van subsidie met f 1600, met betaling intusschen van eene boete van f 660.

Het voordeel van deze contracten is voor de eerste 5 jaren dan ook niets; voor de volgende 5 jaren geheel en al in de lucht zwevende. De Regeering heeft niet de minste waarborgen dat het contract zal worden uitgevoerd, noch dat het behoorlijk zal kunnen worden uitgevoerd. Het eenige voordeel dat op dit oogenblik verkregen is, is, en dat betreur ik niet, dat aan de maatschappij *»de Rotterdamsche Lloyd* daardoor recht wordt gedaan, want zij heeft dezelfde aanspraken als de maatschappij *Nederland*, ja, in mijn oog zelfs hoogere verdiensten, wijl zij zich tot hiertoe altijd tevreden heeft moeten stellen met eene toelage voor het postvervoer van f 28 000, waarbij tot aanvulling van het haar gewaarborgde subsidie van f 1000 voor iedere reis, eene som van f 24 000 door de maatschappij *Nederland* gevoegd werd.

Ik acht op grond van deze bedenkingen de aanneming van deze contracten hoogst ongeraden en zal daartegen dan ook mijne stem uitbrengen.

De heer **Plate**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts weinige minuten van de aandacht der Vergadering vragen. Inderdaad het komt mij voor dat over deze contracten reeds zooveel gezegd is en dat ze reeds tot zoo velerlei beschouwingen hebben aanleiding gegeven, dat het werkelijk moeilijk wordt er iets nieuws over te zeggen.

Ik zal mij uitsluitend bepalen tot het motiveeren van de stem, die ik denk uit te brengen nà de belangrijke wijziging door de Regeering in het wetsontwerp gebracht.

Vrijdag ll. heb ik mijne bezwaren tegen de oorspronkelijke contracten ingebracht.

Het kwam mij voor dat de snelheid onvoldoende, dat

het passagierstarief te hoog was; dat daarin werkelijk een subsidie — de Minister noemt het wellicht eene suppletie — verscholen lag; dat ook ten opzichte van de goederen- en producten-vrachten onvoldoende bepalingen opgenomen waren; ook en vooral in verband daarmede had ik groot bezwaar tegen den langen duur van het contract.

De Regeering heeft door woord en door daad kenbaar gemaakt dat vele van de geopperde bezwaren door haar gedeeld worden; in de eerste plaats door terug te nemen al hetgeen wat betrekking heeft op het vervoer van goederen en producten.

Het komt mij voor dat hier eene genezing beproefd is door amputatie, en dat het aan ons overblijft te onderzoeken of de patient — dat is in deze het algemeen en het Staatsbelang — door die amputatie niet verminkt gebleven is. Wij moeten nagaan in welke positie wij thans komen.

De Minister van Koloniën heeft de goedheid gehad reeds dezen morgen vóór den aanvang van het debat mede te deelen dat zijn voornemen was met beide maatschappijen een contract te sluiten voor het vervoer van producten en goederen voor zeer korten termijn, tot de laagst mogelijke vrachten.

Ik veroorloof mij te vragen of de Minister wel overwogen heeft of hetgeen hij ons als zijn voornemen medegedeeld heeft, ook bindend is voor zijn eventueelen opvolger, en of wij niet in de positie kunnen komen dat de wijziging in het contract feitelijk hierop neerkomt, dat een deel der contracten is ontnomen aan de goedkeuring van de Staten-Generaal en overgebracht bij het Ministerie van Koloniën.

Volgens de verklaring van den Minister behoeven wij dit ontegenzeggelijk van hem niet te vreezen, maar zijne verklaring bindt mijns inziens 's Ministers opvolger in dit opzicht niet.

Ik wil erkennen dat, toen in de vergadering op Dinsdag ll., de Minister ons met de mededeeling verraste, dat alles wat betrekking had op goederen en producten uit het contract gelicht was, deze mededeeling aanvankelijk een gunstigen indruk op mij maakte. Het is niet te ontkennen dat dit het lastigste gedeelte van het contract was, waartegen de meeste pijlen gericht waren; maar bij nadere overdenking moest toch het oog vallen op den minder gelukkigen toestand, die nu zal geboren worden.

Wij zijn er allen van overtuigd, zooals de Minister heden zeide, dat de Regeering tegenover de twee particuliere maatschappijen eene zeer sterke positie inneemt als grootvervoerder of, om in de terminologie van dit debat te blijven, als goede klant. In dezen gedachtengang blijvende had men mijns insziens het personenvervoer niet van het goederenvervoer moeten scheiden, want de positie van het Gouvernement zoude oneindig sterker zijn gebleven indien men vrije beschikking èn over goederen èn over passagiers in handen had gehouden, dan nu men zich ten opzichte van eene dergelijke bate voor lange jaren aan banden laat leggen.

Thans een woord over de snelheid.

Ik zal de Vergadering niet vermoeien door op het voetspoor van den Minister van Waterstaat ook mijnerzijds cijfers te noemen. Cijfers laten zich beter lezen dan hooren en ik acht het gebruik maken daarvan in mondeling debat niet wenschelijk. Ik wensch echter te doen opmerken dat, al moge het waar zijn wat de Minister beweerde en wat ook in mijne rede werd erkend, dat in de eerste, misschien zelfs in de verre toekomst, de snelheid der op Indië varende schepen niet zoo groot behoeft te zijn als die welke op den Atlantischen Oceaan wordt geëischt, toch in de toekomst verwacht mag worden dat die snelheid zal toenemen. Al moge de snelheid waarvoor wij thans zullen contracteeren op het oogenblik de buitenlandsche maildiensten evenaren, voor wederlegging acht ik het niet vatbaar dat bij het sluiten van een nieuw contract voor maildienst door andere koloniale Mogendheden grootere snelheid zal geëischt worden dan thans gegeven wordt.

Het tijdstip waarop een der andere contracten afloopt bepaalt dan ook den uitersten termijn waarvoor mij mogen contracteeren, zoolang geen grooter snelheid door ons is bedongen.

De Engelsche mail loopt af over 5 jaren. Wordt nu bij een nieuw contract de snelheid dier concurreerende lijn verhoogd, dan zullen de handen ons nog 10 jaar gebonden zijn, en zeer zeker zal dan in Indië over onzen nationalen maildienst gesproken worden met de spot en ergernis, waarvan de Minister gewag maakte.

Tot nu toe heb ik nog geen argument vernomen voor het contracteeren op zoo langen termijn. Ik hoorde niet officieel doch officieus, dat dit noodig zou zijn omdat de maatschappij nieuwe schepen moest laten bouwen of bestaande daarvoor inrichten.

Ik koester daaromtrent eenig ongeloof. Ik zal niet tegenspreken dat de omstandigheden, toenemende concurrentie en verhoogde eischen, er toe kunnen dwingen den pas te verhaasten, ten einde in het algemeen concert eene rol te kunnen blijven medespelen, maar dat het noodig zou zijn *alleen* met het oog op dit contract in de eerste 5 jaar nieuwe schepen te bouwen, betwijfel ik. Mocht die verklaring werkelijk gegeven zijn, dan neem ik de vrijheid die op dezelfde lijn te stellen als de verklaring vroeger aan den Minister gegeven, dat de voorgestelde vracht ten opzichte van uitgaande goederen lager was dan die welke door particulieren werd betaald, eene verklaring, die door den Minister van Koloniën heden namens de maatschappij teruggenomen is en die, ik wil het niet ontkennen, op mij een minder aangenamen indruk heeft gemaakt.

Ten opzichte van den spoed wensch ik nog op te merken, dat de Minister van Koloniën hieromtrent geheel aan mijne zijde staat. Alles wat toch hieromtrent door hem mondeling in het midden is gebracht, klopt volkomen met hetgeen ik gezegd heb. Ik zou kunnen zeggen: il prêche pour un converti. De Minister wijst op het nut van eene geregelde lijn en van eene snelle lijn en doet daartoe een beroep op de verschepers van boter en kaas en andere landbouwproducten en hij voegt er aan toe: iedere dag is er een en soms wel twee. Ik wensch daarom met bescheidenheid aan den Minister de vraag te stellen of de maatschappijen niet te bewegen zijn tegen subsidie onzerzijds grooteren spoed te garandeeren. Het standpunt dat ik in de vorige vergadering ingenomen heb is thans nog mijn stendpunt. Het bedrag voor de mail uitgetrokken is op zich zelf voor mij geen beletsel, mits gegeven worde een behoorlijke spoed. Maar voor mij blijft het een beletsel dat aan dit subsidie of wil men liever die suppletie vastgeknoopt wordt een ander subsidie of eene andere suppletie, namelijk het hooge passagegeld. Indien ik iets koop, dan wensch ik te weten wat ik daarvoor betaal en met bescheidenheid komt het mij voor, dat dit in het onderhavige geval niet het geval is. Wij weten alleen dat voor de passagegelden te veel betaald wordt. Het komt mij voor, dat dit vrij wel in confesso is. Indien ik dit alles naga, blijf ik mijn standpunt handhaven en kan ik mij dus niet vereenigen met het contract, ook niet na de wijziging die het heeft ondergaan.

De heer **A. van Dedem**: De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft in antwoord op mijne bemerkingen op art. 2 van het contract mij te gemoet gevoerd, dat volgens art. 2, wanneer een schip wordt gebouwd op eene buitenlandsche werf, de maatschappij zich niet zou blootstellen aan *eene*, maar aan *twee* overtredingen; namelijk het niet doen goedkeuren van het plan en het bouwen buitenslands, zoodat in plaats van eene boete van f 25 000, de maatschappij f 50 000 zou verbeuren. Nu zou het nog altijd de vraag kunnen zijn of de scheidsrechters die overtreding als twee overtredingen zouden aanmerken, want wanneer men niet een schip laat bouwen maar een schip koopt in het buitenland, dan kan er van goedkeuring van een plan van aanbouw geen sprake zijn. Intusschen, dit zullen de scheidsrechters moeten uitmaken. Maar, voegt de Minister er bij, dan zou ook de Regeering ontbinding van het contract kunnen vragen en hedenmorgen werd de Regeering in dat gevoelen gesteund

44ste VERGADERING. — 16 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

door den heer Levy. Nu zal ik er mij wel voor wachten om met dien geachten afgevaardigde een juridisch debat te gaan voeren. Ik ben geen jurist en ik zal mij dus op dat terrein niet begeven, maar ik zou toch wel willen vragen of, indien er van de zijde van een der maatschappijen eene overtreding heeft plaats gehad, de Regeering zich niet in den regel zal tevreden stellen met het heffen der boete, in plaats van de ontbinding te vragen van het contract? En ik zou verder willen vragen, of het nog wel zoo gemakkelijk zou gaan, indien de Regeering de contracten ontbonden zou willen zien, hiervoor een gunstig vonnis te krijgen. Door beide partijen is toch in deze contracten goedgevonden, dat men zich bij conflicten niet zal beroepen op den rechter, maar zich zal onderwerpen aan de uitspraak van scheidsrechters en in hetzelfde art. 2, waarin de bouw der schepen op Nederlandsche werven, na voorafgaand goedgekeurd plan door de Regeering, verlangd wordt, leest men, dat wanneer de maatschappij in strijd hiermede handelt de verschillen in hoogste ressort door drie scheidsrechters zullen worden beslist. Partijen zullen zich dus steeds onvoorwaardelijk hebben te onderwerpen aan de uitspraak van zoodanige arbiters.

Maar gesteld al, dat er een tweetal overtredingen zoude kunnen geconstateerd worden, dan geloof ik toch dat art. 2 nog wel eenige mazen openlaat, waardoor de maatschappijen heen zullen kunnen kruipen. Wat staat er o. a. in dat artikel?

»Stoomschepen, die, ter vervanging van de in de 1ste alinea bedoelde schepen of om andere redenen, voor goed in de vaart worden gebracht, moeten, overeenkomstig de daartoe vooraf door de voornoemde Ministers goed te keuren plannen, in *Nederland* gebouwd worden. Deze verplichting om schepen in *Nederland* te doen bouwen, geldt slechts voor zoover de bouw op Nederlandsche werven, van schepen, welke aan de eischen van den dienst der maatschappij, in verband met de bepalingen van dit contract, beantwoorden."

Het zal dus de vraag zijn, of op die werven schepen *kunnen* gebouwd worden, die voldoen aan de eischen van de maatschappijen in verband met deze contracten. Maar aangenomen dat dit *kan* geschieden, wat lees ik dan verder?

»Alsmede hunne goede en tijdige oplevering, even goed als op buitenlandsche werven, verzekerd zijn, en voor die schepen geen hoogere prijs te besteden is, dan bij gunstig bekende buitenlandsche werven."

De maatschappij, die de bestelling doet, zal dus bij voorbeeld kunnen eischen dat het schip in 10 maanden gereed zij. Aan dien eisch zullen de Nederlandsche werven niet kunnen voldoen, maar wel de buitenlandsche, die zooveel uitgebreider inrichtingen hebben. Daarbij komt, dat hier te lande geen hoogere prijs mag worden gevraagd, en wat zal nu in den regel het geval zijn? Als een onzer werven in betrekkelijk korten tijd zulk een schip moet afleveren, zal zij verschillende artikelen uit het buitenland moeten betrekken en daardoor zal de prijs vanzelf hooger worden; in dat geval zal de betrokken stoomvaartmaatschappij dus weder volkomen bevoegd zijn om het schip in het buitenland te doen aankoopen.

Ik geloof dus werkelijk dat deze bepaling, hoe goed ook bedoeld, heel weinig in de practijk zal geven.

Mijn geachte vriend Keuchenius heeft zijne verwondering uitgesproken dat ik tegen deze contracten gestemd was, omdat hij meende dat zij juist overeen kwamen met mijne protectionistische neigingen. Ik wil gaarne toegeven, Mijnheer de Voorzitter, dat, zoo ik al ooit sympathie heb gehad voor het vrijhandelsstelsel, deze in de laatste jaren aanmerkelijk is bekoeld; maar hoe dit zij, ik ben steeds opgekomen tegen eenzijdige protectie en heb steeds beweerd dat, als men het vrijhandelsstelsel wil, men dit ook eerlijk en volledig moet toepassen.

Daarom kom ik ook thans weder op tegen de eenzijdige protectie, welke hier wordt verleend aan de scheepvaart op het buitenland. Naar mijne vaste overtuiging wordt een wekelijksche maildienst voornamelijk verlangd, om beide maatschappijen in staat te stellen hunne vaart op Indië te kunnen volhouden. Ik voor mij meen dat een 14daagsche maildienst voor Nederland voldoende is, en indien men in dien zin met eene maatschappij eene overeenkomst had gesloten, geloof ik dat men veel voordeeliger conditiën had kunnen bedingen dan nu bij de gesloten contracten zijn verkregen.

De heeren Vrolik en Keuchenius beweerden, dat de vorige contracten voordeeliger waren dan deze en de heer Keuchenius zeide zelfs: ik wilde wel dat de heer van Dedem mij eens aantoonde welke verbeteringen in deze contracten zijn aangebracht.

Dit nu heb ik reeds in mijne eerste rede opgegeven, o. a. dat het bij deze contracten vaststaat, dat althans binnen 5 jaren eene verkorting der reis met 2 etmalen zal worden verkregen. Voor mij zelf hecht ik aan die snellere vaart der booten zeer weinig; ik geloof niet dat hierbij een groot landsbelang betrokken is, doch ik beweerde alleen dat in elk geval die meerdere snelheid niet, evenals bij de vorige contracten, 15 jaren achterwege zoude kunnen blijven.

Wat mij vooral in deze contracten eene verbetering toescheen was, dat zij goedkooper zullen zijn dan de vorige bij eene volledige uitvoering. Indien de vorige contracten volledig waren uitgevoerd zou dit jaarlijks aan het land gekost hebben eene som van f 514 800, terwijl deze contracten bij volledige uitvoering zullen kosten f 416 000, terwijl de duur der reis tusschen Nederland en Java vrijwel gelijk staat met die bij de vorige contracten bedongen, want bij deze zal ook de terugreis tusschen Genua-Amsterdam en Marseille-Rotterdam met 1 dag worden verkort.

Dit laatste is evenwel voor mij eene zaak van ondergeschikt belang, doch om geldelijke redenen acht ik deze contracten beter dan de vorige, al zal ik er mijne goedkeurende stem, evenals in 1891, aan moeten onthouden, omdat voor mij de verbetering niet voldoende is.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil slechts enkele opmerkingen stellen tegenover de bedenkingen, welke vooral in de zitting van heden zijn gemaakt.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden maakte de opmerking dat deze contracten eene eigenaardige geschiedenis hebben.

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, ik zal dit niet ontkennen, en ik geloof dat die geschiedenis ook der Regeering wel eenige reden tot teleurstelling oplevert. Wat toch was het geval? Toen de vorige Regeering de bekende contracten van 1890 bij de Kamer indiende, was, gelijk men weet, het hoofdbezwaar dit, dat geen zekerheid werd verkregen dat binnen een redelijken tijd die snelheid zou worden verkregen, welke men bij een regelmatigen maildienst mocht verwachten. Ook werden bedenkingen geopperd tegen de regeling door de vorige Regeering gemaakt omtrent de vrachten. Men had er bezwaar tegen dat tijdens den geheelen duur van die contracten de vrachten niet gewijzigd zouden kunnen worden en men meende dat de zekerheid dat ze niet verhoogd konden worden niet kon opwegen tegen het nadeel dat ze evenmin verlaagd zouden kunnen worden.

Deze Regeering kwam aan die hoofdbedenkingen te gemoet.

Toen het wetsontwerp in de afdeelingen werd onderzocht schenen de nieuwe contracten geen groot bezwaar te ontmoeten en zelfs bij de meerderheid steun te vinden.

Ik voeg er intusschen dit bij, dat het sectie-onderzoek eenigszins overhaast heeft plaats gehad en op een tijd, dat de Kamer met bezigheden overladen was.

Maar, in ieder geval, zoodanige storm, als thans tegen de contracten oprijst, was stellig niet te wachten.

De Commissie van Rapporteurs, het contract nauwkeurig beziende, meende dat het wenschelijk was om met de Regeering in onderhandeling te treden, ten einde enkele wijzigingen daarin te verkrijgen. Ik geloof inderdaad, dat zij daarbij op verschillende punten niet ongelukkig is geweest, al mogen de wijzigingen niet beantwoorden aan de gespannen verwachting die de heer Vrolik schijnt gekoesterd te hebben, ofschoon daarvan niet gebleken is bij de bespreking met de Regeering, waaraan ook door hem werd deelgenomen.

De Commissie van Rapporteurs had o.a. bezwaren tegen

de regeling, door de Regeering voorgesteld omtrent de vrachten voor het vervoer van producten. De Minister ging nu bij de wijziging, die daarna volgde, nog eenigszins verder en wijzigde ook het artikel, dat betreft het vervoer van goederen.

Intusschen rees een nieuw bezwaar. Het bleek namelijk dat voor gouvernementsgoederen door den Staat tot hiertoe lager vracht wordt betaald dan door particulieren, maar tevens dat bij de bepaling omtrent wijziging van die vrachten niet behoorlijk bedongen was, dat bij die wijzigingen de bestaande afstand tusschen particuliere en gouvernementsvracht steeds zou bewaard blijven.

Eene nieuwe wijziging om aan dat bezwaar te gemoet te komen, werd aangebracht.

Maar in het debat dat verleden Donderdag en Vrijdag gehouden werd, rezen nieuwe bedenkingen, waarbij zelfs het begrip van »doorvracht" op losse schroeven werd gezet, in die mate zelfs, dat de juristen er aan moeten wanhopen om — wat tot de *desiderata* behoort — omtrent doorvoercognossementen in de eerste tijden tot eene wettelijke regeling te komen.

Wat heeft daarop de Regeering gedaan?

Zij heeft opnieuw besprekingen met de maatschappijen geopend en, zooals de Regeering ons mededeelde, hebben de maatschappijen toen voorgesteld de geheele bij-contracten, voor zoover ze betreffen het goederen- en productenvervoer over boord te werpen.

Zal ik van dien loop van zaken aan de Regeering een verwijt maken?

Ik heb daartoe den moed niet. Het komt mij toch voor dat wij hier te doen hebben met eene ontwikkeling van gedachten, zoowel bij de Kamer als bij de Regeering en dat langzamerhand conclusiën zijn getrokken uit gegevens, die zich eveneens eerst langzamerhand aan ons hebben vertoond.

Mijnheer de Voorzitter! Ik erken dat ook ik groot bezwaar had tegen deze contracten, zoolang de bij-contracten B en C er aan verbonden waren, met het oog op den betrekkelijk langen duur van 15 jaren. Maar het komt mij tevens voor, dat, nu deze verwijderd zijn, tegen de aanneming van dit wetsontwerp geen overwegend bezwaar meer behoeft te bestaan.

De Minister heeft, dunkt mij, te recht aan de maatschappijen hulde gebracht voor het prijsgeven van de twee bij-contracten. Ook ik zie daarin een bewijs van zelfvertrouwen, een bewijs dat zij zich bewust zijn in de vrachten gecontroleerd te kunnen worden.

Ik merk daarbij op, dat wanneer men voortdurend spreekt van de groote voordeelen, die de contracten aan de maatschappijen zullen opleveren, steeds vergeten wordt dat daartegenover ook staan groote risico's. Wanneer ik de discussie van de laatste dagen naga, ook die van heden nog, dan is het alsof drie maatschappijen nooit door concurrentie worden bedreigd en de vrachten beheerschen.

En toch — ik herinner mij in de laatste tien jaren geen enkel jaar, dat niet òf een gerucht opkwam, dat eene andere maatschappij naast onze beide maatschappijen zoude optreden, òf dat concurrentie, soms zelfs zeer felle concurrentie, werkelijk in het leven trad. Welnu, wanneer de concurrentie aan onze maatschappijen in de toekomst zich weer verheft en sterker wordt, zóó, dat deze de neiging zullen krijgen hun wekelijkschen dienst in te krimpen — en wij weten, dat de *Nederland* reeds eenmaal zijn dienst ten gevolge van mededinging *heeft* ingekrompen — dan zouden zij voor 15 jaar verbonden zijn aan een wekelijkschen dienst.

Het vooruitzicht is aan de maatschappijen geopend, dat haar, wanneer ze redelijke vrachten berekenen, het vervoer van producten zal blijven overgelaten. Maar geeft dit vooruitzicht veel zekerheid op groote voordeelen?

De Regeering heeft zich voorbehouden om de hoeveelheid producten te verminderen zonder schadevergoeding te geven. Zij mag de quantiteit, die in Indië verkocht wordt, vermeerderen, zonder dat de maatschappijen er aanmerking op zullen kunnen maken, en de koffie-oogst van dit jaar herinnert ons, hoe onzeker de bate is, die de maatschappijen uit het vervoer van producten zullen trekken.

Ik had niet verwacht, dat de groote verandering, die het samenstel van de contracten nu heeft ondergaan, iedereen tot voorstander zou bekeeren. Ik had dit in de eerste plaats niet verwacht van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, den heer Gerritsen. Die geachte afgevaardigde komt mij voor daarom zoo bijzonder moeilijk te bevredigen te zijn, omdat hij zich zelven zijne taak zoo gemakkelijk maakt. Hij vraagt, wie verlangt eigenlijk verandering? De geschiedenis van deze contracten is volgens hem geen andere dan deze. De maatschappijen zagen in, dat zij om de concurrentie te kunnen volhouden hare booten moesten versnellen en zij kwamen op de gedachte den Staat te hulp te roepen. Ook heden kwam die geachte afgevaardigde terug op zijne vraag: wie wenscht eigenlijk verandering? Wie wil iets anders dan den tegenwoordigen toestand? Hij is in ons midden, geloof ik, de eenige satisfait. Maar hij vergeet één hoofdpunt, wat reeds herinnerd werd door den geachten afgevaardigde uit Middelburg, den heer Keuchenius. De toestand, waarin wij op het oogenblik verkeeren ten aanzien van de beide maatschappijen is niet anders dan eene *voorloopige*. Wat is de geschiedenis? Sedert 1887 hebben de maatschappijen *Nederland* en *Lloyd* de handen inéén geslagen om een wekelijkschen dienst uit te voeren, maar op hoogst ongelijke voorwaarden.

De *Nederland* krijgt van den *Staat* eene garantie van f 156 000, de *Rotterdamsche Lloyd* geen penning. De *Nederland* garandeert alleen aan de *Lloyd* van zijn f 156 000 een maximum bedrag van f 52 000. De *Nederland* heeft daarvan aan de *Lloyd* in de laatste jaren gemiddeld f 24 000 moeten uitkeeren.

De *Nederland* heeft bovendien met het Gouvernement een contract voor het vervoer van passagiersgoederen en producten, de *Lloyd* niet, ofschoon hij feitelijk zijn deel ontvangt.

Niemand zal ontkennen, dat deze ongelijke toestand op den duur onhoudbaar is, terwijl hetzelfde wordt gepraesteerd. Dit werd ook reeds door de vorige Regeering erkend, toen zij in hare Memorie van Toelichting schreef: voor de *Rotterdamsche Lloyd*, die zich verbonden had aan vaste vertrekdagen en het regelmatig aandoen van Marseille, was het op den duur onaannemelijk, om eenen maildienst te onderhouden tegen een zoo aanmerkelijk lagere vergoeding dan daarvoor aan de *Nederland* was gewaarborgd.

De reden waarom de *Lloyd* van 1887 af heeft gevaren gelijk zij thans doet, ligt, geloof ik daarin, dat reeds sinds 1888 onderhandeld werd over een postcontract.

Nog op een ander punt maakt de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden zich geen juiste voorstelling van de verhouding tusschen de Regeering en de maatschappijen. De geachte spreker zeide dat aan *subsidie* werd betaald f 184 000.

Dit is niet juist: in dat bedrag is begrepen ongeveer f 28 000 wegens briefport, die de Lloyd volgens de algemeene postovereenkomst ontvangt; het was niet anders als betaling voor het overbrengen van brieven, die aan iederen vervoerder, welken ook, zou moeten betaald worden. En ook aan *Nederland* werd niet ten volle een subsidie van f 156 000 betaald. In 1891 werd aan die maatschappij als subsidie ruim f 111 000 vergoed.

Als men spreekt van een subsidie, dan drukt men zich niet juist uit; er is eene *garantie;* alleen voor zoover de port voor de te vervoeren brieven minder bedraagt, kan van subsidie sprake zijn.

Nu hebben wij van de heeren Gerritsen en Vrolik, en ook eenigszins van den heer Plate, vernomen, dat de contracten na de groote wijziging die ze ondergaan hebben wel verre van beter veel slechter geworden zijn.

De heer Vrolik verweet aan de Regeering dat zij ons telkens te zien geeft een *changement de théatre.* Ik geloof dat de door hem aangevoerde argumenten ter bestrijding van de contracten, in welken vorm zij ook worden voorgesteld, ons telkens eene merkwaardige wijziging van standpunt te aanschouwen geeft, en eene opmerkelijke verandering in de richting van zijn geschut. Ik dacht dat er in de vorige week ook bij hem groot bezwaar bestond bepaaldelijk tegen de vrachtcontracten; deze waren zoo gevaarlijk en schadelijk voor den Staat en zoo voordeelig voor de maatschappijen. Nu heeft de heer Vrolik sedert eergisteren ontdekt dat die

contracten eigenlijk doodelijk zouden zijn voor de maatschappijen, waar dan toch wel tegenover zal moeten staan, dat ze zeer voordeelig voor den Staat zouden zijn.

De heer Gerritsen is ook zoo weinig bevredigd door de aangebrachte wijziging dat hij de contracten nu slechter acht. Voor hem rijst op eens een ander ideaal, dat van de contracten van 1890: hij wenscht vaste vrachten. Ook hier op eenmaal eene groote verandering van standpunt.

De heer Keuchenius meende de contracten der vorige Regeering te moeten verheerlijken tegenover de tegenwoordige overeenkomsten. Daaraan werd niet alleen vastgeknoopt lof aan die vorige Regeering, maar ook een verwijt aan de tegenwoordige, die zich begeeft op protectionische paden, en dat, terwijl zij in haar midden heeft een Minister van Financiën als de heer Pierson! Het gebeurt niet dikwijls dat wij het geheugen van dien geachten afgevaardigde op een feil betrappen, maar toch ditmaal liet zijn geheugen hem geheel in den steek. De mededeeling dat de vorige Regeering zich bij hare contracten niet verbonden had om voor den geheelen duur daarvan gouvernementspassagiers, -goederen en -producten aan de maatschappijen te geven, is geheel onjuist. Ik wijs den geachten spreker op de artt. 1 en 2 van het contract van 12 October 1890, door de vorige Regeering gesloten, waaruit hem zal blijken, dat de lof, door hem aan die Regeering tegenover deze toegekend, niet verdiend is.

De heer Plate heeft in zijne rede van Vrijdag met grooten nadruk gepleit tegen een vijftienjarig postcontract èn op zich zelf èn in verband met de drie bij-contracten.

Ik herhaal het: ook ik had tegen dien termijn van 15 jaren, zoolang aan het postcontract die bij-contracten verbonden waren, groot bezwaar; maar nu de twee, die de grootste bezwaren opleverden, verwijderd zijn, zie ik mijne positie veranderd.

Zijn oordeel is echter even ongunstig gebleven. Toch heeft hij, mijns inziens, bedenkingen, die hij niet kan volhouden. Zijn bezwaar, onder andere, is, dat ook niet contract A, regelende het passagiersvervoer, over boord is geworpen; zijns inziens zijn die gouvernementspassagiersgelden te hoog. De geachte spreker heeft zelf erkend, dat die passagiersvrachten gemakkelijk te controleeren zijn. En inderdaad is dat even gemakkelijk als wij den prijs van onze spoorwegkaartjes kunnen controleeren. Onzekerheid behoeft hier dus niet te bestaan. En wat is nu de *inhoud* van de bepaling omtrent de passagiersvrachten? Voor die der eerste en tweede klasse zal om de 5 jaren herziening plaats hebben en zij zijn lager dan de vrachten voor particulieren. Zelfs is bedongen in art. 11 van contract A. dat, wanneer de vrachtprijs voor passagiers rijst, altijd het *verschil* tusschen gouvernements- en particuliere prijzen zal moeten bewaard blijven.

Ook beweert de geachte spreker, dat het Gouvernement door het behoud van het passagierscontract zijne positie verzwakt. Wat wil de heer Plate dan? Wenscht hij, dat al die bij-contracten over boord geworpen worden? Maar wat moet dan overblijven? Moet dan alleen behouden blijven de garantie voor het overbrengen van de post die ook door hem, op zich zelf genomen, gering wordt geacht?

In het algemeen hebben èn hij èn de overige opposanten zich mijns inziens te weinig moeite gegeven om ons duidelijk te maken, welke de positie worden zal en wat zal moeten geschieden wanneer deze contracten verworpen worden.

Toch kan men zich aan de beantwoording van die vraag niet onttrekken.

Verschillende mogelijkheden doen zich voor. Het Gouvernement kan zich geheel vrij houden, en het kwam mij in de discussie van heden voor, dat sommige geachte sprekers dit standpunt beginnen te naderen.

Ik kan evenwel niet inzien, dat dit doelmatig zoude zijn en dat op die wijze de Staat het goedkoopst zoude bediend worden. Hij zou, beurtelings bij ieder ter markt gaande, niemand aan zich verbinden en minder kans hebben reductie op de vrachtprijzen te verkrijgen.

Maar wat dan? Op den voorgrond staat, zooals de heer Keuchenius te recht zeide, dat voortaan de beide maatschappijen gelijkelijk zullen moeten behandeld worden. En dan meen ik dat wij staan voor dit alternatief, òf wel de maatschappij »Nederland" zal op denzelfden voet moeten geplaatst worden waarop nu gehandeld wordt met de »Rotterdamsche Lloyd", òf de »Rotterdamsche Lloyd" zal in de positie van de »Nederland" moeten gebracht worden. Stellen we het eerste geval. Wat zou dan voor de maatschappij »Nederland" de toestand worden? In plaats van vooruit te gaan zou zij verliezen ongeveer eene rente-garantie van f 132 000. Ik noem dit cijfer, omdat ik van de f 156 000 die de Staat haar waarborgt voor brievenvervoer, aftrek datgene wat de maatschappij »Nederland" ongeveer aan de »Rotterdamsche Lloyd" uitkeert. Buitendien zou vervallen het *contract* omtrent het vervoer van passagiers, goederen en producten, want een *contract* heeft de Lloyd daarvoor niet. Of de maatschappij »Nederland" zich zou tevreden stellen met die ongunstigere positie, terwijl ze zich met een betere vleide, betwijfel ik.

De tweede mogelijkheid is, dat de »Rotterdamsche Lloyd" in dezelfde positie geplaatst wordt als de maatschappij »Nederland". Laten wij nu stellen dat aan beide maatschappijen als garantie gegeven werd dat, wat de Regeering voorstelt voor de eerste phase van dit postcontract, namelijk aan ieder f 124 800, dat is te zamen f 249 600. Dan zouden wij garandeeren f 93 600 *meer* dan onder den bestaanden toestand. Wij zouden f 166 400 *minder* garandeeren dan in de tweede phase van het voorgestelde contract, maar dan werd ook niet meer verkregen dan de snelheid die nu voor de eerste phase is bedongen, en de prikkel zou ontbreken om zich spoedig op meerdere snelheid voor te bereiden.

Zij, die voor zulk eene regeling gezind schijnen te zijn, wenschen dat voor 3 of 5 jaren gecontracteerd zal worden, ook voor het vervoer van goederen en producten. Nu vraag ik, zullen dan niet alle moeilijkheden omtrent de regeling van de vrachten, die wij zoo ruimschoots ondervonden hebben, opnieuw terugkeeren?

Wanneer ik die beide deelen van het alternatief naga, en inzonderheid het tweede, dat wel het meest in aanmerking zou komen, dan verwondert het mij niet, dat de Regeering een stap verder is gegaan en aldus geredeneerd heeft. Wanneer wij, door over 5 jaren te garandeeren f 166 400 meer dan 2 maal f 124 800, een maildienst kunnen verkrijgen, die wel niet op ééne lijn te stellen is met den allersnelsten vreemden dienst die in de toekomst denkbaar is, maar die toch groote diensten aan ons postvervoer bewijzen zal en het meeste uitzicht geeft dat de garantie slechts ten deele zal moeten uitgekeerd worden, dan moet daaraan de voorkeur gegeven worden boven een kleiner garantie.

Ik resumeer. Ik zou, op grond van de door verschillende sprekers ontwikkelde redenen, bezwaar gemaakt hebben om mijne stem te geven aan het postcontract zoolang daaraan verbonden was niet alleen het passagierscontract, maar ook die voor het vervoer van goederen en producten daaraan verbonden waren. Maar de positie is nu deze geworden. We krijgen een postcontract, dat, na de uitnemende verdediging van den Minister van Waterstaat, in zijne rede, die we zeker allen hebben herlezen, den toets der kritiek blijkt te kunnen doorstaan. Wij blijven vrij of behoeven slechts voor zeer korten tijd gebonden te worden voor het vervoer van goederen en producten. We blijven alleen gebonden aan het contract voor het passagiersvervoer, maar op gunstige voorwaarden. Bovendien zal de vrijheid die de Regeering heeft om, krachtens art. 8 van het reglement opgenomen in het *Indisch Staatsblad* 1882, n°. 135, gouvernementspassagiers te vergunnen met de Fransche en Engelsche mails te reizen, voor de Nederlandsche maatschappijen een prikkel zijn om de passagiers goed te bedienen.

Nu de positie zóó is geworden, maak ik geen bezwaar meer mijne stem aan het wetsontwerp te geven.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

45ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 17 MAART 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een licht; 2°. adressen. — Mededeeling van de benoeming van de voorzitters van Commissiën van onderzoek van Regeeringsbescheiden. — Voortzetting van de beraadslaging over en aanneming van het wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd". — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 82 leden, te weten de heeren:

Clercx, Bahlmann, Levy, Heldt, Veegens, T. Mackay, Rutgers van Rozenburg, Smeenge, Hartogh, de Beaufort, de Meijier, Bool, van Berckel, van der Borch van Verwolde, van Beuningen, Mutsaers, Goekoop, Mees, Houwing, Smit, van de Velde, Kielstra, Hintzen, Rink, Plate, van den Berch van Heemstede, Pijnacker Hordijk, Guyot, Pyttersen, Schimmelpenninck van der Oye, Boreel van Hogelanden, van Löben Sels, Reekers, van Houten, van Kerkwijk, van der Feltz, van Bylandt, Cremer, Donner, Schaepman, Roijaards van den Ham, Conrad, van Gijn, Gerritsen, Zijp, Vrolik, van der Kaay, W. de Beaufort, van Alphen, Travaglino, Haffmans, d'Ansembourg, Walter, van der Schrieck, Beelaerts van Blokland, van der Kun, Keuchenius, Harte, van Vlijmen, A. van Dedem, Kolkman, Röell, G. van Dedem, Poelman, Kerdijk, de Kanter, van Delden, Brantsen van de Zijp, Tydeman, Ruys van Beerenbroek, Lambrechts, Viruly Verbrugge, van Karnebeek, Schepel, Farncombe Sanders, Land, Roessingh, de Ras, Lieftinck, Goeman Borgesius en de Ram,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Ferf dat hij door bijzondere omstandigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van de Kamer van koophandel te Nijmegen, houdende verzoek tot geheele of gedeeltelijke afschaffing van het plakzegel.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

B. dat tot voorzitters zijn gekozen:

door de Commissie voor het Verslag van het armbestuur over 1890, de heer Boreel van Hogelanden;

door de Commissie voor de Inlichtingen op het adres van Th. Kley, op dat van G. C. Arntzenius en op dat van M. L. G. van den Bergh, de heer Veegens;

door de Commissie voor het Verslag omtrent de Koninklijke Militaire Academie over 1892, de Inlichtingen op het adres van H. Wagenaar, het Verslag over de oefeningen in den wapenhandel over 1891-1892 en de Inlichtingen op het adres van S. Zwart, de heer Kielstra.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT GOEDKEURING VAN CONTRACTEN MET DE STOOMVAARTMAATSCHAPPIJEN »NEDERLAND" EN »ROTTERDAMSCHE LLOYD", WEGENS HET UITVOEREN VAN EENEN MAILDIENST TUSSCHEN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË. (**99**)

De algemeene beraadslaging wordt voortzet.

De heer **Cremer**: Mijnheer de Voorzitter! Na de redevoering van den heer Mees kan ik veel terughouden, wat ik anders gaarne had willen zeggen. Ik wil echter niet nalaten aan te vangen met de verklaring aan den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, dat ik hem volkomen toegeef, dat mijne interruptie op bladzijde 876 der *Handelingen* niet ter zake was.

Ik was nog in den gedachtengang van de rede van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Vrolik, die mijns inziens minder juiste vergelijkingen had gemaakt tusschen de snelheden van de verworpen overeenkomsten en die welke bij deze overeenkomsten gesteld worden.

Te recht zeide de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden dat zijne vergelijkingen alleen betroffen den thans bestaanden toestand in verhouding tot wat wij zullen verkrijgen.

Mijne interruptie viel dus naast de zaak. Had de Minister van Waterstaat de stoutigheid gehad hem te interrumpeeren, hij zou het waarschijnlijk beter gedaan hebben, want uit diens redevoering blijkt ten duidelijkste, dat de vergelijking van den heer Gerritsen mank ging aan een ander euvel dan ik er aan meende te ontdekken, en wel dat zij ongelijksoortige grootheden vergeleek, namelijk de gemiddelde snelheid van den tegenwoordigen dienst bij de maximum snelheid van het hangende contract. Daarbij legde de Minister den vinger op de wondeplek van de redeneering.

De heer Gerritsen heeft nog een ander bezwaar gemaakt tegen mijne redevoering.

In mijn eerste antwoord heb ik voorbijgegaan wat hij in zijne eerste rede mij voorgehouden had, namelijk dat ik in 1891 gezegd had: » Onhoudbaar of ondragelijk heb ik nimmer gehoord dat deze — dat is de toen nu nog bestaande toestand — iemand hier of in Indië is voorgekomen. Noch hier, noch in Indië heb ik onder de dringende eischen des tijds eene verandering in dezen toestand hooren noemen." Hij vergeet daarbij, dat ik in mijn antwoord op den voorgrond gesteld heb, dat ik meende, dat de Staat de mailregeling niet aan het toeval mocht overlaten. De particulieren zijn tevreden als zij hunne brieven maar krijgen; of het postmerk der Messageries of van Brindisi er op staat, komt er voor hen niet op aan.

De Staat moet echter verder gaan, zooals de heer Mees gisteren ook aantoonde, en van de Ministerstafel reeds vroeger uitvoerig was uiteengezet. Ik wijs er verder op, dat toen ik voor twee jaren sprak, de meening van de Indische Regeering niet bekend was; nu is ons de mede-

deeling gedaan, dat ook zij was voor eene regeling zooals door deze Regeering is voorgesteld.

Ik stap echter af van deze schermutselingen en wensch het wegvallen van de vervoercontracten te bespreken. Ik vraag: heeft de Regeering daarmede haar doel gedeeltelijk losgelaten? Mijn antwoord daarop is: neen. Het wetsontwerp der vorige Regeering had ten doel versnelling van den dienst met het oog op het mailvervoer. Voorts zeide zij, volgens bladz. 3 en 4 van de Memorie van Toelichting van dit wetsontwerp: »Eene goede stoomverbinding tusschen het moederland en zijne koloniën is een nationaal belang, waarvan de vervulling niet afhankelijk mag zijn van buitenlandsche invloeden." Met geen enkel woord wordt als doel van de overeenkomsten vermeld in de stukken, dat zij noodig zijn voor het vervoer van gouvernements-producten en goederen. Wel dat het subsidie laag is en dus: »De maatschappijen hebben dan ook bezwaar gemaakt tegen het sluiten der nieuwe postcontracten, als daarmede niet gepaard gingen bijzondere overeenkomsten, waarbij het vervoer van gouvernementspassagiers en gouvernements-goederen met hare stoomschepen bestendigd werd en daardoor aan beiden het vervoer van gouvernementsproducten verzekerd werd op denzelfden voet, als waarop laatstbedoeld vervoer thans reeds met de stoomschepen der maatschappij »Nederland" plaats vindt. (Memorie van Toelichting blz. 5).

Uitgangspunt was dus dat de bepaling omtrent het vervoer van goederen en producten niet was het gevolg eener behoefte van de Regeering, maar eene condidie in het voordeel der maatschappijen. Dit kwam nog nader uit op blz. 2 van de Memorie van Antwoord:

»Het vervoer van gouvernementspassagiers, -goederen en -producten vormt een overwegend element in de contracten van het Gouvernement met de Stoomvaartmaatschappijen, die, wanneer zij niet zeker waren van dat vervoer, hoogere subsidiën voor het postvervoer zouden behoeven."

Voorts bevat die Memorie van Beantwoording geen woord dat de Regeering die contracten noodig had. Evenmin vinden wij die noodzakelijkheid betoogd in de stukken door deze Regeering aan ons toegezonden. In het algemeen wordt daar de geregelde, snelle maildienst als een nationaal belang besproken.

Het eenige verschil op dit stuk tusschen de tegenwoordige en de verworpen contracten, is dat wat de goederen-contracten betreft, en vroeger was fixiteit der vrachten voor 15 jaren, terwijl nu de vrachttarieven periodiek gewijzigd zouden worden. Beide regelingen gingen niet uit van de maatschappijen, maar van de Regeering, en tegen beide zijn in deze Kamer belangrijke bezwaren ingebracht. De fixiteit werd door velen bepaald nadeelig geacht, en het stelsel der wisselende vrachten komt velen en ook mij ongetwijfeld beter voor, maar de uitwerking daarvan — niet het principe — stuitte op talrijke bezwaren, die vermeerderen naar mate men in de moeilijke materie meer doordringt. Nu is aan deze Regeering door een der sprekers van gisteren een groot verwijt er van gemaakt, dat zij geen nut had getrokken uit de discussiën van destijds over dit onderwerp, maar ik breng in herinnering dat over de quaestie van de regeling der wisselende tarieven toen geen woord werd gesproken.

In deze kon de Regeering geen nut trekken uit de toen gegeven critiek, en dat zij geen bevredigende oplossing heeft gevonden is hoegenaamd niet te verwonderen, waar menschen met het vervoer zoozeer bekend als de heeren Gould, Plate en van Beuningen toegeven dat het uiterst moeilijk is een vervoercontract voor langen duur te maken; waar zelfs een vorige Minister van Koloniën, de heer Keuchenius, ronduit zegt van een vervoercontract geen verstand te hebben. Het verwondert mij niet dat deze Ministers niet de juiste termen hebben weten te vinden om te verkrijgen wat men wenschte, want die termen zijn na lang zoeken nog door niemand onzer gevonden. En wat bleek nu verder? Dat wanneer wij dat wisselende tarief zoo goed mogelijk hadden willen vaststellen, de band te knellend zou zijn geworden voor de maatschappijen, die, zooals ik in mijn vorige rede heb aangetoond, hun hoofd-vrachtvervoer moeten zoeken op de Europeesche en de Indische open markt. De maatschappijen zijn, dat inziende, gekomen tot een mijns inziens flink besluit; zij stelden niet meer den eisch van het vervoer van gouvernements-goederen en producten; zij wilden vrij zijn en moesten trachten te verdienen, te behouden of te heroveren tot vervoer dat haar nu niet meer krachtens de overeenkomst met den Staat in den schoot zou worden geworpen. Daardoor is, zooals te recht door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden is aangemerkt, *afgedongen* op de oorspronkelijke eischen der maatschappijen. Ergo: aan de maatschappijen wordt daardoor geen voordeel gegeven.

Ik wil er dus op wijzen dat door aan het laatste verzoek door de maatschappijen toe te geven, door de Regeering niets is prijsgegeven: zij bereikte het doel dat zij evenals hare voorganster nastreefde, namelijk een geregelden, wekelijkschen maildienst, en herkrijgen de vrijheid op het stuk van goederen- en productenvervoer dat ze immer had.

En waar de geachte afgevaardigde uit Goes gisteren zeide dat in Engeland en Frankrijk ook vervoercontracten zijn vastgesteld tegen de vastgestelde prijzen, verklaar ik dit, met de stukken in de hand, voor geheel onjuist. Ik heb de contracten van de Fransche en Engelsche mail voor mij liggen. In dat voor de Engelsche mail is hoegenaamd niets bepaald omtrent het gouvernementsgoederen-vervoer. Dat kan ook niet omdat het vervoer naar de meeste koloniën, wegens de autonomie dier koloniën, niets bezorgd wordt door de Engelsche Regeering, maar door de Crown agents, die velen in Engeland hebben.

Er is alleen bedongen dat de gouvernementspassagiers op de Engelsche mail voorkeur voor een zeer beperkt aantal plaatsen zullen hebben, maar tegen volkomen gelijke tarieven als door de maatschappij aan particuliere passagiers worden berekend. Wat de Fransche mail betreft, daar wordt wat de passagiers betreft een rabat toegestaan van 30 pct. *sur les prix qui seront adoptés par la Compagnie*, en wat de goederen betreft een gelijk rabat *sur le prix du tarif établi par la Compagnie.*

Het blijkt dat men daar als ook in Engeland aan tarieven door de maatschappijen vastgesteld eenige meerdere waarde hecht dan hier het geval is.

Ik vraag nu of de vrijheid die de Regeering zoo lang heeft gehad en nu behoudt, in vroegeren tijd eenigen last heeft veroorzaakt. Ik heb vergeefs in de stukken daarnaar gezocht. De vorige Regeering heeft in hare meergenoemde Memorie van Toelichting omtrent den toen en nu nog bestaanden toestand verwezen naar de Koloniale Verslagen van 1887 en 1889.

Uit hetgeen daar omtrent de bevrachtingen werd medegedeeld, blijkt dat een deel der producten aan de maatschappij »Nederland" werd gegeven krachtens een van jaar tot jaar opzegbaar contract, dat telkens naar omstandigheden werd gewijzigd. De »Lloyd" kreeg tegen gelijke vracht ook een deel; de rest ging naar een enkel ander stoomschip en naar de zeilschepen. Van de 20 000 last in 1886 kreeg de »Nederland" $40^3/_4$, de »Lloyd" $19^3/_4$ en de zeilschepen (met die stoomboot) $39^1/_2$ pct. In 1888 waren die cijfers bij een vervoer van 15 229 last 45^{89} pct., 35^{24} pct. en 18^{87} pct. De percentsgewijze verhouding werd toen gunstiger ten opzichte der stoomers, omdat de »Nederland" een vast aantal lasten kreeg en de hoeveelheid producten geringer was. Maar, zegt de heer Vrolik, voor het vervoer met die stoomschepen wordt zooveel meer betaald. Dat is waar! Willen wij dit ontgaan, dan moeten wij weer terug tot den toestand van vóór 25 jaar, toen wij alleen met zeilschepen vervoerden. Ware de heer Des Amorie van der Hoeven nog lid dezer Kamer, hij zou, de rede van den heer Vrolik gehoord hebbende, zeker herinnerd hebben aan den cirkelgang der menschheid.

In dat Koloniaal Verslag komt nog eene zeer merkwaardige mededeeling voor. Op blz. 169 van het Verslag van 1889 wordt vermeld dat in het loopende jaar ook gebruik werd gemaakt, voor zooverre de omstandigheden het

toelieten, van de schepen der maatschappij »Holland" (waarvan uitsluitend de naam Hollandsch was), die ingevolge haar aanbod van Maart 1889 de koffie zou vervoeren tegen 10 pct. beneden de toen nog geldende vrachtprijzen der eerstgenoemde maatschappijen, en kinabast en tin voor de vracht van den dag, maar steeds 10 pct. minder dan door de » Nederland" bedongen.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden ziet daaruit, dat er in dit opzicht ook al niets nieuws onder de zon is. Zijne ontdekking, dat de »Oceaan" (die in nationaliteit volkomen gelijk staat met de »Holland") »tegen lagere tarieven zal vervoeren dan de maatschappijen" en die der laatsten dus kunstmatig hoog waren, moet de ijverige lezers van het Koloniaal Verslag wel zeer koel hebben gelaten. In ieder geval heeft de Regeering dergelijke toestanden vroeger gekend, en als gansch natuurlijk beschouwd en geaccepteerd. De toenmalige Regeering heeft van die omstandigheid toen zelfs geprofiteerd; deze en toekomstige Regeeringen zullen hetzelfde kunnen doen.

En wat nu verder de vraag betreft omtrent de wijzigingen, die in de toekomst in de jaarlijksche contracten kunnen worden gebracht, wil ik er op wijzen dat ieder jaar daarvan mededeeling wordt gedaan in het Koloniaal Verslag en dat op elke Indische begrooting, bij de middelen, de cijfers voor het vervoer bekend worden gemaakt; zij kunnen dan dus telkens een onderwerp van beraadslaging uitmaken. Overigens refereer ik mij aan de mededeeling, door den Minister van Koloniën daaromtrent gisteren gedaan.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, men schijnt nu ook bang te zijn geworden voor contracten, zelfs korte, met maatschappijen, die hare vrachten hooger durven houden dan hare concurrenten.

Men zegt: ziet, juist voor het aangaan van deze contracten trachten de maatschappijen de vrachten kunstmatig hoog te houden en verplichten de andere maatschappijen niet meer dan tweemaal in de maand te varen.

De geachte afgevaardigde uit Goes meent zelfs, dat de »Oceaan" niet vrij zou zijn hare vrachten te verlagen. Ik maak hierbij de opmerking, dat die meening niet overeenkomt met de mededeelingen van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Mees heeft gisteren als zijne meening medegedeeld, dat de onderhandelingen met deze maatschappijen ongeveer vijf jaren loopende zijn. Een feit is, dat de contracten, door de vorige Regeering gesloten, ongeveer drie jaren oud zijn.

De vrachten van nu zijn die van toen. In dien tijd hebben zich allerlei voorvallen voorgedaan op de vaart tusschen hier en Indië in verband ook met die in Indië.

Zoo zijn de » Holland" en de »Soendalijn" vervallen, de »Oceaan" is er bijgekomen.

Ik weet niet welke regelingen in al dien tijd zijn gemaakt en ontbonden. Niemand, voor zoover mij bekend is, heeft zich ter zake van het Staatsbelang daarover echter bekommerd en omtrent kwade trouw is naar ik meen, daarbij geenerlei vermoeden uitgesproken en ze is daarbij dan ook buiten spel. Elke maatschappij is vrij en vaak gedwongen met hare zuster-maatschappijen regelingen te treffen, die zij noodig acht in het *wederzijdsch* belang. Het zijn altijd contracten tusschen twee of meer partijen, en niemand laat zich daarbij verplichtingen opleggen die hij niet in zijn belang acht. Het recht om die te sluiten mag aan de maatschappijen niet ontnomen worden.

In dit geval schijnt van dat recht gebruik te zijn gemaakt, niet *na* maar lang *vóór* de beslissing in deze Kamer omtrent het wetsontwerp. Nu komt het mij voor, dat wanneer hier werkelijk kwade trouw in het spel was, dit niet slim zou zijn geweest. De maatschappijen konden begrijpen dat zulke contracten niet geheim zouden blijven en hadden dan beter gedaan nog wat te wachten.

De heer Gerritsen roept mij toe: dan ware het te laat geweest. Ik antwoord: neen, want de aanvangsvracht was al vroeger vastgesteld en de gouvernementsvrachten zouden aan de wijzigingen der particuliere onderworpen zijn. Het belang van de maatschappijen zou even goed betrokken zijn bij de opzetting van de vrachten na als vóór de aanneming der contracten, even goed over drie jaar als in het eerste jaar.

Dit is echter slechts eene uitweiding; ik kom tot de zaak terug. Het doet mij genoegen dat de Regeering vrijheid heeft gekregen voor het vervoer van goederen en producten. Als particulier vervoerder en verscheper heb ik daarop steeds prijsgesteld.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft mijn oordeel gevraagd over het vervoercontract in die beide capaciteiten. Het doet mij genoegen dat hij dit gedaan heeft, want ik zal er gaarne op antwoorden. Ten eerste als »tabakskoning". Dien spotnaam wil ik gaarne accepteeren als een eerenaam, wanneer hij daarmede bedoelt, dat ik als particulier in die capaciteit misschien meer heb gedaan voor de ontwikkeling van handel, nijverheid en welvaart in Nederland dan menigeen in hooger betrekking met eene zee, een stortvloed van woorden, vaak dienende tot wegneming van vertrouwen, zonder welk artikel handel in Nederland of elders niet mogelijk is.

Ik had niet gaarne over mijne particuliere zaken gesproken, wanneer ik daartoe niet ware uitgenoodigd, maar ik wil dan zeggen, dat ik er in de 23 jaar, gedurende welke ik met productenverzending te doen heb, steeds naar gestreefd heb bij het sluiten van contracten mijne vrijheid als verscheper geheel te behouden. Slechts eenmaal heb ik zulk een contract voor meer dan één jaar — het was voor twee jaar — gesloten, of daartoe geraden. En het betrof niet de verscheping van kleine hoeveelheden. Het laatste jaar bedroeg de verscheping van tabak van Sumatra's Oostkust niet minder dan ongeveer 24 000 ton, en de Maatschappij, waaraan ik zoo lang verbonden ben geweest, had alleen voor zich zelve een vervoer van 5500 last en voor consignatarissen nog 6000 last, te zamen 11 500 last, wat meer is dan het Gouvernement bij voorbeeld het volgende jaar zal hebben te vervoeren van Java.

In die capaciteit heb ik ook onlangs kennis gemaakt met een *trust* of *cartell*. Door de concurrentie van Engelsche, Duitsche en Nederlandsche maatschappijen waren de vrachten gedaald tot een te laag punt, namelijk f 45 per last tabak. Daarop hebben het laatste jaar de maatschappijen de handen in elkaar geslagen en gezegd: het gaat niet langer dat wij met verlies werken en die heeren winst maken. Toen vorderden zij een prijs van f 55 per last en wel verre van over deze cartell boos te zijn, heb ik onmiddellijk aangeraden het aanbod aan te nemen, daar het mij voorkomt, dat eene overdreven concurrentie niet alleen den vervoerder schaadt, maar ook den ondernemer, die op den duur van diens vervoermiddelen gebruik wenscht te maken.

In mijne tweede capaciteit, als voorzitter van den raad van bestuur van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij, heb ik ook als vervoerder eenige ondervinding opgedaan en ook deze wil ik, om den heer Keuchenius te gerieven, mededeelen. Voor het particulier vervoer heeft die maatschappij vrijheid van beweging; maar indien een band ware gelegd tusschen de gouvernements- en particuliere vracht, waardoor zij zich had verbonden de gouvernementsvrachten te verlagen, naarmate de particuliere vrachten daalden; indien zij geen voordeelige doorvrachten had kunnen aanbieden, dan zou die nuttige nationale inrichting haar doel op dit oogenblik reeds hebben gemist. Dan zou het streven om de vrachtmarkt in onzen Indischen Archipel over onze havens ginds en naar de havens hier te leiden, reeds nu deerlijk zijn mislukt. Dan zou de zoogenaamde Nederlandsche concurrentie, die zich met de Nederlandsche vlag tooit, als de wolf met de muts der grootmoeder van Roodkapje, reeds het vervoer van Sumatra's Westkust, van Celebes, van de Molukken, van de kleine Soenda-eilanden over Singapore hebben getrokken. En zoo zou, wanneer de Nederlandsche maatschappijen niet de vrijheid hadden behouden ten opzichte van de particuliere vrachten, er gejuicht zijn bij onze vrienden, aan de overzijde van de Noordzee.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, van mijn particulier standpunt.

Maar nu wordt er gezegd, de Regeering staat in die vrachtsregeling zoo ten achter bij maatschappijen en particulieren. Hoe heb ik het nu? Zij, die vroeger bang waren voor den band der Regeering door deze contracten aangelegd, zien thans dezen band slaken en zijn nu bang voor de vrijheid, eene vrijheid die de Regeering, zoolang de stoomvaart op Java bestaan heeft, gehad heeft. Het is verwonderlijk.

Men acht de Regeering in staat in Indië spoorwegen en havens aan te leggen, acht haar ook in staat daarvoor moeilijke contracten hier te lande met maatschappijen en fabrikanten te sluiten voor de tallooze artikelen van allerlei aard daarvoor benoodigd.

Men acht de Regeering in staat — en te recht heeft de geachte afgevaardigde uit Haarlem er op gewezen — om tinontginningen te leiden op zoodanige wijze, dat zij aan particulieren tot voorbeeld kunnen strekken. Men acht haar in staat ook daarvoor het noodige in Europa aan te schaffen.

Men acht de Regeering in staat kina-aanplantingen in Indië aan te leggen, om als pionier voor die cultuur op Java op te treden. Men acht haar in staat dat product hier te verkoopen en daarvoor eene hoofdmarkt in Nederland te vestigen.

Ik zou hier nog vele voorbeelden kunnen bijvoegen. Men acht de Regeering tot dat alles in staat, maar het eenige wat daar tusschen is, het vervoer van al deze zaken te regelen, hiertoe acht men haar niet in staat.

De heeren Vrolik en Gerritsen betreurden het terugnemen van de vrachtcontracten, daar zij nu veel hooger vrachtprijzen verwachten.

De Staat en de particulieren hebben belang bij lage vrachten en ik ben overtuigd dat zij zich wel zullen weten te redden. Beiden hebben tot nog toe getoond dat zij het wel kunnen. Een beetje courage en vertrouwen zouden hier niet misplaatst zijn.

Nu volgt het *passagiers-vervoer*, waaromtrent ik zeer kort kan zijn na hetgeen de Regeering en de heer Mees hebben aangevoerd. Ik kan mij niet voorstellen hoe de heer Plate zijne bedenkingen kon volhouden. Hoe kan op dat gebied opdrijving plaats hebben?

De heer van Beuningen deelde mede dat eene andere maatschappij passage aanbiedt voor f 480; welnu, is dat aanbod prijswaardig, zullen dan niet alle particuliere passagiers daarvan gebruik maken? Zijn er bovendien niet tal van andere maatschappijen, die de verbinding met onze koloniën en ook met Singapore onderhouden? Van deze laatste plaats kunnen zij bijna dagelijks naar Java komen. Ik wijs op de Fransche en de Engelsche mail, op den Duitschen maildienst, die weldra de vaart tot Nederlandsch-Indië zal uitstrekken, op de Hamburgsche, de Kingsin en tal van andere maatschappijen. Wanneer de Nederlandsche maatschappijen zoo onverstandig zouden zijn hare passageprijzen tegenover die concurrentie te hoog te houden, zouden zij al zeer spoedig geen particuliere passagiers meer trekken. De Regeering heeft dan het correctief van de Fransche en Engelsche mails gebruik te maken. Maar verlagen de Nederlandsche maatschappijen hare passages, dan zal ook de Regeering profiteeren.

Ik ga verder en zou het loslaten van de passagierscontracten bepaald gevaarlijk achten. Ik wijs op art. 3 van de regeling, bijlage A:

» Zij (de Maatschappij) houdt (ongerekend onderhandelingen van gouvernements-passagiers zelven met de maatschappij of hare agenten), ter bekoming van passage, op ieder dier stoomschepen beschikbaar, tot *ééne maand* vóór het vertrek uit *Nederland*, minstens *elf* slaapplaatsen *eerste klasse*, *vijftien* slaapplaatsen *tweede klasse* en ruimte voor *vierhonderd* passagiers *derde klasse.* Wordt over die gereserveerde ruimte, wat de tweede en derde klasse betreft, door het *Departement van Koloniën* niet minstens *ééne maand* vóór het vertrek geheel of ten deele beschikt, dan houdt de maatschappij beschikbaar, tot *veertien dagen* vóór het vertrek van het stoomschip, minstens *acht* slaapplaatsen *tweede klasse* en ruimte voor minstens *honderd vijf en twintig* passagiers *derde klasse.*"

Eene zeer noodige en nuttige bepaling vooral in drukke tijden, als door particulieren lang te voren plaats moet worden besproken, voor de geregelde afwisseling van officieren en ambtenaren. Het beschikbaar houden van 400 plaatsen voor militairen acht ik van nog grooter belang, en als de heer Keuchenius vreest dat het troepenvervoer, dat nog altijd plaats heeft na den 20jarigen oorlog tegen Atjeh, kostbaar en bezwarend zal worden bij aanneming dezer contracten, meen ik dat juist het tegenovergestelde het geval zal zijn. Immers, bij welke maatschappij zal de Regeering de gelegenheid vinden om elke week 400 man naar Indië te zenden met behoorlijk daartoe ingerichte ruimte op goede stoomschepen?

Ik geloof dat het antwoord op die vraag wel moeilijk door den geachten spreker uit Goes te geven zal zijn.

Eindelijk de *regelmaat*, de *snelheid* en de *prijs* daarvoor betaald.

De regelmatige vaart van eenmaal per week is op uitmuntende wijze verdedigd door den Minister van Waterstaat. Bij de vorige behandeling is het gebleken, dat die door mij niet zoozeer op prijs is gesteld, maar ik erken dat het nut van die wekelijksche geregelde verbinding mij duidelijker dan ooit te voren is geworden door de uitmuntende rede van den Minister van Waterstaat, die ook door den heer Mees is geroemd. Velen hebben daaraan, helaas, niet de noodige aandacht geschonken, omdat toen juist de verrassende mededeeling door den Minister van Koloniën was gedaan, maar ik vertrouw dat allen, die eene stem over dit wetsontwerp zullen uitbrengen, niet verzuimd zullen hebben die redevoering te lezen.

Ook 's Ministers vergelijking van het maximum van snelheid der voorgestelde contracten met de gemiddelde snelheid van nu, is behartigenswaardig. Het is volkomen juist, dat de sprong dien wij daardoor maken, grooter is dan door andere geachte sprekers of ook mij is aangetoond en wel een of anderhalven dag meer.

Ik geloof niet, dat dit op eenige wijze is te weerleggen. Het eenige wat men dan ook gisteren op de door ons te verkrijgen gelijkheid (in sommige gevallen superioriteit) bij andere mails heeft weten af te dingen, is, de mindere snelheid op de retourreizen alleen bij de Fransche mail van nog niet één dag! Dat de *betaling* in werkelijkheid niet groot is, vergeleken bij den tegenwoordigen toestand, is door den Minister en door den heer Mees voldoende aangetoond.

Het komt mij voor dat, evenals door mij bij de vorige discussie is gezegd, de vergelijking van het subsidie met andere mails ook nu beter achterwege had kunnen blijven.

Ik heb indertijd het onmogelijke van die vergelijking trachten aan te toonen, door er eene andere naast te plaatsen, welke ook niet opging, gelijk ik er dadelijk bijvoegde. Toch is dat manke paardje van mij gisteren nog eens van stal gehaald en met fierheid door een nieuwen ruiter bereden. Deze vergat echter, dat het inmiddels hopeloos kreupel geworden was door het wegvallen van de vervoer-contracten, zoodat 30 percent der vrachten van goederen en producten niet meer in rekening kunnen worden gebracht. Maar als vice propre van het paardje had dan *die* ruiter althans moeten opmerken, dat de Messageries maritimes der Fransche Regeering 30 percent reductie geeft *sur les tarifs de la Compagnie*, en wat zijn tarieven eener maatschappij in zijne oogen?

De *snelheid.* Mij ware één dag versnelling zeer welkom geweest, voornamelijk met het oog op de toekomst. Onjuist is echter de bewering dat ik ooit geëischt zoude hebben volkomen gelijke snelheid met vreemde maatschappijen. Ik heb de vorige overeenkomst onaannemelijk verklaard, omdat die grootere snelheid daarin wel stuksgewijze gekocht werd, maar zonder leveringstermijn.

Nu krijgen wij schepen die op de lijn naar Java kunnen concurreeren met de vreemde. Dat is duidelijk door den Minister van Waterstaat aangetoond. En de vergelijking

45ste VERGADERING. — 17 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

van de snelheid van 13 à 14 mijlen met de 18 mijlen door den heer Plate genoemd, heeft geene waarde hoegenaamd; die snelheid is volkomen overbodig naar het Oosten.

Volgens eene mededeeling van het Treasury Department aan het Britsche Hoogerhuis van den 21sten Maart 1887, ontving de Postmaster general in Engeland in Maart 1886 aanbiedingen voor het mailvervoer. Zes van de Peninsular and Oriental Navigation Company, zeven van de Ocean Steamship Company en een van de Canada-Pacific Railway Company, zegge 14 verschillende aanbiedingen voor verschillende snelheden, subsidiën en boetebepalingen. De keuze viel op de aanbieding nº. 1 der Peninsular and Oriental Company: » As not only the cheapest, but as affording a perfectly satisfactory, though not the quickest service". Of vertaald: » Aangenomen werd de aanbieding van de P. and O., die niet alleen de goedkoopste was, maar ook een geheel voldoenden dienst aanbood, al was die dan niet de snelste". Het blijkt dus dat bij onzen grootsten concurrent in het buitenland bij dergelijke contracten niet alleen wordt gelet op de snelheid, en dat moge temperen de vrees van hen, die veel grooter snelheid verwachten na afloop van het Europeesche mailcontract, dat juist het eerst afloopende is.

Ik ben overtuigd dat ook deze Regeering van onze Nederlandsche maatschappijen zeker meer aanbiedingen had kunnen krijgen, ook snellere, die duurder uitkomen, maar of deze Vergadering die met meer gunst zou hebben ontvangen dan deze, meen ik ten zeerste te moeten betwijfelen.

Ik ben er nu toe gekomen mij met dit aanbod te kunnen vereenigen. Ik acht dit nuttig, niet duur en voldoende, en de overeenkomst legt wederzijds geen knellende banden aan.

De heer **Guyot**: Mijnheer de Voorzitter! Toen twee jaren geleden een ontwerp-contract van ongeveer gelijke strekking als het thans in behandeling zijnde aan de Kamer werd voorgelegd, werden daartegen, als ik het zoo eens noemen mag, *positieve* bezwaren in het midden gebracht. Met de strekking van het contract ging men mede, doch betoogd werd dat geen waarborg bestond dat zoude worden verkregen, hetgeen met het sluiten werd beoogd. Dit werd zelfs door de voorstanders niet geheel ontkend en wanneer zij desniettemin meenden hunne stem niet aan het contract te moeten onthouden, dan was het in de stellige overtuiging dat, waar de belangen van de maatschappijen en den Staat zoo zeer overeenstemden, in den kortst mogelijken tijd de voordeelen zouden zijn verkregen, die met het contract werden beoogd, dat eene trouwe nakoming daarvan voldoende verzekerd was.

Thans is het anders. Vele bezwaren zijn tegen de contracten ingebracht, doch niet heel duidelijk is het wat men dan nu toch eigenlijk wel wil.

Volgt men den gedachtengang van sommige geachte sprekers, dan zou men daaruit moeten afleiden, dat zij in het geheel geen subsidie wenschten te verleenen, terwijl toch hunne bedenkingen weder in hoofdzaak enkel het verhoogen van het subsidie gelden.

Onder die omstandigheden komt het mij voor zijn nut te hebben zich eens af te vragen, zich rekenschap te geven van wat wel het gevolg zou zijn van het geven van in het geheel geen of een onvoldoend subsidie.

Vrees, dat bij het niet verleenen van subsidie, geen geregelde Nederlandsche lijn op Java zou blijven bestaan, wordt door mij niet gekoesterd. Te veel belangen zijn daarbij gemoeid. Ook vrees ik niet dat deze niet aan zekere eischen van snelheid zal blijven voldoen, vooral dan, wanneer het Gouvernement daarmede voor het overvoeren van zijne passagiers, troepen en goederen contracteert, zooals niet zal kunnen uitblijven, gelijk zooeven door den heer Cremer op duidelijke wijze in het licht gesteld is. Zonder dergelijk contract kan de Staat niet.

Eene andere vraag is of de snelheid van dien aard zou zijn dat de maatschappijen in den maildienst zullen kunnen blijven concurreeren. De betaling voor het overbrengen der mail is daartoe — het is reeds van verschillende zijden, vooral door den Minister van Waterstaat betoogd — geen voldoende prikkel; te minder daar bij het sluiten van dergelijk contract steeds conditiën van meer of minder bezwarenden aard, bijv. omtrent het aandoen van havens als anderszins, gepaard gaan.

En nu moge aan het voeren van de mailvlag op zich zelf, zooals de heer Plate de vorige week gezegd heeft, eenige voordeelen verbonden zijn, niemand zal beweren dat die van zoo overwegende beteekenis zijn, dat zij als een belangrijke factor kunnen worden aangemerkt.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Plate, meent echter dat men op die grootere snelheid toch zal mogen rekenen en wel met het oog op het passagiersvervoer. Ik meen dit ten sterkste te moeten betwijfelen, met het oog op de eigenaardige categorie van passagiers, waarvan de maatschappijen het in de eerste plaats hebben moeten.

Het komt mij voor, dat de heer Plate ook ten dezen opzichte het oog te veel westwaarts, in stede van om de Oost gericht heeft.

Westwaarts bestaat zeer zeker eene algemeene concurrentie omtrent het vervoer van passagiers, maar op de oostersche lijnen, die in verbinding staan met de verschillende koloniën, is dat niet het geval. Ieder land geeft aan zijn eigen maatschappijen de voorkeur voor het vervoer van zijn gouvernementspassagiers en bovenal van zijne troepen, en in het algemeen mag men aannemen dat er andere redenen dan die van snelheid zijn, die daar het passagiersvervoer regelen.

Ik meen dan ook gerust te mogen zeggen, dat de betrokken maatschappijen, zonder de snelheid aanmerkelijk te verhoogen, toch haar tegenwoordig passagiersvervoer zullen behouden.

Ik voorzie daarom dat wij zullen verkrijgen schepen, ingericht voor het vervoer van passagiers met eene voor den tegenwoordigen tijd matige snelheid, doch niet in staat eene eenigszins belangrijk grootere te kunnen ontwikkelen, dus juist wat de heer Plate — doch zooals reeds door den Minister van Waterstaat werd aangetoond ten onrechte — vreesde dat onder het voorgestelde contract het geval zou zijn.

Schepen dus, die hoe goed ook voor het aangegeven doel, toch geen deel zullen kunnen nemen aan het mailvervoer waarvan wij geheel zullen worden afgesneden.

Zou dit reeds op zich zelf te bejammeren zijn, het gemis zou drukkend gevoeld worden in tijden van oorlog, spanning en dergelijke, wanneer juist op een snel vervoer onder eigen vlag bijzonder prijs zal worden gesteld.

Uit de in den laatsten tijd met de booten der beide maatschappijen verkregen resultaten af te leiden, dat voor de door mij gekoesterde vrees geen grond zou bestaan, zooals in de vorige zitting is geschiedt, komt mij allerminst gerechtvaardigd voor. Gemiddelden hebben in deze geene waarde, evenmin als wat door een enkel schip geschiedt.

Elk schip moet op zich zelf voldoend vermogen kunnen ontwikkelen om er zeker van te zijn onder ongunstige omstandigheden van weder en wind de reis in den bepaalden tijd te kunnen afleggen. Dat dit thans reeds met alle schepen der maatschappijen het geval is, zal toch wel allerminst beweerd kunnen worden. Het blijkt trouwens uit het contract zelf; waarom anders daarin de bepaling opgenomen dat eerst na zekeren tijd de hoogere eischen van snelheid gesteld zullen worden? Ware het anders, dan zouden de maatschappijen al dadelijk getracht hebben het hooger subsidie te verwerven.

Eerlijk gezegd, komt het mij voor, dat er in de geheele redeneering iets unfairs schuilt. Men heeft de maatschappijen voorgespiegeld een hooger subsidie en nu zij met het oog daarop eenige schepen op de in verband daarmede geëischte hoogere snelheid hebben gebracht, zou men zeggen, och de snelheid is er reeds gedeeltelijk en waarom zouden wij nu het hooger subsidie toekennen?

Een voorname factor wordt daarbij te veel uit het oog verloren, en zeker geschiedde dit gisteren door den geachten

afgevaardigde uit Leeuwarden, namelijk dat het verhoogde subsidie in de eerste plaats verband houdt met de exploitatiekosten. Schepen die sneller moeten varen, hebben grooter kolenverbruik en als de geachte afgevaardigde omtrent dit punt het in de Memorie van Antwoord van het vorige contract medegedeelde nagaat, zal hij ontwaren, dat de uitgaven zeer belangrijk stijgen naarmate de vaartsnelheid toeneemt.

Die zijde van de quaestie is te veel uit het oog verloren, terwijl dit naar mijne opvatting juist een der krachtigste argumenten is om het verhoogd subsidie te rechtvaardigen.

Het staat bij mij dan ook vast dat het onze maatschappijen zonder subsidie onmogelijk zal zijn de concurrentie tegen de zooveel krachtiger gesubsidieerde buitenlandsche maatschappijen in den maildienst vol te houden en dat dit zelfs niet het geval zal zijn bij behoud van het tegenwoordig bedrag van het subsidie. Vooral wanneer men bedenkt dat daarbij nog komt dat vele der buitenlandsche maatschappijen in de hoop van geplaatst te zullen worden op de zoogenaamde admiraliteitslijst, hunne schepen aan hoogere eischen laten voldoen dan gevergd worden voor den zuiveren maildienst.

Reeds op zich zelve zou men tot verhooging van subsidie moeten overgaan, al zou het nieuwe contract zelfs geen hooger eischen van snelheid vorderen, omdat, zooals de heer Mees gisteren zoo duidelijk heeft aangetoond, er geen enkele reden bestaat om, waar het materieel van de *Lloyd* thans aan dezelfde eischen voldoet als dat van de *Nederland*, haar voor den vervolge niet hetzelfde subsidie toe te kennen.

De vragen, op welker beantwoording het bij het beoordeelen der contracten mijns inziens dan ook aankomt, zijn de volgende: of de bedongen snelheid voldoende is voor het doel, of het aangevraagde subsidie inderdaad te hoog moet worden geacht, dan wel of er gegronde bezwaren tegen den duur van het contract zijn in te brengen. Van andere voorgestelde combinatiën spreek ik niet na hetgeen daaromtrent reeds door den geachten afgevaardigde, naast mij gezeten, is gezegd. De Minister van Waterstaat heeft trouwens op uitnemend duidelijke wijze aangetoond dat, wanneer men deel wenscht te nemen aan het mailvervoer, men omtrent de aan te nemen dienstregeling gebonden is en deze geen andere dan een wekelijksche kan zijn in den geest van den tegenwoordige.

Nu wat de snelheid betreft.

De Minister heeft aangetoond dat de voorgestelde snelheid aanvankelijk niet alleen volkomen vergeleken kan worden met de snelheid die door de schepen der vreemde maatschappijen bereikt wordt, maar dat zij die zelfs voor het oogenblik tot op zekere hoogte overtreft.

Verder is er reeds op gewezen dat de verplichte snelheid volgens het contract een minimum is, zoodat de reizen stellig in korter tijd zullen worden afgelegd. De vaart zal dus grooter zijn dan uit de voorloopige berekeningen is op te maken.

Nu is het zeer wel mogelijk, dat de buitenlandsche mails bij vernieuwing van het contract eene grootere snelheid zullen verkrijgen, maar niet te verwachten is dat dit in zeer belangrijke mate het geval zal zijn. Vergelijking met wat ten deze op de Transatlantische lijnen geschiedt, gaat niet op.

Het is meermalen reeds aangetoond, dat het daar geldt eene concurrentie in het vervoer van passagiers met voorbijzien van het overbrengen van de lading, terwijl bij de vaart op Indië steeds in belangrijke mate met het vervoer van lading rekening zal moeten worden gehouden, willen de maatschappijen kunnen rendeeren.

De snelheid zal dus niet bovenmate toenemen. Er zijn nog andere redenen waarom dit niet bovenmatig zal geschieden. De andere maatschappijen zullen eveneens bij vernieuwing van hunne contracten rekening moeten houden met het dan bestaande materieel. Reeds daarom zullen die maatschappijen niet in staat zijn dadelijk een belangrijk versnelden maildienst in het leven te roepen.

Er zou slechts een middel zijn om in deze altijd voor te zijn, dat is, dat men altijd wachtte te contracteeren totdat door de vreemde maatschappijen nieuwe contracten gesloten waren en zich dan geheel daarnaar regelde.

De heer Plate heeft gewezen op de versnelling, die de maildiensten in het laatste 10jarig tijdvak in het algemeen hebben ondergaan; het zal hem echter zeker niet onbekend zijn, dat dit hoofdzakelijk een gevolg is geweest van de invoering van het triple-compound systeem, hetgeen aanleiding gegeven heeft tot minder kolengebruik enz. en daardoor bij gelijke exploitatiekosten tot grootere snelheid heeft gevoerd.

Dergelijke groote wijzigingen in de machines komen niet dagelijks voor. Het is te verwachten, dat de snelheid in de naaste toekomst voor schepen, als de hier besprokene, eenigszins vooruit zal gaan, maar niet in die mate, dat binnen den tijd van het contract, de vaartuigen niet meer aan de eischen zullen voldoen. Er is gegronde reden om daaraan te twijfelen.

Is het subsidie te hoog? het is moeilijk daarop een absoluut antwoord te geven. Ook is vergelijking met andere niet wel mogelijk, zonder met al de details dier contracten en de toestanden die er verband mede houden bekend te zijn. Zeker is het, dat wanneer men zich eenvoudig bepaalt — zooals o. a. door ons betreurd medelid, den heer Levysohn Norman, bij de behandeling van de vroegere contracten werd aanbevolen — enkel de *Rotterdamsche Lloyd* met de maatschappij *Nederland* op eene lijn te stellen, het subsidie dan reeds dadelijk f 62 400 *meer* zou bedragen dan aanvankelijk bij het nieuwe contract het geval is en slechts ruim 1 ton *minder* dan na de verhoogde snelheid zal worden gegeven. Zeer te vreezen zou het dan echter zijn, dat waar een streven naar meerdere snelheid op dergelijke lijnen niet te miskennen valt, wij ten slotte zoo niet formeel dan toch de facto buiten den maildienst zouden worden gesteld. Ik meen dus dat met het oog op de toekomst hooge eischen moeten gesteld worden. Neemt men nu in aanmerking dat in verband daarmede vernieuwing van een groot gedeelte van het materieel noodig is, maar vooral ook daaraan belangrijke hoogere exploitatiekosten verbonden zijn, dan komt mij de prijs die daarvoor betaald zal worden, niet te hoog voor. Men mag toch niet te karig zijn, wil men van de onbekrompen uitvoering van het contract verzekerd zijn.

Er is ook nog gewezen op de wenschelijkheid van het toekennen van een hooger subsidie tegenover het stellen van hoogere eischen, maar na hetgeen daaromtrent is opgemerkt door den geachten spreker, die mij voorafging, zal ik daarover thans wel kunnen zwijgen.

Ik kom thans tot den duur der contracten. Mij dunkt, met het oog op de verplichtingen die de maatschappijen op zich nemen en de eischen die ten gevolge daarvan aan het materieel gesteld worden, was moeilijk korter termijn te bepalen. Men moet rekening houden met de kosten die moeten gemaakt worden om aan die hoogere eischen te voldoen.

In Engeland worden, zooals ons is medegedeeld, pogingen aangewend tot verkorting van den voorgestelden termijn van 10 op 7 jaren, doch is men moeten eindigen met toe te geven.

Frankrijk heeft zich steeds tot 15 jaren bepaald; Spanje heeft een termijn van 20 jaren, maar hoe men ook denke over de tijdsruimte, die moet genomen worden als duur van de contracten, de eisch, gisteren door den heer Plate gesteld, komt mij totaal onaannemelijk voor. Hij zou wenschen dat de overeenkomsten in 5 jaren afliepen, maar wat zou daarvan het gevolg zijn? Dat de maatschappijen zich met het oude materieel zouden blijven behelpen om de kat eens uit den boom te zien en af te wachten wat de eischen van snelheid zouden zijn voor den volgenden termijn, en wanneer men dan, zooals waarschijnlijk is, gedwongen werd om hoogere eischen van snelheid te stellen, dan zoude het dan aanwezige materieel weder een hinderpaal zijn deze binnen korten tijd te bevredigen, dan zou men zeker kunnen zijn dat wij voor langen tijd het kreupele paard achteraan zouden zien komen.

Omtrent de bijcontracten zal ik niet uitweiden; mij komt

de verwijdering een voordeel toe, en wat in het bijzonder de bezwaren van den heer Plate betreft, dat de Minister nu buiten de Vertegenwoordiging om vrij is te doen wat hij wil, dit toch geen bezwaar kan opleveren, waar de contracten toch slechts over een jaar loopen en jaarlijks bij de behandeling van de Indische begrooting de gelegenheid zal bestaan om over deze zaken inlichtingen te vragen en het daarheen te leiden, dat maatregelen, die ongewenscht mochten zijn, niet blijven gehandhaafd. Ik wees er in den aanvang op dat vele bezwaren tegen het contract zijn aangevoerd, zonder dat duidelijk blijkt wat de tegenstanders dan zouden verlangen.

Ik wil eindigen met het vertrouwen uit te spreken, dat, zijn in den loop der debatten nog alle bezwaren van ondergeschikten aard niet opgeheven, deze er niet toe zullen leiden het contract te verwerpen, waardoor een toestand in het leven zoude worden geroepen, die ik voor Nederland niet anders dan strijdig met die van hare waardigheid van groote koloniale Mogendheid zou kunnen betitelen.

De heer **van Kerkwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben zoo vrij voor te stellen om de beraadslaging te sluiten.

De *motie* van orde van den heer van Kerkwijk wordt ondersteund door de heeren Van Gijn, Van Löben Sels, van Vlijmen, van Delden en de Beaufort (Wijk bij Duurstede), en kan derhalve in stemming worden gebracht.

De **Voorzitter**: Verlangt de Regeering nog het woord?

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Al was het alleen beleefdheidshalve, meen ik toch enkele opmerkingen te moeten beantwoorden. De geachte afgevaardigden uit Rotterdam, Amsterdam en 's Gravenhage, de heeren Mees, Cremer en Guyot, hebben mij de taak gemakkelijk gemaakt. Den heer Vrolik, die mij heeft verweten, dat ik hem de vorige maal tot het laatst had bewaard, zal ik daarom nu gaarne het eerst beantwoorden. De geachte afgevaardigde beweerde dat wij alweder zijn achteruitgegaan, niet alleen in illusiën, maar in elk opzicht. En waarom? In de eerste plaats, omdat de geachte afgevaardigde meende dat de Regeering nu hare handen vrij zal krijgen, de vervoercontracten buiten de goedkeuring der Kamer zullen blijven.

Ik vraag echter of het bepalen en regelen der vrachten van hetgeen zij vervoert, tot de bevoegdheid der Regeering behoort, ja dan neen. Zoo ja, waarom haar dat deel van hare taak dan niet gegund? Wanneer dit zelfs niet meer aan de Regeering mag worden toevertrouwd, — haar taak omvat heel wat, van een geheel andere beteekenis voor moederland en koloniën — dan ziet het er met onze toekomst als koloniale Mogendheid treurig uit. Dit mede in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Plate, die mij ook vroeg of ik kon toezeggen, dat eene volgende Regeering niet voor geruimen tijd contracten voor het vervoer zou sluiten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geenerlei toezegging gedaan noch voor mij zelf noch voor eene volgende Regeering; doch het komt mij voor dat, na hetgeen hier thans is voorgevallen, wel geen Regeering meer contracten voor langen termijn voor het vervoer der goederen en producten aangaan zal zonder er de Kamers in te kennen, waartoe elke begrooting de gelegenheid aanbieden zal. Ook zullen de Kamers telkens bij elke begrooting het recht hebben om de vrachten te behandelen en om de Regeering in dat opzicht te controleeren.

Eene tweede grief van den geachten afgevaardigde was, dat door het ontbinden van de vervoercontracten de Regeering hare kracht tegen de maatschappijen had prijsgegeven. In één adem verklaarde de geachte afgevaardigde, dat die vervoercontracten voor den Staat der Nederlanden waren allergevaarlijkst, terwijl hij aan het einde van zijne redevoering kwam met eene bewering, waaruit volgen zou, dat zij ook in ieder geval waren allernadeeligst. Hij beweerde namelijk, dat het veel voordeeliger zou zijn om te vervoeren met zeilschepen dan met stoomschepen. En nu legden de ontbonden contracten het vervoer der producten voor een groot deel aan de stoomvaart vast, terwijl wij thans in dat opzicht weder geheel vrij zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer in zulk een contract — te gelijkertijd allergevaarlijkst en in elk geval allernadeeligst — kracht ligt voor eene Regeering, dan zou ik wel eens willen weten wat hare zwakheid zou zijn.

Op de bewering, dat het voordeeliger is te vervoeren met zeil- dan met stoomschepen moet ik even terugkomen, omdat de geachte afgevaardigde daaraan eene ernstige beschuldiging tegen de Regeering verbond, namelijk dat zij 's lands geld zou hebben weggesmeten door van de voordeeliger zeilgelegenheid te weinig gebruik te maken.

Een bepaald uitsluitsel omtrent die bewering komt in de rede van den heer Keuchenius niet voor. De heer Keuchenius zou een der bewindslieden zijn geweest, die zou hebben medegedaan om het geld in het water te werpen. Die geachte afgevaardigde kwam niet tegen de beschuldiging op, maar bepaalde er zich slechts toe den geachten afgevaardigde uit Amsterdam een compliment te maken over zijne scherpzinnigheid. Te gelijk trachtte de geachte afgevaardigde echter te betoogen dat het wenschelijk was om het vervoer van producten en goederen aan de tegenwoordige stoomvrachten te binden voor 15 jaren, juist die vrachten, waarmede het geld in het water zou zijn geworpen. Eene bepaalde conclusie schijnt mij daaruit niet te trekken.

Ik heb daarom, om den geachten afgevaardigde uit Amsterdam pertinent te kunnen beantwoorden, nog eens laten berekenen wat het vervoer per zeil- en per stoomschip voor de koffie in de laatste jaren zou gekost hebben, en ik zal die berekening gaarne ter inzage geven; om de berekening doel te doen treffen, moest ondersteld worden, dat het geheele vervoerde product was geassureerd (zooals bekend is assureert het Gouvernement tot zeker bedrag zich zelf, doch een berekening, hierop gegrond, zou over tal van jaren moeten loopen); en om in den gedachtengang van den geachten afgevaardigde te komen, is renteverlies ten gevolge van de langere reis buiten rekening gelaten.

De geachte afgevaardigde heeft uit het oog verloren, dat voor vervoer met zeilschepen veel meer assurantie is te betalen; het verschil is zoo groot, dat in de laatste jaren het vervoer per zeilschip duurder dan dat per stoomschip zou zijn geweest bij volledige assurantie. Ik betreur het, dat de geachte afgevaardigde zich niet ontzien heeft aan de Regeering eene beschuldiging voor de voeten te werpen, die alleen op dwaling en onkunde berust.

De **Voorzitter**: Ik moet mij veroorloven den geachten Minister van Koloniën te verzoeken, zich eenigszins in zijne uitdrukkingen te matigen, waar hij zegt, dat de beschuldiging van den geachten afgevaardigde alleen op onwaarheid en onkunde berust.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Op dwaling, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Ik vertrouw in ieder geval, dat de woorden van den Minister geen beleedigende bedoeling bevatten.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen een feit willen constateeren. Het komt mij voor, dat wanneer aan de Regeering eene dergelijke beschuldiging voor de voeten wordt geworpen, strekkende om haar in het oog der natie te discrediteeren, zij ook het recht heeft zich te verdedigen. Nu wijzen de cijfers uit, dat de geachte afgevaardigde niet op de hoogte van de zaak was en dus in dwaling verkeerde. Over zijne

kunde, in het algemeen, die ik met velen hoog stel, heb ik mij niet willen uitlaten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog een oogenblik stil te staan bij de bewering van den heer Keuchenius, dat het wenschelijk zou zijn geweest de vracht bij contract voor 15 jaren aan de tegenwoordige vrachtcijfers vast te leggen, omdat de Regeering anders zwak tegenover de maatschappijen zou staan. Op dat stuk refereer ik mij allereerst aan hetgeen de heer Cremer gezegd heeft, die in de quaestie van vrachten volkomen tehuis is.

De heer Keuchenius stelt het voor, als zouden wij met de contracten, die nu nog aanhangig zijn, terugkeeren tot een monopolie, sterker dan het in de dagen der Oost-Indische Compagnie ooit heeft bestaan. Wie zich eenigermate rekenschap geeft van het tegenwoordige wereldverkeer ook in het Oosten, zal wel toegeven, dat zulk eene voorstelling daarin allerminst past. Ten allen overvloede wijs ik er nog op, dat het verschil in vracht tusschen zeil- en stoomschepen niet zóó groot is, dan dat men door de zeilvaart niet reeds de maatschappijen in bedwang zou kunnen houden.

Verder haalde de geachte afgevaardigde voor zijn bewering verschillende cijfers aan, waaruit bleek, dat de vrachten in de laatste jaren telkens gedaald zijn. Wanneer dit echter iets zal bewijzen, dan bewijst het in de eerste plaats, dat ook in de toekomst daling der vrachten verwacht mag worden, geheel in overeenstemming met hetgeen de bekende statisticus dr. Neumann Spallart, afgaande op meer algemeene gegevens, aanneemt, — en de Regeering dus gelijk heeft gehad, toen zij zich de vrijheid voorbehield om van iedere beweging in de markt partij te trekken; nu de vervoercontracten ontbonden zijn, heeft zij die vrijheid vanzelf.

Mijnheer de Voorzitter! Ik mag het contract met de *Oceaan* voorloopig als geëcarteerd beschouwen; in dit late uur zal ik er dan ook niet veel van zeggen. Wanneer men beweert, dat daardoor kunstmatig de vrachten opgedreven werden, moet ik er op wijzen, dat die bewering ten eenenmale in strijd is met de feiten. Wij hebben nog dezelfde vrachten, die de vorige Regeering voor ± 15 jaren wilde bestendigen, en die ook, naar de geachte afgevaardigde, de heer Keuchenius, meent, thans bestendigd moesten worden voor dat tijdvak.

Hoe de heer Keuchenius kan eischen dat het contract met de *Oceaan*, dat zoo weinig invloed op de vrachten heeft gehad, hier als *corpus delicti* zou ter tafel gebracht worden, verklaar ik niet te begrijpen.

Aan hetgeen de heer Cremer verder over het contract heeft gezegd, zij het mij veroorloofd nog dit toe te voegen. Dat er eenige menschelijke of goddelijke wet zoude zijn, die aan concurrenten zoude verbieden het bedrijf, dat zij gezamenlijk uitoefenen, te regelen, is mij niet bekend.

Ik geloof, dat Nederland er roem op kan dragen, dat het het eerst het verbod tegen de zoogenaamde coalities met opzicht tot de loonen heeft opgeheven. Ik heb nooit gehoord dat het afkeuring vond als geneesheeren eene afspraak maakten omtrent den prijs hunner visites, en als er geen wettelijk tarief bestond voor advocaten of notarissen, zouden deze wel eene afspraak moeten maken om beunhazerij te voorkomen. Het spreekt van zelf, dat ik daarom echter nog niet ieder contract tusschen concurrenten in bescherming wil nemen.

De heer Keuchenius heeft nog eene zeer sterke beschuldiging tegen ons ingebracht, namelijk, dat wij in ons contract eene bescherming zouden hebben opgenomen, waarvan hij geheel en al wars is en waarvan in de contracten der vorige Regeering geen sprake zou zijn geweest. Ik wil niet in herinnering brengen, dat de geachte afgevaardigde zich niet altijd zoo sterk tegen bescherming heeft uitgelaten, maar ik verwijs hem naar art. 2 van het contract, zooals dit door de vorige Regeering was geredigeerd, en waarin geheel hetzelfde voorkomt als in ons contract; alleen zijn de woorden anders gerangschikt. Art. 2 der vorige overeenkomst luidde: » Ook voor de Regeering blijven, met het voorbehoud aan het slot van art. 1 omschreven, de overeenkomsten en het tarief, in dat artikel genoemd, verbindend tijdens den geheelen duur van het in dat artikel genoemde postcontract; en zij zal, behalve van de Fransche en Engelsche mails, op den voet van art. 8 van het Reglement, opgenomen in *Indisch Staatsblad* 1882, n°. 125, van geen andere stoomschepen dan van die van de stoomvaartmaatschappijen » Nederland " en »Rotterdamsche Lloyd" gebruik maken voor het vervoer van gouvernementspassagiers, gouvernementsgoederen en -producten tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië, zoolang de stoomschepen van deze beide maatschappijen voldoende ruimte en gelegenheid aanbieden. "

Alleen de woorden, zeide ik, zijn iets anders gerangschikt. Het is de geschiedenis uit den bourgeois gentilhomme: » *Belle marquise, vos beaux yeux me font mourir d'amour* " en » *Vos beaux yeux, belle marquise*," enz.

De heer Keuchenius heeft zelf het vorige contract helpen opmaken, dus wanneer de door hem thans gewraakte bepaling eene bescherming is — wat ik ontken — dan kan men van hem zeggen: » il a fait de la protection *sans le savoir* . . . . "

De heer **Keuchenius**: In de bijlagen van het contract.

De heer **Van Dedem**, *Minister van Koloniën:* De bijlagen wijzen hetzelfde uit, of liever, brengen daarin geen verandering. Dat deze Regeering niet, zooals de heer Keuchenius ook heeft beweerd, zou gezorgd hebben voor eventualiteiten in de toekomst, dat zij niet vrij zou zijn, wanneer de schepen van de maatschappijen geen voldoende ruimte aanboden, moet ik ten sterkste ontkennen. Ook daaromtrent is in art. 2 van dit contract dezelfde voorziening getroffen als in de vorige overeenkomst. De slotwoorden van het zooeven aangehaalde artikel » zoolang de stoomschepen dezer beide maatschappijen voldoende ruimte en gelegenheid aanbieden " komen geheel ongewijzigd in art. 2 der thans aanhangige overeenkomst voor.

Ik moet nu nog den heer Plate antwoorden op zijne bewering, dat ook het passagiers-contract overboord had moeten gaan.

Ook hierbij refereer ik mij aan het gezegde door de heeren Cremer en Mees; aan den eenen kant levert het passagiers-contract geen gevaar op, want — de geachte afgevaardigde heeft het erkend — iedereen kan zich op de hoogte van de passagiers-vrachten houden, en aan den anderen kant is er een landsbelang mede gemoeid, dat er altijd op Nederlandsche schepen gelegenheid zij om landsdienaren en inzonderheid troepen in ruimen getale naar Indië over te brengen. Zooals het contract nu luidt, is er op ieder schip gelegenheid om 400 man in gunstige omstandigheden, in de eerste plaats wat gezondheid betreft, te vervoeren. Deze zekerheid zou niet gemist kunnen worden, tenzij men transportschepen aanschafte voor het overvoeren van troepen, zooals door Frankrijk en Engeland geschiedt. Dat dit duurder zou uitkomen behoef ik niet te zeggen.

Dat er in het passagiers-contract een subsidie zou verscholen zijn, ontken ik bepaald. Men moet gelijksoortige zaken met elkander vergelijken, en als men dit doet, zal men zien, dat op de Duitsche, Fransche en Engelsche mails voor passagiers 1ste en 2de klasse wel meer, doch niet minder betaald wordt dan op de onze, en wanneer men voorts nagaat welke eischen aan onze schepen worden gesteld, dat zij ingericht en uitgerust moeten zijn om zoo noodig ruim 20 000 man in het jaar naar Indië over te brengen (400 man per week), dat de schepen aan verschillende, ook hygiënische, daarvoor gestelde voorwaarden moeten voldoen, terwijl zij in het geheel niet meer dan 2000 man van hier uit vervoeren en dus ook niet voor meer passagegeld ontvangen, dan zal men moeilijk kunnen beweren, dat de betaling per passagier derde klasse, die op onze mails nog heel wat blijft onder de betaling per passagier derde klasse op de Fransche mail, voor het overvoeren van troepen hoog is.

Mijnheer de Voorzitter, vóór dat ik van de vervoercontracten afstap, wil ik mij nog even refereeren aan hetgeen

45ste VERGADERING. — 17 MAART 1893.

99. Goedkeuring van contracten met de Stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd".

de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, op zoo welwillende wijze op dit punt heeft gezegd.

Het doet mij leed, dat ik de Kamer meer moeite veroorzaakt heb door de veranderingen der contracten, dan het geval zou zijn geweest, wanneer ik mij aan de oorspronkelijke redactie gehouden had. Ik geloof dat eene verontschuldiging gelegen is de moeilijkheid van de regeling van vervoercontracten, waarop de heeren Plate en Mees gewezen hebben, en daarin ligt ook de verklaring der laatste verandering, die heeft plaats gehad; de wederpartij zelve was toen ook tot de conclusie gekomen, dat eene bevredigende oplossing van de quaestie, hoe een vervoercontract van goederen en producten voor 15 jaren in te richten, bevredigend voor beide partijen, eene onmogelijkheid is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie, dat de Vergadering verlangt naar het einde; ik zal dan ook bij meer ondergeschikte punten niet blijven stilstaan; ik wil slechts nog even constateeren, dat niet weerlegd is de bewering, dat de billijkheid en mitsdien de nationale waardigheid vordert, dat Nederland een eigen postdienst op bevredigenden voet met de koloniën onderhoude; niet weerlegd is dat door de regeling der stoomvaart, zooals die in deze contracten opgenomen is, niet alleen een bevredigende postdienst wordt verkregen, maar ook gewichtige Staatsbelangen en de economische belangen, de belangen van landbouw, handel en nijverheid, zoowel in Nederland als in Indië, worden bevorderd.

Welke toestand is te verwachten wanneer dit contract wordt verworpen? Een toestand nog minder bevredigend dan de tegenwoordige; dit heeft de heer Mees beter uiteengezet dan ik het zou kunnen doen.

Niets geeft uitzicht, dat met een geringer offer, dan bij dit contract wordt voorgesteld, een bevredigende postdienst te verkrijgen zoude zijn, waar door andere natiën veel grooter offers noodzakelijk worden geacht.

Het eenige wat tegen dit contract is over gesteld, is de wensch naar grootere snelheid. De heer Plate voerde mij tegen: gij zegt zelf: »Iedere dag is er een en in sommige gevallen zelfs twee". Welnu, beding dan grootere snelheid, of wel sluit de contracten voor korteren tijd, zoodat in de toekomst eene grootere snelheid zal kunnen worden bedongen.

Voor de bevrediging van dien wensch zou veel grooter offer moeten gebracht worden, en ik meen mij geen verkeerde voorstelling van den geest in deze Kamer te maken, wanneer ik aanneem dat zij daartoe niet bereid zou zijn. Is dit zoo, dan geldt ook ten deze: *le mieux est l'ennemi du bien.* Het zou later berouwen als men den vogel onder de hand niet had gegrepen ter wille van een vogel in de lucht, die buiten ons schot is.

De **Voorzitter**: Verlangt de heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid nog het woord te voeren?

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ik dank u, Mijnheer de Voorzitter.

De *motie* van den heer van Kerkwijk wordt in stemming gebracht en met 53 tegen 27 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van de Velde, Hintzen, Rink, Pijnacker Hordijk, Guyot, Pyttersen, Schimmelpenninck van der Oye, Boreel van Hogelanden, van Löben Sels, Reekers, van Houten, van der Feltz, van Bylandt, Cremer, Donner, Roijaards van den Ham, Conrad, Gerritsen, Vrolik, van der Kaay, van Alphen, Travaglino, van der Schrieck, Beelaerts van Blokland, Keuchenius, van Vlijmen, A. van Dedem, Röell, G. van Dedem, Poelman, Kerdijk, de Kanter, Brantsen van de Zijp, Tydeman, Ruys van Beerenbroek, Farncombe Sanders, Land, Roessingh, de Ras, Lieftinck, Clercx, Levy, Heldt, T. Mackay, Hartogh, de Meijier, van der Borch van Verwolde, van Beuningen, Goekoop, Mees, Houwing, Smit en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Kielstra, Plate, van den Berch van Heemstede, van Kerkwijk, Schaepman, van Gijn, Zijp, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Haffmans, d'Ansembourg, Walter, van der Kun, Harte, Kolkman, van Delden, Lambrechts, Viruly Verbrugge, van Karnebeek, Schepel, Bahlmann, Veegens, Rutgers van Rozenburg, Smeenge, de Beaufort (Amsterdam), Bool, van Berckel en Mutsaers.

De algemeene beraadslaging wordt voorgezet.

De heer **Vrolik**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen het woord verzocht om te vragen aan den heer Mees, of er wel aanleiding voor hem had bestaan, gisteren in het debat te gewagen van de stemming waarin ik zoude verkeerd hebben tijdens de conferentie tusschen den Minister en de Commissie van Rapporteurs.

Ik meende dat men in het algemeen hetgeen dáár plaats had, hield buiten de openbare discussie. Nu het eenmaal door hem gereleveerd is, geloof ik te mogen constateeren, dat mijne houding in deze aangelegenheid altijd volkomen dezelfde is geweest.

De Minister heeft mij straks verklaard, dat ik onderhevig was aan dwaling en onkunde. Aangezien ik ben mensch, zal ik de allerlaatste zijn om de absolute waarheid in die stelling des Ministers niet dadelijk te beamen. Ik hoop echter, dat juist ten opzichte van het onderwerp dat de Minister noemde, namelijk de quaestie van de verzekering bij de productentransporten, de vermeerdering van mijne kennis gelijken tred zal houden met het verdwijnen van de mijns inziens groote dwaling, waarin de Regeering op het oogenblik ten opzichte van de assurantie harer producten verkeert.

De heer **Keuchenius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met den Minister dank te zeggen voor het antwoord dat ik op enkele door mij gemaakte aanmerkingen gekregen heb; maar het antwoord waarnaar ik vooral had uitgezien, en waarin ik belang stelde, is achterwege gebleven, namelijk de oplossing van de vraag: op hoedanige wijze de Regeering zich voorstelt uitvoering te geven aan art. 12 van het contract? Art. 12 zegt, dat na afloop van 5 jaren de kortere reis met 2 etmalen zal aanvangen. Men heeft slechts de Memorie van Toelichting en 's Ministers redevoering te lezen, om zich verzekerd te houden dat de Regeering zich niets anders voorstelt dan dat gedurende de eerste vijf jaren beide maatschappijen op den tegenwoordigen voet zullen blijven, maar dat, zoodra die 5 jaren verloopen zijn, voor haar de verplichting zal geboren worden, om al hare reizen te volbrengen binnen 2 etmalen minder.

Nu is mijne vraag geweest: op hoedanige wijze zal de Regeering zich daarvan vergewissen? Ik kan daar nog eene tweede vraag bijvoegen, gericht tot hen heer Levy: op hoedanige wijze zal de Regeering, wanneer zij wegens de niet-uitvoering der verplichting, krachtens art. 12 der mailcontracten rustende op de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd*, tot ontbinding van de overeenkomst wenscht over te gaan, die maatschappijen in mora stellen? Elke eisch tot ontbinding van eene overeenkomst wegens niet-naleving harer voorwaarden, behoort te zijn voorafgegaan door een in-gebreke-stelling. En nu vraag ik aan den Minister van Koloniën en aan den heer Levy: wanneer en hoe zal men de maatschappij in gebreke stellen? Gedurende de eerste vijf jaren heeft er nog hoegenaamd geene verandering plaats. Men weet dus ook nog niets omtrent de kortere of langere reizen, die de schepen eenmaal in de vaart zijnde zullen maken. Die verplichting van reisbekorting wordt eerst geboren wanneer het tijdperk van vijf jaren, waarvan men niet eens weet wanneer het aanvangt, verstreken is. Maar hoe zal dan de Regeering kunnen constateeren of de maatschappijen in staat zijn overeenkomstig hare verplichtingen de kortere reizen te volbrengen? Ze

zal toch niet de 13 schepen van *Nederland*, de 12 van de *Rotterdamsche Lloyd* alle terstond en te gelijker tijd in de vaart kunnen brengen om een proeftocht te ondernemen, tot staving hunner vereischte snelheid en voldoende inrichting. Deze zullen eerst langzamerhand, na verscheidene reizen, ondernomen door het eene schip *na* het andere, kunnen blijken; en slechts dan, wanneer de reisbekorting met twee etmalen gebleken is door *alle* schepen te zijn verkregen, kan gezegd worden, dat aan de voorwaarde, waaronder alleen recht is op een verhoogd subsidie van f 4000, voldaan is. Moet nu echter, *enkel op grond* dat het tijdstip van 5 jaren verstreken is, voor iedere *reis* voortaan f 4000 in plaats van f 2400 worden uitgekeerd, wat blijft er dan over van het beding in art. 12, dat als de maatschappijen *na verloop* van de eerste *vijf* jaren niet voldaan hebben aan hare verplichting tot reisbekorting met twee etmalen, zelfs het subsidie, bedoeld bij art. 11, dat is de waarborgsom van f 2400, zal worden ingehouden, en ook dit *niet* voor *één* schip en *ééne* reis, maar in het algemeen voor *alle* schepen en *alle* reizen?

Ik heb bovendien de Regeering er op gewezen dat volgens art. 18 de maatschappijen bij vertraging eener reis voor de eerste zes uren verbeuren per uur eene boete van f 20, voor een tweede zestal uren per uur eene boete van f 25, enz., zoodat bij één etmaal vertraging in de reis de maatschappijen kunnen volstaan met eene boete van f 660. Hebben zij dan toch te gelijk aanspraak op een verhoogd subsidie, dan is de uitwerking van deze contracten vermoedelijk geen andere, dan dat na vijf jaren de reizen met *één* dag slechts zullen behoeven bekort te worden, om voortaan aanspraak te geven op eene waarborgsom van f 4000 min f 660, dat is op f 3340 in de plaats van f 2400 gedurende de eerste vijf jaren.

Intusschen is het ten eenenmale op dit oogenblik onmogelijk om te bepalen het tijdstip waarop en de omstandigheden waaronder de Regeering tot ontbinding van hare overeenkomst zal kunnen geraken na voorafgaande ingebrekestelling.

Ik wenschte daaromtrent gaarne eenige inlichtingen van den Minister van Koloniën te ontvangen.

De heer Cremer heeft gezegd dat ik ten onrechte beweerd heb dat door de Engelsche en Fransche maatschappijen een termijn van 10 en 5 jaren bedongen is voor het vervoer van goederen of producten. De geachte afgevaardigde zeide dat in de overeenkomsten, door de beide Mogendheden, Engeland en Frankrijk, gesloten, niets voorkomt omtrent zoodanig vervoer. Ik heb die contracten niet geraadpleegd, maar ben afgegaan op hetgeen de Minister in zijne rede van 14 Maart ll. heeft medegedeeld op pag. 890 der *Handelingen*, waar ik lees:

» In Engeland is de termijn op 10 jaren gesteld; men had liever 7 jaar gehad, maar daartegen werd aangevoerd, dat dan het subsidie heel wat grooter had moeten zijn. In Frankrijk heeft de Kamer zich nedergelegd bij den termijn van 15 jaar, welke door de Fransche Regeering was voorgesteld."

Men zal mij wellicht antwoorden dat dit geen betrekking heeft op de vrachten, maar op het post-contract; en in zooverre heb ik mij dan vergist in den zin van de woorden van den Minister.

De heer Cremer heeft ook gewezen op de overeenkomst der Regeering met de *Koninklijke Paketvaartmaatschappij*

Ik doe opmerken dat die maatschappij, zeer nauw verwant met de maatschappijen » Nederland" en »Lloyd", er geen bezwaar ingezien heeft om zich ook voor hare vrachttarieven voor 15 jaren te binden aan een contract voor het vervoer van passagiers, goederen en producten.

Het onderscheid tusschen de overeenkomsten met de *Koninklijke Paketvaartmaatschappij* en die met *Nederland* en *Lloyd*, is dit, dat, terwijl de Paketvaartmaatschappij de regeling van hare particuliere vrachten afhankelijk heeft willen stellen van de tarieven, voor de Regeering geldig, en haar met betrekking tot die particuliere vrachten eene hoogere heffing tot een vast percentage is toegestaan, omgekeerd de maatschappijen *Nederland* en *Lloyd* hare vrachttarieven tegenover de Regeering afhankelijk wenschen te doen blijven van hetgeen particulieren zullen te betalen hebben; en dat zij met het oog juist op de vrachten, die van particulieren zullen worden gevorderd, er tijdig op bedacht schijnen geweest te zijn om, na van de Regeering zich het monopolie van vervoer verzekerd te hebben, met eene andere maatschappij, *de Oceaan*, eene overeenkomst te sluiten, waardoor ook voor het vervolg de Regeering zich moeilijk aan de betaling van *hoogere* vrachten zoude mogen en kunnen onttrekken.

Met de thans plaats gehad hebbende terugneming van die contracten voor het vervoer van gouvernementsgoederen en -producten, zijn de maatschappijen *Nederland* en *Rotterdamsche Lloyd* zeker van haar monopolie en onbevreesd voor de mededinging van anderen, voortaan vrij aan de Regeering zulke eischen te stellen als zij zelve zullen verlangen.

En wanneer de maatschappijen, door overeenkomst met eenige concurreerende maatschappij, voor geene vrachtverlaging verder behoeven bezorgd te zijn, zal het in de toekomst ook niet moeilijk wezen om de vracht die nu f 70 per last koffie bedraagt, langzamerhand op te voeren tot f 105, zooals het geval was vóór eenige jaren.

In elk geval, wanneer de Regeering er zooveel voordeel in ziet om evenals *Lloyd* en *Nederland* vrij te zijn ten opzichte van het bedingen van vrachten voor vervoer van producten en goederen, dan zou zij, nu vooral op een tijdstip, waarop zij nog niet door de wet tot naleving van het contract verplicht is, gebruik moeten maken van het aanbod, bij een adres der maatschappij *Oceaan* van 12 September 1891 gedaan, en van de beide maatschappijen moeten eischen, dat het vervoer van een last koffie voortaan geschiedde niet tegen f 70 maar tegen f 60 en dat van een last tin niet tegen f 25 maar tegen f 17.

Ik geef den Minister van Koloniën in overweging om, als hij er toe mocht overgaan voor 1 of 2 jaren een nieuw contract te sluiten met de *Lloyd* en met de *Nederland* in dat geval gebruik te maken van de gelegenheid om hare koffie en tin in Nederlandsch-Indië tegen f 10 en f 7 per last minder naar Nederland te doen vervoeren.

Dan zal het inderdaad blijken dat deze daad van terugneming der contracten ook ten voordeele geweest is van den lande, en de Minister van Koloniën eenigen grond had om ons haar voor te stellen als eene grootsche en bewonderenswaardige daad van moed en zelfopoffering der bedoelde maatschappijen.

De **Voorzitter**: Het woord is aan den heer van Beuningen.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zie van het woord af.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Nu ik met het oog op den blijkbaar bestaanden wensch tot bekorting van het debat straks afgezien heb van de beantwoording van enkele detailpunten, verzuimde ik echter tot mijn leedwezen, daardoor tevens om antwoord te geven op een paar belangrijke opmerkingen van de heeren Keuchenius en Vrolik, die het in twijfel trokken of de contracten wel zekerheid geven dat over 5 jaren alle schepen met de vereischte snelheid zullen varen.

Beiden kwamen in eene berekening van de boeten bij art. 18 bepaald voor het te laat aankomen en bouwden daarop de onderstelling, dat de maatschappijen er in zouden kunnen slagen om slechts een deel der schepen voor de vereischte snelheid in te richten. Het is waar dat op zich zelf door het stellen van boeten op overschrijding van de vastgestelde tijden geen zekerheid wordt verkregen dat de maatschappijen al hunne schepen voor de vereischte snelheid inrichten.

De Regeering heeft echter, om in dit geval te voorzien,

dan ook art. 19 in het contract opgenomen, welke bepaling de bevoegdheid geeft om, na herhaalde beboeting en aanmaning, het contract op te zeggen. Wanneer men nu nagaat, dat elk schip ongeveer drie heen- en terugreizen maakt, dan zou het in dienst houden van slechts één schip dat niet voor den dienst geschikt is, reeds na verloop van één jaar zesmaal aanleiding hebben gegeven tot beboeting, waardoor het contract dus binnen zeer korten tijd zou kunnen opgezegd worden. Het door de geachte afgevaardigden geopperde bezwaar bestaat dus niet; integendeel, men heeft alle zekerheid, dat door deze contracten een wekelijksche maildienst tot stand zal komen, die de vergelijking met de beste buitenlandsche maildiensten zal kunnen doorstaan.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over ART. 1, luidende:

»De in afdruk bij deze wet gevoegde postcontracten, den 12 November 1892 door de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën met de Stoomvaartmaatschappijen »*Nederland*" en »*Rotterdamsche Lloyd*" aangegaan, worden goedgekeurd".

De **Voorzitter**: Ik meen van den heer Minister van Koloniën verstaan te hebben, dat in art. 1 eene kleine wijziging moet worden gebracht: de vervanging namelijk van het woord »afdruk" door »afschrift". Heb ik dit juist?

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De heer **Mees**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de wijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Zonder dat ik mijne mederapporteurs heb kunnen raadplegen, geloof ik wel te kunnen zeggen, dat tegen deze wijziging geen bezwaar bestaat.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 2 en 3 en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 51 tegen 30 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Berckel, van der Borch van Verwolde, Mutsaers, Goekoop, Mees, Smit, Kielstra, Hintzen, Rink, van den Berch van Heemstede, Pijnacker Hordijk, Guyot, Schimmelpenninck van der Oye, Boreel van Hogelanden, van Löben Sels, Reekers, van Kerkwijk, Van der Feltz, van Bylandt, Cremer, Schaepman, Roijaards van den Ham, Conrad, van Gijn, van der Kaay, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Alphen, Travaglino, Walter, Van der Schrieck, Harte, van Vlijmen, Kolkman, Röell, de Kanter, van Delden, Brantsen van de Zijp, Tydeman, Viruly Verbrugge, van Karnebeek, Land, de Ras, de Ram, Bahlmann, Levy, T. Mackay, Rutgers van Rozenburg, de Beaufort (Amsterdam), de Meijier, Bool en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Beuningen, Houwing, van de Velde, Plate, Pyttersen, van Houten, Donner, Gerritsen, Zijp, Vrolik, Haffmans, Beelaerts van Blokland, van der Kun, Keuchenius, A. van Dedem, G. van Dedem, Poelman, Kerdijk, Ruys van Beerenbroek, Lambrechts, Schepel, Farncombe Sanders, Roessingh, Lieftinck, Goeman Borgesius, Clercx, Heldt, Veegens, Smeenge en Hartogh.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar Verslag omtrent het wetsontwerp tot onteigening ten behoeve van een spoorweg (tramweg) van Schouw naar Purmerend.

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld en de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Donner*, voorkomende op:

bladz. 865, kol. 2, reg. 11 v. o., staat: dienst; lees: »arbeid op dien dag";

aldaar, reg. 2 v. o., staat: veiligheid; lees: »veiligheid des lands";

bladz. 866, kol. 1, reg. 33 v. b., staat: zaak; lees: »hoofdzaak";

aldaar, reg. 25 en 24 v. o., staat: achtereen moest opkomen en zich van zijn huis moest verwijderen; lees: »gevangenisstraf moest ondergaan";

aldaar, reg. 23 v. o., staat: daaraan; lees: »aan";

aldaar, reg. 18 v. o., staat: Zon- en; lees: »de Zon- en de Christelijke";

aldaar, reg. 8 v. o., staat: 16 gemeenten zijn; lees: »15 of 16 gemeenten zijn, waar men geen bezwaren tegen het houden van oefeningen op Zondag heeft ingebracht";

aldaar, reg. 2 v. o., staat: waar; lees: »waar geen";

aldaar, kol. 2, reg. 7 v. b., staat: het; lees: »het niet";

aldaar, reg. 16 v. b., staat: Christelijk leven; lees: »Christelijk";

aldaar, reg. 18 v. b., staat: dienst; lees: »dienst niet";

aldaar, reg. 25 v. b., staat: zelf weinig verandering; lees: »geen verbetering";

aldaar, reg. 37 v. o., staat: krijg en de krijgsgeschiedenis; lees: »krijgsdienst";

aldaar, reg. 35 v. o., staat: enkele bedenking; lees: »bedenking";

aldaar, reg. 18 v. o., staat: wellicht zal; lees: »zal";

aldaar, reg. 14 en 13 v. o., staat: maar bij voorkeur zal toch op Zondag geoefend worden; lees: »maar dit";

aldaar, reg. 1 v. o., staat: wenschte wel; lees: »wenschte";

bladz. 867, kol. 1, reg. 8 v. b., staat: wij ook; lees: »wij";

aldaar, reg. 25—27 v. b., staat: verbroken is, dat wanneer een schutter in eene andere gemeente gaat wonen, hij in een geheel anderen toestand komt — zeer zeker niet daardoor; lees: »verbroken is, zeer zeker daardoor niet";

aldaar, reg. 30 en 31 v. b., staat: waaromtrent de Commissie van Rapporteurs zich nog niet heeft verklaard — het is alweer; lees: het is alweer".

In de rede van den heer *Beelaerts van Blokland*, voorkomende op bladz. 911, kol. 1, reg. 6 v. o., staat: Juli; lees: »Juni".

In de rede van den heer *A. van Dedem*, voorkomende op:

bladz. 914, kol. 2, reg. 11 v. b., staat: Nu; lees: »Dan";

aldaar, staat: van; lees: »in";

bladz. 918, kol. 1, reg. 21 v. b., staat: onmogelijk; lees: »mogelijk".

46ste VERGADERING. — 21 MAART 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Regeling van werkzaamheden.

46ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 21 MAART 1893

(GEOPEND TE $3^3/_4$ UUR.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Koninklijk besluit; 3°. wetsontwerpen; 4°. adressen; 5°. een afschrift van een adres; 6°. een boekwerk. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Regeling van werkzaamheden. — Verlof verleend aan de heeren Pyttersen, Schepel en Tijdens, om vragen tot de Regeering te richten.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 66 leden, te weten de heeren:

Schaepman, Levy, Veegens, Tydeman, Land, van Houten, Rink, Havelaar, Bool, van Kerkwijk, Pyttersen, Smit, Mees, Hintzen, de Beaufort, Heldt, van Alphen, Harte, Mutsaers, Conrad, van Bylandt, van Gijn, Roessingh, Guyot, van der Feltz, Vrolik, Brantsen van de Zijp, Schimmelpenninck van der Oye, van Delden, van der Schrieck, Bahlmann, Kielstra, Farncombe Sanders, Houwing, Beelaerts van Blokland, Ferf, van Beuningen, Michiels van Verduynen, T. Mackay, Travaglino, Roijaards van den Ham, Schepel, de Meijier, Boreel van Hogelanden, A. van Dedem, Ruys van Beerenbroek, Lieftinck, Dobbelmann, Hartogh, van de Velde, van Velzen, van der Kaay, Tijdens, Goeman Borgesius, Seret, Goekoop, van den Berch van Heemstede, de Kanter, Kolkman, van Karnebeek, W. de Beaufort, Walter, Gerritsen, Hennequin en Pijnacker Hordijk,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Clercx en de Ras, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de laatste wegens familie-omstandigheden, ook de overige dagen der week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijk besluit van den 15den dezer, n°. 20, houdende benoeming van den heer mr. A. M. van Stipriaan Luïcius tot raadsheer in den Hoogen Raad der Nederlanden.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. twee Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

afschaffing van het recht van registratie op aanstellingen en akten van beëediging van ambtenaren; en

wijziging der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 80) tot nadere regeling van de heffing en bestemming van de kanselarij-leges.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

4°. de volgende adressen:

twee van de Kamers van koophandel en fabrieken te Nijmegen en te Avereest, houdende verzoek tot geheele of gedeeltelijke afschaffing van het plakzegel voor quitantiën, en

een van P. Verhagen, te Hardinxveld, betreffende zijn ontslag als onderwijzer aan de openbare school aldaar.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. van C. van Santen en andere inwoners van Zoeterwoude, een afschrift van hun verzoekschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende bezwaren tegen eventueele verandering der grensscheiding tusschen die gemeente en Leiden.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. van de hoofddirectie van het Instituut voor doofstommen te Groningen, het Verslag aangaande die instelling over 1892.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar Verslag over het wetsontwerp tot wijziging der wet van 9 April 1875 op den dienst en het gebruik der spoorwegen.

Dit Verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld; de dag der beraadslaging over het wetsontwerp zal later bepaald worden.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen om in eene vergadering te houden op Donderdag eerstkomende, te 11 uren, in behandeling te nemen de volgende wetsontwerpen:

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen voor de verbetering van den waterafvoer in de Kamperpoortenvoorstad, gemeente Zwolle; (**118**)

onteigening voor de verbetering van het kanaal van Dragten tot de Kolonievaart; (**121**)

bekrachtiging van provinciale heffingen in Friesland; (**129**)

onteigening ten behoeve van een spoorweg (tramweg) van Schouw naar Purmerend, (**109**)

en, met inachtneming van de bevoegdheid bij art. 65 van het Reglement van Orde aan de Kamer voorbehouden, het wetsontwerp:

wijziging der wet van 9 April 1875 (*Staatsblad* n°. 67), houdende regeling van den dienst en het gebruik der spoorwegen. (**31**)

Nog heb ik de eer mede te deelen dat het mijn voornemen is om de Kamer tegen morgen, te één uur, tot eene vergadering bijeenroepen, die uit den aard der zaak van zeer korten duur zal zijn.

Ik heb reden te vermoeden dat in die vergadering zullen kunnen worden uitgebracht de verslagen van de Commissie

van Rapporteurs over twee wetsontwerpen die mij voorkomen spoedeischend te zijn, te weten:

wijziging der wet van 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35), tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen; (**137**)

wijziging der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. (**138**)

Ik behoud mij dus voor, om wanneer de verslagen over die wetsontwerpen morgen mochten worden uitgebracht, aan de Kamer voor te stellen de behandeling daarvan alsnog te doen plaats hebben op aanstaanden Donderdag, na de ontwerpen die reeds aan de orde zijn gesteld.

Ik geef het woord aan den heer Pyttersen, die het gevraagd heeft.

De heer **Pyttersen**: Ik heb de eer aan de Kamer verlof te verzoeken, om aan de heeren Minister van Binnenlandsche Zaken, Justitie en Financiën de volgende vraag te mogen richten:
Zijn van de zijde der Regeering maatregelen te verwachten, om door middel van onteigening van gronden door gemeentebesturen, zoo noodig met financieelen steun van het Rijk, mede te werken tot verlichting van den toestand der arbeidende klasse, voornamelijk ten platten lande?

De **Voorzitter**: Ik stel voor, om den heer Pyttersen het gevraagd verlof te verleenen en den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

Ik geef het woord aan den heer Schepel, die het gevraagd heeft.

De heer **Schepel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag verlof om aan de Regeering een paar vragen te richten over en naar aanleiding van den toestand van onze zeehaven aan den Eems, de haven te Delfzijl.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, om den heer Schepel het gevraagd verlof te verleenen en den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

Ik geef het woord aan den heer Tijdens, die het gevraagd heeft.

De heer **Tijdens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was eerst voornemens mij neer te leggen bij de woorden waarin de heer Pyttersen de vragen aan de heeren Ministers heeft gesteld, maar ik vrees dat deze onvoldoende zullen zijn en daarom zou ik van de Kamer verlof wenschen om aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken een paar vragen te richten omtrent hetgeen deze Minister voornemens is te doen, ten einde voor den volgenden winter in de groote werkeloosheid en armoede, die steeds terugkeert, te voorzien.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, het door den heer Tijdens gevraagd verlof te verleenen, en den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Vrolik*, voorkomende op:

bladz. 931, kol. 2, reg. 5 v. b., staat: grooter; lees: »geen grooter";

aldaar, reg. 29 v. b., staat: verbouw; lees: »ombouw";

aldaar, reg. 5 v. o., staat: uren,; lees: »uren";

aldaar, reg. 4 en 3 v. o., staat: Voor booten; lees: »Booten";

aldaar, reg. 1 v. o., staat: niet; lees: »nooit".

In de rede van den heer *Gerritsen*, voorkomende op:

bladz. 936, kol. 1, reg. 34 v. o., staat: sluiten van die overeenkomst; lees: »ten gunste van de *Oceaan* aangenomen lager tarief bij het sluiten van die overeenkomst";

aldaar, kol. 2, reg. 11 v. b., staat: 4; lees: »40".

In de rede van den heer *Mees*, voorkomende op:

bladz. 942, kol. 1, reg. 25 v. o., staat: drie; lees: »die";

aldaar, kol. 2, reg. 6 v. o., staat: geeft; lees: »geven";

bladz. 943, kol. 1, reg. 23 v. b., staat: October; lees: »Mei";

aldaar, kol 2, reg. 9 v. o., staat: 135; lees: »125".

47ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 22 MAART 1893.

(GEOPEND TE 1 UUR.)

Ingekomen: berichten van leden. — Verslagen over wetsontwerpen uitgebracht. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 56 leden, te weten de heeren:

Tijdens, Vrolik, Tydeman, Levy, Harte, van de Velde, Hartogh, Veegens, van Vlijmen, T. Mackay, Smeenge, Zijp, Schaepman, Rink, Goekoop, van Houten, Gerritsen, Havelaar, Pyttersen, van Kerkwijk, Mees, Bool, de Meijier, Smit, Hintzen, van Alphen, Land, Boreel van Hogelanden, van Karnebeek, de Beaufort, van der Kaay, de Kanter, Roessingh, van der Feltz, Guyot, Schimmelpenninck van der Oye, van Gijn, Kielstra, van der Schrieck, Ruys van Beerenbroek, Dobbelmann, Pijnacker Hordijk, Walter, W. de Beaufort, Seret, Lieftinck, Heldt, Brantsen van de Zijp, van Lõben Sels, A. van Dedem, Michiels van Verduynen, Röell, Æ. Mackay, van Delden en van den Berch van Heemstede,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Binnenlandsche Zaken en van Justitie.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen berichten van de heeren Kerdijk, van Velzen en de Ram, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de tweede door een sterfgeval in zijne familie, ook de eerstvolgende dagen, en de laatstgenoemde ten gevolge van ongesteldheid, waarschijnlijk de eerstvolgende dagen, waardoor hij ook gisteren niet kon tegenwoordig zijn; terwijl de heer Smeenge heeft bericht dat hij wegens het missen van de aansluiting der spoorwegen gisteren verhinderd werd ter vergadering te komen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met hare verslagen over de wetsontwerpen:

wijziging van de wet van 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35), tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen; (**137**)

wijziging van de wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134), tot voorziening tegen besmettelijke ziekten. (**138**)

Op voorstel des Voorzitters wordt besloten, deze wetsontwerpen in behandeling te nemen na afloop van de reeds aan de orde gestelde werkzaamheden;

C. dat gereed is het Verslag omtrent het wetsontwerp tot bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van het Capucijnenklooster met aanhoorigheden te Velp in Noordbrabant aan de vereeniging » Paters Capucijnen " aldaar. (**122**)

Op voorstel des Voorzitters wordt besloten om dit wetsontwerp, als bijzonder eenvoudig, overeenkomstig art. 65 van het Reglement van Orde, te behandelen na afloop van de reeds aan de orde gestelde voorstellen van wet.

De vergadering wordt gesloten.

48ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 23 MAART 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. zeekaarten. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Behandeling en aanneming van verscheidene wetsontwerpen. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs over wetsontwerpen. — Verslag uitgebracht over het verslag der Algemeene Rekenkamer nopens hare werkzaamheden over 1891. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 72 leden, te weten de heeren:

Röell, Mutsaers, van Houten, Kielstra, Bool, Roijaards van den Ham, Levy, van de Velde, T. Mackay, Bevers, Rink, Pyttersen, Havelaar, van Vlijmen, Walter, Goekoop, Mees, Hintzen, Plate, Goeman Borgesius, de Beaufort, van Kerkwijk, Veegens, de Meijier, van der Kun, Schaepman, Ferf, de Kanter, Donner, Roessingh, Gerritsen, Guyot, Boreel van Hogelanden, Tydeman, van Alphen, van der Feltz, Vrolik, van Gijn, A. van Dedem, Keuchenius, Kerdijk, Land, Ruys van Beerenbroek, Houwing, Schimmelpenninck van der Oye, Rutgers van Rozenburg, W. de Beaufort, Heldt, Kolkman, Harte, Dobbelmann, van der Schrieck, van Delden, Michiels van Verduynen, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Hartogh, Lieftinck, Beelaerts van Blokland, Smeenge, Brantsen van de Zijp, Farncombe Sanders, de Ram, Schepel, Smit, Bahlmann, van Beuningen, van Bylandt, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede en van der Kaay,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren van Bylandt en Seret, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de tweede slechts vóór de pauze.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. van het Ministerie van Marine, afdeeling Hydrographie, de volgende Indische zeekaarten:

Sumatra Oostkust: Asahan-rivier;

Borneo Oostkust: Monden der Mahakan- of Koetei-rivier.

Deze kaarten zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot naturalisatie van H. H. Gröninger en zeven anderen.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld, en de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN VOOR DE VERBETERING VAN DEN WATERAFVOER IN DE KAMPERPOORTENVOORSTAD, GEMEENTE ZWOLLE. (**118**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* In het Verslag der Commissie van Rapporteurs wordt opgemerkt dat deze voordracht opnieuw de wenschelijkheid aantoont van de verbetering van onze wetgeving in dien zin, dat mede zonder overgang van eigendom lasten op vast goed kunnen gevestigd worden ten behoeve van oogmerken van publiek nut. De Regeering is het met deze opmerking volkomen eens.

Vervolgens wordt gevraagd of de Minister zich verzekerd had, dat de directeur van het Vrouwenhuis, van wien sprake is in de Memorie van Toelichting, inderdaad gerechtigd was namens eigenaren te spreken en te handelen. Daaromtrent heeft de Minister zich niet verzekerd. De bevoegdheid van den directeur van het Vrouwenhuis zal eerst ter sprake komen wanneer de onteigening geschiedt en daaromtrent eene overeenkomst moet worden gesloten.

Een der leden heeft uit dit wetsontwerp de gevolgtrekking afgeleid, dat de Staat de maatregelen tot wering van epidemieën niet in al te ruime mate aan de vaak onvoldoende zorg der gemeentebesturen en burgemeesters moet overlaten. Daarmede kan de Regeering niet instemmen. De zorg der gemeentebesturen en burgemeesters wordt door haar in het algemeen op hoogen prijs gesteld. Maar al ware die onvoldoende, uit dit wetsontwerp en de toelichting daarvan blijkt althans dat te Zwolle aan de wenken van het geneeskundig Staatstoezicht gevolg wordt gegeven.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL, alsmede de BEWEEGREDEN, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. ONTEIGENING VOOR DE VERBETERING VAN HET KANAAL VAN DRAGTEN TOT DE KOLONIEVAART. (**121**)

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. BEKRACHTIGING VAN PROVINCIALE HEFFINGEN IN FRIESLAND. (**129**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De door een lid gedane vraag, of de

gemeenten tot nog toe van haar recht tot heffing van tol-, brug-, schut- en opslaggelden werkelijk gebruik hebben gemaakt, moet bevestigend worden beantwoord. Zulks blijkt uit de opgaven verstrekt op bladz. 7 en 9 van de voordracht van Gedeputeerde Staten van Friesland van 5 November 1891, n°. 1, welke voordracht met de overige bescheiden tot dit wetsontwerp betrekking hebbende bij de indiening daarvan op de griffie dezer Kamer werd nedergelegd.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1, 2 en 3 en de BEWEEGREDEN van elk der drie wetsontwerpen worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. ONTEIGENING TEN BEHOEVE VAN EEN SPOORWEG (TRAMWEG) VAN SCHOUW NAAR PURMEREND. (**109**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Lely,** *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag wordt twijfel geopperd omtrent het algemeen nut van deze stoomtramverbinding, en wel op grond van de omstandigheid dat tusschen Purmerend en Amsterdam eene zeer uitmuntende verbinding bestaat, zoowel door een spoorweg- als door een stoombootdienst.

Ik meen in de eerste plaats te moeten opmerken, dat de stoombootdienst in den winter eenige weken gestaakt kan zijn, en in de tweede plaats dat het algemeen nut van deze stoomtramverbinding niet zoo zeer ligt in de verbinding van Purmerend met Amsterdam, maar meer in de verbinding van de omliggende plaatsen, zooals Edam, Monnikendam enz. met Purmerend, waar bijna ieder landbouwer en handelaar uit de omgeving ter markt moet gaan.

Wat betreft de opmerking dat men van Amsterdam Purmerend per spoor spoediger kan bereiken dan per stoomtram, geef ik gaarne toe dat men dien afstand per spoor in 30 à 40 minuten aflegt, en dat men per stoomtram daarvoor ongeveer een uur noodig zal hebben, maar men verlieze niet uit het oog dat de stoomtram *door* de gemeente loopt, en het spoorwegstation een 15 minuten van Purmerend gelegen is.

De stoomtrammaatschappij brengt hare reizigers niet alleen tot den overkant van het IJ, maar door middel van een door haar ingerichten stoombootdienst te Amsterdam in de onmiddellijke nabijheid van het Centraalstation.

Omtrent de vraag of de aanleg van dezen stoomtramweg ook in het belang van de defensie des lands kan worden geacht, kan ik mededeelen dat volgens het Departement van Oorlog dit wel het geval zal zijn.

Wat de opmerking betreft ten aanzien van den waarborg dat de tram werkelijk zal aangelegd worden, kan ik mededeelen dat de Regeering overtuigd is dat dit wel het geval zal zijn, te meer nu een waarborgkapitaal is gestort, dat vervallen verklaard kan worden indien de tramweg binnen 2 jaren na de totstandkoming der onteigeningswet niet in exploitatie is gebracht.

Overigens is deze onteigening niet te vergelijken met die welke indertijd is voorgesteld voor een tramweg van Amsterdam naar Amstelveen, waarvoor de onteigeningswet tot stand kwam, toen er nog geen maatschappij bestond. Die zaak is bovendien afgestuit op bezwaren voortvloeiende uit de omstandigheid dat de concessiën voor verschillende gemeenten niet op gelijken termijn waren gesteld.

Omtrent de opmerking de redactie betreffende kan ik antwoorden, dat volkomen dezelfde redactie gevolgd is van alle tot dusverre aangenomen onteigeningswetten voor stoomtramwegen en deze geene aanleiding tot bezwaren gegeven hebben.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. WIJZIGING VAN DE WET VAN 9 APRIL 1875 (STAATSBLAD N°. 67) HOUDENDE REGELING VAN DEN DIENST EN HET GEBRUIK DER SPOORWEGEN. (**31**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij de bespreking van dit wetsontwerp een drietal vragen te stellen, en te trachten daarop een antwoord te geven:

1°. is het ontwerp noodzakelijk?

2°. ondersteld, dat men inderdaad gedrongen en gedwongen is door het arrest van den Hoogen Raad, waarop men zich beroept, om dit wetsontwerp of een soortgelijk in te dienen — hebben wij dan behoefte aan een dat zoo ver reikt als dit?

3°. als dat zoo is, kunnen wij dan blijven berusten in een wetsartikel als art. 27 van dezelfde wet van April 1875, waarover wij thans handelen?

Wat de eerste vraag betreft, merk ik op dat als eenige reden van de indiening van het wetsontwerp in de Memorie van Toelichting wordt opgegeven een arrest van den Hoogen Raad van 18 Maart 1889, *Weekblad van het Recht* n°. 5694, omdat, naar het beweren van de Regeering, door dat arrest de overgroote menigte der overtredingen van art. 64 niet meer strafbaar is; daarom is dit wetsontwerp noodzakelijk.

Is dat juist?

Het komt mij voor dat uit de bewoordingen zelve van het arrest dit moeilijk kan aangetoond worden. De wet van 6 Maart 1818, waarnaar art. 80 der wet van 1875 verwijst, wordt met zooveel woorden niet in het arrest genoemd; en men beroept zich bij de Memoriën van Toelichting en van Beantwoording hierop, dat, wat men beweert te zijn uitgemaakt, hoogstens *implicite* door den Hoogen Raad is uitgemaakt.

Ik meen dat het reeds niet vrij van bedenking is om ten gevolge van een arrest van den Hoogen Raad met een wetsontwerp te komen, wanneer daarin *expressis verbis* iets is uitgemaakt.

Is zulk arrest eene reden om te zeggen: nu is de zaak wettelijk niet meer geregeld; wij moeten eene wet maken?

Met allen eerbied voor het hoogste rechtscollege komt mij dit voor van neen.

Ook de leden van den Hoogen Raad blijven menschen; ook hunne rechtspraak kan feilbaar zijn. Ook is het bewijs wel geleverd dat wat door den Hoogen Raad bij arrest werd uitgemaakt, bij arrest in revisie weer werd vernietigd.

Ook is het herhaaldelijk voorgekomen, dat de Hooge Raad op de door dezen zelf gevestigde jurisprudentie is teruggekomen.

Gaat het nu aan na een eerste arrest van den Hoogen Raad reeds te komen met een wetsontwerp? En als men zegt, dat het noodig is omdat men anders op geenerlei wijze gedekt is, dan antwoord ik dat men zich daarop misschien zou kunnen beroepen, als bij een dergelijk arrest met zoovele woorden iets werd uitgemaakt, maar waar een arrest *implicite* iets uitmaakt, daar bestaat op zich zelve al eene quaestie (namelijk of hier inderdaad wel iets is uitgemaakt) en op dergelijke *quaestieuse* gronden een wetsontwerp te baseeren komt mij voor op zijn zachtst genomen bedenkelijk te zijn.

Maar men moet ook haast vragen of het argument dat men noemde, wel het eenige argument is. Als dat waar was, zou ik aan de Regeering willen vragen, waarom zij, nadat genoemd arrest al 4 jaren oud is, nu pas komt met een wetsontwerp?

Wanneer in dien tusschentijd de noodzakelijkheid van eene dergelijke wet volstrekt niet is gebleken, bestaat er dan eigenlijk in 't geheel wel noodzakelijkheid voor? Maar bovendien: zou men dan ook niet beter doen te wachten op het eerste arrest van den Hoogen Raad, waarin woordelijk uitgemaakt zou worden, wat nu in het bekende arrest slechts implicite werd vastgesteld? Dit wat de eerste vraag betreft.

Aangenomen echter (en zoo kom ik tot mijne tweede vraag) dat wij na dit arrest, in het belang van het spoorwegverkeer eene wet als deze moesten maken, zouden wij dan nog eene zoo ver reikende wet noodig hebben?

Uit het eenig artikel blijkt, dat nu allen die in overtreding komen van de bepalingen van een algemeenen maatregel van bestuur in art. 27 bedoeld, en die niet vallen onder de artt. 53 en 56, getroffen zullen worden door deze wet.

Het komt mij voor, en die meening is ook in het Voorloopig Verslag medegedeeld, dat wij hier te doen zullen krijgen met eene niet te verdedigen uitbreiding van de macht der spoorwegbesturen tegenover het publiek. Meerdere leden, die deze wet in de afdeelingen hielpen onderzoeken, waren van hetzelfde oordeel, en ik onderschrijf geheel wat deswege voorkomt in het Voorloopig Verslag: » Zij vreesden, dat hier de macht der spoorwegdirectiën om het publiek met allerlei verbodsbepalingen lastig te vallen op bedenkelijke wijze zou worden uitgebreid. Steunende op haar feitelijk monopolie, zouden de directiën hoe langer zoo meer het verkeer aan de stations door reglementaire bepalingen belemmeren, zonder met de wenschen en grieven van het aan haar overgeleverd publiek rekening te houden. Hiertoe wenschten deze leden niet mede te werken."

En wat antwoordt de Regeering daarop? Och, zegt zij, maakt u vooral niet te erg ongerust, want de spoorwegdirectiën ontwerpen zelve die strafbepalingen niet, die komen van eene andere macht en de Regeering verwijst daarmede niet onduidelijk naar zich zelve.

Maar ik zou willen vragen, of, wanneer spoorwegdirectiën aandringen, met kracht *blijven* aandringen en eenigen tijd lang op hetzelfde aanbeeld blijven kloppen, op den duur eenig Minister van Justitie in staat zou zijn om na te laten *ook* aan de niet al te zeer gerechtvaardigde wenschen van spoorwegdirectiën toe te geven.

De ervaring bewijst bovendien dat *willekeur* inderdaad volstrekt niet is uitgesloten.

Om bijv. de perronkaartjes te verdedigen, zegt men, dat die noodig zijn in 't belang van het verkeer aan de stations. Maar waarom wordt dat stelsel dan zoo willekeurig toegepast? Als ik mij te Amsterdam in het Centraalstation begeef, ga ik naar den trein en behoef niemand iets te vragen.

Ik loop overal in, in alle wachtkamers, op alle perrons, ik beweeg mij vrij; maar wanneer ik uit mijne woonplaats Haarlem wil vertrekken en in het station wil gaan, dan heb ik daar niet de breedte van tien stappen om mij vrij te bewegen; zelfs de courantenjuffrouw heeft men achter het hekje gesloten, zoodat, indien men aan het station een courant wil koopen, men dit niet doen kan zonder zich een perronkaartje aan te schaffen.

Nu meen ik, dat strafbepalingen, willen zij met vrucht werken, in de eerste plaats op het publiek den indruk dienen te maken dat zij gelijkmatig worden toegepast. Maar wat is het geval. Terwijl men aan het eene station geheel vrij is en op grond van daar opgedane ervaring in een ander station wil doen wat men geoorloofd rekent, loopt men groot gevaar aan een ander station in boete te vervallen. Het komt mij voor, dat het publiek door bepalingen als deze geheel aan de willekeur der spoorwegdirectiën wordt overgegeven.

Maar, zegt de Memorie van Antwoord, moeten dan de bepalingen, die strekken moeten tot behoorlijke verzekering van den dienst, niet door strafbepalingen worden gesanctionneerd? De Memorie van Antwoord wijst op een paar bepalingen, die op het oogenblik straffeloos kunnen worden overtreden, waar toch inderdaad eene strafbedreiging dient op gesteld te worden; ik ben het daarmede eens, altijd, wanneer waar is wat uit het arrest van den Hoogen Raad wordt geargumenteerd, dat de wet van 6 Maart 1818 niet meer toepasselijk is. Doch dit is niets anders dan eene redeneering uit het arrest van 18 Maart 1889 bij deductie opgemaakt; maar ik herhaal het, dit is nog niet door een positief arrest van den Hoogen Raad bevestigd. Het blijft dus eene vraag of werkelijk de wet van 1818 niet meer toepasselijk is en volgens hen, die meenen, dat dit zoo is, is de overtreding van de bedoelde bepalingen niet straffeloos.

Indien het echter nu al waar mocht zijn, dat in die enkele gevallen niet voorzien is, gaat het dan aan om ten behoeve van die gevallen eene wet van zoo ver gaande strekking te maken als deze? Naar mijne bescheiden meening moet hier eene *wet* in het leven treden die, wat betreft den dienst van de spoorwegen en het gebruik daarvan, behoorlijk omschrijft welke feiten strafbare feiten zijn en hoe zij moeten worden geboet, en waarbij dus geen carte blanche aan de *spoorwegbesturen* gegeven wordt dit vast te stellen.

Men zal zeggen, wanneer dit uwe meening is, dan is uw strijd eigenlijk gericht tegen art. 27 van de wet van 1875. Daaromtrent geldt wat ik in de derde plaats meende te moeten vragen. Inderdaad is ook daartegen mijn bezwaar gericht, en ik argumenteer er uit om *dit*, thans in behandeling zijnde ontwerp te bestrijden, omdat ik dit artikel en de verkeerde werking er van niet door eene wet als deze wensch te versterken.

Het komt mij voor eene averechtsche manier van wetgeving te zijn. In art. 27 worden de gevallen opgenoemd, die bij algemeenen bestuursmaatregel kunnen worden geregeld; doch die gevallen omvatten zoo wat *alles* wat met mogelijkheid in deze stoffe regeling behoeft en men kan dan ook gerust zeggen, dat de spoorwegbesturen, die zich weten te laten gelden bij eene Regeering met de uitvoering belast, carte blanche hebben. Nadat langs dezen weg de strafbare feiten zijn aangewezen, gaan wij eene tweede wet maken om te zeggen, welke straffen daartegen bedreigd zullen zijn. Dit is eene methode van wetgeving waarmede ik mij niet kan vereenigen. Iedere delegatie van macht is altijd gevaarlijk, maar eene delegatie van macht op het gebied van strafrecht komt mij voor allergevaarlijkst te zijn. Mag ik uit de geschiedenis van de maatregelen van bestuur, die van art. 27 het gevolg geweest zijn, nog even mijne meening nader verduidelijken?

Het eerste Koninklijk besluit tot uitvoering van art. 27, beperkte zich tot de *reizigers*, maar klakkeloos, zonder dat de wetgever daarin gekend werd, is het woord »*reizigers*" vervallen en heeft men het besluit toepasselijk gemaakt op het geheele publiek. Ik vraag of, wanneer de wetgever deze zaak had moeten behandelen, deze zoo bijzonder gemakkelijk wat eerst alleen op reizigers toepasselijk was, zou hebben uitgebreid tot allen die zich op de spoorbanen en in de stations of op hunne emplacementen zouden bevinden? Ik geloof van neen, en dan komt het mij voor dat wij, eer aan de spoorwegdirectiën de vrijheid wordt gelaten om op dit gebied verder te gaan, den wetgever er in moeten roepen om aan het publiek de waarborgen te verschaffen, die alleen dan worden gegeven wanneer de strafbare feiten en de daarop te stellen straffen *beiden* worden vastgesteld door den wetgever zelf.

Eindelijk; is hetgeen de Regeering hier nu voorstelt, in haar eigen stelsel wel voldoende? Is het voldoende dat in de gevallen in de Memorie van Beantwoording opgenoemd, wordt gestraft met eene geldboete van hoogstens f 75. Gaat het aan om te zeggen: hier hebt gij nu eene bijzondere bepaling die de wet van 6 Maart 1818, waar zij in de wet van April 1875 toepasselijk is verklaard

vervangt; volgens die wet van 1818 is het immers mogelijk om voor inderdaad ernstige vergrijpen gevangenisstraf op te leggen, en zullen wij dan nu niet verder gaan dan het bedingen van eene geldboete van hoogstens f 75, hoe ernstig de gevallen ook zijn, die bijv. in de Memorie van Beantwoording door de Regeering zijn genoemd? Het komt mij inderdaad voor dat, in het stelsel zelf van de Regeering, het voorgestelde artikel onvoldoende is.

Mijnheer de Voorzitter, wat ik in het midden heb gebracht, is in de laatste vergadering van de Commissie van Rapporteurs uitvoerig besproken en in groote hoofdzaken meen ik daarmede te hebben medegedeeld de zienswijze van de meerderheid dier Commissie. Namens alle leden der Commissie mag ik niet spreken, omdat onder anderen haar geachte voorzitter door een spoorwegincident verhinderd is geweest de vergadering, waarop ik doelde, bij te wonen. Ware dit niet het geval geweest, dan zou hij waarschijnlijk tot de Kamer de woorden gesproken hebben, die ik thans tot haar heb gericht. De Commissie heeft de vraag overwogen of in deze door een amendement de bezwaren konden worden weggenomen, doch heeft daarvan afgezien, omdat, naar ik meen te mogen zeggen, de groote meerderheid het wenschelijker vond door overweging van dit ontwerp de quaestie der toepasselijkheid van de wet van 1818 nader te doen uitmaken, en niet wenschte mede te werken om door de aanneming van de wet, naar het bestaande art. 27 der wet van April 1875, aan de spoorwegbesturen nog grooter macht in handen te geven.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord slechts gevraagd om eene inlichting te verzoeken van de Regeering. Op bladz. 3 van de Memorie van Beantwoording lezen wij: » Dat het noodig zou zijn aan het spoorwegpersoneel de bevoegdheid te geven, hen, die zich op het station en de spoorweg-emplacementen aan overtreding schuldig maken, te verwijderen, heeft de ervaring niet aangetoond. Dit kan veilig aan de plaatselijke politie, welke gewoonlijk op of bij het station vertegenwoordigd is, worden overgelaten."

Ik zou naar aanleiding daarvan willen vragen, waaruit de afwezigheid van die behoefte is gebleken. Uit de verklaringen van de directiën der spoorwegmaatschappijen? Of heeft de Regeering die wetenschap op eene andere wijze verkregen?

De heer **Havelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts, naar aanleiding van hetgeen zooeven is gezegd door den heer de Kanter, en waarmede ik mij allerminst kan vereenigen.

Een van de hoofdpunten waarop de geachte afgevaardigde wees was de vraag, of er wel reden toe was, of het wel voldoende kon gerechtvaardigd heeten, dat zulk eene discretionnaire macht aan de spoorwegdirectiën werd gegeven, als bij deze wijziging werd bedoeld.

Daarbij heeft echter de geachte afgevaardigde mijns inziens geheel over het hoofd gezien, dat die macht volstrekt niet wordt gegeven aan de spoorwegdirectiën maar aan de Regeering.

De Regeering zal bij algemeenen maatregel van bestuur volgens art. 27, verschillende zaken, daarin genoemd, regelen. Zij heeft dus ook de macht, wanneer zij meent dat de spoorwegdirectiën van eenige bepaling van het reglement op het vervoer misbruik maken, dit tegen te gaan, door in dat reglement wijzigingen te brengen.

Meent men dat de bepalingen van het reglement niet juist zijn, dan ligt het op den weg van de heeren die dit meenen, de Regeering daarover te interpelleeren, maar het gaat niet aan, waar de wet den Koning machtigt tot het uitvaardigen van bepaalde algemeene maatregelen van bestuur, die machtiging krachteloos te maken, door er de poenale sanctie aan te onthouden.

Dat de macht die hier aan de Regeering wordt gegeven noodig is, dit is naar mijne overtuiging volkomen juist door de Regeering aangetoond. Ik ben er innig van overtuigd, dat daaraan dringend behoefte bestaat, om zoo doende te voorzien in eene lacune, die thans bestaat.

Het betreft hier niet alleen eene zaak in het belang van de exploitatie, maar ook in het belang van de veiligheid. Ik geloof dat de veiligheid van de exploitatie er in hooge mate bij betrokken is, dat men voorschriften, gegeven krachtens het algemeen reglement van vervoer, ook kan doen naleven.

De geachte afgevaardigde heeft ook nog gewezen op het onstelselmatige in de toepassing der bepalingen. Op het eene station, zeide hij, worden perronkaartjes gevorderd, op het andere niet, waardoor een hoogst ongelijke toestand wordt geboren, die ook zeer onbillijk werkt.

Ik houd mij overtuigd, dat, waar een maatregel moet worden genomen, die uit den aard der zaak voor het publiek lastig is, maar voor de exploitatie en veiligheid noodig is, vanzelf zulk een maatregel zal beperkt worden en moet worden beperkt tot die plaatsen, waar de toepassing daarvan noodzakelijk is.

Zijn er stations waar het niet noodig is, dan zal die opoffering van gemak voor het publiek ook niet mogen gevergd worden. De Regeering heeft uit te maken, waar dit wel of niet noodzakelijk is.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Mij aansluitende bij hetgeen zooeven door den geachten afgevaardigde uit Gouda is gezegd, moet ik er met nadruk op wijzen, dat het thans aanhangige wetsontwerp volstrekt niet ten gevolge zal hebben, dat aan de spoorwegdirectiën eenige meerdere macht wordt verstrekt. Het heeft namelijk uitsluitend ten doel om strafbaar te stellen de overtreding, door hen die noch reizigers noch bestuurders of beambten der spoorwegmaatschappijen zijn van voorschriften van een algemeenen maatregel van bestuur, tot het vaststellen waarvan krachtens de wet aan den Koning de bevoegdheid is verleend.

Het spreekt nu, mijns inziens, vanzelf, dat, waar bij de wet aan den Koning de bevoegdheid is gegeven een algemeenen maatregel van bestuur te nemen regelende het vervoer langs de spoorwegen, den dienst op de stations en alles wat met het spoorwegverkeer in verband staat, het dan ook noodzakelijk is dat eene overtreding van een dergelijken maatregel van algemeen bestuur strafbaar wordt gesteld.

Aanleiding tot de indiening van dit wetsontwerp was het arrest van den Hoogen Raad, waarbij werd uitgemaakt, dat eene overtreding door hen die noch zijn reizigers noch bestuurders of beambten zijn onstrafbaar was.

Wat de quaestie van de perronkaartjes aangaat, ben ik van oordeel dat dit punt nader zal zijn te regelen bij eene herziening van het Algemeen Reglement op het vervoer. Daarbij zal wellicht de Minister zich de bevoegdheid kunnen voorbehouden om te bepalen of en zoo ja op welke stations wel, op welke geen perronkaartjes zullen gevorderd kunnen worden. Op dit oogenblik is deze quaestie in het bestaande reglement op het vervoer niet voldoende geregeld.

Op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Vrolik, op welken grond is gebleken dat het onnoodig zou zijn aan het spoorwegpersoneel de bevoegdheid te verleenen om hen die zich op het station en de spoorweg-emplacementen aan overtreding schuldig maken te verwijderen, kan ik antwoorden, dat tot dusver geene klachten of aanmerkingen op het handhaven der orde op de stations en de emplacementen door de plaatselijke politie zijn ingekomen, welke de Regeering tot het voorstellen van veranderingen in de bestaande wettelijke bepalingen dienaangaande aanleiding zou kunnen geven.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Het punt van uitgang in het betoog van den geachten afgevaardigde uit Bergum was het niet noodzakelijke van de voorgedragen wijziging, op grond, dat in het arrest van den Hoogen Raad van 18 Maart 1889 (*W. v. h. R.* n°. 5694) niet speciaal vermeld zou zijn dat de wet van

48ste VERGADERING. — 23 MAART 1893.

31. Wijziging van de wet houdende regeling van den dienst en het gebruik der spoorwegen.

6 Maart 1818 niet toepasselijk is op het in dat arrest bedoelde feit.

Het zij mij vergund, al is het ook eenigszins eene herhaling van hetgeen in de Memorie van Antwoord voorkomt, er aan te herinneren, dat de Hooge Raad — niet *implicite* — gelijk de heer de Kanter meende — maar zeer expliciet heeft uitgemaakt dat de wet van 6 Maart 1818 niet mocht worden toegepast op overtredingen van algemeene maatregelen van bestuur, bedoeld in art. 27 der spoorwegwet van 1875. Men leest toch in dat arrest, dat art. 20 der invoeringswet van 15 April 1886 niet kan worden toegepast; waarop het arrest met zoovele woorden laat volgen dat » ook bij geene andere wettelijke bepaling op het bewezen feit straf is gesteld." Dus *niet* bij de wet van 1818 en *ook niet* bij eene andere wet. Hoe kan het meer bepaald en uitdrukkelijk?

Maar, Mijnheer de Voorzitter, de geachte afgevaardigde heeft er te recht aan herinnerd, als geleerd door de ervaring, dat de Hooge Raad wel eens terugkomt op eene vroeger genomen beslissing. Zijne gevolgtrekking echter is, dunkt mij, minder juist, dat men daarom in dezen niet op een enkel arrest zou mogen afgaan.

Dit toch zou alleen het geval zijn, indien het een zeer dubieus punt betrof, of eene uitlegging van de wet, die aan de Regeering ten eenenmale onjuist voorkwam. Er zou dan reden bestaan, opnieuw eene beslissing van het hoogste rechtscollege uit te lokken. Maar de gronden, door den Hoogen Raad aangevoerd, zijn alleszins aannemelijk, zoozeer zelfs, dat de heer de Kanter geen poging heeft gedaan, ze te weerleggen. Hij heeft de onjuistheid der beslissing zelfs niet beweerd en terwijl ook de Regeering dat niet doet, zou het inderdaad onverantwoordelijk zijn eene poging te doen om den Hoogen Raad terug te brengen van eene jurisprudentie, die de Regeering zelve juist acht; eene poging trouwens die ook stellig zou mislukken.

De geachte afgevaardigde heeft ook voorbijgezien, dat het hier niet enkel te doen is om te voorzien in eene leemte, door den Hoogen Raad aangewezen, maar dat de dagelijksche practijk aantoont hoe noodzakelijk het is ten deze de wet duidelijk te doen spreken.

De overtredingen toch, hier bedoeld, worden berecht door de kantongerechten, en, wanneer men let op de talrijke beslissingen door de kantongerechten, ook na de uitspraak van den Hoogen Raad, dan is het duidelijk, dat het tijd wordt door de wet bepaald te doen uitmaken, of de overtredingen van een hierbedoelden algemeenen maatregel van bestuur, door niet-reizigers begaan, al dan niet strafbaar zijn zullen.

De geachte afgevaardigde heeft ondersteld dat de Hooge Raad alsnog eene andere uitspraak zou kunnen geven bij een tweede arrest en daarbij dan de wet van 6 Maart 1818 wel toepasselijk zou kunnen verklaren. Maar zou de heer de Kanter dit dan kunnen wenschen? De geheele strekking van het betoog van den geachten afgevaardigde zou medebrengen, dat hij ook dat niet kan willen. En waarom kan hij dan verlangen, te dier zake nog eene beslissing uit te lokken? Te minder zou dit nog gerechtvaardigd zijn, nu met 1 September eerstkomende de wet van 6 Maart 1818 zal vervallen, en noch de Kamer, noch de Regeering hoopt, dat er opnieuw aanleiding zal ontstaan, weder tot eene verlenging van de werking dier wet te moeten overgaan.

De geachte afgevaardigde heeft voorts bedenkingen geopperd tegen de wijze van wetgeving, waarbij aan maatregelen van bestuur de bepaling van strafbare feiten wordt overgelaten en die zelfs genoemd eene »averechtsche" manier van wetgeving. Maar hierover behoeven wij toch niet te debatteeren. De Grondwet heeft die averechtsche manier toegelaten. En, wat de toepassing betreft, kan ik mij beroepen op eene onwraakbare autoriteit, op de Wetgevende Macht zelve, die in 1875 bij de spoorwegwet zich er mede vereenigde; en ook vroeger en later. Toen achtte men deze wijze van handelen niet zoo verkeerd. Ook weer onlangs nog, bij de wet van 1889 op den dienst van de locaalsporen, is eene gelijke bepaling gemaakt als de wijziging die thans wordt voorgesteld, en ook daarna heeft de Wetgevende Macht onderscheidene wetten in denzelfden »averechtschen" zin aangenomen. In den gedachtengang van den geachten afgevaardigde zou men het geheele stelsel van algemeene maatregelen van bestuur moeten verlaten. Indien dit vraagstuk bij deze kleine wijziging aan de orde ware — wat niet het geval is — dan zou het niet moeilijk zijn, aan te toonen, dat, zoowel in 't algemeen, als in 't bijzonder, in eene materie als het hier betreft, juist algemeene maatregelen van bestuur onontbeerlijk zijn, omdat telkens de behoeften van het verkeer afwisselen en het in gegeven omstandigheden dikwijls noodig is, op eene spoedige wijze veranderingen aan te brengen, die door de veiligheid en den dienst worden vereischt.

Eindelijk meende de geachte spreker nog dat in het stelsel van de Regeering eene straf van f 75 geldboete niet voldoende zou zijn. Doch de geachte afgevaardigde heeft, dunkt mij, geene reden om daarop aanmerking te maken. Hij moet zich hierbij gemakkelijk kunnen nederleggen, omdat hij zelf volstrekt geene straf bepaling wenscht. Doch, wegens het ontkennend teeken dat de heer de Kanter geeft, zal ik hierop niet verder ingaan. Want, hoe dat zij, de Regeering acht geldboete voor eene overtreding als hier bedoeld wordt voldoende, en zij is de meening toegedaan, dat men niet dan waar de noodzakelijkheid blijkt, moet overgaan tot bepaling van gevangenisstraf.

Hiermede, in verband met hetgeen reeds door den geachten afgevaardigde uit Gouda en mijn ambtgenoot van Waterstaat werd aangevoerd, geloof ik dat de noodzakelijkheid van deze wetswijziging voldoende is aangetoond en dat het betoog van den geachten afgevaardigde uit Bergum wel niet zal kunnen strekken om de opvatting, door den Hoogen Raad in zijn arrest van 1889 voorgestaan, in eenig opzicht aan het wankelen te brengen.

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Gouda en de Ministers van Waterstaat en Justitie hebben, waar ik trachtte te betoogen dat de indiening van het wetsontwerp niet noodzakelijk was, met kracht van redenen geargumenteerd dat dit wetsontwerp wel noodig was. De heer Havelaar en de Minister van Waterstaat hebben gesproken van eene *lacune*, die moest worden aangevuld; ik nu ontken die ten stelligste, omdat ik beweer dat de wet van 1818 in de zaak voorziet, en van hare *niet*-toepasselijkheid het bewijs niet geleverd is.

De Minister van Justitie heeft gemeend zijne bewering nog te kunnen aandringen door te wijzen op de ervaring, die de jurisprudentie van de kantonrechters op dit punt aan de Regeering aan de hand geeft. Ik erken in deze gaarne mijne minderheid tegenover dien Minister, waar het geldt de beoordeeling van de vraag of de verschillende vonnissen door de kantonrechters in deze materie gewezen zijne bewering bewijzen. De Minister heeft immers veel meer materieel tot zijne beschikking dan ik, die alleen kan oordeelen uit de beslissingen, die zijn openbaar gemaakt. Maar het zou mij daarom aangenaam zijn geweest wanneer de Minister nevens die algemeene bewering ook eenige feiten had gesteld, waaruit hare juistheid blijkt. Niet dat ik den Minister niet toegeef dat er vonnissen, door kantonrechters gewezen, zijn die bevestigen wat de Regeering zegt. Maar ik meen dat er ook kantonrechters zijn die eene andere uitspraak hebben gedaan. Ik meen mij te herinneren, ofschoon ik er niet geheel voor insta, dat het zeer bekende vonnis van den kantonrechter te 's Gravenhage over de perronkaartjes, in geheel anderen zin gewezen is door den kantonrechter te Delft. De vonnissen van die twee kantonrechters in die zaak staan lijnrecht tegenover elkander.

Ik herhaal, naar mijne bescheiden meening bestaat de lacune niet en kan de Regeering niet aantoonen dat door het arrest van den Hoogen Raad met zoovele woorden de wet van 6 Maart 1818 is ter zijde gesteld en ten deze niet toepasselijk verklaard.

De Minister zegt: ik ben het met het arrest eens en daarom

bestaat er voor de Regeering geen aanleiding opnieuw eene beslissing uit te lokken. Ik hoop dat de Regeering aan ons de vrijheid zal laten om het *daarmede* niet eens te zijn en met den Minister van Justitie in gevoelen te verschillen dat de zaak gejugeerd is. Mij komt het voor dat het niet anders dan bij analogie uit het arrest te halen is. De woorden, door den Minister aangehaald, zijn ons allen bekend. Maar de wet van 6 Maart 1818 wordt niet genoemd, slechts implicite. En nu vraag ik: is het zoo onmogelijk, is het te kort doen aan de deferentie aan den Hoogen Raad verschuldigd, wanneer men denkt aan de mogelijkheid dat de Hoogen Raad art. 80 van het Algemeen Reglement van 9 Januari 1876 (*Staatsblad* n°. 7) waarbij de wet van 1818 werd toepasselijk verklaard, heeft over het hoofd gezien?

Met het oog op die niet uitgesloten mogelijkheid gaat dat wetsontwerp te ver; alvorens tot dergelijke draconische bepalingen wordt overgegaan, behoort eene definitieve beslissing van dat college te worden afgewacht, en tot nogtoe is van het bestaan der lacune niet gebleken.

De Minister van Waterstaat heeft erkend dat ten aanzien van de perronkaartjes met het publiek zeer willekeurig wordt omgesprongen, en ik hoop dat de Regeering, zoo zij er iets aan doen kan bij aanneming van dit wetsontwerp, het publiek daarvoor ten minste verder zal vrijwaren.

De Regeering is het met het arrest van den Hoogen Raad eens. De geschiedenis van art. 27 toont aan, dat ook Regeeringen van opinie kunnen veranderen; bij het maken der wet van 1875 was de toenmalige Regeering het met dezen Minister niet eens, gelijk de geschiedenis van art. 64 der wet kan aantoonen. Op de vraag in het Voorloopig Verslag gedaan, of het woord *reizigers* wel kon blijven staan, antwoordde de Regeering dat met het oog op de wet van 1818 de wijziging *niet* noodig was.

De Minister van Justitie herinnert er aan, dat de wet van 6 Maart 1818 eerstdaags zal komen te vervallen, en wel geen verlengingswet voor haar verder behoud zal noodig zijn.

De Minister zal er meer van weten dan ik; ik redeneerde van het bekende naar het onbekende; maar na de herhaalde verlengingswetten kan men mij niet euvel duiden, dat ik herhaling daarvan alleszins waarschijnlijk acht.

Ten slotte een paar opmerkingen aangaande hetgeen de Minister van Justitie heeft geantwoord op mijne in de laatste plaats gestelde vraag. Door hoofdknikken gaf ik Zijne Excellentie reeds te kennen, dat het geenszins mijne bedoeling was, geen straf te bedreigen en de strafbare feiten, die in deze materie alleszins mogelijk zijn, ongestraft te laten. Ik dank den Minister dat hij van dat knikken notitie nam, en op die zaak niet verder doorging. Ik wensch dat *voldoende* worde gestraft waar dit verdient wordt; maar de strafbare feiten moeten worden aangegeven door *den wetgever*, niet bij wijze van delegatie aan de spoorwegbesturen en het uitvoerend gezag. Toen die delegatie in 1875 verleend werd, stond de Kamer voor een gansch ander geval. Het spoorwegverkeer was toen volstrekt nog niet wat het thans is, en er waren ook nog geene spoorwegovereenkomsten, die thans de macht in handen hebben gegeven van twee maatschappijen. Wanneer nu die spoorwegmaatschappijen maar hard bij de Regeering aankloppen en de Raad van Toezicht het met hare wenschen eens is, zal geene Regeering weerstand kunnen bieden, en aan de spoorwegbesturen zal gegeven worden wat zij verlangen. Geeft daarentegen de wetgever de gevallen aan waarin straf wordt bedreigd, dan zal beter acht geslagen worden op de klachten van het publiek, dan geschieden zal door genoemde besturen en het uitvoerend gezag, omdat de Volksvertegenwoordiging die klachten beter hoort, en er in den regel ook gevoeliger voor is.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Slechts twee opmerkingen nog. De geachte afgevaardigde uit Bergum heeft er op gewezen, dat hem alleen ten dienste staan de publiek gemaakte vonnissen van kantongerechten. Ik wensch mij op geene andere te beroepen. De geachte spreker heeft mij trouwens zelf er van ontslagen om voorbeelden aan te halen. Hij bleek er mee bekend te zijn, daar hij toch wees op die van de kantonrechters te 's Gravenhage en te Delft, er bijvoegende dat hunne uitspraken met elkaar in strijd zijn. Alléén dit feit spreekt reeds vóór de noodzakelijkheid, dat de wetgever zich duidelijk verklare. Om alléén dit nog er bij te voegen, er zou ook nog op een ander vonnis te wijzen zijn, namelijk van het kantongerecht te Schiedam, om te blijven bij denzelfden jaargang van het *Weekblad van het Recht*, als waarin de beide andere bedoelde vonnissen voorkomen, alle van October en November 1891; het vonnis van Schiedam is opgenomen in n°. 6094 van genoemd weekblad.

In de tweede plaats doe ik gaarne *amende honorable*, dat ik den geachten spreker, nu hij dat nader nog verklaarde, ten onrechte de opinie heb toegeschreven, dat hij straffeloosheid van de hier bedoelde overtredingen zou wenschen. Daarbij acht ik mij echter verplicht ter verontschuldiging aan te voeren, dat ik daarvoor toch alle reden had. Was het immers niet logisch af te leiden uit het advies, dat de geachte spreker, rapporteur over dit wetsontwerp, aan de Vergadering gaf, om het voorstel te verwerpen?

Die verwerping toch zal en kan geen ander gevolg hebben, dan dat voor niet-reizigers de overtreding der in art. 27 der spoorwegwet omschreven algemeene maatregelen van bestuur straffeloos zou zijn.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het ENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt, op verzoek van den heer de Kanter, in stemming gebracht, en met 52 tegen 9 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Donner, Roessingh, Gerritsen, Guyot, Tydeman, van Alphen, van der Feltz, Vrolik, van Gijn, A. van Dedem, Keuchenius, Land, Ruys van Beerenbroek, Houwing, Schimmelpenninck van der Oye, Rutgers van Rozenburg, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Heldt, Kolkman, Harte, Dobbelmann, van der Schrieck, van Delden, Michiels van Verduynen, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Hartogh, Lieftinck, Röell, Mutsaers, van Houten, Kielstra, Bool, Roijaards van den Ham, Levy, van de Velde, T. Mackay, Bevers, Pyttersen, Havelaar, van Vlijmen, Walter, Goekoop, Mees, Hintzen, Plate, de Beaufort (Amsterdam), van Kerkwijk, de Meijier, van der Kun, Schaepman en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren de Kanter, Boreel van Hogelanden, Beelaerts van Blokland, Smeenge, Brantsen van de Zijp, Rink, Goeman Borgesius, Veegens en Ferf.

De heer **Mees** brengt het volgend rapport uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs over het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35), tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen is gesteld een adres van de Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij. De Commissie is niet in staat geweest dit adres, dat eerst zooeven tot haar kwam, kortelijk samen te vatten, ik zal daarom genoodzaakt zijn het, trouwens niet lange stuk, in zijn geheel voor te lezen.

De Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij doet als bezwaren gelden:

1°. dat de aanwijzing van het aantal dagen voor het incubatie-tijdperk der cholera en andere ziekten, zal plaats hebben door den Minister van Binnenlandsche Zaken;

dat toch omtrent dit incubatie-tijdperk voor cholera geen vaste regel bekend is; zoo varieerde het oponthond dat in de Nederlandsche havens (buiten de wet om) werd bevolen, van 4 tot 8 dagen;

dat het van het grootste belang is voor handel en scheepvaart dat bij aanneming der wet, eerst vaste regels worden gesteld, liefst in de wet zelve, opdat ze worden vastgesteld na debat en een ieder wete, waaraan hij zich heeft te houden of anders, dat de voorgedragen wet niet worde bekrachtigd, voordat aan uwe vergadering zekerheid is gegeven van de strekking der bepaling;

dat de ondervinding van het najaar de noodzakelijkheid van die zekerheid geleerd heeft, omdat toen herhaaldelijk voor cholera asiatica zijn opgegeven gevallen die minstens genomen twijfelachtig waren, zooals blijkt uit het verslag van den geneeskundigen raad voor Noordholland, opgenomen in het *Handelsblad* van 31 Dec. jl.;

dat dit voor handel en scheepvaart wijdstrekkende, nadeelige gevolgen heeft gehad, daar de vreemde consuls onmiddellijk er telkens gevallen, zelfs als die te Vogelenzang, Nederhorst den Berg, Maarssen enz. aan hunne Regeeringen telegrafeeren;

dat ook het geneeskundig onderzoek niet spoedig genoeg kan geschieden, als te IJmuiden, waar de gemeentegeneesheer van Velsen uit den aard zijner betrekking de schepen moet laten wachten, wat bedenkelijk kan zijn, indien zich zieken aan boord bevinden;

2°. dat het niet verleenen van practica moet aangevuld worden met eene aanwijzing van eene veilige ligplaats voor de schepen, opdat voorkomen worde, dat de schepen eenvoudig buiten de haven gehouden worden, zooals de »Urania", die tijdens storm weder zeer onveilig heeft moeten liggen in de voorhaven van IJmuiden en gevaar liep te pletter te worden geslagen tegen een der dammen en met man en muis te vergaan.

Redenen waarom adressanten uwe Vergadering verzoeken hunne bezwaren weg te nemen en bij de vaststelling van het wetsontwerp de vereischte waarborgen te geven voor vaste regels voor de beoordeeling van het incubatie-tijdperk en dat ook voor de veiligheid van schip en lading en het leven der opvarenden worde gezorgd.

Uwe Commissie stelt voor dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

VI. Wijziging van de wet van 28 Maart 1877 (Staatsblad n°. 35), tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen. (**137**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Boreel van Hogelanden**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mij niet te verdiepen in de vraag of het wetsontwerp eerder had kunnen ingediend worden, maar alleen te constateeren, dat de wensch, uitgesproken in de Memorie van Beantwoording, vervuld is, zoodat wij nu reeds tot de behandeling van deze zaak kunnen overgaan.

Toch heeft de betrekkelijke overhaasting, waarmede de zaak in de Kamer behandeld is, er aanleiding toe gegeven dat eene opmerking, die, mijns inziens, vrij wel het hart der quaestie raakt, niet volkomen tot haar recht gekomen is.

Ik meen evenwel dat de Minister geen bezwaar zal hebben mijne vraag te beantwoorden. Nadat de cholera was uitgebroken en ons land bedreigde, heb ik toch het genoegen gehad twee keeren met den Minister te confereeren over het nemen van maatregelen tot bestrijding der ziekte. Ik heb toen reeds als mijn gevoelen te kennen gegeven hoe moeilijk het is maatregelen te nemen om de gemeenschap tusschen den wal en het schip, dat besmet verklaard is, te verhinderen. Art. 9 der wet zegt, dat tijdens de beslissing die genomen moet worden betreffende het onderzoek, het schip buiten gemeenschap blijft met den wal.

Stel ik mij de zaak goed voor, dan zal de burgemeester tot het handhaven dier bepaling niet alleen de gemeentelijke en de Rijkspolitie tot zijn dienst hebben, maar ook de hulp van militairen en zeemacht.

Doch ik stel mij de vraag, of dit gewoonlijk het geval zal wezen en of de ondervinding tot nu toe geleerd heeft dat dit reeds plaats heeft.

Ik bepaal mij alleen tot IJmuiden, omdat ik daar met den toestand goed bekend ben. Ieder die dat met mij is, zal weten, dat, wanneer men daar de bepalingen volkomen wil naleven ten opzichte van den in observatie liggende schepen, gebruik gemaakt moet worden van een cordon troepen, geposteerd langs den wal.

De schepen toch die in observatie liggen bevinden zich hoogstens 20 meters van de wal en een goed zwemmer kan dus gemakkelijk en snel den wal gebruiken.

Of dergelijke gevallen in het afgeloopen jaar plaats vonden, daaromtrent kan geen zekerheid verkregen worden, maar een feit is het dat personen van schepen op grooter afstand dan 20 meters zijn afgekomen.

Nu echter ten gevolge van de bepalingen dezer wet de eigenlijke quarantaine in beginsel wederom ingevoerd wordt, zal, en daarop is in het Voorloopig Verslag gewezen, het verlangen van personen die niet ziek zijn of die aan boord zich bevinden van schepen waar geen ziekte heerscht, om naar den wal te komen nog veel sterker worden.

De Regeering antwoordt daarop: »Dat bij de toepassing van de nieuw voorgestelde bepaling in art. 8 der wet, de aandrang om de schepen te verlaten sterker zal worden, levert geen gevaar op, want door de bepaling voorgedragen tot wijziging van art. 10 der wet, wordt de bevoegdheid om het schip te verlaten, aan banden gelegd."

Ik stel mij de zaak anders voor, namelijk dat wij hier niet te doen hebben met rustige burgers die vragen wat de wet wil, maar met personen die niets anders verlangen dan de wet te overtreden als zij maar aan den wal komen. Het geldt hier niet de bevoegdheid om aan wal te gaan, maar de mogelijkheid om personen die dat wenschen, daarin te verhinderen.

Het punt waarop het aankomt vindt men in de 3de alinea der Memorie van Beantwoording in deze woorden: »De ondergeteekenden twijfelen niet of met de voorgedragen wijzigingen is voor het oogenblik genoeg gedaan om met vrucht besmetting door uit zee aankomende schepen te weren."

Tot mijn leedwezen kan ik die meening niet deelen.

Het *kan* zijn dat er genoeg is gedaan, maar of het op den duur zal blijken doeltreffend te wezen, daarachter ben ik zoo vrij een vraagteeken te zeten.

Ik betreur dat te meer, omdat in de Memorie van Beantwoording van het ons aanstonds wachtende wetsontwerp wordt erkend, dat het houden van zieken buiten het land Regeeringszaak is in tegenoverstelling van alle andere mogelijke maatregelen.

Ik neem nu het geval aan, dat er een schip uit Hamburg komt, ik bepaal mij wederom tot IJmuiden. Volgens de thans vigeerende wet lag dat schip gedurende eenigen tijd in observatie tot dat de geneesheer met dat onderzoek belast het schip verklaard had alles wel aan boord te hebben. Indien dit het geval was vertrok het schip onmiddellijk door. Indien dit het geval niet was, werd het schip, zooals in het Voorloopig Verslag is opgemerkt, vastgemeerd aan het remtoestel. Dáár, dat is tusschen de semaphore en de sluizen, is echter slechts plaats voor 4 schepen; kwamen er meer, dan moesten zij gaan liggen in de buitenhaven. En zooals wij zooeven gehoord hebben uit het ons voorgelezen adres heeft een schip, de *Ariadne* genaamd, en blootgesteld aan stormweder, daar geen goede ligplaats kon vinden. Wanneer er stormweder is, dan is de buitenhaven ongeschikt voor het ankeren van schepen. Wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, dan zal het getal schepen grooter worden en dus de plaats kleiner.

Wanneer men nu de Memorie van Antwoord leest, dan zou men allicht tot de overtuiging komen, dat de toestand zoo te IJmuiden *was;* men leest toch op bladz. 1: »De uitkomst heeft bewezen, dat het aan een en ander in het vorige jaar niet ontbroken heeft, niettegenstaande men met moeilijkheden, als het in het Voorloopig Verslag bedoelde gemis van de noodige ruimte in de havens te IJmuiden, te kampen had."

Men zou dus denken, dat er verandering in den toestand gekomen is, hetgeen, voor zoover mij bekend, is, niet het geval is.

Indien er al geen verandering is gekomen, dan vrees ik dat het daarom geen verbetering zal zijn.

Verleden jaar hebben er een of twee marineschepen gelegen in de haven van IJmuiden, mijns inziens met een tweeledig doel, zoowel om het naar den wal gaan te beletten, als om toezicht op die schepen te houden. Wij hebben het genoegen den Minister van Marine in ons midden te zien, en nu zou ik Zijne Excellentie willen vragen of er bezwaren zijn om mededeeling te doen van de rapporten die de commandanten van die schepen bij hem hebben ingeleverd, ten einde te weten te komen wat hunne bevindingen zijn geweest en of zij inderdaad gemeend hebben, dat de maatregelen, die zij konden nemen, bepaald doeltreffend waren om het zich naar den wal begeven van personen tegen te gaan?

Er is nog eene zaak welke ik onder de aandacht van de Regeering wensch te brengen. Op dit oogenblik is, zooals bekend, de geneesheer te Velsen belast met het onderzoek van de schepen, die binnenkomen, en nu zou ik deze vraag aan de Regeering willen doen; eene vraag, die zeer zeker ook bij haar zal zijn gerezen, of het niet veel wenschelijker zou zijn om het onderzoek van de schepen op te dragen aan den officier van gezondheid der marineschepen te IJmuiden, die slechts weinig patienten heeft, dan aan den dokter te Velsen, die uit den aard der zaak veel verder afwoont.

Nu ik toch aan het woord ben, wensch ik nog eene opmerking aan het gesprokene toe te voegen.

In de Memorie van Beantwoording leest men: »Wat bedoeld wordt in het Voorloopig Verslag met het geven van bevoegdheid aan de geneeskundige autoriteiten om verdachte personen gedurende het incubatietijdperk in barakken af te zonderen en onder observatie te stellen, liever dan hen te ontsmetten, is niet recht duidelijk."

Ik wensch daarom even aan te stippen, wat daar bedoeld wordt. Met de daar aangeduide zinsnede werd bedoeld, dat personen, die zich bevinden aan boord van een schip uit eene vreemde haven komende, zonder dat men het weet de kiem van eene besmettelijke ziekte bij zich kunnen hebben, dat daartegen natuurlijk geen ontsmetting baat en dat dezen dus zullen moeten worden afgezonderd en onder observatie gesteld om zekerheid te kunnen bekomen, of de vrees die men koesterde dat de ziekte reeds kon aanwezig zijn, al of niet bewaarheid zou worden.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Met genoegen heeft de Regeering kennis genomen van de algemeene instemming welke dit wetsontwerp in de Kamer heeft gevonden.

De geachte afgevaardigde uit Beverwijk, overigens evenzeer zijne goedkeuring daaraan hechtende, meent echter, dat door den thans voorgestelden maatregel niet in elk opzicht genoeg zoude worden gedaan tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen. Het is mij niet mogen gelukken uit de rede van den geachten afgevaardigde te vernemen in welk opzicht door aanvulling der thans voorgestelde wettelijke bepalingen aan de door hem in het midden gebrachte bezwaren zoude kunnen worden te gemoet gekomen.

De geachte afgevaardigde vroeg in de eerste plaats of de burgemeester, ten einde gedurende het gezondheidsonderzoek van een schip de gemeenschap met den wal te beletten, gebruik mag maken van de hulp der militaire en wellicht ook der maritieme macht, welke ter plaatse aanwezig moet zijn. Het antwoord kan niet anders dan toestemmend luiden, want in art. 9 der wet van 28 Maart 1877 wordt den burgemeester uitdrukkelijk die bevoegdheid gegeven. Of nu de hulp der militaire en maritieme macht in elke gegeven omstandigheid voldoende zal wezen om de gemeenschap met den wal verbroken te houden, daaromtrent kan eene wettelijke bepaling onmogelijk zekerheid geven; het zal veelal afhangen van het doorzicht en het beleid, waarmede de militaire en maritieme macht wordt gebruikt en van de wijze waarop deze haren plicht vervult. De Regeering heeft echter geene reden om te twijfelen, dat bij voorkomende gevallen op juiste en doeltreffende wijze zal worden gehandeld. De ondervinding in het afgeloopen jaar opgedaan, heeft bovendien de zekerheid gegeven, dat waar de hulp van de militaire en maritieme macht wordt ingeroepen, binnen de grenzen van het mogelijke, op afdoend maatregelen mag worden staat gemaakt.

De verdere opmerkingen van den geachten spreker betreffen de plaatselijke toestanden in de haven van IJmuiden; hij meent dat aldaar geen voldoende plaatsruimte wordt aangetroffen om aan de schepen in quarantaine eene behoorlijke ligplaats te geven. In de gewisselde stukken is door de Regeering erkend, dat er slechts eene beperkte plaatsruimte aanwezig is. Maar ik begrijp niet op welke wijze door wettelijke maatregelen als thans worden besproken, in de haven van IJmuiden meerdere ruimte zoude kunnen worden verkregen. Ik meen tevens dat de in het afgeloopen najaar opgedane ondervinding een geruststellenden indruk moet geven, ook al moesten er eens schepen wegens de geringe plaatsruimte dicht bij den wal worden gelegd. De geachte afgevaardigde meent dat een afstand van niet meer dan twintig meter somwijlen deze schepen van den wal scheidde en dat deze voor een goed zwemmer geen beletsel is den wal te bereiken. Ik geef hem dit laatste gaarne toe, maar mij is niet gebleken dat door schepelingen van in quarantaine liggende schepen pogingen zijn aangewend om zwemmende den wal te bereiken. En zij zouden dit toch niet ongemerkt kunnen doen.

De geachte afgevaardigde heeft verder gevraagd, of het niet beter ware, om, in de plaats van aan den geneesheer van Velzen, het gezondheidsonderzoek der aankomende vaartuigen op te dragen aan den officier van gezondheid van het in de haven van IJmuiden gestationeerde marine-vaartuig. De Regeering moet, op grond van de geldende bepalingen voor het gezondheidsonderzoek, eenen geneesheer aanwijzen en zij wees daarvoor den geneesheer van Velzen aan. Maar dat neemt niet weg, dat, waar hij niet altijd beschikbaar was, ten vorigen jare ook gebruik gemaakt is van de diensten van officieren van gezondheid, aan boord van de in de haven gestationeerde marinevaartuigen. Ik geloof daarom, dat in dit opzicht aan den wensch van den geachten afgevaardigde reeds is voldaan; maar de Regeering kan natuurlijk niet voor het gezondheidsonderzoek in de haven van IJmuiden een officier van gezondheid aanwijzen, die er in elk geval slechts tijdelijk op een marinevaartuig vertoeft.

Ten slotte vroeg de geachte afgevaardigde nog of personen, aan boord van binnenloopende verdachte schepen, al vertoonen zij geene sporen van besmetting door cholera, niet, als voorzorgmaatregel, aan den wal kunnen worden afgezonderd. Ik zoude meenen dat de geneeskundige, met het gezondheidsonderzoek belast, door de voorgedragen wetsbepaling de bevoegdheid zal erlangen, om een voldoend toezicht te doen houden op alle aan boord van binnenkomende schepen aanwezige personen, welke hem mochten voorkomen verdacht te zijn. Maar ik zoude het bedenkelijk achten om verder te gaan en in dit opzicht aan den wensch van den geachten afgevaardigde te voldoen.

De heer **Jansen**, *Minister van Marine:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Beverwijk heeft van de omstandigheid, dat in het najaar beurtelings twee marineschepen te IJmuiden aanwezig waren, gebruik gemaakt om te vragen of er bezwaar bestond tegen de overlegging der rapporten van de commandeerende officieren dier bodems omtrent de gelegenheid tot quarantaine te IJmuiden.

Tot mijn spijt kan ik echter aan het verzoek van den geachten afgevaardigde niet voldoen, daar aan bedoelde commandanten geen opdracht tot het uitbrengen van rapport is gedaan.

Mogen zij ook al in enkele rapporten gewezen hebben op omstandigheden, die zich te IJmuiden voordeden, dan

48ste VERGADERING. — 23 MAART 1893.

138. Wijziging van de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

zijn die rapporten overigens niet van dien aard, dat daarvan mededeeling kan geschieden. De rapporten omtrent de quarantaine-aangelegenheden te IJmuiden moeten uitgebracht worden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken door de daartoe bevoegde autoriteiten.

Wat betreft het verleenen van diensten door officieren van gezondheid aan boord der schepen, ik kan gerust verklaren, dat die doorloopend zijn gepraesteerd, waar het mogelijk was.

Daaromtrent is trouwens reeds geantwoord door den Minister van Binnenlandsche Zaken en ik ben dus zoo vrij den geachten afgevaardigde naar dat antwoord te verwijzen.

De heer **Boreel van Hogelanden**: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van mijn betoog was, dat de pointe van de zaak hierin bestaat, dat de Regeering niet twijfelt dat met de voorgenomen wetswijziging reeds genoeg is gedaan, terwijl dit naar mijn oordeel niet het geval is.

Ik geloof echter niet, dat het mogelijk zal zijn de Regeering tot mijne zienswijze over te halen, te meer nog daar op de door mij aangehaalde zinsnede deze volgt: »Meerdere wijzigingen in de wet van 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35) worden ook door de ambtenaren van het geneeskundig Staatstoezicht niet noodig geoordeeld."

Tegen eene Regeering gerugsteund door hare ambtenaren die dit verklaren bind ik den strijd liever niet aan. Ik heb enkel gemeend, dat het mijn plicht was er op te wijzen, dat deze wijziging der wet volgens mijn oordeel niet zou leiden tot eene doeltreffende regeling van de zaak.

De Minister van Marine kan de rapporten der commandanten niet over leggen, eenvoudig omdat zij niet bestaan, maar vermoedelijk zullen die commandanten toch wel iets gerapporteerd hebben omtrent hunne bevindingen, en of hun werk reeds eenige vruchten heeft afgeworpen. De personen, die daar zijn geweest en gewerkt hebben zullen toch wel iets aan den Minister gerapporteerd hebben, en iets daaromtrent te weten zou mij hoogst aangenaam zijn, om de eenvoudige reden, dat die officieren door hun verblijf aldaar, veel beter op de hoogte dan anderen kunnen zijn en men volkomen zekerheid heeft omtrent de waarheid hunner berichten.

De heer **Jansen**, *Minister van Marine:* Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij genoegen dat de geachte afgevaardigde uit Beverwijk met zooveel lof heeft gesproken van de waarde, te hechten aan de meening van marine-officieren, vooral van die officieren, die te IJmuiden zijn gestationneerd geweest.

Het spijt mij evenwel, dat ik den geachten afgevaardigde ook ten opzichte der gevraagde mededeelingen niet geheel kan bevredigen, ofschoon natuurlijk in de rapporten der commandeerende officieren wel nu en dan berichten voorkomen omtrent hetgeen bij de quarantaine is voorgevallen. Daaruit blijkt, dat, zoo er in den aanvang al geen volledige overeenstemming op enkele punten heeft bestaan, die overeenstemming later toch volkomen is geworden. Bezwaren hebben zich niet voorgedaan. Hiermede meen ik den geachten afgevaardigde te hebben beantwoord.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. I, II, III en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VII. WIJZIGING VAN DE WET VAN 4 DECEMBER 1872 (STAATSBLAD N°. 134), TOT VOORZIENING TEGEN BESMETTELIJKE ZIEKTEN. (**138**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Het zou mij zeer verwonderen, indien dit wetsontwerp bijzonder de aandacht trok of getrokken had in den lande, en toch verdient het de aandacht om hetgeen het regelt, maar niet minder en in de allereerste plaats om hetgeen *er aan ontbreekt.* Over dit laatste een kort woord.

Er ontbreekt aan eene voorziening in den vaccinedwang die ook bij deze gelegenheid aan ons volk wordt onthouden. Een debat over die vaccinedwang ware doelloos; waar ik volgens de deswege bestaande usantiën bij dit wetsontwerp art. 17 niet bespreken of amendeeren mag, omdat dit wetsontwerp *andere* artikelen der wet van 1872 wijzigen wil, is mij dit helaas niet mogelijk. Dit moet ik echter zeggen.

Hoe langer men uitstelt de verplichte vaccine af te schaffen des te meer zal de ontevredenheid op dit stuk in den lande toenemen; maar éénmaal *zal* er recht geschieden in deze materie, omdat de wetgever af te blijven heeft van het lichaam van den mensch. Mijn protest — dit blijkt uit hetgeen ik zeg — gaat uit tegen den vaccinedwang en het is mij een onderwerp van dagelijksche verbazing, hoe men dien dwang bij ons volk met zijne vrijheidlievende gevoelens op den duur kan handhaven.

Wanneer men het oordeel van de historie samenvat over onze regeling van de besmettelijke ziekten, treft ons allereerst eene uiting van den heer Rengers, op bladz. 102 van zijn bekend werk over onze Parlementaire Geschiedenis, waar hij zegt, »dat de laatstgenoemde regeling van de besmettelijke ziekten eene zoodanige is, waarbij de 20 jaar vroeger hoog in top geheschen vlag der gemeentelijke autonomie smadelijk wordt neergehaald, en dat die regeling bezwaarlijk als een aanwinst op wetgevend gebied kan worden beschouwd".

Van de toenmalige leden van deze Kamer is slechts de heer van Houten in ons midden tegenwoordig en het was de heer van Houten die stemde tegen de wet op de besmettelijke ziekten.

Deze Minister heeft omtrent de strekking der wet van 1872 gansch andere denkbeelden en begrippen dan de heer Rengers. Hij merkt op bladz. 4 zijner Memorie van Antwoord op: »Welke is de strekking van de wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134)? De zorg voor de gezondheidsbelangen der bevolking aan de gemeentebesturen, aan welke de gemeentewet die oplegt, te ontnemen? De geschiedenis der wet geeft tot zoodanige opvatting geene aanleiding. Uit overweging dat besmettelijke ziekten een gevaar voor het land opleverden, dat met krachtiger middelen, dan tot dusver aangewend werden, moest worden te keer gegaan, en dat het er vooral op aankwam het gevaar in den beginne met krachtige maatregelen te bestrijden, wilde men de macht der gemeentebesturen bij dreigende besmetting uitbreiden, met bijvoeging van sommige bepalingen welke buiten hunne bevoegdheid lagen. De gemeenteraad, die de huishouding der gemeente bestuurt, heeft dus de zorg voor de gezondheidsbelangen der bevolking behouden. En aan den burgemeester zijn in de artikelen 2-5 der wet niet bepaalde verplichtingen opgelegd, welke hij als vertegenwoordiger van het dwingend Rijksgezag moet nakomen, maar hem zijn eenige bijzondere bevoegdheden toegekend, waardoor hij, als hoofd der politie, de noodige macht erlangt om binnen de grenzen der mogelijkheid, aangewezen door de plaatselijke begrooting, en onverminderd de taak hem in deze door plaatselijke verordeningen opgedragen, op doeltreffende wijze het gevaar van verspreiding van besmetting te keeren.

De practijk van dezen Minister komt, naar mij voorkomt, blijkens het voor ons liggende wetsontwerp, op verschillende punten hiermede niet geheel overeen. De woorden door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken bij deze gelegenheid gebezigd, heb ik teruggevonden in de Memorie van Toelichting op de wet van 1872. En waar nu ten deze een ander beginsel in de wet schijnt te moeten worden ingeschoven, komt het mij voor dat de motiveering van Regeeringswege, gebezigd bij

de wet van 1872, die de huidige beginselen niet deelt, op dit oogenblik niet anders dan als eenigszins misplaatst mag worden beschouwd.

Onder de door deze Regeering ingetrokken wetsontwerpen van de vorige Regeering komt ook voor het wetsontwerp van den Minister Lohman ter verbetering van onze sanitaire wetgeving. In velerlei opzichten voldeed het aan alle bezwaren en had het het onmiskenbaar voordeel om voldoening te geven aan den hartewensch van ons volk in zake vaccine, waarover ik zooeven gesproken heb.

Men denke vooral aan de vele uitnemende bepalingen van dat wetsontwerp, aan art. 1 waarbij de dysenterie en de kraamvrouwenkoorts in de wet gebracht werden; aan art. 5 dat voor de kosten van inrichting van den ontsmettingsdienst volgens te stellen regelen subsidie verleende aan eene gemeente; aan art. 6 waarin bepaald werd dat burgemeester en wethouders bevoegd zijn, indien de geneeskundige ambtenaar het tot wering van de verspreiding eener besmettelijke ziekte noodig acht, pompen of andere inrichtingen tot het verkrijgen van drinkwater af te sluiten; om van andere artikelen te zwijgen. Ook art. 16 was beter geregeld en gaf eene geneeskundige statistiek.

Het argument van den Minister, ontleend aan gebrek aan tijd waarom hij niet met zoodanige voordracht kwam, aanvaard ik niet, omdat door de indiening van dit onderwerpelijk wetsontwerp vertraging ontstaan is ten aanzien van eene finale regeling dezer zaak, door den Minister Lohman ondernomen, maar door deze Regeering ingetrokken, terwijl het wetsontwerp-Lohman reeds in de sectiën onderzocht was.

Bij deze gelegenheid past de opmerking, die ik in de afdeelingen deed, doch in het Verslag niet tot haar recht kwam, waarvan ik geen grief maak, maar die ik toch aanstippen wil. Ik wees op art. 144 der Grondwet, luidende:

»Aan den raad wordt de regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente overgelaten.

»Hij maakt verordeningen, die hij in het belang der gemeente noodig oordeelt.

»Wanneer de wetten, algemeene maatregelen van bestuur of provinciale verordeningen het vorderen, verleenen de *gemeentebesturen* hunne medewerking tot uitvoering daarvan.

»Wanneer de regeling en het bestuur van de huishouding eener gemeente door den gemeenteraad grovelijk worden verwaarloosd, kan eene wet de wijze bepalen, waarop in het bestuur dier gemeente, met afwijking van de beide eerste zinsneden van dit artikel, wordt voorzien.

»De wet bepaalt, *welk gezag het gemeentebestuur vervangt* wanneer dit in gebreke blijft in de uitvoering der wetten, der algemeene maatregelen van bestuur of der provinciale verordeningen te voorzien."

Ik kan niet begrijpen hoe een burgemeester ooit het gemeentebestuur kan vervangen wanneer dit in gebreke blijft in de uitvoering der wetten enz. Men wenschte dit bij de behandeling der Grondwet *allerminst*. Het is onnoodig te herinneren wat in deze werd aangevoerd door de heeren Æ. Mackay en Schaepman, noch aan het conciliant voorstel van den heer van Delden, dat in de tegenwoordige Grondwet werd belichaamd. Ik meen echter dat het nu voor de hand had gelegen te komen met eene wet ter uitvoering van dit artikel der Grondwet: daarmede toch ware niet alleen de uitvoering der wet omtrent de besmettelijke ziekten, maar ook die van alle landswetten verzekerd.

Hoe het zij, terugkeerende tot het wetsontwerp, nog eenige algemeene beschouwingen.

Ik durf beweren dat 1°. dit wetsontwerp afkeuring verdient, omdat het door een achterdeur invoert wat langs den Koninklijken weg moest zijn ingevoerd.

2°. Deze partieele wijziging acht ik onvolledig en zal het doel niet doen bereiken.

3°. Dit wetsontwerp past niet in het systeem onzer wetgeving.

1°. Het wetsontwerp voert door eene achterdeur in, wat men niet door den Koninklijken weg verkrijgen kan. Ik bedoel hiermede, dat de burgemeester al zijne bevoegdheden die in de wet staan, behoudt, maar daarbij eene verplichting krijgt, die in sommige gevallen zijne bevoegdheden tot nul kan reduceeren.

Men zoude op die wijze bij alle wetten kunnen zeggen: Gij zijt bevoegd aldus te handelen, maar tevens verplicht mede te deelen waarom gij zoo handelt. Daarvoor heeft men geene wetgeving noodig; men moet hebben òf bevoegdheid òf verplichting, maar niet een stelsel dat alleen gegronde aanleiding geeft tot delibereeren. Zich te bepalen tot eene bevoegdheid van den burgemeester is mijns inziens de aangewezen weg. Te meer nog klemt dit, daar bij de artt. 3 en 4 van de wet op de besmettelijke ziekten wordt gezegd, dat de burgemeester het advies van den geneeskundigen ambtenaar moet inwinnen.

Het nieuwe artikel geeft dus den geneeskundigen ambtenaar *tweemaal* recht om zijn advies te doen opvolgen. Wordt dat niet opgevolgd, dan gaat het over in een soort bevel van den »vertegenwoordiger van het dwingend Rijksgezag".

Maar ik meen ook dat het niet overeenstemt met de wet van 1 Juni 1865 (*Staatsblad* n°. 58). Volgens de artt. 14 en 16 zal de Minister erkennen, dat de geneeskundige ambtenaar steeds heeft gehad een adviseerend karakter. De gemeentebesturen moeten met den geneeskundige overleg plegen en deze met de gemeentebesturen. De inspecteur doet voorstellen aan burgemeester en wethouders, niet enkel aan den burgemeester.

Nu moge men verzachten willen of niet: òf deze wet bereikt haar doel, en dan zijn de geneeskundige ambtenaren geheel en al de baas, òf zij bereikt het doel niet.

De Minister zegt zelf in de stukken, dat de gemeentebesturen wel eens gelijk hebben en dat behoeft niet het geval te zijn, indien de gemeente volgens hare financiën onmogelijk kan doen wat de geneeskundige ambtenaar van haar eischt. In het laatste geval is dit wetsontwerp zeer stellig een wassen neus.

Wanneer de Minister subsidieeren wil — dat hij het zegge. Sporen van dien wensch tot subsidieeren komen in de Memorie van Beantwoording voor, bladz. 4, waarin wij lezen: »*Soms* kan ook — wanneer geldelijke nood een wezenlijk bezwaar blijkt te zijn — financieele tegemoetkoming worden verleend." Doch dat wordt alweer een aalmoes, waarvan de eene gemeente wèl en de andere niet genieten zal.

Ik vind het een verkeerd stelsel om een gemeentebestuur te laten afhangen van gunst, zooals bij de noodwetten voor behoeftige gemeenten geschied is; maar hoe moet dit wetsontwerp werken in noodlijdende gemeenten, zooals in Friesland, waar men niet in staat is te betalen wat een geneeskundig ambtenaar zal gelieven voor te schrijven? Of zullen die kosten als eene vanzelfheid voor Rijksrekening genomen worden? Maar dan zullen de uitzonderingen, waarvan de Minister spreekt, zeer vermeerderen, wellicht regel worden.

2°. Dat de partieele wijziging onvolledig is, blijkt uit eene vergelijking met het wetsontwerp-Lohman, waarop ik reeds wees.

Onwillekeurig vraag ik mij af, hoe de uitdrukking van 's Ministers gelaatstrekken zou wezen indien hij als lid dezer Kamer dit wetje, waaronder nu zijn naam staat, van eene Regeering, ik spreek niet eenmaal van de vorige Regeering, ontvangen had. Al de leemten van de wet, erkend in het wetsontwerp van den heer Lohman, en aan de inspecteurs bekend, die medegingen met het wetsontwerp-Lohman, behalve met de opheffing van den vaccinedwang die de inspecteurs niet wilden, al die leemten blijven eenvoudig bestaan, terwijl de inspecteur of geneeskundige ambtenaar volgens dit wetsontwerp toch nooit meer zal kunnen gelasten dan wat in de bestaande wet voorgeschreven wordt.

Het is inderdaad geene oppositie tegen wenschelijke bepalingen die ik voeren wil, maar ik meen dat langs dezen weg de volledigheid niet bereikt wordt, want het wetsontwerp zwijgt eenvoudig over hetgeen gebeuren moet wanneer de burgemeester zijne bezwaren schriftelijk heeft

bekend gemaakt. Hier hokt de Staatsmachine. Den burgemeester ontslaan of een ambtenaar machtigen te doen wat »des burgemeesters is", artt. 126 en 127 der Gemeentewet, helpen niet, en de wet, door de Grondwet gewild, ontbreekt.

Maar, zooals ik zeide, in het algemeen kent ons staatsrecht inderdaad geen bevelen van ambtenaren zonder dat de wetgever die ambtenaren tot het doen der bevelen en het gehoorzamen aan de bevelen gelast. De geneeskundige ambtenaar kan volgens ons staatsrecht alleen adviseeren. En wat den burgemeester betreft, te recht heeft de Minister gezegd: » den burgemeester zijn eenige bijzondere bevoegdheden toegekend, waardoor hij als hoofd der politie de noodige macht erlangt om *binnen de grenzen der mogelijkheid*, aangewezen door de plaatselijke begrooting en onverminderd de taak hem in deze door plaatselijke verordeningen opgedragen, op doeltreffende wijze het gevaar van verspreiding van besmetting te keeren". (Memorie van Antwoord, bladz. 4.)

Hoe mooi ook deze zaak geregeld is, toch blijft de vraag over van mijn standpunt: hoe, indien de geneeskundige ambtenaar niet handelt naar behooren? Moet de burgemeester niet evengoed het initiatief nemen als het blijkt dat de geneeskundige ambtenaar wegens drukte of om andere redenen niet voldoende voor de gemeente zorgt? Ik meen dat het eenig juiste systeem is den geneeskundigen ambtenaar in overeenstemming met de artt. 3 en 4 der ziekenwet van 1872 te blijven beschouwen als den adviseur van den burgemeester. En ik wil wel zeggen dat ik er ernstig over heb gedacht om een amendement voor te stellen van dezen aard: » Bij dit bericht is de burgemeester bevoegd den geneeskundigen ambtenaar te verzoeken hem opgave te willen doen van door dien ambtenaar noodzakelijk geachte maatregelen of voorschriften."

De burgemeester zou dan daaromtrent den raad kunnen raadplegen en omtrent de financieele gevolgen voorzieningen treffen.

Over die financieele gevolgen straks nog het een en ander.

3°. Deze bepaling past niet in onze wet.

Het kwam mij voor dat de Minister deze bedenking ontwijkt. In welke wet, vraag ik, komen bepalingen voor als thans in dit wetsontwerp wordt voorgesteld?

Natuurlijk is een burgemeester verplicht te antwoorden als hij ter verantwoording geroepen wordt. De woorden door den Minister bij eene andere gelegenheid gesproken zijn mij niet ontgaan, en te recht zeide deze Minister van Binnenlandsche Zaken, dat Zijne Excellentie niet de gelegenheid zou geven aan een burgemeester om zijne weigering te herhalen. Maar dat kan alleen slaan op wettelijke of administratieve voorschriften.

Tot bevoegdheden werd dit artikel tot heden niet uitgebreid, en het komt mij voor dat, indien de Minister het toch zou verlangen te doen, hij inderdaad niet noodig heeft de hulp van tusschenpersonen. En daartoe is te minder grond tot het voorstellen van dit wetsontwerp, omdat de Minister door correspondentie en circulaires veel beter zijn doel bereiken kan.

Bovendien is er te minder grond toe waar de Minister in zijne Memorie van Antwoord de gemeentebesturen zoo bijzonder lof toezwaait over hetgeen zij tot heden deden.

Ik zou den Minister willen vragen, of de wet dan noodig is voor eene enkele gemeente? Zou de Minister niet durven erkennen dat bij besmettelijke ziekten van menschen en vee, inzonderheid tijdens het heerschen der cholera, allerlei maatregelen zijn genomen waartoe het Staatsgezag niet altijd strikt genomen recht had. Men heeft dit gedragen en verdragen. Men heeft zelfs een geneesheer gezonden naar eene gemeente waar er sinds jaar en dag reeds een was. Men heeft geneeskundige visites laten maken, terwijl men bij de betaling heeft gedifficulteerd. Men heeft bijv. bij de cholera nostras allerlei voorschriften gegeven, die aanleiding gaven tot bezwaren bij de betaling, en die — zoo al — ik weet niet op welke wijze vereffend zijn. De gemeentebesturen van Heusden, Loosdrecht en Utrecht hebben vragen gericht tot den Minister omtrent de betaling der kosten, maar zijn met eene weigering of een kluitje in het riet gestuurd.

Wat ik beweer staat in nommers van het *Weekblad voor Burgerlijke Administratie*, 2278, 2282, 2283, 2274, 2267 en 2268. Daarin wordt gezegd dat er quaestiën gerezen zijn tusschen de gemeentebesturen en den Minister omtrent de kosten. Ik begrijp niet hoe de Minister in zijn antwoord zeggen kan: » Het is den Minister niet bekend dat verschillende geneesheeren en andere personen, die in den afgeloopen zomer diensten bewezen welke hen door den burgemeester, ingevolge last door den Minister verstrekt, of door het geneeskundig Staatstoezicht waren opgedragen, geene betaling konden ontvangen wegens verschil omtrent de aansprakelijkheid der verschillende besturen."

Is dit wetsontwerp een *bill of indemnity* voor hetgeen er *intra* en *extra muros* gezondigd is? Waarom dan niet liever bij de wet gesanctionneerd wat tot dusverre slecht geregeld was, natuurlijk met behoud van het systeem van onze wet?

Ik vraag met de woorden van den heer Rengers: Is dit de vlag der gemeentelijke autonomie? En gaat het aan dwang te bezigen — al is het zijdelings — op de burgemeesters, terwijl men aan de gemeenten onthoudt waarop zij recht hebben: eene behoorlijke regeling van de gemeentefinanciën, om te kunnen uitgeven en uitvoeren wat het Staatsgezag van hen eischt en aan hen oplegt?

Indien men aan de gemeenten geeft wat hun toekomt — eene billijke regeling van hun belastingstelsel — dan zal het niet noodig zijn om zuinigheidshalve de burgemeesters te gebruiken als geneeskundige ambtenaren in buitengewonen dienst, en hen medische vertoogen ter weerlegging van die van den inspecteur te doen geven aan geneeskundige ambtenaren op een terrein, dat hun geheel vreemd is.

Waar de Minister van de kiezers eischt kennis van lezen en schrijven, vraag ik of alle gekozenen, die in de 1100 gemeenten van ons land, als wethouder, ja soms zelfs als oudste raadslid den burgemeester vervangen kunnen, die kunst in voldoende mate verstaan om wetenschappelijke betoogen te kunnen schrijven aan een wetenschappelijk medisch ambtenaar? Men kan zeer geschikt zijn en daarom toch niet kunnen lezen of schrijven, laat staan medische adviezen weerleggen.

Ter nadere adstructie van mijn beweren, dat dit wetsontwerp niet in onze wetgeving past, denke men aan art. 29 der wet van 1872, waaruit blijkt dat aan provinciale en gemeentebesturen reglementeering in deze materie is opgedragen.

Kan daarbij geene botsing ontstaan tusschen de ambtenaren van provincie en gemeente? Wil men den geneeskundigen ambtenaar dwingende kracht geven ook tegenover provincie en gemeente? Men bedenke bijv. dat indertijd in Friesland het provinciaal reglement betrekkelijk pokken en cholera uitnemend gewerkt heeft.

Behoef ik dezen Minister te herinneren aan hetgeen door den heer Smidt bij de behandeling van de ziektenwet zoo uitnemend gezegd is? Ik verwijs daartoe kortheidshalve naar hetgeen voorkomt bij Hoog, *Ziektenwet*, Inleiding, bladz. XVII, vooral omtrent art. 29 der ziektenwet in verband met de gemeentelijke autonomie.

Ik heb nog eene opmerking te doen, op welker beantwoording het zeer aankomt, namelijk: hoe staat het ten slotte met de polderbesturen? De burgemeesters zullen nu gedwongen kunnen worden, maar hoe zal men handelen tegenover de polderbesturen?

Kan de geneeskundige ambtenaar — ik herinner dit den oud-dijkgraaf van Delfland — voorschriften of bevelen of adviezen geven in strijd met het waterstaatsrecht? Ik denk aan rioleering of demping van slooten. Hoe, indien een waterschapsbestuur hare vergunningen weken onder zich houdt, desnoods retributiën heft, en eene rioleering van eene groote stad, stel den Haag, trots alle geneeskundig Staatstoezicht, jaar en dag bemoeilijken kan door voorschriften omtrent de *wijdte* harer *cementbuizen*?

Mijnheer de Voorzitter! De strekking van mijn betoog

is geen aanval op eenig waterschapsbestuur. Ik bespreek zaken.

Nu is dus de vraag, waarom alleen den burgemeester te verplichten tot het schrijven van medische twistschriften, terwijl de alvermogende polderbesturen tot niets verplicht worden en zelfs hetgeen de gemeentebesturen moeten doen, beletten kunnen.

Hetzelfde argument dat geldt voor de geneeskundige ambtenaren en dat de Minister in de stukken aanvoert dat zij tijd te kort komen, geldt ook voor de burgemeesters. De burgemeester toch is de eenig aanwezige persoon die al zijn tijd noodig heeft om al de zaken te behandelen die de wet hem opdraagt en die dan nog bovendien belast zou worden met het voeren van een schriftelijk medisch debat! Ik geloof dat het den burgemeester evenzeer zal ontbreken aan den tijd om alles te doen wat de Minister hem de eer doet op te dragen.

Dit klemt te meer, omdat bij cholera het verloop der ziekte zoo snel gaat.

Er is nog iets wat ik der Regeering op het harte wensch te binden, dat is namelijk: zorg bij haar zij voor de belangen van tuinbouw en handel en de producten daarvan.

Door den ambtsijver streve men het doel niet voorbij. Een feit toch is het dat door de overdreven vrees en paniek, veroorzaakt door Regeeringsmaatregelen in sommige streken, — ik denk hierbij aan het Westland — vele producten van tuinbouw voor den handel onverkoopbaar zijn geworden, en aanzienlijke schade geleden wordt. Ook de haringvisscherij ondervond dit nadeel op dezelfde wijze als dit met den omzet in komkommers en velerlei vruchten het geval was.

Hierdoor ontstaat ontevredenheid en sporen van die ontevredenheid vindt men in een artikel ontleend aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, waarin het volgende geschreven wordt uit het Westland op 10 Februari ll.:

»In het vorige jaar heeft onze streek groote verliezen geleden door de gedruktheid van den handel, ten gevolge van de nadering der Aziatische cholera. Het fruit was dikwijls bijna onverkoopbaar, en het is dus geen wonder dat onze tuinder met bezorgdheid het jaar 1893 ingaat, waar door tal van gezaghebbende personen voorspeld is dat ook dit jaar de cholera zich (en waarschijnlijk in nog erger graad) weder zal vertoonen. Reeds nu doet de vrees voor de ziekte haren invloed gevoelen op den komkommerhandel: de handelaars kunnen er niet toe overgaan de gewone contracten met de telers te sluiten, met het oog op de onzekere toekomst van den handel.

»Bij ieder, die in het vorige jaar goed acht heeft geslagen op de omstandigheden, moet echter wel de vraag zijn opgerezen of het groote publiek niet wat al te zeer aan zijne bezorgdheid en vrees toegeeft. Het is waar, het overmatig gebruik van ooft en vooral het gebruik van onrijp ooft wordt door alle deskundigen streng afgekeurd, doch hier staat ook tegenover, dat vele mannen van naam uitdrukkelijk hebben verklaard, dat een matig gebruik van rijp ooft niet alleen niet zal schaden, doch zelfs aan te bevelen is. En toch, het was in 1892 of zelfs het geringste gebruik van fruit genoeg was om den menschen de ziekte op het lijf te jagen; er zijn zelfs voorbeelden van geweest dat stoofperen (die natuurlijk groen geplukt worden, doch zeker niet tot een toetasten zoo maar rauw uit de vuist zullen uitlokken) van de markten werden geweerd, omdat, ja, omdat de menschen nu eenmaal licht tot de uitersten overslaan. Een gevolg van den slechten handel was, dat er hier zelf meer ooft werd gebruikt dan in eenig ander jaar; men kon er immers zoo gemakkelijk aankomen, en zie, in onze streek heeft de cholera geen enkel slachtoffer gemaakt, heeft ze zich zelfs niet vertoond.

»Ook dit jaar kan een vernieuwd uitbreken der gevreesde ziekte onzen tuinders onberekenbare schade berokkenen, en niet alleen onzen tuinders, maar allen in ons land, die van den tuinbouw moeten leven."

Al dergelijke maatregelen werken ten slotte nadeelig voor handel en nijverheid, terwijl de goedkoopte tot overmatig en niet altijd verstandig gebruik leidt. Waar er alzoo veel gedrukte markten ontstaan, vraag ik mij af of het niet op den weg ligt van de Regeering om te trachten door hare consulaire ambtenaren nieuwe debouchés te vinden, om den tuinbouw »die toch al geen 4 pct. maakt" ter hulp te komen.

Hoe zeer ook gestemd om het fruit onder het bereik van velen te brengen, meen ik toch dat de Regeering niet door sanitaire voorschriften de markt moet bederven. Dit woord van deze plaats moge de Regeering doen overwegen wat zij ter geruststelling van velen doen kan.

Wat aangaat de voornemens door dezen Minister op bladz. 1 van de Memorie van Antwoord te kennen gegeven, indien deze maatregelen krachtens de *bestaande* wet kunnen genomen worden, dan pleit dit zeker niet tegen de bestaande wet. Maar dan vraag ik toch dezen Minister: waarom dan die maatregelen niet vroeger genomen, als zij volgens de bestaande wet genomen mogen worden?

Al die maatregelen genoemd op bladz. 1 van de Memorie van Antwoord zijn mogelijk zonder eenige wetswijziging.

Ik blijf dus vasthouden aan het systeem van onze wet en denk in het bijzonder aan art. 135 der gemeentewet. Bij deze partieele wetswijziging, al wordt het niet gezegd met zoovele woorden, worden de burgemeesters de uitvoerders van het dwingend Staatsgezag en worden de raad en burgemeester en wethouders op non-activiteit gesteld, niet voor één of twee jaar of voor zoo lang het gevaar dreigt, maar voor altijd en, wat het ergste is, de gemeentekas, waarover beschikt wordt, is het kind van de rekening. De Regeering bedenke toch, dat het eenige subsidie in de wet van 1872 voorkomt in art. 18, 2de lid, van de ziektenwet en dat dit is het subsidie voor de vaccine. De Regeering overwege tevens, dat art. 205 van de gemeentewet strekt voor de kosten van de *plaatselijke gezondheidspolitie*, die op de gemeentebegrooting moet komen, maar zeker niet voor de kosten ter uitvoering van Rijkswetten. Wat het Rijk meer verordent betale het Rijk zelf. Omtrent betaling door het Rijk bepaalt dit wetsontwerp niets, zij geeft alweer meer werk aan een ambtenaar dien zij *niet* betaalt. De heer Buys zegt in zijn bekend werk, 3de deel, art. 144, Grondwet »alleen de wet kan aan de gemeente uitgaven opleggen".

Deze noodwet neem ik niet aan, want, waartoe eene nieuwe als de bestaande wet recht geeft tot alles wat op bladz. 1 van de Memorie van Antwoord voorkomt en dat volgens de verklaring van den Minister, de ambtenaren voldoende achten. Waartoe dwang, waar juist op medisch gebied de ondervinding de beste leermeesteres is. Persuadeeren, overtuigen kan wonderen doen. Zien wij niet dagelijks de huisdokters persuadeerend optreden en dat men gaarne hunne adviezen volgt. In de huizen der aanzienlijken wordt meestal en te recht de ontsmetting aan de menschen zelf overgelaten. Waarom niet evenzeer persuadeerend opgetreden in de woningen der achterbuurten.

Met dwang krijgt men zijn doel toch niet bereikt. Waarom den dokter zelf niet tot ontsmetting verplicht, waar hij van het eene besmette huis naar het andere loopt en dus zelf de besmetting overdraagt.

Dit zijn geene verwijten, maar ik geloof dat, niettegenstaande deze maatregelen, er mazen genoeg zijn voor de cholera om er door te sluipen, indien God het althans niet genadig verhoede.

Ik constateer dat ik volstrekt geene belemmering breng in het voornemen van deze Regeering betreffende *tijdige* wijziging van het Koninklijk besluit van 1892, dat ook mogelijk is zonder dit wetsontwerp. Mijne critiek betreft een protest dat de Minister, den bestaanden toestand prijzende, alleen maar vertraging aanbrengt door een schriftelijk debat tusschen een geneeskundigen ambtenaar en een burgemeester zonder eenig practisch gevolg.

De Minister, die ontwerper was der wet van 1872, zeide van deze wet dat zij met zeemanschap moest worden uitgevoerd; dit is ook mijn idee met het oog op onzen volksaard.

Hetgeen ik gezegd heb over de artikelen 14—16 der wet van 1 Juni 1865, omtrent het adviseerend karakter der geneeskundige ambtenaren, geeft mij te meer gerustheid om tegen te stemmen, terwijl ik voldoende, waar-

48ste VERGADERING. — 23 MAART 1893.

Verslag uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

borg vind in het toezicht op de burgemeesters dat aan de Commissarissen der Koningin, naar ik meen, bij hunne instructie is opgedragen.

Overigens ben ik gaarne bereid mede te gaan met hetgeen de Regeering op internationaal gebied zou mogen willen doen. Iedere bepaling in onze wetgeving, die ongemotiveerd is, zal de toetreding voor andere Mogendheden moeilijker maken. De Minister erkent dit trouwens in zijne Memorie van Toelichting tot dit wetsontwerp, het is reeds gebleken bij het voorstel tot weglating van de kennisgevingen in de *Staatscourant*. Men bedenke voorts dat Nederland niet is, zooals de oude Romeinen van zich zelven meenden, de navel der wereld en dat al onze ambtsijver niets baat in ons *kleine* gebied, het uitmondingsgebied van zoovele groote uit het buitenland stroomende rivieren, wanneer onze naburen minder doen dan wij. Eene illustratie voor deze opmerking zien wij in Limburg, waar met al onze hygiënische wetten niets gedaan kan worden, omdat het gewest ligt tusschen België en Duitschland, terwijl men o. a. in het laatste land, waar men anders niet bang is voor dwingende voorschriften, heeft kunnen opmerken dat eene opvatting gehuldigd werd overeenkomende en passende met een ijver met verstand. Die ijver met verstand gelde ook in onze binnenlandsche wetgeving. Liever dan bij de gemeentelijke noodwetten zou ik den Minister voor een jaar een krediet willen geven voor het nemen van maatregelen ter bestrijding der cholera, het liefst internationaal en werkende *over een groot gebied*. De Minister zou daarmede zeer stellig beter geholpen zijn dan met dit wetsontwerp dat, als het eenmaal begrepen zal zijn, de gemeentebesturen zeer stellig zal doen opschrikken. Natuurlijk is de gewone fout gepleegd om Amsterdam en Urk op ééne lijn te stellen. Waarom alle gewone geneeskundige adviseurs der groote steden — gemeentegeneesheeren, cholera-commissiën, philanthropische en andere lichamen — vervreemd door het dwingend optreden van den geneeskundigen Staatsambtenaar. Men heeft die in het centralisatie-stelsel van den Minister niet meer noodig. Men schaffe die af. Men zal door deze regeling alleen conflicten krijgen, al zijn zij niet bedoeld. In onze academiesteden kunnen de burgemeesters uitstekende adviseurs hebben in de medische hoogleeraren, maar door de bevoegdheid aan de geneeskundige ambtenaren bij dit ontwerp gegeven, zullen die burgemeesters, zoodra de geneeskundige ambtenaren geschreven zullen hebben, feitelijk moeten gehoorzamen en heeft hij aan de adviezen der gemeentegeneesheeren, hoogleeraren enz. niets, als de inspecteur anders beslist; men loopt groot gevaar om eindelooze conflicten uit te lokken tusschen de met alle plaatselijke omstandigheden bekende geneesheeren en de geneeskundige ambtenaren, ter plaatse onbekend. Het zal dan worden de wetenschap contra de wetenschap, de oude strijd, en men zal een schouwspel krijgen als zich in deze Kamer vroeger voordeed, toen twee geneesheeren, leden van deze Kamer, het nimmer eens waren, tot groote vrolijkheid van de galerij.

Ten slotte, dit wetsontwerp zal niet alleen dienst doen op cholera-gebied, maar het geheele medische gebied der ziektenwet moeten omvatten; de verordende maatregelen zullen dus ook gelden tegen de mazelen en dergelijke en het geheele medische gebied van de ziektenwet mag betreden worden door den geneeskundigen ambtenaar, en na al het geschrijf .... kan het zich voordoen, dat alles blijft zooals het is.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de volgende wetsontwerpen:

goedkeuring der overeenkomst met België tot regeling der grens tusschen Baarle-Hertog en Baarle-Nassau en goedkeuring der additioneele verklaring tot die overeenkomst, de heeren van Karnebeek, Röell, van Kerkwijk (voorzitter), Michiels van Verduynen en Ruys van Beerenbroek;

regeling van de mijnontginningen in Nederlandsch-Indië, de heeren Kielstra (voorzitter), Vrolik, Pijnacker Hordijk, Farncombe Sanders en Bool;

wijziging en verhooging van hoofdstuk VII *A* der Staatsbegrooting voor 1893 en afschaffing der kanaal- en havengelden op het Noordzeekanaal;

verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1893,

de heeren Conrad, van der Feltz (voorzitter), Hartogh, Gerritsen en van Gijn;

wijziging en aanvulling der pensioenwetten van 9 Mei 1890 en wijziging der wet op de Middelen voor 1893, de heeren Beelaerts van Blokland, Harte, Kerdijk, de Beaufort (Amsterdam) en van Delden (voorzitter);

goedkeuring van het protocol tot uitvoering der overeenkomst betreffende den verkoop van sterken drank op de Noordzee;

naturalisatie van S. Goldschmidt en zeven anderen;

verhooging van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1892,

de heeren van Bylandt, Rink, Bahlmann, Tydeman en Lieftinck (voorzitter);

wijziging der wet van 20 Juli 1870, tot regeling van het veeartsenijkundig Staatstoezicht en de veeartsenijkundige politie;

bekrachtiging van den afstand en verkoop van gebouwen en erven te Grave;

bekrachtiging van den verkoop van eene watervlakte in de rivier de Vecht aan J. W. F. Scheffer jr. te Weesp;

goedkeuring der uitgifte in erfpacht van een tot het Kroondomein behoorend stuk grond te Hontenisse;

machtiging tot kosteloozen afstand van wegen aan de gemeente Breda,

de heeren Heldt, Dobbelman, Goekoop (voorzitter), Pyttersen en Walter;

bekrachtiging eener overeenkomst betreffende de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen en den locaalspoorweg Enschedé-Oldenzaal,

de heeren van Alphen, de Kanter, Goeman Borgesius, Schimmelpenninck van der Oye en Havelaar (voorzitter).

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften*, brengt, namens deze, de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie voor de verzoekschriften zijn gesteld:

I. Een adres van Johannes Heemskerk, landbouwer, wonende te Hazerswoude, betrekking hebbende op de »wet op de besmettelijke veeziekte" en bezwaren tegen de bestaande wet houdende.

Adressant verzoekt eene wijziging van de op dit stuk bestaande wettelijke bepalingen in het leven te roepen en voegt aan het adres toe de kopie van een door hem en andere landbouwers ter zake aan Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken ingediend adres.

Uit overweging dat thans bij deze Kamer aanhangig is een ontwerp tot wijziging van bedoelde wet, heeft uwe Commissie de eer voor te stellen dit adres te zenden aan de Commissie van Rapporteurs over bedoeld wetsontwerp.

II. Een zestal adressen, betreffende de plakzegelwet, te weten, van:
1. de Kamer van koophandel en fabrieken te Hengelo;
2. de Kamer van koophandel en fabrieken in Opsterland;
3. de Kamer van koophandel en fabrieken te Tiel;
4. de Kamer van koophandel en fabrieken te Nijmegen;
5. de Kamer van koophandel en fabrieken te Avereest;
6. J. Hemmes en 30 andere ingezetenen van de gemeente Coevorden.

Al deze adressen houden in betuiging van adhaesie aan den inhoud van een adres der Kamer van koophandel en fabrieken te Zaandam, ter zake ditzelfde onderwerp bij deze Kamer ingediend en waaromtrent, evenals omtrent 12 andere, in uwe vergadering van 15 Maart ll. (*Handelingen*, bladz. 909) besloten werd tot nederlegging ter griffie. Uwe Commissie heeft de eer, op dien grond voor deze adressen hetzelfde voorstel te doen.

III. Een vijftal adressen, betrekking hebbende op eene wijziging der bestaande pensioenwetgeving, zoowel van de ambtenaren zelf als van hunne weduwen en wezen, te weten van:
1. H. J. Knoth, gepensionneerd Rijksontvanger, te Posterholt (Limburg);
2. M. Niemeijer, weduwe H. Scholtens, te Utrecht;
3. Trijntje Tiddes Dijk, thans verblijvende in het Cornelis Alberts Gasthuis te Appingadam;
4. de weduwe J. Gordus Spandaw, geboren Martini van Geffen, te Arnhem, en 5 anderen;
5. van Riemsdijk en 18 andere ambtenaren aan de Rijksgestichten te Veenhuizen.

In al deze adressen worden over de bestaande pensioenwetten beschouwingen gegeven, leemten, daarin voorkomende, aangewezen en wenschelijke wijzigingen besproken.

Uit overweging, dat bij deze Kamer in behandeling is een wetsontwerp op bedoelde wetgeving betrekking hebbende, heeft uwe Commissie de eer voor te stellen, al deze adressen te stellen in handen der over bedoeld wetsontwerp benoemde Commissie van Rapporteurs.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De heer **Rutgers van Rozenburg**, brengt namens de Commissie in wier handen gesteld is het Verslag der Algemeene Rekenkamer nopens hare werkzaamheden over het jaar 1891, het volgend verslag uit.

[Zie het Verslag in de *Bijlagen*.]

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusie later bepaald worden.

De algemeene beraadslaging over het *wetsontwerp* wordt voortgezet.

De heer **Roijaards van den Ham**: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens een enkel punt bij deze algemeene beschouwingen te bespreken en daaromtrent eene vraag te richten tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, wensch ik in het algemeen te zeggen, dat ik mij zeer verheug en het waardeer, dat de Minister, na het verdwijnen van de epidemie van het vorig jaar, terstond in overleg is getreden met het geneeskundig Staatstoezicht, om te onderzoeken welke wijzigingen in de wetgeving, met het oog op de bij deze epidemie opgedane ervaring, wenschelijk zouden zijn, een overleg en eene overweging die deze wetsvoordracht ten gevolge hebben gehad.

Dit sluit natuurlijk niet uit, dat ik tegen een enkel artikel eenig bezwaar heb, ofschoon dit bezwaar mij toch niet zoo overwegend voorkomt, dat ik daarom mijne stem tegen het wetsontwerp zal uitbrengen; ik bedoel de groote uitbreiding van het toezicht van het geneeskundig Staatstoezicht.

In het algemeen ben ik een groot voorstander van de werkzaamheid en den invloed van genoemd Staatstoezicht; ik heb steeds getoond dat te zijn, ook waar ik in eene andere betrekking tot gemeen overleg tusschen gemeentebestuur en geneeskundig Staatstoezicht heb kunnen medewerken.

De vraag is bij mij alleen of het niet zijne bedenkelijke zijde heeft, dien invloed zoozeer uit te breiden, dat zelfs de burgemeester als het ware onder het toezicht van de geneeskundige ambtenaren wordt geplaatst. Maar die zaak komt mij niet zoo overwegend voor, omdat de bepaling van art. 3 toch eigenlijk slechts uitloopt op eene verplichting van den burgemeester om schriftelijke mededeelingen te doen en dus deze regeling niet van overwegend belang kan worden geacht.

Maar verheug ik mij dus, dat door den Minister dit onderwerp is ter hand genomen en geregeld voordat eene nieuwe epidemie ons bereikt heeft, die door velen als aanstaande wordt voorgesteld, ik wensch toch een punt te bespreken, dat mij voorkomt nog niet te zijn opgelost en dat belangrijk genoeg geacht moet worden om spoedig tot oplossing te worden gebracht. Ik bedoel de vraag, tot wiens laste de kosten moeten gebracht worden van die maatregelen, welke door den burgemeester genomen worden op uitdrukkelijk bevel van den Minister van Binnenlandsche Zaken, naar aanleiding van art. 8 van het Koninklijk besluit van 14 September 1892 (*Staatsblad* n°. 215).

In het Voorloopig Verslag is daaromtrent eene vraag gericht tot den Minister en het wil mij voorkomen, dat, blijkens de Memorie van Antwoord, bij den Minister daaromtrent eene misvatting bestaat. Ik meen dit wellicht te kunnen toeschrijven aan de minder gelukkige formuleering van de quaestie in het Voorloopig Verslag, die de mij niet bevredigende beantwoording heeft ten gevolge gehad.

In het Voorloopig Verslag wordt gezegd dat op sommige plaatsen enkele geneeskundigen geene betaling hebben ontvangen voor de verrichtingen, die zij op last van den burgemeester, naar aanleiding van eene aanschrijving van den Minister van Binnenlandsche Zaken, hebben gedaan. De Minister antwoordt dat het hem niet bekend is dat zulks met verschillende personen of in meerdere gemeenten het geval is geweest. Ik herhaal, ik veronderstel dat de minder juiste uitdrukking in het Voorloopig Verslag tot deze misvatting van den Minister heeft aanleiding gegeven, want het is bekend dat hetgeen bedoeld wordt, in de gemeente Utrecht werkelijk heeft plaats gehad.

Ik meen dit bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp ter sprake te mogen brengen. Ik kan het moeilijk doen bij een of ander artikel, omdat wij ons bezighouden met eene wijziging van de wet van 1872, terwijl de maatregelen, die door den Minister van Binnenlandsche Zaken bevolen zijn, raken de toepassing van de wet van 1884 en het Koninklijk besluit dat daarvan ter uitvoering strekt. Maar de onderwerpen zijn onderling zeer verwant en bij de toepassing van de wet van 1874 kan een soortgelijk geval zich voordoen.

Het is dringend noodig, dat uitgemaakt worde, wie de kosten zal dragen van dergelijke maatregelen, het Rijk of de gemeente. Al kan ik niet veronderstellen dat één burgemeester zich zou onttrekken aan het gevolg geven aan aanschrijvingen ter uitvoering van het Koninklijk besluit, meen ik toch dat groote moeilijkheden kunnen ontstaan wanneer de burgemeester niet weet of de kosten zullen worden gekweten ten laste van het Rijk. Een burgemeester van eene kleinere gemeente kan zich dikwijls bezwaard gevoelen tot dergelijke maatregelen over te gaan, waardoor die gemeente financieel zeer zou kunnen worden gedrukt. Het geval te Utrecht betrof slechts een bedrag van f 160, maar het geldt hier het beginsel: de vraag of de bedoelde maatregelen *mogen* bevolen worden op kosten der gemeenten. Ook groote gemeenten kunnen daardoor zeer worden gedrukt, indien de bevolen maatregelen zeer kostbaar zijn.

Wat is te Utrecht gebeurd? De burgemeester haastte zich uitvoering te geven aan art. 8 van het Koninklijk besluit van 4 September 1892, waarbij bepaald is dat de

burgemeester door een daartoe door hem aangewezen geneeskundige, gedurende eenige dagen toezicht moet doen houden op personen die uit besmet verklaarde landen of plaatsen zijne gemeente komen bezoeken. De kosten zouden afzonderlijk worden voldaan, daar de geneeskundige, dien het betrof, wel belast was met den genees- en heelkundigen dienst der gemeentepolitie, maar tot de voornoemde verrichting volgens zijne instructie niet verplicht was. De burgemeester er niet aan twijfelende, dat de kosten door den Staat zouden worden betaald, had vooraf natuurlijk met den geneeskundige over *deze* quaestie niet gesproken.

Nadat de cholera-epidemie geweken was, heeft de burgemeester de declaratie van den geneeskundige van f 160 gezonden aan den Commissaris der Koningin, met verzoek haar den Minister van Binnenlandsche Zaken te willen toezenden, opdat het bedrag door het Rijk zou worden gekweten. Op het laatst van December werd de declaratie teruggezonden door den Minister aan den Commissaris der Koningin en door dezen aan den burgemeester, met de korte en ongemotiveerde verklaring van den Minister, dat die kosten niet ten laste van het Rijk kunnen komen.

De burgemeester had gewichtige redenen om zich daarbij niet neer te leggen. Hij had geene bevoegdheid de kosten ten laste der gemeente te brengen; immers maatregelen, die geen gevolg zijn van gemeentelijke verordeningen, noch van wettelijke bepalingen, waarbij de gemeentebesturen verplicht verklaard worden tot de uitvoering daarvan mede te werken, *kunnen*, wat de kosten betreft, niet ten laste der gemeente gebracht worden.

De burgemeester achtte zich dus, mijns inziens te recht, verplicht die kosten te brengen ten laste van het Rijk.

Daarbij is hij niet lichtvaardig te werk gegaan, doch eerst na den brief van den Minister, ter behandeling gebracht te hebben bij het college van burgemeester en wethouders. Overeenkomstig het eenstemmig advies der commissie van financiën in eene voltallige vergadering uitgebracht, besloot het dagelijksch bestuur dat de kosten niet voor rekening der gemeente konden worden genomen. De burgemeester heeft toen met een meer uitvoerig betoog die declaratie andermaal ingezonden bij den Commissaris der Koningin, met verzoek, alsnog den Minister in overweging te geven, deze declaratie van Rijkswege te laten voldoen.

De burgemeester heeft daarop in het begin van Februari andermaal een thans gemotiveerd antwoord van den Commissaris der Koningin, namens den Minister, bekomen.

Deze deelt daarin mede, »dat het toezicht in art. 8 van genoemd Koninklijk besluit, krachtens de wet voorgeschreven op personen, komende uit met Aziatische cholera besmette landen of plaatsen, is in het leven geroepen in het belang van de gemeente, om deze door preventieve maatregelen voor het uitbreken eener cholera-epidemie te beboeden."

Nu komt het mij voor, dat dit argument niet de quaestie kan doen beslissen. Of een maatregel, van Regeeringswege genomen, *wellicht* of *zeker* in het belang eener gemeente strekt, dit kan niet de grond zijn om de kosten daarvan ten laste dier gemeente te brengen, wanneer de gemeente daartoe niet wettelijk gehouden is.

»Het bedoelde toezicht", zegt de Minister verder, »is geene voortzetting van dat hetwelk van Rijkswege aan de grenzen des Rijks is gehouden. Daarmede had het niets te maken, daar het eveneens gold voor de personen, die van de zeezijde of langs andere wegen het land waren binnengekomen, als voor de personen die reeds een onderzoek hadden ondergaan aan krachtens artikel 11 of 22 van voorschreven besluit aangewezen grenskantoren." De Minister voegt er aan toe: »het tweede lid van art. 14 werd alleen in het leven geroepen om het bedoelde toezicht in de gemeente te vergemakkelijken".

Dit laatste, ik heb het zooeven reeds opgemerkt, is niet voldoende om het als gemeente-uitgave te wettigen, en wat het eerste aangaat, het is eene beantwoording van iets, wat door den burgemeester niet was beweerd. De hoofdvraag is deze, of de maatregel, die hier was voorgeschreven, een onderwerp betrof van plaatselijke gezondheidspolitie, die volgens de wet ten laste der gemeente komt. Maar de wet zegt ook, dat de gezondheidspolitie geregeld wordt door plaatselijke verordeningen. Waar nu een maatregel van Regeeringswege wordt voorgeschreven, die evenmin als op eene plaatselijke verordening ook niet op eene wet berust, die medewerking van het gemeentebestuur, waar die in een bepaald geval van Regeeringswege wordt verlangd, voorschrijft, daar kan mijns inziens alleen sprake zijn van een maatregel, die als Rijkszaak beschouwd en op 's Rijks kosten ten uitvoer gebracht moet worden, al wordt ook die uitvoering aan den burgemeester, als orgaan van het Rijksgezag, opgedragen.

Het was dus noch den burgemeester noch burgemeester en wethouders veroorloofd de kosten van zulk een maatregel ten laste van de gemeente te brengen.

Nu is het van groot belang dat deze zaak beter geregeld worde. De te Utrecht gemaakte kosten, waarvan hier sprake is, zijn gering, en behooren mijn inziens zeker van Rijkswege vereffend te worden. Maar wanneer de Regeering buiten elke wet om aan de gemeentebesturen maatregelen kan voorschrijven, die heden geringe, morgen wellicht zeer groote kosten ten laste der gemeente brengen, dan brengt de Regeering de burgemeesters en de belanghebbenden, naar mijne bescheiden meening ten onrechte, in zeer groote moeilijkheden. Hoe moet de burgemeester handelen bij weigering der Regeering om de kosten van den voorgeschreven maatregel ten laste des Rijks te vereffenen, waar het gemeentebestuur niet bevoegd is die kosten uit de gemeentekas te doen betalen? Hoe wanneer de gemeentekas die wellicht zeer groote kosten niet kan betalen? Die zaak eischt zeer dringend eene goede oplossing.

De gemeenteraad van Utrecht heeft in zijne zitting van 23 Februari ll. ter beschikking op een request van den geneesheer, die om betaling van de gemeente vroeg, nu hij die van den Minister niet ontvangen kon, de zaak uitvoerig behandeld, en zonder hoofdelijke stemming — één lid alleen verzocht aanteekening in de notulen dat hij zich daartegen verklaarde — zich met de meening van den burgemeester vereenigende, besloten dat die kosten niet mochten worden gebracht ten laste van de gemeente.

Ik zou dus naar aanleiding van het antwoord dat door den Minister gegeven is in de Memorie van Antwoord, en dat mijns inziens uit eene misvatting van de daartoe betrekkelijke passage in het Voorloopig Verslag moet voortgevloeid zijn, gaarne nadere inlichtingen van den Minister wenschen te ontvangen.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De Regeering heeft gevolg gegeven aan het voornemen, door haar bij de behandeling van hoofdstuk V van de Staatsbegrooting voor het loopende dienstjaar uitgesproken. Zij heeft in den aanvang van dit jaar nagegaan, welke wettelijke en administratieve maatregelen op grond der in het afgeloopen najaar opgedane ervaring zouden kunnen en behooren te worden genomen met het oog op een wellicht dreigend choleragevaar. De inspecteurs van het geneeskundig Staatstoezicht zijn door de Regeering geraadpleegd omtrent hetgeen in deze te doen stond, om zoo krachtig mogelijk tegen zoodanig gevaar te kunnen optreden, en om ook, waar dit in het afgeloopen najaar wellicht minder goed of op minder afdoende wijze mocht zijn geschied, beter en vollediger gewapend te kunnen zijn.

In de Memorie van Antwoord omtrent het in behandeling zijnde wetsontwerp heeft de Regeering kortelijk medegedeeld, welke maatregelen van wetgeving en welke administratieve voorschriften naar aanleiding van deze gedachtenwisseling werden noodig geacht, door haar zijn voorbereid en ten deele tot stand gekomen. Voor zooveel de wetgeving op de besmettelijke ziekten betreft, is het thans aanhangig voorstel daarvan de vrucht. Het spreekt vanzelf dat bij het ontwerpen en indienen van het voorstel alleenlijk het oog was gevestigd op het-

138. Wijziging van de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

geen in geval van dreigend choleragevaar was noodig te achten, en tevens spoedig zoude zijn tot stand te brengen. Ik mag daarom de beschouwingen van den geachten afgevaardigde uit Delft, die het geneeskundig Staatstoezicht, de geheele wetgeving op de besmettelijke ziekten en wat niet meer, ter sprake gebracht heeft, thans laten rusten.

Ik zal niet treden in eene bespreking van de verdiensten der wetsvoordracht door mijnen ambtsvoorganger indertijd hier aanhangig gemaakt. Daarvoor zal het oogenblik gekomen zijn, wanneer de regeling van het geneeskundig Staatstoezicht zelf en de wetgeving op de besmettelijke ziekten in haren geheelen omvang ter hand worden genomen. Reeds de omstandigheid dat deze weinig omvangrijke wetswijziging door de Kamer slechts met inspanning nog vóór het Paasch-reces kan worden afgedaan, is een afdoend bewijs voor de juistheid van de zienswijze der Regeering, dat men zich in dezen tot het volstrekt noodzakelijke moest bepalen.

Bij het ontwerpen van de thans voorgestelde bepalingen heeft het denkbeeld op den voorgrond gestaan, reeds bij de behandeling der Staatsbegrooting door mij verdedigd, dat de organieke wetsbepalingen, welke hier te lande de overheidszorg voor de openbare gezondheid beheerschen, moeten worden gehandhaafd, dat er geene verandering behoort gebracht te worden in de beginselen, welke sedert de invoering der gemeentewet onveranderd zijn toegepast. De geachte afgevaardigde uit Delft, en ook die uit Breukelen schijnen daaromtrent een anderen indruk te hebben verkregen. Zij meenen dat een der voorgestelde wetsartikelen aan de ambtenaren van het geneeskundig Staatstoezicht eene grootere bevoegdheid, een meerder gezag zal schenken, dan tot dusverre aan dat Staatstoezicht was toegekend. Ik zoude meenen, dat de eenvoudige herlezing van dat artikel de geachte sprekers van die opvatting zal moeten terugbrengen. De geachte afgevaardigde uit Delft sprak van bevelen, welke krachtens de voorgestelde regeling van dat artikel door de ambtenaren van het Staatstoezicht aan de gemeentebesturen zouden kunnen worden gegeven. Hij knoopte daar de vraag aan vast: en waarom niet even goed aan polderbesturen? Alsof polderbesturen door onze wetgeving ooit met zorg voor de openbare gezondheid zouden kunnen worden belast. Maar wanneer de geachte afgevaardigde van bevelen sprak, zoude ik hem willen vragen waar in dit wetsontwerp sprake is van eenig door ambtenaren van het geneeskundig Staatstoezicht te geven bevel. Met duidelijke bewoordingen staat in de voorgedragene bepaling te lezen, dat aan de bedoelde ambtenaren, wanneer zij gebruik maken van de bevoegdheid om adviezen aan gemeentebesturen te geven — eene bevoegdheid welke zij ook thans bezitten — het recht wòrdt geschonken om tevens eenen termijn te bepalen, binnen welken de burgemeester hem zal moeten berichten of het advies al dan niet is opgevolgd; zoo het niet opgevolgd is, met opgaaf van redenen. Van eenig bevel is geen sprake. Dit staat zoo vast, dat een der leden van deze Kamer, wiens van die der Regeering afwijkende meening bij de behandeling der Staatsbegrooting is gebleken, reeds als amendement heeft voorgesteld, om het artikel zoodanig te wijzigen, dat daarin datgene worde gelezen, hetwelk de geachte afgevaardigde uit Delft te recht bestrijdt. De principieele bedenkingen door dezen geachten afgevaardigde tegen het wetsontwerp ingebracht, berusten alzoo kennelijk op een misverstand.

De organieke bepalingen, bedoeld in artt. 144, 3de lid, der Grondwet en de algemeene Staatszorg voor de openbare gezondheid, in hun verband met de belangen van handel en verkeer, van land- en tuinbouw, eischen thans geen opzettelijke bespreking. Ik bepaal mij daarom tot het onderwerp, dat ter sprake werd gebracht door den geachten afgevaardigde uit Breukelen. Reeds bij de behandeling van de Staatsbegrooting heb ik met lof gewaagd van de medewerking in het afgeloopen najaar tot bestrijding der cholera, van alle zijden ondervonden bij gemeentebesturen, cholera-commissiën en bijzondere personen. Vreesde de geachte afgevaardigde uit Delft, dat de werkzaamheid van cholera-commissiën door de voorgestelde bepaling schade zoude lijden, ook dit aan te toonen zoude hem moeilijk vallen. Maar gaarne wil ik hem de verzekering geven, dat ik niet minder dan in het afgeloopen najaar bij onverhoopt gevaar op die medewerking blijf rekenen. Die goede geest en hulpvaardigheid bij besturen en bijzondere personen bleek evenzeer bij de toepassing van administratieve regelen en voorschriften, welke kosten na zich moesten slepen. Over de betaling dier kosten en de aansprakelijkheid voor verschillende uitgaven kon licht verschil van meening tusschen lagere en hoogere besturen ontstaan. Maar zij leverden geene ernstige moeilijkheden op en voor zooveel mij bekend is, bleef tot dusverre slechts in een geval, omtrent de aansprakelijkheid voor zoodanige kosten, verschil van gevoelen bestaan. Het is te Utrecht, in het geval zooeven door den geachten afgevaardigde uit Breukelen genoemd, en geldt de betaling van eenen geneeskundige, wegens hem op grond van art. 8 van het Koninklijk besluit van 4 September 1892 opgedragen toezicht op reizigers die uit eene met cholera besmette streek te Utrecht waren aangekomen. Het gemeentebestuur heeft tegen betaling der door den geneeskundige ingediende declaratie bezwaar gemaakt, voornamelijk omdat hier geen sprake konde zijn van gemeentezorg voor de openbare gezondheid, maar van de voortzetting van eene van Rijkswege op de grenzen ingericht toezicht op reizigers die het land binnen kwamen. De Regeering is daarentegen van oordeel, dat het hier de plaatselijke zorg voor de openbare gezondheid gold, tot wering van besmettelijke ziekte uit de gemeente. Op een daaromtrent op 2 Februari 1893 tot den Commissaris der Koningin gericht schrijven heb ik tot dusverre geen antwoord ontvangen. Uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Breukelen bleek mij zooeven dat de gemeenteraad van Utrecht de betaling der bedoelde f 160 heeft geweigerd. Ik zal nu moeten afwachten de officieele mededeeling, welke ik hieromtrent ongetwijfeld zal ontvangen. Te meer kan ik zulks doen, omdat het eene zaak is van weinig belang en die geen verderen nasleep kan hebben. Immers bij eene aanvulling van het Koninklijk besluit van 4 September 1892, waarvan de afkondiging spoedig kan volgen, is ook artikel 8 veranderd en thans zoodanig geredigeerd, dat eene moeilijkheid, als zich te Utrecht heeft voorgedaan, in het vervolg niet meer mogelijk zal wezen. Ik geloof dan ook dat zij geene aanleiding kan geven aan den geachten afgevaardigde uit Breukelen om van de Regeering eene algemeene wettelijke regeling omtrent de verdeeling der kosten tot wering van besmettelijke ziekten te vragen. Daartoe hebben de tot dusverre geldende en toegepaste regelen geenen voldoenden grond opgeleverd.

In sommige gevallen wordt aan gemeenten, voor welke de betaling van zoodanige kosten te zwaar zoude drukken, bij wijze van subsidie eene tegemoetkoming uit 's Rijks schatkist geschonken. De geachte afgevaardigde uit Delft bracht dit punt ter sprake en vroeg op grond van welke wettelijke bepalingen zulks geschiedt. Het antwoord is, dat zulks plaats vindt op grond der in de begrootingswetten aan de Regeering geopende kredieten ter bestrijding van besmettelijke ziekten en ter voorziening in geneeskundige hulp. Ook in dit opzicht is de tegenwoordige toestand niet zoo gebrekkig dat eene verandering dringend noodzakelijk ware te achten.

De heer **van de Velde**: Het zij mij vergund eenige korte opmerkingen te maken. De Minister doet het voorkomen alsof deze bepalingen alleen sloegen op choleragevaar, maar dan wensch ik hem er toch aan te herinneren, dat deze wijziging terugslaat op de geheele ziektenwet, dat zij ook slaan zal op mazelen en allerhande ziekten waaromtrent de faculteit het oneens is of zij besmettelijk zijn. Ik wijs slechts op de verschillende vormen waarin de febris typhoïdea zich kan voordoen. Ware de Minister gekomen met eene regeling van meer algemeenen aard, dan waren deze punten wel ter sprake gekomen. Een feit blijf het dat vertraging ontstaat in eene definitieve regeling

48ste VERGADERING. — 23 MAART 1893.

138. Wijziging van de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

door de indiening van deze wet en de intrekking van het wetsontwerp-Lohman. Maar ik vraag: wordt door deze bepalingen eenig doel bereikt?

Er is gesproken over grooter bevoegdheid van het Staatstoezicht, en dan komt het mij voor, dat dit iets beduiden moet of niets. Beduidt het iets, dan moet het effect sorteeren; beduidt het niets, waartoe dan wijziging van de wet, die uitstekend is toegepast door de gemeentebesturen, gelijk de Minister straks zeide.

Wat de polderbesturen betreft, moet ik zeggen, dat ik niet de staatsrechtelijke quaestie behandeld heb in hoever de Regeering macht heeft over polderbesturen. Maar ik wensch alleen te constateeren, dat de gemeentebesturen absoluut de medewerking noodig hebben van de polderbesturen. Ik herinner er aan dat heden Delfland, morgen Rijnland belemmeringen in den weg kunnen leggen, dat er dus bijv. niet aan sommige hygiënische voorschriften zal kunnen voldaan worden, als een waterschap voor de rioleering van het platteland bovenmatige eischen omtrent de dikte van cementen buizen stelt of andere eischen stelt bij demping van slooten.

In dat verband heb ik er op gewezen, dat de gemeentebesturen absoluut noodig hebben de medewerking van de polderbesturen. Ik heb niet alleen gewezen op rioleering, maar ook op demping van slooten, van boezemwateren, die dikwijls wenschelijk kan geacht worden, hetgeen zonder goedkeuring der waterschapsbesturen niet mogelijk is.

Indien de Minister zegt, dat de macht om te dwingen ontbreekt in dit wetsontwerp, dan wil ik hem wel vragen welke liefhebberij bestaat er toch in om bij dit wetsontwerp eene rangschikking van positie te verordenen of bepalingen van hierarchischen aard te scheppen tusschen ambtenaren, die ten slotte beiden door den verantwoordelijken Minister tot ontslag kunnen worden voorgedragen?

De Minister heeft uitdrukkelijk gezegd, dat hij deze bepalingen noodig had vóór Paschen, maar dan wensch ik te vragen, welke redenen heeft de Regeering daarvoor, vreest zij dat eene cholera-epidemie met Paschen te wachten is?

In het verband waarin de Minister daarvan gewaagde, begrijp ik inderdaad zijn beroep op Paschen niet. Voorts wensch ik te constateeren dat de conflicten, die ik vreesde, inderdaad niet kunnen uitblijven tusschen de cholera-commissiën, de geneeskundigen en de geneeskundige ambtenaren. Ik blijf er bij dat vooral ter plattelande de geneesheeren, die met de plaatselijke omstandigheden bekend zijn, de aangewezen adviseurs der burgemeesters zijn, die, gesteund door deze adviezen, zeer goed de zaak zullen aandurven. Ik ben het dan met den Minister, die de oorspronkelijke wet heeft ontworpen, volkomen eens, dat een burgemeester die de bestaande ziektenwet niet durft toe te passen, een beklagenswaardig mensch is.

De Minister heeft mij verder gewezen op de kredietposten op de begrooting voorkomende tot wering van besmettelijke ziekten. Dat zoodanig krediet verleend wordt was mij natuurlijk bekend, maar naar aanleiding van deze speciale mededeeling des Ministers, zou ik Zijne Excellentie wel willen vragen, of wij, ten gevolge van de nu voorgestelde regeling, op de aanstaande begrooting eene verhooging van de betrokken posten zullen aantreffen, of dat de Minister reeds met eene suppletoire begrooting te dezer aanzien zal komen?

Ten slotte, waar de Minister zegt dat dit wetsontwerp zoo onschuldig is, daar zou ik meenen, dat hij, indien hij daarin gelijk had, met dit ontwerp wel thuis had kunnen blijven, want dan zou men niet zonder grond kunnen beweren: de berg heeft een muis gebaard.

De heer **Roijaards van den Ham**: Al kan ik, Mijnheer de Voorzitter, niet zeggen dat het antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken mij heeft bevredigd, ben ik toch geneigd Zijne Excellentie daarvoor dank te zeggen, omdat Zijne Excellentie mij de toezegging heeft gedaan, het door mij ter sprake gebrachte punt nader te zullen overwegen en zijne eindbeslissing over de bewuste declaratie en de regeling dezer zaak op te schorten, totdat door hem kennis genomen zal zijn van het officieele schrijven, dat Zijne Excellentie daaromtrent nog verwacht. Nogmaals wensch ik er intusschen bij den Minister op aan te dringen, om nader te overwegen, dat de gemeenten geene wettelijke verplichting hebben, om uitgaven uit de gemeentekas te doen, als waarvan hier sprake is, en dat de burgemeesters, die zoodanige aanschrijvingen ontvangen, zich niet bevoegd of verantwoord kunnen achten, om aan het dagelijksch bestuur of aan den gemeenteraad voor te stellen, die kosten ten laste van de gemeente te brengen. De Minister heeft zich thans, evenals in zijn brief aan den Commissaris der Koningin van 3 Februari, er op beroepen, dat het toezicht van art. 8 van het besluit van 1892 niet te beschouwen is als eene voortzetting van dat hetwelk van Rijkswege aan de grenzen des Rijks is gehouden, maar ik veroorloof mij te herhalen, dat was niet het argument waarop zich de burgemeester van Utrecht heeft beroepen; deze beriep er zich voornamelijk op, dat de uitvoering van het bedoelde art. 8 aan den burgemeester was opgedragen, zonder dat daarvoor de medewerking van het gemeentebestuur kon worden vereischt en gelden uit de gemeentekas mochten worden besteed.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Gaarne wil ik, naar aanleiding van het door den geachten afgevaardigde uit Delft gesprokene, nog eens opnieuw met enkele woorden de beteekenis van het voorgedragen wetsartikel uiteenzetten. Deze bepaling legt geenerlei nieuwe verplichting aan den burgemeester op dan alleen deze, dat hij binnen den door den ambtenaar van het geneeskundig Staatstoezicht gestelden termijn bericht moet inzenden, of het door dien ambtenaar gegeven advies wordt opgevolgd, ja dan neen; zoo niet, met opgaaf van redenen. Het nut van deze verplichting is hierin gelegen, dat, binnen den kortst mogelijken termijn, het hooger gezag, de Commissaris der Koningin, de Minister, in kennis worden gesteld met het door den geneeskundigen ambtenaar gegeven advies en met het gevolg dat daaraan door het gemeentebestuur is gegeven.

Meer wil deze voordracht niet. Maar zij heeft juist daarom eene goede en nuttige strekking. Zonder eenige verplaatsing van gezag stelt zij de Regeering in kennis met hetgeen in de verschillende gemeenten tusschen den geneeskundigen ambtenaar en den burgemeester wordt verhandeld en met de gronden voor beider handelingen. En zij dwingt tevens die ambtenaren, om zich nauwkeurig rekenschap te geven omtrent hetgeen zij verrichten of nalaten.

De meening van den geachten afgevaardigde, dat, na aanneming van deze voordracht van Rijkswege meer geld beschikbaar moest worden gesteld ter behartiging van in de gemeenten te nemen maatregelen, is onjuist. Deze toch zullen zich altijd bewegen binnen de grenzen der gemeentelijke zorg voor de openbare gezondheid.

Dat de voorgestelde bepaling niet alleen bij het heerschen van cholera toepasselijk zal wezen, is volkomen juist. Daartegen kan echter moeilijk bezwaar worden gemaakt.

De door den geachten afgevaardigde uit Breukelen verzochte nadere overweging der bezwaren van den Utrechtschen gemeenteraad tegen de betaling der bewuste f 160, zeg ik hem gaarne toe.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over ART. I, luidende:

»Aan art. 16 van de wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) wordt het volgende, als tweede lid, toegevoegd:

»De burgemeester zendt van die kennisgeving onverwijld een afschrift aan den geneeskundigen ambtenaar."

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens art. 1 zullen voortaan de burgemeesters van de

kennisgevingen, die zij van de geneeskundigen ontvangen hebben, aangaande het voorkomen van cholera of pokken, onverwijld afschrift moeten zenden aan den geneeskundigen ambtenaar. De bedoeling van dit nieuwe voorschrift is blijkbaar geene andere dan dat die geneeskundige ambtenaar, schielijker dan vroeger het geval was, bekend zal worden met het voorkomen van die besmettelijke ziekten.

Ook volgens het tegenwoordig voorschrift zal die ambtenaar daarmede echter bekend worden, want volgens art. 6 der wet van 1865 moet onverwijld en uiterlijk binnen drie dagen de geneeskundige aan den geneeskundigen ambtenaar van elke besmettelijke ziekte, die hij onder behandeling krijgt, bericht geven.

De Minister denkt echter, dat door het nieuwe voorschrift de geneeskundige ambtenaar nu spoediger bericht zal krijgen.

Is dit echter wel zoo zeker? Zoo niet, dan zou het voorschrift natuurlijk geheel zijn doel missen.

Volgens het thans voorgesteld artikel zal de burgemeester *onverwijld* bericht zenden, en volgens art. 6 van de wet van 1865 beteekent dit: *uiterlijk binnen drie dagen.* Moet »onverwijld" hier hetzelfde beteekenen, dan zou er geen bespoediging maar vertraging zijn, want eerst heeft de geneeskundige 24 uren tijd vóórdat hij den burgemeester bericht behoeft te geven, en de burgemeester zou dan nog weer uiterlijk drie dagen mogen wachten vóórdat hij de kennisgeving verder zendt aan den geneeskundigen ambtenaar, terwijl de geneeskundigen ambtenaar nu altijd minstens drie dagen nadat de ziekte is voorgekomen bericht moet hebben.

Zou het in elk geval niet practischer en eenvoudiger geweest zijn, indien de Minister in dit artikel had voorgeschreven, dat de geneeskundige van zijne kennisgeving aan den burgemeester tegelijkertijd afschrift moet zenden aan den geneeskundigen inspecteur? Ook in het Voorloopig Verslag is die vraag gedaan, en daarop heeft de Minister geantwoord: dat zou niet goed zijn, want men moet aan de geneeskundigen, die het zeer druk hebben in tijden van epidemie, niet te veel werk opdragen. Blijkbaar berust dat antwoord van den Minister op een misverstand. Van meer werk zou geen sprake zijn, wel van minder werk. Immers, wat is de zaak? Volgens het voorstel van den Minister moet eerst de burgemeester kennis geven aan den geneeskundigen ambtenaar en daarna, volgens art. 6 van de wet van 1865, ook nog weder de geneeskundige aan dienzelfden ambtenaar. Volgens mijn voorstel daarentegen zal de geneeskundige, door tegelijkertijd dat hij aan den burgemeester kennis geeft, ook een afschrift van die kennisgeving te zenden aan den geneeskundigen ambtenaar, *tevens* voldaan hebben aan het voorschrift van art. 6 van de wet van 1865. Er zal dus vereenvoudiging en bespoediging zijn en daarom geef ik den Minister in overweging dit artikel aldus te lezen: »De geneeskundige zendt tegelijkertijd een afschrift van de kennisgeving aan den geneeskundigen ambtenaar."

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De meening van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, dat met het oog op de wet van 1865 aan het woord »onverwijld" de beteekenis zou kunnen gegeven worden van »binnen drie dagen", kan niet opgaan. De invoeging van het woord »onverwijld", wordt hier voorgesteld in de wet van 1872, waarin, zoover mij bekend is, een termijn van drie dagen niet voorkomt. De gewone taalkundige beteekenis van het woord »onverwijld" zal dus hier gelden. En deze is niet twijfelachtig.

Wat de vraag betreft of het niet verkieslijk ware, dat door den betrokken geneeskundige te gelijker tijd met de mededeeling aan den burgemeester eene mededeeling aan den geneeskundigen inspecteur werd gedaan, ik geloof, dat zulks geen aanbeveling zoude verdienen. Deze zaak is opzettelijk overwogen; wie met den dagelijkschen loop van zaken in aanraking komt, zal de wenschelijkheid erkennen, om de kennisgeving aan den geneeskundigen inspecteur door middel van den burgemeester te doen plaats hebben. Op deze wijze kunnen de inspecteurs contrôle uitoefenen niet slechts op den loop der ziektegevallen, maar ook op de tijdige mededeeling daarvan aan de plaatselijke besturen en op hetgeen dientengevolge door die besturen al dan niet wordt verricht. In het belang van een goeden gang van zaken moet daarom aan de bepaling zooals zij in het wetsontwerp luidt de voorkeur worden gegeven.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen in mijne eerste rede aangetoond te hebben, dat de regeling, zooals ik die wenschte, eenvoudiger en practischer was en schielijker zou leiden tot het doel, en ik meen te mogen constateeren, dat de Minister zelfs niet getracht heeft met een enkel woord mijne argumenten te weerleggen.

Ik zal niet veel tijd van de Kamer vragen, maar indien ik gezegd heb: de regeling die ik wensch is eenvoudiger, dan beteekent dit, dat ééne kennisgeving achterwege blijft. Dit kan ook de Minister niet ontkennen. En als ik zeg: het zal spoediger gaan, dan bedoel ik daarmede, dat er tijd verloren gaat, doordat de Minister den geneeskundigen inspecteur kennis wil geven door tusschenkomst van den burgemeester, wat allicht een dag oponthoud geeft.

Dat alles betwist de Minister ook niet, maar hij zegt: het is wenschelijk, dat de burgemeester direct in aanraking komt met den geneeskundigen ambtenaar. Maar ik vraag: zal dat geschieden doordat van het gemeentehuis een afschrift van de kennisgeving van den geneeskundige aan den geneeskundigen inspecteur wordt gezonden? Is het niet precies hetzelfde of dat afschrift komt van het gemeentehuis dan wel direct van den geneeskundige? Indien men prijs stelt op samenwerking tusschen den burgemeester en den inspecteur, dan is daarvoor telkens gelegenheid, maar die verkrijgt men niet door het zenden van een afschrift van eene kennisgeving in een gesloten couvert. Ik blijf dus van meening dat de door mij voorgestelde redactie de voorkeur verdient, en ofschoon de zaak niet van veel beteekenis is, zoo wensch ik toch de Kamer in de gelegenheid te stellen tusschen de twee redactiën te kiezen. Ik heb dus de eer een amendement op art. 1 in te dienen.

Het *amendement* van den heer Goeman Borgesius, strekkende om de tweede alinea van art. I te lezen:

»Te gelijker tijd zendt de geneeskundige een afschrift van de kennisgeving, in het eerste lid bedoeld, aan den geneeskundigen ambtenaar.",

wordt ondersteund door de heeren Smeenge, Kerdijk, van der Feltz, Pyttersen en van Delden, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Ik zal de Kamer niet langer dan noodig is bezighouden met deze eenvoudige zaak. Zoo even gaf ik reeds te kennen dat de bedoeling der voorgestelde wijziging is, om den geneeskundigen ambtenaar rechtstreeks ook van den burgemeester eene kennisgeving te doen ontvangen van het ziektegeval: deze bedoeling zoude geheel worden gemist bij aanneming van het amendement. De mededeeling door den burgemeester is om meerdere redenen zeer wenschelijk. Ik meen dus de aanneming van het amendement te moeten ontraden.

De heer **Mees**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: De meerderheid der Commissie acht zich op het oogenblik niet voldoende in staat om de gevolgen van het amendement, in verband met de opmerkingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, te overzien; zij wenscht zich dus in dit geval van het geven van advies te onthouden.

De beraadslaging wordt gesloten.

48ste VERGADERING. — 23 MAART 1893.

138. Wijziging van de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

Het *amendement* van den heer Goeman Borgesius, wordt in stemming gebracht, en met 52 tegen 15 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Hintzen, Plate, van Kerkwijk, Veegens, de Meijier, van der Kun, Ferf, de Kanter, Donner, Roessingh, Guyot, van Alphen, van der Feltz, van Gijn, A. van Dedem, Kerdijk, Land, Ruys van Beerenbroek, Houwing, Schimmelpenninck van der Oye, Rutgers van Rozenburg, Kolkman, Harte, Dobbelmann, van der Schrieck, Michiels van Verduynen, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Hartogh, Lieftinck, Beelaerts van Blokland, Brantsen van de Zijp, Farncombe Sanders, de Ram, Bahlmann, van Beuningen, van Bylandt, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, van Houten, Kielstra, Bool, Roijaards van den Ham, van de Velde, Bevers, Rink, Pyttersen, van Vlijmen, Walter, Goekoop en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Goeman Borgesius, de Beaufort (Amsterdam), Gerritsen, Boreel van Hogelanden, Vrolik, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Heldt, van Delden, Smeenge, Schepel, Rõell, Levy, T. Mackay, Havelaar en Mees.

Art. I wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. II, luidende:

»Het tweede lid van art. 24 van de wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) vervalt."

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt wel dat er over de quaestie van openbaarheid tusschen dezen Minister en mij steeds verschil van meening moet bestaan.

In een ander wetsontwerp wenscht de Minister geheele openbaarheid waar ik die niet verlang, en hier, waar ik het volle licht zou wenschen te laten schijnen, acht de Minister een beperkt licht voldoende.

's Ministers argumenten voor die meening in de Memorie van Toelichting hebben mij niet overtuigd. De Minister meent, dat het bekend maken van cholera-gevallen door den burgemeester voldoende zoude zijn. Ik voor mij geloof, dat dit voor de locale bekendheid van nut kan zijn, maar dat men, om een juist beeld over het geheele land te krijgen, daaraan niet genoeg heeft.

Het argument van den Minister, dat de mededeeling in de *Staatscourant* een zeer onjuist beeld zoude geven van de beteekenis van het voorkomen der ziekte in ons land, kan ik niet beamen.

De volledige waarheid der vermelding in de *Staatscourant* geeft juist waarborgen, dat men een naauwkeurig beeld van den loop der ziekte krijgt.

En eindelijk zegt de Minister: » Eene dergelijke publicatie behoort in elk geval afhankelijk te zijn van eene internationale regeling, waarbij de Regeeringen der onderscheidene Staten de verplichting op zich nemen, elkander wederkeerig in te lichten omtrent het voorkomen der ziekte in elk land."

Daargelaten dat ik vermoed, dat wel het eerste gevolg van de conferentie te Dresden zal zijn dat de Regeeringen de verplichting op zich nemen elkander op de hoogte te houden van den loop der ziekte, geloof ik toch dat ook, wanneer men zich daartoe niet onderling verbond, het in het belang van de zaak is, dat de vertegenwoordigers van vreemde Mogendheden in de gelegenheid zijn om uit officieele opgaven van de *Staatscourant* ware mededeelingen aan hunne Regeeringen te doen, want anders zouden zij hunne gegevens moeten putten uit niet altijd betrouwbare berichten van andere bladen, en aldus geen juist beeld van den waren toestand kunnen geven.

Ik houd mij omtrent deze zaak aan hetgeen door den Minister Thorbecke in de Memorie van Antwoord over deze wet, den 2den Februari 1872, is gezegd, namelijk: »Het nut van openbaarheid bleek in 1866 en 1867. Zij werd toen bijna algemeen gewaardeerd." En verder: »Beangstiging is meer te wachten van geheimhouding, waarbij de angstigen zoo ligt tot overdrijving geneigd zijn." En dan verder deze karakteristieke opmerking: »Juiste kennis gaat onbestemde vrees tegen."

Op deze gronden zal ik, behoudens nadere inlichtingen, mijne stem aan art. II onthouden.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Wanneer het hier eenvoudig een strijd gold tusschen openbaarheid en geheimhouding, ik zoude staan aan de zijde van den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede. Want ook mij komt het voor dat van geheimhouding ten aanzien van gevallen van besmettelijke ziekten geen sprake moet wezen. In verschillende bepalingen van de wet van 1872, welke ook door deze wijzigingswet worden gehandhaafd, is trouwens eene volledige openbaarmaking door de gemeentelijke autoriteiten voorgeschreven. Maar alleen ten aanzien van de cholera is bepaald in de alinea van art. 24, waarvan thans de weglating wordt voorgesteld, dat de sterfgevallen gemeentewijze wekelijks van Regeeringswege in de *Staatscourant* bekend gemaakt moeten worden. Waarom zulks alleen ten aanzien van de cholera moet geschieden is mij nooit recht duidelijk geweest. Er schijnt mij even veel of even weinig grond te zijn, om het voor te schrijven ten opzichte van andere even besmettelijke en eveneens hoogst gevaarlijke ziekten.

Nu zoude behoud van het voorschrift zeker in aanmerking komen, wanneer de meening van den geachten spreker opging, dat door deze wekelijksche bekendmaking van de sterfgevallen een juist beeld werd gegeven van den ziektetoestand in ons land. Maar niets is minder waar. De ziektetoestand in het land kan niet worden gekend door eene wekelijksche opgave van de sterfgevallen gemeentewijze in de *Staatscourant* opgenomen. Die mededeeling levert juist het gevaar op dat zij in het buitenland een geheel verkeerden indruk kan geven van den sanitairen toestand hier te lande. Wanneer toch in meerdere gemeenten in verschillende gedeelten van het land zich een enkel sterfgeval heeft voorgedaan, kan de mededeeling daarvan bij hen die met den sanitairen toestand overigens weinig bekend zijn, allicht het denkkeeld doen ontstaan, dat er eene epedimie over het geheele land is verspreid. Wij hebben in het afgeloopen najaar zulks ondervonden. Toen de cholera-epidemie aan het afnemen was en in de groote steden, maar tevens in enkele dorpen hier en daar zich nog een sterfgeval voordeed, kon men in Engelsche en Fransche bladen wekelijks eene lange lijst van die sterfgevallen lezen met de niet zeer juist gespelde namen van de Nederlandsche steden en dorpen waarin ze voorvielen. De conclusie van den eenvoudigen lezer moest zijn dat de cholera in geheel Nederland heerschte. Dit heeft reeds bij de behandeling van de Staatsbegrooting van het loopende dienstjaar aanleiding gegeven, dat in deze Kamer op het wegvallen van de tweede alinea van art. 24 der wet van 1872 werd aangedrongen, en de Regeering heeft toen aan de Kamer overweging toegezegd. Het is mij na onderzoek voorgekomen dat tegen het wegvallen van deze bepaling werkelijk geenerlei bezwaar kan gelden.

Op de sanitaire conferentie te Dresden komt de wenschelijkheid van wederkeerige mededeelingen omtrent de sanitaire bepalingen tusschen de verschillende Europeesche Staten vanzelf ter sprake. Wanneer daaromtrent goede regelen kunnen worden vastgesteld, zal de Regeering niet nalaten daartoe mede te werken. Maar eene eenzijdige openbaarmaking onzerzijds, zooals die tot dusverre geschiedde, kan niet geacht worden in het belang des lands te zijn.

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord naar aanleiding van de opmerking des Ministers.

In de eerste plaats kan ik niet toestemmen dat door bekendmaking van den burgemeester voor voldoende open-

baarheid gezorgd wordt. Integendeel geloof ik dat die openbaarheid zeer gebrekkig zou zijn, en in andere deelen des lands aanleiding kon geven tot valsche geruchten.

Verder zeide de Minister, dat de bepaling alleen voorkwam omtrent de cholera en niet omtrent andere ziekten. Ik antwoord dat geen ziekte — zelfs niet de pokken — zich zoo algemeen over een land verspreidt.

De Minister zegt verder dat sporadisch voorkomende gevallen, bijv. één geval te Arnhem, één te Middelburg, enz. ongerustheid kunnen teweegbrengen, wanneer deze wekelijks gepubliceerd worden; maar daartegenover staat dat men door die opgaven in de *Staatscourant* onjuiste berichten kan tegenspreken, terwijl, wanneer die mededeeling in de *Staatscourant* niet geschiedt, men er aan blootstaat dat over den omvang der epidemie onjuiste berichten verspreid worden.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Slechts een enkel woord nog. Wanneer men te doen had met wetenschappelijke navorschers of welgezinde beoordeelaars, zouden de wekelijksche mededeelingen in de *Staatscourant* omtrent de sterfgevallen, die in de verschillende gemeenten des Rijks ten gevolge van cholera plaats grepen, geen bezwaar opleveren. Maar men vergete niet dat de mededinging buitenslands niet zoo ongaarne, op grond van sanitaire overwegingen, maatregelen ziet genomen, welke voor onzen handel en voor het verkeer hier te lande schadelijk kunnen werken. Het schijnt mij de plicht van den wetgever om te waken, dat niet door ambtelijke mededeelingen schadelijke gevolgtrekkingen worden in de hand gewerkt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. II wordt in stemming gebracht, en met 50 tegen 16 stemmen goedgekeurd.

Voor hebben gestemd de heeren Land, Ruys van Beerenbroek, Houwing, Schimmelpenninck van der Oye, Rutgers van Rozenburg, Kolkman, Harte, Dobbelmann, van der Schrieck, van Delden, Michiels van Verduynen, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Hartogh, Lieftinck, Brantsen van de Zijp, De Ram, Schepel, Bahlmann, van Beuningen, van Bylandt, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Kielstra, Bool, van de Velde, Bevers, Rink, Pyttersen, van Vlijmen, Walter, Goekoop, Mees, Hintzen, Plate, Goeman Borgesius, Veegens, de Meijier, van der Kun, Ferf, de Kanter, Roessingh, Guyot, Boreel van Hogelanden, van Alphen, van der Feltz, Keuchenius, Kerdijk en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Heldt, Beelaerts van Blokland, Smeenge, Farncombe Sanders, Röell, Roijaards van den Ham, Levy, T. Mackay, Havelaar, van Kerkwijk, Donner, Gerritsen, Vrolik, van Gijn en A. van Dedem.

Beraadslaging over ART. III, luidende:

Aan art. 26 van de wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134) wordt het volgende, als tweede lid, toegevoegd:

»Indien den geneeskundigen ambtenaar blijkt, dat door den burgemeester van eene tot zijnen dienstkring behoorende gemeente geen of geen voldoend gebruik wordt gemaakt van de hem bij deze wet toegekende bevoegdheid tot het nemen van maatregelen of het verordenen van voorschriften, geeft hij daarvan, met aanhaling van dit wetsartikel, aan dien burgemeester schriftelijk kennis, met opgave van de door hem noodzakelijk geachte maatregelen of voorschriften en van den termijn, binnen welken die maatregelen of voorschriften naar zijne meening behooren te zijn genomen of verordend. Te gelijker tijd zendt de geneeskundige ambtenaar een afschrift van deze kennisgeving aan den Commissaris der Koningin in de provincie. Zoo spoedig mogelijk, uiterlijk terstond na afloop van den termijn, door den geneeskundigen ambtenaar in zijne kennisgeving genoemd, is de burgemeester verpligt aan den Commissaris der Koningin schriftelijk kennis te geven, dat aan het advies van den geneeskundigen ambtenaar is gevolg gegeven, of, zoo niet, welke bezwaren het nemen of verordenen van de door dien ambtenaar noodzakelijk geachte maatregelen of voorschriften hebben belet. Van deze kennisgeving zendt de burgemeester te gelijker tijd een afschrift aan den geneeskundigen ambtenaar.",

waarop zijn voorgesteld twee amendementen:

een van den heer Levy, om de laatste twee volzinnen van artikel III te lezen als volgt:

»Zoo spoedig mogelijk, uiterlijk terstond na afloop van den termijn, door den geneeskundigen ambtenaar in zijne kennisgeving genoemd, is de burgemeester verpligt aan het advies van den geneeskundigen ambtenaar gevolg te geven. Hij geeft daarvan schriftelijk kennis aan den Commissaris der Koningin, met opgave der bezwaren, die zijnerzijds tegen het nemen of verordenen van de door den geneeskundigen ambtenaar noodzakelijk geachte maatregelen of voorschriften mogten bestaan. Van deze kennisgeving zendt de burgemeester te gelijker tijd een afschrift aan den geneeskundigen ambtenaar.",

een van den heer Goeman Borgesius, om aan het slot van artikel III toe te voegen de volgende zinsnede:

»Indien de Commissaris der Koningin van oordeel is dat de bezwaren van den burgemeester niet afdoende zijn, geeft hij daarvan onverwijld kennis aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. De Minister kan daarna den burgemeester verpligten aan het advies van den geneeskundigen ambtenaar gevolg te geven".

De **Voorzitter**: De heer Levy heeft de volgende wijziging gebracht in zijn amendement:

voor: »Hij geeft daarvan", wordt gelezen: »Van deze zijne handeling geeft hij" enz.

De heer **Levy**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van mijn amendement laat zich in twee woorden samenvatten.

Het gaat uit van het denkbeeld dat wanneer er een conflict ontstaat tusschen een deskundig ambtenaar en een ondeskundig burgemeester, het laatste woord moet zijn aan den ambtenaar.

Naar mijne bescheiden meening, Mijnheer de Voorzitter, is dit een regel van gezond verstand en dus behoort het ook te zijn een regel van legislatief beleid.

Het schijnt dat de Minister van Binnenlandsche Zaken daarover anders denkt, althans op bladz. 2 der Memorie van Beantwoording, lees ik: »De ondergeteekende betreurt het, dat de hier voorgestelde wetswijziging velen leden der Kamer onvoldoende voorkwam. Hij hoopt dat deze leden alsnog het belang van het voorstel zullen inzien." De Minister vergunne mij, in tegenstelling met die zinsnede, er mijne bevreemding over uit te drukken, dat deze zoo eenvoudige zaak door hem zoo hoog werd opgezet.

Ik kan het niet verhelen dat op dit punt in de Memorie van Beantwoording een vivaciteit van toon heerscht, die wij van dezen Minister niet gewoon zijn, doch die kwalijk is te rijmen met de aangevoerde argumenten. Laat ons de beide stelsels, dat des Ministers en dat van mij, kortweg tegenover elkander stellen.

Wat wil het door de Regeering voorgestelde art. 3? Ik zal het niet voorlezen, het is in handen der Kamer. Wanneer dit artikel wet wordt, dan zal onze administratieve wetgeving verrijkt zijn met 4 paparassen, over en weer gewisseld, namelijk 4 kennisgevingen, en nu laat ik nog buiten rekening het voorgestelde amendement van den heer Borgesius, want, wordt dat aangenomen, dan

48ste VERGADERING. — 23 MAART 1893.

138. Wijziging van de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

krijgen wij er zes. Dit is zoo waar, dat zelfs nog de heer Roijaards, geruststellend op zijn standpunt, op dit punt bevestigd door den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, zeide: wij hebben hier dus tot einduitkomst niets meer dan een aantal kennisgevingen. Dit is nu het voorstel van de Regeering. Wat wil daarentegen mijn amendement? Mijn amendement wil *eene daad*, eene handeling overeenkomstig het advies van den deskundigen ambtenaar, gegeven door dien ambtenaar aan een persoon, aan een burgemeester, die ter zake onkundig is.

Hetgeen ik zeggen ga heeft het air van eene banaliteit, maar de Minister dwingt mij er toe. Werkelijk de cholera laat niet met zich spotten en de cholera wacht niet totdat de wisseling van schrifturen, die door de Regeering wordt verlangd, is afgeloopen. Mij dunkt, zoo ooit, hebben wij hier te denken aan die groote les van Baco: vincere naturam parendo, er is maar één middel waardoor wij de natuur overwinnen, dat is door *haar* te gehoorzamen. Er is in de stukken dikwijls sprake geweest van autonomie. De eenige die ware autonomie heeft, dat is helaas de cholera; daarnaar hebben wij ons te richten en niet ons te verschuilen achter de eene of andere staatsrechtelijke theorie. Wat toch wordt door de Regeering aangevoerd tot verdediging van het stelsel in art. 3 vervat? Wij hebben het in de stukken kunnen lezen en wij hebben het nog zooeven vernomen van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken. Er zou vooreerst hier sprake zijn van de in ons staatsrecht erkende zorg van de gemeentebesturen voor de gezondheid, derhalve degenen, die daarop inbreuk maken, zouden inbreuk maken op den regel der gemeentelijke autonomie, die tot dusver in ons staatsrecht als algemeen erkend heeft gegolden. Nu wil ik slechts in het voorbijgaan herinneren, dat wij ten aanzien van die autonomie, ook blijkens een debat dat plaats gegrepen heeft tusschen den heer Minister van Binnenlandsche Zaken en wij naar aanleiding van de kieswet, op dit oogenblik in een stadium van overgang zijn, zoodat op dit oogenblik een beroep op die autonomie, als vaststaande ook in de toekomst, niet gewettigd is. Maar dit punt nog daargelaten, ik moet ernstig en met nadruk betwisten, dat wij, waar sprake is van *besmettelijke ziekten*, te doen hebben met een stuk autonomie der gemeentebesturen. De opmerking, gelijk zij zooeven door den heer Minister is gemaakt, is veel te algemeen. Voorzeker *in het algemeen* is de gezondheidspolitie aan de gemeentebesturen overgelaten. Ja, in het algemeen wordt zelfs in art. 205 sub *q*, van de gemeentewet gesproken van de kosten die daarvoor op de begrooting worden gebracht. Maar wij hebben hier te doen met een speciaal punt, en wel een speciaal punt dat geregeld wordt door eigen wetgeving, eerst door de wet van 1872 en nog nader door de wet van 1884. Welnu, nu hebben wij een onbedriegelijk kenmerk in onze wetgeving, of men te doen heeft met autonomie, ja of neen, dat is de bepaling van art. 150 der gemeentewet. Het is ons allen bekend, wanneer er een belang is dat het Rijk zich aangetrokken heeft, dan mag de gemeentewetgever zich daarmede niet bemoeien, en nu is door de wet van 1872 (en zeer zeker door die van 1884), dat is de wet waarvan hier sprake is, betreffende de besmettelijke ziekten, dit gansche onderwerp gemaakt tot eene zaak van Rijksbelang. In art. 29 van de wet van 1872 wordt dit met zoovele woorden erkend, derhalve is *dat onderdeel* der gezondheidspolitie Rijkszaak; derhalve is de burgemeester, handelende op het stuk speciaal van dit onderdeel, besmettelijke ziekten of cholera, niets anders dan agent van het Rijksgezag; derhalve eindelijk kan ten aanzien van dit onderwerp geen argument worden geput uit de zoogenaamde autonomie in hare algemeenheid.

Het tweede punt dat de Minister aanvoerde tegen het door mij aangeprezen stelsel, is *de kosten*. Door Zijne Excellentie wordt in de stukken gezegd, dat dit (namelijk het door mij beoogde stelsel) een geduchten aanval zou veroorzaken op de Rijksfinanciën; zeker een argument, dat als zoodanig geschikt is om bij de Kamer indruk te maken. De wettelijke toestand ten aanzien van dit punt evenwel is deze: de kosten, voortvloeiende uit de artt. 2, 5 en 6 der wet op de besmettelijke ziekten van 1872 blijven ten laste van de gemeenten; en die voortvloeiende uit art. 3, komen ten laste van het Rijk. De overige uitgaven doet de gemeente, wanneer het *ontsmettingskosten* zijn, maar komen ten laste van het Rijk, wanneer zij voortvloeien uit *onteigening*. Nu is daaraan toegevoegd het jongste Koninklijk besluit van 1892, gebaseerd op de speciale wet van 1884 tot wering van cholera.

In dit Koninklijk besluit wordt gezegd, dat ook de ontsmettingskosten ter voorkoming van cholera komen ten laste van het Rijk. Dit is onze bestaande rechtstoestand. Intusschen is er in gouvernementeele kringen, mag ik wel zeggen, een streven om het Rijk zoo *min-* en de gemeenten *zooveel* mogelijk in de kosten te doen bijdragen. Dit kan bewezen worden met de stukken. Ik heb hier voor mij eene aanschrijving van den Minister Heemskerk van 1886, derhalve nadat de speciale cholerawet in kracht was getreden, en daarin lees ik: »Ik acht het *in het belang van 's lands schatkist* gewenscht de burgemeesters uit te noodigen het *ontsmetten* zooveel mogelijk en *het onteigenen* tot vernietiging zoo weinig mogelijk toe te passen." Nu zal men zeggen: ja, maar de tegenwoordige Regeering is met een anderen geest bezield, blijkens het besluit van 1892, dat ik zooeven vermeldde. Ik hoop het van harte, maar mag niet ontveinzen dat ik in de Memorie van Beantwoording op ons ontwerp eene zinsnede vind die mij reden tot ongerustheid geeft. Ik lees daar namelijk, dat de burgemeester »als hoofd der politie de noodige macht erlangt om, binnen de grenzen der mogelijkheid, *aangewezen door de plaatselijke begrooting*, en onverminderd de taak hem in deze door plaatselijke verordeningen opgedragen, op doeltreffende wijze het gevaar van verspreiding van besmetting te keeren". Derhalve hier wordt ook door deze Regeering op dit punt gewezen naar de grenzen, aangewezen *door de plaatselijke begrooting.* Ik mag derhalve zeggen, dat er een streven bestaat, blijkende uit de stukken, *ook uitgegaan van dezen Minister van Binnenlandsche Zaken*, om de gemeenten zooveel en het Rijk zoo weinig mogelijk te belasten.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik kan niet genoeg er op wijzen, ten aanzien van het gevaar, dat ons, ongelukkiglijk, blijkens de uitspraak van alle deskundigen bedreigt: *Van dat streven kan het land het slachtoffer worden!* en wij hebben ons van onze verantwoordelijkheid degelijk rekenschap te geven.

De redeneering moet niet zijn: wat de arme gemeente niet doen kan moet maar achterwege blijven; maar de redeneering moet deze zijn: wat de arme gemeente niet doen kan moet de Staat doen, wel te verstaan op dit gebied.

Eene vraag dringt zich op het punt der kosten dan ook bij mij op, of wij niet op weg zijn om in toepassing te brengen het bekende spreekwoord: *penny-wise* en *pound-foolish.* Eerst toch overladen wij de gemeenten met kosten ten aanzien van onderwerpen die essentieel Rijkszaak en Rijksbelang zijn, en daarna ziet de Minister zich genoodzaakt — dat is het ware woord: ziet de Kamer zich genoodzaakt eene noodwet aan te nemen, waarin aan de behoeften der gemeenten wordt te gemoet gekomen.

Mij dunkt, de aanval op 's Rijks financiën, die het resultaat is van dit minder juist beleid, is veel geduchter dan die verwacht kan worden van den maatregel, dien ik heb voorgesteld.

Eindelijk wordt door den Minister tegen mijn amendement te velde gevoerd deze overweging: Gij zijt »*plus royaliste que le roi*". De inspecteurs hebben kennis gekregen van dit wetsontwerp en zij vinden het goed.

Mijnheer de Voorzitter, zou men hier niet mogen denken aan het Fransche spreekwoord, »*Toute quaestion, lien posée, est à demi résolue!*" De quaestie is toch maar: welke vraag is door den Minister aan de inspecteurs voorgelegd?

Nu verkeeren wij ten aanzien van dit punt, wonderbaarlijk genoeg, in het onzekere, want, zeide de Minister, het overleg heeft *mondeling* plaats gehad. Waarom mondeling? Dit blijkt niet.

Zooveel is zeker, dat, wanneer aan de inspecteurs is voorgelegd de vraag: » er bestaat een conflict tusschen iemand die niet beoordeelen kan wat er op een oogenblik van choleragevaar noodig is, en iemand die dat wel beoordeelen kan, aan wien moet de beslissing zijn?" het antwoord op die vraag niet twijfelachtig wezen zou.

Dit kan ik althans den Minister mededeelen — over adviezen van inspecteurs beschik ik niet — de vraag echter heb ik voorgelegd aan eene wetenschappelijke autoriteit van den eersten rang, wiens naam ik gaarne bereid ben aan den Minister te noemen, en deze heeft mij verklaard dat het wetsontwerp niet bevredigend en niet voldoende is.

Ik meen hiermede te hebben beantwoord de bedenkingen tegen mijn stelsel aangevoerd. Voor dit stelsel heb ik slechts kortheidshalve mij te beroepen op een onwraakbaar antecedent, reeds in de stukken vermeld. In art. 16 der wet regelende het veeartsenijkundig Staatstoezicht en de medische politie, wordt aan de burgemeesters de *verplichting* opgelegd om *onverwijld* gevolg te geven aan de deskundige adviezen, behoudens beroep op den Minister van Binnenlandsche Zaken. En wat zal nu het gevolg zijn, Mijnheer de Voorzitter, wanneer wet wordt hetgeen de Minister thans voorstelt? Ik erken dat ik een weinig verlegen zou zijn, wanneer ik dit aan een vreemdeling moest duidelijk maken. Ik zou dan moeten zeggen: »in ons land staat de *veestapel* onder de hoede van deskundige ambtenaren, maar de *bevolking* is overgelaten *à la merci* van wellicht zorgelooze burgemeesters!"

Dit is eene wettelijke eigenaardigheid, die ik gaarne zoude willen opruimen en waarmede ik de Vergadering verzoek wel rekening te willen houden bij de beoordeeling van het amendement, dat ik de eer had in te dienen.

Het *amendement* van den heer Levy wordt ondersteund door de heeren van der Kaay, Bool, Gerritsen, Ferf en Heldt en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Goeman Borgesius**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Ik was ook van plan eenigszins uitvoerig over het artikel en mijn amendement te spreken, maar ik zal dit niet doen, omdat in dit stadium van dit debat en bij het ver gevorderd uur, ik zelf wel gevoel, dat ik daarmede de Kamer geen dienst zou doen en de kansen van mijn amendement niet zou verbeteren.

Daarom slechts een enkel woord.

Het Voorloopig Verslag heeft op mij den indruk gemaakt, dat men vrij algemeen de hier voorgestelde regeling niet voldoende, niet volledig vond en dat slechts in eene der afdeelingen die min gunstige meening niet algemeen werd gedeeld. Nu heb ik mij de vraag gesteld: is in de Memorie van Antwoord het in het Voorloopig Verslag ontwikkelde bezwaar tegen dit artikel afdoende weerlegd? En die vraag moet mijns inziens ontkennend beantwoord worden. Indien wij dit artikel onveranderd aannemen, wat verandert er dan in den tegenwoordigen toestand? De Minister zal mij antwoorden, dat thans in de wet een *uitdrukkelijk* voorschrift wordt opgenomen, dat de burgemeester, indien hij het advies van den inspecteur weigert te volgen, zich moet verantwoorden; maar nu zulk een uitdrukkelijk voorschrift thans niet in de wet staat, zou men daarom meenen, dat een burgemeester bij weigering om te doen wat het Staatstoezicht noodig acht, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken geen verantwoording schuldig is? Stel het geval: er ontstaat in eene gemeente cholera; de inspecteur komt en tracht den burgemeester over te halen tot ontsmetting over te gaan; de burgemeester weigert en de inspecteur doet daarvan verslag aan den Minister. Deze vraagt den burgemeester: waarom hebt gij geweigerd? Indien nu de burgemeester in beleefde termen antwoordde: dit gaat u niet aan, ik ben bevoegd het al of niet te doen en voor mijne weigering wensch ik geen reden op te geven, zou dan de Minister dit maar — sit venia verbo — voor zoete koek aannemen? Zou het niet zeer natuurlijk zijn dat de Minister aan zulk een burgemeester te kennen gaf, dat hij voor zijn betrekking ongeschikt bleek te zijn?

Maar bovendien, wat helpt een voorschrift, dat de burgemeester verplicht is zich te verantwoorden, indien hij, bij zijne weigering blijvende, niet door het hooger gezag gedwongen kan worden om te doen wat noodig is? Als er periculum in mora is, als het gevaar voor uitbreiding der besmetting groot is en de burgemeester is ongenegen maatregelen te nemen, wat moet dan gebeuren? Daarop geeft het artikel geen antwoord. De heer Levy heeft eene oplossing van die moeilijkheid van de hand gedaan en wil de zaak aldus geregeld zien dat, als de geneeskundige inspecteur advies geeft, de burgemeester verplicht zal zijn dat advies te volgen; doch die oplossing aanvaard ik niet, vooreerst niet omdat ik den inspecteur evenmin onfeilbaar wil verklaren als den burgemeester, en in de tweede plaats niet, omdat de heer Levy voorstelt dat de burgemeester *eerst* moet doen wat de inspecteur beveelt en *daarna* de redenen moet opgeven waarom hij persoonlijk hier niet het advies of wil men het bevel van den inspecteur zou gevolgd hebben. Dit is mijns insziens de paarden achter den wagen spannen.

Er moet dus eene andere oplossing gezocht worden, want het neutraal gezag mag niet machteloos staan tegenover onwillige en nalatige burgemeesters, als er zulke groote landsbelangen op het spel staan. En die oplossing meen ik gevonden te hebben in mijn amendement. Te recht heeft de geachte afgevaardigde uit Delft gezegd: als bij slot van rekening alle autoriteiten, de Commissaris, de Minister en de inspecteur, van oordeel zijn dat de burgemeester door niet handelend op te treden het land aan gevaar blootstelt, dan hokt de Staatsmachine, als er geen macht aangewezen is om den burgemeester tot handelend optreden te dwingen. Dat is volkomen juist; daarin wordt bij dat artikel niet voorzien en daarom heb ik eene aanvulling voorgesteld. Indien mijn amendement wordt aangenomen, dan zal, indien de Commissaris der Koningin de bezwaren van den burgemeester onvoldoende acht, de Minister daarvan bericht krijgen, en de Minister zal dan den burgemeester kunnen bevelen aan het advies van den geneeskundigen inspecteur gevolg te geven. Dit is niet tegen het systeem van den Minister, de beginselen van de wet worden niet aangerand en in het bezwaar wordt toch voldoende voorzien. Daarom meen ik mijn amendement aan de goedkeurende overweging zoowel van den Minister als van de Kamer te mogen aanbevelen.

Het *amendement* van den heer Goeman Borgesius wordt ondersteund door de heeren Hartogh, de Kanter, Smeenge, Levy en Roessingh en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Mees**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt:

Ofschoon de Commissie van Rapporteurs niet eenstemmig is ten aanzien van de vraag of het wenschelijk is dat de bepaling van art. 26, zooals de Minister die voordraagt, versterkt worde, meent zij toch eenparig dat tegen het amendement van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Levy, bezwaren moeten worden geopperd, waardoor de aanneming niet geraden is.

De geachte afgevaardigde heeft de redactie van zijn amendement eenigszins gewijzigd. Hij wil nu lezen: »Zoo spoedig mogelijk, uiterlijk terstond na afloop van den termijn, door den geneeskundigen ambtenaar in zijne kennisgeving genoemd, is de burgemeester verplicht aan het advies van den geneeskundigen ambtenaar gevolg te geven. Van deze zijne handeling geeft hij schriftelijk kennis enz." Het komt der Commissie voor dat die nieuwe redactie aanleiding geeft tot dezelfde vraag waartoe de oude redactie aanleiding gaf. Waarop slaan de woorden » van deze handeling", terwijl voorafgaat » de verplichting om aan het advies van den geneeskundigen ambtenaar gevolg te geven".

Maar dit is niet het hoofdbezwaar. De geachte afgevaardigde wil, dat wanneer de geneeskundige ambtenaar een advies geeft, de burgemeester verplicht zal zijn terstond

aan dat advies gevolg te geven. Eerst daarna kan de reclame volgen. De Commissie meent dat een dergelijk voorschrift te streng is.

Er is nog een bezwaar. De geachte afgevaardigde heeft in zijn amendement laten staan de woorden » met opgave der bezwaren, die zijnerzijds tegen het *nemen* of verordenen van de door den geneeskundigen ambtenaar noodzakelijk geachte maatregelen of voorschriften mochten bestaan". Dat woord » nemen" paste in de redactie der Regeering, niet in die van het amendement. In den gedachtengang van den geachten voorsteller *zijn* die maatregelen reeds *genomen*.

Eindelijk. Hoe zal de verdere loop der zaak zijn in de gedachte van den heer Levy? Aan den burgemeester is de verplichting opgelegd het advies van den geneeskundigen ambtenaar te volgen. Moest daarvan niet althans beroep zijn op den Minister? Dat blijft in het duister. In den aanvang is het amendement zeer forsch, maar aan het einde is het verslapt.

De heer Levy zegge niet: dat ook de Minister aan het slot der bepaling niets anders of meer zegt; immers dat was in een voorschrift dat niet spreekt van de verplichting om het advies van den geneeskundigen ambtenaar te volgen, niet noodig; wél in het amendement van den heer Levy.

Het amendement van den heer Goeman Borgesius meent de meerderheid der Commissie als eene verbetering te moeten aanbevelen. De meerderheid is van oordeel dat het amendement te gemoet komt aan een bezwaar, dat tegen de bepaling der Regeering kan worden aangevoerd. Daar blijft het onduidelijk wat zal geschieden als de burgemeester bezwaar blijft maken het advies van den geneeskundigen ambtenaar te volgen. De Memorie van Toelichting zegt, dat dan kan worden nagegaan wat te verordenen ware en dat, zoo noodig, tusschenbeide zal getreden worden. Wat echter het einde zal zijn als de burgemeester bij zijn bezwaar volhardt, blijft in het midden. Dit bezwaar moet te meer gelden, waar de Minister meent dat tusschenkomst inbreuk zou maken op de autonomie der gemeentebesturen, een begrip dat naar het oordeel der Commissie hier niet te pas komt.

Het amendement onderscheidt zich van het voorstel der Regeering in dit opzicht gunstig; het eindigt positief. En er behoeft geen vrees te zijn dat niet voldoende waarborg tegen willekeur zal bestaan. Volgens het amendement zal de eindbeslissing bij den Minister zijn, nadat hij eerst de partijen gehoord heeft. De Commissie erkent dat zulk een waarborg niet onnoodig is.

Het is niet te ontkennen, dat er onder die geneeskundige ambtenaren kunnen zijn, die de schaduwzijde van hunne deugden hebben en de neiging kunnen hebben in overdrijving te vervallen.

De Commissie van Rapporteurs zoude slechts een paar opmerkingen aan den voorsteller willen maken:

1°. In de laatste zinsnede wordt gezegd, dat de Minister den burgemeester kan verplichten *aan het advies* van den geneeskundigen ambtenaar gevolg te geven. De vraag kan gedaan worden, of die woorden niet te veel zeggen en of niet gedacht moet worden aan de mogelijkheid dat de Minister dat advies van den geneeskundigen ambtenaar slechts ten deele wil volgen. Of meent de voorsteller, dat door het woord » kan" genoegzaam aan die bedenking te gemoet gekomen wordt.

Eene tweede opmerking: Volgens het voorstel van den heer Borgesius zal, wanneer de Commissaris der Koningin zich bevredigd verklaart door de opmerkingen en inlichtingen van den burgemeester, de zaak geen verderen loop hebben. De vraag is of daarin niet moet worden voorzien.

De minderheid der Commissie heeft bezwaren. Zij meent dat de regeling, welke de geachte spreker uit Zutphen zich voorstelt, te omslachtig is en daardoor zijn doel niet zal bereikt worden.

Een tweede bezwaar is dat de kosten die uit de beslissing van den Minister voortvloeien, op de gemeente gelegd worden.

De meerderheid heeft dit laatste bezwaar overwogen, doch meent, dat dit van de aanneming van het amendement niet behoeft terug te houden. Zij wijst er op, dat het niet geldt het opleggen van eene nieuwe verplichting aan de gemeenten, en dat hier geene sprake is van het opleggen van kosten die niet reeds door de wet van 1872 ten laste der gemeenten gebracht werden.

Ik veroorloof mij hierbij eene opmerking. Men stelt het voor, alsof de wet van 1872 slechts eene bevoegdheid aan den burgemeester geeft om de maatregelen, daarin genoemd, te nemen. Maar waar in de wet van 1872 sprake is van *bevoegdheid van den burgemeester*, is dat, wanneer de bedoelde gevallen zich voordoen, eene *verplichting*.

Wanneer bijv. in art. 4 wordt gezegd: de burgemeester is bevoegd, na ingewonnen advies enz., huizen, keeten en vaartuigen, die brandpunten van besmetting zijn of dreigen te worden, geheel of gedeeltelijk ten koste van de gemeente te doen reinigen en ontsmetten, dan zal het woord *bevoegdheid* in dezen zin niets anders beteekenen dan *verplichting*, zoodra het geval, hier genoemd, aanwezig is.

Onder bevoegdheid wordt, geloof ik, verstaan minder eene faculteit voor den burgemeester dan eene vestiging op werkelijken grondslag van de competentie van den burgeter tegenover de ingezetenen.

Ten slotte nog een woord. In de Memorie van Antwoord heeft de Minister de voorstelling gegeven, alsof zij die meenen dat eenige versterking van deze bepaling wenschelijk is, de meening zijn toegedaan, » dat de burgemeesters in Nederland zich onderscheiden door nalatigheid, door vooroordeelen, door misplaatste zuinigheid of door de neiging om hunne gemeente te maken tot een broeinest voor besmetting en om de volksgezondheid in hunne streek en de oeconomische belangen van het geheele land onberekenbare schade toe te brengen". En de Minister verzekert dat in het archief van het Departement van Binnenlandsche Zaken geen bewijzen aanwezig zijn van een zoodanigen toestand.

Ik geloof dat evenmin in het Voorloopig Verslag eene aanleiding is te vinden tot die opmerking van den Minister, en de Commissie van Rapporteurs zou zeer zeker hetgeen in de afdeelingen besproken is zeer onjuist hebben wedergegeven, indien het Voorloopig Verslag te lezen gaf wat de Minister schreef. De Commissie van Rapporteurs althans stelt er prijs op te verklaren, dat zij, evenzeer als de Minister, overtuigd is, dat het grootste gedeelte van de burgemeesters in Nederland zich met groote toewijding van de taak, die ook in den afgeloopen zomer hun was opgelegd, heeft gekweten. Maar men vergete dit niet, dat de ijver en toewijding van de groote meerderheid van de burgemeesters kan geneutraliseerd en verlamd worden door minderen ijver of vooroordeelen van enkele. Daartegen een waarborg te stellen is niet overbodig.

De heer **Röell**: Ik wensch mijnerzijds kort te zijn, maar de aanbeveling, die in de woorden van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, als woordvoerder der meerderheid van de Commissie van Rapporteurs, ten voordeele van het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, den heer Borgesius, ligt, noopt mij om toch mijne overtuiging uit te spreken, dat wij door aanneming daarvan op een weg geraken die ons juist het omgekeerde zal doen bereiken van hetgeen de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, zeide te willen bereiken, namelijk ontlasting der gemeentebesturen uit een financieel oogpunt.

Ik begin met te zeggen, dat het voorstel van de Regeering niet in alle opzichten mijne sympathie heeft. Wat hier wettelijk wordt omschreven, zal feitelijk toch reeds dikwijls het geval zijn; en wanneer een burgemeester het niet met den geneeskundigen inspecteur kan vinden, zal daarvan wel in den regel het gevolg zijn dat de burgemeester aan den Commissaris der Koningin verklaring van zijn gedrag zal moeten geven. Groot verschil met het bestaande zie ik dus in dit voorstel niet.

Het amendement van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Levy, is, zooals reeds door den heer Mees werd opgemerkt, niet volledig, want zelfs in art. 16 van de wet van 1870 (*Staatsblad* n°. 131), waarnaar die

188. Wijziging van de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

geachte afgevaardigde verwees, wordt niet bepaald dat de beslissende macht hier is opgedragen aan den geneeskundigen ambtenaar, maar dat, integendeel, beroep bij den Minister van Binnenlandsche Zaken openstaat.

Nu blijft over het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, den heer Goeman Borgesius. Deze wenscht dat, wanneer de Commissaris der Koningin van oordeel is dat de bezwaren niet afdoende zijn, hij daarvan kennis zal geven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, die dan kan beslissen dat de maatregel genomen moet worden. Dit komt te staan achter art. 26 van de wet van 1872 (*Staatsblad* n°. 134), en slaat dus terug óók op de artt. 2, 5 en 6, waarin staat, dat de burgemeester *bevoegd* is om maatregelen te nemen, maar ten koste van de gemeente. Nu geef ik onmiddellijk aan den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, toe, dat de bevoegdheid hier niet is eene vraag van eenvoudig *bon plaisir*; maar de beoordeeling in laatste instantie verblijft dan toch thans bij den burgemeester, waar het kosten betreft die ten laste der gemeente zullen komen. En zal die nu den burgemeester worden ontnomen en overgebracht op den Minister van Binnenlandsche Zaken? Als dit noodig is moet dit geschieden, maar dan moet er meer geschieden en dan moeten de kosten niet meer komen ten laste van de gemeente, maar van het Rijk. En indien wij dit beginsel aannemen, dan reageeren wij daardoor tevens tegen andere bepalingen van onze wetgeving, die iets dergelijks voorschrijven. Ik wijs op art. 9 van de wet tot wering van besmettelijke ziekten op uit zee aankomende schepen dd. 28 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 35); wanneer de burgemeester bezwaar heeft gevolg te geven aan den wenk door de geneeskundige autoriteit gegeven, dan is hij toch gehouden daaraan te voldoen, behoudens beroep op den Minister van Binnenlandsche Zaken. Maar art. 15 bepaalt dan ook dat de kosten — op eene uitzondering nà — ten laste van het Rijk komen. Hetzelfde vinden wij in art. 16 der wet op het veeartsenijkundig staatstoezicht, dd. 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 131). Ook daar beslist ten slotte de Minister een geschil tusschen den burgemeester en den veearts, maar de kosten komen ook hier ten laste van den Staat.

Door het amendement van den heer Borgesius — en hetzelfde ligt ook in het amendement van den heer Levy — zouden nà de beslissing des Ministers daarentegen de gemeenten belast blijven met de kosten, waardoor zij in de practijk, in plaats van ontlast, veel zwaarder belast zouden worden Ik zou aan eene wijziging der artt. 2, 5 en 6 der wet van 1872 in dien zin, dat het Rijk die kosten zou dragen, niet zoo spoedig mijne goedkeuring hechten; maar als het besproken amendement wordt aangenomen, ware daarvoor toch veel te zeggen.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Ik zal trachten aan den wensch der Vergadering te voldoen en kort te zijn.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, heeft de gedachtenwisseling opgevat, die in den afgeloopen winter bij gelegenheid van de behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting tusschen ons werd gevoerd. Hij heeft opnieuw de meening aangedrongen, dat het met de autonomie der gemeentebesturen in deze niet zoo nauw behoeft te worden opgenomen, dat ten slotte aan den inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht moet blijven de beslissing omtrent in het sanitair belang door de plaatselijke besturen te nemen maatregelen. De geachte spreker heeft thans aan zijne in de vroegere gedachtenwisseling aangevoerde betooggronden, welke destijds naar ik meen door de Regeering behoorlijk zijn weerlegd, enkele nieuwe toegevoegd. Ik zal mij thans daarbij bepalen.

De geachte afgevaardigde zeide: het is hier feitelijk de vraag, of wanneer de cholera zich vertoont, een deskundig ambtenaar, hier de inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht, of wel een ondeskundig burgemeester zal hebben te beslissen omtrent hetgeen tot bescherming der openbare volksgezondheid noodig mocht zijn. De geachte afgevaardigde voegde daarbij, dat wanneer deze vraag niet in den door hem gewenschten zin werd beantwoord, de menschen in Nederland zouden achterstaan bij het vee, daar de wet op het veeartsenijkundig Staatstoezicht voorschrijft, dat bij veeziekten alleen de veearts bevoegd is omtrent de te nemen maatregelen te beslissen.

Ter loops doe ik opmerken dat, voor zoover mij bekend is, de zorg voor den gezondheidstoestand van het vee niet door onze organieke wetten aan de gemeentebesturen is opgedragen. Maar ik betwist tevens zeer stellig de meening, dat hier de deskundige zoude zijn de inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht, en dat de burgemeester een ondeskundige zoude wezen. Hoe grooten eerbied ik heb voor de bekwaamheid en de toewijding der geneeskundige ambtenaren, deze zijn niet zoo volledig bekend met den toestand in alle gemeenten, dat ik hun, waar van het bevelen en toepassen van bestuursmaatregelen in de gemeenten sprake is, bij uitsluiting den naam van deskundigen kan toekennen. Daarentegen is de burgemeester in den regel door zijne bekendheid met de ingezetenen en de plaatselijke omstandigheden met de behoeften der gemeente en met hare geschiedenis in menig opzicht meer deskundige dan hij die met dit alles niet volkomen bekend is, al heeft deze eene meer wetenschappelijke opleiding genoten. Daarom geloof ik dat aan het betoog van den geachten afgevaardigde de grondslag ontvalt. En waar hij spreekt van conflicten, die niet opgelost kunnen worden wanneer aan den geneeskundigen inspecteur niet het laatste woord wordt geschonken, zoude ik meenen, dat waar conflict mocht ontstaan, zulks moet worden uit den weg geruimd op de wijze, waarop het tot dusverre geschiedde en de Regeering het ook thans voorstelt, door bespreking, overreding en daaruit voortvloeiende overeenstemming van zienswijze. Zelfs al kwam er een enkel geval voor waarin van minderen ijver of doorzicht bij een burgemeester bleek, zoude het standpunt door den voorsteller van het amendement thans ingenomen daardoor niet gerechtvaardigd zijn. Ik aarzel reeds daarom niet dit amendement onaannemelijk te verklaren, terwijl bovendien de redactie aanleiding geeft tot bezwaar en tevens de betaling der uit de toepassing van het voorschrift voortvloeiende kosten niet wordt geregeld, niettegenstaande het Voorloopig Verslag de noodzakelijkheid daarvan in het voorgedragen stelsel aanwees en eene oplossing aangaf. De geachte afgevaardigde wenscht echter kennelijk deze niet over te nemen.

Het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen geeft aanleiding tot verschillende vragen en bedenkingen. Wanneer de Commissaris der Koningin van oordeel is dat de bezwaren van den burgemeester niet afdoende zijn, geeft hij daarvan onverwijld kennis. Dus, wanneer die bezwaren, zijns inziens, wèl afdoende zijn, geeft hij geen kennis? Hier wordt alzoo een beslissend oordeel opgedragen aan den Commissaris der Koningin. Waarom? De Minister van Binnenlandsche Zaken dient, mijns inziens, in elk geval te weten wat de uitkomst is geweest van het overleg tusschen den geneeskundigen inspecteur en den burgemeester, voor dat er eenige beslissing wordt genomen Beslist de Commissaris dat de bezwaren niet afdoende zijn, dan kan de Minister den burgemeester verplichten om gevolg te geven aan het advies. Maar op welke wijze? Over welke macht beschikt hier de Minister? Wanneer, bij voorbeeld, de medewerking van den gemeenteraad noodzakelijk is voor het gevolg geven aan zoodanig advies, hoe zal de Minister den burgemeester dan kunnen verplichten? Hij mag bovendien alleen verplichten tot opvolging van het geheele advies. Wanneer het nu eens gedeeltelijk juist blijkt, hoe dan? Wegens alle deze bedenkingen zal dit amendement niet kunnen worden goedgekeurd. Het legt banden aan en verplichtingen op, welke in de practijk dikwerf zeer knellend en nadeelig zouden blijken.

In de gewisselde stukken werd medegedeeld, dat deze voordracht is opgemaakt in overleg met de mannen der practijk. Na rijp beraad is men tot datgene gekomen, wat geacht werd het beste te zijn. De geachte afgevaardigde

48ste VERGADERING. — 23 MAART 1893.

138. Wijziging van de wet tot voorziening tegen besmettelijke ziekten.

uit Amsterdam heeft gezegd: wij dienen te weten welke vragen aan de geneeskundige inspecteurs zijn voorgelegd. Ik wil hem gaarne inlichten. De vraag van den geachten spreker wie in dezen deskundige is, werd niet gedaan. Tot de geneeskundige inspecteurs is de vraag gericht, welke wijzigingen naar hunne meening, na de ondervinding in het afgeloopen najaar, in de wetten en reglementen gebracht en welke administratieve maatregelen genomen dienden te worden met het oog op een vernieuwd optreden der cholera in ons land. Verschillende denkbeelden werden in hunne adviezen en rapporten ontwikkeld. Een van de inspecteurs heeft den thans voorgestelden maatregel aanbevolen. Na onderlinge bespreking is men daarop gekomen tot deze redactie, welke genoeg schijnt te geven en niet onnoodig doet ingrijpen in de bestaande regeling der overheidszorg voor de volksgezondheid. Ik mag daarom deze voordracht tegenover de geachte afgevaardigden uit Zutphen en uit Amsterdam met alle overtuiging verdedigen. De Regeering zal door de aanneming daarvan de zekerheid verkrijgen, dat, waar noodig, in de verschillende gemeenten in het belang der volksgezondheid de noodige voorstellen door de inspecteurs van het geneeskundig Staatstoezicht zullen worden gedaan. De burgemeesters zullen die voorstellen niet kunnen ter zijde leggen. Door voorlichting, overreding en samenwerking zal datgene worden verkregen, wat op den duur door geen dwang te verkrijgen is, en zal de medewerking van alle besturen en bijzondere personen, in het belang der volksgezondheid, nog meer dan vroeger worden verzekerd.

De heer **Levy**: Ik zal de Vergadering niet lang ophouden. Ik wensch naar aanleiding van de rede van den Minister er op te wijzen, dat er twee wijzen zijn waarop men zwichten kan. De eerste wijze is, door argumenten gelegen *in* de zaak, en de tweede is deze, dat men zwicht voor argumenten gelegen *buiten* de zaak. Nu heeft zooeven de Regeering een wapen gehandteerd hetwelk te handteeren uitsluitend en alleen in de bevoegdheid der Regeering ligt en dat deswege juist zeer treffend is. De Regeering noemde dit amendement *onaannemelijk*, dat wil zeggen: indien het amendement wordt aangenomen, dan zal de Regeering zich genoodzaakt zien het wetsontwerp in te trekken. Die verantwoordelijkheid nu wensch ik *niet* op mij te nemen. Naar mijne bescheiden meening is in elk geval dit voorstel van de Regeering meer dan wij thans reeds hebben, en wensch ik dit meerdere niet in de waagschaal te stellen, al klink het eenigszins vreemd door den heer Minister te hebben hooren beweren dat de inspecteurs staande tegenover den burgemeester als zoodanig *niet* zijn deskundig, en al dringt zich dan de vraag onwillekeurig op: wanneer zij niet deskundig zijn, waarom stelt gij er dan prijs op hen te hooren? Na de verklaring echter, die de Regeering zooeven heeft afgelegd, waarvan ik natuurlijk de verantwoordelijkheid aan haar overlaat, heb ik de eer mijn amendement in trekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Levy is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijn amendement heeft bestrijding ondervonden zoowel bij den heer Röell als bij den Minister.

De heer Röell heeft tegen mijn amendement een financieel bezwaar. Hij erkent, dat het artikel, zooals het door den Minister is voorgesteld, weinig doeltreffend is en eigenlijk geen verandering brengt in den bestaanden toestand. Hij geeft toe, dat, als het niet anders kan, het noodig is dat het centraal gezag tusschenbeide treedt, maar hoewel hij het dus wat de hoofdzaak betreft met mij eens is, zoo zal hij toch stemmen tegen mijn amendement, op grond dat de gemeenten weer op kosten zullen worden gejaagd, en uit de gemeentekas zal moeten worden betaald, wat de burgemeester doet op bevel van den Minister. Maar nu vraag ik: waarom geeft de heer Röell geen betere oplossing aan? Als de heer Röell met mij erkent dat de Minister, als er periculum in mora is, tusschenbeide moet kunnen komen, hoe kan hij dan vrede hebben met eene regeling, die de dringende tusschenkomst van het hooger gezag geheel uitsluit.

Maar bovendien berust het kostenbezwaar van den heer Röell blijkbaar op eene vergissing. Wat toch is het geval? Het betreft hier geen *nieuwe* kosten, maar eenvoudig kosten die overeenkomstig de wet van 1872 reeds ten laste van de gemeenten zijn gebracht. Als de burgemeester van zijne hem bij de wet gegeven bevoegdheid gebruik maakt, dan moet de gemeente immers ook betalen; waarom zou zij dan niet moeten betalen indien de burgemeester *ten onrechte* van die bevoegdheid geen gebruik maakt en *daarom* van den Minister de last krijgt alsnog daartoe over te gaan? Wil dan de heer Röell dat eene gemeente *alleen dan* aan die kosten zal kunnen ontsnappen, *indien* de burgemeester nalatig is om te doen wat noodig is en door het hooger gezag tot zijn plicht moet worden gebracht? Zou dat niet schromelijk onbillijk zijn? Alleen dan zou het bezwaar van den heer Röell eenigen grond hebben, indien hier sprake was van het opleggen van nieuwe uitgaven aan de gemeente, maar ik meen te hebben aangetoond dat hiervan geen sprake is.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ook mijn amendement bestreden, maar alleen wat de détails betreft; — tegen de strekking van mijn amendement heeft hij niets aangevoerd. Hij heeft niet ontkend, dat nalatige of onwillige burgemeesters *kunnen* voorkomen, evenmin dat die nalatigheid schromelijke gevolgen kon hebben, indien den Minister de macht ontbreekt hen tot hun plicht te brengen, ook niet dat in het bezwaar op andere wijze beter kan worden voorzien.

Neen, hij heeft mijn amendement alleen als niet geheel volledig en eenigszins gebrekkig geredigeerd aangevallen. Zoo vroeg de Minister: ~~zal de~~ Regeering niet gerechtigd zijn den burgemeester te gelasten het advies van den inspecteur *ten deele* te volgen? Mijn antwoord is: zeer zeker zal de Minister daartoe gerechtigd zijn; het meerdere sluit vanzelf het mindere in zich.

Een tweede bezwaar was, dat de Minister geen kennis van de zaak zal krijgen, wanneer de Commissaris der Koningin de bezwaren van den burgemeester wel afdoende vindt. Maar, Mijnheer de Voorzitter, in dat geval acht ik het ook niet noodig dat de Minister zich er mede bemoeit. Ik wil dat het centraal gezag alleen zal optreden als er periculum in mora is. Hoe kan dat een bezwaar zijn voor den Minister, die eene regeling voorstelt, waarbij het centraal gezag ook in het uiterste geval nooit dwingend zal kunnen optreden?

Het derde argument van den Minister was, dat als de gemeenteraad niet wil medewerken, de kosten niet uit de gemeentekas betaald zullen worden. Maar de Minister vergeet daarbij, evenals de heer Röell, dat het hier niet geldt *nieuwe* kosten, maar uitvoering van wettelijke bepalingen, waarvan de kosten bij de wet, te recht of ten onrechte, aan de gemeente zijn opgelegd. De kosten zullen worden gevonden uit dezelfde kas, waaruit zij genomen worden, indien de burgemeester van zijne bevoegdheid gebruik maakt zonder instructie van het hooger gezag.

Als men niets tegen het hoofddenkbeeld, in mijn amendement neergelegd, weet aan te voeren, dan heb ik goeden moed dat de Kamer het niet zal verwerpen om bezwaren van redactie, waarvan ik de gegrondheid trouwens in geen enkel opzicht kan inzien. De Commissie van Rapporteurs ben ik erkentelijk voor den steun mij gegeven en ik laat thans verder gaarne de beslissing aan de Kamer over.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De laatste rede van den geachten afgevaardigde uit Zutphen geeft mij geene aanleiding om nog veel in het midden te brengen. Toch moet ik er de aandacht der Vergadering op vestigen, dat die geachte afgevaardigde geen antwoord heeft gegeven op de vraag door mij gedaan: hoe de Minister in het voorgedragen

stelsel den burgemeester zoude moeten verplichten om het advies van den geneeskundigen inspecteur op te volgen, wie de kosten daarvan zoude moeten dragen. De handelwijze door het amendement aan den Minister voorgeschreven, sluit voor het centraal gezag het middel van overleg en overreding af, waarmede in het afgeloopen najaar meermalen goede uitkomsten zijn verkregen. Ik moet daarom aan de Kamer blijven ontraden om in te gaan op het door den geachten afgevaardigde gedane voorstel.

De heer **Goeman Borgesius**: De Minister heeft mij eene bepaalde vraag gedaan, waarop ik het antwoord niet mag schuldig blijven.

Die vraag betreft trouwens weer niet de strekking, het beginsel van mijn amendement; daarover heeft de Minister ook thans weer het stilzwijgen bewaard, maar hij heeft mij alleen gevraagd, hoe de burgemeester den raad zal kunnen noodzaken de uitgaven goed te keuren, die hij maakt op last van het hooger gezag?

Ik meende daarop reeds in mijne eerste rede het antwoord te hebben gegeven, maar wil het nog wel eens herhalen. De gemeente moet de kosten betalen omdat zij daartoe volgens de wet van 1872 verplicht is. De kosten veroorzaakt door toepassing van artt. 4, 6 enz. van de wet van 1872, komen ten laste van de gemeente, en het geldt hier de toepassing van die artikelen, onverschillig of de burgemeester uit eigen beweging de maatregelen neemt, in die artikelen bedoeld, dan wel bij nalatigheid daartoe door den Minister gedwongen wordt.

De heer **van de Velde**: Ik wensch enkel nog met een kort woord te constateeren, dat de laatste bewering van den heer Borgesius ten eenenmale onjuist is, en daar er, althans naar mijne opvatting, wel degelijk bij raadsbesluit een post op de begrooting moet gebracht zijn, waarover burgemeester en wethouders kunnen beschikken. Medewerking van burgemeester en wethouders of van den raad, als er geen gelden op de begrooting voorkomen, blijft natuurlijk noodig. Het is dan ook op dien grond, dat het amendement van den geachten afgevaardigde mij niet voldoende gemotiveerd voorkomt.

Overigens wensch ik mij geheel te houden aan 's Ministers verklaring, dat hij volstrekt niet de bedoeling heeft eene dwingende kracht te geven aan de medische ambtenaren tegenover de burgemeesters, en hij dus niet voornemens is om de burgemeesters te plaatsen in het dwangbuis der »Medicin".

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De opmerking van den geachten afgevaardigde uit Delft, omtrent de bevoegdheid van den burgemeester om te beschikken over gelden uit de gemeentekas, is alleszins juist.

Met den geachten afgevaardigde uit Zutphen ben ik van oordeel, dat het centraal gezag bij het heerschen van besmettelijke ziekten geroepen is om zijne beste krachten aan te wenden in het belang der volksgezondheid. In het afgeloopen najaar is zulks dan ook naar vermogen geschied; het zal in het vervolg evenzeer geschieden, wanneer opnieuw ons gevaar mocht dreigen. Maar het middel dat de geachte afgevaardigde daartoe wenscht te zien aangenomen, komt mij niet practisch, niet uitvoerbaar voor.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Goeman Borgesius wordt in stemming gebracht en met 52 tegen 14 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Pyttersen, Havelaar, van Vlijmen, Walter, Plate, de Beaufort (Amsterdam), Veegens, de Meijier, van der Kun, Ferf, Donner, Roessingh, Guyot, van Alphen, van der Feltz, van Gijn, A. van Dedem, Keuchenius, Land, Ruys van Beerenbroek, Houwing, Schimmelpeninnck van der Oye, Rutgers van Rozenburg, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Kolkman, Harte, van der Schrieck, van Delden, Michiels van Verduynen, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Lieftinck, Beelaerts van Blokland, Brantsen van de Zijp, Farncombe Sanders, de Ram, Smit, Bahlmann, van Beuningen, van Bylandt, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede, Röell, Mutsaers, van Houten, Kielstra, Bool, Roijaards van den Ham, van de Velde, T. Mackay, Bevers en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Goekoop, Mees, Hintzen, Goeman Borgesius, van Kerkwijk, Boreel van Hogelanden, Vrolik, Kerdijk, Heldt, Hartogh, Smeenge, Schepel, van der Kaay en Levy.

Art. III wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. IV en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VIII. BEKRACHTIGING VAN DEN ONDERHANDSCHEN VERKOOP VAN HET CAPUCIJNENKLOOSTER MET AANHOORIGHEDEN TE VELP IN NOORDBRABANT AAN DE VEREENIGING »PATERS CAPUCIJNEN" ALDAAR. (**122**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag lees ik:

»Bij het afdeelingsonderzoek van het hierboven omschreven wetsontwerp, werd in twee afdeelingen bedenking geopperd tegen de wijze waarop eene nadere taxatie van de gebouwen heeft plaats gehad.

»In het belang eener deugdelijke taxatie, ware het, zoo meenden eenige leden, verkieslijker geweest, dat de derde deskundige niet vooraf in kennis ware gesteld van de schatting der beide eerste deskundigen, doch geheel zelfstandig met eene herschatting ware belast."

Ik wensch tot opheldering mede te deelen, dat die derde deskundige niet was een gewoon taxateur maar een technisch ambtenaar, ressorteerende onder het Departement van Financiën en door mij belast met de contrôle op de schatting.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Alvorens de Kamer hare werkzaamheden voor eenigen tijd eindigt, wensch ik voor te stellen te bepalen dat de beraadslagingen over het wetsontwerp omtrent het faillissement en de surséance van betaling een aanvang zullen nemen op Woensdag 12 April, des voormiddags te 11 uren.

De heer **van Kerkwijk**: Ik schaam mij niet te erkennen dat ik van het dikke Verslag over faillissement en surséance van betaling nog weinig kennis hebben genomen en dat ik den tijd, die ons nu gegeven wordt behalve daaraan ook zou willen gebruiken om de nieuwe editie van de bedrijfsbelasting te bestudeeren. Daarom ben ik zoo vrij voor te stellen om niet Woensdag 12 maar Dinsdag 18 April op nieuw bijeen te komen. Dan hebben wij toch nog slechts eene kleine pauze, kleiner dan gewoonlijk.

De **Voorzitter**: Ik meen het voorstel van den heer van Kerkwijk aldus te mogen opvatten dat hij voorstelt eerst Dinsdag 18 April een aanvang te maken met het ontwerp op het faillissement. Ik laat gaarne over dit voorstel de beslissing aan de Kamer over.

Het *voorstel* van den heer van Kerkwijk wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen, en de vergadering gesloten.

49ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 18 APRIL 1893.

(GEOPEND TE 1 UUR.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden. — 2°. wetsontwerpen; 3°. een Koninklijk besluit; 4°. missives van de Eerste Kamer; 5°. Regeeringsbescheiden; 6°. adressen; 7°. een brief van P. Manden, firma H. Pek jr. & Co; 8°. een afschrift van adressen van de kerkeraden der Christelijk Geformeerde gemeenten te Dussen en te Woerden; 9°. drukwerken. — Verslagen uitgebracht door de Commissiën van onderzoek van Regeeringsbescheiden. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Aanvang der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling. — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 73 leden, te weten de heeren:

van der Feltz, van Bylandt, Goekoop, van der Borch van Verwolde, Vrolik, Havelaar, Ruys van Beerenbroek, Gerritsen, van den Berch van Heemstede, Schaepman, Levy, Bevers, Pijnacker Hordijk, Veegens, van Kerkwijk, van Alphen, T. Mackay, Mees, Plate, Houwing, Brantsen van de Zijp, Lieftinck, Hartogh, Land, Travaglino, Bahlmann, Rutgers van Rozenburg, Ferf, van Beuningen, de Meijier, Roessingh, Goeman Borgesius, van der Schrieck, Beelaerts van Blokland, Tydeman, Conrad, Guyot, Farncombe Sanders, Rink, Clercx, Dobbelmann, van de Velde, van Velzen, van der Kaay, Kielstra, de Beaufort, A. van Dedem, Bool, van Delden, Kerdijk, de Kanter, Harte, W. de Beaufort, de Ram, Walter, van Houten, van Gijn, Heldt, Röell, Pyttersen, Keuchenius, Seret, Hintzen, Michiels van Verduynen, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, Smits van Oijen, Lucasse, Zijp, van Karnebeek, van Löben Sels en Vermeulen,

en de heeren Ministers van Justitie, van Financiën en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren van der Kun, Zijlma, de Ras, Huber, Tijdens, Boreel van Hogelanden, Mutsaers, Geertsema, Hennequin en Smit, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: de eerste drie ook de volgende dagen dezer week; de vierde wegens dringende bezigheden; de vijfde door familie-omstandigheden; de zesde en de negende uit hoofde van ambtsbezigheden, ook de eerstvolgende dagen; de achtste door verblijf buitenslands tot herstel zijner gezondheid, ook de eerstvolgende dagen, de laatsgenoemde wellicht ook de eerstvolgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. vijf Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

regeling van den dienst bij de militie;

wijziging en verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1893;

verhooging der Indische begrooting voor het dienstjaar 1893;

onteigening voor een spoorweg ter verbinding van het station aan de Delftsche Poort te Rotterdam met het station van den spoorweg van Utrecht naar Rotterdam te Rotterdam;

toestaan van kredieten ten laste der Indische begrooting voor 1893.

Deze wetsontwerpen, die met de daarbij behoorende stukken zijn gedrukt en rondgedeeld, zullen naar de afdeelingen verzonden worden.

3°. een Koninklijk besluit van 24 Maart 1893 n°. 25, houdende toekenning van eervol ontslag van jhr. mr. J. F. Alewijn, als directeur van het Kabinet der Koningin en tijdelijke opdracht van het beheer van het Kabinet der Koningin aan jhr. mr. P. H. Gevers Deynoot, referendaris bij dat Kabinet.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. dertien missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met even zoovele haar door de Tweede Kamer toegezonden wetsontwerpen, welke zijn aangenomen in hare vergadering van 7 April jl.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende Regeeringsbescheiden, ingezonden bij missives, als:

van den Minister van Buitenlandsche Zaken, de overeenkomst met Duitschland tot regeling der aansluiting van den locaalspoorweg Sittard-Herzogenrath op de Nederlandsch-Pruissische grens.

Deze stukken zijn gedrukt en rondgedeeld;

de Internationale Sanitaire Conventie van Venetië van 30 Januari 1892.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

van den Minister van Binnenlandsche Zaken: het verslag van den toestand der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten in het jaar 1892.

Deze stukken zijn gedrukt en rondgedeeld;

van den Minister van Financiën: zes opgaven betreffende den verkoop en de ruilingen van domeinen, den afkoop van domaniale tienden enz. in 1892.

Deze stukken zullen niet gedrukt, maar ter griffie, ter inzage voor de leden, nedergelegd worden;

van den Minister van Koloniën:

eene Nota van Inlichtingen op het adres van ingezetenen van Labakkang (Celebes en onderhoorigheden) betreffende den terugkeer van den verbannen regent van dat landschap;

nadere bescheiden, uitsluitend ter kennisneming voor de leden, betrekkelijk de zaak Don Griot.

Deze bescheiden zullen worden gesteld in handen van de Commissie, benoemd voor het onderzoek der vroeger over die zaak ingekomen inlichtingen;

6°. de volgende adressen:

een van de kamer van koophandel en fabrieken te Haarlem, betrekkelijk het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling;

een van dr. Vitus Bruinsma te Gorredijk en anderen, betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht;

een van W. Vetter jr., gewezen brievengaarder te Hoogwoud, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet van 9 Mei 1890 op de pensioenen der burgerlijke ambtenaren;

twee betrekkelijk het wetsontwerp op de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, van:
de kamer van koophandel en fabrieken te Haarlem;
het bestuur der Coöperatieve Vereeniging tot het aanschaffen van aardappelen, brandstoffen en andere verbruiksartikelen van het district 's Gravenhage der vereeniging Eigen Hulp;

een van het hoofdbestuur der Schippersvereeniging »Schuttevaer", houdende verzoek tot aanneming van het wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1893.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen.

vijf van de Kamers van koophandel en fabrieken te Vlissingen, Hoorn, Goor, Breda en Franeker c. a., houdende verzoek tot afschaffing van het plakzegel;

een van het bestuur der vereeniging tot ontwikkeling van den landbouw in Hollands Noorderkwartier, houdende verzoek om ondersteuning voor den eventueelen aanleg van een vrij scheepvaartkanaal van Schagen naar het Noordhollandsch kanaal;

een van de Kamer van koophandel en fabrieken te Eindhoven, tot bevordering van den aanbouw van oorlogsschepen op Nederlandsche werven;

een van de afdeeling » Oosthuizen " van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap;

een van C. P. Spaans en andere burgemeesters in Noordholland, houdende adhaesie aan het adres van het Onderwijzers-genootschap aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot het toekennen van pensioen aan de weduwen en weezen van onderwijzers;

een van G. J. Meulenbroek te Zwolle, terugkomende op zijn vorig adres tot het ontvangen van pensioen;

een van A. van der Heyden te Brussel, over eene nalatenschap, in beheer geweest bij de voormalige algemeene commissie van liquidatie der zaken van de voormalige wees- en momboirkamers;

een van P. C. Hoolboom, te Kampen, houdende verzoek tot het toekennen van onderstand aan de twee kinderen van wijlen den eerste-luitenant der infanterie J. W. F. H. Tissot van Patot;

een van S. H. Lennartz, lakenwever te Vaals, over eene executie wegens achterstallige huishuur;

een van W. van Wijde, te Ede, houdende verzoek tot wijziging van art. 87 van het Burgerlijk Wetboek;

een van J. P. Quant, vroeger koopman te Helder, houdende verzoek tot het instellen van eene strafvervolging tegen den gewezen curator in zijn faillissement.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

7°. een brief van P. Manden, firma H. Pek Jr. & C°., koffiemakelaars te Amsterdam, over de wenschelijkheid tot behoud van het consignatiestelsel in het belang van den koffiehandel.

Deze brief wordt voor kennisgeving aangenomen.

8°. van de kerkeraden der Christelijk Gereformeerde gemeenten te Dussen en te Woerden, een afschrift van hunne adressen aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes, over de ineensmelting van de Christelijk Gereformeerden met de Nederduitsch Gereformeerden.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

9°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Buitenlandsche Zaken, de Britsche handels- en scheepvaartopgaven over Maart jl.;

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de 50ste—56ste afleveringen met de aanvullingsbladen van het Bulletin International des Douanes;

van de heeren Joh. Enschedé en Zonen, het Gedenkschrift door hen opgemaakt bij gelegenheid van het 150-jarig bestaan hunner lettergieterij.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De heer **Veegens** brengt verslag uit namens de Commissiën, in wier handen gesteld zijn:

de Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden kapitein-intendant van het leger in Nederlandsch-Indië Th. Kley, zich beklagende over hem, naar hij meent, door zijne pensionneering aangedaan onrecht; (**110**)

de Inlichtingen omtrent het adres van den gewezen tijdelijk gepensionneerden eerste-luitenant G. C. Arntzenius, te 's Gravenhage, strekkende om in het genot van voortdurend pensioen gesteld te worden; (**115**)

de Inlichtingen op de adressen van den gepensionneerden luitenant-kolonel der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië M. L. G. van den Bergh, houdende klachten over het bedrag van het hem toegelegd pensioen. (**133**)

(Zie deze Verslagen in de *Bijlagen.*)

Deze verslagen zullen gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusiën zal later bepaald worden.

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, brengt het volgend verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! Ter zake van het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling, zijn ingekomen 43 adressen, waarvan eene lijst geformeerd is met opgave van den summieren inhoud; de Commissie van Voorbereiding stelt voor, om het verslag, wat daarvan door haar is opgemaakt, te doen drukken en ronddeelen, en de adressen neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is de behandeling VAN HET WETSONTWERP OP HET FAILLISSEMENT EN DE SURSÉANCE VAN BETALING. (**18**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Het beginsel,

dat, naar het mij voorkomt, aan de algemeene beraadslaging over deze wet ten grondslag moet liggen, is, dat bij de werking van deze wet het Staatsbelang in eminenten zin is betrokken. Het is datgene wat ik (in mijne Nota) genoemd heb het publiekrechtelijke beginsel.

Naar mijne meening is het Staatsbelang niet alleen dat het aantal gefailleerden zoo klein mogelijk zij, maar tevens dat men zoo min mogelijk zich vertrouwd en gemeenzaam make met het denkbeeld van faillissement.

Het Staatsbelang is, dat er zoo min mogelijk personen zijn die meenen, dat men wel *va banque* kan spelen zoolang het gaat, om, als het niet meer gaat, het schip te doen stranden.

Tot dit alles kan eene wet, als wij thans te beoordeelen hebben, medewerken; niet door noodelooze hardheid, maar doordien zij heeft een afschrikkend karakter, door een samenstel van bepalingen alzoo, die afschrikkend werken en de commercieele en maatschappelijke probiteit in het algemeen bevorderen. Dat afschrikkend karakter is dan ook aan deze wet eigen.

In voldoende mate eigen? Dit is eene vraag waarover gediscuteerd kan worden; zooveel echter staat vast, dat ook deze wet den persoon van den gefailleerde niet buiten spel laat, om uitsluitend zich te bepalen tot vermogensexecutie.

Ten betooge van dit hoofdbeginsel van deze wet verwijs ik naar de opmerkingen die de Regeering heeft gemaakt op bladz. 7 van het uitgebreid Verslag der Commissie van Voorbereiding, waarin de Regeering toegeeft dat niet enkel beoogd wordt eene afwikkeling van de vermogensexecutie, maar dat wel degelijk ook de persoon van den gefailleerde door deze wet zal worden getroffen. En nog sterker komt dat uit wanneer men bladz. 71 van dat Verslag leest:

»Openbare besturen behooren bij de aanstelling van rekenplichtige ambtenaren de bepaling te maken, dat faillissement de betrekking doet verliezen of eene reden oplevert voor ontzetting, zooals reeds in de wet op de Rechterlijke Organisatie voor de niet eens rekenplichtige rechterlijke ambtenaren is bepaald in art. 11, 2°."

Dat alles toont dus aan dat deze wet wel degelijk zeer ernstige gevolgen heeft voor den persoon van den gefailleerde, om nu niet nog te gewagen van de civielrechtelijke en politieke onbevoegheden verbonden aan den staat van faillissement en waarvan het gevolg is, dat dus de gansche toekomst van den gefailleerde, van den schuldenaar met dien toestand kan zijn gemoeid.

En niet enkel *zijne* toekomst, maar ook de toekomst van zijne onderhoorigen. Om dit te betoogen verwijs ik naar art. 40 van het gewijigde ontwerp van wet n°. 7, waarin men lezen kan, dat ten aanzien van de onderhoorigen alles op losse schroeven wordt gesteld. Zij kunnen opzeggen en de curator kan aan hunne positie een einde maken. Die gevolgen nu ten aanzien van den *persoon* van den gefailleerde zijn, naar mijne bescheiden meening, volkomen gewettigd, onder ééne voorwaarde, die ik onverbiddelijk zou willen noemen. Die voorwaarde namelijk is deze; dat die gevolgen alleen hen betreffen, die door *eigen schuld* zijn geraakt in den staat van faillissement.

Is dit niet het geval, treffen die persoonlijke gevolgen ook den persoon, het gezin, de onderhoorigen van den eerlijken, ongelukkigen, in de goede trouw verkeerenden schuldenaar, dan doet deze wet, naar mijne bescheiden meening, hemeltergend onrecht, en dat onrecht is des te griévender, omdat het geschiedt in den vorm rechtens; geschiedt door den Staat, derhalve door de macht, die in de eerste plaats geroepen is om recht te doen, en het is des te treffender, omdat daarbij betrokken zijn het gezin, de onderhoorigen van den gefailleerde, die ongelukkiglijk zijn het slachtoffer van zijn toestand.

Kan nu, dat is de vraag, die wij ons in de allereerste plaats hebben te stellen, kan nu zoodanig onrecht geschieden door deze wet gelijk ze daar ligt? Mijn antwoord op deze vraag — een antwoord dat ik beslist geef, in het volle gevoel van mijne verantwoordelijkheid — mijn antwoord op deze vraag is bevestigend. Zoodanig onrecht kan door deze wet geschieden. De Kamer bedenke drieërlei: ten eerste de gevolgen voor de gefailleerden ontstaan door *het feit* van de failiietverklaring. Die failiietverklaring laat zich niet in met de vraag of de schuldenaar al dan niet *door eigen schuld* in dien toestand is geraakt. De failiietverklaring naar het systeem van deze wet is en moet zijn quaestio facti.

In de tweede plaats: door de failiietverklaring kan de oeconomische levensdraad, zoowel van den gefailleerde als van zijn gezin en van zijne onderhoorigen worden afgesneden. Ik verwijs naar de verklaring van de Regeering, die ik zooeven heb voorgelezen, voorkomende op bladz 71 van het Verslag van de Commissie van Voorbereiding. Om nu maar te blijven bij een enkel voorbeeld. De gefailleerde, zijnde rechterlijk ambtenaar, kan op dien enkelen grond worden ontzet en de Regeering dringt er op aan, dat in het algemeen eene dergelijke ontzetting worde toegepast bij ambtenaren.

En eindelijk in de derde en niet in de minste plaats: Wij hebben hier te doen met eene wet die kooplieden en niet-kooplieden gelijkelijk treft. Wanneer dit punt in den lande en in de pers, behoudens enkele uitzonderingen, niet genoegzaam de aandacht heeft getrokken, dan schrijf ik het daaraan toe, dat men zich blind heeft getuurd op de kieswet; en toch wij hebben hier te doen met een beginsel, dat in gewicht waarlijk niet onderdoet voor dat der kieswet. Dit wil ik niet verhelen: had ik het maar voor het zeggen, eene wet op het faillissement zou enkel kooplieden treffen. Wie daarover verrast kan zijn, niet een lid van de Commissie van Voorbereiding, de heer Hartogh, met wien ik dit punt: de gelijkstelling van handelsrecht en civiel recht expresselijk in een van de vergaderingen der Juristenvereeniging heb gedebatteerd. Maar ik heb het niet voor het zeggen, en nu accepteer ik in dit opzicht het beginsel van dit wetsontwerp, omdat ik niet anders kan — ik zou anders alleen op dien grond tegen het wetsontwerp moeten stemmen — maar des te klemmender en des te onvermijdelijker wordt voor mij de eisch om de gevolgen van de gelijkstelling van kooplieden en niet-kooplieden te mitigeeren, te verzachten.

Dit punt is behandeld in de adviezen van den Raad van State op bladz. 22, en wel in de afzonderlijke nota daarbij gevoegd door de heeren Rochussen en Humalda van Eysinga. Die heeren zeggen:

» Er is inderdaad in de maatschappelijke verhouding der beide categorieën een verschil, dat tot verschil in de materieele en formeele rechtsbepalingen moet leiden. Maar het verschil van naam is van geenszins geringe beteekenis. De niet-koopman, door den rechter failliet verklaard, zal doorgaan voor iemand, die zich, door handelszaken buiten zijn werkkring te doen, door speculatiën zelf zijn ongeluk op den hals gehaald heeft; hem zal 's rechters vonnis zwaarder treffen dan den koopman. Men bedenke echter wèl dat het, niet enkel voor de personen der belanghebbenden, maar ook, ja vooral uit een oogpunt van algemeen belang ernstig bezwaar heeft, wanneer geestelijken, onderwijzers, ambtenaren, officieren, landbouwers, pachters, particulieren van onderscheiden stand failliet zullen worden verklaard."

Er wordt hier door de beide leden van den Raad van State gezegd, dat de niet-koopman door den rechter failliet verklaard, zal *doorgaan* voor iemand, die zich met speculatiën heeft ingelaten — alsof er hier alleen sprake was van eene soort van maatschappelijke waardeering. Maar dit is niet het geval en daarop vestig ik de aandacht van de Kamer met den meesten nadruk: *de rechtstoestand van alle niet-kooplieden wordt door deze wet verscherpt.*

Naar ons bestaand recht staan faillissement en kennelijk onvermogen niet op ééne lijn. Volstrekt niet. Men komt gemakkelijker in den staat van faillissement dan in dien van kennelijk onvermogen.

Voor het faillissement, ik zeide het reeds, heeft de rechter te onderzoeken *een feit*, en dit wordt bij deze wet gehand-

haafd. Dat feit is het ophouden van betalen. Voor kennelijk onvermogen heeft de rechter niet te onderzoeken een feit, maar *een toestand*. Dat is geheel iets anders. Ter beoordeeling van dien toestand is de rechter gebonden aan de feiten uiteengezet in art. 883 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Meent men nu dat die rechtstoestand van kennelijk onvermogen zoo blijven zal? Volstrekt niet!

En ik vestig de aandacht op eene enkele zinsnede van de Memorie van Toelichting op dit wetsontwerp, welke zinsnede mij het gewichtigst voorkomt in dit geheele lijvige dossier van stukken. Op bladz. 4 leest men daar: »Dit te bestendigen kan op goede gronden niet verdedigd worden." Dat wil zeggen: het bestendigen van de eischen die thans gesteld worden voor kennelijk onvermogen, is, naar de meening des stellers der Memorie van Toelichting, niet verdedigbaar.

Ditzelfde standpunt, reeds ingenomen door den geachten voorganger van dezen Minister van Justitie, wordt ook door hem gedeeld.

Derhalve, ik onderschrijf het zwaarwichtige bezwaar door de heeren Rochussen en Humalda van Eysinga geopperd tegen de gelijkstelling in deze wet van kooplieden en niet-kooplieden.

Maar ik doe dit niet op grond dat wij hier alleen zouden te doen hebben *met een naam*, niet op grond dat niet-kooplieden in maatschappelijke schatting zouden kunnen doorgaan voor andere personen dan zij zijn, maar op dezen grond, dat de rechtstoestand van niet-kooplieden bij deze wet wordt verscherpt, en wel in zoodanige mate, dat wordt de wet op dit punt niet verzacht, niet gemitigeerd, wij zullen hebben de scherpste wet van het geheele Continent, ook bij Engeland vergeleken.

Ik kan er niet genoeg op wijzen — de Kamer heeft zich daarvan deugdelijk rekenschap te geven bij deze wet met zulke zwaarwichtige gevolgen — het feit van ophouden met betalen maakt in de eerste plaats het faillissement. Nu wil de Raad van State nog uitgezonderd hebben de huisschulden. Dit kan men vinden op bladz. 3 van het rapport van dien Raad, waar wij lezen: »Ter voorkoming van mogelijke misbruiken en eene niet wenschelijke toeneming van het aantal faillissementen, acht de Raad het noodig, dat de genoemde schulden uitgezonderd worden, tenzij degene, die eene dergelijke schuld heeft in te vorderen, van een vonnis of anderen executorialen titel voorzien is."

De Raad van State wilde derhalve huisschulden uitgezonderd hebben. De Regeering echter heeft dit niet toegegeven; zij heeft dit geweigerd en wenscht de vraag van faillissement in vollen omvang, met inbegrip derhalve van de quaestie der huisschulden overgelaten te zien aan het *arbitrium judicis*. Eindelijk mogen wij niet vergeten, dat deze wet veel scherper is voor niet-kooplieden dan de Concursordnung dit is voor kooplieden. Het is volkomen waar, de Concursordnung treft èn kooplieden èn niet-kooplieden, maar het recht zelve van de Concursordnung is oneindig veel zachter dan het recht, dat in deze wet wordt gedecreteerd èn voor kooplieden èn voor niet-kooplieden. Op bladz. 11 van de Memorie van Toelichting wordt met zooveel woorden gezegd: »Het ontwerp staat hier principieel tegenover de Concursordnung § 94". Waarin dit verschil nu bestaat leest men op bladz. 12 dierzelfde Memorie, waar staat: »Niet in den vermogenstoestand van den schuldenaar, zooals de Concursordnung doet, maar in den toestand, waarin de schuldeischers verkeeren omdat zij niet betaald worden, vindt het faillissement zijne reden van bestaan".

Zie, dit beginsel wordt juist door den wetgever der Concursordnung met zooveel woorden betwist en, naar ik meen, volkomen te recht. Ziehier wat gezegd wordt door een van de meest geautoriseerde commentatoren van de Concursordnung, juist op die § 94, namelijk door Völderndorff, op bladz. 163:

»Het beginsel, waarvan de Concursordnung uitgaat is zoo gewichtig, dat het wel gerechtvaardigd schijnt daarvoor ook de legislatieve gronden aan te voeren, die in de Motive met bewonderenswaardige scherpte en naar mijne meening ook in uitnemenden vorm vervat zijn. Zij luiden:

»Het faillissement heeft slechts met persoonlijke schuldeischers te doen. Deze echter hebben eene directe aanspraak niet op het vermogen, maar op den persoon huns schuldenaars. Wat zij vorderen hebben is bevrediging; of zij deze uit de eigen middelen des debiteurs verkrijgen of ten gevolge van het dezen nog toekomende krediet, kan hun onverschillig zijn. Krediet is in het verkeersleven vermogen. Daaruit volgt tweeërlei. Vooreerst voor den debiteur: Zoolang hij zijne verbintenissen naleeft, heeft niemand het recht in zijne verhoudingen zich in te dringen, hem uit zijn bezit te stooten en zijne productieve werkzaamheid af te breken. Omgekeerd echter en ten tweede kunnen de aandringende schuldeischers niet hiermede gebaat zijn, dat hun debiteur een zelfs welgesteld man is, wanneer hij niet bij machte is de middelen tot betaling zijner vervallen schulden te verkrijgen."

Derhalve de positie, die de Concursordnung inneemt ten aanzien van kooplieden is in beginsel dezelfde als die welke bij ons wordt ingenomen met betrekking tot het kennelijk onvermogen. Daar is niet voldoende om in concours te geraken het enkele feit van het ophouden van betalen, de zoogenaamde bevrediging, die noodig zou zijn voor de schuldeischers; daar is noodig een zoodanige *toestand*, dat men is volkomen beneden zijne zaken.

Dit geldt, zeg ik, in de Concursordnung zelfs voor kooplieden. Bij ons daarentegen zou gelden het omgekeerde: het enkele feit van niet ophouden van betaling, zelfs voor *niet*-kooplieden.

Hoe kan deze toestand, welke voortvloeien zou uit dit ontwerp, worden verholpen? Hoe kan men maken, voor zoover dit afhangt van den wetgever, dat het faillissement een climax zij en dat buiten het faillissement blijven al diegenen, die ongelukkigerwijze aan lagerwal zijn geraakt, zonder dat zij het opzet hadden zich te verrijken met het bezit van anderen.

Kan men van meet af bij de faillietverklaring den rechter een onderzoek doen instellen naar de schuldvraag?

De schuldvraag, daarmede bedoel ik de vraag, of de debiteur door eigen schuld in verval van zaken is geraakt.

Mijnheer de Voorzitter! Dat zou de ware oplossing zijn, maar deze is onmogelijk.

Dat geef ik volkomen toe, dat kan niet. Immers het faillissement is eene vermogens-executie, ook van den onschuldigen debiteur, die niet door eigen schuld in verval is geraakt, en het faillissement moet vermogens-executie blijven.

Wat blijft er dan over? Mijnheer de Voorzitter. Naar mijne bescheiden meening dit, dat de wet een rechtsinstituut scheppe, waardoor de gelegenheid geopend wordt, om, met instandhouding van de paritas creditorum, het faillissement te voorkomen.

Bedrieg ik mij niet, Mijnheer de Voorzitter, dan zouden aan het scheppen van zoodanig rechtsinstituut twee voordeelen verbonden zijn.

Vooreerst wordt daardoor ondervangen de gelijkstelling van den eerlijken en den oneerlijken debiteur, welke gelijkstelling thans is het noodzakelijke en noodlottige gevolg van de eenvormigheid van faillissementstoestand.

Bestond zoodanig rechtsinstituut, dan zou de eerlijke debiteur weten, dat hij het faillissement ontwijken kan, mits hij *tijdig* zijne schuldeischers waarschuwt, en hun dus aannemelijke voorstellen kan doen. Die eerlijke blootlegging van zaken, die poging tot schikking is niet alleen in zich zelf geoorloofd, maar ligt ook in de lijn van dit wetsontwerp, zoodat ik er mij over mag verwonderen, dat men door den logischen drang van deze wet er niet toe gekomen is om een mitigeerend rechtsinstituut te scheppen als waarop ik het oog heb. Aan deze wet is het denkbeeld niet vreemd: wij hebben daarin het akkoord *in* faillissement en de surséance van betaling. Het grondgedachte beeld van beide rechtsinstellingen is hetzelfde als dat van

49ste VERGADERING. — 18 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

bedoeld rechtsinstituut, dat ik met zooveel leedwezen in de wet mis.

Een tweede voordeel van zoodanig rechtsinstituut ware, dat onmogelijk wierd gemaakt eene diepe immoraliteit, waarvan zij die met de faillietpraktijk vertrouwd zijn — met bescheidenheid mag ik mij daaronder tellen — de treurige ervaring meermalen hebben opgedaan.

Wat toch geschiedt thans?

Een debiteur, die aan lagerwal is geraakt, doet ouvertures aan zijne schuldeischers, ten einde tot een akkoord te komen.

Dat akkoord is er op aangelegd en heeft den uiterlijken schijn om voor allen gelijk te zijn; doch een of meer crediteuren houden zich onzijdig en nu ontstaat de eigenaardige wedloop, niet om de *eerste*, maar om de *laatste* te zijn. Gelukt het de laatste te worden, dan dreigt men met faillissement of laat zich afkoopen, want voor het akkoord gelijk het thans geregeld is, wordt aller toestemming vereischt. Ook dit zou voorkomen kunnen worden door het instituut waarop ik zinspeelde.

De hoofdstrekking van zoodanige mitigatie der wet echter zou deze zijn, zij zou in de wet zelve eene onderscheiding maken die in het leven bestaat en waarvoor niemand onzer het oog kan sluiten, de onderscheiding tusschen den ongelukkigen debiteur die zijns ondanks in verval van zaken is geraakt, en den speler van huisuit. Die onderscheiding is steeds noodig, maar dubbel noodig in deze wet, waarin het faillissement wordt verscherpt en uitgebreid tot nietkooplieden, — in eene wet, die het gevolg kan hebben dat de oeconomische levensdraad van het gezin door den enkelen toestand van het faillissement wordt afgesneden.

Om zich van de noodzakelijkheid van zoodanige mitigatie van den faillissementstoestand rekenschap te geven, behoeven wij slechts een blik te slaan op de wetgeving van nagenoeg alle beschaafde Staten die ons omringen.

Over Duitschland en zijne Concursordnung is reeds gesproken. Daar achtte men — ten onrechte m. e. — eene verzachting van den faillissementstoestand niet noodig, omdat daar het recht zelf niet zoo scherp is als dat, hetwelk is nedergelegd in dit wetsontwerp. Integendeel, een zeer fundamenteel verschil bestaat er, alvorens men in den toestand van faillissement kan komen.

België heeft zijne wet van 29 Januari 1887, relative au *concordat préventif de la faillite*; Engeland heeft zijn Bankruptcy-act, waarin een voorafgaand stadium, maar van de eigenlijke bankruptcy door eene zeer sterke lijn van demarcatie gescheiden. Dit voorafgaand stadium is de composition or scheme of arrangement voorafgaande aan de eigenlijke bankruptcy, hetgeen dan ook werkelijk is zoo als het behoort, want een faillissement moet zijn een climax.

Portugal heeft in 1888 hetzelfde beginsel ingevoerd, in zijn handelscode.

Frankrijk heeft zijne *liquidation judiciaire* waarop reeds is gezinspeeld in het Verslag der Commissie van Voorbereiding.

Om even bij Frankrijk te blijven. Wat de Regeering ten aanzien van dit punt heeft geantwoord met betrekking tot de noodzakelijkheid van zoodanige *liquidation judiciaire*, — het beginsel om den eigenlijken toestand van faillissement te voorkomen — heeft mijns inziens aan de zaak geen recht doen wedervaren, want juist die liquidation judiciaire gaat uit van het onderscheid waarop ik evenzeer aandring.

De heer Laroze, rapporteur over dat wetsontwerp, heeft het met zoo vele woorden gezegd, te vinden in een opstel in de *Revue des deux Mondes*, dd. 1 November 1888, van Arthur Desjardins. Daarin wordt van Laroze aangehaald: Le projet repose sur la distinction entre le débiteur honnête et celui qui ne l'est pas; il repousse la loi de 1838 en ce qu'elle établit une règle commune à tous et, par suite, infinement trop sévère pour le commerçant malheureux; mais le projet dont il s'agit n'accorde de faveur au débiteur malheureux que dans des circonstances strictement limitées."

Diezelfde onderscheiding vindt men gemaakt in de Annales de droit commercial van April 1889. Bailly heeft daar gezegd op bladz. 49: N'admettant pas de distinction entre l'homme le plus honnête et le fripon le plus avéré, la loi est trop sévère pour le commerçant victime d'événements imprévus qui ne sauraient lui être imputés à faute: l'épithète de faillis n'est pas un vain mot chez nous, et la privation des droits politiques est chose grave, a-t-on dit, dans un pays de suffrage universel."

En op bladz. 51 verder: » En 1879 et 1882 la proposition avait été faite au Parlement de créer à côté de la faillite, au profit des commerçants malheureux mais honnêtes, une procédure qualifiée de *liquidation judiciaire* ou *concordat amiable:* c'est une institution de ce genre qui est organisée par la loi du 4 mars 1889."

En ditzelfde wordt bevestigd door den Parijzer hoogleeraar Lyon Cohen in het Bulletin de la société de législation comparée van Maart 1888, n°. 3, bladz. 295, waar hij zegt: » La loi de 1838 — het is de faillietenwet — est loin d'être une loi juste; elle traite d'une façon également rigoureuse le commerçant victime d'événements imprévus et celui dont la situation mauvaise est dûe à des fautes ou à de graves imprudences. Sans doute, il y a la banqueroute simple et la banqueroute frauduleuse à côté de la simple faillite. Mais parmi ceux-là, même qui n'ont commis ni crime ni délit, il y a de grandes différences dont la loi ne tient aucun compte. Elle applique la qualification de faillis, à la quelle l'opinion publique attache une sorte d'infamie, à tous les commerçants qui cessent leurs paiements, sans aucune distinction."

Men ziet derhalve dat juist die instelling van de liquidation judiciaire gebouwd is op de distinctie welke ik meen dat ook naar ons recht niet mag worden uit het oog verloren en waarop ik meen met des te meer recht te mogen aandringen nu bij ons sprake is van uitbreiding van den faillissementstoestand tot niet-kooplieden.

En wat alles afdoet, dat is, dat wij in onze eigen retroacta een dergelijk voorbeeld hebben; onze eigen Regeering heeft in 1835 getracht een zoodanig adminiculum juris, eene zoodanige verzachting van het faillissement aan te brengen. Dat is toen afgestuit. Desniettemin heeft de Juristenvereeniging nog in 1871 die verzachting aanbevolen.

Wanneer ik dit alles samenvat, dan is het beginsel waarvan ik uitga dit, deze wet zegt: al wie ophoudt met betalen, handelsschulden of geen handelsschulden, huisschulden of niet, moet maar fout op dien enkelen grond, ook al zou hij straks met betalen kunnen voortgaan; hij moet maar fout, op gevaar af dat onschuldige debiteurs, onschuldige gezinnen, onschuldige onderhoorigen het slachtoffer worden van zoodanige failliet verklaring.

Wanneer ik eene wet voor mij heb die zoodanig rechtsstelsel schept, dan meen ik dat dat rechtsstelsel niet ver verwijderd is van onrecht., en dan geloof ik dat, alvorens het een rechtsstelsel zal kunnen worden, daarvoor noodig is eene toevoeging, die de bezwaren ondervangt, welke ik de eer had uit een te zetten.

De heer **van Houten:** Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat men, het woord voerende over dit wetsontwerp, allereerst een woord van dank mag wijden aan hen, die met zoo nauwlettende zorg het rapport, zooals het thans ter discussie voor ons ligt, hebben opgesteld. Het is natuurlijk niet te vergen van alle leden, in het bijzonder niet van hen, die andere parlementaire werkzaamheden hebben te vervullen, om alles tot in de kleinste bijzonderheden na te gaan; maar zoo ooit een wetsontwerp met nauwgezetheid is overwogen en voorbereid, kan men het van dit wetsontwerp zeggen.

Ik zou het dan ook gaarne — ik zou bijna zeggen: *en bloc* — willen aannemen, wanneer het mij niet ging evenals den vorigen spreker, dat ik op den drempel een stap te doen heb, dien het mij onmogelijk is te volbrengen.

Voor niet-rechtsgeleerden zij het mij vergund met een enkel woord de positie van den debiteur te schetsen, volgens ons tegenwoordig recht, en de verandering welke

daarin komt, wanneer dit wetsontwerp tot wet verheven wordt.

Een debiteur is natuurlijk verplicht zijne schulden te betalen, maar zoolang men hem niet attaqueert langs den weg van faillissement, zoolang heeft de wet op allerlei wijzen zeker medelijden met hem; gaat zij van de onderstelling uit dat men te doen heeft met iemand, die wel wil betalen, maar aan wien het aan de daartoe noodige kasmiddelen ontbreekt.

Men moet dagvaarden, wanneer het een burger, een niet-koopman geldt, en vooral wanneer hij ver weg woont, op vrij lange termijnen; men kan eene procedure, ook wanneer tegen de schuld niets is in te brengen, eenigen tijd gaande houden, zonder dat het opvallend is en men nog den praktizijn kan beschuldigen de procedure te rekken; dan volgt veroordeeling, beteekening, bevel; eer dat men kan komen tot inbeslagneming van het vaste goed moet men ná het bevel nog 30 dagen wachten; en nà de inbeslagneming heeft men nog allerlei formaliteiten te verrichten, voordat men iemand uit zijn geheele bedrijf en kostwinning kan rukken; voor het roerend goed zijn korter en voor den lijfsdwang nog korter termijnen, maar in het algemeen kan men zeggen, wanneer men langs den gewonen weg een debiteur moet executeeren, dat deze nog een geruimen tijd heeft om alsnog te trachten aan zijn obligo's te voldoen. De wet gaat uit van de onderstelling, dat het in den regel slechts enkele crediteuren zijn die op betaling aandringen; wanneer een hunner bezig is een vonnis te verkrijgen en te executeeren, hebben ook de andere crediteuren gemakkelijke termijnen om ook hunne vorderingen te doen gelden en om nà de executie mede te deelen in het provenu uit het geëxecuteerde.

Komt men in het geval dat er is een samenloop van crediteuren, die allen trachten er bij te zijn, dan worden andere rechtsvormen toepasselijk. De Latijnsche benaming van faillissement drukt het zoo eigenaardig uit; de *concursus creditorum* heet het, wanneer er een *run* is op een debiteur van een aantal verschillende personen.

Voor dat geval is geschreven drie- of eigenlijk vierderlei rechtsinstituut. In de eerste plaats, wat in het ontwerp in de laatste plaats wordt behandeld, uitstel, surséance van betaling. Om een uitstel te verkrijgen is het noodig het *prima faire* bewijs te leveren, dat men, als men tijd had, zou kunnen betalen. Het tweede rechtsinstituut is voor den koopman, dat is het faillissement. Het derde is de staat van kennelijk onvermogen voor den niet-koopman in bijzondere gevallen, waarop ik straks terug kom, in het wetboek omschreven. Het vierde instituut is boedelafstand op initiatief van den debiteur toegestaan, dat is het overlaten van alle goederen aan de crediteuren tot behoud of herkrijging van persoonlijke vrijheid.

Nu is ten aanzien van het instituut voor den koopman, het faillissement, de uitdrukking gebruikt dat het intreedt als hij *ophoudt te betalen.*

In staat van faillissement wordt een koopman verklaard op verzoek van crediteuren of op eigen verzoek.

Maar wat beteekent nu die uitdrukking: *ophouden met betalen*? De uitdrukking is eene zuiver technische handelsuitdrukking, waaraan in de voorbereiding van dit wetsontwerp echter eene geheel andere beteekenis wordt gegeven. Faillissement is niet voorgeschreven als gevolg van een verzoek van een enkelen crediteur, maar wel van een *concursus* van crediteuren, voor den koopman die ophoudt te betalen, dat is die het loket van zijn kas sluit. Van den koopman zegt men precies in denzelfden zin, waarin in de wet staat dat hij ophoudt met betalen, dat hij *zijne betalingen staakt.*

Diezelfde uitdrukking, ophouden van betalen, gaat men nu, zonder dat dezelfde technische beteekenis toepasselijk kan zijn, overbrengen op ieder particulier.

Bij voorbeeld van een meerderjarig student, die zijne crediteuren niet thuis geeft, kan men toch niet zeggen, dat hij *zijne betalingen staakt.*

In de jaren dat ik in de praktijk ben is er in de toepassing van het faillietenrecht eene geheele verandering gekomen.

Vóór 30 jaren zou niemand er aan gedacht hebben om, als hij eene vordering had in te vorderen, faillietverklaring aan te vragen. Men vervolgde den debiteur en vroeg vonnis. Dan volgde de periode door den geachten vorigen spreker naar waarheid geschetst, waarin men de crediteuren trachtte tevreden te stellen, en waarbij dan die wedloop om achter te blijven, door den vorigen spreker geschetst, voorkwam. Eerst als dat niet gelukte kwam het faillissement.

Of het nu het gevolg is van de verandering ten aanzien van de kosten, laat ik in het midden, maar feitelijk is tegenwoordig de toestand anders. Na de wet van 1879 wordt door de rechtbanken een zoo miniem salaris aan de procureurs toegelegd, dat het verkrijgen van het vonnis voor de crediteuren steeds een zeer kostbare zaak is. De procureurs, die ook weinig lust hebben hunne eigene cliënten eene rekening maken die hen ontstemt, schijnen het gemakkelijker te vinden om, wanneer zij eene vordering te vervolgen hebben, maar dadelijk faillissement aan te vragen. Nu heeft de technische uitdrukking: ophouden met betalen, inderdaad ook in de rechtszaal geleidelijk de beteekenis verkregen, die in het ontwerp van dit wetboek daaraan wordt gegeven, namelijk van het eenvoudige naakte feit dat de debiteuren, onverschillig of er is onwil of onvermogen of welke andere reden ook, waarom de schuld niet door hem betaald wordt, zijne crediteuren niet op aanvrage bevredigt. Nu is *een koopman*, die ernstig vervolgd wordt, tot betaling van eene schuld en die die schuld niet betaalt, inderdaad gewoonlijk in het bij de wet bedoelde geval. Als een koopman geen prijs meer stelt op zijn goeden naam en zijn krediet, is het reeds ver met hem gekomen. Tegen de tegenwoordige praktijk, toegepast op kooplieden, bestaat dus niet zooveel bezwaar.

Een koopman die opgeroepen wordt en bij den rechter erkent inderdaad vast te zitten, en die ook in die periode nog wel eens een uitstel van 8 of 14 dagen kan krijgen, kan zonder onbillijkheid, als hij nalatig blijft, in staat van faillissement verklaard worden.

In zekeren zin wordt door de tegenwoordige praktijk eene onbillijkheid hersteld. Onder de kosten van het faillissement worden wel begrepen de kosten van de aanvraag om faillissement, ook als die aanvraag van een crediteur is uitgegaan, daarentegen niet de gewone vervolgingskosten, ook niet de kosten van het vonnis, waarvan de tenuitvoerlegging op de gewone wijze aanleiding gaf tot het faillissement en dat dus in zijne gevolgen geacht moest worden ten bate van alle crediteuren verkregen te zijn.

Welk een onderscheid thans tusschen een koopman en een particulier. Wat moet al niet gebeuren, vóór dat men een particulier in gelijken toestand kan brengen als een gefailleerde? Voor hem heet de concursus *staat van kennelijk onvermogen.* In het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt daarvoor geëischt, behalve dat hij blijkbaar buiten staat moet zijn zijne opeischbare schulden te voldoen, hetzij:

1°. dat de schuldenaar wegens schulden is gegijzeld uit kracht van een eindvonnis en hij zich langer dan eene maand in gijzeling heeft bevonden; of

2°. dat hij door onderscheidene zijner schuldeischers gelijktijdig tot betaling van schulden wordt vervolgd en door beslag in executie met den verkoop en de slooping zijns boedels wordt bedreigd; en

3°. dat hij, door onderscheidene zijner schuldeischers tot betaling zijner schulden zijnde aangesproken, heimelijk en zonder orde op zijne zaken gesteld te hebben, zijne woonplaats heeft verlaten.

Er moeten hier dus omstandigheden zich voordoen waaruit ten stelligste blijkt, dat de crediteuren den debiteur niet met rust willen laten, dat meerderen den schuldenaar als het ware bespringen, dat er werkelijk is concursus creditorum.

Nu is noch de toestand van te verkeeren in staat van faillissement, noch die van te zijn in staat van kennelijk onvermogen benijdenswaardig. Wat men ook moge zeggen, dat men tegenwoordig het faillissement beschouwt als eene

zaak waar men lichtvaardig toe overgaat, ik meen dat dit het geval volstrekt niet is. Door het faillissement verliest men zijne positie, zijn naam en zijn krediet; in de oogen van het publiek is daaraan verbonden wat in de romeinsche rechtstaal de *capitis diminutio* heet, de stand in de maatschappij wordt daardoor geheel vernietigd. Natuurlijk is het verlies van zijne positie in de maatschappij geene straf meer voor hem, die haar feitelijk reeds verloren heeft, maar het is dat wel voor tal van menschen die hunne positie in de maatschappij ook tegenwoordig, niettegenstaande opeischbare schulden, met eere ophouden, omdat een enkele der crediteuren den staat van kennelijk onvermogen niet kan doen geboren worden. Het vereischte van den samenloop van vervolging door meerdere crediteuren is tegenwoordig dus eene reden van betrekkelijke veiligheid ook voor hen bijv. die uit hun academietijd eenige schulden hebben overgehouden.

In het wetsontwerp op de bedrijfs- en andere inkomsten is eene speciale rechtsbepaling opgenomen voor hen, die een deel van hun inkomen moeten gebruiken om rente van schulden te betalen of schuld moeten afdoen, mits zij bewijzen onder nul te zijn. Terwijl die bepaling onderstelt dat er tal van lieden bestaan, wier passief grooter is dan hun actief, en van wie toch belasting geheven wordt, zal men bij dit ontwerp het zwaard van Damocles boven hun hoofd hangen, en zal iedere crediteur rauwelijks bij den rechter kunnen komen met het verzoek om hen failliet te verklaren, een verzoek, dat zonder termijnen wordt behandeld. Eerst een paar dagen te voren wordt men opgeroepen. Men moet maar klaar zijn, anders komt men te staan voor het naakte feit, zooals het in de Memorie van Toelichting heet, dat men als onwillig of onvermogend om zijne schulden te betalen wordt beschouwd en in staat van faillissement wordt verklaard. Nu zegt de Regeering wel dat dit eene *quaestio facti* is, die men aan den rechter moet overlaten, en dat van dezen niet zoo gemakkelijk de faillietverklaring van een niet-koopman zal te verkrijgen zijn als die van een koopman, maar eilieve, wat geeft den rechter het recht om eene onderscheiding te maken, die de Regeering niet wilde maken en de wet niet gemaakt heeft. Op welken grond zal de rechter zoodanig onderscheid maken? Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat de uiting van de Regeering eene dwaling is, geheel in strijd met hetgeen elders is geargumenteerd, dat men tusschen de schulden en de personen geen onderscheid moet maken, en te bedenkelijker is dit omdat de Regeering, ofschoon ik zeker ben dat de Minister van Justitie ook wel weet, dat de uitdrukking: ophouden met betaling, zoo *tractu temporis* een eenigszins anderen zin heeft gekregen, in deze stukken geheel de technische beteekenis van het ophouden van betalen heeft losgelaten en niets anders meer daarin ziet dan het bloote feit, dat men eene schuld niet heeft betaald.

De vraag is dan ook reeds bij mij opgekomen op welke wijze aan mijne bezwaren zoude kunnen worden te gemoet gekomen; ik zou daarvoor inderdaad gaarne een middel vinden. Ik voor mij zou er desnoods niet zooveel bezwaar in zien om den staat van faillissement uitsluitend voor kooplieden te handhaven en overigens de zaak te laten zooals zij is. Indien er althans geen ander middel gevonden wordt, zou ik dit der Regeering wel in overweging willen geven.

Wij weten wel dat het begrip koopman van eenigszins twijfelachtigen inhoud is, en dat b.v. ten aanzien van aannemers die huizen bouwen, dentisten die tanden leveren en dergelijke gevallen, het twijfelachtig is of zij al dan niet in staat van faillissement kunnen worden verklaard, doch dit bezwaar wordt nu alleen opgeheven voor de aanvrage om faillietverklaring, doch blijft bestaan ten opzichte van tal van onderdeelen van het recht. Ten aanzien van het forum van den persoon, den termijn waarop gedagvaard moet worden, den lijfsdwang, blijft toch de vraag, of men koopman is of niet, in rechten eene steeds te debatteeren vraag, zoodat men door hier vast te houden aan den tot dusver gevolgden regel geen groot bezwaar kan doen ontstaan.

Wil men dit niet, dan zal men de conditiën waaronder de faillietverklaring kan worden verkregen voor kooplieden en voor niet-kooplieden beide op eene andere wijze moeten formuleeren, dan door daarvoor eenvoudig aan te nemen het ophouden met betalen. Want daarin ligt niet, wanneer men het ontdoet van de technische beteekenis, de aanwezigheid van den concursus creditorum. Nemen wij bijv. aan dat de debiteur wordt vervolgd door één schuldeischer. Al is de schuld nu nog zoo groot, nog zoo buiten verhouding tot de middelen van den debiteur, waar slechts *één* crediteur is, is geen concursus creditorum en dus ook geene reden tot faillietverklaring. Op dit punt mag wel de aandacht gevestigd worden. Er zijn vele menschen die onder nul zijn, doch slechts één crediteur hebben. Iemand is bijv. in zijne studiekosten geholpen of met hulp van een vriend geëtabliseerd, dan is hij, wanneer die welwillende verhouding verandert, toch veilig tegen faillietverklaring. Naar het tegenwoordige recht kan de capitis diminutio door dien eenen crediteur niet worden verkregen. Naar het ontwerp zie ik niet in dat de verwering, dat er geen andere crediteuren zijn die zich lastig toonen, den rechter aanleiding geven kan de faillietverklaring niet uit te spreken, want door de sommatie waarbij van wanbetaling blijkt, zal de rechter verplicht zijn, naar de toelichting van dit ontwerp, *ophouden met betalen* aan te nemen en failliet-verklaring uit te spreken.

Het geval doet zich ook in onze speculatie-tijd nogal eens voor, dat men bijv. een saldo schuldig blijft van eene speculatie-handeling. Het is niet zeldzaam, dat ambtenaren en anderen op die wijze bij een makelaar in koffie of effecten in het krijt blijven staan. Zooals de zaak tegenwoordig geregeld is, kan op het traktement van een ambtenaar voor een derde beslag worden gelegd, maar hij staat er niet aan bloot, dat zijne geheele levensstelling wordt vernietigd door dien eenen schuldenaar.

In dit opzicht is de redeneering van de Regeering niet geheel juist.

De Regeering wil het faillissement maken tot eene gewoon executie-middel bij *concursus creditorum*, dat enkel *het vermogen* treft, maar overigens buiten de levensstelling omgaat, eene inbeslagneming per universitatem. Eene dergelijke opvatting van een faillissement kan men echter nooit populair maken. En de faillietverklaring treft ook niet enkel het vermogen. Men neme maar alleen de quaestie van het openen van brieven. Het recht om de brieven van den failliet te openen is een recht, dat aan den curator niet kan worden onthouden, maar dat uitgaat van de onderstelling, dat de brieven tot den handel betrekking hebben; de curator moet die brieven inzien om ingelicht te worden aangaande den handel van den failliet; doch de praesumtie dat de brieven zaken betreffen waarmee de curator te maken heeft, heeft geen zin, als men een particulier in staat van faillissement verklaart. Dan zullen in den regel slechts particuliere brieven geopend worden door den curator. Alle brieven van een dokter of een advocaat, die in staat van faillissement zijn verklaard, gaan dan door de handen van den vertegenwoordiger der schuldeischers. De gevolgen van het faillissement zijn ook grooter dan die van eene inbeslagneming. Eens in staat van faillissement verklaard, blijft er voor altijd eene vlek op die menschen hangen, wat ook de Regeering hier verklare.

Vandaar dat ik niet kan toestemmen in een zoo gemakkelijke faillietverklaring als door de Regeering wordt voorgesteld, en bij artikel 1 zal er ook dan iets op moeten gevonden worden of deze wet zal, al wordt zij nu gevoteerd, nooit worden ingevoerd. Wanneer men zich rekenschap heeft te geven van de strekking dezer verandering bij de ontwerpen die moeten volgen voor veranderingen in de Burgerlijke Rechtsvordering en dan de aandacht weer bijzonder valt op de vermindering in de waarborgen van den rechtstoestand van particulieren, ben ik overtuigd, dat de oppositie

zoo sterk zou worden, dat er toch van de wet niets kwam.

Ik kan niet begrijpen, dat hetgeen de wet in dit opzicht zal bewerken, door de Regeering of de Commissie zou worden beoogd.

Nu de remedie door den heer Levy voorgesteld. Ik voor mij ben, zooals uit mijne rede blijkt, in uitgangspunt en doel met hem eenstemmig, maar ik weet niet of door hetgeen hij voorstelt inderdaad wordt bereikt wat hij beoogt.

Het komt mij voor, dat om te bereiken wat de heer Levy wil, men tweemaal zal hebben verificatie en stemming over een akkoord.

Men zal moeten beginnen, naar aanleiding van het voorproces, hetwelk de heer Levy wil openen, te verifieeren en te stemmen, dus hetzelfde proces te doorloopen dat nu aan de insolvent verklaring voorafgaat

Indien er mogelijkheid ware om den naam te veranderen en de *insolventverklaring* te noemen *faillietverklaring* en aan den rechtstoestand, aan den voorloopigen rechtstoestand mag ik wel zeggen, dien men nu reeds faillietverklaring noemt, een anderen naam te geven, ware aan het verlangen van den heer Levy voldaan. Dan had hij verkregen, wat hij beoogt.

De spreker achter mij, zegt, dit geldt alleen den naam. Neen, Mijnheer de Voorzitter, niet alleen den naam! In werkelijkheid heeft men in de periode, die aangeduid wordt als faillissement, te onderscheiden tweeërlei perioden met geheel verschillende rechtstoestanden. Totdat het akkoord is verworpen, of de tijd tot het aanbieden van het akkoord is voorbijgegaan, is er slechts een voorloopige toestand, waarin niets wordt vereffend, niets wordt geliquideerd, waarin de curator geen andere missie heeft dan den boedel te bewaren, de zaken gaande te houden. Dan komt de slag met de zweep, dat is de *insolventverklaring*, de last aan den curator om te executeeren en te liquideeren.

Het tweede vonnis is eigenlijk de wezenlijke faillietverklaring. Wat voorafgaat aan de insolventie is een preparatoir geding, hetwelk de heer Levy nog een tweede maal daarvoor wil stellen.

Ik begrijp niet, dat in zijn systeem niet even volledig de verificatie en de termijnen voor aanbieding van akkoord moeten worden geregeld, als nu in de wet geschiedt. Vandaar, dat de geheele zaak, om met den heer Levy vrede te sluiten, door verandering van naam kan worden verkregen, in dien zin dat de eerste beschikking van de rechtbank kreeg den naam van voorloopige faillietverklaring of iets dergelijks. Voordat men de zekerheid heeft verkregen dat met de crediteuren geen arrangement is te sluiten, is er geene executie der goederen. Men kan zeggen dat gedurende dien tijd de curator niets heeft te doen dan den boedel te bewaren.

Nu nog eene vraag aan de Regeering en aan de Commissie van Voorbereiding, eene vraag die eigenlijk strekt om de beteekenis in het licht te stellen van eene verandering in een anderen zin dan het wetsontwerp oorspronkelijk voorstelde. Het oorspronkelijk wetsontwerp was ontzaggelijk streng; men liquideerde al wat er was en behield voor hetgeen onbetaald bleef alle rechten, onder andere ook den lijfsdwang. In het laatste stadium zijn in art. 195 de woorden »tegen den persoon" geschrapt. Het luidde eerst: »Na afloop van het faillissement, door het verbindend worden der slotuitdeelingslijst, herkrijgen de schuldeischers voor het onvoldaan gebleven deel hunner schuldvorderingen, zooals die zijn geverifiëerd, al hunne rechten van executie *tegen den persoon* of op de goederen van hunnen schuldenaar." Door het schrappen der bedoelde woorden is iets bereikt dat ik zeer op prijs stel, de feitelijke afschaffing van den lijfsdwang. Waar gevaar is dat deze wordt toegepast behoeft men zich slechts failliet te verklaren, en volgens art. 33 wordt men uit de gijzeling ontslagen. (Dat artikel gewaagt van art. 87, doch dit heeft met de gijzeling niets te maken). Dus, de lijfsdwang wordt feitelijk afgeschaft, maar op vrij onregelmatige wijze: die aan den lijfsdwang ontkomen wil, moet den weg van het faillissement doormaken. Dit komt echter zeer slecht overeen met een ander rechtsinstituut van Burgerlijke Rechtsvordering: den boedelafstand. De ongelukkige en te goeder trouw gehandeld hebbende schuldenaar kan *ter bewaring zijner persoonlijke vrijheid* worden toegelaten tot boedelafstand. Voortaan zal wel niemand er aan denken langs dien weg te gaan, wanneer men zoo veel eenvoudiger door faillissement tot het doel komt.

Is nu de bedoeling der Regeering ook den boedelafstand op te heffen.? De staat van kennelijk onvermogen wordt opgeheven, daar allen worden gebracht onder het faillietrecht, maar over den boedelafstand laat de Regeering zich niet uit. Als de boedelafstand niet wordt opgeheven zou men ook daaraan de *liquidation by arrangement* kunnen vastknoopen. Ik maak den heer Levy er opmerkzaam op, dat indien hem in politieken en physieken zin het leven blijft, hij ook nog zijn doel kan bereiken bij de wetten die moeten worden ingediend om het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering met de onderwerpelijke wet in overeenstemming te brengen. Dan zou door wijziging in het instituut van boedelafstand kunnen worden verkregen wat de heer Levy verlangt, namelijk dat de persoon die zich in moeilijke financieele omstandigheden bevindt, niet meer, gelijk tot nu toe als hij staat tegenover enkele hardvochtige of inhalige crediteurs, die, als het algemeen belang van alle schuldeischers blijkbaar medebrengt te temporiseeren en de zaak in der minne te liquideeren, weigeren mede te werken, gedwongen kunnen worden dezen de volle betaling te verschaffen of failliet te gaan.

Nu men den lijfsdwang heeft weggenomen uit art. 195, zal, vrees ik, noodwendig ook de opheffing van het rechtsinstituut van boedelafstand moeten volgen.

Het wegnemen van iederen anderen uitweg dan het faillissement, moet, mijns inziens, het oog der Regeering er voor openen, dat deze bepaling ook de politieke rechten van menigeen tijdelijk in gevaar brengt. Door het doen van boedelafstand verliest men op het oogenblik geene politieke rechten. Het beheer ten behoeve der crediteuren heeft daarbij een ander karakter. Het faillissement daarentegen ontneemt bij de wet het beheer der goederen aan de debiteuren.

Om die redenen zal een boedelafstand niet ten gevolge hebben, dat bijv. het kiesrecht verloren wordt, terwijl dit bij het faillissement wèl het geval is. In tijden van politieken strijd geeft het ontwerp alle crediteuren tegenover iederen debiteur, op eene enkele sommatie, het middel aan, om faillissement-verklaring aan te vragen en te verkrijgen, en aldus de debiteuren van de stembus te verwijderen.

Het is dus wenschelijk, dat de Regeering alsnog op eene andere wijze te gemoet kome aan de geopperde bezwaren. Evenmin als de vorige spreker ga ik over den drempel. Het ligt echter minder op den weg van ieder Kamerlid, waar eene Commissie van Voorbereiding aanwezig is, daarin zelfstandig te voorzien: dergelijk werk mogen wij veeleer uit handen van de Regeering en van die Commissie verwachten.

Na de waarschuwing van verschillende zijden hoop ik, dat de Commissie dezen wenk in ernstige overweging zal nemen. Zooals thans ons de zaak wordt voorgesteld, zouden mijns inziens de gevolgen van zoodanigen aard zijn, dat het mij niet mogelijk zal zijn vóór het wetsontwerp, zooals het daar ligt, te stemmen.

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! Vooral de rede van den heer van Houten doet mij de vrijheid nemen om het woord te vragen; hetgeen toch door den heer Levy hier is besproken kan wellicht later — wij hebben toch een voorstel van hem ontvangen — in debat komen.

De heer van Houten blijft op den drempel van de voorgestelde wet staan. Misschien zal het mij gelukken hem aan te toonen, dat het daar binnen nog niet zoo gevaarlijk zal zijn.

Hij heeft vooral daarin bezwaar, dat bij dit ontwerp het verschil tusschen den koopman en den niet-koopman niet meer wordt gehandhaafd, en hij noodigde den Minister en de Commissie van Voorbereiding uit om nog terug te

49ste VERGADERING. — 18 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

keeren van den verkeerden weg, en om *het faillissement* alleen te behouden voor den koopman.

Wat is een koopman, Mijnheer de Voorzitter?

Ik behoef er den heer van Houten niet op te wijzen, dat het begrip van koopman in ons recht geen juist, geen afgebakend noch af te bakenen begrip daarstelt. Hij heeft er zelf op gewezen, dat de jurisprudentie ten onzent zich heeft bezig moeten houden met de vraag, of een aannemer koopman is. In de laatste maanden nog heeft zich de quaestie voorgedaan betreffende een tandmeester, van wien rechtbank en hof meenden, dat hij geen koopman was, vooral omdat hij een persoon is, die een examen moet doen om zijn beroep te mogen uitoefenen, terwijl de Hooge Raad heeft uitgesproken, dat hij wel koopman is omdat hij verkoopt gebitten, of gedeelten daarvan.

Maar niet alleen op deze twee categorieën zou ik kunnen wijzen; men heeft de quaestiën gehad of een vervener, een photograaf, een schilder koopman is; er zijn legio gevallen waarin men voor de vraag staat, of de persoon in quaestie al of niet koopman is. En men vergete niet dat dit aanleiding geeft tot langdurige processen, en vooral waar het geldt iemand, dien men wenscht failliet verklaard te zien, omdat men bang is dat anders gespolieerd zal worden hetgeen aan de gezamenlijke crediteuren toekomt, kan men het schouwspel zien, dat maanden en maanden de zaak opengehouden wordt, omdat men het maar niet kan eens worden, of de man koopman is of niet.

Maar niet alleen waar het individuën geldt, ook waar het maatschappijen betreft doet de vraag zich voor en geeft zij tot groote moeilijkheden aanleiding.

Ik herinner aan het geval dat zich hier in den Haag heeft voorgedaan: eene bouwmaatschappij, die meende op dat oogenblik hare schuldeischers niet te kunnen voldoen, had gevraagd surséance van betaling.

Het verzoek is geweigerd; de bouwmaatschappij was geene koopvrouw; de Hooge Raad heeft in 1887 — dus niet zoo heel lang geleden — aldus beslist.

In den laatsten tijd is men op dat voetspoor voortgegaan en heeft men mijn-maatschappijen, die financieel in zeer slechte omstandigheden verkeerden, in strijd met de belangen van de crediteuren, niet failliet kunnen verklaard krijgen, ik zeg in strijd met de belangen van crediteuren omdat, ware het faillissement uitgesproken, de aandeelhouders gedwongen hadden kunnen worden, nog de verplichte stortingen te doen. Die aanvrage tot faillietverklaring is echter niet gelukt. Begrijpelijk is, dat noch de beheerders der maatschappij — zij is zeer bekend, maar ik zal haar hier niet noemen — noch de aandeelhouders tot die stortingen wenschten over te gaan.

Eene mijn-maatschappij valt volgens de wet niet onder de termen van koopmanschap te drijven, omdat zij niet het bedrijf uitoefent van te koopen met het doel om weder te verkoopen.

Zie hier reeds — de heer van Houten zal het mij toegeven — een groot bezwaar om den door hem aangeprezen weg op te gaan of liever verder te bewandelen; de groote quaestie zou dan steeds blijven: hebben wij te doen met een koopman of met een particulier.

De geachte afgevaardigde zegt: bij andere rechtsinstituten, bij het forum, bij lijfsdwang, hebben wij immers ook de onderscheiding tusschen koopman en niet-koopman.

Volkomen juist; maar ik zou wenschen ook die onderscheiding te kunnen opheffen; bij de herziening der Grondwet is de gelegenheid daartoe geopend, omdat thans in de Grondwet niet meer, zooals vroeger, geëischt wordt een afzonderlijk Wetboek van Koophandel.

Maar is dit nu eene reden om, nu wij *dit* rechtsinstituut onder handen nemen, eene bestaande fout te laten bestaan?

Zoo er één geval is, waarbij zekerheid moet zijn bij het aanwenden van een rechtsmiddel, dan is het daar »waarbij oponthoud gevaar is voor spoliatie. Bij parate executie, en dat is het geval waarin de debiteur en déconfiture is, daar moeten zulke exceptiën, zoo niet opgeworpen, in allen gevalle door de wet zelve zoo min mogelijk uitgelokt worden.

De geachte afgevaardigde zegt, dat zooals het wetsontwerp nu voorschrijft, het voor den burger zoo uiterst gevaarlijk zal zijn, ja in een der afdeelingen werd zelfs gezegd, dat men niet meer gerust op reis zal durven gaan. Want ziet, men heeft zijn huis verlaten en eene onbetaalde rekening achtergelaten, en nu komt de crediteur, vraagt faillissement aan en men keert van de reis weer als failliet; welk een schrikkelijke toestand!

Al moge het nu waar zijn, dat de praktijk in later tijd onder het ophouden van betalen iets anders begrijpt dan vroeger — ik ken geen vonnis van ééne Nederlandsche rechtbank, dat alleen het niet betaald hebben, ja wat meer zegt, het betaling weigeren van eene rekening — en toch kan de koopman wegens huisschulden failliet verklaard worden — ik zeg de niet-betaling van eene rekening, ja van rekeningen — alleen *dat* naakte feit, beschouwd heeft als voldoende om het ophouden van betalen aan te nemen. Daartoe is meer, veel meer noodig. Heeft men niet een van non-betaling geprotesteerden wissel, dan zal de rechter eischen een in kracht van gewijsde gegaan executorialen titel — tenzij de debiteur zelf erkent insolvent te zijn, of het hazenpad gekozen heeft.

Het is vreemd, de heer van Houten komt zoo op voor den particulier; volgens hem heeft die particulier het tegenwoordig zóó goed; die heeft als instituut den staat van kennelijk onvermogen, men late hem dat toch behouden!

Ik heb het omgekeerde geleerd. De meeste schrijvers zijn het er over eens dat het faillissement een *privilege* was, dat men gaf aan den koopman; men wilde dat een koopman spoedig en gemakkelijk tot een faillissement zou kunnen geraken, maar wilde dit niet toestaan aan den niet-koopman. Den koopman gunde men ook alléén de surséance. En nu wordt voorgesteld den niet-koopman dezelfde privileges te schenken!

Mag ik hier eene ervaring uit de praktijk mededeelen?

De staat van kennelijk onvermogen, zooals onze wet het voorschrijft, is zeer moeilijk te verkrijgen voor niet-kooplieden. Iemand kan door eenen crediteur onbarmhartig geplaagd worden, zonder dat hij tot eene schikking komen kan; zóó is dikwijls thans de toestand. Trouwens de heer van Houten zal dit moeten toegeven; de particulier moet ten minste twee crediteuren hebben, waarvan de een hem tergt en het leven onmogelijk maakt en de ander met hetzelfde dreigt, alvorens hij zich in staat van kennelijk onvermogen kan laten verklaren.

Ik had eens een cliënt, dien ik, hij was geen koopman, niet failliet kon laten verklaren; ik deed daarom moeite om hem in staat van kennelijk onvermogen te krijgen, opdat het daarna mogelijk zou zijn een akkoord met zijne crediteuren aan te gaan — een akkoord waarvoor de wet bij den particulier eene grootere meerderheid eischt dan bij den koopman. Bewijs te meer, dat het faillissement een privilege thans is. Mijn cliënt werd echter slechts door één crediteur het leven zuur gemaakt; ik verzocht toen een zijner vrienden hem amicitiae causa te gijzelen, want ik moest twee lastige crediteuren hebben; naast den vijandigen moest er nog een zijn!

De heer van Houten zegt: het faillissement is een concursus van crediteuren, minstens dus van twee, een samenloop van personen.

Volkomen waar; doch zou hij voor de in-déconfiturestelling steeds als eisch gesteld willen zien, dat dit door twee personen werd gevraagd? Zulk een eisch ware in de praktijk wel niet te rechtvaardigen.

Iemand heeft eene vordering; zijn debiteur, ofschoon tot betaling aangemaand, ofschoon in hoogste ressort daartoe veroordeeld, betaalt niet, en nu zou geene faillietverklaring kunnen volgen, vóór dat de crediteur naast zich een ander heeft, die in hetzelfde geval verkeert.

Het kan somwijlen uiterst moeilijk zijn, in alle gevallen tot nadeelige vertraging aanleiding geven, indien die crediteur eerst nog een lotgenoot moet opzoeken, die mede met hem die aanvrage wil doen. Men vergete echter niet, dat indien de debiteur werkelijk slechts een crediteur heeft, deze waarlijk niet licht faillietverklaring zal aan-

vragen. Hem staan dán genoeg andere middelen ten dienste. Neen, wanneer meerderen azen op het goed van den debiteur, wanneer er een wedloop is, wie zich het eerst en dus het best zal dekken, ja dan wordt naar een faillissement verlangd, dan wenscht men een curator, opdat er gelijkmatige verdeeling plaats hebbe; dan gevoelt men zich verlicht wanneer men weet, dat spoliatie niet meer mogelijk is. Feitelijk zal faillietverklaring door een crediteur dan ook niet gevraagd worden, wanneer hij alléén *de* crediteur is. Hij zal veel liever alléén op de goederen beslag leggen en executeeren. Het door den heer van Houten gestelde geval acht ik dus bijna een casus non dabilis. De crediteur, die zijn belang kent, gaat niet zoo snel over, zijn debiteur failliet te doen verklaren. Maar daarom kan men nog niet als eisch stellen, dat steeds meerdere crediteuren de faillietverklaring moeten aanvragen.

De heer van Houten kan, meen ik, gerust den drempel overgaan, want de rechtstoestand zal voor de kooplieden niet anders zijn dan nu en voor de particulieren niet verslimmeren, eer verbeteren.

Wat toch is ophouden te betalen?

Daarover zou men lang en breed kunnen praten; doch het zal wel altijd blijven, het kan ook niet anders, dan jus in causa positum.

Indien ik eene aanmerking zou mogen maken op het werkelijk schoon en van zooveel ernstige studie getuigende werk van de Staatscommissie, dat niettegenstaande de vele wijzigingen toch de kern is gebleven van dit wetsontwerp, dan zou het wel wezen dat bij de Memorie van Toelichting zij al te uitvoerig heeft trachten aan te toonen wat onder het ophouden van betalen te verstaan is. Dat opgehouden hebben te betalen is eene feitelijke quaestie, die in elk bijzonder geval door den rechter zal moeten worden onderzocht. Zoo is het tegenwoordig en zoo zal het wel altijd blijven. Wanneer de geachte eerste spreker er op wijst, dat de Concursordnung iets anders heeft gewild met het ophouden van betalen, dan in dit wetsontwerp, omdat men daar niet wil letten op den onwil, maar alleen op het onvermogen om te betalen, dan geloof ik, dat ik minstens even zooveel Duitsche schrijvers als hij heeft medegedeeld, zou kunnen aanhalen, die erkennen, dat het in de praktijk niet anders mogelijk is, dan door den rechter te laten onderzoeken of er ophouding van betaling heeft plaats gehad. Het is feitelijk niet anders mogelijk. Ik zou mijn geachten confrère — de geachte afgevaardigde behoort tot de balie evenals ik — willen vragen: indien in dit wetsontwerp hetzelfde stond als gij uit de Concursordnung wilde lezen, zou het u dan, indien gij voor een of meer crediteuren moest opkomen, mogelijk zijn om eene faillietverklaring te verkrijgen, indien gij moest aantoonen, dat het den debiteur onmogelijk ware om te betalen. Dit bewijs kan men eerst leveren, wanneer men de boeken heeft ingezien, wanneer men, als de debiteur er eene brandkast op na houdt, den sleutel daarvan in handen heeft en nagezien heeft, of er zich effecten in de brandkast bevinden of niet.

Men moet er dus wel toe komen, om het faillissement uit te spreken, indien de man, hetzij door onwil, hetzij door onvermogen in allen gevalle niet in staat is om te betalen; die feitelijke toestand, het ophouden van betalen, zal in elk geval door den rechter moeten worden verklaard aanwezig te zijn. De crediteur kan alleen bewijzen, dat aan hem ten onrechte betaling, die hem ontwijfelbaar toekomt, geweigerd is.

Nu zegt de heer Levy, dat ons nieuwe faillietrecht dan vreeselijk streng zal wezen. Ik begrijp nog dat de heer van Houten dit zegt, maar ik begrijp het niet van den heer Levy, die in zijne Nota, welke achter het Verslag is opgenomen, juist het tegendeel heeft beweerd. Men moest één ding niet vergeten, bij het faillietrecht geldt het niet alleen eene civielrechtelijke quaestie, maar er staan groote moreele en maatschappelijke belangen bij op het spel. Daarom vond hij het voorgestelde veel te zwak, te veel vergoelijkend voor den debiteur die zijne verplichtingen niet nakwam; er moest meer vigueur bij zijn, en nu heb ik vandaag juist het omgekeerde gehoord! Ik hoorde hem nu klagen dat het nieuwe recht zoo verschrikkelijk bar is, zelfs voor kooplieden. Hij meende dat wij nu het zwaarste faillissementsrecht zullen krijgen dat er in de wereld bestaat! Mij is dat niet duidelijk uit den mond van dien spreker, den schrijver dier Nota. Na hetgeen ik over het Duitsche faillietrecht reeds gezegd heb, zal hij begrijpen dat ik in de *praktijk* tusschen die wet en ons ontwerp geen noemenswaardig verschil kan ontdekken.

De heer van Houten heeft, om aan te toonen hoe vreemd en hoe dwaas die nieuwe wet zal werken, die het verschil tusschen koopman en niet-koopman niet meer erkent, gezegd: »kijk eens, de curator zal van ieder particulier alle brieven openen"; wellicht wel de brieven gericht aan dien niet-betalenden student die geëngageerd is, van zijn meisje, van zijn ouders! Ik ben niet bevreesd, dat de curator die brieven onder het actief zal rekenen, maar al ware het anders, mag dit nu een argument heeten tegen dit ontwerp? Hetzelfde kan immers nu gebeuren. De student kan toch in staat van kennelijk onvermogen worden verklaard — de op dat rechtsinstituut betrekkelijke bepalingen wil de heer van Houten toch niet opheffen? — en zie nu, bid ik u, art. 893 Burgerl. Rechtsvordering eens in, dan zult gij ontwaren, dat art. 807 Wetboek van Koophandel ook bij den staat van kennelijk onvermogen toepasselijk is verklaard, dat den curator dus evenzeer, waar het de déconfiture van particulieren geldt, thans het recht geeft om alle brieven te openen! Welnu, hetzelfde is, maar eenigszins verzacht, in dit ontwerp behouden.

Wat eene groote verzachting is, die mij en zeer vele mijner medeleden der Commissie zeer aangenaam is geweest, is de afschaffing van den lijfsdwang na insolventverklaring voor oude schulden. De heer van Houten zie wel in dat, mocht de meerderheid met hem den drempel niet willen overschrijden, die groote verbetering teloor zou gaan, die groote verbetering, zeg ik, want hij is, evenals ik, tegenstander van den lijfsdwang, en moet dus met mij in het voorgestelde eene schrede in de goede richting zien. Wat nu betreft hetgeen de eerste geachte spreker heeft gezegd, sprekende over — het woord heeft hij nog niet genoemd, maar hij bedoelde het toch — het wettelijk sanctionneeren van het akkoord buiten faillissement — ik erken dat ik voor dat denkbeeld wel sympathie heb. Trouwens, de geachte spreker heeft er zelf in zijne toelichting op gewezen, dit onderwerp is in de laatste jaren en ook hier te lande, menigmaal ter sprake gekomen. Ik zou echter meenen, dat het minder verstandig zou zijn om juist op dit oogenblik, waar wij eene nieuwe faillissementwet maken, dit rechtsinstituut tevens ter hand te nemen. Wat hebben wij toch gezien in de praktijk? Wanneer en waar wordt vooral van het onderhandsch akkoord buiten faillissement gebruik gemaakt? Wanneer de crediteuren bevreesd moeten zijn, dat door het faillissement groote kosten zullen worden veroorzaakt, wanneer de liquidatie langdurig zou zijn. Dan overwegen de crediteuren: liever één vogel in de hand dan tien die vliegen; liever een half ei dan een leegen dop. Vandaar, dat men de wettelijke sanctie van dat onderhandsch akkoord ook gekregen heeft in die landen, waar het faillissement vele formaliteiten eischte, zoo als in België en in Frankrijk, en daar waar aan het faillietverklaard en niet gehomologeerd, ja niet gerehabiliteerd zijn, andere gevolgen verbonden zijn, ook politieke, zoo als het ophouden van het kiesrecht. Indien mij eene vergelijking veroorloofd is in die landen waar het procedeeren zeer bemoeilijkt wordt door allerlei wettelijke bepalingen, daar zal wel gebruik gemaakt worden van arbitrage, dat is eene rechtspraak aan minder formaliteiten onderworpen; welnu, overal waar de wetgeving op het faillietenrecht kostbaar is, waar vele formaliteiten geëischt worden, waar de liquidatie moeilijk gemaakt wordt en de faillissementstoestand lang moet duren, daar is behoefte aan een sneller en goedkooper middel. Vandaar het door mr. Levy thans gewilde rechtsinstituut. Indien men het faillietenrecht moest behouden hetgeen wij thans hebben, ik zou voor zoodanig rechtsinstituut veel gevoelen. Maar op het oogenblik, dat wij

bezig zijn een ontwerp te maken, waarbij de faillissementsprocedure zoozeer wordt vereenvoudigd, dat de heer van Houten erkende, dat indien er geen stadium van insolventie komt, indien het failliet eindigt met een akkoord, de formaliteiten zoo weinigen zijn, dat zij gelijk staan, zoo niet minder zijn dan bij het door mr. Levy gewenschte akkoord, ik zoude meenen, dat het oogenblik slecht gekozen is, om zoodanig rechtsinstituut thans in te voeren. Doet zich eenige jaren na invoering van deze wet de behoefte aan een dergelijk rechtsinstituut gevoelen, dan is het altijd tijd genoeg om er over te spreken, en er wellicht toe over te gaan. Ik wensch er nog op te wijzen, dat, wil men dat rechtsinstituut, in allen gevalle de overgroote meerderheid van de crediteuren zich met het akkoord zal moeten vereenigd hebben; dit wordt, meen ik, te recht, overal als eerste voorwaarde gesteld. En dit is zeer natuurlijk. Waar men op deze wijze zonder faillietverklaring, eene minderheid wil dwingen — en daartoe dient immers de wettelijke sanctie van het onderhandsche akkoord? — daar moet dit akkoord wel door eene overweldigende meerderheid zijn aangenomen.

Welnu, de heer Levy acht in art. 3 van zijn voorstel eene meerderheid voldoende, die gemakkelijker te verkrijgen zal zijn dan in het wetsontwerp wordt voorgesteld!

Indien men dat rechtsinstituut ernstig wil, dan moet men ook op het voetspoor van Engeland bepalen, dat intusschen, terwijl de debiteur bezig is met zijne crediteuren te onderhandelen, een kleine crediteur de failletverklaring niet mag provoceeren. Want wil men het onderhandsch akkoord mogelijk maken, dan moet de poging daartoe niet worden verijdeld doordat een crediteur met een gering bedrag inmiddels het faillissement doet uitspreken. Om toch reeds de toestemming van de helft der crediteuren te verkrijgen — en die is noodig om het verzoek bij de rechtbank in te dienen — daarmede is zeker eenige tijd gemoeid.

Eene andere opmerking.

Wanneer wij ons afvragen, waarom hier dikwijls een onderhandsch akkoord wordt gesloten, dan is dit juist omdat het geschiedt sub rosa, men tracht zoo weinig mogelijk het krediet van den schuldenaar te schaden en ook de crediteuren willen soms niet weten, dat zij in de zaak voor een groot bedrag betrokken zijn. Alles gaat zoo kalm en stil mogelijk.

De heer Levy wil nu juist het omgekeerde; hij wil zooveel mogelijk openbaarheid. Ik geloof echter niet dat de schuldenaar daarmede gediend zal zijn. De zachtere behandeling van den heer Levy wordt dan voor dezen wellicht harder dan de behandeling volgens dit ontwerp. Daar zal het geschieden in raadkamer, bij mr. Levy alles in het openbaar.

In België wil de wet het alleen geven aan den eerlijken maar ongelukkigen debiteur; maar ook in het voorstel van den heer Levy vindt men dit niet terug, niet de eerlijke man zal het krijgen, maar hij, die het geluk heeft vele crediteuren over te halen een akkoord te teekenen; of dit echter juist een fatsoenlijk man is, de heer Levy zeide het wel hedenmorgen herhaaldelijk, maar eenige wetsbepaling dienaangaande vond ik in zijn voorstel niet.

Toen mij de eer te beurt viel, om tot lid benoemd te worden van de Commissie van Voorbereiding voor dit wetsontwerp, heeft mij de quaestie van het onderhandsch akkoord buiten faillissement nog meer geïnteresseerd dan vroeger en, ofschoon ik meende dat dit rechtsinstituut niet behandeld kan worden bij deze wet, doch behoort in eene afzonderlijke wet, zooals men dit ook vindt in Frankrijk en in België, heb ik toen toch het dienstig geacht, een van de eerste staatslieden van België, tevens een groot advocaat, te vragen, hoe hij dacht over dit akkoord buiten faillissement. Ik meen mij niet gerechtigd hier zijn naam te noemen, maar toch zal het niet onbescheiden zijn, eenige regels uit zijn brief voor te lezen, omdat, mocht dit rechts-instituut hier eenmaal in ernstige bespreking komen, het wel wenschelijk is te weten hoe in België door een van de eerste mannen daarover gedacht wordt.

Hij is niet bepaald tegen de wet, doch zegt, dat »la loi est en Belgique fort discutée. Dans le barreau et la magistrature on est loin de l'unanimité pour la trouver favorable aux créanciers. Les derniers, surtout dans la déconfiture de peu d'importance, sont souvent dupes."

De créanciers, die de minderheid vormen — ik denk aan een akkoord dat tot stand gebracht is door onderhandelingen die het daglicht niet mogen zien — kunnen daarvan werkelijk de dupe worden.

»Mais il est vrai de dire que dans le monde du commerce elle est favorablement accueillie par ceux surtout, dont la situation est périlleuse."

Ik kan mij dit laatste wel begrijpen, doch dit is tevens een ernstig bezwaar, dat aan dit rechtsinstituut eigen is, een bezwaar zoo groot, dat men zich wel goed rekenschap mag geven, of, wanneer het nieuwe faillietenrecht bij ons ingevoerd zal zijn, er voor dat concordaat nog eene wettelijke plaats moet ingeruimd worden. De vrees bestaat toch maar al te zeer, dat, wanneer iemand werkelijk onmachtig is zijne schulden te betalen, hij niet zal overgaan tot het middel van faillissement, doch eerst zal trachten het andere middel, het concordaat tot stand te brengen. Dit zal aanleiding geven tot oponthoud, tot tijdverlies, en wellicht tot knoeierij, wat zeer zeker niet in het belang van alle crediteuren kan zijn.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de voorschriften van eene wet konden teweegbrengen dat geen faillissement meer behoefde te worden uitgesproken, dan zouden alle nadeelige gevolgen, die door de beide eerste geachte sprekers geschetst werden, zoowel de nadeelige gevolgen voor individuën en maatschappij, als de mogelijke politieke gevolgen, die door den geachten spreker uit Groningen bedoeld werden, zijn voorkomen.

Men zegge niet, Mijnheer de Voorzitter, dat eene dergelijke wet eene onmogelijkheid is. Men moet echter onderscheiden, waarop ik natuurlijk de aandacht vestig, omdat het mij voorkomt, dat inderdaad in deze discussie aan dezelfde woorden dikwijls verschillende begrippen worden verbonden.

Eene wet op het faillissement kan bepalingen inhouden, zóó streng voor den persoon of — waar het zaken betreft — zoo ingewikkeld en kostbaar voor de partijen, dat er geen gebruik van gemaakt wordt.

Door dergelijke wet zou natuurlijk de faillietverklaring voorkomen worden en ook nooit eenige gevolgen hebben, hetzij in deze wet, hetzij in eene andere wet aan het faillissement verbonden.

Maar wat de wet niet kan voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, is de feitelijke déconfiture.

De wet zal nimmer kunnen voorkomen, dat hetzij kooplieden, hetzij niet-kooplieden in staat geraken van niet meer te kunnen betalen.

Zoolang die feitelijke toestand zal voortduren, is eene regeling noodig bij de wet, om in het belang èn van debiteuren èn van crediteuren èn ook van het recht — van het gelijk recht voor allen — en in het belang van het krediet, dus ook van de maatschappij, eene regeling te maken, die voorkomt dat eene dilapidatie op eigen risico plaats heeft door iederen crediteur die het meest diligent of het meest onbeschaamd is.

Op het oogenblik hebben wij — om te blijven bij de voorstelling van mijn geachten vriend uit Groningen — voor kooplieden en niet-kooplieden twee instituten; de beide andere, door hem genoemd, als ter zake minder geldend laat ik ter zijde; voor den koopman hebben wij het faillissement, voor den niet-koopman den staat van kennelijk onvermogen. Nu vindt de geachte afgevaardigde uit Groningen eene onoverkomelijke moeilijkheid daarin, dat men wil maken een gelijk recht voor beide klassen.

Wat is het doel van 't faillissement? Ten aanzien van hem die zijne betalingen moet staken is het een middel om ten behoeve zijner crediteuren naar gelijk recht zijn boedel in beslag te doen nemen, en zijn vermogen ten behoeve van allen gelijkelijk te doen executeeren; voorts eene regeling

van den rechtstoestand van den debiteur na die executie. Welk onderscheid is er nu in den feitelijken toestand voor kooplieden en niet-kooplieden? Feitelijk geen onderscheid: er kan moeilijkheid ontstaan in de toepassing omtrent de vraag over het ophouden van betaling door handelaars of niet-handelaars, maar de feitelijke toestand waarin de wet moet voorzien is voor beide klassen precies dezelfde.

De geachte vorige spreker, lid der Commissie van Voorbereiding, herinnerde zeer juist, dat de onderscheiding tusschen kooplieden en niet-kooplieden in de tegenwoordige maatschappij reeds in groote mate vervloeid is en steeds meer vervloeit. Bij hetgeen die geachte spreker aanvoerde zal ik niets voegen, maar wijzen op een ander punt dat met de zaak nauw verband houdt. Wij allen weten hoezeer particulieren, hoewel geen kooplieden zijnde, nochtans velerlei handelszaken doen; ik wijs bijv. op wisseltrekkingen, bouwondernemingen, speculatiën, en zoovele andere. Alle die lieden kunnen thans slechts verklaard worden in staat van kennelijk onvermogen te zijn, terwijl de koopman ook om andere dan handelsschulden failliet wordt verklaard. Waarom dit verschil? Alle reden is in de tegenwoordige maatschappij inderdaad vervallen voor het onderscheid wat vroeger gemaakt is en ook nog in de tegenwoordige wet bestaat.

Maar, zegt de geachte afgevaardigde uit Groningen, het is hard om nu eigenlijk den niet-koopman te brengen in zooveel moeilijker positie; het is onrecht, zegt de heer Levy, dat ten aanzien van den niet-koopman de toestand zoozeer wordt verscherpt.

Is die voorstelling juist? De heer Hartogh heeft reeds eene schets geleverd van de moeilijkheid voor een particulier om in staat van kennelijk onvermogen in den zin van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering te worden verklaard. De staat van kennelijk onvermogen, ook wanneer het gelukt iemand daartoe te doen geraken, is echter tegenwoordig verre van benijdbaar tegenover den toestand van den gefailleerde.

De gijzeling bijv., welke in een der gevallen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering noodig is om iemand in staat van kennelijk onvermogen te doen verklaren, en zelfs niet kan worden toegepast op dengene die failliet verklaard wordt, blijft voor den kennelijk onvermogende voortdurend bestaan en kan zelfs op hem worden toegepast.

De heer van Houten heeft gewezen als op een der voordeelen van dit ontwerp, dat niet alleen de lijfsdwang ophoudt bij het faillissement, maar ook na de slotuitdeeling niet kan worden opgelegd.

En terwijl voor een particulier die in dien toestand van déconfiture geraakt, dezelfde rechtstoestand zal geschapen worden, zegt men nog: de toestand wordt door dit wetsontwerp verscherpt, ja, wordt zelfs een onrecht voor den particulier die in staat van faillissement wordt verklaard.

Ik geloof dat inderdaad de heer van Houten, in het tweede gedeelte zijner rede, tegenover den heer Levy volkomen gelijk had met te beweren dat hetgeen door den heer Levy bedoeld werd, inderdaad gevonden wordt in dit wetsontwerp. Laten wij, terwijl wij nog in het begin dezer discussie zijn, elkander goed verstaan omtrent de beteekenis der woorden. Is het te doen om een anderen naam; heeft men zoodanige ingeworteld slechte beteekenis opgevat van het woord: faillissement, — hetgeen zij in de artikelen van dit wetsontwerp niet heeft — laat ons dan in overleg treden, om een anderen naam daarvoor in de plaats te stellen.

Maar is het inderdaad een werk van ernstige mannen om ten deze terminologische geschillen te entameeren.? Hetgeen door den heer Levy gewild en bedoeld wordt is inderdaad, wanneer het goed geregeld wordt — en ik spreek nu niet over den inhoud van het voorstel van den heer Levy — niet anders dan het eerste deel, dan eene eerste periode van het faillissement van dit wetsontwerp.

Neen, buiten faillissement, interrompeert de geachte spreker. Daar hebben wij weder het verschil van woorden, de zaak is dezelfde De faillissementsverklaring heeft ten gevolge in de eerste periode al hetgeen wat er noodig is om te kunnen komen tot een akkoord.

De geachte spreker betwijfelt dit. Ik wensch, juist omdat hij daarop op dit oogenblik schijnt aan te dringen, aan te halen het eigen voorbeeld dat de heer Levy heeft vooropgesteld, èn in zijne beide Nota's èn ook weder in zijne rede van hedenmorgen.

In zijne Nota heeft hij gezegd: laten wij toch volgen het voorbeeld van het Britsche volk waarmede wij zooveel overeenstemming hebben, en dat getoond heeft ook in dit opzicht zoo practisch te zijn.

Wat is het geval echter? Men zou denken, den heer Levy hoorende en zijn voorstel inziende, dat dit inderdaad is eene imitatie van het Engelsche recht, maar het heeft er niets van. De Engelsche wet van 1883 is, wat het algemeen beloop van de zaak betreft, eigenlijk dezelfde als dit ontwerp; er is alleen onderscheid in benamingen en een zeer groot verschil in allerlei bijzonderheden, ook wat betreft de gevolgen van den persoon van den gefailleerde, iets wat de geachte spreker, naar ik meen, ook goed vond. Het algemeen beloop der zaak is echter volkomen hetzelfde, maar onder andere woorden.

In Engeland noemt men de faillietverklaring *receiving order;* wat wij noemen *insolventverklaring*, noemt men daar *bankroet.* In ons eigen nationaal recht hebben wij een voorbeeld, wat alle nevelen kan doen opklaren. Het wetboek van van der Linden van 1807 had ook een gelijk beloop, maar onder andere woorden. Van der Linden noemde faillietverklaring of receivingorder, sequestratie, en wat wij noemen insolventverklaring en de Engelschen bankroetverklaring, noemde van der Linden curateele of insolventie.

Hecht men nu aan de verwisseling van die woorden toch blijft het dezelfde regeling van den toestand van degenen, die feitelijk hunne betalingen moesten staken.

Ik weet dat de Engelsche wet aangevuld is; in 1887 is de »Deeds of arrangement-Act" gemaakt, maar deze heeft niets van het instituut, door den geachten spreker voorgestaan.

Wat toch was het geval? Men heeft in Engeland eene periode gehad, volgens de wetten van 1861 en 1869, dat het officialisme nagenoeg werd afgeschaft; men liet de beredderiug van zaken van gefailleerden aan de crediteuren over, nagenoeg zonder officieel toezicht.

In 1883 werd bij de »Bankruptcy-Act" het officieel toezicht hersteld; maar men was zeer hard, te streng voor den gefailleerde; zonder eenig onderscheid te maken in welke positie de man verkeerde, onderwierp men hem onder andere aan eene openbare ondervraging door officieele ambtenaren en door de schuldeischers; en men weet wat eene ondervraging in de Engelsche rechtspraak beteekent; zonder aanleiding soms wordt iemand er op eene moreele pijnbank gelegd. Deze wet had dan ook ten gevolge, dat het getal faillissementen, vroeger gemiddeld 10 000 's jaars, in 1883 en volgende jaren tot 4000 daalde.

Dat was een heerlijke toestand, altijd volgens de Nota van den heer Levy.

Was er echter werkelijk eene vermindering van wanbetalers van minder ongelukken of minder oneerlijkheden in zaken, dan zou ik den geachten afgevaardigde het gaarne toestemmen; maar hij zal dat niet beweren. Immers, terwijl de heer Levy (Verslag blz. 160) is opgekomen tegen eene zekere periode in de Memorie van Toelichting, waarin aan eene verkeerde regeling in onze wet de gestadige vermeerdering der faillissementen wordt toegeschreven, voert hij aan, dat men de zaak te ver zoekt, want dat de vermeerdering der faillissementen een gevolg was van hebzucht, van de auri sacra fames. Het is eene prachtige, welsprekende passage in de Nota van den geachten afgevaardigde (Verslag blz. 160), die ik zeer ter lezing kan aanbevelen. Maar wanneer de vermeerdering van faillissementen niet aan de wet te wijten was, dan is het duidelijk dat ook in Engeland aan eene verbetering van financieele toestanden, door eene verandering der wet, niet valt te denken.

En wat zag men? Hetgeen natuurlijk was nevens de vermindering der officieele faillissementen eene groote vermeer-

49ste VERGADERING. — 18 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

dering van onderhandsche, buitengerechtelijke akkoorden.

De heer Levy heeft een groot deel van de toelichting zijner ingediende voorstellen gewijd aan het betoog, dat uit de door hem bedoelde rapporten blijkt dat zulk eene vermeerdering niet heeft plaats gehad. Ik zal al die stukken nu niet nagaan, maar voor een goed lezer is het duidelijk dat de steller van die rapporten zeer ingenomen is geweest met de wet van 1883.

Te recht ook, omdat die wet in Engeland groote verbeteringen aanbracht in ander opzicht. Het rechterlijk toezicht werd hersteld. Maar opmerkelijk is het dat er geen enkel rapport is, of de steller trekt op tegen de beweringen van anderen, die er dan toch waren, dat buiten-gerechtelijke akkoorden zoozeer vermeerderd waren. Zelfs in zijn referaat van het laatst aangehaalde rapport — dit zal de heer Levy moeten erkennen — wordt daarop geene uitzondering gemaakt; zeer apodictisch en uit de hoogte verklaart hij, dat toen niet meer te ontkennen vermeerdering van insolventiën slechts een tijdelijk verschijnsel is.

Tegenover die aanhalingen uit genoemde rapporten staat dit feit vast, dat de eigenlijke faillissementen van 10 000 tot 4000 zijn verminderd. Maar er komt bij dat in 1887 de toestand, ontstaan door de wet van 1883, den Engelschen wetgever bewogen heeft omtrent die buiten-gerechtelijke akkoorden wettelijke bepalingen te maken. Dit was dus wel nôodig.

Niet echter, zooals hier worden voorgesteld. De Engelsche wetgeving heeft niets, wat overeenkomt met het voorstel van den heer Levy.

Wanneer men zich beroept op de Engelsche wet, kan zulks ook nooit strekken ten betooge dat deze wet zoude moeten medebrengen nog eene andere wet om faillietverklaring te voorkomen.

Waarom niet?

Omdat deze wet het eenige goede beginsel in het oog houdt, door geen krenkende gevolgen te bevatten voor den persoon des schuldenaars, maar alleen en uitsluitend strekt om te komen tot eene regelmatige executie en verdeeling der baten onder de schuldeischers. Wanneer men nu doelmatige bepalingen gaat maken, welke reden kan er dan wezen om dan nog een ander rechtsinstituut te maken waarmede men hetzelfde geeft, wel onder anderen vorm, maar zonder intusschen eenig wezenlijk voordeel aan te brengen?

Ik weet het, en het is door den geachten spreker herinnerd, dat elders in drie landen een dergelijk instituut is aangenomen, namelijk in België, Frankrijk en Portugal, waarbij hij ook nog had kunnen voegen Griekenland, ingevolge eene wet van Febr. 11. Maar wat is het geval?

De harde bepalingen welke elders betrekkelijk den failliet voorkomen, brengen te weeg, dat men er van de bestaande wet geen gebruik maakt. Daarom moest men omzien naar andere middelen om toch op andere wijze zooveel mogelijk te komen tot eene rechtmatige verdeeling van de baten onder de schuldeischers. Dit is inderdaad de reden van bestaan geweest van dit nieuwe instituut; dat is het geval geweest in België; ook in Frankrijk bij de liquidation judiciaire. Ofschoon de geachte afgevaardigde zich beroepen heeft op de liquidation judiciaire, kan ik zeggen dat daaromtrent hetzelfde het geval is, wat de heer Hartogh gerelateerd heeft omtrent de werking van de wet in België. In Frankrijk is men met de liquidation judiciaire, die men ons hier ter navolging aanbiedt, volstrekt niet ingenomen. Ten bewijze hiervan, zij het mij vergund, tegenover de verschillende aanhalingen, die wij gehoord hebben van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, er ééne enkele tegenover te stellen, en bijv. te wijzen op hetgeen E. Malapart zegt in zijn werk: »Du régime de la liquidation judiciaire, de ses inconvénients et de ses avantages", bladz. 50.

»Ce ne sera pas, en effet, le débiteur *malheureux* qui profitera le plus du bénéfice qui vient d'être créé, ce sera le commerçant, plus ou moins honnête, qui, envisageant froidement sa situation, se sera dès le debut même de son état embarassé, précautionné en vue d'obtenir la liquidation judiciaire."

En nu is het opmerkelijk dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, zijn voorstel heeft gedaan met het oog op den ongelukkigen, eerlijken schuldenaar, terwijl er juist door den heer Malapart op wordt gewezen, dat het eigenlijk is de meest handige, de meest vooruitziende, die gebruik van een dergelijk middel maakt, terwijl dikwijls de eerlijke en ongelukkige schuldenaar er geen gebruik van kan maken.

Niet alleen is het oordeel van dezen schrijver ongunstig, ook aan de handelswereld in Frankrijk voldoet de wet van 1889 volstrekt niet. Er is zelfs eene beweging tot herziening der wet op het getouw gezet. En nu zouden wij op ditzelfde oogenblik zoo iets gaan navolgen, hier invoeren wat elders niet bevalt en eene proefneming doen, die niet noodig zal zijn, omdat deze wet op het faillissement zelve eene betere regeling bevat dan de wetgeving in Frankrijk.

De **Voorzitter**: Indien de heer Minister mocht verlangen morgen zijne rede voort te zetten, dan zal ik hem gaarne daartoe in de gelegenheid stellen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter** deelt nog mede, dat de heer Kolkman bericht heeft door ongesteldheid verhinderd te zijn de vergadering, ook de volgende dagen bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *de Kanter*, voorkomende op:

bladz. 962, kol. 2, reg. 37 v. b., staat: der wet van 1875; lees: »van het Algemeen Reglement van 9 Januari 1876 (*Staatsblad* n°. 7)";

bladz. 964, kol. 1, reg. 23 v. b., staat: overweging; lees: »verwerping".

50ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 19 APRIL 1893

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een drukwerk. — Behandeling van het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling; voortzetting en einde der algemeene beraadslaging; beraadslaging over en verwerping van het voorstel van den heer Rink om het voorstel van den heer Levy niet als een amendement te beschouwen. — Mededeeling van den voorzitter omtrent een voorstel nader door hem te doen betreffende de verdere behandeling van het wetsontwerp. — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 71 leden, te weten de heeren:

van de Velde, van den Berch van Heemstede, van Bylandt, Clercx, Mutsaers, Levy, van Gijn, Rink, de Meijier, Zijp, de Beaufort, Houwing, Bevers, Dobbelmann, Keuchenius, Bool, Huber, Schaepman, Hartogh, Hintzen, Travaglino, de Geer van Jutfaas, Mees, Smit, Plate, de Kanter, Roessingh, Vrolik, Brantsen van de Zijp, Goekoop, Donner, van Alphen, Walter, Schimmelpenninck van der Oye, van Kerkwijk, van der Feltz, T. Mackay, Michiels van Verduynen, Guyot, van Houten, Kielstra, van der Schrieck, W. de Beaufort, Land, Conrad, van Delden, Röell, Pyttersen, de Ram, van Löben Sels, Ruys van Beerenbroek, van Karnebeek, A. van Dedem, Æ. Mackay, Tydeman, van der Borch van Verwolde, Bahlmann, Havelaar, Heldt, Beelaerts van Blokland, Smits van Oijen, van der Kaay, Farncombe Sanders, Harte, Viruly Verbrugge, Veegens, Lucasse, Pijnacker Hordijk, Rutgers van Rozenburg en Goeman Borgesius,

en de heeren Ministers van Justite en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Ferf en Tijdens, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de laatste wegens familie-omstandigheden, ook de overige vergaderingen der week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. met machtiging van HareMajesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, van den directeur van het Huis-Archief en de Bibliotheek van Hare Majesteit de Koningin eene graphische voorstelling van de afstamming van Hare Majesteit Wilhelmina, Koningin der Nederlanden, uit de Walramsche en de Ottonische linie van het Huis van Nassau.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het WETSONTWERP OP HET FAILLISSEMENT EN DE SURSÉANCE VAN BETALING. (18)

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*, ontvangt het woord tot voortzetting zijner rede en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens den draad weder op te vatten van mijne rede van gisteren, moge ik, om het niet te verzuimen, beginnen met de beantwoording van de vraag, gedaan door den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, of niet, ten gevolge van het wet worden van dit ontwerp, de titel »van boedelafstand" zou moeten vervallen. Het is den geachten spreker bekend, dat de Staatscommissie indertijd de intrekking van dien titel heeft voorgesteld, maar dat die bepaling in het Regeeringsontwerp is vervallen. In de gewisselde stukken is door de Regeering geantwoord, dat daaromtrent bij de invoeringswet een voorstel zal worden gedaan, en mij dunkt zeer te recht, omdat eene beslissing, hetzij omtrent eene wijziging, hetzij omtrent eene intrekking van dien titel, eerst zal kunnen genomen worden nadat bekend is, hoe dit ontwerp, wet geworden, zal luiden.

Indien ik den geachten afgevaardigde wel heb verstaan, heeft hij aan zijne vraag eene bedenking vastgeknoopt, ontleend aan de vrees dat ten gevolge van een eventueel vervallen van den boedelafstand, van deze wet nog meerdere politieke gevolgen zouden te verwachten zijn.

Hieromtrent wensch ik te doen opmerken dat dit mij niet wel mogelijk schijnt. Hetzij iemand failliet verklaard is, hetzij hij boedelafstand heeft gedaan volgens de bestaande wet, valt hij immers ook nu onder art. 80 van de Grondwet, waarbij van de uitoefening van het kiesrecht worden uitgesloten, o. a. die de beschikking of het beheer over hunne goederen hebben verloren. Voor de geopperde vrees schijnt dus geen grond te bestaan.

In de zitting van gisteren is door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Hartogh, en door mij in het licht gesteld dat in zake boedelreddering eene onderscheiding tusschen kooplieden en niet-kooplieden inderdaad niet is vol te houden en evenmin op goede gronden berust, omdat er alle reden is om bij gelijken feitelijken toestand ook te hebben gelijk recht. Van verscherping of verergering van toestand, veel minder van een dreigend onrecht, bij aanneming van dit wetsontwerp, kon dan ook geen sprake zijn.

Met betrekking tot dit laatste werd echter door de heeren van Houten en Levy nog eene voorstelling gegeven, waarop ik verplicht ben terug te komen.

De heer Levy zeide, alsof het vaststaat, dat volgens dit wetsontwerp ieder die ophoudt met betalen, fout of failliet moet, al kan hij straks ook voortgaan met betalen.

De heer van Houten stelde: het koele, naakte feit: dat men eene schuld niet heeft betaald, kan faillissement ten gevolge hebben.

Een en ander is inderdaad minder juist.

Wat de heer van Houten stelt, staat niet in de wet en wordt door de herhaaldelijk gegeven toelichting weersproken. Dat zal ook niet gebeuren, evenmin als het nu gebeurt. Bijna ieder verkeert ten allen tijde in den toestand, dat hij opeischbare schulden niet *heeft betaald*. Maar daarom heeft hij, wat het Wetboek van Koophandel en dit ontwerp vordert, niet opgehouden met betalen. Deze uitdrukkingen zijn nimmer gelijk gesteld en ook niet gelijk te stellen. Tusschen het niet betaald hebben eener schuld

en het staken van zijne betalingen, is een tastbaar verschil. Een verschil dat iedereen voelt, ook naar het gewone taalgebruik. Een verschil dat buitendien nooit miskend zal worden door den jurist of rechter, die vertrouwd is met die uitdrukking en buitendien bekend met aard en karakter van het instituut van het faillissement.

Ophouden met betalen, zou, volgens den heer van Houten, eene commercieele uitdrukking en daarom niet bruikbaar zijn ten aanzien van niet-commerçanten. Dit kan ik niet toestemmen. Ophouden met betalen heeft niets bijzonders met betrekking tot den handel. Het moge nu, omdat het faillissement thans alleen betreft kooplieden, alleen in de wet gebezigd worden met betrekking tot kooplieden, maar de toestand van »ophouden van betalen" bestaat evenzeer voor den koopman als voor den niet-koopman.

Dit kan men toestemmen, dat het ook is eene technisch-juridische uitdrukking; maar juist daarom is het van te meer belang haar in de wet te gebruiken en te behouden, omdat de zin daarvan hierdoor meer bepaald is dan zij anders zoude zijn.

In verband met deze uitdrukking is door den heer Levy nog gezegd: »dat door haar onze wet verscherpt zou worden, ook in vergelijking met het Duitsche recht". Wij zouden dan alleen hebben het ophouden van betalen als oorzaak van faillietverklaring, terwijl de Duitsche wet daarnevens nog als eisch zou hebben het onvermogen der schuldenaars.

Eigenlijk gezegd, Mijnheer de Voorzitter, is dit niet anders dan phraseologie. De Duitsche wet stelt onvermogen wel als eisch, maar neemt dan als kenmerk, als bewijs van het onvermogen juist aan het ophouden met betalen, wat dus precies op hetzelfde neerkomt. Eigenlijk gaat men in Duitschland dan nog verder, daar dan ook buitendien het bewijs van onvermogen kan leiden tot faillietverklaring.

Dat dus ten deze onze wet scherper zou worden dan de Duitsche, mag stellig worden ontkend.

Nu kom ik tot de andere, straks vermelde stelling, door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam geuit, namelijk dat ieder, die ophoudt te betalen, failliet moet, al kan hij straks ook voortgaan met betalen.

Bij die voorstelling, Mijnheer de Voorzitter, wordt eene gewichtige zaak voorbijgezien, namelijk de nieuwe regeling, die voorgesteld wordt omtrent de surséance. Iemand die niet meer kan betalen, doch straks weder kan voortgaan met betalen, kan faillissement voorkomen. In die omstandigheid heeft hij juist aanleiding en reden om surséance van betaling te vragen. Op die wijze kan hij zich behoeden voor het failletgaan.

Het is waar, op dit oogenblik is de surséance alleen toe te passen op kooplieden. Maar evenzeer als het faillissement, wordt ook de surséance een rechtsinstituut, dat bij dit wetsontwerp wordt voorgesteld als toepasselijk op niet-kooplieden. Die uitbreiding is van groot gewicht, ook in verband met het faillissement. Stelt ook voortaan de wet als kenmerk voor faillissement, het ophouden met betalen, ieder van wien dit beweerd wordt, kan, indien hij aantoont na eenigen tijd weder tot betaling in staat te zijn, het middel van surséance inroepen en daarmede de faillietverklaring voorkomen.

Men heeft trouwens ook nooit gehoord, dat de enkele eisch van ophouden met betalen eenig onrechtmatig gevolg voor kooplieden heeft gehad, terwijl toch voor deze die eisch tot dusverre geenszins beperkt was tot commercieele schulden. Waarom zou dit dan wel het geval zijn voor niet-kooplieden?

Wanneer men zoozeer vreest voor eene toepassing der faillissementswet op deze, dan schijnt het mij toe dat men inderdaad spoken oproept, die in werkelijkheid niet bestaan. Is er zooveel lust, zooveel gevaar, om zonder noodzaak anderen failliet te laten verklaren. Heeft de ondervinding dat immer geleerd? En bestaat er eene aannemelijke reden, welke den lust zou kunnen verklaren?

Integendeel. De werkelijkheid is, dat ieder in de handelswereld zeer blijde is, wanneer hij ter zake van eigenlijke handelstransactiën of wegens leverantiën aan particulieren, zonder faillissement, zij het ook met eenige geduldoefening op de eene of andere wijze betaling erlangt. Niemand wenscht het faillissement van zijn debiteur; 't is geregeld eene laatste toevlucht. De werkelijkheid is, dat men in den handel zijne handelsrelatiën niet zal trachten te verbreken door eenige onvoorzichtige, te dringende of vijandige handeling tegenover zijn handelsvriend en dat ook in het dagelijksch leven een leverancier zijne clientèle wel tot zich tracht te trekken en alles vermijdt, om haar van zich te stooten. Maar, hoe dit zij; wanneer iemand de faillietverklaring van een ander verzocht, dan kan deze, wanneer hij voor het oogenblik in ongelegenheid is, doch aantoont, straks wel te zullen kunnen voortgaan met betalen — het geval, dat de heer Levy stelde — eenvoudig eene aanvrage indienen om surséance van betaling en dan wordt het faillissement geheel voorkomen. Inderdaad dus zal het ophouden met betalen door de nieuwe regeling van de surséance van betaling, meerendeels beperkt zijn tot het geval van werkelijk onvermogen, gepaard met staking der betalingen.

Met behulp der casuïstiek is echter nog een ander spook verrezen. Een particulier, op reis zijnde, zal willekeurig en onverhoeds failliet verklaard kunnen worden. Dit zou dan thans ook met een koopman kunnen geschieden. Maar heeft men daarvan dan ooit gehoord? Waarom zou men het ook doen? Uit eigen belang, zeker niet. Maar dan misschien uit lust tot plagen, uit wraak? De poging daartoe is in een zeldzaam geval wellicht mogelijk.

Maar, is er dan ook geen rechter? En bovendien mag niet worden voorbijgezien, dat de aanvrager zich dan toch ook aan een groot gevaar blootstelt, althans een gevaarlijk wapen hanteert. Want, gesteld dat die aanvrager een rechter vindt, die, terwijl de debiteur wordt opgeroepen en, omdat hij op reis is, niet verschijnt, de onvoorzichtigheid heeft, dezen op het eenvoudig verzoek van dien éénen aanvrager, zonder meer, failliet te verklaren, dan loopt de aanvrager toch ook de kwade kans, dat hij, wanneer de debiteur terugkomt en aantoont dat dit ten onrechte is geschied, gehouden kan zijn tot vergoeding van kosten, schade en interesten. Dit is niet mijne meening, die ik uitspreek, doch bij tal van rechterlijke uitspraken is in dien zin beslist. Mocht er dus eenig gif in de bepaling verstoken zijn, dan is er wel genoeg tegengif, om elk maatschappelijk gevaar te voorkomen.

Stellen wij ons echter op een meer algemeen standpunt: is het oordeel, gegrond op eene vergelijking tusschen verscherping of verzachting van toestand eigenlijk wel juist? Wat toch bedoelt men met het faillissements-instituut? Het ontwerp is in dit opzicht zeer eenvoudig; het bedoelt daarmede niets anders dan de regeling van eene geregelde, eerlijke, rechtvaardige, min kostbare vermogens-executie, zonder verdere inwerking op en zonder eenig verder gevolg voor den persoon, dan noodzakelijk is voor de afwikkeling van den boedel.

Nu beoogt men echter iets anders, althans de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy. Maar wat? Dit is mij niet duidelijk. Ook niet wat de geachte afgevaardigde eigenlijk goedkeurt en wat hij afkeurt in het ontwerp. Dit ligt natuurlijk aan mij, Mijnheer de Voorzitter. De veelzijdigheid van den geachten spreker, die iedere zaak uit zeer verschillende oogpunten kan bezien op eene wijze, waarin ik gaarne wil erkennen hem niet altijd te kunnen volgen, maakt vermoedelijk dat ik hem niet juist zal hebben begrepen.

Op de punten, die mij niet duidelijk zijn, soms zelfs tegenstrijdig schijnen, wil ik geenszins terugkomen. Ik laat ze zelfs geheel rusten. Ik zal slechts nemen, wat volkomen zeker is en vaststaat. Wat is dit?

In de toelichting van zijn voorstel op, bladz. 5, zegt de heer Levy met zoovele woorden: »De bedoeling is eenvoudig het faillissement te doen zijn eene schipbreuk, ook voor den ongerepten naam des schuldenaars."

Dit is schriftelijk gezegd, en gisteren heeft die geachte spreker mondeling die bedoeling als de zijne bevestigd, toen hij het uitsprak: »De wet moet afschrikwekkend zijn." Dit punt schijnt dus vast te staan. En dan moet alzoo het

denkbeeld van den geachten spreker daartoe leiden, dat het faillissement niet alleen moet zijn eene inbeslagneming en executie van het vermogen des schuldenaars ten behoeve van zijne schuldenaars, maar dat ook door het faillissement de failliet in zijne eer, reputatie en naam voor goed moet geschonden zijn.

Waarom, Mijnheer de Voorzitter? Laten de eigen woorden van den geachten spreker ons tot leidraad strekken. Het komt mij voor, dat de eigenlijke kern van de reden, die hij voor zijn denkbeeld heeft, gelezen wordt op bladz. 5 der toelichting van zijn voorstel, in deze woorden: »Noodig is eindelijk, dat de wet, zij het haars ondanks, hare objectiviteit niet groot genoeg make om uit te wisschen het diepgaand verschil tusschen den eerlijken, ongelukkigen schuldenaar, en den luchthartigen of roekeloozen speler, wiens inzet — *het bezit van anderen is.*"

Dus: in de wet eene onderscheiding gemaakt tusschen den ongelukkigen failliet en den roekeloozen speler, te dien effecte, dat deze den eenen en gene den anderen weg opgaat. Ieder zou voorzeker wenschen dat wij eene afzonderlijke procedure en bijzondere rechtsgevolgen zouden hebben voor den man die eerlijk handelt, en eene andere, meer gevoelige, voor de oneerlijke, roekelooze en bedriegelijke handelingen. Maar, is dit te verwezenlijken? Het is opmerkelijk, dat na deze praemissen — de heer Hartogh wees er gister reeds op — in het voorstel van den heer Levy niets voorkomt, om die onderscheiding toe te passen; over eerlijkheid of ongeluk vindt men daarin geen woord. De weg in zijn voorstel geopend, schijnt voor den ongelukkigen failliet bestemd. Maar het blijkt of volgt daaruit niet. Zelfs, mocht het voorstel van den heer Levy wet worden, dan, ik ben er zeker van, zou de eerlijke ongelukkige schuldenaar liever den weg van het wetsontwerp kiezen, omdat het voorstel van den geachten afgevaardigde veel scherper is voor den persoon en minder veilig voor zijn goed. De geachte afgevaardigde maakt eene ontkennende beweging. Daarom dit dan. Er wordt eene onbeperkte gelegenheid gegeven om den man in het openbaar eene inquisitie te doen ondergaan, hem vragen voor te leggen van den meest intiemen aard, en mede wordt eene onbeperkte macht gegeven aan de rechtbank, om ten aanzien van den boedel bevelen te geven.

Dit is echter de hoofdzaak: stelt men als doel dergelijke onderscheiding voorop, als de heer Levy doet, dan is het een volkomen billijke eisch aan hem die daartoe een voorstel doet, om daarin dan ook de mogelijkheid te doen blijken die onderscheiding in de wet toe te passen. Maar dit is niet gedaan.

Was ik vroeger met de hoofdstrekking van dit wetsontwerp, waaraan ik in verschillende qualiteiten heb gearbeid, ook minder ingenomen, gaandeweg, naar gelang ik meer over het onderwerp nadacht, werd ik steeds meer overtuigd dat de eenige goede weg om te komen tot een goede faillietenwet, is om het faillissement te beschouwen als een beslag op en eene executie van de goederen, zuiver en uitsluitend; en om eene appreciatie van den persoon er geheel buiten te laten

Immers de wetgever kan geene kenmerken aangeven ter onderscheiding van den eerlijken of oneerlijken schuldenaar. De rechter is in een concreet geval, met kennis slechts van enkele feiten, niet in staat daarover te oordeelen, ook al wilde men hem maken tot een *censor morum*, iets, wat trouwens de geachte afgevaardigde zelf niet wil, althans verklaarde hij (bladz. 4 zijner toelichting) zich homogeen met de Regeering in afkeer van moraliseerende wetten.

Bij eene faillissementsregeling kan daarom met de gewilde onderscheiding geene rekening worden gehouden. De wetgever die zijne faillissementswet baseert op het onderscheid wat de geachte spreker blijft vooropstellen, zou ook het werkelijke leven uit het oog verliezen en onpractisch te werk gaan.

Sprekende of schrijvende is het zeer gemakkelijk, een onderscheid te maken tusschen den ongelukkigen man en den oneerlijken schuldenaar. Maar de gefailleerde, die aan de type van een eerlijken, ongelukkigen schuldenaar of aan dat van een luchthartigen of roekeloozen speler op kenbare wijze beantwoordt, is in het werkelijke leven niet gemakkelijk te onderkennen.

Ja, men heeft er zeer enkelen, van welke men zag en weet, dat zij ongelukkig zijn geworden door de schuld van anderen; ook wederom enkelen, die men kent als spelers of roekelooze speculanten van beroep en die een karakter vertoonden om doorgaande op sluiksche wijze aan hun brood te komen of geld te verdienen. Maar tusschen die uitersten ligt eene groote massa van allerlei nuances, van welke de eerlijken en oneerlijken meestal niet en dikwerf zelfs onmogelijk te onderkennen zijn. Hoe kan men nu eene wet bouwen op het alléén in abstracto scherpe, doch in concreto alles behalve goed omlijnde onderscheid? Hoe waar dit is, daarvoor vind ik trouwens eene autoriteit, die de geachte afgevaardigde niet wraken kan, als ik op bladz. 5 der toelichting van den heer Levy lees:

»Het hoofdoogmerk van zijn amendement is den kring te verkleinen van hen, die met het denkbeeld *faillissement* en de daaraan verknochte gevolgen zich gemeenzaam maken. Niet in dien zin, als zoude, wierd zijn amendement wet, voortaan al wie buiten *faillissement* blijft, ten volle eerlijk mogen heeten en omgekeerd. Dergelijke indeeling zou van grooter naïveteit getuigen, dan de ondergeteekende zich zelf toeschrijven mag."

Wanneer men tot dergelijke conclusie komt, waartoe dient dan het vooropzetten van een onderscheid, dat men in de praktijk niet maken kan, met gevolgen waarvan men zelf erkent, dat ze toch niet zullen beantwoorden aan het beoogde doel?

Dit wetsontwerp wil den *persoon* van den schuldenaar er buiten laten, en burgerrechtelijk geen verschil van weg aanwijzen of hij eerlijk zij of onbehoorlijk gehandeld hebbe, of hij braaf dan wel een lichtzinnig mensch is. Wat hij van aard en karakter is, of men naderhand in eenige betrekking tot hem wil staan of komen — het zijn vragen, welke dit wetsontwerp ter zijde laat en tot welker beantwoording het geen leidraad verstrekt. Geen nota infamiae hecht deze wet aan den failliet als zoodanig; wetgever noch rechter kan aanwijzen of uitmaken, of de man tot de eene of de andere categorie moet behooren.

Maar, zeide de heer van Houten, de wet moge bepalen wat zij wil, het publiek zal toch moreele gevolgen aan de faillietverklaring verbinden.

Dat is tot zekere hoogte waar. Doch niet alleen ten aanzien van dengeen, die failliet gegaan is; het is eveneens het geval ten opzichte van dengeen, die door een schuldenaar geëxecuteerd of gerechtelijk uit zijn huis gezet is, ook van ieder, die zelfs uit een prijzenswaardig motief eene daad verricht heeft, die hem met den strafrechter in aanraking heeft gebracht. De naam van al die menschen wordt er niet beter van, lijdt er onder, somtijds zelfs op zeer onbillijke wijze. Maar dat is geheel iets anders dan wat de beide geachte afgevaardigden bedoelen om door de wet eene flétrissure toe te brengen aan den persoon. Wanneer echter iemand geëxecuteerd of failliet gegaan is, en in zijne omgeving kent men hem en zijne handelingen sinds jaren, en heeft men gezien dat hij niet door eigen schuld, maar door de schuld van anderen, tegenspoed gehad heeft, dan is er ook wel eens eene betere publieke opinie en moet de wet geen oorzaak zijn, om door het faillissement den man voor goed moreel te doen zinken. Daarom mag mijns inziens door de wet ook niet eene nota infamiae aan het faillissement worden verbonden. Men loopt het doel dan ten eenenmale voorbij.

Als de wetgever zich onthoudt, als zedenmeester optredende, voor de eer en den goeden naam des schuldenaars krenkende gevolgen aan de algemeene vermogens-executie te verbinden, dan zal ook de publieke opinie het faillissement evenzeer als eene gerechtelijke executie alleen dan als eene moreele schipbreuk beschouwen, wanneer de schuldenaar oneerlijk of te kwader trouw is gebleken. En zoo behoort het ook te zijn.

Met allen nadruk handhaaf ik dan ook de uitspraak, gewraakt door den heer Levy, die neergeschreven is in

het antwoord der Regeering: »eene verstandige wetgevingspolitiek vordert dat tegen den gefailleerde niet strenger worde opgetreden, dan eene richtige doorvoering van het beslag en van de vermogens-executie noodzakelijk maakt". Zoolang het waar blijft dat ook een eerlijke, ongelukkige schuldenaar in een toestand kan geraken die eene algemeene executie van zijn vermogen (met andere woorden zijn faillissement) teweegbrengt, moet het naar mijne wijze van zien een slecht beleid heeten, aan het faillissement gevolgen te verbinden die voor den schuldenaar voor het tegenwoordige en voor de toekomst krenkend zijn, die zijn goeden naam of zijne eer vernietigen. Daarom wordt aan het faillissement door de burgerlijke wet geen compromitteerend karakter gehecht. Dat is het eenige goede standpunt. Alleen dan zou men een ander kunnen innemen, wanneer alleen failliet verklaard werden zij, die eene nota infamiae verdienden.

Daarom moet het faillissement eenvoudig zijn eene vermogens-executie, zonder meer, — en *niet* een oordeel over — veel minder eene veroordeeling van het karakter of de moraliteit van den schuldenaar. Die uitspraak behoort de *burgerlijke* wet niet aan eene burgerrechtelijke handeling te verbinden, maar moet overgelaten worden aan de publieke opinie en zoo noodig aan den strafrechter. De publieke opinie zal dan verder ook niet afgaan op de failletverklaring *op haar zelve*, maar rekening houden met alle handelingen, het gedrag, het karakter, het geheele leven van den persoon; en de strafrechter, die niet eene moreele uitspraak heeft te geven, zal vonnissen op grond van bepaald omschreven feiten, die eene vaste basis voor een oordeel opleveren.

De wetgever, die er naar streeft den in staat van faillissement verklaarde moreel voor veroordeeld te houden, zou een stap achteruit doen, en in strijd handelen met het doel, waarop eene hervorming van het faillietenrecht moet gericht zijn.

De heer **de Kanter**. Mijnheer de Voorzitter! Ik had mij den loop der beraadslaging eenigszins anders voorgesteld, en was daarom gisteren niet geprepareerd om te spreken, anders zou ik zeer zeker vóór den Minister het woord gevraagd hebben. Ik maak dus in dit opzicht mijne excuses aan den Minister dat hij aldus ook door mijn toedoen reeds gisteren aan het woord gekomen is.

Ik had mij voorgesteld dat het voorstel-Levy oogenblikkelijk in behandeling zou komen, in dien zin dat de quaestie zou uitgemaakt worden: zullen wij het bij dit instituut behandelen, ja, dan neen? Het wordt thans feitelijk behandeld.

Door u, Mijnheer de Voorzitter, wordt tot zekere hoogte oogluikend toegestaan dat er over gesproken wordt, zoodat zelfs de formuleering aan critiek onderworpen wordt.

En nu komt het mij voor dat daarmede het voorstel toch niet voldoende tot zijn recht komt, omdat dergelijke discussie had moeten geprepareerd zijn door een onderzoek in de afdeelingen. Het komt nu niet volkomen tot zijn recht, omdat, wil de Kamer er op ingaan, tal van vraagpunten, buiten de reeds besprokene, nog ter sprake moeten komen. Wij moeten nagaan, niet alleen of de formuleering juist is, maar of het voorstel volledig is; vooral hoe het zich zal moeten accrocheeren aan het voorstel van de Regeering. Dat zijn punten, die thans niet behandeld kunnen worden en in de afdeelingen eerst tot hun recht kunnen komen. Wanneer men toch voortgaat om dat voorstel te bespreken, doet men het onder den druk dat de discussie hoogstwaarschijnlijk vruchteloos zal zijn; want wanneer de Kamer daarna uitmaakt dat het voorstel geen amendement is, is al het gesprokene doelloos geweest, en ware het beter geweest de discussie uit te stellen tot het tijdstip, waarop de heer Levy, hetgeen hij in een particulier gesprek in uitzicht gesteld heeft, met een afzonderlijk voorstel komt, krachtens het recht van initiatief.

Ik erken dat er drie wegen zijn om het voorstel naar de afdeelingen te krijgen; de Commissie van Voorbereiding, gij, Mijnheer de Voorzitter of vijf leden kunnen het voorstellen; doch geen van de drie wegen wordt tot op dit oogenblik bewandeld .....

De **Voorzitter**: Ik doe den geachten spreker opmerken dat van een voorstel van den heer Levy, behoorlijk ondersteund, nog geen sprake is. Eerst wanneer het aan de orde is zal de vraag ter sprake komen of de wijziging zal worden verzonden, hetzij op voorstel van vijf leden, hetzij op mijn voorstel, hetzij op dat van de Commissie van Voorbereiding naar de afdeelingen.

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meende de vrijheid te hebben om te zeggen wat ik deed, want ik doe geen voorstel, doch gaf alleen mijn spijt er over te kennen dat *ik* zulks niet vermag te doen. Daarom zal ik, in de hoop dat de Kamer straks op een voorstel van een dier drie autoriteiten zal beslissen tot verzending van het voorstel naar de afdeelingen, mijn best doen in dien geest te adviseeren en mijne medeleden aan te sporen zoodanig voorstel aan te nemen.

Het voorstel werd door alle sprekers behandeld. Het werd door den Minister krachtig bestreden, de heer Hartogh liet er zijn licht over schijnen en de heer van Houten heeft er ook een paar woorden aan gewijd.

Veel sympathie heb ik er nog niet voor gehoord en dat spijt mij, want ik mag op grond van mijne ervaring getuigen, dat zoo al niet *dit* voorstel dan toch iets dergelijks in de practijk zeer noodig zal wezen.

De heer van Houten heeft gezegd: wanneer wij het bestaande Regeeringsvoorstel in dien zin nemen, dat het eerste gedeelte tot aan het akkoord subintreert voor het voorstel Levy, dan zijn wij er. Dan eerst zal toch het vonnis van insolventie uitmaken of de in gebreke gebleven debiteur failliet is ja of neen.

Wanneer wij dien weg uit moeten dan zal toch het Regeeringsvoorstel aanmerkelijk gewijzigd moeten worden, omdat dit veel verder gaat dan bij een gerechtelijk onderhandsch akkoord noodzakelijk is, onder andere ten opzichte van den curator en diens bevoegdheid tegenover den debiteur; iets wat inderdaad niet noodig is en ook door den heer Levy niet verlangd wordt.

De debiteur die door middel van onderhandsch akkoord een faillissement wil voorkomen staat er in de eerste plaats op dat de man die door hem vertrouwd wordt, met de zaak, de afwikkeling des boedels worde belast.

Dit vervalt al dadelijk als de rechtelijke macht den curator aanwijst.

Maar bovendien, die aldus benoemde curator zal om een buiten-rechtelijk akkoord tot stand te brengen veel verder kunnen gaan dan noodig is, gelijk uit verschillende artikelen van het ontwerp der Regeering kan aangetoond worden. Ik wijs bijv. op art. 101, waarbij aan den curator de bevoegdheid wordt verleend tot vervreemding van goederen, wat in den regel bij onderhandsch akkoord niet alleen niet zal worden gewenscht, doch wat men bij voorkeur wil vermijden.

Er is meer. De heer Hartogh heeft gewaarschuwd en gezegd dat de Kamer wel weten moet dat onderhandsche akkoorden in den regel niet de beste zijn; dat om die te verkrijgen middelen worden aangewend die bij gerechtelijk akkoord niet zullen aangewend worden.

Eene dergelijke algemeene beschuldiging moet men niet uitspreken zonder feiten te noemen, en vooral zal de geachte spreker hebben aan te toonen, dat een gerechtelijk akkoord, niet zooals het nu reeds bestaat, maar zooals het volgens deze wet worden zal, al die gebreken waartegen hij waarschuwt zal afsnijden. Ik meen echter dat dit nog lang niet is bewezen.

Wil men een intern bewijs, dat het denkbeeld van den heer Levy goed is, en de overweging overwaard; dan verwijs ik naar wat in België geschied is. Daar is het buitengerechtelijk akkoord tot stand gekomen na eene tot tweemalen toe verlengde proefneming. En toen de noodzakelijkheid van het instituut volkomen was gebleken, heeft

50ste VERGADERING. — 19 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

men de voorloopige wettelijke regeling met nagenoeg algemeene stemmen definitief gemaakt.

Nu kan men wel zeggen: ja, maar in België is de faillissementswet zooveel strenger; dit blijf ik den geachten afgevaardigde uit Groningen toegeven, al wordt volgens dit ontwerp het faillissement iets gansch anders, zonder *eenige* flétrissure zal het voor hem die failliet gaat niet blijven, en in elk geval zullen er velen zijn, die wenschen, dat ook die betrekkelijk kleine flétrissure hen niet treffe en zij dus nooit bekend zullen staan als te hebben verkeerd in staat van faillissement.

Dit is wat ik te zeggen heb omtrent het voorstel-Levy; maar ik wensch ook nog over het ontwerp, zooals het daar ligt, een enkel woord te spreken en mij daarbij voornamelijk te richten tot de niet juristen, leden dezer Kamer.

Aan mijne collega's juristen kan ik zeker omtrent deze zaak niets nieuws vertellen en ik geloof ook niet, dat zij dit van mij zullen verwachten, maar het komt mij wel eens voor dat bij niet juristen de angst voor de juristerij er zoo in zit, dat zij zeggen: ik laat de zaak eerst eens door de heeren onder elkander uitvechten en bij slot van rekening zal ik wel eene decisie nemen, maar *gedurende* den strijd absenteer ik mij liever.

Die niet juridische leden zullen echter over deze zaak toch ook eene beslissing hebben te nemen, en nu wensch ik aan hen voor te houden de praktijk van de bestaande wet, in de hoop dat deze hen gunstig zal stemmen voor het Regeeringsontwerp.

Ik wensch er op te wijzen dat de bestaande wet zulke groote en ernstige gebreken heeft, dat iedere poging tot verbetering met graagte moet worden aangevat; tevens wensch ik er op te wijzen, dat hetgeen door de Regeering gegeven wordt in tal van opzichten beter is, zoodat zij met gerustheid hunne stem aan dit wetsontwerp kunnen geven.

De bestaande wet is slecht. Doch in hoevele opzichten kan eene wet wel niet blijken slecht te zijn? Eene wet kan blijken slecht te zijn omdat men ze niet uitvoert, of omdat bij de uitvoering zoo tal van gebreken blijken, dat men voelt, dat men haar moet wijzigen.

Eene wet die men niet uitvoert ondermijnt het gezag van *de* wet. En dat kan toch niemand goedkeuren. Wanneer ik dus aan die leden laat zien, hoe in tal van opzichten van bepalingen, thans in het Wetboek van Koophandel voorgeschreven, door de tegenwoordige practijk wordt afgeweken, en hoe in andere opzichten het vasthouden aan die bepalingen aanleiding geeft tot bepaalde dwaasheden, dan geloof ik dat zij het met mij in alle opzichten eens zullen zijn, om de bestaande wet te veroordeelen.

Ik begin met een van de eerste artikelen, die, als men het instituut volgens de bestaande wet voor zich neemt, tegen komt, namelijk art. 770 van het Wetboek van Koophandel, daar straks ook door den Minister, in verband met het 80ste grondwetsartikel, dat daarop betrekking heeft, gememoreerd. Het faillissement — zoo zegt dit artikel — heeft het gevolg, dat de schuldenaar van rechtswege de beschikking en het beheer over zijne goederen verliest; dat is een civiel gevolg, waaraan zich vastknoopt een politiek gevolg, namelijk, dat de failliet zijn kiesrecht verliest. Is dit nu in de practijk inderdaad waar?

Ik geloof wel, dat misschien, als het gemeentebestuur op dit punt zeer accuraat is, er op gelet zal worden, wanneer er eene nieuwe kiezerslijst wordt vastgesteld; maar of een failliet, die eénmaal op een kiezerslijst staat, bij eene tusschentijdsche verkiezing, dus vóór dat de nieuwe lijst wordt vastgesteld, zal kunnen worden geweerd, komt mij minstens twijfelachtig voor. Ik geloof niet, dat men de bevoegdheid heeft hem van de lijst te schrappen. Ik zou wel eens willen zien of, wanneer een failliet zich aanbood bij de stembus, hij geweigerd zou kunnen worden op grond, dat hij in staat van faillissement verkeert. Art. 770 blijft dus in tal van gevallen buiten gevolg.

Een volgend artikel dat toegepast wordt is art. 792 Wetboek van Koophandel. De naleving daarvan zou inderdaad belachelijk zijn, wanneer de zaak zelve voor hen die er aan hechten, niet zoo ernstig ware.

Art. 792 Wetboek van Koophandel luidt: »De curators moeten, dadelijk na hunne benoeming, in handen van den rechter-commissaris den eed afleggen van den hun opgedragen last getrouwelijk te zullen waarnemen."

De eedsaflegging is dus in ieder faillissement hoe klein, hoe nietig ook, verplichtend; maar men moet zien hoe dat gaat. Na afloop van de terechtzitting waarin het faillissement is uitgesproken, ziet men de benoemde curatoren even loopen naar de tafel waar de rechtbank zit; men ziet een paar maal de twee voorste vingers van de rechterhand opsteken en hoort even dikwijls het formulier aframmelen; ja, wanneer één curator toevallig in twee of drie kleine faillissementen is benoemd, hoort men denzelfden persoon voor elk faillissement eens zweren. Dit is eene toepassing van het artikel, die mij altijd tegen de borst heeft gestuit, en zij die met mij hechten aan het uitspreken van die sacramenteele woorden om hunne diepe beteekenis, zullen met mij wenschen, dat deze parodie op den eed verdwijne.

Art. 807 van het Wetboek van Koophandel — ik wijs daar met te meer genoegen op, omdat de heer van Houten en de Minister er reeds over hebben gesproken — schrijft voor, dat de curators de brieven openen aan den gefailleerde gericht. Dit is eene dringend noodzakelijke bepaling, maar die pas in het nieuwe ontwerp is geregeld zooals het behoort, door namelijk voor te schrijven, dat de directeuren van post- en telegraafkantoren worden gewaarschuwd bij elk faillissement in de stad hunner inwoning. Maar hoe wordt art. 807 Wetboek van Koophandel thans nageleefd? Ik geloof dat bijna geen enkele curator er aan denkt het toe te passen. Mijne ondervinding althans is, dat toen ik onlangs als curator, om voor mij geldende redenen, het artikel eens toepaste en aan het postkantoor daarvan verklaring had gedaan, mij dit door mijne confrères zeer kwalijk werd genomen en mij gezegd werd, dat niemand dit artikel meer naleefde. Wanneer nu het ontwerp wet zal zijn geworden, is het zeker mogelijk dat de curator eens brieven in handen krijgt waarmede hij niet noodig heeft; wie weet wanneer een student failliet is verklaard, ik ben dit met den heer Hartogh eens, welke zonderlinge stukken den curator zullen bereiken; maar is dit bezwaar nu zoo groot?

Ik ben ook wel eens curator geweest in faillissementen van kooplieden, die failliet waren gegaan in den tijd dat zij ook verliefd waren; en zoo zijn mij ook wel briefjes in handen gekomen, die niet bij mij thuis behoorden, maar in dergelijke gevallen verriedt de aanhef al heel spoedig den verderen inhoud, zoodat ik niet verder las. Men kan hierin gerust op de discretie van den curator rekenen en zooveel interessants staat in den regel niet in die billets doux, althans niet voor derden.

Art. 810 Wetboek van Koophandel bepaalt, dat de opbrengst van de verkoopingen, na aftrek van de kosten, en alle andere gereede penningen, bewaard worden in eene kast van twee ongelijk werkende sloten voorzien, terwijl de rechter-commissaris bepaalt onder welke verschillende personen de sleutels daarvan moeten worden bewaard. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben 25 jaren in de praktijk, maar ik heb nog nooit zoo'n brandkast behoeven aan te schaffen en op geen enkele griffie is er mij ooit een vertoond. In den regel zou de aanschaffing dan ook nutteloos en noodeloos zijn, want er valt niets te bewaren, maar wordt het dan ook niet hoog tijd dat de wet zoo iets niet langer voorschrijft?

Art. 811 schrijft voor dat elke maand den rechter-commissaris een staat van de kas moet worden aangeboden. De handhaving van dit artikel is eveneens in de praktijk onbekend.

Nu volgt de afwikkeling van het faillissement.

Het groote kwaad dat op dit punt aan de tegenwoordige wet kleeft is, dat die afwikkeling veel te omslachtig en veel te duur is. En juist daaraan komt dit ontwerp in zoo tal van opzichten te gemoet, dat ik inderdaad reeds

daarom aanneming van het ontwerp wenschelijk zou achten. De vereenvoudiging van het faillissement-proces door dit ontwerp op zoo uitstekende wijze geregeld, zal naar mijne bescheiden meening ten goede komen aan de crediteuren die volgens de tegenwoordige wet meestal de slachtoffers zijn van de enorme kosten.

Nog een enkel woord over het slot van het faillissement. Een slot dat eigenlijk geen slot is, omdat het den gefailleerde en diens rechtstoestand geheel in de lucht laat hangen. Art. 887 heeft aanleiding gegeven tot heel wat jurisprudentie, en het resultaat daarvan is dat de praktijk op het oogenblik den spot drijft met de duidelijke bedoeling der wetgevers. Dat artikel gaat uit van de onderstelling dat wie eens failliet is, ook failliet blijft, dat aan het faillissement geen einde komt, tenzij door homologatie van het akkoord of door rehabilitatie.

Wanneer dit waar was, zoude het geval zich toch niet kunnen voordoen dat iemand vier of vijfmaal failliet werd verklaard. En dan wordt niet telkens het bestaande faillissement weder heropend, doch in de praktijk wordt een faillissement na ontslag van den curator als geëindigd beschouwd, in strijd dus met de wet. In dit ontwerp wordt deze zaak op zoo uitnemende wijze geregeld, dat, mijns inziens, verschil van meening over de vraag wanneer een faillissement eindigt, en wat dan de rechtstoestand van den gefailleerde is, niet mogelijk is.

In enkele grepen heb ik de Kamer laten zien hoe slecht de bestaande toestand is; de Vergadering vergunne mij nu nog op een paar punten te wijzen, die ik als groote lichtpunten van de nieuwe regeling beschouw en waarom ik deze zoo gaarne aangenomen zag.

Ik voeg er bij, dat ik, in het algemeen aanneming van het nieuwe ontwerp aanbevelende, mij natuurlijk voorbehoud om bij de behandeling van de artikelen hier en daar te wijzen op enkele punten, die ik zou willen noemen redactieverbeteringen. In hoofdzaak juich ik echter ten zeerste dit ontwerp toe.

En wel in de eerste plaats om hetgeen door den heer van Houten zoo sterk wordt afgekeurd, namelijk de gelijkstelling van kooplieden en niet-kooplieden. Na wat daarover door den Minister en den heer Hartogh is gezegd, kan ik zeer kort zijn, want beiden hebben inderdaad op duidelijke wijze aangetoond hoe het bestaande stelsel leidt tot allerlei moeilijkheid en verwarring. Was het niet zoo buitengewoon moeilijk om in staat van kennelijk onvermogen verklaard te worden, er zou tegen onderscheiding in kooplieden en niet-kooplieden geen bezwaar zijn. Maar nu het bijna onmogelijk is om in staat van kennelijk onvermogen verklaard te worden, en dit instituut toch voor vele particulieren dringend noodig is, nu vind ik gelijkstelling van kooplieden en niet-kooplieden uitstekend, te meer omdat de praktijk met die onderscheiding wel weg weet, en haar tegen de bedoeling des wetgevers ontduikt en buiten haar omgaat.

Wanneer iemand niet failliet kan worden verklaard omdat hij geen koopman is, och! dan is daarop zoo gemakkelijk iets te vinden. Een landbouwer bij voorbeeld kan niet in staat van faillissement komen. Wat doet men nu? Men laat hem eenvoudig een patent nemen als koopman, en voor den rechter bij wien men het failliet aanvraagt is in den regel het ingeleverde patent een kenteeken dat iemand koopman is. En laat men nu den boer, die toch eigenlijk koopman is in granen of vee, zulk een patent nemen, dan gaat het zeer gemakkelijk om door middel van eigen aangifte in staat van faillissement te geraken.

»Maar — zegt de heer van Houten — aan welk gevaar stellen wij de particulieren niet bloot?"

»Loopen wij thans — zoo vraagt hij — geen gevaar dat deze of gene booze crediteur aanvraag kan doen om ons in staat van faillissement te stellen terwijl wij op reis zijn, zoodat wij thuis komende de tijding vinden dat wij failliet zijn?"

Ik dank den Minister voor zijn daarop gegeven antwoord. Hij heeft er op gewezen dat dezelfde rechterlijke macht, die thans reeds de kooplieden beschermt, blijft om ook voor de belangen der particulieren te waken. Hij heeft ook gewezen op het gevaar dat in onrechtmatige aanvragen om faillietverklaring gelegen is, voor hem die de aanvrage doet, namelijk de actie tot schadeloosstelling die daaruit kan voortvloeien wanneer het uitgesproken vonnis tot faillietverklaring weer vernietigd wordt.

Toen de Minister die uitspraak deed, hoorde ik in mijn buurt zeggen: »Dat is nog zoo zeker niet!" Maar mag ik dan wijzen op een arrest van het hof te Amsterdam, te vinden in een der laatste nummers van het *Weekblad voor het Recht*, dat ook, wanneer een vonnis, bij voorraad uitvoerbaar is verklaard en op grond daarvan de voorloopige executie heeft plaats gehad, er aanleiding bestaat voor eene actie tot schadeloosstelling, wanneer dat bij voorbaat uitvoerbaar verklaarde vonnis vernietigd wordt?

Ik erken, er is hier slechts sprake van analogie met het geval dat wij bespreken, maar toch meen ik met het oog op dat bedoelde arrest van het hof te Amsterdam, *a fortiori* te mogen beweren, dat hij die, geheel op eigen autoriteit, bewerende dat iemand hem iets schuldig is en op dien grond diens faillietverklaring verkrijgt, wanneer zijne bewering later onwaar mocht blijken te zijn, zeer zeker tot schadeloosstelling verplicht zal wezen.

Maar dit trekt mij het meest in het stelsel van den Minister aan, dat hij — en het is hier niet anders dan eene voortzetting van het bestaande recht, van het voorschrift van art. 764 W. v. K. — de belangen der particulieren blijft toevertrouwen aan dezelfde rechterlijke macht, die thans de kooplieden beschermt. Dit is voor mij ook eene lichtzijde van deze wet, waarop ik het wenschelijk acht te wijzen.

Maar — zal men vragen — heeft de rechterlijke macht het noodig, dat haar op die wijze in het publiek de hand boven het hoofd gehouden wordt?

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat het werkelijk noodzakelijk is. Immers, wanneer het afgeven op en het declineeren van de rechterlijke macht gebleven was waar het verzet tegen haar begonnen is; daar waar men het noodig vindt de rechterlijke macht af te breken, omdat men in de statuten geschreven heeft, dat de maatschappelijke orde omver moet worden geworpen, kan het niet zonder dan maar met geweld, dan zoude ik zeggen: de rechterlijke macht heeft in geen enkel opzicht noodig dat men de beschermende hand over haar uitstrekt.

Maar, wanneer dat gif op andere wijze verspreid wordt, ook door hen van wier maatschappelijke positie men dit niet zou verwachten, dan herhaal ik wat ik daar straks zeide. Het verheugt mij, dat de Minister wil voortwerken op het bestaande recht en in deze materie de behartiging van de belangen der particulieren veilig acht onder de hoede van dezelfde rechterlijke macht, die thans reeds de kooplieden beschermt.

Ik verheug er mij in, dat de rechter vrijelijk naar bevind van zaken zal uitmaken, wanneer een particulier *ophoudt te betalen*, gelijk hij dit thans reeds op uitstekende wijze ten opzichte van de kooplieden doet, door te zorgen, dat ieder die het probeeren mocht een concurrent of handelsvijand door eene ongemotiveerde faillietverklaring uit den weg te ruimen, tegen den muur loopt; de rechter, die onderzoekt, den gefailleerde voor zich doet verschijnen en er wel achter weet te komen of de gefailleerde niet meer *in staat is te betalen* dan wel of men diens handelspositie door eene zeer tijdelijke en gemakkelijk te verhelpen kasverlegenheid wil doen vernietigen, en diezelfde bescherming zal door de rechterlijke macht ook worden verleend aan de particulieren; zij zal onderzoeken, wanneer de particulier niet verschijnt, waarom hij niet is verschenen, en, waar dit noodig blijkt, termijnen geven opdat het zoo wenschelijke verhoor, dat nu ook zooveel mogelijk bevorderd wordt, alsnog plaats hebbe. Ik sta in de overtuiging dat men zich niet over lichtvaardigheid van de rechterlijke macht zal hebben te beklagen.

Want, nog eens, Mijnheer de Voorzitter, onfeilbaar is zij niet, maar eerlijk wel; dit *moet* worden verklaard, dat mag niet worden geloochend of in verdenking worden gebracht.

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, nu 27 jaren praktijk achter mij bij verschillende rechterlijke colleges en durf het hier, Goddank, in het openbaar uitspreken, dat hij, die de eerlijkheid van de rechterlijke macht aanrandt, eene daad begaat, die wel is spelen met vuur, wel is zaaien van wind, waarop het oogsten van storm te wachten is, maar die op geene enkele wijze wordt gerechtvaardigd en door de feiten wordt weersproken.

Ten slotte een paar vragen aan den Minister. Bestaat er, nu door den Minister het rechtsinstituut zoodanig veranderd is, dat ook de particulier in staat van faillissement kan worden verklaard en dit dus wordt uitgestrekt tot alle rechtspersonen, bestaat er nu ook voldoend verband tusschen dit ontwerp en art. 10 van de wet van 1855 op het recht van vereeniging en vergadering?

Ik vraag dit daarom, omdat krachtens art. 10 dezer wet van 1855 het openbaar ministerie optreedt in het publiek belang en het ook volgens deze wet op denzelfden grond kan optreden met in beide gevallen hetzelfde gevolg, namelijk dat aan de vereeniging haar voortbestaan wordt ontnomen.

Eene tweede vraag: wil de Minister blijven vasthouden aan zijne tot nog toe volgehouden weigering om in het ontwerp weder de rehabilitatie op te nemen? Tot mijn grooten spijt blijft de Commissie van Voorbereiding op dit punt even vaststaan als de Minister en zal zij straks zelf een desbetreffend ontwerp indienen. Ik verzoek den Minister dringend niet toe te geven aan dien aandrang, omdat dit in strijd zou zijn met het systeem, dat thans in dit ontwerp is belichaamd en omdat de opname daarvan dus stellig schadelijk zou zijn. Men wil — en te recht — aan het faillissement zooveel mogelijk zijn diffameerend karakter ontnemen; men wil nu voor goed vaststellen: na het ontslag van de curators is alles uit; hoe *kan* men dit volhouden als men daarnaast blijft vasthouden aan *rehabilitatie?* De begrippen: »rehabilitatie" en »het faillissement bezit geen diffameerend karakter" sluiten elkander, meen ik, uit.

De heer **van Karnebeek**: Na de warme ontboezeming die wij zooeven van den vorigen geachten spreker gehoord hebben ten behoeve van den goeden naam van de rechterlijke macht, zal het niemand verwonderen, dat ik, tot inleiding van de opmerkingen die ik ten deze wil in het midden brengen, de verklaring afleg dat allerminst bij mij eenige twijfel bestaat aan de betrouwbaarheid van de rechterlijke macht.

Ik doe dit te eerder, omdat ik met den spreker instem, ook daar vooral, waar ongetwijfeld zijne ontboezeming het oog had op feiten en gebeurtenissen, die met het wetsontwerp, dat op dit oogenblik behandeld wordt, niet in rechtstreeksch verband staan.

Ik hoop, dat, wanneer ik in dit wetsontwerp eenige meerdere zekerheid voor de staatsburgers wensch, ten opzichte van de bevoegdheid die aan de rechterlijke macht in deze ten aanzien van het faillietenrecht gegeven wordt, daaruit niet zal worden afgeleid dat ik in het algemeen minder dan die geachte spreker vertrouwen heb op de eerlijkheid en vertrouwbaarheid van onze rechters en van de door hen gewezen vonnissen.

In het Verslag van de Commissie van Voorbereiding wordt, naar aanleiding van het vraagpunt van uitbreiding der failietverklaring tot schuldenaars die geen kooplieden zijn, gezegd: dat tegen deze uitbreiding bij *eenige* leden bezwaar bestond.

Mijnheer de Voorzitter, het wil mij voorkomen, dat deze uitdrukking »eenige leden" een minimaal karakter draagt. Ik geloof, dat het getal van hen, die de bezwaren van den geachten afgevaardigde uit Groningen tegen de bepaling van het wetsontwerp op dit punt deelen, niet zoo gering is. Ik althans wensch te kennen te geven, dat ik, evenals hij, zwaarwichtige, waarschijnlijk onoverkomelijke bezwaren tegen die bepaling van het wetsontwerp koester.

Ik doe dit niet zonder eenige aarzeling, want ik ben huiverachtig om mij op de zee der discussiën over dit wetsontwerp te begeven met zulke eminente juristen, als daaraan deelnemen. Niet, dat ik geheel verstoken ben van eenige juridische opleiding, maar mij heeft ontbroken de praktijk, waarvan zij zoo ruimschoots genoten hebben en die aan hunne adviezen bijzonder gewicht geeft.

Indien ik op dit oogenblik het woord voer, dan doe ik dit meer van het standpunt van den leek, dan van dat van den deskundige.

Het instituut van het faillissement is door de Regeering gedefinieerd als te zijn de gerechtelijke inbeslagneming van den boedel eens schuldenaars ten behoeve van diens schuldeischers. Nu lijdt het geen twijfel dat zoodanige inbeslagneming ook moet kunnen plaats hebben ten aanzien van niet-kooplieden; maar daarin wordt voorzien door het bestaand instituut van het kennelijk onvermogen, waarin thans reeds bepalingen van het faillietrecht zijn opgenomen. Zijn die bepalingen niet volledig, of worden ze te streng geacht, dan ligt het voor de hand dat, als men het faillissement alleen toepasselijk wil maken op kooplieden, in die bezwaren zou kunnen worden voorzien door wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende den staat van kennelijk onvermogen.

Gisteren erkende de Minister, dat, terwijl er gelegenheid moet bestaan tot inbeslagneming van den boedel van iederen schuldenaar, er ten aanzien van hetgeen aanleiding daartoe behoort te geven, verschil is tusschen kooplieden en niet-kooplieden. Juist die erkenning raakt mijn bezwaar; ik kan mij niet vereenigen met het denkbeeld, dat het criterium, waarop eene beslagneming kan worden uitgesproken tegenover een koopman, hetzelfde zou zijn als tegenover den niet-koopman.

Dit verschil au fond niet loochenende, heeft men gezegd dat daarover moet worden heengestapt, omdat eene onderscheiding tusschen kooplieden en niet-kooplieden moeilijk te maken is

Wanneer de thans geldende bepalingen op dit punt in het Wetboek van Koophandel niet voldoende zijn — en ik ben de laatste om te beweren dat zij het wel zijn — dan ligt het op den goeden weg daarin verbetering te brengen en zoodoende te voorzien in de wezenlijke behoefte, veeleer dan te trachten de moeilijkheden te overwinnen door eenvoudig andere te scheppen en twee categorieën van personen gelijk te stellen, die feitelijk, wat het punt in quaestie betreft, zeer van elkander verschillen.

Er heerscht in de rechtswetenschap sedert eenigen tijd zekere mode om alle verschillen tusschen kooplieden en niet-kooplieden weg te cijferen. Het zal echter op den duur niet mogelijk blijken dit vol te houden; in vele opzichten zal men wel eens een juridiek verschil moeten blijven aannemen tusschen hen die het koopmansbedrijf uitoefenen of hen die het *niet* doen.

Ik geloof dat de in die richting heerschende geest in deze niet de beslissing mag geven, en dat het bestaan van die strooming geene reden mag wezen, om haar juist op dit punt, namelijk van het faillietrecht, den vrijen loop te laten.

Het verschil tusschen beide categorieën van personen is een feitelijke toestand, die door geenerlei wetsbepaling kan worden weggenomen.

Onder hen, die met het stelsel der Regeering medegaan, behoort, naar men kan beweren, ook de Raad van State, wiens advies ons thans bekend is. Daaromtrent veroorloof ik mij de opmerking, dat het medegaan van den Raad van State meer schijn dan wezenlijkheid is. Waar de Raad van State aan den eenen kant geen bezwaar heeft, het faillietrecht ook toepasselijk te verklaren op niet-kooplieden, daar maakt dat lichaam onmiddellijk de opmerking dat, indien zulks plaats heeft, het door de Regeering gestelde criterium niet deugt en daarvoor een ander in de plaats moet komen.

De Raad van State schijnt de toepasselijkheid van het faillissement op *alle* Staatsburgers te willen beperken tot handelsschulden, en wat de criteria voor faillietverklaring betreft die de Raad in overweging geeft, ontleent hij die aan het instituut voor het kennelijk onvermogen.

Het gaat dus ook naar de meening van den Raad van State niet aan, kooplieden en niet-kooplieden over één kam te scheeren, op de wijze als de Regeering doet. Waar men zich beroept op het voorbeeld van andere wetgevingen, doe ik opmerken, dat dit beroep niet opgaat, al ware het alleen wegens het groote verschil dat er op andere gewichtige punten bestaat tusschen de Duitsche of Engelsche wetgeving, en hetgeen volgens dit wetsvoorstel bij ons zal gelden. Men zal mij toch toegeven dat, hetgeen onder die wetgevingen misschien geen bezwaar oplevert, namelijk de volkomen gelijkstelling van kooplieden en niet-kooplieden, onder vigueur der bepalingen van dit ontwerp, wel degelijk bezwaar kan geven. Wordt het wetsvoorstel onveranderd aangenomen, dan zal het ophouden van betalen als kenteeken voor mogelijke faillietverklaring, volgens hetgeen tot nu toe betoogd is, niet in het algemeen den zin hebben van teeken van onvermogen.

Waar de Minister er op wees dat er eigenlijk geen verschil bestaat tusschen het Duitsche recht en hetgeen hij voorstelt, omdat waar het Duitsche recht verlangt aanwezigheid van onvermogen, het toch als kenteeken aanneemt het ophouden van betalen, daar antwoord ik, dat klaarblijkelijk alleen dan in Duitschland het ophouden van betalen als kenteeken geldt, wanneer redelijkerwijze uit dat feit kan afgeleid worden, dat het ook een kenteeken van onvermogen is.

Het ophouden van betalen heeft als criterium voor de failliet-verklaring eene geheel andere beteekenis voor den koopman dan voor den niet-koopman.

Wat mag men aannemen als reden voor de gerechtelijke inbeslagneming van den boedel der schuldenaars? Geene andere dan deze, dat die schuldenaar ten opzichte van zijne activa en passiva in zoodanigen toestand verkeert, dat het belang van de schuldeischers de gerechtelijke inbeslagneming noodzakelijk maakt. Men zal toegeven dat het krediet voor den koopman eene eerste levensquaestie is, en dat bij dezen het ophouden van betalen rechtmatige presumtie oplevert, dat hij in een toestand verkeert, die recht geeft tot inbeslagneming van zijn boedel in het belang zijner gezamenlijke schuldeischers.

Maar ten opzichte van niet-kooplieden is de toestand geheel anders. Daar is geen grond om uit het feit van ophouden te betalen op te maken dat die persoon in een staat verkeert, die gerechtelijke inbeslagneming van zijn boedel rechtvaardigt.

Al stel ik mij op het standpunt van den leek, dan veroorloof ik mij toch van meening te zijn dat voor de gelijkstelling van den niet-koopman met den koopman de rechtsgrond ten eenenmale ontbreekt in dit wetsontwerp zooals het thans geformuleerd is.

Ik vrees dus dat het wetsontwerp als het ongewijzigd blijft, voor mij onaannemelijk zal zijn.

Op tweeërlei wijze zou daaraan te gemoet gekomen kunnen worden.

Vooreerst door het alternatief dat de toepasselijkheid van het wetsontwerp beperkt worde tot kooplieden, waarbij zich zou moeten aansluiten wijziging, verbetering en aanvulling der bestaande bepalingen aangaande de personen, die als kooplieden te beschouwen zijn en aangaande den staat van kennelijk onvermogen.

In de tweede plaats door het alternatief, dat, indien men absoluut wil vasthouden aan de toepasselijkheid der faillietverklaring ook op niet-kooplieden, alsdan in de wet zulke criteria als voorwaarden voor faillietverklaring worden gesteld, dat daardoor de niet-kooplieden tegen vexatiën worden gewaarborgd, en dat niet ontbreke wat nu in de wet gemist wordt ten opzichte van niet-kooplieden, namelijk de rechtmatige grond voor de presumptie dat de schuldenaar verkeert in een staat die de inbeslagneming van zijn boedel ten behoeve zijner gezamenlijke schuldeischers noodig maakt.

Eindelijk nog eene opmerking naar aanleiding van hetgeen de Minister dezen morgen heeft gezegd.

Na gesproken te hebben over het vertrouwen dat wij stellen kunnen in de rechterlijke macht en de waarborgen die daaraan ontleend moge worden, heeft den Minister er op gewezen, dat wij het oog moesten houden op de afschrikkende en beschermende kracht eener eventueel in te stellen akte van schadevergoeding, die ingesteld zoude kunnen worden wegens onregelmatige daden, indien faillietverklaringen niet behoorlijk zijn gemotiveerd.

Ook niettegenstaande hetgeen de laatste geachte spreker straks in het midden heeft gebracht, kan zulk een gedachtengang mij niet duidelijk worden. Ik begrijp niet hoe er quaestie kan zijn van zulk een eisch tot schadevergoeding op grond van een uitspraak in rechten, geheel steunende op de wet en voortvloeiende uit een verzoek gedaan overeenkomstig de eischen der wet. Immers van den onvoldanen schuldeischer die faillietverklaring verzoekt kan nooit bewezen worden dat hij eene *on*rechtmatige daad heeft gepleegd.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de heer Kerdijk heeft bericht door noodzakelijke afwezigheid uit de stad verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van der Kaay**: Mijnheer de Voorzitter! Eéne bedenking beheerscht tot nog toe inzonderheid de algemeene beraadslaging, eene bedenking waarover men zich niet behoeft te verbazen, namelijk de beduchtheid om de bepalingen van het faillissement gelijk te maken voor den niet-koopman en den handelaar en koopman. Door een voorstel in dezen zin is zeker de Kamer allerminst verrast. Het is een denkbeeld dat sedert jaren buiten en in ons land veld heeft gewonnen. Zoo dikwijls is er reeds op gewezen, dat in den tegenwoordigen tijd het kenmerkende van den koopman verloren gaat en dat het zoó moeilijk wordt te bepalen of iemand een koopman is in den zin der wet, ja of neen. Maar nu dit denkbeeld eenmaal vasten vorm heeft gekregen, nu een voorstel om het in practijk te brengen onder bepaalde bewoordingen voor ons ligt, nu komt bij velen de oude beduchtheid terug. Men heeft dan inzonderheid, het is uit de beraadslagingen gebleken, het oog op het eerste artikel, en men zegt al dadelijk: »ophouden te betalen" is een gebruikelijke, een bekende handelsterm, en het is niet mogelijk dien handelsterm ook te gebruiken ten aanzien van particulieren, van niet-kooplieden; nu, dat het een handelsterm is, is waar en wordt niet betwist. Verder haalt men enkele vonnissen aan, vestigt de aandacht op sommige schrijvers en ook op de woorden van het artikel en zegt: Moet men niet erkennen dat art. 1 hoogst bedenkelijk is? Ten aanzien van een koopman zal de rechter zich niet vergissen, dat »ophouden te betalen" vertegenwoordigt te hunnen aanzien een bepaald denkbeeld, men weet wat men daaronder verstaat. Maar ten aanzien van een particulier? Het zal dan toch *mogelijk* zijn; wij gelooven wel dat het niet dikwijls zal gebeuren, maar de wet laat de mogelijkheid toe, dat bij niet-betaling van eene enkele schuld, een particulier in staat van faillissement zal worden verklaard, en dat wil men toch niet. Neen, dat zou ik ook niet willen. Ik ben voor het gevaar nu wel niet zóó beducht als sommigen mijner medeleden, maar ik wil toch dadelijk vragen: verdient het geen aanbeveling dit gevaar, al is het ook niet zoo groot, zooveel mogelijk te voorkomen, althans op verren afstand te houden?

Het is, geloof ik, in het jaar 1845 geweest, dat de vijf Amsterdamsche advocaten hunne aanteekeningen uitgaven op het Wetboek van Koophandel, en daarin schreven: het weigeren van eene enkele betaling geeft, volgens de bewoordingen van de wet, de mogelijkheid om een koopman in staat van faillissement te verklaren; en nu zie ik, in verband daarmede, in de stukken gewag gemaakt van den hoogleeraar Holtius. In het voorbijgaan moet ik voor de eer van dien geleerde opkomen, want dat hij

50ste VERGADERING. — 19 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

daarentegen gezegd zou hebben, dat het niet betalen van eene enkele schuld nooit aanleiding zou kunnen geven tot faillietverklaring, is m. i. niet juist. Als ik het bekende werk van Holtius goed heb gelezen, en mijne herinnering die ik dezer dagen nog eens heb opgefrischt, juist is, dan heeft de geachte schrijver iets anders gezegd. Toen de vijf Amsterdamsche advocaten hadden geschreven, dat iemand failliet verklaard zou kunnen worden als hij eene enkele schuld niet betaalde, antwoordde Holtius daarop met deze kernachtige uitdrukking: Ik hoop niet dat deze letterknechterij ooit jurisprudentie zal worden. En die hoop is bewaarheid. Om nu goed te doen uitkomen welk eene letterknechterij de opvatting van de vijf Amsterdamsche advocaten inderdaad was, had Holtius niets anders noodig dan het voorbeeld om te keeren en te zeggen: neen, immers zoolang de betrokkene nog ééne schuld betaalt, al is het ook de meest onbeduidende, kan men niet van hem zeggen dat hij heeft opgehouden te betalen. Inderdaad, met dergelijke uitleggingen van een artikel komt men niet verder, want voor de eene opvatting, bij zulk hechten aan de doode letter, is juist evenveel, of even weinig te zeggen als voor de andere.

De jurisprudentie intusschen heeft geruststellend gewerkt, en de hoop van Holtius dat de door hem bestreden leer geen jurisprudentie zou worden, is vervuld.

Maar nu gaan wij eene schrede verder; nu willen wij de veel besproken uitdrukking ook gebruiken ten aanzien van niet-kooplieden, en bekruipt velen de vrees, dat dit inderdaad gevaarlijk zou zijn. Om die vrees zoo mogelijk min of meer te bezweren, en misschien ook om eene vingerwijzing te geven, waardoor aan haar alle grond zou kunnen worden ontnomen, wensch ik een paar woorden te spreken, naar aanleiding van de stukken, over het eigenlijke doel van het faillissement, dat in die stukken herhaaldelijk duidelijk wordt uiteengezet, maar in de wet zelve niet is uitgedrukt. Ik wensch daarbij dan ook de vraag te stellen, of het misschien wenschelijk kan zijn, dat doel al dadelijk in het eerste artikel van het ontwerp aan te duiden.

Ik meen dat het doel van de faillietverklaring niet duidelijker aan de Kamer kan worden in herinnering gebracht, dan door de aanhaling van enkele zinsneden uit de gewisselde stukken, en door op enkele woorden daarvan den nadruk te doen vallen. Ik lees dan al dadelijk op bladzijde 3 van de Memorie van Toelichting:

»De instelling van het faillissement beoogt niets anders dan, bij staking van betaling door den schuldenaar, diens vermogen *op eene billijke wijze onder al zijne schuldeischers*, *met eerbiediging van ieders recht*, *te verdeelen*, en het geheele samenstel der bepalingen, welke in eene faillietenwet wordt gevonden, heeft geen ander doel dan *die billijke verdeeling* voor te bereiden, te waarborgen en te bewerkstelligen." Men gaat dus van de onderstelling uit, dat er meerdere schuldeischers zijn. Inderdaad, wanneer er maar een enkele schuldeischer is, heeft men dezen vorm niet noodig om hem in staat te stellen tegen den in gebreke blijvenden schuldenaar zijn recht te doen gelden.

Men gaat dus uit van de onderstelling van het bestaan van meerdere schuldeischers; in de *concursus creditorum* moet liggen de noodzakelijke voorwaarde voor de faillietverklaring.

Ik lees dit nog eens met andere woorden duidelijk en klaar op bladz. 12:

»Juist de samenloop van executeerende of tot executie gerechtigde schuldeischers, het dringen en jagen om betaling te erlangen, de wedloop om iets van des schuldenaars vermogen machtig te worden, de conflicten die daarvan het gevolg zijn, het gevaar voor de niet even vervolgingszuchtige schuldeischers om geheel achter het net te visschen, zijn de omstandigheden die de instelling van het faillissement, de onpartijdige gerechtelijke inbeslagneming en verdeeling van het vermogen des schuldenaars onder al zijne schuldeischers noodzakelijk maken en motiveeren."

En alweder op bladz. 17:

»Of »ophouden met betalen" plaats heeft gegrepen is eene feitelijke vraag, in elk geval aan de beoordeeling van den rechter overgelaten. Deze beslisse dus of die feitelijke toestand zich ook kan openbaren door de niet-betaling van één schuld; het ontwerp laat de mogelijkheid om in dien zin te beslissen open. Toont het niet-betalen van één schuld onder bepaalde omstandigheden aan, dat de schuldenaar in eenen toestand verkeert, die het hem onmogelijk maakt ook zijne andere schuldeischers te voldoen, indien deze betaling verlangen, dan is er zeer zeker ophouden met betalen, en behoeft de rechter niet te aarzelen om de faillietverklaring uit te spreken."

Het niet betalen van eene enkele schuld *is* dus niet voldoende, maar het niet betalen van eene enkele schuld *kan* voldoende zijn om de faillietverklaring uit te spreken. Daardoor kan onder bepaalde omstandigheden blijken, dat de schuldenaar ook *zijne andere schuldeischers* niet kan voldoen.

In het Verslag wordt die meening op verschillende plaatsen verduidelijkt en bevestigd. Ik wijs daarop, omdat daardoor de vrees verdwijnt alsof tusschen de Regeering en de Commissie van Voorbereiding niet alleen, maar ook tusschen de Regeering en de geheele Kamer nog verschil van gevoelen kan bestaan.

Ik lees daar op bladz. 8 onderaan: »Het beginsel, waarvan het ontwerp uitgaat — dat het faillissement een gerechtelijk beslag is op *het geheele vermogen* des schuldenaars *ten behoeve zijner gezamenlijke schuldeischers* — vond *algemeen* goedkeuring."

En op bladz. 13: »Het begrip van faillissement, zoo meenden deze leden, onderstelt een *samenloop*, *een concursus van schuldeischers*. Eene toepassing, ook waar het *eene schuldvordering* betreft, zou, naar hunne meening, zonder evenredig nut de bedoeling voorbijstreven."

Op bladz. 14: »Onder verwijzing, voor het overige, naar het antwoord, hieronder te geven op de bedenkingen op art. 1, behoort hier bepaald er op te worden gewezen, dat de uitspraak, »dat ook wegens ééne enkele opeischbare schuld, waarvan de voldoening voor het oogenblik niet mogelijk was, de faillietverklaring op daartoe gedane aanvraag *zal moeten volgen*", niet juist is".

Welnu! dit punt is, dunkt mij, in de stukken dus zoo duidelijk toegelicht, niet alleen door de Regeering of door de Commissie van Voorbereiding, maar door de groote meerderheid van de Kamer, dat omtrent de opvatting van de woorden: »ophouden te betalen" wel geen verschil van gevoelen meer mogelijk schijnt.

Het is zoo, Mijnheer de Voorzitter!

En toch, waar de vrees voor eene andere opvatting zich baan breekt bij mannen die eene grondige studie van de wet hebben gemaakt, bij juristen van naam, vraag ik, of het geen aanbeveling zou verdienen, zoo kort en duidelijk mogelijk in de wet zelve uit te drukken wat in de stukken zoo herhaaldelijk wordt gezegd.

Thans, bij de algemeene beraadslaging, wil ik daarover niet langer spreken. Maar toch acht ik het niet onraadzaam een denkbeeld van den Minister, de Commissie van Voorbereiding, ja aan de geheele Kamer ter overweging aan te bieden, waardoor misschien het bezwaar van velen zou kunnen worden ondervangen. Wanneer men bij voorbeeld in de wet zelve las, dat de schuldeischer, die ophoudt te betalen, hetzij op eigen aangifte, hetzij op verzoek van zijne crediteuren, hetzij op requisitoir van het openbaar ministerie, in staat van faillissement zal verklaard worden, *indien dit in het belang zijner gezamenlijke schuldeischers wenschelijk blijkt*, — zou men dan iets anders doen, dan verklaren wat volgens de stukken toch het eigenlijke doel van het faillissement is? En zou dan het bezwaar van zoo velen niet opgeheven zijn?

Ik zie bedenkelijke gezichten om mij heen. Zou misschien eene dergelijke bepaling te veel bezwaren scheppen?

Al dadelijk wil ik dan opmerken, dat zulk eene bepaling niet zou vorderen het strenge *bewijs* voor die wenschelijkheid. *Blijken* is nog niet hetzelfde als *bewezen worden.*

Men zou daarenboven het tweede lid van art. 6, dat eigenlijk eene herhaling is van art. 1, aldus kunnen uit-

breiden: » De faillietverklaring wordt uitgesproken, indien summierlijk blijkt van het ophouden van betalen en . . . *van het belang der gezamenlijke schuldeischers bij de faillietverklaring.*"

Ik herhaal: daarvan zou *summierlijk* moeten blijken.

Ik geef dit denkbeeld in overweging en meen er nog dit van te mogen zeggen, dat, wanneer die bepaling in de wet geschreven werd, de practijk ten aanzien van de kooplieden er mijns inziens niet door zou gewijzigd worden. Hetzelfde denkbeeld toch ligt ook nu reeds ten grondslag aan elk goed vonnis, waarbij een koopman in staat van faillissement wordt verklaard.

Voor den particulier — ik spreek hier natuurlijk altijd van *summierlijk* blijken — zou het een veiligheidsmaatregel zijn.

Heeft men te doen met een kwaadaardig schuldeischer, die een goedkoop middel van executie wil hebben tegenover een particulier, die niet wil beginnen iets uit te geven om hem te vervolgen, maar die denkt: het is gemakkelijker een verzoek tot faillietverklaring te doen, zou dan eene dergelijke toevoeging den rechter niet meer verplichten dan de woorden van art. 1, zooals het nu luidt; er zijn nog altijd menschen, die alleen op de woorden eener wet letten, zich de vraag stellen: met welke soort van wanbetaling heb ik hier te doen? Is hier aanwezig het niet voldoen van eene enkele vordering op het oogenblik dat het den schuldeischer aangenaam is de betaling te vragen, of heb ik hier te doen met een ophouden van betaling meer in algemeenen zin, zoodat ook het belang der andere schuldeischers de faillietverklaring vordert? Ik zou haast meenen, dat eene dergelijke toevoeging aan het eerste artikel van het ontwerp de goede strekking zou hebben van de gedachte en het oordeel van den rechter in die richting te leiden.

De heer **Van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Aan den Minister zou ik de spreuk willen herinneren: *quid valent leges sine moribus*? Wat beduidt eene wet, wanneer zij niet in overeenstemming is met de zeden? Toen ik den Minister hoorde verklaren, dat de goede weg is den persoon van den schuldenaar geheel buiten het faillissement te laten, kwam mij die oude spreuk in de gedachte, die nu voor de meening des Ministers doodelijk is. De Raad van State heeft er reeds op gewezen, dat het faillissement een wezenlijken invloed heeft op den rechtstoestand van den gefailleerde en voegen wij daarbij nog den invloed dien het zoowel krachtens de wet als krachtens bedingen heeft op privaatrechtelijke contracten, bijv. bij maatschappen en hypotheken, dan is het faillissement — wat men ook in de wet schrijve — nooit te maken tot wat de Minister wil: eene zuivere *executio bonorum per universitatem*. Wat de Minister wil, zou niet anders zijn dan men kon bereiken door in de plaats van de faillietverklaring aan een der schuldeischers het recht te geven alle goederen te executeeren en den andere hun deel te geven. En toch maakt het inderdaad groot verschil of alle goederen van iemand in beslag worden genomen en geëxecuteerd volgens het Tweede Boek van Rechtsvordering dan wel of de persoon failliet wordt verklaard volgens het Derde Boek van Koophandel.

De Minister heeft het geval, dat een op reis zijnd particulier failliet kon worden verklaard buiten zijn medeweten als casuïstiek bejegend. Ik acht dit geval echter alleszins mogelijk. De Minister zegt nu wel, dat de rechter toch niet willens en wetens een op reis zijnd persoon failliet zal verklaren; maar de rechter weet niet, waarom de man niet verschijnt.

Er wordt een faillissement aangevraagd van een afwezige, de griffier roept hem op, doch de opgeroepene verschijnt niet. Het niet-opkomen wordt altijd te zijnen nadeele uitgelegd en de faillietverklaring kan dan volgen. Ik sluit mij aan bij hetgeen de spreker naast mij gezegd heeft en ben het ook volstrekt niet met de Regeering eens, dat, zooals de Minister zeide, aan het aanvragen van faillissement in dergelijk geval eene civiele aansprakelijkheid zoude zijn verbonden.

Wanneer men opeischbare schulden heeft en bij oproeping de debiteur blijkt niet thuis te zijn gevonden, moet de rechter wel failliet verklaren. In elk geval wordt van de zijde van den persoon die de faillietverklaring aanvraagt, mits hij slechts eene werkelijke, opvorderbare vordering heeft, niets onrechtmatigs gedaan.

Maar wij behoeven ons niet in casuïstiek te begeven, want de Regeering en de Commissie willen hetzelfde als degenen, die bedenkingen hebben tegen het voorstel; het verschil lost zich op in de vraag of hetgeen men wil al dan niet goed in het wetsontwerp is geformuleerd.

Nu gaan de Regeering en de Commissie ons betoogen, dat de uitdrukking » ophouden van betalen" duidelijk is en dus zonder eenig gevaar kan blijven gebezigd.

Nu, Mijnheer de Voorzitter, herhaal ik, wat ik gisteren gezegd heb. In het Wetboek van Koophandel is de uitdrukking volkomen duidelijk, omdat zij daar beteekent, hetgeen wij gewoonlijk noemen » staking van betalingen".

Indien men het oog vestigt op art. 765 Wetboek van Koophandel, is dit boven allen twijfel verheven, want binnen 3 dagen, nadat de koopman heeft opgehouden te betalen, is hij *verplicht* zich in staat van faillissement te begeven. Dat is: staking van betalingen; het sluiten van 't loket; het ophouden de zaken voort te zetten.

Men legge nu dit begrip, zooals het in het Wetboek van Koophandel is geformuleerd, naast de toelichting bij het eerste ontwerp door den heer Ruys gevoegd: » Als voorwaarde voor de faillietverklaring noemt het artikel alleen: het ophouden met betalen door den schuldenaar, d. w. z. het *objectieve*, *naakte* feit van het niet voldoen van opeischbare schulden, waarvan de betaling gevorderd wordt, terwijl de verplichting om te betalen niet ontkend wordt."

Dit is een geheel ander begrip. Dit is slechts het niet betalen van opeischbare schulden, wanneer de betaling formeel is gevraagd.

Ware er nog eenige twijfel dat ook in de wet het begrip »ophouden met betalen" de gisteren door mij aangegeven wijziging heeft ondergaan, dan leze men art. 198, dat spreekt van het geval, waarin de boedel eens overledenen in staat van faillissement wordt verklaard, indien een of meer der schuldeischers daartoe verzoek doen, en summier aantoonen dat de overledene had opgehouden te betalen, òf dat de nalatenschap niet toereikend is ter betaling van de schulden des overledenen. Wordt het wetsontwerp aangenomen gelijk het daar ligt, dan zullen wij zelfs de gewone behandeling der nalatenschappen afschaffen, wier actief niet voldoende is voor de betaling der schulden en aanvaard worden onder boedelbeschrijving. Het eenvoudige feit dat de schulden niet betaald worden zal dus voldoende zijn om op den overledene de flétrissure van faillietverklaring te brengen.

Het schijnt dat de Commissie van Voorbereiding zich in een anderen gedachtengang heeft ingewerkt, namelijk dat het failliet zijn de normale positie zal zijn van hen die niet *in bonis* zijn; ik meen nog altijd dat men van het faillissement niet eenvoudig maken kan eene *executio per universitatem.*

Men vestige nog op eene andere zaak de aandacht. Het zal zeer te betwijfelen zijn of de Staat kan gedoogen dat een ambtenaar, die een honorabele betrekking bekleedt, in staat van faillissement komt. Het is aan het Ministerie van Financiën bekend dat vele ambtenaren onder schulden lijden; er is zelfs eene wet gemaakt omtrent de wijze van handelen ten aanzien van zulke ambtenaren: door een eenvoudig request aan den betrokken Minister krijgt men korting tot een maximum van een derde van het traktement. De praktijk is, dat de eerstkomende wordt bevredigd; vraagt men korting op een traktement waarop reeds korting werd toegestaan, dan ontvangt men een gunstige beschikking, nadat de vorige verzoeker is bevredigd. Alle ambtenaren op wier tractementen korting is toegestaan, verkeeren in het geval van art. 1 van dit wetboek: zij zijn allen personen die hebben opgehouden te betalen, en wierd dat Wetboek ingevoerd dan werden die allicht verklaard in staat van faillissement om de eenvoudige reden dat,

wanneer men hem in staat van faillissement verklaarde, alsdan alle voorrechten vervielen, welke uit de tijdsorde van de toegestane korting voortvloeien.

Volgens art. 21, laatste lid toch, zal de rangorde waarin de kortingen worden toegestaan vervallen en zal men voortaan dat derde gedeelte ten bate van alle crediteuren gelijkelijk inhouden. Zij die zich in die rangorde wat achterlijk vinden, of meenen dat er geene kans meer is, na de reeds genomen beschikking, ooit aan de beurt te komen, zullen faillietverklaring aanvragen.

Voor hetgeen de heer van der Kaay aanvoert, acht ik ook veel te zeggen. Wanneer de macht van den rechter grooter werd, zoude men althans kunnen verwachten dat in de praktijk de zaak zich meer zoude schikken. Maar de rechter heeft eenvoudig de wet toe te passen, en de wet is imperatief. Er is den rechter geen discretionnaire macht gelaten; hij heeft eenvoudig te vragen, is er ophouding van betaling? Men kan wel denken, dat in de feitelijke interpretatie van het »ophouden van betalen" de bezwaren hunne oplossing zullen vinden. Maar wat men vraagt is eigenlijk dat de rechter in ieder geval dat begrip pasklaar make, dat hetzelfde feit verschillend geapprecieerd worde in het eene en het andere geval.

Dat mag niet. Wanneer vandaag in een geval, op grond van de aanvraag van een crediteur, faillietverklaring wordt uitgesproken, zal een anderen dag, in gelijk geval de faillietverklaring niet geweigerd kunnen worden.

Hetgeen de heer van der Kaay heeft gezegd, biedt nog dit groote voordeel aan, vooral wanneer men het tot *alle* particulieren uitbreidt, dat het een breidel zal zijn tegen faillietverklaring daar waar niets is.

Wanneer de gewone executie-middelen worden gevolgd — en tal van medeburgers verkeeren in dit geval, dat er niets van hen te halen is — wordt er een proces-verbaal van niet-bevinding opgemaakt; voortaan zullen er dan nog faillietverklaringen kunnen plaats hebben. Dit is geen bezwaar, zegt men, wegens art. 16, maar het kiesrecht is daarmede onafscheidelijk verbonden. Eene van de zaken, waaromtrent men niet gering moet denken, is de invloed op deze materie uitgeoefend door de bepaling van art. 80 der Grondwet.

Een der geachte leden, thans hier niet aanwezig, heeft mij gisteren eene statistiek gewezen van hetgeen ten aanzien van de praktijk van dergelijke faillietverklaringen in een der Zwitsersche kantons is gebleken. In genoemd kanton Aargau waren meer dan 7000 faillissementen uitgesproken, en meer dan 1100 tot vereffening gekomen; en dit was nog een gunstige tijd, daar er in 1879 30 000 en eenige honderden faillissementen waren aangevraagd. De woorden van art. 16: »Indien de toestand daartoe aanleiding geeft", brengen weder opheffing mede, indien er absoluut niets is, maar zoolang er nog iets is buiten hetgeen in de wet verklaard wordt ook bij faillissement aan den schuldenaar te moeten verblijven, zal het faillissement voortgezet worden.

Wil men aan crediteuren exorbitante macht geven, vergeet men dan niet, dat, wanneer het crediet *nemen* eene vrijwillige zaak is, het crediet *geven* eveneens eene vrijwillige daad is en dat dus aan rechten, die men daaruit kan ontleenen, een breidel gesteld mag worden.

Kon men eene faillissementswet maken, geheel brekende met de zeden en rechtsbepalingen die tot dusverre aan het faillissement invloed op de politieke en de burgerlijke rechten geven; kon men het faillissement werkelijk maken tot eene executie *per universitatem* dan zou ik minder bezwaar hebben; maar dat kan men niet; men kan die zeden niet veranderen; daarom moet er in artikel 1 een breidel zijn tegen lichtvaardige en onnoodige faillietverklaringen, tegen faillissementen waar geen concursus creditorum is en dus het faillissement geen raison d'être heeft.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij te zuiveren van een verwijt van inconsequentie, mij gisteren gedaan door het lid der Commissie van Voorbereiding, den heer Hartogh, en dat heden in andere bewoordingen door den Minister herhaald is.

Ik zeide namelijk: wanneer deze wet wordt ingevoerd, gelijk zij daar ligt, zonder eenige verzachting, zonder een instituut, dat haar mitigeert, zullen wij, ook vergeleken met Engeland, de scherpste faillissementswet hebben op het gansche Continent. Daarop hebben de heer Hartogh en de Minister tot mij gezegd: hoe kunt gij dit verwijt aan deze wet doen; gij zelf hebt er immers op aangedrongen dat in de wet het publiekrechtelijk beginsel moet voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is zoo, maar het verwijt is ongegrond. Ten bewijze daarvan kan ik mij in deze beroepen op een zeer zeker onverdacht getuige. Toen namelijk het amendement, dat ik de eer had in te dienen, in het *Weekblad van het Recht* n°. 6315 is afgedrukt, werd daaraan door de redactie *proprio motu* deze bemerking toegevoegd: »Het in het voorstel belichaamde denkbeeld was reeds met een enkel woord aangegeven in de in het *Weekblad* n°. 6105 afgedrukte besproken Nota van den heer Levy, sub II."

Ik schreef nu in mijne Nota sub II het volgende:

»De invoering van een stadium van *gebleken onvermogen*, voorafgaande aan het eigenlijke faillissement. De afschrikwekkende beteekenis van dit laatste zal versterkt worden, indien men het met den Engelschen wetgever hanteert als de climax van een bestaand onvermogen." Juist daarop heb ik aangedrongen, en daarvan is mijn voorstel de belichaming, dat het eigenlijk faillissement, gelijk het wordt voorgesteld, zij een climax en derhalve uit den aard der zaak zal verscherpt worden.

Wat was mijne klacht tegenover dit wetsontwerp?

Dat het geen verschil maakt tusschen den eerlijken debiteur die, zijns ondanks, in verval van zaken is geraakt, en den oneerlijken debiteur, dien ik eenvoudig aanduidde met den algemeenen naam van speler, omdat hij speelt, niet met het bezit van zich zelven, maar met dat van anderen. Ik voegde er bij, dat dit onrecht nog stringenter, nog klemmender wordt en dus met te meer grond moet worden afgeweerd, doordien dit wetsontwerp wordt uitgebreid ten aanzien van niet-kooplieden.

Welnu, het amendement dat ik de eer had voor te stellen, de leemte waarop ik wees, het rechtsinstituut dat ik bedoelde, dat alles had niet anders dan deze strekking: te voorkomen dat van Staatswege een dergelijk onrecht in het leven worde geroepen

Om redenen van orde kan ik op dit oogenblik niet anders spreken dan over het algemeene beginsel en mag ik mij nog niet uitlaten over de bijzonderheden, al zou ik daartoe ook verlokt kunnen worden door eene uitlating heden door den Minister gebezigd.

Zijne Excellentie zeide onder meer: wat gij wilt is een toestand die nog veel stringenter is dan die van het ontwerp; want gij wilt openbaarheid, terwijl dit wetsontwerp alleen gewaagt van behandeling in raadkamer.

Zonder nu te treden in verdediging van détails, wat mij thans verboden is, wil ik, alleen ten bewijze dat er redenen voor zulk eene openbaarheid kunnen bestaan, mij slechts beroepen op de woorden van Chamberlain, gebezigd bij de verdediging der thans in Engeland regeerende Bankruptcy-act. Die staatsman zeide: »Wie heeft iets in te brengen tegen onderzoek? Zeker niet de eerlijke debiteur. Er kunnen vele menschen in verval van zaken geraken door omstandigheden van hun wil onafhankelijk, door onvermijdelijk ongeluk en zonder dat zij aan eenig wangedrag schuldig zijn. Personen in zoodanige positie moeten de eersten zijn om te wenschen en te begeeren een volledig onderzoek van de omstandigheden hunner zaak, opdat zij in de wereld terug mogen gaan, vrijgesproken door het verdict van den bevoegden rechter van al hetgeen een smet op hun karakter werpen kon."

Ziedaar in het algemeen, zonder in détails te treden, eene aanbeveling dier public examination waarop in Engeland zooveel prijs wordt gesteld.

Ik herinner er aan dat ik alleen heb gesproken over de wenschelijkheid van aanvulling van dit ontwerp met een instituut, waaraan het beginsel van akkoord buiten faillietverklaring ten grondslag ligt.

Nu dat beginsel zelf.
Heeft de Minister of de heer Hartogh tegengesproken dat deze wet den eerlijken debiteur, diens gezin en zelfs zijne onderhoorigen kan treffen?
Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is niet tegengesproken en ik constateer, dat het niet tegengesproken is. Derhalve heeft de Kamer, alvorens zij haar zegel hecht aan dit fundamenteele beginsel, aan dit beginsel dat wij toch *a limine litis* onder de oogen hebben te zien, twee vragen tevens zich te stellen.
De eerste vraag is deze: *hoe* treft de wet den eerlijken debiteur waarop ik het oog heb, en de tweede vraag is deze: *waardoor* treft de wet dien eerlijken debiteur?
De eerste vraag: *hoe* treft de wet dien eerlijken debiteur? Men kan dit samenvatten in één woord: doordien ze molijkerwijze zijn oeconomischen levensdraad afsnijdt. Al de verschillende gevolgen van de failletverklaring zijn opgesomd door den Raad van State en die zijn niet weinige: de failletverklaring treft hem doordien zij hem ontneemt burgerrechtelijke capaciteiten, hij kan geen voogd, geen curator zijn; de failletverklaring treft hem verder, doordien ze hem het kiesrecht en de verkiesbaarheid ontneemt. En nu moge men zeggen, gelijk ik gisteren van den heer Hartogh heb vernomen, daarover mogen wij niet spreken, want deze wet spreekt er niet van. Ja, *deze* wet moge er niet van spreken, maar de Grondwet spreekt er van in art. 80 en het Burgerlijk Wetboek spreekt er van en in verschillende andere wetten zijn de gevolgen van het faillissement verspreid. Kan men dan volstaan met te zeggen: het faillissement is geene flétrissure? Dat moet het uit den aard der zaak zijn, of onze wetten liegen. Het doel juist van deze wetten kan toch geen ander zijn dan dit: dat men dien man, die failliet verklaard is, niet acht te zijn een volgerechtigd burger. Dit *kan* niet worden weggeredeneerd; dat is in het faillissement zelf gelegen, dat is er aan verknocht, dit is er aan inhaerent. En wat is nu daarvan het gevolg? Dit, dat de eerlijke koopman, die het slachtoffer is van *een ander* faillissement, dat de eerlijke ambtenaar, de rechter, de onderwijzer, de geestelijke, de militair, op den enkelen grond van failletverklaring wordt ontzet uit al die burgerrechtelijke en politieke capaciteiten, die ik zooeven noemde. Is dit dan bestaanbaar met een goeden naam? Ik kan er niet genoeg op wijzen, de Regeering zelve heeft op de plaats die ik gisteren reeds heb vermeld, op pag. 71 van het advies, den raad gegeven, dat openbare besturen, bij het aanstellen van rekenplichtige ambtenaren, de bepaling hebben te maken, dat faillissement de betrekking doet verliezen of eene reden oplevert tot ontzetting, zooals reeds in onze wet op de Rechterlijke Organisatie voor de niet eens rekenplichtige rechterlijke ambtenaren is bepaald in art. 11, 2°. Alzoo, een ambtenaar, een rechter, fout verklaard en fout geraakt buiten zijne schuld is niet meer rechter, is niet meer ambtenaar. Hoe heet die toestand? Is dat een flétrissure of niet? Kan daartegen de verzekering van den Minister iets opwegen, die ik met verbazing hedenmorgen uit zijn mond heb vernomen, dat het faillissement geen compromitteerend karakter moet hebben? Maar, mijn hemel, wat heeft het faillissement dan voor een karakter, wanneer het niet een compromitteerend karakter heeft? Staan dan die menschen, die failliet verklaard zijn, op volkomen dezelfde lijn als alle overige burgers, die in het genot zijn van hunne volle burgerrechtelijke en politieke rechten? — Zooveel over de eerste vraag.
En nu de tweede: *waardoor* treft die personen die ik op het oog heb, het lot van te worden gesteld — men zal dat nu *cum grano salis* opnemen — buiten de volle rechtsuitoefening, buiten de volgerechtigde maatschappij, (ik overdrijf immers niet wanneer ik dit zeg), waardoor treft hen dit lot? De Kamer geve zich hiervan rekenschap; dit lot treft hen door het enkele naakte feit van de failletverklaring. Dat feit heeft de gevolgen die ik zooeven schetste; zij zijn verbonden aan het feit dat er een zoodanig *dictum* van failletverklaring is en dat dictum wordt in het leven geroepen door het ophouden van betalen. En nu moge men daaromtrent geruststellende verzekeringen geven; men moge zeggen dat de rechterlijke macht dit instrument met beleid zal hanteeren — zeer zeker, ik zal de laatste zijn die niet deelt in het ongeschokte vertrouwen op onze eerlijke en nobele magistratuur, maar de wet is er om gehoorzaamd te worden en de eerste plicht van den rechter is deze, dat hij geen onderzoek doet naar de waarde of onwaarde van de wet, maar dat hij de wet, ook de slechte, ten uitvoer legt, zoodat het zeer goed voorkomen kan, dat een rechter, zij het ook met een bloedend hart, zegt: ik zou hier wel wenschen geen failletverklaring uit te spreken, maar ik moet het toch doen, omdat de wet er mij toe noopt. En dan is hij een goed rechter als hij aldus spreekt; dan doet hij zijn plicht. Bovendien, Mijnheer de President, moeten wij hier wetten maken in het vertrouwen dat zij zullen worden aangevuld door de uitspraken van de rechterlijke macht? Is het niet verstandiger onze wetten *a priori* zoodanig in te richten, dat de rechterlijke macht ze toepassen kan gelijk zij daar liggen?
Mijnheer de Voorzitter! Ik handhaaf de stelling die ik gisteren de eer had uiteen te zetten en die ik ook thans bescheidenlijk, maar met allen nadruk aan de Kamer blijf onderwerpen: in dit scherpe recht staan wij alleen en wij nemen die proef *en connaissance de cause*, terwijl wij weten dat wij alleen staan, dat wij anders handelen dan Engeland, anders dan de beschaafde Staten die ons omringen.
Hier ontmoet ik den Minister in zijne rede van hedenmorgen, waar hij tot mij zeide: wanneer gij verwijst naar een verschil met de *Concursordnung* is dat niet meer dan phraseologie, dat was het woord door Zijne Excellentie gebezigd.
Mijnheer de Voorzitter! Laat mij eerst, ten einde het verschil met de Concursordnung te doen uitkomen, mij mogen beroepen op de omschrijving daarvan door den meest geautoriseerden commentator, die ook door de Commissie van Voorbereiding wordt genoemd, op *Völderndorff*. Deze omschrijft § 94 als volgt: »Het kan gemakkelijk voorkomen, en blijkens de ervaring komt het ook vaak voor, dat eene tegenover elkander plaatsing der voorhanden vermogensbestanddeelen of wel van de waarde daarvan, met het bedrag der erkende of vastgestelde of ook maar waarschijnlijke schulden, op het eerste gezicht eene overmacht van de *schuldenmassa* over de *vermogensmassa* aantoont, dat echter dit overgewicht wederom verdwijnt, wanneer enkel de betaling der *bereids vervallen* schuldposten ter sprake komt, naardien de schuldenaar tot het tijdstip, waarop de andere posten vervallen, door nieuwe verdienste of door andere hem gunstige gebeurtenissen, vaak ook door het verkrijgen van krediet, bij machte wordt zijnen vermogenstoestand opnieuw te ordenen en voorgoed te bevestigen. In dit geval zou het onrechtvaardig en onbillijk zijn niet enkel voor den schuldenaar maar ook voor de van geene zekerheid voorziene schuldeischers, enkel wegens het voorhanden zijn van schulden, die nog in het geheel niet zijn vervallen, en die tot aan den vervaltijd mogelijk betaald worden, het gansche vermogensgebouw van den schuldenaar omver te halen." Nu zal men wellicht zeggen: dat zijn slechts de woorden van den commentator. Neen, Mijnheer de Voorzitter, die opvatting van § 94 van de Concursordnung is overgegaan in de rechtspraak. Ik heb hier voor mij eene uitspraak van den hoogsten rechter in Duitschland, het Reichsgericht, van 11 Januari 1881, waarbij in de motiveering wordt gezegd: » So lange der Schuldner seine Gläubiger befriedigt, sei es mit eigenen Mitteln, sei es vermöge des ihm noch zustehenden Kredits, ist er zahlungsfähig, wenn auch bei gleichzeitigen Andringen aller seiner Gläubiger sein Vermögen nicht zu deren vollständiger Befriedigung ausreichen würde." Waar plaatst men derhalve daar het steunpunt? In den *toestand* van onvermogen. Hier daarentegen — ik hoop dat de Kamer mij begrijpen zal, want het is waarlijk het *punctum saliens* van deze wet — in het enkele bloote feit van ophouden met betalen. Dat is een ontzachelijk verschil. Het is onmogelijk dat eminente juris-

ten, als de Minister en de leden van de Commissie van Voorbereiding, mij op dit punt kunnen tegenspreken.

Heeft in Duitschland iemand zijne schulden niet betaald, maar kan hij aantoonen dat door krediet, door onverwachte gebeurtenissen, door het verkrijgen van een legaat of iets dergelijks, zijn toestand verbeterd is of verbeteren kan, dan mag hij niet worden gesteld in staat van faillissement. Hier daarentegen hebben wij te maken met het enkele feit van faillietverklaring.

Is dat nu, Mijnheer de Voorzitter, enkel een verschil van *naam*?

Is het rechtsinstituut, waarop ik doelde, dat tot aanvulling moet strekken van deze wet, alleen een verschil van *naam* zooals de Minister gezegd heeft?

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik mij over iets heb verbaasd, dan is het over deze opmerking.

Kan dan de Regeering — zoo zij mij vergund met alle bescheidenheid te vragen — ontkennen, dat de enkele faillietverklaring de gevolgen heeft niet alleen voor den persoon zelf en zijn gezin, maar wellicht ook voor zijne onderhoorigen, zooals zij door mij zijn geschetst?

Kan de Regeering ontkennen, dat bij de faillietverklaring de vraag of de debiteur door eigen schuld is geraakt in dien staat van faillissement in het geheel niet ter sprake komt, laat staan door den rechter zou worden beslist?

Kan de Regeering ontkennen, dat een niet-koopman door — laat het dan zijn twee of drie huisschulden — in staat van faillissement kan geraken?

Of eindelijk, kan de Regeering ontkennen, dat zij aan den staat van faillissement, ook voor de toekomst verbonden wil zien de gevolgen die ik heb geschetst.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, wanneer dit alles niet kan worden ontkend, dan hebben wij hier te doen, niet met een verschil van *naam*, maar met eene *zaak* die zwaarwichtige gevolgen hebben kan, ook voor den persoon die geenerlei schuld heeft aan zijn toestand.

En, wanneer dit het geval is, noem ik de wet, die daartoe aanleiding geeft, onrechtvaardig.

Daarom nu, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik een rechtsinstituut, dat die zwaarwichtige gevolgen, verbonden aan het enkele feit van faillietverklaring, ontwijkt, — een rechtsinstituut, dat legaliseert de pogingen om tot schikking te komen — een rechtsinstituut, dat derhalve parallel loopt met dit wetsontwerp.

En hierop heb ik de aandacht der Kamer gevestigd, ook in verband met de opmerking, dat onze wet in dat opzicht alleen zou staan; dat in nagenoeg al de Staten, die ons omgeven, ja, een scherpe faillissementenwet bestaat, maar men toch altijd als mitigatie van die scherpe faillietenwet een zelfde beginsel huldigt, zij het dan ook onder verschillende namen. Aan den naam is mij trouwens niet gelegen, maar aan de zaak!

Men heeft in de Engelsche wet daarvoor het stadium, dat begint met de *receiving-order* en eindigt met de *composition or arrangement*.

Men heeft in België — het is reeds straks aangeduid en het ligt ook in den naam opgesloten — de loi relative au concordat préventif de la faillite.

Men heeft in Frankrijk de liquidation judiciaire.

Men heeft iets dergelijks in Portugal, en, naar wij van den Minister hebben vernomen, zelfs in Griekenland, met zijn *blauwen* hemel en zijne *blauwe* fondsen.

Zoodanig *adminiculum juris*, dergelijke verzachting wensch ik in de wet gebracht te zien, op wat wijze dan ook.

De naam is mij onverschillig en ook de wijze, want waarlijk, ik heb geen amour propre d'auteur; doch ik wensch een zwaarwichtig bezwaar, dat aan de zaak verknocht is, uit den weg te ruimen. Dit bezwaar wensch ik op de eene of andere wijze te remedieeren. Nu heeft men mij eene vraag gedaan: Wanneer nu een instituut, gelijk gij bedoelt, er is, zullen daarvan dan alleen gebruik maken eerlijke lieden, zoodat men mag aannemen, dat die categorie eerlijk is, terwijl degenen die onder het faillissement geraken oneerlijk zijn?

Ik zal mij wel wachten op die vraag een antwoord te geven, al zou ik het ook kunnen.

Die vraag is onmogelijk te beantwoorden en zij, die haar stelden wisten evengoed als ik, dat zij mij plaatsten voor eene onmogelijkheid. Een wetgever kan niet de karaktereigenschappen van de verschillende personen die met de wet te maken hebben classificeeren; maar hij kan alleen redelijkerwijze zooveel doen als in zijn vermogen is om de wet zoo te maken dat zij onrecht vermijdt. Ik stel mij den loop der zaak aldus voor. Iemand wordt niet overvallen door déconfiture als door een onheil dat van buitenaf aankomt, een natuurlijk sinistre. Men ziet het aankomen. Welnu, wanneer men dit ziet, gaat een eerlijk man — en daarop heb ik het oog — niet voort met schulden maken; want indien hij daarmede wel voortging, zou hij zich vergrijpen aan het bezit van een ander. Maar dan ziet een eerlijk man uit naar de wettelijke hulpmiddelen die bestaan om redding te brengen in zijn toestand. Dan vindt hij, indien zulke wettelijke middelen er zijn, de mogelijkheid om zijn eerlijken, ongerepten naam, den naam van zich en zijn gezin nog te redden door *tijdig* te stoppen, *tijdig* maatregelen te nemen, dat wil zeggen door dit uit den aard der zaak te doen op een oogenblik dat men zooveel mogelijk aannemelijke voorwaarden aan zijne crediteuren kan aanbieden, dus het dividend te hunnen behoeve zoo groot mogelijk kan maken, dat is eerlijk te handelen. Die mogelijkheid grijpt men aan en langs dezen weg kweekt de wet de probiteit, niet direct, dit geef ik toe, want ook ik ben een vijand van moraliseerende wetten.

Direct kan de wet bitter weinig doen om de eerlijkheid te bevorderen, maar indirect kan zij het wel. Welnu, een eerlijk debiteur, dien het waarlijk te doen is om de flétrissure van het faillissement te ontgaan, om aan zich en zijn gezin de schande te besparen, die gelegen is in het faillissement, dien het waarlijk te doen is om zijne crediteuren niet te benadeelen, die er waarlijk prijs op stelt om volgerechtigd burger te blijven, zulk een man zal uit den aard der zaak, wanneer er eene wettelijke mogelijkheid voor hem bestaat om het faillissement met zijne schromelijke gevolgen te ontgaan, dit middel aangrijpen, want dan verseert hij in een akkoord *buiten faillissement*, en daarom is het juist te doen.

Maar omgekeerd. Hebt gij in uwe wet niets anders geschreven dan dit: Daar zal niet anders zijn dan faillissement en dat faillissement zal afhangen wellicht van een paar schulden, van het enkele feit dat iemand ophoudt te betalen, welk feit staat ter beoordeeling aan den rechter, dan zal de debiteur, ook al is hij van huis uit een eerlijk man, er toch toe komen te zeggen: *Va Banque*! Alles is nu toch verloren, mijn naam, mijne maatschappelijke *standing* is toch weg; ik speel door tot op het laatste oogenblik.

En wie heeft dan iets gewonnen? De crediteur voorzeker niet. Het avoir, dat men tijdig had kunnen redden, zoo dit tijdig ware aangeboden, zal grootendeels verspeeld zijn.

Heeft de debiteur er bij gewonnen? Voorzeker ook niet, want hij komt onder vigueur van de faillissementwet.

De Staat evenmin, want de Staat is begonnen, door in deze wet gelijk te stellen den eerlijken met den oneerlijken debiteur, begonnen met onrecht te kweeken. *Daartegen* wensch ik op te komen. Vandaar mijn beklag, dat aan deze wet niet is toegevoegd het remedium, het adminiculum juris, waarop meermalen door mij gezinspeeld is en dat ik met vol vertrouwen aan de Kamer bescheidenlijk aanbeveel.

De heer **Harte**: Zooeven, Mijnheer de Voorzitter, heb ik met de meeste opmerkzaamheid geluisterd naar de gewichtige en ernstige opmerkingen, die door den heer van Houten zijn in het midden gebracht.

De halfluide tegenwerpingen toen vernomen van verschillende leden der Commissie van Voorbereiding, maakten op mij den indruk, dat die geachte leden de vaste overtuiging hadden dat het aan dit wetsontwerp tot grondslag liggende beginsel, gelijkstelling van koopman en niet-koopman ten aanzien van mogelijke faillietverklaring,

goed en onberispelijk is, althans dat er geen practische bezwaren van te duchten vallen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch die geachte leden met den meesten ernst het verzoek te doen, alsnog te willen nagaan, of er werkelijk in de praktijk niet groote bezwaren uit kunnen en uit zullen voortkomen.

Tot heden was het inderdaad te moeilijk een hetzij onvermogenden hetzij onwilligen wanbetaler, niet-koopman, tot zijn plicht te brengen. Daarvan werd veelvuldig misbruik gemaakt. Men kan hem een proces aandoen, maar 't kost hem weinig moeite het geruimen tijd, soms jaren te rekken. Inmiddels doet hij alsof er noch schuld noch schuldeischer bestond. Hij vreest niet te worden verklaard in staat van kennelijk onvermogen, want de voorwaarden daartoe zijn in de meeste gevallen niet te vervullen.

Dit is een erkend euvel van de bestaande regeling.

Daarin moest verandering gebracht worden. Het wetsontwerp, als poging tot verbetering in die richting, verdient dan ook waardeering.

Doch nu ontstaat het gevaar, dat men, het eene euvel willende vermijden, in een daartegenover staand uiterste vervalt. Het staat te vreezen, dat de niet-koopman nu te gemakkelijk, dus wanneer hij niet bepaald insolvent is, failliet kan worden verklaard.

Ik wil er op wijzen dat er is een karakterverschil tusschen het feit van niet-betaling eener opeischbare schuld door een koopman en hetzelfde feit wanneer het uitgaat van den niet-koopman. Men kan aannemen dat in verreweg de meeste gevallen het feit van niet-betaling van, zij het ook, één enkele opeischbare schuld door een koopman, werkelijk bewijst, dat hij in staat van insolventie verkeert, ten aanzien van den koopman is het kredietwezen uitstekend geregeld: hij staat gewoonlijk in rekening met zijn kassier; en zoolang hij heeft, ik zeg niet geld of goed, maar een niet gediscrediteerden naam, kan hij over de kas van dien kassier beschikken. Voorts heeft de koopman een kantoor en een of meer klerken, zoodat er steeds iemand is die de zaken loopende houdt. Bezwaren uit zijne afwezigheid ontstaande doen zich zelden of niet voor. Bovendien, door een koopman, zelfs door den kleinen, wordt nauwkeurig aanteekening gehouden van de schulden en van de vervaldagen waarop deze moeten worden betaald. Alle die zaken doen zich niet, althans meestal niet, voor bij den niet-koopman. Deze moet drijven op zijn eigen vermogen, of liever, op het gedeelte van zijn vermogen dat op een bepaald oogenblik beschikbaar is; hij is niet gewoon zich in zijne vrijheid van beweging te beperken, is wellicht op het punt van administratie wat slordig; en gaat bijv. op reis zonder te bedenken dat er tijdens zijne afwezigheid wel eens quitantiën kunnen gepresenteerd worden van opeischbare schuldvorderingen. Ziedaar omstandigheden die kunnen teweegbrengen dat het feit van niet-betaling door den niet-koopman een geheel ander karakter bezit dan hetzelfde feit wanneer het zich had voorgedaan bij een koopman.

Welnu, waar dit karakterverschil bestaat, mag men vragen of er rekening mede is gehouden voor zooverre het invloed moet hebben op de mogelijkheid van failliet-verklaring van den een en van den ander. Raadplegen wij het wetsontwerp, dan zien wij dat er geene rekening mee werd gehouden, waaruit mijns inziens volgt dat in het ontwerp eenige verandering op dit punt behoort te worden aangebracht. Moet daartoe het geheele ontwerp worden omgewerkt? Naar mijne meening, neen; de *modus procedendi* ten aanzien van de faillietverklaring en van al wat daarop volgt behoeft geene wijziging; alleen behoort de niet-koopman minder gemakkelijk dan de koopman in staat van faillissement te kunnen worden verklaard.

Nu wil ik gaarne verklaren, dat het door den heer van der Kaay opgeworpen denkbeeld mij zeer aanlokt. Het zal reeds genoeg zijn wanneer den rechter maar vrijheid en bevoegdheid wordt gelaten, des noodig en des gewenscht, rekening te houden met dat verschil. Niet eens behoeft bepaald te worden omschreven *hoe* en wanneer, dat kan men aan zijn wijs beleid overlaten.

Wordt het wetsontwerp aangenomen zooals het voor ons ligt, dan kan de rechter dit niet doen, want hij is gebonden aan de letter der wet. Daarom neem ik de vrijheid èn aan de Commissie van Voorbereiding, wier gevoelen in deze van zoo grooten invloed zal zijn op den uitslag, èn aan den Minister van Justitie, dringend te verzoeken, nog eens na te gaan, of er geene aanleiding is, hier eene verandering aan te brengen of toe te laten. Ik geloof werkelijk, dat men zich later zal verheugen, als men niet onverzettelijk zal zijn gebleven bij hetgeen nu voor ons ligt, maar als men iets zal hebben toegelaten waarvoor de praktijk alleszins reden biedt.

De heer **Hintzen**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! Ik zal naar aanleiding van de algemeene beschouwingen niet in uitvoerige wederlegging treden van de door de geachte sprekers gehouden redevoeringen, na de zeer degelijke bestrijding van den heer Hartogh en van den Minister van Justitie.

Ik moet buitendien bij een zoo lastig onderwerp als dit de toegevendheid der Vergadering inroepen, waar het eene zaak betreft, welke mij bijna geheel op juridisch terrein verplaatst, een terrein waarop ik vreemdeling ben. Ik mag mij dan ook niet den lof laten welgevallen, zoo even door den heer Levy aan de Commissie van Voorbereiding toegezwaaid, als geheel uit uitstekende juristen bestaande.

Ik wensch van deze gelegenheid gebruik te maken om kortelijk in het licht te stellen twee principieele verschilpunten, die zich thans in het debat hebben geopenbaard: 1. voor zoover betreft den heer Levy; 2°. voor zoover betreft den heer van Houten.

Beide geachte sprekers, de een schriftelijk, de ander in het debat, hebben gemeend te kunnen zeggen, dat zij het geheel eens waren met het beginsel ten grondslag liggende aan dit wetsontwerp, doch mijns inziens is uit de discussie ten duidelijkste gebleken, dat, naarmate zij zich verder in het debat begeven, dat beginsel door hen *niet* als juist en *niet* als goed wordt beschouwd.

De toelichting van den heer Levy gewaagt van eene goede verstandhouding met de Regeering; deze geachte spreker heeft allen lof voor den »gang en bouw" van het wetsontwerp, maar hij vergeet daarbij te voegen, dat hij zich op het fondament van het wetsontwerp al heel weinig thuis gevoelt, nu hij meent er toe te moeten overgaan een voorstel in te dienen, dat de twee rechtsinstituten aanvult met een derde. Hierdoor heeft die geachte spreker mijns inziens juist bewezen dat hij het beginsel van het wetsontwerp niet kan goedkeuren. Indien de heer Levy zegt dat dit wetsontwerp een hemeltergenden toestand in het leven roept, is die geachte afgevaardigde dan verantwoord met te zeggen dat hij in beginsel met de Regeering en de Commissie medegaat?

Het verschilpunt waarop ik den heer Levy toch bepaaldelijk wil wijzen, is dit, dat hij inderdaad geen onderscheid maakt tusschen den debiteur die ongelukkig is en den debiteur die eigen schuld heeft. Wat hij in het laatst van zijne rede eenigermate op den voorgrond gebracht heeft, mist men ten eenenmale in zijn voorstel, zooals de heer Hartogh gisteren reeds heeft aangetoond

De geachte voorsteller heeft zich beroepen op de Engelsche, Belgische en Fransche wetten en op eenige andere meer ondergeschikte bepalingen in andere landen; laat ik daarop met alle bescheidenheid antwoorden, dat hij, mijns inziens, geen juiste opvatting heeft van de Engelsche wet.

De Minister heeft reeds betoogd dat de Engelsche wet vrij wel hetzelfde wil wat dit wetsontwerp wil, dat het eenvoudig eene quaestie van naam geldt, dat in beide wetten de procedure in hoofdzaak denzelfden loop heeft.

De heer Levy laat zich verleiden door de woorden *akkoord* en *receiver*, terwijl het voorproces in Engeland feitelijk geheel met het onze overeenkomt.

Op welke gronden wordt de »receivingorder" uitgevaardigd? Op grond van een *bankruptcy-act*; deze moet er zijn

alvorens overgegaan wordt tot het benoemen van een »receiver". De gevallen waarin de *bankruptcy-act* gepleegd wordt, zijn acht in getal en worden in de Engelsche wet aangegeven. En iemand die in het ongelukkige geval verkeert een *act of bankruptcy* op zijn geweten te hebben, bevindt zich in dezelfde onaangename positie als hij die hier failliet zal worden verklaard.

De heer Levy voegt mij toe: buiten de gevolgen! Maar van welken aard zijn die? Of er volgt akkoord òf er volgt insolventie in beide landen.

Dat bij ons het akkoord het faillissementsproces besluit, en in Engeland na verwerping van akkoord het bankruptcy-proces (de insolventie) begint, is nog geen reden om onderscheid te maken tusschen den aard der geheele procedure hier en in Engeland.

Het is eigenaardig dat de heer Levy herhaaldelijk betoogd heeft, dat men het oog moet richten naar Engeland waar op handelsgebied zulk een practische zin is waar te nemen. Immers de litteratuur over dit onderwerp volgende, trof mij eene zinsnede in het prae-advies van mr. van Nierop, in de Juristenvereeniging van 1871 uitgebracht, waarin ook hij zich beriep op de frissche en practische handelswetgeving in Engeland. Deze verdedigde hetzelfde instituut en verwees daarbij dus, gelijk de heer Levy, naar Engeland. Wat is echter in Engeland gebeurd? In 1883 is er de wetgeving op een geheel ander beginsel geschoeid. Wat in 1869 wet was, is in 1883, ondanks dien practischen geest in de handelswetgeving, geheel veranderd.

En nu de Belgische wet. Daarin is althans duidelijk aangegeven het beginsel dat de geachte afgevaardigde in zijn voorstel wenscht belichaamd te zien. In art. 2 wordt gesproken van » le débiteur malheureux et de bonne foi" en in art. 18 leest men dat de rechter de faillietverklaring kan uitlokken, indien hij gedurende de instructie zich overtuigt dat de schuldenaar dat niet is. Zooals een Belgisch commentator te recht opmerkt, bestaat liquidation judiciaire en het Belgisch concordat preventif een breed verschil, dat niet altijd door de verdedigers dezer wetten in het oog wordt gehouden.

Maar zelfs in de Belgische wet, waarbij niemand bescherming heet te vinden, zoo hij niet is malheureux et de bonne foi, zelfs dáár kan het verdedigde instituut niet de beteekenis hebben die er de heer Levy aan zou willen hechten. Dit blijkt hieruit, dat in vele gevallen later homologatie van akkoord is geweigerd op grond dat de debiteur niet was de bonne foi.

In den tusschentijd moesten de schuldeischers zich schikken in een toestand waarin zij geen beslag konden leggen op het vermogen en werden deze ten gevolge eener voor den schuldenaar al te indulgente wetgeving van slechter conditie. Het argument van den heer Levy dat iederen eerlijken schuldenaar door het nieuwe instituut gelegenheid wordt gegeven aan een faillissement te ontkomen, gaat niet op, want in dien gedachtengang zou men geheel het faillissement kunnen afschaffen. Uit vrees dat een enkele eerlijke debiteur daardoor benadeeld kon worden, zou men de deur zoo wijd mogelijk open moeten zetten.

Wat over het algemeen de eerlijkheid van den schuldenaar betreft, hieromtrent verschil ik van meening met vele heeren juristen. Ik ben op grond van practische ervaring van oordeel dat eerlijke debiteuren in den zin, dien de heer Levy daaraan hecht, meestal ver te zoeken zijn. Verreweg de meeste debiteuren die in staat van faillissement geraken, verdienen de ernstige beschuldiging door den heer Levy zelven den oneerlijken debiteur naar het hoofd geslingerd, dat zij gespeeld hebben met het goed van anderen. Immers zij wisten, dat zij niets te verliezen hadden, en gebruikten het krediet van derden; dit kan reeds blijken uit de jaarlijksche statistieken van hetgeen bij akkoord en bij insolventie terecht komt voor de schuldeischers, nadat het faillissement is ingetreden.

Hier kom ik tot de door den geachten afgevaardigde uit Groningen gewraakte gelijkstelling in het wetsontwerp van den particulier met den koopman.

De beschuldiging van den heer Levy ten opzichte van den oneerlijken debiteur geldt in zekere mate ook den particulier, die in staat van faillissement zal geraken.

Wat is eigenlijk de aanleiding tot het in 't leven roepen van een faillietwet? Niet anders dan de eischen van het verkeers- en kredietleven.

Zoolang ieder verplicht was zijne schuld contant te betalen, was er geen krediet noodig en bestond er feitelijk geen behoefte aan een faillietwet.

Alvorens in de Italiaansche Republieken het wisselrecht was ingevoerd, was er van eene faillietwet geen sprake. Toen in 1608 in Amsterdam de betalingen in contant geld door de overheid werden voorgeschreven, zoolang er dus geen kredietpapier in omloop mocht zijn, was er geen sprake van eene ordonnantie als de Amsterdamsche van 1659.

Voor de toepassing op ons tegenwoordig verkeersleven wensch ik er op te wijzen, dat het verschil tusschen den koopman van vroeger en van nu vele opzichten gelijkstaat met dat tusschen den particulier en den koopman.

De koopman heeft krediet noodig, maar de particulier heeft geen krediet noodig. De geachte afgevaardigde zegt: het is zoo hard voor ambtenaren en particulieren. Maar ik vraag: waarom? Wat is de positie van ieder particulier, van ieder goed burger in den Staat? Dat is, dat hij zorge, dat hij geene verteeringen make, die hij niet kan betalen. Indien het werkelijk waar is, dat er zoovele particulieren zijn, die in moeilijke omstandigheden geraakt zijn, omdat zij niet behoorlijk rekening hielden met hun inkomen, dan zijn zij ook werkelijk niet te beklagen indien zij in dezelfde positie komen als de koopman, die door zijne crediteuren wordt vervolgd en ten behoeve van deze in staat van faillissement wordt verklaard. Waarom dat medelijden met den student, die te veel schulden heeft gemaakt en later in de onaangename noodzakelijkheid moet komen, dat hij zijne crediteuren tevreden moet stellen, als hij door hen wordt aangesproken? Waarom die meewarigheid met den ambtenaar, die groote schulden maakt en die ten slotte vindt, dat hij voor de noodige dekking niet gezorgd heeft?

Ik geloof, dat die vrees hare verklaring vindt in het feit, dat tot dusver in ons land een vonnis van faillietverklaring nooit kon worden uitgesproken, dan over kooplieden, maar als de geachte afgevaardigde slechts even over de grenzen gaat en in Duitschland komt, dan kunnen, onder eene wetgeving, die in hoofdzaak gelijk is aan diegene, die hier wordt voorgesteld, de particulieren wel degelijk door de omstandigheden worden gedwongen om in staat van faillissement te geraken.

En in Engeland? Gebeurt het daar niet, dat zelfs zoons van Pairs gaan door de Court of Bankruptcy? Is het daar onmogelijk dat jongelieden het gevolg van het universiteitsleven ondervinden, en verzet zich daartegen het billijkheidsgevoel van de Engelsche natie? Mij dunkt indien werkelijk particulieren zich schuldig mochten maken aan eene verkeerde administratie van hunne financiën, dan zijn zij ook aansprakelijk voor de gevolgen, die hunne schuldeischers recht kunnen verschaffen.

Mij komt het voor, dat de pogingen door de geachte afgevaardigden uit Groningen en Alkmaar in het werk gesteld om de eerste woorden van het wetsontwerp meer in overeenstemming te brengen met de billijkheid, niet in alle opzichten zullen bevredigen. De heer van Houten en de heer Van der Kaay zijn niet de eersten, die zich inspannen om eene betere definitie in de wet te geven van wat faillissement is en waaruit de staat van faillissement blijken moet. Werkelijk, ik zal het hun niet behoeven te zeggen, hoeveel moeite de wetgevers zich bij het samenstellen van faillissementswetten hebben gegeven om eene korte definitie te vinden van faillissement en eene betere uitdrukking voor staken van betaling; de wetgevers hebben in arren moede ten slotte hunne pogingen moeten opgeven.

Volgens de Duitsche wet moet vóór faillietverklaring eerst onvermogen zijn verondersteld en dat onvermogen zal vooral blijken door het ophouden van betalen. Volgens de Engelsche wet moet er een van de *acts of bankruptcy* zijn, alvorens de toestand van faillissement kan intreden,

terwijl bij ons onvermogen zal worden verondersteld door eenvoudig ophouden van betalen. Maar geene der omschrijvingen is volledig of bevredigend. Bij de behandeling van de Duitsche wet is erkend, dat het niet aanging te betalen » welche Thatsachen geeignet sind als Erkennungsgevalle der Zahlungsunfähigkeit zu dienen" en het is van belang om niet alleen na te gaan wat de Motive daarvan zeggen, maar ook wat de Voorzitter der Commissie in den Rijksdag daaromtrent heeft verklaard. Dit is zeer leerrijk ook voor ons, omdat daarbij sprake is van de Nederlandsche wet.

De bedoelde voorzitter, dr. von Sarwey, zeide, dat de staking van betaling »als directe openbaring van de Zahlungsunfähigkeit hiervan het bewijs zal leveren"; indien er onvermogen is, zal zich dat voornamelijk toonen door de staking van betaling.

» Den Begriff (ophouden met betalen) zu definiren nimmt der Entwurf Abstand. Der Versuch ist allseitig als verfehlt anerkant" en daarop volgt, dat zeer verstandig in de Fransche en in de Nederlandsche wet de pogingen daartoe zijn opgegeven.

Nu kan men zeggen dat bij ons dit begrip tot dusver uitsluitend betrekking heeft op kooplieden, maar dat dit thans wordt uitgebreid tot particulieren. Toen ik dezen morgen iemand die geheel buiten deze quaestie staat, vroeg, wat hij verstond onder het ophouden met betalen door een particulier, was het antwoord: Dat iemand zijne schulden niet kan betalen. Daaruit kan blijken, dat waar de geachte afgevaardigde uit Groningen meent, dat het begrip van ophouden van betalen een commercieel begrip is, deze opvatting niet algemeen gedeeld wordt en dat ook wel degelijk, als een particulier gezegd wordt op te houden met betalen, het begrip vrijwel voor het publiek vaststaat.

»Auf das Entschiedenste, zoo vervolgt dr. von Sarwey, aber ist der Auffassung entgegen zu treten, dass die Zahlungseinstellung ein spezifisch Kaufmännischer, ausschliesslich in den Eigenthümlichkeiten des eigentlichen Handelsverkehrs begründeter Begriff sei."

Dus ook volgens de opvatting van een Duitschen wetgever is het niet uitsluitend een commercieel begrip, maar een begrip dat tevens in het algemeene verkeersleven erkenning vindt.

De geachte afgevaardigde uit Alkmaar heeft gemeend tot een ander middel zijne toevlucht te kunnen nemen en eene verdere uitbreiding van art. 1 in overweging gegeven. Indien het als amendement later in behandeling komt, zal er gelegenheid zijn om het te bespreken, maar thans reeds wensch ik den geachten afgevaardigde de vraag te stellen of niet uit het begrip van faillissement en den geheelen aard van deze wet het duidelijkst spreekt wat men bedoelt en of het noodig is om, wat in de Memorie van Toelichting met zoovele woorden is gezegd, op te nemen in het eerste artikel? De geachte spreker erkent zelf dat het slechts een vormelijk toevoegsel is, dat het feitelijk op het oordeel van den rechter betrekkelijk weinig invloed zal kunnen uitoefenen. Hij zegt dat het een leidraad zal zijn voor den rechter, maar vergeten wij niet dat de rechter toch kennis draagt van het karakter van deze faillietwet, en dus blijve gerust aan de rechterlijke macht ook de rechtspraak toevertrouwd.

Ook op andere wijze zou aan den wensch van den heer van der Kaay kunnen worden voldaan, door bij voorbeeld een anderen naam voor faillissement te kiezen. In Duitschland zou zijn bezwaar zich niet voordoen. Daar heet de faillissementswet Concursordnung, daar is dus de concursus creditorun opgenomen in den titel van de wet. Maar mij dunkt dat eene eenvoudige wijziging van den naam, terwijl men toch algemeen weet dat Concursordnung in Duitschland dezelfde beteekenis heeft als faillissementswet in Nederland, al even overbodig zou zijn als de opneming van eene nadere verklaring in het eerste artikel.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Zelden heeft er in deze Kamer eene discussie plaats, waaraan ik deel had, dat ik niet naderhand eenig berouw gevoelde daarover, dat ik niet genoeg getoond had op prijs te stellen de schoone denkbeelden van anderen en hunne gevoelens, die mijne volle instemming hadden.

En toen ik straks den heer Levy hoorde, dacht ik dat ook ten zijnen aanzien, maar overwoog ik tevens, hoe moeilijk het bij eene discussie toch inderdaad is om elkander goed te verstaan. Onwillekeurig natuurlijk geraken in den loop der discussiën de punten van overeenstemming allengs op den achtergrond en legt men steeds meer den nadruk op die punten, waaromtrent men met elkander in gevoelen verschilt. Het kwam mij dan ook hier voor dat wij al debatteerende hoe langer hoe verder van elkander gaan. En daarvoor bestaat, dunkt mij, inderdaad geene reden.

Hierbij komt dat, ook bij punten van overeenstemming, dikwerf ten gevolge van het gebruik van verschillende woorden of het hechten van verschillend begrip aan dezelfde uitdrukkingen, misverstand heerscht.

Zoo zeide de geachte afgevaardigde uit Amsterdam nu o. a.: ziet, mijn voorstel komt overeen met de *receiving order* van de Engelsche wet. Ik daarentegen zeide gisteren: ziet, het eerste stadium van het faillissement, zooals dit bij het ontwerp wordt voorgesteld, komt in 't algemeen, behoudens verschil in bijzonderheden, overeen met de *receiving order* der Engelsche wet.

Dat is nu eenvoudig een verschil van opvatting van het woord *receiving order*, volgens den heer Levy een akkoord hetwelk gehomologeerd wordt buiten eigenlijk faillissement; volgens mij het eerste stadium van het faillissement.

En waar de geachte afgevaardigde in de toelichting tot zijn voorstel, waarin zooveel voorkomt dat door iedereen beaamd kan worden, zelf vermeldt, dat in Engeland na invoering van de wet van 1883 het getal der faillissementen verminderd is van 10 000 tot ongeveer 3000, daar toonde hij ook zelf aan, dat hij toen de *receiving order* beschouwde als een begin van het faillissement. Anders ware niet verklaarbaar wat hij over die vermindering zegt.

Wanneer ik dan ook de Engelsche statistiek op dit punt naga uit den bundel stukken, dien de geachte afgevaardigde welwillend ter mijner beschikking stelde, dan wordt het getal faillissementen bepaald door het aantal *receiving-orders.*

Maar, Mijnheer de Voorzitter, verschil van beteekenis heeft nog meerderen invloed geoefend, zooals uit een ander punt duidelijk wordt, dat aanleiding heeft gegeven tot deze discussie.

Toen ik namelijk zeide, dat deze wet aan het faillissement geen compromitteerend karakter moet verbinden, antwoordde de heer Levy: hoe is het mogelijk? zie het Burgerlijk Wetboek, zie de kieswet, zie de wet op de rechterlijke organisatie! Zou iemand kunnen ontkennen, dat deze den gefailleerde wel compromitteeren? Maar Mijnheer de Voorzitter, dit is *hier* niet de vraag. Hier is het alleen de vraag, of men aan het faillissement, *als zoodanig*, zooals het hier, in deze wetsvoordracht, geregeld moet worden, al dan niet een compromitteerend karakter heeft te hechten, en mijns inziens zeer zeker niet.

De vraag wat de wet op de rechterlijke organisatie en andere wetten bepalen, heeft hiermede niets te maken. Immers mogen wij, wanneer wij eene wet op de rechterlijke organisatie maken, niet vragen, of wij met het oog op de waardigheid en het vertrouwen in den rechter vereischt, wel iemand het rechterlijk ambt mogen toevertrouwen, die getoond heeft in zijne eigene zaken geen voldoend beleid te hebben?

Zoo bevat ook het Burgerlijk Wetboek de bepaling, dat van de voogdij kunnen worden ontzet zij die in staat van faillissement of kennelijk onvermogen verkeeren. De burgerlijke wetgever heeft begrepen, dat aan hem die in staat van faillissement of kennelijk onvermogen zijn verklaard, het toezicht op den persoon van een minderjarige en het beheer van diens vermogen niet mag worden toevertrouwd. Dit deed hij niet ter regeling van het faillissement, maar uit een ander oogpunt, ter behartiging der belangen van minderjarigen.

Nu wil de heer Levy, wanneer ik hem althans goed

50ste VERGADERING. — 19 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

begrepen heb, met het oog op hetgeen die wetten ten opzichte van een gefailleerde voorschrijven, homologatie van een akkoord buiten faillissement.

Maar zou het wel geoorloofd zijn om wetten van vroegeren datum op die wijze te gaan ontloopen?

Waarom toch werd bij voorbeeld ontzetting van de voogdij alleen voorgeschreven ten aanzien van hen, die in staat van faillissement of kennelijk onvermogen verkeeren? Om de eenvoudige reden, dat men indertijd die twee instituten had. Maakte men er dus nu een derde instituut bij, gelijk door den heer Levy wordt gewenscht, dan zullen wij in den gedachtengang van den wetgever van 1838 art. 437 Burgerlijk Wetboek toch moeten aanvullen en wel in dien zin, dat van de voogdij zijn uitgesloten en kunnen worden ontzet, die in staat van faillissement of kennelijk onvermogen verkeeren *of wel een buitenrechtelijk akkoord ter homologatie hebben aangeboden.*

Wanneer de heer Levy zegt, dat hij niet hecht aan den naam, maar dat het hem om de zaak zelve te doen is, neem ik dat volledig aan, maar moet dan toch verklaren, dat het, ook na zijne nadere toelichting, mij voorkomt, dat hier meer strijd over woorden dan over zaken bestaat.

Hoewel ik begrijp dat ook aan deze discussie een einde behoort te zijn, moet ik toch wel op enkele punten terugkomen. Ik bepaal mij met gerustheid tot weinige, na de uitnemende redevoering, door het lid van de voorbereidingscommissie, den heer Hintzen, zooeven gehouden, zoodat ik vele onderwerpen, ook wat betreft de beschouwingen omtrent de Duitsche wet, ter zijde kan laten.

De heer Levy heeft gezegd: ook eene slechte wet moet door den rechter worden toegepast, en wanneer de wet voorschrijft, dat ook failliet verklaard worden degenen, die buiten eigen schuld ophouden te betalen, dan zal de rechter ook zoodanige wet moeten toepassen.

Volgens deze wet zal derhalve ook de eerlijke man, die buiten eigen schuld in een ongelukkigen toestand is gekomen, failliet verklaard moeten worden. Kan men dit anders willen? Ook de eerlijke schuldenaar kan geëxecuteerd worden. Ik geloof dus dat dit volkomen juist en de wet daarom niet slecht is. Het is *hier* niet de vraag in welken toestand men een eerlijk man zal brengen, maar op welke manier de boedel van iemand, die onderscheidene schulden en schuldeischers (uit welken hoofde ook) heeft, maar niet in staat is die te betalen, behoort te worden beredderd, en dan doet de vraag of die toestand voorkomt bij een in zijn aard eerlijk of oneerlijk man weinig ter zake. Niemand zal toch willen beweren, dat, wanneer in zoodanig geval een schuldeischer een verzoek doet tot faillietverklaring, daartegen als exceptie zal worden geldig gemaakt: ja, maar ik was te goeder trouw, ik was een eerlijk man.

Een speciaal punt moet ik aanroeren naar aanleiding van eene opmerking van de heeren van Karnebeek en van Houten. Terloops had ik gezegd: iemand die alléén uit wraak een ander, die op reis is, laat failliet verklaren, hanteert een gevaarlijk wapen, omdat tegen hem wel eens eene actie zou kunnen worden ingesteld tot schadevergoeding wegens onrechtmatige daad. Nu hebben beide heeren gezegd: hoe kan dit; de rechter heeft het faillissement uitgesproken en daarmede is de onrechtmatigheid uitgesloten. Maar daarmede houdt de zaak niet op; want er was verzet mogelijk en ook hooger beroep, en bij een later vonnis kan de aanvankelijk uitgesproken faillietverklaring vernietigd worden, omdat bijv. de oorspronkelijke verzoeker verkeerde feiten heeft opgegeven, die den rechter in dwaling hebben gebracht. En wordt het vonnis tot faillietverklaring vernietigd, dan kan er wel degelijk schadevergoeding gevraagd en toegewezen worden, wat trouwens meermalen is gebeurd. Dit is echter eene bijzaak tegenover de beide hoofdpunten waartoe zich langzamerhand het debat meer bepaald heeft en die ook bij art. 1 zullen terugkeeren, namelijk de beteekenis van het »ophouden van betalen" en de vraag in hoeverre de wet ook van toepassing zal zijn op niet-kooplieden.

De heer van Karnebeek heeft aangevoerd, dat het onderscheid tusschen kooplieden en niet-kooplieden van feitelijken aard is en geen enkele wet daarin verandering kan brengen. Dit is volkomen juist. Men kan zelfs verder gaan en behoeft zich niet te bepalen tot kooplieden en niet-kooplieden; men kan ook andere onderscheidingen aannemen, bijv. naar de bedrijven, kleermakers, timmerlieden, stoomkorenmolenaars, landbouwers. De wet kan daarin ook geen verandering brengen en daartoe wordt ook geen poging gedaan. Maar welke draagkracht heeft dan de opmerking van dien geachten afgevaardigde?

Ieder zal naar den feitelijken toestand waarin hij verkeert, beoordeeld worden. En daarom zal dan ook de wet niet alleen op kooplieden en niet-kooplieden, maar ook op anderen niet altijd dezelfde kunnen zijn.

Waarom? Omdat de toestand, op grond waarvan de rechter kan aannemen dat er is: ophouden van betalen, niet altijd voor iedereen dezelfde is. De geachte sprekers zien dit zelf in. Ook de geachte afgevaardigde uit Grave, de heer Harte, heeft er op gewezen, dat het feit van niet betalen door den koopman een geheel ander karakter kan dragen, dan dat van den niet-koopman, en hiermede zou volgens dien spreker in het wetsontwerp geen voldoende rekening gehouden zijn.

Het tegendeel, Mijnheer de Voorzitter, wil mij juist voorkomen. Of er is »ophouden van betalen" moet door den rechter in ieder bijzonder geval worden beslist. Nu zal echter de toestand van ophouden te betalen voor den een anders en eerder intreden dan voor den ander. Wanneer er sprake is van eene schuld, waarvan de voldoening is verbonden aan eene date certaine, bij voorbeeld bij een wissel, een orderbriefje, of wanneer het geldt betaling ter zake van koop van handelswaren, die op zekeren termijn van levering, bij voorbeeld 1 of 3 maanden, moeten betaald worden, dan zullen er bij niet-voldoening termen zijn om ophouden van betalen aan te nemen, terwijl wanneer er, zooals bij particulieren veelal het geval is, sprake is van niet-betaling van schulden, waarvan noch krachtens speciaal beding noch krachtens het gebruik, de voldoening op gezette tijden verplichtend is, op andere wijze zal worden geoordeeld.

Dit feitelijk verschil merken de geachte leden dadelijk op en zal, dunkt mij, een ieder ook wel inzien, en ik zou dus willen vragen: Zou nu de rechter alleen niet inzien, wat voor de Vergadering zoo duidelijk is en zou de rechter, geroepen eene beslissing te geven, hiermede geen rekening houden?

Juist de uitdrukking »ophouden van betalen" is in de wet behouden, omdat het goed is aan den rechter de ruimte te geven volkomen rekening te houden met alle feitelijke toestanden, zooals deze in gegeven gevallen zich voordoen. De wetgever kan dit niet in vaste regels uitmaken.

Met belangstelling zie ik daarom ook de discussie over artikel 1 te gemoet en elke poging om in de wet verbetering te brengen, waartoe, als zij dat is, ik gaarne medewerk. Maar ik geloof dat van alle pogingen die èn hier te lande èn in het buitenland door bekwame deskundigen zijn aangewend, het niet gemakkelijk zal zijn voor de thans gebezigde uitdrukking eene betere in de plaats te stellen, die ook aan andere noodzakelijke voorwaarden voldoet.

Ten slotte de vraag van den geachten afgevaardigde uit Bergum, den heer de Kanter, of in het wetsontwerp voldoende rekening is gehouden met art. 10 der wet van 1855, betrekkelijk het recht van vereeniging en vergadering. Een antwoord wil ik mij gaarne tot later voorbehouden. Ik voor mij geloof nu wel, dat art. 2 van het ontwerp genoemde zaak voldoende heeft geregeld, maar ongaarne gaf ik thans, daar ik de zaak niet gezet kon nagaan, een bepaald antwoord. Bij de behandeling van een der artikelen zal er wel gelegenheid zijn op dit onderwerp terug te komen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Aan de leden der Kamer is gedrukt rondgedeeld een door den heer Levy voorgesteld amende-

ment. In de eerste plaats had ik bezwaar tegen den vorm waarin dit werd ingediend, omdat de heer Levy voorstelt het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling te doen voorafgaan door eenige door hem als amendement ingediende bepalingen. Na overleg met den heer Levy heeft deze daarin eene verandering gebracht en wenscht hij den aanhef van zijn voorstel te doen luiden:

»De ondergeteekende heeft de eer voor te stellen, dat het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling worde voorafgegaan door de volgende als nieuwen eersten titel door hem als amendement voorgedragen bepalingen."

Mijne bezwaren tegen het amendement gelijk het ons werd rondgedeeld, waren echter niet alleen van formeelen aard. Bij mij bestaat eenige twijfel of de door den heer Levy voorgestelde bepalingen geacht kunnen worden te zijn wijzigingen in den zin van art. 112 der Grondwet en van ons Reglement van Orde. De vraag toch kan mijns inziens rijzen of het amendement van den heer Levy niet een geheel nieuw rechtsinstituut vestigt, onafhankelijk van, althans niet onmiddellijk rakende aan het wetsontwerp gelijk dit voor ons ligt. Die vraag wensch ik aan de Kamer te onderwerpen, en ik zal gaarne daarover het woord geven aan wie het verlangen.

De heer **Rink**: Hoezeer bereid en genegen het begrip van »amendement" zoo ruim en vrijzinnig mogelijk op te vatten, maak ik toch bezwaar het voorstel van den heer Levy te beschouwen als een voorstel tot wijziging van het Regeeringsontwerp. Over de mérites van dat voorstel zal ik mij thans natuurlijk niet uitlaten, hoewel ik niet mag verzwijgen dat naar mijne bescheiden meening, de heer Levy er niet geheel in is geslaagd te wederleggen dat zekere tegenstrijdigheid bestaat tusschen zijn aanvankelijk en nu ingenomen standpunt. Aanvankelijk werd bij Nota betoogd dat het faillissement niet afschrikwekkend genoeg werd, en nu is het zoo afschrikwekkend geworden, dat gezocht wordt naar een instituut tot mitigatie.

Dit daarlatende, is thans de vraag of het voorstel van den heer Levy kan geacht worden te zijn een voorstel tot wijziging van het onderwerpelijk wetsontwerp.

Ik geef gaarne toe, dat de grenslijn tusschen het recht van amendement en dat van initiatief niet zoo gemakkelijk te trekken is; maar zij bestaat toch, en iedereen zal mij toestemmen, dat een amendement moet betreffen *hetzelfde* onderwerp, dat ter regeling wordt voorgesteld.

Welke regeling wordt hier nu voorgesteld? Eene regeling van het faillissement en van de surséance van betaling. De considerans van het wetsontwerp luidt:

» Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat de wettelijke bepalingen omtrent het faillissement en de surséance van betaling herziening vereischen."

Hier worden dus twee instituten geregeld. Strekt nu het voorstel van den heer Levy, om in een van beiden iets te wijzigen, of een gedeelte daaruit weg te laten? Hoegenaamd niet. Het laat alles onveranderd. De geachte spreker stelt eenvoudig voor aan de twee rechtsinstituten een *derde* toe te voegen. Het is dus een *nieuw* onderwerp dat hij wil regelen, en hij heeft dit doen uitkomen door den titel: »Van homologatie van akkoord *buiten* failliet-verklaring." Duidelijker kan het voornemen om een *nieuw* onderwerp te regelen niet blijken, dan uit dezen titel.

Ik spreek niet tegen dat er verband is tusschen dit voorstel en dat der Regeering, maar het verband is niet zoo onafscheidelijk, dat de regeling daarvan bij dit onderwerp bepaald noodzakelijk is. De proef op de som daarvan is, dat het voorstel-Levy wet zoude kunnen worden, onafhankelijk van het Regeeringsvoorstel en onder vigueur van de bestaande wet op het faillissement. Ook in het buitenland vormen deze onderwerpen op zich zelf staande instituten, zoodat het ook met het oog op de elders gevolgde praktijk niet noodzakelijk is, dit voorstel-Levy aan het wetsontwerp te accrocheeren.

Ik neem de vrijheid aan de vergadering, die allicht geneigd zal zijn gewicht te hechten aan antecedenten, een paar voorbeelden in herinnering te brengen, die in het werk van mr. Heemskerk, *De Praktijk der Grondwet*, voorkomen.

18 November 1859 werd beslist dat een amendement op een wetsontwerp tot bekrachtiging van eenige artikelen in de akten van concessie voor Noorder- en Zuiderspoorwegen, strekkende om, onafhankelijk van iedere concessie, bij twee nieuwe artikelen den aanleg van eenige spoorwegen te bevelen, geen amendement was.

20 April 1869 werd beslist dat een amendement op een wetsontwerp tot wijziging van de kiestabel, strekkende om den census te veranderen, geen amendement was (hoewel in art. 3 van het wetsontwerp eene bepaling voorkwam omtrent het niet veranderen van den census bij de nieuwe districtsindeeling).

17 December 1878 oordeelde de Tweede Kamer dat een voorstel tot wijziging van een wetsontwerp van onteigening ten behoeve van een spoorweg van Stavoren naar Leeuwarden niet als amendement kon worden behandeld, omdat het tevens eene wijziging bevatte van de wet van 10 November 1875 (*Staatsblad* n°. 205) tot aanleg van Staatsspoorwegen.

Ziedaar drie gevallen, waarin geoordeeld werd dat de voorstellen niet *dezelfde* zaak betroffen.

Wij hebben hier iets dergelijks. Om die reden zal ik, Mijnheer de Voorzitter, indien het door u niet gedaan wordt, voorstellen om het voorstel niet als amendement te behandelen. Mocht de Vergadering besluiten het voorstel wel als amendement te behandelen, dan behoud ik mij de vrijheid voor om voor te stellen dat zoogenaamde amendement naar de afdeelingen te verzenden, omdat mij dit voor het nemen van eene beslissing over de zaak zelve onontbeerlijk en onafwijsbaar voorkomt.

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! Het voorstel van den Levy is door de Commissie ernstig overwogen geworden. Dit voorstel wordt door haar als zeer gewichtig beschouwd, en mijns inziens is de belangrijkheid daarvan nog meer gebleken bij de discussie van heden.

Verschillende leden hebben zwarigheid gemaakt tegen het gelijkstellen van kooplieden en niet-kooplieden; en de omstandigheid, dat bij dit wetsontwerp niet-kooplieden gelijk gesteld worden met kooplieden, heeft zeker den heer Levy mede aanleiding gegeven tot zijn voorstel.

Het komt mij voor, dat de zwarigheden, door verschillende leden heden geopperd tegen de gelijkstelling van kooplieden en niet-kooplieden, niet uit de lucht gegrepen zijn....

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker herinneren dat op dit oogenblik alleen aan de orde is de vraag of het voorstel van den heer Levy zal beschouwd worden als een amendement: ja dan neen.

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal uwen wenk in acht nemen; het was mijne bedoeling, om te komen op de prealabele quaestie en niets anders. Over het voorstel zelf zal ik thans niet spreken; doch in den boezem der Commissie is de vraag gerezen: is dit voorstel een amendement, of is het dat niet?

De heer Levy *noemt* het een amendement, maar daarom is het er nog geen. Of het voorstel al of niet een amendement is, moet worden beoordeeld uit het geheele samenstel; en wanneer ik nu een amendement voor mij zie van niet minder dan 19 artikelen, dan zal het toch zeker, indien het een amendement is, er een zijn van zeer bijzondere soort.

De meerderheid der Commissie meent, dat het voorstel niet is een amendement; integendeel, een afzonderlijk voorstel, wel verband houdende met het wetsontwerp, maar daarmede niet in onafscheidelijk verband staande; met dien verstande, dat het voorstel kan worden behandeld afzonderlijk en afgescheiden van het wetsontwerp, en ook het wetsontwerp kan behandeld worden afzonderlijk en afgescheiden van het voorstel-Levy.

Stel eens, dat de meerderheid der Kamer eenstemmig zoude

zijn met de groote meerderheid der Commissie van Voorbereiding, en meende, dat het voorstel niet was een amendement, maar een nieuw voorstel, wat zou dan het gevolg zijn?

Dat dit nieuwe denkbeeld van den heer Levy, als amendement voorgesteld, doch eigenlijk een voorstel zijnde, zoude moeten verzonden worden naar de afdeelingen.

Indien dat gebeurde, zou schorsing der behandeling van dit wetsontwerp het onmiddellijk gevolg daarvan kunnen zijn, en zoude, naar mijne persoonlijke opvatting, van verdere behandeling in deze Kamer niets meer komen. Wellicht ben ik pessimistisch, maar toch zullen zeker vele leden der Kamer dit met mij eens zijn.

Wanneer ik nu de geschiedenis van dit wetsontwerp naga, de benoeming der Staatscommissie bij Koninklijk besluit van 22 November 1879, en het uitbrengen van haar rapport op 28 Februari 1887, onder aanbieding van het ontwerp eener wet op het faillissement en de surséance van betaling, met toelichting, en ik daarbij rekening houd met het belang wat de handel heeft bij eene verbetering van het faillietenrecht, dan geloof ik, dat de geheele Kamer het met mij zoude betreuren, als op de behandeling van het voorstel van den heer Levy het wetsontwerp zou schipbreuk lijden.

Derhalve zal de Commissie van Voorbereiding zich wel wachten de verzending naar de afdeelingen voor te stellen. Liever doet zij de vriendelijke uitnoodiging aan den heer Levy, om, juist ter wille van de belangrijkheid, zijn voorstel niet in gevaar te brengen en het derhalve in te trekken, ook omdat de opportuniteit thans wel degelijk betwist kan worden. Later zal hij dan in de gelegenheid komen, zijn voorstel zelfstandig in te dienen, en kan het onderwerp, gelijk het inderdaad verdient, met ernst en nauwgezetheid in de afdeelingen worden overwogen.

Kan hij aan deze uitnoodiging onverhoopt niet voldoen, dan meent de Commissie geen ander advies te mogen uitbrengen, dan dat in het tegenwoordig stadium op de zaak niet verder kan worden ingegaan.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Een enkel woord over de quaestie of het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Levy, te beschouwen is als een amendement.

Mij komt het voor, dat er goede redenen voor pleiten om die vraag bevestigend te beantwoorden.

Volkomen geef ik toe, dat de aanhef van het stuk n°. 8 grootelijks den twijfel gaande maakt, of het voorstel wel als een amendement is aan te merken. Wanneer men toch leest van bepalingen die aan het wetsontwerp »voorafgaan", dan zou men kunnen aannemen dat die bepalingen niet tot het wetsontwerp behooren. Maar het tegendeel bleek duidelijk in de algemeene beraadslaging, en mij dunkt, dat wij meer moeten letten op den werkelijken aard van het voorstel dan op dien, mijns inziens minder correcten, aanhef.

Te recht betoogde de geachte afgevaardigde uit Arnhem, dat het onderwerp in behandeling den maatstaf aangeeft en dat elk amendement eene wijziging moet zijn van dat onderwerp. Welnu, welk onderwerp wordt thans behandeld? In behandeling is de wettelijke regeling van den toestand van iemand, die zijn schulden niet kan betalen. Nu geeft men daaraan verschillende namen en onderscheidt verschillende periodes; men gewaagt van faillissement, van kennelijk onvermogen, en van eene regeling die nog aan het faillissement of aan den staat van kennelijk onvermogen vooraf kan gaan. Alle zijn het inderdaad verschillende phasen van den toestand van hem die zijne schuldeischers niet dadelijk volkomen kan voldoen. Daarom ben ik tot dusver van oordeel, dat ook hetgeen door den heer Levy wordt voorgesteld, een amendement is te noemen en wel degelijk wijziging brengt in het onderwerp dat in behandeling is. Dit blijkt, dunkt mij, ook hieruit, dat menigeen, gelijk reeds in het debat uitkwam, zijn oordeel over eenige bepalingen van het wetsontwerp, zijn oordeel over het wenschelijke van meer of minder rigoureuse maatregelen tegenover den failliet, afhankelijk kan stellen van de vraag, of aan het faillissement zal kunnen voorafgaan eene regeling zooals die in het amendement is voorgesteld.

Nu heeft de geachte voorzitter van de Commissie van Voorbereiding er op gewezen, dat het beschouwen van dit voorstel als een amendement gevaarlijk zou kunnen zijn voor de verdere behandeling van het wetsontwerp; de behandeling zou zijns inziens daardoor kunnen worden vertraagd, daar het voorstel niet behoorlijk is onderzocht. Maar dit moet, dunkt mij, vreemd blijven aan de vraag, of het al of niet een amendement is. Het amendement kan zijn niet behoorlijk voorbereid; het amendement kan zijn defectueus; het amendement kan zijn verderfelijk, en 't kan zijn dat men daarom zijne stem er niet aan zal geven, maar een verwerpelijk amendement blijft toch een amendement.

Op deze gronden meen ik mij niet te mogen vereenigen met het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Arnhem, den heer Rink, om het voorstel-Levy niet als amendement te beschouwen.

De heer **Travaglino**, *Voorzitter der Commissie van Voorbereiding*: De aanleiding tot onze uitnoodiging aan den heer Levy gericht, om dit voorstel terug te nemen en later daarmede als zelfstandig voorstel terug te komen, ligt juist in de vraag, of zijn voorstel een amendement is, ja dan neen.

De bedoeling van de Commissie van Voorbereiding is niet thans eene beslissing uit te lokken over het voorstel zelf, noch ook om de leden der Kamer aan te raden om voor of tegen te stemmen, maar alleen om de gronden aan te geven voor het verzoek, door de Commissie aan den heer Levy gedaan.

Dit tot antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Steenwijk.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Na den vriendelijken steun, dien ik ondervonden heb van den geachten afgevaardigde uit Steenwijk, zal het de Kamer zeker niet verwonderen; integendeel, meen ik, zal zij het apprecieeren, wanneer ik op dit late uur niet in breede uiteenzettingen treed ter wederlegging van hetgeen door den heer Rink is aangevoerd, ten betooge dat wij hier niet te doen zouden hebben met een amendement. Die geachte spreker houde mij de opmerking ten goede, maar hij reikte zich zelf een brevet uit van vrijzinnigheid in het beoordeelen van de vraag, in hoever of een voorstel al dan niet een amendement was; maar het komt mij voor dat dit certificaat niet past op de houding, die hij ten aanzien van mijn amendement heeft aangenomen. Tot dusver althans is èn door dien geachten spreker, èn ook door het dubitatieve woord dat door u zelf, Mijnheer de Voorzitter, is aangevoerd, toegegeven, dat er een zeer nauw verband is tusschen het door mij voorgestelde amendement en het wetsontwerp. Wij mogen niet uit het oog verliezen, Mijnheer de Voorzitter, het is zooeven reeds gezegd, wij regelen, of zullen regelen, eene gansch nieuwe materie, die omvat èn den eigenlijken toestand van faillissement, èn den toestand die blijft buiten faillissement, de surséance van betaling, zoodat wij hier in dit ontwerp ook hebben een toestand, die buiten het faillissement omgaat. Mij dunkt, wanneer derhalve triumphantelijk als afdoend argument, als proef op de som door den eersten geachten spreker wordt gezegd: ziet gij, het voorstel beweegt zich buiten het gebied van het faillissement, derhalve heeft het met dit wetsontwerp niets te maken, dan kan hij de wederlegging van dat argument in het wetsontwerp zelf vinden. Dit, Mijnheer de President, is zóó waar, dat het bij mij, ik heb het heden nog in een particulier gesprek aan den heer van Houten gezegd, een punt van zeer ernstige overweging heeft uitgemaakt, of het niet mogelijk was hetgeen ik beoog met mijn akkoord buiten faillissement, in den titel van de surséance te brengen, maar na rijp beraad ben ik daarvoor teruggedeinsd, omdat het grond-denkbeeld van de surséance en dat van mijn amendement niet hetzelfde is. In de surséance wordt het vooruitzicht geopend op *geheele* afdoening van schuld, terwijl mijn

amendement niet de *geheele* betaling bedoelt. Wanneer nu de geachte afgevaardigde verder antecedenten aanvoert ten aanzien van de wijze, waarop verschillende als amendement voorgestelde veranderingen door de Kamer zijn gehanteerd en daarvan een paar ontleent aan het bekende werk van den heer Heemskerk, dan zou ik daar tientallen andere tegenover kunnen stellen.

Het is eene opmerking door den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn academisch proefschrift gemaakt, dat niets speculatiever is dan de vraag of een voorstel geacht kan worden een amendement te zijn of niet, en wanneer er dan werkelijk is vrijzinnigheid bij de beoordeeling van deze vraag, niet eene vrijzinnigheid in woorden maar ook zich toonende in daden, dan meen ik, altijd natuurlijk eene grens erkennende zooals bij alles, dat die grens wel zoo ruim mag worden genomen dat een onderwerp in onmiddellijk, in nauw verband staande met het aanhangig ontwerp, kan worden geacht te zijn een amendement.

Ik heb dan ook met genoegen vernomen dat er in den boezem van de Commissie van Voorbereiding eene minderheid was die mijn voorstel beschouwde als een amendement, terwijl toch de geachte voorzitter dier commissie zich uitsluitend tot orgaan meende te moeten maken van de meerderheid en alleen zeide dat er eene minderheid was.

De voorzitter van de Commissie heeft mij dan ook uitgenoodigd het amendement in te trekken en het daarna opnieuw in te dienen, gebruik makende van mijn recht van initiatief. Ik zou aan die uitnoodiging volgaarne gevolg geven, wanneer bij mij de wet niet werd geïnfluënceerd door de vraag of er zal zijn mogelijkheid om een zoodanig stadium te openen dat een faillissement wordt ontweken. Indien ik een oordeel moest uitbrengen over de wet als zoodanig, zonder *adminiculum juris*, ik zou in de noodzakelijkheid zijn mijn stem aan artikel 1 te weigeren. En wel omdat deze wet principieel ten aanzien van den eerlijken debiteur een onrecht schept, welk onrecht ik juist door mijn amendement tracht te ontwijken. Of ik daarin ben geslaagd — het spreekt vanzelf dat het antwoord daarop aan de Kamer blijft voorbehouden. Mocht derhalve worden voorgesteld het amendement te verzenden naar de afdeelingen, ik zal mij niet alleen geen partij stellen maar dit zelfs toejuichen.

De voorzitter der Commissie zeide dat in dit geval de behandeling van de wet moest worden geschorst, en eerst later kon worden hervat, op een tijdstip dat hij zelfs niet kon vooruitzien. Zoo ingewikkeld is, dunkt mij, de zaak niet, dat door een nieuw onderzoek in de afdeelingen de behandeling van het wetsontwerp ad calendas graecas verschoven zal worden. Op de door mij aangevoerde principieele gronden meen ik derhalve te moeten volharden bij mijn amendement, en ik geef de Kamer bescheidenlijk in overweging om hare adhaesie niet te schenken aan het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Arnhem.

De heer **Rink**: Een enkel woord slechts. De geachte afgevaardigde uit Steenwijk en de geachte voorsteller van het zoogenaamde amendement hebben bij de bestrijding van hetgeen door mij werd in het midden gebracht, het inderdaad niet verder gebracht en ook niet verder willen brengen, dan aan te toonen dat in het zoogenaamde amendement eene zaak wordt geregeld, die toch in verband staat met het aanhangig ontwerp.

Ik heb die vraag evenwel niet ontkennend beantwoord, maar alleen als mijn gevoelen uitgesproken, dat het verband niet nauw genoeg is om hier aan een amendement te kunnen denken.

De geachte afgevaardigde uit Steenwijk voerde aan: wij zijn hier bezig te regelen de omstandigheden van den man die in slechte financieele omstandigheden verkeert; dus behoort het amendement van den heer Levy ook tot dit ontwerp. Zoo argumenteerende zou men echter een groot deel van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wel tot dit ontwerp kunnen brengen. Want iemand die failliet gaat, heeft meestal reeds lang te voren schulden, hij wordt vervolgd, zijne goederen worden in beslag genomen, dat is alles in zekeren zin de voorbereiding van het faillissement; dat zijn de phasen die men doorloopt vóór dat men failliet gaat. Maar kan men nu beweren, dat de regeling van al die voorafgaande phasen in onafscheidelijk verband staat tot de faillissementsregeling zelve? Mijns inziens neen.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam zegt: maar ook de surséance wordt in deze wet geregeld en deze valt toch ook buiten het faillissement. Nu meen ik echter, dat die geachte afgevaardigde, door daar op te wijzen, juist het zwakke punt van zijn zaak doet uitkomen. Gesteld toch, dat alleen was voorgesteld eene wet op het faillissement, zou dan de geachte afgevaardigde meenen, dat daaraan *bij wijze van amendement* een wet op de surséance zou kunnen worden toegevoegd? En zoo hij met mij zou oordeelen dat aldus de grenzen van het recht van amendement verre overschreden zouden worden, geldt dan datzelfde niet voor hetgeen hij nu doet? Ook zijn amendement beoogt de regeling van eene phase, van een toestand, van een tijdperk, waarvan de regeling in het ingediende wetsontwerp niet is opgenomen.

En ik blijf van meening dat zoodanig *aanvullings*-voorstel iets anders en meerders is dan een bloot *wijzigings*-voorstel.

Het *voorstel* van den heer Rink, om het voorstel van den heer Levy niet te beschouwen als een amendement, wordt in stemming gebracht en met 40 tegen 20 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Houten, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Land, Conrad, van Delden, Röell, Pyttersen, van Löben Sels, van Karnebeek, A. van Dedem, Æ. Mackay, van der Borch van Verwolde, Havelaar, Heldt, Beelaerts van Blokland, van der Kaay, Farncombe Sanders, Harte, Veegens, Lucasse, Pijnacker Hordijk, Rutgers van Rozenburg, Goeman Borgesius, Mutsaers, Levy, van Gijn, de Meijier, Zijp, de Beaufort (Amsterdam), Dobbelmann, Keuchenius, Bool, Hintzen, Mees, Vrolik, Brantsen van de Zijp, Goekoop, Walter, Th. Mackay en Guyot.

Voor hebben gestemd de heeren Kielstra, van der Schrieck, de Ram, Tydeman, Viruly Verbrugge, van de Velde, van Bylandt, Clercx, Rink, Bevers, Huber, Hartogh, Travaglino, de Geer van Jutfaas, Platé, Roessingh, van Kerkwijk, van der Feltz, Michiels van Verduynen en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Daarmede is uitgemaakt, dat de als amendement voorgestelde bepalingen van den heer Levy werkelijk als amendement zullen worden behandeld. Ik wensch aan de Kamer mede te deelen, dat ik mij verplicht zal rekenen morgen het voorstel te doen, overeenkomstig art. 75 van het Reglement van Orde, om het amendement van den heer Levy te verzenden naar de afdeelingen.

Ik zal daarbij echter tevens voorstellen om, hangende het onderzoek van het amendement van den heer Levy — waaromtrent een nadere dag kan worden aangewezen — voort te zetten de openbare behandeling van het wetsontwerp zooals het daar ligt. Ik zou wenschen aan de Kamer voor te stellen om bijv. overmorgen-ochtend in de afdeelingen te gaan — welke afdeelingen die zullen moeten zijn van September 1891 — ten einde het amendement te behandelen, en inmiddels morgen voort te gaan met de behandeling van art. 1 van het wetsontwerp, zooals het daar ligt.

Ik wensch thans daarover geene beslissing uit te lokken, doch zal morgen daartoe een voorstel doen, ingeval natuurlijk het amendement ondersteund wordt.

De vergadering wordt gesloten.

51ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 20 APRIL 1893.

(GEOPEND TE 11 UUR.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden. — 2°. een wetsontwerp; 3°. een adres; 4°. een boekwerk. — Verslag uitgebracht over Regeeringsbescheiden. — Behandeling van het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling; voorstel van den voorzitter om het amendement van den heer Levy naar de afdeelingen te zenden, verworpen. — Voorstel van den heer van Delden aangenomen, om art. 1 van het amendement van den heer Levy in behandeling te nemen. Beraadslaging over en verwerping van dat artikel. — Aanvang de beraadslaging over art. 1. — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig met den Voorzitter 74 leden, te weten de heeren:

van de Velde, Dobbelmann, Levy, Smeenge, Mutsaers, Hartogh, Clercx, Havelaar, Schaepman, van Bylandt, Zijp, de Geer van Jutfaas, Goekoop, Conrad, van Beuningen, Rink, Vrolik, de Meijier, de Beaufort, Keuchenius, Travaglino, Houwing, van Houten, Mees, Bool, Roessingh, van den Berch van Heemstede, Donner, Kielstra, Ferf, de Kanter, Huber, Heldt, Lucasse, Pijnacker Hordijk, van Löben Sels, T. Mackay, van Kerkwijk, Bahlmann, van der Feltz, van Alphen, W. de Beaufort, van Karnebeek, A. van Dedem, Bevers, Röell, Pyttersen, Land, Brantsen van de Zijp, Kerdijk, Tydeman, van der Schrieck, van Gijn, Walter, Veegens, Harte, Schimmelpenninck van der Oye, Goeman Borgesius, Hintzen, Lieftinck, van Delden, van Velzen, Æ. Mackay, Smits van Oijen, de Ram, Viruly Verbrugge, Beelaerts van Blokland, G. van Dedem, Farncombe Sanders, Seret, Michiels van Verduynen, Guyot en Rutgers van Rozenburg,

en de heer Minister van Justitie.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Ruys van Beerenbroek, Smit, van der Borch van Verwolde, van der Kaay en Beelaerts van Blokland, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de tweede en de derde ook den eerstvolgenden dag, de vierde door ambtsbezigheden en de laatste uithoofde van andere bezigheden, in den aanvang.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. eene Koninklijke boodschap ten geleide van een wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet van 25 Mei 1880 tot instelling van eene Rijkspostspaarbank.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en het wetsontwerp naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. een adres van H. J. Knoth, gepensionneerd Rijksontvanger te Posterholt, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet van 9 Mei 1890 tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor het genoemd wetsontwerp;

4°. van professor mr. R. van Boneval Faure, het 2de deel van zijn werk: »Het Nederlandsch burgerlijk procesrecht".

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De heer **Kielstra** brengt verslag uit namens de Commissie belast met het onderzoek van het beknopt Verslag omtrent den toestand der Koninklijke Militaire Academie gedurende het jaar 1892.

[Zie het Verslag in de *Bijlagen*.]

Dit verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusie later bepaald worden.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het WETSONTWERP OP HET FAILLISSEMENT EN DE SURSÉANCE VAN BETALING. (**18**)

De **Voorzitter**: In de eerste plaats komt in behandeling het door den heer Levy als nieuwe eerste titel voorgestelde amendement. Verlangt de voorsteller nog het woord tot toelichting van zijn amendement?

De heer **Levy**: Ik dank u, Mijnheer de Voorzitter.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren van Karnebeek, Ferf, Heldt, de Beaufort (Wijk bij Duurstede) en Smeenge, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen, overeenkomstig art. 75 van het Reglement van Orde, het amendement van den heer Levy naar de afdeelingen te zenden.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Delden**: Ik heb wel eenig bezwaar er tegen het amendement van den heer Levy nu reeds naar de afdeelingen te verzenden, vóór dat het gebleken is of de Kamer het eens is met het beginsel van het amendement. Wij zouden, als de Kamer ten slotte toch het nieuwe rechtsinstituut niet wil, veel vergeefschen arbeid doen en veel oponthoud veroorzaken.

In de volkomen onzekerheid of het beginsel van het amendement van den heer Levy ten slotte hier eene meerderheid zal vinden, is het mijns inziens voorbarig nu reeds

over de artikelen daarvan in de afdeelingen te discuteeren en van die beraadslagingen een verslag op te maken en wat daarmede gepaard gaat. Nu is het denkbeeld bij mij gerezen, of het niet eenvoudiger ware eerst te stemmen over het beginsel waaraan genoemd amendement organisatie wenscht te geven, het beginsel van homologatie van een onder zekere voorwaarden gesloten akkoord, zonder dat de schuldenaar wordt verklaard te zijn in staat van faillissement. Wanneer de Kamer dat beginsel niet aan wil, is het overbodige moeite het geheele amendement naar de afdeelingen te zenden, en daarom geef ik in overweging te beginnen met de behandeling van art. 1 van het amendement, en daarbij vooral de vraag te stellen of de Kamer het genoemd rechtsinstituut in ons recht verlangt te zien opgenomen. Wordt dat beginsel aangenomen, dan is er meer reden om het amendement naar de afdeelingen te verzenden, om te onderzoeken of het instituut goed geregeld en uitgewerkt is. Ik wensch het aangegeven denkbeeld aan de overweging der Vergadering te onderwerpen.

De **Voorzitter**: Het voorstel van den heer van Delden strekt om thans over te gaan tot de behandeling van art. 1 van het amendement van den heer Levy, en eerst daarna, mocht het zijn aangenomen, te beslissen omtrent de vraag of de verdere artikelen naar de afdeelingen zullen verzonden worden.

De heer **de Geer van Jutfaas**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer art. 1 wordt aangenomen gelijk het voor ons ligt dan zou het onherroepelijk zijn vastgesteld, en zou over dat artikel natuurlijk in de afdeelingen niet meer kunnen worden gesproken, wel over de volgende artikelen. Nu is mijne vraag of dit ook uwe bedoeling is, dan wel of de aanneming van art. 1 alleen het beginsel zal betreffen en de nadere bespreking daarvan zal openblijven. Daarvan zal althans mijne stem afhangen.

De **Voorzitter**: Ik antwoord den heer de Geer, dat, wanneer art. 1 van het amendement van den heer Levy mocht zijn aangenomen, daarmede nog niet onherroepelijk is uitgemaakt, dat het een deel van de wet zal uitmaken. Dat artikel is slechts een onderdeel van het amendement van den heer Levy, dat na de behandeling der 19 artikelen in zijn geheel in stemming komt.

Tegen het denkbeeld van den heer van Delden bestaat bij mij geen overwegend bezwaar: eene geregelde behandeling van zaken staat het niet in den weg, zelfs zou het daaraan bevorderlijk kunnen zijn.

De heer **de Kanter**: Het denkbeeld van den heer van Delden kan ik tot mijn leedwezen niet deelen. De formuleering van het artikel heeft voor mij een onoverkomelijk bezwaar, terwijl ik toch ben voor het beginsel. Ik meen dus, dat het voorstel van den heer van Delden verder reikt dan hij bedoelt; wanneer hij van oordeel is, dat door de stemming over art. 1 eene zuivere stemming over het beginsel zal worden verkregen, vergist hij zich.

Art. 1 van het amendement houdt zeer nauw verband met art. 1 van het Regeeringsvoorstel, en het zal zeer moeilijk zijn het beginsel goed op dat ontwerp te enten; gisteren wees ik reeds daarop; de belangrijke vraag, hoe een voorstel als dit zal geaccrocheerd aan het Regeeringsontwerp, staat met de formuleering van art. 1 in het nauwste verband, en op de discussie daarop ben ik niet voorbereid, eenvoudig omdat ik meen dat daarover in de eerste plaats een afdeelingsonderzoek noodig is.

Om deze redenen kan ik het voorstel van den heer van Delden niet ondersteunen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer van Delden wordt in stemming gebracht en met 50 tegen 9 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Clercx, Havelaar, van Bylandt, Zijp, de Geer van Jutfaas, Goekoop, Conrad, van Beuningen, Rink, Vrolik, de Meijier, de Beaufort (Amsterdam), Travaglino, Houwing, van Houten, Mees, Bool, Roessingh, van den Berch van Heemstede, Donner, Kielstra, Ferf, Huber, Pijnacker Hordijk, van Löben Sels, T. Mackay, van Kerkwijk, van der Feltz, van Alphen, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), A. van Dedem, Pyttersen, Röell, Bevers, Land, Brantsen van de Zijp, Kerdijk, van der Schrieck, van Gijn, Walter, Veegens, Goeman Borgesius, Hintzen, Lieftinck, van Delden, Levy, Smeenge, Mutsaers, Hartogh en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren de Kanter, Heldt, Lucasse, Bahlmann, van Karnebeek, Tydeman, Harte, van de Velde en Dobbelmann.

Beraadslaging over ART. 1 van het *amendement* van den heer Levy, luidende:

» Ieder, die buiten staat is om zijne schulden ten volle te betalen, kan aanspraak maken op het recht van homologatie van akkoord buiten faillietverklaring, met inachtneming der navolgende bepalingen."

De heer **Hartogh**, *lid van de Commissie van Voorbereiding*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar oordeel over art. 1 van het amendement van den heer Levy mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Evenals de geachte voorsteller van het amendement begrepen heeft dat hij heden niet behoefde toe te lichten de bedoeling van zijn amendement, evenzeer geloof ik dat de Kamer reeds weet dat hare Commissie zich met dat amendement niet kan vereenigen; vergun mij echter aan te geven de redenen die ons tot dit besluit gebracht hebben.

Zooals ik verleden Dinsdag reeds zeide, behoor ik persoonlijk tot degenen die, indien het faillietenrecht, hetgeen thans ten onzent geldt, ook moest blijven gelden, wel sympathie zouden gevoelen om eene wettelijke sanctie aan een buiten faillissement aangenomen akkoord te geven. Maar ik voegde er dadelijk bij — en ik vertrouw dat de Kamer dit wel met ons eens zal zijn — dat het oogenblik al zeer ongelukkig gekozen is om een zoodanig rechtsinstituut te willen invoeren, thans, nu wij bezig zijn om het faillietenrecht te herzien. Ik acht het oogenblik ongelukkig gekozen, omdat eigenlijk de vraag of in de toekomst dat rechtsinstituut noodig zal of kan zijn, beheerscht wordt door eene andere: hoe zal het nieuwe faillietenrecht wezen? Voornamelijk toch daar, waar aan de faillissementsprocedure verbonden zijn groote kosten en vele formaliteiten, wordt het eene behoefte — wij zien dit in andere landen — om aan het onderhandsch akkoord buiten faillissement eene wettelijke sanctie te geven. En dit is zóó waar, dat de heer Levy, die — hij erkent het zelf; trouwens het is ook niet om thans op zijn arbeid eene aanmerking te maken, maar slechts eene opmerking — de artikelen, waaruit zijn amendement bestaat grootendeels heeft overgenomen uit het wetsvoorstel van 1835, te vinden in het Xde deel van Voorduin, daar ook zal hebben kunnen lezen dat de toenmalige Regeering het voorstel deed: »om de vastgestelde formaliteiten en de daaraan verknochte kosten van de gewone faillissementen te voorkomen". En mr. F. S. van Nierop, die in 1871 in de Juristenvereeniging de homologatie van akkoord buiten faillietverklaring verdedigde, schreef ook in zijn prae-advies, dat onderhandsche akkoorden zoo dikwijls gesloten worden, omdat »de schuldenaar tracht zoo lang mogelijk den smet van het faillissement en de daaraan verbonden openbaarheid te ontgaan, en de schuldeischer, bevreesd dat de wettelijke bepalingen eene geleidelijke en voordeelige liquidatie zullen onmogelijk maken, of de faillissementsonkosten een belangrijk deel van het actief vorderen, is op gerechtelijk beheer en gerechtelijke liquidatie evenmin gesteld." Ook deze schrijver meende dus, dat, waar de gerechtelijke liquidatie, ja in het algemeen het faillietenrecht zoo omslachtig is en de kosten zoo groot zijn, dit doet billijken den wensch, om

aan het akkoord buiten faillissement wettelijke sanctie te geven.

Daarom herhaal ik: het oogenblik door den heer Levy gekozen is niet gelukkig, om de invoering van zoodanig rechtsinstituut in onze wetgeving voor te stellen. Maar daarenboven acht ik het niet raadzaam artikel 1 aan te nemen, omdat mr. Levy zich met die homologatie van een onderhandsch akkoord een geheel ander doel voor oogen stelt, een doel, dat daardoor geenszins bereikt kan worden.

Het is moeilijk om dit duidelijk te maken, nu wij alleen nog spreken over art. 1 van zijn voorstel, maar ik mag toch aannemen dat uit gehouden debatten voldoende gebleken is, dat de heer Levy zijn nieuw rechtsinstituut voornamelijk, ja alleen, verlangt, omdat hij onderscheid door den wetgever wenscht gemaakt te zien niet alleen tusschen de solvente en insolvente personen, maar omdat de wetgever volgens hem geheel anders behoort te behandelen den insolvente, die dit aan eigen schuld te wijten heeft, en dengene, die buiten zijne schuld, bijv. door ongeluk, door het faillissement van een ander in dien toestand van insolventie geraakt is.

En nu moet ik herhalen, ook nadat hem door anderen en mij daarop meermalen gewezen is, de heer Levy heeft niet aangetoond (het zou hem, meen ik, ook niet mogelijk geweest zijn) dat dit doel, die verschillende berechting van den eerlijken en van den oneerlijken debiteur, door zijn voorstel bereikt zou worden.

Het onderhandsche akkoord, gesanctionneerd door de wet, dat voorrecht, zooals hij dat ontwierp, wordt immers door hem aan ieder schuldenaar toegekend; en niet slechts aan den eerlijken man, aan hem, die niet gespeeld heeft, aan hem, die door het fatum achtervolgd, zijne verplichtingen niet kan nakomen. Neen, over die onderscheiding wordt in geen der artikelen een woord zelfs gerept.

Moet daarom de behandeling van zijn voorstel thans ontraden worden, daaraan sluit zich eene andere reden aan, of spruit er eigenlijk uit voort. Het is de bedoeling van mr. Levy, hij heeft het ronduit verklaard, door de gelijktijdige invoering van zijn rechtsinstituut te doen uitkomen, dat de toestand van den gefailleerde infamant zij en blijve. Hij wenscht dat nu wel alleen voor den oneerlijken schuldenaar, maar al loopt er een ander onder, het faillissement blijve onteerend voor allen, en daarom naast of liever vóór dien faillissementstoestand een ander rechtsinstituut voor den eerlijken schuldenaar, waarvan, mr. Levy make zich toch geen illusie! niet minder spelers en dergelijke personen, die hij onder de oneerlijke debiteurs rekent, minstens evenveel gebruik zullen maken.

Maar dit ontwerp wil niet, dat het faillissement een infameerend karakter drage — en de poging van mr. Levy mag daarom ook niet worden gesteund.

Neen, het ontwerp wil geen smet werpen op den gefailleerden schuldenaar; het vraagt niet door welke oorzaken iemand niet meer in staat is om aan zijne verplichtingen te voldoen. Trouwens dat gaat den civielen rechter niet aan.

Nu erken ik, dat mr. Levy den Minister heeft tegengeworpen, en hij deed mij de eer aan mij met Zijne Excellentie te noemen, dat wij de gevolgen zouden vergeten hebben van een faillissement, waardoor het juist zoo onteerend wordt.

Doch heeft de geachte spreker dan verzuimd het laatste artikel van het ontwerp te lezen, luidende: »Deze wet treedt in werking op een nader bij de wet te bepalen tijdstip?"

De Regeering heeft op verzoek van de Commissie van Voorbereiding dit artikel in dien zin veranderd, omdat het niet alleen wenschelijk, maar volstrekt noodzakelijk zal zijn in geheel onze wetgeving na te gaan, of het faillietenrecht, zooals het thans geregeld zal worden, geen noodige wijzigingen zal moeten veroorzaken.

Als mr. Levy dus zegt: thans houdt de voogdij op, of kan zij ophouden te bestaan ten gevolge van faillissement, de maatschap houdt op of kan ophouden door faillissement, dan is het thans waar voor het faillietenrecht, zooals wij dit op het oogenblik hebben, maar of in de toekomst, wanneer dit wetsontwerp zal zijn aangenomen, of dan al die verschillende gevallen, die wij in het Burgerlijk Wetboek en in andere wetten vinden, zullen blijven bestaan, daar zal de Wetgevende Macht later over te beslissen hebben. En dit is zoo waar, dat, zelfs indien het rechtsinstituut, dat de heer Levy verlangt, in dit wetsontwerp tevens werd opgenomen, evenzeer dan zou moeten worden nagegaan en overwogen of voor hen, die van dat rechtsinstituut gebruik zullen maken, in sommige gevallen, ik denk hierbij bijv. ook aan voogdij en maatschap, niet evenzeer rechtsgevolgen behooren verbonden te zijn.

En zegt eindelijk de heer Levy: ja, maar in allen gevalle wordt door de faillietverklaring het kiesrecht verloren, zie toch maar art. 80, alinea 3, van de Grondwet, dan wensch ik hem er op te wijzen, dat juist dit wetsontwerp den toestand voor den schuldenaar in dit opzicht enorm verbetert. De Grondwet ontzegt het kiesrecht aan hem, die het beheer over zijne goederen verloren heeft.

Wanneer nu de geachte voorsteller zich herinneren wil, dat volgens het thans bij ons vigeerend recht het faillissement niet beschouwd wordt als geëindigd te zijn door insolventie, zelfs niet door akkoord, maar alleen door rehabilitatie, maar, wordt dit wetsontwerp aangenomen, dan zal de gefailleerde voor zeer korten tijd slechts het beheer over zijne goederen verliezen, want door het akkoord, zoodra het gehomologeerd is, houdt het faillissement op en krijgt de failliet het beheer over zijne goederen terug, ja, wat meer zegt, zelfs bij insolventie, na de vereffening, eindigt evenzeer het faillissement, en herkrijgt de failliet het beheer.

Resumeerende dus, meen ik, dat het doel, hetgeen door den geachten voorsteller beoogd wordt, door zijn voorstel niet bereikt wordt, want *dat* maakt geene schifting tusschen den eerlijken schuldenaar, die buiten zijne schuld insolvent wordt, en den oneerlijken speelzieken debiteur, en wanneer het dat niet doet, is er zeker geene reden, ook niet voor mr. Levy, om dat rechtsinstituut, op dit oogenblik in verband met het aanhangig wetsontwerp te doen behandelen. Voor de homologatie van akkoord buiten faillietverklaring — een hoogst belangrijk juridiek sociaal vraagstuk — zijn dan ook geheel andere gronden aan te voeren dan mr. Levy deed; het doel door hem er mede beoogd, is niet te bereiken. Daarom behoort die quaestie hier thans op dit oogenblik niet verder te worden onderzocht en kan zij later, onafhankelijk van dit wetsontwerp, behandeld worden.

Ik zal trachten duidelijk te maken, wat ik bedoel.

Bij eene déconfiture, eene stagnatie, zal men licht gevoelen, dat het in het belang kan zijn van den schuldenaar, maar evenzeer van de schuldeischers — en dit geldt vooral den koopman, eene maatschappij, maar het kan ook bij een particulier, bij voorbeeld een notaris, voorkomen, dat zij, laat ik maar zeggen onder Jan zijn — dat dit niet aan de groote klok worde gehangen, maar zoo stil mogelijk behandeld en kan het zijn, afgewikkeld kan worden. Dat is in het belang van den schuldenaar en kan evenzeer zijn in dat van de schuldeischers. Dat het belang van den schuldenaar dit medebrengt, behoeft nauwelijks betoog, zooals gisteren reeds door den heer Harte is aangetoond; het krediet is zulk eene teere plant en het kan zeer zeker allernoodlottigst zijn voor zijn krediet, wanneer bekend wordt dat de debiteur niet in staat meer is aan zijne verplichtingen te voldoen. En de schuldeischers, deze hebben er dikwijls dubbel belang bij, dat geene openbaarheid aan dien staat van zaken gegeven worde. In de eerste plaats, omdat zij niet gaarne bekend willen gemaakt zien, dat zij een groot bedrag van den schuldenaar te vorderen hebben. Dit kan toch ook hun krediet schaden. Maar er is nog eene andere reden: de crediteuren hebben er meestal belang bij, dat hunnen debiteur, die accordeert voor een bedrag, in termijnen af te doen, en die in het vervolg hun afnemer blijft, krediet houde en niet de de gelegenheid worde afgesneden, om verder zaken te doen. Welnu, in zulke gevallen wordt buiten faillissement

een akkoord door den debiteur gesloten met zijne gezamenlijke crediteuren. En nu is het dikwijls de vraag geweest onder kooplieden, onder juristen, of het niet wenschelijk zou zijn om, wanneer een zoodanig akkoord met de overgroote meerderheid van de crediteuren is gesloten, de weinige recalcitrante schuldeischers, die anders toch het faillissement zouden kunnen doen uitspreken, te kunnen dwingen om met het akkoord genoegen te nemen. Gij ziet het, Mijnheer de Voorzitter, bij dat onderhandsch akkoord is niet het doel den eerlijken debiteur nu eens het faillissement te besparen, neen bij beide partijen, debiteur en crediteuren, vooral bij de laatsten, is alleen de vraag: wat is het financieel belang, wat is het voordeeligst. Maar met *dat* onderhandsch akkoord nu is openbaarheid, zooals mr. Levy wil, volkomen in strijd. Trouwens, vergis ik mij niet, dan was mr. Levy in de Juristenvereeniging van 1871, het praeadvies van mr. van Nierop verdedigende, evenmin voor openbaarheid. Ten minste dit zou ik opmaken uit het door hem gezegde op bladz. 150 (Handelingen Juristenvereeniging 1871, deel II), waar hij zeide dat de crediteuren op eene vergadering moesten bijeenkomen om daar dan de zaak te regelen. Ik verwijs den geachten voorsteller overigens naar het hoogst belangrijk opstel van mr. A. F. A. Leesberg, *Themis* van 1876, waarop de redactie van het *Weekblad van het Recht* in haar voorlaatste nummer de aandacht reeds vestigde. Hij kan daar lezen, onder andere bladz. 60, dat door dezen schrijver als onmisbare voorwaarde gesteld wordt: geene publiciteit, geene openbaarheid. De zaak, ik zeide het reeds Dinsdag, moet sub rosa behandeld worden. Dit is het doel van het onderhandsch akkoord, zooals het in werkelijkheid voorkomt. Mr. Levy wil er een ander doel mede bereiken dat practisch onmogelijk is. Dit durf ik dan ook wel voorspellen, dat, indien het rechtsinstituut van den heer Levy in deze wet mocht worden opgenomen, in plaats van dat rechtsinstituut toch nog in vele gevallen een onderhandsch akkoord tot stand zal komen, waarvan de buitenwereld niets zal weten! Van die openbaarheid zullen noch debiteur noch crediteuren gediend zijn.

Als tweede onafwijsbare voorwaarde moet bij homologatie van het buitengerechtelijk akkoord gesteld worden, dat eene *overgroote* meerderheid van de crediteuren het akkoord moet aannemen. En waarom? Omdat men eene minderheid wil dwingen, en dwang te wettigen blijft altijd bedenkelijk.

De wettelijke sanctie van het onderhandsch akkoord heeft toch alleen haar raison d'être, om de minderheid te dwingen het akkoord aan te nemen, waar zij tegen is. Men zal zeggen dat dit in het faillietrecht ook het geval is. Maar dan zijn er meerdere waarborgen, dat er niet gehaveid wordt, meer zekerheid, dat de belangen ook van de minderheid in het oog zullen worden gehouden, door de rechtbank, door den rechter-commissaris, door den curator, volgens dit ontwerp ook door eene commissie van schuldeischers. In het faillissement moet ook voor de aanneming van het akkoord de meerderheid wel groot zijn, doch daar behoeft zij zeker niet zoo overweldigend te zijn als bij een akkoord buiten faillissement. En nu wordt bij het voorstel van den heer Levy — ik zeide het reeds eene vorige maal — eene gemakkelijker te verkrijgen meerderheid aangenomen dan bij het wetsontwerp.

Dat is des te vreemder, omdat alle schrijvers in Nederland, althans zij die ik de laatste dagen heb kunnen naslaan, verklaren dat de meerderheid zeer groot moet zijn, bij voorbeeld 7/8 van het aantal crediteuren die minstens 5/6 van het schuldenbedrag vertegenwoordigen. Ik verwijs daarvoor naar het genoemde prae-advies van mr. VAN NIEROP (Handeling der Juristenvereeniging 1871, deel I, bladz. 76, deel II, bladz. 155, naar mr. LEESBERG bladz. 60, en last maar waarlijk not least naar mr. LEVY zelf, die in de Juristenvereeniging in 1871 zeide: »ik geloof dat dit niet anders mogelijk is dan op de wijze door het prae-advies voorgesteld, door de eene of andere meerderheid aan te nemen, natuurlijk niet te klein, bijv. 7/8."

En thans stelt hij eene minder groote meerderheid voor dan het ontwerp zelf doet! Is dit nu, omdat hij met dat rechtsinstituut nu iets anders bereiken wil?

Wil men aan het onderhandsch akkoord buiten faillissement wettelijke sanctie verleenen, dan heb ik, evenals mr. Leesberg, daarvoor wel sympathie, maar de invoering daarvan zou dan invloed hebben, ook niet in verband staan met het stelsel van faillietenrecht, waarmede wij thans bezig zijn. Eene dergelijke sanctie zou, meen ik, alleen plaats kunnen hebben op de wijze door den schrijver voorgesteld.

Stelregel blijve daarbij, om het krediet niet te schaden, geene openbaarheid. En vraagt men dien schrijver, hoe kan dan toch de minderheid — hoe kunnen de recalcitrante crediteuren — gebonden worden? Dan is zijn antwoord eenvoudig: een van beiden is waar: óf de niet het akkoord geteekend hebbende crediteur is bekend, óf hij is dit niet.

Is hij bekend, welnu, dan behoeft voor hem geene oproeping in couranten, geen openbare vergadering; waarom kan hij dan niet per brief worden opgeroepen?

En is de crediteur niet bekend, en wil de debiteur hem verzwijgen, welnu, dan mag hij ook door het onderhandsch akkoord niet worden gebonden.

De wettelijke sanctie, om ook de minderheid te kunnen binden, dit voorrecht verliest dan de debiteur. Dit is, geloof ik, de meest eenvoudige oplossing, door mr. Leesberg aan de hand gedaan. Maar is nu eene zoodanige wettelijke sanctie niet iets geheel anders dan mr. Levy bedoelt?

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben langer aan het woord geweest dan ik mij had voorgesteld, maar ik meende toch dat het noodig was eenigszins duidelijk te maken, waarom ik niet kan medegaan met het voorstel van den heer Levy, terwijl ik toch sympathie gevoel niet voor zijn stelsel, maar voor hetgeen, naar ik het begrijp, in het algemeen bedoeld wordt onder wettelijke sanctie van een onderhandsch akkoord.

Ik hoop dat het voorstel van den heer Levy niet worde aangenomen. Ik zou wenschen, dat wij eerst kwamen te leven onder een beter faillietenrecht, waaraan veel minder formaliteiten zijn verbonden, en waarvan de kosten veel geringer zijn — een faillietenrecht zóó eenvoudig, dat het in het eerste stadium, tot en met de homologatie van het akkoord, nog eenvoudiger is dan hetgeen mr. Levy ons voorstelt.

En mocht dan — nadat dat eenvoudige faillietenrecht in Nederland is ingevoerd — er nog behoefte bestaan aan sanctie van een onderhandsch akkoord, zooals ik het schilderde, dan zou ik er gaarne toe medewerken om aan die behoefte te voldoen; maar in den gedachtengang van den heer Levy gevoel ik mij niet thuis.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik de vrijheid neem om kortelijk de rede van den vorigen geachten spreker, lid der Commissie van Voorbereiding, te beantwoorden, dan heb ik mij daarbij te herinneren twee zaken, en wel in de eerste plaats, dat wij, ingevolge het zooeven door de Kamer genomen besluit, op voorstel namelijk van den heer van Delden, uitsluitend en alleen te doen hebben met het algemeen beginsel — niet eens met de formuleering, gelijk door u werd gezegd, van art. 1 — maar met het algemeen beginsel: *zal er zijn akkoord buiten faillissementsakkoord?*

Wanneer ik mij dit herinner, dan kan ik mij reeds ordeshalve ontslagen achten van te antwoorden op de bemerkingen, die gemaakt zijn door den vorigen geachten spreker, omdat, naar mijne bescheiden meening, die opmerkingen niet golden het beginsel, gelijk het thans aanhangig is.

De opmerkingen, die door den geachten afgevaardigde zijn gemaakt betreffende de vraag: zal in het openbaar plaats hebben eene ondervraging van den schuldenaar, de opmerking die gemaakt is met betrekking tot de meerderheid of minderheid, die zich verklaren moet voor een zoodanig akkoord, hebben betrekking tot de uitwerking van het beginsel, maar hebben niets te maken met de vraag van het beginsel zelf. Men kan, wat de openbaarheid betreft zijn toegedaan, gelijk ik het voorshands ben, de meening van Chamberlain, waarvan ik gisteren de eer had de Kamer kennis te doen dragen; men kan ook ten aan-

51ste VERGADERING. — 20 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

zien van die openbaarheid eene andere meening zijn toegedaan, maar met die vraag staat of valt het beginsel niet. Een akkoord buiten faillietverklaring is mogelijk, ook dan wanneer de *public examination* vervalt en alles plaats grijpt in de raadkamer.

Men kan ten aanzien van de meerderheid, die gevorderd wordt, stellen de bestaande, ontleend aan ons bestaand faillietrecht, twee derden, drie vierden of omgekeerd, of wel men kan, naardien het cijfers zijn, een anderen weg daaromtrent inslaan, aan een ander cijfer de voorkeur geven, maar daarmede staat of valt het beginsel niet. Dit alles is materie voor discussie. Vat ik de bedoeling van den heer van Delden wel, dan zou het deze zijn, dat, nadat het beginsel door de Kamer mocht zijn aangenomen, alsdan de uitwerking van het beginsel te verwijzen naar de afdeelingen.

Derhalve, ik wensch mij te bepalen tot het beginsel zelf, en dan wil ik den geachten afgevaardigde, die mij voorafging, in herinnering brengen den regel: *il faut juger les écrits d'après leur date*, doch daaraan mag ik wel toevoegen: men moet de personen en hunne bedoelingen beoordeelen naar hunne woorden.

De geachte vorige spreker zeide: laten wij eerst eene wet maken en afwachten hoe die wet werkt; dan zal er plaats kunnen zijn voor een zoodanig akkoord buiten faillietverklaring.

Waarom zeide hij dit? Omdat hij meende, dat er voor het akkoord buiten faillietverklaring alleen dan plaats is, wanneer men ontwijken wilde de hoogere kosten, de grootere formaliteiten van de bestaande wet, maar dat er anders geene plaats voor zou zijn.

Dit moge de meening zijn van dien geachten afgevaardigde, de mijne is het niet. Op dien grond steunt niet het nieuwe instituut naar mijn gevoelen; ik heb daarvan herhaaldelijk blijk gegeven.

Wat is de reden, waarom voor mij dit of iets anders onontwijkbaar noodig is, nu wij deze nieuwe wet gaan invoeren?

Die reden is tweeërlei: omdat deze nieuwe wet over één kam scheert den eerlijken en den niet eerlijken debiteur, en omdat deze nieuwe wet het faillissement uitbreidt tot niet-kooplieden, hetgeen het eerste inconvenient, onrecht, nog stringenter, nog klemmender maakt. Wanneer men nu zegt: laat deze nieuwe wet eerst eens eene poos werken, dan zegt men eigenlijk niet anders dan dit: laat zoodanig onrecht nu maar eens eerst eene poos geschieden.

Laat maar eerst door den Staat gedecreteerd worden, dat de eerlijke en oneerlijke debiteur op dezelfde wijze moeten behandeld worden.

Welu, Mijnheer de Voorzitter, met zoodanige praemisse, zoodanige leer ben ik niet bereid mede te gaan.

Wat antwoordt men nu op dit punt?

Men zegt: Uw doel wordt niet bereikt — dat is het eerste antwoord, dat men geeft — want ook gij spreekt niet in uw amendement, in uwe poging tot regeling van het akkoord buiten faillietverklaring van den eerlijken debiteur.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men een instituut op die wijze zijn doel zou kunnen doen bereiken door er slechts de woorden: »eerlijke debiteur" in te plaatsen, ja, dan had ik het wel gedaan.

Maar dat is, naar het mij voorkomt, — gisteren heb ik het reeds gezegd, ik kan het dus heden slechts herhalen — door eene wet rechtstreeks, onmiddellijk, niet bereikbaar, maar wel indirect, zijdelings.

Het wettelijk toestel kan zoodanig zijn, dat een eerlijk debiteur, die nog tot toevlucht heeft het akkoord buiten faillietverklaring, en dus de faillietverklaring ontwijken kan, tijdig genoeg een zoodanig groot dividend aan zijne crediteuren aanbiedt, dat hij daardoor eene meerderheid krijgt, daardoor zich en zijn gezin de schande van het faillissement bespaart.

Dit is de zijdelingsche weg, dien ik hem open door middel van het akkoord buiten faillissement. Dit is het doel, waarmede het akkoord wordt ingesteld.

Het spreekt wel vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, dat het onmogelijk is a priori te zeggen: al degenen, die zoodanig akkoord aangaan, zijn eerlijk en omgekeerd oneerlijk zijn zij die onder vigueur van dit nieuwe instituut failliet worden.

Maar dit kan worden gezegd, dat, wanneer men heeft een wettelijk instituut, waardoor de goede naam van den debiteur, met instandhouding van de paritas creditorum, wordt gevrijwaard tegen de smet van het faillissement, dit velen zal verlokken om van dat instituut gebruik te maken; terwijl omgekeerd, als gij in uw wettelijk toestel niets anders hebt dan faillissement, den aan faillissement onafscheidelijk verbonden smet, dan zullen die personen, die reeds *en déconfiture* zijn, er langzamerhand toe komen te zeggen: mijn naam is toch weg, ik waag het er op en speel tot het einde toe; bij slot van rekening heb ik slechts failliet te gaan.

Op de aangegeven wijze wordt het door mij beoogde doel bereikt. Personen tot eerlijke lieden te maken is niet in de macht van den wetgever, maar men opene de gelegenheid om eerlijk te handelen: wanneer zij een grooter dividend aan hunne crediteuren aanbieden, moeten zij tegen het faillissement gevrijwaard zijn

Mij werd een tweede antwoord gegeven: men heeft mij gezegd dat het ontwerp geen smet, geen infamie wil. Daarmede kan men het eens zijn: de *nota infamiae* in den volsten zin des woords wordt door niemand bedoeld; maar het kan niet worden weggeredeneerd dat het faillissement als zoodanig een smet werpt op den persoon en zijne positie. Het blijkt uit de samenstelling van alle onze wetten. Ten bewijze dat die smet niet kan worden weggeredeneerd verwijs ik naar twee pogingen die daartoe werden aangewend. De eerste is die van den heer Hintzen die gisteren zeide: gij wilt onderscheid maken tusschen eerlijke en oneerlijke lieden, geef u geen moeite: men kan met weinig uitzonderingen zeggen dat allen die in staat van faillissement geraken oneerlijk zijn. Ik weet niet welke treurige ervaring die geachte afgevaardigde in dit opzicht heeft opgedaan, maar de mijne is eene andere.

Het ware geen betrouwbare regel van legislatief beleid, als men ten aanzien van het faillissement den goeden, deugdelijken rechtsregel omkeerde, volgens welken ieder voor goed gehouden wordt totdat het tegendeel bewezen is. Wij mogen bij de regeling van het faillissement niet uitgaan van het tegendeel. Er zijn personen — en onder vigueur van dit wetsontwerp zullen er nog veel meer komen, omdat het zich ook uitbreidt over niet-kooplieden — die huns ondanks zijn medegesleept in den val van anderen; personen die vervolgd worden door allerlei ongelukken, hetzij in familie of handelszaken of op wat wijze ook; er zijn personen, die volkomen eerlijk man zijn en blijven, maar toch het hoofd niet kunnen bieden aan hunne engagementen. Wanneer die personen er zijn, komt het mij voor een onrecht te zijn, indien men hen behandelt als verdienden zij geene consideratie en als stelde men hen op ééne lijn met diegenen, die werkelijk spelers zijn van huis uit.

Het tweede antwoord in dit opzicht is mij gegeven door den heer Hartogh. Deze geachte spreker zegt dat ik, sprekende over de gevolgen van het faillissement, niet gelet had op het slot-artikel van dit wetsontwerp, waarbij de invoering dezer wet tot later wordt verdaagd, hetgeen de gelegenheid gaf al de wetten op het faillissement betrekking hebbende, te revideeren.

Men kan revideeren zooveel men wil, maar in de Grondwet wordt in art. 80 gezegd, dat geen kiezer zijn kan hij, die het beheer over zijn vermogen verliest.

Ik hoor daar zeggen: men zou de Grondwet kunnen herzien; maar het kan toch niet de bedoeling zijn van de slot-alinea van dit wetsontwerp, dat dit wetsontwerp zoude wachten op eene nadere herziening van de Grondwet op dit punt. Dat zoude al heel wonderlijk zijn, en nog wonderlijker, dat men aan den eenen kant volgens de Grondwet tot zoodanig persoon zoude zeggen: gij kunt geen kiezer zijn, en aan den anderen kant bijv.: gij kunt wèl rechter

blijven, met afschaffing van art. 11 der Rechterlijke Organisatie.

Welke gevolgen men ook regele, dit staat vast: de volgerechtigdheid van ieder burger die solvent is, kan niet zijn de rechtstoestand van personen, die ophouden solvent te zijn.

Dus er zijn gevallen, inherent aan het faillissement en daaruit voortvloeiende, die het noodig maken dat men het faillissement legaal ontwijke. Niet door een geheim akkoord als dat waarop de geachte spreker heeft gezinspeeld, maar door een legaal akkoord, in behoorlijken vorm gebracht. Die noodzakelijkheid werd algemeen zoo sterk ingezien, dat nergens de faillissement-wet is ingevoerd, zonder dat daaraan is toegevoegd een rechtsinstituut als dat, hetwelk door mij is aangeboden.

Bij de faillissementwetten van Frankrijk, Engeland, Portugal, Griekenland en België kan nog gevoegd worden de Bondswet van Zwitserland: »*sur la poursuite pour dettes et la faillite*", waarover men raadplegen kan een geschrift, dat ik dank aan de welwillendheid van den heer Farncombe Sanders. Schrijver daarvan is: Eugène Borel, dr. en droit, avocat à Genève.

Ik zal de vrijheid nemen, enkele zinsneden daaruit aan de Vergadering te doen hooren. Genoemde schrijver zegt het volgende: »Le législateur fédéral ne s'est pas borné à assigner à la saisie et à la faillite le sphère d'action qui leur convient le mieux; il a pris, en outre, d'excellentes mesures pour en atténuer autant que possible les fâcheux effets, là même où leur emploi est inévitable. Ainsi le principal inconvénient de la faillite est d'entraîner la ruine complète du débiteur et d'anéantir sa position économique et sociale. Cette conséquence rigoureuse paraît souvent imméritée et contraire aux intérêts des créanciers eux-mêmes; et c'est pourquoi l'on a vu depuis longtemps s'introduire dans le droit commercial l'institution du concordat, qui replace le failli à la tête de ses affaires et lui permet de reprendre son travail."

En nu schetst de schrijver verder de voordeelen van dat zelfde instituut en prijst de Zwitsersche Bondswet, dat zij er op bedacht is geweest om zoodanig akkoord buiten faillietverklaring evenzeer op te nemen.

Welnu, wij verkeeren in volkomen hetzelfde geval. Ook bij ons kan door faillissement zoowel voor den koopman als voor den niet-koopman de oeconomische levensdraad worden afgesneden. Ook bij ons kan dat plaats grijpen zonder onderzoek naar de vraag of de persoon dien het geldt schuldig is of niet. Ook bij ons kunnen de gevolgen van het faillissement, verknocht zijnde aan het faillissement, zoodanigen onschuldige treffen.

Wanneer wij dit weten en op het punt staan te gaan invoeren eene wet, die zoo scherp is dat zij in gansch Europa niet wordt geëevenaard, dan acht ik het onvermijdelijk noodig dat die wet worde vergezeld door een instituut dat hare gevolgen mitigeert voor hem die geen schuld heeft.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, hetgeen ik aan te voeren heb tot motiveering van het beginsel. Ik meende ook te handelen in uwen geest, wanneer ik mij onthoude van eene bespreking van de uitwerking van het beginsel, als op het oogenblik niet aan de orde zijnde.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: De geachte voorsteller komt op verschillende argumenten, vroeger reeds door hem gebezigd, nu weder terug. In de eerste plaats op het gemis in het wetsontwerp, aan eene onderscheiding tusschen de behandeling van een eerlijk en een oneerlijk schuldenaar.

Ik zal na hetgeen daarover gesproken is, in geene herhaling vallen, maar alleen constateeren dat de geachte voorsteller nu zelf erkent, dat op eenige directe wijze van eene dergelijke onderscheiding in de wet geenerlei gevolg is te verwachten, maar dat alleen het wettelijk toestel zoodanig kan zijn dat er op indirecte wijze eene schifting ontsta.

En op welke wijze zou die schifting dan plaats hebben? De geachte voorsteller heeft het aangewezen, op deze wijze, dat hij, die een grooter getal percenten aanbiedt, langs dezen weg kan blijven buiten faillissement, of, zooals hij het later uitdrukte: dat het aanbod van een grooter dividend ten gevolge kan hebben dat de schuldenaar voor een faillissement blijft gevrijwaard.

Wanneer nu het nut van de homologatie van akkoord buiten faillissement uitsluitend afhankelijk is van een aanbod van een meer of minder groot aantal percenten, dan wil ik gevraagd hebben: wat blijft er dan toch over van de onderscheiding tusschen eerlijke en oneerlijke schuldenaars, die steeds wordt vooropgezet?

Ik kan mij een faillietenwet voorstellen zoodanig ingericht dat het zoo niet noodzakelijk, althans doelmatig blijkt, daarnevens te hebben eene andere wijze van liquidatie, om het zoo te noemen eene andere soort van faillissement, dat minder formaliteiten meebrengt, minder lang duurt, minder kosten eischt of wat fatsoenlijker schijnt. Dit is in andere Rijken de aanleiding geweest om een instituut, zoo geheeten ter voorkoming van faillietverklaring, aan te nemen. Of dit nu hier te lande zal vereischt worden, is dit nu een onderwerp, dat wij thans kunnen beslissen, terwijl wij bezig zijn eene nieuwe regeling van het faillietenrecht te maken? Eerst van de uitkomsten van dit debat, van den inhoud dier regeling zal het afhankelijk zijn, of nog eene andere wijze van liquidatie daarnevens nuttig zou zijn en wettelijk moet geregeld worden. Het wil mij daarom voorkomen, dat, hoe men het voorstel ook beschouwt, hetzij met het oog op zijne innerlijke waarde, hetzij op het tijdstip van indiening, der Vergadering zich toch inderdaad daarmede wel niet zal kunnen vereenigen.

Het lid der Commissie, de heer Hartogh, heeft heden morgen doen opmerken, welk een nauw verband er bestaat tusschen het voorstel van den heer Levy en dat, hetwelk in 1835 bij de Staten-Generaal aanhangig was en destijds met groote meerderheid verworpen is. Vóór dat voorstel werden destijds twee argumenten aangevoerd: 1°. de harde bepalingen der Fransche faillietenwet; en 2°. het misbruik toenmaals gemaakt van de homologatie van akkoord, door den souverein ex plenitudine potestatis verleend.

Beide redenen zijn thans vervallen.

In 1871 werden in de Juristen-vereeniging twee praeadviezen, uitstekende stukken, over dit onderwerp uitgebracht, door de heeren mrs. J. Pols en van Nierop.

De heer Pols verklaarde zich tegen het instituut; de heer van Nierop was er voor, en wel in de eerste plaats wegens de kostbare formaliteiten der faillissementsprocedure. En nu zijn wij bezig met eene nieuwe regeling, waarbij wordt voorgesteld om zoowel de formaliteiten als de kosten tot een minimum terug te brengen. Kan het dan nu de tijd zijn, thans het nieuwe instituut in overweging te nemen?

Naar ik hoop, moge de Vergadering dan ook besluiten, de nieuwe regeling van het faillietenrecht niet te extraveeren, door de behandeling van een ander element daar tusschen in te schuiven, die voor de geheele zaak storend zou werken.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met zeer groote belangstelling de adviezen gehoord, die beide geachte afgevaardigden uit Amsterdam en de Minister van Justitie ons omtrent deze zaak geschonken hebben. Ik wil gaarne erkennen dat, indien ik op dit oogenblik eene uitspraak moest doen omtrent het al of niet invoeren van het nieuwe rechtsinstituut, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam in onze wetgeving wil binnenleiden, ik inderdaad zou aarselen aan welke zijde mij te scharen; maar ik aarzel niet welke stem ik over art. 1 van het voorstel van den heer Levy zal uitbrengen.

Ik wensch de redenen, die mij leiden om tegen dit artikel te stemmen, mede te deelen, te meer, omdat er meerderen onder mijne vrienden zijn, die geheel op grond van dezelfde overwegingen, voornemens zijn eene gelijke stem uit te brengen.

Wanneer ik stemmen zal tegen art. 1, dan wil ik niet

geacht worden te stemmen tegen het nieuwe rechtsinstituut, dat door den heer Levy wordt verlangd, maar dan stem ik tegen de in overwegingneming *op dit oogenblik* van de vraag of het wenschelijk is een dergelijk rechtsinstituut in onze wetgeving te brengen.

Waarom? Omdat aan eene dergelijke overweging, *thans* zeer gewichtige gevolgen zijn verbonden voor het wetsontwerp waarmede wij ons bezighouden.

Wanneer toch art. 1 wordt aangenomen, zou het voorstel van den heer Levy naar de afdeelingen verzonden moeten worden en gedurende den tijd, dat de commissie zich zou bezighouden met het opmaken van het Verslag, zou de behandeling van het wetsontwerp geschorst moeten worden.

Nu weet ik wel dat enkele leden gisteren zich uitgelaten hebben in dien zin, dat dit niet noodig zou zijn, doch naar mijne opvatting zou het zeer spoedig blijken, indien men hunnen raad volgde, dat het niet wenschelijk zou wezen met op dien weg voort te gaan. Ik acht uitstel der behandeling van het wetsontwerp een noodzakelijk gevolg van eene verzending van het voorstel Levy naar de afdeelingen.

Mijnheer de Voorzitter! Er komt in het leven van ieder mensch een oogenblik wanneer niet meer uitgesteld moet worden, omdat het bijna zeker is dat daarop volgen zal afstel.

Behoef ik te wijzen op de eigenaardige omstandigheden waarin op dit oogenblik de Kamer is geplaatst, om aan te toonen dat ook thans uitstel van deze gewichtige zaak gelijk zou staan met afstel? Het onderwerp zou van de agenda afgevoerd worden en bij deze Kamer niet meer in behandeling komen.

Dat zou ik inderdaad zeer betreuren. Welke bezwaren bestaan er nu tegen het thans niet in overweging nemen? Mij dunkt die kunnen slechts van weinig beteekenis zijn. Wanneer art. 1 wordt verworpen op de motieven door mij ontwikkeld, wordt daarmede toch niet beslist dat men het rechtsinstituut niet wil. De zaak kan opnieuw aanhangig gemaakt worden, hetzij door initiatief van den heer Levy of anderen. De heer Hartogh heeft gisteren er reeds op gewezen dat de invoering der wet, door den wetgevenden arbeid die daaraan vooraf gaat, zooveel tijd zal eischen, dat er zeker ruimschoots gelegenheid gevonden zal kunnen worden, om nog te gelijk met de nieuwe faillietwetgeving eene wet, in den geest als de heer Levy verlangt, ingevoerd te krijgen. Bovendien zou er nog dit voordeel aan verbonden zijn dat men zoo doende beter zou kunnen overwegen welke plaats door dat rechtsinstituut behoort te worden aangenomen in onze wetgeving, over die quaestie zou nu reeds dadelijk eene beslissing genomen worden, terwijl het wellicht bij nadere overweging zou blijken dat eene andere plaats daaraan eerder behoorde te worden toegekend. Om al die redenen zal ik stemmen tegen art. 1 van het amendement.

De heer **Levy**: Het verheugt mij, dat de vorige geachte spreker aan zijne verklaring dat hij tegen mijn voorstel zou stemmen eene dergelijke motiveering heeft verbonden.

Men kan daaruit mede de overtuiging afleiden, dat hij althans, de verschillende adviezen over dat nieuwe instituut hoorende, aarzelt in het geven van voorkeur of afkeur ten aanzien van dit nieuwe instituut, maar, naar het mij bescheidenlijk voorkomt, toch vrijwel liet doorschemeren, dat zijne sympathieën meer waren naar de zijde van het akkoord buiten faillissementverklaring, dan naar den tegenovergestelden kant.

Het verheugt mij derhalve, dat die geëerde spreker wel zijne stem heeft willen motiveeren, maar het verheugt mij tevens, dat ik daardoor, naar ik meen, in de gelegenheid wordt gesteld om de bezwaren, die hij meende dat verknocht zijn aan eene behandeling thans als amendement van mijn amendement, te rescontreeren.

Hij zegt: wanneer wij op dit oogenblik het amendement gaan behandelen, dan moeten wij niet vergeten, dat deze Kamer stervende is en dat ons wel eens de gelegenheid kan zijn ontnomen, om het wetsontwerp zelf te behandelen, daar kon wel eens uit zoodanige behandeling voortvloeien een uitstel ad calendas graecas. Indien ik daarvan overtuigd ware, dan zou ik mijn amendement intrekken. Indien ik daarvan overtuigd ware, dan zou ik niet willen medewerken tot zoodanig uitstel ad calendas graecas. Immers daar is te veel en daar is te goed werk besteed aan dit wetsontwerp door eene Staatscommissie bestaande uit eminente juristen, door deze Regeering en eene vorige, door de Commissie van Voorbereiding die allen in rechtskennis de Staatscommissie evenaren. Daar is door hen allen in gemeenschappelijken arbeid te veel en te goed gewerkt, dan dat wij, ook maar zijdelings, dien arbeid niet tot zijn recht zouden willen laten komen; maar het komt mij voor, dat de methode van werken zich toch eigenlijk vanzelve aanbiedt en dat de heer de Beaufort zich angstig maakt voor eene hersenschimmige mogelijkheid.

Ik stel mij de zaak anders voor. De Kamer nemende eene beslissing ten aanzien van het beginsel: daar zal zijn een akkoord buiten faillissement, neemt niets meer dan eene beslissing ten aanzien van *het beginsel*. Wanneer die beslissing is genomen en de Kamer heeft gefiatteerd dat er zoodanig instituut zijn zal, welnu, dan kan het verdere gedeelte van het amendement worden verwezen naar het afdeelingsonderzoek, maar dan kan onmiddellijk met de behandeling van het wetsontwerp worden voortgegaan, juist omdat het beginsel als zoodanig door de Kamer is aangenomen. Het kan zeer goed zijn, dat ik mij eene onjuiste voorstelling maak van deze wijze van werken, maar dat is de voorstelling, die ik er van heb. Te gelijker tijd met de behandeling van het wetsontwerp, kan plaats grijpen het onderzoek in de sectiën van het resteerende gedeelte van het amendement. Wat is daar tegen? Dan weten wij dat er bij de behandeling van het wetsontwerp, dat er zijn zal een *remedium juris* voor de personen, die dat *remedium juris* noodig hebben, dan zijn wij daaromtrent gerust gesteld en dan kan de uitwerking van dat beginsel nader in de sectiën worden behandeld. Zie ik wel, dan volgt hieruit hoegenaamd geenerlei uitstel, dan kan dit wetsontwerp wel degelijk geleidelijk in openbare behandeling worden genomen en geloof ik derhalve dat het bezwaar, zooeven door den vorigen geachten spreker gemaakt, daarmede ten volle is wederlegd.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 van het *amendement* van den heer Levy wordt in stemming gebracht en met 41 tegen 27 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Huber, van Kerkwijk, Bahlmann, van der Feltz, van Alphen, Bevers, Röell, Pyttersen, Brantsen van de Zijp, Kerdijk, Tydeman, van der Schrieck, van Gijn, Walter, Harte, Schimmelpenninck van der Oye, Goeman Borgesius, Hintzen, Lieftinck, van Delden, van Velzen, Æ. Mackay, Smits van Oijen, G. van Dedem, Michiels van Verduynen, Dobbelmann, Mutsaers, Hartogh, Clercx, Schaepman, van Bylandt, Goekoop, de Meijier, de Beaufort (Amsterdam), Travaglino, van Houten, Mees, Bool, Roessingh, van den Berch van Heemstede en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Donner, Kielstra, Ferf, de Kanter, Heldt, Lucasse, Pijnacker Hordijk, van Löben Sels, T. Mackay, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Karnebeek, A. van Dedem, Land, Veegens, Beelaerts van Blokland, Farncombe Sanders, Seret, van de Velde, Levy, Smeenge, Havelaar, Zijp, de Geer van Jutfaas, Conrad, Vrolik, Keuchenius en Houwing.

De **Voorzitter**: Daar art. 1 van het amendement van den heer Levy niet is aangenomen, vervalt de behandeling van de verdere artikelen, en maakt het amendement geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De behandeling van het wetsontwerp wordt voortgezet.

Beraadslaging over ART. 1, luidende:

» De schuldenaar, die ophoudt te betalen, wordt, hetzij op eigen aangifte, hetzij op verzoek van een of meer zijner schuldeischers, hetzij om redenen van openbaar belang op requisitoir van het Openbaar Ministerie, bij rechterlijk vonnis in staat van faillissement verklaard.",

waarop zijn voorgesteld de volgende *amendementen:*

een van den heer van Houten, om art. 1 aldus te lezen:

» De schuldenaar die blijk geeft van onvermogen om zijne opeischbare schulden te betalen kan, hetzij op eigen aangifte, hetzij op verzoek van een of meer zijner schuldeischers, hetzij om redenen van openbaar belang op requisitoir van het Openbaar Ministerie bij rechterlijk vonnis in staat van faillissement verklaard worden.

» Er bestaat onder andere vermoeden van onvermogen om zijne opeischbare schulden te betalen ten aanzien van hem, die nalaat eene schuld uit een wisselbrief of uit een orderbriefje te voldoen of die met achterlating van schuld zijne woonplaats heeft verlaten, zonder orde op het beheer zijner zaken te stellen."

een van den heer van der Kaay, om uit art. 1 de woorden »om redenen van openbaar belang" te doen vervallen en aan het artikel toe te voegen: »indien dit in het belang zijner gezamenlijke schuldeischers wenschelijk blijkt".

een van den heer van Karnebeek, om den aanhef van art. 1 te lezen: »De *koopman*, die ophoudt te betalen".

De heer **van Houten** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Niettegenstaande mijn aanvankelijk voornemen om geene amendementen in te dienen, heb ik toch, nadat ik uit de houding der Regeering en der Commissie had begrepen, dat van die zijde geen nader onderzoek van de quaestie te wachten was, gemeend mijnerzijds eene andere redactie van art. 1 te moeten voorstellen, en ik zie met genoegen dat dit voorbeeld door andere leden der vergadering is gevolgd.

Leidt nu de door ons voorgestelde redactie niet tot overeenstemming en wordt daarna de stemming over art. 1 gehouden, dan zal in ieder geval onze verantwoordelijkheid zijn gedekt. Onzerzijds is dan gedaan wat gedaan kon worden.

Nu men hetzelfde recht wil scheppen ten aanzien van kooplieden en niet-kooplieden, had men de keuze, om de formuleering van het geval, waarin *executio per universitatem* zal plaats hebben, te ontleenen aan het Wetboek van Koophandel of wel aan dat van Burgerlijke Rechtsvordering, waar sprake is van den staat van kennelijk onvermogen.

De Commissie — of liever de Regeering en de Commissie met de Regeering — vestigde hunne keuze op de formuleering bij het faillissement. Nu geloof ik daarop wel niet te behoeven terug te komen, dat de formuleering in het Wetboek van Koophandel »*ophouden met betalen*" speciaal bestemd is voor den handel, en dat de technische uitdrukking, die, aan dat wetboek ontleend, in dit wetsontwerp wordt overgenomen, uit den aard der zaak eene andere beteekenis verkrijgt, nu zij voortaan zal moeten gelden voor kooplieden en voor niet-kooplieden.

Indien men had geraadpleegd den staat van kennelijk onvermogen, dan zou men bevonden hebben, dat de staat van kennelijk onvermogen, behalve bijkomende omstandigheden, tot algemeene voorwaarde heeft, dat iemand *blijkbaar buiten staat is zijne schulden te betalen.*

Nu heb ik in mijn amendement de uitdrukking uit het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering echter niet precies overgenomen, naar aanleiding van de bedenking, door den heer Hartogh in eene vorige vergadering ingebracht, dat, indien men, alvorens de failliet verklaring uit te spreken, wil aantoonen, dat iemand onvermogend *is*, men aanleiding kan vinden tot de bedenking, dat die toestand niet anders dan door inventarisatie zal kunnen blijken. Vandaar dat ik de uitdrukking eenigszins heb gewijzigd in dien zin, dat er slechts *blijk behoeft te bestaan van onvermogen om te betalen*, dat wil zeggen dat er zoodanige feiten worden gesteld, waaruit redelijker wijze dat onvermogen mag worden afgeleid; geen direct bewijs, maar alleen feiten, welke men niet toelaten zou dat geschiedden, indien men niet inderdaad van middelen ontbloot was.

Dan heb ik in de tweede plaats door mijn amendement getracht in de wet zelve den leidraad te geven voor de praktijk die de Regeering wenscht; dat is, dat de rechter bij de overweging van de omstandigheid waaruit het onvermogen wordt afgeleid, uit den aard van de zaak door de redactie van de wet zelve gedwongen wordt om in het een en in het andere geval niet denzelfden maatstaf te gebruiken. Voor — ik zeg niet-kooplieden — maar voor hen die gewoon zijn zaken te doen met van anderen opgenomen geld, kan — dit is in het tweede lid uitgedrukt — het niet betalen van eene schuld uit een wisselbriefje of orderbriefje reeds op zich zelve een vermoeden geven dat er is onvermogen om te betalen. Door opneming van dit vermoeden in de wet zal vanzelve eene splitsing komen in de wijze van behandeling van personen die gewoon zijn zaken te doen met behulp van kredietmiddelen en personen, wier betrekking niet uit haren aard medebrengt om zoodanige zaken te doen. Feitelijk is het geval, dat degenen die failliet verklaard behooren te worden, hetzij dan kooplieden of degenen die komen in de positie waarin men hen met kooplieden gelijk wenscht te stellen, in het algemeen genomen nu reeds gebruik maken van het wisselkrediet. Vandaar dat, indien men mijn amendement aanneemt, er als vanzelve ernstiger zal worden toegezien en moet worden toegezien op de feiten welke gesteld worden als blijk gevende van onvermogen om te betalen, naarmate men te doen heeft met iemand die zaken doet of geen zaken doet. Bij een koopman toch zal het staken der betalingen zich in den regel openbaren in het wisselprotest. Dit is geen vermoeden in den zin van een *presumptio juris et de jure*, waartegen geen tegenvermoeden bestaat; want het is ook mogelijk, dat een koopman een wissel laat protesteeren om andere redenen. Het is slechts een vermoeden, mocht een dergelijk feit, wegens andere beweegredenen ontstaan, aanleiding geven tot de aanvraag om failliet verklaring, dan zal de koopman eenvoudig kunnen mededeelen, waarom hij het wisselprotest heeft laten opmaken. Ik heb zelf wel eens den raad gegeven om een wissel te laten protesteeren, wanneer het geval zich voordeed, dat uit kwade trouw eene slechte aflading had plaats gehad en tegen overgave der cognossementen een wissel was geaccepteerd. Dan moest ook wel betaald worden; maar dan werd de betaling geweigerd om den wissel te doen retourneeren. Men moet natuurlijk een zeer sterk krediet hebben om dit middel aan te grijpen. Wie een wissel laat protesteeren om eene dergelijke reden, heeft een voldoend krediet, dat er geen aanleiding kan zijn om daaruit een faillissement te doen voortkomen.

Men zal ook aan den houder van den wisselbrief expliceeren waarom men dat doet, en met hem kunnen afspreken regres uit te oefenen op den afzender, vandaar dat in het wisselprotest niet een presumptio juris et de jure, maar slechts eene presumptio juris moet liggen, dat failliet verklaring noodig is.

In het eerste lid heb ik gesproken van schulden in het meervoud. »De schuldenaar, die blijk geeft van onvermogen om zijne opeischbare *schulden* te betalen enz";

Ook in dit opzicht bevat het voorstel eene beperking, een waarborg tegen eene uitlegging, die de Regeering

51ste VERGADERING. — 20 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

niet vreest, dat uit haar voorstel zal geboren worden, maar die ik wel vrees, dat namelijk ophouden van betalen zal kunnen worden afgeleid uit de wanbetaling van eene enkele schuld.

Het geval kan zich voordoen — ik heb er in eene vorige rede reeds op gewezen — dat men eene schuld heeft die men niet kan betalen, terwijl toch in het bestaan van die schuld volstrekt geen reden bestaat om de faillietverklaring uit te spreken.

Pluraliteit van schulden behoeft niet te blijken in gevallen, waarin faillissement wordt aangevraagd ten gevolge van het protesteeren in zake eene wisselschuld, omdat iemand, die een wisselschuld laat protesteeren mag verondersteld worden, behoudens blijkt van het tegendeel, au bout de son latin te zijn, buiten staat om zijne zaken voort te zetten.

Nog is mij de opmerking gemaakt dat het twijfelachtig zou zijn of op deze wijze nog niet misbruik zou kunnen voorkomen door ter zake van eene gewone schuld een wissel op den debiteur te trekken. Ik heb daarop geantwoord, misschien is de bedenking ook bij anderen gerezen, dat daaromtrent geen twijfel kan bestaan bij de redactie van mijn amendement. Ook wanneer het zou zijn geautoriseerd door den debiteur om op hem te trekken is er geen wisselschuld, dan nadat men heeft geaccepteerd. Wisselschuld is eene obligatio *ex literis*, die niet bestaat zonder dat men zijn hand heeft gezet op een wisselbrief. Ook hierbij sluit mijn amendement zich aan bij de bestaande zeden, want in het algemeen genomen zullen gewone particulieren zeer huiverig zijn, ook tegenwoordig, tenzij zij staan onder pressie van den crediteur, hunne handteekening te zetten op een wissel en eene wisselschuld aan te gaan.

Als zij het doen, weten zij ook dat zoodanige schuld een bepaalden vervaldag heeft en dat er een streng recht is, als op dien dag niet wordt betaald.

Voorts heb ik nog eene verandering van redactie aangebracht. In de aanvankelijke redactie bleef het imperatief voor den rechter, zoodra zich het geval voordeed, dat de faillietverklaring volgens de wet werd geautoriseerd, die uit te spreken. Naar aanleiding van de gisteren gevoerde discussie meen ik dat, ook waar die voorwaarden formeel aanwezig zijn, toch aan den rechter eenige ruimte moet gegeven worden; dat het ter zijner discretie moet staan zelfstandig te oordeelen over de noodzakelijkheid om het faillissement uit te spreken.

Ik heb de verandering aangebracht, naar aanleiding van de opmerkingen van den heer van der Kaay, die te recht in het licht stelde, dat, door een rechter eene facultatieve bevoegdheid te geven, men juist doet wat door de Regeering wordt gewenscht, die de appreciatie der feiten wil overlaten aan den rechter. Op dit punt is groot verschil van opvatting van de redactie der Regeering. Zij meent dat ook bij hare redactie die appreciatie aan den rechter wordt overgelaten; ik deel dit gevoelen niet.

Gelijk de Minister het ontwerp verdedigt is *ophouden van betaling* eene qualificatie. De vraag of zeker feit moet worden gequalificeerd als ophouden van betaling, acht de Minister een *quaestio juris*, die in cassatie zou kunnen worden beoordeeld.

In de stukken der Regeering wordt ophouden van betaling genoemd een »naakt feit", onverschillig welke de reden van de niet-betaling zij.

De latitude in latere stukken voor den rechter gevindiceerd, volgens welke men *ophouden van betaling* zou mogen noemen, eene qualificatie gelijk bij voorbeeld in het strafrecht misbruik van vertrouwen enz., moet mijns inziens verkregen worden door den rechter de bevoegdheid te geven om naar mate der omstandigheden al dan niet failliet te verklaren. Om aan de bedoeling der Regeering te beantwoorden is *kan worden* beter dan *wordt*.

In de tweede plaats is bijzonder mijne aandacht gevestigd op art. 16. Gisteren heeft de Regeering mij in een ander verband te recht tegengeworpen, dat genoemd artikel veroorlooft het faillissement op te heffen waar geene reden is het voort te zetten. Het wordt opgeheven als er naar het oordeel van den rechter niets noemenswaard te vereffenen is; maar als nu dezen de bevoegdheid gegeven wordt onder zekere omstandigheden het faillissement op te heffen, is het dan niet logisch, om wanneer die omstandigheden al dadelijk ten genoegen van den rechter blijken, de geheele faillietverklaring achterwege te laten?

Ik herzeg dat ik dit amendement heb voorgesteld om zoo mogelijk te trachten met de Commissie en de Regeering tot overeenstemming te komen, omdat ik niet dan zeer noode mijne stem aan art. 1 van dit wetsontwerp zou onthouden. Vandaar ook dat ik hier wensch te verklaren dat ik ook bereid ben, indien van de zijde der Regeering of van meerdere leden der Kamer de voorkeur mocht worden gegeven aan het amendement van den heer van der Kaay, met het mijne niet tegen dat van den heer van der Kaay te concurreeren. Ik zou ook bevredigd zijn en mijne stem aan het artikel kunnen geven indien daaraan de lezing werd gegeven door den heer van der Kaay voorgesteld. Dat artikel zou dan nog grooter speelruimte aan den rechter laten; het zou niet zoovele aanwijzingen bevatten hoe onder verschillende omstandigheden te handelen, maar ik zou geen groot misbruik en geen groot gevaar van dat artikel vreezen.

Het amendement van den heer van Karnebeek zou ik alleen bij gebrek aan beter aannemen, en dan in dien zin, dat daarmede niet zou zijn uitgemaakt dat het nieuwe recht niet bij eene latere wet, bij eene herziening van Burgerlijke Rechtsvordering, die toch nog moet volgen, ook op niet-kooplieden zou kunnen van toepassing worden verklaard.

Ik zou dit echter alleen in het uiterste geval doen, omdat ik het oog niet gesloten houd voor hetgeen door den heer Hartogh is aangevoerd, dat door den niet-koopman te brengen onder de rechtsregelen van dit ontwerp er voor hen eene aanzienlijke verbetering verkregen wordt in vergelijking met den toestand van kennelijk onvermogen, zooals die thans is geregeld.

Men moet hier onderscheiden. Zoodra iemand werkelijk is in den toestand dat hij zijne zaken niet kan gaande houden en moet liquideeren, als werkelijk voor den particulier geen andere keus over blijft dan te komen in staat van kennelijk onvermogen of van faillissement, dan zou de Staat van faillisement, zooals hij bij dit wetsontwerp wordt geregeld, de voorkeur verdienen. De rechtstoestand van den man, eenmaal zoo ver gekomen, is inderdaad veel beter volgens dit ontwerp. Ons bezwaar is dan ook slechts dat men volgens het ontwerp te vroeg den man kan dwingen om dien rechtstoestand te aanvaarden, dat menigeen, die thans, niettegenstaande zijne schulden, eene honorable positie in de maatschappij blijft bekleeden, nu door een enkelen crediteur zou kunnen worden gedwongen om in faillissement te gaan, dat men te vroeg het faillissement van den niet-koopman, kan uitlokken. Het is voor mij geen bezwaar dat, als het toch moet geschieden, de niet-koopman komt onder de rechtsregelen van dit ontwerp.

En nu nog een woord in antwoord aan den heer Hintzen naar aanleiding van hetgeen hij gisteren in het midden bracht, en waarbij hij, wat ik met een enkel woord zou willen noemen, het crediteursstandpunt verdigde. Ongewijfeld nemen diegenen, die eenige meerdere hinderpalen willen opwerpen tegen de faillissementsverklaring van een niet-koopman, een meer zacht standpunt in ten aanzien van den debiteur.

De heer Hintzen moge in het algemeen zeggen: dan moeten ze maar geen schulden maken, maar met gelijk recht antwoord ik: dan moet men maar geen *krediet* geven.

Er zijn tallooze gevallen, waarin het ontstaan van schuld volstrekt niet geboden wordt door het belang van hem, die de schuld contracteert, maar integendeel het gevolg is van het groote belang, dat de verkooper heeft om den debiteur schulden te doen aangaan wegens de in den prijs verscholen winsten. Als men zegt: jongelieden moeten geen groote verteringen maken, waarvan zij later in de maatschappij last hebben, is dat volkomen waar;

maar van wie gaat de pressie uit om schuld te contracteeren? Van de jongelieden, die lichtzinnig zijn, of van de leveranciers, die onder de omstandigheden, waarin de jongelieden verkeeren, slechts al te bereid zijn om krediet te verleenen?

Ik heb in mijne vroegere praktijk te Groningen nog al te doen gehad met het invorderen van schulden; te Groningen bestaat namelijk niet de gewoonte, zooals in Holland, dat praktizijns of deurwaarders zich daarmede belasten, maar geschiedt dit werk ook door de advocaten. Had de heer Hintzen met dergelijke incasseeringen te doen gehad, dat zou hij thans niet zeggen, dat zij die schuld maken maar moeten betalen en de Staat gereed staat om strenge executiemiddelen te geven.

Integendeel mag men in vele gevallen den crediteur wel eenige moeilijkheden in den weg leggen.

Indien men onder het bestaande recht moet vervolgen, dan heeft men om te beginnen vele kosten te maken, die men op menschen die niet kunnen betalen niet verhalen kan, vandaar dat men de cliënten vaak terughoudt die zaakjes te sterk door te drijven en adviseert tot langzaam afwikkelen. Het belang van den crediteur leidt er toe, dat den debiteuren het leven niet al te lastig wordt gemaakt.

Wordt daarentegen dit voorstel aangenomen, dan is er geen gevaar voor kosten voor den crediteur, hij heeft slechts een verzoek tot de rechtbank te richten om faillissement te verkrijgen en die kosten zijn preferent.

Men ga ook eens na, bij al die schulden hoeveel de schuldeischers profiteeren, wanneer integraal betaald wordt.

Hoeveel verschot zit in champagne- of rijtuigrekeningen uit het studentenleven? Al worden zij jaren en jaren later betaald, krijgen de crediteuren nog wel rente op rente.

Er zijn ook andere schulden, bijv. bij het schrijven en uitgeven van eene dissertatie, en andere verbonden aan de promotie, om met zeker goed vertoon de academie te verlaten en dergelijke, die onbemiddelde jongelieden slechts al te dikwijls maken.

Neem ook eens de wijnkoopersschulden. Het is aan iedereen bekend hoe gemakkelijk het is om in wijnkoopersschulden te vervallen, wanneer men gedurig bezoeken van reizigers krijgt. Het is moeilijk te bepalen wat er dan op dat artikel verdiend wordt. Volgens het verslag der coöperatieve winkelvereeniging, die er niet op uit is veel winst te behalen, werd op een omzet van f 164 000 toch zuiver f 38 000 verdiend.

De handelaar rekent op een zeker procent onbetaalde posten. Gaat het dan aan in den geest van den heer Hintzen te zeggen, dat ieder die schuld heeft, onverschillig van welken aard of dagteekening, maar met een eisch tot faillissement aangepakt moet kunnen worden, niet genoeg dat zijn geheele bestaan wordt bedreigd? Is het bijv. bij ambtenaren, die in moeilijkheid verkeeren, niet al genoeg dat zij onder kortingen komen?

Een medelid vert[illegible] mij van iemand ten wiens laste eene korting was verle[illegible], die eerst in 1904 aan de beurt kwam. Toch handhaven zulke menschen, met minder inkomen, dikwijls eene eerlijke positie in de maatschappij. Zal men door één pennestreek nu zulke menschen failliet verklaren laten omdat de Minister zegt dat het faillissement de *personen* niet treft.

Ik sta op dit standpunt dat ik voor zulke gewone schulden geen overmatig strenge executiemiddelen verlang. Ik acht het beter door zachtheid der wet het krediet *geven* te beperken. Dat geldt ook ten opzichte van lijfsdwang. Lijfsdwang toch is niets anders dan een middel om van betrekkingen of vrienden een schuld van een debiteur binnen te krijgen. Dat afpersen van familie en vrienden zou men willen afschaffen of verzachten en langs een omweg hetzelfde weder invoeren, want wat zal een ambtenaar die gevaar loopt door failliet verklaring zijne positie te verliezen niet doen bij vrienden en betrekkingen om dat te voorkomen.

Ik acht het lichtzinnig krediet geven, grooter gevaar voor de maatschappij, dan het krediet nemen.

Daarom ben ik angstvallig in het toestaan van sterke executiemiddelen, zooals deze wet behelst en als de aangeboden hand, zoowel van mij als van den heer van der Kaay, niet door de Regeering of de Commissie wordt aangenomen, of indien er uit eigen beweging der Regeering geen aannemelijker voorstellen gedaan worden dan zal ik *ondanks* de vele verbeteringen die dit wetsontwerp aanbiedt en ondanks den arbeid en den noesten vlijt daaraan besteed, tegen het artikel stemmen, om te trachten het land te bewaren voor eene dergelijke te harde wet.

Het *amendement* van den heer van Houten wordt ondersteund door de heeren Zijp, Farncombe Sanders, van Karnebeek, Kerdijk en Bool, en komt mitsdien in beraadslaging.

De **Voorzitter**: Daar de heer van der Kaay niet ter vergadering aanwezig is, maar de heer Tydeman verklaart diens amendement over te nemen, geef ik dezen het woord tot toelichting.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde van Alkmaar verzocht mij bij zijne gedwongen afwezigheid, om het door hem ingediende amendement over te nemen en ik doe dit met veel genoegen, omdat ik de hoofdgedachte, die daarin is uitgesproken, deel. Ik kan mij met zijn gedachtengang in hoofdzaak vereenigen. Dit amendement geeft vorm en lichaam aan die hoofdgedachte, die door hem gisteren uitvoerig is toegelicht.

Het amendement zal ik dus thans slechts met weinige woorden behoeven te verdedigen.

De ontwerper van het amendement gaat uit van de gedachte, dat men zich vereenigt met eene van de groote wijzigingen die door dit ontwerp in de bestaande wetgeving gebracht is, n.l. dat voortaan koopman en niet-koopman gelijkgesteld worden ten aanzien van het faillissement. Maar bij die gelijkstelling is het gevaar van eene wellicht te gemakkelijke failliet verklaring van particulieren niet geheel denkbeeldig te noemen.

Bij het schriftelijk en mondeling debat is dit punt uitvoerig besproken en ook zooeven nog door den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, aan wien eenzelfde denkbeeld zijn amendement heeft in de pen gegeven. De heer van Houten heeft zich zelfs verklaard tegen het geheele ontwerp, wanneer er in dit opzicht geene matiging in wordt gebracht. De zaak is zoo uitvoerig besproken, dat ik er niet veel aan zal hebben toe te voegen. Ik wensch echter nog op één punt speciaal te wijzen, omdat het, naar ik meen, nog niet in het debat is gebracht, tenzij zijdelings gisteren ook door den geachten afgevaardigde uit Groningen, toen hij gewezen heeft op de statistiek van Zwitserland en in het bijzonder op het onmatige cijfer van failliet verklaringen in het kanton Aargau. Ik heb die statistiek hier voor mij en ik zie daarin — ik wil het nog eens in herinnering brengen — dat in 1884 in het kanton Aargau 7713 failliet verklaringen werden aangevraagd. dat was een op de 177 inwoners. Dat dit een goed jaar was blijkt hieruit, dat 5 jaar vroeger, in 1879, 13 658 verzoeken tot failliet verklaring werden ingediend. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat het kanton Aargau in zeker opzicht een punt van overeenstemming aanbiedt met ons land, namelijk dat een groot contingent van die failliet verklaringen zullen geleverd zijn door landbouwers, dan meen ik, dat de enkele overweging, welke rol een wetsontwerp als dit, ongetwijfeld tegenover den landbouw zal kunnen innemen, tot nadenken moet stemmen. Men leest dan ook in het boekje van den heer Borel, dr. en droit en advocaat te Geneve, »*La loi fédérale sur la poursuite pour dettes et la faillite*," over de gevolgen van die failliet verklaringen voor den landbouw het volgende: »*Si donc un paysan se trouve momentanément embarrassé par suite de mauvaises récoltes, l'intérêt bien entendu de ses créanciers est, d'attendre patiemment le moment où des années meilleures auront ramené la prospérité dans sa maison.*"

Dit is het standpunt waarop men zich tegenover den landbouw moet stellen, men moet in moeilijke oogen-

blikken wachten, totdat er meer welvaart in het huis is teruggekeerd.

En hij vervolgt: »Donner à un créancier quelconque le droit de requérir pour une petite dette courante la liquidation immédiate et générale qu'entraîne la faillite, et lui permettre ainsi, même contre la volonté des créanciers hypothécaires, d'enlever au cultivateur son champ et sa vigne pour les faire vendre à vil prix, ce serait bouleverser les conditions économiques et sociales de nos cantons agricoles, déprécier énormément la valeur de la propriété rurale et décréter la ruine de milliers de familles, au grand détriment des créanciers eux-mêmes et du corps social tout entier."

Dit landbouw-element mag zeer zeker ook bij ons in aanmerking genomen worden en ik vraag mij zelven af, hoe het zal gaan, indien zonder verzachting van het heerschende beginsel aan één enkelen schuldeischer op elk oogenblik een gemakkelijk en goedkoop executiemiddel in handen wordt gegeven, ook tegenover iederen niet-koopman. De bedoeling van het amendement is derhalve, om naast de qualificatie van ophouden van betaling (want men heeft het wel een feit willen noemen, maar het is eene qualificatie), die er toe kan leiden dat eene enkele staking van betaling tot faillietverklaring brengt, een ander element wordt gevoegd in de overweging van den rechter, waarbij geroepen wordt om de faillietverklaring uit te spreken, een ander element naast dat eene dat in de wet is genoemd, namelijk *het belang van de gezamenlijke schuldeischers.*

Dat deze beschouwing geheel in de lijn van het wetsontwerp ligt en daarmede niet in strijd is, maar geheel overeenkomstig den aard en het doel van het faillissement meen ik dat geen uitvoerig betoog behoeft, na hetgeen is gezegd door den heer van der Kaay en heden nog is betoogd door den heer van Houten. Ook deze laatste geachte spreker geeft volkomen toe, dat hetgeen het amendement wil, volkomen ligt in de denkbeelden van de Regeering, die echter niet voldoende zijn uitgedrukt in de wet zelve. Het amendement strekt dus niet om te reageeren tegen het wetsontwerp maar om daarin eene verduidelijking aan te brengen, geheel naar de bedoelingen van de voordracht. Nu zou men kunnen aanvoeren, dat zoodoende de zekerheid van het krediet ten aanzien van den koopman op losse schroeven wordt gesteld en dat het een groot nadeel is, ook tegenover het buitenland, wanneer men aan den Nederlandschen koopman eene zekere faciliteit geeft, waar het geldt aan de faillietverklaring te ontsnappen. Maar zal dit het gevolg zijn van de aanneming van het amendement? Ik meen geenszins. Ja, meen dat dit gevaar, indien men het zoo noemen mag, schromelijk overdreven wordt voorgesteld, of eigenlijk dat het in het geheel niet bestaat. Ja, het komt mij voor, dat wij, voor zoover betreft kooplieden, niet veel anders willen doen, dan den feitelijken toestand bestendigen, waarin zich op het oogenblik de jurisprudentie tegenover de faillietverklaring bevindt, wanneer wij in de wet uitdrukkelijk het belang der gezamenlijke schuldeischers als punt van overweging aan den rechter in handen geven. Of zou ook nu niet, in den regel, het belang van crediteuren en het geheele samenstel van belangen bij de faillietverklaring betrokken door den rechter overwogen worden?

De verplichting daartoe wordt door dit amendement juist uitgedrukt door te spreken van het belang der gezamenlijke schuldeischers. En dat dit beginsel in het ontwerp gehuldigd wordt, leert ons de Memorie van Toelichting, waar die op bladz. 12 zegt: » Niet in den vermogenstoestand van den schuldenaar, zooals de Concursordnung doet, maar in den toestand waarin de schuldeischers verkeeren omdat zij niet betaald worden, vindt het faillissement zijne reden van bestaan."

Die uitspraak zou ik wel is waar slechts ten deele willen onderschrijven, daar zij, mijns inziens, te veel zegt. Het is niet alleen de toestand van de schuldeischers, die, naar het mij voorkomt, tot faillissement moet leiden, maar wel het complex van belangen, waarin zoowel die van de schuldeischers, als die van den gefailleerde in begrepen zijn.

Maar in ieder geval genoeg om te doen zien, dat het denkbeeld van het amendement aan het Regeeringsontwerp niet vreemd is.

Waar men nu voortaan, bij de beoordeeling van de noodzakelijkheid van eene faillietverklaring niet alleen met de verhouding van crediteuren tot kooplieden, maar ook tot niet-kooplieden, zal te doen hebben, kan het niet anders dan heilzaam zijn, den rechter dit element als een matigings-beginsel en tot leidraad in handen te geven.

Er is verder aan het amendement toegevoegd de weglating der woorden » om redenen van openbaar belang". Ik meen, dat dit is geschied omdat het openbaar belang begrepen is in de belangen der gezamelijke schuldeischers, en dus het motief voor die woorden, bij toevoeging der in het amendement voorgestelde zinsnede, grootendeels is vervallen.

Wat eindelijk de laatste zinsnede van het amendement betreft, deze is slechts de toepassing die in art. 6 aan het beginsel van art. 1 is gegeven.

Het *amendement*, voorgesteld door den heer Tydeman, wordt ondersteund door de heeren van Karnebeek, Lieftinck, de Kanter, Rink en de Beaufort (Amsterdam), en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit:

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de uiteenzetting der bezwaren, die bij mij tegen art. 1, zoools het thans geredigeerd is, bestaan, veroorloofde ik mij gisteren te verklaren, dat dit artikel alleen in twee gevallen aannemelijk voor mij zou worden, namelijk wanneer de redactie zoodanig gewijzigd werd, dat daaruit ook ten opzichte van niet-kooplieden als voorwaarde tot faillietverklaring zou volgen de aanwezigheid der juridische praesumptie, die ten grondslag ligt aan het instituut der gerechtelijke inbeslagneming van den boedel des schuldeischers, namelijk dat die in het belang der gezamenlijke schuldeischers gevorderd wordt.

Ten andere zou dit artikel ook voor mij aannemelijk worden, wanneer de redactie zoodanig werd gewijzigd, dat de bepalingen van dit wetsontwerp alleen toepasselijk werden op kooplieden.

Nu zal aan het eerste door mij gestelde alternattief door aanneming hetzij van het amendement van den geachten afgevaardigde uit Groningen, hetzij van het amendement van den geachten afgevaardigde uit Alkmaar worden voldaan.

Mocht echter geen van die twee amendementen noch eene andere wijziging in denzelfden zin, die misschien van de Regeeringstafel zou te wachten zijn, door de Kamer worden aangenomen, dan zou ik den weg willen openhouden voor het andere alternatief en het daardoor voor hen, die het met mij eens zijn, mogelijk maken om nog met dit wetsontwerp, dat overigens zooveel goeds bevat, verder mede te gaan; in dien zin namelijk, — en ik sta hier geheel op het terrein door den geachten afgevaardigde uit Groningen afgebakend — dat natuurlijk, als dit wetsontwerp alleen op kooplieden toepasselijk werd verklaard, buiten dit wetsontwerp om zou te voorzien zijn in hetgeen noodig is voor de gerechtelijke inbeslagneming van den boedel des schuldenaars, die niet koopman is, hetzij door afzonderlijke wetsbepalingen, hetzij door eene herziening van den titel van het Wetboek van Rechtsvordering aangaande kennelijk onvermogen.

Hieruit volgt, dat de bedoeling van mijn amendement eene geheel subsidiaire is. Nu ben ik echter van meening geworden, dat wellicht ons Reglement van Orde zou kunnen geacht worden in den weg te staan aan de verwezenlijking van die subsidiaire bedoeling, aangezien dit Reglement eene zekere volgorde voor de stemmingen aangeeft over de ter tafel liggende amendementen.

Ofschoon ik dit bezwaar nu niet geheel onoverkomelijk acht, wil ik liever de quaestie vermijden als het mogelijk is. En dat kan inderdaad door mij voor te behouden het denkbeeld, dat aan mijn amendement ten grondslag ligt, nader te belichamen, indien het noodig mocht zijn, door

et voorstellen van een additioneel artikel, in te lasschen tusschen de artikelen 1 en 2. Vertrouwende dat u mij daartoe eventueel in de gelegenheid zult willen stellen, trek ik, Mijnheer de Voorzitter, voorloopig mijn amendement in.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer van Karnebeek is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mij nog op het oogenblik niet uit te laten over de voorgestelde amendementen van de heeren van Houten en Tydeman; doch in het belang van de zaak wensch ik de vrijheid te nemen dien beide voorstellers, ter elucidatie van hunne amendementen eene vraag te doen.

De aanhef van 's heeren van Houtens's amendement luidt nu: »De schuldenaar die blijk geeft van onvermogen om zijne *opeischbare schulden* te betalen" . . . In deze woorden derhalve ligt reeds eene tegenstelling met de *niet*-opeischbare schulden. Nu wensch ik mijne vraag aan den heer van Houten kortelijk samen te vatten. Hoe heb ik nu in gedachten voort te gaan? Moet ik nu lezen als volgt: »De schuldenaar die blijk geeft van onvermogen om zijne opeischbare schulden te betalen, *maar die genoeg vermogen hebben zou* om alles te betalen, *bijaldien de opeischbare schulden niet opeischbaar waren*"? Is dit de bedoeling van den geachten voorsteller?

Wanneer dat het doel is, Mijnheer de Voorzitter, dan is hetgeen door een zoodanigen debiteur gevraagd wordt, niets anders dan een uitstel, een moratorium; dan zegt hij en geeft blijk dat hij wel alles zou kunnen betalen, mits op dit oogenblik zijne opeischbare schulden niet opeischbare zouden zijn.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, is dat het doel, dan is daarvoor een middel in de surséance van betaling; dat is het aangewezen middel.

Omdat de heer van Houten hier stelt het criterium van opeischbaarheid en dus vanzelf doet geboren worden de tegenstelling met de niet-opeischbaarheid, ontstaat de moeilijkheid.

Wanneer iemand voor den rechter komt en zegt: ik ben onvermogend om mijne opeischbare schulden te betalen, maar wel in staat om 100 pct. uit te keeren, mits men mij eenige speling van tijd geeft, dan verkeert hij in het geval van surséance en kan van *dat* middel gebruik maken.

Wanneer de heer van Houten de goedheid zou willen hebben mij nader in te lichten omtrent de bedoeling van zijn amendement en omtrent de tegenstelling van het amendement met het in het wetsontwerp gegeven middel van surséance, dan eerst zal ik bij machte zijn mijne stem te fixeeren omtrent zijn amendement.

Eene soortgelijke vraag, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik te doen aan den geëerden voorsteller van het 2de amendement, den heer Tydeman.

Ingevolge dit amendement zal art. 1 van dit wetsontwerp worden gelezen als volgt:

»De schuldenaar, die ophoudt te betalen, wordt, hetzij op eigen aangifte, hetzij op verzoek van een of meer zijner schuldeischers, hetzij op requisitoir van het openbaar ministerie, bij rechterlijk vonnis in staat van faillissement verklaard, indien dit in het belang zijner gezamenlijke schuldeischers wenschelijk is."

Nu vraag ik den geachten voorsteller: hoe moet de rechter zich overtuigen of het is in het belang der gezamenlijke schuldeischers? Van deze voorwaarde toch wordt de faillietverklaring afhankelijk gemaakt. Ik begrijp dat de rechter de gezamenlijke crediteuren hoort; dat hij zich een staat laat voorleggen; maar aan dien staat heeft hij niet genoeg, tenzij de daarop voorkomende posten zijn geverifieerd door het hooren van personen. In elk geval moet er een middel zijn om den rechter in de mogelijkheid te stellen te zien of aan de voorwaarde van het amendement zij voldaan. Ik begrijp echter niet dat dit zoo geheel *in vago* wordt gelaten; dat men in het algemeen tot den rechter zegt niet alleen te moeten letten op de aanvrage door den crediteur of de crediteuren gedaan, maar ook op andere crediteuren die hij niet kent en die hij toch moet oproepen.

Op de aangegeven klip zal de voorwaarde van het amendement stuiten, en ook te dien aanzien verzoek ik nadere inlichting, om daarna mijne stem over het amendement te kunnen bepalen.

De heer **de Kanter**: Alvorens te spreken over de amendementen, moet ik voldoen aan het verzoek van den Minister van Justitie, gisteren tot mij gericht, om nader terug te komen op mijne vraag betreffende art. 10 der wet van 22 April 1855, regelende het recht van vereeniging en vergadering. Ik meen thans die vraag te moeten herhalen, omdat in art. 1 van het wetsontwerp aan het openbaar ministerie een plicht wordt opgedragen, zooals ook geschiedt in art. 10 der genoemde wet.

In beide gevallen zal het openbaar ministerie moeten handelen in het openbaar belang. Volgens genoemd art. 10 moet het openbaar ministerie vragen de destitutie van den rechtspersoon op grond van afwijking van goedgekeurde statuten; terwijl krachtens art. 1 van het wetsontwerp het openbaar ministerie hetzelfde moet doen, althans met hetzelfde gevolg, op grond van het algemeen belang. In beide gevallen komt de destitutie tot stand, doch de wijze van liquidatie verschilt zeer. Voor hem die op grond van art. 10 der wet van 1855 wordt geattaqueerd is de mogelijkheid om te herleven uitgesloten, die overblijft als de aanvraag geschiedt op grond van art. 1 van het wetsontwerp.

Nu erken ik dat de gevallen niet gelijkstaan en dat er een tal van gevallen denkbaar is waarbij het buiten kijf is of art. 1 van het ontwerp, of art. 10 van de wet op het recht van vereeniging zal moeten worden toegepast: maar het kan zijn dat daaromtrent verschil van meening bestaat. Ik stel mij voor bijv. dat in goedgekeurde statuten van eene vereeniging staat, dat den directeur zal worden uitgekeerd een vast traktement, en dat het traktement niet wordt betaald. Dat kan zijn een *ophouden van betaling*, maar ook eene *afwijking van goedgekeurde statuten*. Daarom vraag ik, of bij onveranderd behoud van art. 1 van dit ontwerp niet eene wijziging zal moeten worden gebracht in art. 10 der wet van 1855, en wel eene zoodanige waaruit blijkt dat nu bedoeld blijven *die* afwijkingen van goedgekeurde statuten, die niet vallen in het kader van dit ontwerp.

Nu een enkel woord over de voorgestelde amendementen. Ik geloof dat de voorstanders van het ontwerp het in hooge mate hebben te waardeeren dat de voorstellers van de amendementen in deze aannemen eene zoo verzoenende houding. De heer van Karnebeek is begonnen met zijn amendement zelfs in te trekken en heeft daaraan toegevoegd het niet te zullen laten herleven wanneer op eenigerlei wijze aan zijne bezwaren wordt te gemoet gekomen door aanneming van een der andere amendementen. De heer van Houten heeft verklaard, dat wanneer het amendement van den heer van der Kaay wordt aangenomen ook tevreden te zullen zijn.

Ik voor mij houd het artikel liefst onveranderd om de redenen gisteren reeds met een enkel woord door mij gemotiveerd. Wij blijven dan in de terminologie van het bestaande recht, wij behouden de sacramenteele uitdrukking die thans in art. 764 van het Wetboek van Koophandel gevonden wordt en over de beteekenis daarvan bestaat eene gevestigde jurisprudentie, terwijl iedere verandering van uitdrukkingen weder eene zekere onzekerheid in de jurisprudentie zal scheppen. Maar wanneer de heer van Houten voor het ontwerp te winnen is door de — geloof ik — onschuldige concessie, die de grondtoon was van de toelichting van zijn amendement, zal ik gaarne bereid zijn de verzoenende hand die hij uitsteekt aan te nemen.

Ik wensch hem daarom twee vragen te doen. In de eerste plaats of hij zijn amendement zou willen wijzigen in dezen zin dat het amendement van den heer van der Kaay er in werd opgenomen, en in de tweede plaats, of hij niet in

51ste VERGADERING. — 20 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

ieder geval het tweede lid van zijn amendement zou willen laten vervallen; het komt mij toch voor, dat dat is een dood paard aan een boom gebonden, en wel omdat er twee woorden in voorkomen die den rechter toch geven de volledige vrijheid, die hij juist wil beperken. Zoolang toch de woorden »onder andere" in de tweede alinea blijven opgenomen, kan de rechter het in *alle* gevallen toepassen, zonder te letten op die welke het amendement speciaal voor de toepasselijkheid aanwijst. Schrapt hij daarentegen de woorden, dan zou het artikel gevaarlijk worden, want dan zouden den rechter de handen veel te veel gebonden zijn, hetgeen *ook* de bedoeling niet is van den voorsteller, anders zou hij die woorden »onder andere" niet hebben opgenomen.

Ik hoop dat wij op die wijze samen kunnen werken om eene formuleering van art. 1 vast te stellen die aan alle bezwaren te gemoet komt.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* De vraag van den geachten afgevaardigde uit Bergum, den heer de Kanter, reeds gisteren door hem gedaan omtrent de verhouding van dit wetsontwerp tot art. 10 van de wet op het recht van vereeniging en vergadering, worde het eerst besproken.

Naar het mij voorkomt is de oplossing eenvoudig.

Dit wetsontwerp betrekt onder de faillietverklaring alleen vereenigingen die rechtspersoonlijkheid bezitten. Dus: eene vereeniging die rechtspersoonlijkheid heeft en ophoudt te betalen, kan, wanneer redenen van openbaar belang daartoe leiden, failliet verklaard worden op requisitoir van het openbaar ministerie.

Art. 10 der wet van 1855 betreft een ander geval; daar is geen quaestie van eene vereeniging, die opgehouden heeft te betalen maar van eene vereeniging die afwijkt van hare Koninklijk goedgekeurde statuten, ten gevolge waarvan het openbaar ministerie het initiatief kan nemen om de rechtspersoonlijkheid van die vereeniging te doen vervallen. Wordt daaraan door den rechter gevolg gegeven, dan is de vereeniging niet meer een rechtspersoon. Daardoor alléén reeds zal zij niet meer kunnen vallen onder de termen van de wet op het faillissement. Te haren aanzien zal dan echter gehandeld moeten worden overeenkomstig het laatste lid van art. 10 der wet op het recht van vereeniging, en zal de vereffening harer zaken onder toezicht des rechters geschieden op de wijze en met inachtneming van de formaliteiten omtrent de onbeheerde nalatenschappen vastgesteld.

De gevallen zijn dus geheel verschillend en van eenig conflict tusschen die beide, het een volgens deze wet, het ander volgens gemeld art. 10 te behandelen, kan geen sprake zijn.

Nu de amendementen. Ga ik het daarover heden en in de vorige zittingen gesprokene na, dan is mij niet gebleken van eenig principieel verschil. Tusschen hetgeen met betrekking tot art. 1 door en namens de Commissie van Voorbereiding gezegd of in de gewisselde stukken uitvoerig behandeld is, en hetgeen de amendementen beoogen en hunne voorstellers wenschen, bestaat eigenlijk zelfs geen zakelijk verschil. Ik erken echter, dat het moeilijk is de bedoeling beknopt en duidelijk uit te drukken, en het verschil loopt dan ook inderdaad over de wijze van formuleering.

De Regeering is van meening dat hetgeen verlangd wordt, als conditie van eene faillissementsverklaring, opgesloten ligt in de technische uitdrukking: »ophouden te betalen", en dat de speelruimte die er ten deze moet bestaan voor de uitspraak van den rechter, bestaat in de aan hem overgelaten appreciatie, wanneer het ophouden van betalen aanwezig is. Hierbij echter is eene zaak waar, welke de heer van Houten nu opnieuw gereleveerd heeft en door mij niet ontkend is en wordt: in de Memorie van Toelichting is niet voorzichtig genoeg, maar mijns inziens te specieus en te casuïstisch getreden in eene beschouwing van de beteekenis der uitdrukking »ophouden te betalen."

Dit feit op zich zelf is niet te veranderen; maar elk nadeel voor de toepassing is opgeheven, omdat in het Regeeringsantwoord, voorkomende in het Verslag der Commissie van Voorbereiding (zie bladz. 25) in parlementaire termen die beschouwingen zijn teruggenomen, althans is te kennen gegeven, dat ze inderdaad te uitvoerig zijn en *cum grano salis*, dat is in verband met »den aard en het wezen van het instituut", moeten opgevat worden.

Ik heb dus gedaan wat ik kon, om er mij en de wet van los te maken; maar toch heeft die toelichting eenigen verkeerden indruk gemaakt en opnieuw blijft zij doorwerken, in dien zin, dat er feitelijk voortdurend verschil van meening over de kracht van die woorden blijft bestaan. Vandaar de amendementen.

Er *is* verschil; de heer van Houten heeft nu opnieuw beweerd, dat »ophouden te betalen" zou zijn eene specifieke handelsuitdrukking, die men nu ook buiten de handelswereld toepasselijk wil maken. Ik blijf dit betwisten, maar we blijven daarmede tegenover elkander staan, terwijl het wenschelijk is, om het verschil uit den weg te ruimen en eene opvatting en toepassing in den geest, dien wij allen voorstaan, te verzekeren.

Hoe echter? Ik heb er herhaaldelijk over gedacht. Men zou ook naar aanleiding van hetgeen gisteren gememoreerd werd, eene bepaling kunnen voorstellen in den geest van de Duitsche wet. Maar nieuwe, hier niet gebruikelijke termen, zouden weder aanleiding geven tot nieuwe verschillen, en kon men het er hier al over eens worden, in de praktijk zou het lang duren, vóór dat zich eene vaste jurisprudentie zou gevormd hebben.

Ook het amendement van den heer van Houten is met belangstelling nagegaan. Moge het zakelijk bij mij ook al geen bezwaar ontmoeten, wat de redactie betreft gaat het aan hetzelfde euvel mank, als waaraan eene bepaling zou lijden ontleend aan de Duitsche wet.

Omtrent het in deze materie nieuwe element van »onvermogen" bijv., kunnen zeer verschillende vragen gesteld worden. Dat onvermogen moet blijken. Hoe zal een schuldeischer bij machte zijn daartoe het materiaal te leveren? Dan: waarom moet dat bestaan ten aanzien van *opeischbare* schulden? De heer Levy heeft reeds vragen gedaan, die aantoonen, welke twijfel al aanstonds rijst. Mijnerzijds zou ik iets anders nog kunnen aanvoeren. Stellen wij ons het geval, dat iemand volkomen valt in de termen om failliet te gaan. Maar daarom behoeft hij volstrekt niet onvermogend te zijn om zijne voor 't oogenblik opeischbare schulden te kwijten uit de waarde zijner goederen. Mogen het nu ook alleen redactiebezwaren zijn, er zijn ook andere, die — ik ben het met den heer de Kanter eens — uit een legislatief oogpunt niet kunnen worden voorbijgezien. Aldus bijv. het woord: »onder andere", in het 2de lid. Ik herinner daarbij aan gelijke woorden in zeker artikel van de wapen-wet, dat door niemand wordt goedgekeurd en ook in de praktijk zich niet heeft aanbevolen. En toch kan dat woord in den gedachtengang van het amendement ook niet gemist worden. Daaraan knoopt zich vast eene opnoeming van gevallen, die doet vragen: waarom zijn ook andere daar niet bijgenomen? Wanneer een schuldeischer bijv. in het bezit is van een executorialen titel, waarom mag dit dan niet, evenzeer als een geprotesteerden wissel, gelden voor het vermoeden, in het tweede lid uitgedrukt?

Op zijn minst zullen de bezwaren, die geopperd zijn, naar ik vrees, zich verplaatsen, door te treden in het amendement van den heer van Houten, en wij zullen, geloof ik, nieuwe bezwaren van anderen aard daarnevens ontmoeten, die vermeden worden in de redactie van dit ontwerp.

Thans het amendement dat gisteren door den geachten afgevaardigde uit Alkmaar, den heer van der Kaay, is aangekondigd en heden door den geachten afgevaardigde uit Tiel, den heer Tydeman, is ingediend en toegelicht. Wat betreft de formuleering zou ik minder bezwaar hebben, maar of ik het amendement noodig acht? Met het oog op de beteekenis der technische uitdrukking »ophouden te betalen" in geen enkel opzicht. Maar, wanneer men meent, zooals ettelijke leden te kennen gaven, dat

daardoor eene verduidelijking wordt aangebracht en wanneer geen overwegende bedenkingen daartegen bestaan, waarom zou het gemeen overleg hier dan niet zijne werking kunnen hebben? Niettemin, onvoorwaardelijk kan ik mij niet vóór de gebezigde redactie verklaren. De heer Levy heeft, naar aanleiding van dit amendement, te recht de vraag gedaan, hoe de rechter zich zal moeten overtuigen van het belang van de *gezamenlijke* schuldeischers? Zal hij ze daarvoor allen moeten oproepen en daarover hooren?

Die bedenking en ook eene andere die meer den zin betreft, leidt mij er toe, den geachten voorsteller te vragen of hij, ter ondervanging van die bezwaren, niet zou kunnen goedvinden om, gelijk ook wel de bedoeling zal zijn, in plaats van: in het belang zijner gezamenlijke schuldeischers, te lezen: »in het gemeenschappelijk belang zijner schuldeischers".

Dit is eene zaak, die de rechter gemakkelijk kan beoordeelen naar de feiten die hem worden medegedeeld en na verhoor van den persoon des schuldenaars.

Een tweede punt. Het amendement strekt, om uit het ontwerp te verwijderen de woorden, »om redenen van openbaar belang", die alleen het Openbaar Ministerie bevoegd maken om de faillietverklaring te requireeren. De geachte voorsteller zegt, dat is niet noodig om die woorden te behouden, want die redenen zullen vanzelf gelegen zijn in het belang van de gezamenlijke schuldeischers. Is dit wel juist? De belangen van de schuldeischers zijn niet anders dan private belangen en daarvoor moeten de privaatpersonen zelven opkomen, namelijk de schuldeischers. Het Openbaar Ministerie mag niet geroepen zijn daarvoor op te treden. In overleg met de Commissie van Voorbereiding zijn de woorden: »om redenen van openbaar belang" in het artikel gebracht, en waar inderdaad gewichtige gronden tot die opneming hebben geleid, is het zeer ongewenscht ze thans zonder reden met één slag daaruit weder te verwijderen. Gebeurde het, dan zouden ook de woorden: »op requisitoir van het Openbaar Ministerie" moeten wegvallen, maar daartegen bestaan weder andere bedenkingen. Ik zoude daarom den geachten voorsteller wel willen vragen of het amendement niet volkomen aan de bedoeling zou blijven beantwoorden, wanneer uit het artikel de geheele periode: »hetzij om redenen van openbaar belang op requisitoir van het Openbaar Ministerie", wegviel, en dan in een tweede lid de zaak hersteld werd door daarin te lezen: »De faillietverklaring kan ook worden uitgesproken, om redenen van openbaar belang, op requisitoir van het Openbaar Ministerie."

Het is alleen dit weinige, Mijnheer Voorzitter, dat ik in het midden heb te brengen, ten einde zoo mogelijk mijnerzijds mede te werken tot het vinden van een weg om tot overeenstemming te geraken.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, ontvangt het woord, om, namens deze, haar gevoelen over de amendementen mede te deelen, en zegt: Na de te gemoet komende houding van de voorstellers der beide amendementen, kan de Commissie met haar advies zeer kort zijn.

De Commissie heeft bezwaar tegen het amendement van den heer van Houten, om de redenen reeds door de Regeering aangevoerd. Zij voegt er dit bezwaar bij: dat, naar hare meening, ten onrechte in het amendement de uitdrukking wordt gebezigd: »onvermogend om zijne schulden te betalen." Dit is eene beperking, dewijl uit de schriftelijke beraadslaging tusschen de Regeering en de Commissie duidelijk blijkt, dat ook wel degelijk de onwil om te betalen den staat van faillissement in het leven moet kunnen roepen. Dat kan ook niet anders. Wij hebben hier den *concursus creditorum* te regelen, wanneer deze zich tegenover den insolventen boedel doet gelden. Het faillissement moet kunnen worden uitgesproken als die samenloop van schuldeischers, die geen betaling erlangen, plaats heeft. En nu zal het inderdaad blijken voor den crediteur in de praktijk ontzaglijk moeilijk, ja onmogelijk te zijn, aan te toonen in elk geval dat alleen onvermogen om te betalen geen onwil, dit ophouden van betalen heeft veroorzaakt. Het feit dat er concursus is en niet-betaling, kan de crediteur wel bewijzen, maar in de meeste gevallen zal het hem onmogelijk zijn aan te toonen, dat die concursus niet door onwil, wel door onvermogen in het leven is geroepen.

De Commissie kan zich in de tweede plaats moeilijk vereenigen met het amendement van den heer van Houten, omdat in het tweede lid eenige voorbeelden worden gegeven van gevallen waarin faillietverklaring kan worden uitgesproken. De Minister heeft er reeds op gewezen dat het niet wenschelijk kan zijn dat in de wet voorbeelden worden opgegeven. Men weet dan niet binnen welke grenzen uitbreiding daarvan mag plaats hebben, of ook en op welke wijze die voorbeelden door analogie aangevuld mogen worden. De Commissie acht dus de formuleering van den heer van Houten niet wenschelijk. De geachte afgevaardigde heeft evenwel verklaard zich te willen nederleggen bij het amendement van den heer van der Kaay, overgenomen door den heer Tydeman.

Laat ik daarover dit zeggen: De Commissie van Voorbereiding staat eigenlijk op dit standpunt eenstemmig, zoude zij verkiezen art. 1 te behouden, zooals het door de Regeering is voorgesteld. Wat het ophouden van betaling betreft, is het het oude artikel dat wij sinds 1838 in het Wetboek van Koophandel hebben.

De heer de Kanter heeft er reeds volkomen terecht op gewezen, dat art. 38 Wetboek van Koophandel sedert zijn bestaan geen reden tot ergernis, geen klacht wegens slechte rechtspraak heeft gegeven. Er is alles voor een beproefd wetsartikel intact te behouden.

De voorstellers der amendementen zijn echter bevreesd, dat bij onveranderd behoud van dit artikel het faillissement wat spoedig zal kunnen worden uitgesproken, eene vrees die voornamelijk hieruit voortspruit, dat het tegenwoordige wetsontwerp den staat van faillissement ook toepasselijk wil verklaren op niet-kooplieden.

Ik geloof echter, dat die heeren zich dat bezwaar te ernstig voorstellen. Immers, omdat de kring van personen op wie de staat van faillissement kan worden toegepast, zich uitbreidt, behoeft men toch nog niet voor eene lichtvaardiger toepassing te vreezen. Ook tegenover kooplieden kan lichtvaardig den staat van faillissement worden uitgesproken, maar daarover heeft men tot nog toe geene reden van klagen gehad.

Wij willen inderdaad hetzelfde; wij willen even goed waken tegen te vroege en daarom niet te rechtvaardigen in staat van faillissementstelling. De bijvoeging door den heer van der Kaay voorgesteld is zeer onschuldig. Doch zij schijnt de bezwaarden te kunnen bevredigen.

Welnu, dan is de Commissie bereid, zich bij de wijziging, zooals die in beginsel door den heer van der Kaay is aangegeven en door den Minister gewijzigd, neer te leggen. Doch zij blijft niettemin de voorkeur geven aan de formuleering van de Regeering zooals die in het gewijzigd wetsontwerp is opgenomen.

Wanneer dus de heer Tydeman genegen mocht zijn die formuleering van den Minister over te nemen, kan de Commissie wel tot aanneming van het amendement adviseeren.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik den heer Levy had moeten beantwoorden, vóór dat de heer Minister gesproken had, zou mijn antwoord ongetwijfeld dezelfde gedachte hebben weergegeven, die nu door den Minister is uitgesproken. Immers heeft Zijne Excellentie nu voorgesteld te lezen, in plaats van: »het belang zijner gezamenlijke schuldeischers," »het gemeenschappelijk belang zijner schuldeischers". Ik zou dan hebben opgemerkt dat het niet de bedoeling van het amendement is, dat het onderscheiden belang van alle schuldeischers, individueel, bij het faillissement zoude blijken, maar wel dat het belang van het complex der crediteuren, zooals het zou staan in het faillissement als geheel tegenover den debiteur, er door gebaat zal zijn. Dat denkbeeld nu wordt mijns inziens in de

woorden van den Minister inderdaad duidelijker uitgedrukt dan in het amendement en ik verklaar mij dus met 's Ministers redactie gaarne te vereenigen.

Ook met de tweede wijziging en het daaromtrent door den Minister gesprokene kan ik mij vereenigen en ik ben bereid die wijzigingen in het amendement aan te brengen.

De **Voorzitter**: Verklaart de heer Tydeman het amendement in te trekken?

De heer **Tydeman**: Nadat het door den Minister gewijzigd is, zal ik het intrekken.

De **Voorzitter**: Maar dan moet ik toch doen opmerken, dat de Minister moeilijk een amendement kan wijzigen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! Van den geachten voorsteller van het amendement meen ik vernomen te hebben, dat hij met de door mij in overweging gegeven wijzigingen zich vereenigt. Het artikel zou dan luiden:

»De schuldenaar, die ophoudt te betalen, wordt, hetzij op eigen aangifte, hetzij op verzoek van een of meer zijner schuldeischers, bij rechterlijk vonnis in staat van faillissement verklaard, indien dit in het gemeenschappelijk belang zijner schuldeischers wenschelijk blijkt.

»De failliet verklaring kan ook worden uitgesproken, om redenen van openbaar belang, op requisitoir van het Openbaar Ministerie."

Indien, gelijk ik geloof, dit nu ook de bedoeling is van den geachten voorsteller, verklaar ik mij bereid het amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het gewijzigd amendement van den heer Tydeman door de Regeering is overgenomen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed, dat ik, nadat het artikel den definitieven vorm, die zooeven door u is voorgelezen, heeft gekregen, dezelfde vraag moet richten tot de Regeering als ik zooeven tot den geachten voorsteller heb gericht. Mijn bezwaar is niet ondervangen door de bewoordingen, zooals deze thans luiden. Iemand zal worden failliet verklaard, indien dit in het gemeenschappelijk belang zijner schuldeischers wenschelijk blijkt. Let wel, dit is de voorwaarde, — het moge eene technisch-juridische quaestie zijn, maar deze wet is gemaakt voor de praktijk — waarvan de faillietverklaring afhankelijk is.

De faillietverklaring kan alleen dan worden uitgesproken, indien dit blijkt in het gemeenschappelijk belang van zijne schuldeischers wenschelijk te zijn.

Nu zeg ik eenvoudig, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men mij geen nader antwoord weet te geven: dan krijgt men nooit iemand failliet. Het kan toch de bedoeling niet zijn, dan men eene wet zou maken, zóó, dat men nooit iemand onder vigueur van die wet kan krijgen.

Wanneer de rechter alleen dan de faillietverklaring uitspreken kan, indien er eene voorwaarde wordt vervuld, dan moet toch het middel aanwezig zijn, waardoor den rechter van de vervulling van de voorwaarde blijkt. Dan kan men niet zeggen: het is de zaak van den verzoeker dit duidelijk te maken; de verzoeker kan dit niet duidelijk maken, hij spreekt voor zich zelf, of wanneer men heeft verzoeker a, b en c, zoo spreken zij voor a, b en c.

Heeft men hier noodig, dat van gemeenschappelijk belang der crediteuren moet blijken, zoo wensch ik den Minister bescheiden, doch met aandrang te vragen: hoe Zijne Excellentie zich voorstelt, dat hiervan blijken zal, en wanneer de Minister daarop geen antwoord weet te geven, zoo meen ik, dat wij in het eerste artikel van deze wet zullen schrijven eene sententia declaratoria, eene bepaling, die in het maatschappelijk leven geene toepassing zal vinden.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet het bezwaar, hetwelk door den heer Levy wordt geopperd tegen de redactie, zooals zij thans van Regeeringswege is gewijzigd.

De heer Levy schijnt te meenen, dat hier een bewijs zal moeten worden geleverd, zooals dit in een contradictoir proces moet geleverd worden.

Het betreft hier een van die zaken, waarin aan des rechters prudentie wordt overgelaten om te handelen op de gronden, ontwikkeld in de verzoekschriften, welke aan zijn oordeel zijn onderworpen. Wij hebben nu den tijd niet om de verschillende rechtsbepalingen op te zoeken, waar op gelijke wijze, ter discretie van den rechter, onder zekere voorwaarde eene bevoegdheid wordt gegeven.

De rechter moet nagaan of de in het verzoekschrift vermelde omstandigheden aanleiding geven om in het belang der schuldeischers de faillietverklaring uit te spreken. Op grond van dat exposé van feiten kan hij aannemen dat het geval aanwezig is waarin de wet beoogt ten bate der gezamenlijke schuldeischers dezen vorm van executie te verkiezen boven de gewone. Ik kan dan ook de vraag van den heer Levy niet anders dan specieus noemen; zij kan slechts gevolg zijn van de gewoonte, om aan het contradictoir proces te denken, zoodat hij er niet op let dat het hier geldt eene bepaling van het gracieus proces. Ook bij ongewijzigde redactie is er geen bezwaar dat de rechter afgaat op de feiten in het verzoekschrift aangegeven, wanneer niet de inlichtingen van den candidaat-gefailleerde bij zijn verhoor verstrekt hem aan de juistheid doen twijfelen.

Door de dwaling waarin de heer Levy verkeert schijnt hij de overeenstemming, tot aller genoegen ten aanzien van de formuleering van art. 1 verkregen, te willen verbreken — niet met de bedoeling om te verbreken — door ons bang te maken voor een spook dat geen realiteit bezit. Hoe dikwijls moet niet de rechter intervenieeren in zaken waarin minderjarigen betrokken zijn, zonder dat ooit er aan gedacht wordt daarin eene bewijsvoering te hebben volgens de regels van het contradictoir proces? Ook in het procesrecht vindt men aan den rechter vele zaken overgelaten, waarbij zijne beschikkingen gegeven worden *periculo petentis*, dat is, de aanvrager moet er voor instaan, dat de feiten juist zijn De rechter heeft het recht de feiten in het verzoekschrift ontwikkeld onder verantwoordelijkheid van den verzoeker als waar aan te nemen. Wierd op onware feiten een faillissement verkregen, dan zou de aanvrager de beschikking van den rechter met hare verantwoordelijkheid moeten dekken, in den vorm van betaling van kosten, schaden en interesten.

Indien ik mijn eigen amendement nu nog bleef verdedigen zou ik niets anders verdedigen dan mijne competentie om een amendement goed te formuleeren. Immers heeft dat amendement zijne bestemming bereikt en ik zal het niet handhaven tegenover het andere, dat door de Regeering en de Commissie van Voorbereiding wordt goedgekeurd.

Slechts over een paar punten een enkel woord. De invoeging van het woord »opeischbare" hangt samen met de toelichting der Regeering van art. 11.

Hier kan alleen sprake zijn van *opeischbare* schulden.

De vraag van den heer Levy is zeer moeilijk te beantwoorden, want hij gaat bij zijne vraag uit van de onderstelling, dat de gezamenlijke schulden eene kleiner hoeveelheid zouden zijn dan de opeischbare schulden.

En wat de tweede alinea aangaat, indien de heer Huber naziet art. 1953 Burgerlijk Wetboek, waar over de vermoedens wordt gehandeld, dan zal hij zien dat daar precies dezelfde uitdrukking »onder andere" wordt gebruikt, en in het zelfde verband als in mijn voorstel.

Ik heb reeds van den beginne af aan gezegd dat het mij te doen was om eene formuleering te verkrijgen, die mijne bezwaren ophief, niet om *mijne* formuleering te doen aannemen. Ik moet dus verklaren, na de overneming van het amendement van der Kaay-Tydeman, mijn voorstel in te trekken.

Nog deze opmerking. Ik neem nota van hetgeen door den Minister ten slotte is gezegd over de uitdrukking

»ophouden van betalen" en dat de Minister die uitdrukking expressis verbis heeft losgemaakt van de toelichting waarmede die woorden in het eerste ontwerp hier zijn geïntroduceerd. In zoover als de officieele interpretatie van de Regeeringstafel op de uitlegging van die woorden van invloed is, zal die uitlegging niet mogen geschieden naar de oorspronkelijke toelichting, maar naar die welke bij het overleg tusschen dezen Minister en de Commissie gegeven is.

De heer **Levy** ontvangt voor de derde maal het woord, en zegt: Slechts een enkel woord naar aanleiding van hetgeen door den laatsten spreker gezegd is.

In allen ernst aanvaardde die geachte spreker de verzekering, die mij werkelijk ten volle gemeend is, dat het mijne bedoeling niet is om de overeenstemming te verbreken die ontstaan is tusschen hen die bezwaren hadden tegen art. 1 van dit ontwerp.

Integendeel, dat ik van ganscher harte wensch dat de principieele bezwaren uit den weg worden geruimd, en dat de arbeid van de groote eminente juristen, die hieraan hunne krachten gewijd hebben, tot stand kome.

Uit dat oogpunt gelieve men mijne oppositie te beschouwen als eene vriendelijke oppositie.

Maar wij maken eene wet die toegepast moet worden, en wel door den rechter, die zich rekenschap moet geven van het woord dat in een wetsartikel voorkomt.

Nu laat ik daar de onderscheiding, die hier werkelijk niet te pas komt, tusschen contradictoire en voluntaire jurisdictie; ik wil de Kamer daarmede niet ophouden; zij heeft daarmede niets te maken.

De Kamer geve zich rekenschap van den loop van de zaak.

Daar is eene rechtbank. Die rechtbank komt in het bezit van requesten van een, twee, drie verschillende crediteuren Die crediteuren zeggen, wij hebben opeischbare schulden, die niet zijn vervallen, wij verzoeken faillietverklaring.

Nu moet die faillietverklaring worden uitgesproken. Wanneer echter?

Nemen wij nu voor ons art. 1 van dit wetsontwerp.

Die faillietverklaring mag alleen worden uitgesproken indien — ik vestig de aandacht van de Kamer op dat woord *indien* — dat is de conditie die vooraf gaat aan het uitspreken van de faillietverklaring. Derhalve moet die conditie worden vervuld door den rechter; hij behoeft geen letterknecht te zijn, maar hij moet de wet naleven, en de wet spreekt van zoodanige conditie.

Wanneer mag nu die faillietverklaring worden uitgesproken? Indien dit in het gemeenschappelijk belang van de schuldeischers wenschelijk blijkt. Alleen dan mag hij de faillietverklaring uitspreken.

Wanneer den rechter dat niet blijkt, dan mag de rechter de faillietverklaring niet uitspreken. De rechter heeft voor zich drie, vier, tien requesten, die natuurlijk alle spreken over de belangen van de personen die ze indienden.

Periculo petentis, zegt de heer van Houten, natuurlijk, maar in die requesten wordt eenvoudig gesproken van het niet betalen van eene schuld aan de requestranten.

De rechter is in het geheel niet voorgelicht omtrent het bestaan van andere crediteuren, die zich niet tot hem gewend hebben om faillietverklaring te verkrijgen.

De rechter weet niets van den stand van zaken, van de boeken; hij weet niet anders dan wat hij voor zich heeft.

Vandaar dat ik recuseer hetgeen de heer van Houten gezegd heeft ten aanzien der minderjarigen; daar heeft de rechter de gegevens; daar is de uitspraak van den familieraad of iets dergelijks; daar zijn retro-acta, die den rechter voorlichten. Maar hier weet de rechter absoluut niets, buiten hetgeen in de requesten staat. Toch mag hij geene faillissementsverklaring uitspreken, want dat moet wenschelijk zijn in het gemeenschappelijk belang der crediteuren? Hoe moet de rechter zich daarvan vergewissen? Kan hij dat niet, dan krijgt niemand ooit een faillissement; dan hebben wij eene overeenstemming verkregen, die geene overeenstemming is, en dan maken wij eene wet, die niet toegepast kan worden.

De heer **Lucasse**: Ik deel volkomen de zienswijze van den heer Levy en ik aarzel niet te verklaren dat, wanneer dit artikel in stemming komt, zooals het thans door de Regeering gewijzigd is, ik er tegen stemmen zal, omdat het dan voor crediteuren zoo goed als onmogelijk wordt om hunne debiteuren in staat van faillissement te doen verklaren.

De debiteur toch zal alleen dan in staat van faillissement verklaard kunnen worden, indien dit wenschelijk blijkt in het gemeenschappelijk belang der crediteuren. Dit is eene voorwaarde, waarvan de faillietverklaring afhankelijk is gesteld.

Hoe zal nu de rechter kennis krijgen van al de schuldeischers van den debiteur, wiens faillissement door een crediteur wordt gevraagd en dus van hun gemeenschappelijk belang?

De crediteur, die de aanvrage doet, zal zijne medeschuldeischers niet kennen, althans niet alle. Van hem zal dus de rechter het gemeenschappelijk belang der crediteuren niet leeren kennen.

Nu zou het mogelijk kunnen zijn, dat de rechter daarvan iets vernam, wanneer de debiteur op de oproeping om gehoord te worden op het verzoek tot zijne faillietverklaring verscheen, maar deze zal wel zoo wijs zijn niet te verschijnen, omdat dan de rechter zoodoende onkundig moet blijven van het gemeenschappelijk belang zijner crediteuren en hem mitsdien onmogelijk in staat van faillissement zal kunnen verklaren.

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Zooals ons medelid der Commissie, de heer Huber, reeds gezegd heeft, hadden wij art. 1 liefst behouden, zooals het luidde. Na hetgeen over het artikel is gesproken en de pogingen die gedaan zijn om het te verduidelijken, is reeds bewaarheid hetgeen ik in het begin der algemeene beschouwingen beweerde, dat, welke redactiewijzigingen men ook zou willen aanbrengen — en het geldt toch niet anders dan verschil in redactie — bij nader inzien erkend zou worden, dat art. 1 zooals het geredigeerd was, waarlijk nog zoo kwaad niet was.

Na de groote oppositie, die echter dat artikel heeft moeten ondervinden, en nu de redactie van den heer van der Kaay, zooals de Minister die gewijzigd heeft overgenomen, de gemoederen scheen tevreden gesteld te hebben, kon ik mij daarbij nederleggen, omdat slechts met andere woorden, volgens sommigen duidelijker, hetzelfde gezegd werd als art. 1 oorspronkelijk bevatte.

Maar nu koestert mijn vriend Levy weder een bezwaar tegen de nieuwe redactie.

Maar is dat bezwaar niet onjuist? En had het eenige kracht, wordt er dan niet in voorzien door artikel 6?

Bij artikel 1 wordt niet door de bijvoeging »indien dit in het gemeenschappelijk belang zijner schuldeischers wenschelijk blijkt" bedoeld om aan den schuldeischer, die het faillissement aanvraagt, een bewijs op te leggen — aan hem niet, en ook aan den rechter niet. Wat wil dan artikel 1?

Laat mij zoo zeggen: Hier hebben wij eene algemeene bepaling.

Wanneer wil de wetgever hebben dat er faillissementstoestand intrede? Indien het den rechter blijkt, dat dit is in het gemeenschappelijk belang van de schuldeischers.

Maar hoe dit blijken moet, hoe die faillietverklaring ontstaat, daarover spreekt niet art. 1 maar art. 6. Dat artikel zegt, dat de faillietverklaring wordt uitgesproken, indien *summierlijk blijkt van het ophouden van betalen*. Zag de heer Levy, toen hij zijn bezwaar opperde, dit niet over het hoofd?

Het moet summierlijk blijken, het behoeft niet bewezen te worden; het is voldoende dat de rechter maar het gevoel, de overtuiging bezit, dat hier ophouden van betaling heeft plaats gehad en het gemeenschappelijk belang

51ste VERGADERING. — 20 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

der schuldeischers wordt behartigd door het uitspreken van het faillissement. Daarom is in dat art. 6 uitdrukkelijk er bijgevoegd » summierlijk blijkt".

Ik hoor vragen : hoe kan zoo iets aan den rechter blijken? Ik zou daarop als antwoord moeten herhalen hetgeen ik Dinsdag jl. reeds zeide: jus in causa positum. In elk bijzonder geval zal de rechter met al de omstandigheden en gegevens die hij heeft, te rade moeten gaan. Onmogelijk is het ons daarvoor hier algemeene regelen te stellen; dat zal men, evenals trouwens in vele andere omstandigheden het geval is, ook hier ter beslissing van den rechter moeten overlaten.

De moeilijkheid, die men opwerpt tegen art. 1, bestaat niet, zij vindt hare oplossing in art. 6.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de President! Zooals het wel vaker gebeurt, wanneer men tracht te voldoen aan eischen van het gemeen overleg, dan blijkt daarna, dat eene welwillend bejegende wijziging weder tot andere bedenkingen de aanleiding is. Maar nu geloof ik inderdaad, dat de bezwaren die door twee geachte sprekers tegen de nieuwe redactie geopperd zijn, niet gegrond kunnen heeten. Daaromtrent zijn allen het eens, dat, waar gesproken wordt van »blijkt" daarmede niet bedoeld wordt een formeel bewijs. Dit punt staat vast. Nu hebben wij hier te doen met de gewone requestenprocedure. De zaak wordt in raadkamer onderzocht en overwogen, vervolgens wordt in het openbaar alléén de uitspraak gedaan. De rechtbank ontvangt een of meer requesten. Die requesten zijn gemotiveerd; er staan eenige feiten in vermeld; dit moet om het ophouden van betalen en het recht van vorderen den rechter kenbaar te maken.

Nu zegt de heer Levy: de rechter heeft niets dan wat voor hem ligt. Minder juist. De rechtbank heeft ten allen tijde de bevoegdheid om dengene die een request indient te hooren. Dit is ook een punt dat vaststaat; daaromtrent kan geen twijfel mogelijk wezen. In art. 6 van dit ontwerp wordt buitendien uitdrukkelijk de bevoegdheid gegeven aan de rechtbank, ook den schuldenaar op te roepen om in persoon te verschijnen.

Welnu: van al die middelen maakt de rechtbank gebruik, maar de rechtbank maakt in zaken, gelijk deze, ook gebruik van de kennis van feiten, die de leden van dergelijk college van elders hebben; en uit dat alles maakt de rechtbank dan haar oordeel op omtrent het gemeenschappelijk belang van de schuldeischers bij de failliet-verklaring.

Aldus is de loop van zaken met alle gelijksoortige requesten, die bij de rechtbank worden ingediend, bij voorbeeld ten aanzien van pupillaire aangelegenheden. Daarbij vervult de rechter niet de lijdelijke rol, die hij heeft bij burgerlijke processen. Op deze wijze zal het en zal het kunnen blijken uit aan de rechtbank bekend geworden feiten of de faillietverklaring wenschelijk is in het gemeenschappelijk belang der schuldeischers.

Dit is de weg en de goede weg.

Maar inderdaad is er meer. Ik ben niet gretig in het overnemen van amendementen, maar in dit geval bestond er geen gevaar. Aan de wijziging wordt nu een te ver strekkend gevolg gegeven. In de woorden : »ophouden te betalen" toch lag reeds opgesloten wat er nu is bijgevoegd; dit strekte alléén tot eene verduidelijking voor sommigen. Wanneer toch het ophouden van betalen zich voordoet, dan *is* er een gemeenschappelijk belang van de schuldeischers bij het faillissement. Dit belang bestaat toch, als de debiteur fout is, bijv. in de verzekering van de paritas creditorum. Het spreekt dan nagenoeg van zelf, dat het faillissement in genoemd belang wenschelijk is. Daarom ook had en heb ik tegen de bijvoeging geen bezwaar gemaakt. Maar nu moet men niet gaan overdrijven en de zaak gaan voorstellen, alsof er in den zin van het wetsontwerp een nieuwe eisch, die uit bijzondere feiten blijken moet, ware bijgevoegd. Neen, het oordeel over de wenschelijkheid mag en kan, en zal meestal zijn op te maken uit de eigen feiten, waaruit van het ophouden van betalen blijkt.

De heer **de Kanter**: Vooral het laatste gedeelte van de zooeven gehouden rede des Ministers geeft mij den moed om een amendement in te dienen. De Minister meent dat de toevoeging door hem aan het artikel gedaan, ten gevolge van het gemeenschappelijk overleg, daarom geen kwaad kan, omdat de zaak feitelijk toch reeds in het artikel stond, en het toegevoegde slot eigenlijk reeds ligt opgesloten in het technisch-juridisch begrip: *ophouden te betalen*. Is de Minister dan inderdaad van oordeel dat ook bij wetgevende bepalingen het *superflua non nocent* mag gelden? Ik ben van eene tegenovergestelde meening; ik heb van pleonasmen in wettelijke bepalingen nog nooit andere gevolgen gezien dan het verwekken van bezwaren en moeilijkheden. Ook de verwijzing naar art. 6 — het is reeds door den geachten afgevaardigde uit Middelburg gezegd — beteekent niet veel; als de rechter uit dat daar voorgeschreven verhoor zijn licht moet putten over de vraag of het faillissement ook voor de andere crediteuren gewenscht is, zal hij niet ver komen; want òf de schuldenaar verschijnt niet en dan kan de rechter in het geheel geen inlichtingen krijgen, òf hij stuurt een gemachtigde of advocaat en of de rechter dan precies de inlichtingen zal krijgen die hij wenscht, is aan gegronden twijfel onderhevig.

De oude redactie, Mijnheer de Voorzitter, is — ook de Commissie van Voorbereiding blijft tot mijn groot genoegen van die meening — de beste; zij is principieel en juist; zij sluit zich aan aan het gansche stelsel van de wet en de redactie der andere artikelen; laat ons aan haar vasthouden; ik wensch althans eene poging te doen om haar te herstellen. Ik heb mitsdien de eer voor te stellen het artikel wederom te lezen:

»De schuldenaar, die ophoudt te betalen, wordt, hetzij op eigen aangifte, hetzij op verzoek van een of meer zijner schuldeischers, hetzij om redenen van openbaar belang, op requisitoir van het Openbaar Ministerie, bij rechterlijk vonnis in staat van faillissement verklaard."

Het *amendement* van den heer de Kanter wordt ondersteund door de heeren Lucasse, van Velzen, Dobbelmann, Æ. Mackay en Kerdijk, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Naar aanleiding van den loop dien het debat heeft genomen en de phase waarin wij nu verkeeren, zou ik u, Mijnheer de Voorzitter, wel de vraag willen doen, of het niet wenschelijk ware de verdere behandeling van art. 1 en de daarop voorgestelde amendementen tot morgen te verdagen."

De **Voorzitter**: Ik wensch den heer Beelaerts van Blokland te antwoorden dat ik nog geen termen vind om een dergelijk voorstel te doen.

Wij hebben het gewijzigde Regeeringsartikel, waarvan de inhoud ampel is besproken, reeds bij de algemeene beraadslaging en verder bij de behandeling van het amendement van den heer Tydeman; en daartegenover hebben wij de oude Regeeringsredactie, ons allen sinds weken bekend.

Wil echter de heer Beelaerts een voorstel doen als door hem werd bedoeld, dan ben ik gaarne bereid het in omvraag te brengen.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het tegen uwen wensch zou zijn, zal ik geen voorstel doen.

De **Voorzitter**: Ik voor mij vind geen termen tot uitstel der behandeling.

De heer **Clercx**: Mijnheer de Voorzitter! Ik leg mij neder bij de zienswijze in deze door de heeren Levy en Lucasse ontwikkeld. Wordt het artikel volgens de lezing der Regeering aangenomen, dan zeer zeker zal de schuldeischer die 't faillissement aanvraagt, het bewijs moeten

leveren dat de faillietverklaring in het gemeenschappelijk belang der schuldeischers is. Maar hoe zal dat in zijn werk gaan? Als het faillissement bekend is, dan ontleedt men den toestand achteraf tot in de minste bijzonderheden, maar vóórop, dit is tot op het oogenblik der aanvraag, is doorgaans van den stand van zaken van den betrokken schuldenaar niets of althans weinig bekend.

Dit is ook mijn antwoord op de meening van den Minister, dat de samenwerking van eene hoeveelheid der crediteuren van hun gemeenschappelijk belang zou doen blijken. Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter, maar de crediteuren kennen zich alsdan doorgaans niet. Indien men geweten had, dat de persoon in quaestie, die nu zijne betalingen gestaakt heeft, zooveel schuldeischers had, zou men zeker geen zaken met hem gedaan hebben.

Men kan zich toch zeer goed voorstellen, dat een schuldeischer, wanneer hij faillissement aanvraagt, van alle omstandigheden niet op de hoogte is. Hoe zal deze nu kunnen bewijzen of doen blijken, dat de faillietverklaring is: in het gemeenschappelijk belang der schuldeischers?

Ik voor mij, Mijnheer de Voorzitter, zou daarom den zin der woorden van de bijvoeging aan 't artikel wel willen omkeeren, door namelijk in de eerste alinea het derde woord der bijvoeging *in* te vervangen door *met* en het voorlaatste woord *wenschelijk* te vervangen door *niet in strijd*.

Het slot van de eerste alina van het gewijzigd artikel zou daardoor luiden: »indien dit met de gezamenlijke belangen der schuldeischers niet in strijd blijkt".

Het *amendement* voorgesteld door den heer Clercx, wordt ondersteund door de heeren van Löben Sels, Dobbelmann, Walter, Mutsaers en Donner, en komt derhalve in beraadslaging.

De heer **de Geer van Jutfaas**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund met een enkel woord te verklaren waarom ik tegen dit artikel zal moeten stemmen.

Ik zal daarbij verder niet spreken over de amendementen die zijn voorgesteld, maar alleen dit zeggen, dat, zoolang in deze wet het beginsel blijft gehuldigd dat de rechtsbepalingen zooals die nu zullen worden vastgesteld, niet alleen zullen gelden voor kooplieden, maar evenzeer en in vollen omvang voor niet-kooplieden, ik reeds om die reden bezwaar moet maken vóór art. 1 te stemmen.

Het spijt mij daarom dat het amendement van den heer van Karnebeek, dat aan mijn bezwaar te gemoet kwam, is ingetrokken, en dat het voorstel van den heer Levy, dat een eenvoudiger en gemakkelijker weg scheen te openen tot liquidatie, is ter zijde gezet; maar zooals het artikel daar nu ligt heb ik groot bezwaar door aanneming daarvan in beginsel den niet-koopman aan deze wet te onderwerpen. Daardoor zal deze overgeleverd worden aan de willekeur van zijne schuldeischers en aan de onkunde van den rechter.

Wat is toch het geval? Ik geloof wel, dat er nu eene jurisprudentie bestaat omtrent de vraag wat het ophouden van betalen bij een koopman beteekent. Bij een koopman zijn immers de omstandigheden gewoonlijk van dien aard, dat het ophouden van betalen duidelijk genoeg in het oog springt, dat het wel een bijna algemeen bekend feit is in den kring, waarin hij zich beweegt. Maar hoe geheel anders is het bij een burger. Deze heeft geen vaste tijden, geen vaste plaatsen, waar hij betaalt. Hij heeft allerlei winkelschulden en schulden bij leveranciers en nu zal het genoeg zijn, dat er enkelen zijn, die, om welke reden ook, misschien uit hartstocht, misschien uit afgunst of om hem in zijne loopbaan of positie te benadeelen, de poging wagen hem failliet te doen verklaren. Ik stem het toe, misschien zal die poging mislukken, wellicht zal de rechter het verzoek niet terstond toestaan; maar, na al hetgeen ik gisteren en heden gehoord heb, blijf ik van meening dat het faillissement een brandmerk is op het voorhoofd van dengene, die er aan wordt blootgesteld. De algemeene opinie spreekt met minachting van den failliet. Het is een toestand, waarin men *iemand* brengt, en niet *zijn vermogen*. Men zegt wel: het is eene algemeene executie van zijn vermogen, maar dit is het gevolg van den toestand, waarin de man gebracht is. De *man* en niet *zijn vermogen* wordt failliet verklaard. Ook zijn persoon ondervindt er de gevolgen van. Die man kan geen kiezer, geen voogd zijn, hij kan zijn zaken niet meer beheeren; die man draagt in de algemeene opinie eene *nota infamae*. Nu is ons dezen morgen wel de gelukkige tijd voorgespiegeld, wanneer het faillissement geen *nota infamae* meer zal geven, wanneer wellicht een failliet veel krediet zal genieten, wanneer wij zullen kunnen hebben eene rechtbank met drie failliete rechters, wanneer aan een faillieten voogd het beheer zal kunnen worden toevertrouwd over de goederen van minderjarigen. Ik verlang niet naar dien tijd; ik hoop dat hij niet komen zal, maar juist daarom wensch ik den toestand niet uitgebreid te zien tot burgers en boeren, die nu nog voor een faillissement bewaard zijn. Dat het krediet van een koopman bekend zij bij ieder, die met hem te handelen heeft, neem ik aan, maar burgers en boeren hebben geen krediet in dien zin noodig, althans niet zooals een koopman dit behoeft.

Ik acht het niet wenschelijk, dat men den toestand, die voor den koopman noodzakelijk kan zijn, overbrengt op personen, die niet tot den koopmansstand behooren. Nu beroept men zich op den waarborg, dat de rechter iemand niet ten onrechte failliet zal verklaren. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dat is niet genoeg. Wanneer een request wordt ingediend om iemand failliet te verklaren, dan wordt deze voor den rechter geroepen om zich te verantwoorden en opening van zaken te geven. Wanneer hij dit voor den rechter moet doen, is zijne zaak reeds publiek geworden, zijn persoon is met eene zwarte kool aangeteekend en zijn krediet is verloren, zijne schuldeischers zijn opgeschrikt.

Neem bij voorbeeld een klein ambtenaar, die dikwijls slechts betalen kan, wanneer hij zijn traktement ontvangt of een officier, die dikwijls genoodzaakt wordt uitgaven te doen en schulden te maken die hij wel betalen zal, wanneer hem slechts daartoe tijd wordt gelaten. Waarom zouden zij moeten afhangen van dezen of genen crediteur om failliet te worden verklaard.

Misschien wordt het gedane verzoek toegestaan; 't is mogelijk, doch ook is het mogelijk, dat het verzoek niet wordt ingewilligd. Maar ook, wanneer dit verzoek niet wordt toegestaan zal de betrokken persoon toch voor den rechter moeten verschijnen, zijne zaken blootleggen en den rechter overtuigen dat hij kan betalen uit eigen zak of uit de zakken van anderen, mits hem de tijd worde gelaten. Maar in elk geval de bedreiging met faillietaanvraag wordt een wapen tegen ieder die eene schuld heeft, in de hand van een nijdigen schuldeischer, en goedkoop wapen daarenboven.

Een dergelijke toestand, Mijnheer de Voorzitter, zal ik niet in 't leven helpen roepen, en daarom zal ik stemmen tegen art. 1, hoe het ook wordt geamendeerd en misschien ook wel tegen de geheele wet.

De **Voorzitter**: Nu een nieuw amendement door den heer Clercx is ingediend, reken ik het oogenblik gekomen om den wenk van den heer Beelaerts van Blokland op te volgen en aan de Vergadering in overweging te geven de beraadslaging te schorsen tot morgen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter** deelt nog mede dat de heer Poelman bericht heeft, wegens ongesteldheid van zijne echtgenoote, nu en in de volgende dagen aan de vergaderingen geen deel te kunnen nemen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

52ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 21 APRIL 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. adressen. — Behandeling van het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling; voortzetting der beraadslaging over en aanneming van art. 1; beraadslaging over en aanneming van art. 2; aanneming van de artt. 3 en 4; aanhouding van art. 5; beraadslaging over en aanneming van art. 6; aanneming van art. 7; beraadslaging over en aanneming van art. 8; aanneming van art. 9; beraadslaging over en aanneming van de nieuwe artt. *9bis* en *9ter*; beraadslaging over en aanneming van art. 10; aanneming van de artt. 11—18; aanhouding van art. 19; aanneming van de artt. 20—23; beraadslaging over en aanneming van art. 24; aanneming van de artt. 25—88; aanhouding van art. 89; aanneming van de artt. 90—104; aanhouding van art. 105; aanneming van de artt. 106—121; beraadslaging over en aanhouding van art. 122.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 73 leden, te weten de heeren:

Clercx, Dobbelmann, Mutsaers, Hintzen, van Bylandt, Bevers, Levy, Vrolik, Hartogh, Bahlmann, Huber, Travaglino, de Geer van Jutfaas, Tydeman, de Beaufort, van Beuningen, Pyttersen, van der Kaay, van de Velde, de Meijier, Smeenge, Havelaar, Mees, Plate, Rink, G. van Dedem, van Houten, van Alphen, Beelaerts van Blokland, Walter, T. Mackay, de Ram, van Kerkwijk, Heldt, Kielstra, Roessingh, Donner, Lucasse, de Kanter, Ferf, Goekoop, Land, Conrad, van der Schrieck, Schimmelpenninck van der Oye, Keuchenius, Röell, Houwing, Zijp, Harte, Rutgers van Rozenburg, Kerdijk, Pijnacker Hordijk, Guyot, van Delden, van den Berch van Heemstede, van Gijn, van Karnebeek, Michiels van Verduynen, van Velzen, Viruly Verbrugge, Reekers, Veegens, Lieftinck, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, W. de Beaufort, Goeman Borgesius, Roijaards van den Ham, Smits van Oijen, A. van Dedem en Seret,

en de heer Minister van Justitie.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Ruys van Beerenbroek en Brantsen van de Zijp, dat zij verhinderd worden de vergadering bij te wonen, de eerste wegens ernstige ongesteldheid van een zijner bloedverwanten.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende adressen:

een van S. van Poppelen, echtgenoote van M. Heider, te St. Gilles-Brussel, houdende verzoek te willen goedkeuren de overeenkomst met België, betrekkelijk de kostelooze procedure, en een van H. A. F. Vierback, gegageerd sergeant van het Oost-Indische leger, te Nijmegen, verzoekende opheffing van het op zijn pensioen gelegd beslag.

Deze adressen worden, als ongezegeld, ter zijde gelegd.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het WETSONTWERP OP HET FAILLISSEMENT EN DE SURSÉANCE VAN BETALING. (**18**)

De beraadslaging wordt voortgezet over ART 1, thans luidende:

» De schuldenaar, die ophoudt te betalen, wordt, hetzij op eigen aangifte, hetzij op verzoek van een of meer zijner schuldeischers, bij rechterlijk vonnis in staat van faillissement verklaard, indien dit in het gemeenschappelijk belang zijner schuldeischers wenschelijk blijkt.

» De faillietverklaring kan ook worden uitgesproken om redenen van openbaar belang op requisitoir van het Openbaar Ministerie.",

met de daarop voorgestelde amendementen, als:

een van den heer Clercx om het slot der eerste alinea te lezen:

» indien dit met het gemeenschappelijk belang zijner schuldeischers niet in strijd blijkt.";

een van den heer de Kanter, strekkende om de oorspronkelijke lezing van het Regeeringsvoorstel te herstellen.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Het gisteren aanvankelijk door verschillende personen en autoriteiten in deze zaak in bescherming genomen en gekoesterd maar later op den dag ietwat in verdrukking geraakt kind, waarvan ik als adopdief vader de zorg op mij had genomen, heb ik lief gekregen vooral, en dit geschiedt meer, nadat het meer in de verdrukking raakte. Waarlijk, als wij nu het konterfeitsel van dat kind zien, nadat het ons gedrukt werd rondgedeeld, meen ik te mogen zeggen: het mag er zijn.

Toen gisteren de heer Levy lucht gaf aan zijne hooggestemde bezwaren in den vorm van vragen, en men de bedenkelijke gelaatsuitdrukking van sommige leden in deze vergadering waarnam, zou men hebben moeten denken dat er werkelijk iets kolossaals, iets monstrueus op wetgevend gebied stond te gebeuren.

Vooral voor de leden niet-juristen dezer Vergadering, moet die indruk sterk zijn geweest.

Het zal den schijn gehad hebben alsof, in plaats dat wij bezig waren eene nieuwe wet op het faillissement te maken, wij voor goed het faillissement royeerden. Maar nu wensch ik ter geruststelling van die leden, en misschien ook van den heer Levy zelf, een blik te werpen op enkele artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, het wetboek waarin ons formeel recht is neergelegd. En men zal dan ontwaren, dat de in het amendement gevolgde methode en de daarin gebezigde uitdrukking geenszins ongebruikelijk kan genoemd worden.

Wat bedoelde de heer Levy, toen hij, aan zijn bezwaard gemoed lucht gevende, vroeg: hoe moet de rechter zich overtuigen van dat belang van àl de schuldeischers? Moet hij de crediteuren hooren, moet er een staat overgelegd worden? Er moet toch een middel zijn, zoo sprak hij, of wilt gij anders dat alles geheel in vago laten blijven?

De bedoeling van die vraag was alleen te zeggen: gij *laat* alles in vago; er *zijn* geene middelen; gij *kunt* alle crediteuren niet hooren; ergo *kan* de rechter zich niet overtuigen, zoodat er ook ten slotte geene faillietverklaring meer kan uitgesproken worden.

Maar al diezelfde bezwaren, al die objectiën zijn te maken in al die gevallen — en het zijn er vele — waarin in ons recht aan den rechter niet de beslissing over een geschil van contradictoir debat, maar de regeling van eene zaak, het nemen van maatregelen, zij het ook voorloopige, na kennisneming van de gronden van den verzoeker en *op diens risico*, is opgedragen.

In die gevallen eene streng vol te houden bewijslevering van de feiten te eischen, ter verkrijging van de intieme convictie voor den rechter van de waarheid van dat feit, dit alles te gronden op volkomene bekendheid en wetenschap, dat ware eene absurditeit.

Het stelsel van den heer Levy zoude ons tot die absurditeit brengen.

Ik zal voorbeelden aanhalen. Wat is het anders, waar verstek verleend wordt op dagvaarding en de eisch wordt toegewezen, tenzij de gronden en conclusie van den eischer onrechtmatig of ongegrond aan den rechter zijn voorgekomen (art. 76 Wetboek van Rechtsvordering)?

Er wordt uitspraak gedaan op de dagvaarding, op de gronden die in die dagvaarding zijn medegedeeld; niets meer dan dat.

Wat is het anders, waar wij de procedure om tot gratis-admissie te komen, zien steunen op de summiere opgave van de gronden der vordering in art. 857 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering?

Wat is het anders, waar de gratis-admissie wordt verleend in art. 861, »tenzij de regter reeds bij voorraad mogt bevinden dat de voorgenomene vordering of verdediging klaarblijkelijk van allen grond is ontbloot"?

Wat is het anders in art. 876, waarin het voorloopig getuigenverhoor wordt geregeld en aan den rechter de bevoegdheid wordt gegeven, dat voorloopig getuigenverhoor te bevelen, »hetzij uithoofde van den ouderdom of ziekte der personen, ... hetzij uithoofde dat zij hebben voorgenomen het land te verlaten, hetzij om *andere dergelijke, door den regter te beoordeelen, redenen*", enz.?

Ook daar is dan alles in het vage gelaten. Ook daar zegt de wet niet hoe de beoordeeling door den rechter zal geschieden, hoe de verzoekers zullen moeten doen blijken van het gegronde van hun verzoek.

Maar eindelijk een meer analoog geval. Volgens art. 727 van Burgerlijke Rechtsvordering, waarin het conservatoir arrest wordt besproken, moet de verzoeker zich tot den president van de rechtbank wenden en met het request in de hand summierlijk van de deugdelijkheid van zijne schuldvordering doen blijken en aantoonen, dat zijn schuldenaar heeft aangevangen met het verduisteren van zijne roerende goederen.

Hoe zal dat kunnen geschieden? Zal die verzoeker bras dessus bras dessous met den president van de rechtbank naar het huis van den schuldenaar gaan en daar voor de deur gaan staan, om te zien of de man bezig is zijne roerende goederen te verduisteren? Hoe zal hij voorts summierlijk doen blijken van de gegrondheid van zijne vordering? Ook daar is geen ander middel gegeven dan aan elk requestrant, namelijk om zijn request behoorlijk te motiveeren. Binnenskamers zal hij aan den president van de rechtbank moeten aantoonen summierlijk het gegronde van zijne vordering. Daar buiten niets. Wat zou het zijn indien de presidenten van drukke rechtbanken zich persoonlijk moesten gaan overtuigen van het feit? Ik laat nu de presidenten van minder drukke rechtbanken in het midden.

Ook dáár dus alles »*in vago*"! Ook daar is in de wet geen middel aangegeven. De wet zegt er niets van.

Nu zou men meenen — en dit aan de niet-juridische leden van deze vergadering — dat nu ook geen conservatoir arrest zou kunnen worden gelegd, en er ook geen gelegd zijn sinds de invoering van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Ik vraag evenwel aan den heer Levy om zelf het antwoord te geven op de vraag, of het niet al reeds geschied is.

Neen, het voorgestelde artikel, zooals het daar ligt, is niet alleen practisch en zonder eenige belemmering voor de jurisprudentie, maar ook niet in strijd met den wetsstijl, noch met de methode van wetgeving.

Hoe zal dan kunnen blijken van het gemeenschappelijk belang van crediteuren? Daarvoor zal, evenals bij de andere requesten, in de eerste plaats de verzoeker moeten zorgen, door zijn request behoorlijk te motiveeren. Hij zal in het request zoowel het ophouden van betaling als het gemeenschappelijk belang van de crediteuren moeten aannemelijk maken, en dat is alles wat er ook vereischt wordt.

En ik vraag u, Mijne Heeren! die onder ons met de praktijk van de wet bekend zijn, wie onzer zou er tegen opzien met dit artikel, zooals het gewijzigd is, tot wet, een request op te stellen om iemand in staat van faillissement te doen verklaren en om op dat request fiat te verkrijgen? Dit vraag ik den heer Levy, en wanneer dan zijn cliënt op het punt van te failleeren, bij hem kwam om een request tot faillietverklaring op te maken, of ik zou het hem verzoeken als crediteur, dan zou hij mij niet antwoorden: ik kan geen request voor u opmaken, gij *kunt* niet meer failleeren.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Na den geachten spreker van zooeven te hebben gehoord, kan ik, in verband met de beraadslaging van gisteren, misschien medewerken tot eene bekorting van de discussie, wanneer ik dadelijk te kennen geef, dat, naar het mij is voorgekomen, de verandering van een enkel woord vermoedelijk strekken kan tot bevrediging van hen, die zich door de redactie van het artikel bezwaard gevoelen, en dat ik daarom ben te rade geworden aan het slot van het eerste lid van art. 1 het woord »*blijkt*" te veranderen in »*wordt geoordeeld*".

Deze wijziging zal buitendien eene verbetering zijn, omdat art. 1 alléén eene algemeene omschrijving van het instituut geeft. De volgende artikelen bevatten de uitwerking daarvan — op welke wijze en in hoeverre de in art. 1 gestelde vereischten moeten blijken; wie te oordeelen hebben en wie vonnis wijzen; dat alles is nadere uitwerking en behoort in de latere artikelen geregeld te worden. Zoo moet art. 6 dan ook aangevuld worden met het voorschrift aan wie het oordeel is, in art. 1 bedoeld.

Het wil mij voorkomen dat op deze wijze, zonder de bedoeling te schaden, de bedenkingen worden ondervangen, waartoe art. 1 in zijne tegenwoordige redactie aanleiding gaf, alsmede de redenen, welke geleid hebben tot nog aanhangige amendementen.

Het amendement van den geachten afgevaardigde uit Weert, den heer Clercx, dat trouwens mijns inziens ook niet geheel in overeenstemming zou zijn met den aard van het instituut, dat het hier betreft, verliest, naar ik mij vlei, door de aangebrachte wijziging zijne reden van bestaan.

Omtrent het amendement van den geachten afgevaardigde uit Bergum, den heer de Kanter, strekkende om de oorspronkelijke lezing weer te herstellen, zou ik dien geachten afgevaardigde en der Vergadering wel het volgende in overweging wenschen te geven.

Dezerzijds is van den beginne af beweerd — en het is alsnog mijne meening — dat de oorspronkelijke lezing alleszins duidelijk en voldoende was. Maar wanneer een gewichtig onderwerp, van ingrijpend belang, in eene vergadering als deze in behandeling is, is het dan geen plicht ook rekening te houden met de meeningen van de leden, die als deskundigen en gezaghebbenden mogen erkend worden, wanneer zij verklaren en ook na wederzijdsche

toelichting volhouden, dat eene voorgestelde omschrijving hun niet volledig en niet duidelijk voorkomt?

Het doel is, de regeling in haren geest zoo goed mogelijk te maken, en daarom was bedoeld verschil van meening de aanleiding tot de poging om door eene aanvulling van art. 1, in gemeen overleg, de beweerde onduidelijkheid weg te nemen; eene aanvulling, geheel in harmonie met de oorspronkelijke bedoeling, maar die het voordeel zou hebben, dat ook voor anderen die hetzelfde bedoelden, meer onmiskenbaar zou zijn uitgedrukt hetgeen zij meenden eene leemte te zijn in de oorspronkelijke voordracht. Men meende toch, dat niet stellig uitkwam, dat men hier in hoofdzaak te doen had met een concursus. Dat bezwaar nu is vervallen door de bijvoeging, waartoe het initiatief genomen werd door de geachte afgevaardigden uit Alkmaar en Tiel, de heeren van der Kaay en Tydeman. Aan de vrees, dat faillissement een gewoon executiemiddel zou kunnen worden tot invordering van eene schuldvordering, is thans alle redelijke grond ontnomen.

Dan was er eene tweede hoofdbedenking, dat men de bepaling te stringent, te imperatief voor den rechter achtte. Naar mijn inzien was dit slecht *schijnbaar* het geval, omdat de beantwoording der feitelijke vraag omtrent het ophouden te betalen aan den rechter is overgelaten en hem alle gewenschte ruimte laat om in een concreet geval overeenkomstig de bedoeling der wet en het karakter van het faillissementsinstituut te beslissen. Leden, op wier meening prijs mag worden gesteld, dachten daarover echter anders.

Welnu, door de aangebrachte bijvoeging bij art. 1 wordt nu ondubbelzinnig ook dat vermeende al te stringente en te imperatieve aan het artikel ontnomen en erlangt de rechter de speelruimte, welke wederzijds verlangd werd, dat hem zou zijn gelaten.

Wanneer ik op deze voordeelen let, waartegen naar mijn weten geen nadeel over staat en ook niet door eenig lid, ook niet door den geachten afgevaardigde uit Bergum, is uiteengezet, dan meen ik gerechtigd te zijn tot het advies, dat het in deze phase van het debat beter is het artikel te laten zooals het nu luidt, dan nu terug te keeren tot de oorspronkelijke redactie, al komt ze mij ook volkomen deugdelijk voor. Te meer, omdat wanneer men nu, na alles wat er over is voorgevallen, de eerste lezing weder herstelde, het gevaar niet denkbeeldig is, dat bij de uitlegging en toepassing der wet op grond van dat herstel eene andere beteekenis zou gegeven kunnen worden, dan die welke overeenstemt met het denkbeeld dat aan de oorspronkelijke redactie ten grondslag heeft gelegen.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, het woord gekregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de Regeeringswijziging en de amendementen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De wijziging die door de Regeering in het artikel gebracht is, ontmoet bij de Commissie geen bezwaar.

Het amendement van den heer de Kanter kan, zooals ik gisteren zeide, bij de behandeling van de amendementen van de heeren Tydeman en van Houten, principieel wel op warmen steun van de Commissie rekenen; wij zijn nog het meest vóór de oude formuleering. Doch ik mag mij niet ontveinzen dat het gevaar waarop de Minister heeft gewezen, werkelijk bestaat, namelijk dat bij herstel der oude redactie, nu zoolang over deze zaak is gedebatteerd, aan het artikel eene geheel andere beteekenis zoude kunnen gehecht worden dan daaraan oorspronkelijk ten grondslag heeft gelegen.

Op dien grond acht de Commissie het onder deze omstandigheden beter de nu voorgestelde formuleeringen te behouden.

Eindelijk het amendement-Clercx. Daarmede kan de Commissie zich moeilijk vereenigen. Niet dat de Commissie er zich vierkant tegenstelt, maar zij kan er niet voor zijn, want eigenlijk beteekent het amendement niets.

Gisteren had ik de eer de Vergadering als de meening der Commissie mede te deelen dat het amendement van den heer Tydeman, thans in het artikel opgenomen, van zeer onschuldigen aard was. Daarin werd inderdaad iets omschreven, wat reeds ligt in de uitdrukking: ophouden van betalen, en wat men beschouwt als onder den concurcus creditorum begrepen. Maar om nu te zeggen, zooals de heer Clercx wil, dat faillissement wordt uitgesproken, indien dit met het gemeenschappelijk belang der schuldeischers niet in strijd blijkt te zijn, dat acht de Commissie eene zeer slappe uitdrukking, zoo slap, dat zij zich inderdaad niet kan voorstellen, dat ooit zulk een geval kan voorkomen.

Wanneer blijkt het den rechter dat de faillietverklaring in strijd is met het gemeenschappelijk belang der schuldeischers? Als die opkomen, als zij verklaringen doen? Doch in den regel zijn die menschen ver weg van den rechter als de faillietverklaring wordt afgevraagd. Alleen die bij het faillissement belang hebben zijn er dan.

Daarom het geval dat de heer Clercx zich denkt, zal nooit of hoogst zeldzaam zich voordoen en de bijvoeging welke hij verlangt, zal dus inderdaad niets beteekenen voor de praktijk.

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren heb ik verklaard verzoeningsgezind te zijn, maar niet in den zin dat de goede, duidelijke, principieele, bij het bestaande recht zich aansluitende bepaling, in het eerst voorgestelde artikel vervat, ook maar eenigszins zou teloorgaan.

Het komt mij voor, dat de toevoeging, die gisteren ter elfder ure door de Regeering bij het artikel is gedaan, het principe van het voorgestelde artikel wel aantast. Het komt mij voor, dat daarbij aan den aanvrager zou worden opgelegd een bewijs, dat in de meeste gevallen niet zou kunnen worden geleverd; ook niet summierlijk; en als de heer Tydeman in zijne zooeven gehouden rede mij verwijst naar gevallen waarin dit *summiere* bewijs gevorderd wordt, daar zeg ik hem alleen — en treed in zijne rede overigens niet verder — dat de gevallen volstrekt niet gelijkstaan en hij ongelijksoortige grootheden vergelijkt. Wanneer, wat herhaaldelijk gebeurt, uit het buitenland eene aanvraag komt om dezen of genen te laten failliet verklaren, dan is het voor dien buitenlander natuurlijk eene onmogelijke eisch, om, zelfs maar summier, te laten bewijzen, wat volgens de nieuwe staart van de eerste alinea noodzakelijk zou zijn.

Nu echter het woord *blijkt* zal vervallen en dit woord zal veranderd worden in: *wordt geoordeeld*, ben ik bereid — altijd echter in het vertrouwen, dat de Minister straks bij art. 6, geheel in denzelfden geest, eene wijziging zal voorstellen, als hij thans heeft voorgesteld in art. 1 — mijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar de heer de Kanter verklaard heeft zijn amendement in te trekken, zal dit geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaken.

De heer **Clercx**: Met mijn amendement beoog ik niets anders dan het gebod van bewijs, in de nieuwe redactie van art. 1 vervat, te verzachten, en in zoover heeft de Commissie van Voorbereiding mij zeer wel begrepen. Ik vond dat de eisch bij art. 1 aan den schuldeischer gesteld, die de faillietverklaring verlangt, bepaald was een klos aan zijne voeten. Het woord *blijkt* staat gelijk met *bewezen is* en, let wel op, dit was het derde bewijs dat men van den ongelukkigen schuldeischer vorderde. Het eerste bewijs vloeide reeds uit art. 1 voort; bij art. 6 moet de schuldeischer ook nog twee bewijzen leveren, met name: hij moet summierlijk doen blijken van het ophouden van betalen van den schuldenaar en hij moet te gelijker tijd doen blijken van zijn eigen vorderingsrecht. Het is niet meer genoeg, dat hij eene verwachting of eene toekomstige vordering heeft, neen, hij moet positief hebben een vorderingsrecht! Daarom had ik met opzet eene verzachtende bepaling in deze willen onderschuiven, opdat de ongelukkige schuldeischers niet alreeds ab origine litis drie bewijzen, die nog al zwaar kunnen geacht worden, zouden hebben te leveren. Nadat echter de Minister eene wijziging in het

artikel heeft voorgesteld, waardoor het eerste bewijs niet meer van de schuldeischers geëischt wordt, nademaal het geïncrimineerde woord »*blijkt*" vervangen wordt door de woorden: *wordt geoordeeld*, kan ik mij daarbij nederleggen en heb dienvolgens de eer mijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar de heer Clercx verklaard heeft zijn amendement in te trekken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 wordt, op verzoek van den heer Keuchenius, in stemming gebracht en met 58 tegen 11 stemmen goedgekeurd.

Voor hebben gestemd de heeren Donner, de Kanter, Goekoop, Land, Conrad, Schimmelpenninck van der Oye, Röell, Houwing, Zijp, Harte, Rutgers van Rozenburg, Kerdijk, Pijnacker Hordijk, Guyot, van Delden, van den Berch van Heemstede, van Gijn, van Karnebeek, Michiels van Verduynen, van Velzen, Viruly Verbrugge, Veegens, Lieftinck, Æ. Mackay, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Goeman Borgesius, Roijaards van den Ham, Smits van Oijen, Dobbelmann, Mutsaers, Hintzen, van Bylandt, Bevers, Vrolik, Hartogh, Bahlmann, Huber, Travaglino, Tydeman, de Beaufort (Amsterdam), van Beuningen, Pyttersen, van der Kaay, de Meijier, Smeenge, Havelaar, Mees, Plate, Rink, van Houten, van Alphen, Walter, T. Mackay, van Kerkwijk, Heldt, Kielstra, Roessingh en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Lucasse, Ferf, Keuchenius, Farncombe Sanders, A. van Dedem, Clercx, Levy, de Geer van Jutfaas, van de Velde, G. van Dedem en Beelaerts van Blokland.

Beraadslaging over ART. 2, luidende:

» De faillietverklaring geschiedt door de arrondissements-rechtbank van de woonplaats des schuldenaars.

» Indien hij een beroep of bedrijf uitoefent, is de arrondissements-rechtbank, binnen welker gebied hij zijn kantoor of, bij het bestaan van meer dan één kantoor, zijn hoofdkantoor heeft, mede bevoegd.

» Wordt, ten gevolge dezer bepaling, op denzelfden dag door twee hiertoe bevoegde rechtbanken faillietverklaring uitgesproken, dan wordt alleen aan die, uitgesproken door de rechtbank van het kantoor (hoofdkantoor), gevolg gegeven.

» Indien de schuldenaar zich, met achterlating van schulden, buiten het Rijk in Europa heeft begeven, is de arrondissements-rechtbank zijner laatste woonplaats bevoegd; zoo hij buitenslands woonplaats heeft, doch binnen het rijk in Europa verblijf of kantoor houdt, de arrondissements-rechtbank binnen welker gebied hij verblijf houdt of het kantoor (hoofdkantoor) is gevestigd.

»Ten aanzien van naamlooze vennootschappen, wederkeerige verzekerings- of waarborgmaatschappijen, coöperatieve vereenigingen, andere rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen en van stichtingen geldt, ter toepassing van dit artikel, de plaats, waar zij hun zetel hebben, als woonplaats.",

en het daarop door de Commissie van Voorbereiding voorgestelde *amendement*, om in het vijfde lid, achter de woorden: »of vierde lid", te voegen: »of van artikel 3".

De heer **Hartogh**, *lid van de Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! Om het amendement der Commissie te kunnen toelichten zal ook ik hebben te spreken over art. 3. Het zal dus noodig zijn dit artikel gelijktijdig met art. 2 in behandeling te nemen of wel, Mijnheer de Voorzitter, u zoudt mij moeten toestaan om ook over art. 3 te kunnen spreken, zonder dat daarover formeel de beraadslaging geopend zij.

Uit uw toestemmend gebaar, Mijnheer de Voorzitter, blijkt dat gij mij dit vergunt; en het zal mij, vertrouw ik, gemakkelijk vallen aan de Vergadering duidelijk te maken wat het amendement der Commissie van Voorbereiding beoogt.

Bij art. 2 van het gewijzigde ontwerp wordt gelegenheid gegeven, om, waar in sommige gevallen verschillende rechtbanken bevoegd zouden zijn de faillietverklaring uit te spreken, te zorgen, dat daardoor geen collisie ontstaat. Door de 4de alinea wordt daartegen op de meest eenvoudige wijze gewaakt. Nu kan echter volgens art. 3 de gehuwde vrouw ook door verschillende arrondissements-rechtbanken failliet worden verklaard. Zij kan worden failliet verklaard door de rechtbank van het arrondissement, waarbinnen haar man woont, maar ook door de rechtbank van het arrondissement, waarbinnen zij haar bedrijf uitoefent.

Trouwens de Regeering heeft dit nog duidelijker dan de Staatcommissie getoond te beseffen, door in art. 3 te zeggen: »de gehuwde vrouw enz. kan *ook* ter plaatse failliet worden verklaard." Uit die toevoeging van het woordje »ook" blijkt, dat de bedoeling is, dat verschillende rechtbanken bevoegd zullen kunnen zijn. Het amendement van de Commissie heeft nu ten doel ook voor dit geval toepasselijk te verklaren den regel voor identieke gevallen in art. 2 reeds vastgesteld. Hiermede meen ik het amendement voldoende te hebben toegelicht.

De **Voorzitter**: Het amendement, als zijnde voorgesteld door de Commissie van Voorbereiding, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet het woord gevraagd om over het amendement te spreken. Ik wensch eene opmerking te maken over de tweede alinea van dit artikel. Tot voor eenige dagen was deze zaak aan de aandacht van de Commissie ontsnapt, daarom komt deze nu als iets nieuws ter sprake.

In de tweede alinea staat: »Indien de schuldenaar, met achterlating van schulden, zich buiten het Rijk in Europa heeft begeven" enz. Mijne vraag is: wat beteekenen die woorden: met achterlating van schulden? De schuldenaar die zich buiten het Rijk in Europa heeft begeven, doet dit natuurlijk met achterlating van schulden, want hij is schuldenaar. Het is niet anders mogelijk. Er wordt dus hier, is er geene andere beteekenis bij, eene pleonastische uitdrukking gebezigd, die het niet goed is te bestendigen.

Daarbij komt echter iets. In de Memorie van Toelichting wordt gezegd dat door de woorden: »met achterlating van schulden" de voorgestelde bepaling behoorlijk zou zijn begrensd. Die woorden zijn mij allesbehalve duidelijk. Het schijnt dat de steller van de Memorie van Toelichting eenigszins heeft willen uitbreiden voor den schuldenaar die voortvluchtig is het bepaalde bij art. 1. Is dit het geval, dan zou ik van den Minister gaarne willen vernemen wat hiermede bedoeld wordt.

In ieder geval is die uitbreiding hier niet op zijne plaats. Art. 1 wijst aan wie in staat van faillissement kunnen worden verklaard en in welke gevallen, terwijl art. 2 niets anders bedoelt dan de aanwijzing van den competenten rechter, doch daarin kan geene plaats zijn voor uitbreiding van art. 1. Op zich zelve dus en zonder toelichting, is de uitdrukking: »met achterlating van schulden zich buiten het Rijk in Europa begeeft", een pleonasme en onjuist; de Memorie van Toelichting maakt echter de zaak onduidelijk. Ik zou daarom gaarne eene nadere toelichting van die uitdrukking in de Memorie van Toelichting van den Minister wenschen te ontvangen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! Indien in het Verslag, of bij de later gevolgde conferentiën met de Commissie van Voorbereiding, de aandacht gevestigd ware geworden op het tweede lid van art. 2, dan zou ik, zonder in eene verdediging te treden

52ste VERGADERING. — 21 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

van de door het geachte lid der Commissie van Voorbereiding aangehaalde zinsnede uit de Memorie van Toelichting, onmiddellijk hebben toegegeven, gelijk ik ook nu doe, dat de woorden »met achterlating van schulden" in dit artikel niet thuis behooren. Ik heb dus geen bezwaar die woorden te doen vervallen.

Ook wat betreft het amendement, door de Commissie van Voorbereiding voorgesteld op het 5de lid van art. 2, is er van mijne zijde geen bezwaar dat over te nemen. Ook die wijziging zou reeds zijn aangebracht, indien daarop eerder de aandacht ware gevallen.

Het vijfde lid wordt mitsdien aldus gewijzigd, dat de aanhef luidt: »Wordt in het geval van het derde of vierde lid, of in dat van artikel 3, door", enz.

De **Voorzitter**: Daar het amendement, voorgesteld door de Commissie van Voorbereiding, door de Regeering is overgenomen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 2 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 3 en 4 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik meen aan de Kamer te moeten voorstellen de behandeling van art. 5 aan te houden, aangezien dat artikel aanvulling zal behoeven, voor het geval de amendementen der Commissie van Voorbereiding, strekkende tot invoeging van nieuwe artikelen 9 *bis* en 9 *ter* en 205 *a-g*, mochten worden aangenomen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over ART. 6, luidende:

»De rechtbank kan bevelen, dat de schuldenaar worde opgeroepen, om in persoon of bij gemachtigde gehoord te worden. De oproeping geschiedt bij brief door den griffier.

»De faillietverklaring wordt uitgesproken, indien summierlijk blijkt van het ophouden met betalen, en, zoo een schuldeischer het verzoek doet, ook van het vorderingsrecht van dezen."

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge van de bijvoeging, aangebracht in art. 1, zal art. 6, 2de lid, eene aanvulling moeten ondergaan, zoodat de aanhef van dat lid aldus luide: »De faillietverklaring, door de rechtbank in het gemeenschappelijk belang der schuldeischers wenschelijk geoordeeld, wordt," enz.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende, om namens deze haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Voorbereiding heeft tegen deze wijziging geen bezwaar, als in verband staande met hetgeen geschied is bij art. 1.

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Niet over de wijziging, zooeven door de Regeering in het artikel gebracht, waarmede ik mij goed kan vereenigen, maar in het belang van de verdediging ook en vooral nu de faillietverklaring is uitgestrekt tot de niet-kooplieden, wensch ik eene wijziging voor te stellen:

»De oproeping geschiedt bij brief door den griffier", zoo luidt het aan het slot van alinea 1 van art. 6. De inhoud van dien brief is in den regel ook niets anders dan dat hij opgeroepen wordt voor de rechtbank te verschijnen; maar de zaak waarvoor hij wordt opgeroepen blijkt in den regel niet, en ook niet tegen wien en tegen wat hij zich zal hebben te verdedigen. Hoogstens blijkt uit den brief, dat tegen hem een verzoek tot faillietverklaring is ingediend.

Daarom geef ik in overweging het slot van de eerste alinea te doen luiden als volgt:

»De oproeping geschiedt bij brief door den griffier, inhoudende den naam des verzoekers en opgave van de vordering, waarop deze zich beroept."

Voorts daarop te doen volgen als alinea 2:

»Het verzoek tot faillietverklaring ligt voor den opgeroepene of diens raadsman ter griffie ter inzage."

De tweede alinea van het artikel, die dan zal worden de derde, blijft onveranderd.

Het *amendement* van den heer de Kanter wordt ondersteund door de heeren Levy, Zijp, Rink, Lieftinck en van Beuningen, en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende, om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Voorbereiding wenscht eerst het oordeel der Regeering te vernemen. De zaak is ons geheel nieuw. Wij zijn nog bezig de redactie op te schrijven; er zal dus ook daarom eenige tijd moeten verloopen, alvorens wij het advies der Commissie kunnen te kennen geven. Daarbij wenscht zij gaarne vooraf het oordeel van den Minister te vernemen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Erkennende met de Commissie van Voorbereiding, dat het zeer moeilijk is den omvang en invloed van een amendement, waarvan wij zoo voetstoots kennis krijgen, te beoordeelen, kan ik op dit oogenblik alleen verklaren, dat het amendement mij voorkomt geheel overbodig te zijn.

Er is, waar het betreft eene raadkamerprocedure, zoo als het hier eene is, steeds aan den rechter eene groote mate van vrijheid gelaten in de wijze waarop hij meent de zaak te moeten behandelen.

Wanneer men nagaat, Mijnheer de Voorzitter, de verschillende gelijksoortige procedures, bij voorbeeld ten aanzien van het bestuur van den voogd of den curator, zal men nergens vinden, dat getreden is in dergelijke bijzondere bepalingen, als thans door den geachten spreker uit Bergum worden voorgesteld.

En waarom is het ook nu niet wenschelijk, in zoovele bijzonderheden te treden? Ik behoef niet te zeggen, dat wanneer men op dergelijke wijze in allerlei speciale voorzieningen wil treden en in de wet bepalingen ging inlasschen, die eene soort van reglement van orde of leidraad voor de rechtbank zouden vormen, het ontwerp lichtelijk in omvang zou worden verdubbeld.

Buitendien kan men op het eerste gezicht van dergelijke stringente bepalingen ook niet overzien, welke concrete gevallen zich kunnen voordoen, waarin de band, die door het amendement zou worden aangelegd, zeer bezwarend zou kunnen zijn en zelfs schadelijk voor eene goede behandeling van zaken.

Welke reden is er ook om zoodanige voorschriften in de wet te stellen? Moet men zich den rechter, die in raadkamer eene gewichtige beslissing heeft te nemen, voorstellen als eene macht die vijandig optreedt tegen den schuldenaar, wiens faillietverklaring wordt aangevraagd? Is er voor dien rechter één enkele reden niet alles te doen om op de hoogte der zaak te komen en den schuldenaar, zoo dit mogelijk en noodig is, de gelegenheid te geven alles voor te brengen wat in zijn belang is? Heeft men daaromtrent nu ooit bezwaren of klachten vernomen? Mij is het niet bekend, en ik meen dat men aan de gewone conscientieuse wijze van handelen onzer rechterlijke macht kan en moet overlaten, om in elk concreet geval te doen en te laten wat noodig wordt geacht, en te verordenen of te veroorloven wat dienstig kan zijn, om haar de vereischte inlichtingen te verschaffen. Neemt de rechtbank eindelijk dan nog eene beschikking waarmede de schuldenaar niet tevreden is, dan laten de volgende artikelen, door de mid-

delen van verzet, hooger beroep en cassatie, hem alle ruimte om zijn recht en belang te doen gelden.

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar oordeel over het amendement mede te deelen, zegt: De Commissie was niet in staat dit amendement, zoo rauwelijks in de vergadering medegedeeld, aanstonds te beoordeelen. Ik beken, dat, toen haar oordeel, door u, Mijnheer de Voorzitter, gevraagd werd, zij het nauwelijks had gelezen en had kunnen lezen. Nu wij nog zijn aan het begin van de discussiën over een wetsontwerp met zóóveel artikelen, welks bepalingen zóó nauw met elkander in verband staan, moet ik den leden ernstig verzoeken amendementen goed te overdenken — ik ben overtuigd dat de geachte voorsteller dit bij het zijne gedaan heeft — maar ook de gelegenheid daartoe te geven aan de overige leden.

Nadat de Commissie het amendement nu een enkel oogenblik heeft kunnen beoordeelen, kan zij niet alleen onderschrijven de redenen waarom de Minister de aanneming ontraadt, maar ook om andere redenen is het haar gebleken dat het niet past in het kader der wet èn van het artikel.

In art. 6 wordt niet alleen gedacht aan het geval dat eene faillietverklaring wordt uitgesproken naar aanleiding van een verzoek door een crediteur, het geldt evenzeer als de schuldenaar moet worden opgeroepen, die aangifte gedaan heeft om failliet verklaard te worden; het geldt mede, wanneer het Openbaar Ministerie de faillietverklaring requireert. In die gevallen moet de rechtbank de bevoegdheid hebben geene faillietverklaring uit te spreken, alvorens zij de schuldenaar in de gelegenheid heeft gesteld zich te doen hooren.

In beide gevallen is het onmogelijk, zelfs wanneer men met de denkbeelden van den geachten voorsteller meer ingenomen zou zijn dan de Commissie is, dat amendement goed te keuren. Het artikel zou daardoor worden onbegrijpelijk, òf alleen het geval behandelen waarin door een crediteur verzoek tot faillietverklaring is gedaan.

Mijn geachte vriend de Kanter houde 't mij ten goede, maar deze aan zijn amendement inhaerente fout, is zij niet werkelijk het gevolg van de wijze, waarop dit amendement hier ter tafel gebracht is?

Nog één voorbeeld, ofschoon het, ik erken 't, daarbij slechts eene vormquaestie geldt. Het amendement verlangt o. a. dat het verzoek tot faillietverklaring voor den opgeroepene of *diens raadsman* ter griffie ter inzage zal liggen. Welnu in het geheele wetsontwerp wordt nergens van *raadsman* gesproken, maar is altijd sprake van gemachtigde. Waarom dan hier eene andere uitdrukking?

De heer **De Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Tegenover de klacht van den Minister en van de Commissie van Voorbereiding, dat dit amendement eenigszins rauwelijks in het debat geworpen is, heb ik niets anders te zeggen, dan dat het mijns inziens zoo ontzaglijk eenvoudig is, dat ik zelfs geen debat daarover verwacht had. Daarom had ik gewacht totdat het artikel aan de orde kwam.

Het is mij onbegrijpelijk, dat er objectie gemaakt wordt tegen het eenige middel, dat in deze gansche wet gegeven wordt aan hem die bedreigd wordt met een verzoek tot faillietverklaring, om zich behoorlijk te verdedigen en zich op die verdediging behoorlijk voor te bereiden.

De Minister zegt: het is overbodig; de rechterlijke macht is zoo conscientieus, dat ik er voor insta dat niet gebeuren zal wat de voorsteller vreest.

Daartegenover stel ik mijne eigen ervaring, dat het wèl gebeurt; vermoedelijk omdat de griffier zoo conscientieus is; want de bepalingen omtrent het ter inzage geven van stukken ter griffie zijn zóó scherp, dat de griffier, met die voorschriften in handen, eenvoudig formeel kan weigeren. Juist daarom vraag ik: stel den man, wiens faillietverklaring aangevraagd wordt, in de gelegenheid te weten, wie zulks verzoekt, en op welke gronden het verzoek steunt, opdat hij zich behoorlijk kunne verdedigen.

De formeele bezwaren, die nu door de Commissie van Voorbereiding tegen het amendement zijn ingebracht, wegen bij mij zeer weinig. Het formeele bezwaar is: het geheele artikel slaat op de drie gevallen waarin faillissement kan worden aangevraagd: het kan geschieden op eigen aangifte, op verzoek van een der crediteuren en op requisitoir van het Openbaar Ministerie. Welke van die drie gevallen sluit nu de bevoegdheid uit om zich te verdedigen?

Ik begrijp niet wat er tegen kan zijn. Waarom het recht van verdediging niet gegeven, tenzij dit eene doode letter worde.

Overigens heb ik het woord *raadsman* gebruikt, terwijl het ontwerp *gemachtigde* bezigt. Gerustelijk laat ik het woord raadsman staan, maar wil men lezen gemachtigde, dan zal ik mij tegen dergelijk sub-amendement niet verzetten. Ik vind evenwel raadsman beter omdat in den regel de raadsman ook is de gemachtigde.

De heer **Levy**: Ik wensch met een enkel woord te zeggen, niet te ontveinzen dat het beginsel dat ten grondslag ligt aan het amendement van den heer de Kanter ook mijne sympathie heeft. Niet alleen op grond dat hier werkelijk ter sprake komt het recht van verdediging van den man, die in staat van faillissement kan worden gebracht, een recht dat in alle omstandigheden moet worden hooggehouden, maar ook omdat hier ter sprake komt het recht van voorlichting aan den rechter. De rechter moet in staat zijn om te kunnen beoordeelen, of het belang van de gemeenschappelijke crediteuren het faillissement medebrengt. De bronnen van informatie zijn den rechter reeds uit den aard van de zaak schaars toegemeten, maar wanneer hem tevens wordt onttrokken de mogelijkheid om den gemachtigde van den schuldenaar te hooren, wanneer daardoor den rechter eigenlijk wordt onttrokken het licht dat hij daardoor krijgen kan, mij dunkt, dan kan de rechter niet naar den eisch van art. 1 de vraag beoordeelen of werkelijk het gemeenschappelijk belang van crediteuren dat faillissement eischt.

Ik herhaal, er is in het gronddenkbeeld van het voorstel van den geachten afgevaardigde iets dat mij toelacht, maar ik moet erkennen dat er formeele bezwaren zijn, en ik zou den geachten voorsteller daarom in overweging willen geven om, daarmede rekening houdende, een afzonderlijk nieuw artikel voor te stellen, dat uitsluitend en alleen slaat op faillissementsaanvragen door een derde, want wanneer faillissement wordt aangevraagd door het Openbaar Ministerie of op eigen aangifte, dan is het niet noodig.

De heer **van der Kaay**. Ik stel er eenigen prijs op te verklaren dat ik het van belang acht dat de Vergadering den Minister en de Commissie van Voorbereiding ondersteune in het stelsel dat door hen tot bestrijding van dit amendement is ontwikkeld. Inderdaad ben ik het met den Minister en de Commissie eens dat het eene onmogelijkheid is zoo in bijzonderheden te treden bij een zoo omvangrijk onderwerp, daarbij alles zoo te omschrijven en te specificeeren; want als men eenmaal op dien weg is, dient men de consequentie in het oog te houden. Er ligt inderdaad een gevaar in deze zaak. Toen de heer de Kanter een amendement aankondigde, dacht ik eigenlijk heel iets anders te zullen hooren; ten minste, dacht ik, zal hij nu voorstellen dat het geheele verzoekschrift aan den belanghebbende zal worden medegedeeld; dan is hij behoorlijk op de hoogte gebracht; en ik zou haast denken dat dit ook wel de praktijk op sommige plaatsen zijn zal. Misschien zal hij zelfs beteekening van het verzoek voorstellen. Maar wanneer wij nu in de wet alleen gingen zetten, dat de brief moet inhouden den naam van den verzoeker en de opgave van de vordering waarop hij zich beroept, dan vrees ik dat de rechter allicht zich daartoe zou bepalen, en ik zou wel gaarne zien dat de rechter nog iets meer mededeelde aan den belanghebbende, want de rechter moet voldoen aan de eischen der wet.

De persoon of zijn gemachtigde moet opgeroepen worden om „gehoord te worden": en ik zou meenen dat eene be-

hoorlijke oproeping *tot dat doel* iets meer moet inhouden, dan den naam van den verzoeker en de aanduiding zijner vordering. Op deze wijze zal de geachte afgevaardigde zijn doel niet bereiken. Hij wil een minimum in de wet stellen, en daardoor zou ik vreezen dat men zich in de praktijk bij dat minimum zou bepalen. Dat zou ik betreuren; want het oordeel van den rechter, dat de faillietverklaring in het belang is van de mede-schuldenaren, is ook een punt, dat in het verzoekschrift kan ontwikkeld zijn. De wetenschap van hetgeen daaromtrent in het verzoekschrift mocht voorkomen, is is mede voor den belanghebbende van groot belang. Als men den man in staat wil stellen zich zelf te verdedigen of door een raadsman te doen verdedigen, treft dit amendement geen doel. Het zou ons van eene goede tot eene veel slechtere praktijk kunnen brengen.

Daarom wensch ik den geachten afgevaardigde in overweging te geven bij dit amendement niet te volharden.

Wij mogen toch aannemen, dat de rechter aan het doel der wet zal willen beantwoorden en daarom den belanghebbende zal oproepen, niet om aan eene formaliteit te voldoen, maar om hem werkelijk te kunnen *hooren.*

Om hem nu in staat te stellen zich behoorlijk te verdedigen en voldoende inlichtingen te geven, moet hij veel meer weten; en daarom zal mijns inziens de rechter den schuldenaar meer mededeelen, wanneer de wet daaromtrent niets voorschrijft, dan wanneer men daarin opneemt wat de geachte afgevaardigde voorstelt.

De heer **de Kanter**: De heer van der Kaay, aan den opgeroepene zooveel mogelijk willende toestaan, stelt er prijs op om den bestaanden toestand te bestendigen, waarbij de man niets te weten komt.

De man krijgt een brief van de griffie, houdende kennisgeving, dat een verzoek tot faillietverklaring is ingediend, en hij kan op geenerlei wijze te weten komen wie het vraagt en welke schuldvordering het betreft. Van eene behoorlijke verdediging, die goed geprepareerd is, kan geen sprake zijn op het oogenblik.

Die toestand wil de geachte afgevaardigde uit Alkmaar bestendigen, omdat hij meer verlangt dan het amendement geeft: dat het verzoekschrift zal worden beteekend.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik mijn amendement in dien zin wijzigde, zou ik mij op een gevaarlijk terrein begeven. Wanneer men den debiteur wilde noodzaken het verzoekschrift te beteekenen, zou men den crediteur, die de faillietverklaring aanvraagt, voor eene onmogelijkheid stellen, als de man voortvluchtig was.

Wat ik voorstel is echter zoo eenvoudig mogelijk; iets waarop ieder, die aangevallen wordt, recht heeft, en dat ik vooral voorhoud aan hen die bezwaren hadden dat een particulier in staat van faillissement verklaard worde, namelijk dat de bedreigde wete wie hem aanvalt en waarvoor het geschiedt, opdat hij de gelegenheid hebbe zich voor zijne verdediging te prepareeren.

Het eenige formeele bezwaar waarvoor ik iets voel, betreft dat tegen het woord » raadsman". Ik verander derhalve in mijn amendement dat woord in » gemachtigde".

Overigens handhaaf ik mijn amendement, omdat, ik herhaal het nogmaals, niemand worde overvallen, zonder gelegenheid om zich te weer te stellen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Na het gesprokene, moet ik, nu ik onderwijl eenigen tijd van beraad gehad heb, ten stelligste de aanneming van het amendement ontraden. Het is niet slechts formeel onjuist, maar, goed bezien, ook in strijd met het stelsel van het wetsontwerp. Wat is het geval? Faillietverklaring wordt gevraagd van ongelukkige debiteuren, maar ook van oneerlijke en misdadige, ook van voortvluchtige en van schuldenaren die reeds bezig zijn hun boedel te dilapideeren of te verduisteren.

Juist omdat men te doen heeft met verschillende categorieën, waarvoor de wet niet een en denzelfden regel van handelen kan stellen, moet den rechter groote vrijheid van handelen worden gelaten. Daarvoor zijn geen algemeene, voor alle gevallen passende voorschriften te geven. De wijze van handelen moet in elk concreet geval worden beslist. Vandaar dat bij de bestaande wet en ook in dit wetsontwerp, terwijl groote spoed kan vereischt zijn, de rechter dan ook niet *verplicht* is den debiteur te hooren, maar wordt hem de bevoegdheid daartoe verleend; hij kan dat doen in persoon of door een gemachtigde, naar gelang dat noodig is. En nu zou men den rechter, indien hij een verhoor beveelt, binden aan allerlei bijzondere voorschriften? Dat kan niet; geeft men hem het meerdere, dan moet men het meer ondergeschikte ook aan hem overlaten. Doet men dit niet, het zou zelfs gevaarlijk kunnen worden in de gevolgen.

Volgens dit wetsontwerp *kan* de rechter alle inlichtingen vragen die hij noodig acht, maar bindt men hem in den modus quo, dan zal hij, indien hij van oordeel is dat het opvolgen van de voorgeschreven wijze gevaarlijk kan zijn voor de zaak, wellicht om goede redenen het geheele verhoor nalaten, waartoe hij anders zou zijn overgegaan. Dus: in plaats van verbetering zal men voor den debiteur en voor de zaak iets krijgen, wat minder gewenscht is. Tot dergelijke, naar mijne bescheiden meening, min doordachte regeling moeten wij niet overgaan.

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord. Indien het waar is dat menschen, die volgens den Minister roekeloozen en spelers zijn, het recht van verdediging moeten missen, dan bestaat er inderdaad een bezwaar tegen mijn amendement. Maar hoe men ooit *aan iemand*, *wien ook*, het recht van verdediging kan onthouden, een recht dat toekomt aan ALLE menschen die door den rechter moeten gehoord worden, dat verklaar ik niet te begrijpen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Tegen deze laatste opvatting van den geachten spreker moet ik opkomen. Wij moeten elkander goed verstaan. Van eene miskenning van het recht van verdediging is geen sprake. Waar is den geachten afgevaardigde ooit gebleken van eenige strekking om zelfs den doortrapten schelm of den grootsten misdadiger in zijn recht van verdediging te willen bekorten? Daarvan is hier dan ook geen quaestie, maar alléén van de mate en wijze waarop de wet behoort te regelen de instructie van eene aanvraag of een verzoek om faillietverklaring. Het recht van verdediging blijft ongerept; daarvoor zal de rechtbank zelve ook wel zorgen. En moge zij dan nog eene beslissing nemen die niet bevalt, dan is er verzet, hooger beroep, cassatie. Het recht van verdediging is hier de zaak niet, maar de regeling van de doelmatigste wijze van behandeling van eene aanvrage of een verzoek tot faillietverklaring, om te komen tot eene eerlijke, rechtvaardige en spoedige beslissing, die rechtmatige belangen verzekert.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de woorden van den heer Minister niet te misduiden, maar als Zijne Excellentie meent, volkomen te goeder trouw, dat er geen inbreuk wordt gemaakt op het recht van verdediging, dat, naar het mij voorkomt, werkelijk, in strijd met zijne bedoeling, het gevolg van deze regeling zou zijn. Wat hooren wij immers? Het recht van verzet blijft bestaan, het recht van hooger beroep blijft bestaan, ja zeker, maar daarmede is de zaak dan reeds uit haar voegen. Het recht van verzet en van hooger beroep is gansch iets anders. Wanneer de zaak wordt aangebracht ter faillietverklaring, dan moet de man in staat zijn om zich daarop te verdedigen opdat de faillietverklaring voorkomen kunne worden, want die faillietverklaring zelve kan reeds eene ramp zijn voor den man. Welnu, indien er nu iets kon gedaan worden — nog eens, ik laat de formeele bezwaren, die tegen het amendement kunnen ingebracht worden op dit oogenblik buiten bespreking — om den rechter voor te lichten en het recht van verdediging intact te laten, waarom zou men het dan niet doen?

Welke bezwaren zijn daartegen? De Minister zegt: iedere rechter zal het toch wel doen, maar daarbij wordt geene rekening gehouden met zekeren sleur, die somtijds post vat.

Men wenscht natuurlijk het recht van verdediging te handhaven, maar waar zulke belangen op het spel staan, daar komt het mij werkelijk noodig voor, dat de wet den rechter daarvoor den leidraad geve.

De heer **Lucasse**: Zooeven heb ik uit den mond van den Minister gehoord, dat het aan den rechter staat om te bevelen dat de persoon, wiens faillietverklaring wordt verzocht, in persoon of bij gemachtigde moet verschijnen.

Nu kan het zijn, dat een dergelijk debiteur niet in staat is in persoon te verschijnen, en dan kan hij, als de rechtbank zijne verschijning in persoon heeft bevolen, niet gehoord worden, want hij kan dan geen gemachtigde zenden.

Ik had die opvatting van dit art. dat het aan den debiteur zelf was overgelaten, wanneer hij de oproeping ontvangen had om in persoon of bij gemachtigde te verschijnen; maar de heer Minister heeft het anders uitgelegd. De heer Minister heeft gezegd: de rechter zal bepalen of hij in persoon of bij gemachtigde moet verschijnen. Wanneer de Minister bij die meening blijft, zou ik wel wenschen om de behandeling van art. 6 aan te houden bij voorbeeld tot aanstaanden Dinsdag, ten einde alsdan bij amendement daarin eene wijziging te kunnen brengen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Wanneer ik den geachten afgevaardigde goed verstaan heb, geeft hij aan het artikel eene andere uitlegging, dan hij meent van mij begrepen te hebben; maar kan dat eene reden zijn om de verdere behandeling van het artikel aan te houden? Wanneer ik toch bij bedoelde uitlegging mocht blijven en de geachte afgevaardigde bij de zijne, dan zijn wij aanstaanden Dinsdag even ver als nu. Ik kan dit echter wel zeggen, misschien kan het strekken tot opheffing van de bezwaren van den geachten afgevaardigde. Toen ik de door hem aangehaalde, terloops gesproken woorden bezigde, had ik meer het oog op het wetsontwerp in 't algemeen. Maar in het speciale geval van art. 6 (niet in dat van art. 116) ben ik, na den geachten spreker gehoord te hebben, het met hem eens, dat het aan den opgeroepene staat, om in persoon of gemachtigde te verschijnen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer de Kanter wordt in stemming gebracht en met 47 tegen 20 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutgers van Rozenburg, Kerdijk, Pijnacker Hordijk, Guyot, van den Berch van Heemstede, Michiels van Verduynen, van Velzen, Reekers, Veegens, Lieftinck, Æ. Mackay, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Goeman Borgesius, Smits van Oijen, A. van Dedem, Dobbelmann, Mutsaers, Hintzen, van Bylandt, Bevers, Hartogh, Bahlmann, Huber, Travaglino, Tydeman, de Beaufort (Amsterdam), Pyttersen, van der Kaay, van de Velde, de Meijier, Smeenge, Havelaar, Mees, Plate, van Houten, van Alphen, Beelaerts van Blokland, Walter, van Kerkwijk, Kielstra, Land, Conrad, Schimmelpeninnck van der Oye, Keuchenius, Röell, Houwing en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Zijp, Harte, van Delden, van Gijn, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Roijaards van den Ham, Clercx, Levy, Vrolik, de Geer van Jutfaas, van Beuningen, Rink, G. van Dedem, Donner, Lucasse, de Kanter, Ferf, Goekoop en van der Schrieck.

Art. 6 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 7 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 8, luidende:

»De schuldenaar, die in staat van faillissement is verklaard, nadat hij op de aanvraag tot faillietverklaring is gehoord, heeft gedurende drie dagen, na den dag der uitspraak, recht van hooger beroep.

»Zoo hij niet is gehoord, heeft hij gedurende acht dagen, na den dag der uitspraak, recht van verzet. Indien hij tijdens de uitspraak zich niet binnen het Rijk in Europa bevindt, wordt die termijn verlengd tot eene maand.

»Van het vonnis, op het verzet gewezen, kan hij gedurende drie dagen, na den dag der uitspraak, in hooger beroep komen.

»Het verzet of hooger beroep geschiedt bij een verzoekschrift in te dienen ter griffie van het rechtscollege, dat van de zaak kennis moet nemen. De voorzitter bepaalt terstond dag en uur voor de behandeling. Uiterlijk op den tweeden dag, volgende op dien waarop hij zijn verzoek heeft ingediend, wordt door den schuldenaar van het gedane verzet of ingestelde hooger beroep, alsmede van den tijd voor de behandeling bepaald, bij deurwaardersexploot aan den procureur, die het verzoek tot faillietverklaring heeft ingediand, kennis gegeven.

»Deze kennisgeving geldt voor oproeping van den schuldeischer, die de faillietverklaring heeft uitgelokt.

»De behandeling geschiedt op de wijze bij artikel 4 voorgeschreven.",

waarop door den heer Rink een amendement is voorgesteld, strekkende om te lezen:

in het 1ste lid, voor: drie dagen, »*acht* dagen";

in het 2de lid, voor: acht dagen, »*veertien* dagen";

in het 3de lid, voor: drie dagen, »*acht* dagen";

in het 4de lid, voor: uiterlijk op den tweeden dag, »uiterlijk op den *vierden* dag".

De heer **Rink** ontvangt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Als er één lid is dezer Vergadering die doordrongen is van de voortreffelijkheid van den arbeid welke voor ons ligt, dan ben ik het wel. En indien ik mij dan ook de vrijheid veroorloof bij dit artikel een amendement voor te stellen, dan hoop ik dat Regeering en Commissie van Voorbereiding overtuigd zullen zijn dat ik dit niet zonder overwegende gronden doe, maar dat ik een mijns inziens klein vlekje van dezen voortreffelijken arbeid wensch weg te nemen.

De termijnenquaestie toch is van het grootste belang.

Waar gegeven wordt een recht van verzet en een recht van beroep, daar moeten ook de termijnen daarvoor zóó worden gesteld, dat niet onder zekere omstandigheden dat recht illusoir kan worden. En nu komt het mij voor dat de bij art. 8 gegeven termijnen voor verzet en hooger beroep inderdaad te kort zijn gesteld.

Ik zal niet zeggen te kort voor die plaatsen waar het arrondissement bestaat uit ééne plaats, zooals dit voorkomt bij de groote steden Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage, of waar rechtbank en hof in eene plaats gevestigd zijn of binnen een betrekkelijk kleinen kring.

Vestigt men echter het oog op een groot getal landelijke arrondissementen, bestaande uit vele gemeenten, die uren ver verwijderd zijn van de plaats waar de rechtbank zetelt en waar rechtbank en hof niet in dezelfde plaats gevestigd zijn, waar dus correspondentie tusschen procureurs en deurwaarders, fungeerende bij beide colleges moet plaats hebben, dan komen mij de gestelde termijnen voor de praktijk te kort vóor.

Trouwens de wijziging die hier op den tegenwoordigen regel wordt voorgesteld is zeer belangrijk.

Ik behoef er niet aan te herinneren dat bij art. 791 van het Wetboek van Koophandel een termijn van 14 dagen wordt gegeven, zoowel voor verzet als voor hooger beroep. En wat de wijziging vooral belangrijk maakt: die 14 dagen

beginnen niet te loopen, zooals bij dit ontwerp, van den dag der uitspraak, maar van den dag der bekendmaking. Dat is een zeer groot verschil, waarbij ik mij echter nederleg, maar wat dan ook eene reden te meer oplevert om den termijn niet al te kort te nemen.

Welke termijnen worden nu bij dit ontwerp gegeven? De termijn voor hooger beroep eindigt drie dagen na de uitspraak.

Laat ons een oogenblik voorstellen hoe het in de praktijk zal gaan.

Een schuldeischer vraagt de faillietverklaring van iemand aan. De schuldenaar krijgt eene oproeping om voor de rechtbank te verschijnen; hij komt, wordt gehoord, deelt zijne bezwaren mede en gaat weer naar huis. Het is bijv. een landbouwer die uren ver te loopen heeft voor hij zijne woning bereikt, maar denkt, ik zal den uitslag wel hooren. Dat zal hij ook. Maar hoe? Krijgt hij een brief van de rechtbank? Neen! Eene beteekening van het vonnis? Neen! Op tweeërlei wijze zal hij het kunnen merken. Eerstens door het bezoek van den curator, ten tweede door de bekendmaking. Het bezoek van den curator zal zeker zoo spoedig mogelijk gebracht worden. Stel nu eens dat de faillietverklaring Dinsdag wordt uitgesproken, Woensdag zou de curator dus gaarne de reis doen naar het dorp of de plaats waar de gefailleerde woont. Maar Woensdag heeft de curator in eene belangrijke zaak te pleiten, hij gaat dus eerst Donderdag.

Ik neem nu aan dat er geen beletsel is van ijsgang of anderszins. In menig geval zal de curator eerst twee dagen na de uitspraak kunnen gaan. Hij komt nu bij den man en deelt hem de faillietverklaring mede. Deze gaat zoo spoedig mogelijk naar de stad om een advocaat te zoeken. Maar die vindt hij niet altijd dadelijk thuis. Eindelijk gelukt hem dit en hij deelt hem de zaak mede.

Welnu — zegt de advocaat — ik zal naar de rechtbank gaan om het vonnis te lezen. Maar . . . na drie uren is de griffie gesloten en zóó geschiedt dat lezen dan wellicht ook eerst den volgenden ochtend. Dan zal de advocaat een brief moeten gaan schrijven aan zijn confrère, op de plaats waar het hof gevestigd is, om aan dezen den inhoud van het vonnis mede de deelen, die dan op zijne beurt weer het request voor hooger beroep zal moeten opstellen. En dat alles nu zal moeten geschieden binnen den tijd van drie dagen!

Ik geef toe dat er werkelijk gevallen zullen zijn, waarin de termijn lang genoeg is, maar, aan den anderen kant, zal ieder, die met de praktijk vertrouwd is, wanneer hij denkt aan de vele plattelands-arrondissementen, moeten toegeven, dat het daar herhaaldelijk kan voorkomen, dat zonder eenige kwade trouw of onachtzaamheid, zelfs wanneer ieder zijn best doet, de termijn werkelijk te kort kan zijn.

Ja maar, zal men wellicht zeggen, het staat ook in de *Staatscourant*. Maar dan vraag ik: wie leest de *Staatscourant*? Maar de rechter-commissaris zal ook nog eene andere courant aanwijzen.

Het is zoo, doch hij zal daarvoor ongetwijfeld aanwijzen het blad, dat in den omtrek van de plaats, waar de gefailleerde woont, het meest gelezen wordt.

Nu vraag ik echter: wat zijn dat meestal voor blaadjes? Gewoonlijk blaadjes, die niet meer dan eens of twee malen in de week verschijnen zoodat het gemakkelijk meer dan drie dagen kan duren, eer het vonnis daarin opgenomen wordt, dus nadat de termijn voor hooger beroep reeds is verstreken.

Ik hoor daar zeggen: de man zal de uitspraak van de rechtbank op de plaats zelve kunnen afwachten. Maar hij weet immers niet wanneer die uitspraak zal vallen, en wie kan trouwens vergen, dat hij, wellicht op uren afstands wonende, aan het rechtsgebouw zijne tenten zal opslaan. Dit gaat goed voor iemand die vlak bij woont, maar voor den ver af wonende is het wachten eenvoudig onmogelijk.

Het door mij gemoveerde bezwaar geldt ook — en zelfs in nog veel sterkere mate — bij verzet. Het geval kan zich daarbij namelijk zeer goed voordoen, dat de man, hoewel opgeroepen zijnde, niet verschijnt. Geschiedt dit opzettelijk, dan verdient hij niet zooveel medelijden, maar het zou ook kunnen zijn, dat de man bij voorbeeld op reis is; en zoo doende den brief niet in handen heeft gekregen. Nu komt hij thuis, en verneemt daar, terwijl hij van de geheele zaak niets afweet, eensklaps dat hij failliet is verklaard. Hij spoedt zich naar de stad, maar te laat! De acht dagen zijn reeds om. Dat geval kan zich inderdaad voordoen.

En nu kom ik eindelijk tot de vierde alinea, waartegen ik nog het meeste bezwaar heb, namelijk, waar men leest dat het hooger beroep uiterlijk op den *tweeden* dag, volgende op dien waarop het ingediend is aan de tegenpartij moet worden beteekend.

Ik houd mij hier verzekerd van de volle symphathie der Commissie van Voorbereiding, bestaande uit mannen, die met de praktijk zoo ten volle bekend zijn, die in dit opzicht slechts eene kleine concessie van den Minister hebben kunnen verkrijgen, maar niet wat zij zelven noodig achtten.

Wat gebeurt er namelijk? »De voorzitter — zoo wil het artikel — bepaalt terstond dag en uur voor de behandeling." Alles mooi en goed, maar de voorzitter woont niet in het gebouw waar de rechtbank gevestigd is en waar het verzoekschrift moet worden bezorgd. Gesteld nu, dat het request des namiddags om 1 of 2 uren ter griffie arriveert, dan moet het naar den president worden gezonden, die misschien op dat oogenblik eene wandeling maakt, en in ieder geval op dat uur zeker niet altijd thuis is. Zoo zal waarschijnlijk de president eerst des avonds eene beschikking op het request kunnen nemen.

Den volgenden ochtend komt op een vast uur de concierge van de rechtbank de stukken bij den president halen en brengt deze om 9 uur aan de rechtbank terug. Nu moet de procureur, die het verzoekschrift heeft ingediend, vigilant zijn en zelf naar de griffie gaan of zich met den klerk in verband stellen om den dag der behandeling te weten. Ik neem aan dat hij dit om 12 uur weet. Wat moet nu gebeuren?

Nu moet hij een exploot stellen en dit aan den deurwaarder zenden ter plaatse waar het oorspronkelijk verzoekschrift is ingediend. Stellen wij nu dat het request is ingediend bij de rechtbank te Zierikzee en dat het verzoek om appèl dus is ingediend bij het hof te 's Gravenhage. Nu heb ik u voorgerekend, dat, indien alles met spoed gaat, de procureur van den appellant het exploot toch eerst op den dag volgende op dien van het appèl zal toezenden aan den deurwaarder te Zierikzee, welk exploot aldaar dan den volgenden morgen aankomt. Doch die deurwaarder heeft dien dag eenige exploten te doen of eene groote strafzitting bij te wonen, — dit kan toch gebeuren, — en wij weten, dat gedurende een halfjaar na 5 uur 's middags geen exploot mag gedaan worden. Het is inmiddels 5 uur geworden en de tijd is voorbij. Het recht van appèl is onherroepelijk verloren en al komt nu de debiteur met de deugdelijkste gronden aan, al bewijst hij dat er misverstand in het spel is, het helpt niet, hij is failliet en hij blijft failliet.

Staat nu tegenover mijn wensch, om den termijn iets te verlengen, eenig groot nadeel? Neen, Mijnheer de Voorzitter! want wij lezen in art. 4, dat het vonnis, uitgesproken zijnde, bij voorraad op de minute uitvoerbaar is, niettegenstaande eenige daartegen gerichte voorziening. De curator kan dus toch zijn gang gaan en indien de man ten onrechte appèl heeft aangeteekend, blijft alles van kracht als het appèl is afgewezen. Maar iemand *kan* ook ten onrechte failliet verklaard worden en voor zoodanig geval zou het te betreuren zijn, dat wij eene regeling gemaakt hadden welke het recht, om daartegen op te komen, illusoir deed worden, doordat wij de termijnen te krap genomen hadden.

Ik durf op die gronden — en eene uitoefening der rechtspraktijk van bijna 20 jaar heeft mij in deze zaken eenige ondervinding gegeven — nadrukkelijk mijn amendement aan te bevelen in de welwillendheid van de Regeering, de Commissie van Voorbereiding en mijne medeleden.

Het *amendement* van den heer Rink wordt ondersteund door de heeren van Houten, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Gijn, Smeenge, Levy en van Beuningen, en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De beraadslaging over *art.* 8 wordt voortgezet.

De heer **Bevers**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende, om namens deze haar gevoelen over het voorgestelde amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De quaestie van de termijnen, hier behandeld in het amendement van den geachten afgevaardigde uit Arnhem, heeft bij de Commissie van Voorbereiding een punt van nauwgezette overweging uitgemaakt. Dat dit het geval was, blijkt, geloof ik, voldoende uit de omstandigheid, dat naar aanleiding van de tusschen den Minister en de Commissie van Voorbereiding gehouden conferentie, de 2de alinea van art. 8 met eene tweede zinsnede is aangevuld.

Het is niet te ontkennen, Mijnheer de Voorzitter, dat de bestaande wet op het faillissement juist hierin een van de grootste nadeelen had, dat de termijnen te lang waren gesteld, dat de afwikkeling van het faillissement niet spoedig genoeg plaats had. Nu is het zeker een van de groote verdiensten van het ontwerp, dat zooveel mogelijk, zooveel als dit op het gebied van den wetgever ligt en liggen kan, de spoedige afwikkeling van het faillissement wordt bevorderd en de termijnen niet noodeloos worden gerekt.

De quaestie van de termijnen, Mijnheer de Voorzitter, is verre van belang ontbloot, niet alleen hier, maar ook door het geheele wetsontwerp heen; èn bij het akkoord, èn bij de verificatie-vergaderingen is sprake van termijnen. Wanneer men eenmaal aan de termijnen, zooals zij hier in het stelsel van dit wetsontwerp zijn opgenomen, gaat tornen, dan vrees ik zeer, dat het groote voordeel, gelegen in dit wetsontwerp, eene spoedige afwikkeling van het faillissement, zoo niet geheel, dan toch grootendeels zal verloren gaan.

Nu komt het der Commissie van Voorbereiding voor, dat juist daarom voor het amendement niet veel te zeggen is. Alleen ten aanzien van één onderdeel, dat ik het laatst behandelen zal, zou de Commissie met den geachten voorsteller kunnen medegaan.

In de eerste plaats wil de heer Rink in het eerste lid den termijn van 3 stellen op 8 dagen. Het betreft het geval dat de schuldenaar op de aanvraag tot faillietverklaring is gehoord. Hij is dus op de hoogte van de zaak en weet dat er sprake is of kan zijn van zijne faillietverklaring. De Commissie acht een termijn van 3 dagen voldoende voor dien schuldenaar om zich aangaande 's rechters uitspraak op de hoogte te stellen. Heeft de schuldenaar eenige orde op zijne zaken, dan zal hem zulks niet moeilijk vallen; zoo niet dan moet hij het nadeel van zijne slordigheid maar ondervinden. Men werpe mij niet tegen dat de schuldenaar niet weet wanneer het vonnis tot faillietverklaring zal worden uitgesproken, want dit geschiedt bijna altijd onmiddellijk nadat de schuldenaar is gehoord. Doch is dit niet het geval, dan heeft men toch zeker aan drie dagen voldoende.

De geachte voorsteller stapelde verschillende bezwaren tegen de voorgestelde termijnen opeen, om daardoor het amendement te verdedigen, maar zoodoende bewees hij eigenlijk te veel, want in die redeneering zouden de in het amendement voorgestelde termijnen zelfs niet voldoende zijn.

Verder wordt voorgesteld mede in het derde lid den termijn van 3 op 8 dagen te bepalen. Ook voor die verlenging is, naar het oordeel der Commissie, geen voldoende grond; men kan zich veilig nederleggen bij den termijn van het ontwerp.

Het derde lid toch betreft het komen in hooger beroep van een op verzet gewezen vonnis. De schuldenaar heeft dat verzet gedaan door zijn procureur, en nu is voorzeker van dezen wel te verwachten dat hij actief zal zijn om zich op de hoogte te doen stellen van de gevallen uitspraak, zoodat ook hier 3 dagen voldoende kunnen worden gerekend.

Nog wordt voorgesteld in het vierde lid »uiterlijk op den tweeden dag" te vervangen door »uiterlijk op den vierden dag". Ook deze verlenging acht de Commissie onnoodig. Hier is de schuldenaar door tusschenkomst van een procureur gekomen in verzet of in hooger beroep van het vonnis tot faillietverklaring. De voorzitter van het betrokken rechtscollege bepaalt dag en uur voor de behandeling. Welnu, op het kantoor van den procureur kan en zal inmiddels het exploot gereed gemaakt worden, zoodat dag en uur slechts zijn in te vullen en het exploot onmiddellijk aan den deurwaarder ter beteekening aan den procureur, die het verzoek tot faillietverklaring indiende, kan worden toegezonden. De Commissie gelooft dat een termijn van *twee* dagen hier voldoende is.

Thans nog de voorgestelde wijziging van het tweede lid, waarvoor de Commissie meer gevoelt. Daar geldt het het geval dat de schuldenaar niet is gehoord, dat hij op reis was, dat hij den brief niet ontving, in een woord dat hij kan geacht worden volkomen onkundig te zijn van de aanvraag zelfs tot zijne faillietverklaring.

Nu kan de Commissie er in komen, dezen termijn te verlengen. Het zou kunnen zijn, dat er 8 dagen verloopen vóór de schuldenaar van zijne faillietverklaring kennis krijgt, zoodat hier de langere termijn van 14 dagen meer gewenscht kan worden gerekend.

Intusschen, hoe het zij, zooveel is zeker, dat de vaststelling van elken termijn iets willekeurigs heeft en dat het niet a priori is te zeggen, dat voor *alle* gevallen de gestelde termijnen voldoende zijn; integendeel, de gevallen blijven zeer goed denkbaar dat nog langere termijnen billijker zouden zijn geweest.

Op grond van die overwegingen meent de Commissie, dat er geene aanleiding bestaat om het amendement in zijn geheel over te nemen, maar zou zij willen adviseeren tot aanneming van het onderdeel van het voorgestelde amendement, dat in het tweede lid van artikel 8 de termijn van 8 dagen tot 14 dagen verlengt.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! Over den duur van termijnen, zooeven is het door den heer Hartogh te recht herinnerd, valt het zeer moeilijk te debatteeren. Tot nu toe werd er voortdurend geklaagd, dat volgens het Wetboek van Koophandel de zaken veel te lang duurden en er zoo lange tijd noodig was, om eene definitieve beslissing te verkrijgen.

De Kamers van koophandel, die over dit wetsontwerp gehoord zijn, hebben hunne instemming betuigd met de wijze zooals het daarin geregeld is, omdat dan een spoediger afloop was verzekerd. Practische mannen hebben begrepen, dat de voorgestelde termijnen voldoende zijn. Intusschen kan er verschillend over worden gedacht, gelijk de rede van den geachten afgevaardigde uit Arnhem, den heer Rink, zelf een uitnemend practisch deskundige, bewijst. En het is niet te ontkennen, dat veel langer termijnen kunnen worden verdedigd, vooral wanneer men allerlei ongunstige omstandigheden bij elkaar voegt. Om nu maar alléén te blijven bij de voorstelling van den geachten afgevaardigde uit Arnhem, deze heeft ons voorgehouden het geval, dat het juist iemand betreft, die op reis is, niets vermoedende, onschuldig als een lam, die van den prins, zegge van zijne eigene zaken, geen kwaad weet, doch onverwacht overvallen wordt door een verzoek om failliet te worden verklaard. Hij heeft gewezen op omstandigheden, dat juist de woonplaats is in eene afgelegen gemeente, of ten gevolge van ijsgang afgesneden van den zetel van rechtbank of hof. Wanneer dan die man, gaande naar een advocaat, den advocaat dan juist aan het pleiten vindt of in zoovele besognes gewikkeld dat hij uren moet wachten vóór dat hij gehoor kan krijgen. En wanneer men

dan komt bij den deurwaarder, die het zoo druk heeft dat hij zijne exploten niet af kan? — Ja, dan wordt de zaak inderdaad bedenkelijk, in weerwil van de lichtzijde, die zich vertoont; dat de zaken van advocaten en deurwaarders dan toch nog al bloeiend schijnen.

Wanneer deze of dergelijke omstandigheden toevallig samen vallen, dan erken ik dat inderdaad de termijnen zooals die hier voorkomen te kort zijn. Maar, ook ontdaan van elke overdrijving — men vatte mijne schets niet verkeerd op — betreft het eene zaak van gewicht, die alle aandacht verdient. Hiermede meen ik echter ernstig aan te toonen, dat als men bij eene bepaling van termijnen, het oog uitsluitend wil gevestigd hebben op een samenloop van allerlei ongunstige eventualiteiten, eene doelmatige, practische termijnsbepaling onmogelijk is en zij niet op een goeden grondslag wordt gevestigd.

Wat moet men dan doen? Men behoort mijns inziens te nemen een gewoon geval, een gewoon gemiddelde, met toegift van eenige ruimte, zoodat men voor eene spoedige behandeling een redelijken termijn erlangt, waarbinnen belanghebbenden in den regel geacht kunnen worden voldoende gelegenheid te hebben, om voor hun belang te waken. Of nu 3 dan wel 4 of 5 dagen daarvoor moeten genomen worden, is bezwaarlijk uit te maken. Ik dacht dat in 't geval van het eerste en derde lid een termijn van 3 dagen voldoende was, zelfs voor degenen, die het meest afgelegen wonen. Want wanneer iemand gehoord wordt door de rechtbank dan is hij ten gevolge van dat verhoor volkomen op de hoogte van de zaak die het geldt; dan is hij op dat oogenblik ook in de plaats waar de zetel is van de rechtbank. Wanneer hij dus behoefte gevoelt, in de omstandigheden waarin hij verkeert, aan raad of hulp, dan zal hij zich onmiddellijk voor en na het verhoor naar zijn raadsman kunnen begeven, en dan is de zaak natuurlijk ter plaatse van het rechtscollege in goede handen, zoodat er bijna geen twijfel kan bestaan, of de drie dagen zullen voldoende zijn. Om nu dien termijn te verlengen tot 8 dagen komt mij overdreven voor. Tusschen een termijn echter van 3, 4 of 5 dagen zou ik niet positief beslissen, omdat iedere termijnsbepaling iets willekeurigs heeft.

Wat den termijn van acht dagen betreft, gesteld in het 2de lid van art. 8, daaromtrent wil ik mij, na hetgeen daarover namens de Commissie van Voorbereiding gezegd is, wel onzijdig verklaren.

Van den termijn van 3 dagen, bedoeld in het 3de lid, geldt hetzelfde wat ik over dienzelfden termijn van het eerste lid gezegd heb. In dit geval, als men in hooger beroep komt van een vonnis waarin de schuldenaar reeds partij is geweest, ten gevolge van een verzet zijnerzijds, is de zaak op dat oogenblik reeds in handen van een advocaat of raadsman die hem hulp verstrekt. Wanneer men dezen termijn verlengt, zelfs tot acht dagen, dan komt het mij voor, dat er te ver gegaan wordt.

Wat eindelijk betreft de verandering van den »tweeden" in den »vierden" dag (in het 4de lid), daaromtrent zou ik vrijgeviger zijn dan de Commissie van Voorbereiding. Ik kan mij voorstellen, nadat ik den geachten spreker uit Arnhem gehoord heb, dat wellicht deze termijn een weinig bekrompen is. De geachte spreker weet dat er vroeger stond » op den dag", en daarvan reeds gemaakt is » op den tweeden dag", maar na de rede van den geachten spreker, kan ik er in komen om te meenen dat hij gelijk heeft, en dat die termijn wel op den derden of vierden dag mag gesteld worden.

De **Voorzitter**: Mag ik het er voor houden dat door de Commissie van Voorbereiding als sub-amendement op het amendement van den heer Rink wordt voorgesteld om alleen de verandering in het tweede lid goed te keuren, of wenscht de Commissie zich geen partij te stellen?

De heer **Bevers**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! De Commissie zou u in overweging wenschen te geven het amendement te splitsen.

De **Voorzitter**: In dat geval zullen vier stemmingen plaats hebben; maar ik ben bereid het amendement te splitsen.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Mijn eerste woord moet een woord van dank zijn, zoowel aan den Minister als aan de Commissie van Voorbereiding voor de welwillendheid en de tegemoetkoming, waarmede zij mijn amendement hebben bejegend.

Wij hebben te doen met vier gevallen. Het vierde geval om 2 te veranderen in 4 dagen, heeft de Minister niet bestreden, maar zelfs mij toegegeven dat het eene verbetering is. Ik meen dus dat ik te veel van den tijd der Vergadering zou vergen, wanneer ik dit punt nader ging verdedigen.

Omtrent het tweede lid, den tijd om in verzet te komen, wanneer de schuldenaar niet gehoord is, heeft de Commissie medegedeeld dat zij wel wat gevoelt voor mijn amendement, namelijk om 8 te veranderen in 14 dagen. De Minister heeft gezegd dat hij, na het gesprokene door de Commissie, zich geen partij stelde.

Ik meen dus dat tweede lid ook niet nader te behoeven te verdedigen.

Blijft dus over de quaestie van het veranderen van 3 in 8 dagen in het eerste en derde lid, betreffende het hooger beroep.

Het komt mij voor dat de gronden, die tegen dat gedeelte van het amendement zijn aangevoerd, niet van dat gewicht zijn, dat zij moeten leiden tot niet-aanneming er van. Immers door de bestrijders is toegegeven dat het zich KAN voordoen dat de termijn van 3 dagen te kort is.

De Minister heeft gezegd, dat die termijn te kort kon zijn bij eene eventueele opeenstapeling van ongunstige omstandigheden, maar ik meen reeds aangetoond te hebben dat zelfs ééne ongunstige omstandigheid kan maken dat de termijn van 3 dagen overschreden wordt; en daarmede is het recht van beroep van dengene, die ten onrechte failliet verklaard is, ten einde het vonnis te doen vernietigen, geheel verloren.

Waarom den termijn dus niet verlengd? Is daaraan eenig nadeel verbonden?

Men heeft gezegd dat het eene fout van de oude wet is, dat vele termijnen te lang zijn om de zaak spoedig te kunnen afwikkelen. Ik stem dit volkomen toe; maar wanneer de termijn van 3 tot 8 dagen verlengd wordt, zal de afwikkeling van het faillissement geen dag, geen uur zelfs tegengehouden worden. De zaak zal, daar de uitspraak bij voorraad uitgevoerd wordt, niettegenstaande eenige voorziening, haar geleidelijk verloop hebben; alleen zal men langer tijd hebben om in beroep te komen.

Wanneer men nu nagaat dat het beroep ingesteld moet worden bij een hof en dat daar waar geen rechtbank en hof in ééne stad gevestigd zijn, gecorrespondeerd moet worden tusschen den praktizijn van de rechtbank en die van het hof, dan behoort er geen groot voorstellingsvermogen toe om te beseffen dat de termijn van 3 dagen dikwijls te kort kan zijn.

Immers de procureur bij de rechtbank moet het request naar zijn correspondent bij het hof zenden; maar die confrère is niet onmiddellijk gereed of uit de stad of er komt iets anders tusschen en . . . de termijn is verstreken, onherroepelijk verstreken! Wie kan zóó iets willen? Waar wij het recht van appèl geven, laten wij het daar zóó geven dat het behoorlijk kan worden uitgeoefend.

Op al deze gronden blijf ik mijn amendement bij de Vergadering aanbevelen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Rink op het eerste lid wordt in stemming gebracht en met 53 tegen 11 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Pyttersen, van der Kaay,

van de Velde, de Meijier, Smeenge, Havelaar, Plate, Rink, van Houten, van Alphen, Beelaerts van Blokland, T. Mackay, van Kerkwijk, Kielstra, Roessingh, Donner, de Kanter, Ferf, Goekoop, Land, Conrad, van der Schrieck, Keuchenius, Röell, Houwing, Zijp, Harte, Rutgers van Rozenburg, Kerdijk, Guyot, van Delden, van den Berch van Heemstede, van Gijn, Michiels van Verduynen, van Velzen, Viruly Verbrugge, Reekers, Lieftinck, Farncombe Sanders, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Goeman Borgesius, Roijaards van den Ham, Smits van Oijen, A. van Dedem, Dobbelmann, van Bylandt, Levy, Vrolik, Bahlmann, Travaglino, Tydeman, de Beaufort (Amsterdam) en van Beuningen.

Tegen hebben gestemd de heeren Mees, G. van Dedem, Lucasse, Schimmelpenninck van der Oye, Veegens, Æ. Mackay, Hintzen, Bevers, Hartogh, Huber en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Door den heer Minister van Justitie is mij te kennen gegeven, dat bij aanneming van het eerste gedeelte van het gesplitste amendement, hij alsnog de overige gedeelten van het amendement van den heer Rink als overgenomen wenscht beschouwd te zien.

Ik stel voor dienovereenkomstig te besluiten en het amendement van den heer Rink alsnog te beschouwen als overgenomen door de Regeering en opgenomen in het Regeeringsartikel.

Daartoe wordt besloten.

Het *gewijzigd art.* 8 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 9 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het *amendement* van de Commissie van Voorbereiding, om achter artikel 9 te doen volgen twee nieuwe artikelen:

»Art. 9*bis*. Elk schuldeischer, met uitzondering van hem die de faillietverklaring heeft verzocht, en elk belanghebbende heeft tegen de faillietverklaring recht van verzet gedurende acht dagen na den dag der uitspraak.

Het verzet geschiedt bij een verzoekschrift in te dienen ter griffie van het rechtscollege, dat de faillietverklaring heeft uitgesproken.

De voorzitter bepaalt terstond dag en uur voor de behandeling. Uiterlijk op den tweeden dag, volgende op dien waarop hij zijn verzoek heeft ingediend, wordt door den verzoeker van het gedane verzet, alsmede van den tijd voor de behandeling bepaald, bij deurwaarders-exploot kennis gegeven aan den schuldenaar en, indien de faillietverklaring door een schuldeischer is verzocht, ook aan den procureur, die namens dezen het verzoek tot faillietverklaring heeft ingediend.

Deze kennisgeving geldt voor oproeping van den schuldenaar en van dien schuldeischer.

De behandeling geschiedt op de wijze bij artikel 4 voorgeschreven."

»Art. 9*ter*. De schuldeischer of de belanghebbende, wiens in het vorige artikel bedoeld verzet door de rechtbank is afgewezen, heeft recht van hooger beroep, gedurende acht dagen na den dag der afwijzing.

Hetzelfde geldt bij vernietiging der faillietverklaring door de rechtbank ten gevolge van dat verzet, voor den schuldenaar, den schuldeischer, die de faillietverklaring verzocht heeft, en het Openbaar Ministerie, in welk geval tevens het tweede lid van artikel 9 van toepassing is.

De instelling en behandeling van het hooger beroep geschiedt op de wijze in de artikelen 4 en 6 voorgeschreven.

Is het verzet bij het gerechtshof gedaan, dan is hooger beroep uitgesloten."

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende tot toelichting, zegt: De Kamer heeft in de laatste dagen vooral met bezorgdheid nagegaan, of niet volgens het ontwerp een schuldenaar, tegen zijn wil al te lichtvaardig failliet zou kunnen verklaard worden.

Het amendement, dat de Commissie van Voorbereiding thans in behandeling brengt, heeft juist het omgekeerde geval op het oog, namelijk indien iemand aangifte tot faillietverklaring heeft gedaan, en werkelijk failliet verklaard is, zonder te behooren tot die personen, welke opgehouden hebben te betalen. Het kan zich bij voorbeeld voordoen, dat iemand, die volkomen solvent is, maar die, geassocieerd zijnde, van zijn compagnon niet af kan komen, gebruik heeft gemaakt van het middel om zich failliet te doen verklaren, ten einde daardoor ontbonden te zien de vennootschap, daardoor ontslagen te worden van zijn compagnon.

In de tegenwoordige faillietenwet is daarom aan elken schuldeischer en aan elken belanghebbende het recht van verzet gegeven tegen de faillietverklaring in art. 791, al. 7. Nu hebben zoowel het ontwerp van de Staatscommissie als dat der Regeering die bepaling niet overgenomen. De bedoeling van dit amendement is eenvoudig, om dat recht van verzet te behouden, hetwelk de tegenwoordige wet aan de crediteuren, aan de belanghebbenden toekent.

Welke zijn de redenen, waarom de Regeering op het voetspoor der Staatscommissie dat middel van verzet wil opheffen? Men kan ze vinden in de Memorie van Toelichting op bladz. 18. »Het faillissement" wordt gezegd, » is een maatregel in het belang van *alle* schuldeischers; immers het strekt tot behartigiging der belangen van *allen*, die bij den boedel geïnterresseerd zijn. Van benadeeling of tegenstrijdig belang van dezen of genen schuldeischer kan dus geen sprake zijn".

Is dat wel juist?

Ik meen van niet; ik meen dat de opmerking in hare algemeenheid onjuist is.

Het is waar: heeft er ophouding van betaling plaats, dan is het doel van de faillietverklaring om te zorgen voor de *paritas creditorum*, maar daarom hebben crediteuren er nog wel belang bij, dat een solvent debiteur niet failliet ga. Indien waar ware hetgeen de Regeering zegt, dat de crediteuren zonder onderscheid nooit benadeeld kunnen worden door een faillissement, dan zou ook de rechtbank niet het recht moeten hebben, zich *ambtshalve* tegen de aangifte tot faillietverklaring te verzetten. Ik weet niet, of de Kamer dit begrijpt, ik zal dus trachten het argument eenigszins duidelijker te maken.

Indien iemand failliet verklaard wenscht te worden, en daartoe de vereischte aangifte doet, heeft de rechtbank ambtshalve het recht om de faillietverklaring toch niet uit te spreken. Dat is bepaald in het geldende recht en is evenzeer voorgeschreven in het ontwerp. En waarom heeft men den rechter die bevoegdheid verleend en wil men haar thans handhaven? Omdat de wetgever begrepen heeft, dat het zeer goed mogelijk is, dat iemand om bijbedoelingen zich failliet wil laten verklaren en het in het belang kan zijn van de crediteuren of van andere personen, dat die toeleg niet gelukt. Welnu, ik vraag nog eens, indien de rechtbank ambtshalve niet verplicht is om op elke aangifte tot faillietverklaring, deze uit te spreken, waarom dan niet aan elken belanghebbende, aan elken schuldeischer het recht gegeven om in verzet te komen tegen de faillietverklaring, indien zij wordt uitgesproken?

De Memorie van Toelichting zegt verder: » andere belanghebbenden laten zich niet denken, want overeenkomsten zullen ten gevolge van de faillietverklaring niet meer nietig worden, daar de handelingen van den schuldenaar niet meer absoluut nietig zullen zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat hier in den gedachtengang van de Memorie van Toelichting verwarring heerscht.

52ste VERGADERING. — 21 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

Het is waar, dat, wanneer eens het faillissement *is* uitgesproken, het ontwerp geene bezwaren in den weg legt aan het aangaan van nieuwe verbintenissen door den gefailleerde. Volgens het ontwerp zal ook de gefailleerde verbintenissen kunnen aangaan, derden kunnen verbinden en tegenover derden verbonden kunnen zijn. Maar daarover loopt immers de quaestie niet. Men heeft hier niet het oog op verbintenissen, die de gefailleerde, eens failliet zijnde, zal aangaan, maar op verbintenissen, die vroeger door hem zijn gesloten en waaraan een einde zal komen. En dan vraag ik, of het ondenkbaar is, dat er in dat opzicht belanghebbenden zijn, die door de failiietverklaring benadeeld zullen worden? Is het voor den compagnon niet van overwegend belang, wanneer zijn associé zich failliet laat verklaren en daardoor de maatschap tusschen hem en den gefailleerde ophoudt? Kan de lastgever of lasthebber er dan geen belang bij hebben, wanneer de lasthebber of lastgever failliet gaat? Kan iemand, wien iets is geschonken, er geen belang bij hebben dat het faillissement van den schenker niet op een bepaalden dag wordt uitgesproken?

Vooral bij dit ontwerp is het mij onbegrijpelijk, dat èn Staatscommissie èn Regeering het middel van verzet tegen faillietverklaring, wat wij nu hebben, zouden willen opheffen, omdat juist bij dit ontwerp bij de artt. 35 en volgende aan de faillietverklaring verschillende gevolgen ook voor derden verbonden worden. Bij voorbeeld zal door de faillietverklaring — ik erken zeer te recht — het huurcontract ophouden, zullen in vele gevallen wederkeerige overeenkomsten als geëindigd beschouwd worden, zal de betrekking van den beambte tot den gefailleerde ophouden. Zijn nu niet in al die gevallen daarbij derden betrokken, allen belanghebbenden, die, ofschoon zij zelven geen crediteuren behoeven te zijn van den persoon die het faillissement heeft aangevraagd, toch door de faillietverklaring getroffen worden, welke op hunne rechtsbetrekking grooten, overwegenden invloed heeft? Zouden nu die personen niet het recht moeten hebben, een recht, dat zij volgens de tegenwoordige wet bezitten, om indien zij goede gronden kunnen aanvoeren, tegen de faillietverklaring in verzet te komen en aan te toonen, dat de faillietverklaring alleen om bijbedoelingen is aangevraagd en een degelijken grond mist?

De Regeering zegt eindelijk in hare Memorie van Toelichting, dat het middel van verzet door haar daarom niet is overgenomen, omdat het zoo zelden in de practijk is voorgekomen, dat het in toepassing is gebracht. Kan men echter zeggen, dat een rechtsmiddel slecht is, omdat het in de practijk niet dikwerf wordt gebruikt? Men moet niet vergeten, dat een rechtsmiddel ook eene zeer groote preventieve kracht kan bezitten. Menigeen heeft wellicht eene aanvrage tot faillietverklaring achterwege gelaten, wetende dat belanghebbenden daartegen in verzet zouden kunnen komen.

Wie weet, of niet juist die preventieve kracht van de tegenwoordige wet een heilzamen invloed heeft uitgeoefend? Daarenboven — ik herinner aan het gezegde over de artikelen 35 en volgende — zonder eenige quaestie zal bij aanneming van dit ontwerp het aantal belanghebbenden bij eene faillietverklaring veel grooter zijn dan nu, en dus ook het middel van verzet veel meer van toepassing kunnen zijn.

Laat ik hierbij eindelijk nog mogen herinneren dat nadat het ontwerp deze Kamer bereikt heeft, nog in twee gevallen van het middel van verzet, ook met goed succes gebruik is gemaakt.

Het eerste geval is reeds in ons Verslag vermeld op bladz. 33.

Beweerd werd toen onder andere dat een schuldenaar, ofschoon ergens anders wonende, zich in Amsterdam heeft doen faillietverklaren, in strijd met de belangen van zijne crediteuren.

Iemand, die het onaangenaam vindt failliet te gaan op de plaats waar hij zijn werkelijk bedrijf uitoefent, laat zich failliet verklaren op eene andere plaats. Dit kan in strijd zijn met het belang der crediteuren, die zoodoende gedwongen worden op eene wellicht zeer ver verwijderde plaats hunne rechten geldig te maken.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, gelukkig, indien in zoodanig geval het recht van verzet bestaat. Ik zeg: gelukkig, want wie ter wereld zou, indien dat recht niet bestaat, in zoodanig geval het vonnis van faillietverklaring kunnen casseeren?

Wat het laatste geval betreft, dit is, geloof ik, aan ieder onzer bekend. Het kon echter niet in ons Verslag worden opgenomen, omdat het zich eerst later heeft voorgedaan.

Ik bedoel het geval, waarbij — laat ik het maar met naam en toenaam noemen — het waterschap Groot-Mijdrecht, zich in staat van kennelijk onvermogen heeft laten verklaren, en wel bij vonnis, den 19 November 1892 te Utrecht uitgesproken.

En waarlijk, het is zeer goed te begrijpen, dat schuldeischers tegen dat vonnis in verzet kwamen. Afgescheiden toch van de vraag of volgens ons tegenwoordig recht op de déconfiture een waterschap wel in staat van kennelijk onvermogen kan verklaard worden, waren toen werkelijk de gevallen nog niet aanwezig, waarin eene zoodanige verklaring behoorde te worden uitgesproken. Er was namelijk nog niet in toepassing gebracht art. 19 der wet van 1855, door de lasten om te slaan over de ingelanden en dezen dus tot betaling te verplichten.

In het geheele land gingen toen stemmen op, die het gelukkig vonden dat die staat van kennelijk onvermogen toen is kunnen worden ingetrokken, en dit is alleen mogelijk geweest door het ingesteld verzet van een of meer crediteuren.

En nu vraag ik: waarom zouden wij dit middel, die gelegenheid voor het vervolg afsnijden?

Ik, Mijnheer de Voorzitter, zie daarvoor inderdaad geen enkele reden. Men zou alleen tegen mij kunnen aanvoeren: wanneer gij het recht van verzet geeft, dan ontstaat er alweder een nieuw middel om te procedeeren. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik kan daarop volstaan met eene herhaling van hetgeen hedenmorgen door den heer Rink gezegd is: daartegen is gewaakt bij dit wetsontwerp, immers, gedurende het verzet gaat toch het faillissement door en oefent het toch zijne werking uit. In dat opzicht bestaat er dus geen bezwaar; opgehouden wordt de zaak niet, alles blijft zijn gewonen loop houden.

Ik begrijp inderdaad niet, welke reden er kan bestaan, om een rechtsinstituut, dat men werkelijk noodig kan hebben, dat blijkbaar niet alleen preventief maar ook repressief noodig is geweest, af te schaffen.

Ziehier, Mijnheer de Voorzitter, de aanleiding, die er voor ons bestaan heeft het amendement in te dienen.

Wat betreft den vorm, dienaangaande geloof ik zeer kort te kunnen zijn. De vorm van ons amendement sluit zich aan aan het wetsontwerp.

Wij hebben daarom zooveel mogelijk de bewoordingen van de artt. 8 en 9 overgenomen en de termijn die in de tegenwoordige wet voor het verzet op 20 dagen gesteld is, verkort tot 8 dagen. Gedurende acht dagen na uitspraak van het vonnis zal men het recht van verzet hebben. Wij achten dit voldoende, omdat binnen dien termijn het faillissement bekend is en ieder belanghebbende dus voldoende gelegenheid heeft om, indien hij wil, in verzet te komen. Ook voor hooger beroep achten wij den termijn van acht dagen voldoende. Om zoo weinig mogelijk oponthoud te veroorzaken, hebben wij voorts bepaald, dat, voor het geval, dat de faillietverklaring uitgesproken is niet door de rechtbank maar door een gerechtshof, — hetgeen natuurlijk mogelijk is, indien eene faillietverklaring uitgesproken is door een gerechtshof, nadat de rechtbank die geweigerd heeft — het verzet niet zal geschieden bij de rechtbank, doch terstond kan plaats hebben bij het gerechtshof, waardoor ééne instantie wordt uitgewonnen.

Ziehier den inhoud en de bedoeling onzer amendementen toegelicht. Alleen nu art. 8 eenige wijziging ondergaan heeft, is het noodig, om ons amendement in harmonie te brengen met de aan- en overgenomen amendementen van den heer Rink; nu moet in de derde alinea gelezen

worden: » uiterlijk op den vierden dag" in plaats van: » uiterlijk op den tweeden dag".

Het zij ons vergund deze wijziging in ons amendement aan te brengen.

Over de wijzigingen in de artt. 5 en 10, die eerst na de aanneming van de artt. 9 *bis* en *ter* noodig zullen zijn, mag ik nu nog niet spreken.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! De zaak, die ter sprake wordt gebracht ten gevolge van het amendement der Commissie van Voorbereiding, is niet zonder gewicht. Betrekkelijk is de discussie daarover weinig voorbereid. In de stukken zal men daarvan nagenoeg geen melding gemaakt zien. In de Memorie van Toelichting, bladz. 18, is verklaard, waarom het zevende lid van art. 791 van het Wetboek van Koophandel niet werd overgenomen; maar op eene opneming van die bepaling is in het Verslag niet aangedrongen. Later is er een vonnis bekend geworden in de zaak van het waterschap » Groot-Mijdrecht" en, zooals het wel eens meer gebeurt, heeft deze ééne zaak bij practiseerende juristen indruk gemaakt.

Dit heeft althans teweeggebracht, dat de Commissie van Voorbereiding gemeend heeft, dat een herstel of een wederopnemen van de oude bepaling van het Wetboek van Koophandel in dit ontwerp noodzakelijk zou zijn.

Op mij, Mijnheer de Voorzitter, heeft de zaak van Groot-Mijdrecht, toen ik haar goed bezag, in betrekking tot deze quaestie, geen indruk hoegenaamd achtergelaten.

Eenvoudig voorgesteld is de vraag, waarop het aankomt deze:

Iemand heeft zich failliet laten verklaren. Is het nu noodig, dat tegen deze faillietverklaring kan worden opgekomen door schuldeischers of belanghebbenden?

De geachte afgevaardigde, lid der Commissie van Voorbereiding, dien wij zooeven gehoord hebben, heeft te kennen gegeven, dat er belang bij kan zijn, omdat de debiteur zich failliet kan doen geven, zonder daartoe leidende, geldige reden, maar met de eene of andere bijbedoeling.

Ik had gedacht, Mijnheer de Voorzitter, dat de toevoeging die wij ten gevolge van den loop der discussiën gekregen hebben bij art. 6, misschien in zekere mate de Commissie zou hebben bevredigd, omdat de rechter nu het belang van de schuldeischers telkens opzettelijk heeft te overwegen, en dus *voor hen* het bedoelde middel van verzet nog minder wordt gevorderd. Maar voor een oogenblik aangenomen, dat er schuldeischers of belanghebbenden kunnen zijn, die tegen eene faillietverklaring op eigen aanvraag, met bijbedoelingen gedaan, moeten kunnen opkomen, dan zou ik toch aan de Commissie willen vragen, of zij het doel, dat zij beoogt, niet voorbij streeft. Want bezwaar kan er dan toch alleen bestaan, indien de debiteur *zich* met eene bijbedoeling laat failliet verklaren, en het middel van verzet zou dus ook alleen behoeven toegestaan te worden tegen faillietverklaring op eigen aanvrage van den schuldenaar. Maar nu stelt de Commissie voor, dat recht van verzet te geven tegen elke faillietverklaring, welke ook, derhalve mede tegen die, uitgesproken op een verzoek van schuldeischers.

Van gevallen, waarin schuldeischers belang kunnen hebben bij de opheffing van eene faillietverklaring van hun debiteur, heeft de geachte spreker twee voorbeelden bijgebracht die zijn voorgekomen. Ik kan en zal er straks een derde bijvoegen. Dat zijn dan over ruim 50 jaren van de gevallen die zich hebben voorgedaan, drie, die worden aangevoerd. Het eerste betrof iemand die den rechter in dwaling had gebracht aangaande de competentie der rechtbank en zich daardoor buiten zijne woonplaats failliet had doen verklaren. Het was eenige meerdere last voor de crediteuren in die woonplaats (voor anderen echter wellicht minder moeite), dat de boedel van dien man niet meer in hunne nabijheid werd beredderd; maar is nu zulk eene zeldzame zaak en, al kwam ze meer voor, is zij nu van die beteekenis, dat daarom een afzonderlijk rechtsmiddel met verzet, hooger beroep en cassatie moet worden behouden?

Een tweede voorbeeld, mij bekend, niet door het geachte lid der Commissie aangevoerd, was dit. Men is opgekomen tegen eene faillietverklaring, omdat de schuldenaar geen koopman was. Een crediteur wilde den man wellicht in gijzeling hebben. De debiteur vroeg intusschen faillietverklaring en beschouwde deze dus, hoewel in deze Vergadering daarover anders gedacht werd, als verkieslijker dan de staat van kennelijk onvermogen. Is nu, naar aanleiding van een dergelijk geval, dat zich volgens deze wet, wegens het vervallen van een afzonderlijk instituut voor kooplieden en particulieren, niet meer kan voordoen, eene geheel nieuwe instantie met den daaraan verbonden omslag gerechtvaardigd?

Dit wat schuldeischers betreft. Maar nu de belanghebbenden? Daaromtrent zal ik nog het eerste voorbeeld moeten vernemen. Intusschen daarvan denkt men zich mogelijke eventueele gevallen. De geachte spreker heeft eenige casus positiën aangegeven. Hij gewaagde van eene vennootschap onder firma. Een der firmanten kan wenschen het faillissement aan te wenden, om zich van zijn contract van vennootschap te ontslaan. Kan het middel van verzet daartegen iets uitrichten? Is er mogelijkheid, om, als die man het er op aanlegt, het faillissement te verijdelen? Zal die firmant geen privé-schulden kunnen aangaan, waardoor hij dan toch failliet moet worden verklaard, zonder dat eenig verzet van zijn firmant iets kan baten?

Er is — zoo zeide men — nog iets anders mogelijk. Iemand kan een huis of een kantoor gehuurd hebben en wil van de huur af; of hij heeft met een bediende een dienstcontract aangegaan en hij wil van dien bediende zich ontslaan. Zal iemand ter wereld zich nu failliet laten verklaren, alléén *om* van die huur of van dien bediende zich te kunnen ontdoen?

Het is geen casus dabilis, dat iemand een paardenmiddel, als het faillissement van zich zelven, zal aanwenden om van dergelijke *betrekkelijk* minieme zaak bevrijd te worden. En wil hij ernstig dat middel toch aanwenden, kan dan een verzet iets baten? Die man zal dan toch zich brengen in den toestand, dat hij werkelijk ophoudt te betalen. En wanneer hij in dien staat verkeert, zal het middel van verzet den verhuurder of bediende toch geen zier kunnen helpen.

Nu blijft nog over de zaak van het waterschap Groot-Mijdrecht, die dan het éclatant voorbeeld is van de noodzakelijkheid, om het verzet van art. 791, lid 7, Koophandel te behouden. Al hadden wij werkelijk slechts één afdoend geval in de 50 jaren, dan zou — ik erken het — ook voor mij de wederinvoering van de voorgestelde nieuwe procedure gerechtvaardigd zijn. Wat is er echter van die zaak? Dat waterschap had zich in staat van kennelijk onvermogen laten verklaren; hier kwam een schuldeischer tegen op. Op grond dat volgens art. 19 der wet van 12 Juli 1855 (*Staatsblad* n°. 102) ter voorloopige voorziening in sommige waterstaatsbelangen, Gedeputeerde Staten een omslag over de ingelanden kunnen regelen en doen, ter betaling der schulden, heeft de rechtbank te Utrecht, bij vonnis van 19 November 1892, het ingesteld verzet gegrond verklaard en den staat van kennelijk onvermogen, waarin het waterschap was verklaard, opgeheven. Ik treed niet in eene beoordeeling dier uitspraak. Maar de zaak zelve is zeer onschuldig en voor de schuldeischers was het geheel onverschillig, of zij het verzet hadden en hoe daarop werd beslist.

Zal deze zaak eenig gewicht in de schaal leggen ten voordeele van hun amendement, dan moeten de voorstellers ook aantoonen, dat ten gevolge van het verzet eenig voordeel verkregen werd, of dat, indien dat verzet er niet ware geweest, er eenig nadeel zoude zijn toegebracht. De opposant heeft gelijk gekregen, maar hij is er niet beter door geworden, en ik ben er sterk op, dat er geenerlei nadeel aan verbonden geweest zou zijn, indien genoemd waterschap in staat van kennelijk onvermogen ware gebleven. Art. 19 van de wet van 1885 bleef immers van

kracht, onverschillig of er al dan niet een staat van kennelijk onvermogen ware uitgesproken. Er zijn toch slechts twee gevallen denkbaar: 1°. het geval dat de curator, die treedt in het beheer van het vermogen van het waterschap, de toepassing van art. 19 der wet van 1855 van Gedeputeerde Staten vraagt. Voldoen dezen daaraan, dan worden de crediteuren betaald. Maar stellen wij de ongunstigste eventualiteit, dat Gedeputeerden in den toestand waarin het waterschap verkeert, bezwaar maken art. 19 toe te passen. Ik geloof niet, dat Gedeputeerde Staten dat zouden doen, maar stel dat zij het deden — welk nadeel ware daaraan dan verbonden? Dan zou 2°. het tweede geval zich voordoen. De curator zou den boedel liquideeren en aan de schuldeischers de percenten uitkeeren, die er uit kwamen, waarmede dan, volgens dit wetsontwerp, het faillissement zou zijn geëindigd, het bestuur van het waterschap het beheer terugkrijgen, de schuldeischers voor de onvoldane percenten hunne rechten kunnen doen gelden en dan volgens genoemd art. 19 der wet van 1855 toch worden gehandeld.

Het is daarom onbegrijpelijk, welk voordeel er verkregen is en wordt ten gevolge van het hier opnieuw voorgesteld middel van verzet.

Ik hoor daar van geachte zijde zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat het waterschap door het faillissement niet kan blijven bestaan. Waarom niet? Ik ga verder: daaromtrent geloof ik zelfs niet dat er twijfel kan wezen. Het is immers een publiekrechtelijk lichaam, dat alléén naar de regelen van 't publiek recht wordt opgeheven, maar niet kan verdwijnen ten gevolge van een burgerrechtelijk instituut.

Neem slechts een ander geval: eene burgerlijke gemeente kan ook failliet verklaard worden. Art. 2 van dit ontwerp toch vermeldt: iedere rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging. Zou men nu kunnen meenen dat wanneer eene gemeente, die had opgehouden te betalen — het geval heeft zich voorgedaan — indien zij failliet werd verklaard, alleen daardoor als burgerlijke gemeente verdwijnt? Het is onmogelijk, omdat het bestaan der burgerlijke gemeente als zoodanig niet afhankelijk is van den staat van haren privaten vermogenstoestand.

En zoo is het ook met het waterschap.

Wanneer men nu dit alles nagaat, dan blijft het bewijs dat men voor 't behoud van art. 791, lid 7, Koophandel moet bijbrengen, nog te leveren. Al hetgeen aangevoerd is, bewijst niets voor de noodzakelijkheid, zelfs niet voor het nut van dat behoud.

Zal men nu echter zeggen, dat wanneer er dan immers geen nadeelen door ontstaan, men dan het middel toch wel veiligheidshalve kan aanhouden?

Mij dunkt het antwoord is eenvoudig. Het is hoogst ongewenscht, noodeloos gelegenheid tot het voeren van procedures te geven. Volgens de tegenwoordige wet bestaat het. En nu heeft zich een geval voorgedaan, dat met gebruikmaking van het 7de lid van art. 791, een proces over eene failletverklaring van 1888 tot 1891 voortgeduurd heeft.

Nu weet ik wel, dat met de kortere termijnen van dit wetsontwerp het misschien niet zoo lang zou duren. Maar het is niet met zekerheid te zeggen. Die termijnen moeten toch wel in acht genomen worden door partijen, maar hoe de zaak loopen zal wanneer de zaak eenmaal bij den rechter aanhangig is, daaromtrent kan de wet niets bepalen. Daarom is stellig de openstelling der gelegenheid tot eene incidenteele procedure, die niet volstrekt noodig is, ongewenscht, èn om het tijdverlies èn om den omslag èn om de kosten.

Nu heeft de heer Hartogh — gelijk ook door den heer Rink in ander verband was herinnerd — gezegd, dat er geen oponthoud zal zijn, omdat de curator met zijn werk kan voortgaan.

Dat is waar, doch feitelijk zal dat toch slechts tot weinig zich bepalen. Meent men dat de voortgang op dezelfde wijze zal plaats hebben als wanneer de zaak niet in pendenti was? Wanneer en zoolang het onzeker is of eene faillietverklaring wel in stand zal blijven, doet de curator alles wat noodig is om te conserveeren en te prepareeren, maar niets of zoo weinig mogelijk wat zou kunnen praejudicieeren. Hem is wel het *recht* gegeven om voort te gaan, behalve met akkoord of vereffening, maar ieder verstandig en beleidvol man zal in dergelijken precairen toestand geene ingrijpende daad verrichten, waarop niet is terug te komen, zoolang het nog onzeker is of de fallietverklaring wel in stand zal blijven. En indien de curator al eens onverstandig was, dan is de rechter-commissaris er nog om eene lichtzinnige wijze van handelen te verhinderen.

Dus: wanneer men spreekt van geen oponthoud, dan is dat, en tot zekere hoogte slechts, waar, volgens de bij de wet verleende bevoegdheid, maar in de practijk zal het niet zoo zijn.

Er is nog een ander nadeel. Wanneer men, om waarborgen te stapelen op waarborgen, de gelegenheid opent om van meerdere zijden de procedures van verzet, hooger beroep en cassatie door elkander te laten werken, dan zullen er — en juist in gevallen waartegen men het meest op zijne hoede moet kunnen zijn, namelijk wanneer men te doen heeft met de zoogenaamde handige lieden, die voor geen middel terugdeinzen — onoplosbare complicatiën ontstaan.

Ik onderwerp bij voorbeeld dit geval met vertrouwen aan de bekende scherpzinnigheid van het geachte lid der Commissie, met de verdediging van het voorstel vertrouwd. Hoe zal men er uitkomen, als dit middel weer in deze wet wordt gebracht, onder de volgende omstandigheden? Een schuldenaar wordt failliet verklaard, na gehoord te zijn door de rechtbank. Hij heeft dus het middel van hooger beroep, wanneer hij failliet verklaard wordt. Een belanghebbende, de verhuurder van een huis of de boekhouder, heeft bezwaar tegen het faillissement, omdat hij de huur van een wellicht duur verhuurd huis of zijn dienst wenscht in stand gehouden te hebben. Deze maakt dan gebruik van het middel van verzet, dat de Commissie geven wil. De belanghebbende procedeert nu door middel van verzet bij de rechtbank. Maar de schuldenaar, die ook tegen zijne faillietverklaring opkomt, zal dan tegelijk van hetzelfde vonnis in hooger beroep komen bij het hof.

De heer Levy, hier naast mij staande, erkent: dat kan. En dan *zal* het dus in voorkomende gevallen ook gebeuren. Maar op die wijze krijgt men dan ook tegenstrijdige vonnissen in het hoogste ressort. Het verzet wordt door de rechtbank gegrond verklaard, maar in het hooger beroep wordt het vonnis bevestigd. Onoplosbare complicatiën worden het gevolg. Zelfs kan het gebeuren dat hetzelfde college strijdige vonnissen velt, bv. het hof kan in hooger beroep ook weer in de zaak betrokken worden door den schuldeischer of belanghebbende die in hooger beroep komt. De wet schept alzoo complicatiën, die eene regelmatige behandeling zullen kunnen beletten en in ieder geval noodeloos zullen leiden tot een oponthoud, dat niet gerechtvaardigd wordt door een evenredig voordeel, zelfs niet in hoogst zeldzaam voorkomende gevallen.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou ongaarne eene meening uiten, die den Minister, die zoo veel lof verdient voor de wijze waarop hij dit wetsontwerp verdedigt, onaangenaam kon zijn. Maar ik zou tegen mijne overtuiging spreken wanneer ik zeide, dat 's Ministers bestrijding van het voorstel der Commissie op mij den indruk heeft gemaakt zeer sterk te zijn. De voornaamste grond, door den Minister aangevoerd, is, dat slechts twee voorbeelden zijn bijgebracht voor de toepassing van het recht van verzet gedurende 50 jaren. Ik meen echter dat die voorbeelden ontleend zijn aan de jurisprudentie der laatste jaren of zelfs van het laatste jaar. Ik moet er in verband met die voorbeelden op wijzen, dat volstrekt niet alle vonnissen in het *Weekblad van het Recht* worden opgenomen; het meerendeel komt daarin niet voor. Uit vermelding van twee gevallen door dat Weekblad, valt dus geenszins met zekerheid af te leiden, dat het aantal gewezen vonnissen op dit stuk zich zou bepalen

tot een tweetal. Maar dan nog doe ik opmerken dat *twee* in rechten een respectabel getal is. Een wettig overtuigend bewijs wordt geleverd door twee getuigen, en ten bewijze voor de gebruikmaking van het recht van verzet heeft dus een dergelijk getal voorbeelden alleszins reden van bestaan.

De Minister verlangt verder dat de voorstanders van het recht van verzet zullen aantoonen dat in die twee voorbeelden door de gebruikmaking van dat rechtsmiddel een voordeel is verkregen.

Ik meen dat men dienaangaande mag vertrouwen op het inzicht van hen die van dat processueele middel gebruik maakten. Wij zijn niet in staat om na te gaan of in die gevallen voordeel werd verkregen, omdat wij anderer belang niet kunnen beoordeelen, maar zeer zeker zou het verzet niet zijn aangewend indien belanghebbenden er geen voordeel in gezien hadden.

Intusschen, dat is hier geene hoofdvraag. De hoofdvraag is niet, welke voordeelen onder zekere omstandigheden in het verleden al of niet zijn verkregen, maar wel, welke voordeelen in de toekomst verkregen zullen worden door de handhaving van het instituut van het recht van verzet. En in dat verband moet ik er op wijzen, dat nu, nadat het faillissement ook toepasselijk verklaard is op niet-kooplieden, dat recht in de toekomst eene eigenaardige beteekenis kan en zal verkrijgen.

De wetgever heeft in de artt. 1 en 6 een nieuw element opgenomen. Er zal, alvorens over te gaan tot failliet-verklaring, in elk geval moeten worden nagegaan, of zij zal zijn in het gemeenschappelijk belang der crediteuren. De rechtbank, meenende dat dit bestaat, zal de failliet-verklaring uitspreken.

Is het nu onlogisch dat, als de rechter zich heeft vergist, als dat gemeenschappelijk belang wordt geschaad of niet bevorderd, die belanghebbenden met het oog op wie de wetgever die bepaling heeft genomen, bij de rechtbank mogen komen en zeggen: met alle reverentie, gij vergist u, de faillietverklaring is niet wenschelijk in het gemeenschappelijk belang van crediteuren.

Eenmaal dat element »gemeenschappelijk belang der schuldeischers" in de wet opgenomen zijnde, is het niet alleen niet onlogisch, maar vordert de logica dat het recht van verzet ook worde toegelaten.

Om deze redenen verklaar ik dat ik mij gaarne schaar aan de zijde der Commissie die het voorstel deed tot handhaving van het recht van verzet.

Ik acht het een wenschelijk, ja een noodzakelijk complement van het beginsel, dat in de artt. 1 en 6 werd opgenomen.

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! Indien ik de rede van den Minister bescheidenlijk mag beoordeelen, zou ik willen zeggen dat Zijne Excellentie eigenlijk voornamelijk heeft getracht aan te toonen dat het amendement overtollig is, maar dat het schadelijk zou zijn, zoo ver heeft de Minister het niet kunnen brengen.

Daarvoor heeft de Minister slechts één argument tot het laatst bewaard. Er kunnen, zegt hij, zulke vreemde complicatiën door dat amendement geboren worden.

Vreemd zou het zijn, indien dit werkelijk het geval ware, vreemd reeds daarom, omdat het niet iets nieuws is, hetgeen wij voorstellen. Hetgeen wij voorstellen staat in art. 791 Wetboek van Koophandel. Mijn geachte bestrijder heeft er herhaaldelijk op gewezen, alsof wij nieuw recht wilden scheppen. Neen, gij, Minister, wilt nieuw recht scheppen. Gij wilt aan de belanghebbenden en aan de schuldeischers een recht onthouden, dat zij op het oogenblik bezitten. Wij willen niets anders dan behouden hetgeen bestaat.

Heeft het dan schadelijk gewerkt? Tot nog toe heb ik het niet gemerkt, de Minister is niet verder gekomen dan te zeggen: het wordt bijna niet toegepast, maar is dit nu eene reden dat het ook slecht gewerkt heeft? Maar nu het door den Minister gestelde geval, dat tot complicatie aanleiding zou geven.

Een crediteur heeft faillissement verzocht, de faillietverklaring is uitgesproken, en daartegen komt de failliet in hooger beroep. Nu zegt de Minister, het hooger beroep zal geschieden bij het gerechtshof en wanneer nu intusschen de belanghebbende bij de rechtbank in verzet komt, wat eene complicatie! Maar dit is geen casus dabilis. Die belanghebbende zal dan niet bij de rechtbank in verzet komen.

Hij heeft er immers dan een belang bij, indien de gefailleerde zelf niet failliet wil verklaard blijven. Indien die faillietverklaring plaats heeft gevonden tegen den zin van den debiteur en deze in hooger beroep komt, ja, dan is het niet denkbaar, ofschoon het zelfs niet schaden zou dat een belanghebbende te gelijker tijd ook in verzet zal komen tegen de faillietverklaring. Wij behandelen immers het geval, dat de gefailleerde belang heeft om failliet te gaan en dat een crediteur of een belanghebbende dat niet wil? De door den Minister gestelde complicatie is dus in werkelijkheid niet te vreezen.

De Minister had eene andere aanmerking. Waarom niet alleen het recht van verzet gegeven tegen de aangifte; waarom ook, wanneer het verzoek door een schuldeischer is gedaan?

Wij willen geen nieuw recht scheppen; zooals wij het voorstellen staat het in het tegenwoordige wetboek, ... en niet ten onrechte. Zooals het in ons oude wetboek staat, is het goed. Wanneer wij de vingerwijzing van den Minister volgden en alleen recht gaven om in verzet te komen tegen de aangifte, dan zou ik meenen, dat tusschen een schuldeischer en den persoon, die gaarne failliet wil gaan, met ondergestoken kaarten zou gespeeld kunnen worden. De schuldenaar zou aan een schuldeischer vragen: verzoek *gij* maar mijn faillissement, en laat *ik* niet de aangifte doen, want dan kan niemand in verzet komen. Daarom is de wetgever van 1838 zeer wijs geweest, door het middel van verzet zóó te bepalen als hij deed. De schuldeischers en de belanghebbenden moeten dus in verzet kunnen komen tegen eene faillietverklaring, die op eigen aangifte is geschied, maar evenzeer tegen eene faillietverklaring, die geschied is op verzoek van andere schuldeischers. Feitelijk zal natuurlijk altijd gebruik gemaakt worden van het middel van verzet, indien, òf de persoon, die zich failliet liet verklaren, alleen belang daarbij had, òf indien er conniventie is tusschen hem en anderen.

Het heeft mij gefrappeerd, dat de geachte bestrijder zoo herhaaldelijk gesproken heeft over de groote kosten. Ik begrijp dat dit indruk maakt op de Kamer, want wij zijn juist bezig om de kosten voor een faillissement te verminderen, en waarlijk de Minister zal mij toegeven dat de Commissie van Voorbereiding het hem in dit opzicht niet al te gemakkelijk heeft gemaakt. Wij hebben er zooveel mogelijk op aangedrongen om de kosten van het faillissement nog meer te verminderen als oorspronkelijk was voorgesteld, en, ik erken gaarne, dat dit ons, door de zoo bereidwillige medewerking van den Minister, in vele opzichten gelukt is.

Maar hoe de Minister *hier* van de kosten een wapen kan trachten te maken tegen ons amendement, dat begrijp ik niet. Een van beide, òf het verzet wordt toegestaan, òf het wordt ongegrond verklaard. In het laatste geval zal de verzetdoende crediteur of belanghebbende de kosten moeten betalen en zal dus het verzet den boedel niets kosten en in het eerste geval zal dit verzet tot in cassatie toe niet meer kunnen kosten dan wellicht hoogstens 20 à 25 gulden, want wij hebben de procesvormen zoo goedkoop mogelijk gemaakt. Maar daarenboven, in dat geval zal er geen faillissement meer zijn; dan zal gebleken zijn dat het in het belang van de crediteuren of belanghebbenden was, dat geen faillietverklaring werd uitgesproken. Dit is dan toch die luttele kosten wel waard.

De Minister zeide, dat hij gedacht had, dat wij dit amendement zouden intrekken, nadat art. 6 gewijzigd was. Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef bijna niets meer te voegen bij hetgeen mijn geachte vriend Harte heeft gezegd, om te betoogen dat juist het tegendeel het geval moet zijn. Ik heb van den beginne af aan de artt. 1 en

6 willen behouden zooals zij oorspronkelijk waren, maar daarbij ook gewenscht dat de crediteur in verzet zou kunnen komen, indien in strijd met zijn belang het faillissement werd uitgesproken, en wij hebben dit middel, volkomen passende in het stelsel van het wetsontwerp, door het voorstellen van dit amendement daarin trachten te brengen. Wanneer men nu zegt: art. 6 is gewijzigd, dus is uw middel niet meer noodig, dan antwoord ik: integendeel, ons middel is zeer zeker nog noodig, want de Kamer heeft nu getoond denzelfden weg te willen bewandelen, dien wij van den beginne af ingeslagen waren, en in dit opzicht was het mij aangenaam dat de artt. 1 en 6 gewijzigd zijn, omdat dit is geschied in den geest van ons amendement, al huldigden de artt. 1 en 6 van den beginne af aan de opvatting, die men er nu duidelijker in heeft trachten uit te drukken; die wijzigingen zijn toch slechts aangebracht als verduidelijking, maar wijzigen in geenen deele het beginsel, waarvan het ontwerp is uitgegaan.

Nu vraagt eindelijk de Minister, wat dat voor belanghebbenden kunnen zijn, waarop wij het oog hebben. Een firmant, zoo zegt Zijne Exc., die van zijn compagnon af wil, behoeft het middel der faillietverklaring niet aan te wenden, die kan bijv. schulden gaan maken. Mijnheer de Voorzitter! Indien er wettelijke middelen zouden kunnen gevonden worden om zoo iets tegen te gaan, zou ik dat niet ongewenscht vinden die vast te stellen, maar omdat wij tegen dergelijke manoeuvres nu geen middelen hebben, mag men daarvan eene reden maken, om geen verzet toe te staan tegen de faillietverklaring, die om een slecht motief, het verbreke van eene wettige verbintenis, was aangevraagd?

Ik heb overigens het argument ook niet goed begrepen. Ja, men kan schulden maken, maar die blijft men dan toch schuldig. Of bedoelt onze geachte bestrijder gefingeërde schulden of het wegmaken van goederen?

Ik heb ook hooren vragen: wat beteekent dan nog het verbreken van een huurverbintenis, of het doen ophouden van eene verbintenis ten aanzien van een loonbediende; zou men daarvoor zich failliet doen verklaren?

Mijnheer de Voorzitter! Laten wij ons niet verhelen, dat, wanneer dit ontwerp wordt aangenomen, en dus ook de artt. 35 tot 40, zeer belangrijke contracten, door het faillissement ontbonden kunnen worden. Iemand wordt bijv. bij eene maatschappij voor eenige jaren op een groot traktement aangesteld als ingenieur. Gaat de maatschappij failliet, dan houdt daardoor ook het contract met den ingenieur op. Men kan niet zeggen dat het recht van verzet in zulk een geval voor den ingenieur niet van belang kan zijn.

Ten slotte nog een enkel woord over het waterschap Groot-Mijdrecht. Ik geloof dat iedereen het met mij eens zal zijn dat het gelukkig is, dat de staat van kennelijk onvermogen van dat waterschap door het ingesteld verzet opgeheven is geworden. De Minister moge zeggen, dat het toch niet zoo gevaarlijk zoude geweest zijn, want dat bij het ophouden van dien staat het waterschap toch zou hebben blijven bestaan, ik geloof daarentegen dat het zeer gevaarlijk zoude zijn, wanneer een waterschap op die wijze aan zijne verplichtingen wilde ontkomen, en op die wijze wilde ontkomen aan hetgeen de wet van 1855 in zoodanig geval voorschrijft. Dit staat toch vast dat, wordt een curator over een waterschap benoemd, hij niet overneemt de staatsrechtelijke functiën van het waterschap, evenmin als bij de faillietverklaring van eene gemeente de curator burgemeester wordt. Indien dit zoo is — en de Minister zal mij dit toegeven — dan kan de curator van een waterschap ook niet toepassen de wet van 1855.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Dat doen Gedeputeerde Staten!

De heer **Hartogh**: Kunnen of zullen Gedeputeerde Staten dit doen, terwijl het waterschap failliet is? Dat kan immers zeker niet de bedoeling van de wet geweest zijn!

Hoe dit zij, de quaestie of Groot-Mijdrecht te recht of te onrecht failliet is verklaard en daarna die verklaring is vernietigd, behoeft hier niet bepleit; zij doet weinig ter zake; genoeg is, dat ook in dat geval gebleken is, dat crediteuren er belang in stelden — en deze zullen hun belang wel het best kunnen beoordeelen — dat het vonnis door hun verzet werd te niet gedaan.

De hoofdquaestie is, of wij een middel, dat preventief zeer goed kan werken, dat in de praktijk is en wordt toegepast en nooit eenig bezwaar heeft opgeleverd — dit laatste toch heeft de Minister niet kunnen aantoonen — of wij dit uit de wet zullen verwijderen.

Ik behoor tot hen die vertrouwen stellen in onze rechterlijke macht; ik ben overtuigd, dat de rechter zooveel doenlijk zal nagaan of te recht of te onrecht eene faillietverklaring wordt aangevraagd; maar om nu aan belanghebbenden, aan de schuldeischers de gelegenheid te ontnemen om tegen de beslissing van den rechter op te komen, indien daardoor geene schade wordt veroorzaakt, ik zie niet in, dat wij het recht hebben dit te doen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Tegen het door mij aangevoerde zijn bedenkingen ingebracht door de heeren Harte en Hartogh. De geachte afgevaardigde uit Grave heeft zelfs gemeend, het door mij gesprokene te mogen qualificeeren als niet sterk.

Ik voor mij weet niet een enkel argument gebruikt te hebben, dat ik niet met goed vertrouwen meen nog te kunnen volhouden. Wanneer die geachte afgevaardigde, op de wijze gelijk gedaan werd, dergelijke qualificatie, die ik niet zal reciproceeren met eene gelijksoortige, zich veroorlooft, dan ware hij verplicht geweest beter in het oog te houden het: qui bene distinguit, bene docet.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat ook al waren er maar twee voorbeelden (maar er waren er meer, zeide hij, die hij intusschen niet noemde) die voorbeelden uit een langer of korter tijdsverloop voldoende waren om het behoud der nu bestaande bepaling te rechtvaardigen.

Ik heb niet tegengesproken, dat wanneer de twee voorbeelden ook waren goede voorbeelden, ja, ik heb zelfs erkend dat, indien er slechts één afdoend voorbeeld ware bij te brengen, geen oogenblik mocht geaarzeld worden om te behouden wat wij nu hebben.

Maar ook al zijn er niet twee, maar twintig of meer voorbeelden, dan rechtvaardigt het aanwezig zijn daarvan op zich zelf, het behoud der wettelijke bepaling niet.

Immers, dat er voorbeelden zijn, spreekt wel vanzelf. Het middel werd gegeven om er gebruik van te maken. Wanneer wij dus de bepaling wederom maken, is het natuurlijk om haar toepassing te laten vinden en zal er ook zeer zeker wel in dit of dat geval gebruik van gemaakt worden.

Maar het is niet de vraag of er van een rechtsmiddel *gebruik* zal worden gemaakt, maar wel of er *behoefte* aan bestaat. En dan behoort men aan te toonen, dat de beide voorbeelden — waarvan ik niet, zooals de geachte afgevaardigde beweert, gezegd heb dat er niet meer waren, maar alleen dat er niet meer waren aangevoerd, en ik heb er zelf nog één bijgevoegd — dan moet men aantoonen, zeg ik, dat die voorbeelden van dien aard waren, dat men daaruit de zekerheid verkrijgt, het rechtsmiddel inderdaad met een voordeelig gevolg te kunnen toelaten. Dit nu heb ik ontkend en niemand, ook de heer Harte niet, heeft het voordeelig gevolg in eenig geval kunnen aantoonen.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam heeft te recht gezegd: wij willen geen nieuw recht scheppen, maar alleen behouden, wat reeds bestaat. Juist daarom heb ik er mij op kunnen beroepen, dat de ervaring van meer dan eene halve eeuw de noodzakelijkheid of het nut om het rechtsmiddel te behouden, niet had geleerd.

Al mochten nu de kosten van de drie instantiën: *ver-*

zet, *hooger beroep* en *cassatie*, ook al niet meer dan een f 25 bedragen, gelijk de heer Hartogh zeide — de ondervinding zal echter wel anders leeren — dan is er toch geen redelijke aanleiding om het oponthoud en tijdverlies te wettigen, die het gevolg zijn kunnen van het laten voortbestaan van een rechtsmiddel, waarvan door langdurige ervaring bewezen werd, dat het inderdaad tot niets nut is.

Immers, wat betreft de bewering van den heer Hartogh, dat het geheele land het verzet tegen het faillissement, zegge: tegen den staat van kennelijk onvermogen, van het waterschap Groot-Mijdrecht heeft toegejuicht, mij is van eene enquête daaromtrent niets bekend; maar dit weet ik wel dat ik er met menig deskundige over gesproken heb maar niemand heb ontmoet, die het in die zaak als een geluk beschouwde. Ik houd dan ook vol, dat het geheele verzet noch aan de crediteuren noch aan het waterschap noch voor het algemeen belang eenig voordeel heeft opgeleverd. Bijna zou ik zeggen: integendeel.

Wel is waar neemt een curator de publiekrechtelijke bevoegdheid van een waterschapsbestuur niet over — de geachte afgevaardigde was werkelijk in dwaling, toen hij meende, dat ik dit beweerd had — maar art. 19 der wet van 1855 wordt ook niet door het bestuur en dus ook niet door den curator — zelfs indien hij publiekrechtelijke bevoegdheid had — toegepast, maar het geeft aan Gedeputeerde Staten de macht om, bij weigering of nalatigheid van het bestuur, den omslag te doen.

En wanneer nu de heer Hartogh beweert dat Gedeputeerde Staten daartoe tijdens een faillissement niet zullen overgaan, welnu, dan wordt het faillissementsproces afgewikkeld en daarna behouden de crediteuren hun volle recht voor de percenten, die zij niet bij de uitdeeling uit het faillissement ontvingen, en wordt art. 19 van de wet van 1855 na het faillissement althans weder van toepassing. Doen Gedeputeerde Staten hun plicht — en dit is niet te betwijfelen — dan nog is er, hoe men ook denke over de toepasselijkheid van art. 19 tijdens een faillissement, niets gewonnen met het gebruiken van het middel van verzet.

Nog één punt, waarop de heer Hartogh terugkwam, het voorbeeld van den firmant. Ik heb beweerd, dat, wanneer een firmant niet schroomt van een paardenmiddel, gelijk het faillissement er een is, gebruik te maken om hem te verlossen van een hem onaangenamen vennoot, dit door middel van het recht van verzet toch niet kan geweerd worden. Al zal de andere vennoot het maken van schulden door de vennootschap kunnen voorkomen, dan kan zijn compagnon toch privéschulden aangaan. Nu zegt de geachte afgevaardigde: dit zouden dan fictieve schulden zijn. Maar waarom? Ware het aldus, het zou ook gelden in het systeem van den geachten spreker. De wet eischt het ophouden van betalen, als conditie voor den rechter om failliet te verklaren. Is die conditie er niet, dan wordt de faillietverklaring niet uitgesproken en is het middel van verzet ook niet noodig. Maar is zij er wel, dan *moet* het faillissement volgen en ook in stand blijven. Het middel van verzet, dat de Commissie wil doen aanwenden, zal den anderen firmant dan toch niet kunnen behoeden voor de gevolgen van het faillissement.

Wij hebben hier te doen met het al dan niet *behouden* van een rechtsmiddel. Ieder die de toepassing daarvan gedurende de ruim 50 jaren waarin het Wetboek van Koophandel gold, nagegaan heeft, kan weten welk nut het heeft opgeleverd. De voorbeelden, dat het is aangewend, zijn schraal en nog schraler is in ieder bekend voorbeeld het bewijs, dat van de aanwending van het middel eenig nut of voordeel is ondervonden. Of nu, terwijl het in Duitschland zonder bezwaar niet bestaat, wij, na de opgedane ervaring, het middel toch willen laten voortbestaan, beslisse de Vergadering; ik zal er niet meer over spreken.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord. Inderdaad een zeer kort woord, want hoe aangenaam eene discussie met den heer Minister ook is, toch ware het niet goed haar thans te lang te rekken. Immers, dan zou ik moeten aantoonen dat de Minister minder juist is geweest, waar hij citeerde, dat ik gewag zou hebben gemaakt van goede of minder goede trouw. Ik heb het woord zelfs niet gebruikt. Verder zou ik dan moeten aantoonen, dat de Minister minder volledig is geweest, waar hij voorbijging hetgeen ik als bewijs heb aangevoerd voor de stelling, dat er behoefte is aan het instituut van het verzetrecht. Daarom bepaal ik mij er toe, met nadruk te herhalen, dat het nieuwe faillietrecht behoefte heeft aan het instituut van het verzetrecht, zelfs nog meer dan het tot nog toe geldende faillietrecht, en zulks met het oog op de opneming van het begrip »gemeenschappelijk belang der schuldeischers" in de artt. 1 en 6.

Hiermede vermeen ik te kunnen volstaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van de Commissie van Voorbereiding wordt in stemming gebracht en met 44 tegen 16 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Havelaar, Mees, Plate, Rink, G. van Dedem, van Houten, T. Mackay, van Kerkwijk, Kielstra, Donner, Lucasse, de Kanter, Goekoop, Land, Conrad, van der Schrieck, Schimmelpenninck van der Oye, Keuchenius, Röell, Harte, Guyot, van den Berch van Heemstede, van Karnebeek, van Velzen, Reekers, Æ. Mackay, Goeman Borgesius, Roijaards van den Ham, A. van Dedem, Hintzen, van Bylandt, Bevers, Levy, Vrolik, Hartogh, Bahlmann, Huber, Travaglino, de Geer van Jutfaas, Tydeman, de Beaufort (Amsterdam), van der Kaay, van de Velde en de Meijier.

Tegen hebben gestemd de heeren Smeenge, van Alphen, Beelaerts van Blokland, Roessingh, Ferf, Houwing, Zijp, Pijnacker Hordijk, van Delden, van Gijn, Viruly Verbrugge, Veegens, Farncombe Sanders, Seret, Pyttersen en de Voorzitter.

Beraadslaging over ART. 10, luidende:

»Van het arrest, in hooger beroep gewezen, kunnen de schuldenaar, de schuldeischer en het Openbaar Ministerie, gedurende acht dagen na den dag der uitspraak, in cassatie komen.

»Het beroep in cassatie wordt aangebracht en behandeld op de wijze bij de artikelen 4, 6 en 8 bepaald.

»Indien de cassatie is gericht tegen een arrest, houdende vernietiging van het vonnis van faillietverklaring, geeft de griffier van den Hoogen Raad van het verzoek tot cassatie onverwijld kennis aan den griffier van het gerechtshof dat de vernietiging heeft uitgesproken.",

en het daarop door de Commissie van Voorbereiding voorgesteld *amendement*, strekkende om in het eerste lid de woorden: »in hooger beroep gewezen", te vervangen door: »door het gerechtshof gewezen", en te voegen achter het woord: »schuldeischer", de woorden: », die de faillietverklaring verzocht, de in artikel 9*bis* bedoelde schuldeischer of belanghebbende".

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, ontvangt het woord tot toelichting van haar amendement en zegt: De door de Commissie beoogde toevoeging behoeft natuurlijk toelichting. Nu door de Kamer is beslist dat een schuldeischers of een belanghebbende het recht van verzet heeft en bij afwijzing daarvan in hooger beroep kan komen, zal men het juist achten ook aan deze personen, evenzeer als dit voor alle andere gevallen wordt voorgeschreven, het recht van cassatie te geven. Vandaar de toevoeging.

Verder meenen wij, dat ook eene wijziging van het artikel noodig is. Bij de aangenomen artikelen 9*bis* en 9*ter* is mede het geval voorzien, dat dadelijk bij het gerechtshof in verzet is gekomen. Van de dan door het gerechtshof te nemen beslissing moet men evenzeer in cassatie kunnen komen. Om dat nu mogelijk te maken, behoort in het eerste lid van art. 10 niet meer gesproken te worden »van het arrest in hooger beroep gewezen" maar »van het arrest door het gerechtshof gewezen". Dan kan daaronder evenzeer begrepen zijn het geval, dat het arrest in hooger beroep is gewezen, als dat wanneer het in eerste instantie door het hof gewezen is.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! De wijziging voorgesteld door de Commissie van Voorbereiding, is een noodzakelijk gevolg van de door de Kamer genomen beslissing. Ik verklaar dus, ze over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar de wijziging in art. 10 door de Commissie van Voorbereiding voorgesteld, door de Regeering wordt overgenomen, maakt zij geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het *gewijzigd art.* 10 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 11 tot en met 18 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, art. 19 aan te houden tot na de behandeling van het amendement der Commissie van Voorbereiding tot invoering van een nieuw artikel 205 *a-g*, daar in geval het wordt aangenomen, art. 19 eene aanvulling zal moeten ondergaan.

Daartoe wordt besloten.

De ARTT. 20 tot en met 23 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 24, luidende:

»Uit verbintenissen, door den gefailleerde na de faillietverklaring aangegaan, ontstaan geene aanspraken tegen den faillieten boedel, dan voor zooverre deze ten gevolge daarvan is gebaat."

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge van het overleg met de Commissie van Voorbereiding is naar zekeren aangenomen regel (zie Verslag bladz. 34) in verscheidene artikelen het woord *schuldenaar* veranderd in *gefailleerde*, maar ter wille van de duidelijkheid, was het toch noodig niet al te puristisch te zijn en die verandering niet overal toe te passen. In dit artikel is het wel veranderd, maar nu lezen wij: »Uit verbintenissen, door den gefailleerde na de faillietverklaring aangegaan". Hier is thans eene tautologie, omdat »na de faillietverklaring" de schuldenaar natuurlijk gefailleerde is. Maar behalve dat, zou er in dit geval een verkeerde zin aan kunnen gehecht worden. Men zou kunnen vragen wat is een »gefailleerde na de faillietverklaring"? Het is daarom wenschelijk, het woord »schuldenaar" te herstellen, zoodat de aanhef van het artikel nu weder zal luiden: »Uit verbintenissen door den schuldenaar na de faillietverklaring aangegaan", enz.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft geenerlei bezwaar tegen deze wijziging.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd artikel* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 25 tot en met 88 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Ik stel voor art. 89 aan te houden tot na de behandeling van het door de Commissie van Voorbereiding als amendement voorgestelde art. 205*bis*, aangezien bij aanneming van dit amendement art. 89 eene aanvulling zal moeten ondergaan.

Daartoe wordt besloten.

De ARTT. 90 tot en met 104 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 105, luidende:

»De gefailleerde is verplicht voor den rechter-commissaris, den curator of de commissie uit de schuldeischers te verschijnen en dezen alle inlichtingen te verschaffen, zoo dikwijls hij daartoe wordt opgeroepen.

»Bij faillissement van een in gemeenschap van goederen gehuwden echtgenoot rust de verplichting om inlichtingen te geven op ieder der echtgenooten voor zoover hij gehandeld heeft."

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! De Vergadering zal er zeker geen bezwaar tegen hebben art. 105 aan te houden, totdat over art. 89 beslist zal worden, waarbij wordt bepaald dat in zeker geval het verzoek tot in bewaringstelling van den gefailleerde *moet* toegestaan worden. Eén van die gevallen is het geval in art. 105 bedoeld, waarbij een zeer streng recht wordt in het leven geroepen tegenover den gefailleerde en diens echtgenoote. Ik zou dus verzoeken dit artikel aan te houden tot de behandeling van art. 89, als daarmede in nauw verband staande.

De **Voorzitter**: Oppervlakkig kan ik wel inzien dat er aanleiding bestaat voor den heer Rink om gelijktijdige behandeling van de artt. 89 en 105 te wenschen, daargelaten de vraag of in de volgorde der stemming verandering moet gebracht worden.

Ik heb dus geen bezwaar om het artikel te gelijk met art. 89 te doen bespreken, en stel voor dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.

De ARTT. 106 tot en met 121 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 122, luidende:

»De rechter-commissaris verwijst, in geval van betwisting, de partijen, zoo hij ze niet kan vereenigen, en voor zoover het geschil niet reeds aanhangig is, naar eene door hem te bepalen terechtzitting van de rechtbank, zonder dat daartoe eene dagvaarding wordt vereischt.

»De procureurs, die voor partijen optreden, verklaren dit bij de oproeping der zaak ter terechtzitting.

»De zaak wordt summier behandeld.

»Verschijnt de schuldeischer, die de verificatie vraagt, op de bepaalde terechtzitting niet, dan wordt hij geacht zijne aanvrage te hebben ingetrokken; verschijnt hij, die de betwisting doet, niet, dan wordt hij geacht de betwisting te laten varen en erkent de rechter de vordering.

»Schuldeischers, die ter verificatie-vergadering geene betwisting hebben gedaan, kunnen in het geding zich niet voegen noch tusschenkomen."

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! De laatste wijziging, die dit artikel ondergaan heeft, is onvolledig gebleven. Aan het einde van het 4de lid is er, naar aanleiding van de besprekingen met de Commissie van Voorbereiding, bijgevoegd: »en erkent de rechter de vordering". In volgende artikelen wordt echter eene onderscheiding gemaakt tusschen »vordering" en »voorrang".

Dezelfde reden nu die er toe leidde door den rechter de vordering te doen erkennen, moet ook, in geval van betwisting van den voorrang, voor den voorrang gelden. Het 4de lid wordt mitsdien aangevuld met de woorden: »of den voorrang", zoodat de zinsnede dan aldus luidt: »en erkent de rechter de vordering of den voorrang."

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar oordeel over de wijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie verzoekt aanhouding van dit artikel.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch dan nu reeds mede te deelen dat ook gelijke bijvoeging moet gebracht worden in de artt. 123 en 124, zoodat aldaar in den eersten regel gelezen worde: »vordering of voorrang".

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

Op bladz. 1022, kol. 1, reg. 3 v. o., staat: *amendement;* lees: »voorstel".

53ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 25 APRIL 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden. — 2°. de geloofsbrief enz. van den heer Heemskerk; 3°. een Koninklijk besluit betreffende de beëediging van het nieuw gekozen lid; 4°. wetsontwerpen; 5°. een brief houdende intrekking van eenige wetsontwerpen; 6°. adressen; 7°. boekwerken. — Behandeling van het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling; beraadslaging over en aanneming van art. 122; aanneming van de artt. 123—139; beraadslaging over en aanneming van art. 140; aanneming van de artt. 141—151; beraadslaging over en aanneming van art. 152; aanneming van de artt. 153—172; beraadslaging over en aanneming van art. 173; aanneming van de artt. 174—197; beraadslaging over en aanneming van art. 198; aanneming van de artt. 199—205; aanvang der beraadslaging over art. 205*bis*. — Verslag uitgebracht over den geloofsbrief enz., aflegging der beloften en verklaring, en toelating van den heer Heemskerk. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig met den Voorzitter 74 leden, te weten de heeren:

van de Velde, Hintzen, Pyttersen, van der Feltz, Schimmelpenninck van der Oye, Levy, Huber, Goekoop, Hartogh, Bevers, Travaglino, van Bylandt, Röell, Rink, van Delden, Havelaar, van Berckel, van Beuningen, Vrolik, Mutsaers, Keuchenius, de Geer van Jutfaas, W. de Beaufort, van Alphen, Kerdijk, Mees, van Gijn, Kolkman, Plate, Houwing, Conrad, A. van Dedem, van Kerkwijk, van der Kaay, Dobbelmann, Ferf, Roessingh, Guyot, de Meijier, Reekers, Brantsen van de Zijp, Pijnacker Hordijk, Kielstra, van den Berch van Heemstede, van der Kun, van der Schrieck, T. Mackay, Land, de Beaufort, Heldt, Æ. Mackay, van Houten, Gerritsen, Lucasse, de Ram, Rutgers van Rozenburg, Tydeman, Smits van Oijen, Lambrechts, Harte, Heemskerk, d'Ansembourg, Clercx, Roijaards van den Ham, Veegens, van der Borch van Verwolde, Walter, Haffmans, G. van Dedem, Seret, van Karnebeek, de Kanter en Goeman Borgesius,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Lieftinck, van Löben Sels, Zijp en Ruys van Beerenbroek, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste ook de twee volgende dagen, de derde, ook morgen, de laatste, wegens familieomstandigheden, wellicht ook de volgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. de geloofsbrief en verdere stukken van het nieuw benoemde lid in het hoofdkiesdistrict Harlingen, de heer mr. Th. Heemskerk.

Deze stukken worden gesteld in handen van eene Commissie van drie leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Mees, Huber en van Gijn;

3°. een Koninklijk besluit van 20 April jl. n°. 29, betreffende de beëediging van het nieuw gekozen lid.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. twee Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

verhooging van het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893;

onteigening voor de normaliseering van de Nieuwe Maas boven Rotterdam.

Deze stukken zullen, voor zoover dit niet reeds is geschied, gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

5°. een brief van den Minister van Justitie, houdende intrekking van de wetsontwerpen tot naturalisatie van H. H. Gröninger en zeven anderen (**113**) en van S. Goldschmidt en zeven anderen. (**135**)

Deze brief is gedrukt en rondgedeeld; de wetsontwerpen zullen verder geen onderwerp van behandeling uitmaken;

6°. de volgende adressen:

een van den bondsraad van den Nederlandschen Coöperatieven Bond te 's Gravenhage, betreffende het wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor het genoemde wetsontwerp;

een van H. Groot te Amsterdam, over eene onteigening.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

7°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de nos. 2—6 en 8—11, jaargang 1892, van het »Bulletin de Statistique et de législation comparée", met bestemming voor de bibliotheek der Kamer ontvangen van de Fransche commissie voor internationalen ruil van boekwerken te Parijs.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het WETSONTWERP OP HET FAILLISSEMENT EN DE SURSÉANCE VAN BETALING. (18)

De beraadslaging wordt voortgezet over ART. 122, luidende:

»De rechter-commissaris verwijst, in geval van betwisting, de partijen, zoo hij ze niet kan vereenigen, en voor zoover het geschil niet reeds aanhangig is, naar eene door hem te bepalen terechtzitting van de rechtbank, zonder dat daartoe eene dagvaarding wordt vereischt.

»De procureurs, die voor partijen optreden, verklaren dit bij de oproeping der zaak ter terechtzitting.

»De zaak wordt summier behandeld.

»Verschijnt de schuldeischer, die de verificatie vraagt, op de bepaalde terechtzitting niet, dan wordt hij geacht zijne aanvrage te hebben ingetrokken; verschijnt hij, die de betwisting doet, niet, dan wordt hij geacht de betwisting te laten varen en erkent de rechter de vordering.

»Schuldeischers, die ter verificatie-vergadering geene betwisting hebben gedaan, kunnen in het geding zich niet voegen noch tusschenkomen."

De **Voorzitter**: Door de Regeering zijn aan het vierde lid van artikel 122 toegevoegd de woorden: »of den voorrang", en in de artikelen 123 en 124 achter het woord: *vordering* ingevoegd de woorden: »of voorrang".

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijziging en zegt: De Commissie is het in beginsel met de Regeering eens omtrent de hier voorgestelde wijziging; maar het gevolg van de aanneming dezer wijziging zou zijn, dat ook nog in verschillende andere artikelen dezelfde verandering zou moeten worden aangebracht. Daar nu in die andere artikelen de wijziging niet bepaald noodig is, wenschen wij de Regeering in overweging te geven haar ook voor deze artikelen terug te nemen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Na den voorzitter der Commissie van Voorbereiding te hebben gehoord en naar aanleiding van een met die Commissie gehouden overleg, kan ik er in komen, de in het artikel gemaakte bijvoeging als niet strikt noodig te beschouwen en ben ik daarom bereid deze wijziging terug te nemen. Onder »vordering" als nomen generis worde hier dan begrepen de eigenlijke schuldvordering zelve, en tevens de voorrang en het recht van terughouding, dat anders ook nog speciaal zou moeten worden genoemd. Daar er, in verband met andere artikelen, waarin somtijds eene onderscheiding noodzakelijk was, ten deze over dit punt geen verschil van opvatting is over de zaak en na deze gedachtenwisseling ook geen twijfel kan bestaan, verklaar ik de wijzigingen, in de zitting van Vrijdag ll. gebracht in de artt. 122, 123 en 124 weder terug te nemen.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering verklaard heeft de wijzigingen de artt. 122, 123 en 124 gebracht weder terug te nemen, wordt de oorspronkelijke redactie dier artikelen hersteld.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 122 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 123 tot en met 139 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 140, luidende:

»De curator en de commissie uit de schuldeischers zijn verplicht ieder afzonderlijk ter vergadering een schriftelijk advies over het aangeboden akkoord te geven."

De heer **Hintzen**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! In dit artikel is de zeer juiste verbetering gebracht dat, alvorens ter verificatie-vergadering een akkoord aan de schuldeischers zal worden aangeboden, daarover een schriftelijk advies zal worden uitgebracht door den curator, eene bepaling die in onze tegenwoordige wetgeving ongaarne werd gemist.

Nu in art. 140 sprake is van het aanbieden van een advies *ter vergadering*, kan klaarblijkelijk in verband met art. 139 niet anders bedoeld zijn dan de verificatie-vergadering.

Intusschen is het mogelijk dat het akkoord te laat ter griffie wordt gedeponeerd en dat dus de curator niet in de gelegenheid is geweest daarvan behoorlijk kennis te nemen, en wenschelijk ware het dat, indien de vergadering 3 weken wordt uitgesteld, de curator daaromtrent dan eveneens een schriftelijk advies uitbrengt. Dit zal ook wel de bedoeling zijn.

De Commissie van Voorbereiding is van meening dat het niet noodzakelijk is om door eene redactie-wijziging dit duidelijk te doen uitkomen. Zij stelt zich tevreden indien de Minister wil verklaren, dat het de bedoeling is, dat de curator een schriftelijk advies geeft niet alleen indien het akkoord wordt besproken ter verificatie-vergadering, maar ook indien dit geschiedt in de vergadering die 3 weken later kan volgen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Art. 140 geeft den regel aan dat de curator en de commissie uit de schuldeischers, ieder afzonderlijk, een schriftelijk advies moeten uitbrengen over het akkoord. Dit zal gewoonlijk geschieden wanneer het akkoord ter tafel komt, nadat het overeenkomstig art. 139 tijdig ter griffie zal zijn gedeponeerd.

Heeft dit tijdig deponeeren niet plaats gehad en is er dientengevolge voor den curator en voor de commissie uit de schuldeischers geene gelegenheid geweest om advies uit te brengen, en besluit de vergadering dan, overeenkomstig art 141 2°. om de raadpleging en de beslissing over het akkoord uit te stellen tot eene volgende vergadering, dan blijft toch de regel van art. 140 bestaan en moet alzoo het voorschrift van dat artikel alsnog worden toegepast, zoodat ook in dit geval ter voorlichting van de vergadering, altijd curator en commissie verplicht zijn, afzonderlijk een schriftelijk advies »ter vergadering" te geven.

Indien ik niet dwaal, was het de bedoeling van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, om omtrent dit punt mijne meening te kennen, waarmede hij, naar ik mij vlei, wel zal instemmen.

De heer **Hintzen**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* De Commissie, Mijnheer de Voorzitter, stelt zich tevreden met de inlichting van den Minister, en zegt hem daarvoor dank.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 140 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 141 tot en met 151 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 152, luidende:

»Op den bepaalden dag wordt ter openbare terechtzitting door den rechter-commissaris een schriftelijk rapport uitgebracht, en kan ieder der schuldeischers in persoon of bij gevolmachtigde de gronden uiteenzetten, waarop hij de homologatie wenscht of haar bestrijdt.

»De gefailleerde is mede bevoegd, tot verdediging zijner belangen op te treden."

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Eene kleine opmerking slechts, Mijnheer de Voorzitter. De Regeering heeft, in overeenstemming met de Commissie van Voorbereiding, getracht in het wetsontwerp zooveel mogelijk overal dezelfde terminologie voor hetzelfde begrip aan te nemen.

Intusschen is ons gebleken dat de woorden »gemachtigde" en »gevolmachtigde", nog promiscue in verschillende artikelen voorkomen, zoo in art. 6, dat reeds is aangenomen, waar gesproken wordt van »gemachtigde", terwijl men wederom in andere artikelen aantreft het woord »gevolmachtigde."

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, dat het woord »gemachtigde" wel de voorkeur verdient, dat het beter Hollandsch is. Indien de Minister het dus met mij eens mocht zijn, zou ik hem wel in overweging willen geven in dit artikel het woord »gevolmachtigde" te wijzigen in »gemachtigde", terwij dan later, bij de tweede lezing, overal waar noodig diezelfde wijziging zal kunnen aangebracht worden.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij groot genoegen, dat de Commissie op deze redactievraag terugkomt en ik verklaar mij gaarne bereid er toe mede te werken om, en wel juist in den door de Commissie bedoelden zin, overal in de wet ten dezen dezelfde uitdrukking te gebruiken.

Ten gevolge hiervan wijzig ik hier het woord »gevolmachtigde" in »gemachtigde", terwijl ik mij voorbehoud om bij de tweede lezing dezelfde wijziging, waar noodig, in andere artikelen voor te stellen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 152 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 153 tot en met 172 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 173, luidende:

» Indien op de verificatie-vergadering geen akkoord aangeboden, of indien het aangeboden akkoord verworpen, of de homologatie definitief geweigerd is, verkeert de boedel van rechtswege in staat van insolventie, en gaat de curator onmiddellijk tot vereffening en te-gelde-making van alle baten des boedels over, zonder dat daartoe de toestemming of medewerking van den gefailleerde noodig is.

» Niettemin kan den gefailleerde eenig huisraad, door den rechter-commissaris aan te wijzen, worden gelaten.",

waarop door den heer Levy een amendement is voorgesteld, strekkende om de woorden: » verkeert de boedel van rechtswege in staat van insolventie, en gaat de curator" te vervangen door de woorden: » wordt de boedel door de rechtbank insolvent verklaard.

» De curator gaat".

De heer **Levy**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij, tot de vereffening genaderd, dit ontwerp vergelijken met het bestaande recht, dan zien wij een zeer belangrijk verschil. Volgens het bestaande recht wordt de insolventie van het voorafgaand stadium der faillissements-procedure gescheiden door eene diepe lijn van demarcatie, een rechterlijk vonnis, dat de insolventie uitspreekt. Naar het ontwerp daarentegen *glijdt* de schuldenaar, die geen akkoord aanbiedt of wiens akkoord verworpen of niet gehomologeerd wordt, in de insolventie. Dit drukken uit de woorden: » van rechtswege" in het artikel.

Daartegen heb ik twee bedenkingen. Mijne eerste is deze: dat is valsch gedacht en valsch gevoeld. Voor de minste rectificatie van de registers van den Burgerlijken Stand, wanneer iemand Jan heet, die Piet heeten moet, adieert men voor den rechter (artt. 68 en 69 Burgerlijk Wetboek). Hier daarentegen ondergaat geheel de persoonlijkheid eene transformatie en nu laat gij den rechter achterwege. Dit klopt niet.

Intusschen, ik werk dit punt niet uit. Onmiddellijk, nadat ik het uitgesproken heb, in éénen adem, voeg ik er bij, dat er mij niet aan gelegen ligt, *tenzij* de Kamer goedgunstig hare adhaesie wil schenken aan mijne tweede bedenking, die honderdmaal erger is.

Mijne tweede bedenking is, dat hier door de woorden » van rechtswege", door de afschaffing alzoo van het *vonnis* der insolventie, eene dwaling wordt geschapen, een waan wordt gewekt. De nationale conscientie wordt gesust als zouden de gevolgen voor den persoon van den gefailleerde, die thans verbonden zijn aan het vonnis van failhetverklaring, zóó goed, zóó deugdelijk, zóó rechtmatig zijn geregeld, dat het vonnis van insolvent-verklaring wel als eene ijdele formaliteit kan worden afgeschaft. Welnu, die dwaling moet hersteld, die waan moet verstoord, de nationale conscientie moet zoo noodig met forschen greep worden wakker geschud, opdat zij kome in opstand tegen het onrecht, dat door dit ontwerp niet geschapen, maar bestendigd en verscherpt wordt als het *vonnis* van insolventie wordt afgeschaft.

Het vonnis van insolventie was de eenige deur waardoor weggenomen worden kon het onrecht, dat ons tegenwoordig faillissementsrecht den gefailleerde aandoet; den gefailleerde namelijk, die wèl accordeert en *niet* insolvent wordt verklaard.

Die deur, Mijnheer de Voorzitter, grendelt de Regeering niet alleen; neen, zij werpt haar op het nachtslot, want het vonnis van insolventie wegnemende, neemt zij de eenige mogelijkheid weg, om terug te komen op het bestaande onrecht. Zij laat in wezen als eenig vonnis, het vonnis van de failliet verklaring.

Het ontwerp doet meer. Wat onrecht was voor kooplieden, wordt in en door het ontwerp uitgebreid tot niet-kooplieden; zoodat ik meen gelijk te hebben, wanneer ik zeg: het onrecht wordt niet bestendigd, maar uitgebreid en verscherpt.

Trouwens, Mijnheer de Voorzitter, dat onrecht wordt begrepen en gevoeld en het verheugt mij dit met de stukken te kunnen aantoonen.

In mijne Nota, bladz. 164, sub 5, heb ik geschreven het navolgende: » Behoud van het vonnis van insolventie en van het vonnis van rehabilitatie. Dergelijke rechterlijke uitspraken maken meer moreelen indruk dan een toestand, die van rechtswege geacht wordt te bestaan, gelijk in het eerste, of noodeloos wordt genoemd, gelijk in het tweede geval. Trouwens het vonnis van insolventie is, in des onderteekenden stelsel, noodig om het onvermogen in het voorafgaand stadium scherp te onderscheiden van het eigenlijke faillissement."

De Kamer van koophandel te Amersfoort — en ik spreek haar volgaarne daarvoor hier openlijk mijnen dank uit — heeft het initiatief genomen, bij de overige Kamers van koophandel tot het ondersteunen van mijne Nota. Blijkens het verslag; dat uitgebracht is door de Commissie van Voorbereiding en te vinden onder stuk XI, verkreeg de Amersfoortsche kamer die adhaesie van de Kamers van koophandel te Oosterhout, Apeldoorn, Delft, Kampen, Avereest, Opsterland, Assen, Hoogeveen, Katwijk, voor Franeker, Barradeel en Menaldumadeel, Hoorn en Meppel. De andere Kamers van Koophandel zwegen. Bestrijding vond mijne Nota alleen bij die van Leiden. Ik zeg dit niet om er op te stoffen, maar om aan te toonen, dat de openbare meening op dit punt aan mijne zijde is; de openbare meening die ik als noodzakelijke onderlaag van de wet beschouwd.

Vóór alles is er mij aan gelegen zoo duidelijk mogelijk te zijn. Daarom nog eens: welk onrecht wordt bestendigd wanneer deze Kamer slechts één vonnis, dat van failliet-

verklaring in wezen laat, en dat omtrent insolventie afschaft? Dat onrecht is, dat de Kamer alsdan onherroepelijk vaststelt: alle gevolgen van het faillissement *voor den persoon van den gefailleerde* vloeien voort en moeten in de toekomst blijven voortvloeien uit het vonnis van faillietverklaring, — want *een ander is er niet.*

Om ons nu rekenschap te geven van de beteekenis dezer uitspraak van de Kamer, moeten wij ons afvragen: welke zijn de gevolgen? Wat is het faillissement?

Het ontwerp antwoordt: het faillissement is vermogensexecutie. Juist, maar is het niets meer? Men zou het gelooven als men op bladz. 14 van het Verslag der Commissie van Voorbereiding leest: »Sommigen vroegen, of het in de bedoeling der Regeering ligt, dat het faillissement geene gevolgen zal hebben voor den persoon van den gefailleerde, zoodat dit niet in aanmerking kan komen bij het toekennen van het kiesrecht en het vaststellen der vereischten, om tot voogd, toezienden voogd, curator of bewindvoerder benoemd te worden of uit sommige dier betrekkingen te worden ontzet. Anderen merkten op, dat deze vragen niet in deze wet behoefden te worden beslist. Deze wet toch behandelt alleen de gevolgen van het faillissement, wat het vermogensrecht des gefailleerden betreft."

En daarop antwoordt de Regeering:

»Wat door »anderen" werd opgemerkt, wordt als juist aangenomen."

Verwonderlijk laconisme!

Honderd zeven en vijftig folio-pagina's over vermogensexecutie, en één enkele regel over de gevolgen van het faillissement voor den persoon van den gefailleerde.

De Kamer vergunne mij een beeld te gebruiken. Men denke zich die vermogensafwikkeling, die liquidatie, in een koffer. Dan is het belangrijke document geëscorteerd door de fine fleur van onze juristen: door de Staatscommissie, de Commissie van Voorbereiding, door twee Ministers van Justitie-grootzegelbewaarders. Nu toont men mij de ververmogens-executie. Is het dan wonder, dat ik zeg: ja, die vermogens-executie zie ik wel, hoe zoude zulk een brillant escorte niet in het oog vallen, maar wat ik *niet* zie, is de failliet; de gevolgen van het faillissement *voor den persoon* van den failliet zie ik niet.

Het faillissement vertegenwoordigt een stuk levensgeschiedenis, dat ook een stuk lijdensgeschiedenis zijn kan. Wat doet gij met dien persoon? En als men mij dan op gedempten toon antwoordt met een enkelen regel druks in dit lijvige stuk: die persoon komt later? dan, Mijnheer de Voorzitter, waarschuw ik tegen die noodlottige dwaling. Neen, die failliet komt niet later; hier, in dit artikel, in de afschaffing van het vonnis van insolvent-verklaring, komt de failliet.

De Kamer vergelijke toch wat deze laatste dagen onder hare oogen is voorgevallen. Alle amendementen zonder eenig onderscheid raken en betreffen den persoon van den gefailleerde. De amendementen van Houten, van der Kaay en Tydeman: zorgt toch dat niet één rancuneus schuldeischer iemand failliet kunne geven. Het amendement-de Kanter: eerbiedigt toch het recht van verdediging; het amendement-Rink: geeft toch den man langer termijn. Het amendement van de Commissie van Voorbereiding: waakt toch tegen schijn-faillissement. Mijne beide amendementen: waarvan de strekking aan de Kamer bekend is.

Het rehabilitatie-amendement van de Commissie van Voorbereiding raakt den persoon. Het is merkwaardig, of liever *niet* merkwaardig, blijkens de discussie der laatste dagen dat slechts één naam, die van den heer Hintzen, ten aanzien van dat amendement ontbreekt. *Alle* amendementen dus raken den persoon van den failliet; daarentegen waar de afwikkeling, de liquidatie, de vermogensexecutie ter sprake komt, daar stond uw hamer eenvoudig niet stil, Mijnheer de Voorzitter!

Dante zegt ergens tot Virgilius: non ragionam di lor, ma guarda e passa, laat ons over die schimmen niet spreken, bezie ze alleen en ga voorbij.

Dit heeft de Kamer in toepassing gebracht ten aanzien van de liquidatie. En natuurlijk daar deed de Kamer wèl aan, dat toch is de koffer, die men veilig gedemandeerd achtte aan dat schitterend escorte.

En wanneer nu de Kamer aldus gehandeld heeft, dan wensch ik te vragen, geeft dit niet te denken? Wat wordt beoogd met die methode van wetgeving, waarvan deze afschaffing van het vonnis van insolventie een uitvloeisel is? Wat wil men toch met dat achterbaks houden van den persoon des gefailleerden? Moet het primum verum, onbetwistbaar, voor altijd geldend recht zijn dat wat thans voor den persoon van den gefailleerde aan het vonnis van de faillietverklaring is verbonden, ook in de toekomst verbonden moet blijven aan dat vonnis, en daaraan moet verbonden blijven indien dit wetsontwerp, gelijk geschiedt, tot niet-kooplieden wordt uitgebreid? Is *dat* de bedoeling, dan veroorloof ik mij de bescheiden vraag, waarop steunt dat horribile decretorum? geef ons dan gronden voor deze nieuwe meening, opdat wij ze beoordeelen kunnen.

Of is het u werkelijk te doen om die vraag open te houden? De vraag namelijk, of de gevolgen, die thans verbonden zijn aan het vonnis van faillietverklaring ook in de toekomst aan dat vonnis verbonden zullen blijven? Welnu, waarom praejudicieert gij haar dan door afschaffing van het vonnis van insolventie en afschaffing van de rehabilitatie? Ik kan toch niet denken dat het de bedoeling van iemand zou kunnen zijn om dit ontwerp, dezen wolf te hullen in een schaapsvacht. Wij hebben het zooeven nog gehoord als antwoord van Regeeringswege gegeven: in *deze* wet worden de gevolgen van het vonnis van faillietverklaring niet geregeld. Dat is zoo, maar *deze* wet is omgeven van andere wetten waarin die gevolgen voor den persoon van den gefailleerde wel geregeld zijn. En nu neem ik een van die wetten voetstoots, en ik doe dat niet zonder intentie. Laat ons aannemen dat een rechterlijk ambtenaar komt in staat van faillissement. Hij heeft te goeder trouw een deel van zijn vermogen aan een notaris of aan eene bank toevertrouwd, en die Bank gaat fout. Of wel zijn gezin wordt door ziekte geteisterd: hij begint met uit te zuinigen, maar daaraan komt een einde; ten slotte blijven 3, 4, 5 huisschulden onbetaald, en de rechterlijke ambtenaar gaat fout.

Wat geschiedt nu, wanneer gij hiertegen bij dit artikel, door herstelling van het vonnis van insolventie, niet waakt?

Dan wordt die rechterlijke ambtenaar afgezet als een misdadiger. Wij lezen in art. 11 der Rechterlijke Organisatie: »De Hooge Raad kan een rechterlijk ambtenaar afzetten, wanneer hij verklaard wordt in staat van faillissement of van kennelijk onvermogen."

Hij wordt niet ontslagen, want ook dat kent de wet in art. 12 (ontslag wegens invaliditeit enz.). Hij wordt afgezet; op ééne lijn gesteld met een misdadiger. En waarom kies ik nu juist dit artikel? Om twee redenen. Vooreerst omdat wij hier voor ons hebben een scherp belijnden tekst; en 2°. omdat juist dit artikel als voorbeeld ter navolging voor ambtenaren door de Regeering is gesteld blz. 71 van het Verslag, met verwijzing naar het artikel van de Rechterlijke Organisatie.

Hoe wordt gehandeld met ambtenaren; en wanneer moet aldus worden gehandeld? »Openbare besturen behooren bij de aanstelling van rekenplichtige ambtenaren de bepaling te maken, dat faillissement de betrekking doet verliezen of eene reden oplevert voor ontzetting." *Faillissement* — niet *insolventie;* het enkele feit derhalve van het faillissement.

Wat is dus het recht, dat wij bij dit artikel fiatteeren, wanneer wij het vonnis van insolventie afschaffen? Dat recht is dit, dat, onafhankelijk van de vraag of er een akkoord tot stand komt, ja dan neen, den dag na de faillietverklaring en krachtens de faillietverklaring, zonder onderzoek van de vraag of iemand door eigen schuld of niet in staat van faillissement is geraakt, het vonnis van de faillietverklaring den rechter, den ambtenaar voor altijd vernietigt; het vonnis van de faillietverklaring, want een ander vonnis is er niet en komt er niet; het andere vonnis in de bestaande wet wordt door dit ontwerp afgeschaft. De rechter,

53ste VERGADERING. — 25 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

de ambtenaar wordt vernietigd, ook al nemen zijne crediteuren met zijn akkoord genoegen; ook al is dat akkoord 100 pct.; hij wordt toch vernietigd, want de gevolgen voor den persoon zitten vast aan het vonnis van de faillietverklaring; het vonnis van de insolventie wordt opgeheven.

Dat is het recht, dat wij te gemoet gaan in dit wetsontwerp door de opheffing van het vonnis van de insolventie.

Nu is de eenvoudige vraag, die ik aan de Kamer voorleg, deze: Moet, mag dat zoo blijven? Kunt gij de vernietiging van een persoon, zonder onderzoek naar schuld, als algemeenen maatregel overeenbrengen met uw rechtsgevoel, of ondervindt gij dat als een gruwelijk onrecht?

Dat men iemand, die bij vonnis is insolvent verklaard buiten de volgerechtigde maatschappij plaatst, is hard, maar kan kwalijk anders.

Iemand die bij vonnis insolvent verklaard is, blijft gebukt onder een rechtmatig geverifieerden, dus rechtmatig bestaanden schuldenlast. Dien last moet hij aanzuiveren; hij is dus niet capax juris; niet meester over zijn eigen zaak, die groot of klein kan zijn; hij werkt voor anderen, die zijn rechtmatige schuldeischers zijn.

Maar dat zij alvast begint, a priori begint met te vernietigen het bestaan van den man, die straks een akkoord zal aanbieden, dat aangenomen en gehomologeerd zal worden, terwijl toch die aanneming hem zijne vernietigde positie niet teruggeeft of kan teruggeven, omdat gij het vernietigen van die positie hebt vastgeknoopt aan het vonnis van het faillissement, — geenerlei reverentie voor menschen zal mij weerhouden van te zeggen, dat ik dat noem: God geklaagd.

Ziet toch wat gij doet, ziet toch welk een onmetelijke afstand er is tusschen het recht dat gij gaat invoeren en het recht dat thans bestaat.

Ik sla op art. 75 van het Wetboek van Koophandel en lees daar: »Een kassier, zijne betalingen opschortende of failleerende, wordt vermoed het verval zijner zaken door eigen schuld te hebben veroorzaakt."

Dit breidt gij uit, dat ziet een kind. Maar hoe ver breidt gij het uit? Gij breidt het uit in omvang en in intensiteit. Gij leest niet voor het woord: kassier, een *koopman* die enz., neen gij leest: elk en een iegelijk die failleert, wordt vermoed schuldig te zijn aan het verval zijner zaken.

Dat is de omvang. Maar, gij breidt ook uit, zeide ik, in intensiteit.

Het vermoeden bij den *kassier* wijkt voor tegenbewijs. Als hij het tegenbewijs levert, dus het bewijs dat hij *niet* door eigen schuld tot verval is gekomen, kan hij worden gerehabiliteerd.

Maar dat wil het wetsontwerp niet. Dat zijn »finesses", naar het oordeel der Regeering, blijkens bladzijde 124.

Alzoo het vermoeden dat hier wordt uitgebreid tot elk en een iegelijk, dat vermoeden wijkt niet voor tegenbewijs.

Alzoo, het staat onomstootelijk vast, het is beginsel van Nederlandsch recht, dat elk en een iegelijk die failleert vermoed wordt het verval zijner zaken door eigen schuld te hebben veroorzaakt. En dit beginsel is niet te remedieeren, daar kan men niet op terugkomen, want in dit artikel wordt het vonnis van insolventie afgeschaft, zoodat gij niet anders overhoudt dan het vonnis van faillietverklaring. Nu zegt men misschien, dat beginsel, die uitbreiding van artikel 75 Wetboek van Koophandel, staat niet met zoovele woorden in het ontwerp te lezen; ja, dat is zoo, het staat er niet in te lezen, maar dat is juist het ongeluk; stond het er maar wèl in te lezen, dan schrikte men er voor terug, maar het is de veronderstelling, de grondslag van deze scherpste wet van gansch Europa, de veronderstelling ook van de methode van wetgeving, die men gevolgd is bij de afschaffing van dat vonnis van insolventie. En nu vraag ik: nu gij uitbreiden gaat, nu gij allen trekt binnen deze wet, rechters, ambtenaren, geleerden, landbouwers, geestelijken, officieren, onderwijzers, allen, hoe zij heeten mogen, is dan de veronderstelling, die in art. 75 Wetboek van Koophandel geschreven is en die ten grondslag ligt aan deze wet, is die overeenkomstig de waarheid of slaat zij de waarheid in het aangezicht? Ik vraag, want gij knoopt voor den persoon die failleert de gevolgen vast aan het vonnis van faillietverklaring, ik vraag: met welk recht vernietigt gij den man, hem failliet verklarende, den man, die straks zijne crediteuren bevredigen kan en zal? Ik vraag: met welk recht vernietigt gij dien man zonder onderzoek van de vraag naar schuld of onschuld, eene vraag, die niet *kan* worden *onderzocht* bij het faillissement, laat staan *berecht*. Met welk recht worden alle hulpmiddelen ontrukt op den eigen oogenblik wellicht dat men ze het meest noodig heeft? Mijnheer de President, ik weet op die vragen geen antwoord; wanneer een ander het weet, dat hij het dan zegge.

Waar zit de fout?

De fout zit hier, dat men in onze wetgeving, hier en daar en overal aan het vonnis van faillietverklaring heeft vastgeknoopt gevolgen, die hadden behooren te worden vastgeknoopt aan het vonnis van insolventverklaring, maar, terwijl onze wetgeving die fout beging, liet zij ten minste het vonnis van insolventverklaring in stand en in wezen, dat wil zeggen, zij gebruikte het remedie wel niet, maar zij liet dan toch de mogelijkheid open, dat bij eene wetswijziging het zou kunnen worden gebruikt; zij liet de mogelijkheid open, dat die gevolgen voor den persoon des gefailleerden, die thans in onze wetgeving vastgeknoopt zijn aan het vonnis van faillietverklaring, dat die vastgeknoopt kunnen worden daar waar zij behooren, aan het vonnis van insolventverklaring. Maar dat doet dit ontwerp niet; het ontwerp werpt de remedie zelve weg in het artikel, dat wij thans bespreken; het ontwerp zegt: daar zal in het faillissement maar zijn één enkel vonnis, het vonnis van faillietverklaring, één enkel vonnis, en de rest volgt van rechtswege. Is iemand failliet verklaard en heeft hij geen akkoord aangeboden, is het geweigerd of wordt het niet gehomologeerd, dan komt er geen vonnis meer, dan is de betrokkene van rechtswege insolvent, dat wil zeggen dat het onrecht, dat thans aanwezig is in onze wetgeving, door de bewoordingen van dit ontwerp, door de afschaffing van het vonnis van insolventie, niet alleen wordt bestendigd, maar verscherpt en uitgebreid. Wat kunnen wij nu daaraan doen?

Geheel kunnen wij dat kwaad niet keeren. Wij kunnen bijv. dengeen, die door een vonnis van faillietverklaring is getroffen, niet tot kiezer of verkiesbare maken — dat verbiedt de Grondwet, — maar indien wij een kwaad niet *geheel* kunnen keeren, is dat dan eene reden om het *geheel* te laten voortbestaan? Mijns erachtens kunnen wij doen wat in ons vermogen is, maar dan hebben wij een vonnis noodig van insolventverklaring als vast steunpunt voor zoodanige wetswijziging als ik beoog: overbrenging van de gevolgen van de faillietverklaring voor den persoon des gefailleerden van het vonnis van faillietverklaring op het vonnis van insolventie. Wij weten, blijkens het slotartikel van dit ontwerp, dat deze wet zal worden ingevoerd op een nader bij de wet te bepalen tijdstip, dat wil zeggen: deze wet zal alsdan vergezeld zijn van eene invoeringswet, waarin de Regeering de bepalingen herziet, die in onze wetgeving voorkomen nopens de persoonlijke gevolgen van het vonnis van faillietverklaring.

Nu kan de Kamer hier en nu nopens den inhoud dier invoeringswet aan de Regeering geen voorschriften geven, dat zou eene overschrijding zijn van de reverentie, die de onafhankelijke Vertegenwoordiging aan den zelfstandigen raadsman der Kroon is verschuldigd. Maar evenzeer als de Kamer de zelfstandigheid eerbiedigt van de Regeering, evenzeer zal de Regeering te rade gaan met de wenken, de wenschen, de vingerwijzingen van de Kamer. Indien nu de Kamer een vonnis van insolventie verlangt, derhalve het bestaande recht handhaaft en herstelt, dan moest ik mij zeer bedriegen in de beteekenis van dat votum, wanneer het niet het eerbiedig verzoek aan de Regeering zou bedoelen: wil toch bij uwe invoeringswet de gevolgen van het vonnis van faillietverklaring voor den persoon van den gefailleerde binnen de nauwst mogelijke grenzen beperken.

Tracht in uwe invoeringswet het daarheen te leiden dat niet het vonnis van faillietverklaring iemands bestaan en

toekomst reddeloos verloren doe gaan, onverschillig of hij is een rampspoedig doch eerlijk man, dan wel een gewetenlooze speler, zonder schuldigverklaring, zonder onderzoek zelfs.

Dat is de beteekenis van het votum dat uitgebracht wordt over mijn amendement: herstel van het vonnis van insolventie in dit artikel; een eerbiedig verzoek dat niet het vonnis van faillietverklaring maar het vonnis van insolventie zij het uitgangspunt voor de noodzakelijke hardheid der wet. Om dat eerbiedig verzoek aan de Regeering te kunnen doen, is noodig dat hersteld worde hetgeen door de Regeering uit dit artikel is verwijderd; dat derhalve hersteld worde de bepaling van ons bestaand recht.

Nog eene enkele opmerking ten slotte. Schijnbaar behandel ik hier een juridisch punt. Dat wordt reeds aangeduid door de woorden: van rechtswege, vonnis van insolventie enz. Misschien zijn er wel verblind genoeg om te zeggen: dat is juristerij. Welnu, zij die aldus denken vergissen zich.

Het geldt hier eene leemte die ik van den aanvang af heb aangewezen in deze overigens deugdelijke afwikkelingswet. Het punt, dat ik aanwees, *dat* is de algemeene maatschappelijke zijde, waardoor deze wet met het leven, dat vaak een lijden is, in aanraking komt. Ik spreek hier van eene zaak waarvan het wel en wee van duizenden afhangen kan. Dat is mijn excuus, wanneer ik steeds hetzij in dezen, hetzij in een anderen vorm dit doel najaag en najagen zal zoolang ik de eer heb hier te staan.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren A. van Dedem, Ferf, Roessingh, Rutgers van Rozenburg en van Beuningen en kan derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Huber**, *lid van de Commissie van Voorbereiding*, het woord ontvangen hebbende, om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Ik moet noodwendig de Kamer rukken uit de hooge sfeer, waarin de geachte afgevaardigde uit Amsterdam haar heeft gevoerd. Waarlijk de geachte afgevaardigde heeft de toelichting van zijn amendement hoog genoeg opgezet; de geheele persoonlijkheid van den gefailleerde zou door de insolventverklaring ondergaan eene transformatie!

Wat wil men toch, door het weglaten van het vonnis van insolventverklaring, tegenover den gefailleerde achterwege houden? zoo roept hij uit. Door de insolventie, zoo vervolgt hij verder, nu zonder vonnis, wordt eene dwaling geschapen, wordt de nationale conscientie gesust.

Inderdaad, in dien gedachtengang heeft men tot nog toe over dit ontwerp niet geredeneerd, en in dien gedachtengang zal ik den geachten voorsteller van het amendement ook niet volgen.

Ik moet integendeel de Kamer terugbrengen op het nuchter terrein van de kalme redeneering: dat de insolventie inderdaad niets anders is dan het begin van het tweede stadium van het faillissement.

Het onderzoek wie schuldeischers van den gefailleerde zijn, en uit welke goederen zijn boedel bestaat, is afgeloopen, en wanneer dan geen akkoord is tot stand gekomen of gehomologeerd, komt de insolventie, en kan de curator tot de vereffening van den boedel overgaan. Is dit nu zoo verschrikkelijk om daaraan die gevolgen te hechten welke de geachte afgevaardigde er aan wil verbinden?

Zijn die gevolgen voor den persoon van den gefailleerde werkelijk zoo groot, dat men zou kunnen spreken van eene transformatie die de bedoelde persoon zoude ondergaan?

Neen, Mijnheer de Voorzitter, de transformatie, die de geachte afgevaardigde zich voorstelt, heeft — zoo zij al bestaan mocht — plaats door het vonnis van faillietverklaring, en gebeurt niet door de insolventie. De voorsteller heeft het trouwens zelf aan het slot zijner rede moeten erkennen, dat de faillietverklaring zelve de onaangename gevolgen heeft, waarvan hij — wel eenigszins overdreven — sprak. Hij heeft dan ook later moeten erkennen, dat de faillietverklaring, en deze alleen, naar de Grondwet aan den persoon van den gefailleerde politieke rechten ontneemt, omdat het hem ontneemt de beschikking over zijne goederen.

Maar of de insolventie al dan niet plaats heeft bij rechterlijk vonnis, dan wel van rechtswege, aan deze zaak doet het hoegenaamd niets af.

Nu vraag ik: wat wil de geachte voorsteller met zijn amendement; wat heeft hij er aan om te bepalen, dat de rechter de insolventie moet uitspreken?

Eenvoudig niets. Het feit toch spreekt uit zich zelf stellig genoeg. De verificatie is afgeloopen, er is geen akkoord aangeboden of het aangeboden akkoord is verworpen of niet gehomologeerd. Dan is er insolventie. Derhalve het feit dat er insolventie aanwezig is, valt dus gemakkelijk genoeg te constateeren, zoodat daarvoor toch geen rechterlijk vonnis noodig is! Wat kan de rechter anders doen dan het feit constateeren?

Waartoe dan hier eene rechterlijke uitspraak verlangd? In het laatste gedeelte van zijne rede komt de geachte afgevaardigde daaromtrent eenige meerdere helderheid geven. Hij betoogt namelijk dat er eene invoeringswet zal komen, en dat deze voor den persoon des gefailleerden de gevolgen van het faillissement zal regelen, gelijk deze wet dat regelt voor zijne goederen. Neemt nu de Kamer dat amendement aan, dan zoude zij verklaren: wij willen in de invoeringswet niet zeer teederlijk voor den persoon des gefailleerden gezorgd hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel mij die invoeringswet geheel anders voor. Die wet toch zal, mijns inziens, niet beslissen over den persoon van den gefailleerde, maar is eenvoudig bestemd tot regeling van het verband tusschen deze wet en de andere wetten van den Staat. Trouwens het faillissement kan niet anders zijn dan een beslag op het geheele vermogen van den gefailleerde; de persoon zelf blijft er geheel buiten.

Nu dus de geachte afgevaardigde heeft vastgesteld, dat de uitvoeringswet de gevolgen van het faillissement voor den persoon van den gefailleerde zal regelen, zegt hij: ik verbind aan dit amendement de verklaring — als ware het eene motie — dat de Tweede Kamer die gevolgen voor den persoon des gefailleerden zoo zacht mogelijk wenscht te doen zijn.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, op die wijze kan men ook aan het alleronschuldigste en minst beteekenende amendement allerlei zaken en bedoelingen verbinden. En dan vraag ik of er eenig logisch verband bestaat tusschen de verlangde rechterlijke uitspraak en het gevoelen dat men de gevolgen van het faillissement voor den persoon des gefailleerden zoo zacht mogelijk wenscht te doen zijn.

Dit resultaat, dat de geachte afgevaardigde van zijn amendement verwacht, moet ik dan ook, namens de Commissie, ten sterkste recusseeren. Het gaat toch niet aan, in een amendement eene beteekenis te leggen die het inderdaad niet heeft, noch door zijne woorden, noch in zijne logische beteekenis.

De Commissie echter het amendement nemende zooals het luidt, de eisch bevattende dat de insolventverklaring door een rechterlijk vonnis zal worden geconstateerd, kan het niet ondersteunen, en wel in de eerste plaats niet, omdat het vonnis van insolventverklaring in werkelijkheid eene geheel noodelooze arbeid is.

Wat nut toch kan het hebben om, wanneer na afloop der verificatie geen akkoord wordt aangenomen, of het aangenomene niet gehomologeerd, en het dus zonneklaar blijkt dat de boedel moet worden geliquideerd, dan nog door den rechter te laten constateeren, dat de insolventie daar is en de liquidatie moet plaats hebben?

Maar, in de tweede plaats is het voorstel van den geachten afgevaardigde ook niet onschadelijk.

Wij hebben bij de bewerking van deze wet — èn de Staatscommissie, èn de Regeering èn de Commissie van Voorbereiding — alles gedaan om de behandeling van een faillissement zoo kort mogelijk te doen duren, en zoo weinig mogelijk te doen kosten, en de geachte afgevaardigde

weet wel, dat zijn amendement, aangenomen, aan dien spoed eene niet geringe vertraging geeft.

Wanneer de rechtbank de insolventie moet uitspreken, moet het proces-verbaal van de verificatie geheel in optima forma gereed zijn, drie leden van de rechtbank moeten elk voor zich daarvan kennis nemen, daarna bij elkaar komen en eerst dan kan het vonnis worden gewezen. In het systeem van het wetsontwerp kan onmiddellijk na de verificatie worden overgegaan tot vereffening van den boedel, als geen akkoord is tot stand gekomen. In het systeem van den geachten afgevaardigde gaat minstens eene week voorbij na de verificatievergadering vóór de curator kennis krijgt van het vonnis van insolventie en dan eerst kan hij met de liquidatie beginnen. Dit is reageeren tegen het systeem van het wetsontwerp.

Ik wensch te eindigen met twee vragen aan den voorsteller te doen.

1°. Hoe stelt hij zich voor, dat de zaak bij de rechtbank aanhangig gemaakt wordt. Zijn amendement is o. i. niet volledig.

De zaak moet toch bij de rechtbank worden aangebracht. Er moet iemand zijn die de beslissing van haar vraagt. Art. 150, dat wij aangenomen hebben en dat handelt over de homologatie van het akkoord, bepaalt uitdrukkelijk, dat de rechter-commissaris den dag bepaalt, waarop de rechtbank de homologatie van het akkoord zal behandelen.

Aan het amendement van den geachten afgevaardigde ontbreekt eene dergelijke bepaling, eene soortgelijke verwijzing. Ik weet wel, dat in de bestaande wet ook die aanwijzing ontbreekt, dat dus ook die lacune tegenwoordig bestaat en dat men zich in de praktijk gered heeft. Doch nu wij eene nieuwe wet maken is het plicht die lacune weg te nemen, die fout te verbeteren.

Een legale weg moet worden aangewezen, hoe de zaak bij de rechtbank komt.

En ten tweede merk ik dit op: Het vonnis van insolventie is, naar zijne eigen meening, zeer belangrijk. Hoe kan hij dan voorstellen het in deze wet te brengen, zonder aan den gefailleerde het recht van hooger beroep of cassatie te geven?

Doch ook buiten het antwoord op deze vragen, op de gezegde gronden kan de Commissie niet adviseeren tot aanneming van het amendement.

Den heer **van der Kaay**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er groot belang in den geachten voorsteller van het amendement goed te begrijpen, en ook de Kamer zal dit wel doen. Ik veroorloof mij daarom enkele opmerkingen te maken, die nu en dan zullen moeten geschieden in vragenden vorm. Begrijp ik den geachten afgevaardigde goed, dan mag ik als vaststaand beschouwen: voor den gefailleerde moet het, wanneer deze wet in werking komt, volkomen onverschillig zijn of het amendement wordt aangenomen of niet, indien ook niet andere wetten gewijzigd worden. Op dit oogenblik zal in de verschrikkelijke gevolgen die ons de geachte afgevaardigde heeft geschilderd, voor den gefailleerde geene verandering komen, of het amendement er in staat of niet, indien het wetsontwerp, wet geworden, wordt ingevoerd.

Hij heeft er op gewezen, dat bij of voor de invoering dezer wet andere wetten zullen moeten worden gewijzigd.

En nu stelt hij zich voor, dat de onaangename gevolgen, die de faillietverklaring voor den persoon van den schuldenaar moet hebben, bij de invoeringswetten zullen worden verbonden niet aan de failliet- maar aan de insolventverklaring.

Dit is de beteekenis. Wij hadden het alleen nog niet zoo goed begrepen, en ook voor mij rees hier en daar een vraagteeken. Doch nu hebben wij op dit punt zekerheid.

Nu echter al dadelijk eene opmerking, wat betreft het kiesrecht en de benoembaarheid tot lid der Staten-Generaal. Daarin kan — het is reeds gezegd — geene verandering gebracht worden, maar niet op dezen grond, Mijnheer de Voorzitter, dat wij hier zouden moeten vragen: Zijn die gevolgen aan de failliet- of aan de insolventverklaring verbonden? Want van geen van beide wordt in de Grondwet gesproken; maar wel staat er, dat het kiesrecht verloren gaat en men niet meer benoembaar is tot lid der Staten-Generaal, wanneer men heeft verloren: de beschikking of het beheer over zijne goederen Of iemand nu failliet of insolvent wordt verklaard, is in dit opzicht onverschillig: het beheer over zijne goederen heeft hij in beide gevallen verloren.

Wat echter andere gevallen betreft, bijv. een kassier, of een voogd, die afgezet kan worden, een rechter, die kan worden ontslagen, voor hen kan er belang zijn, dat bij de invoeringswet de bestaande wetten zoo gewijzigd worden, dat die gevolgen zullen kunnen plaats hebben, niet bij de failliet-, maar bij de insolventverklaring.

Ik wil gaarne aan den geachten afgevaardigde, aan ieder lid der Kamer, aan deze en aan elke volgende Regeering de mogelijkheid laten, die verandering in onze wetgeving te brengen, maar nu — en dit heb ik met groote verbazing gehoord — wenscht de geachte voorsteller, aan zijn amendement deze beteekenis te geven, dat men zich nu reeds door voor of tegen het amendement te stemmen, vóór of tegen een dergelijken belangrijken maatregel zal verklaren. Dit is het onmogelijke van ons gevergd. Wanneer de invoeringswet voor ons ligt, zullen vele uiteenloopende gevallen ter sprake komen, en dan zal men moeten oordeelen naar het zeer verschillend gewicht der omstandigheden en na behoorlijk onderzoek, of en in welke gevallen men die gevolgen aan de failletverklaring of aan de insolventie wil verbinden.

De geachte afgevaardigde zegt dat dit zonder aanneming van zijn amendement niet mogelijk zal zijn, daar het vonnis van insolventverklaring uit de wet is genomen. Maar zal er dan geene insolventie meer zijn? Wanneer het artikel ongewijzigd blijft, zal dan niet evenzeer mogelijk zijn wat de geachte voorsteller van het amendement verlangt? Men zal bij aanneming daarvan *niet* kunnen bepalen, dat de nadeelige gevolgen voor den belanghebbende zullen ontstaan, indien de boedel insolvent wordt verklaard, maar *wel* indien de boedel »in staat van insolventie verkeert", zooals art. 173 van het ontwerp het uitdrukt. Maar dat is toch precies hetzelfde; er zal geen vonnis zijn, maar een toestand treedt in. Wanneer men niet wil dat een rechter kan worden afgezet, of dat iemand van de voogdij kan worden ontzet, wanneer hij in staat van faillissement is verklaard, maar eerst wanneer zijn boedel in staat van insolventie verkeert, dan verzet zich het artikel, zoo het ongewijzigd wordt aangenomen, daar niet tegen, en is daarvoor het amendement niet noodig. De staat van insolventie springt duidelijk genoeg in het oog, daarvoor is geen vonnis noodig; dat heeft de geachte voorsteller ook niet betoogd. Voor dat doel is alzoo het amendement geheel onnoodig.

Aanvankelijk achtte ik het van weinig belang, of wij al dan niet het vonnis van insolventverklaring zouden behouden; het kon alleen eene luttele vertraging en een weinig meer kosten veroorzaken; maar de heer Levy verbindt nu aan de aanneming van zijn amendement gevolgen, die het mij onmogelijk maken mij daar voor te verklaren. Hij wenscht dat de aanneming van zijn amendement zal gelden als een verzoek aan de Regeering om door wijziging van verschillende wetten ten aanzien van de bestaande onaangename gevolgen voor den schuldenaar te verbinden aan de insolventie en los te maken van het faillissement. Wie zou over al die uiteenloopende gevallen nu reeds, zonder onderzoek, een oordeel durven uitspreken?

Ik betreur het tevens dat de geachte voorsteller in zijne toelichting eene beteekenis aan zijn voorstel heeft gegeven waardoor hij eene latere regeling voor zich zelven en anderen moeilijk heeft gemaakt.

Immers heeft hij verklaard, dat het *onmogelijk* zou wezen bij de invoeringswet de schadelijke gevolgen te verbinden aan de insolventie, in plaats van aan de failletverklaring, gelijk tot dusverre het geval is, indien zijn amendement wordt verworpen, wat ik niet onwaarschijnlijk acht. Voor zijne latere plannen zou het goed zijn, indien hij die verklaring kon terugnemen.

Het is inderdaad niet in het belang eener latere regeling dit amendement voor te stellen met de daaraan gegeven toelichting. Ik zou daarom gaarne zien dat het werd teruggenomen, want het bemoeilijkt de verwezenlijking van 's voorstellers eigen wenschen — en misschien ook van die van anderen — bij de invoeringswet.

De heer **Mees** brengt namens de Commissie, in wier handen gesteld zijn de geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van het nieuw gekozen lid in het hoofdkiesdistrict Harlingen, het volgende verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! Uit het proces-verbaal van de opening der stembriefjes, ingeleverd op 4 April 1893, voor de verkiezing van een lid van de Tweede Kamer in het hoofdkiesdrict Harlingen, blijkt, dat uitgebracht zijn 2607 stemmen, waarvan zijn van onwaarde verklaard 17, zoodat het getal geldig uitgebrachte stemmen bedroeg 2590. Daarvan zijn uitgebracht op mr. Th. Heemskerk 1281, op A. Bouman 883, op mr. M. W. F. Treub 323, terwijl de overige stemmen op verschillende personen waren verdeeld.

Hieruit blijkt dat niemand de volstrekte meerderheid had verkregen, en er eene herstemming moest plaats hebben tusschen de heeren mr. Th. Heemskerk en A. Bouman.

Tegen deze opening van stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geene bezwaren ingebracht.

Uit het proces-verbaal van de opening der stembriefjes, ingeleverd op 19 April 1893, blijkt, dat uitgebracht zijn 2730 stemmen. Het bureau heeft daarvan van onwaarde verklaard 54, zoodat het getal der geldig uitgebrachte stemmen is geweest: 2676, waarvan zijn uitgebracht 1366 op den heer mr. Th. Heemskerk en 1310 op den heer A. Bouman. De meeste stemmen heeft dus verkregen mr. Th. Heemskerk, die derhalve verkozen is tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Tegen de opening der stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geene bezwaren ingebracht.

De heer Heemskerk heeft overgelegd een uittreksel uit het geboorteregister van de gemeente Amsterdam, waaruit blijkt, dat hij den vereischten leeftijd bezit; voorts eene verklaring dat hij geene andere openbare betrekking bekleedt dan die van: 1°. lid van de Provinciale Staten van Noordholland; 2°. lid van den gemeenteraad van Amsterdam; 3°. secretaris van den raad van tucht over de koopvaardij.

Uwe Commissie heeft mitsdien de eer voor te stellen, den heer mr. Th. Heemskerk als lid der Kamer toe te laten, nadat hij de eeden of wel de beloften en verklaring, door de Grondwet gevorderd, zal hebben afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Het nieuw benoemde lid, de heer Heemskerk, tot wiens toelating is besloten, is in het gebouw der Kamer aanwezig. Ik verzoek den heer griffier dien heer binnen te leiden.

De heer **Heemskerk**, door den griffier binnengeleid, legt in handen van den Voorzitter de bij de Grondwet voorgeschreven beloften en verklaring af.

De **Voorzitter**: Ik wensch den heer Heemskerk geluk met zijne benoeming en verzoek hem plaats te nemen.

De heer Heemskerk zal behooren tot de 2de afdeeling.

Ik heb de eer voor te stellen om na afloop van de beraadslaging over het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling aan de orde te stellen de interpellatie waartoe verlof is verleend aan den heer Pyttersen.

Daartoe wordt besloten.

Ik onthoud mij van het doen van een dergelijk voorstel ten aanzien van de interpellatie waartoe verlof is verleend aan den heer Tijdens, omdat ik reden heb te veronderstellen dat hij door ongesteldheid verhinderd is de vergaderingen voorshands bij te wonen.

Verder stel ik voor om, na afloop van de behandeling van de interpellatie van den heer Pyttersen, in behandeling te nemen de volgende wetsontwerpen:

bestemming van het voordeelig slot der Staatsrekening over 1889 en dekking van de nadeelige sloten van eenige andere rekeningen; (**103**)

regeling der bestemming van aan den Staat uitgekeerde of uit te keeren gelden; (**105**)

goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een tot het Kroondomein behoorend perceel grond te Dinteloord aan die gemeente; (**116**)

goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een stuk tuingrond te Zevenbergen aan P. A. Th. Coets de Bosson, aldaar; (**128**)

de conclusiën van de volgende verslagen:

Verslag der Algemeene Rekenkamer nopens hare werkzaamheden over het jaar 1891; (**48**)

Inlichtingen omtrent het adres van den gewezen tijdelijk gepensionneerden eerste-luitenant G. C. Arntzenius, te 's Gravenhage, strekkende om in het genot van voortdurend pensioen gesteld te worden; (**115**)

Inlichtingen op de adressen van den gepensionneerden luitenant-kolonel der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië M. L. G. van den Bergh, houdende klachten over het bedrag van het hem toegelegd pensioen; (**133**)

beknopt Verslag omtrent den toestand der Koninklijke Militaire Academie, gedurende het jaar 1892. (**117**)

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over *art.* 173 wordt voortgezet.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! De Vergadering heeft gehoord mijne argumentatie tot toelichting van mijn amendement. De Vergadering heeft tevens gehoord de wijze waarop ik ben bestreden door een der geachte leden der Commissie van Voorbereiding en door den heer van der Kaay; en nu wensch ik aan de Vergadering deze eenvoudige vraag te doen: heeft men aan mijne argumentatie recht laten wedervaren, of heeft men zijne toevlucht gezocht bij allerlei expediënten, bij kleine middelen, bij uitvluchten, in strijd met den regel, dien ik meen dat vooral van toepassing behoort te zijn in 's lands raadszaal: »il ne faut pas aborder les grandes questions par les petites côtés"? Het antwoord op die vraag meen ik met gerustheid aan de Kamer te kunnen overlaten. Wat was in het kort de inhoud van mijne argumentatie, en tevens de aanbeveling van het amendement? Het faillissement vervalt in twee stadiën.

Het eerste stadium begint met het vonnis van de failliet-verklaring en eindigt, ook naar het systeem van dit ontwerp, met het aangenomen en gehomologeerd akkoord.

Het tweede stadium begint bij hetgeen in dit ontwerp wordt aangenomen te zijn de vereffening des boedels, en hetgeen in werkelijkheid is, en ook bevestigd wordt door dit ontwerp, de insolventie van den persoon die failliet is geraakt. Dat tweede stadium eindigt zooals het eindigen kan.

Nu geschiedt er onrecht; dat is niet tegengesproken; ik constateer dat dit niet alleen niet is tegengesproken, maar zelfs eenigermate erkend is door den heer van der Kaay, toen hij zeide: de verandering, die gij wenscht, en hierin bestaat dat men vastknoopt de gevolgen voor den persoon van den gefailleerde — gevolgen die thans geaccrocheerd

53ste VERGADERING. — 25 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

zijn aan het vonnis van de faillietverklaring, — *niet* aan het vonnis van de faillietverklaring, maar aan den staat van insolventie — die verandering is goed, zoo zeide de heer van der Kaay.

Nu geschiedt er onrecht. Gij verheelt u echter dat er onrecht geschiedt, en hoe komt het dat gij u dat verheelt? Doordien in het wetsontwerp en in de Toelichting steeds het faillissement wordt beschouwd als te zijn de executie van het vermogen, zoodat de gevolgen van het faillissement voor den persoon des gefailleerden op den achtergrond geraken, niet worden behandeld, omtrent welke gevolgen wordt verwezen naar andere wetten.

Wij hebben het gehoord, ik heb het voorgelezen, de Regeering zegt: Niet nu, maar in andere wetten zal gehandeld worden over de gevolgen van het faillissement voor den persoon des gefailleerden.

Daar nu zou ik niets tegen hebben, bijaldien maar dat faillissement als zoodanig niets praejudicieerde ten aanzien van dien persoon.

Maar dat doet het ontwerp, door *alleen* te behouden het vonnis van faillietverklaring, niet.

Het vonnis van faillietverklaring, als zoodanig, treft, vernietigt den persoon. Ik heb er op gewezen, met het wetboek in de hand, dat een rechter die fout gaat, alzoo ten laste van wien een vonnis van faillietverklaring wordt uitgesproken, dat die rechter, zeg ik, den dag daarop volgend op dien enkelen grond kan worden afgezet als een misdadiger.

Dat zou goed zijn, dat zou te verdedigen wezen, wanneer dat vonnis van faillietverklaring, hetwelk zulke zwaarwichtige gevolgen heeft dat het iemand vernietigen kan, een resultaat ware van het onderzoek naar deze vraag: of de man die fout gaat schuld heeft aan zijn faillissement. Maar dat onderzoek geschiedt niet bij het vonnis van faillietverklaring en kan niet geschieden; dat vonnis van faillietverklaring zegt objectief alleen: gij hebt opgehouden te betalen, het bemoeit zich niet met de vraag of er schuld is, ja of neen, en kan zich daarmede ook niet inlaten.

Datgene nu wat rechtens is voor dien rechter wordt als type van wetgeving door de Regeering aanbevolen als te zijn rechtens voor alle comptabele ambtenaren, dat wil zeggen dat alle ambtenaren getroffen door het vonnis van faillietverklaring, den dag daarna, onafhankelijk van de vraag of zij met hunne schuldeischers zullen komen tot een akkoord, onafhankelijk van de vraag wat de inhoud van dat akkoord zal zijn, zij het ook dat er 100 pct. aan de schuldeischers worde uitbetaald, dat, zeg ik, die rechter of die ambtenaar in zijn stand wordt vernietigd, uitsluitend en alleen krachtens het vonnis van faillietverklaring, dat niets onderzocht.

Ziedaar nu een staat van zaken, dien ik voorleg aan de Vertegenwoordiging, en nu zeg ik aan die Vertegenwoordiging: laat ons dit onrecht trachten te verhelpen. En dat dit een onrecht is wordt niet betwist. De heer Huber had er geen woord voor over. De heer van der Kaay in elk geval heeft dan toch zijne sympathie betuigd voor eene verandering, die bestemd is om dit onrecht te verhelpen.

Welnu, ik zeg derhalve tot de Vertegenwoordiging: onwedersprekelijk is, dat door deze regeling in de wetten die dit ontwerp omgeven, een onrecht bestaat, dat niet weêrsproken is; en ik voeg er bij: laat ons trachten dit onrecht te verhelpen.

Hoe moeten wij dit verhelpen, Mijnheer de President? Door aanwijzing van de beide stadiën van het faillissement, waarop ik zoo even wees, het stadium waarin men nog kan accordeeren, dat geopend wordt door het vonnis van faillietverklaring en het stadium, dat geopend wordt door het vonnis van insolventie, ten einde te kunnen vastknoopen aan het vonnis van insolventie de gevolgen van het faillissement, thans geaccrocheerd aan het vonnis van faillietverklaring. Ten einde die te kunnen overbrengen en vastknoopen aan de insolventie heb ik noodig een terminus a quo, eene date certaine, een onwedersprekelijk stuk, eene uitspraak van den rechter, waaruit blijkt dat op dit oogenblik ontegenzeggelijk die staat van insolventie is aangevangen. Dat heb ik daarvoor noodig. Men zegt: maar dat kan toch behoorlijk worden geconstateerd. Ik vraag: hoe kan dat worden geconstateerd naar het stelsel van het ontwerp?

Ik heb reeds meermalen gezegd: naar het stelsel van dit ontwerp, waar sprake is van rechtswege, *glijdt* de schuldenaar in de insolventie. Er is niet aanwijsbaar een dictum van den rechter. Waaruit blijkt dat op dat oogenblik, van dezen dag af, de insolventie begint? Dat komt er wel, wanneer gij het vonnis van de insolventie handhaaft, maar dat is er nu niet. Nu moge het wel resulteeren uit het feit, dat er geen akkoord is aangeboden of dat het akkoord niet is aangenomen, of dat het akkoord niet is gehomologeerd, maar die feiten worden in het stelsel, dat ik de eer had aan te bevelen, samengevat in een vonnis, en ontegenzeggelijk krijgen die feiten een indiscutabel steunpunt, wanneer de rechter heeft gezegd: nu begint de insolventie. Vandaar dat ik zeide: laat ons die beide stadiën van het faillissement scheiden, onderscheiden, afscheiden door een vonnis van den rechter. Nu zegt men: ja, wanneer gij dat doet, dan geeft gij eene breede beteekenis aan dit amendement, Mijnheer de President. Dit was juist mijne bedoeling.

Mijne bedoeling was om door middel van dit amendement, door middel van het in het leven roepen van een rechterlijk dictum het *mogelijk* te maken, dat wij een onrecht verhelpen dat op dit oogenblik bestaat en dat anders niet verholpen wordt. Maar zegt men: dan praejudicieert gij hetgeen de Regeering in hare invoeringswet bepalen zal. Juist omgekeerd, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men den weg volgt dien ik de eer had de Kamer aan te wijzen, dan laat men de vraag open, met dien verstande, dat men aan de Regeering het eerbiedig verzoek doet om harerzijds, bij het ontwerpen der invoeringswet in overweging te nemen, op welke wijs binnen de engst mogelijke grenzen de noodlottige gevolgen kunnen worden beperkt van het vonnis van faillietverklaring. Juist door de aanneming van mijn amendement laat men de vraag open, terwijl omgekeerd, wanneer nu reeds gezegd wordt, dat er van rechtswege insolventie zal zijn, er geen ander persoonlijk vonnis zal zijn dan dat der faillietverklaring, en dus de weg is afgesloten tot herstel van een onrecht, dat niet betwist wordt en naar mijn bescheiden meening niet betwist worden kan. Althans het betreden van dien weg wordt moeilijker, dan wanneer het middel wordt aangenomen, dat ik de eer had aan te wijzen. Dit is zóó waar, dat de heer Huber straks zeide: ja, het faillissement diffameert, daaraan kunnen wij niets doen. Is dat zoo? Zouden wij daaraan niets kunnen doen? Is het waar dat ieder, die failliet verklaard is, onverschillig of hij een akkoord kan aanbieden, onverschillig of hij zijne crediteuren bevredigen kan, in de termen van misdadiger verkeeren moet, vernietigd worden moet? Kunnen wij dat niet verhelpen? Juist, daar is de wondeplek. Om die weg te nemen, dient het amendement. Niet om te praejudicieeren welke de gevolgen zullen zijn voor den betrokken persoon, maar om de vraag open te laten, met dien verstande, dat men in overweging geeft om die gevolgen binnen de engst mogelijke grenzen te beperken.

De heer van der Kaay heeft gesproken van het kiesrecht.

Dat ik daarover gedacht heb, bewijst reeds hetgeen ik in mijne eerste rede heb gezegd. Uit de Grondwet vloeit de incapaciteit voort ten aanzien van de burgerschapsrechten: kiesrecht en verkiesbaarheid. Daaraan kan ik echter niets doen, of deze wet zou alleen kunnen worden ingevoerd wanneer de Grondwet op dit punt werd herzien. Volgt evenwel daaruit dat men alles moet laten zooals het tegenwoordig is? De heer van der Kaay kan dit niet zeggen en heeft het ook niet gezegd.

Welke zijn ten slotte de beide bedenkingen door den heer Huber aangevoerd?

De eerste bedenking was deze dat het vonnis zoude zijn nutteloos. Nutteloos? Wanneer ik door middel van eene authentieke akte afkomstig van het orgaan van den Staat, dat belast is met de rechtspraak, aanwijzen kan dat aan

de insolventie verbonden zijn de persoonlijke gevolgen welke thans verbonden zijn aan het vonnis van faillietverklaring, en welke, alleen het vonnis van faillietverklaring aannemende, daaraan ook moeten verbonden blijven omdat er geen ander vonnis is, doe ik dan een nutteloos werk?

De tweede bedenking was dat het zou zijn schadelijk. Waarom? Omdat er eenig tijdverlies en eenige onkosten uit voortvloeien. Ik vraag: wanneer bereikt kan worden het doel dat ik beoog, herstel van onrecht, wordt dit dan niet opgewogen door dit luttele tijdverlies, die luttele kosten, gevolg van de instandhouding van het vonnis van insolventie?

Eindelijk heeft de heer Huber mij deze vragen gedaan: Hoe zal de zaak aanhangig worden gemaakt bij de rechtbank? Mijnheer de Voorzitter! op dezelfde wijze als dit thans geschiedt. De rechtbank is toch niet zonder voeling met den gefailleerde; de rechtbank heeft den rechter-commissaris, den curator. Wanneer men hier in de wet voorschriften ging geven hoe de zaak aanhangig moest worden gemaakt, dan zou dit nutteloos tijdverlies veroorzaken. De rechter weet wat er voorafgegaan is: geen akkoord of wel een akkoord, maar geen homologatie, derhalve insolventie. De heer Huber vraagt mij waarom ik geen waarborg van beroep of iets dergelijks aan den gefailleerde geef. Omdat die waarborg geheel noodeloos zou zijn. Wij hebben hier een feit waarover de rechter te oordeelen heeft, het feit dat er geen akkoord is of wel dat het niet is gehomologeerd, Mitsdien heeft de rechter slechts de conclusie te trekken: nu treedt de insolventie in. Dat staat in het artikel van de wet, zegt de heer Huber. Zeker, maar in deze wet blijft het juist de vraag, de vraag welke door mij aan de Kamer wordt voorgelegd, of men zal behouden de gevolgen voor den persoon, verbonden aan het vonnis van faillietverklaring, de instandhouding dus van het onrecht daaruit voortvloeiende.

Zie, Mijnheer de Voorzitter, wanneer mijn amendement — dat is de eenige strekking — slechts de mogelijkheid opent om daarop terug te komen, doordien men de gevolgen van het vonnis van faillietverklaring overbrengt naar het vonnis van insolventieverklaring, dan is de bedoeling van mijn amendement bereikt. Doch wanneer men de insolventie hier instand houdt van rechtswege, dus niet heeft een vast aanwijsbaar steunpunt voor de insolventie gelegen in een rechterlijk dictum, dan is bemoeilijkt datgene wat ik voor alles beoog en waar ik voor alles prijs op stel: herstel van onrecht ten opzichte van den gefailleerde.

De heer **van Kerkwijk**: Dat is geen onrecht.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Gaarne wil ik erkennen, bij de kennisneming van dit amendement, in de verte niet te hebben gedacht aan de mogelijkheid, dat daaraan zulk eene diepe beteekenis kon of zou worden gehecht, als de geachte voorsteller, blijkens zijne toelichting, bedoelde daarin neder te leggen. Maar ik kan er tegelijk bijvoegen, dat ik, ook na die toelichting en het verdere debat te hebben gehoord, ook nu nog in het amendement niet kan zien zoodanige *grande question*, als hoedanig de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, meende haar te mogen toekennen.

Integendeel. Ook nu nog moet ik betuigen, dat mijns inziens bij dit amendement van niets anders sprake is dan van de zeer eenvoudige, nuchtere vraag, of in het stadium van den faillissementstoestand, waarin niets anders meer mogelijk is dan over te gaan tot den staat van insolventie (en daarmede tot vereffening en tegeldemaking) of die staat dan vanzelf zal intreden door het bestaan der feiten, waaraan niets meer te veranderen is, dan wel of er nog een rechterlijk vonnis zal behooren tusschenbeiden te treden, om die feiten te constateeren en als gevolg daarvan den staat van insolventie uit te spreken? En dat, Mijnheer de Voorzitter, terwijl de rechter niet in staat of bij machte is eenige andere uitspraak te geven!

Het betreft hier dus inderdaad niets anders dan het al of niet voorschrijven van eene bloote formaliteit, die ten eenenmale ijdel en nutteloos is.

Niettemin zou de geachte voorsteller kunnen meenen, dat *hem* onrecht aangedaan werd, wanneer ik mij bepaalde tot deze enkele woorden: en wil dus gaarne trachten mij zoo mogelijk ook nog op zijn standpunt te stellen en van daar uit de zaak te bezien.

Ongelukkig echter, Mijnheer de Voorzitter, ben ik het met al de door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam op den voorgrond gezette praemissen ten eenenmale oneens. Begonnen en geëindigd is de heer Levy met de stelling, dat hier eene belangrijke verandering wordt aangebracht in het bestaande recht.

Wat dat punt betreft, is er echter geen belangrijk verschil met hetgeen nu bestaat. Een vonnis, dat niets beteekent, valt weg; voor 't overige blijft de zaak precies gelijk zij is.

Wanneer echter de geachte afgevaardigde wat verder gezien had en gelet op de gevolgen van dit ontwerp, dan zou hij wel een belangrijk verschil in een ander opzicht, in zijnen geest, hebben opgemerkt, welke hij voorbijzag of waarop hij althans de aandacht niet vestigde.

Het gevolg, door mij bedoeld, is, dat terwijl, volgens de bestaande wet, voor ongeveer 98 percent van de gefailleerden de staat van faillissement altoos blijft voortduren, aan dien volgens hem treurigen en onrechtmatigen toestand door deze wet een einde zal worden gemaakt Volgens dit wetsontwerp toch, hetwelk buitendien eene veel spoediger afdoening verzekert, zal die toestand voor allen, dit is voor de 100 percent, ophouden, onmiddellijk, hetzij na een gehomologeerd akkoord, hetzij na volledige betaling, hetzij door het verbindend worden der slotuitdeelingslijst. Het faillissement — zegt dit wetsontwerp — neemt dan een einde, en daarmede zullen dan ook vervallen zijn al die incapaciteiten, welke de geachte afgevaardigde zoozeer schijnt af te keuren.

De geachte afgevaardigde heeft èn vroeger èn nu opnieuw beweerd, dat door dit wetsontwerp onrecht geschiedt, een onrecht, dat, gelijk hij deed klinken, niet is tegengesproken, en dat hij daarom als erkend aanneemt. Welk onrecht? Dit, dat er gevolgen worden vastgeknoopt aan het faillissement, die, volgens hem, eerst behoorden te zijn verbonden aan eene insolventverklaring.

Is dit nu ook al een belangrijk verschil met het bestaande recht dat door dit wetsontwerp wordt ingevoerd? Dit was toch het uitgangspunt der redeneering van den geachten spreker. Zoo ja, waar staat de verandering die beweerd wordt? Zoo neen, welke grieve kan daaraan dan tegen dit voorstel worden ontleend? De waarheid is dat dit ontwerp daaromtrent niets behelst. In *andere* wetten, in de Grondwet, in de wet op de rechterlijke organisatie, in het Wetboek van Koophandel, in het Burgerlijk Wetboek zijn gevolgen vastgeknoopt aan den staat van faillissement en van kennelijk onvermogen, maar het is mij niet bekend dat in één onzer wetten een bijzonder gevolg verbonden is aan den staat van insolventie. In dit opzicht zal de toestand dus dezelfde blijven als hij thans is, en brengt dit wetsontwerp geene verandering teweeg.

Verliest de geachte afgevaardigde in zijne redeneering nu niet eene belangrijke zaak uit het oog? Wat maken wij hier? Eene herziening van art. 80 der Grondwet, van art. 11 van de Rechterlijke Organisatie, van art. 437 Burgerlijk Wetboek, van art. 75 van het Wetboek van Koophandel enz.? In geenen deele. Er wordt alleen voorgesteld eene nieuwe regeling van den staat van faillissement en van kennelijk onvermogen, ter herziening van de betrekkelijke Titels van de Wetboeken van Burgerlijke Rechtsvordering en Koophandel. Nu kunnen andere wetten daarmede voor zooveel noodig in verband gebracht worden, maar deze betreffen niet de faillissementsregeling, waarmede wij thans uitsluitend te doen hebben. Wanneer de geachte afgevaardigde nu, bepalingen in andere wetten afkeurende, zegt, dat ten gevolge van het laten vervallen van het vonnis van insolventie onrecht geschied, dan staat — gelijk ook door den geachten afgevaardigde uit Zierikzee

bij interruptie werd gedaan — mijne pertinente ontkenning daartegenover. De faillietverklaring toch — of er insolventie volgt of niet, of er een vonnis van insolventie komt of niet — behoudt precies dezelfde gevolgen die zij nu heeft. En uit dien hoofde kan er geen rechtmatige grief tegen dit ontwerp bestaan.

Volgens den geachten afgevaardigde zou de Regeering in het Verslag hebben gezegd, dat ten gevolge van deze wet in andere wetten zal gehandeld worden over de speciale gevolgen van den staat van faillissement voor andere onderwerpen. Maar dit is onjuist. Eene invoeringswet is daartoe niet bestemd. Dat werd dan ook door de Regeering niet geantwoord. Op bladz. 14 van het Verslag — waarnaar de geachte afgevaardigde telkens verwees — werd alleen ingestemd met de meening, dat het vaststellen der vereischten voor voogd, curator enz. niet in deze wet behoort, daar deze wet alleen behandelt de gevolgen van het faillissement met betrekking tot het vermogensrecht van den gefailleerde. Dit is eene juiste onderscheiding. Voor eene goede behandeling van zaken moet men haar volgen Elke zaak moet, in haar eigen verband, worden beoordeeld en beslist.

In den regel, Mijnheer de Voorzitter, kan wel het stilzwijgen bewaard worden over al datgene wat hier gesproken wordt, waaromtrent men mag vermoeden, dat de Vergadering zelve de juistheid of onjuistheid daarvan wel dadelijk zal inzien. Daaraan schrijf ik het ook toe, dat de beide geachte sprekers uit Dokkum en uit Alkmaar menig aangeroerd punt hebben laten liggen. En ik zal dit voorbeeld ook volgen, behalve met betrekking tot hetgeen gezegd en luide en bij herhaling herhaald werd tot karakteriseering dezer wet. Daarover te zwijgen is gevaarlijk, omdat buiten deze vergadering zulk eene bewering dan wel eens stilzwijgend, zonder onderzoek, als juist wordt aangenomen.

De geachte afgevaardigde heeft o. a., naast de verkondiging dat er onrecht geschiedt, even onjuist het schel doen klinken, dat dit ontwerp zou bevatten de scherpste wet op het faillissement, die in Europa bestaat en dan ook zelfs de vernietiging van den persoon des gefailleerden ten gevolge heeft.

Het één is evenmin juist als het ander.

De scherpste wet die in Europa bestaat! Het lijkt er niets naar. In allen gevalle: elk bewijs ontbreekt en zij is althans vrij wat zachter dan de nu bestaande wet. Brengt nu het gemis van een vonnis van insolventie daarin eenige verandering? Geene enkele. Dat de gevolgen van dat gemis nu niet zoo verschrikkelijk zijn, dat daaromtrent de nationale conscientie zou moeten worden gesust, daaromtrent had de geachte afgevaardigde, zoozeer met vreemde wetgevingen bekend, kunnen en moeten te rade gaan met de ondervinding in Duitschland. Wanneer dit een kenmerk is van scherpte, dat »van rechtswege" insolventie plaats heeft, dan is de vraag geoorloofd: heeft iemand ooit gehoord, dat in Duitschland, waar volgens de Concursordnung insolventverklaring ook niet bekend is, hierdoor de nationale conscientie was geschokt?

Men neme daarnevens een ander groot Rijk, in den regel nu niet zoozeer in goede overeenstemming met Duitschland. Ook in Frankrijk heeft men geen vonnis van insolventverklaring. Zonder eenig nadeel. Hoe kan het dan mogelijk zijn dat hier de nationale conscientie door het laten vervallen eener ijdele formaliteit zou worden aangedaan, zoodat de Vergadering als 't ware moet worden bezworen op dit punt pal te staan?

Maar ik moet toegeven, de geachte afgevaardigde heeft zich niet alleen tot algemeenheden bepaald. Hij heeft een paar bijzonderheden aangeroerd en wel met nadruk, doch niet heel correct. Hij heeft gewezen, tot bewijs voor zijne stelling omtrent de vernietiging des persoons, als gevolg van dit wetsontwerp, op art. 11 van de wet op de rechterlijke organisatie. De rechter, zooals hij het uitgedrukt heeft en later nog herhaald, wordt afgezet als een misdadiger, wanneer hij in staat van faillissement of van kennelijk onvermogen geraakt.

Eene sterke uitdrukking! Voor den indruk, dien dergelijk gezegde ook buiten de vergadering maakt, waar niet altijd de bepalingen der wet daarbij worden opgeslagen, moet ik er iets van zeggen. En dan zij herinnerd, dat genoemde bepaling van de rechterlijke organisatie niet geheel dateert van 1838, maar dat zij is gewijzigd in 1877. In art. 11 nu is eene afzetting niet imperatief bepaald, maar alleen:

» De leden der regterlijke magt, die voor hun leven of voor een bepaalden tijd zijn benoemd, *kunnen* door den Hoogen Raad, bij een met redenen omkleed arrest, uit hun ambt worden ontzet;

» 2°. wanneer zij verklaard zijn in staat van faillissement of kennelijk onvermogen, of wegens schulden zijn gegijzeld."

Het is facultatief gelaten ter beslissing van den Hoogen Raad, die elk geval in concreto beoordeelt. En kan hier nu sprake zijn van de qualificatie van misdadiger?

Hetzelfde artikel bepaalt ook dat een rechter die zijne verplichting niet nakomt om het hem aangewezen vast en voortdurend verblijf te houden, door den Hoogen Raad uit zijn ambt *kan* worden ontzet. Als dit nu al eens mocht geschieden, is dat dan ook afzetten als een misdadiger? En wil de geachte spreker dan niet meer eene verwijdering, indien het publiek belang dit eischt?

De wenschen, in dit opzicht, worden zeer tegenstrijdig. Zeer tot mijn leedwezen heb ik door den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht, in de zitting van 20 April ll., op een voor mijn gevoel en voor de waardigheid der rechterlijke macht onverkwikkelijke wijze, aan de Vergadering als schrikbeeld zien voorhouden eene rechtbank met drie failliete rechters. Wanneer ik nu den geachten afgevaardigde uit Amsterdam wel begrijp — die van een faillissement geene gevolgen voor den rechter schijnt te willen — dan zou deze geene wetsbepaling wenschen, die eene aldus samengestelde rechtbank kon verhinderen. Maar, hoe dit zij, in elk geval heeft deze wet niets te maken met de door den heer Levy afgekeurde bepalingen van *andere* wetten. Laten wij ons houden bij het onderwerp dat we voor ons hebben en ons thans niet vermoeien met het vaststellen van de vereischten van een rechter. Laten wij ons nu niet in met hetgeen het Wetboek van Koophandel bepaalt omtrent een kassier, of het Burgerlijk Wetboek aangaande een voogd of een curator. Dit zijn alle onderwerpen, vreemd aan dit wetsontwerp. Wij hebben ons nu te bepalen tot de regeling van het faillissement, als vermogensexecutie. Kan de geachte afgevaardigde zich met het voorgedragen stelsel als zoodanig niet vereenigen, het zij zoo. Maar ook in dat geval, is er geen reden de bepalingen van andere wetten en wetboeken te verwarren met de strekking van dit wetsontwerp.

Nog één woord. Wanneer het vonnis van insolventie nu ook al weder in dit ontwerp terugkeerde, wat heeft dit uit te staan met al hetgeen de heer Levy besprak en wat zou er dan gewonnen zijn tot keering van al het onrecht, dat die geachte afgevaardigde overal bespeurt?

Die spreker zeide wel: laat ons toch het onrecht trachten te verhelpen, door de beide stadiums van het faillissement scherp aan te wijzen, te onderscheiden en af te scheiden. In welk opzicht zal er dan voor dat doel iets verricht zijn? Zal het vonnis van insolventie aantoonen dat de insolvente een oneerlijke debiteur of een roekeloze speler is? Terwijl hij die een akkoord weet te sluiten een eerlijke schuldenaar zou zijn? Wij weten allen wel beter. Uit dat oogpunt blijft de gansche zaak gelijk ze is. Het doel door den heer Levy beoogd wordt in geen enkel opzicht er door bereikt. Ieder, eenigszins door ondervinding met faillieten bekend, weet, dat men de eerlijken niet uitsluitend moet zoeken onder hen die een akkoord weten te sluiten, noch de oneerlijken bij hen wier boedel insolvent werd verklaard.

En dan nog, wanneer bij de eventueele behandeling van eenig ander wetsontwerp de geachte spreker mocht meenen, dat aan den staat van insolventie een speciaal gevolg moet worden verbonden en niet aan den staat van faillissement, daartoe heeft hij dan nog alle gelegenheid. Een

vonnis van insolventie is daartoe immers niet noodig. Hij heeft dit wel ontkend door te beweren dat de dag waarop de insolventie aanvangt, dan niet vast zou staan. Maar dit is niet juist. Het *feit* waaraan de staat van insolventie van rechtswege zal verbonden zijn staat vast met den bepaalden datum daarvan. Of moet en kan *elke* gebeurtenis alléén geconstateerd worden bij een vonnis? Staat bijv. de datum van eene geboorte, niettegenstaande er bij den burgelijken stand eene akte is, niet vast, indien geen vonnis haar constateert? Hier is het niet anders. Wanneer een aangeboden akkoord niet aangenomen wordt, is daarvan een bepaalde dag die uit het proces-verbaal blijkt. Wordt het akkoord niet gehomologeerd, dan blijkt de datum uit de beschikking der rechtbank. Wanneer geen akkoord werd aangeboden, gaat de insolventie in op den dag van den afloop der verificatie. Twijfel of onzekerheid kan er dus in geen geval zijn.

Maar hiermede meen ik thans genoeg te hebben gezegd over enkele der groote punten, die de geachte spreker als zoodanig ter sprake heeft gebracht.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts twee opmerkingen opnemen van hetgeen wij gehoord hebben van den Minister. De Minister zeide namelijk: ik ontken dat er onrecht geschiedt. Waarom ontkent de Minister dat?

Het eenig motief dat hij daarvoor aanvoert, is dat het wetsontwerp op de faillietverklaring geene wijziging in het bestaande recht brengt. Is dat nu een voldoende steun voor 's Ministers stelling? Is dan het bestaande recht heilig? Mogen wij daaraan niet raken op een oogenblik, dat wij de gansche materie van het faillissement onder de oogen zien? Sluit die conclusie op de praemisse? Ik heb niet gezegd, dat dit wetsontwerp onrecht in het leven roept, maar dat het onrecht bestendigt en uitbreidt. Dit laatste geschiedt door het feit, dat het wetsontwerp onder den kring van faillieten trekt ook niet-kooplieden, personen die naar het bestaande recht niet kunnen worden failliet verklaard; personen, die thans in staat van kennelijk onvermogen moeten worden verklaard.

En komt men in staat van dat kennelijk onvermogen op dezelfde wijze als men naar dit ontwerp zou komen in staat van faillissement? Volstrekt niet. Men heeft alleen te vergelijken de voorwaarden, die in art. 882 en 883 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvervolging gesteld worden voor het komen in staat van kennelijk onvermogen met de voorwaarden, die hier gesteld worden voor het komen in staat van faillissement.

Ik zeide herhaaldelijk, dit wetsontwerp bestendigt een bestaand onrecht en breidt het uit. Dus men kan mij niet antwoorden: ik ontken dat het onrecht bestaat, dan moet gij eerst bewijzen dat het bestaande recht geen onrecht is.

Nu is de Minister mij hard gevallen, omdat ik een voorbeeld nemende, wees op den rechter, die ongelukkiglijk komt in staat van faillissement.

Wat gebeurt er met dien rechter?

Ik zeide, die rechter kan worden afgezet als een misdadiger.

Daarover is de Minister mij hard gevallen. Maar de Minister, voorlezende hetgeen staat in art. 11 Rechterlijke Organisatie, heeft juist niet voorgelezen de woorden, die voorkomen sub 1°. en 2° van dat artikel, waarin wordt gezegd, dat de rechter kan worden afgezet wanneer hij wegens misdrijf tot gevangenisstraf of hechtenis is veroordeeld, en wanneer hij verklaard is in staat van faillissement. Heb ik dan ongelijk, wanneer ik zeg, dat in dat artikel zelf het faillissement op ééne lijn gesteld wordt met het plegen van een misdrijf, en heb ik dan onrecht wanneer ik vraag: is het *enkele feit* dat iemand komt in staat van faillissement voldoende om die uitspraak te wettigen, dat hij behoort te worden gesteld op ééne lijn met iemand, die een misdrijf begaat; kan het niet zijn, nu gij in uw ontwerp het faillissement uitbreidt tot personen, die geen kooplieden zijn, dat zij ongelukkiglijk zijn gekomen in dien staat, en gij derhalve niet het recht hebt om over hen den staf te breken?

Nu zegt de Minister: er staat *kan*. Dat weet ik wel, want waarlijk het is niet heden voor het eerst dat ik dit artikel lees. Maar is dat dan op zich zelf rechtmatig, dat gij die mogelijkheid opent dat iemand den dag na de faillietverklaring op grond van die faillietverklaring wordt ontzet, dus vernietigd?

De Minister zegt wel, er staat in de wet *kan*, maar op pag. 71 van het verslag van de Commissie van Voorbereiding, wordt het woordje *kan* niet gebruikt, daar geeft de Regeering den raad om voor *alle* comptabele ambtenaren als voorbeeld ter navolging aan te nemen art. 11 van de Rechterlijke Organisatie, en om aan het enkele feit van faillietverklaring te verbinden die vernietiging waarover ik klaag. Daar wordt niet gesproken van *kan*. Kan dat alles worden goed gemaakt door een beroep op het bestaande recht, of rust niet op de Regeering, die zoodanig beroep doet de plicht om alsdan te bewijzen dat dit recht rechtmatig is, hetgeen ik ontken?

Bij herhaling heb ik gezegd — en dit was de tweede opmerking die de Minister maakte — dat deze wet de scherpste is van Europa.

Ik handhaaf die uitspraak omdat overal in Europa de faillietenwetten, speciaal voor den ongelukkigen, maar eerlijken debiteur, vergezeld zijn van andere wetten, onder andere benamingen. In Engeland heeft men de Bankruptcy-act, met zijn voorafgaand stadium; in Frankrijk de liquidation judiciaire; in Griekenland, Portugal, Zwitserland, overal elders heeft men een instituut, dat de scherpe faillietenwet verzacht.

Hier hebben wij dat niet; daarom zeide ik dat deze wet als zoodanig de scherpste van gansch Europa is.

De Minister zeide: laat ons nu niets bepalen omtrent hetgeen moet voorkomen in die verschillende wetten, die van het faillissement spreken.

Maar mag ik er met aandrang de aandacht op vestigen dat dit juist is wat ik wil. Laat ons nu niets bepalen, laat ons nu niets praejudicieeren! Laat ons *de mogelijkheid openen* om bij de invoeringswet of bij andere wetten, die de Regeering op het oog heeft de gevolgen, welke thans vastgeknoopt zijn aan de faillietverklaring, te binden aan het vonnis van de insolventie.

De Minister vraagt: hebt gij daarvoor een vonnis noodig? Dat kan blijken uit een feit.

Mijnheer de President! Wanneer dat het verschil is en er niets meer achter zit, dan vraag ik of dat der moeite waard is om zoodanig krachtig verzet te wekken, als thans geschiedt?

Het feit van de insolventie blijkt zonneklaar uit het vonnis; dat spreekt vanzelf, men heeft dat vonnis eenvoudig voor zich te nemen. Laat ons nu aannemen dat de Regeering de vraag, die ik te berde bracht, niet praejudicieeren wil, schaadt dat vonnis dan zoo sterk?

Wanneer het waarlijk in de bedoeling der Regeering ligt om deze vraag open te houden, en derhalve de invoeringswet zóó te maken dat de gevolgen van het vonnis van de faillietverklaring binnen de engst mogelijke grenzen beperkt worden, dat waarlijk zoo veel mogelijk naar de insolventie overgebracht wordt, wat thans vast zit aan de faillietverklaring waarom opponeert gij u dan zoo sterk tegen dat vonnis?

Zijn er zulke schrikkelijke nadeelen aan dat vonnis verbonden? Mijne bedoeling is juist om deze vraag niet te praejudicieeren, maar om eene akte in het leven te roepen, waaruit zonneklaar blijkt dat er insolventie is en blijkt dat het faillissement in zijne twee stadia wordt onderscheiden door een rechterlijk dictum.

De Minister zegt: bij tal van handelingen zoudt gij dan den rechter kunnen inroepen, bijv. bij geboorten.

Ik antwoord: wanneer gij carricaturen maakt, levert gij geene argumenten; de rechter moet zich voortdurend bemoeien met het faillissement. Het faillissement staat bij voortduring onder 's rechters toezicht.

De rechter heeft een gedelegeerde, den rechter-commissaris. Deze is de man, die voortdurend toeziet dat geen stap gedaan wordt in strijd met de bepalingen der wet.

53ste VERGADERING. — 25 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

Welnu, wanneer wij dan eene zoo gewichtige juridische verandering zien gebeuren als gelegen is in de insolventie, is het dan zoo erg vreemd dat men dan denzelfden rechter die steeds met het faillissement te maken heeft, uitspraak laat doen omtrent die insolventie?

Wanneer derhalve dat vonnis, gelijk ik uit de redeneering van den Minister meen te mogen opmaken, overbodig is, dan vraag ik, welke zwaarwichtige bedenkingen bestaan er tegen?

Dan althans is er een rechterlijk dictum, waardoor de zaak vaststaat. Indien het de Regeering ernst is en zij zich bezig heeft gehouden met de overweging der vraag die ik de eer had haar voor te leggen, dan kan bij het invoeren van de wet zulk een maatregel nuttig en noodig zijn om het onrecht dat nu reeds bestaat te verhelpen en daarvoor in de plaats te stellen datgene wat ik meen dat is overeenkomstig de beginselen van ons recht: geen schuldig verklaring zonder onderzoek.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Door de nu gehoudene rede van den geachten spreker ben ik wel eenigszins bevredigd.

Als grond voor zijn oordeel over deze wet, als de scherpste in Europa, voerde hij nu aan dat hierin geene bepalingen worden voorgedragen, om faillissementen te voorkomen. Dus met andere woorden: omdat er geen wet bestaat in den geest van het door den geachten spreker gedane voorstel, waarin de Vergadering niet heeft willen treden.

Maar ook in vele andere wetgevingen van Europa komen daartoe strekkende bepalingen niet voor.

Bovendien, de geachte spreker is in de gelegenheid een voorstel te doen ten einde in dat euvel te voorzien. Deze wet hindert hem daarin niet. In ieder geval constateer ik dat dit geen bezwaar is tegen den inhoud van dit wetsontwerp.

In de tweede plaats heb ik thans van den geachten spreker eene duidelijke verklaring mogen vernemen omtrent hetgeen hij verstaat onder het onrecht waarvan hij herhaaldelijk sprak.

Dat onrecht, erkent hij nu, wordt door deze wet niet geschapen, maar bestendigd en uitgebreid.

En welk onrecht dan? Niet één gelegen in den inhoud van deze wetsvoordracht, maar voortvloeiende uit andere wetten.

Maar die andere wetten zijn thans niet aan de orde en de Regeering had alsnu geen aanleiding daaromtrent voorstellen te doen. Doch gaat het aan dit wetsontwerp af te keuren en daaraan de qualificatie van »onrecht" toe te kennen wanneer men meent dat andere wetten, dat art. 11 der rechterlijke organisatie en art. 75 van het Wetboek van Koophandel op zich zelve onjuiste of verkeerde bepalingen behelzen die een vermeend onrecht kunnen teweegbrengen?

Ik constateer dan ook met genoegen dat de aangevoerde grief andere wetten geldt, maar daaruit volgt dan ook logisch, dat dit wetsontwerp daardoor onaangetast wordt gelaten.

Maar nu zou de tegen andere wetten bij den geachten spreker bestaande grief door dit wetsontwerp worden uitgebreid! Die uitbreiding berust echter slechts op één woord. Het eenig onderscheid zal daarin bestaan, dat de niet-koopman die thans in staat van kennelijk onvermogen wordt verklaard, onder de nieuwe wet in staat van faillisement zal verkeeren, zooals dat trouwens in andere landen ook het geval is. Maar de gevolgen zullen dezelfde blijven. Zoowel art. 11 der rechterlijke organisatie als de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent voogdij en curateele treffen gelijkelijk hem die in staat van kennelijk onvermogen en hem die failliet is verklaard.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Levy wordt in stemming gebracht en met 58 tegen 7 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Schimmelpenninck van der Oye, Huber, Goekoop, Hartogh, Bevers, Travaglino, van Bylandt, Röell, Rink, van Delden, van Berckel, van Beuningen, Vrolik, Mutsaers, De Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Alphen, Kerdijk, Mees, van Gijn, Plate, Houwing, Conrad, van Kerkwijk, van der Kaay, Dobbelmann, Roessingh, Guyot, de Meijier, Brantsen van de Zijp, Pijnacker Hordijk, Kielstra, van den Berch van Heemstede, van der Kun, van der Schrieck, T. Mackay, Land, de Beaufort (Amsterdam), Heldt, Æ. Mackay, van Houten, Gerritsen, Lucasse, de Ram, Rutgers van Rozenburg, Tydeman, Smits van Oijen, Lambrechts, Harte, Heemskerk, d'Ansembourg, Roijaards van den Ham, Veegens, van der Borch van Verwolde, Walter, van de Velde, Hintzen, Pyttersen en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Levy, Keuchenius, de Geer van Jutfaas, A. van Dedem, Ferf, Reekers en G. van Dedem.

Art. 173 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 174 tot en met 197 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 198, luidende:

»De boedel eens overledenen wordt in staat van faillissement verklaard, indien een of meer der schuldeischers daartoe verzoek doen, en summier aantoonen, dat de overledene had opgehouden te betalen, of dat de nalatenschap niet toereikend is ter betaling van de schulden des overledenen."

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! In verband met de wijziging die gebracht is in de artt 1 en 6, dient ook eene aanvulling plaats te hebben van art. 198, op dezelfde wijze. De punt aan het slot van het artikel wordt dientengevolge verandert in een komma en aan het artikel worden de woorden toegevoegd: *en indien de rechtbank dit in het gemeenschappelijk belang der schuldeischers wenschelijk oordeelt.*

De heer **van Houten**: Bij de discussie over art. 1 en reeds bij de algemeene beraadslaging is er op gewezen, dat dit artikel samenhing met de door de Regeering voorgestelde opvatting van het faillissement als een executiemiddel van geheel normalen aard tegenover kooplieden en niet-kooplieden. Ik had dan ook verwacht, dat wij na de wijziging van art. 1 van Regeeringswege eene wijziging zouden hebben gekregen van dit artikel, welke wij *à tête reposée* hadden kunnen nagaan. Toen wij nog dezen morgen geenerlei wijziging hadden ontvangen, heb ik voor mij zelf nagedacht over de verandering, welke in het artikel zou behooren te worden gebracht, in de meening dat de Regeering nu het artikel onveranderd wenschte te handhaven. Nu wordt ons eene nieuwe redactie voorgelegd welke, zooals het heet, zich aansluit bij hetgeen is besproken bij de artt. 1 en 6, maar dit artikel bevat toch nog iets meer. In art. 1 had men het stelsel dat men zich volstrekt niet bezighield met de quaestie, of iemand al dan niet onvermogend was om te betalen, maar zich eenvoudig had gehouden aan het feit, zooals het toen heette, het naakte feit, van het niet betalen van opeischbare schulden. Ik heb er toen op gewezen, dat met betrekking tot nalatenschappen eene nieuwigheid werd ingevoerd, want dat niet alleen het ophouden van betalen tot het faillissement van eene nalatenschap aanleiding zou geven, maar ook de omstandigheid dat eene nalatenschap was bezwaard met schulden boven het bedrag van de baten. Er werd niet gevraagd, dat de schuldeischers het ophouden van betalen hadden geconstateerd vóór den dood, maar het was ook voldoende dat later geconstateerd werd, dat de nalatenschap niet toereikend was om de schulden te

betalen. In dat geval zou ieder der schuldeischers het faillissement kunnen aanvragen.

Dit recht blijft bij de Regeeringsredactie voorwaardelijk bestaan.

Nu is mijne vraag of dit nieuwe recht zal bestaan nevens het bestaande van ons Burgerlijk Wetboek, ten aanzien van het recht van beraad en het voorrecht van boedelbeschrijving. Blijft de 14de Titel van het Tweede Boek van ons Burgerlijk Wetboek bestaan of zal deze worden afgeschaft? Welke is daaromtrent de meening van de Regeering? Zooals de zaak nu geregeld is treden de erfgenamen in het beheer der nalatenschap. Wanneer zij deze aanvaarden worden zij zelve aansprakelijk. Meenen zij echter dat de nalatenschap niet voldoende is tot betaling der schulden, dan hebben zij het recht van beraad en boedelbeschrijving. In dien 14den Titel is uitgewerkt wat de crediteuren in dergelijk geval te doen hebben. In de eerste plaats wordt elke rechtsvervolging in dien tijd gestaakt. De erfgenamen hebben voor het beheer der nalatenschap te zorgen, terwijl zij onder sommige omstandigheden kunnen worden genoodzaakt voor dat beheer zekerheid te stellen en waarborgen voor goed beheer te geven. Bij de verdeeling moeten zij verder verantwoording doen aan de crediteuren.

Wordt dit geheele recht nu afgeschaft, en treedt daarvoor in de plaats de laatste zinsnede van dit artikel? Bij de algemeene beraadslaging heb ik reeds te kennen gegeven dat ik mij daarmede niet zou kunnen vereenigen, omdat ik het niet wenschelijk vind dat elk, ook de niet-koopman, na zijn dood enkel en alleen omdat zijn boedel niet toereikend is om de schulden te betalen, wordt getroffen door de wet van faillietverklaring.

Ik kan mij met dit artikel niet vereenigen. De Regeering voert hier ten aanzien van de nalatenschap een nieuw recht in, namelijk dat ontoereikendheid van de baten kan leiden tot faillissement.

Nu nog eene opmerking omtrent de redactie die mij ook voorkomt niet van grond ontbloot te zijn, namelijk of het laatste gedeelte »indien de rechtbank dit in het gemeenschappelijk belang der schuldeischers wenschelijk oordeelt" slaat op beide gevallen of alleen op het tweede geval. Wat moet men summier aantoonen? Vooreerst, dat de overledene had opgehouden te betalen of dat de nalatenschap niet toereikend is tot betaling der schulden des overledenen. Daarop volgden dan: »indien de rechtbank dit in het gemeenschappelijk belang der schuldeischers wenschelijk oordeelt". Ik meen dat het niet duidelijk is dat dit op beide gevallen slaat en zal derhalve eene nadere explicatie afwachten. Een lid der Commissie van Voorbereiding, waarschijnlijk reeds ik in de gelegenheid geweest om van de wijziging kennis te nemen, zegt mij dat ik het artikel aldus moet lezen, dat er twee voorwaarden zijn, van welke de eerste zich wederom in twee onderdeelen splitst. De tweede voorwaarde: indien de rechtbank dit — dat is dat de staat van faillissement worde uitgesproken — in het gemeenschappelijk belang der schuldeischers wenschelijk acht.

Mijnheer de Voorzitter! Indien aldus de redactie kan worden goedgekeurd, dan zoude ik aan de Regeering en aan de Commissie van Voorbereiding in overweging geven om weg te laten de woorden: »of dat de nalatenschap niet toereikend is ter betaling van de schulden des overledenen." In dat geval toch sluit zich het artikel geheel bij art. 1 aan.

Ik wensch ook mede te deelen, Mijnheer de Voorzitter, wat ik zou hebben voorgesteld om duidelijk te doen uitkomen wat moet worden aangetoond om den boedel des overledenen in staat van faillissement te doen brengen.

Ik had willen voorstellen te lezen en plaats van hetgeen volgt na verzoek doen »en summierlijk doen blijken van hun vorderingsrecht, van het ophouden des overledenen met betalen en van het gemeenschappelijk belang der schuldeischers bij de faillietverklaring".

Op die wijze verviel het in staat van faillissement verklaren eenvoudig omdat de boedel *onder nul* is, gelijk men pleegt te zeggen. Dit past ook geheel in het stelsel der Regeering, dat namelijk het faillissement wegens het ophouden met betalen en niet wegens het onvermogen moet worden uitgesproken. Indien het artikel overigens geen bezwaar ontmoet, zal ik echter alleen voorstellen het tweede gedeelte weg te laten.

Mocht het artikel tegenstand ondervinden, dan zal ik misschien beproeven mijne eigene redactie daarvoor in de plaats te stellen. Ik wensch, alvorens mijne keus te doen, nadere inlichtingen van de Regeering en de Commissie af te wachten.

De heer **Travaglino**, *Voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende, om namens deze haar gevoelen mede te deelen over het amendement, zegt: De Commissie heeft geen bezwaar tegen de wijziging, door de Regeering voorgesteld, en meent, dat die wijziging juist noodzakelijk is, om verband te houden met art. 1 van het wetsontwerp.

Den heer van Houten kan ik antwoorden, dat, voor zoover mij bekend is, in geenen deele het voornemen bestaat, om het recht van beraad ten gevolge van dit wetsontwerp ter zijde te stellen; en dat integendeel dit recht zal blijven bestaan, zoowel als het voorrecht van boedelbeschrijving.

Dit neemt echter niet weg, dat de wijziging, door den Minister voorgesteld, toch noodzakelijk wordt geacht; terwijl die wijziging bestaanbaar is, zonder dat in een enkel opzicht zal worden getornd aan het recht van beraad of aan het voorrecht van boedelbeschrijving. Het schijnt niet in de bedoeling der Regeering te liggen, om bij de invoeringswet van dit ontwerp, als het wet zal zijn geworden, de hier bedoelde artikelen van het Burgerlijk Wetboek te veranderen, nog veel minder om ze af te schaffen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Groningen omtrent dit artikel in zijne tegenwoordige redactie, kan ik antwoorden, dat de uitlegging, door hem zelven in de laatste plaats gegeven, de juiste is. Om dit boven twijfel te verheffen, is het woord: »indien" in de aan het artikel toegevoegde woorden herhaald.

Wat de gevallen betreft waarin verklaring eener nalatenschap in staat van faillissement mogelijk zal zijn, is hier in hoofdzaak geen verandering gebracht in het bestaande recht, want ook thans kan de boedel van een overledene, die opgehouden had te betalen, in staat van faillissement verklaard worden. Art. 767 van het Wetboek van Koophandel zegt er wel uitdrukkelijk bij: »om het even of zijne erfgenamen van het recht van beraad al dan niet gebruik maken, de erfenis zonder of onder het voorrecht van boedelbeschrijving hebben aanvaard, dan of zij dezelve hebben verworpen."

Maar die woorden zijn in het thans voorgestelde artikel er niet bijgevoegd, omdat de zaak vanzelve spreekt en die woorden geheel overbodig mogen heeten. De bepalingen van het burgerlijk recht omtrent aanvaarding of verwerping van nalatenschappen blijven dan ook geheel intact. Nieuw daarentegen is de bepaling — en hiertegen komt de geachte afgevaardigde vooral op — dat faillietverklaring ook kan plaats hebben indien »de nalatenschap niet toereikend is ter betaling van de schulden des overledenen".

Dit is een nieuwe grond voor faillietverklaring, zegt de geachte afgevaardigde, die niet voorkomt in de andere bepalingen van dit wetsontwerp. Dit is juist. Maar waar het op aankomt, is de vraag of de omstandigheid dat het hier niet geldt een levenden persoon, doch eene nalatenschap, deze bepaling niet voldoende rechtvaardigt?

Geheel afdoende schijnt mij hetgeen reeds in de Memorie van Toelichting staat. Daar lezen wij toch: »Als het ophouden met betalen gedurende het leven plaats heeft, zal de faillietverklaring in den regel evenzeer tijdens het leven geschieden. Herhaalde malen is het daarentegen voorgekomen, dat eerst na den dood de insolventie van den schuldenaar bleek; meer dan eens ook, dat de schuldenaar,

staande voor het feit zijne betalingen te moeten staken, zich van het leven beroofde. In die gevallen hebben de schuldeischers een even groot belang bij failliet verklaring als wanneer het ophouden met betalen reeds gedurende het leven is begonnen."

Men moet hierbij in aanmerking nemen, dat ten aanzien van een overledene van een ophouden van betalen geen eigenlijke sprake meer zijn kan. In een precairen toestand des boedels echter, terwijl de schuldenaar heeft opgehouden te bestaan, is het niet toereikende der nalatenschap ter betaling van de schulden des overledenen, een toestand, equivaleerende met dien van het ophouden van betalen eens nog levenden.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van de Regeering, dat er geen verandering wordt gemaakt in het bestaand recht is slechts waar ten aanzien van de eerste clausule, namelijk dat eene nalatenschap kan worden verklaard in staat van faillissement, wanneer er reeds was ophouden met betalen.

Ik stel niet voor daarin verandering te brengen. Integendeel, ik vind het volkomen juist, dat de boedel in staat van faillissement kan worden verklaard, wanneer het recht om de faillietverklaring aan te vragen geacquireerd is bij het leven van den overledene, wanneer het reeds zou zijn verkregen op het tijdstip, dat degene voor wien het faillissement wordt aangevraagd, sterft. Dit is een bestaand recht. Nu zegt de Regeering: wij hebben weggelaten de woorden »onverschillig of van het recht van beraad is gebruik gemaakt", omdat die woorden overbodig zijn. Ik zou betwijfelen of die opvatting van de Regeering juist is. Maar indien ze juist is, dan is niet juist wat de voorzitter der Commissie van Voorbereiding zeide: dat men intact wil laten het recht, hetwelk de 14de Titel van het Burgerlijk Wetboek geeft.

Wij lezen in art. 1071: »Aan den erfgenaam wordt een termijn van 4 maanden vergund" en »gedurende den voorgeschreven termijn" zegt art. 1072 » kan geene rechterlijke veroordeeling tegen hem verkregen worden en de uitvoering van de vonnissen, die ten laste van de overledenen zijn uitgesproken, blijft opgeschort". Gedurende dien termijn staat het recht ten aanzien der boedels stil.

Nu zal men hier invoeren, dat, op een eenvoudig request van den schuldeischer, de boedel in staat van faillissement kan worden verklaard, niet om eene reden die reeds bestond bij het overlijden, alleen om het onvermogen van betalen, dat geconstateerd is na den dood.

Het faillissement wordt aldus een normaal zoo niet het normaal middel van boedelberedderiug, want de schuldeischers vinden al die rechten ten aanzien van beraad en boedelbeschrijving minder aangenaam, evenals de schorsing in de uitoefening van rechten, die de dood van den debiteur geeft en dikwijls de weinig vormelijke wijze van bereddering, want ik erken gaarne dat het Burgerlijk Wetboek ten aanzien van de boedelberedderiug leemten heeft. Wanneer men nevens de boedelberedderiug van het Burgerlijk Wetboek heeft de aanvraag aan de rechtbank om faillietverklaring — en ten aanzien van iederen boedel kan de rechtbank zich laten voorleggen een inventaris — zal hiervan een ruim gebruik gemaakt worden, zoodra de inventaris het bewijs levert dat er geen voldoende baten zijn.

Is thans onvoldoende gezorgd voor schuldeischers, kunnen in sommige opzichten malversatiën plaats hebben welke door benoeming van een curator kunnen worden gekeerd, dan moet daarin worden voorzien door wijziging van het Burgelijk Wetboek; maar de overledene of de boedel, wat op hetzelfde neerkomt, mag mijns inziens niet verklaard worden in staat van faillissement te verkeeren, als het recht dien staat te eischen niet bij zijn leven werd verkregen.

Ik heb dus de eer voor te stellen weg te laten de woorden » of dat de nalatenschap niet toereikend is ter betaling van de schulden des overledenen".

Het *amendement* van den heer van Houten wordt ondersteund door de heeren Levy, van der Kaay, Ferf, de Beaufort (Amsterdam) en van Beuningen, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Ik ben het met den laatsten geachten spreker eens, dat in de negende afdeeling van het ontwerp gedeeltelijk nieuw recht wordt geschapen; trouwens op bladz. 131 en volg. van het Verslag wordt dit met zooveel woorden gezegd; men gaat bij het ontwerp veel verder dan het Wetboek van Koophandel. Thans kan de boedel van een overleden koopman alleen binnen drie maanden na zijn overlijden failliet worden verklaard, als de man bij zijn leven reeds ophield te betalen. Nu wordt voorgesteld den crediteuren, afgescheiden van de feitelijke quaestie, of de overledene bij zijn leven ophield te betalen, het recht te geven faillissement aan te vragen, wanneer de boedel ontoereikend is om de schulden te voldoen. Dit is het standpunt van het wetsontwerp; ik geef dus toe, het is nieuw recht; maar nu is de vraag, of dat nieuwe recht niet goed recht zal zijn. Wij hebben niet te onderzoeken, of het wellicht in strijd zou kunnen komen met sommige artikelen van ons Burgerlijk Wetboek; deze nieuwe wet immers zal niet terstond worden ingevoerd; maar de Regeering is het met de Commissie eens geworden, dat daarvoor nog eene afzonderlijke — eene invoeringswet noodig zal zijn. Bij aanneming van deze negende afdeeling zullen wellicht ook enkele veranderingen moeten plaats hebben in de 14de en volgende Titels van het Eerste Boek van het Burgerlijk Wetboek.

Welk doel beoogt de Regeering nu met dit nieuwe recht? De geachte vorige spreker zal erkennen, dat voor de crediteuren bij het openvallen eener nalatenschap volgens het bestaande recht zeer slecht gezorgd is. Hij wees op het recht van beraad van den erfgenaam.

Maar ik vraag: zijn intusschen de rechten van de crediteuren voldoende gewaarborgd? Het komt daarenboven voor, dat bij eene minder nadeelige nalatenschap, waarvan de schulden wel niet door de baten volkomen worden gedekt, de belangen harer crediteuren nog worden verslimmerd, omdat de erfgenamen nog minder solvabel zijn dan hun erflater. In zoodanig geval vinden de crediteuren evenmin voldoende hulp in onze wet. Het eenige wat onze wet hun toekent, is hetgeen art. 1153 bepaalt, het bekende beneficium separationis. Ik geloof echter, dat de vorige geachte spreker het wel eens zal zijn met het Verslag, dat het benefice zoo niet slecht, althans zeer onvoldoende geregeld is in onze wet.

Hetgeen men nu hier verlangt bij deze 9de afdeeling in te voeren, is niet anders dan eene meer doelmatige toepassing van dat beneficium separationis, eene volkomen afscheiding en liquidatie van de nalatenschap. Zie hier het denkbeeld waarvan in Duitschland de Concursordnung is uitgegaan, hetgeen eenigszins gewijzigd in dit wetsontwerp is overgenomen.

Ik resumeer: zonder eenige quaestie bedoelt dit wetsontwerp gedeeltelijk nieuw recht te creëeren, maar ik geloof ook, dat in de praktijk gebleken is, dat er behoefte bestaat aan betere regeling van de rechten der schuldeischers eener nalatenschap. Ik geloof dus, dat deze nieuwe afdeeling wèl nieuw, maar ook tevens goed recht schept.

Na hetgeen ik heb gezegd, zal het duidelijk zijn, dat de Commissie van Voorbereiding het amendement van den heer van Houten niet kan ondersteunen.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Nu wordt erkend, dat er eene poging wordt gedaan om nieuw recht te scheppen. De eerste vraag is nu hier nog niet, of het is *goed* recht, maar of dat nieuwe recht is *burgerlijk* of *faillieten*-recht.

Nu ben ik volkomen overtuigd, dat wij hier te doen hebben met eene nieuwe bepaling van *burgerlijk* recht en niet van *faillieten*-recht.

Wanneer de heer Hartogh zegt, dat de 14de Titel van het Burgerlijk Wetboek gebreken heeft, dan geef ik toe,

dat bij het herzien van dien titel nieuwe bepalingen moeten worden gemaakt, maar de vraag is, of die nieuwe bepalingen onafscheidelijk behooren te worden verbonden aan de voorwaarde van het bewijs, dat de boedel niet ten volle uitkomt.

De tweede vraag is of de verbeteringen, die ten aanzien van de liquidatie van den boedel van den gewonen burger zullen worden aangebracht, mogen worden ingevoerd in den vorm, dat men de nagedachtenis van den overledene met failletverklaring treft.

Wij komen hier weder terug tot het uitgangspunt, de aard der failletverklaring. De heeren hebben zich er langzamerhand zoo vertrouwd mede gemaakt, alsof het de gewone toestand is van iemand wiens baten zijne lasten niet overtreffen. Men zegt, dat de persoon van den overledene er buiten blijft, en dat de goederen alleen er door getroffen worden. Maar, mijn hemel, die persoon, die heelemaal niet meer drager is van rechten, die verklaart men dan toch nog failliet! De boedel van dien man wordt wel in staat van faillissement verklaard, maar het publiek zal er toch van maken dat die persoon in staat van faillissement is verklaard. Waarom dan toch die naam van failletverklaring voor eene eenvoudige boedelberedderîng? Zoolang de wereld staat is, om zoo te zeggen, het recht altijd zoo geweest als het in het Burgerlijk Wetboek is geregeld; al de bepalingen op dit punt van beraad en boedelbeschrijving zijn afkomstig van het Romeinsche recht. En waarom zal men dat nu vermengen met het faillietenrecht? Er zijn verschillende waarborgen aan de crediteuren gegeven. Zoodra er malversatie gepleegd wordt door erfgenamen, die in het beheer zijn, dan worden zij voor het geheel aansprakelijk gesteld; wanneer er roerende goederen zijn kan de rechter eischen, dat er zekerheid gesteld wordt, enz. Maar wanneer dat niet toereikend is kan men toch de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek verbeteren en behoeft men niet zijne toevlucht te nemen tot het faillietenrecht.

In plaats van nu te zeggen: wij zullen hier een nieuw beginsel vastleggen, en dan zal later de Titel van het Burgerlijk Wetboek, die op dit onderwerp betrekking heeft, daarmede in overeenstemming worden gebracht, zou ik aan de Regeering en aan de Commissie in overweging willen geven, om, als er verbetering moet gebracht worden in de beredderîng van dergelijke boedels, dit te doen bij eene wijziging van het Burgerlijk Wetboek, en haar niet vast te hechten aan het faillietenrecht, vooral niet nadat men als beginsel heeft vooropgezet, dat men de quaestie van onvermogen geheel ter zijde moet laten. Eerst heeft men mijn amendement op art. 1 bestreden, op grond dat daardoor een geheel nieuw beginsel in de wet zou worden gebracht, namelijk of de boedel al of niet toereikend was om de schulden te betalen; het kwam er slechts op aan, zeide de Regeering, of er was ophouden van betaling. Nu moet hier dat nieuwe beginsel er ingebracht worden, naar het mij voorkomt geheel ten onrechte: de behandeling van eene nalatenschap. Ik blijf dus mijn amendement, ook niettegenstaande het advies van de Commissie, handhaven.

De heer **Smidt,** *Minister van Justitie:* Het is reeds door mij gezegd: er kan geen verschil zijn dat hetgeen de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten wil laten staan in dit artikel, is het bestaande recht, art. 767 van het Wetboek van Koophandel, en dat hetgeen daarin nieuw voorkomt, de woorden zijn die hij nu daaruit wil verwijderen.

Maar, wat hierbij op den voorgrond moet gesteld worden, is niet: hebben wij met oud of met nieuw recht te doen, maar met *goed* recht?

De ondervinding heeft geleerd, niet alleen hier te lande maar ook elders, dat het cas van het tegenwoordige art. 767 van het Wetboek van Koophandel niet voldoet aan de behoefte, als zijnde te beperkt.

Het is zeer wel mogelijk dat iemand bij zijn overlijden niet meer in staat is zijne schulden te betalen, maar dat het aan anderen onbekend is dat hij in dien toestand verkeert, omdat hij tijdens zijn leven nog niet had opgehouden te betalen. Dan is het middel niet voldoende dat men nu in het Wetboek van Koophandel vindt. Ook de Concursordnung (§ 203 volg.) gaat dan ook verder.

De heer van Houten meent echter, dat het euvel elders zit, namelijk in het burgerlijk recht, niet in het faillietenrecht, en wil daartoe dus het Burgerlijk Wetboek gewijzigd hebben.

Is dit wel juist? Die oude bepalingen, gelijk hij ze noemde, afkomstig uit het Romeinsche recht, zijn in het Burgerlijk Wetboek geschreven ten behoeve van de erfgenamen. Ik wijs op het recht van beraad; op het recht om eene erfenis zuiver dan wel onder het voorrecht van boedelbeschrijving te aanvaarden.

Hier handelen wij echter niet over de belangen en rechten van erfgenamen, maar van de schuldeischers. Wanneer eene nalatenschap niet toereikend is om de schulden te voldoen, en de erfgenamen zijn geheel passief, zoodat zij den boedel aan zijn lot overlaten, dan treedt voor de schuldeischers een moeilijke toestand in, die voorziening en regeling eischt.

Nu kan men van een levende zeggen, dat hij ophoudt met betalen, maar zoodra iemand overleden is, kan deze uitdrukking niet meer gebruikt worden en moet men wel stellen het geval, dat de overledene reeds tijdens zijn leven had opgehouden te betalen, en, wat alsdan met betrekking tot de schuldeischers, er mede gelijk staat, het geval van het ontoereikende van den boedel. Wanneer men in de zaak overeenkomstig de behoefte en in den geest van het Wetboek van Koophandel wil voorzien, dan moet men de thans voorgestelde uitbreiding aan de bepaling geven.

Conflicten met het burgerlijk recht ontstaan daardoor niet, naar mij voorkomt. Mocht er al iets denkbaar zijn, voor het geval de erfgenamen den boedel aanvaarden onder benefice van inventaris, dan is dit een punt, waarin bij de later te volgen invoeringswet zal zijn te voorzien.

Ik kan mij niet voorstellen dat deze bepaling, die uit een practisch oogpunt aanbeveling verdient, niet zou overeenstemmen met de algemeene voorschriften en eischen omtrent de failletverklaring van een levende, en dat zij niet in deze wet zou thuis behooren. Bezwaarlijk zou de regeling in het Burgerlijk Wetboek zijn in te voegen. Zeer zeker ware zij niet te brengen onder den 14den Titel of de beide daarop volgende Titels van het Tweede Boek van het Burgerlijk Wetboek, die hier werden aangehaald.

De heer **Reekers:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts eene enkele bedenking aan het oordeel van den Minister te onderwerpen.

De Minister zegt, dat wij hier te doen hebben met eene bepaling in het belang der schuldeischers.

Mij bijna geheel aansluitende aan het betoog van den heer van Houten, meen ik dat voor het belang van de schuldeischers gewaakt moet worden volgens de bepalingen daaromtrent in het Burgerlijk Wetboek gegeven.

Hier is een voordeel aan de schuldeischers geschonken, dat, dunkt mij, eenigermate bedenkelijk is. Krachtens deze bepaling zal toch de schuldeischer de keuze hebben om tot de erfgenamen te zeggen: indien gij niet bijpast bij den onvolledigen boedel, zullen wij zorgen dat die boedel failliet verklaard wordt.

Ik zou dit middel den crediteuren niet gaarne in de hand geven. Gaarne wil ik tot alles medewerken wat hun zekerheid verschaft hun geld te verkrijgen, maar om hun het recht te geven om dergelijke pressie uit te oefenen op personen, die in de verste verte niet betrokken zijn bij hetgeen de overledene verricht heeft, daartegen heb ik bezwaar.

De heer **van Houten:** Mijnheer de Voorzitter! Na het antwoord van den Minister moet ik nog even wijzen op twee bepalingen van het burgerlijk recht.

Gedurende den termijn van beraad, zijn de crediteuren

53ste VERGADERING. — 25 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

niet rechteloos; volgens art. 1074 kan de rechter al zoodanige maatregelen voorschrijven welke hij mocht noodig achten zoowel tot behoud van de goederen der nalatenschap als van de belangen van derden. Na aanvaarding onder het voorrecht van boedelbeschrijving is de erfgenaam verplicht, volgens art. 1081 »op verzoek van belanghebbende partijen, voldoende zekerheid te stellen voor de waarde der roerende goederen in de boedelbeschrijving begrepen.

» Indien hij in gebreke blijft deze zekerheid te stellen, zullen de roerende goederen worden te gelde gemaakt om daaruit de schulden en lasten der nalatenschap te voldoen".

Het is mogelijk, dat er gevallen geweest zijn, waarin crediteuren moeilijkheden ondervonden hebben, om faillissement te verkrijgen, terwijl zij dat toch in hun belang rekenden te zijn. Ook is het mogelijk dat daaronder gevallen zijn kunnen waarvan men met recht zou kunnen zeggen, dat failliet verklaring niet misplaatst was, ook zonder dat de voorwaarde: ophouden te betalen, te bewijzen is ten aanzien van den overledene.

Maar kan dat eene reden zijn om naast het wel omschreven recht van het burgerlijk recht aan elken crediteur voor elken boedel die niet uit kan, recht te geven tot het eischen van *failliet*verklaring?

Ik heb bij de algemeene beschouwingen opgemerkt dat dit ontwerp is ontworpen in harden geest, voor ieder die schulden heeft; langzamerhand is die geest door deze Regeering en door de Commissie op den achtergrond gedreven, maar hier is men nog niet mild.

Ik ben volstrekt niet door den Minister overtuigd, dat de voorgestelde verandering noodig is.

Ook wat de heer Reekers tot ondersteuning van mijn amendement heeft gezegd, verdient ten zeerste de aandacht.

Voor de Regeering is failliet verklaring niets anders dan het constateeren van het feit dat de boedel niet uitkomt. Niets meer dan de aanvaarding met boedelbeschrijving. Maar voor de maatschappij blijft, niettegenstaande al die verklaringen, het faillissement een schande voor den overledene, en, terwijl het recht den crediteuren niets meer toekent dan om uit den boedel de schulden betaald te krijgen, zoo er niet genoeg is pondspondsgewijs, geeft deze bepaling hun nog het recht om bovendien een wapen te gebruiken dat voor de erfgenamen zoo hard kan zijn, dat zij liever aan onrechtmatige eischen zullen toegeven, dan toestaan dat den overledene schande worde aangedaan.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord naar aanleiding van de redevoeringen der twee laatste geachte sprekers.

Indien gegrond ware wat de heeren van Houten en Reekers zeiden, zou het amendement van den eersten spreker veel verder moeten gaan.

Waarom dan wel failliet verklaring toegestaan van den boedel des schuldenaars, indien hij overleden is, maar nadat hij reeds opgehouden heeft te betalen? Ook in dat geval zou kunnen gelden wat de heer Reekers zeide, dat de crediteuren daarvan gebruik zouden maken om de erfgenamen te dwingen meer te betalen dan er in de nalatenschap is. Dit gevaar, indien het zoo ernstig ware, bestaat immers tegenwoordig ook reeds. Heeft men ooit gehoord dat daarvan misbruik gemaakt is? En wat den heer van Houten betreft, indien deze meent, dat onze wettelijke bepalingen, rakende de nalatenschappen en wat daarmede in verband staat, zoo goed alles hebben geregeld, waarom dan ook door hem het faillissement toegelaten van den boedel van den overleden schuldenaar, indien hij vroeger heeft opgehouden te betalen? Men heeft ook vroeger reeds gevoeld, ik zal niet zeggen zoolang de wereld bestaat, zooals de heer van Houten zegt, maar reeds langer dan eene halve eeuw, ja, vergis ik mij niet, ook toen het oud-Hollandsche recht gold, dat het in zoodanig geval toch noodig was, dat faillissement kon worden uitgesproken.

Waarom is dat noodig? Omdat, hoe men het ook bepalen wil, er altijd plaats kan hebben eene amalgamatie, een in elkander vloeien van de nalatenschap met het vermogen van de verschillende erfgenamen, eene samenvloeiing, vooral in ons recht, waarin wij niet kennen de hereditas jacens, maar waarin de regel geldt: le mort saisit le vif.

Ware het nu een geschikt oogenblik om met den heer van Houten de verschillende door hem bedoelde bepalingen van het Burgerlijk Wetboek na te gaan, dan geloof ik, dat het niet moeilijk zou zijn, om aan te toonen, dat in vele gevallen de schuldeischers van dien overledene benadeeld kunnen worden, zonder dat zij er zeer veel aan kunnen doen door handelingen of, wat nog veel erger is, door het niet-handelen van de erfgenamen. Wanneer nu de geachte afgevaardigde er op wijst, dat de rechter daartegen maatregelen kan bevelen, dan vergete hij niet, dat die hulp meestal te laat komt, wijl dan de nalatenschap met het vermogen van de erfgenamen juridiek reeds tot één geworden is en eindelijk, dat in elk geval, om die hulp des rechters te verkrijgen, vooraf eene procedure noodig is. Wanneer dit nu waar is, waarom zullen wij dan den practischen weg niet opgaan, die ons door dit wetsontwerp aangewezen wordt? Nu zegt mijn geachte vriend en bestrijder, de heer van Houten: gij wilt alles failliet hebben; neen, Mijnheer de Voorzitter! ik hoop, dat ook in de toekomst de meeste nalatenschappen solvent zullen zijn, dat is in het belang van de erfgenamen en ook van den Staat.

Het geldt hier alleen de vraag op welke wijze, indien de nalatenschap eens niet solvent is, kunnen de schuldeischers in zulk een geval het best geholpen worden? Ik geloof, dat dit op goede wijze kon plaats hebben, zooals bij dit wetsontwerp wordt voorgesteld. Er zal dan moeten geschieden, evenals wanneer de gefailleerde nog leefde, verificatie en daarna eene liquidatie. Waarom zouden wij eene zoodanige regeling nu thans niet bij dit wetsontwerp aannemen? Immers bij het nieuwe faillietenrecht hebben wij voor alles op het oog den boedel, een algemeen beslag in het gemeenschappelijk belang van alle crediteuren. Wanneer men van dit hoofdbeginsel uitgaat, wat doet het er dan toe of de gefailleerde leeft of hij dood is, of hij sterft gedurende het faillissement, of overleden is nadat hij opgehouden heeft te betalen? Behooren de rechten der crediteuren in al die gevallen niet dezelfde te zijn?

Ik meen dan ook, dat in dezen gedachtengang, het wetsontwerp een zeer logisch stelsel inhoudt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer van Houten wordt in stemming gebracht en met 56 tegen 13 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Ferf, Roessingh, Guyot, de Meijier, Reekers, Brantsen van de Zijp, Kielstra, van den Berch van Heemstede, van der Kun, van der Schrieck, T. Mackay, Land, Heldt, Æ. Mackay, van Houten, Gerritsen, Lucasse, de Ram, Rutgers van Rozenburg, Smits van Oijen, Lambrechts, Harte, Heemskerk, d'Ansembourg, Clercx, Roijaards van den Ham, Veegens, van der Borch van Verwolde, Walter, G. van Dedem, van Karnebeek, Goeman Borgesius, van de Velde, Pyttersen, Schimmelpenninck van der Oye, Levy, van Bylandt, van Delden, van Berckel, van Beuningen, Mutsaers, Keuchenius, de Geer van Jutfaas, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Alphen, Kerdijk, Mees, van Gijn, Houwing, Conrad, A. van Dedem, van Kerkwijk, van der Kaay, Dobbelmann, Seret en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Pijnacker Hordijk, de Beaufort (Amsterdam), Tydeman, de Kanter, Hintzen, Huber, Hartogh, Bevers, Travaglino, Röell, Rink, Vrolik en Plate.

Het *gewijzigd art.* 198 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 199 tot en met 205 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het *amendement* van de Commissie van Voorbereiding, strekkende om achter art. 205 te doen volgen een nieuw artikel:

»Art. 205*bis*. De gefailleerde, die goederen bezit in het buitenland of inschulden op in het buitenland gevestigde personen, is verplicht, indien de curator zulks noodig acht, dezen bij authentieke akte over te dragen de uitoefening van alle zijne rechten op voormelde goederen of tegen voormelde personen."

De heer **Hintzen**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, het woord ontvangen hebbende om namens deze het amendement toe te lichten, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid om het amendement thans toe te lichten; ik wensch er echter opmerkzaam op te maken, dat met het oog op den ver gevorderden tijd, de verdere behandeling van het amendement wel niet vóór morgen zal kunnen plaats hebben, zoodat ik zoo vrij ben u in overweging te geven de behandeling nu te verdagen.

De **Voorzitter**: Ik ben zoo vrij den heer Hintzen in overweging te geven in elk geval, zooals zijn voornemen was, thans over te gaan tot de toelichting van het amendement. Wellicht kan het in deze vergadering nog voor een gedeelte worden besproken, ofschoon ik bereid ben de verdere behandeling en in elk geval de stemming uit te stellen tot morgen.

De heer **Hintzen**: Ik gaf u de verdaging slechts bescheiden in overweging; nu door u de voorkeur wordt gegeven aan het aanvangen der beraadslaging, leg ik mij gaarne daarbij neder.

De titel van de tiende afdeeling, waarbij ons amendement ter sprake komt, is eenigszins pretentieus: bepalingen van internationaal recht. Daarin zijn samengevoegd een drietal artikelen waarbij de verhoudingen van de schuldeischers, voor zoover zij kunnen beschikken over buitenlandsche goederen, in het Nederlandsche faillissement worden geregeld. Oorspronkelijk had de Staatscommissie verder een drietal artikelen opgenomen, waarvan de hoofdstrekking deze was, dat daarbij, zooals de Staatscommissie zich wellicht niet geheel juist uitdrukte, de eenheid van faillissement zou worden erkend. Met andere woorden: de Staatscommissie wenschte dat elke buitenlandsche failletverklaring in Nederland zou moeten gelden. Zij stelde zich daarbij op dit standpunt dat Nederland zich moest stellen aan de spits der moderne rechtsontwikkeling. Ik geloof dat de Regeering zeer te recht van dit stelsel is afgeweken en er zich toe bepaald heeft om de minder ingrijpende bepalingen op te nemen, want mijns inziens kan in eene nationale wet zeer bezwaarlijk het internationaal privaatrecht worden geregeld, zoolang niet de grondslagen daarvan ook bij internationale overeenkomst zijn vastgesteld.

Waar dit niet het geval is, vervalt men altijd in het groote bezwaar dat die bepalingen een eenzijdig karakter dragen. En zoo kon ook het voorstel der Staatscommissie om in het oude artikel 211 het faillissement, in het buitenland uitgesproken, in Nederland te erkennen, nooit ten gevolge hebben dat tevens het omgekeerde het geval zou wezen. De Commissie van Voorbereiding heeft gemeend eene hoogst bescheiden poging te moeten wagen om door aan de artt. 203 en 204 van het wetsontwerp eene andere bepaling toe te voegen, het stelsel van beschikking over buitenlandsche goederen en pretentiën vasteren vorm te geven.

Wat is tegenwoordig het groote bezwaar, waarmede men in het internationaal-privaat-rechtelijk verkeer te kampen heeft? Dit, dat in het algemeen een curator als zoodanig buiten zijn land niet wordt erkend. Ik laat de twistvraag hier buiten spel of, in weerwil van art. 431 Burgerlijke Rechtsvordering de buitenlandsche curator in Nederland kan worden erkend. Deze komt hier niet in aanmerking. Dit staat wel vast, dat in bijna alle gevallen in een buitenlandsch faillissement de Nederlandsche curator niet wordt erkend. Dit brengt voor den boedel groote moeilijkheden mede, vooral ten opzicht van het beheer en de beschikking over roerende goederen en het innen van pretentiën in het buitenland van een gefailleerde, indien deze hier zijne betalingen heeft moeten staken.

Er zijn in den vreemde wel bepalingen gemaakt, die in dien moeilijken toestand voorzien, maar zij zijn schaarsch en hebben althans niet die beteekenis, om de Commissie van haar voorstel terug te houden.

Ik wensch op die bepalingen een vluchtigen blik te werpen met het oog vooral op het belang dat de zaak voor ons heeft.

In de Engelsche wet is ten dien opzichte niets bepaald, wel door de Engelsche rechtsgeleerden, door de Engelsche jurisprudentie. Daar is uitgemaakt dat roerende goederen in en buiten Engeland feitelijk vallen in het vreemde en in het Engelsche faillissement, met andere woorden, dat de Nederlandsche curator beslag kan leggen op roerend goed in Engeland, ook wanneer schuldeischers daarop te hunnen behoeve executierechten willen uitoefenen. De Engelsche juristen zijn daarbij van deze gedachte uitgegaan, dat òf roerend goed verondersteld wordt te zijn, daar waar het domicilie van den eigenaar is, òf roerend goed gehecht is aan den persoon van den eigenaar, dat, zooals zij het uitdrukken, »personal property has no locality".

In een ander land, met name in Oostenrijk, is getracht door de faillissementswet in het bezwaar te voorzien, door te bepalen dat, wanneer een gefailleerde in het buitenland goederen in Oostenrijk heeft, deze op verzoek moeten worden uitgeleverd, en omgekeerd, dat, wanneer in Oostenrijk iemand failliet gaat, tot de buitenlandsche Behörde het verzoek moet worden gericht, om zijne goederen in het buitenland in het faillissement te brengen.

Hier wordt derhalve het beginsel van reciprociteit gehuldigd, waaraan intusschen het bezwaar verbonden is, dat voor behoorlijke toepassing ook in de buitenlandsche wetgevingen daarmede overeenstemmende bepalingen worden vereischt.

Dit is al dadelijk niet het geval in de Duitsche Concursordnung in Duitschland, waarmede wij belangrijke handelsbetrekkingen onderhouden, en dat derhalve voor ons op den voorgrond staat. Ofschoon door de stellers van de Motive der Concursordnung van het beginsel is uitgegaan om binnenlandsche en buitenlandsche schuldeischers gelijk te stellen, en zooveel mogelijk met het buitenlandsch faillissement rekening te houden, vernietigen de uitzonderingen den regel, en is zelfs in art. 207 bepaald, dat het recht om zich op in Duitschland aanwezige goederen te verhalen, vrijstaat aan alle crediteuren, indien zij vorderingen hebben op den buiten Duitschland failliet verklaarden eigenaar.

»Besitzt ein Schuldner, über dessen Vermögen im Auslände ein Concursverfahren eröffnet worden ist, Vermögensgegenstände im Inlande, so ist die Zwangsvolstreckung in das inländische Vermögen zulässig."

Wat brengt dus de bepaling teweeg? Dat de »Dispositionsfähigkeit" van den Nederlandschen failliet onaangetast blijft, en dat de bevoegdheid van den Nederlandschen curator in Duitschland niet wordt erkend. Die curator komt in eene lastige positie, zoolang de schuldenaar de bevoegdheid heeft in Duitschland op te treden, hij kan niet tusschenbeide komen.

De curator is een persoon als ieder ander; hij kan geen beslag leggen op de goederen in Duitschland; hij kan geen pretentiën innen; indien de failliet goederen heeft, die hij wenscht te onthouden aan den boedel, is de curator machteloos, ofschoon het belang der crediteuren zijn optreden zou medebrengen.

Ik zou thans den Minister op nieuw willen verwijzen naar het afzonderlijk advies van den Staatsraad Swart, dat gevoegd is bij het advies van den Raad van State en

waarin door dien Staatsraad een middel wordt aan de hand gedaan om aan de hier genoemde moeilijkheden gedeeltelijk te ontkomen. De commissie heeft gemeend, ofschoon zij, na de schriftelijke en mondelinge conferentiën met de Regeering, de bezwaren erkent, die aan de uitvoering van het voorstel van dien Staatsraad zijn verbonden, in eenigszins anderen vorm dit voorstel met gerustheid aan de Vergadering te kunnen aanbevelen; want zij is het eens, dat tegen de wijze, waarop deze volgens genoemd advies de machtiging mogelijk wilde maken, veel valt te zeggen. Reeds dadelijk wil ik er ook bijvoegen: ik ben niet blind voor hetgeen de Minister mij misschien zal tegenwerpen: dat door hetgeen thans wordt voorgesteld inderdaad eene juridische ketterij wordt gepleegd.

In art. 20 toch van het wetsontwerp wordt van het faillissement gezegd, dat het omvat het geheele vermogen van den schuldenaar. Ja zeker, en, het zal door de Regeering ook worden erkend, zoowel het vermogen territoriaal als extra-territoriaal. Geenszins kan de Commissie zich vereenigen met het advies van den Raad van State, die meent dat »wat buiten het bereik ligt van den Nederlandschen curator niet kan worden aangemerkt als deel van den boedel". Die redeneering gaat mijns inziens niet op. Waar nu tevens in art. 23 gezegd wordt, dat »door de faillietverklaring de schuldenaar van rechtswege de beschikking en het beheer over zijn tot het faillissement behoorend vermogen verliest", daar zou de Minister mij vermoedelijk te gemoet voeren: hoe nu, gij wilt dat de gefailleerde de bevoegdheid zou hebben om een mandaat te geven aan zijn curator, ofschoon hij feitelijk verstoken is van de beschikking en het beheer van den boedel?

Ik geef toe: streng juridisch zou dit niet aangaan; maar men vergete niet, dat het middel dat wij aanbieden in zekeren zin gewettigd wordt door het beperkend recht van den buitenlandschen staat. Door dit recht wordt feitelijk een onderscheid gemaakt tusschen het beslag binnen ons territoir en daarbuiten; en dientengevolge is er ook veel voor te zeggen om de overdracht van de uitoefening der rechten van den gefailleerde aan den curator mogelijk te maken, voor zooverre betreft de goederen, die in het buitenland gelegen zijn.

De Regeering had voornamelijk bezwaar tegen de uitvoering van den voorgestelden maatregel, waar den gefailleerde, indien hij de overdracht weigerde aan den curator, de gunst van het gerechtelijk akkoord zou zijn ontzegd.

Ja, de Commissie ziet in, dat daaraan bezwaren zijn verbonden en reeds had zij erkend tegenover de Regeering, dat zij ook niet wenscht, dat op *die* wijze de gefailleerde genoopt zou worden om aan de hem opgelegde verplichtingen te voldoen. Vandaar, dat de Commissie, meenende dat het wenschelijk was om de delegatie in de wet mogelijk te maken, getracht heeft een beter middel van contrainte te vinden, en zij is overtuigd, dat in dit opzicht althans het middel vrij doeltreffend mag geacht worden. Het is thans neergelegd aan het slot van het amendement waarbij wordt bepaald: »wordt dit artikel aangenomen, dan stelt de Commissie voor:

in artikel 89 te lezen in plaats van »en 116", »116 en 205 *bis*".

In art. 89 staat: »Het verzoek tot inbewaringstelling van den gefailleerde moet toegestaan worden, indien het gegrond is op het zonder geldige reden opzettelijk niet nakomen van zekere verplichtingen", en onder die verplichting wenschen wij ook deze op te nemen, dat de gefailleerde verplicht zou zijn den curator de bedoelde uitoefening van rechten over te dragen.

Welk bezwaar kan daartegen bestaan? Het is, dunkt mij, geene verplichting van anderen aard, die den gefailleerde wordt opgelegd.

Over het algemeen is bij art. 89 er voor gezorgd, dat indien de behoorlijke gang van zaken, de administratieve beredderiug van den boedel, ook alles wat op de vereffening betrekking heeft, niet behoorlijk mogelijk is door tegenwerking van den gefailleerde, de rechter een middel in de hand heeft om hem daartoe te dwingen.

Nu moge men zeggen: Het is bedenkelijk, dat, indien de gefailleerde zijne handteekening weigert, dit middel wordt toegepast; ik zou de wedervraag willen doen: Is het dan niet bedenkelijk, dat, indien de gefailleerde zijn woonplaats verlaat, de rechter de vrijheid heeft, om hem in verzekerde bewaring te stellen? Is het dan niet bedenkelijk, dat, indien hij inlichtingen weigert o. a. in de verificatie-vergadering, aan den rechter-commissaris, den curator, de commissie, dit middel wel in toepassing zal worden gebracht? Mij dunkt, indien men hem in het eene geval de verplichting oplegt, men zulks in het andere geval met evenveel gerustheid kan doen.

Hiermede wensch ik de toelichting van het amendement door de Commissie van Voorbereiding voorgesteld, te eindigen.

Het *amendement* voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter** deelt nog mede:

a. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met hare Verslagen omtrent de volgende wetsontwerpen:

verhooging van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1892;

intrekking van artikel 87 der wet op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie;

bekrachtiging van eene overeenkomst betreffende den locaalspoorweg Sittard—Herzogenrath.

Deze Verslagen zullen gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later bepaald worden;

b. dat de heer Havelaar bericht heeft, verhinderd te zijn geweest een gedeelte der vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *van der Kaay*, voorkomende op:

bladz. 1010, kol. 1, reg. 21 v. b., staat: »luidt;"; lees: »luidt, —";

aldaar, reg. 23 v. b., staat: letten, zich de vraag; lees: »letten — zich de vragen".

In de rede van den heer *Hintzen*, voorkomende op:

bladz. 1015, kol. 1, reg. 36 v. b., staat: bestaat, lees: »bestaat tusschen de Fransche";

bladz. 1016, kol. 1, reg. 5 v. b., staat: betalen; lees: »bepalen";

aldaar, reg. 6 v. b., staat: gevallen; lees: »fälle".

54ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 26 APRIL 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. adressen. — Voortzetting en einde van de behandeling en uitstel van de stemming over het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling. — Verslag uitgebracht over de Inlichtingen op het adres van S. Zwart. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Nog ingekomen een brief van mr. G. J. P. graaf Schimmelpenninck. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 73 leden, te weten de heeren:

Clercx, T. Mackay, Walter, Levy, Zijlma, van Houten, Kolkman, Havelaar, Tijdens, Rink, van Bylandt, van Gijn, Houwing, Pyttersen, de Beaufort, Huber, Mees, Plate, Haffmans, Hartogh, Hintzen, Keuchenius, d'Ansembourg, van Alphen, Ruys van Beerenbroek, Roessingh, Heemskerk, van Löben Sels, van der Feltz, Dobbelmann, Rutgers van Rozenburg, Travaglino, van der Schrieck, van Kerkwijk, Smits van Oijen, Goekoop, Mutsaers, Bevers, A. van Dedem, Schimmelpenninck van der Oye, van der Kaay, Kielstra, de Geer van Jutfaas, Brantsen van de Zijp, van Delden, Röell, Conrad, Vrolik, Harte, van den Berch van Heemstede, Heldt, Guyot, Beelaerts van Blokland, W. de Beaufort, Æ. Mackay, Land, van Velzen, van der Kun, van der Borch van Verwolde, Roijaards van den Ham, van de Velde, Tydeman, de Ram, van Karnebeek, Lambrechts, van Berckel, G. van Dedem, Kerdijk, Reekers, Veegens, Goeman Borgesius en Gerritsen,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Financiën en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Ferf, Boreel van Hogelanden, Seret, Lucasse, van Beuningen en Smeenge dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de tweede ook de volgende dagen, wegens ambtsbezigheden, de derde door huiselijke omstandigheden, waarschijnlijk ook morgen, de vierde uithoofde van ambtsbezigheden, en de laatste door eene lichte ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

De volgende adressen:

een van Th. Kley, gepensionneerd kapitein-intendant van het Indische leger, te 's Gravenhage, betreffende het Verslag der Commissie uit de Kamer over de inlichtingen der Regeering op een vorig door hem ingezonden adres;

een van de Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam, houdende adhaesie aan het wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk IX voor de Staatsbegrooting voor 1893.

Beide adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën.

De **Voorzitter**: Daar de heer Tijdens ter vergadering tegenwoordig is, stel ik voor de behandeling der interpellatie, waartoe hem verlof is verleend, te doen plaats hebben na afloop van de interpellatie van den heer Pyttersen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Het is mijn voornemen aan het slot dezer vergadering een voorstel te doen tot aanvulling onzer werkzaamheden met een paar wetsontwerpen van minder gewicht.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het WETSONTWERP OP HET FAILLISSEMENT EN DE SURSÉANCE VAN BETALING. (**18**)

De beraadslaging over het door de Commissie van Voorbereiding nieuw voorgestelde artikel 205 *bis* wordt voortgezet.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Het Nederlandsche faillissement en de Nederlandsche curator worden als zoodanig niet erkend buiten de grens van het gebied waarover de Nederlandsche wet geldt. Om eene verdere werking te erlangen, daarvoor bestaat slechts één middel: het tractaat.

In dezen toestand ligt het voor de hand, dat men peinst op een buitengewoon middel om ten behoeve van een failleten boedel ook de beschikking te erlangen over goederen in het buitenland aanwezig, behoorende tot het vermogen van den gefailleerde.

Dat doel is een alleszins gerechtvaardigd doel. Wanneer een behoorlijke en doelmatige maatregel kan gevonden worden om zich ook die goederen voor den boedel te verzekeren, zal wel niemand daartegen eenig principieel bezwaar hebben.

Mij voorts gaarne gedragende aan hetgeen in 't algemeen op de hem eigen degelijke en nauwkeurige wijze in de zitting van gisteren door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Hintzen, is uiteengezet, betuig ik onbewimpeld mijne instemming met het doel, in dezen beoogd, zoowel door den staatsraad Swart in zijn afzonderlijk advies, gevoegd bij het advies van den Raad van State, als nu opnieuw door de Commissie van Voorbereiding.

Intusschen, het middel te vinden, een deugdelijk en practisch middel, om dat doel te bereiken, is gebleken niet gemakkelijk te zijn. Wat de staatsraad Swart daaromtrent had voorgesteld is, na bij herhaling te zijn overwogen, bevonden ook geheel niet practisch en bruikbaar te zijn. Een nader overleg met de Commissie van Voorbereiding heeft aanvankelijk ook niet geleid tot een beter resultaat. Maar de Commissie is later gekomen op de gedachte om nog op eene andere wijze eene regeling te maken dan waarop in de stukken werd gedoeld. Vandaar haar tegenwoordig voorstel.

Oppervlakkig beschouwd, schijnt de bereiking van het beoogde doel vrij gemakkelijk, bijv. door middel van eene volmacht van den gefailleerde, ten gevolge waarvan in het buitenland namens hem zou kunnen worden geageerd, of ten gevolge van eene cessie der rechten van den schuldenaar op een ander, waardoor deze op eigen naam in

het buitenland het aan den schuldenaar toekomend recht zou kunnen vervolgen.

Voornamelijk komt het er op aan, een middel te hebben voor tweeërlei omstandigheden, namelijk indien de gefailleerde onroerende goederen bezit, gelegen in het buitenland, en indien hij schuldvorderingen heeft op schuldenaars, die in het buitenland wonen.

Zoowel tegen den vorm van volmacht als dien van de cessie bleken echter groote bezwaren te bestaan, die niet uit den weg waren te ruimen.

Nu heeft de Commissie een anderen vorm uitgedacht, namelijk de overdracht, door den gefailleerde, van de uitoefening van al zijne rechten op bedoelde goederen of personen in het buitenland.

Het geachte lid der Commissie die het voorstel toelichtte, heeft zelfs de opmerking gemaakt dat er iets onjuridisch in steekt, in zooverre dat aan denzelfden persoon, den schuldenaar, aan wien volgens deze wet het beheer en de beschikking over zijn goed ontnomen wordt, de verplichting wordt opgelegd eene daad van beheer te verrichten.

Voor mij bestaat nog een ander juridiek bezwaar tegen het voorgestelde. Ik begrijp den aard van de volmacht of van eene cessie, maar ik ben er niet in geslaagd te vatten wat eigenlijk is eene overdracht van de uitoefening van rechten

Wat is dat?

Wanneer men de uitdrukking letterlijk opvat — en dat kan de bedoeling wel niet zijn — zou het zijn eene overdracht van de daad van rechten uit te oefenen, In onze taal is het een vaste regel, dat de woorden op ING, afgeleid van een werkwoord, beteekenen de daad van hetgeen het werkwoord uitdrukt. Maar de overdracht van eene daad, van een feit, kan hier de bedoeling niet zijn.

De Commissie bedoelt wellicht de overdracht van het recht tot uitoefening der rechten van den gefailleerde.

Dit nu aannemende, daarlatende of het niet raadzaam zou zijn de uitdrukking te verbeteren, dan zou ik wel willen vernemen, wat het onderscheid is tusschen die overdracht en eene gewone cessie. Is er onderscheid — en dat zal er zeker zijn — bestaat het dan hierin dat degene, aan wien de overdracht geschiedt, niet wordt eigenaar van de inschulden of van het goed, maar dat hij toch rechten daarvan mag uitoefenen? Maar hoe kan dat? En welke zijn die rechten? De overdracht van onroerend goed kan op wettige wijze niet anders plaats hebben dan uit krachte van een titel, afkomstig van den eigenaar, zoodat wanneer onroerend goed in het buitenland ligt, en degene die den verkoop daarvan provoceert, niet kan aantoonen dat hij daartoe gerechtigd is hetzij krachtens volmacht, handelende voor den eigenaar, hetzij krachtens eigen recht, dan zou ik meenen dat de poging om dergelijk onroerend goed in het buitenland te verkoopen, wel geheel ijdel zal blijven.

En ook de poging om betaling te krijgen van inschulden zal noodzakelijk falen, omdat de debiteuren bezwaar zullen maken te betalen aan iemand die tot de ontvangst niet bevoegd is, zoodat men, betalende, niet zeker is, later misschien nogmaals te moeten betalen.

Ook andere juridische bedenkingen bestaan er tegen het nieuw voorgestelde instituut.

De overdraacht zal gebeuren volgens dit voorstel »indien de curator zulks noodig acht." Maar aan wien?

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, Er staat: »dezen".

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Volkomen juist, er staat *dezen;* dus aan den curator. Maar de Nederlandsche curator wordt in die qualiteit in het buitenland niet erkend. Dat is eene moeilijkheid. Nu zal men zeggen, dat zoo noodig de overdracht aan den persoon van den curator kan plaats hebben in privé. Doch dan vervalt men weder in andere moeilijkheid. Wanneer de curator in privé optreedt — ondersteld nu eens dat het karakter van het instituut van dien aard is, dat men met goed gevolg in het buitenland kan ageeren — dan krijgt de persoon zelf, en niet in qualiteit, het recht, zoodat bij overlijden of faillissement van den curator, *zijne* erfgenamen of schuldeischers hem in dat recht opvolgen.

»Eene uitoefening van alle zijne rechten". — In het woord *alle* zal wel geen bijzondere zin schuilen. Dus *zijne* rechten. Maar volgens het stelsel van deze wet verliest de gefailleerde het beheer en de beschikking over zijne goederen. Welke rechten kan hij dan nog overdragen?

Eigenlijk beteekent het de rechten van den boedel. De schuldeischers hebben den geheelen boedel in beslag, dat toch is faillissement. Maar tegenover een vreemd land moet men dat verbergen.

Voor zooveel dit theoretische beschouwingen zijn, moge men ze echter, om een goed doel te bereiken, niet te sterk laten klinken. Doch wat zal er practisch volgen? Dat men, in het buitenland ageerend, gevaar loopt — dit ligt voor de hand — dat de bedoelde overdracht geen effect zal hebben, of dat de curator, als zoodanig of als privé persoon in het buitenland procedeerend, bij den rechter al zeer slecht gehoor zal vinden. Ik zelf wensch echter op deze bedenkingen niet zwaar te drukken, ter wille van het goede doel. Maar daarom zie ik met te meer belangstelling eene oplossing daarvan te gemoet.

Er is echter ook nog een ander bezwaar. Er moet — de Commissie heeft het gevoeld, gelijk de staatsraad Swart er ook een had voorgesteld — eene sanctie bestaan van de verplichting. Men moet den gefailleerde, zoo noodig, kunnen dwingen om te doen waartoe de wet hem verplicht. Het dwangmiddel dat de staatsraad Swart voorstelde was de weigering der homologatie van een akkoord, maar dit ging niet op. De Commissie heeft daarom een ander dwangmiddel gevonden, dit: dat als de failliet weigert de authentieke akte te verlijden, hij dan in bewaring wordt gesteld; dan komt hij dus in de gevangenis. Nu weet ik alleszins dat dit middel in enkele andere gevallen in dit wetsontwerp ook voorkomt. Wanneer een gefailleerde weigert inlichtingen te geven, dan is de inbewaringstelling ook dwangmiddel of disciplinaire straf. In het gemeene recht heeft men ook op gelijksoortige wijze, ten aanzien van getuigen, vrijheidsstraf bepaald. Maar dat is toch nog iets anders; daar betreft het het vervullen van een staatsplicht. Maar hier, ik moet het erkennen, strijdt het tegen mijn begrip van geoorloofde beperking of ontneming der vrijheid, iemand op die manier te dwingen om eene akte te teekenen. Men dwingt iemand een stuk te teekenen, dat tot bewijs eener door hem aangegane overeenkomst zal strekken, terwijl hij het niet wil en eene overeenkomst uit haren aard eene vrije wilsverklaring is. Gaat het nu aan, door de wet te laten veroorloven, tot den failliet te zeggen: teeken de akte of gij gaat in de gevangenis? Nu wil ik nog vragen: hoe nu, als een failliet het voorbeeld eens volgde van een onzer voormalige groote mannen en bij zijne handteekening zette *v. c.*?

Wat zou men dan met eene dergelijke akte kunnen of willen uitrichten? Zou het dan voor onze nationale waardigheid maar niet beter zijn eene dergelijke akte niet te gebruiken, en dan ook niet in de wet mogelijk te maken? Of zou men, eenmaal den voet op dien weg zettende, wellicht durven doorgaan en den man het plaatsen van eene dergelijke bijvoeging willen beletten door toepassing van het middel van art. 87 van dit wetsontwerp?

Stel dat men om het goede doel toch eens over al die bezwaren wilde heenstappen, zou de zaak dan toch eigenlijk zulk een heroiek middel wel waard zijn? Wij onderstellen dan, dat in het buitenland de akte als gaaf, goed, ernstig en degelijk wordt aangenomen en dat de buitenlandsche kooper of schuldenaar en rechter daarop geene aanmerking maakt. Dan nog, wanneer zal de toepassing van den voorgestelden maatregel inderdaad het meest noodig zijn? Wanneer iemand een deel van zijn vermogen of inschulden in het buitenland heeft. Dat is het geval waarin men te recht voorzien wil, als er mogelijkheid op is. Nu doet zich echter juist in dat geval het meest voor, dat de failliet, als hij al niet voortvluchtig is, zich

in het buitenland bevindt of vestigt. Maar dan juist zal de maatregel niet kunnen worden toegepast.

Het wil mij daarom voorkomen dat het inderdaad beter is, dit expedient — want meer is het toch nimmer — juist in de wet te zetten. De wet moet niet meer willen doen dan waartoe zij bij machte is; zij moet niet trachten op zijdelingsche wijze hare werking tot buiten de grenzen van het land uit te breiden. Wij moeten alléén den Koninklijken weg bewandelen, en als de werking verder moet gaan er naar streven, om door middel van internationale regeling eene wederzijdsche erkenning van den wettigen faillietstoestand te verkrijgen.

Ik erken dat men zal kunnen zeggen, en te recht, daar hebben wij op dit oogenblik niets aan. Dit is wel juist, maar dan doen wij toch ook geen verkeerden stap, dan wordt eene internationale regeling toch ook op geenerlei wijze gepraejudicieerd. In ieder geval: in bedoelde richting wordt gedaan wat onzerzijds mogelijk is. Het was van den beginne af en blijft het streven van de tegenwoordige Regeering om tot internationale regelingen op privaatrechtelijk gebied te geraken en inderdaad voorshands geenszins zonder succes.

Terwijl de Regeering natuurlijk, na het door mij gezegde, een artikel als de Commissie wenscht niet had kunnen of zou mogen voorstellen, kan zij evenmin het voorstel der Commissie ondersteunen.

De heer **Hintzen**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* De Minister heeft zijne rede geëindigd met een beroep op onze wijsheid, om niet door de handhaving van ons amendement een zeker verzet te plegen tegen het bevorderen en sluiten van internationale overeenkomsten. Ik, Mijnheer de Voorzitter, ben van oordeel dat indien de zeer bescheiden en onschuldige bepaling, die in ons amendement is nedergelegd, werd opgenomen in de wet, zeer zeker ten opzichte van eene internationale regeling niets zou zijn gepraejudicieerd. Wij hebben eenvoudig rekening gehouden, en meenen te moeten houden, met de feitelijke toestanden en waar die feitelijke toestanden medebrengen dat in de meeste gevallen de paritas creditorum in het buitenland zal worden verbroken, zijn wij van oordeel dat, ten behoeve van het vermogensbeslag in een Nederlandsch faillissement, ook al die maatregelen moeten worden genomen, die de volledigheid van het beslag zooveel mogelijk verzekeren.

Hetgeen ik gisteren heb aangevoerd ten aanzien van den strijd die er bestaat tusschen dit amendement en de artt. 20 en 23, heeft natuurlijk bij den Minister zwaar gewogen, maar tot mijn genoegen is zijn juridiek gevoel daartegen niet al te zeer in opstand gekomen, en werkelijk, wanneer men nu eenmaal aanneemt dat art. 23 voor volledige toepassing, wat betreft het extra-territoriale vermogen, niet vatbaar is, dan, dunkt mij, is men toch ook gerechtigd om, al is er eenige strijd met juridieke beginselen waarneembaar, te zorgen dat de toepassing van art. 20 zooveel mogelijk worde verzekerd. De Minister heeft andere bezwaren te berde gebracht dan bij het mondeling overleg met de Commissie van Voorbereiding zijn gehoord.

De Minister is bij de mondelinge conferentie geëindigd met te verklaren, volgens het Verslag der Commissie, dat hij zich niettemin bereid verklaarde het voorstel in nadere overweging te nemen. Zeker zou hij dit niet hebben gezegd, indien zijne toen nog niet genoemde bezwaren van juridischen aard overwegend waren. Deze zijn er, maar zij zijn niet zoo ernstig dat zij alleen hem aanleiding zouden geven om het voorstel der Commissie te verwerpen.

Indien de Minister ons vraagt, wat toch bedoeld wordt met overdracht van uitoefening van rechten, en of die uitdrukking wel goed en juist gekozen is, dan geef ik hem gaarne toe, dat, indien wij hadden nedergeschreven, over dracht van uitoefeningsrechten, de redactie beter ware geweest, maar leest de Minister het amendement nauwkeurig na, dan zal hij ons ook weder toegeven dat de wetsstijl er op die wijze zeer zeker onder zou hebben geleden.

Vraagt de Minister verder, aan wie de rechten zullen worden overgedragen, dan antwoord ik: natuurlijk aan den curator. Ja, zegt de Minister, maar de curator als zoodanig kan niet in het buitenland optreden. Zeker niet! Maar de curator is ten slotte *de persoon* aan wien de rechten zullen moeten worden overgedragen.

Het is niet de vraag of de curator als curator in het buitenland optreedt, maar of aan den persoon van den curator de uitoefening van de rechten door den gefailleerden zal moeten worden toegekend.

Afgescheiden van de juridische bezwaren heeft de Minister toch nog een groot bezwaar tegen de sanctie die wij aan de naleving van deze bepaling wenschen te verbinden.

De Minister heeft een argument aangevoerd, dat zeker op de Kamer, maar vooral op het gemoed van den heer Levy, een overweldigenden indruk zal maken. Hij noemde namelijk het woord gevangenis. Ik zie, dat reeds eene rilling door de leden van den heer Levy gaat.

Ik begrijp echter niet goed hoe de Minister, nadat de behandeling van art. 89 is afgeloopen, thans hoog houdt het begrip van de persoonlijke vrijheid in deze. Dat het vrijheidsbegrip zal moeten worden aangetast indien men iemand gevangen zet, dat spreekt vanzelf; dat een Minister van Justitie daartegen opkomt verklaar ik niet te begrijpen. Indien de Minister het goed vindt dat een gefailleerde in verzekerde bewaring zal worden gesteld wanneer dit in den loop van het proces noodig wordt geoordeeld, omdat hij weigert inlichtingen te verstrekken, hoe kan hij er dan tegen opkomen dat zulks geschiedt indien de man met opzet, kennelijk met kwade bedoeling, goederen onttrekt aan den boedel, het ergste wat een failliet kan doen, ten voordeele van zijne schuldeischers?

De Minister heeft nog herinnerd aan de mogelijkheid van eene handteekening met de letters *v. c.*

Ik durf niet veronderstellen dat het in zijne bedoeling ligt te meenen dat wij dit in ons amendement hadden moeten opnemen, zoodat daarin zou zijn voorgeschreven dat iemand die aldus teekende ook in verzekerde bewaring moest worden gesteld.

Indien een failliet zich vergist, is er ook nog een rechter-commissaris, die toezicht houdt.

In dat geval, Mijnheer de Voorzitter, geloof ik, dat er alle aanleiding is om den man tot zijn plicht te brengen. Naar mijne overtuiging, zal eene eenvoudige bedreiging met in verzekerde bewaring stellen reeds voldoende zijn, zoodat het middel zelf zeer zeker wel nooit zal behoeven te worden toegepast.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, wil ik er nog op wijzen, dat de Minister in het bijzonder heeft gewezen op het hebben van pretentiën en het bezit van onroerend goed in het buitenland, en met het oog op de juridische bezwaren heeft hij daarbij het uitoefenen van rechten op *onroerend* goed in het buitenland vooral op den voorgrond gesteld.

Maar mij dunkt dat bij faillissement juist het roerend en niet het onroerend goed in het buitenland in de eerste plaats de aandacht verdient en dat daarbij de bezwaren door den Minister niet in die mate kunnen worden te berde gebracht.

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! Na de redevoering van den heer Hintzen zou ik meenen hem te kort te doen, indien ik mijnerzijds nog wilde beantwoorden of wel rescontreeren de bezwaren van meer juridischen aard, door den Minister tegen ons amendement in het midden gebracht. Het kiesdistrict Rotterdam heeft het voorrecht hierheen meerdere vertegenwoordigers te zenden, die, ofschoon geene juridische opleiding ontvangen hebbende, toch werkelijk met recht geacht mogen worden *doctores juris honoris causa* te zijn.

Meng ik mij toch in het debat, dan is het om de vraag te stellen, of door het niet-aannemen van het amendement, en dus den tegenwoordigen toestand te doen voortbestaan,

het belang van onze justitiabelen werkelijk zal worden gebaat.

De Minister heeft niet *kunnen* zeggen, dat het amendement schadelijk zou zijn, maar hij achtte de voordeelen al zeer luttel. Gesteld toch, zegt de Minister, dat de gefailleerde, die goederen en debiteuren in het buitenland heeft, ook zelf naar het buitenland gaat en daar blijft, wat helpt u dan dit artikel?

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dit kan volkomen waar zijn; in zulk een geval baat het zeer weinig, maar evenmin zal dan nog menige andere reeds van deze wet aangenomene bepaling hare toepassing kunnen vinden. Ongetwijfeld; waar niet is verliest niet alleen de Keizer zijn recht, maar ook de curator, de rechter-commissaris, ja zelfs de rechtbank!

Maar laat ons liever meer rekening houden met de werkelijkheid. Elk gefailleerde is niet *per se* oneerlijk, en loopt ook niet weg naar het buitenland. Het komt gelukkig dikwijls voor, dat de schuldenaar, die gedwongen is zich failliet te geven, is een eerlijk en fatsoenlijk doch ongelukkig man. Hij wordt failliet verklaard en er wordt een curator benoemd. Die gefailleerde wil in het geheel niet knoeien en vertelt terstond aan den curator: ik heb nog van buitenlandsche afnemers eenige pretentiën te innen, of in het buitenland nog eenige waren liggen bij dezen of genen koopman. Dat onroerend goed in den vreemde hem dan nog zou toebehooren, komt natuurlijk bijna nimmer voor. In zulk een zeer gewoon — ik zou bijna zeggen alledaagsch — geval laat onze wet gefailleerde èn curator, beiden, in den steek.

De Minister zal moeten erkennen dat, terwijl men aan zijn Departement reeds jaren lang bezig is met het uitdenken van de wijze waarop de zaak internationaal zou zijn te regelen, de belanghebbenden in Nederland inmiddels niet geholpen word, want al zegt de gefailleerde in het door mij geschetste geval tot den curator: wees zoo vriendelijk en in die pretentie in het buitenland, of verkoop die waren, dan kan ik een beter akkoord aanbieden, dan kan dit toch niet geschieden, want het systeem wil het niet; de Minister heeft het volkomen juist medegedeeld: verloren heeft de gefailleerde volgens onze wet de uitoefening van al zijne rechten. Hij kan geen machtiging geven aan den curator en mag dezen de uitoefening van zijn rechten niet overdragen, *tenzij* ons amendement wordt aangenomen en de wet het dan uitdrukkelijk bepaalt ten aanzien van buitenlandsche pretentiën en goederen.

De gefailleerde weet dus dat er pretentiën te innen vallen, doch machtigen kan hij niet. En de curator zelf kan evenmin innen, want welke qualiteit heeft de curator? Alleen die welke hij ontvangen heeft door het vonnis, en dit vonnis wordt in de meeste andere Staten niet erkend. Vergis ik mij niet, dan is Italië het eenige land, waar het buitenlandsch vonnis erkend wordt.

Zóó is de toestand en nu willen wij met ons amendement trachten daarin voor enkele gevallen verbetering te brengen. Is dit nu het middel κατ᾽ἐξοχήν, het middel van Sequah? Neen, zeker niet, het geldt niet voor alle kwalen, maar in menig geval zal het wel helpen. Men vergete niet — ik heb daarop bij een ander onderwerp reeds gewezen — dat het preventief zal kunnen helpen. De personen in het buitenland, die anders tuk zijn op het aas, dat daar ligt en hun niet of althans niet geheel toekomt, maar hetgeen behoort aan de gezamenlijke crediteuren van het Nederlandsche faillissement, zullen, wanneer zij weten, dat een curator die macht heeft gekregen, zich wel goed bedenken voordat zij gevaar willen loopen met den curator een twistgeding te beginnen. Men procedeert niet gaarne en zeker niet met een curator. Het middel zal dus preventief kunnen helpen. En wat nu de juridische bezwaren betreft, daaromtrent kan ik mij voor een groot deel — ik zeide het reeds — refereeren aan het gesprokene door mijn vriend Hintzen.

Waarom zou hier de uitoefening van de rechten niet gecedeerd kunnen worden, waarom kan het recht van uitoefening niet worden overgedragen?

Mag men nu met den Minister beweren, dat dat recht van uitoefening niet overgedragen kan worden, omdat volgens ons faillietenrecht de gefailleerde door de faillietverklaring van die uitoefening is uitgesloten? Dit kan immers geen bezwaar zijn; nu buiten onze grenzen de curator meestal niet bevoegd zal zijn — krachtens zijne benoeming als zoodanig — het beheer te voeren en nu anderzijds de gefailleerde het beheer over zijn vermogen, ook wat het buitenland betreft, niet behoort te hebben, zal daar de wet niet tusschenbeide mogen treden en mogelijk maken, dat ten bate van de crediteuren en daardoor ook wellicht van den gefailleerde die activiteiten in het buitenland niet onbeheerd blijven?

Daarom nog eens: schade, die daardoor zou kunnen ontstaan, indien dit amendement aangenomen werd, zie ik niet, maar de gevolgen kunnen in sommige gevallen wenschelijk zijn.

Nu wordt nog gezegd, dat het zou kunnen prejudicieeren de internationale regeling, die wellicht tot stand te brengen zal zijn. Het zou mij werkelijk leed doen, indien door dit argument in deze Kamer enkele vrienden van zoodanige internationale regeling tegen dit amendement zouden stemmen. Zoo er iemand is, die werkelijk eene internationale regeling, ook op dit gebied verlangt, dan is het zeker de Commissie van Voorbereiding.

Het zij mij vergund over dit punt nog een enkel woord te zeggen.

De Staatscommissie, wier werk boven onzen lof verheven is, — ik kan dit thans nog met meer recht zeggen, nu wij met dit ontwerp reeds zóó ver gekomen zijn — toonde zich ook eene groote vriendin van eene internationale regeling; toch begrijp ik, dat deze en de vorige Regeering den moed niet gehad hebben om de door de Staatscommissie ontworpen bepalingen van internationaal recht over te nemen. Ik begrijp, dat men thans nog de moed mist om het denkbeeld der Staatscommissie over te nemen en het vonnis van faillietverklaring waar ook uitgesproken, hier te lande rechtsgeldig te verklaren.

Zoover had ik ook niet willen gaan, maar toch ware het mij aangenaam geweest indien de Regeering althans een middelweg had willen inslaan. Ik zou gewenscht hebben, dat in deze wet waren opgenomen de voorwaarden waarop tractaten met verschillende landen zouden kunnen gesloten worden over het wederzijds rechtsgeldig verklaren van in die landen en hier uitgesproken faillietverklaringen.

De Regeering zou dan een leidraad hebben en weten, welke voorwaarden aan andere Staten moeten gesteld worden of aan welke gegevens vreemde wetgevingen moeten voldoen om het sluiten van internationale overeenkomsten betreffende dit rechtsinstituut mogelijk te doen zijn. Men had dan in onze wet een stelregel gehad en zelfs ware later bij het sluiten van zoodanige tractaten wellicht de tusschenkomst van de Wetgevende Macht niet noodig geweest, of tot eene bloote formaliteit beperkt geworden.

Intusschen, de Regeering is ook dezen weg niet op willen gaan en bij dit wetsontwerp vinden wij geene bepalingen van internationaal recht. Het opschrift der tiende afdeeling is zeer weidsch, maar de inhoud geeft al zeer weinig internationaal recht.

Het staat vast, dat mocht eens een tractaat, betreffende dit onderwerp, met een vreemden Staat gesloten worden, het zal behooren te worden goedgekeurd door de Wetgevende Macht. Maar is het dan niet minder correct te zeggen, dat door de aanneming van ons amendement elke internationale regeling gepraejudicieerd zou worden? Immers, als met eenig land zoodanige regeling tot stand komt, zal ons artikel tegenover dat land niet meer gelden, dit zal alleen wèl het geval zijn betreffende andere landen, waarmede nog geen zoodanig tractaat gesloten is. Het artikel zal toepassing kunnen vinden, zoo lang niet met alle vreemde Mogendheden eene internationale regeling tot stand gekomen is.

Ons amendement heeft juist die eventualiteit op het oog gehad en daarom wordt er in gezegd, dat de curator van deze bevoegdheid gebruikt kan maken, indien hij zulks noodig oordeelt in het belang des boedels.

54ste VERGADERING. — 26 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

De heer **Heemskerk**: Ik heb met belangstelling geluisterd naar hetgeen het geachte lid der Commissie van Voorbereiding met zooveel aandrang heeft aangevoerd tegen de bezwaren van den Minister omtrent het amendement; maar was de kracht waarmede werd aangedrongen op de aanneming van het amendement in overeenstemming met de kracht der aangevoerde argumenten? Ik had, vooral van den heer Hartogh, verwacht de wederlegging der juridieke bezwaren van den Minister, maar — het lag wellicht aan mij — ik vernam ze niet. Ik hoorde geen argument om ook maar ééne bedenking van den Minister te ontzenuwen. Wel vernam ik eene juridieke beschouwing, die ons zou moeten leiden tot de conclusie dat, zoo het amendement al niet zou helpen, het nochtans niet zou schaden. Maar is dit juist?

De heer Hartogh zeide, dat bij den tegenwoordigen toestand de gefailleerde geen machtiging kan geven aan den curator om schuldvorderingen in het buitenland te innen, daar hij krachtens art. 23 van het wetsontwerp de beschikking en het beheer over het tot het faillissement behoorend vermogen verloren heeft.

Hij heeft ten gevolge van de failliet-verklaring het beheer verloren, zoodat hij geene machtiging meer kan geven. Maar als hij dit niet meer kan, kan hij dan wel overdragen zijne rechten, die hij in het buitenland kan uitoefenen? Is dat geene daad van beheer?

De heeren roepen: als de wet het bepaalt. Maar daarmede vermoorden zij hun amendement, want dan wordt het overdragen bij akte eene handeling, die geschiedt ter uitvoering van het vonnis van faillissement-verklaring. En aangezien dit vonnis in het buitenland niet uitvoerbaar is, zal ook in het buitenland gepleit worden de nietigheid van de akte van overdracht. Betrof dit nu maar alleen onroerend goed, dan zou het niet zoo schadelijk zijn, want wie zoude tegen de overdracht van de uitoefening van rechten OP ONROEREND GOED produceeren? De failliet zelf, en die zoude het naar mijne meening in het buitenland wel met vrucht kunnen doen, maar wellicht niet durven, omdat dan op zijn »vrijheidsbegrip, inbreuk zoude worden gemaakt", zooals de heer Hintzen het uitdrukte. Maar tegen uitvoering van het vonnis op onroerend goed, dus op schuldvorderingen in het buitenland, zullen de *debiteurs* in het buitenland niet-ontvankelijkheid pleiten. Ik vrees, dat zij daarin zullen slagen.

Nu zal door deze bepaling voorkomen worden, dat gegeven wordt machtiging in der minne, omdat daarvoor in de plaats wordt gesteld eene overdracht van rechten, en tegen deze overdracht zal niet-ontvankelijkheid worden gepleit, zoodat het amendement niet helpen, maar wel schaden zal.

Er is dus mijns inziens geene reden om het amendement aan te nemen.

Wanneer een gefailleerde te goeder trouw is, kan ten aanzien van de debiteuren in het buitenland zeer gemakkelijk tusschen hem en den curator eene schikking gevonden worden, ten gevolge waarvan die vorderingen in het buitenland kunnen geïnd worden.

Nu zal dat alles worden bemoeilijkt en daarvoor in de plaats worden gesteld eene poging om, terwijl de wet niet toelaat vonnissen van faillietverklaring uit te voeren in het buitenland, toch te komen tot eene uitvoering daarvan door dwang. Geen wonder dat daartegen juridieke bezwaren bestaan, die door den Minister zijn uiteengezet, maar geen enkel argument van den Minister is door de Commissie van Voorbereiding ontzenuwd, bijna zou ik zeggen: aangeraakt.

De heer **Hintzen**, *lid der Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord naar aanleiding van het warm pleidooi van den heer Heemskerk, dien het ons verheugt weder in ons midden te zien.

De heer Heemskerk gaat wezenlijk te ver, door zich te plaatsen op het standpunt van den Minister. De heer Hartogh toch is juist niet zoo sterk ingegaan op de juridische bezwaren van den Minister, omdat deze zelf erkent dat die bezwaren, ofschoon wèl aanwezig, hem niet zouden weerhouden vóór het amendement te zijn.

De fout welke de heer Heemskerk mijns inziens begaat, is zijne ontkenning, dat, indien de persoon van den curator — niet de curator in zijne qualiteit — hoe dan ook, door den gefailleerde wordt gemachtigd tot uitoefening van recht, hij zoude worden toegelaten in het buitenland.

Gisteren heb ik er reeds op gewezen dat zulks juist in het buitenland, ten deele krachtens de woorden van eene buitenlandsche wet, erkend wordt, namelijk in Duitschland daar de »Dispositionsfähigkeit", door den Nederlandschen failliet, al is hij hier van bevoegdheid verstoken, behouden wordt.

En hoe wil nu de heer Heemskerk, dat degeen van wien de pretentie geïnd moet worden, tegen den mandataris zal opkomen, indien feitelijk de gefailleerde als particulier persoon, staande buiten het faillissement, kan ageeren in het buitenland? Dan kan toch nooit de rechterlijke macht of de overheid in het buitenland den verzetdoende in het gelijk stellen. Hetgeen de heer Heemskerk heeft beweerd in dit opzicht is werkelijk in strijd met den zin die voor het buitenland moet gehecht worden aan de bevoegdheid van den gefailleerde.

De heer **Heemskerk**: Het treft mij dat hetgeen de heer Hintzen daar zegt, juist een van de sterkste argumenten is tegen het amendement, dat hij verdedigt. De *mandataris* kan wel optreden in het buitenland, maar niet de curator in het faillissement, benoemd bij Nederlandsch vonnis. De bestaanbaarheid van mandaat erken ik, maar dat is niet hetgeen hier wordt voorgesteld.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het nieuw *art.* 205 *bis* wordt in stemming gebracht en met 38 tegen 26 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Ruys van Beerenbroek, Roessingh, Heemskerk, van Löben Sels, van der Feltz, Rutgers van Rozenburg, Goekoop, Schimmelpenninck van der Oye, Kielstra, de Geer van Jutfaas, Brantsen van de Zijp, Röell, Vrolik, Heldt, Beelaerts van Blokland, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Æ. Mackay, Land, van Velzen, van der Borch van Verwolde, van de Velde, Tydeman, Lambrechts, Clercx, T. Mackay, Levy, Zijlma, Havelaar, Rink, van Bylandt, Houwing, Pyttersen, Keuchenius, d'Ansembourg, van Alphen en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Dobbelmann, Travaglino, van der Schrieck, van Kerkwijk, Smits van Oijen, Mutsaers, Bevers, van der Kaay, van Delden, Conrad, Harte, van den Berch van Heemstede, Guyot, Roijaards van den Ham, de Ram, van Karnebeek, van Berckel, Walter, van Houten, van Gijn, de Beaufort (Amsterdam), Huber, Mees, Plate, Hartogh en Hintzen.

Beraadslaging over het *amendement* van de *Commissie van Voorbereiding*, om achter de tiende afdeeling te doen volgen:

»ELFDE AFDEELING.

VAN REHABILITATIE.

Art. 205*a*. Nadat het faillissement overeenkomstig de artikelen 161 of 193 geëindigd is, is de schuldenaar of zijn zijne erfgenamen, ook in geval van artikel 198, bevoegd een verzoek van rehabilitatie in te leveren bij de rechtbank, die het faillissement heeft berecht.

Art. 205*b*. De schuldenaar of zijne erfgenamen zijn tot dit verzoek niet ontvankelijk, tenzij bij het verzoekschrift zij overgelegd het bewijs, waaruit blijkt, dat alle erkende schuldeischers, ten genoegen van elk hunner, zijn voldaan.

Art. 205*c*. Van het verzoek wordt aankondiging gedaan in de *Nederlandsche Staatscourant* en in een of meer door de rechtbank aan te wijzen nieuwsbladen.

Art. 205*d*. Ieder schuldeischer is bevoegd om binnen den tijd van twee maanden na voorschreven aankondiging verzet tegen het verzoek te doen, door inlevering van een met redenen omkleed bezwaarschrift ter griffie; hem wordt door den griffier een bewijs van ontvangst afgegeven.

Dit verzet zal alleen daarop kunnen gegrond zijn, dat door den verzoeker niet behoorlijk aan het voorschrift van artikel 205*b* is voldaan.

Art. 205*e*. Na verloop van de voormelde twee maanden zal de rechtbank, om het even of er verzet of geen verzet is gedaan, op de conclusie van het Openbaar Ministerie het verzoek toestaan of weigeren.

Art. 205*f*. Van de beslissing der rechtbank wordt noch hooger beroep, noch cassatie toegelaten.

Art. 205*g*. Het vonnis, waarbij de rehabilitatie wordt toegestaan, wordt ter openbare terechtzitting uitgesproken, terwijl mede daarvan aanteekening geschiedt in het in artikel 19 bedoelde register."

De heer **Huber**, *lid van de Commissie van Voorbereiding*, het woord ontvangen hebbende om namens deze het amendement toe te lichten, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het behoud van de rehabilitatie, al is het op andere gronden en eenvoudiger voet dan in de bestaande wet, is reeds eene week geleden geïntroduceerd bij deze Kamer, al was het niet van bevriende zijde. De geachte afgevaardigde uit Bergum, de heer de Kanter, zonder ook maar de toelichting van de Commissie af te wachten, heeft zich reeds eene week geleden geroepen gevoeld om als zijn gevoelen uit te spreken, dat de Commissie tot zijn grooten spijt op het behoud van de rehabilitatie was blijven staan. Met aandrang heeft hij den Minister aangeraden om zich tegen ons voorstel te blijven verzetten, als zijnde — naar zijne meening — stellig schadelijk.

De meerderheid der Commissie komt in beroep tegen dat zeker wel wat haastig opgemaakt oordeel. Namens de meerderheid wensch ik uiteen te zetten op welke gronden ons voorstel steunt.

De heer de Kanter meent dat, daar wij trachten zooveel mogelijk aan het faillissement zijn diffameerend karakter te ontnemen, dit amendement met de nu bijna aangenomen wet niet zou kunnen samengaan.

Ik verwijs naar de Memorie van Toelichting tot dit wetsontwerp, waarin tot zekere hoogte eene andere toelichting gegeven wordt van het nut van dit wetsontwerp.

De groote fout, zoo lees ik daar ongeveer, van de tegenwoordige wet is, 'dat zij zich den faillissementstoestand niet geëindigd kon denken vóór de betaling van alle schulden. Alles is geliquideerd en toch blijft aan de rechtsbevoegdheid van den schuldenaar — naar het schijnt — iets ontbreken. Nu — en dat is het voordeel van dit wetsontwerp — zal het faillissement eindigen met de slotuitdeeling. In dit systeem is geen plaats voor de rehabilitatie, is geen rehabilitatie mogelijk. Die zou alleen mogelijk zijn, wanneer men rechtsbevoegdheid verleende aan den gefailleerde, omdat anders voor hem de faillissementstoestand voortduurde.

De Commissie is het daarmede niet oneens, integendeel sluit de meerderheid zich bij dat beginsel aan.

Ook neemt zij over wat de Minister eene week geleden zeide: »Geen nota infamiae hecht deze wet aan den failliet als zoodanig; wetgever noch rechter kan aanwijzen of uitmaken, of de man tot de eene of de andere categorie moet behooren."

Wij maken niet uit of iemand eerlijk of oneerlijk heeft gehandeld en of hij op eerlijke of oneerlijke wijze in dien toestand is gekomen; de Commissie neemt aan, als het ontwerp, dat faillissement niets anders is dan inbeslagneming van het vermogen van den gefailleerde, plus verdere executie. Maar, Mijnheer de Voorzitter, die handeling, die beperking tot het beslag op alle goederen doet de diffamatieve gevolgen aan die handeling zelve verbonden, niet verdwijnen.

De wet voert in haar noodzakelijk gevolg mede, soms weinig, soms veel verlies van eer, maar toch altijd van eer.

In 't algemeen zijn, de heer Levy wees er op, de gevolgen van faillissement op staatkundig gebied niet gering. De Grondwet verbindt aan het verlies van beheer over zijne goederen, verlies van verkiesbaarheid en kiesbevoegdheid.

Op burgerlijk gebied gaat er mede gepaard verlies van het recht om voogd te zijn over minderjarigen, om curator te zijn enz.

Dit alles zijn noodzakelijke gevolgen van het verkeeren in staat van faillissement, en zullen er aan verbonden blijven, hoe die wetten anders ook mogen worden gewijzigd.

Niet daartegen ook, laat het mij duidelijk zeggen, is het amendement gericht; zoo iets zou buitendien niet te pas komen. Dat is eerst bij de wijziging van die wetten aan de orde. Wij spreken ook niet over goede of kwade praktijken; wij vragen niet of de gefailleerde achteruitging door eigen schuld, of hij gespeeld heeft met het goed van anderen, dan of hij onschuldig tot ongeluk gekomen is door schuld of ongeluk van anderen. De wet en nog veel minder de rechter, kan, ik ben het met den Minister eens, onderscheid maken tusschen menschen die ter goeder of ter kwader trouw in staat van faillissement zijn geraakt.

Daarom hebben wij ook niet overgenomen art. 850 van het Wetboek van Koophandel, hetwelk toestaat dat, onmiddellijk na het gehomologeerd akkoord, de ongelukkige en te goeder trouw gefailleerde kan worden gerehabiliteerd.

De rechter kan in den regel moeilijk een oordeel vellen of een gefailleerde vroeger ongelukkig geweest is en te goeder trouw handelde.

Daarom hebben wij ook niet overgenomen art. 390 van het Wetboek van Koophandel, dat in geval van stellionaat, diefstal enz., rehabilitatie uitsluit.

Dat alles komt hier niet te pas, omdat deze wet eenvoudig het faillissement beschouwt als beslag op en executie van het geheele vermogen van den gefailleerde.

Het amendement is eenig en alleen gericht tegen de gevolgen der executie.

Die executie heeft naar ons oordeel diffameerende gevolgen.

Het feit dat iemand zijne schuld niet betaalt, dat hij niet in staat is te geven aan een ander wat hem toekomt, het constateeren daarvan door het vonnis van failletverklaring, het openlijk afkondigen daarvan, het publiek behandelen van het faillissement en van de uitdeelingslijst, waaruit blijkt hoeveel elk schuldeischer te kort komt, dat alles zet iemand in zijne eer en goeden naam achteruit, want het ligt in onze zeden — en dat is een gelukkig verschijnsel — dit den gebrekigen debiteur kwalijk te nemen.

En wanneer nu een faillissement geheel is afgeloopen, aan de uitdeelingslijst is voldaan en de crediteuren van den curator ontvangen hebben wat de gefailleerde bezat; wanneer dan de schuldenaar, na afloop van dat faillissement, door krachtsinspanning, geluk of wat ook, in staat gesteld wordt om zijne crediteuren te betalen en werkelijk die betaling doet, dan vraag ik: mag die betaling, die afdoening van schuld, niet op dezelfde wijze openbaar worden gemaakt, als het faillissement openbaar werd behandeld? Het faillissement wordt bij rechterlijk vonnis uitgesproken, in de couranten en op allerlei manieren openbaar gemaakt; mag dan niet evenzeer in het openbaar worden geconstateerd bij rechterlijke uitspraak en in de couranten vermeld, dat de vroegere failliet zijne crediteuren te hunnen genoegen heeft voldaan, dat hij heeft hersteld datgene waarin hij vroeger is te kort geschoten?

Maar daar is nog meer; ik vestig het oog op het akkoord. Het akkoord is aangenomen door de meerderheid van de schuldeischers; het akkoord is gehomologeerd; er heeft uitdeeling van de beloofde percenten plaats gehad naar het akkoord. Dus nu is de failliet er van af; het vorderingsrecht van de crediteuren is verdwenen; hij is voor goed van alles af; die oude crediteuren kunnen hem niets meer doen. Is nu echter in zedelijken zin de gefailleerde door dit dwangakkoord van alles af? Kan hij volgens de opvatting van een redelijk mensch verklaren, dat hij aan

zijne crediteuren gegeven heeft wat hun toekwam? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Dat gevoelt ieder. En de doctrine neemt dan ook aan, dat, zelfs na de uitbetaling van het akkoord, voor het resteerende blijft bestaan eene naturalis obligatio. Gij hebt geen dwangmiddel meer, de wet weigert het vorderingsrecht, maar de naturalis obligatio blijft bestaan en dit is zoo sterk, dat men aanneemt dat, wanneer later een debiteur de ontbrekende percenten of een deel daarvan aan zijn crediteur belooft, er geen schenking plaats heeft, maar het voldoen aan eene verbintenis. Wanneer nu een debiteur na uitbetaling van het akkoord zijne crediteuren bovendien nog bevredigt, wanneer hij hen tevreden stelt door geheele of gedeeltelijke betaling, dan vraag ik: mag dat feit, dat voldoen aan de eischen van zijne crediteuren, mag dat dan niet openlijk worden uitgesproken, evenals indertijd de déconfiture werd uitgesproken? Mag dit niet worden geconstateerd bij een rechterlijk vonnis, even zoo als het ophouden van betalen vroeger werd uitgesproken door de rechtbank en evenzoo openbaar gemaakt?

Ik wensch op nog een punt te wijzen. Niet alleen bij akkoord eindigt alle verplichting, maar stel dat het faillissement is afgeloopen, dat daarna de failliet sterft. Zijne erfgenamen aanvaarden zijn boedel onder benefice van inventaris; zij verdeelen onder de oude en de nieuwe crediteuren wat er is; zij zijn er af. Maar naar hun gevoelen is dit in moreelen zin het geval niet; naar hun gevoelen is de vader van wien zij de erfgenamen zijn, met schuld in het graf gegaan en dat drukt op hen. Daarom voldoen zij aan de crediteuren. Aan die crediteuren geven zij geheel of gedeeltelijk wat zij hebben; in ieder geval, de crediteuren verklaren dat zij voor de schulden van dien vader voldaan zijn. Hebben die erfgenamen, die op die wijze voor de eer van hun vader gezorgd hebben, er geen recht op, dat de eer van dien erflater en het feit, dat de crediteuren voldaan zijn, evenzeer publiek worde gemaakt, als indertijd de déconfiture is bekend gemaakt?

Ik ga nog verder, Mijnheer de Voorzitter. Wanneer ik rehabilitatie vraag, openbaarmaking van het feit der afbetaling als billijkheid tegenover dengene, die dat deed, dan vraag ik nog aan de Regeering: ligt op het Staatsgezag niet de plicht om dergelijke goede daden te bevorderen? Is het niet zijne roeping, om waar een goed doel beoogd wordt, dit te bevorderen en aan te moedigen en hier dus de gelegenheid te maken, dat de menschen die dit doen, er ook iets aan hebben?

Er is meer — en dit is het laatste punt dat ik zal aanvoeren. Deze wet voert iets nieuws in; wij zullen volgens art. 19 een register hebben bij de rechtbank, waarin de namen zullen worden geschreven van de failliet verklaarden, het vonnis zelf, het akkoord, het aantal procenten dat de crediteuren van den faillieten boedel hebben ontvangen, dat alles blijft bewaard, misschien eeuwenlang. Doch wanneer later de gefailleerde of zijne erfgenamen alles afbetalen, in ieder geval die crediteuren te hunnen genoegen voldoen, dan wordt daarvan niets geboekstaafd, dat gaat stil voorbij. Een alphabetische klapper zal op het register worden gemaakt, zoodat men altijd de namen zal kunnen vinden van hen die gefailleerd zijn, en hoe groot hun faillissement was, maar van eene latere voldoening zal men niets kunnen nagaan. Dit vind ik eene onbillijkheid. Waar men voor het gemak van den handel vooral een register invoert van de faillissementen, daar moet men ook iets doen voor degenen, die hunne crediteuren geheel tevreden stellen, opdat zij ook in het openbaar daaraan iets hebben.

Nu heeft de Regeering de vorige week gezegd: wanneer de gefailleerde later zijne crediteuren betaalt, wordt dat in den kring zijner omgeving wel bekend. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar daar heeft hij weinig aan. Het vonnis van faillietverklaring is indertijd ook niet alleen in dien kleinen kring bekend gemaakt, neen — dat en de geheele behandeling van het faillissement en ook de uitdeeling, wordt gepubliceerd; waarom zal men later nu het feit der voldoening ook niet publiceeren?

Door de Regeering is verklaard, dat zoo weinigen van het middel der rehabilitatie gebruik maken. Inderdaad, ik erken dat het aantal van hen die tot heden gerehabiliteerd zijn, mij niet is medegevallen, ongeveer 2 percent slechts, maar is dit nu eene reden om dit middel af te schaffen? Het blijkt dan toch dat er menschen geweest zijn, die prijs stelden op de rehabilitatie en die daarvoor al de vereischte moeite hebben gedaan, zich daarvoor belangrijke opofferingen hebben getroost, en nu vind ik dat dit hen zoodanig releveert, hun beter gevoel zoodanig doet uitkomen, dat ik er geen vrede mede had, indien niet eene poging gedaan werd om de rehabilitatie te behouden.

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed, dat ik niet in elk opzicht mij heb kunnen vereenigen met de zienswijze van de Commissie van Voorbereiding, waar het betreft een zoo gewichtig punt als de rehabilitatie. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, zal zich verheugen over de toenadering die er thans ontstaat tusschen hem en de groote meerderheid van de Commissie van Voorbereiding, want werkelijk dit voorstel mag voor hem een triumf worden genoemd.

Indien de geachte afgevaardigde uit Amsterdam gisteren zeide dat hij »zich verbaasde of niet verbaasde mij in dit opzicht te zien staan tegenover de Commissie van Voorbereiding" — ik verbaas er mij over dat mijne vier medeleden, allen juristen, dit amendement hebben ingediend en dat ik daartegenover alleen sta. Werkelijk, in het stelsel van de wet past dit amendement niet. Streng logisch, zegt de heer Levy in zijne Nota, passen beide rechterlijke uitspraken, het vonnis van insolventie en het vonnis van rehabilitatie, niet in de abstractie van het vermogensbeslag. Neen, Mijnheer de Voorzitter, zij passen in het geheel niet in deze wet.

Waar de heer Levy een beroep doet op lord Bacon tegen het »evincules ratiocinari" ter ondersteuning van zijn gevoelen, zou ik hem willen toevoegen: indien die staatsman-philosoof wat strenger had vastgehouden aan de streng logische eischen van het zedelijk rechtsbeginsel, zou dan zijn diepe val niet zijn voorkomen? Is het een gelukkig denkbeeld, hier Bacon te herinneren? Schijnbaar is hetgeen de Commissie voorstelt een beneficium voor de schuldeischers; schijnbaar! want in werkelijkheid is het een beneficium voor zeer enkelen, het tegenovergestelde van een beneficium voor de meerderheid der schuldeischers.

De vraag is reeds dadelijk bij mij gerezen of de rehabilitatie in eenige artikelen van ons Wetboek van Koophandel voorkomende, daarin te recht is opgenomen. Bij de raadpleging van de meeningen van verschillende rechtsgeleerden ten opzichte van den faillissementstoestand na de vereffening, en omtrent het eigenlijke oogenblik van de opheffing van het faillissement, is het mij voorgekomen dat het nog niet zoo zeker is dat de rehabilitatie past in ons Wetboek. Met Holtius kan men aannemen: »Wanneer men alleen met den zin en met de uitspraak der wet te rade gaat, doet de vereffening en laatste uitdeeling den staat van faillissement niet ophouden; het is alleen de rehabilitatie welke die werking hebben kan" en dan kan ik mij met het stelsel van het Wetboek van Koophandel vereenigen. Of men kan aannemen dat bij het ontslag van den curator feitelijk ook het beheer en de beschikking over de goederen van den failliet weder op deze overgaat; het standpunt ingenomen door professor Goudsmit in de Juristenvereeniging in 1871.

Ik kan mij ook voorstellen dat de gedachtengang van den wetgever in 1838 aldus is geweest: door ontslag van den curator krijgt de failliet beheer en beschikking over zijne goederen terug; maar omdat de man geene goederen meer heeft, zal hij feitelijk niets te beheeren, over niets te beschikken hebben. In art. 887 van het Wetboek van Koophandel wordt bepaald dat zoodra er goederen opkomen de faillissementstoestand weder zal intreden. Daarmede gaat weder het beheer verloren, en zoodoende komt eerst na voldoening der schuldeischers, dus bij de rehabilitatie, een einde aan de zaak. Alleen in dien zin opgevat billijk ik het beginsel van rehabilitatie in het Wetboek van Koop-

handel nedergelegd, doch daarom mag het mijns inziens ook niet in de nieuwe wetgeving worden overgenomen.

Ik zou de Commissie van Voorbereiding willen vragen: is in eenige buitenlandsche wetgeving te vinden de rehabilitatie bedoeld in den zin dien gij daaraan hecht? Neen! en dat kan ook niet. Wat is rehabilitatie? Dat is herstel in een vorigen toestand, wettelijk, dus ook maatschappelijk, privaatrechtelijk of publiekrechtelijk.

Indien bij voorbeeld het gevolg van het verlies van de beschikking en het beheer over goederen is het onbekwaam verklaard worden tot het uitoefenen van zekere bevoegdheden, dan is de rehabilitatie daar om den gefailleerde weder te brengen, waar hij vroeger was.

In 1835 heeft de tweede afdeeling aan de Regeering gevraagd: »Wat is toch eigenlijk rehabilitatie?" Verloren moet er toch iets meer zijn dan beheer en beschikking over goed, wil de rehabilitatie althans dat zijn, waarvoor wij het meenen te moeten houden?

De Regeering gaf daarop zeer juist ten antwoord: »Hij die in staat van faillissement verkeert kan als curator en voogd geweerd en van de uitoefening van staatkundige rechten buitengesloten worden. Voor de rehabilitatie wordt het faillissement *uitgewischt* en den gefailleerde alle burgerlijke en staatkundige rechten teruggegeven."

Nu vraag ik: wat zal volgens het systeem van de wet en van de Commissie van Voorbereiding de schuldenaar terugbekomen door de rehabilitatie?

Door de rehabilitatie moet de gefailleerde in iets worden hersteld.

Vandaar, dat bij voorbeeld in Frankrijk het bezoeken van de Beurs aan den gefailleerde werd ontzegd en deze eerst na rehabilitatie wederom ter Beurze mocht verschijnen.

Vandaar, dat in Oostenrijk, waar het woord »rehabilitatie" te recht is vertaald door *Wiederbefähigung*, ten gevolge hier van de gefailleerde weder in de mogelijkheid gesteld werd zaken waar te nemen, hetgeen hem vroeger verboden was.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, het doel der rehabilitatie, en geen ander!

De meerderheid der Commissie wenscht de invoering van een ander stelsel van rehabilitatie, en tegen de onbillijkheden, die de toepassing ook van dat stelsel aankleven, wensch ik op te komen.

De bedoeling van deze wet is, dat de gevolgen van het faillissement zouden zijn van zuiver materieelrechtelijken aard; en in art. 195, dat thans is aangenomen, wordt dan ook bepaald, dat, door het verbindend worden »der slotuitdeelingslijst de schuldeischers voor hunne vorderingen, in zooverre die onvoldaan zijn gebleven, hunne rechten van executie op de goederen van den schuldenaar herkrijgen".

Het is een zeer ernstig nadeel, voor ieder die zijne betalingen heeft gestaakt, dat, zoodra het vermogensbeslag geëindigd en er uit den boedel niets meer te verdeelen valt, ieder schuldeischer weder opnieuw het recht verkrijgt om voor zijne vordering op te komen. Deze financieele gevolgen voor den failliet zijn de eenige straf, die vanzelf komt te vervallen, zoodra hij elken schuldeischer heeft bevredigd. De Commissie wil eene vergoeding voor die straf voor hem die de vorderingen ten volle of quasi ten volle zal hebben afbetaald, en zij wil den rechter daarin moeien.

Mijn medelid in de Commissie van Voorbereiding, de heer Huber, heeft zoo even gezegd, dat het de bedoeling dier Commissie niet is om op te komen tegen het systeem van deze wet. »Maar — zoo laat hij er in één adem op volgen — het valt niet te ontkennen dat er eene zekere *infamia* kleeft aan het faillissement, althans dat het faillissement, als zoodanig, een diffameerend karakter draagt, eene verklaring, die, na al hetgeen wij in de discussiën der laatste dagen gehoord hebben, grooten indruk op deze Vergadering moet maken.

Ieder die veroordeeld wordt, die tegenspoed en rampen in het leven heeft, is diep te beklagen, en indien ik eenige dagen geleden zeide, dat er zoo weinig eerlijke debiteuren failliet werden verklaard die medelijden verdienen, dan was dit uitsluitend in verband met de omschrijving, door den heer Levy gegeven van den toestand van een oneerlijken debiteur; doch ik zal de eerste zijn om te erkennen dat zooveel mogelijk getracht moet worden den rampspoed en het ongeluk in de maatschappij weg te nemen. Wat ik beweer en wensch aan te toonen, is dat dit in casu door den wetgever nooit zal kunnen geschieden. De Commissie kan niet ontkennen, dat zij thans een smet op den gefailleerde werpt indien zij de rehabilitatie weder opneemt. Gaat men van de onderstelling uit, dat het faillissement niets is dan een vermogensbeslag, dan wordt niet van den man, die gerehabiliteerd zal worden, een smet genomen, maar een smet geworpen op ieder, die failliet is gegaan en niet is gerehabiliteerd, en daartegen blijf ik opkomen. Feitelijk wordt door de Commissie toegegeven, dat zij wenscht een eereherstel, maar — waar de eer hersteld moet worden was de eer verloren. En waardoor ontstaat nu dit eereherstel? Door niets anders dan eene vergoeding van wellicht eenige percenten. Dit is het zwakke punt in het betoog van den vorigen spreker. Indien de man zijne schuld betaalt, heeft de heer Huber gezegd, wordt hij gerehabiliteerd. Neen, dit staat niet in het amendement. Er staat: indien hij voldoet *ten genoegen* van elk zijner schuldeischers, met andere woorden: indien de crediteuren voor een deel betaling krijgen en voor het geheele bedrag quitantie geven, dan wordt de man gerehabiliteerd. Hoeveel crediteuren, die sinds jaren eene schuld hebben afgeschreven, zullen niet gaarne bewijs van kwijting geven, indien de gefailleerde hun nog onverhoopt iets komt brengen.

Het kan niet anders of door het eereherstel stelt men de eerlijkheid of de oneerlijkheid van den debiteur weder op den voorgrond. Wel wordt beweerd: daarmede willen wij niets te maken hebben; maar als men de rehabilitatie weder wil invoeren, mag men het alleen doen op deugdelijke gronden, zoodat hij die rehabilitatie *verdient* haar ook krijgt, en dit is door het voorgedragen systeem niet te bereiken.

De heer Huber heeft, om aan zijn betoog kracht bij te zetten, gewezen op het register, in art 19 van dit wetsontwerp bedoeld Daarin staat de naam van den gefailleerde opgenomen en zal daar blijven ten eeuwigen dage. Ingeval de man zijne schulden betaalt en gerehabiliteerd wordt, zal dit met gulden letters in het register worden aangeteekend, maar wat hebt gij daaraan?

Ik denk aan een eerlijk man, die er prijs op stelt zijne schulden te betalen en wien het langzamerhand gelukt een *deel* daarvan te voldoen, maar die toch nog niet gerehabiliteerd kan worden. Dit zal niet in het register komen te staan, en is dat offer niet meer te prijzen dan de daad van hem, die de quitantiën van zijne schuldeischers op goedkoope wijze heeft gekregen, en die in zedelijken zin ten onrechte is gerehabiliteerd?

Beter heeft althans de Engelsche wet het begrepen. Daarin is opgenomen de *order of discharge*.

Daar is de rechter vrijgelaten — eene bepaling die later moest verscherpt worden omdat de rechter daarvan te veelvuldig gebruik maakte —, daar is aan den rechter vrijgelaten om den failliet een *discharge* te verleenen, waardoor hij weder treedt in de bevoegdheden, die hij verloren had. Daar heeft het faillissement publiekrechtelijke gevolgen, wat door den heer Levy zoo gewenscht wordt, doch welk beginsel in deze wet niet is aangenomen.

Na de crediteuren gehoord te hebben, heeft daar den rechter, alvorens een dusdanige *order of discharge* te verleenen, te letten op het gedrag van den gefailleerde, en hij vindt daarin al of niet aanleiding om den man te herstellen in zijne eer, in de maatschappij.

Maar die 100 pct. op papier, misschien wel door zijne familie bijeengebracht, zijn ook niet meer dan eene eerlijkheid in percenten, die met den persoon niets gemeen heeft. Dit wetsontwerp wil zich alleen bemoeien met het vermogensbeslag en de afwikkeling van den boedel, waarna die schuldenaar met den rechter heeft afgerekend.

Het vonnis dat de minderheid der Commissie en de heer Levy willen is voor den schuldenaar niet noodig. Wel degelijk

54ste VERGADERING. — 26 APRIL 1893.

19. Het faillissement en de surséance van betaling.

wordt het binnen en buiten zijn kring ruimschoots bekend, indien hij later volledig betaalt. Mij zijn voorbeelden bekend van personen, die niet alleen na faillissement, maar ook na een onderhandsch akkoord de onvoldane schuldvorderingen hebben beschouwd als eene natuurlijke verbintenis. Mij zijn voorbeelden bekend, dat die personen hebben betaald, maar zij worden dan ook in den gunstigen zin des woords met den vinger aangewezen. Iedereen weet zulks en prijst hen; voor hen is een rechterlijk vonnis geheel overbodig.

En ten slotte zou ik willen vragen: *Verdient* iemand werkelijk gerehabiliteerd te worden, die uitsluitend om de rehabilitatie betaalt, en zonder deze zijne schuld niet zou hebben afgedaan?

De heer **Kielstra** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van S. Zwart, gepasporteerd milicien-stukrijder van het 1ste regiment veldartillerie, te Wormerveer. (**131**)

[Zie het Verslag in de *Bijlagen.*]

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusie later bepaald worden.

De **Voorzitter** deelt mede dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar Verslag omtrent het wetsontwerp tot bekrachtiging van den afstand om niet van twee gebouwen met erven en van een derde gebouw, alle te Grave, en van den onderhandschen verkoop van het erf van laatstbedoeld gebouw, alles aan de gemeente Grave.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld, en de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ondersteun niet alleen dit amendement, maar ik neem er akte van, dat het is ingediend, want dit amendement is voor mij de toepassing van het gezegde: »de natuur is sterker dan de leer," en van het: «*chassez le naturel il revient au galop*". Dat is de beteekenis van het amendement, ondanks het afwijzend gebaar dat thans door den verdediger van het amendement, den heer Huber, wordt gemaakt.

Wat toch heb ik getracht, met de meeste bescheidenheid, te doen uitkomen, en heb ik van den aanvang af aangewezen als te zijn de groote, zwaarwichtige leemte van dit wetsontwerp; wat toch heb ik dadelijk bij de algemeene beraadslaging gezegd, en wat was het standpunt dat ik geen enkel oogenblik heb verlaten? Ik heb getracht duidelijk te maken dat het faillissement flétrisseert; dat, het moge dan voortvloeien uit dit ontwerp of uit andere wetten welke dit ontwerp omgeven, het faillissement als zoodanig ten gevolge heeft civiel- en burgerlijk-rechtelijke incapaciteit; dat het zwaarwichtige gevolgen heeft voor den persoon des gefailleerden. Dientengevolge werpt het faillissement een smet op den naam van hem, die ongelukkigerwijze daardoor wordt getroffen.

Wat heb ik daarnevens doen uitkomen? Wanneer men, wat men ook doen moge, welke wetten men ook maken moge, het karakter van het faillissement niet kan uitwisschen, omdat dat karakter onafscheidelijk verbonden is aan het faillissement, gij dan niet moogt, gelijk dit wetsontwerp doet, over één kam scheeren den roekeloozen speler en den ongelukkigen debiteur, de kooplieden en de niet-kooplieden.

In dien gedachtengang gaf ik twee middelen van redres en heb ik eerst getracht ingang te doen vinden een middel van mitigatie, hierin bestaande, dat men een akkoord buiten failietverklaring invoere. Dit werd bestreden door den heer Hintzen met het argument: In den regel is het faillissement gevolg van eigen schuld; als regel bestaat er geen ongelukkige debiteur.

Het werd bestreden door den heer Hartogh, die zeide: wacht op de invoeringswet, ten einde dan te zien welke gevolgen die invoeringswet verbinden zal aan het faillissement, ten aanzien van den persoon des gefailleerden.

Aan den eersten geachten spreker heb ik toen geantwoord: uw uitgangspunt is met de feiten en met den rechtsregel: ieder wordt voor goed gehouden tot het tegendeel bewezen zij, in strijd, en ten aanzien van den tweeden geachten spreker heb ik toen getracht nog een middel van redres te vinden, door open te laten de mogelijkheid, dat men de flétrissure van het faillissement opheft en overbrengt op de insolventie, maar door de Commissie van Voorbereiding werden beide die middelen van redres bestreden.

Welnu, wat hebben wij nu vandaag gehoord tot aanbeveling van het amendement, dat door de Commissie van Voorbereiding wordt voorgesteld?

Nu bevestigt men al hetgeen door mij wordt gezegd, en dat dient nu tot steun van het amendement. Nu zijn er gewetensbezwaren, nu zijn er gemoedsbezwaren gerezen bij de Commissie van Voorbereiding. En hoe verzoent men nu de houding die men aangenomen heeft tegenover mij, met die gewetensbezwaren, met die gemoedsbezwaren, gelijk ze uiteengezet zijn tot toelichting van het amendement door den heer Huber?

Door te zeggen: wij willen rehabilitatie.

Maar wat voor rehabilitatie willen wij?

Wij willen openbaarmaken het feit van afbetaling, wij willen dus eene rehabilitatie die feitelijk moet zijn, die objectief moet zijn, die buiten den persoon omgaat. Zoo zeggen wij eenerzijds: faillissement gaat buiten den persoon om, en anderzijds: wij rehabiliteeren toch dien persoon.

Mijn antwoord luidt: dat is eene fictie, die in geen enkel opzicht iets anders is dan de noodlottige fictie waarvan het ontwerp uitgaat. Niet een feit, niet een toestand, maar een persoon wordt gerehabiliteerd. Een toestand kan niet gerehabiliteerd worden. Wat eens geschied is, daar kunt gij niet op terugkomen. Rehabilitatie verbindt zich naar het woord en naar het begrip dat daaruit voortvloeit aan den persoon, en volkomen juist is het op zich zelf wanneer men zegt: deze wet gaat immers uit van een gansch ander standpunt en wil objectieve executie van het vermogen, objectieve afwikkeling van de faillissementsprocedure, met welk uitgangspunt rehabilitatie zich niet verdraagt.

Wat doet de groote meerderheid der Commissie van Voorbereiding derhalve? Zij keert zich door dit amendement tegen deze wet.

Keur ik dat af? Volstrekt niet! Integendeel, dat verheugt mij, dat ondersteun ik niet alleen, daar neem ik akte van; dat grijp ik aan met beide handen.

Zal ik dan nu dit amendement afstemmen om deze wet in al hare naaktheid ten toon te stellen, om te doen zien dat hetgeen deze wet bepaalt, executeering van het vermogen, niet door te voeren is, omdat juist de Commissie van Voorbereiding bedacht is op een redmiddel om deze wet in overeenstemming te brengen met de eischen van dit leven, doordien ook zij thans bij faillissement den persoon in rekening brengt?

Neen, dat zal ik niet doen. Ik zal met de Commissie, getrouw blijvende aan het standpunt, dat ik van den eersten oogenblik heb ingenomen, trachten te redden wat te redden is. De rehabilitatie is het uitgangspunt voor mij om te bewijzen, dat hetgeen het ontwerp wil: executie van het vermogen, zonder dat men den persoon daarbij in het oog vat, niet mogelijk is zonder geweld aan te doen aan de waarheid van die feiten en aan den eisch van het leven.

Als die rehabilitatie, die de Commissie ter elfder ure ongelukkiglijk voorstelt, nadat zij mij bijna op elk punt bestreden heeft, er is, dan wordt de ware aard van dit wetsontwerp erkend, dan wordt die ware aard nog scherper belijnd, en dan hoop ik dat de Commissie met mij zal bedacht zijn op middelen om te overwegen of op andere

wijze ook nog zal kunnen gemitigeerd worden de scherpte, die, wat ook het wetsontwerp zegt, voor den persoon van den gefailleerde aan den toestand van faillissement verbonden is.

Dat is de reden waarom ik volgaarne medega met de Commissie, het alleen betreurende, dat zij op dit late oogenblik eerst tot de erkenning gekomen is van hetgeen ik van den aanvang af als leemte van dit wetsontwerp heb aangewezen.

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement heb ik van ganscher harte mede-onderteekend. Al de argumenten, door ons geacht medelid, den heer Huber, tot verdediging daarvan aangevoerd, accepteer ik ten volle; en na zijne krachtige verdediging, zou ik niet opgestaan zijn, om hierover nog te spreken, ware het niet, dat de heer Hintzen het amendement ernstig bestreden had. Mij dunkt, hetgeen hij gezegd heeft, verdient wel nader te worden beschouwd; en dit is het doel van mijne rede.

Ik neem aan, dat een hoofdkarakter van dit wetsontwerp is, dat wij alleen te doen hebben met eene executie van het vermogen, en dat de persoon van den schuldenaar niet getroffen wordt.

Ik neem dit alleen aan als feit, zonder in eenige waardeering daarvan te treden.

Nu is de vraag, of ons amendement in strijd is met den geest der wet, met dit hoofdbegrip, dat de persoon van den schuldenaar er buiten moet gehouden worden, en het alleen zijn vermogen betreft.

De heer Huber heeft te recht gezegd, dat nochtans de persoon van den schuldenaar er niet *geheel* buiten kan gelaten worden.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik in gedachte met een schuldenaar de wet doorloop, dan treft het mij, hoe dikwijls diens persoon er bij betrokken is. Wien wordt het beheer over het vermogen ontnomen? Aan den schuldenaar. Wie ontvangt, na failliétverklaring de brieven? Niet de schuldenaar, aan wien zij geadresseerd zijn, maar de curator.

In theorie kan men dus wel zeggen, dat de wet den persoon des schuldenaars niet treft, doch in de realiteit is die bewering niet absoluut vol te houden. Zelfs als men in het oog houdt, dat deze wet in beginsel geen onteerend karakter wil, dan nog is ons amendement niet in strijd met den geest van het ontwerp; en daarom hoop ik, dat de Minister er zich niet al te sterk tegen zal verzetten.

Ons amendement strekt — de heer Huber wees er reeds op — als aanmoediging voor den schuldenaar, om te betalen wat hij kan, hetzij door middelen, die hij later verwerft of verkrijgt, hetzij door hulp van familie of vrienden, om zoo mogelijk te komen tot eene uitkeering van 100 pct.

Als men weet, dat de wet, om zoo te zeggen, op zoodanig streven eene premie stelt, bestaande in rehabilitatie, dan zal menigeen zijn best doen om zijn crediteuren zooveel mogelijk te bevredigen; en dan is hetgeen wij willen, een beginsel van eerlijkheid, waardoor ons amendement zich aanbeveelt. De Minister moge ons amendement bezien uit dit oogpunt: aanmoediging tot eerlijkheid.

De heer Hintzen meent, dat ons amendement eene smet werpt op den failliet, en dat de gevolgen van het faillissement volgens deze wet slechts zijn van materieelen en rechterlijken aard. Hij beriep zich op de buitenlandsche wetgeving, zeggende dat het amendement in het stelsel der wet volstrekt niet past; want dat men alsdan zou moeten aannemen de nota infamiae. Hij zegt, dat hij zich meer houdt aan de abstracte denkbeelden, die in de wet gelegen zijn, aan het streng logische, wat er in voorkomt.

Hij wees er op, hoe weinig gebruik er wordt gemaakt van rehabilitatie.

Hierop wensch ik het volgende te antwoorden.

Men hoort hier voortdurend beroep doen op buitenlandsche wetgevingen.

Dat nu is zeer schoon, en in de studeerkamer zelfs plichtmatig; maar als men bezig is met het maken van wetten, die dienen moeten voor iedereen, dan moet men rekening houden met den volksaard.

Dit zal in casu te meer stringeeren, omdat voortaan niet alleen de koopman, maar ook de particulier in staat van faillissement zal kunnen verklaard worden. Hetgeen eene wet hieromtrent inhoudt, is dan wel van het hoogste belang. De hoofdvraag blijft: wat kan nuttig zijn voor het geheele volk? Dit is het eerste punt.

Het tweede punt is, dat wij, volgens den heer Hintzen, ons zouden moeten houden aan het abstracte, aan het streng logische, en dat zelfs het vermoeden niet mag worden gewekt, dat eene nota infamiae zoude gelegen zijn in de wet. Hierop wil ik slechts antwoorden, dat het streng logische, het abstracte, weinig of geen waarde heeft in eene wet. Men maakt de wetten niet voor de studeerkamer, maar wel voor het leven in zijne duizende schakeeringen. Het leven is geen mathesis, het is nog veel minder logica; het leven is geen abstractie. Wij moeten eene wet maken, die toepasselijk kan zijn op het leven. Al zoude eene wet gemaakt worden, waarin hier of daar fouten zouden zijn aan te wijzen ten aanzien van de logica of ten aanzien van het abstracte, dan maak ik mij daarover volstrekt niet bezwaard. Wel echter zou ik bezwaar hebben mede te werken tot eene wet, die niet toepasselijk is op het leven.

Nog een paar andere punten.

De geachte heer Huber heeft gezegd, dat naar zijne meening het op den weg der Regeering en van den Staat ligt, om de begrippen van eerlijkheid aan te moedigen. Ook met dit argument van den heer Huber kan ik mij ten volle vereenigen, omdat ik zoo innig overtuigd ben, dat als onze wetten niet doortrokken zijn van een geest van rechtvaardigheid, ze dan wel kunnen hebben den uiterlijken vorm van eene wet, maar dat zij missen de innerlijke kracht en de innerlijke waarde, en dat zij dan veel minder kans hebben om in te gaan in het volk.

Ten slotte.

Wanneer men spreekt over het geringe gebruik van de rehabilitatie — hetgeen ik kan toegeven — dan is dit nog geen argument om te zeggen: de rehabilitatie is niet noodig.

Ik wil toch mededeelen, dat er eene zaak te Amsterdam is voorgekomen, waarin mijn geacht medelid, de heer Hartogh, de advocaat was, terwijl ik door de rechtbank benoemd was tot curator. Wij hebben toen gevraagd en verkregen de rehabilitatie, en dit is het eenige redmiddel geweest voor den betrokken persoon.

Ik vlei mij, dat de meerderheid van deze Kamer overtuigd zal zijn, dat ons amendement niet in strijd is met het wetsontwerp; en is zij hiervan overtuigd, dan hoop ik, dat de Kamer een stap verder zal gaan en ons amendement zal willen aannemen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Rehabilitatie of geen rehabilitatie!

De onbepaalde bewondering, Mijnheer de Voorzitter, die ik heb voor de voorbeeldelooze werkkracht en beleid, door de Commissie van Voorbereiding op dit uitgebreid en moeilijk wetsvoorstel aangewend, zou geheel onvoorwaardelijk zijn, indien de Commissie het voorstel nu in beraadslaging niet had gedaan. Het verwondert mij van haar, en het spijt mij, dat betuig ik onverholen. Over de hoofdbeginselen dezer regeling bestond en bleef voortdurend volkomen eenstemmigheid bestaan tusschen de Commissie en de Regeering. Anders had ook niet een zoo vruchtbaar overleg kunnen plaats hebben, als het geval is geweest. Onder die hoofdbeginselen — ik behoef het niet weder te betoogen, ook niet tegenover de krachtige uitdrukkingen, die steeds opnieuw door den heer Levy worden gebezigd — staat wel dit voorop, dat het faillissement als niets anders moet worden beschouwd, dan als een beslag op, eene executie van het vermogen der schuldenaars en de wet in verkeerde richting zou regelen en werken, als zij eene, trouwens ijdele, poging aanwendde

om den persoon van den gefailleerde als zoodanig te treffen. De Commissie heeft ook zoo straks nog bij monde van haar geacht lid, den heer Huber, gezegd, dat het stelsel van het ontwerp bij dit amendement niet zou betrokken zijn. Niettemin wil dit mij geheel anders voorkomen. Ik zal nu tot bewijs van deze mijne meening mij niet beroepen op de rede van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Levy, want wanneer ik dat deed, zou dit vermoedelijk te veel en dus niets bewijzen. Maar ik wil op de zaak zelve komen, en vraag dan: wat is toch rehabilitatie? Het is eene technische uitdrukking met eene zeer bepaalde historische en feitelijke beteekenis, waaraan wij ons niet kunnen onttrekken. In ons vroeger en tegenwoordig recht en ook in de buitenlandsche wetten, die op gelijke leest zijn geschoeid, vindt men de rehabilitatie. Waarom en tot welk einde? Omdat daar voortdurend aan den faillissementstoestand gevolgen verbonden zijn, die alleen worden opgeheven door eene uitdrukkelijke herstelling. De rehabilitatie, door den rechter uitgesproken, maakt daar een einde aan den failliettoestand; daardoor eerst krijgt de gefailleerde de beschikking en het beheer over zijn vermogen en andere verloren capaciteiten terug. In zoover heeft de rehabilitatie ook tegenwoordig, naar ons bestaand recht, beteekenis en gevolg. Maar dat zal niet meer het geval zijn of kunnen zijn van de rehabilitatie, die de Commissie in dit wetsontwerp nu weer wil zien opgenomen. Welken zin zal die rehabilitatie dan wel hebben? Het woord heeft ook door het gebruik de beteekenis er bij gekregen van herstel in eer en goeden naam. Dat was steeds het geval en is aldus ook gebleven. Men sla bijv. slechts op de aan de leden der Commissie, althans de in de koopstad wonende, wel bekende Amsterdamsche ordonnantie van 1777, art. 36 en volg. Bij de vervaardiging van onze wetboeken werd er ook die beteekenis aan gehecht; men gewaagde er toen zelfs van, dat de rehabilitatie was eene soort van zedelijke wedergeboorte. In ons Wetboek van Koophandel is het dan ook niet anders te begrijpen. Kunnen wij ons nu in eens los maken van die beteekenis? Dit is niet mogelijk. Wij vermogen niet anders dan bij uitdrukkelijke fictie, aan gewone of te dier zake dienende woorden eene nadere kracht te geven dan zij hebben. De wet moge veel vermogen, maar zoo almachtig is zij niet, dat zij de taal en haren zin kan veranderen en willekeurig andere denkbeelden doen hechten aan de woorden dan zij hebben.

Nu moge men hier al beginnen te verklaren dat het de bedoeling van deze rehabilitatie niet is om eenige nota infamiae weg te nemen, omdat de wet die niet aan den persoon van den gefailleerde heeft toegekend, maar dit is van de wederopneming van het instituut der rehabilitatie zoo noodwendig het gevolg, dat de geachte afgevaardigde uit Dokkum zelf eindigde en wel moest eindigen met te zeggen: dat het, in betrekking tot den wensch der erven, betreft eene eerherstelling van den vader, die failleerde. Is dit niet juist, dan vraag ik aan de Commissie: wanneer gij eene andere beteekenis aan het woord wilt en kunt hechten, verklaar dan eens, niet in onbepaalde, nevelachtige termen, maar duidelijk en helder wat gij bedoelt. Eerherstel, ja dan neen? Neen, waarom volgt gij dan niet het logische denkbeeld van uw geacht medelid, den afgevaardigde uit Rotterdam?

Met te meer vrijmoedigheid meen ik dit te mogen vorderen, omdat, wat de beschouwingen betreft van het geachte lid der Commissie, den heer Huber, wie zou er zijn, die niet gaarne veel beamen wil van hetgeen hij gezegd heeft, wie zal bij voorbeeld niet gaarne lof en goedkeuring willen toegekend zien aan brave en eerlijke handelingen? Maar dat is de zaak niet, die het hier betreft. Dit moet dan ten minste gebeuren op eene daartoe geëigende wijze. Doch laten wij nu niet een ander element in de wet brengen, dat eene verandering in het karakter der wet teweegbrengt of moet doen veronderstellen.

Het zou toch ook wel tot nadenken stemmen, dat geen land de rehabilitatie heeft, op de wijze als hier nu wordt voorgesteld, althans voorgehouden.

In Duitschland, van welk land wij dan toch niet zooveel in zeden verschillen, is het juist anders ingezien dan door de meerderheid der Commissie. Ten minste als wij geloof mogen hechten aan hetgeen vermeld wordt in het werk van Alexander (*Konkursgesetze aller Länder*) waarop de heer Levy zich in zijne Nota beriep, doch voor welks nauwkeurigheid ik niet kan instaan, dan is het opmerkelijk dat in het ontwerp der Concursordnung bepalingen omtrent rehabilitatie waren opgenomen, doch deze daaruit opzettelijk zijn verwijderd.

Ik ben er zeker van dat indien hier een dergelijk voorstel was gedaan met dezelfde praemissen als waarop dit ontwerp is ingediend, zulk een voorstel ook hier weinig kans zou gehad hebben.

Nergens heeft men bij de hervorming van het faillietenrecht eene rehabilitatie noodig of doelmatig geacht. In Italië, Zweden, Noorwegen, Zwitserland, Hongarije vindt men haar evenmin als in Duitschland.

En dan het zoo practische volk bij uitnemendheid, dat ons zoozeer ter navolging is aanbevolen, omdat wij daarmede »meer dan één karaktertrek gemeen" hebben? Welnu, ook in Engeland is geene rehabilitatie in de technische en feitelijke beteekenis van het woord of in den zin als door de Commissie nu voorgesteld. Ja, men heeft er de *discharge of bankrupt.* Maar, dit is eene geheel andere instelling, nagenoeg in 't geheel niet overeenkomende met de rehabilitatie. Maar de heer Hintzen heeft reeds bijzonderheden over Engeland en zijn order of discharge medegedeeld; ik zal mij daarmede dus niet verder vermeien.

Wanneer nu echter geene enkele natie, die eene gelijksoortige faillietregeling heeft als die voor ons ligt — namelijk dat het faillissement alleen de goederen betreft en met de realisatie daarvan eindigt — het logisch geacht of behoefte gevoeld heeft aan een *herstel van naam* of iets dergelijks als hier wordt voorgesteld, wat bijzonders kan er dan toch in ons land of in onzen aard zijn, dat daarover hier anders zou moeten worden geoordeeld?

Men kan zelfs dichter bij huis blijven, om op te merken dat ons eigen land ten bewijze strekt van het noodelooze, ja van het ondoelmatige eener rehabilitatie en dat het bestaan daarvan, eigenlijk gezegd, een ander karakter geeft in de volksovertuiging aan de instelling, waaraan zij is verbonden. Wij hebben immers den staat van kennelijk onvermogen — naar mijne meening in zijn *wezen* veel infamanter dan een faillissement, en toch wordt aan het woord faillissement — waaraan en misschien juist omdat daaraan rehabilitatie is vastgeknoopt — dikwerf een ongunstiger zin wordt toegekend dan aan den staat van kennelijk onvermogen. Wèl eene aanwijzing, dat de wet het gevolg heeft, dat ook het karakter, hetwelk de wet aan het instituut hecht, ook langzamerhand in de volksmeening wordt overgenomen: dit is de vormende kracht van het positieve recht.

Is het nu nog noodig te wijzen op de nietig — luttele toepassing van de rehabilitatie, in weerwil daaraan nu veel gewichtiger gevolgen zijn verbonden? Eigenlijk gezegd heeft dat instituut volkomen *fiasco* gemaakt, want tegenover eene kleine 1000 faillissementen telt men niet meer dan 20 rehabilitaties, met slechts 3 afwijzingen. En ieder onzer weet nu wel zooveel van de werkelijkheid af, dat hij niet zal aannemen, dat nu juist de overige ruim 950 gefailleerden, allen âmes damnées zijn.

Gaan wij echter eens mede met de *bedoeling*, gelijk zij ons in de toelichting, zij het eenigszins vaag, is geschetst, dat men de rehabilitatie niet wenscht in den bepaalden zin van eer- of naamherstel — wat de heer Levy er dan ook van zeggen moge — maar, als ik het althans wel heb, eenigszins in den zin van eene bonne marque of een... prix d'encouragement. Ook dan wil ik gevraagd hebben, of in dien zin aan het voorstel der Commissie gevolg moet worden gegeven?

Ik kan begrijpen, dat men aan een man, die zijn uiterste best doet om zelfs aan zijne zedelijke verplichtingen te voldoen, lof en steun wil geven, zoowel te zijnen behoeve, als ten voorbeelde voor anderen, maar zal dit op

juiste wijze bereikt worden door, — zal dit het gevolg zijn van bepalingen, als door de meerderheid der Commissie voorgedragen?

Zal het hier juist eene goedkeuring of een prijs zijn voor de eerlijken, ongelukkigen en braven? De ondervinding leert dat niet. De toevalligheid, dat iemand misschien door eene erfenis of bijzonder geluk in staat wordt gesteld zijne schulden later nog geheel of ten deele te voldoen, dat een failliet, komende te overlijden, erfgenamen heeft, die, daartoe bij machte, zijne schulden betalen, is oorzaak dat die iemand of de erflater gerehabiliteerd wordt. Bewijst dit, dat deze daarom eerlijker is dan anderen, wien dergelijk fortuin niet ten deel viel?

Edoch, dat er eens een prijs of goedkeuring gegeven werd aan een onwaardige, zou nog minder zijn. Maar juist degenen die dikwerf het meest waardig zijn, maar zich geknakt gevoelen, of wel toch met uiterste krachtinspanning en zuinigheid slechts een gedeelte kunnen afdoen — en die gevallen zijn vele — doch wien het nimmer gelukt het geheel af te betalen, menschen die het meer verdienen dan iemand anders, kunnen niet gerehabiliteerd worden. Er zijn kwaadwillige schuldenaren, maar ook kwaadgezinde crediteuren; het toeval dat er slechts één dergelijke onder is, verhindert de rehabilitatie.

De ervaring leert dan ook geenszins, dat de rehabilitatie juist is weggelegd voor de ongelukkigen. Neen, zij is maar al te veel het loon voor hem die het meest handig en onbeschroomd is. Er zijn natuurlijk uitzonderingen, ook onder de enkelen die gerehabiliteerd zijn, evenzeer onder de niet-gerehabiliteerden komen er voor, voor wie ieder rechtgeaard man gaarne zijn hoed afneemt; maar, daarbuiten wordt de rehabilitatie verkregen door hem, die zich niet ontziet overal rond te loopen en op allerlei manieren de bewijzen te krijgen, die hij noodig heeft en die zelfs niet schroomt om, wanneer het noodig is, door middel van een douceur te doen bewegen tot hetgeen hij wenscht. En dit, terwijl de werkelijk eerlijke en ongelukkigen man dikwerf zich schaamt onder de oogen zijner schuldeischers te komen en hierdoor alléén reeds het voorrecht zal missen.

Is dit dan een instituut dat wij weder in de wet moeten brengen? Behalve dat het indruischt tegen het aangenomen stelsel van deze wet, is en blijft dit een bezwaar, dat op hen, die dit beneficium niet deelachtig worden, uit kracht der wet een stempel wordt gezet. Iets dat, het moge niet bedoeld worden, toch gebeurt en dat de wetgever niet voor zijne verantwoording mag nemen.

In deze wet blijft de vraag van eerlijkheid of oneerlijkheid buiten rekening, ook al omdat — de heer Huber heeft het dezen morgen te recht herinnerd — de wet niet bij machte is een onderscheidend kenmerk voor die onderscheiding aan te geven en de rechter daarover zelfs niet zou kunnen oordeelen.

Waarom zullen wij nu, zonder evenredig nut, in de wet toch iets brengen, wat ten gevolge zal hebben, dat degenen, welke die rehabilitatie niet kunnen verkrijgen, achterstaan bij de anderen?

Eindelijk: wanneer — zij het ten onrechte — nu reeds gesproken werd van de scherpte dezer wet op het faillissement, wil men daarvoor eene reden geven? Want eene verscherping der wet is het, wanneer de rehabilitatie daarin weder wordt ingebracht, en nu niet alleen voor hen, die tot nu toe onder de faillietenwet vielen, maar ook voor degenen, die thans in staat van kennelijk onvermogen worden verklaard, waarbij geen rehabilitatie is. Dus eene uitbreiding en eene verscherping, waartoe ik de Vergadering niet mag adviseeren.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! Ik neem mij voor de heeren Hintzen, Levy en ook den Minister te beantwoorden, en om dit te doen moet ik aanvangen met een algemeen woord, zoowel voor den een als voor den ander toepasselijk.

De heeren hebben zich niet los kunnen maken van de tegenwoordige beteekenis, die in het Wetboek van Koophandel aan het woord rehabilitatie wordt gehecht, namelijk »eerherstel".

Mijnheer de Voorzitter! Laat ik nog even resumeeren, wat ik bij de toelichting van het amendement naar mijn inzien reeds duidelijk heb te kennen gegeven, dat wij door de rehabilitatie niets anders bedoelen, dan feitelijk te constateeren dat de vroegere gefailleerde zijne schulden heeft voldaan, en die voldoening even openbaar te maken als dat indertijd geschiedde met zijne deconfiture.

Die beteekenis heeft het amendement niet alleen door de toelichting, die ik er aan gaf, maar zoo is het geformuleerd. Vooreerst omdat niet werd overgenomen art. 850 Wetboek van Koophandel, waarbij rehabilitatie werd toegestaan reeds onmiddellijk na de homologatie van het akkoord voor den schuldenaar die bleek ongelukkig en te goeder trouw te zijn geweest; ten tweede door niet over te nemen art. 893 Wetboek van Koophandel, waarbij niet tot rehabilitatie worden toegelaten zij die schuldig zijn verklaard wegens stellionaat, bankbreuk, diefstal, enz.. Wij vragen niet naar goede of kwade trouw, maar naar het feit van de voldoening van de crediteuren.

In den bestreden gedachtengang vraagt de heer Hintzen, of wij verlangen het herstel in vroegeren toestand, maatschappelijk of wettelijk; of naar ons voorstel de persoon dan alle zijn staatkundige en burgerlijke rechten terugkrijgt. Dit zal de wet moeten uitmaken welke die rechten omschrijft, de kieswet, de Grondwet, de wet op de rechterlijke organisatie, waarover de heer Levy gisteren sprak, en dergelijke. Zoodanige wet moet uitmaken welke al dan niet de gevolgen van het faillissement en de rehabilitatie zullen zijn; het ligt buiten den kring van deze wet als deze, die niets anders regelt dan eene executie van het vermogen van den gefailleerde.

De heer Hintzen zeide dat bij weder opneming van de rehabilitatie een smet wordt geworpen op elken gefailleerde die niet gerehabiliteerd is. Neen, van dezen wordt alleen niet geconstateerd dat hij zijne crediteuren naar hun genoegen heeft voldaan, zoodat zijne schulden open zijn blijven staan.

Welke zullen de moreele gevolgen zijn? vraagt verder de heer Hintzen. Geldt het een eerlijk braaf man dien het in de wereld niet goed gaat, dan zal de niet-rehabilitatie hem niet minder maken. Welnu, dan zal de niet-voldoening van zijne crediteuren hem in zijne omgeving ook niet in achting doen dalen.

Dezelfde geachte spreker zegt dat wij scheiding willen maken tusschen eerlijke en oneerlijke debiteuren. Neen, er wordt niet gevraagd of door eerlijke dan wel oneerlijke gedragingen het faillissement is ontstaan.

Wat heeft men aan de opteekening in het register? wordt gevraagd. Zeer veel; de uitspraak van het faillissement, het bedrag van de schulden, het bedrag der uitdeeling, moet openbaar worden gemaakt naar deze wet in dat register. Dat register wordt misschien eeuwen lang bewaard. Wordt nu bepaald dat ook daarbij eene kantteekening mag gesteld worden, dat de gefailleerde later zijn crediteuren voldaan heeft en dus gerehabiliteerd is, dan wordt het eene feit openbaar tegenover al de andere. Waarom het eene openbaar gemaakt en het andere verzwegen?

De eerlijke debiteur, die niet geheel betalen kan, zegt de heer Hintzen, blijft ongerehabiliteerd. Natuurlijk, er wordt niet geconstateerd dat de crediteuren voldaan zijn; de vorderingen blijven dus open. De omgeving van den schuldenaar zal hem, naar hij misschien verdient, als een eerlijk of een oneerlijk man behandelen.

Thans mijne moeilijkste beantwoording, die aan den heer Levy, die, hoewel verklarende voor ons amendement te zullen stemmen, veel verder van mij afstaat dan alle mijne bestrijders. Die beloofde stem is mij aangenaam, maar zijne motieven moet ik recuzeeren.

De heer Levy is sterk voor rehabilitatie, en door zijne uitlegging van het amendement tracht hij zijne vroegere voorstellen te rehabiliteeren. Hij zegt: Gij hebt dagen lang mij bestreden nu bij deze dan weder bij eene andere gelegenheid, als ik sprak over de fletrissure die het faillissement

aanbracht, maar eindelijk blijkt de natuur sterker dan de leer te zijn, en komt gij tot mij over.

Heeft de heer Levy recht daartoe? Ben ik bij de toelichting van dit amendement niet lijnrecht tegenover hem blijven staan? Heb ik niet duidelijk te kennen gegeven, dat ik niets wil weten van hetgeen de heer Levy ons dagen lang heeft voorgehouden, namelijk dat het komen in den staat van faillissement eigenlijk is het vervallen in een staat van eerloosheid?

Daartegenover is door mij duidelijk te kennen gegeven, dat het faillissement niets anders is dan eene executie van het vermogen. Op zeker oogenblik is de debiteur niet in staat zijne crediteuren te betalen. Tegenover het constateeren van dit feit, wil ik later niets anders hebben vermeld dan op dezelfde wijze het constateeren van het andere feit, dat de debiteur heeft voldaan en aan de rechtbank het bewijs heeft kunnen overleggen dat de crediteuren tot hun genoegen voldaan zijn.

. Maar eene herstelling in eer van den gefailleerde die te goeder trouw handelende in staat van faillissement kwam, ligt niet in de beteekenis van het amendement.

De stem van den heer Levy accepteeren wij gaarne; maar zijne toelichting recuseeren wij.

Een enkel woord tot den Minister. De Minister kan het amendement aan de Kamer niet aanraden. Dat wist ik natuurlijk, want de Commissie van Voorbereiding heeft er lang met den Minister over gesproken. Doch na 's Ministers rede doet mij dat afraden groot leed. Het is toch gebleken, dat hetgeen wij bedoelen, door den Minister wordt geaccepteerd, en de Minister verklaart zich allesbehalve daartegen; maar zijn grootste bezwaar is, dat wij voor die zaak het woord »rehabilitatie" hebben genomen, dat toch de beteekenis heeft: in eere herstellen.

Wanneer er echter tusschen ons geen ander verschil bestaat dan de naam, welnu, wij nemen elken naam dien de Minister aan dit instituut wil geven. Die oude naam kan ons niet schelen, het is ons om de zaak te doen. Doch de Minister zegge niet, dat het behoud van dien ouden naam aanleiding zal geven tot onduidelijkheid. De Minister zelf heeft zeer vele oude namen behouden, die door dit wetsontwerp ook eene andere beteekenis krijgen. Zoo was bijv. het faillissement tot nog toe feitelijk slechts eene instelling voor kooplieden. Door dit wetsontwerp wordt het echter eene instelling voor iedereen, het middel van executie van schuld bij de concursus crediteuren. Bij faillissement denkt men zich nu nog uitsluitend kooplieden, doch wordt deze wet ingevoerd, dan kan iedereen een gefailleerde zijn.

Maar is het inderdaad nu goed om, wanneer men het in de hoofdzaken met elkander eens is, ter wille van den naam dit amendement te recuseeren? Want wat de Minister verder tegen ons aanvoert is eigenlijk ook alleen tegen den naam gericht.

Het woord rehabilitatie, zegt de Minister, heeft eene historische en eene feitelijke beteekenis. Hij beroept zich op wat in andere landen onder rehabilitatie wordt verstaan. Men wenscht, voegde de Minister er bij, rehabilitatie zonder feitelijke gevolgen.

Volkomen juist, Mijnheer de Voorzitter, wij wenschen rehabilitatie zonder feitelijke, maar met moreele gevolgen, juist zooals het vonnis van faillietverklaring ook moreele gevolgen heeft.

En wanneer er nu onzekerheid bestond omtrent de beteekenis van het woord rehabilitatie, maar — ik heb het reeds aangevoerd — de artikelen waarin wij het beginsel hebben geformuleerd wijzen het verschil aan met de bestaande wet en welke beteekenis daar aan het woord rehabilitatie moet gehecht worden.

Daarom, hebt gij een anderen naam, het is ons goed. En hadden wij eerder uw bezwaar geweten, misschien hadden wij een anderen naam kunnen bedenken. Op den naam komt het ons niet aan, het is ons eenvoudig om de zaak te doen.

De tegenwoordig bestaande wijze van rehabilitatie lacht den Minister niet toe. Die het handigst is, zegt de Minister, wordt gerehabiliteerd als hij maar briefjes van zijne crediteuren weet te verkrijgen, waarin zij verklaren voldaan te zijn; die minder handig is, niet.

In de eerste plaats is dat oordeel van den Minister niet billijk.

Die handigheid dan om gerehabiliteerd te worden bestaat toch hierin, dat men bij zijne crediteuren rondgaat en zich niet schaamt te erkennen dat men schuld heeft, en als men gerehabiliteerd wil worden heeft men toch vooraf geheel of gedeeltelijk zijne schulden te betalen, zijne crediteuren tevreden te stellen. En dat men zijne crediteuren heeft bevredigd is toch in ieder geval te prijzen, iets wat wel degelijk tegenover de beschreven deconfiture moet worden opgeteekend en geboekstaafd.

Het verbaast mij ook wel eenigszins dat aan de Regeeringstafel zoo min aangenaam over de rehabilitatie gedacht wordt en daar zoo laag op wordt neergezien.

In de volksopinie is rehabilitatie dan toch nog eene zaak van belang. En het strekt het Nederlandsche volk tot eer, dat er prijs op wordt gesteld; kunnen al weinigen dat geluk erlangen, toch is het een instituut dat nog bij ons in eere is, en daarom niet mag verdwijnen.

Ik geloof hiermede genoegzaam de bestrijders van ons amendement geantwoord te hebben.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Is de grief dat wij ons niet kunnen losmaken van de beteekenis van rehabilitatie, gegrond? Integendeel. Juist die beteekenis zal ook in 't vervolg ten leidraad strekken om den aard der instelling te leeren kennen. De publieke meening zal zich ook daarnaar blijven gedragen. Als men nu de rehabilitatie niet bedoelt, waarom heft men dan het misverstand niet op door de zaak, die men wil, te noemen bij haar eigen naam?

De bedoeling van de Commissie is mij eigenlijk nu eerst duidelijk geworden uit de laatste rede van den geachten afgevaardigde uit Dokkum. Alles wat betreft goeden naam, eer of gedrag, blijft er buiten; gecertificeerd wil men alleen hebben, dat al de schuldeischers getuigschriften hebben afgegeven ten hunnen genoegen voldaan te zijn. En dit noemt men dan rehabilitatie. Dat was voor mij iets nieuws, ook na al hetgeen in de conferentiën met de Commissie daarover door mij was gehoord.

Indien dit alléén de bedoeling is, waarom de zaak dan niet minder weidsch opgezet en eenvoudig gelegenheid gegeven aan gewezen gefailleerden, om van die tevredenheid der schuldeischers aanteekening te laten doen in het register? Daartegen zou toch, mijns inziens, geen bezwaar zijn. Of de schuldenaar er publiciteit aan zal geven, behoeft de wet hem dan ook niet te veroorloven of voor te schrijven; daarvoor zal hij zelf wel zorgen, indien hij er belang in stelt. Is dat enkel de bedoeling, daarover ware overleg mogelijk geweest. Maar dit is aldus nimmer voorgesteld en, zooals het voorstel er ligt met den daaraan verbonden omslag en onder de vlag van de rehabilitatie, zal men, hoe de toelichting ook worde ingekleed, aan deze instelling de beteekenis blijven hechten, die hier te lande en elders steeds door haren naam werd aangeduid.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding*: De Minister is al weer een stap nader gekomen; hij vindt de aanteekening, dat de crediteuren voldaan zijn, in het register uitstekend, maar hij wil niet alles wat wij tegelijk daarmede voorstellen.

Ik meen echter dat dan tusschen den Minister en de meerderheid der Commissie vaststaat dat de oorzaak van de aanteekening in het register, die de Minister toegeeft, zal moeten zijn de overlegging van de verklaringen van alle erkende crediteuren, dat zij te hunnen genoegen voldaan zijn.

Wie zal nu beoordeelen of er voldoende verklaringen van de crediteuren zijn? Of allen dat hebben verklaard en op voldoende wijze? Dat kan alleen bij rechterlijke uitspraak geschieden. En dan kan alleen de rechtbank dergelijke uitspraak doen. Juist alles wat wij voorstellen. Heeft de aanteekening in het register plaats, dan zal het toch

wel geen bezwaar opleveren, dat van die aanteekening openbare aankondiging geschiedt. Juist alles wat het amendement bevat.

Het verschil tusschen den Minister en ons is — het blijkt nu nog veel duidelijker — niets anders dan het woord rehabilitatie. De Minister heeft daartegen bezwaar, volgens de tegenwoordige beteekenis, die aan dat woord zou gehecht worden. Wij hebben tot nu toe geen beter woord kunnen vinden. Wil de Minister een beter woord geven, dan zullen wij het gaarne accepteeren; op den naam komt het ons volstrekt niet aan.

Laat ons echter over het woord niet strijden, want het is niet de beteekenis, die daaraan in het volksleven gehecht wordt, maar de beteekenis die de wet, krachtens het artikel, er aan geeft, waarop het hier aankomt.

De heer **Hintzen**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! Nog eene enkele opmerking, want ik zou niet gaarne willen dat de beteekenis, die de meerderheid der Commissie thans aan haar voorstel wenscht toegekend te zien door de Vergadering, in dien eenvoudigen zin werd opgevat.

Ik zal mijne argumenten niet herhalen, die ik hedenmorgen duidelijk daartegen meen te hebben geformuleerd. De Vergadering beoordeele de kracht van mijne argumenten en die van de meerderheid der Commissie. Ik zal er niets aan toevoegen. Ik kom er echter tegen op dat het hier uitsluitend eene quaestie van een woord zou gelden. Het is niet de quaestie van rehabilitatie als woord, maar van de beteekenis die aan zoodanig vonnis gehecht wordt. De Minister recuseert het woord, niet om de grammaticale beteekenis, maar om de werkelijke, de feitelijke beteekenis van het voorstel.

Het best komt het verschil van meening tusschen Minister en Commissie uit door de wijze waarop het voorstel werd gesteund door den heer Levy en de adhaesie aan dezen steun geschonken door het lid der Commissie den heer Travaglino.

Dat lid heeft zich geheel nedergelegd bij de argumenten welke de heer Levy heeft gebezigd. Ware door de Commissie het eenvoudige voorstel gedaan, om in den staat bij art. 19 bedoeld, ook op te nemen eene rubriek voor hen, die hunne schuldeischers zouden voldaan hebben, ik zou er mij niet ernstig tegen hebben verzet.

Maar de Commissie is veel verder gegaan.

Ik kan niet nalaten te wijzen op de overeenkomst die er nu dreigt te ontstaan tusschen het voorstel van den heer Levy om het vonnis van insolventie te behouden, waartegen de Commissie overwegend bezwaar had, en dit voorstel, zooals het ten slotte is toegelicht. Het lid der Commissie, de heer Huber, wil het thans doen voorkomen, alsof ook de rehabilitatie slechts is eene dorre formaliteit.

Het vonnis van rehabilitatie is dan al even overbodig als het vonnis van insolventie, en mag de goedkeuring van de Kamer niet wegdragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 205*a* wordt in stemming gebracht en met 38 tegen 30 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Keuchenius, d'Ansembourg, Heemskerk, van Löben Sels, Dobbelmann, Travaglino, van der Schrieck, Smits van Oijen, Goekoop, Mutsaers, Bevers, A. van Dedem, Schimmelpenninck van der Oye, Brantsen van de Zijp, Harte, van den Berch van Heemstede, Beelaerts van Blokland, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, van de Velde, van Karnebeek, Lambrechts, van Berckel, Reekers, Gerritsen, Clercx, T. Mackay, Walter, Levy, van Houten, Havelaar, Tijdens, van Bylandt, Pyttersen, de Beaufort (Amsterdam), Huber en Hartogh.

Tegen hebben gestemd de heeren van Alphen, Ruys van Beerenbroek, Roessingh, van der Feltz, Rutgers van Rozenburg, van Kerkwijk, van der Kaay, Kielstra, de Geer van Jutfaas, van Delden, Röell, Conrad, Vrolik, Heldt, Guyot, Land, van Velzen, Tydeman, G. van Dedem, Kerdijk, Veegens, Goeman Borgesius, Zijlma, Rink, van Gijn, Mees, Plate, Haffmans, Hintzen en de Voorzitter.

De ARTT. 205*b* en 205*c* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 205*d*.

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Uit art. 205*d* is een woord uitgevallen; het begin moet luiden: »Ieder erkend schuldeischer", in overeenstemming met art. 205*b*, waar ook alleen van erkende schuldeischers gesproken wordt. In dien zin wijzigt de Commissie van Voorbereiding haar amendement.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd artikel* 205*d* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 205*e*, 205*f* en 205*g* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het aangehouden ART. 5, luidende:

De verzoekschriften, bedoeld in het vorige artikel en in de artikelen 8, 9, 9*bis* en 9*ter*, 67, 155, 166, 198 en 205*a*, worden ingediend door een procureur.

De heer **Hartogh**, *lid van de Commissie van Voorbereiding:* Bij ons tweede amendement hebben wij voorgesteld, om, ingeval het werd aangenomen, ook in art. 5 te voegen »achter 8, 9 *bis* en 9 *ter*". Er is echter eene drukfout ingeslopen: 9 *bis* - 9 *ter* moeten niet gevoegd worden achter 8, maar achter 9.

Nu dat tweede amendement is aangenomen, behoeft het geen betoog, dat de verzoekschriften bedoeld in de aangenomen artt. 9 *bis* en 9 *ter*, evenzeer moeten ingediend worden door een procureur. Ik vertrouw dan ook, dat de Minister geen bezwaar tegen deze wijziging van art. 5 zal hebben.

Mag ik er tevens op wijzen, dat nu het vierde amendement van de Commissie is aangenomen omtrent de rehabilitatie, het ook noodzakelijk is om in hetzelfde art. 5, achter 198 te lezen: »en 205 *a*", want het verzoekschrift, dat in het nu aangenomen art. 205 *a* bedoeld is, behoort evenzeer door een procureur te worden ingediend. Ik ben overtuigd, dat ook deze wijziging door den Minister in art. 5 nu gaarne zal worden gezien.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid het amendement over te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd art.* 5 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het aangehouden ART. 19, luidende:

»Bij elke rechtbank wordt door den griffier een openbaar register gehouden, waarin hij, voor ieder faillissement afzonderlijk, achtereenvolgens, met vermelding der dagteekening, inschrijft:

1°. een uittreksel van de rechterlijke beslissingen, waarbij de faillietverklaring uitgesproken of de uitgesproken weder opgeheven is;

2°. den summieren inhoud en de homologatie van het akkoord;

3°. de ontbinding van het akkoord;

4°. het bedrag van de uitdeelingen bij vereffening;

5°. de opheffing van het faillissement ingevolge artikel 16.

Omtrent vorm en inhoud van het register worden door

Ons bij algemeenen maatregel van bestuur nadere regels gegeven.
De griffier is verplicht aan ieder kostelooze inzage van het register en tegen betaling een uittreksel daaruit te verstrekken.
Op het register bestaat een alphabetische klapper.",

en het daarop door de Commissie van Voorbereiding voorgestelde amendement, strekkende om in het eerste lid achter 5°. op te nemen een nieuw nummer »6°. de rehabilitatie".

De heer **Huber**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Over de beteekenis van aanteekening in het register die het hier geldt, is reeds zooveel gezegd, dat de Commissie meent zich van eene nadere toelichting van het amendement te kunnen onthouden.

De **Voorzitter**: Mag ik het daarvoor houden dat het amendement van Regeeringswege wordt overgenomen?

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Met verandering van de punt achter 5°. van het artikel in een komma-punt, wordt het amendement door de Regeering overgenomen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde art.* 19 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Nog is aangehouden art. 89 in verband vooreerst met een amendement van de Commissie van Voorbereiding, dat niet is aangenomen, maar in de tweede plaats in verband met art. 105. De artt. 89 en 105 komen nu te gelijker tijd in behandeling.

De aangehouden ARTT. 89 en 105 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 206, luidende:

»De schuldenaar, die voorziet, dat hij met betalen van zijne opeischbare schulden niet zal kunnen voortgaan, doch aantoont dat er vooruitzicht bestaat, dat hij na verloop van eenigen tijd aan al zijne verplichtingen zal kunnen voldoen, kan uitstel (surséance) van betaling bekomen."

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! In dit artikel is eene min juiste wets-uitdrukking blijven staan. In den laatsten regel moet het woord »uitstel" vervallen en de beide haakjes om » surséance" eveneens, zoodat gelezen wordt: »kan surséance van betaling bekomen".

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 206 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 207, luidende:

»Hij zal zich daartoe, onder overlegging van een door behoorlijke bescheiden gestaafden staat, als bedoeld in artikel 96, bij verzoekschrift, door hem zelf en zijnen procureur onderteekend, wenden tot de arrondissements-rechtbank aangewezen in artikel 2."

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! Bij nadere overweging komt het mij wenschelijk voor, dat in dit artikel eene kleine wijziging worde gebracht.
Zooals het artikel nu luidt zou het de vraag kunnen zijn, tot welke rechtbank eene gehuwde vrouw zich moet wenden, indien zij surséance aanvraagt. Daarom acht ik het beter aan het eind van dit artikel nog toe te voegen » of artikel 3" zoodat het slot gelezen wordt: » tot de arrondissements-rechtbank aangewezen in artikel 2 of 3."

Ik vertrouw dat er geen bezwaar zal bestaan bij den Minister om deze wijziging over te nemen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den heer Hartogh is juist, zoodat ik aan het artikel toevoeg de woorden: »of artikel 3".

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 207 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 208 tot en met 210 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 211, luidende:

»Gedurende drie dagen na den dag der uitspraak heeft, in geval van afwijzing van het verzoek, de schuldenaar, of ingeval de voorloopige surséance verleend is, ieder schuldeischer, die zich tegen het verleenen daarvan verklaard heeft, recht van hooger beroep.
Het hooger beroep wordt ingesteld bij een verzoekschrift, door den verzoeker en zijnen procureur onderteekend, in te dienen ter griffie van het gerechtshof, dat van de zaak kennis moet nemen. De voorzitter bepaalt terstond dag en uur voor de behandeling.
Indien het hooger beroep door een schuldeischer is ingesteld, geeft deze uiterlijk op den dag volgende op dien, waarop hij zijn verzoek heeft gedaan, aan den procureur, die het verzoek tot surséance heeft ingediend, bij deurwaarders-exploot kennis van het hooger beroep en van den tijd voor de behandeling bepaald. Deze kennisgeving geldt voor oproeping van den schuldenaar.
De griffier van het gerechtshof doet van het hooger beroep en van den tijd, voor de behandeling bepaald, aankondiging in de nieuwsbladen waarin het verzoek tot surséance volgens artikel 208 is aangekondigd. Tevens geeft hij van het ingestelde hooger beroep aan den griffier der rechtbank kennis, neemt van dezen de in artikel 207 bedoelde stukken over en legt die op zijne griffie voor een ieder ter kostelooze inzage."

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! In art. 8 zijn, ten gevolge van een amendement van den geachten afgevaardigde uit Arnhem, de termijnen gewijzigd. Daar in het ontwerp ook hierin harmonie moet blijven, behoort in overeenstemming met de wijzigingen aangebracht in art. 8, ook art. 211 gewijzigd te worden.
In den eersten regel van het artikel wordt daarom het woord: » drie" veranderd in: » acht", terwijl in den tweeden regel van het derde lid de woorden: » op den dag", worden vervangen door: » op den vierden dag". Dit zal zeker ook wel de instemming van den geachten afgevaardigde uit Arnhem hebben.

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar gevoelen over de wijziging door de Regeering aangebracht, mede te deelen, zegt:
Mijnheer de Voorzitter! Met den heer Minister meent de Commissie, dat na de wijzigingen in art. 8 reeds aangebracht, het voor de symmetrie ook wenschelijk is de wijzigingen in art. 211 aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 211 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 212 tot en met 228 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 229, luidende:

»Het rechterlijke college, hetwelk de surséance ver-

leend heeft, kan die, op verzoek van de bewindvoerders of van een of meer der schuldeischers, intrekken:

1°. indien de schuldenaar zich, gedurende den loop der surséance, aan kwade trouw in het beheer van den boedel schuldig maakt;

2°. indien hij zijne schuldeischers tracht te benadeelen;

3°. indien hij handelt in strijd met artikel 223 eerste lid;

4°. indien hij nalaat te doen wat naar het oordeel van de bewindvoerders in het belang van den boedel gedaan moet worden;

5°. indien, hangende de surséance, de staat van den boedel zoodanig is achteruit gegaan, dat het vooruitzicht is verdwenen op volledige betaling van alle schulden bij het eindigen der surséance.

In het laatste geval kan de intrekking ook op verzoek van den schuldenaar worden uitgesproken,

In de gevallen, vermeld onder n°. 1 en 5, zijn de bewindvoerders verplicht de intrekking te vragen.

De bewindvoerders en de schuldenaar worden, indien zij niet zelve het verzoek gedaan hebben, daarop gehoord of daartoe behoorlijk opgeroepen.

Indien op grond van de bepalingen van dit artikel de surséance wordt ingetrokken, kan tevens de faillietverklaring van den schuldenaar worden uitgesproken.

Gedurende de surséance kan de faillietverklaring niet rauwelijks worden gevorderd.",

waarop door de Commissie van Voorbereiding is voorgesteld een amendement, strekkende om aan het artikel toe te voegen een laatste lid, luidende:

»De beschikking, houdende intrekking der surséance, wordt aangekondigd gelijk is voorgeschreven in artikel 208, tweede lid."

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Evenzeer als de crediteuren er belang bij hebben te vernemen, dat een verzoek om surséance van betaling is gedaan, zullen zij er ook belang bij hebben, op officieele wijze te kunnen weten, dat de surséance is ingetrokken. Ziehier, Mijnheer de Voorzitter, het eenige motief, dat tot het indienen van dit amendement heeft geleid.

Daar het amendement is voorgesteld door de Commissie van Voorbereiding, komt het van rechtswege in behandeling.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Tegen het amendement bestaat bij de Regeering geen bezwaar, zoodat zij het overneemt.

De **Voorzitter**: Dewijl de Regeering verklaard heeft het amendement, voorgesteld door de Commissie van Voorbereiding, over te nemen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd art.* 229 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het *amendement* van de Commissie van Voorbereiding, strekkende om achter art. 229 te doen volgen een nieuw artikel:

»Art. 229 *bis.* De surséance eindigt met den dood van den schuldenaar."

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Blijkens hetgeen vermeld is op bladzijde 156 van het Voorloopig Verslag is bij art. 230 van het ontwerp de vraag gedaan: »Wat zal geschieden als de debiteur of een lid der firma, hangende de surséance, komt te overlijden?"

Hierop is door de Regeering geantwoord:

»Overlijden van den schuldenaar of van een der schuldenaren en ontbinding van rechtswege van de naamlooze vennootschap, behoeven op zich zelve geen invloed op de surséance te oefenen.

»Overlijden zal ten gevolge hebben òf zuivere aanvaarding der nalatenschap en betaling der schulden — in welk geval de schuldeischers geen belang meer hebben bij de bij art. 223 bedoelde medewerking der bewindvoerders, en van toepassing van het tweede lid van dat artikel dan ook geen sprake meer kan zijn, — òf niet-aanvaarding, òf de aanvaarding onder benefice van inventaris. Met de surséance zal dan liquidatie van den boedel verbonden worden. Evenzoo, als op de naamlooze vennootschap art. 47 Wetboek van Koophandel toepasselijk blijkt. Daartegen kan geen bezwaar bestaan, daar het juist eene van de nuttige zijden der surséance is, dat zij tot eene behoorlijke, niet overhaaste liquidatie in staat stelt".

Door dit antwoord der Regeering was de Commissie niet gerust gesteld. Daarom bracht zij de zaak opnieuw ter sprake bij het gemeen overleg met den Minister. Het antwoord der Regeering is vermeld op bladz. 157 van het Verslag en luidt als volgt:

»De Minister kan zich met deze opvatting *vooralsnog* — dat is dus niet definitief, zoodat de Minister misschien nog tot andere gedachten zal komen — niet vereenigen en meende, dat er geen aannemelijke reden bestaat om te bepalen, dat de surséance met den dood des debiteurs moet eindigen, terwijl de oplossing van te verwachten bezwaren gevoeglijk aan algemeene rechtsbeginselen kon worden overgelaten."

Na dit antwoord, heeft de Commissie zich veroorloofd haar amendement in te dienen.

Wat toch is er van de zaak?

Bij het overlijden van den debiteur zijn drie toestanden mogelijk. In de eerste plaats, dat de nalatenschap meer actief dan passief bevat. Dan zullen de erfgenamen zuiver aanvaarden, en de crediteuren 100 pct. verkrijgen. De surséance van betaling verliest dan alle reden en belang. Ten tweede kan de nalatenschap meer passief dan actief bevatten; dan zullen de erfgenamen de nalatenschap verwerpen en verliest de surséance dus ook elke reden van bestaan. Ten derde is het mogelijk, dat de erfgenamen niet geheel op de hoogte zijn van de nalatenschap en dus nog niet kunnen beslissen, of zij haar zullen aanvaarden, al dan niet. In dat geval zullen zij gebruik maken van art. 1070 van het Burgerlijk Wetboek. In art. 1071 lezen wij, dat iemand, die gebruik maakt van het recht van beraad, een termijn van 4 maanden heeft, om zich te beraden. Dit zullen de erfgenamen doen. Zijn zij aan het einde van dien termijn gekomen, en beslissen zij, gebruik te willen maken van het voorrecht van boedelbeschrijving krachtens art. 1075, dan hebben zij volgens art. 1082 Burgerlijk Wetboek weder een termijn van 3 maanden om den boedel tot effenheid te brengen. In het geheel hebben zij dus een tijdvak van 7 maanden. Ik geloof, dat buiten de genoemde drie gevallen, geen andere mogelijk zijn. De Regeering heeft gezegd, dat het bestaan van de surséance ook na het overlijden van den debiteur toch nog dit kon uitwerken, dat voorkomen werd eene overhaaste liquidatie; maar ik meen, dat, wanneer men het oog vestigt op dien termijn van vier + drie maanden, welken de erfgenamen zich kunnen ten nutte maken, deze volstrekt niet behoeven bevreesd te zijn, dat zij genoodzaakt worden tot eene al te haastige liquidatie.

Ik vermeen nog, dat de surséance geheel inhaerent is aan den persoon des debiteurs, dat het eene gunst is, verleend aan den debiteur persoonlijk; en is dit zoo, dan moet vanzelve de surséance vervallen, als de debiteur komt te overlijden.

Verder: degene, die surséance van betaling heeft gekregen, krijgt naast zich een bewindvoerder, die alleen kan mede-

54ste VERGADERING. — 26 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

beheeren naast den schuldenaar, terwijl de schuldenaar geen beheer kan voeren dan naast den bewindvoerder. Maar wat zal nu de verhouding zijn van een bewindvoerder in eene surséance van betaling, wanneer de debiteur is overleden?

Het wezenlijk karakter van een bewindvoerder in eene surséance van betaling is, dat hij beheert naast den schuldenaar. Dit ligt reeds in art. 905 van het thans vigeerend recht en ook in art. 214 n°. 1 van het tegenwoordig ontwerp. Als de schuldenaar er niet meer is, kan de bewindvoerder niet meer naast hem fungeeren.

Nu zegt de Minister, dat men dit bezwaar wel aan algemeene rechtsbeginselen kan overlaten; maar dan acht ik het toch veel practischer, om dit bezwaar niet over te laten aan algemeene rechtsbeginselen, doch het reeds nu te voorkomen door eene doodeenvoudige, maar categorische wetsbepaling, zooals wij bij ons amendement hebben voorgesteld: »De surséance eindigt met den dood van den schuldenaar."

Mocht de Minister thans nog bezwaren hebben om dit amendement, wat zeer eenvoudig is, en alleen kan leiden tot wegnemen van bezwaren, over te nemen, dan hopen wij toch, dat Zijne Excellentie het niet ernstig zal bestrijden, maar de beslissing daarover aan de Kamer zal willen overlaten.

Het *amendement*, als voorgesteld door de Commissie van Voorbereiding, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Overnemen kan ik het amendement niet. De Commissie van Voorbereiding heeft, zooals zoo even haar geachte president gezegd heeft, gemeend om practische redenen dit amendement te moeten indienen. En juist uit een practisch oogpunt schijnt dit amendement minder aanbevelenswaardig.

De surséance heeft altijd slechts eene zeer tijdelijke werking. Zij kan voor ten hoogste 1½ jaar verleend worden. Vanzelf loopt zij dus af. Waarom haar ook nog buitengewoon te doen ophouden?

De Vergadering bedenke voorts dit. Gelijk het tot nu toe was, zal het in 't vervolg ook wel blijven, namelijk dat de surséance voornamelijk uitsluitend toepassing vindt ten aanzien van groote handelsondernemingen of uitgebreide fabriekszaken. Welke reden kan er nu zijn om op het eigen oogenblik, dat de eigenaar van eene dergelijke onderneming sterft, de surséance op eens te doen ophouden; de surséance, die verleend wordt, juist om eene dergelijke zaak, waarin de baten de lasten zooal niet overtreffen, althans evenaren, in de gelegenheid te stellen voort te werken en alle schulden te voldoen?

Hieraan zijn dikwijls groote belangen verbonden; ik behoef daarvan geen voorbeelden aan te halen.

Welke reden kan er nu zijn, hetzij ontleend aan het privaat belang van schuldenaar of schuldeischer, hetzij aan het algemeen belang bij de voortzetting der zaak betrokken, om onmiddellijk met den dood de surséance te doen ophouden en daardoor teweeg te brengen dat dergelijke groote zaak of onderneming onmiddellijk moet worden gestaakt? Uit een practisch oogpunt bezien, weet ik hiervoor geene oplossing te geven. Ik zou meenen dat het beter en nuttiger was, voorloopig de zaak voort te zetten op dezelfde wijze als te voren, nadat door den rechter, in overeenstemming met de schuldeischers, eenmaal de surséance was verleend. Dan is er ook voor de erfgenamen niet alleen tijd om zich te beraden, maar ook gelegenheid om op te komen, want zij zijn niet altijd ter plaatse.

Het is toch geenszins noodig dat de erfgenamen zich terstond verklaren. Daarvoor is zelfs geen termijn. Zij kunnen ook geheel passief blijven.

Waarom in een precairen toestand dan onmiddellijk, als de dood van den chef zich nog bij de andere omstandigheden voegt, in te grijpen, terwijl surséance van betaling noodig werd geacht en verklaard?

De heer Travaglino stelt drie omstandigheden als mogelijk en bij alle drie zou het belang der surséance verloren zijn. De eerste was dat er meer actief is dan passief. Dit is, althans behoort te zijn, het gewone geval bij surséance. Er kan wegens ongenoegzaam voorhanden bedrijfskapitaal, niet worden betaald en daarom was surséance verleend. Het belang der surséance bestaat dan echter evenzeer na als voor den dood van den schuldenaar.

Het tweede geval betrof het omgekeerde. Welnu, dan zal vanzelf op aandrang der schuldeischers de surséance wel overgaan in een faillissement.

En dan het derde geval: zijn de erfgenamen niet op de hoogte, dan is het zeer noodig en nuttig, dat het noodige toezicht, ten gevolge van de surséance uitgeoefend, blijve bestaan en niet plotseling opgeheven.

Ik meen dus dat het juist uit een practisch oogpunt wenschelijk is de tijdelijke werking der surséance niet onmiddellijk bij den dood van den schuldenaar te doen staken.

De heer **Bevers**, *lid der Commissie van Voorbereiding:* Ik moet eerlijk bekennen, Mijnheer de Voorzitter, dat de rede van den Minister mij ten zeerste heeft verbaasd. Ik meende, en meer nog, evenals, geloof ik, de overige leden der Commissie van Voorbereiding, dat het uit den aard der zaak volgen zoude dat bij overlijden van den schuldenaar de surséance van betaling vanzelve komt te vervallen; dus dat eene uitdrukkelijk bepaling dienaangaande bepaald overbodig kan worden genoemd.

De Commissie heeft intusschen gemeend haar denkbeeld te moeten belichamen in een amendement, geleid juist door de meening van den Minister, ook reeds in de gewisselde stukken verkondigd, dat door den dood van den schuldenaar de surséance niet eindigt. Dat het werkelijk in den aard der zaak ligt dat door den dood van den schuldenaar de surséance moet ophouden blijkt uit art. 223 van het ontwerp. Dit artikel toch zegt dat de schuldenaar zijne handelsbevoegdheid behoudt onder toezicht en met medewerking van de bewindvoerders. Hij zelf is onmachtig iets, het beheer of de beschikking over zijn vermogen betreffende, alleen te doen, doch daartegenover staat dat ook de bewindvoerders alleen onmachtig zijn; er kan alleen gehandeld worden door den schuldenaar in overeenstemming met de bewindvoerders, maar de schuldenaar zelf handelt toch.

Bovendien meen ik dat het doel der surséance door het overlijden van den schuldenaar is komen te vervallen. Dat doel is het behoud van den boedel en de voortzetting der zaak. Natuurlijk houdt deze op door het overlijden, tenzij zij wordt voortgezet door de erfgenamen; maar dat is eene andere quaestie, dan zijn het nieuwe menschen en nieuwe financieele krachten en treedt een geheel andere toestand in het leven.

Nu heeft èn de Minister èn de voorzitter der Commissie van Voorbereiding herinnerd aan hetgeen het overlijden van den schuldenaar ten gevolge heeft of hebben kan. In al die omstandigheden echter zijn aan het laten doorgaan der surséanse groote bezwaren verbonden. De zuivere aanvaarding zal wellicht geene moeilijkheden opleveren, wanneer de erfgenamen solvabel zijn en daardoor de toestand van den boedel beter wordt. In elk geval zullen dan, volgens het systeem van den Minister, de bewindvoerders moeten handelen met al de erfgenamen. En stel, Mijnheer de Voorzitter, er komt een schuldenaar te overlijden, die twaalf erfgenamen nalaat. Die twaalf erfgenamen treden dan allen gezamenlijk in de rechten van den schuldenaar; al die erfgenamen moeten dan handelen onder toezicht en met medewerking van de bewindvoerders. Deze zullen met al de erfgenamen in overeenstemming moeten geraken, om gezamenlijk de zaak voort te zetten.

Maar nu de aanvaarding onder benefice van inventaris. Ik neem aan, dat de erfgenamen gebruik maken van het

recht van beraad. Dit kan 4 maanden duren. Nu zegt art. 1072 Burgerlijk Wetboek: »Gedurende den voorschreven termijn, kan de erfgenaam, die zich beraadt, niet worden genoodzaakt de hoedanigheid van erfgenaam aan te nemen." Wanneer nu de surséance doorgaat, zijn de erfgenamen verplicht met de bewindvoerders dadelijk handelend op te treden. Immers de surséance is er juist om de zaak door te zetten. Er zal dus over het vermogen van den schuldenaar moeten beschikt worden; de erfgenaam, die zich beraadt, zal dus genoodzaakt worden de hoedanigheid van erfgenaam aan te nemen, ofschoon art. 1072 Burgerlijk Wetboek juist zegt dat hij niet genoodzaakt worden kan dit te doen.

Wanneer de termijn van beraad is verloopen, kunnen de erfgenamen de nalatenschap aanvaarden onder benefice van inventaris, maar dan zijn zij verplicht zich te gedragen naar de bepalingen van den 14den Titel van het 2de Boek van het Burgerlijk Wetboek. Art. 1079 Burgerlijk Wetboek zegt: » De erfgenaam, die de nalatenschap onder het voorrecht van boedelbeschrijving heeft aanvaard, is verplicht de daartoe behoorende goederen als een goed huisvader te besturen, en de nalatenschap, zoodra mogelijk, tot effenheid te brengen."

Maar de surséance wil juist geene vereffening maar voortzetting van de zaak

Art. 1080 Burgerlijk Wetboek wil alleen verkoop in het openbaar. De erfgenamen, die de nalatenschap onder benefice van inventaris aanvaarden, mogen niet anders dan de goederen publiek verkoopen. Maar hoe nu wanneer de *surséance* doorgaat en dat het belang der zaak medebrengt, alles *niet* publiek maar onderhands te verkoopen, hetgeen veelal wel het geval zal zijn.

Art 1081 Burgerlijk Wetboek zegt: » Hij is verpligt, indien de schuldeischers of andere belanghebbenden zulks vorderen, voldoende zekerheid te stellen voor de waarde der roerende goederen in de boedelbeschrijving begrepen, en voor dat gedeelte van de waarde der onroerende goederen, hetwelk niet aan de hypothekaire schuldeischers is overgewezen". Blijft de surséance voortduren na den dood van den schuldenaar, dan kan het toch nooit in de bedoeling liggen dat alsdan deze bepaling worde nageleefd.

Art. 1082 Burgerlijk Wetboek eischt, dat binnen den tijd van 3 maanden, de erfgenaam door middel van eene aankondiging in een der officieele dagbladen, de onbekende schuldeischers zal oproepen, ten einde dadelijk rekening en verantwoording van zijn beheer af te leggen. Deze bepaling kan ook hier geene toepassing vinden, want gesteld de surséance loopt nog negen maanden, dan komt men ook met deze bepaling in botsing. Bij niet-aanvaarding kan er in het geheel niets gebeuren, en de bewindvoerders in de surcéance zullen dan moeten wachten totdat er een curator is benoemd. Zoolang die niet benoemd is, kan niets hoegenaamd, geen enkele daad van beheer of beschikking over de nalatenschap die in surséance is, geschieden.

Ik geloof dus werkelijk, dat de Minister goed doet als hij zich niet tegen het amendement van de Commissie van Voorbereiding verklaart, en dat ik gerustelijk aan de Kamer in overweging kan geven het amendement aan te nemen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: De geachte afgevaardigde uit Doetinchem, de heer Bevers, heeft zich bevreemd getoond over de wijze waarop van Regeeringswege het amendement was besproken. Volgens hem volgde toch het amendement uit den aard van de zaak. Indien dit juist is, dan ware de voorgestelde bepaling overbodig en zou het amendement gerust achterwege hebben kunnen blijven. Maar het komt mij niet juist voor. Surséance is niet zoodanig verbonden aan een bepaald persoon, dat zij onmiddellijk met diens overlijden moet ophouden. In werkelijkheid strekt zij ten behoeve van eene loopende zaak, onverschillig wie daarvan op het oogenblik eigenaar is of zal worden.

Nu vanwege de Commissie de aard der zaak op den voorgrond wordt gesteld, zou ik wel eens de vraag willen doen, of de aard der zaak dan ook medebrengt, dat het faillissement onmiddellijk eindigt met den dood van den failliet? Mijns inziens stellig niet en ook de Commissie denkt er niet anders over. Maar waarom dan wel bij de surséance?

De heer Bevers voert aan dat er wel eens moeilijkheden kunnen ontstaan, ten gevolge van het overlijden, naar gelang van de verschillende positiën, waarin de erfgenamen kunnen verkeeren. Ik twijfel er geen oogenblik aan. Maar dat zijn feitelijke moeilijkheden, die zich altijd voordoen. Wanneer geen van de erfgenamen iets van zich laat hooren, dat is de grootste moeilijkheid, maar daarin zal niet te voorzien zijn, en ze bestaat niet minder als er geen surséance is.

Maar dit verschil zal er zijn, dat wanneer de surséance oogenblikkelijk ophoudt, in dergelijke groote zaken onmiddellijk de zware hand van het gerecht er op gelegd wordt, doordien dan de schuldeischers niet meer veilig zijn, terwijl wanneer de surséance voortduurt, er gelegenheid en mogelijkheid is om het doel dat oorspronkelijk met de surséance beoogd werd, alsnog te bereiken. Naar gelang er erfgenamen zijn, die stilzitten of zich beraden of bereid zijn om de nalatenschap onder benefice van inventaris te aanvaarden, naar gelang daarvan zal er verschil kunnen zijn omtrent de gerechtigdheid tot het beheer.

In het geval van beraad behoeft de moeilijkheid niet te bestaan, want dan mogen de erfgenamen het beheer voeren en zijn zij zelfs daartoe naar de wet verplicht; maar ingeval zij zich niet verklaren maar geheel passief zijn, dan kan er bezwaar ontstaan, maar voor de zaak is het dan eer goed dan kwaad, dat er bewindvoerders zijn ten gevolge van de surséance.

Er zijn echter feitelijke moeilijkheden in sommige omstandigheden, maar daarin kan geen reden liggen om eene bepaling, die practisch minder nuttig zal werken, in het ontwerp in te lasschen.

De heer **Hartogh**, *lid der Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! Vergun mij nog even dit punt met den Minister te bespreken.

Werkelijk, indien bij de samensprekingen die de Commissie met den Minister gehad heeft, de Minister niet zoo pertinent had verklaard, dat volgens zijne meening surséance moet blijven voortbestaan ook na den dood van den schuldenaar, dan hadden wij zeker ons amendement niet voorgesteld, en dan hadden wij het zeer gaarne overgelaten aan de jurisprudentie om deze quaestie — zoohet dan eene quaestie is — uit te maken.

Maar nu de Minister zich zoo sterk had verklaard voor zijne meening in het Verslag, meenden wij dat het inderdaad wenschelijk was, om de zaak ook hier in de Kamer ter sprake te brengen.

En nu vergunne de Minister mij op te merken, dat zijne opvatting vooral zooals hij die in zijne laatste rede heeft medegedeeld, mij minder juist voorkomt. Hij wil het beschouwd hebben alsof de surséance niet gegeven wordt aan den schuldenaar zelven, maar aan diens boedel.

Ik geloof niet, dat de surséance in dit opzicht kan gelijkgesteld worden met het faillissement.

Waar het het laatste geldt, ja, daar is het doel beslag op den boedel. De boedel moet geëxecuteerd worden in het belang van alle crediteuren. Daarom hebben wij den Minister toegegeven, dat, indien de schuldenaar sterft, gedurende het faillissement, het niet noodig is het faillissement te doen ophouden, omdat, nog eens, het daar geldt een beslag op den boedel.

Bij surséance kan men echter moeilijk beweren, dat daarbij alleen het oog gericht is op den boedel of de massa; strijdt dat niet met dat rechtsinstituut zelf? De schuldenaar blijft immers het beheer behouden; alleen heeft hij een paar bewindvoerders, een paar dwarskijkers naast zich.

Sterft de schuldenaar, dan zullen nu volgens den Minister de dwarskijkers toch aanblijven. Maar is er dan voor hen niets meer te kijken, en zijn zij dus buiten fnuctie?

De Minister zegt: le mort saisit le vif. De erfgenamen treden in de plaats van den overledene. Maar dan kunnen zij immers surséance aanvragen als zij die noodig hebben, en dàn zullen bewindvoerders naast hen staan. Zoo kent 't ook de Belgische wet van 1851.

Maar wat als de erfgenamen passief blijven? De bewindvoerders mogen geen daad van beheer voeren. En als de nalatenschap niet aanvaard wordt, en een curator wordt benoemd; zal die curator dan de bewindvoerders naast zich behoeven te dulden?

Mocht het amendement niet worden aangenomen, dan zal — indien het in de praktijk eens voorkwam, dat gedurende de surséance de schuldenaar overleed — door den drang der omstandigheden het toch niet anders mogelijk zijn, dan dat door zijn overlijden de surséance ophoudt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* der Commissie van Voorbereiding wordt in stemming gebracht en met 48 tegen 19 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren de Beaufort (Amsterdam), Mees, Plate, Haffmans, Keuchenius, d'Ansembourg, van Alphen, Ruys van Beerenbroek, Roessingh, Heemskerk, van Löben Sels, van der Feltz, Dobbelmann, van der Schrieck, van Kerkwijk, Smits van Oijen, Goekoop, A. van Dedem, Schimmelpenninck van der Oye, Kielstra, de Geer van Jutfaas, Brantsen van de Zijp, Röell, Conrad, Vrolik, Harte, van den Berch van Heemstede, Heldt, Guyot, Beelaerts van Blokland, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Land, van Velzen, Roijaards van den Ham, Tydeman, de Ram, van Karnebeek, Lambrechts, G. van Dedem, Reekers, Veegens, Clercx, Zijlma, Havelaar, Rink, van Bylandt, van Gijn en Pyttersen.

Voor hebben gestemd de heeren Huber, Hartogh, Hintzen, Rutgers van Rozenburg, Travaglino, Mutsaers, Bevers, van Delden, Æ. Mackay, van de Velde, van Berckel, Kerdijk, Goeman Borgesius, Gerritsen, T. Mackay, Walter, Levy, van Houten en de Voorzitter.

De ARTT. 230 tot en met 232 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *art.* 233, luidende:

»Deze wet treedt in werking op een nader bij de wet te bepalen tijdstip."

De heer **Beelaerts van Blokland**: Dit artikel bevat voor mij de reden, waarom ik meen mijne stem aan het wetsontwerp te kunnen geven, ofschoon het mij, tot mijn leedwezen, onmogelijk was de bepaling van art. 1 goed te keuren.

Dit artikel toch vordert, in afwijking van de bepaling in het oorspronkelijke ontwerp, eene nadere wet om de aanhangige voordracht in werking te doen treden. Die nadere wet zal niet alleen, gelijk de woorden luiden, het tijdstip bepalen van dat in werking treden, maar, volgens de door den Minister beaamde voorstelling der Commissie van Voorbereiding, mede inhouden bepalingen van invoering en van overgang.

Die wet nu is mij eene hope, dat indien de tegen art. 1 bij mij en anderen bestaande bezwaren mochten blijken gegrond te zijn, er nog een middel zal wezen om daarin tijdig en behoorlijk te voorzien.

Ter wille vooral van de volstrekte en onvoorwaardelijke gelijkstelling van kooplieden en niet-kooplieden, die is aangedrongen met het motief van het onbestemde van het begrip van koopman, — een motief dat, mijns inziens, veel verder reikt dan dit onderwerp en dat eigenlijk militeert tegen het bestaan van een afzonderlijk handelsrecht — ter wille, zeg ik, van die volstrekte uniformiteit, heeft men tijdens de beraadslaging de bepaling van art. 1 zoodanig gewijzigd, dat zij, naar mijne overtuiging, voor het faillissement van kooplieden (het meest gewone geval toch altijd) voor den rechter en voor de praktijk groote bezwaren zal opleveren. Die bezwaren liggen in de noodzakelijkheid van het beoordeelen van een *gemeenschappelijk* belang van schuldeischers, in het steeds onderstellen en summier onderzoeken van een *concursus* als voorwaarde voor een faillissement.

Welnu, indien van deskundige zijde nader dergelijke bezwaren mochten worden gedeeld en ontwikkeld, zoo *kan* daarin worden voorzien in of bij gelegenheid van de wet waarvan art. 233 gewaagt; ik herinner aan de wordingsgeschiedenis van de Novelle bij de invoering van het Wetboek van Strafrecht. Om die reden is het mij een voorrecht, in verband met de vele verbeteringen die overigens in het rechtsinstituut van het faillissement worden gebracht, te kunnen zeggen, dat art. 233 het mij mogelijk zal maken mijne stem aan dit wetsontwerp te geven.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 233 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*, vraagt het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Zou ik u mogen verzoeken de beraadslaging te willen heropenen over art. 230?

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen om, overeenkomstig het verlangen van den heer Minister, de beraadslaging over art. 230 te heropenen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over *art.* 230, luidende:

»De schuldenaar is steeds bevoegd van het rechterlijk college, dat de surséance verleende, de intrekking daarvan te verzoeken, op grond dat de toestand des boedels hem weder in staat stelt zijne betalingen te hervatten. Op dit verzoek worden de bewindvoerders en de schuldeischers gehoord, die daartoe door den griffier tegen een door het rechterlijk college te bepalen dag worden opgeroepen".

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Ten gevolge van een overleg, gehouden met de Commissie van Voorbereiding, is gebleken, dat bij vergelijking van art. 229, 4de lid, met art. 230, in dit laatste artikel eene leemte bestaat, die op eenvoudige wijze is te herstellen en waarin, met goedkeuring van de Commissie van Voorbereiding, op de volgende wijze wordt voorzien.

De tweede zinsnede van art. 230 luidt nu: »Op dit verzoek worden de bewindvoerders en de schuldeischers gehoord" enz. Na deze woorden moet, evenals in het 4de lid van art. 229, worden ingevoegd: »of daartoe behoorlijk opgeroepen".

Dan volgt in een tweede lid, waarin wordt opgenomen wat verder in het artikel staat, met eene kleine bijvoeging: »Deze oproeping, gelijk mede die bedoeld in het vierde lid van het vorige artikel, geschiedt bij brieven door den griffier tegen een door het rechterlijk college te bepalen dag."

De **Voorzitter**: Ik meen van den heer Minister verstaan te hebben dat de Commissie van Voorbereiding zich heeft vereenigd met de wijziging, zoodat het onnoodig is het gevoelen dier Commissie te vragen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 230 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De BEWEEGREDEN wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

54ste VERGADERING. — 26 APRIL 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor de eindstemming over het wetsontwerp te doen plaats hebben op een later te bepalen dag.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter** deelt nog mede:

A. dat is ingekomen een brief van den volgenden inhoud:

» 's Gravenhage, 26 April 1893.

» Bij deze vervul ik den treurigen plicht Uwe Hoogedelgestrenge kennis te geven van het overlijden van mijn dierbaren vader, mr. R. J. graaf Schimmelpenninck van Nyenhuis, opperkamerheer van Hare Majesteit de Koningin, waarnemend grootmeester van Hare Majesteit de Koningin-Regentes.

» Aangezien mijn vader gedurende tal van jaren deel mocht uitmaken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zoo vermeen ik tot U het beleefd verzoek te mogen richten deze van zijn verscheiden in kennis te stellen.

» Ik heb de eer mij te noemen van Uwe Hoogedelgestrenge,

De dienstwillige dienaar,

» *(Was geteekend:)* G. J. P. GRAAF SCHIMMELPENNINCK.

» *Aan*
den heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal."

Op voorstel des Voorzitters wordt besloten dit schrijven, namens de Kamer, met een brief van rouwbeklag te beantwoorden.

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met de verslagen over de wetsontwerpen:

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van eene watervlakte, deel uitmakende van de rivier de Vecht, aan J. W. F. Scheffer jr. te Weesp; (**144**) en

goedkeuring van de uitgifte in erfpacht voor 30 jaren van een tot het Kroondomein behoorend stuk grond te Hontenisse aan de Coöperatieve stoomzuivelfabriek »Hontenisse" aldaar. (**147**).

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later bepaald worden.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen de lijst der aan de orde gestelde werkzaamheden nog aan te vullen met de volgende wetsontwerpen:

intrekking van art. 87 van de »wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie" en in verband daarmede wijziging van eenige bepalingen der bestaande wetgeving; (**37**)

bekrachtiging van eene overeenkomst met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en met de Nederlandsche Zuiderspoorwegmaatschappij betreffende den locaalspoorweg Sittard—Herzogenrath; (**102**) en

verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892. (**154**)

Daartoe wordt besloten en de vergadering opgeheven.

55ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 27 APRIL 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: berichten van leden. — Verslag uitgebracht door de Commissie tot onderzoek der Inlichtingen op het adres van Th. Kley. — Interpellatie van den heer Pyttersen, over onteigening door gemeentebesturen. — Interpellatie van den heer Tijdens, omtrent voorziening in werkeloosheid voor den volgenden winter. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Bepaling van den dag der eindstemming over het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling. — Regeling van werkzaamheden. — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig met den Voorzitter 68 leden, te weten de heeren:

Clercx, van de Velde, Tijdens, van Houten, van Velzen, Vrolik, van der Borch van Verwolde, Levy, van Gijn, Smeenge, T. Mackay, Kielstra, de Beaufort, Pyttersen, de Meijier, Veegens, Huber, Ruys van Beerenbroek, Havelaar, de Geer van Jutfaas, van Kerkwijk, van Beuningen, Mees, Beelaerts van Blokland, Hintzen, Walter, Dobbelmann, Plate, van Bylandt, Conrad, Tydeman, Gerritsen, van Delden, Heldt, Bevers, Brantsen van de Zijp, van der Feltz, Goekoop, van Alphen, Goeman Borgesius, Land, W. de Beaufort, Travaglino, Röell, van der Kun, van Löben Sels, Kerdijk, Mutsaers, Smits van Oijen, Guyot, A. van Dedem, Michiels van Verduynen, Schimmelpenninck van der Oye, Schepel, Ferf, Zijlma, Hartogh, Heemskerk, Lambrechts, d'Ansembourg, Keuchenius, Lieftinck, van der Schrieck, Pijnacker Hordijk, van den Berch van Heemstede, de Ram en Roessingh,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Marine, van Oorlog en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen berichten van de heeren Rooijaards van den Ham, Zijp, Æ. Mackay en van der Schrieck, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de beide eerstgenoemden wegens ambtsbezigheden, ook morgen, de laatste bij den aanvang.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Veegens**, *voorzitter van de Commissie tot Onderzoek* der Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden kapitein-intendant van het Indische leger Th. Kley, brengt het volgend verslag uit:

In handen der Commissie is gesteld een nader adres van den heer Th. Kley, dd. 25 April 1893.

Adressant deelt mede, dat hij gemeend heeft sommige redeneeringen, in het Verslag der Commissie voorkomende, te moeten bestrijden, en andere, zijns inziens blijkbaar gegrond op onjuiste rapporten uit Indië, te moeten toelichten, hetgeen hij heeft gedaan in den vorm van »kantteekeningen", waarvan 110 exemplaren, als bijlagen, zijn adres vergezellen. Hij verzoekt de Kamer, van den inhoud dier »kantteekeningen" wel kennis te willen nemen en daarmede rekening te houden bij de beslissing op zijne requesten.

Het is aan de Commissie gebleken, dat door de zorg der griffie een exemplaar van de bedoelde »kantteekeningen" aan elk lid der Kamer is verzonden. Zij heeft de eer voor te stellen, het in hare handen gesteld nader adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is:

I. DE INTERPELLATIE VAN DEN HEER PYTTERSEN OVER ONTEIGENING VAN GRONDEN DOOR GEMEENTEBESTUREN, ZOO NOODIG MET FINANCIEELEN STEUN VAN HET RIJK.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Kamer voor het verleende verlof en de Regeering voor hare bereidwilligheid om de door mij gestelde vraag te wel te willen beantwoorden.

Ik besef volkomen de groote beteekenis van de vraag welke ik de vrijheid nam te stellen, belangrijk door den aard van het onderwerp, doch ook met het oog op het tijdstip, op onze politieke situatie.

Werpen komende gebeurtenissen reeds vooraf hare schaduwen op het heden, zooals een Engelsch spreekwoord luidt, dit geldt ook van de kieswet. De aanstaande kiesrechtuitbreiding werpt reeds thans hare schaduw op ons politiek leven; zij beheerscht deze en, of wij willen of niet, wij kunnen ons aan dien machtigen invloed niet onttrekken.

Ik heb mij dan ook zeer ernstig de vraag gesteld of het verstandig, of het politiek is gehandeld om op dit oogenblik eene dergelijke vraag tot de Regeering te richten, — eene vraag die in zich sluit de overweging van een zoo belangrijk onderwerp als de wijziging, of de gewijzigde toepassing van de onteigeningswet.

Niet ten onrechte toch wordt gevreesd dat daarvan het gevolg zal kunnen zijn eene vertraging van de behandeling der kieswet, of althans, dat de tegenstanders van kiesrechtuitbreiding een dergelijk voorstel zouden trachten te bezigen als middel van vertraging.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, evenzeer als ik overtuigd ben van de noodzakelijkheid om spoedig te komen tot eene uitbreiding van het kiesrecht, evenzeer ben ik overtuigd van de dringende noodzakelijkheid dat daarnaast althans een stap worde gedaan om te lenigen den bestaanden nood, om te verminderen de bestaande werkloosheid.

Is uitbreiding van het kiesrecht een dringende eisch des tijds, niet minder dringend is, naar mijne stellige overtuiging, de behoefte aan maatregelen ter verbetering van toestanden, tot betreurenswaardige en laakbare ongeregeldheden, welke zich, naar ik vrees, zullen herhalen indien niets wordt gedaan om den grooten nood waarin een deel van het volk verkeert te verzachten.

Ik mag niet ontkennen, dat de gebeurtenissen, die in de laatste maanden in het noorden van ons land hebben plaats gevonden, mij mede aanleiding gegeven hebben om

deze vraag tot de Regeering te richten. Die gebeurtenissen toch hebben mij met ernstige bezorgdheid vervuld.

Ik erken dat gewaakt moet worden tegen overdrijving bij de beoordeeling van hetgeen daar is voorgevallen.

Ik erken, dat onderscheid behoort te worden gemaakt tusschen *werkloozen* en *leegloopers*; dat onderscheid dient te worden gemaakt tusschen de kunstmatig tot verzet geprikkelde ontevredenheid, die zich op de openbare straat vertoont onder den schijn van werkloosheid, en den eerlijken arbeider, die armoede lijdt uit gebrek aan werk en zich schuil houdt, zijne armoede niet ten toon spreidt.

Met volle instemming haal ik de woorden aan van den Engelschen werkman-socialist John Burns, waar hij in *The Nineteenth Century* schrijft: »evenmin kan het ons verbazen, dat de ellende der werkloozen door sommige gewetenlooze mannen als middel gebruikt wordt om theorieën te verkondigen en op den voorgrond te dringen, die geenszins bevorderlijk kunnen zijn voor het welzijn der werkloozen. Deze heeren, wien het betrekkelijk onverschillig is of de mannen die zij opruien werk krijgen of niet, kunnen veilig op een afstand geplaatst hen aanzetten tot daden die zij in stilte goedkeuren, maar in het openbaar niet durven verdedigen, terwijl zij den moed zouden missen die zelven te bedrijven".

Over de treurige gebeurtenissen in het Noorden zal ik verder niet uitweiden, maar het zij mij vergund van deze gelegenheid gebruik te maken om een ernstig beroep te doen op de clementie der Kroon, om de hoop uit te spreken, dat Koninklijke grootmoedigheid, gepaard aan vrouwelijke teederheid, bereid zullen worden bevonden om te helpen verzachten de schijnbare hardheid van het gestrenge recht, althans voor zoover het de misleiden betreft.

Ik hoop dat deze woorden zullen worden vernomen door Haar, die in deze ernstige en moeilijke tijden met strenge plichtsbetrachting hare moeilijke taak als moeder en Regentes vervult, maar die ook als vrouw weet wat zachtheid vermag om geslagen wonden te heelen.

Maar de erkenning dat van de werkloosheid misbruik is en wordt gemaakt, mag ons niet blind maken voor het feit, dat de sociale toestanden oorzaak zijn van ontevredenheid, die grooter zal worden, naarmate er minder gedaan wordt om paal en perk te stellen aan de steeds toenemende werkloosheid, voornamelijk ten platten lande.

Geschiedt dit niet dan vrees ik, dat wij eerlang voor toestanden zullen staan die, zij mogen nu op vele plaatsen schier onhoudbaar genoemd worden, dan wellicht gevaarlijk zullen zijn.

Ik protesteer tegen de bewering herhaaldelijk geuit, dat de geest van het volk in het Noorden zoude zijn gevaarlijk voor orde en rust. Maar orde en rust worden op den duur bedreigd wanneer het leven van een groot deel des volks slechts is een voortdurende strijd tegen gebrek, armoede, honger; wanneer het voedsel voor een groot en steeds grooter wordend deel der bevolking bestaat uit slechte fabrieksaardappelen, met lawaaisaus, waarbij zelfs olie een artikel van weelde is; wanneer zij die willen en kunnen werken geen andere uitkomst vinden dan het bittere brood der liefdadigheid. En deze toestanden bestaan, althans in een groot deel van het Noorden.

Uit de bladen heeft men nog dezer dagen kunnen vernemen, hoe in verschillende dorpen werkloosheid ook nu nog bestaat: hoe flinke arbeiders nu *reeds*, neen, nu *nog* werkloos rondloopen, geen brood kunnen verdienen; en nu vrage men zich af, hoe moet die toestand zijn, wanneer de winter komt, zonder dat er iets verdiend, zonder dat er iets is kunnen worden overgespaard, of iets is gedaan om dien toestand te verbeteren.

Doch is verbetering mogelijk? Naar mijne overtuiging ja; er zal reeds iets, reeds veel gewonnen zijn, wanneer wij aan de arbeiders de gelegenheid verschaffen om het onvoldoende der verdiensten aan te vullen met de opbrengst van zelf verbouwde producten, indien men hen in tijden van werkloosheid de gelegenheid verschaft om productieven arbeid te verrichten, werk, dat niet is bezoedeld door de demoraliseerende hulp der liefdadigheid.

Dit kan, naar mijne meening althans, geschieden door toepassing te geven aan de bekende uitspraak van Gladstone, »dat de toegang tot den grond moet worden opengesteld en gemakkelijk gemaakt ook voor den on- en minvermogende".

Wat ik wensch is, dat aan de gemeentebesturen de bevoegdheid worde verleend om eigendommen, zoo noodig, te onteigenen, met het bepaalde doel dezen grond in kleine perceelen te verpachten aan on- en minvermogende ingezetenen der gemeente tegen een billijken, lagen pachtprijs. In de tweede plaats, om woeste of thans nagenoeg waardelooze gronden voor rekening der gemeente te doen ontginnen tot bouwland, bosch of weiland.

Ten derde, dat ter uitvoering van dezen maatregel aan de gemeenten, die dit behoeven, de financieele steun van den Staat worde geschonken, in den vorm hetzij van subsidiën, hetzij van renteloos voorschot.

Wat door mij wordt beoogd is niets nieuws. Enkele gemeenten, in het bezit van daartoe geschikte gronden, hebben dien maatregel reeds toegepast, anderen trachten in dezelfde richting werkzaam te zijn. Zoo onder andere de gemeente Schoterland, die dezer dagen een conceptverordening heeft ontworpen, regelende de ontginning van de aan die gemeente en hare dorpen in eigendom behoorende woeste gronden.

Maar niet alle gemeenten zijn in het bezit van daartoe geschikte gronden. Deze zullen, om dien maatregel te kunnen toepassen, zich in het bezit moeten stellen van den eigendom van anderen, en nu doet zich het bezwaar voor, een bezwaar dat vooral in het noorden des lands wordt gevoeld, dat de grond voor het meerendeel in het bezit is van hen die niet willen verkoopen of daarvoor een prijs vragen zóó hoog, dat de risico der gemeenten daardoor te groot wordt. Voor die gemeenten is het recht van onteigening eene bepaalde noodzakelijkheid. Maar zoolang de algemeene wet de onteigening voor het aangegeven doel niet opneemt onder de gevallen waarvoor de voorafgaande verklaring van algemeen nut *niet* wordt vereischt, of eene partieele wet deze materie niet uitdrukkelijk regelt, zal dergelijke onteigening wel nimmer met goed gevolg kunnen worden beproefd; en al laat de bestaande wetgeving haar toe, wat door velen zal worden bestreden, dan zou elk speciaal geval op zich zelf moeten worden beoordeeld en zou telkens de vraag omtrent het algemeen nut aanleiding geven tot uitvoerige, uiteenloopende en naar ik vrees nuttelooze gedachtenwisseling.

Eene aanvulling der onteigeningswet in den bedoelden geest acht ik dus eene besliste noodzakelijkheid.

Die wet werkt bovendien zoo wijdloopig en omslachtig, dat de toepassing in vele, haast zou ik zeggen in de meeste der door mij bedoelde gevallen bijna eene onmogelijkheid is en zij dus ook uit dien hoofde wijziging behoeft. Wenschelijker ware het mijns inziens evenwel het onderwerp bij afzonderlijke wet te regelen, gelijk in Engeland geschiedde ten aanzien van the allotments-act, the acquisition- of land-bill e. a.

Nog in andere opzichten acht ik deze partieele wettelijke regeling noodzakelijk. Aan de gemeentebesturen dient de bevoegdheid gegeven te worden sommige pachters een voorschot te verstrekken voor den aankoop van meststoffen of pootvruchten. Voorts zal het Rijk financieelen steun moeten verleenen, want het zijn juist de arme, de noodlijdende gemeenten, die aan toepassing van dezen maatregel het meest en het dringendst behoefte hebben, en toch zullen zij niet tot de toepassing er van kunnen overgaan, zoolang zij niet met zekerheid kunnen rekenen op den financieelen steun uit 's Rijks kas, onbekend zijn met het bedrag daarvan en met de wijze waarop deze zal worden verleend.

Ik had mij gevleid dat door het nieuw ingediend wetsontwerp van den heer van Houten althans voor een deel aan mijne wenschen zou zijn te gemoet gekomen; nu dit het geval niet schijnt te zijn, kan het nuttig zijn de aandacht te dezer plaatse op het onderwerp te vestigen. Daarom heb ik mij veroorloofd deze vraag tot de Regeering

te richten: » Zijn van de zijde der Regeering maatregelen te verwachten, om door middel van onteigening van gronden, door gemeentebesturen, zoo noodig met financieelen steun van het Rijk, mede te werken tot verlichting van den toestand der arbeidende klasse, voornamelijk ten platten lande?"

Ik heb het gewaagd die vraag te doen, in de overtuiging dat in den boezem der Regeering leden worden gevonden, geneigd om in de aangeduide richting werkzaam te zijn, indien dit kan geschieden zonder het werkplan der Regeering schade te doen lijden. Niemand toch beter dan deze Minister van Binnenlandsche Zaken weet hoe gegrond de zooeven door mij geschetste ongerustheid is; niemand beter dan hij weet hoe ernstig de toestanden zijn, hoe noodig het is dat iets worde gedaan om den heerschenden nood te lenigen en grooter nood te voorkomen.

Indien de door mij aangegeven maatregel ook door de Regeering wenschelijk en uitvoerbaar wordt geacht, moet dan — ook deze vraag veroorloof ik mij aan de Regeering — de behandeling der kieswet eene reden zijn om op dit oogenblik niets te doen? Is er dan niet tusschen de indiening, behandeling en afdoening van dat ook door mij vurig verlangde wetsontwerp geen tijd te vinden, om, zoo men ernstig wil, ook deze materie te regelen?

Zoude ook hier, indien die overtuiging omtrent het nut bestond, niet kunnen worden gehandeld zooals in Engeland, waar men na de indiening en tijdens het onderzoek en de behandeling van het Home-Rule ontwerp, voor Engeland zeer zeker niet minder belangrijk dan de behandeling van de kieswet voor ons is — nog tijd en gelegenheid heeft weten te vinden ter onderzoek en behandeling van belangrijke onderwerpen als the local authorities (acquisition of land bill, van the workman's dwelling-act?

Over het nut van den door mij gewenschten maatregel zal ik niet uitweiden: het valt mijns inziens te zeer in 't oog.

Slechts op één gevolg daarvan veroorloof ik mij nog te wijzen. Door het ernstig streven der Regeering toch om in deze richting iets te doen tot leniging van den bestaanden nood en tot verbetering van bestaande misstanden, zal het vertrouwen des volks op de Regeering worden verhoogd, de overtuiging, dat langs ordelijken weg verbetering mogelijk is, worden versterkt en verlevendigd en hierdoor een tegenwicht gegeven worden voor de woorden van de oppervlakkige en gewetenlooze leiders, van welke John Burns heeft gewaagd.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De onderwerpen, door den geachten afgevaardigde uit Schoterland in de tot mij gerichte, door hem in de vergadering dezer Kamer van 21 Maart aangekondigde vraag, behandeld, en tot hunne bespreking zal ik mij thans bepalen, hielden gedurende de laatste maanden meermalen de aandacht dezer Vergadering bezig.

Dat werkverschaffing, tot ontginning en verbetering van gronden, op vele plaatsen een krachtig middel kan zijn tot verlichting van den toestand der arbeidende klasse, voornamelijk ten platten lande, wordt door ons allen erkend. De geachte afgevaardigde uit Wolvega heeft bij behandeling der Staatsbegrooting medegedeeld, hoe door eenige Friesche en Drentsche gemeenten in die richting de hand reeds aan het werk wordt geslagen. De geachte afgevaardigde uit Schoterland wees ons zooeven op de pogingen, welke daar ter plaatse met een gelijk doel worden aangewend. Van instemming der Regeering met zoodanige voornemens, en van hare gezindheid om die, voor zooveel dit haar mogelijk is, te steunen, werd reeds vroeger meer dan eens door mij getuigenis afgelegd.

Ook ons onteigeningsrecht kwam in deze Vergadering reeds vroeger ter sprake. Dat de organieke wet van 1851 omtrent de onteigening ten algemeenen nutte in vele opzichten is verouderd en niet meer overeenstemt met de veranderde toestanden en behoeften van onze maatschappij, staat vast. Daarbij komt, dat de gewijzigde bepalingen der Grondwet eene herziening van de wetgeving omtrent de onteigening hebben noodzakelijk gemaakt. De Minister van Justitie heeft dan ook reeds bij de behandeling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892 in zijne Memorie van Antwoord op eene daaromtrent gedane vraag aan de Kamer medegedeeld, dat de Regeering het voornemen heeft de regeling van het onteigeningsrecht ter hand te nemen. Dit is dan ook geschied. Een ontwerp van wet tot herziening der wet van 1851 is in gereedheid gebracht en heeft een onderwerp uitgemaakt van gedachtenwisseling tusschen de daarbij betrokken Departementen. Sedert is bij deze Kamer door den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, een wetsontwerp ingediend tot uitbreiding en nadere regeling van het recht van onteigening ten algemeenen nutte door gemeentebesturen. Van dit wetsontwerp heeft het afdeelingsonderzoek plaats gevonden, doch het Voorloopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs is daaromtrent nog niet verschenen. Het wordt door de Regeering met groote belangstelling te gemoet gezien.

Nu stelt de heer Pyttersen aan de Regeering de vraag, of van haar maatregelen te verwachten zijn, om door middel van onteigening van gronden door gemeentebesturen, zoo noodig met financieelen steun van het Rijk, mede te werken tot verlichting van den toestand der arbeidende klasse, voornamelijk ten platten lande. Bij het overlezen van deze vraag bleek mij de juiste strekking daarvan niet volkomen duidelijk, en ook na de toelichting daaromtrent zooeven door den geachten afgevaardigde gegeven, verkeer ik nog eenigszins in twijfel.

Bedoelt de geachte spreker maatregelen welke strekken kunnen tot ondersteuning van hetgeen door sommige gemeentebesturen thans reeds in de door hem gewenschte richting is beraamd, of heeft hij hier alleenlijk de herziening der organieke voorschriften van ons onteigeningsrecht op het oog? Is het eerste zijne bedoeling, dan wensch ik er op te wijzen, dat tot dusverre aan de Regeering nog geen maatregelen bekend zijn, door gemeentebesturen beraamd, tot welker uitvoering toepassing van het onteigeningsrecht zoude noodig wezen. Wanneer zulks het geval ware, en de Regeering in deze hare medewerking zoude kunnen en mogen verleenen, dan zal zij het niet nalaten. Ik mag daarbij herinneren, hoe ook onze tegenwoordige onteigeningswet de werkzaamheid in het algemeen belang der gemeentebesturen niet onmogelijk maakt. Ten vorigen jare had ik de eer in deze Vergadering eene voordracht te verdedigen tot onteigening van gronden in Klarendal te Arnhem, die sedert de goedkeuring van de Wetgevende Macht heeft verworven. Daardoor is het mogelijk gemaakt, om te Arnhem door de zorg van het gemeentebestuur een nieuw en gezond arbeiderskwartier te doen verrijzen. Soortgelijke maatregelen kunnen elders evenzeer worden tot stand gebracht. Wanneer de geachte spreker echter in het algemeen de herziening der organieke bepalingen op het oog heeft, dan mag de Regeering hem verwijzen naar hetgeen door haar bij vroegere gelegenheden ten aanzien van haar voornemen daaromtrent is medegedeeld. Zonder eenigen twijfel eischt de verouderde wetgeving van 1851 in menig opzicht verbetering. Bij haren arbeid zal de Regeering niet nalaten om aan hetgeen door den heer van Houten in zijn wetsontwerp wordt beoogd, aan de gedachtenwisseling, welke daaromtrent in deze Kamer zal worden gevoerd, en aan hetgeen dezen morgen door den geachten interpellant is in het midden gebracht, ten volle hare aandacht te schenken en daaruit zooveel mogelijk nut te trekken.

Kan het tijdstip waarop eene voordracht tot herziening der onteigeningswet aan deze Kamer kan worden voorgelegd reeds nu worden bepaald? Dat is vooralsnog niet mogelijk. In de eerste plaats toch wenscht de Regeering af te wachten de verdere gedachtenwisseling omtrent het wetsontwerp van den heer van Houten. En tevens zal zij met den gang van het werk in deze Kamer hebben rekening te houden. De geachte afgevaardigde uit Schoterland meent dat, terwijl de wetsontwerpen omtrent de bedrijfsbelasting en het kiesrecht in deze Kamer aanhangig zijn, en achtereenvolgens in staat van wijzen worden gebracht,

als het ware terloops ook eene voordracht tot verbetering van het onteigeningsrecht zoude kunnen ingediend en afgedaan worden. De Regeering kan in deze meening niet deelen. Zij meent dat de Kamer op dit oogenblik zoodanig met werk is overladen, dat eene voordracht in den door den geachten afgevaardigde gewenschten geest niet anders dan verwarring en vertraging in den goeden gang van zaken zoude kunnen veroorzaken. En ik durf hierop met te meerderen nadruk wijzen, omdat het doel, dat de geachte spreker beoogt, spoedige maatregelen tot verlichting der arbeidende klasse, zelfs door de onmiddellijke indiening eener voordracht tot herziening van de onteigeningswet niet zoude kunnen worden bereikt. Zulk eene herziening, waardoor de werkloosheid, voornamelijk in de noordelijke provinciën, werd tegengegaan en voorkomen, binnen zoo korten tijd tot stand te brengen, dat zij tegen den aanstaanden winter zoude kunnen werken, is niet mogelijk, zelfs al liepen de meeningen omtrent dit onderwerp in de Staten-Generaal niet zoo ver uiteen, als waarschijnlijk in deze Kamer te zijner tijd zal blijken het geval te wezen.

Ik meen dat de geachte afgevaardigde zich overtuigd kan houden van de gezindheid der Regeering om, waar het mogelijk is, ook in den door hem gewenschten geest mede te werken tot wegneming van moeilijkheden en nooden, tot voorziening in maatschappelijke behoeften. Maar bij eenig nadenken zal ook hij het ongetwijfeld met de Regeering raadzaam en verstandig achten om het onteigeningsrecht niet in deze Kamer ter hand te nemen, vóórdat de gewichtige arbeid, die thans aanhangig is, door haar zal zijn afgedaan.

De heer **Pyttersen**: Ik dank den Minister voor het antwoord gegeven op de door mij gestelde vraag, maar kan niet ontveinzen dat dit antwoord mij eenigszins heeft teleurgesteld, al erken ik de moeilijkheid die er voor de Regeering in gelegen is om op dit oogenblik een meer beslist en afdoend antwoord te geven.

Toch verheug ik er mij over dat uit de verklaring van den Minister blijkt van de ernstige gezindheid der Regeering om te harer tijd tot de wijziging van de onteigeningswet mede te werken en daarmede naar ik vertrouw tot verbetering van den toestand, waarop ik de eer had te wijzen, al betreur ik het dat eene wijziging en aanvulling in den door mij gewenschten geest niet nog in den loop van dit zittingjaar mag worden verwacht, zoodat zij niet nog vóór en gedurende den aanstaanden winter effect zal kunnen sorteeren.

De Minister heeft gevraagd wat door mij werd verlangd: eene wijziging en aanvulling van de bestaande onteigeningswet, of wel eene afzonderlijke, eene partieele regeling. Ik acht de eerste dringend noodig, doch aarzel niet te verklaren dat ik mij niet durf vleien met eene door mij gewenschte spoedige afdoening.

Daarom stelde ik tevens de vraag of niet door eene afzonderlijke regeling in den geest van de Allotments-act in Engeland het bezwaar, dat ook ik erken dat gelegen is in eene wijziging van eene organieke wet, als de onteigeningswet, zou kunnen worden voorkomen.

Een ontwerp in den geest als ik verlang zou zeker niet zulk eene voorbereiding en lange behandeling eischen als eene wijziging van de onteigeningswet na zich zou slepen.

Daarom verbond ik aan mijne vraag deze of naast of wel in stede van eene wijziging der onteigeningswet niet van de Regeering eene afzonderlijke wet verwacht zou mogen worden.

Na de verklaring van den Minister zal ik op dit punt niet sterker aandringen. Ik begrijp dat het, waar de goede gezindheid der Regeering gebleken is, doch tevens van hare overtuiging dat gelegener tijd moet afgewacht worden, onbescheiden zou zijn nog eene nadere verklaring te vragen.

Alleen dit zij mij veroorloofd nog te zeggen.

De Minister heeft verklaard, dat hem op dit oogenblik nog niets bekend is van maatregelen die door het gemeentebestuur van Schoterland reeds zijn of zullen genomen worden om in deze handelend op te treden.

Ik had reeds de eer in 't kort te wijzen op de conceptverordening welke in dien zin door genoemd bestuur werd ontworpen. Ik wensch daarop nogmaals de aandacht der Regeering te vestigen.

Die gemeente is en verklaart zich niet in staat om aan hare plannen uitvoering te geven, indien zij niet kan en mag rekenen op steun uit 's Rijks kas. Nu wensch ik er mij toe te bepalen bij de Regeering aan te dringen om als haar een verzoek in dien geest mocht bereiken, daaraan zooveel mogelijk te voldoen, opdat die gemeente in staat gesteld worde met vrucht in deze richting werkzaam te zijn. Ik hoop dit te meer, omdat het voorbeeld door Schoterland te geven, andere plattelandsgemeenten vooral in het Noorden zal kunnen opwekken diezelfde richting uit te gaan. Ik ben overtuigd, dat als de Regeering gunstig mocht beschikken op een dergelijk verzoek, dit ten gevolge zal hebben dat ook andere gemeentebesturen meer dan tot nu toe hunne aandacht op dit onderwerp zullen vestigen.

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in de eerste plaats een woord van hulde te brengen aan den heer Pyttersen voor de wijze waarop hij steeds toont belang te stellen in het lot van den arbeider, zoo door de indiening van zijn ontwerp tot instelling van Raden van arbeid als thans door het aan de orde brengen dezer interpellatie.

Zeer zeker, het punt dat door hem ter sprake wordt gebracht, is van zooveel belang, dat het de volle aandacht der Kamer verdient.

De Minister heeft mijns inziens op de gestelde vraag een afdoend antwoord gegeven.

Inderdaad blijkt bij de Regeering het voornemen te bestaan, het werd heden opnieuw bevestigd, om als de omstandigheden het toelaten wijzigingen in de onteigeningswet voor te stellen.

Door den heer Pyttersen wordt echter verlangd dat, hangende de voorbereiding dier algemeene herziening, een speciaal wetsontwerp zal ingediend worden om te kunnen voldoen aan hetgeen door hem gewenscht wordt.

Hoewel instemmende met de groote belangstelling van den geachten afgevaardigde in het lot van de arbeiders, moet ik toch tegen dit denkbeeld van den geachten afgevaardigde opkomen. Ik geloof niet dat de heer Pyttersen voldoende rekening heeft gehouden met art. 151 van de Grondwet, welk artikel uitdrukkelijk voorschrift, dat niemand kan ontzet worden van zijn eigendom dan volgens voorschriften door de *algemeene* wet te stellen. Die algemeene wet is hier de onteigeningswet. Ik geloof dus, dat het denkbeeld van den geachten afgevaardigde om door eene speciale wet te voorzien in het geval door hem bedoeld, niet opgaat.

Ik heb mij verder de vraag gesteld: is het wel noodig om eene dergelijke wet in het leven te roepen. Ik geloof het niet. Ik geloof inderdaad, dat daar waar geschikte gronden aanwezig zijn en waar de gemeentebesturen gelden beschikbaar hebben voor het verkrijgen dier gronden de zaak wel zonder onteigening zal reusseeren.

De geachte afgevaardigde wenscht voor zijn deel geldelijken steun van het Rijk, welke uit den aard van de zaak zeer belangrijk zal moeten zijn. Wanneer die steun aan de ééne gemeente wordt gegeven, dan zal zij moeilijk aan eene andere kunnen worden geweigerd. Wij moeten die zaak dus goed onder de oogen zien. Wijziging van de armenwet voor dit doel lacht mij echter wel toe. Staatsarmenzorg werp ik verre van mij, maar Staatsondersteuning van gemeentebesturen, die beoogen door werkverschaffing in plaats van door bedeeling in de nooden der werkloozen te voorzien, dat is een onderwerp, dat bij uitnemendheid aan de ondersteuning van den Staat mag worden aanbevolen. Het aanwenden van de geldmiddelen van den Staat voor dit doel is mijns inziens zeer gerechtvaardigd. Ik meen echter, dat dit niet mag geschieden dan door de

55ste VERGADERING. — 27 APRIL 1893.

Interpellatie van den heer Pyttersen over onteigening van gronden door gemeentebesturen.

herziening van de algemeene wetten, speciaal van de armenwet.

Op dit punt wensch ik de aandacht van de Regeering te vestigen.

De heer **Goeman Borgesius**: Met groote belangstelling heb ook ik gevolgd hetgeen door den geachten interpellant in het midden is gebracht. Het is altijd eenigszins moeilijk om zich te mengen in eene dergelijke interpellatie, waarbij, uit den aard der zaak, zoovele gewichtige, belangrijke onderwerpen van ingrijpend belang ter sprake komen, zonder dat men er op voorbereid is welke de hoofdpunten van het debat zullen zijn. Indien ik desniettemin voor een oogenblik het woord heb gevraagd, dan is het zeker niet om op te komen tegen hetgeen de geachte interpellant tot verbetering van maatschappelijke toestanden van de Regeering vraagt.

Voor de maatregelen door hem gewenscht voel ik in het algemeen veel. De bezwaren, zooeven door den heer de Beaufort in het midden gebracht, kan ik in geen enkel opzicht deelen.

Vooreerst heeft die geachte afgevaardigde gezegd: Het is in strijd met de Grondwet, eene partieele onteigeningswet te vragen. Dat formeele bezwaar acht ik ongegrond; de Grondwet spreekt zeker niet van algemeene wet in dien zin, dat men geen gedeeltelijke herziening van de onteigeningswet ter hand zou mogen nemen. Trouwens dit punt is reeds bij de schriftelijke gedachtenwisseling tusschen de Kamer en den heer van Houten naar aanleiding van het door dien afgevaardigde ingediende ontwerp tot uitbreiding van het recht van onteigening uitvoerig behandeld. In zijn antwoord heeft, naar ik meen, de geachte afgevaardigde uit Groningen duidelijk aangetoond, dat het noch met de Grondwet noch met het staatsbelang in strijd is tot eene partieele regeling van dit belangrijk vraagstuk over te gaan.

Dat gemeentebesturen zonder hulp van den Staat en zonder eene milder onteigeningswet, wel voldoende de belangen, door den heer Pyttersen op den voorgrond gesteld, kunnen bevorderen, dit is wel door den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede beweerd maar niet bewezen. En ik geloof dat hem dit ook zeer moeilijk zoude vallen. Welke aanmerking men ook had op het eerste ontwerp van den heer van Houten, bijna algemeen is in het Voorloopig Verslag de wenschelijkheid beaamd om de onteigening gemakkelijker te maken. Alleen openbaarde zich groot verschil van gevoelen over den modus quo.

Zal ik dus niet bestrijden de maatregelen door den geachte afgevaardigde uit Schoterland gewenscht, — wanneer men mij vraagt of naar mijne meening de Regeering, indien zij aan het verlangen van den heer Pyttersen voldoet, de hoofdoorzaak van den treurigen toestand, in Friesland bijv., in den wortel zal hebben aangetast, dan moet daarop mijn antwoord ontkennend luiden.

En dit is de reden waarom ik voor een oogenblik het woord heb gevraagd.

Het is uitstekend om bij tijdelijken nood op de eene of andere wijze werk te verschaffen; het zal ongetwijfeld een stap in de goede richting zijn indien men, zooals de geachte interpellant het noemde, den toegang tot den grond ook voor den kleinen man meer openstelt, maar toch, ik herhaal het, daardoor zal de hoofdoorzaak van het kwaad waaronder Friesland lijdt, nog niet worden weggenomen.

Wat is de hoofdoorzaak en welke middelen ter genezing komen in de eerste plaats in aanmerking?

Op die eerste vraag nu antwoord ik: het toenemende absenteïsme en de daardoor ontstaande geheel verkeerde verhouding tusschen grondeigenaren en pachters. Dientengevolge neemt de financieele kracht der bevolking steeds af, terwijl zij in aantal nog steeds toeneemt. Dientengevolge zijn dorpen, die 20, 25 jaren geleden nog bekend stonden als rijk en prachtig, arm en leelijk geworden. De groote heerenhuizen en villa's staan leeg of worden gesloopt, de heerlijke bosschen en lanen verdwijnen; in plaats van de villa's verrijzen er schamele arbeiderswoningen met eene bevolking, die nauwlijks genoeg kan verdienen om in 't leven te blijven.

Als type zou ik kunnen wijzen op Bergum. Die daar thans terugkomt na er in lange jaren niet geweest te zijn, zal door den aanblik van hetgeen hij veranderd vindt, treurig worden gestemd. En toch is dat nog geenszins een van de armste dorpen.

Waar is nu het geneesmiddel te zoeken?

Doet men er niets, dan wordt de toestand van jaar tot jaar, ik zou haast zeggen van maand tot maand, erger.

De enkele rijke ingezetenen, die tot nu toe waren gebleven, gaan heen; de hoofdelijke omslag, die reeds zoo drukkend was, wordt nog weder met een paar percenten verhoogd, en telkens moet het verlies, dat men lijdt door het vertrek van de meergegoeden, over de mingegoeden worden omgeslagen. Er is geen sprake van dat iemand, die er geene betrekking heeft of door zijn bedrijf niet aan eene bepaalde plaats is gebonden, in zulke dorpen komt wonen; groote heerenhuizen zou men niet kunnen verhuren, al wilde men ze voor niet geven, omdat het leven door te hooge belasting en ook nog door andere oorzaken er veel te duur is geworden.

Nu is het zeer zeker moeilijk afdoende geneesmiddelen tegen het bovengeschetste kwaad aan te wijzen; het absenteïsme als zoodanig is niet uit te roeien, want men kan er niet aan denken om de rijke Friezen te verbieden in den Haag of in Gelderland te gaan wonen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, men kan naar mijne overtuiging toch wel iets doen om de treurige gevolgen van het kwaad minder groot te doen zijn, en daarvoor acht ik in de eerste plaats noodig betere wettelijke regeling van het pachtcontract. Wie onzer durft beweren dat de vierde afdeeling van ons Burgerlijk Wetboek, regelende de pachten en huren van landerijen, nog aan de behoeften van den tegenwoordigen toestand voldoet?

De rechten, daar aan de pachters toegekend, zijn geheel onvoldoende en mijns inziens is geheele herziening van die afdeeling van ons Burgerlijk Wetboek dringend noodzakelijk.

De heer **van Houten**. Welke wijziging?

De heer **Goeman Borgesius**. Het was juist mijn voornemen om thans in algemeene trekken aan te geven welke wijzigingen ik wenschelijk acht om te verkrijgen de agrarische hervorming, waaraan in Friesland, maar in Friesland niet alleen, de behoefte zich doet gevoelen.

Volgens de tegenwoordige wet — in casu de 4de afdeeling van ons Burgerlijk Wetboek — is er niet de minste waarborg, dat niet veel meer door den pachter voor zijnen dikwijls buiten de provincie wonenden landheer aan pacht moet worden opgebracht dan met het oog op de werkelijke opbrengst redelijk mag worden genoemd. De eenige voor den pachter gunstige bepaling is deze, dat hij, wanneer buiten zijn toedoen de geheele of halve oogst is verloren geraakt, kan volstaan met eene kleinere pachtsom te betalen. Gaat daarentegen de oogst gedeeltelijk, maar niet geheel of ten halve verloren, dan kan hij op niet de minste reductie aanspraak maken. Maar bovendien — en dat doet de deur dicht — de wet geeft met de eene hand wat zij met de andere ontneemt, want bij het pachtcontract mag het beding worden gemaakt dat de pachter alle voorziene en onvoorziene toevallen voor zijne rekening neemt — met andere woorden: aan de gunstige bepaling zou de wet nog gerenuncieerd worden, en het is bekend genoeg dat dit regel is, omdat de landheeren in den regel de sterkste partij zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Nu moet men die bepalingen in verband beschouwen met de vermeerdering der bevolking. Niet alleen de arbeidersbevolking neemt toe, maar ook het aantal boeren dat er op aangewezen is om eene hoeve te pachten. De meesten hebben geene andere bron van bestaan; zij hebben slechts de keuze om òf land te pachten òf in het gild der boerenarbeiders over te gaan. Dat laatste doen zij heel ongaarne, en vandaar dat zij tegen elkander opbieden

en dikwijls veel te duur pachten. Woont nu de eigenaar in Gelderland of Holland, dan beteekent dat niets anders dan dat een veel te groot gedeelte van de opbrengst der boerderij, ook in slechte jaren, buiten de provincie moet gebracht worden, zoodat er voor de toenemende bevolking, die op dien grond moet leven, geen voldoend bestaan meer te vinden is.

Dat moet anders worden en er is reeds een goed begin gemaakt door de instelling van pachtcommissiën.

De heer **van der Feltz**: Een dood paard aan een boom gebonden!

De heer **Goeman Borgesius**: In Friesland zelf denkt men er anders over; in vergaderingen van belanghebbenden is beweerd, dat de resultaten voorloopig gunstig zijn. Ondertusschen, het is waar, het is maar een klein begin, maar een begin waarop de Nederlandsche wetgever eene betere wetgeving kan enten.

Indien ons Burgerlijk Wetboek in dien zin werd gewijzigd, dat de bepalingen van art. 1628 en vlgg. aanmerkelijk werden uitgebreid, indien bepalingen werden gemaakt in dien geest, dat de landheeren — voor zoover de pachter voor goede bebouwing enz. heeft gezorgd — zich met een zeker deel van de zuivere opbrengst moesten tevreden stellen en ook verplicht werden den pachter eene behoorlijke vergoeding te geven voor aangebrachte verbeteringen — en men stelde dan tevens voor officieele pachtconditiën om bij geschil uit te maken wat opgebracht moet worden, — dan zou ongetwijfeld reeds veel zijn gewonnen, — dan zou ook door de boeren in hun kring veel meer arbeid kunnen worden verschaft.

Ik beweer niet dat op die manier het kwaad waarop ik wees in eens zou worden weggenomen, maar wel meen ik dat door eene agrarische hervorming in die richting een grondslag zou worden gelegd voor betere toestanden. Dit bedenke men wel: als men niets doet, als men blijft voortgaan met het *laisser aller*, dan zullen eindelijk betrekkelijk weinig ingrijpende hervormingen, zooals ik die wensch, niet meer baten, dan zal de bevolking meer en meer verarmen en achteruitgaan, en men ten slotte staan voor toestanden die men in Nederland nooit mogelijk had gedacht, en waartegen dan zeer krasse maatregelen zullen genomen moeten worden, omdat men verzuimd heeft bij tijds de bakens te verzetten.

Nu weet ik wel dat de Regeering sterk is, als zij zegt: wij willen alles overwegen, maar voor groote maatregelen is de tijd slecht. Het kiesrecht moet eerst voorgaan en dan zullen wij eens zien wat gedaan kan worden. Maar met dit antwoord kan ik mij toch niet tevreden verklaren. Wij mogen niet vergeten, dat deze Kamer in den laatsten tijd getoond heeft wel en veel te willen werken. Ondanks het kiesrecht heeft zij ook de andere door de Regeering ingediende hervormingen ter hand genomen. De Regeering toont dat ook op prijs te stellen, want zij dient bij voortduring nieuwe ontwerpen in, — maar — en dat is vreemd — die ontwerpen, hoe belangrijk ook, betreffen geen van alle de sociale hervormingen, die de Regeering zelve heeft toegezegd. En nu vraag ik: waarom moeten juist deze hervormingen, en deze alleen, op het kiesrecht blijven wachten? Waarom moet bijv. de wet op den leerplicht, die gereed is, blijven liggen, terwijl andere wetten, die minder de groote volksbelangen raken, wel aanhangig worden gemaakt?

Ik mag het bij deze gelegenheid herinneren dat deze Regeering, in 1891 optredende en eene kiesrechthervorming in uitzicht stellende, bij diezelfde gelegenheid drie soorten van sociale hervorming bij diezelfde Troonrede als dringend noodzakelijk heeft aangekondigd, namelijk leerplicht, maatregelen van veiligheid en pensionneering van werklieden. Thans zijn wij twee jaren verder en het blijft nog altijd bij beloften, terwijl tal van andere regelingen, niet in de Troonrede vermeld, wel worden ingediend. Bij het laatste begrootingsdebat heb ik dan ook de vrijheid genomen aan de Regeering te vragen of het niet tijd wordt eindelijk aan te komen met maatregelen tot veiligheid in fabrieken en werkplaatsen. Het antwoord luidde: Het ontwerp is bijna gereed en zal zoo spoedig mogelijk worden ingediend.

Thans zijn wij vier maanden verder en nog is geen ontwerp ingekomen. Dat betreur ik ten zeerste; het zal toch nog eenigen tijd duren voordat het nieuwe kiesrecht in werking kan treden, en daarom hoop ik dat de Regeering alsnog zal kunnen besluiten met de indiening van die ontwerpen, waarvan de urgentie boven allen twijfel verheven is, niet langer te wachten.

De heer **van der Feltz**: Ik zou mij onthouden hebben het woord te voeren indien na het antwoord van den interpellant aan den Minister van Binnenlandsche Zaken de discussie ware geëindigd. Maar nu na hem twee geachte ambtgenooten gemeend hebben te dezer zake ook een woord te moeten spreken, gevoel ik mij geroepen ook mijne meening over deze zaak te zeggen.

De hoofdzaak komt mij voor te zijn dat zoowel van den eenen als van den anderen kant, zoowel de geachte interpellant als de afgevaardigden uit Wijk bij Duurstede en uit Zutphen, het kwaad dat zij zien, willen bezweren door maatregelen van Staatswege. Dat acht ik een ietwat gevaarlijk stelsel, voor zoover men dreigt te gaan op een weg die valt buiten het terrein der Staatsbemoeiing, althans zoo men directe bemoeiing van den Staat verlangt, die ik niet zou wenschen.

Ik acht het wenschelijk zich van den staat van zaken waarvoor men voorziening eischt en vraagt een goed denkbeeld te maken. Men wachte zich daarbij voor overdrijving, waarvan men mijns inziens in den regel geenszins vrij is. Het begrip van werkloosheid stellen velen zich voor in een zeer overdreven vorm: het wordt door hen, die het zouden willen aanwenden tot minder edele doeleinden gepropageerd. De geachte interpellant wees reeds daarop, en ik voeg er nog iets aan toe. Dat geloof aan werkloosheid in het algemeen en het meer en meer toenemen daarvan, wordt mede gevoed door bijna alle organen der pers. Het wordt als het ware door het land verspreid, en de een spreekt het dikwijls den ander na; daarom klagen zoo velen over werkloosheid overal, over werkloosheid in 't algemeen, en het aantal die klagen neemt steeds meer toe. Dit nu is juist het punt dat ik even onder de oogen wil zien.

De geëerde interpellant sprak van toenemende werkloosheid ten platten lande. Dat is algemeen, niets uitgezonderd. Ik laat nu enkele gemeenten in Friesland daar, den toestand in Schoterland ken ik niet bijzonder, maar de geachte spreker wees niet op bijzondere gemeenten, hij sprak in het algemeen over de toenemende werkloosheid ten platten lande. Stellen wij de vraag of de geschetste toestand juist is, en waardoor hij wordt veroorzaakt.

Neemt de bevolking ten platten lande meer toe dan in verhouding vroeger het geval was en wordt daardoor de gewone arbeid over te veel personen verdeeld? Neen, zij neemt slechts zeer langzaam toe, daar vele lieden naar de groote steden trekken, in de meening daar beter aan den kost te kunnen komen; de bevolking ten platten lande blijft tamelijk stationnair.

Gaat de landbouw ten platten lande achteruit in dien zin dat er zou zijn minder bedrijf en minder arbeid dan vroeger? Wordt minder bouwland, minder boschgrond bewerkt? Is er minder werk voor den arbeider dan vóór 40, 50, 60 jaren? Neen, de landen die er toen waren werden toen en die er nu zijn worden nu bebouwd; die hoeveelheid is niet verminderd; integendeel, door ontginning worden voortdurend zoowel bouwlanden als boschgronden vermeerderd.

De heer **Heldt**: Er is geen geld om te laten werken!

De heer **van der Feltz**: Als dit waar is, hoe komt dan de oogst te grond? Hoe wordt dan de bouwgrond bewerkt en onderhouden? Hoe komen dan de ontginningen tot stand waarop ik wees? Mijne ervaring is dat er ten

platten lande steeds tijden van werkloosheid zijn geweest, periodiek keeren die terug.

Bij vriezend weder in den winter kan er niet gewerkt worden, ook niet wanneer er sneeuw ligt, het een en ander soms weken achter elkander, dat verschilt den eenen winter echter meer dan den anderen, maar 't komt jaarlijks voor en is een gewoon verschijnsel. Als nu de winter voorbij is komt de werktijd aan; iedereen heeft het druk. Doch is de oogst eenmaal in den grond, dan is het werk weder voorbij; na de laatste zaaiingen in Mei staat het landwerk met enkele uitzonderingen stil, men wacht den hooitijd en den oogsttijd der granen af en wat zal er dan ook op weiland en bouwgrond nog gedaan worden? Ook in de bosschen is des zomers geen werk.

Wij staan dus voor een toestand zooals die altijd geweest is en altijd blijven zal. Die werkloosheid komt op periodieke tijden terug.

Nu ontken ik niet dat er enkele plaatsen kunnen zijn, waar het werk door bijzondere omstandigheden minder is. Ik neem bij voorbeeld aan dat zulks in Schoterland het geval kan zijn, omdat misschien de veenderijen in die gemeente uitgeput zijn en men daar te doen heeft met eene bevolking die daarvan leefde. Doch ik kom op tegen het generaliseeren van de toenemende werkloosheid, vooral ten platten lande. Die toenemende werkloosheid kan zich voordoen in de groote centra van bevolking, waar tegenwoordig allen, zoo bekwamen als onbekwamen, van het platteland en uit de kleine steden heenstroomen, onverschillig of men werk kan krijgen of niet, maar in het goede geloof dat men daar gemakkelijker aan den kost zal komen.

In het algemeen geloof ik dus niet aan toenemende werkloosheid; ik erken die niet; zij moge er zijn, maar dan is zij plaatselijk en zal ook plaatselijk moeten bestreden worden. Nu zoekt men naar middelen om die werkloosheid, waar zij is, te bezweren en den werkloozen gelegenheid te geven langs eerlijken weg aan den kost te komen. Maar hoe? Juist deze moeilijkheid doet telkens den een dit, den ander dat middel aanvoeren. Het vraagstuk is niet nieuw, het heeft ook onze vaderen al bezig gehouden, en sinds langen tijd zoekt men het juiste middel tot voorkoming van werkloosheid en armoede. De geachte interpellant wil daarin voorzien door ontginning van heidegronden van gemeentewege. Maar de gemeente zal daartoe niet in staat zijn of dit althans voorgeven. Een gemeentebestuur kan wel zeggen dat het daartoe *niet* in staat is, maar dan is daarmede nog niet bewezen, dat zulks werkelijk het geval is.

De Minister heeft aangehaald het plan van den heer Houwing. Deze geachte afgevaardigde heeft eene geheele berekening omtrent ontginningen van heide tot boschgronden gemaakt. Ik heb die berekening onder de oogen gehad en het scheen mij toe, dat zij niet zoo totaal verkeerd was. Is dit inderdaad het geval, dan kunnen de gemeentebesturen dat zelf doen, evenals particulieren. Daarvoor bestaan immers kredietinstellingen, waar gemeentebesturen geld kunnen opnemen, wanneer de staat hunner gewone inkomsten niet gedoogt om die gelden door directen omslag te vinden. De geachte afgevaardigde uit Zutphen wil geene ontginning, maar wijziging van het Burgerlijk Wetboek.

Ik wensch een oogenblik met een kort woord de beide middelen te bespreken.

Vooreerst de ontginning, het middel door den geachten interpellant aan de hand gedaan.

Nu heeft hij alleen de gemeente Schoterland genoemd, waar heidevelden zijn te ontginnen. Maar nu denk ik aan de gemeente 't Bildt, waar geen heide is; daar is vlasbouw en de bewerking van het vlas in den winter het middel tot arbeid. Moet nu de Staat dáár middelen verschaffen tot het aankoopen van vlas en tot bewerking daarvan? Ik wijs op de eenzijdigheid, die men bij het in practijk brengen van die Staatshulp allicht gevaar loopt te betrachten.

De heer Goeman Borgesius wenscht wijziging van het pachtcontract. Hij wees er op dat mislukking van den oogst geen aanspraak doet maken op kwijtschelding van pacht. Het is zoo, het Burgerlijk Wetboek geeft die kwijtschelding, maar daarvan wordt bij contract meestal afgeweken. Maar zonder dat ik er nog op wijzen wil dat het geen kleinigheid is om de artikelen van het Burgerlijk Wetboek betreffende het pachtcontract te herzien, wil ik toch de vraag stellen: is de geachte spreker nu inderdaad overtuigd dat die gebrekkige pachtcontracten de oorzaak zijn van de malaise onder den landbouwenden stand? Zou hij mij één voorbeeld weten te noemen van een boer wien geweigerd is, zoo al niet geheele kwijtschelding, althans restitutie voor een groot deel van de pacht, wanneer de oogst geheel mislukt was?

De eigenaars hebben wel degelijk rekening te houden met den toestand van de pachters; en de pachters die niet betalen, ach, ze worden niet zoo gemakkelijk en op stel en sprong van hunne pacht ontzet, als ze met betaling ten achteren zijn, en ik weet bij ondervinding dat er nog al eens wat kwijt wordt gescholden en uitstel van betaling wordt verleend. Het is ook niet zoo, dat wanneer boerenplaatsen verwacht worden, de liefhebbers zoo voor het grijpen zijn. Daar zijn de toestanden niet naar. De boerenplaatsen kunnen wel eens een jaar leeg staan, dat gebeurt ook wel eens, dat is zelfs geen zeldzaamheid.

Inderdaad geloof ik, dat het verkeerd is om de toestanden zwarter en donkerder te zien dan ze zijn, en ook om voor alles de hulp van den Staat te vragen.

Wijzigen van de armenwet wenscht de geachte afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede. Hij wenscht geld voor de gemeenten om de armen te kunnen bedeelen, en werk te verschaffen, op welke wijze dan ook.

Die geachte spreker zal toch moeten bedenken dat, indien men op die wijze het geld krijgen kon van Staatswege, de gemeentebesturen, en vooral die met weinig oordeel handelen, er naar zullen grijpen, en maar werk zullen zoeken of het goed is of niet, alleen om den arbeidsman in den winter, als hij zegt werkloos te zijn, voor rekening van den Staat te bedeelen.

Overdrijving in het een, overdrijving in het ander. Daarom heeft het mij leed gedaan van den interpellant dat hij ook niet van overdrijving vrij is gebleven, en de uitdrukking zelfs gebezigd heeft van bezoedelende liefdadigheid. Dat onverstandige liefdadigheid ontzenuwend op den arbeider werken kan zij toegegeven, maar de liefdadigheid nu hier als eene bezoedeling te noemen, dan acht ik dat eene overdrijving en eene niet te vergeven fout.

De **Voorzitter**: Ongevoelig — het feit heeft niets bevreemdends — nemen de discussiën over deze interpellatie een vrij breeden omvang aan, en raken zij tegelijk onwillekeurig — het ligt ook al in den aard der zaak — ook de vraag, te stellen door den heer Tijdens. Ten einde herhalingen te voorkomen en twee verwante zaken in één debat te begrijpen, neem ik de vrijheid om aan de Kamer voor te stellen om nu aan den heer Tijdens gelegenheid te geven om zijne interpellatie tot de Regeering te richten, en daarna — nadat de Regeering ook die interpellatie, wanneer zij daartoe termen mocht vinden, beantwoord zal hebben, — het debat over beide interpellatiën te gelijk te voeren.

Daartoe wordt besloten.

II. De interpellatie van den heer Tijdens over de voornemens van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ten einde voor den volgenden winter in de werkloosheid te voorzien.

De heer **Tijdens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg der Kamer dank voor het mij verleende verlof, om eenige vragen tot den heer Minister van Binnenlandsche Zaken te mogen richten. Met vrijmoedigheid heb ik haar dat gevraagd, wijl ze betrekking hebben op het grootste kwaad,

dat maar al te zeer in den Nederlandschen Staat heerscht en dien Staat zelven voortdurend bedreigt: de werkeloosheid.

Toen ik vóór eenige weken een der leden dezer Kamer verzocht, om met mij hier deze zaak aan te pakken, was het antwoord: zeer gaarne, als gij maar een middel weet aan te geven. Toen kon ik dat in kort bestek niet en ook oogenblikkelijk moet ik ronduit verklaren den toestand in alle deelen van ons land bij industrie en landbouw niet voldoende te kunnen overzien. Toch is de quaestie zoo belangrijk en actueel, dat, indien er dan geen radicaal middel is, er wel middelen zijn die het kwaad tot een minimum kunnen beperken.

Reeds zijn wij daarmeê door den bond van »Orde door Hervorming" in het Oldambt bezig, want, ik erken het gaarne, er zijn misstanden in het Oldambt, evengoed als in andere deelen van ons land. Niet echter zóó en in die mate als dezen winter in de bladen vermeld stond. Neen, bij vele andere streken vergeleken, ziet het er bepaald niet slecht uit.

De boeren zijn in het algemeen geen tirannen; verre van dien. Wèl behandelen enkelen hun personeel uit de hoogte, maar de afstand die zich zoo langzamerhand gevormd heeft tusschen boer en knecht, vrouw en dienstmeid, is het gevolg van de meerdere ontwikkeling der eersten. De laatste zijn op denzelfden trap blijven staan, door de meer en meer toenemende verwildering zelfs achteruitgegaan. De knechten leiden een zeer los leven. Soms, maar ook slechts een zeer korten tijd, 3 à 4 weken per jaar in den oogsttijd, wordt er door hen gewerkt van 's morgens 4 tot 's avonds 9 uren, en wordt er nauwlijks de tijd voor eten en drinken afgenomen.

Overigens bestaat het werk des voorjaars en najaars in ploegen en eggen en het verzorgen der dieren, en is de werktijd gemiddeld 9 uren, terwijl er in den winter 4 à 5 maanden van 6 uren 's morgens tot 1 à 2 uren 's namiddags wordt gewerkt.

Voor en in den ploegtijd of liever gezegd het geheele jaar door, behalve in den oogsttijd, gaan ze om den anderen dag 's namiddags of 's avonds uit, om gewoonlijk niet voor twaalf uren 's nachts thuis te komen, ja velen durven geregeld wegblijven tot 2 à 3 uren 's morgens. Hierdoor ontstaan de burengeruchten, de onveiligheid bij den weg en spruit veelal het slechte werk door onverschilligheid voort; daardoor ook komt mede dat ze soms eenigtzins als soldaten worden behandeld. En de dienstmeiden. Van deze kan ik in 't algemeen niets dan lof vermelden. Den geheelen dag in drukke huishoudingen werkzaam hoort men zelden of nooit klaagtoonen. Op den uitgaansdag een à twee keer per week doen ze voor de knechten niet onder, nemen deze mee thuis, en hoewel daarin in de laatste jaren verbetering is te merken, zijn maar al te vaak vroegtijdige huwelijken — huwelijken op 18- à 19jarigen leeftijd zijn geen zeldzaamheid — het gevolg. Geheel onvoorbereid wordt nu eene huishouding opgezet waarin natuurlijk ontbreekt wat voor iedere huishouding noodig is, kennis, ernst en een weinig geld. Het gezin tobt dan ook van het eene jaar naar het andere en komt eerst tot verhaal, wanneer de ouders zich dan nog niet geheel afgebeuld hebben, als de kinderen weêr bij den boer gaan dienen.

Ik deel dit mede, Mijnheer de Voorzitter, niet om de boeren schoon te wasschen. Neen, zij moesten steeds de teugels vaster gehouden hebben, en ik geloof dat ze oogenblikkelijk daartoe wel gezind zullen zijn, maar dit is de oorzaak der overbevolking die we in vele dorpen aantreffen.

Ik zal voorlezen wat daaromtrent de heer Roelofs, lid van den raad der gemeente Finsterwolde, op eene vergadering van den Bond van Orde heeft medegedeeld.

Hij zegt onder andere:

»Liever wil ik u nog een oogenblik bezighouden met feiten, die eenig licht kunnen werpen op een te betreuren verschijnsel in de tegenwoordige maatschappij. Ik bedoel de werkeloosheid, die ook in onze gemeente maar al te dikwijls voorkomt. Wanneer we samen willen trachten, zoo mogelijk ook in dit opzicht verbetering aan te brengen, dan baat het niet elkander te beschuldigen of te miskennen; daarmee komen we niets verder, maar we moeten allereerst trachten den juisten toestand, den omvang van het kwaad en de oorzaken leeren kennen. Daartoe heb ik voor mij eene poging aangewend.

»Zoo bleek het mij, dat er in het jaar 1850 — ik heb het zelf in de bevolkingsregisters nauwkeurig nagegaan — slechts 185 arbeiders, hoofden van huisgezinnen, in deze gemeente voorkwamen.

»Toen waren er nog geene machines, waaraan men vrij algemeen de schuld der tegenwoordige werkeloosheid, *zeer ten onrechte*, wijt. Integendeel, want (en andere landbouwers zullen dit eveneens kunnen getuigen) sla ik de boekhouding betreffende mijne boerderij, van een 40tal jaren geleden, na, dan blijkt mij dat er toen nauwelijks de helft aan werkloonen werd uitgegeven, vergeleken bij thans, nu dorsch-, zaai- en schoffelmachines op geene enkele welingerichte boerderij meer ontbreken.

»Op dit oogenblik bedraagt het aantal arbeiders, hoofden van huisgezinnen, in deze gemeente 367. Dat getal wordt nog vermeerderd met een groot aantal jongens van 15 à 20 jaren, dat geen dienst kan vinden als knecht bij de landbouwers. Het aantal, dat werk komt vragen, is dus meer dan verdubbeld.

»Hoe ze aan werk te helpen?

»Men verwijt soms den landbouwers dat ze zoo weinig doen om de werkeloosheid te bestrijden. Laat ons eens nagaan of dat verwijt op waarheid steunt.

»Ik stel voorop, dat op ieder onzer de zedelijke verplichting rust, zooveel in zijn vermogen is, die werkeloosheid tot een minimum te beperken.

»Laat ons eens zien, hoe ver we het kunnen brengen.

»In deze gemeente zijn:

6 landbouwers, met 1-10 deimt land; zij kunnen hun werk in den regel zelf af met behulp van vrouw of jongen;

18 landbouwers, met 10-30 deimt land; dat zijn kleine landbouwers. Plaatsen wij bij vriezend weer, als alles buiten vastzit, in onze gedachten bij ieder hunner:

	1 arbeider,	dat is 18;
Eveneens zijn er 18 landb. met 30-60 deimt; ieder hunner krijgt	2 arbeiders,	» » 36;
3 landb., met 60-80 deimt, ieder	3 »	» » 9;
17 landb., met 80-120 deimt, ieder	4 »	» » 68;
13 landb., met 120-160 deimt, ieder	5 »	» » 65;
3 landb., met 160-200 deimt, ieder	6 »	» » 18;

Meer landbouwers zijn er niet, en nu hebben we aan het werk gesteld nog slechts 214,
zoodat er nog overblijven 153,
met waarschijnlijk een 50tal jongens. Begrijpt ge nu dat het een moeilijk vraagstuk is allen aan het werk te zetten? Wat te beginnen? Hoe te handelen?

Ja wat te beginnen? hoe te handelen? zie hier de vraag. Ik zal de vrijheid nemen aan te toonen dat er van den kant der boeren weinig meer gebeuren kan.

Ik neem daarvoor een boerderij van 54 H.A., gelegen te Nieuw-Beerta, en deel daaromtrent eene becijfering mede over de jaren 1881—1892 (dus 10 jaren), waarvan het gemiddeld bedrag wordt:

Opbrengst aan koren, stroo, mest en vee, cum annex, enz., enz.		f 8 500,00
Uitgave aan grond- en personeele lasten, waterschaps- en molenlasten, aan ambachtslieden en verder alles wat op rekening wordt genomen.	f 3352,50	
werkloon met inbegrip van dienstbodenloon.	2150,00	
		5 502,50
Saldo . . .		f 2 977,50

55ste VERGADERING. — 27 APRIL 1893.

Interpellatiën van de heeren Pyttersen en Tijdens, betreffende maatregelen tegen werkloosheid.

Trekt men hier nu nog af hetgeen zoo dagelijks voor de huishouding enz. enz. benoodigd is, en wel	1 500,00
bedraagt, dan blijft er . . .	f 1 977,50

En dat eene boerderij die zeer zeker voor 130 à 140 duizend gulden is aangekocht en nu nog wel 100 duizend gulden zou opbrengen.

En nu zijn in de laatste jaren de korenprijzen nog steeds gedaald, terwijl de uitgaven, ook de arbeidsprijzen, dezelfde zijn gebleven, ja hier en daar zelfs verhoogd.

Ik herhaal dus de vraag van den heer Roelofs: wat te beginnen?

Zijn de boeren wellicht niet berekend voor hun vak? Integendeel, Mijnheer de Voorzitter, ik durf gerust verklaren dat ze uit den grond halen en er op verbouwen en kweeken wat er te verbouwen en te kweeken valt. Ga in het Oldambt een kijkje nemen, u zult niet alleen de prachtigst ingerichte boerderijen van geheel ons land, maar ook de uitstekendste gewassen en paarden moeten bewonderen. Voor zoover ik den landbouw in ons land en in het buitenland heb gezien, wordt het Oldambt in den geheelen omvang van het boerenbedrijf, graanbouw en paardenfokkerij, door geen enkele andere streek overtroffen.

De landerijen verbeteren door ze, waar ze niet egaal liggen, eene betere ligging te geven, waar ze nog niet voldoende droog zijn ze drooglegg en, wordt er gezegd. Ja Mijnheer de Voorzitter, uitstekend, indien dit slechts rentegevend was. Maar sedert Amerika, Britsch-Indië en Australië ons overvoeren met landbouwproducten, vee en zuivel. Dit laatste komt nu ook in groote massa's uit Australië op de markt te Londen. Zoolang de vervoerkosten van koren van New-York naar Rotterdam $^1/_3$ minder bedragen dan van Namen-Bentheim bijv. naar de marktplaats Groningen, zoolang vrees ik dat iedere verbetering die eenig kapitaal kost, op den duur achterwege moet blijven. Toch kan er iets gebeuren en wel 't volgende:

In de eerste plaats moet ieder boer er zooveel mogelijk voor zergen, dat er bij vriezend weder 5 à 6 weken gedorscht kan worden, zoodat ieder 5 à 6 arbeiders gedurende dien tijd op den dorschvloer heeft.

In de tweede plaats moet men trachten de arbeiders voor den kostenden prijs aan tuingrond te helpen.

In de derde plaats moet men den omgang met de dienstboden bevorderen en er voor zorgen dat ze in den regel tijdig thuis zijn.

In de vierde plaats moet men voor half October niet beginnen met stroopersen.

Doch ik zal u niet langer bezighouden met zaken die wij zelven maar eerst zullen aanpakken alvorens hier aan te kloppen.

Want deze en meer andere dingen kunnen gevoegelijk aan den Bond van Orde worden overgelaten, maar men begrijpt dat daardoor de 203 arbeiders in Finsterwold niet allen aan 't werk zijn. Daarvoor nu dient men te zorgen door buitengewone productieve werken, door het graven van kanalen, scheppen van nieuwe industrieën, door het in cultuur brengen van woeste gronden.

En hierbij zou ik gaarne zien dat de Regeering ging bijspringen want in die gemeenten kunnen de hoofdelijke omslagen slechts weinig meer opdrijven.

Hiervoor heeft zij echter gegevens noodig en daarom vraag ik in de eerste plaats:

Denkt de Minister tijdig voor den volgenden winter voldoende gegevens te hebben om volledig over de werkeloosheid te kunnen oordeelen?

Heeft de Minister volledige gegevens, dan, ik twijfel er niet aan, wanneer men slechts ernstig wil, bereid is in den zak te tasten, of de werkeloosheid zal men tot een minimum kunnen reduceeren. Men moet echter de juiste middelen aanpakken en wat geschikt is voor het Oldambt of in het algemeen voor het platteland is dat niet voor de steden. En ook voor de laatsten dient in dit opzicht gezorgd.

Ik vraag daarom in de tweede plaats in het algemeen: Wat is de Minister voornemens te doen om werkeloosheid te voorkomen?

Dan is er van Regeeringswege nog iets te doen om de de werkeloosheid te verminderen — eene zaak die zich daarom echter niet alleen aanbeveelt — de pensionneering van oude werklieden, zoowel mannen als vrouwen.

In dat opzicht is men ons in Duitschland ook al weer vóór door de wet van 22 Juni 1889. Men vindt daarin ook een rubriek: »Versicherungspflicht", waarvan paragraaf 1 aldus luidt:

»Nach Maszgabe der Bestimmungen dieses Gesetzes werden vom vollendeten sechszehnten Lebensjahre ab versichert:

1. Personen, welche als Arbeiter, Gehülfen, Gesellen, Lehrlinge oder Dienstboten gegen Lohn oder Gehalt beschäftigt werden;

2. Betriebsbeambte sowie Handlungsgehülfen und Lehrlinge (ausschlieszich der in Apotheken beschäftigten Gehülfen und Lehrlinge) welche Lohn oder Gehalt beziehen, deren regelmaszigen Jahresarbeitsverdienst an Lohn oder Gehalt aber zweitausend Mark nicht übersteigt, sowie

3. die gegen Lohn oder Gehalt beschäftigten Personen der Schiffsbesatzung deutscher Seefahrzeuge (§ 2 des Gesetzes vom 13 Juli 1887, *Reichs-Gesetzbl. S.* 329), und von Fahrzeugen der Binnenschiffahrt. Die Führung der Reichsflagge auf Grund der gemäsz Artikel II, § 7, Absasz I des Gezetzes vom 15 Marz 1888 (*Reichs-Gesetzbl. S.* 71), ertheilten Ermächtigung macht das Schiff nicht zu einem deutschen Seefahrzeuge im Sinne dieses Gezetses."

Men ziet hieruit, en het blijkt trouwens ook uit verdere gedeelten van deze wet, dat de Regeering dus in dat opzicht op een goeden weg is, al moet men ook erkennen, dat wat de pensioenen betreft, het bedrag daarvan verre van voldoende voorkomt.

Ik zou dus in de laatste plaats aan den Minister willen vragen, of hij bereid is zoo spoedig mogelijk een ontwerp tot pensioneering van oude werklieden in te dienen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deeld mede, dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Dit verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

De beraadslaging over de interpellatiën van de heeren Pyttersen en Tijdens wordt voortgezet.

De **Voorzitter**: Is de Minister van Binnenlandsche Zaken bereid op de gedane vragen te antwoorden.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan geef ik het woord aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Met groote belangstelling heb ik de tot dusver gevoerde gedachtenwisseling gevolgd. Ik zal mijnerzijds natuurlijk met den geachten afgevaardigde uit Zutphen niet in gedachtenwisseling treden over de herziening van ons burgerlijk recht, en thans ook niet met den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede over de herziening van de armenwet, beide hoogst gewichtige onderwerpen, maar waarvan de bespreking op dit oogenblik ons te ver zoude voeren.

Het zij mij echter vergund een enkel woord op te nemen

van hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Schoterland is gezegd. Dezen morgen heb ik er op gewezen dat tot dusverre door geen der gemeentebesturen, welke zich die zaak hebben aangetrokken, eenig plan van ontginning werd ontworpen, waarbij de toepassing van het onteigeningsrecht noodig is gebleken. De geachte afgevaardigde, zulks betwistende, heeft verwezen naar het plan der gemeente Schoterland. Maar ik weet tot staving der juistheid van het door mij aangevoerde, niet beter te doen dan juist naar dit voorbeeld te verwijzen. Aan den gemeenteraad van Schoterland toch is voorgesteld om »de aan de gemeente Schoterland en hare dorpen toebehoorende woeste gronden te ontginnen". Eenige onteigening voor de uitvoering van dit plan is moeilijk denkbaar. De geachte afgevaardigde heeft zich dan ook ten slotte bepaald tot een verzoek aan de Regeering om dat plan te steunen met financieele hulp. Gaarne wil ik toezeggen dat door mij nauwkeurig zal worden onderzocht of de gemeente Schoterland, wanneer zij in dit opzicht door de kosten harer armenzorg te zwaar mocht worden gedrukt, van Regeeringswege uit de daarvoor op de begrooting beschikbare gelden eenigen steun zal kunnen ontvangen.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft een en ander in het midden gebracht, waarbij aan de Regeering traagheid werd verweten in de uitvoering van het Programma dat in de Troonrede van 15 September 1891 is ontwikkeld. Naar zijne meening zouden de wetsvoordrachten, welke daarin achtereenvolgens in uitzicht zijn gesteld, niet met genoegzamen spoed deze Kamer bereiken. Tot dusver meende ik, dat de Kamer met werk is overladen, dat zij veeleer moeite had de aanhangige wetsontwerpen geregeld af te doen dan dat zij behoefte zoude gevoelen aan vermeerdering van arbeid. In elk geval geef ik namens de Regeering gaarne de verzekering, dat deze den arbeid der Kamer zal trachten bij te houden en zij er zorg voor zal dragen dat het der Kamer, zoolang de tegenwoordige Regeering de eer heeft deze plaats in te nemen, nimmer aan wetgevenden arbeid ontbreke. Wat betreft de verschillende onderwerpen door den geachten afgevaardigde genoemd, kan ik de mededeeling herhalen, reeds vroeger door mij gedaan, dat een wetsontwerp omtrent den leerplicht aan het Departement van Binnenlandsche Zaken gereed ligt ter verzending. Het tijdstip daarvoor zal door de Regeering worden bepaald in verband met den verderen gang van den wetgevenden arbeid. Een wetsontwerp omtrent de veiligheid en de gezondheid in fabrieken en werkplaatsen is in gereedheid gebracht en op het oogenblik aanhangig bij den Raad van State. Zoo zullen achtereenvolgens de verschillende voordrachten, waarvan in de Troonrede van 1891 sprake was, deze Kamer bereiken, naarmate zij in gereedheid zijn gebracht en door de Kamer kunnen worden behandeld.

Zeker niet het minst met belangstelling heb ik de mededeeling gehoord welke door den geachten afgevaardigde uit Winschoten is gegeven omtrent de toestanden in het Oldambt. In dat gedeelte van ons vaderland wordt heel wat aangetroffen dat verbetering eischt, en de arbeid die daartoe thans door velen wordt verricht, kan rijke vruchten dragen.

De geachte afgevaardigde stelde zich zelven de vraag: wat er in de door hem geschetste toestanden behoort te geschieden? Hoe te handelen en waar te beginnen? Wat hij daaromtrent vervolgens aanbeval behoef ik thans niet te bespreken, daar slechts weinig werd aangeroerd wat tot eenige werkzaamheid van Regeeringswege zoude kunnen aanleiding geven. Ik zal mij daarom bepalen tot de beantwoording van de vragen, welke door den geachten afgevaardigde tot den Minister van Binnenlandsche Zaken zijn gericht.

De eerste dier vragen luidde: denkt de Minister tijdig voor den volgenden winter voldoende gegevens te hebben om volledig over de werkloosheid te kunnen oordeelen, en op welke wijze meent de Minister deze gegevens te kunnen verkrijgen? Een onderzoek naar den toestand waar in armoede en gebrek zich vertoonen, welken men gewoon is met den naam van werkloosheid te bestempelen, ligt op den weg der Regeering. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft niet nagelaten reeds sedert geruimen tijd de gegevens te verzamelen welke tot eene juiste kennis van den toestand kunnen leiden. Het onderzoek wordt voortgezet en wanneer nog eenige tijd verloopen is hoopt de Regeering over voldoende gegevens te kunnen beschikken om zich een juist beeld te kunnen vormen. Natuurlijk geldt dit van den toestand, die zich in den afgeloopen winter vertoond heeft, want ten aanzien van de werkloosheid, die zich in den volgenden winter mocht voordoen, kan de Regeering zich thans niet veel gegevens verschaffen. Wel zijn er verschijnselen, die doen veronderstellen dat de toestanden van den volgenden winter niet dezelfde zullen wezen als die van het afgeloopen seizoen. Wij hebben hier te doen met toestanden van plaatselijken aard. Zoo is mij verzekerd dat in het noorden van Friesland zich de vlasbouw dit jaar zeer heeft uitgebreid; vandaar dat in dit gedeelte dier provincie meer gelegenheid tot werk zal wezen dan verleden jaar. Elders doen zich gelijksoortige verschijnselen voor, ofschoon de vrees niet mag worden onderdrukt dat op sommige plaatsen in den volgenden winter gebrek aan werk zal wezen. De Regeering gaat voort ook hieromtrent zooveel mogelijk inlichtingen te verzamelen. De daartoe aangewende middelen zijn natuurlijk gepaste en wettige. De geachte afgevaardigde kan niet wenschen dat de Regeering ze nu breedvoerig zal bespreken. Slechts geef ik hem de verzekering, dat alle inlichtingen, welke door hem of anderen mochten worden verstrekt, door de Regeering met groote belangstelling en met nauwgezetheid zullen worden nagegaan en overwogen.

De tweede vraag van den geachten afgevaardigde was, wat de Minister voornemens is te doen om de werkloosheid te voorkomen. Het zij mij vergund den geachten interpellant te herinneren aan de gedachtenwisseling op 22 December jl. gevoerd naar aanleiding van eene destijds door hem gehouden interpellatie. Reeds toen had ik gelegenheid om den geachten spreker te herinneren dat de armenzorg door onze wetten en instellingen is opgedragen aan de plaatselijke besturen, dat de bestrijding der werkloosheid derhalve steeds bij die besturen haar uitgangspunt moet vinden. Ik heb toen den geachten afgevaardigde de toezegging gedaan, dat wanneer weloverwogen plannen, wenschen en verzoeken, welker verwezenlijking tot vermeerdering van welvaart en leniging der armoede kan strekken, de Regeering bereiken, deze steeds zal worden bereid gevonden tot onderzoek, waar het noodzakelijk en mogelijk mocht blijken ook tot medewerking. Gaarne herhaal ik deze verzekering. De geachte spreker heeft tevens het bewijs geleverd, dat door hem en in zijne omgeving de juistheid van het in deze door de Regeering ingenomen standpunt wordt erkend. Hij wees er op, dat de Bond van Orde in het Oldambt is opgericht en zich in de eerste plaats tot taak stelt, om de werkeloosheid te bestrijden, en dat hij de middelen aanwezig acht, om in die richting vruchtbaar werkzaam te zijn. Aan ondersteuning zal het den Bond wel niet ontbreken. Tot het graven van kanalen echter kan de Minister van Binnenlandsche Zaken geenen steun verschaffen, en het scheppen van nieuwe industrieën ligt buiten den werkkring der Regeering.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, of de Minister bereid is zoo spoedig mogelijk een ontwerp in te dienen tot het pensionneeren van oude werklieden. In de Troonrede van 15 September 1891 heeft de Regeering onder meer haar voornemen uitgesproken, om maatregelen tot verzekering van het lot van oude werklieden te ontwerpen, naarmate het door den wetgever bevolen onderzoek vordert. De Regeering heeft niet nagelaten aan die toezegging gevolg te geven. De arbeid is ter hand genomen en reeds een goed eind gevorderd. Het is mij niet mogelijk aan den geachten spreker den juisten stand daarvan op dit oogenblik mede te deelen. Want het ontwerpen der maatregelen tot pensionneering van oude werklieden behoort niet tot den werkkring van het Departement van Binnenlandsche Zaken, maar geschiedt door

de zorg der Departementen van Justitie, Financiën en Waterstaat. De geachte spreker zoude zich daaromtrent tot die Ministers moeten wenden. Maar wel kan ik den geachten spreker de stellige verzekering geven, dat de belangstelling der Regeering in deze zaak sedert de Troonrede van 1891 niet is verflauwd, en dat maatregelen tot hare verwezenlijking door de Regering binnen een niet te ver verwijderd tijdstip aan deze Vergadering zullen worden voorgelegd.

De heer **Heemskerk**: Zeer ongaarne, Mijnheer de Voorzitter, neem ik, pas in de Kamer teruggekeerd, deel aan het debat, maar ik meen, dat, terwijl vele leden aan deze zijde hedenmorgen afwezig waren om de laatste eer te bewijzen aan een man, die zoovele jaren eene waardige plaats in ons midden heeft ingenomen, toch een woord van belangstelling ook van deze zijde der Kamer in deze discussie niet mag ontbreken.

De geachte afgevaardigde uit Schoterland heeft ter sprake gebracht het vraagstuk van onteigening van gronden, door de gemeenten in erfpacht uit te geven in kleine perceelen. Daarbij zijn echter door hem twee verschillende zaken genoemd: onteigening van gronden en ondersteuning van de gemeente van Staatswege door subsidie of door renteloos voorschot.

Ik heb tot mijn leedwezen den aandrang ten aanzien van het tweede punt gehoord. Dat vele gemeenten, noodlijdend zijn, is natuurlijk ons allen bekend, maar die klachten hadden, dunkt mij, moeten leiden tot het uitoefenen van aandrang op de Regeering om weder te komen met een wetsontwerp, als dat van de vorige Regeering, tot wijziging der gemeentewet ten aanzien der gemeentebelastingen, een wetsontwerp dat gereed lag, en waardoor de gelegenheid werd aangeboden om uitwonende grondeigenaren te doen bijdragen in de gemeentelasten. Te kwader uur m. i. is dat wetsontwerp door deze Regeering ingetrokken en vervangen door eene uitdeeling van Staatswege aan arme gemeenten.

Wanneer men dien weg verder opgaat, vrees ik dat, gelijk nu reeds de bodem der *gemeente*schatkist zichtbaar is, dan ook de bodem der *Rijks*schatkist weldra te zien zal wezen, terwijl de welvaart ten platten lande en ook in de steden er niet beter op zal worden, om eene zachte uitdrukking te bezigen. Hoe eigenlijk dat subsidieeren van Staatswege is samengekoppeld aan het andere denkbeeld van den geachten spreker uit Schoterland, is mij niet heel duidelijk. Ik kan begrijpen, dat men het denkbeeld ter sprake brengt van eene onteigening van gronden, om die dan in erfpacht uit te geven in kleine perceelen. Intusschen kan dit niet aannemelijk zijn dan wanneer men door nauwkeurige gegevens aantoont, dat de oorzaak van den ongelukkigen toestand op deze of die plaats te zoeken is in de omstandigheid, dat er te veel groot grondbezit is. Eerst wanneer men kan aanwijzen, dat dit eene voorname oorzaak van de ellende van een deel der bevolking is, zou er aan gedacht kunnen worden dergelijke onteigening als maatregel van zeer exceptioneelen aard in het algemeen belang te achten.

Dan evenwel zou het toch nog een slecht middel zijn, dat alleen in den hoogsten nood zou mogen worden aanbevolen, en waarvan ik de eenigszins spoedige, snelle aanwending, die de geachte spreker wenscht, alleen kan begrijpen, wanneer ik dit verlangen van den geachten spreker in verband breng met zijne uitdrukking, dat men moet hebben geld, verdiend door werk, en dat niet door liefdadigheid is bezoedeld. Ik deel den wensch dat het mogelijk is geld te verdienen zonder dat bedeeling plaats heeft, maar ik kan niet begrijpen dat men kan spreken van *bezoedeling* door liefdadigheid. In de allereerste plaats niet omdat, als men op den voorgrond stelt en meent, dat de oorzaak van het kwaad gelegen is in het groote grondbezit, toch niet voorbijgezien mag worden, dat juist door liefderijkheid van de groote grondbezitters de positie van degenen, die òf pachters moesten zijn òf grond zouden kunnen koopen, kan worden verbeterd. Dit in aanmerking genomen is de uitdrukking »bezoedeling door liefdadigheid" eene uitdrukking, die geschikt is ons geheel en al op een verkeerd spoor te brengen.

Maar verder zie ik niet in, waarom de onteigening, als door den geachten spreker bedoeld, gekoppeld is aan ondersteuning der gemeenten van Staatswege, omdat, indien eene gemeente grond in erfpacht begint uit te geven, zeker die gemeente van dien grond rente zou trekken in den vorm van erfpachtscanon, gelijk onlangs in den gemeenteraad van Amsterdam in overweging is genomen — het is evenwel niet tot uitvoering gekomen — om stadsgrond niet meer te verkoopen, maar tegen zekeren canon in erfpacht uit te geven. Indien nu de gemeenten dit deden, dan zouden zij subsidie of een renteloos voorschot van Rijkswege niet noodig hebben, want dan zouden zij leeningen kunnen sluiten om dergelijken grond aan te koopen, waarvan zij rente zouden trekken. Of nu de zaak in het belang van de kleine bevolking zou zijn, neem ik de vrijheid te betwijfelen; ik heb onlangs van eene zijde, waar zeer gevoeld werd voor den nood der plattelandsbevolking — met name ook in Friesland — hooren zeggen: uitgeven van grond in erfpacht vanwege de gemeente kunnen wij niet verlangen, want de gemeente heeft geen hart. Men heeft liever te doen met een eigenaar op wiens hart men een beroep kan doen.

Nu heeft de geachte interpellant gesproken van de gemeente Schoterland, waar men eene conceptverordening heeft opgesteld betreffende het ontginnen van aan de gemeente behoorende heidegronden. Dat is geheel iets anders dan hetgeen het hoofdonderwerp is van de interpellatie. Indien de gemeente heidegronden heeft, behoeft zij vooreerst niet te onteigenen, en als die gronden ontgonnen moeten worden dan zijn wij er nog niet aan toe om grond in erfpacht uit te geven. Er is dan alleen quaestie van het in onginning brengen van woeste gronden, en dan zou dit waarschijnlijk wel te vinden zijn door middel van eene maatschappij, welke dien grond zou willen overnemen, om hem zoodoende productief te maken.

Daarom begrijp ik niet waarom de geachte spreker een beroep wil doen op de Staatskas, die men onuitputtelijk schijnt te achten, maar dat evenmin zal blijken te zijn als de gemeentekassen.

Ik kan dus niet zeggen dat ik mij in hooge mate verheugen kan over de wijze waarop de geachte spreker dit denkbeeld hier in de Kamer heeft te berde gebracht, en het verwondert mij niet, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken door zijn antwoord heeft getoond ven oordeel te zijn dat het niet zeer rijp is om op dit oogenblik tot eene beslissing gebracht te worden.

In ieder geval zou men allereerst dienen te weten in hoever het groote grondbezit is de oorzaak van de moeilijkheden waaronder men tegenwoordig gebukt gaat.

De heer Borgesius heeft dan ook aangevoerd dat de moeilijkheden in Friesland eene andere oorzaak hebben, en gelegen zijn in het uitwonen van zoo vele grondeigenaren, en er op aangedrongen om de thans bestaande pacht-commissiën in Friesland tot een meer vast instituut te maken.

Bij dat denkbeeld sluit ik mij gaarne aan; ik geloof dat dit een punt van groot belang is.

Indien voor de landbouwproducten slechte prijzen gemaakt worden en de boeren niet in staat zijn om de pacht op te brengen, ligt het voor de hand dat men naar middelen moet zoeken om meer overeenstemming te brengen tusschen het cijfer van de pacht en de opbrengst van het land.

Toen hier vroeger naar aanleiding van het door den heer Bahlmann ingediende voorstel, de invoering van graanrechten ter sprake kwam, werd er een adres uit Limburg ingediend, waarin er op gewezen werd dat die rechten nooit ten bate van de boeren kunnen komen, wanneer de pacht niet *in natura* wordt opgebracht, daar, ingeval de pacht in geld betaald wordt, die rechten alleen ten voordeele van de grondeigenaren zouden komen.

Dat de pacht in den tegenwoordigen tijd moeilijk *in natura* kan opgebracht worden, kan ik toegeven, maar

dat is eene reden te meer om pacht-commissiën in het leven te roepen, en deze een vast gezag te geven, waardoor eene betere verhouding kan verkregen worden tusschen het cijfer van de pacht en de opbrengst van de producten. Indien men dergelijke regeling wil, dan rijst echter de vraag of men zijn blik niet verder moet richten en of niet aan beschermende rechten gedacht moet worden.

De heer Tijdens heeft herinnerd, dat men overvoerd wordt door producten uit Amerika, Britsch-Indië en Australië, maar men denkt er daarbij niet aan, dat de beschermende rechten een goed geneesmiddel daartegen zouden kunnen zijn.

Ik zal hierop niet verder ingaan, omdat het vanzelf spreekt, dat de discussie een te grooten omvang zou krijgen; maar ik zou zeggen: laat ons liever dit middel eens beproeven, dan op eens den weg in te slaan, ons door den heer Pyttersen aangewezen.

De heer **Mutsaers**: Men wil dat niet.

De heer **Heemskerk**: Ik wil gaarne gelooven dat de meerderheid der Kamer dat niet wil; maar ik meen, dat het bij velen, ook bij den heer Mutsaers, instemming zal vinden wanneer dit denkbeeld hier geopperd wordt, en het kwam mij voor dat het niet geheel verzwegen moest blijven.

De heer Borgesius zoekt de hoofdoorzaak in het uitwonen der grondeigenaars in Friesland; maar is niet een groot deel der moeilijkheden daarin gelegen, dat er te hooge belastingen zijn?

Men spreekt tegenwoordig veel over belasting naar draagkracht, maar heeft men in Friesland en elders niet belastingen boven draagkracht? Dit is voor een deel het gevolg van de groote uitgaven voor armenzorg.

Ik heb in Friesland hooren klagen over het omslaan der lasten voor de gemeentelijke armenzorg over de geheele gemeente, hetgeen ten gevolge heeft dat de dorpskerken hebben opgehouden de armen van haar dorp voldoende te steunen, zoodat de inwoners van het dorp, al hebben zij voor de armen in hun dorp voldoende gezorgd, toch moeten bijdragen in de gemeentekas voor de bedeeling van andere dorpen in dezelfde gemeente. Dat is een gevolg van het alle gemeenten over eene kam scheeren overeenkomstig den aandrang van Gedeputeerde Staten van Friesland.

Indien men er toe komen kon om de bedeeling van gemeentewege dorpsgewijze te regelen, dan zou de kerkelijke en particuliere liefdadigheid zich meer doen gelden en daardoor de gemeentebegrooting minder gedrukt worden.

Zeer heeft mij ook getroffen dat de heer Tijdens, bij zijne bespreking van den toestand in het Oldambt, er op gewezen heeft, dat de verhouding van boer tot knecht, van boerin tot dienstmaagd, zoo veel te wenschen overlaat omdat boer en boerin zich zoo hoog stellen. En waaraan schrijft de geachte interpellant dat toe? Hieraan, dat de boer en de boerin zoo ontwikkeld zijn. Een merkwaardig woord. Ik zou de gissing durven wagen dat als boer en boerin *Christelijk* ontwikkeld waren — ik hoor naast mij zeggen: »dat is niet noodig; menschelijk ontwikkeld zou voldoende zijn," maar ik herzeg: *Christelijk* ontwikkeld waren, dat alsdan die ontwikkeling er toe zou leiden om tegenover knecht en maagd eene goede houding aan te nemen. De verhouding zou dan niet slechts aangenamer zijn, maar de zegen van boven, die evenmin gemist kan worden als de Christelijke ontwikkeling, zou meer worden ondervonden dan thans het geval is.

Deze conclusie moet in het oog springen na de mededeeling van den heer Tijdens. Er schijnt toch in dat algemeen menschelijke nog veel verkeerds te zitten, anders zouden zij die zich verplicht zien om te ijveren voor de sociale toestanden en beweren dat Christelijke ontwikkeling niet noodig is, niet zoo te klagen hebben over alles wat zoo treurig is in de wereld.

Ik wil mij tot deze opmerkingen bepalen.

Ik geloof met den Minister dat deze interpellatie thans moeilijk resultaat kan hebben. Of dat zal zijn omdat de Kamer met werk overladen is, wil ik niet onderzoeken; ik geloof dat daarvan veeleer oorzaak is, dit feit, dat de behandeling der kieswet ons voor de borst staat en wij vóór die afgedaan is met geen andere zaken gereed zullen komen.

Ik wil er alleen dat van zeggen: waar gesproken wordt over de belangen van arbeid en landbouw, zou het wenschelijk zijn dat wij reeds Kamers van arbeid en landbouw *bezaten* in plaats van projecten. Wij zouden ons dan waarschijnlijk niet tot zoo algemeene besprekingen behoeven te bepalen, maar meer orde in de materie kunnen hebben.

Ik treed niet in verdere beschouwingen, maar constateer nog slechts dat ik met leedwezen uit den mond van den Minister nog het meest sympathie heb hooren betuigen met den wensch van den heer Pyttersen omtrent ondersteuning van gemeenten door den Staat.

Ik had zulks van Zijne Excellentie liever niet gehoord, doch met meer genoegen vernomen dat de Regeering spoedig wenscht te komen met een wetsontwerp als door hare voorgangster is ingediend geworden ten aanzien der gemeentebelastingen.

De heer **Gerritsen**: Ik zal bij de verschillende wenschen die geuit zijn geworden omtrent de indiening van wetsontwerpen geen nieuwe voegen, omdat ik meen, dat wij daardoor toch niets bereiken en het ons doel moet zijn om door gedachtenwisseling thans eenigermate te bereiken datgene wat de geachte interpellant — ik mag wel zeggen: beide interpellanten — op het oog hebben, namelijk dat tegen den aanstaanden winter maatregelen zullen worden genomen om in de werkloosheid, die ook dan wederom zal bestaan, eenigermate te gemoet te komen.

Ik zal dit niet doen om verschillende redenen, waarvan de voornaamste wel deze is, dat nog vóór de behandeling van de kieswet het niet mogelijk zal wezen om dergelijke ingrijpende hervormingen, als ik heb hooren opnoemen: wijziging van de onteigeningswet, wettelijke regeling van het pachtcontract, herziening van de armenwet, herziening van de gemeentewet en ik zou er nog wel willen bijvoegen eene wettelijke regeling van het landbouwkrediet, tot stand te brengen.

Ik acht het daarom thans niet noodig mijne meening over deze desiderata uit te spreken, mede niet omdat ik voor mij niet overtuigd ben, vooral na hetgeen ik door den geachten afgevaardigde uit Assen heb hooren zeggen, dat deze Kamer geneigd zou zijn om door Staatsbemoeiing beterschap te brengen in den socialen toestand. Ik geloof dat wij, om de wettelijke regelingen tot stand te brengen die ik zooeven noemde, zullen moeten wachten tot na de herziening van de kieswet, opdat eerst de natie omtrent dergelijke gewichtige punten uitspraak doe.

Ik wensch echter op te komen tegen eene zaak die door den geachten afgevaardigde uit Assen ter sprake is gebracht, eene zaak, die op velen den indruk schijnt te hebben gemaakt, alsof inderdaad de werkloosheid op het platteland niets anders is dan eene periodiek terugkeerende omstandigheid, die in verband staat met de jaargetijden, met het weder enz.; en niet dat het zou wezen eene werkloosheid, die ontstaat ten gevolge van slechte toestanden op het platteland. Ik ben daarom zoo vrij in herinnering te brengen, dat er een rapport is van de Landbouwcommissie, benoemd bij besluit van 18 September 1886, n° 28. Ik zal de conclusiën, waartoe die commissie gekomen is, niet alle voorlezen, maar wil alleen onder de aandacht van den geachten afgevaardigde uit Assen brengen hetgeen te lezen staat in de beide zinsneden waarmede die conclusiën aanvangen:

»Het onderzoek naar den toestand, waarin zich de vaderlandsche landbouw bevindt, heeft voldoende licht verspreid om op goede gronden een oordeel te kunnen uitspreken. Dat oordeel luidt beslist ongunstig.

Uit de talrijke feiten, welke konden worden vastgesteld, blijkt maar al te duidelijk dat de landbouw kwijnt. De staat van zaken is niet alleen verre van bevredigend, maar inderdaad veel ernstiger dan velen, niet van nabij met deze toestanden bekend, geneigd zouden zijn aan te nemen."

55ste VERGADERING. — 27 APRIL 1893.

Interpellatiën van de heeren Pyttersen en Tijdens, betreffende maatregelen tegen werkloosheid.

En wanneer nu de geachte afgevaardigde die werkloosheid in verband brengt met de mindere of meerdere bevolking van het platteland, met denzelfden arbeid die altijd voor den grond moet worden verricht en met de andere oorzaken die hij noemde, dan meen ik, dat slechts ééne algemeene oorzaak te noemen is, eene die niet doet denken aan eene periodieke oorzaak, maar veeleer aan ééne die leiden moet tot constante werkloosheid; eene werkloosheid die met den tijd, naarmate de landbouw nog meer zal gaan kwijnen, voortdurend zal toenemen.

Nu meen ik dat, wanneer men den landbouwenden stand wil opheffen dit zal moeten geschieden door Staatstusschenkomst, door ingrijpende maatregelen van overheidswege. Zoolang men die maatregelen niet neemt, en met deze Kamer zal dit naar mijne overtuiging niet het geval zijn, zal men zich moeten bepalen tot die maatregelen die als het ware voor de hand liggen. Ik neem daarom de vrijheid op een paar maatregelen te wijzen die thans reeds door het uitvoerend gezag kunnen worden genomen.

Ik heb hier voor mij het *Provinciaal blad van Groningen* waarin voorkomt eene circulaire van den Commissaris der Koningin gericht tot de burgemeesters in de provincie Groningen. In die circulaire stelt de Commissaris aan de burgemeesters de vraag: in hoeverre kan *door U* tot duurzame verbetering van den toestand worden medegewerkt?

Verder wijst hij op de verhouding tusschen de werkgevers en hunne dienstbaren, die in vele gemeenten alles behalve de rechte is. Hij wijst ook op het feit dat onder de bestaande economische toestanden het gemis van loonenden arbeid in den winter en de moeilijkheid om daarin van gemeentewege op behoorlijke wijze te voorzien eene bron van ontevredenheid opent.

Maar, zoo vervolgt hij, is ook aan dit dikwerf terugkeerende kwaad niet te gemoet te komen door krachtige samenwerking en door buitengewoon hulpbetoon, zonder dat dit boven veler krachten gaat?

De Commissaris vestigt verder inzonderheid de aandacht van de burgemeesters op het tijdig zoeken van middelen van werkverschaffing, die de eischen der hygiëne bevredigen en een voldoend loon verzekeren, om dan met de volgende opmerking te eindigen: »dit alles en veel meer nog, 't welk bij uwe bekendheid met plaatselijke toestanden en behoeften meer onder uwe aandacht dan onder de mijne valt, worde door u overwogen en wekke u in deze ernstige tijdsomstandigheden tot een krachtig handelen op".

Ik geloof te mogen verklaren dat deze woorden en deze raadgevingen in die circulaire nedergeschreven, den schrijver tot eer strekken. Ik heb mij echter afgevraagd of eene dergelijke aanschrijving moest worden beperkt tot de grenzen van de provincie Groningen, en waarom niet tot alle burgemeesters eene aanschrijving werd gericht in denzelfden geest gesteld en van dezelfde strekking. Ik acht het alsnog wenschelijk dat van Regeeringswege eene dergelijke circulaire worde gericht tot alle hoofden van gemeenten, omdat, helaas! nog te veel op de vraag door arbeiders in tijden van werkloosheid tot de burgemeesters gericht om werk, ten antwoord wordt gegeven: het ligt niet op den weg der overheid om daarin te voorzien.

Die harde woorden behooren mijns inziens niet langer over de lippen der overheidspersonen te komen; wel daarentegen woorden in den geest en van de strekking als voorkomen in de circulaire. Indien een dergelijke maatregel van Regeeringswege genomen wordt dan zullen wij naast de vele betuigingen van deelneming met den nood der lijdenden, de vele betuigingen van sympathie voor verschillende maatregelen, die zouden *kunnen* genomen worden, de verschillende verklaringen dat maatregelen in overweging worden genomen, ook eens eene daad van deze Regeering hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil wel verklaren, dat ik naar deze eerste daad, naar eene dergelijke circulaire, uitgaande van deze Regeering, reikhalzend uitzie.

Nu zij het mij vergund op een anderen maatregel te wijzen, waarvan het misschien twijfelachtig is, of hij wel door een der hier aanwezige Ministers kan worden genomen, maar die ik toch reeds thans ter sprake wensch te brengen, omdat hij geldt die provincie, waar in de wintermaanden de grootste behoefte aan werk bestaat. Ik wensch daarom eerbiedig te verzoeken aan een der hier aanwezige Ministers om de opmerking, die ik thans ga maken, onder de aandacht te willen brengen van den Minister, bij wiens Departement zij behoort.

Het is namelijk in de veendistricten van Friesland, dat gedurende den winter werkloosheid heerscht, en vooral bij de zoogenaamde lage verveningen. Nu meen ik dat men door wijziging te brengen in een toestand, die ten aanzien van de verveningen in Friesland bestaat, ook het verschaffen van werk zou kunnen bevorderen, zij het dan ook niet op groote schaal, toch zóó, dat in die streken, waar de grootste behoefte aan arbeid bestaat, ook arbeid zou kunnen worden gepraesteerd.

Ik heb het oog op de slikgeldfondsen, die zijn opgebracht met het doel om de gronden na de vervening te doen inpolderen, drooggleggen en bedijken en de daarvoor noodige werken in de toekomst te onderhouden. Die fondsen zijn in den loop der tijden in sommige gemeenten buitengewoon aangegroeid. Wanneer men ze verdeelt in twee categorieën, waarvan de eerste behoort tot verschillende polders, die gereglementeerd zijn, dan wensch ik die eerste categorie onbesproken te laten, omdat de gelden, daartoe behoorende, veelal bij reglement, eene bepaalde bestemming hebben verkregen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, er steken ook belangrijke sommen in de gronden, verveend binnen de zoogenaamde veenkringen en opgebracht uit irreguliere verveningen; het is op die verveningen en het daarvoor opgelegde slikgeld dat ik de aandacht wensch te vestigen. De maatregel van slikgeldheffing dateert van het begin dezer eeuw, en ten gevolge daarvan zijn ten behoeve van sommige gronden buitengewoon hooge sommen ingeschreven. Die sommen blijven belegd, ten behoeve van den grond om dezen later droog te leggen, in te polderen en tot instandhouding der polderwerken en gaan met den grond over aan de opvolgende eigenaren.

Wat zou nu wenschelijk zijn, Mijnheer de Voorzitter?

Dat van de zijde der Regeering, hetzij pressie werde uitgeoefend op het gewestelijk bestuur, hetzij door het gewestelijk bestuur zelf veel meer bevorderd werd, het spoediger aan het doel dienstbaar maken dier slikgeldfondsen.

Die slikgeldfondsen kunnen volgens het reglement voor het doel worden besteed, indien door de Provinciale Staten dit gelast wordt op grond van waterstaatsbelangen, maar het blijkt uit verschillende schrifturen, onder andere uit die van een paar leden van Gedeputeerde Staten van Friesland, dat dit voorloopig niet zal plaats hebben. Maar de besteding dier fondsen kan ook worden gevraagd door de eigenaren van den grond voor gedeeltelijke inpoldering en drooglegging; en dat er eigenaren zijn, die op deze wijze gaarne in hunne veenderijen, nu de turf-industrie zoo gedrukt is, tot inpoldering zouden willen overgaan, indien zij de slikgelden maar konden terug krijgen, daarvan kan men zeker zijn. Laat ik er dadelijk bijvoegen, dat de groote eigenaren in den regel geen haast hebben met de inpoldering dier gronden; zij laten de gelden ingeschreven op het Grootboek, waarbij jaarlijks de rente wordt bijgevoegd en vallen de kosten der inpoldering later mede, dan ontvangen zij het te veel opgebrachte geld terug. Waar dit het geval is, ligt het voor de hand dat degenen die uitsluitend hun eigenbelang op het oog hebben, niet zullen medewerken tot spoedige drooglegging van den grond. Wel zal daarentegen de kleine eigenaar daartoe spoedig willen overgaan, vooral ook omdat deze geen producten van den grond ziet zoolang deze niet is drooggelegd. De spoedige beschikbaarstelling dier gelden is daarom vooral ook in het belang van den kleinen eigenaar.

En waarom worden nu de aanvragen voor gedeeltelijke inpoldering en drooglegging niet veelvuldiger gedaan? Omdat onder andere ten aanzien van die gelden groote

onzekerheid en onbekendheid bestaat. Men weet niet altijd hoeveel geld op ieder kadastraal perceel rust; de registers waarin die gelden zijn ingeschreven, zijn niet openbaar. Al weet soms een kleine eigenaar hoeveel slikgeld op zijn perceel rust dan staat hij nog voor de vraag hoeveel er is ingeschreven op de perceelen zijner buurlieden, die mede in aanmerking zouden komen voor inpoldering en drooglegging. Die onbekendheid, gevoegd bij de onzekerheid of het register van de eerste tijden af tot heden toe overal wel voldoende is bijgehouden, leidt er toe, dat de slikgeldfondsen, die zeer belangrijk zijn in sommige gemeenten, niet zoo spoedig worden aangewend voor het doel, waarvoor zij bestemd zijn, als wenschelijk ware, terwijl bij de wetenschap, hoe groot de sommen zijn die op de kadastrale perceelen rusten, voor de particuliere eigenaren in sommige veenderijen allicht aanleiding zou bestaan die gelden voor het beoogde doel op te vragen.

Om u, Mijne Heeren, een denkbeeld te geven van de sommen, die daarvoor kunnen worden aangewend, herinner ik alleen dat in de arme gemeente Weststellingwerf, waar in den afgeloopen winter zoo groote werkloosheid heeft geheerscht, is opgepot niet minder dan ruim $^1/_2$ millioen aan slikgeld en dat voor een van de veenkringen aldaar een bedrag van $1^3/_4$ ton op het Grootboek is ingeschreven, ten einde te worden besteed voor droogmaking, inpoldering enz. Ik herhaal de vraag: waarom geschiedt dit niet? Wellicht omdat belanghebbenden onbekend zijn met de gelden die op de verschillende kadastrale perceelen rusten, daar geen openbaarheid gegeven wordt aan de registers, waarin die gelden zijn ingeschreven.

Nu zou ik dezen wensch willen uiten, dat, evenals de inschrijvingen in het kadaster en in de registers van de hypotheekkantoren voor het publiek open liggen, ook aan de contrôle van het publiek werden onderworpen de registers van inschrijving van deze belangrijke sommen ten behoeve van den grond in Friesland. En niet alleen om daardoor te komen tot meerdere werkverschaffing in de verschillende veendistricten, maar ook in het algemeen belang, opdat niet langer openbare verkoopingen van die gronden plaats hebben zonder dat men nauwkeurig weet hoeveel slikgeld op die gronden rust. In de laatste jaren wordt dit wel veelvuldiger medegedeeld, maar in vele gevallen is het buitengewoon moeilijk te weten te komen, wanneer verveende grond verkocht wordt, hoeveel slikgeld ten behoeve van dien grond in het register is ingeschreven. Het spreekt vanzelf dat daarvan geprofiteerd wordt door hen, die op de eene of andere wijze achter het bedrag der inschrijving hebben weten te komen. Het is daarom èn op grond van het algemeen belang, èn op grond van het bijzonder belang, het laatste gelegen in de bevordering van werkverschaffing in de veenderijen, dat ik de vrijheid neem om bij de Regeering medewerking te vragen ter verkrijging van openbaarheid der registers en dientengevolge aanleiding voor den eigenaar van verveende grond, om 't zij alleen, 't zij in vereeniging met anderen uitkeering voor gedeeltelijke bepoldering en drooglegging van gronden bij de Staten te vragen.

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): De geachte vorige spreker heeft het doen voorkomen als zoude de regeling der slikgelden in de provincie Friesland een onoverkomelijke hinderpaal zijn voor het droogmaken van uitgeveende plassen. Dit is niet juist; ik kan den geachten afgevaardigde de verzekering geven dat o. a. op dit oogenblik een ontwerp tot inpoldering van de veenderij te Beets reeds een begin van uitvoering heeft gekregen en dat men zich reeds bezig houdt met den aankoop van den grond voor aanleg van de dijken. Die droogmaking zal de arbeidende klasse in de gemeente Beets, waar zooveel armoede geleden werd, ongetwijfeld zeer ten goede komen.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen voerde eenige bedenking aan omtrent hetgeen ik zeide ten aanzien van de interpellatie van den heer Pyttersen. Ik achtte de door dezen verlangde speciale onteigeningswet niet noodig en meende dat zij in strijd zou zijn met de Grondwet. De interpellant is toch de meening toegedaan dat in het door hem bedoelde geval de voorafgaande verklaring bij de wet, dat het algemeen belang de onteigening vordert, zoude moeten achterwege blijven en dit is m. i. in bepaalden strijd met art. 151, al. 2, der Grondwet, dat uitdrukkelijk voorschrijft dat de algemeene wet de gevallen bepaalt in welke die verklaring bij de wet niet wordt vereischt.

Het geldt hier meer dan eene eenvoudige vormquaestie, omdat, werd zoodanige bepaling in de onteigeningswet opgenomen, deze in het stelsel dier wet zoude moeten passen.

Ook werd gezegd dat ik wel beweerde doch niet bewees dat de gemeentebesturen, die werk wenschen te verschaffen, daartoe wel de noodige gronden zonder onteigening zouden kunnen verkrijgen.

Ik zou daarvoor echter vele voorbeelden kunnen bijbrengen, maar zal er slechts één aanhalen ten bewijze dat dit niet zoo moeilijk is.

Het gemeentebestuur van Amersfoort verlangde de beschikking over een uitgestrekt heideveld, ten einde aan het Rijk het gebruik van een exercitieveld te verzekeren. De eigenaren van die heide — en het waren er vele — hebben alle bereidwillig het veld tegen behoorlijke vergoeding afgestaan; van onteigening was volstrekt geen sprake.

De geachte spreker uit Zutphen heeft verder de oorzaak van den min gunstigen toestand in Friesland toegeschreven aan absenteïsme. Ik erken dat het zich verwijderen door de groote grondeigenaren, aan de provincie Friesland nadeel berokkent, maar waaraan is dat absenteïsme toe te schrijven? De groote oorzaak ligt in eene verkeerde regeling van het gemeentelijk financiewezen.

Nu zoekt de geachte spreker uit Zutphen in den bestaanden toestand verbetering te verkrijgen door herziening van het Burgerlijk Wetboek, met name van de bepalingen omtrent de verhuring van landerijen. Van eene regeling gelijk de geachte spreker dit wenscht, is echter m. i. weinig heil te verwachten. Het gevolg daarvan zou kunnen zijn, dat het kapitaal zich terugtrok.

De gemeentebesturen in Friesland weten echter die absente grondeigenaren toch wel te vinden, en wanneer men eene statistiek opmaakte van hetgeen die absente grondeigenaren, over wie dikwerf met mindere ingenomenheid wordt gesproken, in Friesland doen verwerken, zoude die opgave den geachten spreker uit Zutphen zeer zeker medevallen.

De geachte spreker uit Assen heeft mij niet goed gevat; waar hij meent dat ik Staatsarmenzorg wensch. Ik meen juist duidelijk te hebben gezegd, dat ik het denkbeeld van Staatsarmenzorg verwerp; maar ik wensch dat, wanneer door het gemeentebestuur werk wordt verschaft, gelijk de geachte interpellant dit voorstaat, alsdan indien de krachten der gemeente daartoe te kort schieten, van Staatswege financieele steun verleend worde. Dit is, dunkt mij, een groot verschil. Ik heb er echter de voorwaarde aan verbonden, dat die steun niet zoude worden verleend dan volgens strenge en vaste regels, door de wet te stellen. Zoodanige steun zou dus gepaard moeten gaan met wijziging van de tegenwoordige armenwet.

De heer **Zijlma**: Den Staat als werkgever te doen optreden, Mijnheer de Voorzitter, dat is volstrekt niet moeilijk. Werk is er in betrekkelijken zin altoos, maar productief werk, loonend werk, dat is de vraag.

Als de Staat voor een dag werken een gulden geeft, dan wil dat nog volstrekt niet zeggen dat die gulden ook werkelijk verdiend is. Niet omdat die werkman misschien onhandig of traag was geweest, maar omdat de verrichte arbeid niet dat uitbetaalde loon waard was.

Dit gelukt den Staat dikwijls bij het uitvoeren van groote werken die uit den aard der zaak door hem moesten worden aangelegd, zooals bijv. spoorwegen, kanalen, openbare inrichtingen of wat ook in het belang der communicatie, veiligheid of algemeen nut werd daargesteld. Maar dan verkrijgt de Staat waar voor zijn geld, vaak wel wat duur, doch in vele gevallen in vergelijking tot de waarde veel en goedkoop.

In elk geval, onze maatschappij kan daar niet buiten, en wijl ze tot eene behoefte waren geworden, moet de Staat eindelijk zorgen dat deze werken inderdaad tot stand werden gebracht.

Maar dan bewoog de Staat zich op zijn territoir, dat hem van rechtswege is aangewezen. Dan zal ook de Staat concurreeren; overschrijdt hij echter dien kring dan is concurrentie voor hem niet meer mogelijk. Groote corporatiën moeten winnen door het algemeene systematische van hun werk; bij alleenstaande gevallen zullen ze altoos duurder uitkomen.

Het Rijk werkt duurder dan de provincie, de provincie duurder dan de gemeente en de gemeente duurder dan de particulier.

Wil de Staat dus als werkgever optreden ook daar waar dit voor zijne behoeften niet juist werd verlangd, dan staat hij als zoodanig steeds in de achterste rij. Werk dat voor den particulier voordeel kan opleveren, zal den Staat allicht schade berokkenen.

Dit aannemende is er voor mij dan ook op de redeneering van Staatswerkverschaffing vrij wat af te dingen. Direct werk verschaffen in dien zin kan de Staat wel het allerminst.

Doch indirect daartoe bijdragen des te meer. Niet zelf doen, maar zooveel mogelijk de gelegenheid openen voor het particulier initiatief.

En dit heeft de Staat veeltijds in zijne macht; hem staan allerlei middelen ten dienste, inzonderheid op het gebied der wetgeving.

Ik wil op een punt in het bijzonder wijzen, Mijnheer de Voorzitter, dat, naar mijne bescheiden meening, daartoe zeer zoude kunnen medewerken.

Dit is eene algemeene wet op den waterstaat.

Wel is waar betreft dit slechts landelijke belangen, doch deze zijn daarbij dan ook ten zeerste betrokken.

De grondwetgevers hebben dit, naar het mij voorkomt, te recht ingezien.

Art. 191 der oude Grondwet luidt: De wet regelt het algemeene en het bijzondere bestuur van den waterstaat in den bovengemelden omvang, en art. 188 der nieuwe Grondwet bepaalt omtrent hetzelfde onderwerp: De wet geeft regels omtrent het waterstaatsbestuur, het oppertoezicht en toezicht daaronder begrepen, met inachtneming der voorschriften in de volgende artikelen van dit hoofdstuk vervat (wet van 12 Juli 1855, *Staatsblad* n°. 102).

Het belang werd derhalve door den wetgever ingezien. De tegenwoordige Grondwet verwijst echter aan het slot van het aangehaalde artikel naar de wet van 12 Juli 1877, (*Staatsblad* n°. 102).

En wat lezen wij daar?

»Alzoo Wij in overweging genomen hebben dat er noodzakelijkheid bestaat ter voorziening in sommige waterstaatsbelangen, *in afwachting der wet*, bedoeld in art. 191 der Grondwet, eenige voorloopige bepalingen vast te stellen" enz.

In afwachting der wet worden eenige *voorloopige bepalingen* vastgesteld.

Met die voorloopige bepalingen hebben wij het echter, zooals blijkt, reeds bijna 40 jaren moeten doen. Die wet zelve dagteekent naar ik meen reeds van 1841.

Was het nu dat door die bepalingen voldoende werd voorzien in de behoeften van eenen lateren tijd, men zou er vrede mede kunnen hebben.

Evenwel is dit geenszins het geval. In die voorloopige bepalingen welke in afwachting der wet in 1877 werden gemaakt, wordt in de eerste paragraaf slechts gesproken »Van de straffen tegen overtreding der keuren", en in de tweede »Van de middelen tot voorziening bij verzuim of weigering van de besturen om werken uit te voeren of hunne schulden te voldoen, of bij gebreke van beheer".

Het wezen der zaak betreft dit niet, althans wat ik meen daarvoor te mogen beschouwen. De uitloozing van het boezemwater door eene goede kanalisatie in de hand te werken, inpoldering en droogleggen te bevorderen, dat is in deze vooral het economisch belang.

In dat opzicht moeten wij ons nog steeds behelpen met de wet van 1841, en de afzonderlijke provinciale reglementen, welke in afwachting van die wet daarin moeten voorzien.

Onze tijd stelt echter andere eischen dan die van 1841. Vooral ten opzichte der kanalisatie heeft eene enorme verandering plaats gegrepen. Daardoor zijn thans gronden in cultuur kunnen worden gebracht, waaraan vroeger niet eens werd gedacht, heeft men in het algemeen de opbrengst van den bodem belangrijk kunnen verhoogen.

Daarom dient de wet de oprichting van waterschappen en het daaruit voortvloeiende inpolderen en droogleggen niet alleen gemakkelijk te maken, maar ook te bevorderen; zij behoort die aan te moedigen, zelfs daartoe te dwingen.

En de wetgever heeft daartoe de macht. Hij kan bepalingen maken onwillige eigenaren te dwingen. Hij zou bijv. de pandplichtigheid op meer afdoende wijze kunnen regelen.

Reeds in 1872 hebben de Staten van Groningen bij hun besluit van 12 Juli daarom op het tot stand komen van die wet bij de Hooge Regeering aangedrongen.

Na 21 jaren is het echter nog even ver. Ik meende evenwel bij dit punt de Regeering daarop te mogen wijzen. Er worden voor de totstandkoming eener zoodanige wet geen offers van de schatkist gevraagd en toch zal zij zooveel kunnen bijdragen productieven arbeid te vermeerderen, de opbrengst van den bodem te verhoogen.

Voor den afvoer van het boezemwater, drooglegging en inpoldering, is bijv. in Friesland nog heel wat te doen en zou de toestand daar zeker anders kunnen zijn, indien dit op voldoende wijze was geregeld.

't Is waar, dit helpt nu wel niet voor de werkloosheid van den volgenden winter, maar daarmede is ook niet te verwachten dat wij van die zaak af zullen zijn. Middelen ter bestrijding zullen dus ook voor lateren tijd te pas komen.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Een en andermaal is gesproken over het wetsontwerp, dat ik de eer gehad heb ten tweeden male bij de Kamer aanhangig te maken.

Door den heer de Beaufort uit Wijk bij Duurstede is eene bedenking geopperd tegen eene regeling van het onteigeningsrecht, zooals die door den heer Pyttersen werd voorgesteld.

De denkbeelden van den heer Pyttersen waren mij niet duidelijk genoeg om nauwkeurig te weten of de bedenking, door den heer de Beaufort aangevoerd, ook zou gelden tegen het door mij ingediende wetsontwerp.

Ik meen degenen, die zich door het bezwaar van den heer de Beaufort mochten laten afschrikken om langs den weg van verbetering van het onteigeningsrecht tot verbetering van den socialen toestand te komen, te mogen verwijzen naar hetgeen ik in mijne Memorie gezegd hebt; en ik wijs er vooral op dat in het Voorloopig Verslag, over het eerste ontwerp uitgebracht, aan die bedenking van den heer de Beaufort geen bijzondere waarde gehecht wordt.

Het is duidelijk dat in de Grondwet de *algemeene* onteigeningswet slechts staat tegenover *bijzondere* wetten, die ten aanzien van bepaalde werken, waarvan het algemeen nut door de Wetgevende Macht moet erkend worden, voorgesteld worden.

In de Grondwet wordt niet bedoeld eene *algemeene* wet te eischen, met uitsluiting van partieele regeling. Men kan daarin niet lezen dat de algemeene wetgeving op het onteigeningsrecht formeel in ééne enkele wet zou moeten samengevat worden, en niet geregeld zou mogen worden in twee of drie wetten.

De heer Pyttersen heeft bij het bespreken der zaak in het voorbijgaan gezegd dat het ontwerp door mij voorgesteld niet voorzag in de door hem geschetste behoeften.

Nu, ik erken gaarne dat als hij niets anders beoogt dan om te verkrijgen een gemeentelijk arbeidsveld voor werkverschaffing, mijn ontwerp niet tot zijn doel voert, doch tot verbetering van den algemeenen toestand zal het meer kunnen bijdragen dan wat hij van de Regeering tracht te verkrijgen.

Wat den invloed betreft op de verdeeling van den grond

ten platten lande, zou eene wetgeving in den geest van mijn ontwerp ten gevolge hebben dat de arbeidende bevolking bij de woning een klein stuk grond zou kunnen bekomen.

Het is eene bekende zaak dat overal waar de grond niet uitsluitend zit in handen van groote en middelbare eigenaren, maar de arbeidende bevolking een stukje grond bebouwt, wèl armoede heerscht maar niet in die mate als dààr waar de arbeiders niet in de gelegenheid zijn om hun vrijen tijd productief te maken door het telen van winterprovisie en andere benoodigdheden.

Ik meen den heer Heemskerk ook de opmerking te mogen maken dat het voor deze quaestie onverschillig is of men heeft groot grondbezit, zooals in Utrecht, of middelbaar grondbezit zooals in het Oldambt. Door het groot grondbezit op zich zelf wordt de arbeidersbevolking niet benadeeld, maar door het gemis van een eigen klein bezit.

Omtrent de groote gemeente Slochteren in mijn district, die eigenlijk een zuiver landbouwende gemeente is, al gaat een deel der bevolking in den omtrek op fabrieken arbeiden, verklaarde de dokter mij, dat juist de omstandigheid dat ieder daar een stukje grond bewerkt, er geen eigenlijk gebrek geleden wordt, al staat de levensstandaard er zeer laag.

Als de heer Pyttersen mijn wetsontwerp nauwgezet heeft bestudeerd, wat ik mag aannemen, dan had hij bij deze interpellatie het niet mogen doen voorkomen, alsof dit geheel buiten de zaak staat, tenzij hij verlangt, dat er alleen zal worden gestreefd naar het verkrijgen van terrein voor gemeentelijken veldarbeid.

Is dat zijne opvatting, dan acht ik zijn streven zoo verwerpelijk mogelijk. Een dergelijk doel in een wetsontwerp omschreven, zou mijne stem niet krijgen. Want laat ik buiten rekening het eenige geval waarin een dergelijk terrein werk zou geven, voor één of meer jaren, namelijk de jaren waarin zulke gronden tot bosch werden aangelegd, en wanneer de gezonde regelen die door particuliere eigenaren daarbij in acht genomen worden, ook gevolgd werden, namelijk diep spitten, en bewerking in tijden dat ander landbouwwerk stilstaat, dan is voor het overige van zulk gemeentelijk beheer van terrein voor landbouw ter verbetering van den toestand niets te wachten. Wat toch zal de cultiveering van eenige duizenden bunders op die wijze teweegbrengen? Ook op dien grond zal het werk natuurlijk bij vorst en sneeuw moeten stilstaan.

In den tijd waarin de arbeidende bevolking bij de particulieren geen werk vindt zou de gemeente ook geen werk hebben, daar de natuur haar evenzeer zou verbinderen om te doen werken. Daarentegen zal zij werk moeten doen verrichten als een ander ook werk heeft, en dan is de werkverschaffing vrij overbodig. Het gevolg van een dergelijk optreden van de gemeente zou slechts zijn dat zich eene nog grootere landbouwende bevolking in die gemeente vestigde, waardoor de reeds arme bevolking in zoodanige gemeente nog door den arbeid van gemeentewege zou worden vermeerderd. Het is alleen mogelijk dat de arbeiders het er beter door zouden hebben indien door de gemeente niet werd gevraagd, zooals de vorige spreker zoo te recht opmerkte, welke waarde de gepresteerde arbeid had, maar de arbeider van gemeentewege in staat werd gesteld zijn levensonderhoud te verdienen, onverschillig of er een equivalent voor werd verkregen. Hoeveel geld dit echter zou kosten, daaromtrent waag ik het niet mij eene voorstelling te vormen.

Als eene soort van nieuwen vorm van exploitatie van den bodem beschouw ik het in exploitatie brengen van gronden die tot dusver slecht werden geëxploiteerd door particulieren en dit vermoedelijk omdat zij slecht zijn, in rechtstreeksch beheer der gemeente, als eene zeer ruineuse onderneming, terwijl zij voor werkverschaffing niet zou helpen, omdat er voor werkverschaffing slechts gelegenheid zou zijn op denzelfden tijd als de particulieren werk hebben en omgekeerd.

Voor zoover de heer Pyttersen denkbeelden voorstaat, die niet vallen in het kader van hetgeen in mijne onteigeningswet wordt bevorderd, kan ik het doel zijner interpellatie niet steunen.

En nu een enkel woord over Friesland. Ik zou wel eens eene enquête willen instellen naar de toestanden in Friesland, ten einde eens precies te weten te komen wat daar eigenlijk omgaat.

Er is indertijd voor Beets in den lande gecollecteerd en het duurde niet lang of men had reeds meer geld dan er eigenlijk noodig was om te voorzien in hetgeen bij wijze van armenzorg ter plaatse kon worden gebruikt.

Er zijn mededeelingen, die a priori aan twijfel onderhevig zijn. De toestanden worden ons, vrees ik, niet juist voorgesteld. Wanneer ik de groote steden van Holland en hare omgeving er buiten laat en de hulpbronnen in verschillende provinciën vergelijk, dan komt het mij voor, dat Friesland de provincie is, die van nature de meeste hulpbronnen bezit. Men vergelijke den bodem met dien van andere provinciën, neem Noordbrabant, neem Overijssel, neem den achterhoek van Gelderland, neem Drenthe of een groot gedeelte van Groningerland, dan is ongetwijfeld de bodem van Friesland veel rijker. De binnenlandsche communicatiemiddelen zijn er voortreffelijk. De ligging met het oog op het binnen- en buitenlandsch handelsverkeer — alleen uitgezonderd het groote buitenlandsche verkeer, daarvoor zijn de havens niet diep genoeg — is onovertroffen. De ligging voor de ontwikkeling van de vischvangst is zoo goed als in eenige andere zeeprovincie.

Al de gewone hulpbronnen om tot ontwikkeling te geraken zijn in Friesland ruimer voorhanden dan in andere provinciën, enkele bevoorrechte streken elders uitgezonderd.

En juist uit die provincie komen meer bijzonder de klachten. Nu kan dit zijne reden misschien hierin hebben dat men elders met minder tevreden is, dat de Friezen eerder klagen. Ik heb wel eens vermoed dat in Friesland eerder geklaagd wordt, omdat de ontevredenheid en de armoede daar gebezigd worden als politieke agitatie-middelen, en als middelen om de gemeentekas voor de bevolking en vervolgens de Staatskas voor de gemeenten te doen openstellen.

Ik zeg niet dat ik niet denk dat van hetgeen van de armoede in Friesland wordt gezegd niet veel waar is, maar het is ook mogelijk dat er wordt overdreven, met het doel om daardoor de beurs van den Staat, dus indirect de beurs van de bevolking over het geheele land open te maken voor Friesland.

In elk geval leeft Friesland onder dezelfde wetgeving als al de andere provinciën. Naar de inductieve methode te werk gaande kan het verkeerde van den toestand dus niet liggen aan de wetgeving, die in alle provinciën evenzeer werkt maar in oorzaken, eigenaardig aan Friesland zelf. En nu de Friezen en hunne woordvoerders altijd bij ons komen om op verbetering aan te dringen, geloof ik dat wij den bal wel eens mogen terugkaatsen en den Friezen vragen: geeft gij ons eens rekenschap wat toch de aanleiding is dat uwe provincie, die onder dezelfde wetgeving leeft als de andere provinciën, zooveel meer reden tot klagen heeft. Alvorens telkens bij de Regeering aan te dringen om maatregelen te nemen voor Friesland, zou ik wel willen vragen: geeft ons eerst een duidelijk en precies verslag van de Friesche toestanden en van de oorzaken van het verschil met andere zelfs minder door de natuur bedeelde provinciën. Hoe is het bijv. te verklaren dat, wanneer in Friesland zooveel geschikte werkkrachten leeg zijn, er zich geen ondernemers van nijverheid opdoen om van de lage werkloonen, die gevolg zijn van overvloed van werkkrachten, gebruik te maken.

Nu wil ik er wel bijvoegen dat, zoo in de zekerheid ruim over werkkrachten te kunnen beschikken al eene aantrekkingskracht voor industrieelen mocht zijn, de geest onder de arbeidersbevolking aldaar een tegenwicht kan zijn.

Mij is wel gezegd dat de reden waarom industrieëlen zich bij voorkeur niet in Friesland, en in het algemeen in het Noorden nederzetten, daarin is gelegen, dat de arbeiders in het Noorden — dit geldt voor Groningen en Friesland — in verhouding tot hetgeen zij praesteeren,

55ste VERGADERING. — 27 APRIL 1893.

Interpellatiën van de heeren Pyttersen en Tijdens, betreffende maatregelen tegen werkloosheid.

nog al veel eischend zijn, zoodat de ondernemers niet gaarne met die arbeiders te doen hebben. En wat men omtrent den geest aldaar verneemt, leven de ondernemers aldaar nu juist niet onder bijzonder aantrekkelijke omstandigheden.

Zeker is het dat, naarmate de ontevredenheid grooter wordt, naar die mate ook de middelen ter genezing verder verwijderd worden, want de werkloosheid is natuurlijk in veel hoogere mate daar, waar men slechts een enkel middel van bestaan heeft. Zoo heeft men in streken, zooals de Groningsche veenkoloniën, waar fabriekswezen gepaard gaat met landbouw, veel minder armoede door werkloosheid, omdat er in de familiën die zich in den regel aan den landbouw wijden allicht ook leden gevonden worden, die in den winter een bestaan vinden in de fabrieken.

Waar uitsluitend landbouw beoefend wordt is men — de heer van der Feltz heeft het volkomen te recht opgemerkt — afhankelijk van de jaargetijden. Daar is de werkloosheid geen *maatschappelijk*, maar inderdaad een *natuur*-verschijnsel.

Er moet nevens den veldarbeid ook andere arbeid zijn, om een gezonden economischen toestand te verkrijgen. Maar dan moet men ook van Friesland uit, de ondernemers derwaarts lokken, en hen, vóór alles, het vooruitzicht openen om te leven in een atmospheer, aangenamer dan die gekweekt wordt door de Friesche volksleiders!

Daaraan, Mijnheer de Voorzitter, geloof ik dat wij allen, zooals wij hier ter vergadering zijn, ook iets kunnen doen, namelijk, als wij alle uitzicht, om buiten de grenzen door de armenwet gesteld, steun bij de Staatskas te vinden, onherroepelijk afsnijden; — dat niet de verwachting opgewekt wordt dat door demonstratiën en ongeregeldheden de Staatskas zich zal openen voor hulp; — en eindelijk dat wij ons niet vermeien in het doen van allerlei onbepaalde beloften, want ook die beloften, zij maken het werkelijk niet beter, omdat zij altijd de wezenlijke middelen van verbetering op den achtergrond doen komen.

Indien wij allen — en ik mag hier ook wel het woord richten tot hen, die hopen eens eene plaats in deze Vergadering te zullen bekomen — ons onthouden van het doen van beloften die niet voldaan, van het opwekken van verwachtingen, die niet bevredigd zullen kunnen worden, — zooals ook aan hen die later in deze Vergadering mochten zitting nemen blijken zal, wanneer zij zelven aan den wetgevenden arbeid deelnemen en de verantwoordelijkheid dragen, — dan zullen wij daardoor wel niet de armoede kunnen tegengaan, maar dan zullen wij in ieder geval minder ontevredenheid om ons heen verwekken. Ik bedoel hier niet de economische ontevredenheid, die tot lotsverbetering prikkelt, maar de staatkundige ontevredenheid, die zich ten gevolge van opgewekte verwachtingen in zoo betreurenswaardige verschijnselen openbaart.

Wanneer ik dit zeg, Mijnheer de Voorzitter, kan ik niet ontkennen, dat ik tot mijn leedwezen moet wijzen op uitingen in deze zitting van anderen aard. In de eerste plaats van den heer Gerritsen, die zeide: met deze Kamer is eigenlijk toch niets te doen; aan deze Kamer zal ik de ingrijpende maatregelen, die ik zou wenschen te nemen, maar niet eens noemen.

Ik geloof dat de geachte spreker daarbij, al is het niet juist in dezen vorm, geleid werd door de Latijnsche spreuk: *omne ignotum pro magnifico*. Van hetgeen niet gezegd wordt en aan beoordeeling wordt onttrokken, kan ieder zich schitterende voorstellingen maken. Men laat dan aan de phantasie vrij spel. Maar wanneer de heer Gerritsen meent dat het Staatsbestuur meer kan en meer moet doen, dan mag hij zich er niet toe bepalen, voor later ingrijpende maatregelen te beloven, en intusschen in werkeloosheid te volharden; dan behoort hij, met het oog op de verantwoordelijkheid, die ook op hem rust, van den eersten dag af, dat hij hier zitting heeft, zich te beijveren om ons gepreciseerde voorstellen te doen, omtrent hetgeen zijns inziens gedaan kan worden!

Er is verwezen naar het landbouwverslag, dat wij allen kennen, maar wij weten ook, dat dit verslag gekleurd is. De slikgelden zegt de geachte spreker. De quaestie van de slikgelden is eene quaestie van locaal-Frieschen aard en vormt een onderwerp van behandeling bij Friesche besturen. Volgens de bestaande wetgeving kan die strijd nergens worden uitgevochten dan in het provinciaal bestuur. Kan bij de wet daarin misschien eenige andere voorziening worden getroffen, het is eene zaak, die overweging kan verdienen. Maar zij kan slechts op enkele localiteiten invloed hebben.

Een zeer algemeen karakter daarentegen had de belofte van den heer Borgesius om verbetering aan te brengen door herziening van den Titel omtrent het pachtcontract. Die herziening doet echter niets ter zake, wanneer men den algemeenen geest behoudt van het Derde Boek van het Burgerlijk Wetboek, dat in het algemeen slechts regelingen bevat, die gelden voor zoover niet door partijen bij overeenkomst andere bepalingen zijn gemaakt. Wat wij ook in het Wetboek schrijven ten aanzien van het pachtcontract, doet absoluut niets ter zake, zoolang niet opgeheven wordt de vrijheid om anders dan volgens de regelen van het Burgerlijk Wetboek contracten omtrent land te sluiten.

Is het de bedoeling van den geachten afgevaardigde, dat wij de vrijheid van contract, ten aanzien van de exploitatie van land, wegnemen? Zoo neen, laat hij dan toch niet voorspiegelen, dat door verandering van bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, die geen dwingend recht bevatten, iets ter wereld aan den toestand kan verbeterd worden.

In een geest van humaniteit heeft men in het Burgerlijk Wetboek den zeer milden, doch ook uiterst onpractischen regel geschreven, dat, wanneer men misgewas heeft, geheele of gedeeltelijke remissie van pacht kan verkregen worden. Dit is de wettelijke regel, die zeker door den geachten afgevaardigde wordt toegejuicht. Maar ik heb in mijn leven nog geen pachtcontract gezien, waarin dit artikel niet in de allereerste plaats werd opzijde gezet, en dit is ook heel natuurlijk. Nu wil ik volstrekt niet zeggen, dat het Burgerlijk Wetboek niet voor verbetering vatbaar is, maar ik wil alleen den geachten afgevaardigde uit Zutphen vragen: wilt gij den betrokken Titel maken tot dwingend recht, waarvan niet kan worden afgeweken? En indien gij dit wilt, ten aanzien van het pachtcontract, waarom dan ook niet ten aanzien van de bepalingen omtrent andere contracten? Indien gij eindelijk alle in het burgerlijk recht geregelde onderwerpen zult hebben gemaakt tot dwingend recht, wat onderscheidt u dan nog van de verstgaande socialisten?

De heer **Tijdens**: Mijnheer de Voorzitter! Zeer zeker heeft dezen morgen bij mij beknoptheid aan juistheid in den weg gestaan, want het was allerminst mijne bedoeling, zooals de heer Heemskerk mij die toeschreef, om te beweren dat men door ontwikkeling komt op een lager zedelijk peil, ofschoon ik ook niet, zooals er hier zijn in de Vergadering, meen, dat juist ontwikkeling en zedelijkheid gepaard gaan. Toch geloof ik dat men door ontwikkeling tot grootere zedelijkheid kan komen. En wanneer ik nu beknopt heb medegedeeld dat door de grootere ontwikkeling van de boeren en boerinnen en door de toenemende verwildering van de dienstbaren, een kloof is ontstaan grooter dan die vroeger ontstond toen alles meer aartsvaderlijk toeging, meen ik daarmee te hebben aangetoond dat de verhouding tusschen werkgever en werknemer niet is zooals die wezen moet. Ik heb dus in de verste verte niet willen beweren dat de tegenwoordige toestand een gevolg is van de meerdere of de verkeerde ontwikkeling van de boeren en boerinnen.

In de tweede plaats zou ik een enkel woord tot den heer Minister willen richten naar aanleiding van de circulaire van den vorigen Commissaris der Koningin in Groningen. Met de strekking er van ben ik het volkomen eens, maar de fout van die circulaire is dat zij in te algemeene bewoordingen is gesteld. Zij raadt de burgemeesters iets, maar geeft niet aan welke middelen de

burgemeesters moeten aanwenden om aan dien raad te gemoet te komen.

Daardoor kom ik tot het antwoord, dat de Minister mij gegeven heeft. De Minister heeft gezegd dat hij trachten zal door gepaste en wettelijke middelen de werkloosheid, die zich in den volgenden winter zou kunnen voordoen, te voorkomen. Het is misschien onbescheiden, maar ik zou gaarne van den Minister willen weten of hij het in dit opzicht eens is met de circulaire van den Commissaris der Koningin in Groningen, dan of hij een anderen weg wil inslaan, een weg straks reeds door den heer van Houten aanbevolen. Ik geloof dat wanneer Zijne Excellentie zich alleen wendt tot de burgemeesters en tot de gemeentebesturen, hij niet tijdig en volledig de inlichtingen zal bezitten die noodig zijn om voor den volgenden winter werkloosheid te voorkomen.

Nog een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, naar aanleiding van 's Ministers woorden: »waar de werkloosheid zich heeft vertoond", dus waar die zich heeft geopenbaard. Deze woorden had ik liever niet vernomen, want er volgt uit dat Zijne Excellentie het maken van straatrumoer gelijk te Amsterdam — waar betrekkelijk weinig werkloozen zijn — dat van socialistischen en radicalen kant werd begunstigd, in de hand werkt. Dat is de bedoeling van den Minister wel niet, maar zijn antwoord leidt er toe aldus te denken. Ik had een breeder antwoord verwacht, namelijk dat Zijne Excellentie zou trachten gegevens omtrent de werkloosheid over het geheele land te verkrijgen.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! De laatste rede van den heer van Houten noopt mij tot een enkel woord.

Ik begin met te zeggen dat ik veel sympathie heb voor het door dien geachten afgevaardigde ingediend wetsontwerp om de onteigening van gronden te vergemakkelijken, en het ware mij hoogst aangenaam als het spoedig door de Kamer werd behandeld.

Sedert lang stel ik mij van dat ontwerp goede gevolgen voor, vooral om de werkloosheid te verminderen of te voorkomen. In eene vroegere betrekking toch heb ik opgemerkt welke groote zegen er in ligt, als de kleine man een eigen stukje grond in zijne vrije uren kan bewerken; en hoe die arbeid ruimschoots wordt betaald. Van armoede in den strikten zin is dan geen sprake: men moge al geen *geld* in huis hebben, er is steeds genoeg voedsel, dat men zelf heeft verbouwd, nu wat meer dan wat minder.

Ben ik dus ingenomen met genoemd wetsontwerp en zag ik het gaarne min of meer gewijzigd tot wet verheven, het deed mij leed dat de heer van Houten in deze discussie zich bepaalde tot theorieën; dat hij meer trad in theoretische bespiegelingen en wijsgeerige vragen stelde dan eene poging te beproeven tot het aangeven van middelen om de groote werkloosheid in ons land en vooral in Friesland eenigszins te verzachten en zoo mogelijk te doen ophouden. In plaats van daartoe zijne krachten in te spannen heeft die geachte afgevaardigde in verschillende vragen naar de oorzaken der tegenwoordige malaise in Friesland doen doorschemeren dat daar grootendeels eigen schuld tot den treurigen toestand heeft geleid. Ik laat dergelijke theoretische beschouwingen voor hetgeen ze zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Houten is thans gelijk aan een geneesheer die zijn patient steeds en steeds weer vraagt naar de oorzaak zijner ziekte, hem verwijt dat 't zijn eigen schuld is; en inmiddels verzwakt de lijder en gaat hij bij den dag achteruit.

Had de geneesheer hem met verstand behandeld, de kwaal in den grond bestreden, er zou uitzicht op genezing bestaan.

De theorie is vaak wreed, Mijnheer de Voorzitter.

Uit die vragen nu schijnt mij te blijken dat de heer van Houten bang is, dat Friesland te veel zal krijgen uit de Staatskas. Een paar opmerkingen wil ik ten opzichte dier vragen hem niet onthouden. De groote zeeweringen van Friesland hebben millioenen gekost en zullen dat nog kosten, terwijl die waterkeeringen geen gemeentelijk of provinciaal belang maar zeer zeker 's lands belang beoogen en dus geheel of gedeeltelijk voor rekening van het Rijk moesten worden gemaakt en onderhouden. Friesland moet die zeeweringen echter alléén onderhouden door steun van de provincie, hetgeen ten slotte neerkomt op het betalen door de ingezetenen. Voor enkele Friesche havens is Staatssubsidie gegeven, maar die tonnen of enkele millioenen werden verkregen met de grootste moeite, getuige onder andere de laatste behandeling van de begrooting van Waterstaat. Andere deelen des lands zijn meestal gelukkiger.

Wat nu de werkloosheid in Friesland betreft, wij naderen den zomer, en ik kan een feit van de laatste dagen meedeelen. Eergisteren liep in een der dorpen van Menaldumadeel een veertigtal arbeiders rond, die gaarne werken wilden, maar geen werk konden bekomen. Bij den burgemeester dier gemeente kwam het bericht, dat er eerstdaags nog 30 gedaan zouden krijgen. Wat moeten de gemeentebesturen in deze doen? Er *is* geen werk! Door de langdurige droogte komt er op de akkers geen onkruid en valt er dus niet te wieden; het land is in het zaad; de menschen kunnen niet anders dan landwerk verrichten en dat is er niet. Hoe zullen zij zich voeden; waardoor zullen zij onderhouden worden? Ik kan de verzekering geven, dat het met de armenzorg in Friesland niet zoo ruim gesteld is, als de geachte afgevaardigde uit Harlingen, de heer Heemskerk, straks beweerde.

Wanneer men nagaat, wat in de huisgezinnen wordt verdeeld, is men er over verbaasd, hoe men zich met zoo weinig vaak kan redden.

De oorzaak der werkloosheid ligt dan ook grootendeels hierin dat de bevolking in sommige gedeelten van Friesland te groot is, om het geheele jaar door werk te hebben, terwijl de veenderijen voor een groot deel zijn uitgeput. Nu er geen werk is, zoekt men werk te verschaffen op andere wijze; dat kost de besturen geld en daartegen zijn de middelen niet bestand.

De graanbouw levert slechte uitkomsten. Wij worden overstroomd door buitenlandsch graan.

Ook de aardappelprijzen zijn ongekend laag. In den laatsten tijd maakt men in Friesland buitengewoon veel werk van het tot stand brengen van eene fabriek tot het vervaardigen van beetsuiker.

Met eene energie, die eene betere belooning had verdiend, heeft men pogingen in het werk gesteld om een voldoend getal hectaren bij elkander te krijgen, ten einde suikerbieten te verbouwen en eene coöperatieve beetwortelsuikerfabriek te bouwen. Tot nu toe is men daarin nog niet geslaagd; de landbouwers durven niet; zij zijn schroomvallig om mede te doen aan zoo'n onderneming. Ze kunnen weinig of niets meer verliezen; er is te weinig draagkracht. Ook wordt er eene krachtige poging gewaagd om een bond tusschen boeren tot stand te brengen, ten einde te besluiten om meer vlas te bouwen, wat eene weldaad zou zijn voor de arbeidende bevolking.

En tot mijn genoegen, Mijnheer de Voorzitter, kan ik er op wijzen dat door de onderlinge samensprekingen en door de energie van vele mannen in het noorden van Friesland voorgegaan door de burgemeesters, het er toe is gekomen dat een belangrijk aantal bunders vlas meer verbouwd wordt dan vroeger. Ieder der leden dezer Kamer is bekend met het groote voordeel van den vlasbouw, namelijk dat die in den winter juist werk geeft wanneer er geen ander werk is, evenals dit voor een deel het geval is met de suikerfabrieken, daar de beetcultuur tot laat in het jaar werk verschaft. Al deze dingen zouden zeker spoedig tot stand komen en beter tot stand komen, wanneer de gemeentefinanciën in Friesland beter waren geregeld. Daar zit naar mijne wijze van zien de grondquaestie.

En nu moge men hier zooveel praten, theoretiseeren en philosofeeren als men wil over de vraag: hoe zijn wij gekomen in dien toestand, zoodat men in Friesland 6, 8, 10, 12 ja in eene gemeente zelfs 14 procent hoofdelijken omslag betaalt, het is meer dan duidelijk dat men *is* in een toestand die op den duur moet uitloopen op den ondergang van zulk eene gemeente. Voor een groot deel komt

55ste VERGADERING. — 27 APRIL 1893.

Interpellatiën van de heeren Pyttersen en Tijdens, betreffende maatregelen tegen werkloosheid.

dat omdat de gemeentewet niet toelaat om de uitwonende eigenaren in de belasting naar evenredigheid te doen bijdragen, maar ook dit zou in de verste verte nu niet meer voldoende zijn. Wanneer er ooit verbetering zal kunnen komen, vooral in het financiewezen in het noorden van Groningen en Friesland, dan zal de Minister door de wijziging van de gemeentewet en door eene betere regeling van de gemeente-financiën grondige verbetering kunnen aanbrengen.

En op welke wijze moet dat geschieden, Mijnheer de Voorzitter? Door het subsidiestelsel, door bedeeling, zooals het hier genoemd is? Neen, ik kan verzekeren, dat dit geld met smart en schaamte is ontvangen; men bedroefde zich er over dat het op deze wijs moest ontvangen worden. Ik geef deze verzekering aan de leden der Kamer, die meenen dat men in Friesland denkt »hebben is hebben en krijgen is de kunst". Neen, Mijnheer de Voorzitter, men is er nog te fier om aalmoezen te willen aannemen; men wil liever de gelegenheid geopend zien om te werken.

Er is maar één weg naar mijne bescheiden overtuiging, en dat is deze: om de gemeenten van de vele uitgaven te ontlasten die op den Staat moesten neerkomen, om ze te ontlasten van uitgaven die geëischt worden door het Staatsbelang. Ook hier moet het gelden: »wat gij wilt wat u geschiedt, weiger dat een ander niet".

Betere verhoudingen komen alleen tot stand als er wederkeerig gemeenschapsgevoel tusschen de individuën bestaat. Of dat nu juist moet komen van dat soort van Christendom waarvan de heer Heemskerk een van de strenge belijders is, dat laat ik daar. Wanneer ik dien geachten afgevaardigde en sommige zijner geestverwanten van Christendom hoor spreken, dan weet ik met een dat zij daarmede meenen een specifiek soort Christendom, waarin een andersdenkende, een moderne of een Israëliet geen levensbron vinden mag. Wie niet loopt in dat dogmatisch gareel mag en kan geen poging wagen om het voertuig dat beladen is met de nooden der maatschappij, voort te bewegen naar eene betere toekomst.

Mijnheer de Voorzitter! Het is mijn hoop en mijn wensch dat door het belastingwezen te verbeteren, door het te schoeien op eene geheel andere leest, en door het rein menschelijke gemeenschapsgevoel aan te kweeken, de sociale nooden in Friesland en overal, beter zullen mogen worden gelenigd of voorkomen.

De heer **Goeman Borgesius**: Met den heer van Houten is het in den regel aangenaam te debatteeren. Hij is gewoon de geschilpunten duidelijk en flink onder de oogen der Vergadering te brengen, en ook in zijne tegenstanders het goede te waardeeren.

Intusschen is het woord, waarmede de heer van Houten zijne rede straks eindigde, dunkt mij, in strijd met de goede manier van debatteeren, die hem anders eigen is. Zich tot mij wendende heeft hij gezegd: indien gij voortgaat op den weg, heden door u aangeprezen, dan zijt gij bezig om volbloed socialist te worden.

Mijnheer de Voorzitter! Welk spook wordt daar opgeroepen! De heer Schaepman heeft eens gezegd — het is nog niet zoo lang geleden — sociale bekeeringen zijn tegenwoordig aan de orde van den dag; en daarin is veel waarheid gelegen.

Als ik iemand ontmoet, die mij zegt op politiek en sociaal gebied nog hetzelfde te denken als 20 jaar geleden, dan ben ik geneigd hem te antwoorden: gij maakt u óf schuldig aan zinsbedrog, of wèl gij zijt mooi op weg om een politieke mummie te worden. Wie onzer kan zich aan de groote strooming op sociaal gebied geheel onttrekken? Zelfs de heer van Houten niet. Ook hij wenscht sociale hervormingen, al verzet hij zich tegen vele hervormingen welke tegenwoordig gevraagd worden door mannen, die overigens in menig opzicht tot zijne politieke medestanders behooren. Maar indien de heer van Houten tot mij zegt: gij zijt op weg om een socialist in de uiterste richting te worden, dan bedoelt hij daarmede blijkbaar niet dat ik ijverig propaganda maak voor arbeidswetgeving en sociale politiek, maar dan kon hij daarmede alleen bedoelen tot de Vergadering te zeggen: Neemt u in acht; — de afgevaardigde uit Zutphen tracht de door hem gewenschte hervormingen als onschuldig voor te stellen, maar hij is een socialist in merg en been.

Kan dit ernstig gemeend zijn, Mijnheer de Voorzitter? De geachte afgevaardigde weet te goed welke diepe kloof er ligt tusschen de sociaal-democratie en de richting die ik vertegenwoordig, de richting die hervormen wil met behoud van de bestaande grondslagen.

Het zou den schijn hebben alsof ik den heer van Houten een cursus wilde geven in sociale politiek, indien ik hier in het breede ging uiteenzetten, waarom wij, voorstanders van sociale wetgeving, ook dan, als wij diepingrijpende hervormingen vragen, nog principieel door een onoverkomelijke klove gescheiden zijn van de socialisten, die de heer van Houten op het oog heeft; liever wil ik hem er aan herinneren, dat hij, wat hij mij nu verwijt, eenige maanden geleden zelf nog heeft moeten hooren niet van één zijner medeleden, maar van »velen". In het Voorloopig Verslag namelijk over zijn ontwerp betreffende het onteigeningsrecht kan men met zoovele woorden lezen, dat de geachte afgevaardigde uit Groningen voorstander is van land-nationalisatie, dat hij den eigendom niet wil eerbiedigen, en dus overgaat in het sociale kamp. Ik voor mij heb het jammer gevonden dat zoo iets in het Verslag is opgenomen; — op de argumenten en niet op qualificatiën komt het aan — maar dit is toch zeker, dat een wetsontwerp, hetwelk strekt om de onteigening veel gemakkelijker te maken, en waarin bepaald wordt dat zonder veel formaliteiten aan grondeigenaren kan aangezegd worden: uw grond gaat over aan de gemeenschap, en gij zult u met eene vergoeding van 40maal de belastbare opbrengst moeten tevreden stellen al is de werkelijke waarde ook veel meer, — dat, zeg ik, — zulk een wetsontwerp in elk geval meer aan socialisme doet denken, dan hetgeen ik hedenmorgen aan het oordeel der Vergadering onderworpen heb.

En *waarom* zou ik nu in de schatting van den heer van Houten op weg zijn een socialist van de uiterste richting te worden?

Omdat ik mij heb verklaard voor betere wettelijke regeling van het pachtcontract, en meen dat daaromtrent enkele bepalingen moeten worden vastgesteld, waarvan partijen onder geen beding zullen mogen afwijken.

Gij wilt — zoo riep de heer van Houten — in ons Burgerlijk Wetboek dwingend recht opnemen; heden vraagt gij het voor het pachtcontract, morgen vraagt gij het voor iets anders, en . . . daarom zijt gij socialist.

Is dat logisch redeneeren? Is *dwingend* burgerlijk recht dan voor den heer van Houten iets nieuws? Is hij dan geheel vergeten dat in tal van artikelen van ons Burgerlijk Wetboek reeds dwingend recht is neergelegd? Meent hij dat straks bij de regeling van het arbeidscontract — eene regeling die ook reeds te lang is uitgebleven — dwingend recht geheel gemist zal kunnen worden? Heeft hij niet zelf erkend dat de beste bepalingen in den regel weinig geven als men er weer bij beding van mag afwijken? Maar wat heeft dan toch in 's Hemelsnaam de vraag of men op eenig punt meer of minder voorstander is van dwingend recht te maken met socialisme? Ik begrijp er niets van.

En toch is dit het eenige bezwaar dat tegen mijn denkbeeld door den heer van Houten is aangevoerd.

Ik hoor daar zeggen dat er nog andere bezwaren tegen zijn; welnu, ik zal de mededeeling van die bezwaren gaarne afwachten; dit is in elk geval zeker dat de heer van Houten mijn wensch naar eene betere regeling van de pachtcontracten alleen heeft bestreden met de Vergadering bang te maken voor socialisme.

Tot mijn groot genoegen heeft mijn denkbeeld instemming gevonden bij den heer Heemskerk, die met mij op de instelling van officieele pachtconcessiën heeft aangedrongen. Minder gunstig daarentegen hebben zich over deze hervorming uitgelaten de heeren van der Feltz en de Beaufort (Wijk bij Duurstede).

Wat keurt de heer van der Feltz er in af? Hij heeft gezegd: gij kent de Friesche landheeren niet, want anders zoudt gij weten dat zoo niet allen, dan toch zeker dat de groote meerderheid er niet aan denkt om alles uit hunne pachters te halen wat er in zit, maar altijd geneigd zijn vermindering van pacht toe te staan waar dit noodig is.

In 't algemeen zal ik dit niet betwisten, Mijnheer de Voorzitter, maar dat niet allen zoo mild en goedertierend zijn is toch zeker, en er zijn ook pachters die liever het uiterste betalen wat zij kunnen, dan eene gunst te vragen. In elk geval is eene wet noodig om dat wat eene gunst is tot recht te maken. En de grondeigenaars, die volgens den heer van der Feltz nu reeds zoo bijzonder mild zijn, zullen zich over eene dergelijke wet zeker het allerminst beklagen.

Het bezwaar door den heer de Beaufort geopperd was van anderen aard. Hij zeide te vreezen dat nu nog maar alleen de heeren Friesland verlaten, maar dat zij, als mijn plan doorgaat, ook hunne kapitalen zullen terugtrekken.

Ik begrijp dat bezwaar niet goed. Wil de heer de Beaufort daarmede zeggen dat vele uitwonende grondeigenaars hun land zullen gaan verkoopen? En zoo ja, zou dat dan wel zulk eene ramp zijn? Zou daardoor niet veeleer het absenteïsme in den wortel worden aangetast? Is het niet waar, dat toeneming van het aantal eigengeërfde boeren — en dat zou er allicht het gevolg van worden — aan welvaart en productie bevorderlijk is?

De heer de Beaufort make zich echter niet te bevreesd. Ik geloof veeleer dat vele grondeigenaren het niet meer dan billijk en rechtvaardig zullen vinden, indien de verhouding tusschen hen en de pachtboeren beter wordt geregeld en dat zij daarin geen reden zullen vinden om hun kapitaal terug te trekken en hunne goederen te verkoopen.

Dat de Minister zich over het door mij ontwikkelde denkbeeld nog niet heeft uitgelaten, verwondert mij niet, ik had ook geen antwoord verwacht; wel echter heeft de Minister geantwoord op mijne vraag: waarom voldoet de Regeering niet aan de toezegging in de Troonrede, dat zij ook sociale hervormingen aan de orde zou stellen? Gij kunt toch niet klagen — heeft de Minister gezegd — dat deze Kamer te weinig werk heeft; de Regeering heeft steeds getracht de Kamer bij te houden. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, dat ontken ik niet, maar dat was mijne grief niet; ik heb niet beweerd dat er niet genoeg wetsontwerpen inkomen, dat er niet genoeg werk is, maar ik heb beweerd — en dat houd ik vol — dat, terwijl wij overkropt zijn met werkzaamheden van allerlei aard, juist alles wat op sociale wetgeving betrekking heeft in portefeuille blijft liggen, althans niet wordt ingediend.

Intusschen heeft de Minister blijkbaar de beteekenis van mijn verwijt toch wel gevoeld, want hij voegde er bij: het ontwerp betrekkelijk de veiligheid en de gezondheid van de arbeiders in fabrieken en werkplaatsen is thans bij den Raad van State. Welnu, ik wil de hoop uitspreken, dat de Regeering, die gemeend heeft met het oog op den gang van zaken, het voorstel betreffende den leerplicht nog voorloopig terug te moeten houden, zich straks niet door den gang van zaken zal laten weerhouden om, als bovengenoemd ontwerp van den Raad van State terug is, het zoo schielijk mogelijk bij de Tweede Kamer aanhangig te maken.

Thans nog een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, over de Friesche toestanden, in verband met Staatstusschenkomst in het algemeen. Met den vorigen spreker ben ik het eens, dat het nasporen van de oorzaken van de treurige toestanden slechts in zooverre van groot gewicht is, als het daardoor gemakkelijker wordt de meest geschikte geneesmiddelen te vinden. Volgens den heer van Houten zou het zoo gemakkelijk zijn in Friesland nieuwe groote industrieele ondernemingen te vestigen, omdat de armoede er zoo groot is en de loonen er zoo laag zijn. Maar naar mijne meening zijn juist die armoede en lage loonen de hoofdreden waarom het zoo weinig gelukt in die provincie nieuwe ondernemingen tot bloei te doen komen. De ervaring toch leert dat niet in streken, waar de bevolking door allerlei omstandigheden en ook door laag loon is achteruitgegaan, de industrieën het meest bloeien, maar wel in die streken, waar hooge loonen worden betaald, waar ook flink, energiek, krachtig en kundig werkvolk te bekomen is. Ook uit dat oogpunt is er alles aan gelegen allengs weder verbetering aan te brengen in de maatschappelijke verhoudingen. Niet alles moet in dezen van den Staat worden verwacht, maar de hulp, de medewerking van den Staat kan niet worden gemist. De heer van Houten pleit in den laatsten tijd telkens tegen Staatstusschenkomst, maar een feit blijft het, dat hij in deze Kamer de eerste geweest is — en het strekt hem tot eer — om in het belang van de zwakken een beroep op Staatshulp en Staatsbescherming te doen; — een feit is het evenzeer, dat hij een ontwerp op de onteigening bij de Tweede Kamer heeft ingediend, waarvan uitbreiding van Staatstusschenkomst zoo al niet de bedoeling dan toch zeer zeker de strekking is. Waarom dan zoo heftig opgekomen tegen anderen, die ook de hulp van den Staat inroepen, zij het dan ook niet geheel in de lijn als door den heer van Houten wordt gewenscht? Toch zal ik de laatste zijn om te betwisten, dat bij het inroepen van Staatstusschenkomst voorzichtigheid plicht is. Inmenging van Staatswege is mijns inziens alleen geoorloofd indien aan deze drie voorwaarden voldaan wordt:

1°. indien er groote maatschappelijke kwalen zijn waartegen het particulier initiatief weinig of niets vermag;

2°. indien het blijkt dat de Staat tusschenbeide tredende dit kwaad zoo al niet geheel wegneemt dan toch verminderen kan;

3°. indien er geen gevaar is dat door het ééne kwaad te beteugelen een ander grooter gevaar in het leven zal worden geroepen.

Indien aan die voorwaarden is voldaan, dan is naar mijne overtuiging Staatsinmenging niet op grond eener theorie maar op grond van practische gegevens ten volle gerechtvaardigd. En het doet mij dan ook genoegen te mogen constateeren, dat deze Regeering, in plaats van zich aan te sluiten bij de onthoudingstheorie van den heer van Houten, ook heden het standpunt heeft ingenomen van bedachtzame leiding. Zij heeft niet alleen beaamd dat hier en daar treurige toestanden bestaan, maar tevens verklaard dat, zoodra de gang van zaken dit toeliet, met allen ernst door de Regeering maatregelen zouden worden voorbereid om zoo mogelijk iets bij te dragen tot verbetering. Van die verklaring neem ik gaarne akte en ik hoop dat wij de vruchten van de ernstige overweging der Regeering thans schielijk te aanschouwen zullen krijgen.

De heer **Pyttersen**: Indien ik had voorzien dat de door mij gestelde vraag zulk een stroom van welsprekendheid zoude doen vloeien, ware ik er wellicht voor teruggedeinsd.

Niet omdat het gesprokene door mij niet naar waarde wordt geschat, maar uit beduchtheid dat mijn oorspronkelijk denkbeeld geheel verloren zoude gaan.

Ik wil daarom trachten het door mij voorgestelde uit dien stroom te redden.

Wat ik heb voorgesteld is dit: dat aan de gemeentebesturen de bevoegdheid worde verleend eigendommen van anderen te onteigenen met het bepaalde doel deze gronden in kleine perceelen te verpachten aan on- of minvermogende ingezetenen.

Die gronden zullen in sommige gevallen vooraf in bebouwbaren staat dienen te worden gebracht; ook zullen gronden blijken door aard en ligging beter geschikt te zijn om in grootere perceelen verpacht, of tot houtcultuur bestemd te worden.

In het laatste geval zal daardoor een middel tot productieve werkverschaffing voor rekening der gemeente worden in het leven geroepen, van werk dat niet bezoedeld is door de demoraliseerende hulp der liefdadigheid.

De geachte afgevaardigden uit Assen en Harlingen hebben aanmerking gemaakt op deze laatste woorden. Ten onrechte naar het mij voorkomt. Wanneer de heer Heemskerk afkeurt de ondersteuning door den Staat van nood-

55ste VERGADERING. — 27 APRIL 1893.

Interpellatiën van de heeren Pyttersen en Tijdens, betreffende maatregelen tegen werkloosheid.

lijdende gemeenten; de heer van der Feltz het gevaarlijk acht steeds te steunen op Staatshulp, daar erkennen zij beide het demoraliseerende van eene hulp, welke de zelfstandigheid van gemeente en individu doodt.

Niet de liefdadigheid bezoedelt, maar wel het leeren steunen op de publieke liefdadigheid, op de kunstmatige en improductieve werkverschaffing.

Dat werk, die arbeid, door de gemeente- en armbesturen thans verstrekt — het steenen- en keienkloppen, b. v. de hulp door armbesturen verleend aan voor productieven arbeid geschikte personen, deze, Mijnheer de Voorzitter, noemde ik demoraliseerend, en ik geloof wel niet, dat daartegen een enkel bezwaar kan bestaan.

Ik zal de Kamer niet vermoeien door te willen beproeven de bezwaren van alle sprekers te wederleggen. Slechts enkele punten. Door den heer de Beaufort zijn grondwettige bezwaren ingebracht tegen de door mij gewenschte wijziging van het onteigeningsrecht. Die bezwaren zijn, meen ik, ampel weerlegd door de heeren Goeman Borgesius en van Houten, die op grond van het verslag omtrent de besprekingen over zijn wetsontwerp gehouden, de ongegrondheid dier grondwettige bezwaren aantoonde.

Nu is bij mij de vraag gerezen of niet dit debat althans in zooverre voor mij dit gunstig resultaat heeft opgeleverd dat daarvoor veler inzicht omtrent de strekking en de bedoeling van het ontwerp des heeren van Houten zal zijn gewijzigd.

Ik, en naar ik meen velen met mij, had mij de bedoeling van den heer van Houten aldus voorgesteld, dat hij de eigendommen door de gemeentebesturen onteigend, door deze weder aan particulieren *in eigendom* wilde doen afstaan. Nu schijnt echter uit hetgeen de geachte afgevaardigde aanvoert te mogen worden opgemaakt, dat het zijne bedoeling is die eigendommen door de gemeenten te doen onteigenen, die deze weder, ook in kleine perceelen, in *erfpacht* kunnen afstaan aan on- en minvermogenden, aan arbeiders.

Indien deze indruk de juiste is, en ik meen dit te mogen aannemen, dan verheug ik mij er toe te hebben medegewerkt om een bij velen bestaand misverstand weg te nemen. Eene duidelijke omschrijving van dit doel zou wellicht niet overbodig zijn.

Werd het nut van den voorgestelden maatregel door de meeste sprekers erkend, doch door enkelen minder hoog gesteld, verwonderd heeft het mij dat door den heer Heemskerk werd betwijfeld of dergelijke maatregel wel zou zijn in het belang der kleine bevolking. Verwondert ook heeft het mij, dat mijn denkbeeld aan gindsche zijde van de Kamer geene ondersteuning heeft gevonden.

Heeft de heer van Houten reeds gewezen op het voorbeeld van Slochteren, waar, dank zij het bezit van een stukje bouw- of tuingrond, geene bepaalde armoede heerscht, ik wensch te herinneren aan het voorbeeld van Weststellingwerf, waar juist het bezit van stukjes bouw- en tuingrond door de arbeidersbevolking oorzaak is, dat het gemeentesubsidie aan het burgerlijk armbestuur aldaar niet die schrikbarende hoogte heeft bereikt als in andere gemeenten het geval is, en zelfs lager is dan in de gemeente Westdongeradeel, welker bevolking ongeveer de helft bedraagt, een feit, waarop door de Gedeputeerde Staten noodzakelijk is gewezen.

De hooge prijs van den grond in laatstgenoemde gemeente maakt het voor den arbeider ondoenlijk zich daartoe toegang te verschaffen.

Ik wensch daarom, dat in die streken waar de grond te duur is of geheel in het bezit van tot verkoop of verpachting in kleine perceelen ongezinde groote eigenaars, de gemeente de bevoegdheid verkrijgt den benoodigden grond te onteigenen, om dien in pacht af te staan aan de thans geheel van hun loon afhankelijke arbeiders, ten einde dezen daardoor de gelegenheid te verschaffen om, beter dan in den bestaanden toestand mogelijk is, de armoede, die ook hem voortdurend bedreigt, te bestrijden.

Nog een resultaat stemt mij tot dankbaarheid. Het is dit, dat de gemeentebesturen, die in deze richting willen handelen, het vertrouwen mogen koesteren, dat zij daarbij kunnen rekenen op den steun van den Staat, den eenige, die hen in de gelegenheid zal kunnen stellen om op billijke voorwaarden, zonder verhooging van den gemeentelijken druk, dergelijke maatregelen ten uitvoer te brengen. Alleen door subsidie — niet in den vorm van eene gift, maar als een renteloos voorschot, op gemakkelijke voorwaarden terug te betalen — zullen de noodlijdende gemeenten maatregelen kunnen nemen, zooals die door mij gewenscht worden. En het heeft mij verheugd, dat van Regeeringswege de mogelijkheid niet is ontnomen, dat een dergelijk subsidie, een dergelijke steun aan de gemeenten zal worden verstrekt indien deze op deugdelijke gronden wordt gevraagd.

De heer **Tak van Poortvliet,** *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Een woord van dank aan de sprekers die heden het woord hebben gevoerd voor de gewichtige door hen medegedeelde opmerkingen, mag bij het sluiten van dit debat van deze plaats niet achterwege blijven.

Verder nog dit: De geachte afgevaardigde uit Harlingen betreurt het, evenals de Regeering, dat aan noodlijdende gemeenten tijdelijk subsidiën uit 's Rijks schatkist moesten worden toegelegd. Hij sprak tevens zijne verwondering uit over het feit, dat waar heden zoovele wetsontwerpen van de Regeering werden gevraagd, ook niet eene wettelijke voorziening ten aanzien van de gemeente-financiën was ter sprake gebracht en hij gaf zijn leedwezen te kennen, dat een daarop betrekking hebbend wetsontwerp van de vorige Regeering door de tegenwoordige bij haar optreden was ingetrokken. Wat dit laatste betreft, de bezwaren, welke tegen het wetsontwerp der vorige Regeering moesten gelden en welke de Regeering noopten het terug te nemen, zijn aan de Kamer bekend. Zij werden ontwikkeld in het Voorloopig Verslag, hetwelk daaromtrent door de Commissie van Rapporteurs is uitgebracht. Dat deze bezwaren niet geheel uit de lucht waren gegrepen, wel zeker moesten wegen, mag ook worden afgeleid uit het feit, dat op het in de eerste helft van Februari 1891 uitgebrachte Voorloopig Verslag door de toenmalige Regeering nimmer een antwoord is ingezonden.

Dat de tegenwoordige Regeering wettelijke voorziening der gemeente-financiën rekent tot hare taak te behooren, is door haar reeds meer dan eens uitdrukkelijk verklaard. Ook wanneer zij meent die taak te moeten vervullen. Bij monde zoowel van den Minister van Financiën als van Binnenlandsche Zaken is aan de Kamer medegedeeld dat de regeling der gemeente-financiën een onderdeel zal uitmaken van de herziening der gemeentewet. Opnieuw behoefde daaromtrent dus heden geen vraag tot de Regeering te worden gericht.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden stelde op den voorgrond dat vóór den aanstaanden winter wel geene maatregelen tot bestrijding van werkloosheid zullen worden genomen. Ik kan in deze meening niet deelen. Had de geachte afgevaardigde alleen den Rijkswetgever op het oog dan is zijne opvatting juist, maar menige maatregel tot bestrijding van werkloosheid kan en zal ongetwijfeld genomen worden door hen van wie zoodanige maatregelen in de eerste plaats moeten uitgaan, van de plaatselijke besturen, in wier onmiddellijke omgeving voorziening wordt vereischt. De noodzakelijkheid van en de verplichting tot plaatselijke voorziening werd ook op den voorgrond gesteld in de circulaire van den afgetreden Commissaris der Koningin in Groningen, waaraan door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden zoo te recht een woord van lof werd gebracht. Volgaarne sluit ik mij daarbij aan. Dat was een woord op zijn pas; kalm en helder, ernstig en warm, dat in de toenmalige omstandigheden onder hen, tot wien het was gericht, zeer zeker een gunstigen invloed moet hebben uitgeoefend. Maar terwijl deze circulaire van den Commissaris der Koningin door de dagbladen is openbaar gemaakt en verondersteld mag worden algemeen bekend te zijn, ware er niet het

minste nut in gelegen wanneer de Minister van Binnenlandsche zaken, voldoende aan het verzoek van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, nog eens eene soortgelijke circulaire rondzond aan de burgemeesters. Deze zijn trouwens, naar ik meen, ten volle doordrongen van hunne verplichtingen, ook ten aanzien van de armenzorg en zij zullen niet nalaten, ook zonder dat daarover een nieuwe brief van het Departement van Binnenlandsche Zaken uitgaat, om tegen den aanstaanden winter al datgene te doen wat tot bestrijding van de werkeloosheid kan strekken en binnen het bereik ligt van hunne macht.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden verzocht mij, om zijne opmerkingen aangaande de verveningen en de slikgeldfondsen in Friesland over te brengen aan den betrokken Minister. Ik zal gaarne aan dat verzoek voldoen en daarbij tevens de aandacht van den Minister van Waterstaat vestigen op hetgeen ook de geachte afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede omtrent dit onderwerp heeft in het midden gebracht.

Ten slotte. De geachte afgevaardigde uit Winschoten duidde het der Regeering ten kwade, dat zij een onderzoek naar den toestand der werkeloosheid zal instellen daar waar deze zich heeft vertoond. Ik erken gaarne, dat ik geen mogelijkheid zie, om een onderzoek in te stellen naar den aard en den omvang der werkeloosheid op plaatsen waar die toestand zich niet heeft vertoond.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Ik heb de eer namens de Vergadering de Regeering dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen.

Verder stel ik voor, morgen na de pauze over te gaan tot de eindstemming over het wetsontwerp omtrent het faillissement en de surséance van betaling. De wijzigingen in het wetsontwerp aangebracht zijn van zeer eenvoudigen aard en zullen hedenavond in handen der leden komen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Nog geef ik in overweging aan de lijst der werkzaamheden toe te voegen de conclusie van het Verslag der Commissie, in wier handen is gesteld de Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden kapitein-intendant van het leger in Nederlandsch-Indië Th. Kley. (**110**)

Daartoe wordt besloten.

Eindelijk neem ik de vrijheid aan de Kamer te herinneren, dat morgen, terstond na de opening der vergadering, de trekking der afdeelingen zal plaats hebben.

De heer van Alphen heeft bericht, dat hij wegens huiselijke omstandigheden de vergadering niet tot het einde kon bijwonen, en ook morgen niet tegenwoordig zal kunnen zijn.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Hintzen*, voorkomende op:

bladz. 1085, kol. 2, reg. 34 v. b., staat: evincules; lees: »e vinculis";

bladz. 1086, kol. 2, reg. 5 v. o., staat: Dit wetsontwerp wil zich alleen; lees: »En de persoon komt in aanmerking, ofschoon zich dit wetsontwerp alleen wil".

Op bladz. 1092, kol. 1, reg. 22 en 23 v. b., staat: 8, 9, 9*bis* en 9*ter*, 67, 155, 166, 198 en 205*a*; lees: »8, 9, 67, 155, 166 en 198";

aldaar, kol. 1, reg. 17 v. o., staat: het amendement; lees: »de amendementen".

56ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 28 APRIL 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een adres; 3°. een drukwerk. — Trekking van de afdeelingen. — Mededeeling van de benoeming der voorzitters en der tweede voorzitters van de afdeelingen. — Behandeling en aanneming van verscheidene wetsontwerpen en conclusiën van verslagen van commissiën tot onderzoek van Regeeringsbescheiden. — Nog ingekomen berichten van leden. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Mededeeling van het besluit der Centrale Afdeeling omtrent het onderzoek van wetsontwerpen in de afdeelingen. — Mededeeling van den Voorzitter over het in behandeling nemen van een wetsontwerp. — Eindstemming over het wetsontwerp op het faillissement en de surséance van betaling.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 74 leden, te weten de heeren:

Clercx, Tijdens, Mutsaers, Dobbelmann, Smeenge, Levy, Pyttersen, Land, de Beaufort, Havelaar, Zijlma, van Houten, de Geer van Jutfaas, Smit, Mees, Plate, van Kerkwijk, Hintzen, Rink, van der Feltz, Travaglino, A. van Dedem, van de Velde, Haffmans, de Meijier, Ruys van Beerenbroek, Huber, Veegens, Roessingh, Brantsen van de Zijp, Bahlmann, Ferf, de Ram, Roijaards van den Ham, Vrolik, van der Kaay, d'Ansembourg, Röell, van Löben Sels, van Bylandt, Kielstra, Pijnacker Hordijk, Keuchenius, Guyot, van der Borch van Verwolde, van Delden, Harte, Bevers, Walter, Rutgers van Rozenburg, van den Berch van Heemstede, Conrad, Schimmelpenninck van der Oye, Goeman Borgesius, Beelaerts van Blokland, van der Schrieck, van Gijn, Tydeman, van Karnebeek, van der Kun, W. de Beaufort, Hartogh, Heemskerk, Kerdijk, Lieftinck, Michiels van Verduynen, van Velzen, Smits van Oijen, Lambrechts, Gerritsen, T. Mackay, Heldt en Schepel,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Marine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer de Kanter, dat hij verhinderd wordt de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van het centraal bestuur van den Nederlandschen Bond van spoor- en tramwegpersoneel »Steeds voorwaarts", te Amsterdam, houdende verzoek om bij de Regeering aan te dringen op opheffing van het goederenvervoer op den Zondag.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid de 57ste aflevering van het Bulletin international des Douanes.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De Kamer gaat over tot de *trekking der afdeelingen.*

De uitslag daarvan is, dat zullen behooren:

tot de *eerste afdeeling*, de heeren de Kanter, Smeenge, A. van Dedem, van Delden, Tydeman, van der Borch van Verwolde, Hintzen, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Smit, Lucasse, van der Kun, Mutsaers, Bahlmann, Vermeulen, d'Ansembourg, Lambrechts, Clercx en van Vlijmen

tot de *tweede afdeeling*, de heeren van Houten, Zijlma, van der Feltz, Lieftinck, Æ. Mackay, Dobbelmann, Travaglino, van Bylandt, Cremer, Kerdijk, Farncombe Sanders, Donner, Viruly Verbrugge, Conrad, Keuchenius, Walter, Smits van Oijen, de Ras, Haffmans en Harte;

tot de *derde afdeeling*, de heeren Veegens, Tijdens, Poelman, Heemskerk, Brantsen van de Zijp, van Alphen, Geertsema, Kielstra, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Löben Sels, Röell, T. Mackay, Boreel van Hogelanden, de Meijier, Bool, van Velzen, van Gijn, de Geer van Jutfaas, Hennequin en van den Berch van Heemstede;

tot de *vierde afdeeling*, de heeren Schepel, Pyttersen, Huber, Beelaerts van Blokland, Schaepman, Bevers, G. van Dedem, Schimmelpenninck van der Oye, van Beuningen, Roijaards van den Ham, Ferf, Heldt, Hartogh, de Beaufort (Amsterdam), Vrolik, Havelaar, van Berckel, Guyot, Michiels van Verduynen en van der Schrieck;

tot de *vijfde afdeeling*, de heeren Roessingh, Gerritsen, Houwing, Goeman Borgesius, Kolkman, Rink, Zijp, van der Kaay, Land, Rutgers van Rozenburg, Levy, Reekers, van de Velde, Mees, Plate, Goekoop, Seret, van Kerkwijk, de Ram en Ruys van Beerenbroek.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den leden zich naar de kamers der afdeelingen te willen begeven tot het verkiezen van de voorzitters en de tweede-voorzitters.

De vergadering wordt voor eenigen tijd geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat door de afdeelingen benoemd zijn:

tot voorzitters, de heeren Bahlmann, Haffmans, van Alphen, de Beaufort (Amsterdam) en Rutgers van Rozenburg;

tot onder-voorzitters, de heeren A. van Dedem, Keuchenius, Brantsen van de Zijp, Roijaards van den Ham en van der Kaay.

56ste VERGADERING. — 28 APRIL 1893.

Behandeling van de wetsontwerpen Nos. **103**, **105**, **116** en **128** en van de conclusiën nos. **48** en **115**.

Aan de orde is de behandeling van:

I. HET WETSONTWERP TOT REGELING DER BESTEMMING VAN HET VOORDEELIG SLOT DER ALGEMEENE REKENING VAN DE STAATSONTVANGSTEN EN UITGAVEN OVER HET DIENSTJAAR 1889 EN VOORZIENING IN DE DEKKING VAN DE NADEELIGE SLOTEN DER REKENINGEN OVER EENIGE ANDERE DIENSTJAREN. (**103**)

II. HET WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE BESTEMMING DER GELDEN AAN DEN STAAT UITGEKEERD KRACHTENS ARTIKEL 36, EERSTE LID, DER WET VAN DEN 9DEN MEI 1890 (STAATSBLAD N°. 78), DER GELDEN KRACHTENS ARTIKEL 24, VIERDE LID, DER WET VAN DEN 9DEN MEI 1890 (STAATSBLAD N°. 79) IN 'S RIJKS SCHATKIST TE STORTEN — EN DER AAN DEN STAAT OVERGEDRAGEN KAPITALEN, BEDOELD IN ARTIKEL 87, LETTER A, VAN DE BIJ DE WET VAN DEN 22STEN JULI 1890 (STAATSBLAD N°. 134) BEKRACHTIGDE OVEREENKOMST DOOR DEN STAAT MET DE MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN GESLOTEN. (**105**)

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. HET WETSONTWERP TOT GOEDKEURING VAN DEN ONDERHANDSCHEN VERKOOP VAN EEN TOT HET KROONDOMEIN BEHOOREND PERCEEL GROND TE DINTELOORD AAN DIE GEMEENTE. (**116**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Bij het onderzoek van dit wetsontwerp in de afdeelingen der Kamer werd de vraag gedaan, of de vergrooting der algemeene begraafplaats in de gemeente Dinteloord niet ten gevolge zal hebben, dat die begraafplaats gedeeltelijk komt te liggen binnen den verboden kring, aangewezen in art. 16 der wet van 10 April 1869 (*Staatsblad* n°. 65).

Ik kan deze vraag ontkennend beantwoorden. De noordoostelijke grens van het over te dragen perceel is gelegen op meer dan 50 meters afstand van de zuidwestelijke grens van den weg, aan de overzijde waarvan de bebouwde kom van het dorp Dinteloord gelegen is.

De onderstelling in het tweede lid van het Verslag der Kamer gemaakt is juist; men heeft eene fout gemaakt in het afschrift.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. HET WETSONTWERP TOT GOEDKEURING VAN DEN ONDERHANDSCHEN VERKOOP VAN EEN STUK TUINGROND TE ZEVENBERGEN AAN P. A. TH. COETS DE BOSSON ALDAAR. (**128**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de gestelde vragen kan ik mededeelen, dat de veiling gehouden is op 12, 13 en 14 December 1892. De onderstelling van sommige leden, dat de onderhandelingen over den verkoop van dezen grond eerst begonnen zijn na de aankondiging der veiling, is niet juist. Wel werd de akte van verkoop na die aankondiging onderteekend, maar de onderhandelingen waren reeds in April begonnen en in de eerste helft van November beëindigd. Schijn van bevoordeeling is trouwens niet aanwezig, want de geveilde grond bracht slechts 65 cents per vierkanten meter op, terwijl voor dezen f 1 is bedongen.

De redactie van art. 2 is inderdaad eenigszins mild, doch er zal voor gezorgd worden, dat de ontvanger tijdig bericht zendt van de afkondiging.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. de CONCLUSIE van het verslag der Commissie in wier handen gesteld is het Verslag der Algemeene Rekenkamer over het jaar 1891; (**48**)

De *conclusie*, strekkende om het Verslag aan te nemen voor kennisgeving, en afdrukken van het rapport te zenden aan de hoofden van de Departementen van algemeen bestuur en aan de Algemeene Rekenkamer, wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VI. de CONCLUSIE van het verslag der Commissie, in wier handen gesteld zijn de Inlichtingen omtrent het adres van den gewezen tijdelijk gepensionneerden eerste-luitenant G. C. Arntzenius, te 's Gravenhage, strekkende om in het genot van voortdurend pensioen gesteld te worden; (**115**)

De *conclusie* strekt om den Minister van Oorlog dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen, en het Verslag in afschrift aan dien Minister toe te zenden.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Land**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan deze conclusie niet laten doorgaan, zonder protest aan te teekenen tegen de beschouwingen, die tot het vormen van die conclusie geleid hebben.

Wanneer een minder militair in den dienst invalide wordt en nog geen 20 jaar gediend heeft, wordt hij eenvoudig aan den dijk gezet; niet zoo met de officieren.

Uit de Memorie van Toelichting, nopens de pensioenwet voor officieren, blijkt het volgende:

» Dezelfde omstandigheden (namelijk gebrek aan de noodige middelen voor levensonderhoud) kunnen zich ook voordoen bij den officier die nog geen twintig jaren gediend heeft; doch, hoezeer zijne positie daarom niet minder ongelukkig kan wezen, heeft men echter gemeend, zich met betrekking tot het toekennen van een jaarlijksch pensioen binnen de voorgestelde grens te moeten houden.

» Bezwaarlijk echter kan men zoodanig officier, wanneer hij, althans in den eersten tijd, geheel of gedeeltelijk ongeschikt moet worden geacht om op eenigerhande wijze in zijn levensonderhoud te voorzien en het hem soms aan middelen ontbreekt om zich genees- of heelkundige verzorging te verschaffen, aan zijn lot overlaten, waardoor hij vaak op eenmaal van den eervollen stand van officier tot eenen lagen trap in de burgerlijke maatschappij zou nederdalen.

» Uit aanmerking van een en ander wordt voorgesteld den officier, in het voorschreven geval verkeerende, slechts *tijdelijk* in het genot van een pensioen te stellen."

Daaromtrent zegt nu de Commissie:

» In de gewisselde stukken en in de beraadslaging vindt men overigens niets, dat de bedoeling van den wetgever nader toelicht. De aangehaalde zinsneden wijzen er echter op, dat de wet voor den officier van minderen diensttijd dan van twintig jaren alleen *in den eersten tijd* heeft willen zorgen."

Tegen die beschouwing moet ik opkomen.

Het heeft werkelijk niet in de bedoeling gelegen om alleen in den eersten tijd te zorgen voor invalide officieren, maar wel voortdurend.

115. Inlichtingen omtrent het adres van den gewezen tijdelijk gepensionneerden eerste-luitenant G. C. Arntzenius.

De reden voor die opvatting, en waarnaar de Commissie te vergeefs heeft gezocht, leest men in art. 22 der wet, waar staat:

»Na het eindigen van den tijd waarover het tijdelijk pensioen is verleend, houdt het op of wordt het door Ons opnieuw tijdelijk toegestaan."

Het is dus niet het doel geweest om voor den eersten tijd te zorgen, maar om later te bepalen en facultatief te laten, of er omstandigheden aanwezig zouden zijn om steeds weder dat pensioen te verleenen.

Ik geloof hier te mogen zeggen, dat eigenlijk dat woord *tijdelijk* pensioen maar is gekozen geworden als een naam en als eene onderscheiding, maar dat het de bedoeling van den wetgever geweest is om dat *tijdelijk* pensioen aanhoudend weder aan geïnvalideerde officieren toe te staan.

Die opvatting is dan ook getrouw gehuldigd geworden bij de marine.

Ik heb hier voor mij liggen eene lijst van de officieren die van 1870 tot 1890 in dienst zijn gestorven, eene treurige lijst, bijna geheel gevuld met namen van jeugdige mannen, adelborsten, scheepsklerken enz.

Buiten hen die in den dienst gestorven zijn op jeugdigen leeftijd, moesten er velen gepensionneerd worden die geen 20 jaren dienst konden doen gelden en dus geen recht hadden op doorloopend pensioen, tenzij geconstateerd werd dat de invaliditeit door den dienst was ontstaan.

Al die jeugdige officieren waren echter hoofdzakelijk invalide geworden in en door de diensten in Oost-Indië doorgemaakt; zij ontvingen vóór 1878 dan een doorloopend pensioen, omdat hunne gebreken werden beschouwd, zooals werkelijk het geval was, als in en door den dienst te zijn gekregen.

Maar in Maart 1878 kwam er een noodlottig Koninklijk besluit, waarbij, ter beoordeeling of gebreken in en door den dienst waren ontstaan, de klimaatinvloeden werden buitengesloten.

Na dat feit konden in 1879 en later een aantal zee-officieren die in en door den dienst in Oost-Indië — maar ten gevolge der daar aanwezige klimaatinvloeden — invalide geworden waren, op grond van genoemd besluit, alleen tijdelijk gepensionneerd worden.

Op die wijze zijn van 1879 tot 1891 een 30tal jeugdige officieren van de zeemacht op tijdelijk pensioen gesteld moeten worden. Daarin nu was eene groote onbillijkheid gelegen, en om daaraan te gemoet te komen heeft men stilzwijgend die tijdelijke pensioenen na afloop steeds weder verlengd.

Dat heeft plaats gehad, dat was de wetsopvatting tot 1886. De Minister van Marine Gericke echter vaardigde in dat jaar eene resolutie uit, waarbij voortaan » in navolging van hetgeen bij de landmacht gold, *tijdelijk* pensioen niet zou worden verlengd, tenzij de gepensionneerde door ziels- of lichaamsgebreken niet in staat zou zijn in zijn eigen onderhoud te voorzien."

Hieruit blijkt, dat de wet wel degelijk tot 1886 werd geïnterpreteerd bij de marine, zóó als ik geloof dat zij geïnterpreteerd moet worden, namelijk dat het tijdelijk pensioen moest verlengd worden, ten einde bij voortduring te voorkomen, dat geïnvalideerde officieren zouden vervallen tot armoede.

In plaats van het goede voorbeeld, door de marine gegeven, te volgen, heeft de landmacht het slechte voorbeeld gegeven van de tijdelijke pensioenen te laten eindigen, ze niet te vernieuwen. De marine heeft (maar eerst in 1886) de wetsinterpretatie van de landmacht overgenomen, en daardoor het reeds zoo onbillijke besluit van 10 Maart 1878 nog schadelijker gemaakt.

Maar er is hier bij het vervallen van het pensioen geen handeling, geen actie. Het pensioen wordt toegekend voor bepaalden tijd en houdt daarna op. Als men zich niet met de zaak bemoeit, als men niets doet, vervalt het pensioen. Dat is eene groote onrechtvaardigheid.

Mij zijn bekend officieren die 10 jaren lang tijdelijk pensioen genoten hadden, waarbij dus het pensioen eens of meermalen was verlengd.

Op een goeden dag weder bij den betaalmeester komende, hoorden zij eenvoudig, dat hun pensioen niet meer bestond. Er was geen enkel onderzoek ingesteld, ten minste zij zelve waren niet gehoord of zij soms verkeerden in omstandigheden waarbij de voortzetting van het tijdelijk pensioen gemotiveerd of noodzakelijk zou zijn geweest. Eene dergelijke negatieve handeling is tegen de wet, wanneer het tijdelijke pensioen werkelijk moet beschouwd worden als een middel van blijvende zorg voor een geïnvalideerd officier. Ook is er dan geen reden om, wanneer men op een gegeven oogenblik dat pensioen stilzwijgend heeft laten ophouden, om dan, indien later weer blijkt dat die officier tot armoede zou vervallen, niet weder op dien maatregel terug te komen, al waren sedert één jaar of meerdere verloopen.

Ik heb gemeend dit in het midden te moeten brengen.

De heer **Veegens**, *Voorzitter der Commissie:* De beschouwingen van den geachten afgevaardigde uit den Helder hebben eigenlijk slechts voor een gering deel betrekking op de zaak die ons op het oogenblik bezig houdt. Het grootste gedeelte van zijn betoog was gewijd aan den toestand ten opzichte van de officieren bij de zeemacht, tot welke categorie de requestrant, wiens adres het hier geldt, niet behoorde.

Wat de zaak van den gewezen eerste-luitenant Arntzenius betreft, is in het bestreden deel van het Verslag der Commissie niet de meening uitgesproken, dat het opnieuw toekennen van een tijdelijk pensioen aan een officier, die vroeger reeds zoodanig pensioen genoot, doch daarna gedurende eenigen tijd zonder pensioen is gebleven, bepaald verboden zou zijn. De Commissie is alleen op grond van de Memorie van Toelichting van de wet van 23 Augustus 1851, tot de conclusie gekomen dat dit niet in de bedoeling van den wetgever heeft gelegen. Die conclusie schijnt moeilijk voor tegenspraak vatbaar, wanneer men let op den inhoud der tweede aangehaalde zinsnede uit dat Staatsstuk, het eenige wat bij de vaststelling dier wet daarover is voorgevallen. Uitdrukkelijk wordt daar gezegd, dat men zich met betrekking tot het toekennen van een jaarlijksch pensioen binnen de voorgestelde grens heeft meenen te moeten houden, daar men bezwaarlijk een ontslagen officier, die minder dan twintig jaren dienst telt, wanneer hij, *althans in den eersten tijd*, geheel of gedeeltelijk ongeschikt moet worden geacht om op eenigerlei wijze in zijn levensonderhoud te voorzien, aan zijn lot kan overlaten.

Waar nu in de geschiedenis van de wet niets voorkomt waaruit blijkt, dat men op die uiting in de Memorie van Toelichting zou hebben willen terugkomen, daar heeft de Commissie gemeend, dat de zienswijze van den Minister van Oorlog, dat het opnieuw toekennen van een sedert eenige jaren gestaakt tijdelijk pensioen niet in de bedoeling van den wetgever heeft gelegen, aannemelijk moet worden geacht. In elk geval kan er in de zaak, die het hier geldt, geen sprake zijn van verkeerde toepassing van wettelijke bepalingen.

Op deze gronden kon de Commissie geene andere conclusie voorstellen dan den Minister van Oorlog dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen en een afschrift van het Verslag aan dien Minister toe te zenden.

Ik meen door het gezegde het voorstel van de Commissie voldoende nader te hebben toegelicht. Het kan niet op den weg van de Commissie liggen met den geachten afgevaardigde uit den Helder in gedachtenwisseling te treden over eene andere categorie van gevallen dan waarmede wij hier te doen hebben.

De heer **Land**: De voorzitter der Commissie in wier handen de inlichtingen op het adres dat het hier geldt, zijn gesteld, heeft te recht op doen merken dat ik de conclusie die door de Commissie is voorgesteld, niet heb bestreden; wèl heb ik mij verzet tegen de motieven waarop zij rust. En wanneer nu gezegd wordt dat ik mij hoofdzakelijk heb beroepen op eene categorie van officieren, waarvoor deze wettelijke regelen niet gelden en waartoe

de persoon in quaestie niet behoort, dan moet ik in antwoord daarop doen opmerken, dat gelijkluidende bepalingen gelden voor het pensionneeren en voor het toekennen van een tijdelijk pensioen bij de zeemacht als bij de landmacht, hoewel werkelijk de toestanden zeer verschillen. Juist omdat men voor de zeemacht de wetsinterpretatie van de landmacht heeft gevolgd, die voor de zeemacht niet past, heb ik gemeend te moeten protesteeren, 1°. omdat ik meende dat de opvatting, die men bij het Departement van Oorlog heeft omtrent het toekennen van tijdelijke pensioenen in het algemeen niet de juiste is en 2°. omdat die opvatting bij de zeemacht tot grove onbillijkheden leidt en geleid heeft.

Er is nu echter geconstateerd dat het vernieuwen van tijdelijke pensioenen niet verboden is. De bedoeling van het verleenen van een tijdelijk pensioen is om den ontslagen officier althans in den eersten tijd tegen gebrek te vrijwaren, maar in de wet staat verder duidelijk dat, na afloop van den eersten termijn, het pensioen verlengd kan worden of opnieuw toegekend. Er is dus wel degelijk bepaald dat, wanneer de eerste termijn vervallen is en nog de officier tot armoede zou kunnen vervallen, opnieuw pensioen kan worden toegestaan, — blijvende zorg dus. Omtrent het tijdstip waarop die blijvende zorg zich zal kunnen openbaren, hetzij dadelijk na het ophouden van het eerste pensioen als men verzuimd heeft dit te verlengen, dan wel nadat een zeker aantal jaren is verloopen — daaromtrent is niets bepaald. Daar ik de conclusie van de Commissie niet kan bestrijden, wil ik den Minister in overweging geven na te gaan of niet weder een nieuw tijdelijk pensioen kan worden toegekend en of daartoe tot aan den dood van den geïnvalideerden officier toe niet steeds de mogelijkheid overblijft, zoodat wanneer den Minister alsnog ten genoegen mocht blijken dat werkelijk de gewezen officier dien het hier geldt, dreigt tot armoede te vervallen, ingeval hem geen tijdelijk pensioen werd toegekend, er alleszins termen en mogelijkheid zullen zijn hem alsnog voor hernieuwd tijdelijk pensioen voor te dragen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Met genoegen heb ik opgemerkt dat de geachte afgevaardigde uit Helder niet is opgekomen tegen de conclusie van de Commissie. Ik ben het met den geachten afgevaardigde eens dat het eens, twee-, driemaal verlengen van een tijdelijk pensioen niet verboden is, omdat er geen termijn in de wet is opgenomen. Maar toch vermeen ik dat de bedoeling der wet in het algemeen slechts is dat een officier die tot armoede zou vervallen, omdat hij geen pensioen kan krijgen, tijdelijk wordt ondersteund om in de gelegenheid te zijn om eene betrekking te zoeken en te krijgen in de burgerlijke maatschappij. Wanneer nu door ziels- of lichaamsgebreken dergelijke officier blijkt, na afloop van den eersten termijn, nog niet in zijn onderhoud te kunnen voorzien, dan wordt het tijdelijk pensioen steeds verlengd. Hier hebben wij echter een ander geval. De gewezen officier, dien het hier geldt, heeft in den tusschentijd, volgens de overgelegde stukken, wel in zijn onderhoud kunnen voorzien. Het kan zijn dat dit nu niet meer het geval is, en dan kan de zaak onderzocht worden, maar die overtuiging heeft de Minister omtrent den persoon, dien het hier geldt, niet gekregen.

Ik geloof dat ik het hierbij laten kan, omdat de geachte afgevaardigde uit den Helder geene andere conclusie heeft voorgesteld en zich niet heeft verzet tegen de conclusie door de Commissie voorgesteld.

De heer **Land**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Ik dank de Kamer voor het toegestaan verlof, waarbij ik nog een woord van dank wensch te voegen tot den Minister van Oorlog, die de wettige mogelijkheid heeft erkend, dat in geval van bij onderzoek gebleken bekrompen omstandigheden alsnog aan den officier dien het hier geldt, een tijdelijk pensioen zoude kunnen worden toegestaan.

De heer **van Löben Sels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch evenmin als de voorgaande geachte spreker op te komen tegen de conclusie der Commissie. Maar naar het mij toeschijnt, de heer Land heeft het reeds aangestipt, naast de strenge, ik zou bijna zeggen bureaucratische uitlegging van de wet, zijn er toch ook nog gronden van barmhartigheid, niet in strijd met de wet, die bij de hernieuwde toekenning der tijdelijke pensioenen behooren te gelden.

Waar langzamerhand ook in de Volksvertegenwoordiging meer wordt gevoeld voor de pensionneering van den onbruikbaar geworden ambtenaar of werkman, daar mogen toch militairen, schepelingen, zij die voor de veiligheid van ons leven en goed het hunne blootstellen, zeker op welwillendheid aanspraak maken. Voor hen mag zeker wel eene meer barmhartige opvatting van de wet van 1851 gelden, dan naar de letter vroeger wellicht bedoeld is.

Nu heeft de Minister reeds toegegeven, en ik ben er dankbaar voor, in strijd met hetgeen ik meen te moeten opmaken uit de schriftelijke gedachtenwisseling, dat er gronden kunnen zijn om opnieuw een tijdelijk pensioen te verleenen. Wij lezen op bladz. 2 van 's Ministers Antwoord:

»Dat het opnieuw zou kunnen worden toegestaan, ook dan wanneer het vroeger toegekend pensioen reeds sedert lang heeft opgehouden, is uit de wet of uit de bescheiden betrekkelijk hare wording niet op te maken. En dat de wetgever zoo iets zou hebben kunnen bedoelen, is, ook in verband met het vorenstaande, niet aannemelijk. In ieder geval staat het vast, dat iets dergelijks sedert de werking van bedoelde wet niet heeft plaats gehad."

Moest hieruit niet worden opgemaakt, dat de Minister eene meer barmhartige toepassing, als door mij bedoeld, niet mogelijk achtte?

Met genoegen constateer ik 's Ministers later oordeel, zooeven vernomen, dat de wet niet verhindert om bij voorkomende gelegenheid, wanneer blijkt, dat een officier dreigt tot armoede te vervallen, tijdelijk-pensioen te bestendigen of te hernieuwen.

De beraadslaging wordt gesloten en de conclusie zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VII. De CONCLUSIE van het Verslag der Commissie in wier handen zijn gesteld de Inlichtingen op de adressen van den gepensionneerden luitenant-kolonel der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië M. L. G. van den Bergh, houdende klachten over het bedrag van het hem toegelegd pensioen; (**133**)

De *conclusie*, strekkende om den Minister van Koloniën dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen en dit Verslag in afschrift aan den Minister toe te zenden, wordt zonder beraadslaging of hoofdelijke stemming aangenomen.

VIII. De CONCLUSIE van het Verslag der Commissie in wier handen is gesteld het beknopt Verslag omtrent den toestand der Koninklijke Militaire Academie, gedurende het jaar 1892. (**117**)

De *conclusie* strekt om, onder dankbetuiging aan den Minister van Oorlog, het Verslag voor kennisgeving aan te nemen.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van dit Verslag veroorloof ik mij eene enkele vraag. Bij het laatste Paasch-verlof, dat nu onlangs aan de cadetten werd gegeven, is dat verlof met één dag verkort. Wellicht is de Minister in staat hier aan de Kamer mede te deelen, wat tot dien maatregel aanleiding heeft gegeven. Ik zou er zeer prijs op stellen, dit te vernemen.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de

56ste VERGADERING. — 28 APRIL 1893.

Behandeling van de wetsontwerpen nos. 37 en 102.

Voorzitter! Kort vóór het Paasch-verlof, dat trouwens slechts vier dagen zou duren, werd voorgelezen, dat verschillende cadets, die achterlijk in hunne studiën waren, geheel of gedeeltelijk van dat verlof zouden verstoken blijven.

Die voorlezing lokte — wat hoogst ongepast en al neemt men ook den jeugdigen leeftijd der delinquenten in aanmerking in ieder geval indisciplinair was — eenig gebrom uit. Nu was het, met het oog op den kameraadschappelijken geest, die onder de cadetten heerscht, natuurlijk niet gemakkelijk om er achter te komen wie er eigenlijk gebromd hadden en daarom heeft de gouverneur den, mijns inziens, zeer verstandigen maatregel genomen, om het er voor te houden dat het geheele corps medeplichtig was, en in verband daarmede het Paasch-verlof voor allen met een dag verminderd.

Dit is de oplossing der vraag, die, naar ik hoop, den geachten afgevaardigde uit Amsterdam zal voldoen.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! Ik acht de geheele zaak niet van zoo overwegend belang om critiek uit te oefenen op de handelingen van den gouverneur der Militaire Academie.

Ik zal dus volstaan met den Minister dank te zeggen voor de door hem gegeven inlichtingen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *conclusie* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IX. Intrekking van artikel 87 van de »wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie" en in verband daarmede wijziging van eenige bepalingen der bestaande wetgeving. (**37**)

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

X. Bekrachtiging van eene overeenkomst met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen en met de Nederlandsche Zuiderspoorweg-Maatschappij, betreffende den locaalspoorweg Sittard–Herzogenrath. (**102**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! De geschiedenis dezer spoorweg-concessie is niet nieuw en tevens in de Memorie van Toelichting te vinden.

Intusschen geloof ik, dat in ieder geval één punt altijd heeft vastgestaan, namelijk dat voor velen, die belang in bedoelden spoorweg stellen, en dien gaarne tot stand zouden zien komen, het hoofdmotief was, dat in het zuidelijk gedeelte van Limburg steenkolenmijnen werden gevonden, die voor exploitatie vatbaar konden gemaakt worden.

Wij vinden dan ook in het Voorloopig Verslag daaromtrent het volgende:

»De aanleg van den locaalspoorweg Sittard–Herzogenrath werd zeer wenschelijk geacht. De kolenbeddingen rondom Heerlen zullen naar alle waarschijnlijkheid niet minder goede kolen leveren dan bij Aken worden verkregen, en het verdiende zeker aanbeveling om de ontginning van kolenmijnen door den aanleg van dezen locaalspoorweg te bevorderen."

Nu moet ik erkennen dat ik altijd verkeerd heb in de opvatting dat daar niet alleen kolen te vinden zijn — een feit, dat trouwens sedert eeuwen vaststaat — maar dat zij zich ook in zoodanigen toestand bevinden, dat ze met financieel succes kunnen geëxploiteerd worden. In de Memorie van Toelichting werd gezegd, dat die spoorweg gelegenheid zal geven om Nederland van kolen uit de Duitsche mijnen te voorzien beoosten Herzogenrath, en daar, wel eenigszins omzichtiger dan in het Voorloopig Verslag, bijgevoegd, dat mag verwacht worden dat hij leiden zal tot oprichting van nieuwe ondernemingen tot exploitatie van de uitgebreide steenkolenbeddingen in Limburg.

Niet lang geleden bevond ik mij in Limburg en ik heb daar eens geïnformeerd hoe het nu stond met die nieuwe steenkolenmijnen. Ik dacht dat ik iets zou kunnen zien van de werkzaamheden die daar verricht werden, zoodat van het oogenblik af, dat deze overeenkomst zou gevoteerd zijn in de Kamer, en de weg gebouwd er ook serieuse kans zou bestaan, dat men daar langs mijnen geopend vond, die ons transport zouden bezorgen. Nu geloof ik, dat die toestand niet alleen niet bestaat, maar tot mijn leedwezen heb ik vernomen, dat die zich ook nog wel eenigen tijd, zoo niet altijd, zal laten wachten.

Daarom zou ik den Minister van Waterstaat gaarne vragen, wat hem hieromtrent bekend is, of er kans bestaat, dat daar steenkolen zullen kunnen worden gewonnen en dat wij die zullen kunnen transporteeren. De aanzienlijke lasten, die de Exploitatie-maatschappij, de associée van den Staat, op zich zal nemen, zouden wij alleen dan kunnen en mogen goedkeuren, indien daar tegenover ook lusten, ontvangsten zullen staan.

Men zegt vaak: men behoeft bij het bevorderen van den aanleg van een locaalspoorweg over het algemeen niet zoo angstvallig te zijn, als bij dat van een normalen spoorweg, ook al komen ten slotte de financieele gevolgen voor rekening van den Staat. Maar deze locaalspoorweg kost f 50 000 per kilometer. Bedrieg ik mij niet dan heeft de eerste normaalspoorweg, die van Breda naar Tilburg, slechts eene kleinigheid meer gekost dan f 50 000 per kilometer. Dit bedrag is dus voor een onschuldig locaalspoorwegje niet zoo geheel onbeduidend. En waardoor zijn die kosten nu zoo hoog? Omdat de spoorweg moet aangelegd worden door een zeer geaccidenteerd terrein, wat natuurlijk grooten invloed zal hebben op de kosten van exploitatie. Wordt dit ontwerp wet, dan krijgen wij eene dure constructie van een spoorweg, waarop eene dure exploitatie zal volgen. De Exploitatie maatschappij heeft hare medewerking verleend om te trachten dezen spoorweg tot stand te brengen, maar daardoor zal zij zware lasten op zich nemen; zij zal een f 700 000 renteloos moeten voorschieten voor de constructie. Bovendien moet zij de rente garandeeren op de aandeelen, welke zelfs zal kunnen klimmen tot 4 pct.

Feitelijk komt het dus hierop neer, dat de Exploitatie-maatschappij, ergo ook de Staat, de rekening van den spoorweg belast zal vinden met f 1600 per K.M. wegens de kosten van opgenomen gelden en voor gegarandeerde rente.

Dit is naar mijn inzien niet zoo heel kinderachtig, want juist omdat die spoorweg zoo lastig is in constructie en in de toekomst zoo duur in exploitatie zal wezen, geloof ik, dat, om f 1600 per K.M. zuiver te kunnen overhouden, men zal moeten verkeeren in een toestand, dat de spoorweg f 5300 per kilometer kan opbrengen, dat is dus f 14 per dag en per kilometer.

Ik vrees zeer dat er geen kans is, dat die opbrengst zal verkregen worden, wanneer het waar mocht zijn — wat ik met leedwezen heb hooren melden — dat voor de opbrengst niet mag gerekend worden op transport van steenkolen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hecht enorm aan uitbreiding van ons verkeerswezen, zoodat, wanneer soms de Minister op dit oogenblik op mijne vraag, of er steenkolen getransporteerd zullen worden ontkennend moest antwoorden en mij niet dadelijk met cijfers zou kunnen overtuigen, dat het locale verkeer toch voldoende zal zijn om ons volkomen te verantwoorden wanneer wij dit ontwerp voteeren, ik dan den Minister beleefdelijk in overweging wil geven, de verdere behandeling uit te stellen en over een korten tijd, wanneer de Kamer weder bijeen zal komen, het terstond aan de orde te stellen. Want ik zou ongaarne willen

dat de Minister door mijne vraag een weinig verrast mocht zijn. Wil Zijne Excellentie evenwel terstond antwoorden, zoo zal ik met de grootste belangstelling de verdere cijfers te gemoet zien.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Vrolik, eindigde met te zeggen, dat de Minister wellicht eenigszins verrast zal zijn door de gestelde vraag.

Ik moet erkennen, dat dit voor een deel werkelijk het geval is, althans uit het Voorloopig Verslag had ik niet gemeend dat tegen den aanleg van deze lijn op zich zelf eenig bezwaar bestond. En ook om andere redenen had ik niet kunnen vermoeden, dat het algemeen belang dezer lijn thans bestrijding zou vinden; immers het is nog niet zoo lang geleden, dat zonder hoofdelijke stemming in deze Kamer eene onteigeningswet voor den bedoelden spoorweg is aangenomen, waarbij de aanleg daarvan als een werk van algemeen nut werd verklaard.

Intusschen wil ik trachten thans, zij het dan ook minder toegerust met voldoende gegevens, het algemeen belang, dat aan het tot stand komen van dezen spoorweg verbonden is uiteen te zetten. Dit belang is van tweeledigen aard.

In de eerste plaats zal de lijn dienen tot ontwikkeling van het locaalverkeer en als zoodanig een belangrijk en bevolkt gedeelte van zuidelijk Limburg uit zijn isolement verheffen en tevens als voedingslijn indirect het verkeer op de Staatsspoorweglijn bevorderen. Plannen voor locaalspoor- of trambanen zijn thans aan de orde van den dag en nu de hoofdspoorlijnen gereed zijn ligt het mijns inziens op den weg van den Staat den aanleg van die banen zooveel mogelijk te bevorderen.

De vraag doet zich echter voor, of het bedoelde gedeelte van zuidelijk Limburg wel in de eerste plaats voor den aanleg van eene locaalbaan in aanmerking komt, eene vraag die ik niet aarzel bevestigend te beantwoorden. Langs de te maken lijn toch woont eene bevolking van ongeveer 28 000 zielen, dat is gemiddeld per kilometer 1000, eene bevolking veel grooter dan langs den Geldersch-Overijsselschen locaalspoorweg en den Koninklijken Nederlandschen locaalspoorweg Willem III wordt gevonden. Op dit oogenblik heb ik voor deze lijn de juiste cijfers niet voor mij, doch zoo ik mij wel herinner bedragen deze slechts de helft van die langs de lijn Sittard-Herzogenrath. Hieruit mag wel worden afgeleid, dat uit een oogpunt van locaal verkeer de baan reden van bestaan zal hebben. Trouwens, indien dit voor deze lijn niet het geval was, dan zou men wel van het maken van nieuwe locaalbanen moeten afzien, daar er bezwaarlijk gedeelten van ons land zouden zijn aan te wijzen waarvoor het locaal belang grooter zou zijn.

Welke lasten zullen nu door den aanleg van dezen spoorweg op den Staat vallen? Bij de behandeling der Staatsbegrooting heb ik er op gewezen, dat het mijns inziens thans op den weg van den Staat ligt het tot stand komen van locaalbanen te bevorderen door subsidiën, wanneer dat ook door provinciën en gemeenten wordt gedaan, en in het algemeen heeft, naar ik meen, deze stelling weinig tegenspraak ondervonden.

Voor deze lijn echter is vóór mijn optreden wel subsidie van den Staat gevraagd, doch niet verleend, en toen hebben provinciën en gemeenten te zamen een bijdrage van ongeveer $2\frac{1}{2}$ ton, dat is bijna 20 pct. van de geheele aanlegkosten verleend. De Maatschappij tot Exploitatie der Staatsspoorwegen heeft zich bereid verklaard het risico der exploitatie geheel te dragen, zoodat volgens het thans voorgestelde contract de Staat noch voor den aanleg noch voor de exploitatie, voorloopig althans, eenig risico zal lijden. Het verlies dat de exploitatie aanvankelijk zal kunnen opleveren, wordt namelijk geheel door de Exploitatiemaatschappij gedragen, zoolang haar uit te keeren dividend nog beneden 4 pct. blijft. In de eerste jaren althans loopt de Staat dus hoegenaamd geen risico.

Een noodzakelijk gevolg der bestaande spoorwegovereenkomsten is echter, dat de Staat dat risico der Exploitatiemaatschappij bij eventueele naasting moet overnemen, echter zonder de verliezen te dragen, die voornamelijk gedurende de eerste jaren van exploitatie der nieuwe lijn zijn te wachten.

In de tweede plaats heeft deze lijn eene groote beteekenis, omdat zij het kolengebied van Limburg doorsnijdt, en nu is het bestaan van dien spoorweg een noodzakelijk vereischte om de exploitatie van dat mijngebied mogelijk te maken.

Wenscht nu de geachte afgevaardigde met den aanleg der lijn te wachten, totdat die mijnexploitatie ten volle verzekerd is, dan moet ik daartegen opmerken, dat op die wijze geen van de beide zoo belangrijke werken tot stand zal komen. Immers zou men dan met den spoorwegaanleg moeten wachten totdat de mijnen niet alleen in exploitatie waren gebracht, maar totdat proefondervindelijk was gebleken, dat die exploitatie op den duur met voordeel kon plaats hebben, terwijl, zooals vanzelf spreekt, met het ontginnen der mijnen niet kan worden begonnen zoolang de spoorweg niet verzekerd is.

De aangewezen weg om deze gewichtige zaken tot stand te brengen is dan ook mijns inziens deze, dat men begint met den spoorweg, die reeds op zich zelf reden van bestaan heeft.

Wat nu aangaat de mij door den geachten spreker uit Amsterdam gestelde vraag omtrent de mijn-concessie zelve, kan ik mededeelen, dat er boringen hebben plaats gehad waaruit is af te leiden, dat er goede kolenbeddingen aanwezig zijn.

Of die mijnen met voordeel geëxploiteerd zullen kunnen worden, daarvan kan het stellig bewijs uit den aard der zaak eerst geleverd worden wanneer zij werkelijk in exploitatie zijn gebracht; bevoegde deskundigen meenen evenwel, dat eene exploitatie met kans op voordeel kan plaats hebben.

Reeds sedert geruimen tijd is er voor die uitgestrekte kolenvelden concessie aangevraagd, welke binnen zeer enkele dagen kan worden verleend, aan iemand die daarvoor eene ernstige combinatie achter zich heeft.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Vrolik heeft in zijn betoog het zwaartepunt hierop gelegd, dat er zijns inziens niet genoeg zekerheid bestaat, dat bij exploitatie van den spoorweg Sittard-Herzogenrath het locaal verkeer eenerzijds van eenige beteekenis zal zijn, en dat *in* het spoorweggebied kolenontginning in genoegzame mate zal plaats hebben, om gezamenlijk de kosten van aanleg en exploitatie te dekken.

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft daaromtrent reeds inlichtingen gegeven; ik wensch bovendien de aandacht te vestigen op eene omstandigheid, welke blijkbaar door den heer Vrolik geheel over het hoofd is gezien bij de berekening van de rentabiliteit van dien spoorweg. Hij zal namelijk te Herzogenrath aansluiten aan de Duitsche spoorwegen en zoodoende aan het Wurmgebied, waar tal van steenkolenmijnen gevonden worden. Hij zal dus tevens reeds terstond dienen om die steenkolen, welke daar reeds worden ontgind, langs een korteren weg in Limburg en verder in ons land te brengen.

Is dus die spoorweg eenmaal tot stand gebracht, dan zal reeds onmiddellijk, afgezien van hetgeen zal opleveren de ontginning van steenkolen in het gebied van Heerlen, daaraan een belangrijk steenkolenvervoer verzekerd zijn, terwijl hij ook door het internationaal personenverkeer zal worden gebaat.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag niet ontkennen, dat ik onder den indruk ben van eene zekere kentering, die ik meen te kunnen opmerken in de sympathie welke zich vroeger voor dit wetsontwerp openbaarde. Er is een oogenblik geweest, dat velen — ik voeg er mij persoonlijk bij — zich werkelijk gevleid hebben dat, wanneer die spoorweg er maar eenmaal was, wij zouden krijgen exploitatie van steenkolenmijnen.

102. Overeenkomst met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorw. en met de Nederl. Zuiderspoorwegmaatschappij.

Uit de couranten is nu gebleken, dat bij de voorstellen die gedaan waren om meer subsidie te verkrijgen tot voortzetting der spoorlijn, een andere gedachtengang zich begint te openbaren, en dat men namelijk begint te aarzelen en niet meer dat optimisme heeft, noodig om de *gaîté de coeur* met deze zaak mede te gaan.

Het is naar aanleiding daarvan dat ik juist eens ben gaan informeeren, en toen ben ik geschrokken bij het denkbeeld dat die mijnexploitatie op Nederlandsch gebied waarschijnlijk zal blijken te zijn: eene misrekening.

De Minister heeft mij gezegd, dat hij eene serieuse concessie-aanvraag had. Ik inclineer mij. Maar wij hebben in de dagbladen dikwijls zien gewagen van dergelijke aanvragen, en dan meestal vernamen wij dat die in nauw verband stonden met de personen die de concessie van den spoorweg gekregen hebben. En wanneer dat hier het geval is, dan ligt het voor de hand dat degenen, die den spoorweg zullen tot stand brengen ook gaarne zich vleien met het slagen der mijnconcessiën.

Wat ik intusschen zoo gaarne van den Minister zou vernomen hebben, dat is de opinie van deskundigen, hetzij dan van onze eigen Staatsingenieurs of wel van buitenlandsche, en of die meenen dat het werkelijk waar is wat men beweert, dat het zal blijken dat die mijnexploitatie nimmer met vrucht gedreven kan worden.

Ik vrees steeds dat het moeilijk zal zijn om de f 1600 huur voor de Exploitatie-maatschappij er uit te halen. De Minister heeft er wel op gewezen dat de bevolking in die streek talrijker is dan die van andere oorden waar locaalsporen aangelegd zijn. Ik neem dat gaarne aan, maar ik zou in overweging geven om tegenover elkander te stellen de cijfers die op die lijnen nu verkregen worden en die welke ik voorrekende dat wij behoeven om de kosten te dekken. Die zullen nog zeer ver uit elkander blijven.

De heer Ruys van Beerenbroek meende dat ik geheel vergat een hoogst belangrijk element, namelijk het transitvervoer dat wij op deze lijn zouden kunnen krijgen van Duitsche kolen. Maar juist dit is voor mij het zwakste punt. Ik heb moeite aan te nemen dat wij het vervoer van Duitsche mijnen over deze spoorlijn zullen heen krijgen. Ik verbeeld mij dat de andere wegen die er zijn de voorkeur zullen blijven genieten.

En wanneer de Minister zegt: waarvoor maakt gij u bezorgd, want het Rijk lijdt geen risico, dan moet ik helaas! wijzen op de grootste kentering in mijn illusiën in den laatsten tijd. Waar gaan wij heen met onze spoorwegen? Kunnen wij nog lang spreken over eene scheiding van de belangen van de maatschappijen, die Staatsspoorwegen exploiteeren, en die van den Staat, of moeten wij voortdurend onder de oogen zien de mogelijkheid dat wij niet alleen indirect, zooals toch al sterk het geval is, maar sneller dan men gedacht heeft direct iedere som geld, die wij hebben laten besteden, rechtstreeks ten laste van den Staat zullen zien komen?

Daarom kan ik niet zeggen dat het antwoord van den Minister mij op dit oogenblik den moed geeft om mijne stem te verleenen voor het op zich laten nemen door de Exploitatiemaatschappij van dit risico, want het is ten slotte een risico voor den Staat.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam nader werd opgemerkt, meen ik er op te mogen wijzen, dat zekerheid dat de mijn met voordeel geëxploiteerd kan worden van te voren natuurlijk niet kan gegeven worden, maar dat voor zoover de Regeering daaromtrent ingelicht is, zij meent, dat die exploitatie met kans op goeden uitslag ondernomen kan worden.

Wat het risico van deze spoorweglijn betreft spreekt het vanzelf dat, wanneer het Rijk de lijnen der Exploitatiemaatschappij naast, de Staat dat risico op zich neemt. Maar mij dunkt toch, dat men veel te ver zou gaan om alleen uit vrees voor dit mogelijk risico bij naasting te beletten, dat de Exploitatie-maatschappij eene lijn in exploitatie neemt, die voor het locaal verkeer van groot belang zal zijn, en waarvan de aanleg van provincie en gemeentewege op eene zoo krachtige wijze geldelijk gesteund wordt als voor deze lijn het geval is. Een steun die volgens mijne meening waardeering verdient en zeker wel het beste bewijs levert, dat aan het tot standkomen van die lijn werkelijk een groot belang is verbonden.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! In aansluiting aan de laatste woorden van Zijne Excellentie den Minister, waarbij ik mij in hoofdzaak zeer kan aansluiten, wensch ik den Minister te vragen of dezelfde sympathie van deze Regeering te verwachten is wanneer men in andere streken van ons land, waar eenzelfde drang van provincie en gemeenten zich vertoont, locaalsporen wenscht aan te leggen. Ik vraag dit, daar het hier eene eerste toepassing van een beginsel geldt.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ik meen bij de behandeling van de Staatsbegrooting reeds in het algemeen mijne sympathie te hebben uitgedrukt voor den aanleg van locaal-spoor- en tramwegen; doch uit den aard der zaak zal voor elke nieuwe lijn afzonderlijk moeten nagegaan worden op welke wijze zoowel de aanleg als de exploitatie van Staatswege kan worden bevorderd.

De heer **Havelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de heer Vrolik heeft aangevoerd. Ik deel zijne zeer zwartgallige opvatting niet. Ik geloof dat de lijn eene toekomst heeft, die thans reeds als tamelijk zeker kan beschouwd worden. De Minister heeft reeds gewezen op de vrij talrijke bevolking van die streken, en ik mag er aan herinneren dat er geen waterwegen worden aangetroffen en dat het vervoer van landbouwproducten, bouwmaterialen, brandstoffen en alle volumineuse artikelen per as er zeer kostbaar is, zoodat nevens een vrij aanzienlijk personenvervoer een belangrijk goederenvervoer van localen aard is te verwachten. Daarbij komt dan het doorgaand vervoer in de richting van Aken en de achtergelegen streken. Ik deel de vrees ook niet dat het vervoer der Duitsche steenkolen niet over die lijn zal plaats hebben.

Ik heb de cijfers niet voor mij, zoodat ik niet geheel zeker ben van mijne citatie, maar wanneer, door aanleg van de lijn naar Eindhoven, beide lijnen één geheel vormen, zal eene verkorting van meen ik ongeveer 34 kilometer verkregen worden. De heer Vrolik zal wel toegeven dat deze verkorting, behalve voor het steenkolenvervoer, in het algemeen van groot belang is; te meer omdat de Exploitatie-maatschappij er belang bij zal hebben het vervoer over die lijn te leiden, omdat zij dan grooter parcours zal hebben over eigen lijnen.

Het steenkolenverbruik in Eindhoven en meerdere Noordbrabantsche plaatsen, speciaal in Tilburg, is zeer aanzienlijk, zoodat het voor die plaatsen van groot belang is als het vervoer over een korter traject plaats heeft, en de kostenprijs per ton loco dus vrij aanmerkelijk lager kan worden, wat eveneens het geval is voor een aantal plaatsen in Zuidholland en Zeeland.

De heer **Vrolik**, voor de derde maal het woord bekomen hebbende zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den heer Havelaar even te doen opmerken, dat ik in zijne verdediging iets vind, dat mij nog meer doet aarzelen om veel vertrouwen te hebben in deze zaak.

Zijn hoofdargument is dat hij mij, als oud-spoorwegman, vraagt: is het niet voordeelig als men een spoorweg 34 kilometer korter maakt?

Ja, dat kan voordeelig zijn voor degenen, die het tarief te betalen hebben. Maar wij staan hier een beetje op het

Behandeling van het wetsontwerp n°. **154.** — Mededeeling van ingekomen stukken. — Regeling van werkzaamheden.

standpunt van den Staat der Nederlanden, die eigenaar en mettertijd exploitant wordt, en dus de vracht te *ontvangen* heeft, en dan is het de vraag: of die 34 kilometers korter afstand voordeelig zijn.

De geheele redeneering van den geachten afgevaardigde stelt juist in 't helderste licht hetgeen mij het meest ongerust maakt, namelijk dat wij hier doen een eersten stap! Om die verkorting met 34 kilometers te verkrijgen, moeten wij eerst gaan doorbouwen van Roermond tot Eindhoven, en zal dat loonend zijn?

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht, en met 60 stemmen tegen 1 stem aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Rutgers van Rozenburg, Conrad, Goeman Borgesius, Beelaerts van Blokland, van der Schrieck, Tydeman, van Karnebeek, van der Kun, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Heemskerk, Kerdijk, Lieftinck, Michiels van Verduynen, van Velzen, Smits van Oijen, Lambrechts, Mutsaers, Dobbelmann, Smeenge, Levy, Pyttersen, Land, de Beaufort (Amsterdam), Havelaar, Zijlma, van Houten, de Geer van Jutfaas, Smit, Mees, Plate, Hintzen, Rink, van der Feltz, Travaglino, A. van Dedem, van de Velde, Haffmans, de Meijier, Ruys van Beerenbroek, Veegens, Roessingh, Brantsen van de Zijp, Bahlmann, Ferf, Roijaards van den Ham, van der Kaay, d'Ansembourg, Röell, van Löben Sels, van Bylandt, Kielstra, Pijnacker Hordijk, Keuchenius, Guyot, van der Borch van Verwolde, van Delden, Harte, Bevers, Walter en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer Vrolik.

XI. VERHOOGING VAN HOOFDSTUK IV DER STAATSBEGROOTING VOOR 1892. (**154**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Smidt,** *Minister van Justitie:* Mijnheer de de Voorzitter! Naar aanleiding van het Verslag, heb ik de eer te antwoorden, dat de geringe verhooging die hier wordt voorgesteld, voldoende kan gevonden worden uit de middelen van 1892.

Wat betreft de werking van het stelsel van voorwaardelijke veroordeeling in België, is het aan de Kamer bekend, dat hieromtrent opgaven zijn gevraagd en na eene herinnering ook toegezegd, maar ook na herhaalde aanvraag is daarop vooralsnog geen antwoord ontvangen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

berichten van de heeren van Kerkwijk en van Löben Sels dat zij verhinderd zijn de vergadering verder bij te wonen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

B. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar Verslag over het wetsontwerp tot wijziging van de wet op de Middelen voor het dienstjaar 1893. (**150**)

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

C. dat de Centrale Afdeeling besloten heeft om op Dinsdag 16 Mei eerstkomende, des voormiddags te 11 uren, in de afdeelingen in behandeling te nemen de wetsontwerpen:

regeling van de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen van Suriname en Curaçao en wijziging van de reglementen op het beleid der regeering in beide koloniën (**93**);

wijziging van de Regeeringsreglementen voor Suriname en voor Curaçao (**112**);

bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken; (**143**)

verhooging der Indische begrooting voor 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Malang naar Blitar; (**152**)

afschaffing van het recht van registratie op aanstellingen en akten van beëediging van ambtenaren; (**157**)

wijziging der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 80) tot nadere regeling van de heffing en bestemming van de kanselarij-leges; (**158**)

wijziging en verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1893; (**160**)

verhooging der Indische begrooting voor het dienstjaar 1893; (**161**)

onteigening ten behoeve van een spoorweg ter verbinding van het gemeenschappelijk station van den Staatsspoorweg en den Hollandschen IJzeren Spoorweg aan de Delftsche Poort te Rotterdam met het station van den spoorweg van Utrecht naar Rotterdam te Rotterdam, met afbuigingen in de richting naar Schiedam en naar Capelle; (**164**)

kredieten ten laste van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893, ter betaling van tot afgesloten dienstjaren behoorende onverevende vorderingen; (**165**)

wijziging en aanvulling der wet van 25 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 88) tot instelling eener Rijkspostspaarbank; (**169**)

verhooging van het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893; (**169**)

onteigening voor de normaliseering der Nieuwe Maas boven Rotterdam. (**171**)

D. dat het zijn voornemen is om in eene vergadering, eveneens te houden op Dingsdag 16 Mei, in overweging te geven, om na afloop van het onderzoek in de afdeelingen, waartoe besloten is, in behandeling te nemen het wetsontwerp, houdende invoering eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten. (**71**)

Aan de orde is:

a. DE EINDSTEMMING OVER HET WETSONTWERP OP HET FAILLISSEMENT EN DE SURSÉANCE VAN BETALING. (**18**)

De **Voorzitter**: In overleg met de Regeering zijn door de Commissie van Voorbereiding eenige wijzigingen in het

56ste VERGADERING. — 28 APRIL 1893.

18. Het faillissement en de surséance van betaling.

wetsontwerp voorgesteld. Ik geef het woord aan den heer Minister van Justitie om die toe te lichten.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! De wijzigingen, door de Commissie van Voorbereiding in overleg met de Regeering voorgesteld, zijn geheel van vormelijken aard en tevens van ondergeschikt belang. Tot toelichting daarvan valt inderdaad niets te zeggen; ik geloof dat zij zich zelve toelichten.

Intusschen zij het mij vergund er de aandacht op te vestigen, dat in het stuk nº. 20, gisteren-avond rondgedeeld, waarin bedoelde wijzigingen zijn opgenomen, een drietal errata voorkomen.

Bij de artt. 13 en 14 wordt voorgesteld daarvan te maken art. 14 in dier voege dat de haakjes waartusschen »kantoor" is geplaatst vervallen. Dit moet zijn: met wijziging in dier voege dat in plaats van »(het kantoor)" tusschen haakjes worde gelezen zonder haakjes: »of het kantoor".

In art. 167 moet »3de lid" worden veranderd in »derde lid"; in overeenstemming met hetgeen overigens in het wetsontwerp voorkomt, moet het cijfer worden vervangen door letters.

Bij de voorgedragen wijziging van art. 168 moet in » 13 eerste lid" achter 13 eene komma worden geplaatst.

Over de wijzigingen in het algemeen wenscht niemand het woord te voeren.

De *wijzigingen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor om, niettegenstaande de enkele wijzigingen die nu nog in het wetsontwerp zijn gebracht, thans over te gaan tot de eindstemming.

Alvorens echter heb ik de eer om, ingevolge art. 78 van het Reglement van Orde, de Commissie van Voorbereiding uit te noodigen, hare zienswijze over het wetsontwerp in zijn geheel mede te deelen.

De heer **Travaglino**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding:* De Commissie is eenstemmig in hare meening, en heeft de eer de Kamer te adviseeren het wetsontwerp aan te nemen.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 56 tegen 12 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Huber, Veegens, Roessingh, Brantsen van de Zijp, Bahlmann, Roijaards van den Ham, Vrolik, van der Kaay, Röell, van Bylandt, Kielstra, Pijnacker Hordijk, Guyot, van der Borch van Verwolde, van Delden, Harte, Bevers, Walter, van den Berch van Heemstede, Conrad, Schimmelpenninck van der Oye, Goeman Borgesius, Beelaerts van Blokland, van Gijn, Tydeman, van Karnebeek, van der Kun, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Hartogh, Kerdijk, Lieftinck, Michiels van Verduynen, van Velzen, Smits van Oijen, Gerritsen, T. Mackay, Heldt, Mutsaers, Dobbelmann, Smeenge, Pyttersen, Land, de Beaufort (Amsterdam), Havelaar, Zijlma, van Houten, Smit, Mees, Plate, Hintzen, Rink, van der Feltz, Travaglino, de Meijier, Ruys van Beerenbroek en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Ferf, de Ram, Keuchenius, van der Schrieck, Heemskerk, Lambrechts, Clercx, Levy, de Geer van Jutfaas, A. van Dedem, van de Velde en Haffmans.

b. De behandeling van de CONCLUSIE van het Verslag der Commissie in wier handen zijn gesteld de Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden kapitein-intendant van het leger in Nederlandsch-Indië Th. Kley, zich be klagende over hem, naar hij meent, door zijne pensionneering aangedaan onrecht.

De *conclusie*, strekkende om:

1°. adressant's nader adres dd. 30 Januari 1893 neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden;

2°. den Minister van Koloniën dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen en dit Verslag in afschrift aan den Minister toe te zenden",

wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Hartogh*, voorkomende op:

bladz. 996, kol. 2, reg. 11 v. o., staat: wel; lees: »veel";

bladz. 997, kol. 1, reg. 1 v. b., staat: ontwerp; lees: »wet";

bladz. 1024, kol. 1, reg. 28 v. o., staat: gehaveid; lees: »geknoeid";

aldaar, kol. 2, reg. 4 v. b., staat: dan; lees: »dan geen";

aldaar, reg. 7 v. b., staat: den; lees: »dien";

bladz. 1051, kol. 2, reg. 21 v. o., staat: 20; lees: »30";

bladz. 1054, kol. 2, reg. 8 v. b., staat: een; lees: »geen";

bladz. 1056, kol. 2, reg. 7 v. o., staat: natuurlijk; lees: »nauwelijks";

bladz. 1096, kol. 2, reg. 2 v. o., staat: is er; lees: »er is".

57ste VERGADERING. — 16 MEI 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken.

57ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 16 MEI 1893

(GEOPEND TE 3³/₄ UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden. — Mededeeling omtrent de afwezigheid van den griffier; 2°. brieven van de heeren Boreel van Hogelanden en Havelaar; 3°. wetsontwerpen; 4°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin; 5°. een Regeeringsbescheid; 6°. adressen; 7°. afschrift van een adres; 8°. boekwerken. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden. — Verlof verleend aan den heer Beelaerts van Blokland om eene vraag te richten aan den voorzitter van het Kabinet betreffende het wetsontwerp tot regeling van den dienst bij de militie.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig met den Voorzitter 70 leden, te weten de heeren:

van Gijn, A. van Dedem, van Velzen, van Alphen, Levy, Kolkman, Rink, Conrad, Kielstra, de Beaufort, Mees, Plate, Smit, Hintzen, van Löben Sels, Houwing, van Kerkwijk, Heldt, Pyttersen, Heemskerk, Donner, Zijp, T. Mackay, Roessingh, Bevers, Schimmelpenninck van der Oye, van de Velde, van der Feltz, Ferf, Guyot, de Ram, van den Berch van Heemstede, Ruys van Beerenbroek, Viruly Verbrugge, Vrolik, Cremer, de Meijier, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, Roijaards van den Ham, Mutsaers, Land, Brantsen van de Zijp, van Houten, Æ. Mackay, Kerdijk, van Bylandt, Zijlma, Schepel, Goekoop, van der Schrieck, Harte, Travaglino, Vermeulen, de Ras, van Beuningen, Poelman, Huber, Beelaerts van Blokland, G. van Dedem, Veegens, W. de Beaufort, van Vlijmen, van Delden, Pijnacker Hordijk, van der Kaay, Seret, Bool en Röell,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Financiën en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Hartogh, Walter, Lieftinck en Clercx, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste wegens ongesteldheid, de tweede door ambtsbezigheden, de derde uit hoofde van familiezaken, de laatstgenoemde ook de volgende dagen dezer week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat met mijne voorkennis de heer griffier, wegens treurige familie-omstandigheden eenige dagen uit de vergadering afwezig zal blijven.

De **Voorzitter** deelt mede dat nog zijn ingekomen:

2°. de volgende brieven:

»Haarlem, 28 April 1893.

»HoogEdelGestrenge Heer,

»In de overtuiging dat de vereeniging van het lidmaatschap der Tweede Kamer der Staten-Generaal met het burgermeesterschap der gemeente Haarlem, mij op den duur zou beletten de werkzaamheden aan beide betrekkingen verbonden, naar behooren waar te nemen, heb ik de eer U HoogEdelGestrenge te berichten, dat ik met 1° Juni aanstaande mijn mandaat voor de Tweede Kamer nederleg.

»Ik maak mij deze gelegenheid ten nutte om U HoogEdelGestrenge, als ook aan mijne medeleden, mijn dank te betuigen voor de vele blijken van welwillendheid en vriendschap in de Kamer ondervonden.

»Met gevoelens van zeer bijzondere hoogachting heb ik de eer te zijn,

»HoogEdelGestrenge Heer,

»Uw dienstwillige dienaar,

BOREEL VAN HOGELANDEN.

»*Aan*
den heer Voorzitter der Tweede Kamer van de Staten-Generaal, te 's Gravenhage."

»'s Gravenhage, 1 Mei 1893.

»HoogEdelGestrenge Heer,

»Het heeft Hare Majesteit behaagd mij bij besluit van 29 April ll. n°. 21, met ingang van heden, te benoemen tot directeur-generaal der posterijen en telegraphie. Die benoeming is heden door mij aangenomen, zoodat ik ingevolge de bepaling van art. 96 der Grondwet heden heb opgehouden te zijn lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

»U HoogEdelGestrenge hiervan mededeeling doende heb ik eer met bijzondere hoogachting te zijn,

»Uw HoogEdelGestrenge's dienstw. dienaar,

HAVELAAR."

Van deze brieven is reeds mededeeling gedaan aan den Minister van Binnenlandsche Zaken; zij worden achtereenvolgens aangenomen voor kennisgeving;

3°. vier Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

bekrachtiging eener overeenkomst, waarbij aan de gemeente Groningen vergunning is verleend om een voor publieken weg aan haar overgedragen stuk grond te bestemmen voor den bouw van een museum van oudheden;

onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage, ten behoeve van den aanleg van eene straat met riool, verbindende de Prins-Willemstraat met de Duinstraat, met zijtakken naar den Drogersdijk te Scheveningen;

onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage, noodig voor het dempen van slooten, met verbetering van bestaande en aanleg van nieuwe verkeerswegen, in het westelijk gedeelte dier gemeente;

nadere bepalingen omtrent den accijns op de suiker.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

4° dertien missives van den directeur van het Kabinet des Konings, houdende kennisgeving van de bekrachtiging door Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, van

even zoo vele ontwerpen van wet, die door de Eerste Kamer zijn aangenomen in hare vergadering van 7 April jl.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. eene missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van het Verslag van de bevindingen en handelingen van het geneeskundig Staatstoezicht in 1890.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld;

6°. de volgende adressen:

van den gemeenteraad van Amsterdam, van de Kamers van koophandel en fabrieken te Veghel, Nijmegen, Bergen-op-Zoom, Utrecht en te Deventer, van het hoofdbestuur der Friesche Maatschappij van Landbouw en van het bestuur van de Tielsche Werkliedenvereeniging »Vooruitgang zij ons doel", alle betrekkelijk het wetsontwerp, houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten;

van de Vereeniging voor den koffiehandel te Amsterdam en de Vereeniging voor den goederenhandel te Rotterdam, betrekkelijk het wetsontwerp tot bekrachtiging eener overeenkomst met den Handelmaatschappij;

van mr. S. C. H. Nederburgh en andere kiezers van het hoofdkiesdistrict 's Gravenhage, houdende verzoek om te verwerpen de door de Regeering voorgestelde kiesrechtregeling en elke andere, welke het algemeen kiesrecht nabij komt;

van W. van Lynden en andere kiezers van het hoofdkiesdistrict Nijmegen, van S. van Til en andere kiezers van het onderkiesdistrict Voorschoten en van M. H. de Jong en andere kiezers en ingezetenen in de gemeente Wassenaar, houdende adhaesie aan het adres van Haagsche kiezers tegen het algemeen kiesrecht;

van de Vereeniging ter bevordering van politiek leven, Warffum en omstreken, houdende verzoek om spoedige behandeling van de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen;

van burgemeester en wethouders der gemeente Hillegersberg, betrekkelijk het wetsontwerp tot onteigening voor een spoorweg ter verbinding van spoorwegstations te Rotterdam;

van F. H. van Zevenhuyzen, beambte van de voormalige Rhijnspoorwegmaatschappij te Emmerik, over de beslissing der Kamer op zijn vorig adres tot het ontvangen van eene uitkeering;

van K. Klooster Kz. en andere visschers te Kampen, Grafhorst en andere plaatsen, houdende verzoek tot aanvulling van de wet op de jacht en visscherij;

van de Kamers van koophandel en fabrieken te Stad-Almelo en te Veendam, houdende verzoek tot afschaffing van het quitantie-zegel, of wel uitbreiding der vrijstelling van dat zegel;

van T. van Hettinga Tromp en andere ingezetenen der gemeente Leeuwarden houdende verzoek tot wettelijke regeling van den arbeidstijd in het bakkersvak;

van A. G. J. N. Frantzen, doctor in de wis-, natuur- en sterrenkunde te Zeist, terugkomende op zijn vroeger adres tot het bekomen van wachtgeld.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een adres van ingezetenen van Ulicoten, betrekkelijk de wetsontwerpen tot goedkeuring der overeenkomst met België tot regeling der grensscheiding tusschen Baarle-Nassau en Baarle-Hertog.

Dit adres wordt als ongezegeld ter zijde gelegd;

7°. van den kerkeraad der Christelijke Gereformeerde gemeente te Steenwijk, een afschrift van zijn adres aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes, houdende bezwaren tegen de ineensmelting van twee kerkgroepen (de Christelijke Gereformeerden en de Nederduitsch-Gereformeerden.

Dit schrijven wordt voor kennisgeving aangenomen.

8°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Buitenlandsche Zaken: de Britsche handels- en scheepvaartopgaven over de maand April ll.;

van den Minister van Koloniën:

het vierde vervolg van den catalogus der bibliotheek van het Departement van Koloniën;

het Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, jaargang 1892, 2de gedeelte;

namens het Ministerie van Marine, afdeeling Hydrographie: de lichtenlijst Nederland en koloniën.

Deze stukken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

B. dat de verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de wetsontwerpen:

bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij;

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van spoorweggrond te Leeuwarden;

verhooging der Indische begrooting voor 1893 voor den aanleg van een spoorweg van Probolinggo naar Panaroekan en voor de werken tot verbetering der bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei.

Deze Verslagen zullen gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later bepaald worden;

C. dat door de Centrale Afdeeling besloten is morgenochtend alsnog in de afdeelingen te doen onderzoeken de wetsontwerpen:

goedkeuring van eene overeenkomst met de gemeente Groningen, betreffende de bestemming van een voor publieken weg aan haar overgedragen stuk grond voor den bouw van een museum van oudheden;

onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage ten behoeve van den aanleg van eene straat en voor het dempen van slooten.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig het reeds vroeger aan de Kamer medegedeelde voornemen, heb ik de eer aan de Vergadering voor te stellen, morgen te half twee uren een aanvang te maken met de behandeling van het wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Beelaerts van Blokland, die het gevraagd heeft.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Ik heb de eer aan de Kamer verlof te verzoeken, om tot het hoofd van het Kabinet de vraag te mogen richten, welke de redenen zijn, dat bij het wetsontwerp tot regeling van den dienst bij de militie de onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken wordt gemist.

De **Voorzitter**: Ik stel voor het door den heer Beelaerts van Blokland gevraagde verlof te verleenen en den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten en de vergadering opgeheven.

58ste VERGADERING. — 17 MEI 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Benoeming van rapporteurs voor verscheidene wetsontwerpen.

58ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 17 MEI 1893.

(GEOPEND TE $1^1/_2$ UUR.)

Ingekomen: 1°. adressen; 2°. een boekwerk. — Mededeeling van de benoeming van commissiën van rapporteurs voor wetsontwerpen. — Verslag uitgebracht over adressen. — Regeling der orde van werkzaamheden. — Behandeling van het wetsontwerp betreffende eene belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten; aanvang der algemeene beraadslaging. — Verlof verleend aan den heer Farncombe Sanders om eene vraag aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te richten betreffende het wetsontwerp tot onteigening voor den aanleg eener duinwaterleiding voor de gemeente Haarlem. — Verslag uitgebracht door de Commissie van onderzoek van het verslag betreffende de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel over het jaar 1891—1822.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 78 leden, te weten de heeren:

van Alphen, Zijp, de Beaufort, van der Schrieck, Zijlma, Guyot, Schimmelpenninck van der Oye, de Ram, Rink, Land, Mees, Hintzen, Plate, Haffmans, T. Mackay, Brantsen van de Zijp, Kielstra, Roessingh, Heemskerk, van Kerkwijk, van Vlijmen, Bahlmann, Rutgers van Rozenburg, Levy, Dobbelmann, Pyttersen, van Bylandt, Smit, Poelman, van den Berch van Heemstede, van Velzen, Veegens, van Delden, van der Borch van Verwolde, Pijnacker Hordijk, van Löben Sels, Bool, van der Feltz, Viruly Verbrugge, Kolkman, Bevers, Hartogh, Roijaards van den Ham, van Beuningen, W. de Beaufort, Röell, van de Velde, de Meijier, Mutsaers, Seret, Walter, Keuchenius, Heldt, de Ras, Smits van Oijen, van Gijn, Goekoop, Vrolik, Beelaerts van Blokland, Cremer, van Houten, Harte, Lieftinck, van Karnebeek, Ruys van Beerenbroek, Gerritsen, Kerdijk, d'Ansembourg, A. van Dedem, Donner, Farncombe Sanders, Æ. Mackay, Houwing, Schepel, Hennequin, Vermeulen en Reekers,

en de heer Minister van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt nog mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. de volgende adressen:

een van J. Winkelman, te Urmond (Limburg), houdende verzoek hem brieven van naturalisatie te verleenen;

een van B. Ruber, en twee anderen te Amsterdam, houdende verzoek aan de Kamer om zich aan te schaffen het tijdschrift: »De Sociale Gids".

Deze adressen zullen gezonden worden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

2°. van het Ministerie van Marine, afdeeling Hydrographie:

de beschrijving der Nederlandsche zeegaten, deel II;
de zeekaart, Noordelijk gedeelte der Zuiderzee.

Een en ander zal in de boekerij der Kamer geplaatst worden.

B. dat door de afdeelingen benoemd zijn tot rapporteurs over de wetsontwerpen:

beheer en verantwoording der geldmiddelen van Suriname en Curaçao en wijziging der Regeeringsreglementen voor die koloniën; en

wijziging van de West-Indische Regeeringsreglementen,

de heeren van Vlijmen, Cremer, Bool (voorzitter), Pyttersen en Plate;

verhooging der Indische begrooting voor 1893, voor den aanleg van een spoorweg van Malang naar Blitar;

verhooging der Indische begrooting voor 1893;

kredieten ten laste der Indische begrooting voor 1893; en

verhooging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1893,

de heeren Pijnacker Hordijk, Cremer, Kielstra, Guyot en van Kerkwijk (voorzitter);

afschaffing van het registratierecht op aanstellingen en akten van beëediging van ambtenaren; en

wijziging der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 50), betrekkelijk de kanselarij-leges,

de heeren A. van Dedem, van der Feltz (voorzitter), van Gijn, Bevers en Rink.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* voor het wetsontwerp betrekkelijk eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, brengt, namens deze, verslag uit over in hare handen gestelde verzoekschriften.

(Zie het Verslag in de *Bijlagen.*)

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Daar al de afdeelingen nog niet gereed zijn met de door de Centrale Afdeeling aan de orde gestelde werkzaamheden, heb ik de eer voor te stellen om den aanvang der openbare vergadering op morgen te bepalen op 1 uur.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP BETREKKELIJK EENE BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (**71**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Meijier**: Mijnheer de Voorzitter! Het is

mij aangenaam deze algemeene beraadslagingen in navolging van het Voorloopig Verslag te mogen aanvangen met een woord van hulde aan den Minister van Financiën, voor diens voortvarendheid, werkkracht, bekwaamheid en bovenal voor diens gezindheid tot gemeen overleg met de Staten-Generaal, eene gezindheid van nieuws betoond bij de samenstelling der Memorie van Antwoord en het gewijzigd wetsontwerp, met het gevolg dat vele bezwaren die er bij mij oorspronkelijk tegen golden thans zijn opgeheven.

De Minister beschouwe mijn optreden dan ook niet als een teeken dat hij van mij slechts oppositie te wachten heeft. Integendeel, aangenaam zal het mij wezen te mogen medewerken tot het tot stand brengen van dit wetsontwerp.

Deze gezindheid echter mag mij niet weerhouden eenige bedenkingen te opperen en eenige vragen te stellen. Mochten die bedenkingen opgelost en die vragen bevredigend beantwoord worden, dan zal het mij dubbel aangenaam zijn voor het wetsontwerp te stemmen.

In de eerste plaats wensch ik, Mijnheer de Voorzitter, uwe aandacht te vestigen op de eerste parapgraaph van de Memorie van Antwoord. Daarin wordt ter loops gesproken over de personeele belasting en verder over de gemeentebelastingen. Dat de personeele belasting ter sprake komt is alleszins natuurlijk. De Minister is daarmede zelf begonnen bij zijne Memorie van Toelichting tot de vermogensbelasting. Zijne Excellentie toonde toen aan dat de personeele belasting groote gebreken heeft en kondigde destijds reeds eene herziening van dat onderwerp aan, met de verklaring dat die arbeid reeds was aangevangen. Bij de behandeling der quaestie van de progressie heeft de Minister in dezelfde Memorie van Toelichting tot tweemalen toe zich op die aanstaande herziening van het personeel beroepen. De Minister heeft toen mijns inziens zeer juist gezegd dat eene goede progressie in het Rijksbelastingstelsel niet te zoeken is in progressie slechts in ééne belasting, maar in het geheele belastingstelsel, bij name in de personeele belasting, de verteringsbelasting.

In zijne Memorie van Beantwoording heeft hij dit herhaald en ons tevens medegedeeld, dat belangrijke bouwstoffen tot de herziening reeds aanwezig waren.

Ik had dus verwacht, dat, waar nu het tweede gedeelte van de gesplitste inkomstenbelasting in staat van wijzen is gebracht, wij dit van den Minister vernomen zouden hebben: »Ik heb de vermogensbelasting voorgesteld aan deze Vergadering. Zij is door haar aangenomen. De bedrijfsbelasting als noodzakelijk complement, kon niet te gelijk met haar gereed zijn en in werking treden. Ik heb dat betreurd, maar dat het niet anders kon is gebleken. Wat te betreuren was heeft echter eene groote lichtzijde, namelijk deze: nu eerst in 1894 de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten in werking treedt, zal ik er voor kunnen zorgen, dat dan tevens het personeel herzien zal zijn."

Dit had men mogen verwachten. Doch alzoo wordt niet gesproken. Ik lees integendeel eene zinsnede van den volgenden inhoud, die mij bezorgd maakt: » eene goede regeling der progressie voor deze (nl. de personeele) belasting is zeer moeilijk zoolang zij Rijksbelasting blijft". Hoe nu? Bij de vermogensbelasting naar de belasting op het personeel verwezen als middel om de progressie in het Rijksbelastingstelsel goed te regelen en nu deze verklaring: » eene goede regeling der progressie in deze belasting is zeer moeilijk, zoolang zij Rijksbelasting blijft"!

Voor mijn gevoel strijdt dit eenigszins. Ik zou daarom van den Minister de gerustellende verklaring willen hebben, nl. dat hij met die zinsnede niet bedoeld heeft te zeggen, dat de herziening van de belasting op het personeel moet wachten tot de vraag is beslist of zij Rijksbelasting zal blijven, dus totdat de gemeentebelastingen worden geregeld, dus tot na de kiesrechthervorming, wellicht dus ad kalendas graecas.

Er is nog eene andere reden die mij drijft om van den Minister een geruststellend antwoord te vragen, van meer beteeken is nog dan de quaestie der progressie. Wat de Minister thans in deze wet voorstelt, heeft mijne sympathie; ik geloof dat dit het juiste beginsel is.

Uit het gewijzigd intitulé van de wet en uit de in menig opzicht veronderde wet blijkt, wat reeds uit het eerste wetsontwerp was op te maken, nl., dat wij hier te doen hebben met twee gedeelten van eene gesplitste inkomstenbelasting en waar wij dus met eene inkomstenbelasting en niet maar met eene bedrijfsbelasting te doen hebben, spreekt het, dunkt mij, vanzelf, dat de Minister geene enkele inkomst had vrij te laten. Daarom kan ik zeer goed begrijpen, dat de Minister niet heeft toegegeven aan de bedenkingen die zijn ingebracht om ook belasting te heffen van de inkomsten van ambtenaren, en die uit pensioenen of lijfrenten. Ik zie geen enkele reden waarom iemand niet zal getroffen worden, die een inkomen geniet van het Rijk en wèl degenen, die hun inkomen ontvangen van gemeenten, kerken of bijzondere personen. Ik ben het dus, wat dit punt betreft, met den Minister volkomen eens. Wanneer de inkomstenbelasting niet in twee deelen ware gesplitst, dan zouden zij zeer zeker allen zijn getroffen. In de wetsontwerpen van de heeren Blussé, Grobbee en Goeman Borgesius en vier anderen, werden allen getroffen, en ik geloof zelfs, dat het percentage, hetwelk thans wordt voorgesteld niet hooger is dan dat hetwelk in die andere wetsontwerpen werd voorgesteld. Ik heb er dus vrede mede. Het verheugt mij verder, dat door deze wet de patentwet zal worden afgeschaft. Sinds jaren werd de patentwet door hen, die met hare werking bekend zijn, als slecht afgekeurd.

Langzamerhand is daarin nu eenige kentering gekomen. Nu deze bedrijfsbelasting zal komen zeggen sommigen dat de patentbelasting nog zoo slecht niet is. Ik geloof, dat de reden daarvan ligt in eene goede eigenschap van de menschen, deze namelijk, om van de dooden geen kwaad te spreken. Ik geloof dat men, wetende dat de patentbelasting op sterven ligt, nu uit beleefdheid zegt, dat zij nog zoo kwaad niet was. Andere redenen die voor dit gunstiger oordeel zouden pleiten, zijn mij althans niet bekend.

Ik weet wel, dat, zooals uit een onlangs toegezonden adres o. a. bleek, sommigen de patentbelasting in anderen vorm zouden willen zien herleven. Ik ben het met hen volkomen oneens. Ik vraag van den Minister niet: » geef ons eene gewijzigde patentwet", eenvoudig omdat ik het onmogelijke niet vragen wil en met 's Ministers voorganger, wijlen mr. Blussé, het onmogelijk acht van de patentwet eene goede herziene editie te geven. Doch, al ben ik het met den Minister eens, ik weet dat het gevolg van zijn rechtvaardig voorstel toch dit zal zijn.

Wat zal het geval zijn? De armsten zullen niet worden getroffen; velen die door de patentwet werden getroffen en weinig inkomsten bezitten, zullen belangrijk worden verlicht en niets of minder betalen, maar daarnaast staat eene zeer breede schaar van anderen: ambtenaren, onderwijzers, predikanten en eene menigte anderen, die allen nu zullen getroffen worden door de voorgestelde voor hen nieuwe belasting. Ik heb daar niet tegen, maar ik wensch daarom te meer op herziening der wet op het personeel aan te dringen. Het correctief tegen de altijd bezwarende belasting voor die categorieën van nu belastingplichtig wordenden, ligt in de verbetering van het personeel, en dit brengt er mij toe om met den meesten ernst den Minister te vragen of wij mogen rekenen op de spoedige indiening van een wetsontwerp tot wijziging van het personeel. Naar mijn oordeel wacht den Minister en der Kamer, indien deze belasting en die op de inkomsten uit vermogen worden aangenomen, en niet te gelijk uitzicht is geopend op verbetering van de personeele belasting, groote teleurstelling. Bij eene herziene personeele belasting, kan, zooals de Minister te recht heeft opgemerkt, gerekend worden op de talrijkheid van het gezin, daar kan men op eerlijke wijze zich aan de betaling van meer belasting onttrekken, door zich met minder weelde tevreden te stellen.

Ik dring er dus nogmaals — ik deed het reeds bij de behandeling van hoofdstuk VII der Staatsbegrooting — bij den Minister op aan mij gerust te stellen door te verklaren, dat de Tweede Kamer er op rekenen mag, dat een wetsontwerp zal worden ingediend, zij het tot partieele

herziening van de wet op de personeele belasting, dat de Minister wel niet heeft beloofd, maar toch in uitzicht gesteld bij de behandeling der Staatsbegrooting, en wel zoo spoedig dat ze door *deze* Kamer nog bij haar leven kan worden tot stand gebracht »dus binnen een niet ver verwijderd tijdstip".

Het tweede punt, dat in dezelfde paragraaf is ter sprake gebracht, betreft de gemeente-financiën. Ik behoor niet tot degenen die den Minister verwijten, dat hij niet begonnen is met de gemeente-financiën te verbeteren en daarna eerst die van het Rijk heeft ter hand genomen. Zijn ambtsvoorganger heeft getracht dit te doen, maar wat bleek èn bij de behandeling in de afdeelingen, èn uit de beschouwingen over het plan van dien bewindsman buiten de Kamer gevoerd? Dat zeer velen tegen die voostellen bedenking hadden, omdat het gebouw daarbij op vermolmde grondslagen, nl. op eene verouderde patentwet en eene belasting op het personeel, waarvan herziening zoo noodig is, zou worden opgetrokken. Dat deze Minister dus het voorbeeld van zijnen ambtsvoorganger niet heeft gevolgd, verwijt ik hem niet. Evenmin keur ik het af, dat de Minister ons niet een overzicht heeft gegeven van de regeling der gemeente-financiën, zooals hij zich die voorstelt, of zelfs niet in groote trekken heeft medegedeeld hoe de Regeering zich de aansluiting denkt tusschen deze tweeledige inkomstenbelasting en het gemeentelijk belastingstelsel. Ik erken met den Minister dat het daarbij vooral aankomt op de bijzonderheden.

Niet zoo licht kan het antwoord worden gegeven op de vraag, hoe deze bedrijfsbelasting pasklaar zal worden gemaakt voor het heffen van gemeente-opcenten. De woonplaats en de plaats waar het bedrijf wordt uitgeoefend zijn niet steeds dezelfde. Men kan nu wel zeggen, dat men dan maar moet aanslaan waar het bedrijf wordt uitgeoefend, maar er zijn streken waar niet alleen de eigenaar, maar ook alle arbeiders, in eene andere plaats wonen dan die waarin de fabriek is gelegen. Hier komt dus alles aan op de bijzonderheden in verschillende gemeenten en de Minister heeft dus wèl gehandeld met hier de zaak, evenals bij de vermogensbelasting, aan te houden voor nadere regeling.

Maak ik dus den Minister van een en ander geen verwijt, wel wensch ik hem omtrent andere zaken eenig licht te vragen. Niet alle bedrijven worden bij dit wetsontwerp belast. De belasting wordt althans ten aanzien van den landbouw enz. zoo geregeld, dat deze niet getroffen wordt. Vrijgesteld worden de inkomsten daaruit verkregen niet, maar eene regeling toegepast waaruit vrijstelling volgt, wat voor de practijk hetzelfde is.

Geïgnoreerd door den fiscus moeten worden, volgens den Minister. de inkomsten uit tuin-, boschbouw, boom-, bloembollenkweekerij, veenderij enz. En dat maakt nog al een zeer belangrijk gedeelte van de inkomsten uit bedrijven uit.

Nu vraag ik: hoe met het platteland te handelen wanneer men gemeente-opcenten op deze belasting wil heffen. De Regeering antwoordt: wat belet de gemeenten te belasten wat de Rijkswetgever vrijlaat? Zeker niets, dat kunnen de plattelandsgemeenten doen; het is de vraag echter: hoe? Hoe zullen zij opcenten kunnen heffen op deze belasting, wanneer die vrijstellingen door den Minister worden gehandhaafd. Dan zal men alleen in de plattelandsgemeenten door die heffng van opcenten kunnen treffen: den burgemeester, den predikant, den katholieken geestelijke, den bakker, den kruidenier, den smid en verder wellicht niemand. In dat geval zou ik zelfs het heffen van die opcenten willen verbieden.

Hoe dan? Door eene inkomstenbelasting of hoofdelijken omslag, zoo als nu voorloopig moet geschieden, te heffen nevens de vermogens- en bedrijfsbelasting? Maar, zal dit op den duur gaan? Was het juist niet het voorgespiegeld voordeel van de gesplitste inkomstenbelasting met opcentenheffing voor de gemeenten, dat deze zouden vervallen?

Nu heeft de Regeering er wel over gesproken om de personeele belasting aan de gemeenten af te staan, maar zelfs al gebeurde dit, dan waren de gemeenten daarmede volstrekt niet in voldoende mate geholpen. Door die overblijvende f 3 000 000 kunnen de gemeenten de hoofdelijke omslagen of inkomsten-belastingen niet vervangen. De regeling der gemeentefinanciën is dringend noodig. De uitgaven vermeerderen steeds, altijd hooger worden de inkomstenbelastingen in de gemeenten, die, zooals de Minister zelf in zijn Handboek verklaarde, de meergegoeden er toe leiden te verhuizen.

Ik geloof dus dat deze zaak wel met den meesten ernst mag worden overdacht. Wanneer eenmaal de regeling tot stand wordt gebracht, dan zal men er wel in elk geval toe moeten komen, dat het Rijk een groot deel van de uitgaven der gemeenten, door het Rijk opgelegd, op zich neemt. En waar ik nu tegen het heffen van gemeente-opcenten op zich zelf geen bezwaar heb, komt mij dit toch met de genoemde vrijstellingen voor aan vele moeilijkheden onderhevig te zullen zijn.

Thans wensch ik nog te spreken over drie beginselen van deze wet.

Het eerste beginsel is: alle niet door de vermogensbelasting getroffen inkomsten moeten in deze belasting vallen. De Minister zegt daaromtrent: »bepaalde inkomsten van ingezetenen vrij te stellen heeft hier geen redelijken zin." Volkomen juist. Nu stelt echter de Minister voor de vrijstelling van land-, boschbouw, bloemkweekerijen enz. Ik zeg vrijstelling, doch moet eigenlijk spreken van ignoreeren door den fiscus. De zaak wordt echter zoo geregeld dat de inkomsten uit die bedrijven feitelijk worden vrijgesteld. Op die wijze door den fiscus te worden geïgnoreerd is zeker niet onaardig. Ik gun het den landbouw in deze tijden van malaise gaarne: maar ook aan anderen zou ik het gunnen. Ieder die slechte jaren heeft gehad of heeft zou het niet onaangenaam vinden door den fiscus te worden geïgnoreerd, voorbijgegaan. De vraag is evenwel of het rechtvaardig mag genoemd worden die inkomsten vrij te stellen. En ik moet zeggen dat ik dit niet met ja heb kunnen beantwoorden.

In het Voorloopig Verslag worden daartegen ook bedenkingen geopperd en de Minister voert tegen die bedenkingen een nieuw argument aan. Dit nieuwe argument van de Regeering wensch ik een oogenblik van nabij te bezien.

De Minister zegt: »de landbouwer betaalde nimmer patentrecht, volgt daaruit, dat zij hieruit voordeel hebben getrokken?" Zijn antwoord luidt ontkennend.

Welnu, waar de Minister zoo spreekt, zou ik hem wel deze vraag willen doen: In de door u thans voorgestelde belasting op bedrijfs- en andere inkomsten zullen de landbouwers niet betalen, zoudt gij nu meenen dat dit voordeel zal brengen aan de landbouwers?

Nademaal oorzaken, onder gelijke omstandigheden, op deze wereld altijd gelijke gevolgen hebben, zal de Minister ook wel moeten zeggen: neen, van voordeel voor den landbouw zal wel geene sprake kunnen zijn!

Maar dan zou ik vragen: waarom stelt gij ze dan vrij?

De redeneering van den Minister is deze: Stelt u voor eene stad, in ééne wijk waarvan geene opcenten op het personeel worden geheven, dan zullen de huren der huizen daardoor naar evenredigheid duurder worden, dus de bewoners hebben er niets aan. Zoo moet ook de vrijstelling van den landbouw in de wet op het patentrecht hebben gewerkt. Welnu: de Minister stelt voor, om bij het beeld te blijven, in ons vaderland in sommige gedeelten, voor sommige bedrijven, bijv. landbouw, tuinbouw, boschcultuur, bloembollenkweekerij, een bedrijf dat vaak toch wel welvaart geeft, vrij te stellen. Wat zal 't gevolg nu zijn. Dat die het bedrijf uitoefenen er niets aan hebben, daar de pachten naar evenredigheid hooger blijven.

De Minister zegt verder: tijdsomstandigheden zijn denkbaar, waaronder het argument, aan den invloed der vrijstelling op de pacht- en koopprijzen ontleend, alle kracht zou missen." Dat zouden dezulken zijn, waarin de prijzen der producten rezen en er goede oogsten waren. Nu, zulke tijdsomstandigheden kunnen komen. We maken onze wetten niet met het oog op de tijdsomstandigheden van het oogenblik. Deze wisselen.

Nu kunnen wij wel niet zeggen: nadat het zoolang droog is geweest, zullen wij *per se* spoedig regen *moeten* krijgen, maar wel is er reden om te hopen dat de regen toch eens komen zal, en evenmin, omdat het den landbouw een tijdlang slecht is gegaan, zullen er *per se* betere tijden *moeten* komen, maar wij willen toch hopen, dat zij eenmaal zullen aanbreken.

Of gelooft de Minister dat de tijdsomstandigheden voor landbouw enz. werkelijk altijd zoo slecht zullen blijven? Meent hij, dat het er in Nederland uitziet als in Egypte naar Pharao's droom, toen de zeven vette jaren gevolgd werden door de zeven magere, die alles opslokten, wat van de vette was overgebleven?

Zie, de Minister is idealist en wel, in mijn oog, in den volmaakt goeden zin van het woord. Aan den idealist nu is altijd eigen een zeker optimisme, en nu wensch ik den Minister te vragen: zijt gij nu werkelijk zoo pessimistisch gestemd, dat gij meent, dat er voor den landbouw nooit betere tijdsomstandigheden zullen aanbreken? En komen deze, dan mist, naar uwe verklaring, uw argument allen grond en toch zoudt ge op dat argument de vrijstelling nu voorgoed in de wet willen opnemen. Alleen voor eene *tijdelijke* vrijstelling zou er reden zijn.

Er is nog eene andere reden: Is 's Ministers redeneering oconomisch juist, dan geldt ze voor alle bedrijven, vroeger bij de patentwet vrijgesteld.

Ik zal nu maar niet noemen de advocaten. Het kan wezen, dat zij door de vrijstelling bij de patentwet lager salaris genoten dan geweest zou zijn bij niet-vrijstelling. Ik geloof echter niet, dat hunne tarieven zoo bindend zijn, en zoo beperkt dat zij zelfs bij het vervallen dier vrijstelling hun brood moeilijk zullen kunnen verdienen.

Maar er zijn anderen: predikanten, onderwijzers, ambtenaren, vroeger vrijgesteld bij de patentwet. Gaat 's Ministers redeneering door, dan moet oeconomisch de werking dezer vrijstelling deze zijn geweest, dat hunne bezoldigingen hooger zouden geweest zijn als ze niet waren vrijgesteld, waaruit zou moeten volgen, dat ook zij nu moeten worden vrijgesteld of door den fiscus geïgnoreerd, waaruit weer volgen zou, dat de Minister, wegens de veelheid der vrijstellingen, deze wet wel zou moeten terugnemen.

Nu komt er nog bij, dat deze wet zóó werkt, dat de landbouwers niet alleen vrijheid krijgen voor het geheele bedrijf, maar ook voor alles wat zij beneden f 13 000 bezitten, als zij niet in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, want dit vermogen komt alleen in aanmerking, als er andere inkomsten bijkomen. De fiscus, die de verdienste in hun bedrijf ignoreeren moet, kan echter nooit de inkomsten uit dit vermogen belasten, want alleen als dit met het uit het bedrijf verdiende f 650 bedraagt is men belastingplichtig en het uit het bedrijf verdiende moet hij op nihil schatten. En hoe zal het dan gaan? Een onderwijzer moet betalen van zijn traktement, van zijne emolumenten, en, zoo hij f 12 000 bezit, nog van f 480, of (van elke f 50 f 1) f 9 meer, terwijl een landbouwer onder diezelfde omstandigheden vrij is.

Eindelijk wil ik nog wijzen op de emolumenten uit landbouw of boomteelt. Predikanten, geestelijken en onderwijzers genieten op 't platteland vaak een deel hunner bezoldiging door vrijen tuin (de wet op het lager onderwijs schrijft voor zooveel mogelijk den onderwijzer een vrijen tuin te verschaffen) genot van land van een boomgaard enz. Nu moet ieder zijne emolumenten rekenen bij zijn salaris in geld, als geldswaarde, maar zal het waar dit uit tuin-, boschbouw, landbouw of iets dergelijks voorkomt, niet meetellen? Zoo ja, zijn dan hunne ambtgenooten in de stad, die meer geld ontvangen, maar deze voordeelen missen en van dat meerdere geld moeten betalen er niet slechter aan toe? Of geldt hier de vrijstelling niet. Ik vraag maar, omdat 't mij niet duidelijk is.

Het tweede beginsel waarover ik enkele woorden heb te zeggen is, dat de Minister de rente, in welke vorm ook, niet wenscht te belasten, omdat zij reeds getroffen is in de vermogensbelasting. In mijn oog volkomen juist; doch de Minister maakt nu eene uitzondering ten opzichte van de vennootschappen. Dat de Minister daartoe kwam is mij begrijpelijk. Als men de bezwaren leest, in het Voorloopig Verslag tegen het eerste voorstel ingebracht, begrijp ik, dat de Minister tot het thans voorgestelde overging, maar ik vrees, dat er in de bepaling, door hare algemeenheid, eene leemte bestaat. Zij wordt toch toegepast op alle vereenigingen, die volgens de wet van 1855 door de goedkeuring van hare statuten rechtspersoonlijkheid hebben gekregen. Er bestaan dergelijke vereenigingen, die niet meer dan 4 pct. rente mogen geven. Deze worden nu tweemaal getroffen ééns in de vermogensbelasting en eens in de bedrijfsbelasting.

Mij is eene bouwvereeniging bekend, die voor 20 jaren is opgericht en ten doel heeft goedkoop arbeiderswoningen te bouwen. Deze vereeniging heeft in hare statuten geschreven: meer dan 4 pct. rente mag niet worden uitgekeerd. Deze bepaling is er ingebracht op advies van het Departement van Justitie, ten einde goed het onderscheid te doen uitkomen tusschen eene vennootschap of eene maatschap en eene dergelijke vereeniging. Zal nu die vereeniging, terwijl de aandeelhouders voor de aandeelen reeds in de vermogensbelasting betalen naar eene rente van 4 pct., nu nogmaals voor die rente van 4 pct. moeten betalen, terwijl een particulier die op dezelfde wijze zijn geld belegde, vrij is? Dit kan toch de bedoeling der Regeering niet zijn. Was dit nu nog de eenige vereeniging in ons land, die zoo werd getroffen, dan zou ik er niet over spreken, maar onlangs las ik in een verslag van eene vergadering, waarin de sociale quaestie was besproken, dat het een zegen zou zijn, indien degenen, die kapitaal hebben, niet alles belegden in buitenlandsche fondsen, maar het meer gebruikten om goede en goedkoope arbeiderswoningen te bouwen. Nu zal de Minister, evenals ik, dit denkbeeld toejuichen en wenschen, dat het overal zoo ging in ons land. Doch werkt men dit wel in de hand met deze bepaling, en bovendien is deze wel billijk, ook uit een ander oogpunt? Door sociëteiten gesticht voor louter genoegen, mag eerst de rente van het kapitaal worden afgetrokken. Voor stichtingen desgelijks. Zij mogen bijv. als zij het bedrijf van bierbrouwer uitoefenen, eerst afrekken de renten van het gebruikt kapitaal, terwijl hun kapitaal in de vermogensbelasting niet is belast. Daarom geloof ik dat eene dergelijke regeling voor de bedoelde vereenigingen niet juist is. In het eerste Regeeringsvoorstel waren ze er beter aan toe.

Ik zeg deze dingen niet uit lust om nu reeds vele aanmerkingen te maken, maar alleen omdat ik goed bevriend ben met en met genoegen gediend heb onder den president der Commissie van Rapporteurs en ik weet, hoezeer hij er tegen is om rauwelijks bezwaren te opperen en die in amendementen neder te leggen. Uit vrees voor den heer van Houten kom ik dus nu reeds met mijne bezwaren, in de hoop, dat òf de Minister, òf de rapporteurs, aan mijne bezwaren zullen te gemoet komen.

Nu kunnen die vereenigingen voor één jaar de belasting ontgaan als ze uitdeelen vóór 1 Mei 1894, daar de wet spreekt van uitdeelingen gedaan gedurende het belastingjaar en dit met 1 Mei 1894 begint. Daarna natuurlijk niet meer.

Nog ééne opmerking ten opzichte der regeling voor vennootschappen enz.

De Minister heeft goed gedaan te gemoet te komen aan de bezwaren tegen zijn oorspronkelijk voorstel om de vennootschappen enz. te verplichten met het doen van uitkeeringen te wachten totdat de belasting is betaald. De Minister heeft dat bezwaar weggenomen door te bepalen dat men met de uitkeering slechts moet wachten tot de *aangifte* van het uit te keeren bedrag is gedaan. Er zijn vennootschappen die vóór Mei de dividenden uitkeeren en daarmede te moeten wachten zou een ongerief geven voor menschen met kleine vermogens. Het land heeft geen belang bij uitstel.

Ik geloof, dat dit zeer gemakkelijk zou zijn te voorkomen indien de wet wilde vergunnen de aangiften vroeger te doen. Dit kan nu niet, omdat het op biljet C moet

58ste VERGADERING. — 17 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

geschieden en biljet C eerst na 1 Mei wordt rondgedeeld.

Het is echter slechts eene zeer kleine aanmerking, waarvan ik zeer gaarne, òf de oplossing zou hooren, òf, zoo dit niet mogelijk is, daaraan door eene wijziging zou zien te gemoet gekomen.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, een derde beginsel der wet. De Minister wenscht eene evenredigheid tusschen belasting uit arbeid en uit vermogen. Ik heb hiermede volkomen vrede en wil niet spreken over de cijfers.

Ik geloof ook dat het zeer moeilijk zal zijn uit te rekenen of de evenredigheid nu volkomen goed is.

Zoolang ik niets beters zie voorgesteld kan ik mij met het voorgestelde vereenigen, maar ik zou willen dat het zoo bleef, en dat niet onmiddellijk na invoering het verband werd gestoord, door het heffen van opcenten. Niet een sluitpost voor de begrooting maar eene vaste bijdrage verlangt de Minister.

En nu bepaalt art. 54 dat hoogstens 25 opcenten kunnen worden geheven als en voor zooverre de belasting geen f 4 400 000 opbrengt. Wie gelooft dat ze dat cijfer of meer zal opbrengen behoeft niet bezorgd te zijn, zegt de Minister. Of ik dat geloof? Ik wil in deze niet gelooven, liever afwachten, maar in elk geval dat beginsel van 25 opcenten niet in de wet opnemen. Wellicht brengt deze belasting dit bedrag niet op, maar de vermogensbelasting meer dan het geraamde. En ook als deze het niet doet, dan moet men naar een ander middel zoeken. Bij de vermogensbelasting is ook niet bepaald, dat als zij geen f 8 500 000 opbracht opcenten zouden geheven worden.

Wellicht is er dan een ander middel te vinden, en blijkt dit niet mogelijk dan wende Zijne Excellentie zich tot zijne collega's, bv. die van Marine en van Oorlog, met de vraag of zij het tekort niet kunnen dekken door mindere uitgaven.

Ik ben dus zeer geneigd met het amendement der Commissie van Rapporteurs mede te gaan en de werking dezer wet af te wachten.

Ik eindig. Mijn doel was niet oppositie quand même te voeren, ook waarlijk niet het tot stand brengen der wet tegen te werken. Ik hoop dat de Minister zal kunnen te gemoet komen aan mijne bezwaren. Gelijk ik het voorrecht had den Minister geluk te wenschen met de aanneming der vermogensbelasting, zal het mij aangenaam zijn dit ook te kunnen doen ten aanzien van dit wetsontwerp en binnen niet te langen tijd ook met eene herziening van de wet op het personeel, die zeer noodzakelijke voorwaarde voor eene blijvende verbetering van ons belastingstelsel.

De heer **Vrolik**: Het zij mij vergund zeer in het kort aan te geven waarom ik heb gemeend eenige amendementen aan de overweging mijner geachte collega's te mogen voorleggen, en waarom ik slechts medeging met enkele der amendementen van de Commissie van Rapporteurs, waarvan ik lid uitmaak.

Het grootsche werk dat ons nog wacht na deze belasting dwingt tot groote spaarzaamheid met den tijd. De algemeene beschouwingen moeten dus zoo kort mogelijk duren, de meer gedetailleerde behandeling zal vanzelve volgen als wij bij de artikelen aan de amendementen komen.

Bij eene vergelijking van het nader gewijzigd ontwerp nu in behandeling komend, met het eerste schema, mogen wij al dadelijk den Minister geluk wenschen verscheidene steenen des aanstonds verwijderd te hebben. Verdwenen zijn: het heffen dezer belasting van staatsrechtelijke lichamen, verdwenen alle moeilijk op te lossen quaestiën bij aandeelen-maatschappijen, verdwenen de consortia's, verdwenen de buitenslands wonende gepensionneerden, verdwenen het vertoonen van het aanslagbiljet aan procureurs, advocaten, notarissen, enz., wat een spotvogel genoemd heeft de verplichting voor die heeren zich het patent te laten vertoonen door hunne clienten, op hetzelfde oogenblik dat dat patent werd afgeschaft; verdwenen de buitenlandsche *Bon Marchés* enz., namelijk voor zoover zij hier te lande geen vertegenwoordigers hebben.

Tevens heeft de Minister vereenvoudigd en ook naar meer verband met de vermogensbelasting getracht.

Jammer, dat niet gelijktijdig nog iets duidelijker is gemaakt wat de Regeering eigenlijk wil treffen als belastingobjet en hoe zij dat treffen denkt te bewerkstelligen.

In de eerste redactie van het wetsontwerp waren het de niet zeer scherp gedefinieerde uitdrukkingen, als: » winsten en belooningen", » zuivere baten", » verkregen voordeelen", » verdere kosten ter uitoefening van bedrijf of beroep", enz., die tot zeer verschillende uitleggingen aanleiding gaven. In hetgeen hier voor ons ligt, vinden wij terug die » winsten en belooningen", het zuiver bedrag van die winsten en belooningen en van » gemiddelden van inkomsten" en » zuivere inkomsten".

Al die verschillende uitdrukkingen nu gaan aan hetzelfde euvel mank; zij missen namelijk scherpe definieering en de gevolgen daarvan zijn dat men niet weet of het belasting-object, dat onder het etiquette: zuivere inkomsten, alleen maar in art. 9 wordt aangetroffen, een resultaat is van eene dubbele dan wel van ééne enkele kunstbewerking. Bij de behandeling der artt. 2 en 3 zal dit nader uiteenzetten.

Zoo weten wij evenmin of de Regeering eigenlijk bedoelt dat er moet zijn eene zekere continuïteit of identiteit tusschen het bedrijf of beroep, dat iemand zich voorstelt in den loop van het belastingjaar te gaan uitoefenen, en de verrichtingen welke hem inkomsten bezorgden in het minstens één of de hoogstens drie jaren, waaraan de gemiddelde inkomsten te ontleenen zijn, waarna de man volgens art. 4 feitelijk zal betalen.

In het systeem van den Minister, die in art. 2 verklaart te willen treffen de som van alle in één jaar in rekening komende inkomsten, onverschillig uit welke bron zij ook mogen voortvloeien, zou het volkomen logisch zijn, geenerlei verband noodig te achten tusschen den aard der bedrijven, welke in het belastingjaar verricht zullen worden en die eerst het volgend jaar invloed op de gemiddelden der inkomsten kunnen hebben, en die bedrijven waarvan de inkomsten in de afgeloopen jaren genoten werden.

Was iemand drie jaar lang broodbakker en zal hij in het eerste belastingjaar ondernemer van begrafenissen zijn, dan klinkt het wel eenigszins vreemd, als de begrafenisondernemer over eene gemiddelde bakkerswinst wordt aangeslagen, maar feitelijk is er niets tegen. De belasting is persoonlijk, *niet* zakelijk en de fiscus heeft niets geen speciale kieskeurigheid ten opzichte den oorsprong harer dubbeltjes. Bovendien: ware een bakker *te gelijker tijd* ondernemer van begrafenissen, eene veronderstelling die niets onmogelijks heeft, dan zoude men toch later aangeslagen worden uit het totaal der winsten verkregen, zoowel uit zijne bemoeiingen met het verwijderen der stoffelijke omhulsels van zijne medemenschen, als uit de kadetjes, waarmede hij overigens medewerkt om die stoffelijke omhulsels zoo lang mogelijk te laten duren.

Het is bovendien niets onbillijker den man te laten betalen naar de gemiddelden van *ongelijksoortige* dan wel van *gelijksoortige* inkomsten. Onze ondernemer van begrafenissen zal zelfs niets zuur kijken, wanneer hij het eerste belastingjaar betaalt over eene gemiddelde bakkerswinst, die waarschijnlijk veel minder zal zijn dan die winst, welke hij dit jaar zal hebben als begrafenis-ondernemer, want ware dit niet zoo, dan zou hij niet van betrekking zijn veranderd.

Maar voor den fabrikant, die bijv. drie heel voordeelige jaren achter den rug heeft, en die vrij zeker weet dat het eerste belastingjaar onvoordeelig zal zijn, voor dien man zal deze regeling wel zuur zijn, al treft men hem over soortgelijke inkomsten als die, welke hij nu nog zal hebben.

Eene herhaalde bestudeering van het ontwerp liet mij nog altijd in het onzekere, of de Regeering eigenlijk die continuïteit of identeit veronderstelt of dit niet doet. De groote waarschijnlijkheid is dat zij continuïteit wil, maar — hetzij herhaald — volgens haar eigen stelsel is dat absoluut niet noodig.

Ik vind het heel jammer, dat de Regeering zich niet vierkant op het standpunt gesteld heeft (of, als zij dit wel doet, dit dan zoo onduidelijk te kennen geeft), dat er niet de minste gelijksoortigheid behoeft te bestaan tusschen de inkomsten van voorafgaande noch voor de heffing der belasting *maatgevende* jaren, en die, welke in het in te gane belastingjaar zullen vloeien. Wanneer de Regeering dit beginsel tot de uiterste consequentie had doorgezet, dan had de geheele wet aanzienlijk vereenvoudigd kunnen worden. Maar met mijne amendementen heb ik zoodanige radicale omwerkingen niet durven ondernemen.

Het Regeeringsontwerp laat mijns inziens verder ongeregeld hoe aan te slaan een beroep, waarvan men tijdens den aanslag voor het loopende jaar reeds weet, dat het geen vol jaar zal uitgeoefend worden en is onbillijk voor een belastingplichtige, die op het oogenblik van aangifte wel in zijn bedrijf blijft volharden, maar vroeger daaraan verbonden winstgevende onderdeelen moet loslaten. De onjuistheid van aanslag, ontstaande door het verkrijgen van ongelijke inkomsten uit zelfde onderdeelen van een zelfde bedrijf zijn niet weg te nemen, zonder dat men tot een geheel ander stelsel overgaat, maar ik heb in ieder geval getracht overigens onbillijkheid door mijne voorgestelde redactie te doen verminderen.

Wat ook kan vereenvoudigen is: vreemdelingen, die hier tijdelijk inkomsten komen verwerven en inboorlingen, die in een jaar tijdelijke inkomsten hebben, over één kam te scheren, voor geen van beiden ooit die inkomsten naar een volgend jaar te renvoyeeren, waardoor van de inning der belasting niets terecht zal komen, maar aanvang of uitbreiding van belastingplichtigheid in den loop van het jaar te regelen zooals dat nu geschiedt bij elke andere belasting, n.l. op een suppletoir kohier en aanslag.

Doch ook dit kan blijven rusten tot wij aan art. 4 gekomen zijn.

Een hoofdbeginsel door de Regeering in dat artikel 4 nedergelegd moet ik nog even aanroeren.

Alles in de wet heeft terugwerkende kracht, dat wil zeggen, alle belasting wordt geheven naar den maatstaf van voorafgaande jaren, alleen ten opzichte van die personen, die vaste traktementen genieten zou daarop eene uitzondering gemaakt worden.

Die zullen in het systeem van de Regeering betalen naar hetgeen zij in den loop van het belastingjaar zullen te ontvangen hebben.

Die afwijking van het systeem leidt met de reeds besproken continuïteit, die de Regeering schijnt te bedoelen in art. 4, § 1 en 2, in art. 3, 4de en 5de zin, in art. 11, § 2 en in art. 40 tot noodelooze complicatiën, en is bovendien zeer onbillijk tegenover de belanghebbenden, zijnde juist die uitoefenaren van beroepen, voor wie men — niet zonder klem van redenen, ik behoef slechts te herinneren aan de artikelen, getiteld »te veel" in *Het Vaderland* van November jl. — een minder nadeelig tarief dan voor de andere categorieën van belastingschuldigen aanvroeg. Wegens eventueele tusschentijds ingetreden promotiën zal men allicht beter af zijn met slechts te betalen naar het traktement, gemiddeld in de drie voorafgaande jaren genoten, dan naar dat op 1 Januari van het jaar zelve, en dit voordeel wordt den ambtenaren ontzegd.

Ook deze mindere billijkheid heb ik trachten weg te nemen. De meeste mijner amendementen houden onderling verband. Zij moeten uit dat oogpunt bezien worden. De aandacht mijner medeleden bij voorbaat daarvoor te vragen was mij aanleiding thans te spreken.

Het zal den Minister wel duidelijk zijn dat allerminst aan het wetsontwerp vijandige bedoelingen mijne pen bij het ontwerpen der amendementen bestierde.

Deze wet is een uitvloeisel van het Regeeringsprogramma, dat mij zoo sympatiek was dat het voor mij de aanleiding werd te trachten als opperman een honderste aandeeltje te verkrijgen in het aandragen van steenen tot den tempel gewijd aan de sociale gerechtigheid, die deze Ministers willen bouwen, en welk program mij verleidde mij op het glibberig pad der politiek te begeven.

Bestrijding zullen 's Ministers plannen van mij dus niet licht ondervinden.

Evenmin is er sprake van, dat de uitgesproken »scheiding van amendement", eene van die scheidingen is, welke worden uitgesproken wegens *incompatibilité d'humeur*.

Neen, wij hebben ons uitstekend verdragen; maar een feit is het dat zich een groot verschil van opvatting openbaarde in de uitlegging van de wet, die de Regeering ons heeft voorgelegd. Wij vijven, die ons vleien allen door onze studie van dit ontwerp min of meer schriftgeleerden geworden te zijn, hebben ten slotte gezegd: wij worden het over de tekstuitlegging niet eens, laat ons dus vaandeltje tegenover vaandeltje planten, en ieder zijn eigen amendementen geven, dan zal ten slotte blijken wie van ons het gelukkigst in de exegese geweest is, van wat wij meenen de bedoeling der Regeering te wezen.

Maar wanneer de wet eenmaal duidelijk, voor alle Nederlanders goed verstaanbaar is, dan acht ik het ook absoluut noodig dat de fiscus behoorlijk gewapend zij om ze te kunnen laten uitvoeren. Vandaar dat ik niet kan medegaan met mijne collega's in hunne groote goedertierenheid en goedhartigheid om eene ontwapening voor te stellen van den armen fiscus. Neen, ik wensch den fiscus èn wapenstok èn sabel te doen behouden.

Omtrent het al of niet heffen van opcenten bestond ook verschil van inzicht.

Ik zou zeggen dat, wanneer de Minister ons mededeelt dat in die zoo straks besproken raming der middelen deze belastingopbrengst opgenomen is ad f 4 600 000 per jaar, die dan ook verschaft moet worden, en dan begrijp ik niet hoe men hier kan verlangen dat de Minister het op een akkoordje gooie en zich met minder tevreden stelle. Heeft de Minister f 4 600 000 noodig, dan verklaar ik mij gaarne bereid er toe mede te werken hem die som te bezorgen.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund aan te vangen met het voldoen aan eene eereschuld.

Toen ik in Juni 1892 mijne bezwaren uiteenzette tegen eene afzonderlijke behandeling der vermogensbelasting, heb ik den Minister gezegd, dat ik er hem dankbaar voor zou zijn, indien wij onder zijne leiding eene aannemelijke bedrijfsbelasting tot stand mochten brengen. Zoo ver zijn wij nu nog wel niet gekomen; mijn dank voor het tot stand gebrachte werk zelf kan ik hem nog wel niet bieden, want ik weet nog niet of en hoe ten slotte dat wetsontwerp uit den smeltkroes onzer beraadslagingen zal komen, maar wat ik reeds nu vermag te doen, dat is hulde te brengen aan de door Zijne Excellentie opnieuw betoonde werkkracht en bekwaamheid en niet het minst aan zijne zucht tot overleg met de Kamer, die ook thans wederom helder aan den dag is getreden.

Ik strek dien dank echter nog verder uit, en begrijp daarin ook de Commissie van Rapporteurs in het algemeen en haar waardigen voorzitter in het bijzonder.

Wanneer men later de gewisselde stukken, zoowel omtrent de vermogens- als omtrent de bedrijfsbelasting zal raadplegen, dan zullen beide Commissiën van Rapporteurs, waarvan telkens de geachte afgevaardigde uit Groningen voorzitter was, met voldoening ook op háár werk mogen terugzien.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch dit wetsontwerp te beschouwen vooreerst in verband met strekking en inhoud, zonder daarbij te treden in details, wat later bij de behandeling van de artikelen lichtelijk tot herhalingen zou leiden; in de tweede plaats in verband tot de gemeentefinanciën en in de derde plaats in verband tot de waardeering van den algemeenen toestand onzer financiën door den Minister.

Ik begin met het wetsontwerp zelf.

Welke is daarvan de hoofdverdienste? Ik laat hier ter zijde de meer onmiddellijke verdienste, namelijk dat het strekt tot noodzakelijk complement van de vermogensbelasting, maar als ik mij afvraag wat is de hoofdverdienste van dit wetsontwerp, dan moet het antwoord luiden: dat het patentrecht er door uit de rij der belastingen verdwijnt.

De geachte afgevaardigde uit Zaandam, de heer de Meijier, zeide, dat het eigenlijk niet meer noodig was de nadeelen dier belasting breedvoerig te betoogen. Op zich zelf ben ik dat wel met hem ééns; maar toch kan het zijn nut hebben zulks nog eens opzettelijk na te gaan, nu dezer dagen in goed gestelde stukken wordt opgekomen tegen de principieele critiek waaraan de patentbelasting reeds 60, 70 jaren lang blootstaat.

Waar wij bezig zijn eene wet te gaan maken, die zoo diep zal ingrijpen in het volksleven, daar kan het niet overbodig heeten — altijd in de onderstelling dat het volk kennis neemt van ons werken, — nog eens na te gaan waarom de patentbelasting eigenlijk zoo verderfelijk behoort te heeten.

Hoofdzakelijk wel omdat zij geheven wordt ook als er verlies is in plaats van winst; dan, dewijl zij in hooge mate de vrijheid van den arbeid belemmert en ten slotte omdat zij volstrekt éénzijdig drukt.

Nu denke men niet dat deze critiek op de patentbelasting een product is van moderne denkeelden op belastinggebied.

Integendeel; het is opmerkelijk hoe de bekwaamste staatslieden uit het eerste vierde gedeelte dezer eeuw over deze belasting onherroepelijk den staf hebben gebroken.

Men kan daarvan zooveel voorbeelden aanhalen als men wil; en ik kan de verleiding niet weerstaan enkele van die uitingen — wellicht aan meerderen mijner geëerde medeleden reeds bekend — nogmaals mede te deelen. In de éérste plaats dan, wat betreft de omstandigheid, dat zij geheven wordt ook daar waar geen winst, maar verlies is.

Van Hogendorp zegt in deel VII zijner Bijdragen (juist 70 jaren geleden uitgekomen), bladz. 276, dienaangaande het volgende:

» Als eene belasting op de nijverheid hebben de patenten altijd groote tegenspraak ondervonden. Het ongeschikte van zulk eene belasting treft des te meer, wanneer men ziet, dat zij opgebracht moet worden van winsten, welke nog behaald *moeten* worden. Ja, het bedrag der belasting wordt geregeld naar evenredigheid van de waarschijnlijke winsten. Het is klaar, dat deze berekening in vele gevallen moet bedriegen en dat de ondersteldo winsten *niet* behaald worden."

De ondervinding heeft haar zegel gedurende de sinds verloopen 70 jaren, inderdaad nu wel voldoende op die uiting gedrukt.

Ik zeide in de tweede plaats, dat zij in de hoogste mate de vrijheid van den arbeid belemmert en het is opmerkelijk hoe — ik zal nu niet die andere zoo dikwijls aangehaalde periode vermelden, waarin Gogel schier met afschuw zijn eigen geestelijk kind verloochent — die vader der patentwet ook reeds in zijne Memorie over de belastingen en inkomsten van het Koninkrijk der Nederlanden, dd. 27 Maart 1820 schreef: » Wandrochtelijk voortbrengsel van het belastingvak! Jongelieden worden afgeschrikt om eenig bedrijf te beginnen; anderen, welke bij hunne gewone zaken eenig klein nevenbedrijf uitoefenden, moeten zulks opgeven, of wel nalaten een dergelijk aan te nemen."

Ik ben dan ook overtuigd dat, wanneer de patentbelasting verdwenen zal zijn, het Nederlandsche volk eerst recht tot de convictie zal komen welke boeien en welk keurslijf het door die belasting te dragen heeft gehad, ten opzichte van de vrijheid van den arbeid. Men vergunne mij daarvan nog een voorbeeld uit eigen ervaring aan te halen.

Ik ken te dezer stede een boekhandelaar, niet een van de grootsten, die op een goeden dag zeer verschrikt bij mij kwam. Ik vroeg hem wat er gebeurd was. Hij zeide: ik wensch er wat bij te verdienen en daarom heb ik een schilderij in mijn winkelkast te koop gehangen, van een niet groot meester. Welhaast verscheen toen bij mij de man van de belasting en die heeft mij toegevoegd: onthoud uw dag, gij moogt wel boeken verkoopen en platen, die daarbij behooren, maar geen schilderijen; want het patent valt wèl onder n°. 87 van Tabel 14, maar niet onder n°. 86 der wet.

Dit voorbeeld kan ongetwijfeld met vele anderen vermeerderd worden. Daarom zijn de door mij aangehaalde woorden van Gogel zoo juist: zij die een klein nevenbedrijf wenschen uit te oefenen, worden vaak gedwongen het te laten varen of daartoe niet over te gaan.

Eindelijk is het genoegzaam bekend hoe de patentbelasting volkomen éénzijdig drukt. Te recht zeide dan ook de Minister van Bosse bij de toelichting van zijn ontwerp van 1870, waarin hij voorstelde de patentwet af te schaffen: »Te verwonderen is het, dat in een land als het onze, waar privilegiën in zake van belastingen zijn verboden, en waar handel en nijverheid steeds eene eerste plaats hebben bekleed, eene zoodanige *eenzijdige* belasting op de bronnen van nijverheid of winsten door arbeid en vlijt verkregen, zich 50 jaren konde staande houden." Wij kunnen er nu weder 20 jaren bijvoegen.

Ik geloof dan ook dat het adres van 23 December 1892, dat wij ontvangen hebben van de Vereeniging voor Handel en Nijverheid, gevestigd te 's Gravenhage, met volkomen juistheid in korte woorden op die hoofdgebreken van de patentwet heeft gewezen, waar het zeide: » de patentwet vraagt belasting van winsten, die dikwijls in het geheel niet zijn verkregen; doet de groote ondernemingen niet in evenredigheid tot de gemaakte winsten bijdragen, en is daarentegen te drukkend voor kleinhandelaren, die, gelijk veelal ten platten lande voorkomt, genoodzaakt zijn verschillende bedrijven gecombineerd uit te oefenen, voor ieder van welke zij afzonderlijk patentplichtig zijn". Het was m. i. niet overbodig dit een en ander nog eens in het licht te stellen.

Wij hebben nu echter zeer onlangs eene stem uit een ander kwartier gehoord in een adres, waaraan ik gaarne alle hulde breng. Ik bedoel het adres van de Kamer van koophandel te Haarlem. In het midden latende of de bewerking van dit adres uitsluitend in Haarlem zij te zoeken, moet ik bekennen dat het een uitnemend stuk is, dat in vele opzichten waardeering en overweging verdient, ook al vereenigt men zich ten slotte met den inhoud daarvan niet. Het adres meent in de eerste plaats, dat in de patentwet moet worden gezocht de uitdrukking hiervan: » dat de gemeenschap veel uitgaven heeft en arbeid verricht, om in het bijzonder de uitoefening der bedrijven mogelijk of gemakkelijker te maken en dat ter tegemoetkoming daarin de uitoefening van het bedrijf aan eene recognitie onderworpen is".

Het adres wijst, als voorbeeld daarvan, op de wet op de stoomtoestellen van 28 Mei 1869 (*Staatsblad* n°. 97); en zegt dat, »waar de Staat, in het algemeen belang, de gebruikers van stoomketels ontheft van de zorg om deze op gezette tijden te doen onderzoeken, het ook volkomen billijk is, dat voor het gebruik van een stoomketel eene recognitie wordt betaald", waaronder dan natuurlijk het patentrecht verstaan wordt.

Die voorstelling, Mijnheer de Voorzitter, is echter slechts gedeeltelijk waar. Ongetwijfeld, van overheidswege worden in het algemeen belang de stoomketels onderzocht, maar zoodra het algemeen belang in botsing komt met het privaatbelang van den eigenaar en deze zich niet nederlegt bij de uitspraak van den bevoegden ambtenaar, betaalt hij wel degelijk de kosten daarvan en niet het Rijk, namelijk als hij in het ongelijk wordt gesteld.

Tal van Regeeringshandelingen echter, in het algemeen belang geschiedende, worden wel degelijk ten koste der meer onmiddellijk daarbij betrokkene gebracht. Zoo mag ik wijzen op het Koninklijk besluit van 15 October 1885 (*Staatsblad* n°. 187), betreffende het geleiden van ontplofbare stoffen, waarin voorschriften zijn gegeven in het algemeen belang, maar waarvan de kosten worden ten laste gebracht van belanghebbenden. Voor die en soortgelijke wettelijke verrichtingen van den Staat, door afzonderlijke heffing van particulieren vergoed, kan dus het patentrecht wel niet opnieuw ter vergoeding strekken.

Een tweede argument is, dat naast de personeele en de

vermogens- en de successiebelastingen geene plaats zou zijn voor eene belasting op de inkomsten uit arbeid. Het is mij niet duidelijk geworden op welke gronden dit argument zoude steunen. De personeele belasting treft elke vertering, uit welke bron ook voortvloeiende; de vermogensbelasting en het recht op de successie drukken het kapitaal als zoodanig; waarom zou de fiscus dan ook niet de draagkracht mogen treffen, die zich op geene andere wijze openbaart dan door het hebben van inkomsten uit arbeid of bedrijf? Dit is mij niet duidelijk.

De Kamer van koophandel wil echter de rechtvaardiging der patentbelasting daarin zoeken, dat zij is »eene recognitie voor het uitoefenen van een bedrijf", doch ik erken dat deze beschouwing mij voorkwam ons wel wat heel ver terug te voeren. De patenten hingen samen met de in 1798 afgeschafte gilden, waarvoor men eerst proeve van bekwaamheid moest afleggen en zekere geldsom moest contribueeren, alvorens men verlof bekwam eenigen tak van nijverheid te mogen uitoefenen. Wenscht men nu door heffing voor de uitoefening van bedrijven eenigermate tot die tijden terug te keeren, zoodat men zich het recht zou moeten *koopen* om met de gaven van lichaam en geest in het onderhoud van zich en de zijnen te voorzien? Ik vind dat die stelling op het laatst van de negentiende eeuw toch nog al vreemd klinkt. Afgescheiden van dit alles, wensch ik echter eene opmerking te maken. Men hoort dikwerf de bezwaren uiteenzetten van de patentbelasting; men zegt: de patentbelasting is verkeerd, maar toch wil men haar niet zien afschaffen, men wil haar »herzien" hebben; »gezuiverd" van hare gebreken en meent dat dan de zaak gevonden is. Mijnheer de Voorzitter, dit is eene dwaling, waartegen ik uitdrukkelijk wensch op te komen en waartegen ik nog eenmaal het gezag wensch aan te halen van iemand, die reeds lang is overleden, maar die — de Minister neme mij dit niet kwalijk — in de belastingtechniek hier te lande sedert 1848 nog niet is overtroffen, ik bedoel van Bosse. Deze zeide bij de toelichting tot zijn ontwerp in 1869—1870, bladz. 1836 der *Bijlagen*: »Eene herziening of zuivering der patentwet is ten eenenmale onaannemelijk, en het achterblijven eener geheele en grondige herziening dier belasting is dan ook niet te wijten aan de Regeering of aan den Ministers van Financiën die elkander sinds 40 jaren opvolgden, maar aan hunne op onderzoek en ervaring gegronde overtuiging, dat, wat men onder herziening en zuivering van gebreken verstaat, eene onbereikbare zaak is en dat derhalve iedere poging om daartoe te geraken een *ijdel* streven is."

Wanneer ik dan ook iederen keer hoor zeggen, dat die belasting niet moet worden afgeschaft maar verbeterd, dan heb ik nog altijd uitgezien naar de punten die dan wèl verbeterd zouden kunnen worden en daarvoor vatbaar zouden zijn, met behoud van de hoofdbeginselen der wet zelve. Ik geloof dus niet te veel te zeggen, wanneer ik beweer, dat het doel van deze voordracht, de afschaffing van de patentwet, inderdaad de instemming moet hebben van degenen, die met de werking dier wet van nabij of van verre bekend zijn.

Ik kom thans tot den inhoud zelven van het wetsontwerp. Ik wil natuurlijk niet terugkomen op afgedane zaken, maar ik moet er wel op wijzen dat de vrees van hen, die zijn opgekomen tegen deze splitsing der inkomstenbelasting, wel is bevestigd, want van de voordeelen die de Minister aan deze splitsing heeft toegekend, is in de practijk niet veel terechtgekomen.

Die hoofdvoordeelen van die splitsing in uitzicht gesteld waren: dat de gemeenten daardoor zouden worden gebaat; en dat de medewerking van twéé afzonderlijke gedeelten der administratie, en dus van de administratie in haar geheel, genoten zou worden. Op bladz. 15 van de Memorie van Toelichting tot de vermogensbelasting zegt de Minister: »Splitsing der inkomstenbelasting in twee deelen heeft ook dit voor, dat voor de bedrijfsbelasting ambtenaren der directe belastingen kunnen worden genomen, die door dagelijksche aanraking bekendheid hebben verkregen met toestanden op het gebied van het maatschappelijk leven, van handel en nijverheid." Doch bij de Memorie van Toelichting op de bedrijfsbelasting was dit voordeel reeds eenigermate verzwakt, en wordt gezegd: »kennis der vermogens heeft de administratie der Rijksbelastingen wel, maar van de kennis der bedrijfsinkomsten kan niet hetzelfde worden gezegd. Wat dienaangaande aan kennis bestaat is te vinden, niet bij de administratie maar in de kringen, waartoe de belastingplichtigen behooren." En in art. 19 dezer gewijzigde wet, wordt nu ook wederom de hulp van den inspecteur der registratie in sommige gevallen ingeroepen.

Van dat groote voordeel, der splitsing blijft dus niet veel over, evenmin als van het groote voordeel, hetwelk daarin zoude gelegen zijn, dat nu het vermogen méér zal kunnen belast worden dan de arbeid. Daargelaten nog eens dat in zoo menige gemeentelijke inkomstenbelasting dit laatste ook wordt bereikt, kan gevraagd worden waarom dit punt hier niet even zoo geregeld had kunnen zijn geworden als in Duitschland, waar men heeft eene inkomstenbelasting gelijkelijk geheven van alle inkomsten en bovendien nog eene afzonderlijke belasting — het zoogenaamd »Ergänzungssteuergesetz", Bijlagen Landdag V, Session 1892/93, n°. 6 — op het »Vermögensbesitz" gegrond, juist bovengemelde strekking hebbende? Van die splitsing blijven dus mijns inziens niet anders over dan nadeelen die zich openbaren in onnoodige moeilijkheden van wetsstijl, hoewel dit bij de latere editie van het wetsontwerp veel is verbeterd; doch toch niet geheel kon worden vermeden, doch vóóral in de moeilijkheid zoo niet de onmogelijkheid dat deze belasting ooit zal kunnen strekken om te gemoet te komen in het bijzonder aan dat kwaad dat de Minister op 1 Juli 1892 zoo juist aldus omschreef: »Binnen eenige jaren zal een toestand geboren zijn, voor de groote koopsteden onhoudbaar, indien niet hiervoor is gezorgd, dat de uitkomsten uit de bedrijven kunnen worden getroffen ter plaatse, waar die bedrijven worden uitgeoefend." Hierover echter nader. Op enkele punten wensch ik nog de aandacht van de Regeering te vestigen.

In de eerste plaats de verhouding van de belasting op het vermogen tot die op den arbeid, welke verhouding allengs nog al belangrijk ten voordeele van den arbeid is veranderd. Nu ga ik niet zoo ver als een bekend geleerde, die meent dat in elk geval inkomsten uit arbeid even hoog, zoo al niet hooger moeten worden belast dan die uit vermogen, doch men moet niet vergeten dat de oorspronkelijke verhouding bij de vermogensbelasting voorgesteld was 5 : 4 en dat die thans is gewijzigd 5 : $3^2/_{10}$. Terwijl voorts het minimum der belastbaarheid bij vermogen bedraagt f 520 is dit bij de bedrijfbelasting f 650; en terwijl bij de vermogensbelasting mag worden afgetrokken f 400, is zulks hier f 600. In de tweede plaats zullen nu ook de dividenden ten volle worden belast, waardoor, zooals de Minister zelf erkent, »onmiskenbaar dubbele belasting plaats heeft". Wanneer dus nog verdere pogingen bij den Minister mochten worden gedaan om de verhouding nog gunstiger te maken voor inkomsten uit arbeid, dan zoude ik hem in overweging willen geven daartoe niet te licht over te gaan. Verder wijs ik er nog op dat de Minister niet ten onrechte op bladz. 4 van de Memorie van Antwoord heeft gewaarschuwd tegen illusiën wat betreft de opbrengst dezer belasting.

Niet alleen dat een zeer groot aantal kleine patenten, die betrekkelijk veel opbrachten, zullen verdwijnen, maar wegens verschillende bepalingen van het wetsontwerp acht ik het nog niet zoo zeker dat de groote winsten die men denkt te zullen treffen, inderdaad in haar geheel der schatkist ten goede zullen komen. In dit opzicht zal de Minister dus ook wèl doen met niet te licht toe te geven aan wenken om die opbrengst nog te doen verminderen.

Thans de quaestie van de belasting op de traktementen der ambtenaren. Ik erken, Mijnheer de President, dat deze zaak bij mij zeer zwaar heeft gewogen, maar, hoe ik die ook overdenk, heb ik niet kunnen inzien, dat

58ste VERGADERING. — 17 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

zulks onbillijk ware. Trouwens, ook ten deze verkeer ik in goed gezelschap.

Laat ik daartoe wederom twee getuigen oproepen, waarvan de één uit lang vervlogen tijden, graaf van Hogendorp, zegt: »De belasting op de winsten tot den handel en de nijverheid beperkt, is drukkend, kwellend, moeilijk te innen.

»Uitgebreid tot de kapitalisten, de eigenaars, de openbare ambtenaren van welke benaming ook, de landbouwers, zoo wordt zij ligt, betamelijk gemakkelijk te innen. Er bestaat geen reden om de winsten ten deele te belasten, om zich op handel en nijverheid te werpen en alle andere inkomsten vrij te laten."

En iemand, die lang de plaats heeft ingenomen, hier thans door mij bekleed, namelijk de heer van Voorthuyzen, zegt reeds in zijn academisch proefschrift van 1848, deel II, bladz. 32: »wanneer de ambtenaren een inkomen genieten, dat de som, die men als noodwendig tot levensonderhoud heeft aangenomen, te boven gaat, kunnen wij niet inzien, waarom hij minder in staat is dan een ander om van het zijne ten algemeenen nutte iets op te offeren."

Daarbij komt nog dat de positie der Rijksambtenaren, ik erken dat dit met de andere ambtenaren niet in die mate het geval was, in de laatste jaren in vele opzichten is verbeterd.

Er werd reeds op gewezen in het rapport der Staatscommissie voor de pensioenen van 1881, bladz. 22, waarin gezegd wordt: »De strekking om het lot der ambtenaren te verbeteren, openbaarde zich in de laatste jaren door aanzienlijke verhooging hunner traktementen."

Maar hetzelfde had ook plaats gehad bij de regeling der pensioenen. Ik wijs slechts op de geschiedenis der doorloopende korting en der afloopende korting. De doorloopende korting van de wet van 1846, in 1873 afgeschaft, werd wel is waar in 1890 hersteld, doch ten behoeve der weduwenpensioenen; en de afloopende korting is allengs tot de helft verminderd.

Zoo zijn er meer punten; o.a. de thans ingediende ontwerpen tot afschaffing der registratie- en legesrechten. trouwens — ware dit niet het geval — dan zou ik in dat opzicht niet zoo licht met den Minister medegaan, terwijl ik thans nog niet kan inzien wat voor onbillijks er in het belasten der ambtenaren gelegen zou zijn. Overigens wensch ik echter de aandacht der Regeering wel te vestigen op de bezwaren door den heer Vrolik in het midden gebracht, met het oog op de verschillende tijdperken van berekening in art. 6 § 1 en § 3 vermeld, welke ook mijne aandacht hadden getrokken.

In de derde plaats wensch ik deze wet te beschouwen in verband met de gemeentebelastingen. Ik zal daarbij kort zijn, want men zou er natuurlijk in verband met dit ontwerp zeer lang over kunnen spreken.

Wij weten allen, hoe bij de oorspronkelijke splitsing van vermogens- en bedrijfsbelasting steeds op den voorgrond is gesteld, dat de belangen der gemeenten bij die indeeling het best zouden zijn gebaat. Dat geschiedde echter in eene vroegere periode.

Maar nu heeft het mij in verband met al wat wij later hebben gezien en gehoord, wel eenigermate verwonderd, dat de Minister nog bij de behandeling der peraequatie in de zitting van 1 December 1892 heeft kunnen zeggen:

»Ik heb mij al den intellectueelen arbeid, verbonden aan de splitsing der inkomstenbelasting in eene vermogens- en eene bedrijfsbelasting, in de eerste plaats getroost ter wille der gemeentefinanciën, om te kunnen komen tot een goed stelsel van opcenten voor de gemeente."

De heer de Meijier heeft te kennen gegeven, dat, naar hij meende, de gemeenten aan deze belasting niet veel zouden hebben, omdat de landbouw vrijgesteld bleef. Ik zou den Minister echter wel meer in het bijzonder willen vragen, of hij zelf meent, dat zonder die ingrijpende wijzigingen van deze wet, met betrekking tot het blijkens het hierboven door mij aangehaalde, ook door hem zoo noodig geoordeelde treffen der Forenses, deze wet bruikbaar zal zijn? Ik kan mij bedriegen, maar mijns inziens bestaat daarop inderdaad al zeer weinig kans.

Immers, de vraag welk bedrag aan belastbaar bedrijfsinkomen getroffen kan worden, en de vraag welke belasting daarvan geheven zal worden, hangen volgens de artt. 2 en 9 dezer wet onmiddellijk af van deze andere: of de persoon in quaestie al dan niet is aangeslagen in de vermogensbelasting.

Dit is ten opzichte van het Rijk consequent. Het Rijk heft vermogens- en bedrijfsbelasting en dus moet het zorgen, dat het niets verliest van wat hem toekomt, nòch wat het belastbaar bedrag nòch wat het cijfer der belasting zelve betreft. Ten opzichte van de gemeenten is dit echter geheel anders. De éene gemeente kan recht hebben op een deel der vermogensinkomsten en de andere op een deel van de bedrijfsinkomsten. Wat heeft nu bij voorbeeld de gemeente Amsterdam te maken met de vraag of een persoon, die daar zijne winst maakt, doch elders woont, al dan niet in eene andere gemeente in de vermogensbelasting is aangeslagen? Dit is onverschillig. Amsterdam maakt aanspraak op een deel der winst uit het bedrijf, dat in Amsterdam wordt uitgeoefend en waarvoor het zich offers getroost heeft. Maar gesteld nu al dat die gemeente later opcenten wenscht te heffen op de bedrijfsbelasting, zoo zal — zooals die wet thans luidt — het haar ten goede komend bedrag wel degelijk zijn gebaseerd op een aanslag, waarbij rekening werd gehouden met de vraag, of de aangeslagene die elders woonde, al of niet in de vermogensbelasting was aangeslagen.

Maar daarmede, ik herhaal het, had Amsterdam niets te maken.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, zal zich herinneren, dat wij daarover vroeger reeds gesproken hebben. Hij meende toen — 29 Juni 1892, bladz. 1115 — dat: »regeling met het oog op gemeentelijke heffingen even onmogelijk ware bij het bestaan eener algemeene, als van eene plaatselijke inkomstenbelasting". Ik betwijfelde zulks toen reeds, en doe zulks nog.

Bij eene inkomstenbelasting toch hadden wij een voorbeeld aan de Duitsche wet van 27 Juli 1885, maar hoe het mogelijk ware eene dergelijke regeling op onze vermogens- en bedrijfsbelasting toepasselijk te maken, begrijp ik vooralsnog niet.

Nog een enkel woord ten slotte over onze Rijksfinanciën in verband met eene uitlating in de Memorie van Antwoord op bladz. 59, waar gezegd wordt: »De toestand onzer financiën, hoe bevredigend ook in het algemeen, is echter niet van dien aard, dat men voorstellen kan doen, welker aanneming een ernstig gevaar zouden scheppen van een tekort op de Middelen."

Nu komt het mij voor, dat deze waardeering van den toestand onzer financiën in strijd is met de feiten; en dat de moraal, die de Minister daaruit trekt, niet geheel strookt met verscheidene denkbeelden op financieel terrein door de Regeering ontwikkeld. Zooals de financieele toestand zich nu voordoet — daarbij lettende op den recapitulatie-staat, voorkomende op bladz. 161, *Handelingen* der Eerste Kamer, 27 December 1892, doch rekening houdende met de vermindering, die door de lagere raming der grondbelasting de middelen later hebben ondergaan, staan wij, wat Nederland aangaat, voor een tekort van f 8 347 372.

En wanneer wij die som verminderen met de, als juist erkende, uitgaven voor buitengewone werken, komt men tot een bedrag van f 3 889 372 tekort op gewone ontvangsten en uitgaven; waarbij natuurlijk niet in aanmerking zijn gebracht de in de lucht zwevende $1^1/_2$ millioen hoogere uitkeering uit Indië wegens marine-uitgaven en ook niet de besparing van f 3 000 000 die mogelijk, doch niet zeker is.

In Indië is het al niet veel beter. Wanneer ik erken dat in de Memorie van Antwoord omtrent de Solo-vallei en aanleg van spoorwegen, een beter tafereel van den toestand is opgehangen, dan die zich aanvankelijk liet aanzien, dan moet men toch niet vergeten, dat nog bij de toelichting der begrooting van 1892, bladz. 11, de Minister

verklaarde dat een tekort van 4 millioen op de gewone uitgaven allerminst abnormaal maar normaal moest worden geacht.

Wanneer men deze cijfers ziet, is er wel eenige illusie noodig om te kunnen denken aan een bevredigenden toestand van 's lands gelden.

Maar wat ligt op financieel terrein nu verder voor het mes, en hierop doelde ik toen ik verklaarde niet wel te begrijpen hoe de Minister kon verklaren, dat hij »geen voorstellen zou doen welker aanneming een ernstig gevaar zou scheppen voor tekort op de middelen", dat trouwens naar mijn oordeel, al lang bestond.

Moet dan niet het personeel worden verlaagd in verband met den druk door vermogens- en bedrijfsbelasting uitgeoefend. Immers ja. De Minister heeft dit als een noodzakelijk complement zijner wet erkend en ik ben dit met hem eens.

Aanvankelijk scheen de Minister voornemens om ontheffing van lagere aanslagen te doen equivaleeren door verhooging van hoogeren. Maar uit sommige kenteekenen maak ik op dat dit standpunt niet behouden is. Dus nieuwe offers zijn voor de schatkist te verwachten.

De nood der gemeenten heeft de Minister ook in de Memorie van Antwoord aangevoerd. Hetzij men nu echter het personeel aan de gemeenten afsta, of wel — zooals de Minister van Binnenlandsche Zaken steeds doet doorschemeren — gemeentelijke uitgaven door het Rijk uit doe betalen, òf wel een deel der grondbelasting zal afstaan volgens het voorstel Lieftinck, zeker is, dat ook dit veel van de Rijks schatkist zal vorderen. En eindelijk: hebben wij niet zeer onlangs door 's Ministers ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken hooren verklaren »dat een voorstel betreffende het pensionneeren van oude werklieden binnen een niet ver verwijderd tijdstip aan de Kamers zal worden ingediend"? En wat dit beteekenen kan, daarvan kan men zich een denkbeeld vormen wanneer men nagaat hetgeen dienaangaande onlangs in het *Handelsblad* was te lezen.

In verband met de bedoelde uitlating van den Minister zou ik nu toch wel gaarne weten hoe de Regeering zich in het algemeen voorstelt aan alle die uitgaven te voldoen, want het zal toch wel niet in haar voornemen liggen zich tot het opwekken van bloote verwachtingen te bepalen. De belasting op het erfrecht in de zijdlinie is reeds hoog opgevoerd, al kan die misschien nog wèl wat lijden; dàn verhooging van den wijnaccijns en verbetering der heffing onzer invoerrechten. Met betrekking tot dit laatste vestig ik de aandacht op een artikel in het *Handelsblad* van 12 Mei jl., waarin door een deskundige wordt uiteengezet hoe ook zonder groote verandering in de inning der inkomende rechten eene verbetering van de opbrengst daarvan voor het Rijk te verkrijgen ware. Eene verhooging van het tarief op zich zelf verwacht ik niet spoedig, hoewel wij ten aanzien onder andere van weeldeartikelen bij Engeland te leer kunnen gaan.

Ik zal hierop echter thans niet verder ingaan, reeds overtuigd zijnde dat gij, Mijnheer de President, mij, bij deze slotrede niet tot de orde hebt geroepen; ik achtte het echter noodig tegenover de ietwat rooskleurige voorstelling in de Memorie van Antwoord, aangaande onze landsfinanciën uitgesproken, als mijne overtuiging en als waarschuwing voor de natie te doen uitkomen, dat de toestand lang niet zoo bevredigend *is*.

Eindelijk nog een woord over eene bijzondere zaak.

De Minister zal zich herinneren dat door hem voor de vermindering der mutatierechten als een der hoofdredenen werd aangegeven dat daardoor zij, die in de noodzakelijkheid zijn om te verkoopen, zeer zouden worden gebaat. De heer van Houten wees er destijds reeds op dat moest worden gezorgd dat niet de notarissen van de verminderde heffing het leeuwendeel ontvingen. Nu zijn laatst in verschillende couranten beschouwingen te lezen geweest — onder andere onderteekend door den heer Schuitema —, waarin wordt gezegd dat zulks inderdaad het geval dreigt te zijn, of te worden. En nu wensch ik dat de Minister van Financiën in het belang der waardeering door het volk van zijn eigen arbeid, ja zelfs ter wille zijner eigen reputatie, dit punt toch vooral ter harte neme, en bevorderen moge dat ook zijn ambtgenoot van Justitie zulks doe. Laatstgemelde bewindsman toch komt mij voor ten deze wel wat heel kalm, zoo al niet onverschillig, te zijn.

Ik zal het hierbij laten, mij vleiende vóór dit wetsontwerp te kunnen stemmen, terwijl ik zal trachten de mijn inziens zwakke punten daarvan zooveel mogelijk verbeterd te krijgen.

De heer **A. van Dedem**: Ik zal den geachten afgevaardigde uit Zaandam niet volgen om thans reeds in bijzonderheden de artikelen te behandelen, vooral niet dat betreffende den vrijdom van het landbouwbedrijf; wanneer dat artikel aan de orde is zal er wel het een en ander over dien vrijdom worden aangevoerd.

Intusschen ben ik dien geachten spreker dankbaar, dat hij reeds nu eenige argumenten te berde heeft gebracht. Ik vertrouw dat zij, die in dit opzicht zijne meening niet deelen, zich de gelegenheid ten nutte zullen maken om tegenover die aardig gevonden argumenten andere te stellen.

Overigens wensch ik enkele opmerkingen te maken betreffende de algemeene financieele politiek dezer Regeering.

Het is geen geheim dat ik het betreur dat de Minister Pierson als belastinghervormer is opgetreden. Ofschoon ik gaarne alle mogelijke hulde breng aan zijne bekwaamheden en het ook met hem eens ben dat ons belastingstelsel dringend hervorming eischt, ben ik het echter geheel en al oneens met de beginselen, die hij op belastinggebied huldigt.

Vooreerst is deze Minister een ijverig voorstander van den vrijen handel, die met de omstandigheden waaronder wij leven geen rekening houdt, maar de theorie consequent wenscht door te voeren; ik zou alleen *dan* een voorstander van den vrijen handel zijn, als de ons omringende Rijken de denkbeelden van den vrijen handel huldigden en in toepassing brachten en niet — zooals thans — den invoer uit Nederland door hooge beschermende rechten belemmerden.

Ook de anti-revolutionnaire partij was, evenals de liberale en radicale partijen, voor afschaffing of vermindering der accijnzen op de eerste levensbehoeften, maar zij zou het equivalent niet gezocht hebben in verhooging der reeds zoo drukkende directe belastingen, maar daarentegen in verhooging en herziening van ons tarief van invoerrechten, waardoor onze nijverheid, beter dan thans, de concurrentie tegen het buitenland zou kunnen volhouden en de werkloosheid ongetwijfeld zou zijn verminderd.

Eveneens was zij voor vermindering der mutatierechten, en dit verlies aan directe belasting zou ruimschoots worden vergoed door de opbrengst van eene belasting op het roerend vermogend of kapitaal in portefeuille, waarvan de billijkheid schier door niemand werd betwijfeld.

Nu de vermogensbelasting tot eenzelfde percentage van het onroerend als van het roerend goed wordt geheven, is het privilege van het kapitaal in portefeuille blijven bestaan. Bij de behandeling der vermogensbelasting is dit in bijzonderheden aangetoond, zoodat ik daarop thans niet zal terugkomen.

De zonderlinge theorie van den Minister Pierson omtrent de grondbelasting is hiervan waarschijnlijk de oorzaak. Misschien — althans de Minister stelt zich dit voor — wordt ons die theorie op eens duidelijk en onweerlegbaar juist, als de toegezegde wet op de grondbelasting ons bereikt; maar ofschoon, volgens de toezegging des Ministers, dit wetsontwerp reeds in het bezit der Kamer moest zijn, het laat nog steeds op zich wachten.

Volgens den Minister van Financiën zou men eene gebrekkige belastinghervorming hebben gekregen, indien naast de grondbelasting eene belasting op het kapitaal in portefeuille, en — ter vervanging van het patentrecht — eene belasting op het kapitaal in handel en nijverheid belegd, ware voorgesteld. Immers, zegt de Minister, de grondbelasting is eene *zakelijke* belasting en de beide andere zouden noodwendig *persoonlijke* belastingen moeten zijn.

Het *noodwendige* hiervan zie ik niet in. Wel erken ik

het verschil tusschen *zakelijke* en *persoonlijke* belasting, maar men moet niet uit het oog verliezen, dat beide soorten van belastingen door personen worden betaald en dat het den belastingschuldige om het even is, of het bedrag dat hij betalen moet verschuldigd is wegens *zakelijke* of wegens *persoonlijke* belasting.

Volgens den Minister is de grondbelasting geamortiseerd en wordt zij eigenlijk niet meer door den tegenwoordigen eigenaar gedragen; maar ik zet het den Minister, den boer aan het verstand te brengen, die jaarlijks 7 à 10 percent van de opbrengst zijner gronden naar het belastingkantoor moet brengen, dat die belasting hem eigenlijk niet drukt.

Het is eene onbillijkheid om eene zakelijke belasting, die geen rekening houdt met de draagkracht van den persoon die haar schuldig is, te verzwaren; maar hierop heeft men hier te lande nooit gelet. Immers de grondbelasting is na de peraequatie voor den een verdubbeld, voor den ander gehalveerd.

Zelfs bij deze bedrijfsbelasting, die evenals de vermogensbelasting door den Minister eene persoonlijke belasting wordt genoemd, gaat, voor de naamlooze vennootschappen en commanditaire vennootschappen op aandeelen, haar persoonlijk karakter verloren en wordt zij omgezet in eene zakelijke belasting, waartoe de Minister met prijzenswaardige welwillendheid zijne medewerking heeft verleend.

Ook bij het belasten van *buitenlanders*, die hier te lande bedrijfs- of beroepsinkomsten genieten, wordt het persoonlijk karakter dezer belasting ten deele losgelaten. De Minister erkent dit (zie Memorie van Antwoord § 6, 3de en 4de lid) en verdedigt zijne handelwijze op practische gronden. Trouwens het schijnt mij toe, dat het bestaande overgangsrecht op effecten eene *zakelijke belasting* is op het kapitaal in portefeuille, welke reeds sinds jaren bestaat en zonder bezwaar wordt geïnd, zoodat het *noodwendige* dat dergelijke belasting eene *persoonlijke* moet zijn, mij niet is gebleken. Eene zakelijke belasting op effecten en schuldvorderingen schijnt mij zeer wel mogelijk en werd — naar ik meen — in het jaar 1878 voorgesteld door den Minister Gleichman, onzen tegenwoordigen geachten voorzitter.

Het werkplan der Regeering is niet gelukkig. In plaats van te beginnen met datgene wat het meest noodig is, namelijk de herziening van het gemeentelijk belastingstelsel, wordt dit tot wie weet wanneer verschoven. Wel zegt de Regeering dat eerst het Rijks belastingstelsel moet worden herzien vóór het gemeente-financiewezen kan worden ter hand genomen, maar het is haar niet gelukt hiervan de Kamer te overtuigen, hoe herhaaldelijk dit ook door haar werd betoogd. Nu keert de Minister den bewijslast om en eischt van hen, die zijn werkplan afkeuren, dat zij zullen aantoonen dat de meening der Regeering verkeerd is. Ofschoon dit mijns inziens niet aangaat, schijnt het mij toch niet moeilijk aan 's Ministers verlangen te voldoen.

Als straks deze belastingwet zal zijn aangenomen, zullen er drie groote Rijksbelastingwetten door deze Regeering zijn tot stand gebracht of herzien; namelijk: de grondbelasting der ongebouwde eigendommen, de vermogensbelasting en de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, die, zooals zij thans geregeld zijn, geen van drieën der gemeente-financiën ten goede kunnen komen. Immers de grondbelasting werd met $^1/_7$ verminderd om de peraequatie mogelijk te maken en om als compensatie te dienen voor de grondeigenaren, die wegens het vermogen in onroerend goed ook in de vermogensbelasting werden aangeslagen, en nu zou het toch al te onbillijk zijn met handhaving der bestaande Rijksgrondbelasting, aan de gemeenten de bevoegdheid te verleenen een grooter aantal opcenten te heffen dan thans geoorloofd is. En dat van de vermogensbelasting en de bedrijfsbelasting geen opcenten kunnen geheven worden, is de Regeering zoo duidelijk, dat dit bij genoemde wetten uitdrukkelijk wordt verboden, tot dat hieromtrent eene nadere wettelijke regeling zal zijn tot stand gekomen.

De Minister stelt zich misschen voor, dat deze *nadere wettelijke regeling* spoedig zal volgen; maar ik voorspel hem dat zij nooit komt, omdat deze belastingwetten zich daarvoor niet eigenen. Was het den Minister duidelijk op welke wijze hij de aansluiting van het gemeentelijk belastingstelsel aan deze en de vermogensbelasting zou tot stand brengen, dan zou het hem niet moeilijk zijn gevallen, dit in groote trekken mede te deelen; maar de Minister weet het niet en zal dit probleem, naar mijne overtuiging, nimmer oplossen.

Eene herziening van het Rijksbelastingstelsel, dat der gemeente-financiën in geen enkel opzicht ten goede komt, kan moeilijk als voorwaarde dienst doen van eene goede regeling van het gemeentelijk belastingstelsel en had evengoed kunnen *volgen* als *voorafgaan*.

Mijns inziens was het stelsel der vorige Regeering verre te verkiezen, die de herziening der grondbelasting wilde doen gepaard gaan aan eene herziening der plaatselijke belastingen. Ik zeg niet dat het bedoelde wetsontwerp niet voor verbetering vatbaar was, maar ik ben overtuigd dat het zeer veel goeds bevatte en gemakkelijk had kunnen omgewerkt worden in dier voege, dat het aan *zeer* vele gemeenten zou zijn ten goede gekomen. Het intrekken van dit wetsontwerp betreur ik zeer en beschouw ik als eene politieke fout, welke te duidelijker zal blijken naarmate het onwaarschijnlijker wordt, dat van deze Regeering ten behoeve van het gemeente-financiewezen voorstellen zijn te verwachten.

Men herinnert mij in mijne omgeving aan de door deze Regeering voorgestelde noodwet; doch deze poging om de noodlijdende gemeenten te helpen, heeft in deze Kamer van alle partijen zoo groote afkeuring ondervonden, dat de Regeering wel niet zal meenen dat deze wet bevorderlijk zal zijn aan eene regeling van het gemeente-financiewezen.

Ook de herziening van de personeele belasting was urgent en, vergis ik mij niet, dan was zij reeds voor een goed deel voorbereid door den vorigen Minister van Financiën. Was deze herziening voorafgegaan, dan zou de middelklasse zeker niet klagen over den druk van deze bedrijfsbelasting; want zoo ooit dan was verlichting van druk te geven geweest door eene herziening van de wet op het personeel.

Maar zegt de Minister, niet minder urgent was de vermindering der mutatierechten in dezen tijd van depressie op agrarisch gebied. Ik juich die vermindering van harte toe, maar indien de Minister meent, dat hij hiermede de depressie op agrarisch gebied, ook maar voor een gering deel, heeft verminderd, dan vergist hij zich schromelijk. Die depressie is slechts weg te nemen door het herstellen van den enkelen zilveren standaard, of, daar dit bezwaarlijk gaat, door het aannemen van den dubbelen standaard onder de bekende voorwaarden; met andere woorden, door het nemen van maatregelen om de toenemende goud-appreciatie te doen ophouden; want hoofdzakelijk daaraan en, mijns inziens, *daaraan hoofdzakelijk alleen*, is de depressie op agrarisch gebied toe te schrijven. Maar niet alleen op agrarisch gebied, op bijna elk gebied heerscht tegenwoordig *malaise*. En hoe kan dit anders? De belastingen, de loonen, de traktementen zijn over het geheel genomen stijgende; daarentegen zijn de prijzen der producten en de rentestandaard dalende; hoe kan het anders, dan dat onder deze omstandigheden menigeen zijne uitgaven zoekt te beperken tot de hoogst noodzakelijke, hetgeen natuurlijk eenen nadeeligen invloed heeft op de verdiensten van anderen en over het algemeen het werkgebrek doet toenemen?

Wordt aan het zilver als waardemeter nevens het goud weder de plaats ingeruimd welke het sinds eeuwen vervulde, dan zal dit een gunstigen invloed uitoefenen op den algemeenen maatschappelijken toestand; want door de hierdoor ontstane prijsverbetering zal handel en nijverheid opnieuw gaan bloeien, en dit zal een einde maken aan de voortdurende en toenemende werkloosheid.

Thans nog een enkel woord over de bedrijfsbelasting. Op bladz. 1 van de Memorie van Toelichting wordt gezegd dat, nu de vermogensbelasting is aangenomen, de patentwet door de bedrijfsbelasting moet worden vervangen; velen zelfs meenen, dat zonder dit een ondragelijke misstand zou geboren worden. Ik ben het hiermede eens.

Ik voor mij geloof, dat, nu eenmaal besloten is tot eene gesplitste inkomstenbelasting, het niet aangaat het eene deel in te voeren en het andere achterwege te laten.

Ik heb het eerste gedeelte, de vermogensbelasting, zoo krachtig mogelijk bestreden; maar nu ik het pleit verloren heb, wensch ik eerlijk mede te werken tot invoering van het complement, dat er als het ware bij behoort.

Er zijn er die de bedrijfsbelasting te hoog vinden in vergelijking tot de vermogensbelasting. Dit komt mij niet juist voor. Naar mijne meening komen de winsten en belooningen er goed af, indien zij bij de invoering eener inkomstenbelasting worden getroffen in verhouding tot de inkomsten uit vermogen als 3,2 : 5. Men mag hierbij niet uit het oog verliezen, dat op het vermogen nog andere lasten drukken dan de vermogensbelasting, en als niettegenstaande dat, de winsten en belooningen nog merkbaar lager worden belast dan de inkomsten uit vermogen, dan komt het mij voor, dat er geen reden tot klagen is.

Was de voormalige rechterzijde in de meerderheid gebleven, dan zou waarschijnlijk het Nederlandsche volk bewaard zijn gebleven voor eene gesplitste of ongesplitste inkomstenbelasting en dan zouden de winsten en belooningen hoogstwaarschijnlijk onbelast zijn gelaten; doch nu eenmaal tot dit belastingstelsel — zij het ook tegen mijn zin — is overgegaan, is het voorgestelde tarief verre van onbillijk. Indien toch een rentenier die een kapitaal van f 14 000 bezit en een inkomen heeft van f 500 jaarlijks f 4 moet betalen in de vermogensbelasting, dan komt het mij geenszins onbillijk voor, dat de ambtenaar die f 700 traktement heeft, f 2 in de bedrijfsbelasting betaalt.

Intusschen wil ik gaarne elk voorstel tot wijziging van het tarief nauwgezet overwegen, en voorts ben ik bereid mede te werken tot alle voorgestelde of nog voor te stellen verbeteringen, zonder nochtans van de aanneming mijne stem afhankelijk te maken, met eene uitzondering, betrekking hebbende op de vragen gesteld bij biljet A van art. 12, aangezien ik niet wensch mede te werken, de belastingschuldigen door strafbepalingen te dwingen, bijzonderheden omtrent den aard en den omvang van hunne bedrijven, in strijd met hunne belangen, te doen mededeelen.

De heer **Hartogh**: Het was eigenlijk mijn voornemen niet om mij heden reeds in het debat te mengen, maar ik wil het op dit late uur toch doen omdat ik weet, dat andere leden voornemens zijn morgen nog aan de algemeene beraadslaging deel te nemen, en de Minister dus de gelegenheid hebbe om eerst daarna te repliceeren. Evenals de geachte afgevaardigde uit Utrecht, breng ik mijn dank aan dezen Minister, dat hij het complement van de vermogensbelasting in staat van wijzen heeft gebracht. Ik behoef niet te herhalen, dat ik een groot tegenstander ben van de patentwet en dat het mij zeer aangenaam zal zijn, wanneer die wet zal zijn verdwenen, alleen nog als antiquiteit in het *Staatsblad* zal blijven bestaan. In mij zal de Minister dus bij deze bedrijfsbelasting geen vijand vinden.

Toch meen ik, dat bij deze algemeene beschouwingen het mijn plicht is, om één punt hier ter sprake te brengen; een onderwerp, hetgeen ook door mij bij de vermogensbelasting reeds werd besproken, namelijk het beginsel, waaraan ook in dit wetsontwerp wederom wordt vastgehouden, het beginsel van geheimhouding.

Uit het Voorloopig Verslag der Kamer zou men kunnen opmaken, dat men in de afdeelingen unaniem gestemd was voor het stelsel van geheimhouding. Men leze slechts een passus voorkomende op bladz. 13, waarin gezegd wordt, dat geheimhouding zoo wenschelijk is, omdat, indien de tot standkoming van dit wetsontwerp moest uitloopen op publiceering van alle inkomens, de wet zeer zeker impopulair zou zijn. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik behoor waarlijk niet tot hen, die dit zouden onderschrijven en ik zie nog niet in, waarom bij deze bedrijfsbelasting dat stelsel van geheimhouding angstvallig moet worden ingevoerd, een stelsel dat in strijd is met de beginselen van ons staatsrecht, beginselen, die herhaaldelijk in deze Kamer zijn besproken en herhaaldelijk door haar zijn bevestigd. Wij vinden immers een bepaald voorschrift in art. 264 der gemeentewet, hetwelk voorschrijft, dat de kohieren voor de gemeentelijke inkomstenbelastingen en hoofdelijke omslagen voor een ieder ten inzage moeten liggen. Nu is het waar, dat men in een van onze steden getracht heeft dit artikel uit te leggen als of er stond »niemand", maar bijna de geheele Kamer is toen daartegen opgekomen en heeft op 20 April 1880 uitgesproken, dat eene zoodanige uitlegging aan art. 264 *niet* gegeven mocht worden. De Kamer is zelfs verder gegaan. Toen de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Six, na dit votum van 1880, voorstelde om art. 264 der gemeentewet te wijzigen en het stelsel van publiciteit der kohieren wilde opheffen, is die poging verijdeld en een amendement aangenomen, waardoor het beginsel der publiciteit werd gehandhaafd.

In 1881 heeft men te dier gelegenheid over dat beginsel eene hoogst belangrijke, breedvoerige discussie in deze Kamer gevoerd.

Ik zou me kunnen beroepen op menige redevoering van sprekers, die, helaas, niet meer onder ons zijn, als Lenting en van der Linden, maar ik kan evenzeer het gezag inroepen van geachte sprekers, die wij gelukkig nog hier zien, op de heeren Rutgers van Rozenburg en Röell, die aangetoond hebben, dat het een billijk, liberaal, vrijzinnig beginsel is om de belastingkohieren, en zelfs niet die der gemeentebelastingen alleen, publiek te maken.

De heer van der Linden wees er te recht op, dat die angst voor publiciteit er vroeger wel had ingezeten, maar dat reeds de wetgever van 1825 daarmede gebroken had, toen de registers voor hypotheken en eigendommen publiek domein zijn verklaard.

In 1881 werd dan ook een amendement voorgesteld, vergis ik mij niet, door den heer Patijn, om art. 264 der gemeentewet te dien opzichte onveranderd te laten, aangenomen met 52 tegen 11 stemmen. Bijna algemeen zag men toen in dat er werkelijk geen reden was, om, waar het heffing van directe belastingen betrof, zoo geheimzinnig te zijn. En nu? Nu wenscht men niet alleen geheimhouding, maar bij de vermogensbelasting is zelfs bepaald dat de Rijksambtenaren van de kennis die zij omtrent de vermogens krijgen, geene mededeeling mogen doen aan gemeente-ambtenaren! Ik kan waarlijk dien angst niet begrijpen. Ik durf zelfs beweren, dat, wordt deze wet aangenomen, over eenige jaren aandrang zal ontstaan om het stelsel van geheimhouding uit de wet en wellicht ook uit de vermogenswet te lichten.

Indien deze wet zoodanig ware in te richten, dat het heffen van opcenten door de gemeenten mogelijk ware, dan vraag ik aan den Minister, of hij, daartoe overgaande, niet de geheimhouding reeds zou moeten loslaten. Maar waarom haar dan thans zoo zorgvuldig, zoo angsvallig gekoesterd?

De heer Röell heeft er reeds op gewezen, hoe moeilijk het zoude zijn om deze wet dienstbaar te maken aan de belangen der gemeenten; dat de uitwonenden niet te treffen zijn, heeft hij duidelijk aangetoond; het is een gevolg daarvan, dat deze wet niets anders is dan een complement van de vermogensbelasting. Maar afgescheiden van de quaestie der extranei zal het, dunkt mij, niet mogelijk zijn, deze wet dienstbaar te maken voor de gemeenten.

Ik heb hierbij vooral het oog op de plattelandsgemeenten. De wet laat vrij inkomens van f 600.

Nu behoeft niet gezegd te worden, dat in kleine gemeenten nog van lagere bedragen opcenten zullen moeten geheven kunnen worden. Zoo heeft men in Zeeland zelfs gemeenten, waar van f 200 inkomstenbelasting wordt geheven.

Maar hoe zal men nu die kleine luiden, van wie men opcenten heffen wil, leeren kennen?

De Minister vraagt in zijne Memorie van Antwoord, waarom niet ook van lagere bedragen opcenten geheven zouden kunnen worden. Maar ik antwoord, dat dit niet gaat, omdat immers de aanslagen geheim zijn. En nu zegge men daarop niet, dat men toch die categorie van

58ste VERGADERING. — 17 MEI 1893.

Verlof verleend tot het houden eener interpellatie.

kleine belastingschuldigen niet zal leeren kennen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat zal men niet kunnen doen, want bij deze wet worden niet alleen vrijgesteld personen, die minder dan f 600 inkomen hebben, maar ook, die misschien veel meer inkomsten uit landbouwbedrijf trekken. Men zou dus moeten kennen, niet alleen de personen die minder inkomen dan f 600 hebben, maar bovendien alle personen, die het landbouwbedrijf uitoefenen. Maar waar blijft zoodoende dan de geheimhouding?

Maar, gesteld men is eindelijk al die personen te weten gekomen, wat zal men dan kunnen heffen? Van f 600 wordt nu f 1 belasting geheven, en men zal dus zelfs met 100 opcenten nog veel lager dalen tot 30 of 40 cents voor de gemeenten. En wil men om dit te voorkomen, het getal opcenten tot 300 of 400 opdrijven, dan wordt de gemeentelijke heffing voor de hoogere klassen weder te zwaar.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, te hebben aangetoond, dat, zooals dit ontwerp is gebouwd, er geen mogelijkheid is om voor de gemeenten opcenten daarbij ooit in te voeren.

Indien iemand deze illusie nog mocht hebben, dan is het beter die thans reeds te doen varen. Want de gemeenten moeten spoedig, zij het dan ook op andere wijze, geholpen worden.

Maar daarom wensch ik nog geenszins onvoorwaardelijk mede te gaan met het denkbeeld, door den Minister, naar ik meen, in zijne Memorie van Antwoord neergelegd, om namelijk die hulp alleen daarin te doen bestaan, dat de geheele personeele belasting aan de gemeenten worde afgestaan. Daardoor toch zullen, mijns inziens, juist de gemeenten, die het 't meest noodig hebben, niet voldoende geholpen worden. De personeele belasting toch is eene verteringsbelasting, eene belasting op den rijkdom, die dus nooit dienst kan doen om armoedige gemeenten te hulp te komen. Eene verteringsbelasting is daarom voor de gemeenten geen gewenschte belasting, omdat er geen verband behoeft te bestaan en ook niet bestaat tusschen de draagkacht en de vertering en zeker niet, waar het slechts eene bepaalde soort van vertering geldt. Men kan bijv. zeer klein wonen, doch tevens veel uitgeven aan reizen, veel diners geven. Men betaalt dan zeer weinig in de personeele belasting, terwijl wellicht de draagkracht zeer groot is. Zelfs door het personeel geheel af te staan aan de gemeenten, zal dus de zoo noodzakelijke hulp niet worden aangebracht.

Trouwens het bewijs daarvoor is gemakkelijk te leveren. Volgens art. 247 der gemeentewet hebben de gemeenten het recht om evenveel opcenten te heffen op het personeel als zij aan directe gemeentebelastingen heffen. Welnu doen zij dit? Immers neen. Zij zien in, dat zij over het algemeen aan de opcenten van het personeel veel te weinig hebben en dat eene verteringsbelasting haar niet kan geven, wat eene directe inkomstenbelasting haar schenkt. De door den Minister aangegeven weg zal dus m. i. niet tot het gewenschte doel leiden. Daarom vraag ik ook bij deze gelegenheid, waarom stelt men uit en helpt men niet de gemeenten op andere wijze? Men ontlaste haar geheel of althans ten deele van de kosten, die zij ten behoeve van het Rijk op zich hebben moeten nemen. Bij de algemeene beraadslagingen over hoofdstuk V der begrooting van dit jaar heb ik dit reeds meer uitvoerig aangetoond. Wanneer bovendien het belastinggebied der gemeente wordt uitgebreid — en daartoe is slechts eene wijziging van enkele artikelen der gemeentewet noodzakelijk — dan zullen de meeste gemeenten zich zelven wel kunnen helpen.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter**: Het woord is aan den heer Farncombe Sanders, die het gevraagd heeft.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch verlof te vragen eene vraag te richten tot den Minister van Binnenlandsche Zaken. Zij is deze: Aan het eind van de maand September is het Voorloopig Verslag uitgebracht over het wetsontwerp tot onteigening in de gemeente Bloemendaal, ten behoeve van den aanleg eener duinwaterleiding voor de gemeente Haarlem. Welke zijn nu de redenen, dat het Regeeringsantwoord op dit Voorloopig Verslag zoo lang op zich laat wachten, en bestaat er eenig uitzicht, dat het alsnog binnen een bekwamen tijd deze Kamer zal bereiken?

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer Farncombe Sanders het gevraagde verlof te verleenen en den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Kielstra** brengt verslag uit namens de Commissie in wier handen gesteld is het Beknopt verslag betreffende de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel over het jaar 1891—1892. (**130**)

[Zie het Verslag in de *Bijlagen*.]

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusie later bepaald worden.

De **Voorzitter** deelt nog mede, dat het Verslag gereed is over het wetsontwerp houdende wijziging van artikel 3 der wet van 26 April 1852 (*Staatsblad* nº. 92), houdende regeling der afkondiging van algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat.

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

De vergadering wordt gesloten.

59ste VERGADERING. — 18 MEI 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Benoeming van rapporteurs voor wetsontwerpen.

59ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 18 MEI 1893.

(GEOPEND TE 1 UUR.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een wetsontwerp; 3°. drukwerken. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs voor wetsontwerpen. — Verslag over een wetsontwerp uitgebracht. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling van het wetsontwerp betreffende eene bedrijfs- en beroepsbelasting; voortzetting van de algemeene beraadslaging. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 78 leden, te weten de heeren:

van Velzen, Bool, de Kanter, Hartogh, van der Kaay, Cremer, Mutsaers, van Bylandt, de Beaufort, Bevers, van Beuningen, Walter, van der Borch van Verwolde, Mees, Hintzen, Smit, Zijlma, Tydeman, Pijnacker Hordijk, Bahlmann, van Delden, van Vlijmen, van de Velde, Zijp, Levy, Æ. Mackay, Schimmelpenninck van der Oye, de Meijier, Gerritsen, van den Berch van Heemstede, Vrolik, van Alphen, Lucasse, Plate, Goeman Borgesius, Kerdijk, Ferf, Lieftinck, Hennequin, Lambrechts, A. van Dedem, Conrad, Roessingh, Guyot, Heemskerk, Seret, Land, van der Schrieck, T. Mackay, van der Feltz, van Kerkwijk, de Ras, Veegens, Poelman, Kielstra, Schepel, van Karnebeek, Ruys van Beerenbroek, Pyttersen, Farncombe Sanders, W. de Beaufort, Rutgers van Rozenburg, Houwing, van Gijn, Heldt, van Löben Sels, Smeenge, Haffmans, Huber, Keuchenius, van Houten, Brantsen van de Zijp, Smits van Oijen, Kolkman, Dobbelmann, d'Ansembourg en Harte,

en de heeren Ministers van Financiën en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: de heer Röell, omdat hij tegenwoordig wenscht te zijn bij de teraardebestelling van wijlen den heer Buys; de heer Roijaards van den Ham, door andere bezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. eene Koninklijke boodschap ten geleide van een wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1892.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en het wetsontwerp verzonden worden naar de afdeelingen;

3°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Koloniën, het Verslag omtrent den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië, over 1891;

van de directie der Centraal Spoorwegmaatschappij het verslag dier maatschappij, over 1892;

van de directie der Deli-Spoorwegmaatschappij het verslag dier maatschappij over 1892.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de wetsontwerpen:

bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken;

wijziging en verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1893,

de heeren Mutsaers, van Bylandt, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Beuningen en Mees (voorzitter);

wijziging en aanvulling der wet van 25 Mei 1880 tot instelling eener Rijkspostspaarbank,

de heeren Tydeman, Kerdijk (voorzitter), Heemskerk, Heldt en Goeman Borgesius;

onteigening voor een spoorweg ter verbinding van spoorwegstations te Rotterdam;

onteigening voor de normaliseering der Nieuwe Maas boven Rotterdam,

de heeren van Delden (voorzitter), Conrad, Th. Mackay, Schimmelpenninck van der Oye en Plate;

bekrachtiging eener overeenkomst, waarbij aan de gemeente Groningen vergunning is verleend om een voor publieken weg aan haar overgedragen stuk grond te bestemmen voor den bouw van een museum van oudheden;

onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage, ten behoeve van den aanleg van eene straat met riool, verbindende de Prins-Willemstraat met de Duinstraat, met zijtakken naar den Drogersdijk, te Scheveningen;

onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage, noodig voor het dempen van slooten, met verbetering van bestaande en aanleg van nieuwe verkeerswegen, in het westelijk gedeelte dier gemeente;

de heeren Pijnacker Hordijk, Conrad (voorzitter), Veegens, Schimmelpenninck van der Oye en Roessingh.

C. dat het verslag der Commissie van Rapporteurs gereed is over het wetsontwerp tot goedkeuring eener Verklaring nopens de voorloopige regeling der handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Spanje.

Dit stuk is gedrukt en rondgedeeld; de dag der behandeling van het wetsontwerp zal later worden bepaald.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen in de volgende week onze werkzaamheden aan te vangen met de behandeling in openbare vergadering van eenige wetsontwerpen die in staat van wijzen verkeeren, en die, hetzij van spoedeischenden, hetzij van hoogst eenvoudigen aard zijn.

Van spoedeischenden aard zijn de wetsontwerpen:

bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij ter vervanging van die, bekrachtigd bij de wet van 12 Juni 1883 (*Staatsblad* n°. 67); (**108**)

verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Probolinggo over Klakah en Djember naar Panaroekan met een zijtak van Radoeagoeng naar Pasirian; (**98**)

verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van de werken tot verbetering der bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei. (**127**)

Van hoogsteenvoudigen aard zijn de wetsontwerpen:

bekrachtiging van den afstand om niet van twee gebouwen, met erven en van een derde gebouw, alle te Grave, en van den onderhandschen verkoop van het erf van laatstbedoeld gebouw, alles aan de gemeente Grave; (**134**)

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van eene watervlakte, deel uitmakende van de rivier de Vecht, aan J. W. F. Scheffer jr., te Weesp; (**144**)

goedkeuring van de uitgifte in erfpacht voor 30 jaren van een tot het Kroondomein behoorend stuk grond te Hontenisse aan de Coöperatieve stoom-zuivelfabriek »Hontenisse", aldaar; (**147**)

wijziging van de wet op de Middelen voor het dienstjaar 1893; (**150**)

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van spoorweggrond te Leeuwarden aan J. J. Olivier c. s. (**79**)

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik meen dat het zou kunnen liggen in den wensch der Kamer aanstaanden Dinsdag de werkzaamheden in plaats van te 11 aan te vangen te 1½ uur.

De heer **van Kerkwijk**: Bij een groot gedeelte van het Nederlandsche volk is het eene oude vaste gewoonte, dat op de Pinksterdagen familie, vrienden en bekenden elkaar bezoeken, en dat het vette kalf alsdan geslacht wordt.

Wanneer men dan zoo gezellig bij elkaar is, valt het scheiden hard, vooral wanneer geene zaken van hoog Staatsbelang dringen.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, doe ik een beroep op uwe welwillendheid en die van de Kamer, om in plaats van Dinsdag, eerst Woensdagmorgen te 11 uren onze beraadslagingen over de Handelmaatschappij en andere gewichtige zaken te beginnen.

Het *voorstel* van den heer van Kerkwijk, waarover niemand het woord wenscht te voeren, wordt, op verzoek van den heer Veegens, in stemming gebracht en met 41 tegen 17 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Walter, Hintzen, Smit, Zijlma, Tydeman, Pijnacker Hordijk, Bahlmann, van Delden, van Vlijmen, van de Velde, Zijp, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, de Meijier, Lucasse, Goeman Borgesius, Lieftinck, Lambrechts, Conrad, Guyot, Seret, van der Schrieck, Th. Mackay, van der Feltz, van Kerkwijk, de Ras, Poelman, Kielstra, Ruys van Beerenbroek, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Rutgers van Rozenburg, Houwing, van Gijn, Smeenge, Haffmans, Huber, van Velzen, Mutsaers, van Bylandt, Bevers en van Beuningen.

Tegen hebben gestemd de heeren Mees, Gerritsen, Vrolik, van Alphen, Plate, Kerdijk, Ferf, Heemskerk, Land, Veegens, Schepel, van Karnebeek, Pyttersen, Farncombe Sanders, Heldt, van Löben Sels en de Voorzitter.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP BETREKKELIJK EENE BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (**71**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van Velzen**: De sprekers welke gisteren over de aanhangige wetsvoordracht het woord hebben gevoerd hebben geen van allen van ernstige oppositie tegen dit wetsontwerp doen blijken; zij hebben er zich toe bepaald nevens eene huldebetuiging aan den Minister, woorden van welwillende critiek te doen hooren. Ook van mijne zijde heeft men geen oppositie tegen dit ontwerp te verwachten. Ik beschouw dit voorstel als een noodzakelijk complement van de vermogensbelasting, welke met deze eene algemeene Rijksinkomstenbelasting vormt. Van dat standpunt uitgaande dient deze voordracht, zoowel uit een oogpunt van billijkheid als uit dat van welbegrepen Staatsbelang, te worden beschouwd en behandeld. Waar ééne belasting in twee edities wordt aangeboden, zou het niet billijk zijn met het oog op vele contribuabelen, de eene belasting wel, de andere niet in te voeren; maar ook, waar de Minister van Financiën, bij de indiening van de vermogensbelasting herhaaldelijk en uitdrukkelijk verklaard heeft dat deze met de bedrijfsbelasting één geheel vormt, moet de Kamer bij de behandeling van dit wetsontwerp ook dat standpunt innemen; zij mag deze connexiteit niet uit het oog verliezen.

Ik erken dat er leden zijn die, gestemd hebbende voor de vermogensbelasting, uitdrukkelijk verklaarden, dat zij daarom niet geacht wilden worden ook hunne stem aan de bedrijfsbelasting te zullen geven; maar ik geloof dat dit slechts enkele leden waren, en dat de groote meerderheid der Kamer eene tegenovergestelde zienswijze was toegedaan. Onder de leden, die tegen de vermogensbelasting gestemd hebben, waren er zelfs velen, die hunne stem afhankelijk stelden van de voorwaarde, dat deze te gelijk met de bedrijfsbelasting zou worden ingevoerd.

De tijd om te debatteeren over de verschillende stelsels van belastinghervorming is mijns inziens thans voorbij; ook acht ik de vraag niet meer ter zake dienende, welke der door de Regeering aangekondigde belasting-ontwerpen de prioriteit verdient, al kan die vraag bij dit debat niet geheel onbesproken blijven.

Hoe gunstig men ook moge oordeelen over de wenschelijkheid van eene belasting op het kapitaal in portefeuille, in plaats van het door den Minister gekozen stelsel, wij hebben nu eenmaal den voet gezet over den drempel, welke noodwendig voert tot eene algemeene inkomstenbelasting. Wij moeten dat standpunt, ter wille van de consequentie, dan ook aanvaarden. Ik wensch echter, op dat standpunt mij plaatsende, niet geacht te worden met het door den Minister aangenomen stelsel volkomen homogeen te zijn.

Integendeel meen ik dat, wanneer een andere weg bewandeld ware geworden; wanneer ware voorgesteld eene belasting van het kapitaal in portefeuille, en heffing van matige invoerrechten, dit zeer zeker meer in het belang van de contribuabelen zou geweest zijn, en waarschijnlijk ook in dat van de schatkist; maar nu eenmaal de weg der vermogensbelasting gekozen is, bestaat er, thans althans, geen uitzicht op verwezenlijking van mijne denkbeelden, en meen ik dat er snel moet gehandeld worden, daar alle partijen erkennen dat belastinghervorming is een dringende eisch des tijds. Op dien grond het stelsel des Ministers aanvaardende, wil ik gaarne erkennen dat dit wetsontwerp wat de hoofdzaak betreft, mijne sympathie bezit, ter wille van het rechtvaardigheidsbeginsel dat aan deze regeling ten grondslag ligt, al erken ik te gelijk dat verschillende categorieën van ingezetenen, die tot dusverre vrij uitgingen, door deze belasting ook zullen worden getroffen.

De verdienste van het wetsontwep is hierin gelegen, dat gebroken wordt met het beginsel der patentwet en dat alle inkomsten die niet door de vermogensbelasting worden getroffen, worden belast, uit welke bronnen die inkomsten ook ontspruiten.

Bij deze bedrijfsbelasting wordt gebroken met het stelsel der patentwet, dat zoo éénzijdig werkt, voor zoover de patentwet alleen treft eene zekere categorie van personen, meer bepaaldelijk hen die uit handel en bedrijf revenuën putten, voor zoover zij classificeert en aanslaat niet naar de werkelijke inkomsten maar dikwijls op bloot vermoeden; dat zij in de belasting aanslaat zelfs voordat een bedrijf of

handelszaak mag worden uitgeoefend en onverschillig of daarbij winst of verlies wordt geleden.

Het wetsontwerp treft het werkelijk inkomen, na aftrek van zeker minimum, over de volle winst.

Wat zal gebeuren wanneer de patentwet niet wordt vervangen door deze bedrijfsbelasting?

Dat bedrijven die nu onder de vermogensbelasting vallen, dubbel getroffen zullen worden, wat voor vele industrieën eene zeer bezwarende vermeerdering van belasting zou teweegbrengen.

De heer Röell gaf gisteren een overzicht van de schadelijke werking der patentwet. Ik kan een door dien geachten afgevaardigde gegeven voorbeeld nog illustreeren door te wijzen op de branderijen. Deze worden in de patentwet aangeslagen naar de productie. De aanslag bedraagt voor branderijen die met 4 Bak stoken (oud systeem) f 85,56; voor die met 6 Bak (nieuw systeem) f 172,50.

Nu is het van algemeene bekendheid dat op dit oogenblik het brandersbedrijf in een zeer kwijnenden toestand verkeert; dat branderijen op welke voor 10 jaren f 20 000 à f 24 000 hypotheek kon worden opgenomen, nu voor f 4000 à f 6000 worden verkocht of dikwijls worden afgebroken. Naar mijne informatiën werken de meeste branders in de laatste jaren met verlies.

Wat zou er nu gebeuren als na de invoering der vermogensbelasting de patentwet bleef bestaan in haar tegenwoordigen vorm? Dit, dat die klasse van ingezetenen zeer zwaar getroffen zou worden, daar behalve het hooge branderspatent dan bovendien nog de waarde der belastbare opbrengst van de fabrieken waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, in de vermogensbelasting zal worden aangeslagen. Dit alles terwijl zelfs geen revenuen uit deze ondernemingen worden getrokken. En dit geldt niet alleen voor het brandersbedrijf, maar ook voor vele andere takken van handel en industrie, welke evenzeer in kwijnenden toestand verkeeren.

Het ook reeds gisteren besproken adres der Haarlemsche Kamer van koophandel en fabrieken wil het patentrecht gehandhaafd zien als recognitie voor de uitoefening van bedrijf, eene stelling die mij ten hoogste heeft verwonderd. Op welken grond wil men het bedrijf belasten bij wijze van recognitie? »Omdat", volgens die Kamer, »het patentrecht de uitdrukking is van het beginsel, dat de gemeenschap veel uitgaven heeft en arbeid verricht om in het bijzonder de uitoefening der bedrijven mogelijk of gemakkelijker te maken en dat ter gemoetkoming daarin de uitoefening van een bedrijf aan eene recognitie onderworpen is." Met andere woorden, omdat wij leven in eene geciviliseerde maatschappij, waardoor het mogelijk gemaakt is aan handel en industrie om zich zeer gemakkelijk te bewegen. Volkomen juist, maar moet daarom alleen van hen, die van de voordeelen, welke de gemeenschap aanbrengt, gebruik maken om handel te drijven of de nijverheid uit te oefenen, belasting geheven worden? Is dan het stelsel dat de Minister voorstelt niet veel aannemelijker? De Minister wil allen treffen, de Haarlemsche Kamer wil slechts enkelen treffen, want het is niet te ontkennen, dat de handelsproducten, die uit den vreemde hier worden geïmporteerd, of de fabrieksproducten die door middel van de industrie hier worden gefabriceerd, aan de belanghebbenden, dat zijn de koopers, tegen veel minder prijs kunnen worden afgestaan, dan het geval zou zijn wanneer de Staat geene verkeerswegen had aangelegd en niet de thans bestaande faciliteiten aanbood om handel en industrie te kunnen uitoefenen. Daarom meen ik dat niet alleen zij die handel of bedrijf uitoefenen moeten worden getroffen, maar ook een ieder die van de voordeelen, welke handel en nijverheid indirect opleveren, partij trekt.

Dat dit een veel gezonder stelsel is kan ook daaruit blijken, dat zij die produceeren niet altijd winst maken.

Men heeft voornamelijk tegen deze belasting als grief aangevoerd dat ook de ambtenaren en ieder die eenig inkomen uit beroep, bediening of ambt geniet, en zelfs ook pensioenen en lijfrenten in deze belasting worden getroffen. Dit behoort nu eenmaal in het stelsel van eene Rijksinkomstenbelasting. Wanneer dit stelsel aanvaard is, dan kan men de gevolgen, die daaruit voortvloeien, niet ontgaan. Ik wijs ook op het buitenland, op Baden, Beijeren, Groot-Britannië en Ierland, Pruissen, Italië, Saxen en meer andere landen, waar dergelijke belastingen evenzeer bestaan. En nu wil ik toch vragen: wanneer de schatkist middelen tot versterking noodig heeft, of het dan niet billijk is, dat alle ingezetenen naar hun vermogen gelijkelijk bijdragen om in die behoeften te helpen voorzien? Art. 180 der Grondwet, regelende de defensie, schrijft voor, dat alle Nederlanders, daartoe in staat, verplicht zijn mede te werken tot handhaving der onafhankelijkheid van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied, en art. 175, handelende over de financiën zegt, dat geene privilegiën in het stuk van belastingen kunnen worden verleend.

Wanneer het vaderland in nood verkeert en ieder rechtgeaard Nederlander beseft dat hij naar zijn vermogen mede moet werken tot handhaving van de onafhankelijkheid van het grondgebied, behoort een dergelijke regel dan ook niet te worden in practijk gebracht ten opzichte van de schatkist, wanneer er behoefte is aan versterking van 's Rijks middelen?

De eigenaardigheid van deze wet is, dat de sommen, welke van de belastingplichtigen worden gevraagd, niet bijzonder drukkend zijn. Zij bedragen in den regel niet meer dan 2 pct. van het zuiver inkomen boven de f 600.

Zoo wordt geheven van een inkomen van f 650 f 1 of 0,15 pct., van f 1000 f 8 of 0,80 pct., van f 2000 f 28 of 1,40 pct.

Men heeft eene vergelijking gemaakt tusschen de ambtenaren en de neringdoenden en gezegd, dat industrieelen, handelaars en dergelijken in den regel in beter conditie zijn dan de ambtenaren, die steeds vaste traktementen genieten. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dit te mogen betwijfelen, want de industrieelen en kooplieden staan bloot aan bankroeten en werken dikwijls met verlies; zij hebben te doen met eene dikwijls doodende concurrentie, terwijl de ambtenaren voortdurend een vast inkomen genieten. Ik kan dus niet inzien waarom deze laatsten niet evengoed in de algemeene Rijksinkomstenbelasting zouden behooren bij te dragen als zij die tot dusver door de patentwet worden getroffen.

Maar, zegt men verder, dat pensioenen en lijfrenten getroffen worden is zeer bezwaarlijk. Ik merk in de eerste plaats op, dat de Minister deze slechts voor de helft wil treffen, maar daarenboven behoort men in aanmerking te nemen dat het kapitaal thans ook reeds wordt getroffen in de vermogensbelasting, zoodat bij gevolg een kleine rentenier, die uit overgespaarde winsten f 15 000 vermogen bezit, tegen vier pct. berekend, op een inkomen van f 600 heeft te betalen f 6,25 of 1,04 pct.; dat iemand die f 25 000 kapitaal bezit, of eene rente van f 1000 trekt, f 18,75 betaalt, dat is 1,91 pct.; terwijl voor f 50 000 vermogen, berekend op f 2000 inkomen, moet worden betaald f 50 of 2,08 pct. Men kan dus niet zeggen dat de pensioenen en lijfrenten in deze bedrijfsbelasting zwaar worden getroffen.

Ik meen dat eene regeling van de belasting van ambtenaars-traktementen en van de inkomsten uit beroepen, bedieningen en dergelijke, bij afzonderlijke wet, waarop van sommige zijden, bij name in de pers, werd gewezen, in geene buitenlandsche wetgeving voorkomt, en ten gevolge zou kunnen hebben dat zoodanige afzonderlijke regeling allicht ad calendas graecas werd verschoven, zoodat de lasten welke op vele personen, die thans te zwaar gedrukt worden, rusten, zouden moeten worden bestendigd, en de opcenten, die men nu vrij algemeen niet wenscht, zouden moeten worden geheven en niet uit dit ontwerp zouden kunnen vervallen, zooals thans waarschijnlijk wel het geval zal zijn.

De vrijstelling van den landbouw is gisteren reeds besproken; ik zal er dus weinig van zeggen. De argumenten door den geachten afgevaardigde uit Zaandam aangevoerd tegen die vrijstelling, hebben mij niet kunnen overtuigen. Ik meen, dat bij al wat gezegd wordt ten betooge dat de

landbouw andermaal in deze belasting zou behooren te worden getroffen, steeds uit het oog wordt verloren, dat de landbouw, om zijn bedrijf te kunnen uitoefenen, grond noodig heeft en dat de grond reeds tweemaal is belast, eerst in de grondbelasting en daarna in de vermogensbelasting. Bij de behandeling van de wet op de vermogensbelasting is van de Regeeringstafel te kennen gegeven, dat de landbouw niet andermaal zou worden belast en die eereschuld dient bij deze wet te worden ingelost.

Behoudens wijzigingen in de details, Mijnheer de Voorzitter, waardoor dit wetsontwerp nog zoude kunnen worden verbeterd, geloof ik derhalve, na hetgeen ik gezegd heb, te mogen verklaren, dat ik de aanneming van het ontwerp acht te zijn in 's lands belang, en wenschelijk met het oog op eene herziening onzer belastingwetten. Ik ga dus mede met de algemeene strekking van dit wetsontwerp, overtuigd dat, bij aanneming dezer wet wij spoediger zullen geraken tot de zeer gewenschte en noodzakelijke herziening van de belasting op het personeel, welke door den Minister is toegezegd en welke anders allicht weder lang op zich zal laten wachten.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben thans voor ons het tweede gedeelte van de gesplitste inkomstenbelasting, de aanvullingswet bestemd om de inkomsten den ingezetenen te treffen die niet reeds door de vermogensbelasting getroffen zijn, het wetsontwerp waarvoor bewaard was de oplossing van de eigenaardige moeilijkheden aan het gesplitste stelsel van den Minister eigen.

Nu moet ik erkennen dat ik na kennisneming van het wetsontwerp, en ik ben blijkbaar niet de eenige, tot de conclusie ben gekomen, dat wij eigenlijk den verkeerden weg zijn ingeslagen, dat wij beter zouden hebben gedaan met eenvoudig eene algemeene inkomstenbelasting in te voeren, met, voor zoover dit noodig was voor het Rijk, eene belasting op het vermogen daarnevens, en voor zoover noodig voor de gemeenten eene belasting op de bedrijven, eene zoogenaamde *Gewerbesteuer*. Op die wijze zouden wij, dunkt mij, een goed en eenvoudig stelsel verkregen hebben, dat zich gemakkelijk zoude geleend hebben tot eene behoorlijke aaneensluiting van Rijks- en gemeente-financiën. Nu blijkt het hoe langer hoe meer hoe de voordeelen, welke zijn voorgespiegeld als uit het gesplitste stelsel te zullen voortvloeien, voor eene behoorlijke regeling van de verhouding tusschen Rijks- en gemeentebelastingen, achterwege blijven.

Tegenover het gemis van die voordeelen blijft daarenboven een groot nadeel, een groot bezwaar bestaan. Uit het stelsel van den Minister vloeit namelijk de grove onbillijkheid voort, dat het niet rentegevend gedeelte van het vermogen niet aan eene lichte vermogensbelasting wordt onderworpen — zooals bijv. in Duitschland — maar dat daarvan wordt geëischt de volle, zware belasting, alsof ook dat deel van het vermogen rente opbrengt. Dit acht ik eene grove onbillijkheid, ik zou het haast durven noemen een *unicum* op het gebied van belastingregeling, althans in vergelijking met die landen waar men aan deze materie behoorlijk zorg en nauwgezetheid wijdt.

Had men nu door het gesplitste stelsel aan te nemen kunnen ontgaan de eigenaardige moeilijkheden en bezwaren van eenigszins vexatoiren aard, welke steeds met de invordering van eene inkomstenbelasting voor de ingezetenen onvermijdelijk zijn, dan ware dit althans een voordeel geweest. Doch ook dit is niet het geval. Bij deze aanvullingsbelasting toch zullen die bezwaren zich ten volle doen gevoelen. Daarenboven is aan het gesplitste stelsel voor de ingezetenen nog deze onaangenaamheid verbonden, dat juist een zeer groot deel van den zomer door hen zal moeten worden besteed aan de regeling hunner zaken met den fiscus, ten opzichte van *twee* belastingen.

Juist omdat het twee belastingen, in plaats van een, zijn, zal men daaraan veel tijd moeten besteden.

Bij overweging van dit alles, Mijnheer de Voorzitter, is bij mij de vraag gerezen of wij met de invoering van dit gesplitste stelsel eigenlijk wel blijvend werk verrichten. Maar hoe dit zij, wij zitten eenmaal in het schuitje en moeten dus wel voort op den ingeslagen vaarweg.

Nu echter deze aanvullingsbelasting op inkomsten uit bedrijf en beroep niet vastgekoppeld is aan de vermogensbelasting, en men dus niet bevreesd behoeft te zijn voor de verdenking van door het te berde brengen van bedenkingen tegen de zoogenaamde bedrijfsbelasting, te willen reageeren tegen de vermogensbelasting, nu gevoel ik ook alle vrijheid om mijne bezwaren tegen eerstgenoemde belasting hun volle gewicht in de schaal te laten leggen. Eenige van die bezwaren zijn zelfs voor mij van zooveel gewicht, dat, wanneer daaraan niet wordt te gemoet gekomen, zij, naar ik vrees, onoverkomelijk voor mij zullen blijken te zijn.

Vooreerst dan het percentage van de heffing. De Minister weet op handige wijze met cijfers om te springen. Toen het er op aankwam de vermogensbelasting te doen aannemen, werd ons voor het slotartikel van deze aanvullingsbelasting voorgespiegeld 1 Mei 1893, terwijl wij ervaren hebben bij het naderen van dien termijn dat in dit jaartal de 3 een 4 is geworden.

Daarentegen zien wij, waar het een ander punt betreft, een ons bij de behandeling van de vermogensbelasting door den Minister voorgespiegelde 4 nu in een 3 veranderen. Toen namelijk de vermogensbelasting aan de orde was, werd ons voor de verhouding tusschen de heffing van de inkomsten uit vermogen en die uit beroep of bedrijf, voorgehouden eene rede als van 5 tot 4. Maar nu is in dit wetsontwerp de 4 een 3, of juister gezegd 3,2 geworden.

Het is waar, de Minister wil daarenboven opcenten heffen, waardoor de hoogere heffing van 3,2 percent juist op 4 percent zal worden gebracht, en de lagere van 2 percent juist op $2^1/_2$ percent, eene verhouding die ons, zooals ik daareven zeide, bij de vermogensbelasting inderdaad was voorgehouden, en die, naar de Minister bij deze gelegenheid betoogt, met het oog op de vermogensbelasting, noch onmatig noch onevenredig is.

De Minister houdt zich dus in zoover aan zijne voorspiegeling bij de vermogensbelasting, en dus zou ik in dat opzicht geen reden tot klagen hebben. Maar er blijft toch een belangrijk principieel verschil. Dat ongelukkige principieele, dat voor den Minister over het algemeen, naar het mij voorkomt, zoo weinig bekoorlijkheid schijnt te hebben! De Minister wil de heffing van opcenten afhankelijk maken van de opbrengst van deze belasting, in vergelijking met die der tegenwoordige patentbelasting. Maar hoe ter wereld kan men tusschen die beide zaken eenig verband willen maken. Waarom moet deze heffing afhankelijk zijn van de opbrengst van de tegenwoordige patentbelasting? Deze belasting is immers eene geheel andere; zij heeft andere grondslagen; er zijn andere belastingplichtigen; er is eene geheele andere raison d'être. Deze belasting is de aanvulling — en dit kan niet genoeg, naar het schijnt, gezegd worden — van de vermogensbelasting, het tweede deel van de geplitste inkomstenbelasting, welke moet dienen om het equivalent te leveren voor de afschaffingen die door den Minister zijn voorgesteld en waarvan een deel bereids gevoteerd is. Brengt nu deze gesplitste inkomstenbelasting meer op dan voor dit equivalent noodig is, en wil men in dit geval de heffing verlagen, dan behoort die verlaging aan beide deelen der gesplitste belasting ten goede te komen, over beide gesplitst te worden, en niet aan een deel alleen te worden toegekend.

Hierbij moet mij eene klacht van het hart. Zoowel bij de behandeling van de vermogenbelasting als van deze zoogenaamde bedrijfsbelasting is het gebleken, dat de Minister, voor zoover bij gehoor wil verleenen, alleen oor heeft voor de wenschen van de zoogenaamd vooruitstrevenden. Ik zal niet onderzoeken wat daarvan de oorzaak is, maar er schijnt ergens in het verschiet een eindpaal, een mât de Cocagne te staan, en men zou zeggen, dat de Minister er naar streeft in den wedloop daarheen zich door de vooruitstrevenden althans niet *te* ver voorbij te laten

59ste VERGADERING. — 18 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

streven. Voor hen, die nu niet met dien hartstocht van vooruitstreving behebt zijn, is de waarneming dier geneigdheid bij den Minister natuurlijk niet aangenaam, maar daarenboven is voor hen die waarneming niet van dien aard, dat zij strekken kan om het vertrouwen in het beleid van den Minister te versterken. Ik zeide zooeven, dat ik den indruk had, dat het principieele in het algemeen weinig bekoorlijks heeft voor den Minister en ik vind daarvan in dit wetsontwerp ook nog andere sporen die voor mij groote bezwaren opleveren. Als aanvulling van de vermogensbelasting heeft deze heffing geheel het karakter van eene persoonlijke belasting, van een onderdeel eener inkomstenbelasting; en dit karakter wordt, dunkt mij, niet veranderd door de omstandigheid, dat voor een deel die heffing zal geschieden bij de bron. De objecten, die getroffen moeten worden in deze belasting, zijn, dunkt mij, de inkomsten van de individuën, voor zooverre die niet door de vermogensbelasting getroffen worden, en deze belasting is volstrekt niet een Gewerbe-Steuer, eene bedrijfsbelasting. Bij het oorspronkelijk ontwerp, dat de Minister heeft ingediend, was dit uit het oog verliezen van het persoonlijke karakter dezer belasting veel meer merkbaar dan nu bij de verbeterde editie, die wij hebben mogen ontvangen.

Ik erken, dat in de nieuwe editie op dit punt eene groote verbetering is waar te nemen; maar toch, Mijnheer de Voorzitter, is op eenige punten die verwarring van begrippen, dat uit het oog verliezen van het principieele karakter van deze belasting blijven bestaan en zelfs op één punt aanmerkelijk verergerd.

Ik bedoel wat betreft de naamlooze vennootschappen. Aan het principieele karakter van deze belasting was bij het eerste ontwerp — al was het niet geheel volledig — wat dit punt althans aangaat, vastgehouden, maar nu bij het nieuwe ontwerp schijnt het niet meer de vraag te zijn, hoe deze belasting op de inkomsten van individuën, uit het deelnemen aan naamlooze vennootschappen verkregen, moet geregeld worden, zóó dat die inkomsten gelijkelijk met andere getroffen worden. Thans schijnt men van de belasting der naamlooze vennootschappen te willen maken eene eigenlijke bedrijfsbelasting, een Gewerbesteuer en daaruit ontstaat groote onbillijkheid; dit valt niet te loochenen; niemand kan ontkennen dat nu van sommige inkomsten dubbel belasting geheven zal worden.

Er staan, dunkt mij, hier slechts twee zuivere stelsels tegenover elkander: òf de naamlooze vennootschappen worden beschouwd als op zich zelf staande, als rechtspersonen, en worden dan ook natuurlijk volgens de volle dividenden belast, maar dan is het ook even natuurlijk dat men het kapitaal, waarmede die rechtspersonen werken, niet in de vermogensbelasting laat bijdragen; òf men houde rekening bij deze belasting met dát deel van het vermogen van de individuën, aangelegd in naamlooze vennootschappen, dat reeds bij de vermogensbelasting getroffen is, en belaste dan alleen de dividenden voor zoover zij hooger zijn dan 4 pct. van de kapitalen die daarin belegd zijn.

In beide gevallen, Mijnheer de Voorzitter — ik wil niet nalaten er dit bij te voegen — zou het, naar mijne meening, behoorlijk zijn het hooger percentage van belasting op de naamlooze vennootschappen toe te passen.

Na de aanneming der vermogensbelasting blijft ons slechts het tweede stelsel over, maar ik acht de thans door den Minister voorgedragen regeling geheel stelselloos, niet steunende op eenigen redelijken grondslag, en behebt met de fout van grove onbillijkheid. De Minister heeft uit het oog verloren dat de objecten van deze belasting zijn de inkomsten der individuën, en dit schijnt de oorzaak dat hij in deze belasting ook wil betrekken de coöperatieve en andere vereenigingen (waaronder de sociëteiten) en onderlinge verzekeringsmaatschappijen, ook waar zij haar werkkring tot eigen leden bepalen. Maar waar zijn in alle die gevallen de inkomsten?

Ik zie ze niet en niemand kan ze aanwijzen. Zeer juist vond ik de uitdrukking in een verslag van eene coöperatieve vereeniging, uitgebracht aan het einde van haar boekjaar: »Aan de leden werd zooveel percent van het besteed bedrag terugbetaald." Dit acht ik de eenvoudige en ware voorstelling der zaak; er kan hier van inkomsten geen sprake zijn, en daarom is er ook geen object voor deze belasting. Wel zou er een object kunnen zijn voor eene bedrijfsbelasting, een *Gewerbe-Steuer*, doch die is thans niet aan de orde. De coöperatieve en andere vereenigingen van gelijksoortigen aard moeten dus uit het wetsontwerp wegvallen, voor zoover zij haren werkkring tot eigen leden bepalen. Met opzicht tot de onderlinge verzekeringsmaatschappijen, is daarvoor dan ook, al is het niet volledig, indirect gezorgd in het nieuwe ontwerp. De vrees dat belastingontduiking op groote schaal zou kunnen plaats hebben, acht ik hersenschimmig; en voor zoover men, in overeenstemming met eene populaire strooming die thans heerscht, de coöperatieve vereenigingen, door haar in de belasting te betrekken, zou willen breidelen, meen ik, dat het doel geheel zal worden voorbijgestreefd en eer het omgekeerde van hetgeen men beoogt bereikt zal worden.

Over de quaestie van den landbouw treed ik nu in geen bijzonderheden. Wat daaromtrent in het wetsontwerp voorkomt noem ik bepaald eene *vrijstelling* en ik verschil in die appreciatie met den heer de Meijier; er is voor mij geen reden mij door de speling met woorden van het wetsontwerp te laten vangen. Zoodanige vrijstelling nu acht ik principieel onvereenigbaar met het stelsel van deze belasting.

Intusschen zou ik zeer ongaarne in de noodzakelijkheid komen van mijne stem aan dit wetsontwerp te weigeren. Ik zal mij daarom de vrijheid veroorloven te trachten het door amendement meer aannemelijk voor mij te maken, al moge ik daardoor in het geval komen van misschien van de aandacht der Kamer meer te moeten vergen, dan mij anders wel lief zoude zijn.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de hervormingsplannen van dezen Minister bestrijding bij mij zullen vinden, dan is dit in de eerste plaats hieraan toe te schrijven dat het standpunt door dezen Minister ingenomen bij den aanvang zijner hervormingen, niet het mijne is.

Dat standpunt vindt men uiteengezet in de rede van den Minister, op 24 September jl. in de Eerste Kamer gehouden. Daar toch verklaarde de Minister, dat zijne theorie gekant is tegen die van den Duitschen geleerde Adolf Wagner. »Deze is de meening toegedaan dat alle belastingregelingen voor een deel strekken moeten om de sociale ongelijkheid te temperen. Hij wil de belastingregelingen voor een deel althans daartoe doen strekken. Hij noemt zijn standpunt het social-politische Standpunkt in der Besteuerung. Van dit standpunt wil ik niets weten; ik vind het een verkeerd standpunt."

Ik acht mij verplicht mede te deelen, dat dit ook *mijn* standpunt is, hetwelk door Adolf Wagner verkondigd wordt. Niet alleen zou ik al onze belastingen, maar onze geheele wetgeving van dien geest wenschen doortrokken te zien; dat beginsel daarin willen zien nedergelegd, dat het maatschappelijk inkomen beter verdeeld worde dan nu het geval is; met andere woorden, dat de wetgeving dienstbaar gemaakt worde aan eene betere verdeeling van het maatschappelijk inkomen.

Ik geloof mij te kunnen bepalen tot deze eenvoudige mededeeling, evenals de Minister zich in de Eerste Kamer tot die verklaring heeft bepaald.

Bij deze belastingherziening is de Minister één beginsel toegedaan dat ik geheel en al deel, namelijk: belasten naar evenredigheid van het draagvermogen. Dit beginsel moet mijns inziens in het geheele samenstel der belastingen worden gehuldigd. Doch in hoeverre blijkt uit 's Ministers voorstellen, dat hij inderdaad dat beginsel *wil* huldigen?

Gaat men na wat daaromtrent zoowel uit de vermogensbelasting als uit dit wetsontwerp blijkt, dan zien wij: 1°. dat met twee voorname factoren van draagkracht geen rekening gehouden wordt, namelijk dat verwaarloosd

worden de grootte van het gezin en de plaatselijke omstandigheden.

Het is voor dezen Minister tot op dit oogenblik, terwijl de vermogensbelasting is ingevoerd en de bedrijfsbelasting in behandeling is, volkomen hetzelfde of het inkomen van 700 gld. genoten wordt door een ongehuwde of door een gehuwd persoon zonder kinderen, dan wel door het hoofd van een gezin, dat 5, 6, 7 of meer kinderen tot zijn last heeft. Het is voor hem volkomen hetzelfde of een inkomen boven de f 650 genoten wordt op het platteland dan wel in eene groote stad, terwijl op het platteland de huurwaarde der woning waarschijnlijk niet meer bedraagt dan f 78 of $^1/_{10}$ van het inkomen, en in de groote steden minstens betaald moet worden $^1/_5$ of $^1/_6$ deel van het inkomen voor huishuur. Met die beide voorname factoren van de draagkracht is door dezen Minister geen rekening gehouden bij deze beide wetsontwerpen. En ik vraag wanneer men huldigt het beginsel van te belasten naar evenredighdid van het draagvermogen, of dan die twee voornaamste factoren daarvan verwaarloosd mogen worden. Ik kom straks terug op de toezegging door den Minister gedaan omtrent de tegemoetkoming hieraan door de herziening van andere belastingen.

Nu zegt de Minister, dat de progressie door hem aangenomen bewijst dat hij wel degelijk rekening wil houden met het draagvermogen der ingezetenen, dat hij begint met eene kleine percentage, en daarna eene hooge percentage stelt.

Ik zou den Minister wel willen vragen, na al zijne schrifturen die hij daaromtrent gegeven heeft en na al hetgeen hij reeds in de loopbaan, die hij thans betreedt, gezegd heeft, of van deze progressie kan gezegd worden dat zij heeft een »wetenschappelijken grondslag". Mijns inziens ontbreekt die wetenschappelijke grondslag hier ten eenenmale. Wat noemt de Minister hier progressie? Hij neemt aan, dat een inkomen van f 600 onbelastbaar is, en alles wat boven dat minimum valt wordt belast. — Progressief? — Wel neen, Mijnheer de Voorzitter, met een gelijk percentage, althans tot f 8200 inkomen in de bedrijfsbelasting en tot f 200 000 in de vermogensbelasting. Is dat progressie? Ja, wanneer men de te betalen som slaat over het geheele inkomen, maar in dat inkomen wordt reeds te voren aangegeven een minimum dat niet belast mag worden, en wanneer men dat er aftrekt, dan blijft er eene gewone proportioneele inkomstenbelasting over; als men f 700 inkomen heeft betaalt men precies hetzelfde percentage van het belastbaar deel als wat betaald wordt door hem die een inkomen van f 8000 heeft.

Ik meen dus dat de poging van den Minister om het beginsel van draagkracht in evenredigheid naar het vermogen toe te passen bij deze beide belastingen gefaald heeft.

En nu het stelsel. Het spreekt vanzelf dat, waar wij het complement gaan behandelen van eene belasting die reeds ingevoerd is, wij opnieuw en beter onze opinie zullen kunnen uiten over het stelsel dat de Minister in toepassing wil brengen, bij de invoering eener algemeene inkomstenbelasting.

Welk stelsel heeft de Minister gevolgd? Een gesplitst stelsel van belastingen: een naar het vermogen en een naar het bedrijf en andere inkomsten. En waarom? Want het spreekt vanzelf dat wij alleen te beoordeelen hebben de gronden waarop de Minister gemeend heeft dat gesplitste stelsel te moeten voorstellen.

Het zijn drie redenen, die reeds kortelijk door den heer Röell behandeld zijn. Op bladz. 1165 der *Handelingen* deelt de Minister ze mede.

De eerste reden was om vrij te wezen in het hooger belasten van het inkomen uit vermogen dan dat uit arbeid;

2°. dat men zoo de geheele administratie der belastingen aan het werk kon stellen, en iedere afdeeling bestemmen voor de taak, waarvoor zij het geschikt is;

3°. om in het belang der gemeenten, in de gemeente waar het bedrijf wordt uitgeoefend, den aanslag te kunnen doen plaats hebben.

Aan de laatste reden werd toegevoegd: »ziedaar wel het voornaamste argument, dat mij tot splitsing bewogen heeft."

Het zij mij vergund om in het kort na te gaan in hoeverre of de redenen, die den Minister geleid hebben tot het volgen van dit zonderlinge stelsel, op goede gronden rusten.

In de eerste plaats vraag ik of voor het verschil tusschen inkomsten uit bedrijf en uit vermogen eene splitsing noodig is. Wanneer bij eene algemeene inkomstenbelasting eenvoudig bepaald werd dat het inkomen uit arbeid, of welke andere bron daarmede in verband staande, zal belast worden met 0,64 pct. van dat uit vermogen, zou men tot hetzelfde resultaat zijn gekomen als bij het thans gevolgde stelsel.

Moeten wij den heer Röell gelooven, dan heeft de Minister alles gelezen; zoo zal het hem dan ook niet onbekend zijn dat in 1890, naar aanleiding van de voorstellen-Borgesius c. s., een artikel in de *Vragen des tijds* verschenen is van de hand des heeren Treub. Het moet den Minister daaruit gebleken zijn dat eene splitsing van de inkomstenbelasting volstrekt niet noodig is om, niet alleen tot eene lagere belasting van het inkomen uit het bedrijf, dan uit het vermogen te komen, maar om tevens rekening te houden met de plaatselijke omstandigheden en de grootte van het gezin.

De uitgewerkte tabellen, waarbij het voorstel-Borgesius c. s. tot grondslag genomen is, toonen duidelijk aan dat eene splitsing niet noodig is om met al die factoren van draagkracht rekening te houden.

De tweede reden van den Minister voor de splitsing was deze, dat hij daardoor de geheele administratie aan het werk zette. Als toelichting daarvan vinden wij de volgende mededeeling van den Minister:

» Als de twee wetten in werking zijn, zullen die beide afdeelingen (registratie en directe belasting) niet als twee vijandige mogendheden tegenover elkander staan", welke mededeeling een zonderling licht werpt op de verhouding dezer ambtenaren.

Door die twee wetten zullen de beide afdeelingen — registratie en directe belasting — niet als twee vijandige machten tegen elkander overstaan.

Maar dat hebben zij nooit gedaan.

Het kan zijn dat sommige *personen* tot het eene korps behoorende, niet altijd op vriendschappelijken voet gestaan hebben tot sommigen van het andere, maar zoover mij bekend is, ook persoonlijk, heeft tusschen beide administratiën altijd de best mogelijke verstandhouding bestaan en zorgde de eene er voor dat de andere op de hoogte was om een behoorlijken aanslag te kunnen doen.

Daartoe was dus die splitsing niet noodig, en ware het al noodig geweest om de verstandhouding te verbeteren en wat inniger te maken, dan zou eene eenvoudige instructie aan de ambtenaren dat doel even goed bereikt hebben.

Welk gevolg heeft die splitsing nu voor het publiek?

Dat wij nu zullen krijgen eene belasting op het personeel waarvan de aanslag geschiedt door den controleur en het college van zetters, met beroep op Gedeputeerde Staten; eene vermogensbelasting, aangeslagen door den inspecteur der registratie, met beroep op dien inspecteur en den raad van beroep; eene bedrijfsbelasting, met aanslag door den hoofdambtenaar der directe belastingen en de commissie van aanslag, met beroep op genoemde commissie of den raad van beroep.

Behalve die lichamen heeft men, in groote gemeenten, nog een aanslag in de gemeentebelasting door burgemeester en wethouders, waarvan beroep is bij den raad of bij Gedeputeerde Staten.

Ziedaar een staalkaartje van administratie dat een belastingplichtige wel goed in het hoofd mag hebben als hij, onjuist aangeslagen, in beroep wil komen.

Wat nu is het gevolg van dien verschillenden aanslag in de vermogens- en de bedrijfsbelasting?

Dit, dat vermogen in ondernemingen gestoken en dat niet kan worden gecontroleerd, met den Franschen slag zal aangegeven of aangeslagen worden.

Ondanks alle bepalingen in de vermogensbelasting is er

in het heele land niet ééne onderneming te vinden die hare boekhouding heeft ingericht naar de regelen der beide artikelen, die aan art. 9 voorafgaan. Geen enkele, niet alleen bij particulieren, maar zelfs niet bij maatschappijen.

Op de balans van den koopman komt in den regel het kantoormeubilair voor, terwijl meubilair bij de vermogensbelasting wordt vrijgesteld.

Onroerend goed komt er op voor, soms tot een fictief bedrag, niet volgens de waarde die er naar de vermogensbelasting aan gegeven mag worden, namelijk 20 of 15 maal de huurwaarde.

Wanneer er bouwterreinen in de onderneming zijn opgenomen, dan zullen die daar hoogst waarschijnlijk op voorkomen tot den aangekochten prijs, dus zeer zeker niet tot de waarde die er aan zal kunnen worden toegekend op het oogenblik dat de aanslag geschiedt. De onroerende goederen als fabrieken, winkels, werkplaatsen, die in het buitenland zijn gelegen, hoe zal de waarde er van, zooals die op de balans voorkomt, gecontroleerd kunnen worden?

Zal het niet mogelijk zijn, dat die eenige tonnen gouds te hoog òf te laag op de balans voorkomen bij groote ondernemingen?

Goederen waarvoor opstal of erfpacht wordt genoten zullen zeer zeker niet gekapitaliseerd volgens art. 7*c* van de vermogensbelasting op de balans van den koopman verschijnen. Effecten staan gewoonlijk op de balans voor het bedrag dat zij bij inkoop gekost hebben.

Ik behoef slechts eene zaak in herinnering te brengen, die den Minister niet onbekend zal zijn. Niet vele jaren geleden was eene maatschappij, die binnenkort in deze Kamer zal ter sprake komen, in het bezit van aandeelen, die voor 170 à 180 pct. op de balans voorkwamen, terwijl die aandeelen bij verkoop 700 à 800 pct. opbrachten; dat was een tamelijk groot bedrag, waardoor dat jaar het dividend dan ook buitengewoon veel grooter uitviel dan geraamd was.

Kooplieden brengen dikwijls de handelsvoorraden op de balans voor de waarde van den dag, anderen berekenen 10 à 15 pct. minder voor winst, die zij waarschijnlijk zullen maken.

Pensioenen en uitkeeringen komen zeer zeker niet gekapitaliseerd voor op de balans. De beoordeeling van het inkomen naar de balans voor niet-deskundigen wordt dus volstrekt onmogelijk, vooral bij particulieren.

Groote ondernemingen hebben soms het geheele jaar schuldvorderingen van tonnen gouds loopen op winkeliers, fabrikanten en andere afnemers. De koopman maakt op den eersten van het jaar zijne balans op en rekent daarbij tot het geheele bedrag op vorderingen, die menigmaal, volgens zijn eigen gevoelen, niet alle zullen binnenkomen.

De balans van den koopman zal dus voor den fiscus dikwijls geheel ondoorgrondelijk zijn. Het staat den koopman dan ook volkomen vrij, en hij behoeft daarom niet verdacht te worden de belasting te ontduiken, om er een slag in te slaan en bij de aangifte van het vermogen en bij de aangifte van het bedrijf die te regelen zooals hij ze het voordeeligst oordeelt. Och, zegt de Minister, wanneer de koopman in de vermogensbelasting niet voldoende wordt aangeslagen, dan krijgen wij hem wel bij het bedrijf. Neen, mijnheer de Voorzitter, die redeneering gaat niet op, dat is niet juist. Het zou juist wezen wanneer de percentage die geheven wordt van het inkomen uit het bedrijf precies dezelfde was als de percentage die geheven wordt van het vermogen. Ik wensch voor een oogenblik de aandacht te vestigen op eene zaak, niet op eene fictieve zaak, maar op eene die inderdaad bestaat en die ik van nabij heb kunnen waarnemen.

Een koopman die een inkomen heeft van f 25 000 uit zijne zaak, met een vermogen, zooals het op zijne balans voorkomt, van f 300 000, zou, indien hij naar zijne balans werd aangeslagen, in de vermogensbelasting moeten betalen f 437,50 en hij zou, omdat er 4 pct. van zijn vermogen afgaat, voor f 13 000 worden aangeslagen in de bedrijfsbelasting, dus daarvoor betalen f 409,60 of te zamen f 847,10. Maar de koopman zegt: neen, ik heb volkomen de vrijheid om die zaak te regelen voor de belasting zooals ik wil; mijn vermogen verschijnt wel op de balans voor f 300 000, maar wanneer ik het taxeer naar de regelen gesteld bij de artt. 7 en 8 der vermogensbelasting, dan kom ik niet hooger dan f 200 000 en ik neem dit bedrag dus aan als te zijn mijn vermogen.

Nu krijgen wij de bedrijfsbelasting. In de vermogensbelasting zou de bedoelde koopman f 237,50 betalen en hij wordt met aftrek van f 8000 aangeslagen voor f 17 000 in de bedrijfsbelasting, dus betaalt daarin f 537,60 of te zamen f 775,10. Door de vrijheid, die deze koopman gekregen heeft bij art. 9 der vermogensbelasting, betaalt hij dus f 72 minder dan hij zou moeten betalen, indien hij aangeslagen werd volgens zijne balans.

Ik heb deze zaak ter sprake gebracht, omdat zij van belang is voor het oordeel dat over dit ontwerp moet worden geveld. Wat toch is het geval? De hoofdambtenaar van de directe belastingen zal met deze aangifte tevreden zijn; hij krijgt een aanslag naar f 17 000 uit het bedrijf, dus zal zich niet verder behoeven te overtuigen of het bedrijf van dezen koopman ook meer oplevert, maar niet alzoo de inspecteur der registratie. De ambtenaar der registratie mag zich bij dergelijke opgaaf niet nederleggen en wat moet er nu geschieden? Nu moet de inspecteur der registratie, de ambtenaar die niet achter zich heeft, wat ik kortheidshalve zal noemen, een college van zetters dat hem omtrent de gebruiken in den handel kan voorlichten, nagaan, in hoeverre bij de boekhouding door den door mij bedoelden koopman is voldaan aan de regelen, die algemeen gelden in den handel, maar de ambtenaren, die met zijn college van aanslag dit werk zou kunnen doen, heeft daarmede niet te maken. Dit is een gevolg niet alleen van de splitsing dezer belasting, maar veeleer van de splitsing der administratiën aan welke hare invordering is opgedragen.

De voornaamste grief echter die ik tegen deze splitsing van de inkomstenbelasting heb, is nog eene andere en wel deze, dat wij daardoor wederom vervallen in dezelfde fout als men begaan heeft bij de vaststelling der patentwet. De Minister zegt te recht op bladz. 4 der Memorie van Beantwoording, dat het juist een van de hoofdgrieven tegen de patentwet is, dat zij belast, om het even of verdiend of verloren wordt, en ik kan mij voorstellen, dat dit voor den econoom, die thans aan de Ministerstafel is gezeten, een gruwel moet zijn; dat hij het eene economische ketterij noemt, wanneer men de belasting laat betalen niet uit de inkomsten van het kapitaal maar van het kapitaal, ook wanneer dit geene inkomsten heeft afgeworpen.

Ik vraag u of wij op 't oogenblik niet bezig zijn te doen hetzelfde waarvan de Minister de patentwet beschuldigt. In zaken, ik behoef daaraan niet meer te herinneren, moet men betalen van het kapitaal, ook al heeft dit geene inkomsten afgeworpen, juist als bij de vermogensbelasting het vermogen bestaande uit huizen of landerijen, welke geene inkomsten hebben afgeworpen, toch wordt belast.

Het is natuurlijk den Minister ook niet ontgaan dat door den aanslag der naamlooze vennootschappen niet afzonderlijk te regelen maar in deze wet op te nemen, een gedeelte der inkomsten van die naamlooze vennootschappen dubbel worden belast en een ander gedeelte niet progressief. Daarover zal echter nog wel eens een enkel woord vallen bij de behandeling van art. 9.

Iets schijnt den Minister echter te zijn ontgaan. Dat namelijk bij het gelijktijdig in werking treden van deze beide belastingen zich het zonderlinge verschijnsel kan voordoen dat het kapitaal wordt belast en de inkomsten uit datzelfde kapitaal bovendien nog eens tweemaal.

Wanneer bij voorbeeld op dit oogenblik of een paar maanden geleden eene naamlooze vennootschap is opgericht, zullen de aandeelen op de markt bij voorbeeld genoteerd staan voor 240 omdat er gegrond uitzicht bestaat dat in den loop van het volgend jaar gemakkelijk 10 pct. dividend zal kunnen worden betaald. Stel nu dat iemand 40 van die aandeelen neemt, dan heeft hij op dit oogenblik een vermogen van f 96 000. Die f 96 000 worden behoorlijk in de

vermogensbelasting aangeslagen tot de waarde die het vermogen op dit oogenblik heeft. Doch het volgende jaar om dezen tijd is in den koers der aandeelen ook begrepen het dividend dat binnenkort zal genoten worden, bij voorbeeld einde Mei of in Juni. Die aandeelen zullen dus niet staan 240°/₀ maar 250°/₀. Nu wordt de bezitter aangeslagen niet naar een vermogen van f 96000 maar naar een van f 100000, omdat de koers door het aanstaand dividend hooger is. Bovendien wordt zijn inkomen nog eens voor 2°/₀ aangeslagen bij de naamlooze vennootschap. Op dit oogenblik dus een dergelijk kapitaal van f 96000 bezittende, zal men daarvan het volgende jaar moeten betalen f 107,50 voor het kapitaal, f 5 voor de rente die in dat kapitaal volgens den koers zal zijn begoepen, is f 112,50, en f 80 voor de onderneming waarin het geld gestoken is, zoodat hij ten slotte betaalt f 192,50 of 5°/₀ van de inkomsten uit zijn vermogen.

De andere zonderlinge uitkomsten waartoe men komt wanneer beide wetten tegelijk in werking treden, zal ik op 't oogenblik laten rusten; dit punt kan opnieuw ter sprake komen wanneer art. 3 aan de orde is.

Ik wensch thans de derde reden ter sprake te brengen, welke den Minister tot de splitsing heeft geleid, het belang namelijk der gemeenten van opcenten te kunnen heffen uit de inkomsten van bedrijven op haar gebied uitgeoefend.

Dat is, zooals ik reeds zijde, voor den Minister het voornaamste argument van de splitsing.

Dat de Minister inderdaad het voornemen heeft gehad om op die wijze de zaak te regelen om daardoor aan den nood der gemeenten te gemoet te komen, ik geloof dat niemand daaraan zal twijfelen.

Maar even overtuigd ben ik, dat de Minister op dit oogenblik tot de ervaring moet zijn gekomen, dat die regeling niet is toe te passen. De vermogensbelasting toch is eene zuiver persoonlijke belasting en het vermogen wordt aangeslagen ter plaatse waar de persoon woont. Hoe echter de verdeeling dan zal plaats hebben, wanneer verschillende gemeenten aan het genot der opcenten zullen deelnemen, is eene vraag die wij, naar ik meen, op dit oogenblik mogen laten rusten. Voorloopig toch wordt aan de gemeenten het heffen van opcenten niet toegestaan.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, toen de vermogensbelasting hier aan de orde kwam, werden zij, die zich het lot der gemeenten aantrokken, gerustgesteld door den Minister. Deze zou voor de gemeenten wel zorg dragen. Die splitsing — zoo schreef de Minister — kunt gij gerust aannemen. »Ten aanzien van de beroeps- en bedrijfsbelasting zal voorgesteld worden den belastingplichtige aan te slaan ter plaatse waar deze zijn beroep of bedrijf uitoefent." En hoezeer de Minister van de noodzakelijkheid dier voorziening overtuigd was, blijkt uit de Memorie van Antwoord betreffende de vermogensbelasting, waar nog eens werd betuigd dat op het heffen van opcenten voor de gemeenten, bij de bewerking der beroeps- en bedrijfsbelasting, steeds het oog werd gehouden.

Nu zijn er in deze Vergadering altijd leden geweest, die weinig vertrouwen stellen in dergelijke ministerieele toezeggingen, die ze twee- of driemalen herhaald wenschen te zien, alvorens er geloof aan te slaan. Welnu, ook aan het verlangen van die leden wordt door den Minister te gemoet gekomen, waar hij nog eens, thans op bladz. 49 dierzelfde Memorie van Antwoord, zegt:

»Te recht is opgemerkt, dat het niet billijk zou zijn aan eene gemeente het recht te geven om opcenten te heffen van de bedrijfsbelasting op al de winsten, door een in die gemeente gevestigde naamlooze vennootschap verkregen, zoo die winsten verkregen zijn op verschillende plaatsen van het Rijk. Doch er is niets, dat daartoe noodzaakt en *bij de bedrijfsbelasting zal dit punt op billijken voet geregeld moeten worden.*"

Bij zóó pertinente verklaringen, verzekeringen en beloften van den Minister, hebben zij, die overigens groot bezwaar hadden tegen de splitsing, eindelijk daarin berust, in de onderstelling, dat bij de behandeling der beroeps- en bedrijfsbelasting eindelijk toch ook in de behoeften van sommige gemeenten zou worden voorzien.

En de Minister heeft inderdaad woord gehouden. In het ontwerp-beroeps- en bedrijfsbelasting wordt wel degelijk voorgesteld om den aanslag te doen geschieden op de plaatsen waar het beroep of bedrijf wordt uitgeoefend.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, de opmerkingen van »enkele" of »sommige" leden in het Voorloopig Verslag waren reeds voldoende om — het valt mij inderdaad hard het te zeggen — den Minister te doen terugkomen op het woord, dat hij te voren in deze Vergadering had verpand. Hij laat de gemeentebesturen in den steek; hij voldoet niet aan zijne belofte om bij deze belasting ook in het belang der gemeenten de aanslagen te regelen.

Maar de moeilijkheden aan een aanslag in de gemeente waar het beroep of bedrijf wordt uitgeoefend, verbonden, zijn ook inderdaad groot, en dat zij ook voor den Minister zelven te groot zijn kan men putten uit de Memorie van Toelichting op dit wetsontwerp zelve. Op bladzijde 21 dier Memorie namelijk, waar over de teruggave van belasting ten behoeve van Indische ondernemingen gesproken wordt, leest men:

» Splitsing van den aanslag naar mate van de winsten, in Indië en elders verkregen, zou groote moeilijkheden medebrengen en eene bedenkelijke inbreuk zijn op het eenvoudige en doeltreffende stelsel van aanslag naar het bedrag der uitkeeringen."

»Hoe toch", zegt de Minister voorts, »zonder bemoeiing met het inwendige der maatschappijen en inzage van hare boekhouding, te constateeren dat hare zaken zich tot Nederlandsch-Indië bepalen, of wel, voor hoeveel hare winsten aan elders verrichte zaken zijn toe te schrijven?"

Welnu, diezelfde moeilijkheid, die den Minister hiertoe deed besluiten, zal hij ook te overwinnen hebben bij de aanslagen van de bedrijven in verschillende gemeenten uitgeoefend, en dat hem dit zal gelukken betwijfel ik zeer.

Intusschen geloof ik, dat de Minister aan hen, die bij de regeling dezer belasting willen voorzien hebben in de financieele behoeften der gemeenten en met den Minister wenschen verder te gaan, althans zal moeten mededeelen op welke wijze hij de regeling zal willen doen plaats hebben voor naamlooze vennootschappen of spoorwegmaatschappijen en voor particulieren, die in verschillende plaatsen hun bedrijf uitoefenen en fabrieken of filialen hebben, ten einde de gemeenten in de gelegenheid te stellen opcenten te heffen op de inkomsten uit die bedrijven.

Zoo blijkt dan, dat, wanneer wij de drie redenen die de Minister heeft aangevoerd om de splitsing van de inkomstenbelasting aannemelijk te maken voor deze Kamer, niet meer kunnen bestaan, dat er niet aan vastgehouden is, dat de gronden, waarop zij rustten, onjuist waren, en dat wij dus op het oogenblik alle schaduwzijden van de splitsing hebben, terwijl wij de lichtzijde verbonden aan eene algemeene inkomstenbelasting nu moeten derven.

Ik ben aan een volgend gewichtig punt gekomen: de quaestie van de volgorde; eene zaak, die ook door anderen reeds is aangeroerd, doch door hen op andere wijze is besproken dan ik dit wensch te doen.

Zij hebben het tot nog toe beschouwd als eene zaak, die vanzelve sprak, dat men, nu de vermogensbelasting is ingevoerd, als het ware zedelijk gebonden was om het complement dier algemeene inkomstenbelasting te helpen doorvoeren.

De Minister zegt onder andere in de Memorie van Antwoord: »zooveel staat vast, dat thans het eerst de bedrijfsbelasting behoort te worden afgedaan."

Ik wil wel verklaren, dat, ook al stelde ik mij op het standpunt van ministrieel Kamerlid, het voor mij nog niet zou vaststaan, dat wij moeten overgaan tot de behandeling en invoering van de bedrijfsbelasting. Men mag erkennen dat aan de patentbelasting groote bezwaren kleven, en men kan gerust zooveel kwaad van de patentbelasting spreken als men wil, men zal mij er niet tegen in verzet zien komen. Het is ook wenschelijk, dat de bedrijfsbelasting worde ingevoerd naast de vermogensbelasting.

59ste VERGADERING. — 18 MEI 1893.

VI. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Maar wil dit zeggen, dat wij daartoe op dit oogenblik moeten overgaan met behoud van de belasting op het personeel?

Ik wil wel zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat alle grieven, — en ik heb ze gisteren genoteerd, zij zijn drie in getal — van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, tegen de patentbelasting, in dezelfde mate, ja soms nog veel sterker, kunnen worden aangevoerd tegen de belasting op het personeel. Voor mij is dit de vraag op het oogenblik, — en, naar ik hoop, voor velen — of het wenschelijker is, dat deze bedrijfsbelasting zal worden ingevoerd naast het personeel, dan wel, of het niet oneindig veel wenschelijker is, met de invoering der bedrijfsbelasting te wachten tot het personeel is herzien, omdat die beide belastingen niet te zamen mogen werken.

Het personeel moet werken òf naast de patent- òf naast de bedrijfsbelasting, maar dan geef ik er de voorkeur aan, dat wij voor het oogenblik wachten, totdat wij eerst weten, in welken geest het personeel zal worden herzien, want zoover ik het kan beoordeelen is het beter vooralsnog het patent te laten bestaan naast de vermogensbelasting, dan wel over te gaan tot invoering van eene bedrijfsbelasting naast die op het onveranderd personeel.

Ik zal, om kort te zijn, voor hen, die meenen dat het zoo verschrikkelijk zou wezen, indien de patentbelasting bleef bestaan naast de vermogensbelasting, een voudig verwijzen naar de debatten, gevoerd bij de interpellatie van den heer van Karnebeek, toen wij èn van de Regeeringstafel èn van verschillende ministerieele Kamerleden mochten vernemen, dat de bezwaren tegen invoering op 1 Mei 1893 van de vermogensbelasting inderdaad wel van eenige waarde waren, maar toch niet in zoo hooge mate, dat de invoering nog een jaar moest worden uitgesteld. En zij, die meenen, dat er inderdaad bezwaar zou wezen, omdat men bang is voor dubbelen aanslag — wat men blijkbaar niet is bij de vermogens- en bedrijfsbelasting — in de patent- en vermogensbelasting, hebben slechts op te nemen de beide middelen, die de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Veegens, ter voorkoming daarvan aan de hand heeft gedaan.

Het personeel eischt vooraf herziening, omdat daarop reeds zoozeer gezondigd is bij de behandeling der vermogensbelasting; de moeilijkheden aan de invoering van hoogst noodige maatregelen verbonden heeft men verplaatst naar de herziening van het personeel; en thans is men weder bezig de bezwaren, aan eene goede regeling der bedrijfsbelasting verbonden, tot later te verschuiven; wij moeten het met de belofte doen, dat bij de herziening van het personeel eene betere progessie zal worden verkregen en rekening zal worden gehouden met den draagkrachtfactor: — grootte van het gezin.

Voor mij heeft de invoering der bedrijfsbelasting naast het personeel groot bezwaar, omdat dit laatste zoozeer drukt op de middelklasse in het algemeen, de neringdoenden in het bijzonder. De aanslag in het personeel geschiedt in hoofdzaak naar de huurwaarde der woning en de daarmede in verband staande grondslagen: deuren en vensters en haardsteden. Nu breng ik den Minister in herinnering het hem niet onbekend verslag omtrent de heffing der plaatselijke directe belastingen naar het inkomen te Amsterdam over 1884/85. Daar vindt men medegedeeld dat bij kleine inkomens van beneden f 1800 de huurwaarde der woning bedraagt 1/6 tot 1/10 van het inkomen, terwijl de fractie huurwaarde der groote inkomens is slechts 1/32 tot 1/84 van het inkomen.

Ik verzoek verlof het staatje in de *Handelingen* te doen afdrukken, en beveel het zeer in de aandacht der leden aan.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer Gerritsen het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Gerritsen**: Van de 17 à 18 millioen die in het personeel wordt opgebracht, wordt 70 pct. naar den maatstaf der huurwaarde, deuren, vensters en haardsteden geheven, en dat, terwijl de fractie huurwaarde uitmaakt van 1/6 tot 1/10 bij de lage, van 1/32 tot 1/84 bij de hooge inkomens (1). Wanneer wij nu om een gelijken aanslag in het personeel in verhouding tot de inkomens te verkrijgen, een percentage heffen gelijk thans gebruikelijk is van 5 pct. der huurwaarde, dan zou men, om de groote inkomens in dezelfde verhouding te laten bijdragen als de kleine, moeten komen tot 15 à 40 pct. van de huurwaarde en als dan in het personeel nog een correctief moest gevonden worden voor de zwakke progressie, bij de vermogensbelasting aangenomen, zouden mij komen tot eene verhouding bij den aanslag naar de huur als van 1 : 10.

Met de grootte van het gezin is ook bij het personeel geen rekening gehouden; en nu kom ik tot mijn grootste grief tegen het personeel als dit zal werken in verband met de bedrijfsbelasting. Het treft in hooge mate de kleine neringen en bedrijven. Voor de uitoefening van een bedrijf of nering behoeft men eene woning, die in verhouding van het inkomen reeds eene aanzienlijke huurwaarde kan hebben.

Gebouwen, dienende tot het houden van openbare verkoopingen, bad-, koffie-, sociëteits- en biljartkamers, worden in deze belasting aangeslagen, alsof dat alles teekenen van *vertering* waren. Met logementen en pensions is het niet anders gesteld. Winkeliers worden getroffen voor de vensters, die zij bij het uitoefenen van hun bedrijf voor de uitstalling bezigen. Voor inwonende bedienden, die uitsluitend worden gebezigd voor de uitoefening van winkel- en andere neringen, moet worden opgebracht.

Voor paarden van handelaren in die dieren en van stalhouders, die toch werkelijk niet uit weelde worden gehouden, moet nog eens in de belasting op het personeel worden betaald. Hier en overal wordt het bedrijf getroffen in plaats van de vertering.

Nu zoude men wenschen dat de Kamer medewerkte om naast deze grievend zware belasting voor de kleine inkomens, voor de neringdoenden, naast deze belasting op het personeel, nog eene belasting in te voeren op het bedrijf; eene belasting, waarvan de druk in hoofdzaak gelegd is op het kleine, middelmatige inkomen!

In het Voorloopig Verslag beschouwen enkele leden het als eene moreele verplichting dezer Kamer om, naar aanleiding van hetgeen gezegd is bij de behandeling der vermogensbelasting, het landbouwbedrijf in deze bedrijfsbelasting vrij te stellen.

Bestaat er echter niet eene veel grootere zedelijke verplichting, naar aanleiding van hetgeen door de Regeering is medegedeeld, om deze bedrijfsbelasting, welke zoo zwaar op de middelklasse drukt, *niet* in te voeren, alvorens men zekerheid heeft omtrent de herziening van het personeel, en opdat dit laatste niet voor onbepaalden tijd na de invoering der bedrijfsbelasting blijve werken?

Wil men aan den middelstand ontheffing geven, heeft de Minister gezegd, dan zal men die bij het personeel moeten zoeken. Ik wensch daarop te antwoorden: wilt gij den middelstand naast den zwaren druk dier personeele belasting ondragelijk zwaar belasten, voer dan deze bedrijfsbelasting in, *zonder* dat gij het personeel herziet.

Die herziening van het personeel wordt ons in het

(1) Men verwoont naar den aanslag in het personeel te Amsterdam,

zoo men een inkomen heeft vallende in klasse	bedragende	gemiddeld van zijn inkomen in 1883/4	in 1884/5
1—2	f 600 à f 800	1/9 à 1/8	1/10 à 1/8
3—7	800 » 1 800	1/7 » 1/6	1/7 » 1/6
8—16	1 800 » 4 200	1/6 » 1/5	1/6 » 1/5
17—20	4 200 » 6 800	1/7 » 1/6	1/7 » 1/6
21—26	6 800 » 11 000	1/10 » 1/7	1/10 » 1/7
27—37	11 000 » 29 000	1/15 » 1/10	1/15 » 1/10
38—50	29 000 » 100 000	1/27 » 1/16	1/27 » 1/16
50 en daarb.	100 000 » 470 000	1/89 » 1/37	1/84 » 1/32

vooruitzicht gelaten. Evenals bij de vermogensbelasting worden wij met beloften naar huis gezonden, zoodat wij omtrent eene betere regeling van het personeel niet de minste zekerheid hebben.

Bij de behandeling van de vermogensbelasting werd erkend, dat de progressie niet voldoende tot haar recht kwam. De Minister heeft dit herhaald in de Memorie van Toelichting. Aldaar lezen wij, bladz. 8: »De opmerking (dat door splitsing geen billijke progressie is te verkrijgen) zou juist zijn, indien er slechts één middel bestond om aan het beginsel der progressie recht te laten wedervaren, namelijk door de inkomstenbelasting voldoende progressief te maken. Doch men kan ook een geheel anderen weg inslaan om tot hetzelfde doel te komen, door namelijk het personeel goed te regelen."

En op bladz. 9 derzelfde Memorie zegt de Minister: »De ondergeteekende herhaalt hier, dat de personeele belasting, zoodra zij beter is geregeld, naar zijne meening in voldoende mate zal aanvullen, wat aan het thans voorgestelde nog ontbreken mag."

Eindelijk werd nog eens in de Memorie van Antwoord (bladz. 51) betoogd, dat herziening van het personeel noodig is, om er de progressie aan dienstbaar te maken.

Die personeele belasting zal thans ook bij de behandeling van de bedrijfsbelasting weder moeten dienen om, ten haren laste te brengen voor de toekomst wat hier onuitvoerbaar is gebleken.

Verder kan men op bladz. 49 der Memorie van Antwoord nog lezen dat eene regeling in verhouding tot de grootte der gezinnen veel beter op hare plaats is bij de herziening van het personeel.

Waarom wordt het personeel nu niet eerst geregeld? Reeds meer dan een jaar geleden heeft de Minister medegedeeld in zijne Memorie van Antwoord tot de vermogensbelasting: »Voor de herziening van het personeel zijn reeds belangrijke bouwstoffen aanwezig. Door dit een en ander kan nog meer geschieden dan nu reeds is beproefd, in het belang van hen die te zwaar worden gedrukt."

En waren er de omstandigheden nu naar dat er kans op was om na de behandeling van deze bedrijfsbelasting ook het personeel herzien te krijgen, zoodat zooveel mogelijk voldaan kan worden aan den eisch tot verzachting van den onmatig zwaren druk van den middelstand, dan zou men met de behandeling van de bedrijfsbelasting vrede kunnen hebben. Maar afgezien van de spoedige behandeling van de kieswet die in uitzicht is, zijn er verschijnselen waar te nemen, die aan eene herziening van het personeel ter vermijding van dubbele, ja 3- en 4-dubbele belasting van het bedrijf en ter aanvulling van de vermogensbelasting, niet minder doen wantrouwen dan aan eene regeling van de heffing van opcenten voor de gemeenten op de gesplitste inkomstenbelasting. Want in de Memorie van Antwoord der bedrijfsbelasting (bladz. 2) wordt thans door den Minister verklaard, dat er veel pleit voor het denkbeeld om de heffing van het personeel aan de gemeenten over te laten. De regeling zou moeten plaats hebben bij de regeling van de gemeente-financiën, dat wil zeggen, na herziening van de gemeentewet, welke herziening althans vooreerst niet zal worden voorgedragen en stellig niet nadat de kieswet in behandeling is geweest. Op diezelfde bladzijde leest men: »Eene goede regeling voor de progressie van deze belasting (dat is het personeel) is zeer moeilijk zoo lang zij Rijksbelasting blijft."

Van die progressie die ons altijd in uitzicht is gesteld bij de behandeling van de vermogensbelasting, die aanvulling van de progressie, die bij het personeel zou moeten plaats hebben, zullen wij dus voor het oogenblik weinig mogen verwachten. Bezwaar op bezwaar wordt gestapeld ten aanzien van de herziening van het personeel. Ten slotte heet het: waar moet de Regeering het equivalent vinden voor de 3 millioen, indien eventueel het personeel wordt overgegeven aan de gemeenten? Ik ben zoo vrij den Minister in herinnering te brengen dat het equivalent daarvoor reeds door hem is aangewezen, en wel in de Memorie van Antwoord tot de vermogensbelasting, waar men in paragraaf 8 vindt medegedeeld, dat de Minister de verhooging van het successierecht in sommige zijlijnen wil gebruiken als equivalent voor de herziening van het personeel.

Ik meen daarom dat de Kamer niet nog eens gauw eene belasting in het leven moet roepen, die de middelklasse overmatig drukt, maar dat, indien zij in den tijd dien haar rest nog iets wil doen ter verbetering van het belastingstelsel, zij geheel andere zaken ter hand moet nemen: ik noemde reeds de herziening van het personeel en van het successierecht, dit laatste ook in verband met den overgang van onroerend goed in handen van vreemdelingen; ik voeg er nog bij het wetsontwerp op de grondbelasting, dat verleden jaar, naar ons werd medegedeeld, op het bureau van den Minister gereed lag.

De Minister heeft te kennen gegeven dat hij met de herziening der belastbare opbrengst van de gebouwde eigendommen reeds in 1893 wenschte te doen aanvangen. Het is noodig dat dit geschiedt opdat art. 7 der vermogensbelasting in zijn geheel zal kunnen toegepast worden.

Ware dit wetsontwerp thans ingediend en aan de orde gesteld, dan konden wij den tijd daaraan besteden ten einde zooveel mogelijk perfectie te brengen in de vermogensbelasting.

Er is nog eene belasting die voorgedragen moet worden, nu de vermogensbelasting in werking is, namelijk die op de goederen in de doode hand. Zoo lang dat niet geschiedt, blijft ten aanzien van die goederen een privilege bestaan, en dient dat zoo spoedig mogelijk opgeheven te worden.

Ik beoog daarbij niet de liefdadige instellingen, ook niet de inkomsten van sommige stichtingen, met een liefdadig doel opgericht, te treffen, maar wel eene instelling als bijv. de Balye van Utrecht, waarvan hoog adelijke en vermogende personen, zoowel hier als in het buitenland woonachtig, inkomsten trekken.

Verder meen ik dat een voorstel tot afschaffing der tollen op wegen en vaarten ook vóór de bedrijfsbelasting had moeten ingediend worden, daar de belastingen, die daarvoor als equivalent worden aangewezen, reeds zijn ingevoerd.

Eindelijk enkele bezwaren tegen de bedrijfsbelasting.

In de eerste plaats komt het mij voor dat de progressie onvoldoende geregeld is en dientengevolge de zwaarste druk gelegd wordt op de middelklasse. Ik vestig er slechts de aandacht op dat bij verdubbeling van het inkomen van f 1000 tot f 2000, eene verhooging van belasting plaats heeft van 0,8 tot 1,4 pct., een verschil dus van 0,6. Maar neemt men niet het dubbele, maar het viervoud bijv. van f 25 000 tot f 100 000 inkomen, dan klimt het verschil niet eens met 0,6 maar met 0,3 pct.

Ik volg hier den gedachtengang van den Minister, dat het belastingpercentage moet berekend worden over het geheele inkomen en het dus niet van een inkomen boven een zeker onbelastbaar minimum moet genomen worden. Welnu, ik acht die verhouding niet goed.

Nu wordt eene verhoogde progressie door den Minister bestreden op grond, dat alsdan bij heffing van plaatselijke opcenten de belasting bovenmatig zou worden. Zoo dit al het geval ware, houde men in het oog dat heffing van opcenten door de gemeente geen verandering brengt in de *verhouding;* als die bovenmatigheid geldt voor den éénen aanslag, doet zij dat ook voor den anderen, en staat dit dus voor allen gelijk. Het komt er alleen maar op aan, dat de *verhouding* goed geregeld zij, dan kan het heffen van opcenten daarop geen invloed uitoefenen.

Dan zegt de Minister verder dat bij de herziening van het personeel de progressie kan geregeld worden.

Wat van die herziening te verwachten is, heb ik al met 's Ministers eigen woorden aangetoond.

Een tweede bezwaar tegen dit wetsontwerp geldt de verwaarloozing dier beide factoren van draagkracht: de hoegrootheid van het gezin bij de plaatselijke omstandigheden. Ik zal op dit punt niet terugkomen.

Een derde bezwaar, de geheimhouding der kohieren voor gemeentebesturen en het publiek, behoef ik, na

hetgeen de heer Hartogh heeft gezegd, niet uitvoerig te bespreken.

Waar de openbaarmaking der kohieren van inkomstenbelastingen in groote steden niet de minste bezwaren heeft opgeleverd, daar behoeft men die voor eene Rijksbelasting niet te vreezen; thans krijgt het den schijn alsof er achter die aanslagen heel wat zou schuilen. In Arnhem en Groningen, waar de kohieren der inkomstenbelasting niet alleen publiek, maar zelfs gedrukt verkrijgbaar zijn, zullen de inkomens door sommigen hooger worden opgegeven dan bij geheimhouding het geval zou wezen, zulks als een gevolg van de contrôle van het publiek.

Het grootste bezwaar echter, reeds door den heer van Karnebeek ten deele besproken, is gelegen in de wijze van administratie, in de toepassing der wet.

De meest absolute willekeur zal bij de aangiften en aanslagen heerschen, zoowel van de zijde van het publiek als van den fiscus.

Wat de belastingplichtigen betreft, zullen die de som van al hetgeen in geld of geldswaarde genoten wordt, (art. 3, § 1) willekeurig mogen bepalen?

Zoo niet, wie bepaalt het dan? Zullen zij het bedrag bepalen van hetgeen zij jaarlijks als dubieuse posten, of vermoedelijke waardevermindering van eigendommen van de winst zullen afschrijven? (Art. 3, § 2 d en e). Zoo niet, wie controleert het dan? Zal de belastingplichtige het aandeel begrooten dat voor de vertrekken, voor de uitoefening van zijn bedrijf noodig, van de winst mag worden afgetrokken? (§ 4) Waar is de grens, waar de contrôle? Wie zal bepalen en wie zal *kunnen* bepalen waar de gepastheid, een zonderling woord in het wetsontwerp, begint en waar zij eindigt, wanneer een belastingplichtige overeenkomstig art. 4, § 1, gaat aftrekken voor *vermoedelijke* rente, kosten, afschrijvingen, bijdragen, retributiën en kortingen?

Dezelfde willekeur, die aan de zijde van de belastingplichtigen wordt gevonden waar het de aangifte betreft, diezelfde willekeur vindt men terug bij de toepassing van de wet door de ambtenaren. Bij de patentbelasting werd de belastingplichtige eenvoudig overgeleverd aan de genade van de ambtenaren omdat het, wegens het gecompliceerde van die wet, voor een gewoon sterveling niet te beoordeelen was in hoever de regelen werden gevolgd die bij de patentwet aan de ambtenaren der belastingen werden opgelegd. Bij invoering van de bedrijfsbelasting zullen de belastingplichtigen aan handen en voeten gebonden aan den fiscus worden overgeleverd, nu niet alleen omdat de wet zoo gecompliceerd is, maar ook omdat aan dien ambtenaar geen enkelen regel wordt gesteld bij het opleggen der belasting. De controleur slaat aan met de commissie van aanslag, maar men weet wel, dat die commissie, in kleine plaatsen vooral, niet zelfstandig kan optreden. De controleur zal dus precies zoo kunnen aanslaan als hij het wil en hij zal de redenen daarvoor niet eens behoeven mede te deelen.

Ik acht dit zeer te bejammeren in het belang van het groote publiek, want wie bekend is met de wijze waarop soms in kleine plaatsen de aanslag geschiedt, en dan nog wel terwijl de controleur zich te houden heeft aan de regelen door de patentwet gesteld, kan ongeveer nagaan wat er geschieden zal, wanneer deze belasting zal worden toegepast.

De Minister zal antwoorden: dan mag de belastingplichtige in beroep komen; maar wij hebben hier in hoofdzaak te doen met een bijzonder soort belastingplichtigen, namelijk met hen, die een bedrijf, beroep of ambt uitoefenen; waaronder neringdoenden, die half leven van de waren waarin zij handel drijven en die wegens geen of gebrekkige boekhouding volstrekt niet op kunnen geven hoe groot hun inkomen is. De controleur zal geheel vrij zijn om die belastingplichtigen aan te slaan naar een inkomen, dat hij zal goedvinden.

Ik zal op dit oogenblik, omdat ik daarop bij de behandeling van biljet A nog zal kunnen terugkomen, niet spreken over de regelen, die gesteld zijn om een goeden aanslag te verkrijgen.

Ik wil mij ten slotte bepalen tot de mededeeling — in enkele woorden slechts — van mijn standpunt ten aanzien van de behandeling dezer ingrijpende hervorming, met het oog op de morsele bevoegdheid daartoe van de Kamer, terwijl zij op het punt staat zich feitelijk onbevoegd te verklaren, althans wanneer de kieswet zal worden aangenomen. Mijn standpunt bij deze behandeling ingenomen is hetzelfde als dat van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Hartogh, op 21 Juni 1892, toen hij als zijn oordeel uitsprak dat de vermogensbelasting niet moest worden ingevoerd, vóór hij gezien had in hoever de Regeering zou voldoen aan hare toezegging omtrent de herziening van het personeel, en toen hij eindigde met te zeggen, dat het eindoordeel over de invoering dezer wetten behoorde aan de nieuwe Kamer. Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de Vergadering in de gelegenheid stellen om bij de behandeling van het laatste artikel van dit ontwerp daaromtrent uitspraak te doen en verzet mij niet tegen de behandeling van dit wetsontwerp, omdat het de behandeling der kieswet niet praejudicieert.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Mij streng houdende aan het karakter van deze discussie als algemeene beraadslaging wensch ik slechts een zeer kort woord te zeggen.

Tot mijn leedwezen heb ik, niettegenstaande den bijval dien dit wetsontwerp heeft mogen vinden bij de meeste geachte sprekers die aan deze beraadslaging tot nu toe hebben deelgenomen, er nog niet in kunnen slagen om een groot bewonderaar van deze voordracht te worden. Ik kan mij wel begrijpen dat, wanneer men zich op het standpunt stelt, dat door het tot stand komen van de vermogensbelasting is uitgemaakt, dat er eene algemeene Rijksinkomstenbelasting moet komen en dat men op die lijn moet voortgaan, men geneigd is om dit wetsontwerp of een wetsontwerp als dit aan te nemen, tenzij men, gelijk de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, die zooeven het woord voerde, eene algemeene ongesplitste inkomstenbelasting wenscht.

Ik wil ook niet ontkennen, dat, wanneer men zich op dat standpunt stelt, er aan dit ontwerp wel eenige lichtzijden verbonden zijn, onder andere dat er onderscheid is gemaakt tusschen de inkomsten uit vermogen en die uit bedrijf en beroep ten gunste van hetgeen uit arbeid verkregen wordt; en voorts dat de Minister niet heeft getracht om de inkomstenbelasting als sluitpost van de begrooting te bezigen, een voordeel dat ook ik niet gaarne gering wil schatten, maar ik meen dat dit dan ook de voornaamste voordeelen zijn die aan deze voordracht zijn verbonden, en of deze mij er ten slotte toe zullen leiden om vóór het wetsontwerp te stemmen, is eene zaak waaromtrent ik mij op dit oogenblik mijne vrijheid nog wensch voor te behouden, hoewel ik al dadelijk wil zeggen, dat tegenover die voordeelen zeer aanzienlijke nadeelen staan.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft nog als een voordeel van dit ontwerp genoemd, dat daardoor de patentwet wordt afgeschaft, maar ik noem dit voordeel geheel afzonderlijk, omdat ik geloof dat het niets te maken heeft met de stelling, dat men eene algemeene Rijksinkomstenbelasting moet hebben.

Maar nu zou ik willen vragen of dit voordeel, dat ik niet geheel wil wegcijferen, zoo groot is. Men zegt: de patentwet belast ook daar waar verlies is, maar kan dit dan met deze belasting ook niet het geval zijn? Wanneer iemand gedurende eenige jaren gewonnen heeft, doch het volgende jaar verliest hij, dan zal hij toch in deze belasting moeten betalen wegens winsten in vroegere jaren gemaakt. Nu moge men zeggen dat hij dan toch die belasting uit vroegere winsten betaalt, ik durf aan den anderen kant wel zeggen dat wanneer iemand uit zijn bedrijf nooit winsten maakt, hij ook dat bedrijf niet lang zal uitoefenen en wat hij in de patentwet betaalt zal dus in dat geval ook niet veel zijn. Dat bezwaar tegen de patentwet is derhalve niet zoo groot als het schijnt. Om te kunnen beoordeelen in hoeverre de vervanging van de patentwet door

deze belasting voordeel zal aanbrengen, zou men de menschen moeten aanwijzen welke nu door de patentwet te zwaar worden gedrukt en door de nieuwe wet vermindering van druk zullen krijgen. En dat zal, dunkt mij, niet zoo heel gemakkelijk gaan. Op dit gebied beweegt men zich steeds in gissingen. Ik voor mij wil gaarne aannemen dat er menschen zijn die door de nieuwe wet minder zullen hebben te betalen, maar daartegenover staat de zeer groote mogelijkheid dat anderen meer zullen moeten betalen aan wie dit niet gemakkelijk valt.

Ja, er zullen er wel zijn die meer zullen moeten betalen en aan wie het wel gemakkelijk valt, maar wat hebben de anderen daaraan? Men spreekt veel van belasting naar draagkracht, en indien het mogelijk ware het zoo in te richten dat menschen die het moeilijk kunnen doen, niet meer behoefden te betalen — wel, wie zou tot eene dergelijke regeling niet gaarne medewerken? Maar aangezien dit niet mogelijk is, heeft iemand die het moeielijk betalen kan en aan wien men verzwaring van last oplegt, er niets aan of een ander veel betaalt. Dat geeft hem geen geld.

Ik hoor zeggen: en de progressie dan. Wat ik beweer is geen argument tegen de progressie, maar strekt eenvoudig om te betoogen, dat zoo die progressie iemand die gemakkelijk kan betalen niet schaadt, dit toch ook niet baat hen die, zonder een overvloedig inkomen te hebben, door deze belasting meer worden gedrukt dan door de patentwet. Want men wordt niet gedrukt door een gering belastingbiljet van zijn buurman, maar door zijn eigen billet. Wanneer die buurman te weinig betaalt wordt men daardoor niet gedrukt, doch men kan wel worden gedrukt wanneer die buurman te veel betaalt. Wanneer men neringdoende is en de buurman betaalt te veel, dan kan dit van invloed zijn op de nering, doordat de buurman minder koopt.

Dit zijn geen stellingen om te betoogen dat men niet zou moeten trachten degenen die groote winsten maken naar verhouding iets meer te laten betalen, ik ben daarvan nooit een tegenstander geweest, doch men behoort in deze zaken eenigszins nuchter te redeneeren. Geen enkel persoon die moeite heeft om de belasting te betalen wordt er door gebaat wanneer de rijke veel betaal.

Ik vraag daarom welke de positieve voordeelen zijn van de vervanging der patentwet door deze nieuwe belasting? Wellicht dat de Minister ons deze voordeelen zal kunnen aantoonen. En wanneer ons de gelegenheid wordt geboden iets ten gunste der neringdoenden te doen, dan zal ik gaarne daartoe medewerken. Maar ik weet niet of er geen andere middelen daarvoor zouden te vinden zijn dan juist de invoering van eene bedrijfsbelasting. Tot mijn genoegen heb ik ook in deze beraadslaging, door den geachten spreker uit Zwolle, hooren noemen invoerrechten ten bate der neringdoenden, terwijl tevens is gewezen op het gewicht van de muntquaestie. Kan intusschen de Minister aantoonen dat werkelijk de neringdoenden door deze wet zullen worden gebaat, ik zal er mij over verheugen, en, zooals ik zeide, mijne stem over dit wetsontwerp is nog niet bepaald.

De geachte spreker uit Utrecht noemt als voordeel van de afschaffing der patentbelasting, dat men, is deze eens tot stand gekomen, eerst zal merken, door hoevele keurslijven men gedrukt was. Inderdaad, meer dan één keurslijf, het is noch aangenaam noch voor de schoonheid of gezondheid bevorderlijk. Maar, indien wij, gelijk de geachte afgevaardigde zeide, na de opheffing der patentbelasting eerst zouden bemerken, hoe erg zij geweest is, dan volgt daaruit, dunkt mij, dat wij dit thans nog niet in zoo hooge mate bemerken.

Maar ik vrees bovendien, dat men spoedig zal bespeuren, het eene keurslijf voor het andere ingeruild te hebben. Ook eene belastingwet als deze is een keurslijf, met biljet A, en biljet B en biljet C, en het stel van ingewikkelde bepalingen waarmede gerekend zal moeten worden om het inkomen vast te stellen.

Indien men nu weer dit wetsontwerp beschouwt van het standpunt, dat men moet hebben eene algemeene Rijksinkomstenbelasting, dan meen ik toch, dat mag verlangd worden dat, meer dan zulks bij dit wetsontwerp geschiedt, rekening zal worden gehouden met de draagkracht. Zooals ik reeds zooeven zeide, ik ben overtuigd, dat men wel nooit zal komen tot eene zuivere belasting naar de draagkracht, maar iets anders is het daarmede rekening te houden. Ik geloof dan ook, dat hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden gezegd is omtrent het huisgezin, alle overweging verdient. Dat dit punt door den Minister verwaarloosd wordt, door dezen Minister, die bij de onderscheiding tusschen inkomsten uit arbeid en die uit vermogen wel rekening houdt met de draagkracht, doet mij denken, dat het denkbeeld van eene algemeene Rijksinkomstenbelasting bij dit complex van wetten niet zoo onvoorwaardelijk heeft voorgezeten als door vele leden wordt vooropgesteld. Mij dunkt toch, dat men anders wel eens had mogen letten op het groote verschil, dat er bestaat tusschen hem die een huisgezin met kinderen heeft en een éénloopend persoon. Zoo zal bijv. iemand die ongehuwd is, met een inkomen van f 5000 een zeer welgesteld man kunnen genoemd worden, terwijl daarentegen een huisvader, die eene vrouw en acht kinderen heeft, met een even groot inkomen misschien moeilijk zal rondkomen. Daarmede is bij deze wetten geen rekening gehouden, en daarom vraag ik: is dat waarlijk eene algemeene Rijksinkomstenbelasting?

Moeten wij nu, enkel omdat de vermogensbelasting eenmaal aangenomen is, ook eene belastingwet goedkeuren, die aan een zoo grooten misstand laboreert? De bewondering, die mijn geachte vriend uit Bodegraven blijkbaar deze wet toedraagt, heeft mij dan ook wel eenigszins verbaasd.

Er is nog iets in dit wetsontwerp dat mij in mijne meening versterkt, dat men hier inderdaad niet zuiver te doen heeft met eene algemeene Rijksinkomstenbelasting. De considerans toch van het wetsontwerp luidt: » Alzoo wij in overweging genomen hebben, dat het noodig is het recht van patent door eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten te vervangen."

Hier wordt dus de patentbelasting als uitgangspunt genomen. Nu maak ik mij van de vervanging van het patent door eene beroeps- en bedrijfsbelasting wel geen te groote voorstelling, maar heb er aan den anderen kant toch ook geen overwegend bezwaar tegen. Maar nu krijgen wij niet alleen eene vervanging van de patentwet, maar ook nog eene belasting op andere inkomsten, die thans vrij zijn, derhalve, wat men er ook van zeggen moge, voor degenen, die er door getroffen worden, ongetwijfeld eene nieuwe belasting.

Hoe men het ook draaie of keere, het is voor hen, die er door getroffen worden, eene nieuwe belasting en niets anders dan eene vermeerdering van druk. Is daartoe nu de noodzakelijkheid gebleken? De geachte spreker uit Utrecht zegt ja, het is billijk dat, wanneer de patentbelasting door eene bedrijfsbelasting wordt vervangen, ook andere inkomsten belast worden. Maar wat zullen de neringdoenden er door gebaat worden, wanneer ambtenaren, onderwijzers of predikanten en anderen met een matig inkomen, worden aangeslagen? Niets, doch wel geschaad, want de zwaarder belasten zullen minder koopen. Hierbij is dus geen eisch van billijkheid in het spel. Nu stel ik mij weder op het standpunt van eene algemeene Rijksinkomstenbelasting. Voor zooverre deze zou treffen hooge ambtenaren met hooge traktementen zou het geen bedenkelijke gevolgen hebben, maar dit is het geval niet. Niemand meer dan de Minister zelf is overtuigd dat dit niet het geval is.

Ik lees toch op bladz. 4 en 5 van de Memorie van Antwoord een betoog van den Minister tot bestrijding van de meening van sommigen, dat men van deze belasting eene zeer ruime opbrengst heeft te wachten, en dit betoog eindigt aldus;

» Wel zullen véle personen in deze belasting vallen, die thans vrijdom genieten; maar hoeveel zal dat geven aan de schatkist?

59ste VERGADERING. — 18 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

»Laat het nieuwe belastbare inkomen f 30 000 000 zijn, zeker geen laag gekozen cijfer. Doch het tarief A is voor een inkomen van

	f 650	in hoofdsom	0,15	pct.
	» 1 000	»	0,80	»
	» 2 000	»	1,40	»
en wordt eerst bij	» 10 000	»	2,09	»

Daar nu de kleine inkomsten *sterk* overwegend zijn, rekent men zeker niet te laag, ja waarschijnlijk te hoog, wanneer men de moyenne op 1.40 pct. stelt. Naar die rekening verkrijgt dan de schatkist f 420 000."

Daarin berekent de Minister dus, dat het wetsontwerp onder andere f 420 000 geeft voor de schatkist van inkomens, die thans niet belast zijn. Voorwaar geen groote som. Die som zal echter voor het grootste deel worden opgebracht door menschen met kleine inkomens, die door deze wet zullen worden getroffen als door eene nieuwe belasting. Er is dikwijls gesproken van » heil door belastinghervorming" en dit was zelfs in 1891 bij de verkiezingen het parool van de liberale partij. Hervorming is er in overvloed; naar den vorm zullen de belastingen er wel anders uitzien, al worden ook de verschillende belastingen, met elkaar vergeleken, hoe langer hoe eenvormiger, maar het heil, ik zie het nog niet, en indien er in deze Kamer zijn die het wèl zien, houd ik mij zeer aanbevolen dit duidelijk aangewezen te zien.

Het bezwarendste is dat de wet, zooals zij nu luidt, zoo moeilijk kan worden geamendeerd. Zooals zij nu is opgezet kunnen wij er moeilijk van maken eene wet ter vervanging van de patent- door de bedrijfsbelasting. Daarom betreur ik het te meer dat men in dezen een weg is opgegaan, waarvan de Minister zelf de schaduwzijden zoo duidelijk heeft aangetoond.

En dan de verhouding tot de gemeentebelastingen. De Minister heeft daarvan reeds zoo veel moeten hooren, dat ik er niet veel zal bijvoegen.

Het is mij nog steeds onbegrijpelijk, hoe deze Regeering den weg heeft kunnen opgaan, dien zij opgegaan is ten aanzien van de gemeente-belastingen. Wel is mij onlangs te gemoet gevoerd, bij monde van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat de intrekking van het wetsontwerp der vorige Regeering niet bevreemden kan, omdat deze nog niet geantwoord had; doch reeds in de pers is er op gewezen, dat het antwoord gereed lag en slechts werd opgehouden wegens de behandeling der militaire wetten.

Maar in ieder geval, indien al de vorige Regeering haar antwoord vertraagd had, kon dit nooit voor deze Regeering excuus zijn, om, voornamelijk nu de nood der gemeenten zoo dringend is, bij de hervorming van het belastingstelsel een weg in te gaan, die de gemeenten niets geeft en ze zelfs nog achteruit brengt.

Men had bij de bedrijfsbelasting nog voor eenige gemeenten iets kunnen doen, wanneer men had tot stand gebracht eene bedrijfsbelasting te heffen naar de plaats waar het bedrijf wordt uitgeoefend en wanneer men dan aan de gemeenten de gelegenheid had gegeven om op die belasting opcenten te heffen, zóó dat die konden strekken ter vervanging van de plaatselijke inkomstenbelasting. Dan zou men althans eenige gemeenten eenigermate hebben geholpen.

Eene gemeente als Amsterdam bijv. zou dan hare ingezetenen hebben kunnen vrijstellen van de plaatselijke inkomstenbelasting en daarvoor in de plaats stellen opcenten op de Rijksbedrijfsbelasting. Daardoor zouden tevens die personen zijn getroffen, die niet in de gemeente wonen, maar er wel hun bedrijf uitoefenen.

Dit had niet hetzelfde nut gehad als de weg, dien de vorige Regeering had ingeslagen, want dan waren wel geholpen gemeenten als Amsterdam, maar niet die plattelandsgemeenten, waar de uitwonende grondeigenaren niet in de gemeentebelastingen bijdragen.

Was het echter veel minder goed geweest, dat hetgeen de vorige Regeering beoogde, het was toch altijd iets, maar ook dat iets wordt ons door dit wetsontwerp ontnomen.

En of nu al in art. 54, tweede lid, staat, dat de gemeenten geen opcenten kunnen heffen, of dat het er niet in staat, is mij volkomen onverschillig; want opcenten heffen op deze belasting zullen de gemeenten toch nooit kunnen; zij zullen daarmede nooit geholpen zijn.

Er staat in het art. 54: » In afwachting van nadere wettelijke regeling", maar zal die komen, dan moet men beginnen met den opzet van dit wetsontwerp om te werken.

Ik geloof dus dat de bepaling van art. 54 zonder eenig nut zal zijn. Opcenten op deze wet kunnen niet helpen, men zal betalen waar men woont, en door die opcenten zullen worden getroffen de ingezetenen der gemeenten, niet de uitwonenden, die in de gemeente hun bedrijf uitoefenen, en de inkomsten uit vermogen zullen ook van de opcenten vrij blijven. Het zal nooit mogelijk zijn van deze belasting te heffen, waardoor de plaatselijke inkomstenbelasting zou kunnen worden afgeschaft, en zoolang dit niet kan geschieden zullen de gemeenten niet worden geholpen.

De heer Hartogh merkte reeds te recht op, dat de gemeenten niet zullen worden gebaat als men de heffing van het personeel aan haar overlaat. Het personeel is niet geschikt om te helpen waar vele uitwonende grondeigenaars zijn; en dit wetsontwerp bestendigt dus voor de gemeenten de noodzakelijkheid om hooge plaatselijke inkomstenbelastingen te heffen. De gemeenten zullen dus meer achteruit dan vooruit gaan. Misschien moet dit het lot van Nederland zijn, dat, terwijl de gemeentefinanciën het meest lijden, de gemeenten steeds in haren noodlijdenden toestand zullen worden gelaten. Ik acht het echter geen goed regeeringsbeleid dat die vrucht draagt.

De heer Hartogh gewaagde er dan ook reeds van de gemeenten te ontslaan van uitgaven, die zij doen, ten behoeve van het Rijk. Zeer gemakkelijk zal dit niet gaan, want dan moeten die uitgaven weder op het Rijk gelegd worden en nieuwe belastingen worden gevonden, wat geen lichte taak is.

Maar welke uitgaven bedoelt de geachte afgevaardigde? Voor eene andere regeling van die aangaande politie ware veel te zeggen. Het armwezen? Wellicht zou daarvoor eene andere regeling te vinden zijn, wanneer deze maar niet medebrengt eene groote uitbreiding der armenzorg. Het onderwijs? Dit drukt zeer op de gemeenten, maar betreft het uitgaven ten behoeve van het Rijk? Veeleer zou ik meenen dat het zijn uitgaven ten behoeve van de geestverwanten van den geachten afgevaardigde.

Kon men de gemeenten ontheffen van die uitgaven, het zou zeker het eenig radicale middel zijn waardoor zij geholpen werden. Wanneer particuliere vereenigingen de tegenwoordige openbare school overnamen, dan zou men komen tot ontlasting der gemeentefinanciën zonder dezen Minister lastig te vallen. Ligt het in de lijn van de Regeering dat aan te moedigen, het zal bij mij veel toejuiching vinden, en voor mij eene aanleiding zijn om eerder heen te stappen over het bezwaar dat de gemeentefinanciën door deze wet niet worden gebaat.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter** deelt nog mede dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag omtrent het wetsontwerp tot goedkeuring van het op 14 Februari 1893 te 's Gravenhage onderteekend protokol betreffende de uitvoering van de den 16den November 1887 te 's Gravenhage gesloten Internationale overeenkomst tot het tegengaan der misbruiken, voortvloeiende uit den verkoop van sterken drank onder de visschers op de Noordzee buiten de territoriale wateren.

Dit verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

De vergadering wordt gesloten.

60ste VERGADERING. — 19 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

60ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 19 MEI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een adres. — Behandeling van het wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten. Voortzetting van de algemeene beraadslaging. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 75 leden, te weten de heeren:

Smeenge, van Velzen, de Kanter, Roessingh, Conrad, Hartogh, Zijp, Veegens, Schimmelpenninck van der Oye, Haffmans, van Vlijmen, Pijnacker Hordijk, Bool, Land, Röell, de Meijier, van Beuningen, Smit, Hennequin, van der Borch van Verwolde, Vrolik, van Bylandt, Rutgers van Rozenburg, Mees, Plate, Bahlmann, Reekers, Seret, de Ras, Ferf, Donner, Levy, van Gijn, Kielstra, Guyot, Dobbelmann, T. Mackay, Houwing, Pyttersen, Mutsaers, Lucasse, Bevers, Ruys van Beerenbroek, van der Schrieck, Poelman, Heldt, Farncombe Sanders, van der Kaay, Kolkman, Zijlma, Kerdijk, van den Berch van Heemstede, Viruly Verbrugge, Beelaerts van Blokland, van Houten, van Delden, W. de Beaufort, van Kerkwijk, van de Velde, Brantsen van de Zijp, Walter, Tydeman, Lieftinck, Roijaards van den Ham, de Ram, Smits van Oijen, Cremer, van Karnebeek, Gerritsen, Æ. Mackay, Lambrechts, Goekoop, Vermeulen en Harte,

en de heer Minister van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat is ingekomen:

1°. berichten van de heeren A. van Dedem en Heemskerk, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de tweede door bezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van A. van Hoboken en C°. en andere belanghebbenden en betrokkenen bij den koffiehandel te Rotterdam, houdende adhaesie aan het adres van de vereenigingen voor den koffiehandel te Amsterdam en voor den goederenhandel te Rotterdam.

Dit adres zal worden gezonden aan de betrokken Commissie van Rapporteurs.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP BETREKKELIJK EENE BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (**71**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Beamende de hulde, door tal van sprekers eergisteren hier den Minister gebracht, en de uitdrukkingen van erkenning en erkentelijkheid, voor zijne bekwaamheid, activiteit en betoond genie hem gewijd, zal ik niet, gelijk een dier sprekers, den aangenamen indruk, door die hulde bij den Minister teweeggebracht, weer eenigermate vergallen door de opmerking, als was ik beducht, dat anders de Minister hoovaardig worden zou, de opmerking, dat zij toch nu dan ook gebleken zijn gelijk te hebben, die aan eene ongesplitste boven eene gesplitste inkomstenbelasting de voorkeur gaven.

Dat dit gebleken is kan ik niet inzien; maar zeker steunt die meening op eene vergelijking van twee ongelijksoortige grootheden, van een denkbeeld en gros met een uitgewerkt, omgewerkt en uitgeplozen wetsontwerp. Hadden we een wetsontwerp van algemeene ongesplitste inkomstenbelasting, dat dezelfde wandeling gemaakt had, dat ook de spitsroede van een afdeelingsonderzoek en het gewapend oog eener bekwame Commissie van Rapporteurs gepasseerd had, dan eerst was eene vergelijking ter zake; maar de vraag is hoe het er dan toch uit zoude zien, en of dan niet blijken zoude, dat daaraan gelijke gebreken als aan de tegenwoordige wet, of nog wel grootere gebreken kleefden, en of dan niet gebleken zou zijn, dat beloften en voorspiegelingen, welke ons gedaan waren, evenzeer onvervuld bleven, als dit nu plaats heeft met de bedrijfsbelasting. Maar hoe dat ook zij, uit zulke vergelijkingen van ongelijksoortige grootheden mag men in geen geval ten nadeele van het tegenwoordige wetsontwerp conclusie trekken; en bovendien staat dit vast, dat de gebreken van het aanhangig wetsontwerp, en de daartegen aangevoerde bedenkingen meestal op bewonderenswaardige wijze door den Minister zijn overwonnen.

Of herinneren wij ons niet, hoe indertijd een vrij algemeen thema van oppositie was dat, wanneer maar de Minister met zijne toegezegde bedrijfsbelasting voor den dag kwam, hij vanzelf moest aan den grond loopen, daar aansluiting met de vermogensbelasting zou blijken onmogelijk te vinden te zijn, en dat allerminst de progressie bij splitsing te regelen of vol te houden was. En wat is van al die bedenkingen en voorspellingen geworden? Wat is er na het verschijnen van de Memorie van Antwoord en het gewijzigd wetsontwerp van overgebleven? Buiten de Vertegenwoordiging niets; en daarbinnen moge men over de progressie zelve gesproken, haar niet snel, niet steil, niet sterk genoeg geoordeeld hebben, over de toepassing en het verband van de progressie der bedrijfs- met die der vermogensbelasting werd niet meer geklaagd of gerept.

Wat men in algemeenen zin naar mijn gevoelen aan het wetsontwerp alleen verwijten kan, is een punt, gisteren door den heer van Karnebeek aangeroerd, namelijk de ingewikkeldheid van het samenstel. Maar ook dat bezwaar zal naar mijne overtuiging in de practijk medevallen, omdat ieder individueele contribuable slechts te doen heeft met de voorschriften die hem speciaal aangaan, en voor hem gemakkelijk te begrijpen zijn, doordien hij zelf zijn eigen speciaal geval, waarvoor die bepalingen geschreven zijn, kent en voor oogen heeft.

Voor hem is dat veel gemakkelijker dan het was voor ons, over het ensemble van de wettelijke voorschriften te oordeelen, waartoe wij al de casus, voor welke zij geschreven zijn, zelve als 't ware moesten uitvinden of fantaiseeren.

En zóó is 't gelegen met alle belastingwetten. Grijpt daaruit maar, Mijne Heeren, deze of gene accijnswet op suiker, jenever, zout of zeep, en antwoordt mij na eene week studie op de vraag, of gij van dien warwinkel van technische en subtiele bepalingen alles begrijpt. Ik wed

10 tegen 1, dat gij, tenzij ge zelf zijt fabrikant of controleur van de belastingen of Rijksadvocaat, zult bekennen: neen! Maar, wanneer ik dezelfde vraag doe aan een zeep- of zoutzieder, een brander of een raffinadeur, dan zal hij mij binnen 5 minuten daarop een toestemmend antwoord geven, eenvoudiglijk omdat hij de casus positie, waarvoor alles zoo beschreven is, voor den geest, helder voor oogen heeft.

En zoo is het nu ook gesteld met iedere contribuabele in de bedrijfsbelasting ten opzichte van de bepalingen, die op zijn speciaal geval toepasselijk zijn. Daarom ben ik overtuigd dat de bedrijfsbelasting, al is zij in het geheel een ingewikkeld samenstel, geen ernstig bezwaar zal opleveren voor de contribuabelen, geen ernstige moeilijkheid in de practijk.

Ben ik dus een voorstander van deze wet in het algemeen, daaruit volgt niet dat ik ook een voorstander ben van de geheele belastingpolitiek der Regeering, althans wat betreft het gemeentebelastingwezen. Integendeel, in dat opzicht heb ik haar politiek in tegenovergestelden zin reeds besproken, veroordeeld bij de eerste ontmoeting met deze Regeering, naar aanleiding van de Troonrede van September 1891. Ik heb toen weinig weerklank hier gevonden, misschien omdat het menschdom veelal te beleefd is of te zachtzinnig om aan eene pas opgetreden Regeering een enkel onaangenaam woord te zeggen; thans maakt men koor in dezelfde afkeuring, waarbij ik mij natuurlijk aansluit, te meer nu gebleken is dat het slaapmiddel, waarmede wij eenigen tijd zijn gerust gesteld, gefaald heeft, en de Regeering hare belofte, om de gemeenten, die niet uit de Friesche diaconiekas konden geholpen worden, bij gelegenheid van de bedrijfsbelasting te gemoet te komen of in staat te stellen zich zelve te helpen, ik wil niet met een hard woord zeggen geschonden heeft, maar niet gehouden heeft, hetzij dan omdat zij geen kans gezien heeft, hetzij omdat er geen kans bestond om die belofte na te komen.

Toch is die quaestie van het gemeentefinanciewezen urgent, en eene zaak die niet wachten kan in 't oneindige, noch tot het kiesrecht geregeld is, noch tot de invoering van eene kieswet en algemeen stemrecht, en tot dat krachtens dat stemrecht de geheele maatschappij en de Staat zullen zijn gereformeerd en gerevolveerd. Daarom noem ik de politiek van de Regeering op dit punt afkeurenswaardig, en een ernstig geval van mora; en het is onder beneficie van dit oordeel, dat ik nu tot de bedrijfsbelasting terugkeer.

Verleden jaar hebben wij eene beslissende bataille geleverd, waardoor uitgemaakt is dat het tot nog toe heilig privilege van het kapitaal in portefeuille langer niet onschendbaar zijn zou.

Werd daardoor eene algemeene inkomstenbelasting mogelijk gemaakt, verwezenlijkt is die door de vermogensbelasting slechts ten halve; maar die gedeeltelijke verwezenlijking heeft ons, wat de afgevaardigde uit Leeuwarden gisteren daartegen ook moge ingebracht hebben, de verbintenis opgelegd, om het half opgetrokken gebouw te voltooien en in het gekozen voetspoor voort te schrijden.

Wij hebben nu niet meer te vragen waar wij heen gaan, want het einddoel is de algemeene inkomstenbelasting, maar alleen te vragen hoe we er komen en of dit wetsontwerp er ons brengen kan.

Heb ik aan dit laatste aanvankelijk getwijfeld, toen ik bij de ontvangst van dit wetsontwerp alleen nog lette op den titel, die twijfel hield op, zoodra ik van den inhoud had kennis genomen, en ontwaarde dat de titel, ik geef het toe, niet volkomen representeerde den inhoud. Dit verklaarde zich hieruit, dat de Minister vermoedelijk onderstelde alleen te doen te krijgen met niet kleingeestige menschen. Maar de kleingeestigen zijn nog de wereld niet uit; en menschen van deze soort hebben in dien titel gezocht een thema van oppositie, en, ten einde sommige bronnen van inkomst te onttrekken aan den arm dezer wet, elk artikel vergelijkende met den titel, op hoogen toon verkondigd, dat wij hier te doen hadden met eene nieuwe patentbelasting, waarbij zeer ten onrechte inactieve genieters van inkomsten, als daar zijn gepensionneerden, lijfrenteheffers en ook ambtenaren, die wel eene functie bekleeden maar geen beroep of bedrijf uitoefenen, worden getroffen.

Aan die oppositie nu is subiet de bodem ontzonken of ingeslagen, toen de Minister wijselijk niet den inhoud van het ontwerp naar den titel, maar den titel naar den inhoud gewijzigd heeft, en het wetsontwerp heeft herdoopt in belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Daarmede was de titel geheel sluitende met den inhoud en passende voor eene aanvullings-inkomstenbelasting, aansluitende bij de vermogensbelasting, zoodat, nu het eenmaal en principe uitgemaakt was, dat eene algemeene inkomstenbelasting het einddoel is, de discussie over de algemeene strekking van het wetsontwerp eigenlijk wel gesloten geacht worden kon.

Edoch, niet alle menschen denken er zoo over. Niet bij voorbeeld zekere origineele Kamer van koophandel, ik meen dezelfde die de beweging tegen het 5 cents-quitantiezegel op het touw gezet heeft, de Haarlemsche Kamer van koophandel, die bij een uitvoerig adres, waaraan zij met loffelijken vlijt veel tijd en moeite besteed heeft, en waarmede zij, naar ik wil aannemen, veel eer heeft ingelegd, ons kwam betoogen, dat de patentbelasting eigenlijk toch te verkiezen was boven de bedrijfsbelasting, en dat de patentwet die sedert eene halve eeuw en langer door alle deskundigen verfoeid werd, toch nog zoo slecht niet en nog wel te verbeteren was. Het is waarlijk te bejammeren dat die Kamer van koophandel hare ontdekking niet wat eerder gedaan of niet wat eerder geopenbaard heeft. Zeker had dan deze Minister of een zijner voorgangers haar in het werk gesteld om te doen, wat — zooals wij eergisteren nog in herinnering hoorden brengen, — noch een van Bosse kans gezien heeft te doen, noch het geheele Departement van Financiën, namelijk het fabriceeren van eene verbeterde editie der patentwet.

Maar in spijt van die gezaghebbende Kamer van koophandel blijf ik bij mijne meening, dat de algemeene strekking van dit wetsontwerp na de invoering van de vermogensbelasting zoo gedekt en zoo zeer gerechtvaardigd is, dat daarover eigenlijk het debat wel gesloten kon worden en wij kunnen overgaan tot het onderzoek van den inhoud, waarmede ik mij — het is mij aangenaam dit te zeggen — meestal goed kan vereenigen, ook in verscheidene onderdeelen, die nog al bestreden worden, en die ik daarom niet onbesproken wil laten.

Ik dacht eerst dat daartoe behoorde de quaestie van den aanslag van ambtenaren, waarover buitenaf veel rumoer gemaakt is, een rumoer dat evenwel tot nog toe in deze Kamer geen weerklank gevonden heeft.

Was het verzet uitgegaan van de ambtenaren zelve, ik zou het verklaarbaar, althans verschoonbaar vinden, daar het niet aangenaam is om van een bijna onbelasten in een belasten toestand over te gaan, en het lastig valt stil te liggen als men geopereerd wordt.

Het zou dus niet zoo erg te verwonderen zijn geweest, indien de ambtenaren zich hadden doen hooren; maar zij hebben — te hunner eere moet ik het zeggen — gelijk men dat noemt, geen kik gegeven.

Maar des te meer rumoer hebben ongenoodigde pleitbezorgers gemaakt, die het belang van de ambtenaren tot thema, tot voorwendsel van oppositie nemende, allerlei argumeenten, het een al meer gezocht dan het andere, hebben uitgevonden om te betoogen dat eene wet, die de ambtenaren niet spaarde zondig en onaannemelijk was.

Dan — gelijk ik zeide — die argumenten hebben in deze Vergadering geen weerklank gevonden; waarom ik het overbodig, zelfs ongepast zou vinden, na de weerlegging in de afdeelingen en in de Memorie van Antwoord, mij opnieuw hier met eene bestrijding bezig en de Kamer op te houden.

Alleen wensch ik er de aandacht op te vestigen, dat een enkel houdbaar argument, dat aan te voeren geweest was, juist door de oppositie vergeten is, namelijk dat de ambtenaren reeds onderworpen waren aan eene speciale

inkomstenbelasting, het registratierecht op benoemingen en beëedigingen, en de leges-heffing, evenals de grondeigenaren aan eene speciale inkomstenbelasting onderworpen zijn, en dat dus, gelijk de grondeigenaren naast de grondbelasting niet door deze nieuwe belasting getroffen zullen worden, desgelijks de ambtenaren van deze belasting behooren vrijgesteld te blijven, zoolang hunne speciale inkomstenbelasting bestaat.

De Minister heeft dat wèl gevoeld, en om die reden voorgedragen, die beide op de ambtenaren rustende inkomstenbelastingen of belastingjes af te schaffen; eene voordracht die wij, als wij dit wetsontwerp aannemen, zedelijk gehouden zijn mede goed te keuren.

Een ander punt, dat ik wensch te bespreken, is het maximum van belastingvrije inkomens, hetwelk eerst op f 600 was gesteld en later op f 650 gebracht werd, een cijfer, dat door velen nog te laag genoemd wordt, die het, ik weet niet recht tot welke hoogte, willen opgevoerd zien.

Met dien laatsten wensch kan ik geenszins instemmen; niet om het belang van den fiscus, niet omdat ik meen dat de fiscus van die kleine vermogens veel heffen, althans veel binnenkrijgen zal, maar in het belang der contribuabelen zelven, omdat ik aan belastingheffing voor hen toeken eene opvoedende kracht. Naar mijne meening moet elk, die betalen kan, zij het ook niet veel, dat doen naar den maatstaf van zijn vermogen. Wat men om niet heeft, wordt zelden gewaardeerd; men ziet dat in het dagelijksch leven. Geld door spel verdiend, of zelfs door erfenis verkregen, beklijft in den regel niet als geld, dat met moeite of inspannenden materieelen of geestelijken arbeid verdiend, en langzaam opgespaard is.

Vandaar ook dat ik geen voorstander ben van kosteloos onderwijs voor kinderen van ouders die betalen kunnen, omdat de ervaring heeft geleerd dat de ouders die betalen waar voor hun geld verlangende, het kroost naar school drijven, terwijl zij die niet betalen meest zonder geldige reden de kinderen thuis houden, juist omdat het onderwijs hun niets kost. Vandaar wijders dat een burger, die aan den fiscus iets bijdraagt, al is 't ook maar f 1, zijn eigenwaarde leert beseffen, gaat belangstellen in de publieke zaak en eenerzijds begint prijs te stellen op zijn recht, doch anderzijds ook zijne aansprakelijkheid te gevoelen voor den goeden gang van zaken in den Staat.

Uit dien hoofde sprak ik van eene opvoedende kracht van belastingheffing en voeg ik er nu bij, dat onnoodige vrijstelling van belasting moet hebben een demoraliseerend effect. Daarom ook heeft het mijn bijval reeds niet gevonden dat de Minister dat maximum van f 600 op f 650 heeft gebracht; en waar nu vaststaat dat wie f 650 verdient, daarvan best f 1 aan den fiscus kan afstaan, hoop en vertrouw ik dat de Minister er zich niet toe zal laten drijven, om dat maximum nog hooger op te voeren.

Nu de naamlooze vennootschappen! — Aan velen heeft het de grootste ergernis gegeven, dat de Minister heeft voorgedragen de naamlooze vennootschappen aan te slaan voor hun volle dividend. Aanvankelijk was het de vraag, of aan naamlooze vennootschappen al dan niet zou worden toegestaan, wegens de vermogensbelasting van het dividend, af te trekken 4 pct. en — zoo ja — of dan die aftrek voor de toepassing van de bedrijfsbelasting zoude berekend worden over het op de aandeelen gestorte bedrag of wel over de beurswaarde dier aandeelen.

Ik acht des Ministers beslissing dat *geen* aftrek gegund wordt juist, maar niet op den grond, door den Minister den oeconomischen grond genoemd, namelijk dat de naamlooze vennootschappen er gewoon aan waren 2 pct. patent te betalen, evenals de grondeigenaren gewoon waren grondbelasting te betalen, en dat beide bij den aankoop van hun land of van hunne aandeelen daarmede rekening gehouden hebben.

Ik ben het met die redeneering in abstracto niet eens; en in concreto zou het hoogstens gelden voor *gekochte* aandeelen, niet voor genomen aandeelen, genomen in eene nieuwe vennootschap, en evenmin voor aandeelen, geërfd van oorspronkelijke aandeelhouders of oprichters. En evenzoo is het gelegen met die redeneering wat de grondbelasting aangaat; hoogstens kan zij gelden misschien voor degenen, die huizen of land hebben gekocht, zeker niet voor degenen, die, om het zoo eens uit te drukken, hun land hebben gemaakt bij wijze van droogmaking, ontginning of indijking, of die huizen hebben gebouwd. Maar in abstracto is de geheele leer ook onjuist, omdat de fiscus zich niet heeft in te laten met de privaatrechtelijke transactie tusschen de contribuabelen onderling, noch te vragen heeft, hoe elk van dezen individueel gekomen is aan het object dat belastbaar is of hem belastbaar maakt.

Wel acht ik de genomen beslissing juist om hetgeen de Minister noemt eene juridische reden, wèl omdat vennootschappen en commanditaire sociëteiten zijn zelfstandige personen, afgescheiden van de aandeelhouders. Waren deze participanten of firmanten dus aansprakelijk voor de schulden en verliezen van het lichaam, de zaak was anders; maar alleen het geld is aansprakelijk dat zij in de zaak gestoken hebben, of liever nog de geldnemer is dat, evenals ieder particulier het is, die geld leent van een ander, en toch geheel afgescheiden blijft van den persoon des geldschieters. De aandeelhouder nu is geldschieter tegen eene variabele rente. Dus is er niet de minste reden om den zelfstandigen persoon of leener, de vennootschap, te laten aftrekken 4 pct. voor rente, waarover zijn geldschieter vermogensbelasting had te betalen, evenmin als een physisch persoon, geldleener, 4 pct. mag aftrekken voor hetgeen betaald wordt in de vermogensbelasting door zijn geldschieter. Ik weet zelfs niet, waarom de Minister nu bij wijze van abonnement of uitkoop de vennootschappen wil laten volstaan met de betaling van 2 pct., tenzij alleen omdat zij gewend zijn geweest niet meer dan zooveel patent te betalen. Waarom wil eigenlijk de Minister de vennootschappen niet aanslaan volgens het gewone tarief gelijk de particulieren? Reden daarvoor zie ik niet, en toch wil ik daar nu geen bedenking van maken, waarvan mijne stem afhangt over het in deze betrokken artikel, eigenlijk om eene utiliteitsreden, omdat ik het namelijk in het belang acht van de maatschappij, dat het oprichten van vennootschappen niet belemmerd worde. Om de concurrentie met het buitenland vol te houden is het noodig of nuttig dat de kapitalen zich kunnen combineeren om te meer macht te hebben, al is dit voor socialisten en socialisten-genooten juist eene ergernis en een gruwel.

Natuurlijk geldt hetgeen ik aangaande de vennootschappen gezegd heb ook voor commanditaire sociëteiten en vereenigingen, ja zelfs, n'en déplaise mijn buurman, met wien ik met het oog op eigen veiligheid niet gaarne in onmin zou geraken, de vereenigingen tot het bouwen van arbeiderswoningen, zooals die te Wormerveer. En waarom? Omdat zij mede zijn zelfstandige wezens, en bijgevolg zoowel de lusten als de lasten moeten genieten of dragen, welke aan hunne zelfstandigheid verbonden zijn.

Het mag hard schijnen, wanneer men slechts 4 pct. dividend geniet, en gezworen heeft nooit meer dan die 4 pct. te verdeelen, gelijk dat in Wormerveer is gebeurd, nog belasting te moeten betalen; maar dan weet ik voor die vereeniging wel een middel om er aan te ontkomen. Gij hebt daartoe de vereeniging eenvoudiglijk te dissolveeren, zonder daarom de woningen nog te verkoopen; gij kunt de huisjes gemeenschappelijk blijven bezitten, en dan zal deze gemeenschap bij het kadaster worden gebracht ten name van De Meijier en consorten. Gij zult dan ook wel worden aangeslagen in de bedrijfsbelasting voor uw aandeel in de huisjes; maar, aangezien de uitdeeling nooit meer is dan 4 pct. en dan door u 4 pct. mag worden afgetrokken, zult gij ten slotte niets betalen.

Nu weet ik wel dat gij zeggen zult of kunt dat indien gij geconstitueerd blijft als vereeniging, daaraan belangrijke, niet prijs te geven voordeelen verbonden zijn — wat ik volkomen toegeef —, doch dan meen ik dat men met de lusten der rechtspersoonlijkheid en zelfstandigheid, ook de hiermede verbonden lasten moet aanvaarden, of wel de lustenprijs geven, wanneer men van de lasten volstrekt niet gediend wil. En klaagt men verder: hier hebben wij

met eene menschlievende instelling te doen, die consideratie verdient, dan doe ik nog een ander middel aan de hand; dan drage men een amendement voor op art. 7, om onder de vrijstellingen op te nemen de arbeiderswoningenbouwvereenigingen, die niet meer dan 4% uitdeelen, en ook niet opleggen. Den een of anderen weg sla men in, maar reclameere niet tegen de juiste inrichting van de wet, noch tegen het opnemen onder de belastingplichtingen van de vennootschappen, commanditaire sociëteiten en vereenigingen in 't algemeen. Van de vereenigingen maak ik een uitstapje naar de coöperatieve vereenigingen, van wie de aanslag is bestreden, en nog ernstiger straks bijwege van een amendement zal aangevallen worden door den heer van Karnebeek. Dat de coöperatieve vereenigingen moeten betalen, wanneer zij aan niet-leden leveren, is natuurlijk en onbetwistbaar en, naar ik geloof, langer ook niet betwist; maar wèl is dit laatste het geval geweest ten aanzien van de coöperatieve vereenigingen, die alleen leveren aan hare leden. Ik moet erkennen dat ik zelf aanvankelijk heb gedacht dat dezulken buiten de wet moesten gehouden worden; dan, ik ben daaromtrent bekeerd, waren die vereenigingen combinatiën van personen, die gezamenlijk waren inkochten, om die daarna te verdeelen in evenredigheid tot ieders aandeel in de combinatie of vereeniging, zij moesten zeker blijven buiten deze wet, maar zoo is de toedracht niet. De leden doen de ingekochte waren onder elkander verkoopen, met het gevolg, dat de portie des eenen, die kleiner behoeften heeft dan zijn aandeel, in het gemeen bezit, geheel of ten deele overgaat aan een ander lid, wiens behoeften grooter zijn dan zijn aandeel in de vereeniging; waaruit dan weder voortvloeit dat de goederen dáár terechtkomen waar zij de meeste waarde vertegenwoordigen, en dat de waren, die elk lid in handen krijgt, grooter waarde voor hem hebben, dan hij er bij den gemeenschappelijken inkoop voor heeft betaald. Derhalve is er afstand van de deelhebbers aan de vereeniging en verkoop door deze aan andere leden en dit wederkeeriglijk of beurtelings. In die negotie ligt de oorzaak van winst; welke winst teruggevonden wordt, hetzij in een saldo, dat later verdeeld wordt, hetzij reeds dadelijk in de hoogere waarde die elk artikel heeft voor hem, die het benaderde, boven den prijs, waarop het hem als lid te staan kwam.

Ziedaar dan een bedrijf, een handel, zij 't ook in beperkten kring, welke voordeelen afwerpt, en als zoodanig moet worden getroffen door deze belasting, niet anders of minder dan het bedrijf der overige winkeliers. Ziehier den grond mijner overtuiging, dat de coöperatieve vereenigingen zonder reden klagen over het lot, dat naar deze wet hen wacht.

Nu ten slotte een punt, dat in den lande de meeste ergernis heeft gegeven, zonder de minste reden, de zoogenaamde vrijstelling van den landbouw!

25 jaren of langer heeft deels gehechtheid aan het privilege van het kapitaal en portefeuille, deels zekere afgunst tegenover den landbouw in tijden, dat deze bloeide, een bloei, die nog meerendeels schijnbaar was, belet, dat eene inkomstenbelasting tot stand kwam, doordien die drijfveeren niet dulden wilden, dat de inkomsten uit onroerend goed, welke reeds aan de grondbelasting onderworpen waren, anders dan op gelijken voet met de nog onbelaste inkomsten uit roerend vermogen in eene inkomstenbelasting betrokken werden.

Minstens een kwart eeuw lang is dit, en niet zooals pleegt verteld te worden parlementair onwil het beletsel geweest, dat het tot stand komen eener inkomstenbelasting heeft verhinderd, totdat een man is opgestaan, van wien men dit het minst zou verwacht hebben, de tegenwoordige Minister van Financiën, die, het kwaad onder de oogen ziende, de wonde peilende, met ernst getracht heeft de kwaal te genezen; wel niet door de inkomsten uit onroerend goed van de inkomstenbelasting vrij te stellen, maar door deze niet dan tegen zekere equivalenten er in te begrijpen, en die op dezen voet zijne vermogensbelasting in het Staatsblad gekregen heeft, en zijne bedrijfsbelasting er in brengen zal.

Het oude privilege van het kapitaal en portefeulle moge zoo niet genivelleerd zijn, het was er door besnoeid; doch de partijgangers daarvan, aldus verslagen, zijn nog niet geheel uit het veld geslagen en trachten nu bij gelegenheid van de bedrijfsbelasting het verloren terrein te herwinnen, het vroeger verschil te herstellen, en klagende over een stuitend privilege van den landbouw, de inkomsten uit onroerend goed tweemaal in de inkomstenbelasting te betrekken, eerst in de vermogensbelasting en daarna in de wederhelft op de completeerende bedrijfsbelasting, zonder zich te bekommeren om de hierin gelegen schending van de stilzwijgend bij behandeling van de vermogensbelasting aanvaarde afspraak of het zoogenaamde compromis, dat de inkomsten uit vast goed dan ook buiten de bedrijfsbelasting moesten blijven. Ik weet wel dat tal van vrienden van den landbouw in dit opzicht een slecht voorbeeld gegeven hebben, toen zij bij gelegenheid van de peraequatie van de grondbelasting eene poging gedaan hebben, om ook met schennis van hetzelfde compromis, de grondbelasting, die reeds van 7 tot 6 was gereduceerd, verder te reduceeren van 6 tot 5 % van de belastbare opbrengst. Doch ik heb daaraan niet medegedaan; ik heb er tegen gestemd, of zelfs den voorstellers er van onder het oog gebracht, dat die handeling niet was fair, en zóó heb ik het recht behouden aan hunne tegenpartij thans hetzelfde verwijt te doen.

Intusschen, wij hebben ons op dit compromis niet te beroepen, naardien de zaak krachtig genoeg is in zich zelve. Men lette slechts op de sterkte van den grondslag en op de zwakte der bestrijding van den vrijdom van den landbouw.

Wat toch durft men ter bestrijding zeggen? Dat de landbouw reeds genoeg bevoordeeld en begunstigd is door de reductie van den zoutaccijns, van de mutatierechten en van de grondbelasting.

Nu moet ik vooreerst doen opmerken, dat de reductie van den zoutaccijns minder ten goede komt aan de landbouwers dan aan hunne concurrenten: de kunstboterfabrikanten. En wat betreft de vermindering van mutatierechten en grondbelasting, zal men dienen te erkennen, dat dit minder is een voordeel dan de mitigatie van eene benadeeling, die veel te lang heeft geduurd. En is het dan niet curieus, dat men thans, die mitigatie van een nadeel willende doen scheep komen voor eene begunstiging, daartegenover nieuwe lasten op de schouders van den landbouwer tracht te leggen?

Ziet, wanneer *Asschepoetster*, die, terwijl hare zusters een lui en lekker leven leidden, 365, of, wanneer het een schrikkeljaar was, 366 dagen per jaar met al de zorgen en beslommeringen van het huishouden belast was — wanneer *Asschepoetster*, ten gevolge van eene medelijdende beschikking harer moeder, eindelijk een halven dag per maand Zondagsrust had gekregen, zouden dan hare zusters hebben mogen beweren, dat na die begunstiging wel weder eenige andere nieuwe huishoudelijke lasten aan *Asschepoetster* opgelegd konden worden? En wat doen nu de voorstanders van het privilege van het kapitaal en portefeuille anders, wanneer zij verlangen dat de landbouw, die behalve grondbelasting nog vermogensbelasting heeft te betalen, bovendien nog in de wederhelft der algemeene inkomstenbelasting, namelijk in de bedrijfsbelasting, worde aangeslagen?

Nu zou ik niet durven volhouden dat de Minster tot verdediging van de zoogenaamde vrijstelling de ware en krachtigste argumenten heeft bijgebracht. Trouwens in dat opzicht was hij niet al te vrij ten gevolge van zekere antecedenten en vroegere geschriften, welker oplaag nog niet uitverkocht is, en waarvan, voor zoover zij zijn verkocht, nog te veel exemplaren in omloop zijn om ze op te koopen ter vernietiging. Daardoor was het den Minister niet wel mogelijk het krachtige argument aan te voeren, dat de inkomsten uit onroerend goed of landbouw reeds getroffen worden in hun grondstof door eene speciale inkomstenbelasting, de grondbelasting.

Evenmin kon de Minister bijbrengen een nog sterker argument, dat ik durf noemen het argument bij uitnemendheid, en waarop ik wel de aandacht der Vergade-

ring wensch te vestigen — een argument ontleend aan de natuur, zoowel der inkomsten uit den grond als van de bedrijfsbelasting, te weten dat de uitoefening van den landbouw niet anders is dan het oogsten, het incasseeren van de renten van het onroerend kapitaal. De landbouw dient tot het knippen van de coupon van onroerend vermogen; en evenals de landbouwer eens in 't jaar de rente van zijn vast goed oogst, plukt eens of tweemaal 's jaars de kapitalist en portefeuille, de vruchten van zijn roerend vermogen. De landbouw is voor het onroerend, wat de couponschaar is voor het roerend vermogen, en zoo lang nu de eigenaars van effecten en aandeelen in vennootschappen niet eerst in de vermogensbelasting worden aangeslagen, en daarna voor hun bedrijf van couponknippen in de bedrijfsbelasting, zoo lang behoort ook de landbouwer niet te worden aangeslagen in de bedrijfsbelasting, nadat hij als grondeigenaar reeds is aangeslagen in de vermogensbelasting.

Maar — zal men vragen — hoe is 't dan gelegen met den landbouwhuurder, die toch niet in de vermogensbelasting is aangeslagen. Ook die heeft geen bedrijfsbelasting te betalen, antwoord ik zonder aarzelen, omdat zijne positie geen andere is dan de positie van hem die van anderen tegen intrest; de landbouwer leent eens anders land onder bezwarenden titel. En de geldleener? Hij huurt het geld van een ander tegen rente, eene lage rente bij wege van prolongatie, als hij een reëelen borgtocht stellen kan, of eene hooge, misschien eene woekerrente, als hij 't zonder borgtocht huren moet. Doch beiden leenen, of beiden huren. Wordt nu de geldleener niet in de bedrijfsbelasting aangeslagen, althans niet als zoodanig, dan mag men ook zelfs den landbouwer-huurder daarin niet betrekken.

Heeft nu de Minister zijne zoogenaamde vrijstelling van de landbouwinkomsten in het ware kleed gestoken, of heeft hij — gelijk men beweert — zich bediend van eene vermomming? Ik zou het laatste niet durven ontkennen. En waarom heeft de Minister zoo gehandeld? Vermoedelijk omdat hij bezield nog was met te veel consideratie jegens oude medestanders, uit menschenliefde om de benijders van den landbouw niet al te veel te ergeren.

Was het dan misschien beter geweest den landbouw in art. 7 onder de uitdrukkelijk vrijgestelde bedrijven op te nemen?

Evenmin. Landbouw en grondeigendom hebben geen vrijstelling noodig, omdat zij, gelijk ik heb aangetoond, van nature niet vallen binnen het bereik dezer belasting. Was dan het kleed misschien beter, waarin de Minister de zaak ten slotte bij het gewijzigd wetsontwerp heeft gestoken in art. 3, § 8? Alweder niet of nog minder. De Minister, die eenmaal een verkeerden weg had ingeslagen, heeft in plaats van op zijne schreden terug te komen, een zijpad ingeslagen, dat hem nog verder uit den koers gevoerd heeft. Voor mij zal dit nochtans geen reden zijn om te stemmen tegen art. 3, § 8, omdat de gevallen waarin die verkeerde richting werkelijk een nadeelig effect moet hebben, zoo zeldzaam zijn, dat er eigenlijk nooit ernstig nadeel uit kan geboren worden.

Mogelijk blijft het intusschen, dat enkele andere voorstanders van den landbouw, bijzonder beducht voor benadeeling van dezen of genen handeldrijvenden landbouwer of landbouwenden koopman, weigeren met art. 3, § 8 zich te vereenigen en dat door hun stem plus die van de benijders van den landbouw, dat artikel werd verworpen.

Wat zou dan gebeuren? Wat zou dan de Minister doen? En wat beteekent voor dat geval de zinsnede, die wij vinden op bladz. 15 van de Memorie van Antwoord, luidende:

»De ondergeteekende stelt er prijs op nadrukkelijk te verklaren dat hij die twee deelen van zijn voorstel — het voor de landbouwers gunstige en ongunstige deel — als één geheel beschouwt."

Moet men hieruit afleiden dat de Minister bij verwerping van art. 3, 8°., zijne vrijstelling van den landbouw in den steek zal laten, en toch den last zal geven aan zijne inspecteurs en controleurs, om aan de landbouwers een beschrijvings- en een aanslagbiljet voor de bedrijfsbelasting te sturen? Dit zou al heel vreemd zijn; vreemd dat de Minister eene conditio sine qua non maakte van eene toevoeging »waartoe hij gedreven werd door hen, wien het te doen was om tot neutraliseering van 's Ministers eigen oorspronkelijk denkbeeld, dat inderdaad juister was dan het latere verworpen voorstel. Doch niet alleen zou dat vreemd zijn, bovendien ware het ook onrecht en irrationeel; het zou zijn een overloopen naar de zijde van de napleitende voorstanders van het oude privilege van het roerend vermogen; het zou zijn schending van het compromis; het zou mij en zeker niet mij alleen, in de onmogelijkheid brengen te stemmen vóór het wetsontwerp.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte spreker uit Utrecht, de heer Röell, een der eerste sprekers over dit onderwerp eindigde zijne rede met eenige financieele beschouwingen, die ik met de meeste belangstelling en instemming heb aangehoord, omdat zij een weerklank waren op de bezorgdheid omtrent de toekomst onzer financiën, die ik geuit heb in de rede, die ik hier den 6den December gehouden heb bij de beschouwingen over de Staatsbegrooting; ook omtrent sommige voorbeelden blijken wij geheel eenstemmig te zijn. Ik hoop dat aan dien geachten spreken het voorrecht zal te beurt vallen, dat mij niet is te beurt gevallen, dat hij van den Minister van Financiën eenige eenigszins duidelijker en uitvoeriger mededeelingen, omtrent zijne financieële plannen, zal ontvangen, dan wij tot nu toe hebben gehoord.

Die geachte afgevaardigde verontschuldigde zich eenigszins en dankte den Voorzitter half dat hij hem bij die beschouwingen niet tot de orde had geroepen; ik meen dat de geachte spreker in dat opzicht de zaak niet zoo juist inzag als hij deed ten aanzien van vele andere punten zijner rede. Wij staan nu aan het begin eener groote financieele hervorming, die ten gevolge zal hebben dat steeds meer directe belastingen in de plaats treden van indirecte; en nu is het van het hoogste belang zich nauwkeurig rekenschap te geven van de hoegrootheid der benoodigde sommen. Heeft men slechts weinig noodig, dan kan men ten aanzien van de minima der belasting, ten aanzien van de klassen in de maatschappij die men in de belasting betrekken wil, en van de progressie coulant en vrijgevig zijn, maar hoe grooter het bedrag is dat langs den weg van directe belastingen moet worden geïnd, hoe meer men de puntjes op de i's moet stellen. Daarom acht ik het niet overbodig na te gaan welke aanzienlijke uitgaven ons voor de deur staan, omdat, al moge in vervolg van tijd het percentage worden gewijzigd, de andere principieele punten, die wij thans voor het eerst moeten uitmaken, een groot préjudice voor de toekomst geven. Als ik daaraan toe ben, hoop ik dat gij, Mijnheer de Voorzitter, mij niet euvel zult duiden wanneer ik straks, zoo kort mogelijk, op de stijging der benoodigde sommen de aandacht vestig.

Thans het wetsontwerp zelf. Over de technische zijde zal ik weinig of niets zeggen. De groote bezwaren der splitsing, wat betreft uitvoering, inning en contrôle, zijn buiten en in deze Kamer, ook gisteren nog, helder in het licht gesteld; doch de zaak ligt er nu eenmaal toe, en het ware ijdel daarover veel te spreken, daartegen te reageeren. Mijn eenige troost is dat, hoe verder de Minister raakt met de uitwerking zijner plannen, hoe sterker de mate van teleurstelling zal worden die hij zal ondervinden bij de verwezenlijking daarvan, en des te helderder de noodzakelijkheid zal blijken eener herziening van de vermogens- en inkomstenbelasting in onderling verband. Wij hebben er reeds een voorbeeld van gezien hoe, de vermogensbelasting ingevoerd zijnde, zijne bedoelingen met de thans aanhangige bedrijfsbelasting deerlijk worden teleurgesteld, ten opzichte van de hulp die daaruit voor de gemeente-financiën zoude voortvloeien. Gisteren is dit uitvoerig uiteengezet; ik zal er thans niets meer van zeggen. Ten aanzien van de contrôle zal spoedig verscherping dringend noodig blijken. De Minister zal weldra

de waarheid ervaren van hetgeen de heer Pierson schreef in *De Gids* van April 1878, bladz. 130:

» De inkomstenbelasting volgens eigen aanslag is eene premie op oneerlijkheid; volgens ambtshalven aanslag eene bron van willekeur."

Waar de Minister die overtuiging toegedaan was, had hij juist bij deze beide belastingen reeds nu op scherper contrôle en vaster regelen van aanslag bedacht moeten zijn.

Speciaal zal deze wet blijken, ook in verband met de vermogensbelasting, totaal onvatbaar te zijn om op bruikbare wijze in het stelsel van nieuwe regeling van de gemeente-financiën te worden opgenomen.

Het zal dan blijken dat langs den weg van opcenten op deze en de vermogensbelasting, aan die aansluiting met de gemeentefinanciën niet kan worden gedacht.

Er is hier een paar malen zoowel door den geachten spreker uit Utrecht, als door den geachten spreker uit Amsterdam, een zeker adres uit Haarlem betreffende deze belasting ter sprake gebracht. Ik zou den geachten spreker uit Utrecht willen zeggen, dat, indien hij daarbij niet gebleken ware te zijn een vreemdeling, *niet* in Jerusalem, maar in Haarlem, hij zeker niet veronderstellenderwijze zou gezegd hebben, dat hij het daar wilde laten of werkelijk de bewerking van het adres uitsluitend in Haarlem te zoeken was.

Indien hij zoo goed als ik bekend ware met de uitnemende werkkrachten in die Kamer van koophandel, zoude hij overtuigd zijn, dat die heeren volmaakt in staat zijn, niet alleen hunne eigen denkbeelden te hebben, maar ook die denkbeelden in uitnemenden vorm te redigeeren.

Maar ook op een ander punt is die geachte spreker mijns inziens niet geheel juist in zijn oordeel. Hij heeft het doen voorkomen alsof de stellers van genoemd adres ons zouden willen terugvoeren naar lang vervlogen tijden, en in dat patent willen zien eene zekere soort van recognitie voor het uitoefenen van een bedrijf. Dat woord »*recognitie*" op bladz. 3 was misschien op die plaats niet zeer gelukkig gekozen.

Maar bij aandachtige lezing van het adres zal blijken, dat er een groot fond van waarheid in gelegen is, in zooverre dat genoemde Kamer van koophandel zeer goed begrepen heeft, dat men zich in sommige omstandigheden niet moet houden aan den regel, dat enkel belasting moet geheven worden van de winst.

De geachte spreker heeft dat achtenswaardige oude parade-paard, Isaäc Jan Alexander Gogel, weder uit de manege gehaald en doen troteeren in deze vergadering. Zeker was Gogel een groot, scherpzinnig man van bijzondere werkkracht, voor wiens doorzicht wij allen zeker den grootsten eerbied hebben, wanneer wij hem beschouwen in het licht van zijn tijd. Doch het gaat met zijne beschouwingen zooals met die van zoo velen der primitieve Engelsche oeconomisten. Zeer juist en bruikbaar voor den tijd waarin zij schreven en de maatschappij waarin zij leefden, hebben ze thans groote aanvulling en correctie noodig, nu de kapitaalvorming, en dientengevolge de voorwaarden en omstandigheden van productie zoo ontzettend veranderd zijn.

Die heeren hebben allen geschreven in den tijd van wat de Duitschers zouden noemen *den kleinen Betriebe*. De kolossale ontwikkeling van de moderne voortbrengende maatschappij, hoofdzakelijk langs den weg van associatie van kapitalen, is eerst na hun tijd gekomen. En nu zijn de Duitschers in dit opzicht, geloof ik, de oeconomisten van andere landen vooruit geweest. Zij zijn gaan inzien, dat in sommige gevallen bij dien totaal veranderden toestand van de maatschappij datgene wat men vroeger als het ideaal zou hebben beschouwd, dat ondernemingen enkel maar moeten worden belast als zij wat verdienen, niet meer is vol te houden; en dat het in die gevallen dringend noodig is dat de bedrijfsbelasting niet enkel geheven worde waar winst wordt behaald, maar, evenals de tegenwoordige patentbelasting, eene reëele belasting zij, die drukt op het bedrijf, om 't even of er winst behaald wordt of niet.

Om een voorbeeld te noemen. Er is eene groote spoorwegmaatschappij, eene groote maatschappij tot exploitatie van eene spinnerij of weverij. Die maatschappij vestigt werkplaatsen, gebouwen, machinerieën in eene kleine gemeente. Zij brengt daar honderden en honderden arbeiders heen, voor welke arbeiders misschien het aantal scholen zoowel als het aantal onderwijzers verdubbeld moet worden. Of die maatschappij nu 10 pct. dividend uitkeert of nul pct., voor de gemeente blijft die last bestaan. Het is dan ook niet te verwonderen dat door de meest gezaghebbende nieuwe oeconomisten op het onhoudbare van de absolute toepassing van die vroegere beschouwing omtrent het belasten van de nijverheid is gewezen. Ik noem slechts een van de corypheeën van de tegenwoordige wetenschap, den bekenden Göttingschen hoogleeraar Gustav Cohn, zoowel om zijn leerboek der staathuishoudkunde als om het uitnemend opstel, dat onder zijne verspreide geschriften voorkomt, over belastinghervorming in het kanton Zürich. Ik noem ook een man, die eveneens een groote autoriteit was, wijlen den hoogleeraar Nasse, en diens »Gutachten über Communalbesteuerung."

Ik noem ook, om van de geleerden over te gaan tot de mannen van de practijk, drie uitstekende memoriën door de gemeentebesturen van de drie groote voorsteden van Zürich, Wiedikon, Untersiehl en Oerlikon. Deze zeggen ronduit dat de gemeentelijke belasting van die vennootschappen of maatschappen als eene soort van grondbelasting is op te vatten, die op een lijn staat met administratie- en bedrijfskosten. De patentbelasting moet dus ook volgens hen in sommige opzichten blijven wat de Duitschers noemen een Ertragsteuer.

Het hier gezegde kan in enkele gevallen toepasselijk zijn waar de Staat belastingheffer is; in oneindig méér gevallen geldt het voor de gemeenten; en daarom zeide ik dat de gemeenten langs den weg van opcenten op de bedrijfsbelasting niet te helpen zijn; alle andere bezwaren daartegen nog eens in 't midden latende.

Dat is thans in Duitschland geschied. De Duitsche Minister Miquel heeft zich niet gespiegeld aan het voorbeeld van zijn Hollandschen collega — wat hij trouwens niet kon doen, omdat hij reeds vroeger ten deze begonnen is. Hij is niet bij de Kamer gekomen met een stuks- en broksgewijze stel van wetten, zooals wij hier successievelijk te zien krijgen, maar heeft in eens, volgens een grootsch plan, ingediend: verleden jaar eene inkomstenbelasting, daarbij tevens te kennen gevende wat hij het volgende jaar doen zou; toen heeft hij boven de inkomstenbelasting een kapitaalbelasting heen gelegd, zooals de heer Roëll reeds heeft opgemerkt.

Deze weg komt mij, tusschen twee haakjes gezegd, veel eenvoudiger voor dan die welke hier gevolgd is, door de gesplitste belasting. Maar, bovendien in verband daarmede werd door den Duitschen Minister te gelijk voorgesteld, om al de Ertragsteuern af te staan aan de gemeenten, namelijk de grond- en patentbelasting, de mijnrechten en wat dies meer zij. Daardoor zijn de gemeenten effectief geholpen, en is een eenvoudig en logisch stelsel geschapen: de zuiver persoonlijke inkomsten- en vermogensbelastingen aan het Rijk, de zakelijke belastingen als grond-, patent- en huizenbelastingen aan de gemeente, terwijl hier zal blijken, dat hoe verder wij komen, de gemeenten niet geholpen zijn en niet geholpen kunnen worden.

Mijne eenige troost is hier alweer, dat wanneer deze wet wordt aangenomen, en wij aan de regeling der gemeentebelastingen zullen toe zijn, men de noodzakelijkheid zal inzien, om deze wet en de vermogensbelasting weer geheel om te werken, om haar te doen passen bij dat toekomstige gemeentelijke belastingstelsel.

Ik ga thans over tot de personen, die in deze belasting betrokken zullen worden. Met de heeren de Meijier en Rutgers ben ik het eens, dat zij in dit ontwerp thuis hooren. Dat door of namens velen, die tot nu toe niet betaalden, geklaagd wordt, is zeer begrijpelijk; maar zijn die klachten gerechtvaardigd?

De richting waarin zich onze belastinghervorming be-

weegt, is deze, dat indirecte belastingen hoe langer hoe meer door directe worden vervangen.

Vindt men dit den goeden weg, dan moet men de gevolgen daarvan dragen, ook waar die gevolgen niet aangenaam zijn. Wat niet uit de lengte komt, moet uit de breedte komen; en men kan niet te gelijk taart hebben en hem opeten. En gaan wij eenmaal dien weg op van de directe belastingen, en willen wij dan bovendien al de hervormingen en nieuwe dingen tot stand brengen die dit Ministerie in zijn programma voert, dan zullen die belastingen moeten verzwaard worden; dat kan ieder klein kind begrijpen. En juist omdat dit zoo is, is het wenschelijk om zich niet zoo te laten leiden door allerlei gevoelens van meewarigheid of wat ook, en zoodoende kringen van belastingschuldigen uit de wet te laten, die er later toch weder in zullen moeten vallen, naarmate de behoefte aan ruimer middelen stijgt. Hoe grooter de sommen zijn, die de directe belastingen moeten opbrengen, des te meer zal men aan den eenen kant in de hoogte de progressie moeten verscherpen, maar ook aan den anderen kant naar de laagte er des te meer personen moeten bijtrekken.

Ik zeg niet dat het aangenaam is voor die menschen, maar ik constateer doodeenvoudig het feit.

Nu een paar beschouwingen over onze financieele toekomst. Ik herinner daarbij aan hetgeen ik in December zeide, en aan hetgeen de heer Röell gisteren sprak over werkliedenpensioen, legerwet en hulp aan de gemeenten, want dat laatste kan zeker niet langer uitblijven.

De Regeering moge maken eene mooie gemeentewet en in verband daarmede de financiën regelen, — dat is eene zaak van langen adem; maar voor vele gemeenten is de nood tot aan de lippen gestegen. En wil men, zooals verleden jaar, inmiddels met noodwetten helpen, dan zal dat den Staat steeds meer en meer gaan kosten.

Een ander punt. Ik wil niet in den breede de meewarigheid opwekken voor zoovelen in den lande die bijna niet te eten hebben. Maar, hoewel ik mij in geen interpellatiën of discussiën op dat stuk heb gemengd, wil ik toch wel zeggen, dat de nood hier en daar hoog is en dringend voorziening eischt met het oog op het aanstaande winterseizoen. Dat zal geld kosten, en toch het staat voor de deur.

Dan komt de herziening van het personeel.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, als men daarbij velen zal willen *ont*lasten, zal men in dezelfde evenredigheid naar boven niet kunnen *be*lasten. Ook dat zal moeten komen van *deze* en van de vermogensbelasting.

Hierbij spreek ik niet eens over vele andere dingen en ga ik met diep stilzwijgen voorbij de regeling der muntquaestie, waarin de heer A. van Dedem zooveel heil ziet, doch die heel wat kosten zou. Gelukkig echter dat op dit punt bij den Minister, evenals bij de grondbelasting, leer en practijk niet geheel coïncideeren.

Want hoe overtuigd voorstander van het bimetalisme hij wezen moge, uit de instructie gegeven aan onze vertegenwoordiger ter Brusselsche conferentie, heb ik niet kunnen opmaken, dat de Minister erge haast met de zaak denkt te maken.

Wat mij ook in den laatsten tijd met schrik en kommer vervult, is de Stelling van Amsterdam. Voor die zaak is op geheimzinnige wijze eene commissie in het leven geroepen. Ik heb van die commissie de zwartste vermoedens. Daarom moeten wij den Minister steunen en niet mede gaan met eenig amendement dat de strekking heeft om uit deze belasting te lichten of om bijdragen te verlichten van personen die er door den Minister in betrokken zijn. Wij moeten dat niet doen, niet omdat wij het niet gaarne zouden willen, maar doodeenvoudig omdat het niet kan.

Zelfs in het militaristische Pruissen betalen niet alleen alle civiele ambtenaren maar ook alle officieren in de inkomstenbelasting.

Maar behalve dat men er geen personen uit moet lichten, meen ik dat er nog velen zijn die er ingehaald moeten worden.

De Vergadering begrijpt dat ik hiermede bedoel den landbouwenden stand.

Ik ben dienaangaande precies het omgekeerde gevoelen van den heer Rutgers van Rozenburg toegedaan.

Ik zal mij nu op dit oogenblik niet begeven in eene wederlegging of poging tot wederlegging van hetgeen dat geachte lid in het midden heeft gebracht, al was het maar om deze reden — ik geloof dat het beter zal kunnen geschieden bij het artikel — maar bovendien omdat, dat, hoe goed ik ook getracht heb te luisteren, het mij niet overal gelukt is de logica te ontdekken, die in zijn betoog moest opgesloten zijn. Ik heb zelfs hier en daar in stilte tot mij zelven gezegd: die redeneering is als de vrede Gods: zij gaat aller verstand te boven. Eer ik dus op die rede nader inga, wensch ik haar eerst eens bedaard na te lezen in de *Handelingen*. Ik wensch nu, ik zal het kort maken, de noodzakelijkheid te betoogen, dat hoe meer men den weg van directe belastingen opgaat, hoe meer men alle medeburgers, natuurlijk hen die iets hebben, daarin zal moeten laten betalen. Ik zal een paar voorbeelden noemen en neem daartoe Engeland aan den eenen kant, waar zeer hooge vrijgestelde minima zijn en een Zwitsersch kanton aan den anderen kant, waar die vrijstellingen zeer laag zijn. Dit kan zijn nut hebben. Men weet hier in het algemeen zoo weinig er van af hoe de zaken in het buitenland geregeld zijn. Ik zal niet het kanton nemen, dat hier in den laatsten tijd nog al eens is besproken, het kanton de Vaud, zoowel in een boekje van prof. d'Aulnis als in den zendbrief dien de heer Anemaet, al is hij geen apostel, gericht heeft tot den heer van Kerkwijk, al is dat geachte lid ook geen Timotheus of Philemon.

Het is, met het oog op de landbouwquaestie, ook niet kwaad om te zeggen waarom ik dat kanton niet neem.

De heer Anemaet schreef om de waarschijnlijke gevolgen van het algemeen stemrecht aan te toonen. Hij zegt: dat de bezitlooze klassen de belastingen zoo verschrikkelijk hoog zullen opdrijven, zooals in het kanton de Vaud geschied is.

Maar dáár ligt de reden niet in het algemeen stemrecht. De heer Anemaet had wat anders moeten zeggen; hij had moeten zeggen: dit is het kanton waar het verpletterend politiek overwicht ligt bij de kleine eigenerfde boeren; en die zijn, heel Zwitserland dóór, niet bekend als juist de snuggerste uit hunnen stand. Men zegt er van: troupes de Vaud (Veaux), en haalt de schouders op. Een paar steden staan daar tegenover eene zesmaal grootere overmacht van het platteland. . . .

De **Voorzitter**: Ik heb de discussie tot nogtoe alle vrijheid gelaten en door niets den vrijen loop daarvan belemmerd, maar het komt mij toch voor, dat, als men zich nu gaat bezighouden met eene brochure van den heer Anemaet, die het onderwerp niet raakt, dat aan de orde is, wij een weg inslaan, waarvan wij niet weten, waartoe hij ons leiden zal, maar waarvan wij alleen kunnen zeggen, dat hij ons veel tijd zal kosten.

De heer **Farncombe Sanders**: Ik zal mij zooveel mogelijk bekorten, maar ik moet u toch wijzen, Mijnheer de Voorzitter, op hetgeen gezegd is door een man, die door ons allen diep betreurd wordt en aan wien gisteren verscheidene leden dezer Kamer de laatste eer zijn gaan bewijzen, namelijk door den heer Buys. Hij zeide in het laatste deel van zijn » Grondwet ", dat de politieke strijd hier te lande, evenals elders, meer en meer een strijd wordt tusschen stad en platteland, dit staat toch, dunkt mij, in onmiddellijk verband met de quaestie of de landbouw zal worden vrijgelaten of niet. En nu wijs ik er op, wat het gevolg van de overheersching van het platteland geweest is in het kanton de Vaud.

Het is dit geweest, dat de boeren hun voet hebben gezet op den nek van de steden, en dat de stedelingen door hen doodbedaard worden uitgezogen als de vlieg door een spin. Wij heffen hier op het oogenblik nog volgens de laatste begrooting direct ongeveer 40 tegen indirect 50, maar in het kanton dat ik nu ter vergelijking neem, nl. het kanton Zürich, wordt 4 millioen franken aan directe belastingen ge-

heven tegen slechts frs. 630 000 aan indirecte belastingen. En wat is daarvan het gevolg? Dat men een zeer hoog opklimmend percentage moet heffen in de vermogensbelasting naar boven, en dat men naar beneden zoo diep heeft moeten afdalen, dat daar (waar wij tot f 13 000 vrijlaten) reeds fortuinen van 1000 fr., 500 gulden, getroffen worden. Zulk een fortuintje betaalt daar 1 gulden 's jaars, terwijl men in de bedrijfsbelasting niet, zooals hier wordt voorgesteld, eerst bij 600 gulden begint te heffen, maar reeds bij 300 gulden. En dit brengt mij juist weder tot de quaestie van het al of niet betrekken van de boeren in de bedrijfsbelasting. Laat ons eens nagaan hoe het hier zou wezen, wanneer wij hier zoover waren gekomen, wanneer wij hier het Züricher stelsel hadden om fortuinen van 1000 francs aan te slaan in de vermogensbelasting. Wat zou er dan hier gebeuren en wat ziet men in Zwitserland. In Zwitserland betalen de boeren bij het genoemde bedrag niet in wat men daar noemt de inkomstenbelasting, wat hier is de bedrijfsbelasting, maar in de vermogensbelasting, zoodra namelijk hun bedrijfskapitaal 500 gulden waard is. Nu houd ik mij aan de cijfers die de Minister van Financiën bij de vermogensbelasting heeft gegeven. Hij heeft toen gezegd dat hij f 300 per hectare bedrijfskapitaal rekende en zoo kwam tot een aantal van 64 000 op de 96 000 eigengeërfde boeren, die niet zouden getroffen worden in de vermogensbelasting. Wanneer ik nu nog uit dezelfde statistiek put als de Minister, om na te gaan hoeveel pachters er vrij zullen loopen, dan vind ik dat er van de 68 500 pachters slechts 3886 zijn met meer dan 40 hectaren (dus met meer dan f 12 000 bedrijfskapitaal); van de pachters loopen er dus 64 500 vrij. Dus vallen buiten de vermogensbelasting eenhonderd negen en twintig à honderd dertig duizend boeren, die bovendien, voor zoover het eigen boeren zijn, voor hun deel profiteeren van de verlaging der grondbelasting, van de afschaffing van den zoutaccijns en de verlaging der mutatierechten; volgens den Minister profiteeren ook de pachters. Deze 130 000 boeren, met een bedrijfskapitaal van 600—12 000 gulden betalen in de vermogensbelasting, zooals ik zeide, niets. Laat ons nu eens uit de statistiek, die wij gekregen hebben in de Memorie van Toelichting op de vermogensbelasting, nagaan, hoe groot het vermoedelijk aantal fortuinen tusschen de 600 en 12 000 gulden in het geheel is. Daar vindt men dat er in het geheel zijn 714 429 fortuinen beneden 15 000 gulden. Trekt men daarvan af allen die zijn beneden de f 600 en tusschen de f 13 000 en f 15 000 vermogen, dan blijven er over 230 000. Trekt men daar nu af de 130 000, die wij hier krijgen, de boeren, dan schieten er over 100 000 personen, die verdeeld zijn over het platteland en de steden, maar geen boeren zijn.

Nu zal dus van die 230 000 fortuinen de kleinste helft kans hebben door de bedrijfsbelasting getroffen te worden, terwijl de grootste helft, de 130 000 boeren, niet valt in de vermogensbelasting en totaal wordt vrijgesteld van alle bedrijfsbelasting. Daarin kan ik niet zien eene *justitia distributiva*, dat is voor mij de ernstigste grief tegen dit wetsontwerp.

Bij deze gelegenheid wil ik er zeer bij den Minister op aandringen, om, evenals wij onlangs hebben ontvangen een zeer uitvoerigen en uitgewerkten staat van de uitkomsten van het patentrecht, van meet aan te willen zorgen voor eene behoorlijke statistiek, ook verdeeld naar den aard van herkomst van deze twee belastingen, de vermogens- en de bedrijfsbelasting. Dan zou kunnen blijken en op vastere gronden dan nu mogelijk is, hoe deze belastingen werken ten aanzien van de verdeeling der lasten tusschen stad en platteland. En daaruit zou wellicht kunnen beantwoord worden de zoo herhaaldelijk voorkomende klacht: voor de steden wordt zooveel gedaan, voor het platteland bijna niets. Want er zou dan uit die statistiek misschien blijken, dat, wordt er al veel voor de steden gedaan, het aandeel der steden in de opbrengst van 's Rijks belastingen ook veel grooter is dan dat van het platteland.

Ik zal het nu bij deze weinige beschouwingen laten, mij voorbehoudende om zoo noodig bij de behandeling der artikelen op mijne bezwaren terug te komen. Uit hetgeen ik thans gezegd heb zal het evenwel duidelijk zijn, dat tegen deze belasting bij mij bestaat een kapitaal bezwaar, en dat het van het al dan niet wegnemen van dat bezwaar zal afhangen of ik mijne stem aan dit wetsontwerp zal kunnen geven.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had niet gedacht aan de algemeene discussie over dit wetsontwerp te zullen deelnemen, maar naar aanleiding van hetgeen door vorige sprekers is gezegd, meende ik dat het nu ook zijne goede zijde kon hebben wanneer een man in handel en praktijk levende zijne stem in deze liet hooren.

Ik zal daarbij niet zeer lang zijn en mij ook niet begeven op zoogenaamd wetenschappelijk gebied. De heer Gerritsen toch, gisteren sprekende over de progressie bij de thans sedert 1 Mei ingevoerde vermogensbelasting, meende dat die progressie niet volgens een wetenschappelijk verband was geregeld. Het is mij niet recht duidelijk hoe men in zake belastingregeling dat wetenschappelijk verband zal krijgen, in alle gevallen die zich kunnen voordoen, maar wel weet ik dat wanneer iemand met f 100 000 vermogen in de vermogensbelasting moet betalen f 112,50, iemand met f 400 000 in plaats van viermaal zooveel meer, f 637, iemand met f 1 000 000, f 1817 in plaats van f 1125, of 10maal zooveel meer dan voor een vermogen van f 100 000, dan vind ik dat in die belasting wel degelijk eene progressie is gelegen, al is die dan wellicht niet wetenschappelijk, en of men er nu den bezitters van dergelijke vermogens een genoegen mede doet, wanneer men hun kon vertellen, dat zij op wetenschappelijke gronden zooveel meer betalen, of op niet wetenschappelijken grond, het zal hun wel eveneens zijn, maar dat er in ieder geval aan de belasting progressie ten grondslag ligt staat vast.

Ik wensch hierbij nog er aan te herinneren dat ik bij de behandeling der vermogensbelasting verklaarde een voorstander van eene ongesplitste inkomstenbelasting te zijn, maar ten slotte heb ik mij met de splitsing vereenigd, om in elk geval iets goeds mede te helpen tot stand brengen.

Ik ben toen zelf voorstander geweest van eene regeling met grootere progressie; maar wanneer ik nu het wetsontwerp geheel zelfstandig, zooals het daar vóór ons ligt, beschouw, en vooral wanneer ik let op de considerans, »dat het noodig is het recht van patent door eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten te vervangen", kan ik gaarne verklaren een voorstander van de voorgestelde regeling te zijn.

Verschillende bezwaren zijn tegen dit belastingontwerp wat de uitvoering zelve betreft in het midden gebracht. De voornaamste daarvan waren, dat de boeken van handels- en bedrijfsfirma's er niet op waren ingericht; dat voorraden op allerlei wijzen op de balans konden worden gebracht; dat men bij het ontwerpen er van niet genoeg op de draagkracht dergenen die zullen moeten worden belast heeft gelet, met oog op getal kinderen en andere omstandigheden die zich daarbij kunnen voordoen.

Wat nu het laatste bezwaar, de draagkracht, aangaat, hoe groot voorstander ik daarvan ook ben, vooral regaleerende het bezwaar van groot gezin, zoo komt de regeling daarvan, meen ik, bij eene bedrijfsbelasting zoozeer niet in aanmerking.

Wat de waarde der voorraden betreft die op de balansen moeten worden gebracht, reeds is er door den Minister op gewezen, dat die balansenquaestie wel terechtkomt. Immers, brengt men op de balans voorraden tegen lagere prijzen, dan komt dit natuurlijk als winst terug, bij verkoop, hoewel niet geheel gelijk belast, doch dat alles immer juist berekend zal kunnen worden in eene belastingregeling als deze, zal men wel niet willen beweren.

En nu het bezwaar, dat de boeken niet zouden ingericht zijn met het oog op deze belasting. De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, dien ik in vroegere jaren

60ste VERGADERING. — 19 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

wel het genoegen heb gehad op handelsgebied te ontmoeten, zal het nu echter wel met mij eens zijn, dat wanneer men het ernstig wil, het in zaken niet zooveel moeite en tijd kan kosten van op te maken, wat de verdiensten uit bedrijf zijn. Elk koopman die orde op zijne zaken heeft kost dit zoo veel moeite niet.

Ik heb den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer van Karnebeek, hooren zeggen, dat men nu wel den halven zomer zou kunnen zoek brengen met het opmaken van zijne ontvangsten. Ieder die met de practijk bekend is, zal echter moeten toegeven, dat daarvoor, wat den handel en het bedrijf aangaat, niet de minste vrees behoeft te bestaan. De ambtenaren hebben natuurlijk geen minuut noodig om hun salaris op te geven en ook den koopman zal het, naar mijne persoonlijke ervaring, zeer weinig moeite kosten. Komt dus bij dezen of genen die moeite, dan moet die bij de zeer groote vermogens ontstaan, en medelijden zal men daarmede wel niet hebben.

Ook heb ik bij de behandeling van deze zaak hooren beweren, dat men den middelstand beter had kunnen ontheffen, indien men bijv. het oog had geslagen op de inkomende rechten. Ik zal over dat punt echter niet spreken, want, toen ik dit de laatste maal deed, werd mij door een der afgevaardigden — zoo althans heb ik het in de couranten gelezen — gebrek aan vaderlandsliefde verweten.

Maar hoe komt de geachte afgevaardigde uit Zwolle tot de bewering, dat de middelstand, als men inkomende rechten ging invoeren, zou worden verlicht? Ik meen dat dit door hem werd beweerd. Het tegenovergestelde zou plaats hebben; want het gevolg van verhooging of nieuwe invoering van inkomende rechten, kan alleen zijn, anders zoude het geen werking hebben, om in ons land alles duurder te maken, en hoe zoude de middelstand, zooals ik mij dien voorstel, door duurder voedsel en duurder kleeren bijv. gediend zijn, of geholpen worden?

Wat nu betreft deze wet, wil ik den Minister gaarne hulde brengen er voor, en ik kan dit zeker namens een groot getal onzer mannen van handel en bedrijf doen, dat hij ons, mannen van zaken, wil ontslaan van de ellendige patentwet. Ik heb met deze belasting in verschillende nuances kennis gemaakt; eerst toen ik vroeger bij een salaris van f 200 op een kantoor, f 16,66 per maand traktement ontvangende, ééns in het jaar van dit kleine traktement nog f 1,50 patentbelasting plus kosten van waarschuwingen en aanmaningen, die dan dikwijls voorkwamen, moest betalen, was dit mij zeer moeilijk. Nu zal de druk voor de kleine mannen worden weggenomen, veelal ook minder worden en dit juich ik nu zoo zeer toe. Maar ook op andere punten heb ik gezien, hoe ongelukkig die belasting werkt. Men werd geroepen op het kantoor van den controleur, die meende, dat men zulke groote zaken deed, en als men den aanvoerde: ja, maar dit moet ik wel doen, anders kan ik mijne zaak niet drijven, doch ik verdien minder dan verleden jaar, dan sloot hij de oogen en men werd maar naar den omvang der zaak, niet naar het product daarvan, aangeslagen. Nu zal men volgens de behaalde winst worden aangeslagen, en dit heeft onder andere in den kring, waarin ik mij beweeg, veel tevredenheid verwekt, want het zal eene groote wanverhouding wegnemen. Er is gewezen op het adres van de Kamer van koophandel van Haarlem, waaraan ik wat de uiteenzetting der zaak betreft, gaarne alle hulde breng. Door den geachten afgevaardigde uit Zaandam werd de vraag gesteld: hoe is het mogelijk, dat, nu de patentbelasting die men zeide zoo te haten wordt ingetrokken, van verschillende zijden gezegd wordt: die belasting was nog zoo kwaad niet; wij moesten haar maar houden. Hij vroeg, kan de oorzaak daarvan ook gevonden worden hierin, dat men van eene ten doode gedoemde niets dan goed wil zeggen? Maar ik geloof die oorzaak ergens anders te moeten zoeken. Sommigen die in deze bedrijfsbelasting meer zullen moeten betalen dan zij betaalden in de patentbelasting, willen de zaak houden zooals zij is, en dit is mijns inziens de reden der opluistering van die steeds zoo kwaad beoordeelde belasting.

Doch het geheele systeem van de nu voorgestelde wet is: hoe meer men zuiver verdient, des te meer betaalt men; en dit is billijk. En de vele bezwaren, die men opmerkt en die men voorziet, zij bestaan voor mij niet. Bij de gemeentelijke inkomstenbelastingen gaat het ook vrij wel; als men maar eerlijk opgeeft wat men verdient dan loopt alles goed; met allerlei kleinigheden zal de fiscus zich niet ophouden.

Nu wil een der geachte afgevaardigden het percentage verminderen, voor eene bepaalde klasse der belastingschuldigen, doch ik ben daartegen, want gaat men het percentage voor de klasse van f 650—f 2000 verminderen, dan zal ook de som der ontvangsten zeer verminderen, en ik ben het met mijn geachten mede-afgevaardigde uit Utrecht eens, dat men ietwat voorzichtig moet zijn, de ontvangsten *konden* wel eens niet meevallen.

Er zijn velen, die in die klassen vallen. Persoonlijk drukt het verschil niet zoo erg zooals voorgesteld en door hem bedoeld. Ik zou daarom het veel liever laten zooals het voorgesteld is. Men moet bij deze zaak niet vergeten dat zoo vele kleinen geholpen worden. De wet stelt vrij tot f 650. Hoe groot getal van die nu patent betalen, en dit is het mooie dezer wet, en daarvoor verdient lof te worden uitgesproken, wordt niet geheel vrijgesteld; en dan weet ieder uit de practijk, dat wanneer men eene verdienste heeft van f 651, men nog niet dadelijk in de belasting valt. Als men zoo nabij het minimum staat, betaalt men nog niet zoo dadelijk, en zoo men al betaalt, dan is het in elk geval een luttel bedrag.

Dan hoorde ik van eene andere zijde dat om de inkomsten uit deze belasting te vermeerderen, het percentage moet worden verhoogd. De geachte spreker uit Rotterdam, de heer van Karnebeek, meent o. a. dat heffingspercentage zooals voorgesteld uit winsten van bedrijf niet hoog genoeg zijn voorgesteld. Ik vind daarentegen het voorstel van den Minister om 3,20 pct. te heffen hoog genoeg. Men kan de inkomsten uit arbeid, met veel werk en risico dikwijls verkregen, niet over één kam scheren met die uit vermogen. Mannen, die niet in zaken zijn, weten dit niet zoo, maar het kost dikwijls vrij wat om bij het doen van zaken met succes te werken, en elk voorstel om voor het bedrijf *meer* te laten betalen, wijs ik *nadrukkelijk* van de hand. Ik wijs er daarentegen op, dat als men voor de inkomsten uit het bedrijf alleen wordt aangeslagen, de belasting lager is dan wanneer men wordt aangeslagen voor inkomsten uit vermogen en bedrijf te zamen. Ik vind dit niet juist. Verdient men geld met zaken, dan moet men mijns inziens niet meer betalen voor die winsten, als men vermogen heeft. Waarom moet in het eene geval meer worden betaald dan in het andere? Waarom zelfs als hij het vermogen niet behouden kan, doch bijv. in gebouwen moet steken. Een fabrikant wordt bijv. om zijne zaken te kunnen doen verplicht eene fabriek te bouwen, die een paar ton kost. Dat kapitaal is dus in de zaak gestoken en is een object om geld te verdienen; die hoogere heffing, zooals ik mij die hier voorstel, is mijns inziens geen goed beginsel. De Minister zal mij hieromtrent wel een antwoord willen geven.

Ten aanzien van den landbouw schaar ik mij aan de zijde van hen, die van oordeel zijn dat de voorgestelde vrijstelling moet vervallen uit deze wet, en daarvoor heb ik verschillende gronden.

In het desbetreffend artikel wordt er te veel bijgehaald; het geldt niet alleen den landbouw, maar ook den aankleve van dien. Het artikel gewaagt ook van tuin- of boschbouw, van boom- of bloembollenkweekerij en van veehouderij. Zij die rond steden wonen, weten bij voorbeeld welk lucratief bedrijf de groententeelt is; in droge tijden zijn de groenten duur, en zijn er weinig doperwtjes, dan moet men ze des te duurder betalen. Er wordt steeds winst op gemaakt. Waarom wordt dat bedrijf vrijgesteld? De veehouder, die een klein stuk weiland heeft, voedt een groot getal beesten met afval van stijfsel; moet die nu geheel vrij zijn? De eigenaar van grienden die teen laat snijden, die verkoopt, manden en hoepels laat maken en die verkoopt, ze zouden alle vrijgesteld worden? Het

ware beter, als het mijns inziens wil, alsdan te spreken van den landbouw *pur et simple* en daarvoor eene bepaling te maken.

Nog wensch ik den Minister, die door velen zoo veel is gevraagd, te vragen hoe het staat met de beloofde afschaffing der tollen, waaromtrent vele adressen bij de Kamer zijn ingekomen, eene zaak die met vele bedrijven verband houdt, vooral die op de waterwegen.

Ik heb nog bezwaar tegen voorgestelde bepalingen omtrent buitenlanders, die hier hun bedrijf uitoefenen, doch zal liever bij art. 1 daarop terugkomen, daar dit den Minister wellicht liever is.

Ik eindig thans met de hoop en verwachting uit te spreken, dat wij door samenwerking eene goede wet zullen tot stand brengen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben geen tegenstander van eene goede bedrijfsbelasting en erken gaarne, dat deze Minister met zijne talenten gewoekerd en veel werk verricht heeft, ten einde dit wetsontwerp te maken tot datgene wat het thans is.

Ik zoude haast willen zeggen, dat er *te* veel werk aan gedaan is: men heeft het te stelselmatig gemaakt, en ondanks al de daaraan bestede zorg, zal ik toch, geloof ik, kunnen aantoonen, dat het doel niet bereikt is.

Naar mijn oordeel is er eene groote fout in gelegen, dat men de bedrijfs- met de vermogensbelasting heeft samengekoppeld, en wel op eene wijze alsof de eerste niet tot stand kon komen zonder aan de laatste vastgesnoerd te zijn.

Ten gevolge daarvan wordt naar mijn oordeel handel en industrie of het inkomen uit het bedrijf noodeloos te zwaar belast. Het is mijns inziens volstrekt niet noodig, dat de bedrijfsbelasting als het ware een onderdeel van die op het vermogen is. Zij kan een aanhangsel daarvan zijn en er neven staan, evengoed als een onafscheidelijk geheel, zooals men er nu van heeft gemaakt.

Ook had men naar mijne opinie eene belasting op het bedrijf en die op inkomsten uit traktementen enz. kunnen verdeelen. Men had deze, die tot nog toe niet bezwaard zijn en die niet ontheven worden van eene andere belasting, zooals dit bij het bedrijf het geval is, in eene afzonderlijke categorie kunnen brengen, en het percentage daarvan iets lager kunnen stellen dan met het bedrijf het geval is.

Nu zal men aanvoeren: ja, maar de verdiensten uit het bedrijf zijn veel onzekerder dan die uit vaste inkomsten. Dat is volkomen juist, maar men verlieze niet uit het oog dat de inkomsten uit bedrijf die nu belast worden, daarvoor eene vergoeding in de plaats krijgen, namelijk de afschaffing van het patent, en voor degenen die van hunne traktementen zullen moeten betalen, is deze belasting geheel en al nieuw; zij krijgen geen compensatie.

De patentbelasting is ook naar mijn oordeel te recht veroordeeld. Men heeft die na verloop van tijd zoo fiscaal gemaakt, daar zijn zulke zonderlinge toepassingen, dat die belasting voor enkele bedrijven zeer drukkend is geworden. Ik behoef alleen maar te wijzen op de omstandigheid dat wanneer eene zaak door twee personen gedreven wordt, en zij beiden de onderteekening hebben, het patentrecht ongeveer verdubbeld wordt; dat bijv. iemand die een weinig handel doet in het buitenland, onmiddellijk aangeslagen wordt als buitenlandsch koopman, waardoor zijn patent aanmerkelijk hooger is.

Zoo zijn er tal van misstanden. Maar de zonderlingste van alle is wel deze, dat men ieder bedrijf waarin machines gebruikt worden die eene draaiende beweging hebben, eenvoudig als molens is gaan aanslaan, zoodat menig fabrikant, die daarvan zeker nooit gedroomd had, molenaar is geworden.

Intusschen — ik vraag het nog eens — is het doel dat men zich voorgesteld heeft met deze bedrijfsbelasting, bereikt; zal deze werkelijk zijn eene verlichting voor handel en industrie?

Ik meen dit te mogen betwijfelen; ik geloof zelfs dat vooral voor de laatste deze belasting zeer bezwarend zal zijn.

En nu kom ik onmiddellijk terug op de samenkoppeling van de vermogens- aan de bedrijfsbelasting, en vooral op de aanzienlijke verhooging van percentage van die belasting tot 3,20 pct. zoodra het vermogen meer bedraagt dan f 200 000. Men mag niet uit het oog verliezen, dat in verschillende zaken, zelfs in die, welke nog niet eens van buitengewonen omvang zijn, een kapitaal steekt van f 250 000 en meer voor gebouwen, machinerieën, voorraad van goederen en schuldvorderingen. Wanneer ik nu een dergelijk bedrijf tot voorbeeld stel, dan wordt daarvoor betaald in de vermogensbelasting f 337,50, en wanneer die zaak f 20 000 verdiensten afwerpt na aftrek der 4 pct. van het kapitaal, dan worden die belast met f 620, dat is f 20 000 à 3,2 percent, derhalve een bedrag van f 957,50 of 3,19 percent dooreen; werpt de zaak minder af — ik stel de winst op f 10 000 — dan wordt de bijdrage in de bedrijfsbelasting f 320 en in de vermogensbelasting f 337,50, en verkrijg dan als middelcijfer 3,28 pct. van het geheel.

De heeren Röell en van Karnebeek hebben den Minister een hart onder den riem gestoken, ten einde niet toe te geven aan den eventueelen aandrang der Kamer, om het percentage te verlagen; en toch geloof ik dat het inderdaad overweging verdient om die samenkoppeling van bedrijfs- en vermogensbelasting los te laten, en het percentage niet te brengen op 3 $^{2}/_{10}$ pct. zoodra een vermogen meer dan f 200 000 bedraagt.

Men verliest, dunkt mij, te veel uit het oog dat, wanneer eene zaak het geheele kapitaal behoeft, het dan geene extra bron van inkomsten is, maar dit kapitaal alleen dient om winsten te verkrijgen; wanneer dergelijk bedrijf voor een jaar eventueel geen winst afwerpt — en dat gebeurt toch wel — ja zelfs verlies geeft, dan kan men het volgende jaar opgeven dat het vorige geen verdienste gaf; maar het verlies komt bij de vermogensbelasting niet in aanmerking; en deze blijft men over de volle som betalen. Dan wordt het drukkend voor de industrie; en ik geloof dat het in de bestaande omstandigheden niet wenschelijk is om dien druk te verhoogen. Vooral nu ons land bijna het eenige in Europa is, waar de industrie niet beschermd wordt tegenover het buitenland, vind ik het dubbel raadzaam toe te zien dat de lasten daarop niet verzwaard worden.

Ik prijs het in dezen Minister dat hij getracht heeft om buitenlandsche huizen, die hier aan particulieren verkoopen, in deze belasting te doen deelen, maar ik vrees dat de verwachtingen, die daarop gebaseerd zijn, niet zullen verwezenlijkt worden. Het eenige middel daartegen is mijns inziens een matig, maar niet ontduikbaar invoerrecht.

Men moge er over denken zooals men wil — ik weet dat deze Minister een onvoorwaardelijk voorstander is van vrijhandel — toch ben ik zeker dat wij mettertijd een tarief van verhoogd invoerrecht zullen krijgen. De drang der omstandigheden zal zoo sterk zijn, dat zelfs de meest onverzettelijke Minister van Financiën daarvoor zal moeten zwichten.

Ik heb zoo straks gezegd dat, ondanks alle zorg aan dit wetsontwerp besteed, toch niet voorkomen is dat er tamelijk groote onregelmatigheden in zijn; ondanks het systematische van het voorstel, is men er niet in geslaagd het volkomen correct te doen zijn.

Vooraf wensch ik iets te doen opmerken ten opzichte van de bepalingen, die in deze wet vervat zijn — er is reeds terloops op gewezen — namelijk over de gebruikte voorzorgen om tot een juisten aanslag te komen van het bedrag dat in de bedrijfsbelasting aangegeven moet worden.

Men denke aan de bepaling van art. 44 in verband met art. 12 § 1 en 2, het onderzoek naar bijzonderheden niet ontleend aan kasboeken, balansen enz. Ik acht dit een zeer bezwarend middel, dat voor menig bedrijf heel onaangenaam kan werken en dat menigeen die zich nu

misschien verheugt over de afschaffing der veroordeelde patentbelasting, de verzuchting zal doen slaken: hadden wij die oude slechte patentwet nog maar in stede van deze uitstekende bedrijfsbelasting!

Wanneer ik nu treed in eene beschouwing omtrent de regeling der vermogens- en bedrijfsbelasting in samenhangend verband, dan kom ik tot de volgende zonderlinge uitkomsten.

Ik kies daartoe een aanslag van f 13 000, belast met f 2 en volgens den Minister rentende f 520.

Ik stel dat de eigenaar van zulk een kapitaal f 330 verdient, waarvan afgaat f 200 zoodat hij over die f 130 nog betaalt f 2 — dus samen f 4. Intusschen bedragen zijne werkelijke inkomsten f 850.

Komen die alleen uit het bedrijf voort, dan betaalt hij f 5.

Men krijgt dus juist eene omgekeerde verhouding, niet van 5 tot 4, maar van 4 tot 5.

Wanneer ik deze verhoudingen verder uitwerk dan krijg ik de volgende uitkomsten.

Ik stel andermaal een aanslag van f 13 000 in de vermogensbelasting, bedragende f 2, daarbij andere inkomsten f 480 = 280, waarvan f 4 in de bedrijfsbelasting verschuldigd is, te zamen f 6 van f 1000 gemengde inkomsten; wordt dit bedrag uit arbeid of andere inkomsten verkregen, dan is daarvoor verschuldigd f 8, derhalve eene verhouding van 3 tot 4 in plaats van 5 tot 4.

Eene opmerkelijke anomalie ontstaat bijv. uit de volgende aanslagen:

Vermogen f 13 000, belasting	f 2
Inkomsten f 880—200 = f 680, ad	12
Te zamen . .	f 14

van een gezamenlijk inkomen van f 1400.

Wordt dit verkregen uit bedrijfs- of andere inkomsten, dan bedraagt de belasting f 16, derhalve eene verhouding van 7 tot 8. Ik stel verder:

Vermogen f 20 000.	belasting	f 12,50
Inkomsten f 600 — f 200 = f 400	»	8,00
te zamen . . .		f 20,50

Verhouding $5^1/_8$ tot 4.

Vermogen f 25 000	belasting	f 18,75
Inkomsten f 400 — f 200 = f 200	»	4,00
		f 22,75
Vermogen f 30 000.	belasting	f 25,00
Inkomsten f 200—f 200 = 0. .	»	0
		f 25,00
Vermogen f 35 000	»	31,25

Uit dit overzicht blijkt, dat zes belastingplichtigen, welke volgens de wet geacht worden ieder een werkelijk inkomen te hebben van f 1400, respectivelijk belast zijn met f 14, f 16, f 20,50, f 22,75, f 25,00 en f 31,25.

Ten slotte is de verhouding p.m. $15^1/_2$ tot 7, want het laatste cijfer is gedeeltelijk uit bedrijf en vermogen ontleend, het eerste alleen uit vermogen.

Nu heb ik volstrekt geene gezochte cijfers genomen, geene getallen als onder andere f 999, maar zooals zij zich in het dagelijksche leven voordoen.

Wanneer men deze berekening toepast op inkomsten van f 1600, dan komt men tot dezelfde onevenredige resultaten. Ik krijg dan f 18,00, f 20,00, f 24,50, f 26,75, f 29,00 en f 37,50.

Wanneer nu zes belastingplichtigen, die in deze omstandigheden verkeeren, gezellig bij elkander zitten en bespreken wat zij te betalen hebben, dan zullen zij vreemd opkijken dat de eene voor hetzelfde inkomen slechts f 18 en de andere f 37,50 zal moeten betalen.

Ik heb gemeend op deze verschillen te moeten wijzen. Ik betreur het, dat het gewijzigde ontwerp niet opnieuw naar de afdeelingen verzonden is, dan ware er mogelijkheid geweest om de misstanden te verbeteren.

Nu zal men misschien zeggen: dat kan nog veranderd worden, maar ik vraag u, Mijne Heeren, of iemand he wagen zal om een amendement in te dienen op een dergelijk gecompliceerd raderwerk van progressiën en alle mogelijke reserves die daarbij te pas komen.

Op bladz. 19 van de Memorie van Antwoord zegt de Minister:

»Wat de beide voorstellen betreft op bladz. 31 en 32 van het Verslag vermeld, hiertoe strekkende om voor de inkomsten beneden eene zekere som eene bijzondere progressie aan te nemen, daarbij schijnt uit het oog verloren, dat elke bijzondere progressie hier noodwendig anomalieën schept. Werd bijv. het eerste dier beide voorstellen aangenomen, dan zou betaald worden over een:

arbeidsinkomen		vermogensinkomen	
van f 2000	f 20,00	van f 2000	f 50,00
» 8000	170,00	» 8000	237,50".

Dit is een groot verschil, maar ik vraag: welk nadeel zou er aan verbonden zijn, en waarom moeten die beide belastingen zoo onherroepelijk aan elkander verbonden zijn, dat men ze niet kan scheiden? In elk geval is de onevenredigheid niet veel grooter dan die van het wetsontwerp.

Ik zal niet spreken over verschillende punten die reeds behandeld zijn, bij voorbeeld over de moeilijkheid van enkele toepassingen; maar ik wil er toch nog op wijzen dat het niet noodig is dat er verband besta tusschen de opbrengst van de af te schaffen patentbelasting en die der nieuwe bedrijfsbelasting; geschiedt dit niet, dan zou het wel kunnen gebeuren, dat de laatste nog veel drukkender werd dan de eerste.

Van de oplossing van deze bezwaren zal de stem afhangen, die ik over dit wetsontwerp zal uitbrengen. Wordt daaraan te gemoet gekomen, kan er afscheiding plaats hebben tusschen de vermogens- en de bedrijfsbelasting, kan het te hooge percentage verminderd worden verbonden aan het bezit van zeker vermogen, dan zal ik mijne stem aan dit wetsontwerp kunnen geven.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Waar van de vier manschappen, die onder leiding van korporaal van Houten zich geëxerceerd hebben op dit moeilijke wetsontwerp, er reeds drie in het krijt zijn getreden, meen ook ik niet achterwege te mogen blijven, al moet ik ook beginnen met mede te deelen, dat ik niet veel nieuws zal hebben te geven. Ik heb, om nu verder de beeldspraak te laten varen, gewacht of er ook groote principieele bezwaren in het midden zouden worden gebracht, maar tot nog toe — enkele redevoeringen uitgezonderd — heb ik bijna niets gehoord dan loftuitingen aan dezen Minister, slechts nu en dan beperkt door een enkele »mits". Enkele sprekers hebben zich verzet tegen de richting waarin deze Minister zich beweegt en daaronder in de eerste plaats de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, de heer Gerritsen. Deze geachte afgevaardigde en ik staan echter op zoo geheel verschillend terrein, dat wij elkander wel nooit zullen kunnen overtuigen en het wel nimmer met elkaar eens zullen worden. De heer Gerritsen bij voorbeeld betwist steeds aan deze Kamer het recht om zaken als deze te behandelen en meent dat zij tot niets anders geroepen is, of mag worden, dan om haar eigen doodvonnis te onderschrijven. Ik verschil te dien aanzien ten eenenmale met hem van opinie. Niet alleen geloof ik dat het een recht is van deze Kamer om te doen wat hare hand vindt om te doen, maar tevens haar plicht, en ik meen dat het behandelen van de voorstellen van dezen Minister zeer zeker een arbeid is, dien wij behooren te verrichten voor zoover dat mogelijk is; al geef ik natuurlijk volkomen toe aan den heer Gerritsen, dat het laatste woord over deze belasting aan de latere Kamer zal zijn, omdat iedere nieuwe Kamer het recht van revisie heeft, wanneer zij mocht meenen dat ons werk niet aan de door haar te stellen eischen voldoet. Dit

ontslaat ons echter niet van den plicht om op onzen tijd te doen wat wij meenen dat onze plicht is.

De heer Gerritsen heeft ook gemeend, dat de Minister wel zoo verstandig zou hebben gedaan met, in plaats van het ontwerp dat ons thans bezighoudt, andere zaken ter sprake te brengen. Ook op dit punt sta ik lijnrecht tegenover hem. Ik ben koopman en houd niet van veel praten, maar wel van zaken doen en daarom apprecieer ik het in dezen Minister, dat hij geen vruchtelooze discussiën opwekt, maar liever de koe bij de horens vat en ons wetsontwerpen voorlegt, die kunnen leiden tot een bevredigend resultaat. Zullen nu de plannen van dezen Minister werkelijk leiden tot hetgeen hij beoogt? Zal door zijne voorstellen werkelijk eene meer rechtvaardige belastingheffing worden geschapen? Ik geloof het zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter; ik ben overtuigd, dat de weg dien de Minister heeft ingeslagen — er kunnen er betere zijn, maar ik wil daarover niet twisten — een goede weg is. De be loeling toch van dezen Ministr is, om privileges, die reeds veel te lang hebben bestaan, op te heffen, om zooveel doenlijk de belastingen te regelen naar draagkracht en schadelijke belastingen af te schaffen.

In de richting waarin de Minister zich beweegt heeft hij, geloof ik, eene goede schrede gedaan. Schadelijke belastingen zijn of zullen nog worden opgeruimd; accijnzen zijn afgeschaft of verlaagd, het patentrecht zal vervallen.

De patentbelasting! Men had van mij als koopman wellicht verwacht dat ik daarover veel zoude zeggen; ik heb zelf gehoopt dat zich nog een verdediger dier belasting had doen hooren, om dan tegen hem op te komen, maar geen enkel lid heeft zich aan die verdediging gewaagd. Wel heeft de geachte afgevaardigde uit Haarlem gezegd, dat de Haarlemsche Kamer van koophandel best geweten heeft wat zij deed, maar eene bepaalde verdediging van het adres dier Kamer heeft hij niet geleverd. Wat is verder als bezwaar tegen het stelsel van den Minister aangevoerd? De splitsing, Mijnheer de Voorzitter! Men heeft er den Minister eene grief van gemaakt dat hij in plaats van eene eenvoudige inkomstenbelasting, eene gesplitste inkomstenbelasting heeft voorgesteld. Men zegt door die splitsing niets te hebben gewonnen, dat integendeel de Minister zonder die splitsing hier en daar gelukkiger zou hebben gewerkt. Dit nu kan ik niet toegeven. Ik geloof dat wij door die splitsing van twee dingen zeker zijn.

In de eerste plaats is het den Minister doordoor gemakkelijker geworden om de inkomsten uit vermogen en uit arbeid voortspruitende verschillend te belasten, mijns inziens een zeer rechtvaardig beginsel.

In de tweede plaats geloof ik dat de Minister daarmede eene daad van staatsmanswijsheid heeft verricht.

Zonder die splitsing toch ben ik er niet zoo zeker van of de voorstellen van Minister Pierson niet denzelfden weg zouden zijn opgegaan als die van zijne voorgangers, en ook niet zouden zijn geëchoueerd op eene meerderheid, verkregen door verschillende minderheden. En alleen dit voordeel acht ik van zoo overwegend belang, dat ik reeds daarom alleen de splitsing zou toejuichen.

Wat nu de belasting zelve aangaat, daarbij komen verschillende zaken voor die reeds door onderscheidene sprekers zijn behandeld.

In de eerste plaats is met een enkel woord gewaagd van den aanslag der ambtenaren. Welnu, ik wil wel bekennen dat het mij een groot genoegen is dat deze Minister eindelijk dit rechtvaardige beginsel heeft gehuldigd, dat de inkomsten zullen worden belast op welke wijze ook uit arbeid verkregen.

Vervolgens is gesproken over den landbouw.

Wat betreft de redevoering daaromtrent hedenmorgen door den heer Rutgers van Rozenburg gehouden, ik ga geheel met den heer Farncombe Sanders mede waar deze geachte afgevaardigde zeide de portée van die redevoering niet te hebben gevat. Dat betoog van den heer Rutgers heeft mij dus ook niet kunnen doen veranderen van standpunt, dat nl. de landbouw wel degelijk moet worden belast, altijd wanneer die meer opbrengt dan 4 pct. van het in het bedrijf gestoken kapitaal, zooals die ook bij andere bedrijven is geregeld.

De heer van Beuningen heeft heden nog gewezen op het voorbeeld van een vetweider, die een klein stukje land hebbende, daardoor reeds tot landbouwer wordt gepromoveerd en zoo doende geheel van deze belasting wordt vrijgesteld.

Ook de Minister zelf zal mij moeten toegeven, dat in zijn systeem de belasting eigenlijk even goed op den landbouw behoort te worden toegepast.

Want — zegt hij — ik wil den landbouw niet vrijstellen, maar ik neem aan dat hij niet meer dan 4 percent opbrengt, eene fictie, natuurlijk, die echter vrijwel gelijkstaat met eene vrijstelling, die de Minister echter, als zoodanig, niet durft opnemen.

Met een enkel woord is ook gesproken over de opcenten, die de Minister voorstelt te heffen, wanneer de belasting niet zeker bedrag zal hebben bereikt. Ik ben het echter met den eersten spreker in deze algemeene beraadslaging volkomen eens, dat de opcenten uit dit wetsontwerp behooren te verdwijnen. Wanneer toch deze belasting niet voldoet aan de verwachtingen die de Minister er van koestert, dan geloof ik, dat de meerdere druk niet slechts op de schouders van deze belastingschuldigen, maar evengoed op die van de in de vermogensbelasting aangeslagenen zal moeten worden gelegd.

Er is ook over gesproken, dat de Minister geen rekening zou hebben gehouden met de draagkracht. Tot op zekere hoogte komt het mij voor, dat de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden gelijk heeft, bijv. wat betreft de »groote gezinnen" en de »plaatselijke omstandigheden". Maar de Minister heeft wel door het aannemen van zekere progressie zwaarder willen belasten hen, die zwaarder belast kunnen worden. Hoe nu ontkend kan worden, dat er in dit wetsontwerp zekere progressie ligt, vat ik niet; of het echter wel juist eene wetenschappelijke progressie is, daarover wil ik niet twisten.

De heer Heemskerk verklaarde weinig voor dit belastingvoorstel te voelen, en wel op grond van het, mijns inziens, vrij zonderlinge betoog, dat het den éénen belastingplichtige niet zou aangaan, of de ander wat meer of minder belasting betaalde. De geachte afgevaardigde drukte dit, wanneer ik mij niet vergis, uit in deze woorden: »Wat helpt het mij, of mijn buurman ook al belasting moet betalen?" Ik weet echter niet of de heer Heemskerk het in de practijk wel met die leer eens zou zijn en of hij, gezamenlijk met anderen f 20 000 schuldig zijnde, wel tevreden zou zijn, wanneer men hem zeide: betaal het maar alleen, want wat helpt het u of een ander ook al betaalt?" Ik geloof toch, dat hetzelfde geval zich voordoet in belastingzaken: er moet eene zekere som door een zeker getal personen opgebracht worden, en nu zal het toch zeker niet onverschillig zijn voor den één, hoeveel de ander in de belasting bijdraagt. Immers, de druk op den één gelegd, zal den druk voor den ander altijd eenigszins verlichten.

Uit hetgeen tot nog toe door mij is aangevoerd, blijkt vanzelf, dat ik een beslist voorstander ben van dit wetsontwerp, en dat ik hoop dat het mij mogelijk zal zijn den Minister in den verderen loop van het debat te mogen en te kunnen steunen. Maar, waar ik dankbaar ben voor alles wat de Minister gedaan heeft en hem vooral hulde breng voor zijne bijzondere werkkracht, daar zou ik, alweder met den eersten geachten spreker, bij hem aandringen: blijf niet achterwege met de personeele belasting, want het is waar, dat deze belasting is een noodig complement van de vermogensbelasting, maar nog meer waar is het, dat eene betere omwerking van het personeel in verband met de invordering van deze belasting nog meer noodig is en de bestendiging van de tegenwoordige personeele belasting tot bijzondere onbillijkheden zou aanleiding geven. En dan, denken wij aan onze arme gemeenten, want ik vrees met velen, misschien met allen, in deze Kamer, dat, wanneer daar niet spoedig redding wordt aangebracht, de verwarring, die nu reeds zoo zeer

60ste VERGADERING — 19 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

in de gemeente financiën bestaat, nog grooter zou worden.

Toch wil ik er den Minister geen verwijt van maken, dat hij met die plannen nog niet gekomen is. Ik besef volkomen den arbeid, de studie en de voorbereiding, die noodig zijn geweest om het werk te verrichten, dat hij ons tot nog toe heeft voorgelegd. Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd en zelfs van een man van de werkkracht van den Minister Pierson is niet te verlangen, dat hij alles op eens tot stand brengt. En waar mijn geacht medelid in de Commissie van Rapporteurs, de heer A. van Dedem, het betreurde, dat deze Minister als belastinghervormer was geroepen, daar betreur ik dit niet alleen niet, maar ik ben daarover van ganscher harte verheugd. Ik zou het echter zeer betreuren, wanneer de belastinghervorming van dezen Minister zich zou moeten bepalen tot dit ontwerp, en er niets verders zou gebeuren.

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): Mijnheer de Voorziitter! In de eerste plaats wensch ik mijne ingenomenheid uit te spreken met de waarde, die deze Minister toont te hechten aan het gemeen overleg met deze Kamer, waardoor het mij gemakkelijker is geworden mijne stem aan dit ontwerp te geven. Dat de belastingplichtigheid der staatsrechtelijke lichamen uit het ontwerp is verdwenen, acht ik o. a. eene groote verbetering.

Verder eene korte opmerking over de gemeente-financiën. Ik geloof dat, toen de Minister zeer te recht heeft toegegeven aan het denkbeeld, dat de aanslagen niet over de gemeenten kunnen verdeeld worden, maar dat ieder in zijne woonplaats zal worden aangeslagen, het inderdaad moeilijk zal zijn deze belasting geschikt te maken voor de heffing van gemeente-opcenten. Ik zie dan ook niet in, dat langs dezen weg verbetering in de gemeente-financiën zal zijn te verkrijgen.

Nu vind ik in de Memorie van Antwoord eene passage die mij den schrik om het hart heeft doen slaan, want ik ben het in deze geheel eens met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Hartogh, die meende, dat het personeel niet aan de gemeenten moest worden afgestaan. Nu lees ik in de Memorie van Antwoord: inderdaad is er veel, dat voor dat denkbeeld pleit.

Er pleit mijns inziens niets voor; want wanneer men de personeele belasting aan de gemeenten afstaat, dan zal de bestaande fout, daardoor nog grooter worden. De afstand van het $^4/_5$ van het personeel aan de gemeenten was reeds eene cardinale fout, die vergroot zou worden wanneer men het overige $^1/_5$ ook aan de gemeenten afstond en haar in de gelegenheid stelde om die belasting in te richten zooals zij wenschten. Daar waar geen draagkracht is zouden de gemeenten niet geholpen worden en waar veel draagkracht is zouden de gemeenten nog meer ontvangen dan nu het geval is en dan zij noodig hebben.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg, heeft gesproken over het belasten der ambtenaren en noemde het gelukkig dat de daartegen geopperde bezwaren geen weerklank hebben gevonden in deze Kamer. Ik ben zoo weekhartig dat ik deernis gevoel met de ambtenaren, die van kleine traktementen moeten leven en nu bovendien nog door deze belasting getroffen zullen worden en wensch dit hier uit te spreken. Ik had dus gaarne gezien dat men verschil had gemaakt tusschen de inkomsten uit bedrijf en die uit beroep en ik had het belastbaar minimum voor inkomsten uit beroepen hooger willen stellen, bijv. op f 800. Ik wil er dadelijk bijvoegen dat ik er niet zooveel bezwaar tegen zou gehad hebben wanneer voor de verplichte bijdragen in het pensioenfonds geen aftrek werd toegelaten, want ik beschouw die als eene soort van geldbelegging. De totale opbrengst der belasting zoude op deze wijze niet veel verminderen. Het zou mij aangenaam zijn van den Minister te vernemen of het denkbeeld om het minimum voor inkomsten uit beroep op f 800 te bepalen bij hem in gunstige overweging zou kunnen komen.

Er is reeds veel geeproken over de vrijstelling van het landbouwbedrijf en er is te recht gewezen op een compromis dat ten deze zou bestaan. Het is zeer juist, er is een compromis gesloten. Dit zoude op zich zelf reeds eene voldoende reden voor den Minister zijn om daaraan vast te houden en daarmede deze wet te doen staan of vallen.

Nog andere gronden pleiten er echter voor om den landbouw niet in deze belasting te betrekken; want het zou eene schromelijke verwarring in het belastingstelsel teweegbrengen. Een voorbeeld ter opheldering.

De grondbelasting wordt thans berekend naar de belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen, voor welke opbrengst is aangenomen de zuivere gemiddelde pachtwaarde; een gedeelte van de winst van het landbouwbedrijf, uitgedrukt door de pachtwaarde, is dus reeds belast.

Wanneer men nu den landbouwer bovendien in deze belasting ging betrekken, dan zoude het gevolg zijn dat hij de thans bestaande pachtwaarde niet meer zou kunnen betalen. Hij betaalde bij voorbeeld tot dusverre f 1500; wordt hij nu voor f 50 in deze belasting getroffen, dan kan hij natuurlijk niet meer betalen dan f 1450. Tot aan eene nieuwe herziening der belastbare opbrengst zoude de grondeigenaar echter 6 ten honderd moeten blijven betalen van f 1500. De grondeigenaar zoude dus eerstens f 50 verliezen door vermindering der pachtwaarde, maar bovendien voor die f 50, die hij niet meer ontvangt belastingplichtig blijven. Bij de behandeling der artikelen zal er wellicht gelegenheid zijn nader op deze zaak terug te komen.

Bij deze algemeene beschouwingen nog eene vraag aan den Minister. Ik vermoed dat Zijne Excellentie dezer dagen zal ondervonden hebben dat het aangenamer is bestaande belastingen af te schaffen dan nieuwe in te voeren. Ik wensch den Minister in het aangenaamste gedeelte zijner taak te steunen.

Ik ben geenszins blind voor de zaken waarop de geachte afgevaardigden uit Haarlem en Utrecht wezen, zaken die in de eerstvolgende jaren aan de orde zullen komen en wettelijke regeling eischen. Te recht werd opgemerkt hoeveel geld daarvoor noodig zal zijn en hoe noodig derhalve vooorzichtigheid is ten aanzien van het afschaffen van belastingen. Ik ben dit geheel eens, maar toch acht ik dit geen voldoende aanleiding om niet-economische belastingen te handhaven, en daaronder tel ik de tollen, welke weinig economische heffing minstens 30 pct. aan inningskosten doet verloren gaan.

Wij hebben van den Minister gehoord dat het in zijn algemeen plan ligt de tollen op de Rijkswegen en vaarten af te schaffen. Ik veroorloof mij Zijne Excellentie daaraan te herinneren, en hoop dat wij op een niet ver verwijderd tijdstip een daartoe strekkend voorstel zullen mogen ontvangen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men eene stad nadert, die eene rijke en interessante omgeving heeft, valt het oog beurtelings op die omgeving in ruimeren of engeren kring, of op eene torenspits van de stad zelve, totdat het gewapend of ongewapend oog van lieverlede daarin allerlei details opmerkt.

Zoo gaat het ook bij de algemeene beschouwingen over een belangrijk ontwerp. Men let op de omgeving waarin het zich bevindt, op den hoofdinhoud, op de bijzonderheden. Hiermede is de orde aangegeven, waarin ik de verschillende sprekers wensch te beantwoorden.

Ik begin met het algemeene en daal af tot de bijzonderheden, steeds engere kringen trekkende.

Het kan echter de wensch der Kamer niet zijn, dat ik zal antwoorden op alles wat men gezegd heeft. Ik heb woorden gehoord van steun en van aanmoediging, die mij in hooge mate welkom waren. Op betere wijze dan door mij zelf in de stukken was geschied, zijn de beginselen van dit ontwerp door onderscheidene leden toegelicht en verdedigd. Voor dit alles kan ik niet anders doen dan eenvoudig mijn dank betuigen, en ik geloof dat niemand er gemis van waardeering of deferentie in zal zien, wanneer ik mij daartoe bepaal.

Tot de omgeving van mijn wetsontwerp behoort in den ruimsten zin geheel het oeconomisch stelsel door mij ingenomen. De geachte afgevaardigde uit Zwolle, de heer A. van Dedem, die heden de vergadering niet kon bijwonen, heeft met dit stelsel geen vrede. Deze Minister is een freetrader en denkt dus niet gunstig over het protectionistisch stelsel, dat in verschillende ons omringende landen wordt toegepast; de geachte spreker zou dat zelfde stelsel ook in Nederland willen invoeren. De heer van Dedem zou, in plaats van het geheele vermogen te treffen gelijk deze Minister doet, alléén eene belasting op het roerend vermogen, des noods eene zakelijke belasting wenschen. De geachte spreker toont dus aan, dat zijn standpunt niet dat van deze Regeering is. Nochtans stemt hij thans in gewichtige zaken met deze Regeering overeen. Nu de vermogensbelasting eenmaal is aangenomen, acht hij eene bedrijfsbelasting absoluut noodzakelijk. En eenstemmig, tot op zekere hoogte, denkt hij ook met haar over de muntquaestie. Nu de geachte spreker dit punt ter sprake heeft gebracht en de Muntconferentie weder bijeenkomt, acht ik het niet overtollig in deze Vergadering een enkel woord daarvan te zeggen. Deze quaestie toch is in hooge mate belangrijk. De groote zorg door de Nederlandsche afgevaardigden aan hunne taak besteed, verdient in zeer hooge mate door ons gewaardeerd te worden.

Men komt hoe langer hoe meer tot het besef, dat de theoretische bezwaren tegen het bimetallisme in den grond niet steekhoudend zijn. Maar tevens blijkt duidelijk, dat de verhouding van 1 : 15⁵ niet meer aannemelijk is, en het bimetallisme òf niet, òf slechts op eene andere verhouding, bijv. van 1 : 20, kan tot stand komen. Maar om die verhouding in Nederland en zijne koloniën in te voeren, met vermunting van ons zilvergeld, zoude op elke 100 millioen eene uitgave van 23¼ millioen gevorderd worden, en nu vraag ik met de heeren Röell en Farncombe Sanders: waar moet dat geld vandaan komen?

Ziehier derhalve het probleem: hoe te komen tot de verhouding van 1 : 20 zonder omsmelting, dus met behoud van ons zilveren teekengeld. Is dat mogelijk? Is dat zoeken naar de quadratuur van den cirkel? Daar ligt in waarheid het muntprobleem. En het baat niets over bimetallisme te spreken, tenzij men op de eene of andere wijze van dat probleem eene oplossing geeft.

Zal eene oplossing gevonden worden? Ik weet het niet, maar men kan niet zeggen dat het niet kan gevonden worden, tenzij het eerlijk wordt beproefd; en het *wordt* beproefd.

Ik zeide, dat de heer A. van Dedem met mij niet medegaat wat het oeconomisch standpunt betreft, maar in practische zaken zich aansluit bij de Regeering. Met den heer van Karnebeek is het juist andersom gesteld. Ik geloof dat wij, wat algemeene beginselen betreft, ongeveer eene lijn trekken; maar komt het aan op de toepassing, dan laat deze geachte spreker mij wel eens in den steek. Dat bij de vermogensbelasting het kapitaal en niet de rente tot maatstaf werd gekozen, dat in het algemeen werd overgegaan tot het stelsel van splitsing, is hem nog altijd een doorn in het oog.

Voorts was het een groote grief van hem dat ik mij te veel liet influenceeren door de geavanceerden. Nu, daarvan heeft hij zich practisch kunnen overtuigen. Nauwelijks had hij geëindigd of de heer Gerritsen nam het woord en hield eene rede, zooals ik hier in deze Kamer tegen mij nog niet heb vernomen. Het was eene doorloopende critiek. Wat bleef er over van dezen Minister, wat van zijn ontwerp, wat zelfs van zijne wetenschappelijkheid? Ziedaar de steun, dien ik ondervind van de geavanceerden.

Nu ik toch spreek van de rede van den heer Gerritsen, zal ik er nog dit van zeggen: ik had zeer zeker zijnerzijds bestrijding verwacht, maar wat ik stellig niet had verwacht is, dat hij zich zelven zou bestrijden en op de krasste wijze. Hij is begonnen met twee stellingen voor te dragen die met elkander in de meest flagrante tegenspraak zijn, en na dat gedaan te hebben is hij mij gaan beschuldigen van een onwetenschappelijk stelsel te huldigen.

Hij begon met te zeggen dat hij zich niet vereenigen kon met mijne bestrijding van Adolf Wagner, den voorstander van het »Social Politische Standpunkt in der Besteuerung". Dat standpunt komt hierop neder, dat men bij het regelen der belastingen moet trachten tevens eenige verandering te brengen in de verdeeling van den rijkdom. Met andere woorden, dat men het draagvermogen zelf veranderen, wijzigen moet. Dat stelsel van Wagner is door mij in de Eerste Kamer met nadruk bestreden, ik wilde er niets van weten, en ik heb gezegd: dat als men ooit een ontwerp wilde indienen bij de Staten-Generaal tot gelijkmatiger verdeeling van de inkomsten, dit zeker niet zou moeten gebeuren bij gelegenheid van eene of andere belasting.

Op dit punt nu vond ik bestrijding bij den heer Gerritsen, maar onmiddellijk liet hij er op volgen: te recht wordt door dezen Minister getracht het beginsel van belasting naar draagvermogen te verwezenlijken. Ik wist niet wat ik hoorde. Belasting naar het draagvermogen is precies het tegenovergestelde van hetgeen door Wagner wordt voorgestaan.

Daarop volgde eene bestrijding van het stelsel van progressie, waarbij ik mij zelf gedurig afvroeg, waaraan ik mij houden moest: aan standpunt n°. 1 of standpunt n°. 2. Ik ben op dat punt niet tot klaarheid kunnen komen, nadat ik met de meeste aandacht de met welsprekendheid voorgedragen rede van den geachte afgevaardigde had aangehoord. Bij de behandeling van de progressie zijn bovendien door dien geachten spreker becijferingen voorgedragen, die mij eenigszins zonderling voorkwamen.

Ik heb de progressie voor de bedrijfsbelasting — bij de vermogensbelasting is hetzelfde beginsel toegepast — voor een groot deel hierin gezocht, dat een vaste som, f 600, wordt afgetrokken.

De geachte afgevaardigde zegt nu: er is geen progressie meer; als gij dit elimineert, dan blijft het percentage over het overschot boven de f 600 tot f 8200 volkomen onveranderd.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, als men dat doet, als men eerst de progressie elimineert, dan is er geen progressie meer, maar de progressie bestaat juist dáárin; dat *is* de progressie.

Maar dat is geen wetenschappelijke progressie, zegt men.

Bestaat er een progressie-systeem, dat door de wetenschap als zoodanig geoctrooieerd is? In geenen deele. Omtrent het geheele beginsel van progressie is nog zeer veel te onderzoeken; dienaangaande loopen de meeningen ver uiteen. Een wetenschappelijk systeem kan men wel leveren; dat is dan echter een systeem door een wetenschappelijk man voorgedragen. En dat heb ik inderdaad geleverd. Niemand zal wel ontkennen dat Jeremias Bentham een wetenschappelijk man was, en deze heeft het systeem aangegeven, dat ik heb voorgedragen: aftrek van eene vaste som. Daar mij echter gebleken is dat dit stelsel niet tot voldoende progressie voerde, heb ik gemeend het eenigszins te moeten wijzigen. Wanneer men komt tot f 8200 wordt de progressie versterkt. Mijn stelsel is derhalve een verbeterd Bentham-stelsel; dat is een wetenschappelijk systeem, maar *het* wetenschappelijk systeem is het niet, om de reden die ik noemde.

Op welke punten de heer van Karnebeek ook tegen de geavanceerde richting gekant is, op één punt gaat hij met den heer Gerritsen hand aan hand; beiden keuren het af dat in de vermogensbelasting, die wel tot de allernaaste omgeving van dit ontwerp behoort, het vermogen zelf tot maatstaf gekozen is.

Dit is echter om goede redenen geschied, gelijk reeds vroeger uitvoerig is toegelicht, en de Kamer zal wel niet verlangen dat ik andermaal de gronden daarvoor in het breede uiteenzet.

Ik heb er op gewezen dat er loten zijn, die geen rente geven; bouwterreinen in waarde rijzende; dat sommige effecten hooge en andere lage rente geven; dat de inkomsten uit grond in eigen beheer dikwerf moeilijk te berekenen zijn. Waarom dat alles nu geïgnoreerd moet worden begrijp ik niet.

Maar ik moet mij thans nog eene korte opmerking over dit onderwerp veroorloven. Toen ik mijn stelsel verleden jaar verdedigde, heb ik één argument ongebruikt gelaten, om niet onnoodig quaestiën ter sprake te brengen; heden echter heeft de heer Farncombe Sanders, zonder het te bedoelen, in zijne interessante en geestige rede dit argument aangevoerd.

Er bestaat namelijk in onzen tijd eene soort van fanatisme voor de inkomsten-belasting; te veel wordt voorbijgezien dat aan de oude patentwet, trots al hare gebreken, toch in één opzicht eene goede gedachte ten grondslag ligt, eene gedachte, die zij verre overdreef, maar die niet in allen deele verwerpelijk is te achten. Die gedachte is, dat in sommige gevallen, ook dan wanneer er verlies is, Staat en gemeenten wel degelijk iets mogen eischen. Zij behoeven niet altijd achteraan te komen.

De Staat of de gemeente behoeft niet *altijd* te vragen of er winst is behaald. Als ondernemingen aan het Rijk of de gemeente direct of indirect uitgaven veroorzaken, dan is het niet meer dan billijk, dat zulke ondernemingen in ieder geval tot die uitgaven iets bijdragen. Hoe bereikt men het best dit doel? Hoe betracht men daarbij de billijkheid? Mij dunkt door den weg te bewandelen, die thans is ingeslagen; door namelijk eene vermogensbelasting te heffen, onverschillig of er winst is, bedrijfsbelasting echter alleen dan, zoor zoover meer is verdiend dan 4 percent.

Het heeft mij een weinig verbaasd dat deze zijde van mijn stelsel aan de scherpzinnigheid van den geachten spreker uit Haarlem is ontsnapt, en dat hij nog steeds dubia blijft koesteren ten aanzien van het systeem van splitsing door mij voorgedragen.

Tot de omgeving van dit wetsontwerp behoort niet alleen de vermogensbelasting, waarvan dit wetsontwerp het complement is, maar ook iets anders, het personeel.

Te recht werd er aan herinnerd hoezeer ik de herziening daarvan noodig acht, in verband met mijne andere hervormingsvoorstellen.

De heer de Meijier, die mij zoo warm en vriendelijk heeft toegesproken bij den aanvang der beraadslagingen, deed daarop sterk den nadruk vallen.

Hij en ook andere geachte sprekers vroegen: hoe staat het met die zaak; wanneer hebben wij de herziening van het personeel te wachten?

Welnu, ik zal der Kamer nauwkeurig mededeelen hoe het daarmede staat. Eene zeer grondige, radicale verbetering van het personeel, dit staat reeds jarenlang bij mij vast, is alleen mogelijk door er van te maken eene gemeentebelasting.

Niet dat die afstand aan de gemeenten zooveel baat zal geven, schoon wel eenige. Het voornaamste voordeel zou niet zijn dat de gemeenten de 3 millioen zouden krijgen, die het Rijk thans nog uit het personeel trekt; maar het zou hierin liggen dat deze belasting eigenlijk bij de gemeente tehuis behoort, door deze beter beheerd kan worden. Niets treft bij de bestudeering van dit vraagstuk meer dan de ongelijkheid van huren, niet alleen op plaatsen van ongelijke grootte, maar op plaatsen die oppervlakkig bezien gelijksoortig en vlak bij elkander gelegen zijn. Dat overtreft alles wat men verwachten kan. En de moeilijkheid waarvoor men staat bij eene regeling van het personeel is juist dat verschil in huurwaarde; eene moeilijkheid, die vervalt, zoodra het personeel eene gemeentebelasting is.

Maar zal er niets aan het personeel gedaan worden, hoor ik vragen, zoolang dat einddoel niet is bereikt? Zeer zeker, wij moeten actief blijven en trachten te verbeteren waar wij kunnen, al vermogen wij het beste nog niet te bereiken. Daarmede ben ik reeds bezig, maar die partieele verbeteringen zullen offers kosten van de schatkist. De vraag rijst: kan de schatkist die offers brengen? En zoo ja, tot hoe ver, hoeveel mag er voor beschikbaar gesteld worden?

Dat is de groote vraag, en die vraag brengt mij op een ander punt, dat der algemeene financieele politiek, door de heeren Röell en Farncombe Sanders met zooveel ernst behandeld. Deze sprekers hebben mij vragen gedaan die ik reeds lang en bij herhaling mij zelven heb gesteld: waar moet het geld vandaan komen voor alles wat er noodig is? Er wordt gesproken van verbetering van ons leger, van de marine, van publieke werken, van afstand van het personeel aan de gemeenten, van verbetering van het personeel, van voorziening in het lot der armen, in een woord, tal van eischen worden gesteld. Waar moet al dat geld vandaan komen?

Dit is eene gewichtige vraag; ik moet ronduit bekennen, dat zij mij dikwijls zorg baart. En wanneer in deze Kamer in gelijken geest gesproken wordt, wanneer er op gewezen wordt dat er zooveel te doen is en dat terwijl men klaagt over de belastingen, dan is mij dit in hooge mate welkom. Ik geloof mede, dat eene bedachtzame financieele politiek gewenscht, ja dringend noodzakelijk is, en daartoe reken ik dat wij, alvorens op belastinggebied verdere ingrijpende maatregelen te nemen, moeten afwachten wat de vermogensbelasting zal opbrengen. Ik verklaar het ronduit, dat de groote aarzeling, die ik tot dusver ondervonden heb om een wetsontwerp in te dienen tot herziening van het personeel, hierin haar voornaamsten grond vindt, dat wij op het oogenblik in de verste verte niet weten of de vermogensbelasting datgene zal opbrengen wat men er van verwacht. Over weinige maanden zullen wij er zeer veel van weten, dan zullen wij kunnen beoordeelen of een equivalent beschikbaar is tot verbetering van het personeel. Zoodanig equivalent ware nu reeds te vinden; doch ik ben huiverig om alle equivalenten uit te putten, zoo lang ik niet weet of een tegenslag ten aanzien der vermogensbelasting ons wacht en daarin voorzien moet worden. Voorzichtigheid is noodig, zeer noodig. Eene goede politiek is onmogelijk zonder goede financiën.

Eer ik tot andere punten overga, wensch ik nog te zeggen, dat ik toch niet volkomen zou kunnen onderschrijven hetgeen dezen morgen gezegd ter karakteriseering van de hervormingen, waaraan wij sedert eenigen tijd werkzaam zijn. De geachte afgevaardigde uit Haarlem zeide, dat wij hier te doen hebben met eene groote omzetting van indirecte belastingen in directe belastingen. Dit is, geloof ik, niet geheel nauwkeurig, dan alleen indien die woorden gebruikt worden in den conventioneelen zin onzer wetgeving. Ware dit het geval, dan zou de opmerking juist zijn; maar dan zou de geachte spreker eene terminologie hebben gebezigd, die toch inderdaad niet het ware licht doet vallen op de zaak. De mutatierechten zijn eenvoudig eene vermogensbelasting geheven op eene bepaalde wijze; voor die vermogensbelasting trad eene andere, eene betere in de plaats. En wat de hervorming betreft, die door het nog aanhangig ontwerp wordt beoogd, die bedoelt slechts de vervanging eener bedrijfsbelasting door eene andere. Omzetting van indirecte in directe belastingen wordt ook daardoor niet tot stand gebracht.

Ik had dus wel reden, dunkt mij, van eene interessante omgeving te spreken waarin dit wetsontwerp zich mocht verheugen, want tot die omgeving behoort datgene wat, en volkomen te recht, in deze Kamer zooveel belangstelling wekt, namelijk de regeling van de gemeente-financiën. Het onderwerp is door onderscheidene sprekers te berde gebracht. Men heeft met eenigen nadruk betreurd, dat deze Regeering nog geen verdere voordracht deed om in het lot van de gemeenten te voorzien. Men heeft zelfs gezegd, dat dit groote belang naar den achtergrond is geschoven. Wat anders zal ik hierop antwoorden, dan hetgeen reeds herhaaldelijk gezegd is? Jaren lang is er op het gebied van de financiën bijna niets gedaan. Ik werp niemand eene beschuldiging naar het hoofd, de omstandigheden hebben hierin een groote rol gespeeld, maar het feit is waar, dat het eene Kabinet voor, het andere Kabinet na, die quaestie van de hervorming onzer belastingen onafgedaan heeft moeten laten. Nu is eindelijk deze Regeering zoo gelukkig geweest om een begin met deze hervorming te kunnen maken, dank zij den veelvuldigen steun dien zij in den lande en hier in de Kamer heeft mogen ondervinden; maar thans komt van alle kanten een aandrang om de meest veelsoortige zaken te ondernemen: herzie het

personeel, verbeter de gemeente-financiën, schaf de tollen af op wegen en vaarten, verbeter de grondbelasting. Men wil alles te gelijk hebben. Maar is het nu niet beter, dat alles met orde en naar regelmaat geschiede; dat eerst het eene en dan het andere worde ter hand genomen? Ik zou mij hierop kunnen beroepen, dat ieder mensch maar eene zekere hoeveelheid werkkracht tot zijne beschikking heeft en een Minister maar een zeer kleinen staf tot zijne beschikking heeft voor legislatieven arbeid, maar ik spreek daarover verder niet; ik wil niet spreken over mijn Departement en mij zelven. Ik wil liever doen gevoelen, dat eene zekere orde en regelmaat moet worden in acht genomen, en nu heeft de Regeering van den beginne af ten aanzien van de regeling der gemeente-financiën, dit beginsel op den voorgrond gesteld, dat deze zaak eerst dan goed kan worden behandeld, wanneer grondslagen zijn gelegd, en dat die grondslagen te vinden zijn in de regeling der Rijks-directe belastingen.

Maar, zoo wordt mij gezegd, aan de deugdelijkheid van die grondslagen voor het beoogde doel gelooven wij niet meer; verleden jaar geloofden wij er nog wel aan, maar nu is ons vertrouwen weg, omdat gij klaarblijkelijk zelf uw geloof daaraan verloren hebt. Gij hebt uw stelsel over boord geworpen door de wijziging die gebracht is in art. 17 van het wetsontwerp.

Wat is daarvan?

Is men geheel vergeten, wat er verleden jaar gebeurd is?

Toen ik het wetsontwerp samenstelde, dat thans in behandeling is, was het aanvankelijk mijne bedoeling om al datgene wat dienen moest om deze bedrijfsbelasting te maken tot een voorwerp van heffing van opcenten voor de gemeenten, ook wat betreft de naamlooze vennootschappen, daarin uitvoerig te regelen. Ik heb daaraan een vrij omvangrijken arbeid besteed; een arbeid, waarvan de resultaten in alle opzichten mij nog wel niet voldeden, zoodat ik mij voorstelde die te toetsen aan nader onderzoek en deskundige voorlichting, gelijk ik meer pleeg te doen; maar die toch reeds het een en ander had opgeleverd. Het bleef mijne bedoeling in het wetsontwerp alle grondslagen op te nemen. Doch toen kwam hier in behandeling art. 12 van de vermogensbelasting; ik herinner de Kamer aan het debat dat daarover gevoerd is op 13 Juli van het vorig jaar. In art. 12 van de vermogensbelasting wordt de plaats van aanslag geregeld, en door mij was voorgesteld, indien men geen genoegen wilde nemen, bij geschil, met de beslissing van den Minister van Financiën, de bepaling der plaats van aanslag op te dragen aan de Kroon. Toen heeft de heer van der Kaay eene merkwaardige rede gehouden en betoogd dat het beter was om dit punt geheel te laten rusten. Hij toonde aan dat, indien het later kwam tot heffing van opcenten, de in art. 12 ontworpen regeling toch niet volkomen voldoende was en nieuwe wettelijke regeling noodig zou zijn. Hij eindigde dat deel zijner rede met te zeggen: »Gelijk elke dag genoeg heeft aan zijn eigen kwaad, heeft ook elk wetsontwerp genoeg aan zijn eigen moeilijkheden. Wij behoeven de moeilijkheden niet op te zoeken, die zich bij de nadere regeling wel van zelve zullen voordoen." Die geachte afgevaardigde heeft daarop voorgesteld om den laatsten zin van art. 12 te schrappen en zijn voorstel is door de groote meerderheid der Kamer aangenomen; slechts 6 leden stemden tegen en ik zelf had er mij mede vereenigd.

Dat scheen mij eene zeer praktische en verstandige vingerwijzing; zij wilde met andere woorden dit zeggen: doe hetzelfde met de bedrijfsbelasting. Daar niet onmiddellijk wordt overgegaan tot de heffing van gemeente-opcenten, kunt gij dit punt laten rusten tot nadere regeling bij afzonderlijke wet.

Er komt nog iets bij, en ook daarop moet ik zeer de aandacht vestigen. Men schijnt bij de bespreking in deze Kamer gedurende de laatste dagen vergeten te zijn den aanhef van art. 17: »Behoudens verdeeling van den aanslag tusschen de daarbij betrokken gemeenten volgens nader wettelijk te stellen regelen." Is dit zonder eenige bedoeling nedergeschreven? Volstrekt niet. Daarmede is eene gedachte uitgesproken.

Voor de heffing van gemeentelijke opcenten kan men tweederlei stelsel toepassen. In de eerste plaats kan men ieder aanslaan ter plaatse waar hij zijn bedrijf uitoefent. Dan heeft men verder niets noodig dan eene wet waarbij bepaald wordt dat opcenten kunnen worden geheven door de gemeenten; de opcenten komen dan vanzelf waar zij wezen moeten.

In de tweede plaats kan men ieder aanslaan ter plaatse waar hij woont, om vervolgens, nadat de opcenten door het Rijk zijn geheven, deze te verdeelen naar regelen bij de wet te stellen, zoodat aan elke gemeente datgene wordt uitgekeerd waarop zij recht heeft.

Beide stelsels hebben groote voordeelen, vooral echter het laatste. Ik zou op het oogenblik nog geen partij willen kiezen ten aanzien van dit louter technische punt. Het tweede stelsel heeft echter voor den belastingplichtige dit voordeel, dat hij slechts te maken heeft met een enkel belastingbiljet, dat hem wordt uitgereikt ter plaatse waar hij woont. Voor de administratie is het voordeel niet minder groot, want waar het stelsel van progressie is toegepast, behoef ik niet te zeggen dat er zeer gecompliceerde berekeningen noodig zijn, wanneer men heeft verschillende aanslagen, en dat alles veel eenvoudiger wordt bij een enkelen aanslag.

Dit is ook het oordeel geweest van den Pruissischen wetgever. In de wet op de Einkommensteuer van 1891 is in art. 20 bepaald. »Die Veranlagung erfolgt in der Regel an dem Orte, wo der Steuerpflichtige seinen Wohnsitz hat." Zelfs staat er bij: »Im Falle eines mehrfachen Wohnsitzes steht dem Steuerpflichtigen die Wahl der Ortes der Veranlagung zu: Men ziet dat aan de plaats van aanslag door de Pruissische wet niet het minste gewicht wordt gehecht; dat wordt beschouwd als bijzaak.

In 1892 is echter ingediend een wetsontwerp: »Das Kommunal Abgabengesetz", dat met eenige wijzigingen reeds door het Huis der Afgevaardigden in tweede lezing is aangenomen, waarbij wordt voorgeschreven hoe de heffing van plaatselijke opcenten geregeld zal worden, opdat elke gemeente krijgt wat haar toekomt.

Na deze toelichting zal de beteekenis van art. 17 duidelijker zijn, naar ik hoop. Door het artikel aldus te redigeeren, heb ik volstrekt niet willen zeggen dat ik heb gebroken met het stelsel, dat ik juist heb aanbevolen als een der motieven voor de splitsing. Het staat niet eens vast dat verandering van dit artikel noodig zal zijn om te kunnen overgaan tot de heffing van plaatselijke opcenten. Wij zouden de zaak evenals in Pruissen kunnen regelen, de plaats van aanslag handhaven, maar voor de verdeeling der opcenten eene afzonderlijke regeling maken. Trouwens in het Voorloopig Verslag wordt op iets dergelijks reeds aangedrongen; daar wordt gesproken van een soort van verrekeningsbureau, inderdaad geen onpractisch denkbeeld.

Men heeft verder gezegd: uwe bedoeling moge goed zijn, maar gij kunt daaraan geene uitvoering geven, want gij hebt de bedrijfsbelasting zoo ingericht, dat daarop, om het woord van den heer Röell te bezigen, het stelsel van plaatselijke opcenten nooit zal kunnen »geënt" worden. Ik zou echter niet weten waarom niet. De verschillende bezwaren daartegen geopperd beschouw ik als geheel illusoir. Die bezwaren zijn van tweederlei aard.

In de eerste plaats is gezegd: voor vele gemeenten is een minimum van f 650 eigenlijk veel te hoog; er zijn er die reeds bij f 300 belasting heffen. Er is zelfs gesproken — ik vind het nog al bar — van gemeenten, die afdalen tot f 200. Hoe kunt gij nu — zoo vraagt men mij — plaatselijke opcenten laten heffen op eene belasting als deze, zonder de financiën van gemeenten, die thans zoo laag afdalen, in verwarring te brengen?

Laat ons de quaestie eens onder de oogen zien, en daarvoor wederom ter hand nemen de in Pruisen ontworpen wetgeving, die ook op dit punt interessant is. Het *Kommunal Abgabengesetz* bepaalt in art. 38, dat het vergund is, naast de plaatselijke opcenten op de *Staats-Einkommensteuer*, die eerst begint bij 900 Mark, eene afzonderlijke belasting te heffen, en wel in drie klassen, namelijk van

420 Mark of minder, van 420-660 Mark en van 660-900 Mark. Op deze eenvoudige wijze wordt in Pruissen de zaak opgelost.

Maar — zal men zeggen — dat gaat goed in Pruissen, waar de laagste aanslag 6 Mark bedraagt, maar hier is deze slechts van één gulden. Zooals de heer Hartogh aanmerkte, kan men toch geen gedeelte van een gulden gaan heffen.

De zaak kan echter ook op andere wijze worden gevonden. Neem bij voorbeeld aan, dat men wil heffen — ik wijs er met nadruk op, dat het een *rekenkunstig* voorbeeld is en niets anders — van het inkomen boven f 200, en dat men het voorts noodig oordeelt om 80 plaatselijke opcenten te heffen. Dan zou men kunnen beginnen met al degenen, die van f 200—f 600 inkomen hebben, boven welk laatste cijfer de Rijksbedrijfsbelasting begint, te onderwerpen aan eene belasting van 80 percent van het tarief, dat geheven wordt door het Rijk. Het tarief van het Rijk is 2 percent, dat wordt dus 1,6 percent van de kleine inkomens. Men wil bij voorbeeld f 200 vrijlaten, dan belast men:

f 300 met f 1,60
400 » 3,20
500 » 4,80
600 » 6,40

Wat heeft men nu gedaan? Men heeft de onbelast gelaten inkomens belast, na aftrek van f 200. Dat heeft men gedaan voor hen, die niet aangeslagen waren, en men moet dus hetzelfde doen voor degenen, die wèl zijn aangeslagen. Men heft van hen, die in de bedrijfsbelasting zijn aangeslagen, ten eerste opcenten, ten tweede eene vaste som, welke bedragen zal 1,6 percent van f 400 (het verschil tusschen f 600 en f 200), dus f 6,40.

Ik wenschte hiermede slechts aan te toonen dat het stelsel, in dit ontwerp voorgedragen, volstrekt niet uitsluit de heffing van plaatselijke opcenten, en dat, al stelt men het maximum op f 600, f 700 of f 800, of welk cijfer men maar wil, men nog geenszins in moeilijkheden zou komen, wanneer men deze belasting wilde maken tot een voorwerp van plaatselijke opcenten.

Nogmaals wil ik er nadrukkelijk op wijzen, dat het hier eenvoudig geldt een *rekenkunstig voorbeeld*. Ik zou het toch waarlijk niet in bescherming durven nemen, dat men als bestaansminimum geen hooger bedrag wilde erkennen dan f 200. Ik zeg dit, omdat mij in den loop dezer debatten gebleken is, dat rekenkunstige voorbeelden wel eens als voorspiegelingen worden aangemerkt, bij voorbeeld door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer van Karnebeek, toen hij sprak van de verhouding tusschen de belasting op bedrijfs- en vermogensinkomsten. Ik hoop, dat ditmaal geen misverstand verrijzen zal.

Moet ik nu nog aantoonen dat de bezwaren, ontleend aan het niet betrekken der landbouwwinsten in deze belasting, zich op gelijksoortige wijze laten ondervangen? Men zal niet verlangen dat ik dit in bijzonderheden aanwijs. Ik heb het beginsel aangegeven en getoond op welke wijze het kan worden toegepast.

Eer ik van dit onderwerp afstap wensch ik ten slotte aan hen, die mij verweten hebben niet trouw te zijn gebleven aan mijn programma — ofschoon ik waarlijk niet weet waarin mijn ontrouw bestaan zou — de vraag te doen: wat hadt gij gewenscht, wat hadt gij verstandig geoordeeld? Stel eens, er ware een ontwerp ingediend in den geest van het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Harlingen, den heer Heemskerk, hierin bestaande — het zou moeten geschied zijn in overeenstemming met den Minister van Binnenlandsche Zaken — dat aan de gemeenten verboden werd om verder inkomstenbelastingen te heffen, maar dat tevens aan de gemeenten zou vergund worden opcenten van de vermogens- en de bedrijfsbelasting te heffen. Stel eens, de Regeering had den moed gehad dit voor te stellen, eer nog omtrent de opbrengst van de vermogens- en bedrijfsbelastingen iets bekend was; hoedanig zou in deze Kamer de ontvangst zijn geweest van een dergelijk ontwerp? Zou men niet met recht hebben kunden vragen of de Regeering wel den noodigen ernst betrachtte bij de behandeling van 's lands zaken? Moeten wij dan niet eerst weten wat die belastingen op verschillende plaatsen zullen opbrengen, alvorens men een dergelijken ingrijpenden maatregel kan nemen?

Maar ik meen te mogen aannemen, dat de bedoeling van den heer Heemskerk geheel anders is geweest. Klaarblijkelijk wilde hij eenvoudig aan de gemeenten de bevoegdheid gegeven hebben tot het heffen van opcenten, maar met behoud van hare eigene inkomstenbelastingen. Dan wensch ik echter te vragen: Kan dit zoo gaan? Zal dit niet tot moeilijkheden aanleiding geven? In Pruissen denkt men er anders over. Daar is bij het zooeven genoemde ontwerp eene regeling voorgesteld, waarbij — als ik het goed heb begrepen — de plaatselijke inkomstenbelastingen in den regel zullen vervangen worden door plaatselijke opcenten op de Rijksinkomstebelasting. Het is eene belangrijke quaestie. Verdraagt zich met een stelsel van plaatselijke opcenten in zekere mate — en zoo ja, in welke mate — het heffen van plaatselijke inkomstenbelastingen? Deze vraag moet ernstig worden overwogen. Ik kon daarom niet anders doen dan ik heb gedaan. Al moest ik van meet of beginnen, dan zou ik niet anders handelen en zeggen: laten wij die beide belastingen zoo spoedig mogelijk in orde maken, opdat de grondslag verkregen zij, waarop wij kunnen voortbouwen, en laten wij zorgen dat die grondslag deugdelijk en stevig zij.

Mij dunkt, hiermede heb ik reeds aangetoond, dat de voordeelen aan de splitsing verbonden niet zoo illusoir zijn gebleken als door sommige sprekers is beweerd. Omtrent dit illusoire laat zich nog meer zeggen. Ik zou nog in een ander opzicht voordeelen hebben genoemd, die geen werkelijke voordeelen zijn. Welke waren die? Zij waren twee in getal. In de eerste plaats achtte ik het een voordeel van de splitsing dat de geheele administratie aan het werk kon worden gesteld, ieder deel voor de taak hem passende. Welnu is dat inderdaad denkbeeldig? Dat zal men misschien kunnen zeggen na verloop van eenige jaren, wanneer beide belastingen een tijd hebben gewerkt. Mij is thans echter geen feit bekend waaruit nu zou zijn af te leiden dat dit voordeel denkbeeldig is. Nu is het waar dat de heer Röell in zijne rede heeft gewezen op twee uitingen van mij, die hij meende dat niet met elkaar waren overeen te brengen. Volgens de eene uiting heb ik gezegd dat de ambtenaren van de directe belastingen bij uitstek geschikt zijn om te beoordeelen »toestanden" op het gebied van het maatschappelijk leven, van handel en nijverheid, terwijl ik in de Memorie van Toelichting op de bedrijfsbelasting dit voordeel zou hebben verzwakt, door te zeggen, dat speciale kennis van de bedrijfsinkomsten bij de ambtenaren der directe belastingen ontbreekt. Ik wensch echter te vragen of »toestanden" en »inkomsten" woorden zijn van dezelfde beteekenis? Is het niet mogelijk dat iemand bezit kennis van toestanden, van hetgeen in handel en nijverheid voorvalt, zonder dat hij nog kennis bezit van inkomsten?

Voorts de lagere belasting van arbeid tegenover die uit het vermogen. Ook dit voordeel zou volkomen illusoir zijn gebleken. Waarom? Waarin bestaat het illusoire? Is het nu niet inderdaad mogelijk gebleken om deze zaken te regelen gelijk wij willen? Zijn wij niet vrij, altijd voor zoover 's lands financiën het toelaten, om het percentage te regelen zooals ons goeddunkt? Hoe kan men dan spreken van een illusoir gebleken voordeel? Mij dunkt, het is gebleken, dat dit voordeel volstrekt niet illusoir is. Maar zegt men, gij hadt het doel op andere wijze kunnen bereiken, zooals o.a. in Pruissen, waar men eerst heeft ingevoerd eene algemeene inkomstenbelasting en daarover-heen eene vermogensbelasting wil tot stand brengen. Doch wanneer men spreekt van hetgeen mogelijk is, dan stelle men zich niet op het standpunt van den Russischen Keizer, men denke ook aan hetgeen parlementair mogelijk is. En dan wijs ik er op, dat Engeland eene inkomstenbelasting heeft, die reeds eene halve eeuw bestaat, en die, schoon zij steeds heeft aanleiding gegeven tot de klacht

dat zij de inkomsten uit arbeid niet lager belast dan de inkomsten uit vermogen, tot heden door geene vermogensbelasting is aangevuld. Men heeft zich beholpen met voortdurende verhooging van het successierecht in de rechte lijn, in sommige gevallen nu reeds 4 pct., naar mijn oordeel een veel te hoog cijfer. Ik herinner er verder aan, dat Pruissen zijn *Ergänzungsteuer* eerst thans zal verkrijgen, nadat de *Einkommensteuer* gedurende 40 jaren heeft gewerkt. Na dit in herinnering te hebben gebracht, meen ik met bescheidenheid te mogen vragen of, indien deze Regeering had voorgesteld eene inkomstenbelasting te heffen en daarna ware gekomen met het voorstel om eene vermogensbelasting daarnaast te stellen, het zoo absoluut vast zou staan dat daaraan gevolg zou zijn gegeven. Den zekeren weg achtte ik den besten, en deze was, eerst de vermogensbelasting voor te stellen, vervolgens eene lagere bedrijfsbelasting daarnevens.

Nu heeft een der geachte sprekers opgemerkt dat er nog andere methoden zijn. *Variis modis bene fit*; maar men moet toch nagaan welke de beste weg is. Ik heb getracht bij het licht en de kracht die ik had, de zaak zoo goed mogelijk te regelen. Of het de beste weg is zal later moeten blijken. In elk geval is gebleken dat wat gezegd werd omtrent het illusoire van de voordeelen der splitsing zelf geheel illusoir is.

Ik zeide dat men bij het naderen eener stad eerst de omgeving en daarna de torenspitsen ziet. Een van deze is hier de vrijstelling van de landbouwwinsten, waarover reeds menig woord gezegd is en nog wel gezegd zal worden. Ik zal niet alles aanvoeren wat ik daaromtrent te zeggen heb, maar toch op eenige punten licht doen vallen.

Vooreerst wensch ik scherp te doen uitkomen dat wij hier te doen hebben met eene vrijstelling *pur et simple.* Men heeft gewaagd van negeeren, van ignoreeren; niets daarvan: het geldt eene vrijstelling in een specialen vorm. Waarom ik dezen gekozen heb werd aangewezen in de Memorie van Antwoord; ik heb dien gekozen na allerlei berekeningen, waaruit mij bleek dat het de meest eenvoudige, meest afdoende vorm is. Ik begrijp dat men vele practische moeilijkheden zou scheppen wanneer werd gesproken van vrijstelling. Maar de vorm boezemt hier de minste belangstelling in; meer belangstelling wekt de zaak zelve.

Is de bedoelde bepaling gerechtvaardigd? De heer Rutgers van Rozenburg zeide dat ik dat alleen kan bewijzen door ongeveer alles overboord te werpen wat ik vroeger heb getheoretiseerd. De geachte afgevaardigde scheen het voor mij te betreuren dat verschillende exemplaren van mijn leerboek in de wereld zijn, en dat daarvan geen auto-dafé kan worden gemaakt; men zal mij thans, met verwijzing naar dat werk, kunnen vragen hoe ik kom tot vrijstelling van den landbouw? Niet dat de vrijstelling van den landbouw den geachten spreker ergert, hem ergert het veeleer, dat ik vroeger meeningen heb verkondigd, welke, naar hij oordeelt, met deze vrijstelling niet strooken.

Ziet nu echter welk een verstokte zondaar hier voor u staat: ik ben nog niet bereid te erkennen, dat ik, met het oog op deze quaestie, iets van het vroeger door mij geschrevene moet terugnemen. Ja, ik verbeeld mij, dat ik mij daarop juist beroepen kan ter verdediging van het door mij voorgestelde.

Ik geloof aan amortisatie van belastingen; ik geloof, dat wanneer eene zakelijke belasting gedurende eene reeks van jaren of eeuwen kleeft op een of ander object, zij invloed heeft gehad op den prijs daarvan en de Staat verplicht is dat ook in aanmerking te nemen. Doch wanneer ik die waarheid aanneem, dan moet ik ook de andere facette dier zelfde waarheid aannemen; dan moet ik ook gelooven aan de werking van langdurige vrijstelling van zakelijke lasten. Is er een amortisatie van belasting, dan is er evenzeer eene amortisatie van vrijstelling. Mijns inziens is het ten eenenmale ondenkbaar, dat gedurende bijkans eene eeuw het boerenbedrijf zoude zijn vrijgesteld van het patentrecht, zonder dat dit invloed zoude hebben uitgeoefend op de pacht- en koopprijzen.

Evenals ik verleden jaar heb voorgesteld, om den grondbezitter, in weerwil van het feit dat hij grondbelasting betaalt, te betrekken in de vermogensbelasting, wil ik thans rekening houden met de omstandigheid, dat hij geen patent heeft betaald.

Het zoude zijn een meten met twee maten, wanneer men tot de eigenaars, die hun grond zelf beheeren, in 1892 zeide: gij betaalt grondbelasting, maar ik sla u toch in de vermogensbelasting aan, want de grondbelasting had invloed op den koopprijs van uw goed; en in 1893: gij betaalt geen patent, en schoon dat evenzeer invloed heeft gehad — een invloed in andere richting — neem ik daarvan bij de regeling der bedrijfsbelasting geen notitie.

Niet in weerwil, maar op grond van de theorie die ik altijd beleden heb, is de vrijstelling der landbouwwinsten door mij voorgedragen.

Doch laten wij de theorie rusten; zelfs de politiek, schoon zij aan deze quaestie niet vreemd is. De zaak worde bovenal uit een practisch oogpunt beschouwd. Heeft zij niet te veel rumor in casa gewekt, is zij practisch wel van zoo groot belang als zij schijnt? Uit een financieel oogpunt zeker niet. Als ik naga wat de Pruissische Einkommensteuer ten platten lande opbrengt in vergelijking met hetgeen zij opbrengt in de steden en hoe weinig Engeland van het landbouwbedrijf heft, dan is dat al zeer gering.

De groote exploitatiën brengen hoogstens 4 pct. op. Onlangs werd mij mededeeling gedaan van de afrekening eener land-exploitatie, die niet meer had opgebracht dan $1\frac{1}{2}$ of 2 pct. Dat was al zeer weinig, maar door elkaar, na verloop van eenige jaren en na aftrek van alle onkosten, zal men toch wel niet op veel meer dan 4 percent kunnen rekenen. Voor groote exploitatiën beteekent de bepaling dus weinig, en voor de kleine zoude de vrijstelling beneden f 650 al dadelijk beslissend werken.

Uit een fiscaal oogpunt kan ik dus aan het door mij voorgestelde slechts geringe beteekenis hechten. Uit een administratief oogpunt zal de vrijstelling daarentegen voordeel opleveren.

Hoe moeilijk zou in de meeste gevallen een inkomen boven 4 pct. te constateeren zijn!

Nu kan men zeggen dat het ook moeilijk is ten opzichte van andere bedrijven, maar voor geen is het zoo moeilijk. Bij groote exploitatiën heeft men in den regel eene goede boekhouding. Daar is ook het bedrijf van de huishouding gescheiden. Maar bij de eigenlijke boerenbedrijven is dit anders; daar zal het zeer moeilijk zijn de winst boven de 4 pct. naar billijkheid te bepalen.

Door den heer de Meijier werd echter de vraag gesteld: indien gij de meening zijt toegedaan, die gij zooeven omtrent de werking van vrijstellingen hebt ontwikkeld, waarom past gij dan hetzelfde niet toe ten aanzien van ambtenaren en dergelijke? Ik zou echter den geachten spreker willen vragen, of hij dit onderwerp van alle kanten heeft bezien, en het hem daarbij gebleken is dat de gevallen volkomen aan elkander gelijk zijn? Zoo ja, dan geve hij mij zijne gronden; zoo neen, dan zij het mij vergund, eenigen twijfel te opperen. Het plan heeft mij zeer lang bezig gehouden; ik heb mij ernstig afgevraagd of er geene redenen bestonden, gelijksoortig aan de zooeven genoemde, voor het vrijstellen van zoo velen, die thans bij de patentwet vrijgesteld zijn. Ik zal niet alle gronden aangeven, die mij tot een ontkennend antwoord hebben gevoerd, slechts twee daarvan wil ik opnoemen.

In de eerste plaats hebben wij ten aanzien van de ambtenaren desgevorderd een correctief. Indien het mocht blijken — met nadruk zeg ik *indien* — dat sommige traktementen te laag worden, na getroffen te zijn in de bedrijfsbelasting; met andere woorden, *indien* deze belasting te zwaar mocht blijken te drukken op sommige ambtenaren, dan zouden wij immers het correctief in de hand hebben. Maar dat is bij den landbouw niet het geval. Daar heeft men te doen met koopcontracten, waaraan niets te veranderen valt, dikwijls ook met pachtcontracten van zeer langen duur.

In de tweede plaats. Ik ben het niet eens met den heer A. van Dedem, die gelooft aan eene appreciatie van het

goud met 30 pct. Maar ik geloof wel aan eenige appreciatie, en dat er eene daling van prijzen is geweest, hoe dan ook veroorzaakt, weet iedereen. Die daling van prijzen heeft ten nadeele gestrekt van den landbouw, maar juist ten voordeele dergenen die vrijstelling genoten van de patentbelasting.

Afdalende tot verdere bijzonderheden, kom ik tot de amendementen van den heer Vrolik. Deze geachte spreker heeft ons daarvan een zeer lange reeks gezonden, louter op de techniek van het wetsontwerp betrekking hebbende. Ten aanzien van enkele amendementen zou ik misschien met den geachten spreker mee kunnen gaan, ten aanzien van andere is dit mijn aanvankelijke indruk niet. Maar ik geloof dat ik deze amendementen kan laten rusten tot de behandeling van de artikelen; ik meen daarmede te handelen in den geest van deze Kamer, en ook van den geachten afgevaardigde zelven, die daarin voorzeker geene miskenning zal zien van den arbeid, door hem aan de samenstelling van die amendementen besteed.

De heer de Meijier heeft gevraagd waarom geen aftrek is toegelaten van 4 pct. der inkomsten van bouwvereenigingen, waarom ten aanzien van vereenigingen dezelfde regels worden toegepast als voor de naamlooze vennootschappen; hij ziet daarin eene dubbele belasting. Daarop is heden reeds geantwoord, maar ik zal er nog een ander antwoord op geven.

Men moet hier een algemeenen regel stellen; want waar is de grens? Hoe gemakkelijk is niet eene naamlooze vennootschap in eene vereeniging, en eene vereeniging in eene naamlooze vennootschap te veranderen.

Maar is het niet hard, als men reeds in de vermogensbelasting betaalt voor zijne aandeelen in bouwvereenigingen met een philantropisch doel opgericht, nog in de bedrijfsbelasting te moeten betalen?

Ik doe den geachten spreker opmerken dat ook daar, waar geen winst beoogd wordt, toch wel eens winst verkregen wordt. Mij is een voorbeeld bekend van eene bouwvereeniging voor arbeiderswoningen in een onzer grootste steden, die, nadat de woningen gebouwd waren, deze weder moest doen verdwijnen, omdat dit voor de uitbreiding der stad volstrekt noodig was; de huizen zijn verdwenen, het terrein is verkocht en er is met groote winst, ik meen voor 180 pct., geliquideerd. Wil dus de fiscus deze vereenigingen zacht behandelen, dan zal hij dat alleen kunnen doen, wanneer er volledige waarborg aanwezig is tegen dergelijke gevallen. Men heeft het echter in de hand om dien waarborg te geven. Daartoe is het voldoende de aandeelen om te zetten in obligatiën.

De heer Hartogh heeft de geheimhouding ter sprake gebracht; zoo ook de heer Gerritsen.

Ik zal er niet veel over zeggen; de meeningen loopen daarover uiteen.

Ik geloof dat Engeland, dat gedurende 50 jaren eene inkomstenbelasting heft, en Pruissen, dat dit sedert 40 jaren doet, aan de geheimhouding niet zoo streng zouden vasthouden, wanneer daaraan geen voordeelen verbonden waren. Zeker is het echter dat wij thans op de bestaande grondslagen moeten voortbouwen, en dat, nu bij de vermogensbelasting geheimhouding is voorgeschreven, het niet aangaat om bij de bedrijfsbelasting een ander stelsel te huldigen.

Het percentage van heffing werd door den heer van Karnebeek afgekeurd. Deze geachte afgevaardigde vindt het niet goed dat de inkomsten uit den arbeid, in verhouding tot die uit vermogen, met $^3/_5$ en niet $^4/_5$ belast worden. Ik beken dat dit eene quaestie van sentiment is. Ik zie geen kans om eene wetenschappelijke redeneering voor te dragen, waaruit blijkt dat het inkomen uit vermogen en uit arbeid moet belast worden in de evenredigheid van 5 tot 3 en niet in die van 5 tot 4. Wel staat vast, dat de inkomsten uit arbeid — en ik geloof dat dit gevoelen ook bij de Kamer bestaat — lager moeten belast worden dan die uit vermogen. Hoeveel? Dat is eene quaestie van persoonlijke opvatting; mij echter kwam het voor dat, aangezien wij een aantal personen gaan belasten die niet in de patentbelasting betrokken zijn, de aanslag zoo matig mogelijk moet wezen. In dat streven ben ik zoo ver gegaan als ik meende dat het belang der schatkist dit gedoogde.

Wat de quaestie betreft van naamlooze vennootschappen, coöperatieve vereenigingen en zoovele andere zaken als in den loop van het debat ter sprake werden gebracht, ook wat betreft de opmerkingen van den heer Dobbelman, dat traktementen en bedrijfsinkomsten niet gelijk behandeld moeten worden en dat er nog eenige anomaliën zijn in de tarieven, ook dat alles meen ik tot de behandeling der artikelen te mogen uitstellen. Want als ik niet uitvoerig op al die zaken inging, zou ik er weinig licht over verspreiden en trad ik in eene breede uiteenzetting, dan zou ik te veel tijd van de Kamer vergen voor onderwerpen die later vanzelf ter sprake zullen komen.

Ik geloof dus beter te doen met thans mijne rede te besluiten en mij bereid te verklaren bij de artikelen alle inlichtingen te geven die mij gevraagd zullen worden, ten einde rekenschap te geven van het standpunt dat ik ten aanzien van elk onderdeel heb ingenomen.

Een enkel woord tot slot.

De heer Gerritsen heeft groot bezwaar gemaakt tegen de volgorde die door mij werd in acht genomen bij de behandeling dezer hervormingen, en den wensch geuit, dat tot behandeling en aanneming der bedrijfsbelasting niet zal worden besloten alvorens het personeel is herzien, ook de grondbelasting, ja zelfs de Rijkstollen op vaarten en wegen afgeschaft zijn.

Ik beveel de Kamer niet aan, den geachten afgevaardigde op dien weg te volgen. Wil men tot practische resultaten komen, dan worde telkens afgedaan wat in gereedheid is gbracht.

Toen ik verleden jaar voorstelde om de invoering der vermogensbelasting onherroepelijk vast te stellen, zeide ik, dat als dat eenmaal geschied was, ook het andere vanzelf zou volgen.

Welnu, dat andere is gevolgd, trager wel dan ik wenschte, maar toch gevolgd. En nu heb ik de vaste overtuiging, dat, als dit wetsontwerp zal aangenomen zijn, het andere wederom vanzelf zal volgen en dat het ons gegeven zal worden, zij het dan ook achtereenvolgens en broksgewijze, eene betere wetgeving op fiscaal gebied tot stand te brengen dan Nederland tot heden toe heeft bezeten.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter, ik wensch u te verzoeken mij op den eersten dag dat deze beraadslaging zal worden voortgezet, de gelegenheid te geven om mijne rede te houden.

De **Voorzitter**: Daar de algemeene beraadslaging heden niet zal kunnen afloopen, stel ik voor die tot later te verdagen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter** deeld nog mede, dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot bekrachtiging eener overeenkomst met de gemeente Groningen betreffende den bouw van een Museum van oudheden.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Vrolik*, voorkomende op:
bladz. 1137, kol. 2, reg. 22 v. b., staat: dit; lees: »ik dit";
aldaar, reg. 30 v. o., staat: den; lees: »van den";
aldaar, reg. 27 v. o., staat: men; lees: »hij";
bladz. 1138, kol. 1, reg. 5 v. b., staat: noch; lees: »doch".

In de rede van den heer *A. van Dedem*, voorkomende op bladz. 1144, kol. 1, reg. 28 v. b., staat: 500; lees: »560".

61ste VERGADERING. — 24 MEI 1893.

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

61ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 24 MEI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. adressen; 3°. een boekwerk. — Behandeling en aanneming van het wetsontwerp houdende bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij. — Verslag uitgebracht over adressen. — Nog ingekomen berichten van leden.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig met den Voorzitter 76 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, de Meijier, Hartogh, Seret, Vrolik, Pyttersen, Kolkman, van Bylandt, Beelaerts van Blokland, van Kerkwijk, Conrad, van Vlijmen, Veegens, van Alphen, van Houten, Kielstra, Mees, Plate, Hintzen, Röell, Bool, van Beuningen, Land, Pijnacker Hordijk, Smit, Guyot, Donner, Roessingh, Gerritsen, Schepel, Brantsen van de Zijp, Bevers, van der Kun, Goeman Borgesius, Heldt, Haffmans, van der Schrieck, van de Velde, van den Berch van Heemstede, Levy, Cremer, de Ram, T. Mackay, Schimmelpenninck van der Oye, W. de Beaufort, van Löben Sels, Dobbelmann, van der Kaay, van Gijn, de Beaufort, Roijaards van den Ham, Huber, Ruys van Beerenbroek, Bahlmann, van Delden, Keuchenius, Travaglino, Lieftinck, Michiels van Verduynen, Rutgers van Rozenburg, Viruly Verbrugge, Houwing, van Karnebeek, van Berckel, Kerdijk, Smits van Oijen, Smeenge, Walter, van der Borch van Verwolde, Ferf, de Ras, Tijdens, Farncombe Sanders, Zijlma en Goekoop,

en de heeren Ministers van Koloniën, van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van heeren Hintzen en d'Ansembourg, dat zij jongstleden Vrijdag verhinderd zijn geweest de vergadering bij te wonen, de eerste wegens ongesteldheid, de tweede door onvoorziene omstandigheden, en van de heeren Zijp, van der Feltz en Rink, dat zij niet ter vergadering kunnen tegenwoordig zijn, de beide eersten, ook de volgende dagen dezer week, de heer Zijp door ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende adressen:

een van Sollman en andere beambten of werklieden van de voormalige Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij en allen in dienst van de Maatschappij tot exploitatie der Nederlandsche Staatsspoorwegen, houdende klacht over niet-naleving van art. 6 der overeenkomst tusschen den Staat en eerstgenoemde maatschappij van 21 Januari 1890.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een van B. A. den Dorp, gepensionneerd Rijksopziener op de spoorwegdiensten, te Lochem, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet op de pensioenen der weduwen en weezen van burgelijke ambtenaren;

een van N. F. van Nooten en andere inwoners van Utrecht, houdende bezwaren tegen het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen.

3°. van de redactie der »Archives internationales d'administration comparée", de 1ste aflevering van dit tijdschrift.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp houdende BEKRACHTIGING EENER OVEREENKOMST MET DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ TER VERVANGING VAN DIE, BEKRACHTIGD BIJ DE WET VAN 12 JUNI 1883 (STAATSBLAD N°. 67). (**108**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! Het was niet met enthousiasme, neen, het was zeer bepaald met een gevoel van leedwezen, dat ik plotseling onze werkzaamheden aan de bedrijfsbelasting afgebroken zag om andere zaken hier aan de orde te stellen.

Hoe men ook moge denken over de bedrijfsbelasting, niemand zal beweren dat het wetsontwerp tot regeling dier belasting behoort tot de zeer gemakkelijk te behandelen en te begrijpen ontwerpen, en wanneer men nu zijn denkvermogen gedurende een betrekkelijk langen tijd heeft ingespannen, om er zich in te werken, dan is het met schrik dat men zich plotseling eerst ziet uitgenoodigd om in de sectiën een zestiental nieuwe wetsontwerpen te behandelen, waarvan men dus trachten moet zich op de hoogte te stellen, en naderhand om over te gaan tot behandeling in openbare vergadering van de overeenkomst met de Handelmaatschappij, zeer zeker al weder niet een van de gemakkelijkste onderwerpen, en daarna van nog eenige andere wetsontwerpen betrekkelijk Indië, die den Staat voor tal van millioenen zullen verbinden.

Wanneer ik alzoo zie welk een wissel getrokken wordt op ons werkvermogen, dan moet ik dit in zoover apprecieeren, als het bewijst dat men van dat werkvermogen een hoogen dunk heeft, maar toch zie ik het met angst geschieden. Onwillekeurig herinnert het mij aan Parijs. Daar heeft men zekere restauraties die men noemt *les bouillons-Duval*. In die gelegenheden wordt elk oogenblik opnieuw gedekt, want steeds komen nieuwe gasten. Wanneer een tafeltje is verlaten, wordt het zoo snel mogelijk ledig gemaakt, een kelner gaat er met eene groote spons overheen en klaar is alles. Wat is nu echter met ons, leden der Kamer, het geval? Wij zijn niet de aangezetenen, dat is steeds dezelfde stamgast, het Nederlandsche volk, dien wij moeten voeden met wetten; wij Kamerleden, wij zijn meer te vergelijken met de tafeltjes in de bouillons-

Duval, waar de gerechten op geplaatst worden. Maar wij zijn in veel lastiger positie dan die tafeltjes, op wie alleen de verplichting rust na den maaltijd zoo weinig mogelijk sporen te behouden van hetgeen er op gestaan heeft, terwijl onze arme hersenen tevens moeten fungeeren als gardemanger, die niet alleen de spijzen in een voldoenden toestand van frischheid bewaart, maar ook gereed om in een minimum van tijd weer opgedischt te worden.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker thans verzoeken eenigszins te naderen tot het onderwerp dat in behandeling is?

De heer **Vrolik**: Daar ben ik mede bezig, Mijnheer de Voorzitter; u zult zien dat deze aanloop in direct verband staat tot het verzoek dat ik aan den heer Minister wenschte te richten en dat ik thans maar vooraf zal laten gaan, ten einde het verband duidelijker te doen uitkomen. Ik wenschte namelijk den Minister te vragen of hij niet een goed werk zou doen, wanneer hij kon besluiten om de verdere behandeling van dit wetsontwerp uit te stellen.

De Minister zegt ons in de Memorie van Beantwoording dat de onderhandelingen met de Handelmaatschappij meer tijd hebben gevorderd dan hij zich had voorgesteld en dat dit de oorzaak is dat de Kamer niet vóór December 1892 principieel heeft kunnen verklaren, of zij al dan niet verlenging van de overeenkomst wenschelijk achtte, dat de eenvoudigste weg ware geweest. Ik ben eenigszins verwonderd te vernemen dat die onderhandelingen zoo veel omvattend waren. Wanneer wij toch de redactie van de vorige overeenkomst en deze vergelijken, dan zien wij dat zij identiek dezelfde zijn, met inbegrip van het beruchte artikel, waartegen wij altijd hebben geprotesteerd wegens de onjuiste omschrijving van de taak der Handelmaatschappij, namelijk dat de Handelmaatschappij zou vervoeren alle producten van Indië, met alle daarbij behoorende werkzaamheden, tegen eene commissie van $1^1/_2$ pct. Gaat men zich nu eenigszins verdiepen in becijferingen en gaat men eens na de bijlage A ons door de Regeering overgelegd, dan ziet men dat de commissieloonen door de Handelmaatschappij gedurende de laatste 10 jaren genoten, te zamen hebben bedragen f 5 117 000.

Gaat men nu optellen hoeveel gedurende die jaren de vrachten hebben bedragen, dan komen wij tot een cijfer van $13^1/_2$ millioen gulden. Daaruit alleen kunnen wij dus al veilig concludeeren dat de Handelmaatschappij voor die f 5 117 000 commissie zich zeker niet zal hebben belast ten haren koste met dat onderdeel van art. 1, ad $13^1/_2$ millioen. Wel weten wij dus allen dat wij art. 1 ook niet in dien zin moeten opvatten, maar ik vraag waarom dan in een artikel neergeschreven datgene wat men niet bedoelt?

De onderhandelingen hebben dus geleid tot eene feitelijke verlenging van de oude, bestaande overeenkomst. En daarmede is, dunkt mij, niet opgehelderd waarom die onderhandelingen zooveel tijd hebben gekost, terwijl wij daardoor evenmin reden hebben om ons zoo buitengewoon over deze nieuwe overeenkomst te verheugen.

Eene zaak verzoende mij echter bijna met de verlenging van het oude contract op dit oogenblik. Dat was namelijk de vraag in het Voorloopig Verslag gedaan door verscheidene leden, om nadere inlichtingen ten aanzien der uitgaven welke door het consignatiestelsel zijn veroorzaakt, en welk bedrag daarvan aan de Handelmaatschappij wordt betaald. Ik had gedacht dat die vraag ten gevolge zoude hebben, dat wij van de Regeering zouden ontvangen een *volledig* overzicht van *alle* uitgaven betrekking hebbende op 's gouvernements producten, zoodat wij die niet grootendeels zouden moeten ontleenen aan oude Koloniale Verslagen, vermeerderd met de bedragen door den Minister in staat A gespecificeerd. Een dergelijk algemeen overzicht zou ik te meer op prijs hebben gesteld, omdat eene vergelijking van wat de Koloniale Verslagen mededeelen onder gelijktijdig utiliseeren van staat A, een ondoenlijk werk is, aangezien de bijlagen der Koloniale Verslagen slaan op andere quantiteiten producten dan staat A.

Toen ik dien staat A in handen kreeg, zag ik echter dat het door de Regeering gegeven antwoord niet eenmaal sloeg op de vraag in het Voorloopig Verslag gedaan, want de Regeering zegt: »de hierbij aangeboden staat A wijst aan wat *hier te lande* ter zake van de in 1883 tot en met 1892 verkochte en verantwoorde gouvernements-producten is uitgegeven en ontvangen."

Hier te lande! Zijn wij nu voorzichtig en bezien wij den staat nauwkeurig, dan valt ons oog op eene noot *a*: »andere onkosten in Indië dan de kosten van afscheep worden *hier te lande* niet betaald." Eene waarschuwing dus dat deze staat A ons alleen geeft eene opgave van hetgeen *hier te lande* betaald wordt — dus ook dat er nog verkoopsonkosten kunnen zijn die men daarin niet kan vinden; als namelijk er nog soortgelijke onkosten zijn, die in *Indië* vereffend worden? De vraag is waar zullen wij die nu moeten opsporen? Ik haal dit al weder aan als een bewijs hoe moeilijk het is om een overzicht van de geheele zaak te verkrijgen. Doch zelfs, ons neerleggende bij de bescheidener rol die de bijlage volgens den Minister moet vervullen, namelijk slechts te zijn: »eene opgave van wat *hier te lande* ter zake van de in 1883 tot en met 1892 verkochte en verantwoorde gouvernements-producten is uitgegeven en ontvangen", dan mis ik al dadelijk iets zeer belangrijks.

In diezelfde Memorie van Antwoord vind ik onder de beantwoording van de vragen 2 en 3, waarin gehandeld wordt over de bekende korting voor contante betaling, dat werkelijk door de Nederlandsche Handelmaatschappij over het geheele bedrag van den verkoop die korting in rekening wordt gebracht, onverschillig of er contant betaald wordt, ja dan neen.

Zoek ik in den staat A onder de uitgaven naar die korting voor contante betaling, dan is dit vergeefs. Nu, zal men zeggen; dit is heel natuurlijk, want men moet die korting niet beschouwen als eene *uitgave*, want het is niets anders dan eene courtage, en die moet afgetrokken worden van de *opbrengst*. Maar dan zou ik toch denken, dat dit wel — althans eventjes — had mogen gesignaleerd worden in de kolom voor de opbrengst, bij wijze van waarschuwing: »ga niet verder in uwe berekeningen, want anders komt gij faliekant uit". Dit laatste zou nu waarschijnlijk gewis het geval zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb willen aantoonen, dat deze staat A door de Regeering overgelegd, naar ik vrees nog niet een geheel zuiver beeld oplevert van de opbrengst der Indische producten, zooals ten slotte die opbrengst in de Nederlandsche schatkist vloeit.

De Minister, de vragen der Kamer beantwoordende, heeft verder in bijlage B eene specificatie gegeven van de zoogenaamde onsplitsbare onkosten in Nederland. Daarin heb ik aangetroffen een post, die mij zeer gefrappeerd heeft, waaruit namelijk blijkt, dat gemiddeld jaarlijks f 43 000 door den Staat wordt betaald, wegens assurantie tegen *brandschade*. Waarvoor — of laat ik liever zeggen — wat wordt er eigenlijk geassureerd? Dit blijkt niet. Zijn dat de producten? Ik hoor zeggen: Natuurlijk! Als dit het geval is, dan blijkt daaruit tevens, dat de Regeering er tweeërlei systeem op nahoudt, dat zij namelijk de producten tegen *brand*schade assureert, als dit namelijk uit die premie, ad f 43 000, geheel te vinden is, maar daarentegen een hoogstbelangrijk deel van het risico draagt, wat betreft het gevaar voor diezelfde producten voortvloeiende uit *zee*schade. Het is mij dan ook niet recht duidelijk, waarom de Regeering het ééne risico wèl, het andere niet durft loopen.

Dan volgt in de Memorie van Antwoord de weerslag op de vragen 2 en 3 Voorloopig Verslag, waarin gezegd wordt, dat volgens de veilingsconditiën de betaling geschiedt, hetzij à contant, onder korting van $1^1/_2$ percent voor koffie en tin en van 1 percent voor kina, hetzij zonder korting met promessen, vervallende voor koffie en tin $3^1/_2$ maand, voor kina 3 maanden na den dag der veiling. Verder, dat van de geheele opbrengst steeds de korting voor contante betaling wordt afgetrokken, maar

daartegenover de Handelmaatschappij verplicht is de opbrengst zóó tijdig te storten, alsof alles contant betaald ware.

Nu brengt de beantwoording der vragen 4 en 5 nog eenig licht. Men had gevraagd wat contante betaling was, en uit die antwoorden blijkt, dat dit voor koffiebetaling na 32, voor tin na 44 en voor kina na 14 dagen is, en verder dat de storting van het nettoprovenu van elke veiling geschiedt: voor koffie den 38sten, voor tin den 51sten of 52sten en voor kina den 30sten dag na de veiling.

Hieruit is af te leiden dat door de Handelmaatschappij het opmaken der afrekening geschiedt voor de koffie binnen 6, voor de tin binnen 8 en voor de kina binnen 16 dagen.

In antwoord op punt 7 vertelt de Regeering ons, dat de assurantie-premiën tegen zeeschade gelijk staan voor het Gouvernement en voor anderen.

Voor mij bestond er reeds aanleiding om in dit debat het woord te voeren, omdat ik daardoor gelegenheid had even open amende honorable te doen als ik indertijd eene beschuldiging heb geuit tegen de Handelmaatschappij. In die vorige discussie zeide ik, dat de agent, die voor de Regeering te beslissen had of eene zending zou geschieden per zeil- of per stoomschip, het geld wegwierp door hoe langer zoo meer per stoomschip te verzenden. De Minister heeft daarop zeer ridderlijk warm partij getrokken voor zijn agent en ik moest mij van eene verdere behandeling onthouden, omdat de quaestie mij niet geheel en al bekend was. Onmiddellijk daarop heb ik echter geschreven aan een paar heeren makelaars in Amsterdam, die mij inlichtten, dat ik volkomen ongelijk had, *indien ten minste de Staat der Nederlanden assureerde*. Was dit zoo, dan zou per zeilschip meer assurantie per last betaald worden, voor koffie pl. m, f 38 en voor tin pl. m. f 28, terwijl de besparing in vracht voor hetzelfde last koffie slechts zou bedragen f 25 à f 30 en voor het tin f 15.

In dit geval zou de Minister dus gelijk gehad hebben en zou mijne beschuldiging nog meer onkunde verraden hebben dan zij nu reeds deed veronderstellen.

De vraag is dus: assureert de Staat zijne producten en hoedanig?

Ik herinnerde mij destijds reeds, terwijl de Minister sprak, dat de ontzettend dikke bundels, die wij onder den naam van Koloniaal Verslag ontvangen, onder eenige duizenden andere feiten, ook details bevatten aangaande de zee-assurantie, ging aan het zoeken en vond nu ook daarin, dat de Staat alleen assureert wat in een zeilschip voor zijne rekening meer vervoerd wordt dan f 500 000 waarde of in een stoomschip f 600 000 zou overtreffen.

Hoe groot nu feitelijk de assurantiekosten zullen zijn, dus eene kostenraming bij voorbaat op te maken is met het Regeeringssysteem onmogelijk, omdat dit afhangt van hetgeen eventueel door particulieren in het schip bijgeladen wordt.

Maar daar de Staat voor het grootste gedeelte zijner transporten niet verzekert, falen alle beschouwingen die zich op hoogere of lagere assurantiekosten baseeren.

Leert de ervaring ons nu iets omtrent het grootere of mindere risico bij stoom- of zeilschip, of omtrent het al of niet rationeele der handelwijze thans door den Staat gevolgd bij de partieele verzekering?

Uit de overgelegde bijlage A blijkt, dat de Staat in de jaren 1882—1891 verzekerd heeft voor 61,5 millioen. Tot mijn groot leedwezen heb ik hier echter niet kunnen onderscheiden wat daarvan per stoom- en wat per zeilschip ging. Daarentegen heeft de Staat eigen risico geloopen in dien zelfden tijd voor f 277 millioen. De totaalwaarde van al wat door den Staat vervoerd is, was $338\frac{1}{2}$ millioen. De 61,5 millioen, die de Staat heeft geassureerd, heeft hem gekost aan premie ± f 1 739 000.

Nu bleek, bij het nagaan der Koloniale Verslagen, dat wij bovendien belangrijke verliezen geleden hadden, dat wij in die jaren nog aan schade hebben moeten betalen $2\frac{1}{3}$ millioen; ergo voor de premiën van assurantie en hetgeen wij aan verliezen te betalen hadden, is door den Staat in 10 jaren over de 4 millioen betaald. Men had voor f 1 739 000 premie eene verzekering van $61\frac{1}{2}$ millioen; dit kwam hierop neer, alsof men die $61\frac{1}{2}$ millioen gemiddeld geassureerd had tegen 2,83 pct., terwijl op de geheele $338\frac{1}{2}$ millioen producten de verzekeringspremiën plus de verliezen uitmaakten 1,20 pct.

Door de onmogelijkheid om goed te splitsen welke assurantiepremiën en verliezen de *stoom*schepen en welke de *zeil*schepen betroffen, geeft ons dit alles nog niet veel licht. Wel ontstaat het vermoeden dat eene jaarlijksche afzondering ten behoeve van een eigen assurantiefonds èn rationeeler èn voordeeliger zou wezen dan op deze wijze al of niet assureeren afhankelijk te doen zijn van omstandigheden, die derden in de hand hebben, en bovendien aan zeer variabele verliezen blootgesteld te blijven.

Eene ernstige studie van dit onderwerp is echter zeer wenschelijk, doch dit vraagt èn tijd èn betere gegevens.

Daarom is de vraag, die ik zoo gaarne den Minister wilde doen, of het niet mogelijk zoude zijn de zaak uit te stellen; wij hebben toch geen haast en de Minister heeft in de toelichting gezegd, dat hij zou zorgen, dat der maatschappij intijds het contract werd opgezegd. Uit het Koloniaal Verslag blijkt, dat de Minister dit op 10 December 1892 ook gedaan heeft; ergo de maatschappij weet, dat het contract is gedenonceerd, en hebben wij dus den tijd tot 31 December 1894 om het al of niet te vernieuwen.

Ik ben er verzekerd van, dat ik lang niet de eenige ben, die tot nu toe te vergeefs getracht heeft zich op de hoogte te stellen van deze zaak. Het is uiterst moeilijk om in de verschillende opgaven zich niet te verwarren en tot de juiste waarheid te komen. Het zij herhaald: de opgaven in den staat A bij voorbeeld loopen over andere hoeveelheden producten dan die der op dezelfde jaren betrekking hebbende bijlagen HH enz. der Koloniale Verslagen. Dan eens hebben wij te doen met de verscheepte, dan weder met de door de Handelmaatschappij verkochte quantiteiten. Daarom zou ik den Minister gaarne willen uitnoodigen, ons eene nauwkeurige berekening te geven over 10 jaren van alle uitgaven, zonder onderscheid, welke drukken zoowel in Indië als hier op de door de Handelmaatschappij verkochte producten, zóó dat wij precies te weten komen in ieder jaar wat $\frac{1}{2}$ kilo koffie bijv. aan den Staat kostte, voor hoeveel het verkocht is en hoeveel derhalve de winst bedraagt.

Dit is natuurlijk zuiver op te maken en zou voor ons van het grootste nut wezen, om dan te kunnen nagaan wat hierop verbeterd en bezuinigd kan worden, onder andere in zake assurantie en kortingen voor contante betaling.

Mijnheer de Voorzitter, mijn verzoek is dus, of de Regeering ons daaromtrent niet zou willen helpen en in verband daarmede de verdere behandeling zou willen uitstellen. Wanneer de Regeering daarin mocht willen toestemmen, dan zou ik voor het oogenblik kunnen zwijgen.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Ik meen dat de beleefdheid vordert den geachten afgevaardigde uit Amsterdam te vragen of hij op dit oogenblik reeds een antwoord verlangt.

De heer **Vrolik**: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Tot mijn leedwezen kan ik uitstel niet aanraden. Ik zal niet treden in eene beschouwing omtrent de moeilijkheden van den arbeid der Kamer en de distributie daarvan; nu eenmaal deze zaak behoorlijk voorbereid is, meen ik dat in ieder geval de geachte spreker de gansche Kamer niet aan zijne zijde zal hebben wanneer hij uitstel vraagt.

De geachte afgevaardigde meent dat ik op dit oogenblik niet in staat ben zijne vragen te beantwoorden en een nieuwen studietijd wil hij mij openen. Ik hoop echter dat het den geachten afgevaardigde mee zal vallen, »Actor paratus in litera venire debet". Ik kan de Kamer niet aanraden in uitstel van de behandeling te treden.

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

De **Voorzitter**: De heer Vrolik wenscht nu zijne rede voort te zetten. Ik merk op dat het niet is overeen te brengen met de eischen van een geregeld debat, wanneer een spreker in den loop zijner rede aan den Minister eenige vragen stelt, om na de beantwoording daarvan, met voorbijgang van andere ingeschreven sprekers, zijne rede te vervolgen. Ik stel evenwel aan de Kamer voor den heer Vrolik *ditmaal* tot het voortzetten zijner rede in de gelegenheid te stellen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Vrolik**: Ik zal trachten zoo min mogelijk van het woord misbruik te maken.

De voorstelling van den Minister ten aanzien van zijne positie tegenover de Handelmaatschappij en die van deze tegenover alle hare concurrenten en de gansche handelswereld in Nederland ontspruit uit zijne te genereuse levensopvatting. De Minister is er niet mede tevreden als hij zich zelven wapent met de krachtigste argumenten om de belagers van zijn wetsontwerp te vernietigen, hij geeft bovendien zijne tegenpartij de uitgelezenste wapenen in de hand. Ik bespeur dit ook weder in deze Memorie van Antwoord. Ik vermoed dat de Handelmaatschappij zelve vrijwel op de hoogte is van hare sterke positie; maar mocht zij daaromtrent nog den flauwsten twijfel koesteren, dan kan zij op bladz. 3 der genoemde Memorie lezen: »Over de onovertroffen soliditeit van de Maatschappij behoeft de ondergeteekende niet uit te weiden, en eene herinnering aan de handelscrisis van 1884 schijnt voldoende om te doen beseffen wat het voor de Regeering waard is om de groote financieele belangen van den Staat, die bij het te gelde maken der producten gemoeid zijn, in zoo veilige handen te weten," terwijl dan op dezelfde bladzijde verder over de rijkdommen der Maatschappij wordt uitgeweid. De Regeering is van oordeel dat na die schets van de kracht der Handelmaatschappij de diensten van geenerlei andere lichamen meer in aanmerking kunnen komen, terwijl er niet aan te denken valt om met de Regeeringsambtenaren de koopmanstaak op te vatten.

Dat nu vind ik zeer ontmoedigend. De Staat der Nederlanden is nu eenmaal een van de grootste kooplieden. Wanneer wij den toestand denken dat, de Regeering luide verkondigt dat wanneer men geene tusschenpersonen bezigt, in wier keuze, volgens haar, men buitengewoon beperkt is, men verloren is omdat met zijne eigen menschen niets kan uitvoeren, dan vraag ik: of wij het gevoel van onmisbaarheid bij die tusschenpersonen niet evenzeer noodeloos overprikkelen als wij de fiducie in eigen kracht bij de Staatsambtenaren verzwakken.

De Regeering met hare verheerlijking van den tegenstander (want zoolang ik negotieer is de andere partij dit) niet tevreden, heeft ons nog herinnerd, welk eene loyale, flinke, coulante manier van handelen de Handelmaatschappij betracht.

Op bladz. 5 van de Memorie van Beantwoording lezen wij: »En er is inderdaad alle reden om te verwachten dat het ambtelijk personeel in menig opzicht zou te kort schieten in zijne verrichtingen op zuiver handelsgebied, uit gebrek aan de noodige kennis van zaken en aan deskundige leiding, en vooral ook omdat het niet de faciliteiten zoude kunnen verleenen waarop de handel prijs stelt. Hierover denke men niet te licht. De Handelmaatschappij doet, als commissionnair, evenals of de zaak hare eigene was, en lokt, door het stellen van milde voorwaarden, de gegadigden. Zij geeft een kosteloos krediet gedurende een bekwamen termijn voor de betaling, ook al wordt het product daags na de veiling door de koopers in ontvangst genomen; zij verleent de vrijheid om de koffie op de zolders ook na dien termijn te laten liggen tegen door haar af te geven cedullen, die van hand tot hand gaan, en alzoo de gelegenheid openen om den eigendom van het goed zonder kosten of tijdverlies over te dragen, en zij stelt de oorspronkelijke koopers of de houders der cedullen in staat om de koffie bij haar te beleenen."

Ik wil gaarne aannemen, dat de Handelmaatschappij dat alles doet, maar zij kan dat ook zeer gemakkelijk en wel alles op *kosten* van haar *principaal*, terwijl iemand die eigen zaken doet, het op *eigen* kosten zoude te verrichten hebben!

Wat het kosteloos crediet betreft, zij geeft dit nog van 6 tot 16 dagen korter dan zij het zelve van den Staat neemt, en, door zoo lang de storting uit te stellen, komt die generositeit ten laste van hetgeen de Staat anders eerder zou hebben ontvangen.

Dus een bewijs, dat de Staat zelve volkomen bij machte zou wezen faliciteiten te geven, want hij doet het nu al.

De Regeering zegt: » de maatschappij verleent de vrijheid om de koffie op de zolders te laten liggen". Ook dat is zeer tolerant, maar wie betaalt die zolder- en magazijnkosten? Natuurlijk weer de Staat!

Uit de ons overgelegde opgave B blijkt toch, dat een groote post is uitgetrokken voor kosten van pakhuishuren.

Zonder nu iets af te dingen op de mérites van de Handelmaatschappij, welke inderdaad niet genoeg te waardeeren zijn, want zij werkt met een kapitaal van 36 millioen, heeft in hachelijke oogenblikken getoond sterker te zijn dan eenige andere handelsonderneming en maakt ten slotte van hare door de Regeering zoo luid erkende overwegende kracht niet eenmaal te erg misbruik, — acht ik het toch geen noodelooze wensch dat, indien de overeenkomst thans wordt voortgezet, de Regeering zich dat tijdperk van 5 jaren ten nutte zal maken, om ons overzichten te geven, waaruit wij wel conclusiën zullen kunnen trekken en te gelijk zal trachten een kader van ambtenaren-kooplieden te formeeren, die op een gegeven oogenblik in staat zullen zijn de taak der Handelmaatschappij over te nemen, want de Staat is nu eenmaal koopman.

De heer **Roëll**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, brengt het volgende verslag uit:

In handen der Commisie zijn gesteld twee adressen betrekking hebbende tot het in behandeling zijnde wetsontwerp. Het eerste adres is van de Vereeniging voor den koffiehandel te Amsterdam en van de Vereeniging voor den goederenhandel te Rotterdam, dd. Amsterdam/Rotterdam 10 Mei 1893, welke vereenigingen zijn erkend respectievelijk bij Koninklijk besluit van 23 September 1887 n°. 23, en 27 Februari 1888 n°. 17, en houdt het verzoek in om geene verandering te brengen in de bestaande verhouding tusschen den Staat en de Nederlandsche Handelmaatschappij.

Het tweede adres is van een aantal personen, allen belanghebbenden en betrokken bij den koffiehandel, dd. Rotterdam 18 Mei 1893. Daarin wordt te kennen gegeven dat adressanten zich volkomen vereenigen kunnen met de in het vorig adres ontwikkelde gronden, redenen waarom zij zich tot deze Vergadering wenden om blijk te geven van hunne adhaesie aan genoemd adres.

Uwe Commissie stelt voor deze adressen neder te leggen ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie

De heer **Gerritsen**: Ik heb behoord tot die leden die in de afdeelingen er op hebben aangedrongen om den verkoop van gouvernementsproducten in Indië uit te breiden. Het spreekt vanzelf dat het daarbij niet mijne bedoeling was dat plotseling van stelsel zou worden veranderd, waardoor inderdaad een zeer groot nadeel zou kunnen berokkend worden aan den handel en scheepvaart van het moederland. Mijne bedoeling was dat *geleidelijk* zou worden overgegaan tot uitbreiding van den verkoop in Indië.

Wanneer toch de bestaande toestand gezond is, dat de gouvernementsproducten in Nederland aan de markt gebracht worden en hier in veiling komen, dan spreekt het vanzelf, dat de handelshuizen, de Handelmaatschappij hoogst waarschijnlijk in de eerste plaats, de producten in Indië zullen aankoopen en die naar de Nederlandsche

61ste VERGADERING. — 24 MEI 1893.

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

havens vervoeren om ze daar te verkoopen. Is die toestand niet gezond; zijn de Nederlandsche havens niet de aangewezen plaatsen om er de gouvernementsproducten henen te voeren, dan ligt het voor de hand dat op dit oogenblik een stelsel wordt gevolgd dat zeer ten nadeele van de schatkist moet komen, want daardoor zal ten koste van de schatkist de opbrengst lager zijn, òf omdat de onkosten te hoog zijn door het vervoer naar onze havens, òf omdat er te veel kosten komen bij het brengen van de producten op de Nederlandsche markt.

Is de toestand gezond, dan zal uitbreiding van den verkoop in Indië niet schaden, want, zooals gezegd, dan zullen de producten vanzelf wel in Nederland aan de markt komen.

Ik behoef er natuurlijk niet aan te herinneren dat de Billiton-maatschappij het in haar belang acht om hare producten in Indië zelf te verkoopen.

Er is eene andere zaak, die mijns inziens bij het bespreken van dit wetsontwerp wel eens onder de oogen dient gezien te worden, namelijk of het wenschelijk is dat de Regeering, zonder daartoe genoodzaakt te zijn, prijs geeft de bevoegdheid om tot het einde van deze eeuw zelfs niet eens de proef te mogen nemen, of niet van Regeeringswege de geheele behandeling kan plaats hebben zooals die op het oogenblik geschiedt door de Nederlandsche Handelmaatschappij.

Aangaande deze overeenkomst zal de Regeering tot het einde van 1899 zelfs niet de proef mogen nemen om eens zelve de goederen aan te voeren en hier in Nederlend op ongeveer dezelfde wijze als nu de Handelmaatschappij doet, naar ik hoop dan met minder kosten, te doen veilen. De tegenwoordige Regeering, die intusschen ook toekomstige Regeeringen wel binden, is dat stelsel niet toegedaan, kent geene bezwaren tegen het stelsel dat thans geldende is.

Schering en inslag is de vrees om zich op commercieel gebied te bewegen. Maar indien de Regeering eens overging tot eigen transport, eigen veiling, zou zij zich dan op commercieel gebied bewegen? Ik kan mij niet voorstellen waar dit gebied te vinden is. De Regeering verwijst naar de gewisselde stukken van 1882/83; het spreekt vanzelf dat alle leden die stukken onmiddellijk ter hand genomen hebben, ten einde te zien wat kan aangevoerd worden tegen een stelsel, dat in elk geval, zooals iedereen weet, die eenigermate is ingewijd in deze zaak, in het belang van de schatkist zou zijn, als het werd toegepast.

En wat heeft volgens die stukken — het wordt in de Memorie van Beantwoording herhaald — de Handelmaatschappij te doen? »In Indië", zegt de Minister, in navolging van zijn voorganger van 1882/83, »heeft de maatschappij de producten in ontvangst te nemen."

Waarom neemt de maatschappij reeds in Indië de producten in ontvangst? In de laatste tien jaren is daarvoor aan de maatschappij betaald f 1 680 000. Schuilt in die som echter geene belooning voor verrichtingen, die de maatschappij in Indië doet?

Voor mij is dit de vraag: of het niet veel goedkooper zou zijn voor de Regeering, indien zij aan de gouvernementspakhuismeesters opdroeg om de goederen niet aan de Handelmaatschappij over te leveren, maar die te vervoeren van de pakhuizen naar de boot op het schip. Dan heeft de Regeering met de verdere handelingen van de maatschappij in Indië niets te maken, en kan zij beter nagaan of bijna 17 ton in 10 jaren eene niet veel te hooge belooning is.

In de tweede plaats heeft de maatschappij de scheepsruimte aan te wijzen.

Ik geloof niet dat de tegenwoordige Minister met het contract met de mailbooten in de hand, moeilijkheden zou hebben met het aanwijzen van de scheepsruimte. Bedrieg ik mij niet, dan zijn in de laatste twee jaren in het geheel geen gouvernementsproducten vervoerd dan per boot; maar indien het noodig of wenschelijk mocht zijn om de goederen per zeilschip te vervoeren, dan is er ook in Indië nog eene wakende Regeering, die op de eene of andere wijze, die daar even gemakkelijk als hier te vinden is, een zeilschip voor de gouvernementsproducten zou kunnen bevrachten.

De derde handeling is deze: »De Handelmaatschappij heeft voor het vervoer der producten naar Nederland de aflading te regelen met het oog op de periodieke veilingen hier te lande."

Ook dat is eene niet zeer moeilijke administratie, welke de Regeering gerust zou kunnen overlaten aan een klerk ten kantore van de Rijksambtenaren in Indië.

De veilingen hebben hier te lande regelmatig plaats; men weet precies den tijd waarop een stoomboot uit Indië vertrekt en er kan dus tijdig voor gezorgd worden, dat hetgeen te Amsterdam of te Rotterdam ter markt gebracht moet worden, aldaar op tijd aanwezig is.

Door aldus te handelen ten opzichte van de 9 veilingen die hier worden gehouden, en die te regelen in verband met de geregelde vaart tusschen Indië en Nederland, kan de Regeering toch moeilijk beweren zich op commercieel gebied te gaan bewegen; alleen kan gezegd worden dat zij de administratie in handen houdt tot het oogenblik der veilingen.

Ware er werkelijk iets te regelen voor die veilingen, dan zeker zou de Handelmaatschappij de laatste moeten zijn, aan wie dat opgedragen moet worden.

De Regeering gaat zeer los heen over de opmerkingen die gemaakt en de bezwaren die aangevoert zijn ten aanzien van het handeldrijven door de Handelmaatschappij in producten die hier voor de Regeering worden aangevoerd. Toch geloof ik dat die bezwaren niet te licht geacht moeten worden.

Indien de Handelmaatschappij, die zelve koffielanden bezit, en haar eigen producten aanvoert, benevens producten ook van anderen voor de veilingen in Amsterdam en Rotterdam heeft te regelen, dan krijgt voor haar op zeker oogenblik deze vraag zeer groot belang: welke veiling zal voorgaan, de onze of die van de Regeering? Werd de beslissing van die vraag overgelaten aan de Handelmaatschappij, dan blijf ik van meening, ook na alles wat de Minister er tegen heeft aangevoerd, dat dit eene verkeerde regeling zou zijn. Ik vertrouw dan ook dat de Regeering gebruik zal maken van de bevoegdheid van art. 4, ook ten aanzien van de regeling der veilingen, want de Minister meene niet dat de Handelmaatschappij niet evenzeer aan de verleiding blootstaat om van de vaststelling der datums partij te trekken, ten einde te zorgen dat hare eigen producten een hoogeren prijs maken dan die der Regeering.

Men telle deze zaak niet licht.

» De Handelmaatschappij heeft voor de verscheping te zorgen." Ik herinner dat daarvoor alleen noodig is het opmaken van een cognossement, wat in den regel geschiedt door een cargadoor. Dat stuk zou van Regeeringswege in Indië onderteekend aan den gezagvoerder verstrekt moeten worden. Dat is alles.

» Voorts heeft zij de lading boven de Gouvernementsrisico's te verzekeren."

Is dat niet de eenvoudigste zaak ter wereld? Waarom vreest men er voor zich op dat gebied te gaan bewegen? Doet de Regeering niet veel omslachtiger en ingewikkelder zaken?

Maar nu krijgen wij het zesde punt: bij aankomst der producten in Nederland, waar zij over vijf plaatsen (Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Middelburg en Schiedam) worden verdeeld, alles te doen wat noodig is voor de opschuring, de sorteering, den verkoop, de verrekeningen met de koopers en de verantwoording aan de Rekenkamer en aan het Gouvernement.

Laat ik beginnen, met die verdeeling over vijf plaatsen. Volgens een art. (ik meen 53 of 54) harer statuten heeft de Handelmaatschappij tegenover hare aandeelhouders de verplichting om een zooveelste gedeelte van hetgeen zij aanvoert op te slaan in vijf plaatsen van het land.

Wat zien wij nu gebeuren? Gebruikt de Handelmaatschappij haar eigen goederen voor die zoo kostbaar mogelijke wijze van verkoop? Neen, zij gebruikt daarbij ook een gedeelte van de gouvernementsproducten. Ik acht die geheele verzending naar de andere gemeenten om de

producten daar op te slaan, in strijd met 's lands belang. Indien de Handelmaatschappij die verplichting op zich wil nemen tegenover hare aandeelhouders, laat zij dan daarvoor de producten gebruiken, die zij voor eigen rekening aanvoert, maar niet die van het Gouvernement.

In ieder geval dit staat vast, dat indien de goederen door het Gouvernement zelf worden aangevoerd, het gezond verstand der Regeering er mij borg voor zal staan, dat de goederen niet naar Middelburg, Schiedam of Dordrecht zullen gezonden worden om ze daar op te slaan en ze elders te veilen.

De Handelmaatschappij moet alles doen wat noodig is voor opschuring en sorteering. Wat is dit nu eigenlijk? Is het iets anders dan dat de Handelmaatschappij bij ontvangst van het cognossement van de gouvernementsgoederen, dat cognossement overgeeft aan een veem, bijv. aan het Blauwhoedenveem, te Amsterdam en te Rotterdam gevestigd?

Dit Blauwhoedenveem ontvangt, slaat op, sorteert, maakt de kavelingen en maakt alles kant en klaar voor de veiling. Het eenige wat de maatschappij te doen heeft is het cognossement ter hand te stellen aan het Blauwhoedenveem.

Er is geen enkele reden waarom dat Blauwhoedenveem zijn taak niet met dezelfde zorg en accuratesse zou verrichten als zij het cognossement ontvangt uit handen van een agent van de Regeering.

Daarenboven zorgt de maatschappij voor het annonceeren van de veilingen, voor het vaststellen van de veilcondítiën en zij zorgt er voor dat een ieder die koopen wil in tijds in het bezit komt van die veilconditiën.

Indien men bij het Departement van Koloniën niet weet hoe daarin te handelen, dan zullen andere Departementen wel inlichtingen kunnen geven omtrent de eenvoudigste wijze waarop eene veiling kan worden uitgeschreven en de veilingsconditiën kunnen worden bepaald. Ik geloof niet dat de Minister zal meenen, dat de Handelmaatschappij zich hier speciaal op commercieel gebied beweegt.

Nu krijgen wij nog te doen met den verkoop, de afrekening en de verantwoording aan de Rekenkamer en het Gouvernement.

Ik stel mij voor, dat een agent van de Regeering in Amsterdam wel zorgen kan, wanneer er eene veiling moet plaats hebben, dat er een deurwaarder wordt aangewezen, die den afslag zal regelen enz.

Nu is alles afgeloopen en nu moet er nog afgerekend worden met de koopers.

Wat is nu eenvoudiger dan dat diezelfde agent de ceelen van het Blauwhoedenveem bezorgt ten kantore van bij voorbeeld den ontvanger der registratie en den koopers bij de veilconditiën de verplichting wordt opgelegd om binnen 14 dagen die ceelen daar tegen betaling te komen afhalen?

Dit is zóó eenvoudig, en ligt zóó voor de hand, dat men zich afvraagt: waar moeten de bezwaren vandaan komen, waar is het commercieel gebied, waarop de Regeering zich zou moeten bewegen? Van den beginne af aan is de geheele werkkring van de Handelmaatschappij niet anders dan administratief. Indien de Minister meent dat de Handelmaatschappij zich beweegt op commercieel gebied, waar zij optreedt als commissionnair van den Staat, dan moet ons dit nog worden aangetoond, want wat in de Memorie van Beantwoording staat: »En er is inderdaad alle reden om te verwachten dat het ambtelijk personeel in menig opzicht zou tekort schieten in zijne verrichtingen op zuiver handelsgebied", zegt inderdaad niets, alvorens aangewezen zij, *waar* het zuivere handelsgebied is, waarop de Handelmaatschappij zich beweegt, wanneer de administratie plaats heeft over de goederen, die door de Regeering worden aangevoerd. En wanneer er — ik moet daarop wijzen met het oog op de stukken van 1882—1883 — sprake is van bureaucratisch optreden van Staatsambtenaren, van stroefheid bij de behandeling van zaken, dan geloof ik gerust te mogen verklaren dat in dit opzicht de ambtenaren van de Handelmaatschappij voor die van den Staat niet behoeven onder te doen.

Maar aangenomen eens dat bij eigen aanvoer en verder beheer iets te doen was op commercieel gebied, dan is er nog eene regeling mogelijk, die ik van belang zou achten door den Minister in overweging genomen te zien; men kon namelijk hetgeen op handelsgebied te verrichten valt opdragen aan de makelaars, die van den verkoop van gouvernementsproducten een percent courtage ontvangen en daarvoor nu hoegenaamd niets doen — ik kom hierop straks terug.

Er wordt verder gesproken over de faciliteiten, die de Handelmaatschappij zou verleenen — de heer Vrolik heeft er reeds met een enkel woord op gewezen — en er wordt bijgevoegd: »Hierover denke men niet te licht". Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne dien raad volgen, maar hoe kan men over iets denken wat er niet is? De faciliteiten bestaan eenvoudig niet. Wanneer een deel van de Memorie van Beantwoording geschreven was door een van de directeuren der Handelmaatschappij in plaats van door den Minister van Kolonien, dan zou ik mij beter kunnen begrijpen wat er in staat dan nu. De Regeering maakt hier bij voorbeeld bekend dat de Deli-maatschappij voor een groot deel hare opkomst aan den geldelijken steun van de Handelmaatschappij te danken heeft. Neen, Mijnheer de Voorzitter, toen ik dat las, kwam mij in de gedachten de verhouding van de Handelmaatschappij tot den Staat der Nederlanden van voor 1849, en als de Deli-maatschappij geholpen is en gesteund door de Handelmaatschappij op dezelfde wijze als indertijd de Staat den Nederlanden door de voorschotten dezer maatschappij, dan zeg ik arme Deli-maatschappij, die in zulke handen is gevallen. Men verzoekt ons om die faciliteiten niet licht te tellen en wij moeten ze daarom even onder de oogen zien. De Handelmaatschappij stelt namelijk zulke »milde voorwaarden". Zij geeft kosteloos krediet. De geachte afgevaardigde uit Utrecht wees er reeds op dat dit kosteloos krediet niet veel om het lijf heeft. De Handelmaatschappij geeft een *gelimiteerd* krediet aan *prima* koopers, een krediet dat hoogstens 32 dagen loopt, daar de ontvangst der goederen kan plaats hebben tusschen 3 en 4 weken na den dag der veiling. Nu gebeurt het dat sommige prima huizen de goederen reeds in ontvangst nemen in de eerste week volgende op de veiling, en dan hebben zij tot 32 dagen na den dag der veiling een gelimiteerd krediet, echter niet tot het geheele bedrag van den koop. Dat is nu het kosteloos krediet!

En vergeten moet men niet dat de renten van die gelden nog bovendien door den Staat worden betaald; die worden der Regeering in rekening gebracht.

Het eenige wat men er in zou kunnen vinden is het risico van dat gelimiteerd krediet, dat de Handelmaatschappij enkele dagen, aan prima prima huizen verleent, en voor welk risico zij niets ontvangt.

Ook het delcredere wordt door de Regeering betaald, naar ik hoop aan te toonen, al meent zij dat dit is opgesloten in de $1\frac{1}{2}$ pct. commissieloon. De zaak is te eenvoudig dan dat wij er niet even over zouden spreken en het den Minister onder de aandacht brengen, want uit de Memorie van Antwoord meen ik te moeten opmaken dat de Minister inderdaad schijnt te gelooven, dat de Handelmaatschappij eenige risico loopt en het delcredere in haar commissieloon is begrepen.

Daarbij dien ik er aan te herinneren dat de Handelmaatschappij geene buitenlandsche huizen als koopers aanneemt, alleen zeer solide Nederlandsche huizen.

Aan niet prima huizen wordt dan eene korting toegestaan van $1\frac{1}{2}$ pct., mits het gekochte wordt betaald bij ontvangst der goederen.

Indien die faciliteit, zoo er al van faciliteit sprake kan zijn, niet bestond, zou ik dit zeker in het belang van de schatkist achten, want van die faciliteit wordt uitsluitend genoten door vriendjes van de Handelmaatschappij. Volgens de veilingsconditiën kan men op dat gelimiteerd krediet gedurende enkele dagen geen aanspraak maken, waardoor zij alleen daarvan profiteeren, die daarvoor bij de Handelmaatschappij in aanmerking komen. Zij die er niet voor in aanmerking komen worden eenvoudig

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

gewezen op de veilingscondities en moeten dus betalen bij ontvangst der goederen. Het risico dat de Handelmaatschappij derhalve nog loopt, loopt zij geheel willekeurig; zij behoeft geen krediet te verleenen, de veilingscondities schrijven het niet voor en de Regeering eischt het niet.

In de tweede plaats, zegt de Regeering, verleent de Handelmaatschappij de vrijheid om de koffie op de zolders te laten liggen tegen door haar af te geven cedullen. Dit noemt de Regeering eene faciliteit, dat de Handelmaatschappij wel wil toestaan dat iemand die goederen heeft gekocht en ontvangen, zijn goed op de zolders kan laten liggen wanneer voor die zolders huur wordt betaald. Ik wacht op eenige toelichting van de Regeering hoe zij hier kan spreken van eene faciliteit. Het tegenovergestelde zou, dunkt mij, eerder het geval kunnen zijn.

Die goederen liggen daar, waar zij zijn opgeslagen door de Nederlandsche Handelmaatschappij. Laat de kooper die goederen daar liggen, dan moet daarvoor betaald worden 4½ cent per baal en per maand. Nu berekent een particulier die kosten op 2½ cent huur en 1½ cent assurantie, dat is dus te zamen 4 cent, zoodat voor goederen van de Handelmaatschappij feitelijk gekocht, een halve cent per baal en per maand meer betaald moet worden dan een particulier gewoon is daarvoor te rekenen.

En — zegt de Minister — de koffie kan bij de Handelmaatschappij beleend worden!

Wel, wel, Mijnheer de Voorzitter, wat eene kolossale faciliteit! »Dat kan men bij mij ook gedaan krijgen" — hoor ik daar naast mij zeggen. Zeker is het, dat men daarvoor bij de Nederlandsche Bank en trouwens bij alle andere bankinstellingen terecht kan komen, zoodat er van faciliteit in dit geval geen sprake is.

Na dat alles opgenoemd te hebben, zegt de Regeering: »Het verleenen van al die faciliteiten ware onmogelijk bij vervanging van de Handelmaatschappij door ambtelijk personeel."

De Regeering zou echter, mijns inziens, wanneer zij tot het laatste oogenblik, dat wil zeggen tot de veiling toe, de taak der Handelmaatschappij op zich nam, dezelfde faciliteiten kunnen verschaffen die de Handelmaatschappij thans verleent, en dit doet voor rekening van den Staat!

Voor de geheele administratie nu, door de Handelmaatschappij gevoerd, en waarbij zij zelve al bitter weinig werk heeft te verrichten gehad, ontving de maatschappij in de laatste 10 jaren: f 5 116 636,08, of gemiddeld per jaar f 511 663,61.

Ik noem de som hierom met juistheid, omdat de Regeering op bladz. 4 van hare Memorie van Antwoord wel spreekt van een commissieloon van 4 ton, maar dat gedurende de laatste tien jaren in werkelijkheid meer dan een half millioen per jaar is genoten. Naar mijne overtuiging kan dit half millioen bespaard worden en zou de Regeering nog twee ambtenaren, één te Amsterdam en één te Rotterdam behoorlijk kunnen salarieeren van hetgeen op de onkosten is te bezuinigen.

Nu zegt de Regeering: in dat 1½ percent commissieloon is ook het *delcredere* begrepen voor de Handelmaatschappij. Neen, Mijnheer de Voorzitter, er is geen *delcredere* in begrepen, want de Handelmaatschappij loopt geenerlei risico. Zij bepaalt, dat voor contante betaling zal worden gekort 1½ percent, dat wil zeggen voor 3½ maand na den dag der veiling. Nu moet echter wel in het oog gehouden worden, dat het goed eerst ontvangen behoeft te worden drie à vier weken na den veilingsdag, en dat men eerst behoeft te betalen op den dag van ontvangstname der goederen. Ergo, geschiedt de korting van 1½ percent niet voor 3½ maand, maar voor 3½ maand minus de dagen die men laat verloopen vóórdat het goed ontvangen wordt, dat is dus gemiddeld voor drie maanden. Dan ontvangt men 1½ percent, dat is tegen eene rente van 6 percent 's jaars voor contante betaling.

In die korting ligt de belooning voor het delcredere. Nu zal ieder prima huis natuurlijk à contant betalen, ter wille van de 6 percent korting, en voor hen, die, minder solide, niet contant kunnen betalen, neemt de Handelmaatschappij de veilcondities in de hand en zegt: gij moet betalen tegen 1½ pct. korting bij ontvangst van het goed. Vandaar dat het risico, dat de Handelmaatschappij beloopt, wordt gereduceerd tot nihil en beloopt zij ze toch, dan geschiedt dit willekeurig en profiteert zij van de hooge korting die uit 's lands kas wordt vergoed.

Zoo wordt ook in het zooeven ter sprake gekomen adres gewezen op de hooge prijzen, die de Handelmaatschappij altijd maakt voor gouvernementsproducten. De bepalingen zijn wel zoo te maken, dat in openbare veiling nog oneindig veel hooger prijzen kunnen gemaakt worden.

De Handelmaatschappij bij voorbeeld betaalt 1 pct. courtage aan den makelaar, zoodat de kooper niets behoeft te betalen. Koopt men van een particulier, dan moet de kooper de helft betalen. Daarmede wordt dus de prijs der koffie in veiling verhoogd.

De Handelmaatschappij geeft anderhalf kilo per baal tarra, terwijl door particulieren de reëele tarra, afgerond op een half kilo, gegeven wordt.

Ook dit is een voordeel, daar de baal in den regel nog geen kilo weegt. Weegt zij soms buitengewoon zwaar dan wordt in de veilcondities bepaald dat meer tarra zal gegeven worden. De Handelmaatschappij verkoopt met 1½ pct korting voor contant, een particulier met 1 pct.; de prijzen der Handelmaatschappij kunnen dus hooger zijn dan die van particulieren.

De Handelmaatschappij geeft ten koste van den Staat 3 à 4 weken tijd om de goederen te ontvangen; een particulier geeft maar 14 dagen.

Men heeft die plus minus 14 dagen vrij, zonder huur of assurantie, terwijl dit bij een particulier na 14 dagen alles ophoudt.

Ziedaar enkele redenen, waarom het verklaarbaar is, dat de Handelmaatschappij in de veiling hooger prijzen kan bedingen dan particulieren.

Nu stel ik er mij niet veel van voor, dat deze Kamer mede zal gaan met het denkbeeld om van Regeeringswege de producten te laten aanvoeren en hier te lande te doen verkoopen. Daarom neem ik de vrijheid een paar punten onder de aandacht der Regeering te brengen, die wel overweging verdienen als het tegenwoordige stelsel blijft gehandhaafd. Ik zou wenschen, dat de Regeering aan de Handelmaatschappij opdroeg om in de veilcondities te bepalen, dat het niet noodig is om door tusschenkomst van makelaars de goederen te koopen. Ik heb reeds gezegd, dat de makelaars 1% courtage ontvangen en ik moet er bijvoegen, dat zij daarvoor niets praesteeren. De makelaar taxeert en beschrijft de producten als deze door de Handelmaatschappij aan de markt worden gebracht. De Handelmaatschappij bemoeit er zich niet mede. Ieder kooper kan het even goed doen als een makelaar; doch de Handelmaatschappij volgt den regel, dat niet anders mag gekocht worden dan door tusschenkomst van een makelaar. Een particulier heeft wel een makelaar noodig om de koffie te doen sorteeren, doch voor de gouvernementskoffie geschiedt dit door het Blauwhoedenveem.

Dat nu particulieren de tusschenkomst van makelaars noodig hebben is nog te begrijpen, maar dat de Regeering 1 pct. betaalt van de waarde — of laten wij aannemen ½ pct., omdat de kooper van andere importeurs toch ook verplicht is ½ pct. te betalen, en dit dus in den prijs wordt teruggevonden — is eenvoudig weggegooid geld.

Op bladz. 4 van de Memorie van Antwoord lees ik: »Door de vrije concurrentie der koopers op de veilingen wordt die waarde het best bepaald."

Zeer juist, Mijnheer de Voorzitter, men zou haast zeggen, wat beweegt de Minister zich hier uitstekend op commercieel gebied, want door de veilingen voor een ieder zoo vrij mogelijk te maken, wordt de waarde van de producten zoo goed mogelijk bepaald.

De Regeering laat echter toe dat de Handelmaatschappij den verkoop van producten beperkt tot eene enkele groep van personen; alleen namelijk de makelaars mogen koopen voor rekening van anderen. En wat het gevolg daarvan is

geweest en kan zijn — dat het zoo is, zou ik op dit oogenblik niet durven beweren, want ik zoude het niet kunnen bewijzen, — daarvoor veroorloof ik mij eene aanhaling uit een werk dat de Minister zeer goed bekend zal wezen: »De Nederlandsche Handelmaatschappij door H. W. Tydeman."

Daar vindt men op bladz. 344 het volgende omtrent die makelaars en de combinatie van makelaars medegedeeld.

»Bij de koffieveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij had zich langzamerhand eene vereeniging van makelaars gevormd, die in den beginne onschadelijk, later op den verkoop der koffie te veel invloed uitoefende.

»Daags vóór de veilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij vergeleken zij hunne orders en bepaalden zij den prijs, die kon worden besteed. Een hunner bood dan op de eerste kaveling van een of ander nummer en hem werden (altijd voor de combinatie) de overige kavelingen van dat nommer toegewezen. Niet licht ging een ander, die koopen wilde, er toe over tegen deze op te bieden, daar het opbod met ½ cent per half Ned. Pond geschieden moest en de dure kavelingen dus hem ten deel vielen. Deed hij dit somtijds toch, meestal was de combinatie dáár, om hem het bod weder af te nemen, daar toch de schade door de leden gezamenlijk werd gedragen.

»Bij deze wijze van verkoop moest de Regeering schade lijden. De prijs toch werd te voren vastgesteld en niet door de concurrentie der koopers onderling geregeld."

Ik geloof dus te mogen aannemen, dat het ook in het belang der schatkist zoude wezen, indien de grootst mogelijke vrijheid bij de veilingen heerschte om te kunnen koopen en daartoe is in de eerste plaats noodig, dat men het zich kunnen combineeren van bepaalde personen, niet in de hand werkt.

Er bestaat eene combinatie, maar in hoeverre zij invloed uitoefent op de prijzen van de veilingen durf ik niet zeggen, want ik zou daaromtrent niets kunnen bewijzen.

Een tweede punt dat ik ter overweging der Regeering aanvoer betreft het vrijstellen van registratierecht enz., waarvoor thans in de veilingscondities 1 pct. wordt gevorderd. Men ziet in de bijlagen dat 1 pct. van de veilingen in 10 jaren heeft bedragen f 2 582 596, terwijl in dat tijdvak aan registratierecht werd betaald f 1 907 627. Nu rijst vanzelf de vraag waar de f 675 000 zijn verantwoord. De Regering geeft aan de Kamer slechts datgene wat zij heeft gevraagd, zoodat wij niet weten waaraan dat resteerend bedrag werd besteed. In bijlage B komt voor f 100 000 van veilingskosten, maar dit vordert eenige nadere verklaring als wij lezen dat de koopers die kosten moeten betalen. Het verdient ook opmerking dat particulieren hunne producten nooit in openbare veiling brengen, en dat de Handelmaatschappij het ten opzichte van de hare slechts bij uitzondering doet en dan te gelijk met de producten van het Gouvernement.

Mijne derde opmerking is, dat de Regeering niet langer toelate dat de opslag der producten uit Indië over vijf plaatsen in den lande worde verdeeld. Het is zonderling en onverklaarbaar dat dit geschiedt; de producten worden in lichters gebracht naar Middelburg, Dordrecht en Schiedam, terwijl de veiling elders plaats heeft. Geen koopman zal het in zijn hoofd krijgen de producten met allerlei noodelooze uitgaven voor heen- en weerzenden te bezwaren. Is dat in het belang der schatkist? Te Dordrecht is gevestigd eene cultuuronderneming, welker bestuurders en commissarissen uitsluitend bestaan uit ingezetenen dier gemeente. Deze hebben veel liefde voor de plaats hunner inwoning, maar zij denken er niet aan de producten aldaar te laten opslaan; zij voeren de producten aan te Rotterdam en laten ze daar opslaan, om te zorgen dat zoo hoog mogelijke prijzen worden verkregen, wanneer de goederen aan de markt worden gebracht.

Nu een paar opmerkingen naar aanleiding van de inlichtingen der Regeering, welke zich hoofdzakelijk tot de bijlagen bepalen.

In de 2de kolom van bijlage A wordt medegedeeld, dat de kosten in Indië per pikol over 10 jaar gemiddeld 33$^{7}/_{10}$ cent bedragen, terwijl die kosten voor particulieren, die goederen uit Indië naar Nederland verzenden, slechts hoogstens 25 cent per pikol bedragen.

Hoe verklaart de Regeering het dat, terwijl er geen grooter omslag gekomen is bij de verzending der goederen, in 1883 dat maximum 25½ per pikol bedroeg, maar dat bedrag successievelijk hooger werd, zoodat het in 1891 47 cent bedroeg en voor 1892 op 45 cent is geraamd?

Zoude het ook niet in het belang der schatkist zijn, dat de Regeering de goederen aan boord van de schepen leverde, in plaats van reeds dáár de tusschenkomst der Handelmaatschappij in te roepen?

De »registratie en opcenten" in kolom 1, bladz. 9, bedragen f 1 907 627,37^{5}; 1% courtage van het verkocht bedrag en wat dus ook door de koopers als veilingskosten is betaald, is f 2 582 596; trekt men dit van elkaar af, dan blijft er een verschil van f 675 000 over.

Waar wordt deze laatste som verantwoord?

Enkele opmerkingen van meer belang naar aanleiding van bijlage B.

Hier moet ik mij behelpen met cijfers, die ik, evenals de heer Vrolik, op allerlei wijze bij elkaar heb moeten snuffelen. De Regeering heeft zich onthouden ons mededeeling te doen omtrent de hoeveelheid van den aanvoer gedurende verschillende jaren, zoodat het onmogelijk is, een overzicht te krijgen van en contrôle uit te oefenen op de kosten, welke de Regeering aan de Handelmaatschappij betaalt, ten einde ons te vergewissen of die kosten niet de uitgaven overtreffen welke particulieren voor hunne goederen gewoon zijn te betalen.

Bij voorbaat mijne verontschuldigingen, Mijnheer de Voorzitter, indien de cijfers mochten blijken minder juist te zijn. Natuurlijk zou de Minister daarvan dan gebruik kunnen maken, om te betoogen dat mijne conclusiën ook onjuist waren.

Ik krijg bijv. in kolom 1 het tienjarig overzicht van de »kosten bij aanvoer, opslag", enz. Daarvan heb ik het jaar 1892 kunnen nagaan.

Nu zij medegedeeld dat particulieren betalen voor de kosten van opslag met twee maanden vrije pakhuishuur van 16—18 cents per 100 kilo.

En de Regeering heeft in 1892 aangevoerd 224 928 balen, waarvoor als kosten bij aanvoer, opslag enz. berekend wordt f 66 833, dat is niet 16 of 18 cents per 100 kilo, maar 30 cents per baal van 60 à 65 kilo. Een belangrijk verschil dat hoogst waarschijnlijk verklaarbaar is, maar dat zooals het hier staat ten eenenmale voor ons onverklaarbaar schijnt.

In de 3de kolom worden medegedeeld de pakhuishuren.

Particulieren betalen per maand en per baal 2½ cent pakhuishuur, en bij den opslag hebben zij twee maanden vrij. Nu vind ik, met verwaarloozing zelfs van die twee maanden, dat door de Regeering is betaald in 1892 van den onverkochten voorraad, die gemiddeld over 12 maanden berekend was 120 000 balen, f 40 742, dat is 2$^{5}/_{6}$ cent per baal en per maand, zonder aftrek van de twee maanden vrijdom.

Het zijn cijfers die wel gering schijnen, maar die over de groote hoeveelheden gerekend belangrijke beteekenis krijgen, en die, naar ik meen, wel eenige toelichting behoeven.

De tweede kolom behelst *surveillance*-kosten. Voor iemand met de usances van den handel bekend is het volkomen onbegrijpelijk welke kosten dat zijn; moeten die niet begrepen zijn in de kolom: kosten bij aanvoer, opslag enz.?

En eindelijk vind ik een post die, geloof ik, in alle opzichten te wraken is, dat is die van kassiersloon. Het is mij zelfs onverklaarbaar hoe de Rekenkamer die uitgave tot een bedrag van f 103 692 in tien jaren telkens heeft kunnen honoreeren. Het is nog nooit vertoond dat op eene afrekening van een commissionnair gebracht werd kassiersloon voor enkele dagen, en ten aanzien van groote sommen vele dagen voor het in bewaring houden van geld, maar zeker nog minder waar het niet eens in bewaring gehouden behoefde te worden.

61ste VERGADERING. — 24 MEI 1893.

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

Indien de Regeering de belangen van het land behoorlijk had behartigd in deze zaak — ik heb het oog natuurlijk niet op de tegenwoordige Regeering, want deze gegevens loopen reeds van 1883 af — dan had zij gebruik moeten maken van art. 1 der overeenkomst en moeten bepalen dat de storting van de opbrengst van de veilingen moet geschieden ten kantore van den agent der Regeering, namelijk de Nederlandsche Bank. Ik heb gezocht naar de verklaring van dit kassiersloon, en ik meen dat het alleen hieruit kan verklaard worden, dat de kooper binnen 38 dagen het bedrag voor zijne goederen op het kantoor van de Handelmaatschappij komt storten, de Handelmaatschappij dat geld niet onmiddellijk aan de Regeering uitbetaalt maar het eenige dagen onder zich houdt of het bij een bankier brengt om te bewaren, totdat verschenen zijn de 38 dagen na de veiling; omdat een bankier wel zoo goed is om eenige millioenen gedurende zes à zeven dagen te bewaren, moet daarvoor kassiersloon in rekening gebracht worden? Ik zie niet in hoe op andere wijze hier van kassiersloon sprake kan zijn.

Hiermede ben ik aan de opmerkingen en vragen, die ik naar aanleiding van bijlage B wenschte te doen, ten einde. Waarschijnlijk zal de zaak wel blijven zooals zij is, en zal ik den Minister bij voorbaat wel kunnen geluk wenschen met de aanneming van zijn wetsontwerp; maar eene vraag wensch ik aan de Regeering nog te doen, in het belang van den handel, namelijk: wijzig art. 2, waarbij bepaald is dat de Handelmaatschappij 5 millioen moet storten als waarborgsom. Hoe minder kapitaal aan de circulatie onttrokken wordt, hoe beter dat is voor den handel in Nederland en ook in Nederlandsch Indië. Ik wenschte dat van die 5 millioen 3 millioen werd teruggegeven aan die circulatie.

Wanneer ik ten slotte tegen het wetsontwerp zal stemmen, dan zal dat niet zijn omdat ik de commissie te hoog vind, ook niet omdat ik meen dat aan een ander dan de Handelmaatschappij het transport en den verkoop der gouvernementsproducten moet opgedragen worden, maar alleen daarom, dat de Regeering hare bevoegdheid prijsgeeft om tot 1899 voor eigen rekening gouvernementsproducten te kunnen vervoeren, opslaan en verkoopen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de heeren Lucasse en A. van Dedem bericht hebben verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen, de eerste door ambtsbezigheden, de tweede wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Plate**: Mijnheer de Voorzitter! In een onzer laatste vergaderingen zijn voor heden aan de orde gesteld een aantal wetsontwerpen, die door u in twee rubrieken gerangschikt werden: sommige spoedeischende, andere van zeer eenvoudigen aard.

Ofschoon dit wetsontwerp officieel onder de eerste categorie behoort, zou ik het te gelijker tijd willen rangschikken onder die wetsontwerpen, welke mij voorkomen van zeer eenvoudigen aard te zijn. Ik durf dit te doen in weerwil van het vrij lijvig Voorloopig Verslag dat er over werd uitgebracht, en in weerwil van de redevoeringen, die hedenmorgen werden gehouden.

Want inderdaad komt het mij voor, dat, welke belangrijke zaken daarbij ook ter sprake gebracht zijn, een goed deel van de beschouwingen die geleverd en van de opmerkingen die gemaakt werden, niet, of slechts zeer indirect het wetsontwerp raakten.

Hieronder reken ik de quaestie of verkoop in Indië of verkoop in het moederland voorkeur verdient, eene belangrijke quaestie op zich zelve, maar die niet in direct verband staat tot het wetsontwerp. Hieronder rangschik ik ook tal van opmerkingen, wetenswaardige opmerkingen, die de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden hedenmorgen in het midden heeft gebracht.

Ik noem daaronder — om maar een greep te doen — de opmerking dat na aanvoer van de goederen in onze twee grootste handelssteden, Amsterdam en Rotterdam, een deel van die goederen verspreid wordt over andere plaatsen van ons land, als Dordrecht, Schiedam, Middelburg, eene belangrijke opmerking, maar die alweder dit wetontwerp niet raakt, want wordt dit aangenomen, dan bestaat bij den Minister de macht en rust op hem de verplichting om op dit stuk zulke regelingen met de Handelmaatschappij te treffen, als hij zal meenen noodig te achten in het algemeen belang. De statuten der Nederlandsche Handelmaatschappij kunnen ons in dit opzicht niet binden.

Tot die belangrijke opmerkingen behooren ook tal van beschouwingen omtrent kosten die te hoog geacht worden het makelaardijwezen enz.

Terwijl ik op dit laatste punt misschien nog terugkomen zal, wil ik hier volstaan met de algemeene opmerking, dat, ook bij aanneming van het wetsontwerp, genoemde beschouwingen der overweging overwaard blijven voor den Minister bij diens overleg met de Handelmaatschappij omtrent het aanbrengen van verbeteringen.

Ik heb het consignatiestelsel, dat is het stelsel om producten hier in Nederland te markten, genoemd als niet in direct verband staande met dit wetsontwerp, maar als toch te zijn eene belangrijke quaestie. En juist omdat ik die quaestie beschouw als eene belangrijke, acht ik het veroorloofd daarover mijne meening te uiten.

En dan wil ik reeds dadelijk dit op den voorgrond stellen, dat, indien ik niet zou willen pleiten tegen uitbreiding van verkoop op Java, dit niet is wegens de gebruikelijke argumenten van commissieloon, courtage, vracht, pakhuishuren enz. Dit zijn kassian-argumenten, die bij mij niet zeer veel gewicht in de schaal leggen en mij zeker niet zouden nopen iets te verdedigen, wat wij uit anderen hoofde toeschijnen zou een kunstmiddel te zijn. Ik wil zelfs een stap verder gaan en zeggen, dat ik in het belang van onzen Nederlandschen handel in vroeger tijd herhaaldelijk heb uitgesproken, dat uitbreiding van verkoop op Java wenschelijk was. In welken tijd was dat? Het was in den tijd waarvan de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden citeerde, toen hij het bekende boekje van den heer Tideman aanhaalde. Inderdaad, toen was de Nederlandsche handel, en speciaal de Nederlandsche koffiehandel, in eene hoogst ongunstige positie. Wij hadden toen nog den massalen aanvoer van het Gouvernement en een allerongelukkigst veilingssysteem. Het kan moeilijk tegengesproken worden, dat toen inderdaad de gezonde importhandel opgeofferd werd aan den commissiehandel. Daarin is in menig opzicht verbetering gekomen, gedeeltelijk ook door minder Gouvernementsaanvoer. Wij hebben kunnen nagaan hoe in ons land zich in plaats van een ziekelijke commissiehandel, zich gevestigd heeft een gezonde importhandel en wij weten het allen hoe op dit oogenblik de particuliere import in ons land die van het Gouvernement overtreft, een import niet alleen van Java-koffie, neen, Mijnheer de Voorzitter, van alle soorten van den aardbol en in niet geringe mate ook van Braziel-koffie. Dank zij ook de geregelde stoomvaart van Brazilië, die op initiatief van de koffie-importeurs in het begin van dit jaar tot stand gekomen is en die onze markt van belangrijke partijen voorziet, zijn de aanvoeren steeds toenemend.

Er kan getuigd worden, dat de energie in ons land — ik heb hier speciaal den koffiehandel op het oog — niet uit is en onjuist is het wat dezer dagen beweerd is, dat de handel de krukjes van het oude besje — het oude besje is hier de Nederlandsche Handelmaatschappij — niet ontberen kan. Deze bewering werd geuit naar aanleiding van een adres dat bij deze Kamer ingekomen is en waaromtrent hedenmorgen rapport werd uitgebracht.

Welnu, ik kan begrijpen, dat indien een dergelijk adres

uit een van onze handelsplaatsen inkomt, dat men dan geneigd is te zeggen. » nu ja, dat zijn allen koffie-commissionnairs, die er belang bij hebben eene commissie te verdienen, en dit is eigenlijk niet een algemeen, maar een particulier belang, dat daar bepleit wordt. Mocht werkelijk die meening de meening van de Kamer zijn, dan veroorloof ik mij op eene zaak opmerkzaam te maken. Ik heb het adres hedenmorgen nog eens nagegaan. Wie stonden er aan het hoofd van dit adres, wie waren de eerste onderteekenaars? Dat waren *niet* commissionnairs, dat waren *import*huizen. Zij vragen niet: help ons aan eene commissie, doch geven in hun verzoek een welgemeenden raad als particuliere importeurs aan hunnen machtigen collega, den Staat-importeur; doe gij zooals wij, breng uwe koffie van Java naar Nederland, en te zamen zullen wij ons doel bereiken, dit is hoogere prijzen bedingen, want het is eene bekende waarheid, die wij ook hier niet uit het oog mogen verliezen, dat, waar de markt van alle soorten voorzien is, men de meeste gegadigden tot zich trekt en de beste prijzen bedingt. Het komt mij dus voor, dat het hier niet geldt een ongezond kunstmiddel, maar eene uiting van volkomen juist commercieel inzicht in deze zaak. Het standpunt nu waarop ik verkoop in Indië of verkoop in Nederland wensch te beschouwen, is dat van het geldelijk belang van den Staat, en dan ligt het voor de hand, dat, hoevele beschouwingen men hierover ook moge leveren, men er nimmer eene zal geven, die iedereen bevredigt, omdat de punten van vergelijking ten eenenmale ontbreken, waar men niet absoluut gelijksoortige grootheden ter vergelijking heeft.

De quaestie van de qualiteit, van wichtverlies enz. speelt bij de beoordeeling van deze vraag natuurlijk eene groote rol, en wij moeten dus theoretisch nagaan wat ten gunste van den verkoop in Indië, wat ten gunste van dien in Nederland pleit.

Wat pleit ten opzichte van den verkoop in Indië? De vrachtbesparing, indien werkelijk het product niet in Nederland moet gemarkt worden, niet voor consumtie in Nederland of achterliggende landen bestemd is en dus direct van het land van productie, van Java, kan gebracht worden naar het land van consumtie. Daarbij komt dan nog deze factor, dat sommige landen differentieele rechten heffen, die dus gelden als premie voor de plaats van afscheping. Frankrijk bijv. heft dergelijke differentieele rechten en zal dus bij directen invoer hoogere prijzen kunnen betalen dan andere landen; — of het dat echter doen zal, hangt af van allerlei omstandigheden, in de eerste plaats of de concurrentie groot genoeg is.

Maar hiertegenover staan ook nadeelen en wel deze, dat de qualiteitsverschillen uit den aard der zaak beter tot hun recht komen in Nederland dan op Java. Ik geloof dat men zou kunnen zeggen, dat wij op Java engros-prijzen ontvangen, terwijl wij hier detail-prijzen krijgen, omdat wij hier nader zijn bij den consument, omdat de detailhandel onmiddellijk achter ons ligt en zijn gewicht in de schaal legt. Op Java is het aantal koopers uit den aard der zaak gelimiteerd en er komt nog bij dat politieke verwikkelingen, geldcrises, een enkel maal storing in de telegraphische gemeenschap, van veel grooter invloed zullen zijn op Java dan hier. Daarvan is het bewijs geleverd. De Octoberveiling van 1891 op Java is altoos nog in zeer aangename herinnering bij de importeurs van gouvernementskoffie, omdat die veiling, zonder dat daartoe zoo groote aanleiding bestond, f 11 per pikol lager afliep dan de voorafgaande Septemberveiling. Er was eene kleine malaise, eenige onzekerheid, het aantal koopers bleek niet groot, sommige huizen hadden geene orders ontvangen, maar zoodra het telegraphisch bericht van den inkoop hier was ontvangen, werd gerealiseerd met eene winst van ruim 10 pct.

Misschien kunnen wij omtrent hetgeen wij doen moeten te leer gaan bij particulieren. Men heeft er op gewezen dat de Billiton-maatschappij hare producten op Java ter markt brengt, maar bij nauwkeurige informatie zou men, geloof ik, tot de conclusie komen, dat de aanleidende oorzaak daarvan iets anders is geweest dan alleen geldelijk voordeel. Ik zal dit verder laten rusten, omdat ik daaromtrent niet met zekerheid kan spreken, al is mijn vermoeden te dien aanzien zeer sterk. Maar nu de importeurs van koffie. Het is toch een merkwaardig feit, dat de particuliere planters op Java zeer zelden op Java verkoopen, maar hun product bijna uitsluitend in het moederland ter markt brengen. Ziedaar enkele opmerkingen omtrent het vóór en tegen, wat betreft den verkoop op Java.

Moest ik daaromtrent eene gedecideerde opinie uitspreken, dan zoude een oordeel mij moeilijk vallen. Het is eene zaak die van verschillende omstandigheden afhangt; men zou een voortdurend scherp toezicht moeten houden wat voordeeliger uitkwam, hier of in Indië te verkoopen. Zeer zeker zoude ik niet gaarne medewerken om den verkoop op Java te verminderen, het tegendeel zou ik nog minder willen. Deze quaestie staat, ik heb dit reeds in den aanvang gezegd, hoe belangrijk overigens op zich zelve, buiten dit contract. Wij decideeren bij dit contract niets dan alleen dit, dat voor zoover de Staat een deel, hoe gering ook, van zijne producten meent te moeten verkoopen in Nederland, dit deel door intermediair van de Nederlandsche Handelmaatschappij ter markt zal komen. De quaestie herleidt zich dus hiertoe: zullen die producten direct worden gemarkt door het Gouvernement dan wel door tusschenkomst van een handelslichaam? Voor mij is dit — het zij met alle bescheidenheid tegenover den geachten spreker die mij voorafgegaan is gezegd — geene vraag meer. Ik kan mij niet recht voorstellen hoe het Gouvernement direct in Nederland die goederen zou kunnen markten, zonder daarbij aanzienlijk schade te lijden.

Dit zou dan moeten gebeuren door Staatsambtenaren.

Het kwam mij voor dat de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden eenigszins in contradictie was met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam. Deze geachte afgevaardigde verweet in volkomen hoffelijke termen den Minister gebrek aan commercieel beleid; daaruit o. a. blijkende, dat hij zich te veel vereenzelvigde met de Handelmaatschappij, waardoor de positie van die maatschappij tegenover den Staat te sterk werd gemaakt.

Ik heb mij zelf de vraag gesteld hoe die geachte afgevaardigde gewenscht had dat de Minister zich had verdedigd; het antwoord op die vraag behoort echter niet tot mijne competentie. Terwijl nu van de eene zijde den Minister en zijn Departement gebrek aan commercieel beleid verweten wordt, wordt van de andere zijde aan de Staatsambtenaren in spe, waarvoor de geachte afgevaardigde uit Amsterdam eene kweekschool wilde oprichten, bij voorbaat een brevet uitgereikt van evenveel commercieel beleid te bezitten als de Handelsmaatschappij, die, welk verwijt haar ook moge treffen, zeker niet het verwijt verdient van niet te zijn op de hoogte van den handel.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden heeft betoogd, dat de afscheping op Java, waarmede thans de Handelmaatschappij belast wordt, toch eigenlijk heel gemakkelijk aan gouvernementsambtenaren zou kunnen worden opgedragen, — dat accordeeren omtrent de vrachten niet zóo erg moeilijk is. »Want — zoo laat de geachte afgevaardigde er op volgen — de Minister heeft immers zijne mailcontracten!" Ik maak den geachten afgevaardigde opmerkzaam op het feit, dat het vervoercontract gelicht is uit de bekende mailcontracten en dus wel degelijk voor het vervoer maatregelen genomen moeten worden.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden heeft er verder opmerkzaam op gemaakt, dat de Handelmaatschappij nu reeds door tusschenkomst van het Blauwhoedenveem de goederen laat opslaan en sorteeren — eene opdracht die natuurlijk ook door het Gouvernement zelf zou kunnen verstrekt worden. Nu wil ik daarop in de eerste plaats antwoorden, dat, wanneer het Gouvernement werkelijk den tot nu toe gevolgden weg verliet, het toch wel eenigszins vreemd zou zijn, wanneer zij dan weer precies hetzelfde ging doen, door ook weer met het veem te contracteeren, zij het dan ook misschien voor onderdeelen. De geachte afgevaardigde bezigt daarbij de redeneering, dat het veem daarmede winst maakt, en deze winst

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

dus langs indirecten weg aan het Gouvernement in rekening wordt gebracht — wanneer ik althans de conclusie van zijn betoog wel begrepen heb.

Nu heeft de geachte afgevaardigde beweerd dat de Handelmaatschappij steeds op deze wijze de koffie te Amsterdam en te Rotterdam laat opslaan. Ik was eenigszins verbaasd dit te vernemen, want tot nog toe meende ik dat dit geheel buiten intermediair van eenig veem geschiedde. Wat Amsterdam betreft, waar ik minder tehuis ben, zal ik voorzichtig zijn in het niet tegenspreken. Ten opzichte van Rotterdam doe ik dit echter bij deze op de meest pertinente wijze. Niet later dan gisteren heb ik de pakhuizen van de Handelmaatschappij te Rotterdam bezocht, en toen heb ik mij met eigen oogen kunnen overtuigen, dat het opslaan geschiedde door direct-geëmployeerden van de maatschappij, en tevens, dat aan het sorteeren tot in de fijnste nuances de grootst mogelijke zorg werd besteed, eene zeer belangrijke zaak, wil men de werkelijke waarde bedingen.

Nu wil ik toch in gemoede vragen, Mijnheer de Voorzitter, of men bovendien aan ambtenaren van den Staat het oordeel zou willen overlaten omtrent het krediet, dat de koopers verdienen. Dan, Mijnheer de Voorzitter, geloof ik dat men aan die ambtenaren wel zou mogen toevoegen, evenals bij de belastingen op vermogen en bedrijf, inspecteurs van registratie en provinciale directeurs, met alle hunne ambtenaren. Of dit voor den Staat gemakkelijker en goedkooper zou zijn meen ik te mogen betwijfelen.

Wat de quaestie van krediet en risico betreft, daarover stapt de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden eenigszins luchtig heen. Hij acht het eene zaak van zoo luttele beteekenis om dat krediet voor drie of vier weken te geven, vooral omdat het alleen aan prima koopers wordt verleend. Maar de geachte afgevaardigde vergeet, dat zij, die als prima koopers worden beschouwd, wel eens blijken dat niet te zijn. Daarin ligt juist het risico voor de Handelmaatschappij opgesloten. Ook geeft de Nederlandsche Handelmaatschappij meerdere faciliteit dan waarop de koopers volgens veilingconditiën recht hebben.

Indien een kooper zijne goederen ontvangt, heeft hij tot de daarvoor gestelde termijnen gelegenheid om af te betalen, maar indien hij eerst één of twee dagen daarna betaalt met kortwissels, dan neemt de Handelmaatschappij daarmede ook genoegen. Het is wel degelijk eene faciliteit zooals er meer gegeven worden door de Handelmaatschappij en die den verkoop van het artikel zeer zeker ten goede komt, en ik geloof dat de weinige dagen, die verloopen tusschen de afrekening met de koopers en de uitbetaling aan het Gouvernement, niet veel gewicht in de schaal zullen leggen; doch in ieder geval dit staat weder buiten het contract, en indien de Minister aandringt op spoediger afbetaling, dan is het contract daarvoor geen beletsel. Indien mijn commercieel leven mij iets geleerd heeft, dan is het wel dit, dat het Gouvernement en zijne ambtenaren nimmer in de plaats zullen kunnen treden van de Handelsmaatschappij of van welk lichaam in hare plaats gesteld.

Blijft de vraag: indien men het intermediair noodig heeft van eene maatschappij, is dan de Nederlandsche Handelsmaatschappij daarvoor aangewezen? Eigenlijk behoef ik deze vraag niet opnieuw te behandelen, want door geen der vorige sprekers is zij opnieuw op den voorgrond gebracht. Maar ik wil het toch doen, omdat te dien opzichte in het Voorloopig Verslag opmerkingen zijn gemaakt. Men meende, dat een aantal andere maatschappijen evenzeer daarvoor in aanmerking zouden kunnen komen en de commissie dan eene reductie zou kunnen ondergaan. Men is wel een weinig vlug geweest in het noemen van namen. Naar het mij voorkomt ware het beter en aangenamer ook voor de betrokken maatschappijen geweest, indien men zich *eerst* vergewist had. Nu zal men het later gedaan hebben.

Ik althans heb het gedaan voor een deel. Ik ben in de gelegenheid geweest om aan de directeuren van twee maatschappijen de vraag te stellen en beider antwoord luidde: wij zouden voor deze commissie niet al het werk willen aanvaarden, dat thans de Nederlandsche Handelmaatschappij op zich neemt. Maar er is nog een veel duidelijker bewijs, dat door alle leden dezer Kamer kan worden gecontroleerd. De eerste onderteekenaar van het adres uit Rotterdam, dat ons heden morgen bereikt heeft, is eene firma, die, indien er sprake was van uitbesteding van dit contract, zeer zeker in de rij zou staan dergenen, aan wie het mogelijk zou zijn dit contract te aanvaarden. En indien die firma nu adviseert tot aanneming van het contract, ligt het voor de hand, voor mij althans, dat die commissie niet te hoog is.

Nu de wijze waarop de Handelmaatschappij haar werk ten uitvoer brengt. De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden heeft ontkend, dat de Nederlandsche Handelmaatschappij zooveel hooger prijzen krijgt dan andere particulieren en meende dat deze bewering daarop alleen kon gegrond zijn, dat geen rekening was gehouden met het verschil in conditiën tusschen particulieren en Handelmaatschappij. Het ware toch werkelijk al te naïef eene vergelijking te maken ten opzichte van prijzen en dan geen regard te slaan op verschil van condities; hij neme het gerust aan als een algemeen bekend feit — dat zich volkomen laat expliceeren en ook door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden reeds eenigszins is geëxpliceerd — door de faciliteiten, die de Handelmaatschappij aan hare koopers leent ook ten opzichte van het krediet.

Nu wil ik ten behoeve van deze stelling nog een argument putten, niet uit het adres dat is ingediend, maar juist uit het feit dat eene handteekening daaraan ontbreekt. Zaterdag ter beurze werd ik aangesproken door een groot grossier in koloniale waren te Rotterdam. Deze nu kwam mij verklaren waarom hij het adres niet geteekend had: De prijzen, zeide hij, die bij de Handelmaatschappij betaald worden zijn altijd zoo hoog ik als kooper heb belang bij lage prijzen en kan mij niet begrijpen, waarom de menschen dat adres geteekend hebben. Ik teeken geen adres dat tegen mijn belang is.

Het kwam mij voor, dat het ontbreken van die handteekening het adres eene eigenaardige kracht gaf.

Ik wensch thans op eene zaak nog de aandacht te vestigen.

Er zijn èn in het Voorloopig Verslag èn heden onder de verschillende sprekers velen, die veel voelen voor eene vermeerdering van verkoop in Indië en die ongaarne een stap zagen doen, waarmede die vermeerdering van verkoop in Indië in de toekomst bemoeilijkt zou worden.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, het komt mij voor, dat er geen beter middel zoude zijn om de vermeerdering van verkoop in Indië tegen te gaan, dan het verwerpen van dit contract.

Wij zouden dan toch werkelijk in eene moeilijke positie komen. Het zou gelijkstaan met een verzoek aan den Minister om eene kweekschool op te richten, waarvan de geachte afgevaardigde uit Amsterdam sprak, en hangende de voorbereiding voor die kweekschool en hangende de benoeming der Rijks-koffieambtenaren, geloof ik dat er toch op vermeerdering van verkoop in Indië werkelijk weinig hoop zoude zijn.

Inderdaad zou het toch al eene zeer zonderlinge positie zijn, om terwijl men zich gereed maakt hier koffie te ontvangen, men te gelijk maatregelen zou nemen om de koffie niet te laten aankomen.

Zij dus die in vermeerdering van verkoop in Indië de eenige natuurlijke positie zien, zullen wel doen dit contract aan te nemen, tevens in het oog houdende dat naarmate de verkoop in Indië toeneemt, in dezelfde mate de commissie hier te lande afneemt.

Door de beide voorgaande sprekers is voortdurend bij de berekening van commissie een 10jarige staat tot basis genomen.

Ik moet dan ook zeggen, dat een cijfer van 5 millioen beter en ronder klinkt dan het cijfer van 3 of 4 ton, waarvan de Minister spreekt. Toch zou ik willen vragen: is niet de Minister, door te spreken van 3 of 4 ton, veel meer aan den goeden kant, of meent gij dat er vooruitzicht

bestaat, dat de opbrengst der verkoopen in Nederland in de toekomst zal toenemen? Opinie tegenover opinie, maar ik geloof, dat er in de toekomst meer kans bestaat op vermindering dan op vermeerdering.

Ik heb dus niet het minste bezwaar het contract aan te nemen. Het is voor den korten tijd van 5 jaren aangegaan. In dit opzicht onderscheidt het zich gunstig van een ander contract, dat hier korten tijd geleden is behandeld en dat ik tot mijn leedwezen om den langen duur heb moeten bestrijden.

Bij dit contract behoudt de Regeering volkomen vrijheid zoowel ten aanzien van den verkoop op Java als ten aanzien van de te veilen hoeveelheid. Tegen dat contract heb ik geen bezwaar. Nochtans veroorloof ik mij den heer Minister eene inlichting te vragen, waarbij ik mij aansluit bij den geachten vorigen spreker.

Bij het nazien der verschillende documenten, op verzoek der Kamer overgelegd, trok het mijne aandacht dat door de Nederlandsche Handelmaatschappij zeker bedrag aan kassiersloon wordt berekend, dat het laatste jaar nog f 9000 beliep.

Contracteerende met zoodanig lichaam, dat tevens kassier en bankier is, kan er, mijns inziens, moeilijk van kassiersloon sprake zijn. Hieromtrent ontving ik gaarne eenige opheldering, doch liefst niet heden; het ware mij aangenaam zoo de Minister die zaak nog eens met de Nederlandsche Handelmaatschappij wilde bespreken, dan kan zij later, bijv. bij de behandeling der begrooting, ter sprake komen.

Nog zou ik gaarne den Minister verzoeken de stukken op verlangen der Kamer overgelegd, in anderen vorm ons te doen toekomen. De schuld omtrent den thans gevolgden vorm ligt bij den vrager en niet bij den Minister. Zou er bij den Minister bezwaar zijn, ook later, over te leggen de verkooprekeningen der Handelmaatschappij? Uit de discussiën van heden bleek dat zulke stukken met critischen blik worden nagegaan, en in dit opzicht ga ik gaarne met den geachten vorigen spreker mede. Daartoe hebben wij noodig kopieën der origineele rekeningen. Al nemen wij dit contract aan, zoo moeten wij niet meer betalen dan noodig is. Critiek der Kamer kan hare nuttige zijde hebben.

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! In de laatste maanden heeft zich ten aanzien van het contract, door den Minister van Koloniën met de Nederlandsche Handelmaatschappij gesloten, eene oppositie ontwikkeld die verre den tegenstand, aan de vorige contracten van denzelfden inhoud te beurt gevallen, overtreft.

Ik heb mij afgevraagd waaraan die tegenstand te wijten is, maar het is mij niet gelukt de gronden daarvoor te vinden in de argumenten der bestrijders van het contract. Immers noch zij die in het Voorloopig Verslag, noch zij die buiten de Kamer in de pers tegen dit contract zijn opgekomen, hebben getoond, in alle opzichten die kennis van het onderwerp te bezitten, welke noodig is om de nadeelen van het contract met de Handelmaatschappij overtuigend aan te toonen.

Alvorens eenige opmerkingen over het contract zelf te maken, wensch ik mij aan te sluiten bij hetgeen door den vorigen geachten spreker is gezegd omtrent de groote vraag: verkoop in Indië of verkoop in Nederland? Met hem heb ik in vroegere jaren herhaaldelijk getracht de opinie te leiden ten gunste van de uitbreiding van verkoop aan de andere zijde van den Oceaan. Thans is die zaak niet meer van zoo overwegend groot belang, dat ik mij geroepen zoude gevoelen, om de noodzakelijkheid van groote uitbreiding van verkoop in Indië sterk op den voorgrond te schuiven. Ik zou mij zelven werkelijk een verwijt moeten maken, indien het anders ware, want de Indische begrooting der laatste jaren heeft mij ruimschoots gelegenheid gegeven om op dat punt terug te komen en bij de Regeering op uitbreiding van verkoop in Indië aan te dringen. En dit heb ik niet gedaan. Eén ding vergete men niet, namelijk dat de oogsten van Java-koffie aanzienlijk verminderd zijn.

Het is tegenwoordig bijna geene zeldzaamheid meer, dat feitelijk in Indië meer koffie wordt verkocht dan in Nederland. De Java-oogst in een der vorige jaren bedroeg nog geen 100 000 pikols, die van 1892 136 000 pikols, terwijl in Indië jaarlijks 100 000 pikols buiten en behalve den geheelen Padang-oogst worden verkocht, eene verhouding die ten gunste van Nederlandsch-Indië en ten nadeele van het moederland was.

Er is in het Voorloopig Verslag gewezen op het belangrijk stuk in *De Indische Gids* van 1888 van den heer van den Berg. Werkelijk, ik zou allen voorstanders van meer verkoop in Indië aanraden dat stuk met aandacht te lezen. Die schrijver, zelf voorstander van verkoop in Indië, komt tot de conclusie dat, indien men wil gaan becijferen de uitkomsten der veilingen in Indië en in Nederland, een prijsverschil moeilijk ware te constateeren. Het komt voornamelijk daarbij ook aan op vergelijking tusschen de waarde op het tijdstip waarop men eene veiling in Java houdt, en die welke dan in Nederland zou zijn te bedingen. Het is niet genoeg eene doorsnede te maken, want het is zeer goed mogelijk, dat koffie, die men heden in Indië verkoopt, na aankomst over 6 weken een hoogeren prijs in Nederland zou opbrengen. En dan bij berekening der kosten van vervoer, rechten, registratie, gewichtverlies, enz., alle zoo vele factoren die in aanmerking moeten komen, loopt men licht gevaar tot onnauwkeurigheden te vervallen.

De vraag die alles beheerscht, is deze: wanneer levert eene consignatie voordeel op? En het antwoordt in het algemeen luidt: Indien de haven waarheen het goed geconsigneerd wordt, ook de natuurlijke richting van den handel is.

Het is nu volstrekt niet zoo zeker dat, indien men in Indië de goederen verkoopt, deze ook niet voor het grootste gedeelte naar Nederland zouden komen.

Voor zoover dit wel het geval is, moet ik vooral wijzen op het punt door mijn geachten mede-afgevaardigde uit Rotterdam aangeroerd, het verschil in qualiteit dat in Nederland wordt geapprecieerd. De vraag zou gesteld kunnen worden, of het bijv. verstandig is in eene te Batavia te houden veiling bij voorkeur Preanger-koffie te brengen. Bij Malang-koffie is de qualiteit over het algemeen weinig afwisselend, en of men die op Java of in Nederland verkoopt, het zal op de prijzen weinig verschil uitoefenen. Maar of men Preanger-koffie in Nederland of op Java verkoopt is eene zaak van zeer groot belang, en in verreweg de meeste gevallen zullen de prijsverschillen van de Preanger-koffie in Nederland veel beter tot hun recht komen dan in Indië.

Er is beweerd dat, indien hier in Nederland de Handelmaatschappij misschien hooger prijzen voor hare producten maakt dan particulieren, dit een gevolg is van de conditiën.

Ik wensch de aandacht te vestigen op hetgeen voorkomt in het adres ingekomen van de Vereeniging voor den koffiehandel te Amsterdam en van den goederenhandel te Rotterdam, waar zeer te recht er op wordt gewezen dat de qualiteiten van de Handelmaatschappij als zoodanig bij de koopers hooger in aanzien staan dan die van particuliere verkoopers. En al moge daarvoor een theoretisch te verklaren oorzaak niet te vinden zijn, juist is de opmerking wel. Het gaat met de Handelmaatschappij als met den ouden fabrikant, die langzamerhand voor zijne merken eene zekere vermaardheid heeft verkregen, terwijl zijn nieuwe concurent die dezelfde waar verkoopt minder hooge prijzen kan maken; een particulier importeur bedingt vaak minder voor zijne koffie dan de Handelmaatschappij met de letters N. H. M. op hare koffiezakken.

Ik zou er overigens geen bezwaar in zien om, indien de Regeering voorstelde eene iets grootere quantiteit koffie in Indië te verkoopen, daaraan mijne stem te geven, juist om de onzekerheid van het rendement. Het is niet bepaald te constateeren of het Gouvernement hoogere prijzen in Indië dan wel in Nederland zal maken. Welnu, de meest verstandige tactiek die de Regeering in deze volgen kon ware, dunkt mij, deze, om de producten ten halve te verkoopen in Indië en ten halve in Nederland. Wat de koffie

61ste VERGADERING. — 24 MEI 1893.

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

aangaat is eene sterke uitbreiding van den verkoop bij de kleine oogsten die wij thans hebben, weinig geraden.

De oppositie die zich langzamerhand heeft ontwikkeld tegen het contract met de Nederlandsche Handelmaatschappij betreft in hoofdzaak hetgeen door die maatschappij zou zijn misdreven in haar beheer.

Nu zal ik de eerste zijn om te erkennen dat de Nederlandsche Handelmaatschappij, vooral jaren geleden, heeft getoond niet te bezitten zoodanige commercieele kennis als van een koopman in hare positie mag worden gevergd. Ik zal niet ontkennen dat een 30 à 40tal jaren geleden de Handelmaatschappij den handel in de gelegenheid heeft gesteld om meer voordeel te trekken uit de veilingen dan in het belang van het Gouvernement was. Maar al die verschillende gunsten, die vroeger door de Nederlandsche Handelmaatschappij zijn uitgedeeld, zijn in den loop der jaren gaandeweg verdwenen, en wat is er thans nog van over?

Veel moeite moest de heer Gerritsen zich geven om aan te toonen dat de Nederlandsche Handelmaatschappij het belang van den Staat niet behoorlijk behartigt. En ofschoon ik alle hulde breng aan de moeite die die geachte spreker zich gegeven heeft om inlichtingen in te winnen omtrent de wijze waarop dit minder goed beheer door de Maatschappij geschiedt, ofschoon ik moet erkennen dat in zeer vele opzichten zijne opmerkingen den toets der critiek kunnen doorstaan, toch moet ik aan den anderen kant tot mijn leedwezen te kennen geven dat op vele punten die geachte spreker de zaak niet van den juisten kant heeft bekeken.

Wie zou het niet met hem eens zijn dat het door hem aangehaalde uit de statuten van de Nederlandsche Handelmaatschappij eene dwaasheid is. Het is niet anders dan een overschot van vroegere protectie om de goederen te verdeelen over verschillende plaatsen in Holland, over Schiedam, Dordrecht, Middelburg. Die plaatsen zijn langzamerhand eene soort van koffie-garnizoenen geworden, waar zich gevestigd hebben: agenten, makelaars en misschien, helaas, ook speculanten in koffie; voordeelig voor den verkoop ten behoeve van het Gouvernement zijn die koffie-garnizoenen niet, en het ware te wenschen dat zij zoo spoedig mogelijk opgeheven werden.

Zoo zijn ook verschillende opmerkingen van den geachten spreker wat betreft den verkoop van goederen en de wijze van behandeling daarvan, juist te noemen.

Maar de heer Gerritsen beschuldigt in zekeren zin de Handelmaatschappij er van dat, nu dat lichaam veilingen van koffie houdt, het moeilijk aan de verzoeking zou kunnen weerstand bieden om, indien het tijdstip gunstig daarvoor is, zijne eigen producten aan die van het Gouvernement te doen voorafgaan. Deze beschuldiging verdient de Nederlandsche Handelmaatschappij in het geheel niet en de opmerking getuigt niet van commercieele kennis, wat dit speciale punt betreft. Indien hij de goedheid wil hebben eens na te zien welk eigen aandeel de Handelmaatschappij heeft in de koffie der veilingen, dan zal hij bevinden dat het getal balen die door de maatschappij voor eigen rekening verkocht worden, zoo gering is, dat de invloed daarvan op de prijzen slechts uiterst klein kon wezen, en buitendien, het aanbod van eenige duizenden balen koffie meer of minder is over het algemeen van zoo weinig beteekenis, dat geen importeur daarvoor de belangen van zijn committent behoeft te verwaarloozen.

Over het krediet heeft de vorige geachte spreker gesproken, en ik onderschrijf het door hem gezegde geheel. Wilde de Handelmaatschappij uitsluitend aan prima huizen verkoopen, hare clientèle zou al te beperkt worden! Nederland heeft het voordeel vele goede en solide firma's in koffie te bezitten, maar dat getal is niet zoo groot dat de maatschappij geregeld aan prima huizen alleen den geheelen voorraad van den Staat zou kunnen kwijt raken. De maatschappij verkoopt aan tal van firma's in de groote handelssteden en in het buitenland, waarvan de soliditeit niet onomstootelijk vaststaat. Er is gewezen op de omstandigheid dat de verliezen van de maatschappij klein geweest zijn, maar er zijn tijden geweest dat die verliezen veel grooter waren; en die tijden kunnen in eene crisis zeer zeker terugkomen. Ook de particuliere koopman geeft zijn commissionnair vergoeding voor delcredere, maar zou men daarom meenen dat die commissionnair daartegenover ook groote verliezen moet lijden? Gelukkig niet. Men maakt juist zijn risico voorzichtig.

Bij herhaling is er over geklaagd, dat de maatschappij zekere faciliteiten geeft. Welnu, deze kunnen gewenscht zijn in het belang van kooper en verkooper; het is eene eigenaardigheid in het handelsverkeer, dat de verkooper aan den kooper faciliteiten moet geven, wil hij zijne artikelen een behoorlijken afzet verzekeren. Over het algemeen is overeenstemming tusschen beiden omtrent de voorwaarden van gunstigen invloed op den prijs dien de verkooper bedingt. Eene faciliteit, zegt de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, is gelegen in het $1\frac{1}{2}$ pct. contant. Wie solide is laat $1\frac{1}{2}$ pct. korten, en maakt op die wijze 6 pct. per jaar. Maar ik zou hem willen vragen: gij, die de maatschappij stelt tegenover de particuliere importeurs, weet gij dan niet dat er onder dezen vele zijn die verkoopen niet met 1, maar ook met $1\frac{1}{2}$ pct. contant? Het is eenvoudig eene zaak van convensie. En als de heer Gerritsen meent dat de prijzen der maatschappij daardoor hooger schijnen dan zij in werkelijkheid zijn, dan ben ik het niet met hem eens. Wanneer een importeur aan de markt koffie verkoopt met 1 pct. contant, dan moet de kooper buitendien $\frac{1}{2}$ pct. courtage betalen, die wegvalt als hij koopt in de veiling van de Nederlandsche Handelmaatschappij. De Handelmaatschappij neemt de conditiën aan van de algemeene practijk; ook de particulier, die koffie in veiling verkoopt, vergoedt $1\frac{1}{2}$ pct. voor contante betaling, en ook overigens wordt dezelfde berekening gevolgd als bij de Handelmaatschappij. In zooverre bestaat er hoegenaamd geen verschil.

Eenig verschil is er alleen, wat betreft kleine faciliteiten die de Handelmaatschappij ten gerieve der koopers aanbiedt, maar die zijn niet van zooveel belang dat zij in deze gewicht in de schaal kunnen leggen.

De heer Vrolik heeft zich beklaagd, dat de kostelooze zolderhuur door den Staat wordt betaald, terwijl de heer Gerritsen daartegenover beweert dat de Handelmaatschappij geen faciliteiten geeft, omdat zij de zolderhuur in rekening brengt aan de koopers. De laatste geachte spreker heeft niet geheel gelijk, evenmin als de eerste. Indien de heer Vrolik zegt dat het Gouvernement de vrije zolderhuur betaalt, is dat letterlijk juist, maar het wordt teruggevonden in den prijs.

Elke faciliteit wordt op den duur in den prijs teruggevonden, dat is voor mij een beginsel, waarmede men verplicht is rekening te houden. De heer Gerritsen blijkt niet geheel op de hoogte te zijn, als hij meent dat de goederen niet gedurende eenigen tijd kosteloos op de zolders kunnen blijven liggen. Eenige vrijdom van huur wordt toegestaan, evenals dat in mindere mate het geval is bij particulieren.

Voorts zegt de heer Gerritsen — en dat is een betrekkelijk nieuw gezichtspunt — de Handelmaatschappij zou zich de moeite kunnen besparen om door makelaars de koffie te laten verkoopen. Ik noodig dien geachten spreker uit om eens na te gaan de veilingen die gehouden worden niet van de Handelmaatschappij, maar van particulieren, en niet in Nederland alleen, maar in de geheele handelswereld, en hij zal zien dat makelaars daarbij altijd te pas komen. Het spreekt vanzelf dat de makelaar de onzijdige tusschenpersoon is, aan wien men behoefte heeft voor het beslechten van geschillen omtrent qualiteit en conditiën.

Hoe zou het anders gaan als het denkbeeld van den heer Gerritsen eens werd verwezenlijkt en het Gouvernement zelf als verkooper wilde optreden!

Hoe aangenaam zou dan de verhouding tusschen kooper en verkooper worden, als er geschillen ontstonden.

Wij zijn ongelukkig nog niet zoo ver dat de administratieve rechtspraak geregeld is. Kon ik den administratieven rechter reeds aanwijzen, ik zou hem willen uitnoodigen,

om zich op eene grondige studie van deze materie bij voorbaat toe te leggen, want hem zou dan zeker de beslechting worden toevertrouwd.

Ook het sorteeren in verband met de courtage is door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden ter sprake gebracht. Deze is van meening, dat de makelaars voor de particulieren sorteeren, en toch niet meer in rekening brengen dan de makelaars van de Nederlandsche Handelmaatschappij, die zelve sorteert. Ook de particulier immers betaalt bij veiling 1 pct. (of bij verkoop ondershands $^1/_2$ pct., terwijl dan ook $^1/_2$ pct. wordt vergoed), maar de makelaar is tot sorteeren verplicht. Ja, maar de heer Gerritsen vergeet, dat in het geval, dat de particulier de tusschenkomst van den makelaar gebruikt, bovendien $^1/_4$ pct. door den makelaar wordt berekend voor sorteerloon; het gaat niet kosteloos, het wordt wel degelijk berekend, terwijl de maatschappij hiervoor niets aan den Staat in rekening brengt.

Onder de opmerkingen van den heer Gerritsen heeft er mij ten slotte nog eene getroffen. Hij vraagt: waar blijft het 1 pct. registratierecht? Hij vindt in de staten, die ons zijn overgelegd, een zeker bedrag voor registratierechten en onder de onsplitsbare onkosten vindt hij een bedrag voor veilingskosten, welke beide bedragen lager zijn dan het 1 pct. dat in rekening wordt gebracht aan de koopers. Verantwoordt de Nederlandsche Handelsmaatschappij nu niet dat verschil?

Indien hij de berekening van de te verkoopen koffie nagaat die ieder jaar wordt overgelegd bij de Indische begrooting, dan zal hem blijken, dat daarin het bedrag ten volle wordt verantwoord. Voor veilingskosten wordt 1 pct. getrokken bij het bedrag door de koopers te betalen en aan den Staat komt dat bedrag ten goede; daaronder zijn registratierechten, griffiekosten, kosten van het opmaken van notitiën en dergelijke, zooals advertentiën, begrepen. Natuurlijk is het verschil tusschen deze kosten en 1 pct. ten gunste van den verkooper, ten gunste van de Nederlandsche Handelmaatschappij, ergo van den Nederlandschen Staat; in plaats van een nadeel, is het nog een voordeel, waarop de heer Gerritsen niet gerekend heeft.

De Minister is lastig gevallen over de onvolledigheid waarmede hij verschillende opmerkingen in de Memorie van Antwoord heeft behandeld.

Er is hem eene grief van gemaakt door een der vorige sprekers, dat hij niet nauwkeurig genoeg heeft nagegaan op welke wijze de Nederlandsche Handelmaatschappij de belangen van den staat behartigt. Ik vind integendeel, dat de wijze waarop de Minister de opmerkingen van de Kamer heeft beantwoord een woord van erkentelijkheid verdient. Bij eene vorige gelegenheid is herhaaldelijk aangedrongen op specificatie van de onsplitsbare onkosten in Nederland, maar die is nooit gegeven. Deze Minister heeft zich beijverd daaromtrent de noodige cijfers bijeen te brengen. Ik geloof niet, dat het den Minister mogelijk zou geweest zijn die nauwkeuriger te geven. Wanneer men eenmaal een commissionnair heeft, dan moet men dien commissionnair eenigszins vertrouwen. Nu heeft men in den laatsten tijd wel gezegd: »de Nederlandsche Handelmaatschappij verdient geen vertrouwen"; welnu, men geve hem dan zijn ontslag, maar dan stel ik den leden, die zulks wenschen, tot taak, om aan te wijzen wie haar als commissionnair vervangen zal. Ook mij heeft de rubriek kassiersloon, waarop de heer Plate wees, getroffen. Ik weet niet of het den Minister mogelijk zal zijn daarvan eene uitlegging te geven, maar aannemelijk komt mij de volgende verklaring voor. De maatschappij verkoopt naar kleinere plaatsen van het binnenland en geeft daarbij wellicht betalingsfaciliteiten aan de koopers; het is mogelijk, dat het betrekkelijk geringe bedrag aan kassiersloon het percentage is dat aan de verschillende kassiers moet worden betaald voor het incasseeren van wissels. Het bedrag is echter in verhouding tot het zeer hooge bedrag van de geheele rekening niet van dien aard om daartegen ernstige bedenkingen te kunnen maken.

Evenals bij de behandeling van de stoomvaartcontracten zijn weder de heeren Vrolik en Gerritsen onmiddellijk gereed om, óf bij den Minister aan te dringen op uitstel van behandeling, óf aan deze Kamer de verwerping van de contracten aan te bevelen. Indien er een contract te bestrijden valt, vindt men den heer Vrolijk altijd op de eerste plaats en het is zeker voor de verdedigers van zulke overeenkomsten aangenaam om zulk een loyaal tegenstander tegenover zich te zien. Ter besparing van tijd zou ik den Minister toch wel een raad willen geven. Indien de Regeering aanleiding mocht vinden om nog vele contracten aan de Kamer voor te leggen, dan zou ik haar namelijk in overweging willen geven den heer Vrolik eene nieuwe betrekking aan te bieden, waarbij hem wordt opgedragen die contracten vooraf na te gaan; dat zou later der Regeering veel moeite besparen. Behalve die eervolle taak is voor hem misschien nog eene andere weggelegd, namelijk die van te staan aan het hoofd van het korps ambtenaren, dat zou hebben te regelen sorteering en verkoop van de koffie. Er werd mij een denkbeeld aan de hand gedaan betreffende de organisatie van zoodanig korps ambtenaren. Men zou namelijk de verschillende personen, die aan het Departement van Buitenlandsche Zaken worden opgeleid voor den consulairen dienst, als staf aan den heer Vrolik kunnen toevoegen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, zelfs dan vrees ik, dat het korps ambtenaren nog niet de eigenaardige, hoogstnoodige handelskennis zou verkrijgen, voor eene behoorlijke behandeling van zaken. In de handelswereld is men geroepen voeling te houden met de daar geldende meeningen. Met het oog nu op hetgeen op de koffiemarkten omgaat, op de omstandigheden, die zekere eischen stellen aan het sorteeren der veilingen, waardoor ook de prijzen kunnen worden geïnfluenceerd, mag men hier niet te doen hebben met een log lichaam, dat zich belast met de uitvoering van orders zonder te weten wat met die uitvoering gemoeid is. En het gevaar van zoodanig lichaam te scheppen, loopt men, wanneer men de zaak geeft in handen van Staatsambtenaren. Zoolang dezen nog *niet* zijn belast met eene taak van handel of industrie, worden zij door sommigen uitstekend bevoegd geacht, maar zoodra zij daarmede belast zijn, en er bijv. eens sprake is van hunne commercieele opvatting bij aanbestedingen of contracten, is deze Kamer de eerste om op hunne handelingen aanmerking te maken. Mij werd van de wijsheid van bestuurspersonen in dergelijke zaken dezer dagen een merkwaardig staaltje medegedeeld. Wanneer het Gouvernement in Indië tin noodig heeft, dan neemt het dit niet daar waar het voor het grijpen ligt, maar het betrekt dit opzettelijk uit Nederland, waarheen het eerst door hetzelfde Gouvernement is verzonden.

Welnu! zoolang het bestuur nog niet zoo commercieel ontwikkeld is dat dergelijke zaken onmogelijk zijn, dunkt het mij gewaagd het de gewichtige taak van een commissionnair toe te vertrouwen. Men vergete niet dat om goede prijzen te bedingen er eene goede verstandhouding moet zijn tusschen kooper en verkooper. En nu zou zij niet slechter kunnen worden dan bij een optreden van den Staat zelf als verkooper.

Ik hecht aan deze laatste opvatting zoo veel gewicht, dat, ofschoon ik erken dat door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden een aantal opmerkingen zijn te berde gebracht van groote waarde, die invloed mogen uitoefenen op het oordeel van den Minister bij zijne verdere verhouding tot de Nederlandsche Handelmaatschappij, ik, bijaldien ik goederen had te consigneeren, mij wel tweemaal zou bedenken, alvorens ik den heer Gerritsen met zijne commerciele denkbeelden als commissionnair zoude aannemen.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat het juist van de Kamer is gezien om over de vraag: wat voordeeliger is, de gouvernementsproducten hier of in Indië te verkoopen, heen te glijden.

Die zaak kan gerust in het midden blijven bij de behandeling van dit contract. Zoo eenvoudig als de zaak

door een der geachte sprekers werd voorgesteld, is zij echter zeker niet.

Er is een beroep gedaan op den heer H. P. J. van den Berg, die zou hebben geleverd een uitstekend pleidooi ten betooge dat verkoop in Indië voordeeliger is. Welnu, wat verklaart diezelfde ook door mij zeer geachte schrijver, nadat hij zijn stuk gerectificeerd had op een punt, waaromtrent hij eene vergissing had begaan, en opgemerkt had dat volgens zijn laatste berekening er voor den verkoop in Nederland een voordeelig verschil zou zijn van $6^4/_{10}$ cent, dat echter, naar hij meende, door nog andere omstandigheden in aanmerking te nemen weder zou verdwijnen? Hij zegt dat hij er te meer door bevestigd is in zijne conclusie, dat »de opbrengst bij verkoop in Indië of Holland zoo weinig verschilt, dat men gerust mag zeggen dat die in beide gevallen op den duur gelijk staat".

Wanneer men dit een krachtig pleidooi noemt voor het voordeelige van verkoop in Indië, dan geloof ik dat twijfel geoorloofd blijft.

Nadat de quaestie reeds herhaaldelijk onderzocht was, maakt zij op het oogenblik opnieuw een onderwerp van onderzoek bij de Regeering uit.

Ik kom nu tot den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, die ons, ik geef dit gaarne toe, een tijd lang op interessante wijze heeft beziggehouden, maar die tot eene conclusie kwam, welke de zaak voor mij heel gemakkelijk maakt.

Die geachte afgevaardigde zeide: ik zal niet tegen het contract stemmen, omdat ik de commissie te hoog acht, niet omdat ik meen dat een ander commissionnair het werk beter zou doen, maar omdat gedurende den loop van het contract geen proef kan worden genomen met de opleiding van een korps ambtenaren om de producten hier in Nederland te verkoopen.

De heer Gerritsen behoort onder degenen, die meenen, dat het voordeeliger is de producten in Indië te verkoopen, en heeft te dien opzichte een dilemma gesteld, waaruit hij meent dat het bewijs voor die stelling *luce clarius* zou voortvloeien.

Ik ben niet van die meening, maar wanneer men zich op het standpunt van den geachten afgevaardigde plaatst, dan kan men, dunkt mij, geen bezwaar hebben tegen dit contract, dat den weg geheel vrijlaat, terwijl hetzelfde niet gezegd kan worden van de proef, die de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden wenscht te nemen, hetzij dan met of zonder kweekschool; een proef, die in ieder geval heel wat geld zou kosten en menschen in dienst zou doen nemen, waarvan men zich niet maar weder zoo terstond zou kunnen ontslaan.

Overigens, Mijnheer de Voorzitter, meen ik, na de toelichting, door mannen, die op handelsgebied veel beter tehuis zijn dan ik, gegeven, hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden werd aangevoerd voor zijne stelling, dat het Gouvernement met behulp van ambtenaren zelf de consignatie en den verkoop zou kunnen bezorgen, met stilzwijgen te mogen voorbijgaan. Alleen waar de geachte afgevaardigde, trachtte aan te toonen, dat voor hetgeen de Maatschappij ten behoeve van den verkoop der producten hier te lande verrichtte, geen bijzondere handelsbekwaamheid werd vereischt, wil ik vragen, of men, aan de hand van den geachten afgevaardigde voortgaande, niet tot de conclusie zou komen dat de handel in elk opzicht zoo gemakkelijk is, dat ieder zich op dit gebied wel zou kunnen wagen. En toch leert de ondervinding, dat dit volstrekt niet het geval is.

Een enkel onderdeel van hetgeen de Handelmaatschappij te verrichten heeft, door andere sprekers niet behandeld, wil ik even aanroeren. De geachte afgevaardigde betoogde dat het in ontvangst nemen der producten in Indië zulk eene eenvoudige zaak is, en met het aan boord brengen der producten zeer goed de pakhuismeester zou kunnen worden belast. Weet de geachte afgevaardigde echter welke andere werkzaamheden op den pakhuismeester rusten en hoeveel hem zonder eenige contrôle zou mogen worden overgelaten? Het geldt hier eene bemoeiing waarvoor eene groote mate van eerlijkheid, nauwgezetheid en ook zorgzaamheid wordt vereischt.

De Indische Regeering heeft, dit kan ik verklaren, in den laatsten tijd met de meeste zorg overwogen waar er nog in Indië zou kunnen bezuinigd worden. Ook de vraag of de Indische producten op voordeeliger wijze te gelde zouden zijn te maken, heeft een punt van zeer ernstige overweging bij haar uitgemaakt, maar het middel, door den geachten afgevaardigde aan de hand gedaan, is niet bij de Indische Regeering opgekomen.

Even volgende, wat de geachte afgevaardigde aanvoert, mag ik mij niet ontslagen rekenen een enkel woord te zeggen tot waardeering van den steun, die de Regeering sinds tal van jaren bij de Handelmaatschappij heeft gevonden, en die ook door mijne voorgangers steeds is erkend.

De geachte afgevaardigde zeide, toen er gesproken werd van faciliteiten: »Jawel, maar die geeft de Maatschappij onverplicht."

Juist, omdat zij meer doet, dan strikt genomen van haar als plicht zou kunnen worden gevorderd, omdat de Handelmaatschappij met onkreukbare eerlijkheid en met eene toewijding de zaken behandelt, alsof het hare eigene gold, wordt er door de Regeering prijs op gesteld, dat de relatie met de Handelmaatschappij blijft bestaan.

En wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt, dat het niet zonder gevaar is, dat de commissionnair zelf zaken drijft in dezelfde producten, dan mag ik toch, al ben ik zelf leek op handelsgebied, vragen, hoe het mogelijk zoude zijn, dat de Handelmaatschappij zich bevoordeelde bij den loop van zaken, zooals die ingevolge haar advies plaats heeft?

De geachte afgevaardigde zegt: de Handelmaatschappij voert zelf koffie aan, kan die koffie verkoopen vóór de veiling der gouvernementskoffie en zoodoende geld verdienen. Maar zij staat in dit opzicht in dezelfde positie als ieder ander. Wanneer de Handelmaatschappij adviseerde de koffie te limiteeren en op te houden, en dus alleen wist wat er gebeuren zou en de geheele handelswereld om haar heen niet, dan zou zij er misschien voordeel van kunnen hebben, met de veiling te zijn belast, maar dit heeft zij nooit gedaan. Steeds heeft zij er zich met hand en tand tegen verzet, dat van de prospectussen der veilingen werd afgeweken. Iedereen weet wat er gebeuren zal, even goed als de Handelmaatschappij. Waarin is nu het middel gelegen om zich te bevoordeelen? Deze vraag durf ik gerust aan den geachten afgevaardigde stellen.

Wat de sorteering betreft, Mijnheer de Voorzitter, daarover heeft de geachte afgevaardigde uit Rotterdam reeds gesproken. De sorteering heeft onder het toezicht en de verantwoordelijkheid der Handelmaatschappij plaats en van verschillende onpartijdige zijden heb ik gehoord, dat inderdaad de hooge prijzen, die voor de koffie betaald worden, voor een goed deel aan hare sorteering te danken zijn.

Het punt der faciliteiten werd reeds door den geachten vorigen spreker met gezag behandeld. Ik herhaal dat de meening geheel onjuist is, dat alleen aan prima handelshuizen krediet wordt verleend; de kruidenier geniet dezelfde faciliteiten. Trouwens indien de handel zich in het algemeen had te beklagen over de wijze, waarop de Handelmaatschappij veilt, zouden zich voorzeker meer organen tegen dit contract hebben doen hooren, dan de geachte spreker alleen. De belanghebbenden zouden tegen het onderwerpelijk contract zijn opgekomen, wat voorzeker het meeste gewicht in de schaal zou hebben gelegd.

Dat de Handelmaatschappij gelegenheid geeft de koffie gedurende langer tijd op hare zolders te laten dan andere handelaars, heeft de geachte afgevaardigde reeds medegedeeld.

Consequent in zijn stelsel, met opzicht tot het contract, bepaalde de geachte spreker zich tot het aanvoeren van enkele punten, die hij der Regeering in overweging gaf wanneer het contract wierd goedgekeurd. Gaarne zal ik die nogmaals overwegen; verschillende waren mijne aandacht niet ontgaan. Bij een leek — en als zoodanig spreek ik — komt natuurlijk de vraag op waarom men door

middel van een makelaar moet koopen, of het niet in het belang der prijzen ware, dat ieder het recht had zonder tusschenpersoon te koopen. Deze vraag heb ik niet alleen aan de Handelmaatschappij maar ook aan andere deskundigen voorgelegd, en het antwoord was: Rien n'est souvent plus vrai que l'invraisemblable. Bij de tegenwoordige organisatie brengen de veilingen meer op dan anders het geval zou zijn.

Ten aanzien van de posten voor registratie refereer ik mij aan hetgeen de heer Hintzen heeft gezegd.

Omtrent het veilen op verschillende plaatsen moet ik den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden doen opmerken, dat zijne voorstelling, als zoude koffie naar Middelburg en elders worden gezonden met het vooruitzicht dat zij terstond weder naar Amsterdam of Rotterdam zal worden verscheept, niet geheel gerechtvaardigd wordt door de hoeveelheden op de kleinere plaatsen geveild.

In Schiedam zijn in 1891 10 004 balen, in Middelburg 15 000 balen verkocht.

De geachte spreker heeft ook gevraagd, wat op de rekening het kassiersloon te beteekenen had. Mag ik even voorlezen wat de Handelmaatschappij daaromtrent vroeger heeft verklaard? De geachte spreker, de heer Plate, die mij eenig uitstel voor het antwoord gaf, zal het wel niet onvoorzichtig vinden, dat ik dit nu reeds doe.

» Wat het kassiersloon betreft, is het wel niet denkbaar, dat de aanzienlijke opbrengst der Gouvernements-consignatie-producten, welke voor een goed deel aan buiten de twee groote handelssteden gevestigde kooplieden of winkeliers wordt verkocht, zonder de hulp van kassiers ingevorderd zou kunnen worden."

De scherpzinnige spreker uit Rotterdam krijgt hier koren op zijn molen.

» En hoezeer de risico, aan het bezigen dier tusschenkomst wellicht in sommige gevallen verbonden, uit den aard der zaak, op grond der ons toegestane procenten voor commissie-delcredere, geheel door ons wordt geloopen", (alweer een bewijs dat het delcredere niet alleen eene ijdele klank is, zooals men beweert) » kunnen wij het evenmin onwettig als onbillijk achten, dat de kosten der incasseering door den Staat worden gedragen; zooveel is althans zeker, dat, wanneer ter voorkoming der thans noodzakelijke tusschenkomst van kassiers, ten aanzien van de storting der ons verschuldigde gelden, andere voor de koopers meer bezwarende maatregelen moesten worden genomen, het geldelijk nadeel hiervan door den Staat in de mindere opbrengst der producten zou worden teruggevonden en, hoezeer niet onder cijfers te brengen, nochtans belangrijk grooter zijn zou dan de kosten van het kassiersloon."

In Maart 1878 voerde zij het volgende daaraan toe: » Zonder in het uiterste te vervallen van ons stipt aan de veilconditiën te houden en alleen betaling in wettige betaalmiddelen bij onze kantoren alhier te Rotterdam, Schiedam, Dordrecht en Middelburg aan te nemen, — met wering van alle kassiersbriefjes, assignatiën en wissels — zouden wij ons ongetwijfeld verplicht zien den koopers niet langer toe te staan ons papier in betaling te geven, dat eerst na den uitersten betalingstermijn vervalt, waarop door ons in rekening-courant disconto berekend wordt, en voor de incassering waarvan de hulp van kassiers niet kan vermeden worden. Van die bevoegdheid wordt een ruim gebruik gemaakt zoowel door de in Amsterdam en Rotterdam als in de provinciën gevestigde koopers, omdat het vooral voor de groote koopers, die vaak in verband met hun crediet er bezwaar in vinden om wissel van geringe bedragen bij de Nederlandsche Bank of elders ter disconteering aan te bieden, bijzonder geriefelijk is al hun papier in portefeuille zoowel kort als nog lang loopend, voor zoover noodig aan ons in betaling te kunnen geven voor in veiling gekochte koffie of tin en daarvoor in rekening-courant gecrediteerd te worden onder berekening van disconto."

Met opzicht tot pakhuishuur en brandassurantie bracht de Handelmaatschappij het volgende in het midden:

» Als aanvoerders van groote hoeveelheden goederen moeten wij zorg dragen steeds voldoende en zoo geschikt mogelijke pakhuisruimte te onzer beschikking te hebben.

» De belangen van den Staat, aan wien die goederen voor een zoo belangrijk deel toebehooren, zijn in deze identiek met de onze en laten zich daarvan niet afscheiden. Wanneer bijv. eene lading koffie uit Nederlandsch-Indië voor ons wordt aangebracht, ten deele voor rekening van den Staat en ten deele voor de onze of die van derden, wordt die op de daarvoor meest geschikte plaats opgeslagen. Gaat nu, na den bij de veilconditiën gestelden termijn, de zorg der bewaring voor rekening der koopers op ons over, dan wordt met den vroegeren of lateren afhaal der koffie rekening gehouden, om al dan niet de zolders met nieuwe ladingen aan te vullen, zoodat de door ons ingehuurde ruimte zooveel mogelijk benuttigd en de kosten tot het noodzakelijke teruggebracht worden. De betaalde pakhuishuren worden zoo nauwkeurig mogelijk over de verschillende belanghebbenden verdeeld en zorg gedragen, dat door de geschiktste cumulatie de Staat geenszins de lijdende partij is, doch het is wel niet mogelijk een juisten maatstaf aan te geven, aan welke deze bewering kan worden getoetst.

» Ten aanzien der verzekering tegen brandschade geldt ongeveer hetzelfde en ook in deze zou de afscheiding der posten voor rekening van den Staat van de onze, voor eerstgenoemde niet voordeelig zijn. In den regel geschiedt de verzekering voor den langsten voor goederen gebruikelijken termijn en de premie van $^{4}/_{20}$ percent is, ten gevolge eener reductie van de daaronder begrepen provisie van den assurantie-bezorger, lager dan door anderen wordt voldaan."

Ik geloof dat de opmerkingen, die de geachte spreker aan de aandacht van de Regeering onderwierp, overigens op dit oogenblik geen behandeling vereischen. Voor zoover ze niet reeds onder de aandacht van de Regeering zijn gevallen, zal er nog speciale aandacht aan worden gewijd.

Nog een enkel woord aan den heer Vrolik.

Deze geachte spreker had willen ontvangen een volledig overzicht van alle uitgaven. Ik dacht dat wanneer ingevuld werd de conceptstaat dien het Voorloopig Verslag had voorgelegd, de geachte spreker al heel tevreden zou zijn. Het doet mij leed dat hij in zijne verwachting is teleurgesteld, maar ik geloof toch dat ik zijne teleurstelling nog wel eenigszins temperen kan. Door hem werd opgemerkt, dat er staat: andere kosten in Indië, en dat daaruit blijkt dat er nog andere kosten in Indië worden gemaakt, die niet op den staat zijn te vinden en daarop hadden moeten voorkomen. Dat zijn evenwel geen kosten, waar de Handelmaatschappij mede te maken heeft. In Indië worden bijv. betaald f 15 bij de inlevering in het pakhuis; dan krijgt men de kosten van het vervoer van het inleveringspakhuis naar het strandpakhuis, waar ook pakhuismeesters moeten zijn, enz. Dit zijn toch uitgaven, waarin de geachte spreker allerminst op dit oogenblik belang kan stellen.

Dan vond de geachte spreker niets van de korting voor contante betaling op den staat, waar alleen gesproken wordt van de bruto opbrengst. De bruto opbrengst is het cijfer dat ontvangen wordt, en daarvan is de korting afgehouden.

Dan is de geachte spreker teruggekomen in zeer heusche bewoordingen, die ik gaarne wil erkennen dat ik niet verdiend had, op eene quaestie die wij vroeger gehad hebben, namelijk die, wat voordeeliger is, het vervoer per zeilschip of per stoomboot. Bepaald verband tusschen dit contract en die quaestie bestaat er wel niet, maar de Voorzitter zal mij wel willen veroorlooven met een enkel woord den geachten afgevaardigde op dit punt te beantwoorden, en hem onder aanbieding van de noodige berekeningen, die ik hier voor mij heb, de verzekering te geven, dat ook voor het deel der producten, dat het Gouvernement voor eigen rekening assureert, het vervoer per zeilschip duurder zou uitkomen dan per stoomschip. Het volgt uit de berekening van de in de laatste jaren werkelijk geleden schaden.

Ik hoop hiermede beantwoord te hebben wat ik te beantwoorden had.

61ste VERGADERING. — 24 MEI 1893.

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

De heer **Gerritsen**: Ik zal rekening houden met de stemmen die ik zooeven van de andere zijde hoorde en dus buitengewoon kort zijn in de wederlegging van enkele opmerkingen, waartoe ik meen verplicht te zijn ook om de wijze waarop de bestrijding van mijne argumenten heeft plaats gehad. Ik zal de punten daarom even opnoemen en er onmiddellijk aan toevoegen wat ik ten aanzien daarvan heb op te merken.

Wat den verkoop in Indië betreft, daaromtrent was de heer Hintzen al iets gemakkelijker dan zijn voorganger, de heer Plate; en ik geloof ook dat de heer Hintzen de zaak anders zal inzien, wanneer hij rekening houdt met de feitelijke toestanden.

De heer Plate spreekt over veilingen, die te Batavia zouden plaats hebben, waardoor een en-gros-prijs zou verkregen worden. Hij sprak van verstoring der telegraaf en andere oorzaken, die er toe kunnen medewerken om de prijzen in Indië te doen dalen; maar diezelfde omstandigheden kunnen ook hier voorkomen en zullen dan ook de prijzen in Nederland kunnen doen dalen; dit argument kan voor beide plaatsen gelijkelijk gelden.

Waar het op aankomt is, dat wij een gezonden toestand verkrijgen en indien die thans gezond is, dan zullen ook de producten, wanneer zij in Indië geveild worden, naar hier komen. Bovendien zou men niet zien gebeuren wat een ander koopman uit Rotterdam in 1870 schreef, te vinden in het » Tijdschrift van Nederlandsch-Indië" van 1870 I, op pag. 399, namelijk:

»Het ter kwade ure uitgedachte consignatie-stelsel, dat de levenssappen heeft onthouden aan Indië's handel en dien van Nederland ten vloek is geworden."

De laatste opinie deel ik niet, maar wat het eerste betreft geloof ik dat het in het belang van Nederland en Indië zou wezen, wanneer de verkoop in Indië werd uitgebreid.

Er is veel afgegeven op den verkoop door ambtenaren hier; maar heeft de verkoop in Indië dan niet plaats door gouvernementsambtenaren, en heeft men ooit hooren klagen dat die verkoop met minder zorg geschiedde, dan die hier te lande door de Handelmaatschappij plaats heeft?

Ik herinner er aan dat, behalve de uitspraak van Hendrik Muller in 1870, vijf en twintig jaren geleden door de Kamers van koophandel van Amsterdam, Rotterdam en Leiden bij de Staten-Generaal gerequestreerd werd tot opheffing van het consignatie-stelsel. Ik bevind mij dus in nog al goed gezelschap, waar ik blijf aandringen op geleidelijke uitbreiding van den verkoop in Indië.

De heer Plate heeft mij betwist dat de behandeling, de opslag, de sorteering enz. niet geschiedde door het Blauwhoedenveem; hij meende dat het in Rotterdam geschiedde door de maatschappij zelve; in Amsterdam blijf ik volhouden dat het geschiedt door het Blauwhoedenveem. Het Blauwhoedenveem ontvangt van de maatschappij het cognossement en zorgt voor alles wat de behandeling der goederen aangaat, tot op het oogenblik van de veiling.

Dit is trouwens van de Regeeringstafel ook niet bestreden. Wel heeft de geachte spreker de hilariteit der Vergadering opgewekt met te zeggen: Staatsambtenaren zullen te beoordeelen hebben of al dan niet krediet zal verleend worden!

Neen, Mijnheer de Voorzitter, er valt niets te beoordeelen, wanneer van Regeeringswege de verkoop hier geschiedt.

Goederen die verkocht zijn, kunnen afgehaald worden tegen overgave van ceelen. Die zaak is eenvoudig, en het verleenen van krediet heeft daarmede niets te maken, want er moet betaald worden bij het ontvangen der ceelen.

De geachte spreker zegt: gij spreekt van 5 millioen, die in 10 jaren verdiend zijn, maar in toekomstige jaren kunnen kleinere winsten komen en dan zullen de verdiensten niet meer dan 3 à 4 ton bedragen. Maar is de provisie reeds voor dit jaar niet van dien aard, dat ruim een half millioen verwacht kan worden?

Dan vraag ik: bestaat er vooruitzicht dat de oogst altijd zoo klein zal blijven, en niet weder langzamerhand zal stijgen zoodat het gemiddelde der provisie van de laatste 10 jaren kan bereikt worden?

De heer Hintzen gewaagde van eene beschuldiging die door mij tegen de Handelmaatschappij was uitgesproken.

Zoo iets heeft zeker niet gelegen in mijne bedoeling, die geen andere is geweest dan de aandacht des Ministers te vestigen op verschillende zaken die de Handelmaatschappij behartigt op eene wijze die ik niet acht overeenkomstig 's lands belang. Ik heb verschillende zaken genoemd en zeg er den Minister dank voor dat hij heeft toegezegd te zullen overwegen in hoeverre op voordeeliger wijze verkoopingen hier te lande zullen kunnen plaats hebben.

Ik heb voortdurend betoogd, zonder dat het tegengesproken is geworden, dat in de $1\frac{1}{2}$ pct. commissieloon geen *delcredere* schuilt, maar dat die betaald wordt door den Staat, omdat voor contante betaling eene korting wordt toegestaan die door den Staat wordt in rekening gebracht.

Een solide koopman die 6 pct. per jaar kan maken betaalt contant en wanneer de koopman niet solide is maakt de Handelmaatschappij gebruik van de conditie om met korting van $1\frac{1}{2}$ pct., contante betaling te vorderen.

Maar als gij er den makelaar tusschen uit neemt, komt gij tot een heel ander stelsel, heet het, en de heer Hintzen beveelt mij aan eens naar eene veiling te gaan om te zien welk eene rol daarbij de makelaar vervult. Zeker, die rol is groot maar... niet ten behoeve van den verkooper, maar van den kooper. Ik wensch dat de Regeering optrede als verkoopster en dat er geen courtage worde gegeven.

Maar kan dat, vraagt men, zonder makelaar?

Ik weet niet of men bij eigen verkoop er geheel buiten kan, maar meent men dat er commercieele hulp moet worden verleend, welnu, dan kan men den makelaar er nog altijd inhalen, maar onder de bestaande omstandigheden acht ik het niet gerechtvaardigd zulk een courtage aan den makelaar toe te staan, zonder dat hij er iets voor doet.

Ik kan verder niet deelen in den lof dien de Minister wordt toegezwaaid voor het licht dat hij in de stukken heeft ontstoken. Ik heb dat met feiten aangetoond en het verbaasde mij te hooren dat de heer Hintzen alles zoo helder uiteengezet acht.

Ik heb een aantal vragen tot den Minister moeten richten om tot recht begrip te geraken van de staten opgenomen in bijlagen A en B, als de hoeveelheid aangevoerde goederen per jaar enz.

De geachte spreker heeft reeds voor eene betrekking beschikt over den heer Vrolik en zou van mijn persoon geen gebruik willen maken als commissionnair. Dat verheugt mij, en nog meer verheugt het mij dat hij over mij niet te beschikken heeft, want ik zou weinig lust hebben bij hem in dienst te treden.

De Minister heeft in den beginne nagenoeg juist weergegeven wat mijn standpunt in deze quaestie was, alleen heeft hij wat te veel den nadruk gelegd op het nemen van eene proef. Ik heb gezegd, dat ik niet zou wenschen, dat de Regeering tot 1899 de vrijheid zou prijsgeven om voor eigen rekening aan te voeren en te verkoopen. Ik heb daaraan toegevoegd: zelfs moogt gij, als gij dit contract sluit, geene proef met dat stelsel nemen. Nu zegt de Regeering: gij hebt daarvoor tal van personen aan te stellen, want gij wilt toch aan de tegenwoordige pakhuismeesteren niet nog bovendien opdragen die goederen te doen verzenden van de pakhuizen naar de schepen. Ik stel mij ook niet voor, dat de f 1 680 000, die thans door de Regeering worden betaald, geheel zullen worden bespaard, maar wel stel ik mij voor, dat het personeel, dat onder pakhuismeesteren werkzaam is, zou kunnen worden uitgebreid, zoodat de gouvernementsgoederen van uit hare pakhuizen aan boord der schepen zouden kunnen worden geleverd. Daardoor zou eene zeer groote besparing kunnen verkregen worden. Dit brengt mij tot een punt waaromtrent ik zeer gaarne eene inlichting van den Minister zou willen ontvangen. De Minister heeft nog niet verklaard de gemiddelde hooge kosten in Indië van 33,7 ct., terwijl het

aan boord brengen van de producten voor particulieren hoogstens 25 ct. per pikol bedraagt.

In de laatste jaren zijn de kosten voor het Gouvernement voortdurend opgeloopen, zoodat er reeds 47 ct. per pikol is betaald. Dit geeft een buitengewoon groot verschil met hetgeen de particulieren betalen, vooral waar het over groote hoeveelheden loopt.

En nu de faciliteiten. Ik heb wederom van vele kanten gehoord, dat er faciliteiten gegeven worden, maar ik heb niet begrepen wat door de verschillende sprekers daarmede bedoeld wordt. Er is geen enkele faciliteit, die door de Handelmaatschappij gegeven wordt, of zij wordt door het Rijk bekostigd. Iedere faciliteit ten aanzien van opslag, van het op zolder houden gedurende vier weken, ten aanzien van de korting voor contante betaling, wordt door de Regeering betaald. Zoo is het ook met de $1^1/_2$ percent, die toegestaan wordt voor contante betaling gedurende 32 dagen, want de Handelmaatschappij brengt ze den Staat in rekening. Verleent zij krediet, dan doet zij dat uitsluitend aan prima huizen en geen derde- of vierde-handshuizen, zooals de Minister meent. De Handelmaatschappij verleent zeer gaarne zulk krediet. Want dan behoudt zij die $1^1/_2$ percent, die uit 's Rijks kas betaald wordt voor zich zelf.

Ten slotte nog eene enkele opmerking over het kassiersloon. Indien ik mij niet bedrieg, heeft de Minister een document voorgelezen uit het jaar 1875, toen de Nederlandsche Bank nog niet overal in het land correspondentschappen en agentschappen had gevestigd, dus toen er voor het in rekening brengen van het kassiersloon misschien nog iets te zeggen was, maar wanneer men in de veilconditiën leest: de betaling moet geschieden ten kantore van de Handelmaatschappij of hare agenten, dan blijft het voor mij onverklaarbaar dat de Handelmaatschappij kassiersloon in rekening brengt aan de Regeering.

Alvorens te eindigen, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik nog slechts aan te merken dat ik ten aanzien van zeer gewichtige quaestiën geen antwoord heb ontvangen van den Minister. Ik verlang dan ook niet onmiddellijk daaromtrent inlichtingen, indien ik slechts de toezegging mag ontvangen, dat de Minister de cijfers, die ik heb gegeven omtrent de kosten die particulieren betalen voor opslag enz. eenige aandacht wil schenken en trachten zal dat van Regeeringswege niet meer worde betaald dan particulieren daarvoor moeten uitgeven.

Ik herhaal voorts nog eens vrijstelling van registratierecht wenschelijk te achten, omdat ik meen dat het niet goed is gezien om met de eene hand te geven wat men met de andere terugneemt. Bij dat geven en nemen blijft er allicht tusschen de eene en de andere hand wat hangen en ik blijf daarom meenen dat het beter is om in navolging van andere verkoopers geen percent veilingskosten boven den koopprijs te laten betalen. Omtrent de hoogere kosten in Indië twijfel ik niet of de Kamer zal daaromtrent nog eenige inlichtingen ontvangen.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Plate heeft gezegd dat het wenschelijker zou zijn ons te houden aan het cijfer van f 400 000 als het waarschijnlijke commissieloon van de toekomst, dan te spreken van 1/10 van f 5 117 000. Ik wensch hem echter te bemoedigen door hem te verwijzen naar hetgeen de Regeering ons zelve omtrent dit punt mededeelt op bladz. 3 van de Memorie van Beantwoording. Daar zegt zij: »Eene betaling van ongeveer 4 ton 's jaars wegens commissieloon is dan ook niet buitensporig te achten, als men volledig rekening houdt met hetgeen de maatschappij daarvoor praesteert; en de kans bestaat dat die belooning gedurende den loop van het contract heel wat minder zal worden. (In 1891 ontving de Handelmaatschappij f 227 421,29 en in 1892 f 340 369,70 wegens commissieloon.)"

In parenthesi merk ik op, dat in deze berekening eene kleine fout is ingeslopen, want wanneer men het bedrag berekent uit bijlage A, zooals ik gedaan heb, dan komt men voor 1892 tot een bedrag van f 344 000, omdat het commissieloon voor de kina vergeten is, maar over deze kleinigheid zullen wij niet twisten. Uit de opgaaf blijkt intusschen dat de heer Plate gerust kan zijn, want in 1892 is reeds meer dan een ton genoten door de maatschappij boven 1891.

Dat ik de overige beschouwingen die de heeren eenigszins te mijnen koste hebben geleverd, met het oog op het late uur onbeantwoord wensch te laten, zullen zij mij zeker wel ten goede houden.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog op een paar punten den geachte afgevaardigde uit Leeuwarden te beantwoorden.

De geachte afgevaardigde is teruggekomen op de kosten van afscheping in Indië, welke ik tot mijn leedwezen had overgeslagen.

De Handelmaatschappij heeft als verklaring, waarom die kosten voor de Regeering hooger zijn dan die, welke door particulieren werden opgegeven, medegedeeld, dat laatstbedoelde kosten alleen gelden voor grootere afscheepplaatsen, terwijl voor het Gouvernement ook op geïsoleerde plaatsen afgescheept wordt, waar de kosten hooger zijn. Dat geldt thans nog voor afscheepplaatsen in Menado. Ook hangen de kosten van afscheping af, volgens hare opgaven, van de hoeveelheden, die verscheept worden. Vandaar dat de kosten in de laatste paar jaren wat hooger waren; voor 1892 zijn zij echter nog niet vastgesteld. Ik kan er echter bijvoegen dat wij met de Handelmaatschappij in onderhandeling zijn om in plaats van elk jaar opnieuw de kosten te berekenen, daarvoor een vast cijfer te nemen. Ik zal dit cijfer op het oogenblik nog niet noemen, maar ik geloof wel dat het de goedkeuring van de heeren, die over deze zaak hebben gesproken, zal wegdragen.

Thans een enkel woord over de contante betaling en het delcredere. Ik geef toe dat het eenigszins een contradictio in terminis is te spreken van contante betaling en delcredere, maar wat onder contante betaling verstaan wordt, vermeldt de Memorie van Antwoord, het geven van ruim een maand krediet. Daarop ziet het delcredere.

De geachte afgevaardigde heeft verder in den staat niet gevonden de hoeveelheid aangevoerde goederen. Mijnheer de Voorzitter, er was niet naar gevraagd; maar om dergelijke grieven voor het vervolg te voorkomen, herinner ik er den heeren aan, dat zij steeds alle inlichting, die zij ter beoordeeling van wetsontwerpen meenen noodig te hebben, aan mijn Departement kunnen ontvangen. Had de geachte afgevaardigde thans dien weg ingeslagen, de opgave zou zeker aan hem verstrekt zijn.

Er is nog eene aanmerking gemaakt over de gemiddelde verdienste der Handelmaatschappij, die de Regeering te laag zou hebben gesteld, omdat zij niet klopt met het gemiddelde van de laatste 10 jaren.

Het is bekend dat de oogst in de laatste 5 jaren veel minder is geweest dan vroeger, zoodat het, mijns inziens, rationeeler was het gemiddelde van de laatste 5 jaren te nemen waar van de toekomst sprake was.

Wanneer men dat cijfer van 5 millioen in 10 jaar zoo hoog laat klinken, dan moet men daarbij evenwel ook in aanmerking nemen op welke quantiteiten van verkochte producten het cijfer slaat.

De vraag is, of bij verkoop voor particulieren dat cijfer nog niet heel wat hooger zou zijn geweest; weinig particulieren zullen, meen ik, slechts $1^1/_2$ pct. commissie betalen. Overigens geef ik gaarne toe, dat dit voor de waarde van het contract op zich zelf niets afdoet.

Wat ten slotte betreft het kassiersloon, ik kan daaromtrent den geachten afgevaardigde niets meer zeggen dan ik al deed. Maar ik beloof hem, dat ik bij de eerste gelegenheid de zaak nog meer in bijzonderheden zal uiteenzetten.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over ART. 1, luidende:

»De overeenkomst op den 2den December 1892 tusschen den Minister van Koloniën, behoudens bekrachtiging bij

108. Bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij.

de wet, handelende namens den Staat der Nederlanden, en de directie der Nederlandsche Handelmaatschappij, handelende namens die naamlooze vennootschap, aangegaan ter vervanging van die van 30 Maart 1883, behoorende bij de wet van 12 Juni 1883 (*Staatsblad* n°. 67), wordt bekrachtigd, zooals die in afschrift aan deze wet is gehecht.

De bekrachtiging geldt alleen voor den termijn van vijf jaren, in art. 7 der overeenkomst bedoeld.

De overeenkomst wordt uiterlijk op 30 December 1897 door den Minister van Koloniën namens den Staat opgezegd, wanneer zij niet vóór dien dag opnieuw door de wet is bekrachtigd."

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men art. 1, alinea 2 en 3, leest in verband met art. 7 van de tusschen den Minister van Koloniën en de Nederlandsche Handelmaatschappij gesloten overeenkomst, dan geloof ik dat men zal moeten erkennen, dat er strijd is tusschen die twee artikelen.

De overeenkomst bepaalt, dat zij zal gelden voor den tijd van 5 jaren, ingaande op 1 Januari 1895, dat zij van kracht zal blijven tot 31 December 1899, doch dat zij geacht zal worden telkens voor den tijd van vijf jaren te zijn verlengd, bijaldien geen der partijen, minstens twéé jaren vóór het einde van elk vijfjarig tijdperk, haar voornemen zal hebben te kennen gegeven om de overeenkomst te doen eindigen.

Wordt dus de overeenkomst door geen der partijen vóór het bepaalde tijdstip opgezegd, dan blijft zij wederom vijf jaren van kracht en zou zij op die wijze kunnen blijven doorloopen *in aeternum*.

Vraagt nu de Regeering aan de Wetgevende Macht bij de bekrachtiging van de door haar gesloten overeenkomst ook bekrachtiging van die onder deze voorwaarde gestelden termijn? Immers neen, want in alinea 2 van art. 1 van het wetsontwerp staat duidelijk: »De bekrachtiging geldt alleen voor den termijn van vijf jaren, in art. 7 der overeenkomst bedoeld;" en volgens de laatste alinea van hetzelfde artikel moet de overeenkomst uiterlijk 30 December 1897 door den Minister van Koloniën namens den Staat opgezegd worden, wanneer zij niet vóór dien dag opnieuw door de wet is bekrachtigd.

Ik begrijp inderdaad niet, waarom die verschillende lezing in het ontwerp en in de overeenkomst. Is het de bedoeling dat van art. 7 der overeenkomst thans alleen maar bekrachtigd zal worden het gedeelte waarin bepaald wordt dat de overeenkomst slechts zal loopen tot 31 December 1899?

Maar, indien dat de bedoeling is, dan behoefde er ook van opzeggen geen sprake te zijn; en waarom dan eene andere bepaling in de overeenkomst tusschen de Regeering en de Handelmaatschappij?

Dezelfde opmerking, Mijnheer de Voorzitter, is ook reeds gemaakt in het Voorloopig Verslag; wat antwoord daarop de Minister? Och — zegt Zijne Excellentie — laat ons niet vergeten, dat hetgeen thans plaats heeft, slechts eene herhaling is van hetgeen in 1883 reeds is geschied.

Maar dit is inderdaad minder juist. In 1883 was de overeenkomst toen gesloten tusschen de Regeering en de Handelmaatschappij volkomen identiek met de nu gesloten overeenkomst. En het ontwerp luidde toen eenvoudig ter bekrachtiging dier overeenkomst.

Toen is men echter in de Kamer daartegen opgekomen; men wilde dat de overeenkomst telkens weer voor den tijd van vijf jaren expresselijk door de Wetgevende Macht moest worden verlengd, en beweerde te recht dat er volgens de overeenkomst te weinig zekerheid bestond, dat voor die verlenging ook tijdig de bekrachtiging der Wetgevende Macht zou worden gevraagd.

Men kon op dat oogenblik de overeenkomst tusschen de Regeering en de Handelmaatschappij niet amendeeren; om toen toch het doel te bereiken, werd door de heeren van Delden, van Gennep en Mees een amendement ingediend om eene tweede en derde alinea aan artikel 1 van het wetsontwerp toe te voegen — dezelfde alinea's die ons nu worden voorgelegd. Maar thans, nu de Regeering opnieuw met de Handelmaatschappij had te contracteeren had zij art. 7 van de overeenkomst anders kunnen doen luiden.

De Regeering verlangt immers zelve, dat na 5 jaren eene nieuwe overeenkomst zal worden gesloten. De Regeering beschouwt het bijna als eene onmogelijkheid, dat de Minister van Koloniën — ik zal niet zeggen geen gebruik zal maken van zijne bevoegdheid — maar, dat hij niet zal voldoen aan zijn plicht om vóór 31 December 1897 de overeenkomst op te zeggen. Waarom dan dit verschil bestendigd tusschen overeenkomst en ontwerp? Ik kan niet voorstellen eene verandering van art. 7, en vertrouw, dat in de practijk het geen moeilijkheid zal opleveren, maar toch heb ik gemeend dit in het midden te moeten brengen, opdat niet, wanneer deze overeenkomst aangenomen wordt, bij eene eventueele latere vernieuwing der overeenkomst dan door de Regeering op dezelfde wijze voortgegaan worde en deze zich dan zal kunnen beroepen dat het in 1893 zonder eenige aanmerking is goedgekeurd.

Het ware wenschelijk geweest, dat art. 7 der overeenkomst dus anders geredigeerd ware geworden. Het is bij mij buiten twijfel, dat de Wetgevende Macht zich tegenover de Handelmaatschappij maar voor 5 jaren, tot 1900, verbindt, maar stel eens dat de Minister van Koloniën niet vóór 30 Dec. 1897 opzegt, zou de Handelmaatschappij zich dan tegenover hem op art. 7 kunnen beroepen? Eene moeilijke rechtsvraag — die door eene betere redactie te voorkomen ware geweest.

Natuurlijk ligt het niet in de macht der Kamers om te zorgen, dat de Minister van Koloniën de overeenkomst vóór 31 December 1897 zal opzeggen. Ik vertrouw dat dit geschieden zal, de Kamers zullen desnoods daarop kunnen aandringen, maar feitelijk missen zij toch het recht van opzegging. Dit vind ik eene fout die in deze overeenkomst schuilt.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Ik geloof dat het eene eenvoudige zaak is. Misschien kon de bedoeling op egelanter, in den vorm betere wijze zijn geredigeerd maar, wat het wezen der zaak betreft, heeft de geachte afgevaardigde niet aangetoond dat de redactie den Staat eenig nadeel kan berokkenen.

Wat is de waarschijnlijke loop van zaken zooals men zich die heeft voorgesteld? Dat door de Regeering voorgesteld zal worden de verlenging te bekrachtigen en dat dit vóór 31 December 1899 door de Wetgevende Macht zal hebben plaats gehad.

Welnu, dan loopt deze overeenkomst door, maar wanneer men nu niet tempore utile komt met een voorstel, zoodat de termijn van 31 December 1899 overschreden wordt, dan werkt de bepaling van deze wet als eene veiligheidsklep om alle kwestie te voorkomen. Ik zie niet in welk kwaad uit de redactie kan ontstaan. Om eene andere redactie te vinden, die aan de critiek van een zoo scherpzinnig man, als de heer Hartogh is, zou ontsnappen, is zeker niet gemakkelijk.

De heer **Hartogh**: Ik vrees niet dat het door mij geopperd bezwaar in de practijk moeilijkheid zal doen ontstaan, maar meen toch dat de Minister er niet in geslaagd is aan te toonen, dat er geen tweestrijd is tusschen overeenkomst en ontwerp.

Immers, wanneer een volgend contract niet bijtijds gesloten mocht worden, of de Minister van Koloniën vergeten mocht dit contract tijdig op te zeggen, dan zal de vraag zich voordoen, of de Staat der Nederlanden gebonden is door art. 7. Aan den eenen kant kan men dit ontkennen, omdat volgens art. 1 der overeenkomst de bekrachtiging voor vijf jaren geldt, dus tot 31 December 1899, maar waarom is, zou men aan den anderen kant kunnen tegenwerpen, dan de Regeering verder gegaan — en kon zij dit doen? — Mocht zij dan bij overeenkomst met de Handelmaatschappij den Staat voor langer binden?

In dit gestelde geval zou er strijd zijn tusschen hetgeen door de Wetgevende Macht was bekrachtigd en hetgeen tusschen de Regeering en de Handelmaatschappij is overeengekomen.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* De zaak is eenvoudiger dan de geachte afgevaardigde meent. Er is eene overeenkomst tusschen de Regeering en de Handelmaatschappij en die loopt vanzelf door als zij niet vóór zeker tijdstip wordt opgezegd. Doch die laatste bepaling is imperfect want zij wordt door de wet niet gesanctionneerd. Indien de Minister niet bijtijds voor de bekrachtiging zorgt, bestaat er geen overeenkomst voor den tweeden vijfjarigen termijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 64 tegen 9 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van der Kaay, van Gijn, de Beaufort (Amsterdam), Roijaards van den Ham, Huber, Ruys van Beerenbroek, Bahlmann, van Delden, Keuchenius, Travaglino, Lieftinck, Michiels van Verduynen, Rutgers van Rozenburg, Viruly Verbrugge, Houwing, van Karnebeek, van Berckel, Kerdijk, Smits van Oijen, Smeenge, Walter, van der Borch van Verwolde, Ferf, de Ras, Tijdens, Zijlma, Goekoop, Mutsaers, Hartogh, Seret, Kolkman, van Bylandt, Beelaerts van Blokland, van Kerkwijk, Conrad, van Vlijmen, van Houten, Mees, Plate, Hintzen, Röell, Bool, Land, Pijnacker Hordijk, Smit, Guyot, Donner, Roessingh, Brantsen van de Zijp, Bevers, van der Kun, Haffmans, van der Schrieck, van de Velde, van den Berch van Heemstede, Levy, Cremer, de Ram, T. Mackay, Schimmelpenninck van der Oye, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Löben Sels, Dobbelmann en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Vrolik, Pyttersen, Veegens, van Alphen, Kielstra, Gerritsen, Schepel, Goeman Borgesius en Heldt.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Dobbelmann*, voorkomende op:

bladz. 1170, kol. 2, reg. 19 v. b., staat: f 620; lees: »f 640";

aldaar, reg. 20 v. b., staat: f 957,50 of 3,19; lees: »f 977,50 of 3,25".

In de rede van den heer *van Velzen*, voorkomende op bladz. 1150, kol. 1, reg. 3 v. b., staat: landbouw; lees: »landbouwer".

98. Verh. Indische begr. voor 1893 (aanleg spoorweg van Probolinggo over Klakah en Djember naar Panaroekan enz.)

62ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 25 MEI 1893

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. een adres. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen tot verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Probolinggo naar Panaroekan en voor de verbetering der Solo-vallei. — Nog ingekomen berichten van leden. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Behandeling en aanneming van verscheidene wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Gleichman**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten de heeren:

Smeenge, Dobbelmann, Beelaerts van Blokland, Veegens, Roessingh, van Bylandt, van Alphen, Land, Conrad, Pyttersen, Bevers, van Gijn, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, Pijnacker Hordijk, Schaepman, van Beuningen, Houwing, Kielstra, Hintzen, Mees, Rink, Smit, Plate, de Beaufort, van Vlijmen, Röell, Bahlmann, Brantsen van de Zijp, Huber, de Meijier, Vrolik, Bool, van Kerkwijk, van Houten, Guyot, W. de Beaufort, Goekoop, van der Borch van Verwolde, T. Mackay, Zijlma, Smits van Oijen, Cremer, Roijaards van den Ham, van Delden, Kolkman, Ruys van Beerenbroek, van Löben Sels, Æ. Mackay, Tijdens, van der Schrieck, de Ram, Lieftinck, van Velzen, van Karnebeek, Hartogh, Travaglino, G. van Dedem, Ferf, Walter, van de Velde, Gerritsen, de Kanter, Heemskerk, Vermeulen, Rutgers van Rozenburg, Viruly Verbrugge, Tydeman, Michiels van Verduynen, Harte, van der Kun, Kerdijk, Haffmans, van den Berch van Heemstede, Farncombe Sanders, Heldt, Lucasse, Seret en de Ras,

en de heeren Ministers van Koloniën, van Financiën en van Buitenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Mutsaers, dat hij door andere ambtsbezigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van Th. J. H. Opfergelt, te Wijnandsrade, houdende verzoek om hem brieven van naturalisatie te verleenen.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

B. dat de verslagen gereed zijn van de Commissie van Voorbereiding voor de wetsontwerpen tot vaststelling van de sloten der Indische rekeningen over 1881-1887.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later bepaald worden.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. VERHOOGING DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1893, TEN BEHOEVE VAN DEN AANLEG VAN EEN SPOORWEG VAN PROBOLINGGO OVER KLAKAH EN DJEMBER NAAR PANAROEKAN MET EEN ZIJTAK VAN RADOEAGOENG NAAR PASIRIAN. (**98**)

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen, om aan de behandeling van dit wetsontwerp en van het daarop volgende te doen voorafgaan eene algemeene beschouwing over de financieele punten die daarbij in aanmerking kunnen komen, evenals zulks geschied is in de gewisselde stukken; in dier voege, dat die algemeene beschouwingen over de beide wetsontwerpen in het algemeen zullen loopen over de financieele gevolgen die zij zullen hebben; terwijl alles, wat het technische van de zaak betreft, gereserveerd blijft tot de afzonderlijke behandeling van n°. **98** het eerst en n°. **127** vervolgens.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal mij natuurlijk weinig baten wanneer ik voor de zooveelste maal mijne stem verhef tegen de wijze waarop men op dit oogenblik omspringt met 's lands krediet, tegen de wijze waarop men zondigt op 's lands krediet, dat tot dusver nog vrij goed gevestigd is.

Wanneer ik de statistiek raadpleeg, dan is het land, hetwelk den grootsten schuldenlast heeft in Europa, op dit oogenblik Frankrijk. Bij Frankrijk komen natuurlijk bijzondere omstandigheden in aanmerking, want het heeft in 1870—71 den grooten oorlog gehad en eene belangrijke oorlogscontributie moeten betalen. In de tweede plaats komt Portugal en in de derde plaats Nederland, altijd wat betreft den schuldenlast in evenredigheid tot de bevolking. In evenredigheid van het zielental heeft Nederland na Frankrijk en Portugal den grootsten schuldenlast . . .

De heer **Kielstra**: Met de koloniën.

De heer **Bahlmann**: Het is een feit dat men niet kan weg redeneeren, want na Nederland komt Engeland, wat den schuldenlast betreft, en het koloniaal bezit van Engeland zal in verhouding tot de bevolking van het moederland minstens wel gelijk zijn te stellen met dat van Nederland. Dat feit — ik herhaal het — moet tot nadenken stemmen.

Gaan wij na hoe onze begrootingen, zoowel die voor Nederland als voor Indië er uitzien, dan is daarbij een blik in de toekomst allesbehalve bemoedigend.

Op dit oogenblik bezitten wij een financieel hervormer, maar wij bezitten mijn inziens niet een goed Nederlandsch Minister van Financiën. Wij hebben niet een Minister, die behoorlijk toeziet op de uitgaven van zijne collega's, die behoorlijk attendeert op de uitgaven door de Ministers van Oorlog en Marine, maar ook op die welke door den Minister van Koloniën worden aangevraagd.

Wij zijn thans bezig eene financieele politiek in toepassing te brengen, die in vroeger tijden door alle Nederlandsche financiers in hooge mate werd afgekeurd. Wij zijn den weg opgegaan van leenen, niet alleen voor buitengewone, maar ook voor gewone uitgaven, niet alleen in Nederland, maar ook in Indië.

Ik wensch mij hier te beroepen op iemand, die in financieele aangelegenheden hier met grooter aandacht zal aangehoord worden dan mij zal te beurt vallen. De heer Röell zeide namelijk eenige dagen geleden bij de behandeling van de bedrijfsbelasting, zonder dat het weersproken is, het volgende: »Zooals de financieele toestand zich nu voordoet — daarbij lettende op den recapitulatie-staat, voorkomende op bladz. 161, *Handelingen* der Eerste Kamer, 27 December 1892, doch rekening houdende met de vermindering, die door de lagere raming der grondbelasting de middelen later hebben ondergaan — staan wij, wat Nederland aangaat, voor een tekort van f 8 347 372.

»En wanneer wij die som verminderen met de, als juist erkende, uitgaven voor buitengewone werken, komt men tot een bedrag van f 3 889 372 te kort op gewone ontvangsten en uitgaven."

Wat Indië betreft beroept de heer Röell zich op bladz. 11 der Memorie van Toelichting bij de begrooting van 1892, waarin de Minister verklaarde dat een tekort van 4 millioen op de gewone uitgaven allerminst abnormaal maar normaal moest worden geacht.

Dat is te zamen voor Nederland en voor Indië een tekort op de gewone uitgaven van ± 8 millioen.

Nu komt de Minister weer met deze uitgave, die hij beschouwt als van buitengewonen aard. Op bladz. 3 der Memorie van Toelichting zegt de Minister dat hij het restant van den grooten koffieoogst van 1892 gebruiken zal om deze buitengewone uitgaven te dekken. De Minister cijfert ons voor dat het restant 196 000 pikols bedraagt.

Dit standpunt wordt echter bij de Memorie van Beantwoording verlaten. Ik begrijp dat daarop van invloed geweest is de ontvangst van de ongunstige berichten over den koffieoogst van het loopende jaar; het laatste telegram in de *Staatscourant* reduceerde dien oogst reeds tot ± 136 000 pikols.

Ook dit feit, dat niet is weg te redeneeren, moet tot nadenken stemmen.

Maar er is meer.

Nadat deze beide wetsontwerpen in de afdeelingen onderzocht werden, ontvingen wij nog twee wetsontwerpen tot verhooging van de Indische begrooting. In de eerste plaats eene tot het voteeren van uitgaven voor de scheepvaartregeling die onder het bestuur van dezen Minister werd ingevoerd. Nu wensch ik mij allerminst te verzetten tegen het voteeren der daarvoor noodige uitgaven, maar ik mag toch niet verzwijgen dat deze scheepvaartregeling eene verhooging van 11 ton op de gewone uitgaven zal na zich slepen. De Minister komt eerst met eene verhooging van 5 ton, maar zegt dat, aangezien de kosten voor andere plaatsen nog niet te ramen zijn, in het verschiet nog eene uitgave van 6 ton overblijft.

Dat zal dus de gewone uitgaven verhoogen met een niet onbelangrijk bedrag.

Ik hoop niet dat de Minister mij zal verrassen met de mededeeling dat dit uitgaven zijn van buitengewonen aard, waarvoor naar gezonde oeconomische beginselen mag geleend worden.

Maar naast dit wetsontwerp kregen wij er nog een tot aanleg of verbinding van den spoorweg Blitar-Malang, tegen welke uitgave ik mij niet zal verzetten, omdat dit werk past in het stelsel der spoorwegpolitiek van de Regeering. Bovendien zijn er nog uitgaven in het verschiet voor den weg Batavia-Bantam. Door dit alles zullen voor den Indischen dienst de uitgaven van gewonen en buitengewonen aard zeer klimmen. Nu laat ik geheel buiten spel de extra bijdragen die wij van Koloniën zullen ontvangen voor uitgaven van Marine. Op die $1^1/_2$ millioen restitutie reken ik niet, dien post trek ik uit voor memorie.

Onder deze omstandigheden acht ik het niet gewenscht om over te gaan tot eene nieuwe regeling der financiën tusschen Nederland en Indië. Ik laat dit punt rusten, ofschoon ik vermoed dat het aanleiding zou geven tot opdrijving der uitgaven in Indië.

Hoe denkt nu de Regeering in deze uitgaven te voorzien? In de Memorie van Beantwoording heb ik daaromtrent maar één woord kunnen lezen: leenen en nogmaals leenen.

De Minister heeft te kwader ure bij de behandeling der Indische middelenwet verschillende posten die dienst moesten doen om het cijfer der middelenwet te verhoogen, lucifers, petroleum, ten bedrage van 17 ton, teruggenomen.

Mijns inziens, in een onbewaakt oogenblik.

Nu wij zien dat ook op de gewone uitgaven aanzienlijke verhoogingen te wachten staan, nu wij kunnen voorzien dat de koffieoogst dit jaar niet zal medevallen, maar integendeel eene groote gaping zal teweegbrengen, nu moeten wij dubbel voorzichtig zijn om in Indië niet meer uit te geven dan in 's lands belang volstrekt noodzakelijk is.

Gulweg verklaar ik daaronder dezen spoorweg niet te begrijpen.

Ik zal niet te veel omhalen, niet in herhaling treden van datgene wat de heer Wertheim in de Eerste Kamer bij de behandeling der Indische begrooting heeft gezegd.

De hoofdzaak zal wel zijn dat de spoorweg enz. komt. Ik ben er van overtuigd, dat als de Regeering niet besloot tot aanleg van de lijn — ik bedoel den spoorweg Probolinggo over Klakah en Djember naar Panaroekan —, dat die spoorweg door particuliere krachten wel degelijk zal tot stand komen. Op dit oogenblik is er bepaald behoefte aan plaatsing voor het kapitaal. Ik ben er van overtuigd dat, wanneer wij komen tot eene regeling van hetgeen van Staatswege en van hetgeen wat van den kant der particulieren kan tot stand gebracht worden, op de Nederlandsche markt het noodige kapitaal wel zal kunnen gevonden worden.

Bovendien ben ik verplicht te zeggen dat men, mijns inziens, door den aanleg van de zijlijn Radoeagoeng naar Pasirian den voet zet op een zeer gevaarlijken weg, want dan gaan wij spoorwegen aanleggen die zeer goed aangelegd kunnen worden als tramwegen. Ik ben er niet tegen dat er tramwegen worden aangelegd van Staatswege, zooals in Atjeh uitsluitend voor militaire doeleinden, maar ik vind overigens het aanleggen van tramwegen van Staatswege eene verkeerde politiek.

Wij hebben ons in Nederland altijd onthouden van het aanleggen van Staatswege van tramwegen; ik hoop dat wij in Indië dit goede voorbeeld zullen volgen.

In de tweede plaats wensch ik een woord te zeggen over de irrigatiewerken en het verleggen van de Solo-rivier. Ook dit zijn werken waarvan de Minister zegt dat er voor kan geleend worden. De verantwoordelijkheid daarvoor wensch ik niet te dragen door mijne stem te geven aan dit wetsontwerp. Wanneer er uitgaven zijn van zeer gewonen aard, dan zijn het die voor deze werken. Ik kan het buitengewone er niet van zien. Nu spijt het mij dat de beslissing, die gevallen is over een werk waar ik groote sympathie voor heb, zoo onmiddellijk volgt op de beslissing die wij genomen hebben omtrent den dam die gelegd zal worden naar het Djamoean-rif ter verbetering van den westelijken toegang naar Soerabaija.

Nog gisteren las ik in eene necrologie over den heer Levyssohn Norman, dat, niettegenstaande de millioenen die nu reeds in Indië zijn uitgegeven voor irrigatiewerken, de opbrengst van de landrente vrijwel dezelfde is als in 1872. Dus niettegenstaande de vele ontginningen van woeste

gronden en de vele aangelegde productieve werken, blijkt het dat die irrigatiewerken niet zoo productief zijn, althans niet voor de schatkist. Ik vond deze mededeelingen in een artikel van den heer Swaving in de *Javabode.*

Ik zal het hierbij laten. Wanneer ik geen betere inlichtingen ontvang van de Ministerstafel, wanneer mij niet de absolute noodzakelijkheid wordt aangetoond om van Staatswege voor den aanleg van dezen spoorweg en voor deze irrigatiewerken millioenen te voteeren, werken waarvan ik op dit oogenblik het groote nut niet inzie, kan ik de verantwoordelijkheid niet dragen om voor deze beide wetsontwerpen te stemmen en in beginsel te besluiten om uitgaven te dekken door leeningen aan te gaan door het moederland, terwijl per slot van rekening toch zal gezorgd moeten worden voor rente en aflossing, hetzij ginds, hetzij hier.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den gedachtengang van den vorigen geachten spreker in hoofdzaak deelen. Ook ik kan niet ontkennen dat de financieele toestand mij eenigermate bezorgdheid inboezemt. Er is, ongetwijfeld ook ten gevolge van den loop der muntquaestie, eene groote moeilijkheid voor alle Staten. Men begint langzamerhand in te zien dat men niet, of veel minder dan men oorspronkelijk dacht, te doen heeft met eene depreciatie van het zilver, maar meer met eene appreciatie van het goud. De Staten, die vele vaste lasten hebben, voor renten van Staatsschuld, voor betaling van traktementen enz., kunnen in hunne uitgaven geene aan de verhoogde muntwaarde geëvenredigde bezuiniging brengen, terwijl de inkomsten die in het meerwaardige geld moeten worden opgebracht, niet in dezelfde mate toenemen als zij zouden gedaan hebben, indien in het muntstelsel geene verandering ware gebracht.

Ik kan ook alleen daaruit verklaren, wat door den geachten spreker in de laatste plaats werd gezegd, dat in Indië de landrente, niettegenstaande er beter gezorgd wordt voor communicatiemiddelen en irrigatiewerken, sedert 1872 stationair is gebleven en dat de pogingen om uit de landrente belangrijke vermeerdering van inkomsten te verkrijgen op de ontevredenheid van de bevolking en op de toeneming van de oninbare posten zijn afgestuit, zoodat men, door de eischen eener humane politiek gedwongen, er toe heeft moeten overgaan om met de landrente minder fiscaal te werk te gaan. Dat evenwel daaruit de conclusie zou moeten worden getrokken, waartoe de geachte afgevaardigde komt, dat die irrigatiewerken en betere communicatiemiddelen op den landbouw geen gunstigen invloed zouden hebben gehad, meen ik te mogen tegenspreken. Indien wij in dezelfde periode hier zien dat onze grondbelasting met een millioen is verminderd, dan kunnen wij wel aannemen dat gelijke oorzaken gelijke gevolgen hebben gehad. De rijst en andere producten geven niet de prijzen die men vroeger maakte, vandaar dat de bevolking minder in staat is om de landrente te betalen, terwijl, ten gevolge van het communaal bezit, men daar niet de excecutiemiddelen heeft, waarover men beschikt in landen waar de particuliere eigendom consequent is doorgevoerd.

Nu staan wij bij deze wetsontwerpen voor eene moeilijke vraag; het is deze: moeten wij, terwijl wij dien toestand zien, nu ook geen werken meer ondernemen van productieven aard?

De geachte afgevaardigde uit Tilburg en ik stonden naast elkander, toen wij getracht hebben om de militaire uitgaven lager te houden. In deze tijden, zonder zichtbaar oorlogsgevaar, geloof ik niet dat zoo groote uitgaven voor Marine hadden behooren te worden toegestaan. Bij dergelijke uitgaven behoort men naar mijne meening de meest mogelijke zuinigheid te betrachten — maar wij staan hier voor twee werken van productieven aard en zonder mij nog te binden ten aanzien van de stem die ik zal uitbrengen, meen ik reeds nu te mogen zeggen, dat dit ons de zaak eenigszins anders moet doen beschouwen en de financieele bezwaren minder zwaar moet doen wegen. Alvorens mijne stem te bepalen wensch ik het debat over de mate waarin deze werken productief te achten zijn af te wachten, en tevens wensch ik te weten, of nader bevestigd wordt wat door den geachten spreker werd gezegd, dat wanneer de voorgestelde spoorwegen mochten worden afgestemd, er niet de minste twijfel aan bestaat dat het particulier initiatief die werken zal ondernemen; — of het in het debat bevestigd wordt, dat de kapitalen als het ware gereed liggen om een dergelijk werk te ondernemen. Ik voor mij meen dat die kapitalen gereed liggen mits met rentegarantie door den Staat, mits de Staat dus de slechte kansen loopt. Dat zij evenwel gereed zullen liggen zonder die garantie, — dat zuiver particuliere ondernemers deze spoorwegen zullen bezorgen, acht ik op zijn minst twijfelachtig. Wanneer ik hierover zekerheid mocht erlangen, dan zal ik wellicht de vrijheid nemen tegen het wetsontwerp betreffende den spoorweg mijne stem uit te brengen.

Ik wensch ook van deskundigen die het terrein persoonlijk kennen gaarne eenige inlichtingen te ontvangen omtrent den zijtak, want evenals den heer Bahlmann is het mij voorgekomen dat hier wordt afgeweken van het stelsel dat alleen de hoofdlijnen behooren te worden aangelegd door den Staat. Ik wensch mij dus mijne stem voor te behouden, maar aan den anderen kant — en daarvoor heb ik juist het woord gevraagd om dit geschilpunt met den geachten afgevaardigde in het licht te stellen — wensch ik mijnerzijds mijne tevredenheid te kennen te geven dat voor den aanleg van deze werken niet meer gerekend wordt op de gewone inkomsten.

Wanneer deze werken worden aangelegd na rijp beraad en in de overtuiging dat zij zijn productief, dan moeten de kosten er van niet worden bijeengeschraapt door nieuwen druk op de bevolking te leggen of den bestaanden druk waar die te zwaar is te behouden, maar dan moeten wij er openlijk voor uitkomen dat het productieve werken zijn, waarvoor, gelijk overal elders, ook hier geleend wordt, opdat het levend geslacht dat van de werken nog geen voordeel heeft, in zijne ontwikkeling niet worde belemmerd door lasten voor de uitvoering dier werken opgelegd. Het in den laatsten tijd in Indië vooropgesteld stelsel om productieve werken slechts uit overschotten aan te leggen acht ik onjuist, al erken ik dat dit stelsel in zekere mate in den aard der Indische geldmiddelen zijne rechtvaardiging vindt.

Ik kan des te eer met de Regeering medegaan naarmate zij meer tot het standpunt is genaderd, dat de middelen voor deze werken benoodigd, zonder schroom door een beroep op het krediet van den Staat kunnen worden gevonden.

Dat wij zoo doende spelen met ons Staatskrediet, is eene wel wat overdreven uitdrukking van den geachten afgevaardigde. Uit de toelichting tot dit wetsontwerp heeft hij kunnen zien dat er voor veel grooter bedrag productieve werken in Indië zijn aangelegd dan door leeningen is gedekt.

Thans nog een enkel punt dat mijns inziens meer tot de algemeene beschouwing behoort dan tot de behandeling van het wetsontwerp zelve. Dat betreft de wijze waarop door den Minister eene opmerking van het Voorloopig Verslag is beantwoord, waarvoor ik ook de verantwoordelijkheid draag. Ik bedoel de opmerking, of de spoorwegaanleg, ook in de residentie Bezoeki, in geenerlei wijze kan worden verbonden aan de uitgifte van woeste gronden. De vraag is gedaan, of het niet wenschelijk zoude zijn om, in verband met landuitgifte op groote schaal, spoorwegaanleg te verkrijgen zonder rentegarantie, als aan de kapitalisten, die het geld voor den spoorweg beschikbaar stellen, voordeelen in de uitgifte van gronden worden toegezegd. Op die wijze zou spoorwegaanleg kunnen worden verkregen zonder lasten voor den Staat.

Dit is een denkbeeld, een paar jaren geleden hier door den heer Levysohn Norman ter sprake gebracht, naar aanleiding van eene aanvrage, welke te dier zake aan de Indische Regeering was gedaan.

Nu behandel ik het denkbeeld geheel los van die aan-

vrage; elke aanvraag moet door de Regeering worden beoordeeld in verband met de aangeboden waarborgen. Ik wil niet geacht worden te spreken hetzij over die aanvrage zelve, hetzij over den aanvrager, maar alleen over het beginsel dat aan de aanvrage ten grondslag ligt. Die aanvrage nu strekt tot aanleg van een spoorweg Banjoewangi-Djember, zonder rentegarantie, maar in verband met uitgifte van woesten grond, welken de aanvrager meende na aanleg van de lijn tegen zooveel hoogere betaling te kunnen uitgeven, dat daardoor rentabiliteit voor het kapitaal werd verzekerd.

Omtrent dit stelsel nu, — ook wel genoemd het Amerikaansche — dat, mijns inziens, alleszins aanbeveling verdient, wordt door de Regeering het volgende in hare Memorie van Antwoord gezegd:

» In geen geval zou de ondergeteekende, wat dezen spoorweg aangaat, de toepassing kunnen aanbevelen van het Amerikaansche stelsel van uitgifte van landconcessie in verband met spoorwegaanleg. Dat stelsel moge aanbeveling verdienen in uitgestrekte landstreken, die geheel woest en onbewoond zijn, — in toestanden als op Java, en vooral als in de residentiën Probolinggo en Bezoeki, waar de spoorweg sterk bevolkte, vruchtbare en reeds in een vrij hoogen graad van ontwikkeling verkeerende streken doorsnijdt, zou het volstrekt niet passen."

Nu wil ik er echter wel op wijzen, Mijnheer de Voorzitter, — en ik doe hierbij een beroep op hen, die meer speciaal met de geographische gesteldheid van Oost-Java kunnen geacht worden op de hoogte te zijn — dat wèl de voorgestelde spoorweg door dichtbevolkte streken loopt, maar in een ander gedeelte van Bezoeki, en wel meer bepaald het zuidoostelijk gedeelte van die residentie, de afdeeling Banjoewangi, nog zoo goed als onbewoonde bergstreken gevonden worden. De door de concessionaris aangevraagde lijn Djember-Banjoewangi is voor toepassing van het stelsel geschikt. Zoo is althans de voorstelling die ik van de mij verstrekte opgaven heb verkregen.

Nu kan ten aanzien van den voorgestelden spoorweg 's Ministers argument gelden, doch voor het bedoelde deel van het Javaansche spoorwegstelsel, dat in verband met het Regeeringsvoorstel later zal moeten worden aangelegd, is dit niet het geval.

Immers — zoo wensch ik den Minister te vragen — gaat de lijn Banjoewangi-Djember niet feitelijk door eene bergstreek, die zoo goed als onbewoond is en die voor de koffiecultuur uiterst geschikte gronden heeft?

Legt men nu den spoorweg toch van Staatswege, en laat men de erfpachtsgronden op de gewone wijze in het bezit van particulieren komen, dan zal de Staat meer *lasten* dragen dan noodig is, en zullen de particulieren meer *lusten* genieten dan in het financieel belang van den Staat wenschelijk is.

Wanneer toch de grond aan particulieren wordt afgestaan als zeer afgelegen, woeste grond, die feitelijk, wegens gebrek aan communicatie-middelen, niet in exploitatie is te brengen, en wanneer dan later een spoorweg in die streken door den Staat wordt aangelegd, dan krijgen diezelfde erfpachts-perceelen eene hoogere waarde, waarvan de Staat niet naar billijkheid profiteert.

Daarop wordt de Regeering in het Verslag gewezen. Haar antwoord is volkomen bevredigend in theorie. De Regeering is het niet alleen eens, dat op die waardevermeerdering bij de bepaling van den canon gelet moet worden, maar zij wenscht zelfs dat dit reeds vroeger zal geschieden, dan de aanleg van den spoorweg geschiedt.

Maar is de Minister van Koloniën wel zeker, dat de toepassing van dit beginsel in Indië niet in omgekeerden zin is geschied, namelijk dat niet particulieren tijdig de gronden tegen een lager canon in handen hebben weten te krijgen? Hebben particulieren, die in Indië erfpachtsperceelen weten te krijgen, van deze gelegenheid niet reeds een ruim gebruik gemaakt en werpt zoodoende deze spoorweg niet reeds op de uitgifte van erfpachtsgronden zijne schaduwen vooruit? De opmerking, die ik te dezen aanzien den Minister wilde maken, gaf mij aanleiding het Koloniaal Verslag op te slaan omtrent de uitgifte welke in de residentie Bezoeki is geschied. Men vindt daar vermeld, dat aldaar van 1873 tot en met 1890 zijn aangevraagd 60 perceelen, te zamen uitmakende bijna 22 000 bouws, en nu bevreemdt het mij, met het oog de matige ontwikkeling in de jaren die aan 1890 voorafgaan, voor het jaar 1891 te vinden, dat in de residentie Bezoeki alleen zijn toegezegd — nog niet afgestaan — 67 perceelen tot een aantal van 80 800 bouws. Ik vraag met het oog op dit feit of hier niet reeds particulieren bezig zijn om dezen spoorweg te disconteeren, of zij zich niet reeds meester maken van de perceelen, die door dezen spoorweg of een in verband daarmede in uitzicht staanden worden gebaat; aan de schatkist aldus slechts de vracht overlatende van de eventueel af te voeren producten. Ik geloof, dat deze vraag een ernstig onderzoek verdient. Wordt de waarde der gronden hooger, dan behoort de Staat dit meerdere te krijgen, natuurlijk niet met de uiterste scherpte, want men moet aan het kapitaal voldoende voordeelen laten. Maar het is niet noodig, dat perceelen die door den spoorweg worden gebaat, tegen f 1 per bouw worden gegeven. Wij moeten wel den landbouw aanmoedigen, doch niet de concessie-jagerij.

Ik vrees dat bij dezen spoorwegaanleg geen goed beleid wordt gevolgd en liever dan den spoorwegaanleg te laten voor den Staat en de gronden te geven aan particulieren, zou ik het Amerikaansch denkbeeld in overweging nemen om spoorwegaanleg en erfpachtsuitgifte met elkander te vereenigen, zoodat wegens in de landuitgifte gelegen voordeelen rentegarantie overbodig wordt.

De heer **Pijnacker Hordijk**: Mijnheer de Voorzitter! De economische beschouwingen over deze wetsontwerpen houden zoo nauw verband met de financieele, dat het mij wel zal vergund zijn reeds thans een kort woord geheel op economisch gebied in het midden te brengen.

Het wetsontwerp hetwelk ons thans bezighoudt zoowel als het ontwerp voor den aanleg van werken tot verbetering der bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei hebben mijne volle instemming. Het was voor mij als lid van de Commissie van Rapporteurs dan ook eene aangename taak om aan de voorbereiding — en naar ik hoop ook aan de aanneming — dezer ontwerpen te hebben kunnen medewerken.

Hooge opbrengst van den bodem en snel en goedkoop vervoer van de producten van den grond, van andere goederen en personen zijn zeer belangrijke factoren voor de ontwikkeling van een land en voor de welvaart van zijne bevolking. Niemand zal dit betwisten en in alle beschaafde landen zijn dan ook millioenen en millioenen aangewend, zoowel van Staatswege als door particulieren, om het voortbrengend vermogen van den bodem te verhoogen en den producent in de gelegenheid te stellen zijne producten snel en goedkoop ter markt te brengen in de voor den afzet meest gunstige streek.

Voor onze koloniën, en in 't bijzonder voor het sterk bevolkte Java, doet zich de noodzakelijkheid om de vruchtbaarheid van den bodem te bevorderen en betere verkeersmiddelen te scheppen in nog hoogere mate gevoelen dan elders.

Is de landbouw ook in andere landen een onmisbaar en hoogstbelangrijk bedrijf, is ook daar de algemeene welvaart voor een groot gedeelte afhankelijk van de meerdere of mindere opbrengst van den grond, — het nog weinig ontwikkelde Java biedt aan zijne bewoners slechts bij uitzondering gelegenheid aan om uit andere bronnen in hunne levensbehoeften te voorzien. Ongeveer $^3/_4$ gedeelte van de bevolking moet daar van de opbrengst van den landbouw leven.

Lag het dan niet voor de hand, dat een *humaan*, *eerlijk* en *wijs* bestuur bedacht zou zijn op de ontwikkeling van die hoofdbron van bestaan van de aan ons gezag en onze macht onderworpen bevolking en althans alle beschikbare gelden zou aanwenden voor den aanleg van productieve werken, geen onwetendheid, geen onbekendheid met de

62ste VERGADERING. — 25 MEI 1893.

98. Verh. Indische begr. voor 1893 (aanleg spoorweg van Probolinggo over Klakah en Djember naar Panaroekan enz.)

toestanden, maar *eigenbelang* deed ons dien plicht verzaken. Het *wingewest* moest in de behoeften van het moederland voorzien, uit de opbrengst van Indië's bodem, uit den arbeid van de overheerschten moesten *hier te lande* spoorwegen en andere openbare werken worden bekostigd, ten gerieve van de overheerschers!

Erkend moet worden dat in de laatste jaren het besef onzer plichten tegenover de koloniën krachtiger op den voorgrond is getreden. Misschien heeft de minder gunstige toestand der Indische financiën daartoe medegewerkt. De batige saldo's behoorden tot het verledene, het cultuurstelsel verliep, de behoeften van de Indische huishouding stegen en men zag in, dat de draagkracht van de bevolking op andere wijze moest worden versterkt; men kon en wilde zich niet langer verschuilen achter de drogreden, dat wat hier als noodig geldt in Indië niet dienstig is, dat betere verkeersmiddelen hier wel vereischt worden voor de ontwikkeling van het land maar daar niet, dat hier in het algemeen belang wel millioenen aan bedijkingen, scheepvaartkanalen en andere waterwerken ten koste moeten worden gelegd, doch dat in Indië de natuur in alles voorziet.

Er kwamen op Java nu ook spoorwegen en irrigatiewerken, wel is waar broksgewijze, verdeeld over tal van jaren, maar zij kwamen dan toch, en 't valt niet te ontkennen dat de welvaart daar dientengevolge reeds belangrijk is toegenomen.

Niet alleen is gebleken dat die werken op zich zelve productief zijn en meerendeels behoorlijke renten op het aanlegkapitaal afwerpen, maar ook dat zij de draagkracht der bevolking en daardoor de opbrengst der indirecte belastingen belangrijk hebben verhoogd. Slaagde de oogst in het eene gewest en was er misoogst in het andere, wat in het uitgestrekte eiland door verschil in regenval en wegens andere redenen dikwijls voorkomt, de spoorwegen boden de gelegenheid aan om het overvloedige product snel en goedkoop te vervoeren naar de streek waar daaraan behoefte bestond. De uit een oeconomisch oogpunt ongunstige toestand, dat gelijktijdig in het eene gewest voor de rijst f 10 à f 15 per pikol werd betaald, terwijl die in het andere, door overvloed en gebrek aan vervoermiddelen, als 't ware onverkoopbaar was, is door de bestaande spoorwegen voor een gedeelte van Java reeds verbeterd. Bovendien heeft de particuliere industrie zich door dat snellere en goedkoopere vervoermiddel belangrijk kunnen uitbreiden, waardoor het vertier toegenomen en ook het belang van de inlandsche bevolking is gebaat.

Nog meer dan de spoorwegen zullen de irrigatiewerken de welvaart doen toenemen. Irrigatie is in de tropen de ziel van den landbouw. Niet alleen is bevloeiing ten allen tijde noodig voor het hoofdgewas van den Indischen landbouw — de rijst — maar in het droge jaargetijde, wanneer de sluizen van den hemel maanden achtereen gesloten zijn, en de felle zon den bodem heeft uitgedroogd, hebben ook de andere gewassen, zij 't dan ook in geringere hoeveelheid, behoefte aan water. Irrigatie dient ook tot vruchtbaarmaking van den grond. Het door het rivierwater meegevoerde rijke slib van de bergen vergoedt grootendeels wat door de cultuurgewassen aan den bodem wordt onttrokken. Zonder irrigatie uitputting; met irrigatie en behoorlijke bewerking van den grond toenemende vruchtbaarheid. Mijne jarenlange ondervinding op landbouwgebied in Indië heeft mij daarvan de overtuiging gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Het plan voor de Solo-vallei is niet alleen een der meest grootsche werken op waterbouwkundig gebied, maar belooft ook in alle opzichten productief te zijn. Mijns inziens zijn de becijferingen in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp en in de Memorie van Antwoord volstrekt niet overdreven. Zij doen duidelijk uitkomen, dat de meerdere opbrengst van de velden voldoende waarborg geeft voor eene verhooging van de landrente tot een bedrag, genoegzaam om daaruit de rente en eene geleidelijke amortisatie van het aan het werk te besteden kapitaal te dekken, wanneer men althans niet toegeeft aan den aandrang tot verlaging der landrente, ook daar waar er geene reden toe bestaat. Die verhooging op 1 à $1\frac{1}{2}$ millioen stellende zal het jaarlijksch inkomen van de bevolking toch nog met 5 à 6 millioen toenemen. Ik ben overtuigd, Mijnheer de Voorzitter, dat die becijfering niet geflatteerd is, niet moet dienen om het wetsontwerp voor hen, die den agrarischen toestand op Java niet kunnen beoordeelen, aannemelijk te maken. Als punt van vergelijking kan ik hier mededeelen, dat in de residentie Djokjokarta een plan in overweging is om het water uit de rivier de Progo voor irrigatie te benutten. Zoowel de bevolking van de niet verhuurde dessa's als de Europeesche landheeren, die van het water zullen profiteeren, hebben zich verbonden tot het betalen van eene jaarlijksche waterpacht van f 6 à f 9 per bouw. Voor de 223 000 bouws van de Solo-vallei zou dit eene pacht zijn van f 1 338 000 à f 2 007 000.

In het wetsontwerp voor de Solo-vallei was voor mij één bezwaar, dat evenwel na verkregen mondelinge toelichting is opgelost. De overgang van 223 kub. meter water in den Westmousson tot 20 kub. meter in den Oostmousson achtte ik wel wat groot en de laatste hoeveelheid wel wat gering. . . . .

De **Voorzitter**: Tot nu toe houden de beschouwingen van den geachten spreker, zij het ook indirect, verband met de financieele resultaten, maar ik verzoek hem, het spreken over details na te laten totdat het wetsontwerp aan de orde zal zijn.

De heer **Pijnacker Hordijk**: Mijnheer de Voorzitter, ik zal aan uw wenk gevolg geven en straks, zoo noodig, op dit onderwerp terugkomen. Thans wil ik alleen nog verklaren, dat ik mij geheel aansluit bij hetgeen door den heer van Houten is gezegd naar aanleiding van het beweren van den heer Bahlmann ten opzichte van de rentabiliteit van irrigatiewerken. Men kan bij het beoordeelen van de vraag of irrigatiewerken rente geven niet afgaan op de landrentecijfers van het Koloniaal Verslag. Dit zou te dien opzichte eene onjuiste rekening geven, geheel afhankelijk van de meerdere of mindere genegenheid van de Regeering om de landrente op te voeren of te verlagen.

Heb ik den heer Bahlmann goed verstaan, dan meent hij, dat de Regeering bij het spoorwegontwerp voor den zijtak van Randoongoeng naar Pasirian zou hebben kunnen volstaan met een stoomtramweg en dat die althans aan particuliere krachten diende te worden overgelaten. Mij dunkt, dat de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord duidelijk genoeg hebben aangetoond, dat voor die zijlijn geen sprake kan zijn van een stoomtram, omdat het terrein daar veel te hellend is en van de bestaande wegen slechts voor een klein gedeelte gebruik zou kunnen worden gemaakt.

De heer van Houten heeft het stelsel van uitgifte van landconcessie in verband met spoorwegaanleg nader ontwikkeld. Ik gevoel wel iets voor dat denkbeeld, maar ik geloof toch niet dat het op Java is toe te passen; misschien in een gedeelte van Banjoewangi, waar goede berggronden zijn, doch gebrek is aan bevolking. Maar ook voor die gronden bestaat de gelegenheid om ze als erfpachtsperceelen uit te geven en bevolking te lokken.

Of het belang van den Staat en van de bevolking door landconcessie beter behartigd zou zijn dan door de uitgifte van kleinere perceelen, moet ik voor alsnog betwijfelen. 't Is mij ook nog niet duidelijk of de heer van Houten de gronden in vollen eigendom of in erfpacht zou willen afstaan.

Een te hoogen canon acht ik niet wenschelijk. Nu reeds is er sterke aandrang van belanghebbenden, wier verwachting bij de aanvraag van het perceel te hoog gespannen was, om den canon te verlagen. Ik beschouw den canon dan ook meer als een hommage, een hoogheidsrecht. Beter komt 't mij voor, dat de Staat in een anderen vorm deelt in de voordeelen van de ontginning van erfpachtsperceelen, zooals dan nu ook reeds het geval is door de inning van verponding en patentrecht. Zijn die perceelen te weinig belast, dan kan de Staat overwegen of de winst

op een andere wijze is te treffen, zooals hij dit ook wil doen met de winst uit de suikercultuur. Men wachte zich echter te dien opzichte voor overdrijving.

Mijnheer de Voorzitter, ik zal het voorloopig hierbij laten.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: De heer Bahlmann is begonnen met vrij sombere beschouwingen, die voor een deel, beter dan ik het zou kunnen doen, zullen kunnen beantwoord worden door mijn collega van Financiën, op wiens gebied ze meer bepaaldelijk tehuis behooren, en die daartoe spoedig in de gelegenheid zal zijn. Alleen wanneer de geachte spreker zegt: men zondigt op 's lands krediet, en het betoog voor die stelling tracht te trekken uit het aantal zielen, dat hij niet genoemd heeft, maar dat waarschijnlijk het zielental van Nederland is, dan vraag ik, of men geheel buiten rekening mag laten die 30 millioen zielen, die in Indië wonen, een gebied, ongeveer vijftig maal grooter dan Nederland, en dat groote hulpmiddelen heeft. Mij dunkt het is miskenning eenigszins van het verleden, wanneer men het zielental in Indië uit een financieel oogpunt als non-valeur beschouwt.

Wanneer de geachte afgevaardigde er op wijst dat Nederland voor gewone uitgaven zou moeten leenen, dan ligt het niet op mijn weg, zooals ik reeds zeide, om daarop te antwoorden; maar ik kom daartegen op wat Indië betreft.

Op het voetspoor van den heer Röell heeft de geachte afgevaardigde herinnerd dat bij de toelichting van mijne eerste begrooting sprake geweest is van een tekort van 4 millioen. Ik doe opmerken dat ik niet in dien beslisten zin, dien de geachte afgevaardigde bedoelde, van een normaal tekort van 4 millioen gesproken heb, en bovendien een onderscheid gemaakt heb tusschen begrootings- en rekenings-tekorten. Ik heb er toen bepaaldelijk, meen ik, op gewezen, dat ook bij de Indische begrooting de uitkomsten nog al eens meevallen; als illustratie daarvan kan ik nu aanvoeren, dat de Indische begrootingen van 1884 tot en met 1892 te zamen met een tekort van ongeveer 80 millioen sloten; bij slot van rekening laat het zich thans aanzien dat er niet alleen geen tekort zal zijn over die negen jaren, maar zelfs een overschot van meer dan een millioen.

Wel heb ik uit den financieelen toestand, zooals ik dien in algemeene trekken bij mijne eerste begrooting geschetst heb, de conclusie getrokken, dat zuinigheid in Indië noodig was, dat getracht moest worden naar versterking van middelen en vooral naar het hooger opvoeren van het productief vermogen. Ik meen aan hetgeen ik toen heb toegezegd niet ontrouw geweest te zijn.

Wanneer de heeren eens lazen alle verwijten, die tot mij gericht worden wegens bezuinigingen, die ik — natuurlijk niet altijd in het belang van individuën — tracht in te voeren, zouden zij beter dan de geachte spreker overtuigd zijn, dat ik in dit opzicht niet stilzit. Ik zal, indien mij daartoe verder tijd gelaten wordt, in die richting voortgaan.

Van de versterking der middelen is bij de laatste begrooting gebleken, al ben ik toen niet zoo ver gegaan als de geachte afgevaardigde zou verlangd hebben. Waar hij echter beweert dat het later gebeurde mij in dit opzicht in het ongelijk stelt, moet ik daartegen opkomen.

Het is waar dat ik voor de scheepvaartregeling 11 ton aanvraag, maar dat is eene uitgave voor ongeveer een millioen *voor eens*, die gevonden kan worden uit het millioen, dat bij het einde van het vorige jaar over was; het is geen productieve uitgave, maar eene gewone uitgave is het zeker ook niet.

Overigens zal de begrooting van dit jaar ook weer sluiten op eene wijze, die den geachten spreker zal meevallen; er zal geen quaestie zijn van een tekort op de gewone uitgaven.

In elk geval zijn de thans voorgestelde uitgaven zeer zeker geen gewone en wel beslist productieve uitgaven, die er juist toe zullen medewerken om den financieelen toestand van Indië te verbeteren en het financieel evenwicht hechter te maken.

Waar de geachte spreker sprak van leenen en nogmaals leenen, daar had ik gaarne gezien dat hij op dat stuk de Memorie van Beantwoording nog eens nagelezen had.

Het is volstrekt mijn voornemen niet om voortdurend nieuwe leeningen voor te stellen; dáár waar het particulier initiatief goed kan tot stand brengen wat gedaan behoort te worden, wensch ik dit aan het werk te zien.

De geachte spreker zegt, dat ik met dit beginsel in strijd ben, omdat ik nu voorstel eene lijn aan te leggen, die wel door particulieren zou ondernomen worden. Kan, vroeg de heer van Houten, de geachte spreker daarvan het bewijs leveren? Er is wel eene aanvrage gedaan, doch onder rentegarantie, een stelsel, waarmede ik mij evenmin als de heer van Houten kan vereenigen en dat wij vroeger, zonder dat men er tegen op is gekomen, verlaten hebben.

Het aanleggen van deze lijn ligt op den weg van den Staat, omdat het vooruitzicht, dat zij oplevert, al belooft zij vergoeding van rente en eenige amortisatie, niet van dien aard is, dat het particulier kapitaal er zich, zonder garantie van rente, in zal steken. Immers meer dan $3\frac{1}{2}$ pct. rente, al belooft de toekomst ook meer, is er wel noodig, om particulieren uit te lokken hun geld op dien voet in Indische spoorwegen te beleggen.

De particuliere industrie moet zich op spoorweggebied in Indië in de eerste plaats toeleggen op tramwegen. Op dat gebied kan er zonder steun uit de schatkist veel gedaan worden en in die richting wil ik gaarne medewerken.

Binnen korten tijd zal een nieuw reglement op de tramwegen verschijnen, dat de gelegenheid zal bevorderen voor particulieren om tramwegen met voordeel te ondernemen.

In overleg met mannen van naam op financieel gebied, worden verder de voorwaarden ontworpen waarop tramwegen, zonder eenige offers of garantie van den Staat in concessie verkregen zullen kunnen worden.

Maar, ik herhaal het, de thans voorgestelde ijzeren baan verkeert in bijzondere omstandigheden. Op een weg, die over een zoo geaccidenteerd terrein loopt, kan men niet volstaan met een tram; hier wordt Staats-aanleg geëischt, ook voor den zijtak naar Pasirian, die te meer gerechtvaardigd is, omdat zij op den duur belangrijke voeding zal opleveren voor de hoofdlijn.

Nu een woord over de irrigatiewerken.

Er is beweerd, dat tot nu toe nog niet veel gebleken is van de productiviteit van zulke werken.

Dat kon ook moeilijk, want er is nog weinig aan irrigatiewerken gedaan.

Ik geef toe dat er een groot werk gemaakt is, dat van Demak. Maar als men de geschiedenis daarvan nagaat, blijkt het dat men daarmede in zeer bijzondere omstandigheden verkeerde. Om dat werk goed te beoordeelen moet men terugtreden tot den bekenden hongersnood.

Van toen af heeft hier in de Staten-Generaal herhaaldelijk weerklonken het gevleugeld woord: dat wij een eereschuld tegenover Demak hadden te voldoen.

Bij het bestaan van die eereschuld heeft men niet al te nauwkeurig berekend of dat werk wel productief zou zijn; ieder, die de toelichting van het betrekkelijk ontwerp nagaat, zal dit erkennen, en in zooverre men berekeningen heeft gemaakt, heeft men toenmaals eene landrente voorgespiegeld, bijna het dubbele van het cijfer per bouw van dat, waaruit rente en amortisatie zou kunnen gevonden worden voor de irrigatie, die thans wordt voorgesteld.

Eene landrente van f 12 à f 15 is inderdaad zeer hoog en de oeconomische toestand van Demak is niet van dien aard dat men zich kan voorstellen, dat die landrente zou worden opgebracht. Daarentegen meen ik, dat de verhooging van de landrente, die hier voor de Solo-vallei wordt in uitzicht gesteld, zeer matig is. Ik kan mij geheel vereenigen met hetgeen de geachte afgevaardigde uit Groningen heeft gezegd: men moet geen conclusiën trekken uit het cijfer van de landrente op dit oogenblik, omdat humaniteit in verband met slechte tijdsomstandigheden, dit voeg ik er bij, er toe bewogen heeft om de landrente weder een millioen of vier lager te brengen dan zij al geweest is. Slechte posten waren er niet in die mate dat zij op

de noodzakelijkheid wezen, maar men meende dat de druk van de landrente zwaarder was dan met de billijkheid was overeen te brengen in verband met den toestand van den grond, die op vele plaatsen, wat de irrigatie betreft, nog veel te wenschen overliet. Men moet echter niet te ver gaan. Men moet zijn goede hart niet zoo luide laten spreken dat er geene voldoende vruchten voor de schatkist zouden overblijven van een werk als dit; dit zou geen verstandige Regeering mogen doen en daartegen zou de Kamer op moeten komen. Wanneer de bevolking ten gevolge van dit werk eenige millioenen meer verdient, dan kan er niets hards in gelegen zijn om 1 millioen meer te laten opbrengen. Men zal zich hieraan stelselmatig moeten houden.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft mij nog eene vraag gedaan omtrent de uitgifte van spoorwegconcessiën volgens een Amerikaansch stelsel, maar ik geloof niet dat het noodig zal zijn het beginsel op dit oogenblik te bespreken, omdat het hier niet is toe te passen. De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, evenals de heer Pijnacker Hordijk, dat alleen Banjoewangi daar nog incult genoeg voor zou zijn, maar men moet niet vergeten dat die residentie reeds voor een goed gedeelte in erfpacht is uitgegeven.

Men moet den erfpachter laten dragen in uitgaven, waarvan hij voordeel heeft, dat erken ik. Maar de geachte afgevaardigde uit Groningen zal mij toegeven, dat daarop het variis modis bene fit toepasselijk is, en dan wil ik wel verklaren, dat ik het met hem eens ben, dat de canon niet louter moet zijn in recognitionem dominii, zooals de heer Pijnacker Hordijk, indien ik mij niet bedrieg, heeft gezegd; men heeft van den aanvang af aangenomen dat de canon eenigszins moest opwegen tegen de waarde van den grond, dien men afstond, al is het voor woesten grond veelal moeilijk die waarde met eenige juistheid te bepalen. Wanneer men eenmaal den grond tegen te lage waarde heeft afgestaan, dan zijn er geene belastingen te vinden, die dit weder geheel goed kunnen maken. Nu zal de geachte afgevaardigde misschien zeggen: gij handelt anders dan gij spreekt. Daar zou ik mij niet bij neder kunnen leggen, want het onderwerp gaat mij al lang ter harte en ik ben daarover reeds geruimen tijd met de Indische Regeering in briefwisseling. In de toekomst zal bij het uitgeven van gronden moeten gelet worden op de voordeelen van den spoorweg.

Wat nu de canon is van de gronden, die in den laatsten tijd in erfpacht zijn gegeven, daarvoor verwijs ik naar de Koloniale Verslagen. Die en soortgelijke bijzonderheden zal de geachte afgevaardigde dit jaar spoediger dan anders in het Koloniaal Verslag kunnen vinden, hoop ik.

Hierbij, Mijnheer de Voorzitter, zal ik het voorloopig laten; ik geloof te hebben beantwoord wat tegen de voorstellen was in het midden gebracht.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn voornemen niet om aan dit debat deel te nemen, maar de geachte afgevaardigde uit Tilburg heeft de goedheid gehad om in voor mij vleiende bewoordingen, die de geachte afgevaardigde mij wel zal willen veroorloven dat ik recuseer, te herinneren aan hetgeen ik de eer heb gehad bij de algemeene beschouwingen over de bedrijfsbelasting ten opzichte ook van de Indische geldmiddelen in het midden te brengen, en Zijne Excellentie de heer Minister van Koloniën heeft insgelijks naar aanleiding van hetgeen destijds door mij werd gezegd, iets in het midden gebracht. Ik moet dus nu wel antwoorden, omdat ik mij niet kan vereenigen met de uitlegging, die thans door den Minister van Koloniën wordt gegeven aan hetgeen door hem in de begrootingsstukken van 1892 is nedergeschreven en waarop ik mij beroepen had; en zulks te eerder omdat de heer Bahlmann mijne opvatting tot de zijne heeft gemaakt, zoodat ik te meer daarvoor verantwoordelijk ben.

De Minister van Koloniën zegt nu: uitdrukkelijk heb ik in 1892 doen uitkomen dat het daarbij geen normale begrooting gold, en dat men onderscheid moet maken tusschen begrooting en rekening.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dit niet toegeven. Wanneer wij de Memorie van Toelichting op de Indische begrooting voor 1892 voor ons nemen, dan zien wij op bladz. 2, dat er een tekort wordt becijferd op de gewone uitgaven van f 3 981 000 of f 4 281 000, terwijl later de vraag werd onder de oogen gezien of men rekening kan houden met de verschillen tusschen de begrooting en de rekening en of men soms in aanmerking mocht nemen, dat deze begrooting niet zou zijn te beschouwen als eene normale maar als eene abnormale. Omtrent het eerste punt zeide de Minister, dat op die verschillen niet te rekenen valt. Omtrent het tweede, dat hij die vraag niet in bevestigenden zin zoude durven beantwoorden; en als conclusie geeft de Minister dan ook te kennen: » Met het oog op een en ander kan ondergeteekende — verwachtingen voor de toekomst waarop nog niet gebouwd kan werden, liet hij opzettelijk onvermeld — den toestand der geldmiddelen, zooals die zich in deze begrooting afspiegelt, niet bevredigend noemen."

Ik geloof dus niet te veel te hebben gezegd, toen ik beweerde, dat bij die toelichting de Minister de begrooting van 1892 niet aanmerkte als abnormaal, maar als normaal. Wanneer ik nu daarbij in aanmerking neem, dat voor het vervolg in de richting der Regeering ligt vermindering van de opbrengst van het opium, terwijl de inkomsten uit de koffie minst genomen steeds wisselvalliger zullen blijven, dan meen ik mij niet dadelijk te kunnen neerleggen bij de nieuwe uitlegging die de Regeering, naar mijn oordeel, thans aan het destijds door haar medegedeelde geeft. Trouwens in dit opzicht verheugt het mij, dat de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, thans ook den financieelen toestand van Indië niet zoo heel gunstig acht, en wanneer ik mij herrinner, dat bij de behandeling der begrooting voor 1893 in de zitting van 29 November 1892, de geachte afgevaardigde mij toevoegde, dat in de door mij gehouden financieele beschouwingen altijd nog eenig spoor van een zekere *Sehnsucht* naar batige sloten was terug te vinden — eene beschuldiging waarop ik indertijd niet geantwoord heb, maar die ik van mij wierp — dan, Mijnheer de Voorzitter, geeft het voor mij wel aanleiding tot eenige — zij het ook gemengde — voldoening, dat diezelfde geachte afgevaardigde thans evenmin den financieelen toestand van Indië niet zonder zorg acht.

De vraag, waarvoor wij thans gesteld zijn, of deze wetsontwerpen al dan niet moeten worden aangenomen, mag en kan echter niet uitsluitend afhankelijk gesteld worden van den toestand der geldmiddelen. Dit ben ik met de geachte afgevaardigden uit Groningen en uit den Haag volkomen eens, men kan niet met de handen in de schoot blijven zitten; wèl legt echter de toestand der geldmiddelen meer dan ooit de verplichting op, om, althans ten opzichte der Solo-vallei, nauwkeurig te wikken en te wegen of wij door de voorgestelde uitgaven te voteeren verantwoord zullen zijn.

Dit punt kan echter met meer vrucht door deskundigen bij de behandeling van het betrekkelijk wetsontwerp uitgemaakt worden, en daarvan wensch ik dan ook ten slotte mijne stem afhankelijk te maken.

Voordat ik eindig, moet ik echter nog even opkomen tegen de bewering, dat men ten deze op de cijfers der opbrengst van de landrente volgens de Indische verslagen niet al te veel mag afgaan. Zoo zeide de geachte afgevaardigde uit den Haag: »De cijfers der landrente zijn geen bewijs van de al of niet goede uitkomsten der irrigatiewerken, maar alleen van de vraag: of de Regeering in Indië geneigd is de landrente op te drijven of te verlagen."

Maar, wanneer dit waar is, en men het ten slotte uitsluitend aan het Opperbestuur moet overlaten, welk bedrag van landrente zal worden geïud, waar blijft dan — vraag ik — de grondslag waarnaar wij moeten rekenen of wij tot soortgelijke werken, als het thans voorgestelde, zullen overgaan?

Ik geef toe dat wij niet, gelijk hier te lande bij de grondbelasting, in Indië met remissie der landrente al te moei-

lijk moeten zijn; dat men in Indië altijd in ruimere mate dan hier moet rekenen op ongevallen, waarmede bij de heffing der landrente rekening zal moeten worden gehouden; maar ik meen toch dat in dat opzicht grenzen moeten bestaan; en ik blijf het een schralen troost vinden, dat, wanneer de thans voorgespiegelde berekening niet uitkomt, men ten antwoord zal ontvangen: dit is niet het gevolg van de gebrekkige resultaten van het irrigatiewerk, maar eenvoudig van het feit dat men te Buitenzorg de landrente heeft verlaagd.

Ik zal het hierbij laten en het zal van de nadere gegevens die het debat omtrent de Solo-vallei mocht opleveren, afhangen hoe ik mijne stem over het daartoe betrekkelijk ontwerp zal uitbrengen. In ieder geval heeft deze financieele beschouwing echter dit nut gehad, dat de Kamer bij ieder concreet werk met te meer recht aan de Regeering zal kunnen vragen: hoe zijn de uitkomsten geweest der verwachtingen, die de nu voorgestelde werken hebben opgewekt, en die ons voor oogen zijn gesteld?

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij werkelijk, dat ik mij bij mijne repliek niet tot zuiver financieele beschouwingen zal kunnen bepalen, wanneer ik althans antwoorden wil op hetgeen door den Minister en ook door enkele leden ten opzichte van de onderdeelen is aangevoerd.

Over het algemeen moet ik erkennen dat het antwoord der Regeering mij niet gunstiger gestemd heeft voor de beide wetsontwerpen. Ik wil thans niet spreken over de minder cavalière wijze, waarop de Minister de schuld van zich afschuift op zijn collega van Financiën in Nederland, — straks zal ik daarop misschien terugkomen — maar ik vraag den Minister, wat is nu eigenlijk uw algemeene spoorwegplan in Indië? Herhaaldelijk is de Minister daarnaar geïnterpelleerd, doch tot dusverre heeft hij nog niet geantwoord. Ik ga terug tot vroegere tijden. Menig lid der Kamer zal zich herinneren, dat, toen in 1875 onder Minister van Goltstein besloten werd voor het eerst tot Staatsaanleg in Indië, de Minister met excuses kwam, dat hij het waagde tegen de destijds bestaande begrippen op economisch gebied in te gaan. Destijds wilde men den aanleg van spoorwegen overlaten aan het particulier initiatief. Het is nog niet heel lang geleden, dat het plan bestond om de Staatsspoorwegen in Indië te verkoopen. Aanzienlijke leden van de liberale partij drongen aan op verkooping. Ik noem slechts den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken en den heer Mees. Nu moet men toch niet zoo min denken over de destijds gebezigde argumenten. Aanleg van Staatswege, mits met door Nederland geleend geld, is altijd eene zeer precaire geldbelegging. Dit argument deed in vroegere jaren opgeld. Moeten wij nu in die richting, destijds afgekeurd, voortgaan?

Wat lekt er nu uit van het spoorwegplan des Ministers?

Er was eene concessie-aanvrage, met rentegarantie, van particulieren aangaande deze lijn, die echter door de Regeering is geweigerd. Deze moet dus wel degelijk beginselen, plannen hebben aangaande den aanleg van spoorwegen. De Regeering zegt zich niet te kunnen vereenigen met het stelsel van rentegarantie; doch welk argument heeft de Minister daarvoor? Als ik hem goed heb begrepen, dit: particulier kapitaal moet gebezigd worden voor den aanleg van tramwegen. Moet ik daaruit opmaken, dat al wat op spoorweggebied vatbaar is voor aanleg van Staatswege door den Staat zal worden aangelegd? Dan voorzie ik treurige omstandigheden, want heeft men eens een korps ingenieurs voor den aanleg van Staatsspoorwegen, dan weet men, wat het heet met den aanleg aan een eind te komen. Wij hebben het in Nederland zelf gezien.

Vroeger dacht ik dat de Minister een ander plan wilde toepassen: aanleg van *stamlijnen* door den Staat, die van *voedingslijnen* door particulieren. En als er eene lijn bestaat, die werkelijk den naam verdient van voedingslijn, dan is het die van Pasirian naar Radoeagoeng. Met dit wetsontwerp zullen wij misschien voor 20, 25 jaren Staatsaanleg van spoorwegen hebben, want als wij dit toestaan, zullen wij de verlenging naar Banjoewangi ook moeten toestaan, evenals de lijnen van Blitar naar Malang en van Batavia naar Bantam.

Ik geloof dat wij in Nederlandsch-Indië dezelfde moeilijkheden zullen hebben die wij gehad hebben in Nederland ten opzichte van de Staatsspoorwegen.

Het is gemakkelijk met eene dergelijke zaak te beginnen, moeilijker echter er mede te eindigen.

Nu spijt het mij, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister gezegd heeft, dat de algemeene financieele beschouwingen over de financiën van Nederland en Nederlandsch-Indië eene zaak is, die meer den Minister van Financiën geldt en de Minister van Financiën daarover zijne meening moet uitspreken bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting.

De Minister van Koloniën is te dien opzichte in betere conditie dan een lid der Kamer, want ik meen als lid der Kamer zedelijk verplicht te zijn te zorgen voor de inkomsten, wanneer ik mijne stem voor de uitgaven gegeven heb. In zooverre zijn wij verantwoordelijk als leden van de Kamer.

Maar bij den strijd tusschen den Minister van Koloniën met zijn ambtgenoot van Financiën, neem ik het den Minister van Koloniën niet kwalijk, evenmin als zijne ambtgenooten voor Oorlog en Marine, dat zij zorgen zooveel mogelijk van den Minister van Financiën gedaan te krijgen. Wanneer de Minister van Koloniën den lof wil inoogsten van een actief man te zijn, moet hij zorgen zooveel mogelijk te verkrijgen voor zijn budget, terwijl wij moeten waken voor 's lands krediet.

Nu nog een antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Groningen. De heer van Houten heeft gesproken over de irrigatie en naar ik meen, gezegd, dat ik zoude aangehaald hebben, dat de uitgaven voor irrigatie geen gunstige gevolgen zouden gehad hebben voor de Indische bevolking. Dat heb ik echter volstrekt niet beweerd, ten minste ik geloof het niet. Ik heb het stenographisch verslag nog niet kunnen nalezen, maar voor zoover ik mij herinner, heb ik gezegd: dat de irrigatie niet direct productief zoude zijn voor de Indische schatkist. Over landrente is in zooverre gesproken, dat men gevraagd geeft, wanneer hier beweerd wordt dat wij niet meer kunnen afgaan op de cijfers van het Koloniaal Verslag, waarop men dan, zooals de Röell zeer te recht aanmerkte, wel kan afgaan. Dat de uitgaven, Mijnheer de Voorzitter, niet direct productief zullen zijn voor de schatkist, leeren de cijfers van de begrooting en van het Koloniaal Verslag.

Maar nu de spoorwegen. Ook te dien opzichte ben ik niet zoo optimistisch gestemd als de Minister.

Er worden ons cijfers voorgespiegeld, dat bij voorbeeld de spoorwegen eene rente zullen voortbrengen van 6 pct. ten opzichte van de Oosterlijn. Maar men vergeet dat ten aanzien van de Staatsspoorwegen in Indië voor reserve en vernieuwing van materieel niets in rekening wordt gebracht, en daarop nu komt het juist neer.

Het productief vermogen van Nederlandsch-Indië moet verbeterd worden, ik ben de eerste dit den Minister toe te geven; maar het doet mij leed dat hij telkens komt met voorstellen waardoor wij eenigszins gedwongen worden bij aanneming daarvan ook andere goed te keuren. Gaarne zag ik eene andere methode gevolgd en een volledig plan medegedeeld. Wanneer de Minister deze wetsontwerpen te gelijk met de Indische begrooting had ingediend, dan vraag ik u, Mijnheer de Voorzitter, of het voorstel aangaande den dam naar het Djamoean-rif zoude zijn aangenomen. Toen werd gezegd dat dit werk niets prejudicieerde; maar zij die er tegen waren, meenden te moeten wachten op deze wetsontwerpen tot verlegging van de monding der Solo-rivier.

Laat ons nu de resultaten van dat werk afwachten, en zijn zij teleurstellend voor de Regeering, dan kunnen wij nog altijd het voorgestelde werk gedeeltelijk goedkeuren.

Ik herhaal, dat het antwoord van den Minister mijn vertrouwen niet heeft verhoogd, zoodat ik mijne goedkeurende stem aan deze beide wetsontwerpen niet mag

62ste VERGADERING. — 25 MEI 1893.

98. Verh. Indische begr. voor 1893 (aanleg spoorweg van Probolinggo over Klakah en Djember naar Panaroekan enz.)

geven. Daarom sluit ik met het bekende: *Dixi et salvavi animam meam.*

De heer **van Houten**: Een enkel woord over de vraag in hoeverre van de zorg voor de irrigatie de gevolgen zichtbaar moeten zijn in de opbrengst der middelen. Ik heb straks over de irrigatie alleen niet gesproken, maar steeds in verband met de communicatiemiddelen.

De opmerking van den heer Röell dat er ook reden is voor bezorgdheid, of wel de voordeelen van de irrigatie der Solo-vallei zullen worden teruggevonden in de te bedingen landrente, beantwoord ik dat dit zonder eenigen twijfel het geval moet zijn, want deze werken worden speciaal uitgevoerd om de productiviteit van thans weinig opbrengende gronden te verhoogen. Hadden wij in Indië eene zoo uitgewerkte organisatie van de oeconomische staatsregeling als hier te lande, dan zouden wij het onderwerpelijk werk met of zonder subsidie door een waterschap doen uitvoeren, zoodat de kosten uitsluitend zouden moeten worden gevonden uit de lasten van de gronden die worden gebaat. Bij de minder ontwikkelde organisatie van het recht in Indië is dit onmogelijk. Maar om dezelfde reden is daar geen speciale regeling noodig, want naar het Indische begrip is de landrente veel meer dan met de grondbelasting gelijk te stellen met de *pacht* hier te lande. De Staat is bevoegd de Solo-vallei die door het werk gebaat wordt in de landrente aan te slaan in evenredigheid van hare productiviteit. Wanneer bij voorbeeld de bevolking wordt aangeslagen voor ongeveer $1/5$ der bruto productie van den grond, dan kan zij inderdaad niet klagen als zij ook dit $1/5$ betaalt van het bedrag dat zij door de betere irrigatie meer aan producten ontvangt. Ware er een goede gewestelijke organisatie in Indië, het zou overweging verdienen zoodanig werk met of zonder Rijkssubsidie door de gewestelijke autoriteit te doen uitvoeren, maar bij gebreke van zoodanige organisatie moet de Staat zelf wel optreden.

Ik wensch ook nog terug te komen op spoorwegaanleg door middel van landconcessie. De Minister heeft niet verdedigd hetgeen in de stukken staat, dat namelijk in Bezoeki geene erfpacht-landerijen genoeg zijn om daar het stelsel toe te passen. De aanvraag waarvan ik melding maakte, is bepaaldelijk geschied voor het zuid-oostelijk gedeelte van Bezoeki, de afdeeling Bangoewangi.

Wanneer het systeem meer in het algemeen besproken is, dan is het natuurlijk niet alleen met het oog op de toepassing op Java, maar ook op de mogelijke toepassing in andere minder bevolkte gedeelten van onzen Archipel. Maar hier was eene gunstige gelegenheid om het toe te passen, omdat hier inderdaad eene groote landstreek was, woest en onbebouwd, die voor erpachts-uitgifte in aanmerking kan komen. Het geheele zuid-oostelijke gedeelte der afdeeling Banjoewangi was voor dergelijke uitgifte geschikt, vooral omdat er veel koffiecultuur te wachten is.

Het verheugt mij, dat door den Minister niet is onderschreven wat door den heer Pijnacker Hordijk is gezegd, dat namelijk de pacht slechts moet zijn eene soort van hommage aan den Staat. Dat systeem is de bron van datgene, hetwelk wij nu in werking zien. De personen, die hoegenaamd geen plan hebben om zelve als landbouwers in Indië op te treden, trachten te bewerken, dat hun een goed erfpachtscontract gegeven wordt, waarmede zij naar Nederland gaan, om daarvoor eene min of meer aanzienlijke som te bedingen.

Nu wil ik niet bestrijden, dat de aanvragers, die moeite en last hebben gehad om het erfpachtscontract te verkrijgen op zekere tegemoetkoming aanspraak hebben, wanneer eene maatschappij tot exploitatie der gronden eventueel tot stand komt. Maar zoodanig behoeven die voordeelen niet te zijn dat de Staat zich zou hebben te bepalen tot een enkel hommage, ook nu de koffieprijzen zoo hoog zijn, en men voor een erfpachtscontract van een goed en toegankelijk koffieland veel kan bedingen.

Dat bij die uitgifte een bedrag als canon bepaald wordt, dat in overeenstemming is met de waarde van den grond, vind ik noch onbillijk, noch onpolitiek.

Spoorwegaanleg en landuitgifte kan vereenigd worden wanneer het voordeel dat anders door een aantal erfpachters genoten wordt, door eene groote uitgifte aan den spoorwegconcessionaris wordt toegekend. In plaats van aan verschillende personen een 500 bouws zou aan ééne maatschappij eenige tienduizenden kunnen worden toegestaan, doch haar daarentegen bij de uitgifte van de erfpacht de verplichting opgelegd worden om tevens den spoorwegaanleg ter hand te nemen. Hierdoor zou de Staat te gelijker tijd zijne financieele belangen en die van den landbouw behartigen. Want indien eene maatschappij zich daarmede inliet, ware het natuurlijk haar voordeel, om zoo spoedig mogelijk voor de uitgifte van hare erfpachtsgronden in kleine perceelen aan werkelijke landbouwers te zorgen. Ik voor mij heb met leedwezen 's Ministers antwoord op dit punt gehoord waar hij zeide dat deze methode van uitgifte niet meer in overweging kan komen, omdat de in aanmerking komende gronden reeds waren uitgegeven in erfpacht of althans toegezegd. Het geldt in dit speciale geval het terrein waarvoor de aanvrage gedaan is, die door den heer Levysohn Norman reeds twee jaren geleden hier besproken is. Destijds was zeer zeker nog niet zooveel uitgegeven als thans. Integendeel, de uitgifte schijnt gedaan te zijn juist nadat de aandacht door die aanvrage er op gevestigd was. De aanvraag is, geloof ik, een drietal jaren oud, en wij hebben in het Koloniaal Verslag van 1891 gezien, dat eerst in dat jaar de 80 000 bouws zijn uitgegeven. Men kan zien op de kaart, die de Minister voor zich heeft, dat juist van die gronden zijn uitgegeven, die door den toenmaligen concessie-aanvrager werden aangevraagd voor zijn spoorweg tusschen Djember en Banjoewangi.

Ik ben niet overtuigd dat ten aanzien van den grond in Banjoewangi met billijkheid wordt gehandeld, en ook niet met inachtneming van het Staatsbelang. Ik ben zeer benieuwd de verdere mededeelingen van de Regeering in het volgend Koloniaal Verslag te ontvangen, en ik spreek de hoop uit dat uit de mededeelingen die wij dan en later zullen ontvangen blijken zal, dat ten minste het Staatsbelang bij het bedrag van den canon voor de uitgifte van dezen grond behoorlijk is behartigd, en dat niet de voordeelen van den spoorwegaanleg aan particulieren zullen zijn in den zak gespeeld. Ik heb eenige reden om het eerste te betwijfelen; er is zooveel uitgegeven, dat daarbij alleen aan speculatieve uitgiften is te denken; uitgiften waarbij niet het minste uitzicht bestaat, dat de aanvragers het denkbeeld hebben om de hun toegekende groote uitgestrektheid grond zelven werkelijk te exploiteeren.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt nog mede:

dat is ingekomen een bericht van den heer Keuchenius, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met hare verslagen over de wetsontwerpen:

machtiging tot kosteloozen afstand aan de gemeente Breda van harde wegen;

onteigening voor het dempen van slooten enz. in het westelijk gedeelte der gemeente 's Gravenhage;

onteigening voor den aanleg van eene straat te 's Gravenhage.

Deze Verslagen zullen gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later bepaald worden.

De algemeene beschouwing wordt voortgezet.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de

President! Ik ben jegens deze ontwerpen gunstig gezind, omdat ik de maatregelen, die daarmede beoogd worden, zoo nuttig acht, dat ik er heel wat voor over heb; maar ik moet toch bekennen dat ik, vóór de ontwerpen stemmende, dien sprong eigenlijk met half gesloten oogen doen zal, wat de financieele zijde der zaak aangaat.

Ik had dan ook liever gezien dat die financieele zijde minder op den voorgrond getreden ware, of dat de Minister haar en de financieele stoutmoedigheid der voordracht niet had getracht goed te praten. Wordt de financieele beteekenis der zaak meer speciaal aan de orde gesteld, dan dient zij te worden onderzocht; en dit onderzoek kan zij, naar mijne meening, slecht lijden.

Met den heer van Houten ben ik beducht dat de voornaamste baten, althans van de nieuwe spoorwegen, zullen vloeien in den zak van Chineesche en Europeesche ondernemers of speculanten in concessiën en erfpachtstoezeggingen, vooral omdat men — naar ik voorzie — in Indië daartegen niet streng waken zal, ten gevolge van het onder de Europeanen op Java veelal heerschend ESPRIT DE CORPS, dat zóó ingeworteld pleegt te zijn, dat de meesten het, als zij repatrieeren, medebrengen, en hier niet eens verliezen.

En wat betreft de baten, die ons voorgespiegeld worden uit de Solo-onderneming, in vermeerdering van landrente, daarvan zal — vrees ik — evenmin veel terechtkomen, zoo omdat die baten wellicht zullen opgewogen worden door de kosten van onderhoud enz., die, naar ik voorzie, de raming wel zullen overtreffen, als omdat zij zich misschien niet eenmaal zullen verwezenlijken, en, zoo zij zich al verwezenlijken, nog gevaar loopen in eene of andere lichtzinnige humane bui van een Minister of van de Indische Regeering weer prijs gegeven te worden, gelijk reeds meer gebeurd is.

Maar in ieder geval meen ik dat de financieele zijde der zaak niet gejustificeerd wordt door een beroep op de gronden, in de Memorie van Beantwoording ontwikkeld, waarop de Minister zooeven nog speciaal heeft gewezen, een referte welke alleen de reden is, waarom ik ditmaal het woord heb gevraagd

Die redeneering van de Memorie van Beantwoording komt, als ik 't mij wel herinner, hierop neder, dat wij voor deze buitengewone werken gerust mogen leenen, en die niet — gelijk sommigen verlangen — langzaam aan moeten trachten te bestrijden uit de koffiebaten, aangezien die in de ruimte noodig zijn tot dekking van de gewone uitgaven voor den Indischen dienst.

Ziedaar eene redeneering waartegen ik in tweeërlei opzicht bedenking heb.

Vooreerst zijn toch de uitgaven voor publieke werken in Indië, waarvoor het veld aldaar nog zoo onafzienbaar ruim is, te beschouwen niet als buitengewone, maar als zeer gewone uitgaven, gelijk ik hier meermalen, de laatste maal nog in den afgeloopen herfst, betoogd heb, en dus nu niet opnieuw betoogen zal. In de tweede plaats moet ik opkomen tegen de meening des Ministers, dat gewone uitgaven moeten en mogen gevonden worden uit de opbrengst der uitstervende, afloopende koffie-oogsten, die, let wel! in de laatste 10 jaren, van 1877—1887, dooreen nog 900 000 pikols, maar in de 5 volgende jaren slechts 375 000 pikols opgeleverd hebben, die in 1893 waarschijnlijk hoogstens 150 000 pikols, en daarna, wie weet hoeveel of hoe weinig opleveren zullen.

Natuurlijk zijn alzoo met die koffiebaten de gewone uitgaven zelfs in de naaste toekomst niet meer te dekken, en komen dus de gevolgen van het financieel program, zooeven door den Minister bij wege van eene verwijzing naar de Memorie van Beantwoording ontwikkeld, hierop neder, dat wij voortaan op groote schaal gaan leenen èn voor zoogenaamde buitengewone èn voor gewone uitgaven, gewoon in absoluten niet betwisten zin, in den eigen zin des Ministers.

Ziedaar een financieel program, waartegen ik ernstig bezwaar heb, en waaraan ik niet den schijn wil hebben, door het uitbrengen van mijne stem vóór dit wetsontwerp, mijn zegel te hechten.

Deze beschouwing meende ik naar aanleiding van de rede des Ministers te moeten in 't midden brengen. Daartoe het zwijgen doen, durfde of wilde ik niet. Ik achtte het zaak, den Minister den raad te geven, de financieele beteekenis der zaak maar niet te zeer op den voorgrond te stellen, en niet te trachten die goed te praten, opdat hij zoo doende niet juist mij, en misschien anderen met mij, het te moeilijk make gevolg te geven aan ons voornemen om vóór zijn wetsontwerp te stemmen.

De heer **Van Dedem**, *Minister van Koloniën*: In de eerste plaats een enkel woord aan den heer Röell. Ik geloof dat het verschil tusschen ons microscopisch klein is, wat betreft de opvatting van hetgeen ik bij de toelichting van de eerste begrooting heb gezegd. Uit de woorden, waarin de geachte afgevaardigde het zooeven heeft wedergegeven, blijkt al dat ik een verschil maakte tusschen de begrootings-tekorten en de rekenings-tekorten. Ik heb er bijgevoegd, ja, dat men op het verschil niet *rekenen* kon en alleen van eene waarschijnlijkheid gesproken, dat de rekening gunstiger zou uitkomen dan de begrooting. Maar spreekt dat eigenlijk niet vanzelf? Kon men er op rekenen, dan zou men eene verkeerde begrooting hebben gemaakt, dan had de begrooting met hetgeen *zeker* was rekening moeten houden.

Intusschen, het doet weinig ter zake hoe men mijne woorden in de nuances wil opvatten. De conclusiën, die ik er toen uit heb getrokken, blijf ik volkomen toegedaan. Ik hoop dat dit eenigermate te gemoet zal komen aan de bezwaren van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Rutgers. Ik ben nog volkomen van meening dat eene zeer voorzichtige financieele politiek ten aanzien van Indië moet worden gevolgd. Wat ik in die richting heb gedaan, daarop zal ik nu niet weder terugkomen. Hier komt het er alleen op aan of eene voorzichtige financieele politiek medebrengt om het voortbrengend vermogen van Indië te versterken door werken, die hun kosten zullen dekken, ja dan neen, en dan geloof ik, dat de stukken die voor u liggen, Mijnheer de Voorzitter, het bewijs opleveren, dat die vraag niet anders dan bevestigend mag worden beantwoord. Men heeft gemeend dit in twijfel te moeten trekken ten opzichte van de irrigatiën, maar wat zeggen de residenten, in wier gebied de Solo-vallei ligt, omtrent den toestand van de bevolking: »Men behoeft dan ook slechts eenmaal de streken bereisd te hebben, om de overtuiging te erlangen, dat de armoede overal op den voorgrond treedt en er geen zweem van leven en vertier bestaat. Zulk een jammerlijke toestand is te meer te betreuren in eene streek, waar de gronden in vruchtbaarheid zeer zeker voor die van het welvarende en dicht bevolkte Sidoardjo niet behoeven onder te doen."

Iets verder luidt het: »Waar zulke feiten spreken, behoeft het nauwelijks gezegd, dat èn hoofden èn bevolking reikhalzend uitzien naar de verwezenlijking van de Regeeringsplannen om deze zoo vruchtbare streek behoorlijk te irrigeeren, waardoor de thans bestaande hoogst moeilijke levensvoorwaarden tot het verleden zullen behooren, om plaats te maken voor eene welvaart zooals in de zuidelijke afdeelingen wordt waargenomen."

En elders heet het: »Alleen door bijzondere voorzieningen gelukte het, die huizen te blijven bewonen, waarin zij een ellendig bestaan voortsleept."

Men zou hier kunnen herinneren aan de vroegere tijden, aan amortisatiën van Staatsschuld, die bijv. plaats hadden op grond dat er op het oogenblik geen plannen gereed waren om voor Indië werken uit te voeren, terwijl men erkende dat anders de billijkheid zou hebben medegebracht om de gelden voor Indië te besteden. Ik herinner daar niet aan, in de eerste plaats omdat het niet noodig is, omdat de Kamer dat evengoed weet en gevoelt als ik, maar in de tweede plaats ook omdat ik mij er op kan beroepen, dat eene goede financieele politiek zonder andere consideratiën reeds eischt de hier bedoelde werken uit te voeren. Want wat zal eene bevolking als de hier beschrevene — ik laat nu de directe baten van het werk op

het oogenblik rusten, daar kom ik aanstonds nog even op terug, — aan de schatkist kunnen opbrengen op indirecte wijze? Hoe zou er financieel evenwicht voor Indië kunnen bestaan, wanneer de geheele bevolking van Java in denzelfden toestand verkeerde als de bevolking in de Solo-vallei? Zou Indië dan in zijn uitgaven kunnen voorzien? Zeer zeker niet.

Zal in Indië op den duur het financieel evenwicht kunnen gehandhaafd worden, dan is het noodig dat wij daar eene welvarende bevolking hebben, die van de rijke hulpmiddelen van het land kan gebruik maken.

Wat de directe baten uit het werk voor de schatkist betreft, meen ik er nog eens op te mogen wijzen dat het werk dat hier wordt voorgesteld — ik hoop dat de heer Rutgers van Rozenburg mij niet kwalijk zal nemen dat ik er nog eens op terugkom — zich zelf loonen zal en zijn rente en amortisatie zal opleveren.

De heer Röell zeide: ja, maar dat wordt toch gelogenstraft door hetgeen de Koloniale Verslagen ons omtrent de landrente mededeelen. Mijnheer de Voorzitter, het komt er maar op aan, of men de Koloniale Verslagen zoo goed leest als de geachte afgevaardigde uit Utrecht dat anders doet; dan zal men vinden dat vruchtbare gronden, mits goed geïrrigeerd, vrij wat meer opbrengen dan f 8 per bouw. Wanneer men dus aanneemt dat de gronden der Solo-vallei, goed bevloeid, f 8 aan landrente gemiddeld zullen opleveren, dan beweegt men zich niet op gewaagd terrein, en wordt die voorspelling niet gelogenstraft, maar wel bevestigd door de mededeelingen van de Koloniale Verslagen.

Om nog verder te doen gevoelen hoe noodzakelijk deze werken zijn, heb ik er slechts aan te herinneren dat reeds in 1852, toen men zich waarlijk nog niet veel bekommerde om groote irrigatiewerken en evenmin grif was met uitgaven voor productieve werken in Indië, de noodzakelijkheid is ingezien, om op te nemen wat voor de Solo-vallei te doen was. Wanneer men de geschiedenis verder nagaat, dan vindt men telkens noodkreten van inlandsche hoofden en van Europeesche bestuurders, welke nu bevestigd worden door de beschrijvingen van de tegenwoordige toestanden, waaruit ik zooeven heb geciteerd.

Thans nog een enkel woord aan den heer Bahlmann, die mij ten kwade heeft geduid dat het algemeen spoorwegplan er nog niet was. Het heeft tijd gekost om zoodanig plan te ontwerpen, Mijnheer de Voorzitter, in de eerste plaats omdat er niet terstond overeenstemming verkregen werd omtrent de rol, die de tramwegen in Indië kunnen vervullen. Ik blijf er bij dat daarin vooral de toekomst van de ijzeren banen in Indië moet worden gezocht. Spoorwegen zullen in Indië, althans in den regel, door particulieren wel niet anders aan te leggen zijn dan met rentegarantie, en ik geloof niet dat het nog noodig zal zijn om de nadeelen daarvan thans breedvoerig uiteen te zetten. Toen de Kamer de gelden toestond om dezen spoorweg op te nemen, heb ik de quaestie duidelijk geformuleerd, en de Kamer heeft toen aangenomen, dat men den weg der rentegarantie niet op wenschte te gaan. Een nadeel van dat stelsel, dat terstond aan iedereen in het oog valt, is dit, dat de Staat daarbij alle slechte kansen loopt, ook wanneer de weg niet best gebouwd of geëxploiteerd wordt, en wanneer het goed gaat de particuliere ondernemers met de winst gaan strijken.

Is het waar, dat de indirecte baten van den voorgestelden spoorwegaanleg alleen in handen zullen komen van Europeesche en Chinesche ondernemers? Wanneer men leest wat omtrent den economischen toestand wordt medegedeeld van de streek, die door den spoorweg doorsneden wordt, dan zal men ongetwijfeld een anderen indruk verkrijgen. Men ziet dan de groote rol, die de inheemsche, grootendeels Madureesche bevolking in de productie vervult, hoeveel welvaart onder die bevolking heerscht en hoe zij zelfstandig door eigen landbouw voor een goed deel tot haar welvaart geraakt is. Verreweg het grootste deel van het bebouwde terrein is inlandsch grondbezit en niet in handen van Europeesche of Chineesche ondernemers. Ik geloof daarom, Mijnheer de Voorzitter, dat zij, die meenen dat het in de eerste plaats het doel van ons bestuur moet zijn om de welvaart der Indische bevolking te bevorderen, zeer zeker wel geen bezwaar zullen hebben aan dezen spoorweg hunne stem te geven.

Met den heer van Houten zal ik thans niet verder ingaan op de vraag in hoever het in beginsel wenschelijk kan zijn uitgebreide woeste gronden uit te geven onder conditie van daardoor een spoorweg aan te leggen. Wat de geachte afgevaardigde in verband daarmede omtrent de lijn Banjoewangi-Djember zeide, kunnen wij bij de behandeling van dit wetsontwerp laten rusten; dat zal hij wel met mij eens zijn.

Den heer Bahlmann wil ik ten slotte nog opmerken, dat hij ten onrechte uit mijne woorden de conclusie trekt, als zoude ik den aanleg van spoorwegen door den Staat zooveel mogelijk wenschen te bevorderen. Ik herhaal nogmaals dat ik een groot deel der ijzeren wegen op Java het liefst door particulieren aangelegd zie. Maar, waar dit niet kan geschieden zonder steun van de schatkist, acht ik het beter, dat de Staat zelf den aanleg ter hand neemt.

Dit wil ik er nog wel bijvoegen, dat er voor den Staat op spoorgebied op Java niet zoo heel veel meer te doen overblijft, naar mijn inzien.

De algemeene beschouwing wordt gesloten.

Over het wetsontwerp in het bijzonder wordt geen algemeene beraadslaging gehouden.

Het ENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 46 tegen 16 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Guyot, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), T. Mackay, Zijlma, Cremer, Roijaards van den Ham, van Delden, van Löben Sels, Æ. Mackay, Tijdens, Lieftinck, van Velzen, van Karnebeek, Hartogh, G. van Dedem, Ferf, Rutgers van Rozenburg, Viruly Verbrugge, Tydeman, Kerdijk, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, Veegens, Roessingh, van Bylandt, van Alphen, Land, Conrad, Pyttersen, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, Pijnacker Hordijk, van Beuningen, Kielstra, Hintzen, Mees, Rink, Smit, Plate, de Beaufort (Amsterdam), Röell, Huber, de Meijier, Bool, van Houten en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Borch van Verwolde, Smits van Oijen, Ruys van Beerenbroek, van der Schrieck, de Ram, Travaglino, Walter, van de Velde, Heemskerk, Harte, van der Kun, van den Berch van Heemstede, Dobbelmann, Bevers, Bahlmann en van Kerkwijk.

II. VERHOOGING DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1893, TEN BEHOEVE VAN DE WERKEN TOT VERBETERING DER BEVLOEIING EN AFWATERING VAN DE SOLO-VALLEI. (127)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hier te doen met, en aan onze beoordeeling is onderworpen een grootsch, omvangrijk, maar tevens een zeer kostbaar plan tot irrigatie van de Solo-vallei. Die Solo-vallei is eene streek tusschen twee kalkgebergten, eèn aan den Noord- en een aan den Zuidkant, waar de Solo-rivier over hare geheele lengte doorstroomt. Van die streek wordt voorgesteld 223 000 bouws, ongeveer 158 000 H. A. te irrigeeren, eene oppervlakte grooter dan die van onze provincie Utrecht, welke slechts 138 000 H. A. groot is. Die

streek is ter irrigatie voorgesteld, d. w. z. te regelen den water aan- en afvoer van die streek zoodanig, dat zij noch tijdens den Westmoesson van water overlast, noch in den Oostmoesson gebrek aan water heeft.

In het oostelijk deel der Solo-vallei ligt de zoogenaamde Bengawan djero, van ongeveer 40 000 bouws oppervlakte, die laag ligt en de verzamelplaats is van het hemelwater van een gedeelte der Solo-vallei, dat ten zuiden der Solo-rivier gelegen is.

In dat gedeelte heeft men tusschen het zuidelijk kalkgebergte en de Solo-rivier verscheidene kleine riviertjes, die zich vereenigen en zoogenaamde rawa's, die te zamen de rivier Blawi vormen. Deze nu loopt door de zoogenaamde Bengawan djero en overstroomt deze streek zoodat zij deze voor de daar gevestigde bevolking om zoo te zeggen onbewoonbaar maakt.

Het geheele irrigatieplan is voornamelijk ingericht om aan dien toestand in het oostelijk gedeelte der Solo-vallei verbetering te brengen en de schrikkelijke afschildering, door de beide residenten van Grissee en van Soerabaija gegeven, heeft voornamelijk, ten doel den ongelukkigen toestand van die uitgestrekte landstreek te schetsen en te trachten daaraan een einde te maken.

Hoe nu is die irrigatie ontworpen?

In de eerste plaats door in de Solo-rivier of ongeveer 200 kilometer van de uitmonding der rivier in zee eenige kilometers beneden Ngawi, waar zij het aaneengesloten kalkgebergte verlaat een stuw te leggen, ten einde het water te kunnen opstuwen en dit door middel van sluizen en groote kanalen doen stroomen door de geheele vallei en door middel van secondaire en tertiaire kanalen te brengen bij en te doen stroomen over de te bevloeien velden, om het gebruikte water daarna weder te doen afvloeien in de rivier of de zee.

Daartoe heeft men noodig uitgestrekte kanalen, tal van syphons, bruggen en sluizen, zelfs een groote syphon onder den bodem der Solo-rivier bij de dessa Bebet en een aquaduct over de rivier bij Wringin anom, die het water in het noordelijk gedeelte van de vallei tusschen de rivier en het noordelijk kalkgebergte aanvoeren. Het is dus een werk van buitengewoon grooten omvang.

Bij dat plan behoort de verlegging van den Solo-mond. De mond dier rivier bij Oedjong Pangka, een pas voltooid werk, moet nu weder worden verlegd naar Sidaijoe Lawas, ongeveer 50 K. M. bewesten den gemaakten mond. De Solo moet daartoe worden afgedamd bij Wringin anom. Die rivier verleggen is zeer kostbaar; terwijl het geheele ontwerp der irrigatie wordt geraamd op ongeveer 19 millioen, komt de verlegging van den riviermond daarin voor tot een bedrag van ruim 5 millioen.

Ik heb mij afgevraagd of het noodig is den Solo-mond weder te verleggen, nadat dergelijk werk pas voltooid is. Ik heb dat vraagstuk onderzocht en mij daarbij gegrond op de rapporten en stukken van de Indische ingenieurs en op de schriftelijke mededeelingen van den Minister, en, zooals vanzelve spreekt, aangenomen dat alle inlichtingen juist en betrouwbaar zijn. Nu blijkt uit die verschillende mededeelingen duidelijk, dat de afdamming van de Solo-rivier bij Wringin anom en de verlegging van den mond naar Sidaijoe Lawas noodzakelijk zijn om de Bengawan djero te vrijwaren voor overstrooming en die landstreek eene geregelde afwatering te bezorgen, want het benedengedeelte wordt geïnundeerd behalve door het water uit de genoemde kleine rivieren en de Blawi, ook bij hoogen waterstand door het Solo-water, aangezien een gedeelte van dat water, geschat op eene hoeveelheid van 4- à 500 M³. per seconde, dan loopt over het onbedijkte deel van den rechteroever der rivier in de lage vlakte, die dan tot groote diepte onder water wordt gezet. Bij hooge waterstanden in de Solo-rivier is de Bengawan djero van uitwatering verstoken en verkeert de bevolking dezer landstreek in den allertreurigsten toestand.

Ik heb mij afgevraagd, of daarin geene verbetering kan worden aangebracht door eenvoudig de dijken langs het benedendeel van den rechter rivieroever door te trekken. De rechteroever toch is slechts bedijkt tot omtrent 4 K.M. van af den mond; trekt men de dijken door, dan zou het instroomen van het water uit de Solo kunnen worden voorkomen. Uit de stukken blijkt echter, dat die bedijking moet gepaard gaan met eene aanzienlijke verruiming van het profiel van de Solo; dat daartoe moeten worden verwerkt 15 millioen M³. grond, terwijl de nieuwe doorgraving zou vorderen een verzet van 12 millioen M³., zoodat dit werk kostbaarder zoude zijn dan de verlenging van den Solo-mond.

De ingenieur Pierson zegt in zijn rapport van 16 Mei 1891: » Tot het van water ontlasten van de Solo-vallei van den rechteroever der rivier (waarvan de Bengawan djero het laagst gelegen deel uitmaakt) zal een rationeel tevens radicaal middel moeten worden toegepast, dat is de Solo-rivier zal uit die streek moeten worden weggenomen. Daarmede komt een van de voornaamste zoo niet de eenige oorzaak der onheilvolle overstroomingen te vervallen, en zal de Bengawan djero haar overtollig water op zee kunnen loozen."

In beide brieven van den directeur der burgerlijke openbare werken in Indië, welke de Minister ter inzage voor de leden op de griffie heeft nedergelegd, komt ook datzelfde oordeel voor.

In den brief van 19 April 1892 wordt voornamelijk behandeld de geheele of gedeeltelijke verlegging van den Solo-mond als onderdeel van het irrigatiewerk der Solo-vallei, en de directeur komt tot het besluit door eene vergelijking van beide plannen, dat eene geheele verlegging de voorkeur verdient boven gedeeltelijke verlegging van de Solo-rivier, omdat de kosten van het laatste nog grooter zijn dan van het eerste.

Dit klinkt heel vreemd, maar het is inderdaad zoo, omdat het in verband staat met de grondverzetting.

In den tweeden brief van den directeur, dd. 23 Juni 1892, waarin het ontwerp-Pierson en de raming der kosten beoordeeld worden, leest men: » Met het ontwerp der kunstwerken aan de prise d'eau in de Solo-rivier vereenig ik mij in hoofdzaak geheel, evenals met dat van de verlegging der Solo-rivier. Beide maken een belangrijk onderdeel uit van het volledig plan tot irrigatie der Solo-vallei."

Allen zijn het dus eens, dat verlegging van den Solo-mond naar Sidaijoe Lawas, inderdaad als de hoofdzaak moet beschouwd worden voor de irrigatie der Solo-vallei, en dat deze irrigatie niet kan geschieden op de nu ontworpen wijze, dan wanneer de verlegging van den Solo-mond daarin wordt begrepen.

Ik ben het op grond daarvan met den Minister eens, dat de ontworpen verlegging van den benedenmond der Solo-rivier een onafscheidelijk onderdeel uitmaakt van de voorgedragen werken ten behoeve der Solo-vallei.

Om deze reden heb ik dan ook tegen de verlegging van den Solo-mond naar Sidaijoe Lawas geen bezwaar.

Intusschen heb ik eene bedenking tegen het plan, die ik aan 's Ministers oordeel onderwerp.

In het Voorloopig Verslag is gevraagd, of de 11 meter diepte, beneden het Soerabaijasch havenvloedpeil, dat is wat bij ons het Amsterdamsch peil is, het uitgangspunt voor alle waarnemingen op Java en Madura, en welke diepte zoude moeten worden gemaakt in de nieuwe Solo-rivier, ter plaatse waar de berg die doorgegraven moet worden, 24 meter boven dat peil ligt, niet is eene vergissing.

Die vraag is waarschijnlijk gedaan, omdat het verschil tusschen hoog- en laagwater aan den mond der Solo-rivier is ongeveer 1,58 meter.

Het hoogwater springtij te Aroesbaija is ongeveer 51 centimeter beneden Soerabaijasch havenvloedpeil en het laagwater springtij is 2,09 beneden S.H.V.P.; bijgevolg geeft dat een tijverschil van 1,58 M.; bij Sidaijoe Lawas zal het getij ongeveer daarmede overeenstemmen. En nu zegt de Minister in de Memorie van Toelichting, dat de bodem van de rivier tusschen Wringin anom, daar waar zij wordt afgedamd en de zee, ligt 3 M. beneden laagwaterpeil. Dientengevolge ligt de bodem van de rivier

62ste VERGADERING. — 25 MEI 1893.

127. Verhooging der Indische begrooting voor 1893 (verbetering der Solo-vallei.)

ongeveer 4,60 M. onder Soerabaijasch havenvloedpeil en die zelfde diepte vindt men ongeveer op het punt waar de rivier wordt afgedamd, te Wringin anom.

Nu is het niet duidelijk waarom men in de rivier eene diepe kuil van 11 M. onder dat peil moet maken. Eene geregelde doorstrooming van eene rivier eischt dat de bodem eene gelijkmatige helling heeft en dat men daarin niet vindt zulke groote gaten en diepten.

Nu heeft de Minister in de Memorie van Antwoord gezegd, dat dit geene vergissing is geweest, en dat de bodem moet liggen op 11 M. beneden Soerabaijasch havenvloedpeil, en dat er nog verschillende zulke diepten in de rivier gevonden worden. Dit was voor mij evenwel geen geldende reden. Ik ben dus gaan nadenken, in de veronderstelling dat de opmerking van den Minister juist was, wat de reden hiervan kon zijn. De eenige oplossing, die ik kan vinden, — misschien kan de Minister mij hierop niet antwoorden, daar het inderdaad eene ingenieursquaestie is en zal ik daarop niet aandringen — de eenige oplossing, zeg ik, is, dat men voor de doorstrooming der hoeveelheid water in den nieuwen riviermond die bij bandjirs kan klimmen tot 2600 M³. in de seconde noodig heeft een zeker doorstroomingsprofiel. Wanneer men dat profiel moet maken door een hoogen berg, zooals hier het geval is, van 24 M. boven het S. H. V. P., dan wint men eenigszins in grondverzet als men het maakt diep en niet breed, terwijl men in gewoon terrein het zal maken breed en niet diep. Ik heb dus ondersteld dat het doel der diepe ingraving is om het grondverzet te beperken tot den kleinst mogelijken omvang en het werk op de minst kostbare wijze uit te voeren, door te maken eene smalle en diepe uitwateringsgeul, in plaats van eene breede en minder diepe, die toch eigenlijk past in het régime van de rivier. De Minister knikt toestemmend, ik kan dus aannemen dat mijne veronderstelling juist is.

Welnu als dit zoo is, dan ben ik zoo vrij den Minister het volgende in overweging te geven. De nieuwe riviermond zal in den Oostmoesson, als er geen water in de Solo-rivier is, blootgesteld zijn aan de eb- en vloedstroomen der Java-zee, terwijl in den regenmoesson de rivier niet meer zal staan onder den invloed van de zee, maar zal overheerscht worden door de groote massa water die van de bovenrivier wordt afgevoerd. Maakt men in dien riviermond eene kuil van 11 M. diepte dan zal die kuil vooral in den Oostmoesson aanslibben. Dat kan niet uitblijven. En nu is het de vraag of, wanneer de groote massa water komt van de bandjir die slib zich zal verwijderen, of dat de taluds van die smalle doorgraving zich zullen verbreeden.

Heeft het laatste plaats, dan stort de hooge doorgegraven berg na, en wordt de rivier verstopt, terwijl de kosten tot verwijdering van dien grond natuurlijk hoog zullen zijn.

Men verlieze niet uit het oog dat eene nieuwe rivier van $12^1/_2$ kilometer lang, onmogelijk eene rechte stroomgeul kan behouden; in zulk eene rivier zal de stroomgeul allerlei bochten aannemen die zich vooral door de bandjirs kunnen vervormen en uitbreiden; en wanneer eene bocht — zooals men dat kan noemen — zijn neus steekt in het talud van den berg, dan stort de berg na, en komt men in een allertreurigsten toestand.

Daarom wenschte ik den Minister in overweging te geven om den heeren ingenieurs op te dragen, alvorens te beslissen, het vereischte doorstroomingsprofiel in de diepte te vinden, eens te onderzoeken of het niet verstandiger zou zijn dat in de breedte te bepalen. Ik zeg niet dat het zoo moet zijn — daarvoor moet men met den aard der te doorgraven grondslagen ter plaatste bekend zijn — maar ik wensch slechts een grondig onderzoek, alvorens besloten wordt tot het scheppen van een abnormalen toestand in de stroombaan van de nieuwe rivier.

Deze opmerking had ik ten aanzien van het technisch gedeelte van het plan; ik heb thans nog enkele opmerkingen, die ook wel van technischen aard zijn, maar toch meer in verband staan met het oeconomisch gedeelte van het vraagstuk.

In de eerste plaats zijn de onderhoudskosten van de irrigatiewerken der 223 000 bouws in de Solo-vallei berekend naar die van de irrigatie-werken der kali Kening van 3810 bouws. Naar dien maatstaf is het onderhoud van de irrigatiewerken van de Solo-vallei jaarlijks gesteld op f 100 350, waarbij gevoegd is voor personeel f 99 650, welk laatste cijfer hoog schijnt, maar niet zoo bijzonder hoog is, omdat daarin begrepen zijn de belooningen van alle sluis-, stuw- en brugwachters en al het verder bij de irrigatiewerken in dienst te stellen personeel.

De vergelijking tusschen de onderhoudskosten van de irrigatie der Solo-vallei en van de kali Kening gaat echter mijns inziens niet op, omdat er factoren bij het onderhoud der irrigatie van de Solo-vallei voorkomen, die bij de irrigatie van de kali Kening ontbreken.

In de eerste plaats noem ik het bijna zeker opslibben van de Solo-rivier beneden de afdamming te Wringin anom; dat deel der rivier is onttrokken aan het stroomgebied van de Solo, en komt nu geheel onder den invloed van de zeestroomen.

Naar de Minister ons mededeelt, zal de binnenscheepvaart na die afdamming door de kanalen en eene schutsluis bij Wringin anom gebracht worden op de afgedamde rivier om verder langs die rivier en de kali Miring te bereiken.

Nu zal het beneden de afdamming gelegen deel der Solorivier eene doode rivier worden waar de getijen der zee in en uit zullen loopen, doch waaraan de spuiboezem, zijnde het riviervak tusschen Wringin anom en Babad, lang 20 K. M., onttrokken is, terwijl het bovendien niet meer op de diepte zal gehouden worden door het afstroomende rivierwater.

Het afgedamde benedendeel der Solo-rivier zal dus, aanvangende bij den dam, opslibben, en tenzij kostbare baggerwerken worden uitgevoerd om dáár eene voldoende vaardiepte te onderhouden, bestaat er wel degelijk twijfel voor de bevaarbaarheid met schepen van 7 voet diepgang van de voortaan met zout water gevulde Solo-rivier beneden de afdamming.

Bij gevolg moet er gerekend worden op een vrij aanzienlijk baggerwerk in de afgedamde rivier beneden den dam van den nieuwen mond van de Solo.

Soortgelijke factor komt er niet bij de kali Kening irrigatie voor en dus gaat de onderhoudsvergelijking niet op. Nog om eene andere reden kan de vergelijking niet gelden. Boven den stuwdam en de prise d'eau zullen zich bij bandjirs opstapelen een groot deel der voorwerpen en stoffen die daardoor worden aangevoerd en naar men mij mededeelde, zijn daaronder begrepen stoelen, tafels, daken, boomstammen, struikgewas, rotsblokken enz. Dat alles zal stuiten voor den dam. Nu zegt de Minister in de Memorie van Beantwoording naar aanleiding dier opmerking in het Voorloopig Verslag, dat daarin voorzien zal worden door schuiven en openingen in den stuw, waardoor men zulke zaken kan loozen, doch hoewel eene dergelijke inrichting kan voorzien in afvoer van zand en slib, mag men toch betwijfelen of de voorwerpen die ik opnoemde en vooral rotsblokken langs dien weg zijn kwijt te raken. Dien ten gevolge zal het noodig zijn door handarbeid eene dergelijke opstapeling van voorwerpen boven den stuwdam te verwijderen en dat alles komt bij de Kening-irrigatie niet voor. Voorts zal de nieuwe mond van de Solo ongetwijfeld eene betrekkelijk aanzienlijke som aan onderhoud vorderen, want door dien mond zullen de 20 millioen K.M. slib en zand, die per jaar worden aangevoerd, naar de Java-zee afstroomen en zich gedeeltelijk in of buiten den mond neerzetten. Dat zal meer uitgaven eischen dan het onderhoud van de kleine rivierverbinding tusschen de kali Kening en de kali Kedjoerin.

Om al die redenen valt veel af te dingen op de juistheid van het jaarlijksch onderhoudscijfer, gesteld voor de irrigatie der Solo-vallei en zal de berekening der rentabiliteit in dit opzicht wel eenigszins falen.

Met zeer veel genoegen heb ik uit de Memorie van Beantwoording vernomen dat het voornemen bestaat om de werken die daarvoor vatbaar zijn, te doen uitvoeren bij

openbare aanbesteding, ook met de bedoeling om Nederlandsche aannemers die in zoovele andere werelddeelen groote werken uitvoeren een nieuw arbeidsveld te doen vinden.

Ik meen dat de Minister hier den goeden weg is opgegaan.

Hij zegt dat nog eene aanbeveling voor deze openbare aanbesteding hierin gelegen is dat de koelie-arbeid, waar dit mogelijk is, door machinalen arbeid zal vervangen worden.

Indien die conditie in de bestekken wordt opgenomen, zal dit in verhouding tot het cijfer voor koelie-arbeid, zeker eene belangrijke bate opleveren, want machinale arbeid is veel goedkooper.

Ik zou wenschen dat de Minister op dien goeden weg nog verder voortging en dat hij ook voor andere groote aardewerken in de solo-vallei soortgelijke bepalingen en conditiën wilde maken waardoor koelie-arbeid ontgaan kon worden.

Ik heb onder andere opgeteekend, dat 1 291 000 kubieke meter grond moeten verplaatst worden bij het maken van den stuw bij de prise d'eau en van het eerste gedeelte van het hoofdkanaal. Verder moeten er nog 600 000 kubieke meter geplaatst worden tot het maken van den dam in de rivier bij Wringin anom, den nieuwen binnenmond van de rivier. Dit zijn dus aanzienlijke grondverplaatsingen, die wellicht ook voor openbare aanbesteding en machinalen arbeid geschikt zijn. In ieder geval, wanneer het mogelijk is zal deze wijze van werken zeer zeker voordeel opleveren voor de kosten van uitvoering.

Ik zou den Minister willen verzoeken om dit punt nog eens nader te onderzoeken, misschien zouden de kosten van uitvoering van het werk dan nog wel wat kunnen verminderd worden.

Bij het onderzoek van de stukken ben ik eenigszins gestuit op de moeilijkheid, dat niet alle ter beschikking waren gesteld van de leden van de Kamer. Er waren eenige lengteprofielen en andere zaken, die wij noodig hadden om een juist begrip te krijgen van den omvang van het werk, niet overgelegd. Wanneer een zoodanig groot werk van 18 millioen in Nederland moet uitgevoerd worden dan worden alle mogelijke bescheiden beschikbaar gesteld ten einde zich van alle onderdeelen van het werk op de hoogte te stellen om zich een volledig overzicht van het werk te kunnen maken. Bij het onderzoek van de stukken van de Solo-vallei hebben wij het gemis van de stukken wel gevoeld. Ik wensch dus den Minister te verzoeken om, wanneer het weder mocht noodig zijn, alle bescheiden te willen overleggen, die hij te zijner beschikking heeft.

Ik herinner daarbij den Minister aan zijne toezegging die hij deed in de vergadering van 25 Nov. 1892, toen hij beloofde zijnen veelvermogenden invloed te zullen aanwenden om te zorgen, dat er een aanvang worde gemaakt met de samenstelling van een jaarverslag omtrent de uitgevoerde en in uitvoering zijnde openbare werken in Indië. Reeds in 1853 werd een driejaarlijksch verslag door den heer Thorbecke in het licht gegeven, dat sedert dien tijd telken jare werd vervolgd, en aan de leden der Kamer jaarlijks wordt aangeboden.

Ik geloof dat een soortgelijk jaarverslag der Indische waterstaatswerken van te meer belang is nu wij op weg zijn om nog meer belangrijke openbare werken in Indië te gaan uitvoeren.

Ook zou ik wenschen dat voortaan, evenals in Nederland geschiedt, het beoordeelen van een werk van zoo grooten omvang als waarvan hier sprake is, niet werd opgedragen aan een of hoogstens aan twee personen, maar dat zulks aan meerdere deskundigen werd toevertrouwd, ten einde zeker te zijn, dat men de zaak van alle kanten bekeken had, indachtig aan het spreekwoord dat mij nu te binnen valt: du choc des opinions jaillit la verité.

De heer **Land:** Reeds bij de behandeling van het wetsontwerp tot normaliseering van het uiteinde van Straat Soerabaija, is door den heer van der Kaay er op aangedrongen, dat de Regeering het wetsontwerp, dat ons thans bezighoudt, spoedig zou inzenden. Ik weet zeker, dat ik in den geest van den heer van der Kaay spreek, wanneer ik der Regeering hulde breng voor den spoed waarmede zij aan die toezegging heeft gevolg gegeven.

Het voordeel dat het Westgat van Soerabaija zal hebben van dit wetsontwerp, is slechts indirect en behoeft niet aangehaald te worden om dit wetsontwerp te verdedigen. Inderdaad er zijn andere gronden, waarop dit voorstel zich laat verdedigen.

Java's bodem is niet vruchtbaar; de voor het leven van de plant onmisbare zouten komen zelden binnen de meest gunstige verhoudingen voor. Vandaar dat alleen die streken die irrigatiewater ontvangen, zeer vruchtbaar zijn en natuurlijk ook die streken van alluviale vorming, waarvan de grond door het water is aangevoerd. Tot die vruchtbare streken behoort de geheele Solo-vallei en desniettegenstaande is dat deel van Java slechts weinig bevolkt en verkeert de bevolking dier streek in groote ellende. De oorzaken van dien toestand zijn tweeërlei, en ik vestig daarop wel de aandacht. In de eerste plaats is niet gezorgd voor goede afwatering en in de tweede niet voor aanvoer van irrigatiewater. Reeds in Maart 1852 is door den ingenieur Ledeboer een plan opgemaakt tot irrigeering van de Solo-vallei, maar dit was slechts een half plan, want het bedoelde alleen den aanvoer van water en niet den even noodzakelijken afvoer. De groote gebreken van de streek zijn, de geachte afgevaardigde van 's Gravenhage heeft er op gewezen, dat de Bengawandjero een groot deel van het jaar overstroomt, waarvan de grootste ellende voor de bevolking het gevolg is. Zij moet het leven rekken op rustbanken die op stijlen zijn gezet en dit maandenlang volhouden. Maar niet alleen de Bengawandjero, maar ook hooger gelegen streken hebben de nadeelige gevolgen ondervonden, want tusschen de rivier en het kalkgebergte bevindt zich een terreinplooi die de afstrooming van het water op de rivier belet, ook van de hooger aan de rivier gelegen streken, b. v. bij de kali Djaboeng. Daarvoor nu is het noodig dat de Solo-rivier wordt verlegd.

De heer Conrad heeft eenige technische bedenkingen geopperd, die ik — de Regeering duide het mij niet ten kwade — naar mijn vermogen wensch te beantwoorden.

Door het aanleggen van den dam bij Wringin anom zal het onderste deel van de Solo-rivier afgesloten zijn en staat nog alleen in verband met de zee, zegt de heer Conrad, en hij vraagt of daarin niet eene groote opslibbing zal ontstaan. Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, dat die vraag ontkennend is te beantwoorden, omdat de voorwaarden voor zoodanige opslibbing ontbreken. Deze toch kan alleen plaats hebben in eene rivier die slib aanvoert, maar dat zal op dit riviervak niet meer het geval zijn, dan in zeer beperkte mate, nl. alleen van uit de kali Djaboeng, onder de nieuwe bedding der Solo-rivier door.

De tweede vrees was dat tegen den dam die in de bedding van de rivier zal worden opgeworpen, beneden Ngawie, eene ophooping zou ontstaan van allerlei drijvende voorwerpen. Zoolang de Solo-rivier slechts 227 M^3. per seconde aanvoert, staat het water gelijk met de kruin van den dam.

Maar zoodra de aanvoer meer wordt, moet het water over den dam heen. Die overstorting heeft plaats over vier terrassen. In den vollen west-mousson moeten op die wijze 2700 kubieke meter water over den dam worden afgevoerd, waardoor het water zich ter hoogte van 4$^1/_2$ M. over den kruin stort. Nu zal ik wel niet behoeven te zeggen dat bij eene zoo geweldige en diepe strooming, boomstammen, daken van huizen enz. gemakkelijk zullen worden medegevoerd.

Het bezwaar, dat er langzamerhand opslibbing boven den dam zou kunnen ontstaan, behoef ik niet te behandelen; het is in de gewisselde stukken reeds voldoende opgeheven.

Wat nu het derde bezwaar aangaat, namelijk dat het onderhoud van den Solo-mond zulke belangrijke kosten zou veroorzaken, wil ik opmerken, dat dit onderhoud nooit iets gekost heeft en waarschijnlijk ook nimmer iets zal kosten. De geul, die door het naar buiten stroomende water in den Solo-mond werd uitgeschuurd, was altijd

zeer ondiep; men heeft er nooit iets aan gedaan en deze verlegde mond zal zeker ook wel in hetzelfde geval verkeeren.

Men zal dus geen geld behoeven te besteden om de nieuwe Solo-monding op diepte te houden.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* De geachte spreker, die het laatst het woord voerde, heeft mij het beantwoorden zeer gemakkelijk gemaakt. De mededeelingen door hem gedaan komen namelijk in hoofdzaak overeen met de deskundige voorlichting, die ik ontving.

Ook volgens mijne inlichtingen behoeft voor opslib van de rivier niet gevreesd te worden.

Evenmin behoeft er voor groote kosten om den Solo-mond open te houden ernstige vrees te bestaan, omdat de kali Miring (de oude mond) door den loop der getijstroomen wordt open gehouden.

Wat eindelijk de vrees van den heer Conrad betreft, dat tafels, stoelen en ander huisraad zich voor den dam bij de prise d'eau zullen ophoopen, ook daaromtrent is men het met den vorigen geachten spreker eens, dat die voorwerpen vanzelf bij bandjir over den dam zullen heengaan. Mocht er echter het een en ander blijven hangen, dan zal er aldaar nog personeel genoeg aanwezig zijn om het op te ruimen.

Daarentegen heb ik met groot genoegen van dien geachten afgevaardigde gehoord, dat er waarschijnlijk eene bate zal kunnen gevonden worden, wanneer er meer met machinerieën wordt gewerkt. Natuurlijk zal dit punt door de deskundigen met de meeste aandacht worden overwogen, evenals alles wat van den geachten afgevaardigde komt.

De eerste vraag van den geachten spreker heb ik reeds met een hoofdknik beantwoord. Inderdaad hebben de deskundige ontwerpers gemeend, dat het op het gegeven terrein het voordeeligst is de diepte op 11 meter te brengen.

Eene kleine rectificatie zal de geachte spreker mij wel ten goede houden; het verschil tusschen den laagsten en den hoogsten waterstand te Oedjoeng Pangka is volgens mijn deskundige 2 meter.

Ik heb hier nog dit bij te voegen. De geachte afgevaardigde stelde geen volkomen vertrouwen in de schatting van de onderhoudskosten van het werk door vergelijking met een ander gelijksoortig werk. Daarom heb ik tot ons beider geruststelling nog eens eene nieuwe berekening laten maken van die onderhoudskosten, die ik de eer heb hem bij dezen aan te bieden en die weder met hetzelfde eindcijfer sluit. Zij is vervaardigd door den man, die ook het ontwerp heeft gemaakt van het werk en die meent, dat in dezen de meest mogelijke voorzichtigheid is betracht.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Toen de heer Land gesproken had, dacht ik: het ware beter geweest, dat hij de verdediging maar aan den Minister had overgelaten, want deze zou het naar mijne gedachte beter gedaan hebben; maar nadat ik den Minister heb gehoord ben ik van die gedachte teruggekomen.

Het is toch inderdaad niet te weerspreken, dat eene rivier, die afgedampt wordt en blootgesteld blijft aan getijstroomen, die van uit zee zand en slib aanvoeren, langzamerhand zal opslibben.

Stel dat wij te Rotterdam een dam in de Maas leggen, denkt men dan niet, dat de rivier te Rotterdam spoedig opgeslibt zal zijn door het zand, dat de zee voor Rotterdam aanvoert? Is de arm voor de Ooster-Schelde niet aanzienlijk opgeslibt door den daar liggenden dam, en vindt men daar niet eene uitgestrekte slibbank tot Bath toe, die hier en daar reeds groen geworden en gedeeltelijk ingedijkt is? Rijdt men over den spoorwegdam door het Sloe dan ziet men aan beide kanten eene aanzienlijke opslibbing, evenzoo in het Slaak, alleen veroorzaakt door het zand en het slib dat zich bevindt in het water, dat daar gedurende elke 24 uur tweemaal op en neer stroomt. En zou nu alleen de afgedamde Solo-rivier beneden Wringin anom eene uitzondering maken op dien regel? Volstrekt niet, ik blijf beweren, dat men daar baggerwerk zal hebben uit te voeren, wil men dit gedeelte der rivier bevaarbaar houden voor schepen van 7 voet diepgang, zooals dit in de bedoeling ligt.

Het tweede gedeelte van hetgeen de geachte afgevaardigde uit den Helder heeft aangevoerd, en ook door den Minister beweerd is, is dat alles over den stuwdam heen zal gaan en er niets door zal worden tegengehouden. Nu wil ik aannemen dat drijvende voorwerpen er overheen zullen gaan, maar zooals te recht ook reeds door vele mijner medeleden hardop gedacht is: de rotsblokken gaan toch zeker niet mede, en deze zullen ook voor een aanzienlijk deel de opstopping veroorzaken.

Ik wil nu niet zeggen dat dit de aanzienlijke som van f 100 000 zal kosten, maar wel dat met dit alles geen rekening is gehouden onder de kosten van onderhoud.

Dat verder in de toekomst het onderhoud van de Solo-mond niets zal kosten, dit kan ik ook niet toegeven. Hadden wij het jaarverslag, dat ons door den Minister wel is toegezegd, doch dat wij nog niet ontvangen hebben, kunnen raadplegen, zoo zouden wij wel eene som hebben gevonden besteed aan het onderhoud van de Solo-monding bij Oedjoeng Pangka, want dat eene rivier van $12\frac{1}{2}$ K.M. lengte niets aan onderhoud zou kosten is toch niet vol te houden. Ik geloof, dat hetgeen ik heb aangevoerd juist is en men iets bij de geraamde som zal dienen te voegen.

Intusschen dank ik den Minister zeer voor het stuk, dat hij mij heeft aangeboden. Ik zal het met genoegen inzien, omdat daarin de f 101 188 zijn uitgewerkt, doch het bedrag doet op dit oogenblik aan de zaak weinig af. Wederkeerig wensch ik den Minister ook een stuk aan te bieden, om te bewijzen, dat het verschil tusschen ebbe en vloed bij de nieuwe monding niet zal zijn 2 Meter, maar inderdaad minder. Ook dit verschil is echter van geene beteekenis.

Bij gelegenheid van de behandeling van het wetsontwerp voor den aanleg van een dam van Oedjoeng Piring naar het Djamoeanrif, heb ik uit de waarneming van 1887 berekend dat ten opzichte van het Soerabaijasche havenvloedpeil de getijstanden in de Java-zee bij Aroesbaija zijn:

Het hoogste hoogwater springtij .	0,515 M. — S.H.V.P.
» laagste laag » » . .	2,090 M. —
dus bij springtij een verval van.	1,575 Meter.
Het laagste hoogwater doodtij . .	0,933 M. — S.H.V.P.
» hoogste laag » » . .	1,500 M. —
dus bij dood tij een verschil van.	0,567 Meter.

En daar hoogstwaarschijnlijk de getijen bij Sidaijo Lawas ongeveer gelijk zullen zijn aan die te Aroesbaija, mag ik beweren dat het verschil in getij niet is 2 M. maar $1\frac{1}{2}$ M. als maximum in gewone omstandigheden. De zaak is echter niet van zoodanig gewicht om er lang bij stil te staan.

De heer **Land**: Nog een enkel woord naar aanleiding van de opmerkingen van den heer Conrad.

Ik blijf nog altijd geen opslibbing van de oude Solo-rivier vreezen. Opslibbing heeft plaats bij vermenging van rivier- en zeewater, zooals zulks het geval is bij al de voorbeelden door den heer Conrad aangehaald. In een zee-arm, een *gewezen* rivierarm, zooals het benedendeel der Solo-rivier zal zijn, en die geen rivierwater meer opneemt, heeft geen opslibbing plaats, omdat er alleen zuiver zeewater in en uitloopt dat geen slib afzet. Wat de rotsblokken aangaat, ik heb er geen melding van gemaakt, omdat ik geloof dat die door de Solo niet worden afgevoerd.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Ondanks de groote bescheidenheid die de heer Conrad als deskundige in acht neemt, zal ik mij vermeten nog iets te antwoorden, daar ik meen de Indische deskundigen achter mij te hebben, die wellicht, waar het Indische toestanden geldt, zich eenigszins kunnen meten met een Nederlandsch deskundige van zoo hoog gezag.

De geachte afgevaardigde meent, als ik hem nu wel begrepen heb, dat in den nieuwen mond van de Solo zal moeten worden gebaggerd ten behoeve van de scheepvaart.

Die mond is echter niet bestemd voor de scheepvaart; deze zal den weg nemen door de kali Miring; bij Sidaijoe heeft zij geen boodschap, gelijk men in Holland zegt.

Ik moet mij vooralsnog houden aan het oordeel der Indische deskundigen, volgens hetwelk geen kosten voor uitbaggeren enz. zullen worden vereischt, maar de opmerking daaromtrent van den geachten spreker wordt onder hunne aandacht gebracht.

De geachte afgevaardigde is teruggekomen op de vraag of geen geld moet worden uitgetrokken tot het wegruimen van door hem genoemde voorwerpen. Ik meende steeds dat daken, houten huisraad en stoelen drijven en dus ingeval van bandjir over de stuw heengaan. Komen er ook rotsblokken voor, dan zouden wellicht eenige kosten moeten worden gemaakt om ze weg te ruimen; maar de Indische deskundigen verwachten aanvoer daarvan niet, wel van kleine steenen, die gemakkelijk door de spui-openingen van de stuw kunnen gaan.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben verplicht er even op te wijzen, dat door mij niet gesproken is van baggeren in den nieuwen Solo-mond, maar van het aanslibben van het afgedamde beneden deel van de bestaande Solo-rivier tusschen den dam bij Wringin anom en het Westgat. Dit is ook bestemd voor de scheepvaart. Gelijk uit de stukken blijkt, wordt bij Wringin anom eene schutsluis gemaakt om uit het hoofdkanaal te komen in de afgedamde rivier en aldus door die rivier en de kali Miring naar Soerabaija te varen.

Ik ben overtuigd dat, wanneer de Minister zijne Indische ingenieurs raadpleegt, deze het volmaakt met mij eens zullen zijn, dat eene afgedamde rivier, die in verband blijft met de getijstroomen der zee, zal opslibben.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 55 tegen 16 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Brantsen van de Zijp, Huber, de Meijier, Bool, van Houten, Guyot, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Goekoop, T. Mackay, Zijlma, Cremer, Roijaards van den Ham, van Delden, van Löben Sels, Æ. Mackay, Tijdens, van Velzen, Hartogh, G. van Dedem, Ferf, Gerritsen, de Kanter, Heemskerk, Rutgers van Rozenburg, Viruly Verbrugge, Tydeman, Kerdijk, Farncombe Sanders, Heldt, Lucasse, Seret, de Ras, Beelaerts van Blokland, Veegens, Roessingh, van Bylandt, van Alphen, Land, Conrad, Pyttersen, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, Pijnacker Hordijk, Schaepman, van Beuningen, Houwing, Kielstra, Hintzen, Mees, Rink, Smit, Plate, de Beaufort (Amsterdam), Röell en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Bahlmann, van Kerkwijk, Smits van Oijen, Ruys van Beerenbroek, van der Schrieck, de Ram, van Karnebeek, Travaglino, Walter, van de Velde, Michiels van Verduynen, Harte, van der Kun, van den Berch van Heemstede, Dobbelmann en Bevers.

III. BEKRACHTIGING VAN DEN AFSTAND OM NIET VAN TWEE GEBOUWEN MET ERVEN EN VAN EEN DERDE GEBOUW, ALLE TE GRAVE, EN VAN DEN ONDERHANDSCHEN VERKOOP VAN HET ERF VAN LAATSTBEDOELD GEBOUW, ALLES AAN DE GEMEENTE GRAVE. (**134**)

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. BEKRACHTIGING VAN DEN ONDERHANDSCHEN VERKOOP VAN EENE WATERVLAKTE, DEEL UITMAKENDE VAN DE RIVIER DE VECHT, AAN J. W. F. SCHEFFER JR., TE WEESP. (**144**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Bij de behandeling van dit wetsontwerp in de afdeelingen, werd in ééne afdeeling gevraagd, of dit gedeelte der Vecht niet mede onder het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid ressorteert en, zoo ja, of de aan het hoofd van dat Departement geplaatste Minister met betrekking tot den hier bedoelden verkoop is geraadpleegd.

Het antwoord kan bevestigend zijn. De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid is geraadpleegd en had geen bezwaar indien de gestelde conditiën werden in acht genomen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. GOEDKEURING VAN DE UITGIFTE IN ERFPACHT VOOR 30 JAREN VAN EEN TOT HET KROONDOMEIN BEHOOREND STUK GROND TE HONTENISSE AAN DE COÖPERATIEVE STOOMZUIVELFABRIEK »HONTENISSE", ALDAAR. (**147**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van dit wetsontwerp in de afdeelingen werd gevraagd, of ter bepaling van den canon, de in erfpacht uit te geven grond wel door deskundigen is getaxeerd.

Hierop kan ik antwoorden, dat, aangezien de administrateur van het Kroondomein de bevoegdheid heeft om den pachtprijs te bepalen van al de landerijen tot dat domein behoorende — een zeer groot complex — de Regeering zich veilig op zijn oordeel kon verlaten, wat de erfpachtsom van dit kleine stukje betrof.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VI. WIJZIGING VAN DE WET OP DE MIDDELEN VOOR HET DIENSTJAAR 1893. (**150**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! In eene afdeeling werden financieele beschouwingen gehouden, in verband met het tekort op de Staatsbegrooting, hetwelk door de niet-heffing der opcenten op de grondbelasting zal stijgen, terwijl geen enkele mededeeling wordt aangetroffen omtrent de wijze, waarop de Minister daarin denkt te voorzien.

Ik kan hierop antwoorden, dat de oorspronkelijke begrooting bedroeg f 136 240 270,78, terwijl de Middelen geraamd waren op f 127 926 490, zoodat het oorspronkelijk

geraamde tekort waarin voorzien moest worden bedroeg f 8 313 537,78.

Ten gevolge van veranderingen is de begrooting teruggebracht tot f 135 691 262,02½, terwijl de geraamde Middelen, na de aanneming van dit wetsontwerp, zullen bedragen f 127 343 890, waardoor thans het tekort is f 8 347 372,02½.

De verschillende veranderingen hebben dus ten gevolge gehad, dat het tekort nagenoeg geen wijziging heeft ondergaan.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VII. BEKRACHTIGING VAN DEN ONDERHANDSCHEN VERKOOP VAN SPOORWEGGROND TE LEEUWARDEN AAN J. J. OLIVIER C. S. (79)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Huber**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet de Kamer eenige oogenblikken met dit wetsontwerp bezighouden, want ik mag niet ontkennen, dat ik indertijd dit wetsontwerp met groote belangstelling heb ontvangen.

Wanneer men eerst den Staat heeft zien maken een parallelweg en daarna dien heeft zien verkoopen voor f 630 om eenige jaren later dien parallelweg weder door den Staat te zien onteigenen voor f 1507, dan is het wel interessant alweder den koop van een nieuwen parallelweg, die hetzelfde doel heeft als de oude, te zien voorstellen, waardoor dat oude spelletje weder van voren af aan kan beginnen.

Die parallelweg ligt vlak tegenover het station te Leeuwarden, zoodat bij de minste uitbreiding van het emplacement het oude spelletje weer opnieuw begint. Wat nu verkocht wordt voor f 1000, wordt later dan weder voor f 3000 onteigend; en zoo gaat het ten voordeele? van de schatkist steeds voort.

Ik was benieuwd te vernemen welke de motieven waren, die het domeinbestuur genoopt heeft dezen weg te verkoopen, en het verheugde mij dat de Commissie van Rapporteurs de vraag deed: welk 's lands belang met dien verkoop gemoeid was.

De Minister antwoordde: »1°. een hooge koopsom wordt bedongen, terwijl de in de grondbelasting en waterschapslasten aangeslagen grond thans niets opbrengt".

Dat grondbelasting kan geheven worden is iets dat vanzelf spreekt; maar waterschapslasten op dit terrein, dat was iets nieuws, en de Commissie van Rapporteurs heeft tot mijn genoegen dan ook gevraagd in welk waterschap die parallelweg gelegen was, en hoe groot de waterschapslasten waren, die van den weg geheven werden. De zaak is grondig onderzocht, want de Minister heeft wel twee maanden op zijn Antwoord laten wachten, maar daarna is de Minister tot het antwoord moeten komen dat het motief niet juist was, dat er geen waterschapslasten voor worden betaald, en derhalve dit motief werd teruggenomen.

Nog één motief bleef er dus over, namelijk dit: »dat tegen verderen afslag van de slootzijde spoedig voorzieningen zullen genomen moeten worden, hetgeen telkens terugkeerende kosten zou veroorzaken."

Bij het ontvangen van dergelijk antwoord zou men denken dat de zaak door 's Rijks waterstaat serieus onderzocht en kosten van alles nauwkeurig berekend zijn. Maar wat is mij gebleken? In de eerste plaats, dat het motief een winter-argument is, namelijk, dat zoolang het dezen winter hoogwater was, er eenige afslag plaats had, maar dat bleek, toen het water gedaald was, dat de ondergrond vast lag, en dus voor afkabbeling geen gevaar bestond en geen buitengewone hulpmiddelen tot herstel van den weg noodig waren.

Dit is eene technische quaestie, die ik slechts ter wille van de volledigheid in het midden breng, opdat de Minister verneme, dat de ambtenaren zich bij het onderzoek op verren afstand zeker hebben gehouden, anders hadden zij zelven in den winter op het terrein gezien, wat bij den tegenwoordigen stand van het water iedereen in het oog valt.

Maar eene erger zaak komt nog, het motief is niet juist, want het gaat uit van de redeneering dat het onderhoud van den weg ten laste van den Staat zoude zijn.

Dat ontken ik zoo sterk mogelijk. Ik heb de koopakte gezien, waarbij de naastgelegen eigenaar, de eigenaar van het heerschend erf, dat het servituut van reed over den parallelweg heeft, het servituut over den weg verkreeg. Daarin staat duidelijk dat alle onderhoud van den parallelweg is ten laste van den eigenaar van het heerschend erf. Het motief dat uit de afkabbeling van den weg kosten voor den Staat zouden geboren kunnen worden, is dus ten eenenmale onjuist. Wat er ook met den weg gebeurt, het Rijk behoeft daaraan — het staat uitdrukkelijk in de akte — nooit iets ten koste te leggen. Dat is zoo sterk, dat zelfs bedongen is dat de weg zoowel aan den openbaren weg en aan het heerschende erf afgesloten moet zijn door een hek te stellen en te onderhouden door den eigenaar van het heerschend erf, door hem, die het genot van het servituut heeft.

Van de twee motieven van de Regeering, aangevoerd om het belang van den Staat bij den verkoop aan te toonen, blijft al zeer weinig over. Waarom zal dan de Staat het doen?

Ik wensch er nog iets bij te voegen.

Ik breng hulde aan het talent, den ijver en de toewijding van het bestuur van 's Rijks domeinen Ik mag niet ontkennen dat dit voor 's Lands geldelijk belang zorgt werkelijk met eene volledige toewijding.

Maar toch alles heeft zijn grens en niet alles wat men doen kan is veroorloofd. Wat zie ik nu toch hier gebeuren? Er staat in de considerans, dat de Regeering wel zoo goed geweest is deze koopakte te sluiten met de familie Olivier, die dien parallelweg *in koop heeft gevraagd* en dat het belang van den Staat zich tegen dezen onderhandschen verkoop niet verzet. Wat is in deze waarheid? Ik beroep mij op de stukken die wij hebben. De menschen zelf die het aangaat ken ik niet, daar weet ik hoegenaamd niets van. Ik beroep mij op de eigen stukken van de Regeering en daarin staat iets geheel anders.

In de Memorie van Toelichting staat, dat de parallelweg van het land van de koopers slechts is gescheiden door een als veekeering onvoldoenden greppel en dat toen het domeinbestuur de vraag heeft gedaan aan de tegenwoordige koopers of zij genegen waren dien parallelweg door eene behoorlijke dierschutting van het land af te scheiden. De parallelweg is groot 23, 50 aren. Volgens de eigen verklaring van de Regeering is zij 8 meter breed, dus er werd hier door het domeinbestuur aan koopers de vraag gedaan om eene dierschutting te maken over eene lengte van ongeveer 294 strekkende meters.

Wanneer een particulier eene dergelijke vraag deed, dan zou men gezegd hebben: met genoegen, wij zullen dat doen, want die particulier zou bij nader inzien geen lust gehad hebben eene dierschutting te maken van 294 strekkende meters voor een weg waarvan hij nooit vruchten krijgt. Maar het domeinbestuur had achter zich de Staatskas. En men weet dat dan zulk eene afscheiding wordt gemaakt als dit noodig heet te zijn, zonder dat op de kosten wordt gelet. Hier werd dus tegenover de koopers het dwangmiddel gebruikt van het Staatsgezag, dat verklaarde: gij zult daar eene dierschutting maken van 294 strekkende meters of van mij koopen den parallelweg voor een flinken prijs. Dit acht ik eene handeling die inderdaad van de zijde van het domeinbestuur ongeoorloofd was. En daarom heb ik hierover een enkel woord willen zeggen. Het domeinbestuur had al de overhoeken verkocht die overgebleven waren van den spoorweg Leeuwarden—Stavoren, maar dezen weg van

8 meter breedte kon niemand gebruiken. Die had bij publieken verkoop geen waarde. Toch moest er blijkbaar geld voor komen, en nu werd het middel dwingen tot afsluiting op gemeene kosten gebruikt, met de schatkist achter de hand, waardoor men tot die afsluiting kon overgaan, ook al leverde de daad hoegenaamd geen voordeel, wel nadeel op. Dit is geen mooi middel en zoo stilzwijgend mocht het niet worden voorbijgegaan.

Ik moet er nog iets bijvoegen. Wij hebben hier te doen met eene geheel andere toepassing van de onteigeningswet dan wij tot nog toe gehad hebben. Bij onteigening wordt vergoed, in de eerste plaats volgens art. 40 der onteigeningswet de werkelijke waarde van het onteigende goed; in de tweede plaats naar art. 41 wordt vergoed de verminderde waarde van het niet onteigende van dienzelfden eigenaar. Nu rekende men er op, dat bij onteigening door den Staat, de afscheiding, de dierschutting, door den onteigenaar, door den Staat gemaakt werd. De bermslooten van den spoorweg zijn namelijk geheel uit onteigenden grond genomen, en geheel door den Staat gemaakt. Daarom heeft men, om dezen parallelweg aan den man te brengen, een geheel anderen weg ingeslagen; hier heeft men gezegd: de veekeering moet voor gemeene kosten worden gemaakt.

Deze nieuwe toepassing zal zeker blijken niet in het belang van den Staat te zijn, want nu zal bij elke onteigening er op gerekend moeten worden, dat degeen die na onteigening land overhoudt, dat niet onteigend wordt, tot de dierschutting de helft zal moeten bijdragen en dit zal dan in de schadeloosstelling worden opgenomen die de Staat naar art. 41 zal hebben te betalen. Dat zal niet voordeelig uitkomen voor den Staat. Dan zal toch de Staat een veel grooter bedrag betalen aan den eigenaar om aan de kosten van eene dierschutting bij te dragen die hij tot nog toe zelf uitgaf door die zelf uit te voeren. De berekening van schadevergoeding voor iets dat nog gemaakt moet worden is in den regel veel hooger dan de kosten zelf; die vallen dikwijls meê.

Dit in het algemeen, Mijnheer de Voorzitter. Doch kom ik nu tot dit speciaal geval, dan dunkt mij dat het vaststaat, dat, wanneer men meent van Regeeringswege van tactiek te moeten veranderen en die dierschuttingen voortaan op massale kosten van den onteigenaar en den onteigende te moeten maken, voor het geval namelijk die onteigende land overhoudt, het niet aangaat om dit te doen bij de onteigeningen, die reeds hebben plaats gehad, dat men die moet behandelen naar de wijze aangenomen ten tijde waarin zij onteigend werden, maar dat men dan die nieuwe wijze van handelen eerst moet toepassen bij de nieuwe onteigeningen, wanneer de betrokken personen en desnoods de rechter, waar die tusschenbeide moest komen, bij het schatten der schadeloosstelling daarop hebben kunnen rekenen.

Dit zijn de bezwaren, die ik gemeend heb kortelijk te moeten memoreeren. Het geldt hier wel is waar eene kleine zaak, maar ik heb toch gemeend mijne bezwaren te moeten doen hooren. Ik kan mijne stem aan dit wetsontwerp niet geven, ik vind dat hier een aandrang is gebezigd door het domeinbestuur, dien ik niet goed kan keuren en ik meen dat het goed is dit hier eens openlijk uit te spreken.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in de eerste plaats mijn dank te betuigen aan den heer Huber wegens de hulde die hij gebracht heeft aan het domeinbestuur. De geachte afgevaardigde meende evenwel, dat dit bestuur in dit geval geene hulde verdiende. Ik heb alle stukken gelezen die op deze zaak betrekking hebben, en ik durf verklaren, dat, althans voor zoover aan het Departement bekend is, er op de betrokken personen geen pressie is uitgeoefend. Ik heb niets anders gevonden dan datgene wat in de Memorie van Toelichting is medegedeeld, dat namelijk de weg, slechts 8 meter breed, zooals te recht door den geachten spreker is opgemerkt, van de aangrenzende weilanden van Olivier c.s., door een als veekeering onvoldoenden greppel was gescheiden, zoodat dus de Rijksgrond feitelijk met dien van Olivier c.s. als een geheel werd gebruikt; dat die toestand onregelmatig werd geacht en dat Olivier c.s. daarop zijn aangesproken om daarin te voorzien; dat zij het toen eenvoudiger vonden om den grond te koopen en dat, na eenige onderhandeling, hun bod van f 1000 is aangenomen. Van pressie en allerminst van ongeoorloofde pressie is mij derhalve niets bekend.

De heer **Huber**: Aan den Minister is niets bekend van pressie, maar, Mijnheer de Voorzitter, in de stukken heeft de Minister zelf het uitoefenen van pressie erkend. Er bestond geen veekeering, 't was van 1881 af niet noodig geoordeeld, de parallelweg had geene waarde, en nu, jaren later, heeft het domeinbestuur goedgevonden om aan de naastlegers dringend voor te stellen om die dierschutting voor gezamenlijke rekening te maken, zeker opdat hij zoude gekocht worden, en dat is gelukt.

Tot nog toe echter was bij elke onteigening van den Staat ten behoeve van den aanleg van spoorwegen het gebruik om de veekeering te maken uit grond die onteigend was, en op Rijkskosten. Voor het niet onteigende gedeelte rekende de particulier nooit op het maken van eene veekeering.

Waarom is deze parallelweg gemaakt? Er was een perceel grond die door de onteigening voor de uitbreiding van het stationsemplacement te Leeuwarden zijn uitweg verloor. Nu staat de onteigeningswet niet toe van den naastleger te onteigenen een servituut van reed, anders was dit hier gebeurd. De Staat moest om dien uitweg te verschaffen eene strook grond onteigenen; dat is de parallelweg geworden, waarop deze koopakte betrekking heeft. Er is toen met den eigenaar van het heerschende erf eene overeenkomst gesloten, dat deze den parallelweg zoude onderhouden, en aan de beide zijden hekken zoude plaatsen ook tot afsluiting van den publieken weg. Op die wijze maakte de Staat zich van den weg feitelijk af, en bezorgde den ingesloten naastleger een uitweg.

Jarenlang ging dit goed. Waarde had die strook grond van 8 meter zeer weinig; wat er op groeide werd door het gebruik van de reed onbruikbaar.

Nu werden alle overhoeken, restanten van den spoorweg Stavoren-Leeuwarden, verkocht, hetzij goed-, hetzij kwaadschiks, de Minister weet wel hoe dat gaat, publiek, ja, maar altijd tegen eene getaxeerde waarde. Doch met dezen parallelweg bleef men zitten, die had geen publieke verkoopwaarde hoegenaamd, en men wist wel dat de eigenaren, aan wier land hij vast zat, in de verkrijging er van geen belang stelden. Toen heeft men in het dringen tot het maken van eene veekeering, waarbij de Staat niet het minste belang had, omdat die streep grond toch niets van belang oplevert, een gepast middel gevonden — dit is althans mijn indruk — om de familie Olivier naar zijn hand te zetten, door haar den parallelweg over te dragen, op eene wijze die haar nog voordeeliger was, dan de helft van de te maken veekeering te moeten betalen en die bij voorduring te moeten onderhouden.

Ik geloof inderdaad niet, dat dit de wijze is, waarop de Staat tegen particulieren behoort op te treden. Ik heb straks reeds duidelijk gezegd, wanneer een particulier eigenaar van den parallelweg was geweest en hij was bij de familie Olivier komen dreigen met eene veeschutting te moeten maken, dan zou die familie waarschijnlijk gezegd hebben: stelt gij daarin zulk een groot belang, welnu dan zullen wij eene scheiding maken of eene sloot, naar gij maar wenscht. De eigenaar van den parallelweg zou het er dan ongetwijfeld bij hebben laten zitten, want voor dien eigenaar is daarbij geen belang hoegenaamd. Maar wanneer een orgaan van het Staatsgezag een dergelijken dwang uitspreekt, is het ook gewoon dien uit te voeren, dat weet men wel, en dan moet van twee kwaden het beste worden gekozen. Zoo is tegen hun zin aan de koopers den parallelweg opgedrongen.

Ik herhaal nogmaals nadrukkelijk, dat ik van de familie

Olivier niets afweet, dat ik niet uit haar naam spreek, maar dat de stukken zelve dit duidelijk bewijzen.

De heer **Ferf**: Het oordeel, door den geachten afgevaardigde uit Dokkum uitgesproken, berust, naar hij mededeelde, op den inhoud der overgelegde stukken. Tot mijn spijt kan ik echter het gevoelen van den geachten afgevaardigde niet deelen; ik lees namelijk uit die stukken volstrekt niet, dat er een te hooge eisch gedaan of pressie uitgeoefend is. In die stukken wordt daarentegen duidelijk gezegd — zooals zooeven reeds door den Minister is aangehaald — dat toen er quaestie was van eene scheiding tusschen den parallelweg en het land van de koopers, deze laatsten hun wensch hebben te kennen gegeven om dien weg te koopen. Nu ligt het, dunkt mij, voor de hand, dat dit stuk grond voor hen eenige meerdere waarde heeft, omdat het grenst en zich aansluit aan hunne landerijen.

Maar het is tevens even duidelijk en klaar, dat, zal de bedoelde weg eenige vruchten voor den Staat opleveren, er dan ook tusschen dien weg en de aangrenzende landerijen eene scheiding behoort te zijn.

Maar bovendien, de koopsom is f 1000, en nu lezen wij in de Memorie van Toelichting, dat de waarde door deskundigen respectievelijk op f 732 en f 799 is geschat. Welnu, waar deskundigen de waarde op dit cijfer schatten en de koopers bovendien ontslagen worden van het maken van eenige afscheiding, omdat de weg slechts door een greppel van hunne landerijen gescheiden wordt, komt mij de prijs van f 1000 niet onrechtvaardig voor en in overeenstemming met de waarde, zoodat er mijns inziens, van het uitoefenen van pressie dan ook geen sprake kan zijn.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: De geachte afgevaardigde uit Dokkum spreekt van dreigementen en van het uitoefenen van pressie. Ik herhaal, dat mij van een en ander niets bekend is, en dat het bestaan er van mij hoogst onwaarschijnlijk voorkomt.

Het heeft lang geduurd eer dit ontwerp kon worden afgedaan en dus zijn de koopers in de gelegenheid geweest om, indien pressie is uitgeoefend, daarover hun misnoegen te doen blijken. Zij hadden zich niet eens met een adres tot de Tweede Kamer behoeven te wenden; zij hadden tot mij kunnen komen om zich over de bejegening, die zij ondervonden hebben van het Friesche domeinbestuur; te beklagen. Daarvan is mij niets gebleken; derhalve neem ik de vrijheid aan die pressie, aan die dreigementen te twijfelen en te gelooven, dat de heeren Olivier c. s. onnoodig met hun belang te rade zijn gegaan.

De heer **Huber**, voor de derde maal het woord bekomen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet geheel zwijgen op hetgeen de heer Ferf gezegd heeft. Hij neemt het eenige argument op, dat in de stukken is overgebleven, den hoogen prijs, en wijst er op, dat de eene deskundige f 732 en de andere f 799 taxeerde, en dat deze koopers f 1000 willen geven. Doch hoe kan dit hier in aanmerking komen? De koopers hebben moeten geven wat gevraagd werd. Voor de koopers geeft die taxatie niet; deze raken niet eens bekend met de geschatte prijzen. Die schatting geschiedt alleen voor het domeinbestuur, ter justificatie, wanneer het de machtiging des Ministers en de goedkeuring der Wetgevende Macht noodig heeft. Of die prijs dus boven of beneden de taxatie is, daarmede hebben de koopers niet te maken, en vernemen zij eerst veel later.

Nadat men den parallelweg eerst 6 of 8 jaar aan het land heeft gelaten waaruit zij gekocht was, en het onderhoud aan den gebruiker had overgedragen, heeft men in dien dwangmaatregel een middel gevonden om f 1000 te bedingen, wat mijns inziens niet goed is.

De Minister zegt: van pressie is mij niets bekend, maar — ik vraag — welk belang had het domeinbestuur er bij die veekeering te vragen? Daarin ligt duidelijk genoeg opgesloten dat hier pressie heeft plaats gehad.

De Minister zegt nu wel: die familie heeft zich niet tot mij gewend, zij had zich kunnen beklagen; maar men weet toch wel hoe dit op het platteland gaat, men doet dit niet gaarne. Buitendien, wanneer zij zich tegen den koop hadden verzet, zou tegen hen natuurlijk het dringen tot het maken van eene veekeering weder geboren zijn, en dat was voor hen nog nadeeliger dan deze koop.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 42 tegen 21 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Pijnacker Hordijk, Schaepman, van Beuningen, Houwing, Kielstra, Mees, Rink, Smit, Plate, de Beaufort (Amsterdam), Röell, Brantsen van de Zijp, de Meijier, Bool, Guyot, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), T. Mackay, Zijlma, Cremer, Roijaards van den Ham, van Delden, Ruys van Beerenbroek, de Ram, Lieftinck, van Velzen, van Karnebeek, Hartogh, Ferf, Gerritsen, Rutgers van Rozenburg, Viruly Verbrugge, Tydeman, Harte, Heldt, de Ras, Dobbelmann, Beelaerts van Blokland, Roessingh, Land, Pyttersen, van Gijn en Levy.

Tegen hebben gestemd de heeren Bahlmann, Huber, van Kerkwijk, Goekoop, van der Borch van Verwolde, Smits van Oijen, van Löben Sels, Æ. Mackay, van der Schrieck, Walter, van de Velde, de Kanter, Heemskerk, van der Kun, Lucasse, Seret, van Bylandt, van Alphen, Conrad, Schimmelpenninck van der Oye en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Aan de orde zou nu zijn de hervatting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot heffing van eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten. Met het oog echter op het eenigszins gevorderd uur en de omstandigheid dat verscheidene leden op die hervatting reeds hedennamiddag niet voorbereid waren, stel ik voor haar uit te stellen tot morgen te 11 uren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter** deelt nog mede, dat de heer van Vlijmen bericht heeft wegens onverwachte familie-omstandigheden den afloop der vergadering niet te hebben kunnen bijwonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Rutgers van Rozenburg*, voorkomende op:

bladz. 1164, kol. 2, reg. 10 v. b., staat: op; lees: »of";

bladz. 1165, kol. 1, reg. 24 v. b., staat: anderen; lees: »anderen geld leent";

aldaar, kol. 2, reg. 5 v. b., staat: om tot; lees: »om";

aldaar, reg. 7 v. b., staat: latere verworpen; lees: »later ontworpen".

63ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 26 MEI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: een bericht van een lid. — Verslag uitgebracht over een adres. — Behandeling van het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting van de algemeene beraadslaging. — Verslag uitgebracht door de Commissie van onderzoek van de Inlichtingen op het adres van H. Wagenaar.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 85 leden, te weten de heeren:

Conrad, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay, van Delden, Mutsaers, Tijdens, van Bylandt, Mees, van Beuningen, Veegens, Vrolik, van Velzen, Land, van de Velde, Levy, Bool, de Meijier, van Alphen, Seret, Brantsen van de Zijp, van der Borch van Verwolde, van Houten, Smit, Hintzen, Zijlma, Pyttersen, van Kerkwijk, Beelaerts van Blokland, Keuchenius, Hennequin, Röell, Kerdijk, Roessingh, Ferf, Guyot, Kielstra, de Ram, van Löben Sels, van Karnebeek, Donner, van Berckel, Ruys van Beerenbroek, Goekoop, van Gijn, Tydeman, Dobbelmann, Bahlmann, van der Kaay, van den Berch van Heemstede, Haffmans, Lucasse, van der Schrieck, Schaepman, Gerritsen, W. de Beaufort, Smits van Oijen, Heldt, Walter, Roijaards van den Ham, G. van Dedem, de Beaufort, Harte, Cremer, de Kanter, Bevers, van Vlijmen, Lieftinck, Lambrechts, Hartogh, Plate, Michiels van Verduynen, Rutgers van Rozenburg, Heemskerk, Viruly Verbrugge, Houwing, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Reekers, de Ras, Pijnacker Hordijk, Smeenge, Schepel, Vermeulen en Boreel van Hogelanden.

en de heer Minister van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat is ingekomen een bericht van den heer Huber, dat hij door dringende bezigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* over het wetsontwerp tot heffing van eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, brengt het volgende verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp betreffende de belasting der bedrijfs- en andere inkomsten is gesteld een verzoekschrift van het hoofdbestuur der Friesche Maatschappij van landbouw, verzoekende het daarheen te leiden dat de coöperatieve zuivelfabrieken, als behoorende tot het landbouwbedrijf en daarmede één geheel uitmakende, van de betaling in de belasting op het bedrijf worden vrijgesteld.

De Commissie stelt voor dit verzoek, als behoorende tot een in behandeling genomen wetsontwerp, neder te leggen ter griffie ter kennisneming voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (**71**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Aanvankelijk was het mijn voornemen niet te spreken, nu zoo vele sprekers reeds vele mijner bezwaren hadden doen hooren, maar ik meen dat, na hetgeen reeds in het midden is gebracht, ik toch wel een en ander daaraan mag toevoegen, vooral omdat een der leden gezegd heeft, dat het bij de discussie over dit wetsontwerp ten eenenmale ontbroken had aan principieele bestrijding.

Daarbij kwam, dat ik eerst den Minister wenschte te hooren. Hoe velen hij door zijne woorden moge hebben overgehaald, ik wensch te constateeren, dat *ik* niet onder dat aantal behoor. Ik heb nog te veel bezwaren en kan er mij geenszins bij neerleggen, die niet te noemen.

Alvorens die te noemen, zoude ik, daar ik toch aan het woord ben, gaarne eenige kleine opmerkingen daaraan doen voorafgaan. De wijze van behandeling van dit wetsontwerp, al is zij door de Kamer gewild, maakt de bestudeering niet gemakkelijk. Men is bijv. aan een artikel bezig, werkt het door, om het zooveel mogelijk te begrijpen, en op een gegeven oogenblik bespeurt men, dat de verschillende punten, die men bestudeerd heeft, door eene latere wijziging der Regeering zijn teruggenomen.

Ik geloof inderdaad, dat de beste wijze om dit wetsontwerp te behandelen, zoude zijn: bij het einde te beginnen, zooals men bij het lezen van sommige boeken het eerst naar het slot kijkt.

Voorts moet ik zeggen dat mij de buitengewone lof en eer, die den Minister zijn toegezwaaid wel wat overdreven voorkomen. Indien het werkelijk waar is, dat wat in het land leeft in de Vertegenwoordiging des lands uiting vindt, dan kan ik verzekeren dat naar mijne kleine ondervinding van een volksgeest van adulatie of vleierij niet veel in den lande bestaat, en dat die zich hier naar mijn inzicht ten onrechte op deze wijze openbaart. Wel heb ik van de noodige critiek het noodige gehoord, en van eene nationale wet moet ik tot mijn spijt zeggen dat mij tot dusver bij de uitvoering niet veel is gebleken, allerminst bij de benoeming van de voorzitters der raden van beroep, naar aanleiding van de vermogensbelasting, eene wet, die hier niet is aangenomen door eene partij, maar waaraan een groot deel van deze Volksvertegenwoordiging zijne stem heeft gegeven.

Maar om nu weer terug te komen op hetgeen door den Minister is gezegd, en om te beginnen met het landschapsbeeld dat de Minister hier voor de Kamer heeft ontrold, — ik vind zijn beeld te veel een van de nieuwe richting in de schilderschool; van verre niet kwaad, maar dichter bij vind ik wat te veel ruwe verf, en er ontbreekt aan de teekening. En wat de torenspits betreft — het moge wat ouderwetsch klinken, maar ik herinner aan een oud Hollandsch spreekwoord, dat zegt: de toren moet staan

midden in het dorp. En nu komt het mij voor, dat bij dit wetsontwerp, dat bij het landschapsbeeld van den Minister niet voldoende op die symmetrie is gelet.

Deze opmerking moet mij ook van het hart dat de Minister bijna niets beantwoord heeft en van de vele bezwaren der sprekers bijna niets wederlegd heeft. Maar dit is eene zaak van die heeren of deze zich er bij willen nederleggen. Maar dit wensch ik te zeggen, dat mijn vertrouwen hierdoor niet wordt versterkt, en ik mij heb afgevraagd, of op deze wijze ook deze wet moet worden *doorgedreven.*

Ook komt het mij voor dat de buiten de Kamer gemaakte bezwaren tegen deze wet niet zijn wederlegd, allerminst de bezwaren van de Kamer van koophandel te Haarlem, waarvan ik het adres met bijzonder veel genoegen gelezen heb. Reeds aanstonds wensch ik er hierbij op te wijzen dat de meeste Kamers van koophandel niet zijn gehoord, en dat ik het dus dubbel aangenaam vond dat de Kamer van koophandel van Haarlem zich op deze wijze heeft geuit. Ik heb hedenochtend in een stuk in het »*Dagblad*" gelezen dat ook andere Kamers van koophandel instemmen met de zienswijze van de Haarlemsche Kamer, maar dat zij geen adres tot ons hadden gericht omdat men algemeen het nutteloos vond zich te wenden tot de Volksvertegenwoordiging. Nu vraag ik, als men in den lande het nuttelooze inziet van het grondwettig recht van petitie, of de Volksvertegenwoordiging niet de hand in eigen boezem moet steken en zich moet afvragen of zij met deze wijze van handelen en doordrijven op den goeden weg is.

Ook heb ik mij verwonderd dat de Minister, in plaats van de Kamers van koophandel, de aangewezen organen om in deze gehoord te worden, te hooren, gemeend heeft, volgens zijn eigen uitingen in deze particulieren te moeten hooren. Waarvoor hebben wij dan Kamers van koophandel? Moet het later met de Kamers van arbeid en van landbouw op dezelfde wijze gaan; of zijn die maar voor de aardigheid opgericht of op te richten?

Ik geloof dat die wijze van doen verkeerd is, en dat als de Kamers van koophandel bij de wet geregeld waren, wij bij eene wet als deze het advies van dergelijke lichamen zeker zouden gehad hebben in meer officieelen vorm.

Al verder nadenkende over den indruk, die de debatten op mij gemaakt hebben, komt bij mij ook de gedachte op dat deze debatten als 't ware een complement, eene aanvulling zijn van die over de vermogensbelasting, maar ook van die bij het wetsontwerp tot herziening der belasting op de ongebouwde eigendommen gehouden. Bij het laatste onderwerp heb ik het gewaagd er van deze plaats op te wijzen hoe verscheidene leden, zoowel van geavanceerde als van minder geavanceerde richting, gemeend hebben meer dan eens van hun aanvankelijk ingenomen standpunt te moeten veranderen. Bij het laatste driedaagsche debat is hier herhaaldelijk uitgesproken dat ook deze Minister zich zelven meer of min aan dat euvel schuldig gemaakt heeft, en verwachtingen heeft opgewekt, die — wij kunnen het achteraf zeggen, omdat die verwachtingen thans reeds realiteit moesten geworden zijn — niet zijn verwezenlijkt. Wat ik hier beweer is uit de stukken bewezen door zeer ernstige en bezadigde leden der Kamer — men kan het in de Handelingen lezen, het vergemakkelijkt mijne taak in niet geringe mate door daarnaar eenvoudig te verwijzen. Maar op deze wijze ontstaat bij mij inderdaad gemis van vertrouwen in de wijze van behandeling van een zoo belangrijk wetsontwerp, en kan ik mij niet laten vinden om dit voorbeeld te volgen, al wordt het mij gegeven door de personen, die ik zooeven noemde.

Ik acht mij volkomen vrij om dit wetsontwerp te bestrijden, waar anderen de vermogensbelasting doorgedreven hebben, doorgedreven, waar het amendement-Mackay zulk een geschikt middel aanbood voor bezadigd overleg. Eene sneeuwbal-collecte moge aanbeveling verdienen in sommige kringen om eene groote opbrengst te verkrijgen, voor wetsontwerpen in eene vergadering als deze, geloof ik niet dat het de weg is om een grooter oogst van wetsontwerpen te verkrijgen.

Ik zou mij tevens op deze wijze te veel voor de toekomst moeten binden; bovendien *il n'y a pas de raison pour que cela finisse.*

Ik weet dat ook deze Regeering het lot treft van vorige Regeeringen, dat haar program inkrimpt; haar program krimpt zelfs dagelijks in, en het einde nadert. Maar juist dit stemt mij tot omzichtigheid.

Van de groote reeks belastinghervormingen, in den aanvang in uitzicht gesteld, is het nu reeds te voorzien dat van de afschaffing der tollen — de heer de Beaufort uit Wijk bij Duurstede make zich geen illusiën — althans in in den eersten tijd niets komen zal. Al mogen wetsontwerpen op de grondbelasting en de successierechten de Kamer bereiken, geloof ik toch dat op de totstandkoming daarvan geruime tijd gewacht zal moeten worden.

De Memorie van Beantwoording betrekkelijk de kieswet bereikte juist deze Kamer, toen discussiën over dit wetsontwerp begonnen; dat stemt *ook* tot nadenken. Om een beeld aan de wedrennen te ontleenen: de paardekoplengte waarop de bedrijfsbelasting de kieswet vóór was om den prijs uit de Cocagne-mast van den heer van Karnebeek te verkrijgen, is ook een opmerkenswaardig verschijnsel.

Wat doen wij nu? Wij maken eene wet die *deze* Regeering zich voorstelt bij leven en welzijn op 1 Mei aanstaande in te voeren, terwijl de kieswet op 1 Januari 1894 staat ingevoerd te worden.

Dit geeft mij vrijheid om tegen dit wetsontwerp oppositie te voeren, want ik schaad hiermede geen enkel belang.

Een vol jaar heeft de Regeering de verantwoordelijkheid op zich genomen om personeel, patent en gemeentelijke belasting naast de vermogensbelasting te doen voortbestaan, terwijl dit jaar alle gelegenheid bestaat om na de behandeling der kieswet nog af te doen, wat de Minister ter stilling van zijne consciëntie zal meenen dat nog moet afgedaan worden.

Uit de stukken blijkt niets van een onverbrekelijk verband. Want nu eens klinkt het in de stukken, »of de Minister bij verwerping zou aftreden, wist hij niet." Eene mogelijke behandeling van de bedrijfsbelasting na de kieswet was, zelfs volgens de Regeering, niet uitgesloten.

De Minister heeft eene merkwaardige uiting gedaan die de aandacht van den heer Röell ook getrokken heeft.

Hij zeide: Het is mijne vaste overtuiging dat, al mocht dit deel van het werk alleen blijven bestaan, zoodat verder niets meer zou geschieden, dat dit zeer zeker treurig zou zijn, maar toch zou er geen misstand zijn geboren, maar een misstand zijn weggenomen. Het onverbrekelijk verband tusschen bedrijfs- en vermogenbelasting wordt allerminst erkend door den bekwamen wiskundigen professor van Geer, in een uitnemend artikel van de *Vragen des Tijds*, hetwelk ik de eer heb in deze Vergadering te introduceeren. Die wiskundige bewijst dat de progressie en dat is een hoofdpunt, in beide ontwerpen zoo weinig op elkander passen, dat zij nog pasklaar zullen gemaakt moeten worden. Ik zal hier niet lang over spreken, omdat ik de overtuiging heb, dat wanneer straks de progressie aan de orde zal komen, de opmerkingen van den heer de Geer zeer de aandacht der Kamer zullen trekken. Maar ik wijs er toch reeds nu op dat die bekwame wiskundige beweert dat de berekening faalt en het in elk geval meer aanbeveling zou verdienen de vermogensbelasting alleen in te voeren, dan die nu reeds te completeeren door de bedrijfsbelasting.

Hoe zal het ooit mogelijk zijn eene goede progressie, zoo die al bestaat, niet in gevaar te brengen door heffing van gemeentelijke opcenten?

Het standpunt van sommigen om het Personeel *eerst* te behandelen, komt mij voor volkomen juist te zijn. Ik geloof dan ook dat er veel voor te zeggen is om de invoering dezer wet niet anders te doen plaats hebben dan bij de wet.

Nu nog een enkel woord over de algemeene belastingpolitiek van den Minister.

In beginsel kan ik mij niet vereenigen met de strekking die men heeft bij deze wetsontwerpen, om een TE klein gedeelte van het volk hooge lasten te doen dragen.

Ik zie daarin met den heer Beelaerts van Blokland een

justitia contributiva, waaraan de heer Pierson zijn naam voor goed verbonden heeft, al spreekt Zijne Excellentie van moderation in matters of revenue, het blijkt mij niet, vooral niet bij dit wetsontwerp.

Dit blijkt echter niet uit deze bedrijfsbelasting. Men vergete toch niet dat zeer velen, die door deze belasting gedrukt zullen worden, dit zullen trachten te verzachten door beperking in uitgaven en verteringen. Het wordt reeds nu, uit mijn eigen ervaring, bewezen, en de voorspelling in dit opzicht door den heer Beelaerts gedaan, waarover men in twijfel verkeerde, komt nu reeds volkomen uit.

Ik herhaal het, de strekking is om een klein deel van ons volk te hooge lasten te doen dragen. Reeds dr. Kuyper heeft er indertijd in zijn Program op gewezen, dat het in geen enkel opzicht onbillijk is ook de »luyden van kleine middelen" in de overheidskosten te doen bijdragen. Immers de omzetterij van persoonlijke diensten (historisch opgevat) is ook dien kleinen man en hem voornamelijk ten goede gekomen, laat hem de beschikking over zijn tijd vrij en ontslaat hem van een band die zijne onafhankelijkheid beperkte; 2°. dat de praestatiën aan de overheid oorspronkelijk naar gelang de beschikbare kracht organisch in de natie aanwezig was, zoo ook in organisch verband werden afgedwongen; 3°. dat men deze diensten zoo verdeelde en inrichte, dat ieder er in eigen levenskring de noodzakelijkheid van doorzag en er toezicht op uitoefende en 4°. dat onze revolutionnairen de betaling in geld misbruikt hebben, om het organisch begrip van eigendom en dus van administratie en belastingheffing bêi te vernietigen en alzoo voor een organisch dienstpresteeren in eigen kring, dat men het zelf zag en *inzag dat het moest*, ons een afgetrokken levenloos begrip van fiscaliteit in plaats hebben gegeven, waardoor de natie geen hart heeft noch ooit krijgen kan.

Ik had inderdaad eene dergelijke opvatting van de zaak van dezen Minister niet verwacht. Ik verwijs daartoe naar eene uiting van den Minister, die niet met het oog op een bepaald wetsontwerp geschreven is, het is eene uiting die ik met sympathie heb gelezen, de Minister zeide nl.: »De hoofdbeginselen der historische school mogen nergens, maar vooral niet op het gebied der belastingen worden verwaarloosd."

En nu wensch ik te vragen, of deze wetsontwerpen aan die stelling voldoen. Dit geldt niet alleen voor de vermogensbelasting in de eerste plaats.

Voor opeenhooping van kapitaal en vermogen bestaat als het ware geene grens, maar aan de winst uit bedrijf van iedere productie komt eenmaal eene grens. De productiviteit van het bedrijf kan niet in het oneindige worden voortgezet. De winsten uit bedrijf zijn wisselvallig, onzeker, eenvoudig niet na te gaan, allerminst in groote zaken, maar evenmin in kleine zaken kan van Staatswege behoorlijke contrôle geschieden. Menschen die voor hun genoegen rentenieren, bestaan overal, maar zij die voor hun genoegen op den duur een bedrijf uitoefenen, ik geloof niet dat ze talrijk zijn, ten minste niet talrijk genoeg om in deze belasting een equivalent op te leveren voor hetgeen men prijsgeeft zonder equivalent.

Het komt mij voor, dat het inkomen uit winst boven f 650, vooral voor hen die nabij de grens zijn, zwaar getroffen worden door zoo velen er buiten te houden. Het getal personen met zeer groote winsten is inderdaad niet zoo groot als de Minister gelooft. Ik geloof dat dit in gelijke mate geldt van de vermogensbelasting. Ik geloof dat men zich ten aanzien van zeer vele vermogens eene overdreven verwachting vormt.

Wat zal nu het gevolg zijn? Het gevolg zal zijn dat, om te vinden hetgeen aan het equivalent ontbreekt, er door personen met middelmatige winsten te veel zal moeten worden betaald. Het zal bijna onmogelijk zijn om het bedrag dat noodig zal zijn, te bereiken. Ik voor mij waag stellig de profetie, dat er veel zal ontbreken omdat een equivalent voor de afschaffing der patentbelasting ontbreekt.

En nu de plannen van den Minister ten aanzien van de gemeentebelastingen. De plannen komen mij zoo onvolledig voor dat men er niet op kan bouwen. Ook vormen zij geen bepaald stelsel, want waar de Minister voornamelijk wijst op het personeel, daar weten wij wel dat het van vroeger een wensch van hem is geweest om de gemeenten met die belasting te helpen, maar het wil mij voorkomen dat slechts enkele zeer rijke gemeenten met den afstand van het personeel geholpen zullen zijn, maar niet de noodlijdende gemeenten, zooals die in Friesland, voor wie deze regeling eene bespotting is, zoodat men daarmede niet verder komt. Wij weten dat de Minister vroeger eens heeft gezegd, dat er nergens eene goede bedrijfsbelasting bestond, maar over het personeel heeft hij zich bijna even ongunstig uitgelaten, want hij heeft ons eenmaal gezegd, dat wanneer een Minister van Financien hier in de Kamer het personeel zou moeten verdedigen, hij niets anders zou hebben te zeggen dan »Mijne Heeren, weest mij genadig, behandelt mij zoo welwillend mogelijk, want ik tracht hier eene belasting te regelen, die eigenlijk voor het geheele land niet te regelen is." Ik heb er reeds met een enkel woord op gewezen hoe het bij de vermogensbelasting eenigszins anders is dan bij die op beroepen en bedrijven, omdat er voor de kapitaalvorming in de negentiende eeuw geene grens is. Waar nu degenen die een inkomen uit beroepen of bedrijven beneden de f 650 hebben, geheel vrij zijn, neemt de Staat voor zich zelf feitelijk als het ware alle goede kansen en geeft aan de gemeenten alleen de non-valeurs. Ik weet wel dat ook opcenten zullen kunnen geheven worden, maar feitelijk zullen het juist de oninbare posten zijn, die aan de gemeenten worden overgelaten. Het Rijk zal dus op deze wijs de mooie man zijn tegenover den minvermogenden en het odium op de gemeentebesturen leggen, want deze moeten aan geld zien te komen en zullen dus de belastingobjecten moeten treffen, die het Rijk heeft vrijgelaten. Het omgekeerde doet zich echter ook voor. Velen zijn vrij van alle gemeentelasten en betalen toch Rijksbelastingen. Men gaat dat nu als het ware omzetten, en bestaat daartoe nu eenige grond? Zal men daarmede steden als Amsterdam en gemeenten als de Friesche helpen? Men zal dan aan het Rijk f 1 betalen, in het geval dat de Minister stelt, en f 3,20 aan de gemeente; waarom zal men bij minder draagkracht f 2,20 meer betalen voor de gemeenten? Het is eene loutere quaestie van optelling en zooals prof. van Geer opmerkt, is iedere belasting als het ware een rekenkunstig vraagstuk, maar het is naar mijne meening voor den onvermogende volkomen onverschillig aan wie hij zijne belasting betaalt. Men zal trouwens eerst later kunnen uitmaken, wie ontheven worden van druk bij deze belastinghervorming, namelijk wanneer Rijk EN gemeente beide hun financieel stelsel hebben voltooid. Voor de gemeenten wordt tegenwoordig niet het beginsel van draagkracht voorop gesteld, maar meer eene Vertheilung nach dem Interesse, verdeeling naar het belang, wat ook de methode in Duitschland is, eene methode die zeker eenige aanbeveling verdient; maar waarom wordt daarmede hier geene rekening gehouden?

Het komt mij dus voor dat de gemeentebesturen op eene zeer onaangename wijze zullen moeten optreden tegenover hen voor wie zij juist beschermend moesten optreden, en dat zij nu zelf zullen moeten gaan belasten dezenen, welke zij tot nog toe vrijlieten. Feitelijk komt het hierop neder dat gemeente en Staat hetzelfde jachtveld zullen moeten afjagen. En nu wensch ik er op te wijzen, dat, zoo al een jachtveld in den regel niet zeer groot is, zulks met dit gepriviligeerde jachtveld in het bijzonder het geval is.

Wel zullen de hoogere inkomens het vaste recht èn de opcenten hebben te betalen, maar het einde zal zijn dat de gemeenten zich zullen moeten vergenoegen met de lagere bedragen, welke ten slotte oninbaar zullen blijken te zijn. Ik wijs den Minister er op dat dit vooral het geval zal zijn zoolang de bepaling van de invorderingswet van 1845 niet veranderd wordt en de gemeente dus bij executie geen voorrang heeft, maar met de concurreerende schuldeischers moet deelen. Feitelijk neemt de Staat alle mogelijke middelen te baat om de belastingen binnen te krijgen

maar geeft den gemeentebesturen ten dien aanzien niet de minste macht.

Het resultaat zal dus zijn dat een te groot deel der belastingen zal betaald worden door een te klein getal belastingschuldigen. En de rechtvaardigheid daarvan zie ik niet in.

Waar ook aanvankelijk het personeel onveranderd blijft, kan ik evenmin inzien hoe men daarbij rekening zal houden met wat de Duitschers noemen: persoonlijke momenten, zooals het aantal kinderen, het verschil in levensomstandigheden enz.

Waar nu de middelstand, als uitmakende de meerderheid, overwegend in de bedrijfsbelasting zal betalen, dus weder meer gedrukt zal worden, wordt niet de minste poging gedaan om den neringdoende in dien druk te gemoet te komen.

En dit geschiedt in een overgangstijdperk, terwijl de directe belastingen in druk toenemen, terwijl er niets gedaan wordt om den druk der neringdoenden te verlichten.

Wel moeten wij doen wat onze hand vindt om te doen, zooals de heer van Gijn zeide. Goed, maar wij moeten goed werk leveren. En waar een ander geachte spreker bij eene andere gelegenheid zeide dat wij het menu moeten eten zooals het luidt, merk ik opdat wanneer het menu in een hotel ons niet bevalt, wij à la carte kunnen eten. Dat hoop ik in dit geval dan ook te doen.

Ik heb gepoogd aan te toonen dat, waar voor Staat en gemeente moet opgebracht worden 114 millioen, de verdeeling daarvan moet geschieden op billijke wijze. En professor Buys zei dienaangaande: » Wanneer onze Staat aan belastingen heft 84 millioen, provincie en gemeente te zamen 30 millioen, daar heeft de staatsman niet op te lossen het probleem hoe 84, maar hoe 114 millioen gelijkelijk over de onderdanen te verdeelen zijn."

En wat in het bijzonder betreft den druk der directe belastingen, ik geloof niet dat die ontkend zal worden. Ik herinner slechts aan eene uiting van Minister van Tienhoven in de Eerste Kamer op 12 December 1879: » De nadeelen van te hoog opgevoerde directe belastingen schatte men niet te gering, en evenmin den grooten druk daardoor aan de belastingschuldigen opgelegd." De Minister van Financiën (van 1879 namelijk) heeft er te recht op gewezen, dat het vooral de middelklasse is, die van het hare bijdraagt voor in het algemeen nuttige en noodige zaken en inrichtingen, door de overheid in het leven geroepen en tot stand gebracht. De vraag krijgt echter beteekenis of die klasse, ook omdat de kring van belastingschuldigen slechts een deel der bevolking omvat, niet reeds *thans* te zwaar wordt gedrukt. Wanneer men let *niet* alleen op de Rijks- maar ook op de provinciale en gemeentebelastingen, die toch door *dezelfde* belastingschuldigen worden opgebracht, dan verkrijgt men althans voor de verschillende deelen van ons vaderland de overtuiging, dat dit werkelijk meer en meer het geval begint te worden.

Ik zal dus aan dit werk niet meedoen en mijne stem tegen de vermogensbelasting uitgebracht, *completeeren* met mijne stem tegen de bedrijfsbelasting. Deed ik anders, ik zou mijne stem tegen de vermogensbelasting converteeren in eene stem daarvóór. En bij al de wisselvalligheden in onze politiek, zie ik daarvoor geen grond, omdat in ieder geval alle gelegenheid bestaat tot het te voorschijn brengen van eene derde editie, waarbij de Minister rekening zal kunnen houden met de juiste en — ik durf wel zeggen *algemeene* beaamde opmerkingen omtrent de personeele belasting, die in deze Vergadering zijn gemaakt — eene belasting, die, zooals de Minister zal weten, zoo nauw samenhangt met het patent, dat verschillende bepalingen van het personeel juist met het oog op het personeel zijn gesteld, zooals zij nu luiden.

Ik herinner bij voorbeeld aan de vrijstellingen in de personeele belasting voor winkelhuizen, ten opzichte van het gedeelte, dat voor winkel bestemd is, de vrijstelling of minderen aanslag voor paarden, werkboden, stookplaatsen, enz.

Het kan dan ook inderdaad niet ontkend worden, dat men het patent niet kan wijzigen of men moet tevens het daarmee samenhangende personeel onder de oogen zien.

Ik vraag daarbij volledigheidshalve: hoe denkt Zijne Excellentie te handelen bij afschaffing van het patent, ten aanzien van het volgende: hoe bewijst men, dat iemand koopman is? Men denke aan het frauduleus bankroet, aan de verplichte boekhouding, ook aan de gunstige bepalingen van doorloopend krediet, entrepot, intrekking van patent bij smokkelen en zoo voort.

Nu zie ik niet, dat de Minister met dit alles rekening houdt, waar hij eenvoudig het patent afschaft. Mijns inziens verliest hij geheel uit het oog, wat mr. Treub in een zijner werken zegt, namelijk: »Dat onze wetgeving op het patentrecht dringend verbetering eischt, valt niet te ontkennen. Men wachte zich er echter voor, op grond der gebrekkigheid van de *patentwet* het *patentrecht* te veroordeelen. Men zou zoodoende »*das Kind mit dem Bade ausschütteln*". Ook de bekwame Minister van der Heim, geeft in zijne aanteekeningen op de Staatsbegrooting van 1872 ten aanzien van de wijziging van de patentwet belangrijke opmerkingen.

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat op papier 's Ministers schilderstuk nog zoo kwaad niet is. Maar in de practijk zal naar mijne overtuiging het eenige gevolg der hervorming zijn, dat zoowel de Rijksbelastingen als de gemeente-financiën in de war zullen worden gestuurd, door een verkeerd begin. Toen de Minister dan ook in zijne rede sprak van het niets doen zijner voorgangers en wees op het begin dat hij zelf gemaakt had, kon ik toch constateeren, dat van verschillende zijden der Kamer kreten weerklonken: »maar waarom toch verkeerd begonnen?" Algemeen wordt dan ook de meening zeer zeker niet gedeeld, dat de Minister goed begonnen is, terwijl de mogelijkheid niet uitgesloten is, om de beslissing aan te houden en de werking der vermogensbelasting af te wachten.

Mijne Heeren! Het komt mij voor, dat de grondfout van dit Kabinet op dit oogenblik bezig is zich te wreken. Er behoorde toch niet zoo bijzonder veel doorzicht toe, om te begrijpen, dat in den gehouden inter-ministerieelen wedstrijd de belastinghervorming door de kieswet zou worden ingehaald. Totdat de beslissing omtrent laatstgenoemde wet, hetzij dan door aanneming of verwerping, zal gevallen zijn, zou ik dan ook het *statu quo* wel wenschen te behouden.

Wellicht had ik mijne stem kunnen geven aan eene grondige herziening van ons belastingwezen, zooals in Pruissen is tot stand gebracht, waar men eene vermogensbelasting heeft tot een zeer matig bedrag en daarnaast de Einkommensteuer, terwijl men aan de gemeenten overlaat de Ertragsteuer, namelijk de Gewerbesteuer, de Gebäudesteuer en de Grundsteuer, en de gemeenten dan verder geeft een beperkt aantal opcenten op de Einkommensteuer en hen in de gelegenheid stelt een Aufwandsteuer te heffen (als Mieth- of Wohnungssteuer), natuurlijk een en ander naast de Gebühren en inkomsten uit eigen vermogen der gemeente en nijverheidsondernemingen der gemeente.

Iets dergelijks, meen ik, zweefde ook den heer Farncombe Sanders voor den geest, en ik geloof dan ook niet dat de gemeentebesturen op de thans gevolgde wijze op den duur geholpen zullen zijn.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, om dat groote denkbeeld te kunnen verwezenlijken had dan ook het kiesrecht niet tusschenbeide moeten komen, want dan zou de Minister wellicht weer middenin moeten blijven steken.

Het laatste denkbeeld, dat ik meen, dat ook bij den heer Sanders eenigermate bestond, zou alleen mogelijk zijn wanneer de vermogensbelasting alleen werkte. Men zou dan in dit geval de vermogensbelasting zeer kunnen verlagen en dit stelsel toch kunnen uitvoeren. Zelfs de heer Sanders vreesde, dat men later daartoe zou moeten komen, maar waarom zouden wij dan op dit oogenblik monnikenwerk doen, en waarom zullen wij niet liever ten halve keeren dan ten heele dwalen? Ook anderen, bijv. professor van Geer, zijn van meening, dat de invoering van de

vermogensbelasting *op zich zelve* zeer wel mogelijk is. Wanneer de Minister de gemeenten wil helpen, herinner ik hem, in aansluiting met het gezegde door den heer Heemskerk in zake onderwijs, eene uiting door hem zelven gedaan ten aanzien van het onderwijs, eene uiting, die vrij wel overeenkomt met de woorden van den heer Heemskerk. In het Staatkundig of Staathuishoudkundig Jaarboekje voor 1882 heeft de Minister er op gewezen, dat wij ten aanzien van de gemeente-financiën op den verkeerden weg waren, in dien zin, »dat wij het onderwijs te goedkoop maken. Wat is eigenlijk laag schoolgeld anders dan een vorm van bedeeling, van onderstand? De ouders zijn immers verplicht hunne kinderen niet alleen te voeden en te kleeden, maar ook hun behoorlijk onderwijs te laten genieten!

» Men kan niet genoeg op den voorgrond stellen, dat elke bijdrage, die de Staat levert om voor de ouders dien plicht te vervullen, eene bedeeling is. En wat erger is — wij zijn bezig 8 à 10 millioen bedeeling te geven aan personen die het in vele gevallen niet noodig hebben, getuigen de schatten, die aan sterken drank worden besteed."

Ik geloof, dat als de Minister in dien geest de gemeenten zou willen helpen, wij op den goeden weg zouden komen.

Verder zou mijns inziens het licence-stelsel der gemeenten zeer goed kunnen worden uitgebreid; ik weet echter in het systeem van den Minister geen raad met het vergunningsrecht, tenzij men het afzonderlijk licence-stelsel ging uitbreiden. De Minister zal nog kunnen komen voor zeer vele moeilijkheden. Ten aanzien van de rijtuigverhuurders zal het ook zeer moeilijk zijn den juisten maatstaf te vinden tusschen patentrecht en personeele belasting. Ook met het vooruit betalen van het patent der tappers, zooals nu gebruikelijk is.

Ik weet wel, dat verscheidene personen, wier belangen mij ter harte gaan, voordeel hebben bij deze belasting, ik denk aan de tuiniers, door dat zij geen patent meer zullen betalen voor hunne schuiten, doch later wordt dit weder op hen verhaald, omdat hun kapitaal toch min of meer in de vermogensbelasting zal vallen. Met het oog op het onverbrekelijk verband tusschen patent- en personeele belasting geloof ik, dat wij bezig zijn maatregelen te nemen, die later zullen blijken zeer verkeerd te werken.

Ook kan ik niet zien dat het eene werkelijke ontheffing is, als men een geheelen kring die toch wel *iets* betalen kan gaat ontheffen en den druk onmiddellijk overbrengt bijv. op de ambtenaren. Er is geen woord te hunnen bate gezegd, doch ik kan mij met die regeling in het geheel niet vereenigen, want ik acht het zeer onrechtvaardig.

Ik eindig. Ten slotte wil ik mededeelen, dat ik op financieel gebied niet wensch te behooren tot de *drijvers*, maar allerminst tot de *gedrevenen*, waar ik uit ondervinding weet, dat het toppunt van den druk van de directe belastingen in de gemeenten bereikt is.

De heer **van Karnebeek**: Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, het natuurlijk op prijs gesteld, dat de Minister heeft willen antwoorden op hetgeen ik mij veroorloofd heb in het midden te brengen.

Daaronder kwam eene klacht voor — natuurlijk geen verwijt, want het zou mij niet passen den Minister ten deze een verwijt te doen; Zijne Excellentie toch is geheel vrij om de politieke richting te kiezen, waarin hij zich wil bewegen — dat de Minister, voor zoover hij gehoor verleent aan opmerkingen over deze wetsontwerpen, alleen oor heeft voor de wenschen van de vooruitstrevenden.

Nu deed het mij genoegen te zien, dat de Minister zich deze opmerking heeft aangetrokken; ik vlei mij, dat ik daar bij hem een eenigszins gevoelig punt, iets waarvoor hij niet onverschillig is, heb aangeroerd.

Intusschen heb ik het antwoord zelf van den Minister minder afdoende gevonden. Het lag voor de hand, misschien te veel voor de hand, en ik zou voor de eer van de rhetorische gaven van den Minister wel hebben kunnen zeggen, dat ik het niet verwacht had.

Het antwoord toch van den Minister gaat bezijden de quaestie, een verschijnsel, naar mijne bescheiden meening, dat wij in de argumentatie van dezen Minister meer kunnen waarnemen.

Dat antwoord bestond toch in eene verwijzing naar de critiek, die de Minister ondervonden heeft van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden. Bedrieg ik mij niet, dan is echter die geachte afgevaardigde er niet op gesteld ingelijfd te worden bij de vooruitstrevenden, en maakt hij wel degelijk aanspraak op den naam van radicaal.

Nu zal ik, Mijnheer de Voorzitter, niet beweren, dat tusschen vooruitstrevenden en radicalen veel, zoo eenig, principieel verschil bestaat, maar verschil bestaat er in één opzicht zeker tusschen hen, en wel dit, dat de vooruitstrevenden den Minister steunen en de radicalen in oppositie zijn. Het heeft dus geen zin de juistheid van mijne opmerking te weerleggen door verwijzing naar de critiek, die de Minister van radicalen kant heeft ondervonden.

De feiten liggen trouwens voor de hand. Ik bedoel natuurlijk niet de techniek der wetten — maar de hoofdpunten, progressie, percentage en minima. Voor zooveel de Minister iets heeft willen toegeven, iets heeft willen wijzigen in zijne oorspronkelijke voorstellen, heeft hij, zoowel bij de vermogensbelasting als in dit wetsontwerp, dit steeds gedaan in den zin van hen die de vooruitstrevende denkbeelden zijn toegedaan. Natuurlijk volhardde Zijne Excellentie in zijn antwoord bij de voordeelen van het gesplitst stelsel boven die van eene algemeene inkomstenbelasting. Onder andere heeft de Minister er op gewezen, dat genoemd stelsel het groote voordeel heeft van gelegenheid te geven tot een eenigszins zwaarder belasting van het inkomen uit vermogen boven dat uit arbeid. Ik meen dat dit voordeel ook te verkrijgen is zonder het gesplitst stelsel; men kan de inkomsten ook met eene algemeene inkomstenbelasting verschillend belasten naar de verschillende bronnen waaruit zij voortspruiten. De Minister geeft daarvan een voorbeeld juist met zijne bedrijfsbelasting. Andere wijzen, misschien eene der betere waarvan de geachte afgevaardigde uit Dordrecht sprak, zijn dus mogelijk om dit doel van hoogere belasting van het vermogen dan van den arbeid te bereiken.

Ik heb mij veroorloofd te wijzen op Pruissen, waar men dit desideratum verkregen heeft door eene belasting op het vermogen naast eene algemeene inkomstenbelasting.

De Minister stelde daartegenover dat Pruissen zooveel tijd had noodig gehad om tot dat resultaat te komen, en wees op het groote voordeel van zijne methode, waardoor het resultaat in één slag verkregen wordt. Is die voorstelling van zaken wel geheel juist? Bedrieg ik mij niet dan heeft de groote hervorming der inkomstenbelasting in Pruissen plaats gehad in Juni 1891, en thans is de aanvullingsbelasting op het vermogen reeds zoo goed als tot stand gebracht, zij heeft immers het Huis van Afgevaardigden reeds gepasseerd.

Hoe het zij, bij de overweging of wij wel den meest wenschelijken weg volgen, moeten ook in aanmerking genomen worden de fouten die aan het gesplitst stelsel kleven, waaronder ik gemeend heb deze, dat niet-rentegevend vermogen met de volle belasting wordt getroffen, als ware het rentegevend. Maar ook eene andere grove onbillijkheid zal, indien ik mij niet bedrieg, uit de regeling van den Minister volgen, namelijk dat verlies op bedrijf niet zal kunnen gecompenseerd worden tegen inkomsten uit vermogen; als iemand zijn eigen kapitaal in zijn bedrijf heeft belegd, zal hij, hoe groot zijn verlies in het bedrijf ook zij, nochtans van dat kapitaal moeten betalen, alsof hij inderdaad 4 percent rente hiervan had gemaakt. Is dit te rijmen met de billijkheid en zou men niet geneigd zijn te vragen, of deze wijze om met één slag klaar te komen, deze expeditieve methode niet wat heel duur betaald wordt.

Ik heb beweerd dat hetgeen de Minister zich voorstelt van zijn gesplitst stelsel ten opzichte van eene betere regeling tusschen de gemeente- en Rijksfinanciën gebleken was illusoir te zijn; anderen zijn daaromtrent meer in bij-

zonderheden getreden en hebben zelfs bevonden dat het gesplitste stelsel ten deze zal zijn een »sta in den weg".

Ik zal daaromtrent nu niet in details treden, en dat overlaten aan hen, die de bijzonderheden van deze quaestiën in het licht hebben gesteld, maar het heeft mij getroffen dat de Minister bij de weerlegging van de bewering dat zijn stelsel ten deze een hinderpaal is, gewezen heeft op de regelingen in Pruissen, terwijl juist in Pruissen het gesplitst stelsel *niet* bestaat.

Ik heb dan ook de illusie niet, dat die vermeende voordeelen van het gesplitste stelsel niet illusoir zullen blijken te zijn.

Over het percentage zal ik nu niet uitweiden. Alleen dit. De Minister heeft voor de meening dat men zich bij de bedrijfsbelasting tevreden moet stellen met een laag percentage, zich beroepen op het feit dat onder deze belasting een aantal personen zullen vallen, die niet door de patentwet getroffen worden.

Tegenover deze bewering vraag ik: of men van de vermogensbelasting niet geheel en al hetzelfde kan zeggen.

Ter verdediging van vrijstelling van den landbouw heeft de Minister een nieuw denkbeeld of liever eene nieuwe combinatie van woorden ten beste gegeven: amortisatie van vrijstelling.

Ik moet bekennen, dat ik er niet door bekeerd ben.

Verder zeide de Minister, dat de landbouw behoort vrij gesteld te worden, omdat die op het oogenblik vrij is van patentbelasting.

Uit deze bewering blijkt opnieuw de verwarring omtrent het eigenlijk karakter van deze belasting: alsof zij bedrijfsbelasting en niet een stuk van eene inkomstenbelasting was.

De geachte afgevaardigde uit Dordt heeft het algemeen karakter van deze belastinghervorming geprezen, maar op dit punt toch protest aangeteekend.

Bij mij is de vraag gerezen, of het ensemble van de belastinghervorming van den Minister eigenlijk niet hoofdzakelijk ten goede komt aan de belangen van landbouwers en grondbezitters, of ten koste van de schatkist en van de overige belastingbetalers, de Minister niet misschien wat *al* te ruim aangetoond heeft hoe ongegrond het verwijt was hem bij zijn optreden gedaan, als zou hij geen hart hebben voor de belangen van landbouwers en grondeigenaars.

Ik zal nu niet verder treden in de verschillende quaestiën in dit debat geleverd, de gelegenheid daarvoor zal bestaan bij de behandeling der verschillende artikelen, en ik behoud mij voor om, zoo er voor mij aanleiding toe is, aldaar nader op de zaken terug te komen.

De heer **de Meijier**: Vergun mij, Mijnheer de Voorzitter, mij houdende aan de beeldspraak door den Minister gebruikt, allereerst voor een zeer kort oogenblik uwe aandacht te bepalen bij de schoone en interessante omgeving van de stad, waarbij de Minister dacht aan de bedrijfsbelasting, en wier omgeving zijn de personeele en gemeentebelastingen.

Het personeel. De Minister heeft ons gezegd: »eene zeer grondige en radicale verbetering van de personeele belasting, dit staat reeds jarenlang bij mij vast, is alleen mogelijk door er van te maken eene gemeentebelasting".

Ik neem van die verklaring nota en erken, dat wij daarover op dit oogenblik dan ook niet meer hebben te spreken, want de herziening van de gemeentebelastingen wordt verdaagd tot na de kiesrechthervorming; het zal dus zijn de nieuwe Kamer die — ik hoop met het oude Ministerie — over die zaak zal te beslissen hebben. Ik wil evenwel dit zeggen, dat het mij niet zou verwonderen dat er in die nieuwe Kamer wel zijn zullen, die niet zullen overtuigd zijn van het wenschelijke om de personeele belasting tot eene gemeentebelasting te maken, daaraan groote bezwaren verbonden achten.

Eene vraag evenwel: heeft de Minister gedacht aan deze *grondige* en *radicale* herziening toen hij bij de vermogensbelasting ons zeide, dat hij aan de herziening van het personeel reeds de hand had geslagen, dat de belangrijke bouwstoffen daarvoor aanwezig waren, dat die herziening noodig was om de progressie in het Rijksbelastingstelsel goed te regelen?

Ik moet na de nu gehoorde mededeeling, dat deze zeer grondige en radicale herziening volgens 's Ministers overtuiging, die jarenlang vaststaat, alleen mogelijk is zoo de persodeele belasting gemeentebelasting wordt, aannemen dat hij toen reeds alleen dacht aan eene partieele herziening, waarvan hij gesproken heeft bij de behandeling van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting en die hij ook nu in vooruitzicht stelt.

Wij hebben dus te wachten eene partieele herziening, maar de Minister wil haar niet indienen voordat de opbrengst der vermogensbelasting hem bekend is. Deze kan binnen weinige maanden bekend zijn. Indien de vermogensbelasting nu eens iets minder opbrengt dan de Minister raamt, zou daaruit volgen dat wij de wijziging van het personeel niet krijgen? Ik zou dat in hooge mate betreuren omdat die herziening wenschelijk is en nu de vermogensbelasting is ingevoerd en de bedrijfsbelasting, zooals ik hoop eveneens, ingevoerd zal worden, dringend *noodzakelijk* zal zijn. Ik hoop dat de Minister haar in elk geval voorstellen zal.

De Minister zegt: er is wel een equivalent, en hij zeide bij de wet op de peraequatie, toen men de grondbelasting nog met f 1 000 000 meer wilde verlagen, ik heb wel een equivalent, maar ik houd het met beide handen vast om het bij de herziening van het personeel te gebruiken, de zaak die aller sympathie heeft.

De Minister, overtuigd dat die zaak aller sympathie heeft, zal dus nu de herziening van het personeel niet uitstellen, naar ik vast vertrouw.

Ik heb dus goeden moed dat die herziening wordt voorgesteld als de oude Kamer nog in leven is en de gelegenheid heeft om ook nog deze zaak te behandelen.

Ik ga nu een schrede verder en kom op het terrein, dat ligt dicht bij de stad, dat zijn de gemeente-financiën. Zelfs wil de Minister eene blijvende gemeenschap tusschen dat terrein en de stad maken, namelijk de eene belasting maken tot de bron van de andere.

Het is het voornemen van den Minister om de gemeentefinanciën in orde te brengen door de heffing van opcenten op de vermogens- en bedrijfsbelasting. De Minister laat dat denkbeeld niet los — en dat is mij zeer aangenaam te vernemen. Ik heb hem gevraagd: is uwe bedrijfsbelasting zóó ingericht dat dit zal kunnen geschieden? en bezwaren genoemd.

De Minister heeft gezegd, dat het bezwaar van het minimum ad f 650 kan weggenomen worden in navolging van Pruissen, door nevens de opcenten op de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, eene gemeentelijke belasting te heffen op inkomsten beneden de f 650. Dit laat zich denken. Maar hoe dan wanneer bedrijven als die van landbouw, tuinbouw, veeteelt enz. worden vrijgesteld? De Minister zegt: op dezelfde wijze. Ik vraag: zal dat gaan? Stel u voor eene gemeente ten platten lande alwaar in de bedrijfsbelasting worden getroffen: de burgemeester, de Katholieke en Protestantsche geestelijken, de onderwijzer, de hoefsmid, de kruidenier en enkele anderen. Nu zal men in die gemeente de financiën zoo regelen dat er opcenten op de vermogens- en bedrijfsbelasting worden geheven. De eerste zal zeer enkelen, de tweede eenige meer treffen, maar daarnevens zal dan moeten komen eene plaatselijke inkomstenbelasting om daarnevens het overgroote deel der bevolking te treffen. Zullen de gemeentebesturen dien omslachtigen weg kiezen?

Mij dunkt de gemeentebesturen zullen spoedig zeggen: laten wij ons al die drukte besparen en eenvoudig eene inkomstenbelasting, die allen samen treft, heffen. Ik meen dat dan de Minister het ideaal, dat hij zich voorstelt, niet zal bereiken; immers hij wil niet op den duur eene vermogens- en eene bedrijfsbelasting met geheimhouding (wat ik goedkeur) vanwege het Rijk en daarnaast eene gemeentelijke inkomstenbelasting.

Intusschen zal ik over die zaak niet verder spreken, omdat de gemeente-financiën in orde gebracht zullen

worden na de behandeling der kieswet, dus alweer door de nieuwe Kamer.

Thans wensch ik de stad zelve binnen te gaan.

Ik vind daar drie wijken.

De eerste wijk, alwaar landbouwers, tuiniers, bloembollenkweekers en beoefenaren van veeteelt wonen, is groot en dicht bevolkt; allen worden daar vrijgesteld van de belasting. Ik weet dat velen dezer personen het dikwijls in dezen tijd slecht hebben; het spijt mij; ik zou gaarne willen dat, gelijk milde regen kwam na den warmen dag in de vorige week, waarop ik de eer had hier te spreken, ook voor hen vruchtbare jaren volgden na de onvoordeelige die voorafgingen.

In de tweede, ook eene zeer groote wijk, wonen kooplieden en neringdoenden, die ook dikwijls verlies in plaats van winst hebben; als de Minister eens informeerde naar de uitkomsten van het afgeloopen jaar, geloof ik dat hij zou hooren dat ook in deze wijk de zaken niet gegaan zijn zooals men verlangde.

In de derde wijk worden beroepen uitgeoefend; daar wonen onderwijzers, ambtenaren, predikanten, bij velen van welke de schrale tijden chronisch zijn. Wat zou ik nu willen? Dit, dat de Regeering zeide: wij wenschen allen het beste en zooveel mogelijk voorspoed; wij zullen middelen beramen om hen te helpen; wij zullen goede wegen en vaarten aanleggen en landbouw- en zuivelscholen en al wat zoowel landbouw als handel kan helpen, maar aan de kosten door het Rijk daarvoor te maken, moet gij *allen* betalen; daarvan moeten niet een groot deel, namelijk de bewoners der eerstgenoemde wijk, die landbouwbedrijf enz. uitoefenen, zijn vrijgesteld.

Dat denkbeeld heb ik verdedigd, maar daartegen verklaarde zich èn de heer Rutgers èn de Minister. Als ik zeg de heer Rutgers en de Minister dan durf ik er niet bijvoegen dat die twee personen het eens zijn.

De heer Rutgers zeide: alleen dan kan er vrijstelling gegeven worden, als men erkent dat de grondbelasting eene speciale inkomstenbelasting is. Maar dat kan de Minister niet zeggen zoolang er nog exemplaren van zijne boeken aanwezig en deze niet ten vure gedoemd zijn.

Het verheugt mij dat de Minister geantwoord heeft zijn geesteskind niet te willen verloochenen, volhardt bij het door hem in zijn Handboek geschrevene; het verheugt mij ook dat ik voor eenige jaren een exemplaar er van koopen kon en dat er in Nederland geen macht bestaat, die mij het kan ontnemen om het op den brandstapel te leggen.

Van dat boek heb ik nog eens eene bladzijde herlezen en nu hoop ik mijn buurman, met wien ik ook gaarne op deze bank in vrede wil leven, niet te veel leed te doen door enkele zinsneden aan te halen uit dit voor hem kettersch geschrift.

Wij lezen daar deze woorden: » Wij noemen het eene *dwaling* haar (nl. de grondbelasting) op te vatten, gelijk sommigen doen, als eene gedeeltelijke inkomstenbelasting welker noodzakelijk complement dan ook, naast het patent, de belasting van het vermogen in portefeuille zou zijn " . . . . »Dank zij de grondbelasting deelt de Staat in de opbrengst der landerijen niet als gewoon belastingheffer, maar om zoo te spreken, als mede-eigenaar" . . . . » Hoe kan eene belasting, die den eigenaar schier niets behoeft te kosten, als eene gewone belasting worden aangemerkt? Door haar als zoodanig te behandelen zou de Staat een belangrijk geschenk geven aan de grondeigenaars en daartoe bestaat geen aanleiding. De waarde van het land zou stijgen met nagenoeg de volle gekapitaliseerde som der grondlasten."

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp volkomen, dat een boek waarin deze dingen staan, den heer Rutgers niet bevalt en dat zijn argument den Minister niet dienen kan. Ook mij overtuigt het niet, omdat ik de redeneering van den heer Pierson in zijn handboek voor juist houd.

De heer Rutgers heeft nog een tweede argument gebruikt dat niet aanstonds door allen begrepen is geworden. De geachte afgevaardigde uit Haarlem vond het niet geheel helder en de geachte afgevaardigde uit Dordrecht ook niet. Ik geloof toch dat het zoo onduidelijk niet is, maar heb dat geloof eerst gekregen toen ik het argument had nagelezen, wat ik hoop dat nu bij de andere heeren ook wel het geval zal zijn.

Dat argument komt, begrijp ik het goed, hierop neder: De uitoefening van den landbouw is eigenlijk, volgens den heer Rutgers, niets anders dan het oogsten, het incasseeren van de renten van het onroerend kapitaal. De landbouw is, voor het onroerend, wat de couponschaar is voor het roerend vermogen, en zoolang de eigenaars van effecten enz. niet voor het bedrijf van couponknipper in de bedrijfsbelasting worden aangeslagen, zoolang behoort ook de landbouwer daarin niet aangeslagen te worden.

Ik maak allereerst deze opmerking:

Ons land telt vele pachters, die tegen eene bepaalde pachtsom, op het land van anderen, landbouw uitoefenen; zoo dit nu niets anders is dan het incasseeren van de rente, welke rente komt in den vorm van pacht aan hunne landheeren, dan zijn dit allervriendelijkste menschen — al te vriendelijk — als er op dat incasseeren niets geen courtage of provisie wordt verdiend. Wordt deze echter verdiend, en wel boven de 650 gulden — dan behooren zij in deze belasting te vallen, omdat dit geld dan voor hen geene rente is, daar het kapitaal ook het hunne niet was, maar eenvoudig bedrijfswinst na uitkeering van de rente aan den eigenaar van het kapitaal.

Verder. Alle vergelijkingen hinken, deze vergelijking gaat bepaald mank. De landbouw zou voor het onroerend vermogen zijn wat de couponschaar is voor het roerend vermogen. Welnu, iemand die landbouwer, tuinier of veehouder is, *kan* uit zijn bedrijf in gelukkige jaren, zooals er wel geweest zijn, wel eens in plaats van 4, 7 pct. maken: doch dat de couponschaar zoo zou kunnen werken dat zij bij voorbeeld van een coupon van een $3^1/_2$ pcts. Nederlandschen schuldbrief er eene van 7 pct. maakte, dat gaat zelfs de stoutste verbeelding te boven.

En eindelijk. Is de redeneering van den heer Rutgers juist, dan zijn voor andere bedrijven de fabriek, de werktuigen, de pakhuizen, het bedrijfs- of aandeelen-kapitaal in vennootschappen de grondstof, bron waaruit de rente moeten voortkomen. Dan is daar dus ook het handelsbedrijf of de nering wat de couponschaar is voor den eigenaar van effecten en moeten, naar zijne redeneering, zoolang het gebruiken van de couponschaar in de bedrijfsbelasting niet wordt getroffen, al die bedrijven worden vrijgesteld. Zoo vallen dan uit die belasting weg landbouwbedrijf en alle andere bedrijven. Blijven over de beroepen — maar naar de consequentie van de leer van den Minister over de amortisatie van vrijstellingen, moeten deze er ook uitvallen. De opbrengst van deze belasting zal dan wel zeer mager zijn en ik hoop niet, dat de Minister de herziening van het personeel zal laten wachten tot de opbrengst van zulk eene belasting bekend is.

De heer Rutgers heeft gesproken van afgunst, die zou bestaan bij hen, die zijn gevoelen niet zijn toegedaan. Hij heeft zeker dat niet ernstig bedoeld, maar zich zoo maar laten ontvallen. Ik verklaar hem gaarne, dat ik er niet aan denk om afgunstig te zijn van de landbouwers of om hun bedrijf te minachten.

Ik vind het een achtenswaardig bedrijf en ik weet dat de landbouwers het in dezen tijd slecht hebben, en dat ik hun van harte betere dagen gun. Maar »amicus Plato, magis amica veritas." In casu: » justitia". Naar mijn oordeel eischt de rechtvaardigheid, dat in eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, ook alle bedrijven worden getroffen.

De heer Rutgers behoeft waarlijk niet te denken, dat ik uit afgunst, en niet om de reden die ik daar noem, het voorstel van den Minister bestrijd. Ik wenschte dat ik het voorstel rechtvaardig vond. Het zou mij een genoegen zijn aan den landbouw een genot te verschaffen, maar wanneer ik iets niet rechtvaardig vind, dan meen ik als lid van de Kamer daartegen te moeten opkomen.

Afgunst gevoel ik niet, maar een ding wil ik echter wel zeggen. Ik zou er toe kunnen komen, om aan hen die eenig vermogen bezitten, geen bedrijf uitoefenen, waarin ze dat kunnen beleggen of omdat zij zulk een

bedrijf niet verstaan of omdat zij tot ander werk, tot een of ander beroep zijn geroepen, te zeggen: beleg uw vermogen toch in land, want anders wordt gij voortdurend couponknipper genoemd, couponknipper zult ge heeten zelfs al belegdet gij uw kapitaal in pandbrieven van eene hypotheekbank die den landbouw ten goede komt.

Doch ik geef dien raad niet, omdat voor mij het onderscheid zoo groot niet is tusschen iemand die pacht ontvangt en die coupons knipt, omdat voor mij de waarde van een mensch niet afhangt van de bestanddeelen waaruit zijn vermogen bestaat, omdat ik geloof dat de inspecteurs der registratie in deze dagen wel zullen bemerken dat er zijn die èn pacht ontvangen èn de couponschaar hanteeren, omdat eindelijk, als alle geld in land werd belegd, alle kans voor landbouwers om eigen land te verkrijgen, zou verloren gaan.

De heer Rutgers en vooral de heer de Beaufort beriepen zich op een compromis, dat bestaan zou. Wat is daarvan aan? Ik weet dat de Minister verklaarde in eene bedrijfsbelasting niet te zullen opnemen den landbouw. Maar ook weet ik, dat de heer van Houten, president van de Commissie van Rapporteurs, bij de algemeene beschouwingen omtrent de vermogensbelasting het volgende zeide: »Éene verklaring uit de Memorie van Antwoord heeft mij bevreemd, namelijk dat in die belasting het landbouwbedrijf niet zal opgenomen worden. Immers, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men begint met dergelijke uitzonderingen aan te nemen, dan zouden wij niet inderdaad verkrijgen eene belasting van de inkomsten uit arbeid, veeleer eene gewijzigde patentbelasting. Maar ik zal mij daarover niet ongerust maken, want, wanneer het ontwerp inkomt, zullen wij het behandelen, en wanneer de Minister zegt dat hij geen voorstel daartoe zal doen, dan staat dit ons vrij en zou de Minister tot medewerking met ons genoodzaakt kunnen worden."

De heer van Houten sprak van »wij", naar ik meen niet om den pluralis majestatis te gebruiken, maar omdat hij meende dat ook anderen wel zijn gevoelen zouden deelen.

Mij dunkt de vrijheid der Kamer is hier gehandhaafd. In elk geval meen ik dat wanneer iemand werkelijk overtuigd is, dat die vrijstelling ongerechtvaardigd is, hij zal moeten voldoen aan den eisch van te stemmen naar zijne overtuiging en de door den Minister gegeven verklaring, dat deze zulk eene vrijstelling zou voorstellen, hem geen recht geeft om tegen zijne overtuiging zijne stem daaraan te geven. Zoo zou elk Minister bij eene wet de Kamer door eene verklaring over een volgend ontwerp kunnen binden.

Nog een oogenblik wensch ik mij te wenden tot den Minister.

De Minister zeide scherp te willen doen uitkomen, dat wij hier te doen hebben met eene vrijstelling *pur et simple*, »men geeft gewaagd", zoo zeide hij, " »van negeeren, van ignoreeren, niets daarvan; het geldt eene vrijstelling in eenen specialen vorm." Mijnheer de Voorzitter, ik ben die »Men", ik ben de schuldige, ik heb gesproken van ignoreeren, ik erken dadelijk schuld, maar ik wensch, in navolging van ons als aller stamvader, mij tot mijne verontschuldiging te beroepen op iemand die mij heeft verleid. Mijnheer de Minister, de Memorie van Beantwoording die gij mij gegeven hebt, die heeft mij verleid; daar staat woordelijk: »de bedoeling is natuurlijk, dat de fiscus zich met de winst-en-verliesrekening van het landbouwbedrijf in het geheel niet zal inlaten, dat bedrijf volkomen *ignoreeren* zal." Is mijne uitdrukking dus niet goed geweest, ben ik schuldig, dan is het mijn verleider ook.

Wat het argument door den Minister gebezigd betreft, de Minister heeft herhaald wat hij in de stukken gezegd had. »Ik heb de grondeigenaars in de vermogensbelasting betrokken omdat de grondbelasting invloed had op den koopprijs van zijn goed. Ik stel den landbouw vrij in de bedrijfsbelasting, omdat die vrijstelling in andere richting invloed had op de pachtprijzen. Deze zijn daardoor hooger geworden. Zoo ongeveer redeneert de Minister. Ik heb dan slechts eene reeds gedane vraag te herhalen, namelijk deze: De vrijstelling van den landbouw in de patentwet deed de pachten hooger worden. De vrijstelling in de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten in 's Ministers wetsvoorstel zullen die pachten zooveel hooger doen blijven, nademaal onder gelijke omstandigheden, gelijke oorzaken hebben gelijke gevolgen. Waarom behoudt dan de Minister die vrijstelling? Wat geeft ze den pachters, den landbouw?

Ik heb den Minister gevraagd: als uwe leer doorgaat, moet ge dan ook niet ambtenaren en alle beroepen vrijstellen, omdat door de vrijstelling bij de patentwet hunne traktementen en salarissen lager waren dan ze zonder deze zouden geweest zijn? De Minister deed mij de vraag: hebt gij die quaestie wel goed en van alle kanten bekeken? Ik antwoord: ik heb er over gedacht, maar natuurlijk niet zoo diep als de Minister, want deze is een oeconoom en ik ben maar een gewoon mensch, maar toch kwam ik tot de conclusie, dat de logica mijne consequentie eischt.

Den ambtenaren, zegt de Minister, kan men tot correctie meer traktement geven en zij genoten van de daling der prijzen, die juist ten nadeele strekte van den landbouw.

Wat die traktementen betreft raad ik den Minister voorzichtig te zijn. Immers naar de consequentie der leer zouden *alle* traktementen hooger moeten worden daar op allen die leer past, en zouden dus al 's Ministers ambtgenooten, met inbegrip van die van Oorlog en Marine, komen om voor hunne ambtenaren, officieren enz. verhooging van traktement aan te vragen. Dat kon den Minister van Financiën wel eens tot de verzuchting brengen: Ik wenschte, dat ik nooit met de belasting op inkomsten uit beroep begonnen was! En dan komen met gelijk recht alle gemeente-ambtenaren en allen die in dienst eener kerk en van particulieren zijn. Op allen past de leer.

En of de Kamer dat alles voteeren zou? Tot nu toe was ze op dit gebied niet zoo bijzonder royaal en kon het ook niet zijn.

De Minister geeft verder als argument, dat de levensmiddelen zoo goedkoop zijn en dat door de daling der prijzen de landbouw is benadeeld. Is dit *geheel* juist? De Minister als oeconoom heeft veel beter dan ik in het hoofd wat de schrijvers van brochures tegen protectionisme, als mr. Mees, mr. Pierson, hebben geschreven. Bedrieg ik mij niet dan hebben zij geleerd, dat wanneer de prijzen van landbouwproducten worden opgedreven, men daarmede den landbouw niet zou bevoordeelen, want zoodra de graanprijzen hooger worden, wordt het brood duurder, bijgevolg worden de loonen hooger en moet de landbouwer dus daarvoor meer betalen. Ook werktuigen en alles wordt duurder, doordat de arbeidskrachten duurder worden. Voorts zijn voor den zuivelboer dure prijzen van graan en oliezaad nadeelig, omdat daardoor het voedsel van zijn vee in prijs stijgt. Ik geloof dus, dat ook dit argument niet volkomen opgaat.

En nu, voordat wij de stad verlaten, nog even gelet op een klein straatje, de arbeiderswoningen, in casu de quaestie over de bouwvereenigingen door mij aangeroerd. De heer Rutgers gaf daarover raad, namelijk om de dubbele betaling te ontkomen, moeten volgens hem de aandeelhouders die woningen nemen in gemeenschappelijk bezit en op het kadaster plaatsen op naam van den eersten onderteekenaar cum suis of wil men met den heer Rutgers zeggen, *en consorten*. Ik raad den aandeelhouders in dergelijke vereenigingen vooral dien raad *niet* op te volgen. In werkelijkheid was het bij de bouwvereeniging, op welke ik doelde, jaren geleden zoo ingericht als de heer Rutgers wil. Maar na den dood van dien eersten onderteekenaar, toen men meer woningen bouwen wilde, stond men voor de vraag: op wiens naam moeten deze nu worden gesteld? en had men moeilijkheden.

Men ontving toen van een bekwaam rechtsgeleerde den raad om eene vereeniging te maken, rechtspersoonlijkheid aan te vragen en men kreeg deze. En nu ging men niet ter plaatse waar die vereeniging is »zweren" nooit meer dan 4 pct. te deelen, zooals de heer Rutgers het voorstelde, maar voldeed, zooals ik duidelijk heb gezegd, aan de voorwaarde door den Minister van Justitie gesteld, om

63ste VERGADERING. — 26 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

in de statuten te bepalen, dat hoogstens 4 pct. op de aandeelen zou worden uitgekeerd.

De Minister gaf een beteren raad, namelijk om van de aandeelen obligatiën te maken, dan zou men dubbele betaling voorkomen. Dien raad kan men opvolgen, zoo men wil. Alleen is 't eenigzins opmerkelijk dat men eene wetsbepaling maakt en de Regeering, erkennende dat daardoor dubbele belasting op de rente valt, tevens aanwijzen moet hoe daaraan te ontkomen. Ik erken echter gaarne, dat in eene zoo ingewikkelde en moeilijke zaak als eene bedrijfsbelasting, zoo iets voor sommige gevallen voorkomen moet.

Ik sprak van de stad die op te bouwen is, in casu de voorgestelde belasting. Of ik bereid ben voor mijn deel aan dien bouw mede te werken? Zeker, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb hooren zeggen: als niet eerst het personeel wordt herzien, werk ik niet mee. Ik heb hooren verklaren als de vrijstelling van den landbouw in de wet blijft, stem ik tegen de wet. Ik heb van een ander vernomen, dat hij tegen de wet stemt, als de vrijstelling uit de wet wordt genomen. Ik wensch zoo niet te spreken. Ik en anderen met mij dankten den Minister voor zijne geneigdheid tot gemeen overleg. Ik meen, ook onze plicht is het, waar wij het einddoel willen, ook neiging tot gemeen overleg te toonen. Daarom, wanneer de meerderheid van de Kamer van oordeel is, dat de vrijstelling van den landbouw gerechtvaardigd is en haar in de wet behoudt, iets waartegen ik mij verklaar, dan heb ik mij te onderwerpen. Salvavi animam mean. De wet, al zal ze dan in mijn oog gebrekkig zijn, neem ik aan.

Ik hoop dus den Minister te kunnen gelukwenschen met de aanneming der wet en wanneer ik daar nogmaals bijvoeg ook na eenige maanden met die van eene wet tot wijziging der personeele belasting, dan doe ik dit niet, omdat ik niet met den Minister zou oordeelen dat alle dingen met orde en het een na het ander moet geschieden; ook niet omdat ik zou twijfelen aan de werklust en aan de werkkracht van dezen Minister, waarvan ieder overtuigd is, maar ik doe het omdat juist het geloof aan Zijner Exc. werkkracht mij daartoe moed geeft en ik doe het met nadruk, omdat hier is *periculum in mora!*

De heer **Balhmann**: Mijnheer de Voorzitter! Wat ik te zeggen heb aangaande het aanhangige wetsontwerp kan kort zijn, daar ik niet in herhaling wensch te treden van hetgeen verleden jaar door mij bij de behandeling der vermogensbelasting is betoogd. Dat de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden terugtreedt in de algemeene beschouwingen over de vermogensbelasting, laat zich daarentegen gereedelijk verklaren. Hij toch was destijds nog geen lid der Kamer en kan dus nu zijne schade inhalen!

Overigens, Mijnheer de Voorzitter, moet ik erkennen, dat de bezwaren, verleden jaar door mij ontwikkeld ten opzichte van vele zaken, die in verband staan met 's Ministers belastinghervorming, voor mij ten volle zijn blijven bestaan. Nog altijd betreur ik het, dat wij niet beide onderdeelen van het gesplitste ontwerp-inkomstenbelasting gelijktijdig behandeld hebben. Dan toch, Mijnheer de Voorzitter, zouden wij voor veel ellende gespaard zijn gebleven!

Nu heeft men den Minister bij deze discussie reeds zoo menige pluim op den hoed gestoken, dat hij het mij, hoop ik, niet euvel zal duiden wanneer ik thans eens een geheel anderen toon aansla.

Toen verleden jaar hier de vermogensbelasting was aangenomen, heb ik de geheele discussie eens nagegaan over de *Preussische Einkommensteuer*, en wanneer ik die belasting dan vergelijk met onze gesplitste inkomstenbelasting, dan kan dit werkelijk niet strekken om mijne bewondering voor het hervormend genie van den Minister Pierson te doen toenemen, en kan ik in het koor van loftuitingen onmogelijk meedoen.

En wat nu, Mijnheer de Voorzitter, is eigenlijk het voordeel van de splitsing der inkomstenbelasting? Het is enkel een tactisch voordeel, voor den Minister — (dit ook in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden). Die fragmentarische behandeling toch geeft den Minister het onbetwistbare voordeel om wanneer er gesproken wordt, bij voorbeeld of de multiplicator, ter bepaling van de waarde van onroerend goed, 15 of 20 moet zijn, te kunnen zeggen: »Die quaestie behoort hier thans niet behandeld te worden; daarover spreken wij elkander wel nader bij gelegenheid van de peraequatie." En wanneer men dan aan de peræquatie der grondbelasting gekomen is, luidt het uit 's Ministers mond: »Ik begrijp werkelijk niet, heeren, dat gij nu met die quaestie aankomt; daarover had gij moeten spreken, toen wij er toe overgingen de mutatierechten te verlagen!"

Het tactisch voordeel is dan ook inderdaad niet gering, en ik ben overtuigd, dat, wanneer de vermogensbelasting, die nu is aangenomen, en de bedrijfsbelasting, die nu aan de orde is, gelijktijdig waren ingediend en behandeld, — en wij het genoegen hadden gehad den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden in ons midden te zien — de thans gesplitste inkomstenbelasting verworpen zou zijn geworden.

Dit is het groote voordeel; dit mag hier wel eens gezegd worden. Hebben wij nu eene gesplitste inkomstenbelasting? Neen, er ontbreekt nog heel wat aan. Wij hebben geen volkomen algemeene inkomstenbelasting, zoolang het landbedrijf is vrijgesteld bij wijze van rechtsfictie.

Ik zal niettegenstaande deze vrijstelling mijne stem geven aan het wetsontwerp en ieder amendement, dat strekken kan om die vrijstelling te doen vervallen, verwerpen; maar eene zoogenaamde algemeene inkomstenbelasting hebben wij niet, zoolang de landbouw is vrijgesteld, niet alleen van Nederlanders, maar ook van vreemdelingen. Ik verzoek den Minister eens na te gaan hoe de quaestie van grondbezit door vreemdelingen in Duitschland is geregeld.

Ik geloof, dat die vrijstelling mettertijd zal moeten worden ingetrokken, maar dan dient er ook eene compensatie te komen, in den vorm van verlaging der grondbelasting op de ongebouwde eigendommen. Dien weg moeten wij op; dit is toekomstmuziek. Deze belasting is de tweede stap om te komen tot de algemeene inkomstenbelasting, als in Duitschland bestaat. Ik zal de Kamer niet lang ophouden. Ik zal kortelijk de motieven opgeven, die mij nopen om aan dit wetsontwerp, zooals het daar ligt, ofschoon ik er geen bewonderaar van ben, mijne stem te geven.

In de eerste plaats — en dit zal niemand mij kwalijk nemen — moet ik herhalen, dat invoering van de vermogensbelasting naast het bestaande patent een misstand geschapen heeft. Ik heb reeds meermalen betoogd, dat er verschillende takken van nijverheid kwijnende zijn. De geachte afgevaardigde uit Bodegraven noemde de branderijen, maar er zijn er nog veel meer, en als de heeren de verslagen der Enquête-commissie eens willen naslaan, dan zullen zij zien, dat er industrieën zijn, die niet alleen verdienen, maar die interen. En dan is het hard dat die industrieën, welke, dank zij ook het vrijhandelsstelsel, achteruitgaan, dubbel moeten betalen èn in de vermogensbelasting èn in de patentbelasting. Aan dien misstand wil ik zoo gauw mogelijk een einde maken. Dit wil ik dan ten minste gedaan krijgen, want in de bedrijfsbelasting betaalt men alleen van de winst boven 4 percent; dit is een voordeel, ik erken het.

En in de tweede plaats. Als hier door mij betoogd wordt dat verschillende industrieën, die werken voor het binnenland, kwijnen, dan krijg ik den indruk, dat aan de Regeeringstafel en in de Regeeringskringen de meening bestaat, dat industrieelen die fabrieken bezitten, in het bezit zijn van goudmijnen, dat men maar voortdurend kan blijven toegeven aan eischen van werklieden op sociaal gebied. De enquête heeft mij wel iets anders geleerd.

Als de Regeering, nadat deze wet is aangenomen, de kohieren gaat opmaken en ontdekt, dat er takken van nijverheid zijn, waarin reeds jaren achtereen verloren wordt, dan zal men wel in Regeeringskringen tot het inzicht komen, dat eene herziening van de tarieven van invoerrechten dubbel zal werken voor de schatkist, èn als tarief van inkomende rechten èn met het oog op de bedrijfsbelasting.

Het kan dan der Regeering niet meer onverschillig zijn of er kwijnende industrieën zijn; integendeel, zij moet er prijs op stellen dat de industrie bloeit in het belang van de schatkist. Wanneer men de kohieren opmaakt, ben ik overtuigd, dat eindelijk de oogen zullen opengaan en zal men komen in het schuitje waarin ik hoopte dat wij reeds lang zaten, namelijk tot eene goede, radicale herziening van het tarief van invoerrechten. Dit is mijn tweede argument. Over de kleinere zaken wil ik thans niet spreken, die ga ik voorbij.

Ik wil niet aanhalen dat de Minister een stap gedaan heeft om de buitenlandsche industrieelen in de belasting te betrekken, en de coöperatieve vereenigingen te belasten. Maar reeds nu wil ik verklaren dat mijne sympathie voor dit wetsontwerp aanmerkelijk zal verflauwen, wanneer het amendement van den heer van Karnebeek, en dat van de heeren Levy, Kerdijk en Veegens mocht worden aangenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn derde argument waarom ik zal stemmen voor dit wetsontwerp.

Ik wensch verlost te zijn van de patentbelasting, en wel omdat deze, mijns inziens, eene revolutionnaire belasting is. Zij is in de plaats gekomen van de gilden. Het beginsel van de patentbelasting deugt niet, namelijk dat iedereen een bedrijf mag uitoefenen wanneer hij slechts eene zekere som gelds betaalt.

Willen wij komen tot eene goede organisatie van de ambachten, dan moeten wij als eersten stap de patentbelasting afschaffen.

Ik herhaal wat ik gezegd heb; de patentbelasting, ingevoerd door Gogel, is eene revolutionnaire belasting, en daarom vertrouw ik dat de geheele anti-revolutionnaire partij als één man zal medewerken om ons van deze revolutionnaire belasting te verlossen.

Nu echter de hoofdzaak. Wat is het geheele hervormingsplan van den Minister? Verleden jaar is door mij herhaaldelijk gezegd, dat de zaak niet volledig is, wanneer het personeel niet wordt herzien. In vele gevallen komt men anders tot dubbele belasting van het bedrijf, doch dit aan te toonen is op dit oogenblik mijn plan niet.

De upper ten thousand van de belastingschuldigen zullen meer betalen, doch hen zal het niet schaden; de zuivere proletariërs zullen begunstigd worden door de afschaffing of vermindering van accijns op zeep en zout. Doch de middelstand wordt niet ontlast, zoolang het personeel blijft, zooals het op dit oogenblik bestaat. Verleden jaar heb ik reeds gezegd: op zich zelf is de middelstand in de vermogensbelasting niet te hoog belast; op zich zelf is ook deze bedrijfsbelasting ten aanzien van kleine inkomsten niet drukkend; maar stelt men daarnaast het personeel, dan wordt de middelstand niet ontlast; deze zal evenveel, zoo niet meer, moeten betalen dan thans

Ook ik wensch, dat binnen een jaar bij voorbeeld, het personeel herzien zij; een zeer moeilijk werk; er zit veel aan vast; niet alleen de financiën van den Staat, maar ook die van gemeenten en provinciën, en het kiesrecht. Volgens de Additioneele artikelen is een der eerste grondslagen voor het kiesrecht het personeel, en iedere ontlasting van den middelstand door herziening van het personeel werkt mede tot vermindering van het aantal kiezers. Het beste middel om de financieele hervorming tot een goed einde te brengen, ware de behandeling van het kiesrecht een jaar te verschuiven, en inmiddels over te gaan tot eene afdoende herziening van het personeel. Ik hoop dat ik hierbij steun zal vinden bij den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De heer **Kielstra** brengt verslag uit, namens de Commissie in wier handen zijn gesteld de Inlichtingen door den Minister van Marine verstrekt op het adres van H. Wagenaar, gepasporteerd sergeant bij het korps mariniers te Amsterdam. (**120**)

(Zie het Verslag in de *Bijlagen*.)

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusie later bepaald worden.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen moet ik constateeren, dat het punt hetwelk ik verleden week reeds even behandelde: de afstand van personeele belasting aan de gemeenten, blijkens 's Ministers rede van verleden Vrijdag, meer consistentie heeft gekregen dan ik gemeend had uit de Memorie van Beantwoording te moeten afleiden.

De Minister zeide toen: »Welnu, ik zal der Kamer nauwkeurig mededeelen hoe het daarmede staat. Eene zeer grondige, radicale verbetering van het personeel, dit staat reeds jarenlang bij mij vast, is alleen mogelijk door er van te maken eene gemeentebelasting."

De Minister gaat dan voort met als argument aan te voeren het groot verschil, dat er bestaat in de huurwaarde van perceelen ook daar waar men oppervlakkig zoude meenen, dat deze moest gelijkstaan.

Nu wil ik geenszins ontkennen, dat dit bij het verleenen van de vrijstelling of remissie van belasting tot moeilijkheid aanleiding kan geven, maar ik kan hieraan niet zoo groote waarde toekennen, om op dien grond tot een zoo ingrijpenden maatregel als door den Minister in uitzicht wordt gesteld, namelijk tot den afstand van het personeel aan de gemeenten, over te gaan. De Minister bedenke toch wel, dat door dien afstand van het personeel aan de gemeenten, die geene draagkracht hebben, inderdaad geen hulp wordt geboden, en dat dus het niet onbelangrijk offer van drie millioen door het Rijk niet gerechtvaardigd zoude zijn. Ik vertrouw dan ook dat, dat wanneer de Minister de financieele gevolgen die deze maatregel zou hebben voor de gemeenten, speciaal voor die welke geen draagkracht hebben, zal hebben doen becijferen, hij wel eenigszins van plan zal veranderen, en ik hoop dan ook, dat wij geen dergelijk ontwerp van den Minister zullen ontvangen.

Men heeft beweerd, dat van de herziening van het personeel heil zou zij te verwachten voor de ambtenaren. Maar nu vraag ik, wanneer men de personeele belasting aan de gemeenten overlaat en daarbij vrijheid verleent om die belasting naar hare behoeften te regelen, of daaruit verlichting zal ontstaan voor de ambtenaren die wonen moeten in gemeenten, die door den drang der omstandigheden genoodzaakt zijn die belasting hoog op te voeren. Ik geloof, dat daar van die verlichting voor de ambtenaren niet veel te recht zal komen, en dat zij van dezen maatregel weinig zullen profiteeren.

Ik wensch nog een ander punt te bespreken dat ik jl. Vrijdag ook even heb aangeroerd, namelijk het verschil in aanslag dat ik zou wenschen voor de beroepen en de bedrijven. De schriftelijke gedachtenwisseling daarover gevoerd heeft mij niet overtuigd dat het recht in deze aan de zijde der Regeering is. Ik wensch daarom mijne bezwaren tegen het Regeeringsvoorstel nog even kortelijk toe te lichten.

In de eerste plaats dient men te letten daarop, dat bij bedrijven eenige kans bestaat dat het college van zetters eenen eenigszins gunstigen aanslag zal doen voor het bedrijf. Zulks is echter absoluut onmogelijk bij den aanslag van inkomsten uit een beroep, waar alles tot den laatsten penning bekend is, en aangeslagen moet worden.

Ook hecht ik waarde hieraan, dat degeen die een bedrijf uitoefent min of meer zijn aanslag kan verhalen op zijn cliëntèle.

Verder is mijns inziens het argument juist, dat in het Voorloopig Verslag opgenomen is, dat degeen die een beroep uitoefent, daarvoor dikwijls een kapitaal — althans veel geld — besteed heeft om zich voor dat beroep te bekwamen, en dat hij voor kapitaal op deze wijze belegd geen aftrek geniet, terwijl hij, die geld in zijne zaak steekt, daarvan 4 pct. in rekening mag brengen voordat er sprake is van winst. Degeen die zijn geld intellectueel belegd

heeft, is dus mijns inziens van veel slechter conditie. Maar bovenal hecht ik groote waarde aan het argument dat bij overlijden van dengeen, die een beroep uitoefent, deze inkomsten eindigen, terwijl het bedrijf in vele gevallen eene waarde vertegenwoordigt, die op de erven overgaat. Nu zegt de Minister wel is waar in zijn antwoord, dat dit dikwijls niet het geval is; maar dikwijls is het ook wèl het geval en dan maakt het ontegenzeggelijk een belangrijk verschil.

Op al deze gronden zou ik een verschil in aanslag wegens beroep en bedrijf zeer gerechtvaardigd achten.

Ik heb daarvoor als middel aangegeven om een ander minimum te stellen; ik erken echter, dat, zooals de wet nu eenmaal voor ons ligt, dit eene zeer ingrijpende verandering zou vorderen, en dat daaraan groote moeilijkheden verbonden zijn. Ik heb mij dus de vraag gesteld of ook op andere wijze zoude kunnen worden te gemoet gekomen aan de mijns inziens rechtmatige bezwaren, die tegen den aanslag van ambtenaren bestaan, zooals deze in dit wetsontwerp is geregeld. Ik meen dit hierin gevonden te hebben. De Regeering heeft namelijk voorgedragen dat er aftrek zal plaats vinden voor beroepskosten. Zij die een Nederlandsch Staatsambt uitoefenen in het buitenland zullen representatiekosten in mindering mogen brengen, volgens regelen vast te stellen bij Koninklijk besluit.

In de Memorie van Beantwoording heeft de Minister verklaard, dat het moeilijk zoude zijn om voor beroepskosten van ambtenaren hier te lande hetzelfde te doen. Ik geloof echter dat de omstandigheden den Minister zullen noodzaken dat later toch te doen, daar er anders verwarring komen zou over de opvatting van het woord beroepskosten. Ik meen dat de Minister er niet buiten zal kunnen blijven om een Koninklijk besluit te provoceeren, om vaste regelen hiervoor te bepalen.

Van die onderstelling uitgaande, wensch ik een beroep te doen op den Minister, daar ik overtuigd ben dat hij den ambtenaren welgezind is, om dat Koninklijk besluit zóó in te richten dat de beroepskosten eenigszins ruim berekend worden.

Ik gevoel, Mijnheer de Voorzitter, wel opgewektheid om met den geachten afgevaardigde uit Wormerveer in debat te treden over de vrijstelling van het landbouwbedrijf, maar ik geloof dat het beter is dit uit te stellen totdat het desbetreffend artikel aan de orde zal zijn.

De heer **Rôell**: Mijnheer de Voorzitter! Het aantal leden dat wenschte te repliceeren klimt in omgekeerde reden tot den beschikbaren tijd; ieder behoort dus, door kort te zijn, den tijd te helpen besparen.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, de heer Gerritsen, had bezwaar tegen de invoering der wet zonder gelijktijdige wijziging der personeele belasting, en meende dat het dan nog beter ware de ongewijzigde patentbelasting te behouden naast de vermogensbelasting, dan de ongewijzigde personeele naast de bedrijfsbelasting.

Ik ben dat niet met dien geachten afgevaardigde eens, en wil dit kortelijk uiteenzetten.

Welke is de grief tegen de handhaving der ongewijzigde patentbelasting nevens de vermogensbelasting?

De geachte afgevaardigde uit Tilburg, de heer Bahlmann, heeft er reeds aan herinnerd, dat die grief hierin bestaat, dat volgens lit. *f* van art. 7 der vermogensbelasting sommige objecten aan die belasting onderworpen zijn, die tevens als zóódanig reeds getroffen worden door het patentrecht. Zoolang de bedrijfsbelasting de patentbelasting niet heeft vervangen is het onbillijk dat tal van objecten, ook als er geen winst is, grondslagen zijn voor de patentbelasting; en tevens nog afzonderlijk in de vermogensbelasting worden getroffen.

Nu zegt de heer Gerritsen omtrent het personeel, » dat men voor het uitoefenen van nering of bedrijf dikwijls genoodzaakt is er eene woning op na te houden die in verhouding tot het inkomen reeds eene aanzienlijke huurwaarde kan hebben"; en vraagt hij, » of men niettemin naast deze belasting op het personeel, nog eene andere zou wenschen in te voeren op het bedrijf, waarvan de druk in hoofdzaak wordt gelegd op het kleine, middelmatige inkomen?"

Ik behoor tot hen, Mijnheer de Voorzitter, die hopen dat de Minister in staat zal zijn gelijktijdig met de invoering van deze bedrijfsbelasting eene verlichting voor te dragen voor de lagere klassen der personeele belasting, maar dáár geldt het toch geene *dubbele* belasting, nevens de bedrijfsbelasting.

Ik laat nog dáár, dat volgens art. 5, § 2, sub *i*, der personeele belasting, zekere deelen eener woning die tot bepaalde doeleinden van fabrijk of trafijk worden gebruikt, niet in het personeel worden aanslagen; maar wijs er in het bijzonder op, dat volgens § 4 van art. 3 dezer wet, iemand bevoegd is de huurwaarde van het gedeelte dat voor het bedrijf besteed wordt, in mindering te brengen van de winst; en dat zelfde geldt ook bij voorbeeld van § 2, sub *c*. Dat sluit dus elk denkbeeld van dubbelbelasting, gelijk wij zagen, doch thans door de patentbelasting nevens de vermogens-belasting geschiedt, uit.

Den geachten afgevaardigde uit Haarlem heb ik eenigermate ontstemt, omdat ik een oud paradepaard van stal gehaald had, in den vorm van een beroep onder andere op Gogel. Ik meen dat die geachte afgevaardigde van zulke antiquiteiten niet altijd zulk een afkeer heeft gehad als thans blijkbaar het geval is; maar indien hem dit blijft ergeren, heb ik nog iets anders voor hem in voorraad; namelijk een rapport, uitgebracht in de stad, zoo waardiglijk door hem vertegenwoordigd, en wel door het bestuur van de Vereeniging tot bevordering van nijverheid in 1861, omtrent de werking der patentwet.

De geachte afgevaardigde uit Harlingen, de heer Heemskerk, heeft de vraag gesteld: welke menschen door de patentwet te zwaar worden gedrukt en door de nieuwe wet vermindering van druk zouden verkrijgen. In dat rapport zal de geachte afgevaardigde die vraag in het breede beantwoord vinden.

Het slot van dat rapport luidt: »Genoegzaam alle verslagen kwamen daarin overeen, dat de patentwet, in beginsel en toepassing, voor geen verdediging vatbaar is. Eene wet, wat haren aard betreft, gansch en al verouderd en volstrekt niet meer in eenige verhouding tot onzen vooruitgeganen tijd; eene wet, strijdend met vele regelen van goede staathuishoudkunde en overvloeiende van onrechtvaardigheden; eene wet, drukkend alleen op hen die de beste krachten leveren aan den Staat; eene wet, de vrijheid ontnemende van ontwikkeling; eene wet, verzwarende door hare rangen, klassen, tabellen en tarieven, samengevoegd uit wijzigingen, aanvullingen en ministerieele besluiten; eene wet, duister voor den ambtenaar, even duister voor den schuldplichtige; dergelijke wet kan men wel niet herzien, niet gewijzigd wenschen, maar behoeft dringend algeheele verbetering, of, blijkt dat onmogelijk, behoort te worden *afgeschaft*."

Misschien dat de geachte afgevaardigde aan dit rapport, dat altijd 40 jaar later geschreven is dan toen Gogel leefde, meer waarde zal hechten dan aan de meer theoretische beschouwingen van Gogel en van Hogendorp, uit vroegere tijden.

De geachte afgevaardigde uit Haarlem was voorts van meening, dat in de patentbelasting moest gezien worden eene retributie van speciaal door de nijverheid van den Staat genoten diensten; eene retributie die het bedrijf drukt, om het even of er winst zij behaald of niet. Voor zoover het de gemeenten betreft, kan ik tot op zekere hoogte met den geachten afgevaardigde medegaan. Ik geloof dat eene uitbreiding van het beginsel uitgedrukt in de artt. 238 en 254 der gemeentewet of uit eene Gewerbesteuer, zooals in Duitschland aan de gemeenten overgelaten wordt, zou kunnen gerechtvaardigd zijn.

Maar er moeten andere grondslagen genomen worden in dit opzicht voor *Staats*belastingen dan voor *Gemeente*-belastingen; en men vindt dit uitnemend toegelicht op bladzijde 13 van het »Denkschrift van 2 November 1892", de algemeene Memorie van Toelichting op al de belasting-

ontwerpen, die in Pruissen destijds bij den Landdag zijn voorgesteld. Daar luidt het onder andere: für den *Staat* erscheint die Forderung einer besonderen Vergütung schon deshalb ausgeschlossen, weil er für die Bemessung des dem Einzelnen erwachsenden Vortheils an einem praktisch brauchbaren Masstabe fehlen würde.

De geachte afgevaardigde uit Delft, de heer van de Velde, heeft gemeend dat hij geheel vrij was in het uitbrengen van zijne stem omtrent dit wetsontwerp, zooals hij in gemoede meent dat behoorlijk zal zijn. Dit laatste zal ik zeker niet betwisten. Ik moet er echter toch op wijzen dat bij de behandeling van de vermogensbelasting herhaaldelijk van die zijde sympathie betuigd is met de beginselen die daaraan ten grondslag liggen, doch dat men er niet toe kon besluiten die goed te stemmen, omdat zij niet gepaard ging met eene bedrijfsbelasting. Nu moeten er, dunkt mij, toch al zeer gewichtige gebreken zijn verbonden aan dit wetsontwerp om van dit standpunt af te gaan; en ik geloof niet dat die overwegende gebreken bestaan, vooral niet na de vele wijzigingen, die in het wetsontwerp zijn gebracht.

Hoe had men zich dan overigens wel voorgesteld dat eene bedrijfsbelasting er zoude kunnen uitgezien hebben?

De geachte afgevaardigde haalde den heer Treub aan om te bewijzen, dat ook volgens dien bekwamen schrijver, men er zich voor moest wachten om, op grond der gebrekkigheid van de patentwet, het patentrecht te veroordeelen.

Inderdaad zegt die schrijver zulks op bladz. 308 van zijn bekend werk; en toch is die aanhaling niet geheel juist.

De heer Treub is volkomen principieel; hij wenscht — zie bladz. 509 — eene belasting op het inkomen uit het vermogen; daarnaast eene belasting op het inkomen uit arbeid, traktementen, enz.; en daarnaast nog eene belasting op het inkomen uit kapitaal en arbeid samen. Maar alléén eene gewijzigde patentwet nevens de vermogensbelasting te behouden, wenscht hij zeker niet.

Ik heb met genoegen den geachten afgevaardigde uit Tilburg, den heer Bahlmann gehoord, die beter dan ik met de nijverheid bekend is, en hetzelfde oordeel had omtrent de patentbelasting als ik mij reeds sedert lang gevormd had.

Ik zou niet met dien geachten afgevaardigde in debat getreden zijn, wanneer hij niet gezegd had, dat eene wijziging van de personeele belasting, die zoozeer ook door mij verlangd wordt, eigenlijk moest afstuiten op de regeling van het kiesrecht volgens de Additioneele artikelen.

Ik zou ongaarne zien, dat de Minister onder dien indruk de Vergadering verliet, want ik geloof dat dit niet juist is. Wanneer men bij eene wijziging van de personeele belasting de minima van aanslag volgens art. 5 ging veranderen, dan zou zulks inderdaad invloed hebben op het kiesrecht, volgens de Additioneele artikelen, omdat dit rekening houdt met den vollen of den gedeeltelijken aanslag naar de huurwaarde; maar men kan op verschillende andere wijzen de personeele belasting voor de minvermogende klassen dragelijker maken, zonder dat dit iets met het kiesrecht te maken heeft. Zoo kan men bijv. vermindering toestaan wegens het bezit van kinderen; vermindering van het bedrag der belasting op verschillende objecten; enkele objecten, voor iedere woning, bij voorbeeld ééne deur, raam, schoorsteen enz. vrijstellen. Met het kiesrecht heeft dit niets te maken; de huurwaarde blijft ten volle aangeslagen.

Ik geloof dus dat het kiesrecht volgens de Additioneele artikelen voor den Minister geen beletsel zal behoeven te zijn om de hand aan het werk te slaan, ten einde de personeele belasting te wijzigen.

Eindelijk veroorloof ik mij nog een enkel woord van gedachtenwisseling met den Minister zelven.

Ik zie dezen Minister met vertrouwen aan het werk en ik ben overtuigd dat deze debatten hem zullen prikkelen om de zaken tot een goed einde te brengen. De heer de Meijier wenschte met de behandeling der gemeente-belasting te wachten totdat er eene Kamer zal zijn gekozen onder eene andere bedeeling.

Het is wel mogelijk dat dit het geval zal moeten zijn, maar ik zou er toch hoogen prijs op stellen dat deze Kamer nog een dergelijk voorstel van dezen Minister kon te gemoet zien. Wanneer echter de Minister zoo optimistisch spreekt over de wijze waarop hij met deze wetsontwerpen de gemeente-financiën hoopt ter hulpe te komen, en zich beroept op hetgeen geschied is in Duitschland, dan meen ik toch nog enkele dubia te moeten opperen.

De Minister stelt zich voor de heffing van opcenten ook op de vermogensbelasting toe te laten; maar, Mijnheer de Voorzitter, dat is in Duitschland juist uitgesloten. Volgens de wettelijke regelen, die gelden ten opzichte van het gemeentelijk belastingstelsel, kunnen daar geen opcenten worden geheven op de vermogensbelasting. Dat, zooals de Minister meent, in Duitschland het verband tusschen de Rijks- en de gemeentebelastingen gemakkelijk is geregeld, is volkomen juist, maar dat was juist het geval omdat ten grondslag ligt eene algemeene inkomstenbelasting. Wanneer de Minister dan ook zegt, dat het er niets toe doet waar iemand aangeslagen wordt, en die aanslag in Duitschland geschiedt op de plaats waar men woont, dan is dit juist ten opzichte van de inkomstenbelasting; maar in de bedrijfsbelasting van 24 Juni 1891, die aan de gemeenten is overgelaten, wordt men volgens § 17, al. 2, aangeslagen waar het bedrijf is gevestigd en niet waar men woont.

Eindelijk wijs ik nogmaals op een ander bezwaar, waaromtrent ik van den Minister geen oplossing heb ontvangen. Waar de aanslag krachtens de artt. 2 en 9 der bedrijfsbelasting zoo nauw samenhangt met de vraag of en tot welk bedrag men in de vermogensbelasting is aangeslagen, heb ik gevraagd of men het heffen van opcenten op de bedrijfsbelasting wel zoo maar in het algemeen aan de gemeenten zou kunnen toestaan. Wanneer men f 5000 inkomen heeft uit bedrijf en geen vermogen, zal men betalen f 88; heeft men daarenboven f 25 000 vermogen, dan zal men betalen f 96, en nu vraag ik: welke aanleiding kan er bestaan voor eene gemeente als Amsterdam, waar te recht de wensch bestaat om zich bijdragen verzekerd te zien van degenen die daar niet wonen, maar er hun bedrijf uitoefenen, om rekening te houden met de vraag of zoodanige aangeslagene elders in de vermogensbelasting bijdraagt, ja dan neen? En dat zoude men, blijkens het door mij aangehaald voorbeeld, toch inderdaad doen, als men zoo maar in het algemeen de bevoegdheid gaf om opcenten te heffen op de bedrijfsbelasting zooals die volgens deze wet wordt berekend.

Ten slotte, omdat mij de zaak zeer ter harte gaat, nog een enkel woord over de verlaging der mutatierechten.

Ik moet hier beginnen met eene kleine retraite. Ik heb bij het herlezen mijner redevoering gezien, dat ik den afwezigen Minister van Justitie juist niet op zeer welwillende wijze in het debat heb getrokken. Ik gaf toch te kennen, dat Zijne Excellentie zich ten aanzien van de vraag die mij bezighield en blijft houden, kalm, zooal niet onverschillig hield. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik weet niet wat de Minister ten aanzien van die zaak heeft gedaan ten goede of ten kwade; of er iets door zijn Departement is gedaan of alles is nagelaten. Ik neem dus die uiting thans terug, mij voorbehoudende daarover — zoo noodig — later met Zijne Excellentie van gedachten te wisselen; maar de zaak zelve geeft mij te meer aanleiding om haar nog eens aan de ernstige aandacht van den Minister van Financiën te onderwerpen; want het is mij gebleken, uit na het houden mijner eerste rede ontvangen mededeelingen van verschillende personen, dat het euvel waarop ik wees groote afmetingen heeft aangenomen en dat, wanneer de Regeering geen krachtige maatregelen neemt, het wel eens zou kunnen zijn dat het grootste resultaat van deze belastinghervorming werd dat de ontheffingen niet zouden komen ten bate van den minderen man, maar van de heeren notarissen.

In Zeeland — ik ben bereid om den Minister het arrondissement te noemen — wordt door de notarissen bij de overdracht van roerend goed evenals vroeger 10 percent geheven; terwijl ieder weet dat het recht daarop met 1

percent is verminderd. Die overdracht nu van roerend goed komt juist veel voor onder de minder vermogende klasse; en wel verre dat aan deze personen dus die vermindering van 1 percent ten goede komt, profiteeren de notarissen van dat geheele 1 percent.

Bij verkoop van onroerend goed is het niet beter. Wij weten allen dat de overdrachtsrechten zijn verminderd met 4,12 percent. Nu kan ik mij desnoods begrijpen dat ieder wat aan de zaak wil verdienen en de notaris die $^{12}/_{100}$ dus maar in den zak steekt. Maar in plaats daarvan berekent hij in Zeeland, zelfs bij verkoopingen van f 20 000 en meer, nog steeds 9 percent kosten, in plaats van vroeger 12, zoodat 1,12 percent hem, en niet de verkoopers, ten goede komen.

De vraag wordt gedaan wat daaraan te doen valt. Ik ben geen Minister van Justitie of van Financiën; het ligt dus niet op mijn weg om die vraag te beantwoorden. Is de wet van 1847 (*Staatsblad* n°. 12) niet voldoende, welnu, men wijzige die dan.

Anders overwege men — ik zeg dit met groote voorzichtigheid — een ander middel. Notarissen — in het algemeen heb ik groote achting voor hun gilde — kunnen volgens art. 52 van de wet van 1842 (*Staatsblad* n°. 20), bij de wet van 1878 (*Staatsblad* n°. 29) ongewijzigd gebleven, door den Koning alleen worden ontslagen wanneer door lichaams- of zielsgebreken de titularis niet meer geschikt is voor zijne betrekking. Zou nu wellicht in wijziging en uitbreiding van dat artikel geen middel zijn te vinden om eenigermate tegen te gaan dat door openbare ambtenaren in onderling overleg, rechtstreeks worde gehandeld tegen de bedoeling van den wetgever?

Ik stel die vraag alleen zonder haar te beantwoorden, maar onderwerp haar toch met den meesten ernst aan de aandacht van de Regeering. Waar de lasten door ons gedecreteerd werkelijk niet zoo licht zijn, wordt het een groot kwaad wanneer de daartegenover staande voordeelen, welke ons door den Minister zijn voorgespiegeld en die ons hebben geleid tot het uitbrengen van onze stem, niet worden verwezenlijkt.

En de Regeering wake, dat het in deze niet ga, zooals het goeddeels met de verlaging der mutatierechten volgens de wet van 1882 (*Staatsblad* n°. 92) is gegaan.

Ik herhaal wat ik vroeger zeide, dat daarbij inderdaad in hooge mate haar eigen eer is betrokken.

De heer **Tijdens**: Mijnheer de Voorzitter! Indien de geachte afgevaardigde uit Wormerveer in zijne rede, over het geheel, zoover ik dit beoordeelen kan, uitstekend van vorm en inhoud, niet had aangedrongen bij Minister en Kamer om den landbouw ook in deze belasting te doen betalen, ik zou bij deze algemeene beschouwingen niet het woord hebben gevoerd. Thans echter meen ik dadelijk te moeten trachten den indruk dien deze rede ongetwijfeld heeft gemaakt te verzwakken.

De geachte afgevaardigde uit Wormerveer is begonnen te zeggen, dat niet alleen de boeren maar ook de kooplieden en ambtenaren een schralen tijd beleven. Bij de laatsten waren zelfs de schrale tijden chronisch. Met het oog op den tijd moet dit vergelijkender wijze besproken worden; en dan is de zaak deze, dat de ambtenaren in vergelijking met de boeren in zeer voordeelige positie verkeeren. Hunne traktementen zijn over het algemeen verhoogd, terwijl de levensmiddelen zijn gedaald in prijs; de grondstoffen waarvoor de boeren moeten zorgen, daalden zelfs tot beneden de helft. De redeneering van den Minister, dat wanneer de ambtenaren in deze belasting vallen hunne traktementen zullen moeten worden verhoogd, zal dan ook zeer zeker wel niet op *alle* ambtenaren slaan.

De Minister heeft zeker het oog op de lagere ambtenaren, alsmede op de onderwijzers, al willen deze zich vooralsnog geen ambtenaren noemen.

Over verhooging van de traktementen van deze ambtenaren ben ik het geheel met den Minister eens. Maar het moet niet geschieden *om*, wel *in weerwil van* de bedrijfsbelasting. Voor het oogenblik toch zullen de lagere ambtenaren zóó weinig in de bedrijfsbelasting hebben bij te dragen, dat het eigenlijk niet de moeite waard is daarover te spreken.

Maar, zie daarentegen de boeren en de landeigenaren! Zij zijn het, die in de Staats-, provinciale en gemeentelasten altijd het meest hebben bijgedragen! Zij zijn het ook, die door deze bijdragen hun eigen graf hebben gedolven! Spoorwegen, groote waterwegen, uit het gemeenschappelijk kapitaal aangelegd, zij zijn immers den landbouw tot nog toe niet ten goede gekomen. Integendeel.

Ook is het niet — gelijk de heer de Meijier beweert — de landbouw, die het luidst en het meest roept om Staatssubsidie, bij voorbeeld voor zuivel- en landbouwscholen. Wel neen! Handel en nijverheid hebben met veel meer klem op hunne belangen aangedrongen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, het is inderdaad geen afgunst, die mij op deze wijze over handel en nijverheid doet spreken. Verre van dat! Immers, ik besef het ten zeerste, dat, waar handel en nijverheid bloeien, dit aan de geheele bevolking ten goede komt. Men houde mij echter ten goede, dat ik ter wille daarvan den landbouw toch niet driedubbel zou willen laten betalen. Dit toch zou geschieden, wanneer de heer de Meijier en enkele andere leden van de Kamer hun wil konden doordrijven. Want, ik wil aannemen — al ben ik het met de theorie niet eens — dat grondbelasting is grondrente, waar blijft men dan met de opcenten voor het Rijk, de provincie en de gemeente, die toch steeds door de landeigenaren zijn betaald? Welnu, dan zouden de boeren en landeigenaars vervallen in 1°. de opcenten, 2°. de vermogensbelasting, 3°. bedrijfsbelasting. Van deze Kamer nu verwacht ik niet dat zij dien naar mijne overtuiging zeer onbillijken weg zal willen opgaan.

Nu nog, Mijnheer de Voorzitter, een enkel woord van protest tegen hetgeen zoo straks door den heer Bahlmann is gezegd. Hij heeft namelijk aan de Kamer den raad gegeven, om met de behandeling van het kiesrecht te wachten, tot tijd en wijle deze Minister van Financiën, met deze Kamer, de behandeling der nieuwe personeele belastingheffing zal hebben ten einde gebracht.

Ik geloof bijna niet dat het noodig zal zijn — want ik meen, toen hij die woorden sprak, reeds een afkeurend geruisch door de vergadering te hebben hooren loopen — maar toch wil ik ten sterkste tegen dergelijke tactiek opkomen.

Immers, waar door de volgorde van zaken de bedrijfsbelasting reeds eenmaal aan de behandeling van het kiesrecht is voorgegaan, mag niet ten tweeden male eene onrechtvaardigheid worden gedoogd!

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het niet wenschelijk is aan dit onderwerp, dat reeds zóó uitgebreid is, nog vast te knoopen een politiek debat, maar ik geloof ook niet, dat ik mij daaraan geheel mag onttrekken, na de woorden zooeven gesproken door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer van Karnebeek. Ik zal mij bepalen tot de verklaring, dat hij inderdaad de zaak met groote juistheid heeft voorgesteld, toen hij zeide, dat ik niet wenschte te behooren tot de vooruitstrevenden zijner partij en toen hij die vooruitstrevenden omschreef als zijnde degenen, die de Regeering steunden, terwijl daarentegen door mij de Regeering werd bestreden. Alleen dit allerlaatste gedeelte is niet geheel juist. Ik zou niet wenschen te behooren tot de vooruitstrevenden, die deze Regeering in alles en in alle opzichten steunden. Daarentegen kan ik mij heel goed voorstellen, dat de geachte afgevaardigde uit Rotterdam er zeer mede ingenomen is, wanneer wetsontwerpen in zijnen geest samengesteld gesteund worden door zijne vooruitstrevende partijgenooten.

Ik wil wel verklaren, dat ik daartoe niet ben te vinden, maar wat overigens het steunen van de Regeering betreft, hoop ik den geachten afgevaardigde te ontmoeten bij de behandeling van de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht, en dan zullen wij zien wie de Regeering beter

steunen, zij die zich bevinden in het partijverband van de vooruitstrevenden, of zij die niet willen medegaan met de behoudende voorstellen, die in deze Kamer aan de orde komen.

Ik wensch nog eene algemeene opmerking te maken, die onmiddellijk met deze in verband staat, namelijk dat de geachte afgevaardigde, de heer Bahlmann, het heeft voorgesteld als een voordeel van de gesplitste belasting, dat daardoor deze hervorming kans heeft tot stand te komen, want dat deze wijze van hervormen alleen gevolgd kan worden met deze Kamer.

Ik geloof dat wij dan den weg door den Minister in dezen gevolgd kortweg zouden mogen noemen: Kamerpolitiek, maar dan wensch ik er onmiddellijk op te wijzen, dat de heer Bahlmann deze Kamer niet op een buitengewoon hoog voetstuk plaatst, wanneer de geachte afgevaardigde verklaart, dat alleen op die wijze, door bij stukken en brokken de Kamer eenige wetsontwerpen toe te dienen, verkregen moet worden datgene, waarvan men ten slotte bij nauhaniem moet hooren: wij zijn allen teleurgesteld. Zelfs de heer Bahlmann was teleurgesteld over de wijze waarop de aansluiting aan de vermogensbelasting geschiedde en over het stelsel van splitsing, door den Minister voorgesteld.

Nog eene andere opmerking van den heer Bahlmann moet ik beantwoorden. Hij zeide namelijk — en de geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft zich daarbij aangesloten — dat men nu niet eerst moest vergen herziening van de personeele belasting, doch er in ieder geval op moest aandringen dat de patentbelasting werd afgeschaft, want deze belasting mag niet blijven voortwerken naast de vermogensbelasting, omdat — en ziedaar hetzelfde argument dat ook in de gewisselde stukken door de Regeering is gebezigd — men dan niet meer zal krijgen een toestand, zooals op het oogenblik bij het patent heerscht, dat betaald zal moeten worden wanneer verloren wordt. Welnu, indien dit het argument moet wezen van den heer Bahlmann, om voor dit wetsontwerp te stemmen. dan spijt het mij, dat ik hem die illusie moet ontnemen, en ik zal kortheidshalve verwijzen naar hetgeen ik in mijne eerste rede gesproken heb. Daaruit blijkt wel degelijk dat ook betaald moet worden, wanneer verloren wordt in het bedrijf. Maar de vorm, waarin de betaling moet geschieden, verandert. Dan zal namelijk betaald worden in de vermogensbelasting, ook wanneer met het in het bedrijf aangewend kapitaal wordt verloren. Dat voordeel boven de patentbelasting wordt hier dus niet behaald.

De heer Röell heeft een enkel woord gesproken over hetgeen ik gezegd heb van de volgorde van zaken.

De geachte afgevaardigde toch meende, dat het beter was, eerst het patent af te schaffen, door invoering van de bedrijfsbelasting, en niet te wachten op de herziening van het personeel, want, zegt hij, wanneer thans de bedrijfsbelasting ingevoerd wordt, zal men immers de kosten kunnen aftrekken die iemand heeft voor het uitoefenen van zijn bedrijf in een huis van hoogere huurwaarde, dan hij zou behoeven te bewonen wanneer hij dat bedrijf niet uitoefende.

Ik geloof dat de geachte afgevaardigde vergeet, dat, al mag hij dit aftrekken voor de bedrijfsbelasting, hij niettemin toch aangeslagen wordt voor de volle huurwaarde in het personeel, en die huurwaarde maakt een belangrijken factor uit van het inkomen.

De heer **Röell**: Dit is geen dubbele belasting.

De heer **Gerritsen**: Nu hoor ik den geachten afgevaardigde zeggen: dat is geen dubbele belasting. Maar heeft de geachte spreker dan van mijne vorige rede alleen notitie genomen voor zoover die betrekking had op hetgeen ik gezegd heb van die huurwaarde?

Ik heb niet alleen aangetoond, dat men, wanneer wij naast de vermogensbelasting eene bedrijfsbelasting krijgen, eene dubbele belasting zal heffen, maar ik zeide, en door den Minister is het niet weerlegd, dat wij eene driedubbele belasting krijgen. Eene belasting van het kapitaal en, door de naamlooze vennootschappen in het wetsontwerp op te nemen, nog eene dubbele belasting van het inkomen uit hetzelfde kapitaal.

Intusschen, de heer Röell vergist zich, wanneer hij meent, dat alleen de huurwaarde in aanmerking kan komen voor de herziening van het personeel. Het bedrijf wordt getroffen ook bij andere grondslagen, die voor het personeel worden aangenomen; ik noem bijv. de vensters, de uitstalkasten, die uitsluitend voor het bedrijf noodig zijn; de inwonende bedienden, die uitsluitend voor het bedrijf gebezigd worden; ook daarvoor wordt men aangeslagen in het personeel en heeft men hier dus eene dubbele belasting op het bedrijf.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een paar punten uit de rede van den heer Röell beantwoord; het spijt mij, dat ik hem nu nog verder in het debat moet betrekken.

De geachte afgevaardigde zeide, dat de Minister alles heeft gelezen, maar dat kan hij niet verantwoorden. Als de Minister had gelezen het opstel van Adolph Wagner, »*über soziale Finanz- und Steuerpolitik*", in het Archiv für sociale Gesetzgebung und Statistik, von Dr. Heinrich Braun, Band IV, Heft I, 1891, dan zou hij zoo boud mijn standpunt ten aanzien der *social politische Besteuerung* niet bestreden hebben. Ik wensch mij te bepalen tot het vestigen der aandacht van den Minister, op den inhoud van bladz. 17 van het opstel, en na lezing daarvan zal hij zich niet meer afvragen, op welk standpunt de afgevaardigde uit Leeuwarden zich plaatst, opdat van de *social politische Besteuerung* dan wel op dat van belasting naar evenredigheid van het draagvermogen. Voorzeker zal hij dan niet meer zeggen: »Belasting naar het draagvermogen is precies het tegenovergestelde van hetgeen door Wagner wordt voorgestaan."

Ik zal een eenvoudig voorbeeld aanhalen om de Kamer te overtuigen dat de Minister zich de vragen naar aanleiding van hetgeen ik besprak niet behoefde te stellen. De quaestie der *social politische Besteuering* staat niet zooals de Minister meende lijnrecht tegenover belasting naar draagkracht; neen, zij had daarmede hand aan hand kunnen gaan bij deze hervorming van den Minister.

Het voorbeeld. Wanneer men in plaats van den aftrek van f 600 als minimum onbelastbaar inkomen het dubbele, dus f 1200, had gesteld, dan zou eenigermate invloed van den wetgever op de verdeeling van het maatschappelijk inkomen zijn uitgeoefend; dan zouden wij ons op een gansch ander standpunt hebben geplaatst, dan nu de Minister doet bij een minimum inkomen van f 600. Dan zouden wij betracht hebben wat Wagner noemt *social politische Besteuerung.*

Wil dit nu zeggen, dat als wij dat gedaan hadden de overige belasting maar luk of raak had moeten worden opgelegd? Geenszins, de bedoeling van Wagner bleef, dat de overige belasting moest worden geheven naar evenredigheid van het draagvermogen. Er kon dus geen sprake zijn van strijd tusschen de beide beginselen.

Doch stel eens dat de Minstsr glashelder had aangetoond dat ik mij in het later deel mijner rede had bewogen op een gebied, strijdig met hetgeen ik in den aanvang dier rede had gezegd; heeft Zijne Excellentie daarmede dan tevens aangetoond dat hij zijn beginsel, omtrent belasting naar evenredigheid van het draagvermogen heeft gehuldigd? Heeft de Minister aangetoond dat ik inconsequentiën beging, heeft hij daarmede dan tevens bewezen dat hij zijn beginsel van het begin tot het einde heeft doorgevoerd? De Minister schijnt het te meenen; hij heeft geen woord gezegd ter wederlegging van de opmerking, dat met de voornaamste factoren van draagkracht geene rekening was gehouden. Hij heeft niets gezegd om aan te toonen, dat de progressie inderdaad voldoende was en men daardoor kwam tot eene belasting naar draagvermogen. Wèl heeft de Minister gezegd, dat hij meende een wetenschappelijk stelsel te hebben gevolgd. Ik blijf meenen, dat die wetenschappelijkheid wel geldt voor het beginsel, dat aftrek

moet plaats hebben voor het bestaans-minimum, maar dat geen wetenschappelijke grondslag voor de progressie is gevolgd.

Indien het wel eene wetenschappelijke grondslag is, zou de Minister dan aan de Kamer willen mededeelen op welken wetenschappelijken grondslag hij verklaart, dat bij een inkomen van 8200 gulden zulk een willekeurige sprong wordt gemaakt?

De Minister zal wellicht antwoorden: omdat de practijk mij leert, dat mijn wetenschappelijke grondslag voor de progressie niet voldoende is.

Ik zal hierop niet verder ingaan want ik ben het geheel eens met den heer van Beuningen, dat het den contribuabelen niet kan schelen of zij moeten opbrengen naar een wetenschappelijken grondslag ja dan neen, maar wèl of het beginsel dat de Regeering op den voorgrond stelt: belasting naar draagkracht, in de practijk gehuldigd wordt.

En dat is het geval *niet*. Geen woord van den Minister om aan te toonen dat hetgeen ik heb gezegd ter bestrijding van het splitsing-stelsel, onjuist zoude zijn. Wel zegt de Minister ten aanzien van de voordeelen aan het splitsingstelsel verbonden: »Mij is thans echter geen feit bekend, waaruit zoude zijn af te leiden, dat die voordeelen (van gesplitste administratie) denkbeeldig zijn."

Wat zal echter de taak zijn van den inspecteur der registratie, wanneer hem blijkt, dat bij de aangifte in eene onderneming waarin 300 000 gulden kapitaal is gestoken volgens de balans, de belastingplichtige opgeeft, dat hij volgens artt. 7 en 8 heeft een vermogen van niet grooter dan 200 000 gulden?

Welk voordeel is dan in de splitsing gelegen? Dat de inspecteur der registratie niet zal kunnen aantoonen, dat hier onjuist is opgegeven, terwijl de commissie van aanslag die inlichtingen zoude moeten geven, niet is toegevoegd aan den inspecteur der registratie, maar aan den hoofdambtenaar der directe belastingen, die met den aanslag in de vermogensbelasting niets te maken heeft.

De gemeenten zijn niet geholpen. Nu hebben wij van den Minister niets anders gekregen dan nieuwe problemen, hoe de moeilijkheid bij het heffen van opcenten zoude *kunnen* worden opgelost. Zekerheid, dat hij die vraagstukken zal oplossen, en in welken geest, hebben wij niet ontvangen.

Geen woord van den Minister om mijne bewering te weerleggen, dat die splitsing niet noodig is om de inkomsten naar het bedrijf lager te treffen dan de inkomsten uit vermogen; de Minister heeft zulks volkomen overbodig geacht, nadat hij meende mij op eene inconsequentie te hebben betrapt. Geen woord ook van den Minister om te wederleggen hetgeen ik heb aangetoond, en zooeven wederom memoreerde, dat wanneer deze bedrijfsbelasting wordt ingevoerd de kans beloopen wordt dat het kapitaal in de vermogensbelasting en het inkomen uit hetzelfde kapitaal nog eens twee malen wordt belast.

Ik wensch verder te constateeren dat de Minister niet weersproken heeft wat ik heb aangetoond, dat bij de invoering van deze bedrijfsbelasting naast het personeel de bedrijven dubbel zullen worden belast. De Minister heeft alleen gezegd: ik heb geen equivalent. Maar wat mogen wij dan toch aannemen van de mededeelingen die deze Minister aan de Kamer doet? Hij heeft reeds in de gewisselde stukken over de vermogensbelasting medegedeeld, dat het zijn voornemen was om het successierecht in sommige zijlijnen te verhoogen en om die verhooging te bezigen als equivalent voor eene herziening van het personeel. Maar toen wij dan eindelijk meenden dat wij de herziening van het personeel zouden krijgen, toen zei de Minister: het equivalent dat ik heb, kan ik niet prijsgeven, niet uitputten. Ik vraag: in hoever kunnen wij er nu staat op maken dat de verklaringen die door de Regeering worden afgelegd, zullen worden verwezenlijkt?

Ik heb enkele wetsontwerpen opgenoemd, die ik van grooter belang achtte om op dit oogenblik te worden behandeld, en die in onmiddellijk verband staan met de ingevoerde vermogensbelasting. Maar ik heb niet, zooals de Minister het voorstelde, gezegd, dat ik alles te gelijk wil hebben. Daar evenwel de Minister zelf verleden jaar verklaard heeft dat het wetsontwerp op de grondbelasting op zijn bureau gereed lag, heb ik gezegd: wel zend dat bij de Kamer in en laat dat de Kamer behandelen, het staat in nauw verband met eene volledige toepassing van de vermogensbelasting, en laten wij de bedrijfsbelasting behandelen wanneer gij gereed zijt met het personeel. Ik heb ook aangedrongen op de afschaffing van de tollen op wegen en vaarten, omdat de belastingen, die equivalent daarvoor dienen moeten, reeds in werking zijn.

Ik zou dus wenschen dat hetgeen onmiddellijk in verband staat met de ingevoerde vermogensbelasting behandeld wordt; zoo ook, als de Minister daarmede gereed mocht zijn, de belasting van de goederen in de doode hand.

En ten slotte heb ik er op gewezen, dat als hier quaestie kan wezen van moreele verplichting, het dan wel deze is, welke deze Kamer heeft na te komen tegenover de middelklasse, hoofdzakelijk tegenover de neringdoenden, die ontlast moeten worden, en die juist door deze belasting het zwaarst zullen worden gedrukt.

Waaraan hebben wij ons verder te houden met het oog op de verklaringen door dezen Minister afgelegd? De aanvulling van de progressie en de aftrek naar de grootte van het gezin, de factoren van de draagkracht zouden moeten worden gevonden bij de herziening van het personeel, zoo heette het althans bij de vermogensbelasting. Nu komt de Minister vertellen dat het personeel eigenlijk zou moeten worden eene gemeentebelasting. En nu vraag ik, of de Regeering dan meent dat eene gemeentebelasting zal moeten dienen om aan te vullen de leemten, die opzettelijk in eene Rijksbelasting worden gelaten?

Tot ontheffing van den druk der middelklasse bij de herziening van het personeel zal ik als equivalent gebruiken de verhooging van het successierecht, zeide de Minister eerst. Maar nu zegt hij: ik zou het personeel wel gedeeltelijk willen herzien, maar ik weet niet waar het geld vandaan te halen, indien eens de vermogensbelasting minder opbracht dan wij ons voorgesteld hebben.

Zou de Minister het middel dat hij zoo handig aanwendt voor de bedrijfsbelasting ook niet kunnen gebruiken voor de vermogensbelasting, en Rijksopcenten heffen om zoo doende te komen tot het bedrag dat hij noodig heeft?

De gemeenten zullen geholpen worden met het heffen van opcenten, zeide de Regeering bij de behandeling der vermogensbelasting, om het aannemen daarvan gemakkelijker te maken. Ten aanzien van de beroeps- en bedrijfsbelasting zal voorgesteld worden om de belastingplichtigen aan te slaan ter plaatse waar zij hun beroep of bedrijf uitoefenen.

»Bij de bedrijfsbelasting," zegt de Regeering in de Memorie van Beantwoording betrekkelijk de vermogensbelasting, »zal dat punt (het heffen van opcenten door de gemeenten) op billijken voet geregeld moeten worden."

Ik verkeer in deze nog steeds in het onzekere hoeveel men op die verklaringen kan afgaan en ik zou toch zoo gaarne zekerheid hebben; want waaraan moet ik mij anders houden?

De Minister zegt in zijne Memorie van Beantwoording dat hij na rijpe overweging er toe is overgegaan om den aanslag ter plaatse waar het bedrijf wordt uitgeoefend niet te doen geschieden.

Is dan hetgeen in de Memoriën van Toelichting en van Beantwoording betrekkelijk de vermogensbelasting geschreven staat, niet vooraf rijpelijk overwogen? Moeten wij thans hooren dat hij die zaak eerst overwogen heeft nadat hij dit wetsontwerp reeds had ingediend, en eenige leden in de afdeelingen op de bezwaren gewezen hadden?

Na de rede van den Minister ben ik op dit punt in het onzekere gebleven. De Minister zeide wel dat hij de gemeenten met het heffen van opcenten helpen zou, en gaf weer eenige nieuwe wijzen, waarop dit zou kunnen gebeuren, maar maatregelen om daartoe te komen behoefden bij deze wet niet te worden genomen. Als reden daarvoor werd aangevoerd dat de heer van der Kaay bij art. 12 der vermogensbelasting zulk eene merkwaardige rede had gehou-

den. Naar aanleiding daarvan werd dan ook de bepaling van art. 17, tot aanslag der bedrijven ter plaatse waar zij worden uitgeoefend, er weer uitgehaald; ik bedoel die rede, waarin gezegd werd: iedere dag heeft genoeg aan zijn eigen leed, elk wetsontwerp aan zijn eigen moeilijkheden; laat ons geen moeilijkheden er bij halen, die er niet bij behooren. Mag ik nu opmerken dat de heer van der Kaay die rede gehouden heeft drie maanden vóór dat het ontwerp-bedrijfsbelasting ingediend werd, en dat de Minister in dat ontwerp den aanslag in het bedrijf wel degelijk gesteld heeft ter plaatse waar het wordt uitgeoefend, zoodat de invloed van de rede van den heer van der Kaay eerst gekomen moet zijn na de uitbrenging van het Voorloopig Verslag der bedrijfsbelasting.

Omdat mij dit met tal van andere zaken onverklaarbaar blijft, en ook omdat wij telkens nieuwe voorstellingen van de meest gewichtige regelingen krijgen, maar nimmer afdoende mededeelingen ontvangen van de wijze waarop alles èn in 't belang der gemeente èn in het belang der contribuabelen zal geregeld worden, kan ik mij met deze wijze van behandeling niet vereenigen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet alle hoofdquaestiën der bedrijfsbelasting, eene week geleden hier door mij behandeld, thans opnieuw bespreken; ik wensch dat alleen te doen met één punt, dat, en omdat het mede de aandacht van den Minister getrokken heeft; mij voorbehoudende de rest, zoo noodig, en anders niet, nog eens bij de artikelen weer op te vatten.

Het punt dan waarover ik wel spreken ga, is de zoogenaamde vrijstelling van den landbouw.

Wat ik daaromtrent eene vorige maal gezegd heb, heeft geen unaniemen bijval verworven, wat zeer natuurlijk is, vooreerst omdat in dezen lande de bezitters van roerend kapitaal veel talrijker zijn dan die van onroerend, plus degenen, die van beide iets bezitten te zamen, en voorts omdat bij de partijgangers voor het roerend vermogen te zeer ingeworteld en onuitroeibaar is de overtuiging, dat de buurman liever dubbel betalen moet dan hunne beschermelingen enkel.

Die overtuiging is bij hen nochtans niet onder alle omstandigheden onwrikbaar; zij zwicht wel eens bij verandering van standpunt, bij voorbeeld als zulke partijgangers eene enkele maal in de positie komen van zelve grondeigenaars te worden, zij het ook maar qualitate qua, als exploitanten van huisjes, of ook als hoofden van eene bouwvereeniging voor arbeiders- of andere woningen. Dan komen dezulken dadelijk huilen over de hardheid van hun aanslag in de bedrijfsbelasting, en bedelen om gunstiger bepalingen, speciaal voor hun geval. Voor 't overige blijven zij bij het oude gevoelen, dat het onroerend kapitaal van nature bestemd is om alleen de lasten te dragen; en vandaar dat hetgeen ik vóór eene week over deze quaestie in geheel verschillenden zin heb gesproken, geen unaniemen bijval vinden kon.

De afgevaardigde uit Haarlem, in wien dat, doordien hij dadelijk na mij aan het woord kwam, eenigzins verschoonbaar was, heeft toen gezegd mijne rede van voor 8 dagen geheel niet te hebben begrepen; en de afgevaardigde uit Dordrecht, waarschijnlijk meenende dat hij niet schranderder behoefde te zijn dan zijn collega uit Haarlem, haastte zich om te komen verklaren: ik ook niet!

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb daaraan zelf misschien wel wat schuld. Het is mijn streven, al slaag ik er misschien niet altijd in, om mijne argumenten beknopt voor te dragen, en niet in woordenomhaal of veel herhalingen te verdrinken. Ik divergeer niet. Ik maak geen excursiën over de grenzen van het onderwerp, naar brochures over afgehandelde wetsontwerpen, noch over de grenzen van ons land naar Zwitserland, Engeland enz. Ik neem niet alles in bescherming wat uit mijn district komt, zelfs niet de uitspattingen van het genie mijner kiezers; en indien de Kamer van koophandel te Amsterdam het in 't hoofd kreeg, om in een adres eene of andere middeleeuwsche wet of instelling, bijv. die der lijfstraffen, te bepleiten, dan zou ik mij daar niet voorspannen.

Edoch, heeft dat streven naar condensatie eenerzijds het voordeel, dat ik minder tot de orde geroepen word, aan de andere zijde heeft het dit nadeel, dat mijne hoorders minder tijd hebben om mijne argumenten in zich op te nemen, en dat zoo dan ook vóór 8 dagen de afgevaardigden uit Haarlem en Dordt mij niet hebben begrepen. Toch was de stelling, door mij toen verkondigd, niet zoo onbegrijpelijk. Zij kwam eenvoudig hierop neer, 1°. dat de landbouw dient om rente te trekken van het onroerend kapitaal, gelijk het couponknippen dient om de vruchten van het roerend te winnen, en dat bijgevolg, waar dit laatste bedrijf, nadat de effectenhouder in de vermogensbelasting heeft bijgedragen, te recht niet in de bedrijfsbelasting betrokken wordt, zoo ook de grondeigenaar na te zijn aangeslagen in de vermogensbelasting, het niet opnieuw onder den naam van landbouwer mag worden in de bedrijfsbelasting, en 2°. dat de landbouwer-huurder, die *namens* den eigenaar de vruchten van het land trekt, gelijkstaat met den geldleener, die als huurder van eens anders geld dat gebruikt, en dat dus zoo min de een als de ander binnen 't bereik van de bedrijfsbelasting valt.

Ik noem die stelling nog al eenvoudig en begrijpelijk en de afgevaardigde uit Wormerveer die zich sterk maakte ze wel verstaan te hebben, deed mij zelfs, de eer aan, ze te maken tot thema voor zijne geheele redevoering van heden.

De afgevaardigde achtte zich klaarblijkelijk overgelukkig in het Handboek voor staathuishoudkunde van den heer Pierson een citaat gevonden te hebben, dat koren was op zijn molen. Voor iemand, die gisteren pas dit boek gekocht had, was dit zeker een schoone vondst. Wij en allen die dit boek reeds langer kenden en voor wie het reeds eenigermate oudbakken mag heeten, verwonderen ons veeleer dat de afgevaardigde, naarstig en correct lezende, niet nog veel meer van dien aard en van zijne gading of nog veel fraaiers uit dat boek gehaald heeft.

Die afgevaardigde heeft met veel emphase en volubiliteit er op gewezen dat inderdaad, wanneer overeenkomstig mijn gevoelen de landbouwinkomsten niet werden aangeslagen in de bedrijfsbelasting, dit evenmin gebeuren mocht met de inkomsten uit alle denkbare fabrieken en industrieën. Die gedachte spruit alleen voort uit eene verwarring tusschen bedrijfskapitaal en grondstof. Indien de afgevaardigde iets langer en dieper had doorgedacht, zou hij dat zelf hebben inegzien. Wanneer een rijstpelmolenaar eene lading rijst uit Akyab of elders inslaat, verwerkt en weer verkoopt, dan verhandelt hij een van elders afkomstige grondstof, waarvoor hij niets, of een zeer klein invoerrecht heeft betaald; maar wanneer de landbouwer zijn eigen haver, rogge of tarwe verkoopt, realiseert hij een product, waarover vermogensbelasting betaald is, om nu niet eens te spreken van de grondbelasting. Ziedaar een kenmerkend onderscheid. Qui bene distinguit bene docet; die goed onderscheidt leert goed, en begrijpt goed.

Wanneer de afgevaardigde die twee dingen, grondstof en bedrijfskapitaal, maar uiteengehouden had, zou hij zelf de onjuistheid zijner redeneering hebben opgemerkt.

Eene andere tegenwerping werd met gelijk zelfvertrouwen door hem verkondigd, namelijk dat wanneer al de landbouwer niet over de vruchten of rente van zijn land had te betalen, hij dan toch betalen moest van de winst, welke misschien 7 pct. kon bedragen. Dit moge nu op het oogenblik niet denkbaar zijn, ik wil toch aannemen dat het in principe mogelijk is; maar dit wettigt niet de conclusie, die er — naar het schijnt — de afgevaardigde van Wormerveer uit trekt; want gelijk een bezitter van roerend vermogen, deswege eenmaal aangeslagen in de vermogensbelasting, niet daarenboven getroffen wordt in de bedrijfsbelasting, voor de winsten welke hij door eene rijzing van de koers of gelukkige speculatie met de rente van zijn vermogen verkregen heeft, evenmin mag een landbouwer in de bedrijfsbelasting aangeslagen worden,

63ste VERGADERING. — 26 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

omdat hij bij rijzende markt zijne tarwe, haver of rogge goed verkocht en zóó iets verdiend heeft.

De Minister had ook veel bezwaar tegen mijne bewering, dat de landbouwer, wiens grondstof reeds door eene speciale inkomstenbelasting, de grondbelasting, getroffen is, niet daarenboven èn in de vermogensbelasting moet worden aangeslagen èn in de bedrijfsbelasting, dus in de twee helften der algemeene inkomstenbelasting. Hij bestreed haar met zijne theorie der amortisatie, of dat de grondbelasting in kapitaal van den koopprijs van onroerend goed is afgetrokken. Wij hebben daarin niet anders te zien dan een weer opdoemen van de oude paradox, dat de grondbelasting is een onus reale, geen belasting, omdat men haar heeft kunnen aftrekken bij den aankoop van het land of de huizen. Dit was een idee, dat bij menschen van den ouden stempel is geworden een idée fixe, waarover zij soms nu nog boekjes volschrijven, maar een idee, dat in den mond van onzen verlichten genialen Minister van Financiën niet meer tehuis behoort, eene stelling waartegen ik reeds drie en twintig jaren geleden in deze Kamer heb aangevoerd, dat, indien de grondbelasting geene belasting is, de patentbelasting het ook niet is, omdat men bij aankoop van aandeelen in maatschappijen en van neringen daarop heeft kunnen rekenen, en dat dan ook de personeele belasting, althans wat de eerste drie grondslagen betreft, geene belasting is, omdat men bij het bepalen van de koopsom er op heeft kunnen rekenen of een huis veel of weinig huurwaarde, deuren, vensters en schoorsteenen heeft.

Maar hoe dit zij, de Minister is mij de opheldering schuldig gebleven, hoe zijne theorie van amortisatie toepasselijk is, of te maken is op degenen, die hunne onroerende eigendommen niet hebben gekocht, maar in zekeren zin geschapen, bij wege van indijking, ontginning, droogmaking of stichting, of toepasselijk op hen, die de gronden of huizen van zulke indijkers, ontginners of stichters hebben geërfd.

Schuldig gebleven is mij de Minister mede de oplossing van het raadsel, hoe zijne amortisatie-theorie vereenigbaar is met de variabiliteit der grondbelasting, ten gevolge van opcenten en herschattingen, hoe vooral houdbaar, nadat in 1873 en 1879 de theorieën van het *onus reale*, de fixiteit der verrekening van de grondbelasting nog eens opzettelijk zijn onderzocht, gewogen en te licht bevonden, afgemaakt en begraven door decreten tot herschatting. Wil de Minister mij een dienst doen, hij schetse mij dan eens het gevolg zijner theorie in een sprekend geval, dat ik hem 'ga mededeelen.

Ik heb hier vóór mij twee belastingbiljetten betreffende éénzelfde bezitting (art. 793 van den kadastralen ligger van Ransdorp): het eene is over 1892 en gebaseerd op de oude schatting en eene belastbare opbrengst van f 8,72, het andere is over 1893 en gebaseerd op de nieuwe schatting, waarbij de belastbare opbrengst is gebracht op f 826,27, dus 95 maal meer. Volgens het oude biljet werd betaald f 1,55, volgens het nieuwe f 58. Wanneer nu 's Ministers theorie opgaat, dan is $^1/_{95}$ geamortiseerd; maar $^{94}/_{95}$ deelen blijven over; en wat helpt dan den eigenaar die amortisatie van $^1/_{95}$, of dat hij bij aankoop jaren geleden op de f 1,55 heeft kunnen rekenen?

Is het naar 's Ministers gevoelen te verdedigen, dat deze contribuabele na betaling van de overige $^{94}/_{95}$ der grondbelasting nog weder kreeg bij te dragen eerst in de eene helft der algemeene inkomstenbelasting, genaamd vermogensbelasting, en vervolgens in hare wederhelft, de bedrijfsbelasting? Ik hoop dat de Minister mij zal willen duidelijk maken, hoe hier zijne theorie van amortisatie steek houdt.

Ik had nog gezegd dat de Minister de ware argumenten niet had aangevoerd voor de zoogenaamde vrijstelling van den landbouw; maar ik had als reden van verschooning daarbij aangevoerd, dat de Minister ten gevolge van antecedenten en vroegere schrifturen ook niet geheel vrij zich gevoelde in de keus van argumenten. Daarvan, althans van die reden van verschooning, wil de Minister niets weten. Verdenk — zegt hij — mijne consequentie niet; ik ben volkomen consequent; ik heb nooit over de zaak anders gedacht dan nu.

Och, Mijnheer de Voorzitter, ik heb den Minister ook geen verwijt van inconsequentie gedaan; het lag van verre niet in mijne bedoeling. Ik ben zelfs overtuigd dat een Minister niet altijd consequent kan zijn, maar vaak moet rekening houden met de begrippen, al zijn dat soms wanbegrippen, die nu en dan eene parlementaire meerderheid kunnen bezielen. Ja, ik meen dat een Minister, die daartoe niet in staat, niet plooibaar genoeg is, geen Minister kan zijn of blijven.

Maar wanneer deze Minister, gelijk hij bij de behandeling van de vermogensbelasting ook reeds heeft gedaan, met zekere zelfverheffing verkondigt: ik ben nooit anders dan consequent geweest, wat ik immer geschreven heb, blijft geschreven en wordt nu door mij opnieuw onderschreven, dan mag ik niet langer nalaten den Minister toch een paar controversen voor te leggen, hoedanige ik er nog meer, en misschien van nog merkwaardiger soort, zou kunnen bijbrengen. Dan vraag ik hem, hoe de jongste reductie van de grondbelasting met $^1/_7$ overeenstemt met deze phrase uit zijn Handboek, bladzijde 107: »Nu wij gezien hebben dat de grondrente bij aanwas der bevolking aanhoudend moet stijgen, begrijpen wij van hoeveel belang het is dat de Staat zijn historisch recht op de grondbelasting nimmer prijsgeve, maar met groote zorgvuldigheid bewaren"; hoe wat op diezelfde bladzijde voorkomt in deze woorden: »Men ziet hieruit, hoe welwillend onze Wetgevende Macht steeds tegenover de grondeigenaars zich gedragen heeft", te rijmen is met deze passage uit de redevoering des Ministers van Financiën van het vorige jaar (*Handelingen* 1891/92 bladz. 1053, kolom 1): »Wij zijn het allen hierover eens dat de belastingen op het onroerend goed veel te zwaar zijn"; en hoe aldus het onroerend goed van enfant chéri des wetgevers allengs zijn stiefkind geworden is.

Ik zal nu echter hiermede niet verder gaan. Waar toch de Minister omtrent de hoofdzaak het met mij eens is, en ook de vrijstelling of liever den vrijdom van den landbouw verlangt, bestaat voor mij bij eene critiek van 's Minister verkeerde beweegredenen geen wezenlijk belang; terwijl bij een bloot academisch debat ik, die het nooit verder gebracht heb dan tot de betrekking van gepromoveerd student, het tegen dezen Minister-professor zeker moet afleggen. Daarom laat ik het hierbij.

De **Voorzitter**: Ik meen de leden in overweging te moeten geven om in het oog te houden, dat vele der aangevoerde punten bij de betrokken artikelen nog ter sprake komen.

De algemeene belastingpolitiek der Regeering, de opportuniteit van deze wetsvoordracht, het stelsel van splitsing, de aansluiting aan de vermogensbelasting — het zijn alle zaken die vanzelf bij de algemeene beschouwingen ter sprake moeten worden gebracht. Daartoe behoort ook wel — ik geef dit toe — de inrichting van het wetsontwerp, en, daar er hoofdbeginselen van de voordracht mede gemoeid zijn, ook de vrijstelling van den landbouw en het al of niet betrekken van de ambtenaren in de belasting.

Wat echter beide laatste punten betreft, wensch ik er uitdrukkelijk aan te herinneren, dat bepaalde artikelen, daarop betrekking hebbende, later aan de orde zullen komen.

Zonder te trachten iemand in de vrijheid van spreken te belemmeren, zou ik, ter bekorting van de discussie, in overweging willen geven, de vraagstukken, betreffende de ambtenaren en den landbouw, thans slechts in zeer algemeene trekken aan te roeren.

De heer **van Velzen**: De voorstanders van dit wetsontwerp ontleenen hunne argumenten zoowel aan de mérites van het ontwerp zelf, als aan de volgorde, welke de Minister bij zijne reorganisatie van 's Rijks belastingwezen heeft in acht genomen.

Gaarne, Mijnheer de Voorzitter, wil ik uwen wenk betrachten, en daarom niet meer spreken over de mérites

van het ontwerp; dit kan, naar ik meen, bij de behandeling der artikelen geschieden. Op het oogenblik zal ik mij dan ook bepalen tot de bespreking van argumenten, die voornamelijk hun grond ontleenen aan hetgeen ik van mijn standpunt zou noemen: *nevenbeschouwingen*.

Zoo heeft men veel gesproken over herziening van het gemeentelijk belastingstelsel, alsmede over herziening van de wet op de personeele belasting. Wat de herziening van het gemeentelijk belastingstelsel betreft, heb ik reeds, toen hier aan de orde was de wet tot tijdelijke tegemoetkoming aan de noodlijdende gemeenten, van deze plaats gezegd, dat die wet eene der verderfelijkste was die ten aanzien van de Rijksfinanciën kon worden aangenomen en de gemeenten zelve er volstrekt niet door zouden worden gebaat.

Op dit oogenblik, nu de behandeling der bedrijfsbelasting aan de orde is, wordt van verschillende zijden de vraag gesteld of de gemeenten door de voorgedragen regeling al dan niet in betere conditie kunnen komen. En nu veroorloof ik mij de opmerking dat, toen met de behandeling der vermogensbelasting een begin is gemaakt, zoowel in de afdeelingen als in de pers uitvoerig de vraag is behandeld, wat de prioriteit verdiende: herziening van het gemeentelijk of van 's Rijks belastingstelsel. Aan het laatste is toen de prioriteit toegekend.

Daarop is bij de behandeling der vermogensbelasting herhaaldelijk door verschillende sprekers te kennen gegeven, dat, oók met het oog op de komende kieswetherziening, de bedrijfsbelasting als complement der ingediende vermogensbelasting moest worden beschouwd.

Vele sprekers wenschten zelfs, dat bij die gelegenheid de Minister ook zijne denkbeelden omtrent de bedrijfsbelasting zou blootleggen. Ik heb mij toen de vraag veroorloofd, hoe de Minister dacht omtrent het al of niet belasten der ambtenaren, waarbij ik citeerde eene aanhaling van den heer van Houten uit zijne eerste reeks van *Staatkundige Brieven*, waar de schrijver namelijk demonstreert, dat het Nederlandsche volk gesplitst is in twee groepen, namelijk die welke van het budget leeft en die welke in het vrije verkeer hare inkomsten verwerft, van welke de eerste meer en meer het overwicht dreigt te erlangen. Ik heb den Minister verder gevraagd hoe hij dacht over het al of niet belasten van den landbouw in de bedrijfsbelasting. Op die beide vragen hebben wij bij het tegenwoordig wetsontwerp een antwoord bekomen.

Bij de behandeling der vermogensbelasting kwam van verschillende zijden de vraag ter sprake dat de bedrijfsbelasting had behooren te worden ingediend vóórdat omtrent de vermogensbelasting eene beslissing zou worden genomen. Ofschoon met minder aandrang werd toen ook gewezen op eene blootlegging van 's Ministers plannen in zake de personeele belasting. En gaat het nu aan om op dit oogenblik, terwijl de vermogensbelasting is ingevoerd en het ontwerp bedrijfsbelasting voor ons ligt, tot den Minister te zeggen: »Nu gij, Minister, niet eerst geeft de nieuwe belasting op het personeel, achten wij dit ontwerp praematuur"?

Ik meen dat het vooral niet aangaat om, waar de anti-revolutionnaire partij bij de behandeling der laatste begrootingsontwerpen, met het oog op de ingediende kieswet, die ontwerpen hoofdzakelijk heeft beschouwd als kredietwetten en geen principieele quaestie en van regeeringsbeleid heeft besproken, nu weder aan te dringen op de indiening van andere belastingontwerpen.

De behandeling van de kieswet is urgent; een aandringen op de indiening van andere belastingontwerpen zou zijn een stilstand op den weg dien wij thans bewandelen.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Delft gezegd: deze wet is niet nationaal. Hij doelde daarbij, meen ik, op die klassen van ingezetenen, zooals ambtenaren en anderen, die tot dusverre in deze soort van belasting niet betaalden, doch thans zullen worden getroffen.

Uit dit oogpunt is wellicht de wet niet nationaal, doch de Volksvertegenwoordiging moet zich niet afvragen wat de belastingplichtigen het liefst zouden wenschen, doch wat wenschelijk is in het belang van recht en billijkheid; en wanneer dan, zooals reeds bij de vermogensbelasting is geschied, met een verouderd belastingstelsel wordt gebroken, en in plaats daarvan eene regeling wordt voorgesteld welke als eisch des tijds, uit een oogpunt van billijkheid, is gerechtvaardigd, dan moet men geenszins schromen het ongenoegen te trotseeren van hen, die zullen getroffen worden, indien deze heffing op zich zelf door de omstandigheden gewettigd is, ook al is dit op zich zelf niet aangenaam.

De geachte afgevaardigde zeide ook: de invoering van de vermogensbelasting op zich zelf is zeer wel mogelijk; maar, zoo vraag ik, zal dan de publieke opinie worden bevredigd wanneer hun, die reeds in de vermogensbelasting voor handel en bedrijf worden getroffen, die dubbel betalen, zoolang de patentwet blijft bestaan, door het niet invoeren der bedrijfsbelasting de kans wordt benomen eenige verlichting van druk te verkrijgen?

Mijn geachte vriend, de spreker uit Harlingen, aan wiens zijde ik het mij eene eere reken mede te strijden en met wien ik steeds gaarne medega in de toepassing van staatsrechtelijke anti-revolutionnaire beginselen, heeft echter eene economische beschouwing ten beste gegeven, waarmede ik mij niet kan vereenigen en welke ik niet gaarne voor mijne rekening zou nemen. Die geachte afgevaardigde stelde de vraag: wat hebben er de neringdoenden aan of de onderwijzers en predikanten mede in de belasting moeten betalen? Ik heb onder deze laatsten tal van vrienden, en het doet mij leed, dat de tijdsomstandigheden zoodanig zijn veranderd, dat ook die klasse in deze belasting zal moeten bijdragen; maar als de nood van 's Rijks schatkist niet langer toelaat, dat die klasse van ingezetenen uit hun beroepsinkomsten een privilege blijft genieten, dat zij tot dusverre genoten heeft, dan is het een eisch van rechtvaardigheid, dat zij mede betaalt en niet wordt uitgesloten ten koste van de neringdoenden.

Wanneer de Minister eene belasting noodig heeft, die f 4 400 000 's jaars opbrengt, dan is het volstrekt niet onverschillig of daarin alleen betaald wordt door hen, die inkomsten genieten uit handel en bedrijf, of óók door personen uit andere klassen, welke evenzeer inkomsten uit arbeid genieten.

Op dien grond heb ik gemeend mij met de algemeene strekking van 's Ministers voorstel te kunnen en te moeten vereenigen.

Dat wil daarom niet zeggen, dat ik niet onderschrijf de bezwaren ingebracht tegen de andere bestaande belastingen; dat ik ook niet erken, dat het ontwerp verre is van volmaakt, integendeel; maar de behandeling van de verschillende artikelen zal er toe kunnen leiden, om alle gegronde ongelijkmatigheden en bezwaren, die in de voorgestelde regeling mochten verscholen zijn, zooveel mogelijk uit den weg te ruimen.

De heer **van Houten**: Ik heb zooveel in het vooruitzicht bij het debat over de artikelen, dat ik mij gaarne zoude hebben onthouden van het algemeen debat; maar ik zou toch ongaarne den Minister onder den indruk laten, dat hetgeen hij in het debat heeft gezegd omtrent afstand van het personeel aan de gemeenten, niet ook bij mij tegenstand vond.

Ik kan mij in dit opzicht geheel aansluiten bij hetgeen de geachte afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede heeft gezegd. Door afstand van het personeel worden alleen de rijke gemeenten geholpen; het personeel kan alleen daar ruime opbrengst geven, waar veel kenteekenen van maatschappelijken welstand zijn. Maar hoe men door afstand van het personeel aan de gemeenten zou te gemoet komen aan den nood der arme gemeenten, is mij niet duidelijk.

Ik zou het zeer betreuren, wanneer op de grondslagen der personeele belasting — eene belasting die toch in principe in het belastingstelsel steeds zal behooren te worden gehandhaafd — het vernuft van alle gemeentebesturen werd losgelaten. Wij moeten eene uniforme regeling behouden, daargelaten natuurlijk, dat de gemeenten zich daaraan door het heffen van opcenten kunnen aansluiten. Wanneer bijv. de belasting op dienstboden en paarden niet meer uniform over het geheele Rijk werd geregeld, maar

in elke gemeente het wetgevend genie zich daaraan waagde, zou ik dit geen voordeel achten.

In het algemeen doe ik met de tegenwoordige belastinghervorming van den Minister *con amore* mede, doch vlei mij niet met de illusie dat wij op den goeden weg zijn om de gemeenten te helpen.

Als wij nieuwe Rijks- directe belastingen invoeren, en ons de inkomstenbelasting — tot dusverre het monopolie der gemeenten — toeëigenen, dan beperken wij het belastinggebied der gemeenten.

De wezenlijke oorzaak van de moeilijkheden waarin de gemeenten verkeeren kan niet door meerdere heffing van directe belastingen door de gemeente worden opgeheven. Zoodra in eene gemeente het aantal schouders die de belasting dragen vermindert en dus de belasting te zwaar wordt, gaat men zich steeds meer buiten de gemeente vestigen, en naar mate men meer verschil in den druk der directe belastingen tusschen de gemeenten onderling in het leven roept, werkt men het kwaad in de hand, te weten het bijeen groepeeren van de welgestelden in de gemeenten waar men het aangenaamst woont en door dit samenwonen de gemeentelijke belasting ook nog het gemakkelijkst draagt.

De maatregel van 1865 heeft den grond gelegd voor de moeilijkheden die de gemeenten thans ondervinden: het Rijk heeft zich de accijnzen toegeëigend en daarvoor aan de gemeenten een aandeel in directe belastingen in de plaats gegeven. Daardoor kwamen aan de gemeenten de belastingen te ontbreken die in het algemeen als hoofdgeld werken en de kas stijven ongeveer in evenredigheid van het aantal inwoners. Wil men deze schaduwzijde van den maatregel van Betz verbeteren — die in hoofdzaak geen financieele maatregel was, maar een heilzaam economisch denkbeeld verwezenlijkte, namelijk de afschaffing van de gemeentelijke douane-kringen — wil men in de moeilijkheden der gemeentekassen voorzien, dan zal men aan de gemeenten op eenige wijze eene uitkeering moeten geven, die verband houdt met het cijfer harer bevolking. Hoe dit het best geschieden kan kan bij een debat over eene andere belasting kwalijk besproken worden. Hoe eer die weg wordt ingeslagen en hoe minder de Minister tracht door afstand van directe belastingen de gemeenten te gemoet te komen, hoe meer hij zich dés-illusie en teleurstelling zal besparen.

De eenige belasting die voor eene gedeeltelijke overdracht aan de gemeenten en voor eene nadere heffing van gemeentelijke opcenten vatbaar is, is de grondbelasting; deze heeft een object dat niet kan vrijloopen; het recht om opcenten te heffen op persoonlijke directe belastingen baat alleen de rijke gemeenten.

Ik vind in het wetsontwerp, dat thans voor ons ligt, slechts ééne mooie bepaling, dat is het laatste: de afschaffing van de patentwet.

Als die er niet in was, zou ik dit wetsontwerp zeer zeker niet voteeren. De beschouwing over de verdienste van iedere belasting is relatief: men moet haar altijd stellen naast die welke er voor afgeschaft wordt.

Deze bedrijfsbelasting is in menig opzicht uit een fiscaal oogpunt drukkend en zal velen onaangenaam zijn om de contrôle welke zij teweegbrengt; maar daartegenover staat als lichtpunt *de afschaffing van het patent.*

Daarvan zeg ik wat de heer Rutgers zeide van de vermindering der mutatierechten: ik had niet meer gedacht, dat ik zoude beleven dat zij werd afgeschaft. De patentwet is een mijner bijzondere vijanden; ik zal de gelegenheid niet laten voorbijgaan om haar mede te helpen begraven.

Die belasting is niet zoo afkeurenswaardig door financieelen druk dan wel door de wijze waarop zij drukt, door het beginsel dat er aan ten grondslag ligt. Het beginsel der patentwet is, dat de burger niet vrij is zijn kost te verdienen, maar de vergunning daartoe moet koopen van den Staat.

Naarmate men zich sterker tegen de leer verklaart van het recht *op arbeid*, naar die mate moet men sterker handhaven het recht *om te arbeiden.* Het *droit au travail* ontkennende moeten wij het *droit du travail* des te onbeperkter handhaven.

Een ieder die iets wil ondernemen, hetzij voor zich zelven om een broodje te verdienen, hetzij uit zucht tot werkverschaffing, hetzij om als kapitalist eenig geldelijk voordeel voor zich zelve te behalen, moet eerst van Regeeringswege vergunning daartoe bekomen. Eene wijze van belasten, die tegen elk gezond oeconomisch beginsel indruischt, die menige goede en voor de maatschappij vruchtbare gedachte in de kiem verstikt, die een verderfelijken invloed op het volksleven uitoefent.

In dit opzicht sta ik geheel aan de zijde van den heer Röell, die hetzelfde denkbeeld verkondigt, dat eigenlijk ons volk zoodanig gewoon is geraakt precies in het gareel te loopen van de patentwet, zich te groepeeren in al de vakjes, welke die wet heeft gevormd, dat het geheel en al het begrip van vrijheid van den arbeid verloren heeft.

Die afschaffing van het patent komt niet alleen ten goede aan groote en kleine ondernemingen, maar zal ook in hooge mate haar invloed uitoefenen op het loon van den gewonen arbeider.

Tegenwoordig is de theorie van de staathuishoudkunde geheel in discrediet. Maar het is toch nog waar, wat zij leert ten aanzien van het arbeidsloon, zooals die leer inzonderheid door den Engelschen geleerde Cairnes is ontwikkeld, dat de wezenlijke minimum limite voor het arbeidsloon is, datgene wat iemand door zijn arbeid voor zich zelven buiten loondienst kan verwerven.

Ieder werkman, die met zijn patroon in onmin geraakt en voor eigen rekening eenigen arbeid zoude willen ondernemen, moet thans eerst naar den ontvanger gaan om een patent te nemen. Afschaffing van zulk eene belasting zal de gelegenheid vergemakkelijken voor een ieder om op zich zelven te gaan arbeiden, en daar de verdiensten welke hij op die wijze in of buiten zijn vak kan verwerven inderdaad de minimum limite uitmaken die de patroon verplicht wordt voor loonarbeid te geven, verwacht ik van de afschaffing van de patentwet, ook met het oog op de werkloonen, zoodanige economische resultaten, dat ik mij zelfs met meer onaangenaamheden van fiscalen aard verzoenen zoude dan dit wetsontwerp medebrengt, om slechts tot die afschaffing te geraken.

Nu heeft dit wetsontwerp behalve de schoone lichtzijde van het laatste artikel in mijn oog ook een verbazende schaduwzijde in art. 3, nrs. 7 en 8. Niet alleen de feitelijke vrijstelling van den landbouw hindert mij er in, maar ook de halveering van de pensioenen. Bij de vermogensbelasting hebben èn de Regeering èn de Kamer streng vast gehouden aan het goede beginsel van algemeenheid van werking. De Minister heeft haar met klem verdedigd, het lot van zijne wet er bijna van afhankelijk gemaakt, dat men geen belastingwet van dien aard met goede regeling van vrijstelling en progressie kan invoeren indien men eenige elementen van berekening vrijlaat, indien zij niet strikt algemeen het *geheele* vermogen trof. Bij deze wet is dat zelfde beginsel onmisbaar. *Alle* inkomsten, voor zoover zij niet in de vermogensbelasting vallen, behooren door deze belastingwet getroffen te worden. Wat er uit clementie moet gedaan worden ter wille van het gemis aan draagvermogen kan slechts in één vorm geschieden, dat is de algemeene vrijstelling van eene zekere som.

Of iemand die f 700 verdient, die som verdient met handenarbeid, als pachter of op eenigerlei andere wijze, dat mag niets ter zake doen; ter zake van meewarigheid kan slechts eene algemeene gelijke vrijstelling aangenomen worden. Ook om de progressie goed te doen werken mogen er geen bijzondere vrijstellingen nevens die algemeene zijn, omdat men daardoor niet alleen vrijstelt degene, die laag zoude worden aangeslagen, maar ook degenen, die door het bezit van andere bronnen van inkomst in het hoogste tarief zouden vallen. Ik geloof indien de Minister was oud-Minister en in het genot van een eerlijk verdiend pensioen, hij onmogelijk de vrijstelling van n°. 7 zou hebben kunnen voorstellen. De Minister gevoelt zich nu als ambtenaar en vindt het billijk, dat, niettegenstaande aan de ministerieele betrekking representatiekosten verbonden zijn, en zelfs hiervoor geen aftrek wordt toegestaan, omdat een

ieder moet weten of hij wil representeeren of niet, hij voor zijn *geheele* inkomen betaalt. Waarom eventueel zijn pensioen gehalveerd zal moeten worden voor den aanslag in deze belasting begrijp ik niet. Is het een klein pensioen en heeft de gepensionneerde geen andere middelen, dan valt hij in de algemeene vrijstelling. En hetzelfde geldt van den landbouwer.

Dat de Minister bij deze wet niet heeft vastgehouden aan de strikte algemeenheid is voor mij eene ernstige grief, die echter, ik zeg dit dadelijk, niet bij mij overweegt boven het lichtpunt. Dat de patentbelasting wordt afgeschaft is grooter voordeel in mijn oog voor de maatschappij dat het tot stand komen van eene belastingwet met een gebrek, ook omdat een gebrek, dat in eene dergelijke belastingwet blijft, later kan worden verbeterd.

Op het oogenblik spreekt ieder van den druk der tijden voor den landbouw, maar nog niet eens 20 jaren geleden, tot in 1877 en 1878, was de landbouwer de man, die het land regeerde. Zulke tijden komen er ook weder.

Wanneer de landbouwende klasse weder zal bestaan uit personen die tegen lagen prijs gepacht of gekocht hebben en er dan weer eene opgaande beweging komt, zal er weer een tijd komen, waarin gezegd zal worden: de landbouwers moeten niet vrij zijn. Welnu, dan zal de tijd gekomen zijn, om de vrijstelling op te heffen, ook als wij nu overstemd worden. Dan zullen aan onze zijde staan de ambtenaren; want een van de moeilijkheden om de patentwet af te schaffen, was altijd, dat èn de belangen van de ambtenaren èn van de landeigenaren en landbouwers moesten worden gekrenkt om haar billijk te vervangen.

Ik durf dit met eenige gerustheid zeggen, na de wijze waarop de heer Rutgers de quaestie hier heeft geïntroduceerd, want hij heeft van iedereen, die het niet met hem eens is, verondersteld dat hij geen grondbezit heeft, of het zwaartepunt van zijn vermogen in roerend goed heeft.

Ik zal op dat punt niet in bijzonderheden treden; maar het is zeker dat *grosso modo* algemeene weerzin bestaat bij elke volksklasse — de ambtenaarsklasse, de pachtersklasse — om belast te worden zoolang zij verdedigers vinden die van wetenschappelijk standpunt, zooals de heer Rutgers, die belasting onbillijk achten. Door zoodanige woordvoerders laten zij zich gemakkelijk overtuigen.

Ik heb indertijd, toen ik theoretisch mijne denkbeelden uiteenzette over eene verbetering van ons belastingstelsel, er tegen gewaarschuwd om, voordat men verbetering bracht in de patentbelasting, af te schaffen de doorloopende korting op de traktementen der ambtenaren voor het pensioenfonds en aangeraden om te gelijk, in plaats van de onbillijke kortingen op de traktementen van 2 pct., eene billijke belasting van het inkomen in te voeren.

Die raad is niet gevolgd. Maar evenmin als indertijd wegens het ophouden der korting op de traktementen, die traktementen zijn verlaagd, evenmin vind ik reden om, al zij het in zeer algemeene bewoordingen, eene toezegging te doen, zooals de Minister gedaan heeft, om door traktementsverhooging wederom uit de schatkist te nemen wat door eene billijke belasting van de traktementen zal betaald worden.

Ik acht dergelijke algemeene toezegging van de Regeeringstafel zeer onvoorzichtig, te meer omdat wij leven in eene periode, waarin men zoo spoedig spreekt van een compromis. Wanneer nu toch twee of drie leden zeggen: met het oog op de toezegging van den Minister geven wij onze stem aan het wetsontwerp, dan vormt zich weer de legende van een compromis, en zal de Minister gedrongen worden te komen met eene voordracht tot algemeene traktementsverhooging, die te nadeeliger voor de schatkist zal zijn omdat men allicht geneigd zal zijn daarvoor ronde cijfers te nemen.

Zoo spreekt men ook nu van een compromis, dat gesloten zou zijn ten aanzien van de vrijstelling van den landbouw.

Waarin bestaat dat? Hierin, dat de Minister gezegd heeft: ik zal die vrijstelling bij de bedrijfsbelasting voorstellen. De heer de Meijier heeft herinnerd, dat ik daartegen niet alleen voor mijn persoon, maar in het algemeen voor al degenen, die van eene andere meening waren, ben opgekomen; ik heb gezegd: dat zullen wij zien bij de behandeling van het des betrekkelijke wetsontwerp; want al stelt de Minister iets niet voor, kan het daarom toch wel in de wet gebracht worden. De Minister zegt niet, dat hij zijne handteekening niet onder de wet zal zetten, wanneer die vrijstelling niet wordt opgenomen. En wie stellen dat compromis op den voorgrond? Juist zij die hunnerzijds niet toegetreden zijn, die tegen de vermogensbelasting hebben gestemd. Maar in elk geval mag over een dergelijk onderwerp geen compromis gesloten worden; dat doet men niet over een Staatsbelang of over eene quaestie van rechtvaardigheid; dat kan niet. Men kan slechts eene toezegging doen omtrent zijne stem. Zoo heeft hier de Minister eene toezegging gedaan en woord gehouden. Ik zelf heb indertijd toegezegd dat ik mijne oppositie tegen de paerequatie zou opgeven, als de vermogensbelasting werd aangenomen. Daarin lag een zedelijke band voor mij, maar niemand verkreeg daaruit eenig recht.

De heer Rutgers van Rozenburg heeft den Minister het juiste recept aan de hand gegeven voor eene eventueele verdediging van art. 3, alinea 8. Hij zeide: verdedig het niet anders dan op grond dat gij zwicht voor de agrarische belangen, omdat gij anders geen kans ziet er de wet door te krijgen. Het moge in bedekte termen gezegd worden, maar de feitelijke toestand is niet anders. Hier gaat macht boven recht; de agrarische belangen worden gesteld boven de systematische beginselen, boven de gelijkheid voor de wet. Daarom zijn wij gedwongen eene gebrekkige wet te maken.

Dat de Minister ook eene persoonlijke wetenschappelijke overtuiging schijnt te hebben gevormd, die hem als econemist vergunt om eene uitzondering op de algemeenheid van het beginsel te verdedigen, doet mij leed. Ik zou zeer gaarne zien, dat deze Minister nevens de plaats die hij inneemt onder de groote mannen der wetenschap, ook eene plaats verwerft onder de groote Ministers, maar niet als dit laatste moest geschieden ten koste van het eerste. De Minister moge wel bedenken, dat elke uiting die hij doet door de *Handelingen* wordt vastgelegd; dat zulk eene uiting niet uitgewerkt heeft met de aanneming van dit wetsontwerp, maar dat de agrariers zich er steeds op zullen blijven beroepen dat de beroemde hoogleeraar Pierson, na de zaak van alle zijden bezien te hebben, zich bij hen heeft aangesloten. Ik zou het niet gaarne beleven dat de wetenschappelijke reputatie van den oeconomist Pierson leed onder het politiek beleid van den *Minister* Pierson. Ik zou hem, die er zeker van is eene eereplaats in te nemen onder de oeconomisten van ons land, daarnevens niet gaarne ook eene plaats zien innemen, zooals ik gaarne aan den heer Rutgers van Rozenburg toeken, namelijk onder de groote sophisten van onzen tijd.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! A tout seigneur tout honneur; ik begin dus met een enkel woord aan het adres van den Minister van Financiën. In de eerste plaats een woord van dank voor de hoffelijke wijze waarop hij zich uitgelaten heeft over hetgeen ik hier in de vorige week in het midden heb gebracht, maar in de tweede plaats een woord, niet geheel van dank. Ziet, in het dagelijksche leven ondervinden wij het allen, althans velen onzer, dat de menschen, wat het materieele betreft, u veel rijker maken dan gij zijt. Dit gebeurt veel minder op intellectueel gebied; evenwel, dat is mij de vorige week van den Minister te beurt gevallen; hij heeft mij toen veel knapper gemaakt dan ik ben. Hij heeft gezegd, à propos van hetgeen ik zeide omtrent de billijkheid dat er belasting zou opgebracht worden in sommige gevallen door ondernemingen, ook wanneer die ondernemingen geen winst opleveren, hoe is het nu mogelijk, dat die scherpzinnige afgevaardigde uit Haarlem niet heeft gevat, dat dit reeds bij de vermogensbelasting geschiedt. Ziet, Mijnheer de Voorzitter, ik ben zoo scherpzinnig niet en daaraan ligt het.

63ste VERGADERING. — 26 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Ik zeide in mijne eenvoudigheid tot mij zelven: als er, ter wille van de buitengewone onkosten, die door Staat of gemeente ten behoeve van eenige onderneming gemaakt worden, door die onderneming extra moet betaald worden, dan geschiedt dit zeker *niet* als zij eenvoudig, gelijkop met alle anderen, voor 4°/₀ van haar vermogen betaalt, ook al behaalt zij geen winst. De particulier, ten wiens behoeve Staat of gemeente geen bijzondere onkosten maakt, betaalt vermogensbelasting, ook al brengen zijne effecten geen rente op; als de bedoelde onderneming niet méér doet dan dàt, dan is ze niet zooals de Minister schijnt te meenen, extra belast, gelijk het behoorde, als compensatie voor de speciale uitgaven, die zij aan Staat of gemeente veroorzaakt.

Daarom heb ik in mijne eenvoudigheid niet begrepen hoe bij de vermogensbelasting reeds bij voorbaat was voorzien in mijn bezwaar.

In de tweede plaats wensch ik het punt van den landbouw te behandelen. Ik zal mij hierin bekorten, omdat er gelegenheid genoeg bestaan zal om nader op mijne bezwaren terug te komen bij art. 3, § 8.

Een enkel algemeen argument, ook door den Minister gebezigd, wensch ik echter aan te roeren. De Minister zegt: waar maakt gij u druk over, zie hoe weinig de belasting van 't landbouwbedrijf opbrengt in Engeland. Volkomen akkoord; op het oogenblik brengt de belasting in Engeland slechts 270 000 pond sterling op; maar dat komt door den gedrukten toestand waarin de landbouw tijdelijk verkeert. Maar er zijn jaren geweest, tusschen 1870 en 1880, dat de belasting het dubbele opbracht. En nu bestaat er zeker geene reden om eene quaestie van beginsel te beslissen op grond van een tijdelijken toestand. Indien het inderdaad slechts zulk eene luttele som geldt, waarom hechten de heeren agrariers er dan zoo geweldig aan? Men schijnt geheel bij deze discussiën te vergeten, en daar mag wel op gewezen worden, dat het niet voor het eerst is dat de landbouw in een gedrukten toestand verkeert. Het schijnt dat men de geheele geschiedenis van deze eeuw vergeet. Neem bij voorbeeld de jaren 1816—1825.

Toen daalden de prijzen van de onroerende goederen zoozeer, dat er wel twee kapitalen op eene hofstede zijn verloren. Langzamerhand is daarin verbetering gekomen en later heeft de landbouw weer een tijdperk beleefd van zeer grooten bloei.

In dien tijd van druk heeft men juist als nu de belastbare opbrengst van het ongebouwd herzien en men heeft, het was in het jaar 1834, aan de landeigenaars een present gegeven van een half millioen aan grondbelasting. En dat vond de Minister, ons die gebeurtenissen in zijn Leerboek beschrijvende, zóó exorbitant, dat hij er een groot uitroepteeken achter heeft gezet. Nu hebben de grondeigenaars tweemaal zooveel, een millioen, ten geschenke gekregen en nu moet ik zeggen, dat ik met groote aandacht het *Staatsblad* heb nagekeken, om te zien of de Minister wellicht de wet op de peraequatie had laten afkondigen met *twee* uitroepteekens er achter. Wij krijgen die misschien nog wel bij wijze van verbeterblad.

Ik kom thans tot den heer Rutgers van Rozenburg. Van diens betoog raak ik natuurlijk slechts de punten aan van meer algemeenen aard.

Over het eerste punt dat ik had aangeteekend, dat hier zou zijn gesloten eene soort van compromis, behoef ik niets meer te zeggen. Na de volledige refutatie van dat beweren, die wij hedenmorgen van den heer de Meijier hebben gehoord, is elk nader woord daarover overbodig.

Ik kom in de tweede plaats tot eene uiting van den heer Rutgers van Rozenburg, die ik met bijzonder veel genoegen heb gehoord; het was, waar hij ons sprak van de opvoedende kracht van het belastingbiljet. Ik meende daarin een voorspel te hooren van de rede, die wij bij eene andere gelegenheid van hem te hooren zullen krijgen over de opvoedende kracht van het stembiljet — maar in allen gevalle zou ik hem deze vraag willen doen: indien dat belastingbiljet zulk eene opvoedende kracht heeft, waarom wilt gij dan, die zulk een vriend van de boeren zijt, juist aan deze uwe vrienden, de boeren, die opvoedende kracht onthouden? Wilt gij ze niet zoo goed opvoeden als de rest van het menschdom? Wilt gij ze bijgeval dom houden? Onder ons gezegd en gebleven, Mijnheer de Voorzitter! vind ik dat dan niet heel mooi van den heer Rutgers.

Over al hetgeen de heer Rutgers van Rozenburg ons verder heeft verkondigd, misschien een honderdste herhaling sedert hij in deze Kamer zitting heeft, van zijne theorieën over de grondbelasting, zal ik zeer weinig zeggen: de zaak is *ausgedroschen*, zooals de Duitschers zeggen. Eén ding moet ik intusschen toch zeggen. Al laat men den heer Rutgers ongestoord zijne theorieën verkondigen, daarom moet hij zich nog niet verbeelden dat iedereen het met hem ééns is.

Ziet, Mijnheer de Voorzitter, menigmaal wanneer ik den heer Rutgers hier aanhoorde, kwam mij onwillekeurig voor den geest de eerste vice-president der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de bekende Aäron Burr; niet, dat ik ons geacht medelid verdenk van al de curieuse en pikante avonturen te hebben doorgemaakt, die ons van den Amerikaanschen staatsman zijn overgeleverd, maar om de definitie die deze eens gegeven heeft van de waarheid. Eene jonge dame vroeg namelijk eens aan Burr: Mijnheer Burr, wat is toch eigenlijk waarheid? En het antwoord was: mijn lieve kind, waarheid is alles wat men met veel fiducie beweert en op aardig klinkende gronden blijft volhouden. Wanneer nu de heer Rutgers, zooals hij dikwijls doet, hier met groote fiducie komt vertellen: »dát gelooft niemand meer", of wel »die wenschen zijn al lang doodgeslagen", of: »dát gelooven alleen nog maar eenige oude pruiken", en diergelijke machtspreuken méér, dan moet hij zich toch niet gaan verbeelden, dat dat alles nu inderdaad zoo *is*, enkel omdat hij het met veel fiducie gelieft te vertellen.

Ik kan evengoed en met even veel recht mijne theorie omtrent den grond voorop zetten en zeggen: dat is een axioma en wat gij zegt is een paradox. Zulke machtspreuken hebben bij mij al zeer weinig waarde. Er is over die quaestie hier al zoo dikwijls gesproken, er is al zooveel over geschreven, dat ik er niet in het breede op zal terug komen; ik wensch slechts alleen te verklaren dat ik bij de beoordeeling wat billijk of niet billijk is bij deze belasting, stemmen zal naar mijne overtuiging en alsof de heer Rutgers nooit zijne theoriën verkondigd had, want ik negeer ze van het begin tot het einde.

Dit weinige zal thans wel voldoende zijn; bij de behandeling van art. 3, § 8, stel ik mij voor op de zaak terug te komen.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op het ver gevorderde uur slechts een kort woord. In de eerste plaats wensch ik op te komen tegen de opvatting van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, als zoude door afschaffing van de patentbelasting bij aanneming van dit wetsontwerp, de neringdoende niet zijn gebaat. De vorige maal heb ik reeds gezegd dat ik volkomen toegeef dat zij niet voldoende zijn gebaat zoolang het personeel ongewijzigd blijft. De heer Gerritsen beweert echter dat, waar de patentwet treft, onverschillig of er is winst of verlies, dit ook het geval zal zijn met de bedrijfsbelasting.

Dit nu geloof ik niet. Wanneer de patentbelasting blijft bestaan naast de vermogensbelasting, zal men betalen én in de vermogensbelasting én in de patentbelasting, onverschillig of er is verlies of winst. Wordt echter dit wetsontwerp aangenomen, dan zal men ook betalen in de vermogensbelasting, maar in de bedrijfsbelasting niet, wanneer men niet meer dan 4 pct. maakt van het in de zaak gestoken kapitaal. Een stap in goede richting dus. In de tweede plaats wensch ik even aan te roeren wat door den heer de Beaufort, de geachte afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede, is gezegd. Deze geachte afgevaardigde deed een beroep op den Minister om zooveel mogelijk te zorgen dat inkomsten van arbeid uit beroepen en uit bedrijven verschillend worden belast.

De geachte afgevaardigde gaf daarvoor onder andere twee redenen aan.

In de eerste plaats omdat bij een beroep gemakkelijker kan worden geconstateerd wat verdiend wordt.

In de tweede plaats omdat men rekening dient te houden met het kapitaal besteed aan de opleiding voor een beroep.

Ik kan hieromtrent kort zijn, aangezien dit punt reeds in het Voorloopig Verslag is behandeld.

Tegenover de vastheid, en de daarmede gepaard gaande gemakkelijkheid van het bepalen der belasting van inkomsten uit een beroep, staat de wisselvalligheid en onzekerheid der inkomsten door arbeid uit een bedrijf verkregen. En wat de kosten van opleiding aangaat, ik geloof dat dikwerf voor de opleiding tot een bedrijf meer tijd en kosten worden besteed dan voor de opleiding tot een beroep. Menig industrieel zal meer aan zijne ouders hebben gekost dan bijv. iemand die aan de Koninklijke Militaire Academie is geweest om tot officier te worden opgeleid.

Ten slotte nog een enkel woord naar aanleiding van het gesprokene door den heer Rutgers.

Ik zal de quaestie van den landbouw nu niet verder aanroeren, indachtig uw wenk, Mijnheer de Voorzitter! Maar waar de heer Rutgers zich een kleinen blik heeft gegund in mijne kennis, wil ik hem er een kijkje bij gunnen.

Ik versta geen Latijn, ik kan hem dus niet met een Latijnsche spreuk antwoorden, zooals hij er gewoonlijk gaarne gebruikt.

Maar gelukkig is onze Hollandsche taal nog flink en krachtig genoeg om er zich in uit te drukken en dan zou ik den heer Rutgers — waar hij bij het bespreken van de landbouwquaestie insinueert, alsof er leden dezer Vergadering waren, die zich zouden laten influenceeren bij het uitbrengen van hunne stem, door hun meer of minder belang bij bedrijf boven landbouw — wel willen vragen of hij het Hollandsche spreekwoord van den »waard" dan niet kent.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gestemd vóór de vermogensbelasting en wel om de volgende redenen:

1°. Door de peraequatie werd een rechtvaardiger grondslag verkregen voor de grondbelasting.

2°. De grondbelasting werd gebracht van 7 pct. op 6 pct. van de belastbare opbrengst.

3°. Er werd een einde gemaakt aan het onredelijk privilege van het roerend vermogen.

4°. De mutatie-rechten werden belangrijk verminderd.

Eindelijk werd de zeep-accijns afgeschaft en de zoutaccijns belangrijk verlaagd.

Nu heb ik mij zelven afgevraagd, of ik mijne stem zou moeten geven aan dit wetsontwerp, omdat ik mijne goedkeuring heb gehecht aan de vermogensbelasting. Die vraag kan ik niet bevestigend beantwoorden, na de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp te hebben gehoord. Men heeft herhaaldelijk beweerd, dat deze wet zoude zijn het complement van de vermogensbelasting. Dit nu kan ik niet inzien, vooral niet na de rede van den heer Dobbelmann, welke door den Minister niet is weersproken. De heer Dobbelmann heeft, naar het mij voorkomt, aangetoond, dat groote onbillijkheden tegenover de industrie en vreemde ongelijkheden of onevenredigheden het gevolg zullen zijn van de aanneming van dit wetsontwerp.

Er kan dus, wiskunstig gesproken, niet worden volgehouden, dat deze wet zal zijn het complement van de thans ingevoerde vermogensbelasting.

Bovendien hebben de heeren Dobbelmann en de Beaufort de aandacht gevestigd op den zwaren druk, die gelegd zal worden op ambtenaren en alle personen die van een vast salaris moeten leven.

Neem ik nu in aanmerking de onzekerheid waarin wij blijven verkeeren ten opzichte van de regeling der gemeente-financiën en de herziening van de personeele belasting, dan moet ik verklaren, dat ik vooralsnog mijne stem over dit wetsontwerp zal moeten voorbehouden.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Hintzen*, voorkomende op:

bladz. 1193, kol. 1, reg. 3 v. o., staat: buitenland; lees: binnenland";

aldaar, kol. 2, reg. 6 v. b., staat: Men; lees: »Hem";

bladz. 1194, kol. 1, reg. 11 v. b., staat: 1/2 pct.; lees: »door den kooper 1/2 pct.".

64ste VERGADERING. — 30 MEI 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken.

64ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 30 MEI 1893

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een wetsontwerp; 3°. adressen; 4°. boekwerken. — Beslissing genomen omtrent Regeeringsbescheiden. — Behandeling van het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting en einde van de algemeene beraadslaging; motie door den heer Poelman voorgesteld en ingetrokken. Aanvang van de beraadslaging over art. 1, *b*.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten de heeren:

van Löben Sels, Levy, Brantsen van de Zijp, Zijlma, van Bylandt, Goekoop, Pyttersen, Ruys van Beerenbroek, d'Ansembourg, Bevers, Vrolik, van Houten, van Beuningen, de Beaufort, Haffmans, Mees, Plate, van Alphen, van der Feltz, Lambrechts, van der Kaay, Rink, van Kerkwijk, Heemskerk, Hintzen, Mutsaers, Land, van den Berch van Heemstede, de Kanter, de Meijier, Zijp, Hennequin, Goeman Borgesius, Tydeman, Roessingh, van Vlijmen, Donner, Bool, T. Mackay, Dobbelmann, Guyot, Kerdijk, Poelman, van Gijn, van der Schrieck, Conrad, Röell, de Ras, van de Velde, Seret, van der Kun, Keuchenius, Cremer, Veegens, Houwing, Kielstra, Bahlmann, Beelaerts van Blokland, W. de Beaufort, van Karnebeek, Heldt, A. van Dedem, van Velzen, Rutgers van Rozenburg, de Ram, Pijnacker Hordijk, van Delden, Schepel, Hartogh, Schimmelpenninck van der Oye, Lieftinck, G. van Dedem, Gerritsen, Harte, Viruly Verbrugge, Smits van Oijen, Kolkman, Travaglino, Farncombe Sanders, Michiels van Verduynen, de Geer van Jutfaas, van der Borch van Verwolde, Vermeulen en Walter,

en de heeren Ministers van Financiën en van Buitenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Ferf en Roijaards van den Ham, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste wegens buitengewone omstandigheden, de tweede door ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. eene Koninklijke boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en het wetsontwerp zal naar de afdeelingen worden gezonden.

3°. vier adressen betreffende het wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, van:

hoofdbestuurders van den Nederlandschen Bond »Maatschappelijk belang";
burgemeester en wethouders van Rotterdam;
de afdeeling Utrecht van den Nederlandschen Bond »Maatschappelijk Belang";
het hoofdbestuur der Algemeene Vereeniging van Bloembollencultuur;

een adres van bestuurderen van de Christelijke Werkliedenvereeniging »Bid en Werk", afdeeling Patrimonium" te Rotterdam, betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen.

4°. de volgende drukwerken:

van den heer Sprengers, griffier der Staten van Noordbrabant, zijn werkje: Reglement op de waterleiding in de provincie Noordbrabant;

van de Kamer van koophandel en fabrieken te Zutphen, haar verslag over 1892.

Deze stukken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

B. dat er eenige Regeeringsbescheiden zijn, waaromtrent kan worden beslist of zij een bepaald onderzoek vorderen.

het verslag omtrent den toestand van het Kroondomein in 1892. (**151**)

Dit verslag wordt voor kennisgeving aangenomen;

de Inlichtingen op het adres van de weduwe D. P. De Booy, geboren C. Schiedjes, fabrikant te 's Hertogenbosch. (**156**)

Deze inlichtingen worden gesteld in handen eener Commissie van 5 leden, waartoe de voorzitter benoemt de heeren de Beaufort (Amsterdam), Seret, Harte, Conrad en Rink.

de Overeenkomst met Duitschland tot regeling der aansluiting van den locaalspoorweg Sittard-Herzogenrath op de Nederlandsch Pruissische grens. (**162**)

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

het Verslag van den toestand der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten in het jaar 1892. (**163**)

Dit verslag wordt voor kennisgeving aangenomen;

de Opgaven betreffende den verkoop en de ruiling van domeinen enz. over 1892, welke stukken niet gedrukt, maar ter inzage voor de leden ter griffie zijn nedergelegd. (**166**)

Deze opgaven worden voor kennisgeving aangenomen.

de Internationale sanitaire conventie van Venetië van 30 Januari 1892. (167)

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

de Inlichtingen op het adres van ingezetenen van Labakkang, betreffende den terugkeer van den verbannen regent van dat landschap. (168)

Deze stukken worden gesteld in handen eener Commissie van 5 leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren van der Kaay, Bool, Heemskerk, Michiels van Verduynen en Pijnacker Hordijk;

het Verslag van het geneeskundig Staatstoezicht in 1890. (175)

Dit Verslag wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* over het wetsontwerp betreffende de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, brengt het volgende verslag uit: In handen van uwe Commissie zijn nog gesteld:

1°. een adres van burgemeester en wethouders van de gemeente Rotterdam, zich aansluitende bij het verzoek van den gemeenteraad van Amsterdam, om in het ontwerp eene bepaling op te nemen waardoor de hoofdambtenaren der directe belastingen gemachtigd kunnen worden aan de gemeentebesturen inlichtingen omtrent het bedrijf of beroep der belastingschuldigen te verstrekken ten behoeve van de opmaking der gemeentekohieren en o. a. er ook op wijzende hoe het gemis aan reciprociteit reeds nu bij de vermogensbelasting samenwerking der Rijks- en gemeente-ambtenaren tegengaat en overmaat van terughoudendheid bij de gemeente-ambtenaren veroorzaakt. (N°. 267);

2°. een adres van het bestuur der afdeeling Utrecht van den Nederlandschen Bond »Maatschappelijk Belang", verzoekende het amendement van de heeren Kerdijk, Levy en Veegens te verwerpen en o. a. opkomende tegen het beweren als zou dit amendement moeten worden aangenomen in het belang der winkeliers. (N°. 268);

3°. een adres van het hoofdbestuur der Algemeene Vereeniging voor bloembollencultuur, goedkeuring verzoekende van de bepaling van artikel 3, § 8, zooals zij in het gewijzigd ontwerp is geredigeerd. (N°. 269).

De Commissie stelt voor deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de algemeene beraadslaging over een wetsontwerp wordt hervat, ligt het voor de hand, dat reeds besproken punten andermaal ter sprake komen. De Minister heeft omtrent sommige punten inlichtingen gegeven, doch deze worden niet voldoende geacht; men verlangt nadere toelichting van het gesprokene. Ik wensch die te geven. Het spreekt echter vanzelf, dat mijne rede geen nieuwe gezichtspunten openen kan; zij kan slechts eene nadere adstructie zijn van hetgeen reeds door mij is gezegd.

In de eerste plaats wensch ik stil te staan bij het onderwerp der gemeente-belastingen, namelijk bij de vraag, in hoever de vermogensbelasting en de bedrijfsbelasting zich er toe leenen, om te worden grondslagen van opcenten voor gemeentelijke heffing.

Eéne zaak heb ik met genoegen mogen constateeren; men heeft erkend, dat mijn stelsel niet is prijs gegeven; dat niets is overboord geworpen, gelijk het luidde, van hetgeen door mij aanvankelijk werd gezegd. Ik meen zelfs te hebben bespeurd, dat de bezwaren en bedenkingen bij velen na mijne eerste rede zijn verzwakt. Wat daarvan nog overbleef, zal ik nu trachten op te lossen, te beginnen met die van den heer van de Velde, den geachten afgevaardigde uit Delft.

Men weet, dat een van de moeilijkheden hierin bestaat, dat bij deze twee belastingen het minimum vrij hoog is gesteld: bij de vermogensbelasting op f 13 000, bij de bedrijfsbelasting op een inkomen van f 650. Gevraagd is hoe het nu gaan zal in gemeenten waar het noodig is, met het oog op de plaatselijke behoeften, tot een lager peil af te dalen. Ik heb toen gewezen op Pruissen, dat eene afzonderlijke belasting op kleine inkomsten vergunt. Maar — zegt de heer van de Velde — het odium van de belasting der lagere inkomsten komt dan geheel op de gemeenten, terwijl het Rijk *le beau rôle* zal hebben. Dit bezwaar echter geldt niet mijn geheele stelsel, doch slechts een detail van de vermogens- en van de bedrijfsbelasting. Het minimum had zeer zeker anders kunnen worden gesteld, maar dit werd niet wenschelijk geacht. Nu is de consequentie, door den geachten spreker genoemd, in het door hem gestelde geval inderdaad niet te vermijden, en voor de gemeenten heeft dit haar onaangenamen kant. Doch voor de kleine lieden zal het een voordeel zijn alleen aan de gemeente te betalen en niet bovendien aan het Rijk.

De geachte afgevaardigde uit Wormerveer zeide dat ik niet heb opgelost zijn bezwaar ontleend aan de vrijstelling der landbouwwinsten: hoe zal het te dezen opzichte gaan bij het heffen van opcenten? Ik meende dat het antwoord reeds lag opgesloten in hetgeen ik had gezegd omtrent het andere punt. Wanneer bijv. moeten worden geheven 80 opcenten, dan zal dat tegenover 2 pct. gelijk staan met 1,6 pct. en dan zullen de gemeenten naar dat cijfer de vrijgestelde inkomsten moeten treffen.

De geachte spreker gaf zelf nog een andere oplossing aan de hand. Als later door de gemeenten opcenten geheven worden, zal men toch in sommige gevallen het heffen van eene plaatselijke inkomstenbelasting kunnen verkiezen. Ik antwoord dat in het Kommunal Abgabengesetz van Pruissen de mogelijkheid daartoe inderdaad is opengelaten. In art. 37 wordt bepaald: Besondere Gemeinde-Einkommensteuern sind nur aus besondern Gründen gestattet und bedürfen der Genehmigung.

Hieruit blijkt, dat plaatselijke inkomstenbelastingen niet principieel zijn uitgesloten, schoon eene speciale vergunning daarvoor noodig is. Dit punt zal overweging verdienen, als een ontwerp op deze materie wordt samengesteld.

Om te bewijzen dat plaatselijke aanslag niets ter zake doet heb ik naar Pruissen verwezen, en aangetoond dat de regeling der Einkommensteuer, schoon zij de woonplaats tot plaats van aanslag koos, niet verhindert dat aan elke gemeente de opcenten worden toegekend, die haar competeeren. De heeren van Karnebeek en Röell hebben hierop geantwoord dat mijn beroep op Pruissen geen doel treft, omdat daar eene enkelvoudige en niet een gesplitste inkomstenbelasting bestaat. Dit doet echter voor het punt in quaestie niets ter zake. Impliceert het heffen van opcenten over iemands aanslag ten behoeve eener gemeente, dat men in die gemeente zelve zij aangeslagen? Pruissen's voorbeeld bewijst het tegendeel, en is dat waar van éóne belasting, dan is het toch ook waar van meerdere. De opmerking dat in Pruissen geen gesplitst stelsel bestaat is juist, doch zij schijnt mij niet relevant.

Nog een enkel woord over dit onderwerp in het algemeen. De wetgeving in Pruissen tot stand gebracht en de arbeid die nog daaraan verricht wordt verdienen zonder twijfel allen lof. Niemand, die zich bezighoudt met de regeling tusschen Rijks- en gemeente-belastingen zal kunnen nalaten van die wetgeving met hare verschillende toelichtingen aandachtig kennis te nemen. Doch aan hen, die deze wetgeving tot een voorwerp van studie hebben ge-

maakt, wil ik toch gevraagd hebben, of, wanneer het eenmaal mogelijk zijn mocht te komen tot het heffen van plaatselijke opcenten, zij dan volkomen tevreden zouden zijn met de wijze waarop ginds alles geregeld is?

Ik zou hun willen vragen of dan genoegzaam gezorgd zoude zijn, dat uitwonende ambtenaren, makelaars, kantoorbedienden, directeurs van naamlooze vennootschappen, kortom al diegenen, die geene vaste inrichtingen hebben ter plaatse, waar zij hun ambt of beroep uitoefenen, behoorlijk kunnen getroffen worden; of huns inziens voldoende gezorgd is voor behoorlijk verband, in dien zin, dat dezelfde verhouding die door het Rijk voor belasting van arbeids- en vermogensinkomen is vastgesteld, ook bij het heffen van opcenten, geheel wordt nagekomen; of art. 49 van het Pruissische wetsontwerp op de gemeentebelastingen, dat den grondslag geeft voor de repartitiën, hun in ieder opzicht voldoet. Eene kritiek op dat wetsontwerp, dat zoo belangrijk is en van zooveel studie getuigt, hier te leveren, ligt niet in mijne bedoeling, maar nadat ik van de nieuwe Pruissische wetgeving op dat gebied had kennis genomen, ben ik niet tot de overtuiging gekomen, dat wij hier te lande een verkeerden weg zijn ingeslagen.

De heer Röell heeft nog een ander bezwaar. Hij doet opmerken dat in de tarieven der bedrijfsbelasting een inkomen verschillend wordt getroffen naar gelang het genoten wordt door een persoon met of zonder vermogen. Bijv. iemand heeft slechts een bedrijfsinkomen van f 5000; hij betaalt nu over f 5000 min f 600, daar hij geen vermogen heeft, terwijl een ander die wel vermogen heeft, betaalt over f 5000 min f 200. In het eene geval is f 88 in het andere f 96 verschuldigd.

Wanneer men tot opcenten komt, zal dat invloed hebben op het bedrag.

Wat heeft nu, vroeg de geachte spreker, aannemende dat Amsterdam de gemeente is, waar het bedrijf wordt uitgeoefend, de gemeente Amsterdam te maken met de vraag: of deze of gene persoon, die daar zijne winst maakt, doch elders woont, al dan niet in eene andere gemeente in de vermogensbelasting is aangeslagen?

Ik zie echter in deze zijde van de door mij voorgestelde regeling niet alleen geen bezwaar, maar zelfs een voordeel. Het bedoelde punt, de al of niet aanwezigheid van vermogen, moet wel degelijk in aanmerking komen. Het Rijk behoort te zorgen dat de regelen, die ter verkrijging van belasting naar draagkracht zijn gesteld, ook dan toepassing blijven vinden wanneer de belasting met gemeente-opcenten wordt bezwaard.

Ik zal nu niet verder in de quaestie doordringen, maar meen te hebben aangetoond, dat het stelsel zeer goed uitvoerbaar is. Het behoeft nauwelijks te worden opgemerkt, dat, wanneer eenmaal een wetsontwerp wordt voorbereid tot heffing van plaatselijke opcenten, nog tal van belangrijke vraagstukken daarbij ter sprake zullen komen, en ik zou mij omtrent de oplossing van de vele technische quaestiën, die zich dan zullen voordoen, ongaarne willen binden. De Kamer zal begrijpen dat er nog nadere studie omtrent onderscheidene van die punten noodig is.

In nauw verband met de regeling van de gemeentelijke financiën staat een ander punt dat ook aangeroerd is, namelijk de afstand van het personeel aan de gemeenten. Ik heb bespeurd dat èn bij den heer de Beaufort èn bij den heer van Houten, gelijk misschien ook bij andere leden, vele bezwaren bestaan tegen dat denkbeeld. Welnu, ik zal de laatste zijn om te ontkennen dat hier bezwaren aanwezig zijn, maar het is moeilijk een stelsel voor te dragen ten opzichte van het verband der Rijks- en gemeentelijke financiën, waartegen niet een of ander bezwaar zou zijn aan te voeren.

Maar hierop toch wil ik wijzen, dat het argument door den heer van Houten aangevoerd mij voorkomt minder sterk te zijn dan het door hem zelf wordt geacht. Hij wil niet het vernuft, zooals hij zeide, van alle gemeentebesturen loslaten over het personeel. Neen, zeer zeker, dat zou ik ook niet willen, maar ik zou wenschen dat regelen werden gesteld waaraan men zich zou hebben te houden, regelen intusschen niet zoo eng, dat niet eene zekere vrijheid aan de gemeentebesturen gelaten werd.

Het groote voordeel van den afstand van het personeel is ook niet gelegen in het gemeentelijk belang, maar in het belang van den belastingschuldige. Nooit ofte nimmer zal men bij het personeel in zoodanige mate kunnen rekening houden met de plaatselijke omstandigheden en behoeften als men dit wenscht, zoolang het personeel geen gemeentelijke belasting is.

Laat mij echter alle misverstand afsnijden. Ik zou niet gaarne voedsel willen geven aan het denkbeeld alsof niets van eenig aanbelang aan het personeel zou kunnen geschieden, zoolang het niet eenmaal zoover gekomen is. Het blijft toch altijd nog de vraag of het ooit zoover komen zal, of niet de practische bezwaren te groot zullen blijken. Misschien ook komt men tot een plan, waarin de afstand van het personeel aan de gemeenten, hoe nuttig dit op zich zelf ook ware, niet past. Ik sprak alleen van hetgeen louter in het belang van eene goede regeling van het personeel wenschelijk zou zijn. Maar dit staat vast, dat alvorens het daartoe komt stellig zeer veel gedaan kan worden tot verbetering van die belasting. Allerminst hoop ik ook dat bij de Kamer een oogenblik twijfel zou kunnen zijn omtrent mijne wenschen om in die richting werkzaam te zijn.

Ik kan met nadruk de verzekering geven, dat de druk door het personeel uitgeoefend, inzonderheid op den kleinen man, mij zeer diep grieft. Ik ben mij daarvan ten volle bewust, en ik zal het een van de gelukkigste dagen van mijn leven noemen, als het mij gegeven zal zijn een wetsontwerp aanhangig te maken, waaruit vermindering van dien druk zal volgen.

Intusschen moet ik hierop wijzen, en dat is een zeer gewichtig punt, dat, wanneer het personeel wordt gewijzigd met het doel om vermindering van druk te geven, dit niet enkel kan geschieden door middel van progressie. Zeker, er kan en er moet progressie gebracht worden in het personeel. Maar waarom? Uit een oogpunt van rechtvaardigheid. Maar het fiscaal belang is in dit opzicht zeer gering.

Om dit aan te toonen zal ik eenige cijfers noemen, door het Departement van Financiën over het dienstjaar 1882/83 gepubliceerd; wij mogen aannemen dat de verhoudingen sedert dien tijd niet zoo belangrijk zullen zijn gewijzigd, dat dit invloed zou kunnen hebben op onze beschouwingen.

In het dienstjaar 1882/83 was het totaal van de huurwaarden 56 millioen. Hiervan was: beneden de f 150 24½ millioen, dat is 43,5 pct.; van f 150—300 f 9 400 000, dat is 16,8 pct. Derhalve beneden de f 300 huurwaarde 34 millioen of 60 pct. van het geheel. Daarentegen waren de huurwaarden van f 300—500 slechts f 7 100 000, dat is 12,6 pct.; van f 500 tot f 1000 f 8 600 000, dat is 15,4 pct.; van f 1000 tot f 1600 f 3 700 000, dat is 6,6 pct.; van f 1600 en hooger f 2 900 000, dat is 5,1 pct.

Met andere woorden: de huurwaarden van f 1000 en meer bedroegen niet meer dan 11 pct. van het geheel. Daaruit volgt dat, indien men nooit zal kunnen komen tot noemenswaardige vermindering van den druk van het personeel op den middelstand en den kleinen man, tenzij de schatkist eenige financieele offers brengt. En nu vraag ik, of het niet strookte met de eenvoudigste beginselen van financieel beleid en voorzichtigheid, om, nu wij op het punt stonden de uitkomsten van de vermogensbelasting te vernemen, af te wachten hoedanig die uitkomsten zijn? Zoodra mijne werkzaamheden te dezer plaatse met betrekking tot het aanhangig wetsontwerp zullen zijn afgeloopen, zal ik al mijne aandacht aan het onderwerp wijden; want ik herhaal het: ik acht die zaak van het allerhoogste gewicht, en zal mij gelukkig rekenen als tijdens mijn ministerie de best mogelijke herziening van het personeel zal kunnen tot stand komen. Wanneer die werkzaamheden zullen afgeloopen zijn, zal er nog wel het een en ander te doen zijn bovendien; maar niets zal zoozeer mijne aandacht bezighouden als de verbetering van het personeel.

Er zijn enkele punten ter sprake gebracht van groot of kleiner belang, die ik nu zal behandelen.

Er is gevraagd waar de wet op de grondbelasting blijft. Ik kan daarop antwoorden dat dit wetsontwerp in een zoodanig stadium verkeert, dat ik, binnen zeer korten tijd, de indiening hoop te kunnen voorstellen.

Verder is gevraagd hoe het staat met de afschaffing van tollen op vaarten en wegen?

Op dit stuk doen zich vele practische moeilijkheden voor, bepaaldelijk wat betreft de tollen op de geconcessioneerde Rijkswegen. Het zal der Kamer bekend zijn dat er Rijkswegen zijn, die niet met Rijksgeld gebouwd zijn, maar door middel van leeningen. Wie zijn hier de debiteuren? Ik kan het niet beter uitdrukken dan met de woorden: juridische schimmen; het geld is door eene negotiatie bijeengebracht, waarvoor de weg werd aangelegd; de opbrengst van den tol moet dienen voor rente en aflossing. In sommige gevallen hebben de gemeenten de opbrengst van zulke tollen gegarandeerd, onder zekere voorwaarden, meestal deze, dat na aflossing der leening de tol aan de gemeente komt. Deze toestand maakt onderhandelingen noodig, en die worden gevoerd; men is met de zaak bezig; maar wanneer zij zoo ver gevorderd zal zijn dat het mogelijk zal wezen een wetsontwerp in te dienen, daaromtrent kan ik nog geene zekerheid geven.

Voorts is mijne aandacht gevestigd op de wet op het notarisambt. Ik wensch den heer Röell, die dit onderwerp herhaaldelijk ter sprake bracht, te herinneren dat die zaak eigenlijk niet bij mij competeert, maar bij Justitie; doch ik voeg er onmiddellijk bij dat zij herhaaldelijk tusschen beide Ministers is besproken en dat de aandacht der Regeering daarop in sterke mate gevestigd is. Zooveel in haar vermogen ligt, zal zij trachten er voor te zorgen dat het doel, waarmede eene belangrijke vermindering der mutatierechten heeft plaats gehad, inderdaad bereikt worde.

Men kon niet nalaten om andermaal over de vermogensbelasting te spreken en de grief breed uit te meten dat ook wanneer er geen inkomsten zijn, belasting moet betaald worden. De Kamer zal het mij echter ten goede houden als ik op dit punt niet diep inga.

Ik wil er slechts op wijzen, dat men hier niet te doen heeft met een essentieel deel van het stelsel van splitsing. Ik had bij de vermogensbelasting kunnen voorstellen dat de belastingplichtige, als hij aantoonde in eenig jaar geen inkomen te hebben genoten, van de belasting ontheven werd. Naar mijne opvatting ware dit niet goed geweest, doch zeer wel uitvoerbaar. Wanneer men het stelsel van splitsing bestrijdt, moet men dus niet als eene grief daartegen aanvoeren, dat met de al of niet aanwezigheid van inkomen geen rekening wordt gehouden. Dit is geen rechtmatige of onrechtmatige grief tegen dat stelsel, maar tegen een onderdeel der vermogensbelasting, welk onderdeel ook anders geregeld had kunnen zijn.

Maar ééne zaak heeft in de discussie van Vrijdag jl. mij bijzonder getroffen.

Van verschillende kanten, van rechter- en van linkerzijde, heeft men het bejammerd, dat ik niet voorgesteld heb, gelijk nu in Pruissen gebeurt, eene inkomstenbelasting te heffen en daaroverheen eene matige vermogensbelasting. De heeren van de Velde en Bahlmann hebben te verstaan gegeven, dat een dergelijk voorstel ook bij hen bijval zou hebben gevonden.

Maar bedriegt mijn geheugen zich dan ten eenen male? Ik meen mij toch te herinneren dat herhaaldelijk eene inkomstenbelasting werd voorgesteld en dat al die voorstellen steeds werden verworpen. Moet ik de zaak aldus begrijpen, dat, als men slechts eene matige vermogensbelasting aan de inkomstenbelasting had vastgeknoopt, de aanneming verzekerd zou zijn geweest?

Ik kom thans tot eenige grieven die tegen het aanhangig wetsontwerp zijn aangevoerd.

In de eerste plaats tot de principieele bezwaren, die tot mijn genoegen werden aangevoerd door den heer van de Velde. Ik zeg tot mijn genoegen, want ik zou het betreurd hebben, zoo de algemeene beraadslagingen ten einde waren geloopen zonder dat de principieele bezwaren, zooals die onder andere geformuleerd zijn in het Haarlemsche adres, ter sprake waren gekomen.

Ik zal die principieele bezwaren allerminst gering achten, maar wil er toch op wijzen dat het nog aan niemand is gelukt eene verbeterde patentbelasting te leveren. Inderdaad, ik ken de bezwaren tegen de bedrijfsbelasting, zooals die door mij werd ontworpen, zeer goed; ik ken de bezwaren tegen elke inkomstenbelasting, en als iemand meent dat ik *le coeur léger* tot mijn voorstel ben overgegaan, dan bedriegt men zich.

Integendeel, de bezwaren hebben aanvankelijk zoozeer bij mij gewogen, dat er vele jaren voorbijgegaan zijn alvorens ik bekeerd ben tot de inkomstenbelasting. Ik ben er *nolens volens* toe gebracht, nadat ik ingezien heb dat de zaak onmogelijk anders kon geregeld worden.

Wat geeft mij recht zoo bout te spreken? De ervaring die men op dit stuk heeft opgedaan in Frankrijk. Niemand zal het groote legislatieve talent van den Franschen wetgever ontkennen, en Frankrijk heeft sedert het begin der eeuw gepoogd te doen wat het Haarlemsche adres aanbeveelt, namelijk het leveren van eene verbeterde patentbelasting. Dezelfde wet ongeveer als de onze van 1819, die hier steeds nagenoeg onaangeroerd gebleven is, heeft men daar voortdurend herzien en verbeterd.

En nu vraag ik aan ieder die de Fransche patentwet in haren laatsten vorm kent, of ik hier eene dergelijke wet had mogen voorstellen en of, als ik het gedaan had, er kans zou bestaan hebben op aanneming? Eene verbeterde wet op het patentrecht is niet te leveren, omdat het beginsel dier wet verkeerd is. Er bestaat slechts één zuivere, goede maatstaf voor het heffen eener bedrijfsbelasting, te weten het bedrijfsinkomen. Dat die vaak moeilijk te controleeren is, erken ik, maar zij levert toch den eenigen goeden maatstaf op. Uit bedriegelijke kenteekenen tot het inkomen te besluiten is niet te verdedigen.

De heer van de Velde heeft ook bezwaar tegen de progressie en bracht de becijferingen van professor van Geer ter sprake, wiens bezwaren met de zijne samenvielen.

Het ligt voor de hand dat ik een voormalig ambtgenoot hier niet van den Ministerstafel zal bestrijden; ik zal dus over het onderwerp heenglijden. Ik wensch er alleen aan te herinneren, dat de argumenten van den heer van Geer niet onweersproken zijn gebleven; zij zijn weersproken door prof. d'Aulnis de Bourouill in *De Economist* op economische gronden en door den heer Rahusen, leeraar te Delft, op mathematische gronden. Beide schrijvers hebben de argumentatie van den heer van Geer te licht bevonden. Ik wensch mij hierbij aan te sluiten.

De heer **van de Velde**: Ik bedoel het tweede artikel.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Wat het tweede artikel van den heer van Geer betreft, dit beschouw ik als eene overhaaste retraite.

Tegen de progressie zijn ook bezwaren geopperd door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, den heer Gerritsen; hij kan zich met het stelsel van progressie, gelijk dit is belichaamd in de vermogensbelasting en in dit wetsontwerp, niet vereenigen.

Ik kan mij dit zeer goed begrijpen; het blijkt meer en meer, dat tusschen den geachten afgevaardigde en mij een zeer principieel verschil bestaat. Wij staan nu eenmaal niet op hetzelfde standpunt en dit verschil van standpunt is niet gering te schatten. De geachte afgevaardigde wenscht dat de regeling van de belastingen dienstbaar worde gemaakt tot eene andere verdeeling van het maatschappelijk vermogen. Hij wil den maatstaf der draagkracht niet ten volle eerbiedigen, die draagkracht zelve wijzigen, en dat wil ik niet. Het spreekt vanzelf, dat wanneer men zoo ver van elkander staat, het onmogelijk is tot overeenstemming te komen ten aanzien van de toepassing. Hij ziet in de progressie iets anders dan ik.

Eene derde grief tegen dit wetsontwerp is, dat er een

64ste VERGADERING. — 30 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

te groote druk uitgeoefend wordt op den middelstand. Van verschillende kanten heb ik dit bezwaar vernomen.

Ik kan hierop slechts antwoorden, dat ik een 8000 gevallen heb laten onderzoeken. De algemeene resultaten daarvan zijn medegedeeld. Daaruit is mij niet gebleken dat de bewering juist is, alsof de druk op den middelstand door afschaffing van de patentbelasting en invoering van deze bedrijfsbelasting zou verzwaard worden; integendeel, hij wordt in vele gevallen verlicht. Wanneer men tabel 11 — die hier het best tot maatstaf kan genomen worden, omdat daarbij de belasting geregeld wordt voor hen die traktement genieten — vergelijkt met het door mij voorgestelde tarief, dan zal men zien dat in bijna alle gevallen — er zijn slechts enkele uitzonderingen — mijn tarief lager is.

Ik neem het tarief van de patentbelasting zonder opcenten — de opcenten zijn 28 —; ik neem dus mijn tarief eveneens zonder opcenten. Bij f 600 en minder wordt volgens tabel 11 geheven van f 0,90 tot f 5; volgens mijn tarief (tarief A) niets. Bij f 700 volgens tabel 11 f 8, volgens mijn tarief f 2.

Bij f	1000,	patentrecht f	12,	bedrijfsbelasting f	8.
»	1600,	»	24,	»	20.
»	2000,	»	33,	»	28.
»	2500,	»	46,	»	38.
»	3200,	»	62,	»	52.

En zoo gaat het voort. Mijn tarief is derhalve lager en onjuist de bewering dat door afschaffing van de patentbelasting en invoering van de bedrijfsbelasting een zwaarder druk op den middelstand wordt gelegd.

Eene derde grief is, dat er geen contrôle mogelijk is op de winsten. Ja, dat is het bezwaar tegen alle inkomstenbelastingen. De ondervinding bij de gemeenten is ook geweest, dat de contrôle van de inkomsten uit bedrijven het moeilijkste is.

Het is een bezwaar tegen alle belastingen, die op eigen aangifte berusten, dat de mogelijkheid voor fraude open staat. En niet alleen bij de inkomstenbelastingen, maar ook bij de heffing van successierechten en bij zeer vele andere belastingen heeft men hetzelfde bezwaar, dat de contrôle moeilijk is en veel moet worden overgelaten aan de goede trouw van hen die aangifte doen. Natuurlijk kan de administratie langzamerhand wel eenige kennis zoeken te verkrijgen, maar die zal toch in zeer vele gevallen gebrekkig zijn. In het voorbijgaan wensch ik ook nog hierop te wijzen, dat daarin een groot argument is gelegen om in de progressie matiging te betrachten. Afgezien van alle andere bezwaren tegen te sterke progressie, weegt dit bezwaar zeer veel, dat de prikkel tot fraude zeer daardoor wordt verscherpt.

Eene andere grief is, dat geen acht is geslagen op twee belangrijke factoren van draagkracht: op de talrijkheid van het gezin en op de plaatselijke omstandigheden. Deze bedenking is van den heer Gerritsen, die haar in zijne tweede rede opnieuw heeft aangedrongen.

De talrijkheid van het gezin is bij de behandeling van de vermogensbelasting reeds besproken, en men is toen tot de conclusie gekomen dat het wenschelijk is om dat punt in aanmerking te nemen bij de nieuwe regeling van het personeel....

Ik weet waarlijk niet, Mijnheer de Voorzitter, waarom deze uiting eenigszins den lachlust schijnt op te wekken van enkele leden dezer Kamer. Twijfelt men aan de eerlijkheid der verklaringen die ik hier afleg? Anders begrijp ik inderdaad niet waarom mijne opmerking zekere hilariteit opwekt. Wat ik zeg, meen ik, en wat ik beloof, heb ik plan naar de mate mijner krachten te verrichten.

In allen gevalle, zooveel is zeker, bij de behandeling van dit punt bij de vermogensbelasting, ten gevolge van het voorstellen van een amendement of althans het opperen van van een denkbeeld door den heer Havelaar, is men tot de overtuiging gekomen dat het eenvoudiger en regelmatiger was om dit onderwerp te regelen bij het personeel. Nu echter de talrijkheid van gezin niet in aanmerking is genomen bij de vermogensbelasting, is het, ik zeg niet onmogelijk, maar zeer moeilijk om het bij de bedrijfsbelasting wel te doen. Ik laat mij met eenige reserve over dit punt uit, omdat eerst gisteren een amendement is voorgesteld om de talrijkheid van het gezin wel in aanmerking te nemen bij deze belasting en ik nog geen tijd gehad heb om dit amendement zorgvuldig te overwegen. Ik wensch dus mijne meening te reserveeren en thans alleen te zeggen dat de verwezenlijking van het denkbeeld zonder twijfel groote moeilijkheden zal opleveren.

Ik kom tot het tweede punt waarmede de heer Gerritsen rekening wenschte te zien gehouden, tot de plaatselijke omstandigheden. Maar hoe dat te doen? Is daaromtrent ooit een uitvoerbaar denkbeeld geopperd? Wat zal men als maatstaf nemen van die plaatselijke omstandigheden? De geheele bevolking der gemeente? Dat kan zeer zeker niet de maatstaf zijn der plaatselijke omstandigheden. Zal men zich dan vergenoegen met de bevolking van de bebouwde kom? Zal men bij de bedrijfsbelasting nog eens die moeilijke quaestie van de kom der gemeente, die bij het personeel reeds tot zooveel bezwaren aanleiding heeft gegeven, gaan invoeren? Ik moet eerlijk bekennen, dat het mij niet mogelijk gebleken is, bij de regeling van eene belasting als deze, met de plaatselijke omstandigheden rekening te houden.

Een zeer gewichtig punt is nog ter sprake gebracht, zoowel in het eerste als in het tweede stadium van het debat, door de heeren Dobbelmann en de Beaufort uit Wijk bij Duurstede, die de vraag stelden, of het niet wenschelijk zou zijn, om verschil te maken in de belasting van inkomsten uit beroepen en van inkomsten uit bedrijven. Al dadelijk rijst echter de vraag, hoe zal eene zoodanige onderscheiding zijn te formuleeren? Het spreekt vanzelf dat wij deze woorden »beroep" en »bedrijf" zoo maar niet in de wet zouden kunnen schrijven en aan ieder overlaten om ze naar goedvinden te interpreteeren. Veel scherper formuleering — waarbij ook gedacht zal moeten worden aan ambten en bedieningen — zal noodig zijn. Zal men spreken van traktement tegenover andere inkomsten? Dat gaat niet, omdat verscheidene ambtenaren, als ontvangers der registratie, hypotheekbewaarders, ontvangers der directe belastingen en accijnzen, percentsgewijze belooning genieten. Zal men dan stellen bezoldiging of loon in den een of anderen vorm tegenover winst? Doch een makelaar, een bankier, een koopman die commissiehandel drijft, ontvangt voor een deel bezoldiging of loon, niet altijd afgescheiden van zijne winst.

Men geve mij dus eene behoorlijke formule aan, waardoor de inkomsten uit beroepen anders getroffen kunnen worden dan die uit bedrijven. Tot nog toe is mij zulk eene formule niet onder de oogen gekomen.

Maar ware het *billijk* beroepen en bedrijven ongelijk te belasten? Men geeft daarvoor twee argumenten aan.

Ten eerste dat bij bedrijven de belasting gemakkelijk op anderen kan worden verhaald;

ten tweede dat bij overlijden de zaak door de weduwe of kinderen kan worden voortgezet.

Dat verhalen op anderen! Hoe stelt men zich dat voor.

De bankier geniet winst door koersverschil; effecten wissels, goud of zilver hebben op de eene plaats eene andere waarde dan op de andere en daarvan profiteert hij. Welken invloed heeft het patent daarop?

De winkelier stelt zijne prijzen vast in verband met de prijzen van zijne concurrenten. Welken invloed heeft daarop het patent?

De fabrikant moet rekening houden met de mededinging van het buitenland. Welken invloed heeft daarop het patent?

Zoo zoude ik kunnen voortgaan met vragen, en in de meeste gevallen tot de conclusie komen dat van dat verhalen der belasting op anderen heel weinig kan inkomen.

Ik ben zelf koopman geweest en kan wel de verklaring afleggen dat ik mijn patent nooit op iemand heb kunnen verhalen.

Wat het argument betreft, dat een gevestigde zaak aan weduwe of kinderen kan worden achtergelaten, ik heb in de gewisselde stukken reeds erkend dat dit het meest afdoende argument is. Ook geheel afdoende? Daartegen-

over staat weer iets anders dat gewoonlijk door niet-handelaren te gering wordt geschat: de ondernemers-risico. Ik kan de verzekering geven dat tallooze kooplieden of fabrikanten zeer dankbaar zouden zijn wanneer zij datgene wat zij gemiddeld in de laatste 10 of 5 jaar aan winst hebben gemaakt, voortaan werd omgezet in vast traktement, vooral wanneer daaraan werd verbonden het recht op pensioen.

Hoewel ik de mogelijkheid moet aannemen dat ik alsnog beter zal worden ingelicht, kan ik voorshands de mogelijkheid of de billijkheid van eene onderscheiding tusschen beroepen en bedrijven niet inzien.

De geachte afgevaardigde uit Nijmegen, de heer Dobbelmann, heeft in mijn tarief eenige anomalieën ontdekt die ik ten deele erken, ten deele echter niet. Er is in het tarief ééne anomalie, die hieruit ontstaat, dat bij de vermogensbelasting van f 13 000 eigenlijk zou moeten betaald worden 3 maal f 1,25 = f 3,75 en van f 14 000 4 maal f 1,25 = f 5, terwijl inderdaad slechts betaald wordt respectievelijk f 2 en f 4. Het gevolg is dat men bij combinatiën met f 13 000 altijd eene kleine afwijking vindt. Of het de moeite waard zal zijn er in te voorzien, wensch ik voor dit oogenblik nog in het midden te laten; — in ieder geval heeft de zaak geen groote beteekenis.

Eene andere kleine anomalie is, dat bij tarief A de opklimming tot f 2000 toe plaats heeft met f 50, eerst later met f 100, terwijl in tarief B de opklimming steeds met f 100 geschiedt. Alweder dus eene afwijking van weinig beteekenis.

Maar het voornaamste bezwaar kan ik niet erkennen. De geachte afgevaardigde heeft eene voorstelling gegeven van eenige personen, die hetzelfde inkomen hebben, maar een inkomen, dat voor elk op verschillende wijze is saamgesteld. De één heeft bij voorbeeld louter inkomsten uit vermogen, een ander slechts voor een kleiner deel en voor het overige inkomsten uit bedrijf; in één woord de geachte afgevaardigde heeft allerlei verhoudingen ondersteld om aan te toonen, dat daarbij ook de belasting verschillend zal zijn. Maar zij moet ook verschillend zijn. Wanneer iemand uit vermogen een inkomen trekt van f 1400, zal hij f 31,25 belasting moeten betalen; wordt datzelfde inkomen geheel verkregen uit arbeid, dan zal de belasting slechts f 16 bedragen. Daartusschen liggen natuurlijk allerlei schakeeringen, en de ongelijke belasting is hier zoo billijk, dat ik niet de minste reden zie om daarin verandering te brengen.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, kom ik tot een punt, dat de Kamer zeer heeft beziggehouden: *de vrijstelling van den landbouw*. Hoewel ik reeds veel daarover heb gezegd, moet ik er toch nog een oogenblik over spreken.

De heer van Houten heeft woorden doen hooren, die ik niet onbeantwoord mag laten. Een ander lid heeft zelfs doen blijken van twijfel of de wetenschappelijke redeneering, door mij voorgedragen, wel serieus was gemeend. Dergelijke verdenking mag ik niet op mij laten rusten.

De geachte afgevaardigde uit Groningen ging zeer ver. Erken het maar ronduit, zoo sprak hij ongeveer, gij zijt gezwicht voor het agrarisch belang; tracht dus de vrijstelling niet langer op wetenschappelijke gronden te verdedigen, dat gelukt u toch niet; het eenige effect, dat gij er mede zult behalen is, dat gij uwe reputatie als wetenschappelijk man verspeelt.

Ik wensch den geachten afgevaardigde daarop het volgende te antwoorden: Wij staan hier voor een zeer moeilijk vraagstuk, van veel algemeener en verder strekking nog, dan hetgeen ons hier bezighoudt. Dat vraagstuk betreft de incidentie der belastingen, wat de Engelschen noemen: *incidence of taxation*. Het probleem, dat wij op het oogenblik te behandelen hebben, is een onderdeel daarvan; een onderdeel dat in de Kamer zeer de aandacht getrokken heeft, maar toch slechts een klein onderdeel.

Het is bekend dat de maatschappij — evenals in vele opzichten het menschelijk lichaam — een zeker adaptatie- of accomodatie-vermogen bezit. Wij voegen ons, schikken ons, veranderen, onder den invloed der omstandigheden. Wij gewennen niet alleen aan de omstandigheden, maar wij ondergaan door hare werking eene zekere verandering. Ditzelfde geldt van de maatschappij, en tot de factoren die haar wijzigen behooren de belastingen.

Het is eene populaire, doch eene verkeerde meening, dat oude belastingen altijd beter zijn dan nieuwe, maar zij heeft toch een kern van waarheid en die waarheid heeft een zeer wetenschappelijken vorm aangenomen bij sommige der allerbeste economen van onzen tijd. Een van onze grootste staathuishoudkundigen (mr. W. C. Mees) schreef voor eenige jaren het volgende:

»Een belastingstelsel is als een keurslijf naar hetwelk het lichaam der maatschappij vergroeit, met dit eigenaardige, dat, al moge ook de bijzondere vorm van het keurslijf door ongelijken druk aanvankelijk sommige deelen hebben gekwetst, die kwetsuren veelal van lieverlede zich heelen en op den duur alleen onderdrukte wasdom der aanvankelijk gekwetste deelen, zonder smartgevoel overblijft."

Deze passage maakt deel uit van een zeer doorwrocht wetenschappelijk betoog, dat alle aandacht verdient, omdat het de stelling, die het bewijzen moet, met de belangrijkste argumenten adstrueert.

In hoeverre is die stelling waar?

Ik moet ronduit bekennen, dat ik den meest mogelijken eerbied heb voor de schranderheid en de vlugheid van denken van hem, die daarop dadelijk een antwoord weet te geven. Ik heb niet die schranderheid en vlugheid van denken; ik had meer tijd noodig om daarmede gereed te zijn. Aanvankelijk heb ik evenzoo gedacht als de geachte afgevaardigde uit Wormerveer, de heer de Meijier, dat men deze theorie slechts heeft aan te nemen of te verwerpen; doch zoolang ik in die meening verkeerde stond ik voor groote moeilijkheden. Want neemt men haar aan zooals zij daar ligt, dan komt men tot het resultaat, dat men aan de belastingen niets moet veranderen. Dan zullen alle lasten hebben opgehouden lasten te zijn en alle vrijstellingen hebben opgehouden voordeel te geven; kortom, èn lasten èn vrijstellingen zullen volkomen zijn geamortiseerd. Doch aan den anderen kant: verwerpt men die theorie, dan komt men veelal in conflict met de werkelijkheid, omdat in zeer vele gevallen kan worden aangetoond, dat de theorie juist is. Wat is dan de oplossing?

Na veel en lang over die vraag te hebben nagedacht, ben ik tot de slotsom gekomen, dat men elk geval op zich zelf moet beoordeelen. Er zijn gevallen, waarin het zoo is, zooals ik heb voorgelezen, doch er zijn ook gevallen, waarin het niet zoo is. Er zijn lasten, die geamortiseerd worden, en er zijn er, met welke dit niet zoo is; er zijn vrijstellingen, die geamortiseerd worden, en er zijn er, die dit niet worden. De Vergadering zal begrijpen, dat ik hier niet uitvoerig kan zijn, doch hier en daar maar enkele onderdeelen kan aanstippen.

Om slechts één punt te noemen: de prijsvorming. Deze loopt zeer uiteen. Bij huizen- of landverkoop bijv. geschiedt dit met loven en bieden, langs commercieelen weg; doch wanneer de Staat eene betrekking aanbiedt of als eene particuliere maatschappij een directeur benoemt, dan gaat dit niet langs commercieelen weg, althans niet in die mate.

Dit is een van de vele factoren, waarmede men rekening heeft te houden bij de behandeling en de beantwoording van de vraag: of er is amortisatie of niet, hetzij van belasting, hetzij van vrijstelling.

En nu is mijne conclusie eenvoudig deze; dat er in dit speciale geval wel amortisatie is. Bestaat er reden om zich over die conclusie te verbazen? Is het zoo vreemd, zoo ongewoon, dat belastingen invloed hebben op pacht- en koopprijzen van grond?

De geachte afgevaardigde uit Groningen, die zooveel boeken en tijdschriftartikelen over economische onderwerpen gelezen heeft, zal wel vertrouwd zijn met hetgeen geschreven is over de werking van de plaatselijke *rates* in Engeland.

Het is bekend, dat men daar zóóveel *pence* in het *pound* van de huurwaarde van landen, van huizen heft. Nu is de

vraag: hoe werken die *rates*? Zij worden betaald door dengene, die den grond in gebruik heeft. Is dit de pachter, dan betaalt deze. In Engeland is de theorie zeer verbreid, volgens welke wordt aangenomen, dat hoewel de pachter deze belasting betaalt, zij hem toch niet drukt, doch verhaald wordt op den grondeigenaar. Anderen spreken dit tegen; maar door zeer velen wordt het toch aangenomen.

Wat mij betreft, ik meen te mogen wijzen op een zeer belangrijk rapport dat in 1834 in Engeland is verschenen over de Engelsche armenwet. Daar vindt men krachtige bewijzen voor de waarheid der theorie dat deze belasting, juist omdat zij geheven wordt van den pachter, invloed heeft op de pacht, die door hem wordt betaald. De plaatselijke belastingen waren destijds in sommige gemeenten zoo hoog gestegen, dat het feitelijk onmogelijk bleek een pachter voor den grond te krijgen.

Dezer dagen nam ik opnieuw een boek in handen, dat aan velen bekend is; ik bedoel Henry Fawcett, *Pauperism, its causes and remedies*. Daarin wordt de theorie over de *rates* die ik u mededeelde, eenvoudig voorgedragen als »a matter of course", als iets, wat vanzelf spreekt (zie bladz. 71 en volg.)

Op dit punt wil ik thans niet verder ingaan. Ik heb er slechts juist zooveel van willen zeggen, als noodig was om mijn standpunt te rechtvaardigen, om wetenschappelijk de vrijstelling der landbouwwinsten te verdedigen.

Heb ik daarmede mijne reputatie als wetenschappelijk man verspeeld? Ik wensch er aan te herinneren, dat menige theorie, wanneer zij werd voorgedragen, aanvankelijk niet beaamd, ja als onmogelijk beschouwd werd en toch naderhand bleek volkomen juist te zijn.

Op ééne vraag, gesteld door den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, wensch ik alleen nog te antwoorden.

Waarom hebt gij bij de vermogensbelasting geen uitzondering gemaakt en waarom hier, bij deze belasting, wel?

Het antwoord ligt voor de hand. Consequentie bestaat niet hierin, dat men altijd hetzelfde doet, maar dat men steeds dezelfde beginselen toepast.

Waarom heb ik bij het indienen van de vermogensbelasting niet gedaan, wat mij van gindsche zijde der Kamer zoo warm werd aanbevolen, alleen de roerende goederen te treffen? Waarom wilde ik de onroerende goederen niet vrijlaten? Eenvoudig op grond van de theorie der amortisatie van belasting. Maar mag ik die theorie dan ter zijde stellen, nu de bedrijfsbelasting ter sprake komt? Juist dàt zou inconsequentie zijn geweest.

Wanneer nu deze of gene mocht goedvinden te zeggen, dat ik deze zaak niet ernstig meen, dat ik eenvoudig wil goedpraten, wat ik om politieke redenen heb voorgesteld, dan laat ik hem daartoe volledige vrijheid. Ik ben mij bewust te meenen wat ik zeg en wat ik verdedigde zal ik blijven verdedigen.

Niet alle punten zijn door mij aangeroerd, niet alle opmerkingen en vragen beantwoord; men houde mij ten goede zoo ik bij den aanvang van het debat mijne krachten reserveer voor de behandeling der artikelen. Hiermede wensch ik te eindigen, mij bereid verklarende alsnog alle inlichtingen en toelichtingen aangaande de algemeene strekking van het wetsontwerp te geven, die noodig blijken.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren, er zijn nog vier sprekers ingeschreven; in deze omstandigheid vind ik aanleiding met den meesten ernst en aandrang mijn verzoek aan de leden te herhalen, om zich bij deze algemeene beraadslaging zooveel mogelijk te bepalen tot den werkelijk algemeenen inhoud van het wetsontwerp, en tot de behandeling van de artikelen te reserveeren de punten die daarbij vanzelf ter sprake komen.

Ik voeg hierbij de mededeeling dat ik, indien de algemeene beraadslaging te omstreeks vier uren niet mocht zijn afgeloopen, het voorstel zal doen om die hedenavond voort te zetten.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Mijnheer de Voorzitter, gevolg gevende aan uw verzoek treed ik zoo min mogelijk in bijzonderheden en zal slechts een paar punten behandelen reeds in dit algemeen debat besproken, wat bij de artikelen niet zou kunnen geschieden zonder buiten de orde te zijn.

Niet het minst de Minister heeft mij geleid tot het voeren van het woord. Zijne Excellentie besprak heden de onmogelijkheid eener herziening van de patentwet en de vrijstelling van het landbouwbedrijf. Ten aanzien van het eerste punt ben ik niet van dezelfde meening als de Minister, wel wat het laatste betreft. De motieven zal ik kortelijk aangeven, ook in verband met hetgeen verleden Vrijdag hier werd gezegd.

Past in het stel der directe belastingen, die wij reeds bezitten of bezig zijn te maken, eene patentbelasting? Kan deze daarin gemist worden, en moet, wanneer zij niet als speciale belasting gehandhaafd blijft, het landbouwbedrijf in *deze* bedrijfsbelasting worden opgenomen?

Welk is het beginsel, het doel eener patentbelasting? Het vergoeden aan de gemeenschap, den Staat, van een gedeelte der door haar gedane uitgaven die strekken om de uitoefening van het bedrijf mogelijk te maken, te bevorderen of door die uitoefening veroorzaakt worden.

De patentbelasting is ten opzichte der nijverheid wat de grondbelasting ten opzichte van den grond is. Hier toch ook wordt aan de gemeenschap vergoed hetgeen zij door tal van openbare werken, verkeerswegen, enz. ten bate van den grond heeft uitgegeven of nog ten koste legt, en waardoor de waarde van den bodem en diens productiviteit worden verhoogd.

Erkent ook de Regeering de billijkheid van het heffen van belasting voor door den Staat gepraesteerde diensten? De Minister geeft die billijkheid tot zekere hoogte toe, waar hij (*Handelingen* bladz. 1175) in antwoord op het betoog van den geachten afgevaardigde, den heer Farncombe Sanders, aanvoerdt, dat reeds bij de vermogensbelasting met al die bedoelde diensten — door de gemeenschap ook aan de nijverheid bewezen — rekening was gehouden. Maar de Minister wil klaarblijkelijk alleen iets weten van diensten die aan de zaak, het kapitaal, roerend of onroerend, zijn bewezen, niet ook die aan den persoon gepraesteerd, in casu ter bevordering van de uitoefening van het bedrijf.

Roept de Regeering thans eene algemeene inkomstenbelasting in het leven, dan moet zij een van beide doen: den grond en de nijverheid, het bedrijf, beide in die inkomstenbelasting treffende, de speciale lasten die op hen drukken, grondbelasting en patent, beide òf handhaven òf afschaffen; dan alleen verkrijgt hij gelijke behandeling.

Wat is nu reeds geschied? Bij de vermogensbelasting, de eerste helft der gesplitste inkomstenbelasting — altijd volgens het systeem der Regeering — zijn de inkomsten uit het kapitaal, roerend en onroerend, dus ook de grond getroffen.

Wat moet nog geschieden? Bij de bedrijfsbelasting, tweede helft der gesplitste inkomstenbelasting (ik druk hierop, omdat het woord bedrijfsbelasting veelal eene andere beteekenis heeft ook in door de Regeering overgelegde stukken, en wel die van patentbelasting, en daaruit verwarring kan ontstaan), behooren de inkomsten uit alle bedrijf, allen arbeid eveneens te worden getroffen.

Tot zoover is alles goed en kan zelfs spraak zijn van belasting van den arbeid in het landbouwbedrijf in eene algemeene inkomstenbelasting, zooals bijv. in Baden en Pruissen geschiedt, mits dan ook naast die inkomstenbelasting, al dan niet gesplitste, grondbelasting en patentbelasting beide blijven bestaan.

Maar terwijl de Regeering voor den grond de speciale belasting, de grondbelasting, laat bestaan, stelt zij vóór de patentbelasting, de evenknie der grondbelasting voor de nijverheid, *pur et simple* op te heffen. Daardoor komt de nijverheid in ongemotiveerde veel betere conditie dan de grond.

Heeft die opheffing desniettemin plaats, dan behoort het landbouwbedrijf in ieder geval niet in de bedrijfsbelasting

begrepen te worden, want anders geschiedt eene dubbele onbillijkheid, die leidt tot eene driedubbele belasting.

Dit heeft de Regeering te recht begrepen en daarom het landbouwbedrijf in deze bedrijfsbelasting uitgezonderd.

Toen ik in den loop der algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp met zooveel klem en zoo herhaaldelijk hoorde verzekeren, onder anderen door de geachte afgevaardigden de heeren Röell en van Houten, dat het beginsel onzer patentwet zoo verkeerd, zoo verouderd was, — slechts de geachte afgevaardigde uit Haarlem, de heer Farncombe Sanders, verdedigde het bij de bespreking van het bekende adres der Haarlemsche Kamer van koophandel — heb ik mij afgevraagd: zou inderdaad overal, ook in andere landen, daar zoo over worden gedacht?

En ziet, het gedrukte stuk n°. 7, waarin ons door den Minister een zeer prachtig overzicht van menige vreemde wetgeving op dit gebied wordt gegeven, verschafte mij terstond het gewenschte licht.

Aan de hand daarvan wijs ik kortsheidshalve slechts op enkele voorbeelden, als:

Baden; daar bestaat naast eene inkomstenbelasting, waarbij alle inkomsten uit bedrijf, ook die uit land- en boschbouw, zijn belast, eene bedrijfsbelasting, dat is eene *patent*belasting, waarin land- en boschbouw vrijgesteld zijn van patentbelasting.

Beieren heeft eveneens eene inkomstenbelasting van 19 Mei 1881, waarnaast eene bedrijfsbelasting, dat is patentbelasting, van 9 Mei 1881; ook in deze laatste zijn land- en boschbouw vrijgesteld.

Pruissen, dat in de allerlaatste jaren zijne belastingwetgeving heeft herzien, verbeterd en aangevuld, ook in de richting der directe belastingen, heeft naast eene algemeene inkomstenbelasting, vastgesteld bij de wet van 24 Juni 1891, waarin alle inkomsten worden getroffen, zoowel die uit kapitaal, roerend en onroerend, als uit iederen arbeid, bedrijf en beroep, eene afzonderlijke bedrijfsbelasting, Gewerbesteuer für die stehende Gewerbe, eene zuivere patentbelasting — eveneens bij de wet van 24 Juni 1891 vastgesteld — behalve voor het Wandelbetrieb; hiervoor geldt nog de wet van 27 Februari 1880.

Maar ook in die Gewerbesteuer, patentbelasting, is het landbouwbedrijf vrijgesteld.

Hetzelfde geschiedt in Frankrijk in de patentwet van 15 Juli 1880.

Waarom? Om de zooeven reeds door mij aangevoerde redenen; omdat de grond reeds voor de door de gemeenschap gepraesteerde diensten grondbelasting betaalt.

En zoolang dit geschiedt is het billijk dat ook van de nijverheid eene speciale patentbelasting wordt geheven.

Met die patentwetten van Baden, Beieren, Frankrijk en Pruissen, die alle van recente dagteekening zijn, (Baden 25 Augustus 1876—6 Mei 1892, Beieren 9 Mei 1881, Frankrijk 15 Juli 1880, Pruissen 24 Juni 1891) accepteer ik niet de exceptie, dat hier te lande geene goede patentwet zou te maken zijn.

Onze tegenwoordige patentwet moge slecht, verouderd zijn, thans vele gebreken hebben, ik zal haar niet verdedigen; maar hare vervanging door eene geheel nieuwe is niet onmogelijk, dat leert het buitenland.

De heeren Röell en van Houten hebben met vuur en overtuiging hare afschaffing gepleit in naam van de vrijheid van arbeid in elk bedrijf. Maar laten zij dan ook consequent zijn en de vrijheid van arbeid van het landbouwbedrijf, het oudste bedrijf, dat van de bewerking van den grond, niet uitsluiten. Of kan niet met evenveel recht, als door hen van ieder ander bedrijf gezegd wordt, dat door het patent gedrukt wordt, worden aangevoerd van de grondbelasting: gij, landbouwer groot of klein, wordt belet zelfs de eerste spade in den grond te steken of te laten steken, tenzij gij de grondbelasting betaalt?

Het hoofdbezwaar, ook der Regeering blijkens de gewisselde stukken, tegen de patentbelasting is, dat zij drukt ook waar geen winst, zelfs waar verlies is. Hedenmorgen heeft de Minister er ook nog met een woord op gewezen.

Waarom die grief met het oog op het beginsel der patentwet elken goeden grond mist is onder andere reeds door den geachten afgevaardigde uit Haarlem aangetoond.

Maar bovendien zou ik willen vragen: eilieve, Mijne Heeren, wat heeft de Regeering, wat heeft de heer Röell en zij die verder dat bezwaar breed uitmeten, ten vorigen jare bij het voorstellen en goedstemmen der vermogensbelasting gedaan? Hebben die allen zich toen angstvallig afgevraagd of er al dan niet winst werd behaald en welke? Neen; bij die belasting, in de oogen van de Regeering de eerste helft van eene *inkomsten*belasting, is niet als voorwaarde van belastbaarheid gesteld dat het kapitaal, roerend of onroerend, *rente*, *winst* zou afwerpen, maar ook dan wordt betaling geëischt, wanneer dat kapitaal renteloos blijft of in waarde vermindert, dus verlies lijdt.

Een tweede bezwaar tegen de patentwet was, dat zij de vrijheid van arbeid belemmert; het valt niet te ontkennen dat dit bezwaar tot zekere hoogte juist is. Maar is die belemmering meer dan noodig of wenschelijk? Hoe is het met den toestand der nijverheid hier te lande en elders gesteld onder vigueur der bestaande patentwetten? Wordt de nijverheid daardoor te zeer in hare vlucht belemmerd? Ik meen daarop zeer beslist een ontkennend antwoord te kunnen geven.

De voorspelling is misschien niet zoo geheel gewaagd, dat het verleenen van deze algeheele vrijheid hetzelfde gevolg zal hebben als zoo menige maatregel, die de vrijheid en het belang van de individueele leden der gemeenschap heette te bevorderen, maar waardoor juist eene gezonde ontwikkeling en vooruitgang werden tegengegaan.

Het derde bezwaar was de eenzijdige druk; van zoo menige belasting kan gezegd worden dat zij eenzijdig drukt; ook van de grondbelasting.

Maar, waarom het verbloemd? De schoen drukt elders.

De patentwet past niet in het kader van het vrijhandelsstelsel, en terwijl in andere landen, zooals Frankrijk en Pruissen, de patentwet gaandeweg verbeterd en door eene nieuwe vervangen is, moet zij hier voorgoed verdwijnen.

Daarom en daaruit is ook volkomen verklaarbaar de juichkreet, die de heer van Houten, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, verleden Vrijdag aanhief, toen hij zeide: »ik vind in het wetsontwerp, dat thans voor ons ligt, slechts ééne mooie bepaling, dat is het laatste: de afschaffing van de patentwet". Daar zit de reden en nergens anders. Maar, zou ik daarop weer willen antwoorden, laten wij voorzichtig zijn; het resultaat van die algeheele vrijheid voor de nijverheid zou wel een tegenovergesteld kunnen zijn, en de nationale arbeid zou op den duur in plaats van steun en voordeel, weleens niet dan nadeel van die algeheele vrijheid kunnen ondervinden.

Het valt intusschen niet te ontkennen, dat in het vrijhandelsstelsel ook de vrije nijverheid in engeren zin volkomen op hare plaats is.

Maar schaft dan ook de grondbelasting af.

Kan ik derhalve met de grondgedachte, afschaffing van de patentwet, *pur et simple*, want anders is het niet, reeds niet meegaan, na de uiting van den heer van Houten, zooeven door mij aangehaald, en dat »Als die (mooie bepaling) er niet in was, hij het wetsontwerp zeer zeker niet voteeren zou", zal het niemand verwonderen dat ik, die niet heb meegewerkt tot het tot stand komen der vermogensbelasting, mij met de geheele strekking van dit wetsontwerp niet ingenomen verklaar.

Maar bovendien zou ik meenen, dat zelfs hij, die de vermogensbelasting heeft goedgekeurd, na al hetgeen in deze algemeene beraadslagingen, vooral ook door de meeste sprekers der overzijde, is gezegd, zich niet gehouden behoeft te achten *deze* bedrijfsbelasting te steunen.

Zij zou moeten zijn het complement der vermogensbelasting; het blijkt dat hare aansluiting daaraan hoogst gebrekkig is.

Zij zou moeten zijn de grondslag voor de goede regeling van het gemeentelijk financiewezen; het blijkt ten duidelijkste en allen, voor- en tegenstanders, zijn het hierover volkomen eens, behalve de Minister, dat zij evenmin als de vermogensbelasting daartoe dienen kan.

64ste VERGADERING. — 30 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Zij legt nieuwen te zwaren druk op de middelklasse, en die druk is door wijziging van de personeele belasting niet weg te nemen.

Voegt daarbij tal van andere bezwaren, ook van technischen aard, en het zal niemand bevreemden, dat ik het in het algemeen belang niet wenschelijk acht, dat dit wetsontwerp, waarin aan de bovengenoemde principieele bezwaren niet door amendeering is te gemoet te komen, tot wet worde verheven.

De heer **Lambrechts**: Mijnheer de Voorzitter! Na de lange reeks van redevoeringen die over de voor ons liggende wetsvoordracht gehouden zijn en na hetgeen ik reeds bij verschillende gelegenheden en nog onlangs bij de beraadslaging over de vermogensbelasting omtrent eene te heffen belasting van het inkomen hier heb in het midden gebracht, wensch ik in geen uitvoerige beschouwingen over dit onderwerp te treden. Ik heb dan ook slechts het woord gevraagd om nog eens, doch ditmaal gansch kortelijk, mijne zienswijze ten deze mede te deelen en om rekenschap te geven van de stem die ik over het in behandeling zijnde wetsontwerp op bedrijfs- en andere inkomsten zal hebben uit te brengen.

Ik veroorloof mij, bij deze gelegenheid, een punt te memoreeren dat ik destijds de eer had aan de Kamer te onderwerpen. Hoe ik denk over eene belasting op het inkomen, op de rente, op het kapitaal, heb ik meermalen aan de Vergadering blootgelegd. »Dat de ingezetene behoort bij te dragen in de huishouding van den Staat, de kapitalist of renteheffer, evenals de grondbezttter en de industrieel, zal wel door niemand in twijfel worden getrokken". Zoo sprak ik bij de beraadslaging over de rentebelasting van den Minister Vissering, de klassenbelasting van den Minister Grobbée, de inkomstenbelasting van den heer Borgesius c. s., de vermogensbelasting van Minister Pierson. In beginsel, zoo zeide ik toen en zoo zeg ik nog ten huidigen dage, kan ik mij met eene belasting op het inkomen zeer goed vereenigen. Edoch, om mijne onverdeelde adhaesie te verwerven, behoort dusdanige belasting van dien aard te wezen, dat zij kan gezegd worden te zijn billijk en rechtvaardig. Zij moet de ingezetenen matig en zooveel mogelijk gelijkmatig drukken, en om aan deze voorwaarden te voldoen, zal zij, met terzijdestelling van de andere directe belastingen, als *eenige* directe belasting dienen geheven te worden.

Dat men bijdraagt in de kosten der algemeene huishouding in evenredigheid van zijn vermogen, ik herhaal het nog eens, is billijk en rechtvaardig. Ik kan mij daarom ook vereenigen met eene *algemeene inkomstenbelasting*, waarbij het door mij opgegeven en meermalen besproken denkbeeld kan worden verwezenlijkt. Zijne Excellentie de Minister Pierson dacht anders en gaf de voorkeur aan eene *gesplitste* belasting op het inkomen, bestaande in de reeds ingevoerde vermogensbelasting en de in behandeling zijnde bedrijfsbelasting, welke twee belastingen, volgens de uitdrukkelijke verklaring des Ministers, eene volledige belasting op het inkomen moeten vormen. Dat eene belasting, zooals die door de Regeering bedoeld (vermogens- en bedrijfsbelasting), aan den door mij gestelde voorwaarden niet voldoet, behoeft nauwelijks gezegd.

Het door mij gekoesterde en sinds jaren hier verkondigde denkbeeld, dat aanvankelijk nog maar weinig bijval vond, schijnt in onze dagen meer en meer veld te winnen. En geen wonder, Mijnheer de Voorzitter! Trouwens, twee groote bezwaren die, naar veler meening, de invoering van zoodanig stelsel in den weg stonden, zijn verdwenen. Immers de twee factoren, die bij eene algemeene inkomstenbelasting als door mij bedoeld, moeilijk zouden kunnen gemist worden, namelijk *eigen aangifte* en *progressie*, zijn reeds in onze wetgeving, bepaaldelijk bij de vermogensbelasting opgenomen en mede in de voor ons liggende wetsvoordracht neergeschreven.

Over laatstgenoemden factor een enkel woord ter adstructie. Tot hieraan kon worden gevraagd: hoe zult gij, als de andere directe belastingen worden afgeschaft, bij machte wezen om de meer gegoeden, de rijken, de millionairs naar behooren te treffen en hoe zal dan de fiscus aan het noodige geld komen? Dit kan thans geene vraag meer zijn, nu het beginsel der progressie in onze wetgeving is neergelegd. Men schrijve bij eene algemeene inkomstenbelasting eene rationeele, geleidelijke progressie voor en de moeilijkheid is opgelost.

Zoodanig stelsel, Mijnheer de Voorzitter, verdient verreweg de voorkeur boven dat, door de Regeering aangenomen. Zeker is het althans dat bij eene algemeene inkomstenbelasting als door mij aangeduid, men zich niet zou hebben te beklagen over die in het oog springende onbillijkheid, over de schreeuwende onrechtvaardigheid, die het stelsel der Regeering aankleeft, namelijk dat de een tweemaal, de ander maar éénmaal van zijne zaak heeft te betalen, dat met name de grondbezitters — die, zooals wij weten, eene nog altijd zware grondbelasting met opcenten hebben op te brengen en bovendien in de vermogensbelasting betrokken zijn geworden — niet zelden 9 pct. en meer van het inkomen aan belasting moeten missen, terwijl de effectenhouders en kapitalisten slechts 3 percent van het inkomen aan den fiscus behoeven af te staan. Op hoe velerlei wijzen en hoe zwaar eigenlijk de grondeigendom thans door belasting getroffen wordt, zal ik heden niet onderzoeken; ik verwijs dienaangaande naar mijne rede van 29 Juni 1892, waarin ik dit punt meer bijzonder heb in het licht gesteld.

Bij vorige gelegenheden, ook bij de beraadslaging over de vermogensbelasting, zeide ik! »Wanneer men niet tot de invoering eener algemeene inkomstenbelasting als door mij bedoeld wil overgaan en de grondbelasting tot geen prijs wil loslaten, dan is de zaak toch nog goed te regelen. Ik heb het reeds meermalen in deze Kamer gezegd. Men stelle slechts naast eene billijk verminderde grondbelasting, naast eene gewijzigde wet op het patent en naast eene verbeterde belasting op het personeel: eene deugdelijke *effectenbelasting*. Dat ware veel eenvoudiger, veel rationeeler, veel billijker en veel practischer dan wat ons door de tegenwoordige Regeering is voorgesteld en voorgespiegeld."

Ik bevind mij nog op hetzelfde standpunt, Mijnheer de Voorzitter, en ben van gevoelen dat ook dit door mij aangewezen en herhaaldelijk aangeprezen stelsel het door de tegenwoordige Regeering gehuldigde systeem overtreft. Dat stelsel vinden wij ook, in hoofdzaak althans, vermeld in het Voorloopig Verslag betreffende de onderhavige wetsvoordracht, alwaar wij op de eerste bladzijde lezen: »Rationeel ware geweest, naast de grondbelasting eene belasting te heffen van het vroeger ten onrechte onbelast gelaten kapitaal in portefeuille, en de patentwet om te werken tot eene billijke heffing van het kapitaal, in handel en nijverheid aangewend. Het geheele volksvermogen, hoe ook belegd, zou dan aan belasting zijn onderworpen, zonder dat, gelijk thans, eenzelfde belasting-object, de grond, bij herhaling zou zijn getroffen. De winsten en beloonigen uit arbeid voortvloeiende, had men vrij moeten laten. De opbrengst van deze drie belastingen zou buiten twijfel gebleven zijn beneden die welke van den grond-, de vermogens- en de bedrijfsbelasting gezamenlijk mag verwacht worden; doch in dit tekort ware te voorzien geweest door herziening in fiscalen zin van de invoerrechten, waaraan aanmerkelijk hoogere baten zouden zijn te ontleenen dan thans verkregen worden. Op die wijze zou een in beginsel logisch en billijk samenstel van belastingen geschapen zijn, veel minder drukkend voor de bevolking dan de thans door dezen Minister voorgedragen ontwerpen."

Ik zal, Mijnheer de Voorzitter, over dit onderwerp niet verder uitweiden, maar wensch — ter aanvulling van het ontbrekende — mij te bepalen tot verwijzing naar mijne rede over de vermogensbelasting, waarin ik mijne denkbeelden in zake de belastingen nader heb uiteengezet.

Welk votum zal ik over de onderhavige voordracht tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten uitbrengen? Wordt dit ontwerp tot wet verheven, dan vervalt de verouderde patentwet, dan zal de een ontlast,

de ander belast, de een minder, de ander meer gedrukt worden. De tijd zal leeren in hoeverre die hervorming is te bilijken en te rechtvaardigen.

Hoe het ook zij, één ding staat vast en dat is dat de *middelklasse* der bevolking — de kleine industrieelen, de winkeliers en neringdoenden — door den nieuwen maatregel zwaar zal getroffen worden, hetgeen ook reeds door andere leden hier is geconstateerd. Ik ben dan ook huiverig om mijne goedkeuring aan het wetsontwerp, zooals het daar ligt, te hechten.

Ik zeide ook reeds bij de openbare behandeling der vermogensbelasting: »Wijders is het met grond te vreezen, Mijnheer de Voorzitter, dat menigeen die bij aanneming der vermogensbelasting zwaar en zelfs op zeer onbillijke wijze getroffen wordt, later opnieuw zal worden gedrukt wegens het *beroep* of *bedrijf* dat hij uitoefent". Wanneer men, Mijnheer de Voorzitter, een weinig nadenkt, zal men tot het besef komen dat de destijds door mij gekoesterde vrees niet ongegrond was. Ik ben dan ook, ik herhaal het, huiverig om mijne stem vóór dit wetsontwerp uit te brengen, zoo alsnog geene essentieele verbeteringen daarin zullen gebracht worden.

Het doet mij leed, Mijnheer de Voorzitter, dat er leden in deze Vergadering aangetroffen worden, die, in strijd met het bij de behandeling der vermogensbelasting aangegane compromis, het ontwerp nog slechter en onaannemelijker zoeken te maken door den landbouw, als bedrijf, in de voorgestelde belasting, in de bedrijfsbelasting, te willen betrekken.

Dat de landbouw thans in grooten nood verkeert, kan door hen niet worden ontkend. Er zijn er zelfs onder hen die er rond voor uitkomen, ja volmondig erkennen dat het treurig met den landbouw gesteld is, doch het landbouwbedrijf niet onvoorwaardelijk van de onderhavige belasting vrijgesteld wenschten te zien en wel op grond dat de nood waarvan hier sprake is, slechts van *tijdelijken* aard zou zijn.

Ik zal de Kamer niet vermoeien met de opsomming van de reeks argumenten welke in de gewisselde stukken en in de dezer dagen hier gehouden redevoeringen bijgebracht zijn in het belang der bedoelde vrijstelling van den landbouw, die toch reeds bij het eerste gedeelte dezer gesplitste inkomstenbelasting, namelijk bij de vermogensbelasting, is getroffen en overigens door de grondbelasting en anderzins loodzwaar gedrukt wordt. Ik kan echter niet nalaten te dezer plaatse eene opmerking te maken, te weten dat, zoolang het vrijhandelsstelsel wordt gehandhaafd, zoolang geene beschermende rechten ten behoeve van den nationalen landbouw worden ingevoerd, er geen sprake kan zijn van werkelijke opbeuring, veel minder van bloei van dien landbouw en dat de tijdelijke nood, waarvan zekere leden dezer Vergadering gewaagd hebben, zal blijken te zijn veeleer een nood van *blijvenden* aard.

Ik vertrouw, Mijnheer de Voorzitter, dat de Regeering hare stelling ten opzichte van den vrijdom van het landbouwbedrijf niet zal prijs geven, maar beletten zal dat de door den landbouwer zoo zuur verdiende, ja, in het zweet des aanschijns verkregen penningen andermaal door den fiscus worden aangesproken en zich geen maatregel zal laten opdringen die, in menig geval, zou kunnen gezegd worden te zijn eene belasting op de armoede en de ellende.

Behalve de opgegeven reden dat de *middelstand* zwaar zal worden getroffen, is er eene tweede reden die mij ook eenigszins huiverig maakt om mede te werken tot het leggen van meerdere lasten op de natie. Blijkens het Voorloopig Verslag rees bij het afdeelingsonderzoek de vraag, wat zou moeten geschieden met het overschot, indien de hoofdsom der voorgestelde belasting de opbrengst van het patentrecht, hoofdsom en opcenten, mocht overtreffen. Het overschot, zoo zeide men, zou, in casu, onder andere kunnen dienen om minder goede belastingen af te schaffen of te verlagen, en ik zou er willen bijvoegen, Mijnheer de Voorzitter, om in uitzicht gestelde, doch niet gewenschte, niet gerechtvaardigde verzwaringen of verhoogingen van zekere belastingen of rechten achterwege te laten — een punt dat ik ook reeds bij de beraadslaging over de vermogensbelasting heb vermeend te moeten aanroeren en aan de bijzondere aandacht der Regeering te moeten onderwerpen. Ja, zoo hoorde het althans. Maar ik vrees, Mijnheer de Voorzitter, dat de overschotten van de nieuwe belastingwetten, voor een goed deel althans, zullen geofferd worden aan ijdelheid en waanzin, dat zij namelijk zullen verspild worden aan geenzins te rechtvaardigen opdrijvingen der budgetten van Oorlog en Marine, die, verre van ons ooit in staat te stellen om ons tegen een oppermachtigen vijand te verdedigen, zeer geschikt zijn voor het verslinden der millioenen van de belastingschuldigen om de nationale welvaart meer en meer te verhinderen, de algemeene armoede te bevorderen en tevens ontevredenheid onder het volk aan te kweeken en zoodoende ons vaderland allengs ten verderve tè voeren.

Anderen, die de voorgestelde bedrijfsbelasting als een complement der reeds ingevoerde vermogensbelasting beschouwen, mogen aan de bedrijfsbelasting onvoorwaardelijk hunne stem geven, — ik zal zoo meêgaande niet zijn, Mijnheer de Voorzitter, en het stemmen voor of tegen deze wetsvoordracht zal bij mij een punt van ernstige overweging uitmaken. Ik zal doen wat de wet des gewetens mij gebiedt en steeds het oog gevestigd houden op het welbegrepen belang der verschillende klassen van het mij dierbare Nederlandsche volk.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in zijne tweede redevoering de bezwaren, welke ik geopperd heb, trachten te weerleggen of althans zooveel mogelijk aan te toonen, dat die bezwaren niet groot waren.

» Ik erken — zoo zeide de Minister — ten deele uwe bezwaren, maar ten deele erken ik die niet. Het is waar, bij kleine vermogens, bijv. f 13 000, zal er slechts f 2 belasting te betalen zijn en dit is oorzaak dat aanvankelijk de evenredigheid niet volkomen juist is. Maar, dit komt ten deele hierdoor dat bij tarief A de opklimming eerst met f 50 en later met f 100 plaats heeft, terwijl bij tarief B de opklimming reeds dadelijk met f 100 begint."

Het is volkomen juist, dat zulks de oorzaak der onevenredigheid is, die echter, naar mijne bescheidene meening, volstrekt niet zoo onbelangrijk is als de Minister beweert en evenmin door eenig systeem verholpen kan worden, indien men althans niet tot een onmogelijk percentage, bijv. opklimmende met honderste percenten, wil vervallen

Ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat hetgeen door den Minister is aangevoerd, mij niet overtuigd heeft, dat er slechts sprake zou zijn van eene kleine anomalie. Wanneer Zijne Excellentie dan ook zijne aandacht zou willen schenken aan de gevolgen dier zoogenaamde geleidelijke opklimming, zal hij zeer zeker tot de overtuiging komen, dat het verschil inderdaad zeer groot is. Ik heb getracht die gevolgen in een vergelijkenden staat weer te geven, en, aangezien ik de Kamer niet met een groot aantal cijfers wil vermoeien, verzoek ik u, Mijnheer de Voorzitter, dien staat wel in de *Handelingen* te willen doen opnemen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor het door den heer Dobbelmann gevraagde verlof, om enkele cijfers in de *Handelingen* op te nemen, toe te staan.

Daartoe wordt besloten. (1)

---

(1) Zie deze cijfers achter dit Verslag.

De heer **Dobbelmann**: Ik dank de Kamer voor het verleende verlof en heb thans slechts enkele cijfers tot opheldering mede te deelen.

Het overzicht loopt over belastingsbedragen van f 850 tot f 1200, opklimmende met f 50 en vermogensbedragen van f 13 000—f 26 000, aangevuld met bedrijfs- en andere inkomsten, ter verkrijging van overeenstemmende getallen. En wat blijkt nu?

Dat bij een vermogen van f 21 000, met gemengde inkomsten van f 850—f 1100, betaald wordt f 13,75; bij een vermogen van f 22 000 met een inkomen van f 950—f 1150 in al die verschillende klassen f 15, en dat ten slotte bij een vermogen van f 23 000, met een inkomen van f 950—f 1200, f 16,25 verschuldigd is.

Nu heeft de Minister gezegd: ja, maar die verschillen zijn zoo heel groot niet en in ieder geval is het niet te vermijden. Maar ik wil toch vragen of een verschil van f 200—f 250, waarvoor eene gelijke belasting betaald wordt, geen groot onderscheid is. Er blijkt intusschen meer. Wanneer men den staat naziet, zal men zien, dat nu en dan hoogere bedragen uit gemengde inkomsten minder betalen dan lagere en dat de verhouding van 5 : 4, die de Minister aanvankelijk heeft aangenomen, bijna nimmer verkregen wordt. Integendeel gebeurt het meestal omgekeerd. Zoo is bijv. een inkomen van f 900 uit bedrijfs- en andere inkomsten belast met f 6, terwijl bij een gemengd inkomen van f 520 uit vermogen en f 380 uit bedrijf of anderszins slechts f 4 belasting betaald wordt.

Hier heeft men dan de verhouding van 2 : 3.

Ook ik acht het zeer wenschelijk, dat de slechte patentbelasting verwisseld worde tegen eene goede bedrijfsbelasting, maar dan moeten wij er ook *werkelijk* iets beters voor in de plaats stellen en nu meen ik, dat wij nog niet op den goeden weg zijn.

Reeds in mijne vorige rede heb ik gezegd, dat de samenkoppeling van de vermogens- en de bedrijfsbelasting daartoe een groote hinderpaal is, en ik geloof bovendien dat — indien het fiscale genie der administratie deze belasting een tijdlang heeft zien werken en overwogen heeft op welke wijze die meer productief te maken is — en dit toch zal altijd het streven zijn — deze wet aanleiding kan geven tot zeer vexatoire handelingen. Ik heb daarom gemeend dat een voorstel tot losmaking van beide belastingen gebiedend noodzakelijk is, en dit het eenige middel zal zijn om te komen tot een toestand waardoor handel en bedrijf en ook in vele gevallen het beroep minder zwaar zullen worden getroffen.

Ik moet er nog op wijzen, dat deze Minister met zijne welsprekendheid, zijne bonhomie en zijne gemoedelijke wijze van voorstellen er eene vermogensbelasting heeft weten door te halen, met een inderdaad vrij hoog belastingspercentage en nu zal de samenvoeging van beide belastingen oorzaak worden, dat ook het bedrijf veel te hoog wordt belast.

Wanneer men onder andere nagaat, dat, waar de Minister aanneemt, dat men 4°/₀ van zijn vermogen maakt, wat echter voor velen slechts $3^1/_2$, voor anderen 3°/₀ en voor sommigen nog minder is en hoezeer het belastingcijfer daardoor verandert, dan zal blijken dat f 1,25 per mille wordt bij eene opbrengst van 4 pct. = $3\frac{1}{2}$ bij $3^1/_2$ = 3,57 en bij 3 = 4,16 °/₀, terwijl f 2 per mille wordt bij 4°/₀ = 5; bij $3^1/_2$ = 5,71 en bij 3 = 6,66°/₀, pro rata verminderd door de onbelastbare f 10 000.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd, dat over het algemeen te veel uit het oog verloren wordt de ondernemingsrisico; en ik geloof, dat dit volkomen juist is. In het algemeen wordt veel te weinig rekening gehouden met de risico waaraan het kapitaal is blootgesteld. Maar juist daarom komt het mij voor, dat de vereeniging van de bedrijfs- met de vermogensbelasting, waardoor boven de f 200 000 het percentage in één sprong tot 3,2 verhoogd wordt, veel aanzienlijker en bezwarender blijkt te zijn voor handel en industrie dan billijk is.

De Minister heeft hierop slechts ter loops geantwoord en gezegd, dat het niet meer dan billijk was dat bij een groot vermogen met andere inkomsten daarbij, de laatste zwaarder belast worden. In het Verslag is er op gewezen, dat hier eigenlijk eene drievoudige progressie bestaat. En dit is ook zoo; men heeft vooreerst de progressie in de vermogensbelasting, vervolgens die in de bedrijfsbelasting en ten slotte eene nieuwe, wanneer het vermogen stijgt boven f 200 000.

Nu geloof ik door een enkel voorbeeld te kunnen aantoonen, hoe zwaar en drukkend in zekere omstandigheden juist die samenkoppeling werken kan.

Ik stel mij derhalve voor eene zaak met 3 personen en neem aan dat A daarin brengt f 250 000, B en C ieder f 50 000. Wat zal nu het belastingbedrag zijn, dat in die zaak betaald moet worden?

A zal in de vermogensbelasting betalen f 337,50, B en C elk f 50, te zamen f 437,50. Gesteld, dat de zaak eene winst afwerpt van f 30 000, welke natuurlijk gelijk verdeeld wordt onder de drie compagnons.

Ik stel op den voorgrond, dat ieder gecrediteerd is voor 4 pct. van zijn vermogen en dus bij de verdere berekening van het percentage van het kapitaal buiten beschouwing kan worden gelaten.

Hoe is nu ten slotte de uitkomst? A betaalt van f 10 000 uit het bedrijf verkregen f 313,60, B en C betalen elk f 205,60 dus in die zaak zal betaald worden f 1162,30. Wat zullen hiervan nu de gevolgen zijn? Natuurlijk zal de groote geldschieter met het oog op de ondernemingsrisico zeggen: het is niet billijk, dat ik minder rente maakt dan gij; gij betaalt elk f 50 en krijgt 4°/₀; ik krijg ook slechts 4°/₀ maar moet f 337,50 missen. Het gevolg zal zijn dat de algeheele belasting zal drukken op de zaak, en dat de twee deelnemers B en C van hunne verdiensten zullen moeten betalen een gedeelte der progressie van f 250 000 en van de 3,20 °/₀ der bedrijfsbelasting van A, dus een gemiddeld percentage van 3,92. Mogen wij de industrie met zoodanige kolossale belasting treffen? Deze vraag verdient alleszins overweging, en ik meen dat er in de tegenwoordige omstandigheden — ik beweerde het reeds in mijne eerste rede — inderdaad geen aanleiding voor is. Ik zal daarom heden of morgen een amendement indienen om de bedrijfsbelasting onafhankelijk te maken van de vermogensbelasting met een gewijzigd percentage.

De heer **Poelman**: Aanvankelijk was het mijn voornemen mijne bezwaren tegen dit wetsontwerp voor mij te houden; maar de overweging dat zwijgen gelijk zou staan met instemming, terwijl ik weinig genegen ben mijne stem aan deze voordracht te geven, heeft er mij toe geleid kortelijk mijne bezwaren kenbaar te maken.

Dat bij mij niet veel sympathie kan bestaan voor eene belastingwet, waarbij niet in toepassing is gebracht het beginsel der sociale politiek, behoef ik niet te zeggen. Met alle bescheidenheid herinner ik dat ik mij in deze Kamer als voorstander van die politiek heb geïntroduceerd. Op dat standpunt ben ik steeds gebleven; van den aanvang af heb ik als mijne meening uitgesproken dat elke maatregel van wetgeving en van Staatsbestuur dienstbaar moet worden gemaakt aan de oplossing van het sociaal vraagstuk, liever gezegd, tot betere verdeeling van den nationalen rijkdom, het nationaal inkomen; van uit dat standpunt heb ik de wet aangaande de vermogensbelasting beoordeeld, en omdat ik in die wet vond het begin en het beginsel dat, uitgezet en uitgebreid, kon leiden tot eene enkelvoudige en eenige inkomstenbelasting, heb ik mij over allerlei consideratiën heengezet en voor de wet gestemd.

Ik wensch het onderwerpelijk voorstel van hetzelfde standpunt te beoordeelen en te waardeeren. De redenen die mij tot voorstander der sociale politiek hebben gemaakt bestaan alsnog; zelfs is een daarvan veeleer versterkt dan verzwakt door den loop der omstandigheden. Zij ligt in de overtuiging dat het noodig is door gepaste maatregelen van wetgeving bij te dragen tot eene geleidelijke oplossing der bestaande spanning in de maatschappij, opdat zij

behoed moge worden voor den schok eener gewelddadige uitbarsting.

Aangezien ik zelf in den loop van het debat meer dan eens zal moeten argumenteeren op feiten en verschijnselen, aan den algemeenen toestand des lands ontleend, wil ik hier onmiddellijk door een drietal opmerkingen mij vrijwaren tegen het verwijt, vroeger tot mij gericht, van daardoor te treden op verboden terrein en eene onrechtvaardige poging te ondernemen, om door intimidatie pressie uit te oefenen op de overtuiging mijner ambtgenooten.

Zoolang de Kamer niet is eene vergadering van onmondigen, die zich laat leiden, is het, mijns inziens, eene beleediging, om een harer leden te verdenken van eenigen toeleg om, waardoor dan ook, pressie uit te oefenen op de stemmen zijner ambtgenooten.

Ik meen voorts, dat, zoolang er nog onderscheid bestaat tusschen intimideeren en effaroucheeren — het laatste woord in den medium-vorm gebezigd — niemand het recht heeft eenigen indruk, ontvangen door eenige voorstellen, toe te schrijven aan eene bepaalde bedoeling om dergelijken indruk te verwekken. Ik ben eindelijk van oordeel, dat, zoo lang de natie er niet is om de Kamer, maar deze om de natie, ieder onzer het recht heeft te argumenteeren op feiten en verschijnselen, aan den algemeenen toestand ontleend.

Die algemeene toestand heeft mij geleid tot de overtuiging dat het noodzakelijk is, elken maatregel van wetgeving dienstbaar te maken aan de oplossing der spanning welke er bestaat; en die algemeene toestand is er in den laatsten tijd niet op verbeterd, maar verergerd. Ik meen te mogen constateeren, dat de voorboden van den dreigenden schok reeds ten tooneele der handeling verschenen zijn.

Ik kan die bewering staven door de opmerking, dat de Regeering genoodzaakt is geweest, de politiemacht te versterken en een beroep te doen op de militaire macht om de orde en de rust te handhaven. . . . .

De **Voorzitter**: Ik kan met den besten wil den geachten spreker niet toestaan, op dezen weg voort te gaan. Feiten welke hij aanhaalt, kunnen als bezwaren tegen dit wetsontwerp worden aangevoerd, als zij daarmede in verband staan; maar de beschouwingen welke de geachte spreker nu levert, kunnen, zelfs in den ruimst mogelijken zin opgenomen, met het wetsontwerp niet in verband gebracht worden.

De heer **Poelman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal daarover verder zwijgen, en als tweede reden aanvoeren voor het handhaven van mijn standpunt van sociale politiek, ook met toepassing op 's lands wetgeving, volgens mijne overtuiging, er geen strijd bestaat tusschen het beginsel der sociale politiek en dat van het draagvermogen, maar dat beide met elkaar samengaan en overeenstemmen.

Ik meen, dat er geen bezwaar in bestaat, dit doel voor oogen te houden en te gelijker tijd zich een regel te stellen, langs welken dat doel te bereiken is.

Ik ben bepaaldelijk van meening, dat het streven naar dat doel, hetwelk de sociale politiek zich voorstelt, den wetgever vanzelf zal vrijwaren tegen elke afwijking van den regel van belastingheffing naar draagvermogen. Het is hier de plaats niet theorieën te bespreken en te behandelen. De Minister is meer bevoegd en gerechtigd dan iemand ter wereld tot zulk eene excursie, maar hij heeft zich daarvan onthouden. Ik voor mij zou zeer zeker geen blijk van goede manieren geven, door dat voorbeeld niet te volgen.

Ik voer dus enkel en alleen aan wat ik in dit wetsontwerp in strijd vind met het doel der sociale politiek en met het beginsel van belastingheffing naar het draagvermogen. Ze zijn niet meer dan drie in getal, en ik zal ze in korte woorden samenvatten.

Ik erken ten volle dat deze wet ontheffing van den minderen man op het oog heeft. De intrekking der patentwet maakt een einde aan iets wat ik zou noemen een oud onrecht den arbeid aangedaan.

Maar daar staat tegenover, dat deze wet door vrijstelling van alle bedrijven, die een rechtstreeksch inkomen trekken uit den bodem, een nieuw privilege, dus een nieuw onrecht schept.

Ik erken ten volle dat de vrijstelling van een vermogen van minder dan f 650 van alle belasting, die door deze wet zal worden gevraagd van de ingezetenen, in verband met de intrekking van de patentwet, eene weldaad is voor menig minderen man, eene ontheffing van den kleinen handel en van de kleine nijverheid, maar daartegenover stel ik, dat de belasting, die om zoo te zeggen van het proletariaat van den kleinen handel en van de kleine nijverheid wordt weggenomen, geschoven wordt op de gansche reeks van die personen, die hun inkomen niet trekken uit bedrijf, maar die een vast inkomen genieten, hetzij ze dat trekken in dienst van den Staat, van de Kerk, van de school, van de gemeente, of van eenig particulier persoon, van al degenen die ik, misschien ten onrechte, in het door mij voorgestelde amendement heb begrepen onder den titel van ambtenaren.

Ik erken dat deze wet bij de bepaling van de belastbare draagkracht van inkomsten uit arbeid tegenover inkomsten uit vermogens nog milder is dan de meeste gemeenteverordeningen betreffende den hoofdelijken omslag, met progressieve schaal, want terwijl bij de gemeenten in den regel de verhouding van het inkomen uit arbeid tot dat uit vermogen staat als 3 : 4, staat die in deze wet als 3,1 : 5. Doch ik stel daartegenover, en ik blijf die bewering, ook na hetgeen de Minister dezen morgen in het licht stelde, volhouden, met het oog juist op de talrijke klasse van personen, die door deze belasting getroffen zal worden en tot nogtoe buiten de patentwet viel, dat door deze wet toch een betrekkelijk zwaarder last wordt gelegd op den middelstand dan op de hoogere vermogensorde.

Ik weet dat eene ernstige poging om deze wet te voeren in het spoor waarin ik zou wenschen dat zij zich ging bewegen, geheel vruchteloos zou zijn. Zij zou afstuiten, eendeels op den inwil der Kamer, anderdeels op verzet van den Minister, die met zoovele woorden heeft verklaard, dat hij van dit stelsel van politiek bij de belastingheffing niets wil weten, en anderdeels ook om de noodzakelijke verbinding van deze wet met de vermogensbelasting. Dit neemt echter niet weg, dat ik van mijn kant eenige poging wil aanwenden om enkele bepalingen van deze wet, die naar mijne meening te ver afwijken van het beginsel van rechtvaardigheid, eenigszins te wijzigen. En het is dit doel dat ik heb beoogd bij de indiening der amendementen, welke ik de eer heb gehad aan de Kamer voor te stellen.

Dat ik van het lot van deze amendementen mijne stem over de wet afhankelijk zal maken, wil ik niet verklaren. Maar wanneer zij, hetgeen niet denkbaar is, door de Kamer mochten worden aangenomen, ook dan nog zou er bij mij weinig lust bestaan om mijne stem te geven aan eene wet, die strekt tot bevestiging van eene belastingheffing waarbij geen voldoende rekening wordt gehouden met het doel der sociale politiek.

Aangezien ik noch aan deze, noch aan de wet betreffende de vermogensbelasting een bijzonder langdurig bestaan toeken, met het oog op de waarschijnlijke ontwikkeling der politieke omstandigheden, daarom zou ik eene verwerping van dit wetsontwerp geenszins voor eene ramp houden; des te minder omdat de Minister bij zijn antwoord op de interpellatie van den heer van Karnebeek, met zooveel woorden gezegd heeft, dat de bestendiging van de wet betreffende de vermogensbelasting voor enkele jaren naast het patentrecht niet bijzonder veel misstand oplevert, niet zooveel dat om die reden althans een uitstel van de ingevoerde vermogensbelasting wenschelijk zou zijn. Of dan de Kamer zedelijk verplicht is om deze inkomstenbelasting te aanvaarden?

Daar is hier gesproken van een vergelijk, waarin deze wet betrokken zou zijn. Ik heb te vergeefs gezocht naar dat geheimzinnig compromis, en mij afgevraagd wat de inhoud daarvan was, en tusschen wie en wie dat dan wel zou zijn gesloten.

64ste VERGADERING. — 30 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Was het een vergelijk tusschen de Kamer en de Regeering, waarbij de eerste zich verbond om na aanneming der vermogensbelasting, ook de inkomstenbelasting, zooals die door den Minister zou worden voorgedragen, hetzij geamendeerd of niet, aan te nemen?

Ik geloof niet dat er sprake kan zijn van zulken vrijwilligen afstand door de Kamer van hare rechten, van zulke gedweeë volgzaamheid van de Kamer om het eene fragment van eene belasting-wetgeving na het andere aan te nemen en goed te keuren. Is het dan een vergelijk tusschen de verschillende partijen in de Kamer om deze belastingwet te behandelen en af te doen, eer de kieswet aan de orde kon komen?

Indien dat de inhoud is van het vergelijk, dan heeft de macht, die de werkzaamheden der Kamer regelt, met juistheid gemanoeuvreerd. Daar is door den heer Bahlmann eene gedachte uitgesproken, die nog verder gaat: de gedachte om niet alleen deze, maar ook eene aanstaande, nieuwe wet betreffende de personeele belasting en nog andere financieele voorstellen van den Minister in behandeling te nemen, eer dat de kieswet aan de orde zou komen.

Als een tegenslag tegen die gedachte waag ik het eene andere gedachte uit te spreken: de gedachte der wenschelijkheid om de beraadslaging over dit onderwerp te verdagen, totdat de behandeling der kieswet zou afgeloopen zijn. Ik waag het niet alleen die gedachte uit te spreken, ik waag het ook haar te kleeden in den vorm van een bepaald voorstel, en aan de Kamer aan te bieden eene motie van orde van den volgenden inhoud:

» De Kamer, van oordeel dat de regeling van het kiesrecht door niets vertraagd mag worden, verdaagt de beraadslaging over het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, totdat de kieswetten zullen zijn afgehandeld, en gaat over tot de orde van den dag."

Wanneer deze motie eenigen steun en goedkeuring vindt, ben ik bereid om de motieven daarvoor breeder in het licht te stellen.

De **Voorzitter**: Ik ben zoo vrij den geachten spreker te doen opmerken dat het oogenblik om dergelijke motie voor te stellen, naar mijn inzien daar was, toen besloten werd tot behandeling van het ontwerp waarmede wij ons thans bezighouden; maar dat het, naar mijne overtuiging — zonder dat ik mij natuurlijk veroorloof over de motie zelve een enkel woord te zeggen — een antecedent van zeer bedenkelijken aard zou zijn, wanneer men na vijf dagen gedebatteerd te hebben over een onderwerp als dit, alsdan aankwam met eene dilatoire exceptie, zooals in *deze* motie is vervat.

De *motie* van den heer Poelman wordt ondersteund door de heeren Gerritsen, Keuchenius, Seret, Heemskerk en van de Velde, en komt mitsdien in beraadslaging.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen de beraadslaging over de motie te gelijk te doen houden met de algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Poelman**: Mijnheer de Voorzitter! De motie die ik de eer had aan de Kamer voor te stellen, berust op drie gedachten.

Vooreerst op deze, dat de kieswet, de regeling van het kiesrecht, den voorrang verdient in gewicht, boven dit belastingontwerp op bedrijf en andere inkomsten.

In de tweede plaats op deze, dat de behandeling der kieswet niet vertraagd mag worden door de behandeling van dit belastingontwerp, en ten derde hierop dat, indien de behandeling van dit belastingontwerp wordt voortgezet, de behandeling der kieswet zeer zeker vertraging zal ondergaan.

Ik behoef zonder twijfel niet te zeggen, dat de kieswet in gewicht dit wetsontwerp overtreft. Zij overtreft die niet alleen in werkelijkheid maar ook in denkbeeldige en speculatieve waarde.

De werkelijke waarde van de belastingwet komt neder op eene wijziging die er door gebracht zal worden in de oeconomische verhouding tusschen verscheidene ingezetenen in den lande.

De werkelijke waarde van de kieswet, gelijk die is ingediend, komt neder op gelijkstelling van de werkelijkheid met het beschreven recht, want zij zal een einde maken aan de grondwettige fictie dat de Vertegenwoordiging, die is gekozen door ééne enkele klasse van ingezetenen, werkelijk de vertegenwoordiging der natie zou zijn.

Zij overtreft ook in denkbeeldige waarde de andere, omdat men mijns inziens het volk onrecht aandoet, door het te doen voorkomen als of dat meer gehecht zou zijn aan een belastingbiljet, dan aan een kiesbiljet.

Zij overtreft ook in speculatieven zin de andere, omdat het volk verstand genoeg heeft om te weten dat juist op den duur van de kieswet het belastingbiljet zal afhangen.

Daarom ben ik van oordeel, dat uitstel der behandeling van de kieswet zooveel mogelijk moet voorkomen worden, ook ter wille van het prestige der Kamer in den lande.

De bekende phrase van de Troonrede van 1891, waarbij de wettelijke regeling van het kiesrecht werd verklaard te zijn de noodzakelijke voorwaarde van blijvende verbetering, is door velen in deze Kamer niet vergeten, en zeer zeker door het land onthouden; daar wacht men met belangstelling op dat kiesrecht, dat reeds voor $1^1/_2$ jaar was toegezegd, daar wacht men met ongeduld op die behandeling van de kieswet, die reeds voor bijna 9 maanden bij de Kamer is ingekomen en daar geeft uitstel van behandeling van deze wet aanleiding tot allerlei gedachten, tot bedenkingen zelfs, die niet eervol voor de Kamer zijn.

De **Voorzitter**: Ik ben zoo vrij den geachten spreker op te merken dat van uitstel vanwege de Kamer van de behandeling van de kieswet geenerlei sprake kan zijn. Deze wet is op het oogenblik niet in staat van wijzen en het gevolg van de aanneming van de motie van den geachten afgevaardigde zou zijn, dat de Kamer uiteenging zonder voorshands verdere werkzaamheden te kunnen verrichten. Ik meen den geachten afgevaardigde er aan te moeten herinneren, dat het Eindverslag op de wet betreffende het kiesrecht nog niet is uitgebracht.

De heer **Poelman**: Ik ben volkomen bewust van de beteekenis van deze bedenking, maar ik weet ook dat zij minder zwaar weegt dan zij schijnt te wegen. Ik weet het dat de kieswet nog niet in staat van wijzen is, maar ik meen ook dat voortzetting van de behandeling van de wet op de inkomstenbelasting het tijdstip zal moeten vertragen waarop die wet in dezen toestand zal komen te verkeeren. Ik ben van oordeel, dat het voortzetten van de behandeling van deze wet der Commissie van Rapporteurs over de kieswet werkelijk in hare werkzaamheden eenigermate zal moeten belemmeren en ik ben tevens van meening, dat de Kamer, na eenige weken te hebben besteed aan de behandeling van deze financieele wet, weinig lust zal hebben om zich neder te zetten tot behandeling van de kieswet. Het is om deze reden, dat ik er op wijs hoe verdaging van de beraadslaging van deze wet kan strekken tot bespoediging van de behandeling der kieswet.

Ik heb het voordeel van mij te kunnen beroepen op een antecedent hier door de Kamer zelve ten aanzien van een wet gesteld. Ik bedoel het antecedent ten aanzien van de legerwet van den heer Bergansius in de Meimaand van het jaar 1891. Aan die wet was zorg besteed, zeer zeker niet minder dan aan deze wet. Men moge met het beginsel daarvan instemmen of men moge het verwerpen, die wet had aanspraak op den naam van een meesterstuk uit een enkel blok gehouwen. Die wet regelde een aangelegenheid van niet minder belang dan deze wet betreffende de inkomstenbelasting. Toch heeft de Kamer in Mei het voorstel van den heer van der Feltz verworpen, om na het

Pinkster-reces terug te keeren, om die wet, die reeds ver gevorderd was, ook eindelijk tot afdoening te brengen. De Kamer heeft dit gedaan om redenen waarvan ik de bedoeling aan haar zelve overlaat; ik beroep mij alleen op het antecedent als op een voorbeeld voor hetgeen ik thans aan de Kamer de eer heb gehad voor te stellen.

De heer **Pierson,** *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof in den geest der Kamer te handelen, wanneer ik slechts kortelijk antwoord op datgene wat door de vier laatste sprekers gezegd is. En dan wensch ik te beginnen met datgene wat de verste strekking heeft, en dat is zeker het gesprokene door den heer Poelman. Zijne motie heeft inderdaad eene zeer verre strekking, want die is niet meer of minder dan om de behandeling van dit wetsontwerp tot eene verre toekomst te verschuiven.

Gelijk reeds door u, Mijnheer de Voorzitter, is aangemerkt, ware het moment om dit denkbeeld te bespreken geweest, toen door u werd voorgesteld om het wetsontwerp in behandeling te nemen.

Eenige leden: Hij was er toen niet.

De heer **van Kerkwijk:** Hij is er bijna nooit. Hij is dikwijls afwezig.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Was de geachte afgevaardigde bij die gelegenheid niet aanwezig, dan vervalt natuurlijk mijne opmerking en neem ik haar terug. Wat hiervan echter zij, de Regeering zou zich bezwaarlijk met het voorstel kunnen vereenigen en zij gelooft dat het wenschelijk is om zonder oponthoud met de behandeling van dit wetsontwerp voort te gaan.

Ik wensch niet in herhalingen te vervallen en zal mij daarom zeer beperken bij de bespreking van de verdere punten.

De opmerking was gemaakt dat de middelstand te zwaar werd gedrukt door de invoering van deze wet; ik heb daartegenover gesteld, wat ik daartegenover te stellen had en thans wordt eenvoudig de opmerking herhaald, zonder dat de argumenten, door mij aangevoerd, zijn ontzenuwd. De cijfers, die ik heb medegedeeld en die geput waren uit het wetsontwerp en uit de oude patentwet, waren, dunkt mij, welsprekend genoeg en ik heb niets gehoord wat mij tot een ander inzicht kon brengen. Wel is opgemerkt, dat er personen zijn, die niet aan de patentbelasting zijn onderworpen en thans in de bedrijfsbelasting vallen, maar er kan moeilijk gezegd worden dat dit een druk is, die op den middelstand wordt gelegd; het is eenvoudig het niet handhaven van eenige vrijstellingen.

Thans kom ik tot de opmerkingen van den heer Ruys van Beerenbroek. Ik ben daarover wel eenigszins verbaasd. Toen de motie van den heer van Karnebeek hier aan de orde was, meende ik bij den geachten afgevaardigde uit Roermond een zekeren afkeer te bespeuren van het denkbeeld dat de vermogensbelasting in werking zou treden en niet de bedrijfsbelasting daarnevens; en thans heb ik van hem verstaan, dat hij de oude patentwet liever zou willen behouden, maar verbeterd, een weinig opgeknapt, zoodat het samengaan van de vermogensbelasting en de patentwet hem niet meer schijnt te hinderen.

Ik weet nauwelijks, Mijnheer de Voorzitter, hoe ik in beknopten vorm de verdere opmerkingen van den heer Ruys van Beerenbroek zou kunnen rescontreeren. Moet ik in eene beoordeeling treden van de Pruissische, Beiersche en de Badensche Gewerbe-ordnungen en de gronden blootleggen waarom het niet wenschelijk zou zijn om deze hier in te voeren? Ik heb dat in geschrifte gedaan ten aanzien van sommige buitenlandsche regelingen, maar ik geloof dat het ons te ver zou leiden, om al die wetten een voor een aan eene kritiek te onderwerpen en na te gaan of zij voor Nederlandsche toestanden zouden passen. Begrijp ik het door den geachten afgevaardigde gewenschte stelsel wel, dan ziet hij in de patentbelasting een tegenhangster der grondbelasting; maar, indien voor dergelijke beschouwing grond bestaat, dan wensch ik toch te vragen, of dan niet het wetsontwerp op de bedrijfsbelasting, desnoods gewijzigd, maar wat het beginsel betreft onveranderd, in hem een voorstander moet vinden? Wat is het object van de grondbelasting? De netto pachtwaarde. En wat is de bedoeling te treffen bij dit wetsontwerp? Niets anders dan de werkelijke inkomsten, niet de vermoedelijke. Overigens komt het mij voor dat voor een parallelisme als door hem is voorgedragen, niet zooveel reden bestaat als hij meent.

Omtrent het vrijhandelstelsel treed ik niet in bijzonderheden; het heeft met deze zaak niets uit te staan. Ik meen dat de patentwet zoowel als de bedrijfsbelasting evengoed in het vrijhandelstelsel als in het protectionisme past. Tusschen deze belastingen en de handelspolitiek bestaat geenerlei verband.

Hiermede heb ik tevens beantwoord de opmerkingen van den geachten afgevaardigde uit Sittard, den heer Lambrechts, die ongeveer gelijksoortige bezwaren tegen het ontwerp aanvoerde als reeds door andere sprekers zijn in het midden gebracht.

Ten slotte nog een enkel woord naar aanleiding van het gesprokene door den heer Dobbelmann.

Ik heb reeds ten volle erkend dat er ten aanzien van het tarief kleine anomaliën bestaan, en ik ben bereid deze desverlangd weg te nemen.

Doch ik meen dat een uitvoerig debat daarover te houden, thans vrij onnoodig is, omdat dit met veel meer vrucht kan geschieden bij de behandeling van het tarief zelf, wanneer amendementen worden ingediend en stelsel tegenover stelsel wordt geplaatst.

De heer **Veegens:** Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts om de stem te motiveeren, die ik zal uitbrengen over het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Veendam.

Naar mijne meening komt deze motie te laat of te vroeg. Zij komt te laat, omdat de algemeene beraadslaging over de bedrijfsbelasting, tegen het aan de orde stellen waarvan die geachte afgevaardigde zich niet heeft verzet, ten einde spoedt en wij op het punt staan tot de behandeling der artikelen over te gaan. Voor een voorstel in dezen geest ware het oogenblik daar geweest, toen werd voorgesteld de bedrijfsbelasting aan de orde te stellen.

Aan den anderen kant komt de motie te vroeg, omdat de kiesrecht-ontwerpen nog niet in staat van wijzen zijn, hetgeen echter zeker spoedig het geval zal wezen. Wij kunnen binnenkort van de Commissie van Rapporteurs het Verslag daarover verwachten. Wanneer dit in onze handen is, zal de Kamer die belangrijke voordrachten aan de orde kunnen stellen. Ik twijfel niet of zij zal dit doen met den meest mogelijken spoed; aan een voorstel daartoe, dat ik van u, Mijnheer de Voorzitter, verwacht, zal ik zeer zeker mijne stem geven.

In afwachting daarvan zal ik thans mijne stem uitbrengen tegen de motie, door den geachten afgevaardigde uit Veendam voorgesteld.

De heer **Poelman:** Een kort woord slechts naar aanleiding van de opmerking van den heer Veegens, dat mijne motie te laat is gekomen.

Daartegen wensch ik aan te voeren dat juist de gang van het debat bij deze algemeene beschouwingen over de bedrijfsbelasting, mij den indruk heeft gegeven dat de behandeling van dit ontwerp nog eenige weken in beslag zal nemen en alzoo den werktijd der Kamer, beschikbaar voor de behandeling der kieswetten, aanmerkelijk zal inkorten.

Tegenover de bewering dat de motie te vroeg komt, meen ik te mogen stellen het antecedent van het staken der beraadslaging over de wet van den Minister Bergansius. Voorts meen ik nog op een punt te mogen wijzen. Terwijl het besluit der Kamer over de wet-Bergansius zoo goed was als een doodvonnis, bedoelt mijn voorstel geenszins de bedrijfsbelasting te ecarteeren. Ik behoor niet tot hen

die van oordeel zijn dat de Kamer niet bevoegd zoude zijn, zoolang het kiesrecht niet is geregeld, tot het nemen van die maatregelen, welke naar haar oordeel in het belang des lands noodig zijn. Nochtans met het oog op de stemming van de groote meerderheid in de Kamer, heb ik de eer mijne motie in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar de heer Poelman verklaart zijne motie in te trekken, maakt zij verder geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig art. 69 van het Reglement heb ik de eer aan de Kamer voor te stellen, de behandeling van de onderdeelen van art. 1 te splitsen, en alzoo achtereenvolgens de verschillende alinea's, aangeduid door letters, in behandeling te brengen.

Beraadslaging over ART. 1, luidende:

»Onder een naam van belasting op »bedrijfs- en andere inkomsten" wordt eene directe belasting geheven:

a. van ieder die binnen het Rijk woont of die zich in den loop van het jaar binnen het Rijk metterwoon vestigt;

b. van hier te lande gevestigde naamlooze vennootschappen, commanditaire vennootschappen op aandeelen, coöperatieve of andere vereenigingen en onderlinge verzekeringmaatschappijen.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een door den heer van Karnebeek, om letter *b* te lezen:

»van hier te lande gevestigde naamlooze vennootschappen en commanditaire vennootschappen op aandeelen en van hier te lande gevestigde coöperatieve of andere vereenigingen en onderlinge verzekeringmaatschappijen, wier werkkring zich niet bepaalt tot hare leden.",

2°. een van de heeren Kerdijk, Levy en Veegens, om in letter *b* in plaats van de woorden: »coöperatieve of andere vereenigingen en onderlinge verzekeringmaatschappijen", te lezen: »coöperatieve vereenigingen, voor zooveel haar werkkring zich tot derden uitstrekt, andere vereenigingen en onderlinge verzekeringmaatschappijen".

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Mijn amendement is een principieel amendement en, als zoodanig, wensch ik de eer te hebben het bij de Kamer in te leiden. Het bemoeit zich o. a. niet met de quaestie van meer of minder sympathie of antipathie ten opzichte der coöperatieve vereenigingen. Hoewel ik voor mij zeker geene antipathie tegen die vereenigingen koester, sta ik er toch persoonlijk geheel buiten, en het amendement, dat ik mij veroorloof aan de Kamer voor te stellen, rust op een geheel objectieven grondslag.

Het doel van mijn amendement is om uit de wet te lichten de hier te lande gevestigde coöperatieve en andere vereenigingen en onderlinge verzekeringmaatschappijen, welker werkkring zich bepaalt tot hare leden, maar die zelfde vereenigingen onder de belastingschuldigen te laten blijven, wanneer zij haar werkkring uitstrekken buiten hare leden.

Mocht mijn amendement worden aangenomen, dan, Mijnheer de Voorzitter, — ik wil er dit al dadelijk bijvoegen — zou het mijn voornemen zijn om in een later stadium der behandeling van dit wetsontwerp voor te stellen, dat die vereenigingen zouden vallen onder de hoogere belasting.

Het komt mij toch voor, dat, waar dergelijke vereenigingen hare werkzaamheden uitstrekken buiten hare leden, er ook geen enkele reden bestaat om ze niet als de hoogst belaste categorieën van deze wet te doen betalen.

Verder zal, mocht mijn amendement worden aangenomen, natuurlijk eene wijziging van de artikelen 5 en 9 noodig zijn, die ik dan ook de eer zal hebben te harer tijd aan de Kamer voor te dragen. Die wijziging zou echter, wat mij betreft, verband hebben te houden met nog andere amendementen, die ik bij de Kamer wensch in te dienen, maar waaromtrent ik, vóór dat over het lot van dit amendement zal zijn beslist, geen definitieve redactie in mijn geest kan voordragen.

Ik zeide dat mijn amendement een principieel amendement is. Dit is het namelijk in dezen zin: Wij hebben hier te doen met een stuk inkomstenbelasting, eene aanvulling van de vermogensbelasting met het doel die inkomsten te treffen, die nog niet door de vermogensbelasting zijn getroffen. Hedenmorgen nog heeft de Minister zelf erkend, dat de grondslag van dit belastingvoorstel de inkomsten zijn. Er moeten — zeide de Minister — inkomsten zijn. Anders is er, dunkt mij, geen belastingobject. Dit verandert niet door de omstandigheid, dat in sommige gevallen, zooals onder andere bij de heffing krachtens letter *b* van art. 1, de belasting zal geheven worden aan de bron. Bij de vereenigingen en verzekeringmaatschappijen, nu, welker werkkring zich bepaalt tot hare leden, kan er, dunkt mij, geen sprake zijn van inkomsten. Er zijn geene inkomsten; dus is er ook geen belastingobject en daarom moeten zij uit het wetsontwerp gelicht worden.

Bij die vereenigingen toch, die haren werkkring bij hare eigen leden bepalen, bestaan eigenlijk alleen uitgaven en de facto worden dus door het voorstel der Regeering niet de inkomsten, doch de uitgaven belast. Te recht werd in een der verslagen van eene coöperatieve broodbakkerij gezegd dat zooveel percent teruggegeven zou worden van het bestede bedrag, en ook in het adres van den bondsraad van den Coöperatieven Bond wordt in denzelfden geest verwezen naar uitdrukkingen van de wet van 1876 en te recht betoogd, dat bij coöperatieve vereenigingen van dezen aard eigenlijk niets anders geschiedt dan dat de vereeniging voor hare leden zekere benoodigdheden aanschaft en die voor de leden verkrijgbaar stelt. Nu redeneert de Minister in zijne Memorie van Antwoord, dat winst voortspruit uit waardeverschil en dat zoodanig verschil hier inderdaad aanwezig is. Hij wijst op het voorbeeld van 1 K.G. suiker, dat, behoorende tot eene zekere hoeveelheid van dit artikel, eene zekere waarde heeft, maar dat, afzonderlijk op gemakkelijk te verkrijgen wijze beschikbaar gesteld, eene hoogere waarde heeft en dat in dit waardeverschil de winst ligt.

Ik geloof dat dit voorbeeld nog nader te preciseeren is. In dit voorbeeld spruit het waardeverschil eigenlijk voort uit gepresteerde diensten. De diensten namelijk waardoor een deel van eene zekere hoeveelheid waren afzonderlijk op eene andere wijze verkrijgbaar wordt gesteld. Maar wie presteert dan bij de vereenigingen, die alleen vóor hare eigen leden werken, die diensten die de winst uitmaken, waarvoor dus belasting zou moeten betaald worden? Dat zijn immers de leden zelven en door het presteeren van diensten aan zich zelven zal men toch wel niet geacht kunnen worden eene winst te hebben gemaakt die belastbaar is.

En voor zooverre het tot het presteeren van die diensten door de leden aan zich zelven noodig mocht zijn de gesalarieerde tusschenkomst van den een of ander beambte of bediende, zal natuurlijk het salaris, door dien persoon verdiend, in aanmerking komen als een belastingplichtige inkomst van dien persoon en dus onder deze wet vallen.

Het is hier eigenlijk hetzelfde, alsof — om bij het voorbeeld van de suiker te blijven — een kruidenier, die een gewonen winkel heeft, uit de hoeveelheid suiker, die hij in zijn winkel heeft gebracht, om met winst aan de particulieren te verkoopen, een zeker gedeelte voor persoonlijk gebruik afzondert. Nu zou men toch onmogelijk kunnen willen, dat die kruidenier voor de daarin gelegen winst zou worden belast. Er is hier geen inkomen, dat belast kan worden; hetgeen men belasten wil is eigenlijk niets anders, dan eene uitgave.

Dit komt nog veel sterker uit bij de sociëteiten. Bij de sociëteiten hebben zelfs geene uitdeelingen plaats. Nu heeft

Minister een bijzonder régime voor die sociëteiten in de wet geschreven; nog veel strenger en scherper, dan voor de coöperatieve vereenigingen. Bij sociëteiten hebben geene uitdeelingen plaats. Dus kan er zelfs geen quaestie zijn van belasting in dien vorm, van de teruggave van een deel van hetgeen de leden hebben uitgegeven. Maar bij de sociëteiten zal belast worden hetgeen aan contributie is ingebracht en hetgeen door de leden verteerd is, en het is, dunkt mij, onmogelijk een en ander in werkelijkheid te beschouwen als iets anders dan uitgaven.

Indien ik mij die uitdrukking eens veroorloven mag, zou ik zeggen, de Minister maakt het hier nog bonter, want voor sociëteiten zal zelfs van hetgeen van die uitgaven overblijft, niet mogen worden afgetrokken het bedrag dat besteed wordt aan verbetering, verfraaiing of uitbreiding.

Ook die uitgaven echter geschieden uit de gelden door de leden bijeengebracht en daarvoor zal, als waren die uitgaven inkomsten, vallende onder deze belasting, door de leden moeten betaald worden.

Naar mijne meening kunnen sociëteiten onder geen vorm, welken ook, onder deze inkomstenbelasting vallen.

Ten aanzien van de onderlinge verzekeringmaatschappijen heeft de Minister reeds indirect vrijstelling voorgesteld door eene bepaling onder art. 3 en dus in zoo ver de juistheid van mijn standpunt toegegeven. Toch is er bij den Minister een zeker dubium, wat dit punt betreft, waar te nemen. Ik zou daarom gaarne de zaak op een zuiveren grondslag gebracht en de bedoelde maatschappijen uit de wet gelicht willen zien. Overigens pleiten hiervoor dezelfde redenen als ik bij de beide andere categorieën heb aangegeven.

Een enkel woord over de redenen die, zoo niet bij den Minister, dan toch bij sommigen zouden kunnen bestaan om de queastie der cooperatieve vereenigingen te regelen zooals in het wetsontwerp geschied is. Die redenen zouden kunnen liggen in de waarneming van zekere strooming van opinie in de richting van breideling van de werkzaamheid der coöperatieve vereenigingen. Voor zoover iets dergelijks zich doet gelden, veroorloof ik mij op te merken, dat wat de Regeering voorstelt, het doel geheel zou doen voorbijstreven. Het ligt voor de hand dat bij aanneming van het ontwerp, gelijk het voor ons ligt, het onvermijdelijk gevolg daarvan zal zijn dat de coöperatieve vereenigingen, en in de eerste plaats de winkelvereenigingen, door de wet zelf gedrongen zullen worden aan den eenen kant hare prijzen zooveel mogelijk te verlagen, aan den anderen kant hare cliëntèle zoo verre mogelijk buiten hare leden uit te breiden. Daaruit zal ontstaan eene concurrentie met de neringdoenden, veel sterker dan deze nu te verduren hebben, en dat zou, dunkt mij, voor die neringdoenden niet anders dan schadelijk zijn. Het doel zal dus niet slechts worden voorbijgestreefd, maar het tegendeel van het doel waarnaar men streeft worden bereikt.

Eene andere reden waarom eene regeling wordt gewenscht, gelijk de Minister die voorstelt — in de gewisselde stukken werd daarop gewezen — is de vrees voor belastingontduiking. Ware die vrees gegrond, zij zou toch op zichzelve niet afdoende zijn. Het gaat niet aan belasting te heffen waar zij niet verschuldigd is, het ware onbillijk hen te doen betalen die niet belastingplichtig zijn, alleen omdat anders anderen, die wel behooren te betalen, aan de belasting zouden kunnen ontsnappen. Dit is eene soort van distributieve rechtvaardigheid, waarmede ik mij niet zoude kunnen vereenigen. Maar ten andere komt het mij in gemoede voor, dat de vrees voor belastingontduiking hersenschimmig is. Bij coöperatieve vereenigingen zal het toch zeer gemakkelijk zijn te constateeren of zij leveren aan derden of niet. Er bestaat immers altijd een register van de leden dier vereenigingen.

Wat de sociëteiten betreft kan ik mij voorstellen, dat in sommige opzichten het scheppen van fictieve sociëteiten tot wetsontduiking zou kunnen beproefd worden.

Zoo zal een koffiehuishouder, ten einde de bepaling omtrent het sluitingsuur te ontgaan, bij wijze van fictie zeggen, dat hij niet houdt een koffiehuis maar eene sociëteit. Maar hier in het geval dat ons thans bezighoudt, zou het zoodanig persoon alléén te doen zijn om het profijt van de zaak, om de quaestie hoe hij de voordeelen zijner affaire, de opbrengst van het buffet, in zijn zak terecht zal doen komen zonder belasting te betalen.

Er zal dan in de organisatie van die fictieve sociëteit een vorm moeten gekozen worden, hetzij die van buffethouder of besturend vennoot, of iets dergelijks, om hem de opbrengst toch der zaak te verzekeren. Maar hoe men dat ook draaie, voor de winsten in *die* qualiteit, voor de winsten uit *dien* hoofde door hem gemaakt, voor *die* zal hij altijd onder de werking dezer wet vallen. Aan den eenen kant zou er dus voor poging tot wetsontduiking geen voldoende aanleiding bestaan, aan den anderen zou zij geen doel treffen.

Er zal dus slechts bij uitzondering wetsontduiking beproefd worden en hetgeen dan in casu als belasting verschuldigd is, zou toch wel van den belastingschuldige geheven worden.

Wordt de zaak gelaten zooals zij in het wetsontwerp geregeld is, dan zal de patentwet, waartegen men zoo te recht opkomt, en welker afschaffing ik met zooveel genoegen zou zien, voor enkele gevallen, bij wijze van bedrijfsbelasting, behouden blijven, en zulk een resultaat is met de billijkheid, de rechtvaardigheid en het beginsel van dit wetsontwerp niet overeen te brengen. Ik neem dus de vrijheid, dit principieel amendement aan de welwillende aandacht der Kamer te onderwerpen en haar de aanneming daarvan aan te bevelen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Hintzen, Gerritsen, Heldt, Plate en Hartogh en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Kerdijk** ontvangt het woord om het amendement door hem en twee andere leden voorgesteld toe te lichten, en zegt:

Voor wie de beide ingediende amendementen nauwkeurig met elkander heeft vergeleken, behoef ik er niet op te drukken, dat het door de heeren Levy, Veegens en mij voorgestelde eenerzijds verder, anderzijds minder ver gaat dan dat, hetwelk de Vergadering zooeven heeft hooren toelichten.

Minder ver gaat het aan den eenen kant. Het omvat noch andere vereenigingen dan coöperatieve, noch onderlinge verzekeringmaatschappijen. Wat ons weerhouden heeft ook die op te nemen in ons amendement, is vooral eene reden, ontleend aan de praktijk: het bij deze veel grootere gevaar voor misbruiken en wets-ontduiking. Een gevaar, dat ons ten aanzien van coöperatieve vereenigingen, in verband met de wet van 1876, vrij hersenschimmig voorkomt; terwijl andere vereenigingen, bona fide handelende, den wettelijk aangewezen vorm van coöperatieven den gewenscht zonder bezwaar kunnen aannemen.

Gaat ons amendement derhalve aan den eenen kant minder ver, verder dan dat van den heer van Karnebeek gaat het aan den anderen. *Hij* wil de wet niet toepasselijk verklaren alléén op die coöperatieve vereenigingen, die haren werkkring beperken uitsluitend tot de leden. *Wij* stemmen in zóóver met hem overeen, en ook hierin, dat wij eveneens belastingplichtig willen maken dezulke, die tot anderen dan de leden haren werkkring uitstrekken; maar in tegenstelling met hem wenschen wij aan de zoodanige dien belastingplicht slechts opgelegd te zien *voor zooveel* hare bemoeienissen tot anderen dan leden zich uitstrekken.

Zoo zal eene coöperatieve zuivelfabriek, hare producten geheel slijtende aan derden, volgens ons amendement geheel vallen in de termen van de belasting.

Zoo zal eene coöperatieve vereeniging van landbouwers tot aanschaffing van kunstmest of zaaizaad, wanneer zij dat doet uitsluitend voor de leden, of eene kredietvereeniging, die in denzelfden geest handelt, geheel vallen buiten de belasting.

Zoo zal eene coöperatieve broodbakkerij, die brood verschaft aan hare leden, maar ook brood levert aan derden, in de belasting vallen voor de uitkomst, verkregen met

64ste VERGADERING. — 30 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

hetgeen zij aan niet-leden levert, maar niet voor zoover zij brood verschaft aan de leden.

Of men neme — om het verschil nog duidelijker door een voorbeeld te doen uitkomen — eene coöperatieve winkelvereeniging, verkoopende aan niet-leden, met een omzet van honderd duizend gulden, waarvan f 90 000 aan leden en f 10 000 aan niet-leden. Dan zal zij, volgens het amendement-van Karnebeek, in de belasting betrokken worden voor de uitkomst, verkregen met dien ganschen omzet van f 100 000; volgens het onze daarentegen slechts voor de uitkomst, verkregen door hetgeen zij, ad f 10 000, verkoop aan derden. En het bewijs hiervan is gemakkelijk te verkrijgen uit de boeken, waaraan, voor zoover de leden betreft, het stelsel van coupons, penningen of dergelijke ten grondslag ligt.

Nu kan ik, voor zóóver als het amendement van den heer van Karnebeek reikt, mij grootendeels bij zijne toelichting en argumentatie aansluiten. Maar toch wensch ik met meer klem er op te drukken, dat, voor wat de leden betreft, eene coöperatieve vereeniging geen bedrijf uitoefent en geen winsten behaalt.

Wat toch is — altijd voor zoover de leden aangaat — bij voorbeeld eene coöperatieve winkelvereeniging? Niets anders dan eene machinerie tot gemeenschappelijken inkoop ter onderlinge verdeeling. Zij beoogt — afgezien van de quaestie van contante betaling en kapitaalvorming — het besparen van uitgaven aan hare leden. Hoe groot haar omvang moge zijn, in het wezen der zaak doet zij niets anders, dan wat eenige personen doen, die gemeenschappelijk een kist thee of eene partij steenkolen laten komen. Zoodanige gemeenschappelijke inkoop ter onderlinge verdeeling was er in eenvoudigen vorm, toen de baanbrekers der coöperatie, de *Equitable Pioneers* van Rochdale voor het eerst stonden rondom den handwagen, waarop al het gekochte was geladen, maar al wat zij sedert groots hebben tot stand gebracht, is, ondanks het meer ingewikkelde der machinerie, in het wezen der zaak hetzelfde gebleven als wat zij deden in dien gedenkwaardigen avond van het jaar 1844.

En daarin komt, ten aanzien van de leden, geen veranderingen, doordat de vereeniging een zoogenaamd open winkel houdt, toegankelijk voor niet-leden. Want het verschil tusschen eene vereeniging die wèl, en eene andere die niet tot de leden haar werkkring beperkt, komt slechts hierop neder, dat de eerste *al* het ingekochte onderling verdeelt, terwijl de andere *een deel* van het ingekochte (als het ware wat overschiet van eigen gebruik), afstaat, verkoopt aan derden, daarmede winst behaalt, en.... *in zooverre dan ook wel degelijk, volgens ons amendement, in de belasting zal te betalen hebben.*

Onjuist, zegt men; eene vereeniging behaalt, ook opzichtens hare leden, winsten. En het beste bewijs, zoo voegt men er bij, is, dat de coöperators zelven gewoon zijn van winst en winst-uitkeering te spreken. *Habemus reum confitentem.*

Met uw verlof, Mijnheer de Voorzitter! Als gemakshalve — en daarvoor bestaat hier te meer aanleiding, omdat anders, met grooten omhaal van woorden, telkens zou moeten worden onderscheiden tusschen hetgeen werkelijk winst is, als gevolg van levering aan derden, en hetgeen, als gevolg van bemoeienis met de leden, slechts is restitutie van 't geen te veel gestort was — als, zeg ik, gemakshalve in het dagelijksche iets met een zekeren term wordt aangeduid, valt het nog lang niet altijd onder het economische begrip van dien naam. De Minister zal mij dit wel niet betwisten; want op eene andere plaats in zijn Memorie van beantwoording heeft hij juist aangaande het woord »winst" hetzelfde betoogd. Men leze bladz. 8, waar sprake is van uitkeeringen aan gemeenten door harerzijds geconcessionneerde maatschappijen, en waar men de verklaring vindt: »zulk eene uitkeering door de gemeentekas genoten, moge »winstaandeel" worden genoemd, inderdaad is zij iets anders".

Trouwens, dezelfde plaats in de Memorie van Beantwoording slaat nog in ander opzicht verwonderlijk precies op het geval van coöperatieve vereenigingen. De Minister had het daar over gas- of waterlevering door eene gemeente; en bestrijdend, dat zij daarmee winst zou behalen, schreef hij: »Voor een prijs van x per kubieke meter zou zij gas of water aan hare ingezetenen kunnen verschaffen, maar zij vordert x plus ij. Deze ij is geen winst in eigenlijken zin."

Welnu, dit betoog is woordelijk over te brengen op het gebied der coöperatie. Eene winkelvereeniging kan aan hare leden hunne levensbenoodigdheden verschaffen voor den prijs van x, dat is de prijs van inkoop plus onkosten. Maar in plaats van x vordert zij x plus ij; zulks doende met een sociaal zedelijk doel, om besparing beter tot haar recht te doen komen en den weg te effenen voor kapitaalvorming. Die ij nu, die aan het einde van het jaar den leden wederom ten goede komt, is evenmin winst, al is het door den Minister geteekende geval. Dit is elementair voor wie op het gebied der coöperatie geen vreemdeling is. De Minister is dat zeer zeker niet. Daarom moet het verwondering wekken, dat hij, die in zake de staatsrechtelijke lichamen de waarheid zoo juist onderkende, hier haar deerlijk heeft miskend, volhouden dat eene coöperatieve vereeniging opzichtens hare leden behaalt »winsten in den waren zin des woords".

Wat niet minder reden geeft om zich te verwonderen, is — de Minister duide mij de uitdrukking niet ten kwade — de Fransche slag, waarmede hij op die bewering het vermeende bewijs er van laat volgen met deze woorden: »winst ontspruit uit waardeverschil, en zoodanig verschil is hier aanwezig."

Met den vorigen spreker zeg ik: hoe nu? Is er winst, zoo vaak er een gunstig waardeverschil bestaat? Als ik aardappelen opdoe voor den winter, en daarna de prijs er van stijgt, zoodat, hetgeen in mijn kelder ligt, grooter waarde heeft dan op den dag van inkoop, heb ik dan winst behaald? Wien zal het in de gedachten komen mij daarvoor belasting te laten betalen?

Natuurlijk, winst ontspruit uit waardeverschil, mits.... *mits* er deze kleinigheid bijstond, waarvan de Minister in zijn betoog heeft gezwegen, dat er moet zijn niet alleen inkoop, maar ook verkoop of bestemming daartoe. Die nu is er bij eene coöperatieve vereeniging ten aanzien van hare leden niet, en dan ontbreekt het element, dat noodig is om te spreken van winst.

Alleen uit de miskenning hiervan — eene miskenning tevens van het beginsel der coöperatie zelve — schijnt mij te verklaren het omspringen door den Minister met zijn voorbeeld van een kilogram suiker. Zeker, inkoop in het groot, en elders van waren, overgebracht naar de plaats waar de vereeniging is gevestigd, is voordeelig voor de leden; gelijk eveneens het geval is, wanneer eenigen te zamen van elders iets ontbieden ter verdeeling. Maar wat doet dit af tot het principieele en economische verschil tusschen de bemoeienis der coöperatieve vereeniging voor hare leden en de handelingen van den kruidenier ten aanzien van zijne klanten?

Beiden leggen een zeker bedrag op den inkoopsprijs. Voor zoover dat bedrag onkosten vertegenwoordigt, kan er ook bij den kruidenier van winst nog geen sprake zijn. Maar het verdere gedeelte van het op den inkoopsprijs gelegde bedrag, daarover loopt het geschil, en het onderscheid zit daarin. Dat meerdere is winst voor den kruidenier; bij de coöperatieve vereeniging is het niets dan restitutie van hetgeen te veel was neergelegd.

Ik hoor den heer Seret zeggen: waarom begint zij dan met te veel te laten betalen? Als hij enkele oogenblikken geduld wil hebben, zal ik hem zoo straks het antwoord op die vraag niet onthouden.

Hoe men het wende of keere: eene coöperatieve vereeniging blijft ten aanzien van hare leden eene machinerie tot gemeenschappelijken inkoop en onderlinge verdeeling, of ter beschikbaarstelling voor elk harer leden van datgene, waarover zij gemeenschappelijk de beschikking erlangen. Winst behalen zij zeer zeker, wanneer en voor zooveel zij hare bemoeiingen tot derden uitstrekken, *maar ons amen-*

dement wil dan ook, dat zij in de belasting zullen betalen voor zooveel zulks het geval is.

Principieel dus staan ten opzichte van de leden, de gevallen van eene vereeniging die wèl, en van eene andere die niet tot derden haar werkkring uitstrekt, volkomen gelijk. Maar er is meer. Ons amendement schijnt ons boven dat van den heer van Karnebeek aanbevelenswaardig ook op practische gronden, bij de uiteenzetting waarvan ik mij weder gemakshalve bepalen zal tot coöperatieve winkelvereenigingen. Gronden, rakende deze stelling: de verkoop aan niet leden is wenschelijk bovendien.

Wenschelijk in de eerste plaats voor de vereenigingen en hare leden. Gold het alleen groote, goed gevestigde, bij de bevolking welbekende vereenigingen, dan zou de quaestie van den verkoop aan niet-leden mij koud laten. Dergelijke vereenigingen hebben dien verkoop aan niet-leden niet noodig, en bij deze bedraagt hij dan ook een geheel onbeteekenend percentage van het geheel. Neem bijv. de 's Gravenhaagsche Winkelvereeniging. In 1892 was de totale omzet ruim f 1 059 000, waarvan aan niet-leden slechts ongeveer f 24 600; en dit laatste cijfer is eigenlijk nog te hoog, want daarvan moet afgetrokken worden een zeker bedrag van penningen, die men verzuimde te nemen of die verloren waren gegaan.

Maar geheel anders is het bij pasbeginnende, nog zwakke, nog niet genoegzaam bekende vereenigingen. Voor die is de verkoop aan niet-leden zeer gewenscht. Voor die is zij het middel om bekend te worden en hare gelederen te zien aangroeien. Natuurlijk; want men treedt den winkel binnen als kooper, als klant, om, na vernomen te hebben wat met het lidmaatschap is gemoeid, den winkel als lid te verlaten.

Zooals ik het dezer dagen nog vond uitgedrukt in een Engelsch schrift: »Non-members are being perpetually absorbed into the society." Degenen, die neiging hebben tot doctrinisme op oeconomisch gebied, zouden dan ook kunnen spreken van eene wet van het coöperatieve vereenigingsleven; van eene wet, volgens welke verkoop aan niet-leden in omgekeerde reden staat tot den ouderdom der vereeniging. Ook hier kunnen de cijfers der 's Gravenhaagsche vereeniging tot bewijs strekken.

In de eerste twee jaren van haar bestaan, in 1878 en 1879, bedroeg de verkoop aan niet-leden 39 en 40,9 % van den totaal omzet. Maar sedert? In 1880 was het percentage 32, in 1881 29,9, in 1882 18,2, en zoo is het van jaar, gestadig en onafgebroken gedaald, totdat de verkoop aan niet-leden in het laatste jaar, in 1892, slechts 2,3 % bedroeg van het geheel.

De heer **Haffmans**: Zij zijn allen lid geworden.

De heer **Kerdijk**: Dat heb ik juist betoogd.

Nu erken ik gereedelijk, dat, hetgeen ik hier aanvoer, eene reden te meer is om den verkoop aan niet-leden een doorn in het oog te doen zijn van de tegenstanders der coöperatie zelve. Maar voor de zoodanigen van die tegenstanders der coöperatie zelve die er niet tegen opzien om ook door middel eener belastingwet haar een duw te geven, voor hen voer ik in dit deel mijner rede niet het woord. Dat woord richt zich tot dezulken, die belang stellen in de coöperatie, die in haar zien eene gezonde maatschappelijke kracht, die haar tot ontwikkeling wenschen te zien komen. Hen vraag ik, of het geraden is om, gelijk met het amendement van den heer van Karnebeek het geval is, eene wetsbepaling in het leven te roepen, die feitelijk de strekking heeft om de coöperatie in haren aanvang, bij hare eerste schreden te bemoeilijken en hare ontwikkeling tegen te gaan.

Maar bovendien: geheel los van de belangen der vereenigingen en hare leden, dunkt mij de beperking, welke de heer van Karnebeek wenscht, ongeraden, omdat daarbij betrokken is een verder reikend belang, het belang van de verbruikers in het algemeen, ook al hebben zij met de coöperatieve vereeniging niets uit te staan.

Wat toch is eene van de goede zijden der consumtieve coöperatie? Dit, dat zij een heilzaam en krachtig tegenwicht kan vormen tegen de hooge prijzen en tegen minder deugdelijke qualiteit in den winkelhandel. Van die goede werking levert de geschiedenis der coöperatie talrijke voorbeelden.

Wil men een onverdacht voorbeeld uit ons eigen land, dan wijs ik op de coöperatieve winkelvereeniging voor arbeiders in de fabriek van den heer Salomonson te Nijverdal. Een onverdacht voorbeeld, zeg ik, omdat ik de mededeeling er van ontleen aan het rapport van eene commissie uit de bekende winkeliersvereeniging »Maatschappelijk Belang", in welk rapport ik lees: »dat vóór de oprichting der coöperatieve winkelvereeniging te Nijverdal daar ter plaatse waren van *slechte* qualiteit tegen *hoogeren prijs* dan te Almelo werden geleverd."

Men denke trouwens aan het slagers- en bakkersbedrijf, waarin vaak de prijzen van vleesch en brood hoog worden gehouden, nadat de marktprijzen van vee en meel zijn gedaald.

Men denke ook aan de om zich grijpende vervalsching van en knoeierijen met levensbenoodigdheden. Wel is meestal daarvoor de winkelier niet rechtstreeks aansprakelijk en komt de knoeierij meestal niet rechtsreeks te zijnen laste. Maar niet zelden toch is hij daaraan wel degelijk medeplichtig te achten; wanneer hij namelijk in den lagen inkoopsprijs, dien hij zelf betaalt, het bewijs moet zien, dat met de waren is geknoeid. In allen gevalle is er vrij wat minder waarborg voor toezicht van zijn kant, dan bij eene coöperatieve vereeniging die uit haar aard tot zoo goed mogelijk toezicht wordt gedreven.

Welnu, deze goede werking der coöperatie, zoo zij al niet geheel verdwijnt, zal in sterke mate verminderen, wanneer verkoop aan derden vervalt. Overtuigd ben ik dan ook, dat de vereeniging »Maatschappelijk Belang" niet in de laatste plaats dààrom haar grof geschut ook tegen verkoop aan niet-leden richt. Maar is dat eene reden om — wanneer men het beginsel aanvaardt, dat ten grondslag ligt aan het amendement van den heer van Karnebeek — dit niet evenzeer toe te passen op vereenigingen, die mede tot derden hare bemoeienis uitstrekken? Eene rede om, gelijk zijn amendement beoogt, in deze belastingwet eene bepaling op te nemen, dermate beperkt, dat zij feitelijk de strekking heeft om de door mij aangeduide goede werking der coöperatie te helpen verlammen?

Het is waar, dat voor ons amendement, in tegenstelling met dat van den heer van Karnebeek, niet kan gewezen worden op eenige buitenlandsche wetgeving, welke daarmede volkomen overeenstemt. Waarop daarentegen wèl gewezen kan worden, is, dat wetgevingen niet ontbreken, waarin *alle* coöperatieve vereenigingen, óók voor zooveel zij haren werkkring tot derden uitstrekken, gesteld zijn buiten de inkomstenbelasting; wetgevingen dus — ik noem Baden en Hamburg —, die (mijns inziens ten onrechte) verder nog gaan, dan hier door ons wordt voorgesteld.

Misschien verwijst men mij naar Groot-Britannië, het land der coöperatie bij uitnemendheid, waar wel degelijk in den incometax wordt bijgedragen voor inkomsten, verkregen uit uitdeelingen van coöperatieve vereenigingen. Dat is zoo. Maar men zie het groote verschil. In Engeland betaalt niet de vereeniging, maar ieder der leden individueel. Zoo staat het uitdrukkelijk in de Industrial Provident Societies Act van 1876: »The society shall not be chargeable under Schedule C or Schedule D of the Income Tax Acts". Wel wordt er bijgevoegd: »But no member of an person employed by the same, to whom any profits are paid, shall be exempted from assessment to the said duties, to which he would otherwise be liable". Maar men gelieve er op te letten: »to which he would otherwise be liable", dat wil zeggen: hij betaalt alleen dan, als hij, uit dien hoofde en uit anderen hoofde te zamen, niet staat boven de minimum grens, door de inkomstenbelasting zelve gesteld.

Springt het groote verschil niet in het oog?

Ware de zaak bij ons dan ook geregeld op die wijze, mijn principieel bezwaar zou wel is waar overeind blijven;

blijven bestaan zouden eveneens practische bedenkingen waarop ik zoo aanstonds nog kom; maar mijne bezwaren zouden toch een gedeelte van hunne kracht hebben verloren. Want dan zoude door de belasting slechts getroffen worden hij, die door de wet geacht wordt voldoende draagkracht te bezitten tot het betalen van belasting; terwijl thans, nu de vereeniging zelve wordt aangeslagen, en door hare tusschenkomst elk der leden wordt getroffen, óók getroffen wordt hij, die met zijn inkomen (ik plaats mij nu op het standpunt der Regeering) in allen gevalle blijft beneden het wettelijk minimum.

De waarheid is, dat zelfs op het standpunt der Regeering niet verkregen wordt wat men op dat standpunt zou kunnen noemen: gelijke monniken, gelijke kappen; maar dat op het lidmaatschap van eene coöperatieve vereeniging als het ware eene boete wordt gesteld. En dat doet deze Minister, die eenmaal schreef: »De coöperatieve beweging moet gewaardeerd worden als eene openbaring van geestkracht en zelfstandigheid bij de arbeidersklasse. Voor zoover de wetgeving haar in den weg mocht staan, worde deze gewijzigd." Wat haar in den weg mocht staan moet gewijzigd worden, en hier wordt juist eene wetsbepaling in het leven geroepen ten gevolge waarvan het lidmaatschap van eene coöperatieve vereeniging wordt gestraft, aangezien belasting wordt opgelegd aan wie in allen gevalle met zijn inkomen blijft beneden het belastbare minimum.

Toch, Mijnheer de Voorzitter, ware het niet, dat ik mij daartoe bepaaldelijk verplicht had gerekend, ik zou mij van mede-indiening van dit amendement hebben onthouden.

Verplicht rekende ik mij daartoe reeds uit dezen hoofde, dat de strijd tegen de coöperatie in den lande een bedroevende rol gaat spelen in ons staatkundig leven. Zóó ver is het reeds gekomen, dat bij de jongste verkiezing te Leeuwarden de voorstanders van een der candidaten een uittreksel uit diens huishoudboekje meende te moeten voorhouden aan de kiezers. De heer Troelstra had de zonde op zijn geweten, lid te zijn van de winkelvereeniging van »*Eigen Hulp*". Maar, zoo schreef men in een verkiezingscourantje, dat te zijnen gunste werd verspreid, in de winkelvereeniging »werd in 1892 door den heer Troelstra, volgens zijn huishoudboekje, slechts besteed de som van f 48,17." Men lacht; maar ik veroorloof mij te vragen: is het inderdaad niet diep bedroevend? Ik hoor daar zeggen: »dat is eene heel andere quaestie"; doch als de heeren zoo beleefd waren mij te laten uitspreken en mijn gedachtengang te laten voltooien, dan zouden zij begrijpen, dat het in dien gedachtengang niet eene andere quaestie is. Immers, wat ik er aan had toe te voegen, is dit: dat ik in zulke verschijnselen natuurlijk niet *de* reden, maar wel eene reden te meer vind om na te laten wat aan de pijlen der bestrijders van de door mij als maatschappelijk in hooge mate nuttig beschouwde coöperatie mij moet blootstellen.

Doch afgezien daarvan, zou ik — ware het niet dat ik mij verplicht rekende tot een protest en eene waarschuwing — dit amendement niet mede hebben onderteekend. Ongaarne toch leg ik beslag op onzen tijd, wanneer ik te voren weet, mijn doel niet te zullen bereiken. En dat is hier het geval: de verwerping van ons amendement acht ik zeker.

Dat zou ik niet achten, indien te verwachten ware eene zuiver objectieve beslissing. Men versta mij niet verkeerd. Allerminst komt het bij mij op te beweren, dat er geen leden zouden zijn — misschien zijn zij wel in grooten getale — voor wie ons amendement op geheel zakelijke gronden onaannemelijk en verwerpelijk is. Ik beweer slechts, dat de beweging in den lande tegen de coöperatie zelve hier weerklank vindt bij niet weinigen, en dat die beweging, gelijk zij zich in den lande ook ter gelegenheid van dit belastingontwerp heeft geopenbaard, mede haren invloed doet gelden op het lot van ons amendement.

Het is het Voorloopig Verslag, dat mij het recht geeft zulks te zeggen; het Voorloopig Verslag, waarin men na de bestrijding van wat in de afdeelingen in denzelfden geest als ons amendement was besproken, de opmerking vindt, »dat er zeker geen beter middel zou zijn om de wet in de hoogste mate impopulair te maken dan door de coöperatieve vereenigingen vrij te stellen."

Zie, Mijnheer de Voorzitter! dat om bijredenen van belasting worden vrijgesteld wie eigenlijk daarin betrokken behoorden te worden, is niet zoo geheel ongewoon.

Daarvan levert de Minister in dit wetsontwerp ten aanzien van den landbouw een sprekend — en ik voeg er bij: een treurig — voorbeeld. Maar wat men hier wil volgens het aangehaalde argument, is heel wat anders, heel wat erger. Volgens dat argument, hier geene belastingvrijstelling om eene bijreden, doch om zulk eene bijreden belastingoplegging. Het argument komt hierop neer: A zou wel niet onder de belasting behooren te vallen, maar toch moet het geschieden, omdat anders B en C over zijne niet-belastingplichtigheid zich zouden ergeren.

Ik herhaal: zeker zijn er, voor wie ons amendement op geheel zakelijke gronden verwerpelijk is; ik weet zelfs dat dit het geval is met warme voorstanders van de coöperatie. Maar met het oog op het aangehaalde argument zij gevraagd: bewijst het niet dat bij de beslissing, die wij uitlokken, gewicht in de schaal zal worden gelegd ook door eene overweging die aan de zaak zelve vreemd is.

Wellicht zal men mij te gemoet voeren: wat maakt gij u zoo warm? wat beteekent eigenlijk de geheele zaak, die voor elk lid eener coöperatieve vereeniging slechts neerkomt op een luttel bedrag?

Met klem veroorloof ik mij te vragen, of eene quaestie van recht of onrecht beheerscht mag worden door een meer of minder. Te vragen, of men het zoo vreemd en onbegrijpelijk vindt, dat iemand zich warm maakt, wanneer naar zijn feilbaar inzicht één onrecht staat gepleegd te worden?

Doch waarop ik tevens moet drukken, is, dat bij de zaak veel meer gemoeid is dan het bedrag der belasting zelf, omdat het Regeeringsvoorstel ernstige gevolgen kan hebben voor de coöperatie zelve, omdat in menig geval dientengevolge de coöperatie kan worden beroofd van haar geur en kleur, beroofd van datgene, waardoor zij bovenal in mijne schatting van zoo hooge maatschappelijke waarde is.

Ik doel op het gevaar — en daarmede kom ik allengs op de tegenwerping zoo straks van den heer Seret — dat menige vereeniging het zóó zal inrichten, dat zij niets of veel minder uit te deelen heeft aan het einde van het jaar, dus ook niets of veel minder te betalen zal hebben in de belasting. Om weder eene winkelvereeniging ten voorbeeld te nemen: de prijzen zullen om en nabij den inkoopsprijs plus onkosten, of althans veel lager dan die van den winkelhandel worden gesteld; het overschot zal dientengevolge wegvallen of sterk verminderen; en zal niets of ten minste weinig uit te deelen vallen, en het doel zal zijn bereikt. Of zal men dan, zooals in het Voorloopig Verslag wordt aangegeven, van de coöperatieve vereenigingen de belasting gaan heffen naar den omzet, in plaats van naar de uitdeelingen?

Ja, Mijnheer de Voorzitter, *Geschwindigkeit ist keine Hexerei!* Dat zal kunnen, als men maar niet opziet tegen het plegen van hetgeen, zelfs van het standpunt van het Regeeringsvoorstel, een tastbaar en schreeuwend onrecht wezen zou, omdat dan belasting zou moeten worden betaald ook daar, waar in het geheel geene uitdeeling plaats had. Dan zou men niet alleen vervallen in de fout van de patentwet, die belasting doet heffen ook waar geene zekerheid van winst bestaat; men zou belasting vorderen, waar men *zeker* wist dat geen overschot *kan* worden verkregen in verhouding tot het te betalen bedrag.

Geen wonder, dat den Minister, blijkens zijne Memorie van Beantwoording dit paardemiddel te kras was. Inderdaad, het is een argument van hen, die tot leus hebben: *Haro sur le bandet!* Gaat het niet langs Koninklijken, dan maar langs slinkschen weg: den onverlaat zal men toch wel vinden en pakken. Het is een argument, bewijzend dat er onder onze tegenstanders zijn, die het alleen zijn, omdat zij tegenstanders zijn van de coöperatie zelve.

Wil de Minister hiervan dan ook niet weten, daarentegen vereenigt hij zich met hetgeen in het Voorloopig

Verslag aldus werd omschreven: »Voor het welslagen van dergelijke ondernemingen, is het van geen geringe beteekenis, dat de uitkeering eener winst groote aantrekkelijkheid geeft." Zooals de Minister zijnerzijds het uitdrukte: »Om eenige belasting te ontgaan, zullen de coöperatieve vereenigingen haar bloei niet in de waagschaal stellen". Ik geloof, dat èn de Minister èn de leden, die hier in het Voorloopig Verslag aan het woord waren, zich vergissen. De omvang en de bloei eener winkelvereeniging zullen niet geringer worden, hare aantrekkelijkheid zal voor de massa harer leden niet verminderen, wanneer werkelijk de prijzen werden verlaagd. Wilt gij een paar feiten, die meer bewijzen dan eene geheele redeneering?

Dan noem ik als voorbeeld de verbruiksvereeniging te Görlitz, waar men aanvankelijk het stelsel van de gewone prijzen van den winkelhandel toepaste, doch waar men, toen daarmede de zaak niet vlotte, tot dat van verkoop tegen lagere prijzen overging. En met welk gevolg? Dat, volgens het Jahresbericht der Duitsche Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften over 1890 de Görlitzer vereeniging 8417 leden telde met een omzet van ruim 1½ millioen mark.

Voorts noem ik de Londensche Civil Service Suppl. Association en de Engelsche Army and Navy Coöperatieve Society, die beide, luidende haar statuten, ten doel hebben: »The supply of articles of all kinds as the louest possible price." Toch hebben zij een omzet, zooals misschien door geen andere coöperatieve verbruiksvereeniging ter wereld is bereikt. Ik heb de cijfers van de laatste jaren niet kunnen raadplegen, en moet mij daarom behelpen met die van 1883, die intusschen sedert ongetwijfeld nog aanmerkelijk zijn gestegen. De eerstgenoemde dier beide vereenigingen dan had in 1883 een omzet gehad van bijna £ 1 700 000; terwijl de tweede het in dat jaar reeds tot een omzet van ruim £ 2 300 000 had gebracht. Zijn zulke cijfers niet voldoende om aan te toonen, dat het stelsel van lage prijzen, wel verre van eene coöperatieve vereeniging in aantrekkelijkheid te doen afnemen, veeleer geschikt is om te werken in omgekeerde richting?

Of ik die verlaging van de prijzen dan zou wenschen? Wis en zeker niet. Ik zou den overgang daartoe zelfs in hooge mate betreuren. Want daardoor zou wel is waar niet de omvang en de bloei eener coöperatieve vereeniging verminderen, maar wèl het nut door haar gesticht. En hier kom ik tot de waarschuwing, waarop ik voorheen doelde: eene waarschuwing tot de vrienden, zoowel als tot de tegenstanders van coöperatie.

Vooreerst eene waarschuwing aan hare vrienden. Verlaging van de prijzen beteekent bij eene coöperatieve vereeniging het verminderen of wegvallen van de mogelijkheid tot kapitaalvorming door de leden, den grootsten zegen, dien de coöperatie kan verbreiden. Alleen bij verkoop tegen de gewone prijzen van den winkelhandel, en bij de mogelijkheid van kapitaalvorming dientengevolge, behelst waarheid de paradox, die ik eens hoorde uit den mond van een Engelsch arbeider te Oldham: »Hoe meer ik eet hoe rijker ik word" Dàn alleen is mogelijk wat geschiedt bij eene mij bekende winkelvereeniging, waaraan voor de leden eene organisatie is verbonden tot eigendomsverkrijging van woningen, in dezer voege, dat de uitdeeling, welke den leden ten goede komt, wordt bestemd voor de annuïteit ter verkrijging van dien eigendom. Met en naast het beginsel van contante betaling, is de effening van den weg tot kapitaalvorming de schoonste parel aan de kroon der coöperatie. Maar die kans op kapitaalvorming wordt geringer, naar mate de prijzen meer afwijken van die van den winkelhandel. Is het dan niet bevreemdend, dat een Minister als deze eene wetsbepaling heeft voorgesteld, die het gevolg kan hebben dat het stelsel van verkoop tegen de gewone prijzen door menige vereeniging wordt verlaten? Is er dan geene aanleiding om vrienden der coöperatie tegen een wetsbepaling met zoodanig vermoedelijk gevolg te waarschuwen?

Doch een waarschuwing bovendien aan het adres van de tegenstanders der coöperatie. Waarom zijn zij tegenstanders daarvan? Omdat de winkeliers, de zelfstandige neringdoenden er onder lijden. Welnu, heel wat meer zullen dezen lijden, als het stelsel van verkoop tegen de gewone prijzen van den winkelhandel door eene verbruiksvereeniging wordt vaarwel gezegd. Dan zal men nog vrij wat sterker jammerklachten vernemen. Maar dan zal geantwoord mogen worden: *tu l'as voulu, George Dandin!* En dan komt misschien de dag, waarop winkeliers de bekende verzuchting op de lippen nemen: De Hemel beware mij voor mijne vrienden! Of is het zoo onwaarschijnlijk, dat menige coöperatieve vereeniging tot het stelsel van lagere prijzen zal overgaan? Men zij voorzichtig en achte de kans daarop niet te gering. Zeker, overtuigde coöperators, die weten waarom het te doen is, en die het mooie van de zaak begrijpen, zullen nimmer wenschen af te dwalen van den weg, die alleen tot kapitaalvorming leiden kan. Doch men vergist zich, indien men meent, dat niet reeds nu in coöperatieve kringen bij velen de aandrang bestaat om het stelsel van lager prijzen, met grooter onmiddellijk voordeel, te doen aannemen. Deze aandrang wordt thans gekeerd door hen, die de beweging leiden. Komt echter daarbij nog het gevoel, dat men door den wetgever niet is behandeld naar den eisch van recht, zal dan de aandrang niet in menig geval te machtig blijken? Ik hoop dat het anders zal uitkomen. Wat ik hier zeg, heeft in het minst niet de bedoeling van eene bedreiging, slechts die van eene waarschuwing. Maar terwijl ik, welke ook de beslissing der Kamer zijn moge, niets liever wensch dan dat de invloed der overtuigde coöperators steeds voldoende moge zijn om aan den aangeduiden aandrang weerstand te bieden, toch acht ik de mogelijkheid van het tegendeel geenszins uitgesloten. Geenszins uitgesloten, dat wellicht de tegenstanders der coöperatie blijken zullen zich leelijk in de vingers te hebben gesneden, en dat haar voorstanders blijken zullen haar te hebben beroofd van het beste middel om nut te stichten voor de onbemiddelden in de samenleving.

Voeg ik dit een en ander bij het principieele motief, dat ik vooropstelde, en volgens hetwelk een coöperatieve vereeniging, voor zooveel zij tot leden haar werkkring beperkt, niet valt binnen de termen dezer belasting, dan meen ik ons amendement voldoende te hebben gerechtvaardigd!

Het *amendement* van de heeren Kerdijk en Levy wordt ondersteund door de heeren Hartogh, van Karnebeek en van der Kaay, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Met groote belangstelling heb ik de uitvoerige rede van den heer Kerdijk aangehoord Maar toch heeft hij niet alleen veel gezegd dat ik niet kan onderschrijven, maar ook wel een en ander in het midden gebracht, dat ik met bevreemding uit *zijn* mond heb gehoord.

Zoo heeft hij onder andere, sprekende tot den Minister, gezegd: hoe is het mogelijk, dat gij, Minister, die in uwe geschriften verklaard hebt, voorstander te zijn van coöperatie, eene dergelijke belasting op coöperatieve vereenigingen kunt voorstellen?

Ik heb mij over die vraag verbaasd. Mag sympathie of antipathie voor eene zekere categorie van personen of vereenigingen den doorslag geven bij het opleggen van belastingen? De Minister heeft zeker ook groote sympathie voor de ambtenaren, maar het heeft hem toch niet belet, ook de ambtenaren in deze belasting te betrekken. De vraag wat rechtvaardig is moet beslissend zijn, niet de vraag of men vóór of tegen de coöperatie is. Trouwens de heer Kerdijk heeft dat zelf wel eenigermate gevoeld, want hij heeft er terstond op laten volgen, dat er speciale reden is waarom hij deze belasting met 's Ministers warme liefde voor de coöperatie niet kon overeenbrengen. Wordt dit artikel ongewijzigd aangenomen, zoo ongeveer heeft hij gesproken, dan zullen er velen zijn die anders vrij van belasting zouden wezen omdat hunne inkomsten beneden

64ste VERGADERING. — 30 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

het vrijgestelde minimum blijven, maar die nu, omdat zij leden eener coöperatieve vereeniging zijn, *indirect* wel betalen *moeten*.

Het laatste is juist, Mijnheer de Voorzitter, maar is daarin iets onbillijks gelegen? Wat de heer Kerdijk zoo vreemd vindt is eenvoudig hiervan het gevolg, dat door deze belasting ook sociëteiten, vereenigingen, naamlooze vennootschappen, enz. worden getroffen. Indien iemand, die geen f 13 000 vermogen bezit en geen f 650 aan andere inkomsten, een aandeel heeft in eene naamlooze vennootschap, dan moet hij ook indirect betalen, ofschoon hij anders geheel vrij zou zijn, maar daarom is toch zeker geen voorstel te wachten om de naamlooze vennootschappen uit dit ontwerp te schrappen?

Niet met genoegen heb ik verder aangehoord wat de heer Kerdijk in het midden heeft gebracht over de kansen van zijn amendement, in verband met zijne voorspelling dat daarbij eene groote rol zal spelen de politieke beweging tegen de coöperatieve winkelvereenigingen. *Verwerping* achtte de geachte spreker bijna zeker. Toen ik dit hoorde, kreeg ik eerst den indruk dat de geachte spreker van de kracht zijner argumenten dan toch niet zoo bijzonder overtuigd moest zijn. Later vernamen wij echter, dat hij daarom de kans voor zijn amendement zoo gering acht, omdat hij vreest, dat de meerderheid in deze Kamer zich zal laten leiden door de in vele kringen in den lande heerschende antipathie tegen de coöperatieve vereenigingen.

Dit is eene stelling, die moeilijk bewijsbaar is en dan doet men beter ze ook niet uit te spreken. Wel heeft de heer Kerdijk als bewijs voor zijne meening eene zinsnede uit het Voorloopig Verslag aangehaald, maar mijns inziens bewijst die zinsnede al heel weinig. Met zoovele woorden staat daar geschreven, dat de wet impopulair zou worden als de coöperatieve vereenigingen werden vrijgesteld. Dit nu wordt door den heer Kerdijk zóó uitgelegd, dat zij, die hier aan het woord zijn, hebben willen zeggen: De antipathie tegen de coöperatie is zoo groot dat men de wet impopulair zou maken, indien men besloot de coöperatieve vereenigingen niet te belasten. Gesteld al, Mijnheer de Voorzitter, die uitlegging ware juist, dan beteekent dat toch nog niet dat de meerderheid in de Kamer de daar uitgesproken meening deelt. Maar is die uitlegging wel juist? Ik voor mij heb aan bedoelde uitdrukking niet de beteekenis gehecht, die er door den heer Kerdijk aan gegeven wordt. Is er niet meer te zeggen voor deze zeker meer welwillende uitlegging, dat de leden, die op genoemde plaats in het Verslag aan het woord zijn, hebben willen te kennen geven, dat men aan eene zekere soort van vereenigingen, in casu de coöperatieve, geen vrijstelling, geen privilege kon toestaan, zonder de wet impopulair te maken, omdat men dat privilege als ongerechtvaardigd zal beschouwen.

Maar hoe dit zij, de heer Kerdijk heeft in elk geval erkend, dat er in deze Kamer ook wel voorstanders zijn van de coöperatie die toch de amendementen zullen bestrijden. Welnu, tot hen behoor ik. Ik vrees dan ook geen oogenblik, dat de heer Kerdijk mij zal beschuldigen van tegen zijn voorstel te zijn uit antipathie tegen de coöperatie. Zonder grootspraak mag ik wel zeggen, dat ik in de laatste 25 jaren aan de coöperatie in Nederland met mijne bescheiden krachten nog wel een kleinen stoot heb gegeven. Mij is zelfs de eer te beurt gevallen tot adviseur benoemd te worden van den Nederlandschen Coöperatieven Bond, die zich met een adres over deze zaak tot de Kamer heeft gewend. Ondertusschen moet ik er bijvoegen dat de Bond over deze zaak mijn advies niet heeft ingewonnen. Had men dat gedaan, dan zou ik zeker niet aangeraden hebben een adres tegen het voorstel van den Minister in te dienen; wel zou ik getracht hebben hun duidelijk te maken: 1°. dat gelijkheid van recht medebrengt om de coöperatieve vereenigingen, ook dan als haar werkkring zich tot de leden bepaalt, wel in deze wet te betrekken, en in de tweede plaats, dat door die belasting de coöperatieve vereenigingen niet in hare ontwikkeling zullen worden gestoord of belemmerd, ja, dat vrijstelling niet in het belang zou zijn van de coöperatie zelve.

Die twee stellingen zal ik trachten te bewijzen; gelukt mij dat, dan zijn, naar het mij voorkomt, de amendementen veroordeeld.

Vooreerst dan: zal deze belasting voor de coöperatie bezwarend zijn en haar in hare ontwikkeling belemmeren?

Financieel zeker niet, Mijnheer de Voorzitter, en zelfs de heer Kerdijk heeft dat ook niet beweerd. Een enkel voorbeeld. Wij hebben hier ter stede eene groote coöperatieve winkelvereeniging, die zoo ongeveer 100 000 gulden per jaar als winst aan de leden uitkeert. Wordt nu 's Ministers artikel ongewijzigd aangenomen, dan zal men voortaan niet 100 000, maar 98 000 gulden uitkeeren, omdat men f 2000 aan den fiscus moet betalen. Is dat een overwegend financieel bezwaar? Immers neen.

Maar er is meer. Met den heer Kerdijk ben ik het eens dat de politieke beweging tegen de coöperatie zeer is te betreuren en dikwijls de verkiezingen bederft. Welnu, zou hij meenen dat dit beter zou worden indien zijn amendement werd aangenomen?

Ik hoor daar den heer Kerdijk zeggen: een mooi argument! Ik wil daar dit op antwoorden, Mijnheer de Voorzitter. Indien de heer Kerdijk oordeelt dat ik beter deed dit argument niet te doen gelden, dan vraag ik hem op mijne beurt: waarom hebt gij dan zelf met zoo veel aandrang betoogd dat uw amendement ook daarom aanbeveling verdient, omdat het zoo treurig is dat men tegenwoordig bij politieke verkiezingen candidaten bestrijdt, op grond dat zij lid zijn van eene coöperatieve vereeniging?

Nu wil ik — en dat is toch mijn recht — van mijn kant aantoonen dat dit naar alle waarschijnlijkheid nog veel erger zal worden als een van de amendementen aangenomen wordt.

De oppositie welke thans gevoerd wordt tegen de coöperatie acht ik niet gerechtvaardigd, maar indien het gelukt bij deze wet vrijstelling te verkrijgen voor de coöperatieve vereenigingen, dan zullen mijns inziens de tegenstanders van de coöperatie eene gegronde grief hebben, dan zal hun een middel van bestrijding aan de hand zijn gedaan, veel krachtiger dan alle middelen, waarover zij tot nu toe beschikken; dan zullen zij den volke gaan verkondigen: de Tweede Kamer heeft beslist dat, terwijl overigens alle neringdoenden, alle winkeliers bedrijfsbelasting moeten betalen, alleen zij, die in coöperatieven vorm winkels oprichten, van belasting worden vrijgesteld. En dan zegt men nog, zoo zullen zij redeneeren, dat de politiek met de coöperatie niets te maken heeft. Alsof niet ons belang zou medebrengen dat er mannen worden afgevaardigd om aan die onrechtvaardigheid een einde te maken!

Bovendien — dit mag de heer Kerdijk ook wel bedenken — is het te verwachten dat velen, die nu nog niet met de anti-coöperators willen meedoen, juist omdat zij vóór alles recht en billijkheid willen betracht zien, zich in de rijen der bestrijders zouden scharen indien de vrijstelling werd aangenomen.

Het argument door mij gebruikt, Mijnheer de Voorzitter, moge niet mooi zijn, een krachtig argument is het, geloof ik, wel.

Ik kom althans tot de vraag: Eischen recht en billijkheid dat de coöperatieve vereenigingen in deze belasting worden betrokken?

Op den voorgrond stel ik dat de coöperatieve vereenigingen, indien één der amendementen wordt aangenomen, tegenover den fiscus niet van dezelfde conditie zullen blijven, maar van beter conditie zullen worden. Tegenwoordig toch betalen zij patent. Wel is waar zal de bedrijfsbelasting voor de vereenigingen die groote winsten maken, veel hooger zijn dan thans het patent, maar voor vereenigingen, die weinig of geen winsten maken, zal deze belasting nog voordeeliger zijn dan het tegenwoordige patent.

Maar dat is toch in deze niet de hoofdzaak. Vóór dat ik echter op de hoofdzaak dieper inga en de boven door mij gestelde vraag au fond behandel, wil ik eerst nog eenige

practische bezwaren tegen beide amendementen in het midden brengen.

Het amendement van den heer van Karnebeek begrijp ik niet, ook al plaats ik mij op het standpunt door dien geachten afgevaardigde ingenomen. Men mag, zoo sprak hij, coöperatieve vereenigingen, die haren werkkring tot de leden bepalen, niet belasten, want ...... ze hebben geene inkomsten en hoe zou men willen belasten waar geene inkomsten zijn? Maar volgens het amendement van den heer van Karnebeek zullen dan toch de coöperatieve vereenigingen, zoodra zij ook aan niet-leden verkoopen, belasting moeten betalen, niet alleen over de winst die zij maken door verkoop aan niet-leden, maar ook over de winst die zij maken door verkoop aan leden — dus over eene winst, die — ik kom daarop straks terug — volgens de meening van den heer van Karnebeek niet alleen geene winst, maar zelfs geene inkomst is. Dat begrijp ik niet. Is het amendement niet in strijd met de toelichting? Neem als voorbeeld weer de Haagsche winkelvereeniging, die circa f 100 000 verdient door in het groot in te koopen en in het klein aan hare leden te verkoopen. Geene belasting, zegt de heer van Karnebeek, want er is geene inkomst. Maar als nu diezelfde vereeniging bovendien f 5000 verdient door transactiën met niet-leden, dan schijnt ook op eens die f 100 000 weer wel winst en wel inkomst te worden, want dan wil de heer van Karnebeek over f 100 000 laten betalen. Is dat niet een weinig vreemd?

Maar bovendien bestaat tegen het amendement van den heer van Karnebeek dit groote bezwaar, ook reeds door den heer Kerdijk genoemd, dat de coöperatieve vereenigingen door eene dergelijke regeling wel degelijk in hare vrijheid van beweging en in hare ontwikkeling zouden worden belemmerd, want dat zij door de belastingwet gedwongen zouden worden alleen met leden zaken te doen.

Nu kom ik tot practische bezwaren die beide amendementen betreffen. Het is zoo eenvoudig, zegt men, te weten te komen of er, en zoo ja, hoeveel er aan niet-leden verkocht wordt. Maar ik meen ook eenige ondervinding op dit gebied te hebben, en kan volstrekt niet toegeven dat dit zoo eenvoudig zal zijn. Is het niet waar, dat bij winkelvereenigingen, die haren werkkring, naar het heet, tot de leden beperken, niet verhinderd kan worden, dat leden voor niet-leden inkoopen doen? Is het niet waar dat contrôle of al of niet uitsluitend voor leden wordt verkocht hoogst moeilijk, zoo niet onmogelijk is? Mij is onlangs verzekerd, dat er reeds thans meer dan ééne vereeniging bestaat waar men aan allen die komen koopen — leden of niet-leden — bons afgeeft, zoodat het den schijn heeft, alsof alleen aan leden wordt verkocht, ofschoon dit niet het geval is. Ik heb niet kunnen nagaan of dit juist is, maar zeker is het dat het niet gemakkelijk zou zijn in dezen eene afdoende contrôle uit te oefenen.

Inderdaad, vrijstelling der coöperatieve vereenigingen kan in verschillend opzicht aanleiding geven tot ontduiking.

De heer Kerdijk heeft dat bezwaar heel goed gevoeld, want hij zeide: ons amendement omvat alleen coöperatieve vereenigingen, en geen sociëteiten, zooals het amendement van den heer van Karnebeek, ook daarom, omdat het gevaar voor ontduiking grooter wordt naarmate men de vrijstelling tot meerdere vereenigingen uitstrekt.

Volkomen juist, dan wordt het gevaar nog grooter, maar het bestaat toch ook wel degelijk, ook al gaat men niet verder dan de heeren Kerdijk c. s. voorstellen. Zal het — om slechts iets te noemen — niet vrij gemakkelijk zijn tal van winkelzaken en kredietinstellingen in coöperatieven vorm te gieten, ten einde op die wijze aan de belasting te ontkomen?

Ik noemde daar het woord kredietinstellingen. *Gemakshalve*, heb ik den heer Kerdijk hooren zeggen, zal ik alleen spreken van de consumtieve winkelvereenigingen. Toen ik dat hoorde, dacht ik bij mij zelf: dat woord »gemakshalve" is zeer karakteristiek, en zeer juist gekozen bovendien, want het zou zeker voor den heer Kerdijk niet gemakkelijk zijn ook maar een schijn van billijkheidsgrond voor de vrijstelling aan te voeren, indien hij niet sprak van coöperatieve winkelvereenigingen, maar ook van coöperatieve voorschotbanken enz., die volgens het amendement eveneens van belasting vrij zullen zijn.

Ik heb de eer sinds tal van jaren voorzitter van den raad van toezicht te zijn bij zulk eene coöperatieve voorschotbank, die het nu zoo ver heeft gebracht, dat zij gemiddeld een dividend van 6 pct. aan hare leden-aandeelhouders (alleen leden kunnen voorschotten bekomen) kan uitkeeren. Aan die voorschotbank, die ik zelf mede heb opgericht, wensch ik alle goeds toe; ik geloof dat het een nuttige vereeniging is, die jaar op jaar aan honderden nijveren en neringdoenden krediet bezorgt en steeds in ruimeren kring wordt gewaardeerd, maar op welken redelijken grond zouden wij vrijstelling van deze belasting kunnen vragen? Ik ben overtuigd dat de heer Kerdijk zelf daarop geen bevestigend antwoord zal kunnen geven. Zij die voor vrijstelling van de coöperatieve vereenigingen pleiten, redeneeren steeds alsof het tot de essentieele vereischten van eene dergelijke vereeniging behoort, dat de winsten worden verdeeld onder de leden in verhouding tot de zaken, die zij met de vereeniging gedaan hebben. Maar dat behoeft volstrekt niet. Men kan de winstverdeeling regelen naar goedvinden. Bij onze voorschotbank wordt de winst verdeeld in verhouding van het op de aandeelen gestorte bedrag. Er zijn tal van leden, die nooit voorschotten nemen, en toch deelen zij wel degelijk mee in de winst. De leden ontvangen dividend op hun aandeel evenals de aandeelhouder in eene naamlooze vennootschap. Welnu, vervalt onder zoodanige regeling niet zelfs de laatste schijn van billijkheid voor de vrijstelling, die de voorstellers van de amendementen ons willen bezorgen, — en is het, in dat licht beschouwd, niet zeer verklaarbaar, dat de heer Kerdijk »gemakshalve" alleen van coöperatieve winkelvereenigingen spreekt?

Alleen reeds op grond van al die practische bezwaren acht ik beide amendementen onaannemelijk. Maar zoo ben ik vanzelf ook weer genaderd tot de hoofdvraag: wat wordt in deze door recht en billijkheid gevorderd?

Reeds meen ik voldoende te hebben aangetoond, dat coöperatieve voorschotvereenigingen en alle andere coöperatieve vereenigingen, die geen winst uitkeeren naar den maatstaf van 'tgeen elk lid voor inkoop nu heeft besteed, voor vrijstelling in 't geheel niet in aanmerking kunnen komen zonder dat recht en billijkheid geweld wordt aangedaan.

Blijven dus nu alleen over *die* consumtieve winkelvereenigingen die werkelijk de batige saldo's der winst- en verliesrekening onder de leden verdeelen in verhouding van de som, die elk lid aan inkoopen heeft verbruikt.

Men zegt: die vereenigingen mogen niet belast worden, want zij maken geene winst; wat men winst noemt is eigenlijk slechts restitutie van 't geen door de leden te veel is betaald. Laat ons eens nagaan wat er waar is in die bewering. Gij zult opgemerkt hebben, Mijnheer de Voorzitter, dat in dit opzicht de redeneeringen van de heeren van Karnebeek en Kerdijk nog al uiteenliepen. De heer van Karnebeek gaat zoo ver van te zeggen: er is in die gevallen niet alleen geene winst, maar ook geen inkomen, terwijl de heer Kerdijk alleen ontkent, dat men hier van winst mag spreken.

Nu wensch ik van mijn kant de bijzondere aandacht van de vergadering er op te vestigen dat de overschotten, de zuivere inkomsten van coöperatieve vereenigingen volstrekt geene bedrijfs- of handelswinsten behoeven te zijn om met recht in deze belasting te worden betrokken. Bij het oorspronkelijk ontwerp was het anders; toen was het eene beroeps- en bedrijfsbelasting; thans is het geworden eene belasting op bedrijfs- en *andere* inkomsten, een belasting *op nagenoeg* alle inkomsten, namelijk die nog niet door de vermogensbelasting getroffen zijn.

Maar nu zegt de heer van Karnebeek: er zijn in het geheel geene inkomsten; wat gij belasten wilt is niet de *inkomst*, maar de *uitgaaf*, want de leden krijgen na afloop van het jaar terug een deel van hunne uitgaven — met andere woorden: een zeker percentage van het door hen bestede bedrag.

Nu zou ik bijna den moed hebben om te vragen: is dit nu niet een weinig spelen met woorden? De vraag of iemand winst maakt hangt niet af van de wijze waarop hij die winst besteedt, verdeelt of uitkeert, maar nog veel minder van de benaming die hij er aan geeft. Op de feiten en op de feiten alleen behoort te worden gelet. En met den werkelijken gang van zaken is volkomen in strijd de bewering, dat er belasting zou worden betaald van de *uitgaaf* en niet van de *inkomst.* Als de winst-en-verliesrekening geen overschot, geen batig saldo, geen inkomst aanwijst, dan krijgen de leden niets, al is hunne uitgaaf ook nog zoo groot, en dan krijgt ook de fiscus niets. De fiscus komt dus zijn deel eerst vragen als er werkelijk inkomst is, en dan in verhouding tot de inkomst, zonder er naar te vragen — wat hem onverschillig is — hoe en naar welken maatstaf verder die inkomst wordt verdeeld.

De Minister — ik herhaal het — heeft eigenlijk zijn pleit reeds gewonnen als hij kan aantoonen, dat hier inkomsten worden belast die nog niet door de vermogensbelasting getroffen zijn.

Maar ik ga nu een stap verder en zeg: de hier bedoelde coöperatieve vereenigingen hebben niet alleen inkomsten, maar de zuivere inkomsten van die vereenigingen kunnen ook met het volste recht handelswinst genoemd worden.

Het argument waarom sommigen beweren dat in dezen geen sprake is van handelswinst, vind ik het duidelijkst weergegeven in het Voorloopig Verslag.

Ik lees daar: »Wanneer een particulier in het groot consumtie-artikelen inslaat, om daardoor de hoogere détailprijzen te ontgaan, zal niemand beweren dat het zoodoende verkregen voordeel eene handelswinst is. Wanneer twee personen hetzelfde gezamenlijk doen, evenmin. Welke reden is er nu, om een ander karakter toe te kennen aan dezelfde handeling, wanneer een groot aantal personen daaraan deelnemen, en eene zekere regeling wordt in het leven geroepen, om de verdeeling van het ingekochte systematisch en naar ieders behoefte te doen plaats hebben?

» In den grond is de coöperatieve vereeniging niets anders dan dit."

Let wel, Mijnheer de Voorzitter: *in den grond* is het niets anders! Is die uitdrukking niet zeer karakteristiek? Is daarin niet reeds opgesloten de beteekenis: Aan coöperatieve winkelvereenigingen ligt nog wel ten grondslag de grondgedachte van het oude coöpereeren, waarbij men broederlijk deelt wat men samen heeft ingeslagen, maar al is het *in den grond* nog hetzelfde, uit of boven den grond is het toch eigenlijk iets geheel anders geworden. Als men nieuwe loten ent op den ouden stam, als men nieuwe ondernemingen gaat vestigen, coöperatieve vereenigingen met zelfstandige rechtspersoonlijkheid in het leven roept en de vereeniging, welke zich geheel in den geest van een gewoon handelsbedrijf gaat inrichten, in het groot laat inkoopen om en détail met winst te verkoopen òf aan allen òf aan hen die zich als leden aanmelden, dan wordt werkelijk juridisch en economisch het karakter geheel anders. En dat is volstrekt niet vreemd. Ik kan bij vergelijking wijzen op een voorbeeld uit het practische leven. Iemand die nu en dan eens iets koopt om het met winst te verkoopen, is daarom nog geen koopman in den zin der wet. Koopman wordt hij eerst als hij van het koopen en verkoopen zijn gewoon bedrijf maakt, ofschoon het *in den grond* hetzelfde is. Het verschil is alleen dat de één geregeld doet als bedrijf, wat de ander slechts nu en dan eens ter hand neemt.

Zoo ook hier. Bij groote coöperatieve winkelbedrijven treden de personen, die vroeger gezamenlijk inkochten om onder elkaar te verdeelen geheel op den achtergrond; op den voorgrond treedt de nieuwe, zelfstandige rechtspersoon, de nieuwe nering, het nieuw winkelbedrijf, dat onder de bestaande bedrijven eene kleine en soms ook, volkomen te recht, eene groote plaats vraagt. En op hoe grootere schaal die coöperatieve handelslichamen, die in concurrentie met andere winkels ten bate van hunne leden-aandeelhouders exploiteeren, zaken doen, des te meer verdwijnt het karakter van eenvoudige coöperatieve verdeeling — des te meer springt in het oog het karakter van handelsvereeniging, zich ten doel stellende om voordeelig te werken en veel winst te maken. En dat dan de Staat van die winst evenals van alle andere winsten een klein deel vraagt is volkomen billijk.

Indien men door een van de amendementen aan te nemen, de coöperatie maakt tot een vrijbrief voor de betaling van belasting, dan zullen de nadeelige gevolgen niet uitblijven. Niet alleen dat de fiscus minder zal krijgen naarmate men den coöperatieven vorm meer en meer dienstbaar weet te maken aan de uitoefening van allerlei handels- en kredietzaken; niet alleen dat eene nieuwe inbreuk zal worden gemaakt op 's Ministers stelsel van zooveel mogelijk algemeene belasting van alle inkomens; niet alleen dat de weg zal worden geopend voor wetsontduiking op groote schaal; niet alleen dat men dan te recht zal klagen over onbillijke concurrentie, omdat concurrenten, die geheel in dezelfde omstandigheden verkeeren, door den fiscus geheel verschillend zouden worden behandeld; — niet alleen dat men bij vrijstelling onder elken vorm zal stuiten op groote practische bezwaren, — maar — afgescheiden van dit alles — zijn naar mijne overtuiging de beide voorgestelde amendementen reeds daarom onaannemelijk, omdat die amendementen eene veel verdere strekking hebben dan blijkbaar de voorstellers zelf hebben ingezien en vele vereenigingen zouden vrijstellen, waarvan de vrijstelling zeker ook door de voorstellers niet wordt verlangd. Er zijn dus zakelijke gronden te over, waarom mijns inziens de Kamer goed zal doen deze amendementen niet goed te keuren.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *van de Velde*, voorkomende op:

bladz. 1222, kol. 2, reg. 20 v. o., staat: de Geer; lees: »van Geer";

aldaar, reg. 2 v. o., staat: hooge; lees: »te hooge";

bladz. 1223, kol. 1, reg. 1 v. b., staat: contribution; lees: »distribution";

aldaar, reg. 17 v. b., staat: bijdragen.; lees: »»bijdragen".";

aldaar, reg. 18 v. b., staat: omzetterij; lees: »omzetting";

aldaar, reg. 34 v. b., staat: kan.; lees: »kan".";

aldaar, reg. 35 v. b., staat: de zaak; lees: »zaken";

aldaar, reg. 28 v. o., staat: van; lees: »aan";

aldaar, kol. 2, reg. 13 v. b., staat: heeft ons; lees: »heeft";

bladz. 1224, kol. 1, reg. 35 v. o., staat: opgelegd."; lees: »opgelegd.";

aldaar, reg. 22 v. o., staat: worden.; lees: »worden".";

aldaar, reg. 8 en 7 v. o., staat: personeel; lees: »patent".

Behoort bij de redevoering
van den heer Dobbelmann (zie bladz. 1252).

BELASTING OP BEDRIJF

	f 850 = f 5,00	f 900 = f 6,00	f 950 = f 7,00	f 1000 = f 8,00
			Gelijke bedragen van gemengde inkomsten	
Vermogen f 13 000 = R f 520 B f 2,00 B. e. a. i. f 330 — 200 = 130 » 2,00	f 4,00	R f 520 B f 2,00 f 380 = 180 » 2,00 f 4.00	R f 520 B f 2,00 f 430 = 230 » 4,00 f 6,00	R f 520 B f 2, f 480 = 280 » 4,(f 6,(
Vermogen f 14 000 = R f 560 B f 4,00 B. e. a. i. f 290 — 200 = 90 » —		R f 560 B f 4,00 f 340 = 140 » 2,00 f 6,00	R f 560 B f 4,00 f 390 = 190 » 2,00 f 6,00	R f 560 B f 4,(f 440 = 240 » 4,(f 8,(
Vermogen f 15 000 = R f 600 B f 6,25 B. e. a. i. f 250 — 200 = 50 » —		R f 600 B f 6,25 f 300 = 100 » 2,00 f 8,25	R f 600 B f 6,25 f 350 = 150 » 2,00 f 8,25	R f 600 B f 6,2 f 400 = 200 » 4,(f 10,2
Vermogen f 16 000 = R f 640 B f 7,50 B. e. a. i. f 210 — 200 = 10 » —		R f 640 B f 7,50 f 260 = 60 » —	R f 640 B f 7,50 f 310 = 110 » 2,00 f 9,50	R f 640 B f 7, f 360 = 160 » 2,(f 9,
Vermogen f 17 000 = R f 680 B f 8,75 B. e, a. i. f 170 — 200 — » —		R f 680 B f 8,75 f 220 = 20 » —	R f 680 B f 8,75 f 270 = 70 » —	R f 680 B f 8, f 320 = 120 » 2,(f 10,
Vermogen f 18 000 = R f 720 B f 10,00 B. e. a. i. f 130 — 200 — » —		R f 720 B f 10,00 f 180 — » —	R f 720 B f 10,00 f 230 = 30 » —	R f 720 B f 10,(f 280 = 80 » –
Vermogen f 19 000 = R f 760 B f 11,25 B. e. a. i. f 90 — 200 — » —		R f 760 B f 11,25 f 140 — » —	R f 760 B f 11,25 f 190 — » —	R f 760 B f 11, f 240 = 40 » –
Vermogen f 20 000 = R f 800 B f 12,50 B. e. a. i. f 50 — 200 — » —		R f 800 B f 12,50 f 100 — » —	R f 800 B f 12,50 f 150 — » —	R f 800 B f 12, f 200 — » –
Vermogen f 21 000 = R f 840 B f 13,75 B. e. a. i. f 10 — 200 — » —		R f 840 B f 13,75 f 60 — » —	R f 840 B f 13,75 f 110 — » —	R f 840 B f 13, f 160 — » –
Vermogen f 22 000 = R		R f 880 B f 15,00 f 20 — » —	R f 880 B f 15,00 f 70 — » —	R f 880 B f 15, f 120 — » –
Vermogen f 23 000 = R		—	R f 920 B f 16,25 f 30 — » —	R f 920 B f 16, f 80 — » –
Vermogen f 24 000 = R		—	—	R f 960 B f 17, f 40 — » –
Vermogen f 25 000 = R		—	—	R f 1000 B f 18,
Vermogen f 26 000 = R		—	—	—

64ste VERGADERING. — 30 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

:N ANDERE INKOMSTEN.

ermogen en uit bedrijfs- of andere inkomsten.

f 1050 = f 9,00	f 1100 = f 10,00	f 1150 = f 11,00	f 1200 = f 12,00
Vermogen f 13 000 = R f 520 B f 2,00 B. e. a. i. 530 = 330 » 6,00 f 8,00	f 580 = R f 520 B f 2,00 380 » 6,00 f 8,00	f 630 = R f 520 B f 2,00 430 » 8,00 f 10,00	f 680 = R f 520 B f 2,00 480 » 8,00 f 10,00
Vermogen f 14 000 = R f 560 B f 4,00 B. e. a. i. 490 = 290 » 4,00 f 8,00	f 540 = R f 560 B f 4,00 340 » 6,00 f 10,00	f 590 = R f 560 B f 4,00 390 » 6,00 f 12,25	f 640 = R f 560 B f 4,00 440 » 8,00 f 12,00
Vermogen f 15 000 = R f 600 B f 6,25 B. e. a. i. 450 = 250 » 4,00 f 10,25	f 500 = R f 600 B f 6,25 300 » 6,00 f 12,25	f 550 = R f 600 B f 6,25 350 » 6,00 f 10,00	f 600 = R f 600 B f 6,25 400 » 8,00 f 14,25
Vermogen f 16 000 = R f 640 B f 7,50 B. e. a. i. 410 = 210 » 4,00 f 11,50	f 460 = R f 640 B f 7,50 260 » 4,00 f 11,50	f 510 = R f 640 B f 7,50 310 » 6,00 f 13,75	f 560 = R f 640 B f 7,50 360 » 6,00 f 13,50
Vermogen f 17 000 = R f 680 B f 8,75 B. e. a. i. 370 = 170 » 2,00 f 10,75	f 420 = R f 680 B f 8,75 220 » 4,00 f 12,75	f 470 = R f 680 B f 8,75 270 » 4,00 f 12,75	f 520 = R f 680 B f 8,75 320 » 6,00 f 14,75
Vermogen f 18 000 = R f 720 B f 10,00 B. e. a. i. 330 = 130 » 2,00 f 12,00	f 380 = R f 720 B f 10,00 180 » 2,00 f 12,00	f 430 = R f 720 B f 10,00 230 » 4,00 f 14,00	f 480 = R f 720 B f 10,00 280 » 4,00 f 14,00
Vermogen f 19 000 = R f 760 B f 11,25 B. e. a. i. 290 = 90 » —	f 340 = R f 760 B f 11,25 140 » 2,00 f 13,25	f 390 = R f 760 B f 11,25 190 » 2,00 f 13,25	f 440 = R f 760 B f 11,25 240 » 4,00 f 15,25
Vermogen f 20 000 = R f 800 B f 12,50 B. e. a. i. 250 = 50 » —	f 300 = R f 800 B f 12,50 100 » 2,00 f 14,50	f 350 = R f 800 B f 12,50 150 » 2,00 f 14,50	f 400 = R f 800 B f 12,50 200 » 4,00 f 16,50
Vermogen f 21 000 = R f 840 B f 13,75 B. e. a. i. 210 = 10 » —	f 260 = R f 840 B f 13,75 60 » —	f 310 = R f 840 B f 13,75 110 » 2,00 f 15,75	f 360 = R f 840 B f 13,75 160 » 2,00 f 15,75
Vermogen f 22 000 = R f 880 B f 15,00 B. e. a. i. 170 — » —	f 220 = R f 880 B f 15,00 20 » —	f 270 = R f 880 B f 15,00 70 » —	f 320 = R f 880 B f 15,00 120 » 2,00 f 17,00
Vermogen f 23 000 = R f 920 B f 16,25 B. e. a. i. 130 — » —	f 180 R f 920 B f 16,25 — » —	f 230 = R f 920 B f 16,25 30 » —	f 280 = R f 920 B f 16,25 f 80 » —
Vermogen f 24 000 = R f 960 B f 17,50 B. e. a. i. 90 — » —	f 140 R f 960 B f 17,50 — » —	f 190 R f 960 B f 17,50 — » —	f 240 = R f 960 B f 17,50 40 » —
Vermogen f 25 000 = R f 1000 B f 18,75 B. e. a. i. 50 — » —	f 100 R f 1000 B f 18,75 — » —	f 150 R f 1000 B f 18,75 — » —	f 200 R f 1000 B f 18,75 — » —
Vermogen f 26 000 = R f 1040 B f 20,00	f 60 R f 1040 B f 20,00 — » —	f 110 R f 1040 B f 20,00 — » —	f 160 R f 1040 B f 20,00 — » —

65ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 31 MEI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen : 1°. een bericht van een lid; 2°. adressen. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Mededeeling van den voorzitter betreffende eene regeling van werkzaamheden. — Behandeling van het wetsontwerp betreffende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting van de beraadslaging over art. 1, *b*; aanvang der beraadslaging over *d*, *g*, *h* en *i*.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 91 leden, te weten de heeren:

Tijdens, van der Feltz, Mutsaers, Zijp, van Bylandt, Haffmans, Levy, Smeenge, van Velzen, Ruys van Beerenbroek, van Gijn, Vrolik, Heldt, A. van Dedem, Pyttersen, van der Borch van Verwolde, van Beuningen, Keuchenius, Zijlma, de Beaufort, Mees, Hintzen, Schaepman, Plate, Rink, Smit, van Vlijmen, Travaglino, de Meijier, Lambrechts, Hartogh, Roessingh, Donner, Poelman, Bool, van der Kaay, Rutgers van Rozenburg, de Kanter, van Alphen, Land, Dobbelmann, Brantsen van de Zijp, van der Schrieck, Guyot, T. Mackay, W. de Beaufort, Harte, van Löben Sels, Goekoop, Kerdijk, Goeman Borgesius, Kielstra, Hennequin, de Geer van Jutfaas, van Kerkwijk, G. van Dedem, Schimmelpenninck van der Oye, de Ram, Smits van Oijen, Conrad, van den Berch van Heemstede, Veegens, Pijnacker Hordijk, Tydeman, van der Kun, Houwing, van Karnebeek, Kolkman, Ferf, Bahlmann, Heemskerk, van Delden, Michiels van Verduynen, d'Ansembourg, Cremer, Seret, Viruly Verbrugge, Walter, Bevers, Roijaards van den Ham, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, Reekers, Vermeulen, de Ras, van de Velde, Gerritsen, Lucasse en Schepel,

en de heeren Ministers van Financiën en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer van de Velde, dat hij verhinderd is het eerste gedeelte van de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

2°. de volgende adressen:

een van J. Wijga, te Leeuwarden, over eene nalatenschap.

Dit adres wordt gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

een van F. J. Zijlker, te Zuidbroek, en S. R. Dillinga, te Winschoterzijl, aandringende op aanneming van de wetsontwerpen tot regeling van de bedrijfsbelasting en van het kiesrecht.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor de beide wetsontwerpen.

B. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar Verslag over de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de beraadslaging over de wetsontwerpen later bepaald worden.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Het oogenblik is natuurlijk nog niet gekomen om reeds een voorstel te doen omtrent het in behandeling nemen van de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht. Ik meen echter dat het vele leden aangenaam zal zijn reeds nu bekend te worden met mijne voornemens te dien aanzien. Zonder dus in de verte op dit oogenblik daaromtrent een voorstel te doen, wensch ik wel aan de Vergadering mede te deelen, dat het mij aanvankelijk voorkomt het best te zijn het daarheen te leiden, dat na afloop van de behandeling van het thans aan de orde zijnde wetsontwerp en van eenige kleinere ontwerpen, die dan nog in staat van wijzen zullen zijn, en na eene rust van eenige dagen welke de Kamer zou kunnen nemen, de behandeling van de wetsontwerpen betreffende het kiesrecht kon aanvangen op Woensdag 12 Juli aanst.

Ik herhaal: op dit oogenblik kan ik geen voorstel doen en kan dus geene discussie volgen; maar ik behoud mij voor om, indien ik dezelfde meening blijf toegedaan, later een voorstel in dien geest aan de Kamer te onderwerpen.

Nog wensch ik aan de Kamer mede te deelen, dat het mijn voornemen is om na de pauze aan de Vergadering voor te stellen de zitting van Vrijdag aanstaande te doen aanvangen met de behandeling van een vijftal wetsontwerpen van zeer gering gewicht.

Ik gevoel zeer wel, dat het voor de Kamer onaangenaam is om de beraadslaging over de bedrijfsbelasting af te breken, maar aan den anderen kant mag ik niet uit het oog verliezen, dat voor den geregelden gang van zaken de afdoening van enkele wetsontwerpen wenschelijk is; welke afdoening binnen korten tijd mogelijk wordt gemaakt, indien wij die Vrijdag eerstkomende behandelen, in verband met de bijeenkomst der Eerste Kamer op aanstaanden Dinsdag.

Ik zal dus de vrijheid nemen na de pauze een voorstel in dien zin te doen.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De beraadslaging over lit. *b* van art. 1 en de daarop voorgestelde *amendementen* wordt voortgezet.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* over het wetsontwerp betreffende eene bedrijfs- en beroepsbelasting, brengt, namens deze, het volgend verslag uit:

In handen Uwer Commissie is gesteld een verzoekschrift

van de heeren Nienhuis c. s., hoofdbestuurderen van den Nederlandschen Bond »Maatschappelijk Belang" nader er op aandringende, dat de coöperatieve vereenigingen en de naamlooze vennootschappen naar 3,20 °/₀ hunner dividenden mogen worden aangeslagen en inzonderheid aan de coöperatieve vereenigingen, die ten nadeele ook van de kas van Rijk en gemeente de bedrijfswinsten zoozeer verminderen, geene bevoorrechting te verleenen.

De Commissie stelt voor het adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de voorgestelde amendementen mede te deelen, zegt: Het advies der Commissie van Rapporteurs over de voorgestelde amendementen luidt eenstemmig, dat die amendementen naar haar oordeel niet behooren te worden aangenomen.

In het algemeen wordt de Commissie daartoe geleid door gelijke gronden, als gisteren op zoo voortreffelijke wijze door den geachten afgevaardigde uit Zutphen zijn ontwikkeld. De heer Borgesius — en dit is een punt dat ook bij de Commissie van Rapporteurs in deze zaak op den voorgrond staat — heeft er te recht op gewezen, dat men ten onrechte altijd spreekt over hetgeen de coöperatieve vereeniging is *in den grond*. Met eene gelukkige woordspeling heeft hij gisteren gezegd, dat men niet met hetgeen de coöperatieve vereeniging *in* den grond is, met hare wortels te doen heeft, maar wel degelijk met hetgeen die vereeniging is *boven den grond*, in het industrieele leven, nadat uit de wortels zich merkwaardige sociale organismen hebben ontwikkeld.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat in het voorbijzien van dit onderscheid de hoofdfout schuilt van al hetgeen ten voordeele der amendementen wordt in het midden gebracht. Men stelt namelijk bij het bespreken der amendementen de coöperatieve vereeniging voor in haren meest embryonitischen vorm, waarin nauwelijks van iets anders sprake is dan van *handelingen voor gemeene rekening*.

Nu heeft zich echter, Mijnheer de Voorzitter, in het industrieele leven de handeling voor gemeene rekening door multiplicatie en organisatie ontwikkeld tot bijzondere soorten van rechtspersonen, die men in het recht gewoon is *handelspersonen* te noemen.

Nu is het systeem van dit ontwerp dat, zoolang wij nog met de coöperatie in haren grondvorm te doen hebben, er geen aanleiding is voor het heffen van belasting. Vandaar dat in overeenstemming met den gedachtengang van de Commissie van Rapporteurs uit het wetsontwerp verdwenen zijn de *handelingen voor gemeene rekening*, de *syndicaten* enz. als zelfstandige belastingschuldigen, en dat ook niet zal belastingschuldig zijn de maatschap. Zoolang de handeling voor gemeene rekening nog slechts dien primitieven rechtsvorm heeft en het goed, hetwelk aan de combinatie behoort, nog onder het recht valt als *gemeen eigendom*, als *commune pro indiviso*, zoolang is er geen aanleiding om een zelfstandige fiscale persoon, evenmin als een zelfstandige rechtspersoon aan te nemen, en worden de winsten, in dien vorm behaald, verdeeld en gevoegd bij het privaat inkomen, hetwelk de belastingschuldige, die hier te lande woont, heeft aan te geven. Maar daar, waar door organisatie ontstaat eene eigen persoonlijkheid met eigen vermogen, een vermogen, dat niet meer valt onder den gewonen rechtsvorm van den gemeenen eigendom, waaromtrent geen actie tot scheiding of deeling is toegelaten, daar meent de Commissie, dat ook de fiscus die beweging behoort te volgen. De handelspersoon behoort onzes inziens niet in ieder opzicht in en buiten rechten beschouwd te worden als ware hij een geheel zelfstandig individu, en voor den *fiscus* alleen te blijven, wat slechts de primitieve embryonitische grondvorm van al deze organisatiën is, als handeling voor gemeene rekening, waarin de individuën pro indiviso ieder een deel zouden hebben.

Van dit standpunt uitgaande heeft de Commissie gemeend ook aan de Regeering een wenk te mogen geven, om de naamlooze vennootschappen te belasten als zelfstandige belastingschuldige personen.

Daartegen wordt gelukkig niet gereageerd. Onder de enumeratie van de belastingschuldigen in dit artikel zijn nu de naamlooze vennootschappen opgenomen als belasschuldige personen, evenals de coöperatieve en andere vereenigingen. De Minister heeft niet geheel in den door mij gewenschten zin gehandeld, dat wil zeggen, ik had ze willen aanslaan naar het hoogste tarief van 3,2 °/₀, terwijl de Minister een middelweg koos, namelijk een aanslag van 2°/₀, vermeerderd — in den gedachtengang van den Minister — met eventueele opcenten. Deze beslissing heeft de Minister ook al verdedigd met de bekende amortisatie-theorie. Ik zou die theorie bij deze belastingwet wel buiten aanmerking willen laten, omdat wij hier *nieuw recht* maken, en indien wij de amortisatie-theorie consequent doorvoerden, zou men in billijkheid geenerlei verandering in het leven roepen. Dat men gedurende geruimen tijd vrijdom genoten heeft, wordt in 's Minister gedachtengang tot eene aanspraak op vrijdom, voortdurend, *in aeternum*; wat men te veel in de lasten heeft gedragen, wordt in die theorie tot verplichting *in aeternum* die te zware belasting te blijven dragen. Waar wij trachten immers nu in het fiscale recht verbeteringen te brengen; waar wij een ruimer kleed maken dan het tot dusverre gebruikte en drukkende, daar hopen wij, dat de maatschappij zeer spoedig door eigen geneeskracht van de misvormingen zal genezen en in de ruimere vormen van het nieuwe kleed zal ingroeien.

Doch die amortisatie-theorie kan ik vooralsnog daarlaten, evenals de vraag of de door den Minister genomen beslissing ten aanzien van het tarief juist is.

Over het geheel bestaat ten aanzien dezer wet bij de Commissie van Rapporteurs deze gedachtengang, dat, nadat men over en weer zijne inzichten naar vermogen heeft ontwikkeld, langzamerhand eene soort van communis opinio zich heeft gevormd, nedergelegd in het gewijzigd ontwerp, dat niet in alle onderdeelen kan overeenstemmen met hetgeen ieder persoonlijk, billijk en wenschelijk acht, maar met den algemeenen gedachtengang in hoofdzaak overeenstemt. De Commissie van Rapporteurs neemt hier het standpunt in, dat het beter is, dat de wet, zooals zij daar ligt, tot stand komt, dan dat iedereen poogt verbeteringen ten aanzien van onderdeelen aan te brengen, die hem niet geheel juist voorkomen, waardoor de totstandkoming der wet in gevaar wordt gebracht.

Het is eene natuurlijke eigenschap van ieder mensch, dat wanneer hij eene verbetering wil aanbrengen, hij het gewicht van die verbetering overschat. Indien iedereen met verbeterings-projecten aankomt, lijdt daaronder de gunstige opinie, die over het geheele ontwerp bij de schriftelijke gedachtenwisseling is ontstaan.

De Commissie van Rapporteurs stelt zich geenszins op het standpunt, dat deze wet onverbeterlijk is; ook niet dat zij in hare onderdeelen niet zou gewijzigd kunnen worden; maar zij oordeelt het beter de wet aan te nemen, zij het dan ook met eenige gebreken, dan de geheele wet in gevaar te brengen, door haar al te volmaakt te willen maken. Dit tot verklaring van de houding der Commissie van Rapporteurs, die zij ook wenscht in acht te nemen ten aanzien van het door den Minister voorgestelde naar haar oordeel te lage tarief voor de naamlooze vennootschappen. Ik geloof, dat in de Commissie van Rapporteurs daaromtrent eene zeer gedecideerde opinie bestaat en dat een ander voorstel in de wet zou worden opgenomen wanneer zij vrij was naar hare meening te organiseeren.

Terugkomende op de coöperatieve vereenigingen, welke meer in het bijzonder het onderwerp der amendementen uitmaken, die thans in debat zijn, heeft het mij getroffen, dat men alle coöperatieve vereenigingen over éénen kam heeft geschoren.

De coöperatieve productie-vereeniging bij voorbeeld is in haar wezen eene, die winst behaalt. Men kan nog coöperaieve vereenigingen hebben voor inkoopen, uitsluitend voor

hare leden; maar in algemeene trekken kan men aannemen, dat eene coöperatieve productie-vereeniging steeds voor derden werkt. Zij is een handelspersoon bijna in alle opzichten overeenkomende met eene naamlooze vennootschap. Bij naamlooze vennootschappen is het beheer in handen van het kapitaal, terwijl bij coöperatieve vereenigingen het beheer is in handen van de arbeidskrachten, die in die onderneming gebezigd worden. Dit is het voorname verschil.

Nog interressanter zijn hetgeen ook door den heer Goeman Borgesius is aangetoond, de voorschotvereenigingen. Bij deze ziet men duidelijk dat door de organisatie eene geheel nieuwe oeconomische kracht ontstaat; dat men te doen heeft met een eigenaardig organisme, welks eigenschappen niet overeenkomen met die van het embryo waaruit het ontstond. Die vereeniging wordt in het leven geroepen door de behoefte aan krediet van lieden die persoonlijk geen krediet hebben. Iemand verlangt een krediet van f 100, maar kan het niet krijgen; hebben zich echter 100 personen met hunne behoefte aan krediet vereenigd, dan hebben zij een organisme tot stand gebracht dat hun allen het gewenschte krediet kan bezorgen. Uit 100 negatieven wordt een positief geboren.

De heer Rutgers van Rozenburg merkt op, dat dit mathematisch beeld niet geheel juist is; ik had dan ook bij de overweging van hetgeen ik ten deze te zeggen had een oogenblik de gedachte te zeggen, dat het eene sophistische redeneering zou zijn hieruit de gevolgtrekking te maken, dat uit negatieven een positief kan ontstaan. In het nu besproken geval heeft de *collectieve* verantwoordelijkheid een krediet verschaft dat de zonder verband nevens elkander staande individuën niet hebben. In werkelijkheid vertoont zich hier een voorbeeld van het »*viribus unitis fortior*" op economisch gebied. Door de vereeniging wordt eene kracht werkzaam die vroeger niet aanwezig scheen. Wanneer de voorschotvereeniging, doordien alle leden zich voor hare schulden solidair aansprakelijk stellen tegenover derden, van deze geld ter leen krijgt en daarmede winst behaalt, dan heeft deze zuiver het karakter van de winsten door dit ontwerp getroffen. Evenzeer als die eener bank waarvoor door de deelnemers het kapitaal is bijeengebracht. De voorschotvereeniging vormt dividend zonder of zonder noemenswaard kapitaal, in den zin waarin dit woord gewoonlijk genomen wordt. Om hier van een kapitaal te kunnen spreken, zou men de definitie zóó ruim moeten maken, dat ook krediet onder kapitaal begrepen was.

Het meest is bij de toelichting der amendementen gesproken over de consumtie-vereenigingen, doch ook daar geldt hetzelfde.

De Minister, over een enkel pond suiker sprekende, heeft in het licht gesteld dat ook bij eene coöperatieve winkelvereeniging, die uitsluitend voor hare leden werkt, zoodanig voordeel behaald wordt, dat die vereeniging door deze belasting moet getroffen worden. De afgeleverde waren, op bestelling der leden aan hunne woning bezorgd, vertegenwoordigen daar ter plaatse en naar de behoefte verdeeld eene handelswaarde, die grooter is dan de productiekosten. Die meerdere waarde wordt gecreëerd door middel van het kapitaal en het krediet der vereeniging en de diensten van de loontrekkende beambten en bedienden

De gezamenlijke uitgaven van de exploitatie-rekening zijn niet zoo groot als de handelswaarde, welke door de diensten der vereeniging aan de omgezette artikelen gegeven is.

Waarom die meerdere waarde nu niet te treffen? Het is eene winst, die, even als de winst door particuliere ondernemers behaald, in wier plaats hier de gezamenlijke deelgenooten treden, zelfs als de omzet tot hun onderlingen kring beperkt wordt, met handelsoperatiën verkregen wordt.

In dit opzicht ben ik het geheel met den heer Rutgers van Rozenburg eens, dat in den rechtsvorm, dien de coöperatieve vereenigingen gekozen hebben, er niet meer sprake kan zijn van een gemeen eigendom van deelgenooten waarvan ieder een deel krijgt, maar er in werkelijkheid is een onderlinge verkoop. De geheele manipulatie is dezelfde als een gewone handel, die winst behaalt.

Nu vinden de voorstellers een groot onderscheid in de vraag, of men al dan niet aan derden levert. Ik voor mij zou het criterium liever vinden daar waar het wetsontwerp ze vindt. De primitieve vorm is nog aanwezig zoolang men geene winst uitkeert. Waar men daarentegen wel winst uitkeert, is er ook blijk van eene verandering van karakter; blijk, dat uit de handeling voor gemeene rekening een handelspersoon is geboren.

Juist het maken en uitkeeren van winst is een kenmerk van den groei der coöperatieve vereeniging. Eene zoodanige vereeniging in haren primitieven vorm zal geene winst kunnen uitkeeren; eene coöperatieve vereeniging, tot eene reusachtige instelling ontwikkeld, als die bijv. in de Prinsestraat alhier, en welke voor nog veel grooter ontwikkeling vatbaar is, heeft dividenden noodig en zal winst moeten maken om zich te blijven ontwikkelen.

Nog eene practische vraag. Men wil een onderscheid leggen in de al of niet levering buiten de leden. Maar hoe kan men weten, of hetgeen aan een lid geleverd wordt, ook ten behoeve van dat lid zelf wordt geleverd?

Ik stel mij voor, dat de coöperatieve vereeniging zich langzamerhand ook in dezen vorm verder zal kunnen ontwikkelen, dat leden daarvan in eigen kring eene soort van agentuur voor hunne vereeniging nemen; dat zij in eigen kring waren plaatsen, deze bij de vereeniging op hun boekje worden geschreven, zoodat zij daarvan het dividend genieten.

Indien een der amendementen werd aangenomen, zou men waarborgen moeten zoeken, dat ieder lid slechts datgene neemt wat hij naar het beginsel der coöperatieve vereeniging daaruit mag nemen voor eigen gebruik, en dat men ieder lid verbiedt iets te koopen dat dit lid niet persoonlijk noodig heeft.

Nog eene opmerking. De heer van Karnebeek vond onbillijk en juridiek onmogelijk, dat er in den kring van leden eener coöperatieve vereeniging van winst sprake zou kunnen zijn, omdat dan ieder aan zich zelven indirect winst zoude berekenen.

Nu geloof ik toch dat bij gewone vennootschappen het ook zoo gaat. Ik stel mij b.v. voor eene vennootschap, zooals het huis van de heeren Mees en Zonen, waarin een groot aantal firmanten zijn. Ik zou niet denken, dat wanneer die heeren zaken in privé doen met de vennootschap, er voor die zaken naar andere taxen wordt berekend, dan voor zaken met derden. Ten slotte is dan in de winstuitkeering die zij ontvangen evenzeer als bij de coöperatieve vereenigingen winst behaald in eigen kring. Bij de coöperatieve vereenigingen wordt hetzelfde beginsel toegepast dat ook in het gewone leven geldt. Men berekent ook winst op de transactiën met hen die eventueel in de winstuitdeeling participeeren. Wat zij koopen wordt hun tot handelsprijs in rekening gebracht, en die winst is ook in de totale winst begrepen. Indien men overal zoo puristisch wilde zijn als de amendementen willen dat men ten aanzien van de coöperatieve vereenigingen zij, dan zou men ook moeten bepalen, dat ieder deelgenoot van eene firma van zijn winstaandeel mag aftrekken de winst, geboekt op de door hem persoonlijk met de firma verrichte handelingen, b.v. bij een door een firma uitgeoefenden wijnhandel voor de winst op den aan de vennooten geleverden wijn, enz.

Ik heb mij gisteren geërgerd dat de politieke strijd, die zich buiten de Kamer soms vastknoopt aan de quaestie of men al dan niet voorstander is van de coöperatie, ook in deze zaal is overgebracht. Ik zou het met den heer Goeman Borgesius zeer betreuren indien de bevoorrechting, die de coöperatieve vereenigingen op dit oogenblik onder de patentwet genieten, door dit artikel werd bestendigd in eenigerlei vorm, en dat, nu zich bij deze wet de gelegenheid aanbiedt om die vereenigingen op gelijken voet te behandelen als de particulieren met wie zij concurreeren, die gelegenheid werd verzuimd.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren werd door den heer Kerdijk de wensch geuit, dat men zich bij de beoordeeling van deze quaestie zou laten leiden door objectieve gronden. Het is om dien geachten afgevaardigde

te bewijzen dat door dergelijke gronden mijne stem zal worden bepaald, dat ik thans over deze quaestie wil spreken.

Het is mijne meening dat eene belastingwet niet mag zijn het middel om eene geliefde vereeniging te bevoordeelen of eene minder geliefde te fnuiken. De zaak dient beoordeeld te worden naar gronden van billijkheid; er behoort te worden nagegaan of er zakelijke redenen zijn tot heffing van belasting, ja of neen.

Op de vraag: behooren de coöperatieve vereenigingen wier werkkring zich bepaalt tot hare leden te worden aangeslagen in deze bedrijfsbelasting? wordt door de heeren van Karnebeek en Kerdijk c. s. een ontkennend antwoord gegeven. De voornaamste zakelijke grond dien zij daarbij doen gelden is, dat door de coöperatieve vereenigingen, wier bedrijf zich beperkt tot hare leden, niet wordt gemaakt » winst". Daartegenover is in de gewisselde stukken door den Minister betoogd, dat die winst wèl wordt gemaakt door de vereenigingen; dat de voordeelen door de coöperatieve vereenigingen verkregen, zijn winst in den waren zin des woords. En zoo ontstaat het gevaar, dat de beantwoording van de hoofdquaestie wordt afhankelijk gesteld van die der subsidiaire vraag: zijn de baten gemaakt door coöperatieve vereenigingen, die zich in haar bedrijf beperken tot hare leden, winst in den waren zin des woords, ja of neen? Dat acht ik minder gewenscht, want ik kan mij zeer goed voorstellen dat, ook al waren die baten niet winst in den gewonen zin des woords, er toch reden zou kunnen zijn om haar te doen treffen door de bedrijfsbelasting. Immers kunnen er gronden zijn om de door de coöperatieve vereenigingen verkregen voordeelen gelijk te stellen met gewone handels- en bedrijfswinsten.

Voor mijn doel is het genoeg te weten, dat door de coöperatieve vereenigingen voordeelen of baten verkregen worden, die op geld waardeerbaar zijn. En is het nu redelijk en billijk om die door toepassing van den coöperatieven vereenigingsvorm gewonnen baten van de bedrijfsbelasting vrij te stellen?

Op die vraag aarzel ik niet een ontkennend antwoord te geven. Mijn argument daarvoor is, dat de baten, die door middel van de coöperatie verkregen worden, ook zouden gemaakt zijn, bijaldien niet ware gebruik gemaakt van den coöperatieven bedrijfsvorm. Zij zouden dan verkregen zijn, niet door eene coöperatieve vereeniging, maar door andere handelaren; zij zouden dan geweest zijn handels- en bedrijfswinsten in den waren zin des woords, en als zoodanig getroffen zijn door de bedrijfsbelasting. Van die winsten zou de Staat dus zonder eenigen twijfel bedrijfsbelasting getrokken hebben. En moet nu de eenige omstandigheid dat men zich gelieft te bedienen van den coöperatieven bedrijfsvorm, oorzaak zijn dat de Staat schade lijdt?

Dat ware niet redelijk en zou zelfs niet billijk zijn.

Immers de coöperatieve vereenigingen danken de vervulling van hare bestaansvoorwaarden uitsluitend aan de goedgunstige beschikking van den Staat. Zonder de wet van 17 November 1876 ware het bestaan van de coöperatieve vereenigingen hier te lande niet mogelijk; vooral na de beschikking van den Minister de Vries in 1874, toen aan de coöperatieve vereenigingen de erkenning als rechtspersoon werd geweigerd.

En moet nu het bestaan van die coöperatieve vereenigingen den Staat schade berokkenen, den Staat berooven van een voordeel, dat hij anders zou gehad hebben? Dat zou, dunkt mij, zeer onbillijk zijn; en daarin ligt dan ook de reden tot veroordeeling van de voorgestelde amendementen, daargelaten de quaestie of de door de coöperatie gemaakte voordeelen winsten zijn in den waren zin des woords, ja of neen.

Niet alleen echter treft deze beschouwing de amendementen, maar ook tot zekere hoogte het systeem van den Minister.

Ik meen dat het wetsontwerp niet alleen niet onbillijk of hard is ten opzichte der coöperatieve vereenigingen, maar dat het op dat punt integendeel veel te zacht is en verscherpt behoort te worden.

Uitgaande van de stelling dat de toepassing van den coöperatieven vereenigingsvorm den Staat in geen geval eenig nadeel moet berokkenen, heb ik er bezwaar tegen, dat die belasting voor coöperatieve vereenigingen wordt gesteld, eens en vooral, op 2 pct. Immers, ware van dien vorm geen gebruik gemaakt en ware de winst behaald door gewone handelaars, dan zou voor een niet onbelangrijk deel er van, den Staat 3½ pct. betaald moeten worden. Uitsluitend door het toepassen van den coöperatieven bedrijfsvorm ontstaat dus een nadeel voor den Staat.

Mijn tweede bezwaar tegen het voorstel van den Minister treft de volkomen vrijstelling van de coöperatieve vereenigingen, zoodra zij het stelsel volgen van verkoop tegen inkoopsprijs, verhoogd met eene kleine vergoeding voor kosten.

De Minister onderwerpt, te recht, de coöperatieve consumtie-vereenigingen, die aan hare leden verkoopen tegen gewonen detailprijs, doch de winst verdeelen onder de leden, aan de belasting, doch hij stelt ze vrij zoodra zij de prijzen verlagen en tegen inkoopsprijs aan de leden verkoopen.

Toch bestaat er tusschen die twee methoden geen essentieel, maar alleen een formeel verschil. Zoowel in het eene als in het andere geval genieten de coöperators voordeelen, waarvan de Staat, onder gewone omstandigheden, nl. wanneer de coöperatieve vorm niet ware gebezigd, belasting gekregen zou hebben.

In beide gevallen bestaat er voor den Staat dus gelijke reden om belasting te heffen.

Maar de Minister redeneert ongeveer aldus: Voor zooverre coöperatieve vereenigingen winsten maken die ik kan waarnemen, die tastbaar voor mij zijn, worden zij door mij getroffen, maar voor zoover die winsten verscholen liggen in den verlaagden prijs, ontsnappen zij aan mijne waarneming en moet ik ze ook laten ontsnappen aan de belasting.

Het eenige middel nu om dat ontsnappen van coöperatieve vereenigingen te voorkomen, wanneer zij het stelsel toepassen van verkoop tegen inkoopsprijzen, is gelegen in het belasten naar den omzet.

Van dat middel wil de Minister echter geen gebruik maken, voorgevende dat hij daardoor zou vervallen in de fout van de patentwet, die belasting heft, ook waar mogelijk verlies wordt geleden.

Die tegenwerping schijnt afdoende, vooral nu zij komt van eenen Minister, die in deze fout der patentbelasting de voorname aanleiding heeft gevonden om te komen tot eene hervorming van het geheele belastingstelsel.

Doch zij is niet meer dan in schijn afdoende, want de als foutief gewraakte werking van de patentwet, nl. dat zij het bedrijf treft ook als er eventueel verlies wordt geleden, doet zich, bij belastingheffing naar den omzet, niet voor ten opzichte van coöperatieve vereenigingen, die het stelsel volgen van aan de leden te verkoopen tegen inkoopsprijs.

Om dit in te zien behoeft men zich slechts af te vragen: in welken vorm vertoont zich bij de toepassing van dat systeem, de winst en het verlies? Winst neemt, bij de toepassing van dat systeem, den vorm aan, dat de verkoopprijzen der coöperatieve vereeniging dalen beneden de verkoopprijzen van den gewonen detailhandel. Eventueel verlies vertoont zich daarentegen in dezen vorm, dat de prijzen der vereeniging rijzen boven de detailprijzen, die overal elders worden in rekening gebracht. Dientengevolge bestaat er een onmiddellijk causaal verband tusschen winst en omzet. Zonder winst is er in dit systeem geen omzet. De eigenaardigheid van dit systeem bestaat juist daarin, dat het bestaan van winst of verlies zich weerspiegelt in de prijzen. Hoe grooter de winst, des te meer dalen de prijzen beneden de gewone detailprijzen, en des te grooter wordt natuurlijk de omzet. Bij groote winst is er dus een groote omzet, en omgekeerd bij verlies, als wanneer de prijzen stijgen boven de gewone détailprijzen, houdt de omzet vanzelf op, want welke prikkel bestaat er om zich te gaan voorzien in eene coöperatieve vereeniging, al is men lid,

65ste VERGADERING. — 31 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

wanneer de prijzen hooger zijn dan de gewone detailprijzen die overal elders gelden. Men behoeft dus niet te vreezen, dat bij het heffen van eene belasting op den omzet in het verondersteld geval belasting zou kunnen verschuldigd zijn wanneer er verlies ware.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker vragen of hij ongevoelig niet bezig is zich te bewegen op het terrein voorgesteld in § 1 van art. 5?

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof het niet, maar het doet weinig ter zake, want ik ben toch juist tot het einde mijner rede genaderd; het slot kan dus volgen.

Ik vind in het door mij gezegde aanleiding om den Minister op te wekken niet alleen om niet toe te geven in den geest van de voorgestelde amendementen, maar om integendeel te overwegen of er geen termen zijn tot verscherping van zijn wetsvoorstel, ten einde te voorkomen, dat de voordeelen, die door den Staat zouden worden verkregen zonder toepassing van den coöperatieven vereenigingsvorm, ten gevolge van die toepassing voor hem verloren gaan.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit wetsontwerp is onder andere de veehouderij vrijgesteld. Ik zal niet napleiten over de quaestie of dit al of niet juist is; mij komt het juist voor, dat in deze landbouw en veehouderij niet weer opnieuw zullen betalen.

Waar ik op wijzen wilde, Mijnheer de Voorzitter, is hierop, dat in het artikel dat we thans behandelen onder andere genoemd worden »coöperatieve en andere vereenigingen".

Nu is mij niet recht duidelijk, Mijnheer de Voorzitter, wat er onder die »andere vereenigingen" moet worden verstaan, met het oog op de toestanden vooral in het noorden des lands.

Zooals men weet, bevinden zich daar circa een honderdtal coöperatieve zuivelfabrieken, coöperatieve fabrieken, voor een groot deel niet in dien zin dat zij er eene industrie van maken om melk te koopen van alle mogelijke boeren die haar willen leveren, om die dan te verwerken, maar coöperatieve fabrieken in dien zin dat eenige veehouders, in plaats van elk zijn eigen melk te karnen in zijn eigen huis, de door hen gewonnen melk in één centrum bijeenbrengen, om ze daar gezamenlijk te verwerken en daardoor beter qualiteit van zuivel te krijgen, zoodat het product hooger prijs op de Engelsche markt kan bedingen. Door zoo doende elken dag te kunnen karnen en de melk niet te behoeven te bewaren, krijgt men betere qualiteit en betere kleur, en zoo neemt dan ook het aantal diergelijke fabrieken hand over hand toe, hetgeen in dezen slechten tijd een klein vleugje van beterschap geeft.

Nu wensch ik den Minister te vragen, hoe hij denkt over de belastbaarheid van dusdanige naar den vorm coöperatieve vereenigingen, maar ook slechts naar den *vorm*, maar die in het wezen der zaak niets anders doen en beoogen dan het gezamenlijk verwerken van de melk, die de koeien der individueele leden voortbrengen, want ik spreek hier alleen over de fabrieken, die geen melk van niet-leden koopen.

Het komt mij voor dat deze fabrieken vallen onder art. 3, § 8, waar ik onder andere lees: dat vrijgesteld zullen worden »veehouderij of veenderij met inbegrip der daarmede gewoonlijk samengaande bereidingen van het voortgebrachte door de *voortbrengers zelven*", want het geldt hier de bereiding van hetgeen de voortbrengers zelf door hun eigen vee hebben voortgebracht.

Ik zou niet getwijfeld hebben, Mijnheer de Voorzitter, aan de juistheid van deze mijne interpretatie, ware het niet dat er bij deze Kamer een request was ingekomen van de Friesche Maatschappij van landbouw om voor die fabrieken vrijstelling te verzoeken. En toch, waar eenmaal de veehouderij is vrijgesteld — en dit is in confesso — daar ligt het in de consequentie dat de veehouders die gezamenlijk hun product verwerken, ook worden vrijgesteld. Is dit zoo, dan had het adres achterwege kunnen blijven. Wellicht is het dan ook slechts te wijten aan overgroote bezorgdheid van de Friesche Maatschappij, maar nu eenmaal de twijfel is gewekt, meen ik den Minister naar zijne meening te moeten vragen. Van zijn antwoord zal afhangen of ik door de indiening van een amendement zal trachten het artikel te verduidelijken.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot de tegenstanders der amendementen van den heer van Karnebeek en de heeren Kerdijk c. s. en ik wensch met een enkel woord te zeggen waarom; met een enkel woord, omdat deze amendementen reeds degelijk en juist zijn bestreden, met argumenten die ik deel en waarbij ik dus niet veel te zeggen heb.

Allereerst wensch ik er op te wijzen dat naar mijne meening het amendement van den heer van Karnebeek eigenlijk geen raison d'être heeft.

De geachte afgevaardigde gaat uit van het beginsel dat de werkelijk coöperatieve vereenigingen geen winst maken, omdat de artikelen worden verkocht voor den prijs van inkoop plus de kosten, die op den verkoop in detail rusten. Dit zoude waar zijn indien men dit zoo behandelde, en men kan zich dergelijke coöperatie voorstellen, doch behandelt men de zaak zoo, dan maakt men geen overschot, dan heeft men niet over om te deelen, *doch dan betaalt men ook geen cent in deze belasting*, en daarom is dit amendement onnoodig.

Ik meen evenwel dat in vele gevallen wel degelijk sprake is van het maken van winst door coöperatieve vereenigingen. Wij weten toch dat de regel bij coöperatieve verbruiksvereenigingen deze is, dat na afloop van het jaar de rekening van elk lid wordt opgemaakt en wat er over is verdeeld wordt naar gelang van het bedrag waarvoor in het afgeloopen jaar ieder gekocht heeft.

Wanneer men nu echter let op de wijze waarop dat overschot ontstaat, en hoe een ieder daarvan wat ontvangt, dan zult u, Mijnheer de Voorzitter, mij moeten toestemmen dat wel degelijk in vele gevallen winst wordt gemaakt. En ik wil dit duidelijk maken. Stel de heeren Kerdijk, Levy en Veegens zijn leden eener coöperatieve verbruiksvereeniging. Het lid Kerdijk koopt eene partij boonen voor f 20. Daarop wordt geen winst gemaakt, integendeel verloren, omdat men verplicht is ze af te zetten. Hij krijgt dus een artikel voor zeer lagen prijs, heeft reeds een voordeeltje. In denzelfden winkel koopt de heer Levy een mooie wandelstok van f 20, daarop zit zeer veel winst. De heer Veegens koopt voor hetzelfde bedrag aan boeken, waarop ook nog wat winst zit.

Wanneer nu voor de drie heeren de rekening wordt opgemaakt, zal de heer Kerdijk winst hebben gemaakt hoewel op de boonen is verloren, omdat de beide andere heeren te veel voor hunne artikelen hebben betaald. Is dat nu geen winst? Zoo niet, wat is het dan?

Nu willen de heeren Kerdijk c. s. de coöperatieve vereenigingen alleen en uitsluitend belasten *voor zooveel hare werking zich ook tot derden uitstrekt*. Of die woorden goed gekozen zijn, laat ik aan de heeren voorstellers, die bekwame juristen zijn, over, maar mij komt het voor dat het beter ware die woorden te wijzigen. Er wordt toch steeds met derden gehandeld, omdat de werkkring zich naar buiten uitstrekt, en men niet ook inkoopt bij leden, doch van derden die geheel daarbuiten staan. De heeren voorstellers willen nu alleen belasten het winst-overschot, van datgene wat geleverd is aan niet-leden.

Maar hoe zal het nu met de splitsing in dat opzicht gaan? Hoe zal men tot eene berekening kunnen komen? De coöperatieve vereenigingen zullen, als men de zaak wel beschouwt en wel berekent, van de niet-leden hoogere prijzen moeten vorderen, omdat van het aan hen verkochte een zeker bedrag aan den fiscus moet worden betaald. Stel dat men zoo doet, en alles eens nauwkeurig kon uitrekenen, wat zal men dan doen? Een niet-lid zal bij

een lid komen vragen om voor hem te koopen, hij zal kunnen vragen om zijn boekje, of zijn diploma en daarop de artikelen in den winkel halen. Ik weet dat in groote vereenigingen in het buitenland dit gebeurt. Daar krijgen niet-leden op de kaartjes van leden alles tegen den prijs voor de leden vastgesteld.

Ik acht het dus volkomen onmogelijk dat eene goede boekhouding kan gevoerd worden, waaruit blijken kan de winst door verkoop aan niet-leden verkregen.

Wanneer men levert aan niet-leden, dan zullen de algemeene kosten daardoor zeer verminderen, de inkoop meer in het groot zal voordeeliger kunnen geschieden voor de leden, die dus dan reeds indirect voordeel hebben, en dus winsten genieten door het leveren aan niet-leden. Dit zal inderdaad geschieden en de voorgestelde splitsing zal dan ook, dunkt mij, in de praktijk niet kunnen werken.

Dan hebben de beide voorstellers, zoowel de heer van Karnebeek als die drie heeren, wel niet bij wijze van dreigement, maar toch met ernst en nadruk er op gewezen: »Bedenkt wat gij doet; want gaat gij de coöperatieve vereenigingen belasten, dan zullen dezen tegen nog lageren prijs gaan verkoopen, *zoo* dat zij geen te verdeelen overschot meer zullen hebben; zij zullen tot het uiterste gaan en wat zullen de winkeliers, die nu toch al zoo bitter klagen, dan gaan beginnen? De haat zal nog grooter worden tusschen beide; waar zal dit heen moeten?"

Ik geloof echter dat men zich niet bang behoeft te maken; dat de coöperatieve verbruiksvereenigingen wel wijzer zullen zijn. De heeren voorstellers verkeeren blijkbaar onder den indruk van een bericht uit een courantje, dat ook mij werd toegezonden, dat namelijk door 14 leden van de Coöperatieve verbruiksvereeniging van »Eigen Hulp" afdeeling 's Gravenhage, eene vergadering was bijeengeroepen ter behandeling van het volgend voorstel: »Het bestuur wordt uitgenoodigd, om zoodra de zoogenaamde winst der coöperatieve verbruiksvereeniging belastbaar wordt gesteld, een voorstel in te dienen tot wijziging van de statuten in dien geest, dat de verkoopprijzen worden verlaagd, met het doel om aan de voorgestelde beroeps- en bedrijfsbelasting te ontkomen, of deze althans belangrijk te doen verminderen."

Ik geloof dat die vergadering is doorgegaan; ik meen ergens anders gelezen te hebben, dat geen der 14 voorstellers ter vergadering verscheen en het voorstel niet behandeld kon worden.

Nu lees ik echter in hetzelfde courantje een ingezonden stuk van A. J. Riko, naar het mij voorkomt een verstandig man, want die beweert mijns inziens zeer te recht dat eene dergelijke prijsverlaging *zeer* dom zou zijn. Hij zegt o. a.: »Men late het dividend bestaan en c. q gerust belasten, daarmee zal de winkelvereeniging waarachtig niet te niet gaan, integendeel ze zal er wèl bij varen."

Wanneer ik daarbij let op hetgeen in het adres van de afdeeling Utrecht der Vereeniging »Maatschappelijk Belang" wordt aangevoerd, dan geloof ik inderdaad niet dat het gevaar voor de winkeliers voor eene dergelijke prijsverlaging zeer groot is. In elk geval, men is er niet bang voor en wij hebben ons dus in deze het te verwachten meer ellendig lot der gewone handelaren niet aan te trekken, en mogen dit ook niet doen. Ik houd het er zelfs voor, dat verandering van systeem zeer ten nadeele der coöperatieve vereenigingen zoude werken.

Nog tegen eene andere stelling door den heer Kerdijk ter verdediging van zijn amendement aangevoerd wil ik opkomen. Hij heeft namelijk beweerd, dat het groote belang der coöperatieve vereenigingen ook daarin gelegen was, dat zij een tegenwicht vormen tegen opdrijving van prijzen en het leveren van minder deugdelijke qualiteiten. Ik geloof ook daarin niet, moet dit zelfs tegenspreken, want de concurrentie is in elk vak en onderdeel daarvan tegenwoordig wel *zóó* groot, de onderlinge concurrentie zelfs, dat de leveranciers ook zonder die vereenigingen wel gedwongen zijn om goede waar tegen billijke prijzen te leveren, laat staan dat wij toch over onzen tusschenhandel niet te klagen hebben; die is te solide en eerlijk om te kunnen gelooven, dat zij alleen door *dwang goed* zoude leveren, en dit is zeer gelukkig.

Ik vind derhalve geene aanleiding om mijne stem aan een van de beide amendementen te geven, en ik hoop werkelijk dat zij niet zullen worden aangenomen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof reeds dadelijk eene quaestie uit het debat te kunnen ecarteeren, namelijk de vraag of de coöperatieve winkelvereenigingen en de coöperatie in het algemeen al dan niet sympathie verdienen. Indien men bij deze belastingwet alleen inkomsten zou willen treffen uit bedrijven, waarvoor geen sympathie bestaat, dan zou deze belasting zeer zeker al bitter weinig opbrengen. Sympathie of gemis aan sympathie mogen dan ook in deze niet den doorslag geven. Ware het anders, ik zou mij scharen aan de zijde der voorstellers van het amendement, want mijne sympathie voor de coöperatie is zeer groot. Reeds drie en dertig jaren geleden behoorde ik tot diegenen in den lande, die voor coöperatie ijverden. Ik geloof dat de coöperatie-beweging eene schoone, volkomen gerechtvaardigde beweging is; maar nog eens, dat is hier de quaestie niet. Gelijk de heer Harte en anderen te recht hebben opgemerkt, het is hier in de eerste plaats eene quaestie van billijkheid. De billijkheid brengt mede, dat daar waar winst wordt gemaakt, ook belasting worde betaald.

Nu hebben echter de geachte voorstellers der amendementen betwist dat er hier winst zou gemaakt worden. De heer van Karnebeek noemde het eene besparing van uitgaven; maar indien elke besparing van uitgaven geacht werd geen winst te zijn, dan zou de opbrengst dezer wet grootelijks gevaar loopen. Stellen wij ons voor een wever. Na verloop van eenigen tijd komt hij tot de slotsom, dat hij er eene spinnerij bij moet oprichten. Daardoor ontstaat besparing van uitgaven. Is dit geen winst? Daarna richt hij ook eene bleekerij op om zijne calicots te bleeken, en zijne winst neemt daardoor toe, want hij ontvangt nu een deel van de winst van anderen. Zou men ook dit geene winst mogen noemen? Mij dunkt, dat zou te ver gaan. Besparing van uitgaven kan winst zijn, en dat is het geval wanneer men coöperatief het winkelbedrijf uitoefent, want dan doet men de baten, die anders de winkeliers hebben, in eigen zak vloeien. Dit mag men natuurlijk doen en ik wensch iedereen geluk, die er in slaagt; maar niemand zal kunnen loochenen dat er dan winst behaald wordt.

De heer Kerdijk ging nog een stap verder en loochende zelfs dat vermeerdering van waarde winst kan zijn. Indien de provisie, die wij in huis hebben, in waarde klimt, is dit dan winst? vroeg hij. Ja, antwoord ik, doch men heeft te onderscheiden tusschen gereäliseerde en niet gereäliseerde winst. En ook tusschen winst, waarmede de fiscus zich al of niet bemoeit. Hier geldt de regel: de *minimis non curat praetor.*

Worden deze amendementen aangenomen, dan zal er groote rechtsonzekerheid ontstaan. Ik wensch op een speciaal punt de aandacht te vestigen. Men spreekt van coöperatieve vereenigingen, die haren werkkring bepalen tot hare leden; maar wat is de werkkring van eene vereeniging of maatschappij? Is dit altijd zoo duidelijk, dat daaromtrent nooit onzekerheid kan bestaan? Ten aanzien van eene coöperatieve winkelvereeniging is het volkomen helder. Zij koopt van allerlei kooplieden, maar verkoopt aan hare leden. Haar werkkring is dus de verkoop. Bij eene zuivelfabriek is het juist andersom; de werkkring beperkt zich tot de leden, indien slechts van dezen wordt gekocht. Maar gesteld eens, dat eene depositobank het goedvond den coöperatieven vorm aan te nemen, zou het dan altijd vaststaan wat haar werkkring was? Gaat men de statuten na van verschillende maatschappijen, dan zal men den werkkring in menig geval niet scherp gedefinieerd vinden. Dikwijls is hij slechts in algemeene bewoordingen aangewezen, zoodat vaak rechtsonzekerheid zou ontstaan, indien geschreven stond: de coöperatieve vereeniging is niet of slechts ten deele aan

belasting onderworpen, wanneer haar werkkring zich tot hare leden bepaalt.

Bij voorbeeld; eene depositobank neemt deposito's aan alleen van hare leden, doch disconteert voor iedereen.

Eene voorschotbank neemt deposito's van iedereen, doch geeft alleen aan hare leden voorschotten. Is nu de werkkring dier vereenigingen duidelijk afgebakend? Alles hangt af van de formuleering in de statuten, en wanneer er eenig voordeel aan verbonden is, zal men deze allicht op eene bepaalde wijze zien formuleeren.

Wat de quaestie der ontduikingen betreft, slechts dit. Bij aanneming der amendementen zullen sommige coöperatieve vereenigingen niet onder de wet vallen; doch ik ben er volstrekt niet zeker van, dat dan niet menige naamlooze vennootschap in eene coöperatieve vereeniging zal worden omgezet. In Duitschland en in andere landen geschiedt het niet, zoover ik weet; men houde echter wel in het oog, dat onze wet van 1876 de onbeperkte aansprakelijkheid niet voorschrijft, zoodat het gevaar hier te lande veel grooter is. Ik zou er waarlijk wel kans toe zien menige bankinstelling om te zetten in eene coöperatieve vereeniging, met beperking van haar werkkring tot hare leden. Dit zou met geen groote moeilijkheden gepaard gaan, noch op overwegende bezwaren afstuiten.

Nu nog een enkel woord over de sociëteiten, waarover zeer weinig gesproken is. Ik begin met in herinnering te brengen, dat deze lichamen thans reeds belast zijn, ja dikwijls een vrij hoog patent betalen. Er is geen reden ze vrij te stellen, wanneer zij winst maken.

Tevens wensch ik te wijzen op de ontduikingen, die, wanneer het amendement van den heer van Karnebeek wordt aangenomen, zeer stellig zullen ontstaan. Niets toch is gemakkelijker, dan dat degeen, dien de zaak aangaat, zich laat noemen lid-oprichter. Dan zal hij krijgen oprichtersaandeelen. De zaak blijft feitelijk zijn eigendom, maar de belasting wordt ontdoken.

Op al deze gronden komt het mij voor, dat het niet wenschelijk is deze amendementen aan te nemen, maar dat het beter is zich te vereenigen met het Regeeringsontwerp.

Nog een enkel woord tot antwoord aan den heer Lieftinck. Deze geachte afgevaardigde heeft gevraagd of de coöperatieve zuivelfabrieken ook vallen onder deze bepaling. Zonder eenigen twijfel vallen zij daaronder. Wanneer de zuivelfabrieken den coöperatieven vorm aannemen en niet zijn gewone maatschappijen, dan is het evident dat zij vallen onder de bepaling van art. 1 *b*.

Is dat billijk, zoo wordt gevraagd, wanneer de veehouderij vrij is aan belasting?

Ik zou meenen, dat de geachte afgevaardigde zelf het antwoord op deze vraag reeds gegeven heeft, toen hij zeide dat men door samenwerking betere productie verkrijgt. Ik voeg er bij: men krijgt ook een beteren rechtsvorm.

De heer **van Karnebeek**: Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de Vergadering mij als voorsteller van een der amendementen nog wel een oogenblik de aandacht zal willen schenken om de bedenkingen, die tegen mij in het midden zijn gebracht, te beantwoorden.

In de eerste plaats is er inderdaad tusschen den Minister en mij in *dit* opzicht instemming gebleken, dat èn Zijne Excellentie èn ik meenen, dat de quaestie van sympathie en antipathie met de coöperatieve vereenigingen hier moet worden geëcarteerd; het is eene zaak van recht en billijkheid, van beginsel en logica.

Naar aanleiding van hetgeen heden werd gezegd door den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs, veroorloof ik mij echter met een kort woord terug te komen op het beginsel dat in het oog moet gehouden worden.

Door de belastinghervorming, waarmede wij sedert verleden jaar bezig zijn, worden verschillende belastingen afgeschaft, onder andere de patentbelasting, waartegen wordt ingevoerd eene in twee deelen gesplitste inkomstenbelasting. Wij hoorden van den Minister dat de reden voor die splitsing grootendeels ligt in overwegingen van tactiek. Nu volgen uit die splitsing verschillende nadeelen, waarop ik nu niet weder wijzen zal; maar een dier nadeelen is de begripsverwarring omtrent het karakter der belasting....

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker verzoeken niet in de algemeene beraadslaging terug te treden?

De heer **Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts aan te toonen het verschil tusschen hetgeen de heer van Houten gezegd heeft en dat wat den grondslag uitmaakt van mijn amendement, doch zal er mij niet in verdiepen.

Welnu, uit die begripsverwarring bloeit voort dat telkens uit het oog wordt verloren, dat wij hier niet te doen hebben met eene bedrijfs- maar met eene inkomstenbelasting. Ik denk hier aan het beeld van de vledermuis:

Je suis oiseau, voyez mes ailes,
Je suis souris, vivent les rats.

In de discussie van gisteren en heden is de verwarring omtrent bedrijfs- en inkomstenbelasting steeds op te merken, o. a. bij hetgeen heden werd aangevoerd door den geachten afgevaardigde uit Grave, den heer Harte. Een gedachtengang als die van dien geachten spreker is alleen mogelijk als men in deze belasting ziet eene recognitie voor de uitoefening van een bedrijf; maar zijne redeneering heeft niets te maken met hetgeen in het oog moet gehouden worden wanneer men alleen eene inkomstenbelasting heeft.

De heer van Houten, die de quaestie het meest principieel behandelde, heeft gezegd, dat bij handelingen voor gemeene rekening, wanneer zij georganiseerd zijn als handelspersonen, zij ook als zoodanig belast moeten worden.

Waar hij die meening uitspreekt, dunkt mij, dat hij uit het oog verloren heeft het punt waarop het juist aankomt, wanneer namelijk de werkkring der bedoelde vereenigingen zich bepaalt tot hare leden.

Waar dit niet het geval is, ben ik het geheel eens met den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, dat die vereenigingen moeten vallen onder de bepalingen dezer wet.

Bij voorschot-vereenigingen, zoo heeft hij gezegd, wordt een voordeel, in den vorm van krediet, aan de leden dier vereenigingen bezorgd, dat zij anders als individuën niet zouden genoten hebben. Ja, daar worden inderdaad zekere diensten bewezen, die natuurlijk hunne waarde hebben en welke men in zekeren zin als winst zou kunnen beschouwen. Maar dat zijn diensten die men in casu zich zelven bewijst en die dus niet een object van deze belastingheffing kunnen zijn. Velen gebruiken een boekhouder, sommigen houden zelven boek. Zal nu degene die zelf zijne boeken houdt, wegens de diensten welke hij op die wijze aan zich zelven bewijst, moeten belast worden à raison van hetgeen hij voor die diensten, door een ander gepresteerd, zoude hebben moeten uitgeven? Dat kan toch niet de bedoeling zijn; maar tot dergelijke toepassing vervalt men toch door aanneming van het stelsel van dit wetsontwerp.

De geachte spreker stelt het voor, dat door de coöperatieve vereenigingen dan toch dividenden, soms hooge dividenden worden uitgekeerd. Ik zou wel eens willen zien, dat men van dergelijke dividenduitdeeling trachtte te leven, daarin zijn middel van bestaan trachtte te vinden. Ik geloof, dat men spoedig zoude bespeuren dat men al wat men bezat daaraan zou verdoen en vervallen zou onder de insolventverklaarden, waartoe weldra ook particulieren zullen kunnen gerangschikt worden.

Indien men bij coöperatieve vereenigingen spreekt van dividenden en winsten, is dat niets anders dan het spelen met woorden, waarvan de geachte afgevaardigde uit Zutphen gisteren sprak.

Ik kom nu tot de rede van dezen laatste, welke gisteren, naar het mij voorkwam, nog al indruk maakte en zeker door ons allen met vermaak is aangehoord, ook door mij, al schoot die geachte spreker ook op mij zijne vuurpijlen af. Toch wil het mij voorkomen, dat door hem eigenlijk alleen een vuurwerk, zij het ook een schitterend

vuurwerk, een pyrotechnicus als de heer Goeman Borgesius waardig, afgestoken is, maar dat van principieele argumenten daarbij weinig te bespeuren is geweest.

De geachte spreker deelde ons mede dat hij is adviseur van den Nederlandschen Coöperatieven Bond. En indien ik mij veroorloof dit te releveeren is het volstrekt niet om den heer Goeman Borgesius persoonlijk hier in het debat te brengen, maar alleen omdat deze mededeeling, gevolgd door de argumentatie, die hij daarna in het midden bracht, van aard was om een zekeren, een grooten indruk zelfs te maken. Welnu, hij heeft ons medegedeeld dat hij als adviseur in deze quaestie door dien Bond niet is geraadpleegd. De redenen waarom, werden ons niet medegedeeld. Maar de geachte spreker verklaarde, dat indien hij advies had moeten geven aan het bestuur van dien Bond, hij aangetoond zou hebben dat de toepassing van deze wet, zooals zij daar ligt, zou zijn in het belang van de coöperatie. En hier ontmoeten wij elkander. Ook ik heb er op gewezen dat de toepassing van dit wetsontwerp volstrekt niet zou zijn in strijd met het belang van de coöperatie. Integendeel, dat het een spoorslag zou zijn om den werkkring er van aanzienlijk uit te breiden en er van te maken een winstgevend beroep, door er alles van te halen wat bij mogelijkheid er van te halen was. Maar de bewering, dat de bepalingen van het wetsontwerp niet in strijd zijn met de belangen der coöperatie, is een argument dat alleen te pas komt waar quaestie is van sympathie of antipatie met de coöperatieve beweging. Mijn amendement staat daar echter geheel buiten. Ik voor mij zou een dergelijk najagen van winst door de coöperatie, van winst door met derden te handelen, eene dergelijke concurrentie à outrance met allen die in de maatschappij op hetzelfde gebied werkzaam zijn, niet kunnen noemen eenen gezonden bloei der coöperatie, en al mocht het strekken tot uitbreiding van de coöperatie, het zou door mij met leede oogen worden aangezien.

Maar de heer Goeman Borgesius zou in zijn advies aan het Bondsbestuur ook hebben doen uitkomen, dat de toepassing van het stelsel van het wetsontwerp een eisch is van recht en billijkheid.

Wanneer een advies inderdaad kan aantoonen dat iets is in het belang van de zaak, waarvoor men adviseert, en dat het tevens strookt met recht en billijkheid, dan, geloof ik, kan men zeggen, dat zoodanig advies *omne tulit punctum.* Maar daar komt het juist op aan. Voor dat sustenu gaf de geachte spreker verschillende gronden aan.

Terugkeerende tot een betoog, dat in het Voorloopig Verslag was gehouden, maakte hij een onderscheid tusschen hetgeen in den grond waar is, en hetgeen dat uit den grond te zien was. Hij zag verschil tusschen handelingen voor gemeene rekening, die door een klein aantal personen gedreven worden, en andere waaraan een groot aantal personen deelnemen.

De geachte spreker zeide: ziet *in* den grond is 't hier hetzelfde; maar is het ook hetzelfde *uit* den grond?

Waarom zou, wanneer boven den grond bijv. een winkel verrijst misschien met spiegelruiten, toonbank en opschrift boven de deur, waarom moet die winkel niet even goed belasting betalen als de winkel daarnaast van een particulier?

Ik kan alleen toegeven dat daarvoor iets te zeggen zou zijn, wanneer hier quaestie was van bedrijfsbelasting, maar dat is niet het geval. Wij hebben hier alleen te doen met eene inkomstenbelasting. Het is hier alweer die ongelukkige vleermuis, die door de redeneeringen komt fladderen en aan de logica parten speelt.

Men zal mij toestemmen dat tusschen de bedoelde twee soorten van winkels een fondamenteel verschil bestaat. Zij die eene nering doen, vinden daarin, als de zaken ten minste goed gaan, een middel van bestaan; maar laten de leden van eene winkelvereeniging eens beproeven om een middel van bestaan te vinden in de uitdeelingen die zij ontvangen. Zij zouden spoedig bemerken dat zij eigenlijk niets ontvangen, en dat hoe meer zij quasi ontvangen, hoe meer zij eigenlijk uitgeven, en alzoo in hun vermogen achteruitgaan.

De geachte afgevaardigde voegde mij toe: uw amendement is eerst recht verwerpelijk, omdat gij het grondt op het betoog dat er geene inkomsten zijn, en die zijn er toch.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, er zijn wel ontvangsten, maar wil dat zeggen inkomsten? Wanneer men iemand uitstuurt om iets te koopen met zeker bedrag, en deze komt met het gekochte terug en tevens met hetgeen aan geld meer was medegegeven dan noodig bleek voor den koop, is dan dat overschot inderdaad eene ontvangst, in den zin van eene inkomst, in den zin van een belastbaar object van deze belasting? Zeer zeker niet; laat men van dergelijke ontvangsten maar eens beproeven te leven; het zou niet gaan.

Indien wij in deze materie maar vasthielden aan het beginsel, dat wij hier niet te doen hebben met eene bedrijfsbelasting, met eene patentheffing als recognitie voor de uitoefening van een bedrijf, maar alleen met eene inkomstenbelasting, dan zouden wij deze quaestie gemakkelijk kunnen tot oplossing brengen.

Hetgeen de heer Borgesius omtrent de voorschotbanken gezegd heeft, kwam mij voor in het bijzonder indruk te maken. De geachte spreker deelde mede dat hij bekend was met eene voorschotbank, wier werkkring zich inderdaad tot de leden beperkt en desniettegenstaande in de gelegenheid was eene uitdeeling te doen aan die leden van 6 pct.

Zes pct. — Waarover? Over de aandeelen?

De geachte spreker deelde ons zelfs mede dat dit dividend uitgedeeld was aan personen die van de voorschotbank als zoodanig geen gebruik gemaakt hadden, die geen voorschotten genoten hadden. Dus die 6 pct. werd uitgedeeld over de aandeelen. Er was dus kapitaal in de zaak. Zulke aandeelhouders zouden, dunkt mij, voor die aandeelen vallen onder de vermogensbelasting en uit dien hoofde belasting betalen. En zegt men nu: ja, maar daaraan betalen zij dan maar à raison van 4 pct., terwijl zij 6 pct. genieten, dan antwoord ik: hoe eene voorschotbank of eene andere coöperatieve vereeniging aan het einde des jaars de overschotten onder de leden verdeelt is, dunkt mij, voor den wetgever eene onverschillige zaak, waarmede deze zich niet heeft in te laten.

De fiscus zal in het hier genoemde geval toch niet te kort komen. Waarom niet? Omdat hij die 6 pct. ontvangt, hoewel hij geen voorschot genoten heeft, dat hooge dividend alleen kan genieten, omdat andere leden der vereeniging, die wel voorschotten ontvangen hebben, door hetgeen zij voor de praestatie van dien dienst hebben betaald, de middelen hebben opgebracht om het dividend aan allen uit te doen keeren.

Eigenlijk heeft er dit plaats: Terwijl de fiscus aan den eenen kant minder ontvangt, omdat er slechts over 4 pct. in plaats van over 6 pct. door sommige leden-aandeelhouders belasting betaald wordt, ontvangt de fiscus aan den anderen kant van de overige leden-aandeelhouders meer dan waarop hij recht heeft, aangezien die overigen, welke van de voorschotten gebruik gemaakt en de kosten daarvan betaald hebben, die kosten volgens de regelen van dit wetsontwerp zouden behooren te mogen aftrekken als rente voor opgenomen gelden. De fiscus komt dus in ieder geval tot zijn recht.

De Minister heeft gewezen op de rechtsonzekerheid die er zou kunnen ontstaan door de aanneming van de amendementen.

Dat er wel eens quaestiën zouden kunnen rijzen, zal ik niet ontkennen, maar quaestiën en processen zijn er gerezen, ook naar aanleiding van alle belastingwetten, niet het minst van de patentwet, doch daaromtrent zal zich ook ten opzichte van deze wet langzamerhand wel eene jurisprudentie vormen.

Wat echter betreft het door den Minister gestelde voorbeeld van eene coöperatieve depositobank, die hetzij slechts van leden deposita ontvangt en ook voor niet-leden disconteert, hetzij omgekeerd slechts voor leden disconteert en ook van niet-leden deposita aanneemt, zoo wil het mij voorkomen, dat zonder eenigen twijfel zoodanige bank in beide gevallen haren werkkring buiten hare leden uitstrekt.

65ste VERGADERING. — 31 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

En nu wat de sociëteiten aangaat. Daarbij hebben geene uitdeelingen plaats, daarop past dus niet de geheele reeks van redeneeringen, die men, wat het eigenlijk karakter van die uitdeelingen betreft, tegen mijn amendement heeft ingebracht.

De Minister zegt echter: de sociëteiten betalen thans een groot patent; zullen zij voortaan vrijgesteld mogen worden? Daar komt de vleermuis weder in het spel. Het doet er niet toe of tot dusver patentbelasting betaald is; wij schaffen de patentbelasting af. Wanneer hier te lande voortaan eene recognitie voor de uitoefening van bedrijf, een Gewerbesteuer, moest geheven worden, dan zou de vraag in aanmerking komen of de sociëteiten er niet onder begrepen moesten worden; maar de omstandigheid dat de sociëteiten vroeger in de patentbelasting betaald hebben, mag geen reden zijn om, nu die patentbelasting in 't algemeen afgeschaft wordt, haar speciaal voor de sociëteiten in het leven te houden; dat zou tegen recht en billijkheid zijn.

De Minister heeft beweerd dat wetsontduiking anders in hooge mate te vreezen is. De koffiehuishouders zullen eenvoudig hunne zaken omzetten in fictieve sociëteiten, waarvan zij zich tot leden-oprichters zullen laten maken, die oprichtersaandeelen krijgen, welke hun recht geven om de opbrengst van het buffet op te strijken. Maar de waarde van die aandeelen, klein of groot, die winst representeeren, zoude, dunkt mij, onder de vermogens vallen. Zoodanige poging tot wetsontduiking, als zij beproefd werd, zou dus niet lang blijven voortduren.

Inderdaad, indien men acht slaat op de, ik zou bijna zeggen, 1001 verklaringen van den Minister zelf, op al hetgeen gezegd is over den grondslag van deze belasting in verband met de vermogensbelasting, wanneer men daarbij in het oog houdt de geheele ineenzetting van de beide belastingen, de samenwerking van de eene met de andere, dan volgt daaruit, dat wij hier te doen hebben met eene inkomstenbelasting en niet met eene bedrijfsbelasting, en dan volgt daaruit consequent en noodzakelijk dat de coöperatieve vereenigingen en de onderlinge verzekeringmaatschappijen, voor zoover zij haar werkkring tot hare eigen leden bepalen, onmogelijk naar recht en billijkheid onder deze belasting kunnen gebracht worden.

De heer **Levy**: Mijnheer de President! Daar is een moment in de rede van den heer Borgesius, dat ik met het meest mogelijke genoegen heb aangehoord; dit was namelijk, toen die geachte afgevaardigde zeide dat wij ons bij de behandeling en het bespreken van deze zaak niet moesten laten leiden door sympathie of antipathie, maar dat wij thans hebben te beslissen naar gronden van rechtvaardigheid. Ik zal dan ook niet te lagen dunk van deze Kamer hebben, wanneer ik haar herinner en op haar van toepassing acht de zegswijze »*la cour rend des arrêts et non des services*", maar de leidraad door den heer Goeman Borgesius aangenomen, moet onderscheiden punten uit zijne rede doen ecarteeren, die hij, naar het mij voorkomt, ontrouw wordende aan zijn eigen hoofdbeginsel, vrijwel op den voorgrond had gesteld.

Of in den lande, wanneer de vrijstelling mocht doorgaan van coöperatieve vereenigingen, de politieke beweging zal toenemen en zelfs onder meer verbitterde leuzen zich zal stellen, — Mijnheer de Voorzitter, ik meen dat dit punt niet de wederlegging, en nauwelijks de vermelding waardig is. Wij hebben hier niet te wijken voor een wind van leering en ook niet voor een waan van den dag.

Ik kan terzijdelaten een tweede punt, dat de geachte spreker heeft vermeld, de vraag namelijk in hoever zoodanige vrijstelling aanleiding zou kunnen geven tot wetsontduiking. Hij zeide namelijk: men zal, indien men eene vrijstelling in de wet opneemt, alles wat daarvoor geschikt is, in een coöperatieven vorm gieten.

Mijnheer de Voorzitter, hier is misbruik gemaakt van het woord »ontduiken"; men ontduikt niet de wet, wanneer men zich plaatst op een terrein dat zij vrijlaat — men maakt dan eenvoudig gebruik van eene bevoegdheid, die aan de wet zelve is ontleend.

Ik kan evenzeer terzijdelaten eene opmerking door den geachten spreker gemaakt, dat immers nu door de coöperatieve vereenigingen patent wordt betaald.

Mijnheer de Voorzitter! Op dit oogenblik geschiedt er zeer veel verkeerds op belastinggebied, maar ik was naïef genoeg om te gelooven dat door dezen Minister juist de belastinghervorming ter hand was genomen, om aan dat verkeerde een einde te maken, zoodat men geen argumenten aan den bestaanden toestand mag ontleenen.

Ik kan eindelijk terzijdelaten de vraag, of men al dan niet zal gaan fraudeeren onder deze wet, wanneer ons amendement mocht worden aangenomen. Mijnheer de Voorzitter! Die wet moet nog geboren worden, die bestand is tegen alle mogelijke ontduiking. Fraudeering kan voorkomen of men dit amendement aanneemt of niet, maar ik wil volstrekt niet ontkennen dat er wettelijke maatregelen kunnen en behooren genomen te worden, opdat er geen misbruik kunne gemaakt worden van de coöperatie in dien zin, dat iemand zich als lid eener zoodanige vereeniging doe doorgaan zonder lid te zijn, en men zal wel niet beweren dat het ligt buiten de grenzen van ons wetgevend vermogen om in dit euvel te voorzien.

Dit alles, dat eene ruime plaats bekleedde in de rede van den heer Goeman Borgesius, kan ik terzijdelaten om terug te keeren tot zijn uitgangspunt, dat wij ons hebben te laten leiden door een beginsel van rechtvaardigheid, dat niet ons bon plaisir beslissend mag zijn over de vraag van belastingplichtigheid, dat het niet de vraag mag zijn of de belasting matig is, ja dan neen.

Ik zeg evenwel: ook een matig onrecht mag niet geschieden. Neen, ik grijp aan het uitgangspunt van den heer Goeman Borgesius zelven en zeg: belastingplichtigheid van de coöperatieve vereeniging is alleen dan gerechtvaardigd wanneer men daarvoor weet aan te geven een rechtsgrond.

Met andere woorden: wanneer gij weet te betoogen dat eene coöperatieve vereeniging winst maakt.

Zie, Mijnheer de Voorzitter, indien de heer Borgesius meent dat de verdiensten en de overtuigende kracht van zijne rede lag in dit betoog, dan maakt hij zich daaromtrent eene illusie. Dat betoog heb ik gemist.

Wel heb ik hooren zeggen: nu ja, er is toch overschot, dus is er winst, maar ik heb dien sprong wel zien maken doch hem niet begrepen.

Evenmin heb ik dat betoog vernomen uit de redevoering van den Minister die wij hedenmorgen het voorrecht hadden te hooren, en die dan toch moest zijn de principieele motiveering van de belastingplichtigheid der coöperatieve vereenigingen voor zoover deze haren werkkring uitstrekken tot hare leden. Die woorden, laat ik er dit bijvoegen, zijn in ons amendement gebezigd in navolging van de wet, waar deze ook spreekt van werkkring zich uitstrekkende tot de leden.

Om voor die belastingplichtigheid een schijn van motief te vinden moeten wij recurreeren niet bij de mondelinge redevoering van den Minister van heden, die niets anders zegt dan: besparing van uitgaven *kan* winst zijn, vermeerdering van waarde *kan* winst zijn, maar ons betoog schuldig blijft op deze vraag: dat het bij de coöperatieve vereeniging in werkelijkheid de winst is, die wordt belast.

Om daaromtrent een schijn van motief te vinden moeten wij recurreeren tot de stukken. En dan vind ik in het antwoord der Regeering op bladz. 10 de volgende, door den heer van Houten hedenmorgen overgenomen woorden:

» Winst ontspruit uit waardeverschil, en zoodanig verschil is hier aanwezig. Een kilogram suiker, deel uitmakende van eene groote hoeveelheid en slechts aldus verkrijgbaar, heeft eene zekere waarde. Datzelfde kilogram suiker, afzonderlijk verkrijgbaar gesteld op eene gemakkelijk bereikbare plaats, heeft een hoogere waarde. Van dat waardeverschil trekt de kruidenier partij, maar ook de coöperatieve vereeniging, om het even aan wie zij verkoopt."

Derhalve schering en inslag van het geheele betoog is:

winst spruit voort uit waardeverschil, want wat daarop is gebouwd is eenvoudig eene analoogverklaring van de coöperatieve vereeniging met kruideniers.

Mijnheer de Voorzitter! Nu begin ik met te zeggen dat het ons onverschillig is te weten waaruit winst voortspruit. Maar, waar wij hoogen prijs op stellen in dit verband te weten, is: wat eigenlijk winst is. Want waar gij, Minister, de winst wilt belasten, waar deze het object is der belasting en dus tevens het motief om de coöperatieve vereenigingen te treffen, mag ik u ook vragen: »wat is winst?"

Het antwoord op die vraag heeft de Minister noch schriftelijk noch mondeling gegeven, en daarom verzoek ik hem nu verlof eene aanvulling van den door hem aangenomen grondslag aan zijn oordeel te onderwerpen. Zij luidt aldus: »Winst is het *arbeidsloon*, verkregen door het waardeverschil, waarvan gij spreekt."

Mijnheer de Voorzitter! Er is menigmaal verschil van waarde of prijs — dit komt in dit verband op hetzelfde neer — zonder dat het met *winst* hoegenaamd iets heeft uit te staan. Wanneer ik een kleedingstuk behoef van f 100 en er een neem van f 50, wanneer ik eene woning behoef van f 1000 en ik neem er eene van f 500, wanneer ik ergens naar toe kan gaan per spoor, en ik doe het te voet of per trekschuit, welnu dan is dit zeer zeker prijs- of waardeverschil.

Maar is er daarom ook winst? Val ik daarmede onder art. 3 van het wetsontwerp, dat de objecten der belasting aanwijst? Zal ik nu aan den fiscus moeten zeggen: In het algemeen heb ik verdiend x, en krachtens die besparing op kleedingstuk, woning of reis heb ik er bijgemaakt ij, zoodat mijn belastbaar inkomen nu is $x + ij$? Niemand zal er aan twijfelen, dat ik dit niet behoef te doen en toch volkomen eerlijk kan zijn.

Derhalve, bij waardeverschil op zich zelf, is er nog geen winst. De aanwijzing van den Minister behoort dus aangevuld te worden en dan sta ik er op te zeggen — ik onderwerp mijne uitspraak natuurlijk geheel aan het betere oordeel van den Minister, als van een eminenten economist — winst is het arbeidsloon, verkregen door het waardeverschil tusschen de goederen *en gros*, vergeleken bij die *en détail*.

Het komt mij voor, dat het betoog van die stelling niet moeilijk is. Wanneer alle goederen aanwezig waren ter plaatse van consumtie, dan hadden zij zeker waarde, maar voor gelijksoortige goederen zou er geen waarde*verschil* bestaan. Dat waardeverschil wordt geboren door den afstand tusschen de plaats van productie en de plaats van consumtie. Wanneer die afstand niet meer bestaat is ook het waardeverschil opgeheven.

Maar, nu zijn alle goederen *niet* onder het bereik van den consument, maar moeten onder het bereik van den consument gebracht worden. Het vervoer nu daargelaten — want dit is het naakt transport — dan is er iemand, die zich met die verplaatsing van de plaats van productie naar de plaats van consumtie belast. Degeen nu, die zich daarmede belast, is de tusschenhand, de détaillist, de koopman, in het algemeen.

De arbeid nu van die tusschenhand moet beloond worden en dit loon, gebaseerd op, voortvloeiende uit, samenhangende met het waardeverschil van de goederen op de plaats van productie met de goederen gebracht op de plaats van consumptie, heet *winst*. Beoogt nu de coöperatieve vereeniging, die uitsluitend werkt voor hare leden, zoodanig arbeidsloon? Volstrekt niet en daarmede kan ik geen verschil maken tusschen de maatschap, de handeling voor gemeene rekening of het organisme boven den grond, waarvan de heer van Houten gewaagde, want de door mij besproken regel geldt voor iedere coöperatieve vereeniging uit krachte van haar wezen. Zij beoogt volstrekt niet dit arbeidsloon, dat winst is. Integendeel.

Het wezen van de coöperatieve vereeniging, haar bestaansreden in onze wetgeving, in onze praktijk, is juist dit waardeverschil uit den weg te ruimen, te egaliseeren en zijne schadelijke gevolgen weg te nemen voor den kleinen consument.

Zoo weinig derhalve denkt zij dus aan arbeidsloon door waardeverschil, dat de coöperatieve vereeniging zich bevlijtigt en beijvert om juist datgene uit den weg te ruimen wat de bron kan zijn van haar loon: hare winst. Wat toch doet de coöperatieve vereeniging — en nu spreek ik speciaal van die coöperatieve vereeniging als het organisme dat wij thans kennen —? De coöperatieve vereeniging tracht door middel van haar mechanisme den consument te plaatsen vlak bij, tegenover den producent, zoodat zij alles tracht uit den weg te ruimen wat tot waardeverschil kan aanleiding geven, en zij zal haar doel des to beter bereiken, naarmate zij daarin meer slaagt. Zij werkt dus lijnrecht tegenovergesteld — en dit is haar wezen en roeping — aan de tusschenhand, die eene bron van loon vindt in den afstand tusschen producent en consument, en deze tusschenhand zou natuurlijk, indien dit van haar afhing, den afstand tusschen die beiden grooter maken, juist omdat zij daarin vindt eene bron van arbeidsloon, van winst. Daarom geldt hetzelfde ook ten aanzien van de coöperatieve verbruiksvereeniging die de heer Borgesius heeft genoemd.

Wanneer men om een voorschot zich wendt tot een bankier, dan verschaft hij het geld van de plaats waar het geen nut doen kan en brengt het op de plaats waar het wèl nut kan doen. Daarvoor rekent hij loon, interest en assurantie-premie. Welnu, die tusschenhand behoeft de coöperatieve voorschotvereeniging niet, want zij brengt zelf het geld voor eventueel gebruik bijeen.

De **Voorzitter**: Verlangt de heer Levy zijne rede voort te zetten na de pauze?

De heer **Levy**: Zeer gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik stel voor aanstaanden Vrijdag, bij den aanvang der vergadering, in behandeling te nemen de volgende wetsontwerpen, alle van niet ingewikkelden aard en waaromtrent terstond het zoogenaamd Eindverslag is uitgebracht:

goedkeuring van het protocol betreffende de uitvoering van de Internationale overeenkomst tot het tegengaan der misbruiken, voortvloeiende uit den verkoop van sterken drank onder de visschers op de Noordzee, buiten de territoriale wateren; (**149**)

bekrachtiging eener overeenkomst, waarbij aan de gemeente Groningen vergunning is verleend om een voor publieken weg aan haar overgedragen stuk grond te bestemmen voor den bouw van een museum van oudheden; (**172**)

onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage, ten behoeve van den aanleg van eene straat met riool, verbindende de Prins-Willemstraat met de Duinstraat, met zijtakken naar den Drogersdijk, te Scheveningen; (**173**)

onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage noodig voor het dempen van slooten, met verbetering van bestaande en aanleg van nieuwe verkeerswegen in het westelijk gedeelte dier gemeente; (**174**)

machtiging tot kosteloozen afstand aan de gemeente Breda van harde wegen, door den Staat aan te leggen op voormaligen vestinggrond tusschen de Nieuwe Ginnekenstraat en de gemeentelijke begraafplaats en van een stuk grond aldaar. (**148**)

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Levy** ontvangt het woord tot voortzetting

zijner rede en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de laatste plaats zeide ik, dat het voorbeeld door den heer Goeman Borgesius vermeld en dat indruk scheen te maken, omdat het was ontleend aan de coöperatieve voorschotvereenigingen, die, naar hij zeide, zulke hooge dividenden betalen, zich eenvoudig laat verklaren, indien men in het oog hield, dat de koopman of bankier, wanneer men bij hem komt om voorschot, dan dien dienst verkoopt en daarvoor loon en winst maakt in den vorm van rente en assurantiepremie, terwijl de coöperatieve voorschotvereeniging die diensten niet noodig heeft en juist om die reden ab initio geld bijeenbrengt en onder de leden de vruchten van dat geld doet verdeelen. Nu zegt de geëerde spreker: ja, maar zij geeft een hoog dividend. Mij dunkt, dat dit niet afdoende is. Wanneer er van meet af geen winst is, dan kan men verdeelen wat men wil; dat is volmaakt onverschillig. Op u rust juist het bewijs, hetzij voor de coöperatieve voorschotvereeniging, hetzij voor de coöperatieve consumtievereeniging, dat zij *winst* maakt. Als gij dat bewijs niet kunt leveren en dus over den drempel heen zijt, dan is het te verdeelen bedrag eene quaestie van onderlinge afspraak: er is geen winst en dus ook geen belastbaar object.

Dit brengt mij tot een ander opponent van de amendementen, den heer Harte. Deze zegt: Wat maakt ge u moeilijk over de vraag of er al dan niet *winst* zij; al is er geen winst, er zijn toch baten, voordeelen op geld waardeerbaar; die voordeelen moeten door den Staat getroffen worden, en wel liefst zwaarder dan de Minister beoogt. Immers bestond de coöperatieve vereeniging niet, dan zou de persoon die nu coöpereert genoodzaakt zijn bij een ander handelaar te komen, en daardoor lijdt de Staat schade. Nu bestaat de coöperatieve vereeniging, dank zij den Staat, wel, en dus moet zij betalen uit dankbaarheid.

De heer **Harte**: Dat heb ik niet gezegd.

De heer **Levy**: Ik heb het woord uit den mond van den geachten spreker opgeteekend. Inderdaad een singuliere vorm om zijne dankbaarheid te toonen aan den Staat, die de coöperatieve vereeniging in staat heeft gesteld het aanzijn te hebben.

Maar *wat* moet nu die vereeniging betalen? Mij dunkt wat zij schuldig is. Wij zijn zóóveel aan den Staat verschuldigd dat wij zelfs niet weten hoeveel: in dit opzicht zijn wij, kinderen van weelde, verwend. Wij zijn onzen ganschen rechtstoestand aan den Staat verschuldigd: de wijze waarop wij ons in de maatschappij bewegen, onze vrijheden en rechten; doch dat alles is geen reden nu eenvoudig uit dankbaarheid te zeggen dat wij moeten betalen, of daarvoor al den niet een rechtsgrond bestaat. Wij hebben alleen te betalen wanneer daarvoor een rechtsgrond aanwijsbaar is.

Nu vergeet de geachte afgevaardigde dat de coöperatie door den Staat is in het leven geroepen als middel om den zwakke in den strijd om het bestaan te hulp te komen, en dat de eerste plicht van dien Staat is den zwakke te beschermen; dat het niet strookt met zijne waardigheid te nemen waar wat te halen is op dien enkelen grond. Wanneer dus de geachte afgevaardigde zegt: gij kunt gerust het onderzoek naar de winst over boord werpen, dan maakt hij zich de zaak al te gemakkelijk.

Neen, op hem rust de verplichting, indien hij van *winst* niet weten wil, om een anderen rechtsgrond aan te wijzen voor de belastbaarheid der coöperatieve vereeniging. On-oeconomisch schijnt het mij toe op ééne lijn te stellen de *teruggave* door de coöperatieve vereeniging aan hare leden van hetgeen zij door inkoop in het groot hebben *bespaard*, met hetgeen *verdiend* is krachtens inkoop in het groot en verkoop in het klein, wat de gewone werkkring der tusschenhand is.

Ongeoorloofd schijnt het mij, dat men dit verschil ter zijde stelt en het zich zelven verheelt op de wijze zooals de Minister dit in de stukken gedaan heeft, zonder zich nader uit te laten over het karakter van winst, terwijl wij juist licht noodig hadden over de vraag: wat winst is, hetgeen ons hier als eenige rechtsgrond wordt geboden.

Onlogisch schijnt het mij, dat de Staat aan den eenen kant vrijgevig genoeg is, in de wet van 1876 een rechtsfiguur te scheppen, welke allen te gemoet kan komen die het zelve niet zouden kunnen doen, terwijl nu aan den anderen kant die zelfde Staat zich dien dienst thans doet betalen. Ik zoude willen zeggen: *donner et retenir ne vaut.*

Mij schijnt het bovenal onrechtmatig, dat de Staat zich toeëigent een deel van hetgeen hier wordt bespaard en van hetgeen verder dienstbaar kan worden gemaakt aan kapitaalvorming door middel van die besparing, onder het onjuiste voorwendsel, dat hier wordt gemaakt winst en dat deze belast moet worden.

Het schijnt mij eene waardiger taak voor den Staat toe, wanneer de Staat voortzet de lijn van vrijgevigheid, die, ook met instemming van dezen Minister, eens is gevolgd door de wet van 1876, en nu de coöperatieve vereenigingen deed beschouwen in het licht waarin zij behooren beschouwd te worden als machtig middel tot kapitaalvorming, gelijk de Staat dit doet bijv. bij de Rijkspostspaarbank.

Wijst men nu op het bezwaar, dat door den Minister met een enkel woord is vermeld, dat nader geregeld zoude moeten worden de splitsing tusschen den omzet voor zoover die betrekking heeft op leden èn op niet-leden, dan zou ik willen zeggen dat bij art. 5 eene zoodanige regeling inderdaad zal moeten worden getroffen, indien de Kamer zich vereenigen mocht met ons amendement. Maar men heeft het over een anderen boeg gewend, ten einde den rechtsgrond voor de belastbaarheid van coöperatieve vereenigingen te verkrijgen. Voor den heer Rutgers van Rozenburg is die rechtsgrond voor belastbaarheid de wederzijdsche of beurtelingsche verkoop. Ik lees namelijk op bladz. 1164 van de *Handelingen*, waar de heer Rutgers zegt: »Derhalve is er afstand van de deelhebbers aan de vereeniging en verkoop door deze aan andere leden en dit wederkeeriglijk of beurtelings. In die negotie ligt de oorzaak van winst; welke winst teruggevonden wordt, hetzij in een saldo, dat later verdeeld wordt, hetzij reeds dadelijk in de hoogere waarde die elk artikel heeft voor hem, die het benaderde, boven den prijs, waarop het hem als lid te staan kwam."

Het komt mij voor dat het onmiskenbaar vernuft van dien geachten spreker op dit punt hem parten heeft gespeeld.

Twee opmerkingen moet ik maken. In de eerste plaats is feitelijk onjuist hetgeen de geachte spreker zeide; er is geen afstand, geen beurtelingsche verkoop van leden onderling, dus ook geene negotie van leden onderling. Dat is eene constructie die de geachte spreker maakt, maar die niet overeenkomt met de feiten.

In de tweede plaats, de verdeeling van het saldo is geen winstverdeeling. Daarop komt het aan. Het is eene uitkeering naar zekeren maatstaf, namelijk naar mate van hetgeen men ingekocht heeft, van bespaard geld. Men kan eenvoudig niet over deze bedenking heen, dat wij hier niet te doen hebben met winst, maar met bespaard geld. En hoe men nu geld dat men bespaard heeft onderling verdeelt, is onverschillig. Datgene wat van meet af geen winst is kan door uitdeeling geen winst worden.

Toch wil de geachte spreker belasting doen betalen. En waarom? Omdat elk artikel hooger waarde heeft voor hem die het benadert, boven den prijs waarop het hem als lid te staan kwam, dat wil zeggen, de geachte spreker doet belasting betalen omdat men coöpereert; de hoogere waarde namelijk is die welke het artikel hebben zou als men arbeidsloon aan de tusschenhand moest betalen.

Maar moet dan iemand worden gestraft voor het feit dat hij deelneemt in eene coöperatieve vereeniging? Straf, genomen cum grano salis in den zin dat hij een belastingbiljet van den fiscus krijgt?

Ook deze rechtsgrond komt mij niet afdoende voor.

En nu heeft men heil gezocht bij de leer van de rechtspersoonlijkheid. Dat is geschied hedenochtend door den

heer van Houten en gisteren door den heer Goeman Borgesius. Men zegt: ik zou de coöperatie wel willen vrijlaten, maar wat mij in den weg staat is de coöperatieve *vereeniging*. Die coöperatieve vereeniging is het organisme dat getroffen moet worden. Wij zijn niet meer in den tijd, zoo zeide de heer van Houten, dat de coöperatie is een embryo, maar zij is nu mondig geworden, een handelspersoonlijkheid. Wij hebben hier zien ontstaan eene eigene persoonlijkheid, en die is het die maakt dat de belastingplichtigheid te haren aanzien moet worden doorgevoerd.

Wat beteekent dat? Dat beteekent, dat men de coöperatie wel vrijlaten zou als de coöperatie niet bestond. Dat beteekent het, en niets anders. En wanneer de heer van Houten zich over sophisme beklaagt, die ik hem niet toegeef, dan kan ik hem eerlijk zeggen, dat hij waarlijk het recht van klagen ten aanzien van sophisme verloren heeft, nu hij deze heeft uitgebracht.

Wat is coöperatie? Dat is samenwerking. Het begrip »samenwerking" onderstelt de onderlinge hulp van verschillende personen. Laten het er twee zijn — want de wet spreekt niet van een getal — dan hebben wij een rechtspersoon *ipso iure;* het staat in art. 6, al. 2, der wet op de rechtspersoonlijkheid.

Zegt men nu: wij willen wel de coöperatie, maar die rechtspersoonlijkheid zit ons in den weg om de coöperatie vrij te laten, dan zegt men met andere woorden: wij willen geen coöperatie. Met zich zelf kan men niet coöpereeren; zoodra men spreekt van coöperatie, spreekt men ook van een rechtspersoon *ipso facto*.

Het oeconomisch argument ten aanzien van de rechtspersoonlijkheid houdt dus geen steek.

Maar nu het juridisch argument. Ten aanzien van dit argument vindt men op bladz. 18 van het Voorloopig Verslag, het volgende: »De fout in de weergegeven redeneering is, zeide men, gelegen in het voorbijzien van de nieuwe handelspersoon, de coöperatieve vereeniging, die door de wet wordt in 't leven geroepen. Het is de vereeniging die optreedt, die derden aan zich en zich aan derden verbindt, en die wel degelijk ook koopt om te verkoopen, zij het ook dat die verkoop aan de leden der Vereeniging zal geschieden."

Dit wordt hier neergeschreven met zekere assurantie; en ik ontken niet dat het wel geschikt is om indruk te maken bij zoodanige leden, die niet uit eigen hoofde de zaak aan dat juridisch argument zouden kunnen toetsen; maar het eenige wat mij hierin bevreemdt is, dat de voorzitter der Commissie van Rapporteurs, een zoo eminent jurist, deze ketterij zoo zonder protest in het Voorloopig Verslag heeft doen opnemen.

Er wordt toch klakkeloos gezegd: de coöperatieve vereeniging koopt om te verkoopen.

Dat ontken ik; de coöperatieve vereeniging koopt om te verdeelen, en om hare leden te doen beneficieeren van het prijsverschil dat gelegen is tusschen den inkoops- en den verkoopsprijs. Dat is geen verkoopen, maar is en blijft verdeelen.

Stel eens dat er een achterstand was te verhalen — ik gebruik een speciaal juridisch argument — bij een lid, wat zou dan de actie zijn, die men tegen dat lid had? De *actio emti*? Volstrekt niet; de *actio pro socio*.

Ik ontken dat dit mechanisme, de coöperatieve vereeniging, in het leven geroepen is om te verkoopen, zij het ook aan hare leden.

Ja, het heeft er den uiterlijken schijn van; gij kunt in eene winkelvereeniging mijnentwege een toonbank, boeken en personeel vinden, maar ik ontken dat er *verkocht* wordt, dat dit beantwoordt aan het begrip van koopman, gelijk dat in onze handelswet geformuleerd is, en overeenstemt met onze rechtsbeginselen.

Men kan op den uiterlijken schijn afgaan en zeggen: het gelijkt toch veel op koopen en verkoopen; maar is dat juridisch, dat men blijft staan bij den uiterlijken schijn, en niet tot het wezen doordringt?

Mij dunkt dat niemand daartegen sterker gewaarschuwd heeft dan de Romeinsche jurist, want er is eene geheele odex-titel, die daarover spreekt. (IV. 22).

Bij de behandeling van dit onderwerp moet men onwillekeurig denken: men moet maar gelukkig zijn in de wereld.

Vergelijk eens de behandeling van de landbouwers met die van de coöpereerende ambtenaren.

Ten aanzien van de landbouwers, beroept de Regeering zich op een historisch recht......

De **Voorzitter:** Wanneer de geachte spreker eene tegenstelling had willen leveren tusschen de behandeling van landbouwers en coöpereerende ambtenaren, in dit ontwerp, zou hij daartoe gelegenheid gehad hebben bij de algemeene beraadslagingen. Nu verzoek ik hem zich te bepalen tot art. 1, *b*.

De heer **Levy:** Mijnheer de Voorzitter! Ik spreek uitsluitend over art. 1, *b*. Ik ga dan voort en hoewel ik niets wensch af te dingen op de vrijstelling der landbouwers, moet ik er toch de aandacht op vestigen, dat, terwijl dezen op grond van het amortisatie-argument zullen behouden wat zij bezaten, ook de coöpereerende ambtenaren, die tot nog toe ook hebben een historisch recht — want zij *zijn* van belasting vrijgesteld — en die evenmin zich in weelde baden als de landbouwers — een argument dat men voor de laatsten sterk deed klinken — dat zeg ik, ook die ambtenaren de vrijstelling die zij hadden behooren te behouden.

Maar precies het omgekeerde wordt voorgesteld. Zij zullen de vrijstelling die zij genoten, niet alleen niet behouden, maar het eenige middel dat kleine ambtenaren bezitten om iets uit te zuinigen op de eerste levensbehoeften wordt hun, ik zal niet zeggen ontnomen, maar zal nu nog door den Staat belast gaan worden.

Ik weet niet welk ambtenaar van Financiën met deze specifieke regeling belast is geworden, maar die man moet wel verkeerd hebben in de stemming die wij krijgen bij de lezing van Mattheus XIII vers 12: »Want wie heeft, dien zal gegeven worden en hij zal overvloedig hebben, maar wie niet heeft, van dien zal genomen worden, ook wat hij heeft."

Ten slotte een woord over het populariteits-argument. Er is in de stukken gezegd, dat het beste middel om de wet niet populair te maken zou zijn het verleenen van vrijstelling aan de coöperatieve vereenigingen.

De opmerking schijnt uit te gaan van de onderstelling, dat men bij ons volk populair worden kan ten koste van de rechtvaardigheid.

Ik deel niet in die meening, maar ik ben zeker van ééne zaak; al behelsde die meening waarheid, dan nog zou ik dezen Minister toewenschen, dat onder zijn beeltenis zal geschreven worden wat Thorbecke in zijne *Historische Schetsen* schreef onder de beeltenis van Guizot:

»Een populair Minister was hij niet. Men is niet licht populair, wanneer men met zijn volk de fouten niet gemeen heeft."

De heer **Rutgers van Rozenburg:** Mijnheer de Voorzitter! Wanneer mannen als de heeren van Karnebeek, Levy, Veegens en Kerdijk coöpereeren tot een voorstel ter wijziging van eene wetsbepaling, dan pleeg ik aan te vangen met te gelooven dat zij gelijk hebben, reeds vóór dat zij nog hebben gesproken. Bij uitzondering was dat ditmaal het geval niet, ja, zelfs nadat $^3/_4$ van hen gesproken hebben, ben ik op dit oogenblik nog niet overtuigd van hun gelijk, noch tot de ontdekking gekomen waarom de coöperatieve gebruiksvereenigingen niet evenals de overige winkeliers in deze belasting mogen betrokken worden.

Ik vroeg mij zelven af: waarom? En het antwoord heb ik tot nog toe, naar ik meen, niet gekregen. Wel heeft zooeven mr. Levy geredeneerd: zij, die en gros inkoopen, om de gekochte waren onderling te verdeelen of samen te verbruiken, dus niet om te verkoopen, moeten niet in deze belasting aangeslagen worden, en bij gevolg mogen dat niet de coöperatieve verbruiksvereenigingen, die slechts en gros inslaan, om door de leden te laten verbruiken of verdeelen;

65ste VERGADERING. — 31 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

maar dit sologisme zou eerst juist wezen indien beide praemissen juist waren. Wel is dat nu de praemisse major, dat hij, die koopt in het groot, om met deelgenooten onderling te verdeelen of samen te verbruiken, niet belastingschuldig wordt; maar onjuist is de praemisse minor, dat de verbruiksvereenigingen niet anders doen dan koopen tot comsumtie of verdeeling onder de leden. Wat doen zij? Ik wil dat door een voorbeeld duidelijk maken. Ik onderstel, eene coöperatieve verbruiksvereeniging koopt een schip kersen, en zet hare leden aan het werk om, etende om de laatste kers, dat schip te lossen, dan heeft men inderdaad een gemeenschappelijk verbruik, dat niet belastbaar zijn zou. En wanneer de verbruiksvereeniging die lading kersen pro rato van ieders bezit aan aandeelen onder de leden verdeelde, dan zouden wij werkelijk verdeeling hebben, die al weder niet belastbaar was. Maar zoo gaat het immers niet. Dat voelden de voorstanders van de verbruiksvereenigingen wel; en nu hebben zij er deze redeneering op uitgevonden: de gebruiksvereenigingen hebben eene eigenaardige stelselmatige regeling ingevoerd tot verdeeling naar ieders behoeften. Juist, maar in die verdeeling naar de uiteenloopende behoeften ligt het criterium van belastbaarheid; want daarbij wordt de portie van een lid, dat weinig behoefte heeft, overgedragen aan een ander, dat grootere behoeften heeft dan zijn aandeel, en overgedragen tot hoogeren dan den kostenden prijs, tot den prijs, dien op een gegeven moment voor dat gedeelte geven kan hij, die er bijzondere behoefte aan had. En ziedaar wat ik noemde, en ten spijt van mr. Levy blijf noemen, eene negotie, een verhandelen onderling van goederen, een bedrijf, en wel een bedrijf dat winst geeft. Maar het woord *winst* mag ik niet gebruiken volgens mr. Levy; hij noemt het liever *bespaard geld.* Maar nu heeft hij eene nadere *definitie* van die besparing gegeven, waardoor hij zelf het beste argument heeft gefourneerd tot wederlegging van zijne redeneering. Hij verklaarde toch: het geld, dat de coöperatieve vereeniging bespaart, is dat wat anders was blijven hangen bij de tusschenhand. Welnu, wat daar blijft hangen, is de winst van den tusschenhands-koopman.

Kan nu door de verplaatsing van dat geld van de tusschenhand of den winkelier naar de verbruiksvereeniging de winst ophouden winst te zijn, van aard veranderen en onbelastbaar worden? Dit zou ik onbehoorlijk en onredelijk vinden. Ik vraag: welk verschil is er nu eigenlijk tusschen den winkelier en de verbruiksvereeniging? Beiden koopen in en gros; beiden verkoopen aan een groep van menschen, beiden verkoopen en détail en beiden zetten af naar de behoeften van de consumenten. Het eenig resteerend verschil is, dat de een zijne afnemers noemt *klanten* en de ander hun den meer fashionabelen naam geeft van *leden.* Maar de winkelier heeft het in de hand, zijne klanten tot leden te maken; hij behoeft zich daartoe slechts met een paar vaste klanten als coöperatieve verbruiksvereeniging te constitueeren, en dan, zoo dikwijls er in zijn winkel iemand binnentreedt, dezen zelf te balotteeren tot lid.

Nu zal men misschien zeggen, dat dan nog het verschil overblijft van de winstverdeeling, welke de winkelier achterwege laat. Edoch, wat, Mijnheer de Voorzitter, zou den winkelier beletten om ook winstverdeeling te houden? Hij brengt dan eenvoudiglijk zijn eigen salaris als gerant op de onkostenrekening, gelijk de coöperatieve vereenigingen, wanneer zij er toe besloten om hun verkoopsprijzen zoo te verlagen dat er geen winst te verdeelen viel, ook met de salarissen van haar winkel- en administratiepersoneel zouden doen. De winkelier kan op die wijze nog behoorlijk brood vinden, en een restantje winst, als er dat nog was, verdeelen onder zijne klanten of leden.

Dit voert mij geleidelijk, Mijnheer de Voorzitter, tot de bedreiging, die men heeft geuit, neen, tot de waarschuwing, die men heeft ten beste gegeven, dat de coöperatieve vereenigingen, om zich te onttrekken aan deze belasting, de prijzen hunner waren zoo zouden verlagen, dat geene winst overbleef. Deze waarschuwing heeft mij doen denken aan een vrij bemiddeld man, die, toen pas de vermogensbelasting was tot stand gekomen, daarover zeer geërgerd, zeide: dat hij nu òf over de grenzen ging òf zijn fortuintje maar zou opeten, opdat de Staat er toch niets van krijgen zou. Hem heb ik toen geantwoord: over de grenzen zou ik maar niet gaan, want daar zal men u ook wel weten te krijgen, misschien nog gevoeliger in Frankrijk of Zwitserland; vraag dat maar aan den heer reeds geïntroduceerden brochureschrijver, den heer Anemaet. Eerder raad ik u dan aan uw fortuin maar op te eten, dan hebt gij er zelf alles van; maar haasten moogt gij u daarmede ook wel, aangezien met 1 Mei aanstaande de vermogensbelasting in werking komt. Die man heeft intusschen noch het een noch het ander gedaan, en is — naar ik gis — op het oogenblik wel bezig met de invulling van zijn beschrijvingsbiljet voor de vermogensbelasting.

Evenals het dien man gegaan is, zal het ook der coöperatieve verbruiksvereenigingen wel gaan; zij zullen wel niet overgaan tot de beloofde verlaging van prijzen, zoodat zij geene winst meer kunnen uitkeeren. *Et pour cause;* want ik geloof dat die vereenigingen dan niet lang overeind zouden blijven. De winsten toch die zij nu maken, dienen om hun risico te bestrijden, en eventueele verliezen te dekken, wanneer zij bij dalende markt blijken mochten de vóór eenige maanden en gros ingeslagen goederen nog te duur gekocht te hebben. Waaruit toch zouden, wanneer die vereenigingen tot zoo lagen prijs in detail gingen verkoopen, dat zij geene winst meer maakten, dan zulke verliezen, en het nadeelig balanssaldo moeten gevonden worden? Natuurlijk uit het aandeelenkapitaal der leden, indien dat volgestort is; of, als het dat niet is, zoo zullen de leden hebben bij te storten.

In het eene en het andere geval zullen zelfs de leden, die veel hebben gekocht, en zoo veel hebben geprofiteerd van de lage prijzen, toch weinig tevreden zijn; terwijl de overigen, die minder of niets hebben gekocht, en alzoo in het profijt niet deelden, nog veel luider zullen klagen, en allen te zaam zoo murmureeren en uit hun humeur raken zullen dat er de vereeniging binnenkort mede te gronde gaat. Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik heb dus geene vrees dat directeuren der coöperatieve vereenigingen, dit over het hoofd ziende, zoo onvoorzichtig zijn zullen om te besluiten tot verlaging van hunne prijzen om geene winst te maken, en ik blijf dan ook, in weerwil van het daarop geopend vooruitzicht, overtuigd dat noch recht noch billijkheid het beklag der verbruiksvereenigingen over het betrekken van haar in de bedrijfsbelasting, wettigen.

En om die reden meen ik der Kamer de aanneming te mogen ontraden zoo van het amendement des heeren van Karnebeek, als van dat van het klaverblad Kerdijk c. s.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nogmaals het woord gevraagd naar aanleiding van een enkel punt uit de rede van den heer Levy. Verreweg het meeste van het door dien geachten afgevaardigde gesprokene zal ik met rust laten, in de overtuiging dat zijne rede genoegzaam zich zelf wederlegt.

Wanneer ik bijv. den heer Levy hoor zeggen, dat coöperatie in de practijk strekt tot bescherming van de maatschappelijk zwakkeren, dan vraag ik mij af, of de ruim f 100 000, die hier in den Haag worden verdiend door eene enkele coöperatieve vereeniging, uitsluitend komen uit verkoop aan de maatschappelijk onterfden, en of de fijne wijnen en andere dergelijke luxe-artikelen, in de coöperatieve winkelvereeniging verkrijgbaar, uitsluitend worden gesleten aan de armen en minder gefortuneerden.

Dit alles en nog veel meer laat ik ter zijde. Wat ik echter niet ter zijde laat is, dat de heer Levy mij toedicht eene tastbare dwaasheid te hebben uitgesproken.

Die geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat ik in mijne eerste rede de stelling zou hebben verkondigd, dat de coöperatieve vereenigingen belasting moet betalen... uit dankbaarheid. En toen ik dit weersprak, heeft de heer Levy herhaaldelijk gezegd die bewering uit mijn mond gehoord te hebben.

Ik heb daarom de stenographische aanteekeningen geraadpleegd en daarin komt niets van dien aard voor. Het

eenige wat den heer Levy van zeer, zeer verre aanleiding zou hebben kunnen geven tot zijne opvatting is, dat ik gezegd heb: »De coöperatieve vereenigingen danken de vervulling van hare bestaansvoorwaarden uitsluitend aan den Staat. Zonder de wet van 17 November 1876 ware het bestaan van de coöperatieve vereenigingen hier te lande niet mogelijk; vooral na de beschikking van den Minister de Vries in 1874, toen aan de coöperatieve vereenigingen de erkenning als rechtspersoon geweigerd werd. En moet nu het bestaan van die coöperatieve vereenigingen den Staat schade berokkenen, den Staat berooven van een voordeel dat hij anders zou gehad hebben? Dat zou, dunkt mij, zeer onbillijk zijn."

Ik heb dus gezegd, dat het zeer onbillijk zoude zijn de coöperatieve vereenigingen, die de vervulling harer bestaansvoorwaarden uitsluitend den Staat te danken hebben, vrij te stellen van de bedrijfsbelasting. Dat is geheel iets anders dan hetgeen de heer Levy mij toedicht. Het is zeker eene gemakkelijke wijze van wederleggen, om het gevoelen van den tegenstander eerst te mutileeren en daarna te parodieeren. Doch wat heeft de heer Levy hiermede eigenlijk bewezen? Niets, tenzij dat hij zich niet mag verheugen in het bezit van een fijn, ontwikkeld en betrouwbaar intellectueel gehoor en onderscheidingsvermogen.

De heer **Veegens**: Mijnheer de Voorzitter! Er is in deze discussie veel ter sprake gebracht, dat mijns inziens op de te nemen beslissing buiten invloed moet blijven. Voor mij hangt die beslissing alleen daarvan af, of het rechtvaardig en billijk is de coöperatieve vereenigingen te belasten naar de inkomsten, door hare eigen leden bijeengebracht. Ik acht dat onrechtvaardig en onbillijk en heb daarom medegewerkt tot het voorstellen van een der aanhangige amendementen.

Eene coöperatieve vereeniging is eene vereeniging van personen tot bevordering van de stoffelijke belangen der leden, bij voorbeeld door gemeenschappelijke uitoefening van eene nering of van een ambacht, door aanschaffing van benoodigdheden of door verstrekking van voorschotten of krediet. Zij kan op zoodanigen voet werken, dat zij aan hare leden alleen den inkoopsprijs benevens de onkosten in rekening brengt. In dat geval zal hare winst-en-verliesrekening geheel of nagenoeg zonder saldo sluiten. Maar zij kan ook aan hare leden iets meer in rekening brengen en het daaruit voortvloeiende overschot aan het einde van het boekjaar tusschen hen verdeelen. Voor zoover zij haren werkkring ook tot derden uitstrekt en daardoor winst behaalt, moet die winst door deze belasting worden getroffen. Voor zoover echter het verkregen overschot ontstaat uit hetgeen aan de leden boven den kostenden prijs in rekening is gebracht, is het geen winst maar restitutie van hetgeen te veel is opgebracht. De leden ontvangen alleen terug hetgeen zij door hunne deelneming in de vereeniging bespaard hebben. Het is geen spelen met woorden, wanneer men onderscheid maakt tusschen deze besparing en behaalde winst; tusschen beide begrippen bestaat in rechtskundigen en economischen zin een cardinaal verschil. Er is geen rechtsgrond om de restitutie van hetgeen door de leden te veel is opgebracht in deze belasting te begrijpen.

Hoe onbillijk dit zou zijn, kan blijken uit een voorbeeld dat ik, om den geachten afgevaardigde uit Zutphen genoegen te doen, buiten den kring der verbruiksvereenigingen kies. Men denke zich eene coöperatieve vereeniging — gelijk er verscheidene bestaan — eene coöperatieve vereeniging, die zich ten doel stelt aan hare leden eigen woningen te verschaffen. Voor die woningen wordt aan de leden, die ze bewonen, eene som in rekening gebracht, bestaande uit het benoodigde om de renten van het kapitaal en de onkosten te dekken, benevens uit eene annuïteit voor eigendomsverkrijging in een zeker aantal jaren. Na verloop van dien tijd komen de woningen aan de leden in individueelen eigendom. Kan men dit nu eene uitdeeling van winst noemen? Zal de coöperatieve vereeniging over het jaar, waarin de woningen aan de leden komen, naar de waarde dier woningen — alsof dit eene buitengewone winstuitdeeling ware — in deze belasting worden aangeslagen? Ik kan niet zien hoe dit zou kunnen geschieden en zie daaromtrent gaarne eenige nadere inlichting van den Minister te gemoet. Dat het eene verregaande onbillijkheid zou zijn, is voor mij niet twijfelachtig, en zal, naar ik mij vlei, door de Kamer worden gevoeld. Het is toch zoo klaar als de zon, dat de eigendom der woningen slechts verkregen is door eene som van kleine besparingen, door eene geleidelijke kapitaalvorming, waartoe de coöperatieve vereeniging aan hare leden gelegenheid heeft gegeven. Niets geeft aan den Staat in zedelijken zin het recht om die besparingen, wanneer zij eenmaal den vorm van eigen woningen hebben aangenomen, over het jaar, waarin dit geschiedde, als gold het hier eene winst die werd uitgekeerd, in deze belasting aan te slaan.

Nu zegt de Minister: gij kunt niet volhouden dat de winsten van coöperatieve vereenigingen geene winsten zijn in den waren zin des woords; winst ontspruit uit waardeverschil, en dat verschil is hier aanwezig; de coöperatieve vereeniging trekt er even goed als de kruidenier partij van, om het even aan wien zij verkoopt. Maar dat waardeverschil kan aan de leden der coöperatieve verbruiksvereeniging — aan welke de Minister hier uitsluitend denkt — ook te baat komen in den vorm van verlaagde prijzen. In dat geval verdwijnt hetgeen de Minister winst noemt en daarmede het object der belasting, en worden de voordeelen der coöperatieve vereeniging toch door de leden genoten, zij het ook in een anderen, in een minder heilzamen vorm. Of dit nu gebeuren zal, laat ik in het midden; dat het gebeuren *kan*, is voor mijn betoog voldoende. Uit de mogelijkheid om op deze wijze de zoogenaamde winsten te doen verdwijnen, zonder dat de leden daarom hun belang bij de vereeniging verliezen, volgt dat het waardeverschil, aan de leden in rekening gebracht, in het wezen der zaak geen winst vormt, maar alleen eene restitutie is van hetgeen zij boven den kostenden prijs hebben opgebracht, die hun periodiek wordt uitgekeerd. Gelijk reeds door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam werd opgemerkt, is het minder juist te zeggen, dat de coöperatieve verbruiksvereeniging aan hare leden waren verkoopt; zij deelt hun veeleer het voor gemeenschappelijke rekening gekochte tegen contante betaling uit, en betaalt hun het daarbij te veel in rekening gebrachte aan het einde des jaars terug.

Voor verzekeringmaatschappijen wordt dit door den Minister volmondig erkend. Men vindt die erkenning op bladz. 29 van de Memorie van Antwoord, waar de Minister schrijft: »Het is zeer gebruikelijk, dat aan verzekerden een aandeel in de winst wordt toegekend; de premie is daarnaar geregeld en de uitkeering derhalve als eene restitutie te beschouwen. Daarom scheen het bij nader inzien billijk deze uitkeeringen niet te treffen."

Volkomen juist. Dit is ook de zienswijze van de voorstellers van het amendement, dat ik bezig ben te verdedigen. De Minister heeft trouwens zelf gevoeld, dat deze concessie zijn stelsel betreffende de coöperatieve vereenigingen in het hart treft. Ter wederlegging van de door hem voorziene tegenwerping, dat hierdoor eene ongelijke behandeling ten nadeele der leden van coöperatieve vereenigingen ontstaat, heeft de Minister intusschen niets anders aan te voeren dan dit, dat winkeliers geen coöperatieve vereenigingen zijn.

»Keerden winkeliers", zoo schrijft de Minister, »een belangrijk deel hunner winsten aan hunne clientèle uit, dan zou voor belasting der coöperatieve uitkeeringen weinig aanleiding bestaan. Juist omdat de winkeliers dat niet doen, missen de coöperatieve uitkeeringen geheel het karakter van restitutie".

Ik meen echter te mogen vragen, hoe het in 's hemels naam mogelijk is dat het rechtskundig karakter der handelingen van coöperatieve vereenigingen zou kunnen veranderen door de omstandigheid, dat andere personen andere handelingen plegen, die hun wèl winsten opleveren? Die vraag stellen is haar beantwoorden.

Tegen de gevoerde redeneering wordt intusschen een

argument aangevoerd, dat in het bijzonder door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs is ontwikkeld en dat ik, ook na hetgeen door mijn geachten mede-voorsteller daartegen is ingebracht, nog kortelijk wenscht te bespreken. Uwe fout, zoo wordt ons toegevoegd, is gelegen in het voorbijzien van de nieuwe handelspersoon, de coöperatieve vereeniging, die door de wet in het leven geroepen wordt. Men past dus op de coöperatieve vereenigingen toe, hetgeen voor den aanslag der naamlooze vennootschappen in de bedrijfsbelasting pleit, namelijk: dat de wet eene nieuwe rechtspersoon schept. Maar ook in deze tegenwerping valt eene fout aan te wijzen, nog eene andere als die waarop reeds door mijn geachten medevoorsteller werd gewezen. Die fout is gelegen in het voorbijzien van het verschil, dat tusschen beide soorten van lichamen bestaat wat betreft de aansprakelijkheid der leden voor aangegane verbintenissen. Het heeft mij verwonderd dat in het gevoerd debat op dit verschil zoo weinig de aandacht is gevestigd; alleen de Minister heeft daarvan met een enkel woord gewag gemaakt.

Een grondbeginsel der naamlooze vennootschap is de beperkte aansprakelijkheid. De leden zijn niet verder verbonden dan voor de kapitalen die zij in de vennootschap inbrengen. Zijn de baten der vennootschap onvoldoende om hare schulden te voldoen, de houders van volgestorte aandeelen kunnen daarvoor niet worden aangesproken. In dit voorrecht ligt de ware reden, waarom de uitdeelingen der naamlooze vennootschappen afzonderlijk moeten worden belast, niettegenstaande de aandeelhouders voor de waarde hunner aandeelen reeds in de vermogensbelasting worden aangeslagen. Het zijn hier, bij de naamlooze vennootschap, de opbrengsten van een eigen vermogen, geheel afgescheiden van dat der leden, die worden getroffen.

Anders is dit bij de coöperatieve vereeniging, die berust op de solidaire aansprakelijkheid der leden. Indien bij de vereffening van eene coöperatieve vereeniging blijkt, dat hare baten ontoereikend zijn om aan hare verbintenissen te voldoen, zijn de leden gehouden het tekort te dekken, en blijven zij gezamenlijk borg voor de betaling van ieders aanslag in den omslag. Wel kan die aansprakelijkheid in een bepaald geval tot een meervoud van den inleg worden beperkt, maar uitsluiten kan men haar niet. En twijfelachtig is het, of niet het beginsel van art. 19 der wet op de coöperatieve vereenigingen in zoover doorwerkt dat, indien leden buiten staat zijn hun aandeel in den omslag te voldoen, daarvoor de borgtocht van andere leden der vereeniging in stand blijft, ook indien de aansprakelijkheid krachtens art. 20 dier wet beperkt is.

Ik zal dit punt thans evenwel niet verder ontwikkelen. In elk geval staat het vast, dat de aansprakelijkheid der leden van coöperatieve vereenigingen tot dekking van tekorten bij liquidatie, door de statuten niet geheel kan worden uitgesloten. Daarom is het eigen vermogen der coöperatieve vereeniging niet, gelijk dat der naamlooze vennootschap, afgescheiden van dat der leden. Hieruit volgt dat de omstandigheid, dat de wet eene nieuwe rechtspersoon schept, den aanslag der coöperatieve vereenigingen in de bedrijfsbelasting geenszins rechtvaardigt.

Over de practische bezwaren, tegen ons amendement in het midden gebracht, heb ik weinig te zeggen. Zij komen veeleer te pas bij art. 5 dan bij dit artikel. Bij eventueele aanneming van het amendement zullen de voorstellers niet in gebreke blijven eene wijziging ook van dat artikel in te dienen.

Dit wensch ik op te merken, dat het gevaar van ontduiking der belasing op de winsten, door handelingen met niet-leden behaald, mij niet groot voorkomt. Immers bij het debat tusschen eene coöperatieve vereeniging en de ambtenaren van den fiscus over het bedrag der belasting zal de fiscus over vaststaande feiten hebben te beschikken, het bedrag van den omzet en het verkregen overschot, en zal door de vereeniging moeten worden aangetoond, welk deel van dat overschot van de leden zelf verkregen is en dus buiten de belasting valt. Deze opmerking geldt ook tegenover de bedenking van den Minister omtrent de uitdrukking: »voor zooveel haar werkkring zich tot derden uitstrekt", die, zoozls de geachte afgevaardigde uit Amsterdam aanvoerde, is overgenomen uit de wet op de coöperatieve vereenigingen.

Evenmin deel ik in de vrees van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, dat andere vereenigingen, om de belasting te ontduiken, in coöperatieven vorm zullen worden gegoten. De solidaire aansprakelijkheid voor eventueele tekorten, die wel beperkt maar niet geheel uitgesloten kan worden, zal daartegen een voldoend tegenwicht opleveren.

Ik meen mij tot nadere toelichting van ons amendement hierbij te kunnen bepalen.

De heer **van Houten**: Slechts een paar woorden, meer om tegen de aangevoerde beweringen protest aan te teekenen dan om te wederleggen.

Uit de rede van den heer van Karnebeek bleek, dat bij hem steeds de voorstelling blijft bestaan als zouden wij *de leden* der coöperatieve vereenigingen belasten; niet alleen voor hun inkomen, maar ook voor hetgeen zij besparen door deelneming aan zoodanige vereeniging. Bij voorbeeld: een ambtenaar heeft eene bezoldiging van f 2000 en verteert bij eene coöperatieve slagerij, bakkerij, winkel enz. f 500. Krijgt hij hierop eene uitkeering van f 50, dan wordt hij naar de voorstelling van den heer van Karnebeek aangeslagen voor f 2050.

Maar zoo is het niet. Deze wet rangschikt onder de *belastingschuldige personen* ook de coöperatieve vereenigingen, hetzij dan te recht of ten onrechte, en deze worden belast naar mate van haar dividend. Nu kan men beweren, dat ten onrechte handelspersonen onder de belastingschuldige personen worden opgenomen, maar men kan niet redeneeren alsof de ambtenaar aangeslagen wordt over de uitkeering, die hij uit coöperatieve vereenigingen krijgt.

Tegen het beginsel komt men niet op. Men zou, om dit beginsel te bestrijden, moeten voorstellen de alinea *b* uit dit artikel weg te nemen.

De heer Veegens heeft betoogd dat er zulk een groot verschil bestaat tusschen de coöperatieve vereenigingen en de naamlooze vennootschappen, dat men, ook als de wet in het algemeen handelspersonen moet blijven treffen, de coöperatieve vereenigingen daaruit verwijderd moeten worden.

Het juridisch verschil ten aanzien van de aansprakelijkheid kan zeer gering zijn, omdat zij bij de statuten der coöperatieve vereenigingen tot een minimum kan worden beperkt. In dit klein juridiek verschil kan ik voor de *oeconomische* en *fiscale* beschouwing geene reden van onderscheid zien.

De heer Levy heeft gesproken over het begrip: winst. *Winst* zoude volgens hem zijn *arbeidsloon.*

Ik zoude zeggen: winst is iets dat overblijft na aftrek van het arbeidsloon. Ik verschil alzoo diametraal met den heer Levy; maar het is eene bekende fout van de staathuishoudkunde, dat zij geene scherpe definitiën heeft. Ik zou hem echter voorbeeldshalve willen vragen: voor wiens arbeid is het supra-dividend van de Nederlandsche Bank het loon? Als supra-dividend van de Nederlandsche Bank bedoel ik datgene, wat uitgekeerd wordt boven de gewone rente? De aandeelhouders van de Bank moeten geacht worden in die rente voor hun kapitaal te zijn betaald. Het loon dat door de directeuren wordt verdiend, vertegenwoordigt toch zeker een vol arbeidsloon, maar is dan nog arbeid, die naar de voorstelling van den heer Levy in de meerdere winst zijn loon vindt.

Ik zoude deze oeconomische discussie kunnen voortzetten, maar ik meen tegenover de beweringen van den heer Levy ook eenvoudige negatie te kunnen stellen; daardoor komt zijn betoog in de lucht te hangen. Het blijft natuurlijk *voor hem* beslissend, maar tot dat aangetoond is, dat zijne voorstelling juist is, kan deze geen invloed op ons hebben.

Tegenover mijne juridische beschouwing plaatste hij een juridiek argument, dat zijn culminatiepunt had in de bewering, dat wanneer iemand aan eene coöperatieve vereeniging het bedrag van zijn winkelboekje schuldig bleef, de vereeniging tegen hem *actione pro socio* zou moeten

ageeren. Ik zou mij geen oogenblik bedenken om in zoodanig geval eene actio emti-venditi in te stellen. Ik zou, indien ooit de gelegenheid mocht voorkomen, dit zeer gaarne tegen den geachten spreker bepleiten.

Wanneer men met zijne beweringen zoo diametraal tegenover elkaar staat als de geachte spreker en ik, dan blijft er mijns inziens niets anders over dan de stemmen te laten beslissen.

Ik geloof, dat de quaestie voldoende is toegelicht en meen van mijn kant het hierbij te kunnen laten.

De heer **van Karnebeek**: Twee woorden slechts naar aanleiding van eene opmerking door den heer van Houten zooeven tot mij gericht. Hij grondt het verschil tusschen hem en mij hierop, dat in tegenstelling met mijne meening, volgens zijne opvatting niet belast worden de leden zelven der coöperatieve vereenigingen, maar de coöperatieve vereenigingen als rechtspersonen, en hij geeft dus, dunkt mij, implicite toe, dat indien zijne voorstelling van zaken niet juist is, mijn sustenu recht is en mijn amendement dus ook gegrond moet wezen.

Welnu, ik stel eenvoudig deze vraag: wie betaalt de belasting? Is dat iemand anders dan het lid van de coöperatieve vereeniging? De ambtenaar, dien de heer van Houten tot voorbeeld nam, zal zeker in casu de belasting betalen, want van hetgeen hij anders zou ontvangen als uitdeeling van de vereeniging, waar hij voor f 500 gekocht heeft, zal afgetrokken worden zijn aandeel tot voldoening van de belasting.

Mij dunkt dat daarmede zoo klaar als de dag bewezen is dat mijne voorstelling van zaken de juiste en de rest niets anders dan fictie is.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ofschoon ik reeds alles gezegd heb wat ik over dit onderwerp zou weten te zeggen, geloof ik toch verplicht te zijn nog enkele opmerkingen ten beste te moeten geven aangaande deze zaak.

In de eerste plaats de opmerking van den heer van Karnebeek, dat eene belasting als is voorgesteld ten aanzien van de coöperatieve vereenigingen wier werkkring zich beperkt tot hare leden, niet passen zou in het stelsel van deze wet. Wij hebben volgens hem hier niet te doen met eene verbeterde editie van de patentwet, maar met een fragment van de inkomstenbelasting.

Ik wensch den geachten afgevaardigde te vragen zijn blik eens uit te strekken tot Engeland en andermaal te raadplegen de wet op de incometax, eene zuivere, volledige inkomstenbelasting. Hij zal zich herinneren, dat daarbij telkenmale geheven wordt bij de bron. Welnu, het hier voorgestelde is ook eene heffing bij de bron, gelijk die in de Engelsche incometax zoo veelvuldig voorkomt. Dat hetgeen door mij is voorgesteld niet zou passen in het kader van de wet, kan ik dus niet toegeven.

Door verschillende sprekers is ontkend dat er gevaar voor ontduiking van de belasting zou bestaan. De heer Levy ging een stap verder en zeide: men zal wel nooit eene belastingwet kunnen maken waarbij gevaar voor ontduiking niet aanwezig is. Zeker kan men dat niet. Maar dat is geen reden om de mazen der wet wijder te maken; ik zou veeleer meenen dat het eene reden zou zijn om ze nauwer toe te trekken.

De heer Veegens ontkende het gevaar van ontduiking op dezen grond, dat bij coöperatieve vereenigingen de aansprakelijkheid van de leden toch nooit zoo beperkt is als bij naamlooze vennootschappen. Hij gebruikte dit als argument tegen mijne voorstelling, dat in zeer vele gevallen de naamlooze vennootschappen in coöperatieve vereenigingen zouden kunnen worden omgezet.

Maar ik herinner er aan dat de wet van 1876 wel voorschrijft, dat omtrent de aansprakelijkheid van de leden het een en ander bepaald moet worden, doch alle mogelijke vrijheid van handelen laat omtrent den inhoud dier bepaling. En wanneer men de statuten van coöperatieve vereenigingen raadpleegt, zal men zien, dat die beperking in vele gevallen zeer ver gaat en geene aansprakelijkheid bestaat die belangrijk verder reikt dan voor de naamlooze vennootschappen.

Het gevaar voor ontduiking schijnt mij zeer groot. Ik ben vast overtuigd dat, indien de wet van 1876 niet op zeer gewichtige punten herzien zou worden, de omzetting van naamlooze vennootschappen in coöperatieve vereenigingen dikwijls zeer gemakkelijk zou gaan.

Ik gaf als voorbeeld aan eene depositobank. De heer van Karnebeek zeide echter, dat zulk eene bank haren werkkring wel altijd tot derden zal moeten uitstrekken. Ik twijfel er aan. Wat zou beletten in de statuten te schrijven: de werkkring van de Bank bestaat in het aannemen van gelden a deposito en in rekening-courant, terwijl verder in dat artikel met geen enkel woord gesproken werd over andere operatiën? Een ander artikel zou dan de bepaling kunnen inhouden dat het bestuur bevoegd is om de gelden, door leden ingelegd, op de meest voordeelige wijze te beleggen. Werd dan voorts bepaald, dat slechts leden geld a deposito konden geven en slechts leden rekening-courant konden houden, dan zou men niets meer noodig hebben dan eene bepaling, die de toetreding tot het lidmaatschap zoo gemakkelijk mogelijk, bijna tot eene formaliteit maakte, om geheel aan de belasting te ontsnappen.

In de derde plaats is gewezen op de hardheid, die de wet in sommige gevallen zou hebben, bepaaldelijk wat betreft de coöperatieve bouwvereenigingen. Ik meen echter dat die hardheid niet aanwezig is, daar slechts dan betaald zal worden, wanneer er uitdeeling is, en de belasting ook dan nog niet veel zal bedragen.

Eindelijk heeft de heer Levy gepoogd mij in een wetenschappelijk debat te betrekken over het begrip »winst". Zulk een debat over deze zaak met den geachten afgevaardigde zou mij een waar genoegen zijn; maar ik geloof niet dat het daarvoor hier de plaats is. Het is hem natuurlijk niet onbekend, dat ten aanzien van het begrip »winst" eene uitgebreide litteratuur bestaat, dat er zijn die de winst in verband brengen met de rente, terwijl anderen hare verwantschap met het arbeidsloon op den voorgrond stellen.

Naar mijne opvatting zijn er in ondernemerswinst twee bestanddeelen: het eene is het ondernemersloon (en dat is inderdaad zeer nauw aan arbeidsloon verwant); het tweede is de ondernemerspremie, die voor een groot deel haren oorsprong vindt in hetgeen de Duitschers noemen »die Conjunctur". Wanneer nu eene naamlooze vennootschap of eene coöperatieve vereeniging eene zaak drijft, dan gaat het ondernemersloon voor de aandeelhouders verloren, want het wordt aan de directie uitgekeerd; maar de ondernemerspremie blijft over en die wordt onder hen verdeeld. Dat eene coöperatieve vereeniging geen winst maakt, omdat hare leden als zoodanig geen arbeid verrichten, kan dus bezwaarlijk worden volgehouden.

Maar laten wij deze wetenschappelijke quaestie terzijde en liever nagaan hoe de vereenigingen zelve de zaak beschouwen. Ik heb hier voor mij het verslag over 1892 van de Haagsche winkelvereeniging »Eigen Hulp". Daarin vindt men eene »winst-en-verliesrekening", sluitende met een »winst-saldo", te verdeelen op de daar aangegeven wijze, waarvan aan de leden toekomt f 155 121,29[5].

De vereeniging spreekt hier alzoo van winst. Laten wij niet wijzer willen zijn dan zij zelve.

De beraadslaging wordt gesloten.

Over letter *c* wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over letter *d*, luidende:

»van allen niet begrepen onder *a*, die een Nederlandsch Staatsambt uitoefenen buiten het Rijk, zonder daar aan persoonlijke lasten onderworpen te zijn en voor zoover zij geen dienst doen in de koloniën of bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen."

65ste VERGADERING. — 31 MEI 1893.

VI. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik lees onder letter *d* van »het Rijk in andere wereldeelen".

Het komt mij voor dat die uitdrukking minder juist is, en zeker is overgebleven van eene vorige redactie, waarin gesproken werd van »het Rijk in Europa".

Ik wensch derhalve den Minister in overweging te geven hier eene kleine wijziging aan te brengen en de laatste woorden van letter *d* te veranderen in: »het Rijk buiten Europa".

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne van den Minister vernemen, of met opzet de aanslag voor gepensionneerden, die in het buitenland wonen, is weggelaten, zoo niet, of dan de billijkheid niet zou medebrengen, ook die categorie in het wetsontwerp op te nemen?

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! De heer Roessingh vroeg of voor »het Rijk in andere werelddeelen", niet moest staan »het Rijk buiten Europa".

Mij dunkt het is hetzelfde en ik acht misverstand hier niet mogelijk.

De heer Pyttersen vroeg of het niet wenschelijk zou zijn de gepensionneerden die in 't buitenland vertoeven onder *d* op te nemen.

Wat is daarmede zijne bedoeling? Denkt de geachte afgevaardigde daarbij aan gepensionneerden alleen uit de Nederlandsche of ook uit de Indische schatkist?

Mocht zijne vraag slaan op de laatsten, dan zouden omtrent de bevoegdheid van den Nederlandschen wetgever om die gepensionneerden ten behoeve van het moederland te belasten, bij mij zekere dubia rijzen.

Slaat zij alleen op de eersten, dan heeft de zaak uit een fiscaal oogpunt weinig beteekenis, omdat het aantal derzulken niet belangrijk is. Maar zou het billijk zijn en passen in het stelsel der wet? De algemeene regel is dat belast worden zij die binnen het Rijk wonen.

Daarop zijn, het is waar, uitzonderingen gemaakt, omdat men, zonder binnen het Rijk te wonen, er toch een bedrijf kan uitoefenen.

Verder is er eene uitzondering gemaakt voor hen die niet in 't Rijk wonen, maar een Nederlandsch Staatsambt uitoefenen buiten het Rijk, zonder daar persoonlijk belast te worden. De billijkheid pleit er voor de zoodanigen te belasten, omdat zij anders nergens zouden betalen. Maar zou het nu goed zijn verder te gaan?

Als een Duitsch hoogleeraar, na eenigen tijd hier werkzaam geweest te zijn, met pensioen naar zijn land terugkeert, waar hij door inkomstenbelasting zal getroffen worden, moeten wij dien man dan ook nog belasten?

Het is waar, de zaak is practisch gemakkelijk genoeg. Men kort eenvoudig op het pensioen. Maar is dat billijk? Ik geloof het niet. Zeer zeker zou het niet passen in het stelsel, dat aangenomen is in de vermogensbelasting; maar ook met dat van dit ontwerp ware het kwalijk vereenigbaar.

Over de letters *e* en *f* verlangt niemand het woord te voeren.

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geef u in overweging om de onderdeelen van art. 1, sub *g*, *h* en *i*, te gelijk in discussie te brengen.

Ik zou van meening zijn dat, indien dit geschiedde, het debat in duidelijkheid zou winnen en verwarring voorkomen zou worden.

De **Voorzitter**: Ofschoon ik niet kan inzien welk verband er bestaat, onder andere tusschen litt. *g* en *i*, ben ik voor mij gaarne bereid om voor te stellen de discussiën over litt. *g*, *h* en *i* te gelijker tijd te voeren.

De Vergadering vereenigt zich met dit voorstel.

Beraadslaging over de letters:

»*g*. van in het buitenland gevestigden, die hier te lande door tusschenkomst van gemachtigden, hier gevestigd, overeenkomsten aangaan tot brand-, zee-, levens- of andere verzekering;

h. van andere in het buitenland gevestigden, die hier te lande persoonlijk of door gemachtigden een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking geregeld uitoefenen, of minstens drie maanden achtereen uitgeoefend hebben, of van wie op grond van overeenkomsten of andere gegevens is aan te nemen dat zij dit gedurende minstens drie maanden achtereen zullen doen;

i. van in het buitenland gevestigden, die herhaaldelijk stoffen of kleedingstukken, sieraden, meubelen, speelgoed, voedings- en genotmiddelen en andere dergelijke artikelen in koop toezenden aan niet daarin handeldrijvenden hier te lande door bemiddeling van hier te lande gevestigde tusschenpersonen;",

en het door den heer Hintzen voorgestelde *amendement*, strekkende om de laatste letter te doen vervallen.

De heer **Hintzen**, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! In hoever bij eene belasting op vermogen, op bedrijf of op inkomsten het raadzaam of noodzakelijk is de buitenlanders in die belasting te betrekken, is eene zaak waarover veel verschil van meening kan bestaan. Men zal zeer verschillend oordeelen over het aandeel dat in dat opzicht door het buitenland moet worden gedragen. Ik voor mij ben van oordeel, dat het niet meer dan billijk en rechtvaardig is om buitenlanders in zeker opzicht in deze en andere soortgelijke belastingen te betrekken. Billijk en rechtvaardig voor zoover zij in dezelfde omstandigheden verkeeren als de ingezetenen van het land waar die belastingen worden geheven en voor zoover zij in gelijke mate genieten van de bescherming van den Staat.

Ik zeg: bescherming van den Staat, ik zeg niet: voor zoover er bestaat onderlinge concurrentie tusschen het buitenland en de ingezetenen. Dit is een element dat ik zeer beslist hier buiten het gebied der belasting zou willen houden. Ik geloof dat, waar men rekening wilde houden met de concurrentie den ingezetenen aangedaan, men gevaar zou loopen van eene slechte belastingpolitiek te volgen.

Nu is indertijd bij de behandeling van de vermogensbelasting een debat gevoerd tusschen dezen Minister en eenige leden van de Kamer omtrent de vraag in hoever het wenschelijk is om het grondbezit van vreemdelingen, van buitenlanders, in de vermogensbelasting te trekken. Voor het systeem van de leden, die hiertoe genegen waren was, mijns inziens, veel te zeggen, maar evenals ik thans bereid ben om zooveel mogelijk mede te gaan met dezen Minister en tot de totstandkoming van deze belastingwet mede te werken, heb ik toen niet geaarzeld mijne stem te geven aan hetgeen toen door den Minister werd voorgesteld.

Op dit onderwerp terugkomende heeft de Minister in de Memorie van Beantwoording een vrij uitvoerig betoog geleverd, waarin duidelijk werd gemaakt waarom hij dit niet wenschelijk had geacht en welke bezwaren er aan verbonden waren. Hij heeft nogmaals niet onduidelijk doen uitkomen, dat men wel kon belasten de rente uit den grond, maar dan ook, logisch redeneerende, tevens zou moeten belasten de rente uit roerend bezit door buitenlanders verkregen en dat, dit zijn zijne woorden: voor het betrekken der buitenlandsche grondeigenaren in de vermogensbelasting, naar men ziet, slechts argumenten kunnen worden aangevoerd, die, als zij juist zijn, tot vèr reikende gevolgtrekkingen moeten leiden. Met het betoog en met die gevolgtrekking kan ik mij wel vereenigen, maar wat ik mis in de Memorie van Beantwoording is een betoog dat zich hierbij aansluit. Ik had gemeend dat de Minister verder had moeten gaan en had moeten bewijzen dat dezelfde gevaren, die dreigden bij het ineenzetten van de vermogensbelasting, niet dreigden

bij het in elkander zetten van de bedrijfsbelasting; dat de vèr reikende gevolgen, die hij vreesde bij de vermogensbelasting, niet te wachten waren bij dit ontwerp. Ik heb mij daarin bedrogen gezien, en nu kan ik niet blind zijn voor het gevaar dat, indien de Minister buitenlanders in dit ontwerp toelaat, de gevolgen daarvan nog veel verder zullen reiken dan bij de vermogensbelasting en dat hij zich op zeer gevaarlijk terrein begeeft door hier de vreemdelingen ten deele te belasten, ten deele vrij te laten. De Minister heeft — en dit is de reden, waarom ik verzocht heb om de drie onderdeelen van het artikel te zamen in beraadslaging te brengen — in drie categorieën de buitenlanders verdeeld die eenigszins onder eene zelfde rubriek geacht kunnen worden te behooren: 1°. in het buitenland gevestigden, die hier door gemachtigden verzekeringen sluiten, 2°. eene zeer groote categorie van personen die òf zelf òf door gemachtigden hier een bedrijf, beroep, enz. uitoefenen, en 3°. personen, in het buitenland gevestigd, die aan particulieren genotmiddelen enz. door tusschenpersonen, die hier te lande gevestigd zijn, verkoopen en toezenden.

Hoe is de Minister aan de samenstelling van die drie categorieën gekomen? Het antwoord op deze vraag moeten wij ten deele zoeken in het eerste ontwerp, ten deele in de gewisselde stukken.

In het eerste ontwerp komen de opgesomde categorieën voor in eenigszins anderen vorm. De Minister gaat van het denkbeeld uit dat de buitenlanders die in deze belasting getroffen worden, in Nederland een bedrijf of een beroep uitoefenen en hij heeft in het eerste ontwerp de fictie gebracht, dat degenen die kleedingstukken, voedings- en genotmiddelen als anderszins aan particulieren in Nederland toezenden, moeten *geacht* worden een bedrijf hier te lande uit te oefenen. Die fictie is uit het gewijzigde wetsontwerp verdwenen en de redactie is veranderd, zoodat van het uitoefenen van een bedrijf geen sprake meer is. Maar dit moet toch het criterium zijn, dat alles beheerscht: wordt er een bedrijf uitgeoefend, ja dan neen? Dit is de vraag, die op den voorgrond moet staan.

In de laatste jaren vooral is het internationale verkeer zoodanig toegenomen, zijn de internationale handelsverhoudingen zoodanig gewijzigd, dat het werkelijk zeer moeilijk valt te beoordeelen waar en hoe iemand zijn bedrijf uitoefent; de verhoudingen tusschen koopers en verkoopers, tusschen fabrikanten en afnemers, tusschen vervoerders en ontvangers zijn zoodanig gewijzigd, de afstand tusschen den producent en den consument is zoodanig verkort, dat het werkelijk bijna onmogelijk is nauwkeurig na te gaan in welk land iemand geacht kan worden zijn bedrijf uit te oefenen. Wil men daaromtrent in eene belastingwet behoorlijke regelen stellen, dan is het in de eerste plaats noodig dat men de grenzen zoodanig afbakene dat voor ieder het begrip zoo duidelijk mogelijk vaststa, dat ieder die de wet leest met hare toelichting, kan begrijpen welke personen vallen binnen de wet en welke daarbuiten.

Of en in hoeverre den ingezetenen concurrentie wordt aangedaan, ik zeide het zoo straks reeds, mag in deze geen leidraad zijn.

Ik zal de eerste zijn om te erkennen dat deze Minister allerminst is een voorstander van protectionisme, gelijk hij zich volgens sommige leden in het Voorloopig Verslag zou hebben betoond.

Doch ontkennen kan ik niet dat in sommige redeneeringen in de gewisselde stukken eene zekere neiging tot bescherming, in verband juist met de concurrentie, door de reten heengluurt. Indien men het gevaar van concurrentie op den voorgrond schuift, kan het niet anders of behoefte aan bescherming komt er naast te staan. Mag ik vragen — ik doe die vraag met eenigen aandrang — of iemand in eene belasting mag worden aangeslagen eenvoudig omdat hij in concurrentie treedt met zijn buurman?

En is dit geen goede aannemelijke grondslag om den Nederlander te treffen, is het dan wèl eene reden om den buitenlander te treffen?

Ik voor mij zou op die vraag zeer bepaald een ontkennend antwoord geven.

Nu het criterium voor den aanslag.

In de eerste plaats worden wij daaromtrent ingelicht door de Memorie van Toelichting waar wij op bladz. 8 lezen: Niet alleen vreemdelingen, die hier een bedrijf uitoefenen, maar ondernemingen, die buitenslands worden gedreven, voor zoover daarbij binnen het Rijk wonenden betrokken zijn, zullen worden aangeslagen.

Is dit eene juiste en aannemelijke definitie.

De termen waarin zij is vervat zijn zeer vaag en indien men die definitie woordelijk wilde aannemen dan zou werkelijk het geheele buitenland in deze belasting worden begrepen.

De definitie zegt òf te veel, òf te weinig.

Ik had dus gehoopt in de verdere stukken eene betere omschrijving van den Minister te ontvangen, maar ik heb er vergeefs naar gezocht. Wel ben ik, wat het onderdeel *i* van artikel 1 betreft, gestuit op de bewering van den Minister dat het hem verheugt principieel niemand daartegen gekant te zien.

Mijnheer de Voorzitter, het Voorloopig Verslag heeft den Minister allerminst recht gegeven te verwachten dat tegen dat onderdeel geen verzet zou worden gevoerd. En ik ben dan ook van oordeel dat wel degelijk in beginsel tegen de wijze waarop de buitenlander zal worden belast kan en moet worden opgekomen. De groote fout welke mijns inziens, niet alleen in lit. *i*, maar in al de drie onderdeelen van art. 1 schuilt, is deze, dat de Minister wil belasten derden, gemachtigden of tusschenpersonen die in zekeren zin den buitenlander vertegenwoordigen, en door dezen de buitenlanders zelven.

Door de toepassing van dat ongelukkige denkbeeld ontstaan onwillekeurig allerlei moeilijkheden en verwikkelingen waaraan ik geen kans zie te ontkomen.

Ik wensch dit met eenige voorbeelden te staven.

In vele gevallen, zooals gezegd, zou ik den buitenlander wel in de belasting willen betrekken; mijne bestrijding heeft dan ook alles behalve een destructief karakter. Ik wil met den Minister medegaan, maar wensch mij op een ruimer standpunt te plaatsen, al zou ik desnoods zelfs zoo ver willen gaan als bij voorbeeld de Pruissische wet voorschrijft.

Ik ben het met den Minister eens, dat het wenschelijk is om een buitenlandsch geneesheer, die aan deze zijde der grenzen zijn bedrijf uitoefent, in de belasting te betrekken.

Niet meer dan billijk komt het mij voor, om den buitenlander, die hier acrobatische toeren komt verrichten en met een circus het land afreist, in deze belasting aan te slaan. Maar de Minister gaat veel verder, en wanneer ik mij afvraag, hoe ver de Minister dan wel gaat, en het antwoord in de schriftelijke gedachtenwisseling, door den Minister met de Commissie van Rapporteurs gevoerd, tracht te vinden, dan, ik erken het, raak ik het spoor ten eenenmale bijster.

Ik lees, dat, blijkens bladz. 32 van de Memorie van Antwoord, een Duitsch fabrikant, die zich hier te lande bestellingen laat geven, niet geacht zal worden hier een bedrijf uit te oefenen. Zijn bedrijf — meent de Minister — is het fabriceeren, dat bedrijf oefent hij in Duitschland uit, *ergo* is hij hier niet belastbaar.

Met belangstelling las ik in de stukken, dat de Commissie van Rapporteurs zich over deze zienswijze van den Minister eenigszins ongerust maakte en daarom in hare Nota op opheldering aandrong. De Commissie van Rapporteurs haalt daarbij eenige voorbeelden aan, en vraagt of in die gevallen buitenlanders belastingplichtig zijn, waarop mijns inziens van den kant des Ministers een zeer beslist ontkennend antwoord had moeten volgen, maar tot mijne groote bevreemding heeft deze bevestigend geantwoord.

De Commissie van Rapporteurs vraagt, »of de buitenlandsche handelaar, die door een reiziger minstens drie maanden achtereen zijne stoffen hier te lande doet rondventen," belastingplichtig zal zijn.

»Wel zeker", antwoordt hierop de Minister.

Maar *waarom* is de fabrikant, die in het buitenland de

stoffen fabriceert, niet belastingplichtig en wel de buitenlandsche leverancier dierzelfde stoffen?

Ik wil dit nog nader uitwerken. Stel namelijk dat er sprake is niet van een Duitschen maar een Franschen fabrikant en dat deze, de artikelen door hem zelf gefabriceerd, verkoopt aan de weinig in de gratie staande magazijnen, als de *Louvre* en de *Au Bon Marché*. Die magazijnen verkoopen de artikelen wederom in Nederland en deze zouden volgens letter *i* nu *wel* belastingplichtig worden. Wordt, omdat de transactie thans over eene andere schijf loopt, de grondslag voor belastingheffing gewijzigd? Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, dit is eene logica, die ik niet begrijp; mijns inziens is verduidelijking hier dringend noodzakelijk.

Nog wordt door de Commissie van Rapporteurs gevraagd of eene buitenlandsche ijzerfabrikant, die hier eene brug bouwt, ten behoeve waarvan een door hem herwaarts gezonden ingenieur langer dan drie maanden werkzaam is, belastingplichtig zal zijn.

Wederom luidt 's Ministers antwoord bevestigend.

Maar, indien de ingenieur, die misschien zelf een Nederlander is, geen drie maanden blijft, of indien er in het geheel geen ingenieur gezonden wordt, waarom bestaat in dat geval reden tot vrijstelling? Ik moet erkennen, dat zoolang er over deze quaestie niet meer licht schijnt, ik bezwaar moet maken 's Ministers toelichting, zooals ze ons gegeven is, te accepteeren.

Feitelijk zal bijna ieder in het buitenland, die hier te lande een gemachtigde en handelsverbindingen heeft, in deze belasting kunnen worden betrokken, en nu vraag ik toch aan de Nederlandsche handelaren, die exporthandel drijven, of het hun aangenaam zou zijn, indien zij volgens de buitenlandsche wetten belastingplichtig werden gesteld voor den verkoop hunner goederen aldaar? Zou het hun aangenaam zijn, of meer nog, zouden zij het eene daad van rechtvaardigheid vinden van den vreemden wetgever, indien te hunnen opzichte aldus werd gehandeld?

De Minister tracht de bepaling van art. 1, sub *i*, te verdedigen door te zeggen: »Hebben buitenlandsche magazijnen hier te lande tusschenpersonen, dan oefenen zij door bemiddeling dezer personen hun winkelbedrijf hier uit, en zijn zij dus naar billijkheid hier te lande belastingplichtig."

Dit gaat mij te ver; ik heb het reeds doen uitkomen. Het feit, dat iemand hier in het land goederen verkoopt mag geene reden zijn, dat hij reeds daarom hier belastingplichtig wordt; of het een winkel- of een ander bedrijf geldt, doet hier niets ter zake; of het groot- dan wel kleinhandel is, de zaak blijft dezelfde, en indien wij in plaats van magazijnen exporteurs, in plaats van tusschenpersonen agenten, en in plaats van winkelbedrijf handelsbedrijf lezen, wat in het wezen der zaak hoegenaamd geen onderscheid maakt, dan zal de geheele commercieele wereld in het buitenland, die hier door agenten werkzaam is, in de belasting worden betrokken; en uit het door den Minister gegeven antwoord op de in het Voorloopig Verslag gedane vraag, en uit de redactie van art. 1, sub *h*, moet ik wel haast aannemen, dat dit 's Ministers bedoeling is.

Wat nu mijn amendement betreft, heb ik getracht aan te toonen, dat het raadzaam is, zelfs indien men ver wil gaan met het betrekken van buitenlanders in de belasting, om ter wille van het beginsel het onderdeel *i* uit artikel 1 te lichten. Maar raadzaam is het ook, omdat men bij de uitvoering op zoo groote moeilijkheden zal stuiten. Het zal niet mogelijk zijn om in billijkheid en rechtvaardigheid het voorschrift toe te passen. In het eerste ontwerp was door den Minister de bepaling opgenomen, dat de buitenlanders als zoodanig belastingplichtig werden, maar, de moeilijkheid aan de uitvoering verbonden erkennende, heeft hij gemeend, dat het raadzaam was om in het tweede ontwerp in hunne plaats de tusschenpersonen aan te slaan, waar die te vinden waren. Raadzaam voor de uitvoering, ja; ik vereenig mij niet met de leden, die meenden, dat het onmogelijk zou zijn de expediteurs aan de grenzen verantwoordelijk te stellen voor de betaling der belasting ten koste van enkele magazijnen voor wie zij expedieëeren; maar moet de Minister niet erkennen, dat het voor met die magazijnen gelijkgestelden gemakkelijk zal zijn, maatregelen te nemen om aan die belasting te ontsnappen? En zullen enkele buitenlanders dit niet doen, dan is het eenvoudig omdat het belastingobject zoo klein is. Laat ik intusschen hieraan toevoegen, dat het kleinere of grootere object voor ons geene reden mag zijn om een onjuist beginsel te aanvaarden.

De Minister heeft niet geantwoord op de in het Voorloopig Verslag gedane vraag op welke wijze bij voorbeeld zendingen van wijn zullen worden getroffen. Hoe zal daarbij de waardeberekening plaats vinden?

De Minister wenscht alles over te laten aan de administratie, wat voor de uitvoering van eene wet zeer gemakkelijk is; maar waarom maken wij belastingwetten? Natuurlijk, ook wat het technische betreft, om de administratie aan banden te leggen, om het publiek, zelfs als het uit buitenlanders bestaat, zekerheid te geven, dat de administratie niet willekeurig te werk kan gaan. En nu gaat het niet aan in deze naar de administratie te verwijzen.

Ik ben overtuigd, dat, als deze Minister de administratie te leiden heeft, wij de hoop mogen koesteren, dat zij met beleid zal optreden, maar als wetgevers moeten wij ook in de toekomst zien. Ten slotte wil ik de leden, die meenen, dat in deze onderdeelen eene vermomde protectie is verborgen voor de winkeliers, wier belangen zij zich misschien aantrekken, er op wijzen, dat de belastingsom zoo gering zal wezen, dat geen buitenlander in zijn bedrijf hier te lande er door zou worden bemoeilijkt.

In het eerste ontwerp was aangenomen, dat voor personen, die onder de rubriek *i* vallen, de winst zou bedragen 20 pct. van den omzet. Van die winst zou geheven worden 3,2 pct. De Minister is, om welke reden is mij niet gebleken, tot de overtuiging gekomen, dat alle buitenlanders niet verdienen 20 pct. maar 10 pct., waarvan dan eene belasting van 2 pct. zal worden geheven.

Aldus zou een magazijn, dat f 200 000 omzet, in de belasting volgens het eerste ontwerp betrokken zijn geweest voor eene som van f 1280, nu slechts voor f 400.

Nu vraag ik iedereen, die de zaak kan beoordeelen, zal het de hierbedoelde magazijnen bij een omzet van f 200 000 veel afbreuk doen of zij f 400 in deze belasting moeten betalen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wij hebben niet te vragen of de magazijnen in het buitenland die belasting betalen kunnen, maar of de belasting rechtvaardig is? Voor de schatkist is het een zeer gering voordeel.

Mijnheer de Voorzitter, ik zal afwachten welk licht in deze materie zal schijnen. Ik zou het op hoogen prijs stellen als door den Minister eene duidelijke verklaring werd gegeven van hetgeen met de omschrijving èn in de stukken èn in het artikel wordt bedoeld.

Mocht de verklaring mij niet bevredigen en het debat mij daartoe aanleiding geven, dan zou ik mij, hoe ongaarne ook, genoopt zien, om aan mijn voorstel nog eene ruimere strekking te geven. Ik zou dan wenschen art. 1, *g*, te doen vervallen en bovendien in art. 1, *h*, de woorden »of door gemachtigden" te doen vervangen door: »of door gevestigde inrichtingen", ten einde duidelijk te doen uitkomen dat hier niet alles afhankelijk wordt gesteld van de aanwezigheid van gemachtigden, van tusschenpersonen, maar dat meer noodig is, bijvoorbeeld een depot, een filiaal. Dergelijke inrichtingen zouden er moeten bestaan om het betrekken van buitenlanders in de belasting te rechtvaardigen, zoolang deze niet persoonlijk hier te lande optreden.

Het *amendement* van den heer Hintzen wordt ondersteund door de heeren Veegens, Levy, van Beuningen, van Karnebeek en van der Feltz en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van Beuningen**: Ik had u, Mijnheer de Voorzitter, reeds vroeger het woord gevraagd omtrent art. 1, *h*,

daar die bepaling mij niet zeer duidelijk was, wat, gelijk ik thans tot mijn genoegen vernam, ook het geval is bij den geachten vorigen spreker. Na hetgeen deze heeft gezegd kan ik kort zijn.

Welke is de bedoeling van het bepaalde onder die letter *h*? Als wij wettelijke bepalingen maken die in het buitenland moeten gelden, behooren zij duidelijk en goed te begrijpen te zijn; men moet terstond zien wat ze behelzen.

Ik wil nu niets tegen het beginsel zeggen, doch alleen den Minister eenige opheldering vragen, achtende ik die, tot goed begrip der zaak, absoluut noodig.

De Memorie van Antwoord zegt nu, dat »hier wordt gedacht aan velerlei personen". Leest men echter de wetsbepaling, dan beteekent, mijns inziens, »velerlei" eigenlijk *iedereen* die zaken met Holland wil doen. De Minister zegt in die Memorie van Antwoord dat hier wordt gedacht »aan den fabrikant, koopman, arts, herbergier, *die even over de grenzen* woont en hier te lande zijn bedrijf of beroep geregeld uitoefent". Nu mis ik, wanneer dit de bedoeling zijn mocht, eene bepaling in de wet, aangevende welke afstand van de grenzen door »even over de grenzen", wordt bedoeld; mij dunkt als het de bedoeling is, om alleen degenen die in de nabijheid der grenzen wonen, te belasten, dat alsdan het aantal kilometers moet zijn uitgedrukt, binnen welke men belastbaar in ons land wordt beschouwd; want nu toch wordt door het artikel der wet *iedereen* getroffen, *waar hij ook woont*, als hij onder zekere omstandigheden hier zaken doet.

Wat moet verder worden verstaan onder »geregeld uitoefenen" of gedurende minstens drie maanden *achtereen*? Iemand kan 2 maanden en 20 dagen zijn bedrijf of beroep uitoefenen, gaat dan weg en doet hetzelfde steeds weder. Men zal misschien belachelijk vinden wat ik aanvoer, maar de vraag werd reeds gedaan of zoo iemand dan niet belastingplichtig is; de wet toch spreekt van drie maanden *achtereen*

Het artikel nu zegt dat indien een in het buitenland gevestigde, hier te lande persoonlijk of door een gemachtigde een bedrijf uitoefent, zooals gezegd, geregeld, of drie maanden achtereen, of van wie op grond van overeenkomsten aan te nemen is, dat hij dit zal doen, belastbaar is.

Nu veroorloof ik mij aan den Minister eene vraag, die ook in de afdeelingen werd gedaan: wanneer een fabrikant, in Duitschland woonachtig, voor een half of geheel jaar aanneemt de levering bijv. van wielbanden voor spoorwegrijtuigen, moet hij dan hier de daarbij behaalde winst opgeven of zal deze worden geschat om daarvoor te worden belast?

Stel dat een gasfabrikant uit Duitschland naar hier komt en aanneemt hier cokes aan verbruikers te leveren, en daarmede geregeld voor een half of heel jaar volgens gesloten overeenkomst voortgaat. Die leverancier komt dus hier zijn bedrijf als cokesverkooper uitoefenen; zal hij moeten opgeven hoeveel winst hij behaalt of denkt te behalen, of zal die geschat worden om daarnaar belast te worden? Zoo zijn er duizenden voorbeelden aan te halen, uit het dagelijksch leven genomen. Hoe zal men die winsten schatten kunnen?

Verleden week heeft vanwege de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen eene openbare aanbesteding plaats gehad voor het daarstellen eener nieuwe overkapping van het station Utrecht. Het werk was geraamd op 380 000 gulden; Hollandsche inschrijvers schreven in voor iets hooger, doch eene Belgische maatschappij te Mechelen schreef in voor 269 000 gulden. Zal deze fabrikant als hem het werk gegund wordt nu moeten worden aangeslagen in deze belasting en zal men hem zeggen: als het werk eens afgeloopen is welke winst men schat dat hij nog wel met dat lage aannemingscijfer heeft gemaakt?

Volgens de bepalingen in art. 6 zal betaald moeten worden »naar het zuiver bedrag hunner vermoedelijke winsten en belooningen hier te lande in het loopende belastingjaar, geschat bij billijke vergelijking met dat van personen hier te lande, die hetzelfde bedrijf of beroep uitoefenen".

Hoe is dit alles te schatten bij de voorbeelden die ik aangeef? Men zal daarbij in de grootste moeilijkheden komen.

De leveranciers of fabrikanten in het buitenland wonende zullen natuurlijk beweren, geen of genoegzaam geene winst te hebben behaald. Bij letter *h* is dat niet geregeld zooals voor art. 1, sub *i*, gedaan wordt.

Er zijn velerlei manieren van zaken doen, van bedrijf uitoefenen, maar zoo als het in het voorgestelde wetsartikel staat, zal elk buitenlander bijna, die hier zaken komt doen, worden belast.

Zoo heeft men bij voorbeeld leveringen, bij overeenkomst gesloten voor de leverantie alhier, van een of ander artikel door een fabrikant of koopman alhier met eene buitenlandsche firma; daarvoor zal moeten betaald worden. Men heeft ook leverantiën door buitenlanders aan agenten of vertegenwoordigers die procenten verdienen of die ook dikwijls voor eigen rekening zaken doen; ook voor deze zal de buitenlandsche leverancier moeten betalen, ook de agent of vertegenwoordiger hier voor zijne verdiensten bovendien.

Eindelijk het geval dat veel voorkomt, dat de producent, de fabrikant, direct aan den verbruiker levert. Wie van hen treft men nu? Hoe kan men dat alles beoordeelen en schatten wat die buitenlander voor winst zal maken? Of is het niet de bedoeling in al zulke gevallen te heffen, zoo niet, in welke gevallen dan? En hoe zal men betaling erlangen?

Volgens de bepalingen dezer wet heeft de Minister de scheepvaart vrijgesteld. Ik heb daar geen bezwaar tegen, maar vind het tegenover hier gevestigden wederom hard, als men het op elk ander gebied wel zoude doen.

In adressen die van verschillende zijden tot ons kwamen wordt er onder andere op gewezen, dat het stelsel der Regeering eigenlijk eene novelle is op het gebied van belastingheffing; dat men dit in het buitenland niet heeft; men belast daar op zulk eene wijze niet. Nog dezer dagen heeft een fabrikant in de stad mijner inwoning aangenomen eene groote fabriek in Duitschland daar te stellen. Toen ik hem vroeg wat hij daarvoor van zijne winst moest betalen, antwoordde hij mij, dat indien hij, als het werk meeviel, winst maakte, hij niets zoude te betalen hebben. En nu zullen wij hier een dergelijken maatregel gaan nemen. Is dat wel goed; is dit, hoewel men het met het beginsel zoude kunnen eens zijn, dat buitenlanders goed mede in onze lasten zullen betalen, in het belang van ons land gehandeld? In de adressen, die wij ontvangen hebben uit Haarlem, Groningen en Maastricht, wordt gewezen op de represailles, die men misschien tegenover onzen handel zal nemen. De heer Hintzen herinnerde daar zooeven ook aan. En wanneer men dan denkt aan de artikelen die door ons naar het buitenland uitgevoerd worden, ook geregeld, ook bij overeenkomsten, zooals bloembollen, visch, groente, boter, sigaren, dan mag men zich afvragen, of deze maatregel wel in het belang zal zijn van de ingezetenen van den Staat. En daar bovendien de opbrengst die er van te verwachten is, naar mijne meening niet zoo groot zal kunnen zijn, komt bij mij de vraag op, of het wel wenschelijk zal zijn daartoe over te gaan.

Ik hoop dat de Minister deze enkele vragen zal willen beantwoorden. Over 1, sub *i*, zal ik voorloopig niet spreken na het door den heer Hintzen in het midden gebrachte.

De heer **Mutsaers**: Ik heb tot hiertoe niet aan deze discussiën deelgenomen, niet omdat ik geen groot belang in dit wetsontwerp stel, maar omdat mijne omtrent dit wetsontwerp uit te brengen stem af zal hangen van het lot der amendementen die ons in zoo grooten getale hebben bereikt, of misschien nog zullen bereiken, en om de wijzigingen die daardoor er in gebracht kunnen worden.

Welnu, onder de amendementen ontmoet ik al dadelijk het amendement van den heer Hintzen op lit. *i* van art. 1, dat, als het aangenomen wordt, voor mij eene reden zou zijn om zeker ongaarne mijne stem aan dit wetsontwerp te geven. Waarlijk ik begrijp niet hoe de heer Hintzen, zelf, naar ik meen, in den handel zijnde, kan voorstellen,

65ste VERGADERING. — 31 MEI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

een dergelijk besluit te nemen. Ik dacht eerst dat het was zijne groote vrees voor bescherming. Het schijnt dat dat idee ook bij den heer Hintzen heeft voorgezeten, maar hij heeft doen blijken dat het niet die reden hoofdzakelijk is, want hij deed opmerken dat de Minister in zijne Memorie van Antwoord had gezegd, dat hier aan geene bescherming gedacht kan worden. Als de heer Hintzen het niet gelooft, hij raadplege de neringdoenden, die zoo in menigte in de stad zijner inwoning wonen, en ik zou mij haast sterk maken dat niet een van die neringdoenden iets anders dan zeer beslist eene gunstige bepaling zoude zien in deze lit. *i*. Ik was dan ook werkelijk benieuwd de argumenten te hooren die de heer Hintzen voor zijn amendement op lit. *i* van art. 1 zou opgeven.

Zij hebben mij volstrekt niet overtuigd van de wenschelijkheid er van.

In het algemeen meende de heer Hintzen, dat de buitenlanders bij deze wet niet moesten worden aangeslagen.

Ik begrijp dat niet. Is het eene beleefdheid tegenover het buitenland? Dan vraag ik: wat doet het buitenland tegenover ons Nederlanders?

Nauwelijks toch heeft de Nederlandsche koopman zijn voet in den vreemde gezet, om handel te drijven, of hij ontmoet ambtenaren, die hem vragen: waar is uw patent? Welnu, deze belasting vervangt toch de patentwet; waarom zal men dan buitenlanders, die hier handel drijven, niet belasten volgens deze wet?

Het tweede argument was, dat de uitvoering van deze belasting, te heffen onder lit. *i*, zeer moeilijk zou zijn.

Ik heb grooten en goeden dunk van de bekwaamheid en scherpzinnigheid van den heer Hintzen, maar hij houde mij ten goede dat, als de Minister in zijne Memorie van Beantwoording — in de Memorie van Toelichting was de argumentatie hieromtrent zwak — zegt, dat hij alle kans ziet om aan deze lit. *i* behoorlijk uitvoering te doen geven, ik meer waarde hecht aan de kennis en de toezegging van den Minister en zijne ambtenaren, dan aan die van den heer Hintzen.

Nu in de Memorie van Beantwoording een meer beslisten toon door den Minister wordt aangeslagen, onderstel ik dat hij zijne ambtenaren opnieuw gehoord heeft, en dat deze hem thans geheel overtuigd hebben, dat de uitvoering zeer goed mogelijk is.

Men schatte deze zaak zoo gering niet. In het Voorloopig Verslag wordt gesproken van f 10 000, maar in de Memorie van Beantwoording wordt verklaard, dat het object van deze belasting wel tot 3 ton kan stijgen. Deze som is waarlijk zoo gering niet. Maar waarom zal men vreemden, die onzen neringdoenden zulke enorme concurrentie aandoen, vrij laten, terwijl onze neringdoenden gebukt gaan onder den druk van belastingen, onder de sterke concurrentie en onder de slechte tijden. Ik verheug mij dat de patentwet zal afgeschaft worden, maar wat men ook zegt, bij mij staat vast dat onze neringdoenden voor het meerendeel zwaarder zullen getroffen worden door deze wet, dan thans bij de patentwet het geval is.

Het derde argument van den heer Hintzen was, dat de belasting zoo gering, zoo luttel was.

Het komt hier m. i. vooreerst aan op het beginsel, dat het niet aangaat om buitenlanders vrij te laten, die aan onze neringdoenden, die belast worden, concurrentie aandoen, en wat er van komt zal dan toch altijd ten bate van de schatkist komen.

Ik geloof dat die som echter niet zoo gering zal zijn. Als ik naga, wat door het buitenland, alleen reeds in de stad mijner inwoning, ingevoerd wordt, zal dat bedrag vrij aanzienlijk zijn.

Ik wil derhalve den Minister dank zeggen, dat hij deze lit. *i* in het wetsontwerp gebracht heeft, en daarbij de hoop uitspreken, dat hij deze lit. *i* zal handhaven en dat het amendement van den heer Hintzen zal verworpen worden.

De heer **Bool**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de meening toegedaan, dat er alleszins gronden bestaan voor de toepassing van het beginsel om vreemdelingen, die in Nederland een bedrijf uitoefenen, ook aan deze belasting te onderwerpen.

In verband met die stelling wensch ik echter eene vraag tot den Minister te richten.

Volgens letter *h* zal van vreemden, die hier gedurende drie maanden een bedrijf uitoefenen, belasting worden geheven.

Ik zou van Zijne Excellentie wel wenschen te vernemen waarom hij, wat dien termijn betreft, zoo bijzonder vrijgevig is?

Eene buitenlandsche kapel bijv., die hier te lande gedurende bijna drie maanden, zonder bepaalde overeenkomst voor langer tijdvak, concerten geeft, zal dus geen belasting betalen.

Vreemde zangers en zangeressen treden hier op en onttrekken met hunne verrukkelijke stemmen groote sommen aan de beurzen der ingezetenen van tal van steden, maar ook zij worden ongemoeid gelaten door den fiscus, wanneer zij geen drie maanden verblijven, wat zelden het geval is. Bestaat daarvoor reden? Ik geloof dat de Minister tegenover zijne landgenooten billijker zal handelen en de heffing zou bevorderen door den hier gestelden termijn in te krimpen tot éène maand.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenovergestelden zin als de heer Hintzen, wil ik eenige vragen tot den Minister richten.

Waarom wordt in art. 1, *h*, aan buitenlandsche aannemers gelegenheid gelaten, om, zonder belastingbetaling, in Nederland aanbestedingen aan te nemen en de werken uit te voeren?

Op de vraag betrekkelijk dit punt in het Voorloopig Verslag gedaan: of het billijk is, dat voor groote leverantiën, b. v. van spoorwegmaterieel, schepen en oorlogsmaterieel, niet betaald zal moeten worden, antwoordt de Regeering in de Memorie van Beantwoording: »Voor de » groote leverantiën" zal zeer stellig niet betaald behoeven te worden. In spoorweg- en oorlogsmaterieel bestaat geen winkelbedrijf."

Dat is waar, maar ik geloof dat het antwoord gestaafd is door een argument, dat niet slaat op de vraag. Het is niet de vraag of die categorie moet gerangschikt worden onder het winkelbedrijf, maar of zij moet worden opgenomen onder *h* of *i*.

Bij het lezen van art. 1, *h*, vind ik van het betrekken daarin van aannemers geen sprake. Hierdoor wordt eene ongelijkheid geschapen tusschen vreemde en Nederlandsche aannemers. Nu zegt de heer Hintzen wel, dat wij het element van concurrentie niet in dit debat moeten mengen, doch in zoo algemeenen zin ben ik dat niet met hem eens. Hij is in gebreke gebleven die stelling toe te lichten.

Wat geschiedt er hier? Het is hier niet de vraag of er bescherming wordt verleend, neen, ik meen dat bescherming moet genoemd worden het scheppen van ongelijke voorwaarden ten gunste van den binnenlander. Er is hier ongelijkheid ten voordeele van den buitenlander, die vrijgelaten wordt. Men doet hier het tegenovergestelde van hetgeen het wetsontwerp wil. In het algemeen gaat het wetsontwerp van het standpunt uit, dat een gelijk recht geschapen wordt voor binnenlanders en buitenlanders. Dit wordt ook gezegd door den Minister op bladz. 11 van de Memorie van Antwoord, waar de Minister zich bij voorbaat verdedigt tegen het verwijt van protectionisme. Ik lees daar namelijk: » De ondergeteekende was en is nog van gevoelen dat het niet billijk zou zijn een dergelijk debiet, dat anders aan onze winkeliers zou ten goede komen, voortaan geheel onbelast te laten. Van protectionistische neigingen kent hij zich hierbij vreemd; er is geen sprake van bescherming van de genoemde winkeliers tegen buitenlandsche mededingers, maar van gelijkstelling dier beiden."

Dit is juist. Er moet gelijkstelling zijn. Of dit in theoretischen vorm meer of minder mooi in de wet staat laat mij op dit oogenblik vrij koud. Ik ga mede met het beginsel zooals het in de wet is nedergelegd, maar dan

zou ik meenen, dat de aannemers in de omschrijving moeten opgenomen worden. Ik meen dat dit bij de gekozen redactie niet gebeurt, omdat van hen niet gezegd kan worden, dat zij een bedrijf *geregeld* uitoefenen. De uitdrukkelijke vermelding van drie maanden schept de praesumptio juris, dat alles wat gedurende drie maanden of korter geschiedt per se niet onder *h* valt. Indien dit het geval is, wordt de bevoordeeling van de aannemers nog veel grooter, want dan behoeven zij slechts de leverantiën bijv. in drie partijen met tusschenruimten van een paar maanden te doen.

Ik zou gaarne van den Minister willen vernemen welke zijne opvatting hieromtrent is en of er geen middel is om in deze leemte te voorzien.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Wat de quaestie van den vrijen handel betreft, die is bij deze zaak niet betrokken, althans niet bij datgene wat bij het amendement van den heer Hintzen is ter sprake gebracht. Daarvan levert het beste bewijs, dat ik namens de Commissie eendrachtig kan adviseeren om het amendement niet aan te nemen en de bepaling in het wetsontwerp te behouden. Of die bepaling van groot belang zal zijn, is eene andere vraag, en of het niet gemakkelijk is voor den buitenlander, die in dit geval verkeert, om zijne verzendingen naar hier rechtstreeks te doen, zoodat zij geheel vrij van deze belasting blijven, dat kunnen wij in het midden laten. Nu de Regeering door wijziging is te gemoet gekomen aan de bedenkingen tegen het oorspronkelijke ontwerp, volgens hetwelk de verzendingen zelve zouden getroffen worden en nu er ook altijd bij toepassing van *i* verantwoordelijke tusschenpersonen op Nederlandsch grondgebied zullen zijn, heeft de Commissie geen bezwaar om het Regeeringsontwerp aan te nemen.

Wegens het ver gevorderde uur wordt de beraadslaging verdaagd en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Lambrechts*, voorkomende op bladz. 1252, kol. 2, reg. 13 v. b., staat: voor; lees: »door".

In den staat, behoorende tot de rede van den heer *Dobbelmann*, voorkomende op:

bladz. 1267, kol. 3, reg. 7 v. b., staat: f 12,25; lees: »f 10,00";

aldaar, reg. 10 v. b., staat: f 10,00; lees: »f 12,25".

66ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 1 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. kennisgeving van het overlijden van jhr. mr. G. C. J. van Reenen. Toespraak van den Voorzitter. — Mededeeling van het besluit der Centrale Afdeeling betreffende het onderzoek van wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling van het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten. Voortzetting van de beraadslaging over letters *h*, *i* en *k* en aanneming van art. 1; beraadslaging over de §§ 1, 2 en 3 van art. 2; voorstel van den heer Dobbelmann om de behandeling van § 2 uit te stellen verworpen; aanneming van art. 2; beraadslaging over § 1 en aanvang der beraadslaging over § 2 van art. 3.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 88 leden, te weten de heeren:

Mees, Goekoop, Pyttersen, Heldt, Smeenge, Tijdens, van der Borch van Verwolde, Dobbelmann, Walter, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, van der Schrieck, van Velzen, van Alphen, Land, Vrolik, Rutgers van Rozenburg, Bahlmann, de Beaufort, van Bylandt, d'Ansembourg, Mutsaers, van Gijn, W. de Beaufort, Schaepman, van Beuningen, A. van Dedem, de Meijier, Zijp, van der Feltz, Haffmans, van Berckel, Kielstra, Smit, Hintzen, Plate, Rink, van Vlijmen, van Karnebeek, Hennequin, Brantsen van de Zijp, Roessingh, Bool, Guyot, de Geer van Jutfaas, Zijlma, Smits van Oijen, Kerdijk, Cremer, Travaglino, van den Berch van Heemstede, van Houten, Lucasse, van der Kun, Harte, Veegens, Goeman Borgesius, Keuchenius, van Löben Sels, Poelman, G. van Dedem, van Delden, Röell, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Vermeulen, de Ram, Ferf, de Kanter, Reekers, Hartogh, Lambrechts, Heemskerk, Michiels van Verduynen, Lieftinck, Schepel, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Kolkman, Pijnacker Hordijk, Seret, Beelaerts van Blokland, de Ras, Gerritsen, Houwing, van der Kaay en T. Mackay,

en de heer Minister van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren van de Velde en Tydeman, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste wegens het overlijden van zijnen schoonvader jhr. mr. G. C. J. van Reenen, ook de eerstvolgende dagen, de laatste ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. de volgende brief:

»'s Gravenhage, 31 Mei 1893.

»Hoogedelgestrenge Heer!

»Door dezen vervul ik den droeven plicht, om U H.E.G., ook namens mijne familie, mede te deelen, dat heden namiddag plotseling is overleden mijn dierbare vader, jhr. mr. Gerlach Cornelis Joannes van Reenen, Minister van Staat, vice-president van den Raad van State.

»Met de meeste hoogachting heb ik de eer mij te noemen,

»U Hoogedelgestr. onderdanige dienaar,

»J. H. VAN REENEN.

»*Aan*
den heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal."

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Wij zijn, geloof ik, allen onder den indruk van het groote verlies dat Koningin en volk gisteren geleden hebben door het overlijden van den heer van Reenen, vice-president van den Raad van State. En niet minder geloof ik dat ik spreek uit uw aller naam, wanneer ik een woord van hulde breng aan de nagedachtenis van dien waardigen overledene.

Toegerust met uitnemende gaven van hart en van hoofd, en die wijdende aan de zijnen en aan zijn volk; warm vaderlander; toegankelijk en hulpvaardig voor ieder; in zijne hooge betrekking het onbepaald vertrouwen verdienend en genietend van alle partijen; meer denkend aan zijne plichten dan aan zijne rechten, — zóó hebben velen onzer sinds jaren den overledene gekend.

Zoolang in dit land karakter, burgerdeugden, toewijding aan de algemeene zaak op prijs gesteld worden, zoolang zal de naam van van Reenen in eere en in dankbare herinnering blijven.

Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen mij te machtigen deze missive met een brief van rouwbeklag te beantwoorden.

Daartoe wordt besloten.

B. dat door de Centrale Afdeeling is besloten om op Woensdag 14 Juni eerstkomende, des voormiddags te 11 uren, in de afdeelingen te doen onderzoeken de wetsontwerpen:

wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1892;

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893;

nadere bepalingen omtrent den accijns op de suiker.

De **Voorzitter**: Van meer dan ééne zijde is mij de wensch te kennen gegeven, om morgen bij den aanvang der vergadering, behalve de reeds aan de orde gestelde wetsontwerpen, ook nog in behandeling te nemen het wetsontwerp tot *wijziging van art.* 3 *der wet van* 26 *April* 1852 (Staatsblad *n*°. 92), *houdende regeling der afkondiging van algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat* (**126**).

Men ging daarbij uit van de niet ongegronde gedachte dat het wenschelijk zoude kunnen zijn dat bij een mogelijk weder verschijnen van de cholera de Regeering in

het bezit was van de faculteiten haar bij dit wetsontwerp toegekend.

Ik zal mij dus veroorloven na de pauze een voorstel te doen om alsnog morgen dit wetsontwerp in behandeling te nemen.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De beraadslaging wordt voortgezet over letters *g*, *h* en *i* van ART. 1 met het op laatstgenoemde letter voorgestelde *amendement* van den heer Hintzen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mijne rede niet aanvangen zonder namens de Regeering mij aan te sluiten bij de gevoelvolle woorden door u uitgesproken. Ook der Regeering is het wel bekend wat het land en wat de Staat in den heer van Reenen verliest. Er is niemand die met dien waardigen man in contact kwam, die niet een diepen indruk kreeg van de hooge eigenschappen door u, Mijnheer de Voorzitter, zoozeer in hem geprezen. Ik heb behoefte gevoeld daaraan van de zijde der Regeering uiting te geven.

Thans overgaande tot de behandeling van het aan de orde zijnde wetsontwerp, wensch ik te beginnen met eene algemeene opmerking.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Hintzen, heeft omtrent twee onderdeelen van art. 1 de opmerking gemaakt, dat daarin onbepaalde, onbestemde uitdrukkingen voorkwamen, woorden, waardoor de begrippen niet streng werden omlijnd.

Het is noodig daarover een enkel woord te zeggen, omdat dezelfde opmerking ook bij verschillende andere artikelen gemaakt kan worden.

Is het eene rechtmatige grief? In zeker opzicht, ja. Aan de samenstelling van elke inkomstenbelasting, hetzij gesplitst of niet, hetzij geheven bij de bron of op andere wijze, kleeft dit bezwaar, dat men daarbij veelal gedwongen is uitdrukkingen te bezigen, welke niet zoo scherp geformuleerd zijn als men wel zoude wenschen.

Ik moet bekennen dat het lang heeft geduurd voor ik dit heb kunnen accepteeren. En stelt men mij de vraag of ik het zelfs nu ten volle accepteer dan antwoord ik: neen! Het heeft mij steeds gehinderd en het blijft mij hinderen. Er zijn intusschen dingen waaraan men zich moet onderwerpen. Wanneer men eene inkomstenbelasting heft, welke ook, is men wel verplicht van tijd tot tijd uitdrukkingen te bezigen die niet zoo scherp belijnd zijn als men zelf wenschen zou. Doch wie een hartstochtelijk voorstander is van klaarheid, wie op wetenschappelijk gebied de meest mogelijke nauwkeurigheid in het uitdrukken der gedachte zoekt te bereiken, kan zich bij die noodzakelijkheid moeilijk nederleggen.

Men ga slechts de verschillende wetten op inkomstenbelastingen na uit den bundel, die aan de Kamer is overgelegd, dan zal men mijne uitspraak volkomen bevestigd vinden. De wetgever staat hier telkens voor een dilemma. Gaat hij te scherp belijnen, dan zal het gevolg zijn, dat velen, die belastingplichtig behooren te zijn, aan de belasting ontsnappen. Doet hij het te weinig dan ontstaan natuurlijk weder andere bezwaren: hij wordt onduidelijk. Ik heb de oplossing soms hierin gezocht, dat zoo ik in een of ander artikel algemeene bewoordingen bezigde, ik elders een tegenwicht, een correctief zocht te plaatsen.

Zulk een correctief meen ik in dit geval te hebben gevonden. Men heeft gevraagd: welke waarborg bestaat er dat de buitenlander, die hier aankoopen komt doen en zijne goederen in het buitenland van de hand zet, niet in de belasting wordt aangeslagen. Het antwoord op die vraag is te vinden in art. 6, par. 5, welke paragraaf een tegenwicht vormt ten aanzien van het min of meer onbestemde van artikel 1. Want daar wordt telkens gesproken van winsten »hier te lande verkregen", en geen verstandig man zal er wel aan denken, om, wanneer iemand hier inkoopen doet en in het buitenland van de hand zet, de verkregen winst te beschouwen, als hier, in Nederland, te zijn behaald.

Ik geloof dat op die wijze het bezwaar omtrent het min of meer onbestemde, dat — ik erken het ten volle — in art. 1, *h*, gelegen is, wordt opgeheven.

Uit het door mij gezegde vloeit voort dat de heffing eener inkomstenbelasting zware eischen stelt aan de administratie, zoodat zij niet goed zou kunnen werken in een land, waar niet op goede gronden ware te verwachten, dat de ambtenaren, bij nauwgezette behartiging van de belangen van den fiscus, veel gezond verstand — plain common sense — aan den dag zullen leggen en kleingeestigheden zullen vermijden. Zij moeten zich goed weten te doordringen van den *geest* der artikelen, die zij te interpreteeren hebben.

De heer Hintzen vroeg mij — en hiermede geef ik tevens een voorbeeld van de algemeene stelling, zooeven door mij voorgedragen — waarom niet in art. 1, *h*, in plaats van »gemachtigden", gesproken kan worden van »gevestigde inrichtingen". In dat geval zou eene buitenlandsche stoombootmaatschappij eene geregelde vaart tusschen Arnhem en Rotterdam kunnen onderhouden, zonder één cent belasting te betalen, wanneer zij slechts zorgde dat zij niet zelve had »gevestigde inrichtingen", maar enkel door een contract met een cargadoor of expediteur de »inrichtingen" van een ander bezigde.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter! een van de vele voorbeelden, waarom het wenschelijk is eene zekere latitude te hebben en ik geloof niet dat er vrees voor het misbruik maken van die latitude behoeft te bestaan.

Zoo vroeg ook de heer van Beuningen, wat de uitdrukking »geregeld een bedrijf uitoefenen" in dit artikel beteekende. Wanneer men echter de definitie scherper had genomen, springt het al aanstonds in het oog dat in dat geval belastingplichtigen aan de belasting zouden ontsnappen. Ook hier dient veel aan de prudentie der administratie overgelaten te worden. In ieder geval moet naar omstandigheden worden uitgemaakt of het bedrijf al dan niet geregeld wordt uitgeoefend.

Maar ook hier is een tegenwicht gevonden, en wel in de bepaling van art. 9, dat tarief A op deze belastingplichtigen van toepassing maakt. Dit tarief geeft vrijstelling voor f 600, waardoor men vanzelf een waarborg heeft tegen kleingeestige toepassingen, die anders mogelijk zouden kunnen zijn.

Intusschen, terwijl sommige leden lit. *h* te vaag achten, vindt de geachte afgevaardigde uit Leiden, de heer Bool, de voorgestelde regeling veel te mild. Hij zou den termijn van 3 maanden, gesteld voor hen, die hier tijdelijk aanwezig zijn, tot ééne maand willen verkorten, waardoor tal van personen, die volgens mijn voorstel vrij zouden zijn, onder de belasting zullen vallen. Een der door dien geachten afgevaardigde gewenschte gevolgen zou hierin bestaan, zoo meent hij, dat buitenlandsche zangers en zangeressen, die ons door hun schoon stemgeluid komen verrukken, doch ook veel geld naar het buitenland medenemen, zouden worden aangeslagen. Ik betwijfel echter of dat doel bereikt zou worden, want die personen blijven hier zelden zoo lang; tenzij zij een vast engagement hebben gesloten, doch dan is hun verblijf gewoonlijk lang genoeg om hen onder de belasting te doen vallen.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Hintzen, heeft nog gesproken over lit. *i*, de buitenlandsche confectiemagazijnen, enz. Evenals bij de peraequatiewet, is hier eene grensquaestie in het spel. Wanneer de grenzen niet vanzelf zijn aangewezen, dus getrokken moeten worden, is altijd een zekere willekeur onvermijdelijk. Twee dingen zijn hier evident. Ten eerste, dat wie in Nederland een bedrijf uitoefent, hier wonend of niet, onderworpen moet worden aan de belasting. Deze stelling zal bij de meerderheid der Kamer ongetwijfeld bijval vinden. En in de tweede plaats is volkomen evident, dat een buitenlandsch groothandelaar, die geregeld graan levert aan meelfabrieken,

een buitenlandsch beetwortelsuikerfabrikant, die grondstoffen levert aan onze raffinaderijen, wegens de daaruit verkregen winsten niet belastingschuldig moet zijn. Wij hebben hier dus een evident geval van belastingplichtigheid en een evident geval van niet-belastingplichtigheid. Tusschen die beide punten moet de grens worden bepaald. Waar moet zij vallen? Ik meen, dat zoodra men hier te lande, hetzij persoonlijk, hetzij door een gemachtigde of tusschenpersoon, het winkelbedrijf, den verkoop *en détail* uitoefent, men belastingplichtig moet zijn. De winst, die de fiscus treft, moet niet zijn de winst, verbonden aan het produceeren buitenslands, evenmin de winst behaald op het verplaatsen van goederen herwaarts, maar, evenals bij de coöperatieve vereenigingen, het waardeverschil tusschen prijzen *en gros* en *en détail* in Nederland zelf. Ziedaar het algemeene beginsel, dat ik heb toegepast. Is het verkeerd gekozen? Had ik de grenslijn elders moeten trekken? Ik geloof het niet, want men treft nu alleen een waardeverschil, dus een bron van winst, in Nederland zelf ontstaan.

Nu is de opmerking gemaakt, dat men ten gevolge daarvan wel eens represailles zou kunnen nemen ten opzichte van Nederlanders.

Ik geloof echter uit de verklaringen van Nederlandsche belanghebbenden zelven te mogen afleiden, dat dit niet zoo is, want van eene zijde van welke aanvankelijk op dat gevaar gewezen werd, is bij een adres, dat der Kamer is toegezonden, verklaard, dat na de wijziging die het artikel ondergaan heeft, die represailles niet te duchten zijn.

Ik geloof dus het artikel te mogen handhaven, zooals het daar ligt. Door den heer van Beuningen is echter gezegd: welke waarborgen hebben wij dat dit artikel zoo zal worden toegepast als gij bedoelt; dat alleen de winsten op den détailhandel verkregen, voortspruitende uit in het binnenland bestaand waardeverschil, worden getroffen? Men zou de bepaling aldus kunnen interpreteeren, dat winsten op leverantiën van steenkolen, cokes, drijfriemen enz. aan Nederlandsche fabrieken insgelijks belastbaar werden! Dat kan echter niet. Juist met het oog hierop is in het artikel veel gespecificeerd. »Stoffen of kleedingstukken, sieraden, meubelen, speelgoed, voedings- en genotmiddelen en andere dergelijke artikelen" enz. Dit alles geeft te kennen dat winkelgoederen worden bedoeld, voor particulieren bestemd, zoodat, naar ik meen, voorkomen is wat de heer van Beuningen vreest.

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Dat bij het redigeeren van de artikelen eener inkomstenbelasting, of van welke belasting dan ook, voor den samensteller groote bezwaren rijzen voor zoover eene juiste definitie moet worden gegeven, erken ik ten volle.

Ik zou daarom in geen geval specieuse aanmerkingen wenschen te maken op een wetsvoorstel, dat zoo veel omvat, zoo lastig is als dit, en waarvoor het model in eene andere Rijkswetgeving moeilijk te vinden is.

Intusschen meen ik toch dat de Minister zich hierdoor niet kan verontschuldigen, waar het hoofdpunten betreft; omtrent de categorieën van belastingschuldigen; omtrent die personen zelven mag in de eerste plaats geen verschil van opvatting bestaan. Dit verschil moet althans zooveel mogelijk worden weggenomen, en uit de wet moet duidelijk blijken wie al dan niet belastingplichtig is. Ik beken volmondig na het hooren van den Minister te dien aanzien niet gerustgesteld te zijn. Wat Zijne Excellentie heeft aangevoerd zal ik zoo kort mogelijk beantwoorden.

Gisteren heb ik gemeend ter bekorting van het verder debat eenigszins uitvoerig te moeten zijn, ik beaam de noodzakelijkheid van groote ingetogenheid der leden bij de beraadslaging over dit wetsontwerp. Daarom nog slechts eene enkele opmerking aan hen die zich gisteren verklaarden tegen hetgeen door mij werd in het midden gebracht.

De geachte afgevaardigde uit Leiden werd reeds door den Minister beantwoord. Ik zou nog tegen hem kunnen aanvoeren het argument dat in de vermogensbelasting de schilderijen zijn vrijgesteld; en dat het dan ook niet meer dan billijk is hiertegenover een ander kunstdepartement, waarin de door hem geïntroduceerde zangeres werkzaam is, zooveel mogelijk vrijgevigheid te betoonen.

De heer Tydeman wenscht de aan buitenlanders gegunde aanbestedingen te belasten, en is dus nog niet tevreden met de omschrijving in art. 1, *h*. Het is eigenaardig dat de argumenten van den geachten afgevaardigde uit Tiel ten bewijze kunnen strekken, dat de strooming, die ik gisteren hier en daar meende te ontdekken, ook bij hem gunst heeft gevonden. Een zeer bekend argument, en voorzeker den Minister bekend, was, dat binnen- en buitenlanders op gelijken voet moeten behandeld worden. Wij weten wat dit beteekent; het is een zeer oud wapen, bij voorkeur door de voorstanders van graanwetten in gebruik. Er wordt beweerd: als hier te lande eene hooge belasting wordt geheven en in het buitenland eene lagere, dan is het billijk dat de buitenlanders hier te lande tol betalen. Het bevreemdde en bedroefde mij dat argument ook in deze materie uit zijn mond te vernemen.

Den heer Mutsaers antwoord ik op zijne bedenkingen tegen hetgeen ik zeide in gelijken zin als de Minister den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden dezer dagen beantwoordde; voor den Minister mocht deze belasting niet ten doel hebben eene meer gelijkmatige verdeeling van den rijkdom; voor mij mag eene belasting als deze niet beoogen het treffen van een vreemden concurrent *omdat* hij concurreert.

De Minister meent dat in art. 6, § 5, de verduidelijking moet gevonden worden van hetgeen in art. 1, *h*, wordt bepaald; immers daar wordt gesproken van hier te lande verkregen winsten. Deze uitdrukking is echter niet duidelijk genoeg, want zij laat geheel in het midden, wanneer hier te lande die winsten geacht worden verkregen te zijn. Juist in dit opzicht zijn de Minister en ik verdeeld; de Minister meent wel, dat, wanneer door buitenlanders goederen worden verkocht, dit op zich zelf reeds een reden is om aan te nemen dat door hunne bedrijven hier te lande winsten worden behaald. Maar de Minister zelf blijft dat beginsel niet getrouw, want bij den buitenlandschen fabrikant doet zich volgens hem dat geval niet voor.

Ik vraag nog eens welk verschil kan er zijn tusschen den meelfabrikant die zijn meel met winst hier aan handelaren verkoopt, en den buitenlandschen magazijnhouder, die met winst zijne goederen levert aan particulieren?

De Minister wil het criterium vinden in het al of niet in aanraking komen met het winkelbedrijf, en hierbij worden wij door hem wederom verwezen naar de oeconomische quaestie van het waardeverschil, die gisteren bij het debat over de coöperatie zoo in den breede is behandeld.

Eene zeer interessante quaestie, die echter meer thuis behoort in de aula eener Universiteit, dan in deze vergaderzaal, waar het moeilijk aangaat een zuiver wetenschappelijk vraagstuk te ontleden en daaromtrent tot overeenstemming te geraken.

Dit wensch ik toch te vragen: ontstaat waardeverschil hier te lande niet even goed, indien dat verkregen wordt door den buitenlandschen verkooper van graan die ze hier verkoopt, als bij den verkoop van goederen door een handelaar aan binnenlandsche tusschenpersonen of consumenten? Met allen goeden wil om den Minister in zijn betoog te volgen, is het mij niet gelukt, hetgeen de Minister gezegd heeft, op de waarde te schatten, die hij er aan wil toekennen. Waar nu door de bepaling in art. 1, sub *i*, de onzekerheid, dat hier te lande het bedrijf wordt uitgeoefend, tot zekerheid wordt, en de toepassing van lit. *h* veel te ruim maakt, heb ik getracht dat onderdeel uit het wetsontwerp te doen vervallen.

Zoolang in letter *h* de »gemachtigden" blijven bestaan en de gevolgtrekking kan worden gemaakt, dat ieder, die een gemachtigde heeft, hier een bedrijf uitoefent en belastingplichtig zal zijn, ben ik geneigd aan de redactie, door mij in overweging gegeven, de voorkeur te geven boven die van den Minister.

Ik wenschte namelijk de woorden »door gemachtigden" te vervangen door »gevestigde inrichtingen".

Ik geef gaarne toe, dat ook bij mijne redactie zich vra-

gen kunnen voordoen. Mag ik den Minister echter doen opmerken, dat dit artikel niet door mij is ontworpen? Ik zal de pretentie niet hebben te beweren dat ik het beter zoude hebben ontworpen dan de Minister. Maar zooals het nu voor ons ligt, is het voor een lid der Kamer zeer moeilijk bij wijze van amendement eene verbeterde redactie aan te bieden, die zoowel den Minister als de Kamer bevredigen zal.

In een geval door hem opgenoemd, zou volgens mijne redactie, belasting wel niet worden opgelegd; maar is dat een groot bezwaar?

Dat geval is gememoreerd in de stukken.

De Minister noemde eene stoombootonderneming, die vaart tusschen Duitschland en Nederland, bij voorbeeld tusschen Keulen, Arnhem en Rotterdam.

Hij wil, waar goederen geladen worden te Keulen en rechtstreeks gaan naar Rotterdam, de onderneming niet belasten; maar indien diezelfde onderneming tusschentijds goederen laadt te Arnhem en die lost te Rotterdam, zal zij wel belastingplichtig zijn. Hoe is het mogelijk de waarde van die behaalde winst te begrooten, en hoe bezwarend zal de aanslag in het stelsel van den Minister zijn!

In de letters *g* en *h* is althans nog sprake van gemachtigden van buitenlandsche ondernemers, terwijl in letter *i* eenvoudig sprake is van tusschenpersonen. Wanneer men wil aannemen dat iemand hier het bedrijf van den buitenlander uitoefent, dan mag in de allereerste plaats gevraagd worden: heeft die buitenlander hier iemand die voor hem optredende, werkelijk eenige moeite doet om zijn bedrijf uit te breiden; zijn er werkzame agenten? De expediteurs te Roosendaal hebben niet veel anders te doen dan het goed te verzenden, zij vervullen schier geen andere rol dan die elke spoorwegonderneming of stoombootonderneming vervult, die het goed brengt ter plaatse zijner bestemming. Deze expediteurs zullen als tusschenpersonen aangeslagen worden omdat zij de eenige personen zijn, die in rekening staan met de buitenlanders; maar is daarom de aanslag billijk?

Ik had gehoopt de bezwaren tegen mijn amendement, door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs nader ontwikkeld te zien, maar ondanks de uitvoerige rede gisteren door dezen gehouden, ben ik in dit opzicht teleurgesteld.

Ik verkeer nu in de onaangename noodzakelijkheid van aan mijn voornemen gisteren reeds uitgesproken gevolg te geven en dus aan het oordeel van de Kamer te onderwerpen twee amendementen, het eene strekkende om in lit. *h* de woorden »of door gemachtigden" te veranderen in »of door gevestigde inrichtingen", en het andere om lit. *g* geheel te doen vervallen.

Omtrent dit laatste wensch ik nog dit op te merken, dat buitenlandsche verzekeringmaatschappijen die hier agenten hebben, hun een zeker percentage vergoeden van de opbrengst der premiën, ongeveer even groot als de in het ontwerp geraamde winst; voor de uitkeering aan de agenten is vanzelf door dezen de belasting verschuldigd.

Ik verklaar niet in te zien, waarom men behalve de agenten nog buitendien de buitenlandsche verzekeringmaatschappijen zal belasten. Ik zou desnoods genoegen hebben genomen met het stelsel zooals het in de Pruissische wet is aangenomen, maar na de verklaring van den Minister begrijp ik dat hij dit niet volgen wil en aan eene onbepaalde redactie de voorkeur geeft. Daarom stel ik voor eene scherpere onderscheiding te maken en den kring der buitenlanders meer te beperken.

Het eerste *amendement* van den heer Hintzen, strekkende om letter *g* van art. 1 te doen vervallen, wordt ondersteund door de heeren Levy, Land, Plate, Kerdijk en van Delden.

Het tweede *amendement* van den heer Hintzen, strekkende om in letter *h* van art. 1 het woord »andere" te doen vervallen, en de woorden »of door gemachtigden" te vervangen door »of door gevestigde inrichtingen", wordt ondersteund door de heeren Levy, van Delden, Kerdijk, Hartogh en Land.

Beide *amendementen* zullen derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Plate**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet ontkennen zekere, zelfs vrij groote sympathie te hebben voor het amendement van mijn mede-afgevaardigde uit Rotterdam. Alvorens echter mijne stem vast te leggen, zal ik de nadere inlichting daaromtrent van den Minister afwachten.

Eéne opmerking zij het mij echter veroorloofd aan het oordeel van den Minister te onderwerpen, betrekkelijk letter *g*. Volgens deze alinea wil men in deze belasting buitenlandsche verzekeringmaatschappijen onderwerpen, voor zooverre zij deelnemen aan verzekeringen hier te lande.

Ik vestig er de aandacht op dat die deelneming aan verzekeringen hier te lande op zeer verschillende wijze geschiedt. Zij geschiedt op de wijze als hier in letter *g* omschreven, door tusschenkomst van een gemachtigde; maar het geschiedt ook op andere wijze, bijv. door het opzenden van posten naar het buitenland door tusschenkomst van makelaars in assurantie hier te lande; ook geschiedt het in dezen vorm dat overeenkomsten worden aangegaan tusschen hier te lande gevestigde assurantiemaatschappijen en elders gevestigde, waarbij de wederkeerige risico's voor een deel overgenomen worden.

Ziedaar reeds drie vormen, waarin buitenlanders deelnemen aan het nemen van risico's hier te lande. Van die drie vormen wordt er slechts eene in dit wetsontwerp getroffen, en wel die, welke misschien van het minste belang is.

Met het oog daarop zou ik den Minister wel willen vragen om toegeeflijk te zijn ten opzichte van het voorgestelde amendement. Het komt mij minder juist voor slechts éénen vorm te belasten, waar men zoo vele andere vormen onbelast moet laten.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet ronduit verklaren, dat ik door het antwoord van den Minister op mijne vragen en opmerkingen, gisteren gedaan omtrent art. 1, *h*, niet veel wijzer ben geworden. Ik heb verschillende vragen aan den Minister gedaan, die allen in hoofdzaak hierover liepen, of iemand, die in 't buitenland gevestigd is en hier, bij contract, aanneemt gedurende eenigen tijd te leveren, belastingplichtig zal wezen?

De Minister heeft daarop geantwoord met eene verwijzing naar letter *i*. Nu moet ik echter opmerken dat mijne vragen niet slaan op *i*. Daarover heb ik niet gesproken. Ik heb tegen den inhoud van *i* niet zulk een overwegend bezwaar, ook omdat ten opzichte van die letter de volgende artikelen genoegzaam voorzien ook als antwoord op de vraag wat als winst op de hier in ons land geplaatste artikelen zal worden aangenomen.

Met *h*, waarover ik wel gesproken heb, is het echter wat anders. Ik wil, om meer klaarheid in dezen wellicht te verkrijgen, mij eens bepalen tot het voorbeeld door den Minister aangehaald: het leveren van suiker door een producent uit Bohemen aan eene fabriek in Amsterdam, bij overeenkomst gedurende een seizoen.

Is die fabrikant, leverancier, vrij van belasting, en zoo ja, waar staat dat? Zoo kan men, zooals ik gisteren reeds zeide, duizend voorbeelden noemen.

Als Krupp, bij contract aan ons Gouvernement kanonnen, aan spoorwegen rails, wielbanden levert, zal die dan aangeslagen worden voor de winst, die hij naar schatting op die leveringen behaalt? Ik meen toch dat dit in het artikel staat. Immers die fabrikant of elk ander in gelijke omstandigheden komt naar hier zijne zaak uitoefenen, blijft hier een poos, zijn bedrijf is ook het plaatsen, het verkoopen van zijn fabrikaat. Het is dikwijls het moeilijkste gedeelte van het bedrijf.

Men kan op verschillende wijzen handelen, zooals ik gisteren zeide. Een buitenlandsch fabrikant of producent

66ste VERGADERING. — 1 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

heeft een agent hier te lande die verkoopt, die zijne belangen waarneemt. Die agent wordt aangeslagen voor de winst die hij zelf daarmede maakt en dat gaat ook goed, spreekt vanzelf, maar zal de producent nu ook nog eens aangeslagen worden als de levering geschiedt op tijd en bij overeenkomst en zooals in het wetsartikel staat? Ik heb deze vragen te berde gebracht opdat men hier zoowel als het buitenland zal weten waar het op staat.

Reeds gisteren wees ik op de aanneming voor de overkapping van het station te Utrecht, waarvan de begrooting bedroeg f 380 000. De Nederlandsche aannemers schreven in voor f 380 000, eene Duitsche firma schreef in voor f 269 000. Als het aan deze toegewezen wordt, wat wel waarschijnlijk is, zal zij hierheen komen of personen hierheen zenden om een gedeelte van het bedrijf, dat in elkander zetten van losse stukken, uit te oefenen. Zal die aannemer, fabrikant, aangeslagen moeten worden, en zoo ja, voor welke winst? Men denke hier aan het groote verschil van begrootings- en aannemingssom, waaruit men moet opmaken dat er geen winst kan zijn.

Ik voorzie uit dit art. 1, *h*, allerlei moeielijkheden als er geene bepaalde duidelijke uitlegging aan gegeven wordt en zoude het beter achten, die letter te laten uitvallen, voor het geval er geen juiste interpretatie aan te geven is, vooral daar het financieel resultaat voor de schatkist toch niet van zooveel belang zal zijn, zooals de Minister in de Memorie van Beantwoording ook reeds zelf heeft toegegeven.

De heer Mutsaers heeft over art. 1, sub *i*, sprekende, gisteren gewezen op cijfers van twee- en driehonderd duizend gulden. Dit kwam bij *i*. te pas, zijn daarbij genoemd; deze cijfers betroffen den geheelen omzet. Wat de Minister dus van die 3 ton gezegd heeft is niet 3 ton voor de schatkist, maar het geheele bedrag van den invoer, en de schatkist zal er een zeshonderd gulden van krijgen.

De Minister zal mij groot genoegen doen, zoo mogelijk, bepaalde inlichtingen te geven, waardoor, naar ik hoop, mijn bezwaar weggenomen en de bedoeling van het artikel tot klaarheid zal gebracht worden.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs:* Ik geloof, dat de heer Hintzen bij een enkel woord aan mijn adres heeft vergeten, dat de Commissie van Rapporteurs niet is eene Commissie van Voorbereiding. Eene Commissie van Rapporteurs draagt, volgens het Reglement van Orde, niet dezelfde verantwoordelijkheid voor de voordracht, die geacht mag worden te rusten op eene Commissie van Voorbereiding. De Commissie van Rapporteurs mag, althans collectief, geacht worden meer dan de overige leden bekend te zijn met de leidende beginselen van het wetsontwerp en de wijze waarop die zijn uitgewerkt. Het advies van eene Commissie van Rapporteurs betreft dus vooral de strekking van een amendement in verband met het wetsontwerp zooals het daar ligt. Het is niet de taak van de Commissie van Rapporteurs noch van haar president, telkens in debat te treden met de leden die een beginsel in de wet verdedigen of aanvallen.

Indien de amendementen van den heer Hintzen, zooals zij nu op *g*, *h* en *i* zijn voorgesteld, worden aangenomen, dan gaat, naar de meening van de Commissie van Rapporteurs, een deel van den samenhang van het wetsontwerp verloren. De Regeering is er op bedacht geweest om daar waar zij de winsten van hier te lande gevestigden treft, ook de buitenlanders, die geheel hetzelfde doen als de ingezetenen, op gelijke wijze te belasten en niet aan de belasting te doen ontsnappen, omdat hunne woonplaats niet binnenslands is gevestigd. Dit beginsel is door de Commissie van Rapporteurs als juist aangenomen.

Indien de gezamenlijke amendementen worden aangenomen, dan wordt daardoor ongetwijfeld in dit opzicht bres geschoten in het wetsontwerp, dan houdt de gelijke concurrentie tusschen Nederlanders en vreemdelingen op, of zij wordt althans ernstig bedreigd.

Nu, wat de amendementen ieder in het bijzonder betreft, moet ik aan den heer Plate opmerken, dat *g* niet strekt om het overnemen van risico's ter zake van assurantiën hier te lande aan belasting te onderwerpen, maar wel het verwerven van posten hier te lande door gemachtigden hier gevestigd; zij die hier posten zoeken worden belast, maar het overnemen van risico's is onbelast. Wanneer een makelaar een post opzendt naar eene buitenlandsche maatschappij, dan heeft de Nederlandsche schatkist geenerlei betrekking tot die zaak. Wanneer er hier contracten worden gesloten, zooals de geachte afgevaardigde zeide, en ik neem gaarne op zijne autoriteit aan, dat er vele bestaan tusschen Nederlandsche en buitenlandsche maatschappijen, om wederkeerig als herverzekeraar op te treden, dan zal de winst van de Nederlandsche maatschappij uit hare deelneming in de verzekeringen der buitenlandsche maatschappij deel uitmaken van haar inkomen en dus hier worden belast, evenals de winst op de in Nederland gesloten posten, voor zoover die door herverzekering uitgekeerd worden aan buitenlandsche maatschappijen, aan de Nederlandsche belastingen ontgaan. De hier gevestigde buitenlandsche agenturen vrij te stellen, zou de buitenlandsche maatschappijen in meer voordeelige conditie brengen dan de Nederlandsche. Het verschil is zoo klein, dat men niet kan zeggen, dat daardoor groote wijziging zou kunnen gebracht worden in de verhoudingen, want volgens deze wet wordt er slechts een matig bedrag geheven van 10 pct van de premie. Als echter een hoog bedrag geheven werd, dan zouden de buitenlandsche maatschappijen zeker beter in staat worden gesteld risico's over te nemen hier te lande, dan de binnenlandsche maatschappijen.

Zoo is ook, wat *h* betreft, het argument van den Minister volkomen afdoende, dat, indien men daar de vermelding der personen wegneemt en alleen dan belast als er inrichtingen zijn, er geenerlei contrôle mogelijk is dat men het bedrijf niet uitoefent door tusschenkomende personen. Bijv. een buitenlander heeft hier een winkel en daarin iemand die de zaak voor hem waarneemt, dan kan natuurlijk die persoon, — dat is eene quaestie van het contract dat tusschen hem en den buitenlander bestaat — alle inrichtingen op zijnen naam nemen en tegen eene vaste som ter beschikking stellen van zijn constituent. Dan ontsnapt de inrichting niet aan de belasting, zooals de zaak is geregeld in *h*, wel volgens het amendement. Ten aanzien van het veelvuldig voorkomend geval dat het winkelbedrijf hier te lande wordt uitgeoefend voor rekening van buitenlanders, is de regeling volmaakt billijk. Men ziet de winst die daar gemaakt wordt. Indien wordt opgegeven door dengene ten wiens name het bedrijf wordt uitgeoefend, dat hij het doet als agent of depothouder krachtens contract, dan wordt hij voor zijn persoon bevrijd van den aanslag, maar gelijktijdig wordt de buitenlander getroffen. Indien men het amendement van den heer Hintzen aanneemt, zal de laatste vrij zijn ten nadeele van de gelijke concurrentie.

Ik heb gisteren, Mijnheer de Voorzitter, mij geheel er toe bepaald om te spreken over het punt, door den heer Hintzen in debat gebracht sub *i*, en geloof dat de lengte van mijn advies ongeveer in verhouding stond tot de lengte van dat deel der redevoering van den geachten spreker, dat aan dat punt was gewijd.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mij aansluitende bij het advies van den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs, wien ik dank zeg dat hij door het door hem gesprokene mijne taak zeer heeft verlicht, wensch ik nog kortelijk de drie geachte sprekers te beantwoorden, die achtereenvolgens het woord hebben gevoerd.

Eene opmerking ga echter vooraf.

Zooeven heb ik gezegd dat sommige uitdrukkingen wat vaag zijn en een en ander aan de prudentie van de administratie moet worden overgelaten. Ik moet daaraan echter toevoegen dat die prudentie van de administratie hier niet zeer ver reikt. Zij moet natuurlijk beslissen omtrent den aanslag, maar ik wensch te doen uitkomen, dat

het beroep op den rechter een waarborg is voor stipte en eerlijke uitvoering van de wet.

Dit echter in het voorbijgaan; ik kom thans tot de opmerkingen van den heer Hintzen betreffende lit *h*. Op die aangaande *g* zal ik straks antwoorden, bij de bespreking van de bedenkingen van den heer Plate.

De heer Hintzen zou de uitdrukking » gemachtigde" willen vervangen door » gevestigde inrichting". Ik moet er op wijzen dat zooveel mildheid als de geachte spreker wenscht, niet door Pruissen wordt betracht, want in de *Ausführungs-Anweisung* der Einkommensteuer leest men omtrent de »Gewerbe- oder Handelsanlagen" van buitenlanders, dat als zoodanig niet alleen gelden » Sichtbare Anstalten", zooals pakhuizen, verkoopplaatsen en kantoren. Neen, »es genügt die Ausübung des stehenden Gewerbebetriebes in Preussen durch *ständig* zu diesem Zwecke sich daselbst aufhaltende Geschäftstheilnehmer, Prokuristen, Agenten oder andere ständige Vertreter" (zie art. 2). De geachte afgevaardigde noemde het geval van eene stoombootonderneming tusschen Keulen en Rotterdam, maar ik stelde een nog sterker sprekend geval. Ik dacht aan eene buitenlandsche maatschappij die geregeld laat varen tusschen Arnhem en Rotterdam en daarvoor georganiseerd is, maar haar zetel heeft in Keulen. Hoe zal men nu dergelijke maatschappij treffen, wanneer zij maar zorgt geen eigen vaste inrichting te hebben?

Waarom hier de belastingplichtigheid moet afhankelijk worden gesteld van het al dan niet voldoen aan hetgeen mij voorkomt te zijn iets toevalligs, niet essentieels, is mij niet duidelijk.

De geachte afgevaardigde zegt verder dat het door mij gesprokene over waardeverschil toepasselijk is op allen handel; wanneer een buitenlandsche graankooper graan levert aan een Nederlandsch meelfabrikant, is er ook waardeverschil. Volkomen waar. Maar ik heb juist doen opmerken dat men hier eene grens moest trekken; dat men alleen moet treffen waardeverschillen binnen de grenzen van ons eigen land, waardeverschillen tusschen engros- en detailprijzen.

Sprekende over zijn amendement tot schrapping van letter *i*, zegt de geachte afgevaardigde, dat een expediteur te Rosendaal als tusschenpersoon optredende, feitelijk niets anders doet dan het goed verzenden. Neen, hij doet iets meer. Die goederen komen aan in Sammelwagen, zij worden verdeeld, van adressen voorzien enz. Zeer eenvoudige manipulatiën, ik geef het toe. Maar dat zou men ook kunnen zeggen van de verrichtingen van een wisselwachter bij een spoorweg. Die doet niets anders dan een wissel omzetten; eene zeer eenvoudige manipulatie, maar waarvan dan toch ontzaglijk veel afhangt.

Telkens heb ik het woord concurrentie hooren bezigen en gehoord dat men die niet moet bemoeilijken. Men denke intusschen ook aan de concurrentie tusschen de buitenlanders onderling, men behandele hen allen op gelijken voet.

Er komt bijv. een buitenlandsch marskramer en verkoopt hier zijne goederen. Daarvoor is hij belastingplichtig. Een buitenlandsch magazijn zou echter door tusschenkomst van anderen de goederen onmiddellijk onder het bereik der consumenten kunnen brengen en niet in de belasting vallen? Dat ware onbillijk tegenover den marskramer, zou ik denken.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Plate, heeft gesproken over drie verschillende vormen van verzekering.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, hier geldt het geen verschillende vormen, maar verschillende zaken. Bij lit. *g* heeft men te doen met eene buitenlandsche verzekeringmaatschappij die in Nederland haar bedrijf uitoefent. Zij richt daartoe een agentschap op, vestigt een prachtig bureau en doet hetzelfde als eene Nederlandsche maatschappij. Zulk eene buitenlandsche maatschappij behoort te vallen onder de Nederlandsche belastingwet.

Op de door den heer van Beuningen gestelde vraag is het antwoord zeer gemakkelijk te geven. De geachte afgevaardigde spreekt van een suikerfabrikant die geregeld, al dan niet door tusschenkomst van een agent, suiker levert aan Nederlandsche raffinadeurs en hij drukt de vrees uit, dat zulk een fabrikant, niet op grond van art. 1, *i*, maar op grond van art. 1, *h*, als hier te lande een bedrijf uitoefenende, als belastingplichtig, beschouwd zou kunnen worden. Deze vrees schijnt mij ijdel. Het bedrijf van dien fabrikant is suiker produceeren en dat doet hij niet hier, maar elders. Aldus ook Krupp, van wien de heer van Beuningen sprak. Zijn bedrijf oefent hij te Essen uit, al verkoopt hij hier te lande het ginds geproduceerde.

Neemt echter een buitenlander in Nederland het een of ander werk aan, bijv. het maken van eene brug of iets dergelijks, dan komt hij daarvoor in Nederland en oefent dus hier zoolang zijn bedrijf uit; daardoor wordt hij belastingplichtig, althans zoo hij winst maakt. Woont men in het buitenland en zendt men alleen zijne producten herwaarts, dan oefent men zijn bedrijf niet hier te lande uit, maar verkoopt slechts aan Nederlanders de zaken, die men door de uitoefening van zijn bedrijf elders verkregen heeft.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht vraagt verder hoe het zal gaan bij de berekening van de winst. Ik zal gaarne dit punt met hem bespreken wanneer het aan de orde is. Wij spreken thans alleen over de belastingplichtigheid van de personen. De vraag naar welken maatstaf belast zal worden, kan men tot later uitstellen.

De heer **Hintzen**: Het zou mij leed doen, indien den voorzitter der Commissie van Rapporteurs mijne opmerking omtrent zijne rede van gisteren onaangenaam heeft getroffen; wij zijn gewoon altijd zulke uitvoerige adviezen van den heer van Houten als voorzitter te ontvangen, dat het mij eenigszins bevreemdde gisteren een advies in zoo algemeene termen te vernemen.

Wat de heer van Houten nu heeft aangevoerd, kan mij niet bevredigen. Hij beweert dat, als de belasting in de onderhavige gevallen niet wordt toegepast, de gelijke concurrentie tusschen vreemdelingen en Nederlanders zal ophouden.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, indien men met die gelijkheid rekening wilde houden, zou men altijd nauwkeurig moeten nagaan welke belastingen door de vreemdelingen in het buitenland en welke belastingen door de ingezetenen hier te lande worden opgebracht.

Dan zou men tevens rekening moeten houden met het invoerrecht, dat — laat ik den heer van Houten er aan herinneren — voor de Parijsche magazijnen op de goederen die zij over onze grenzen brengen, meestal 5 percent bedraagt. Daarbij komt nog dat diezelfde magazijnen in Frankrijk zóó hoog belast zijn, dat de belasting, die hun thans zou worden opgelegd, daarbij slechts eene kleinigheid is.

Wanneer de heer van Houten hier zijne kracht zoekt in het streven naar gelijke concurrentie, noem ik dit een argument *pour le besoin de la cause*.

Hetzelfde geldt, mijns inziens, van een argument van den Minister, wat den verkoop van producten hier te lande betreft. De Minister zal niet kunnen volhouden, dat een buitenlandsch suikerfabrikant, die hier te lande zijn suiker verkoopt, economisch eene andere rol vervult dan een buitenlandsch handelaar, die hier zijne goederen afzet.

Ik heb den indruk, dat dezen morgen weêr de argumentatie meer gepast heeft in een *cours de politique* dan in een *cours d'économie politique*.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! De pijl zooeven door den heer Hintzen — naar ik meen den vluchtenden Parth gelijk — afgeschoten, kan mij inderdaad niet treffen. Het invoerrecht heeft met deze quaestie niets te maken. Daarbij geldt het eene zaak tusschen de producenten, namelijk de fabrikanten onderling. De quaestie die het hier geldt is deze, dat er in de winkelstraten in onze steden een aantal magazijnen zijn, die op naam van een *préposé* gedreven worden. Wanneer men ook maar oppervlakkig met eene inkomstenbelasting te doen heeft gehad, weet

men dat de schijn hier wel eens bedriegt en dat men in zulke magazijnen de zaken dikwijls voor rekening van anderen, ook voor buitenlandsche fabrikanten, worden gevoerd. Waar dit het geval is, zouden zij onder gunstiger conditie werken dan de binnenlanders. De vrees voor het amendement is dat het de gelijkheid tusschen de magazijnen die voor rekening van vreemden en die voor rekening van Nederlanders gedreven worden, zal opheffen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Thans komen de amendementen in stemming voorgesteld op art. 1 en in de eerste plaats die op letter *b*. Het is moeilijk uit te maken welk amendement de verste strekking heeft. Op het eene punt wijkt het amendement van den heer van Karnebeek, op het andere dat van den heer Kerdijk c. s. meer af van de Regeerings voordracht. In de eerste plaats zal ik dus in stemming brengen het amendement van den heer van Karnebeek.

Het *amendement* van den heer van Karnebeek wordt verworpen met 81 stemmen tegen ééne stem, die van den heer van Karnebeek.

Het *amendement* van de heeren Kerdijk, Levy en Veegens op lit. *b* van art. 1 wordt in stemming gebracht en met 76 tegen 6 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Haffmans, van Berckel, Kielstra, Smit, Hintzen, Plate, Rink, van Vlijmen, Hennequin, Brantsen van de Zijp, Roessingh, Bool, Guyot, de Geer van Jutfaas, Zijlma, Smits van Oijen, Cremer, Travaglino, van den Berch van Heemstede, van Houten, Lucasse, van der Kun, Harte, Goeman Borgesius, Keuchenius, van Löben Sels, G. van Dedem, van Delden, Röell, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Vermeulen, de Ram, Ferf, de Kanter, Reekers, Hartogh, Lambrechts, Heemskerk, Michiels van Verduynen, Lieftinck, Schepel, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Kolkman, Pijnacker Hordijk, Seret, Mees, Goekoop, Pyttersen, Smeenge, Tijdens, van der Borch van Verwolde, Dobbelmann, Walter, Schimmelpenninck van der Oye, van der Schrieck, van Velzen, van Alphen, Land, Vrolik, Rutgers van Rozenburg, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), van Bylandt, d'Ansembourg, Mutsaers, van Gijn, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Schaepman, van Beuningen, A. van Dedem, de Meijier, Zijp, van der Feltz en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Karnebeek, Kerdijk, Veegens, Poelman, Heldt en Levy.

Het *amendement* van den heer Hintzen om littera *g* te laten vervallen, wordt in stemming gebracht en met 77 tegen 6 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Pyttersen, Heldt, Smeenge, Tijdens, van der Borch van Verwolde, Dobbelmann, Walter, Schimmelpenninck van der Oye, van der Schrieck, van Velzen, van Alphen, Land, Vrolik, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), van Bylandt, d'Ansembourg, Mutsaers, van Gijn, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Schaepman, van Beuningen, A. van Dedem, de Meijier, Zijp, van der Feltz, Haffmans, van Berckel, Kielstra, Smit, Rink, van Vlijmen, van Karnebeek, Hennequin, Brantsen van de Zijp, Roessingh, Bool, Guyot, de Geer van Jutfaas, Zijlma, Smits van Oijen, Kerdijk, Cremer, Travaglino, van den Berch van Heemstede, van Houten, Lucasse, van der Kun, Harte, Goeman Borgesius, Keuchenius, van Löben Sels, Poelman, G. van Dedem, Röell, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Vermeulen, de Ram, Ferf, de Kanter, Reekers, Hartogh, Lambrechts, Heemskerk, Michiels van Verduynen, Lieftinck, Schepel, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Kolkman, Pijnacker Hordijk, Seret, Mees, Goekoop en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Levy, Rutgers van Rozenburg, Hintzen, Plate, Veegens en van Delden.

De **Voorzitter**: Ten gevolge van de niet aanneming van dit amendement zal in litera *h*, ook volgens den heer Hintzen, het woord »andere" behouden moeten worden.

De heer **Hintzen**: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

Het *amendement* van den heer Hintzen om in art. 1, *h*, de woorden »of door gemachtigden" te vervangen door: »of door gevestigde inrichtingen", wordt in stemming gebracht en met 78 tegen 3 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Velzen, van Alphen, Land, Vrolik, Rutgers van Rozenburg, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), van Bylandt, d'Ansembourg, Mutsaers, van Gijn, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Schaepman, van Beuningen, A. van Dedem, de Meijier, Zijp, Haffmans, van Berckel, Kielstra, Smit, Plate, Rink, van Vlijmen, van Karnebeek, Hennequin, Brantsen van de Zijp, Röell, Bool, Guyot, de Geer van Jutfaas, Zijlma, Smits van Oijen, Kerdijk, Cremer, Travaglino, van den Berch van Heemstede, van Houten, Lucasse, van der Kun, Harte, Veegens, Goeman Borgesius, Keuchenius, van Löben Sels, Poelman, G. van Dedem, Roessingh, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Vermeulen, de Ram, Ferf, de Kanter, Reekers, Hartogh, Lambrechts, Heemskerk, Michiels van Verduynen, Lieftinck, Schepel, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Kolkman, Pijnacker Hordijk, Seret, Mees, Goekoop, Pyttersen, Heldt, Smeenge, Tijdens, van der Borch van Verwolde, Dobbelmann, Walter, Schimmelpenninck van der Oye, van der Schrieck en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Hintzen, van Delden en Levy.

Het *amendement* voorgesteld door den heer Hintzen om letter *i* te doen vervallen, wordt vervolgens in stemming gebracht en met 76 tegen 5 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Zijp, Haffmans, van Berckel, Kielstra, Smit, Rink, van Vlijmen, van Karnebeek, Hennequin, Brantsen van de Zijp, Roessingh, Bool, Guyot, de Geer van Jutfaas, Zijlma, Smits van Oijen, Kerdijk, Cremer, Travaglino, van den Berch van Heemstede, van Houten, Lucasse, van der Kun, Harte, Goeman Borgesius, Keuchenius, van Löben Sels, Poelman, G. van Dedem, van Delden, Röell, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Vermeulen, de Ram, Ferf, de Kanter, Reekers, Hartogh, Lambrechts, Heemskerk, Michiels van Verduynen, Lieftinck, Schepel, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Kolkman, Pijnacker Hordijk, Seret, Mees, Goekoop, Pyttersen, Heldt, Smeenge, Tijdens, van der Borch van Verwolde, Dobbelmann, Walter, Schimmelpenninck van der Oye, van der Schrieck, van Velzen, van Alphen, Land, Vrolik, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), van Bylandt, d'Ansembourg, Mutsaers, van Gijn, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Schaepman, van Beuningen, A. van Dedem, de Meijier en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Hintzen, Plate, Veegens, Levy en Rutgers van Rozenburg.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: In art. 2 is, nadat de schriftelijke gedachtenwisseling een einde had genomen, door de Regeering eene wijziging gebracht, strekkende om in § 1, *b*, de eerste negen woorden aldus te lezen: »uit wachtgelden en pensioenen, lijfrenten en andere verschuldigde periodieke uitkeeringen niet bedoeld in art. 3, derde lid, der wet van 27 September 1892 (*Staatsblad* n°. 223)." Ik wensch over die wijziging het gevoelen van de Commissie van Rapporteurs te vragen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen deze wijziging geenerlei bezwaar.

De **Voorzitter**: Ik stel voor ook de beraadslaging over art. 2 te splitsen en paragraafsgewijze dat artikel te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend over § 1 van ART. 2, luidende:

»Zij die binnen het Rijk wonen of zich in den loop van het belastingjaar binnen het Rijk vestigen, zijn belastingplichtig naar de som hunner jaarlijksche inkomsten, voor zoover bestaande:

»*a.* uit winsten en belooningen;

»*b.* uit wachtgelden, pensioenen, lijfrenten en andere verschuldigde periodieke uitkeeringen niet bedoeld in art. 3, derde lid, der wet van 27 September 1892 (*Staatsblad* n°. 223), verschuldigde verstrekkingen van levensonderhoud, huisvesting en andere zaken, en verschuldigde of onverschuldigde toelagen van buitenslands gevestigden, niet belastingplichtig ingevolge artikel 1, *d.*

»Onder de som der jaarlijksche inkomsten wordt verstaan het zuiver bedrag daarvan, na aftrek der geleden verliezen, een en ander opgevat en berekend naar de bepalingen dezer wet.",

waarop door den heer Vrolik een *amendement* is voorgesteld, strekkende om in den eersten zin, in den derden regel, in de plaats van »jaarlijksche", te lezen: »in den loop van het belastingjaar in rekening komende".

a. te lezen:

»*a.* uit het zuiver bedrag van winsten en belooningen";

om in den tweeden zin, in den eersten regel, in plaats van »jaarlijksche", te lezen: »in den loop van het belastingjaar in rekening komende".

De heer **Vrolik** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Indien er op dit oogenblik in Nederland één beklagenswaardig persoon is, dan ben ik het. Wat gaat volgen is in de verste verte geen zinspeling dat ooit eenig ander lid van deze Vergadering in het omgekeerde geval zou verkeeren. Maar wat mij betreft, dit is zeker, dat ik geen lid zoo ongaarne hoor spreken als mij zelven, en nu zal ik zeer dikwijls moeten spreken, omdat ik mij heb gemaakt tot den woordvoerder van de minderheid van de Commissie van Rapporteurs.

Het is bekend dat er een vorm van proces geweest is, waarbij iemand optrad, dien men noemde den *advocatus diabolicus*; degeen, die die rol vervult is zeer weinig benijdenswaardig, want die advocaat weet dat hij per se altijd verslagen wordt. Dat zal bij mij niet weinig het geval zijn, tegen mij hebbende vooreerst den Minister en ten tweede tegenover mij, als advocaat der duisternis, een quartet van engelen des lichts, mijne collega's rapporteurs, die het niet eens met mij zijn.

Ik heb mij veroorloofd er op te wijzen dat mijne amendementen zich vastknoopen aan de op- en bemerkingen, die ik omtrent het Regeeringsontwerp gemaakt had.

Een van de »Leit-motiven" van het ontwerp is wel het denkbeeld van de progressie; daaraan rattacheert zich mijn amendement op art. 2. Ik heb er verder op gewezen hoe absoluut noodig het was, om duidelijkheid in de discussie te verkrijgen, dat wij weten of de Minister voor het treffen van het object van belasting noodig oordeelt — zooals ik het genoemd heb — de dubbele, dan wel de enkele kunstbewerking.

Om op dit punt helderheid te verkrijgen, heb ik mijne amendementen op de artt. 2*a*, 3, 11 en 40 voorgesteld.

Nog een beginsel hebben wij bij den Minister kunnen opmerken, namelijk dat er volgens hem moet bestaan continuiteit van bedrijven; tusschen de bedrijven, die men in het of de vorige jaren heeft uitgeoefend, en waarnaar de aanslag zich regelt, en die welke men zal uitoefenen in het belastingjaar. Hieraan sluit zich aan het denkbeeld der *benuttiging der ervaring* verkregen uit de resultaten van het bedrijf in die vorige jaren. Hierop klopt mijn amendement ad art. 4.

Een zeer schoon beginsel van dezen Minister is, dat hij niet meer heeft willen hebben eene belasting op het verlies.

Het komt mij voor dat hij in de uitwerking van dat denkbeeld dit niet altijd tot zijn volle recht heeft doen komen. Ik heb getracht deze afwijking te herstellen door mijne amendementen op de artt. 2, 11 en 40.

Ten slotte nog deze beschouwing.

De Minister, waarschijnlijk geleid door de erkenning, dat zoo vele geheel verschillende zaken in dit wetsontwerp te regelen waren, heeft aanvankelijk gemeend dat ook een groot verschil van behandeling zou noodig wezen.

Feitelijk is dat reeds zeer vereenvoudigd; in verschillende bepalingen omtrent vennootschappen of particulieren, binnen- of buitenlanders is in dat opzicht hoe langer hoe meer eenheid gekomen, en ik geloof, dat wij op dien weg nog verder kunnen gaan. Daarop doelen mijne amendementen op art. 2, § 3, artt. 5, 8, 9, art. 6, § 5, art. 14.

In die zeer ondankbare rol, die ik op mij genomen heb, is het dikwijls noodig geweest, om tot meer klaarheid te komen, dat ik de zaken een beetje »auf der Spietze trieb", zoo onder andere waar het de wijze geldt, waarop de Minister de vreemden wil treffen, en waar zoo juist over geredeneerd werd.

Nu heb ik voorgesteld om in art. 6 zoo krachtig mogelijk gelijkstelling van vreemden en binnenlanders te formuleeren, opdat geen twijfel kunne bestaan wat bedoeld wordt.

Ik keer nu terug tot het denkbeeld der progressie.

Dat de Minister progressie op het oog heeft, blijkt niet alleen uit art. 9, het hoofdartikel over het tarief, waarin dit beginsel met zooveel woorden of cijfers staat uitgedrukt, maar vooral daaruit, dat de Minister in art. 4, § 2, en art. 4, laatste alinea, heeft ter zijde geschoven datgene wat eventueel zou hebben kunnen hinderen, om het denkbeeld van progressie tot zijn volle recht te laten komen.

Zoo hebben wij nu in dat art. 4, § 2, eene bepaling, dat de winst van tijdelijke werkzaamheden op een volgend jaar gebracht kan worden en in datzelfde artikel, de laatste alinea, eene verklaring van afstand doen van belastinginning, liever dan den aanslag te wijzigen.

Wanneer wij nu, goed doordrongen van de progressietheorie, nagaan hoe de Minister in art. 2 heeft geformuleerd het denkbeeld van wat hij wil treffen, dan zien wij, dat de Minister zegt, dat zij die binnen het Rijk wonen, of die zich in den loop van het belastingjaar binnen het Rijk vestigen, belastingplichtig zijn naar de som van hunne *jaarlijksche* inkomsten.

Mijn voorstel is om dat woordje *jaarlijksche* te vervangen door: *in den loop van het belastingjaar in rekening komende.*

Waarom? Vooreerst omdat mijne redactie altijd juist is, ook wanneer het inkomen van iemand, waarover hij door de belasting zal getroffen worden, niets te maken heeft met resultaten van het werkelijke jaar, waarin wij ons bewegen. Volgens mijne definitie zal men altijd zijn aanslag bepaald zien, door de inkomsten in dat belastingjaar in *rekening komend*, al hebben die verder niets met dat jaar gemeens.

Als iemand een vorig jaar eene tijdelijke werkzaamheid heeft verricht — ik blijf bij voorbeeld bij den man die een roman heeft geschreven — dan zal de opbrengst van dien roman dit jaar voor hem in rekening komen, en dat zal dus niet zijn een inkomen uit dit jaar, maar een element van het in den loop van dit belastingjaar *in rekening* komende inkomen.

Vandaar dat mijne definitie nooit tot misverstand kan aanleiding geven, terwijl die van den Minister kan leiden tot groote vragen en complicatiën.

66ste VERGADERING. — 1 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Want, wat is nu toch, huldigende dat beginsel-*progressie*, wat nedergelegd wordt in dat woordje: *jaarlijksch?* Wat is dat wanneer wij te doen hebben met eene progressieve belasting? *Jaarlijksch* is het inkomen dat moet slaan op 12 maanden, evenals *wekelijksch* een inkomen is dat in de week en *dagelijksch* dat per dag genoten wordt.

Jaarlijksch is dus altijd een inkomen *herleid tot een inkomen van* 12 *maanden.*

Volgens dat denkbeeld komen wij in dezen toestand.

Een zanger wordt bij de Hollandsche opera geëngageerd om te zingen van primo November tot ultimo Maart, derhalve zes maanden. De man heeft in de overige zes maanden geen ander bedrijf, en bezit, dit zullen wij voor 't gemak eens aannemen, een klein vermogen dat valt onder de vermogensbelasting.

Nu sluit het woordje »jaarlijksch" van den Minister in, dat als de zanger moet aangeslagen worden, de fiscus aldus zal redeneeren:

Die man maakt gedurende 6 maanden, per maand f 600; hij moet dus aangeslagen worden alsof hij verdient 12 × f 600 = f 7200; dan wordt bepaald de aanslag, daarna wordt de som der belasting weer gereduceerd tot den tijd waarover de man zijn bedrijf uitoefent, zijnde in dit geval zes maanden.

En — hier staan wij voor het eenige geval, dat ik kans zie om 's mans aanslag weer tot zes maanden te reduceeren. Want in dat geval wordt ik geholpen door de bepalingen van art. 11 en daarin vind ik dat de aanslag zal zijn voor zooveel maanden als nog zullen verloopen in het belastingjaar. De man begint te zingen met 1 November, dat doet hij tot 1 Maart, hij kan dus nog maar zes belastingmaanden zingen, dan behoeft hij maar voor die zes maanden te betalen. Het is hier dus het zuiverste geval; die artist wordt aangeslagen naar een maatstaf alsof hij 12 maanden gezongen heeft, maar hij betaalt slechts voor zes. Thans is die reductie niet zoo heel moeilijk; geheel iets anders zou het wezen had hij gezongen van 1 Maart tot 1 November. Dan laat de wet ons voor de reductie al vrij wel in den steek. Maar wanneer men het nu over die rekening van dien zanger vrij spoedig eens zou kunnen zijn, en als dit de bedoeling der progressie is, dan moet ik er even op wijzen, wat daarvan de consequentiën zijn, wanneer dit denkbeeld werkelijk zou worden doorgezet.

Nu moet ik een geheel ander voorbeeld nemen.

Ik neem een man, die aanvankelijk had eene groote bloembollen-cultuur. Daarvoor had hij een zeer beduidenden lap grond, een zeer goed huis, gemeubeld en wel. Om bijzondere redenen houdt hij met dit vak op, doch hij verhuurt den grond met het huis aan iemand, die zich blijft bewegen in het vak van bloembollen-cultuur gedurende 8 maanden van het jaar. Maar de 4 andere maanden keert hij terug in dit huis en utiliseert en exploiteert het als een pension voor vreemdelingen. De man brengt zijne kinderen mede, die zich bezighouden met bloemen-cultuur en met bouquetten maken. Hij zelf zit natuurlijk de rest van het jaar niet stil en gedurende die andere 8 maanden, waarin hij niet is pensionhouder, is hij camionneur, sleeper, te Amsterdam, en een groote sleeper ook, die verscheidene paarden heeft. Bij het einde van het seizoen verkoopt hij een groot gedeelte van zijne paarden, behalve de lichte exemplaren, die neemt hij mede naar buiten, want hij is gedurende de 4 maanden aldaar ook stalhouder. Die toestand daar zijnde moet ik verder onderstellen, dat die belastingplichtige, een heel schrander man, toch nog de eerste keer, dat hij zijn belastingbiljet zal moeten opmaken zich wel eens achter de ooren zal krabben alvorens er achter te komen hoe hij het leveren moet. Hij heeft al 10 jaren altijd precies op dezelfde manier gewerkt. De belasting, de fiscus is zoo beleefd van zich niet te overhaasten met hem toe te zenden zijn aanslagbiljet (biljet A) en dat is voor dezen vriend van heele groote beteekenis, want daardoor gaat hij over de opgaaf, die hij eigenlijk vóór 1 Mei had moeten opmaken, pas in het begin van Juni met den controleur spreken, want daar er geen reden voor hem geweest is om zich te haasten, heeft hij zich voor dien om niets bekommerd. Hij vraagt nu begin Juni aan den controleur van de belastingen: »Wel, Mijnheer, zoudt u mij willen helpen? Hoe moet ik de aangifte bepalen?" Aangezien de patient er wel iets van gehoord heeft dat hij waarschijnlijk aangeslagen zal worden naar het gemiddelde over de laatste drie jaren, brengt hij onder zijn arm mede zijn heel eenvoudig boekhouderijtje, dat hij er op nahoudt, drie boekjes over de laatste drie jaren. Hij zegt nu tot den controleur: »hoe moet ik nu aan met dit biljet A, help mij eens met het invullen uit de gegevens van deze drie boekjes." Neen, zegt de controleur, in biljet A mag niets komen van wat gij ontleent aan uwe boekhouding, dat heeft er al dadelijk niets mede te maken. En in 't algemeen omtrent die gemiddelden vraagt biljet A nimmer iets.

»Waar zullen die gegevens voor die gemiddelden dan vandaan komen?" »Misschien uit biljet B, maar in ieder geval" zegt de controleur, »laat ons daar niet over spreken, want gij hebt wel 10 jaren altijd door drie bedrijven uitgeefend, maar nooit eenig bedrijf gedurende een geheel vol jaar, ergo hebt gij niets te maken met gemiddelden over een of meerder vorige jaren; gij verkeert in het geval dat wij moeten gaan ramen, hoe uw aanslag voor dit jaar zal wezen; daarom vriend, biecht eens op, wat gij aan verschillende inkomsten hebt. Gij zijt sleeper, wat maakt gij gedurende die 8 maanden voor winst per maand?"

»Wel, mijnheer, f 100."

»Nu gedurende vier maanden als pensionhouder?"

»f 400 per maand, dat is mijne beste inkomst, mijnheer."

»En nu als stalhouder gedurende diezelfde vier maanden."

»Maar, mijnheer, als stalhouder? Dat doe ik met dezelfde paarden waarmee ik sleeper ben, dat is immers continuatie van hetzelfde bedrijf?"

»Wel neen, hoe kunt gij denken dat met mij te toeren in de omstreken van Haarlem hetzelfde bedrijf zou zijn als het sleepen van koffiebalen en dergelijke grove voorwerpen langs de straten van Amsterdam? Neen, het is een geheel ander bedrijf, dus gij hebt wel 4 bedrijven in plaats van 3. Gij zijt ook stalhouder en dat bedrijf heeft niets te maken met dat van sleeper."

»Wat verdient gij als stalhouder?"

»Nu dan, mijnheer, een 80 gulden in de maand."

»En in de bloemisterij?"

»Een 50 gulden in de maand. En nu zijn we er geloof ik, mijnheer."

»Neen, neen, vriendje, want iemand die zulke zaken kan drijven, heeft er wel wat vermogen bij. Hoe staat het daarmede?"

»Ja, mijnheer de controleur, met die vermogensbelasting heb ik mij laten wijs maken dat ik een ton had."

»Heel goed, nu zijn we er ten leste. We gaan rekenen:

8 maanden	sleeper	à f 100 's maands	=	f 1200	's jaars;
4 »	pensionhouder	» 400 »	=	4800	»
4 »	stalhouder	» 80 »	=	960	»
4 »	bloemist	» 50 »	=	600	»
dus gij hebt een jaarlijksch inkomen uit uwe bedrijven van				f 7560	

Daarbij komt f 4000 inkomsten uit vermogen, dat is dus f 11560. Nu gaan we aan het aanslaan:

f 11 560 overtreft f 8200 met f 3360, daarvoor betaalt gij f 1,20 per f 100 of. . . . . f 39,60

daarbij komt $\frac{f\ 7\ 560\ -\ f\ 200}{100} = 73 \times f 2$ of 146,00

te zamen f 185,60."

»Maar, mijnheer de controleur, daar heb ik niets van begrepen. Ik had zoo gerekend:

sleeper	in 8 maanden	. . .	f 800
pensionhouder	» 4 »	. . .	1700
stalhouder	» 4 »	. . .	320
bloemist	» 4 »	. . .	200
			f 2920

dus kom ik op eene gezamenlijke inkomst van f 2920. Ik heb niet te betalen wegens mijn vermogen, want met

die f 4000 daarover komen we toch niet boven de f 8200 en ik had dus gerekend te betalen 27 × f 2 = f 54 en u hoor ik u spreken van f 185!"

»Ja, maar goede vriend, dat is » gekomen" zegt de controleur, omdat gij mij niet rustig heb laten uitspreken. Als gij dat gedaan had, dan zou ik u gezegd hebben, dat natuurlijk minder dan ooit de Nederlandsche fiscus zulke barbaarschheden zal gaan doen. Uw aanslag zal dus proportioneel gereduceerd worden" (waarbij wellicht het hier besproken voorbeeld van den zanger zal geciteerd worden). Maar nu gaat mijn controleur aan het zoeken in de wet op welke wijze de reductie moet plaats hebben. Daar vindt hij bij art. 11 § 2.

De **Voorzitter**: Juist. Maar mag ik den geachten afgevaardigde doen opmerken dat die controleur zich dan ook niet behoeft bezig te houden met art. 2 waarmede *wij* op het oogenblik bezig zijn.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik haal dit alles slechts aan om te betoogen dat al de moeilijkheden voorkomen uit het woordje: *jaarlijksch*. De arme controleur kan noch door § 2 van art. 11, noch door de artt. 40 of 56 geholpen worden, dus de reductie maken en de arme sleeper zou wanhopend weggaan als hij niet een gelukkig denkbeeld had.

Hij zegt op eens: » dat belastingwezen is toch iets geheel eigenaardigs. Er is nauwelijks sprake van winst of de heeren zijn er bij als de kippen op de haverkist, er wordt alles van gehaald wat er van te halen is; of wij verlies lijden in onze zaken, daarmede bemoeit gij u niet."

De controleur, wien het niet onaangenaam is een ander onderwerp te krijgen dan het zoeken naar iets dat hij niet vinden kan, zegt dadelijk: » mijn waarde vriend, de schets die gij daar geeft van den fiscus was vroeger waar, maar nu niet meer. Vroeger had men de mutatierechten, welk recht was eene belasting op het ongeluk; men had het patentrecht, dat was eene belasting op het verlies, maar nu de mutatierechten zijn verminderd, zoodat het hoogstens eene belasting op het ongeluk is gebleven, nu het patentrecht is afgeschaft en daarvoor deze belasting in de plaats is gekomen, nu hebt gij juist den waarborg gekregen dat verlies mag worden afgetrokken." »Ah, mijnheer de controleur, maar wordt dat verlies ook net zoo berekend? Wanneer mijne winst in een maand wordt vermenigvuldigd met 12 om mijn aanslag over 't jaar te berekenen, wordt hetzelfde dan ook gedaan bij mijn verlies?" »Zeker", zegt de controleur. » Wanneer ik dus goed kan constateeren het cijfer dat ik in een bedrijf nu juist in deze maand Mei heb verloren, dan wordt dit met 12 vervuldigd en van mijne winst afgetrokken?" »Zeker!" » Zoo ziet men alweer", zegt de sleeper, »dat dikwerf nog een geluk kan schuilen in een ongelukje. Ik heb juist in die maand Mei met een zwager van mij een handelszaakje gedaan, waarop ik f 650 heb verloren. 12 × f 650 is f 7800, mijne winst is f 7560, ik ben dus niets schuldig aan de schatkist."

Mijnheer de Voorzitter! Ik dank u en de Kamer voor het geduld waarmede men mij heeft aangehoord, maar werkelijk het gebruik van dat onschuldige woordje »jaarlijksch" acht ik *zeer* gevaarlijk. Dit zal maken dat nu de fiscus zich oneindig meer zal moeten spitsen op al dergelijke scherpe onderscheidingen, of een bedrijf wel uitgeoefend is een geheel jaar of niet, dat al de phantastische uitleggingen waarmede wij bij de patentwet hebben kennis gemaakt en die wij nu hoopten te zien verdwijnen, vervangen zullen worden door even groote scherpzinnigheden die de fiscus zal moeten uitdenken om uit te maken hoe lang de termijn is binnen welken een bepaald bedrijf wel is uitgeoefend, doch wat niet een *vol* jaar werd gedreven.

Ik kan dus den Minister niet genoeg op het hart drukken om zich aan te sluiten bij mijne volkomen duidelijke en onschuldige redactie, derhalve in art. 2 te lezen » in den loop van het belastingjaar in rekening komende" en overboord te gooien het woord » jaarlijksch", waarvan ik zooveel gevaar ducht.

Mijnheer de Voorzitter! Het is zeker wel uwe bedoeling deze paragraaf nog voor de schorsing af te handelen mag ik daarom nog zeer in het kort toelichten, om welke reden ik in § 1 ad *a* zou willen lezen: » uit het zuiver bedrag van winsten en belooningen"?

Het is dan, Mijnheer de Voorzitter, omdat de Minister van Financiën, door ons in lit. *a* te laten neerschrijven: » uit winsten en belooningen", ons laat verrichten eene daad, die zeer zeker wel in de eerste plaats zou afgekeurd worden door mr. N. G. Pierson.

Hij laat ons namelijk iets neerschrijven wat niet waar is. Immers, wij zijn niet belastingplichtig naar onze inkomsten uit winsten en belooningen, maar, zoals in art. 3, § 2, ten duidelijkste bepaald wordt, naar het *zuiver* bedrag dier winsten en belooningen, en, waar hier nu feitelijk de oorzaken genoemd worden, waardoor men belastingplichtig is, acht ik het wenschelijk die bij den waren naam te noemen en niet bij een onjuisten.

Wat betreft de verandering van »jaarlijksch" door » in den loop van het belastingjaar in rekening komende", in den tweeden zin., zij steunt volkomen op dezelfde gronden als straks reeds door mij zijn ontwikkeld.

Het eerste *amendement* van den heer Vrolik wordt ondersteund door de heeren Ferf, Rink, Levy, van Löben Sels en Hartogh, het tweede door de heeren Levy, Ferf, Rink, Pyttersen en Hartogh.

Beide *amendementen* zullen derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Overeenkomstig mijn straks aan de Kamer medegedeeld voornemen heb ik thans de eer voor te stellen om aan de ontwerpen, die morgen in den aanvang der vergadering in behandeling zullen worden genomen, nog toe te voegen het wetsontwerp tot wijziging van artikel 3 der wet van 26 April 1852 (*Staatsblad* n°. 92), houdende regeling der afkondiging van algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat (**126**).

Daartoe wordt besloten.

Voorts deel ik mede dat de Commissie van Rapporteurs met hare verslagen gereed is over de wetsontwerpen:

wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk A, der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893, en

afschaffing der heffing van kanaal- en havengelden op het Noordzeekanaal.

Deze Verslagen zullen gedrukt en rondgedeeld; de dag der behandeling zal later bepaald worden.

De Commissie voor de Verzoekschriften brengt de volgende verslagen uit:

De heer **Smits van Oijen**, *lid der Commissie:*

I. In handen uwer Commissie voor de Verzoekschriften is gesteld een adres van Franciscus Hendrikus van Zevenhuyzen, beambte van de voormalige Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij, wonende te Emmerich, verzoekende om in het genot gesteld te worden van drie en een half jaar traktement als spoorwegbeambte.

Adressant herinnert er tevens aan dat 17 December 1891 en 23 December 1892, verzoekschriften van hem en hebbende eene zelfde strekking als dit, door de Kamer zijn behandeld.

Met verwijzing naar de conclusiën alstoen door de Kamer genomen, stelt uwe Commissie voor dit request neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

66ste VERGADERING. — 1 JUNI 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

De heer **Smeenge**, *lid der Commissie:*

In handen uwer Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld de volgende adressen:

II. Een adres van C. van Waes, burgemeester van Westdorpe, ten dezen handelende voor en namens zijne moeder Joanna Amalia IJsebaert, weduwe D. van Waes te Westdorpe, François en Willem Dekker, landbouwers en grondeigenaren te Axel, C. Kielman, landbouwer en grondeigenaar, wonende te Ter Neuzen,

zich noemende eigenaren van gronden gelegen in de zoogenaamde Axelsche vlakte, daar nader in den Koegorspolder, palende aan het kanaal van Ter Neuzen naar Gent, onder de gemeente Axel.

Adressanten deelen mede:

dat bedoeld kanaal uitsluitend ten behoeve van Belgische belangen en op kosten der Belgische Regeering is aangelegd en wordt onderhouden;

dat in 1880 het peil op dat kanaal werd verhoogd;

dat bij tractaat van 5 November 1842, te vinden in het *Staatsblad* van 1843, n°. 3, ter uitvoering van het Londensche tractaat van 19 April 1839, houdende nadere regeling der grenzen, navigatie, afwateringsquaesties, schuldenregeling enz., in art. 21 is bepaald, dat het Belgisch Gouvernement het recht zal hebben op deszelfs kosten de gronden van Sluiskille (d. i. de Axelsche vlakte) te doen bedijken, overeenkomstig het ontwerp met gemeen overleg door de beide Gouvernementen goed te keuren;

dat bij tractaat te Gent gesloten den 20sten Mei 1843, te vinden in het *Staatsblad* van 1844, n°. 11, in art. 1, alin. 3, is bepaald, dat het peil van het kanaalvak tusschen Sas van Gent en Ter Neuzen zou worden gehouden op 4,20 M. boven den slagbalk der bovensluis van Sas van Gent;

dat ten gevolge tractaat van 31 October 1879, te vinden in het *Staatsblad* van 1880, n°. 63, bij art. 4 wel is waar is gewijzigd art. 2, alin. 2, van het tractaat van 20 Mei 1843 en het peil van het kanaal tusschen Sas van Gent en Ter Neuzen is gebracht in plaats van 4,20 op 3,95 M., doch dat het peil op dat gedeelte van het kanaal door de werken, uitgevoerd ingevolge het tractaat van 1879, met 0,15 tot 0,20 M. is verhoogd, dat door die peilsverhooging op gezegd kanaal, de afwatering van voormelde hunne gronden zoodanig werd bemoeilijkt, dat die gronden verzuurden en thans schier waardeloos zijn zoowel in verkoop als verpachtwaarde;

dat die gronden eene oppervlakte hebben van 41 hectaren, 60 aren, 48 centiaren;

dat zij zich in 1885 hebben gewend tot de toenmalige Regeering met verzoek, dat van Rijkswege zou worden te gemoet gekomen in de bezwaren die uit de verhooging van het peil op het kanaal voor de behoorlijke afwatering hunner gronden voortvloeiden;

dat op dat verzoek afwijzend werd beschikt den 29sten Juli 1855, n°. 2, afd. Waterstaat A (zie bijlage A);

dat zij zich echter in 1886 andermaal tot de Regeering hebben gewend, en dat blijkens missive van den Minister van Waterstaat dd. 1 December 1886 (zie hierachter bijlage B) wordt gezegd, dat »niet kan worden betwist dat door de *feitelijke* verhooging van het kanaalpeil, ten gevolge der overeenkomst van 31 October 1879, de gronden in ongunstiger toestand zijn geraakt dan vroeger", en wordt te kennen gegeven dat, als verzoekers overgingen tot het verhoogen eener kade die hunne gronden zou beschermen, wat geraamd werd ± f 2400 te zullen kosten, de Regeering eene bijdrage van f 1000 zou verleenen;

dat zij van dat aanbod geen gebruik hebben gemaakt, omdat zij om hunne landen van waterschade, een gevolg van een werk door het Rijk uitgevoerd, te vrijwaren, dan nog groote uitgaven hadden te doen en geene vergoeding kregen voor geleden schade, dat zij zich na dien hebben gewend tot den toenmaligen Minister van Waterstaat, den heer Havelaar, doch dat deze bij beschikking van 28 December 1888, afd. Waterstaat, 1ste onderafdeeling, n°. 125, heeft te kennen gegeven: »dat er geene aanleiding bestaat om het werk door en voor het Rijk te maken";

dat uit het vorenstaande genoegzaam blijkt, dat zij door de peilsverhooging op gezegd kanaal gedurende jaren zijn benadeeld en nog worden benadeeld, zoo zelfs, dat hunne eigendommen thans geen pacht meer opbrengen;

dat die peilsverhooging plaats had ingevolge een bij wet goedgekeurd tractaat en dat daardoor eene procedure tegen den Staat te dezer zake voor ondergeteekenden hopeloos is;

dat echter wie schade toebrengt billijkheidshalve die schade dient te vergoeden en zeker verdere schade dient te voorkomen;

dat, wanneer dit in een geval als het onderhavige niet werd aangenomen, het summum jus van den Staat zou zijn, het summa injuria van den staatsburger;

dat zij zich daarom wenden tot uwe Vergadering met het eerbiedig verzoek:

1°. bij de Regeering aan te dringen, dat de kade die hunne landerijen van waterschade (het gevolg van de verhooging van het peil op het kanaal van Ter Neuzen naar Gent) zal kunnen vrijwaren, door of ten koste van het Rijk worde aangelegd, *of wel*, dat hun vanwege het Rijk worde verstrekt eene behoorlijke schadevergoeding na opname door deskundigen;

2°. de voor een of ander benoodigde gelden te willen voteeren.

Uwe Commissie, van meening, dat het hier eene voor velen niet onbelangrijke zaak geldt, is van oordeel, dat om aan het verzoek van adressanten te kunnen voldoen, vooraf noodig is eene volledige kennis der feiten, en dat die slechts dan kan worden verkregen, indien ook van Regeeringswege de noodige inlichtingen worden verstrekt.

Zij heeft daarom de eer voor te stellen het adres, met de aangehechte bijlagen, te verzenden aan Zijne Excellentie den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, met verzoek om inlichtingen.

III. Een adres van Johanna Christina Post, echtgenoote van en ten dezen bijgestaan door haren echtgenoot Adrianus Gijsbertus Greebe, zonder beroep, wonende te Hilversum.

Adressante deelt mede:

»dat zij na 25 jaren gestaan te hebben aan het hoofd eener Nutsbewaarschool, op 1 September 1883 de betrekking aanvaardde van adjunct directrice in de gevangenis van veroordeelde vrouwen te 's Hertogenbosch, uit welke betrekking zij op 1 Maart 1887 werd ontslagen ten gevolge van de overplaatsing der veroordeelde vrouwen van 's Hertogenbosch naar Gorinchem;

»dat haar eerst uitzicht werd geopend op wachtgeld, doch later, op grond dat zij te kort in dienst was geweest, daarop werd teruggekomen;

»dat een verzoek om herplaatsing niet mocht baten en zij daardoor zonder betrekking verplicht was het weinige dat zij bezat te verteren;

» dat zij een bedrag van f 635 stortte in 's Rijks kas voor later pensioen, welk geld zij nu mist en waarvan zij zonder haar toedoen niets geen vruchten trekt;

en eindigt met het verzoek aan uwe Kamer om zoodanige maatregelen te nemen, dat aan haar de gestorte gelden, ad f 635, zullen worden teruggegeven.

Uwe Commissie is van meening dat indien de feiten zijn, zooals door adressante medegedeeld, er uit deze Kamer wellicht later eene stem zal opgaan om de Regeering te verzoeken maatregelen te beramen, opdat aan requestrantes verzoek kan worden voldaan.

Zij heeft mitsdien de eer voor te stellen dit adres te verzenden aan Zijne Excellentie den heer Minister van Justitie met verzoek om inlichtingen.

IV. Een adres van burgemeester en wethouders der gemeente Hilligersberg, houdende bezwaren tegen het voorgenomen plan tot verbinding van het station » Maas" en het » Centraal Station" van den Hollandschen spoorweg, beide te Rotterdam.

66ste VERGADERING. — 1 JUNI 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

Uit overweging dat bij deze Kamer aanhangig is een wetsontwerp, ter zake voormeld plan (zitting 1892—1893 n°. **164**) en dat bedoeld wetsontwerp reeds in de afdeelingen is onderzocht, heeft uwe Commissie de eer voor te stellen voormeld adres te stellen in handen van de Commissie van Rapporteurs over vermeld wetsontwerp, ter afdoening.

V. Zeven adressen, te weten, van:
1. de Kamer van koophandel en fabrieken te Vlissingen;
2. de Kamer van koophandel en fabrieken te Hoorn;
3. de Kamer van koophandel en fabrieken te Goor;
4. de Kamer van koophandel en fabrieken te Breda;
5. de Kamer van koophandel en fabrieken voor Franeker, Barradeel en Menaldumadeel;
6. de Kamer van koophandel en fabrieken te Stad-Almelo;
7. de Kamer van koophandel en fabrieken te Veendam en Wildervanck;

alle beschouwingen houdende over den druk der plakzegelwet en de noodzakelijkheid van eene wijziging daarvan.

In de adressen uit Hoorn, Goor, Breda, Franeker, Barradeel, Menaldumadeel en Veendam-Wildervank, vereenigt men zich geheel met inhoud en strekking van het ter zake bij deze Kamer dd. 21 Januari ll. door de Kamer van koophandel en fabrieken te Zaandam ingediend adres, houdende verzoek om afschaffing van het gebruik van het 5-cents-plakzegel.

De Kamer te Goor verklaart, dat door eene verhooging der som van f 10, nu vrijgesteld, tot f 25, reeds iets zou zijn gedaan evenals die te Stad-Almelo meent, dat men niet eerder het gebruik der plakzegels moet verplichtend stellen, dan bij sommen boven de f 50.

In de adressen uit Breda en Ambt-Almelo wordt er meer in 't bijzonder op gewezen, dat het gebruik der 5-cents-plakzegels vooral drukkend is voor den kleinhandel en de kleine industrie, omdat, hoewel de debiteur rechtens verplicht is het plakzegel te betalen, door de enorme concurrentie, deze bepaling voor den winkelier eene doode letter is geworden, zoodat juist deze kleine neringdoenden hiervan de dupe zijn.

Uwe Commissie heeft de eer omtrent al deze adressen hetzelfde voorstel te doen, als geschiedde omtrent de vele andere, die reeds ter zake deze aangelegenheid bij de Kamer in kwamen en werden behandeld, namelijk ze neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden. (*Handelingen* 1892—1893, bladz. 909, 974.)

VI. Twee adressen, van:

1. Johan Winkelman, oud 27 jaren, geboren te Essen (Pruissen), den 7den September 1865, thans wonende te Urmond, prov. Limburg;

2. Theodor Joseph Hubert Opfergelt, oud 39 jaren, geboren te Meerhof, gemeente Tits, 30 April 1854, thans wonende te te Wijnandsrade, prov. Limburg;

houdende beide het verzoek aan deze Kamer om adressanten te verleenen brieven van naturalisatie.

Overwegende, dat de Kamer niet bevoegd is naturalisatie te verleenen, doch deze moet worden verstrekt bij eene wet, zoo heeft uwe Commissie de eer voor te stellen, omtrent deze adressen over te gaan tot de orde van den dag.

VII. Twee adressen, te weten, van:

1. de Kamer van koophandel en fabrieken te Deventer;

2. de Kamer van koophandel en fabrieken te Eindhoven;

beide houdende betuigingen van instemming met hetgeen voorkomt in een adres, door de Kamer van koophandel en fabrieken te Middelburg dd. 15 November 1892, betreffende den aanbouw van oorlogsschepen ter versterking van het materieel onzer marine bij deze Kamer ingediend.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden, evenals geschiedde omtrent die, welke ter zake dit zelfde onderwerp bij deze Kamer werden ingediend en behandeld.

(Zie *Handelingen* 1892—1893 bladz. 357, 479, 594, 792, 873)

VIII. Een adres van W. G. Haye en D. H. Prins, zich noemende voorzitter en secretaris der afdeeling »Oosthuizen" van het Nederlandsch onderwijzersgenootschap, houdende:

dat de afdeeling met belangstelling heeft kennis genomen van het adres door het onderwijzersgenootschap ter zake de pensionneering der weduwen en weezen van onderwijzers, ingediend bij Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken;

dat zij het hoogst wenschelijk acht, dat eene dergelijke regeling tot stand kome, omdat de meeste onderwijzers geen bezoldiging genieten, groot genoeg om hunne vrouwen en kinderen te verzekeren.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

IX. Een adres van heeren burgemeesters der gemeenten Avenhorn, Beets, Oosthuizen, Oudendijk en Warder, houdende:

dat zij het in het belang der onderwijzers in het bijzonder, en in dat van het Rijk en de gemeenten in het algemeen, achten, om eene pensioenregeling in 't leven te roepen voor de weduwen en weezen der onderwijzers; en

dat zij uit dien hoofde ten zeerste ondersteunen den inhoud van een adres ter zake door het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap gericht aan Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

X. Een adres van K. Klooster Kzn. en andere visschers, wonende te Kampen, Grafhorst, Wilsum en IJsselmuiden, houdende:

dat de bestaande wet tot regeling der jacht en visscherij geene bepalingen bevat, waardoor het vangen van verschillende soorten van visch in de periode dat zij nog slechts eene geringe grootte heeft bereikt, en waarin ze dus geheel ongeschikt is voor de consumtie, kan worden tegengegaan;

dat ook de provinciale reglementen, krachtens de wet vastgesteld, daartegen geen voldoende waarborgen kunnen opleveren, als zijnde op dit stuk aan de Provinciale Staten in hoofdzaak slechts opgedragen het aanwijzen van de soort van vischtuigen en der grootte van de mazen der vischnetten;

dat het sedert lang, zoo hier als elders, proefondervindelijk is gebleken, dat de bedoelde reglementeering, betreffende de grootte der mazen, eene doode letter is, daar de overtreding en krachteloosmaking der bestaande bepalingen zóó eenvoudig en gemakkelijk kan geschieden en zóó moeilijk te constateeren is, dat de door de wet bedoelde bescherming ten eenenmale ontbreekt;

dat het geen betoog zal behoeven, dat het vangen van groote hoeveelheden visch van de eene of andere soort in den onvolwassen staat, leidt tot aanzienlijke vermindering en ten laatste tot de algeheele uitroeiing dier soort, alles zeer ten nadeele der visscherij in het algemeen;

dat ook een langeren sluitingstijd daarin geene verbetering kan aanbrengen, maar alleen en uitsluitend het verbod van het vangen van te kleine visch afdoende zal zijn;

dat adressanten zich daarom eerbiedig veroorloven, aan uwe Vergadering hun bescheiden wensch kenbaar te maken, dat eene aanvulling der wettelijke bepalingen op de visscherij moge worden in aanmerking genomen, in dier voege, dat de wet tot regeling der jacht en visscherij verbiedt (op te bepalen poenaliteit):

het vangen, vervoeren en verkoopen van:

a. blei, kleiner dan 14 centimeter;
b. voorn, meun en baars, kleiner dan 12 centimeter;
c. snoek, kleiner dan 28 centimeter;

66ste VERGADERING. — 1 JUNI 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

alles gemeten van het begin van den kop tot het midden der staartvin;

met zoodanige verdere wettelijke voorschriften als uwe Vergadering ter verzekering van de goede werking der verbodsbepaling zal noodig oordeelen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De heer **Roessingh**, *lid der Commissie*:

XI. In handen van uwe Commissie is gesteld: Een adres van M. C. E. Stakman, op verzoek eervol ontslagen resident van Menado, gedateerd Menado, 2 November 1892, waarbij aan de Kamer wordt aangeboden een gedrukt bezwaarschrift, opgemaakt naar aanleiding van het rapport nopens den staat van zaken in de Minahassa, uitgebracht door het lid van den Raad van Indië, W. O. Gallois.

Adressant verzoekt dit bezwaarschrift in de loopende zitting te willen behandelen en bespreken, en, waar dit noodig is, recht te verschaffen. Het is echter, naar hij mededeelt, minder voor zich zelf, dat hij de beantwoording van het rapport van den heer Gallois aan de Kamer aanbiedt, maar wel om van de Kamer recht te verzoeken »voor de werkelijk verdrukte bevolking der Minahassa, die voor haar trouw, hare gehechtheid aan Nederland, hare meerdere ontwikkeling als christenen, wel verdient om tot een werkelijk vrij volk te worden gemaakt, door ontheffing van alle persoonlijke diensten waartoe zij verplicht is en die hare ontwikkeling zoozeer tegenhouden, al moge daardoor ook de persoonlijke belangen van enkele hoofden worden benadeeld."

Aangezien het hier bedoeld onderwerp, *de opbeuring van de Minahassa*, reeds lang door de Regeering wordt overwogen en bij de behandeling der Indische begrooting over 1893 de Minister van Koloniën (*Handelingen*, bladz. 264) erkende, »dat wij de Minahassa moeten te gemoet komen, dat wij de bezwaren, die daar bestaan, zooveel mogelijk moeten opheffen", en door de Kamer eene motie van dezelfde strekking werd aangenomen, terwijl voorstellen, die aan de bereiking van dat doel bevorderlijk kunnen zijn, werden goedgekeurd.

heeft de Commissie de eer voor te stellen het adres neder te leggen ter griffie voor de leden.

De heer **Pyttersen**, *lid der Commissie*:

XII. J. P. Quant, gepensionneerd hoofdonderwijzer te Helder.

Adressant acht zich verongelijkt door den procureur Cohen Stuart te Alkmaar, gewezen curator in zijn faillissement, en verzoekt dat door de Kamer worde aangedrongen op eene strafrechtelijke vervolging;

voorts dat een onderzoek worde ingesteld naar het beheer van het waarborgkapitaal van de Rotterdamsche Schouwburgmaatschappij, daar de belangen der houders van premieloten en daarmede ook die van adressant, zijn benadeeld;

eindelijk dat de Minister van Justitie worde uitgenoodigd adressant eene audientie te verleenen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen omtrent dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

XIII. G. J. Meulenbroek, werkman te Zwolle.

Bij request van 14 September 1892 wendde adressant zich tot deze Kamer met verzoek haren invloed aan te wenden om hem weder in het bezit te doen stellen van het pensioen, ten bedrage van f 4 's weeks, waarop hij vermeent aanspraak te hebben, als zijnde in 1889 tijdelijk gepensionneerd wegens lichaamsgebreken in en door den militairen dienst bekomen;

in 1890 wederom afgekeurd, werd hij in 1891 na herkeuring ongeschikt verklaard voor den militairen dienst, doch geschikt om door handenarbeid in zijn onderhoud te voorzien;

adressant beweert nog altijd niet in staat te zijn hetzelfde werk te kunnen verrichten als een volkomen gezond mensch, waardoor zijne verdienste veel minder bedraagt dan die van anderen;

op dien grond verlangt adressant dat hij aan eene herkeuring worde onderworpen, opdat zal kunnen blijken of hij al dan niet geschikt is door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien en, mocht hij daartoe ongeschikt worden bevonden, overeenkomstig art. 25*b* der wet van den 28sten Augustus 1851 (*Staatsblad* n°. 129) opnieuw in het genot van pensioen te worden gesteld.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres in handen te stellen van Zijne Exc. den Minister van Oorlog, met verzoek om inlichtingen.

XIV. Johannes Kooyman, eervol ontslagen rijksveldwachter te Sirjansland.

Adressant beklaagt zich, dat hij na zestienjarigen dienst als rijksveldwachter, wegens ongesteldheid is ontslagen met een pensioen van f 172, terwijl zijne ongesteldheid het gevolg is van dienstverrichtingen en dus is ontstaan in en door den dienst;

dat hij, vroeger gezond en sterk, thans geen arbeid meer kan verrichten, terwijl het pensioen van ongeveer drie gulden per week onvoldoende is om in de behoeften van zijn gezin te voorzien;

als gewezen ambtenaar schaamt hij zich te bedelen of onderstand te vragen van het armbestuur, waarom hij zich tot de Kamer wendt met verzoek zijn pensioen te willen verhoogen.

Uwe Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

XV. Nederlandsche bond van borstelmakers te Amsterdam. H. Zabel, president. J. H. Bakkers, secretaris.

Adressant verklaart, dat, door den arbeid in de Rijkswerkinrichtingen, hun vak met volkomen ondergang wordt bedreigd en vele bekwame werklieden daardoor werkloos worden gemaakt, wijl verschillende patroons in dergelijke inrichtingen laten arbeiden, omdat dit voordeeliger is. Voor vele huisgezinnen is de toekomst hopeloos, indien daarin geene verandering wordt gebracht.

Zij verzoeken daarom, dat maatregelen zullen worden genomen, waardoor deze concurrentie, welke duizenden werklieden ten gronde richt, worde voorkomen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, dit adres te verzenden aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie, met verzoek om inlichtingen.

XVI. C. H. B. Ross, adjunct-commies bij het Departement van Oorlog.

Adressant behoort tot de 652 ambtenaren, die zich in Juni 1892 per request tot Hare Majesteit de Koningin wendden met verzoek het daarheen te willen leiden, dat aan de ambtenaren tot het ontvangen van leges gerechtigd, door den Staat worde vergoed de niet aan hen uitbetaalde leges, welke door de Nederlandsche Rhijnspoorweg-maatschappij moesten zijn betaald, doch door een verzuim van den Staat niet zijn kunnen worden geïnd;

dat op dat request, onder dagteekening van 22 September 1892, eene afwijzende beschikking is genomen;

dat adressant bij request van November 1892 zich tot H. M. de Koningin heeft gewend met het verzoek de overweging van adressants bezwaren tegen die beslissing te willen aanhangig maken bij den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, op welk request bij beschikking dd. 28 November 1892 afwijzend is geantwoord, evenals op een request van 10 Januari 1893 van dezelfde strekking;

dat adressant vermeent aanspraak te hebben op toepassing van art. 23, in verband met art. 28 der wet van den 21sten December 1861 (*Staatsblad* 129) en daarom het bovenstaande onder de aandacht der Tweede Kamer wenscht te brengen.

Uwe Commissie, van oordeel dat het niet op den weg der Kamer ligt aan het verzoek van adressant te voldoen, heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

XVII. Maartje Sallem, wed. van L. Kikkert, in leven 2de timmerman in het vaste korps dek- en onder-

officieren bij de Koninklijke Nederlandsche marine, te Helder.

Adressante deelt mede, dat haar man den 10den November 1891 op reis naar Oost-Indië aan boord van H. Ms. stoomschip *Koningin Emma der Nederlanden*, door het verrichten van werkzaamheden als timmerman, buiten boord, door en door nat is geworden, sedert dien tijd steeds ziekelijk is geweest, welke ziekte is ontaard in eene longaandoening en hij den 6den October 1892 in het marine-hospitaal te Helder aan longtering is overleden;

adressante vermeent, aangezien haar man naar haar oordeel, aan de onmiddellijke gevolgen van bevolen dienstverrichtingen binnen één jaar is overleden, recht te hebben op het pensioen aan weduwen bij de wet van 28 Augustus 1851 toegekend;

bij resolutie van den 5den November 1892 heeft adressante op haar verzoekschrift aan den Minister van Marine evenwel eene afwijzende beschikking ontvangen, op grond dat de ziekte, waaraan haar echtgenoot is overleden, is ontstaan bij gewone dienstverrichtingen, dus *in* doch niet *door* den dienst;

adressante roept de hulp der Kamer in, ten einde in het bezit van het haar naar hare meening toekomende pensioen te worden gesteld.

Uwe Commissie stelt voor dit adres te zenden aan Zijne Exc. den Minister van Marine, met verzoek om inlichtingen.

XVIII. Pieter Verhagen, ontslagen onderwijzer aan de openbare school te Hardinxveld.

Adressant verzoekt, dat wegens strijd met de wet vernietigd worde het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, dd. 27/28 Maart 1892, waarbij goedkeuring verleend is aan het besluit van den raad der gemeente Hardinxveld, dd. 29 Februari 1892, strekkende tot ontslag van adressant als onderwijzer; voorts dat aan gezegd gemeentebestuur gelast worde hem het bedrag zijner jaarwedde uit te betalen voor den termijn, vallende tusschen zijn ontslag en de beslissing op zijn beroep genomen; eindelijk vermeent hij recht te hebben op pensioen na bijna twintigjarige pensioensbijdrage.

Aangezien noch uit het adres, noch uit de overgelegde stukken blijkt dat in deze den adressant op eenigerlei wijze onrecht is geschied, heeft de Commissie de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

XIX. B. Knoop, eervol ontslagen veldwachter, Rhijnsburg.

Adressant beklaagt zich, dat hij den 1sten October jl. eervol ontslagen is uit zijne betrekking als veldwachter der gemeente Rhijnsburg, zonder opgave van verschuldigde feiten.

Uit de als bijlage overgelegde beschikking van den Commissaris der Koningin in de provincie Zuidholland blijkt, dat het ontslag heeft plaats gehad »wegens tekortkomingen in de vervulling zijner bediening en overige onbehoorlijke handelingen in strijd met zijne instructie, doch dit ontslag op grond van vroegere behoorlijke waarneming zijner betrekking eervol" werd verleend.

Adressant beweert, dat dit ontslag een gevolg is van de vijandige gezindheid van den burgemeester, wijl hij:

1°. in 1889 geweigerd heeft verder veldarbeid voor den burgemeester te verrichten;

2°. proces-verbaal heeft opgemaakt tegen den burgemeester wegens misbruik van het Rijkszegel.

Tot staving dezer bewering legt adressant over een adres aan Zijne Excellentie den Commissaris der Koningin in Zuidholland gericht door eenige der voornaamste ingezetenen van Rhijnsburg, waaronder twee wethouders, één oud-wethouder, drie raadsleden, één predikant, één geneesheer, één gemeente-ontvanger, die de door adressant vermelde feiten bevestigen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres in handen te stellen van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken met verzoek om inlichtingen.

XX. Adres van B. Ruber, Secutus en Peer Corstiaan, te zamen uitmakende de redactie van het tijdschrift *De Sociale Gids*, in hoofdzaak opgericht om in kringen, waar met zekere laatdunkendheid wordt neergezien op de socialistische dagbladpers, de beginselen van het socialisme en de denkbeelden der socialisten bekend te maken:

adressanten verklaren naïef genoeg te zijn geweest te meenen dat de leden der Tweede Kamer zich dat tijdschrift zouden hebben aangeschaft; dat zij in die meening zijn geschokt, doordien, voor zoover hun bekend, de leden nog niet tot de abonnés van *De Sociale Gids* behooren;

waarom zij de Kamer verzoeken het tijdschrift aan te schaffen, waarvan een aflevering ter kennismaking is overgelegd.

Aangezien het naar het oordeel der Commissie niet op den weg der Kamer ligt te willen beslissen welke boeken over de leden zullen worden aangeschaft, terwijl de keuze voor de door de bibliotheek der Kamer bestemde werken aan de Huishoudelijke Commissie behoort, heeft de Commissie de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

XXI. Adres van J. Plet, geneesheer, en 172 andere ingezetenen van Leeuwarden;

adressanten wijzen er op hoe, ten gevolge van den overmatigen langen werktijd en van het gemis aan Zondagsrust, de levensverhoudingen der bakkersgezellen daar zeer veel te wenschen overlaten;

dat in verschillende bakkerijen de werktijd meer dan 100 uren bedraagt, en slechts bij een enkelen bakker niet langer dan 12 uren achtereen wordt gewerkt, terwijl in enkele bakkerijen aldaar van Vrijdag op Zaterdag van 22 tot 28 uren wordt gearbeid;

dat uit de enquête der Staatscommissie duidelijk gebleken is dat soortgelijke toestanden der bakkersgezellen elders eveneens voorkomen, en men hier dus niet met een plaatselijk euvel te strijden heeft;

dat door de gezellen verschillende pogingen zijn aangewend om de patroons te bewegen tot het verleenen van een korteren arbeidstijd, doch dat deze, hoewel sommigen den eisch rechtvaardig vinden, uithoofde van de concurrentie schijnen te worden verhinderd hierin toe te stemmen, en om dezelfde reden geen volledigen Zondagsrust aan hunne bedienden kunnen verleenen;

dat waar het vruchteloos is gebleken beteugeling van het buitensporig gebruik, dat van de volwassen bakkersgezellen wordt gemaakt, te verwachten van de vrije samenwerking van patroons en werklieden, alleen de dwang der wet overblijft om in dezen verbetering aan te brengen;

dat tegen bestrijding van het kwaad door de wet niet behoeft te worden opgezien, dewijl naar het voordeel van goede patroons deze tak van nijverheid zelf geen schade zal ondervinden van matige beperking van den arbeidsduur;

dat naar de meening van adressanten dezelfde redenen van billijkheid en maatschappelijk belang, die hebben geleid tot beperking van den arbeid van vrouwen en kinderen, evenzeer moeten leiden tot het nemen van wettelijke maatregelen die de volwassen mannelijke werklieden in het bakkersvak kunnen beschermen tegen misbruik van hunne werkkrachten;

waarom adressanten met den meesten aandrang verzoeken eene wet in het leven te roepen waarbij de arbeidstijd in het bakkersvak ook voor volwassen mannelijke werklieden worde beperkt tot hoogstens 12 uren, desnoods met eene verhooging van 2 à 3 uren voor den Zaterdag en de Zondagsrust in dat vak worde ingevoerd.

Uwe Commissie, eenstemmig van oordeel dat het gewicht der feiten door adressanten aangevoerd, waarvan de juistheid niet aan twijfel onderhevig kan zijn, het dringend noodig maakt, dat deze zaak met den meesten ernst onder de oogen worde gezien, heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden en daarvan, alsmede van dit verslag, een afschrift toe te zenden aan Zijne Exc. den Minister van Justitie.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

66ste VERGADERING. — 1 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

De beraadslaging over § 1 van art. 2 en de daarop voorgestelde amendementen wordt voortgezet.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Bij art. 3 en de daarop door den heer Vrolik voorgestelde amendementen zullen wij in de gelegenheid zijn van gedachten te wisselen over de redactie-revolutie, die hij in het wetsontwerp poogt te brengen. Ik wensch mij nu te bepalen tot eene enkele vraag aan hem over de tegenwoordige amendementen, eene vraag, die misschien aanleiding kan geven tot wijziging van het amendement en tot bekorting der discussie.

De heer Vrolik verwijt den Minister, dat hij verzuimt terstond in art. 2 duidelijk voorop te stellen het eigenlijke object dezer belasting. Vandaar dat hij voorstelt lit. *a* aan te vullen en te lezen: » uit het zuiver bedrag van winsten en belooningen". Wanneer ik in dit Regeeringsartikel onder litt. *a* de woorden » *uit winsten en belooningen*" combineer met de laatste alinea van § 1: » onder de som der jaarlijksche inkomsten wordt verstaan het zuiver bedrag daarvan, na aftrek der geleden verliezen, een en ander opgevat en berekend naar de bepalingen dezer wet," dan kan ik daarin niet anders vinden dan wat de heer Vrolik ook verlangt: eene definitie van het eigenlijk belastingobject. Nu zou ik den geachten afgevaardigde willen vragen: wil hij letter *a* van het artikel lezen zooals hij het voorstelt, moet hij dan niet tevens voorstellen de laatste alinea van § 1 te laten vervallen? De novelle-vorm, dien de geachte spreker voor het uiteenzetten zijner denkbeelden heeft gekozen, was wel onderhoudend, doch niet in ieder opzicht bevorderlijk aan de duidelijkheid. Het is mogelijk, dat in zijne rede het antwoord op mijne vraag reeds lag opgesloten, doch ontdekt heb ik het niet.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het ligt in den aard der zaak, dat, een der mede-rapporteurs met dit amendement voor den dag komende, dit niet doet, zonder ook reeds in de Commissie deze zaak te hebben besproken.

Wij hebben in het lange en breede, niet zoozeer in het vroolijke, zooals heden, de zaak behandeld, en het is ons vieren niet mogen gelukken den heer Vrolik te overtuigen; evenmin als het hem gelukt is een zijner collega's over te halen tot de meening dat opneming van zijn amendement eene verbetering zou zijn.

Het is voor hem dan ook volstrekt geen teleurstelling en kan hem, die reeds naar hij zeide in eene droevige stemming verkeert, niet nog dieper ellendig maken, wanneer hij verneemt dat de Commissie van Rapporteurs adviseert het amendement niet aan te nemen.

Ik moet vooreerst de opmerking maken, Mijnheer de Voorzitter, dat indien de heer Mees met den raad, welken hij den heer Vrolik gaf, meent het amendement aannemelijker te maken, dit doel, naar het mij voorkomt, niet wordt bereikt.

Immers strekt het laatste lid van deze paragraaf niet enkel om de hier ter plaatse niet strikt noodige elucidatie te geven, dat winsten en belooningen, hier bedoeld, zijn *zuivere* winsten en belooningen, maar om hier onmiddellijk te verwijzen naar de latere bepalingen van de wet. In die laatste woorden ligt het zwaartepunt van de redeneering, welke ik aan den geachten voorsteller van het amendement tegenwerp.

De voorsteller behoudt de verwijzing naar de latere bepalingen in dit wetsontwerp en door die verwijzing hebben wij eigenlijk op het oogenblik het geheele systeem van de latere artikelen in debat; ja, dit gaat zoo ver, Mijnheer de Voorzitter, dat, indien men het eerste amendement door den heer Vrolik voorgesteld, aanneemt, men inderdaad niets verandert dan een *naam*, want de *zaak* wordt toch door de volgende artikelen beheerscht. Maar ook omgekeerd, als men zich door den heer Vrolik laat verleiden om eene schijnbaar onschuldige verandering aan te brengen, dan neemt men tevens in beginsel aan dat die volgende artikelen moeten worden gewijzigd.

De Commissie heeft dat voorstel der Regeering ernstig onderzocht en zich afgevraagd of daarin iets onduidelijks voorkomt dat zou kunnen leiden tot de bezwaren in de toepassing die de heer Vrolik heeft aangevoerd. Het is haar niet gelukt tot de overtuiging te komen dat de voordracht der Regeering grond geeft tot misvattingen, gelijk de geachte afgevaardigde vreest. Wij kunnen ons niet voorstellen dat een belastingschuldige en een ambtenaar, als zij nog een restje hebben van de eigenschap noodig bij de toepassing van alle wetten, namelijk *plain common sense*, zouden kunnen vervallen in de dwalingen die hij vreest dat zich bij aanneming van het Regeeringsvoorstel zullen voordoen.

Stelt men tegenover de redactie der Regeering eene andere, dan is het zeer wel mogelijk dat door die andere dezelfde waarborgen als van het Regeeringsvoorstel worden verkregen, — dat ook op andere wijze het doel bereikt wordt. Maar heeft men bij de aanneming van eene nieuwe redactie de waarborgen, die naar het oordeel van de meerderheid der Commissie gevonden worden in de redactie, die de proef van het onderzoek in de afdeelingen, van nadere gedachtenwisseling en overweging in den boezem der Regeering en van een nieuw ernstig onderzoek der Commissie heeft doorstaan? Wanneer een ander met denzelfden eigenaardig gescherpten geest van den geachten spreker, zijn amendement onderhanden neemt en niet zoekt naar hetgeen de blijkbare bedoeling is, maar bij wijze van misverstand daaruit te lezen is, daarna het voorstel met geestige schets ten toon stelt, zou dan zich niet dezelfde discussie kunnen herhalen? Voor iemand die eene wet leest met de bedoeling daarin te lezen wat door den voorsteller beoogd is, is in het ontwerp geen uitdrukking die hem dwingt tot eene komedie-vertooning als geschetst werd tusschen den bloemkweeker-hotelhouder-stalhouder-sleeper en een controleur, die samen in de rede van den heer Vrolik zulk een vermakelijk gesprek voerden.

Het komt alles daarop neer, dat de geachte spreker zegt: » *Jaarlijksche* inkomsten zijn inkomsten die tot inkomsten *per jaar* berekend zijn teruggebracht. Bij voorbeeld wanneer iemand mij als advocaat f 1,80 voor een advies van 5 minuten ter hand stelt, zoude ik moeten zeggen: Ik heb voor 5 minuten een jaarlijksch inkomen genoten van ruim f 60 000.

Is het begrip van jaarlijksch inkomen ooit zoo opgevat, dat het is een inkomen waarbij elk onderdeel naar den tijd, waarin het is genoten, tot jaar-inkomen is herleid.

Zulk een begrip van *jaarlijksch* inkomen bestaat alleen in de voorstelling van den geachten voorsteller van het amendement. Het is niet het inkomen over een jaar berekend, maar het inkomen dat in den loop van een jaar is genoten. Precies hetzelfde wat de geachte afgevaardigde in zijn amendement omschrijft wordt in het spraakgebruik met *jaarlijksche* inkomsten bedoeld.

Wij vinden voor de interpretatie van het begrip van jaarlijksch inkomen eene verwijzing in het laatste lid van § 1: »Onder de som der jaarlijksche inkomsten wordt verstaan het zuiver bedrag daarvan, na aftrek der geleden verliezen, een en ander opgevat en berekend naar de bepalingen dezer wet."

Waar staat nu een woord in de wet, dat den uitlegger dwingt tot dat zeldzame begrip van jaarlijksche inkomsten, gelijk de heer Vrolik het hier ontwikkelt?

Wij hebben er geen enkel gevonden. In art. 11, § 3, *a*, bestaat misschien de mogelijkheid van misverstand, omdat men daar tot het jaar teruggebrachte inkomsten kàn denken, wanneer men vergeet, dat het tweede gedeelte van § 2 uitsluitend betrekking heeft op hen die bij den aanvang van het belastingjaar niet belastingschuldig waren.

Wanneer iemand in den loop van het dienstjaar belastingschuldig wordt, dan is er eene berekening van het inkomen herleid tot een inkomen per jaar. Maar overigens is er, voor zoover het de Commissie van Rapporteurs bekend is, geene enkele bepaling die tot misverstand kan leiden, die

tot de opvatting van den heer Vrolik ook maar aanleiding kan geven.

Nu het tweede amendement.

De heer Mees heeft reeds doen opmerken, dat sub *a*, »uit winsten en belooningen", in denzelfden geest als door het amendement van den heer Vrolik wordt geïnterpreteerd, door de laatste alinea. Voor zoover die laatste alinea eene interpretatie is van winsten en belooningen, staat daarin reeds hetzelfde als de geachte voorsteller hier wil doen opnemen.

Die opneming is niet alleen eene onverschillige zaak, maar zij behoort hier niet. Volgens den logischen gedachtengang van het ontwerp behoort zij hier niet, want het eerste gedeelte dezer paragraaf strekt uitsluitend om aan te wijzen den algemeenen aard van de inkomsten, welke aan deze belasting zijn onderworpen; den algemeenen aard, niet de wijze van berekening. Deze wet treft de winsten en belooningen, lit. *a*, en de pensioenen en wachtgelden enz., lit. *b*.

De geheele quaestie van de berekening van het belastbaar bedrag valt buiten den gedachtengang van dit artikel. Men heeft alleen aan te wijzen welke de soort is van de inkomsten die men treft; men heeft slechts aan te wijzen, dat men niet wil treffen inkomsten uit renten uit onroerend goed, uit periodieke uitkeeringen uit onroerend enz., die in de vermogensbelasting zijn betrokken. Zoodra men hier een tweede begrip wil inbrengen, dan bevordert men de duidelijkheid van dit artikel niet, maar geeft men integendeel aanleiding tot verwarring.

In het tweede lid is gezegd, dat onder de winsten en belooningen wordt verstaan, de som der jaarlijksche inkomsten berekend volgens deze wet. En hoe men dat moet berekenen vindt men in de volgende artikelen

Wij komen dus tot de conclusie, dat het met zorg onderzochte wetsontwerp inderdaad bij eenig gebruik van het gezonde verstand hetwelk ieder uitlegger van de wet moet hebben, geen aanleiding geeft tot het misverstand door den geachten spreker gevreesd, en dat integendeel, indien men den weg wilde opgaan door hem aangewezen, men eigenlijk niet zou kunnen voortgaan met deze discussien en een geheel nieuw systeem van redactie krijgen zou van de volgende artikelen, voor hetwelk dan noch de Regeering noch de Commissie van Rapporteurs eenige verantwoordelijkheid op zich zou kunnen nemen zonder dat weder een zeer nauwkeurig onderzoek door deze veelhoofdige vergadering, en in den Regeeringskring was voorafgegaan.

In zoover — en dat hebben wij ook in de Commissie reeds gezegd — werpen wij niet alleen tegen dat het uitgangspunt van het amendement is ongegrond, maar dat er ook eene niet-ontvankelijkheid moet worden tegengeworpen in dezen stand van de discussie tegen dergelijke omwerking van de wet. Natuurlijk is het in den vorm een amendement, maar inderdaad is het eene zoodanige verandering van bouw en inrichting van het wetsontwerp, dat het de grenzen van eene vruchtbare uitoefening van het recht van amendement te buiten gaat. Het is eene poging om aan de wet eene geheel nieuwe uitwerking te geven, en niet om in het stelsel van de wet, zooals het door de Regeering en de Commissie van Rapporteurs is voorbereid, wijzigingen te brengen, die naar aanleiding van de bedenkingen zouden zijn geboden. Ik weet dan ook dat de geachte spreker het voorstel meer heeft gedaan voor bevrediging van eigen conscientie dan in de verwachting dat hij hier in staat zou zijn alsnog de geheele behandeling van dit wetsontwerp in eene andere baan te leiden.

De Commissie van Rapporteurs heeft de eer te adviseeren dit amendement niet aan te nemen.

De heer **van Karnebeek**: Ik wensch bij deze paragraaf eene enkele vraag te doen aan den Minister, tot goed begrip van de zaak.

In het oorspronkelijk wetsontwerp kwam geene bepaling voor dat men verliezen geleden in het eene bedrijf kan compenseeren tegen winsten gemaakt uit het andere bedrijf, wanneer men verschillende bedrijven uitoefent. Thans vinden wij in art. 2 dat denkbeeld uitdrukkelijk geformuleerd. Nu staat het dunkt mij vast dat wat betreft den landbouw en de steengroeven eene dergelijke compensatie van verlies toch niet zal kunnen plaats hebben, maar nu wensch ik te vragen, of ik het wetsontwerp goed begrijp als ik veronderstel dat het ook niet zal kunnen plaats hebben wat betreft de verliezen geleden bijv. door deelneming in naamlooze vennootschappen, reederijen enz., welke bedoeld zijn in art. 3, lit. *d*.

Men zal in reederijen en andere maatschappijen, bedoeld bij art. 3, *a*, belangrijke verliezen kunnen lijden, die dan niet zullen kunnen gecompenseerd worden tegen winsten uit anderen hoofde.

Het zal mij aangenaam zijn te vernemen of mijne opvatting de juiste is.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de President! Mijn antwoord kan zeer kort zijn, daar ik hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs gezegd heeft, in antwoord aan den heer Vrolik, in hoofdzaak volkomen beaam.

Ik geloof dat het eene verkeerde interpretatie zou zijn om ieder inkomen, dat gedurende zekeren tijd genoten is, te gaan vermenigvuldigen, zonder te vragen of dat inkomen ook genoten is in andere tijden van het jaar. De inkomsten van een zanger gedurende het winterseizoen leveren geen maatstaf op voor zijne inkomsten in andere seizoenen. Ik mag van de ambtenaren verwachten dat zij dergelijke eenvoudige waarheden niet uit het oog zullen verliezen.

De vraag van den heer van Karnebeek moet zeer stellig bevestigend beantwoord worden.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Mees heeft er mij op gewezen, dat mijn amendement eigenlijk overtollig is, want dat men in de laatste zinsnede van art. 2, § 1, reeds de opheldering kan vinden van de onduidelijkheid, die ik wenschte weg te nemen. De zinsnede luidt:

»Onder de som der jaarlijksche inkomsten wordt verstaan het zuiver bedrag daarvan, na aftrek der geleden verliezen, een en ander opgevat en berekend naar de bepalingen dezer wet."

Volgens de redeneering van den heer Mees wordt dus aldaar hetzelfde bedoeld met de woorden: »het zuiver bedrag daarvan", als met de woorden die ik voorstel: »uit het zuiver bedrag van winsten en belooningen", als *a* het geval zou zijn.

Maar dat is niet hetzelfde. In dezen 4den zin wordt van geheel iets anders gesproken; het is een nieuwe zin, ingelascht na de wisseling van schrifturen met den Minister, en heeft ten doel om een van zijn schoonste beginselen duidelijk te doen uitkomen: dat men verlies van winst mag aftrekken.

Zooals het daar staat beteekent het niets anders dan dat men moet nemen de zuivere som van de inkomsten en daarvan de geleden verliezen mag aftrekken.

Verder zou er voor mij eenige opheldering in gelegen kunnen zijn in hetgeen volgt:

»een en ander opgevat en berekend naar de bepalingen dezer wet."

Helaas, Mijnheer de Voorzitter, dat moet ik ten sterkste ontkennen. Wanneer ik in eenig artikel van die wet eene goede definitie had kunnen vinden wat onder »zuiver bedrag der inkomsten" te verstaan is, had ik niet getracht om door deze discussie op dit punt aan ons allen licht te verschaffen. De zinsnede: »een en ander opgevat en berekend naar de bepalingen dezer wet", is mijns inziens niet veel meer dan een van die gewone stoplapjes, die als vanzelf aan het eind van een zin komen. Het wil zeggen: zoek die definitie niet in eene andere wet, bij voorbeeld in eene wet gemaakt voor Meden en Perzen. Ik zou mij misschien nog al getroost hebben, wanneer wij voor deze wet wat hadden

66ste VERGADERING. — 1 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

kunnen verwezen worden naar die wetgeving der Meden en Perzen.

Want men wil, dat die in het algemeen nog al scherp gedefinieerd was.

De heer van Houten zegt dat het hem eenigszins verwonderd heeft dat na de redeneeringen die in lengte en breedte in de Commissie van Rapporteurs hebben plaats gehad, ik nog in het publiek op de zaak terugkom.

Ik heb getracht bij den weinigen tijd die maar beschikbaar gesteld werd, in de Commissie zoo min mogelijk het discours in lengte en breedte te voeren, en juist in dat feit ligt de grond waarom ik nu verlang licht te ontvangen in publieke discussie, omdat het niet mogelijk was ze te verkrijgen bij de onderlinge discussiën in de Commissie van Rapporteurs.

De heer van Houten zeide: »van eene redeneering als deze: een advocaat ontvangt voor een advies van 5 minuten f 1,80, dat naar tijd berekend over een jaar geeft een inkomen van f 60 000, van dergelijke redeneering is geen sprake." Dat is ook het antwoord van den Minister. Maar, Mijnheer de Voorzitter! Ik onderstel ook niet dat de fiscus zoo iets zal zeggen, doch ik wil alleen aantoonen, dat men met het gebruik van het woord »jaarlijksch" kan komen tot eene zeer gevaarlijke interpretatie van art. 9. Men zal niet zeggen die advocaat verdient f 60 000, en moet dus daarnaar *betalen*, maar om de jaarschaal van art. 9 te kunnen toepassen begint men met alle verdiensten tot verdiensten over 12 maanden te herleiden ten einde ze onder het tarief te kunnen brengen om dan den aanslag te bepalen en daarna toe te passen eene reductie in verhouding van den tijd dat er belastingplichtigheid bestond tot het heele jaar.

Een zomerhôtelhouder die in 4 maanden voor heel het jaar zijn inkomen maakt, die verder zijn huis sluit, zoodat er geene quaestie van is dat hij de overige 8 maanden zijn bedrijf uitoefent, — dan is mijne vraag, dat wil ik weten: hoe zal die behandeld worden ten opzichte der quaestie wat zijn *jaarlijksch* inkomen is?

De Minister heeft mijne opvatting tegengesproken, goed, maar als mijne opvatting van »jaarlijksch" niet de ware is, wat is dan wel de ware en waarom dan dat woord gebezigd?

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Het is toch een ongeluk dat de heer Vrolik geen Latijn verstaat. Daardoor werd ik genoopt de Latijnsche uitdrukking »*in longum et latum*", die mij voor den geest stond, te vertalen en te zeggen: in de lengte en in de breedte.

Die woorden schijnen in het Hollandsch heel wat anders te klinken dan in 't Latijn.

Indien de geachte spreker daarin zag eene uiting, alsof in de Commissie van Rapporteurs de beraadslagingen over dit onderwerp gerekt zijn geworden, dan vergist hij zich. Dat is niet het geval. Met het meeste genoegen is de zaak besproken geworden, doch wij hadden niet het genoegen om dien geachten spreker te overtuigen.

Thans richt hij tot de Regeering nog eene preciese vraag om daarnaar zijne verdere houding te bepalen. Daartegen moet ik mij verzetten, dat zoodanige waarde aan de verklaringen der Regeering gehecht worde. Wij hebben met de wet te doen. Wat de geachte spreker wil, staat zoo duidelijk mogelijk in art. 4.

Volgens het 1ste lid worden vaste traktementen berekend naar het gedrag waarop zij bepaald zijn bij den aanvang van het dienstjaar.

Dan heeft men de beroepen met afwisselende inkomsten, waaronder vallen de verschillende functiën uitgeoefend door den bekenden sleeper-hotelhouder-bloemkweeker-landbouwer enz. Nu is bij dergelijke beroepen een van beide het geval, of het zijn beroepen, die aan den persoon die ze uitoefent permanent zekere qualiteit geven, dan vallen zij onder art. 4, § 3.

Dan wordt nagegaan hoeveel hij in elk dier beroepen over de drie afgeloopen jaren heeft verdiend en daarnaar wordt zijn aanslag bepaald. Maar neemt men het geval dat iemand *occasionally*, toevallig, tijdelijk een beroep uitoefent, dan is dit eene tijdelijke werkzaamheid, vallende onder § 2.

Hij geeft bij voorbeeld op 1 Mei 1893 niet aan dat hij is hotelhouder, maar hij wordt door den loop van de omstandigheden gedurende een paar maanden belast met het houden van een hotel, waardoor hij een zeker inkomen verwerft. Nu wordt niet § 3 maar § 2 toegepast; het inkomen, dat hij door die tijdelijke waarneming heeft verkregen wordt gevoegd bij zijn inkomen over het volgende jaar.

Wij hebben ons alle mogelijke gevallen voor oogen gesteld, maar wij hebben altijd het antwoord in de wet gevonden. De Commissie kan dus met gerustheid aanraden om aan te nemen wat is voorgesteld.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over PARAGRAAF 2 van art. 2, luidende:

»Voor hen die niet in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, omdat hun vermogen geacht wordt minder te zijn dan f 13 000, wordt de in § 1 bedoelde som verhoogd met f 40 van elke f 1000, waaruit hun vermogen, opgevat en berekend naar de bepalingen der wet van 27 September 1892 (*Staatsblad* n°. 223), bestaat.

»Daarentegen wordt die som voor hen verlaagd met het volgende, voor zooverre het niet reeds bij de toepassing van het vorig lid in aanmerking werd genomen:

a. het jaarlijksch bedrag der verschuldigde lijfrenten, pensioenen, gevestigde of altijd durende renten;

b. het jaarlijksch bedrag der uitgaven van den belastingplichtige voor verschuldigde verstrekkingen van levensonderhoud, huisvesting of andere zaken; de uitgaven bedoeld bij art. 3, § 3, daaronder niet begrepen.

Is het bedrag van dit een en ander afwisselend, dan wordt daarvoor het gemiddelde per jaar over de drie laatste belastingjaren gerekend, of indien de schuld nog geen drie jaren bestaat, het gemiddelde per jaar over den tijd van haar bestaan.",

waarop door den heer Dobbelmann een amendement is voorgesteld, strekkende om die paragraaf te doen vervallen.

De heer **Dobbelmann**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Dit amendement staat in verband met een ander dat ik voornemens ben op art. 9 in te dienen. Ik heb gemeend, dat het bepaalde bij art. 2, dat inkomsten, die verkregen worden uit vermogens beneden f 13 000, naar mijne bescheiden meening niet dienden belast te worden. Wij hebben toch indertijd door den Minister hooren verklaren, dat de bepaling van art. 10 van de vermogensbelasting, waarin staat: »Indien de waarde van het vermogen overeenkomstig de vorige artikelen bepaald, minder bedraagt dan f 13 000, is geen belasting verschuldigd.", eene vrijstelling was die aan zeer velen, die niet veel draagkracht hadden, ten goede zou komen. Nu vind ik in § 2 van art. 2 niets waardoor aan de financieel zwakken, als ik hen zoo noemen mag, eenige tegemoetkoming gegeven wordt. Had men nog in deze paragraaf bepaald, dat van elke f 1000 f 20 zou gerekend worden in plaats van f 40, dan zou er nog eenige tegemoetkoming zijn.

Nu is dit niet het geval, en wanneer men in aanmerking neemt dat het zich bij vermogens van beneden de f 13 000 evengoed kan voordoen dat zij improductief zijn als bij grootere, dan ziet men dat de bezitter van zulk een klein vermogen in het geval kan komen dat hij door eene bijverdienste van f 170 in de belasting wordt aangeslagen, terwijl hij van dat vermogen bijna niets maakt. Dit vind ik eene hardheid; daarom heb ik dit amendement voorgesteld om daaraan een einde te maken.

Verder staat het amendement in verband met een ander dat ik zal voorstellen op art. 9, maar, aangezien dit artikel nog niet aan de orde is, onthoud ik mij thans van

verdere bespreking en meen ik goed te doen met mij voorloopig tot het medegedeelde te bepalen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Seret, Kolkman, Schaepman, Bevers en Tijdens, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Met den meest mogelijken nadruk moet ik mij tegen de aanneming van dit amendement verklaren, omdat het de geheele economie van het wetsontwerp verstoort en geheel en al het verband zal verbreken tusschen de belasting, die bij dit ontwerp wordt geregeld en de vermogensbelasting. Ik heb in de Memorie van Antwoord nopens deze laatste, naar ik meen, zoo klaar en duidelijk mogelijk aangetoond, hoe het geschieden kan dat eene gesplitste inkomstenbelasting zal werken als eene enkelvoudige. Al de mathematische vragen, die zich daarbij voordeden, zijn nauwlettend overwogen. Ik heb ten volle erkend, in het debat dat hier eenige dagen geleden is gevoerd, dat eenige kleine anomaliën zich kunnen voordoen. Zij ontspruiten daaruit, dat men in sommige gevallen opklimt met f 100, in andere met f 50; al die kleine anomaliën zouden terstond verdwijnen door eene opklimming met f 40 en door de reeds door mij genoemde correctie aan te brengen in verband met de vermogens van f 13000. In het wezen van het geheele plan behoort deze bijtelling plaats te vinden, anders komt men tot groote onbillijkheden. Immers zou anders het feit of iemand f 13 000 of f 12 500 bezit van grooten invloed zijn op het bedrag van zijne belasting, en dat mag toch niet. Mij is gezegd — ook reeds in het Voorloopig Verslag — dat op deze wijze eene vermogensbelasting werd toegevoegd aan de bedrijfsbelasting, maar ik kan dit met beslistheid blijven ontkennen; er is geen spoor van zoodanige toevoeging. Wat is de bedoeling van de geheele bijtelling? Na die bijtelling heeft eene aftrekking plaats, en wat kan nu het maximum der bijtelling zijn? Nooit meer kan worden bijgeteld dan f 480, want zoodra men te doen heeft met vermogens van f 13 000 en hooger komt geene bijtelling meer te pas. Maar de aftrek is altijd f 600, zoodat *steeds* meer wordt afgetrokken dan bijgeteld.

Wat is nu de bedoeling van die geheele berekening? Om de bedrijfsinkomsten voor een grooter of kleiner deel te treffen, naar gelang er vermogen bijkomt of niet. De man, die f 12 500 vermogen heeft, behalve 7- of 800 gulden jaarlijksche verdiensten, is eene krachtiger persoonlijkheid dan hij die alleen 7- of 800 gulden verdient. En toch wil de geachte afgevaardigde beiden gelijk stellen. Maar heeft de eerstgenoemde niet f 12 500, maar f 13 000, zoodat hij in de vermogensbelasting valt, dan wordt op eens verschil gemaakt.

Met den meesten nadruk, Mijnheer de Voorzitter, verzet ik mij tegen de aanneming van het amendement, waarvan ik tot mijn leedwezen en tot mijne verwondering eerst op ditzelfde oogenblik kennis heb gekregen.

De heer **Seret:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft in de eerste plaats als bezwaar tegen het amendement van den heer Dobbelmann aangevoerd, dat daardoor het verband zou worden verbroken tusschen de vermogens- en bedrijfsbelasting.

Voor mij ligt daarin volstrekt geen bezwaar. Ik vind er integendeel aanleiding in, om dit amendement te ondersteunen, evenals ik dat hoop te doen ten aanzien van het amendement dat die geachte afgevaardigde aankondigde op art. 9 en dat voor een deel dezelfde strekking heeft.

De Minister zeide voorts met eenige emphase, dat er in deze bedrijfsbelasting geen spoor van de vermogensbelasting was te ontdekken. Ik kan dat niet toegeven. In de artikelen 2 en 9 vindt men wel degelijk sporen van de vermogensbelasting.

Volgens art. 9 lit. B moeten immers zij die meer bezitten dan f 200 000 voor de winst uit hun bedrijf f 3,20 betalen van elke geheele som van f 100 der zuivere inkomsten, waarmede deze het bedrag van f 200 te boven gaan, terwijl de bezitters van een vermogen van minder dan f 200 000, slechts f 2 van voormelde som hebben te betalen, tenzij het bedrag hunner zuivere inkomsten, gevoegd bij vier ten honderd van hun belastbaar vermogen, meer dan f 8200 bedraagt.

Het is mij inderdaad onverklaarbaar, hoe de Minister kan beweren dat elk spoor van de vermogensbelasting uit deze bedrijfsbelasting is geëcarteerd.

Stel dat twee personen zich associeeren. De een bezit een vermogen van meer dan f 200 000, bij voorbeeld f 210 000, de andere minder dan f 200 000, bij voorbeeld f 110 000.

Nu moet de eerste, dien men bij de vermogensbelasting toch al aardig heeft getroffen, van zijne bedrijfwinst min f 200, 1,2 percent *meer* betalen dan de ander, wanneer althans het bedrag van diens zuivere inkomsten, gevoegd bij vier ten honderd van zijn belastbaar vermogen, de som van f 8200 niet overschrijdt.

Is dit nu geen stukje *vermogens*belasting? Is dat nu eene billijke regeling? Ik vind, dat daarin eene groote onbillijkheid, eene groote onrechtvaardigheid ligt, want op die wijze treft men hen, die een vermogen boven de f 200 000 bezitten en een bedrijf hebben, als 't ware dubbel. Uit dien hoofde lacht mij dan ook het denkbeeld van den heer Dobbelmann zeer toe en komen mij de motieven, die hij voor de door hem voorgestelde en voor te stellen wijziging aanvoerde, alleszins juist voor.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft eerst staande het debat kennis gekregen van dit amendement. De tijd is echter lang genoeg geweest om de Commissie als haar eenparig gevoelen te doen uitspreken, dat men zich niet moet bewegen op den weg waarop de heer Dobbelmann ons brengen wil.

Juist bij de behandeling van de vermogensbelasting is er dikwerf geklaagd, dat zoo moeilijk verband kon worden gelegd tusschen vermogens- en bedrijfsbelasting.

En nu dit is gelukt, schijnt men weer over dat verband te klagen.

De heer Seret zegt, dat de Minister zelf heeft gezegd dat er geen verband bestond. Die geachte afgevaardigde schijnt in een *state of mind* te verkeeren dat hij niet goed luisteren kan.

De Minister heeft niet gezegd, dat er geen spoor van verband te ontdekken viel met de vermogensbelasting, want dat zou volkomen nonsens zijn geweest, maar de Minister heeft gezegd, dat er hier geen spoor van vermogensbelasting viel te ontdekken.

En indien de geachte afgevaardigde mij tegenwerpt, dat de paragraaf die wij nu behandelen, toch een stukje vermogensbelasting inhoudt, dan is dit slechts schijn. Wat hier bepaald is, dient alleen voor eene billijke regeling van vrijstelling en progressie. Men had het vermogen ook op andere wijze in die zaak kunnen betrekken, maar zooals het geschiedt, is het ook goed. De Minister heeft dit duidelijk uiteengezet, maar het is misschien goed het nog eens te herhalen.

Deze belastingwet stelt vrij f 600, verminderd met f 40 van elke f 1000 vermogen die de belastingplichtige bezit. Om dit te bereiken, wordt f 40 per f 1000 bij het inkomen uit bedrijven etc. gevoegd; dit is de vorm, waarin de zaak is geregeld.

Nu moge men dien vorm omslachtig vinden, volgens welken bij de inkomsten uit bedrijf moeten geteld worden f 40 van iedere f 1000 vermogen die men bezit, en daarna in ieder geval f 600 afgetrokken, maar het is precies hetzelfde, alsof men de vrijstelling voor ieder met het bedrag van zijn inkomen uit vermogen verminderd had.

Ik geloof dus dat niet alleen de vorm volkomen duidelijk is, maar ook de zaak zelve door ieder als volmaakt billijk zal worden beschouwd, zoodat er dan ook geen reden bestaat om de voorgestelde bepalingen te veranderen.

Het is aan de Commissie niet gegeven om te kunnen adviseeren omtrent een amendement, dat nog niet bestaat. Het schijnt dat de aanneming van het amendement op art. 2 een ver strekkend gevolg zou hebben voor art. 9, en dat daar nog verder zou gebroken worden met het verband, dat met zooveel moeite is gelegd. Indien die bedoeling bij den voorstellers werkelijk bestaat, kan ik hen wel de verzekering geven dat hun amendement op art. 9 niet veel gunstiger door de Commissie zal worden ontvangen.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft zooeven te kennen gegeven, dat mijn amendement hem volkomen onbekend was. Dat is volkomen juist; ik had namelijk eerst bij art. 9 een amendement willen indienen, en daarin te gelijker tijd er op willen wijzen, dat mijns inziens vooraf eene verandering in art. 2, par. 2, noodig zou zijn.

Intusschen kwam mij dit bij nader inzien minder gegewenscht voor; dit is de reden van de te late indiening. Nu heeft echter de discussie, die reeds over mijn amendement op art. 2 is gevoerd, mij op het denkbeeld gebracht, of het niet beter zou zijn de behandeling van art. 2, par. 2, aan te houden tot wij aan art. 9 zullen genaderd zijn, omdat beide amendementen in onmiddellijk verband met elkaar staan. Mijn amendement op art. 9 heeft namelijk de strekking om de bedrijfsbelasting geheel los te maken van de progressie door de vermogensbelasting. Mocht nu dat amendement worden aangenomen, dan zou natuurlijk de bepaling van art. 2, par. 2, eene groote onbillijkheid zijn.

Ik moet nog even in herinnering brengen, dat de aanleiding voor de geheele belastinghervorming geen andere is dan om de schouders van hen, die slechts weinig draagkracht hebben, te ontlasten. Nu kan ik van dat streven echter in par. 2 van art. 2 niets terugvinden. Immers, het hangt toch slechts van toevallige omstandigheden af, dat de vermogens- en de bedrijfsbelasting niet gelijktijdig ingevoerd zijn. Dan toch zouden wij in de vermogensbelasting gehad hebben vrijstelling van vermogens beneden de f 13 000 en in het onmiddellijk daarop volgend aanhangsel daarentegen weer eene belasting van het zooeven vrijgestelde vermogen.

Het is daarom, dat ik wel in overweging zou willen geven, de verdere behandeling van par. 2 van art. 2 aan te houden tot na de behandeling van art. 9 en het daarop door mij voor te stellen amendement.

De **Voorzitter**: Door den heer Dobbelmann wordt voorgesteld de behandeling van art. 2, § 2, aan te houden tot na de behandeling van art. 9 en de daarop voorgestelde amendementen.

Als Voorzitter meen ik verplicht te zijn aan de Vergadering de aanneming van dat voorstel te ontraden. Art. 2 handelt over de omschrijving der belastingplichtige personen, binnen het Rijk wonende; art. 9 over het bedrag der belasting.

Ik kan, ook al stel ik mij op het standpunt van den heer Dobbelmann, niet inzien, waarom niet bij art. 2 de beginsel-quaestie zou kunnen uitgemaakt worden, behoudens regeling van de gevolgen bij art. 9. Ik kan dus niet adviseeren tot aanneming van het voorstel van den heer Dobbelmanr.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, schijnt te meenen, dat ik meestal in een zeer verkeerden *state of mind* verkeer.

Bij de beraadslaging over het noodwetje betreffende de nationale militie, heeft hij mij het verwijt naar het hoofd geslingerd, dat mijne natuur zoo belliqueuse was en voegde hij daaraan toe, dat slecht humeur en haast twee dingen waren, waaraan een wetgever zich niet mag toegeven. En nu verwijt hij mij weder, dat ik in een *state of mind* verkeer, die mij belet het door een Minister gesprokene te begrijpen . . . . . .

De **Voorzitter**: Mag ik den heer Seret doen opmerken, dat aan de orde is het voorstel van den heer Dobbelmann om art. 9 te behandelen vóór de beslissing over deze paragraaf?

De heer **Seret**: De heer van Houten heeft van de bespreking van hetgeen de heer Dobbelmann voorstelt, gebruik gemaakt om mij een verwijt te doen . . . . . .

De **Voorzitter**: Ik herinner den heer Seret, dat de geachte afgevaardigde uit Groningen gesproken heeft over het amendement van den heer Dobbelmann en niet over diens voorstel, dat nu alléén aan de orde is.

De heer **Seret**: Dan vraag ik u verschooning en zie ik voor het oogenblik van het woord af.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *voorstel* van den heer Dobbelmann wordt in stemming gebracht en met 55 tegen 27 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Zijp, Kielstra, Smit, Hintzen, Plate, Rink, van Karnebeek, Hennequin, Roessingh, Guyot, Zijlma, Kerdijk, van Houten, Veegens, Goeman Borgesius, Keuchenius, van Löben Sels, Poelman, van Delden, Röell, Ferf, de Kanter, Reekers, Hartogh, Heemskerk, Lieftinck, Schepel, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Pijnacker Hordijk, Beelaerts van Blokland, Gerritsen, Houwing, van der Kaay, Mees, Goekoop, Pyttersen, Heldt, Smeenge, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, van Velzen, van Alphen, Land, Vrolik, Rutgers van Rozenburg, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), van Gijn, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Schaepman, van Beuningen, A. van Dedem, de Meijier en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Haffmans, van Berckel, van Vlijmen, Brantsen van de Zijp, de Geer van Jutfaas, Smits van Oijen, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Lucasse, van der Kun, Harte, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Vermeulen, de Ram, Lambrechts, Michiels van Verduynen, Kolkman, Seret, de Ras, Tijdens, Dobbelmann, Walter, van der Schrieck, van Bylandt, d'Ansembourg en Mutsaers.

De behandeling van § 2 en het *amendement* van den heer Dobbelmann wordt voortgezet.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat het amendement van den heer Dobbelmann te ruim gesteld is. De heer Dobbelmann stelt voor de geheele paragraaf 2 van artikel 2 te doen vervallen, maar ik betwijfel, of dat zelfs met zijne bedoeling overeenkomt. Dan toch vervalt niet alleen het eerste lid, waarin eene verzwaring van aanslag is gelegen voor diegenen, die een vermogen hebben beneden f 13 000, maar tevens ook alle vrijstellingen in het tweede lid.

Die vrijstellingen zal men dan te vergeefs zoeken in deze wet. Men vindt ze voor hen, die in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, in art. 8 dier wet. Maar de vrijstelling, of liever aftrek, voor verschuldigde verstrekkingen van levensonderhoud, huisvesting en andere zaken en voor verschuldigde lijfrenten, pensioenen enz. behoort ook in deze wet. Vervalt nu paragraaf 2, dan zal die aftrek in een ander artikel moeten worden hersteld. Ik geloof dus dat het amendement van den heer Dobbelmann moeilijk kan worden aangenomen en dat, indien de heer Dobbelmann aan zijn denkbeeld vasthoudt, toch in het door mij genoemde punt moet worden voorzien.

De heer **Kolkman**: Ik kan mij onmogelijk met de woorden van den geachten vorigen spreker vereenigen. In

paragraaf 2 van art. 2 wordt gesproken van hen die niet in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, omdat zij minder bezitten dan f 13 000; voor hen wordt f 40 per f 1000 bijgetrokken. Dan komt onmiddelijk daarachter: » Daarentegen wordt die som VOOR HEN verlaagd met het volgende, voor zoover het niet reeds bij de toepassing van het vorig lid in aanmerking werd genomen."

» *Voor hen*". Dit is dus voor die menschen, die niet in de vermogensbelasting zijn aangeslagen omdat zij minder dan f 13 000 bezitten, en waar nu de heer Dobbelmann voorstelt juist die categorie uit het artikel weg te nemen, ligt het in den aard der zaak dat hij te gelijker tijd daarbij voegt, dat de hier genoemde aftrek voor die menschen ook niet gelden zal.

Wanneer de Minister den aftrek van winsten of belooningen toelaat, dan had hij verstandiger gedaan dien te verplaatsen naar § 1; dan ware het logisch en de heer Heemskerk had gelijk. Doch de in quaestie zijnde aftrek slaat niet op hen die voor winsten of belooningen zijn aangeslagen, maar alleen op de f 40 per duizend van hen die minder dan f 13 000 hebben.

De heer **Heemskerk**: Ik meen dat de geachte vorige spreker mij niet juist heeft gevolgd bij hetgeen ik aanvoerde.

De aftrek voor verschuldigde lijfrenten en voor verschuldigde verstrekkingen voor levensonderhoud kan niet voorkomen in par. 1 van art. 2, omdat die aftrek voor hen die in de vermogensbelasting zijn aangeslagen reeds staat in art. 8 der desbetreffende wet. Kwam de aftrek daar niet voor, dan moest die bij deze wet eigenlijk worden gebracht in art. 3, waar bepaald wordt wat mag worden afgetrokken van de inkomsten.

De Minister heeft voorgesteld den aftrek te brengen in par. 2, art. 2, omdat in die paragraaf sprake is van hen die wel in de bedrijfs- doch niet in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, daar zij geen vermogen van f 13 000 of in het geheel geen vermogen hebben. Van het oogenblik af dat de eerste alinea van paragraaf 2 zou vervallen, moet de aftrek voor deze verschuldigde verstrekkingen toch ergens in de wet worden opgenomen voor hen die in de bedrijfsbelasting zijn aangeslagen doch niet in de vermogensbelasting, anders toch zouden dezen van nog ongunstiger conditie zijn dan hunne meer vermogende landgenooten, wat voorzeker de heer Dobbelmann niet bedoelen kan.

De heer **Kolkman**: De herinnering aan art. 8 der wet omtrent de vermogensbelasting is het beste bewijs dat het voorschrift omtrent den aftrek hier niet behoeft te worden herhaald, daar het reeds duidelijk in genoemde belasting is opgenomen. Immers zij die in de vermogensbelasting zijn aangeslagen zullen zich met betrekking tot den aftrek beroepen op genoemd art. 8 en hebben geen artikel van deze wet noodig. De uitdrukking » voor hen" voorkomende in de tweede alinea van § 2 slaat alleen, ik herhaal het nogmaals, op hen, die *niet* in de vermogensbelasting zijn aangeslagen en waar nu wordt voorgesteld, deze categorie te doen vervallen, daar moet mijns inziens ook alles verdwijnen wat er mee in verband staat.

De heer **Seret**: Ik zal op de beschouwingen van den heer van Houten over mijn *state of mind* maar niet verder ingaan, want het is mij eigenlijk onverschillig hoe de heer van Houten over mijn *state of mind* denkt.

Ik wensch slechts eene enkele opmerking te maken naar aanleiding van hetgeen de Minister heeft gezegd. De Minister bleef er bij, dat bij deze bedrijfsbelasting geen nieuwe vermogensbelasting werd in het leven geroepen.

Ik had niet anders verwacht, Mijnheer de Voorzitter. Maar ik wensch er den Minister dan toch op te wijzen, dat de lijfrenten, die aanvankelijk in de vermogensbelasting waren opgenomen, maar er later uit werden verwijderd, hier zijn belast.

Eene lijfrente, die door vermogen is aangekocht en dus niet bij vererving of door schenking werd verkregen, is *vermogen*, en ook daarom blijf ik persisteeren bij mijne meening, dat men hier wel degelijk met een stuk *vermogens*belasting te doen heeft en dat zulks niet, gelijk de heer van Houten beweerde, slechts *schijn* is.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals het wetsontwerp is geredigeerd, zijn de twee deelen van paragraaf 2 onafscheidelijk. In zooverre heeft de heer Kolkman gelijk dat niet het eerste gedeelte alléén zoude kunnen vervallen, zonder dat verder wijziging in de wet noodig was.

Ik neem echter de vrijheid, den heer Dobbelmann nog eene vraag te doen. Hij heeft bij de laatste rede gezegd dat, wanneer deze bepaling in de vermogensbelasting bestond, men dan zoude hebben gezien, dat waar de eene hand eene vrijstelling beneden 13 000 gulden verleent, die vrijstelling met de andere hand wordt teruggenomen. Meent nu de geachte spreker, dat de persoon, in deze paragraaf bedoeld, altijd in de belasting wordt aangeslagen, ook als hij door andere inkomsten niet boven het minimum komt?

Dan alleen kan ik het verklaren wanneer hij meent, dat eene vrijstelling wordt opgeheven, die de vermogensbelasting schenkt.

Doch zoo is de zaak niet. De vrijstelling bij de vermogensbelasting, verleend voor f 12 000, gelijkstaande met een inkomen van f 480, wordt hier nog uitgebreid. Wanneer men behalve f 12 000 nog eenig inkomen uit bedrijf bezit, doch een en ander te zamen de som van f 650 niet bereikt, blijft de vrijstelling bestaan.

Ik moet aannemen dat de geachte spreker dit niet juist begrepen heeft en het amendement dus op een misverstand berust.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gezegd, dat het van een toeval heeft afgehangen, dat de bedrijfsbelasting niet te gelijk met de vermogensbelasting is ingevoerd. Ware dit wèl geschied, dan zouden wij hebben gekregen, waarop ik heb gewezen, dat de eene wet bij art. 10 zegt, dat vermogens beneden de f 13 000 niet belast zijn, terwijl in de andere, die daarvan een complement is, wordt bepaald, dat die vermogens niet vrij zullen zijn. Een vermogen van f 12 000 met een geschat inkomen van f 480 is vrij, doch verdient men er f 170 bij, dan vervalt men onmiddellijk in deze bedrijfsbelasting. Waren beide wetten te gelijk ingevoerd, dan zouden wij dus het geval gehad hebben dat de vrijstelling welke de eene wet gaf, onmiddellijk door de andere werd opgeheven.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! De bewering dat de vrijstelling gegeven bij de vermogensbelasting, bij deze bedrijfsbelasting wordt opgeheven, is zegevierend wederlegd door den heer van Houten.

Inderdaad, deze meening is niet vol te houden. Voor hem die f 12 500 bezit zal de bijvoeging nooit meer bedragen dan f 480. En zoolang het waar is, dat f 480 een kleiner bedrag is dan f 600 — de af te trekken som — zal het onjuist zijn, dat dit ontwerp een stuk vermogensbelasting bevat.

Verder beweert men, dat ik de vermogensbelasting hier wil inlasschen, omdat de aanwezigheid van vermogen invloed heeft op het tarief. Natuurlijk moet hier invloed zijn. Wij hebben gewild twee belastingen, die met elkaar verband houden. Maar dat verband houden sluit in, dat de aanwezigheid van vermogen invloed uitoefent op het bedrag, dat aan bedrijfsbelasting geheven wordt.

Wanneer art. 9 aan de orde komt, kan men daarin veranderingen brengen. Ik zal mij tegen principieele veranderingen verzetten; doch wij kunnen daarover discuteeren. Maar dit is zeker, dat door de bepaling van art. 2 § 2 geene vermogensbelasting in deze belasting wordt opgenomen.

66ste VERGADERING. — 1 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Wat de redeneering van den heer Seret betreft, aangaande de opneming van lijfrente, dat argument moet ik eerlijk zeggen, niet te begrijpen.

Ik wensch enkele cijfers mede te deelen om de Kamer te doen zien tot welke consequentiën men komt door de aanneming van dit amendement.

Indien iemand heeft een beroepsinkomen van f 700 en een vermogen van f 12 500 dan zal hij, indien het amendement wordt aangenomen f 700-600 à 2 pct., dus twee gulden te betalen hebben. Heeft zoo iemand een vermogen van f 13 000, dan betaalt hij in de vermogensbelasting twee gulden, en f 10 in de bedrijfsbelasting, dat is te zamen f 12. Dus zou men dezen toestand krijgen dat iemand, die slechts f 500 meer vermogen heeft, bij gelijke bedrijfsinkomsten zesmaal zooveel betalen zou als iemand die f 500 minder bezit. Tot dergelijke ongewenschte resultaten — ik zal de zachtste uitdrukking bezigen — vervalt men wanneer men dit amendement aanneemt.

Nu zal de geachte spreker zeggen: dat komt omdat gij f 600 aftrekt bij dengeen die niet in de vermogensbelasting is betrokken, en f 200 bij den ander. Misschien ligt het in de bedoeling om bij art. 9 evenzeer een aftrek van f 600 toe te staan voor hen, die in de vermogensbelasting zijn aangeslagen. Maar dan krijg ik deze consequentie: Bij de vermogensbelasting wordt f 10 000 afgetrokken, en dit staat gelijk met een aftrek van f 400 van het inkomen. Wanneer men nu den aangeslagene in de vermogensbelasting nog bovendien een aftrek bij de bedrijfsbelasting zou willen toestaan van f 600, zoude deze persoon in de twee belastingen te zamen een aftrek genieten van f 1000; terwijl de anderen, die geen f 13 000 bezitten, slechts een aftrek zouden hebben van f 600. Wilde men een verschil maken, het verschil zou juist andersom moeten zijn.

Verder moet ik volkomen beamen hetgeen gezegd is door den heer Heemskerk, dat het vervallen van het jaarlijksch bedrag van lijfrenten en diergelijke eene schromelijke onbillijkheid zou zijn tegenover hen, die enkel inkomen uit bedrijf genieten. Ik geloof dat die geachte spreker dit op afdoende wijze heeft aangetoond.

Ik eindig door met den meest mogelijken nadruk de Kamer uit te noodigen dit amendement te verwerpen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 3 van art. 2, luidende:

»Indien bij het begin van het vorig belastingjaar de waarde van het vermogen tegenover het bedrag der schulden een tekort aanwees, of wel de belastingplichtige op dat tijdstip geen vermogen doch wel schulden had, wordt de in § 1 bedoelde som bovendien verlaagd met het bedrag waarmede het totaal zijner schulden op het eind van dat jaar verminderd is; voor zooverre de belastingplichtige die vermindering op geen andere wijze heeft kunnen bewerkstelligen dan uit bespaarde inkomsten.",

waarop een amendement is voorgesteld door den Vrolik, strekkende om in den 5den regel te laten wegvallen het woord »bovendien".

De heer **Vrolik**, ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Bij de toelichting van dit amendement kan ik kort zijn; de zaak heeft geen groote beteekenis. In het eerste ontwerp werden in de par. 3 en 4 aftrek van renten over schulden en voor aflossing van schulden, toegestaan aan *alle* belastingschuldigen zonder onderscheid. Door de inlassching in par. 3 van het woordje »bovendien" moet het nu natuurlijk alleen slaan op diegenen, die reeds krachtens de vorige alinea een recht op aftrek hebben, dus op die personen, die wel eenig vermogen hebben, doch beneden de f 13 000. Ik meen, dat bij vergissing dit woordje »bovendien" in deze paragraaf is ingeslopen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren van Alphen, Levy, de Meijier, Hintzen en Veegens, en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Karnebeek**: Bij deze paragraaf wensch ik eene kleine opmerking te maken en een antwoord van den Minister uit te lokken. Indien ik mij niet bedrieg geeft deze redactie aanleiding dat bij de uitvoering van het humanitaire denkbeeld, dat aan deze bepaling ten grondslag ligt, en over de waarde waarvan ik mij nu niet zal uitlaten — ik bestrijd het ook niet — een dubbele aftrek zal kunnen plaats hebben.

Het komt mij voor dat voor de hierbedoelde schulden, het vermogen te boven gaande, krachtens eene andere bepaling der wet reeds 4 pct. rente mag worden afgetrokken.

Gesteld dat iemand zijn bedrijf uitoefent met opgenomen geld, en zijne schulden zijn vermogen overtreffen, dan wordt van het gemiddelde der driejaarlijksche winst aftrek toegestaan voor hetgeen tot vermindering der kapitaalschuld uit de jaarlijksche winst kan afgezonderd worden, hoewel reeds aftrek voor diezelfde schuld in den vorm van rente is berekend. Gaat dat niet wat te ver? Op zich zelf reeds heeft eene bepaling van dezen aard, al heeft zij eene humanitaire gedachte ten grondslag, tegen dat zij een voorrecht schept.

Het zal mij aangenaam zijn van den Minister te vernemen of mijne uitlegging van die paragraaf juist is.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement op § 3 komt der Commissie *overbodig*, maar tevens *onschadelijk* voor.

De heer Vrolik meent dat het eene aftrekking is, die cumuleert met die van § 2, en alleen voorkomt in geval men te doen heeft met iemand die wegens vermogen eene som bij zijn inkomen uit bedrijven heeft te voegen.

Die interpretatie is echter uitgesloten, omdat § 3 alleen handelt van personen die beneden nul zijn, althans in het begin van het vorige jaar. De opneming van het woord »bovendien" heeft ook een gezonden zin, wanneer men de paragraaf interpreteert zooals wij deden, namelijk dat men in het algemeen de geleden verliezen mag aftrekken, in de laatste zinsnede van § 1 bedoeld, en »bovendien" hetgeen hier wordt geregeld. De bedoeling van deze paragraaf toch is dat, wanneer men schulden heeft en daarop heeft afgelost, men mag korten op het berekende inkomen. Dit nu gebeurt, onverschillig of er hier staat: »bovendien". En nu er misverstand mogelijk is, zooals blijkt uit het amendement, zijn wij van oordeel, dat als de Minister meent het woord »bovendien" te kunnen weglaten, er geen reden is zich daartegen te verzetten.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de President! Ik heb niet het minste bezwaar om het woord »bovendien" te laten vervallen; ik geloof niet dat daardoor eenige duisterheid ontstaan kan.

De vraag van den heer van Karnebeek was, dunkt mij, meer op hare plaats bij § 4, dan hier bij § 3, zoodat ik niet in de orde zou zijn indien ik daarop antwoordde. Evenwel, indien de Voorzitter het mij vergunt, wil ik gaarne dadelijk een antwoord geven.

De vraag hoe double emploi te vermijden, heeft mij bij de redactie dezer paragraaf langer beziggehouden. Ik meen echter eene goede formule gevonden te hebben.

In art. 3 wordt gesproken van rente van kapitaal, aangewend in bedrijf of beroep, waarvan de vruchten zijn opgenomen onder de inkomsten. Dit kan nimmer slaan op kapitaal dat niet meer bestaat, gelijk hier wordt ondersteld.

Iemand heeft een passief, dat zijn actief overtreft, dus een minus, en een minus kan men niet aanwenden in zijn bedrijf, een minus geeft geene inkomsten.

De heer van Karnebeek maakt eene ontkennende beweging. Ik begrijp echter zijne bedoeling niet.

Wat wordt hier gesteld? Een geval dat zich dikwijls

zal voordoen. Iemand is achteruit gegaan door slechte zaken; zijn vermogen verdween, eene schuld bleef bestaan, en daarover moet hij rente betalen en aflossing. Het zou niet billijk zijn, dit buiten aanmerking te laten bij de bepaling van zijn inkomen. Maar de rente, waarvan hier sprake is, is noodwendig eene andere dan die bedoeld is in art. 2, § 2. Voor *double emploi* is dus geen gevaar.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering verklaart het amendement van den heer Vrolik over te nemen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! De redeneering van den Minister heeft mij niet overtuigd. Ik meen dat er wel degelijk misbruik van deze paragraaf gemaakt zal worden. De Minister denkt alleen aan ongelukkige menschen die er van gebruik zullen maken, en als het zich daartoe bepaalde, zou 't geen bezwaar hebben, maar misbruik door anderen is niet uitgesloten.

De beraadslaging wordt gesloten.

Over de §§ 4 en 5 wordt geen beraadslaging gevoerd.

De **Voorzitter**: De heer Vrolik geeft den wensch te kennen alsnog zijne beide amendementen op art. 2, § 1, in te trekken.

Strikt genomen bestaat volgens het Reglement van Orde daartoe geen vrijheid.

Ik geef echter aan de Vergadering in overweging om aan het verlangen van den voorsteller te voldoen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Het *amendement* van den heer Dobbelmann wordt in stemming gebracht en verworpen met 61 tegen 22 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Schimmelpenninck van der Oye, van Velzen, van Alphen, Land, Vrolik, Rutgers van Rozenburg, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), van Gijn, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Schaepman, van Beuningen, A. van Dedem, de Meijier, Zijp, Kielstra, Smit, Hintzen, Plate, Rink, van Karnebeek, Hennequin, Brantsen van de Zijp, Roessingh, Guyot, Zijlma, Kerdijk, Cremer, van Houten, Harte, Veegens, Goeman Borgesius, Keuchenius, van Löben Sels, Poelman, van Delden, Röell, Bevers, Vermeulen, Ferf, de Kanter, Reekers, Hartogh, Heemskerk, Michiels van Verduynen, Lieftinck, Schepel, Æ. Mackay, Farncombe Sanders, Pijnacker Hordijk, Gerritsen, Houwing, van der Kaay, T. Mackay, Mees, Goekoop, Pyttersen, Heldt, Smeenge, Levy en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van der Schrieck, van Bylandt, d'Ansembourg, Mutsaers, Haffmans, van Berckel, van Vlijmen, de Geer van Jutfaas, Smits van Oijen, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Lucasse, van der Kun, Ruys van Beerenbroek, de Ram, Lambrechts, Kolkman, Seret, Beelaerts van Blokland, de Ras, Dobbelmann en Walter.

Art. 2 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor ook art. 3 paragraafsgewijze te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over § 1 van ART. 3, luidende:

» Bij toepassing van artikel 2 wordt, behoudens het hierna bepaalde, als winst of belooning beschouwd de som van al hetgeen in geld of geldwaarde genoten wordt uit bedrijf, beroep, onderneming, ambt, waardigheid, bediening of betrekking, tijdelijk of voor eens verrichte werkzaamheid van welken aard ook, aandeel in winst of overwinst, bedongen of niet bedongen, met uitzondering van:

a. uitdeelingen op aandeelen in naamlooze vennootschappen en in commanditaire vennootschappen op aandeelen, in onderlinge verzekeringmaatschappijen, in reederijen en op bewijzen van lidmaatschap van coöperatieve en andere vereenigen;

b. winstuitkeeringen als verzekerde genoten.

Winsten of verliezen ontstaan enkel uit belegging van kapitaal in fondsen of goederen, anders dan in de uitoefening van bedrijf of beroep, komen niet in aanmerking.",

met het daarop door den heer Vrolik voorgestelde *amendement*, strekkende om in den derden regel het woord genoten" te vervangen door » ontvangen" en in den vierden regel » uit" te veranderen in » door de uitoefening van".

De heer **Vrolik**, het woord gekregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Mocht ik mij straks een oogenblik verzet hebben tegen de woorden van den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs omtrent eene discussie, die in de lengte en in de breedte zou zijn gevoerd, ik zal hem zeker toegeven dat werkelijk in de lengte en in de breedte over art. 3 is gediscuteerd. Van af het eerste ontwerp is er altijd een groote strijd gevoerd over de vraag: wat toch wel was de bedoeling van den Minister? Wij hebben dien strijd gecondenseerd in de woorden: »wenscht de Minister voor de vaststelling van het object van de belasting eene dubbele dan wel eene enkele kunstbewerking?"

Om een beeld te ontleenen aan het kiesrecht: wenschte de Minister het object te laten bepalen door eene getrapte verkiezing of door eene rechtstreeksche? Of, om het beeld te ontleenen aan de bewerking die men bij onze grindwegen kan gadeslaan, wenschte hij hording of zeving door eene enkele of door eene dubbele zeef of horde?

De zaak is wel een beetje duister. Moeten wij aannemen dat de Minister, in de geheele ontwikkeling van de denkbeelden die hij heeft nedergelegd in de artt. 2 en 3, zich heeft laten leiden door de regelen van het dubbel of Italiaansch boekhouden, of heeft hij eene reeks van voorschriften willen geven zóó eenvoudig, dat de meest gewone belastingplichtige, die nooit met het dubbel boekhouden te maken heeft gehad, kan nagaan wat ten slotte het object is, waarvoor de fiscus belasting komt vragen? Ik heb altijd gemeend dat er geen twijfel bestond, of de Minister stond het laatste stelsel voor. Ik heb nooit kunnen inzien waaruit de bedoeling van den Minister was af te leiden, dat, reeds voordat men komt aan het zuiver bedrag, waarop eindelijk de belasting zal worden toegepast en waarvan sprake is in § 2 van art. 3, door § 1 van dat art. 3 was aangegeven, dat wij hier reeds te doen hadden met het saldo van iets, met het resultaat van de eene of andere berekening. Daarop is mij gezegd: dat blijkt alleen uit het woordje » genoten". Er staat in art. 3, § 1: » Bij toepassing van art. 2 wordt, behoudens het hierna bepaalde, als winst of belooning beschouwd de som van al hetgeen in geld of geldswaarde *genoten* wordt uit bedrijf enz." en dit zegt men, geeft duidelijk aan, dat men hier te doen heeft met het resultaat van eene boekhoudersberekening.

Ik vind dit zóó weinig duidelijk, dat ik mij tegen die interpretatie heb verzet. Ik had mij verbeeld dat wanneer men ons zegt, dat wij hier als leden van de Tweede Kamer eene schadeloosstelling zullen *genieten* van f 2000, dat dit precies hetzelfde was, alsof men zeide dat wij f 2000 zullen *ontvangen*, maar nu verneem ik — en daarom mag iedereen die men voortaan eene betrekking belooft tegen een zeker salaris wel scherp toeluisteren — dat als men f 2000 *geniet*, men geen f 2000 krijgt, maar die som vermindert met iets, iets mysterieus, omdat het woord » genieten" reeds te kennen geeft, dat er iets af is! Omdat mij dit nu niet duidelijk is, heb ik de ondankbare rol

ook hier weer op mij genomen om te trachten zoo scherp mogelijk onze opvatting op te teekenen en daarom heb ik voorgesteld om het woord »genoten" te vervangen door »ontvangen" en als gevolg daarvan »uit" te vervangen in »door de uitoefening van".

Maar er is nog eene reden, die mij gebracht heeft tot het doen van mijn voorstel.

Wanneer men uitgaat van het denkbeeld: »genieten" geeft reeds aan dat men te doen heeft met een »saldo" in de geschetste beteekenis, dan komt men tot het zonderlinge resultaat dat er gezegd wordt: »*genieten* is het resultaat van een bedrijf", al zijn er helaas tal van bedrijven waarvan het resultaat is verlies en nog eens verlies, en dan vind ik het eenigszins eene bespotting wanneer hier gezegd wordt, dat ik mag *genieten* van een resultaat, dat verlies is.

Ik wensch dus het woordje »genoten" dat zoodanige aanleiding tot verwarring van denkbeelden geeft, te vervangen door »ontvangen".

In dien strijd over de bedoeling der Regeering werd dus beweerd dat er alleen sprake kon zijn van eene dubbele bewerking, waarvan het resultaat der eerste ons aangeduid werd door § 1, daar voor *één enkele* hording de mazen van de zeef of hord ons omschreven in § 2 *veel te wijd* zouden zijn. Met eene enkele zeving zouden wij er dus niet komen. Nu zijn die bepalingen der toegelaten aftrekkingen soms zeer rekbaar, soms niet wel verklaarbaar. Allicht worden ze òf te eng òf te breed opgevat. Het is eene dier omschrijvingen, waarvan men 't vulgaire beeld zou gebruiken: » te groot voor een servet — te klein voor een tafellaken ". Maar bezien wij dat servet nauwkeurig, dan blijkt er een opnaad in van zulk een omvang, dat wij er best een alles bedekkend tafelkleed van kunnen maken. Die opnaad is de bepaling in *c* van § 2: en *alle verdere kosten*, noodzakelijk » ter verwerving van het inkomen enz.". Dat omvangt en redt dus alles. § 2 — zelfs zonder mijne bij amendementen voorgestelde voltooiing — was volkomen bij machte als eenig instrument voor zeving of hording te dienen. Maar een paar ijzerdraden meer er in gevlochten kunnen geen kwaad.

Doch dan is eene enkele berekening ook voldoende om ons te leveren: het object van belasting.

Mijnheer de Voorzitter! U hebt gezegd, dat wij de afzonderlijke paragrafen van het artikel elk op zich zelf zullen behandelen. Juist door het nauwe verband tusschen de verschillende paragrafen, maakt dit de zaak voor mij niet gemakkelijker. Gehoorzaam als altijd zal ik mij echter aan u onderwerpen; ik meen voorloopig duidelijk genoeg mijn standpunt te hebben uiteengezet.

Het *amendement* van den heer Vrolik wordt ondersteund door de heeren Bahlmann, Levy, Röell, Lieftinck en Gerritsen en zal derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag een oogenblik het woord om van de Regeeringstafel eenige inlichtingen te ontvangen omtrent hetgeen bij deze paragraaf wordt bepaald en om de Regeering in overweging te geven in § 1 eene wijziging te brengen zoo daartegen althans niet overwegend bezwaar bestaat.

Het zal den Minister niet onbekend zijn dat in Amsterdam bij de inkomstenbelasting is bepaald, dat het inkomen van inwonende dienstboden wordt vrijgesteld. Nu meen ik dat om aan deze belasting behoorlijk uitvoering te geven, het wenschelijk zal zijn ook hier deze bepaling op te nemen.

Ik wil bijv. het geval stellen, dat iemand houdt twee dienstboden, dat iedere dienstbode heeft een loon van f 150, dat zij ieder hebben emolumenten van f 50, terwijl mag worden aangenomen f 300 voor kost en inwoning. Wij komen dus op een inkomen van f 500, dat vrijvalt van de belasting. Doch dat valt niet vrij wanneer de dienstboden zijn gehuwd.

In welke moeilijkheid zal nu de controleur geraken bij de toepassing van deze bepaling? Er zal moeten worden vastgesteld op welke waarde kost en inwoning moet worden gesteld van de dienstboden. Wie zal dat doen?

Indien nu de Minister zou willen mededeelen welke regelen daarbij zullen worden gesteld, dan kan er misschien aanleiding toe bestaan om deze bepaling te behouden zooals zij er nu staat, maar, zijn daarvoor geen regels te stellen, ziet ook de Minister geen kans hier naar vaste regels te heffen, dan zou ik meenen, dat het wenschelijk ware het voorbeeld van het gemeentebestuur van Amsterdam, te volgen en dus de dienstboden eenvoudig van deze belasting vrij te stellen.

Dan heb ik nog tot den Minister eene vraag te richten; wij behandelen thans namelijk eene *bedrijfs*belasting, zonder dat de Regeering ons heeft medegedeeld wat eigenlijk *bedrijf* is.

En toch, Mijnheer de Voorzitter, is het hoog noodig dit te weten, vooral wanneer wij de tweede paragraaf gaan behandelen, maar toch ook reeds bij hetgeen bepaald is sub *b*. Daarom zou ik gaarne van den Minister vernemen, of dit wordt beschouwd als een bedrijf: wanneer iemand vermogen bezit, en — gelijk te Amsterdam en Rotterdam veelvoudig geschiedt — dat vermogen aanwendt tot aankoop van effecten, die zekere rente afwerpen en het nemen van prolongatie op die effecten. Wanneer hij nu op die wijze de inkomsten uit zijn vermogen zoodanig weet te vergrooten, dat hij, in plaats van de aangenomene 4 percentl eene winst van 8, 9 of 10 percent weet te behalen, zae zoodanig persoon dan worden beschouwd als uitoefenend? een bedrijf, of zal hij van deze belasting vrijgesteld zijn,

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in de eerste plaats te antwoorden op de bezwaren van den heer Vrolik tegen de wijze waarop art. 3 in zijn geheel is geredigeerd. Die vraag is reeds bij de algemeene beraadslaging door dien geachten afgevaardigde gedaan, of wij hier met eene dubbele kunstbewerking, of — zooals hij het ook uitdrukte — met eene »directe" of met eene »getrapte verkiezing" te doen hebben.

Wij hebben hier met eene dubbele kunstbewerking te doen, en wel, omdat de koopman, bij het opmaken van zijne balans, steeds eene dubbele kunstbewerking verricht.

Ik heb mij bij de redactie van het artikel afgevraagd: hoe gaat een koopman te werk bij het opmaken van zijne balans; daar misschien enkele Kamerleden aan eene dergelijke kunstbewerking nog nooit hebben deelgenomen wil ik haar met een enkel woord blootleggen.

De koopman maakt eerst zijne proefbalans op, daaruit distilleert hij zijne winst-en-verliesrekening. Door de eerste bewerking constateert hij wat door hem bruto genoten is uit bedrijf of beroep, door de tweede constateert hij het netto bedrag.

Hij handelt bijv. in koffie, suiker en katoen; dan heeft hij eerst zijne koffierekening na te gaan, om te zien wat hij daarop gewonnen heeft, vervolgens gaat hij de suikerrekening, eindelijk de katoenrekening na.

Is hij daarmede gereed, dan zijn er nog andere rekeningen, gewoonlijk van nadeeligen aard, namelijk de onkosten- en de rente-rekening; voorts komen de afschrijvingen aan de orde.

Er is echter op één punt verschil van methode, zooals mij nog onlangs in een gesprek met een lid van deze Kamer is gebleken. Wanneer namelijk een koopman goederen ontvangt uit het buitenland, moet hij daarvoor vracht betalen. Nu kan hij die vracht op de onkostenrekening brengen, maar hij kan ook terstond de goederenrekening debiteeren. Sommigen doen het eerste, anderen het tweede.

Ik noem het daarom eene zeer gelukkige gedachte van de Commissie van Rapporteurs om in paragraaf 2 op te nemen: » voor zooverre bij hare berekening te dier zake nog geen aftrek heeft plaats gehad ". Twee methoden zeide ik, zijn mogelijk: òf er wordt eerst gedebiteerd op de onkostenrekening òf onmiddellijk op de goederenrekening. En nu beteekenen de woorden, die de Commissie wil inlasschen eenvoudig dit: het mag geen invloed hebben op

het cijfer, naar hetwelk de belasting wordt berekend, of men het een doet dan wel het ander.

De gedachte van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Vrolik, kan ik minder gezond noemen. Hij wil alleen eene kasrekening maken; maar welke koopmaakt zijne winst op uit zijn kasboek? Daarenboven is de winst-en-verliesrekening zoo opgezet, dat, indien dit amendement werd aangenomen, het de totale ruïne zou kunnen zijn van eenige firma's.

In het amendement wordt gesproken van al hetgeen bij de uitoefening van het bedrijf wordt ontvangen.

Stel nu een kassier die zaken doet op groote schaal en misschien ettelijke millioenen ontvangt per jaar. Die man zal deze ontvangsten als winsten moeten boeken. En de geachte afgevaardigde heeft nagelaten de betalingen onder de »uitgaven" te brengen. Inderdaad zou het al te vreemd zijn, gewone uitbetalingen voor rekening van derden als »uitgaven" te beschouwen. Maar het gevolg zou wezen gelijk ik zeide. De belasting zou meer kunnen bedragen dan het gansche kapitaal.

Indien het amendement ongewijzigd bleef, zou het bepaald onaannemelijk zijn; doch al werd het gewijzigd, dan zou ik toch de aanneming ontraden, omdat het zich niet zou aansluiten bij hetgeen in handel en nijverheid gebruikelijk is.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, de heer Gerritsen, heeft gevraagd of het niet beter zou zijn de inkomsten van inwonende dienstboden vrij te stellen. Ik geloof, dat deze vraag het best kan ter sprake komen bij art. 8, dat over de vrijstellingen handelt.

In de tweede plaats heeft deze geachte afgevaardigde gevraagd, waarom geene definitie is gegeven van het woord »bedrijf". Ik geloof dat dit onraadzaam zou zijn en tevens overbodig. Bij de bankwet van 1863 is geen definitie gegeven van een bankbiljet, hetgeen nooit eenig nadeel heeft teweeggebracht. Ik acht het opnemen van definitiën bedenkelijk.

Wordt mij nu gevraagd of het een bedrijf is, als iemand, die vermogen heeft, daarvoor effecten koopt, deze beleent en zoodoende zijne renterekening grooter maakt, dan antwoord ik: neen. Maken dergelijke handelingen deel uit van kantoorwerkzaamheden dan is het wat anders, doch dat werd, geloof ik, niet ondersteld. Ik zou intusschen dergelijke operatiën op groote schaal niemand aanraden, want men vermeerdert daarbij zijne risico's in geen geringe mate, hetgeen tegen een rentevoordeel ruim opweegt.

De heer **Van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de besprekingen in de Commissie is aan den geachten voorsteller van het amendement dezelfde opmerking gemaakt als nu door den Minister wordt gedaan, nl. dat men hier evident te doen had met eene dubbele kunstbewerking, dat men eerst berekent eene bruto winst en daarvan aftrekt overeenkomstig § 2.

Het heeft mij genoegen gedaan, dat de verduidelijking, die wij in den aanhef van de paragraaf 2 voorstellen door den Minister gunstig is ontvangen, zoodat wij haar als overgenomen mogen beschouwen.

Daardoor, Mijnheer de Voorzitter, hebben wij gemeend ook aan den heer Vrolik te gemoet te komen, omdat, wanneer die woorden in de wet worden opgenomen, er geen twijfel mogelijk is, of de aftrekken in paragraaf 2 genoemd zijn de aftrekken van de bruto winst, om tot de netto winst te geraken.

De geachte voorsteller zou de wet zoodanig willen redigeeren, dat men begon met eene algemeene ontvangst en daarvan de aftrekkingen deed, zoodat men met eene enkele kunstbewerking kwam tot het resultaat.

Ik geloof met den Minister, dat de wijze, waarop dit punt is geredigeerd voor hen, die met boekhouden goed bekend zijn, waaronder ik niet behoor, geen zwarigheid zal opleveren. Ik geloof niet dat er misverstand mogelijk is ten aanzien van de bepalingen in dit artikel vervat, altijd indien men eenig gezond verstand en goed begrip van de zaak bij de interpretatie aanbrengt. Maar het was mogelijk, dat onder hetgeen bij paragraaf 2 genoemd wordt zich zaken voordeden, welke bij het berekenen van de bruto winst reeds waren afgetrokken, en om degenen die hiervan wilden profiteeren dit onmogelijk te maken hebben wij ons amendement voorgesteld. De opneming is een antwoord op de bedenkingen die den heer Vrolik tot de indiening van zijn amendement hebben geleid.

De Commissie heeft de eer te adviseeren het amendement van den heer Vrolik, als in zijne gevolgen niet leidende tot verduidelijking van de wet en als oorzaak van vele verdere veranderingen in de wet, niet aan te nemen.

De heer **Vrolik**: De Minister heeft er aan herinnerd, dat, wanneer men mijne redactie mocht aannemen, ter formuleering der rekenmethode, waarvan ten slotte het belastingobject nu resultaat zal zijn, men niet zou kunnen bogen op eene bijzonder gelukkige formuleering.

Ik geef den Minister dadelijk gelijk, en kan alleen herhalen, wat de heer Hintzen gisteren zeide, namelijk, dat dit niet aan ons ligt, daar wij ons zooveel mogelijk aan te sluiten hebben aan hetgeen wij in het ontwerp vinden. Het verwijt des Ministers is dus: zelfcritiek.

De Minister zegt, dat men bij mijne redactie tot groote zonderlingheden zou komen: een kassier zou alleen mogen ontvangen en niets mogen uitbetalen! Die kassier zou zich echter wel weten te redden, er is steeds dit gelukkige § 2, sub *c*! Eene *uitbetaling* zou wel als een *uitgaaf* mogen gelden. De Minister houde mij evenwel ten goede zoo ik zeg dat het amendement mijner geachte collega's uitstekend gesteld is om alle onheilen voor de toekomst te voorkomen, doch het doet scherper dan ik zou *durven* doen, uitkomen tot welke zonderlinge consequentiën men komt, werd hun voorstel eens niet aangenomen.

Art. 3, § 1, heeft — altijd volgens den Minister — reeds van de ontvangsten eene menigte uitgaven doen aftrekken. Het resultaat is een of meer of minder ruw bewerkt winstsaldo. Dit geschiedt — steeds volgens den Minister — krachtens de gewone handelsusantiën en door toepassing der dubbele Italiaansche boekhouding.

Nu zij nogmaals opgemerkt dat het *grootste* deel der belastingplichtigen eenvoudige luidjes zijn, die in 't geheel geen dubbel Italiaansch boekhouden er op na houden noch kennen. De interpretatie des Ministers van zijne wet als zijnde een uitvloeisel van beginselen eener in de meeste gevallen niet op te volgen boekhouding, is dus waarschijnlijk wel juist — hij zal wel weten wat hij beoogde — maar was voor oningewijden niet alleen niet voor de hand liggend, maar moest zelfs ter zijde gesteld worden als hoogst onwaarschijnlijk. En des te meer daar, wanneer art. 3, § 1, eene eerste zeving verrichtte, wij in de redactie van § 2 niet alleen eene permissie maar eene lastgeving ontvangen alle kosten bij die eerste bewerking, al eens afgetrokken, nog eens voor de tweede maal in rekening te brengen alvorens een door den fiscus te treffen winstsaldo te accuseeren. 't Zou (altijd zonder het amendement der meerderheid der Rapporteurs!) allerzonderbaarst worden. Eerst wordt geheel naar eigen verkiezing, zonder eenig beperkend voorschrift, een ruw winstsaldo opgemaakt. Dan zou men daarvan niet alleen 4°/₀ over 't kapitaal, maar alle onderhoudskosten, alle *loonen*!! belastingen, enz. enz., alle minitieus omschreven uitgaven aan § 2 van *a* tot *i* mogen aftrekken en — 't zij herhaald — waarschijnlijk grootendeels *allemaal voor de tweede maal*!

Is het mij nu kwalijk te nemen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik weigerde eene dergelijke interpretatie van het ontwerp, dat tot zulke ongerijmdheden voerde, als de juiste aan te nemen? Werkelijk, ik toonde door mijne oppositie meer respect voor de Regeering dan mijne collega's door hun aanvaarden van zoo iets onmogelijks. En om hunne opvatting nu onomstootelijk vast te doen staan kon natuurlijk niets meer dienstig zijn dan hun amendement.

Ik heb mij dan ook veroorloofd dit amendement un comble te noemen. Men legt zich neer bij alles wat de belastingschuldige wel belieft te boeken en te verhaspelen en

dan komt nog de vriendelijke fiscus achterna en vraagt: »gij hebt toch wel uw winstsaldo niet te groot gemaakt? ge hebt toch wel niets vergeten van alles wat dit maar kan verkleinen? Hebt gij wel 4°/₀ over uw kapitaal afgetrokken? En uw onderhoud? En uwe loonen?" O, Mijnheer de Voorzitter, vooral dat denkbeeld dat men zijne winst in eenig bedrijf zou vastgesteld hebben en de *loonen* vergeten is typisch!

Nogmaals, mocht men bij de ontwerpers van de wet zooveel naïviteit veronderstellen als noodig was om die invitatie tot dubbele aftrek te doen en is de voorzorg der meerderheid van Rapporteurs hiertegen niet zeer compromittant?

De Commissie van Rapporteurs herinnert mij levendig aan den teekenmeester mijner jeugd: als ik de schets van een kop had gemaakt en meende dat die vrij wel gelukt was, maakte die meester met een enkelen trek er een karikatuur van. Zoo vond ik dat de kleine bijvoeging der Commissie de scherpste veroordeeling was van de oorspronkelijke redactie, eene waarvoor ik terugdeinsde.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 2, waarin van Regeeringswege na het schriftelijk debat eene wijziging is gebracht, zoodat zij thans luidt:

»Ter berekening van haar zuiver bedrag en in daartoe leidende gevallen van het geleden verlies wordt de winst of belooning verminderd met:

a. de rente der kapitalen, aangewend in het bedrijf of beroep, voor zoover de vruchten dezer kapitalen zijn opgenomen onder de inkomsten bedoeld bij artikel 2.

Deze rente wordt berekend: voor kapitalen, waarvan de belastingplichtige eigendom of vruchtgenot heeft, naar den maatstaf van 4 ten honderd in het jaar over de geldswaarde, becijferd volgens art. 7 der wet van 27 September 1892 (*Staatsblad* n°. 223); voor andere kapitalen, naar den bedongen rentevoet.

Gebouwde eigendommen, voor bedrijf of beroep aangewend, maken van die kapitalen geen deel uit, wanneer zij door den belastingplichtige of zijn gezin worden bewoond;

b. kosten van onderhoud en herstelling in haren vorigen staat van uitsluitend ten behoeve van het bedrijf, beroep of ambt gebezigde zaken;

c. loonen, vrachten, assurantiepenningen, pakhuis-, kantoor-, werkplaats- of andere huren en alle verdere kosten, noodzakelijk ter verwerving van het inkomen of ter uitoefening van het bedrijf of beroep of ambt, waaruit dat inkomen wordt verkregen. Uitgaven niet uitsluitend voor het genoemde oogmerk noodzakelijk, maar ook ten deele voor persoonlijk genot of andere oogmerken gedaan, worden voor de helft als kosten aangemerkt;

d. de als onverhaalbaar afgeschreven schuldvorderingen of gedeelten van schuldvorderingen;

e. de afschrijvingen noodzakelijk tegenover vermoedelijke waardevermindering van eigendommen, uitsluitend voor bedrijf, beroep of ambt aangewend;

f. bijdragen aan fondsen tot ondersteuning van personen bij den belastingplichtige in dienst voor zijn bedrijf of beroep, premiën door hem uitbetaald tot verzekering van die personen tegen ongelukken, toelagen aan hunne nagelaten betrekkingen of aan ouden en gebrekkigen vroeger tot die personen behoort hebbende;

g. winstuitkeeringen aan personeel bij den belastingplichtige in dienst voor zijn bedrijf of beroep en ter zake daarvan;

h. retributiën en belastingen, directe daaronder niet begrepen, drukkende op het bedrijf;

» *i.* kortingen van traktementen en andere belooningen wegens verplichte bijdragen voor pensioenen of fondsen.",

waarop de volgende *amendementen* zijn voorgesteld:

1°. door de Commissie van Rapporteurs:

a. om den aanhef te lezen:

»Ter berekening van haar zuiver bedrag, en in daartoe leidende gevallen van het geleden verlies wordt, voor zoover bij hare berekening te dier zake nog geen aftrek heeft plaats gehad, de winst of belooning verminderd met:";

b. om aan het slot toe te voegen de volgende alinea:

»*j.* premiën voor levensverzekering, voor pensioen of voor lijfrenten, doch tot geen hoogere som dan vijf ten honderd van het bedrag der inkomsten, bedoeld in art. 2, § 1, en in geen geval meer dan f 100.";

2°. door den heer Vrolik, om § 2 te lezen:

»Ter berekening van het belastbaar zuiver bedrag, bedoeld in art. 2, § 1, sub *a*, wordt de winst of belooning verminderd met de volgende uitgaven, altijd voor zoover deze betrekking hebben op het verkrijgen der daartegenoverstaande winsten en belooningen en voor hetzelfde tijdvak, waarover deze in rekening komen.

»Uitgaven zijn:

»*a.* de rente der kapitalen;

»De rente wordt berekend enz." (blijft als in het nader gewijzigd ontwerp van wet);

»Gebouwde eigendommen enz." (blijft als in het nader gewijzigd ontwerp van wet);

»*b.* kosten van onderhoud en herstelling in den vorigen staat;

»*c.* loonen", enz. als in nader gewijzigd ontwerp tot volgenden regel: »huren";

»*d.* als in nader gewijzigd ontwerp;

»*e.* de afschrijvingen noodzakelijk tegenover waardevermindering van eigendommen;

»*f.* blijft als in nader gewijzigd ontwerp;

»*g.* » » » » » »

»*h.* » » » » » »

»*i.* » » » » » »

»*j.* premiën voor levensverzekering, voor pensioen of voor lijfrente, doch tot geen hoogere som dan vijf ten honderd van het bedrag der inkomsten, bedoeld in art. 2, § 1, en in geen geval meer dan f 100.";

»*k.* de kosten van aanschaffen der verwerkte grond- en brandstoffen of der verkochte handelsvoorwerpen;

»*l.* de kosten van voeding en verpleging van paarden en andere levende have;

»*m.* alle verdere kosten noodzakelijk ter verwerving van het inkomen of ter uitoefening van het bedrijf of beroep, waaruit dat inkomen wordt verkregen.

»Kosten, niet uitsluitend voor het genoemde oogmerk noodzakelijk, maar ook ten deele voor persoonlijk genot of andere oogmerken gedaan, worden proportioneel, hoogstens voor de helft, als uitgaven, bedoeld in deze paragraaf, aangemerkt.";

3°. door den heer de Beaufort (Wijk bij Duurstede), om aan lit. *c* toe te voegen de volgende alinea:

»Met betrekking tot hen, die traktement of schadeloosstelling genieten van Rijk, provincie of gemeente, wordt het bedrag der hierboven bedoelde kosten bepaald volgens door Ons vast te stellen regelen."

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord om namens deze haar gevoelen omtrent de Regeeringswijziging mede te deelen, alsmede om haar eerste amendement toe te lichten, en zegt:

Het amendement werd reeds toegelicht bij de gedachtenwisseling over de vorige paragraaf.

De Regeeringswijziging is eenvoudig eene quaestie van redactie.

Het *amendement* der Commissie van Rapporteurs maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Vrolik**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voor-

zitter! Ik geloof dat het beter is, mij te onthouden van verdere toelichting. Het lot van mijne amendementen staat mij te duidelijk voor oogen, dan dat ik nog verder mijn geweten zou bezwaren met deze Vergadering op te houden.

De **Voorzitter**: Mag ik daaruit afleiden dat het amendement door den heer Vrolik wordt ingetrokken?

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal voldoende satisfactie hebben voor al de moeite die ik mij gegeven heb, ik zou haast zeggen voldoende *gewroken* zijn door de aanneming van het amendement der meerderheid van Rapporteurs, waartoe ik niet zou hebben durven medewerken dan dat ik de mijne nu niet gerust zou intrekken.

De **Voorzitter**: Daar de heer Vrolik verklaart het amendement in te trekken, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **De Beaufort** (Wijk bij Duurstede), het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft dezen morgen gezegd, dat in deze wet sommige uitdrukkingen niet zoo scherp belijnd zijn als hij zoude wenschen.

Hierdoor toch ontsnapt aan deze belasting wat daaraan niet moest ontsnappen en zeg ik mijnerzijds dat daaraan zal worden bijgedragen waarvoor niet betaald behoorde te worden. De uitdrukking toch in par. 2, lit. *c*, eischt nadere interpretatie.

In art. 6 wordt voor hen, die een Nederlandsch Staatsambt in het buitenland bekleeden, een Koninklijk besluit in het vooruitzicht gesteld, waarbij een gedeeltelijk bedrag van hunne bezoldiging onbelast gelaten en als beroepskosten beschouwd zal worden.

In de Memorie van Beantwoordiging noemt de Minister het eene moeilijke zaak ook voor hier te lande wonende ambtenaren zulk eene splitsing te maken. Ik erken dit ten volle, maar hoop niettemin, dat de Minister zich daaraan niet zal onttrekken. Indien toch dergelijk Koninklijk besluit achterwege blijft, zullen de commissiën van aanslag over die zaak beslissen op de wijze als zij juist achten. Hierdoor zal alle eenheid van interpretatie gemist worden, want die verschillende commissiën zullen wellicht ieder verschillend oordeelen.

Ik erken intusschen dat de wetten van andere Staten weinig licht verschaffen.

In Baden wordt de zaak eenigszins meer omschreven, en mogen afgetrokken worden: »het jaarlijksch bedrag der kosten voor verwarming of verlichting der dienst- of beroepslokalen, zoomede, indien zij gehuurd zijn, de huurprijs; indien die lokalen zich in eigen gebouwen bevinden, de waarde van het jaarlijksch gebruik, verder de belooning van de voor het beroep gebezigde bedienden, de kosten van schrijfbenoodigdheden, porto's, aankondigingen, enz.; de jaarlijksche uitgaven voor het houden of huren van een voor de uitoefening van het beroep benoodigd rijtuig en paard en voor verdere reiskosten; de noodzakelijke jaarlijksche kosten van onderhoud der voor het beroep of den dienst benoodigde gereedschappen, instrumenten, enz.; de gemiddelde jaarlijksche uitgaven voor de aanvulling van versleten voorwerpen of in plaats daarvan eene met de jaarlijksche slijting daarvan overeenkomende afschrijving der waarde; het jaarlijksch bedrag der kosten van verzekering voor zulke voorwerpen".

Ik zou het beter vinden dat men zich hier niet zoo in details begaf, maar een kort percentage voor den aftrek voor de verschillende ambtenaren aangaf. Het is zeer moeilijk een schets te geven hoe zulk een Koninklijk besluit zou moeten worden ingericht, maar toch wil ik enkele gevallen aangeven hoe, mijns inziens, de zaak geregeld kan worden. Ik begin met de hoogleeraren. Men zou voor hen eene bepaalde som voor den aftrek kunnen stellen voor het aanschaffen van studieboeken. Voor onderwijzers zou men hetzelfde kunnen doen. Voor cavalerie-officieren zou men een vasten aftrek kunnen stellen voor het aanschaffen van paarden. Voor burgemeesters, bepaaldelijk voor den burgemeester van Amsterdam of van eene andere groote gemeente, eene som voor representatiekosten, die een burgemeester van zoodanige gemeente evengoed heeft als een gezant bij eene vreemde Mogendheid.

Ik zal niet meer voorbeelden aanhalen, maar wijs er alleen nog op dat wat aangaat de leden dezer Kamer, het eene lid bij voorbeeld, hier niet wonende, gedurende 7 maanden van het jaar extra verblijfkosten heeft, terwijl de ander, hier wonende, hiervoor geene uitgaven heeft te doen. De administratie zal dus ieder der honderd gevallen afzonderlijk hebben te beoordeelen. Het ware dus beter om een algemeenen regel te stellen voor deze beroepskosten.

Ik heb mij bij mijn voorstel bepaald tot de ambtenaren van Rijk, provincie en gemeente, omdat de Regeering niet geheel op de hoogte kan zijn van waterschappen en van bijzondere vereenigingen.

Wanneer de Regeering aan mijn wensch voldeed, dan zou men bij analogie eenen gelijken aftrek kunnen toelaten voor ambtenaren in dienst van waterschappen of van bijzondere vereenigen. Bepaalt men bijv. dat de openbare onderwijzers 25 pct. aftrek zullen genieten, dan spreekt het vanzelf dat dit voor alle onderwijzers, ook voor die van de bijzondere scholen geldt.

Mocht mijn denkbeeld instemming vinden bij de Regeering, dan zou ik er dit verzoek willen bijvoegen, om in deze eenigszins ruim te werk te gaan en bij deze nieuwe belasting voor de ambtenaren te handelen »en bon prince".

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Land, Heldt, Zijlma, Veegens en van Karnebeek, en zal mitsdien een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het door die Commissie voorgesteld amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Nadat de Commissie kennis had genomen van letter *i* van paragraaf 2, waarbij wordt toegestaan ter berekening van het zuiver bedrag der inkomsten, de winsten en belooningen te verminderen met kortingen van traktementen en andere belooning wegens verplichte bijdragen voor pensioenen of fondsen, is zij tot de overtuiging gekomen dat deze gunstige bepaling hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, ten goede zoude komen aan de ambtenaren. De Commissie meent echter, dat het billijk is dergelijke aftrek ook toe te laten wegens niet verplichte premiën voor levensverzekering, voor pensioen of voor lijfrente, waardoor dan ook *niet*-ambtenaren zullen worden gebaat. Om die reden heeft zij het thans in behandeling zijnde amendement voorgesteld.

Het cijfer, in het amendement aangenomen om geen hoogere som dan vijf ten honderd van het bedrag der inkomsten, bedoeld in art. 251 en in geen geval meer dan f 100 te mogen aftrekken, is eenigszins willekeurig; maar de Commissie heeft gemeend hier grenzen te moeten stellen en niet aftrek in het onbepaalde te kunnen toelaten, want voor de ambtenaren zijn de kortingen bij de wet op de pensioenen behoorlijk geregeld, maar voor de niet-ambtenaren zou de aftrek te hoog kunnen worden, en als middel tot kapitaalvorming kunnen worden aangewend, met het doel de inkomsten aan de belasting te onttrekken. Van de gunstige bepaling in dit amendement opgenomen kunnen de ambtenaren eveneens genieten, zoodat hen nog een nieuw voorrecht wordt toegestaan.

Maar de Commissie van Rapporteurs heeft gemeend dat zij dit niet moest tegengaan waar het noodig werd geacht.

Daarentegen geloof ik, dat ambtenaren die al verplicht zijn korting op hun traktementen te dragen, waarschijnlijk van deze bevoegdheid wel geen gebruik zullen maken.

Willen zij het doen, dan staat hun dat vrij, want de Commissie meent voor hen geene uitzondering te moeten maken.

Het *amendement* der Commissie van Rapporteurs maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

67ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 2 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een wetsontwerp; 3°. adressen; 4°. boekwerken. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters van Commissiën en aanvulling eener Commissie van onderzoek van Regeeringsbescheiden. — Behandeling en aanneming van verscheidene wetsontwerpen. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Behandeling van het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting der beraadslaging over § 2, beraadslaging over § 6 en aanvang der beraadslaging over § 7, van art. 3.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 87 leden, te weten de heeren:

Röell, Tijdens, Plate, Levy, Hartogh, Conrad, van Delden, Schimmelpenninck van der Oye, Land, van Alphen, van Gijn, van Houten, Seret, de Meijier, Vrolik, van Beuningen, de Beaufort, van Velzen, Bool, Travaglino, Mees, Hintzen, de Geer van Jutfaas, van Bylandt, Bahlmann, Zijlma, Michiels van Verduynen, Rink, Pyttersen, Goekoop, van der Feltz, Donner, Guyot, Ferf, Roessingh, van Kerkwijk, Kielstra, Zijp, Haffmans, Schaepman, van der Kun, Kerdijk, Goeman Borgesius, Lambrechts, Dobbelmann, Cremer, Pijnacker Hordijk, Hennequin, Poelman, Veegens, van der Schrieck, Walter, Bevers, Harte, W. de Beaufort, Houwing, Smits van Oijen, A. van Dedem, Brantsen van de Zijp, G. van Dedem, Rutgers van Rozenburg, Ruys van Beerenbroek, van Vlijmen, de Kanter, Smeenge, Æ. Mackay, Keuchenius, Lieftinck, Heemskerk, van Löben Sels, Gerritsen, Roijaards van den Ham, Viruly Verbrugge, Schepel, de Ram, van der Kaay, d'Ansembourg, Heldt, Kolkman, van den Berch van Heemstede, Lucasse, Beelaerts van Blokland, Reekers, Farncombe Sanders, de Ras en van Berckel,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Oorlog en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Mutsaers, van Karnebeek, van der Borch van Verwolde en Th. Mackay, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste door andere ambtbezigheden, de tweede en de derde om dringende redenen, en de vierde wegens afwezigheid uit de stad.

Deze berichten worden vóor kennisgeving aangenomen;

2°. eene Koninklijke boodschap ten geleide van een wetsontwerp tot onteigening voor het maken van eene hoofdwatering, ten behoeve van het waterschap Westerdiep.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. de volgende adressen:

een van G. J. Bartman en andere leden van het hoofdbestuur der Vereeniging van handelaren in sterken drank in het klein »Vergunning" te Amsterdam, betrekkelijk het wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten;

een van J. J. Peeters en andere ingezetenen van Curaçao, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging van het Regeeringsreglement voor die kolonie; en

een van G. Godschalke en J. H. Hagels te Enschedé, de eerste als voorzitter, de tweede als secretaris van de Werkliedenvereeniging »De Verzoeningsbond" te Enschedé, betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht;

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen.

een van de Werkliedenvereeniging »Helpt elkander" te Workum, houdende adhaesie aan het verzoek van S. F. Rondel c. s. te Arnhem, dateerende van 1 Juni jl.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

4°. de volgende drukwerken:

van den schrijver, D. Kluifhoofd, zijn boekwerk: »De Praktijk der Vermogensbelasting";

van de Kamer van koophandel en fabrieken te Middelburg, haar verslag over 1892;

van den heer mr. H. Zillesen, de door hem bewerkte uitgave van het Wetboek van Strafvordering.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

B. dat de Commissiën in wier handen zijn gesteld de Inlichtingen op de adressen van de weduwe D. P. de Booy, geboren C. Schiedges, fabrikante te 's Hertogenbosch, houdende verzoek om teruggave van eene geldboete, en van ingezetenen van Labakkang, tot hare voorzitters hebben benoemd, de eerste, den heer de Beaufort (Amsterdam), de tweede, den heer van der Kaay;

C. dat door de aftreding van den heer Boreel van Hogelanden is onvoltallig geworden de Commissie tot onderzoek van het Verslag aangaande het armbestuur over 1890.

Door den Voorzitter wordt voor de opengevallen plaats benoemd de heer van Karnebeek.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. GOEDKEURING VAN HET OP 14 FEBRUARI 1893 TE 'S GRAVENHAGE ONDERTEEKEND PROTOCOL BETREFFENDE DE UITVOERING VAN DE DEN 16DEN NOVEMBER 1887 TE 'S GRAVENHAGE GESLOTEN INTERNATIONALE OVEREENKOMST TOT HET TEGENGAAN DER MISBRUIKEN VOORTVLOEIENDE UIT DEN VERKOOP VAN STERKEN DRANK ONDER DE VISSCHERS OP DE NOORDZEE BUITEN DE TERRITORIALE WATEREN. (**149**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Tienhoven,** *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! De enkele bedenkingen in het Eindverslag tegen dit wetsvoorstel geopperd, zijn niet van dien aard dat zij eene uitvoerige wederlegging van de zijde der Regeering zouden noodig maken. Het betreft hier toch geen nieuwe zaak. De overeenkomst van 16 November 1887 tot het tegengaan van misbruiken, voortvloeiende uit den verkoop van sterken drank onder de visschers op de Noordzee buiten de territoriale wateren, werd reeds door de Vertegenwoordiging goedgekeurd in 1888, en de Regeering bij de wet van 7 Augustus van dat jaar gemachtigd om haar te ratificeeren. Die ratificatie intusschen heeft niet kunnen plaats hebben, omdat de Fransche Vertegenwoordiging tot nog toe hare goedkeuring nog niet heeft gehecht aan het ontwerp dat reeds vóór eenige jaren bij haar werd ingediend. Het thans daaromtrent door eene commissie der Kamer uitgebracht rapport luidt, in tegenstelling van een vroeger, zeer ongunstig, en met algemeene stemmen wordt daarin de goedkeuring ontraden. Spoedige ratificatie door de Fransche Regeering is derhalve niet te wachten, en toch wordt in steeds toenemende mate door de andere Mogendheden de wenschelijkheid ingezien dat het in 1887 gesloten tractaat eindelijk in werking zal treden, eene wenschelijkheid die reeds herhaaldelijk ook in deze Kamer is erkend. De Regeering heeft dan ook gedaan wat in haar vermogen was om de te 's Gravenhage gesloten overeenkomst en de daarmede samenhangende wet van April 1891 niet langer van kracht beroofd te laten. Daarvoor was noodig, Frankrijk voorloopig buiten de conventie te laten en de overeenkomst alleen te doen werken tusschen de vijf andere Mogendheden, die haar hebben aangegaan: Engeland, Duitschland, Denemarken, België en Nederland. Het bezwaar nu tegen de overeenkomst van 1887 zelve geopperd, alsof daardoor een volgens het Eindverslag gevaarlijk recht, namelijk het *droit de visite et de recherche* verleend werd, dat zeer begrijpelijk in de Fransche Kamer stof tot bedenking oplevert, kan inderdaad in deze Kamer, die hare goedkeuring hechtte zoowel aan de overeenkomst van 1887 als aan die van 1882 omtrent het politietoezicht op de Noordzee, niet opgaan. Uitvoerig is ook bij de behandeling van het tractaat van 1887 aangetoond, dat van een *droit de visite et de recherche* geen sprake was en dat integendeel — de lezing van de protocollen die op het tractaat betrekking hebben bevestigt dit — men juist om elke bedenking aan dat *droit de visite et de recherche* ontleend te ontgaan, de bepalingen van de artt. 3 en 7 in het tractaat zijn opgenomen. Te recht wordt dan ook van eene andere zijde in het Eindverslag opgemerkt, dat een *droit de visite et de recherche* in geenen deele verleend wordt. Dat dit ook in de Fransche Vertegenwoordiging zal worden ingezien, mag verwacht en althans gehoopt worden. In dat geval zal zeker toetreding van Frankrijk binnen een niet lang tijdsverloop mogen verwacht worden.

Wat als tweede en laatste bezwaar in het Eindverslag wordt aangevoerd, betreft de thans voorgestelde overeenkomst zelve en is ontleend aan de mogelijkheid dat zoolang Frankrijk niet toegetreden is, van het voeren der Fransche vlag misbruik zal gemaakt worden. Van de vrijheid die de niet-deelneming van Frankrijk aan de conventie schenkt aan de schepen onder Fransche vlag vreest men als gevolg, dat het doel, door het tractaat beoogd, zal worden gemist. De misbruiken van den drankverkoop op de Noordzee, zoo redeneert men, zullen niet verdwijnen als men onder Fransche vlag kan voortgaan met dien verkoop.

Ik wensch er in de eerste plaats op te wijzen, dat tot dusver de misbruiken onder Fransche vlag niet de aanleiding tot klachten hebben gegeven. Onder die vlag vond men niet zoozeer de schepen, die onder den naam van drijvende drankwinkels (cabarets flottants) bekend zijn. Verder mag ik er de aandacht op vestigen, dat, zoo het bezwaar al gegrond is, het gewicht daarvan door de verschillende Regeeringen, die de nadere overeenkomst van 14 Februari hebben aangegaan, niet onderschat is. Vandaar dat de termijn, gedurende welken het tractaat zal gelden en die bij de overeenkomst in 1887 op 5 jaren was gesteld, thans tot 1 jaar is beperkt en de tijd van opzegging van 1 jaar tot op 3 maanden is teruggebracht. Men kan dus afwachten of inderdaad het bezwaar, dat tot op dit oogenblik nog een theoretisch bezwaar mag worden genoemd, in de practijk zich zal voordoen. Mocht dit het geval zijn, dan zal spoedig een einde kunnen gemaakt worden aan den toestand die door het tractaat in het leven zal worden geroepen.

Nog eene bepaalde vraag werd in het Verslag gedaan, die van de Regeering nog beantwoording eischt, de vraag namelijk of van de Rijken, die de conventie hebben onderteekend, ons land het eenige is, waarvan de Volksvertegenwoordiging voor de goedkeuring van het hier gemeld protocol wordt gesteld.

Ik kan hierop antwoorden, dat Denemarken zich tot de ratificatie heeft bereid verklaard. Daar is die goedkeuring niet vereischt en kan dus spoedig aan de noodige formaliteiten worden voldaan.

In Engeland, Duitschland en België is het, evenals hier, noodig, dat de Vertegenwoordigingen opnieuw hare goedkeuring aan de overeenkomst met de daarin gebrachte wijzigingen verleenen.

Zooals aan deze Vergadering bekend kan zijn heeft het Engelsche Lagerhuis die goedkeuring reeds verleend, terwijl in België het verslag op het desbetreffende wetsontwerp is of eerstdaags zal worden uitgebracht.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN IN DE GEMEENTE 'S GRAVENHAGE, TEN BEHOEVE VAN DEN AANLEG VAN EENE STRAAT, MET RIOOL, VERBINDENDE DE PRINS-WILLEMSTRAAT MET DE DUINSTRAAT, MET ZIJTAKKEN NAAR DEN DROGERSDIJK, TE SCHEVENINGEN. (**173**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Tak van Poortvliet,** *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Met genoegen heeft de Regeering uit het Verslag vernomen dat dit wetsontwerp in de afdeelingen algemeen met instemming werd begroet. De Regeering hoopt dat de uitvoering van het werk, bepaaldelijk ook de aanleg der rioleering zal geschieden op eene wijze waardoor inderdaad het beoogde doel kan worden bereikt.

Wat de vraag betreft of het brandpunt van de typhus-epidemie in het afgeloopen jaar door de uitvoering van dit plan zal worden opgeruimd, moet ik mededeelen dat wanneer met dit brandpunt worden bedoeld het Vrede-hofje en het hofje van Hijmans, deze buiten het ontworpen werk vallen, omdat die hofjes in een ander gedeelte van Scheveningen zijn gelegen, dan dat waarin deze onteigening wordt voorgesteld.

Omtrent de vraag of hier sprake is van een weg of van

eene straat en of het in de bedoeling ligt, om van den te onteigenen grond een gedeelte te bestemmen tot bouwterrein, mag ik verwijzen naar de bescheiden welke overeenkomstig de wet van 1851 ter inzage hebben gelegen, bepaaldelijk ook naar de omschrijving van het werk, waarin alleen sprake is van den aanleg eener straat. Daaruit blijkt tevens, dat aan het werk geen verdere uitbreiding zal worden gegeven dan voor het beoogde doel, het opheffen van nadeelige toestanden en het bevorderen van de toetreding van licht en lucht, noodzakelijk is.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN IN DE GEMEENTE 'S GRAVENHAGE NOODIG VOOR HET DEMPEN VAN SLOOTEN, MET VERBETERING VAN BESTAANDE EN AANLEG VAN NIEUWE VERKEERSWEGEN, IN HET WESTELIJK GEDEELTE DIER GEMEENTE. (**174**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Ook dit wetsontwerp mocht blijkens het Verslag de instemming dezer Kamer verwerven.

Omtrent den twijfel van sommige leden, of door de voorgenomen demping het openbaar belang wel in die mate zal worden gebaat, dat eene onteigening ten behoeve der werken gerechtvaardigd mag heeten, en of eene zoo partieele verbetering als thans wordt beoogd, niet van betrekkelijk weinig nut is te achten, mag door de Regeering worden opgemerkt dat de verbetering niet als weinig afdoende mag worden beschouwd omdat zij een partieel karakter draagt. Ook wanneer deze onteigening zal hebben plaats gevonden en dit werk zal zijn voltooid, blijft er natuurlijk nog wel een en ander in het belang van den gezondheidstoestand te 's Gravenhage te verrichten over. Maar dit mag ons niet terughouden van medewerking tot datgene, wat evenzeer in het belang van den openbaren gezondheidstoestand noodig blijkt te wezen en tot de uitvoering waarvan reeds door het gemeentebestuur werd besloten.

Op de vraag, of het niet wenschelijk ware geweest, dat het riool, dat thans bij de brug tusschen de Anna-Paulowna-straat en den Noordwal, derhalve midden in de stad, in het open water uitloost, op het in de Elandstraat aan te leggen riool ware aangesloten, zij geantwoord, dat het der Regeering niet met zekerheid bekend is, in hoeverre voor de bedoelde aansluiting al dan niet onteigening noodig zoude wezen. Evenmin is het der Regeering bekend, in hoeverre zoodanige aansluiting kan geacht worden nuttig of noodig te zijn. Trouwens, de beslissing dezer vraag valt geheel binnen den kring der bevoegdheid van het gemeentebestuur van 's Gravenhage. Dit heeft tot uitvoering van zoodanige aansluiting bij de Regeering geene onteigeningswet aangevraagd. Voorshands schijnt de zorg voor de openbare gezondheid hier alzoo de tusschenkomst van den wetgever niet te eischen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. WIJZIGING VAN ARTIKEL 3 DER WET VAN 26 APRIL 1852 (STAATSBLAD no. 92), HOUDENDE REGELING DER AFKONDIGING VAN ALGEMEENE MAATREGELEN VAN INWENDIG BESTUUR VAN DEN STAAT. (**126**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Donner**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wenschte aan den Minister te vragen, of het niet doelmatig zou zijn, om de algemeene maatregelen van bestuur, met betrekking tot de cholera, niet alleen in de *Staatscourant* en het *Staatsblad* op te nemen, maar die ook in den vorm van publicatiën te doen aanplakken in alle gemeenten, opdat het publiek van den inhoud onmiddellijk zal kennis dragen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Katwijk gezegd is, meen ik te mogen aannemen, dat zijne opmerking niet zoozeer geldt de officieele afkondiging van algemeene maatregelen van bestuur, als wel eene feitelijke publicatie ter speciale bekendmaking daarvan in die gemeenten of op zoodanige plaatsen, waar die maatregel in 't bijzonder toegepast moet worden of zijne werking moet doen gevoelen.

Wanneer deze opvatting de juiste is, dan kan ik den geachten afgevaardigde de geruststellende mededeeling doen, dat wanneer het betreft de toepassing van maatregelen van het bestuur die onmiddellijk op eene bepaalde plaats gevolgen moeten hebben, steeds, voor zoover mij bekend is, op aanschrijving van het Departement van algemeen bestuur, dat het betreft, of wel door de diligentie van den Commissaris der Koningin, of wel rechtstreeks door den burgemeester, publicatiën van zoodanigen maatregel, gewoonlijk *in plano* gedrukt, plegen te worden opgehangen of aangeplakt.

Ik ben dat met den geachten spreker geheel eens, dat dit inderdaad eene handelwijze is, die groot practisch nut heeft. Mocht in dit opzicht echter al eens nalatigheid of verzuim hebben plaats gehad, dan twijfel ik niet, of de nu gemaakte opmerking van den heer Donner zal het nuttig gevolg hebben, dat dit voortaan niet meer zal geschieden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. BEKRACHTIGING EENER OVEREENKOMST, WAARBIJ AAN DE GEMEENTEN GRONINGEN VERGUNNING IS VERLEEND OM EEN VOOR PUBLIEKEN WEG AAN HAAR OVERGEDRAGEN STUK GROND TE BESTEMMEN VOOR DEN BOUW VAN EEN MUSEUM VAN OUDHEDEN. (**172**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het Verslag wensch ik het volgende te doen opmerken.

Door den bouw van het museum binnen 10 jaar zal het bewijs geleverd zijn, dat het der Vereeniging, die den grond van de gemeente zal overnemen, werkelijk ernst is met de stichting van een museum. Alinea 3 van art. 1 der overeenkomst schrijft voldoende voor, dat, zoodra de vergunning vervallen is, de grond weder tot publieken weg moet worden aangelegd.

Het gebouw op de Groote Markt staat onder beheer van het Ministerie van Oorlog. Inderdaad hebben een paar jaar geleden onderhandelingen plaats gehad over de over-

neming ten behoeve van dit doel, doch de Minister van Oorlog kon het gebouw niet gemakkelijk missen en moest een flinken prijs vragen, dien echter de Commissie te hoog vond.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VI. MACHTIGING TOT KOSTELOOZEN AFSTAND AAN DE GEMEENTE BREDA, VAN HARDE WEGEN, DOOR DEN STAAT AAN TE LEGGEN OP VOORMALIGEN VESTINGGROND TUSSCHEN DE NIEUWE GINNEKENSTRAAT EN DE GEMEENTELIJKE BEGRAAFPLAATS — EN VAN EEN STUK GROND ALDAAR. (148)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het Verslag wensch ik het volgende te doen opmerken. Deze wet is eene ampliatie van de overeenkomst, voortgesproten uit de wet van 26 October 1873.

Daar werd in art. 1, 3°., de Minister van Financiën gemachtigd tot den afstand van pleinen en wegen, zonder harde baan. Deze beperking moest vervallen en daartoe strekt dit ontwerp. De vraag of het niet de voorkeur zou verdienen, dat de Staat de gronden zelf exploiteere, moet ontkennend beantwoord worden, wat het Park betreft. Het is de bedoeling dat de gemeente dit doen zal. Den verkoop der bouwterreinen bezorgt natuurlijk de Staat zelf.

De begraafplaats is bijna niet gebruikt en de gemeente is bovendien reeds aan het onderhandelen om een ander terrein daarvoor te krijgen. Van de vervanging van een bestaanden hoofduitgang van de stad is *in casu* geen sprake.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VII. BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De beraadslaging wordt voortgezet over § 2 van *art.* 3 en de daarop voorgestelde *amendementen.*

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van lit. *b* van § 2, wensch ik een paar opmerkingen te maken en met bescheidenheid den Minister van Financiën een paar vragen te doen.

Om tot het zuiver bedrag van het belastbaar inkomen te geraken, worden, volgens deze alinea, de winsten of belooningen verminderd met de: »kosten van onderhoud en herstelling in haar vorigen staat, van uitsluitend ten behoeve van het bedrijf, beroep of ambt gebezigde zaken."

Mijne vraag is nu, Mijnheer de Voorzitter, is die laatste omschrijving wel ruim en mild genoeg?

In paragraaf 1 van artikel 3, waar het recht van den fiscus tegenover de belastingplichtigen wordt geregeld, is die omschrijving veel ruimer en milder. Daar wordt getroffen: niet alleen de winst uit bedrijf, beroep en ambt, maar ook uit ondernemingen, waardigheid, bediening of betrekking, tijdelijk of voor eens verrichte werkzaamheid en dergelijke.

Nu is de vraag: behoort de omschrijving van het artikel, waarin de rechten geregeld worden van de belastingplichtigen tegenover den fiscus, niet even mild en ruim te zijn, als de hoofdbepaling, waarin het begrip winst wordt omschreven?

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat het zeer dikwijls zal kunnen voorkomen, dat, bij voorbeeld voor tijdelijke werkzaamheid, toch onderhoud van daarvoor gebezigde zaken noodig is; dat men bij voorbeeld een lokaal noodig heeft, waarvoor onderhoudskosten noodig zijn, of wel rijtuig, paarden, enz., in één woord, zaken, die moeten worden onderhouden en hersteld.

Maar ik heb nog eene opmerking en eene vraag te doen, die, geloof ik, van meer gewicht is.

Ook in een ander opzicht is de omschrijving van alinea *b* niet ruim genoeg.

Er staat, dat alleen de kosten van onderhoud en herstelling mogen worden afgetrokken voor »*uitsluitend* ten behoeve van het bedrijf, beroep of ambt gebezigde zaken".

In steden nu, Mijnheer de Voorzitter, zal dit misschien tot weinig practische moeilijkheden aanleiding geven, omdat daar, althans in groote bedrijven, eene scherpe afscheiding is tusschen datgene, wat noodig is voor bedrijf en wat noodig is voor de huishouding, genot of vermaak.

Ten platten lande is dit geheel anders. Het is niet moeilijk dat door honderden voorbeelden op te helderen. Een dokter heeft bij voorbeeld een paard en rijtuig noodig voor het uitoefenen zijner praktijk, maar gebruikt dit ook wel voor zijn genoegen, om nu en dan eens een rijtoertje te maken.

Zoo ook stal- en hotelhouders. Is het billijk dat bij daarom in het geheel niets mag aftrekken voor onderhoud en herstel? Toch zal dit het geval zijn als het artikel ongewijzigd wordt aangenomen.

Bij alinea *c* heeft de Minister dit ingezien, want voor de daar bedoelde uitgaven is de bepaling bijgevoegd, dat uitgaven, niet uitsluitend voor het genoemde oogmerk noodzakelijk, maar ook ten deele voor persoonlijk genot of andere oogmerken gedaan, voor de helft als kosten worden aangemerkt.

Dat is juist, dat is billijk; maar moet die bepaling ook niet op de kosten onder *c* van toepassing worden?

Men stuit hier op eene onregelmatigheid ten nadeele der belastingplichtigen, en daarom is het wenschelijk in alinea *c* te lezen: »uitgaven *bedoeld in letter b en c*, niet uitsluitend voor het genoemd oogmerk noodzakelijk". Dan wordt gelegenheid gegeven de kosten van onderhoud en herstelling, ook als men ze niet uitsluitend voor het bedrijf gebruikt toch gedeeltelijk af te trekken.

Met eene kleine wijziging kan dus aan het bezwaar worden te gemoet gekomen. Evenzeer kan het eerst door mij genoemde bezwaar gemakkelijk worden weggenomen door bij voorbeeld te lezen in plaats van: »ten behoeve van het bedrijf, beroep of ambt gebezigde zaken", »ten behoeve van het bedrijf, beroep, ambt, of een van de andere in § 1 bedoelde ondernemingen, waardigheden, bedieningen, betrekkingen, of tijdelijke werkzaamheden gebezigde zaken".

Ik geloof dat daardoor de omschrijving beter, milder, ruimer en meer in overeenstemming wordt met par. 1 van het artikel.

Gaarne ontving ik hieromtrent eenige inlichting van den Minister.

De heer **Mees**: Wij zijn het, geloof ik, eens geworden omtrent de algemeene strekking der artt. 2 en 3. Art. 2 bevat in het algemeen de omschrijving van den aard der inkomsten, die door deze belasting zullen worden getroffen. Art. 3 neemt dat begrip op en analyseert het in winst en zuivere winst, en stelt voor de berekening van beide regels. Het zijn regels die niet vanzelf reeds uit het algemeen begrip van het object der belasting volgen. Ze moeten omschrijven en inhouden wat niet voor een koopman, industrieel, in het algemeen voor hem die inkomsten geniet, op die wijze zoude vaststaan.

Zoo moet uitdrukkelijk bepaald worden, dat voor rente

67ste VERGADERING. — 2 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

van het kapitaal mag plaats hebben een aftrek van juist 4 pct., en niet van 5 pct., zooals dikwijls gebruikelijk is in den handel. Zoo moet ook bepaald worden voorgeschreven dat uitgaven niet uitsluitend voor de verwerving van het inkomen noodig, maar ten deele voor persoonlijk genot gedaan, voor de helft als kosten worden aangemerkt. De ruimere opvatting van de letters *b* en *c*, waarvoor de heer Borgesius zooeven pleitte, zal, om toegelaten te worden, uitdrukkelijk worden vermeld in de wet.

Ik wensch eene vraag aan den Minister te doen omtrent letter *d*. Het komt honderden malen voor dat men, wanneer men vreest dat debiteuren in gebreke zullen blijven te betalen, begint met op de winst-en-verliesrekening een reservepost af te schrijven voor dubieuse debiteuren. Er wordt voor dat deel geen winst uitgedeeld, en het kan, naar de beginselen dezer wet, niet onder de belasting vallen. Nu meen ik dat de woorden van letter *d* aanleiding geven tot twijfel of zulk eene reserve daaronder is begrepen. Er kan te meer twijfel zijn omdat in het eerste wetsontwerp de bepaling van letter *d* luidde: »de als onverhaalbaar afgeschreven schuldvorderingen of gedeelten van schuldvorderingen, *voor zoover niet bestreden uit daarvoor bestemde fondsen of gereserveerde gelden*".

Deze laatste woorden heeft de Minister in zijn tweede wetsontwerp teruggenomen.

Het komt mij voor dat, evenzeer als geoorloofd moet zijn het aftrekken van vorderingen, die men zeker weet dat onverhaalbaar zijn, ook geoorloofd moet zijn en niet in deze belasting moet vallen, wat gereserveerd wordt voor dubieuse debiteuren.

Wordt het amendement der Commissie van Rapporteurs op den aanhef van § 2, waarmede de Minister voorloopig instemming heeft betuigd, aangenomen, dan geloof ik, dat in dien aanhef hetzelfde zal worden uitgedrukt, wat in de woorden, die de Minister uit het eerste ontwerp schrapte, voorkwam.

Intusschen zal het mij aangenaam zijn van den Minister te vernemen of hij met die opvatting instemt.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben gisteren niet verder in discussie getreden over het antwoord van de Regeeringstafel op eene vraag door mij bij par. 1 gedaan, omdat ik zooveel mogelijk de discussie wensch te beperken, en dezelfde quaestie ongeveer bij deze paragraaf weder voorkwam. Ik heb mij dus, wat de eerste vraag betrof, vergenoegd met de verwijzing naar de behandeling van art. 8.

De andere vraag heb ik met opzet tot de Regeering gericht, om, naar aanleiding van het antwoord dat ik verwachtte, daaraan eene beschouwing vast te knoopen bij deze paragraaf. Ik heb namelijk aan de Regeering gevraagd, of iemand, die, overigens geene zaken doende, door aankoop van effecten — zeer solide fondsen — en door het in beleening geven van die fondsen, telkens weer voor de daarvoor opgenomen gelden andere effecten koopt en beleent, en zoodoende een inkomen uit vermogen kweekt van bijv. 8 percent — of zoo iemand wordt geacht uit te oefenen een bedrijf? Daarop is door den Minister geantwoord: *Neen.*

De Minister had de goedheid, mij, naar aanleiding van de gemaakte opmerking dat wij hier eene bedrijfsbelasting behandelen, zonder dat wij nog eene definitie van het bedrijf ontvingen, te verwijzen naar de Bankwet, waar van bankbiljetten wordt gesproken, terwijl nergens eene definitie van bankbiljetten te vinden is.

Met dat voorbeeld is de Minister mijns inziens echter niet bijzonder gelukkig geweest. Wat een bankbiljet is, weten wij allen, maar waar het op aankomt is dit: in wiens handen een bankbiljet komt, het is en blijft altijd een bankbiljet.

Niet alzoo met het bedrijf. De Minister heeft duidelijk te kennen gegeven dat een inkomen gekweekt op hiervoren genoemde wijze, door iemand, die overigens geen bedrijf uitoefent, vrij is van deze belasting, omdat het dan niet wordt beschouwd als een bedrijf, maar dat, wanneer hetzelfde geschiedt door iemand die een ander bedrijf uitoefent en er bij voorbeeld kantoor bij gehouden wordt, het dan wel als een bedrijf onder de bepalingen van de wet valt. En nu geloof ik dat, als wij op die wijze gaan omspringen met het woord »bedrijf", wij hoog noodig eene definitie van dat woord in deze wet mochten opnemen, ...

De **Voorzitter**: Ik ben zoo vrij den heer Gerritsen te doen opmerken, dat deze paragraaf alleen handelt over den aftrek.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu aan de toepassing van dat beginsel door den Minister, aan de onbillijkheid waaraan men zich schuldig maakt wanneer men zich op het standpunt stelt door den Minister bij deze paragraaf ingenomen.

Wanneer iemand een bedrijf er bij uitoefent en zoodoende van zijn kapitaal 8 pct. maakt, door het in beleening geven van zijne effecten, dan moet hij voor de 4 pct. die hij meer maakt dan hij mag aftrekken voor den aanslag in de vermogensbelasting, ook in deze belasting betalen, terwijl daarentegen de rentenier, die op dezelfde wijze met zijn kapitaal handelt, voor die meerdere 4 pct. is vrijgesteld.

Ik geloof dus inderdaad dat wij òf eene definitie moeten krijgen van hetgeen bedrijf is, òf dat de zaak nader zal moeten worden geregeld in dit artikel, willen wij niet eene groote onbillijkheid begaan tegenover de personen die een bij dit ontwerp bedoeld bedrijf uitoefenen.

Maar er komt in deze zelfde paragraaf nog eene andere bepaling voor van oneindig grooter belang.

Tot de contribuabelen in deze belasting vallende behoort eene categorie die tamelijk groot is in ons land, namelijk die van personen die eene industrieele onderneming hebben en daarin voor een groot of minder groot deel met eigen kapitaal werken.

Omtrent hen is bepaald, dat zij 4 pct. in aftrek mogen brengen.

Paragraaf 2, sub *a*, zegt: dat afgetrokken mogen worden de renten der kapitalen, aangewend in het bedrijf of beroep, voor zoover de vruchten dezer kapitalen zijn opgenomen onder de inkomsten bedoeld bij art. 2.

Nu zou ik wenschen te vragen, of deze zaak voldoende is omschreven? Wanneer deze bepaling er in blijft, dan zullen de ondernemers, die voor eigen rekening of onder firma eene onderneming voeren, voortaan niet heel veel meer verdiensten hebben uit het bedrijf. Het lijkt wel zoo, als men de tweede alinea van lit. *d* leest, alsof er in voorzien was, maar men zal het meer imperatief moeten stellen, wil men inderdaad voorkomen wat ik thans ga aantoonen.

De ondernemer zal voortaan in zijne zaak niet meer opnemen de vruchten van zijn eigen kapitaal dat hij in de zaak heeft. Hij zal eenvoudig een boekpost maken, zich zelf crediteeren voor het kapitaal, en bepalen dat hij van dat kapitaal zal ontvangen eene jaarlijksche rente van 8, 9 à 10 pct. Dan komen de vruchten van dat kapitaal niet meer in de onderneming; hij brengt ze op zijne renterekening. Hij mag dat óók doen wanneer hij het geld geleend heeft van anderen voor 8, 9 of 10 pct.; waarom zou hij het niet mogen doen, wanneer hij zich zelf crediteert in zijne boeken? Hij fraudeert dan volstrekt niet, want nergens staat dat hij dit niet doen mag; er staat duidelijk dat aftrek zal geschieden voor de rente der kapitalen, aangewend in het bedrijf of beroep, *voor zoover de vruchten dezer kapitalen zijn opgenomen onder de inkomsten bedoeld bij art.* 2. Die uitkomsten, die vruchten van zijn kapitaal, neemt hij eenvoudig onder de inkomsten zijner zaken niet op.

Naar aanleiding van eene zaak, die bij § 1 besproken is, wensch ik bij deze paragraaf te vragen: moet deze belasting zoodanig geregeld worden, dat de meest volslagen willekeur blijft heerschen bij de contribuabelen bij het doen van hunne aangiften?

Gisteren heb ik reeds gevraagd aan den Minister, die mij verwees naar de behandeling van art. 8, wie bepalen zal hoeveel voor de verschillende zaken aan geldswaarden genoten wordt. Als nu bovendien aan hen, die een bedrijf uitoefenen, de absolute vrijheid gegeven wordt om door

afschrijvingen in hunne boeken het zóó in te richten dat van de winst naar deze belastingwet weinig overschiet, zal er ook voor den fiscus bitter weinig overschieten.

Ik zeg dit naar aanleiding van hetgeen bepaald is bij § 2, *d* en *e*, bij dat volkomen vrijlaten, hoe hoog de dubieuse posten en de vermoedelijke waardevermindering der eigendommen van de winst mag afgetrokken worden.

Ik acht dat van niet weinig beteekenis, omdat er eene cumulatie van afschrijvingen kan plaats hebben. De Minister zal mij waarschijnlijk antwoorden dat, wanneer de belastingplichtige het eene jaar te veel afschrijft voor eigendommen of dubieuse posten, dit het volgende jaar de winst ten goede komt.

Ja, dat gaat zóó bij naamlooze vennootschappen, omdat deze niet lang op die wijze zouden kunnen voortgaan; maar particulieren kunnen jaar in jaar uit 8, 9 en 10 pct. van uitstaande schulden of van eigendommen afschrijven, en dat komt in mindering van de winst; eerst als zij liquideeren of de zaken aan anderen overdoen zou de ware toestand aan het licht komen.

Ten slotte ondersteun ik ten zeerste hetgeen de heer Borgesius gezegd heeft, dat vooral in § 2 opgenomen worden de waardigheden, bedieningen of betrekkingen, en zulks met het oog op hetgeen in art. 4 gezegd wordt. Die waardigheden, bedieningen en betrekkingen worden wel genoemd in § 1 van art. 3. Maar volgens art. 4, § 1, zal voor de toepassing van de artt. 2 en 3 gelden, de inkomsten verminderd met het vermoedelijk bedrag van rente, kosten,, enz., enz, berekend overeenkomstig de §§ 2—4 van art. 3.

Het denkbeeld door den geachten spreker geopperd dient derhalve belichaamd te worden in eene wijziging van § 2.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te antwoorden op de opmerkingen die gisteren en heden gemaakt zijn over § 2.

In de eerste plaats verklaar ik mij te vereenigen met de twee amendementen der Commissie van Rapporteurs.

De toelichting van den heer A. van Dedem op de voorgestelde lit. *j*, heeft bij mij de overtuiging gewekt dat het billijk is die bepaling op te nemen. Het is eene kleine tegemoetkoming aan een beginsel, dat ik aanvankelijk gemeend heb niet in dit wetsontwerp te moeten opnemen; maar nu het voorgesteld is, zou het van mijn kant inhumaan wezen, de overneming te weigeren.

Ik zal mij dus gaarne met de beide amendementen vereenigen.

Anders is het gesteld met het amendement van den heer de Beaufort (Wijk bij Duurstede). Ik zou er werkelijk bezwaar in zien dat voorstel te steunen. De aanneming er van zou de taak der Regeering loodzwaar drukken en haar bovendien eene macht verleenen die haar niet behoort geschonken te worden. Zij zou er bijna de beschikking door erlangen om voor alle ambtenaren te bepalen wat door hen betaald moet worden. Dat zou te ver gaan. Men moet der regeering niet te veel op de schouders leggen en overlaten aan de Raden van Beroep wat van hunne competentie is. Deze moeten desgevorderd beslissen, niet de Regeering, wat in ieder speciaal geval als beroepskosten mag in aanmerking komen. En hoe zou de Regeering voor alles regelen kunnen stellen, zonder aanleiding te geven tot tal van conflicten?

Waarschijnlijk zal men mij tegenwerpen, dat toch eene der gelijke bepaling elders voorkomt, ten aanzien der belastingplichtigen bedoeld in art. 1, *d*, gezanten enz.

Dáár echter was dat noodig. Een gezant kan bezwaarlijk met de Nederlandsche commissie van aanslag komen onderhandelen. Hier is het dus noodig dat vaste regelen worden gesteld; noodig dat het vaststaat wat iemand heeft te betalen. Voor die categorie van personen was nagenoeg eene bepaling als deze onmisbaar, maar dit uit te breiden tot alle personen in dienst van den Staat, van provincie en gemeente, zou zeker tot groote moeilijkheden leiden. Ofschoon ik de motieven begrijpen en billijken kan, welke tot dit voorstel geleid hebben, kan ik mij er toch niet mede vereenigen.

Ik kom thans tot de opmerkingen die gemaakt zijn door den heer Borgesius. Deze vroeg waarom in letter *b* alleen is gesproken van bedrijf, beroep, ambt, zonder meer.

De Kamer zal begrijpen, dat ik zooveel mogelijk vermeden heb die lange trits: betrekkingen, bedieningen, tijdelijke werkzaamheden, enz. telkens te repeteeren. Wanneer men het echter duidelijkheidshalve verlangt, heb ik er geen bezwaar tegen.

Ten aanzien van de wijzigingen in letter *c*, die de geachte afgevaardigde mij hedenmorgen reeds heeft medegedeeld, kan ik verklaren, dat ik er mij volkomen mede vereenig. Wanneer de geachte afgevaardigde van zijne voorstellen een amendement wil maken, kan hij rekenen op mijn steun.

De heer Mees heeft eene nadere verklaring gevraagd betrekkelijk de strekking van lit. *d*, de afschrijving wegens onverhaalbare afgeschreven schuldvorderingen. Hier moet ik weder treden in de techniek van het boekhouden. Ik geloof dat de uitdrukking in het wetsontwerp volkomen goed is, zoodat het niet noodig is ze te veranderen.

In het oorspronkelijk ontwerp heeft zij eenigszins anders geluid, doch bij nader inzien is mij gebleken, dat overtollig was hetgeen daar voorkwam en hier ontbreekt.

Door den geachten afgevaardigde is gezegd, dat vele kooplieden de gewoonte niet hebben om terstond af te schrijven voor slechte debiteuren, maar voor de posten, die gerekend worden dubieus te zijn, eene reserve-rekening openen. Maar dat is ook afschrijven, want men kan afschrijven in tweeërlei vorm. Men heeft bijv. f 100 000 aan diverse debiteuren, die slechts f 90 000 waard worden geacht. Nu kan men een post maken: winst en verlies aan diverse debiteuren f 10 000; dan komt deze laatste rekening terstond op f 90 000 te staan; doch men kan ook boeken: winst en verlies aan reserve voor dubieuse debiteuren f 10 000, dan blijven diverse debiteuren op f 100 000, doch zij krijgen een crediteur van f 10 000 tegenover zich. Dit laatste is ook afschrijving, afschrijving namelijk op winst en verlies. En daar winst en verlies slechts eene tusschenrekening is voor kapitaalrekening, zoo is het feitelijk eene afschrijving.

Ik kom thans tot de opmerkingen van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden. Hij stelde ons een man voor die effecten koopt en beleent en zoodoende 8 pct. maakt. Ik hoop niet, dat er vele zulke waaghalzen zullen zijn.

Stel dat zulk een persoon f 100 000 bezit; als hij 8 pct. maakt moet hij dus f 8000 verdienen. Ik wil aannemen dat de gewone rente 4 pct. is, dan maakt hij 4 pct. meer dan de gewone rente. Het verschil tusschen de beleeningsrente en de rente die men maakt van solide effecten is zelden meer dan 1 pct. Op het oogenblik zijn 4 pcts. solide fondsen gewoonlijk niet beneden pari verkrijgbaar. Hij moet dus 4 ton effecten koopen, hoewel hij maar een ton kapitaal heeft. Ik verzeker u, dat een dergelijke waaghals spoedig een groot gedeelte van zijn kapitaal zal verliezen en wij hem veilig ongemoeid kunnen laten.

Maar de geachte afgevaardigde zegt: gij heb toegegeven dat wanneer een handelaar in effecten dergelijke zaken doet, de winst er toch onder moet gebracht worden. Zeer zeker, want zij komt er vanzelf onder. Een effectenhandelaar koopt en verkoopt effecten, neemt geld op, zet geld uit; het resultaat van dit alles is zijn winstsaldo. Ziedaar het eenige wat ik heb willen te kennen geven.

De geachte spreker heeft bovendien eene opmerking gemaakt betreffende industrieele ondernemers met eigen kapitaal en klaar en duidelijk aangetoond dat wanneer een dergelijk industrieel ondernemer een zeer ruim geweten heeft, eenvoudig niet wil lezen wat in de wet staat, of, het gelezen hebbende, het geheel naar eigen smaak wil interpreteeren, hij de vruchten van zijn kapitaal niet zal kunnen opnemen onder de inkomsten, maar wel in het debet de renten er van. Ik noem dit fraudeeren en niets anders. Men kan die handelwijs wel onder allerlei namen vermom-

men, maar als men de wet goed leest, is er geen andere opvatting mogelijk dan deze: het zou eene plompe fraude zijn.

De vraag is verder gedaan, of er volslagen willekeur moet heerschen ten aanzien van de afschrijvingen op dubieuse debiteuren en eigendommen? Ja, Mijnheer de Voorzitter, hoe wil men daarvoor algemeene regels stellen? Ik heb het herhaaldelijk gezegd: eene inkomstenbelasting is geen feillooze belasting, er moet daarin altijd eene zekere vrijheid worden gelaten, waarvan misbruik kan worden gemaakt. Maar toch, wanneer men de buitenlandsche wetgevingen te dezen opzichte nagaat en ook de verschillende plaatselijke inkomstenbelastingen bestudeert, zal men zien dat nergens scherpere bepalingen zijn gegeven dan die voorkomen in dit wetsontwerp. Ja, ik meen te durven zeggen, dat men in dit wetsontwerp nog verder is gegaan ten aanzien van de contrôle dan in andere wetgevingen. Bij biljet A moet men immers mededeeling doen van het percentsgewijs bedrag der afschrijvingen bedoeld in art. 3, § 2, *e*. Op deze wijze worden wel geen absoluut zekere opgaven verkregen, maar eenige contrôle ten aanzien van een deel der afschrijvingen heeft toch plaats. Op die welke de dubieuse debiteuren betreffen, is contrôle zeer moeilijk, want de fiscus heeft aan de opgaaf van de bedragen niets, wanneer hij niet weet wie de schuldenaren zijn, en als hij ze kent, zou hij dikwijls nog even ver zijn, want dikwijls is het eene moeilijke quaestie van schatting hoe de personen staan; daarvan kan de appreciatie verschillen. Er blijft dus eene zekere willekeur over, dat is niet te loochenen. La Bruyère zegt: »Il faut accepter hardiment les défauts de son caractère"; ik voeg er bij: »Il faut accepter hardiment les défauts nécessaires, inévitables de ses projets de loi."

De **Voorzitter**: De Minister heeft verklaard de beide amendementen van de Commissie van Rapporteurs over te nemen; derhalve maken zij geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik ben den Minister erkentelijk voor het mij gegeven antwoord, waarbij Zijne Excellentie verklaard heeft dat hij, indien ik de door mij aangegeven wijzigingen voorstelde, hij die niet zou bestrijden, maar ondersteunen. Ondertusschen ben ik tot het besluit gekomen, dat het beter is om na de pertinente verklaring van den Minister op het eerste der door mij genoemde punten geen amendement voor te stellen. Immers uitdrukkelijk heeft de Minister verklaard, dat hij de lange lijst van betrekkingen enz. alleen uit een oogpunt van redactie niet in *b* en volgende alinea's heeft opgenomen, maar dat het volstrekt niet de bedoeling geweest is om geen aftrek toe te staan in de door mij genoemde gevallen; dat integendeel de toepassing van de aftrek geoorloofd zal zijn voor al de beroepen, betrekkingen en werkzaamheden, bedoeld in paragraaf één. Die verklaring acht ik voldoende.

Ten aanzien van het tweede punt dat ik besprak, zal ik echter wèl een amendement voorstellen, vooral nu ik weet dat de Minister eene verandering, als door mij bedoeld, warm zal steunen. Ik hoop dat de Minister nu nog een stap verder zal gaan en mijn amendement zal overnemen. Ik heb dus de eer voor te stellen om in alin. *c*, in plaats van de woorden: »uitgaven niet uitsluitend", te lezen: »uitgaven bedoeld in *b* en *c*, niet uitsluitend", terwijl dan bij uitgaven een nieuwe regel zal moeten beginnen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Levy, Mees, Lieftinck, Kielstra en van Beuningen, en komt dus in beraadslaging.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar gevoelen mede te deelen over de amendementen door de heeren de Beaufort en Goeman Borgesius voorgesteld, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Nadenkende over het amendement van den heer de Beaufort, was de Commissie van Rapporteurs zelfstandig tot dezelfde conclusie gekomen als waartoe de Minister door zijne overwegingen is geleid. Wij waren van meening, dat door het amendement op de schouders der Regeering eene taak werd gelegd, die ons voorkwam bijna onuitvoerbaar te zijn, en tevens de competentie van den raad van beroep ten gunste van de competentie der Regeering te verkleinen.

Wij hebben evenwel de verklaring van den Minister willen afwachten, of wellicht de Regeering zich in staat zou achten de opdracht te aanvaarden. Nu dit blijkt niet het geval te zijn, meent de Commissie niets anders te kunnen doen dan de aanneming van het amendement te ontraden, ofschoon wij daarbij de verklaring wenschen af te leggen, dat bij de toepassing van de wet het beginsel in het amendement opgesloten in het oog zal moeten worden gehouden.

Wat het amendement aangaat van den heer Goeman Borgesius, het doet mij genoegen dat die geachte afgevaardigde niet is overgegaan tot het stellen van zijn eerste amendement, maar zich tevreden heeft gesteld met de interpretatie bij deze discussie gegeven.

Het is ook de opvatting van de Commissie geweest, dat met de algemeene bewoordingen die hier en daar gebezigd worden bedoeld zijn al die beroepen en bedrijven enz., waarvan de inkomsten zijn opgenomen onder de eerste paragraaf van dit artikel.

Ik acht het beter nu op deze plaats niet aan de redactie te gaan tornen, ook omdat dan nog meer bezwaar zou ontstaan tegen de bedoelde ruime interpretatie op andere plaatsen van het ontwerp.

Wat het tweede amendement van dien geachten afgevaardigde betreft, ik geloof dat dit eene verbetering van de wet is, en kan daarom ten gunste van de aanneming daarvan adviseeren.

De heer **Pierson**: *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Goeman Borgesius wordt door mij overgenomen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Goeman Borgesius door de Regeering is overgenomen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter Ik meen waarlijk dat de Regeering tegenover de wijze waarop ik gesproken heb over de uitoefening van een bedrijf door iemand die gelden opneemt, zich niet kan afmaken met te zeggen: iemand die 1 ton heeft en daarvoor 4 ton aan effecten koopt om die dan te beleenen is een waaghals en zal toch wel den een of anderen dag geheel buiten de belasting vallen.

Dat te hooren van een ex-president van de Nederlandsche Bank verbaast mij wel wat. Den Minister behoef ik er toch niet aan te herinneren dat om met f 100 000 f 400 000 solide fondsen van 4 pct. aan te koopen, nog wordt gegeven een surplus van 25 pct., en nu weet de Minister dat men zelfs geen hooger surplus bij de Nederlandsche Bank behoeft te geven. Wanneer er dus quaestie van waaghalzerij mocht zijn, dan zou deze zoowel bestaan aan de zijde van hem die het onderpand neemt, als van den man, die op zoodanige wijze zijn kapitaal exploiteert ter verkrijging van hoogere inkomsten. Het is toch een bekend feit — waarop ik reeds herhaaldelijk heb gewezen — dat in de grootste steden des Rijks, Amsterdam en Rotterdam, op die wijze groote inkomsten uit kapitalen worden verkregen, en zoodoende veel hoogere inkomsten worden genoten dan de stereotiepe vier percent.

Nu houdt de Minister vast aan 8 pct., maar laat het mijnentwege dan 5 pct. zijn; de quaestie is slechts deze, of de man die een ander bedrijf er bij uitoefent dan voor dat ééne pct., boven de 4 pct. belasting zal moeten betalen, terwijl de Minister den rentenier, die één pct. meer maakt, volkomen vrijlaat. Ik geloof, dat dit eene onbillijk-

heid is tegenover degenen, die toch reeds in de bedrijfsbelasting zijn aangeslagen.

Een van mijne medeleden, dien ik raadpleegde over de bepaling van art. 3, had daarvan eveneens den indruk verkregen, dat het dengene, die zijn kapitaal in ondernemingen steekt, volkomen vrijstaat de verkregen vruchten van dat kapitaal afzonderlijk te boeken. In dat geval zal dus de ondernemer, bij alle willekeur die hem reeds in art. 3 ten dienste staat, zelf kunnen bepalen hoeveel rente hij in rekening wil brengen.

Moet de ondernemer nu kapitaal opnemen bij anderen — stel zeer matig tegen 6 pct., hetgeen voor een blanco-krediet nog niet eens zulk eene hooge rente is — zal hij dan voor zijn eigen kapitaal niet hetzelfde in rekening mogen brengen als de geldschieter en dit niet afzonderlijk als inkomen uit vermogen mogen boeken, nu niet bepaald bij de wet is vastgesteld, dat de vruchten *moeten* worden opgenomen onder de inkomsten van de zaak? Zonder dat er nog van fraude sprake behoeft te zijn, geeft de onduidelijkheid toch in ieder geval aanleiding tot willekeur, waaronder het bedrag der inkomsten op het kohier belangrijk zal lijden.

De heer **Mees**: Ik kan den Minister niet toegeven, dat lit. *d* zoo weinig tot twijfel aanleiding geeft, als hij beweert.

Ik geloof te mogen volhouden dat in lit. *d* slechts sprake is van als *onverhaalbaar afgeschreven vorderingen*, terwijl de quaestie, die ik stelde, betreft dubieuse debiteuren. Intusschen, ik ben door de interpretatie van den Minister bevredigd, en ik geloof dat die interpretatie gedekt wordt door de lezing van de Commissie van Rapporteurs, die door den Minister is overgenomen.

In de tweede plaats wensch ik een enkel woord te richten tot den heer Gerritsen, die, toen hij hedenmorgen voor het eerst het woord voerde, begon met op zekere emphatische wijze te vragen: »Moet er dan in de wet voor allerlei willekeur plaats blijven?"

Zoo even komt hij op die grief terug. Het is opmerkelijk — de geachte afgevaardigde behoort tot hen, die aan directe belastingen telkens de grootst mogelijke uitbreiding wenschen te geven en zeer weinig op hebben met alles, wat behoort tot indirecte belastingen. Maar zoodra eene directe belasting wordt voorgesteld, dan zijn zij, gelijk de heer Gerritsen ook nu weder, met allerlei bezwaren gereed en met bezwaren die niet juist deze belasting betreffen, maar inhaerent zijn aan alle directe belastingen. Speciaal naar aanleiding van deze paragraaf klaagt de geachte afgevaardigde over willekeur waarvoor het wetsontwerp ruimte laat. Ik geloof ten onrechte. De Minister heeft, dunkt mij, te recht gezegd: juist de gesplitste vorm van deze inkomstenbelasting geeft tot minder willekeur aanleiding; juist door de splitsing kunnen wij scherper het object van deze belasting in het oog houden. Ik verzoek den spreker met het oog op zijne grief eens algemeene inkomstenbelastingen na te gaan.

Ik verwijs hem in de eerste plaats naar de gemeentelijke inkomstenbelastingen, waarmede hij goed bekend is, en naar de daarin voorkomende regels betreffende den aftrek. Ik verwijs hem verder naar de Pruissische inkomstenbelasting van 1891, die te recht telkens als voorbeeld wordt genomen, omdat ze onder de jongste behoort en omdat er veel zorg aan besteed is.

Vindt men nu in de Pruissische belastingwet minder gelegenheid voor willekeur dan in dit ontwerp? Neen. Ik vind daar in § 7 eene zeer algemeene omschrijving van hetgeen inkomsten zijn; in § 9 algemeene omschrijvingen van hetgeen afgetrokken mag worden. Ik vind daar, waar speciaal sprake is van de inkomsten uit handel en nijverheid en van hetgeen daarbij als zuiver inkomen moet gelden, dat »der Reingewinn aus dem Handels- und Gewerbebetriebe nach den Grundsätzen zu berechnen (ist) wie solche für die Inventur en Bilanz durch das Allgemeine Deutsche Handelsgesetzbuch vorgeschrieben sind und sonst dem Gebrauche eines ordentlichen Kaufmanns entsprechen".

Slaat men nu de bepalingen van het Duitsche Handelswetboek op, dan vindt men daar niet veel meer dan dat een koopman de verplichting wordt opgelegd, boek te houden, een inventaris en eene balans te maken. De Pruissische wet verwijst verder, zooals ik aanhaalde, alleen naar de beginselen, die »dem Gebrauche eines ordentlichen Kaufmanns entsprechen".

Ik herhaal dat m. i. ten aanzien van het punt, dat wij thans bespreken, in dit ontwerp minder gelegenheid wordt gegeven tot willekeur dan in de meeste algemeene inkomstenbelastingen.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om even te constateeren, dat, waar er sprake is van het advies van de Commissie van Rapporteurs omtrent amendementen, betrekking hebbende op deze paragraaf 2 van art. 3, men dit moet verstaan alsof gesproken wordt namens de meerderheid der Commissie. Want nu ik al mijne amendementen op § 2 van art. 3 heb ingetrokken zou het volkomen onlogisch zijn, wanneer ik aannam, dat men door amendementen een karakter van bruikbaarheid zal kunnen geven aan § 2, wat er mijns inziens altijd aan zal blijven ontbreken.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Ik had den heer Vrolik gevraagd om zelf aan de Kamer zijn standpunt duidelijk te maken, daar het mij niet gelukt was dit te begrijpen.

Maar ik heb ook het woord gevraagd, om een enkel woord te voegen bij hetgeen de heer Mees den heer Gerritsen heeft geantwoord.

Waartoe strekt deze regeling? Om door de autoriteiten, de administratie en den raad van beroep te worden toegepast.

Nu spreekt het vanzelf, dat zij ook een leidraad is voor den aangever, maar de aangever is niet vrij in zijne interpretatie; hij is niet de uitlegger van de wet, zoodra daarover verschil bestaat. Wanneer hij bij zijne aangifte eene zekere interpretatie aan de wet heeft gegeven, zal hij, natuurlijk altijd ingeval zijne aangifte een onderwerp van nader onderzoek mocht uitmaken, hebben aan te toonen, dat hij naar eene redelijke toepassing van de bepaling der wet, zooals die door een jurist zou worden toegepast, de aftrekking mag doen, dat zijne wijze van berekening is de door de wet gebodene.

Nu kan men aan elke belastingwet vernuftige interpretatiën geven; kunnen pogingen tot ontduiking langs den weg van interpretatie gedaan worden; maar dergelijke pogingen vinden immers terstond haar graf, wanneer door den raad van beroep daarover recht wordt gedaan.

Wanneer bijv. de geachte spreker over de wijze, waarop iemand zich zelven geld zoude kunnen leenen, spreekt, zoo heeft hij de 2de paragraaf voorbijgezien. Het geval door hem bedoeld wordt uitdrukkelijk daarin geregeld. Alleen wanneer *van derden* geleend is komt *bedongen* rente in aanmerking. Gebruikt men eigen geld dan mag slechts 4 pct. afgetrokken worden.

Men zal bijv. bij de administratie komen met zijne boeken, waarin de uitkomsten van het bedrijf zijn nedergelegd. Nu kan men vooreerst alleen aftrekken de rente van zoodanig kapitaal, waarvan de vruchten zijn opgenomen onder de rekening van de baten der onderneming.

Zijn die vruchten niet opgenomen, dan spreekt het vanzelf dat het vermogen alleen valt onder de gewone vermogensbelasting, en kan er geen sprake van zijn dat de rente daarvan van de baten eener onderneming mogen worden afgetrokken.

Wat beschouwt de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden als vruchten van een kapitaal? Als ik een bedrijf uitoefen met opgenomen kapitaal, dan is voor dengeen van wien ik dit leen de burgerlijke vrucht, de rente, doch voor mij zijn het de winsten in mijne onderneming gevormd. Dit is de zuivere interpretatie van het artikel, en ik heb niet kunnen vatten dat die van den heer Gerritsen eenigen steun in de wet vindt. Uit deze discussie zou ik alleen de conclusie trekken, dat, indien de heer Gerritsen eens aange-

67ste VERGADERING. — 2 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

zocht werd om lid te zijn van eene commissie voor de toepassing van deze wet, zijne adviezen hem zeer in den weg zouden kunnen staan.

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): De Minister heeft mijn amendement bestreden. Ik merk echter aan — het is niet te ontkennen — dat in art. 6 het door mij verdedigd beginsel reeds is uitgedrukt. De Minister maakt dus alleen op grond van de practijk bezwaar om dat beginsel uit te breiden.

Zijne Excellentie zeide dat de buitenlandsche gezanten het beroep op den raad van beroep zouden missen, en daarom eene afzonderlijke regeling voor hen noodig is. Zonder op dit punt verder in te gaan moet ik toch zeggen dat dit argument mij eenigszins heeft bevreemd. Die gezanten worden geacht in de residentie gedomicilieerd te zijn en kunnen dus een beroep bij den raad indienen, die over de aanslagen te 's Gravenhage zal hebben te beslissen.

Volgens den Minister zou de aanneming van mijn amendement eene loodzware taak op zijne schouders leggen; dit doet mij leed, doch ik merk op dat de taak der raden van beroep zeer zal worden verlicht. Zij zouden zeer dankbaar zijn zoo zij eenige aanwijzing vonden in het Koninklijk besluit dat ik wensch. Hierin zoude de Minister ongetwijfeld bij het vervullen zijner zware taak troost vinden. Het is mij hoofdzakelijk te doen om eenheid en regelmaat.

De Commissie van Rapporteurs heeft op de meest welwillende wijze mijn amendement bestreden, zich aansluitende bij hetgeen de Minister aanvoerde. Steun had ik van die zijde niet gewacht. De Commissie heeft dit wetsontwerp, wij vernamen het van haren geachten voorzitter, zoo goed overwogen en daaromtrent met den Minister van gedachten gewisseld, dat zij in het algemeen voor amendementen mij niet gunstig gestemd schijnt. Ik heb eenigszins den indruk dat de Commissie van Rapporteurs ten aanzien van amendementen de Abschreckungs-theorie van Feuerbach toepast, hoewel ik overigens geloof dat de Commissie niet vele absolute voorstanders dezer theorie in haar midden telt.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik zal niet verder in het debat treden met de heeren Gerritsen en de Beaufort, maar heb even het woord gevraagd om eene inelegantie uit paragraaf 2 weg te nemen. In letter *c*, 4den regel, leze men in plaats van » bedrijf of beroep of ambt": » bedrijf, beroep of ambt".

De **Voorzitter**: Ik acht het onnoodig de Commissie van Rapporteurs over deze wijziging te hooren.

De beraadslaging wordt gesloten.

Over de §§ 3, 4 en 5 wordt geene beraadslaging gevoerd.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat het Verslag gereed is omtrent het wetsontwerp tot het toestaan van kredieten ten laste van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893, ter betaling van tot afgesloten dienstjaren behoorende onverevende vorderingen. (**165**)

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusie later bepaald worden.

De beraadslaging wordt voortgezet, en geopend over § 6 van ART. 3, luidende:

»Personen, die hun bedrijf maken van het verhuren van ongemeubelde woningen voor niet langer dan bij de maand aan tien of meer hoofden van gezinnen of alleen wonende personen niet bij hen in dienst, worden geacht, behoudens tegenbewijs, in dat bedrijf eene zuivere winst te maken van een vierde gedeelte der ontvangen huurpenningen."

De heer **Bool**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tegen deze paragraaf van dit artikel bezwaar, omdat ik vrees dat het geen doel zal treffen. Er wordt hier gesproken van personen die hun bedrijf maken van het verhuren van ongemeubelde woningen voor niet langer dan bij de maand. Wanneer die personen goedvinden om die woningen te verhuren niet bij de maand, maar voor 6 weken, zullen zij reeds niet aan de belasting zijn onderworpen. Op die wijze zal het artikel ten eenenmale het doel missen.

Bovendien heb ik bezwaar tegen het verzwijgen van andere huur; want ook de eigenaars van huizen, die verhuurd worden bij het jaar of voor drie jaren, kunnen dit als bedrijf uitoefenen, zoodat het niet enkel geldbelegging is.

Ik geloof dat dit artikel eerst dan tot zijn recht zou komen als men de quaestie, of iets al dan niet als bedrijf wordt uitgeoefend, geheel aan de beslissing van de administratie overliet.

Het is omtrent dit denkbeeld dat ik de zienswijze van den Minister gaarne zou vernemen.

De heer **Donner**: Ik deel geheel het bezwaar dat door den heer Bool is in het midden gebracht. Maar ik meen dat de grond van het bezwaar alleenlijk gelegen is hierin, dat men in deze wet een nieuw bedrijf creëert: het verhuren van huizen, hoeveel of hoe weinig ook. Het verhuren van huizen viel niet onder de patentwet, de fiscus bemoeilijkte de verhuurders niet, ze waren vrij. Nu zal dit veranderd worden en krijgen wij een bedrijf van verhuurders.

Laat ik voor een oogenblik aannemen dat daarvoor bij deze wet grond bestaat. Maar dan kan toch het criterium dat de Minister stelt niet gezegd worden voldoende te zijn om het juiste karakter te bepalen van verhuurder, die als zoodanig een bedrijf uitoefent.

De Minister heeft toch een zeer willekeurig criterium gesteld, namelijk dat het een bedrijf wordt, wanneer woningen voor niet langer dan bij de maand aan 10 of meer hoofden van gezinnen of alleenwonende personen, niet bij hen in dienst zijnde, worden verhuurd. Waarom niet minder dan tien? Dit is mijne eerste vraag; ik kom thans tot de tweede.

Bij dit criterium wordt uitgesloten een groot deel der verhuurders van huizen, die bij het jaar of voor 2 of 3 jaren verhuren, voor wie het geen gewone geldbelegging is.

Men denke slechts aan dat tal van aannemers, ambachtslieden in de grootere steden, die terreinen aankoopen en daarop huizen bouwen, met het oogmerk, indien zij kunnen, die zoo spoedig mogelijk tegen een goeden prijs van de hand te doen; maar dit gelukt hun niet altijd, en nu worden het huurhuizen, waaronder van f 1000 en f 1200 huur jaarlijks. Men zal de kleine vliegen vangen, de zoogenaamde huisjesmelkers, en de groote geheel vrijlaten, die veel meer winst maken.

Worden de verhuurders van grootere panden vrijgelaten, dan wordt niet alleen de fiscus benadeeld, maar er wordt ook eene onbillijkheid begaan tegenover de verhuurders van kleinere panden.

Ik zoek den grond van de moeilijkheden, die deze § 6 oplevert, hierin, dat men er niet nauwkeurig in vindt uitgedrukt, dat en wanneer het verhuren van huizen een bedrijf is of wordt.

Ik heb nog eene opmerking betrekkelijk het maken van winst. Er staat: »in dat bedrijf eene zuivere winst maken van een vierde gedeelte der ontvangen huurpenningen". Dat een-vierde wordt in de gewisselde stukken door den Minister berekend naar de bruto winst van 10 pct., waarvan is afgetrokken 4 pct. van het kapitaal; $3^1/_2$ pct. voor onkosten, zoodat er dan $2^1/_2$ pct. als zuivere winst overblijft.

Na het onderzoek, dat ik daaromtrent heb ingesteld, is dat een vierde gedeelte te hoog, omdat de Minister de bruto winst te hoog gesteld heeft; de bruto winst is in den regel slechts 9 pct.; is dit waar dan kan de zuivere winst niet op een-vierde maar slechts op een-zesde gesteld worden.

Ik zou hierover gaarne het oordeel van den Minister vernemen.

De heer **Heldt**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik heb eenige bedenkingen tegen § 6, die bij uitzondering wil belasten personen die 10 of meer ongemeubelde woningen niet langer dan bij de maand verhuren.

Wat toch is het geval? Ik behoef er den Minister niet op te wijzen dat er in Amsterdam tal van perceelen zijn, welke alleen omstreeks 10 woningen bevatten, die ieder ongeveer van f 1,50 — f 2,50 huur doen per week. Iemand die zoodanig perceel verhuurt zal daarvoor naar den maatstaf van § 6 extra belasting moeten betalen, terwijl een ander die een of meer, ja zelfs negen, perceelen verhuurt als — om een voorbeeld te noemen dat voor de hand ligt — door den Minister bewoond wordt, perceelen die veeltijds grooter zijn en meer ruimte bevatten dan die welke door 10 gezinnen worden bewoond, slechts naar de kapitaalswaarde van die perceelen en volgens de regelen daarvoor gesteld in de vermogensbelasting zal hebben te betalen. En de gevallen zijn waarlijk niet zeldzaam dat personen meerdere 1ste en 2de klasse huizen hun eigendom kunnen noemen. Waarom nu die onderscheiding tusschen de kleinste en de grootere woningen? Ik begrijp die logica waarlijk niet. Te minder heeft deze onderscheiding zin, daar juist de soort van eigenaars die hier getroffen zullen worden, de zoogenaamde huisjesmelkers, het best in de gelegenheid zijn om die belasting op de huurders te verhalen, en dat zeer stellig niet zullen nalaten. Zoodra ze hun belastingbiljet ontvangen hebben zullen ze doodeenvoudig tegen de huurders zeggen: ik moet zooveel belasting meer betalen, dus ik sla jelui een dubbeltje op; zoo dreigt deze belasting in meer dan dubbele mate den kleinen man te zullen treffen.

Maar bovendien bestaat er voor die onderscheiding m. i. geene reden. Moet de een getroffen worden, dan ook de ander. Eene ongelijkheid als deze paragraaf beoogt, acht ik in geen geval gerechtvaardigd.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Vooraf ga eene algemeene verklaring van § 6. Ware deze niet in de wet opgenomen geworden, dan zou daaruit misverstand voortvloeien.

In de vermogensbelasting wordt bepaald, hoe van gebouwde eigendommen de waarde wordt berekend. Ware nu gezwegen omtrent personen die van het verhuren van woningen een bedrijf maken, dan zou men deze handeling kunnen gaan brengen onder het begrip: geldbelegging, dus als niet bij deze belasting betrokken.

Door § 6 heeft de Regeering willen doen uitkomen dat dit eene misvatting, eene dwaling zou zijn. Zeker, men kan huizen bezitten als geldbelegging. Dit zal het geval zijn, wanneer men spreekt over perceelen zooals genoemd zijn door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Heldt; maar het kan ook zijn, dat men zijn bedrijf maakt van het verhuren van woningen, dat men eene geheele administratie er voor heeft, hetgeen niet eenvoudig is belegging van vermogen, maar een bedrijf, volkomen gelijkstaande met dat van een bakker of kruidenier; eene administratie, die eigenaardige moeilijkheden en werkzaamheden met zich brengt, maar ook eigenaardige voordeelen geeft. Dat is de bedoeling geweest van deze paragraaf. De grenslijn moest echter getrokken worden tusschen het hebben van huizen als kapitaalbelegging en het maken van een bedrijf van het bezit en verhuren van woningen. Nu zijn er verschillende vragen gedaan. Waarom is er gesproken van 10 woningen of meer, waarom dat cijfer; waarom is er gesproken van het verhuren bij de maand en niet bij de zes weken? Dit alles illustreert de waarheid van hetgeen ik gisteren aanvoerde bij den aanvang mijner rede, namelijk, dat het zeer bedenkelijk is in eene belastingwet als deze al te scherp te definieeren; want ziet eens, nu heb ik het beproefd, ik heb gemeend nader te moeten definieeren, ten einde willekeur buiten te sluiten, en nu worden er tal van vragen gedaan, waarvan ik eerlijk moet bekennen, dat de beantwoording moeilijk is. Waarom spreekt men van verhuring bij de maand? Er moest een tijdstip genoemd worden. Wanneer iemand eene aanzienlijke woning verhuurt, dan geschiedt dit stellig niet als bedrijf; zoo iemand is geen huisjesmelker, maar eenvoudig iemand, die kapitaal heeft belegd. De bedoeling is duidelijk; men wenschte buiten te sluiten wat er niet bij hoort en te dien einde zijn eenige cijfers vermeld. Mocht echter de Kamer bereid worden gevonden om aan de administratie meer vrijheid te laten, dan zou eenvoudig in deze paragraaf kunnen geschreven worden: dat hij die zijn gewoon bedrijf maakt van het verhuren van ongemeubelde woningen, wordt geacht — en wat er meer volgt.

Met andere woorden, men zou alle beperkende bepalingen kunnen doen wegvallen, zoodat het aan de commissie van aanslag wordt overgelaten, behoudens beroep op den raad, om in ieder gegeven geval uit te maken of men te doen had met een bedrijf of met eene kapitaalbelegging. Ik zal niet behoeven te zeggen, dat de Minister de allerlaatste zal zijn om zich hiertegen te verzetten. Wil men daarentegen positieve waarborgen hebben dat niet inkomsten aan de belasting worden onderworpen, die er niet onder behooren, dan legge men zich neder bij het voorgestelde in het ontwerp.

De heer Donner heeft gevraagd of mijne rekening van 10% niet te hoog was en ook het één-vierde; zijne inlichtingen hebben hem tot de slotsom geleid, dat men niet meer dan 9% en 1/6 mocht nemen. Ik geloof dat het moeilijk is om hier juiste cijfers te stellen, ik heb nog veel hooger cijfers hooren noemen dan de mijne. Men heeft mij medegedeeld, dat de winsten uit dit bedrijf soms allerbelangrijkst zijn. Maar in elk geval, in de paragraaf, waarvan de heer Donner sprak, staat geschreven: behoudens tegenbewijs. Ik heb gemeend deze woorden te moeten opnemen. Wanneer gevallen zich voordoen, als die welke den geachten afgevaardigde bekend zijn, behoeft men niet te vreezen, dat onbillijkheden zullen voortspruiten uit het onveranderd behoud van deze bepaling.

De heer **Donner**: Ik heb de moeilijkheid reeds erkend voor den Minister om hier een artikel te geven zóó duidelijk, dat er ook bij de administratie of bij den raad later geene moeilijkheden zullen ontstaan, maar ik kan niet toestemmen wat de Minister zegt, dat zij die groote huizen verhuren voor langeren termijn niet kunnen betrokken worden onder degenen die van het verhuren een bedrijf maken, aangenomen dat het een bedrijf is, maar dat het verhuren voor hen eene geldbelegging is. Immers de voorbeelden zijn overvloedig dat het verhuren van huizen voor hen geen zuivere geldbelegging is, omdat vele ondernemers, die dergelijke huizen bouwen, het doen met opgenomen geld, en niet omdat zij verlegen zijn met hun eigen geld en daarvan geene goede rente kunnen maken. Het is bekend dat de fundamenten nog niet liggen of de hypotheek is reeds gevestigd op het pand dat nog verrijzen moet. Met een deel van hen die dergelijke gebouwen bezitten, kan het dus niet het geval zijn, zooals de Minister meende.

De Minister opperde voorts het denkbeeld om alle beperkingen uit § 6 weg te laten en de zaak over te laten aan de administratie. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan komen wij van den wal in de sloot. Als de Minister het niet weet, hoe zal dan de administratie het weten, wie al, wie niet onder de verhuurders moet worden gerekend? Zal zij niet in het eene geval zus en het andere zoo oordeelen en besluiten, zoodat wij zuivere willekeur krijgen? Naar mijn oordeel is er maar één middel om uit al de moeilijkheden te geraken. Als men niet het object kan bepalen — en de Minister verklaart zelf dat dit hier niet mogelijk is — dan vervalt ook de grond van de belasting zelf; ik heb dus de eer voor te stellen om § 6 van art. 3 eenvoudig te laten vervallen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren A. van Dedem, de Geer van Jutfaas, Beelaerts van Blokland, Ferf en Heemskerk, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Bool**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou mij

met het denkbeeld van den vorigen geachten spreker kunnen vereenigen, wanneer het artikel zich zal bepalen tot de woningen, die verhuurd worden voor niet langer dan eene maand, want dan heeft het object van belasting, naar mijn begrip, zoo weinig waarde, dat het artikel wel zou kunnen vervallen, maar wanneer men het ook wil toepassen, gelijk naar mijn inzien de billijkheid medebrengt, op hen die grootere woningen verhuren voor langer dan eene maand, voor een jaar en meer, dan zou ik met het voorstel van den geachten spreker niet kunnen medegaan, want dan zou de belasting aanzienlijk minder opbrengen. Ik zou daarom in overweging willen geven om de zaak aan de administratie over te laten. Ik vrees niet die willekeur waarvan de geachte vorige spreker gewaagd heeft; er zal zich terstond een regel vestigen bij de administratie en naar dien regel zal het artikel worden toegepast. Daarom veroorloof ik mij in overweging te geven in § 6 in plaats van »voor niet langer dan bij de maand aan tien of meer" te lezen »aan".

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren de Kanter, Smeenge, Bahlmann, Levy en Kerdijk en zal derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Heldt**: Mijnheer de Voorzitter! 's Ministers antwoord heeft ook mij niet bevredigd. Ik wensch in de eerste plaats aan Zijne Excellentie te vragen, wanneer hij meent dat iemand van woningverhuren een bedrijf maakt. Is dat naar zijne meening het geval als hij niet anders doet dan woningen verhuren? Maar zulke personen komen slechts bij hooge uitzondering voor. Maar waarom zal dan iemand, die 10 of meer woningen voor niet langer dan bij de maand verhuurt, geacht worden een bedrijf uit te oefenen, en niet wanneer hij 1, 2 of 5 woningen verhuurt? En waarom moet het niet als bedrijf beschouwd worden, wanneer de woningen voor *langer* dan bij de maand verhuurd worden?

Ik kan den Minister honderden perceelen aanwijzen die langer dan bij de maand verhuurd worden, en bij tienen meertallen toebehooren aan enkele personen, zij het ook dat zij nog geen onbezwaard eigendom zijn.

Een timmerman of metselaar of eenig ander bedrijfbeoefenend persoon koopt een stuk grond en bouwt daarop huizen, om die bij gelegenheid te verkoopen, maar zoolang hij ze niet verkoopt, worden de woningen door hem verhuurd, gewoonlijk bij het jaar. Waarom wordt dit verhuren niet geacht een bedrijf te zijn?

Het bezwaar waarop ik straks wees, is door 's Ministers nadere toelichting is dus niet uit den weg geruimd. Maar vooral wil ik den Minister nog eens ernstig wijzen op het bezwaar in de bepaling gelegen voor de bewoners van kleine woningen. Het lijdt geen twijfel dat juist eigenaars dier woningen, welke bij de week verhuurd worden, de belasting zullen verhalen op de huurders, zoodat deze in meer dan dubbele mate zullen betalen wat de fiscus van de eigenaars eischt.

Wat nu betreft het amendement van den heer Bool, het komt mij voor, dat daarmede mijne vooornaamste bedenking tegen deze paragraaf niet wordt opgeheven. Wel zal daardoor gelijkheid komen voor alle woningen, maar het bezwaar van het verhalen van de belasting, vooral — zoo niet bij uitzondering — bij de weekwoningen, door den eigenaar op den bewoner, blijft bestaan. Daarom kan ik de aanneming van dat amendement ook niet aanraden. Wel kan ik mij aansluiten bij het amendement van den heer Donner om de geheele paragraaf weg te laten.

De heer **A. Van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! Blijkbaar bestaat de meening, dat iemand, die zijn fortuin belegt in gebouwde eigendommen en die gebouwde eigendommen verhuurt, een bedrijf zou uitoefenen, dat onder deze belasting moet vallen. Ik geloof echter, dat dit niet juist is, en dat zoo iemand eenvoudig hetzelfde doet, als een ander die effecten voor zijn geld koopt en daarvan rente trekt, zoodat hij dan ook niet in de bedrijsbelasting betrokken mag worden.

Alleen dan zou er van het uitoefenen van een bedrijf, mijns inziens, sprake kunnen zijn, wanneer de man van het huren en weder verhuren van woningen zijn bedrijf maakte. Wanneer hij echter van diezelfde woningen eigenaar is, doet hij niet anders dan de vruchten genieten van zijn eigendom, zoodat hij daarvoor in de vermogens- en *niet* in de bedrijfsbelasting valt.

Ik geloof dan ook, dat, wanneer de Minister de paragraaf wil handhaven, daarin zal moeten gesproken worden van »personen, die hun bedrijf maken van het huren en weder verhuren van ongemeubelde woningen" enz. Naar mijne meening zullen echter niet zeer veel personen geacht kunnen worden onder die rubriek te vallen.

Hoe dit echter zij, met den heer Heldt ben ik het hierin wel eens, dat, wanneer men de paragraaf onveranderd laat, de verhuurders die belasting weder op de huurders zullen verhalen.

Nu weten wij echter allen, dat juist voor de kleinste woningen zeer hooge huurprijzen betaald worden, en dat alzoo de druk der belasting alweer gelegd zal worden op de schouders van hen, die dit het minst kunnen dragen.

Ik kan mij dus wel vereenigen met het voorstel van den heer Donner, omdat daardoor de moeilijkheden, die eene goede regeling in den weg staan, worden ontweken.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het amendement, zegt: De Commissie wordt eenigermate onverwacht geroepen om advies uit te brengen over de zeer epineuse vragen, die bij de beoordeeling van deze paragraaf te pas komen.

De eerste dier vragen is: waartoe strekt de paragraaf? Is het, om tot een beroep te maken wat uitteraard geen beroep is? Of om, ingeval een beroep werkelijk wordt uitgeoefend, een zekeren maatstaf voor de berekening der belasting te hebben?

Dat punt zal eerst opgehelderd moeten worden, om te kunnen uitmaken wat door het schrappen der paragraaf zal bereikt worden. De paragraaf nu schept eene fictie ten opzichte van de winst van personen die hun bedrijf maken van het verhuren van ongemeubelde woningen.

Maar al laat men de paragraaf weg, houdt dan ook het bedrijf op van de klasse van lieden, die door het spraakgebruik — al is dit ook niet door de patentwet geijkt — bestempeld worden met den naam van *huisjesmelkers?*

Houdt dan op een bedrijf te zijn, het behalen van eene zuivere winst, die men verwerft door al die kleine huisjes af te loopen, den staat van onderhoud daarvan te surveilleeren, week aan week de huurders na te loopen, uit hen, die achterstallig zijn, de huurpenningen uit te melken?

Wanneer, zeg ik, de paragraaf wordt geschrapt, houdt dit alles dan op een bedrijf te wezen?

Het is de bedoeling van den heer Bool te zeggen: neen, het blijft een bedrijf, maar het wordt aan de administratie overgelaten om in ieder geval te beoordeelen of iemand een bedrijf uitoefent, of er bedrijfswinst is, en hoeveel. Dit is echter niet de bedoeling van den heer Donner, die wil, dat, bij het wegvallen van deze paragraaf, de administratie niet meer de hier bedoelde personen zal kunnen betrekken in deze belasting ter zake van bedrijfswinst. Dit punt behoort te worden opgehelderd.

De heer Donner zou, om volledig zijn doel te bereiken, aan art. 3, laatste paragraaf, eene zoodanige uitbreiding moeten geven, dat het voordeel door de exploitatie van kleine woningen verkregen in geen geval onder de bedrijfswinst worde gebracht. Dan zou men rechtstreeks het doel bereiken, maar in ieder geval moeten zij, die deze paragraaf ter sprake brachten, eene regeling voorstellen, die duidelijk aanwijst, wat het gevolg zal zijn van de aanneming van de verschillende amendementen, omdat de heeren Bool en Donner geheel verschillende inzichten ten aanzien dezer paragraaf hebben uiteengezet.

Wordt in de wet geen bepaalde regeling gegeven, dan

zal 's Ministers gevoelen overwegend zijn en ik acht dit gevoelen het juiste. Wanneer men huisjesmelker is, is men niet enkel geldbelegger. Men maakt door zijn arbeid in de huur vermengd met de rente van zijn geld, eene zekere winst. Wanneer de paragraaf wegvalt blijven de personen belastingschuldig, maar ontbreekt de regeling voor de beoordeeling van het bedrag, waarvoor zij worden aangeslagen.

Of het goed is dat de regel vervalt, wanneer men niet opzettelijk de belastingschuldigheid doet vervallen, durf ik voor mij zelven niet bevestigend beantwoorden. Ik geloof dat men vele bijna onoplosbare moeilijkheden voor de administratie en voor de bedoelde personen wegneemt, indien men den regel stelt, dat 25 pct. van de huur — als dat deel van de winst, dat vertegenwoordigt de moeite van het incasseeren van de huur, het surveilleeren van de verhuurde objecten — getroffen zal worden.

Het amendement van den heer Bool zal alleen ten gevolge hebben dat de fictie, die hier wordt gesteld voor het bijzonder geval, zal worden uitgebreid tot andere gevallen, waarin bij wijze van bedrijf het verhuren van ongemeubelde woningen wordt uitgeoefend.

Ik geef deze beschouwingen niet als advies van de Commissie, doch als mijn persoonlijk gevoelen, aangezien de Commissie nog geen overleg heeft kunnen plegen over deze in de discussie opgeworpen amendementen.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel veel voor het gesprokene door den heer Donner; het was mij daarom aangenaam uit de laatste woorden van den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs te mogen opmaken, dat ten minste op het amendement van den heer Donner niet de afschrikkings-theorie wordt toegepast; misschien dat daarbij eer in aanmerking komt de verbeterings-theorie. Ik begrijp, Mijnheer de Voorzitter, zeer goed, dat het een bedrijf is, wanneer men verhuurt gemeubelde kamers; mocht paragraaf 6 worden geëlimineerd uit het wetsontwerp, dan zal het verhuren van gemeubelde kamers of woningen toch een bedrijf blijven. Ook in dit opzicht is er dus geen bezwaar paragraaf 6 te doen vervallen.

Moet zij echter blijven? Is het, gelijk de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, te recht op den voorgrond stelt, is het verhuren van kleine woningen werkelijk een beroep? Daarop antwoordt hij toestemmend; het is volgens hem niet alleen eene geldbelegging, want ook arbeid is noodig; deze zou dan daarin bestaan, dat men de huurders naloopt, om de huur te ontvangen, en andere beslommeringen; maar mag ik dan den geachten afgevaardigde vragen: is zoodanige arbeid dan niet noodig, wanneer groote woningen of landerijen verhuurd worden? Dàn heeft de eigenaar meestal personen, die voor en namens hem incasseeren en de huurders naloopen en dan wordt de bedoelde arbeid voor en namens hem door een ander verricht. Maar wat is dan de reden om onderscheid te maken tusschen het huren en verhuren van kleine en van groote woningen? Immers geene. Deze inkomsten behooren niet tot inkomsten uit bedrijf, zij behooren en worden ook door de vermogensbelasting getroffen.

Indien men uit deze materie hier iets zou willen behouden, dan zou men de paragraaf moeten wijzigen in dien zin, zooals de heer A. van Dedem besprak, namelijk voor het geval dat iemand eene geheele woning huurt en die weder onderverhuurt aan verschillende personen. Dan is er geen sprake van geldbelegging, dan wordt er eene soort van bedrijf uitgeoefend. In groote steden gebeurt dit zeer veel. Ik begrijp, dat men dit wil treffen, maar wat men thans wil treffen in § 6, dat is geen bedrijf en mag niet getroffen worden. Waarom er dan toch in deze Vergadering gevonden worden die dit wèl willen? Eenvoudig een gevolg omdat men bij de vermogensbelasting heeft aangenomen, dat het vermogen steeds 4 pct. opbrengt. Nu is het waar, dat bij verhuren van woningen, vooral van kleinere woningen, meestal de inkomsten uit den eigendom hooger zijn. Die nu wil men treffen. Maar dit is niet te verhelpen. Men zou er alleen eene grief aan de vermogensbelasting over kunnen maken; maar dit is nu geen reden om iets tot een bedrijf te maken, wat het niet is.

Ik geloof dus, dat men het verstandigst zal doen § 6 te schrappen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Ik heb geen overwegend bezwaar de paragraaf te schrappen, maar wel tegen de motieven daarvoor door den heer Hartogh aangevoerd; wanneer iemand een gemeubelde kamer verhuurt om een gedeelte zijner eigen woning productief te maken, dan is dit geen bedrijf; maar als de houder van een pension of hotel zijne vertrekken verhuurt, wanneer hij bovendien dépendances huurt om daarin gasten te huisvesten, dan is dit wel degelijk een bedrijf. Bij onze tegenwoordige zeden en de toepassing der patentwet wordt het verhuren van gedeelten van woningen, door houders van pensions en hotels, een bedrijf geacht. De vrees dat de methode van berekening hier aangegeven ook zou worden gevolgd door houders van pension of hotel, heeft geleid tot de opneming van het woord »ongemeubeld", niet om alleen het verhuren van ongemeubelde woningen, niet dat van gemeubelde tot bedrijf te stempelen.

Ik kom er tegen op dat uit het schrappen der paragraaf iets meer worde afgeleid dan alleen, dat de speciale methode van berekening wordt opgeheven.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: De geachte afgevaardigde uit Zwolle meent dat men van het verhuren van woningen geen bedrijf maakt, tenzij men die zelf heeft gehuurd. Maar men kan de woning hebben gekocht. Verhuurt men haar bij de maand aan tal van personen, dan is dit een bedrijf.

Wat is het verschil tusschen het verhuren als geldbelegging en als bedrijf? De vraag werd juist beantwoord door den heer van Houten: zoodra arbeid verricht wordt, administratie aan de zaak is verbonden, is er iets meer dan eene rente, is er winst. En die winst moet belast worden.

Ik vind in de ontworpen bepaling een waarborg dat deze belasting ten aanzien van huizen niet worde vermogensbelasting. Wellicht is de grens eng getrokken, maar liever dit dan te ruim.

De heer Heldt zegt dat hij die bij het jaar woningen verhuurt daarvan ook zijn bedrijf kan maken; zeer juist, maar in de meeste gevallen is het eene zuivere geldbelegging. Indien men daarentegen aan vele personen verhuurt, is er bedrijf.

De geachte afgevaardigde uit Zwolle beweert verder, dat de belasting zal worden verhaald op anderen.

Mij dunkt, dat is niet vol te houden, want van de personen, van wie hier sprake is, kan worden aangenomen, dat zij de huur zoo hoog mogelijk hebben gesteld. Menschen, die van verhuren een bedrijf maken, doen niet anders. De omstandigheid, dat zij belasting betalen of niet, zal dus geen invloed hebben op den huurprijs.

De theorie omtrent het verhalen van belastingen, ik heb het reeds bij een andere gelegenheid gezegd, is zeer ingewikkeld.

Dit echter kan worden aangenomen, als boven allen twijfel verheven, dat alleen vermindering van aanbod of vermeerdering van vraag den prijs doet stijgen. En daar de voorgestelde belasting zoomin het een als het ander zal uitwerken, kan ik moeilijk gelooven, dat zij verhaald zal worden op derden.

Nu de amendementen.

Het amendement-Donner zal, mijns inziens, eenige rechtsonzekerheid doen onstaan. Na de aanneming daarvan zal men niet weten of deze wet het verhuren van woningen ooit als een bedrijf erkent. Dit is niet wenschelijk.

Het amendement-Bool wil aan de Regeering meer vrijheid geven; daartegen is geen overwegend bezwaar. De administratie zal van die vrijheid geen misbruik maken en de wet ook op dit punt uitvoeren in den geest waarin zij ontworpen is.

67ste VERGADERING. — 2 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Het amendement-Donner verdient dus, mijns inziens, geen steun; dat van den heer Bool ontmoet bij mij geene bedenking, ofschoon ik om velerlei redenen toch altijd nog de voorkeur geef aan de redactie van het wetsontwerp.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister meent dat er bij aanneming van het amendement-Donner, eenige onzekerheid zal kunnen ontstaan of iemand die huizen verhuurt en bedrijf uitoefent, ja dan neen. Inderdaad, na deze discussie kan omtrent alles onzekerheid bestaan, en het is wenschelijk, dat daarvoor zekerheid in de plaats kome. Blijft deze paragraaf bestaan, dan is het zeker dat de wet veronderstelt, dat het verhuren van huizen in sommige gevallen een bedrijf kan zijn. In *welke* gevallen weet echter niemand. Want het criterium door den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs aangegeven, dat daarbij arbeid moet verricht worden, is op de meeste gevallen van toepassing waaraan de voorzitter der Commissie van Rapporteurs en de Minister niet denken, en *niet alleen* op hetgeen in paragraaf 6 wordt genoemd.

Het eenig noodige en wenschelijke is dus, dat men volkomene zekerheid erlange, dat het *geen* bedrijf is en *niet* onder deze belasting valt. Dit is vooral noodzakelijk met het oog op de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Zwolle, dat de huisjesmelkers alles zullen verhalen op de huurders. Volgens den Minister kan dat niet, omdat die reeds de hoogste huur heffen en er niets meer op kan.

Niets meer? Toch wel een stuiver of een dubbeltje per week. Dat kan er altijd nog wel op, en dat zal het gevolg zijn van die belasting op de huisjesmelkers.

Waarom stelt de Minister dan niet liever voor, den zoutaccijns weer te verhoogen? Dan zullen de werklieden weer betalen datgene wat zij vroeger betaalden, en waarschijnlijk minder dan zij nu door deze wet belast zullen worden.

Het is zeer opmerkelijk dat deze Minister, die heeft voorgesteld den zoutaccijns te verminderen, nu door eene bedrijfsbelasting op de huisjesmelkers de werklieden weer zwaarder zou gaan treffen. Maar mij dunkt dat, indien het amendement-Donner aangenomen wordt, het wel de wensch van den Minister zal zijn, ten einde alle onzekerheid te vermijden, om ergens in de wet eene duidelijker bepaling op te nemen, waaruit blijkt dat die huisjesmelkers, waarvan trouwens noch de Minister, noch de heer van Houten eene definitie heeft gegeven, niet vallen in deze belasting.

De heer **Donner**: De vorige geachte spreker heeft reeds gezegd wat ik wenschte te zeggen. Ik zie dus van het woord af.

De heer **A. van Dedem**, *lid van de Commissie van Rapporteurs:* Ik geloof niet dat het noodig is, om ten aanzien van deze paragraaf op dit oogenblik zekerheid te verschaffen, of het verhuren van woningen al of niet een bedrijf is. Naar mijne meening oefent iemand die huizen huurt en verhuurt, of koopt en meubelt en als gemeubelde woningen verhuurt, een bedrijf uit. Maar wanneer deze paragraaf geschrapt wordt, zal de administratie wel uitmaken wat hier als bedrijf moet worden aangemerkt en wat niet, en dan zal niet kunnen uitblijven dat aangenomen wordt, dat de eigenaar die zijne woningen verhuurt, niet zal worden aangemerkt als uitoefenende een bedrijf, omdat de eigenaar van die woningen valt in de vermogensbelasting en niet in de bedrijfsbelasting, wijl hij slechts de vruchten van zijn eigendom plukt.

Nu zegt de Minister, dat hij, die woningen koopt en die weder verhuurt een bedrijf uitoefent, omdat die persoon daarmede eene hoogere rente maakt dan hij anders zou kunnen verkrijgen en daarin dus winst uit zijn bedrijf verscholen is. Maar iemand die effecten koopt die laag staan, en derhalve eene hooge rente verkrijgt, doet precies hetzelfde, en toch zal niemand beweren dat hij een bedrijf uitoefent.

Voorts is nog beweerd, dat het verhuren van huizen, gepaard gaande met het nagaan der woningen en het innen der huren eene zekere werkzaamheid geeft, die als bedrijf moet worden aangemerkt. Daartegenover stel ik, dat iemand die zijn kapitaal in kleine posten uitzet en zich de moeite getroost om daarvan de rente wekelijks of maandelijks zelf te gaan innen, dan ook een bedrijf uitoefenen zou. Mijns inziens is dat geen bedrijf, omdat hij eenvoudig geniet van de vruchten van zijn vermogen en dus vallen moet in de vermogens- en niet in de bedrijfsbelasting.

Ik geloof dus dat het best is deze paragraaf te laten vervallen.

De heer **Bool**: Wanneer het artikel zich bepaalt tot de woningen, die verhuurd worden voor niet langer dan één maand, dan behoeft de heer Donner zich niet ongerust te maken, want dan zal het artikel weinig toepassing vinden. Alle eigenaren van woningen, die ze op die wijze verhuren, zullen ze niet langer per maand maar voor zes weken verhuren en daardoor buiten de belasting vallen.

Mijn bezwaar is de ongelijkheid. Men wil belasten de verhuurders van kleine woningen en niet die van groote huizen, wanneer zij dit als bedrijf doen. Daarom zou ik de zaak aan de administratie willen overlaten. Men kan haar in dit opzicht zeer goed vertrouwen; zij zal wel weten uit te maken wanneer het verhuren van huizen als een bedrijf wordt aangemerkt en wanneer het als eenvoudige geldbelegging is te beschouwen.

De heer **Heldt**, voor de derde maal het woord bekomen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen het woord nog gevraagd om eene opmerking van den heer Bool te beantwoorden.

Die geachte afgevaardigde meent, dat, wanneer zijn amendement wordt aangenomen, de huisjes-eigenaren in plaats van bij de maand, bij de zes weken zullen verhuren, en dit voor de meesten geen bezwaar zal hebben.

Ik doe echter opmerken, dat de door mij bedoelde woningen waarvoor ik het bezwaar het grootst acht, omdat ik voorzie dat de eigenaren de belasting op de bewoners zullen verhalen, niet bij termijnen verhuren. Dat zijn zoogenaamde *week*woningen; zij worden bij de week verhuurd, en de bewoners kunnen er elke week uitloopen of wel uitgezet worden, als zij de huur niet betalen.

Het gevaar is zeer groot dat vele eigenaren — niet alle — tot de bewoners zullen zeggen: het is zoo en zoo geloopen met de belasting; gij moet dus een dubbeltje meer huur betalen.

Het moge waar zijn wat de Minister zegt, dat die afschuiving, dat verhaal van de belastingen op anderen, een onderwerp is waarover men lang kan spreken; maar dit durf ik den Minister verzekeren, dat het in het hier besproken geval gedaan *wordt*, en met succes ook.

In Amsterdam, waar ik met die weekwoningen het meest bekend ben, heb ik van dat verschijnsel tal van voorbeelden gezien, onder andere bij het invoeren van de straatbelasting en bij het brengen der duinwaterleiding in die kleine woningen. De eigenaren waren algemeen vrij gretig om de waterleiding aan te laten leggen, omdat zij in eene daardoor gemotiveerde verhooging van den huurprijs ruimschoots vergoeding vonden voor de kosten van dien aanleg en van hetgeen zij jaarlijks aan de watermaatschappij moeten betalen; met het invoeren van het straatgeld had ongeveer hetzelfde plaats.

Ik meen om voornoemde redenen de Vergadering nogmaals ernstig te mogen aanraden, het voorstel van den heer Donner aan te nemen.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij nog vergund een enkel woord te zeggen naar aanleiding van hetgeen de heer Bool in het midden bracht. De geachte afgevaardigde zeide tot den heer Donner: maak u maar niet ongerust, al wordt § 6 aangenomen zooals die daar ligt, dan zullen de eigenaren die kleine huisjes, in plaats van voor een maand voor 6 weken verhuren. Maar ware dit in de practijk wel uitvoerbaar? Men moet die kleine woningen wel huren en verhuren bij de week, anders is wel niet mogelijk.

Ik moet der Vergadering blijven aanraden om § 6 niet aan te nemen, want — het zij bescheidenlijk gezegd — ik heb geen enkelen goeden grond voor het behoud hooren aanvoeren. Indien gezegd wordt dat als beroep beschouwd moet worden het innen van de gelden en het naloopen van de huurders, dan herhaal ik mijne vraag, of hetzelfde dan niet moet gelden bij het verhuren van groote woningen of ook van landerijen. Als iemand grond heeft of bezit en dat in kleinere stukjes verhuurt, zal hij dan ook de huurders niet nagaan en de gelden innen?

De Minister wil *dit* niet als bedrijf of beroep aangezien hebben; maar wat in het eene geval geldt, moet toch ook voor het andere evenzeer gelden!

Het gaat mijns inziens niet aan te zeggen, dat, mocht de paragraaf niet aangenomen worden, wij in het onzekere zullen blijven of het bedrijf al dan niet belast zal worden. Wij moeten immers op het oogenblik, dat wij bezig zijn eene bedrijfsbelasting te maken, weten wat wij willen.

De Kamer moet weten of het verhuren van woningen volgens de bedoeling der wet een bedrijf zal zijn. Met den heer Donner meen ik dat dit nu niet het geval mag zijn; zou het niet aangaan om, als de paragraaf verworpen mocht worden, door een achterdeur weder op de zaak terug te komen? Neen, na dit votum moet er zekerheid zijn dat het niet volgens deze wet onder de bedrijven te betrekken is.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 7 van ART. 3, luidende:

»Pensioenen, wachtgelden en lijfrenten, mits deze laatste niet bij huwelijksche voorwaarden of ter zake van huwelijk door bloedverwanten of aangehuwden in de rechte opgaande linie ten behoeve van kinderen en andere afstammelingen zijn gevestigd, worden gerekend tegen vijftig ten honderd van hun bedrag.",

waarop zijn voorgesteld twee *amendementen*:

een van den heer Poelman, strekkende om die aan te vullen met de volgende zinsnede:

»De in art. 4, § 1, bedoelde vaste traktementen en alle andere voor bepaalden of onbepaalden tijd vastgestelde inkomsten worden berekend naar 75 ten honderd.";

een van den heer Heemskerk, om in te lasschen, achter het woord »gevestigd": »en jaarwedden van hen, die in militairen, kerkelijken of openbaren burgerlijken dienst zijn geplaatst of bij het onderwijs werkzaam zijn,".

De heer **Poelman** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef de strekking van mijn amendement zeker niet aan te wijzen.

Ik ga uit van de wenschelijkheid om bij de heffing dezer belasting onderscheid te maken tusschen wat men noemt een vast inkomen uit welken hoofde en door wien ook genoten, en een inkomen uitsluitend verkregen door uitoefening van beroep of van bedrijf.

Waarom mij dat wenschelijk voorkomt, en wel in die richting dat vast inkomen minder bezwaart dan het andere?

Ik beroep mij daartoe niet op het feit, dat het bedrag hetwelk thans krachtens de patentwet in de schatkist vloeit uit de beurzen van allen wier inkomen blijft beneden het bedrag, dat bij deze wet wordt vrijgesteld, voortaan zal worden opgeleverd juist door hen die in mijn amendement zijn opgenomen als genietende een vast inkomen uit welken hoofde dan ook.

Wanneer wij hier te doen hadden met eene omwerking der patentwet of het gold het bevestigen eener nieuwe bedrijfswet, dan, zonder twijfel, zou aan dat feit een argument ten gunste van mijn amendement kunnen ontleend worden.

Dan zou dit argument echter een wijder strekking hebben, want het zou kunnen leiden tot een maatregel niet alleen om de vaste inkomens zwaarder te drukken dan die uit bedrijf, maar om ze geheel vrij te laten.

Daar wij echter niet te doen hebben met eene nieuwe bedrijfs- of patentwet, doch met eene geheel nieuwe belasting, eene belasting op het inkomen, beroep ik mij niet op dit feit ten gunste van mijn voorstel.

Ik zou mij ook niet willen beroepen op de omstandigheid, hier reeds ter sprake gebracht, dat de groote meerderheid van de ingezetenen die van vaste inkomens moeten leven, in den regel in zorgelijke omstandigheden verkeert.

Datzelfde is ook aangevoerd ten aanzien van zeer velen, die moeten leven van hetgeen bedrijf of beroep hun oplevert.

In dit opzicht staan dus deze beide categorieën van belastingplichtigen volkomen op eene en dezelfde lijn. Ik beroep mij voor mijn voorstel ook niet op de mogelijkheid, dat de personen, die hun inkomen trekken uit bedrijf of beroep, het bedrag hunner belasting zullen kunnen verhalen op anderen, terwijl de mogelijkheid om dat te doen voor hen, die leven van een vast inkomen, niet bestaat. De argumenten die daarvoor zijn aangevoerd, zijn ook wederlegd door de opmerking, dat het verhalen van het bedrag der belasting zeer zeker aan dengeen, die het beproeft, belet zou worden door de scherpe concurrentie, die in elk bedrijf en in elk beroep bestaat. Ik ontleen mijne argumenten voor mijn voorstel aan de omstandigheid dat er verschil van waarde bestaat tusschen de zoogenaamde vaste inkomsten en andere inkomsten van gelijk bedrag getrokken uit beroep of uit bedrijf, verschil van waarde uitsluitend ten gevolge van de faculteit om door besparing te komen tot formeering van klein kapitaal. Het is eene bekende zaak dat eene bedrijfsonderneming, juist omdat zij bestaat, zij het ook dat er bijna geen kapitaal in steekt, of dat zij wordt gedreven door vreemd kapitaal, dat eene bedrijfsonderneming, juist omdat zij bestaat, zakelijke waarde verkrijgt, eene waarde die zij behoudt ook wanneer degene door wien ze thans gedreven wordt, zich daaraan door verkoop heeft of daaraan door den dood is onttrokken. De bedrijfsondernemer vormt alzoo, juist omdat hij bedrijfsondernemer is, een kapitaal dat waarde blijft behouden voor hem en voor zijne nagelatene betrekkingen, en hij verkrijgt dat kapitaal zonder dat hij noodig heeft van zijn inkomen besparingen te maken, terwijl daarentegen degeen, die van een vast inkomen leeft, dergelijk kapitaal formeerende, daarvoor genoodzaakt is zijne uitgaven te beperken, zijne behoeften in te krimpen, zich misschien in zijne huishoudelijke uitgaven zelfs te bezuinigen, mogelijk zich eenige ontberingen op te leggen, opdat dit doel mocht worden bereikt. Nu kan men vragen: is dat van zooveel belang, dat dit doel bereikt wordt? Ik meen dat, zoolang wij niet staan onder communistisch régime, zoolang wij staan op het standpunt van het privaat bezit, zoolang wij prijsstellen juist op het beginsel, het zaak is om door geen middel iemand te belemmeren of te beletten in de vorming van kapitaal. Ik meen, dat het om die reden zaak is eenige gelijkheid te brengen in die faculteit tusschen die beide categorieën van belastingplichtigen volgens deze wet, waarvan de eene helft leeft van een vast inkomen, terwijl de andere helft zijne inkomsten trekt uit bedrijf en uit beroep. Wanneer ik voorstel om tot dit doel de vaste inkomsten te berekenen naar 75%, dan weet ik wel dat dit is een greep in den wilde, maar ik meen dat ik mij in dit opzicht beroepen kan op het voorbeeld der wet zelve, immers de bepaling van het onbelast minimum van f 600 is ook niets anders dan een willekeurige greep.

Het *amendement* van den heer Poelman wordt ondersteund door de heeren Heemskerk, van Löben Sels, Lieftinck, de Ras en Levy, en komt derhalve in beraadslaging.

De heer **Heemskerk** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Mijn amendement beweegt zich eenigermate in

dezelfde richting als dat van den heer Poelman, maar het gaat in één opzicht verder en in een ander minder ver.

De geachte afgevaardigde uit Veendam wil de jaarwedden der door hem genoemde personen berekenen op 75 pct. van hun werkelijk bedrag, terwijl ik meen dat zij evenals de pensioenen, wachtgelden en lijfrenten mogen gerekend worden tegen 50 pct., en de omschrijving in mijn voorstel, welke ik overigens eenigszins wensch uit te breiden, is iets beperkter dan die van den geachten afgevaardigde uit Veendam.

Ik heb gemeend dit amendement te mogen voorstellen als eene poging om een van de bezwaren tegen dit wetsontwerp te verminderen, dat hierin bestaat, dat er op velen een nieuwe druk wordt gelegd. Ik weet wel dat dit eene stoutmoedige onderneming is, want de geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs heeft reeds bij voorbaat in de zitting van 26 Mei gezegd, dat het niet mag. Hij zeide namelijk (zie bladz. 1239 *Handelingen* II): »Wat er uit clementie moet gedaan worden ter wille van het gemis aan draagvermogen kan slechts in één vorm geschieden, dat is de algemeene vrijstelling van eene zekere som. Of iemand die f 700 verdient, die som verdient met handenarbeid, als pachter of op eenigerlei andere wijze, dat mag niets ter zake doen", maar met allen eerbied voor dien geachten voorzitter der Commissie, meen ik toch de overtuiging te mogen koesteren, dat dit wel mag ter zake doen en men wel degelijk eene onderscheiding mag maken uit welke bron iemand zijn inkomen trekt.

Tegenover de leer dat wij eene wet zouden moeten hebben, waarbij alle inkomen geheel op ééne lijn moet worden gesteld, durf ik deze zeer eenvoudige doctrine te plaatsen, dat door belastingen slechts mag gelegd worden een onvermijdelijke en zoo min mogelijk schadelijke druk. Overal waar men dit uit het oog heeft verloren, hetgeen in zeer sterke mate bij onze gemeente-financiën is geschied, wreekt zich dit. Nu komt door dit wetsontwerp een meerdere druk op de ambtenaren, onderwijzers, predikanten en eenige andere categorieën van personen.

Wie heeft daar wat aan?

Ik beweer niemand, en ik meen tevens dat het de neringdoenden enkel schade doet. Schade vooreerst hierom, omdat daarvan het gevolg kan zijn, dat de menschen, die zulk eene zware belasting zullen betalen, minder zullen koopen, maar schade ook hierdoor, voor zoover de getroffenen personen zijn, die niet van overheidswege worden gesalarieerd, dat zij zullen moeten bijpassen om de traktementen van degenen, die nu eene belasting zich zien opleggen, eenigermate te verhoogen, opdat dezen die zullen kunnen dragen.

Welk voordeel dit kan schenken aan de neringdoenden is mij niet recht duidelijk.

De geachte afgevaardigden uit Dordrecht en uit Bodegraven hebben, bij de algemeene beraadslaging dit punt besprekende, mij daarop eenvoudig van kort recht gediend.

Hoe kunt gij nu zoo redeneeren? vroeg de heer van Gijn; als gij met een ander f 20 000 moet betalen en deze zeide u dat gij dat maar alleen moest doen, dan zou u dat zeker niet bevallen, en de geachte afgevaardigde uit Bodegraven zeide: wanneer er f 4 400 000 noodig is, is het niet onverschillig of sommige categorieën worden vrijgesteld om daarin bij te dragen. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb die beschouwingen met de meeste verwondering gehoord, want zóó eenvoudig is de quaestie waarlijk niet en die opmerkingen verbaasden mij te meer, omdat zij kwamen van leden van de Commissie van Rapporteurs. De Commissie van Rapporteurs toch hecht niet aan het denkbeeld van eene zekere vaste som die door deze belasting zal moeten worden opgebracht, zij meent niet dat er juist f 4 400 000 noodig is, want zij stelt voor om de opcenten te doen vervallen.

Allerzonderlingst, onverklaarbaar is het dus dat twee leden van de Commissie van Rapporteurs mij een dergelijk argument, steunende op eene vaste opbrengst, meenen te moeten te gemoet voeren.

Indien dan ook, gelijk naar ik meen, doorgaans goed onderrichte en scherpzinnige leden der Vergadering niet ongeneigd zijn te denken dat de opbrengst der vermogensbelasting niet zal tegenvallen, eer medevallen, dan blijkt ook daaruit weder dat niet juist f 4 400 000 noodig zal zijn.

Ja, zal men zeggen, maar laat ons in elk geval de opbrengst dezer belasting zoo hoog mogelijk maken.

Een van die doorgaans goed onderrichte en scherpzinnige leden der Vergadering, de heer Röell, heeft zijne zorg uitgesproken over den financieelen toestand van ons land. Over den financieelen toestand van Nederland en ook over dien van vele gemeenten maak ook ik mij bezorgd. Doch waarom? Juist omdat er telkens op zoovele menschen een zwaarder druk wordt gelegd. En nu strekt juist mijn amendement om dit te voorkomen, want men bedenke wel dat al die lasten de krachten van het volk om zich te ontwikkelen doen verminderen.

Is het nu zoo *rationeel*, vast te houden aan het denkbeeld dat alle inkomens op gelijke wijze moeten worden behandeld.

Niet alle leden dezer Vergadering zijn van die meening; sommigen hebben zelfs beweerd dat het belasten van de inkomens van ambtenaren contractbreuk zoude zijn. Dat zal ik nu niet zeggen, maar wel acht ik het niet rationeel de traktementen van ambtenaren, predikanten en onderwijzers aan de belasting te onderwerpen.

Wat de ambtenaren betreft, veroorloof ik mij op te merken dat de overheid belasting moet heffen, voor zoover zij die *noodig* heeft om hare taak juist te vervullen. Zij vervult die taak door middel van de ambtenaren, en daarom komt het mij onlogisch voor, om de traktementen van ambtenaren te belasten.

Gelijk alle andere ingezetenen kan men ambtenaren in directe en indirecte verteringsbelastingen aanslaan, maar eene belasting van hun inkomen vind ik irrationeel, want hebben zij minder traktement noodig, welnu, men geve hun minder, waardoor de andere belastingschuldigen wederom minder belasting zullen behoeven op te brengen.

Ten aanzien van onderwijzers, predikanten of personen werkzaam voor godsdienstige of liefdadige instellingen, ben ik dezelfde meening toegedaan. De overheid moet, waar de maatschappij produceert of geproduceerd heeft, waar dus winst of kapitaal te vinden is, daarop hare hand leggen om belasting te heffen.

Maar de inkomsten van de door mij genoemde personen moeten door de produceerende maatschappij worden afgezonderd, omdat de maatschappij behoefte heeft aan het door hen te verrichten werk.

Hunne inkomsten te belasten komt mij dus niet rationeel voor; hen evenals de ambtenaren niet te belasten met eene inkomstenbelasting zou ik integendeel veel rationeeler vinden.

Men zal mij wellicht tegenwerpen: gij zijt niet consequent, want gij stelt voor hen slechts voor de helft te belasten.

Dat is nu juist de gematigdheid van mijn voorstel. Ik zou die personen veel liever geheel vrijlaten, en indien een der leden mocht voorstellen om hunne inkomsten op te nemen in art. 8 onder de vrijstellingen, ik zal er van ganscher harte mijne stem aan geven en mij verheugen, wanneer er de prioriteit aan wordt toegekend. Het is echter om niet al te zeer tegen dit wetsontwerp te reageeren, dat ik dezen inderdaad zeer gematigden weg wensch in te slaan.

De opmerking, dat mijn amendement gematigd is, verwekt eenige hilariteit. Maar geheele vrijstelling vinden wij bij een wetgever — niet van een vreemd Rijk, dat ons niet aangaat — maar in ons eigen Nederlandsch-Indië, waar het patentrecht wordt geheven naar het inkomen, en niet naar de bedriegelijke kenteekenen, die gelden bij de heffing van het patent in Nederland. In de ordonnantie op het patentrecht van 1878, in werking getreden op 1 Januari 1879, en te vinden in het *Indisch Staatsblad* van 1878 n°. 350, is het volgende bepaald:

»Art. 2. Van deze belasting zijn vrijgesteld: de bezoldigingen, collecteloonen, toelagen, gratificatiën, wachtgelden, onderstanden en pensioenen ten laste der begrooting

van landsuitgaven (dat zijn dus de ambtenaren); het inkomen door consuls of consulaire agenten als zoodanig genoten; het inkomen door onderwijzers en onderwijzeressen aan particuliere scholen van lager of middelbaar onderwijs en bewaarscholen als zoodanig genoten; het inkomen door geestelijken, bedienaars van den godsdienst en zendelingen, als zoodanig genoten; het inkomen verkregen uit de pachten van 's lands middelen."

Dit was in 1878, dus nog niet zoo heel lang geleden; misschien is echter sinds dien tijd de wetenschap wel zoozeer vooruitgegaan, dat de voorzitter der Commissie van Rapporteurs over dit wetsontwerp in 1893 met recht kan verklaren, dat die vrijstelling eene allerverwerpelijkste doctrine is, die men niet in practijk mag brengen.

In de Memorie van Toelichting op die ordonnantie, wordt, merkwaardig genoeg, juist eene onderscheiding gemaakt tusschen hetgeen de Regeering doet als overheid of als particulier werkgeefster. Men leest daar:

»De uitdrukking: »ten laste der begrooting van landsuitgaven", voorkomt quaestiën, die anders zouden ontstaan, bijv. of een gouvernements-commissaris bij de Javasche Bank (die door den Gouverneur-Generaal wordt aangesteld, maar als hij geen actief-dienend ambtenaar is, geld ontvangt van de Bank) patentplichtig is, evenzoo of de door den Gouverneur-Generaal aangestelde geëmployeerden bij de weduwen- en weezenfondsen over hunne bezoldiging als zoodanig moeten betalen."

En ten aanzien van de onderwijzers wordt gezegd: »Het inkomen van onderwijzers en onderwijzeressen aan gouvernementsscholen is van de belasting vrijgesteld."

Dat het dus, voor de vrijheid van het bijzonder onderwijs tegenover het openbare, wenschelijk is ook de particuliere onderwijzers vrij te stellen, werd reeds in het bij besluit van 4 Juli 1874 verhandelde voorstel betoogd.

Ik geloof dus, Mijnheer de Voorzitter, dat er werkelijk nog al reden is om dit amendement in de ernstige overweging der Kamer aan te bevelen, en dat ik wel eenig recht heb voor bewering, dat mijn amendement zeer gematigd is.

Zou nu dit amendement ook eenigermate in strijd zijn met het verband, waarop ook van deze zijde der Kamer is aangedrongen, tusschen de vermogensbelasting en het thans aanhangige wetsontwerp, en waarvan sprake geweest is in de gedenkwaardige rede, door den heer Æ. Mackay op 20 Juni 1892 gehouden?

Het komt mij voor, dat dit geenszins het geval is. Immers, uit die redevoering en het toen voorgestelde amendement blijkt wel, dat er prijs werd gesteld op gelijktijdige behandeling van de vermogens- en de bedrijfsbelasting; — maar uit niets blijkt, dat de aanneming der vermogensbelasting ten gevolge zou moeten hebben de aanneming van eene belasting uit alle inkomsten, van welken aard ook.

Dit kan dus ook geenszins het gevolg van den samenhang zijn.

Die in het patent is aangeslagen en in de vermogensbelasting kan zeggen: het is onbillijk, dat ik nu niet het recht heb om hetgeen ik in de vermogensbelasting reeds betaal af te trekken bij de berekening van de bedrijfsbelasting. Maar er is geen enkele reden om te zeggen, dat degene, die niet is aangeslagen uit zijn beroepstraktement, thans plotseling moet worden aangeslagen in de bedrijfsbelasting. Dit volgt uit de vermogensbelasting in geen enkel opzicht. Het volgt alleen uit de onbillijke eenzijdige en mijns inziens willekeurige en niet juiste theorie, om alle inkomens gelijkelijk te treffen.

Wat nu de financieele gevolgen van mijn amendement zijn, ik kan die natuurlijk moeilijk met nauwkeurigheid ramen; maar afgaande op hetgeen de Minister gezegd heeft in de Memorie van Toelichting, bladzz. 4 en 5, waar hij becijfert, dat f 420 000 zal komen van personen, die tot nog toe niet door de patentbelasting getroffen werden, geloof ik niet, dat ik zeer in mijn voordeel taxeer als ik aanneem, dat het verlies voor de schatkist door mijn amendement op f 250 000 te ramen is.

Ten slotte wensch ik, met uw verlof, Mijnheer de Voorzitter, mede te deelen, dat ik mijn amendement aldus wensch aan te vullen, dat het voortaan zal luiden:

»In art. 3, § 7, in te lasschen, achter het woord: »gevestigd", »en jaarwedden van hen, die in militairen, kerkelijken of openbaren burgerlijken dienst zijn geplaatst of bij het onderwijs of in dienst van vereenigingen of instellingen van godsdienstigen of liefdadigen aard werkzaam zijn".

Het *amendement* van den heer Heemskerk wordt ondersteund door de heeren de Ras, Brantsen van de Zijp, van Löben Sels, van Bylandt en Lucasse, en komt derhalve in beraadslaging.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch naar aanleiding van de ingediende amendementen een enkel woord te spreken omtrent hetgeen door den heer Rutgers van Rozenburg in de vergadering van 19 Mei jl. is opgemerkt.

De geachte spreker uit Amsterdam zeide, dat het hem eenigszins verwonderd had, dat van de ambtenaren, die in de wetsbepalingen vallen, niet het minste protest was vernomen. Hij liet zich uit in den volgenden zin: »Van die menschen is geen kik vernomen, tijdens de operatie, die zij hebben ondergaan."

Zoo de geachte spreker in de meening verkeert, dat de ambtenaren met de ten hunnen aanzien voorgestelde bepalingen zoozeer waren ingenomen, en er geen ernstige bedenkingen tegen hadden, dan doet het mij leed, dat ik den geachten afgevaardigde die illusie moet ontnemen.

Het is waar; zij hebben geen kik gegeven, zelfs, zooals de geachte afgevaardigde zich uitdrukt, geen rumoer gemaakt. Maar hoe komt dat? Gedeeltelijk, zoo niet grootendeels, omdat zij onder den indruk waren van de chloroform, hun toegediend door de voorgespiegelde afschaffing van zegel- en registratie-rechten, hetgeen hun als een groot voordeel wordt toegerekend. Nu die indruk weg is en zij, met mij, begrijpen, dat het toekennen van dat voordeel weinig of niets beteekent, daar zij al zeer zelden in hun loopbaan daarvoor iets hebben moeten betalen, zijn zij met mij tot de overtuiging gekomen, dat de bepalingen, die in dit wetsontwerp ten hunnen aanzien voorkomen, werkelijk onbillijk zijn.

Waarom zijn die onbillijk? Wanneer ik spreek over ambtenaren, bedoel ik daaronder officieren, ambtenaren van Staat, provincie, gemeente, waterschappen, onderwijzers, in één woord allen, die in deze categorie vallen, doch ik zeg eenvoudig ambtenaren, om niet telkens eene groote omschrijving te bezigen. Zij worden onbillijk behandeld, omdat zij thans op tweeërlei wijze in de bedrijfsbelasting moeten betalen: in de eerste plaats direct voor hun beroep, in de tweede plaats indirect, omdat de winkelier bij de berekening op hoeveel hij den prijs der verschillende waren zal bepalen ook de bedrijfsbelasting als post van uitgaaf aanmerkt.

Wij hebben dus hier te doen met eene belasting op de bezoldigingen. In het Voorloopig Verslag wordt gevraagd te mogen vernemen hoe groot het gezamenlijk bedrag is van de traktementen der Rijks-, provinciale, gemeente- en waterschaps-ambtenaren, dat op 20 millioen werd geschat. De Minister zegt in zijne Memorie van Antwoord dat het nagaan van dat bedrag een hoogst omvangrijke arbeid zou zijn geweest. Ik zie dit niet in bij de vele middelen die Zijne Excellentie ten dienste staan. Evenwel stelt de Minister in de Memorie van Antwoord het nieuwe belastbaar inkomen op 30 millioen, en voegt er bij: zeker geen laag gekozen cijfer. Zijn nu de cijfers van het Voorloopig Verslag en der Memorie van Antwoord juist, dan betalen de ambtenaren $^2/_3$ der nieuwe belasting, en ik vraag of dat billijk is.

Art. 1 van het wetsontwerp zegt, dat eene directe belasting wordt geheven van ieder die binnen het Rijk woont. Ambtenaren maken daarop geen uitzondering, maar er zijn alle redenen, minstens van billijkheid, om hen minder zwaar te treffen dan waartoe de wet aanleiding zou geven.

67ste VERGADERING. — 2 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Wel heeft de Minister in zijne rede van 19 Mei gewaagd van een correctief, dat kon zijn eene verhooging van bezoldiging, maar ik liet dat correctief der toekomst liever rusten, om in plaats daarvan eene bepaling in de wet opgenomen te zien.

Ik meen dat de beide geachte vorige sprekers iets te ver gaan; ik acht het billijk om als overgangsbepaling in de wet op te nemen dat voor alle ambtenaren, die op 1 Juni jl. in dienst zijn, de aanslag zal worden berekend naar zeker percentage van de bezoldiging, die zij op dien dag genieten. Te zijner tijd zal ik daartoe een amendement indienen.

De heer **Goeman Borgesius:** Mijnheer de Voorzitter! Gaarne wil ik nadere inlichtingen van den Minister afwachten vóór ik definitief mijne stem over beide belangrijke amendementen bepaal; voorloopig is mijn lust om met den heer Poelman of met den heer Heemskerk mede te gaan, niet bijzonder groot.

Moet er iets speciaals voor de ambtenaren worden gedaan, dan lacht mij zeer zeker het denkbeeld van den heer Conrad, om daarvoor eene overgangsbepaling te maken, véél meer toe.

Maar eene andere vraag is, of het niet nog beter zoude zijn, in den geest als door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs is bedoeld, eene verandering in het tarief van artikel 9 te brengen, waardoor niet alleen de ambtenaren, maar allen die van kleine inkomsten moeten leven, de zoogenaamde middelklassen, minder zouden hebben te betalen.

Wil ik mij dus nog gaarne mijne stem voorbehouden, dit wil ik wel zeggen dat, indien ik op dit oogenblik eene keuze moest doen tusschen beide amendementen, ik zeer zeker aan dat van den heer Poelman de voorkeur zoude geven.

Het amendement-Heemskerk acht ik in elk opzicht, tenzij ik beter worde ingelicht, onbillijk. Volgens dat amendement zullen de traktementen van *alle* Rijks- en gemeente-ambtenaren, van onderwijzers, van beambten van liefdadige en godsdienstige instellingen, ook van die ambtenaren, die traktementen van f 5000 en hooger genieten, berekend worden naar 50 pct. Daarentegen zullen de vaste inkomsten van ambtenaren van *niet* liefdadige en *niet* godsdienstige instellingen, van klerken, boekhouders, opzichters, meesterknechts, machinisten enz., volgens het amendement van den heer Heemskerk allen voor 100 pct. worden belast, ook al bedraagt hun inkomen slechts f 700 tot f 1000. Van al die categorieën van personen met vaste bezoldigingen wil de geachte afgevaardigde uit Harlingen de volle belasting heffen, ook voor zoover zij thans niet in het patent zijn aangeslagen. Hoe de heer Heemskerk dat met zijn billijkheids- en rechtvaardigheidsgevoel kan overeenbrengen, begrijp ik niet. Ik had gedacht althans uit zijne toelichting te zullen vernemen waarom naar zijne meening de druk der belasting voor al die geëmployeerden met kleine vaste salarissen minder zwaar zal zijn dan voor de Rijksambtenaren met groote traktementen, maar daarin ben ik teleurgesteld, want dit punt is in 't geheel niet toegelicht. Wilde men tusschen beide categorieën onderscheid maken, dan zou er nog meer vóór te zeggen zijn om de traktementen van de Rijksambtenaren voor het volle bedrag te belasten, want voor dezen wordt ten minste nog eenige vergoeding in uitzicht gesteld door de voorgestelde afschaffing van leges- en zegelgelden.

Nu heeft de heer Heemskerk nog een klein stukje aan zijn amendement toegevoegd, waardoor het echter mijns inziens niet beter maar nog slechter geworden is. Vrij zullen nu ook zijn, volgens het gewijzigde amendement, de ambtenaren en geëmployeerden van vereenigingen van godsdienstigen of liefdadigen aard. Dat is voor eene belastingwet al eene zeer vage bepaling. Voor de fiscale ambtenaren zal het zeker niet gemakkelijk zijn om na te gaan of het godsdienstig kleurtje eener vereeniging groot genoeg is om op hare ambtenaren de bedoelde vermindering van belasting toe te passen.

Ook de heer Heemskerk zal niet ontkennen, al betreurt hij het natuurlijk met mij, dat onder de leus van godsdienst ook wel eens contrabande wordt binnengesmokkeld; dat er van die schoone leus ook wel eens misbruik wordt gemaakt. Welnu, hoe zullen de ambtenaren kunnen beslissen, welke vereenigingen eene echte godsdienstige kleur hebben en welke slechts voor de leus een godsdienstig kleurtje aannemen — misschien juist om van de vermindering van belasting te kunnen profiteeren?

Geenszins zal ik beweren, Mijnheer de Voorzitter, dat er in het algemeen niets te zeggen is voor eene speciale, gunstige bepaling ten behoeve van hen, die van vaste traktementen moeten leven. Een feit is het, dat bij vaste traktementen door den dood in den regel die inkomsten ophouden te vloeien, wat bij inkomsten die bestaan uit winsten van nering en bedrijf meestal het geval niet is. Maar daar staat tegenover — en dat mag men ook niet vergeten — dat in den tegenwoordigen tijd de winsten uit neringen en industrieën meer en meer wisselvallig worden. Men kan bij voorbeeld in een winkel een goed bestaan hebben, misschien f 2000 à f 3000 per jaar verdienen, maar men is geen oogenblik zeker dat zich niet morgen aan den dag een concurrent daarnaast zal vestigen, die misschien met zóó goed gevolg de klanten van zijn buurman weet tot zich te trekken, dat deze reeds het volgende jaar zijne rekening met verlies moet sluiten.

Maar hoe dit zij — in elk geval kan ik het hoofdargument dat de heer Heemskerk voor zijn amendement aanvoerde in de verste verte niet beamen. Heb ik het goed begrepen, dan kwam het hierop neer, dat men gerust de belasting voor ambtenaren met de helft kan verminderen, want dat daardoor niemand zal worden geschaad, omdat niemand van betere conditie wordt, zoo de ambtenaren voor het volle bedrag worden aangeslagen; — dat de ambtenaren in de eerste plaats van het amendement zullen profiteeren; maar indirect ook de neringdoenden, omdat dan de ambtenaren meer zullen overhouden om te verteren.

Mij dunkt bij nadere overweging zal de geachte spreker zelf inzien dat dit geen heel serieuse redeneering is. Wie zal schade hebben van dien lageren aanslag voor ambtenaren, vraagt de heer Heemskerk? Het antwoord is natuurlijk: de fiscus, want er zal zooveel minder geld in de schatkist komen, en zoodra daarin eene gaping ontstaat, zullen andere belastingplichtigen moeten zorgen dat het gat in de schatkist weder gevuld wordt. Als de geachte spreker zoo overtuigd is dat de andere belastingschuldigen er niets geen belang bij hebben of de categorieën van personen, die hij wil ontlasten, veel of weinig betalen, waarom is hij dan zoo bescheiden om staan te blijven op 50 percent? Zouden in zijn gedachtengang zelfs de andere, de neringdoenden, niet nog meer profiteeren, indien de ambtenaren *geheel* van deze belasting werden vrijgesteld? En ziet de geachte afgevaardigde niet in dat met dezelfde redenering ook wel eene geheele vrijstelling van de neringdoenden te verdedigen zou zijn? Als men het belang van den fiscus niet telt, komt men tot vreemde gevolgtrekkingen. De heer Heemskerk heeft geheel over het hoofd gezien dat er een zeker aantal millioenen moet worden opgebracht en dat uit den aard der zaak datgene wat door de eene categorie van burgers niet betaald wordt, ten slotte over de andere burgers moet worden omgeslagen.

En nu weer tot den inhoud der beide amendementen terugkeerende, wil ik er nog op wijzen, dat ook de practische bezwaren, die zich zullen voordoen, niet licht mogen worden geteld. Er zijn natuurlijk tal van ambtenaren, die niet alleen vaste traktementen, maar ook nog bijverdiensten, ook nog vermogen hebben. En nu zullen dezen, indien bij voorbeeld het amendement van den heer Heemskerk wordt aangenomen, niet alleen veel minder betalen van hun vast traktement, maar ook van hunne andere inkomsten, omdat zij voor *al* hunne inkomsten in eene lagere klasse komen indien hun vast traktement slecht voor 50 pct. wordt berekend. Is dat billijk? Is dat te verdedigen ook voor de hooge traktementen?

Ondertusschen, Mijnheer de Voorzitter, wat ik in de laatste plaats heb aangevoerd — dat treft tot op zekere hoogte ook het artikel van den Minister, waarbij *alle*

pensioenen, wachtgelden en lijfrenten berekend worden naar 50 pct. De Minister heeft wel in de gewisselde stukken gronden aangegeven, waarom het gewenscht is om *kleine* pensioenen en lijfrenten zoo laag mogelijk te belasten, maar op de vraag: waarom wilt gij ook hooge pensioenen en lijfrenten van bijvoorbeeld f 5000 en f 10 000 slechts voor 50 pct. laten betalen? heeft de Minister alleen geantwoord: het is eene zaak van zoo geringe beteekenis; er zijn zoo weinig hooge pensioenen; de schatkist zal dus van mijne algemeene bepaling zoo weinig schade lijden.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is, dunkt mij, geen sterk argument. Vooral de Indische pensioenen zijn in den regel nog al hoog, maar dat is ook de vraag niet. De vraag mag alleen zijn: wat is billijk? En als het eene onbillijke bevoorrechting is van *hooge* pensioenen minder te laten betalen dan bij voorbeeld van *kleine* bezoldigingen of kleine winsten, dan mag het niet geschieden, al zou ook de schade voor den fiscus niet zoo groot zijn.

Om die reden heb ik niet alleen bezwaar tegen de amendementen maar ook tegen de § 7 zelf, zooals zij thans luidt. En als de Minister de amendementen krachtig wil bestrijden, dan zal hij moeten beginnen met ook zijn eigen voorstel te wijzigen.

Wil de Minister bijvoorbeeld op pensioenen en lijfrenten de f 1000 niet te boven gaande, de vermindering van belasting toepassen, dan zal ik mij daartegen niet verzetten, ja dat is zelfs rationeel, omdat men op die wijze alleen hen een weinig ontheft die het noodig hebben. Blijft echter de Minister zijn voorstel op dit punt ongewijzigd handhaven, dan zal ik genoodzaakt zijn niet alleen tegen de amendementen maar ook tegen paragraaf 7 te stemmen.

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! Er is hier gezegd dat de inkomsten van ambtenaren en van neringdoenden niet gelijkstaan. Neen, dat doen zij ook niet.

De ambtenaren hebben een vast traktement. Wat er ook gebeurt, de traktementen blijven onveranderd, tenzij ze af en toe verhoogd worden. De winsten van neringdoenden daarentegen zijn zeer afwisselend. De ambtenaren krijgen in den regel, na volbrachten dienst, pensioen. . . .

De heer **Seret**: Zij hebben zelven voor het pensioen bijgedragen.

De heer **A. van Dedem**: De officieren onder anderen niet; zij krijgen van Rijkswege een pensioen, zonder dat zij daarvoor een cent betalen.

De neringdoenden kunnen, wanneer zij zich een pensioen willen verzekeren, dit van hunne winst afzonderen; en deze zijn, mijns inziens, vooral in den tegenwoordigen tijd, in slechter positie dan de ambtenaren; want de ambtenaren en allen die van een vast traktement leven, hebben van de *malaise* zeer kunnen profiteeren, omdat de levensmiddelen en andere zaken aanmerkelijk in prijs verlaagd zijn, terwijl de neringdoenden hunne winsten door de *malaise* hebben zien verminderen.

Ik kan niet instemmen met hen, die de ambtenaren in gunstiger positie willen brengen dan de neringdoenden. Het komt mij voor, dat allen in deze belasting naar denzelfden maatstaf aangeslagen moeten worden, met uitzondering van hen, voor wie het wetsontwerp eene billijke uitzondering maakt. De druk van deze belasting zal zeker algemeen worden gevoeld, maar deze zou voor een aanmerkelijk deel zijn weggenomen, indien de wet op het personeel ware gewijzigd.

Het is daarom mijn voornemen — en de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs is het in beginsel met mij eens — om een voorstel in te dienen, waarbij, bij wijze van overgangsmaatregel, totdat de wet op het personeel zal zijn herzien, eene vermindering van deze belasting zal worden toegestaan aan hen, wier gezamenlijke inkomsten beneden een zeker bedrag blijven.

Ik kan mij niet vereenigen met amendementen die deze wet in den grond zullen bederven. Ik wensch, nu het eene gedeelte der inkomstenbelasting er is, niet mede te werken, het verband dat tusschen beide deelen der inkomstenbelasting moet bestaan te verbreken. Daarom kan ik slechts medegaan met voorstellen, die tijdelijk den druk willen verlichten totdat de middelklasse verlichting van belastingdruk zal hebben verkregen door eene herziening van de wet op het personeel.

De opmerkingen van den heer Borgesius over het amendement van den heer Heemskerk komen mij juist voor. Winkelbedienden, bedienden van particulieren, van vereenigingen, het geheele personeel der spoorwegmaatschappijen vallen buiten het amendement; het zou onbillijk zijn op die wijze de zaak te regelen. Dit moet geschieden in eene overgangsbepaling, waarbij de druk der belasting voor allen die beneden een zeker inkomen bijven, dragelijk gemaakt wordt, zoolang de wet op het personeel niet is herzien.

De heer **van Velzen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verklaar mij beter te kunnen nederleggen bij de beschouwingen van den heer A. van Dedem, dan bij die van den heer Heemskerk, bij de behandeling van deze paragraaf geleverd.

Ik stel op den voorgrond, dat ik zooveel ik kan wensch mede te werken tot verzachting van de wet, en dat ik gaarne elke poging welke kan strekken om den druk voor de belastingplichtigen te verlichten, zooveel mogelijk wensch te steunen, doch dan moet dit geschieden op gronden van algemeen belang en billijkheid.

De heer Heemskerk tracht door zijn amendement den druk voor de ambtenaren te verzachten. Door zoodanig amendement voor te stellen wordt het beginsel van de wet aanvaardt.

Dit beginsel bestaat hierin dat allen die inkomsten welke niet reeds in de vermogensbelasting zijn getroffen, uit arbeid, in welken vorm ook gepresteerd, genieten, nu ook behooren te worden begrepen in de bedrijfsbelasting.

De geachte spreker meende dat er anomalie bestaat tusschen hetgeen ik bij de algemeene beraadslagingen heb gezegd toen de vrijstelling van ambtenaren door hem bepleit, door mij werd geacht te zijn in het nadeel van de neringdoende belastingplichtigen en tusschen hetgeen ik nu als lid der Commissie van Rapporteurs mede help voorstellen omtrent de niet-heffing van opcenten.

Mijnheer de Voorzitter! Bij het een geldt het een beginsel, bij het ander de toepassing der wet. Men vindt het irrationeel de ambtenaren te belasten. Maar zij worden niet getroffen als zoodanig, maar als ingezetenen van den Staat. Dit moet men meen ik in het oog houden. Uitzondering voor bedienaren van den godsdienst of voor anderen te scheppen is moeilijk te rijmen met het beginsel van de Grondwet, hetwelk van geen vrijdom of privilege op het stuk van belastingen wil weten.

Wat het amendement zelf betreft, ik verklaar dat ik, zoo dit uitvoerbaar is, gaarne zooveel mogelijk verzachting in de heffing voor de ambtenaren zou willen helpen bevorderen, maar dan komt mij het amendement van den heer Poelman, hetwelk eene reductie van slechts 25 procent voorstelt, terwijl de aftrek in het amendement Heemskerk op 50 procent wordt bepaald, in het stelsel der wet meer passend voor.

Terwijl de Minister voorstelt dat bij een inkomen van f 1800, f 24 in de belasting zal worden bijgedragen, zal volgens het laatstgenoemd amendement slechts f 6 worden betaald. Die reductie is, vrees ik, al te groot. Ik weet niet of de schatkist zulk eene derving van inkomst zal kunnen lijden.

De geachte afgevaardigde heeft ter sprake gebracht de rede van den heer Æ. Mackay, welke den 22sten Juni 1892 in deze Kamer is gehouden. Uit die rede bleek volgens dien geachten afgevaardigde volstrekt niet, dat door aanneming van de vermogensbelasting ook eene algemeene inkomstenbelasting moest worden aangenomen. Ik citeer uit die rede het volgende:

»Omtrent de peraequatie der grondbelasting heeft de Minister verklaard, dat de nieuwe regeling dezer zaak tot stand zal komen vóór de invoering van deze partieele vermogens- of inkomstenbelasting."

De geachte afgevaardigde uit Kampen heeft dus de vermogensbelasting gelijkgesteld met eene inkomstenbelasting. In diezelfde rede lees ik op bladz. 1350 der *Handelingen*: »Ik blijf hechten aan eene gelijktijdige invoering van de beide deelen der vermogensbelasting, daar wij hier geen nieuwe ongerechtigheden mogen scheppen, al erken ik dat er door dit wetsontwerp andere ongerechtigheden uit de wereld verdwijnen."

Mij op dit standpunt stellende, kom ik tot de slotsom dat, wanneer eenmaal eene inkomstenbelasting in beginsel is aangenomen, dat men dan ook noodwendig moet komen tot het stelsel door den Minister in art. 4 van dit wetsontwerp nedergelegd.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Ik wensch hetgeen ik als president van de Commissie zou wenschen te zeggen, liever te zeggen na den Minister en het verdere debat te hebben gehoord. Gelijk door ons geacht medelid van Dedem is gezegd, is bij de Commissie in overweging en ik mag wel zeggen in gunstige overweging, om bij de eerste invoering van deze wet en totdat de personeele belasting eene algemeene herziening zal hebben ondergaan, nog eenige verzachtende overgangsbepalingen, die tijdelijk in de toepassing, niet in het beginsel van deze wet verandering brengen, voor te stellen. De overwegingen zijn echter niet zoo ver gevorderd, dat daaromtrent eene mededeeling kan worden gedaan. Ik meen in ieder geval, dat het beter is om, ten einde eenige verlichting te brengen in de hardheid bij de eerste invoering, dit te doen bij wijze van overgangsrecht, dan dit te doen door wijziging in het beginsel van deze wet. Ik zou wel durven zeggen door de wet te bederven.

Wanneer ik in mijne rede bij de algemeene beschouwingen gezegd heb, dat sommige dingen niet *mogen* geschieden, dan wil dit natuurlijk niets anders zeggen, dat men niets behoort te doen, dan wat met inachtneming van de beginselen waarvan ons staatswezen en dit ontwerp uitgaat, geschieden mag; — dat men bijv. niets mag voteeren wat in strijd is met de gelijkheid van de burgers voor de wet. Wanneer de heer Heemskerk dit toch wil doen, dan staat hem daarvoor niets in den weg, hij zal echter, geloof ik, daardoor minder invloed uitoefenen op de zaak dan wel op de wijze waarop men hem zelven zal beoordeelen.

De beginselen van deze wet veroorloven, naar het mij voorkomt, niet om datgene wat zuiver inkomen is, ongelijk te behandelen, naar mate van de bron van het inkomen of van de klasse van personen waarmede men te doen heeft.

Vandaar dat mijne oppositie gericht is tegen 7 en 8 beide. Wanneer men aan alle klassen van de bevolking eerst de algemeene vrijstelling geeft die vervat is in art. 9, doch aan ééne klasse behalve die algemeene vrijstelling nog eene speciale vrijstelling geeft, dan handelt men in strijd met het stelsel der wet; dan schept men ongelijkheid in de vrijstelling en vervolgens ook ongelijkheid in den maatstaf der belasting, dat is in de toepassing van de progressie. Dit is door den heer Goeman Borgesius met zoo volkomen duidelijkheid aangetoond, dat ik daarbij niet verder behoef stil te staan.

Ik wensch echter den Minister in overweging te geven om nog eens goed na te gaan of hij wel billijk handelt met de lijfrenten. Om een concreet geval te nemen. Stel dat ik bezit f 200 000, dan word ik in de vermogensbelasting aangeslagen naar een tax, die ik onjuist, maar om ronde cijfers te noemen, op f 2 per mille stel, en ik gebruik daarvan f 50 000 voor inkoop van een lijfrente, dan betaal ik f 100 minder. Koop ik voor f 50 000 eene lijfrente bijv. à 6 pct. of f 3000 's jaars, dan moet ik naar den algemeenen maatstaf van deze belasting 3,2 betalen, dus f 96, maar vermindert de in deze paragraaf voorgestelde vrijstelling ze op f 48. Waarom moet nu de wijze waarom ik met mijn vermogen manipuleer, mij gelegenheid geven om aan de belasting voor een deel te ontkomen?

Wanneer men bij de vermogensbelasting eenigszins in twijfel is geweest, of men daar de lijfrente zou moeten gaan kapitaliseeren en naar het kapitaalbedrag de belasting heffen, dan is daarvan de oorzaak niet geweest dat men meende dat de lijfrenten niet onder de vermogensbelasting behoorden, maar dat men te veel heeft gezocht naar een algemeenen regel, die voor elk geval goed zou werken. Omdat men dien niet kon vinden en er tegen opzag om bij iedere lijfrente de persoonlijke positie en leeftijd van den betrokken persoon in aanmerking te nemen en daarnaar de kapitaalswaarde te berekenen, is de lijfrente, een inkomen uit kapitaal, van de vermogensbelasting naar dit ontwerp verschoven en gekomen onder het lage tarief dat men voor de arbeidsinkomens wil aannemen.

Dit werd destijds gesteld op 4 tegen 5 voor de vermogensinkomens en nu, met mijne volkomene instemming, is de verhouding gedaald tot 3,2 tegen 5. Maar nu zal het gevolg van de verplaatsing nog daarenboven worden, dat het bedrag wordt gehalveerd en ik geloof dat de Minister daardoor verder gaat dan in billijkheid voor de lijfrenten is te verdedigen. Ik hoop dat de Minister de zaak nog nader zal willen overwegen en misschien nader goede argumenten zal kunnen voordragen, die mij aanleiding zullen kunnen geven om voor deze paragraaf te stemmen.

Ten aanzien van de pensioenen heb ik mede niet begrepen welke gezonde reden er kan gelden om deze lager te belasten. Pensioen is eene uitgestelde arbeidsinkomst, maar van iemand die al zijn tijd vrij heeft, terwijl het inkomen van een ambtenaar is eene inkomst van iemand die zijn tijd bezet heeft en er dus niets bij kan verdienen.

Er is eene reden van meewarigheid met gepensionneerden, die voor andere personen niet geldt, dat is: de gepensionneerde is in den regel iemand van leeftijd. In de tweede plaats heeft hij dikwerf betere dagen gekend, omdat het vroeger genoten traktement natuurlijk hooger was dan zijn pensioen.

Doch die reden geldt ten slotte slechts voor een klein gedeelte onzer vele gepensionneerden.

Men denke bijv. eens aan de Indische pensioenen. Die zijn toch waarlijk grootendeels tot zoo hoog bedrag opgevoerd, dat de Indische gepensionneerden, wanneer zij in onze maatschappij komen leven, geene meewarigheid behoeven op te wekken.

Dan is er nog eene klasse van gepensionneerden die zeer klein kon zijn, maar ten gevolge van de werking onzer Staatsinstellingen nog al groot is — ik bedoel de personen die eens aan de Regeeringstafel hier hebben gezeten.

Die zullen in den regel ook wel behalve hun pensioen nog een duitje hebben, want zonder dat zouden zij wel de betrekking van Minister niet aanvaard hebben. Waarom al die pensioenen moeten gehalveerd worden, zie ik niet in. En zeer zeker zal ik mijne stem geven aan een amendement als door den heer Borgesius in uitzicht gesteld, hetwelk de toepassing van het denkbeeld in deze paragraaf vervat, wenscht te beperken tot hen die werkelijk wegens hunne onderstelde minder goede positie onze meewarigheid verdienen.

De argumenten door den Minister aangevoerd voor de halveering der pensioenen gelden alleen voor de kleine pensioenen, terwijl dat beginsel ten aanzien van lijfrenten m. i. geheel dient te vervallen, omdat voor deze, naar mijne meening, het tarief van deze wet niet te hoog is.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ook al wilde ik, het zou mij niet mogelijk zijn anders dan met de meeste waardeering te spreken van de beide amendementen, omdat het mij duidelijk is dat de voorstellers daarvan zich hebben bewogen in denzelfden gedachtenkring waarin ik mij maanden achtereen heb bewogen.

Het is eene van de grootste schaduwzijden van onze patentwet, die weldaden uitdeelt maar aan anderen onthoudt, dat zoodra men de daardoor geschapen ongelijkheid wil wegnemen, bij hen die dan worden getroffen, die tot dusver de zegeningen der vrijstelling hebben genoten, een gevoel van ontevredenheid ontstaat, het gevoel van hard te worden bejegend. En ook dan, wanneer dat gevoel niet aanwezig is, wanneer erkend wordt dat de billijkheid betracht wordt, gelijk ik tot eer van onze ambtenaren

moet zeggen, dat met velen van hen het geval is, ook dan nog is het eene pijnlijke zaak eene vrijstelling te moeten opheffen. Want men heeft zich op het betalen van belasting niet ingericht; zij komt min of meer onverwacht.

Ik besef dit alles ten volle en het heeft mij lang genoeg beziggehouden. Waarom heb ik dan niets anders voorgesteld dan ik nu heb gedaan?

Eenvoudig omdat ik de onmogelijkheid heb ingezien om een ander aannemelijk voorstel te doen, een voorstel dat de kwaal niet nog verergeren zou. Men zou eene wet hebben gekregen waarvan de groote meerderheid van het Nederlandsche volk zou hebben getuigd: zij strookt niet met de billijkheid.

Het treft mij zeer dat de voorstellers der beide amendementen, die aan die amendementen natuurlijk alle aandacht hebben gewijd, er niet in geslaagd zijn iets voor te dragen, waarvan zij, met de hand op het hart zullen kunnen erkennen, dat het wel aannemelijk is en met de billijkheid strookt.

In de eerste plaats het amendement van den heer Heemskerk. Hij stelt voor het belastbaar inkomen te halveeren, waar het geldt militairen, hen die geplaatst zijn in kerkelijke of burgerlijke openbare bedieningen, of hen, die in dienst zijn van eenige instelling van godsdienstigen of liefdadigen aard.

Maar dan luidt mijne vraag: waarom alleen gedacht aan eene enkele categorie van personen, die tot dusverre niet belastingplichtig waren; waarom de breede categorie van hen, die tot nog toe evenmin patentplichtig waren, uit het oog verloren?

Immers, schilders, teekenaars, graveurs, penningsnijders, beeldhouwers, zeevaarders, visschers, gezellen, knechts, werklieden; de velen, die leven van litterairen arbeid, zooals dagbladschrijvers enz., ook zij waren tot nog toe vrij van het betalen van patent.

Waarom wil men thans die allen naar 100 percent belasten, en waarom de eerstgenoemden slechts naar 50 percent? De geachte afgevaardigde zal moeten toegeven, dat daarvoor inderdaad geen enkele reden kan aangevoerd worden.

Welke onbillijke toestand zou er geboren worden, wanneer, hetgeen de heer Heemskerk wil in de wet werd geschreven! De inkomsten van beambten in dienst van liefdadigheidsinstellingen, onderwijzers, ambtenaren in dienst van Rijk, provincie of gemeente, worden voor 50 percent gerekend, terwijl klerken, opzichters, directeuren en ook velen die inkomsten uit bedrijf genieten, over 100 percent zullen moeten betalen.

De geachte afgevaardigde heeft betwijfeld of door aanneming van zijn voorstel wel eene wanverhouding zou ontstaan tusschen de bepalingen van de vermogens- en de bedrijfsbelasting. Die twijfel mist echter allen grond; men denke er slechts aan, dat, volgens de vermogensbelasting, eene weduwe die f 30 000 bezit en dus een inkomen van f 1200 heeft, in die belasting f 25 betaalt, terwijl — zoo dit amendement mocht worden aangenomen — een persoon die in de bedrijfsbelasting voor een inkomen van f 3700 is aangeslagen, dus driemaal zooveel inkomen heeft, ook f 25 zal betalen. Indien dit eene aannemelijke verhouding moet heeten, dan verklaar ik niet te weten wat onder dat woord behoort te worden verstaan.

Ofschoon dan ook ten volle waardeerende de gedachte, die aan het amendement van den heer Heemskerk ten grondslag ligt, meen ik toch, dat hij ten slotte de noodzakelijkheid — laat ik het eerlijk zeggen: de pijnlijke noodzakelijkheid zal moeten aanvaarden van het nivelleeren der ongelijkheden, die reeds al te lang in onze fiscale wetgeving hebben bestaan.

Thans kom ik tot het amendement van den heer Poelman, die voorstelt niet te spreken van ambtenaren, ook niet van personen, die in dienst zijn van liefdadige instellingen, maar van hen, die volgens art. 1, § 4, een vast inkomen genieten. Dat inkomen wil hij naar 75 pct. berekend zien.

Ik ben het eens met den heer Borgesius dat dit amendement boven dat van den heer Heemskerk verre de voorkeur verdient. Maar na dit erkend te hebben moet ik er toch op wijzen, dat tot de traktementen en andere inkomsten, bedoeld bij art. 4, § 1, niet behooren de percentsgewijze belooningen. Het gevolg zal zijn, dat vaste sommen, waarop dus gerekend kan worden, gereduceerd worden tot 75 percent, terwijl wisselvallige sommen — en niet altijd is daarvoor een minimum gesteld — ten volle in rekening komen.

Ziedaar eene allereerste onbillijkheid, waarvan ik niet begrijp hoe de geachte afgevaardigde die accepteeren kan, en die mij voorkomt zeer groot te zijn. Zal de wet voldoen aan het rechtvaardigheidsgevoel der natie, indien het amendement wordt aangenomen?

Ik wil nog wijzen op iets anders. Er zijn velen werkzaam in handel of nijverheid, die betaald worden met een hoog traktement en een klein tantième, maar er zijn ook anderen, die een groot tantième en een klein traktement ontvangen. Bestaat er nu reden om de vaste traktementen te rekenen tegen 75 percent en de tantièmes à 100 percent? Voor het omgekeerde zou nog meer reden bestaan, want de tantièmes zijn in elk geval onzekere inkomsten.

Ik kom tot de slotsom, dat geen der amendementen door mij kan worden gesteund.

Na aangevallen te hebben moet ik mij echter zelf nog verdedigen. Van verschillende kanten is gevraagd, waaraan ik den moed heb ontleend om voor te stellen de lijfrenten, de pensioenen en de wachtgelden te berekenen tegen 50 percent? Het geschiedde hierom. Lijfrenten worden dikwijls gekocht door bejaarde personen, die geen familie hebben en dus geen prijsstellen op behoud van hun vermogen. Nu zal men toch toegeven, dat ten gevolge van die omzetting geen meerdere belastingschuldigheid behoort te ontstaan; toch zou dit het geval zijn, werd mijn voorstel verworpen. Iemand heeft f 30 000 en betaalt dus in de vermogensbelasting f 25. Neemt hij daarvoor eene lijfrente, die hij op den leeftijd van ongeveer 60 jaar wel zal kunnen bekomen à 10 percent, dan geniet hij voortaan f 3000 's jaars. Hij zou dan, à 100 percent berekend, in deze belasting worden getroffen voor f 48, dus verdubbelden last dragen. Die last wordt tot een billijker cijfer teruggebracht, zoodra men de lijfrenten halveert.

En nu de pensioenen. De geachte afgevaardigde uit Groningen vroeg vóór eenige dagen of ik wetenschappelijke gronden kan aanvoeren voor de halveering der pensioenen. Neen, dat kan ik niet. Maar indien ik niets mocht doen of voorstellen, zonder daarvoor een wetenschappelijken grond te hebben, zou het er treurig met mij uitzien. Men vergete toch niet, dat ook het gevoel mag spreken. In 80 van de 100 gevallen brengt het pensioen eene vermindering van inkomen mede. Een man sterft, zijne weduwe geniet een pensioen, doch mist haren kostwinner. De man zelf wordt gepensionneerd, oud en zat van dagen, zoodat hij moeilijk meer iets bijverdienen kan. Ziedaar de gevallen die het meest voorkomen. Nu kan men ook wijzen op rijke, welgestelde lieden, die een flink vermogen en een ruim Indisch pensioen hebben, maar deze gevallen zijn het minst talrijk, en die welgestelde lieden zullen wel in de vermogensbelasting vallen. Om hen te sparen, zie men niet af van de humane behandeling die dit wetsontwerp aan anderen gunt.

Wil men echter een amendement voorstellen, waardoor mijn doel wordt bereikt, met vermijding der consequentiën die men afkeurt, zoo wil ik dat gaarne overwegen.

De **Voorzitter**: Daar het mij bekend is, dat nog verscheidene leden het woord willen voeren en het debat over deze paragraaf derhalve toch heden niet zal kunnen afloopen, stel ik voor de beraadslaging te verdagen tot aanstaanden Dinsdag, te 11 uren.

Daartoe wordt besloten, en de vergadering opgeheven.

VERBETERING.

In de rede van den heer **Pierson**, *Minister van Financiën*, voorkomende op bladz. 1275, kol. 1, reg. 29 v. o., staat: maatschappijen; lees: »maatschappen”.

68ste VERGADERING. — 6 JUNI 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

68ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 6 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een wetsontwerp; 3°. adressen; 4°. een boekwerk. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Behandeling van het wetsontwerp betreffende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting en einde van de beraadslaging over § 7 van art. 3; aanvang van de beraadslaging over § 8.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten de heeren:

Tijdens, Levy, Mutsaers, Veegens, Vrolik, van Houten, Pyttersen, Kielstra, de Beaufort, van Velzen, van Beuningen, van Gijn, de Geer van Jutfaas, Keuchenius, de Meijier, van Alphen, Mees, Smit, Hintzen, van Bylandt, Plate, Land, Bool, van Kerkwijk, Seret, Ferf, Roessingh, Conrad, Zijp, Donner, Brantsen van de Zijp, Guyot, Bevers, Hennequin, van den Berch van Heemstede, T. Mackay, van Vlijmen, van der Feltz, van der Borch van Verwolde, Poelman, Röell, Rutgers van Rozenburg, van der Kaay, Schaepman, Heldt, de Ras, Bahlmann, Schimmelpenninck van der Oye, Goeman Borgesius, Cremer, van der Schrieck, van Delden, Dobbelmann, Kerdijk, Huber, Beelaerts van Blokland, W. de Beaufort, Heemskerk, de Ram, Hartogh, G. van Dedem, Lieftinck, Viruly Verbrugge, Gerritsen, Ruys van Beerenbroek, Pijnacker Hordijk, Michiels van Verduynen, Lucasse, Tydeman, van Karnebeek, Farncombe Sanders, de Kanter, van de Velde, Schepel, Haffmans, Smits van Oijen, Goekoop, Walter, Roijaards van den Ham, Travaglino, Lambrechts, Houwing, van der Kun, Vermeulen, Harte, Rink, Kolkman en A. van Dedem,

en de heeren Ministers van Financiën, van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer d'Ansembourg dat hij verhinderd wordt de vergadering bij te wonen, wegens eene bijeenkomst van de Provinciale Staten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

2°. eene Koninklijke boodschap ten geleide van een wetsontwerp wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen voor den dienst van 1893.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en het wetsontwerp naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. de volgende verzoekschriften:

een van S. F. Rondel en andere werklieden en leden van vak- en werkliedenvereenigingen, te zamen vormende één comité, dat zich ten doel stelt aan den werkman C. van Reenen te Hilversum eene waardige belooning te doen toekomen voor zijne heldhaftige daad op 9 en 10 October 1892, houdende verzoek aan de Kamer aan genoemden C. van Reenen alsnog te willen toekennen een nationaal stoffelijk huldeblijk.

vier, houdende adhaesie aan het adres van S. F. Rondel c. s., van:

het bestuur der Algemeene Werkliedenvereeniging »Een ieders nut" te Hillesluis en Fijenoord;

het bestuur van de Typographische vereeniging »Arnhem";

het bestuur der Werkliedenvereeniging »Zelf help" te Uithuizen;

de Algemeene Arbeidersvereeniging te Zutphen,

een van F. J. Adams, te Amsterdam, over de afwijzing van zijn verzoek aan den Minister van Koloniën om betaling te verkrijgen van eene vordering tegen den gegageerden kolonialen militair P. Mathieu.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

een van den kerkeraad der Christelijke Gereformeerde gemeente te Zaandam, een afschrift van zijn adres aan H. M. de Koningin Regentes, houdende bezwaren tegen de ineensmelting van twee kerkgroepen: de Christelijke Gereformeerden en de Nederlandsche Gereformeerden.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen.

4°. van de Kamer van koophandel en fabrieken te Enschedé haar verslag over 1892.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, voor het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, brengt de volgende Verslagen uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld:

a. een verzoekschrift der heeren F. J. Zylker te Zuidbroek en S. R. Dallinga te Winschoterzijl, voorzitter en secretaris van de Centrale Kiesvereeniging »Vooruitgang", verzoekende de wetsontwerpen betreffende *kiesrecht* en *bedrijfsbelasting* aan te nemen, omdat daardoor naar hunne meening op afdoende wijze wordt te gemoet gekomen aan de billijke klachten die in de laatste jaren door het Nederlandsche volk worden geuit.

Daar dit verzoekschrift, behalve op het in behandeling zijnde wetsontwerp, ook op het kiesrecht betrekking heeft, adviseert de Commissie voor zoover haar betreft tot nederlegging ter griffie, en zulks nadat het zal zijn gesteld in handen van de Commissie van Rapporteurs over de ontwerpen betreffende het kiesrecht, en ook deze daarover verslag zal hebben uitgebracht.

b. een adres van G. J. Bartman en anderen, leden van het hoofdbestuur der Vereeniging van handelaren in sterken drank in het klein »Vergunning" te Amsterdam, te kennen gevende, dat feitelijk de handelaren in sterken drank thans twee bedrijfsbelastingen betalen, zoodat het billijk zou zijn ook de vergunningsbelasting af te schaffen en in elk geval hoogst onbillijk hen in de bedrijfsbelasting zwaarder te treffen dan in de patentbelasting; en tevens opmerkende,

dat aan hunne wenschen kan worden voldaan zonder dat de drankwet daarom behoeft te vervallen.

De Commissie adviseert dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De beraadslaging wordt voortgezet over § 7 van *art.* 3 en de daarop voorgestelde *amendementen* (zie bladz. 1330), waarop nog twee amendementen zijn voorgedragen, als:

een van den heer Borgesius om deze paragraaf aldus te lezen:

»Van pensioenen, wachtgelden en lijfrenten worden de eerste f 1000 van hun bedrag voor vijftig ten honderd in rekening gebracht."

een van den heer de Ras om deze paragraaf te lezen:

»Van de in art. 4, § 1, bedoelde vaste traktementen en alle andere voor bepaalden of onbepaalden tijd vastgestelde inkomsten, van pensioenen, wachtgelden, en lijfrenten worden de eerste f 1000 van hun bedrag voor vijftig ten honderd in rekening gebracht."

De heer **Goeman Borgesius**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik in de vorige zitting in het midden heb gebracht, acht ik voor het oogenblik nadere toelichting van mijn amendement onnoodig.

Het *amendement* van den heer Goeman Borgesius wordt ondersteund door de heeren Tijdens, Bool, van Houten, van Beuningen en Zijp, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **de Ras** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Aan het slot zijner rede van Vrijdag jl. heeft Zijne Excellentie de Minister van Financiën, sprekende over de pensioenen, gezegd:

»De geachte afgevaardigde uit Groningen vroeg vóór eenige dagen of ik wetenschappelijke gronden kan aanvoeren over de halveering der pensioenen. Neen, dat kan ik niet. Maar, indien ik niets mocht doen of voorstellen, zonder daarvoor een wetenschappelijken grond te hebben, zou het er treurig met mij uitzien. Men vergete toch niet dat ook het hart mag spreken."

Dit antwoord van den Minister, Mijnheer de Voorzitter, was te voorzien. Dat hart, van den Minister, Mijnheer de Voorzitter, sprak reeds bij de Memorie van Antwoord, toen Zijne Excellentie er op wees, dat bijv. eene weduwe met f 1200 pensioen niets betaalt en nog f 3 toekrijgt, ten gevolge der afschaffing van leges-gelden. Dit getuigt voorzeker van 's Ministers liefderijke gezindheid jegens de weduwen met f 1200 pensioen.

Tot dusver, Mijnheer de Voorzitter, heb ik te vergeefs gezocht naar één degelijk argument, op grond waarvan aan pensioenen reductie in deze belasting moet worden toegestaan, en niets aan hen, die voor een vast salaris werken, en doorgaans in ongunstiger conditie verkeeren.

Stelt men zich op het standpunt dat pensioenen verkregen *rechten* zijn, waaraan niet getornd mag worden, — vooral die pensioenen, die door storting verkregen zijn — dan brengt dit beginsel mede, dat men die pensioenen geheel onbelast moet laten.

Maar eenmaal *in beginsel* aangenomen dat de pensioenen niet mogen worden vrijgesteld in deze belasting, kan men, naar mijne bescheiden meening, niet volstaan, zooals de Minister doet, met de bewering, dat zij aanspraak hebben op milde behandeling.

Ik stel de vraag: Wie hebben op milde behandeling meer aanspraak, de gepensionneerden, die van een gering pensioen, of de ambtenaren en zij die van een klein vast salaris moeten leven?

Nemen wij bijv. eens de categorie van gepensionneerde officieren. Ik spreek hier nog niet van die categorie, die wegens hoogen leeftijd of maximum dienstlijd werden gepensionneerd. Ik heb hier het oog op hen, die in de kracht van het leven worden gepensionneerd, en die bijna allen, 't grootste deel althans, als toonbeelden van bloeiende gezondheid daarheen wandelen. Nu heb ik eens trachten na te gaan, of *deze* categorie van gepensionneerden ook in ongunstige conditie verkeert, en de slotsom is dat niet minder dan 40% dezer gepensionneerden er iets bij verdienen, velen zelfs niet *iets*, maar veel, 't zij dan dat zij in Rijks-, provincialen of gemeentelijken dienst, 't zij dat zij in particulieren dienst zijn overgegaan, of een eigen beroep of bedrijf uitoefenen.

En zou men nu dergelijke personen een voorrecht willen geven, boven die duizenden ambtenaren en arbeiders die van een klein vast salaris moeten leven?

Ik wijs hier terloops op die tallooze kantoorklerken, boekhouders enz., die van den vroegen ochtend tot den laten avond hard moeten werken, en die bijna allen buiten staat zijn eenige bijverdiensten te oogsten.

Had de Minister bijv. in deze wet eene bepaling opgenomen, en zulks had ik van Zijne Excellentie verwacht, »dat pensioenen van gepensionneerden boven zekeren leeftijd, bijv. 60, 65, 70 jaar, tot een zeker minimum zouden vrijgesteld zijn in deze belasting, omdat men kan aannemen, dat op den hierboven aangegeven leeftijd de mensch niet meer tot arbeiden in staat is", dan zou ik, Mijnheer de Voorzitter, mij hierbij hebben kunnen neerleggen.

Door den geachten afgevaardigde uit 's Gravenhage — den heer Conrad — is reeds, meen ik, met een enkel woord gewezen op de bescheiden houding der ambtenaren en gepensionneerden. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, die houding verdient waardeering, want ondanks vele hunner — vooral de gepensionneerden meenen dat hun onrecht wordt aangedaan en misschien is die meening niet geheel van grond ontbloot — hebben zij het zwijgen bewaard. Hoe gunstig steekt die houding af bij die van de coöperatieve vereenigingen, die geld als water verdienen, en toch een leven als een oordeel maken, over den aanslag van een paar percent in de bedrijfsbelasting.

Intusschen mag de bescheidenheid van deze categorie ambtenaren en ex-ambtenaren niet wegen, bij de beoordeeling der vraag, in hoever zij in de bedrijfsbelasting moeten worden aangeslagen.

Maar als de Minister zegt: »waarom verliest gij de breede categorie uit het oog, die tot nog toe evenmin patentplichtig waren?" — en die Zijne Excellentie opsomt, — »waarom wilt gij *die* naar 100 percent laten betalen, en de vaste salarissen slechts maar 50 pct.?" dan antwoord ik hierop onmiddellijk: juist dit argument van Zijne Exc. bewijst voor het zwakke der stelling om de gepensionneerden vóór te trekken boven hen die een vast inkomen genieten; het bewijst dat 's Ministers hart, niet 's Ministers hoofd gesproken heeft.

Hoe kan de Minister er toch toe komen, Mijnheer de Voorzitter, voor die talrijke *hooge* pensioenen dusdanig voorstel te doen; men denke — de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs herinnerde er aan — aan dat heirleger gepensionneerde Ministers, aan die talrijke hoop Indische pensioenen, een voorrecht toe te kennen? Die worden met 50 pct. belast, maar hij, de arme boekhouder of kantoorklerk, die 10 en 12 uren daags arbeidt, gebogen over zijne boeken, hij moet 100 pct. betalen. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, billijke wetsbepaling; ik maak den Minister mijn compliment! Mij dunkt dat het al wel is, dat de talrijke pensioenen die in het buitenland verteerd worden, niets in deze belasting zullen bijdragen.

Door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, den heer Borgesius, is voorgesteld, Mijnheer de Voorzitter, bij pensioenen de eerste f 1000 naar 50 pct. te belasten.

Ik kan met dit amendement medegaan — mits dan ook

zij, die het evenzeer zoo niet meer noodig hebben, in dit voorrecht, (want als een voorrecht beschouw ik het nog steeds), deelen. Men mete niet met 2 maten, daar waar hiertoe geen aanleiding bestaat.

Dit amendement strekt om hieraan te gemoet te komen, en tevens, gedeeltelijk althans, aan de bezwaren door de geachte afgevaardigden, de heeren Poelman en Heemskerk, in 't midden gebracht.

Het *amendement* van den heer de Ras wordt ondersteund door de heeren Mutsaers, van den Berch van Heemstede, van Vlijmen, Tijdens en Donner, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Heemskerk:** Mijnheer de Voorzitter! De Kamer zal mij veroorlooven, dat ik tracht de verschillende bezwaren tegen mijn amendement ingebracht, te weerleggen.

De geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs gaf te kennen, dat mijn optreden minder invloed op de zaak zoude uitoefenen dan wel op de wijze waarop ik zelf beoordeeld zoude worden.

Indien in deze opmerking eenige persoonlijke critiek mocht verscholen liggen, dan zal ik daarop niet nader ingaan. Indien eenig lid dezer Vergadering een ander stelsel is toegedaan dan de geachte afgevaardigde uit Groningen, dan zal deze toch zeker niet bedoelen te beweren dat dit zoude schaden in een oordeel, dat over zijn persoon zoude geveld worden. Maar indien er gesproken wordt over het oordeel, dat zoude kunnen geveld worden over in het openbaar verkondigde denkbeelden — dan aanvaard ik dat gaarne, want ik wensch juist de behandeling van het wetsontwerp niet te laten voorbijgaan, zonder een ander stelsel te plaatsen tegenover het stelsel van den geachten spreker, dat alle inkomens over ééne kam scheert, een stelsel, dat in den grond der zaak naar mijne overtuiging onjuist is, en dat tot zeer bedenkelijke gevolgen leiden kan.

Wanneer ik nu naga wat tegen mijn amendement is ingebracht, ontmoet ik in de allereerste plaats — men zou het niet licht raden — een grondwettelijk bezwaar, geopperd door den heer van Velzen, die daarvan intusschen het monopolie heeft. Mijn amendement zou eigenlijk geven een privilege op het stuk van belastingen, wat daar de Grondwet verboden is. Hoe de geachte spreker, indien hij meent dat werkelijk eene inkomstenbelasting vordert dat alle inkomsten gelijkelijk behandeld worden, dan handelen zal met § 5, ik ben er benieuwd naar. Maar ik zou den geachten spreker wel eens willen vragen, of wanneer werd ingevoerd eene belasting op de vélocipèdes, ook getroffen zouden moeten worden de militaire vélocipedisten die vélocipèdes moeten hebben omdat zij in dienst zijn van de Regeering? Ik geloof dat ik met deze enkele vraag zou kunnen volstaan. Ik wil er echter bijvoegen dat, wanneer men beweert dat naar den aard van zekere belastingheffing zekere categorieën niet of niet op dezelfde wijze getroffen moeten worden, er geen quaestie kan zijn van privilege op het stuk van belastingen. En de aard van eene belasting als deze brengt naar mijn gevoelen mede dat de door mij in mijn amendement genoemde categorieën niet, of minder getroffen moeten worden. Met alle bescheidenheid gezegd had ik verwacht dat de geachte afgevaardigde meer aandacht aan deze vraag zou hebben geschonken, dan hij gedaan heeft.

De heer van Velzen heeft van nog iets het monopolie, en wel van eene legende die hier zou kunnen ontstaan, alsof de heer Æ. Mackay had geëischt eene inkomstenbelasting waarbij alle inkomsten over ééne kam werden geschoren. Dat zou inderdaad een zeer merkwaardig verschijnsel zijn, indien de heer Mackay, een van de leiders van de anti-revolutionnaire partij, de man was geweest, die in deze Kamer had geëischt eene algemeene inkomstenbelasting, waarbij alle inkomsten gelijk behandeld werden. Dit zou iets geheel nieuws zijn in de politieke geschiedenis van Nederland. Maar om te beletten dat die legende, beginnende bij den geachten spreker, zich verder zou uitbreiden, geloof ik uit de rede van den heer Mackay een paar zinnen te mogen voorlezen, die onmiddellijk volgen op hetgeen de geachte spreker heeft geciteerd. Hij citeerde namelijk: » Omtrent de peraequatie der grondbelasting heeft de Minister verklaard, dat de nieuwe regeling dezer zaak tot stand zal komen vóór de invoering van deze partieele vermogens- of inkomstenbelasting".

Maar de heer Mackay liet daar onmiddellijk op volgen: » En wanneer hij hetzelfde had gezegd omtrent de bedrijfsbelasting, ik zou niet verder over dit artikel spreken. Maar juist ten opzichte van de bedrijfsbelasting, of wel omtrent de wijziging van de patentbelasting verkeeren wij in onzekerheid. En toch geloof ik, dat wij juist te dien opzichte meer zekerheid hebben moeten dat deze wet niet in werking kome naast de thans bestaande patentwet."

Het was den heer Mackay dus juist te doen om eene herziening van de patentwet en om eene bedrijfsbelasting. Maar het blijkt met geen enkel woord dat het om eene algemeene inkomstenbelasting te doen was, gelijk thans de geachte spreker die verdedigt met meer vuur dan eenig ander lid van deze Vergadering.

De heer Goeman Borgesius heeft mijn amendement vergeleken met dat van den heer Poelman, en gezegd dat het mijne veel minder billijk is dan dat van den heer Poelman. Ik herinner er aan dat het eerste amendement van den heer Poelman slechts van ambtenaren sprak, en dat daarop is gevolgd mijn amendement hetwelk de voordeelige bepaling wilde uitbreiden. Nu geloof ik wel dat de heer Poelman eigenlijk niet bedoeld had zijne gunstige bepaling alleen voor de ambtenaren te doen werken, maar een stap op den weg der billijkheid is door mijn amendement eerder gedaan dan door het tweede amendement-Poelman.

Bij vergelijking van de twee amendementen, is intusschen niet alleen de vraag welke van de twee het meest uitgebreid is in de omschrijving van de personen, voor wie de gunstige verpaling gemaakt wordt, maar er ligt aan die beide amendementen een eenigszins verschillend stelsel ten grondslag.

Voor dat andere stelsel vraag ik de aandacht der Kamer iets meer dan daaraan tot nog toe geschonken is.

De leden, die zich op het argument van billijkheid beroepen, gaan telkens en telkens, hetzij opzettelijk, hetzij onwillekeurig, uit van het denkbeeld dat men eene algemeene inkomstenbelasting moet hebben, die alle inkomsten gelijkelijk treft, maar mijn amendement is op twee overwegingen gebouwd, de eerste is dat zoo min mogelijk druk, en meer in het bijzonder nieuwe druk, gelegd moet worden op de ingezetenen, en de andere dat het niet rationeel is, niet in den aard der zaak ligt, om alle inkomsten gelijkelijk te belasten. Als men met die twee elementen van beoordeeling rekening houdt, kan men niet zeggen: » bij uw amendement wordt deze belast en gene blijft vrij; dat is onbillijk", maar daarbij dient men na te gaan of de onderscheiding, die ik maak, rationeel is.

Hoewel ik het bij mijne eerste rede duidelijk meen aangegeven te hebben, heeft tot mijn leedwezen geen der leden die mij bestreed, daarmede rekening gehouden.

De heer Borgesius zegt bijv.: Het is onbillijk dat klerken, boekhouders, opzieners van werken en dergelijken, die kleine traktementen hebben, in uw stelsel belast worden, terwijl de door u genoemde personen minder zwaar zouden gedrukt worden.

Ik zou de aandacht van den geachten spreker wel willen vestigen op de omstandigheid dat volgens dit wetsontwerp kunnen afgetrokken worden voor inkomsten uit bedrijf de loonen, die men moet uitbetalen aan klerken, boekhouders enz.; men kan echter van de inkomsten niet aftrekken de onverschuldigde uitkeeringen, die men doet.

Als iemand bijv. aan zijne getrouwde kinderen jaarlijks zekere uitkeering doet, buiten huwelijkscontract, die alzoo niet verschuldigd is, kan die niet afgetrokken worden, en wordt die uitkeering ook niet gerekend onder het inkomen van het getrouwde kind.

Volgens art. 2, § 1, wordt die uitkeering alleen gerekend bij het inkomen van het getrouwde kind, wanneer de uitkeering komt van iemand, die niet aan de belasting on-

derworpen is. De Minister heeft hier het dubbel belasten willen vermijden.

Wanneer nu een bijzonder onderwijzer belast wordt, dan heeft er eene dubbele belasting van zijn inkomen plaats, want het inkomen wordt bijeengebracht door bijdragen en giften — soms zeer belangrijke tot dekking van een tekort in de kas der schoolvereeniging — van de ingezetenen. Zij kunnen die sommen niet van hunne inkomsten aftrekken.

Gaat men dus de bijzondere onderwijzers belasten, dan wordt dat geld dubbel belast. Mij dunkt dus, dat het beroep op de klerken en dergelijken niet opgaat.

Daarenboven verliest de geachte afgevaardigde uit Zutphen uit het oog, dat volgens tabel XI van de patentwet de kantoorbediende belast wordt, en mij is een voorbeeld bekend van zoo iemand die f 600 verdient en f 6 patent moeten betalen; de zoodanige komt zonder mijn amendement door dit wetsontwerp toch vrij. Maar dit staat vast, dat de belasting die de onderwijzer betaalt, die door dorpsgenooten onderhouden wordt, een tweemaal treffen is van hetzelfde inkomen.

Is dat rationeel? kan men dan spreken van een privilege als ik voorstel een dergelijk inkomen op 50 pct. te berekenen?

Men zou mij kunnen verwijten dat ik nog te weinig doe, doch dit verwijt zou mij niet treffen, omdat het van mijne zijde niet meer is dan eene poging om te gemoet te komen aan een geest die ten opzichte van deze materie mijns inziens volkomen ten onrechte in de Kamer heerscht.

Wanneer men mijn amendement vergelijkt met dat van den heer Poelman, springt daarbij overigens dadelijk in het oog iets waarop de Minister reeds tot mijn genoegen heeft gewezen, en waaruit blijkt, dat toch werkelijk in menigerlei opzicht aan mijn stelsel de voorkeur moet gegeven worden boven dat van den heer Poelman.

Deze wil alle vaste traktementen reduceeren tot 50 pct., maar onder die vaste traktementen zijn ook die van directeuren van naamlooze vennootschappen, traktementen die niets anders zijn dan een vorm van bedrijfswinst. Bij de meer en meer toenemende noodzakelijkheid om groote ondernemingen te gieten in den vorm van naamlooze vennootschappen zijn dergelijke directeurstraktementen niets anders dan een vorm van bedrijfswinst. En zou het rationeel billijk zijn zulke traktementen te reduceeren?

Ik begrijp volkomen dat de heer Poelman om eene bruikbare formule voor zijne gedachte te vinden tot die redactie is gekomen, en als mijn amendement verworpen werd zou die redactie voor mij geen reden zijn om tegen dat amendement te stemmen, maar ik meende bij eene vergelijking tusschen de beide amendementen, deze opmerking wel te mogen maken.

Als men dan eenvoudig weg zegt: deze of gene heeft volgens uw amendement bij een gelijk traktement volle belasting te betalen en een ander die een hooger traktement geniet krijgt 50 pct. reductie, dat is onbillijk, dan antwoord ik, dat dit is een voorbijzien van de ratio. Met geen enkel woord heeft een der geachte sprekers maar getracht te wederleggen wat ik als ratio heb aangegeven ten aanzien van de traktementen der ambtenaren.

Ik heb niet de bedoeling om hen die een hoog traktement genieten in gunstiger positie te brengen. Maar ik kan niet inzien, op welk beginsel verdedigd kan worden, dat men ambtenaren zou mogen treffen in hunne traktementen. Moeten zij belast worden als allen, welnu dat dit dan geschiede in directe, indirecte verteringsbelastingen, in grond- of vermogensbelasting, waarom niet? Maar dat men hen belast in hunne traktementen, dat is volkomen irrationeel. Zijn die te hoog, dat men ze dan verlage.

De heer A. van Dedem schijnt zeer te leven onder den indruk dat ambtenaren, die een vast traktement hebben, bij de heerschende malaise in gunstiger conditie zijn dan neringdoenden.

Ik zou hem wel willen wijzen op welk een bedenkelijken weg hij zich gaat begeven, als hij op dien grond ambtenaren zou willen gaan belasten. Het gemakkelijkst is het mij daarbij, om hem te verwijzen naar hetgeen de Minister, in zijne eerste redevoering, op dat stuk zeide: »In de eerste plaats hebben wij ten aanzien van de ambtenaren desgevorderd een correctief. Indien het mocht blijken — met nadruk zeg ik *indien* — dat sommige traktementen te laag worden, na getroffen te zijn in de bedrijfsbelasting; met andere woorden, *indien* deze belasting te zwaar mocht blijken te drukken op sommige ambtenaren, dan zouden wij immers het correctief in de hand hebben."

Mij dunkt dat deze opmerking voor den geachten afgevaardigde eene vingerwijzing had kunnen zijn om mijn amendement niet te bestrijden, maar er zich mede te vereenigen, want dat correctief heeft de Regeering in de hand ten aanzien van de *ambtenaren alleen.* Het is een correctief dat altijd op meer geld en ten slotte waarschijnlijk weder, althans als men redeneert als de heeren Goeman Borgesius en van Velzen, op meer belasting te staan zal komen. Maar dat correctief heeft de Regeering niet in de hand ten aanzien van onderwijzers, predikanten, evangelisten en hen die geëmployeerd zijn bij liefdadige inrichtingen. Ten aanzien van eene bevoorrechting der ambtenaren bestaat er gevaar, wanneer mijn amendement wordt verworpen en het wordt verminderd wanneer het wordt aangenomen. Ik onderstel toch, dat de geachte spreker uit Zwolle wel eenig gevoel zal hebben voor de categorie van personen buiten de ambtenaren, in mijn amendement opgenomen.

Indien de geachte afgevaardigde mocht zeggen: die hebben het voordeel van vaste traktementen, hetgeen bij de heerschende malaise een groot voordeel is; dan, zeg ik: voor de onderwijzers is dit geen voordeel, maar nadeel, omdat het ten gevolge van de malaise moeilijker is hun een grooter traktement toe te kennen dan het geval zou zijn, wanneer er geen dergelijke malaise was.

Er is tegen mijn amendement nog aangevoerd, dat hetgeen het kosten zal aan den fiscus, een gevaar oplevert voor de andere belastingschuldigen, omdat dit weder zal moeten worden aangevuld door nieuwe belastingen. Daarmede zal de geachte afgevaardigde uit Zutphen, die daarvan gewag maakte, wel niet bedoeld hebben, dat deze f 250 000, die het amendement wellicht zal kosten, zou moeten worden aangevuld door nieuwe belastingen; hij zal gemeend hebben, dat er een grooter tekort zal zijn, dat door nieuwe belastingen zal moeten worden aangevuld. Ik heb dit met schrik vernomen. Hebben wij weder nieuwe belastingen in het vooruitzicht? Ik bedoel geene hervormingen om eenigen van druk te ontheffen, maar belastingen waardoor het gansche land opnieuw zal worden gedrukt. Het is geen aangenaam vooruitzicht. Ik zal den geachten afgevaardigde maar niet uitnoodigen nader uit te leggen wat hij hiermede op het oog heeft. Ik geloof dat hem dit op het oogenblik niet gemakkelijk zou vallen. Ik geloof echter dat het beter is die voorspellingen niet wortel te doen schieten, maar dat wij veeleer ons er op moeten toeleggen om zooveel mogelijk te bezuinigen en den belastingdruk te verminderen.

De Minister heeft gemeend de onbillijkheid van mijn amendement zeer gemakkelijk te kunnen aantoonen door eene eenvoudige vergelijking van iemand die f 3700 inkomen uit beroep heeft en iemand die f 1200 inkomen heeft uit vermogen. Zij zullen beiden f 25 belasting betalen volgens mijn amendement.

Ik zou evenwel den heer Minister vooreerst willen opmerken, dat iemand die f 1200 inkomen heeft uit vermogen en geen ander inkomen, klaarblijkelijk genoeg heeft, want indien de man daaraan niet genoeg had, dan zou hij zijn best doen om door eenigen arbeid meer te verdienen. Iemand die f 3700 uit beroep heeft, kan evenwel dikwijls groote moeite hebben om rond te komen, wanneer hij bijv. als predikant met 6 kinderen in eene groote stad moet wonen. Ik geloof dat dan zijn toestand niet benijdenswaardig is.

Wat zullen nu die personen te betalen hebben? De Minister zegt f 25. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Een rentenier zal, in Amsterdam wonende, voor zijne f 1200

68ste VERGADERING. — 6 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

moeten betalen f 20,95 in de plaatselijke inkomstenbelasting, dit jaar althans; het volgend jaar bij stijging der belasting misschien iets meer, maar dat wordt voor den predikant nog erger, en in de vermogensbelasting f 25, te zamen f 45,95. Daarentegen zal de predikant in de plaatselijke inkomstenbelasting betalen f 132,09, hierbij is rekening gehouden met het kindergeld dat volgens de nieuwe verordening is ingevoerd; verder zal hij moeten betalen f 25 in de bedrijfsbelasting, dat is te zamen f 155,09.

Is dat nu onbillijk, in het voordeel van den predikant? Moet er nog meer bij? Volgens het voorstel van den Minister zou hij met de bedrijfsbelasting komen tot f 194,09. Maar daarmede houdt de druk niet op. Die beide menschen moeten ook nog personeel betalen, en die belasting zal voor den predikant met 6 kinderen veel meer bedragen dan voor den rentenier, wellicht f 160, terwijl de rentenier met f 1200 inkomen er misschien voor f 50 af zal zijn. En zoo zullen dan de totalen stijgen tot f 315,09 en f 95,95 volgens mijn voorstel, terwijl volgens het voorstel van den Minister de predikant moet betalen f 354,09. Het is dus zonderling dat de Minister deze vergelijking heeft gemaakt om mijn amendement te verslaan en ik kan dit alleen hieruit verklaren dat er telkens over deze belasting gesproken wordt, alsof het de eenige was die het Nederlandsche volk heeft te dragen, terwijl dit integendeel zeer, zeer vele belastingen wordt gedrukt en er waarlijk wel reden is om te trachten den druk eenigszins minder te maken, die ook dit wetsontwerp wederom zal opleggen. De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft tegen mijn amendement nog een detail-bezwaar ingebracht, hierin bestaande, dat het voor den fiscus zoo moeilijk zal zijn om uit te maken wat vereenigingen zijn van godsdienstigen aard. Mijnheer de Voorzitter, ik geloof werkelijk niet dat dit een bezwaar van groot gewicht zal zijn; in vele gevallen zal men het zeer gemakkelijk kunnen weten; er zullen tal van moeilijker vragen voor den fiscus rijzen bij de tenuitvoerlegging van deze wet en die hij toch zal moeten oplossen.

Ten slotte nog een woord tot den Minister. Zijne Excellentie zeide, dat ik ten slotte de pijnlijke noodzakelijkheid wel zou moeten aanvaarden van het nivelleeren der ongelijkheden, die reeds al te lang in onze fiscale wetgeving hebben bestaan. Mijnheer de Voorzitter! Deze uitdrukking heeft mij opnieuw bewezen hoezeer de persoon des Ministers aantrekkelijker is dan de leer die hij verkondigt en de voorstellen die hij doet. Moeten wij werkelijk den weg opgaan om door middel van de belastingwetgeving de ongelijkheden te nivelleeren, die reeds al te lang in onze fiscale wetgeving hebben bestaan? Mijnheer de Voorzitter! Als wij dien weg opgaan, geloof ik, dat men ergens zal komen, waar de Minister zelf niet wezen wil, en ik meen dat wij voor den strijd, dien wij in de toekomst te gemoet gaan, alle weerstandsvermogen verliezen, wanneer wij een dergelijk programma vooropstellen. Zeker, er zal in de toekomst iets, zelfs veel gedaan moeten worden om degenen, die noodlijdend zijn in de maatschappij, te versterken, en dit had reeds zeer veel eerder moeten gedaan zijn, maar wanneer men meent dat men dit doen moet door de belastingcijfers zoo te berekenen, dat de ongelijkheden genivelleerd worden, dan geloof ik dat men er wel in zal slagen om sommigen, die rijk zijn, arm te maken, maar niemand die arm is, rijk. Dit is het grootste bezwaar dat ik heb tegen eene inkomstenbelasting als hier wordt voorgesteld en als tot mijne groote verwondering wordt verdedigd door de geachte afgevaardigden uit Zwolle en uit Bodegraven, dat men tracht haar gelijk om te slaan over allen zonder na te gaan of er ook eene rationeele grond is om eenige inkomst minder zwaar te treffen dan andere. Dit is de reden waarom ik mijn amendement meen te mogen handhaven ook na de krachtige bestrijding, die het ondervonden heeft, want ik meen dat tegen die leer een krachtig protest moet worden gehoord.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Voor de gelijkstelling van vaste en van wisselvallige inkomsten zijn door de heeren van Houten en Goeman Borgesius argumenten aangevoerd, die op mij althans weinig indruk hebben gemaakt.

Met een beroep op het axioma: gelijkheid van alle burgers voor de wet, zeide de heer van Houten — men kan het vinden op bladz. 1335 van de *Handelingen*: »De beginselen van deze wet veroorloven, naar het mij voorkomt, niet om datgene wat zuiver inkomen is ongelijk te behandelen, naar mate van de bron van het inkomen of van de klasse van personen waarmede men te doen heeft". Ik meen dat door zulk eene argumentatie het steunpunt van de wet wordt verplaatst. Dat steunpunt is: belasting naar draagkracht. Niet om eene mechanische, niet om eene automatische gelijkheid is het te doen, het is hier te doen om gelijke draagkracht ook gelijkelijk te belasten. Wanneer dus slechts kan worden aangetoond dat de draagkracht van vaste inkomsten en die van wisselvallige niet gelijk, niet hetzelfde is, dan veroorlooft niet alleen, maar gebiedt het beginsel van deze wet dat men onderscheid make. Dan mogen wij ons niet laten weerhouden daarvan door de formule van gelijkheid van alle burgers voor de wet, want juist door de ongelijkheid van de draagkracht der burgers wordt alsdan de wettelijke gelijkheid verkregen.

Evenmin heb ik gevoel voor het argument door den heer Goeman Borgesius gebezigd, te vinden op bladz. 1333 van de *Handelingen*. Daar wordt gezegd: »De heer Heemskerk heeft geheel over het hoofd gezien, dat er een zeker aantal millioenen moet worden opgebracht en dat uit den aard der zaak datgene wat door de eene categorie van burgers niet betaald wordt, ten slotte over de andere burgers moet worden omgeslagen."

Mijnheer de Voorzitter! Dat is evident! Wat de een minder betaalt, moet door den ander worden opgebracht.

Maar deze wet is er juist op uit om de lasten van de zwakke schouders over te brengen op sterker schouders. De vraag nu wie relatief zwakker, wie relatief sterker is, moet dus worden onderzocht naar een maatstaf die gelegen is in de zaak en mag niet worden beslist naar de meer of minder toevallige omstandigheid of een traktement al dan niet hoog is. Ook hooge traktementen mag men geen onrecht aandoen, wanneer de hoogere draagkracht geringer is dan de draagkracht bij gelijke inkomsten uit bedrijf.

Dat is de reden waarom ik weinig sympathie heb voor het eerste amendement van den heer Goeman Borgesius en voor het amendement van den heer De Ras. Die beide amendementen maken luk raak eene splitsing tusschen groot en klein, maar een beginsel drukken zij niet uit, en met de in mijn oog decisieve vraag bemoeien zij zich zelfs niet.

En wat is die vraag? Die is, dunkt mij, deze: is de draagkracht van vaste en van wisselvallige inkomsten gelijk? Dit nu geloof ik niet. Wat doet de man die een vast traktement of vast inkomen heeft? Een zoodanig persoon heeft voetstoots, in eens af, zijne economische werkkracht voor een onveranderlijken prijs verkocht.

Mag men den Minister gelooven, dan verkeert hij daardoor in eene gunstiger positie dan de bezitter van wisselvallige inkomsten. Immers op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord zegt de Minister te dien aanzien: »Wie geene vaste bezoldiging geniet, maar bij de taak wordt beloond of slechts inkomen heeft uit winst, is veelal bij ziekte geheel of ten deele van dat inkomen verstoken. Concurrentie, waartegen hij niet is opgewassen, kan hem sterk benadeelen, de val van een of meerdere zijner debiteuren ook zijn val veroorzaken. Pensioen is hem nooit verzekerd. De directeur van eene naamlooze vennootschap blijft zijn traktement ontvangen, al wordt er geld verloren in de zaak die hij bestuurt."

Dit alles samengevat beteekent niets meer, niets anders, dan dat hij gedekt is tegen verlies, dat wisselvallige inkomsten daarentegen, inkomsten uit bedrijf, kunnen lijden. Welnu, hij *is* gedekt tegen verlies. Dit kan niet worden tegengesproken. Maar doordien hij een vast traktement heeft aanvaard, heeft hij zich ook onherroepelijk afgesneden de kans om met zijne economische krachten winst te maken. Weegt dit nu tegen elkander op? Staat de vrijwaring

tegen verlies, wat voor hem een voordeel is, gelijk met de kans die hij opgegeven heeft om winst te maken, wat voor hem een nadeel is? Equivaleert dit elkander? Ik geloof dit wederom niet. Ik geloof, dat in economischen zin zijn nadeel, de kans om winst te maken, grooter is dan zijn voordeel: de kans om zich te vrijwaren tegen verlies. Immers de kans om winst te maken *moet* voor de bedrijvige maatschappij *als geheel* grooter zijn dan de kans om verlies te lijden. Ware dit niet het geval, dan ware van meet af het maatschappelijk inkomen gedoemd om achteruit te gaan, terwijl wij juist het tegendeel zien. Het maatschappelijk inkomen neemt toe. Wanneer nu de kans om winst te maken *als geheel* grooter is, dan is ook grooter het offer van hem, die aan het maken van winst zich onttrekt, grooter dan namelijk dan het voordeel, dat hij heeft doordien hij zich onttrekt aan verlies. Welnu, dit grooter offer brengt de man die zich contenteert met een vast traktement. Willens en wetens getroost zich zoodanig persoon die depreciatie van zijne economische werkkracht, die hierin bestaat, dat hij afziet van de poging om winst te maken. En het is onverschillig waarom hij het doet, of het is uit neiging, richting, opvoeding, aanleg, dit alles is volmaakt onverschillig.

Hij behoort niet tot de parasieten van de maatschappij. Hij doet een eerlijken arbeid, die gedaan moet worden, en door dien arbeid brengt hij een offer, vergeleken met het bedrijf, dat wel winst maken kan, terwijl hij het niet kan. Indien hij deel nam aan den maatschappelijken strijd om winst, dat wil zeggen: indien hij een bedrijf had gekozen in plaats van een beroep, dan zou er grooter kans bestaan, dat hij in dien strijd winst maakte dan verlies.

Nu heeft hij daarentegen een beroep gekozen; dat is: tegen een vast loon eene taak aanvaard.

Hij heeft dus vergelijkender wijze het loon voor zijn arbeid verkleind met juist zooveel als de kans om in het bedrijf winst te maken èn op zich zelf grooter is, èn voor anderen, door zijn terugtreden, grooter wordt.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter! In diezelfde verhouding is zijne draagkracht, alzoo die van een vast traktement, geringer en heeft hij niet: aanspraak op » meewarigheid", maar hierop, dat het grondbeginsel van deze wet: belasting naar draagkracht, dus geringer belasting naar geringer draagkracht, op hem worde toegepast.

Dit is mijne eerste opmerking. Mijne tweede opmerking ziet alleen op ambtenaren en niet op alle vaste traktementen.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister schijnt er volkomen zeker van te zijn, dat ten aanzien van ambtenaren, wanneer men hen belast, geenerlei contractsverbreking plaats heeft. Hij zegt op bladz. 12 der Memorie van Antwoord zoo stellig mogelijk:

» De vermogens- en de bedrijfsbelasting zullen te zamen eene algemeene inkomstenbelasting vormen, en evenmin als een gemeentebestuur contractbreuk pleegt jegens zijne ambtenaren door hen in zulk eene belasting wanneer die plaatselijk geheven wordt, te begrijpen, maakt de Staat zich daaraan schuldig, wanneer hij hetzelfde doet."

Mag ik er den Minister op wijzen, dat er rechtsleeraren zijn van onbetwist en groot gezag, die op dit punt anders oordeelen. Ik beroep mij te dezen aanzien op Zachariä's, Vierzig Bücher vom Staate, VII, bladz. 137, die hierover het volgende zegt: — het is een kort citaat, dat ik mij veroorloof in het oorspronkelijke voor te lezen — » Andererseits kann nicht das besteuert werden, was die Nation oder der Staat selbst schuldet. Denn Niemand kann sich von einer Schuld selbst freisprechen, Niemand kann zu seinem Vermögen das rechnen was nicht mehr dazu gehört. Daher ist z.B. eine Steuer welche auf Besoldungen gelegt wird, eine widerrechtliche Steuer."

De stelling derhalve hier uitgesproken door Zachariä en door hem betoogd is in lijnrechte tegenspraak met die, welke ik zooeven van den Minister heb aangehaald.

Zou ik den Minister ook deze vraag mogen doen: wanneer zijne leer onbetwistbaar is, waarom worden dan in Italië inkomsten uit bezoldigingen van Staat, provincie en gemeente slechts tegen $^4/_8$ van haar bedrag belast?

Eene tweede vraag: waarom worden in Pruissen zoodanige bezoldigden voor hunne traktementen in de Communal-steuer slechts belast met hoogstens $^2/_3$ van de Einkommen-steuer? Daarvoor moet eene reden zijn, doch ik vind die in het stelsel van den Minister nergens aangegeven.

Men beweert: er moet onderscheid worden gemaakt tusschen den Staat als contractant en den Staat als belastingheffer. Dat onderscheid bestaat in werkelijkheid, maar dan moet worden aangetoond de *noodzakelijkheid* van algemeene *belastingverhooging*. In dat geval mag de Staat iedereen belasting opleggen, met andere woorden de bezoldigingen zijner ambtenaren door belastingheffing verminderen. Voor den *nooddwang* bukken ook zij. Maar het opmerkelijke van *deze* belastinghervorming is, gelijk wij meermalen van de Regeering hoorden, juist dit, dat zij *niet* op den voorgrond stelt de noodzakelijkheid om de Staatsmiddelen in het algemeen te vermeerderen, maar beoogt verplaatsing van belasting volgens den regel van belasting naar draagkracht. Wordt *dit* motief op den voorgrond gesteld, dan vervalt het zooeven genoemde onderscheid tusschen den Staat als contractant en als belastingheffer.

Mijne derde opmerking geldt alle vaste traktementen. In tegenstelling met de wisselvallige zijn gene volkomen aanwijsbaar. Zij kunnen den fiscus niet ontsnappen en worden belast bij de bron. Bij de belastinghervorming in Hessen was dit *voor de Regeering* een motief om den belastingvoet voor bezoldigingen *lager* te stellen dan voor andere inkomsten. Men noemde dit *die leichtere Bestimmbarkeit dieses Einkommens*. Een beoordeelaar die door de Regeering voorzeker niet zal worden gewraakt, namelijk Vocke in zijn bekend werk: *Die Abgaben* enz., bladz. 418, zegt, polemiseerende met den Regeeringsmaatregel in Hessen: Men kan in zoodanigen maatregel, in het beroep op die *leichteze Bestimmbarkeit*, alleen zien een *Armuthszeuchniss*, dat de belastingwetgever (ten aanzien der wisselvallige inkomsten) zich zelven geeft. Ik zou op deze bedenking willen antwoorden dat eene belastingwet nog moet geboren worden, die de bedrijven met hunne vindingrijkheid om aan den fiscus te ontsnappen, in alle schuilhoeken achterhalen kan.

Het schijnt dus dat de moeilijkheid inherent is aan *iedere* belastingwetgeving, dus aan de zaak.

De vaste bezoldigingen kunnen onmogelijk aan den fiscus ontkomen, zelfs daartoe geen poging doen. Waarom moeten nu, indien zoodanig verschil tusschen vaste en wisselvallige bezoldigingen aanwezig is, gene het kind van de rekening worden?

Eene vierde opmerking omtrent de vaste traktementen betreft de onmogelijkheid om de belasting af te wentelen.

Op dit punt is de Minister ook van eene andere meening. Wij lezen op bladz. 5 van de Memorie van Beantwoording:

» Den ondergeteekende wil het echter voorkomen, dat hoe algemeener de bedrijfsbelasting is, des te sterker die kans vermindert. Waren slechts enkele bedrijven belast, dan zou die speciale belasting voor velen eene reden kunnen zijn om hunne kapitalen en werkkrachten in andere bedrijven aan te wenden. Bij belasting van alle bedrijfswinsten zonder onderscheid vervalt daartoe de prikkel."

Door dit antwoord is mijns inziens de bedenking niet wederlegd. De vraag is namelijk niet, of men, door een *ander* beroep of bedrijf te kiezen, zich aan belasting kan onttrekken, hetgeen kennelijk de Regeering bij het stellen van dit antwoord voor oogen heeft gehad, maar het is de vraag, of de belasting van het *bedrijf*, ook al is zij algemeen, door het *beroep* of door een *ander* bedrijf geheel of ten deele zal worden betaald.

Die vraag: of de mogelijkheid bestaat om de bedrijfsbelasting af te wentelen, beantwoordt Franklin flinkweg met de uitspraak: ieder koopman verhoogt zijne factuur met het bedrag van zijne belasting. Paul Leroy Beaulieu, in zijn *Traité de la science des finances*, I, bladz. 395, zegt wel is waar iets minder algemeen: c'est seulement le commerce de détail qui peut rejeter sur le consommateur le poids de l'impôt des patentes et à la longue s'en affran-

chir lui-même. De detail-verkoop kan dus ongetwijfeld naar die oeconomische beschouwing de belasting afwentelen, hetgeen de vaste traktementen niet kunnen.

Mijne laatste opmerking geldt een woord van den Minister, blad 5, Memorie van Antwoord, »de ambtenaar heeft *louter* voordeel van de daling der prijzen". Wanneer de ambtenaar dat heeft, kan men dat natuurlijk ook zeggen van *alle* vaste traktementen. Dat voordeel is gelegen in de depreciatie van het zilver in vergelijking met het goud-agio. Maar is het *louter* voordeel? Of moet de Minister niet toegeven, dat, met het oog op de daling der prijzen, de traktementen zelve zijn gedaald, vooral die, welke jaren geleden zijn vastgesteld.

Wanneer ik dit alles samenvat, kunnen er, mijns inziens, wel degelijk *zakelijke* gronden worden aangevoerd, om de draagkracht van de beroepsinkomsten niet van huis uit gelijk te stellen met de daaagkracht van bedrijfsinkomsten. Dus schijnt het mij toe, dat het amendement-Poelman wel degelijk is een middel om die ongelijkheid te egaliseeren.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! In de korte rede door mij verleden Vrijdag gehouden, heb ik eenige beschouwingen geleverd, die den Minister geene aanleiding hebben gegeven om daarop te antwoorden. Ik erken dan ook, dat ik geene bepaalde vragen tot den Minister gericht heb, waarop Zijne Excellentie mij een antwoord schuldig kon blijven.

Maar de zaak die ik behandeld heb is van genoegzame beteekenis voor zoo velen in den lande, dat ik mij veroorloof om daarop terug te komen en tot den Minister nu eenige bepaalde vragen te richten.

In de eerste plaats wensch ik den Minister te vragen: Waarop is gegrond uwe stelling geuit in de Memorie van Antwoord, bladz. 4, dat het nieuw belastbare inkomen zal bedragen 30 millioen, minstens genomen, want er wordt bijgevoegd: zeker geen laag gekozen cijfer. Wanneer de Minister dat cijfer aldus beoordeelt, zal door hem zeer zeker eene berekening gemaakt zijn waarop die 30 millioen gegrond zijn. Ik zou gaarne vernemen wat daarvan zij.

In de tweede plaats zou ik den Minister willen verzoeken te willen mededeelen welke som onder die 30 millioen begrepen is voor belooningen van officieren, Rijks-, provinciale, gemeentelijke en waterschapsambtenaren, predikanten, onderwijzers en of daaronder ook de pensioenen zijn begrepen? In het Voorloopig Verslag wordt het gezamenlijk bedrag der Rijks-, provinciale, gemeente- en waterschapsambtenaren begroot op 20 millioen. De Minister antwoordt daarop in de Memorie van Antwoord dat de berekening daarvan zulk een hoogst omvangrijke arbeid is, en Zijne Excellentie geeft dan ook daaromtrent geene inlichting. Ik vraag, is dit werkelijk zulk een omvangrijke arbeid? Wanneer de Minister gebruik gemaakt had van de verschillende hulpmiddelen, die hem ten dienste staan, zou hij zeer waarschijnlijk binnen korten tijd, ik stel 14 dagen, in de mogelijkheid geweest zijn om te weten of dat cijfer van 20 millioen juist is, en zoo niet tot welk bedrag dat cijfer moet worden geraamd.

Ik vermoed dat de Minister dit punt wel zal onderzocht hebben, want het is toch een van de hoofdfactoren van dit wetsontwerp.

Daarom meen ik dat de beide door mij gestelde vragen wel gewettigd zijn.

Wat zal de nieuwe belasting opbrengen? De Minister raamt in de Memorie van Antwoord het bedrag op f 420 000. Wanneer ik nu lees, dat de Minister in zijne rede van 30 Mei gezegd en door cijfers bewezen heeft, dat de patentplichtigen tot 3200 toe door de invoering van de nieuwe bedrijfsbelasting worden gebaat, dan vraag ik: ten koste van wie? En is het antwoord op deze vraag niet: ten koste van hen, die vaste traktementen genieten? Is dat billijk, en zijn er geene redenen om die onbillijkheid te herstellen?

Het groote verschil tusschen hen, die eene vaste bezoldiging hebben en de neringdoenden bestaat daarin, dat de aanslagen van ambtenaren en gepensionneerden tot den laatsten cent toe nauwkeurig zijn uit te rekenen. De wet wordt op hen ten volle toegepast. En zonder te veronderstellen dat de anderen te kwader trouw zullen fraudeeren, is toch de positie van ambtenaren ongetwijfeld in hun nadeel.

Ik meen dat in den regel de positie practisch gelijk wordt wanneer de ambtenaren voor een deel hunner belooning worden aangeslagen.

De Minister zeide in zijne rede op 2 Juni ll.: »*Il faut accepter hardiment les défauts nécessaires, inévitables de ses projets de loi*".

Ik ben dat eens, maar ik wijs op een défaut qui n'est pas nécessaire et qui est évitable.

Wat de amendementen betreft, zoo gevoel ik veel voor dat van den heer de Ras, al zou ik het cijfer van f 1000 wenschen te verhoogen tot f 2500 of 3000 en den geheelen maatregel tot dat cijfer te beperken.

Ik zeg dit met te meer vrijmoedigheid, omdat ik persoonlijk dan niet bij die zaak betrokken ben. Er is te meer reden om de pensioenen minder hoog aan te slaan omdat het grootste gedeelte der ambtenaren overlijdt voordat zij in de termen van pensioen vallen, hoewel zij daarvoor aanzienlijk bijgedragen hebben. Ik behoef dit niet te betoogen. De geschiedenis der pensioenwet leert hoe de bijdragen der ambtenaren zijn in vergelijking van het pensioen waarop zij recht verkrijgen. Zij die ten slotte een hoog pensioen genieten, hebben daarvoor ook groote bijdragen moeten storten, en in den regel genieten zij die hooge pensioenen slechts zeer korten tijd.

In de Memorie van Toelichting bladz. 5 geeft de Minister de redenen op voor de mildere bepalingen ten aanzien der gepensionneerden, in het Voorloopig Verslag zijn krachtige argumenten geleverd voor de geheele vrijstelling van hen, die de Minister in de Memorie van Beantwoording weer bestrijdt.

Wanneer ik een en ander wik en weeg, deel ik ten slotte in de meening des Ministers, geuit in de Memorie van Antwoord, dat er voor geheele vrijstelling der gepensionneerden geen reden bestaat, maar wel voor eene milde behandeling.

De Minister eindigde zijne mededeeling met de woorden »op dat standpunt wensch ik te blijven". Ik vertrouw dat dit werkelijk het geval zal zijn.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Al heb ik eigenlijk daarvoor het woord niet gevraagd, nu het mij door u gegund is, zal ik er van gebruik maken om in de eerste plaats mij te mengen in de beweging die gaande is ten aanzien van de ambtenaren.

Ik heb bij de algemeene beschouwingen reeds genoeg te kennen gegeven, dat ik de bezorgdheid met het lot der ambtenaren niet kan deelen; en ik zal niet in herhaling treden, maar wil nu slechts bespreken enkele argumenten, die ik ten voordeele van de ambtenaren hoorde in het midden brengen.

De afgevaardigde uit Veendam, voorsteller van het amendement, dat aan de goede gezindheid jegens de ambtenaren uitdrukking, lijf en leiding gaf, heeft te recht zekere argumenten, wat te waardeeren is, versmaad, argumenten, welke buiten deze Kamer en ook in de sectiën nog al op den voorgrond gesteld zijn, hoezeer ze geheel geen steek hielden, als daar zijn de beweerde contract-breuk, de afwenteling van den aanslag op anderen, welke, in verschil met winkeliers, voor ambtenaren niet mogelijk zijn zou, de te lage bezoldiging van de ambtenaren en dergelijke meer.

De voorsteller heeft zich bepaald tot eene argumentatie, ontleend aan de vastheid van het inkomen der ambtenaren, waarin hij een nadeel ziet dat hun op zachtere behandeling door den fiscus aanspraak geeft. Doch die opvatting is toch ook onjuist. Vastheid van inkomen werd tot nog toe altijd beschouwd als een voordeel. Te recht. De arbeider bijv. ten platten lande, die van los wordt vast arbeider tegen een weekloon van f 7 tot f 9, misschien nog met vrije woning gedurende 52 weken van 't jaar, acht zich gelukkig, veel

gelukkiger, dan toen hij nog als los arbeider in den oogsttijd bij mooi weder, enkele weken misschien f 12, f 15 of f 18 verdiende, maar, omdat hij geen slag van sparen heeft, noch van het compenseeren of normaliseeren van zijne uitgaven over de vier jaargetijden, des winters een harden strijd te voeren had, en misschien tegen zijn zin en eergevoel de hand uitstrekken moest om bedeeling.

Hetzelfde geldt eenigermate ten aanzien van den vast bezoldigden ambtenaar, die bij den aanvang van het jaar naar zekere gegevens eene begrooting maken en op alle uitgaven rekenen kan. Hij kent zijne middelen en weet nu precies te bepalen hoeveel hij kan besteden en hoeveel hij bijgevolg, desnoods door te besparen, op zijne overige uitgaven moet afzonderen voor de belasting. Inderdaad, een ambtenaar met een vast traktement is, vergeleken bij andere belastingplichtigen, zoo ongelukkig niet. Zooeven werd hij hier gesteld tegenover den winkelier. Welnu, laat ons beider positie vergelijken.

De winkelier loopt veel risico, heeft veel hoofdbreken en weet vaak aan den avond van den dag niet, wat die van morgen hem zal brengen.

Als daarentegen des ambtenaars kantoortijd voorbij is, gaat hij rustig naar huis, met vrouw en kinderen dineeren en theedrinken of er op uit, om daarna zijn hoofd rustig in het kussen te slapen te leggen.

Hij moge geen extra gunstige jaren maken, evenmin heeft hij te vreezen voor extra nadeelige jaren.

Hij hebbe geen uitzicht op voordeelige buitenkansjes, verliezen te duchten heeft hij evenmin.

Wil men zien hoe de ambtenaarsbetrekking in weerwil der vaste bezoldiging in den smaak valt, men lette eens op, als er een plaatsje open komt.

Honderd voor een wedijveren om het in te nemen en daartoe kruiwagens te zoeken. Wij leden van deze Kamer kennen bij ervaring den last ons berokkend door verzoeken om voorspraak bij de Ministers.

Daarom moet ik wel aannemen dat, in weerwil van de vastheid der bezoldiging, de ambtenaarsbetrekking zoo ellendig niet is, noch zooveel consideratie verdient boven die van winkelier of eenig ander particulier, die in de bedrijfsbelasting staat te vallen. Een argument dat, gelijk ik zeide, door den heer Poelman te recht werd versmaad, is evenwel zooeven bepleit geworden door den heer Levy, namelijk het afwentelingsargument. Maar dat argument berust toch — meen ik — op eene dwaling. Meent de heer Levy dat werkelijk de winkelier, om den last van zich af te wentelen, slachtoffers voor 't kiezen heeft, die zich den last laten opwentelen? Dat zou eene illusie zijn. Als de heer Levy winkelier ware, zou hij het tegendeel wel ondervinden.

Overigens was die afwentelingsmethode in beginsel ook geldig voor ambtenaren. De ambtenaar kan ook tot zijn chef gaan en vragen om verhooging van bezoldiging, des noods, onder bedreiging van werkstaking of ontslag nemen, om dien chef te dwingen.

Ik weet wel dat de poging waarschijnlijk zou mislukken, door de concurrentie, doordien er dan weder 100 tegen een gereed staan om de vacante betrekking te aanvaarden; maar evenzoo wordt den winkelier ook door de concurrentie belet zijn aanslag op anderen te verhalen. En daarmede vervalt dan het argument der afwenteling, welke alleen den ambtenaar niet zou ten dienste staan.

Een ander afgevaardigde heeft er nog op gewezen, dat de ambtenaren medelijden verdienen, omdat deze belasting hun zoo koud op het lijf viel, en zij zich daarop niet konden voorbereiden, niet belast als zij tot nog toe waren met patent. Is dat waar, dan moet het ook voor allen gelden, die tot heden niet patentplichtig, wel zullen worden getroffen door de bedrijfsbelasting. En wanneer men in het verschiet stelt eene overgangsbepaling ten behoeve van de tegenwoordige ambtenaren, dan voorspel ik, dat een amendement, houdende eenige voordeelige bepaling ten behoeve alleen van ambtenaren, en niet van al degenen, die tot nog toe geen patent betaalden, althans op mijne stem niet zal kunnen rekenen.

Ik meen hiermede genoeg gezegd te hebben over een onderwerp, waarvoor ik, gelijk ik reeds opmerkte, niet uitsluitend het woord zou hebben gevraagd, wat wèl het geval is met een ander punt, waarover ik aan het gesprokene nu nog iets heb toe te voegen, namelijk de lijfrentequaestie.

Had ik reeds met verwondering verleden Vrijdag gehoord, hoe de heeren Goeman Borgesius en van Houten de lijfrentetrekkers wilden aanslaan naar 100%, wat naar mijne meening onjuist is, ik dacht, dat zij, toen in zijne jongste rede de Minister duidelijk had aangetoond waarom hij de lijfrenten slechts naar 50% wilde aanslaan, en aangetoond hoe in de lijfrente eene zekere kapitaalsaflossing opgesloten ligt, van hun verlangen tot aanslag naar 100% zouden hebben afgezien; maar nu desniettemin is opgedaagd het amendement Borgesius, strekkende weder tot aanslag van de lijfrenten naar 100 % minus de eerste duizend guldens, verbaast mij dit in dubbele mate. Mij dunkt, de voorsteller en de heer van Houten hadden moeten inzien, dat op die wijze de bedrijfsbelasting ten aanzien van de lijfrente inderdaad wordt eene kapitaalbelasting, een naam, waarmede men verleden jaar ten onrechte de menigte heeft getracht op te ruien tegen de vermogensbelasting. Ik wil met cijfers duidelijk maken, dat men hier werkelijk zou krijgen eene kapitaalsbelasting.

Ik stel daartoe dat iemand bezit, gelijk Vrijdag de heer van Houten aannam, f 200 000; hij zal dan in de vermogensbelasting naar art. 10 der wet daarop hebben te betalen f 237,50; en nu verzoek ik aan de Vergadering dit cijfer van f 237,50 een oogenblik te onthouden.

Dien man begint het echter te vervelen dat geld langer te bewaren voor zijne erfgenamen of, omdat hij geene betrekkingen heeft, noch vrienden of vriendinnen aan wie hij het vermaken kan, voor den Staat. Daarbij komt misschien dat hij zijne laatste levensjaren onbekrompen en vroolijk wenscht te slijten.

Aangenomen wijders dat die man 60 jaren oud is, en op het denkbeeld komt, voor zijne twee ton goud bij de Hollandsche Maatschappij van Levensverzekering te Amsterdam volgens haar tarief eene lijfrente te koopen van f 18 400, dan ontvangt hij alzoo 10 400 meer dan hij à 4 pct. kon maken van zijn geld.

Hij valt nu niet meer in de vermogensbelasting maar in de bedrijfsbelasting. En aangezien, als dit amendement wordt aangenomen, de eerste f 1000 à 50 pct. worden berekend, zal hij te betalen hebben over eene lijfrente van f 17 900. Van die f 17 900 komen hem naar art. 9 de eerste f 8200 te staan op f 152 vast, en kosten hem de overige f 9700 per f 100 f 3,20, dus 97 × f 3,20 = f 310,40 + 152 = f 462,40 of f 12,60 minder dan het dubbele van hetgeen hij vroeger in de vermogensbelasting had te betalen, namelijk f 237,50. En dit heeft eene verklaarbare reden hierin, dat in de lijfrente, die niets anders is dan eene annuïteit, kapitaalsaflossing begrepen is. Natuurlijk is het, dat indien de door mij ondersteld rentenier niet op zijn 60ste, maar bij voorbeeld zijn 30ste levensjaar de lijfrente had gekocht, het geval minder sprekend zou zijn, omdat er dan in de annuïteit zooveel minder kapitaalaflossing en zooveel meer rente stak en dat daarentegen het geval veel sprekender nog zou geweest zijn, indien de lijfrente ware gekocht op rijperen leeftijd, bijv. op het 90ste jaar, omdat er dan bijna geen rente en bijna alleen kapitaalaflossing in de annuïteit zou steken. In alle gevallen nochtans bevat de lijfrente ook aflossing van kapitaal, welke mèt de rente zou getroffen worden.

Vindt men dit nu rechtvaardig, rationeel, wenschelijk? Wil men op die manier het instituut der lijfrenten bij ons te lande bemoeilijken of verbieden? Was het daarom te doen, ik had er vrede mee; maar dan moest het niet geschieden incidenteel, wèl door verbodsbepalingen in het strafrecht of bij wege van eene speciale fiscale wet tegen de lijfrenten en lijfrentemaatschappijen, niet door middel van de bedrijfsbelasting en door haar in dit opzicht tot kapitaalsbelasting te maken. Ziedaar wat mijn bezwaar is tegen het amendement van heer Goeman Borgesius,

68ste VERGADERING. — 6 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

hetwelk ik, wat de wachtgelden en pensioenen betreft, zoo sterk niet afkeur, al kan ik het niet bepaaldelijk ondersteunen. Wilde de heer Borgesius de lijfrenten uitzonderen van zijn amendement, hij zou het, in mijn oog, veel verbeteren. En dat zou niet moeilijk wezen; hij had daartoe het amendement alleen te splitsen. Hij zou dan § 7 des Ministers moeten behouden, met afknotting van de eerste drie woorden: »pensioenen, wachtgelden en", zoodat de paragraaf met het woord *lijfrenten* aanving, en over deze alleen belasting werd berekend naar 50°/₀ van het bedrag; voorts zou eene tweede alinea aan de paragraaf moeten worden toegevoegd, luidende: »Van pensioenen en wachtgelden wordt de eerste duizend gulden van hun bedrag voor 50°/₀ in rekening gebracht." Op dien voet zou het amendement zeker minder verwerpelijk zijn dan het thans is, of misschien zelfs aannemelijk worden.

De heer **van Velzen**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Harlingen heeft dezen morgen bij de nadere verdediging zijn amendement ook hetgeen ik de vorige week in deze Kamer gezegd heb, aan eene zeer uitvoerige critiek onderworpen en voornamelijk besproken de door mij gebezigde uitdrukking dat ik het toejuichte, dat in deze wet alle inkomsten uit bedrijven en beroepen gelijkelijk zullen worden belast. Het is mij dadelijk voorgekomen dat een misverstand moet bestaan tusschen dien geachten afgevaardigde en mij. Waar ik gaarne, wanneer het geldt zich in juridische termen juist te kunnen uitdrukken, den eerepalm toeken aan dien geachten afgevaardigde, is het zeer wel mogelijk dat ik, trachtende mijne economische denkbeelden in deze zaak te verduidelijken, dit niet altijd gedaan heb in zoodanige bewoordingen, dat deze geene aanleiding tot misverstand hebben kunnen opleveren. Daarom veroorloof ik mij thans mijne gedachten nogmaals uiteen te zetten. Waar ik het toejuichte dat dit wetsontwerp, gelijk de Minister het Vrijdag ll. uitdrukte, nivelleert de ongelijkheid die reeds al te lang in onze fiscale wetgeving heeft bestaan; waar bedoeld wordt het brengen in deze belasting van ambtenaren en vele andere personen die tot nogtoe vrij uitgingen, daar wilde ik door het woord »gelijkelijk" juist niet uitdrukken dat de schaal van heffing voor al die personen precies gelijk moest zijn, maar wilde ik te kennen geven het toe te juichen dat ook die personen zullen worden getroffen in dit ontwerp, waarbij sprake is van eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Niet slechts in deze Kamer maar ook in de pers heeft men er mij over hard gevallen, dat ik wenschte bij deze belasting op bedrijven gelijkelijk te treffen de personen, die hunne inkomsten genieten uit ambten of beroepen.

Wanneer ik vroeger heb gesproken van nevenbeschouwingen, dan gold dit uitsluitend de volgorde van behandeling in betrekking tot het gemeentelijk belastingstelsel en de herziening van de wet op de personeele belasting, maar niet de vraag of in dit wetsontwerp tegelijk met de bedrijven ook de beroepen moeten worden opgenomen. Ik erken het recht van ieder lid om dit standpunt te betwisten. Dit geldt de vraag of wij daarvoor twee belastingwetten zouden moeten maken. Wanneer men zegt: in dit wetsontwerp moet alleen geregeld worden de belasting op de bedrijven, en daarna in eene afzonderlijke wet de belasting op de beroepen, dan kan ik die zienswijze eerbiedigen maar niet ondersteunen, om de eenvoudige reden dat ik vrees dat van de laatste belasting dan weinig zal komen.

Om die reden wensch ik dat bedrijven en beroepen gelijkelijk in deze wet zullen worden opgenomen. Maar dat wil niet zeggen dat de schaal van heffing *per se* voor alle personen dezelfde moet zijn.

Dit voegde ik den geachten afgevaardigde uit Harlingen jl. Vrijdag ook toe, toen ik hem zeide: gij komt zelf met een amendement waarbij reductie van de ambtenaren wordt voorgesteld; derhalve aanvaardt gij het beginsel dat ambtenaren mogen worden belast.

Op dit punt zijn wij het dus meen ik, eens.

Het is dus alleen de vraag in hoever die reductie gewettigd is.

Nu meen ik dat als er van reductie sprake kan zijn, die reductie kleiner moet worden genomen dan wordt voorgesteld bij het amendement van den heer Heemskerk.

Door den Minister is ll. Vrijdag en ook hedenmorgen er op gewezen dat dit amendement wel wil ontlasten ambtenaren in openbaren burgerlijken dienst, maar niet de zoodanigen die in bijzondere betrekkingen werkzaam zijn.

De heer Heemskerk wilde zulks ook niet, maar dan meen ik toch te mogen opmerken, dat, als er sprake is van gelijkmaking van belastingdruk of van vrijstelling van zekere categorieën, men ook personen zou moeten belasten, die de geachte afgevaardigde vrijgesteld zou willen zien, maar evenzoo zou men personen uit een oogpunt van billijkheid moeten vrijstellen, voor wie anderen dit uit een financieel oogpunt minder noodig zouden achten. Als wij komen tot eene vrijstelling, als bedoeld wordt door den geachten afgevaardigde, waarbij geheele categorieën met name genoemd worden en andere weer niet, dan zullen wij, vrees ik, weder terugkeeren tot het standpunt dat vrij algemeen in de patentwet veroordeeld is. In die patentwet vindt men tal van tabellen met verschillende tarieven en klassen waarin allerlei personen op verschillende wijzen worden getroffen.

Reeds de geachte afgevaardigde uit Amsterdam verklaarde de vorige week, dat de patentbelasting is eene belasting op het verlies. Daarom moeten wij niet weer den weg gaan bewandelen, dien wij juist willen verlaten. Dan geef ik de voorkeur aan het amendement van den heer Poelman.

Nog heeft de geachte afgevaardigde de rede van den heer Mackay besproken. Ik meen, dat die rede buiten debat kan blijven, want het geldt hier den inhoud van deze wet; ik zal er daarom niet andermaal op terugkomen.

Wat de vrijstelling van de militairen-velocipèdisten betreft, merk ik op, dat in de vermogensbelasting de paarden voor de officieren ook niet zijn vrijgesteld.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! De Vergadering heeft, geloof ik, alles gehoord wat over de ambtenaren en pensioenen te vertellen is. Ik zal mij betreffende die quaestie aansluiten bij hetgeen de heer Rutgers heeft gezegd. Alleen met het slot van die rede kan ik niet medegaan, namelijk met zijne bespiegelingen omtrent de lijfrenten. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde ééne zaak over het hoofd ziet, wat ook de vorige week de Minister heeft gedaan, toen hij aanbeval die lijfrenten slechts voor de helft te belasten.

Ik neem hetzelfde voorbeeld als de Minister. Iemand van 60 jaar heeft f 30 000, waarvoor hij volgens den Minister eene lijfrente zou kunnen koopen van f 3000, wat ik weinig te gunstig berekend vind; maar dat laat ik daar. f 3000 à 4 percent geeft een inkomen van f 1200. Daarvoor zou hij moeten betalen f 25 in de vermogensbelasting. Moest hij voor die f 3000 lijfrente ten volle betalen, dan zou hem dit kosten f 48. Zijn inkomen is $2^1/_2$ maal zoo groot geworden, maar hij betaalt nu niet $2^1/_2$ maal zooveel belasting, want dan zou hij f 62,50 hebben op te brengen. Hij betaalt dus minder dan hij in proportie van de vermogensbelasting zou moeten bijdragen. Nu is het volkomen waar: het eene is vermogen, het andere inkomen, dat met den dood eindigt; maar de man, wie hij ook wezen moge, die eene lijfrente koopt en daarin zijn geheele fortuin steekt, geeft daardoor te kennen, dat hij een geheel ander begrip heeft van draagkracht, dan degene, die het opspaart en aan zijn kinderen vermaakt.

Wat voor soort van menschen zullen zich die lijfrente koopen? Niet iemand, die kinderen heeft; ook niet iemand, die broërs of zusters heeft; misschien de eene of andere oom, die niets geeft om zijn neefjes en nichtjes. Toch wil er bij zoo'n oom nog wel eens een zwak wezen, om

aan een neef of een nichtje, al is het er ook maar één, zijn vermogen na te laten.

Waarschijnlijk zal het dus iemand wezen, die, zooals men zegt, kip noch kraai in de wereld heeft, of wel de een of andere Isegrim, die zijn geheele leven overhoop heeft gelegen met zijn geheele familie, en die op die manier aan die menschen nog een hak wil zetten na zijn dood.

Deze twee soorten van menschen zullen eene lijfrente koopen.

Indien de man dit niet had gedaan, en de f 30 000 had behouden, wat zou er dan gebeurd zijn?

Over dit fortuin, waarschijnlijk belegd in effecten — want iemand, die land heeft, komt er niet zoo gemakkelijk toe dit land te verkoopen en een lijfrente te nemen — zou betaald worden: 10 °/₀ successierechten, 2 °/₀ overgangsrechten, plus opcenten. Dan zou dus door de erfgenamen betaald worden f 4968 aan den Staat.

Die som nu onttrekt de man aan den Staat; de fiscus, de gemeenschap, krijgt deze niet. De man echter dit doende heeft volkomen van zijn recht gebruik gemaakt. Ik wil hem dan ook niet straffen, maar ik vraag: bestaat er eene reden om hem op den koop toe nog eene belooning, eene premie te geven? Ik geloof, dat dit niet het standpunt is, waarop de Staat zich stellen moet. De man heeft zelf getoond, dat hij een ruim leven tot zijn dood toe verkiest. Hij geeft daaraan de voorkeur boven iets na te laten aan dezen of genen. Dat is zijne zaak. Laat hij volop genieten tot aan zijn dood toe. Maar men moet niet beweren dat de Staat een extra cadeautje moet doen aan den man, die den Staat het hen toekomend successierecht onttrekt.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de President! In de eerste plaats heeft de Commissie mede te deelen dat de Regeeringswijziging, om bepaalde soorten van lijfrente niet onder de gunstige regeling van § 7 te brengen, bij haar geen bedenking heeft ontmoet.

Bij het aangeven van het gevoelen der Commissie omtrent de verschillende amendementen stelt zij voorop, dat in haren kring wel eenigszins gevoeld wordt dat bij de eerste invoering van dergelijke nieuwe belasting hardheden kunnen ontstaan. Dit geldt inzonderlijk hen die gewoon zijn te leven van een vast traktement, waarop zij tot in eene verre toekomst, wellicht voor hun geheele leven kunnen rekenen. In den regel hebben zij hun budget van uitgaven zoodanig opgemaakt, dat het ongeveer met dat vast inkomen equivaleert; daaronder zijn er velen die met het oog op een en ander eene woning hebben gehuurd voor een zeker aantal jaren. Wanneer nu gedurende den loop van dat contract eene nieuwe belasting wordt ingevoerd, kan dit, vooral waar het kleine inkomens betreft, tot moeilijkheden leiden, en kan die belasting zwaar te dragen vallen.

Het is bekend — de heer A. van Dedem wees er reeds op — dat er bij het personeel tot nu toe niet genoeg rekening mede is gehouden dat, naarmate de inkomsten kleiner zijn, in den regel een grooter deel daarvan wordt bestemd voor belastbare objecten bij het personeel. Blijft dus het personeel vooralsnog ongewijzigd, dan zou uit de nieuwe belasting eenige hardheid kunnen ontstaan. De overgangsbepaling, waarvan in de vorige vergadering namens de Commissie sprake was, zou dan ook de strekking hebben om voor de aangeslagenen in het personeel, bepaaldelijk voor de lagere inkomsten, eene algemeene reductie op de vastgestelde taxen toe te laten, zoolang het personeel niet gewijzigd is. Daarbij blijft bij de Commissie het gevoelen overwegend, dat eene wijziging, die men in dit opzicht aanbrengt, ten gunste van allen moet werken, die in zekere financieele positie verkeeren, en dat zij niet verschillend moet worden berekend naar mate van de bron van de inkomsten of naar mate van de klasse der maatschappij waartoe de belastingschuldige behoort.

Zoo men verlichting aanbrengt, moet die verlichting werken *voor allen*, ongeacht hun burgerlijken staat of de klasse der maatschappij waartoe zij behooren.

Nu heeft de heer Levy bepaaldelijk tegenover mij verdedigd, dat ik ten onrechte in de vorige zitting had ingeroepen het beginsel van gelijkheid voor de wet en van gelijke belasting van alle inkomsten, die onder deze wet vallen.

Wanneer ik in eene gelijke discussie treed, zal de Vergadering wel onderscheiden, wat door mij gezegd wordt namens de Commissie van Rapporteurs èn hetgeen door mij geargumenteerd wordt als lid der Kamer. Wanneer de geachte spreker zegt dat hier is eene belasting naar draagvermogen, dan is dit toch in zooverre onjuist, dat wij in deze belasting voor draagkracht als algemeen kenmerk het jaarlijksch inkomen aannemen. Wanneer ik als beginsel stel: bij gelijke draagkracht, gelijke belasting, is dat volkomen hetzelfde, als de formule: *bij gelijk inkomen, gelijke belasting.*

Het zwaartepunt van het betoog van den geachten spreker lag in de bewering dat het wisselvallig inkomen grooter draagvermogen heeft dan het vaste inkomen.

Nu is het mij nooit gelukt dat te begrijpen, evenmin als de heer Rutgers daarin geslaagd is.

Ik neem zelfs aan, dat er goede gronden voor het tegendeel bestaan, dat een vast inkomen, in den zin van een inkomen waarop niet alleen voor korten, maar voor langen tijd gerekend wordt, zoo lang men in staat is het werk te doen, grooter draagvermogen heeft dan wisselvallige inkomsten.

Bij deze zaak ligt het onderscheid echter niet daar waar het naar de amendementen geacht wordt te liggen. Onder het begrip van *vast* inkomen of *vast* traktement verstaat men tweeërlei, dat geheel onderscheiden is.

Bij voorbeeld het traktement van een rechterlijk ambtenaar, die niet kan worden ontslagen dan in zekere gevallen van eigen schuld, maar die overigens tot zijn dood toe zijn traktement behoudt. Deze heeft in dubbelen zin een vast traktement; het is niet wisselvallig wat het bedrag betreft en het is voor het geheele leven verzekerd.

Stel daartegenover iemand die een vast traktement geniet, maar eene tijdelijke opdracht te vervullen heeft, welke na 2, 3 jaren komt te vervallen. Dan zou bij gelijk bedrag van inkomen onderscheid in het draagvermogen geacht kunnen worden tusschen beiden te bestaan, ofschoon beiden een vast traktement genieten.

Maar aan dit onderscheid hechten de voorstellers niet. Zij nemen in hunne amendementen eene reductie voor alle gevallen op waarin een vast bepaald traktement bestaat, doch treffen niet eens alle ambtenaren, bij voorbeeld niet die geen *vast bepaald* traktement hebben. Naar de bedoeling wenschen zij ook die er in te begrijpen, maar er zijn verscheidene ambtenaren, die eene vaste aanstelling hebben maar toch een traktement hebben dat niet vast is bepaald, die wat het bedrag aangaat wisselvallige inkomsten hebben. Naar de bedoeling zouden die er onder moeten worden begrepen, maar zij zijn er niet onder begrepen. Wel zullen zij, die een vast inkomen hebben, maar uit eene tijdelijke betrekking, kantoorbedienden enz., afhankelijk van het bon vouloir van een enkelen meester, volgens de amendementen van de heeren Poelman en de Ras de reductie genieten. Maar welk verschil is er nu in principe tusschen die vast bepaalde inkomsten en tusschen die wat het bedrag betreft onbepaald zijn? Ik vraag den voorstellers en den heer Levy: waar is verschil in draagvermogen?

Er wordt door den Minister geantwoord, waar het pensioenen geldt, dat hij zich ontslagen acht van eene wetenschappelijke rechtvaardiging, en dat ten gunste van de gepensionneerden alleen zijn hart spreekt.

Nu is het, dunkt mij, hoogst moeilijk eene fiscale wet te maken naar de indrukken van het hart, vooral indien het hart zoo goedig is, en indien men van elke categorie neemt de meest beklagenswaardige. Indien men van de categorie

der gepensionneerden niet neemt die, welke ook andere inkomsten hebben, maar alleen de weduwen laat paradeeren, die geen andere inkomsten hebben, en missschien bovendien stok-oud en stok-doof zijn, schijnt het hard de volle belasting te eischen. Zoo doende gaat de geheele klasse van gepensionneerden er uit. Maar dergelijke beklagenswaardige sujetten vindt men in alle klassen. En indien nu de zwakste van de klassen van gepensionneerden en lijfrentetrekkers aan de geheele klasse aanspraak geven op eene vermindering, dan ligt het voor de hand dat de heer de Ras te recht zegt: ja, maar onder de ambtenaren vindt men minstens even beklagenswaardigen. En waarom zou men dan blijven staan bij de ambtenaren en bij degenen die vaste traktementen hebben? Wanneer men andere klassen nagaat, die niet zijn ambtenaren en die geen vaste traktementen hebben, dan vindt men daar even beklagenswaardigen. En zoo zou men door het goede hart te laten spreken er toe komen, dat ten slotte allen op de helft gebracht werden. Maar dan wordt weder het fiscale verstand wakker, dat zegt: wij moeten het bedrag aan de belasting hebben, en dan moet de tax ten slotte op het dubbele gebracht worden, en dan is men weder even ver als bij het begin.

Overgangsbepalingen om hardheden weg te nemen bij de eerste invoering verschillen in dit opzicht generiek van de wetsbepalingen waarin men de beginselen van het wetsontwerp vaststelt. En hier spreek ik namens twee leden van de Commissie van Rapporteurs. Die beginselen leiden ons er toe om eigenlijk de geheele vermindering van § 7 af te keuren en, als wij dit niet kunnen bereiken, aan te nemen het naastbij komend amendement, dat van den heer Goeman Borgesius. Over dat amendement is de Commissie zoo juist in evenwicht als zij ook maar met mogelijkheid kan zijn; twee leden zijn voor de aanneming en ook twee leden staan aan den anderen kant; het vijfde lid is de man in het huisje, men kan nog niet zien aan welken kant hij zal opgaan als de zaak in stemming komt.

In het voorbijgaan gezegd — ik spreek nu voor mij zelf — ben ik volstrekt niet overtuigd door het betoog van den heer Rutgers over de lijfrenten. Gelijk hij zelf gezegd heeft, valt dit betoog geheel verschillend uit, naarmate men aanneemt dat de lijfrente op jeugdiger of ouder leeftijd gekocht is. Wanneer men zich de lijfrente gekocht denkt op jeugdigen leeftijd als de slechte levenskansen der eerste levensjaren voorbij zijn, dan zou ten gevolge van het koopen van de lijfrente, het Rijk minder belasting ontvangen, omdat niet de taxen van de vermogensbelasting, maar de verlaagde taxen van deze belasting dan gelden.

Stelt men het geval dat iemand, met den eenen voet in het graf, nog lust krijgt in een vroolijk leventje, om goeden sier te kunnen maken, zich eene lijfrente koopt naar 30 of 40 pct., dan zal hij ook naar den tax van deze belasting meer moeten betalen in de schatkist. In beginsel is de belasting van de lijfrente beter en billijker te regelen naar de taxen van de vermogensbelasting, maar dan moet men ook individueel, voor elk naar mate van zijn leeftijd de berekening maken hoeveel de kapitaalswaarde der lijfrente op zijn leeftijd is.

Maar wij zijn nu door de omstandigheden er toe gebracht dat wij die zaak hier te regelen hebben, en die regeling eischt dat wij van een ander gezichtspunt uitgaan. Hier kan men de lijfrenten mijns inziens niet anders dan onder dit gezichtspunt beschouwen, dat persoonlijke omstandigheden er toe leiden om in zekere gevallen kapitaal in inkomen om te zetten; dat iemand in plaats van zijne renten als inkomen te gebruiken, zich een hooger inkomen verschaft, daar het hem onverschillig is of er bij zijn dood al dan niet iets overblijft.

In die omstandigheden moet, mijns inziens, dit gezichtspunt ons leiden, zoolang er is kapitaal geldt de tax der vermogensbelasting met al hare fictiën, maar wanneer de persoon zelf bij een geheel vrij contract zijn kapitaal in inkomen omzet, moet de belasting zijne handeling op den voet volgen.

Al deze handelingen van particulieren zijn volmaakt vrije en geoorloofde; van dat standpunt beschouwd, is er geen reden om door het opnemen van nadeelige bepalingen de lijfrente tegen te werken of omgekeerd.

Wel is er eenige reden om de kleine lijfrenten gunstiger te beschouwen, en in zooverre is er minder bezwaar tegen het amendement van den heer Borgesius; kleine lijfrente wordt toch in den regel gekocht, niet om een vroolijk leventje te leiden, maar om in het leven te blijven; vandaar dat voor het lager belasten van kleine lijfrenten redenen van meewarigheid bestaan.

De manipulatiën door het omzetten van kapitaal in lijfrente worden door het amendement-Borgesius slechts begunstigd als het geldt kleine sommetjes, zoodat het eigenlijk niet de moeite waard is na te gaan bij welken vorm van belasting men het minst belasting betaalt.

Indien men echter zulk eene halveering onbepaald toestaat, zal er inderdaad door het sluiten van lijfrenten, ook wederkeerige lijfrenten, veel aan den fiscus onttrokken kunnen worden.

Uit het gezegde volgt dat de Commissie van Rapporteurs eenstemmig het amendement van den heer Heemskerk ontraadt, als uitsluitend betrekking hebbende op enkele volksklassen; dat de amendementen van de heeren Poelman en de Ras door de meerderheid der Commissie niet aannemelijk worden geacht om dezelfde reden, terwijl een van de leden wel eenigszins geneigd is om in die richting een stap te doen, maar tegen het amendement van den heer Poelman bepaaldelijk dit bezwaar heeft, dat het zich uitstrekt tot een onbepaald bedrag.

Wanneer men wegens redenen van meewarigheid een stap deed, is het in elk geval noodzakelijk slechts dat die stap beperkt zij en dan wordt in het amendement van den heer de Ras, naar het oordeel van dat lid, eene goede beperking aangebracht.

De Commissie adviseert derhalve tot aanneming der voordracht zooals zij daar ligt, en tot verwerping der amendementen, met uitzondering van het amendement van den heer Borgesius, waaromtrent het gevoelen der Commissie precies verdeeld is.

De minderheid der Commissie, waartoe ik behoor, zou liever krachtens het algemeen beginsel, de geheele paragraaf zien vervallen.

De **Voorzitter**: Door den heer van Beuningen wordt als amendement voorgesteld om § 7 te doen vervallen.

De heer **van Beuningen** het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na alles wat er heden gezegd is geworden, ook zooeven door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs omtrent dit artikel, en de verschillende amendementen die als het ware het gevolg daarvan zijn, en uwe mededeeling dat u geene gelegenheid zult geven om over de § 7, art. 3, *afzonderlijk* te stemmen, en ik het wenschelijk acht dat de Kamer zich omtrent het beginsel zelve uitspreke, heb ik dit amendement voorgesteld.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat ik niet alleen sta in mijne opvatting, dat het om al dit reeds aangevoerde wenschelijk is dat deze paragraaf verdwijne. Wij hebben hier eene wet regelende eene belasting op bedrijfs- en *andere inkomsten*, en wordt nu eene bepaling als deze opgenomen, dan zouden verschillende inkomsten niet op dezelfde wijze getroffen worden.

Het goede beginsel moet toch wel zijn in eene wet als deze, dat de verschillende inkomsten, hoe ook verkregen, gelijkelijk belast zullen worden. In dat beginsel moet m. i. wijziging gebracht worden.

Ik zal de discussie niet rekken, want ik zoude daarbij alleen in herhalingen treden, van veel dat reeds gezegd is, doch wensch er alleen ook nog op te wijzen dat vele personen die wachtgelden, ook pensioenen genieten, ook uit anderen hoofde nog inkomsten hebben, zelfs die soms trachten te verkrijgen, om andere betrekkingen te kunnen gaan waarnemen.

De heer de Ras heeft zijn amendement verdedigd om

zoo velen die geheel buiten de door deze § bedoelden staan, op grond van die gedeeltelijke vrijstelling, ook gedeeltelijk te ontheffen; men komt tot allerlei inconsequenties, zoo meen ik, gaat men op het artikel zelve en de amendementen van de heeren Borgesius, Heemskerk, Poelman en de Ras in.

Door met mijn denkbeeld mede te gaan, bewandelt men, zoo meen ik, den eenigen rationeelen weg, en ik hoop ook dat het in elk geval zal worden ondersteund om eene stemming omtrent de paragraaf uit te lokken.

Mijnheer de Voorzitter! Bij al hetgeen ik hier gehoord heb, acht ik het wenschelijk, dat de paragraaf niet worde aangenomen en daarom heb ik dit voorstel gedaan.

Het *amendement* van den heer van Beuningen wordt ondersteund door de heeren Vrolik, Bahlmann, Gerritsen, Kerdijk en Farncombe Sanders, en komt derhalve in beraadslaging.

De heer **Gerritsen**: Hetgeen ik te zeggen heb moge beschouwd worden als eene aanvulling van hetgeen door den vorigen spreker is aangevoerd ter toelichting van zijn amendement. Het komt mij voor, dat, wanneer op deze wijze wordt voortgegaan, de tijd gegeven wordt aan de leden om eens te overwegen welke personen zij nog zullen kunnen vinden om vrij te stellen in deze belasting en dat wij alsdan zullen krijgen eene reeks van protégés van de verschillende leden, die, het hangt slechts van de wijze af waarop zij in de vergadering worden geïntroduceerd, aanspraak zullen maken op die vrijstelling.

De Minister heeft zijne protégés, namelijk zij die pensioenen, wachtgelden en lijfrenten genieten. Een ander heeft tot protégés degenen die een traktement ontvangen. Wanneer mij tijd gegeven wordt, dan geloof ik dat ik ook nog zal komen met eenige van mijne protégés. Ik zou er dan onder willen brengen ouden van dagen, die een bedrijf hebben uitgeoefend, die, op hoogen leeftijd gekomen, niet mee in staat zijn dat bedrijf uit te oefenen en nu dit bedrij overdoen aan anderen en daarbij een inkomen van bijv. f 1000 bedingen, eene winstuitkeering dus. Ik zou willen vragen, waarom hij, die zijn leven lang gearbeid heeft, die ook met het eene been in het graf staat, voor zijne duizend gulden, die hij zal genieten als winstuitkeering, geene vrijstelling zal mogen genieten, waarom hij niet evenzeer als degenen die wachtgeld, pensioen of lijfrente ontvangt? Komt men op de quaestie van draagkracht, dan zou ik willen vragen of een ambtenaar met f 800 à f 900 traktement meer draagkracht bezit, dan degene die eene lijfrente van f 800 à f 900 geniet. Laten wij een voorbeeld nemen. Een hoofd eener school, die een inkomen heeft van f 2200 à f 2300 wordt gepensionneerd en ontvangt f 800 à f 900. Is de draagkracht van dien oude van dagen, die, in den regel althans, geene kinderen meer heeft voor wier opleiding hij moet zorgen, minder, dan die van den onderwijzer, die, in de kracht zijns levens f 800 à f 900 ontvangt en die hoogst waarschijnlijk een groot gezin zal hebben waarvan hij de kinderen nog moet opleiden? Ik geloof dat, wanneer men exceptiën gaat maken, wanneer men categorieën van personen van eene algemeene inkomstenbelasting gaat uitsluiten of hunne inkomsten gaat verminderen, men onwillekeurig onbillijkheden zal begaan. Er zullen menschen uitgesloten worden, die niet uitgesloten moesten worden en omgekeerd, zullen niet uitgesloten worden die daarop aanspraak zouden hebben.

Wat mij het meest geërgerd heeft in deze paragraaf, zijn de lijfrenten. Er is reeds door verschillende sprekers op gewezen, dat sommigen, die inkomsten trekken uit lijfrenten, reeds bevoordeeld worden. Het komt mij voor, dat nog wel eens goed mag ingeprent worden bij de leden, vóór dat zij hunne stem uit gaan brengen, welke voordeelen alzoo genoten worden door hen die lijfrenten genieten. In de eerste plaats is de aftrek van het onbelastbaar minimum grooter, dan bij de vermogensbelasting; in de tweede plaats is de belastingvoet, het percentage dat geheven wordt, geringer dan bij de vermogensbelasting; in de derde plaats mogen de premiën, die opgebracht worden voor de lijfrente, jaren lang van het inkomen worden afgetrokken en zijn dus ook onbelastbaar. Dat zijn de drie voordeelen die reeds verbonden zijn aan de inkomsten uit lijfrenten. En nu komt men met voorbeelden aan, zooals de Minister gedaan heeft Vrijdag ll. en de heer Rutgers van Rozenburg hedenmorgen, waarbij personen op een tamelijk gevorderden leeftijd eene lijfrente koopen, om aan te toonen welk verlies zij zullen lijden door hooger aanslag in deze bedrijfsbelasting, vergeleken met hetgeen zij anders in de vermogensbelasting zouden hebben te betalen gehad, indien zij geen lijfrente hadden gekocht; maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men diezelfde berekening toepast op personen van 50 jaar en voor kleiner bedragen, dan komt men tot dit resultaat, dat de fiscus bij het heffen van belasting naar het volle bedrag der lijfrente niet veel meer ontvangt dan in de vermogensbelasting zou worden betaald, indien het vermogen niet was omgezet in lijfrente.

Ik heb hier het voorbeeld, dat de heer Rutgers van Rozenburg ons heeft voorgehouden, uitgewerkt voor een persoon van 50 jaar.

Iemand van dien leeftijd zou bij dezelfde levensverzekeringmaatschappij, die de heer Rutgers van Rozenburg noemde, ontvangen 7,12 pct. of f 14 240 per jaar als lijfrente van een vermogen van f 200 000. De helft van f 14 240 is f 7120; daarvan heeft de man te betalen f 130 in plaats van voor f 200 000 in de vermogensbelasting f 237,50 en voor den aanslag naar het volle bedrag der lijfrente zou hij betalen f 344, een verschil dus; maar, zooals de geachte afgevaardigde uit Haarlem reeds opmerkte, bij omzetting in lijfrente ontvangt de fiscus bij den dood van den lijfrentetrekker geen successierecht van het kapitaal.

Er is nog een ander nadeel, waaraan ook wel eens gedacht mag worden.

Indien de particulier, die de f 200 000 uit het voorbeeld van den heer Rutgers van Rozenburg ontving voor de uitkeering eener lijfrente, nog stel 2 ton vermogen bezat, dus na aankoop 4 ton heeft, dan zal hij daarvan mogen aftrekken 20 maal de jaarlijksche uitkeering aan lijfrenten, in casu f 368 000 en zou hij dan worden aangeslagen in de vermogensbelasting voor nog geen f 40 000. Ook daarmede zullen wij rekening moeten houden, opdat het verband met de vermogensbelasting niet worde verbroken. De Minister geeft een ander verband reeds prijs. Volgens de vermogensbelasting wordt slechts $^4/_5$ van het vermogen aangeslagen, wanneer daarvan vruchtgenot wordt ontvangen; de vruchtgebruiker betaalt dit, maar wat zal nu gebeuren, indien de lijfrenten, zooals de Regeering voorstelt, maar voor de helft getroffen worden? Dan zal men steeds vruchtgenot trachten om te zetten in lijfrenten en dit kan voor den fiscus zeer zeker een beduidend verlies worden, wanneer bijv. groote legaten aan eene stichting, eene kerk, in het kort aan de doode hand worden gemaakt, bezwaard met vruchtgenot voor het leven van bepaalde personen. Zoolang dit vruchtgenot bestaat, zullen de personen, die het ontvangen, voor $^4/_5$ van het vermogen in de vermogensbelasting worden aangeslagen. Worden de lijfrenten echter gehalveerd, dan zullen zij de inkomsten van dat vruchtgenot omzetten in eene lijfrente, en als gevolg daarvan slechts een zeer gering gedeelte betalen van hetgeen zij anders verschuldigd zouden zijn. Ik hoor zeggen: dat kan niet; maar ik geloof dat de zaak buitengewoon eenvoudig is.

Men doet afstand van zijn vruchtgenot en de eigenaar van het vermogen geeft daarvoor eene lijfrente onder zekerheid van datzelfde vermogen.

A heeft bij voorbeeld een vruchtgenot van f 5000 van een vermogen van f 100 000. B is eigenaar van dat vermogen. Nu kan A afstand doen van dat vruchtgenot, mits B daartegen geeft eene lijfrente en als zekerheid daarvoor stelt het vermogen van f 100 000.

Het inkomen van f 5000 voor A blijft op beide wijzen hetzelfde, doch terwijl A voor het vruchtgenot in de vermogensbelasting moet bijdragen voor 4/5 van f 100 000

of f 80 000, dus zal hij hebben te betalen f 87,50, zal hij bij omzetting in lijfrente, indien deze gehalveerd wordt, hebben te betalen naar f 2500 of f 38.

Wordt daarentegen de geheele lijfrente van f 5000 aangeslagen in de bedrijfsbelasting, dan zal hij verschuldigd zijn f 88, welk bedrag dan overeenkomt met de eerstgenoemde f 87,50 voor de vermogensbelasting.

Ik geloof dat deze overwegingen er toe zullen leiden het amendement van den geachten afgevaardigde uit Utrecht aan te nemen.

De heer **Poelman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te moeten doen opmerken dat in den loop van het debat, het door mij ingediende amendement niet is beoordeeld in het licht waarin ik het zelf had geplaatst.

Ik heb mij zoowel bij het amendement zelf en bij de argumentatie daarvoor, geplaatst in den gedachtengang van deze wet, hoewel — ik stel dit dadelijk op den voorgrond — die gedachtengang niet de mijne is.

Ik heb gemeend mij bij het doen van mijn voorstel te moeten bewegen binnen het stelsel van de wet, omdat mijn voorstel anders geen recht van bestaan zou hebben gehad. Om diezelfde reden heb ik daarvoor ook geene andere argumenten meenen te moeten bezigen dan die passen in het kader van de wet.

Had ik dit niet gedaan, dan zou ik mij hebben beroepen op feiten welke ik nu heb verwaarloosd, mij hebben bediend van argumenten die ik nu heb prijsgegeven.

Het stelsel van de wet komt neder op gelijkheid van aanslag in de belasting bij gelijkheid van bedrag van inkomsten.

De wet vraagt niet naar persoonlijke omstandigheden der contribuabelen, terwijl juist die persoonlijke omstandigheden naar mijne meening factoren zijn van draagkracht.

De wet vraagt ook niet naar de gevolgen die de invoering van hare bepalingen op de economische verhoudingen zal uitoefenen. Dit is haar onverschillig. Zij vraagt eenvoudig aan den man: geef mij op hoeveel uw jaarlijksch inkomen is. Indien gij zelf dit niet kunt of wilt opgeven, zal ik het door een ander voor u laten doen, maar dit moet ik weten, en zoodra ik het weet, zal ik u zeggen hoeveel gij naar de voorschriften dezer wet hebt te betalen.

Welnu, op dit standpunt heb ik mij gesteld, maar dan meen ik ook, dat aan de voorschriften dezer wet ten volle voldaan moet worden, zonder dat eenige korting daarbij in aanmerking moet worden genomen.

Nu heb ik aangewezen dat er een onderscheid is in zakelijke waarde tusschen een inkomen van gelijk nominaal bedrag, wanneer het getrokken wordt uit een bedrijf en wanneer het voortkomt bij wijze van vast traktement. Dit verschil vond ik in de overwinst, die in het eerste geval gemaakt wordt en vastgelegd in de meerdere waarde, die het bedrijf, juist omdat het uitgeoefend wordt en naarmate het langer uitgeoefend wordt, vanzelf krijgt. Die overwinst, vastgelegd en vooreerst verscholen in de verhooging van de waarde van het bedrijf, komt later voor den dag en brengt misschien den gelukkigen bezitter van de kohieren der inkomsten- naar die der vermogensbelasting. Zoolang dit niet is gebeurd, — dit erken ik — valt die overwinst niet onder de waarneming, en zal dus voor het oogenblik ook niet belastbaar zijn; doch zij bestaat desniettemin. Dit waardeverschil is oorzaak, dat een gelijk nominaal inkomen, uit een bedrijf of uit een vast traktement getrokken, verschilt in koopwaarde. Hij, die het trekt uit zijn bedrijf kan dit in zijn vollen omvang aanwenden als genotmiddel; de andere zal daarvan iets moeten afzonderen, wanneer hij in dezelfde verhouding wil blijven bestaan als de eerste en niet de mogelijke kans wil loopen om bij zijn sterven zijne nabestaanden te moeten overlaten aan de gunst der liefdadigheid.

Derhalve kan voor een gelijk inkomen uit een bedrijf meer gekregen, meer gekocht worden dan voor een gelijk inkomen uit vast traktement genomen — en dit is, meen ik, het verschil, dat in het oog moet worden gehouden. Daar nu die winst — die ik bedoel en het waardeverschil uitmaakt —, niet rechtstreeks onder de waarneming valt, kan zij ook niet rechtstreeks onder de wet getrokken worden, maar dit waardeverschil kan bij de belastbaarheid van het inkomen vereffend worden door het nemen van den maatregel, dien ik heb voorgesteld, tot reductie van het vaste inkomen met eenige percenten.

Dit waardeverschil — deze opmerking zij mij ook nog vergund — blijft bestaan, onverschillig of het ook ten gevolge heeft, dat hierdoor groote traktementen, zelfs die, welke in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, gereduceerd worden evenals de kleine. Dit waardeverschil blijft bestaan onverschillig of het zijn ambtenaren, die bij een wisselvallig traktement van het voordeel der reductie niet kunnen genieten. Eindelijk, dit waardeverschil blijft bestaan, ook wanneer milde overgangsbepalingen in het leven worden geroepen om de hardheden — aan de invoering dezer wet noodzakelijk verbonden, — eenigermate te verzachten. Aangenomen dat er eene overgangsbepaling in de wet wordt geschreven, inhoudende, dat de Rijksambtenaren van deze belasting zullen worden vrijgesteld, zoolang zij het ambt, hetwelk zij thans bekleeden, blijven vervullen, dan zou die bepaling zeker den wetgever vrijwaren voor het verwijt van woordbreuk. Woordbreuk, eenigermate gelijk aan woordbreuk die plaats zoude hebben wanneer van Rijkswege eene belasting op de coupons der Nederlandsche Staatsschuld werd geheven.

Aangenomen dat er overgangsbepalingen in de wet geschreven werden, waarbij soortgelijke faciliteiten werden verleend aan anderen, die van een vast inkomen leven, behalve aan Rijksambtenaren, dan zou voor de inkomsten van deze personen, vergeleken met het nominaal inkomen van hetzelfde bedrag, getrokken uit bedrijf, het zakelijk verschil, waarop ik gewezen heb, blijven bestaan.

Om die reden — in weerwil van het vooruitzicht van de verzachtende overgangsbepalingen, die ik met groot genoegen zal te gemoet zien — blijf ik het amendement, door mij voorgesteld, handhaven.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Het was eerst mijn plan om het korte woord dat ik nog wilde zeggen, in het midden te brengen, nadat de Minister had gesproken, doch bij nadere overweging komt het mij voor, dat ik beter doe nu reeds het woord te voeren, omdat ik niet alleen mijn eigen amendement heb te verdedigen, maar ook nog een ernstig bezwaar wensch te ontwikkelen tegen het voorstel van den Minister, zooals het daar ligt.

Ik zal echter trachten daarbij zoo kort mogelijk te zijn. De heer Levy heeft hedenmorgen een citaat aangehaald van Zachariä, die eens zou geschreven hebben: »Was zu einem Vermogen nicht gehört, kann dazu nicht gerechnet werden." Men behoeft geen geleerde te zijn om dit axioma te onderschrijven: Maar Zachariä zou, wanneer hij in deze Kamer zitting had gehad, zeker nooit hebben geschreven: Was zu einem Debatte nicht gehört, kann dazu nicht gerechnet werden." Daaraan gedachtig zal ik mij dan ook stipt bepalen tot het onderwerp dat thans aan de orde is.

De heer Levy heeft bezwaar tegen mijn amendement, omdat in mijn cijfer van f 1000 geen beginsel ligt. De juistheid van die bewering kan ik niet tegenspreken, Mijnheer de Voorzitter, maar in belastingcijfers — ik dacht dat de geachte afgevaardigde dat ook wel wist — ligt gewoonlijk zeer weinig beginsel. Zal bijv. iemand beweren dat er een beginsel ten grondslag ligt aan het cijfer, dat gekozen wordt als minimum van vrijstelling? Op practische gronden zal de een aan f 600 de ander aan f 700 de voorkeur geven, maar een beginsel is er niet in te vinden. Er is in zulke cijfers altijd iets willekeurigs. Ik meen door mijn cijfer van f 1000 de kleinere inkomsten uit pensioenen, wachtgelden en lijfrenten voldoende te ontheffen; weet echter de heer Levy een ander cijfer te noemen, dat meer principieel is en ook meer voldoet aan de eischen der practijk, dan zal ik mij gaarne gewonnen geven.

Onder mijne bestrijders behoort ook de heer Rutgers van Rozenburg, die zeide dat mijn voorstel met betrekking tot

de pensioenen en wachtgelden er nog wel door kan, maar dat het ten aanzien van de lijfrenten bepaald fautief en onrechtvaardig voor de lijfrentetrekkers was. Ik nu keer de zaak om, Mijnheer de Voorzitter, en beweer dat het voorstel van den Minister, waarbij zonder voldoend motief ook *hooge* pensioenen, wachtgelden en lijfrenten slechts voor de helft in deze belasting worden betrokken en, ter aanzien van pensioenen en wachtgelden nog wel door kan, — ofschoon ook daar de onbillijkheid in het oog springt — maar juist *geheel* onaannemelijk is voor de lijfrenten.

De heer Rutgers heeft gezegd: Bedenk toch dat iemand die eene lijfrente koopt daarvoor soms een kapitaal heeft gestort; door die lijfrente nu ten volle te belasten, zult gij, in strijd met het beginsel van deze wet, niet alleen de inkomsten, maar ook indirect het kapitaal dat in de lijfrente verscholen is, gaan belasten.

Mijnheer de Voorzitter, het komt mij voor dat die voorstelling minder juist is. Wanneer iemand met f 200 000 vermogen daarvoor eene lijfrente koopt, doet hij vrijwillig afstand van zijn kapitaal; van het oogenblik af is hij voor den fiscus niet meer iemand met een vermogen van f 200 000, maar iemand die eene lijfrente geniet van f 14 000 à f 16 000 's jaars. En bij de vraag wat nu naar billijkheid van die jaarlijksche inkomst van f 14 000 moet worden opgebracht, heeft de fiscus niet te vragen: wat zou ik ontvangen als bedoelde persoon nog f 200 000 kapitaal had, maar *wel*: hoeveel vraag ik van anderen met even groote inkomsten die bij den dood ophouden? Is de draagkracht van iemand die zijn levenlang jaarlijks f 14 000 aan lijfrente ontvangt, minder groot dan iemand die f 14 000 als ambtenaarstraktement ontvangt of jaarlijks f 14 000 winst maakt? Zoo neen, waarom moet dan die geheele lijfrente slechts voor 50 pct. belastbaar worden en het traktement voor 100 pct.?

Laat ik nog een oogenblik blijven bij het voorbeeld, door den heer Rutgers aangehaald. Als iemand f 200 000 voor aankoop van eene lijfrente besteedt, dan zal hij — zoo hem 7 pct. rente wordt gewaarborgd, en dat is als gemiddelde eerder te hoog dan te laag berekend — eene lijfrente krijgen van f 14 000 's jaars. Volgens het voorstel van den Minister zal hij nu moeten betalen over 50 pct. van f 14 000 — dus over f 7000 of na aftrek van het minimum van f 600 over f 6400 — dus 64 maal 2 = f 128.

Nu stel ik mij op het standpunt van den heer Rutgers dat hij van zijne lijfrente niet meer, maar ook niet minder moet betalen dan hij verschuldigd zou zijn, indien hij geen lijfrente had gekocht maar zijn kapitaal had behouden, en dan zeg ik: dan betaalt hij — ook in het systeem van den heer Rutgers — volgens 's Ministers voorstel veel te weinig, want van f 200 000 zou hij in de vermogensbelasting hebben moeten betalen f 237 — en nu wil de Minister hem — door de korting van 50 percent over het volle bedrag — slechts voor f 128 laten aanslaan.

Maar in den regel zal de schade, door den fiscus te lijden grooter zijn dan het verschil tusschen f 237 en f 128. Men kan bijna niet aannemen, dat iemand die f 200 000 besteedt aan eene lijfrente, in het geheel geen ander vermogen meer zou bezitten. Regel zal zijn dat hij na betaling zijner lijfrente nog wel een kapitaaltje overhoudt. Stel nu eens dat hij nog f 100 000 aan effecten heeft, dan zal hij volgens 't voorstel van den Minister niet alleen veel minder betalen voor de lijfrente dan hij zeker zou moeten betalen voor de twee ton, die hij als koopprijs heeft besteed, maar dan zal hij nu ook van de ton die hij overhoudt minder betalen, omdat iemand met f 100 000 vermogen in eene lagere klasse valt en dus volgens een lager tarief betaalt dan iemand met drie ton vermogen. Met andere woorden — door het voorstel van den Minister ongewijzigd aan te nemen zal de fiscus dubbel schade lijden — eerst omdat de inkomsten uit pensioenen en lijfrenten zooveel minder zullen opbrengen, en in de tweede plaats omdat ook voor het bijkomend vermogen of voor de bij-inkomsten minder betaald zal worden.

De heer Levy zegt: dat doet er niet toe. Ik begrijp niet hoe hij dat kan zeggen. De Minister zal het wel met mij eens zijn dat dit volstrekt geen onverschillige zaak is, want als het straks tot uitvoering van de wet komt, zal hij het zeker niet aangenaam vinden als hij tot de ontdekking komt dat de voordeelen, die hij voor zekere categorieën van belastingplichtigen heeft toegekend, den fiscus veel meer geld kosten dan hij zich dat oorspronkelijk heeft voorgesteld.

En nu spreek ik nog niet eens, Mijnheer de Voorzitter, van het feit waarop reeds door anderen is gewezen, dat bij aankoop van eene lijfrente de Staat ook schade lijdt omdat hij van het kapitaal, bij de verzekeringmaatschappij gestort, geen successierecht meer zal ontvangen. Pro memorie stip ik nog slechts aan, dat van een vermogen in den regel ook nog vermogensbelasting betaald wordt als het door den dood van den eigenaar in andere handen is overgegaan, maar dat de bedrijfsbelasting, die van eene lijfrente geheven wordt, altijd bij den dood van den lijfrentetrekkende ophoudt.

Er is echter nog eene andere reden waarom naar mijne overtuiging 's Ministers voorstel, zooals het daar ligt, onaannemelijk is. De heer van Houten heeft reeds met een enkel woord gezegd: als gij dit voorstel aanneemt, zult gij niet kunnen verhinderen, dat tal van personen wederkeerig van elkander lijfrenten koopen en op die wijze een groot deel der belasting ontduiken. Ik ga verder en beweer, dat men nog langs eenvoudiger weg hetzelfde doel kan bereiken. Men kan bijv. bij eene maatschappij eene lijfrente koopen onder zekere voorwaarden en reserves. Zoo is bijv. de mogelijkheid volstrekt niet uitgesloten, dat contracten worden afgesloten met de bepaling, dat men het recht zal hebben onder zekere voorwaarden en met restitutie van een zeker bedrag over eenige jaren het grootste deel van het kapitaal weer terug te ontvangen. De fiscus zal dan in al die jaren veel te weinig aan belasting hebben ontvangen; de maatschappij zal eigenlijk in den vorm van eene lijfrente het geld van den belastingplichtige tegen behoorlijke rente hebben bewaard — kortom, de lijfrente zal feitelijk dienst hebben gedaan om zonder bepaalde ontduiking ongeveer de helft te weinig belasting in de schatkist te brengen.

Op al die gronden acht ik werkelijk het voorstel van den Minister niet zonder gevaar. En dat gevaar bestaat *niet*, wanneer men, volgens mijn amendement, het voordeel alléén toekent aan de kleine pensioenen en de kleine wachtgelden, en ook aan de kleine lijfrenten, die geheel met pensioenen gelijkstaan, ja, in het wezen der zaak meestal kleine pensioenen zijn, met dit verschil alleen, dat de pensioenen worden toegekend door openbare besturen en de lijfrenten door vereenigingen, particulieren enz. Maar — dit spreekt vanzelf — de draagkracht is in beide gevallen geheel dezelfde en hangt af van het bedrag en niet van den naam die er aan gegeven wordt.

Ik blijf derhalve mijn amendement aan de welwillende overweging mijner medeleden aanbevelen, maar aan hen, die daartegen bezwaar hebben, zou ik den raad durven geven nog liever het meer radicaal voorstel van den heer van Beuningen aan te nemen dan mee te gaan met het ongewijzigde voorstel van de Regeering, dat in zijne gevolgen tot ontduiking en schromelijke benadeeling van den fiscus zal leiden.

De heer **Conrad** ontvangt voor de derde maal het woord, en zegt: Ik heb met belangstelling geluisterd naar hetgeen de heer van Beuningen aanvoerde als argumenten voor zijn voorstel. Maar wat ik als zoodanig vernomen heb is alleen dit: een ambtenaar zal pensioen of wachtgeld aanvragen, en dan eene of andere zaak gaan beginnen om nog verdiensten bovendien te hebben. De heer van Beuningen schijnt geheel onbekend te zijn met de bepalingen van de pensioenwet. Men kan pensioen of wachtgeld wel aanvragen, maar men krijgt het daarom niet. Er moeten zijn bepaalde gronden en redenen. En dit schijnt de geachte spreker geheel uit het oog te hebben verloren. Weet hij geen betere argumenten aan te voeren, dan zal ik stemmen tegen zijn amendement.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Toen de heer Conrad verleden Vrijdag aan het woord was, heb ik niet begrepen dat hij bepaalde vragen tot mij richtte. Trouwens ik geloof ook niet dat het toen zijne bedoeling was om een bepaald antwoord uit te lokken. Thans heeft hij echter bepaalde vragen gesteld en ik zal die gaarne beantwoorden, namelijk voor zoover dit door mij kan geschieden.

De eerste vraag was deze: waarop rust de bewering dat het nieuw belastbare inkomen ongeveer 30 millioen zal bedragen? Deze vraag is te beantwoorden met eene wedervraag: waar heb ik dat nedergeschreven?

In het Voorloopig Verslag werd beweerd dat deze nieuwe belasting schatten zou opbrengen, zoodat men het tarief veel lager kon stellen en dat er van het heffen van opcenten niets behoefde in te komen. Toen ben ik zoo vrij geweest in antwoord daarop aan het cijferen te gaan. Ik heb aan de Kamer het een en ander voorgerekend om aan te toonen dat er voor die optimistische verwachtingen niet zooveel aanleiding bestond. Men had gesproken van een belastbaar inkomen van 20 millioen; ik heb gezegd: neem 30 millioen, en ik zal u aantoonen dat zelfs dan de schatkist zooveel niet krijgt. Het was dus eenvoudig een cijfer gegrond op iets dat de Kamer zelve had aangegeven.

De tweede vraag van den heer Conrad was deze: waarom, aangezien het hier geldt een van de hoofdfactoren, geen statistiek opgemaakt; waarom opgezien tegen den omvangrijken arbeid aan het samenstellen daarvan verbonden?

Ik zie er niet tegen op om omvangrijken arbeid op te dragen aan de ambtenaren van mijn Departement, ofschoon ik moet zeggen dat zij reeds veel omvangrijken arbeid te verrichten hebben. Maar dan moet toch eenig resultaat te verkrijgen zijn en dat was hier niet te verwachten.

Ik ontken met eenige beslistheid dat wij hier te doen hebben met een van de hoofdfactoren. Gesteld ik krijg bijv. de opgaaf, dat een ambtenaar verdient f 600. Wat zal dat geven voor de belasting? Dat hangt er van af of de man bovendien een vermogen heeft. Heeft hij een vermogen van f 13 000 dan zal hij belastingplichtig zijn voor acht gulden; heeft hij geen vermogen dan betaalt hij niets in deze belasting. Derhalve als ik de cijfers voor mij had van de verschillende inkomsten, gespecifieerd op de meest voortreffelijke wijze, dan zou ik nog niet in staat zijn geweest om de Kamer nadere inlichtingen te verschaffen omtrent de opbrengst.

Vandaar dat ik met eenige beslistheid mocht ontkennen dat het hier zou gelden een van de hoofdfactoren. Vandaar ook mijne aarzeling en ten slotte mijn bezwaar maken tegen het denkbeeld om dezen omvangrijken arbeid te ondernemen.

Ik kom nu tot de verschillende amendementen.

In het algemeen ben ik er een vriend van, de zaken principieel op te vatten, want slechts eene principieele discussie is belangrijk. En aanvankelijk scheen het bij de algemeene beraadslagingen, dat wij hier eene zeer principieele discussie hebben zouden over de vraag of beroepen en bedrijven op dezelfde wijze moeten worden belast.

Inderdaad zijn er gronden voor die onderscheiding aan te voeren, maar ik meen nog veel steviger voor het tegenovergestelde.

Hetgeen voor het minder zwaar belasten van de beroepen is aangevoerd, komt neder op drie zaken:

1°. dat het bedrijf waarde kan krijgen;

2°. dat een gesalarieerde — het is het argument van den heer Levy — zijne oeconomische werkkracht verkocht heeft en dus eigenlijk geen winst meer maken kan; en

3°. het argument van het verhaal.

Het eerste en laatste argument heb ik reeds behandeld; het tweede nog niet, omdat het eerst heden in debat gebracht is; maar het zij mij vergund over alle drie de punten nog iets te zeggen.

Dat een bedrijf waarde krijgt is bekend; maar ook is bekend dat menig koopman gedurende jaren inkomsten heeft, die feitelijk schijn-inkomsten zijn. Ook is het vaak gebeurd dat een winkelier jarenlang goederen leverde aan denzelfden persoon en zijn debiteur 100 pct. waard achtte, terwijl later bleek dat de winkelier met een panier percé had te doen gehad.

Ik kan mij voorstellen dat hij, die de practijk van den handel niet kent en alleen in de ambtenaarswereld thuis is, zich den koopman denkt als een man, die met een papier voor zich zit en daarop iedereen maar aankalkt naar hartelust; die, wat hij aan belasting moet opbrengen, eenvoudig verhaalt. Men spreekt zoo vaak als een der personen uit Hermann und Dorothea: »Denn wo gewinnt nicht der Kaufmann!" Maar hij die de werkelijkheid kent, die het tobben, het werken, de teleurstellingen van den koopman gezien heeft, die van nabij vertrouwd is met de koopmans-risico's, ja met de zeer groote gevaren vaak aan den handel verbonden, hij beschouwt het hebben van een inkomen uit het bedrijf niet als eene aanwijzing van grootere draagkracht dan het genieten van traktement.

Het argument van den heer Levy, dat de gesalarieerde zijne werkkracht verkocht heeft, zoodat hij geen winst van die werkkracht meer maken kan, moet ik in twijfel trekken. Is het den geachten afgevaardigde niet bekend dat er directeuren van banken zijn die zelven ook bankierszaken drijven; dat er menige gesalarieerde is, die nog op andere wijze inkomsten geniet; dat er wel professoren zijn die medische adviezen geven en daarvoor buiten hun zwaren werkkring toch nog eenige werkkrachten hebben overgehouden, zoodat men niet kan zeggen dat de Staat al hunne werkkracht voor het traktement tot zich trekt?

Eindelijk de quaestie van het verhaal.

Ik wenschte wel dat de publieke opinie, door middel van een groot congres waaraan ieder deelnam, in deze eene vaste theorie gaf. Vaak spreekt men als Lorenz von Stein, die beweert dat iedereen zijne belastingen op iedereen verhaalt, maar vaak ook, alsof er nooit iets verhaald werd. De waarheid is, dat het verhalen slechts geschieden kan onder zeer speciale conditiën; het beste middel om die conditiën te leeren kennen en op dit gebied oeconomische dwalingen te vermijden, bestaat hierin: wel te bedenken dat alleen dan op de prijzen geïnfluenceerd wordt, als de vraag vermeerdert of het aanbod vermindert. Want verhalen geschiedt meestal door prijsverhooging.

Maar voor theoretisch-economische beschouwingen is het hier de plaats niet; en daartoe bestaat, in verband met de aanhangige quaestie, te minder aanleiding, nu die quaestie zoo weinig principieel is gesteld. Ik betreur het, dat zij die meenen dat beroepen minder zwaar getroffen moeten worden dan bedrijven, die gedachte niet zuiver hebben belichaamd in een amendement. Ik wensch die bewering met een enkel woord toe te lichten, en spreek te dien einde achtereenvolgens over de drie amendementen die hier voor ons liggen. Niet principieel is dat van den heer Poelman. Deze geachte afgevaardigde wil de inkomens, bedoeld bij art. 4, § 1, lager belasten dan de overige, bedoeld bij art. 4, § 2 en 3. Maar wat zijn nu die andere inkomsten? Louter inkomsten van niet-gesalarieerden? In geenen deele, wij vinden daaronder, gelijk ik reeds vroeger heb aangetoond, inkomsten, die in allen deele met de eerstbedoelde overeenkomen, alleen hierin verschillende, dat zij een anderen vorm hebben. Nu doe ik deze eenvoudige vraag: waarom moet hier de vorm beslissen? Reeds Vrijdag deed ik die vraag, maar zij is onbeantwoord gebleven. Er zijn twee personen, de een geniet een vast traktement, de ander geen vast traktement, maar zeker tantième of percentsgewijze belooning. De laatste valt niet onder § 1, maar onder § 3. In parenthesi zij opgemerkt, dat deze onderscheiding alleen gemaakt is met het oog op administratieve doeleinden, nooit met de gedachte dat men daarop eene ongelijke belasting zou baseeren. Voor die ongelijke belasting is, zelfs in het stelsel dat ik bestrijd, geen plaats. Waarom, ik herhaal het, moet de omstandigheid dat iemand bezoldiging ontvangt in dezen of in genen vorm invloed uitoefenen op de belasting die hij zal te betalen hebben? Ook het amendement van den heer Heemskerk wil mij voorkomen niet principieel te zijn. Wil die geachte spreker *de* gesalarieerden

minder zwaar treffen? Neen, alleen hen die jaarwedden genieten en daarvan nog alleen dezulken die dat doen in publieken dienst of in dienst van kerkelijke of liefdadige instellingen. Ook hier, naar men bespeurt, treedt de quaestie van vorm op den voorgrond. In het voorbijgaan moet ik even opmerken dat de uitdrukking: »Jaarwedden van hen, die in militairen, kerkelijken of burgerlijken openbaren dienst zijn geplaatst", onnauwkeurig is; de bedoeling is mij duidelijk, maar de bewoordingen reiken verder dan hetgeen beoogd wordt. Een directeur van eene groote naamlooze vennootschap zou slechts om niet eene betrekking van boekhouder bij eene liefdadige instelling behoeven te aanvaarden om voor zijne wedde als directeur te vallen onder de termen van het amendement. Ik weet wel dat de geachte voorsteller dit niet heeft willen zeggen, maar het zou toch beter zijn dat de redactie met de gedachte in overeenstemming ware.

Ik kom nu tot het amendement van den heer de Ras. Toen deze geachte afgevaardigde zijn amendement verdedigde, pleitte hij eigenlijk voor iets anders dan wat hij voorstelt. De conclusie die volgen zou uit zijne redeneering ware deze, dat § 7 geheel zou moeten vervallen als niet passend in het kader van de wet. Wat doet hij echter? Hetgeen volgens hem vicieus is, wil hij nog uitbreiden, zeer ver zelfs. Hetgeen, naar mijne eigen erkentenis, niet vrij is van eenige bedenkingen, wordt door hem opgevoerd tot een zeer bedenkelijke hoogte. Daartegen maak ik bezwaar. Als § 7 niet deugt, moet men voorstellen die paragraaf te schrappen, gelijk de heer van Beuningen deed, maar niet om haar uit te strekken tot een breeden kring van belastingplichtigen.

Hoe bedenkelijk dit voorstel is en tot welke gevolgen het leidt, wil ik trachten op te helderen. Ik stel tegenover elkander twee personen die elk een inkomen hebben van f 1200 's jaars. De een is ambtenaar, in vasten dienst, ik wil aannemen bij den Staat, zoodat hij mag rekenen op een pensioen. De ander — wat al namen en figuren komen mij voor den geest wanneer ik deze woorden uitspreek — is een van die stumperts, een van die tobbers, gelijk er helaas zoo velen zijn: een kleine makelaar, een kleine expediteur, die met groote moeite — mag ik eene onparlementaire uitdrukking gebruiken? — zijne f 1200 bij elkander scharrelt. Wie van die twee personen is het meest te beklagen, de eerste of de tweede? Natuurlijk de laatste. Hij wordt ouder en ouder, het werk valt hem met ieder jaar moeilijker, hij heeft geen pensioen te wachten en de toekomst is voor hem donker. Dat zijne draagkracht in verhouding tot den eerstgenoemde geringer is, daarover zal wel geen quaestie bestaan. Doch wanneer het amendement van den heer de Ras wordt aangenomen, zal de ambtenaar betalen f 2 en mijn makelaar of expediteur f 12, dus 6 maal zooveel.

Ik kom thans tot de verdediging van mijn eigen voorstel en daarmede besluit ik.

Ik heb reeds gezegd, dat wij te doen hebben met een punt waarover zeer verschillend kan worden gedacht. Sommigen stellen zich op het entweder-oder standpunt. Een van beide, zoo spreken zij, òf er moeten vele exceptiën gemaakt worden, òf geen enkele. Er zijn anderen, die meenen, dat men het leven niet in vaste formules wringen kan, dat men van tijd tot tijd eens buiten die formules moet treden, en dat zulk een geval zich ten aanzien van gepensionneerden en diergelijken voordoet.

Ik behoor tot de laatstgenoemden. Wanneer men ziet wie de personen zijn, die pensioen ontvangen, wie namelijk de meerderheid daarvan uitmaken, zal men, geloof ik, tot de slotsom komen: in den regel gaat het ontvangen van pensioen gepaard met achteruitgang in inkomen. Ik weet wel dat er gevallen zijn, waarin dit niet gebeurt, maar in de meeste gevallen gebeurt het wel. Misschien vergis ik mij daarin. In die soort van zaken laat men zich misschien te veel leiden door indrukken; bepaalde gevallen staan ons voor den geest en die beslissen over onze opvatting. Ik kan zeer goed begrijpen, dat hij, wien andere gevallen voor den geest staan, tot eene andere conclusie komt dan die mij aannemelijk schijnt. De geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Goeman Borgesius, wenscht een middenweg te bewandelen, dien hij geformuleerd heeft in een amendement. Ik kan mij voorstellen dat sommigen dien middenweg verkieslijk achten; wat mij betreft, ik meen te moeten volharden bij mijn standpunt, daar ik nog geen afdoende reden vond om daarvan af te wijken.

Ook niet na het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, den heer Gerritsen, die ons eene berekening heeft voorgelegd welke mij, althans bij een spoedig nacijferen, dat moeilijk met de vereischte nauwkeurigheid geschieden kon te midden van het debat, nog niet tot andere gedachten heeft gebracht. Hij heeft het geval gesteld van iemand, die vruchtgenot zou hebben van een ton en die in dien vorm eene belasting zou betalen van f 87,50. Indien degeen, die hem dat vruchtgenot gemaakt heeft, hem dit had gemaakt in den vorm van eene lijfrente van gelijk bedrag, gewaarborgd door het kapitaal zelf, dan betaalde die man niet f 87,50, maar veel minder. Dat is zoo, maar er zijn gevallen, waarin tegenover die vermindering eene bate zal staan, zoodat de zaak ten slotte voordeelig is voor den fiscus. Want wat geschiedt er nu met het kapitaal? Het komt niet in vruchtgenot, maar het komt aan de erfgenamen, en wordt dus niet voor $^{4}/_{5}$ maar naar de volle som berekend. Ik weet wel. dat van die som 20 maal de lijfrente zal worden afgetrokken, doch hoedanig het slot der rekening zal zijn, laat zich in het algemeen niet zeggen. Verschillende factoren hebben daarop invloed. Er zijn gevallen, waarin de heer Gerritsen gelijk zal hebben, doch andere zijn denkbaar, waarin het resultaat verschillen zal van de uitkomsten zijner berekening.

De opmerking is gemaakt dat wanneer het kapitaal wordt omgezet in lijfrente, het ontsnapt aan het successierecht. Dit is volkomen waar, maar wanneer het gevolg van de omzetting is dat het inkomen grooter wordt en er meer verteerd wordt — vooral wanneer zulk een lijfrentenemer behoort tot die klasse van Sadduceërs, ons hedenmorgen door den heer Rutgers van Rozenburg op de hem eigene wijze geschetst — dan zal zoodanig persoon meer wijn drinken, een grooter huis bewonen, kortom meer verteringen maken, zoodat hij ook dientengevolge meer belasting zal betalen.

Ik laat overigens de beslissing over dit punt aan de Kamer over. Na alles gewikt en gewogen te hebben, kom ik tot de conclusie te moeten handhaven wat ik heb voorgesteld; doch mocht de Kamer zich liever vereenigen met een der beide amendementen, dan meen ik dat zij het best zou doen met aan te nemen het amendement van den heer Goeman Borgesius, dat de terme moyen is tusschen mijn voorstel en dat van den heer van Beuningen.

De heer **Kerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Eene enkele opmerking, omdat ik niet zonder bevreemding de laatste woorden uit den mond van den Minister heb gehoord.

De Minister toch zeide, dat hij *natuurlijk* zich het best kon vereenigen met het amendement van den heer Goeman Borgesius. Die verklaring nu heb ik met verwondering vernomen, nadat de Minister in den aanvang van zijne rede zich zoo had beklaagd over het min principieele der meeste amendementen, betuigend dat hij liever zou gezien hebben, dat men zich vierkant stelde op een principieel standpunt. Mij dunkt, uit die betuiging moest als logische slotsom volgen: *natuurlijk* heb ik het liefst dat de Kamer, wanneer zij met het Regeeringsvoorstel zich niet wil vereenigen, het amendement van den heer van Beuningen aanneemt, want dat is het eenige hetwelk een zuiver standpunt vertolkt.

De Minister heeft verder met de warmte, hem eigen, eene tegenstelling gemaakt tusschen dengeen, die een vast inkomen of pensioen heeft van f 1200, en den armen stumper, gelijk hij zich uitdrukte, die in nering of bedrijf zijn leven lang heeft getobt om het eindelijk te brengen tot een inkomen van ongeveer dat bedrag. Maar ook hier had zijne slotsom uit die tegenstelling een ander moeten zijn dan die hij maakte; deze slotsom namelijk: belast

68ste VERGADERING. — 6 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

dan ook den pensioentrekker even zwaar als dien armen stumper, en niet slechts voor de helft.

In de Memorie van Beantwoording heeft de Minister ons gezegd: denk toch bij voorbeeld aan eene weduwe met een pensioen van f 1200 als eenig inkomen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, waarom moeten wij niet even goed denken aan eene weduwe met een vruchtgenot van f 1200 als eenig inkomen? In hoever is deze laatste er beter aan toe? Waarom moet de eene milder behandeld worden dan de andere?

Het goede hart van dezen Minister heeft bij het voorstellen van § 7 ongetwijfeld gesproken; maar het komt mij voor, dat het hem tot eenzijdigheid heeft verleid, zoodat hij gelet heeft op den een en niet op den ander. Zeer gaarne zal ik medegaan met voorstellen om verlichting van druk aan te brengen voor de zwakken; maar het is bij art. 9, dat daartoe de gelegenheid moet worden gezocht, ten einde gelijk recht te betrachten voor allen. Ik herhaal: het betoog van den Minister — en ik hoop, dat het in zóóver eenigen indruk zal hebben gemaakt op de Kamer — leidt daarheen, dat § 7 uit het ontwerp wordt geschrapt, en dus op allen dezelfde maatstaf worde toegepast.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, krijgt het woord om namens deze haar gevoelen mede te deelen over het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de Commissie van Rapporteurs vereenigt zich met het amendement van den heer van Beuningen, maar twee leden der Commissie zijn van eene andere meening.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof te mogen constateeren dat de Minister zich bij zijne rede geheel heeft onthouden van het gebruik van argumenten, en dat ik op hetgeen door mij hedenmorgen is aangevoerd geen antwoord heb bekomen. Geen antwoord, of het moet zijn, dat de Minister nog eens herhaald heeft, dat de loonen van ambtenaren gevonden bij voorbeeld door percentage van ontvangsten op dezelfde lijn behooren te worden gesteld als de traktementen. Eene stelling die mij niet juist voorkomt, omdat eene percentsgewijze belooning veeleer uit het verkeer gevonden wordt dan uit de schatkist der overheid.

Ook de opmerking over de redactie van mijn amendement komt mij onjuist voor. Indien er staat: »en jaarwedden van hen, die in militairen, kerkelijken of openbaren burgerlijken dienst zijn geplaatst of bij het onderwijs of in dienst van vereenigingen of instellingen van godsdienstigen of liefdadigen aard werkzaam zijn", dan blijkt uit het zuiver verband duidelijk dat bedoeld worden de jaarwedden, als zoodanig genoten. Ik ben niet in de gelegenheid geweest om het geheele wetsontwerp na te gaan of daarin ook niet dergelijke onnauwkeurigheden voorkomen, maar ik vermoed dat deze evenmin als in vele andere wetten zullen ontbreken. Ook in dit wetsontwerp zullen wel uitdrukkingen voorkomen die op dergelijke wijze kunnen worden geridiculiseerd.

Wat ik echter constateer is, dat de Minister zich heeft onthouden van elk principieel debat. Hij heeft alleen gezegd, dat men een principieel amendement had moeten voorstellen. Is mijn amendement dus niet principieel genoeg? Is het om die reden bestreden? Mij dunkt dat de Minister hier de gelegenheid was geboden om een principieel debat te voeren. Dit is echter niet gebeurd. Tegenover mijn amendement wordt alleen gezegd: het is niet het beginsel waarvan het wetsontwerp uitgaat, het moet dus vallen.

Welnu, indien het daarom moet vallen, dan zal ik ook kunnen weten, wat mij tegenover het wetsontwerp te doen staat.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals de geachte spreker die mij voorafging, heb ik mij ook afgevraagd of de Minister mij de eer van een antwoord heeft waardig gekeurd. En evenals die geachte spreker moet ik tot mijn leedwezen constateeren dat de Minister van dat antwoord heeft afgezien. In antwoord aan den heer Poelman zeide de Minister: bedrijf kan waarde verkrijgen, maar ééne zaak vergeet gij, er wordt door den koopman zeer vaak verloren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij bevlijtigd aan te toonen, dat, was de economische beteekenis van hetgeen ik de eer had ten voordeele van het amendement-Poelman aan te voeren, dat door een vast inkomen een grooter offer wordt gebracht door het afzien van de winst, dan de koopman voordeel heeft door zich te vrijwaren tegen verlies.

Ik zou den Minister de vraag willen stellen: wanneer er gezegd wordt dat door den koopman wordt verloren, hetgeen een axioma is, wordt dan in het algemeen door de bedrijvige maatschappij als zoodanig verloren? Op die vraag kan, dunkt mij, geen bevestigend antwoord worden gegeven. En dat was juist de kern van hetgeen ik in de eerste plaats heb aangevoerd.

Indien door de bedrijvige maatschappij in het algemeen niet wordt verloren, heeft inderdaad de persoon die afziet van de kans op winst een grooter offer gebracht, dan hij voordeel heeft gekregen door zich te vrijwaren tegen verlies, en is zijne draagkracht geringer. Dit punt heeft de Minister geheel en al ter zijde gelaten.

Een ander punt, betreffende het maken van winst in concreto. Ik heb gezegd: het vaste inkomen ziet af van het maken van winst, verkoopt in eens, voetstoots, zijne economische werkkracht. De Minister zegt: dit is niet zoo, want er zijn personen, die vaste inkomsten hebben en bovendien nog uit anderen hoofde zich wisselvallige inkomsten verschaffen. Ja, maar wat ik bedoel is het vaste inkomen *als zoodanig*. Binnen de grenzen van het vaste inkomen heeft degene, die een vast inkomen verkiest boven een wisselvallig, zijne economische werkkracht verkocht. *Binnen die grenzen* alleen en uitsluitend. Ik heb het vaste inkomen *als zoodanig* gesteld tegenover het wisselvallige. Dit laatste valt hetzij op zich zelf, hetzij met het vaste gecombineerd, *voor zooveer* het wisselvallig is, binnen den regel. Ik heb getracht de redenen aan te geven, waarom het vaste inkomen *als zoodanig* behoort te vallen onder de uitzonderingen.

In de laatste plaats heeft de Minister ten aanzien van de quaestie van het verhalen der belasting er op gewezen — ook in de stukken deed hij dat reeds — dat de concurrentie daarvoor eene grens stelt. Die concurrentie evenwel moet eene marge hebben, anders zou de concurrentie zich zelve dooden. Het komt mij nu voor, dat juist die grens wordt gesteld door hetgeen door den fiscus van den winkelier wordt gevraagd. De concurreerende winkelier zal zich tevreden stellen met lager *ondernemingsloon*, maar hij zal zich niet tevreden stellen met het niet verhalen van zijne uitgaven. Deze zal hij *altijd* verhalen. De concurrentie loopt dus niet over het punt in quaestie, maar alleen over hetgeen hier niet decisief is, namelijk het *ondernemingsloon*; zoodat het vaste traktement ook ten aanzien van de quaestie van de afwenteling verkeert in eene nadeelige positie.

Eindelijk heeft de Minister volkomen onaangeroerd gelaten twee opmerkingen, die ik de eer had straks nog te maken. In de eerste plaats de lichtere aanwijsbaarheid van het vaste traktement ten aanzien van den fiscus dan van het wisselvallige traktement. De Minister zal de eerste zijn om te erkennen dat er tal van sluipwegen zijn, waarlangs de fiscus kan worden benadeeld bij wisselvallige inkomsten en die sluipwegen kunnen door geene wetgeving ter wereld worden achterhaald.

Daarentegen worden van meet af een slagboom daartegen opgericht ten aanzien van de vaste traktementen, want deze worden bij de bron belast, zijn *ab initio* aanwijsbaar.

Ten slotte heeft de Minister geen enkel woord gewijd aan mijne laatste opmerking betreffende de vraag, in hoeverre er voordeel was behaald ten aanzien van de lagere prijzen door de vaste traktementen. De Minister heeft in de stukken gezegd: *louter voordeel*. Ik heb mij veroorloofd dit te ontkennen en heb er op gewezen dat de

traktementen *ook* onder vigueur van die lagere prijzen zijn vastgesteld en *ook* daarnaar worden afgemeten, zoodat het niet is een *louter* voordeel, maar een voordeel, dat hier wordt ingeroepen tegen de vaste traktementen, wat, naar het mij voorkomt, als zoodanig geen dienst kan doen.

Ik kan niets anders doen dan constateeren dat ik, zij het dan met de beste bedoeling en onwillens, door den Minister niet ben beantwoord.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Na de bezwaren te hebben vernomen, van verschillende zijden in het midden gebracht tegen het verminderen van den aanslag der lijfrenten — bezwaren die mijns inziens zeer te recht zijn geopperd — komt het mij wenschelijk voor in de gegeven omstandigheden, nu ook het voorstel van den heer van Beuningen is ingediend, om in § 7 van art. 3 te laten vervallen de woorden: »en lijfrenten, mits deze laatste niet bij huwelijksche voorwaarden, of ter zake van huwelijk door bloedverwanten of aangehuwden in de rechte opgaande linie ten behoeve van kinderen of andere afstammelingen zijn gevestigd".

Zoodat de paragraaf dan zal luiden: »Pensioenen en wachtgelden worden gerekend tegen vijftig ten honderd van hun bedrag."

Het *amendement* van den heer Seret wordt ondersteund door de heeren Conrad, Beelaerts van Blokland, de Ras, Kolkman en Hartogh, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord naar aanleiding van drie nieuwe elementen, die thans in het debat gebracht zijn.

In de eerste plaats een antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Harlingen, den heer Heemskerk.

Het zou mij waarlijk zeer bedroeven, indien ik door mijne woorden den indruk had gegeven, alsof ik zijn amendement had willen ridiculiseeren. Ik weet te goed welke groote moeilijkheden aan wetsredactie verbonden zijn, om iemand wegens eene uitdrukking, die wellicht niet zeer gelukkig gekozen is, te ridiculiseeren.

Heb ik het gedaan in woorden of in toon? Ik weet het niet, maar in gedachten zeker niet. Ik heb eenvoudig de opmerking willen maken, dat de redactie niet volkomen de gedachte uitdrukte, ten einde den geachten voorsteller gelegenheid te geven te verhoeden, dat door eene bloote fout in redactie tegenstand tegen het amendement en dus eene onzuivere stemming zou worden uitgelokt.

Voorts zou ik hem niet principieel bestreden hebben. De geheele teneur van mijne rede was echter deze: wij hebben hier niet te doen met een principieel voorstel, maar met een amendement, welks aanneming bevoordeeling van een bepaalden vorm van bezoldiging ten gevolge zal hebben.

Dit ook in antwoord aan den heer Levy, die er op gewezen heeft dat bezoldigingen beter dan inkomsten uit bedrijven te controleeren zijn. Als dit juist is, geldt het van alle bezoldigingen, en niet alleen van dezulken die den vorm hebben van traktementen. Waarom dan deze alleen bevoordeeld?

Ten aanzien van het amendement van den heer Seret herinner ik de Kamer, dat thans niet voor het eerst over pensioenen en lijfrenten gesproken wordt: het onderwerp werd reeds behandeld in de gewisselde stukken en debatten betreffende de vermogensbelasting. Toen werd er herhaaldelijk op gewezen, hoezeer vaak pensioenen en lijfrenten kinderen van dezelfde familie zijn, daar dikwijls pensioen wordt gegeven in den vorm van lijfrente.

Ik meen dus de aanneming van het amendement van den heer Seret te moeten ontraden. Wat ook omtrent de lijfrenten beslist worde, het lot van pensioenen en lijfrenten moet hetzelfde zijn.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, en zegt: Het is moeilijk in zoo korten tijd de meening der Commissie gedurende de beraadslaging te vernemen. Als ik mag teruggeven wat naar mijn oordeel de zienswijze der Commissie is, dan is er eene meerderheid die adviseert voor het amendement van den heer van Beuningen en principiëel gestemd is tegen het doen vervallen van de gunstige bepaling alleen voor de lijfrente.

Ten aanzien van de vraag in hoeverre onderscheid kan worden gemaakt tusschen pensioenen en lijfrenten, schijnt een lid van die meerderheid der Commissie het gevoelen van den Minister te deelen, terwijl de minderheid zich niet vereenigt met het amendement, met het oog op de practische bezwaren, uit de gunstige bepaling voor de lijfrente voortvloeiende en door de heeren Gerritsen en Goeman Borgesius ontwikkeld. Zij heeft geen bedenking om de lijfrenten hier te doen vervallen en alleen ten aanzien van de pensioenen de gunstige bepaling van de Regeering te behouden.

Hierin meen ik de meening van de verschillende leden der Commissie te hebben samengevat.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 8, luidende:

»Inkomsten uit hier te lande gedreven land-, tuin- of bouwbouw, boom- of bloembollenkweekerij, onverschillig of daarbij eenige bloemisterij op kleine schaal wordt gedreven, veehouderij of veenderij, met inbegrip der daarmede gewoonlijk samengaande bereidingen van het voortgebrachte door de voortbrengers zelven, alsook winsten uit steengroeven en uit groeven of mijnen van andere delfstoffen hier te lande, voor zoover zij voortkomen uit verkoop in natura der uitgegraven stoffen, worden geacht, na aftrek van alle kosten, vier ten honderd in het jaar van het daartoe aangewende kapitaal te bedragen, of, voor zoover daartoe opgenomen kapitaal is gebezigd, zooveel ten honderd als bedongen is.

Deze bepaling is niet van toepassing:

1°. wanneer het in bovenbedoelde bedrijven aangewende kapitaal, ten gevolge van de vereeniging dier bedrijven met andere, niet afzonderlijk te begrooten is;

2°. op winsten uit bloemisterij, onverschillig of daarbij eenige bloembollenkweekerij op kleine schaal wordt gedreven.",

waarop zijn voorgesteld de volgende *amendementen:*

een van den heer Poelman, strekkende om deze paragraaf te laten vervallen;

een van den heer Gerritsen, strekkende om in den 6den regel, voor de woorden: »door de voortbrengers zelven", te lezen: »door hen, die een of meer dezer bedrijven uitoefenen of door coöperatieve vereenigingen, waarvan het lidmaatschap is beperkt tot de hierbedoelde personen en wier werkkring tot derden zich niet verder uitstrekt dan tot den verkoop der verkregen producten";

een van den heer Lieftinck, strekkende om tusschen de woorden »*zelven*" en »*alsook*", in den 7den regel, te voegen: »hetzij door elk afzonderlijk, hetzij vereenigd tot coöperatie".

De heer **Poelman**, het woord gekregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb voorgesteld om § 8 te laten vervallen. Waarom? Ik antwoord, omdat ik aan deze paragraaf geen recht van bestaan toeken. Dit antwoord motiveer ik door te verklaren dat ik van oordeel ben dat de schatting van het inkomen uit bedrijven, in deze paragraaf

opgenomen, in de wet niet op hare plaats is, en dat de vrijstelling van al die bedrijven van de belasting, volgens deze wet te heffen, te bedenkelijk is om toegelaten te kunnen worden.

Het inkomen van al de bedrijven, in § 8 opgenoemd, wordt in de wet geschat niet meer te bedragen dan 4 pct. van het kapitaal dat in die bedrijven is gelegd, berekend naar de wet van 27 September 1892.

Is nu die schatting juist of onjuist? Bedraagt dat inkomen meer of minder? Deze vraag kan men onder vrienden bespreken, en dan zal ze verschillend beantwoord worden, maar hier is zij niet op hare plaats. Intusschen veroorloof ik mij daaromtrent een tweetal opmerkingen.

Ten eerste. Bij de beantwoording dier vraag mag men zich niet alleen laten leiden door de levenswijze van dezen of genen die ondernemer is van een of ander bedrijf. Het kan zijn, dat sommigen de voorkeur geven aan een sober, karig leven uit neiging, erfelijkheid, gewoonte of zucht tot besparing; het kan ook zijn dat anderen, uit den landbouwenden stand — en zoo zijn er — op zeer weelderigen voet leven, die, om eene beschrijving te bezigen, onlangs door iemand van sommige leden van dien stand gebruikt, hun woonhuizen hebben gemaakt tot villa's, omringd met sierlijke parken, die leven in weelderig gemeubeleerde salons, die geen kosten ontzien om aan hunne kinderen eene zorgvuldige opvoeding te geven, in één woord, die alle comfort en weelde van het leven genieten.

Mag men uit het eerste niet afleiden dat het bedrijf weinig rendeert, uit het tweede mag men niet afleiden dat het veel rendeert, want het is niet zeker dat de laatsten in alle onkosten van zulk eene levenswijze kunnen voorzien uit de opbrengst van hun bedrijf. De mogelijkheid bestaat, dat zij die kosten bestrijden uit de renten van belegd kapitaal, en het is ook mogelijk dat de omvang van hun bedrijf zoo groot is, dat de renten van het kapitaal daarin gestoken, naar 4 pct. berekend, hen in staat stellen op dezen voet te leven.

Eene tweede opmerking mag ik niet verzwijgen. Wanneer de wet bepaalt dat de bedrijven, welke in deze paragraaf genoemd worden, niet meer opbrengen dan 4 pct. van het daarin belegde kapitaal, dan kan die bepaling voor het oogenblik juist zijn, zonder dat zij daarom ook juist zal zijn voor het vervolg. De tijden kunnen wisselen, en gelijk reeds bij de algemeene beraadslaging door een der leden werd aangevoerd, daar kunnen komen en daar zijn geweest voor den Nederlandschen landbouw ook vette jaren, gelijk er magere zijn; de toestand kan verkeeren.

Het komt mij echter voor, dat het niet de vraag is, of de schatting van het inkomen van al de bedrijven, die rechtstreeks hunne winsten trekken uit den bodem, gelijk die hier bepaald is op 4 pct., juist is, maar wel dat het hier de vraag geldt, of zulk eene schatting in de wet op hare plaats is. En op die vraag meen ik zeer bepaald een ontkennend antwoord te moeten geven. Ik geloof dat de wet zich in dit opzicht bemoeit met zaken die haar niet aangaan. Ik geloof dat de wetgever in dit opzicht hier treedt buiten zijne bevoegdheid. De wetgever heeft het recht om aan te geven het voorwerp en den aard van hetgeen belastbaar zal zijn, benevens het bedrag van de belasting daarop te leggen, maar hij heeft niet het recht om van eenig bedrijf *a priori* te zeggen: zooveel zal het opleveren. De wetgever heeft het recht — en maakt van dat recht gebruik — om het bedrag van het belastbaar inkomen te bepalen, maar hij heeft niet het recht om van iemand te zeggen: dat hij zooveel geacht wordt te verdienen.

En waarom zou deze presumtie niet geoorloofd zijn?

Omdat, wanneer men voor eene enkele soort van bedrijven den voet zet op dezen weg, men gehouden zal zijn dienzelfden weg te betreden voor al de andere. Of bestaat er ten opzichte van de bedrijven, die men kortweg de landbouwbedrijven noemt, eene uitzondering? Is het waarschijnlijk dat de aard van deze bedrijven eene aangifte van de ondernemers zelven onmogelijk maakt, omdat het voor hen te bezwarend is een onderscheid te maken tusschen de onkosten die besteed worden aan de uitoefening van het bedrijf en tusschen al datgeen wat uitgegeven moet worden ten behoeve van het gezin voor particuliere uitgaven? Kan het zijn dat de ondernemer van een landbouwbedrijf niet geacht kan worden bekwaam te wezen tot het vormen van deze berekening?

In het laatste geval zou het Rijk hem te gemoet kunnen komen door te verwijzen naar de hulp van den belastingambtenaar, die zeer zeker niet in gebreke zou blijven om hem opmerkzaam te maken op alles waarop hij zijne aandacht behoort te vestigen.

Het eerste geval durf ik niet aannemen. En waarom niet?

Indien werkelijk de aard van elk landbouwbedrijf eene zuivere opgave van de winst die het inkomen vormt, onmogelijk maakt, waarom kan dan de geheele landbouw klagen over achteruitgang? Indien er niet kan geconstateerd worden wat er wordt gewonnen of verloren, hoe kan men dan zeggen: er wordt verloren?

Indien niet kan geconstateerd worden hoeveel het inkomen bedraagt, wat geeft dan den wetgever het recht te zeggen: het zal bedragen 4 pct. van het kapitaal, dat in het bedrijf gestoken is?

Wanneer er alzoo geen motief bestaat tot uitzondering op den algemeenen regel, meen ik dat, door de bepaling van deze paragraaf, aan het recht te kort wordt gedaan, omdat voor vele klassen van bedrijven vrijstelling gegeven wordt, die aan andere niet wordt toegekend.

Deze vrijstelling heb ik de vrijheid genomen een onrecht te noemen, omdat zij in strijd is met het grondwettig beginsel, dat geen privilege op het stuk van belastingen toelaat, maar ook omdat zij door geen enkelen grond gerechtvaardigd worden kan.

Zeer zeker, zoo heeft men reeds betoogd, behoort de landbouwer vrijgesteld te worden van deze bedrijfsbelasting, omdat de bodem, de grond, waarin het kapitaal voor den landbouw is nedergelegd, reeds bezwaard is met grondbelasting en ook draagt in de vermogensbelasting.

Ik doe opmerken dat er onderscheid is tusschen grondbezit en landbouwbedrijf. Het grondbezit is door de grondbelasting bezwaard. Het kapitaal, dat het grondbezit vertegenwoordigt, is bezwaard door de vermogensbelasting, maar het landbouwbedrijf is geen grondbezit, is geen kapitaal op zich zelf. Het bedrijf — het is reeds aangemerkt door den heer van Houten — bestaat uit den arbeid, toegepast op arbeidsstof, met behulp van arbeidsmiddelen.

Welnu, bij het landbouwbedrijf is de bodem de werkplaats en geeft meteen werkstof en het middel voor het bedrijf aan. Die werkplaats, stof en middelen met elkander vereenigd, leveren nog geen inkomst op zoo lang zij te zamen door niet eene bekwame hand gebezigd worden tot het voortbrengen van iets.

De heer Rutgers heeft zich de vrijheid veroorloofd om het landbouwbedrijf te vergelijken met de schaar van den coupon-knipper.

Ik meen dat hier eenig verschil bestaat.

De man die zijn coupon knipt, neemt eenvoudig de vrucht van zijn kapitaal, zooals die hem verzekerd is, zonder toedoen van arbeid van zijne hand. Het arbeidsbedrijf onderstelt inspanning.

De man die zijne coupon knipt, neemt altijd een gelijk bedrag.

De landbouwbedrijver heeft te rekenen met allerlei omstandigheden; de winst, die hij van zijn kapitaal, in den grond gestoken, langs dezen weg, trekken kan, is wisselvallig; niet alleen kan het bedrijf zijn voordeelig maar ook nadeelig.

Ik meen, dat er alzoo geen grond bestaat om ter wille van grond- en vermogensbelasting, den landbouw, het landbouwbedrijf vrij te stellen van deze belasting.

De landbouwer trekt niet de natuurlijke vruchten van den bodem, maar de vruchten van het bezit, van hetgeen hij zelf er in heeft neergelegd.

Hij profiteert enkel van de vruchtdragende kracht van

den bodem, als hij met eigen hand of door de hand van anderen er het zaad in uitstrooit en den grond met zorg bewerkt.

Die vrijstelling is dus niet gemotiveerd en zou tot bedenkelijke gevolgen leiden.

Heeft men er wel aan gedacht, dat, als men den wetgever het recht geeft om het inkomen op het landbouwbedrijf te fixeeren op 4 pct., men hem ook het recht geeft dat te verhoogen? Wien men het recht geeft om te *applaudisseeren*, dien geeft men ook het recht om te *siffleeren*! 4 pct. zal men gracieuselijk aannemen, maar zal men dat doen zonder verzet waar de wetgever 10 pct. stelt?

Bovendien is deze vrijstelling van veel beteekenis, omdat zij zich uitstrekt tot een zeer groot getal bedrijven, zoodat ⅓ der bevolking er van zal profiteeren.

Zal, heb ik mij afgevraagd, de aanneming van dit voorstel niet het ongunstig gevolg hebben, dat er onwil tegen de wet door zal geboren worden? Want, niets is meer in staat om onwil op te wekken tegen eene belastingwet dan vrijstelling van enkele klassen. Dat het in dien geest zou opgenomen worden, staat bij mij vast.

Of ik dan niet van oordeel ben, dat de toestand van den landbouw van dien aard is, dat hij hulp en steun van Staatswege zou rechtvaardigen?

Die vraag komt bij de behandeling van deze paragraaf even weinig te pas, als deze andere, of de taxatie van het inkomen in overeenstemming is met de werkelijkheid. Zulke vragen liggen niet op onzen weg bij de behandeling van dit onderwerp.

Zulke vragen kunnen te pas komen bij andere gelegenheden, maar niet bij een artikel dat handelt over vrijstelling van belasting, en niet over het verleenen van gunsten of het schenken van Staatshulp aan sommige bedrijven die daaraan behoefte hebben.

Het *amendement* van den heer Poelman wordt ondersteund door de heeren van Houten, Levy, van Beuningen, van der Feltz en van Karnebeek en komt dus in beraadslaging.

De heer **Gerritsen**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Toen de Minister bij een ander artikel van het eerste wetsontwerp het landbouwbedrijf vrijstelde van deze belasting, heeft hij, zeer consequent, daarbij ook voorgesteld dat niet alleen zij, die op zich zelf het landbouwbedrijf uitoefenen, vrij zullen zijn, maar dat ook zij die gezamenlijk het landbouwbedrijf uitoefenen van deze belasting zullen worden uitgesloten. Men heeft naar aanleiding van die voorstellen van de Regeering in de afdeelingen de volgende opmerking gemaakt: of het de bedoeling was van de Regeering om ook als vrijgesteld van belasting te beschouwen de coöperatieve zuivel-, bietsuiker-, aardappelstroop-, turfstrooiselfabrieken en dergelijke, die uitsluitend het eigen product van de leden verwerken.

En wat heeft de Minister daarop geantwoord: »de bedenkingen in het Verslag tegen de vrijstelling der coöperatieve boter- en andere fabrieken aangevoerd, zijn inderdaad overtuigend."

De Minister is gaan loopen als een haas met zijne eerste formuleering. Hij heeft onmiddellijk de vrijstelling der coöperatieve vereenigingen, die voor gezamenlijke rekening het landbouwbedrijf uitoefenen, uit het ontwerp gelicht. Het komt mij voor, dat de Minister daardoor zijn ontwerp niet alleen minder aannemelijk gemaakt heeft voor hen die het landbouwbedrijf willen uitsluiten, maar dat het bovendien eene zeer groote inconsequentie is, de vrijstelling uitsluitend te doen gelden voor hen, die het landbouwbedrijf op zich zelf uitoefenen. Want, wel is waar meenden eenige leden dat het niet billijk was, dat degenen, die op zich zelf het bedrijf uitoefenen op groote schaal, op hoe groote schaal dan ook, zouden worden belast, en dat daarnaast eene coöperatieve of andere vereeniging van personen, het vak uitoefenende en concurrentie aandoende aan de eerste, van de bedrijfsbelasting zou worden vrijgesteld, maar door de vrijstelling van hen, die het landbouwbedrijf voor gezamenlijke rekening uitoefenen er uit te lichten, begaat men juist eene tegenovergestelde onbillijkheid. Nu zullen juist de groote kapitalisten, zij die in staat zijn om het landbouwbedrijf op groote schaal uit te oefenen, en daarbij allerlei fabrieken ter verdere bereiding van datgene wat door den landbouw wordt voortgebracht op te richten, worden vrijgesteld. Daarentegen wanneer eene combinatie van 5 of 6 of meer landbouwers, gezamenlijk het product bereiden, dan zullen zij in de belasting vallen. Dit is onbillijk. De opmerking in de afdeelingen gemaakt, wordt nu toepasselijk ten nadeele der coöperatie. De Minister heeft den landbouw zelf vrijgelaten, maar, waar die wordt uitgeoefend door eene combinatie van landbouwers, heeft hij dat bedrijf belast. Het komt mij toch inderdaad voor dat daardoor eene onbillijkheid begaan wordt. Nu ben ik over het algemeen met die coöperatie, waarbij uitkeeringen plaats hebben, en waarbij men kan zeggen, dat de bereiding van het product niet onmiddellijk verbonden is aan het landbouwbedrijf, niet ingenomen. Ik heb er niet zooveel mede op, dat ik die van de belasting zou willen vrijstellen; wel daarentegen met die soort van vereenigingen die de Regeering op het oog heeft gehad bij het eerste ontwerp, nl. die zich ten doel stellen de bereiding van producten die *gewoonlijk* samengaat met het landbouwbedrijf.

Men kan niet zeggen dat turfstrooisel-, aardappelstroop- of beetwortelsuikerfabricage *gewoonlijk* samengaat met het landbouwbedrijf en men vindt dan nergens coöperatiën van landbouwers om gezamenlijk èn het landbouwbedrijf èn die bereiding uit te oefenen. Dit geschiedt echter wel met den tak van het landbouwbedrijf dien ik met mijn amendement op 't oog heb.

De geachte afgevaardigde uit Franeker heeft er reeds aan herinnerd, hoe in het noorden tal van zuivelfabrieken zijn ontstaan, die door eene betere bereiding van de melk, de zuivelboeren in staat stellen eene betere opbrengst van hun product te erlangen.

De Minister heeft onmiddellijk uit die uiteenzetting een wapen gesmeed en gezegd: juist daar zit het hem, die landbouwers ontvangen hoogere inkomst uit hun bedrijf, en dit rechtvaardigt om, waar het voorkomt, die inkomst te treffen. Mijnheer de Voorzitter, om te kunnen beoordeelen, of dit gerechtvaardigd mag heeten, moet men de geschiedenis van die coöperatieve zuivelfabrieken in het noorden kennen. De zuivelbereiding voldeed aldaar hoe langer zoo minder aan de gestelde eischen en het product dreigde dientengevolge van de buitenlandsche markt verdreven te worden. Wilde men zich den vroegeren afzet weder verzekeren, dan moest men komen tot gemeenschappelijke bereiding, ten einde te verkrijgen, wat men op de Engelsche markt eischt: *uniformity of the product.* Men is daartoe overgegaan en heeft door die coöperatieve bereiding de plaats op de buitenlandsche markt weder kunnen innemen. Dit alles is u bekend, Mijne heeren! maar ik meende het ter toelichting van mijn amendement nog even in uwe herinnering te moeten terugroepen. Wij hebben ons daarom thans, meen ik, alleen af te vragen of de toestand van het bedrijf door de coöperatie, de samenwerking, zoodanig verandert, dat hoogere winst wordt verkregen dan 4 %. En op die vraag luidt het antwoord ontkennend. Het spreekt vanzelf dat bij het formuleeren van mijn amendement getracht moest worden alleen die fabrieken te helpen die zuiver coöperatief te werk gaan; de vrijstelling alleen voor die landbouwers te doen gelden, die hun bedrijf hebben verplaatst van de boerderij naar de zuivelfabriek, en ik meen dit te hebben bereikt.

De Regeering spreekt in haar artikel van »de bereiding van het voortgebrachte door de voortbrengers zelf", ik meen dat daar gedacht kan worden aan de voortbrengers der melk, de koeien, en acht het dus wenschelijk in de plaats daarvan te lezen: »door hen, die een of meer dezer bedrijven uitoefenen". Verder staat reeds in het artikel:

68ste VERGADERING. — 6 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

met inbegrip der *gewoonlijk* daarmede samengaande bereidingen, en is dit dus uitsluitend van toepassing op de zuivelproductie, want geen andere fabriekmatige bereiding gaat voor het oogenblik — dus gewoonlijk — samen met het landbouwbedrijf. Er zijn dan ook geen coöperatieve beetwortelsuiker-, turfstrooisel- of aardappelstroopfabrieken.

Indien eene coöperatieve aardappelstroopfabriek bestond, met uitsluitend landbouwers als leden, dan zou zij door mijn amendement worden vrijgesteld. Maar aangezien zulk eene fabriek niet bestaat, en aangezien op dit oogenblik *gewoonlijk* met de aardappelencultuur niet samengaat de aardappelstroopfabricage, meen ik dat aangenomen mag worden dat de genoemde fabrieken niet vallen onder deze paragraaf.

Verder wordt in mijn amendement gesproken van coöperatieve vereenigingen, die uitsluitend beoogen de gemeenschappelijke bereiding van producten.

Vervolgens geldt, door de wijze waarop ik mijn amendement heb geformuleerd, de vrijstelling alleen, wanneer het lidmaatschap dier coöperatieve vereenigingen wordt beperkt tot de personen, die reeds wegens de bepaling van § 8 vrijvallen, tot personen dus die het landbouwbedrijf uitoefenen.

Eindelijk, om te voorkomen dat het niet wordt eene gewone industrieele onderneming die bij voorbeeld de benoodigde melk van derden koopt, van personen buiten de vereeniging staande, heb ik het amendement zoodanig geformuleerd, dat de werkkring tot derden zich moet bepalen tot den verkoop van de producten, in casu de boter.

Ten slotte wil ik er nog op wijzen dat eene coöperatieve zuivelfabriek, zooals die door mij werd omschreven, indien zij door de bedrijfsbelasting wordt getroffen, zal vallen onder art. 5. Dan zal de uitdeeling van eene dergelijke fabriek belast worden met 2 pct. Nu heeft er evenwel bij zulk eene fabriek geene uitkeering of uitdeeling plaats, doch de leden der vereeniging ontvangen, na aftrek van alle productiekosten *de geheele opbrengst* der producten.

Worden zij dus naar de bepalingen van deze wet aangeslagen, dan geschiedt dit met 2 pct. niet van de uitkeering, want die bestaat niet, maar van het volle bedrag dat de producten voor ieder deelnemer, in verhouding van het door hem geleverde, hebben opgebracht.

Het *amendement* van den heer Gerritsen wordt ondersteund door de heeren Ferf, Zijp, de Kanter, van Alphen en Schepel en kan derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Lieftinck** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen ik Woensdag 31 Mei — waar blijft de tijd? — over dit onderwerp sprak, kan ik zeer kort zijn. De Minister heeft toen op mijne vraag of eene coöperatieve zuivelfabriek waar alleen melk van eigen koeien werd verwerkt, valt onder de coöperatieve vereenigingen, gezegd, dat de Minister meenen zou dat de geachte afgevaardigde op die vraag zelf het antwoord heeft gegeven, toen hij zeide dat men door samenwerking beter productie zoude verkrijgen. Ik voeg er bij — zeide de Minister — ook een beteren rechtsvorm. Die woorden hebben mij in hooge mate bevreemd en teleurgesteld.

Ik heb er lang over nagedacht, Mijnheer de Voorzitter, hoe de Minister tot deze conclusie komen kon, en het is mij nog niet gelukt dit te ontdekken.

De Minister schijnt te redeneeren als volgt: wanneer iemand alleen knoeit, met een ouderwetsche karn, twee of drie dagen zijn melk bij elkander spaart, omdat de voorraad niet voldoende is om dagelijks te karnen en zoo een goed product te maken, dan is hij vrij van belasting, maar wanneer hij in vereeniging met anderen zijn boter bereidt op Deensche wijze door afkoeling, met centrifuges en separators en dan een veel beter product maakt met veel hooger marktwaarde, dan wordt hij gestraft met belasting. Als nu de Minister zegt: indien gij door u te vereenigen betere boter maakt, dan moet gij daarvoor meer betalen, terwijl het veehoudersbedrijf als zoodanig, wanneer het door eene enkele huishouding wordt uitgeoefend, vrij is, dan stelt hij eene premie op het maken van slecht, althans minder marktwaardig goed. Dit is niet erg opbeurend voor den Nederlandschen veehouder, Mijnheer de Voorzitter, die aan de groote markt concurreeren moet met Denemarken en Normandië.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, 's Ministers opvatting is mijns inziens volkomen onlogisch en onjuist.

Ik kan mij met zijne argumenten dan ook geenszins vereenigen, zoo min met het eerste als met het tweede, dat luidt: » men krijgt door bedoelde gezamenlijke bereiding een beteren rechtsvorm".

Wat heb ik met dien rechtsvorm noodig, Mijnheer de Voorzitter? Ik heb met dien beteren rechtsvorm in dit opzicht niet te maken. Ik sta onder de gewone wet en dit is mij voldoende. Als ik den coöperatieven vorm kies dan doe ik dit, omdat die vorm mij met het oog op de oprichting en de uitdeeling vrij gemakkelijker is, maar niet om een beteren rechtsgrond te verkrijgen.

De zaak is van zoo groot belang, Mijnheer de Voorzitter, dat ik den Minister in overweging moet geven nog eens na te denken over hetgeen hij daaromtrent ll. Woensdag heeft gezegd. Het volgende mag ik er nog bijvoegen, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb hier een Friesche courant, waarin ik dit lees:

»Zevenwolden, 30 Mei. Het is een opmerkelijk verschijnsel zooals het getal stoomzuivelfabrieken zich uitbreidt, ook in de woudstreken der provincie en mede in aangrenzend Drenthe en Groningen.

»Meer en meer wordt de oprichting op coöperatieven grondslag regel.

»De steeds gunstig werkende fabrieken — vooral op dorpen, waar veel zoogenaamde kleine boertjes met 2 of 4 stuks vee zijn, die bij zelf karnen geen prima qualiteit boter kunnen maken — zijn van belangrijken invloed op de uitbreiding der zuivelbreiding op fabriekmatige wijze. Omdat de veehouders de ontroomde melk voor het vee terug ontvangen, wordt bij *uitzondering* aan de woudfabrieken kaasmakerij verbonden."

Men ziet, Mijnheer de Voorzitter, de veehouder ontvangt de afgeroomde melk, die niet tot zuivel kan verwerkt worden, terug. Nu vraag ik toch: hoe is het mogelijk dit als eene coöperatieve vereeniging in den zin dezer wet te beschouwen? Het is immers niet anders dan eene eenvoudige samenwerking van de verschillende individuen. Alleen het is veel beter, oneindig veel beter, want men zal de zoo zware concurrentie veel beter kunnen doorstaan.

Ik zal niet terugtreden, Mijnheer de Voorzitter, in de quaestie of de veehouder en de landbouwer in deze wet moeten worden vrijgesteld, maar wil de Minister deze vrijstellen, dan moet hij consequent zijn en ook de door mij besproken coöperatieve vereenigingen vrijstellen; het een of het ander.

Het *amendement* van den heer Lieftinck wordt ondersteund door de heeren de Ram, Rutgers van Rozenburg, Roessingh, Zijp en Houwing en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Het is vier uren. Ik zal eenigen tijd tot spreken noodig hebben. Mag ik derhalve U, Mijnheer de Voorzitter, verzoeken morgen mij in de gelegenheid te stellen mijne rede te houden?

De **Voorzitter**: Aarzelend voldoe ik aan het verzoek van den heer Roessingh. Uit de lengte of de breedte moet de tijd voor onze werkzaamheden komen, anders zal dit wetsontwerp ons nog vele dagen, zoo niet weken, bezighouden.

Omdat wij echter staan aan het begin van het debat over eene nieuwe paragraaf en de daarop voorgestelde amendementen, stel ik voor aan het verzoek van den heer Roessingh voor ditmaal gevolg te geven.

Daartoe wordt besloten, en de vergadering verdaagd.

69ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 7 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een Regeeringsbescheid; 2°. een adres. — Behandeling van het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting van de beraadslaging over § 8 van art. 3. — Nog ingekomen een bericht van een lid. — Mededeeling van de benoeming van den voorzitter van eene Commissie van onderzoek.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig met den Voorzitter 87 leden, te weten de heeren:

Tijdens, Ruys van Beerenbroek, Smeenge, Röell, Levy, Seret, Veegens, Ferf, van Velzen, Pyttersen, de Beaufort, van Alphen, van Bylandt, Houwing, Heldt, de Ram, Mees, Hintzen, Roessingh, Mutsaers, Viruly Verbrugge, Keuchenius, de Meijier, Vrolik, van den Berch van Heemstede, Zijp, de Kanter, van Houten, van der Feltz, T. Mackay, Rutgers van Rozenburg, Guyot, van Gijn, Bool, Brantsen van de Zijp, Roijaards van den Ham, van der Kaay, Donner, Schimmelpenninck van der Oye, van der Borch van Verwolde, Goekoop, Goeman Borgesius, Travaglino, van Vlijmen, Dobbelmann, Conrad, Lambrechts, Smits van Oijen, Kielstra, de Geer van Jutfaas, van der Schrieck, Haffmans, Schaepman, van Kerkwijk, Poelman, W. de Beaufort, Smit, Bevers, Hartogh, van der Kun, Harte, Huber, Schepel, Hennequin, Lieftinck, Walter, Zijlma, Land, van Löben Sels, Michiels van Verduynen, Tydeman, Rink, A. van Dedem, Plate, Lucasse, Farncombe Sanders, G. van Dedem, van Karnebeek, de Ras, Kolkman, van Berckel, van Beuningen, Bahlmann, Pijnacker Hordijk, Æ. Mackay en van de Velde,

en de heeren Ministers van Financiën, van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. eene missive van den Minister van Financiën, ten geleide van het Verlag nopens de muntwerkzaamheden over het jaar 1892.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

2°. een adres van de Timmerliedenvereeniging »Door eendracht verbetering", te Zutphen, houdende adhaesie aan het adres van S. F. Rondel c. s. te Arnhem.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de verzoekschriften;

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De beraadslaging wordt voortgezet over § 8 van ART. 3 en de daarop voorgestelde *amendementen.*

De heer **Roessingh:** Het liet zich aanzien dat de oppositie tegen de vrijstelling van het landbouwbedrijf, die bij de algemeene beraadslaging reeds een vrij grooten omvang kreeg, zich eindelijk zou belichamen in een amendement. Wij hebben dit nu voor ons en het hooren toelichten, maar bij de beoordeeling van de toelichting door den geachten voorsteller, den heer Poelman, kwam het mij voor dat de stelling, waarvan hij uitging, niet aannemelijk is, en dat de veronderstelling waarop zij rust, mede onaannemelijk zijnde, moet vervallen.

De stelling was, dat het landbouwbedrijf eigenlijk zoo goed als onafhankelijk is van den bodem, waaruit volgen zoude dat bij de regeling der bedrijfsbelasting geen rekening behoeft gehouden te worden met het feit dat de grond betrokken is in de vermogensbelasting. Ik voer daartegen aan, dat wij eigenlijk te doen hebben met twee deelen van ééne algemeene inkomstenbelasting; en dat het bedrijf op verre na niet zoo onafhankelijk van den bodem is als de geachte voorsteller meent; zonder grond toch geen landbouwbedrijf.

Verder heeft de belasting van den bodem invloed op de pachtwaarde, terwijl mede de soort van den grond van veel beteekenis is voor het landbouwbedrijf. Tusschen beide bestaat een verband, en daar dit door den voorsteller niet in acht werd genomen, moest de conclusie waartoe hij kwam onzuiver zijn.

De onderstelling, dat er geene schatting mocht aangenomen worden van de hoegrootheid der winst, mist mijns inziens dus allen grond.

Bij zulk eene schatting van de winst, zei de voorsteller, ging de wetgever buiten zijne bevoegdheid.

Ik kan dat niet inzien. Zoude er aansluiting aan de vermogensbelasting plaats kunnen vinden, dan kon dat niet volgens eene andere berekening geschieden dan in de beide wetsvoordrachten voorgesteld werd. In beide wordt het kapitaal geacht 4 pct. te kunnen opbrengen. Deze onderstelling is in de wet opgenomen bij verschillende onderdeelen: zoo bij art. 2, alinea 2, waar verondersteld wordt, dat 1000 gulden 40 gulden opbrengt. Evenzoo in art. 3, § 2, letter *a.* Terwijl de voorsteller het onjuist vond, dat hier eene soort van schatting omtrent de winst van het landbouwbedrijf plaats had, wijs ik er op, dat zulk eene schatting van winst ook plaats vindt in art. 6, §§ 4 en 6, en daareven, als in deze paragraaf, noodig was.

In het amendement kwam mijns inziens te voorschijn het principieel verschil over de beteekenis van de grondbelasting, die reeds in den breede besproken is bij de algemeene beraadslaging en waarover ik dus kort kan zijn. Zij die in de grondbelasting eene grondrente zien, waarmede thans niet meer te rekenen is, achten de vrijstelling van den landbouw eene onbillijkheid.

Maar van hen, voor wie de grondbelasting is wat zij heet: *eene belasting*, kan niet geacht worden, nu eens de grond en het bedrijfskapitaal daarbij ook in de vermogensbelasting opgenomen was, dat het door hen billijk zoude gevonden worden, wanneer ook het bedrijf, zoo nauw samenhangende met den bodem, in de bedrijfsbelasting betrokken wierd. Dat zoude eene drievoudige belasting worden.

Nu heeft men gezegd: »Er is geen compromis gesloten, men is vrij ten opzichte van het amendement". Indien men

onder compromis verstaat, het geven en ontvangen van beloften, dan stem ik dat volkomen toe; van eenige belofte heb ik niets vernomen, en zoude die noch gegeven noch gevraagd hebben.

Maar zij, die oordeelden, dat door het opnemen van het grondbezit in de vermogensbelasting, de eenig mogelijke weg geopend was om te komen tot eene belasting van het roerend vermogen, en in dien zin hunne stem aan die belasting gaven, deden het in de veronderstelling, dat het, toen de vrijstelling in uitzicht gesteld was, onbillijk zoude zijn later hieraan te tornen.

Het heeft mij dan ook verwonderd dat dit geschiedt, en ik heb naar eene oorzaak van die oppositie thans gezocht. Ik heb daarbij niet gedacht aan het breken van gegeven beloften, noch aan de werking van minder loffelijke of bepaald slechte neigingen der menschelijke natuur; zelfs niet toen de geachte spreker uit Groningen, de heer van Houten; van hen die de vrijstelling verdedigden, zeide, dat zij nu macht boven recht zouden doen gelden, waartegen ik stel dat de advocaten der theorie ons, als wij hen wilden of konden volgen, zouden brengen op den weg van het summum jus summa injuria.

Ik heb de oorzaak gezocht in de macht, die de theorie heeft op den mensch die ze eens erkende. Soms moge de theorie voor een oogenblik sluimeren in een hoekje, soms bijna stervende zijn, straks komt ze nog eens met kracht te voorschijn. En nu in het bolwerk van het privilege van het roerend vermogen eene bres geschoten werd, nu komt de theorie, die wel niet uitgevonden is ten behoeve van, maar toch zeer dienstig was tot steun van dat privilege, met kracht weder te voorschijn om zoo mogelijk den geheelen voorsprong weder in te halen, dien het boven het onroerend vermogen voortdurend gehad heeft.

De heer de Meijier sprak dan ook in dien zin, dat de vrijstelling werkelijk onbillijk en onlogisch was.

De voorsteller van het amendement stemde daarmede in. Had de Minister niet gezegd, zoo sprak de heer de Meijier, »bepaalde inkomsten van ingezetenen vrij te stellen heeft geen redelijken zin"?

Nu had de Minister dit zeker wel niet in het verband gezegd waarin die geachte spreker dat bracht, doch welk een geschikte zin om den Minister in zijne woorden te verstrikken!

Maar wij hebben reeds opgemerkt dat het den Minister bij die vrijstellingen niet aan logische gedachte ontbreekt, en dat hij volkomen consequent was aan eigen theorie, toen hij haar in de bedrijfsbelasting opnam. En al kon de heer Rutgers van Rozenburg niet instemmen met het betoog van den Minister, wel kwam hij tot hetzelfde resultaat; hetgeen ons bewijst, dat eene rechtvaardige zaak het lijden kan van onderscheidene zijden bezien te worden en toch goed blijven.

Doch de heer de Meijier wil niet enkel de theorie laten gelden; althans in zijne eerste rede sprak hij ook van omstandigheden en zeide hij: »Ik gun het den landbouw in dezen tijd van malaise gaarne."

Al wordt nu de vrijstelling niet als eene gunst, maar als een recht gevraagd, toch hoop ik dat die geachte spreker bij zijne waardeering van het amendement-Poelman rekening zal houden ook met die woorden.

Wil de heer de Meijier nog van omstandigheden weten, de heer Farncombe Sanders in het geheel niet. Deze heeft kortweg den oorlog verklaard aan de vrijstelling; zij zou voor hem de beteekenis van de wet bederven.

Was het enkel de theorie, die dien geachten afgevaardigde tot dat besluit dreef? Ik geloof het niet. Als ik wel zie was het voor een deel *vrees*, die men anders bij dien onverschrokken afgevaardigde niet verwachten zou; het was de vrees, die altijd eenig suggestief vermogen heeft, en allerlei voorstellingen voor den geest doet opkomen. Hij bracht de vrijstelling in verband met een strijd tusschen de steden en het platteland. In zijn geest zag hij hier den strijd ontbranden als in een kanton van Zwitserland; hij zag een boerenkrijg met het gevolg: »dat de boeren hun voet zetten op den nek van de steden, en de stedelingen door hen doodbedaard werden uitgezogen als de vlieg door de spin." Zoo sprak hij.

Een akelig visioen! Wat voor den een een eisch der rechtvaardigheid is, wordt voor den ander eene uitzuiging.

Omtrent dat onderwerp, de verhouding van stad en platteland, heb ik nog veel op het hart; maar uit vrees dat ik eenigszins buiten de orde zou komen, zal ik dit op het hart houden, doch voor zoover die geachte spreker de vrijstelling daarmede in verband bracht, moet mij toch iets van het hart af. Het is dit: dat de vrees eene slechte raadgeefster is.

Ik kan den geachten afgevaardigde verzekeren dat ik op het platteland, waar ik tot vóór korten tijd steeds leefde, nooit zulk eene spin heb kunnen ontdekken, en dat ik in de verlangens en wenschen, die zich daar beginnen te uiten (en 't is goed dat dit gebeurt), volstrekt niet zie het spinnen van een web, om argelooze vliegen te vangen, terwijl ik trouwens ook niet heb opgemerkt dat de stedelingen zulke onschuldige vliegen zijn, die zich met de hand zoo gemakkelijk laten wegslaan. Zulk eene oppositie tegen de vrijstelling kan wel een strijd provoceeren, maar ook de vraag wettigen wat men hier en daar op het platteland, als het onder den invloed van die beeldspraak komt, gevoelen moet, als er bijv. steden zijn — en de geachte afgevaardigde uit Haarlem zal zulk eene stad wel kennen — waar men er naar verlangt, wel niet om als de spin de vliegen uit te zuigen, — ik houd den stedeling te goed voor zulke bloeddorstige bedoelingen — maar waar men met driftig en ongeduldig verlangen er naar uitziet om het water weg te zuigen van onder den bodem, waarop de plattelandbewoner moet leven en arbeiden, en van wien de geachte afgevaardigde nog boven den bodem bedrijfsbelasting wil heffen.

Ik memoreer die woorden om allen, die zulk een strijd niet willen aanwakkeren, aan te raden of liever te verzoeken om de strijdbijl, die de heer Sanders voor zulk een boerenkrijg aanbiedt, te laten rusten en verroesten.

Ik heb nog eene opmerking over de becijferingen van dien geachten afgevaardigde. Op grond van gegevens, bij de vermogensbelasting verkregen, berekent hij dat 130 000 boeren vrij zullen vallen van de vermogens- en bedrijfsbelasting. Daargelaten de vraag, of de basis, waarop die berekening berust — dat is de becijfering van f 300 bedrijfskosten per hectare — goed is, vergeet die geachte spreker: eerstens, dat voor den bodem, waarop het bedrijf uitgeoefend wordt, grondbelasting betaald wordt; en dat een groot deel, zoo niet het grootste, vrijgesteld zal worden, niet krachtens deze paragraaf, maar naar art. 9, dat is de gewone vrijstelling, die de heer Farncombe Sanders toch niet wil doen vervallen.

Verder heb ik een woord omtrent hetgeen hij zeide van de herziening van de belastbare opbrengst van ongebouwde eigendommen, en dat moest dienen om duidelijk te maken dat de landbouwer er zeer goed afgekomen was met die herziening, want zegt hij, zij had plaats in een tijd van druk.

Wat is het geval?

De taxatie had plaats in een tijd van druk, dat is waar, maar in aanmerking moesten genomen worden de notarieele huursommen van de dure jaren 1877—1881, en de typen die in den eersten tijd toen de schatting begon, gesteld moesten worden, waren genomen in een tijd toen de druk niet zoo groot was.

Wordt tegenwoordig soms een perceel verhuurd voor hoogere som dan de getaxeerde opbrengst dan is dit meest het gevolg van door concurrentie te hoog opgedreven huursom. Meest zal blijken, dat de zuivere opbrengst vrij wel gelijk staat met de getaxeerde. Bijzondere voordeelen heeft de taxatie voor het landbouwbedrijf niet opgeleverd. De vrijstelling kan daarmede niet bestreden worden. Ik zou dit met voorbeelden kunnen aantoonen . . . .

De **Voorzitter**: Ik verzoek den geachten spreker niet terug te treden in de details van de herziening der onge-

bouwde eigendommen. Ik geloof dat hij dan een te breeden weg zou opgaan.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal uw wenk opvolgen en van dit onderwerp afstappen.

Maar ten aanzien van het argument van den geachten spreker tegen de vrijstelling meen ik toch te mogen memoreeren, dat die zoogenaamde goede jaren voor den landbouw dure jaren geworden zijn, zóó duur, dat vele wenschen mochten zulke goede jaren niet gekend te hebben. Groote verliezen zijn er geleden op den grond die toen te duur werd gekocht. De levensstandaard is toen verhoogd, hier en daar zelfs te hoog geworden, en thans draagt men de gevolgen daarvan. De gemeentelijke belastingen zijn in die jaren ongehoord geklommen en konden later niet verlaagd worden. En nu nog moeten die goede jaren dienen om de vrijstelling te bestrijden. Immers de heeren Poelman en de Meijier hebben gezegd: er konden eens weder goede jaren komen! Daarom: » weg met de vrijstelling!"

Mocht echter het argument, dat mij recht geeft om de vrijstelling te handhaven, voor anderen niet gelden, zoo merk ik op, dat er eene logica is, sterker soms dan alle theorieën, de logica der omstandigheden, waartegen de beste sluitreden het niet houden kan.

De roem dien men eene belastingwet zou willen toezwaaien, omdat zij zoo theoretisch juist en volkomen logisch is, zou door de logica der omstandigheden wel eens hare veroordeeling kunnen worden, zou kunnen maken dat zij zich niet aanpastte aan het volksleven, maar een te eng keurslijf werd waarin het volksleven niet kan ademen.

Laat mij op enkele omstandigheden wijzen. Men sprak reeds van den druk die, in de laatste jaren telkens zwaarder, op den landbouw rust. Ik zal daarover niet veel zeggen, want dat onderwerp is onlangs bij de behandeling van interpellatiën hier breedvoerig besproken. En ik behoef er ook weinig over te zeggen, de feiten spreken, laat dat genoeg zijn. De landbouw kwijnt en daarmede het platteland. Maar men heeft bij eene beoordeeling van eene wet ook te denken aan de financieele gevolgen. Zal de vrijstelling zulke groote financieele bezwaren na zich slepen?

De Minister oordeelt van niet. Hij zeide: uit een financieel oogpunt is de vrijstelling niet van groot belang. Te recht. In groote bedrijven zal moeilijk 4 pct. gemaakt worden, omdat zij gewoonlijk nog al luxueus zijn ingericht, en al wijst de heer Poelman op landbouwers die in villa's wonen, ik houd het er voor, dat dezulken er wel wat anders bij hebben dan grondbezit, en er zullen ook wel villa's onder zijn waarop, behalve eene verdieping, nog wat anders rust.

Zullen de kleine bedrijven zooveel opbrengen, de bedrijven van pachters, kleine eigengeërfden?

Deze moeten meer dan 4 pct. maken, zullen zij in het leven blijven, en zij maken ook meer, maar op welke wijze? Door harden arbeid, door alle kleinigheden juist in acht te nemen; daar is geen sprake van een achturigen werkdag; in den zomer wordt de halve nacht tot dag gemaakt. Zij zullen het meest gedrukt worden. Zij moeten iederen gulden tellen, hetgeen dus meest nederkomt op de kleinen en de zwakken. Maar het is ons immers juist bij de belastinghervorming te doen om de zwakken te verschoonen en te zoeken naar de schouders die de belasting het best dragen kunnen.

En uit een administratief oogpunt?

De Minister zegt: uit dit oogpunt zal de vrijstelling een voordeel zijn, en Zijne Excellentie moge in kleine landbouwkringen minder bekend zijn, hij ziet hier zeer juist. Er zal een groote last opgelegd worden. Zij die biljet A ontvangen zullen inlichtingen moeten geven, maar hoe zullen zij op grond van die inlichtingen aangeslagen moeten worden? Er zal een ambtshalve aanslag worden gedaan, of beter, men kan zeggen: er wordt een slag naar geslagen, en geen beroep zal bijna mogelijk zijn, daar het haast ondoenlijk zal wezen om juist te kunnen zeggen wat toch wel de winst uit het bedrijf is. Zegt men, dat toch thans reeds in vele gemeenten zulk een aanslag plaats vindt voor de gemeentebelasting, men vergete niet, dat zulk een aanslag slechts is een globale. Men doet het niet uit juiste gegevens, maar naar uiterlijke kenteekenen, men berekent den een naar den ander, in verhouding, zonder echter het juiste bedrag der landbouwwinsten te kennen. Zoo men dat kan dulden bij gemeentebelastingen, ofschoon het daar moeilijk valt, bij Rijksbelastingen zou men dat moeilijk kunnen dragen. Hier wordt meer juistheid van aanslag geëischt.

En voor hen die biljet B ontvangen?

Stel een eerlijk man, die juist wil opgeven hoe het met de winst in zijn bedrijf is. De winst is grootendeels datgene wat noodig is voor het leven van het gezin. Maar hoe zal hij aan het rekenen moeten gaan? Hij moet 's morgens de melk berekenen, die gebruikt wordt voor zijne koffie, de boter die gebruikt wordt op zijn eigengebakken brood. Indien de tijd gekomen is dat de nieuwe aardappelen er zijn en de marktprijs hem nog niet bekend is, dan zal hij naar de stad moeten gaan om naar den prijs te informeeren van de aardappelen, die hij moet aanteekenen voor eigen consumtie. Hij moet natuurlijk aanteekening houden van de kleederen, die gebruikt worden en die gedeeltelijk uit het eigen product, wol of vlas, worden gewonnen. Als er eene kip geslacht wordt — hetgeen ook niet dikwijls gebeurt, want de tijd die Hendrik IV wenschte is daarom nog niet gekomen, maar soms wordt er wel eens eene kip geslacht als er iemand van het gezin of de kip zelve ziek is — daarvan zal aanteekening moeten gehouden worden, evenals van de brandstof, die hij gebruikt. Met den ruilhandel, die veel plaats vindt met den kruidenier, den manufacturier of den rondgaanden venter zal rekening moeten worden gehouden. Welk een omslag ligt hen dit alles op. Hij mocht er wel een boekhouder op nahouden.

Als de man nu komt tot de berekening van de bedrijfskosten, die afgetrokken mogen worden, dan zal hij rekening moeten houden met hetgeen behoort tot de kosten van het bedrijf en wat er niet toe behoort. Hij moet het krachtvoeder voor het vee in rekening brengen, de kosten van het ploegen en zaaien. Het loon van het dienstpersoneel kan gemakkelijk berekend worden, maar hij moet weder berekenen wat het dienstpersoneel kost aan inwoning en voeding. Zijne daglooners, zoo geschiedt het althans in vele streken, eten bij hem aan tafel. Hij zal natuurlijk moeten berekenen welk gedeelte van dien disch onder de winst komt en welk gedeelte gerekend moet worden tot de bedrijfskosten te behooren.

Een boom die geveld wordt en voor een deel wordt gebruikt om klompen te laten maken voor het gezin, want ook dat geschiedt, zal in rekening moeten worden gebracht als winst op het bedrijf, maar als het andere deel wordt gebezigd om voorwerpen bij het bedrijf in gebruik te herstellen of de schuur wat te verbeteren, dan zal dat deel vallen onder de bedrijfskosten.

Stellen wij ons nu den man voor die met eigen arbeidskrachten werkt, wiens vrouw, zoons en dochters allen mede arbeiden. Hij zal zorgvuldig moeten berekenen wat ieder van hen daags verdient; hier geldt het loon van den arbeid niet als winst, maar deze moet afgetrokken worden van de winsten van het bedrijf.

Gaan wij verder eens na in welke vreemde verhoudingen men verder zou komen, wanneer de landbouw in de bedrijfsbelasting mocht worden betrokken. Het vee is reeds in de vermogensbelasting getroffen, maar dat vee werpt jongen op zijn tijd. Is dat winst uit het bedrijf? Als het kalf verkocht wordt, zeker, maar als het wordt aangefokt, behoort het onder de vermogensbelasting. Het kalf wordt eene koe; dan behoort de melk onder de bedrijfsbelasting. Maar in hetzelfde jaar waarin mogelijk reeds vermogensbelasting is betaald voor de koe, wordt dit dier geslacht voor eigen consumtie, dan valt de opbrengst weder onder de bedrijfsbelasting. Welk een tal van wijzigingen dus in een jaar! Dubbele belasting zou dikwijls het gevolg zijn en welk een last zou er worden geschapen voor den landbouw, een last dien deze wel gaarne zou afkoopen met eene som mogelijk grooter dan waarvoor hij

in de bedrijfsbelasting zou worden getroffen, maar deze afkoopsom is zeker al voldoende betaald, nu de grondeigendom en het bedrijfskapitaal ook in de vermogensbelasting getrokken is.

De heer de Beaufort, van Wijk bij Duurstede, vroeg, of het niet mogelijk zou wezen eene regeling te maken bij maatregel van inwendig bestuur voor de onkosten verbonden aan ambten of beroepen. Ik zou zoo iets ook willen vragen voor den landbouw, maar de Minister achtte reeds het maken van eene regeling voor de ambten of beroepen zóó loodzwaar, dat ik hem dezen zooveel meer bezwarenden arbeid niet durf vragen.

Maar hoe dan te handelen?

De geachte afgevaardigde uit Veendam besprak het denkbeeld om belastingambtenaren aan te stellen, om den landbouw het rekenen te leeren. Ik zou dit denkbeeld niet gaarne verwezenlijkt zien; ik geloof dat zulke ambtenaren een onmogelijken arbeid op zich zouden moeten nemen, en meen dat zulk een korps het voordeel dat voor den fiscus zoude kunnen komen, wel weg zoude nemen. Maar als de Minister dan geen kans ziet om de bedrijfswinsten en onkosten behoorlijk te berekenen, dan moeten zij die de vrijstelling van den landbouw willen wegnemen, althans de lijnen aangeven van de wijze waarop de berekening zal moeten plaats vinden, opdat uit dit debat, wanneer de vrijstelling wegvalt, althans voor den landbouw dienaangaande eenig licht opga.

Of zijn het kleinigheden die ik daar noemde? Ik heb den Minister hooren zeggen: de administratie kan niet te sterk aan kleinigheden hangen; welnu, ook het kleine landbouwbedrijf kan niet te zeer aan kleinigheden hangen, maar wanneer men telkens met die kleinigheden in aanraking en in botsing komen zal, wat is dan te wachten? Tal van vexatiën, moeilijkheden en een ingrijpen in het dagelijksch leven zoo forsch en groot als wij in Nederland nog niet hebben beleefd.

Nog op één punt wil ik wijzen, dat mijns inziens vrijstelling van den landbouw noodig en billijk maakt. Ik heb hier het oog op ontginningen. Wij weten van hoe groote beteekenis de ontginning is, hoe noodig het is de productiviteit van den grond te verhoogen en van hoeveel belang de Regeering dit alles acht.

Eene groote massa woeste en afgeveende grond ligt nog op ontginning te wachten.

Wat zal nu echter de man die zich met ontginningen wil gaan bezighouden zien gebeuren?

Eerst ziet hij in de verte, als de ontginning goed gereed is gekomen, de grondbelasting opdagen, eene belasting die eigenlijk werken zal als eene belasting op de meststoffen, waarbuiten geen ontginning kan plaats hebben of volgehouden worden.

Ten tweede komt de vermogensbelasting, hetzij de grond iets opbrengt of niet. En eindelijk, als de grond door het bedrijf iets opbrengt, de bedrijfsbelasting, die, zij moge geen patent meer kunnen worden genoemd, toch in zekeren zin hier werkt als een *droit au travail*, waarover de heer van Houten te recht zijne veroordeeling heeft uitgesproken.

En dat alles zal het loon zijn van dien man; niet *omdat* maar *nadat* hij een groot belang, de verhooging van de productiviteit van den grond, behartigde.

Ziedaar eenige practische bezwaren welke ik ter overweging geef aan hen die slechts theoretische bedenkingen hebben doen hooren. Mogen zij tegen elkander gewogen worden.

Niet zoo pertinent als de andere geachte spreker was de heer van Beuningen tegen vrijstelling van den landbouw gestemd; hij wilde die wel voor den landbouw pur et simple, maar had vooral bezwaar tegen den aankleve van dien, zooals hij het noemde.

Nu is het buitengewoon moeilijk onderscheid te maken tusschen landbouw en den aankleve van dien, want landbouw zal altijd eenigen aankleve hebben.

Onderstel echter dat dit onderscheid is te maken, laat ons dan eens onder de oogen zien de bezwaren door dien geachten afgevaardigde te berde gebracht.

Hij had het eerst tegen den tuin- en groentenbouw. Maar vergat de geachte afgevaardigde daarbij niet dat groenten — ik denk aan het Westland en andere streken — voor een groot deel handelswaren worden, en zoover daarop winst wordt behaald, in de bedrijfsbelasting vallen?

Hij sprak verder over veehouders en vond het onbillijk dat vrij zoude vallen de man die op een klein stukje weiland een groot getal beesten met afval van stijfsel voedert. Hij had er kunnen bijnoemen met spoeling, en had kunnen zeggen dat op de stallen ook krachtvoer wordt gebruikt. Maar daarbij moet hij ook bedenken dat dit slechts een korten tijd plaats vindt, dat het hier geldt producten van fabrieken, waarvan de winsten zijn betrokken in de bedrijfsbelasting en last not least dat het slachtvee geldt waarvan straks 10 pct. betaald wordt aan accijns.

Op zijne vraag of eigenaars van griendеn die teen verwerken of verkoopen voor mandwerk en hoepels, belast moeten worden, kan ik verwijzen naar de Memorie van Toelichting, bladz. 13, waar men leest: »het oogsten van veld- en boomvruchten, het rooien en schillen van hout door handelaren, die een en ander tot dat einde gekocht hebben is belastingplichtig".

De boschbouw *pur et simple* zal wel geen 4 pct. opbrengen, terwijl de producten daarvan in den handel worden gebracht.

Ook noemt hij de bloembollenkweekerijen. Van de verdiensten daarvan ben ik weinig op de hoogte, maar ik meen op den voorgrond te mogen stellen, dat niet enkel de grond, maar blijkens ministerieele aanschrijving ook de bollen, naar de wet, betrokken worden in de vermogensbelasting, en verwijs tevens den geachten afgevaardigde naar gronden, die mijns inziens steekhoudend zijn, en opgenomen zijn in het stuk, dat wij een paar dagen geleden ontvingen van de »Algemeene Vereeniging voor bloembollencultuur", bladz. 20.

Nog vergat de geachte afgevaardigde, dat bij het wegvallen der vrijstelling erg zouden lijden de *veenderijen*, — dat deze onder verzwarende omstandigheden, namelijk voor zoover zij als zoodanig waarde hebben, in de vermogensbelasting vallen —; dat bij de veenderijen menige tak van volksbestaan, zoo onder andere in groote mate de schipperij, die zoo groote beweging door geheel Nederland verwekt, betrokken is; dat er voor de werkverschaffing eene bron van kracht in gelegen is; dat de veenderijen altijd nog gebukt gaan onder zware afvaartgelden, terwijl bij voorbeeld de steenkolen zich door het geheele land vrij, zonder kanaalrechten te betalen, over de groote kanalen bewegen kunnen. Wanneer men toch dit alles bedenkt, zal men, dunkt mij, moeten toegeven, dat er alle reden tot vrijstelling bestaat, ook omdat de waarde van den afgeveenden grond niet wordt vrijgesteld, en straks den landbouw toevallend naar den maatstaf daarvan behandeld moet worden.

De heer de Meijier zeide dat hij, welke ook de uitslag mocht zijn van het votum over de vrijstelling van den landbouw, hij toch zijne stem zou geven aan deze wet. Met het oog op het feit, dat ik vóór de vermogensbelasting gestemd heb, doch met de toegezegde vrijstelling in zicht, kan ik hem dit niet nazeggen, maar wensch ik mij het recht van ernstige overweging voor te behouden. Ik hoop echter dat de Minister ten opzichte van dit amendement dezelfde gezindheid zal betoonen als omtrent de bekende amendementen bij de vermogensbelasting en bij de peraequatie-wet behandeld, maar dat hij daarentegen ten opzichte van de amendementen van de heeren Lieftinck en Gerritsen gunstiger gestemd zal zijn. Bij de toelichting op die amendementen sluit ik mij aan; daar, mijns inziens, hier slechts sprake is van een dier »embryonitische vormen van coöperatie", waarvan de heer van Houten sprak, »waarbij het slechts handelingen voor gemeene rekening geldt". Waar nu voor dergelijke coöperatie het beginsel van vrijstelling zoude kunnen worden toegelaten, zal die van coöperatieve zuivelfabrieken door de consequentie geëischt worden. Toch zal ik het antwoord van den Minister afwachten en

69ste VERGADERING. — 7 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

naar het licht, dat de discussie er voor mij over zal doen opgaan, mijne stem bepalen.

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! De vorige geachte spreker is begonnen met te zeggen, dat er blijkbaar een amendement over de vrijstelling van den landbouw in de lucht zat, gelijk hij dan ook gevoeld had, na hetgeen bij de algemeene beraadslaging over dit onderwerp was voorgevallen.

Ik had datzelfde gevoel, en verwonder mij dan ook allerminst over dit amendement; maar wat mij zeer verwonderd heeft, is, dat bedoeld amendement nu juist moest komen van den geachten afgevaardigde uit Veendam.

Van hem had ik na zijne uiting over belastinghervorming in het algemeen en over hetgeen daarbij in acht te nemen was — volgens zijne rede van 28 Juni 1892 — het allerminst dit amendement verwacht.

Toen de belastinghervorming in het algemeen besprekende, heeft de geachte afgevaardigde een aantal personen en categorieën van personen genoemd, die ontlast moesten worden, maar die naar zijn oordeel te weinig werden ontlast, en daaronder kwam ook voor de landbouwende stand. De geachte afgevaardigde zeide: »De vermindering der grondbelasting schijnt eenige verlichting — hoe gering ook — aan den landbouw te zullen schenken. Maar ga alweder een stap verder en schaf geleidelijk de geheele grondbelasting af, dan zult gij zeer zeker den landbouw hebben gebaat."

Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde het mij eens zal zijn dat de grondbelasting niet alleen niet afgeschaft is, maar zeer weinig kans heeft om afgeschaft te worden, en toch gaat de geachte afgevaardigde daarnaast voorstellen den landbouwenden stand in de bedrijfsbelasting te betrekken.

Werd de grondbelasting afgeschaft, ja, dan zou het terrein volkomen zuiver zijn en zou ik de eerste wezen om mij bij de geachten afgevaardigde uit Veendam aan te sluiten. En dit zegt tegelijker tijd, waarom ik met het amendement van den geachten afgevaardigde niet kan medegaan.

De heffing van de grondbelasting is voor mij een onoverkomelijk bezwaar. Ik meen echter der Kamer genoegen te doen, na hetgeen gezegd is bij de algemeene beraadslaging en heden door den geachten afgevaardigde uit Emmen, verder niet over deze quaestie te spreken. Doch ik wensch een woord te spreken over een ander punt, het in den loop der debatten genoemde compromis, dat bij de stemming mijn inziens nadrukkelijk dient in het oog te worden gehouden.

Is er van een compromis hier sprake? Neen en ja. Neen, wanneer men wil spreken van een compromis, zooals dit door verschillende sprekers gedaan is, in den zin van een voor den rechter bewijsbaar contract, waarop men zich zal kunnen beroepen. Neen, wanneer hier sprake zou moeten zijn van het *do ut des*. Van deze zaak kan en mag gelukkig schijn noch schaduw bestaan in het Nederlandsche Parlement. Maar stelt men de vraag anders en vraagt men: is er niet een zoodanig *verband*, tusschen de verschillende belastingsvoorstellen en de behandeling daarvan, verband, dat daardoor geschapen wordt een *band*; een verband, dat de vermogensbelasting, de peraequatie van de grondbelasting en deze wet met elkaar verbindt en waardoor zij één geheel uitmaken, waardoor wij krijgen in gesplitsten vorm éene inkomstenbelasting, ja, dan moet die vraag bevestigend worden beantwoord. Met het oog op dit verband heeft men bij de verschillende wetsvoorstellen geoordeeld en gestemd, wat men uit de discussie over die wetsontwerpen voldoende zou kunnen aantoonen.

Ik mag daartoe wijzen op de rede gehouden door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Rutgers van Rozenburg, op 24 Juni van het vorige jaar, toen hij annonceerde zijne stem te zullen uitbrengen voor de vermogensbelasting en er aan toevoegde: »maar om die hoop te wettigen, moeten zij op twee dingen kunnen rekenen: in de eerste plaats hierop, dat de landbouw niet bovendien betrokken wordt in de bedrijfsbelasting".

En ik voegde hier 4 dagen later aan toe: »Dankbaar aanvaard ik, wat de Minister ons biedt, mits onder die conditie, ook door den heer Rutgers van Rozenburg gesteld, geen bedrijfsbelasting van de boeren."

Toen is gekomen, Mijnheer de Voorzitter, het wetsontwerp over de peraequatie, en in den loop van de discussie mij verzettende tegen het amendement oorspronkelijk voorgesteld door de heeren Ruys van Beerenbroek, Ferf en Zijp, heb ik er op gewezen: — en heusch, Mijnheer de Voorzitter, ik heb er last genoeg van gehad, dat ik mij tegen dit amendement verzet heb — laat ons toch voorzichtig zijn, dat men niet met het amendement van de voorstellers medegaat, want — zoo zeide ik 1 December — »er is reeds eene strooming in de Kamer, die niet medegaat met den Minister in het uitsluiten van den boer bij de bedrijfsbelasting; weest voorzichtig dat gij die strooming niet aanwakkert door dit amendement aan te nemen."

En bij het amendement van den heer van Dedem op de vermogensbelasting hebben zij, die het inderdaad goed meenden met al de voorstellen van den Minister en gaarne wilden, dat zij eenparig en alle in het *Staatsblad* kwamen, juist hieraan vastgehouden, dat men de kerk in het midden moest houden en geen gelegenheid bieden om te komen tot hetgeen de geachte afgevaardigde uit Veendam thans voorstelt: de boeren te betrekken in de bedrijfsbelasting.

Ik meen mij op die discussie en op die stemmingen te mogen beroepen om te beweren, dat er is een *verband*, dat, naar mijne bescheiden meening, ook schept een *band*.

Neen, zegt men, niet voor ons; wij hebben ons er niet over uitgelaten. Dit mag uwe individueele opinie zijn geweest, of die van den heer Rutgers van Rozenburg; maar de heer van Houten, als voorzitter der Commissie van Rapporteurs, heeft toen reeds geprotesteerd, en wij, die gezwegen hebben, mogen daarom niet beschouwd worden het met u eens te zijn geweest.

Hoe kondt gij veronderstellen, zoo voegt men mij toe, dat dit in de Kamer zou *kunnen* plaats hebben? Mijnheer de Voorzitter, ik ben als jong lid nog in de antecedenten van deze Kamer zoo ver niet bedreven; maar voor zoover ik de werkzaamheden van het Parlement elders heb kunnen nagaan, meen ik toch, dat van iets dergelijks wel meer sprake was; en het was niet zoo bar onnoozel, te denken dat, wanneer in wetten zoodanig verband bestaat, en men begint met dergelijk standpunt in te nemen en daarop vrij algemeen ingaat, dit ten slotte gerespecteerd zal worden.

Is niet bij de herziening der Grondwet iets dergelijks gebeurd bij het intact laten van de quaestie van scheiding van Kerk en Staat? Heb ik verkeerd gezien, toen ik las, dat bij de behandeling van een kiesrechtontwerp de splitsing der groote steden en de stemming daarover verband heeft gehouden met de intrekking van alle amendementen aangaande de indeeling der kiesdistricten? Daar was ook geen compromis in rechtskundigen zin, misschien ook geen *do ut des*, maar *wel* een verband dat met groote meerderheid werd erkend.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, die aldus gestemd hebben hebben zich mutatis mutandis gehouden aan hetgeen de Minister van Financiën op 1 December 1892 zeide bij de behandeling van het peraequatie-ontwerp: »Nooit heb ik mij voorgesteld dat, wanneer een geheel plan was voorgedragen, waarbij alles balanceerde, zoodat tegenover iedere verhooging eene verlaging stond en omgekeerd, in eens een greep zou worden gedaan, en dan gezegd zou worden: ziet dat gij u redt."

Mutatis mutandis zeg ik; maar bij ons die de amendementen afgestemd en de Regeering gesteund hebben, is het niet opgekomen, aan het slot van de beraadslaging over die gemeenschappelijke wetten te zeggen: het is heel vriendelijk dat gij aldus hebt gehandeld bij eene vorige wet, maar redt u nu. Want dan wijs ik op het woord dat de Minister bij diezelfde gelegenheid gesproken heeft en dat ik hier herhaal: »Als wij onder ons waren zou ik geneigd zijn te zeggen: dat is tegen de afspraak."

Wanneer nu echter het amendement-Poelman mocht worden aangenomen, wat zal dan onze positie zijn? Zal

men dan kunnen zeggen: dat is wel jammer, maar gij loopt er in? dan zeg ik op mijne beurt: zoover zijn wij nog niet; ik ben er nog niet in geloopen en hoop het niet te doen; want wordt genoemd amendement goedgekeurd dan staat mijne stem tegen deze wet vast.

Of ik daarvan de verantwoordelijkheid op mij nemen durf? Ja, Mijnheer de Voorzitter! Belastinghervorming is altijd belastingverplaatsing, en daartoe wensch ik mede te werken: ik heb het getoond, voor zooverre lasten worden genomen van hen die ze niet *kunnen* en niet *behoeven* te dragen, en gebracht op de schouders van degenen die ze *kunnen* en *moeten* dragen. Openbaart die belastinghervorming zich nu echter in dien vorm, dat lasten worden genomen van de schouders die ze niet *kunnen* en niet *behoeven* te dragen om ze te leggen op die welke ze EVENMIN *kunnen* en *behoeven* te dragen, dan is het voor mij lood om oud ijzer of wel de toestand verergert, en dit acht ik hier het geval te zijn.

Het minst beroep ik mij er op dat de landbouwende stand den last niet dragen kan; zelfs acht ik het wenschelijk het malaise-argument zoo weinig mogelijk te laten klinken. Willen wij billijk zijn, dan moeten wij erkennen dat ook voor den genoemden stand een betere tijd kan aanbreken, en ik wilde wel dat die kwam zoo spoedig mogelijk.

Het correctief voor het niet *kunnen* dragen van den last ligt immers in de wet zelve, omdat, wanneer er niet verdiend wordt boven een zeker percentage, er niet behoeft betaald te worden. Maar er wordt eene onrechtvaardigheid gepleegd als men den landbouwerstand, die reeds grondbelasting betaalt, betrekt in de bedrijfsbelasting. Dit staat voor mij als een paal boven water, en decideert voor mij alles.

Maar, vraagt de geachte afgevaardigde uit Veendam, verwart gij den landbouwersstand niet met de groote grondeigenaren? Wanneer de geachte afgevaardigde zoude willen herlezen wat ik destijds bij de peraequatie heb gezegd, juist die uitspraak waarvan ik zooveel last heb gehad, dan zal de geachte spreker wel overtuigd zijn, dat ik dat onderscheid zeer goed ken en weet in het oog te houden. Maar wanneer er sprake is van het heffen van bedrijfsbelasting, dan beweer ik, dat zij niet alleen zoude treffen de eigen-geërfden, maar ook de pachters. Immers, wanneer de verpachter berekent welke pachten hij heeft te heffen, dan spreekt het vanzelf dat hij, om het percent te berekenen dat hij van zijn kapitaal maakt, van de huren aftrekt al de lasten, welke hij heeft te betalen, *ook* de grondbelasting, en die dus door de pachters wordt vergoed.

Er is, Mijnheer de Voorzitter, gesproken over het verhalen van belastingen, en wanneer ik dit in het oog houd, komt het mij voor, dat er *grooter* onrechtvaardigheid zoude worden gepleegd door het heffen van deze bedrijfsbelasting van den boer, dan wanneer de patentbelasting gehandhaafd wierd. Want op wien verhaalt de landbouwer zijne belasting? Op den arbeider ten platten lande. En wanneer hier gesproken wordt over de verarming van Friesland, eene verarming die daar niet *alleen* bestaat doch overal te vinden is waar men uitsluitend van den landbouw leven moet, dan waarschuw ik met allen ernst die in mij is: Zie toe, dat gij door eene dergelijke belastingwet niet overal die verarming in de hand werkt. Achter dien verarmden landbouwenden stand staan tienduizenden boerenarbeiders, op wier schouders gij feitelijk deze belasting wentelt, doordien gij hun werk *nog* meer vermindert en hen daardoor nog armer maakt dan zij reeds zijn.

Om deze redenen acht ik mij volkomen verantwoord, indien het amendement-Poelman mocht worden aangenomen, te stemmen tegen het wetsontwerp.

De heer **Zijp**: Mijnheer de Voorzitter! Na al hetgeen reeds door de sprekers die mij vooraf zijn gegaan ten voordeele van de vrijstelling van den landbouw in deze wet is gezegd, en vooral na hetgeen door den heer Rutgers bij de algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp te berde is gebracht, kan ik over het amendement van den heer Poelman, om § 8 van art. 3 uit deze wet te lichten, zeer kort zijn. Ik behoef slechts mijne stem te motiveeren, en het zal niemand in deze Vergadering verwonderen, dat ik die tegen het amendement van den heer Poelman zal uitbrengen.

Ik doe dat met overtuiging en vrijmoedigheid.

Het komt mij toch voor dat de vrijstelling van den landbouw billijk en rechtvaardig is, *omdat de landbouwers door den fiscus in tal van andere belastingen zwaar getroffen worden.*

Loodzwaar, zoo komt het mij voor, drukt de fiscus op den nijveren boerenstand.

De boer kan, om een spreekwoord te gebruiken, bijna geen vinger in de asch steken of de fiscus ziet hem op de handen.

Verkoopt hij, bij voorbeeld, eene koe aan den slager, de fiscus komt hem 10 pct. van de waarde van het beest voor de schatkist vragen.

Verwerkt hij de melk van zijne koeien tot kaas of boter, de fiscus vraagt weder zijn deel in den vorm der zoutbelasting, die voor den kaasmaker nog altijd f 0,80 per koe en per jaar bedraagt.

Verkoopt hij land, wat in deze ongunstige tijden voor zijn bedrijf vaak uit nood geschiedt, de fiscus vraagt zijn deel in den vorm van mutatierechten, die, hoe ook verminderd, wat ik dankbaar erken, toch noch altijd 2,15 pct. van het bestede kapitaal bedrage.

In de personeele belasting wordt de boer niet vergeten en betaalt hij niet het minste, omdat hij voor zijn bedrijf eene grootere woning noodig heeft.

Hij komt daardoor dus in hooger huurwaarde, heeft meer deuren, vensters en stookplaatsen noodig dan ieder ander burger.

Zijne landbouwschuren, waarin de oogst geborgen moet worden, zijn onevenredig hoog getroffen in de huurwaarde van de gebouwde eigendommen, eene huurwaarde die niet zelden voor boerderijen van pl.m. 20 tot 30 hectaren van f 400 tot f 600 bedraagt.

Bezit hij meer dan f 13 000, dan wordt hij reeds in het eerste deel van deze gesplitste inkomstenbelasting getroffen.

En dat alles wordt gekroond door eene zware inkomstenbelasting die pas opnieuw geregeld is.

Ik bedoel de grondbelasting, eene zakelijke belasting, die niet met schulden rekent, en niet weinig wordt verzwaard door provinciale en gemeente-opcenten.

En nu moge men aanvoeren dat de grondbelasting geamortiseerd is; de boeren hebben dat bij de peraequatie wel anders ondervonden.

Ik zou daarvan sterk sprekende bewijzen kunnen aanhalen in den geest van het voorbeeld dat de Rutgers van Rozenburg uit de gemeente Ransdorp te berde bracht.

Uit die voorbeelden ontleend aan de toepassing der peraequatie van de grondbelasting, en uit de opcenten die op die belasting geheven worden blijkt, mijns inziens, zonneklaar dat de theorie der amortisatie van grondbelasting in de practijk niet geheel opgaat.

Voeg bij al de lasten dan nog ten slotte den indirecten druk die op het landbouwbedrijf rust.

Bij voorbeeld de tollen op wegen en vaarten, waarvan de landbouwers al de lasten in hun bedrijf ondervinden, en waarin zij in den regel het leeuwenaandeel moeten betalen; voorts, de *waterschapslasten*, die dikwijls f 10 tot f 20 per hectare bedragen en waarvan, ten voordeele ook mede van den burger ten platten lande en van den stedeling, de dijken, wegen en vaarten worden onderhouden, en het beeld van den zwaar belasten boerenstand is voltooid.

Heb ik dus ongelijk met aan te dringen, dat de vrijstelling van den landbouw in deze belasting gehandhaafd moet blijven?

En blijkt niet klaar en duidelijk dat zonder deze belasting, die weder een nieuwen druk zou leggen, de landbouw waarlijk reeds meer dan genoeg bijdraagt om 's Rijks schatkist te vullen?

Daarbij komt dan nog het feit dat de Minister bij de

behandeling van de vermogensbelasting de vrijstelling van den landbouw in deze belasting heeft vooropgesteld.

Ik vertrouw dan ook van dezen Minister, dat hij die vrijstelling zal handhaven tegen elke poging, welke ook, en dat hij het amendement van den heer Poelman onaannemelijk zal verklaren.

Van mijn kant zal ik in dien geest medewerken, en stemmen tegen het amendement van den geachten afgevaardigde uit Veendam.

De heer **Houwing**: Als ik mij de vrijheid veroorloof, Mijnheer de Voorzitter, over de zaak die thans aan de orde is, het woord te voeren, dan is het niet zoozeer en vooral om te argumenteeren, als wel om mijne stem te motiveeren. Het voor en tegen van den vrijdom van den landbouw in de bedrijfsbelasting is reeds bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp, en nu weer bij die over het betrekkelijk artikel, zoovele malen en zoo nauwkeurig gewikt en gewogen, dat de kans niet gering is al sprekende overwicht te geven, in den handel misschien op zijne plaats, maar bij deze Kamerbeschouwingen over den landbouw niet gewenscht, schadelijk zelfs met het oog op eene tijdige afdoening van den gewichtigen wetgevenden arbeid, die voor de deur staat. Tijd is hier en thans zoo al geen geld, dan toch een zoo kostbaar iets, dat er zuinig mee om te gaan een gebiedende plicht is, en daar er ons vóór den zomer nog zoo weinig van rest, zoo zuinig zelfs als een arm mensch met het kleine beetje geld dat hij heeft.

Die vrijdom gaat mij echter te zeer ter harte, om er nu heelemaal het zwijgen toe te doen en niet te getuigen, voor het minst te getuigen tegen het amendement van den geachten afgevaardigde uit Veendam, waardoor die vrijdom bedreigd wordt. Ik zou het ten zeerste betreuren als de druk, waaronder de landbouw reeds gebukt gaat, door een nieuwen last werd verzwaard, zoozeer zelfs, dat het van invloed zal zijn op het honderdste aandeel in de eindbeslissing over dit wetsontwerp, die voor mijne rekening en verantwoording ligt. Ik ga zoo beknopt mogelijk zeggen waarom.

Het is mijne ook door de hier gehouden debatten niet geschokte overtuiging, dat het betrekken van den landbouw in de bedrijfsbelasting, voor zooverre dat iets mocht opbrengen, eigenlijk het leggen van een nieuwen last op den grondbezitter is, die reeds in vergelijking van den bezitter van kapitaal in portefeuille, genoeg door grond- en vermogensbelasting is bezwaard, zal eene billijke verhouding niet verbroken en de rechtvaardigheid betracht worden, een last, die de landeigenaar-gebruiker terstond te dragen zal hebben, maar die ook voor het vervolg den landeigenaar-verhuurder niet ongedeerd laten zal. De huurder zal trouwens niet nalaten bij de eerste nieuwe inhuur dien voor hem al te bezwarenden last, voor zooverre de concurrentie hem dit maar eenigermate veroorlooft, van zich af en op den eigenaar te wentelen. Die verplaatsing zou voorts geschieden zonder dat met de draagkracht van den eigenaar rekening werd gehouden, daar zij bijv. den bezitter van slechts ééne boerderij met groot bedrijf, hoewel ook met hypotheek bezwaard, treffen, doch die van vele boerderijen, maar met klein bedrijf, niet deren zou.

Intusschen, in de eerste jaren, zoolang als het pachtcontract duurt, zal van die verplaatsing geen sprake kunnen zijn, en zal hij dien last, waarop ten eenenmale bij het sluiten niet gerekend was, hebben te dragen, en hij heeft reeds zoo veel te dragen. Tijdelijk zeker en bij de bestaande concurrentie niet onmogelijk blijvend, zal zijne toch reeds zoo hachelijke positie weer verzwaard worden. Men houde eens rekening met het bedrijf, zooals het moet uitgeoefend worden, niet gesteund en niet gesterkt door grondbezit, door den landbouwer-huurder, die van dat bedrijf en louter en alleen van dat bedrijf moet leven, leven evengoed als de ambtenaar naar zijn stand, naar den stand waarin de omvang van zijn bedrijf hem plaatste, als die stand een inkomen eischt dat in de termen van deze belasting zal vallen. De vraag is niet zonder grond: is er dan één bedrijf dat, blootgesteld aan zooveel schadelijke invloeden, aan zooveel hachelijke kansen, zelfs voor den scherpzinnigsten berekenaar meer een vraagstuk mag heeten? Reeds bij de inhuur kan berekening alleen niet volstaan, maar moet er bij gewaagd worden, daar hij zich verbinden moet over eene reeks van jaren, waarin hij de kans beloopt dat de winsten van meerdere jaren verzwolgen worden door het verlies van één enkel; een waagstuk, waarbij niets minder dan zijn geheele maatschappelijke welstand op het spel staat, dat bij mislukking zijn financieelen ondergang kan ten gevolge hebben, gelijk er al zoo velen in de laatste jaren door zijn ten gronde gegaan. Zou het dan aangaan, waar hij zooveel op het spel moet zetten, hem de reeds zoo hachelijke kans om zich in zijne maatschappelijke positie te handhaven door nieuwen belastingdruk nog te verzwaren, en de man te blijven die hij is? En verder brengt een huurboer het in den regel niet, en bracht hij het zelfs niet in den tijd van den zoogenaamden voorspoed van den landbouw, die niet het bedrijf gold als zoodanig, maar het grondbezit. De grondbezitter werd slapende rijk; grond aankoopen was eene voordeelige geldbelegging, toen bij de steeds klimmende prijzen der landbouwproducten er telkens weer hoogere pachten werden bedongen. En voor zooverre nu de landbouwer ook te gelijk grondbezitter of beklemde meier was, deelde hij in dat voordeel. Maar de heerenboer ook, voor zooverre de prijzen der landbouwproducten stijgende waren in de jaren, waarover zijn pachtcontract liep, waartegenover echter heeft gestaan, dat toen de kentering kwam, de eerste slagen van den tegenspoed weer op hem zijn neergevallen, — ook als hij een landheer had, die zich met eene zeer gematigde pacht tevreden stelde, van het goede beginsel uitgaande, dat men moet leven en laten leven. Maar overigens en meestal veroorzaakten die meerdere winsten weer eene hoogere pacht, een verschijnsel, dat zich bij de jaarlijksche hooilandverhuringen telken jare herhaalde, en het was voor zulk een landbouwer wat het nu nog is in de zandstreken: meest een worstelen en zwoegen om een sober bestaan, te weinig geëvenredigd aan den zwaren arbeid, dien hij zich had te getroosten en te weinig voldoende aan de eischen van den stand in de maatschappij dien de omvang van zijn bedrijf hem had aangewezen, en het zal niet anders worden, zoolang het vigeerend pachtstelsel de toenemende concurrentie, die niet door de begeerlijkheid maar juist door den druk van het bedrijf toenemende is, de pachtprijzen tot aan, neen tot over de uiterste grens opdrijft en de behaalde winsten door de handen van den landbouwer heen in den zak van den landeigenaar gaan.

En de eigengeërfde boer dan, die volgens het amendement in deze belasting moet worden betrokken, voor zooverre eene taxatie in den blinde, het is zoo straks reeds aangetoond, hem daarin betrekken zal. Alsof die niet reeds genoeg te dragen had om er nog bij te doen. Er zijn andere belastingen dan die naar het kantoor van den Rijksontvanger gebracht moeten worden; ook de gemeente-fiscus heeft zijne eischen, die niet klein zijn, en er zijn andere lasten dan de fiscale, die in tal van gemeenten op het dure platteland, geïsoleerd als het veeltijds is, ondragelijk zwaar zijn. Voor ieder ambtenaar staat er ten minste een weg open om ze te ontgaan, voor velen is die weg zelfs de waarschijnlijke weg der toekomst, voor den landbouwer alleen niet, die door zijn bedrijf en erf aan de plek is gebonden waar hij woont, zoolang hij ten minste landbouwer blijft en niet doet, zooals velen reeds deden, uit de rij der bedrijvige grondeigenaren tot die der rentenierende over te gaan. Reeds nu moet de neiging tot het bedrijf en de kracht der gewoonte wel groot zijn om landbouwer te blijven, in streken zooals er velen zijn, waar dat met de meest bezwarende lasten gepaard gaat, in gemeenten, zooals er zijn op het platteland, waar circa 6, 7, 8, zelfs 10 pct. van het inkomen — en de kohieren van den gemeentelijken omslag wijzen ook bedrijfsinkomen aan — voor den hoofdelijken omslag wordt gevorderd, in gemeenten, zooals er zijn, waar de gemeentefiscus vann den landman met f 5000 inkomen uit grondbezit en bedrijf, f 500 er van voor zich vraagt.

Maar ook voor die kracht dient eene grens, en het zou kunnen zijn, dat door den nieuwen last die grens werd overschreden, en dat zulk een landbouwer, zijn bedrijf aan een huurboer overlatende, zich begaf naar plaatsen, waar met veel minder kosten en lasten in alle opzichten oneindig meer genot kan worden verkregen, eene verhuizing, die weer verhooging van den nood der verlaten gemeenten en toenemende werkloosheid ten gevolge zou hebben.

Hoe en waar dus die last ook moge neerkomen, in allen gevalle een nieuwe last op den landbouw, de tak van volksbestaan, waarvan de welstand van zoo velen afhangt, en die het reeds zonder dien last zoo geducht te verantwoorden heeft door de concurrentie met het buitenland.

Op de mogelijkheid is gewezen, zelfs van de waarschijnlijkheid is gesproken, dat de magere jaren van thans vervangen kunnen worden door de vette van weleer; het kan zijn. Maar er zijn ook toestanden, die nooit weer terugkeeren, sedert de veranderingen die door stoom en telegraaf in menig bedrijf zijn gekomen. Misschien mag met evenveel recht de twijfel worden uitgesproken, of de landbouw alhier zich in den tegenwoordigen toestand zal kunnen blijven handhaven, nu door electriciteit en stoom de grenzen, die de landbouwende volkeren scheiden, zoo goed als verdwenen zijn, en het gevleugeld, neen het gebliksemd woord de landbouwproducten ontbiedt, en die toch door steeds grootere snelheid aangezette stoomkracht ze in steeds grootere hoeveelheden te gelijk van het eene eind der wereld naar het andere werpt. Of is dan ons wisselend klimaat zooveel gunstiger dan elders? Zijn de fiscale lasten, die den landbouw drukken, hier dan zoo gering? Staat de landbouwwetenschap hier op zooveel hooger trap dan elders? Mij dunkt er is in allen gevalle reden genoeg, om den strijd niet te verzwaren van een bedrijf, dat reeds bestookt wordt op den eigen bodem, van een bedrijf, dat de eenige bron van bestaan is voor zulk een aanzienlijk deel van de bevolking in den lande niet alleen, maar waaruit ook zooveel andere bedrijven voedsel en kracht moeten putten.

Trouwens, er moge overdrijving zijn in het spreekwoord: »als het den boer goedgaat, dan gaat het ieder goed", er ligt toch eene waarheid in, die niet zal worden gelogenstraft, dat de bloei van den landbouw een der voornaamste factoren, zoo niet de voornaamste factor, is van den bloei en de welvaart van ons volk.

De heer **Viruly Verbrugge**: Na de toelichting van de amendementen op deze paragraaf voorgesteld en na de vier zeer belangwekkende redevoeringen die wij dezen morgen reeds hebben gehoord, acht ik het totaal doelloos en nutteloos om over het beginsel, of de landbouw in of buiten deze wet moet worden gebracht, nog langer te discuteeren. Ik meen dat het gevoelen van al de leden dezer Kamer over het amendement van den heer Poelman wel zal vaststaan en dat de grootste redenaar in deze Kamer niemand van gevoelen meer zal doen veranderen. Ik spreek dus over die zaak niet meer; ik acht dat tijdverspillen, maar ik wensch met een enkel woord mijne stem te motiveeren en daarna eene vraag te doen aan den Minister.

Ik ga mede met hen, die den landbouw niet wenschen op te nemen in deze belasting; ik acht dit na het gebeurde èn bij de grondbelasting èn bij de vermogensbelasting eene daad van eerlijkheid en van goede trouw. Al moge er al geen geschreven compromis bestaan, zoo ben ik het volkomen eens met hetgeen de tweede geachte spreker in deze zitting heeft gezegd, dat de vermogensbelasting er wel degelijk door is gegaan op en na de belofte van den Minister dat hij den landbouw in deze bedrijfsbelasting niet zou betrekken. Maar wanneer men nu den landbouw niet in deze belasting treft, dan moet men, zooals de Minister zeide, de consequentiën van dat beginsel pur et simple accepteeren. Nu heeft de Minister wel verklaard dit te doen, maar het schijnt mij toe, dat de Memorie van Beantwoording wel eenigen twijfel wettigt of al de consequentiën van het beginsel door den Minister wel worden aanvaard. Toen toch de Commissie van Rapporteurs in het Voorloopig Verslag gevraagd heeft of de verschillende vereenigingen, die den landbouw uitoefenen, in deze wet betrokken waren, antwoordde de Minister daarop met deze woorden: »Eindelijk is de paragraaf beperkt tot natuurlijke personen, daar het geheele artikel, waartoe zij behoort, slechts op dezulken betrekking heeft." Ik kan mij, Mijnheer de Voorzitter, met deze redeneering niet vereenigen.

Wanneer een persoon vrij is van deze bedrijfsbelasting, omdat hij het landbouwbedrijf uitoefent, hoe kan dan de vrijstelling vervallen, wanneer hij zich tot de uitoefening van datzelfde bedrijf met een of meer vrienden associeert tot eene maatschap? Ik erken, dat de Minister wel heeft gesproken van vereenigingen, maar niet van de maatschappen, geregeld bij art. 1655 en volgende Burgerlijk Wetboek, zoodat die maatschappen misschien niet in deze wet zijn betrokken.

Maar wat verstaat de Minister hier onder vereenigingen? Er zijn daarvan, onder onderscheiden vorm, vele in ons land. Begrijpt nu de Minister de maatschappen onder den naam van vereenigingen of niet? Mij dunkt dat, al brengt de geheele economie van deze wet mede, dat de maatschappen er buiten vallen, het toch noodig en nuttig is, na het geschrevene in de Memorie van Antwoord, dat de Minister ons alsnog verklare of de maatschappen in of buiten de wet vallen.

Dat is de eenvoudige vraag die ik de eer heb aan den Minister te doen.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een kort woord de stem te motiveeren die ik denk uit te brengen tegen het amendement van den heer Poelman. Tevens wensch ik een woord te zeggen over de amendementen voorgesteld door de heeren Gerritsen en Lieftinck.

Ik stel er prijs op mijne stem te motiveeren, omdat ik mij slechts gedeeltelijk kan vereenigen met de gronden van den Minister en in het geheel niet met de gronden door verschillende andere sprekers vóor deze paragraaf aangevoerd.

Dat het met de vrijstelling van den landbouw in deze wet toch niet zoo volkomen in het reine is, en dat men bij hen die daartegen bezwaar hebben, niet met den heer Roessingh behoeft te denken aan de werking van minder lofwaardige menschelijke eigenschappen, blijkt, dunkt mij, uit twee verschijnselen, die ik in de discussie over dit onderwerp gemeend heb op te merken.

Het komt mij voor dat dit debat zich hierdoor onderscheidt, dat bijna zonder uitzondering alle redeneeringen een ander einde hebben dan de praemissen deden verwachten. In de tweede plaats ook hierdoor, dat wanneer een spreker een grond voor de vrijstelling heeft aangevoerd, die, indien hij juist ware, stevig genoeg zoude zijn om die vrijstelling te dragen, hij toch — ik heb hier o. a. het oog op den geachten spreker die mij voorafging — niet volkomen gerust is, maar nog tal van andere argumenten aanvoert.

Ik kom allereerst tot den Minister. Wij herinneren ons dat de Minister heeft betoogd, dat evenals er bij de grondbelasting is amortisatie, zoo ook amortisatie van de vrijstelling van het patentrecht bij den landbouwer moet worden aangenomen. De Minister is daarover eenigzins hard gevallen; men heeft daarin gezien eene tendenz-theorie. Ik geloof ten onrechte. Het komt ook mij voor dat, waar eene vrijstelling is zooals hier, de voordeelen van die vrijstelling door den loop der tijden worden genivelleerd, en dat evenals de grondbezitter wegens de grondbelasting *minder* betaald heeft voor zijn grond, hij *meer* voor dien grond zal hebben betaald wegens den vrijdom van patent.

Ik ontken volstrekt niet dat op de prijzen van landerijen een aantal andere oorzaken hebben gewerkt, en de werking van die oorzaken is, geloof ik, verreweg het machtigst geweest; maar dat die vrijdom van patentrecht steeds eenigermate een begeleidende factor is geweest, zij het ook dat die factor niet meer is te isoleeren en afzonderlijk aan te wijzen, valt, dunkt mij, niet te ontkennen.

Het is opmerkelijk; — de werking van factoren als het

69ste VERGADERING. — 7 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

opleggen of het vrijstellen van belasting, waar ze op groote schaal zich voordoen, door niemand worden ontkend. Doen die factoren zich daarentegen voor op kleine schaal, dan wordt men ongeloovig aan de geheele werking. En toch moet die werking, al is ze ook op die kleine schaal oeilijk aan te wijzen, bestaan hebben.

Gesteld, dat de bodem van eene rivier, zij het ook maar met enkele centimeters, wordt opgehoogd; gesteld tevens dat door die rivier eene veel grootere massa water dan vroeger stroomt, dan zal de waterstand belangrijk stijgen en die stijging zal voor verreweg het grootste gedeelte veroorzaakt zijn door den toegenomen watertoevoer. En toch, Mijnheer de Voorzitter, valt het niet te ontkennen, dat ook de ophooging van den bodem met slechts enkele centimeters, invloed op den hoogeren waterstand heeft uitgeoefend. Zoo is het ook hier.

Intusschen, kan ik al medegaan met 's Ministers theorie, met zijne toepassing op deze wet is dit niet geheel het geval, en ik vraag: kan men op grond van die theorie alleen voor den landbouw bestendiging vragen van den toestand, waarin hij ten aanzien van het patentrecht verkeert? Dat kan ik niet inzien en ik geloof dat de redeneering des Ministers hem verder had moeten voeren. Zijne theorie zou, dunkt mij, moeten voeren tot behoud van den tegenwoordigen toestand voor een aantal bedrijven, die jarenlang patentrecht betaald hebben *op dezelfde hoogte*.

Nu is het niet te ontkennen, dat, wanneer het patentrecht wordt vervangen door eene bedrijfsbelasting, er een aantal verschikkingen van lasten zullen plaats hebben. Hier en daar zullen de lasten verminderen, maar in een aantal andere gevallen zullen zij daarentegen verzwaard worden. Het valt niet te ontkennen, dat, evenals de *vrijdom* van patentrecht, de *betaling van hetzelfde* patentrecht *gedurende langen tijd* de gewone werking van eene zakelijke belasting heeft. Gesteld eene winkelzaak is overgenomen; bij hetgeen daarvoor is betaald is gerekend op het patent. Eene fabriek is overgenomen, bij de overname is alweder gerekend op het patent. Wordt nu, zooals toch mogelijk is, vooral bij sommige fabrieken, de bedrijfsbelasting hooger dan het patent, dan zullen wij evenzeer ingrijpen als wij dit zouden doen wanneer voor den landbeuw de vrijstelling van patentrecht verviel.

Ik zou vreezen, Mijnheer de Voorzitter, dat indien de gronden van den Minister voor de vrijstelling van den landbouw consequent moesten doorgeveerd worden, wij niet den moed zouden kunnen hebben om aan de patentwet in het geheel te raken. Intusschen, de Minister heeft zijn vaartuig voor twee ankers gelegd; hij heeft namelijk in de Memorie van Antwoord gezegd: »Mochten er zijn, die door mijne theoretische redeneering niet overtuigd zijn, dan wijs ik hen op de practische gronden, die voor de vrijstelling pleiten." Voor die practische gronden nu — ik kom er straks op terug — voel ik veel.

Een enkel woord over de redevoering, in de vorige week door den heer de Beaufort, den afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede, gehouden, en tevens over hetgeen wij zooeven van den heer Houwing gehoord hebben, die mij voorkwam verwante argumenten te bezigen. De heer de Beaufort waarschuwde: denkt er toch aan, hoe men, de vrijstelling van den landbouw opheffende, de grondbelasting in verwarring brengt; immers bij de schatting van de ongebouwde eigendommen is op vrijstelling van het patenrecht gerekend. Gesteld nu dat bij eene belastbare opbrengst van f 1500 aan bedrijfsbelasting wordt gevergd f 50, dan zal bij nieuwe verpachting de grond niet meer dan f 1450 aan huur opbrengen; en toch zal de grondbezitter de grondbelasting moeten betalen over de volle f 1500. Ook hier meen ik weer het verschijnsel op te merken, waarop ik in den aanvang wees: de redeneering loopt anders uit dan men verwachten zou uit hetgeen voorafging. Wanneer ik die redeneering hoor, zou ik verwachten niet een onbepaalden steun van het voorstel van den Minister, maar een amendement om te bepalen, dat de landbouw niet zal betrokken worden in de bedrijfsbelasting, zoolang niet de belastbare opbrengst van de ongebouwde eigendommen is herzien. En toch, de heer de Beaufort spreekt daarvan niet.

Allerminst kan ik mij natuurlijk vereenigen met de argumenten, die wij in de vorige week gehoord hebben van den heer Rutgers. Deze gaat zoo ver van eigenlijk te ontkennen het bestaan van bedrijfswinst in den landbouw. Hij ontkent niet alleen het bestaan van bedrijfswinst onder de tegenwoordige omstandigheden, maar ook de bestaanbaarheid.

Ik zal daarover met dien geachten spreker niet twisten, te meer, omdat hij — ik mag het niet ontkennen — wanneer wij dit onderwerp aanraken gewoon is van een afwijkend gevoelen een *casus belli* te maken en min of meer op te treden als een *agrarisch terrorist.*

Ik zie ook hier weer het verschijnsel, waarvan ik sprak. Ik zou na de redevoering van den heer Rutgers verwacht hebben dat hij zich had verklaard tegen de geheele paragraaf van den Minister; want is het waar, dat er bij den landbouwer van geen bedrijfswinst sprake kan zijn, dat er slechts sprake kan zijn van rente, evenals bij den couponknipper, dan vraag ik: waartoe deze geheele paragraaf in de wet? Dan is er evenmin reden om in de wet te schrijven, dat de bedrijfsbelasting niet zal geheven worden van den landbouw als het noodig is dit te doen ten aanzien van de rente van effecten. Ja, ik zou op het standpunt van den heer Rutgers het stemmen voor deze bepaling zelfs zeer gevaarlijk vinden; want de vrijstelling in deze wet berust niet op de gronden door hem aangevoerd, maar op de fictie dat in den landbouw niet meer dan 4 pct. van het kapitaal wordt gemaakt. Mochten later de tijden veranderen en mocht dan de fictie, waarvan dit artikel uitgaat, blijken al te onjuist te worden, dan is er kans, juist op grond van dit artikel, dat op die vrijstelling weder teruggekomen zal worden. De heer Rutgers zou dan, voor dit artikel stemmende, het paard van Troje hebben ingehaald.

En nu moet ik bekennen, dat ik zelf geen uitzondering zal maken op het verschijnsel, dat ik meen bij anderen te hebben waargenomen, dat bij dit onderwerp hunne redeneering anders uitloopt dan hunne praemissen zouden doen verwachten; maar met dit onderscheid, dat ik eene inconsequentie bega met volle bewustzijn en dat het eigenlijk niet is eene inconsequentie van redeneering, maar het gevolg van eene interventie van eene macht, die ik erken, dat op het oogenblik sterker is dan ik mij gevoel, Ik zie geen kans om thans eene volkomen harmonische bedrijfsbelasting tot stand te brengen; ik kan alleen hopen, dat in later tijd, wanneer de bedrijfsbelasting hare werking in de practijk zal vertoond hebben, en wanneer, zooals ik hoop, voor den landbouw weder betere tijden zullen komen, die disharmonie zoo schel zal worden, dat zij ook merkbaar wordt voor agrarische ongevoeligheid en hardhoorigheid. Ik beschouw de vrijstelling van den landbouw, waaraan ik mij gedwongen zie mijne stem te geven, als onkruid op den akker, maar ik zou vreezen dit onkruid uittrekkende, ook de tarwe uit te rukken.

Ik zeg ook: laat beide opwassen tot den oogst. Ik vlei mij dan, dat ten slotte met het onkruid gebeuren zal, wat geschiedde in die parabel, waarop ik het oog had. Dezen troost kunnen we hebben: de financieele gevolgen van deze vrijstelling zullen bij den tegenwoordigen toestand van den landbouw niet belangrijk zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ben ik bereid met het voorstel van den Minister mede te gaan, het schijnt mij dat hij in één opzicht bij de vrijstellingen in paragraaf 8 verder is gegaan dan noodig is. Ik heb het oog op de vrijstelling voor de bloembollencultuur. De Minister had haar niet opgenomen in zijn eerste ontwerp; hij heeft dit later gedaan op aandrang van de zijde der Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de opneming van vrijstelling van de bloembollencultuur moeilijk kan worden verdedigd.

De gronden, die de Minister aanvoert voor de vrijstelling van den landbouw gelden voor de bloembollen-

cultuur in het geheel niet. De bloembollenteelt is sinds jaren belast. Ik vond reeds eene resolutie van 1834, waarbij zij geassimileerd wordt met de bloemkweekerij en bovendien betalen de bloembollenkweekers voor bloembollen die zij verzenden, patent als kooplieden. Om nu, waar de tegenwoordige toestand zoo is, ten aanzien van die cultuur, evenals voor den landbouw, vrijstelling te geven van de bedrijfsbelasting die het patent vervangt, daarvoor vind ik geene reden.

De vereeniging van bloembollenkweekers schijnt te veronderstellen dat, wanneer deze wet wordt aangenomen, zij wel geene belasting zullen betalen als bloembollenkweekers, maar dat zij toch zullen worden aangeslagen als kooplieden in bollen.

Ik kan dit in het artikel van den Minister niet vinden. Het komt mij voor dat, wordt dit artikel onveranderd aangenomen, ook de handel in bollen, voor zoover die door de kweekers zelf worden verzonden, vrij is van belasting. Toch is de winst, die uit den handel wordt betaald, niet zoo gering en ik meen dat in de laatste jaren zelfs verhooging van aanslagen billijk is geoordeeld.

In één stuk omtrent dit onderwerp, dat wij van den heer Krelage ontvingen, wordt gezegd: Indien men den landbouw vrijstelt op grond, dat dit bedrijf geen 4 pct. afwerpt, is er in vele gevallen nog meer reden de bloembollenteelt vrij te stellen.

Ook hier weder eene contradictie; als dit het geval is kunnen de bloembollenkweekers niet beter doen dan de aanneming van het ontwerp vragen, ook wanneer de vrijstelling er niet in voorkomt. Immers kan dit hun zeer onverschillig zijn; zij zullen geen 4 pct. verdienen en dus niet te betalen hebben, terwijl zij in het patentrecht wèl betalen.

Eindelijk de amendementen der heeren Gerritsen en Lieftinck. Het komt mij voor dat de aanneming daarvan zoo onbillijk zoude zijn, dat paragraaf 8 voor mij onaannemelijk zou worden.

De heer Lieftinck gaf gisteren eene zeer eenvoudige voorstelling van de zaak. Hij zeide: Waarom zou men, terwijl men den boer vrijlaat die in zijn boerderij van zijn melk boter en kaas maakt, hem gaan belasten, zoodra hij dat in vereeniging met anderen doet? Deze voorstelling is al te eenvoudig en wij hebben hier niet te doen met grondstof die door de eigenaars zelven verwerkt wordt; neen, zij geven die over aan eene fabriek. Als men de statuten van dergelijke coöperatieve vereenigingen nagaat, vindt men er steeds gesproken van eene fabriek. Het bestuur, gekozen uit de leden, houdt *toezicht* op de fabriek en hare exploitatie; bijgestaan door een boekhouder en een *beheerder;* er wordt gesproken van *fabriekspersoneel.* Waar dit het geval is kan daar nog sprake zijn van eene bewerking door de voortbrengers zelven? Indien wij dat amendement opnamen zoude bij de fictie van de 4 pct. eene tweede fictie worden gevoegd, die heel wat sterker is dan de eerste.

Er is echter veel meer. De geachte afgevaardigde schijnt te meenen dat de coöperatieve stoomzuivelfabrieken uitsluitend bewerken melk van de koeien der leden. Maar dat is meestal het geval niet. Ik heb voor mij de statuten van de coöperatieve stoomzuivelfabriek »Roden" te Roden, die verleden week in de *Staatscourant* werden opgenomen. Daarin vind ik deze bepaling: »De leden der vereeniging verbinden zich om aan deze fabriek te leveren alle melk van het rundvee der boerderij bij die der hunnen in gebruik." (Art. 3).

»Wanneer de wenschelijkheid daarvan blijkt, kan ook melk van niet-leden ter bereiding worden aangekocht". (Art. 6.)

In dezelfde *Staatscourant* komen voor de statuten van eene zuivelfabriek te Huizum, waarin eene soortgelijke bepaling voorkomt.

Nu meene men niet dat deze bepalingen uitzonderingen zijn; ik heb voor mij eene lijst van 17 statuten voorkomende in de *Staatscouranten* van 1887, 1888, 1891 en 1892, waarin hetzelfde wordt gevonden. Daaruit blijkt dat voor de stoomzuivelfabrieken dergelijke bepalingen noodig zijn. Men heeft mij dan ook verzekerd dat bijna allen van tijd tot tijd melk van derden inkoopen, en dit is zeer begrijpelijk. Wanneer eenmaal eene fabriek is ingericht, moet zij doorwerken en kan men niet geheel afhankelijk zijn van de melkopbrengst van eigen vee.

De heer Gerritsen tracht aan de zaak te gemoet te komen door in zijn amendement te spreken van coöperatieve vereenigingen wier werkkring tot derden zich niet verder uitstrekt dan tot den verkoop der verkregen producten. Ik geloof, dat eene dergelijke clausule niet te controleeren zoude zijn, waar, naar het schijnt, het bedrijf met zich brengt, dat somtijds melk van het vee van derden moet worden aangekocht. Bij strenge handhaving zouden er weinige coöperatieve vereenigingen zijn, die van zijne bepaling gebruik zouden kunnen maken. Maar ik vrees dat er weinige zouden zijn die niet een enkel maal voor de verleiding zouden bezwijken, om producten van anderen te koopen.

Maar de toestand kan zich nog ingewikkelder voordoen, wanneer men denkt aan het combineeren van bedrijven. Ook de heer Vrolik heeft de vorige week gewezen op eene phantastische combinatie van een aantal bedrijven. Dat was een geval, dat mij niet verontrustte. Waar één persoon in een jaar 12 ambachten ter hand neemt, zullen er wel 13 ongelukken zijn en zal wel van bedrijfswinst geen sprake zijn. Maar ik heb hier een geval op het oog aan de werkelijkheid ontleend en dat niet alleen zal staan. Aan de stoomzuivelfabriek te Roden waarvan ik sprak, is tevens eene stoomkorenfabriek verbonden. En ook hier vind ik eene soortgelijke bepaling als bij de zuivelfabriek. Indien tijd en omstandigheden het toelaten, kan ook voor nietleden koren worden gemalen. Maar al was er zulk eene bepaling niet, hoe zal men dan die bedrijven uiteen kunnen houden? Het zal wel toeval zijn, dat alle leden èn weilanden èn graanlanden hebben; de winst van beide zal dooreengemengd worden. Het zou ook eene vraag zijn, of hetgeen de heer Gerritsen voorstelt, vereenigbaar is met de bepaling onder n°. 1 van § 8.

Is de bepaling, welke de heeren Gerritsen en Lieftinck willen, moeilijk te controleeren, ik acht ze ook onbillijk, omdat die stoomzuivelfabrieken, die naamlooze vennootschappen zijn en belangrijk aan bedrijfsbelasting zullen moeten betalen, daardoor in een ongunstigen toestand zouden komen.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, was het amendement van de heeren Lieftinck en Gerritsen voor mij niet reeds onaannemelijk op de door mij genoemde gronden, er is bovendien een grond die de amendementen onaannemelijk maakt, ook voor de voorstellers.

Die amendementen zijn, in den vorm waarin zij zijn voorgedragen, onbestaanbaar. Want wat stellen zij eigenlijk voor? Beide wenschen, dat in § 8 zal worden gezegd, dat de coöperatieve zuivelfabrieken, die zij op het oog hebben, geacht zullen worden niet meer dan 4 pct. aan winst op te leveren. Nu meenen de geachte voorstellers daarmede die coöperatieve zuivelfabrieken als belastingobject gedood en buiten de wet gebracht te hebben. Maar wanneer hun amendement werd aangenomen en wij bij art. 5 genaderd zijn, dan zoude het blijken dat de coöperatieve vereenigingen nog leven. En hetgeen door hunne amendementen zou zijn teweeggebracht, zou geheel anders zijn dan bedoeld was. Men zoude, gelijk ik opmerkte, in art. 3 geschreven hebben dat de coöperatieve zuivelfabrieken geacht worden niet meer dan 4 percent op te leveren. Men zou kunnen zeggen dat ze dan voor 4 percent zouden moeten worden aangeslagen, maar ik laat die redeneering, die misschien eenigszins subtiel geacht zou kunnen worden, achterwege. Maar wel zouden ze volgens art. 3, § 8, voor 4 percent moeten aangeslagen worden, en de voorstellers zouden het tegenovergestelde teweegbrengen van hetgeen zij bedoelen. Ook op dien grond schijnen mij de amendementen onaannemelijk, zelfs voor de voorstellers.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede:

dat de heer Heemskerk bericht heeft de vergadering niet te kunnen bijwonen, door bezigheden elders.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

dat de Commissie tot onderzoek van het Verslag van het armbestuur over 1890, nader tot haren voorzitter gekozen heeft den heer van Karnebeek.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Nadat er veel gejaagd is, is het niet gemakkelijk nog een haas te schieten, vooral wanneer jagers, die zich anders weinig op het jachtveld bewegen, ook nog mede gejaagd hebben; ik bedoel den heer de Kanter, geen groot voorstander van de jacht, en den heer Mees, dien ik tot heden toe niet onder het jagersgilde gerangschikt had.

Er is echter wel een enkele haas misgeschoten, terwijl nog enkelen, die niet geheel gedood zijn, kunnen afgemaakt worden. Daartoe zal ik mij bepalen.

Onder de argumenten, die vóór de kwijtschelding van den landbouw aangevoerd zijn, bevinden zich ook *verkeerde*. De heer Mees heeft er reeds op gewezen. Voorts zijn er *principieele* argumenten, die men met opgeheven hoofde kan verkondigen, met behoud van zeker vertoon van wetenschap; en eindelijk zijn er ook *utiliteits-argumenten*, die men, een toontje lager zingende, kan uitbrengen, maar die door sommigen mijner medeleden met een veel beteekenend schouderophalen begroet worden.

Ik wil van elk dier argumenten een specimen aanvoeren.

Onder de *verkeerde* argumenten rangschik ik het argument van den heer Rutgers van Rozenburg, die gezegd heeft, dat de landbouw van nature moest vrijgesteld zijn, als zoude dit voortspruiten uit den aard van het inkomen uit het landbouwbedrijf en uit den aard van de bedrijfsbelasting. Die geachte afgevaardigde heeft dit geadstrueerd door de verkondiging van de theorie van de couponschaar. Het bedrijf van den landbouwer, zoo zeide hij, is hetzelfde als dat van den couponknipper. Beiden, de landbouwer en de couponknipper, oogsten rente in; en wanneer dus de couponknipper niet belast wordt, nadat het effect belast is, moet ook de landbouwer niet belast worden, nadat er grondbelasting geheven is.

Ik acht deze redeneering onjuist, omdat de minor in de syllogisme onjuist gesteld is.

Het couponknippers-bedrijf wordt immers belast en behoort belast te zijn, evenals elk ander bedrijf dat winst oplevert.

Dat leert ons de Nederlandsche Bank, die, als ik mij niet vergis, voor f 0,25 per f 1000 onze coupons bewaart, ze knipt, incasseert en later de opbrengst er van verantwoord.

Dat is evengoed een bedrijf als het landbouwbedrijf, al is het ook gemakkelijker om f 75 vrij geld binnen te halen van eene 6 pcts. obligatie van 2500 doll., dan hetzelfde bedrag van een halven bunder grond, die met tarwe beteeld is.

De conclusie waartoe de heer Rutgers kwam was nu ook onjuist en had moeten luiden, evenals elke andere winstgevende arbeid in de bedrijfsbelasting betrokken wordt — zooals onder andere het bedrijf van den couponknipper — evenzoo behoort ook de landbouw in die belasting te worden betrokken.

Op dien grond zal ik mij dan ook even weinig beroepen als de heer Mees dat wil doen, want dat zou ons later slecht kunnen bekomen.

Het hoofdargument, het *principieele*, waarop ik mij zou willen beroepen, ligt ergens anders. Het is de spil waarom naar mijne meening alles draait. Ik behoef het nauwelijks te zeggen dat dit punt, bij deze discussiën, meermalen werd aangeroerd, maar mijns inziens werd de quaestie niet zóó in het licht gesteld, of ik meen haar nog wel eens te mogen uiteenzetten.

De Minister heeft er Dinsdag voor eene week op gewezen dat er eene *incidentie* van belastingen bestaat, die niet uit het oog verloren mag worden. En daarmede hebben wij hier te maken. Voor mij is de vraag: hoe werkt eene belasting op het landbouwbedrijf, in het verband der andere belastingen.

Als men dáárop het licht laat vallen, springt het onmiddellijk in het oog, dat men de quaestie niet kan oplossen door eenvoudig de vraag te stellen en te beantwoorden: waarom betaalt iedereen in de nieuwe belasting, alleen de landbouwer niet? De kruidenier wel, de landbouwer niet? En dan te zeggen: als men den laatsten vrijlaat, dan schept men een privilege, zelfs een aanstoot gevend privilegie! Het blijkt dan tevens dat de parabel van den geachten afgevaardigde uit Zaandam den heer de Meijier, van de stad met de drie wijken, wel schoon, maar niet steekhoudend is. Want hij vergat er bij te vertellen, dat de gelukkige bewoners van die ééne wijk, die door de gunst der tijden zoo bevoordeelde grondeigenaren, eene aparte, van overoude tijden afkomstige inkomstenbelasting betalen, die door geen ander wordt mede-gedragen.

Eene belasting op het landbouwbedrijf — wie zal het ontkennen, behalve de heer Poelman — werkt als een supplement op de grondbelasting, als een verlengstuk daarvan.

Ook de heer Mees heeft dit erkend en nader aangeduid door er op te wijzen, dat de patentbelasting — en de nieuwe bedrijfsbelasting blijft in zeker opzicht eene soort van patentbelasting — in sommige gevallen als eene reëele belasting werkt. Ook in dat opzicht mag men dus zeggen, dat de belasting op landbouwbedrijf als het ware een verlengstuk van de grondbelasting zoude zijn. De heer Poelman ontkende echter, dat de nieuwe belasting op den grondeigendom zoude neerkomen, door te zeggen, dat grondbezit nog niet hetzelfde is als landbouwbedrijf, en van dat standpunt uit had hij recht zijn amendement voor te stellen. Maar zijn standpunt staat lijnrecht tegenover het mijne, want, ik meen, dat elke belasting op het landbouwbedrijf onmiddellijk drukt of terugkeert op de schouders van de grondeigenaars.

Is de grondeigenaar zelf bedrijver, den spreekt het vanzelf; maar is hij verhuurder, dan komt de belasting toch ten slotte op zijne schouders terecht, en betaalt de pachter de belasting slechts voorloopig; hij schiet ze den grondeigenaar voor. Want als straks die pachter, na afloop van het pachtcontract, de pacht gaat verlengen, dan zal hij, wanneer men aanneemt, hetgeen de regel is, dat hij het uiterste betaalt, niet anders kunnen doen dan eene lagere pacht bedingen, op straffe van anders later te failleeren. En wanneer hij zoo gelukkig is, dat hij niet het uiterste betaalt, dat hij een landheer heeft gevonden die niet het uiterste van hem vergt, ook dan zal hij niet vrijwillig den geheelen last van de nieuwe bedrijfsbelasting op zich nemen.

Dit is volkomen billijk wanneer men de verhouding, die er behoort te bestaan, en die er feitelijk bestaat, tusschen verhuurder en huurder van grond, beschouwt als eene verhouding van twee vennooten, die beide éénzelfde gemeenschappelijk, onafscheidelijk belang hebben, het belang van de welvaart van het bedrijf van den een op den grond van den ander. Zoo komt men op de oude quaestie terug, de belasting van het onroerend vermogen tegenover de belasting van het roerend vermogen. Het is dan niet meer de vraag of de kruidenier wel en de landbouwer niet zullen hebben te betalen, of er eene zij het ook slechts schijnbare bevoordeeling van den eenen staatsburger boven den anderen zal zijn, maar men heeft alleen het feit te constateeren, dat de landbouwer voor zijn bedrijf genoodzaakt is geweest van eene kapitaalsoort gebruik te maken, die reeds bij uitstek belast is, terwijl de kruidenier tot nog toe heeft kunnen werken met een kapitaal dat niet belast was.

Wanneer men die beschouwing aanneemt, moet ik er aan toevoegen, dat het nu niet heel gemakkelijk is, ja dat het zelfs eene netelige quaestie kan genoemd worden om te bepalen hoe de evenaar staat van de schaal van de belasting van het roerend en het onroerend vermogen. Het is weder de grensquaestie, uiterst moeilijk ter beslissing, waar zoovele factoren in het spel zijn. Maar zeker is het, dat zij, die de vrijstelling van den landbouw bestrijden, nu wederom een gewichtje willen werpen in de schaal van de belasting van het onroerend vermogen, de schaal, die ook nu nog te zwaar belast is, maar die vroeger geheel en al naar de laagte hing tegenover die van het roerend vermogen, dat, zoo goed als niet belast, nu redelijk bezwaard is geworden. Ik zal niet pogen den stand van den evenaar te bepalen, ik wil er maar alleen op wijzen, dat, naar het mij voorkomt, hier de schoen wringt en het onjuiste standpunt van hen die steeds maar blijven roepen: waarom wordt de kruidenier en de dominé wel, de landbouwer niet belast, in het licht stellen.

Ten slotte een specimen van de *utiliteits-argumenten*, die voor deze belasting kunnen, mogen en moeten aangevoerd worden, zelfs zoozeer, dat de heer Mees eigenlijk voor die argumenten het meeste gevoel heeft, al noemt hij de geheele zaak onkruid. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, heeft in de vorige week die argumenten »bijredenen" genoemd. De vrijstelling van den landbouw uithoofde van bijredenen heeft hem zelfs treurig gestemd. Welk die *bijredenen* zijn? Ik wil er eene van noemen, het is het landbouwbelang. En hoe zwaar die bijredenen wegen, hangt alleen af van de vraag, hoe zwaar of men de belangen acht die daarbij betrokken zijn. Nu meende ik, dat tot nog toe in ons land de landbouwbelangen steeds als zeer algemeene en zeer zwaarwichtige beschouwd werden.

Maar wanneer men anderzijds hoort gewagen, en met nadruk, van een strijd tusschen de steden en het platteland, nog wel met een beroep op het »Handboek" van professor Buys, en wanneer men dan verder hoort spreken van een dreigend gevaar, dat het platteland te eeniger tijd den voet zal zetten op den nek der steden, zooals door den geachten afgevaardigde uit Haarlem, met een beroep op Zwitserland werd gedaan, dan zou ik moeten vragen of het eigenlijk niet te vreezen is, dat door den bloei van de landbouw te bevorderen, men slechts den invloed van dat machtige, tirannieke platteland zal versterken. Ik voor mij wensch vooralsnog nog niet mede te doen aan die scheiding en tegenover-elkander-stelling van belangen. Ik blijf het er voor houden, dat het landbouwbelang een vaderlandsch belang bij uitnemendheid is, evenals ik geloof dat de welvaart van onze groote handelssteden een algemeen belang is, waarbij het geheele land profiteert — al kan men ook niet altijd nawijzen hoe en hoeveel — en ik zal daarbij blijven, totdat ik van mijne dwaling bekeerd en wijzer ben geworden.

Wanneer ik nu nog een woord wensch te zeggen over het landbouwbelang, dan wensch ik mij daarbij vooral te richten tot die leden, die meenen, dat, wat er ook van moge waar zijn, het aanwakkeren en oprakelen van dien strijd tusschen het platteland en de steden, in *deze* Vergadering althans, zeer weinig gewenscht is.

Ik zal de Kamer niet laten weerklinken van de jammerklachten der boeren, geen statistieken aanhalen van den achteruitgang van de prijzen der landbouwproducten, of van de grond- en huurprijzen, noch zal ik spreken over de rentabiliteit van het landbouwbedrijf en wat daaraan vastgeknoopt zou kunnen worden. Slechts op één punt wensch ik de aandacht te vestigen, voor mij een van de voornaamste oorzaken van het lang voortduren van den kwijnenden toestand, waarin het landbouwbedrijf verkeert. Sinds 1879, toen de crisis is uitgebroken, is de ziekte chronisch gebleven.

Wat ik bedoel is het gemis aan bedrijfskapitaal. De financieele zwakte van den boer, het gemis van een geldelijken steun in den rug, is een van de voornaamste redenen, dat de tegenwoordige toestand niet verbetert.

Er is een oud spreekwoord, dat zegt: »halve oogsten bederven den boer". Onze boeren nu kunnen niet meer dan halve oogsten maken; zij hebben geen geld ter verwerking, geen vee, dus ook geen mest; zij kunnen niet in den grond laten werken omdat zij geen arbeidsloonen kunnen betalen; zij kunnen geen proefnemingen bekostigen, geen nieuwe instrumenten laten komen; zij kunnen hunne producten ook niet bewaren, wanneer de markt laag is, het draait alles neer op gemis aan bedrijfskapitaal. De ziekte van den landbouw zou ik bloedarmoede willen noemen, en zal men nu dien lijder aan bloedarmoede ieder jaar eene aderlating doen ondergaan? Zal nu de fiscus zich als een parasiet nestelen in het zieke licham en daar gaan leven op de sappen die zoo hoog noodig zijn tot herstel? Ik kan niet gelooven, dat dit de bedoeling mag zijn, want al ligt de tegenwerping voor de hand, dat er niet veel belasting van den landbouw zal worden geheven, omdat er niet veel verdiend wordt, men vergete niet, dat het aan de exploitatie van den grond en aan de daaruit genoten inkomsten wordt onttrokken. Elke gulden, die aan het bedrijfskapitaal van den landbouw wordt onttrokken, verergert de kwaal; elke gulden die daaraan kan worden toegevoegd, is een krachtig geneesmiddel ter bestrijdig van de ziekte.

Het devies, waaronder deze geheele belastinghervorming is begonnen, is geweest afschaffing en vermindering van schadelijke heffingen.

Zal men nu aan de exploitatie van den grond, aan het landbouwbedrijf, eene geheel nieuwe belasting gaan opleggen, dan meen ik dat, geheel in strijd met dat devies, eene zeer schadelijke heffing zal worden ingevoerd.

Ik heb reeds bij de behandeling van de peraequatie-wet gewezen op de schadelijke werking die in de toekomst aan de veranderlijke grondbelssting zal kunnen kleven. Datzelfde gevaar dreigt ook bij het opleggen van eene bedrijfsbelasting. Want elke welgeslaagde poging tot verbetering van de cultuur, tot verhooging van opbrengst, tot eene meer intensieve bewerking van den grond, zal ten gevolge hebben dat de ontvanger van de directe belastingen, met den vinger omhoog zegt: »Bartel betaal!"

Nu zullen er wel altijd zijn en blijven, ook in deze Vergadering, die het belang van een bloeienden, gezonden landbouw, onder de bij*redenen* rangschikken. En zij die motieven aan dit belang ontleend durven aanhalen, wekken veelal de meewarigheid van eerstgenoemde personen op.

Dit zal mij niet weerhouden om in dezen stand van zaken te bewonderen den practischen zin van dezen Minister, die, naar het mij met bescheidenheid voorkomt, geen beginsel prijs geeft, maar wel het oog heeft gericht op feiten en omstandigheden, welke hij ten grondslag doet strekken aan zijne geheele gedragslijn ten deze.

Ik vertrouw dan ook, dat wij mogen afgaan op hetgeen de Minister ons hieromtrent in het vooruitzicht heeft gesteld, en dat wij zijne gezindheid om de aan de algemeene welvaart in den weg staande belastingen af te schaffen of te verminderen, ook zullen zien belichaamd in de nog aan te bieden ontwerpen voor de grondbelasting en personeele belasting.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal zeer weinig van den tijd der Kamer vorderen. Tot mijne verbazing is in den loop van het debat eene vraag van den heer de Meijier niet gereleveerd, slechts terloops aangeroerd, en de Minister heeft op die vraag door den heer de Meijier tot hem gericht geen voldoend antwoord gegeven.

Toch bevatte die vraag, mijns inziens, eene scherpe veroordeeling van het standpunt door den Minister in deze zaak ten aanzien van den landbouw ingenomen. Ik wensch daarom die vraag nogmaals te herhalen.

Indien de landbouw volgens het voorstel der Regeering wordt vrijgesteld, dan zal, naar ik meen, elk vermogen beneden de f 13 000 bij de landbouwers zijn vrijgesteld.

69ste VERGADERING. — 7 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Een landbouwer die f 12 500 bezit, zal dus van deze belastingen zijn vrijgesteld, zoowel van de vermogens- als van de bedrijfsbelasting.

Is dit het geval, dan zou ik daarin zien eene ongeoorloofde en onrechtmatige bevoorrechting van den eenen stand boven den anderen, en dan zal die bevoorrechting aanleiding geven tot tal van zonderlinge misstanden. Dan zal men kunnen zien hoe een landbouwer, die in het bezit is van een kapitaal van f 12 500 en daarnevens zijn bedrijf uitoefent, zal uitgesloten zijn van het betalen van alle belasting, terwijl een kleine timmermansbaas daarnaast in zijn bedrijf wordt aangeslagen en belastingschuldig zal zijn.

Dan zullen wij het zonderlinge geval beleven, dat de *veenbaas* zal worden vrijgesteld van belasting, terwijl de *turfmaker*, die met zijn gezin misschien een f 700 verdient, zal worden aangeslagen.

Zullen dergelijke wanverhoudingen inderdaad mogelijk zijn?

Gaarne zou ik daarop van den Minister een beslist antwoord ontvangen. Mocht mijne vrees dan bewaarheid worden, dan zou ik gaarne willen vernemen op welke wijze de Minister zich voorstelt aan dit bezwaar, dat toch zeker niet door Zijne Excellentie zal worden geloochend, denkt te gemoet te komen.

De heer **Ferf**: Een kort woord slechts, Mijnheer de Voorzitter, om het standpunt door mij tegenover deze paragraaf ingenomen, kenbaar te maken. Ik voor mij kan deze vrijstelling niet aanvaarden als eene gunst, evenmin als ik deze vrijstelling kan beschouwen pure et simple als zoodanig, zooals de Minister dit heeft gedaan. Den landbouw wordt door deze vrijstelling geen gunst geschonken. De landbouwer vraagt, wenscht geene gunst boven de andere ingezetenen des Rijks. Naar mijne meening toch is deze vrijstelling een verkregen recht, dat, zoolang als de grondbelasting bestaat, een recht blijft, zoodat ik dan ook het niet betrekken van den landbouw in deze belasting acht een rechtmatige plicht.

De heer van Houten heeft in zijne redevoering van 2 Juni j.l. gezegd, dat »wanneer men aan alle klassen van de bevolking eerst de algemeene vrijstelling geeft, die vervat is in art. 9, doch ééne klasse behalve die algemeene vrijstelling nog eene speciale vrijstelling geeft, dan handelt men in strijd met het stelsel der wet".

Nu komt het mij voor, dat wanneer men alle bestanddeelen van het vermogen, ook het onroerend goed, in de vermogensbelasting betrekt, en voorts aan een enkel bestanddeel, het onroerend goed, behalve dien algemeenen last, nog een bijzonderen last, in den vorm van grondbelasting oplegt, men handelt in strijd met de rechtvaardigheid.

Maar nu dit eenmaal zoo is, dient met het feit in ieder geval rekening te worden gehouden. Bij de vaststelling van het patent is dit dan ook geschied. Ik vermeen dat door een der leden is in het midden gebracht, dat de gewisselde stukken, bij de behandeling der wet van 1819, omtrent de gronden der vrijstelling van den landbouwer in het patentrecht geen licht geven. Dit licht is echter reeds ontstoken, toen is vastgesteld de ordonnantie van 14 Mei 1805, gearresteerd den 2den December van dat jaar.

In de geschiedenis van het patentrecht, geschreven door den heer de Meijier — niet den geachten afgevaardigde uit Zaandam, maar zijn broeder mr. K. M. G. de Meijier — eene geschiedenis die aan den geachten afgevaardigde uit Zaandam niet bekend schijnt te zijn, daar hij zich anders wel niet zoo sterk tegen de vrijstelling van den landbouw gekant zou hebben, lezen wij de argumenten, welke tot die vrijstelling hebben geleid en wel deze: »omdat de landbouw deels door de verponding, deels door de belasting op het rundvee, vrij hoog bezwaard is".

Nu weet ik wel, dat wat de belasting op het rundvee aangaat, deze niet meer bestaat, ten minste in die vorm, maar, zooals de heer Zijp duidelijk heeft in het licht gesteld, de landbouwer kan ook thans al zeer weinig uitvoeren, zonder met den fiscus in aanraking te komen; zich niet bewegen op eene of andere wijze, of ten bate van de schatkist moet door hem in den zak getast worden.

Welnu, evenals toen de verponding de grond was van de vrijstelling, is en blijft nu de grondbelasting de grond voor de vrijstelling, want de grondbelasting is niet anders dan de verponding die vroeger van de landerijen werd geheven. De natuur dier belasting vindt men onder andere omschreven in de ordonnantie, welke gearresteerd is den 20sten Januari 1807, luidende: »Over het jaar 1806 en volgende jaren, zal worden geheven eene reëele belasting van alle vaste en onroerende goederen binnen het Koninkrijk gelegen". Ik haal deze bepaling aan, om der Vergadering den indruk te geven, dat inderdaad verponding en grondbelasting gelijksoortige belastingen zijn.

Voor de geschiedenis der grondbelasting verwijs ik verder naar het werk van den heer mr. S. N. Sickenga: *Geschiedenis der Nederlandsche belastingen*, waar men bevestigd zal vinden deze mijne bewering.

Welnu, waar die vrijstelling een historischen grondslag heeft en waar zij is ingevoerd op grond van de speciale den grond drukkende belasting, daar heeft die vrijstelling recht van bestaan, zoolang de grondbelasting bestaat en dan lijdt degene, die met den Minister medegaat niet aan agrarische ongevoeligheid, zooals de heer Mees zich hedenochtend uitdrukte.

De vrijstelling berust op rechtvaardigheid; naar medelijden wordt niet gevraagd; deze wordt zelfs niet begeerd. Agrarische gevoeligheid noch teergevoeligheid leidt mij noch kan of mag mij leiden om de vrijstelling te handhaven.

Het is alleen mijn begrip van recht, en ter beoordeeling van dat recht doet de toestand van den landbouw niets ter zake, of deze bloeit, al dan niet; ook dan, wanneer betere tijden voor den landbouw zijn aangebroken, en in het algemeen belang is te wenschen, dat die tijd niet verre moge zijn, heeft het behoud en de handhaving der vrijstelling evenveel en evenzeer recht van bestaan als thans, nu de landbouw kwijnende is.

Daarom heb ik wel eenig bezwaar tegen de redactie van deze paragraaf, die eene fictie schept, welke met die vrijstelling niets te maken heeft, want het doet er niets toe, of met den landbouw meer of minder dan 4 pct. wordt verdiend.

Voorts heb ik met leedwezen het antwoord vernomen, dat de Minister, die, helaas, de vrijstelling als eene gunst in deze Kamer verdedigde, heeft gegeven aan den heer Lieftinck.

Blijft de Minister volharden, dan geeft hij met de eene hand en neemt met de andere terug. De Minister weet evengoed als ik, dat het verwerken van de melk zoo langer te meer coöperatief geschiedt en zal blijven geschieden in het belang van den landbouwer zelven en der productie, niet op de plaats waar de melk wordt verkregen door den boer zelf en door hem alleen, maar op aangewezen plaatsen, waar de melk van onderscheidene boeren wordt bijeengebracht om te worden verwerkt.

Nu is het inderdaad eene dwaasheid om te zeggen, dat door het vermengen van de melk van meerdere boerderijen in één kuip de belastbaarheid geboren wordt, terwijl er geen belastbaarheid ontstaat, indien de melk op verschillende plaatsen afzonderlijk verwerkt wordt.

Ik had een ander antwoord van den Minister verwacht, een antwoord, dat, mijns inziens, te lezen valt in § 8 van art. 3, ten minste door mij daarin gelezen was. Indien de Minister de vraag van den heer Lieftinck bevestigend had beantwoord, dan, geloof ik, waren de amendementen achterwege gebleven, veel discussie ware der Vergadering bespaard en dan had de Minister de vrijstelling consequent aanvaard, aan welke consequentie hij thans te kort schiet.

Ten slotte nog eene vraag aan den Minister. Waarschijnlijk heeft de Minister bij de redactie van dit ontwerp ook wel de grijze patentwet geraadpleegd. Nu komt het mij inderdaad voor, dat die oude, grijze patentwet, waar het geldt »vrijstelling van den landbouw", nog zoo slecht niet luidde en dat deze paragraaf inderdaad, met weglating van een gedeelte en overneming van een gedeelte van lit. *l* van

§ 3 van de patentwet, eene betere redactie zou verkrijgen, die de quaestie van de gezamenlijke bewerking zou oplossen, alsmede de vraag of het verwerken niet uitsluitend van hetgeen door eigen vlijt of nijverheid verkregen wordt, kan plaats hebben zonder in de belasting te vallen.

Ik vraag derhalve den Minister, of hij gehecht blijft aan de fictie die § 8 in 't leven roept, dan wel of hij zich zou kunnen vereenigen met eene redactie, waarbij de vrijstelling van den landbouw niet wordt beschouwd bij fictie als gunst, maar als een recht.

De heer **Zijlma**: 't Kan verkeeren, zei Bredero.

Mijnheer de Voorzitter! Wie terugdenkt aan de algemeene beraadslagingen bij de vermogensbelasting kan dit wel den oud-vaderlandschen auteur nazeggen.

Toen klaagliederen dat de landbouw te veel zou worden gedrukt, en nu dat ze te veel wordt begunstigd.

En dat alles gericht aan hetzelfde adres. De man welke de vermogensbelasting in het leven heeft geroepen, is dezelfde welke nu de belasting uit inkomsten en bedrijven heeft daargesteld. Hetzelfde kind dat toen verstooten heette, thans eensklaps bevoorrecht genoemd.

Men zou er uit kunnen opmaken dat het hart van den Minister in een jaar tijds opmerkelijk moet zijn veranderd.

Toen noemde men het te hard en te koud, nu weer te warm en te week. Onverklaarbaar verschijnsel.

Niet voor mij, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb ten vorigen jare niet medegedaan in het koor der klaagliederen en kan ook thans niet instemmen over die bevoorrechting.

Mij is niet gebleken dat de gevoelens van den Minister veranderd zijn.

Integendeel, ik ben vast overtuigd dat die gezindheid dezelfde is gebleven, dat die vaderlijke zorg toen niet hardvochtig was en nu niet te toegevend.

Eindelijk hebben wij dan het punt in quaestie geformuleerd: het amendement, welks strekking reeds vooraf zóó breedvoerig in alle details werd besproken, dat thans, nu het ten langen leste voor ons ligt, alle argumenten zoo voor als tegen zijn uitgeput.

De gronden waarop zich die vrijstelling baseert zijn immers zoo duidelijk door den Minister aangetoond, de rechtmatigheid ten overvloede door den heer Rutgers van Rozenburg en vele andere leden in een zoo helder licht gesteld. Het heeft niet mogen baten, Mijnheer de Voorzitter.

Of men den landbouw nu enkel of dubbel of driedubbel gaat treffen, het doet er niet toe.

Of men een getroffen overleg, eene gedane belofte gaat ter zijde stellen, daar zet men zich overheen.

Wat zal dan nog kunnen worden aangevoerd? Misschien zou men nog kunnen spreken van kool die de saus niet waard was. Wat baat belastingplichtigheid waar vooruit te berekenen valt dat het zoo luttel kan inbrengen?

Of durft men beweren dat de landbouw meer opbrengt dan vier percent? Dat er boven die gewone aftrek nog winst kan worden verondersteld?

Op welke wijze zou men bij gemis aan boekhouding tot eene zuivere berekening moeten komen? Mag men zich zoo maar over al die bezwaren heen zetten?

Ja, zal men zeggen, maar dat is de zaak niet. 't Is ons niet te doen om de knikkers, maar om de gerechtigheid van 't spel.

Wel zoo, zit het hem daar? Is dit die gerechtigheid, dat gelijk recht voor allen?

Ik begrijp het niet; dit alles nog niet te best.

Vergeet men dan de landbouw hier niet moet worden beschouwd in de gewone lijn der maatschappelijke bedrijven, maar als een tak van volksbestaan, die in dit geval op zich zelve en naar omstandigheden moet worden beoordeeld?

Op den landbouw drukken de tijdsomstandigheden zwaarder dan op eenig ander bedrijf; voor den landbouw resten buitendien meer belastingen dan van eeningen tak van volksbestaan worden geheven.

Voor mij eene voldoende reden om met vrijmoedigheid mijne stem tegen het ingediende amendement tot weglating der vrijstelling uit te brengen.

Dit neemt niet weg dat ik evenmin mijne stem kan geven aan het amendement van den heer Lieftinck. Na de verwerping van het amendement-Kerdijk c. s. zouden de andere coöperatieve vereenigingen naar het mij voorkomt tegenover de coöperatieve zuivelfabrieken in eene zeer onbillijke positie worden gebracht. Hoe zal men bijv. voor dezelfde vereeniging arbeiders laten betalen, terwijl boeren worden vrijgesteld?

Ook wat de onderlinge verhouding van dergelijke fabrieken betreft zal ik mij daartegen moeten verklaren. Er zijn wel is waar fabrieken die uitsluitend coöperatief werken, maar er zijn ook die dit slechts voor een deel doen en een ander gedeelte der grondstof, de melk, van buiten de vereeniging staande leveranciers aankoopen. Er zijn fabrieken die bij aandeelen zijn opgericht, doch er zijn ook die door particulieren worden gedreven. Hoe zou men nu de eene in de belasting kunnen aanslaan en de andere daarvan vrijstellen?

Men beweert: dit is de consequente doorvoering der vrijstelling van het landbouwbedrijf. Dan zal men echter op die baan veel verder moeten gaan. Er zijn veel meer fabrieken die landbouwproducten verwerken. In Groningen wordt dikwerf gesproken over de oprichting eener coöperatieve aardappelmeelfabriek, in Friesland doet men alle pogingen om ter bevordering der bietencultuur tot de oprichting eener coöperatieve suikerfabriek te geraken. Stroopapierfabrieken en vlasfabrieken zouden op dezelfde manier kunnen werken. Het zou uitloopen op eene premie in het nadeel der particuliere industrie, en daartoe wensch ik niet mede te werken. Bovendien er bestaat niet de minste vrees dat een dergelijke aanslag als thans in de wet is voorgesteld, de ontwikkeling der coöperatie ook maar noemenswaardig zou tegengaan.

Al deze redenen brengen te weeg dat ik mij niet met dat amendement kan vereenigen.

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, heeft er dezen morgen op gewezen, dat de tegenstanders van het amendement-Poelman van zoo vele argumenten gebruik maken, terwijl toch één afdoend argument voldoende zoude zijn.

Het komt mij echter voor, dat ook wanneer eene zaak op goede gronden rust, zij niettemin van alle kanten moet worden bekeken.

Aangezien ik bij de algemeene beraadslaging slechts één argument heb genoemd, zal ik daarom thans nog enkele argumenten aanvoeren, die mij mijne stem aan het amendement zullen doen onthouden.

Ik beschouw het belastingstelsel van dezen Minister als één geheel; het is eene ketting, en als men daaruit een schakel wegneemt komt men tot onbillijkheid.

Het standpunt dat de Minister heeft ingenomen tegenover den grondeigendom heeft hij uiteengezet bij de vermogensbelasting en later weder bij de invoering van de peraequatie van de grondbelasting. Wanneer men nu het stelsel van den Minister aanvaardt, moet men het in zijn geheel aanvaarden, want wanneer men er een greep in doet en den landbouwer in deze bedrijfsbelasting wil betrekken, dan valt het geheele stelsel.

De heer van Houten heeft een zeer behartigenswaard woord gesproken in zijne rede van 31 Mei jl. Hij zeide toen: »Deze beslissing heeft de Minister ook al verdedigd met de bekende amortisatie-theorie. Ik zou die theorie bij deze belastingwet wel buiten aanmerking willen laten." Ik acht dat zeer juist, en ik geloof inderdaad, dat de quaestie van de amortisatie van de grondbelasting reeds is beslist en uitgemaakt door de peraequatie, en dat de grondbelasting daardoor in waarheid is geworden eene belasting. Het stelsel van den Minister ten opzichte van deze belasting is, zooals hij zich uitdrukte in zijne rede van 1 December 1892, het volgende: »Zal de grondbelasting zijn wat zij wezen moet, zoo moet zij zijn een vast percentage van de zuivere pachtwaarde. Elke duurzame verandering in de pachtwaarde moet door eene evenredige verandering

in de grondbelasting worden achtervolgd, zoodat die twee, pachtwaarde en belasting, met elkander verband houden." De pachtwaarde is veranderlijk, dus is het te verwachten dat telkens na eenige jaren de belastbare opbrengst zal moeten worden herzien.

Nu kom ik tot den heer Mees, die mij heeft toegevoegd dat de logische conclusie van mijne argumentatie bij de algemeene beraadslagingen in het midden gebracht, had behooren te zijn dat ik had moeten voorstellen om de vrijstelling voor het landbouwbedrijf slechts zoolang te verleenen dat de belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen opnieuw zou zijn herzien.

Dit zou mij echter niet helpen, Mijnheer de Voorzitter, want het stelsel van den Minister, waarmede ik wil medegaan, is om die belastbare opbrengst telkens te herzien wanneer de noodzakelijkheid daarvan blijkt, en daarom zou een amendement tot tijdelijke vrijstelling van het landbouwbedrijf tot de eerstvolgende herziening niet passen in een stelsel dat gedurige herziening beoogt.

Er zijn verder practische bezwaren om den landbouwer in deze belasting te betrekken. Het zal toch uiterst moeilijk zijn om de winst van het landbouwbedrijf te bepalen. Men vergete niet dat de landbouwer voor een groot deel leeft van de niet te gelde gemaakte opbrengst van zijn bedrijf, hij leeft van brood gebakken van zijn eigen koren, van de aardappelen op eigen grond geteeld, van het varken gevoed met de voortbrengselen van zijn grond. Daarvan zuiver boek te houden is uiterst moeilijk, en derhalve is zijn winst ook moeilijk te bepalen.

En nog meer, gesteld dat men den landbouwer betrok in deze belasting, dan zal het kunnen voorkomen dat hij het eene jaar eene winst maakt grooter dan 4 percent van het bedrijfskapitaal en bedrijfsbelasting moet betalen, maar daar staat tegenover, dat hij vele jaren geen of slechts geringe winst heeft behaald.

Wanneer het veevervoer naar Duitschland bijv. weer vrij zal zijn — eene eventualiteit, die m. i. in de naaste toekomst ligt, omdat Duitschland ons vee noodig heeft — zal de landbouwstand hooge winsten maken en wellicht een zeer voordeelig jaar hebben, maar daartegenover staat dat zoo vele jaren met verlies gewerkt is. Zou het nu billijk zijn om de landbouwers naar zulk een voordeelig jaar in de bedrijfsbelasting aan te slaan?

Ik geloof eindelijk dat, wanneer men in deze al te theoretisch is, en zegt dat in al de aangevoerde argumenten geen voldoende rechtsgrond is voor vrijstelling, in deze de regel geldt: *summum jus summa injuria.*

De heer **de Meijier**: »Gelukkige koopman", zoo kon de Minister gisteren met den Duitschen dichter Goethe niet spreken; maar ik geloof wel dat de Minister heden zal instemmen met de woorden van den Latijnschen dichter, toen deze zeide: Welgelukzalig is de mensch, die ver van de staatszaken verwijderd het van de vaderen geërfd landgoed met zijne ossen mag beploegen.

Staat er iemand in deze Vergadering op om nederig en blijmoedig te wijzen op een geval waarbij twee malen de rente belast wordt, dan krijgt hij tot antwoord: huil daarover niet, dit past zoo in het stelsel der wet.

Spreekt een ander met eenig medelijden over ambtenaren en zoo vele anderen, die thans voor het eerst belast worden, dan klinkt tot antwoord: Laat de ambtenaren stil zijn bij de operatie die zij even als elk ander hebben te ondergaan. Maar als iemand zich onderwindt in zijne onnoozelheid te vragen of het niet billijk is om, waar eene inkomstenbelasting wordt ingevoerd, allen in de belasting te doen dragen, en dus ook het landbouwbedrijf, dan ziet men op eenmaal, evenals Neptunus het »placidum caput" uit de golven ophief, mijn geachten buurman, den heer Rutgers oprijzen en uitroepen: *quos ego!*

En na hem komt een heirleger verdedigers, die zich niet kunnen begrijpen hoe men de vrijmoedigheid heeft durven nemen om aan de mogelijkheid te denken om den landbouwer in de bedrijfsbelasting te betrekken.

Het getal verdedigers van het stelsel der Regeering is groot, en ik geloof geen onjuiste profetie uit te spreken, als ik voorspel dat de heer Poelman slechts weinig stemmen voor zijn amendement zal vinden. Dit zal echter tegen het amendement niet pleiten, want menigmaal is de meening der minderheid de meest juiste.

De vraag die ik nu te beantwoorden heb, is deze, of ik door de aangevoerde argumenten overtuigd ben, dat ik tegen het amendement-Poelman stemmen moet?

Wat zijn die argumenten geweest? Laat ik het eerlijk zeggen: het was één, steeds hier bedoeld, het groote argument: van den grond wordt grondbelasting betaald; dit is eene partieele inkomstenbelasting, daarom moet de landbouwer vrijgesteld worden; dat was het begin en het einde. Zal ik er over spreken? Neen, want wanneer ik mij met dat denkbeeld zou willen vereenigen, zou de Minister mij toevoegen: gij zegt mijn boek gelezen te hebben, hebt gij dan niet daaruit geleerd dat ik dit argument geheel en al onjuist vind?

Het argument van den Minister zelf over de amortisatie der vrijstellingen, heeft de heer Mees mijns inziens zoo ontzenuwd, dat ik er niet over behoef te handelen.

Wat de grondbelasting betreft, zal ik twee vragen doen:

1°. is het waar dat alleen de landbouw getroffen wordt door de grondbelasting?

Ik meen dat ook anderen haar moeten betalen. Ik zelf ontving daarin een aanslag tot een zeer klein bedrag.

Ik weet echter dat er velen, vooral kooplieden en fabrikanten, zijn, die voor hunne fabrieken en werkplaatsen groote sommen betalen in grondbelasting, en nu verwacht ik dat de pleitbezorgers voor den landbouw, na het pleit gewonnen te hebben, zullen opstaan om in een volgend artikel bij het opmaken der bedrijfswinsten ook aftrek toe te staan voor alle anderen, voor hetgeen zij in de grondbelasting betalen. Ik zal dat niet voorstellen, omdat ik, het stelsel ondeugdelijk vindende, voor het amendement-Poelman zal stemmen.

Eene tweede vraag is deze: is het waar dat deze belasting alleen betaald wordt door hen die het *landbouwbedrijf* uitoefenen?

Mij zijn tal van menschen bekend, die een heel ander bedrijf uitoefenen, en toch, omdat zij hun geld in land belegd hebben, grondbelasting betalen.

Ten wiens gunste komt dan de vrijstelling? Niet — en dit blijkt uit de argumentatie van den Minister en de heden gehouden redevoeringen — niet ten gunste van de pachters, maar van de grondeigenaars. Werd het landbouwbedrijf niet vrijgesteld, de verhuurders zouden wat minder pacht verkrijgen.

Ik kan het grondbelasting-argument dus laten rusten. Wie, zooals de heer Tydeman, van oordeel zijn dat de grondbelasting werkt als gewone inkomstenbelasting, moesten eigenlijk verder gaan en voor allen die grondbelasting betalen vrijstelling of aftrek vragen.

Mijn geachte vriend en bloedverwant, de heer Ferf, beroept zich op eene dissertatie van mijn broeder van welke hij vermoedt dat ze mij onbekend was, anders toch, meent hij, zou ik niet hebben gesproken zooals ik deed. Dat stuk was echter al voor 20 jaren in mijn bezit; ik heb ook de promotie van dien broeder bijgewoond en hem daarbij de patentwet met hare vrijstellingen zoo krachtig hooren bestrijden, dat ik toen reeds tot het resultaat kwam, dat de patentwet met hare vrijstellingen voor velen, door eene inkomstenbelasting zonder vrijstellingen moest worden vervangen, en ik ben er van overtuigd, dat, als mijn broeder thans stond op deze plaats, hij zou redeneeren evenals ik, ingeval hij in die 20 jaren niet van meening is veranderd. Meende dus de heer Ferf, dat ik, door mijn neef niet overtuigd, door mijn broeder mij zou laten gezeggen, hij zal zich hierin bedrogen zien.

Het schijnt dat mijn vriend Ferf veel ingenomenheid heeft met de vrijstellingen in de patentwet. Maar dan vraag ik hem: wil hij ook de renteniers vrijstellen? In de dissertatie van mr. K. M. G. de Meijier kan hij lezen »dat men geene oorzaak kan vinden om de renteniers aan deze belasting te onderwerpen; dat zij indirect ook in deze belasting

zullen deelen, omdat het eene bewezene waarheid is, dat alle belastingen tot op zekere mate ten laste komen van dengene, die de goederen en waren gebruikt".

Voorts ook de zeevarende lieden en visschers? Ook van deze lezen wij, »dat zij vrijgesteld werden omdat deze bedrijven hier niet genoeg aangemoedigd kunnen worden".

Ik vraag den heer Tydeman, die de vrijstelling van het landbouwbedrijf bepleitte op grond van de nutigheid van dat bedrijf, of we van hem verwachten kunnen een voorstel tot vrijstelling van de zeevarende lieden en visschers, »welke bedrijven hier niet genoeg aangemoedigd kunnen worden".

Doch ik ga met de heeren Ferf en Tydeman niet mede omdat wij hier niet staan tegenover eene nieuwere editie van eene patentwet, maar tegenover een tweede deel van eene inkomstenbelasting, waarin *alle* inkomsten eene plaats behooren te vinden.

De heer Roessingh had de welwillendheid om te verklaren dat hij verschil met zijne opvatting en mij niet zou beschouwen als een bewijs van slechte neigingen der menschelijke natuur. Ik stel die verklaring zeer op prijs.

Dat meeningsverschil, meende hij, vindt niet zijn grond in slechtheid, maar in de macht van de theorie. Juist, dat is de reden; als eene theorie goed is, moet zij ook macht uitoefenen. Hij die in zijne vroegere betrekking steeds voor trouw aan overtuiging streed, zal dus zeker het feit, dat ik, volgens hem door de macht eener mij juist voorkomende theorie, dus door overtuiging van het rechtvaardige mijner zaak, sprak zoo als ik deed, dit aan eene goede neiging der menschelijke natuur toeschrijven.

Verder zeide die geachte spreker dat de berekening voor den landbouwer zoo moeilijk is te maken.

Geldt dat bezwaar alleen voor landbouwers? Hij vroeg: hoe moet de landbouwer zijne berekening maken als hij eene kip slacht? Ik vraag hoe moet de poelier ze maken als hij hetzelfde doet voor eigen gebruik? Hij vroeg: hoe moet de landbouwer rekenen als hij artikelen uit zijn bedrijf voor zich zelf gebruikt; ik vraag: hoe moet de kruidenier wel doen, als hij hetzelfde doet met artikelen uit zijn winkelvoorraad?

Hij zou het vexatoir achten voor de landbouwers. Gelooft hij, dat de belasting zoo vexatoir zal ingericht worden, dat men aan de menschen eene berekening zal vragen precies van alles wat zij gebruiken? Doch als de belasting vexatoir is voor den een, dan is zij ook vexatoir voor den ander en moest de heer Roessingh haar voor allen bestrijden.

Met mijn geachten vriend, aan mijne rechterzijde gezeten, den heer Zijp, wil ik thans nog een enkel woord wisselen. Ik geloof dat het spreekwoord onwaar is, dat zij die den landbouw beoefenen, steeds klagen, maar heden dacht ik er toch een oogenblik aan, dat sommige menschen wel eens ondankbaar kunnen zijn. Wat is er gebeurd? Waartoe zullen de 8½ millioen dienen, die de vermogensbelasting zullen opbrengen? 4 millioen tot vermindering van de mutatierechten. Dit werd zeer verdedigd door den heer Zijp; hij raadde aan om dit aan te nemen, omdat het zulk een groot voordeel voor den landbouw zou zijn.

Waarvoor verder? Een millioen voor vermindering van de grondbelasting. En wat komt er bij? In die wet is eene bepaling opgenomen omtrent het taxeeren van gebouwde en ongebouwde eigendommen en nu blijkt, en dit zal de Minister dezer dagen wel merken, dat daardoor velen slechts voor hoogstens ⅔ van de werkelijke waarde zullen belast worden. Dit is weder een voordeel voor den landbouw en grondbezit, dat ik hier wensch te constateeren. Verder zal het geld besteed worden voor vermindering van de belasting van het zout. Wie was de voorsteller om die belasting nog meer te verminderen dan de Minister wilde? Dat was de heer Zijp. Hij deed het in het belang van den landbouw en ik stemde er gaarne voor. En heden zegt hij: Och die landbouwers hebben zooveel voor mutatie-rechten en zoutbelasting te betalen. De heer Rutgers heeft nu gezegd: die vermindering van het zout geeft den landbouw niet veel, want de margarine-fabrikanten genieten er ook van; maar de heer Zijp heeft haar bepleit in het belang van den landbouw. Waarlijk, indien we moesten geven al wat door den heer Zijp wordt begeerd, 't zou duur worden.

Nu heb ik, geloof ik, de meeste argumenten besproken; alleen nog een woord aan den heer Tydeman, die meent dat zij die vragen: moet de landbouw ook niet belast worden? daarmeê toonen het nut van het landbouwbedrijf niet voldoende in te zien, dat maar voor iets minder beduidends houden. Ik antwoord hem: ik heb alle respect voor den landbouw; ik geniet zelfs gaarne de vruchten die de landbouw afwerpt, maar als ik den landbouw wil belasten evenals elk ander bedrijf, dan blijkt daardoor toch niet, dat ik tegen den landbouw ben. Moet ik nu zijne vraag tegen hem keeren en zeggen: gij die niet weten wilt van het vrijstellen van ambtenaren, van journalisten enz., haat gij dan al die menschen? Men kan eerbied hebben voor alle menschen en alle eerlijke bedrijven en toch wenschen, dat de belastingen op rechtvaardige wijze gedragen worden door allen. Hij zegt verder dat de bloedarmoede bij den landbouw zoo groot is en dat de opname van dat bedrijf in deze belasting hem nog zoo veel armer aan bloed zou maken. Ik vraag: is het zoo erg? zijn waarlijk al de grondbezitters zoo bloedarm? Ik geloof dat er nog wel grondbezitters zijn, die niet zoo vreeslijk bloedarm zijn en dat de nieuwe belasting eene belasting, die slechts 2 pct. van de verdiensten boven de f 650 vraagt, nu niet als een vampyr hun het bloed zal uitzuigen.

Ik hoor daar zeggen: dat verdient de landbouwer niet, maar in dat geval is hij vanzelf vrij.

Ten slotte een woord aan den heer Mees.

De heer Mees is tot deze conclusie gekomen: de vrijstelling is verkeerd, is onkruid — maar ik zal het onkruid met de tarwe maar laten opgroeien tot den tijd des oogstes, opdat dan daarmeê geschiede, wat in de parabel daarvan gezegd wordt. Nu lezen we in die parabel, dat na den oogst het onkruid vergaderd, in bossen gebonden en verbrand is.

Zal ik nu het voorbeeld van den heer Mees volgen?

Mijnheer de Voorzitter! Juist die parabel maakt het mij onmogelijk; want hoe begint zij? Er staat: een zaaier zaaide goed zaad in zijn akker, maar toen *de menschen sliepen*, kwam de vijand en zaaide onkruid midden in de tarwe. Op dit oogenblik nu slapen de menschen niet, en het onkruid is nog niet in den akker gebracht. Wij die nog wakker zijn, zien den vijand met het zakje onkruid in de hand gereed om het te zaaien. Is het nu onze plicht niet om te voorkomen dat het onkruid onder de tarwe komt? Neen, de menschen hier slapen nog niet en het kan nog lang duren eer wij, na de bedrijfsbelasting te hebben afgehandeld, zullen kunnen gaan rusten. Zullen wij nu toelaten, dat het onkruid wordt gezaaid, daaraan medeplichtig worden? Ik durf het niet om de parabel, want de qualificatie van den man, die 't onkruid zaaide is daar niet gunstig. We lezen: de vijand die het gezaaid heeft, is de duivel!

Het is om al deze redenen dat ik tot mijn leedwezen niet mede kan doen aan de vrijstelling van den landbouw. Ik heb ook alle respect voor des Ministers werk; ik wensch hem behulpzaam te zijn in het verkrijgen van deze belasting, maar ik meen goed te doen met het amendement van den heer Poelman te ondersteunen en kan dus op dit punt niet met den Minister medegaan. Ik geloof dat de stemming over dat amendement zeer onzuiver zal zijn, en wanneer gij, Mijnheer de Minister, zooals u reeds herhaaldelijk is aangeraden, het amendement onaannemelijk verklaart, zal de stemming nog meer onzuiver worden. Maar gesteld dat de voorstanders van de vrijstelling het winnen, dan heb ik nog goeden moed.

De Minister heeft gezegd, dat er tijdsomstandigheden kunnen zijn, waarin zijne geheele theorie van nul en geener waarde worden zou, welnu, na regen komt zonneschijn; wanneer dan de betere tijden voor den landbouw zullen zijn aangebroken, dan hoop ik dat de Minister indachtig zal zijn aan het door hem in de Memorie van Antwoord gesprokene en zal zeggen: nu moet het onkruid er uit, en dan hoop ik dat hij, dien ik bij Neptunus vergeleek,

en zijne vele medestanders, die op grond van die tijdsomstandigheden thans zoo warm strijden voor de vrijstelling, hem daarin zullen helpen.

De heer **Farncombe Sanders**: Het zal de Vergadering misschien verwonderen, maar ik ben van plan om te stemmen vóór het amendement van den heer Poelman. Ik zie niet de minste reden om hier voor den landbouwenden stand eene uitzondering te maken, die nergens gemaakt is, niet in Engeland, niet in Zwitserland en ook niet in Duitschland. Ik zeg dit met opzet, omdat in de stukken verwezen is naar den vrijdom, die in de Gewerbesteuer wordt verleend, maar men daarbij over het hoofd gezien heeft, dat behalve die Gewerbesteuer, waarvan de landbouw vrij is, er eene inkomstenbelasting is, zooals wij er hier nu eene maken, waarin de landbouwer wel degelijk wordt getroffen, zoowel in Pruissen als in Beijeren en Oostenrijk. Derhalve men beroepe zich niet op het buitenland. Bovendien mag ik nog opmerken dat in het agrarische Pruissen de grondbelasting niet is 6 pct. zooals hier, maar $9^1/_2$ pct.

Er komt nog iets bij; in alle voorstellen die sinds 1850 hier zijn gedaan om inkomstenbelastingen in te voeren, zijn steeds de boeren geschoren over dezelfde kam als de rest, en nu doe ik wat de Latijnen noemden: *stare super antiquas vias.* Ik blijf staan op den weg door de liberale partij van 1850 af tot op dit oogenblik toe bewandeld, en die mij voorkomt de juiste en goede weg te zijn.

Is er hier sprake van dat men de boeren in het bijzonder wil belasten? Dat men hen meer wil laten betalen? Immers neen! Men wil hen doodeenvoudig laten betalen wat zij meer dan 4 pct. verdienen, men behandelt hen dus op denzelfden voet als alle anderen.

Als de kleine man in de steden, die waarlijk ook moeite genoeg heeft om rond te komen, moet betalen voor al wat hij uit zijn bedrijf boven de 4 pct. haalt, waarom dan met den boer anders gehandeld? Wanneer de kleine neringdoende een kapitaaltje bezit van beneden de f 13 000, waarom moet daarvan bij de bedrijfsbelasting worden betaald, terwijl de boer daarvan wordt vrijgesteld?

De heer Pyttersen heeft dit te recht reeds opgemerkt en het is een van mijne groote grieven tegen dit artikel.

Laten wij niet vergeten, dat al wat wij kwijtschelden aan den boerenstand moet worden gedragen door anderen. Wat de boeren niet betalen, moet betaald worden door de kleine lieden in steden en dorpen, die geen boeren zijn.

Dit argument is zeer te recht door den heer Goeman Borgesius aangehaald, toen wij spraken over de ambtenaren. Hard als het moge klinken in de ooren der ambtenaren, accepteer ik dat argument, maar gelijke monniken gelijke kappen. Waar het argument geldt voor ambtenaren, moet het ook gelden voor boeren.

De boeren klagen over slechte tijden; ligt dan de kleine man in de stad op rozen?

Er is benoemd eene commissie van enquête om een onderzoek in te stellen naar de nooden van den landbouw; die commissie heeft uitgebracht een mooi rapport. Als er eene commissie was benoemd om een onderzoek te doen naar de nooden van den kleinen man in de steden en naar de nooden van de industrie, zouden wij dan ook niet een lang rapport met klachten ontvangen hebben?

De vorige geachte spreker heeft er Horatius bijgehaald. Op eene andere plaats heeft deze gezegd, dat er lang vóór Agamemnon vele dappere helden hebben geleefd, maar die onbekend zijn gebleven omdat ze geen Homerus hebben gehad om hen te bezingen.

De boeren hebben hun Homerus gevonden in de Enquetecommissie, die hunne nooden heeft bezongen, die op hare lier melodische klaagzangen heeft getokkeld.

Maar de commissie die ik een onderzoek zoude wenschen te doen instellen naar de nooden van de kleine neringdoenden en van den winkelstand, van zoo menigen tak van industrie en zoo vele anderen, welke het ongeluk hebben geen boer te zijn, zoude wellicht een tafereel ophangen dat als tegenhanger zoude kunnen dienen voor dat betreffende den landbouw.

Nu wilt gij, voorstanders van de vrijstelling van den landbouw, op die anderen die het even hard hebben als de boeren, overbrengen den last welke door allen gemeenschappelijk moet worden gedragen.

Is bovendien de toestand van den landbouw zoo erg?

Onlangs konden wij in eene courant nog lezen dat in Friesland drie hofsteden, vroeger te zamen verpacht voor f 13 200, nu verpacht werden voor f 18 000; dan zeg ik toch dat dit nu juist niet op zulk een ellendigen toestand wijst.

Hoe is het gegaan, Mijnheer de Voorzitter?

Wij hebben sedert 1815 of 1816 twee groote golvingen in den landbouw gehad. In die jaren waren de graanprijzen zeer hoog, de tarwe rees in 1817 zelfs tot f 19,72 per mud. Toen ontstond een tijd van overspanning en ging men, evenals vroeger in tulpen, een dollen handel drijven in land. Daarop is natuurlijkerwijze gevolgd eene reactie, waarover tot in het oneindige geklaagd werd, en die tot omstreeks 1834 aanhield. Toen is er weer rijzing gekomen, en wat is nu het geval? Ook toen weer is een tijdperk gekomen waarin — zooals de heer Rutgers van Rozenburg in 1879 bij de behandeling der grondbelasting zeide — eene koortsachtig overspannen concurrentie plaats greep. De prijzen van land en de pachten werden opgejaagd boven het natuurlijk niveau.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, en daarna is dan ook wederom de reactie te voorschijn gekomen. Maar, naar het mij voorkomt, verliest men wel wat al te veel den gemiddelden toestand uit het oog en zouden de grondeigenaren en landbouwers eigenlijk wenschen, dat het altijd mooie, vette jaren bleven.

Bij analogie vindt men evengoed in den effectenhandel zulk een op- en neergaan. Ook daar vindt men evengoed dolle koopers, maar — en dit is een groot verschil — ik heb nooit vernomen, dat deze, wanneer het misliep, bij den Staat om hulp kwamen aankloppen.; dat ze dan, om de gekuischte uitdrukking van den heer Rutgers te bezigen, bij den Staat kwamen huilen en bedelen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, zij hebben de gevolgen van hunne eigene onvoorzichtigheid steeds stilletjes gedragen.

Een ander argument is dit: de grondeigenaars en landbouwers betalen dubbel vanwege de grondbelasting. Ik heb den vorigen keer reeds gezegd, dat ik mij in de theoretische bespiegelingen over die quaestie niet meer wilde verdiepen en tegenover hen, die beweren dat de grondbelasting eene *gewone* belasting is, stel ik de mijne, dat zij *niet* eene gewone belasting is, en dan acht ik mijn *ja* al net zoo goed als hun *neen.*

Men moet daarbij niet uit het oog verliezen, dat de allereerste oorsprong van alle grondbezit — droogmakerijen misschien uitgezonderd — is, dat men den man, die op het land zat er heeft afgegooid, of, althans, iemand die er evengoed recht op had, van geweerd heeft.

In dat beweren sta ik zeker lang niet alleen, maar ik kan mij zelfs beroepen op een oeconomist, wiens orthodoxie zelfs door de heeren uit Rotterdam niet zal worden gewraakt, een even goed orthodox in oeconomischen zin, als Gomarus of Bogerman zaliger, op het punt van het ware geloof.

Ik bedoel Jean Baptiste Say, die in zijn *Cours complet*, deel I, bladz. 530, zegt, dat van allen eigendom die van het land de minst onbetwistbare wettigheid is. »Er is geen erf", voegt hij er bij, »dat niet opklimt tot eene gewelddadige of bedriegelijke spoliatie, van ouderen of jongeren datum." Dat zegt die orthodoxe oeconomist.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben volstrekt geen landnationalisateur, — en bij zekere verkiezing te Haarlem heb ik dat ondubbelzinnig doen blijken — maar ik ben het geheel eens met een anderen oeconomist, dien ik met vertrouwen durf inroepen in tegenwoordigheid van den Minister van Financiën, ik bedoel John Stuart Mill. Toen ik bijna 40 jaren geleden in Amsterdam het voorrecht had bekend te worden met »den grooten oeconomischen denker", mr. W. C. Mees, den toenmaligen secretaris der Nederlandsche Bank, vroeg ik hem wat zijns inziens het beste boek was voor staathuishoudkunde, en hij noemde

mij toen het boek van Mill. In dit boek ligt de grondgedachte, dat de eigendom van land is een eigendom, die moet geresspecteerd worden, maar die niet is een eigendom als andere eigendom, juist omdat, wanneer men tot de oorspronkelijke gronden wil opklimmen, de aardbodem behoort aan het menschelijk geslacht en niet aan de individuën. Welnu, ik respecteer dien eigendom ten volle, ik wensch er niet aan te raken; maar de landeigenaren moeten niet vergeten, dat zij eigenlijk in het bezit zijn van een monopolie en dat het daarom niet meer dan billijk is is dat zij voor dat monopolie betalen, evengoed als een aandeelhouder van de Bank betaalt voor het monopolie van de Bank. En wanneer ik dan in het laatste verslag van de Nederlandsche Bank lees, dat de Bank voor haar monopolie over 't verloopen jaar aan den Staat 32 pct. heeft betaald, dan is het matig berekend, als de landeigenaren voor hun monopolie 6 pct. betalen.

Een enkel woord over een in verschillende adressen besproken punt, de dijk- en polderlasten, die de grondeigenaars te betalen hebben. Ik wil op die lasten niets afdingen; zij zijn hier en daar zwaar, terwijl vaak ook de steden van de dijken profiteeren, omdat zij daardoor tegen overstrooming worden gevrijwaard, voornamelijk de steden tusschen den Lekdijk en Amsterdam. Maar dit bewijst hier niets. Laat men dan het waterschapsreglement veranderen en de steden binnen den ring van het waterschap brengen. Maar daarom behoeft dit niet hier in orde gebracht te worden bij de bedrijfsbelasting.

Het rationeele hulpmiddel, dat ik hier aan de hand doe, bestond, tijdens ik aan de Utrechtsche provinciale griffie met de waterschapszaken belast was, in de stad Amersfoort; ik meen voor het waterschap de Eem.

De stad betaalde in ééns af eene jaarlijksche som aan het waterschap, om aan het bestuur daarvan de moeite en omslag te besparen van het ophalen der contributie aan elk huis.

Dan wordt er ook gewezen — en dat wordt speciaal gedaan in een adres, of liever in eene memorie van toelichting bij een adres, ons toegezonden door de Vereeniging voor de bloembollencultuur — op de gevolgen van de peraequatie, die gemaakt hebben, dat op sommige plaatsen nu de grondlasten hoog zijn gestegen. Dit argument is ontleend aan een adres der Hollandsche Maatschappij van Landbouw. Ik kan daarin echter geen doorslaand argument vinden, om dit nadeel hier goed te maken, want dit is eene grief tegen de geheele peraequatie-wet, die ik zeer betreurd heb en waartegen ik dan ook heb gestemd.

Ik kom thans tot iets dat de heer Mees ten opzichte van de bloembollenquaestie gezegd heeft. Ik heb het voorrecht onder die heeren kweekers verscheidene vrienden en bekenden te tellen, op wier vriendschap en achting ik hoogen prijs stel; maar juist omdat ik ze zoo hoog acht ben ik overtuigd, dat zij het mij niet euvel zullen duiden, als ik hier spreek en stem voor datgene, wat ik recht en billijk acht.

Ik kan mij vereenigen met het standpunt waarop zij zich gesteld hebben in de eerste nota van hen gekregen. Dat standpunt was dit: Indien de landbouw in het algemeen door de bedrijfsbelasting wordt getroffen, dan begrijpen zij, dat ook zij moeten betalen, en daarin zien zij geen bezwaar. Alleen waren zij er tegen, dat aan den landbouw vrijstelling werd gegeven en niet aan hen. Men vindt dit op bladz. 8 van de eerste nota, die ons van hen is toegekomen. Op dit standpunt sta ik nog.

Hiertegen nu heeft de heer Mees hedenmorgen bedenkingen ingebracht, waarover ik een enkel woord wil zeggen. Hij zeide dat de bloembollenkweekers vroeger patent betaalden en dat zij nu moeten blijven betalen. De kracht van dat argument vat ik niet; er waren vroeger vele menschen en ze zijn er nog die geen patent betaalden, en nu acht ik het niet onbillijk die zij onder deze belasting vallen. Wanneer het reeds onder de patentwet onbillijk was de landbouwers vrij te stellen en niet de bloembollenkweekers, dan is het billijk ze nu op eene gelijke lijn te brengen.

Maar even waar is het omgekeerde: als het onder de bestaande patentwet onbillijk is, dat de bloembollenkweekers wèl patent betalen en de boeren niet, dan is het zeer billijk dat die onrechtvaardigheid thans hersteld worde, als bij deze nieuwe wet de boeren vrijgesteld blijven.

Verder zeide de heer Mees dat de bloembollenkweekers niet betalen zullen als zij niet meer dan 4 pct. maken; zeer juist, maar dit geldt ook den landbouw.

De amendementen der heeren Lieftinck en Gerritsen hebben de logica voor zich, als men zich stelt op het standpunt dat de landbouw vrij moet zijn; maar juist omdat die vrijstelling tot zoo ver reikende consequentiën voert is zij voor mij dubbel onaannemelijk. Als de boer wordt vrijgesteld voor de eigen producten die hij verwerkt, zie ik niet in waarom de vrijstelling zou worden geweigerd, als eenige boeren zich vereenigen om de producten te verwerken. De gansche richting van den tijd is dat men zooveel mogelijk bedrijf tracht uit te oefenen op groote schaal. Dit zal ook hoe langer hoe meer geschieden bij het landbouwbedrijf. Men zal zich al meer en en meer combineeren. Men doet het al ten aanzien van zuivel en aardappelstroop; ja, er is in Noordbrabant eene fabriek die niets doet dan hare eigen bieten verwerken. Zoodanige fabriek zal, wil men consequent zijn, van de bedrijfsbelasting moeten worden vrijgesteld; en als zich eene naamlooze vennootschap vormt om land aan te koopen en in het midden der possessie eene fabriek stelt om alle op eigen grond geteelde bieten te verwerken, dan zou zij buiten de belasting vallen, wanneer men consequent doorvoert het beginsel van vrijstelling van eigen verwerkte producten.

Men wees heden op de coöperatieve vereenigingen, die ook producten koopen van derden. Wil men te dien aanzien een uitweg vinden, dan is het zeer gemakkelijk de lieden die geen leden zijn als leden te doen paraisseeren. Indien de consequentiën van een en ander zóó ver reiken zou een aanzienlijk deel van onze industrie buiten de belasting vallen. En daar men aan die consequentiën niet kan ontsnappen bij de aanneming van § 8, zal ik zeer zeker stemmen vóór het amendement van den heer Poelman.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord erlangd hebbende, om het oordeel der Commissie over het amendement te doen kennen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Uit den aard der zaak is in eene quaestie als deze, waar een ieder zijne opinie zelfstandig heeft gevormd, het advies der Commissie van Rapporteurs van geringe beteekenis. Bovendien gaat ook van de kracht van dat advies veel verloren ten gevolge van de verdeeldheid der Commissie zelve, welke omtrent het amendement-Poelman uit eene meerderheid en minderheid bestaat. De meerderheid wenscht, dat het amendement-Poelman worde aangenomen. Nieuwe gronden daarvoor bij te brengen zal ik niet beproeven. Ik zal alleen de situatie zooals wij ons die voorstellen, klaar schetsen door het introduceeren van een nieuwen persoon die, voor zoover ik weet, nog niet genoemd is, namelijk den zetboer. De arbeid van den zetboer vertegenwoordigt in het landbouwleven datgene wat de eigenaar-landbouwer zelf doet; zijn inkomen vertegenwoordigt het deel van het inkomen van dien landbouwer dat zijn arbeidsloon vertegenwoordigt. Indien men hem vergelijkt met den pachter, is het onderscheid tusschen hem en den pachter voornamelijk hierin gelegen, dat de een heeft een wisselvallig inkomen en de ander een vast.

Nu is er niemand geweest, die de vrijstelling van den zetboer heeft verdedigd. Er wordt dus, ook inderdaad in het landbouwbedrijf eene winst behaald, die niet op eenigerlei wijze is terug te brengen tot de inkomsten uit den eigendom van den grond zelf.

Datgene wat uit den arbeid, gericht op de feitelijke uitoefening van het landbouwbedrijf, als arbeidsinkomen verkregen wordt, moet ons inziens onder de belasting vallen; het is volstrekt niet een *double emploi*; het is geen belasting, die den landeigenaar als zoodanig treft.

Men neemt ook ten onrechte aan, dat een landeigenaar

altijd reeds twee belastingen betaalt. Wat die tweede belasting, namelijk de vermogensbelasting, betreft, hangt alles van zijne vermogensomstandigheden af. Indien ik landeigenaar ben, maar ik heb veel schuld, dan betaal ik geene vermogensbelasting.

Van ons standput is de verdediging van de vrijstelling, voor zoover zij betreft personen die zelve het landbouwbedrijf uitoefenen, eene verdediging die hun niet tot eer verstrekt. Zij komt er op neer dat zij zeggen: onze arbeid is niets waard. Zij beweren dat zij van het kapitaal dat zij als landgebruiker bezigen, dat is het bedrijfkapitaal, en voor zoover zij tevens eigenaar zijn van den grond, van het kapitaal dat den grond vertegenwoordigt, slechts 4 % maken.

Dan kunnen zij wel ophouden te werken, want zij kunnen zonder arbeid ook 4 percent van hun geld maken. Die arbeid is, naar de fictie welke de Regeering voorstelt, absoluut waardeloos.

Misschien is het ook zoo bij hen, die alles door hunne arbeiders laten verrichten.

De meerderheid der Commissie vindt geene reden hier eene uitzondering te maken. Maar maakt de wet eene uitzondering? Formeel niet. En dat is het betrekkelijk goede van de zaak. Wij stellen de inkomsten uit het landbouwbedrijf niet vrij. Het is geene vrijstelling, het is alleen maar eene fictie in de wet vastgesteld, eene fictie, die hier zelfs door sommige leden verdedigd wordt als waarheid: inkomsten boven 4 pct. zijn er niet. Maar dan zou ik zeggen, dan wil ik ook den schijn niet op mij laden van een voorrecht te genieten. Indien er geen meerdere inkomsten *zijn* dan 4 pct., dan behoeft men de paragraaf niet en behoeft men zich niet bloot te stellen — vooral niet in de streek waar ik in mijne jeugd meer bekend was, en waar de landeigenaren die zelven het land gebruikten onder de meest gegoede ingezetenen van het platteland behooren — aan den schijn van de politieke macht die zij bezitten te misbruiken om eigen belang te bevorderen.

Wanneer men, zooals in de discussie is gezegd, predikanten en schoolmeesters die boven de f 650 komen, wil laten betalen en de meer welvarende althans meer verterende landbouwers-omgeving van de belastiug vrijstelt, geeft men aanleiding tot grieven; het is een onkruid dat in onzen politieken akker wellicht later welig zal opschieten.

Maar dit daargelaten. Van het standpunt van degenen, die niet voor vrijstelling zijn, is deze vorm een groot voordeel, en dit is te recht door den heer Mees, en ik geloof ook door den heer de Meijier, aangetoond. Onder den druk der tijden schijnt het nabij de waarheid te zijn, dat het landbouwbedrijf weinig meer geeft dan rente. Als er betere tijden komen hebben wij ook zeer weinig te doen om het onkruid te wieden; dan is er geen omslachtige wetsherziening noodig, om de zaak goed te maken; dan heeft men de fictie nu aangenomen eenvoudig te rectificeeren, eene kleine rectificatie-arbeid op deze wet toe te passen. Door eene kleine verandering zal men dan de verbetering kunnen aanbrengen, die wij meenen dat eigenlijk reeds nu behoorde aangebracht te worden.

In Engeland is meen ik ook eene fictie aangenomen, die ook daar misschien wel samenhangt met de moeilijkheid van de boekhouding. Daar neemt men aan dat de winst van den pachter de helft bedraagt van de pachtsom die hij betaalt. Dat zou, hier toegepast, eene verandering vorderen van 4 pct. in 6 pct. De inkomsten van den pachter worden geacht te vertegenwoordigen $^1/_2$ van zijn pachtsom; de inkomsten van den landgebruiker-eigenaar worden geacht te bedragen 2 pct. boven de inkomsten die van het kapitaal worden berekend.

Dat is zulk eene eenvoudige manipulatie, dat, wanneer deze wet wordt aangenomen met de voorgestelde fictie als basis, wij volstrekt niet behoeven te desespereeren, om te zijner tijd bij bloei van het landbouwbedrijf de zaken geheel in het reine te brengen. Alleen moeten wij daartoe het recht voorbehouden en geen voet geven aan het argument van den heer Viruly en anderen, die hier spreken van een compromis. Het is misschien om zijn eigen geweten gerust te stellen dat de heer Viruly meent verplicht te zijn door antecedenten van anderen om eene dergelijke beslissing hier bij dit amendement te nemen. Maar ik zal daarover niet in het breede uitweiden, nadat ik bij de algemeene beschouwingen reeds heb gezegd dat ik van dergelijk compromis niets weet en niets weten wil. Toen er sprake van was heb ik er dadelijk tegen geprotesteerd en aangekondigd, dat ik bij dit wetsontwerp mijn best zou doen om de aangekondigde vrijstelling — toen werd die ook in den vorm van eene vrijstelling geannonceerd — niet in de wet te doen opnemen.

De meerderheid van de Commissie van Rapporteurs ontveinst zich niet dat er bij deze zaak ook politieke beweegredenen in het spel zijn, in dien zin, dat men zou kunnen meenen dat het lot van het wetsontwerp samenhangt met het lot van dit amendement.

De meerderheid der Commissie ziet deze zaak in de proportie die zij werkelijk heeft: verbetering van de wet, maar niet levensvoorwaarde der wet.

Ik geloof namens de meerderheid te kunnen spreken, als ik zeg dat het op onze stem over de wet geen den minsten invloed zal uitoefenen of dit amendement aangenomen of verworpen wordt.

Of de minderheid van het aannemen van het amendement dergelijke csus belli zou maken, daarvan heeft natuurlijk alleen die minderheid zelve het recht aan de Vergadering, desverkiezende, mededeeling te doen. Maar openlijk is het argument gebruikt door den heer de Kanter, waardoor die geachte spreker bewezen heeft dat hij deze zaak werkelijk ziet buiten de proportie die zij verdient. Wanneer hij daarvan zijne stem over een zoo gewichtig wetsontwerp afhankelijk maakt, dan kan ik alleen zeggen, dat dit voor mij onbegrijpelijk is.

De heer Zijlma heeft eene uitdrukking gebruikt, die misschien de verklaring geven kon. Hij meende namelijk, dat het onzerzijds niet zou te doen zijn om de knikkers, maar om de gerechtigheid.

Inderdaad, voor de naaste toekomst is het niet te doen om de knikkers maar om de gerechtigheid. Het standpunt der gerechtigheid is het standpunt waarop de meerderheid der Commissie zich stelt. Het is mogelijk dat er zijn, zooals de heer de Kanter, die even sterke convictie hebben omtrent de gerechtigheid, maar in omgekeerden zin; die zouden meenen onrecht te plegen, indien men de wet aannam, zonder de fictie van deze § 8.

Is dat gevoelen van den geachten spreker dat van de meerderheid, dan moeten wij er voor buigen. Maar wanneer de meerderheid eene andere meening heeft en haar rechtsgevoel spreekt gelijk het onze, dan zal door de aanneming van dit amendement het lot van het wetsontwerp op geenerlei wijze pericliteeren.

De geachte spreker wil ons toch den eisch niet stellen, voor de klasse, die hij verdedigt, zonder dat haar financieel belang het zelfs eischt, te buigen; een groet te doen als indertijd gevergd werd van de Zwitsers voor den hoed van Gesler, niet omdat de zaak van eenig belang is § 8 op te nemen, maar alleen als erkenning van de overmacht der agrariërs?

Wil de meerderheid dat, dan staan ons twee wegen open: òf dien groet te weigeren, gelijk de Commissie doet, òf dien af te leggen op de wijze zooals de heer Mees met fijne ironie gedaan heeft, zich te onderwerpen met de gedachte aan het *reculer pour mieux sauter.*

Ik heb nog te adviseeren omtrent twee amendementen, betrekkelijk de coöperatieve vereenigingen voor de zuivelbereiding.

Omtrent die amendementen is de Commissie eenstemmig. Bij deze amendementen geraakt men, wat het materieele, het technische gedeelte der zaak betreft, buiten het landbouwbedrijf; het is fabriekswezen en ook handel, want deze coöperatieve vereeniging heeft niet alleen ten doel om goed fabricaat te maken, maar ook om daarvoor collectief eene goede markt te zoeken, tusschenhand overbodig te maken. In de tweede plaats treedt zij juridisch op een gebied, waarvoor, gelijk bij de behandeling van een der behan-

delde artikelen, een regel gesteld is. Coöperatieve vereenigingen, die winst uitdeelen, behooren ter zake van die uitdeeling belast te worden evenals naamlooze vennootschappen.

Bezwaren voor de ontwikkeling van deze nuttige inrichtingen kunnen ons ook niet weerhouden, daargelaten de vraag of het opleggen van dezen kleinen last ooit drukkend kan zijn, want de geheele zaak hangt, zooals wij bij eene vorige gelegenheid hebben aangetoond, van de inrichting der administratie af, van de vraag of er al of niet winst wordt behaald en uitgekeerd.

Als er uit deze wet eenige druk komt te liggen op dergelijke inrichtingen, zal dat òf geheel vrijwillig zijn, òf gevolg van eene administratie, die het maken van winst medebrengt. Daarom acht de Commissie hier eene uitzondering op den regel niet aan te bevelen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement des afgevaardigden uit Veendam tot het schrappen van § 8 komt eigenlijk neer op eene motie tot het afzonderlijk in stemming brengen en het verwerpen van die paragraaf. En bij gevolg komt zijne verklaring, bij de toelichting afgelegd, dat hij aanneming van zijn amendement ondenkbaar acht, ook neer op de verklaring dat hij verwerping van § 8 ondenkbaar acht. Mij is dat natuurlijk wèl; maar waar hij nu door zijne uitnoodiging tot verwerping van § 8 den kamp tegen landbouw en landbouwvrijdom weer heeft aangewakkerd, wil ik mij aan de verdediging van beide niet onttrekken, als is die taak door den vorm, waarin de vrijdom wordt voorgesteld, nogal bemoeilijkt.

De tegenstanders van de vrijstelling, hebben zich hun werk meestal gemakkelijk gemaakt; door meer dan de vrijstelling zelve te bestrijden evengemelden vorm en de motieven des Ministers, die, zooals vroeger reeds door mij aangetoond werd, beide min juist zijn.

Zegt bijvoorbeeld de Minister: ik wil den vrijdom, omdat de landbouwer, vroeger van patent vrij, aan de vrijstelling gewend is, omdat deze alzoo is geamortiseerd, waarmede hij waarschijnlijk bedoelt per praescriptionem is geacquireerd, dan zeggen de tegenstanders, en met recht, dat dit argument dan ook moet gelden voor ambtenaren en advocaten, die evenmin patent te betalen hebben gehad en aan de vrijstelling gewoon geraakt zijn.

Wanneer de Minister zich beroept op de malaise van den landbouw, dan wordt gevraagd of wetten worden gemaakt voor omstandigheden, al zijn zij nog zoo treurig en al duren zij nu reeds 16 jaren, toch zoo wij hopen tijdelijk zijn.

Laat de Minister zich een woord ontvallen, als dat van *ignoreeren,* dan daagt er dadelijk een op, die, dat woord opvangende, het kiest tot thema van eene geheele redevoering.

Is door den Minister beweerd, dat de landbouw niet meer dan 4 pct. afwerpt, hem wordt subiet tegengeworpen — zooeven nog weer door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs — waartoe dan de geheele vrijstelling en de inbreuk op uw stelsel, waar de onderstelde opbrengst door den aftrek van 4 pct. wordt geëquivaleerd?

En laat de Minister door deze objectie zich drijven tot de bepaling van een fixum van landbouwopbrengst ad 4 pct., dan vraagt men: hoe komt gij daaraan? eene vraag, waarop de Minister, gelijk vanzelf spreekt, het antwoord schuldig blijven moet.

Maar eene eigenlijke verdediging van het amendement, eene zelfstandige bestrijding van den landbouwvrijdom bleef meestal achterwege. Indien de Minister de laatste vier regels van § 8, aanvangende met de woorden: »worden geacht", en eindigende met »bedongen is" wilde vervangen door de woorden: *behooren niet tot de naar art.* 2 *belastbare baten*, dan zouden al die objectiën metéén hun grondslag verliezen, en, om zoo te zeggen, in het water vallen, maar hadden wij tevens tal van redevoeringen gemist, wat zeker jammer zou geweest zijn.

Ik ben ook van meening, dat de landbouw niet meer dan 4 pct. neen, nog geen 4 pct. afwerpt, zoodat, wanneer men 4 pct. mag aftrekken, de landbouw in geen geval een cent in de bedrijfsbelasting heeft te betalen, noch de fiscus iets aan den landbouw zal verdienen. En als men nu vraagt: waarom ik dan voor de vrijstelling zoo in de bres spring, ik antwoord niet — wat ik doen kon — met de wedervraag: waarom bestrijdt gij de vrijstelling, terwijl gij niet beweert, dat de landbouw meer dan 4 pct. opbrengt, en te gelijk den aftrek van 4 pct. gunnen wilt? Maar liever luide mijn antwoord: ik spring ook hier niet in de bres voor de vrijstelling en het materieele belang van den landbouw, maar ter zake van zijn goed recht, en om een principe te handhaven, dat ik sedert mijn optreden hier heb voorgestaan, ik mag er wel bijvoegen, niet zonder succes, maar ook niet altijd zonder smaad er van te lijden. In de dagen, toen ik hier voor een plattelandsdistrict zitting had, heeft men mij er van verdacht, door kiezers-oogendienst te worden geleid; en toen dat argument niet meer gangbaar was, heeft men nog mindere edele drijfveeren bij mij ondersteld, op grond van de dwaling, dat ik uitsluitend grondeigenaar was; anderen weer, die mijne argumenten niet ontzenuwen konden en toch mijne conclusie niet toegeven wilden, maar mij nog 't genadigst behandelden, maakten zich van mij af met het beweren dat ik een stokpaardje bereed. Laatst nog in deze discussie heeft men, tot invectieven de toevlucht nemende, mij genoemd een sofist en een agrarischen terrorist.

Miskenning, Mijnheer de Voorzitter, moet een parlementslid kunnen verdragen, wat ik door de ervaring geleerd heb; ja ik wil wel verklaren dat zij mij nooit een enkelen slapeloozen nacht heeft bezorgd; integendeel, ik pleeg er om te lachen; zelfs deed ze mij — meen ik — groeien tegen de verdrukking in. Maar, als mij een epitheton als dat van agrariër, hetwelk beteekent in Duitschen en actueelen zin: iemand, die quand même, door dik en dun, op partijdige en domme wijze de directe belangen van landbouw en grondeigendom altijd voorstaat, van de zijde van mannen als de heeren Mees en van Houten, door denkers, wordt toegeslingerd, mannen, wier persoon ik hoogacht, en wier adviesen ik steeds op prijs stel, zoolang zij niet door grootsteedsche anti-landbouwgezindheid zich bezield toonen, wanneer — zeg ik — dat epitheton van zoodanigen kant komt, dan laat het mij niet gansch onverschillig, dan brengt het mij de vraag op de lippen: zou ik misschien toch werkelijk een agrariër zijn? en waarmede kan ik dat verwijt verdiend hebben? Heb ik dan, vroeg ik mij, en vraag ik thans hun af, bijv. deelgenomen aan de poging tot verdere reductie van de grondbelasting? Heb ik meegedaan in de agitatie tegen de suikeraccijnswetgeving? Heb ik ooit gevraagd om protectionistische graanrechten? Heb ik mij in 1873 of 1879 verzet tegen de herschatting van de belastbare opbrengst van gebouwd of ongebouwd? Heb ik ooit offers uit de schatkist gevraagd, ten einde een kansje te scheppen tot verwezenlijking van de droomerijen over landbouwcrediet, Staatshypotheekbanken en dergelijke? Of heb ik misschien alleen dat epitheton mij op den hals gehaald, doordien ik vier en twintig jaren lang mij zelf gelijk ben gebleven in het aan de kaak stellen van de veronderde stellingen van fixiteit der grondbelasting, en van het *onus reale*, waaraan men thans den nieuwen naam schijnt te geven van *amortisatie*, of doordien ik altijd consequent bleef bestrijden Ricardo's dwaalleer over mede-eigendom van den Staat in den grond, althans voor zoover de waarde van dezen heette te moeten stijgen ten gevolge van het aanleggen van publieke werken, van de vermeerdering der bevolking en meer van die oorzaken, onafhankelijk van het toedoen des grondeigenaars zelven; terwijl de voorstanders van die leer, door de omstandigheden beschaamd, fiasco gemaakt hebben; zoozeer dat één van hen, die hier en in de *Vragen des Tijds* die Ricardo-theorie en de theorie der slapend rijk geworden grondeigenaren placht te verheerlijken, onlangs, tot zelfexecutie gedwongen, in hetzelfde tijdschrift deze merkwaardige verklaring moest afleggen: »Ik deel de meening der verdedigers van landbouw-nationalisatie niet; en de toekenning der voordeelen uit de stijging van de waarde der landbouwvoortbrengselen aan de eigenaren wordt mijns inziens behoorlijk gerechtvaardigd uit den arbeid, die door den eigenaar of zijne rechtsvoorgangers tot behoud

69ste VERGADERING. — 7 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

of verhooging van de gebruikswaarde van den grond is en wordt besteed, in verband met het gevaar van verliezen door daling dier waarde veroorzaakt." En let nu wel op: »Zij, die op Ricardo's theorie eener voortdurende stijging vertrouwden, hebben in de laatste 15 jaren dure ervaring gekocht."

De **Voorzitter**: Zouden wij nu van Ricardo's theorie niet eens komen tot het artikel?

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Ik begrijp best, Mijnheer de Voorzitter, dat gij van Ricardo's theorie genoeg hebt; ik ook.

Ik zie in den tegenwoordigen kamp, opnieuw tegen den landbouw geopend, niets anders dan een revival, een retour offensif der oude voorliefde voor het verleden jaar besnoeide, maar niet genoeg gefnuikte privilege van het kapitaal in portefeuille. Was het niet bij de tegenwoordige malaise van den landbouw onmogelijk, men zou denzelfden weg wel weder opgaan als in 1873, toen wij de landbouwschuren zeer ten onrechte als zelfstandige bron van inkomst hebben beschouwd en behandeld, en daaraan eene eigen belastbare opbrengst hebben toegekend. En hoe de geest is, welke ten aanzien van den landbouw heerscht bij eenigen, en werken zal, zoodra de tegenwoordige malaise in dien tak van volksbestaan maar eenige verademing schenkt, is ons reeds gebleken uit de voorspelling, heden en eenige dagen geleden door den president der Commissie van Rapporteurs gedaan, dat dan subiet de vrijstelling van deze bedrijfsbelasting zal worden ingetrokken, indien die thans tegen zijn zin in deze wet mocht worden gehandhaafd.

Ik heb gezegd, dat er weinig anders door de verschillende tegenstanders van de paragraaf was ingebracht dan bezwaren tegen de motieven en den vorm, door den Minister gekozen.

Daarom is dan ook niet onbeschimpt maar wel onwederlegd gebleven de waarheid, die ik met nadruk had in het licht gesteld, dat de landbouw niet anders is dan het winnen van de renten van het onroerend kapitaal. Maar de waarheid laat zich op den duur niet miskennen en verstoppen; ten slotte breekt zij altijd door.

Dat dacht ik ook, toen bij de behandeling onlangs van het amendement-Donner, dat naar ik vertrouw, met groote meerderheid straks door de Kamer zal worden aangenomen, van verschillende kanten werd bepleit de zeer juiste stelling, dat het verhuren van huizen en huisjes niet anders is dan het plukken, het winnen van de renten van het kapitaal in die vaste goederen belegd, waarvan reeds vermogensbelasting is betaald. Zeer juist! En evenzoo staat het met het ongebouwd eigendom. Merkwaardig was toen de beschouwing van den president der Commissie van Rapporteurs die, om zijn tegenovergesteld systeem vol te houden, zijne toevlucht moest nemen tot de niet sophistische redeneering, dat het verhuren van huizen en huisjes wegens de daaraan verbonden beslommeringen en wegens de moeite om den menschen, die om reparatiën vragen, dit uit het hoofd te praten en om hun de huren, gelijk hij dit uitdrukte, uit te melken, enz., moest worden beschouwd als een bedrijf, dat veel arbeid vorderde, en uit dien hoofde in de bedrijfsbelasting te betrekken was. Hij deed mij denken aan het geval van iemand van mijne kennis, die een ander geld geleend hebbende, doch de rente niet ontvangende, den leener tienmaal ging opzoeken en manen, doch bij het tiende bezoek door zijn debiteur van den trap werd geworpen.

Waarschijnlijk zal nu de president van de Commissie van Rapporteurs ook zeggen: zulk geldschieten aan menschen van wie men in den regel goedschiks de rente niet kan krijgen, althans niet zonder veel arbeid en moeite, zelfs niet zonder levensgevaar, dat is voorwaar een bedrijf, dat als zoodanig ook in de bedrijfsbelasting moet worden getroffen.

Maar, als men die leer verkondigt en de consequentiën van zijn stelsel aandurft, zal men dus niet moeten aannemen dat het couponknippen, zij het dan ook minder afmattend en gevaarlijk, ook als bedrijf te beschouwen, en in de bedrijfsbelasting te betrekken is? En was het dus zoo ongerijmd, toen ik zeide dat het uitoefenen van den landbouw is het winnen van de rente van het kapitaal, belegd in onroerend goed, en dus geen bedrijf, en dat, indien het knippen van coupons is geen bedrijf, de uitoefening van landbouw het evenmin is?

Er zijn toch enkele argumenten gebezigd, die niet uitsluitend in verband stonden met de motieven des Ministers.

Zóó bijv. een argument, door den esprit fort dezer Vergadering zooeven ontwikkeld, die redeneerde dat eigendom, althans grondeigendom was een monopolie, waarvan als zoodanig behoorde betaald te worden gelijk van het monopolie der Ned. Bank, en dat waar 30 pct. door de Bank werd opgebracht, de grondeigenaren eigenlijk even zwaar behoorden belast te worden, en tevreden mochten zijn, indien zij er voor 6 pct. afkwamen. Voorzeker eene nieuwe leer!

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik let op de voorspoedige ontwikkeling, welke de denkbeelden van dien Haarlemschen afgevaardigde in zekere richting reeds hebben ondergaan, sedert hij hier is opgetreden, dan verwondert mij die redeneering van zijn kant niet. Wellicht zal hij er dan iets vroeger of later ook wel toe komen, te eischen dat werkelijk 30 pct. van den landbouw worde geheven; ik wanhoop zelfs niet er aan, hem eenmaal nog met anderen hier te hooren verkondigen dat eigendom, althans grondeigendom, is diefstal.

Eene enkele zeer juiste opmerking is gemaakt door den afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, namelijk, dat in mijn stelsel, dat de landbouw geen bedrijf is in den zin dezer wet, door mij moest worden gerenonceerd aan paragraaf 8. Zeer juist! ik heb die opmerking trouwens zelf gemaakt in de zitting van 19 Mei jl. toen ik (zie bladz. 1165 van de *Handelingen*) zeide: »Landbouw en grondeigendom hebben geene vrijstelling noodig, omdat zij, gelijk ik heb aangetoond, van nature niet vallen binnen het bereik dezer belasting." En waarom ik dan toch aan paragraaf 8 hechtte, is er toen ook door mij bijgevoegd, ofschoon ik nu ontdek dat die zinsnede niet in de *Handelingen* is terecht gekomen; het was omdat de Minister mij niet heeft kunnen of willen geven de verzekering, dat hij de wet zou toepassen overeenkomstig mijne stelling, en dat hij niet door zijne controleurs en ontvangers beschrijvings- en aanslagbiljetten bij de landbouwers zou doen aan huis bezorgen.

Een ander van 's Ministers motieven onafhankelijk argument is door den afgevaardigde uit Zaandam nog eens in het debat gebracht, toen hij meende den heer Zijp te moeten onder het oog brengen, dat de landbouw reeds te veel bevoordeeld is, door de reductie van den zoutaccijns, van de grondbelasting en van de mutatie-rechten.

Wat daarvan eigenlijk is, en hoe dit geene bevoordeeling, maar eene mitigatie van benadeeling was, heb ik bij de algemeene beraadslaging aangetoond en zal ik thans niet trachten te herhalen; alleen wil ik de beweerde bevoordeeling van den landbouw nog illustreeren met een paar voorbeelden uit onze wetgeving.

Wanneer iemand, die voor zijn land grondbelasting en vermogensbelasting betaald heeft, daarvan bij wege van verhuring rente wil trekken, komt hij weer te staan voor eene speciale belasting, die zijn inkomen besnoeit. Wordt de overeenkomst geconstateerd bij notarieele akte, dan is het registratierecht, en wordt zij bij onderhandsche akte gesloten, dan is het proportioneel zegel, dat hij heeft te betalen.

Alleen bij dat proportioneel zegel wensch ik nu een oogenblik te blijven stilstaan. Die belasting is niet zulk eene kleinigheid; zij bedraagt bijv. voor eene tienjarige verhuring van f 3000 's jaars, niet minder dan f 67,50. Grijpt echter de verhuurder hetzij uit onbekendheid met de wet, hetzij omdat hij de nog al ingewikkelde berekening van het proportioneel zegel niet maken kan, een verkeerd zegel, bijv. een groot formaat-*zegel*, van nominaal 50, reëel 75 cents, dan benadeelt hij den Staat voor een bedrag van f 66,25; maar dan beloopt hij ook de bespottelijke boete van f 1335, indien hij zijn huurcedel te eenigen tijde, om die in rechten te gebruiken voor zegel moet laten viseeren.

Wat gebeurt nu? Zoo iemand zal, om die vrij zware belasting te sparen, en om zich aan die kwade kans niet bloot te stellen, veelal niet bij schrift maar mondeling verhuren; doch hij doet dit ten koste van zijne rechtszekerheid en met het gevolg, dat de fiscus ten gevolge van zijne inhaligheid niets krijgt.

Nog eene proef, Mijnheer de Voorzitter, van gelijken aard! Toen wij — ik meen in 1882 — de zegelwet hebben gehumaniseerd, en een uniform 5-cents-quitantie-zegel hebben ingevoerd, zoodat bankiers, die elkaar een paar milliarden guldens hebben over te dragen, dat kunnen doen op een 5-cents-quitantie, is nochtans ééne uitzondering gemaakt voor de quitantiën van polderbelastingbiljetten, voor welke een zegel van 15 cent nominaal, reëel 21 cent, bepaald bleef. Ja, wat het fraaist was, om een equivalent voor de ontlasting van anderen te vinden, heeft men zelfs de opcenten van dat zegel, evenals van het proportioneel zegel der huurceelen, van 38 opgeslagen tot 50. Vanwaar die ongelijke behandeling? Eenvoudiglijk omdat, in weerwil van de hooggeroemde Hollandsche trouw, door alle anderen de zegelwet toch ontdoken werd, terwijl van den landbouw of grondeigendom den fiscus zijn prooi niet ontgaan kon, doordien hij die door een openbaar ambtenaar, den penningmeester van het waterschap, kan doen innen.

Zie hier dus een paar staaltjes van begunstiging, wel geschikt, niet waar, om naijver jegens den landbouw te rechtvaardigen!

Nu nog een woord over het compromis, dat luidens een paar sprekers door Rutgers zou zijn ingeroepen. Zeer ten onrechte wordt mij dat aangewreven. Wanneer men toch de *Handelingen* belieft na te slaan, zal men vinden, dat ik wel melding gemaakt heb van het compromis, maar eenvoudiglijk als zekere entente, als eene stilzwijgende afspraak tusschen den Minister en enkele leden dezer Kamer, wier stemmen noodig waren voor de aanneming van de vermogensbelasting, niet als eene verbintenis van de Kamer jegens de Regeering of van de leden onderling. Niemand hier heeft trouwens de zaak zóó voorgesteld; en daarom was ook van de Commissie van Rapporteurs misplaatst het overbodig betoog, dat belastingwetgeving is een artikel buiten den handel, en dat onmogelijk de vrijdom van eenige belasting, welke ook, afhankelijk zijn kan van privaatrechtelijke overeenkomsten.

Wat nu worden zal van § 8, weet ik niet. Wordt het amendement-Poelman aangenomen, zoodat de paragraaf vervalt, dan zal de landbouw nog geen financieel verlies lijden, maar wel winnen nieuwe stof tot ergernis over des wetgevers zucht tot achterstelling.

Meer dan de verwerping van § 8, wat mij leed zou doen, zou het zijn, als de Minister zijne § 8 uitdrukkelijk losliet of bedektelijk in den steek liet, omdat dit voor mij een bewijs zou zijn dat men op den Minister niet zooveel staat kan maken, als ik tot heden heb gedaan, en nog doe.

Eindelijk nog iets over de amendementen!

Dat van den heer Gerritsen bevalt mij minder goed op gronden, die ik niet uiteenzetten zal, omdat ik te dien aanzien mij kan aansluiten bij den heer Mees. Meer aanbevelenswaardig acht ik het amendement van den heer Lieftinck en wel om drie redenen: 1°. omdat het zal voorkomen, dat een grondeigenaar-landbouwer in enkele gevallen zeker driemaal zal worden getroffen, in de vermogensbelasting, in de grondbelasting en in deze wederhelft van de gesplitste inkomstenbelasting, 2°. omdat het amendement geheel past in het kader der voordracht van den Minister, die niet alleen vrijstelling voor onbewerkte, maar ook voor bewerkte landbouwproducten gunnen wil.

Ik merk hierbij op dat de heer Mees te dezen aanzien in eene dwaling verkeerde — vermoedelijk de eenige of eerste in zijn leven — de dwaling namelijk, dat het amendement-Lieftinck toepasselijk zou zijn op alle coöperatieve zuivelvereenigingen, ook die, welke melk opkoopen ter verwerking. Daarop nochtans is dat amendement niet toepasselijk, aangezien het zich aansluit bij den tekst der Regeering, en in deze tekst uitdrukkelijk de vrijdom is beperkt tot het bewerken door de *voortbrengers zelven.*

De derde reden waarom ik het amendement Lieftinck aannemelijk vind, is eene oeconomische reden, en oeconomische redenen gelden bij mij altijd meer dan financieele redenen. Wij weten allen hoe onze zuivelproducten en onze Hollandsche boter van de buitenlandsche markten, vooral door Deensche en Normandische, zijn verdrongen. Dit is minder het gevolg van slechtere qualiteit dan van de verscheidenheid of onregelmatigheid der qualiteit, doordien iedere boer en iedere boerin naar verschillende methode en ieder voor zich niet eens altijd naar dezelfde methode de boter bereidt. Het gevolg hiervan is, dat de eerste-handopkooper, leverende aan de tusschenhand, en de tusschenhand, leverende aan den kleinhandelaar, nooit aan de afnemers kunnen instaan voor het geleverde, noch, als de afnemers klagen over slechte hoedanigheid eener partij, kunnen antwoorden dat het toch was dezelfde soort, waarmede zij een vorigen keer tevreden zich betoonden. Dat maakt ons product incourant; doch verandering of verbetering kan hierin alleen komen, en is er ook reeds in gekomen, door de fabriekmatige en coöperatieve bewerking. Gelukkig gaat men in de laatste jaren meer en meer dien weg op; meer en meer verrijzen, in Friesland vooral, zoogenaamde coöperatieve zuivelvereenigingen; en dit dient, in plaats van te worden tegengegaan, te worden aangemoedigd.

Maar wat zal het gevolg zijn, wanneer die coöperatieve zuivelvereenigingen in de bedrijfsbelasting worden aangeslagen? Vooreerst de absurditeit dat — er is reeds opgewezen — een machtige fabrikant, hoedanige er in een onzer provinciën een gevonden wordt, die overal het land opkoopt in eene reusachtige fabriek al zijn melk tot boter verwerken mag zonder bedrijfsbelasting te betalen, terwijl een tiental kleine boeren, misschien te zamen niet $^1/_{10}$ bezittende van het land van dien grooten ondernemer, indien zij zich vereenigen tot gemeenschappelijke bewerking van hunne boter, wel moeten betalen. In de tweede plaats zal het gevolg zijn, dat deze boeren, afgeschrikt door dit aan de fabriekmatige behandeling verbonden nadeel, hetwelk zij bij het brengen van hun geld naar den ontvanger dadelijk voelen, en niet weerhouden door het uitzicht op het eerst langzamerhand zich verwezenlijkend voordeel der fabriekmatige behandeling, deze voortaan zullen nalaten, ten schade van de reputatie onzer producten in het buitenland en tot indirecte schade van den fiscus.

Om deze drie redenen ben ik een voorstander van het amendement Lieftinck, dat ik meen aan de leden dezer Kamer, zelfs met inbegrip van de tegenstanders van den landbouw, te mogen aanbevelen.

De heer **Heldt**: Ik heb het woord gevraagd om ook mijnerzijds mijne stem omtrent het amendement van den heer Poelman te motiveeren, en tevens om nog een paar amendementjes op art. 3, § 8, in te dienen.

Mocht het voorstel van den heer Poelman, dat ik overigens wensch te steunen, niet worden aangenomen, dan zou het, mijns inziens, te ver gaan hetzelfde voorrecht toe te kennen aan boom- of bloembollenkweekerijen, alsmede voor inkomsten uit arbeid, die niet meer landbouw- maar fabriekmatige arbeid is.

Mijne amendementen strekken:

1°. om in den tweeden regel der genoemde paragraaf te doen vervallen de woorden: »boom- of bloembollenkweekerij";

2°. om in den vijfden regel, tusschen de woorden: »samengaande" en »bereidingen" te voegen »niet fabriekmatige".

In overleg met u, Mijnheer de Voorzitter, zal ik het hierbij thans laten om, met uw verlof, morgen verder aan het woord te zijn.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren van der Borch van Verwolde, Goeman Borgesius, Smeenge, van Gijn en Conrad, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

Wegens het ver gevorderd uur wordt de beraadslaging verdaagd en de vergadering gesloten.

70ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 8 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. wetsontwerpen; 3°. adressen; 4°. een boekwerk. — Behandeling van het wetsontwerp betreffende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting van de beraadslaging over § 8 en aanneming van art. 3; aanvang der beraadslaging over §§ 1 en 2 van art. 4. — Mededeeling van het besluit der Centrale Afdeeling over het onderzoek van een wetsontwerp in de afdeelingen. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 94 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, Plate, Vrolik, Conrad, Levy, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay, van Delden, van Bylandt, van Alphen, Smeenge, Houwing, Veegens, de Geer van Jutfaas, Keuchenius, van Beuningen, Gerritsen, Mees, Kielstra, Brantsen van de Zijp, de Meijier, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, Donner, de Beaufort, Ferf, Lucasse, Cremer, Hintzen, Heldt, Goeman Borgesius, van Gijn, Huber, Hennequin, Seret, Goekoop, Poelman, Pyttersen, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Rink, van Houten, Tydeman, Land, de Ram, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, W. de Beaufort, Röell, Farncombe Sanders, Smits van Oijen, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, G. van Dedem, Hartogh, Bahlmann, Lieftinck, Kerdijk, Heemskerk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, van de Velde, Kolkman, de Ras, van Vlijmen, van Karnebeek, Vermeulen, Schepel, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Walter en Rutgers van Rozenburg,

en de heeren Ministers van Financiën, van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Beelaerts van Blokland, dat hij door familie-omstandigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

voorziening betrekkelijk het ingezetenschap voor de toepassing der wet betrekkelijk de nationale militie;

beschikbaarstelling van gelden wegens verstrekkingen door het Departement van Marine gedaan voor den dienst van 1893.

Deze stukken zullen, voor zoover dit niet is geschied, gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. de volgende adressen:

een van het bestuur der Meubelmakersvereeniging »Amstels Eendracht", houdende instemming met het verzoek van S. F. Rondel c. s., te Arnhem;

een van bestuurders der afdeeling Opsterland van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, houdende adhaesie aan het adres in zake weduwen- en weezenpensioen, door het hoofdbestuur van dat genootschap gericht aan den Minister van Binnenlandsche Zaken;

een van de afdeeling Ouder-Amstel van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, houdende verzoek tot het nemen van maatregelen tot opbeuring van den landbouw, en

een van de weduwe T. H. Brinkman, van niet te omschrijven strekking.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een van den gemeenteraad van Schiedam, betrekkelijk het wetsontwerp op de bedrijfsbelasting.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp;

4°. van de Samarang-Joana-Stoomtrammaatschappij en van de Oost-Java-Stoomtrammaatschappij hare verslagen over 1892.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Voor het geval, dat de behandeling van art. 3 van het wetsontwerp, waarmede wij ons nu weder gaan bezighouden, om 4 ure niet mocht zijn afgeloopen, zal ik mij veroorlooven, aan de Kamer in overweging te geven, de werkzaamheden hedenavond voort te zetten.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De beraadslaging wordt voortgezet over § 8 van ART. 3 en de daarop voorgestelde *amendementen*.

De heer **Heldt** zet zijne redevoering voort, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb altijd neiging te vermoeden dat men hier onderwerpen, die zich door eenvoudigheid onderscheiden, noodeloos ingewikkeld maakt, dat men die eenvoudigheid dikwijls doet verduisteren met ter hulproeping van allerlei goden uit de onder- en uit de bovenwereld, van allerlei dichters uit vroegeren en uit den tegenwoordigen tijd. Dit is vooral het geval, niet zoozeer met dit besproken wetsontwerp, als wel met het thans in behandeling zijnde artikel.

Zoo er toch iets is, dat door eenvoudigheid uitmunt, dan is het, dunkt mij, de vraag, of landbouwers en menschen die een bedrijf uitoefenen, als in § 8 van art. 3 genoemd worden, van de winst die zij weten te maken uit hun bedrijf, zullen betalen of niet. Immers zou men zeggen, maken zij geen winst dan behoeven zij niets te betalen, maken zij weinig winst dan hebben zij weinig te betalen, en maken zij veel winst dan meer. Waarom zij niet zoo goed als anderen?

Nu weet ik wel dat men hierbij wijst op de vermogensbelasting, en het onbillijk oordeelt, dat zij, die reeds van den grond in de grondbelasting betalen, ook nog van het kapitaal, de waarde welke dat bezit wordt geacht te hebben, door de vermogensbelasting worden getroffen, en uit dien hoofde meent dat zij althans voor de inkomsten van hun bedrijf moeten worden vrijgesteld.

Maar ik wensch deze exceptie direct als niet-ontvankelijk te verklaren.

Wat toch is het geval? Wij hebben bij de vermogensbelasting te dezen opzichte afgerekend, wij hebben den tegenstand van hen, die van hun vermogen in grondbezit niet in de vermogensbelasting wenschten te betalen, afgekocht, door ze eene restitutie te geven van circa een millioen gulden per jaar. Dat is waarlijk geen kleinigheid. Maar daarmede moest, dunkt mij, de zaak nu ook afgedaan zijn, en uit dien hoofde het landbouwbedrijf in deze wet worden gelijkgesteld met alle andere bedrijven.

Waarom wenscht men nu eene uitzondering voor den landbouw? Op deze vraag krijgt men allerlei antwoorden. Zoo hoort men: omdat voor het landbouwbedrijf nooit patent betaald werd. Maar is dat niet het geval met tal van andere groepen van personen, zooals ambtenaren, beambten, onderwijzers enz., enz.?

Eene andere tegenwerping is, dat met het landbouwbedrijf geen winst wordt gemaakt, dat er niets zou zijn en er dus niets van te halen valt.

Ik wil eens aannemen dat het den landbouwers gaat als te Amsterdam — en het zal elders ook wel zoo zijn — de visch- en andere venters en ventsters, die iederen dag van nieuws af aan beweren, dat zij door het uitoefenen van hun beroep: te duur inkoopen en het niet maken van goede verkoopprijzen verlies lijden, zoodat men geneigd is te vragen, waar dan de bron is, waaruit zij die verliezen dekken. Ik wil dus aannemen dat het landbouwbedrijf géén winst, maar veeleer verlies, zelfs groot verlies oplevert — maar laat het dan blijken.

En dat zou blijken, indien de ambtenaren van den fiscus de landbouwers moesten aanslaan. Misschien zou dat voortdurend verlies dan zoodanig blijken, dat deze Kamer tot het besluit zou komen, dat zij, in plaats van van de landbouwers nog wat te nemen, hun nog wat toe diende te geven, om te voorkomen dat anders eerlang de Nederlandsche bodem onbebouwd zou blijven.

Indien het beweren van de heeren landbouwers — ik zeg expres: *heeren* landbouwers — waar is, dat hun bedrijf zoo slecht gaat, dat zij met verlies werken, dan moeten zij de ambtenaren van den fiscus zelfs met veel pleizier zien komen, opdat dezen den slechten toestand dan van nabij in de volle werkelijkheid kunnen zien.

Dat zij dat niet doen, dat zij zich daartegen verzetten, dat zij eene uitzondering voor zich verlangen, op zoo weinig gemotiveerde gronden, wekt inderdaad mijn wantrouwen op.

Het kon, dunkt mij, wel eens zijn, dat de klachten, die wij zoo algemeen hooren over den slechten toestand van het landbouwbedrijf, inderdaad geene reden van bestaan hebben, en het gevolg daarvan zou zijn, dat de liefde, die men den landbouwers toedraagt, omdat zij, naar men beweert, met zooveel moeite in hun onderhoud voorzien, daardoor zou afnemen.

Dien indruk, dat de heeren bevreesd zijn dat men kijkjes in hun bedrijf zal komen nemen, heb ik maar al te zeer.

Als men in sommige streken van Friesland en Groningen komt — en elders zal het evenzeer het geval zijn — dan ziet men daar over het algemeen geen gewone boerenhuiskes, maar behuizingen, die veeleer den naam van villa's dan van landbouwerswoningen kunnen dragen — villa's, die er zoowel in- als uitwendig prachtig uitzien, waarvan men zich niet begrijpen kan, dat zij bewoond worden door menschen die zich boeren noemen. De bewoners er van kunnen — het is met velen althans het geval — groote reizen maken, veel kosten besteden aan de opvoeding van hunne kinderen en zoo meer.

Welnu, als dat *niet* komt van de winst van het landbouwbedrijf — waar komt het dan vandaan? Waaruit bestrijden de heeren landbouwers dan die groote uitgaven, die zij zich getroosten en — dit mag men vermoeden — kunnen getroosten?

Men zal antwoorden: uit het vermogen dat zij hebben.

Dat zou ik dan gaarne wenschen te zien, want dan zal blijken, dat het nationaal vermogen belangrijk veel grooter is dan waarop het tot heden is geschat.

Maar hoe, zoo meen ik ook te mogen vragen, is het dan gesteld met de landverbruikers die huizen als ik beschreef bewonen, dezulken die den grond welke zij bebouwen niet of voor een gering deel in eigendom hebben, maar het grootste deel pachten?

Men heeft de uitzondering voor het landbouwbedrijf mede bepleit op grond dat de landbouwer zoo moeilijk berekenen kan wat zijn bedrijf hem opbrengt. Want, zegt men, de landbouwer eet met zijn gezin uit de opbrengst van den grond; zijne knechts en meiden worden betaald gedeeltelijk in geld, voor een ander deel met kost en inwoning. Hoe zal hij dat alles uit elkander houden?

Doch ik vraag; doet hetzelfde zich niet voor bij tal van andere bedrijven? Zal een slager in den Haag het vleesch voor zijn gezin benoodigd niet uit den winkel nemen; zal de vrouw van den kruidenier de provisiepot niet aanvullen uit den winkel; zal de kleermaker, die zijne werklieden voor zich of zijne kinderen een pak laat maken, zich zelven een nota geven, luidende: Aan ondergeteekende verkocht en geleverd een pak zus en zoo, die nota vervolgens quiteeren en als inkomst boeken? Dat is immers niet te verwachten.

In al zulke gevallen, in dat labyrint van gevallen, mag ik wel zeggen, zullen de ambtenaren, zoowel in de steden, als ten platten lande, langzamerhand den juisten weg moeten zoeken en vertrouwd mag worden wel kennis en ervaring genoeg opdoen om naar billijkheid te handelen.

Ik ken dat bezwaar dus evenmin eenig gewicht toe. Het is evenals meerdere bezwaren die opgeworpen zijn, een middel om de groote onrechtvaardigheid te overschaduwen die men gaat plegen door voor landbouw en dergelijke bedrijven eene uitzondering toe te laten. En dan tot welke misstanden leidt die uitzondering?

De heer Pyttersen wees er gisteren reeds op dat een landbouwer die een vermogen heeft van f 12 990 ook daarvan niet zal hebben te betalen; die afgevaardigde haalde daarbij een voorbeeld aan, dat zeer sprekend was, al zou ik het niet als juist durven bevestigen. Doch hij had even goed kunnen zeggen dat kleine ambtenaren, en vooral kleine patroons of ondernemingen in de steden, die met zorg en kommer hun bestaan voortslepen en dag en nacht zich moeten inspannen om een sober loon te verdienen, zoodra hun inkomen f 650 bedraagt, belasting moeten betalen, terwijl landbouwers, die het 10- en meervoud verdienen en bovendien eenig vermogen bezitten, niets te betalen zullen hebben.

Hetzelfde geldt van de werklieden wier inkomen dikwijls het cijfer van f 650 nadert? Waar die kleine luiden zoo dikwijls hebben te kiezen tusschen het betalen van de verschuldigde belasting of het aankoopen van nieuwe of het laten repareeren van oude schoenen voor de kinderen en zij het laatste moeten nalaten om den ontvanger te betalen, die van geen uitstel wil hooren, daar blijft de landbouwer vrij en maakt zijne zomerreisjes over de zee en zelfs over de bergen. Ik zeg niet, dat dit met alle landbouwers het geval kan zijn, maar er zijn er zoo.

De Minister schudt van neen. Ik zou den Minister wel kunnen vertellen, dat ik daarvan voorbeelden genoeg ken,

niet door derden of vierden, maar rechtstreeks door mij gehoord.

Zoo is mij een boer bekend, de heeren kennen hem ook, die volgens zijne eigene verklaring, die wij natuurlijk gaarne gelooven, geen vast goed bezit. Intusschen is uit een geschil met het provinciaal bestuur, dat openbaar geworden is, gebleken, dat zijn zuiver inkomen bedraagt f 1800. Welnu, wanneer dit inkomen voor 519 wordt verkregen uit roerend vermogen en voor 1281 uit bedrijf — en dit acht ik niet te hoog geschat — dan behoeft die boer van die f 1800 inkomen geen cent te betalen, en hij is zeer stellig de eenige niet, die in zulke omstandigheden verkeert.

Is dat billijk en rechtvaardig?

Die vraag klemt te meer, waar men weet, dat de vrijstelling van den landbouw niet ten nadeele komt van de schatkist — wel in betrekkelijken zin — maar eigenlijk ontnomen wordt aan de andere belastingschuldigen; wat de eene niet betaalt, moet de andere dubbel betalen.

Waar deze belasting zelf zóó fiscaal wordt geheven, dat er menschen invallen, die volgens de wet er niet in behooren te vallen, ik bedoel menschen die een inkomen van nog geen f 650, ja nog geen f 500 hebben, daar bestaat, dunkt mij, allerminst reden om den landbouwer vrij te stellen. Ik denk hier aan werklieden, die laat ons zeggen f 500 per jaar verdienen en die, lid zijnde van eene coöperatieve vereeniging, van het kleine winstbedrag, dat hun ten goede komt, belasting zullen moeten betalen. Ook de kleine woningverhuurders worden geacht een afzonderlijk bedrijf te beoefenen en zullen daarvan belasting moeten betalen, die zij, zooals is aangetoond, zoo gemakkelijk op minder en minst vermogende lieden, die deze woningen bewonen, kunnen verhalen.

Er is nog een argument gehoord, dat mijns inziens zeer weinig steekhoudend is. Men heeft vrijdom voor het landbouwbedrijf gepleit in het belang van de werklieden. Ja zeide men, als de boeren nog meer belasting moeten betalen zullen zij zooveel minder laten werken; maar is dat nu ook weder een ernstig argument? Wat toch is het geval? De heeren zeggen, er wordt in het landbouwbedrijf geen winst gemaakt, of zoo weinig, dat er toch niets uit te halen valt. Als dat zoo is behoeft er niet betaald te worden en heeft het werklieden-argument in 't geheel geen zin.

Maar ik stel de quaestie anders. Ik neem aan dat iemand met het landbouwbedrijf, na aftrek van de 4 % van het vermogen, eene winst maakt van f 2000, dat is dan de zuivere, de belastbare winst. Daarvan zal, indien art. 9, het tarief van den Minister, onveranderd blijft, f 24 moeten worden betaald, maar nu wensch ik te vragen hoeveel werklieden men voor f 24 in het jaar kan laten werken. Dat ook dit argument, zelfs in het geval door mij gesteld, weinig steekhoudend is, springt dunkt me in 't oog. Dat er overigens boeren zijn, die, wanneer zij door deze belasting werden getroffen, haar weder zouden trachten te verhalen op de werklieden, wil ik niet ontkennen; er zijn van die ziellooze menschen, zoowel onder de boeren-werkgevers als onder de anderen, die hunne werklieden tot het laatste uitzuigen; maar er zijn er ook onder, wier menschelijk gevoel den boventoon voert bij het bepalen van loon enz. van hun werkvolk, werkgevers die rekening houden met de levensbehoeften der werkliedengezinnen en er niet steeds op uit zijn om op het loon af te dingen wat zij maar kunnen. Het betalen van meer of minder belasting zal daarbij geen invloed uitoefenen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch niet verder in te gaan op de allerzonderlingste bestrijding die wij van de voorstanders der vrijstelling van het landbouwbedrijf hebben gehoord. Waar ik nu genaderd ben tot de verdediging van mijn eerste amendement, wil ik mij liever stellen op het standpunt van hen die beweren, dat de landbouwers geen winst maken hoegenaamd, dat zij *te* arm zijn, *te* noodlijdend om bedrijfsbelasting te *kunnen* betalen en dat wij daarom van hen die belasting niet mogen vergen, vreezende daardoor het landbouwbedrijf ten gronde te zullen richten, zoodat waarschijnlijk de vaderlandsche bodem onbebouwd zou blijven. Ik wil mij dus op het standpunt stellen van hen, die uit medelijden, uit puur medelijden, de beoefenaars van het landbouwbedrijf van deze belasting willen uitzonderen. Maar waar ik dit doe, vind ik allerminst reden om die uitzondering ook te doen gelden voor de boom- en bloembollenkweekerijen. Die bedrijven zijn zeker niet noodlijdend. Of is het niet waar dat men in de environs van Haarlem, waar dat bedrijf voornamelijk wordt uitgeoefend, hoe langer zoo meer grond ziet toemaken voor dat bedrijf, en zou dat het geval zijn, wanneer er geen winst mede werd gemaakt? Zijn de ondernemers in dat bedrijf, die heeren te Haarlem en elders, nu allen arme lieden? Zijn dat nu menschen om medelijden mede te hebben of te krijgen? Mij dunkt, dat zij de eersten zouden moeten zijn om tot ons te komen en te zeggen: wij danken u hartelijk voor die uitzondering, wij wenschen niet met den vinger te worden nagewezen als te behooren tot de noodlijdenden die geene winst zouden maken met ons bedrijf, van wie deze belasting dus niet kan worden gevraagd.

Eene andere reden is er voor mijn tweede amendement. Ik heb mij straks gesteld op het standpunt dat de landbouw in een toestand kan verkeeren, dat hij geen belasting zou moeten betalen.

Maar dan kan het ook alleen gelden voor die bedrijven, die onmiddellijk met het landbouwbedrijf in verband staan, en niet voor de bedrijven, welke, ofschoon aan den landbouw verwant, echter fabriekmatig worden gedreven of dit in de toekomst zullen worden gedaan.

En deze zou ik van de vrijstelling stellig willen uitzonderen.

Ik denk aan de turfstrooiselfabrieken, aan de suikerfabrieken, waarvan gisteren reeds een voorbeeld is genoemd, die op coöperatieven grondslag of onder dergelijken vorm kunnen worden opgericht. Waarom zou men de melk wel mogen verwerken in de fabriek als landbouw-product, maar niet suikerbieten, die toch ook tot de landbouwproducten behooren? De Minister heeft de vorige week reeds te recht gezegd, dat belastingen in vele opzichten een keurslijf zijn, waarin de maatschappij zich naar omstandigheden gaat passen.

Het geval zoude kunnen zijn, dat de landbouw een zoodanig bedrijf werd, waarin het fabriekmatig bedrijf zich leert passen om aan de bedrijfsbelasting te ontkomen.

Thans mijn standpunt ten opzichte van het amendement van den heer Poelman.

Ook wanneer de Kamer met de door mij voorgestelde amendementen medegaat, ook dan wanneer de onrechtvaardigheid in alinea 8 van art. 3 gewettigd, voor een groot deel is verminderd, ook dan nog zal ik mijne stem aan deze alinea niet kunnen geven, en stemmen vóór het amendement van den heer Poelman.

Welke andere overwegingen toch mijne stem over deze wet nog kunnen wijzigen, durf ik thans nog niet beslissen; maar eene onrechtvaardigheid willens en wetens wettigen, de onrechtvaardigheid namelijk dat eene groote groep personen, die inkomsten uit hun bedrijf trekken of kunnen trekken, worden vrijgesteld van eene belasting, welke beoogt zooveel mogelijk *allen* te treffen, Mijnheer de Voorzitter, ik kan het met mijn geweten nog niet overeenbrengen daaraan mede te doen.

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! De meening van den Minister dat in het landbouwbedrijf niet meer wordt gemaakt dan 4 pct. wordt door mij niet gedeeld. In het Voorloopig Verslag wordt er dan ook op aangedrongen den landbouw onder de vrijstellingen op te nemen.

Ik geloof dat dit veel rationeeler zou zijn geweest. Zal ik dan nu eene poging aanwenden om den landbouw alsnog te doen opnemen onder art. 8 en inmiddels deze paragraaf maar afstemmen?

Ik geloof dat ik daarmede mijn doel zoude voorbijstreven, en zal, omdat in elk geval hetgeen ik beoog,

de vrijstelling van den landbouw namelijk, ook met de opvatting van den Minister wordt bereikt, mij bij zijne interpretatie nederleggen.

Wanneer de belangen en de rechten van de landbouwers en grondeigenaren worden besproken, schijnt het wel dat op de rechten van die soort wezens niet zoo nauwkeurig behoeft te worden gelet. In de overzichten, die de dagbladen geven van het verhandelde in deze Kamer, indien aldaar de rechten en belangen der grondeigenaars en landbouwers worden behandeld, leest men gewoonlijk: »de agrariërs verdedigden hun standpunt weer op de oude, bekende gronden".

Ik eerbiedig natuurlijk ieders oordeel over de gronden, die de agrariërs of grondbezitters voor hunne rechten aanvoeren, maar ik geloof toch, dat ook zij er aanspraak op hebben de door hen aangegeven argumenten in het verslag opgenomen te zien.

Wat is grondbelasting?

Bij de behandeling van de wet op de grondbelasting van 1879 is daarover breedvoerig gedebatteerd. Indien ik destijds lid van de Kamer was geweest, zou ik mij waarschijnlijk hebben kunnen vereenigen met de opvatting van hen, die meenden, dat de grondbelasting moest worden gefixeerd; maar dan zoude daarop ook geen opcenten mogen worden geheven en moest de aldus gefixceerde belasting voortaan onveranderlijk worden gelaten. Intusschen zij, die deze meening voorstonden hebben het pleit verloren, en de grondbelasting is ten slotte beschouwd geworden als eene gewone belasting op inkomsten uit den grond, die van tijd tot tijd aan herziening onderworpen zou worden. Die opvatting is steeds gehuldigd gebleven, en de invoering der peraequatie is daarvan wel het beste bewijs.

Nu gaat de Minister van het denkbeeld uit, dat de grondbelasting is geamortiseerd. Maar, Mijnheer de Voorzitter, die amortisatie van de grondbelasting begrijp ik niet, en ik geloof ook niet dat er iemand is die zich daarvan een juist denkbeeld kan vormen.

Ten gevolge der peraequatie is de grondbelasting voor den een gehalveerd en voor den ander verdubbeld, en nu is het vooral moeilijk te begrijpen, hoe amortisatie kan hebben plaats gehad voor hem wiens belasting juist dit jaar is verdubbeld. Maar het geheele amortisatiestelsel begrijp ik niet bij de hier heerschende denkbeelden over de grondbelasting; ik geloof dat zij die jaarlijks de grondbelasting betalen, moeilijk zullen inzien, dat die belasting is geamortiseerd en dat als het ware de belasting door de vroegere eigenaars reeds betaald is.

Neen, de druk van die belasting wordt wel degelijk gevoeld, en ik geloof dan ook, dat de grondbelasting niet anders is te beschouwen dan als eene belasting op de inkomsten uit den grond.

Maar moet dan van den grond daarenboven *nog* eene inkomstenbelasting worden geheven? De grondbelasting toch heft van den grond, naar gelang van de verschillende provinciën waarin die gelegen is, van 7 tot 9 percent. Het zou derhalve rationeel geweest zijn bij de nieuwe inkomstenbelasting den grond vrij te laten. Maar neen, dat mocht niet; in de vermogensbelasting, die het eerste gedeelte der nieuwe inkomstenbelasting is, betaalt de grondeigenaar nog eens opnieuw 3$^1/_8$ tot 5 percent van de inkomsten uit den grond!

Alzoo wordt betaald door hen, die *niet* in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, eene inkomsten- of grondbelasting van 7 tot 9 percent, en door hen, die daarin *wel* zijn aangeslagen, eene inkomstenbelasting van 10 tot 14 percent.

En nu wensch ik te vragen: is dat alles nog niet genoeg, moet de grond nu nog eens in het tweede gedeelte der inkomstenbelasting, in deze bedrijfsbelasting, worden betrokken? Moet dan in de drie deelen, waaruit de inkomstenbelasting straks feitelijk zal bestaan, door den grondeigenaar voor dezelfde inkomsten worden bijgedragen? Ik kan dit inderdaad niet anders dan hoogst onbillijk vinden.

Ik heb de eer genoten ook rapporteur te zijn geweest over het wetsontwerp tot heffing der vermogensbelasting.

Ik heb daarbij getracht te zorgen, dat althans behoorlijk werd uiteengezet, welke lasten reeds op den grond drukten. Nu heeft de heer Heldt straks gezegd, dat de tegenstand van de landbouwers zou zijn afgekocht door de vermindering der mutatierechten en door eene vermindering van de grondbelasting. Ik wil een gedeelte voorlezen van hetgeen op bladz. 14 van het Voorloopig Verslag van de vermogensbelasting is uiteengezet, dat de lasten schets, die nog op den grond drukken, nadat de grondbelasting en de mutatierechten zijn verminderd.

Hetgeen ik thans ga voorlezen is noch in de Memorie van Antwoord noch bij de openbare beraadslaging over het wetsontwerp weerlegd. Het luidt als volgt:

»Aan grondbelasting zullen zij (dat zijn de grondeigenaars) te betalen hebben ongeveer 11$^1/_4$ millioen; aan opcenten voor de provinciale en gemeentelijke kassen een bedrag, dat op meer dan 4 millioen gesteld kan worden; aan mutatierechten eene som van meer dan 2 millioen, dus in het geheel 17 à 18 millioen. Het roerend vermogen is afzonderlijk daarentegen enkel belast met een recht van overgang, dat jaarlijks ongeveer f 1 800 000 opbrengt en een zegelrecht op effecten, dat in de jaren 1889 en 1890 bijna f 900 000 per jaar opbracht. Het roerend vermogen, dat volgens den Minister ruim tweemaal zoo groot is als het onroerend, betaalt dus als zoodanig slechts $^1/_6$ à $^1/_7$ van het bedrag, dat uitsluitend op den grond zou blijven drukken. Een vermogen, bestaande uit onroerend goed, betaalt derhalve dertienmaal meer belasting dan een even groot vermogen, dat in roerend goed is belegd. Bij zoo ongelijken druk kan het toch onmogelijk een »eisch der rechtvaardigheid" zijn, thans wederom beide soorten van vermogens gelijkelijk te belasten. De zware druk van den grond is te onbillijker, omdat de bezitter van roerend kapitaal dit kan beleggen, zooals hem goeddunkt, terwijl degenen, die het landbouwbedrijf uitoefenen, dikwijls gedwongen zijn grond aan te koopen tegen hooge bedragen, omdat zij dien grond voor hun bedrijf noodig hebben. Wordt de vermogensbelasting enkel opgelegd aan het roerend goed, dan zal een vermogen, door den Minister geschat op 6830 millioen, nog slechts belast zijn met f 10 700 000, terwijl een vermogen van 3325 millioen zal belast zijn met 17 à 18 millioen, dat is percentsgewijze 3- à 4maal hooger. Eindelijk mocht niet uit het oog verloren worden, dat de wettelijke maatregelen ten aanzien van onze munt genomen, waardoor alle zilverschulden in goudschulden zijn veranderd, voor het onroerend vermogen zeer bezwarend zijn geweest."

Waar de grondeigendom nog zooveel zwaarder belast wordt dan ieder ander bezit, daar moest, dunkt mij, zelfs geen sprake kunnen zijn om den grond opnieuw te belasten.

Ik ben van meening, dat het bewerken van den grond en het trekken van de vruchten daarvan niet anders is dan het trekken van de vruchten van het kapitaal. Evenals de effectenhouder, die zijn geld omzet of daarvan door minder zekere belegging hoogere rente maakt, zoo trekt de landbouwer ook soms meer vruchten van zijn kapitaal dan vier ten honderd door den grond te gebruiken en te bewerken.

De effectenhouder geniet de renten van zijn kapitaal door het knippen zijner coupons en de grondeigenaar door het gebruiken van zijn land. De effectenhouder wordt niet in deze belasting aangeslagen, wanneer hij eene hoogere rente maakt dan vier ten honderd; waarom wil men dan den grondeigenaar wel belasten wanneer hij eene hoogere rente maakt dan vier ten honderd?

De heer Farncombe Sanders heeft er over geklaagd, dat de Landbouwcommissie zulke klaagliederen over den toestand van den landbouw heeft aangeheven. Hij zeide: men zou hetzelfde hebben kunnen doen ten aanzien van de neringen. Ik geloof het niet; ik geloof dat de landbouw juist door de bemoeiingen van den Staat buitengewoon heeft geleden, vooral door de wijziging in ons muntwezen aangebracht. Daardoor zijn de prijzen van de producten zeer gedaald, terwijl de grondbelasting dezelfde is gebleven, evenals de rente voor hen, die schuld op hun land

hebben. Wat mij betreft, ik schrijf de malaise, die in den landbouw heerscht, hoofdzakelijk toe aan de wijzigingen die van overheidswege in ons muntwezen zijn gebracht.

De heer Farncombe Sanders heeft zich beroepen op den oeconomist John Stuart Mill. Ik kan niet nagaan of de citaten die hij heeft medegedeeld juist zijn, omdat ik dat werk niet bij de hand heb; maar ik wil toch den geachten afgevaardigde er op wijzen, wat J. S. Mill zegt over de handelingen die hier in Nederland hebben plaats gehad ten aanzien van het muntwezen. Hij veroordeelt dergelijke handelingen zeer sterk en kan zelfs geen woorden genoeg vinden om dergelijke maatregelen te laken en af te keuren.

Verder heeft de heer Farncombe Sanders zich beroepen op den Franschen economist. Ik zal mij op een Hollandschen beroepen, op professor Vissering, die in zijn Handboek over Practische Staathuishoudkunde zegt: » Geen tak der volksnijverheid is door alle tijden heen met zooveel bezwaren belast geweest als de landbouw."

De heer Farncombe Sanders heeft gezegd, dat de oorsprong van het grondbezit geweld is geweest. Ik zou wel eens willen vragen of op dit oogenblik in Nederland nog afstammelingen van die geweldenaars zijn, die in het bezit van dien geroofden grond gevonden worden? Ik geloof dat er in Nederland geen grondeigendom aanwezig is die niet in den loop der tijden is gekocht en betaald. En nu zou ik willen vragen aan den geachten afgevaardigde uit Haarlem: welk onderscheid is er tusschen het bezit van effecten, die gekocht en betaald zijn en het bezit van grond, die gekocht en betaald is? Is het grondbezit een betwistbaar eigendom dan is het effectenbezit dit eveneens; doch ik geloof dat allen, die nog hechten aan privaat bezit, het met den geachten spreker niet eens zullen zijn.

Wanneer dan ooit de heer Farncombe Sanders geroepen werd zijne theorie in practijk te brengen, dan verwacht ik van hem, dat hij zijne woorden zal terugnemen of wel in strijd met zijne woorden zal handelen.

De heeren Mees, van Houten en de Meijier hebben gezegd, dat zij hopen, dat de fictie, die in paragraaf 8 is neergelegd, daaruit te eeniger tijd zal verdwijnen. Ik zou er op zich zelf niet tegen zijn, die fictie te doen verdwijnen, wanneer later de wet mocht worden herzien, maar ik zou daartoe slechts kunnen medewerken onder voorwaarde dat de grondbelasting wordt afgeschaft.

Ik kan mij niet voorstellen, welke veranderingen er ooit in de Volksvertegenwoordiging zullen plaats hebben, dat hier eene meerderheid zal gevonden worden, bereid om, met uitsluiting van allen anderen eigendom, den druk op den grond te willen verzwaren. Ik geloof, wanneer men den grond, die meer dan 4°/₀ opbrengt, wil belasten, men dit ooit bij de effecten moet doen. Wanneer men winsten boven een zeker percentage genoten, in de bedrijfsbelasting wil aanslaan, dan moet dit niet alleen geschieden ten aanzien van bezitters van grond, maar ook ten aanzien van eigenaars van effecten.

Het gevolg hiervan zal dan zijn dat de eigenaars van grond driemaal in de inkomstenbelasting zouden worden aangeslagen, en ik kan mij niet voorstellen, dat voor dergelijke onbillijkheid ooit eene meerderheid zou worden gevonden.

De heeren Pyttersen en Farncombe Sanders achten het onrechtmatig dat landbouwers met een kapitaal van f 12 500 daarvan niet zouden betalen, terwijl de neringdoenden en anderen, die een beroep of ambt hebben, de rente daarvan nog bij de winst uit hun bedrijf zullen moeten tellen en daarvoor in de bedrijfsbelasting zullen moeten bijdragen. Het voorrecht dat hier de grondeigenaars genieten, hebben ook de houders van effecten, en het komt mij voor dat, zoolang de effectenhouder onbelast zijn kapitaal mag gebruiken, waarvoor hij in de vermogensbelasting is vrijgesteld, de grondbezitter volkomen met den effectenhouder moet worden gelijk gesteld.

Men zal wellicht vragen of dan de pachters niet zullen worden belast, en de heer van Houten voegde er de zetboeren bij. Ik meen dat iedere verhooging van belasting der pachters op de grondeigenaars zal worden verhaald. Wat is de pacht? De pacht is datgene wat er kan overblijven, nadat de pachter heeft voorzien in de onderhoudskosten van zich en zijn gezin en alle bedrijfskosten heeft betaald. Worden nu de bedrijfskosten verhoogd met deze belasting, dan moet de pacht minder worden. Wordt de zetboer belast, dan zal zijn loon hooger moeten worden; in beide gevallen wordt de belasting op de grondeigenaars verhaald.

De heer Heldt wenscht de boom- en bloembollenkweekerijen uit § 8 te doen vervallen. Wanneer het landbouwbedrijf wordt vrijgesteld moet dit ook geschieden ten aanzien van genoemde kweekerijen.

Van den grond wordt grond- en vermogensbelasting betaald; wanneer van den grond geen ander gebruik wordt gemaakt dan het zich verzekeren van de vruchten van zijn eigendom, dan behoort de landbouwer en de boom- en bloembollenkweeker gelijkelijk te worden behandeld en van de belasting te worden vrijgesteld.

Ik deel echter geenszins in de meening van de Algemeene vereeniging voor bloembollen-cultuur, dat wanneer iemand zijne te veld staande bloembollen op het land heeft verkocht met recht om ze nog eenige maanden op zijn grond te laten groeien, de kooper van die bollen, die ze gedeeltelijk na 3 maanden verkoopt en gedeeltelijk in zijne kweekerij opneemt, alsdan buiten de bedrijfsbelasting zou vallen. Neen, dan is die kooper, mijns inziens, een gewoon handelaar.

Eene tweede verandering door den heer Heldt voorgesteld lacht mij wel toe. Gaarne zag ik eene bepaling opgenomen, waardoor men de ontduiking der wet, bijv. door suikerfabrikanten, kan voorkomen. Maar ik zou toch den heer Heldt willen vragen wat eigenlijk fabriekmatige bereiding is. Behoort daartoe het maken van boter door middel van de karn, door een hond of paard in beweging gebracht? Misschien bedoelt de heer Heldt fabrieken, die door stoom in beweging worden gebracht; maar dan rijst de vraag of het dan geen fabriekmatige bereiding is, als die inrichtingen door water, electriciteit of gas worden gedreven? Mij dunkt dat juist de moeilijkheid gelegen is in de bepaling wat fabriekmatige bereiding is.

De heer **Heldt**: Wat verricht wordt buiten de plaats waar het landbouwbedrijf uitgeoefend wordt.

De heer **A. van Dedem**: Dan zal de heer Heldt zijn doel niet bereiken, want de suikerfabrieken worden in den regel gebouwd te midden van de velden waar de bieten worden geteeld, daar anders het vervoer der bieten de productie te zeer zou drukken. Ik zie geen kans daaromtrent bij de wet te voorzien en acht het beter die zaak te laten rusten. Later zullen zich in deze gecompliceerde wet wel eenige leemten openbaren en dan is het tijd om daarin wijziging te brengen.

De heer de Beaufort (Wijk bij Duurstede) is bijzonder ingenomen met het geheele belastingstelsel van dezen Minister van Financiën en wenscht in alle opzichten met hem mede te gaan. Ik daarentegen niet. Ik ben onder anderen tegenstander van de inkomstenbelasting, en geloof ook niet, dat mijne denkbeelden over grondbelasting tot overeenstemming zullen komen met die des Ministers, door het wetsontwerp, dat de Minister ons heeft toegezegd, maar dat nog niet is ontvangen. Dat neemt intusschen niet weg dat, nu eenmaal het eerste gedeelte van de inkomstenbelasting is ingevoerd, mijns inziens het tweede gedeelte niet mag ontbreken, zoodat ik voornemens ben, mijne stem aan dit wetsontwerp te geven. Ik doe dit echter zeker niet onder *alle* omstandigheden; het wetsontwerp kan ten slotte wel zooveel wijzigingen hebben ondergaan, dat ik er mijne stem aan zou moeten onthouden.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men uitsluitend let op de conclusie, waartoe sommige geachte sprekers, met name de heeren Mees en van Houten, gisteren zijn gekomen, dan kan men, als voorstander van vrijstelling van den landbouw, genoegen nemen met hunne

verklaringen; maar wanneer men treedt in eene beoordeeling van de gronden die aan hunne conclusie voorafgingen, dan komt een *non tali auxilio* ons op de lippen.

De heer Mees heeft de vrijstelling van den landbouw genoemd een onkruid, dat zoo spoedig mogelijk behoort te worden verwijderd, en waarvan hij het bestaan voorloopig alleen wil gedoogen, omdat hij vreest mét het onkruid tevens de tarwe uit te rukken.

De heer van Houten heeft gesproken van een politiek onrecht, dat stond gepleegd te worden, en hij heeft herinnerd, dat er geene omslachtige wetswijziging in de toekomst noodig zoude zijn, slechts eene kleine rectificatie, eene eenvoudige manipulatie, om, na aanneming van dit wetsontwerp, op die vrijstelling terug te komen. Het was bij hem: een *reculer pour mieux sauter*. Tegen de strekking van beide genoemde redevoeringen wensch ik bij deze op te komen. Vooral echter een enkel woord tot den heer Minister. Eene voorname oorzaak voor de afkeuring die de vrijstelling van den landbouw gevonden heeft bij de genoemde en bij andere sprekers, zie ik in de wijze waarop zij door den Minister hier is geïntroduceerd. Ik wensch dan ook te verklaren dat ik, ofschoon gaarne die vrijstelling accepteerende, niet accepteer de gronden waarop de Minister haar doet steunen. Zoo bij voorbeeld verwerp ik de fictie door denMinister gelegd in art. 3 paragraaf 8, waar de landbouw wordt geacht 4°/₀ winst op te leveren.

Ik ga volkomen mede met hen die het dilemma stellen: òf de fictie is waar en dan behoeft zij niet te worden uitgesproken, omdat de landbouw dan vanzelf buiten de belasting valt, òf zij is *niet* waar, dan doet zij den schijn ontstaan van eene niet gerechtvaardigde, op onwaarheid steunende beoordeeling van den landbouw.

Ik schaar mij dan ook aan de zijde van den heer Ferf, wanneer hij den Minister aanraadt, de fictie, die men zeer goed kan missen, liever te doen vervallen, daar de vermelding er van zonder eenigen twijfel misverstand zal doen ontstaan, zelfs in toenemende mate.

Ook de motiveering van den Minister vindt bij mij bestrijding. De Minister heeft de vrijstelling gebouwd op de onlangs door hem verkondigde theorie van de »amortisatie der vrijstellingen". Ik wil gaarne erkennen, dat die theorie voor mij nieuw was. En ofschoon ik herhaaldelijk 's Ministers betoog van 30 Mei jl. in de *Handelingen* heb nagegaan en overwogen, moet ik zeggen, dat ik mij er nog altijd niet mede kan vereenigen. Van eigenlijke argumenten is daar ook geen sprake; wij vinden alleen de bewering: »Er zijn lasten, die geamortiseerd worden, en er zijn er, met welke dit niet zoo is; er zijn vrijstellingen, die geamortiseerd worden, en er zijn er, die het niet worden. En nu is mijne conclusie eenvoudig deze, dat er in dit speciale geval wel amortisatie is."

Men zal moeten toegeven, dat dit niet is eene overtuigende argumentatie, tenzij misschien voor degenen, die de stelling huldigen: „αὐτὸς ἔφα". Moet nu de verwerping van de door den Minister aangevoerde gronden leiden tot veroordeeling van de vrijstelling zelve? Ik geloof neen. Er kunnen immers nog andere gronden zijn die de vrijstelling rechtvaardigen. Al is het kleed dat een lichaam omgeeft niet juist passend, toch volgt daaruit nog niet, dat het lichaam zelf misvormd is; al is de vlag waaronder een schip vaart niet de nationale, men mag daaruit nog niet afleiden dat de lading is contrabande.

Ik wil daarom nog even onderzoeken, of er niet andere gronden bestaan om de vrijstelling van den landbouw in dit wetsontwerp toe te staan, en zoo ja, of die gronden niet zijn van meer dan tijdelijken, voorbijgaanden aard, zoodat ze ook behooren te blijven gelden na de aanneming van dit wetsontwerp.

Als eersten hoofdgrond voor de vrijstelling noem ik het feit, dat de landbouwer reeds wordt getroffen door eene speciale belasting, de grondbelasting op de ongebouwde eigendommen, en dat hij dus zonder de vrijstelling van bedrijfsbelasting dubbel zou worden getroffen.

Nu weet ik dat daartegen wordt aangevoerd, dat de grondbelasting moet geacht worden te zijn geamortiseerd. Wij vinden dat met zoovele woorden in het *Leerboek van mr. Pierson*, 2de deel, bladz. 409. Op eene andere plaats vindt men uitgesproken: »dat de werking van de grondbelasting is gelijk aan die van eene grondrente", en de toepassing van die theorie leidt tot de stelling, dat de grondbelasting op den landbouw niet drukt. »Wat deert het u, wanneer gij land koopt, hoeveel grondlasten er op kleven", zoo roept mr. Pierson den landbouwer toe. »Gij rekent er op bij de bepaling van prijs."

Is die meening absoluut en strikt waar? Van de beantwoording van deze vraag hangt, dunkt mij, voor een groot deel de beslissing omtrent de vrijstelling zelve af. Opmerkelijk noem ik het, dat volgens eigen getuigenis van den heer Pierson, er twee gevallen zijn waarin geen sprake kan zijn van eene volkomen amortisatie. De eerste is, wanneer er eene herschatting heeft plaats gehad. »Niemand" — zoo schreef hij — »weet ooit jaren te voren, en zoo ja, wanneer er eene herschatting zal plaats hebben en met welken graad van nauwkeurigheid zij dan zal geschieden."

Het tweede uitzonderingsgeval doet zich voor, wanneer de pachtwaarde van den grond verlaging ondergaat: de amortisatie vindt dan niet, of niet voldoende plaats. »De grondbelasting" zoo lees ik in het Leerboek — »wordt zwaarder wanneer de pachtwaarde afneemt, omdat zij dan een grooter percentage uitmaakt van het geheel".

En op eene andere plaats: »De amortisatie der grondbelasting is onvoldoende voor koopers wier goederen minder opbrengen dan het bedrag waarop zij gerekend hebben."

Dit nu strookt geheel met het gevoelen van Gijsbert Karel van Hogendorp, die reeds in het begin dezer eeuw zeide dat, wanneer de pachten dalen, de grondbelasting verhoogd wordt, ook al blijft de som van den aanslag onveranderd.

Op eene derde soort van gevallen, waarin de theorie der amortisatie te kort schiet, is de aandacht gevestigd door den heer van Assendelft de Coningh in *De Economist* van December 1892; het is, wanneer de grond belast is met hypotheek »waar de grond voor ³/₄ bezwaard is," zegt die schrijver, »stijgt de grondbelasting tot 24 pct. van de opbrengst, die zuiver genoten wordt".

Deze opsomming zou, dunkt mij, reeds genoeg zijn om aan te toonen, dat de theorie der amortisatie van de grondbelasting niet kan bogen op onvoorwaardelijke toepasselijkheid, en dat er zeer vele gevallen zijn, waarin zij niet zoodanig werkt, dat krachtens haar de heffing van eene tweede speciale belasting zou kunnen gerechtvaardigd worden. Toch mag ik niet nalaten er op te wijzen dat het gebied van de toepasselijkheid der theorie nog veel meer beperkt moet worden. In het werkelijke leven namelijk komen er tal van gevallen voor waarin geen rekening is gehouden — en ik voeg er onmiddellijk bij: niet kon worden gehouden — met den eisch der theorie, dat de kooper van grond niet meer bestede dan de waarde, verminderd met het bedrag der gekapitaliseerde grondbelasting. Voorzeker, er zijn vele koopers, die vóór den koop nauwkeurige berekeningen maken, die den prijs limiteeren en boven dien prijs den koop niet sluiten. Maar deze koopers behooren meest tot degenen die land koopen voor geldbelegging; de landbouwer echter, die land koopt tot uitoefening van zijn bedrijf, kan niet altijd de gekapitaliseerde grondbelasting aftrekken van de te besteden koopsom. Hij is gebonden aan eene bepaalde streek of plaats; de hoeveelheid geschikte grond, die in veiling komt, is beperkt; hij wil zich vestigen; meestal staat dit in verband met een te sluiten huwelijk, en de verkrijging van dat grondbezit is voor hem dan eene quaestie van *to be or not to be* . . . . . .

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker vragen of wij zoodoende weer niet te veel komen in de discussiën, die plaats gehad hebben bij de algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp, bij de vermogensbelasting, bij de peraequatie en bij de behandeling van de grondbelasting?

Ik gevoel wel dat de geachte spreker in het gesprokene

aanleiding kan vinden om in het breede op het artikel en de daarop voorgestelde amendementen te komen; maar ik zou hem willen verzoeken meer te preciseeren, en zich te bepalen tot de quaestie, die ons thans bezig houdt.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vermeen niet buiten de orde te zijn en deze quaestie hier te mogen behandelen. Intusschen, ik zal trachten zoo kort mogelijk te zijn. Ik hoop dat gij mij nu zult veroorloven den draad van mijn betoog weder op te vatten en voort te gaan.

De **Voorzitter**: Dat zal ik gaarne doen. Ik wenschte den geachten spreker alleen de vraag in overweging te geven of deze beschouwingen, zoo breedvoerig opgezet, niet beter op hare plaats waren geweest bij de behandeling van de grondbelasting, de peraequatie en de vermogensbelasting.

De heer **Harte**: Nog eens, Mijnheer de Voorzitter, ik zal zoo kort mogelijk zijn.

De landbouwer, die zich wenscht te vestigen, is dus bijna genoodzaakt om van de schaarsche gelegenheid tot aankoop gebruik te maken, anders moet hij misschien jaren wachten; hij tast dus toe, en vertrouwende dat zijn ijver en inspanning allen achterstand wel zullen doen inhalen, besteedt hij, ingeval er meer gegadigden zijn, den hoogst mogelijken prijs. Aan aftrek van gekapitaliseerde grondbelasting valt in zulke gevallen natuurlijk volstrekt niet te denken.

Op het bestaan dezer eventualiteit is bij eene vroegere gelegenheid hier ter plaatse in het breede gewezen door den heer Sickesz, wiens woorden ik thans niet zal citeeren, doch waarheen ik belangstellenden verwijs. Zij zijn te vinden in de *Handelingen* van 1878/79, deel II, bladz. 753.

Zoo kunnen er tal van gevallen voorkomen, waarin die theorie der amortisatie van de grondbelasting buiten effect gesteld wordt. Ik ga niet zoo ver van te beweren dat die theorie is onjuist, wanneer de veronderstellingen, waar zij van uitgaat, vervuld zijn, maar ik houd vol, dat in het werkelijke leven juist de vervulling dier voorwaarden zeer dikwijls niet, of slechts ten deele heeft plaats gehad. In al die gevallen is de grondbelasting *niet* geamortiseerd, doet zij wel degelijk haren druk gevoelen, en behoort er, ter vermijding van dubbelen belastingdruk, vrijstelling van bedrijfsbelasting verleend te worden.

Een tweede hoofdgrond voor de vrijstelling van den landbouw, die wel in nauw verband staat met den eerstgenoemde, maar toch een zelfstandig bestaan heeft, is van moreelen aard: het feit namelijk dat bij de behandeling van de vermogensbelasting iets tot stand is gekomen wat men in den loop van dit debat wel eens genoemd heeft »compromis".

De geschiedenis en het karakter daarvan zijn gisteren op uitstekende wijze uiteengezet door den heer de Kanter, bij wiens rede ik mij geheel aansluit. Voorzeker, er is bij die behandeling toezegging gedaan dat de landbouw zou worden vrijgesteld van de bedrijfsbelasting, en daarop vertrouwend, hebben tal van leden aan het wetsontwerp der vermogensbelasting hunne stem gegeven, die zij er anders aan hadden onthouden. De heer Heldt vergist zich dan ook, wanneer hij meent dat door de verlaging der grondbelasting van 7 op 6 pct. die schuld is gekweten, en dus, reeds ten vorigen jare, met den landbouw werd afgerekend. De verlaging van de grondbelasting hield verband met het feit, dat, ten gevolge van de peraequatie, in vele streken des lands eene verhooging van druk zou ontstaan. De verlaging werd toegestaan ten einde aan die hardheid te gemoet te komen. De verlaging van de grondbelasting dus staat uitsluitend in verband met de peraequatie, doch heeft met de vermogens- en met de bedrijfsbelasting niets te maken. Ik wil dan ook wel verklaren, dat ik zelf niet voor de vermogensbelasting zou gestemd hebben, wanneer niet uitdrukkelijk verklaard ware geworden, dat de landbouw bij de bedrijfsbelasting zou worden vrijgesteld.

Nu is het waar, dat daardoor niet is ontstaan een juridisch compromis; de heer de Kanter heeft dat gisteren helder en duidelijk geformuleerd; maar evenzeer is het waar, dat er is geboren eene moreel bindende verplichting, die niet geschonden kan worden dan ten koste van de goede trouw. Die trouw eischt, dat de vrijstelling thans worde verleend en tevens dat zij, eens verleend zijnde, in de toekomst zal worden gehandhaafd, zoolang de druk der grondbelasting op 't ongebouwd zal blijven bestaan.

Ik antwoord den heer van Houten dan ook op diens bedreiging dat hij zal trachten, na aanneming van dit wetsontwerp, op de vrijstelling van den landbouw terug te komen, dat zoolang hij mij en allen, die evenals ik, vóór de vermogensbelasting gestemd hebben, de stem niet kan teruggeven die wij uitgebracht hebben in verband met de bedoelde toezegging, noch door hem noch door anderen mag teruggekomen worden op de vrijstelling der landbouwers in deze belasting.

Ik meen te hebben aangetoond, dat die vrijstelling voldoende gerechtvaardigd is op gronden, zoowel van materieelen als van moreelen aard. En ik vlei mij dan ook met de hoop, dat niet alleen het amendement van den heer Poelman zal worden verworpen en de vrijstelling van den landbouw in deze belasting zal worden toegestaan, maar tevens, dat zij, eenmaal toegestaan zijnde, zal blijven gehandhaafd, zoolang gezond verstand en goede trouw in Nederland worden beoefend en gehuldigd.

De heer **Reekers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik schaar mij aan de zijde van hen, die meenen, dat de vrijstelling van het landbouwbedrijf in deze wet moet behouden blijven. Na al hetgeen reeds over deze zaak is gezegd, zal ik mij niet in bijzonderheden verdiepen. Alleen slechts wensch ik nog dit op te merken, dat er misschien, wanneer men zich verdiept in het ontwerp, er nog andere anomalieën zouden te vinden zijn, anomalieën wanneer de vrijstelling niet bleef behouden. Zoo zou, naar mijn inzien, indien men al iets uit het landbouwbedrijf voor de schatkist kon verkrijgen, dit weinige misschien nog kunnen verkregen worden van hen, die men het minst wil treffen, omdat iemand, met een groot kapitaal en weinig eigen werk het landbouwbedrijf uitoefenende, ten opzichte van den aftrek in § 2 in veel gunstiger omstandigheden is dan iemand, die werkt met een klein kapitaal en zeer veel eigen werk. Dit zal nu wel gelden niet alleen ten opzichte van den landbouw, maar ook ten opzichte van dit geheele ontwerp. Ik geloof echter, dat in deze tijden een ieder het er over eens zal zijn, dat men dergelijke averechtsche regeling, vooral ten opzichte van den landbouw zal moeten vermijden. Hoe dit zij, ik geloof dat zelfs voor hen, die meenen dat, volgens zuiver theoretische begrippen, ook het landbouwbedrijf door deze wet zou moeten worden getroffen, er alle redenen zijn van goed staatsbeleid om de vrijstelling in de practijk te blijven behouden. Wanneer men de theorie toepast op het leven, dan blijkt het, dat die theorie dikwijls niet past en dan is men dikwijls genoodzaakt bij moeilijkheden den knoop door te hakken. Dit heeft men gedaan bij dit ontwerp; men heeft het onder andere gedaan ten opzichte van de naamlooze vennootschappen, waarbij aanvankelijk een aftrek van 4 pct. van het kapitaal billijk werd geacht, een aftrek die echter werd teruggenomen wegens de moeilijkheden in de practijk. Van het doorhakken van dien knoop heeft alleen de fiscus pleizier gehad. De fiscus heeft er eenig voordeel van genoten en sommige belastingschuldigen worden op eene billijke wijze dubbel belast. Met hoeveel meer recht zal men thans niet eenen knoop doorhakken, waar zoowel de fiscus als de landbouw voordeel bij hebben, omdat er niet te overziene moeilijkheden voor beiden door bespaard worden, terwijl het in geen geval te voorzien is, dat de fiscus, bij het ophouden der vrijstelling, eenig noemenswaardig voordeel zal genieten.

Ik geloof niet, dat men dit voordeel heeft aangetoond door eenvoudig te wijzen op boeren, die excursiën te water maken of bergen bestijgen, want die boeren of landbou-

wers, waarvan de heer Heldt spreekt, zullen dan waarschijnlijk menschen zijn, die zeer veel grondbezit hebben, menschen, die misschien door eigen toezicht, door eigen exploitatie uit dat landbezit ten naastenbij 4 pct. trekken, terwijl zij bij verhuring er zeer veel minder uit zouden krijgen, maar in elk geval menschen, die uitgaven kunnen doen, omdat zij veel vermogen hebben.

Ja, zegt de heer Heldt, want ook voor dat door hem verwachte amendement staat hij niet, maar dan zal ten minste blijken dat het nationaal vermogen zooveel grooter is. Het zij mij geoorloofd den geachten afgevaardigde uit Amsterdam te doen opmerken, dat dit wetsontwerp bestemd is om eene belastingwet te worden en niet beoogt eene enquête naar het nationaal vermogen, noch ook bijdragen te leveren voor de statistiek.

Ben ik dus tot den heer Heldt gekomen, het voorname doel waarom ik het woord gevraagd heb, is om een zeer kort woord te zeggen over het eerste door hem ingediende amendement, waarbij hij voorstelt om de vrijstelling ten opzichte van de boom- en de bloembollenkweekerij te doen vervallen.

Ik heb inderdaad, laat ik niet zeggen geen afdoend, maar zelfs geen enkel argument gevonden in sprekers redevoering voor de opheffing van de vrijstelling van de boomkweekerijen en daarentegen zie ik in de opheffing van die vrijstelling zeer groote moeilijkheden.

Wanneer men spreekt van boomkweekerijen, dan moet men niet denken aan kweekerijen, waarin men niets anders doet dan boomkweeken, neen, er zijn tal van menschen, die een boomkweekerijtje hebben, grootendeels voor eigen gebruik, en die soms een deel van het gekweekte verkoopen, wanneer zich de gelegenheid daartoe voordoet, en nu zou ik wel eens willen vernemen hoe het mogelijk zal zijn, strikt genomen mogelijk, om eenigszins bij benadering op te maken wat uit dergelijke boomkweekerijen getrokken wordt. Dit behoort men toch te kunnen aangeven, wanneer men een amendement voorstelt als dat van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam. Ik geloof echter dat het voorstel van den geachten afgevaardigde, wat betreft de boomkweekerijen, hoofdzakelijk zijn ontstaan daaraan heeft te danken, dat die boomkweekerijen in het artikel door een trait d'union waren verbonden aan de bloembollenkweekerijen. Ik geloof dat de geachte spreker deze laatste veel meer op het oog had.

Nu meen ik dat bloembollenkweekerij en aardappelenkweekerij principieel precies hetzelfde is; beide kweekerijen zijn een landbouwbedrijf, al moge het product van de eene dan kostbaarder zijn dan dat van de andere. Nu zou ik mij kunnen voorstellen dat men, wanneer men ten aanzien van de grondbelasting nog onder den vroegeren toestand leefde, verlokt door de groote winsten, die door de bollenkweekerijen gemaakt werden, er toe overging om ze ook in deze bedrijfsbelasting op te nemen, maar de geachte afgevaardigde uit Amsterdam vergeet ten eenenmale de plaats gehad hebbende herziening van de belastbare opbrengst der ongebouwde eigendommen, en toch is de uitkomst daarvan nogal van belang voor de beoordeeling van het vraagstuk dat ons thans bezighoudt. In het stuk toch, dat wij ontvangen hebben van de Algemeene vereeniging voor bloembollencultuur, kan de geachte afgevaardigde op bladz. 12 o. a. vinden, dat bollengronden, die vroeger getaxeerd waren op f 40 à f 60 per H.A., bij de herschatting gebracht zijn op f 350 per H.A., en ik geloof nog dat de genoemde taxatie niet zeer hoog is, maar een aantal bollengronden veel hooger zijn geschat.

Wat is daarvan het gevolg? Dat al die rijke voordeelen welke de geachte afgevaardigde in die cultuur heeft gezien, reeds zijn gedisconteerd door den fiscus bij de grondbelasting, en dat over die voordeelen reeds belasting wordt geheven bij de vermogensbelasting.

Ik geef gaarne toe dat onder de bollenkweekers zeer vele gefortuneerde lieden zijn, maar ook daar moet de geachte afgevaardigde in het oog houden dat de groote inkomsten zijn getrokken uit de fortuinen, en dat, zoo dergelijke gronden veel opleveren, zij ook zeer hoog zijn getaxeerd, zoodat de eigenaars uit hun vermogen wel niet veel meer of misschien minder nog dan 4 pct. zullen maken, en voor dat geheele vermogen in de vermogensbelasting deelen.

Ja, zegt de geachte afgevaardigde, maar er worden toch voortdurend zoovele nieuwe bollenlanden aangelegd, wel een bewijs dat die zaken gunstig gaan. Ik geef den geachten afgevaardigde in overweging om eens na te gaan hoeveel geld het kost om gronden voor de bloembollencultuur geschikt te maken, ten einde dan de door hem zoo hoog geschatte voordeelen daaruit te trekken. Hij zal dan tot de conclusie komen dat de resultaten geheel anders zijn dan hij zich die op het oogenblik voorstelt en een minder ongunstig oordeel over de vrijstelling vellen.

De heer **Hennequin**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal de Vergadering blijken dat mijne verzekering, die ik als thans gebruikelijk aan hetgeen ik te zeggen heb doe voorafgaan, dat ik namelijk weinig tijd in het debat zal innemen, volkomen betrouwbaar is.

Doch ik wil niet nalaten rekenschap te geven van mijne stem, omdat die stem zal worden uitgebracht in eene andere richting dan van hen, tot wie ik gerekend kan worden te behooren, als de belangen van den landbouw in het bijzonder voorstaande, en misschien wel zou verwacht worden.

Ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat ik allerminst wensch achter te staan, waar het geldt de belangen van den landbouw te behartigen, maar ik wensch dit eenvoudig op andere wijze te doen dan door hen geschiedt. Wil men dit namelijk doen op de wijze, als in § 8 is aangegeven, dan maakt men zich, naar mijn inzien, schuldig aan inbreuk maken op het systeem der wet, en begaat men eene onbillijkheid tegenover hen, die door de wet getroffen worden.

De verschillende redenen, gisteren door den heer Rutgers en anderen voor de vrijstelling aangevoerd, hebben mij dan ook niet kunnen overtuigen; evenmin hetgeen door den Minister is aangevoerd, om zijne opvatting in deze zaak te verdedigen. De Minister heeft dan ook tegenover hen, die hij niet konde overtuigen, gezegd, dat wanneer men het met de door hem voor zijne opvatting aangevoerde rekenen niet eens was, men toch vooral de politieke zijde van het vraagstuk niet uit het oog moest verliezen.

Allerminst heeft mij het betoog van den heer Mees tot andere gedachten gebracht. Inderdaad wij zijn van die zijde zoo weinig aan hulp gewoon, waar het geldt de bevordering van landbouwbelangen, dat ik, hem hoorende, dacht aan eenen Latijnschen versregel — er zijn hier meer Latijnsche citaten gebezigd — en onwillekeurig voor den geest kreeg den bekenden versregel van Virgilius:

Timeo Danaos, et dona ferentes!

Ik vraag zijn geschenk niet; ik wil het zelfs niet aanvaarden, en wel in de eerste plaats, omdat het aan den landbouw, in het bijzonder, niet toekomt.

Immers, zal men ons dat geschenk later niet altijd kunnen tegenwerpen, wanneer wij er ons tegen verzetten, dat millioenen bij millioenen voor de bevordering der handelsbelangen van de groote steden worden gevoteerd; wanneer wij er op wijzen, dat spoorlijnen in de buurt van groote steden worden aangelegd, van welke lijnen het openbaar belang al zeer problematiek mag worden geacht; wanneer door ons bedenkingen worden geopperd tegen het verhoogen der Staatsbegrooting ten behoeve van de verkrijging van eene nieuwe verbinding van Amsterdam met den Boven-Rijn, terwijl het dure Merwedekanaal nog pas tot stand gekomen is.

Wat zullen wij dan nog kunnen zeggen, wanneer voor dergelijke groote eischen steeds inwilliging wordt gevraagd, terwijl voor de bevordering der belangen van den landbouw de schatkist slechts zóó zelden geopend is?

Zie, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik ook al nog zóó gaarne waar het pas geeft, voor de belangen van den landbouw op kom, wil ik van deze bevoorrechting

70ste VERGADERING. — 8 JUNI 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

evenwel niet gediend zijn. Immers ik weet, dat wanneer de landbouw van dit geschenk afstand doet, hij later met des te meer klem voor zijne rechten zal kunnen opkomen.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord niet gevraagd, ten einde rekenschap te geven van de stem, die ik nopens het amendement-Poelman zal uitbrengen.

Daaromtrent wensch ik, slingerende als ik ben tusschen zakelijke en politieke overwegingen, alsnog den loop der discussie af te wachten.

Ik heb het woord gevraagd om eene andere reden, namelijk deze. Ik meende te moeten opkomen tegen een grond van belastbaarheid, waarop gisteren door den heer Sanders is gewezen met beroep op den ook door mij geëerbiedigden naam van John Stuart Mill.

Die grond was deze: de eigendom van den bodem berust op usurpatie; men heeft dien gekregen doordien men hem zelf geüsurpeerd of een ander er van gekeerd heeft. Dit schept een monopolie; daarvoor moet betaald worden. Nu zal ik niet antwoorden: daarvoor wordt betaald in de grondbelasting, want dit zou een échappatoir zijn. Maar wel wensch ik op te komen tegen de meening die hieruit voortvloeit, — en die dan evenzeer wordt vastgeknoopt aan het gezag van den grooten naam van Mill, — als zou de eigendom van den bodem minder heilig zijn dan iedere andere eigendom.

Deze consequentie heeft de heer Sanders wel voor zichzelven tegengesproken en gezegd: voor mij is de eigendom van den bodem even heilig als iedere andere, maar ik wensch hem te doen opmerken, dat zijn gezaghebbend woord, zijne theorie verder reikt dan die verzekering voor hemzelven, en dat daarom op dit punt tegenspraak noodig is.

Deze tegenspraak bestaat hierin: De theorie door den heer Sanders verkondigd, kan de zijne zijn, maar zij is niet die van John Stuart Mill.

Dit punt wordt behandeld in het werk, dat door den heer Sanders is aangevoerd: »*The principles of Political Economy*", en nu hecht ik er aan, dat men de plaats kenne, die ik nauwkeurig aanwijzen zal. Zij komt voor in: »*Principles of Political Economy with some of their applications to social philosophy (Peoples edition)*". London, Longmans, green, Reader and Dyer, 1867; en vormt daarvan het tweede boek, het tweede kapittel, §§ 5 en 6. Daar wordt het betoog gevoerd, dat in waarheid moet gesteld worden op rekening van Mill. Welnu, de grondstelling is in het kort deze: de bron van allen eigendom is arbeid. Kwam er bij den eigendom van land geen arbeid te pas, dan zou er een onrecht zijn, in de schatting van den schrijver: dat die bodem werd gemonopoliseerd. Maar land zonder arbeid levert geen product. In dien noodwendigen arbeid ligt — het zijn de eigen woorden van Mill — de rechtvaardiging van den landeigendom.

De conclusie derhalve van Mill is deze: gij, landeigenaars, zijt gehouden uw land te doen bewerken, te doen verbeteren en te maken tot eene bron van volkswelvaart. En nu zegt Mill: dit geschiedt niet door Engelsche grondeigenaars in Ierland, wier absentheïsme en wier hardheid bij de bepaling van de pachten hij gispt, er bijvoegende in eene noot, dat hij deze woorden ten aanzien van Ierland 18 jaren geleden geschreven heeft. Hij zegt derhalve in het algemeen: tegenover het recht van den grondeigenaar staat ook — en daarop vestigt hij zeer de aandacht — zijn plicht om zijn grondeigendom tot eene bron van welvaart te maken. Mij dunkt, dat in dit betoog niet de strekking ligt, die daaraan gisteren is toegekend door den geachten afgevaardigden uit Haarlem, dat het allerminst vrijstaat zoo kortelijk saam te vatten als die geachte afgevaardigde deed; een betoog, dat eene gansch andere strekking heeft dan hij daaraan heeft toegekend. Het betoog had namelijk deze strekking: dat de grondeigenaars door de verbetering van den bodem, door mede te werken aan de volkswelvaart zich moeten gevoelen als eene soort van magistraten, »magistracy"; hetzelfde woord wordt door J. S. Mill gebruikt. Dit heeft eene gansch andere strekking dan het eenvoudige woord: de grondeigendom is niet veel meer dan usurpatie; dus men heeft een monopolie en daarvoor moet men betalen.

Aldus mag, dunkt mij, niet geïntroduceerd worden in 's lands raadzaal een oeconomist van zoo groote beteekenis; mag niet eene foutieve theorie gesteld worden op zijn geëerbiedigden naam en des te minder, omdat, hetgeen door Mill ten aanzien van Ierland wordt gegispt, niet in Nederland geschiedt, zoodat ook ik meen dat aan de heiligheid van den grondeigendom in Nederland, door Mill met zijn eigen praemisse, niet zou worden getwijfeld.

Ik heb gemeend, dat daar, waar eene fautieve theorie wordt gesteld op rekening van een beroemd oeconomist, en dit gevolgen hebben kan, welke men niet kan overzien, dit niet zonder tegenspraak mocht blijven.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede:

dat de Centrale Afdeeling, met het oog op het hoogst eenvoudige en buitengewoon spoed eischende van het wetsontwerp tot voorziening betreffende het ingezetenschap voor de toepassing der wet betrekkelijk de Nationale Militie, heeft besloten dit morgen te $10^1/_2$ uur in de afdeelingen te doen onderzoeken;

dat het Verslag gereed is omtrent het wetsontwerp tot bekrachtiging van eene overeenkomst betreffende de Geldersch-Overijsselsche spoorwegen en den locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden;

dat de heer de Ram heeft bericht, door dringende bezigheden elders, verhinderd te zijn de vergadering dezen namiddag bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften*, brengt, namens deze, de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld:

I. Een adres van het bestuur der Vereeniging tot ontwikkeling van den landbouw in Hollands Noorderkwartier, houdende:

dat het met belangstelling kennis nam van het besluit der gemeente Schagen, ter verkrijging van een vrij scheepvaartkanaal van daar naar het Noordhollandsch kanaal en neemt met verschuldigden eerbied de vrijheid, om onderstaande redenen, uwe onmisbare medewerking in te roepen voor dat plan, waartoe het bestuur de opdracht ontving in de voorjaarsvergadering der leden, op 29 Maart jl. te Oosthuizen gehouden.

Bij al wat de laatste jaren werd gedaan tot verbetering van verkeerswegen in West-Friesland, nemen de grint- of zoogenaamde kunstwegen zeker eene voorname plaats in. Deze kwamen evenwel uitsluitend tot stand met belangrijke financieele opoffering van polder of gemeente.

Bij al wat tot verbetering der gronden geschiedde, springen in het oog de talrijke bemalingswerktuigen, waartoe zoowel de vele verbeterde watermolens als de voortreffelijke stoomgemalen behooren, waarvan de kosten van aanleg en onderhoud geheel door de waterschappen werden gedragen;

dat de rentebetalingen en aflossingen, wegens de schulden, voor het stichten der evengenoemde werktuigen aangegaan, alsmede de blijvende onderhoudskosten in

dezen tijd, door vele landeigenaren niet gemakkelijk worden gedragen, behoeft zeker geen betoog. Daarom in de eerste plaats verdient het, naar de bescheiden meening van het bestuur toejuiching, dat door de gemeente Schagen eene krachtige poging wordt gedaan, om den reeds eeuwen slapenden West-Frieschen dijk te doorboren en zoodoende in verbinding te komen met het Groot-Noordhollandsch Kanaal, ten einde, door minder kostbaren aanvoer van materialen, de onderhoudskosten dier werken althans voor dit geïsoleerde gedeelte dezer provincie te verlichten.

Doch er is meer.

Sinds onheugelijke tijden voorziet de wekelijksche markt van Schagen, met zijnen omliggenden, grootendeels vruchtbaren bodem, gelegen op een afstand van vier uren gaans, zoowel van den Helder als van Alkmaar, in eene bepaalde behoefte. Eene eventueele uitbreiding dier markt zou hare omgeving in velerlei opzicht welkom zijn, want het is aan niet den minsten twijfel onderhevig dat, door den gevraagden waterweg, inzonderheid de gemeenten Zijpe, Callantsoog, Anna Paulowna, Helder, Texel en Wieringen, met meer vrucht dan tot heden van de Schagermarkt zouden kunnen gebruik maken. Gelijk Alkmaar, meer zuidelijk, als marktplaats uitmuntend is gelegen, evenzeer vormt Schagen, meer noordelijk, het centrum eener talrijke plattelandsbevolking en biedt het aldaar eene geschikte gelegenheid voor handel en verkeer.

Maar vooral ook zou eene zoodanige kanaalverbinding in andere opzichten de ontwikkeling van den landbouw, waarvoor onze vereeniging meer speciaal optreedt, ten goede komen. Het zij ons vergund, met betrekking tot dit argument, uwe aandacht te vestigen op:

1°. betere gelegenheid tot min kostbaar en sneller vervoer van landbouwproducten;

2°. bevordering van groentenverbouw, welke thans, door de gebrekkige waterwegen, in de gemeente Schagen bijna ondoenlijk is;

3°. geschikte gelegenheid tot vervoer van zand uit de Zijpe, voor verschillende doeleinden en werken en daarmede bevordering van het afgraven van te hooge en schrale zandgronden in die gemeente;

4°. wederkeerige gelegenheid om mestspeciën uit de meer vruchtbare omstreken van Schagen te verkoopen en te vervoeren naar de over het algemeen meer schrale gronden van de Zijpe, Callantsoog en Koegras;

5°. bevordering van goedkooper aanvoer van meer en meer in gebruik komende kunstmeststoffen;

6°. betere gelegenheid tot het in- en uitvoeren van voederartikelen, als hooi, stroo, lijnzaadkoeken, suikerbeetwortelen, enz.

Het bestuur acht het, van het standpunt der vereeniging, minder op zijn weg gelegen, om te wijzen op de meer onmiddellijke voordeelen, welke voor de betrokken gemeente uit het tot stand komen van den voorgestelden waterweg zouden voortvloeien. Toch meent het nog op enkele, uit een landbouwoogpunt belangrijke omstandigheden te moeten wijzen

Wanneer de gemeente Schagen, die, in tegenstelling met alle plaatsen van eenige beteekenis in Noordholland, thans haar bevolkingscijfer ziet dalen, door den aanleg van het bedoelde kanaal wederom in bevolking mocht toenemen — eene veronderstelling, die zeker niet te gewaagd mag heeten — dan zal een onvermijdelijk gevolg daarvan zijn: verhooging der waarde van sommige gronden in de naaste omgeving en eveneens verhooging der waarde van allerlei voortbrengselen.

Ten slotte neemt het bestuur de vrijheid in het algemeen uwe aandacht te vestigen op het feit, dat een groot deel der plattelandsche bevolking naar de steden is verhuisd en dat het aanbevelenswaardig mag geacht worden, door verspreiding van meerdere welvaart ten plattelande — en hiertoe zal het ontworpen kanaal zeker medewerken — deze verplaatsing, althans eenigermate tegen te gaan en daardoor de steeds aangroeiende overbevolking der steden tot staan, zoo niet tot vermindering te brengen.

Om deze redenen wendt het bestuur zich tot de Kamer met het eerbiedig verzoek den door de gemeente Schagen gevraagden steun in deze ook met het oog op de ontwikkeling van den landbouw wel te willen verleenen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

II. Een adres van A. M. Reens, wonende Nieuwstraat 18 te Amsterdam, houdende:

dat op eene bijeenkomst van spoor- en tramwegpersoneel, gehouden den 16den April 1893, in het lokaal Maison »Stroucken" Mamiastraat te Amsterdam, met algemeene stemmen is aangenomen eene motie, van den volgenden inhoud: »de vergadering, bestaande zoowel uit personeel als instemmend publiek, gehoord de gevoerde besprekingen en de debatten, draagt aan het bestuur der vereeniging »*Steeds voorwaarts*" op, in het belang van het spoorwegpersoneel en tot bevordering van hunne verstandelijke en zedelijke ontwikkeling, bij de Regeering en de verschillende spoor- en trambesturen aan te dringen op opheffing van de aanname en het vervoer der goederentreinen op Zondag.";

dat hij in aansluiting aan die motie uwe Kamer verzoekt in overleg met de verschillende spoorwegmaatschappijen bij de Regeering op zoodanige regeling van het goederenvervoer in het algemeen, op Zondag aan te dringen, als in overeenstemming is met den in die motie uitgedrukten wensch.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres met de daarbij overgelegde motie neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

III. M. Hettinga en 5 andere bewoners van Wijmbritseradeel, provincie Friesland, houdende betuiging van instemming met de denkbeelden, uitgedrukt in het verzoekschrift des heeren Vochteloo en anderen te Elsloo, dd. 16 December ll., in zake grond- en andere belastingen, met verzoek dat schrijven uit Elsloo te overwegen.

Ten aanzien van voormeld adres uit Elsloo, alsmede omtrent een adres van adhaesie aan den inhoud daarvan werd besloten tot nederlegging ter griffie. Uwe Commissie heeft de eer thans omtrent dit adres hetzelfde voorstel te doen. (Zie *Handelingen* 1892/93, bladz. 792 en 910).

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: De ervaringen, die ik in de laatste dagen opdeed, stemmen merkwaardig overeen met die van vóór 12 jaren, toen ik met den oud-Minister van Financiën Vrolik de eer had Nederland op de Muntconferentie te Parijs te vertegenwoordigen. Daar waren twee stroomingen: bimetallisme en antibimetallisme. Ik vond bij mijne tegenstanders theorieën die ik geheel beaamde, maar met de daaruit getrokken conclusiën kon ik mij niet vereenigen, terwijl ik bij mijne medestanders theorieën ontmoette die de mijne niet waren, maar de conclusiën daaruit getrokken beaamde ik. In de laatste dagen ondervond ik hetzelfde; van den kant mijner bestrijders vernam ik zeer veel algemeene beginselen die mijne volle sympathie hebben, al kon ik met hunne conclusiën niet medegaan; terwijl ik van hen die mij steunden stellingen vernam waarbij ik mij onmogelijk kan nederleggen, daar zij in sommige gevallen zouden leiden tot het supprimeeren van bijna alle belastingen.

Nu zal niemand van mij verwachten dat ik een moorddadig vuur tracht te openen op hen die mij steunden; ik acht het beter mij te bepalen tot deze algemeene verklaring. Ieder, die mij steunde, moge de goedheid hebben te denken dat ik mij vereenig met zijn argumentatie, terwijl ik alleen bezwaren heb tegen die van anderen.

Intusschen wordt mijne taak nu ook eenigszins vereenvoudigd. Zeer velen mijner bestrijders hebben zich niet kunnen vereenigen met § 8, doch hebben zich daarbij gericht

tegen argumenten, welke ik niet zoude willen onderschrijven. De Kamer zal het mij ten goede houden, indien ik mij bepaal tot de beantwoording van datgene wat tegen mij zelven is gericht.

Ik meen de bestrijders in twee groepen te kunnen verdeelen, in besliste en in meer gereserveerde bestrijders. Tot de eerste groep behoort de geachte afgevaardigde uit Veendam, de heer Poelman. Zijn betoog bestond in afkeuring èn van de geschonken vrijstelling èn van de te stellen fictie. De Staat mag geene uitzonderingen maken, en hij mag de winst wel constateeren maar niet aannemen op een zeker bedrag.

Zeer zeker, uit louter willekeur mag de Staat geene uitzonderingen maken. Met dit algemeene, dit heilige beginsel kan ik mij natuurlijk ten volle vereenigen. Toen echter een paar dagen geleden aan de orde was het amendement van den heer Poelman, waarbij hij voorstelde, de traktementen en andere vaste inkomsten te berekenen op 75 percent, indien hem toen ware toegevoegd: dit strijdt met het beginsel dat er geen privilege mag zijn in zake belastingen — zoude die geachte spreker dan niet hebben geantwoord, dat men rekening heeft te houden met de waarde van het inkomen, met het verledene, met de werking van andere belastingen? Zou hij niet hebben geantwoord, dat men eene dergelijke algemeene formule met oordeel moet weten toe te passen en ieder speciaal geval op zich zelf moet beoordeelen, daar niet elke uitzondering als een »privilege" is aan te merken? Welnu, datzelfde antwoord ik thans.

De Staat mag geene fictie stellen, zoo hoorden wij verder; men mag niet aannemen dat iemand zoo en zooveel verdient, onderzocht moet worden hoeveel werkelijk zijn inkomen is. Wederom een juiste regel, maar toch een regel waarvan de ervaring leert dat soms moet worden afgeweken. Er worden verschillende afwijkingen in dit wetsontwerp gevonden, noodschotten, zoo men wil, maar die toch elk volkomen gemotiveerd zijn. In Engeland is de wetgever ook verplicht geweest ten aanzien van de landbouwwinsten een dergelijke afwijking te maken, door namelijk aan te nemen, dat de landbouwwinst zoude zijn de pacht verminderd met $^1/_8$, en van het overschot de helft.

In het voorbijgaan wijs ik er op, hoe waar het hier blijkt wat door den geachten spreker uit Groningen is gezegd dat men in deze zaak de »proportiën" niet uit het oog moet verliezen. Men ga eens na hoeveel belasting hier door den landbouw opgebracht zoude worden, indien de Engelsche regeling werd overgenomen. Nemen wij tot voorbeeld een boerderij van 50 hectaren, welke eene pachtwaarde heeft van f 64 per hectare. Vermindert men die f 64 met $^1/_8$, dan blijft er over f 56, gehalveerd: 28 gulden. Vermenigvuldigt men dit laatste cijfer met 50, dan krijgt men als winst eene som van f 1400. Twee percent hiervan — ik verwaarloos den aftrek van f 600 of f 200 — is niet meer dan f 28. In Engeland wordt geene vrijstelling gegeven, maar dan toch iets, dat er zeer aan nabij komt!

De heer Pyttersen behoort ook tot de besliste bestrijders. Indien de landbouwwinsten vrij blijven, zegt die geachte spreker, dan blijven ook de kapitalen, die minder bedragen dan 13 000 gulden en die elders zijn belast, bij de landbouwers vrij.

Dat is eene herhaling van de fout, die reeds eenige dagen geleden door mij is gewraakt. Neen, deze belasting is nooit eene belasting van kleine kapitalen. De berekening die in art. 2 gemaakt is, heeft een ander doel en gevolg. Nooit ofte nimmer is deze wet eene vermogensbelastingwet. Derhalve de conclusie, dat in het door den geachten spreker gestelde geval, ongelijkheid zou ontstaan, dat ten aanzien van den boer gunstiger zou worden gehandeld dan ten aanzien van anderen, moet ik afwijzen.

De geachte afgevaardigde heeft een tweetal opmerkingen gemaakt. Hij meende dat er eene groote onbillijkheid zou worden begaan door de bepaling van § 8 te handhaven, dat daardoor een gevoel van wrevel zou worden opgewekt; want een boerenarbeider, die f 650 verdient, zal belast worden met een gulden, terwijl daarentegen de boer zelf van de belasting vrij zal worden gehouden. Ik wensch te vragen, of boerenarbeiders, die f 13 in de week verdienen, zeer talrijk zijn in ons vaderland? Ben ik wel ingelicht, dan zijn de arbeidsloonen van boerenarbeiders aanmerkelijk lager. En indien hier of daar een boerenarbeider mocht worden gevonden wiens totaal inkomen f 650 bedraagt, dan ben ik vast overtuigd, dat hij ook wel pachter of eigenaar zal zijn van een stuk grond en zelfstandig het boerenbedrijf zal uitoefenen. Op deze wijze profiteert hij dan ook van de bepaling in § 8.

Tot de besliste bestrijders behoort in de derde plaats de heer de Meijier. Ik kan deze gelegenheid niet laten voorbijgaan om hulde te brengen aan zijne geestige met zout gekruide rede van gisteren. Maar zijne geestigheid kwam dikwijls op mijn hoofd neer, en ik heb menig verwijt van hem moeten vernemen, waarvan ik trachten wil mij te zuiveren.

Hij ziet in deze paragraaf louter onkruid, en in de gansche beweging ten gunste van die paragraaf louter snooden ondank van den kant der landbouwers. Wat is al niet gebeurd: de mutatierechten zijn tot 1/3 verlaagd, de grondbelasting is dooreengenomen met 1/7 verminderd, de zoutaccijns is van 9 op 3 gulden gebracht, er zijn milde bepalingen gemaakt bij de vermogensbelasting voor de schatting van het gebouwd en ongebouwd. En nog is men niet tevreden.

Ik doe den geachten spreker opmerken dat de belastingen die afgeschaft of verminderd zijn, een grievende druk waren voor den landbouwstand, dat wij zijn uitgegaan van deze gedachte, die verleden jaar alle discussien heeft beheerscht: op het onroerend zijn te zware lasten gelegd. Nu moet men dankbaar zijn indien men bevrijd wordt van onrecht, doch de dankbaarheid heeft hare grenzen, en daaraan moet gepaard gaan een gevoel van fierheid, dat zich uit in woorden: men heeft ons recht doen wedervaren.

De geachte spreker stelde zich vooral tot taak de weerlegging van twee argumenten. In de eerste plaats het argument hieraan ontleend, dat reeds grondbelasting wordt betaald, in de tweede plaats het argument ontleend aan de groote moeilijkheden verbonden aan het constateeren van landbouwwinsten. Zijne meening was dat zoowel het eene argument als het andere meer schijn dan wezen had.

Wat het eerste argument betreft: werden mijne gedachten volkomen correct door den geachten spreker teruggegeven? Niet dat men in de grondbelasting betaalt is mijn argument geweest, maar dat wij verleden jaar, bij de regeling van de vermogensbelasting ten aanzien van de grondbelasting handelden, zooals ten slotte de wetgever heeft geoordeeld dat gehandeld moest worden. Ziedaar het argument door mij voortdurend aangevoerd, te weten, dat het niet aangaat eene amortisatie van lasten aan te nemen en te ignoreeren de amortisatie van vrijstellingen. De heer Mees heeft mijne gedachte zeer scherp geformuleerd, toen hij die aldus uitdrukte: bij het aankoopen van grond heeft men rekening gehouden met twee dingen: met een nadeel en een voordeel, een last en eene vrijstelling. Wanneer nu de wetgever zegt: wij zullen het eerste in aanmerking nemen maar het tweede niet, dan wordt er onrecht begaan.

Wat de moeilijkheden betreft om te constateeren wat winst is in het landbouwbedrijf — en dit geldt ook tot antwoord aan den heer Heldt, die deze moeilijkheden evenzeer geringschatte — ik kan mij die geringschatting niet begrijpen; de moeilijkheden zijn waarlijk zoo gering niet. Integendeel, tot de voordeelen van art. 8, § 1, behoort ook dit — laat het een betrekkelijk klein voordeel zijn, een voordeel is het toch zeker — dat de administratie zal ontslagen worden van de zeer zware taak om te constateeren of een landbouwer meer dan 4 pct. van zijn kapitaal maakt. Hoe zal men dat constateeren? Het groote bezwaar bestaat hierin dat nergens zoozeer als bij het landbouwbedrijf, bedrijf en huishouden zijn dooreengemengd. Men moge beweren dat dit elders

ook wel plaats heeft, maar nergens geschiedt het in die mate als bij het landbouwbedrijf. In tal van gevallen zou de administratie verlegen staan, als zij tegenover belastingplichtige landbouwers het bewijs moest leveren dat hunne inkomsten, verminderd met de bedrijfskosten, meer bedragen dan 4 pct.

Tot de besliste strijders van mijn voorstel behoort ook de heer Farncombe Sanders. Reeds de heer Levy heeft enkele aanmerkingen gemaakt op hetgeen die geachte afgevaardigde zeide; voor zooverre het betoog van den heer Sanders samen viel met redeneeringen van anderen, meen ik, zonder aan de deferentie te kort te komen, daarover te kunnen zwijgen, omdat mijn doel is om de verschillende argumenten zoo kort mogelijk samen te vatten. Maar de heer Sanders heeft een nieuw element in het debat gebracht, gelijk dat zelden ontbreekt, wanneer een spreker als hij het woord voert. Hij zeide dat als men het beginsel aanneemt, in het wetsontwerp nedergelegd, men niet kan ontsnappen aan ver reikende consequentie. Daaronder bracht hij de vrijstelling der bloembollen-cultuur en die der coöperatieve zuivelbereiding.

Ik meen door mijn voorstel het bewijs geleverd te hebben van wel te kunnen ontsnappen aan de tweede consequentie, schoon niet aan de andere. En hierin is geen zweem van willekeur. Ik beweer dat men geene inconsequentie zou begaan, wanneer men den landbouwer vrijstelde, doch de bloembollen-cultuur, die tot nu toe onder de patentwet viel, in de bedrijfsbelasting opnam. Ik zou het niet goedkeuren, op straks aan te wijzen gronden, maar eene inconsequentie ware het niet. En wat de coöperatieve zuivelbereiding betreft, zoodra men op het terrein van de fabrieksnijverheid komt, en dus niet meer blijft op dat van den zuiveren landbouw, gelden ook andere regels. Hetgeen men aanneemt bij het een dwingt tot niets met betrekking tot het ander.

Tot de nieuwe elementen, door den geachten afgevaardigde in het debat gebracht, behoorde ook dat Pruissen bij de nieuwe regeling der inkomstenbelasting geen vrijdom voor het landbouwbedrijf heeft toegestaan.

De geachte afgevaardigde zegt: bij de nieuwe regeling der inkomstenbelasting in Pruissen, en daarmede is het argument beantwoord. Het gold eene nieuwe regeling wat vorm en techniek betreft, maar niet in beginsel; het was niet eene vervanging van het patent door eene inkomstenbelasting, maar slechts eene nieuwe regeling van de bestaande *Einkommensteuer*. Maar vergelijken wij nu verder den Duitschen met den Nederlandschen agrariër — om dat woord nu ook eens te bezigen — dan zal die ten gunste van den Nederlander uitvallen.

Het is waar, de vrienden van de landbouwers zelven zijn niet volkomen tevreden; zij eischen nog het een en het ander, zij frondeeren een weinig tegen de grondbelasting en vallen liever niet onder de bedrijfsbelasting; de theoriën van Stuart Mill hoe ook geformuleerd, vinden bij hen weinig bijval. Maar van één ding hebben zij zich steeds onthouden, dat is van het ijveren voor beschermende rechten; de groote meerderheid althans heeft niet gevraagd om bescherming. Ik mag dit zeggen tot eer van onze landbouwers en ik hoop dat het zoo blijven zal. Zoolang die wensch wordt vervuld, zoolang de vrienden van den landbouwer en de landbouwers zelven zich niet willen vergrijpen aan het brood van den werkman, zoolang zal de Nederlandsche agrariër, hij moge dan nog zoo agrarisch wezen, de vergelijking met den Duitschen glansrijk kunnen doorstaan.

Tot de besliste bestrijders van mijn voorstel behoorde eindelijk de heer Hennequin. Het nieuwe element door hem in het debat gebracht, was een zuiver practische overweging, namelijk de vrees om geschenken aan te nemen. Hij meende dat, als de paragraaf werd aangenomen, dit later den landbouwer steeds zou worden voorgehouden en in rekening gebracht.

Alles, dunkt mij, hangt af van de vraag of de vrijstelling te recht of ten onrechte wordt verleend. Geschiedt zij ten onrechte, ja, dan zou er een krachtig argument ontstaan in den bedoelden zin. Maar geschiedt zij naar recht en billijkheid — en ik kan niet aannemen dat eene meerderheid voor het voorstel te vinden zou zijn indien het met recht en billijkheid streed — dan verliest het argument zijne waarde.

Een meer gereserveerd bestrijder was de heer Mees. Deze erkende ten volle de juistheid van mijn uitgangspunt; van een beoefenaar der theoretisch-oeconomische vraagstukken mocht ik niet anders verwachten. Bij hem vond ik oog en oor, meer dan bij de meeste andere sprekers, voor het door mij gebruikte argument ontleend aan de leer der incidentie van belastingen.

Het is hier tijd noch plaats om deze quaestie in het breede te behandelen, maar dit moet mij toch van het hart, dat de geachte spreker ten onrechte mijn beginsel accepteert, maar mijne conclusie verwerpt met een beroep op het feit dat er fabrikanten zijn die bij het koopen hunner fabrieksgebouwen gerekend hebben op een matig patentrecht, en nu door een hooger bedrag aan bedrijfsbelasting zullen getroffen worden. Indien ik breedvoerig op dit punt inging zou ik zeker den geachten spreker kunnen overtuigen dat zijn argument te zwak is.

Ik zou er op wijzen, dat nivellement van winst tusschen vrijgestelde en niet vrijgestelde ondernemingen op tweederlei wijze kan geschieden, namelijk door vermindering van winst van het vrijgestelde bedrijf en door vermeerdering van winst van het niet vrijgestelde bedrijf, dat *of* het een *of* het ander moet geschieden en dat, als men begint, gelijk de geachte spreker deed, met den eenen weg waarschijnlijk te achten, men in strijd komt met zich zelven door tevens den anderen waarschijnlijk te noemen.

Men begrijpt het, ik moet mij hier tot algemeenheden bepalen, ik kan alles niet uitwerken. Ik wensch eenvoudig te constateeren, dat ik niet door de redeneering van den geachten afgevaardigde overtuigd ben, als zoude mijne conclusie niet overeenstemmen met de praemisse waarvan ik uitging. Intusschen, ik mocht den heer Mees rangschikken onder de gereserveerde bestrijders van deze paragraaf, omdat hij ten slotte toch wil medegaan, zich wil schikken in het onvermijdelijke, in de hoop, dat het onkruid, gelijk hij het noemde, later misschien zal worden uitgeroeid. Echter wil hij niet medegaan met mijn voorstel om de bloembollen-cultuur te betrekken onder de vrijstellingen.

Nu is het oogenblik gekomen om over die vrijstelling van de bloembollen-cultuur een enkel woord te spreken. Dit is een van die quaestieuse punten, die in elk wetsontwerp voorkomen. Ik zou bezwaarlijk met groote warmte voor die vrijstelling kunnen pleiten, daar iedereen weet, dat zij in het oorspronkelijk ontwerp niet voorkwam. Men ziet dat ik hier heb gedubieerd. Bij de samenstelling van een ontwerp als dit zijn er altijd punten ten aanzien waarvan men lang in twijfel verkeert. Waarom zou men van zulke twijfelingen geen blijk mogen geven? Het woord van Emanuel Geibel: »Wahrheit ist das leichteste Spiel von Allen" hoop ik ook bij de verdediging dezer wet niet uit het oog te verliezen.

Ik wensch aan de Kamer de redenen mede te deelen, die mij ten slotte bewogen hebben de bloembollen-cultuur onder de vrijstellingen op te nemen. Al dadelijk zij herinnerd, dat de Kamer zelve mij daartoe op het denkbeeld heeft gebracht, in het Voorloopig Verslag. Maar dat was natuurlijk niet het motief, slechts de aanleiding. Doch zoowel in de pers als op andere wijze is er mijne aandacht op gevestigd, dat bloembollen-cultuur en landbouw vaak nauw met elkander zijn vereenigd, ja saamgeweven. Wij moeten, wanneer wij spreken van de bloembollen-cultuur niet alleen denken aan de groote cultuur, die in de buurt van Haarlem wordt aangetroffen, maar ook aan de kleine cultuur die zich zoo schoon ontwikkelt in het Westland. Nu is mijne vrees, dat zich van lieverlede eene opinie zou kunnen vormen bij den boerenstand: laten wij ons niet ophouden met de bloembollen-cultuur, want dan vallen wij dadelijk onder de belasting. Dit zou te betreuren zijn. Groote fiscale belangen zijn bij deze zaak niet betrokken; doch het ware niet wenschelijk dat door

70ste VERGADERING. — 8 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

fiscale bepalingen eene richting zou worden gegeven aan de cultuur, die met de economische belangen der bevolking in strijd zou zijn.

Dit is de voornaamste reden waarom ik meen dat de bloembollen-cultuur moet blijven in deze paragraaf, zoodat de vrijstelling daartoe wordt uitgestrekt. Ik schat echter de andere argumenten niet gering, die ten gunste van ditzelfde denkbeeld zijn gebezigd. Zoo ligt er zonder twijfel kracht in de opmerking van den heer Reekers, dat bij de herziening der grondbelasting de bloembollenlanden, die hunne waarde grootendeels ontleenen aan arbeid en kapitaal, hoog zijn geschat.

Thans wensch ik nog enkele vragen te beantwoorden, die mij omtrent deze paragraaf zijn gedaan.

In de eerste plaats is eene vraag gesteld door den geachten afgevaardigde uit Retterdam, de heer Mees, of de bloembollenkweekers zullen worden aangeslagen als kooplieden; met andere woorden, of de handel in bloembollen ook vrij zal zijn of niet. Het antwoord is: neen, wanneer die handel is een zelfstandig bedrijf; ja, wanneer die handel is het direct en onvermijdelijk gevolg van de bloembollencultuur. Wanneer het een het geval zal zijn en wanneer het ander, ik geloof dat het beter is daarover thans niet te spreken, omdat, zoodra wij komen tot de uitvoering van de wet, voorlichting door deskundigen zal worden ingeroepen. Dezen hebben trouwens reeds gesproken — wij hebben een stuk ontvangen van de Vereeniging tot bevordering van de bloembollencultuur — maar men zal nog nader deskundige voorlichting moeten inwinnen. Zoo zullen zich wel meer vragen bij de uitvoering der wet voordoen, tot welker oplossing deskundig oordeel volstrekt onmisbaar zal zijn.

De heer Ferf heeft aanmerking gemaakt — en hij was niet de eenige die het deed, ook de heeren A. van Dedem en Harte spraken in dien geest — op den vorm, die voor de vrijstelling is gekozen; de heer Ferf had gaarne gezien dat ik de bepaling der oude patentwet maar zoo rauwelijks had overgenomen. Maar zou ik dat werkelijk hebben kunnen doen? Er staat te dezen aanzien in de patentwet, het is art. III *l*: »Landbouwers (waaronder ook warmoeziers) voor zooverre zij de vruchten van de door hen bebouwde landen of terreinen, of de voortbrengsels van hun *vee*, niet anders dan *in natura* verkoopen; — staande het nochtans aan dezelve vrij, zoo gaat het voort op gemoedelijken toon), om de melk van hun vee, en de vruchten hunner boom- of wijngaarden, zoodanige bewerking te doen ondergaan, als waarvoor dezelve vatbaar zijn, en die alzoo verwerkt te verkoopen, zonder zich deswege van patent te moeten voorzien"; en dan volgt nog iets over het verwerken van hennep. Moest dat nu woordelijk eene plaats vinden in het ontwerp? Dan had ik wel eens willen hooren wat de geachte afgevaardigde uit Groningen en andere vrienden van de patentwet zouden gezegd hebben! Maar deze bepaling kon nog om eene andere reden dan om de bewoordingen, waarin zij vervat is, niet worden overgenomen. Waarom is deze fictie van eene opbrengst van 4 pct. dan gesteld?

Ik heb het reeds gezegd in de Memorie van Antwoord en ik noodig ieder uit om eens aandachtig na te gaan, welke onzekerheden en verwarringen er zouden geboren zijn, indien ik dezen vorm niet had gekozen, maar geschreven had: de winsten van landbouwbedrijf zijn vrijgesteld. Ik maak mij sterk u drie of vier casus posities te kunnen voorleggen, waarin, bij eene dergelijke formuleering, niemand zou weten hoe hij zijn inkomen becijferen moest. In verband met den aftrek van 4 pct. en de compensatie van winst en verlies zou men telkens voor groote moeilijkheden hebben gestaan. Ik weet wat ik hier zeg, want ik heb het beproefd; deze formule werd gekozen, omdat geene andere bruikbaar was. Het is niets dan een vorm, maar een noodzakelijke vorm. Ook in de vermogensbelasting is geen sprake van vrijstelling. Meubels enz. zijn niet vrijgesteld, maar worden onder het vermogen »niet begrepen". Men heeft in wetten als deze, en in gevallen als het hier bedoelde niet eene vrijstelling noodig, maar eene wijze van berekening, waaruit vrijstelling volgt.

Doch genoeg hierover. Ik mag wel aannemen dat de quaestie van vorm ten slotte geen groote belangstelling bij de Kamer wekt. De inhoud interesseert haar meer. De vraag is gedaan door den heer Viruly: geldt de vrijstelling ook ten aanzien van de burgerlijke maatschap; ten aanzien van lichamen die geen vereenigingen zijn in den zin der wet van 1855, en geen naamlooze vennootschappen, maar gewone maatschappen, die den landbouw uitoefenen?

Het antwoord kan eenvoudig zijn. Wij hebben hier te doen met een artikel dat handelt over physieke personen; maatschappen zijn groepen van physieke personen, en wat voor physieke personen geldt, geldt ook voor hen. Ik moet hieraan echter eene kleine opmerking toevoegen, ten einde misverstand te voorkomen. Voor buitenlandsche vennooten in maatschappen (de belastingplichtigen bedoeld bij art. 1 *e*) geldt dit niet, omdat hetgeen op hen slaat, geregeld is bij art. 6, § 2.

Nu kom ik tot de amendementen, en wel in de eerste plaats tot die van de heeren Lieftinck en Gerritsen, welke beide amendementen dit gemeen hebben, dat zij de coöperatieve zuivelfabrieken voor hare uitdeelingen vrijstelling wil verleenen, wanneer die fabrieken hare inkoopen beperken tot de leden.

Ik wensch een verzoek te richten tot de beide geachte afgevaardigden, namelijk om hunne amendementen in te trekken. Aan dit verzoek kunnen zij zonder het minste bezwaar voldoen, want om het even of de amendementen worden aangenomen of verworpen, er zal niets door veranderen, om de eenvoudige reden, dat de amendementen hier niet passen.

Wat toch wordt geregeld in art. 3? Niets anders, dan hoe de winsten en belooningen van physieke personen becijferd moeten worden, en in den aanhef van het artikel is uitdrukkelijk gezegd, dat tot de winsten en belooningen niet behooren de uitdeelingen van coöperatieve vereenigingen. Datgene wat een lid van eene coöperatieve zuivelfabriek ontvangt is òf louter betaling van de melk en dan geen winst, òf het is wel winst, maar dan is het ook eene uitkeering als bedoeld in den aanhef van het artikel. Die winstuitkeering telt dàårom niet mede, omdat de coöperatieve vereenigingen worden getroffen bij de bron.

Indien deze beide amendementen mochten worden aangenomen, zou dus niets anders verkregen zijn dan eene repetitie van hetgeen in het artikel reeds voorkomt. Daarentegen zal bij art. 5, § 1, de quaestie aan de orde komen in hoever het wenschelijk is de zuivelfabrieken in deze belasting te betrekken, want een amendement strekkende om dit niet te doen is reeds door den heer Lieftinck voorgesteld.

Op deze gronden wensch ik thans niet uitvoerig te spreken over het belasten der coöperatieve zuivelfabrieken. Alleen wil ik nu reeds mededeelen, dat ik mij verplicht zal zien het amendement van den heer Lieftinck op art. 5 te bestrijden. Mijne argumenten tegen dat amendement zal ik te zijner tijd blootleggen, maar daarvoor is het oogenblik nog niet gekomen.

En thans de beide amendementen van den heer Heldt. Wat het eene amendement betreft, om de bloembollencultuur in deze belasting te betrekken, zooeven is daarover reeds door mij gesproken en ik acht het niet noodig aan het gezegde nog iets toe te voegen. De Kamer kent de gronden, die mij ten slotte hebben bewogen om mede te gaan met hen, die blijkens het Voorloopig Verslag de vrijstelling der bloembollencultuur wenschelijk achten.

Het tweede amendement van den heer Heldt waardeer ik zeer, omdat het scherper preciseering beoogt der gedachte, die ook de grondgedachte is van dit ontwerp. En toch kan ik dat amendement niet overnemen, omdat er onzekerheid door ontstaan zou, dus het beoogde doel niet zou worden bereikt. Ik erken ten volle, dat ook mijne redactie niet feilloos is; maar aan die van den geachten afgevaardigde acht ik nog grooter bezwaren verbonden. De heer Heldt wil spreken van fabriekmatige bereiding, maar de taal der wetgeving laat ons volkomen

in het onzekere wat eigenlijk fabrieken zijn. Wel wordt in de arbeidswet van 1889 gesproken van » fabrieken en werkplaatsen", maar nergens vindt men er eene definitie van fabrieken. Evenmin geschiedt dit in de zoogenaamde fabriekswet, de wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 95). Onder de inrichtingen, die gevaar, hinder of schade kunnen opleveren, vindt men de slachterijen vermeld, en deze kunnen toch zeker niet onder de fabrieken gerangschikt worden. Derhalve, indien de woorden » fabriekmatige bereiding" gebezigd worden, zal men in vele gevallen niet weten waaraan men zich te houden heeft.

Wat is de gedachte geweest, die mij leidde bij de gekozen redactie? Wil men vrijstelling van landbouw en veeteelt, dan moet men letten op den vorm, waarin deze zich hier te lande vertoont. Met veeteelt gaat meestal samen bereiding van datgene wat het vee oplevert boter- en kaasbereiding door de voortbrengers zelven. Deze en dergelijke bereidingen wilde ik niet uitsluiten van de vrijstelling; ziedaar de bedoeling. Men moet bedenken, dat wij geen wet maken voor Pruissen of Frankrijk, doch voor Nederland, en ook geen wet die nimmer herzien zal behoeven te worden. De toestanden kunnen veranderen en dan zal ook de wet moeten veranderen. Maar voor de toestanden, zooals die op het oogenblik bestaan, is de redactie der paragraaf volkomen voldoende te achten.

Ik heb nog met geen enkel woord, anders dan zeer in het voorbijgaan, besproken wat gezegd is door den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs. Ik heb dit voor het laatste bewaard. Hoezeer het standpunt van de meerderheid der Commissie zeer stellig ten aanzien van deze quaestie niet het mijne was, heb ik toch in dit debat weinig woorden vernomen, die mij aangenamer waren dan die welke vloeiden uit den mond van haren voorzitter. En waarom?

In de eerste plaats om de reden, die ik reeds genoemd heb. De heer van Houten heeft verleden jaar gedaan wat hij thans ook doet: hij toonde oog te hebben voor proportiën, hij heeft ons geleerd aan den eenen kant niet te overschatten, en aan den anderen kant niet te verkleinen. Hij heeft oog voor de juiste evenredigheden van hetgeen aan de orde is. Hij heeft een *calmans* gebracht in het debat, en ik zou het van groote beteekenis achten, indien zijne bedoeling werd bereikt, en de kalmeerende stemming, door hem beoogd, bij de verdere debatten, indien deze mochten plaats vinden, verkregen werd. Hij heeft in conciliaten zin gesproken, al handhaafde hij met nadruk zijne zienswijze. In dien geest wensch ook ik nog een woord te zeggen.

Wij Nederlanders onderscheiden ons niet ongunstig van andere volken in dit opzicht, dat wij het gezond verstand in alle quaestiën laten overheerschen en begrijpen, dat er een eind moet komen aan alle debatten; dat, wanneer eene discussie jarenlang ten aanzien van een of ander punt gevoerd is zonder dat er toenadering kwam tusschen de meeningen der strijdenden, ten slotte van beide kanten concessiën moeten gedaan worden. De gedachtengang van den heer Mees bewoog zich in dezelfde richting, en die richting schijnt mij de ware te zijn.

Er is gesproken van een compromis, een vergelijk. Er zijn geen afspraken gemaakt, dat staat vast. Nooit heb ik willen te kennen gegeven, dat iemand zou gebonden zijn om verder te gaan of iets anders te doen dan zijne eigen conscientie hem voorschrijft. Maar ik heb bij de debatten over de vermogensbelasting gemeend kleur te moeten bekennen ten aanzien van het nu in behandeling zijnde punt. Tevens heb ik een weg aangegeven, hoe door wederzijdsche concessiën het geschil ten einde gebracht zou kunnen worden.

Wordt op den voorgestelden weg, die reeds ten deele is afgelegd, verder voortgegaan, wat zal dan het resultaat zijn? Met betrekking tot de grondbelasting staan twee uitersten tegenover elkander. Daar zijn er die de grondbelasting beschouwen als eene gedeeltelijke inkomstenbelasting, en aan den anderen kant staan degenen, die de heer Rutgers genoemd heeft de Ricardo-mannen; eene benaming, welker juistheid ik nu in het midden laat, maar die ik kortheidshalve overneem. Welnu, aan beide kanten, als dit ontwerp is aangenomen nadat de overige wetten reeds in het *Staatsblad* zijn verschenen, zal er iets gewonnen zijn.

Van den kant van hen, die in de grondbelasting eene gewone inkomstenbelasting zien, zal dit gewonnen zijn: de verlaging der grondlasten dooreen van 7 op 6 pct., eene verlaging, die wel niet aan allen, maar toch aan de meesten is ten goede gekomen. Vervolgens hebben zij gewonnen eene mildere schatting der onroerende goederen bij de vermogensbelasting; benevens — zoo dit ontwerp wordt aangenomen — vrijstelling van de landbouwwinsten boven de 4 pct. van het aangewend kapitaal. Maar de Ricardo-mannen, om dit woord nogmaals te gebruiken, zullen ook op eenige aanwinst kunnen bogen. In de eerste plaats, dat hun beginsel volkomen onaangetast is gebleven. Als de grondbelasting ware eene inkomstenbelasting, dan moest de logische consequentie die zijn, waarop de geachte afgevaardigde uit Zwolle heeft gewezen, dat de grondbelasting geheel verdween. Doch zij is niet verdwenen; zij is slechts verlaagd van 7 op 6 pct.

In de tweede plaats hebben zij gewonnen, dat alle goederen, zoowel roerende als onroerende, in de vermogensbelasting betrokken zijn. Het ergert aan velen genoeg dat dit geschied is.

Wanneer ik nu de winst-en-verliesrekening van beide kanten opmaak, dan zie ik, dat er winst aan beide kanten is, maar ook van beide kanten concessiën zijn geschied, hetgeen de meest correcte en verstandige wijze is om eene quaestie op te lossen.

Wat mij betreft, ik had het voorrecht een standpunt in te nemen, dat geene concessie noodzakelijk maakte.

Waarom? Omdat mijn standpunt niet dat is van de ultra Ricardo-mannen.

De heer Rutgers heeft herinnerd aan woorden door mij in 1872 en 1875 geschreven. Maar ik heb reeds in de andere Kamer, en, naar ik meen, ook hier verklaard, dat hoezeer het toen geschrevene nog altijd de kern, ja meer dan de kern mijner theorie bevat, voortgezet nadenken en waarneming der leerzame gebeurtenissen, die in den laatsten tijd hebben plaats gehad, mij hebben doen inzien, dat van de vroeger ook door mij gehuldigde rigoureuse theorie iets moet worden opgeofferd. Ik behoef dit niet nader aan te wijzen; welke thans mijne zienswijze is met betrekking tot de amortisatie der grondbelasting, heeft de heer Harte nog hedenmorgen medegedeeld. Is deze ontwikkelingsgang bevreemdend? Ik vraag aan ieder, die gewoon is ernstig na te denken over moeilijke vraagstukken, of hij niet steeds bij zich zelven eene gelijke ontwikkeling heeft waargenomen. Men werpt zijne theorieën niet overboord, maar neemt daarvan de scherpe kanten weg, men maakt ze minder absoluut, leert rekening houden met feiten, waarvoor men vroeger geen oog had. Zoo ging het ook mij, en zoo is het mij mogelijk geweest de verschillende voorstellen te doen, waarvan het laatste ons thans bezighoudt, en die met volle overtuiging te verdedigen. Ik eindig met den wensch dat hetgeen ik met volle overtuiging verdedigde, door de meerderheid der Kamer, hetzij met volle overtuiging, hetzij als het eenige middel om een langdurigen strijd ten einde te brengen, zal worden bekrachtigd.

De heer **Poelman**: Ik heb alleen het woord gevraagd om aan de Kamer te zeggen dat ik niets en waarom ik niets meer aan te voeren heb.

Met alle aandacht en belangstelling heb ik de uitvoerige, veelzijdige beschouwingen omtrent mijn amendement aangehoord, niet het minst de rede van den Minister. Welnu, ik meen dat alle argumenten voor en tegen de zaak in quaestie, en het syllogisme dat den grondslag mijner bewijsvoering vormde, achtereenvolgens ontwikkeld en overwogen zijn. Naar mijn oordeel zijn geen nieuwe gezichtspunten en elementen in het debat te brengen, zoodat eene rede van mijn kant zou moeten uitloopen op eene herhaling van hetgeen reeds werd gezegd. Daarom en ook in het

belang van eene bekorting der discussie zal ik mij thans het zwijgen opleggen.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch alleen te constateeren dat de Minister het niet der moeite waard schijnt geacht te hebben het door mij aangevoerde bezwaar ernstig te beantwoorden. Ik heb er op gewezen hoe eene schromelijke onrechtvaardigheid zou worden begaan, wanneer bij vrijstelling van den landbouw en de aanverwante vakken, ook hunne vermogens, die niet door de vermogensbelasting getroffen worden, buiten het gebied dezer belasting zullen vallen.

Ik heb het feit gesteld dat volgens deze wet een landbouwer, in het bezit van een kapitaal van f 12 500, zal worden vrijgesteld van elke belasting, terwijl de kleine nijverheid wordt getroffen; dat de veenbaas, bezitter van een vermogen, niet getroffen wordt, terwijl zijn turfmaker tot de aangeslagenen zal kunnen behooren.

De Minister heeft er zich afgemaakt door te trachten de lachers op zijne zijde te krijgen. Waarlijk, de Minister had niet noodig mij te vertellen, dat de boerenarbeider in Friesland geen f 650 verdient! Ik weet dit, helaas, maar al te goed, en heb dat in deze Vergadering voldoende bewezen. Maar ik had gemeend ernstiger waardeering van het geopperde bezwaar, van de onbillijkheid die niet door den Minister kan worden geloochend, te mogen verwachten van Zijne Excellentie, die hier zoo luide het beginsel der rechtvaardigheid heeft doen klinken.

Ik houd mij aan het voorbeeld door den Minister zelven gesteld: Een landbouwer die uit zijn bedrijf f 1400 maakt en bovendien f 500 uit vermogen, deze zal zijn vrijgesteld, en de kleine timmerbaas, de neringdoende, wier inkomsten boven f 650 bedragen, zullen worden belast, en bovendien nog voor elk klein kapitaaltje dat zij bezitten.

Dit acht ik in strijd met recht en billijkheid. Wel beweert de Minister dat de nijverheid wordt ontlast door de afschaffing van het patent. Doch ook dit meen ik voor een deel te moeten betwijfelen.

Wat door Zijne Excellentie wordt aangevoerd moge juist zijn ten opzichte van Tabel 11, het geldt in geenen deele voor alle bedrijven. Uit volkomen vertrouwbare bronnen heb ik de volgende gegevens geput.

Iemand is in het patent aangeslagen voor f 21,90 en zal in deze belasting betalen, naar het bedrijfsinkomen waarop hij op het kohier van den hoofdelijken omslag der gemeente voorkomt, f 48; anderen respectievelijk f 17, f 14,50, f 7, f 11 in het patent en f 28, f 26, f 14, f 16 in de bedrijfsbelasting.

Ik voer deze gegevens aan als een bewijs dat de nijverheid niet, zooals de Minister beweert, in gelijke mate wordt ontlast, en hoop dat Zijne Excellentie deze opgaven, welke kunnen worden gecontroleerd, niet geheel zal voorbijzien wanneer art. 9 ter sprake komt, zooals hij straks heeft gemeend te moeten doen.

De heer **Viruly Verbrugge**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts twee woorden over twee onderwerpen.

Vooreerst dank ik den Minister voor het gegeven antwoord op mijne gedane vraag. Volgens den Minister staat het vast en is het de bedoeling dezer wetsvoordracht dat onder de woorden » andere vereenigingen " in letter A van art. 1 niet verstaan en begrepen worden de maatschappen die zich uitsluitend op landbouwgebied bewegen. Met mijne vraag had ik niet alléén den Wilhelminapolder op het oog, maar zeer vele andere maatschappen die ongeveer in hetzelfde geval verkeeren en over het geheele land verspreid zijn. Ik neem akte van de verklaring des Ministers, die als authentieke interpretatie der wet geldig is en blijft.

En nu nog een kort woord over het voorgestelde amendement door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Heldt.

Mij dunkt, de vrijstelling der boom- en bloembollenkweekers is de zuivere consequentie van die voor den landbouw. Wanneer men uien en knollen kweekt, is men landbouwer en vrij, kweekt men bloembollen dan verkeert men in hetzelfde geval en behoort ook vrij te zijn. De heer Heldt zeide dat door zijn amendement de heeren te Haarlem worden getroffen, doch volgens mijne meening verkeert de geachte spreker in groote dwaling. De wetsvoordracht wil noch den handel in bloembollen noch de winsten uit dien handel verkregen vrijstellen, maar alleen het *kweeken* van bloembollen, en nu is het juist de kleine man die dat doet en dus door de aanneming van dit amendement zal getroffen worden. De heer Heldt, die anders steeds strijdt voor dien minderen man en diens belangen behartigt, vergeet dat hij het juist is die alleen bloembollen *kweekt* en geen handel in droge bollen drijft maar deze groen verkoopt.

Zijn amendement raakt den heeren in Haarlem niet maar de eenvoudige kweekers.

Het beginsel dat de handel moet betalen wordt ook door de Vereeniging van bloembollenkweekers erkend, maar hij, die alleen kweekt hyacinthen en narcissen en andere bolgewassen staat geheel gelijk met hem die alleen knollen- en uienteler is. De man, die niets anders doet dan die cultuur uitoefenen en dan zijn eigen producten te gelde maakt, is in den zin van de wet geen koopman.

Ik geloof dus dat daarom dit amendement niet kan worden aangenomen. En ook niet om den vorm. Werd het toch aangenomen, dan zou het artikel er al heel wonderlijk uitzien. Wilde de voorsteller zijn amendement zin doen hebben, dan zou hij ook moeten voorstellen de woorden: » onverschillig of daarbij eenige bloemisterij op kleine schaal wordt gedreven " te laten vervallen. Nu is zijn amendement volkomen onverklaarbaar, ondoordacht, en het zoude een wanklank vormen in deze alinea's; zooals het daar ligt is het waarlijk niet aannemelijk.

Door de verwerping van dit amendement vertrouw ik dat de Vergadering hulde zal willen brengen aan eene oude Hollandsche schoone cultuur, die nergens anders zoo goed en zoo in het groot wordt gedreven als in Nederland, en door welke Nederland in het buitenland bekend en beroemd is. Ik vertrouw geheel en kan mij niet anders voorstellen, dan dat de Kamer dit amendement zal willen doen » in de doos".

De heer **Farncombe Sanders**: Met het oog op het ongeduld van de Vergadering, die het een spreker onmogelijk maakt om thans nog een rustig gehoor voor argumenten te verkrijgen, volsta ik met de eenvoudige mededeeling dat ik mij aansluit aan het zeer juiste betoog van den heer Viruly betreffende de bloembollen-cultuur, en dat ik zal stemmen tegen het amendement van den heer Heldt, om de redenen reeds gisteren door mij aangevoerd.

Op al hetgeen dezen morgen en ook gisteren door den heer Rutgers van Rozenburg tegen mij is ingebracht, zal ik op dit oogenblik niet antwoorden; bij de woelige stemming in deze Vergadering is de tijd voor theoretische beschouwingen thans voorbij; intusschen neem ik van het door mij gesprokene geen woord terug, en behoud ik mij vóór op de zaak terug te komen bij de eene of andere gelegenheid buiten deze Kamer.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Niemand zal er wel aan hechten wat de Commissie van Rapporteurs over de amendementen van den heer Heldt denkt, maar volgens het Reglement moet zij adviseeren, en zij zal het zoo kort mogelijk doen.

De meerderheid der Commissie, meenende dat § 8 een veld met onkruid is, wil althans beginnen onkruid te wieden, en daarom zal zij vóór de amendementen stemmen. De minderheid acht, indien de vrijstelling behouden blijft, het billijk ook de bloembollenkweekerijen vrij te stellen; zelfs geloof ik in haren geest te spreken wanneer ik zeg, dat van die vrijstelling, wegens de hooge en nieuwe grondbelasting op de gronden voor bloembollenkweekerijen gelegd, misschien die van dezen tak van landbouw nog de billijkste is.

De heer **Heldt**: Ik zal kort zijn, Mijnheer de Voorzitter. De heer Reekers heeft mij toegevoegd, dat de bloembollenkweekers in de door hen zooveel verhoogde grondbelasting reeds voor een groot deel deze belasting betalen. Ik zal hierop alleen dit antwoorden: òf die kweekers hebben den grond altijd in eigendom gehad, en dan hebben zij ook altijd veel te weinig grondbelasting betaald, òf zij hebben den grond eerst in latere jaren gekocht, en in dat geval hadden zij kunnen voorzien, — vooral sedert het wetsontwerp van u, Mijnheer de Voorzitter, tot herziening van de belastbare opbrengst van het ongebouwd, in werking is getreden, — dat die belasting zou worden gewijzigd en verhoogd.

De heer Reekers wees voorts op de groote kapitalen, die voor de boom- en bloembollen-cultuur in den grond gestoken worden, maar dit is bij andere nijverheid, het oprichten van fabrieken enz., in anderen vorm eveneens het geval.

Ik heb van den Minister ongeveer dezelfde bestrijding gehoord ten opzichte van het amendement betrekkelijk de bloembollen-cultuur.

Anders is het met den heer Viruly Verbrugge. Deze geachte afgevaardigde beweert, dat die cultuur voornamelijk gedreven wordt door kleine ondernemers, die aan de groote hunne productie verkoopen.

Aangenomen dat dit het geval is, wat ik echter nog niet dadelijk toegeef, dan zie ik toch niet in, waarom die kleine kweekers, die waarschijnlijk wel meerendeels gehuurden grond zullen bebouwen, wanneer zij eene winst maken van f 650 en meer, niet evengoed in de belasting zouden bijdragen als de kleine ondernemers in andere bedrijven. Het verwijt van dien geachten afgevaardigde, dat mijn amendement zou zijn tegen het belang van den kleinen man, die ik anders gewoon ben in bescherming te nemen, werp ik verre van mij. Wat voor den een geldt mag ook voor den ander gelden. Voor één niet, voor allen niet; voor één wèl, voor allen wel.

Ik dank den geachten afgevaardigde uit Rotterdam overigens voor zijne opmerking ten aanzien van de redactie van mijn amendement. Ik zal haar benuttigen en heb dus de eer het uit te breiden, en aldus te lezen: »bloemen- of bollenkweekerijen, onverschillig of daarbij eenige bloemisterij op kleine schaal wordt gedreven".

Voorts wensch ik nog te wijzen op de betrekkelijke onbillijkheid die geschapen wordt en waarop nog te weinig de aandacht gevestigd is.

De Minister wees o. m. op den toestand in het Westland. Ja, Mijnheer de Voorzitter, daar vooral kan men velden vinden, onmiddellijk aan elkander grenzend, waarvan het eerste is bebouwd met aardappelen, een tweede met bloembollen, een derde met bloemen. Nu zullen die eerste twee vrij zijn, doch het stukje grond waarop bloemetjes gekweekt worden niet, terwijl het die bloemetjeskweekers toch waarlijk niet beter gaat dan de bloembollen- en vooral de groote bloembollenkweekers.

Ik stel derhalve mede voor ook te doen vervallen 2°. van § 3, waarbij bepaald wordt, dat de vrijstelling voor den landbouw- en andere bedrijven, niet van toepassing is »op winsten uit bloemisterij, onverschillig of daarbij eenige bloembollenkweekerij op kleine schaal wordt gedreven".

Ten slotte een enkel woord ter verdediging van mijn amendement voor het uitsluiten van fabriekmatigen arbeid. Ik erken met den Minister dat onze wetgeving geen juiste definitie geeft van hetgeen fabriekmatigen arbeid is; maar in andere gevallen wordt dit bij de betrokken wet uitgemaakt; zou dit bij deze wet niet eveneens kunnen geschieden?

Er is in deze wet veel meer dat aanleiding zal geven tot geschillen, en waarin de raad van beroep zal moeten onderzoeken en beslissen en misschien de beslissing van nog hoogere machten zal moeten worden ingeroepen, geschillen waaromtrent zich eene jurisprudentie zal vestigen. Zou dit niet eveneens het geval worden omtrent de quaestie wat al of niet geacht moet worden te zijn fabriekmatig landbouwbedrijf?

De **Voorzitter**: De heer Heldt wijzigt zijn amendement aldus, dat uit § 8 zullen vervallen de woorden: *boom- of bloembollenkweekerij, onverschillig of daarmede eenige bloemisterij op kleine schaal wordt gedreven.*

In verband daarmede wil hij 2°. van § 8 laten vervallen. Ik doe opmerken dat dan ook de geheele § 8 eenigszins anders gelezen moet worden. Het slot zal dan moeten luiden:

Deze bepaling is niet van toepassing, wanneer het in bovenbedoelde bedrijven, en zoo voort.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de wijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie blijft, ook na de wijziging, bij haar advies.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer de Beaufort (Wijk bij Duurstede) wordt verworpen met 69 tegen 21 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren de Geer van Jutfaas, Keuchenius, van Beuningen, Gerritsen, Mees, Kielstra, Brantsen van de Zijp, de Meijier, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, de Beaufort (Amsterdam), Lucasse, Cremer, Hintzen, Heldt, van Gijn, Huber, Hennequin, Goekoop, Poelman, Pyttersen, van der Borch van Verwolde, Rink, van Houten, Tydeman, Land, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, Farncombe Sanders, Smits van Oijen, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, G. van Dedem, Hartogh, Bahlmann, Lieftinck, Haffmans, Lambrechts, Michiels van Verduynen, van de Velde, Kolkman, van Karnebeek, Schepel, Æ. Mackay, Mutsaers, Plate, Vrolik, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, van Delden, van Alphen, Smeenge, Houwing, Veegens en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Kerkwijk, Donner, Ferf, Goeman Borgesius, Seret, van Löben Sels, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Röell, Roijaards van den Ham, Kerdijk, Heemskerk, van Berckel, Tijdens, de Ras, van Vlijmen, Vermeulen, d'Ansembourg, Conrad, Levy, T. Mackay en van Bylandt.

Het *amendement* van den heer Donner wordt met 63 tegen 29 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Roessingh, Donner, de Beaufort (Amsterdam), Ferf, Lucasse, Cremer, Hintzen, Heldt, Goeman Borgesius, Huber, Hennequin, Seret, Goekoop, Poelman, Pyttersen, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Land, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Smits van Oijen, van der Kun, Dobbelmann, G. van Dedem, Hartogh, Bahlmann, Lieftinck, Kerdijk, Heemskerk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, van de Velde, de Ras, van Vlijmen, Schepel, Æ. Mackay, Walter, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Plate, Levy, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, van Bylandt, van Alphen, Smeenge, Veegens, de Geer van Jutfaas, Gerritsen, Kielstra, Brantsen van de Zijp, de Meijier, van Kerkwijk, Zijp, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem en Bool.

Tegen hebben gestemd de heeren Reekers, van Gijn, Rink, van Houten, Tydeman, Röell, Farncombe Sanders, de Kanter, Bevers, Roijaards van den Ham, Kolkman, van Karnebeek, Vermeulen, d'Ansembourg, Vrolik, Conrad, T. Mackay, van Delden, Houwing, Keuchenius, van Beuningen, Mees, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, Viruly Verbrugge en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Door de aanneming van het amende-

70ste VERGADERING. — 8 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

ment van den heer Donner is het amendement van den heer Bool vervallen.

De **Voorzitter**: Ik herinner, dat op paragraaf 7 van art. 3 zijn voorgesteld amendementen door de heeren Poelman, Heemskerk, Goeman Borgesius, de Ras, van Beuningen en Seret.

Ik ben van meening, dat het eerst in stemming gebracht moet worden, als hebbende de wijdste strekking, het amendement van den heer van Beuningen, hetwelk strekt om alle reductie te doen vervallen; daarna de amendementen van de heeren Poelman en Heemskerk, die eene nieuwe categorie van reductie in de wet wenschen te brengen, en wel eerst het amendement van den heer Poelman, dat alle vaste traktementen van art. 4, § 1, reduceert en dan dat van den heer Heemskerk, dat eenige van die traktementen reduceert.

Vervolgens het amendement dat de strekking heeft om eene der reductiën, door de Regeering voorgesteld, uit de wet te verwijderen, namelijk het amendement van den heer Seret, om de lijfrenten te schrappen.

Daarna komt het amendement van den heer de Ras, die reductie wil geven op de eerste f 1000 voor de vaste traktementen en alle andere voor bepaalden of onbepaalden tijd vastgestelde inkomsten van pensioenen, wachtgelden en lijfrenten. En eindelijk dat van den heer Goeman Borgesius, dat reductie geeft op de eerste f 1000 voor pensioenen, wachtgelden en lijfrenten.

Daartoe wordt besloten.

Het *amendement* van den heer van Beuningen wordt met 57 tegen 35 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Keuchenius, Mees, Kielstra, Brantsen van de Zijp, van der Feltz, Zijlma, Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, Donner, Ferf, Lucasse, Goeman Borgesius, Seret, Goekoop, Poelman, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Rink, Tydeman, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Röell, Smits van Oijen, van der Kun, Dobbelmann, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, Heemskerk, van Berckel, Michiels van Verduynen, van de Velde, de Ras, van Vlijmen, Vermeulen, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Walter, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Conrad, Levy, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay, van Bylandt, Houwing, Veegens en de Geer van Jutfaas.

Voor hebben gestemd de heeren van Beuningen, Gerritsen, de Meijier, Schaepman, Guyot, Pijnacker Hordijk, de Beaufort (Amsterdam), Cremer, Hintzen, Heldt, van Gijn, Huber, Hennequin, Pyttersen, van Houten, Land, Farncombe Sanders, de Kanter, Bevers, G. van Dedem, Hartogh, Bahlmann, Lieftinck, Kerdijk, Haffmans, Lambrechts, Tijdens, Kolkman, van Karnebeek, Schepel, Plate, Vrolik, van Delden, Smeenge en de Voorzitter.

Het *amendement* van den heer Poelman wordt met 76 tegen 16 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, de Beaufort (Amsterdam), Ferf, Lucasse, Cremer, Hintzen, Heldt, Goeman Borgesius, van Gijn, Huber, Hennequin, Goekoop, Pyttersen, Rink, van Houten, Tydeman, Land, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, Röell, Smits van Oijen, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, G. van Dedem, Hartogh, Bahlmann, Lieftinck, Kerdijk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, Kolkman, van Vlijmen, van Karnebeek, Vermeulen, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Walter, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Plate, Vrolik, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay, van Delden, Smeenge, Houwing, de Geer van Jutfaas, van Beuningen, Gerritsen, Mees, Kielstra, Brantsen van de Zijp, de Meijier, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Donner, Seret, Poelman, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Farncombe Sanders, Heemskerk, van de Velde, de Ras, Schepel, Conrad, Levy, van Bylandt, Veegens en Keuchenius.

Het *amendement* van den heer Heemskerk wordt met 79 tegen 13 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Kielstra, de Meijier, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, de Beaufort (Amsterdam), Ferf, Lucasse, Cremer, Hintzen, Heldt, Goeman Borgesius, van Gijn, Huber, Hennequin, Goekoop, Pyttersen, Rink, van Houten, Tydeman, Land, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, Röell, Farncombe Sanders, Smits van Oijen, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, G. van Dedem, Hartogh, Bahlmann, Lieftinck, Kerdijk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, Kolkman, van Vlijmen, van Karnebeek, Vermeulen, Schepel, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Walter, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Plate, Vrolik, Conrad, Levy, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay, van Delden, Smeenge, Houwing, Veegens, van Beuningen, Gerritsen, Mees en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Brantsen van de Zijp, Donner, Seret, Poelman, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Heemskerk, van de Velde, de Ras, van Bylandt, de Geer van Jutfaas en Keuchenius.

Het *amendement* van den heer Seret wordt met 47 tegen 45 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, Roessingh, Ferf, Lucasse, Goeman Borgesius, van Gijn, Hennequin, Goekoop, Pyttersen, Rink, Tydeman, Travaglino, Harte, van der Schrieck, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Farncombe Sanders, Smits van Oijen, van der Kun, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, Hartogh, Bahlmann, Haffmans, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, van Vlijmen, Vermeulen, Schepel, d'Ansembourg, Rutgers van Rozenburg, Plate, Vrolik, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, van Delden, Smeenge, Houwing, Mees, de Meijier, van der Feltz en Zijlma.

Voor hebben gestemd de heeren Guyot, Bool, Reekers, Donner, de Beaufort (Amsterdam), Cremer, Hintzen, Heldt, Huber, Seret, Poelman, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, van Houten, Land, van den Berch van Heemstede, Röell, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, G. van Dedem, Lieftinck, Kerdijk, Heemskerk, van Berckel, van de Velde, Kolkman, de Ras, van Karnebeek, Æ. Mackay, Walter, Mutsaers, Conrad, van Velzen, T. Mackay, van Bylandt, Veegens, de Geer van Jutfaas, Keuchenius, van Beuningen, Gerritsen, Kielstra, Brantsen van de Zijp, Schaepman en de Voorzitter.

Het *amendement* van den heer de Ras wordt met 67 tegen 25 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Brantsen van de Zijp, de Meijier, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, de

Beaufort (Amsterdam), Ferf, Lucasse, Cremer, Hintzen, Heldt, Goeman Borgesius, van Gijn, Huber, Hennequin, Goekoop, Pyttersen, Rink, van Houten, Tydeman, Land, Travaglino, Harte, van der Schrieck, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Röell, Farncombe Sanders, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, G. van Dedem, Hartogh, Lieftinck, Kerdijk, van Berckel, Michiels van Verduynen, Kolkman, van Karnebeek, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Rutgers van Rozenburg, Plate, Vrolik, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay, van Delden, Smeenge, Veegens, Keuchenius, van Beuningen, Gerritsen, Mees, Kielstra en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Donner, Seret, Poelman, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede, Smits van Oijen, van der Kun, Bahlmann, Heemskerk, Schepel, Haffmans, Lambrechts, Tijdens, van de Velde, de Ras, van Vlijmen, Vermeulen, Walter, Mutsaers, Conrad, van Velzen, van Bylandt, Houwing en de Geer van Jutfaas.

Het *amendement* van den heer Goeman Borgesius wordt met 64 tegen 28 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Gerritsen, Mees, Kielstra, Brantsen van de Zijp, de Meijier, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, Roessingh, Reekers, Donner, de Beaufort (Amsterdam), Ferf, Cremer, Hintzen, Heldt, Goeman Borgesius, van Gijn, Huber, Seret, Poelman, Pyttersen, van der Borch van Verwolde, Rink, van Houten, Tydeman, Land, Travaglino, Harte, van der Schrieck, Farncombe Sanders, Smits van Oijen, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, Hartogh, Lieftinck, Kerdijk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, van de Velde, Kolkman, van Vlijmen, Vermeulen, Æ. Mackay, Mutsaers, Plate, Vrolik, Schimmelpenninck van der Oye, van Delden, Houwing, Veegens, van Beuningen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Feltz, A. van Dedem, Bool, Lucasse, Hennequin, Goekoop, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Röell, G. van Dedem, Bahlmann, Heemskerk, Michiels van Verduynen, de Ras, van Karnebeek, Schepel, d'Ansembourg, Walter, Rutgers van Rozenburg, Conrad, Levy, van Velzen, T. Mackay, van Bylandt, Smeenge, de Geer van Jutfaas en Keuchenius.

De **Voorzitter**: Thans komt in stemming § 8 met de daarop voorgestelde amendementen van de heeren Poelman, Gerritsen, Lieftinck en Heldt.

Het is mij gebleken dat de heer Lieftinck in de meening verkeerd heeft dat door het indienen van zijn nieuw amendement op art. 5, zijn amendement op § 8 van dit artikel vanzelf vervallen was.

Strikt genomen zou dat amendement niet meer kunnen ingetrokken worden, en stemming daarover moeten plaats hebben.

Ik geef evenwel aan de Vergadering in overweging om, met het oog op de omstandigheid dat die geachte afgevaardigde onderstelde dat het amendement als ingetrokken zou beschouwd worden, omdat het toch bij een volgend artikel terugkomt, het alsnog buiten stemming te houden.

Daartoe wordt besloten.

Ik meen van den heer Gerritsen te begrijpen, dat hij in hetzelfde geval verkeert. Daarbij valt echter op te merken, dat deze geen nieuw amendement heeft voorgedragen.

De heer **Gerritsen**: Nadat de Minister gezegd heeft, dat hij de beraadslaging over het onderwerp waarop mijn amendement betrekking heeft wenschte te verplaatsen naar art. 5, en er over het amendement geen debat gevoerd is, verzoek ik der Kamer het te mogen intrekken. Ik behoud mij dan voor, om bij de beraadslaging over art. 5 op de zaak terug te komen.

De **Voorzitter**: Daartegen meen ik, nu eenig verzet zich openbaart, bezwaar te moeten maken, daar het een ander geval geldt dan met het amendement van den heer Lieftinck.

De heer Lieftinck had zijn amendement verplaatst naar art. 5, maar daarvan was ten aanzien van het amendement van den heer Gerritsen niet gebleken.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Kan de Kamer niet zonder hoofdelijke stemming het amendement verwerpen?

De **Voorzitter**: Dat middel kan, dunkt mij, niet in aanmerking komen. Ik zie wèl kans om een amendement zonder hoofdelijke stemming te doen aannemen, maar niet om het zonder hoofdelijke stemming te doen verwerpen.

Ik meen dus dat in de gegeven omstandigheden het amendement van den heer Gerritsen in stemming moet komen.

Het *amendement* van den heer Poelman wordt met 73 tegen 20 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Seret, Goekoop, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Rink, Tydeman, Land, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Röell, Smits van Oijen, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, G. van Dedem, Bahlmann, Lieftinck, Heemskerk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, van de Velde, Kolkman, de Ras, van Vlijmen, Vermeulen, Schepel, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Walter, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Plate, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay, van Delden, van Bylandt, van Alphen, Smeenge, Houwing, Veegens, de Geer van Jutfaas, Mees, Kielstra, Brantsen van de Zijp, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, Donner, de Beaufort (Amsterdam), Ferf, Lucasse, Cremer, Hintzen, Goeman Borgesius, Huber en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Poelman, Pyttersen, van Houten, Farncombe Sanders, Hartogh, Kerdijk, van Karnebeek, Vrolik, Conrad, Levy, Keuchenius, van Beuningen, Gerritsen, de Meijier, Guyot, Smit, Pijnacker Hordijk, Heldt, van Gijn en Hennequin.

Het *amendement* van den heer Gerritsen wordt met 92 tegen 1 stem verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Hintzen, Heldt, Goeman Borgesius, van Gijn, Huber, Hennequin, Seret, Goekoop, Poelman, Pyttersen, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Rink, van Houten, Tydeman, Land, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Röell, Farncombe Sanders, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, Hartogh, Bahlmann, Kerdijk, Heemskerk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, van de Velde, Kolkman, de Ram, van Vlijmen, van Karnebeek, Vermeulen, Schepel, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Walter, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Plate, Vrolik, Conrad, Levy, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay, van Delden, van Bylandt, van Alphen, Smeenge, Houwing, Veegens, de Geer van Jutfaas, Keuchenius, van Beuningen, Gerritsen, Mees, Kielstra, Brantsen van de Zijp, de Meijier, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers,

Donner, de Beaufort (Amsterdam), Ferf, Lucasse, Cremer en de Voorzitter.

Voor heeft gestemd de heer Lieftinck.

Het *eerste amendement* van den heer Heldt wordt met 70 tegen 22 stemmen verworpen.

Tegen heben gestemd de heeren Houwing, de Geer van Jutfaas, Keuchenius, Kielstra, Brantsen van de Zijp, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, Pijnacker Hordijk, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, Donner, Ferf, Lucasse, Cremer, Huber, Seret, Goekoop, Poelman, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Tydeman, Land, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Farncombe Sanders, Smits van Oijen, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, G. van Dedem, Hartogh, Bahlmann, Lieftinck, Heemskerk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, van de Velde, Kolkman, de Ras, van Vlijmen, Vermeulen, Schepel, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Walter, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, van Delden, van Bylandt, van Alphen, Smeenge en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Veegens, van Beuningen, Gerritsen, Mees, de Meijier, de Beaufort (Amsterdam), Hintzen, Heldt, Goeman Borgesius, van Gijn, Hennequin, Rink, van Houten, Röell, Roijaards van den Ham, Kerdijk, van Karnebeek, Plate, Vrolik, Conrad, Levy en T. Mackay.

Het *tweede amendement* van den heer Heldt wordt met 72 tegen 19 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Bylandt, van Alphen, Smeenge, Houwing, Veegens, de Geer van Jutfaas, Keuchenius, Kielstra, Brantsen van de Zijp, van der Feltz, Schaepman, Zijlma, Guyot, Smit, van Kerkwijk, Zijp, Viruly Verbrugge, A. van Dedem, Bool, Roessingh, Reekers, Donner, de Beaufort (Amsterdam), Ferf, Lucasse, Cremer, Hintzen, Huber, Hennequin, Seret, Goekoop, Pyttersen, van den Borch van Verwolde, van Löben Sels, Tydeman, Land, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Harte, van der Schrieck, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Farncombe Sanders, Smits van Oijen, van der Kun, de Kanter, Dobbelmann, Bevers, Ruys van Beerenbroek, G. van Dedem, Bahlmann, Lieftinck, Heemskerk, Haffmans, van Berckel, Lambrechts, Tijdens, Michiels van Verduynen, Kolkman, de Ras, van Vlijmen, Vermeulen, Schepel, d'Ansembourg, Æ. Mackay, Walter, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Plate, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, T. Mackay en van Delden.

Voor hebben gestemd de heeren van Beuningen, Gerritsen, Mees, de Meijier, Pijnacker Hordijk, Heldt, Goeman Borgesius, van Gijn, Poelman, van Houten, Röell, Roijaards van den Ham, Hartogh, Kerdijk, van de Velde, van Karnebeek, Vrolik, Conrad en de Voorzitter.

Het *gewijzigd art.* 3 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen de behandeling van art. 4 in dien zin te splitsen, dat te gelijker tijd beraadslaagd wordt over §§ 1 en 2, en daarna over § 3.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over §§ 1 en 2, luidende:

„Voor de toepassing van het in de artt. 2 en 3 bepaalde gelden de volgende regelen:

»§ 1. Vaste traktementen en alle andere voor bepaalden of onbepaalden tijd vastgestelde inkomsten uit bedrijven, beroepen, ambten, waardigheden, bedieningen of betrekkingen, benevens wachtgelden, pensioenen, lijfrenten en andere periodieke uitkeeringen, belastbaar volgens deze wet, alsook vaste toelagen van buitenslands gevestigden, worden berekend naar het jaarlijksch bedrag bij den aanvang van het belastingjaar, of bij lateren aanvang van belastingplichtigheid, op het tijdstip van dien aanvang; een en ander verminderd, voor zoover dit pas geeft, met het bedrag der vermoedelijke rente, kosten, afschrijvingen, bijdragen, retributiën en kortingen, berekend overeenkomstig art. 3, §§ 2—4.

»Andere toelagen van buitenslands gevestigden worden berekend naar het vermoedelijk bedrag.

»§ 2. Inkomsten wegens tijdelijke werkzaamheden worden gebracht onder de inkomsten van het belastingjaar, volgend op dat waarin zij zijn ontvangen.",

waarop is voorgesteld een amendement door den heer Vrolik, strekkende om deze beide paragrafen te doen vervallen.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of het u ooit is overkomen, een tijdlang uw gezicht te moeten verbergen achter een masker. Hij wien dit gebeurd is, weet dat men in de eerste oogenblikken, dat men het masker voor heeft, zich vlugger, prettiger, vrijer gevoelt, men is anoniem, niet verantwoordelijk en dat alleen is reeds allergenotvolst: te kunnen optreden zonder die anders altijd drukkende verantwoordelijkheid *zich zelf* te moeten wezen! Na eene zekere wijle begint echter dit masker ontzettend warm te worden en heeft men een gevoel van buitengewone dankbaarheid als men het kan afleggen.

Ik nu verkeer in den toestand, dat ik met buitengewoon genoegen het sein van démasqué gehoord heb. Een ieder is het bekend, dat er in de Commissie van Rapporteurs eene meerderheid en eene minderheid gevonden werden en ook dat, terwijl er in die Commissie beraadslaagd werd over de vraag, of dit wetsontwerp vatbaar was voor publieke behandeling, wij toen verkeerden in een toestand van groote onzekerheid op verschillend gebied, eerstens over het lot van deze wet zelve en ten tweede over de regeling van de werkzaamheden die op de behandeling dezer wet zouden volgen.

In dit opzicht zijn wij sedert ontzettend vooruitgegaan. De wijze van behandeling dezer wet is tot nog toe wel geschikt om den Minister alles te doen hopen voor het verdere lot van zijn ontwerp en tevens weten wij, dat, kwam er eens eene storing in deze werkzaamheden, er andere gereed liggen, zoodat er geen stilstand in onze parlementaire machine zou te duchten zijn.

Ik behoef mij dus gelukkig niet langer te sacrifiëeren om de rol te spelen, die ik laatst gedefiniëerd heb, namelijk van *advocatus diabolicus* en hier onder amendementen te brengen die opvatting van vraagstukken, die zou leiden, ja dwingen tot het verkrijgen van volledig licht. Ik kan dus mijne accessoires, mijne horens, staart, bokkepooten wegbergen, en bij diezelfde accessoires inpakken de legende, die door anderen zoo gracieuselijk werd geaccepteerd, dat er nl. had plaats gehad een overleg over mijne amendementen in de Commissie van Rapporteurs, en dat de meerderheid dier Commissie zich daartegen had verklaard. Mijne amendementen zijn niet behandeld in die Commissie.

Op het oogenblik verkeer ik dus in aangename omstandheden. De leden van de Commissie van Rapporteurs kunnen bij voorbeeld aan mijn amendement ten volle hunnen bijval schenken, indien zij dit mochten verlangen.

Mijne positie tegenover den Minister is nog veel beter, want mijn voorstel, het laten vervallen van de paragraaf 1, komt hierop neer, dat wij de daarin bedoelde personen brengen onder het gemeene recht en dat hun dezelfde behandeling zal te beurt vallen, als aan alle andere belastingschuldigen. In dit opzicht zal dus een eind gemaak

worden aan een toestand van uitzondering, ten nadeele van personen met vaste traktementen, thans door den Minister ontworpen, en daarvoor zal de Minister in de eerste plaats mij dankbaar zijn, want ik mocht uit zijn mond opteekenen: »Hoe zou! men ooit kunnen meenen dat *hoe* een man bezoldigd wordt, invloed mocht hebben op zijne belasting?"

Ja, wanneer de Minister dat denkbeeld blijft huldigen, heb ik gewonnen spel. Dan mag het feit, dat iemand eene vaste bezoldiging heeft, hem niet brengen in eene ongunstig behandelde categorie, waarin geen ander belastingplichtige zich bevindt.

Wat is de strekking van het voorstel van den Minister, wat de strekking van het mijne?

Paragraaf 1 zegt, dat, terwijl de bedoeling is, zooals naderhand blijkt uit § 3 — (ik wil hierop niet vooruitloopen, Mijnheer de Voorzitter, doch moet het toch even aanroeren) — voor zeer veel belastingschuldigen een grooten invloed op hun aanslag te doen uitoefenen door de gemiddelden hunner *inkomsten* over een of meer jaren, de aanslag van iemand met een vast traktement daarentegen altijd bepaald wordt naar het *hoogste* standpunt dat zijne inkomsten op dat oogenblik bereikten: de laatste promotie, en hij dus nooit genieten zal van lagere *gemiddelde* inkomsten, waarvan de anderen profiteeren, terwijl toch allicht ook hij in die 3 jaren lager traktement heeft ontvangen dan juist op 1 Mei.

Volgens den Minister wordt dus de ontvanger van een VAST traktement ongunstig behandeld wat zijne *inkomsten* betreft. Daarentegen heeft de Minister, dit waarschijnlijk inziende, hem in een ander opzicht, dat der *uitgaven*, in een zeer exceptioneelen toestand van voordeel gebracht.

In art. 3 heeft de Kamer waarschijnlijk gemeend, dat voor bijna alle belastingschuldigen de wijze, waarop hun aanslag in de belasting zou berekend worden, geregeld was; de Kamer geloofde toch, dat daar werd vastgesteld wat men voor hen als *ontvangsten* moest aannemen, alsook dat vaststond wat zij daarvan aan uitgaven mochten *aftrekken*. Men verkeerde zelfs in den waan dat daar verboden was: eenige aftrek bij een der bekende dubbelde zevingen of hordingen toe te laten, in § 2 van art. 3 *niet* uitdrukkelijk genoemd. Dit nu — het zij in 't voorbijgaan opgemerkt — zal blijken eene grove dwaling te zijn, maar in ieder geval, het curieuse feit doet zich voor in art. 4, dat blijkt, dat met het opmaken van in dat art. 4, eene hoofdrol spelende gemiddelden, al onze wetenschap omtrent het vaststellen der *reinè* inkomsten, ons geleerd in art. 3, niets geen verband houdt. Doch dit zullen wij nader bij § 3 ontwikkelen; hetzij bij § 1 voldoende op te merken dat, zoo wij hier ontrouw constateeren wat de ontvangsten betreft aan ieder denkbeeld van gemiddelden, wij daar, *en daar alleen* zien dat aan vaste traktementsbezitters wordt toegelaten een *aftrek van uitgaven*, en wel onder aanhaling van art. 3 §§ 2—4, — iets wat verder in art. 4 niet meer zal geschieden.

Nu moeten wij nog duidelijk constateeren, dat in de terminologie van *dit* artikel (ieder artikel van deze wet varieert schier op dit punt) *inkomsten* beteekent *bruto ontvangsten*, waarop dan het slot van § 1, zooals wij reeds zeiden, de aftrek der in § 2 van art. 3 bedoelde *uitgaven* toelaat en wel tot een »vermoedelijk" dus ieder jaar te *ramen* bedrag.

De door den Minister beoogde toestand is dus deze: alle de in art. 4, § 1, bedoelde personen zullen worden aangeslagen voor de ontvangsten berekend naar hunne allerjongste promotie, en dit acht ik strijdig met zijne bekende beginselen van humaniteit. Daartegen mogen die lieden aftrekken de *vermoedelijke* rente, enz. Maar hoe die berekening, die raming, geschieden zal, is nergens te vinden; het schijnt dat ieder jaar zal plaats hebben eene vaststelling van de geraamde reine inkomsten, waartoe de jongste aanstelling moet worden overgelegd; tevens zal moeten ingebracht worden eene raming van aftrekkosten, waarover zal moeten worden gediscuteerd. En dit omslachtig procedé geldt voor duizenden personen! Waarom mag hier niet ingeroepen worden de *ervaring*, zoowel omtrent *ontvangsten* als *uitgaven*, der laatste jaren?

Ik wijs er op dat wij, honderd leden der Tweede Kamer, ieder jaar in dit geval zullen gaan verkeeren: wij zullen eene zeer aangename conferentie hebben met eene commissie van aanslag om met haar onze schadeloosstelling te bespreken, te constateeren dat de Grondwet die niet wijzigde en verder om na te gaan hoe de politieke omstandigheden staan? Een horoscoop trekken ter bepaling der vraag: hoeveel dagen wij ons *vermoedelijk* in den Haag zullen bevinden, want dit zal voor ons onze aftrekkosten bepalen

Met het oog op een en ander doe ik een beroep op het goed hart van den Minister om alle genieters van vaste bezoldigingen, ook ons leden der Kamer, te rangschikken onder de allergewoonste belastingplichtigen! Laat ons onze ontvangsten bepalen naar het gemiddelde van vorige jaren; sta verder ons *en hun* toe evenzoo te handelen ten aanzien van onze *uitgaven*. Dat zal voor ons gemakkelijk wezen, want ieder onzer weet zeer goed wat het hem gekost heeft afgevaardigde te zijn.

De door mij aangegeven berekening zou voor allen die een vast traktement hebben, licht te volvoeren zijn en groot gemak opleveren. Zij zou ook geen bezwaar voor de schatkist hebben. En daarom vraag ik: scheer toch alle belastingschuldigen over dezelfde kam.

Hiermede meen ik mijn amendement op § 1 voldoende toegelicht te hebben.

Bij § 2 moet ik een klein uitstapje doen naar de slotalinea van § 3, want die beide soorten van inkomsten verkeeren bij den Minister in hetzelfde geval. Zij zijn beide door hem ter zijde gezet. § 2 betreft inkomsten wegens tijdelijke werkzaamheden, de andere alinea doelt op aanslagen die eigenlijk in den loop van het jaar zouden moeten verhoogd worden. De Minister wil die verhooging niet belasten en schenkt die liever aan den belastingschuldige, dan het gevaar te loopen van in conflict te komen met zijne progressie.

Nu begeven wij ons mijns inziens hier op een zeer gevaarlijk terrein.

Ik vind geen enkel argument voor het opvolgen van 's Ministers denkbeelden. Suppletoire kohieren worden er niet door voorkomen. Deze moeten toch gemaakt worden voor die personen, wier belastingplichtigheid in den loop van 't jaar *aanvangt*. Er bestaat dus geen enkele plausibele reden, waarom de schatkist zal blootgesteld worden aan het gevaar van niets te verkrijgen uit belasting van inkomsten uit »tijdelijke werkzaamheden".

Ook in dit opzicht zou ik gaarne zien, dat de Minister medeging. De inkomsten wegens tijdelijke werkzaamheden slaan volgens dit artikel, door de verwijzing naar artt. 2 en 3, uitsluitend op die personen, die hier in Nederland gevestigd zijn of zich in den loop van het jaar hier zijn komen vestigen. Maar uit art. 6 blijkt dat wel quasi voor vreemden andere regelen gesteld worden dan voor inboorlingen, maar dat men die ten slotte toch assimileert aan hetgeen voor de inboorlingen is vastgesteld.

Het gevolg dier combinatie zal zijn, dat, wanneer wij in de hand werken deze renvoyeering der belasting op tijdelijke werkzaamheden naar een volgend jaar, wij dit ook doen, bij voorbeeld voor vreemdelingen, die reeds door een *geregelden* arbeid aan ons land verbonden, bovendien zich nog aan eenen *tweeden tijdelijken* gaat wijden. Er zal dan nooit een cent van hen te zien zijn als die inning, geheel noodeloos, naar het volgend jaar verschoven wordt. Tegen den tijd, dat het aanslagbiljet van het volgende jaar de belasting dier werkzaamheden zou vermelden, is die vreemdeling al lang over de grenzen. Deze onmogelijkheid dier inning zal bovendien niet alleen zich voordoen bij den vreemdeling, maar ook bijna altijd bij den inboorling. Immers nemen wij het meer aangehaalde voorbeeld der »tijdelijke werkzaamheden", namelijk dat iemand een roman schrijft en de opbrengst daarvan int, doch eerst het volgend jaar die zal aangeven voor de belasting. Wanneer die auteur in dat volgend jaar geen belastingschuldige is, wat zeer licht het geval zal wezen, dan bestaat er geen aanslag voor hem en zal hij nimmer betalen. Beide maatregelen van den Minister komen hierop neer,

70ste VERGADERING. — 8 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

dat: *en noodelooze* omslag gemaakt wordt *en noodeloos* gevaar van verlies geloopen.

Ik geloof dat het uwe bedoeling is, Mijnheer de Voorzitter, de behandeling van § 3 tot later uit te stellen, zoodat ik het voorloopig bij de toelichting van deze beide paragrafen zal laten.

Het *amendement* van den heer Vrolik wordt ondersteund door de heeren Smeenge, Kerdijk, Goeman Borgesius, van der Feltz en Dobbelmann, en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch kortelijk te antwoorden op hetgeen gezegd is door den heer Vrolik. Ik kan mij met zijn amendement niet vereenigen. In de eerste plaats wensch ik te doen opmerken dat het door hem voorgedragen stelsel in geen enkele wetgeving wordt aangetroffen, terwijl het stelsel van dit wetsontwerp is gehandhaafd ook in andere wetgevingen. Mij dunkt dat reeds dit voor den geachten spreker eene vingerwijzing moet zijn, dat er zeer afdoende, althans sterke redenen bestaan om het stelsel van dit wetsontwerp te huldigen.

Wat zouden de redenen zijn waarom men in andere landen zijn stelsel niet gehuldigd heeft? Dat is eenvoudig hierom niet geschied, omdat men trachtte zooveel mogelijk te belasten het inkomen van het ingaande belastingjaar. Nu is het eene onmogelijkheid om dit te doen ten aanzien van bedrijfsinkomsten, inkomsten uit emolumenten, in een woord ten opzichte van alle inkomsten die wisselen kunnen, tenzij men die inkomsten begroot. Voor die begrooting neemt men tot maatstaf het gemiddelde van de inkomsten der drie voorgaande jaren, dat wil zeggen, men belast de toekomst naar het verleden. Dit is het eenige mogelijke, maar het is altijd gebrekkig. Iedere belastingwet van deze soort heeft met die moeilijkheid te kampen gehad, en daarom heeft men verschillende groepen van jaren genomen, 3, 5, ja zelfs 7 jaren. Het kan nu eenmaal niet anders. Maar geldt het inkomsten waaromtrent geen gissing behoeft gemaakt te worden, waaromtrent zekerheid bestaat, dan dient men eene betere methode toe te passen. Men behoeft niet te ramen, te begrooten, wanneer men feiten voor zich heeft.

Nu zegt de geachte spreker dat zoodoende degenen, die vaste traktementen genieten, in eene slechtere positie worden geplaatst dan degenen die andere inkomsten hebben. Ik moet daartegen opkomen. Ik geloof dat hier eene billijke en eerlijke behandeling plaats heeft, en dat er geen sprake kan zijn van achterstellen van den een bij den ander. Allerlei gevallen zijn denkbaar. Datgene wat men in de laatste jaren genoot kan lager zijn dan hetgeen men thans geniet, maar het kan ook hooger wezen. Het traktement dat op 1 Mei tot maatstaf diende kan meer bedragen dan een vroeger traktement, maar ook minder, want hoe vaak gebeurt het niet dat iemand inkomsten opoffert ten einde een aangenamer en rustiger werkkring te krijgen, of dat iemand om andere redenen eene betrekking aanvaardt waaraan minder financieele voordeelen verbonden zijn.

Ik wensch nog op eenige punten te wijzen, ten einde te doen zien dat hetgeen door den geachten spreker wordt voorgesteld aan bezwaren onderhevig is.

In de eerste plaats gebruikt de heer Vrolik eene uitdrukking die voortdurend tot moeilijkheden aanleiding zal geven, namelijk het woord gelijksoortig. Wat is gelijksoortig? Een bankdirecteur neemt eene betrekking aan bij eene andere bank. Is dat eene gelijksoortige betrekking? Ja, als hij overgaat van de eene depositobank naar de andere. Maar is dit ook het geval als hij gaat van eene hypotheekbank naar eene depositobank? Dan is het eene quaestie. En zoo kan in tallooze gevallen verschil van meening ontstaan door het bezigen van het woord gelijksoortig.

In de tweede plaats laat de geachte spreker geen nieuwe periode beginnen voor den maatstaf van de belooningen en voor de toepassing daarvan. Want datgene wat aan het slot van het artikel daaromtrent is bepaald en wat op goede gronden steunt, wordt eenvoudig door hem uit het artikel verbannen.

Tot welke groote onbillijkheid tegenover den fiscus of tegenover de belastingschuldigen dit aanleiding kan geven, zal men begrijpen, als men zich er rekenschap van geeft dat het een groot verschil maakt of men een associé heeft of niet. Het aannemen of het uittreden van een associé kan dus de positie van iemand groote verandering doen ondergaan, zoodat het verledene niet meer tot maatstaf kan dienen voor toekomende inkomsten. Ook daarom is het wenschelijk de bepaling te handhaven.

Ziedaar de voornaamste redenen, die mij nopen aan de Kamer voor te stellen deze amendementen niet goed te keuren. Ik weet wel dat er bij de toepassing van het artikel kleine moeilijkheden zullen voorkomen, dat de beroepskosten begroot moeten worden en dit soms bezwaar zal opleveren; dat zich ook moeilijkheden kunnen voordoen ten aanzien van de tijdelijke werkzaamheden; maar zij die aan dit onderwerp veel aandacht hebben gegeven zullen mij toestemmen dat men hier moet kiezen tusschen bezwaren, en dat men wel zal doen het voorbeeld te volgen, dat ons in buitenlandsche wetgevingen gegeven is.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Vrolik*, voorkomende op:

bladz. 1300, kol. 1, reg. 35 v. o., staat: belasting; lees: »belastingje";

aldaar, reg. 5 v. o., staat: doch wat; lees: »wat";

bladz. 1306, kol. 2, reg. 27 v. o., staat: als; lees: »in";

bladz. 1313, kol. 1, reg. 2 v. b., staat: op te teekenen; lees: »te teekenen";

aldaar, reg. 4 v. b., staat: vervangen; lees: »te veranderen";

bladz. 1314, kol. 2, reg. 15 v. b., staat: nu; lees: »het".

In de rede van den heer *de Ras*, voorkomende op bladz. 1338, kol. 2, reg. 28 v. b., staat: minimum; lees: »maximum".

In de rede van den heer *van Beuningen*, voorkomende op bladz. 1347, kol. 2, reg. 9 v. o., staat: wijziging; lees: »geen wijziging".

In de rede van den heer *Houwing*, voorkomende op:

bladz. 1365, kol. 2, reg. 25 v. b., staat: heereboer ook; lees: »huurboer? Ook";

aldaar, reg. 41 v. b., staat: pachtstelsel de; lees: »pachtstelsel bij de";

aldaar, reg. 47 v. b., staat: gaan; lees: »jaagt";

bladz. 1366, kol. 1, reg. 1 v. b., staat: dient; lees: »is";

aldaar, reg. 25 v. b., staat: toch; lees: »tot".

In de rede van den heer *Mees*, voorkomende op bladz. 1368, kol. 2, reg. 12 v. o., staat: Men zoude; lees:

»De heer **Gerritsen**: Daarvoor komt dan een amendement bij art. 5.

»De heer **Mees**: Ja, Mijnheer Gerritsen. Maar men zoude".

71ste VERGADERING. — 9 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

71ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 9 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een adres; 3°. boekwerken. — Mededeeling der benoeming van rapporteurs over een wetsontwerp. — Verslag uitgebracht over een adres. — Behandeling van het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting van de beraadslaging over en aanneming van art. 4; aanvang der beraadslaging over § 1 van art. 5.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

Smeenge, Tijdens, Mees, Hintzen, de Beaufort, van Alphen, Ferf, Levy, van Velzen, Seret, van der Schrieck, Roijaards van den Ham, Travaglino, Brantsen van de Zijp, Veegens, de Geer van Jutfaas, van der Kaay, A. van Dedem, de Meijier, Conrad, Haffmans, Röell, van Bylandt, Schimmelpenninck van der Oye, van der Borch van Verwolde, van Kerkwijk, Zijlma, van Gijn, Tydeman, van Beuningen, Bool, Pyttersen, Walter, Huber, Schaepman, Zijp, Beelaerts van Blokland, Guyot, van Houten, Vrolik, Viruly Verbrugge, Heldt, Kielstra, Gerritsen, Roessingh, Dobbelmann, van Karnebeek, Rutgers van Rozenburg, T. Mackay, Kerdijk, van Vlijmen, Land, Hartogh, Goeman Borgesius, Mutsaers, Reekers, de Kanter, d'Ansembourg, Smits van Oijen, Lambrechts, Keuchenius, van de Velde, Houwing, van Löben Sels, Cremer, Harte, Smit, Michiels van Verduynen, Goekoop, Schepel, Pijnacker Hordijk, G. van Dedem, Kolkman, van den Berch van Heemstede, Lieftinck, Bahlmann, van der Kun, Bevers, de Ram, de Ras en Æ. Mackay,

en de heeren Ministers van Financiën, van Binnenlandsche Zaken, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Ruys van Beerenbroek, van der Feltz en Ferf, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen; de eerste ook de eerstvolgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van de Vereeniging van beetwortelsuikerfabrikanten in Nederland, houdende bezwaren tegen het wetsontwerp betreffende den suiker-accijns.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. van den heer mr. W. H. de Beaufort, een afdruk van zijn artikel in »*De Gids*": Mr. J. T. Buys, 1828—1893.

Dit drukwerk zal in de boekerij der Kamer geplaatst worden.

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over het wetsontwerp tot voorziening betreffende het ingezetenschap voor de toepassing der wet betrekkelijk de nationale militie, de heeren van der Borch van Verwolde, Travaglino, Veegens, van der Schrieck (voorzitter) en Goekoop.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* over het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, brengt het volgend verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van den gemeenteraad van Schiedam, zich aansluitende aan het adres van den gemeenteraad van Amsterdam, betreffende het geven van inlichtingen door de Rijksambtenaren aan de gemeentelijke administratie en verzoekende aan de gemeentebesturen de bevoegdheid te verleenen tot kennisneming van de kohieren dezer belasting.

De Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

en wel over art. 4, luidende:

» Voor de toepassing van het in de artt. 2 en 3 bepaalde gelden de volgende regelen:

§ 1. Vaste traktementen en alle andere voor bepaalden of onbepaalden tijd vastgestelde inkomsten uit bedrijven, beroepen, ambten, waardigheden, bedieningen of betrekkingen, benevens wachtgelden, pensioenen, lijfrenten en andere periodieke uitkeeringen, belastbaar volgens deze wet, alsook vaste toelagen van buitenslands gevestigden, worden berekend naar het jaarlijksch bedrag bij den aanvang van het belastingjaar, of bij lateren aanvang van belastingplichtigheid, op het tijdstip van dien aanvang; een en ander verminderd, voor zoover dit pas geeft, met het bedrag der vermoedelijke rente, kosten, afschrijvingen, bijdragen, retributiën en kortingen, berekend overeenkomstig art. 3, §§ 2—4.

Andere toelagen van buitenslands gevestigden worden berekend naar het vermoedelijk bedrag.

§ 2. Inkomsten wegens tijdelijke werkzaamheden worden gebracht onder de inkomsten van het belastingjaar, volgend op dat waarin zij zijn ontvangen.

§ 3. Alle overige inkomsten, bedoeld bij art. 2, § 1, daaronder begrepen dag- en weekloonen, worden berekend naar het gemiddeld per jaar over de drie laatste kalenderjaren ontvangen bedrag.

Is een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking nog geen drie jaar door den belastingplichtige hier te lande uitgeoefend, dan worden de daaruit verkregen inkomsten berekend over het tijdsverloop tusschen den aanvang of de aanvaarding van dat bedrijf, beroep of ambt of die waardigheid, bediening of betrekking en het einde

van het laatste kalenderjaar, de maand van aanvang voor eene geheele gerekend.

Is het bedrijf, beroep of ambt of de waardigheid, bediening of betrekking nog geen jaar door den belastingplichtige hier te lande uitgeoefend, dan wordt de jaarlijksche winst of belooning begroot.

Valt het boekjaar van eene onderneming of bedrijf niet samen met het kalenderjaar, dan treedt het boekjaar daarvoor in de plaats.

Door bloote verandering in den vorm, den omvang of den naam van een bedrijf of beroep, of door bevordering of benoeming tot een ander ambt of eene andere waardigheid, betrekking of bediening in militairen, kerkelijken of openbaren burgerlijken dienst of wel in dienst van handel of nijverheid, wordt niet geacht aanvang of aanvaarding plaats te grijpen, tenzij de maatstaf van belooning of de toepassing daarvan geheel of gedeeltelijk verandering heeft ondergaan, eene bestaande winstverdeeling vervalt of gewijzigd wordt, of eene nieuwe ontstaat.

De aanslag voor het loopende belastingjaar, door de commissie van aanslag, bedoeld in art. 19 vastgesteld, blijft echter ook dan ongewijzigd. ",

en het daarop door den heer Vrolik voorgestelde *amendement*, luidende:

»Aanhef blijft.

§ § 1 en 2 vervallen.

§ 3 wordt § 1.

De eerste zin daarvan te lezen:

»Als belastbaar bedrag van inkomsten, bedoeld in art. 2, § 1, wordt aangenomen twaalf maal het gemiddelde der belastbare bedragen uit gelijksoortige inkomsten in den loop der drie laatste kalenderjaren per maand verkregen, of wel (voor het opmaken dier gemiddelden in de eerste drie jaren van in werking zijn der wet), die uit die gelijksoortige inkomsten zouden verkregen zijn, ware deze wet reeds vóór 1 Mei 1894 in werking geweest."

De tweede zin blijft met verandering van den aanhef: »Is een" in: »Is het".

De derde zin te lezen:

»Is het bedrijf, beroep of ambt of de waardigheid, bediening of betrekking nog geen jaar door den belastingplichtige hier te lande uitgeoefend, of wel, is bij de aangifte ter aanslag bekend, dat dit niet gedurende het geheele loopende belastingjaar het geval zal zijn, dan wordt het belastbare bedrag der inkomsten uit dezen hoofde te verkrijgen, begroot."

De vierde zin blijft en wordt § 2.

De vijfde zin te lezen:

» § 3. Bloote verandering in den vorm, den omvang of den naam van het bedrijf of beroep, bevordering of benoeming tot een ander ambt of eene andere waardigheid, betrekking of bediening in militairen, kerkelijken of openbaren burgerlijken dienst, of wel in dienst van handel of nijverheid, verandering van de plaats van uitoefening, zelfs tijdelijke onderbreking, mits van niet langer duur dan hoogstens 9 achtereenvolgende maanden, ontnemen aan de daarop betrekking hebbende inkomsten niet het karakter van gelijksoortigheid, als bedoeld in dit artikel, § 1."

De zesde zin vervalt."

De **Voorzitter:** Ik stel bij nader inzien voor de discussie over art. 4 van het wetsontwerp niet te splitsen, maar in haar geheel te doen plaats hebben, en in verband daarmede den heer Vrolik thans in de gelegenheid te stellen om dat gedeelte van zijn amendement dat strekt tot vervanging van § 3 door andere bepalingen, toe te lichten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Vrolik**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is zeker eene allerondankbaarste taak om zuiver technische bezwaren van te fabriceeren wetten in publieke zitting te willen toelichten.

Zoolang men zich een beetje in 't algemeen debat beweegt, is er nog kans dat men hier en daar eenige aandacht kan wekken. Kon ik bijv. over dit wetsontwerp eene opinie zeggen van eenig groot man, ware het bijv. nog mogelijk, dat door mij ten opzichte van dit wetsontwerp verklaringen aangehaald werden van Ricardo of Stuart Mill, waarschijnlijk zou er dan dadelijk belangstelling wezen, maar ik blijf nu eenmaal gaarne laag bij den grond. Al had de dood het niet onmogelijk gemaakt de opinie dier heeren in te winnen, ik zou het toch niet gedaan hebben, want voor mij is niet de hoofdzaak wat eventueel over deze wet gezegd zou hebben Stuart Mill, maar wel wat daarvan zegt bijv. een inboorling van ons Nederlandsch dorpje Mill.

De geheele quaestie is voor mij of werkelijk wij, Nederlanders, die wet verstaan kunnen. Wanneer ik nu aanneem dat een belastingplichtige, een eenvoudig mensch, maar die goed Nederlandsch verstaat en niet beroofd is van zijn denkvermogen, bij mij komt en mij verzoekt hem te willen inlichten omtrent het mechaniek van deze wet, dan vermoed ik dat die Nederlander mij in de eerste plaats zou wijzen op art. 9, waarin hij aangetroffen heeft eene uitdrukking, dat de belasting zal geheven worden over de » *zuivere inkomsten* " en misschien daar, en passant, bij opmerken, dat het hem frappeert — eenvoudige man als hij is — dat niet gelijktijdig daarbij is vermeld in welk tijdvak de zuivere inkomsten, die daar genoemd zijn, moeten verdiend worden. Nu zou deze weetgierige, die trachten wil om eenigszins op de hoogte van de wet te komen en eenige zekerheid te verkrijgen omtrent het begrip: » *zuivere inkomsten* ", mij waarschijnlijk wijzen op het terugvinden van dat begrip in art. 6 sub § 5, hetwelk bepaalt dat de vreemdeling, bij *geregelde* uitoefening van het bedrijf, geassimileerd wordt aan de inboorlingen, maar dat, wanneer er quaestie is van *tijdelijk* hier te lande werkzaam te zijn, van *tijdelijke* winsten dus, die gefavoriseerde vreemdeling niet wordt aangeslagen naar geschatte inkomsten, wel te verstaan in de beteekenis van bruto ontvangsten, maar dat hij zal worden aangeslagen naar die *geschatte* bruto ontvangsten, *verminderd met evenzeer te schatten uitgaven*, dus: naar » *zuivere inkomsten* ". Dat is de gefavoriseerde toestand van een vreemdeling, die hier tijdelijk werkzaam is. Heeft die tijdelijk hier vertoevende vreemdeling eene *vaste* bezoldiging, dan wordt hij niet, zooals bij wisselvallige inkomsten zelfs *beter* behandeld dan de inboorling, maar precies *gelijk* aan dien inboorling, ook naar art. 4, § 1 aangeslagen. Hij zal dus het recht hebben zich te beroepen op zijn vast traktement, het zal hem worden voorgerekend en hij zal met de commissie van aanslag mogen gaan discuteeren over zekere aftrekkingen, die hem vermoedelijk *moeten* toegestaan worden, precies zooals die vermoedelijk toegestaan zullen *moeten* worden voor al degenen die verkeeren in het geval van art. 4, § 1.

Nu met mijn leergrage beginnende aan de verklaring van dat art. 4, en beginnende bij het einde, dan is het mogelijk dat wij dadelijk samen een oogenblik stilstaan om te trachten hem te doen vatten, wat mij voorloopig zelf nog maar niet duidelijk is, waarom nl. de Minister toch absoluut niet eene kleine toeschietelijkheid wil bewijzen en op mijn voorstel bij *uitbreiding* van belastingplichtigheid in den loop van het jaar, die meerdere belasting niet cadeau doen, maar een suppletoiren aanslag voor het loopende jaar voorschrijven. De Minister blijft er op staan om die bron van inkomsten prijs te geven, liever dan wat meer nut te trekken van die suppletoire kohieren, die er toch moeten komen.

Nu klimmen wij in art. 4 hooger op en ik moet mijn vriend uitleggen wat of bedoeld wordt door den Minister met den zin:

» Door bloote verandering in den vorm, den omvang of den naam van een bedrijf of beroep, of door bevordering of benoeming tot een ander ambt of eene andere waardigheid, betrekking of bediening in militairen, kerkelijken of openbaren burgerlijken dienst of wel in dienst van handel of nijverheid," en voornamelijk wat de beteekenis is van de woorden: » wordt niet geacht aanvang of aanvaarding plaats te grijpen; tenzij de maatstaf van belooning of de toepassing daarvan geheel of gedeeltelijk verandering heeft ondergaan, eene bestaande winstverdeeling vervalt of gewijzigd wordt, of eene nieuwe ontstaat."

Wanneer hij mij vraagt hem dat op te helderen, dan blijf ik natuurlijk met mijn mond vol tanden staan, want ik begrijp het zelf niet en zie dus heusch geen kans het hem helder te maken. Lees ik om zijne attentie af te leiden nu voor de derde zin van paragraaf 3 van art. 4: » wanneer een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking nog geen jaar door den belastingplichtige hier te lande is uitgeoefend, wordt de jaarlijksche *winst* of *belooning begroot*", dan krijg ik van hem allicht de vraag: wat of bedoeld wordt door *winst of belooning*. Hij maakte in art. 6, § 5 *a*, al kennis met een eenigszins hierop gelijkende uitdrukking, maar onder bijvoeging der woorden » *zuiver bedrag* " enz., en hier schijnt het hem toe van netto bedrag geen quaestie te zijn. Ik zal dan voor den man moeten herhalen — wat ik nu niet doen zal, omdat gij, Mijnheer de Voorzitter, mij dan tot de orde zoudt roepen — de discussie gevoerd bij art. 2, alin. 1 *a* en art. 3, alin. 1, en hem zeggen dat de zinsnede in art. 4 voor mij juist eene van de groote redenen was om mijne bewering vol te houden dat het oorspronkelijk zeer zeker niet in de bedoeling van den ontwerper van het wets-ontwerp moet hebben gelegen om aan de aldaar gebezigde woorden: » *winst of belooning* " een denkbeeld van *saldo* vast te knoopen, waaruit ik dan verder mag concludeeren evenmin die beteekenis *hier* aanneembaar is.

Zoo voortgaande, zal mijn belangstellende vragen: waarom, wanneer in de *derde* zinsnede van art. 4, § 3, sprake is van *het* bedrijf, in de *tweede* zin wordt gesproken van EEN bedrijf? Of soms door het woordje *het* iets bijzonders wordt uitgedrukt? Moet er wellicht continuïteit zijn tusschen het beroep, bedrijf enz. dat de man denkt te zullen uitoefenen in den loop van het belastingjaar en het beroep dat hij tot nu, doch nog geen vol jaar *heeft* uitgeoefend? Ik zal hem dan kunnen zeggen dat dit de bedoeling is, maar nu repliceert hij: wordt zulk een belangrijk beginsel dan uitgemaakt door dat ééne woordje »het"? En ik beantwoord hem toestemmend, dan zal hij dat zeker bewonderen (het is dan ook bewonderenswaardig als men met zulke luttele hulpmiddelen zulke belangrijke beginselen weet uit te drukken) maar hij zal toch voortgaan: waarom wordt er dan in de tweede zinsnede weer gesproken van *een* bedrijf? Wordt daar dan weer geen continuïteit van bedrijf geëischt? Ik heb die continuïteitsquaestie reeds verleden besproken en gevraagd of het soms moeilijkheden kon geven wanneer iemand die dit jaar begrafenisondernemer is en in de drie voorafgaande jaren bakker, twee bedrijven dus successievelijk uitoefende, waartusschen hoegenaamd geen verband bestaat, hem dit jaar aan te slaan over die oude bakkerswinsten? Ik meen steeds niet het minste! Maar deelt de Minister dit denkbeeld niet en hij eischt continuïteit, dan moet hier staan, in plaats aan *een* bedrijf enz., HET bedrijf.

»Nu lezen wij weer voort, § 3, tweeden zin: »de daaruit verkregen *inkomsten* worden berekend over het tijdsverloop tusschen den aanvang of de aanvaarding van dat bedrijf, beroep of ambt of die waardigheid, bediening of betrekking en het einde van het laatste kalenderjaar, de maand van aanvang voor eene geheele gerekend".

De terminologie, Mijnheer de Voorzitter, van deze wet heeft dit curieuse dat zij van artikel tot artikel varieert, maar in allen gevalle hoop ik te mogen aannemen dat in de verschillende paragrafen van hetzelfde artikel wel dezelfde terminologie zal heerschen. Hier wordt dus gezegd, dat wanneer » een bedrijf nog geen drie jaar is uitgeoefend enz., het gemiddelde zal worden genomen van het *bruto* inkomen en hierna aanslag geschieden"! In deze en de reeds gelezen zinsneden is dus *verlaten* het denkbeeld van aanslag naar het REINE inkomen, en geschiedt dit naar de *bruto ontvangsten!*

Laat ons voortgaan, steeds achteruit lezend.

Gekomen tot § 3, *eerste* zinsnede, vinden wij aldaar de *volkomen bevestiging* van mijn sustenu, dat *in het geheele artikel*, waar gebezigd wordt de uitdrukking: » *inkomsten*", te verstaan is: *bruto ontvangsten.* Onlangs hebben wij moeten hooren dat zich zou laten verdedigen de opvatting van de meerderheid van mijne geachte mede-rapporteurs, alsof men in art. 3, 1ste alinea, te doen had met een » saldo ", omdat men daar aantreft de zinswending: » hetgeen als loon of anderszins zoude *genoten* zijn".

Ik heb de juistheid dier uitlegging bij art 3, § 3 ten sterkste betwijfeld, omdat de keuze van het woord *genieten* al weder geen bewijs was sterk genoeg om zulk een gewichtig beginsel uit te maken.

En ik belichaamde mijn twijfel door opzettelijk voor mijn amendement aan art. 4, § 3, het nu te behandelen woord »ontvangen" te ontleenen, wat zoo scherp mogelijk staat tegenover » genieten".

En nu de conclusie van dit alles? Deze alles omverwerpende: namelijk dat volgens de eigen definitie van den Minister door zijne redactie van de 3de alinea van art. 4, niemand, zegge niemand van zijne bruto ontvangsten een halven cent zal mogen aftrekken, om te geraken tot het » zuiver inkomen ", volgens hetwelk hij in de belasting moet worden aangeslagen.

De eenige gelukkige die wel *uitgaven* mag aftrekken, hij die dat wel mag doen, is de vreemdeling die hier even een werkje komt uitvoeren, en verder, zooals ik gisteren reeds heb gezegd: de menschen met vaste traktementen. Daarentegen worden deze laatsten weder in hunne *ontvangsten* mishandeld, omdat zij moeten opgeven het *laatst* bepaalde traktement dat zij bij de *laatste* promotie hebben gekregen.

Nu weet ik zeer goed dat men zal antwoorden: » hoe hebben wij het met u; gij weet toch wel dat dit de bedoeling niet is van de wet, de menschen feitelijk aan te slaan naar hunne *bruto ontvangsten*, in plaats van naar hunne *netto ontvangsten?* "

Daarop antwoord ik: zeker, dat hoop ik ook, en daarom spijt het mij zoo verschrikkelijk dat de redactie zoo volkomen onjuist is. Waarom moet eene wet, waarvan het beginsel zoozeer onze sympathie heeft, ons bij de bestudeering telkens doen stuiten op dergelijke ergerlijke onmogelijkheden?

Waarom worden telkens bijkans gelijkluidende woorden gebezigd, waar toch het uitdrukken eener geheel andere beteekenis bedoeld wordt? En, Mijnheer de Voorzitter, ik word overvallen door een angst, namelijk, dat ik mij in mijne opvatting omtrent de bedoeling van den Minister zou hebben vergist, toen ik toegaf dat waarschijnlijk hij toch wel wenschte nog iemand meer te laten profiteeren van het voorrecht om van zijne bruto ontvangsten ook eenige uitgaven te mogen aftrekken, en die angst bekruipt mij, wanneer ik zie dat in de eerste paragraaf van art. 4 de Minister het noodig achtte, zeer uitdrukkelijk te verwijzen naar eene toe te laten vermindering, namelijk »voor zoover dit pas geeft, met het bedrag der vermoedelijke rente, kosten, afschrijvingen, bijdragen, retributiën en kortingen, berekend overeenkomstig art. 3, § 2—4", want, Mijnheer de Voorzitter, ik vraag mij af: waarom diezelfde phrase niet wordt herhaald in art. 4, § 3, wanneer werkelijk het de bedoeling van den Minister is, het recht van aftrekken van uitgaven bij het daar bedoelde opmaken van gemiddelden in toepassing te brengen?

Maar weder eens aannemende dat mijn vertrouwen op de mildheid van den Minister bleek juist te zijn, dat hij dus wel degelijk aftrek van uitgaven wil toelaten, ook

voor anderen dan zij, die vaste traktementen genieten, en de enkele vreemdelingen, die hier even tijdelijk werkzaam zijn; maar dan vraag ik — wanneer dit inderdaad zoo is — of ik dan 's Ministers aandacht mag vragen voor mijn voorstel? Door mijn amendement toch zal, geloof ik, in de hoogste mate bevorderd worden het verkrijgen van het resultaat, waaromtrent de Minister en mijn persoon het dan eens zouden zijn.

Terwijl nu de Minister alles wil beheerscht zien door het feit, of men al of niet gedurende den loop van een geheel VOL voorafgaand jaar zich heeft beziggehouden met hetzelfde bedrijf, terwijl hij dus den verlangden termijn zeer groot neemt, houdt Zijne Excellentie eenvoudig geene rekening hiermede: dat men zeer goed telkens in den loop van het jaar met een bedrijf voor dat jaar of dat seizoen kon ophouden, en wel zoo absuluut ophouden, dat er geene quaestie van het al of niet uitoefenen daarvan over de volle 12 maanden twijfel kan zijn. Zoo heeft men o. a. den handel in meikersen — een voorbeeld, dat men mij zoo kwalijk heeft genomen — en zoo zijn er nog tal van ambachten en bedrijven, waarvan het daghelder is, dat zij slechts gedurende eene zekere periode van het jaar *kunnen* uitgeoefend worden. De beperkende bepaling des Ministers maakt het voor de meeste menschen onmogelijk van 's Ministers mildheid te profiteeren, al zouden zij daartoe anders ook alleszins gerechtigd zijn. Indien zij niet juist een *vol* jaar het bedrijf hebben uitgeoefend, werdt hun toch het privilege ontnomen en aan den fiscus verboden met de toch ter beschikking staande ervaring rekening te houden.

Vandaar dat ik mij dan ook veroorloofd heb de bepaling aldus te doen luiden, dat men voor het opmaken van gemiddelden niet uitsluitend te doen heeft met de ervaring over een vol geheel jaar, maar dat het voldoende zal zijn wanneer men die ervaring heeft kunnen opdoen gedurende een zeker getal maanden.

Mijnheer de Voorzitter! Gisteren heeft de Minister, bij voorbaat antwoordende op hetgeen ik vandaag zou gaan zeggen, mij verweten, dat ik in de door mij voorgestelde redactie van par. 3, de uitdrukking »gelijksoortige inkomsten" gebruikt had. Maar wanneer die woorden niet worden gebezigd, zal de Minister, die toch zoo gaarne de rechtvaardigheid betracht, in eene groote onrechtvaardigheid vervallen bij den aanvang der belastingheffing. Het doel van den Minister is, den aanslag van 1894 door de resultaten van drie aan Mei 1894 voorafgaande jaren te laten vaststellen. Maar laat hij dan ook de voorzichtigheid hebben om mijne zeer duidelijke redactie over te nemen. Anders wordt hij bepaald zeer onbillijk.

De ongelijksoortigheid toch speelt inderdaad in deze quaestie eene zeer groote rol. Er is mij en trouwens aan velen een voorbeeld bekend van een der allergrootste industrieelen in ons land, wiens geheele industrie misschien met ondergang bedreigd wordt, alleen ten gevolge van eene simpele inlassching van enkele bepalingen in reglementen op het bouwen. Die industrieel was een kleine machinefabrikant, die zich heeft toegelegd op het fabriceeren van eene zaak, die ik niet zal noemen, maar waarvoor hij eene ijzergieterij, eene loodpletterij, allerlei fabrieken en eene timmermanswerkplaats noodig had. Wordt nu bijv in de bouwverordening de bepaling opgenomen, dat het bedoelde fabrikaat van dien industrieel niet meer mag gebruikt worden, dan zal hij plotseling, misschien juist met 1894, niets meer dan een kleine machine-fabrikant zijn, doch dan in het eerste jaar toch worden aangeslagen over de netto winst van vorige jaren, die misschien tonnen bedroeg, terwijl zijne werkelijke winst in 1894 wellicht slecht een paar duizend gulden zal wezen.

En waarom geschiedt dit nu? Omdat de Minister bezwaar maakt mijn woordje: »*gelijksoortige*" te gebruiken. De door mij bedoelde industrieel heeft altijd bekend gestaan als machine-fabrikant en is het nog. Er is dus in alle opzichten die *voortzetting* van een zelfde bedrijf, waarop de Minister uitsluitend let. Hij *moet* dus aangeslagen worden naar de resultaten van vorige jaren, doch er wordt geene rekening mede gehouden dat zijne ontvangsten door het wegvallen van verscheidene belangrijke *onderdeelen* van zijn bedrijf, niets meer gelijken op die waarvoor hij wordt aangeslagen. Deze ergerlijke onbillijkheid voorkomt mijn amendement.

De Minister zeide nog: ik kan niet met u medegaan om de vaste traktementen niet aan te slaan over het eigen belastingjaar, want dat is nu het ware systeem, dat ik dan ook zoo gaarne zou toepassen voor allen, maar voor die anderen zie ik er geene kans toe, en daarom doe ik het alleen maar voor die ongelukkige vaste-traktementers.

Wanneer er ooit sprake is van het inzwelgen van een kemel en het zich akelig verslikken aan een mugje, dan is het wel hier, want werkelijk die quaestie van de vaste traktementen maakt in het geheele complex van wetten een alleronbeduidendst détail uit.

Hoe moeilijk het is een onderwerp als het door mij besprokene in publieke behandeling goed tot zijn recht te brengen, bleek mij gisteren. Ik meen, dat wat ik toen gezegd heb volkomen klopt *met* en zich volkomen aansluit *aan* het nu door mij ontwikkelde, en heden zal toch niemand tot de conclusie komen, dat het gevolg van mijn voorstel zou zijn, dat bijv. een gepensionneerde op het oogenblik dat hij gepensionneerd wordt, zal moeten betalen naar de ontvangsten in de jaren, dat hij nog zijne betrekking vervulde. Mijns inziens bestaat er niet het flauwste gevaar dat hij ooit naar iets anders dan naar zijn pensioen of naar gemiddelden over vorige pensioenjaren zal worden aangeslagen. Het woordje »*gelijksoortige*" waakt immers juist hiertegen. Zal, bij mijne redactie, iemand ter wereld er aan denken een gepensionneerd Minister te willen aanslaan naar het gemiddelde inkomen — f 12 000 — over de laatste drie jaren? Immers neen; dit is juist door mijne woorden zoo absoluut zeker voorkomen, als maar iets voorkomen kan worden.

Nu nog eene kleinigheid, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb ook aan den fiscus en de belastingplichtigen door mijne redactie eene groote verveling bespaard.

Stel, wij komen er eindelijk toe om ons te verstaan over de woorden die de Minister zal gebruiken om iemands belastingplichtigheid vast te stellen: »de gemiddelde reine inkomsten" de »netto inkomsten" of wat dan ook, zeker zal men omtrent *iets* zich ten slotte *moeten* verstaan!

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, in heel veel gevallen zal moeten plaats hebben eene raming van inkomsten van den belastingschuldige over het ingetreden belastingjaar. Al weet nu die belastingschuldige bij voorbaat, dat het vak, waarvoor hij zal worden aangeslagen, niet 12, maar slechts 8 maanden door hem zal worden uitgeoefend, dan zal hem de fiscus toch over 12 maanden moeten aanslaan, terwijl hij moest trachten volgens de bepalingen van art. 11, paragraaf 2 of wel van art. 40 iets van den te veel betaalden aanslag terug te krijgen. Ik zal hem feliciteeren als het gelukt, maar vrees dat hiervan niet veel te recht zal komen. Mijne redactie voorkomt al dien noodeloozen omslag.

Want de man die in dit geval verkeert, zal voor het aantal maanden dat de belastingplichtigheid zal duren, belast worden naar het gemiddelde der belastbare bedragen uit gelijksoortige inkomsten per maand verkregen of, wanneer hij voor het begin van het eerste belastingjaar weet, dat hij zijn bedrijf niet gedurende dat geheele jaar zal kunnen uitoefenen, dan zal hierop krachtens mijn amendement op de derde zin van § 3, art. 4, reeds bij het opmaken van den aanslag worden gelet. Mijne redactiën blijven mij voorkomen bruikbaarder te zijn dan die van het ontwerp.

Ik meen er dus op te mogen aandringen èn bij de Commissie, une fois n'est pas coutume! mij nu eens een handje te helpen; èn bij den Minister, wiens goedwilligheid proverbiaal is, mij niet te bestrijden; èn bij de leden, als bewijs, dat zij met grootmoedigheid mij de hun bezorgde verveling vergeven, met mijne wijzigingen mede te gaan.

De *amendementen* van den heer Vrolik, als één amendement beschouwd, worden ondersteund door de heeren Dobbel-

71ste VERGADERING. — 9 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

mann, Lieftinck, Levy, Röell en Goeman Borgesius, en komen mitsdien in beraadslaging.

De heer **A. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft bij de overgangsbepalingen een amendement voorgesteld, dat betrekking heeft op § 2 van art. 4. De bedoeling van dit amendement zal natuurlijk later worden toegelicht, wanneer de overgangsbepalingen aan de orde zijn. Doch in het algemeen wil ik zeggen: het strekt om te voorkomen dat geen belasting wordt betaald over inkomsten, genoten vóór dat deze belastingwet is ingevoerd. Een dergelijk bezwaar doet zich ook voor bij § 3 van art. 4.

De heer Vrolik heeft straks reeds een voorbeeld genoemd van een fabrikant, die door inkrimping van bedrijf zou worden aangeslagen over inkomsten, die hij in het belastingjaar niet meer genieten zal. Door de woorden, die hij in het amendement heeft gebruikt: »gelijksoortige inkomsten", heeft hij dit bezwaar zoeken te ondervangen.

Er is nog een ander bezwaar in § 3 van art. 4. Het vermoedelijk inkomen van den belastingschuldige wordt geacht te bedragen het gemiddelde van de drie vorige jaren. Dit nu kan wel eens loopen over jaren, die buitengewoon voordeelig zijn geweest, en daarmede kan samenvallen, dat die buitengewoon voordeelige jaren juist ophouden op het oogenblik dat deze belasting wordt ingevoerd.

Wat zal dan geschieden? Dan zal de belasting geheven worden over winsten, die werden verkregen vóór de invoering dezer wet, waarover eigenlijk geen belasting schuldig kan zijn. Daarom acht ik het noodig ook voor deze paragraaf eene overgangsbepaling in het leven te roepen. Thans heb ik alleen de aandacht der Regeering op genoemd bezwaar willen vestigen. Heeft de belasting drie jaren bestaan, dan zou hetzelfde bezwaar niet meer aanwezig kunnen zijn, want dan zijn de winsten van de drie vorige jaren wel degelijk aan de belasting onderworpen, omdat over het gemiddelde daarvan nog geen belasting is betaald. Is dan het belastingjaar minder voordeelig, dan kan dit een volgend jaar worden in rekening gebracht.

Bij de invoering dezer wet acht ik de bedoelde overgangsbepaling noodig.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wensch den Minister eene inlichting te vragen. Wat art. 4 in het algemeen aangaat en in het bijzonder ook § 3, het is voor mij goed verstaanbaar en naar mijne meening bestaat er geen bezwaar het aldus in de wet op te nemen. De heer Vrolik heeft er een zoo groot aantal op- en aanmerkingen over gemaakt, dat ik ze niet alle heb kunnen opteekenen en ik ben ook niet opgestaan om die te weerleggen. § 3 toch zegt dat men moet betalen voor alle overige inkomsten bedoeld bij art. 2, § 1, daaronder begrepen dag- en weekloonen, berekend naar het gemiddeld per jaar over de laatste drie kalenderjaren ontvangen bedrag. Zooals men weet komt dergelijke of daarmede overeenstemmende bepaling ook voor bij de meeste gemeentelijke inkomstenbelastingen. Nu is het zeer zeker een bezwaar dat er kunnen zijn twee of zelfs drie jaren van groote winst, terwijl in het belastingjaar dit niet het geval zal zijn, en dat men dan zal moeten betalen berekend naar een inkomen dat men niet ontvangt; doch daartegenover staat dat als men in de voorgaande jaren met verlies of een weinig winst gewerkt heeft dit weder wordt gelijkgemaakt. In het Voorloopig Verslag werden berekeningen reeds aangegeven. Men neemt het gemiddelde om groote schommelingen in de belasting te voorkomen, en in het algemeen werkt eene dergelijke bepaling niet slecht.

Verder zegt het artikel: »Is een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking nog geen drie jaar door den belastingplichtige hier te lande uitgeoefend, dan worden de daaruit verkregen inkomsten berekend over het tijdsverloop tusschen den aanvang of de aanvaarding van dat bedrijf, beroep of ambt of die waardigheid, bediening of betrekking en het einde van het laatste kalenderjaar, de maand van aanvang voor eene geheele gerekend."

Ook dit heeft bij mij geen bezwaar; men berekent alsdan de belasting proportioneel. Is een en ander nog geen jaar uitgeoefend, dan wordt de jaarlijksche winst of belooning begroot, in verhouding natuurlijk van den reeds verkregen en nog te verwachten uitslag, voor zoover men dit zal kunnen overzien. Men komt dan wel niet tot het juiste cijfer, maar er is geen ander middel, en nu meen ik dat al deze bepalingen geen reden tot ongerustheid behoeven te geven.

De heer Vrolik sprak herhaaldelijk van *bruto* inkomsten, van *bruto* ontvangsten, maar ik meen toch er op te moeten wijzen dat de belasting wordt betaald van hetgeen men *werkelijk over* heeft, van inderdaad genoten winsten; bruto *winsten* kunnen er voor zoover dit artikel betreft, dunkt mij, niet zijn, dat zijn dan eenvoudig nog geen winsten; als men de tarra er aftrekt dan eerst komt men mijns inziens tot de *winsten*, waarmede rekening te houden zal zijn.

Ik wensch den Minister echter eene vraag te doen naar aanleiding van alinea 5 van paragraaf 3. Daar leest men: »Door bloote verandering in den vorm, den omvang of den naam van een bedrijf of beroep, of door bevordering of benoeming tot een ander ambt of eene andere waardigheid, betrekking of bediening in militairen, kerkelijken of openbaren burgerlijken dienst of wel in dienst van handel of nijverheid, wordt niet geacht aanvang of aanvaarding plaats te grijpen."

Indien men nu, zooals het in zaken herhaaldelijk voorkomt, inkomsten heeft uit verschillende bedrijven, indien men bijv. fabrikant van verschillende zaken is, of fabrikant en tevens koopman is, en men weet bij het opmaken van het belastingbiljet dat men een der bedrijven of fabrikaten het volgende belastingjaar niet zal uitoefenen, moet men dan toch rekenen naar de winst die men ook van iets dat men niet meer doet, in de laatste drie jaren gemiddeld mocht genoten hebben.

De Minister zal zeggen: Gij vindt het antwoord in het verdere gedeelte der alinea, waar staat: » tenzij de maatstaf van belooning of de toepassing daarvan geheel of gedeeltelijk verandering heeft ondergaan, eene bestaande winstverdeeling vervalt of gewijzigd wordt, of eene nieuwe ontstaat".

Maar in de Memorie van Toelichting wordt gezegd: » Dat de winsten of belooningen van iemand die een bedrijf laat varen en een nieuw aanvangt, voor dit laatste niet mogen begroot worden naar de uitkomsten van het eerste, behoeft geene uitdrukkelijke vermelding." Maar mijne vraag slaat op wat anders, en wel op het geval dat men geen nieuw aanvangt, als men een bedrijf laat varen; en, daar ik nu wel begrijp dat mijne vraag in bevestigenden zin zal moeten beantwoord worden, zoo wenschte ik toch dat zulks ter verduidelijking hier door den Minister geconstateerd werd, opdat men zeker wete, dat ook wanneer men een tak van bedrijf niet meer uitoefent, men geene rekening heeft te houden met de inkomsten, die men het vorige jaar uit dat opgeheven bedrijf genoten heeft.

Zoude ook bij dit artikel, indien zulks noodig mocht blijken, niet eene bepaling opgenomen kunnen worden, gelijk men die bij de gemeentelijke, buitenlandsche inkomstenbelastingen wel vindt, namelijk dat men de inkomsten opgeeft of te betalen zal hebben naar het gemiddeld per jaar over de laatste drie kalenderjaren genotene, *met inachtneming van de bij het begin van het belastingjaar bekende, nadere omstandigheden.*

Ik vertrouw dat de Minister mij wel zal willen antwoorden, opdat hier alle onduidelijkheid moge vervallen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is eigenlijk geen aangename taak over het amendement van een medelid der Commissie te adviseeren.

Men heeft natuurlijk getracht in den boezem der Commissie reeds het geachte medelid te overtuigen, dat inderdaad de bezwaren niet zoo ernstig zijn als hij die opvat.

Eveneens dat, indien werkelijk zulke ernstige bezwaren tegen deze wetsvoordracht bestonden, eene geheele omwerking van het wetsontwerp zoude moeten plaats hebben, welke voor terugzending naar de afdeelingen zoude moeten worden voorbereid.

De Commissie heeft getracht den geachten spreker te overtuigen, en welk nut heeft het nu eigenlijk dit alles hier te herhalen, zoolang wij niet den indruk gekregen hebben, dat de Vergadering zich stelt op het standpunt van den voorsteller van het amendement? Vandààr, dat ik mij zal bepalen, in hoofdtreken te resumeeren wat wij hebben aangevoerd, in de hoop daardoor den geachten voorsteller te overtuigen, dat hij inderdaad grooter bezwaren in het wetsontwerp ziet dan daarin liggen.

De geachte spreker heeft eene andere methode van uitlegging van eene wet dan de gebruikelijke. Wanneer in een artikel eenige uitdrukking wordt gevonden die bij de materie, die bij dat artikel geregeld wordt, niet nader behoeft gedefinieerd te worden, dan maakt hij bezwaar, zoodra niet ook in dat artikel alle gegevens zijn om dat begrip juist te interpreteeren. De wijze van interpretatie, die, naar ik meen, de gebruikelijke en goede is, is deze, te onderzoeken welke materie in het artikel wordt geregeld, en te vragen of het noodige voor de beslissing van de vraagstukken, daarop betrekkelijk, in dat artikel gevonden worden.

Indien van inkomsten, of zuivere inkomsten, of dergelijke begrippen in eenig artikel melding gemaakt wordt, zoekt men de uitlegging voor dat begrip niet in elk artikel zelf, maar in de artikelen, waar uiteengezet wordt welke soorten van inkomsten aan deze wet onderworpen zijn, en welke inkomsten als zuivere inkomsten beschouwd moeten worden.

De Commissie beschouwt dit artikel uitsluitend met het oog op hetgeen er in geregeld wordt, dat wil zeggen met het oog op de vraag: op welke wijze berekent men *wat den tijd betreft* de inkomsten waarover de belasting zal verschuldigd? zijn Nu is de hoofdgedachte van de Regeering, en daarin gaat de meerderheid der Commissie, en ik geloof ook de geachte spreker mede, deze, dat de toestand bij den aanvang van het dienstjaar grondslag is van de berekening, en dat men in dat geval *vermoedens* aanneemt omtrent het bedrag hetwelk de belastingschuldige *in den loop van het aangevangen dienstjaar* zal genieten.

In § 1 steunt dat vermoeden op contracten, aanstellingen, vaste regelingen, enz. En wanneer dat vermoeden door omstandigheden, die in den loop van het dienstjaar intreden, wordt beschaamd, wanneer het uitgangspunt waarnaar men de belasting regelde blijkt niet te blijven voortbestaan in den loop van het dienstjaar, heeft men de bepalingen van de artt. 38, 39 en 40 omtrent overlijden, staking van bedrijf, het ophouden van eene bediening, enz. Wijl die regeling o. i. goed is, is het noodzakelijk de bepaling van § 1 te behouden.

Maar nu heeft men beroepen met aleatoire inkomsten. Daarvoor heeft men § 3. Indien iemand een beroep met aleatoire inkomsten uitoefent, hetwelk hij in het verleden reeds uitgeoefend heeft, dan ontleent men volgens deze paragraaf aan het verleden het vermoeden voor de vermoedelijke uitkomsten van het dienstjaar. Dat is een eenvoudig en juist stelsel. En de eenige zwarigheid welke de Commissie bij de interpretatie heeft gevonden is die, welke door den heer A. van Dedem zooeven is uiteengezet en die voor een deel samenvalt met die waarop door den heer van Beuningen in een ander verband wordt gewezen.

Wanneer men een beroep uitoefent, maar men weet reeds bij den aanvang van het dienstjaar zoo goed als zeker dat de uitkomsten over de voorgaande drie dienstjaren bedriegelijk zijn, dan ontstaat er eene moeilijkheid, die echter verschillend in werking is, naarmate het geldt den toestand bij de eerste invoering van de wet, dan wel den toestand die ontstaat nadat de wet drie jaren in werking zal zijn.

Wanneer men de jaren neemt, die voorafgaan aan de invoering van deze wet, dan schijnt het ons toe dat het niet geheel billijk zou zijn om in dit geval aan de belastingschuldigen niet bij wijze van overgangsbepaling de vrijheid te geven om, niet de *verkregen* uitkomsten, maar eene *begrooting* tot basis voor de belasting aan te nemen. Ook dan blijven de uitkomsten over vorige jaren wel de basis voor de begrooting, maar dan kan men zoodanige omstandigheden in aanmerking nemen, als de genoegzame zekerheid geven dat in volgende jaren niet gelijke uitkomsten zullen verkregen worden. Dat is eene quaestie van overgangsrecht; en ik beveel, met den heer van Dedem, aan, om het denkbeeld bij overgangsbepaling bevoegdheid tot het vragen van eene begrooting — natuurlijk voor eens — te geven, in overweging te willen nemen.

Is eenmaal de wet geregeld in werking, dan moet evenwel stellig — ik kan den heer van Beuningen zijn denkbeeld niet toegeven — steeds rekening gehouden worden met de werkelijke uitkomsten, die onder de werking van die wet zijn verkregen. Anders toch zou het gevolg zijn dat men, als men een bijzonder goed jaar had, daarover niet zou betalen.

Bij het begin toch moet men de uitkomst natuurlijk berekenen naar de afgeloopen middelmatige jaren en wanneer het goede jaar voorbij was, dan zou, indien de formule van den heer van Beuningen werd aangenomen, de belastingschuldige het recht hebben te zeggen: neen, op dat uitstekende jaar moet gij niet rekenen; de omstandigheden zijn veranderd; ik verwacht zulk een goed jaar niet weer.

Indien de wet eenmaal geregeld in werking is, zal bij de strikte doorvoering van het stelsel der wet, gemiddeld over meerdere jaren juist betaald worden over het gemiddelde bedrag van de inkomsten.

Volgens den gedachtengang van den heer van Beuningen, zou een buitengewoon goed jaar, door een beroep op de omstandigheden, voor het vervolg in aanmerking komende, uit de rekening verwijderd worden.

Wanneer een tak van dienst vervallen is, zegt de geachte spreker, dan wordt daarop niet gelet.

Maar dan ontbreekt de basis van belastingplichtigheid bij den aanvang van het dienstjaar.

Indien ik een beroep heb uitgeoefend, maar dat niet meer uitoefen, dan is er ook geene aanleiding om daarvoor belasting te heffen en in zooverre komt de fiscus ook bij den voorgestelden maatstaf van berekening in dat geval altijd eenigermate te kort. Indien ik machinefabrikant ben, maar mijne fabriek van de hand doe, dan ben ik geen fabrikant meer en heb ik alzoo geen beroep of bedrijf, dat in de belasting valt. Als ik in den loop van het dienstjaar mijn bedrijf staak, dan voorziet art. 40.

Er blijft wel eenige moeilijkheid over, namelijk wanneer niet een nieuw beroep wordt aanvaard of een nieuwe tak van bedrijf wordt geopend noch een oude tak van bedrijf wordt gestaakt, maar binnen de algemeene grenzen van hetgeen tot één en hetzelfde bedrijf gerekend wordt, wijziging gemaakt wordt.

In zulk een geval zal men altijd voor moeilijkheden staan, als men de uitkomsten van vorige jaren absoluut wil berekenen, Ik zie er geen kans toe zulke zaken in eene wet te omschrijven. Bij de toepassing eener wet blijven er altijd zaken over die tusschen commissie en belastingschuldigen behandeld en beslist moeten worden. Als eene wet de mathematische zekerheid moest geven dat zij bij de uitvoering in alles altijd absoluut billijk zal toegepast worden, alsof eene machine alles regelde, dan zou het onmogelijk worden wetten te maken. Altijd zullen er zaken overblijven die afhankelijk zijn van appreciatie, van beslissing *ex bono et aequo.*

En zulk eene toepassing zal hier niet uitgesloten of belemmerd zijn. In ieder geval, als de heer van Beuningen, zooals het schijnt, aan zijn denkbeeld den vorm van een amendement wil geven, moet hij niet spreken van *met inachtneming van omstandigheden*, maar moet hij het gebied van algemeenheden verlaten en zijn voorstel beperken tot *uitbreiding of inkrimping van het bedrijf.* In dien zin zou een amendement te ontwerpen zijn.

Toch acht ik het onnoodig, omdat zoodra er zich belangrijke invloeden doen gelden, zulks wel te brengen is

onder staking van het bedrijf, al betreft het in een ensemble van bedrijven slechts een onderdeel.

Om deze redenen meent de Commissie, dat het artikel zooals het nu luidt wel kan aangenomen worden; dat in ieder geval het beginsel van het artikel volmaakt juist is, en hoogstens alleen wijziging van onderdeelen noodig kan wezen, zoodat het overbodig is om het de veranderingen te doen ondergaan die de heer Vrolik daarin verlangt te brengen.

De heer **Pierson**: *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Het geldt hier een van de belangrijkste, maar tevens moeilijkste onderdeelen der wet. Ieder die ooit de samenstelling van eene wet of verordening op eene inkomstenbelasting heeft beproefd, zal ondervonden hebben hoe moeilijk de punten zijn, die hier worden behandeld. Maar dit bespeurt men toch duidelijk, wanneer men zulke wetten en verordeningen raadpleegt: op den voorgrond heeft altijd gestaan, dat in den regel de *toekomstige* baten, die van het ingaande dienstjaar, moeten belast worden.

Dat beginsel is ook door mij gevolgd, slechts met eene uitzondering, namelijk ten aanzien van tijdelijke werkzaamheden. Onder het belasten der toekomstige baten versta ik dat bij voorbeeld hij, die vóór 1 Mei aftreedt als ambtenaar, als directeur eener naamlooze vennootschap, niet mag belast worden wegens verdiensten genoten in het verleden. Steeds behoort belast te worden wat iemand genieten *zal*, anders komt men tot de grootste absurditeiten.

Tot mijn genoegen heb ik bemerkt dat de heer Vrolik in zijn amendement ook geheel van dat standpunt uitgaat; doch hij zoekt het ook door hem beoogde doel op eene andere wijze te bereiken dan door mij is voorgesteld. Ik kan echter niet toegeven, ook na den geachten afgevaardigde gehoord te hebben, dat zijne wijziging eene verbetering zou aanbrengen; ik blijf volharden bij hetgeen ik gisteren heb gezegd, dat zijn amendement lijdt aan onduidelijkheid. Ik heb met bijzondere aandacht nog eens de voorgestelde bepalingen nagegaan, en ik moet erkennen, dat ik niet zou weten hoe deze wet uit te voeren, indien het artikel geschreven werd naar het ontwerp van den geachten afgevaardigde. De moeilijkheid ligt inzonderheid in het woord » gelijksoortige inkomsten ", dat eene bron zal zijn van vele bezwaren. Wat is gelijksoortig en niet gelijksoortig? Een Minister wordt lid van de Kamer of omgekeerd; blijven nu de inkomsten gelijksoortig? In zeker opzicht ja; beiden worden uit de schatkist betaalt, beiden dienen den Staat; en toch in ander opzicht is er verschil. Men zal komen tot velerlei interpretatiën, die alle evenveel recht van bestaan hebben en toch alle even betwistbaar zijn.

In de tweede plaats komt het mij voor, dat wat door den geachten afgevaardigde wordt voorgesteld onvolledig is te achten. De heer Vrolik heeft er blijkbaar niet genoeg aan gedacht hoezeer door verandering van den maatstaf van de belooning of van de toepassing daarvan een toestand geheel kan veranderen. Ik stel het geval dat iemand — ik heb het gisteren reeds vermeld, maar wensch het te herhalen — geen associé heeft en er een neemt. Nu kan het zijn, dat die associé een talent en eene werkkracht ontwikkelt, waardoor de inkomsten worden verdubbeld; maar het kan ook zijn, dat iemand een associé neemt omdat hij oud wordt en steun noodig heeft. Zoo kan het ook gebeuren, dat voor iemand eene andere regeling van tantièmes ontstaat of van percentsgewijze belooning; zulke veranderingen komen in de wereld van zaken en de ambtenaarswereld dikwijls voor. Daaraan moest worden gedacht en dat is ook geschied, nadat mijne aandacht daarop gevestigd was door personen, die jarenlang met de werking van plaatselijke inkomstenbelastingen zijn vertrouwd geweest. De voorgestelde bepaling wordt echter door den geachten afgevaardigde geschrapt, terwijl er niets voor in de plaats komt. Door zulke wijzigingen wordt een ontwerp toch waarlijk niet verbeterd. Ik zal de laatste zijn om te beweren, dat hier feilloos werk is geleverd en gaarne wil ik naar aanmerkingen luisteren. Doch er komen in dit artikel onmisbare bepalingen voor, en de zooeven genoemde behoort daartoe.

In de derde plaats vind ik in de voorstellen van den geachten afgevaardigde eene noodelooze bijvoeging. Er wordt gesproken van »gemiddelden in de eerste drie jaren van in werking zijn der wet". Daarvan wordt gezegd, dat deze gemiddelden berekend moeten worden naar die, welke uit »gelijksoortige inkomsten zouden verkregen zijn", ware deze wet reeds vóór 1 Mei in werking geweest.

Maar deze geheele redactie wordt onnoodig door art. 57. Daar herhaaldelijk moest worden gesproken van »vroegere belastingjaren " — ook in de vermogensbelasting is een dergelijk artikel opgenomen — staat in art. 57: » Onder vroegere belastingjaren worden in deze wet ook verstaan tijdperken van twaalf maanden, beginnende 1 Mei en eindigende 30 April, voorafgegaan aan 1 Mei 1894." Wanneer eene dergelijke algemeene bepaling in eene wet voorkomt, dan is het overtollig eene speciale bepaling in gelijken geest in een of ander artikel op te nemen.

Ziedaar drie bezwaren, waarvan natzurlijk de twee eerste de voornaamste zijn, tegen het amendement. Ik zal niet beweren dat het voorgestelde artikel van het ontwerp alle moeilijkheden op de meest bevredigende wijze oplost, maar ik geloof dat men aan die moeilijkheden nooit geheel ontkomen kan, en voorts, dat zij blijven bestaan door de aanneming van hetgeen door den geachten afgevaardigde is ontworpen. Bij achteruitgang eener industrie, het wegvallen van een of ander onderdeel eener zaak, waardoor de zaak minder winstgevend wordt, werkt de gemiddelde rekening noodwendig minder zuiver. Dit bezwaar echter verdwijnt niet bij overneming der redactie van het amendement. Wel zal dan gelezen worden: »Is het bedrijf, beroep of ambt..... nog geen jaar..... uitgeoefend of is bij de aangifte ter aanslag bekend, dat dit niet gedurende het geheele loopende belastingjaar het geval zal zijn, dan wordt het belastbare bedrag der inkomsten uit dezen hoofde te verkrijgen, begroot."

Dat hiermede evenwel niet voorzien is in de gevallen, door den geachten afgevaardigde aangewezen springt in het oog. Ik voeg er bij, dat het zeer moeilijk is daarin te voorzien, zonder nieuwe bezwaren te voorschijn te roepen.

Ik moet derhalve bezwaar maken tegen alle amendementen; daargelaten het vervangen van het woordje »een " door »het " vóór »bedrijf ". Dit is eene quaestie van taal. Het komt mij voor dat het ongeveer op hetzelfde neerkomt of men in § 3, al. 2 »een bedrijf" of »het bedrijf" leest.

Er zijn mij eenige vragen gesteld, die ik zal trachten te beantwoorden.

De heer Vrolik heeft de vraag gesteld: waarom in § 1 vermeld zijn de aftrekkingen wegens vermoedelijke rente en dergelijke kosten overeenkomstig de §§ 2–4 van art. 3, en in § 2 en § 3 daarvan gezwegen wordt. De reden hiervan is zeer eenvoudig: dit behoefde daar niet vermeld te worden. Wij spreken in § 1 niet van » inkomsten ", maar van » vaste traktementen ", en gezegd wordt, dat die berekend moeten worden naar het jaarlijksch bedrag bij den aanvang van het belastingjaar. Hier zou dus geen aftrek van kosten mogelijk zijn, wanneer dit niet uitdrukkelijk vermeld werd. Maar in de andere paragrafen wordt van » inkomsten " gesproken, en wat daaronder te verstaan is, leert ons art. 3. Bovendien heeft men hier te doen met kosten die reeds gemaakt zijn, met uitgaven die reeds plaats gevonden hebben, terwijl wij in § 1 te doen hebben met *vermoedelijke* kosten.

De heer van Beuningen heeft mij de vraag gedaan of indien men inkomsten heeft uit verschillende bedrijven en weet dat er daarvan zullen wegvallen, men daarop bij de aangifte niet mag rekenen. Hij gaf in overweging om eene clausule op te nemen, die inderdaad in sommige belastingverordeningen en ook in buitenlandsche wetten, als ik mij wel herinner, voorkomt, dat bijzondere omstandigheden in acht zullen kunnen genomen worden. De geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs heeft er reeds op gewezen tot welke groote bezwaren de opneming van zoodanige clausule aanleiding zou kunnen geven. De fiscus zou er

altijd bij te kort komen, want het spreekt vanzelf dat de bijzondere omstandigheden nooit zouden vermeld worden als zij gunstig, maar altijd als zij ongunstig waren, zoodat in slechte jaren wel minder zou betaald worden, doch in goede niet meer. Maar ik geloof dat in hetgeen de heer van Beuningen wenscht voldoende voorzien is door de bepaling van art. 40: »wanneer het inkomen naar hetwelk de aanslag van een belastingplichtige, bedoeld bij art. 1, *a*, *d* en *h* is geregeld, door het staken van eenig bedrijf of beroep of ontslag uit een ambt, waardigheid, bediening of betrekking, of, voor zooveel de belastingplichtige bedoeld bij art. 1, *a*, betreft, door het ophouden van inkomsten als bedoeld bij art. 2, § 1, *b*, in den loop van het belastingjaar met meer dan een vierde is verminderd, kan aan den belastingplichtige geheele of gedeeltelijke ontheffing van nog niet vervallen termijnen van belasting worden verleend door den provincialen inspecteur der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen in wiens inspectie de gemeente is gelegen, waar de belastingplichtige is aangeslagen".

Wat nu aangaat de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Zwolle, deze betreft eene toevoeging aan een der overgangsbepalingen, die nog niet in behandeling zijn. Wanneer dit punt aan de orde komt, zal het oogenblik daar zijn om mij daarover uit te spreken. Intusschen meen ik thans reeds te moeten zeggen dat er groot verschil is tusschen de inkomsten bedoeld in § 2 en de in § 3 bedoelde. In § 2 wordt gesproken van inkomsten (wegens tijdelijke werkzaamheden) die reeds genoten zijn en die gebracht worden op een volgend jaar, terwijl bij § 3 wordt gehandeld van toekomstige inkomsten, die alleen *berekend* worden naar den maatstaf van het verledene. Men moet dit wel in het oog houden, want argumenten die voor de door hem gewenschte overgangsbepaling zouden kunnen worden aangevoerd ten aanzien van § 2, zouden niet vanzelf ten aanzien van § 3 gelden.

De heer **van Beuningen**: Ik dank den Minister en den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs voor het op mijne vraag gegeven antwoord, doch kan mij daarmede niet tevreden verklaren. De Minister heeft mij alleen verwezen naar art. 40, en nu moet ik de vrijheid nemen op te merken, dat dit artikel volstrekt niet aan mijne aandacht ontsnapt was, maar zoover ik kan beoordeelen, slaat dit niet op het door mij aangehaalde geval. Art. 40 toch zegt: »Wanneer het inkomen naar hetwelk de aanslag van een belastingplichtige, bedoeld bij art. 1, *a*, *d* en *h*, is geregeld, door het staken van eenig bedrijf of beroep, of ontslag uit een ambt, waardigheid, bediening of betrekking, of voor zooveel de belastingplichtigen, bedoeld bij art. 1, *a*, betreft, door het ophouden van inkomsten, als bedoeld bij art. 2, § 1, *b*, in den loop van het belastingjaar niet meer dan één vierde is verminderd, kan aan den belastingplichtige geheele of gedeeltelijke ontheffing van nog niet vervallen termijnen van belasting worden verleend" enz.

Deze geheele of gedeeltelijke ontheffing slaat dus op het door mij besprokene. Art. 40 voorziet voor het geval inkomsten *in den loop van het belastingjaar* met meer dan een-vierde mochten verminderen, doch gaat niet verder.

Ik meende, zooals ik reeds in mijne eerste rede zeide, dat aan het door mij gestelde geval werd te gemoet gekomen door art. 4 zelf: »tenzij de maatstaf van belooning of de toepassing daarvan geheel of gedeeltelijk verandering heeft ondergaan, eene bestaande winstverdeeling vervalt of gewijzigd wordt, of eene nieuwe ontstaat", hetgeen verband houdt met wat in de Memorie van Toelichting wordt gezegd, dat de winsten of belooningen van hem die een bedrijf laat varen en een nieuw aanvangt, niet mogen worden begroot naar de inkomsten van het eerste bedrijf. Nu heb ik echter, ik wijs er nogmaals op, het geval gesteld dat iemand een bedrijf laat varen doch geen nieuw aanvangt. Moet hij dan toch rekening houden met de inkomsten in drie voorgaande jaren verkregen en daarnaar betalen?

Ik meen dat dit niet het geval mag zijn, dat men rekening zal mogen en moeten houden met eventueel veranderde omstandigheden, en aldus niet zal hebben te betalen naar het gemiddelde der laatste drie jaren.

Kan de Minister mij nu hierop een bepaald antwoord geven en zeggen: »*Neen*, in het door u bedoelde geval behoeft men niet met de inkomsten uit het opgeheven bedrijf in voorgaande jaren verkregen rekening te houden", dan zal ik mij daarmede gaarne als geheel tevreden gesteld verklaren, en het onnoodig achten een amendement voor te stellen.

De heer **Vrolik**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Beuningen heeft mij de opmerking gemaakt dat hij niet goed begreep hoe ik kan spreken van »*inkomsten*" in den zin van »*bruto ontvangsten*", want, zeide hij, er zijn verschillende gemeenteverordeningen waarin de woorden »inkomsten" of »inkomen" worden aangetroffen, maar daaronder worden nooit verstaan »bruto ontvangsten". De heer van Beuningen is een best mensch, maar zelden een van de allernaïefsten. Daarom verbaasde het mij zulk eene naïeve opmerking van hem te hooren. Want in wat hij daar zeide zit juist mijn geheele bezwaar.

Hier gaat men als belastingobject noemen het »*zuiver* inkomen" of »de *zuivere* inkomsten". Het karakter van te zijn: het belastingobject dat volgens den heer van Beuningen het woord »inkomen" in eene verordening kan hebben, heeft het hier niet. Hier moet het dit juist *krijgen* door eene enkele of dubbelde kunstbewerking en daardoor heeft in de hier gebezigde door mij zeer betreurde terminologie de term inkomen of inkomsten zonder het bijvoegelijke naamwoord *zuivere* er bij, wel degelijk het karakter van *bruto ontvangsten.* Zoolang ik als lid van de Commissie van Rapporteurs in de bekende duivelsrol optrad, speelde de heer van Houten ook zijn rol van bestraffende engel met impayablen ernst en streelde mij soms de schouders met zijn vlammend zwaard op zoo gevoelige wijze, dat het publiek heusch dacht dat het ernst was.

Doch ook hij liet die barheid te gelijk met zijne rol varen en zoodra ik weer als gewoon Kamerlid optrad, behandelde onze voorzitter van rapporteurs mij met zijne gewone urbaniteit.

Ik dank hem dan ook voor den welwillenden vorm van zijn antwoord.

De geachte afgevaardigde voegde er echter aan toe: de heer Vrolik heeft toch eene grappige wijze om eene wet te interpreteeren; aan alles kan men zoo merken dat hij geen jurist is.

Het spijt mij genoeg geen jurist te zijn. Thans zie ik altijd in eene wet, met name in eene belastingwet, eenigszins het karakter van iets waarmede ik zeer vertrouwd ben geweest, namelijk: een contract!

De Staat heeft tegenover ons verschillende verplichtingen op zich genomen, en wij nemen daartegenover die op ons, den Staat daarvoor te betalen en dit te doen in den vorm van belasting opbrengen.

En daarom juist, Mijnheer de Voorzitter — ik schijn iets zeer verschrikkelijks gezegd te hebben, want de heer Levy schudt het hoofd, bedenkelijker dan ooit — zou ik, arme niet-jurist, naar mijne eenvoudige opvatting als man van zaken, zoo enorm graag willen dat de wet even duidelijk was als een contract, dat voor beide partijen volkomen te begrijpen moet zijn.

Bij de verdere behandeling van de zaak heeft de Minister nog opgemerkt, dat hij het daarom noodig geoordeeld heeft in art. 4, § 1, speciaal te vermelden, wat als *uitgaven* zou mogen worden afgetrokken, omdat anders nergens bepaald zou zijn waarop men zich voor aftrek kon beroepen.

Wel, Mijnheer de Voorzitter, in dat geval is mijn bezwaar tegen den Minister nog veel grooter, dat hij dezelfde praecautie, die hij dan bij § 1 van art. 4 zoo noodig acht, niet aangewend heeft bij § 3 van datzelfde art. 4, waar het er, mijns inziens, dan toch nog veel meer op aankomt.

Overigens, Mijnheer de Voorzitter, ben ik werkelijk zoo bang niet voor het woord »gelijksoortig" als de Minister. Maar — ik geef het toe — Zijne Excellentie heeft eene

71ste VERGADERING. — 9 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

veronderstelling gemaakt en daaraan eene vraag vastgeknoopt, waarvan de beantwoording mij zeer zeker eenigen last kan veroorzaken, namelijk of een lid van de Kamer, Minister wordende, nog zou zijn een wezen, *gelijksoortig* met het ex-Kamerlid? Helaas, Mijnheer de Voorzitter, wij weten het allen veel te goed, dat dit feit zich nog nooit heeft voorgedaan. Ik geloof inderdaad, dat er nog nooit iemand vanaf onze banken aan gindsche groene tafel heeft zitting genomen, die niet volkomen ongelijksoortig is geworden aan hetgeen hij vroeger was!

De Minister heeft dus, door het vraagstuk zoo te stellen, zich de overwinning der oplossing vooraf verzekerd; in ieder geval, ik ten minste, zal wel nalaten hem ongelijk te geven!

De Minister heeft ook een beroep gedaan op art. 57, om te betoogen dat mijne nadere definitie, op welke wijze men gemiddelden uit de jaren, aan 1894 voorafgaande, zou verkrijgen, overbodig was. Maar de kneep zit juist hier, wat de Minister geheel over het hoofd ziet, dat art. 57 niet regelt dat, wanneer ik gebruik wil maken van resultaten der jaren vóór 1894, ik moet aanvangen de »zuivere inkomsten" voor die voorafgaande jaren op te maken, waarbij dus eigenlijk moet gehandeld worden, alsof deze wet reeds drie jaren vroeger in werking ware geweest.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, nog opgehelderd, waarom ik er zoo halsstarrig en koppig aan vasthoud om te verkrijgen het gebruik van de »*zelfde* termen" steeds in eene zelfde beteekenis. De heer van Houten heeft beweerd, dat in dat opzicht onmogelijke eischen door mij werden gesteld. En toch ben ik in mijn verlangen inderdaad zoetjesaan al zoo modest mogelijk geworden. Ik vraag volstrekt niet meer, dat een zelfde woord in alle artikelen dezelfde beteekenis heeft, ik geef zelfs toe, dat het eenige variatie oplevert, wanneer dit om de 5 of 6 artikelen eens van karakter verandert — mijn eenige wensch is nog maar, dat met *hetzelfde* woord in *hetzelfde* artikel althans ook in *alle* paragrafen *hetzelfde* zal bedoeld zijn!

Hij zij mij nog vergund even te zeggen, dat het den Minister zal spijten, zoo hardvochtig tegenover mijn amendementen te zijn opgetreden.

Ik heb straks niet willen ingaan op de quaestie der vreemdelingen, die hier geregeld of bij buien werkzaamheden komen verrichten. Ware dit wel het geval geweest, dan zou ik den Minister gemakkelijk schrik hebben kunnen aanjagen door een paar voorbeelden, waaruit hem zou blijken, dat, al heeft hij nog zoozeer de bedoeling om de vreemdelingen anders te behandelen dan de wet voorschrijft, hem dit toch niet zal gelukken. Alle agenten van Krupp c. s. zullen wel degelijk voor de *hier te lande* door Krupp c. s. gemaakte winsten, belasting moeten betalen.

Ik voorspel hem dus dat hij van die vreemdelingenbelasting zal hebben een ongeloofelijken last. Ik zou dit gaarne eens behandelen op de wijze van den oud-bloembollenkweeker, sleper, pension- en stalhouder enz., waarvan ik laatst sprak, maar ik ben daarover te zeer aangevallen, dan dat ik mij weder op dien weg zal begeven.

Een tweede voorbeeld. Daar ik gisteren *al* mijne amendementen op art. 3 overboord geworpen heb, kon ik dat op § 8 van art. 3 niet het leven laten. En dat is jammer voor den Minister. Wat toch doet nu de ongewijzigde § 8 van art. 3 hem verklaren? Dat hij een goed agrariër is, den landbouw een buitengewoon goed hart toedraagt; hij heeft dit gisteren bewezen op eene manier, die mij diep bedroeft, maar die maakt dat daaraan nu ook niemand meer kan twijfelen. . . . .

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker verzoeken niet te willen terugtreden in een reeds afgedaan artikel.

De heer **Vrolik**: Zeker, Mijnheer de Voorzitter! maar vóór dat ik met een *saut par la fenêtre* van het tooneel verdwijn, mag ik nog wel even op het nut van scherp afgeteekende bepalingen wijzen.

De niet behandeling mijner amendementen op art. 3 is nu oorzaak van het feit dat ik den Minister niet heb kunnen redden van eene verklaring, zoo compromittant als dit: dat volgens *zijne* redactie van § 8 van art. 3 men den landbouwers nooit zal mogen betrekken in de bedrijfsbelasting vóór dat hij meer dan 8 pct. maakt! De Minister zegt nu toch in art. 3, § 8, dat men den landbouwer niet moet laten betalen omdat hem geen 4 pct. over zijn kapitaal overschiet, wanneer men *alle* de in art. 3, § 2, ter aftrek opgenoemde kosten van zijne bruto ontvangsten aftrekt. En wat vind ik dadelijk als *a* in de eerste lijn dier kosten? 4 pct. over het kapitaal! De Minister gunt dus den landbouw 8 pct. (!!) *vrij geld*.

Dat komt er van, Mijnheer de Voorzitter, als men mijne amendementen niet aanneemt! Over die amendementen wilde ik nog straks iets mededeelen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! De laatste opmerkingen van den geachten vorigen spreker geven mij geen aanleiding tot verdere beschouwingen, omdat ik die reeds bij anticipatie gisteren en heden heb beantwoord.

Over de quaestie der vreemdelingen zal ik alle gewenschte inlichtingen geven, zoodra die quaestie aan de orde is.

De heer van Beuningen, dien ik nu beter begrepen heb, heeft gevraagd of men, wanneer van 5 bedrijven er met 1 Mei slechts 4 gecontinueerd worden, dan toch over 5 bedrijven zal worden aangeslagen.

Hierop kan ik antwoorden dat het vroegere inkomen uit het gestaakte bedrijf niet in rekening zal behoeven te komen bij de becijfering van het gemiddelde.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *amendementen* van den heer Vrolik komen in stemming en worden met 46 tegen 22 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Gijn, van Beuningen, Bool, Huber, Zijp, Guyot, van Houten, Kielstra, Gerritsen, Roessingh, van Karnebeek, Rutgers van Rozenburg, T. Mackay, van Vlijmen, Land, Hartogh, Goeman Borgesius, Mutsaers, Reekers, d'Ansembourg, Smits van Oijen, Lambrechts, Cremer, Smit, Michiels van Verduynen, Goekoop, G. van Dedem, van den Berch van Heemstede, Tijdens, Mees, Hintzen, de Beaufort (Amsterdam), van Alphen, van Velzen, van der Schrieck, Roijaards van den Ham, Brantsen van de Zijp, van der Kaay, A. van Dedem, de Meijier, Conrad, van Bylandt, Schimmelpenninck van der Oye, van Kerkwijk, Zijlma en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Tydeman, Pyttersen, Walter, Beelaerts van Blokland, Vrolik, Heldt, Dobbelmann, de Kanter, Keuchenius, van de Velde, Houwing, van Löben Sels, Schepel, Pijnacker Hordijk, Kolkman, Levy, Seret, Travaglino, Veegens, Röell, van der Borch van Verwolde en Lieftinck.

Art. 4, op verzoek van eenige leden in stemming gebracht, wordt met 60 tegen 6 stemmen goedgekeurd.

Voor hebben gestemd de heeren Levy, van Velzen, Seret, van der Schrieck, Roijaards van den Ham, Brantsen van de Zijp, Veegens, van der Kaay, A. van Dedem, de Meijier, Conrad, Röell, van Bylandt, Schimmelpenninck van der Oye, van der Borch van Verwolde, van Kerkwijk, Zijlma, van Gijn, Tydeman, van Beuningen, Bool, Walter, Huber, Beelaerts van Blokland, Guyot, van Houten, Heldt, Kielstra, Gerritsen, Roessingh, van Karnebeek, Rutgers van Rozenburg, T. Mackay, van Vlijmen, Land, Hartogh, Goeman Borgesius, Mutsaers, Reekers, de Kanter, Smits van Oijen, Lambrechts, Keuchenius, Houwing, van Löben Sels, Cremer, Goekoop, Schepel, Pijnacker Hordijk, G. van Dedem, Kolkman, van den Berch van Heemstede, Lieftinck, Tijdens, Mees, Hintzen, de Beaufort (Amsterdam), van Alphen, Bahlmann en de Voorzitter.

Tegen heben gestemd de heeren Travaglino, Pyttersen,

Vrolik, Dobbelmann, van de Velde en Michiels van Verduynen.

De **Voorzitter**: Door den heer Vrolik ben ik gemachtigd aan de Vergadering mede te deelen, dat de verdere door hem op het wetsontwerp voorgestelde amendementen als vervallen moeten worden beschouwd.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de heer Poelman bericht heeft, dat familie-zaken hem beletten de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de behandeling over art. 5 te splitsen en die paragraafsgewijze te doen plaats hebben.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over § 1 van ART. 5, luidende:

»De vennootschappen, vereenigingen en maatschappijen bedoeld bij art. 1 *b* zijn belastingplichtig naar het bedrag van hare gewone en buitengewone uitdeelingen, van welken aard ook, gedurende het belastingjaar aan oprichters, concessionarissen, preferente en gewone aandeelhouders, leden en andere deelgerechtigden in de winst, daaronder niet begrepen:

»*a.* uitdeelingen aan beheerende vennooten, bestuurders, commissarissen, gecommitteerden en verder personeel als zoodanig;

»*b.* uitdeelingen of uitkeeringen aan verzekerden en onderstand genietenden in deze hunne eigenschap;

»*c.* uitdeelingen bestaande in teruggave van betaalde contributiën, voor zoover deze niet geschieden door vereenigingen, die eene winkelnering of eene fabriek of handwerk drijven.

»Kan worden aangetoond, dat in de uitdeeling tevens aflossing van kapitaal is begrepen en zoo ja, tot welk bedrag, dan wordt dat bedrag van die uitdeeling afgetrokken, totdat het geheele bedrag van het gestorte kapitaal is afgelost of afgeschreven.

»Bijschrijving op en uitreiking van aandeelen of obligatiën, voor zoover daarvoor geen storting plaats heeft, en uitkeering van het batig saldo in geval van liquidatie, voor zoover dit saldo het gestorte, doch nog niet afgeloste of afgeschreven kapitaal overtreft, worden als afdeelingen aangemerkt.

»Voor uitdeelingen op aandeelen op naam, toebehoorende aan in art. 1*b* genoemde vennootschappen, vereenigingen of maatschappijen, is geen belasting verschuldigd.",

waarop zijn voorgesteld de volgende amendementen, als:

een van den heer van Karnebeek, om de eerste alinea van § 1 te lezen als volgt:

»De vennootschappen, vereenigingen en maatschappijen, bedoeld bij art. 1, *b*, zijn belastingplichtig naar het bedrag van hare gewone en buitengewone uitdeelingen, van welken aard ook, gedurende het belastingjaar aan oprichters, concessionarissen, preferente en gewone aandeelhouders, leden en andere deelgerechtigden in de winst, voor zoover zij te boven gaan een bedrag gelijkstaande met eene rente, te berekenen naar den maatstaf van 4 ten honderd in het jaar over de geldswaarde der gezamenlijke uitgegeven aandeelen, becijferd volgens art. 7 der wet van 27 September 1892 (*Staatsblad* n°. 223); onder die uitdeeling zijn niet begrepen:",

en in verband met die wijziging »de laatste alinea der paragraaf te doen vervallen.";

een van den heer Lieftinck om: achter de eerste alinea van letter *c* te voegen: »*d.* uitdeelingen van coöperatieve zuivelfabrieken, waar alleen het product van de bij de deelhebbers in eigen gebruik zijnden grond wordt verwerkt.";

een van de Commissie van Rapporteurs om het *laatste lid* der paragraaf te vervangen door de volgende alinea:

»Het bedrag, dat in een boekjaar, waarover de uitdeeling geschiedt, door in art. 1 *b* genoemde vennootschappen, vereenigingen en maatschappijen is ontvangen ter zake van het bezit van aandeelen op naam in andere zoodanige vennootschappen, vereenigingen of maatschappijen, wordt van die uitdeeling afgetrokken."

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is een zeer eenvoudig amendement. De Commissie van Rapporteurs neemt het beginsel aan, dat in de laatste alinea van deze paragraaf door den Minister wordt voorgesteld, namelijk dat er niet tweemaal geheven wordt van uitdeelingen van eene naamlooze vennootschap, welke in de kas vloeien van eene andere naamlooze vennootschap krachtens op naam gestelde aandeelen.

Nu heeft de Minister voorgesteld, dat het aandeel in de uitdeeling der eerste vennootschap, hetwelk valt op ten name eener andere vennootschap staande aandeelen van het bedrag der uitdeeling waarover de belasting berekend wordt, zal worden afgetrokken, terwijl de Commissie meent, dat het beter is, wanneer de aftrekking geschiedt op de uitdeeling van de tweede vennootschap.

De hoofdreden voor die wijziging is, dat er volstrekt geen rechtsgrond is, krachtens welke de tweede vennootschap van de eerste eene extra uitkeering zoude kunnen vragen, omdat de eerste vennootschap ter zake van de uitkeering op die aandeelen geene belasting schuldig was. Gesteld dat aandeelen op naam in de Nederlandsche Bank behooren aan eene andere bank. Wanneer men nu van het dividend waarover de Nederlandsche Bank belast wordt het deel der ten naam staande aandeelen van eene andere naamlooze vennootschap aftrekt, dan ziet de Commissie niet in met welk recht die tweede vennootschap eene actie zou kunnen instellen tegenover de Nederlandsche Bank, om hetgeen zij minder aan belasting betaalt aan haar uit te keeren. Ik geloof dat in alle formules van het recht er geen enkele te vinden is krachtens welke de tweede vennootschap de Nederlandsche Bank zou kunnen aanspreken om de vermindering van belasting aan haar uit te keeren. Wanneer integendeel aan haar het dividend is uitgekeerd, dan kan zij op grond dat ter zake daarvan reeds eenmaal belasting betaald is, ten bate van hare aandeelhouders het bedrag aftrekken van de uitdeeling, waarover zij belasting schuldig is, en loopt de zaak zuiver. Het is alleen eene verandering in den vorm, in de zaak zelve komt geene verandering. Wij nemen de vrijheid dit aan den Minister in gunstige overweging te geven, die trouwens ook geen principieel bezwaar daartegen had, en in zijn antwoord slechts zeide, dat hij meende het niet goed te kunnen formuleeren. Ik meen dat onze formuleering onberispelijk is en goed.

Het *amendement*, als voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Karnebeek** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijn amendement heeft hoofdzakelijk het oog op de naamlooze vennootschappen; de andere vereenigingen en maatschappen waarvan in deze paragraaf sprake is hebben hierbij veel minder belang, en de quaestie die in deze paragraaf verscholen ligt is dan ook blijkens de gedachtenwisseling

in de afdeelingen, en met den Minister, hoofdzakelijk gelegen in het verschil van meening aangaande de belasting van de naamlooze vennootschappen. Ik zal dus mijn betoog hoofdzakelijk op dit punt richten, mutatis mutandis zal het ook gelden voor de andere maatschappen en vereenigingen die er bij betrokken zijn.

Er is blijkens de gewisselde stukken ten aanzien van de belasting der naamlooze vennootschappen twijfel bij den Minister. In zijn eerste ontwerp was hij op den goeden weg, ofschoon hij de grondgedachte waarin hij zich toen bewoog niet volledig in het eerste ontwerp heeft doorgevoerd. De Minister stelde toen voor om de dividenden van de naamlooze vennootschappen slechts te belasten na aftrek van het bedrag berekend op den voet van 4 pct. over het in geld gestorte aandeelenkapitaal. Dat was natuurlijk gedaan om niet te vervallen in eene dubbele belasting, voor zoover dit kapitaal reeds was getroffen in de vermogensbelasting. En nu ligt het voor de hand dat dit denkbeeld niet geheel is doorgevoerd, daar er ook nog dubbele belasting overbleef, aangezien men bij de vermogensbelasting zou betalen naar de geldswaarde en daarentegen volgens *deze* belasting slechts zou mogen aftrekken het gestorte aandeelenkapitaal, tusschen welke beide natuurlijk een groot verschil bestaan kan.

Nu ecarteert de Minister bij de toelichting van zijn nieuw ontwerp in de eerste plaats het stelsel, dat mij voorkomt het eenige juiste te zijn, en dat in mijn amendement is nedergelegd, wegens consideratiën van mogelijke wetsontduiking, die mijns inziens niets anders dan spoken zijn, welke van nabij bezien geen reëel gehalte hebben; en daarna beweert hij dat men slechts de keus heeft tusschen twee stelsels: òf het stelsel om het volle dividend te belasten met het hoogste percentage, òf het stelsel, zooals dat in het eerste wetsontwerp was nedergelegd, namelijk om alleen aftrek toe te staan voor het inderdaad aan geld gestorte kapitaal.

Hij geeft toe dat geen dezer beide stelsels uit het oogpunt van bevoordeeling of benadeeling juist is en dan gooit hij het op een akkoordje, door het *volle* dividend maar tegen een *lager* percentage te belasten.

Het ligt voor de hand dat met dat akkoordje de groote onbillijkheid niet is weggenomen, die bestaat in het dubbel belasten van het in naamlooze vennootschappen aangelegd kapitaal.

Er zijn ten opzichte van het belasten der naamlooze vennootschappen slechts twee zuivere stelsels. Men kan de vennootschap beschouwen als rechtspersoon, op zich zelf staande als handelspersoon, zooals de heer van Houten het uitdrukt, en haar voor het volle dividend aanslaan; maar dan moet men het kapitaal dat er in zit, ook buiten de vermogensbelasting laten. Zoodra men echter — zooals wij gedaan hebben — individuën in de vermogensbelasting laat betalen voor het kapitaal dat in naamlooze vennootschappen is aangelegd, is dat stelsel ter zijde gezet.

Het andere stelsel, dat mijn inziens noodzakelijk geworden is na de aanneming der vermogensbelasting, is toelating van aftrek van al hetgeen waarvoor in de vermogensbelasting reeds betaald is, en dan heffing in de belasting op de inkomsten uit bedrijf voor zoover winst gemaakt wordt boven het inkomen dat reeds in de vermogensbelasting verrekend is.

Ik doe opmerken — en ik verzoek de bijzondere aandacht voor dit punt, omdat het bij de appreciatie van hetgeen ik voorsta daar zeer op aankomt — dat het gevolg van mijn stelsel natuurlijk is, dat het dividend van de naamlooze vennootschappen, na aftrek van hetgeen waarvoor in de vermogensbelasting betaald is, dan ook getroffen worde met het hoogste percentage van de aanvullingsbelasting die wij thans behandelen. Indien mijn amendement bij de Vergadering ingang mocht vinden, zal ik dan ook niet nalaten bij art. 9 een voorstel in dien geest te doen.

In het voorstel des Ministers zijn groote onbillijkheden: vooreerst vloeit er uit voort eene dubbele belasting; maar ten andere komt die wijze van doen eenvoudig neer op het verhoogen van de vermogensbelasting. Volgens de vermogensbelasting zal men voor kapitaal-belegging in aandeelen van eene naamlooze vennootschap, *à raison* van 4 pct. rente, naar gelang het lager of het hooger permillage van die belasting toepasselijk is, $3^1/_8$ pct. of 5 pct. van het inkomen betalen. Nu zou met het stelsel van den Minister daar nog 2 pct. bijkomen, zoodat van kapitaal op die wijze belegd $5^1/_8$ pct. of 7 pct. zou betaald worden.

Hierbij houde men in het oog dat deze belasting, die wij thans behandelen, is eene heffing van den arbeid in den vorm van belasting op de inkomsten uit bedrijf, en dit toepassend op de naamlooze vennootschappen zal men ervaren dat de arbeid verricht om het dividend te verkrijgen, door directie, commissarissen en beambten, die allen belooning daarvoor genieten in de vorm van bezoldiging of tantièmes, die arbeid en de daaruit verkregen inkomsten reeds door andere bepalingen van dit wetsontwerp getroffen worden. Dat moet ons voeren tot de conclusie, dat hetgeen de Minister hier voorstelt, eigenlijk nederkomt op verhooging van de vermogensbelasting.

Maar er is meer. Volgens die belasting zal men van kapitalen belegd in naamlooze vennootschappen betalen à raison van eene ondersteld rente van 4 pct. Welnu, zeer dikwijls kan en *zal* het gebeuren, dat een dividend tot dat bedrag niet wordt bereikt; dientengevolge zal dan eigenlijk reeds meer betaald worden onder de vermogensbelasting, dan met de berekening welke ten grondslag aan die belasting strekt, overeenkomt.

En toch zal daarenboven volgens dit wetsontwerp nog een afzonderlijke bijslag van 2 pct. gevorderd worden.

Een van de meest exhorbitante rechten van den Staat is zijne bevoegdheid om belasting te heffen, want zij strekt om met het Staatsgeweld, zij het ook krachtens gezag der wet, aan iemand te ontnemen hetgeen hij rechtmatig bezit.

Daarom moet men in de uitoefening van dat recht zoo nauwgezet mogelijk zijn en zich onthouden van dubbel belasten, van hooger belasten dan volgens het samenstel der gesplitste inkomstenbelasting en de berekening die daaraan ten grondslag ligt, behoorde te geschieden. Wij behooren daarom terug te keeren tot het stelsel dat de Minister aanvankelijk wilde toepassen, maar dan ook volledig doorgevoerd. Tegen die volledige doorvoering heb ik van den Minister geen andere gronden vernomen, dan de vrees voor wetsontduiking, door opdrijving op een gegeven tijd van het jaar van den koers der aandeelen van naamlooze vennootschappen.

Maar indien eens dit argument eenige waarde kon hebben, zou het evenzeer gelden voor alle andere effecten.

Het spreekt vanzelf dat de waarde van welk effect ook ter beurze kan worden opgedreven. Maar bestaat er nu eenige redelijke grond om te vreezen dat dit gebeuren zal tot ontduiking der belasting? Ik geloof het volstrekt niet. Wanneer een aandeel of een effect of welk papier van dien aard ook opgedreven werd, hooger dan behoort, met het oog op deze belasting, wat zou dan het gevolg zijn? Dat men voor die hoogere waarde natuurlijk betalen zou op den grondslag der vermogensbelasting, en aangezien in de vermogensbelasting wordt betaalt à raison van 5, terwijl in de bedrijfsbelasting, zelfs bij het hoogste percentage — daar leg ik den nadruk op — slechts zal betaald worden à raison van 3,2, zoo komt het mij voor dat eene dergelijke poging tot wetsontduiking eenvoudig onzin zou zijn en zou neerkomen op benadeeling van zich zelf. Men behoeft niet de minste vrees te hebben dat die proef genomen zal worden, want die dat wilde doen zoude zich zelf in de vingers snijden, aangezien men een hooger percentage zou betalen in de eene belasting, dan men zou uitsparen in de andere.

De Minister heeft ook nog doen opmerken, dat niet van alle aandeelen noteeringen bestaan, maar hij deed zelf bij de behandeling van de vermogensbelasting, toen daarop van de zijde der Kamer gewezen werd, een middel aan de hand om daarin te voorzien: in een dergelijk geval raadplege men een homme d'affaires, die er verstand van heeft. Zulke kleine consideratiën kunnen toch niet dienen om ons te doen besluiten tot eene groote onbillijkheid.

Men heeft tegen het door mij voorgestane stelsel ook aangevoerd in de stukken, ten minste van den tegenovergestelden kant is die consideratie te berde gebracht, dat de naamlooze vennootschappen thans 2 pct. met de opcenten in de patentbelasting betalen en dat die last dus reeds als het ware geamortiseerd is. Het komt mij voor, dat dit argument — de geachte collega, die naast mij zit, heeft het reeds doen opmerken bij art. 3 — van amortisatie van last of van vrijstelling van belasting te veel bewijst en dus niets bewijst. Indien wij bij het opleggen van het bedrag van de belasting, dat wij voortaan zullen heffen, rekening moeten houden met de patentbelasting, dan ware er aan de patentbelasting slechts weinig te veranderen geweest en had men kunnen volstaan met eenige categorieën, die men niet meer in de patentbelasting wilde behouden, eenvoudig daaruit te schrappen; maar nu wij de patentbelasting willen afschaffen en eene andere belasting, namelijk eene inkomstenbelasting, daarvoor in de plaats willen stellen, is het behoorlijk het nieuwe stelsel dat wij willen invoeren en dat in twee wetten, die met elkander verband houden, belichaamd is, consequent toe te passen en niet telkens met twee maten te meten.

Nu wensch ik nog iets in het licht te stellen. Het zal zich in voordeelige jaren zeer goed kunnen voordoen, dat bij zeer hooge dividenden, terwijl de waarde van de aandeelen ter beurze niet naar evenredigheid stijgt, volgens mijn stelsel de belasting hooger, zelfs aanzienlijk hooger zal zijn dan volgens het stelsel van den Minister, maar daarin ligt volstrekt geen bezwaar; wanneer dergelijke buitengewone voordeelen voorkomen, is het, dunkt mij, niet anders dan billijk dat er meer betaald wordt, en in zoover is dus die consideratie slechts eene aanprijzing van het beginsel waarop mijn amendement berust.

Een enkel woord nog over de slot-alinea der paragraaf waartoe mijn amendement zich ook uitstrekt. In het stelsel, dat ik voorsta, is er, dunkt mij, volstrekt geen reden meer om de slot-alinea van deze paragraaf in de wet te houden, ook niet met de wijziging door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld. Vooral bij deze slot-alinea komt duidelijk de onjuistheid uit van het stelsel van het wetsontwerp om hier, niettegenstaande de vermogensbelasting, nog eens op het reeds daar getroffen bedrag van het dividend eene extra heffing te willen leggen. Indien dat stelsel opging, zou er geen enkele reden zijn om de uitzondering die in de slot-alinea van de paragraaf gemaakt wordt, te bepalen tot de aandeelen *op naam*, maar zouden dezelfde gronden moeten gelden voor aandeelen aan toonder. Ik kan echter met dit stelsel niet medegaan. Degenen die de belasting betalen, zijn de aandeelhouders, en wanneer zij boven het betaalde in de vermogensbelasting bij deze aanvullingsheffing te recht slechts belast worden voor hetgeen het dividend meer bedraagt dan het inkomen dat uit dien hoofde bij de vermogensbelasting verondersteld is, dan zie ik geen reden om eene uitzondering te maken naar gelang van de wijze waarop het dividend is verdiend. Of dat geschiedt door het drijven van handel of scheepvaart, door de uitoefening van het bankiersbedrijf in zijn grootsten omvang of het aanwenden van het kapitaal der vennootschap in de ondernemingen van andere naamlooze vennootschappen, dat is onverschillig; de eischen van billijkheid en rechtvaardigheid zullen gedekt zijn, indien men eenvoudig wil toelaten dat het bedrag waarvoor reeds in de vermogensbelasting is betaald, worde vrijgelaten, zoodat geen dubbele belasting plaats heeft.

Ten slotte een woord tot hen die zich de belangen van landbouw en grondbezit bijzonder aantrekken in deze Vergadering en wier invloed, het is dezer dagen gebleken, inderdaad machtig is. Ik zou hun willen vragen, wanneer zij in aanmerking nemen in welke mate de gansche belastinghervorming, die wij onderhanden hebben, ten gunste strekt speciaal van de belangen, wanneer zij in aanmerking nemen de vergelijkender wijze goedgunstige behandeling van het grondbezit in de vermogensbelasting, de verlaging van den zoutaccijns en van de mutatierechten, de vrijstelling van den landbouw in deze bedrijfsbelasting, en zich herinneren dat daartegenover aan den anderen kant ook nog eene bijzondere aanmerkelijke heffing staat op het roerend vermogen, speciaal op de effecten bij onze successierechten, — wanneer zij dit alles in aanmerking nemen, zou ik hen willen vragen of zij inderdaad nog verlangen dat bovendien het kapitaal belegd in naamlooze vennootschappen dubbel zal worden belast.

En indien die consideratie niet zoo bij hen mocht wegen als ik billijk acht, dan zou ik hunne aandacht willen vestigen op het feit dat in den tegenwoordigen tijd de naamlooze vennootschappen in zeer vele opzichten tot steun strekken van den landbouw; een steun waarbuiten de landbouw het langzamerhand zelf niet meer stellen kan, zoodat in dit opzicht de belangen die hen zoo ter harte gaan, nauw verwant zijn met die der naamlooze vennootschappen. Er is, dunkt mij, ook uit dit oogpunt van het *belang*, voor hen geene enkele reden om de heilzame werking in het oeconomisch verkeer van de naamlooze vennootschappen aan eene extra belasting te onderwerpen.

Het *amendement* van den heer van Karnebeek wordt ondersteund door de heeren Bool, Röell, Cremer, van Beuningen en Guyot, en zal derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Lieftinck** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik de quaestie, waarover wij thans zullen gaan spreken, hier te berde bracht en de Minister op dat oogenblik niet veel lust scheen te hebben om met mijn denkbeeld mede te gaan, zeide ik, dat ingeval Zijne Excellentie geene vrijstelling wilde geven voor de door mij bedoelde zuivelfabrieken, ik door indiening van een amendement zou trachten aan de mijns inziens onbillijke heffing van belasting daarvan te ontkomen. Dat amendement heb ik voorloopig teruggenomen omdat het mij naderhand bleek — ik dank den Minister voor zijn in deze gegeven advies — dat het beter paste bij art. 5.

Ik heb nu het amendement zoo concreet mogelijk gesteld, om eene bedenking te ondervangen van den heer Mees, die beweerde dat ook wel melk van derden gebruikt werd in de door mij bedoelde fabrieken. Mijn amendement luidt als volgt, Mijnheer de Voorzitter:

» In art. 5 achter de eerste alinea van letter C te voegen: de uitdeelingen van de coöperatieve zuivelfabrieken waar alleen het product van de bij de deelhebbers in eigen gebruik zijnden grond wordt verwerkt."

Ik kan dus écarteeren de bedenking dat ook melk van koeien van derden in de »fabrieken" zal worden gebracht. Fabrieken waar dit wel geschiedt, ik heb dit reeds in de vorige week gezegd, heb ik nooit bedoeld en bedoel ik nog niet, want ik geef toe dat eene dergelijke fabriek er geheel anders uitziet, geheel anders werkt dan de in mijn amendement bedoelde. Hierover kan ik dus zwijgen.

Thans wensch ik den heer Mees een paar vragen te doen en een paar zaken op te merken.

Wanneer die geachte afgevaardigde zegt dat er in de statuten van sommige dier fabrieken wordt gesproken van directeuren, beheerders en van fabriekspersoneel, en dan vraagt wat dit eigenlijk beteekent, wensch ik hem daarop het volgende te antwoorden. De Minister, wien toch zeker door niemand onzer eene hooge mate van scherpzinnigheid zal worden betwist, heeft deze week verklaard: ik weet niet te zeggen wat eene fabriek is. Wel is er, zei de Minister, in de patentwet eene definitie van gegeven, maar wanneer ik eene zuivere definitie moest geven zou mij dit uiterst moeilijk vallen; waar begint eene fabriek, waar scheidt eene werkplaats uit werkplaats te zijn en omgekeerd?

Wanneer wij nu met het oog op deze zaak vragen of de door mij bedoelde fabriek is eene fabriek in den strengen zin van het woord, dan zeg ik neen. Directie en personeel is er natuurlijk noodig, want de heer Mees zal niet meenen dat de boer die in zijn eigen schuur karnt, daarbij geen personeel noodig heeft, maar de koeien hun melk zelf verwerken.

71ste VERGADERING. — 9 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Bovendien zal hij toch moeten erkennen, dat wij, hier in Holland, gewoon zijn het niet zoo nauw met de titels te nemen. Wij spreken hier gemakkelijk van intendanten, inspecteurs-generaal, etc. en iemand die één man in dienst heeft, geeft hem vaak allerlei titels. Zit deze op den bok aan de teugels, dan wordt het zijn koetsier, doet hij het portier open, dan is hij palfrenier; bedient hij de tafel, of poetst hij zijns meesters schoenen, dan wordt het zijn huisknecht. Maar geheel anders is het in het noorden des lands.

Komt men in eene onderlinge zuivelfabriek door mij bedoeld, en men ziet den eenvoudigen en toch der zake kundigen man, die daar het toezicht voert, dan zal men hem bij zijn achternaam, of misschien wel bij zijn voornaam aanspreken, maar er nooit aan denken, om te vragen: »Hoe vaart gij, mijnheer de directeur?" En toch zou men zoo iemand in Holland een *directeur* noemen; in Friesland is men wat eenvoudiger.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, er is natuurlijk ook *personeel* in zulk eene vereenigde werkplaats. Maar welk personeel? Dezelfde menschen ongeveer, die vroeger gewoon waren tehuis boter en kaas te maken, maar nu gemeenschappelijk gaan arbeiden, omdat dit voordeeliger is. Kan men dat nu »fabriekspersoneel" noemen? Op zijn Hollandsch misschien wel, maar in de ware beteekenis van het woord zeker niet.

Alzoo, Mijnheer de Voorzitter, meen ik de zoogenaamde fabriek gereduceerd te hebben tot hare ware gedaante, namelijk die van eene eenvoudige gezamenlijke werkplaats, waar men door betere bereiding dan tehuis ook een beter product verkrijgt. Zoo zijn er dan ook boeren geweest, die zich uitsluitend voor eigen rekening centrifuges en separatoren hebben aangeschaft, en, zij het dan ook primitieve, ijskelders hebben gemaakt. Maar het is gebleken dat dit niet ging, om de eenvoudige reden, dat het voor ééne boerderij te kostbaar was, en daarom heeft men gezamenlijke werkplaatsen op eene geschikte plek, bijv. midden tusschen tien of twintig boerderijen in, opgericht. En dan vraag ik: waar blijft nu de logica, volgens welke men zulke veehouders die *vereenigd* werken, wil belasten, terwijl de veehouderij onbelast is?

De Minister heeft met eene welsprekendheid, die ver boven mijnen lof verheven is en op fiscale gronden, voor de vrijstelling van het boerenbedrijf met de hem eigene warmte gestreden, en hij heeft overwonnen. Maar zijne sympathie schijnt van intermitteerenden aard te zijn. Gisteren warm, nu koud; gisteren met groote kracht en macht het beginsel verdedigd, waaraan dan ook het kolossale succes te danken is, dat het amendement-Poelman met groote meerderheid van stemmen verworpen werd, en nu.... weigerend om van die groote meerderheid gebruik te maken om de consequentiën van zijn beginsel door te voeren. Dat vat ik niet, Mijnheer de Voorzitter, en betreur ik.

Ik spreek — gelijk de Minister over het landbouwbedrijf tegen den heer van Houten sprak — en zeg nu: »Voor de zuivelfabrieken wordt door mij geen *gratie* of *begunstiging* gevraagd, maar *recht*, en de *consequentie* van dat recht! Wanneer men in dezen het eene wil, zal men het andere ook *moeten* willen! Dat is recht.

Mijnheer de Voorzitter! In het *Handelsblad* van vandaag zie ik, hoe men zich, vooral in het buitenland, met de zaak die ons hier bezig houdt gaat bemoeien; — hoe de Engelsche Regeering meer en meer begint in te zien, dat de zuivelbereiding zoo goed mogelijk behoort te zijn ingericht. Wij lezen daar namelijk: »De invoer van boter uit het buitenland, vooral uit Zweden en Denemarken, is verbazend toegenomen in Engeland. De bereiding heeft in die landen dan ook eene groote vlucht genomen, de nijverheid wordt bevorderd door verschillende coöperatieve agentschappen. In de laatste 10 jaren is de invoer van Deensche boter in Engeland verdrievoudigd en is die van de Zweedsche nog meer toegenomen. Veranderen de Engelsche boeren hunne wijze van bereiding niet, dan kunnen zij verwachten dat ook de invoer uit Duitschland aanmerkelijk zal toenemen. Het Deensche Koninklijk Landbouwgenootschap schijnt gelukkiger te zijn in het verkrijgen van practische resultaten. Het moedigde de boterboeren aan en daardoor onderzochten ernstige, wetenschappelijk ontwikkelde mannen de verschillende methoden van bereiding; daardoor kwam de Staat vrijwillig ter hulpe en werd er eene inrichting tot onderwijs in de zuivelbereiding opgericht."

Welnu, wij, die gezegd worden zoo vaak achteraan te komen, wij zijn hier nu vooruit. Bijna 100 fabrieken staan er in het noorden en dit is dunkt mij een hoogst belangrijk verschijnsel, waarover ik mij zeer verheug.

Wanneer nu de consequentie medebrengt, dat men zulke nijvere menschen de vrije hand laat en niet nog meer belast, om dezelfde reden, waarom het landbouwbedrijf niet belast is — want ik ben nu zeer veel sterker met mijn amendement dan vóór de aanneming van art. 3 — waartoe zal dan deze noodelooze fiscaliteit leiden?

Ik hoop, dat de fiscus, die in de figuur van den Minister zoo'n beminnelijke gestalte heeft aangenomen, die een van de aangenaamste Ministers van Financiën is, en ons, ook wat den vorm betreft, de belastingen zoo smakelijk weet voor te dienen, thans zal voortgaan met den wijsgeerigen, echt logischen gedachtengang te volgen, en zeggen zal: als A = B en B = C, dan is ook A = C. Dan zeer zeker zal hij de in mijn amendement genoemde zoogenaamde fabrieken vrijstellen.

Het *amendement* van den heer Lieftinck wordt ondersteund door de heeren Mutsaers, de Kanter, Levy, Zijp en de Ram, en komt derhalve in beraadslaging.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Nu bij art. 1 beslist is, dat ook coöperatieve vereenigingen in deze wet zullen worden betrokken; nu beslist is, dat ook coöperatieve winkelvereenigingen, indien zij de winst uitdeelen in verhouding van de som, die door de leden aan winkelwaren is besteed, volgens deze belasting getroffen zullen worden, nu behoort, mijns inziens, ook *b* van art. 5, paragraaf 1, eenige wijziging te ondergaan.

Volgens *b* van dit artikel zal van de winst door verzekeringsmaatschappen behaald geene belasting worden betaald, voor zoover die winst wordt uitgekeerd aan de verzekerden. Ik geloof, dat die bepaling in strijd is met de beslissing door de Kamer genomen. Het mag hier weer niet de vraag zijn op welke wijze de maatschappijen de winst wenschen te verdeelen, maar alleen of en hoeveel winst er is gemaakt. Indien de maatschappijen een deel van de winst afstaan aan de verzekerden, doen zij dit eenvoudig met het oog op eigen voordeel, omdat zij daardoor den lust tot het sluiten van verzekeringen opwekken en in de toekomst misschien nog weer meer winst maken.

Volgens het oorspronkelijk ontwerp was dan ook, volkomen te recht, deze soort van winstuitdeeling onder de belasting begrepen, maar in de Memorie van Antwoord heeft de Minister gezegd, dat hij bij nader inzien van eene andere meening is geworden. Op bladz. 29 dier Memorie lezen wij: » Die zaken staan niet gelijk. Keerden winkeliers een belangrijk deel hunner winsten aan hunne clientèle uit, dan zou voor belasting der coöperatieve uitkeeringen weinig aanleiding bestaan. Juist omdat de winkeliers dit niet doen missen de coöperatieve uitkeeringen geheel het karakter van restitutie; want nu is er prijs-, waardeverschil, komt dus alleen werkelijke winst ter verdeeling. De prijs, dien men in een winkel betaalt, is *enkel* prijs; de premie die men voor verzekering met winstaandeel betaalt, is *meer* dan louter verzekeringspremie."

Mijnheer de Voorzitter! Bij nadere overweging zal de Minister zelf inzien, dat deze redeneering niet opgaat. Als het waar is, dat de premie, die men voor verzekering met winstaandeel betaalt, meer is dan louter verzekeringspremie, dan zou men met hetzelfde recht kunnen beweren dat de prijs, die men in een coöperatieven winkel betaalt, meer is dan louter winkelprijs, want dat ook daarin een overschot schuilt voor latere restitutie, maar bij de discussie over de coöperatieve vereenigingen is duidelijk aan-

getoond, dat dit niet het geval is. Welnu, de gevallen staan geheel gelijk; — winst wordt altijd gemaakt doordat men voor de waren, in casu de polissen, een hoogeren prijs bedingt dan noodig is om de kosten te dekken. Het overschot is winst en blijft winst, onverschillig aan wie het wordt uitgekeerd.

En wanneer de Minister zegt: er zou weinig reden zijn om de coöperatieve winkelvereenigingen te belasten, indien de gewone winkeliers ook een belangrijk deel van hun winst aan hun cliëntèle uitkeerden, dan antwoord ik: Dat zou niets ter zake doen. De vraag of het rechtvaardig en billijk is dat coöperatieve vereenigingen bedrijfsbelasting betalen, hangt niet af van de vraag, wat winkeliers doen. Stel eens dat een winkelier f 2000 winst heeft gemaakt, dan kan hij niet zeggen: ik geef mij aan voor f 1000, want ik geef de andere f 1000 aan mijne cliëntèle. De fiscus zou zeggen: ik vind dat heel aardig van u, maar toch sla ik u aan voor f 2000. En waarom zouden nu verzekeringmaatschappijen wel vrij moeten zijn voor dat deel van de winst, dat zij aan hare cliëntèle uitkeeren? Dat zou onbillijk zijn. Men kan die uitkeering wel restitutie van te veel betaalde premie noemen, maar als dat waar was dan zouden de verzekerden toch een deel van de winst moeten terugkrijgen wanneer geen winst gemaakt is. En in dat geval krijgen zij niets.

Op die gronden geef ik den Minister in overweging de woorden: »van de verzekerden" uit alinea *b* te laten vervallen. Ik hoop dat de zaak zoo duidelijk is, dat ik niet noodig zal hebben een amendement voor te stellen.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van mijn voornemen afgezien, om bij art. 5 een amendement voor te stellen, omdat de strekking, die het amendement, door den heer Lieftinck voorgesteld, heeft, geheel en al overeenkomt met datgene, wat ik ook in het artikel zou wenschen op te nemen.

Ik zeg »de strekking", omdat het mij voorkomt, dat de redactie tot het verkrijgen van hetgeen hij wenscht, niet gelukkig gekozen is. Wanneer hij toch spreekt in het amendement van deelhebbers in plaats van leden, dan geloof ik, dat hij afwijkt van datgene, waarmede het amendement aanvangt te spreken, namelijk van de coöperatieve vereenigingen, al wordt het woord »vereeniging" niet in het amendement gebruikt. Immers de wet op de coöperatieve vereenigingen spreekt wel van leden, niet van deelhebbers.

In de tweede plaats geloof ik, dat de redactie niet gelukkig gekozen is omdat in het amendement staat: »in eigen gebruik zijnden grond".

Intusschen wensch ik daartegen geen bezwaar in te brengen, omdat ik geloof, dat de bedoeling van den voorsteller wel zal zijn, dat ook de kleine boeren, die zich bevinden in den kring, getrokken door de coöperatieve zuivelfabrieken, waarbinnen zij gelegen moeten zijn om deel te kunnen nemen aan de gezamenlijke bereiding, dat — zeg ik — die kleine boeren met 1 of 2 koeien op stal — waarvoor zij het voeder niet van eigen grond halen, maar het winter en zomer moeten aankoopen, — ook zullen vallen in deze gunstige bepaling. Door dezen als lid op te nemen voor de gezamenlijke bereiding, gaat het karakter van coöperatie, zooals dit bij het amendement wordt bedoeld, niet verloren.

Dat bezwaar zal zich, naar ik vertrouw, in de practijk niet doen gevoelen.

Overigens ga ik geheel mede met de strekking van het amendement; ik meen dat de daartegen aangevoerde bedenkingen van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, en van de Commissie van Rapporteurs, niet kunnen opwegen tegen de logica van het amendement, in verband met de aangenomen § 8 van art. 3.

De geachte voorsteller wees er reeds op dat het argument van den heer Mees aangaande het gewagen in de statuten dier vereenigingen van *fabriek* en van *fabriekspersoneel*, verre staat beneden de gewone scherpzinnigheid van dien geachten afgevaardigde. Hij las immers uit diezelfde statuten voor, dat daarin wordt gesproken van melk van leden, maar zelf accepteert hij de letterlijke opvatting dier woorden niet. Men heeft er om gelachen dat ook in de fabriek de melk van niet-leden zou worden gebruikt; als men nu weet dat zulke statuten opgemaakt worden door landbouwers, die niet altijd worden bijgestaan door een rechtskundig adviseur, dan zullen die zeker wat de terminologie betreft, niet altijd op volmaaktheid kunnen bogen, maar men mag aan de woordenkeus van zulke statuten evenmin een argument ontleenen in den strijd tegen dit amendement.

De heer Mees heeft 17 statuten van coöperatieve vereenigingen nagezien, en daarin de bepaling gevonden dat ook melk van koeien van niet-leden zou kunnen worden aangekocht, als het noodig blijkt. Te recht wees de geachte voorsteller er op dat zulke vereenigingen niet vallen onder de gunstige bepaling van zijn amendement. Men zou ze dus buiten bespreking kunnen laten als er niet een ander argument aan vastgeknoopt ware, namelijk dat zulke aankoopen van derden niet te controleeren zouden zijn.

Als dit de moeilijkste quaestie ware voor de administratie bij de uitvoering dezer wet, dan zou ik de Regeering geluk wenschen met de zekerheid die zij omtrent de aanslagen zal verkrijgen. Immers de contrôle geschiedt niet van uit den Haag, maar ter plaatse waar de fabrieken zijn gevestigd. Zij die deel uitmaken van de commissie van aanslag en de colleges van zetters zijn zoozeer bekend met alles wat in de buurt der zuivelfabrieken gebeurt, dat zij ook het aankoopen bij niet-leden terstond zouden weten, zoodat er geen oogenblik omtrent het vallen onder de gunstige bepaling zou behoeven getwijfeld te worden.

Een argument van eenigszins hooger orde was, dat de bepaling niet billijk zou zijn tegenover de naamlooze vennootschappen. Kon dat gelden zoolang het geheele landbouwbedrijf nog niet was vrijgesteld, voorzeker heeft het thans al zijne waarde verloren. De coöperatieve zuivelfabrieken die uitsluitend de producten van leden bereiden, zijn niet anders dan eene voortzetting van het landbouwbedrijf. Daarentegen is de naamlooze vennootschap eene industrieele onderneming, wier bedrijf begint op het oogenblik dat het product van den boer gekocht wordt; zij heeft dus een geheel ander karakter dan datgene, wat men aan dergelijke coöperatieve zuivelfabrieken mag toekennen.

Een argument door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs gebruikt, was, dat eene coöperatieve zuivelfabriek niet alleen ten doel heeft het bereiden van landbouwproducten, maar ook om het voortgebrachte product ter markt te brengen, en te trachten daarbij zoo weinig mogelijk de tusschenhand te gebruiken.

Dit argument mag, mijns inziens, niet heel zwaar wegen, want zoowel bij de zuivelfabrieken als bij de particulieren die het landbouwbedrijf uitoefenen, tracht men altijd zooveel mogelijk de tusschenhand te ontloopen. Maar die tusschenhand blijft evengoed noodig, daar waar voor gemeenschappelijke rekening bereid wordt, als waar dit door den landbouwer zelf geschiedt. Dit mag dus in geen geval gewicht in de schaal leggen bij de stem die men over het amendement uitbrengt.

Eindelijk wensch ik aan de Regeering te vragen, hoe van de zuivelfabrieken, die de voorsteller op het oog heeft, de belasting geheven zal worden.

Bij de zuiver coöperatieve zuivelfabrieken heeft de uitdeeling niet plaats in den zin van dit wetsontwerp, maar wordt betaald aan den boer die de melk levert, het overschot van het product na aftrek van alle productiekosten. De uitkeeringen in den loop van een half of geheel jaar gedaan, is niets anders dan een boek-voorschot, dat bij de jaarlijksche of halfjaarlijksche verrekening van de opbrengst, na aftrek der productiekosten, wordt afgetrokken.

Indien nu geene wijziging in het wetsontwerp komt, zoude van de opbrengst van het geheele product, na aftrek van de productie-kosten, belasting betaald moeten worden. Om die reden is eene authentieke interpretatie wenschelijk.

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Eene enkele

kantteekening op hetgeen de geachte spreker uit Zutphen in het midden heeft gebracht. De vergelijking, welke hij maakt tusschen hetgeen hier bepaald moet worden omtrent de uitkeeringen aan verzekerden (voor zoover daaronder te verstaan zijn uitkeeringen door verzekeringmaatschappijen) en hetgeen in eene vorige vergadering bepaald is omtrent de uitkeering door coöperatieve vereenigingen — die vergelijking draagt mijne goedkeuring weg.

Ik mijnerzijds zou bij den Minister willen aandringen, dat hier in zoover gelijkstelling worde betracht van coöperatieve vereenigingen met verzekeringmaatschappijen.

Intusschen meen ik, dat de geachte spreker in art. 5 iets over het hoofd heeft gezien. Dit art. 5 omvat vele belastingplichtige instellingen; daarin zijn niet alleen opgenomen maatschappen en maatschappijen, maar ook vereenigingen van allerlei aard, die uitdeelen, terwijl uitgezonderd worden volgens het ontwerp de uitdeelingen of uitkeeringen van de vereenigingen, wier leden verzekerden zijn.

Er zijn een aantal van die vereenigingen die zich verzekering ten doel stellen, die contributiën innen van hare leden voor uitkeeringen van geld bij overlijden of in geval van ziekte, — uitdeelingen, die ingevolge de uitzondering sub *b* niet worden belast, maar die, indien de woorden: »verzekerden en" uit *b* kwamen te vervallen volgens den wensch van den heer Goeman Borgesius, wel zouden worden belast. En dit zal zijne bedoeling zeker niet zijn. Ik acht het wenschelijk, den Minister hierop opmerkzaam te maken en te doen uitkomen dat, indien de redactie van *b* veranderd mocht worden, de Minister zijnerzijds verder zal moeten gaan en er eene duidelijker omschrijving aan zal moeten toevoegen.

In art. 5 is dunkt mij te veel ongelijksoortigs bij elkander gevoegd, maar dit is niet te veranderen. De vereenigingen behooren hierin eigenlijk niet thuis, en zoodra men vennootschappen en maatschappijen samensmelt met vereenigingen, komt men bij verdere uitwerking van het artikel licht in moeilijkheden, zooals zich thans openbaren na hetgeen door den heer Goeman Borgesius is gezegd.

Billijk kan het onmogelijk zijn dat vereenigingen, die contributie van hare leden ontvangen en die in den vorm van uitkeering weder aan sommige leden betalen, belastingplichtig zoude zijn. Zoodanige vereenigingen vallen ook niet, zooals men zou kunnen meenen, onder *c*, want daar is sprake van uitdeelingen bestaande in teruggave van betaalde contributie. En teruggave is het bij deze vereenigingen niet, het is hier eene betaling als gevolg van gesloten verzekering. Voorts zou men kunnen meenen volgens de eerste alinea van art. 5, dat er alleen sprake kan zijn van leden, voor zoover die zijn deelgerechtigden in de winst, en dat de uitkeering van vereenigingen door mij bedoeld niet als winst kan worden beschouwd. Maar ook dit is moeilijk aan te nemen, aangezien bij de uitzondering van *b* niet alleen sprake is van verzekerden, maar ook van onderstandgenietenden. En die laatste kunnen geen uitkeering ontvangen als deelgerechtigden in de winst.

Hoe dan ook, er zal eene verdere verandering in de redactie van § 1 gemaakt moeten worden, indien het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen wordt aangenomen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te antwoorden op bedenkingen die geopperd zijn en mijne meening kenbaar te maken over de verschillende amendementen.

In de eerste plaats het amendement van de Commissie van Rapporteurs. Gelijk reeds door den geachten voorzitter dier Commissie werd opgemerkt, wordt door haar hetzelfde bedoeld als hetgeen door mij bedoeld werd. De Commissie heeft getracht formuleering te geven aan iets dat ik te vergeefs zelf getracht heb goed te formuleeren. Ik kan haar slechts geluk wenschen met hare welgeslaagde poging en maak niet het minste bezwaar om haar amendement over te nemen.

Het zou mij moeilijk zijn om mede te gaan met het amendement van den heer van Karnebeek. Deze geachte spreker maakte de opmerking, dat ik in mijn eerste ontwerp op den goeden weg ben geweest, maar niet consequent de goede gedachte heb doorgevoerd en teruggeweken ben voor enkele bezwaren. Hij wil mij terugbrengen op den goeden weg en mij daarop verder doen gaan.

Het bezwaar, door hem in het midden gebracht, komt hierop neder, dat er dubbele belasting plaats zal vinden, ten gevolge van deze regeling; dubbele belasting, omdat de inkomsten uit aandeelen reeds getroffen zijn in de vermogensbelasting en nu andermaal zullen getroffen worden.

Het komt mij voor dat wij hier in anderen vorm te doen hebben met dezelfde redeneering, die wij verleden jaar dikwijls gehoord hebben. Toen is herhaaldelijk gezegd, dat, wanneer bij de vermogensbelasting de grond niet werd uitgezonderd, wij dubbele belasting zouden krijgen. Er is, zoo sprak men, eene reëele belasting op den grond, die feitelijk als inkomstenbelasting werkt; nu komt de vermogensbelasting, die eene inkomstenbelasting is, er over heen; dat is dubbele heffing.

Ik heb dat argument trachten te ontzenuwen met te zeggen, dat eene reëele belasting geene inkomstenbelasting is. Dat zelfde argument werd ten aanzien van het onderwerp dat ons nu bezighoudt door mij aangevoerd in de Memorie van Antwoord en het schijnt mij afdoende.

Het is geen dubbele belasting. Er is hier — bij de verdediging van belastingontwerpen zijn theoretische vraagstukken nu eenmaal niet te ontgaan — amortisatie van belasting. Wanneer ik aandeelen koop ter beurze, vraag ik wat de netto opbrengst er van is; dan reken ik op het dividend, dat ik *zuiver* ontvangen zal, dus na aftrek van het patentrecht.

Waarom is dan aanvankelijk niet voorgesteld om naar dit denkbeeld de belasting der dividenden te regelen? Omdat er één geval is, waarin die redeneering niet opgaat, namelijk bij het oprichten van nieuwe maatschappijen. Men kan geen grond creëeren, maar men kan wel vennootschappen creëeren, en voor dat geval faalt natuurlijk de zooeven voorgedragen theorie.

In de Memorie van Antwoord heb ik gewezen op de moeilijkheid, die daaruit geboren wordt. Ik heb getracht duidelijk te maken, dat men de keuze heeft tusschen twee kwaden. Belast men alleen het dividend boven 4 pct, dan geeft men zeer stellig een geschenk aan bestaande aandeelhouders; belast men het volle dividend, zoo rijst de vraag, of men niet onbillijk handelt tegenover de aandeelhouders in nieuw op te richten maatschappen.

Ik meen echter ten slotte, dat het thans door mij voorgestelde het beste stelsel is, en dat het ook zeer goed verdedigd kan worden; de gronden voor die verdediging zijn nedergelegd in de Memorie van Antwoord. Wel bezien toch is de hardheid tegenover de nieuw op te richten maatschappijen zoo groot niet als zij schijnt, daar iedereen weten zal dat de belasting verbonden is aan het kiezen van dien ondernemingsvorm.

Men kan in zeer vele gevallen een anderen ondernemingsvorm kiezen, dien van gewone vennootschap of burgerlijke maatschap. Nu zegt de Staat: om geldige redenen heb ik die speciale belasting verbonden aan het kiezen van dien ondernemingsvorm; dat is eene reëele belasting; die moet gij accepteeren.

Ik treed nu in de bijzonderheden van het amendement. De aftrek van 4 pct. over de beurswaarde der aandeelen zal moeilijkheden baren, die grooter zijn dan de geachte spreker zich voorstelt. Ik sprak van »beurswaarde", maar moet dat woord terugnemen, omdat er voor tal van aandeelen geen beurswaarde bestaat. Van zeer vele aandeelen zijn de prijzen onzeker, eene moeilijkheid die menigeen juist op dit oogenblik ondervindt bij de schatting voor de vermogensbelasting. Daar echter is die moeilijkheid niet van groote beteekenis, omdat de vermogensbelasting $1\frac{1}{4}$ of 2 per mille bedraagt. Doch hier, bij art. 5, § 1, der bedrijfsbelasting, waar men 4 pct. zou hebben af te trekken, waar dus scherp gerekend zou moeten worden

voor het constateeren van de belastingplichtigheid en haren omvang, kan eene dergelijke onzekerheid niet worden toegelaten. Men raadplege eene prijscourant van incourante waarden of verslagen van fondsenveilingen, dan zal men zien hoe groot de verschillen kunnen zijn; dan zal men ontwaren dat op één dag, in ééne veiling, soms ver uiteenloopende prijzen gelden. Ook bij de eerlijkste toepassing der wet zou men meermalen verlegen staan.

Ik moet nog wijzen op een ander bezwaar tegen het stelsel van den heer van Karnebeek.

Men weet dat er aandeelen zijn, welker waarde zeer hoog is in verhouding tot de gewoonlijk uitgekeerde dividenden. Die van eene maatschappij die lang bestaat en geregeld bijv. 8 pct. heeft uitgedeeld, zijn gewoonlijk 200 pct. waard, bij een rentestandaard van 4 pct. De aandeelen van de Nederlandsche Bank bijv., die over het laatste jaar f 75 per f 1000 uitdeelde, staan thans 205 pct. genoteerd. Maar hoe is het in dit opzicht gesteld met aandeelen in industrieele en handelsondernemingen, in vennootschappen van jongen datum? Het percentage, dat men maakt door tot de bestaande prijzen zulke aandeelen te koopen, is altijd veel grooter; met andere woorden, in verhouding tot het dividend dat zij geven staan zij lager genoteerd. Wat daarvan het gevolg zal zijn laat zich gemakkelijk berekenen. Wanneer de aandeelen op 100 staan en het dividend 6 pct. is, zal van de 6 niet meer dan juist 4 percent afgetrokken worden en blijft er 2 pct. ter belasting over. Ware die maatschappij eene oude, wel gevestigde, hoogst solide geachte vennootschap, zoo stonden hare aandeelen voorzeker op 150 pct., en zou zij niets schuldig zijn.

De conclusie ligt voor de hand, dat bij aanneming van het stelsel van den heer van Karnebeek oude maatschappijen een voordeel zullen genieten, dat haar niet behoort geschonken te worden.

Ik kom thans tot de bespreking van het amendement van den heer Lieftinck, dat krachtig werd gesteund door den heer Gerritsen. Ik dank den geachten voorsteller voor de vriendelijke woorden waarmede hij mij bejegend heeft. Maar als hij mij vraagt waarom ik, die gisteren zoo warm was, thans zoo koel ben, dan antwoord ik hem met de wedervraag: waaruit die koelheid dan zou gebleken zijn? Ik had nog geen woord over de quaestie gesproken, toen de geachte afgevaardigde heden optrad. Maar het tegendeel van zijne onderstelling is waar; ik maak mij voor deze zaak wel degelijk warm, en wel om het amendement te bestrijden.

Dit heeft verklaring noodig, want het schijnt pueriel zich warm te maken over het al of niet belasten van eenige zeer kleine fabrieken; wat de fiscus daar al of niet van trekken zal kan nooit veel meer dan een bagatel zijn. Maar ik neem de vrijheid de Kamer aan iets te herinneren wat 50 jaren geleden is geschied. Toen vereenigden zich niet meer dan 28 menschen in een klein vertrek van de stad Rochdale en die vormden daar een *Coöperative Store.* Zij deden het bij avond, na zes uur, zich als gezeten werklieden bijna schamende eene winkelnering te beginnen. Langzamerhand echter is die *Store* der *Rochdale-pioniers* eene aanzienlijke onderneming geworden en de cooperatieve beweging nam den omvang aan dien ieder kent. Laten wij ons wachten aan de kleine ondernemingen, die het hier geldt, eene vrijstelling te geven, die aan de schatkist misschien later duur zal te staan komen. Het is zeer wel mogelijk, dat na verloop van tijd die kleine coöperatieve zuivelfabrieken groote uitgebreidheid zullen erlangen, en wanneer men op grond, dat de zaken zoo klein en onbeduidend zijn, de vrijstelling heeft verleend die in dit amendement wordt voorgesteld, wat zal dan naderhand geschieden? Wij weten bij ondervinding uit de oude patentwet hoe moeilijk het is van vrijstellingen af te komen; hoe er dikwijls zelfs gronden van billijkheid voor pleiten om wat eenmaal gegeven is te laten blijven.

Ik wensch vervolgens te wijzen op eenige onbillijkheden die het amendement doet ontstaan. Waarom moet alleen vrijstelling verleend worden voor de uitdeelingen van coöperatieve zuivelfabrieken? Er zijn nog andere coöperatieve fabrieken dan alleen coöperatieve zuivelfabrieken. Waarom slecht deze laatste begunstigd?

Ik zou in de tweede plaats wenschen te weten waarom alleen vrijgesteld moeten worden de uitdeelingen van coöperatieve zuivelfabrieken, die geen andere melk verwerken dan melk van den eigen grond. Het gebeurt toch dikwijls, het werd gisteren door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, herinnerd, dat melk gekocht wordt van niet-leden. Ik zou denken dat eene onbillijkheid wordt geschapen, wanneer men de vrijstelling verleent in het eene geval en haar weigert in het andere.

Hieraan wensch ik vast te knoopen het argument dat ik gisteren heb gebezigd, toen ik sprak van de vrijstelling der bloembollencultuur: laten wij toch geene fiscale bepalingen maken, die aan de productie eene bepaalde richting geven of oeconomische toestanden doen ontstaan, die bij gemis van deze bepalingen zouden zijn uitgebleven. Dat zal echter gebeuren wanneer dit amendement wordt aangenomen. Dan zullen de deelhebbers in coöperatieve zuivelfabrieken zeggen: koopt toch vooral geen melk van derden, want dan vallen wij onder de belasting. Mij komt het beter voor hier geen verschil te maken en alle zuivelfabrieken zonder onderscheid, voor zoover zij winst maken, onder deze wet te brengen. Dan zal ieder naar eigen smaak handelen; de een zal slechts melk van de leden koopen, de ander zal ook koopen van niet-leden, maar de fiscus zal geen invloed uitoefenen op hetgeen men hier doet of laat.

Voorts is door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, den heer Gerritsen, eene vraag gesteld. Hoe zal de belasting hier worden geheven, zoo sprak hij, zoo alleen afrekening plaats heeft, en geen uitdeeling van winst? Hetgeen voor de melk wordt betaald is een *a conto*, een betaling op rekening. Later blijkt nauwkeurig wat de melk, in boter en kaas omgezet, heeft opgebracht; dan ontvangt ieder wat hem ten slotte toekomt. Waar is hier de winst? Wat valt er te belasten?

Ik wensch te herinneren, dat de uitvoering van deze wet niet geheel zal afhangen van den Minister, grootendeels zelfs niet van hem, maar dat de uitvoering van deze wet wordt toevertrouwd aan de commissiën van aanslag, en ook de raden van beroep daarop invloed zullen hebben. Ik zou niet gaarne die commissiën van aanslag en raden van beroep te veel willen binden; wij moeten ons hier bepalen tot het streng formuleeren der beginselen en over de toepassing der beginselen niet te veel in bijzonderheden komen. In het onderstelde geval zal bij die toepassing het voorgeschrevene bij art. 45 van het ontwerp tot uitgangspunt moeten dienen. Volgens dat artikel zullen de beheerders van naamlooze vennootschappen enz. en van coöperatieve vereenigingen gehouden zijn, binnen 14 dagen na de vaststelling van de balans of de rekening, daarvan een exemplaar te doen toekomen aan den voorzitter van de commissie van aanslag. Welnu, op die balans zal de commissie van aanslag moeten nagaan of er winst is of niet, of hetgeen *a conto* wordt genoemd niets anders is dan dat, of hetgeen afrekening heet ook geheel of ten deele winstuitkeering is. Elk geval zal op zich zelf moeten worden beoordeeld; ziedaar de eenige authentieke interpretatie die ik hier bij machte en genegen ben te geven.

Ik kom tot den heer Goeman Borgesius, die de winstuitkeeringen van de levensverzekeringen zou willen schrappen en meende dat ik door de bepaling, zooals zij daar ligt, in strijd zou komen met hetgeen ten aanzien van de coöperatieve winkelvereenigen is beslist. Hij achtte mijne argumentatie onjuist en meende dat het volmaakt hetzelfde is of het geldt eene winstuitkeering van eene winkelvereeniging of van eene assurantie-maatschappij. Ik geloof echter dat dit niet zoo is; de redeneering die ik in de Memorie van Antwoord heb gevoerd moge min of meer subtiel zijn, als men met subtiele zaken te doen heeft zijn subtiele redeneeringen onmisbaar. Ik wil herinneren dat het bij de gewone levensverzekeringmaatschappijen meer en meer gebruikelijk is geworden om twee tarieven te hebben, een *met* en een *zonder* winstuitkeering. Nu dat het geval is, komt het mij voor dat de winstuit-

keering een geheel ander karakter krijgt bij de verzekering-maatschappij dan bij de winkelvereeniging, hoewel ik weet dat er voor een deel werkelijke winst in kan begrepen zijn. Gesteld eens dat het bij alle winkeliers de gewoonte was om te hebben tweeërlei prijzen, prijzen *met* en *zonder* winstuitkeering, dan zou men moeten erkennen dat die zoogenaamd winstuitkeering meer schijn had dan wezen en als restitutie zou moeten worden aangemerkt. De werkelijke prijzen der winkelgoederen zouden dan de prijzen zonder winstuitkeering zijn. Voorts moet ik den geachten afgevaardigde hierop wijzen: Wanneer hij zijn denkbeeld in een amendement mocht belichamen en dit mocht worden aangenomen, dan zouden de uitkeeringen van Nederlandsche en in Nederland gevestigde maatschappijen worden belast, maar niet die van buitenlandsche hier te lande niet gevestigde. Wanneer iemand zich dan rechtstreeks verzekert bij eene buitenlandsche maatschappij en daarvan eene uitkeering krijgt (die ik in casu zou noemen restitutie), dan zal van toepassing zijn de bepaling van art. 3, § 1 *b*, dat onder winsten en belooningen niet worden gerekend uitkeeringen als verzekerde genoten.

Een enkel woord nog naar aanleiding van het gesprokene door den heer Hintzen, dien ik tot mijn leedwezen niet volkomen verstaan en daardoor niet geheel begrepen heb. Het is mij niet duidelijk geworden wat de bezwaren zijn, die de geachte afgevaardigde heeft tegen het samenkoppelen in art. 5 van de vennootschappen, vereenigingen en maatschappijen. Mij is het voorgekomen dat de samenvoeging van die drie juist zeer nuttig is te achten, omdat eene vennootschap zoo gemakkelijk in eene vereeniging en eene vereeniging is eene maatschappij kan worden omgezet en omdat bij al die lichamen uitdeelingen kunnen voorkomen, die, daargelaten het genoemde bij *a*, *b* en *c*, toch alle hetzelfde karakter hebben.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering verklaard heeft het amendement, voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs op § 1, over te nemen, maakt dit geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar gevoelen mede te deelen over de amendementen voorgesteld door de heeren van Karnebeek en Lieftinck, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wat de amendementen betreft, voorgesteld door de heeren van Karnebeek en Lieftinck, kan de Commissie zich geheel aansluiten bij hetgeen ten dien aanzien door den Minister is gezegd.

Eigenlijk staat de Commissie op een eenigszins ander standpunt dan de Minister, een standpunt reeds door mij verdedigd tegenover den heer van Karnebeek bij de quaestie der coöperatieve vereenigingen.

De Commissie meent dat rechtspersonen *per se* in deze belasting behooren te worden aangeslagen. In dit opzicht is zij echter slechts ten halve door den Minister bevredigd, omdat de Minister dit standpunt alleen wil aanvaarden, voor zoover hij dit kan overeenbrengen met zijne bekende amortisatie-theorie. Ongetwijfeld is de limite door den Minister gesteld in zooverre juist, dat tot daar een nieuwe grond voor belasting aanwezig is; tot aan die grens is er dubbel reden om de naamlooze vennootschappen te belasten.

Ik zal niet terugtreden in de argumentatie welke destijds, en niet zonder succes, door mij tegenover den heer van Karnebeek is gevoerd. Doch wat de détails van zijne argumentatie betreft, meen ik toch te moeten opmerken dat hij telkens spreekt van eene dubbele belasting, zonder aan te toonen dat er ook in zijn stelsel steeds dubbele belasting is.

Wanneer een aandeel behoort aan een buitenlander, aan een persoon die niet in de vermogensbelasting is aangeslagen, waar is dan de dubbele belasting?

Bij aanneming van het amendement zouden alle buitenlanders er belang bij hebben om al hunne zaken, al hunne onrichtingen naar hier over te brengen, dan zouden zij feitelijk in het geheel geene belasting behoeven te betalen.

De geachte afgevaardigde zou om zijn argument van dubbele belasting te kunnen volhouden de aftrek niet mogen doen geschieden over de *gezamenlijke* aandeelen, maar slechts over die waarvan bewijsbaar de vermogensbelasting was betaald.

Dit nu kan de geachte afgevaardigde in zijn amendement niet invoegen zonder in de wet eene geheel andere techniek te brengen. Dan zou eigenlijk blijken dat zijn amendement hier in het geheel niet thuis behoort, omdat de techniek, het samenstel der bepalingen van de wet, iets geheel anders zou eischen.

Indien de geachte afgevaardigde zijn denkbeeld wil doorvoeren, moet hij naamlooze vennootschappen en gewone maatschappen geheel gelijkstellen. Eene gewone maatschap wordt in dit wetsontwerp niet behandeld als een zelfstandig fiscaal persoon, maar als eene onverdeelde gemeenschap tusschen natuurlijke personen, en de winstaandeelen in vennootschappen onder eene firma en andere maatschappen worden behandeld als een object dat belastingplichtig is bij ieder der vennooten afzonderlijk. In het inkomen van ieder deelgenoot wordt zijn aandeel begrepen.

Indien de geachte afgevaardigde zijn stelsel wil doorvoeren, zou hij de uitkeeringen van de naamlooze vennootschappen eveneens moeten behandelen als bedrijfswinst van ieder aandeelhouder en daarvan aftrek moeten toelaten indien en voor zoover van het aandeel vermogensbelasting is betaald.

Het amendement past dus niet alleen zakelijk, maar ook niet naar den vorm in het stelsel van dit wetsontwerp.

Over de quaestie der coöperatieve vereenigingen heeft de Commissie niets nieuw te zeggen. Het is, dunkt mij, evident dat de coöperatieve vereenigingen door den heer Lieftinck bedoeld, treden op het gebied van fabriekswezen en handel. En indien men op die wijze de ongelukkige vrijstelling verder zoude willen doorvoeren, welke gisteren in een vorig artikel is binnengeslopen, dan zou men natuurlijk de winsten van alle takken van arbeid moeten vrijstellen, waarbij eenige bewerking van landbouwproducten plaats heeft.

Op die wijze zou de uitzondering, die men ten behoeve van het landbouwbedrijf, of liever ter wille van bepaalde politieke invloeden heeft opgenomen, eene destructieve werking op het geheele belasting-ontwerp uitoefenen. Noch naar het wezen noch naar den vorm, behooren, mijns inziens, de zuivelfabrieken te worden vrijgesteld.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts eenige korte opmerkingen: de geheele redeneering van den Minister tegenover mijn amendement strekt om te betoogen dat hier geen dubbele belasting plaats heeft, want dat hier te recht geheven wordt eene reëele belasting. Maar dat er eene reëele belasting wordt geheven, is juist mijne grief; naar mijn oordeel toch hoort zij in deze belastingwet niet tehuis. Wij hebben hier namelijk te doen met een stuk inkomstenbelasting en dus niet met eene reëele belasting.

Maar, bovendien, waarom dan nog die reëele belasting alleen opgelegd aan aandeelhouders in naamlooze vennootschappen, terwijl andere soorten van kapitaalbelegging geheel vrij zijn? Is dit niet inderdaad zuivere willekeur?

Nu zegt de Minister, dat degenen, die reeds in de patentbelasting waren aangeslagen, het hebben geweten, en dat zij, die nieuwe vennootschappen willen stichten, er maar rekening mede moeten houden. Die belasting — meent de Minister — is òf reeds geamortiseerd, òf men zal er bij het aangaan van nieuwe vennootschappen op kunnen rekenen.

Men kan echter mijns inziens uit hetgeen onder de patentwet bestond niet redeneeren tot motiveering van de belasting die wij nu gaan opleggen, want hoe zouden

wij zoodanige argumentatie kunnen volhouden tegenover zoovelen die door de patentwet niet getroffen werden, maar thans getroffen zullen worden?

Daarenboven de vorm van kapitaalbelegging waarmede wij hier te doen hebben, namelijk die in naamlooze vennootschappen, wordt reeds in de vermogensbelasting aangeslagen, welke aanslag in de hoogste multiplicatie tot 5 percent kan stijgen. Er bestaat dan ook geen enkele reden om voor dezen vorm van kapitaalbelegging eene uitzondering te maken, door er, ook voor zoover hij reeds in de vermogensbelasting getroffen is, nog een extra reëelen last op te leggen.

De Minister zegt, dat men in deze wat moet »schipperen". Van »schipperen" ben ik echter volstrekt geen voorstander; ik accepteer liever de consequentiën van hetgeen ik voor goed en billijk houd. Ik zie in »schipperen" geen heil en geloof dat uit de samenvoeging van twee halve meeningen nooit eene goede gezonde meening kan geboren worden.

Nu heeft de Minister nog betoogd, dat mijn stelsel bezwaar zou opleveren in verband met de beursnoteering. Ik zie dat bezwaar echter niet in; ik stel eenvoudig voor, dat zal afgetrokken worden hetgeen voor ditzelfde object reeds is betaald in de vermogensbelasting.

Ik heb in mijn amendement precies dezelfde woorden gekozen als in de vermogensbelasting, wat de waardeberekening der aandeelen betreft, gevonden worden. Indien er bezwaar kan staan in dit opzicht, bestaat dit bezwaar even goed ten aanzien van de vermogensbelasting die zwaarder is dan deze zoogenaamde bedrijfsbelasting, en waarvan men dus niet zeggen kan, dat het er daar op eene juiste berekening der geldswaarde van het effect minder aankomt. Het eenige waarop het aankomt is of voor deze belegging van kapitaal niet reeds in de vermogensbelasting is betaald.

De Minister heeft over de slot-alinea niets gezegd en eenvoudig het amendement van de Commissie van Rapporteurs overgenomen. Ter verdediging van het beginsel heeft hij echter geen woord gezegd.

Nu een enkel woord ten aanzien van het gesprokene door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs over de quaestie van de rechtspersoonlijkheid. De heer van Houten is evenmin als ik een voorstander van fictiën in de wet te schrijven en toch doen wij dit als wij het stelsel van het ontwerp aannemen; want het is toch zoo klaar als de dag dat bij de quaestie, die ons thans bezig houdt, hij, die in de vermogensbelasting en hij, die in de bedrijfsbelasting betaalt, dezelfde is, namelijk de aandeelhouder. En of men hem nu al zegt, in het eene geval betaalt gij als individu en in het andere als deelgenoot in eene naamlooze vennootschap, toch betaalt hij in beide gevallen over hetzelfde aandeel en uit denzelfden zak. Dat hij dubbel betaalt kan men toch niet ontkennen op grond dat hij in het eene geval zelf betaalt en in het andere door tusschenkomst van een boekhouder of kassier.

De voorzitter der Commissie heeft getracht mijn amendement in strijd te brengen met zich zelve en gezegd dat het misplaatst zou zijn in het stelsel dezer wet, door er op te wijzen dat buitenlanders, die aandeelen hebben in naamlooze vennootschappen, volgens mijn stelsel niet zouden hebben te betalen voor zoover zij niet in de vermogensbelasting vallen. Dit spreekt vanzelf; doch dit is een gevolg van het stelsel van de wet, dat ik nu niet zal verdedigen. In art. 6 § 2 vindt men geheel en al hetzelfde ten aanzien van de buitenlandsche vennooten; maar dit volgt uit het stelsel der wet zelve.

Maar indien eenige buitenlanders, die men liever in geenen deele vrijgesteld zag, ten deele vrijloopen, mag de wensch om dat te beletten geene reden zijn om een oneindig grooter aantal Nederlanders dubbele belasting te doen betalen, ten minste meer dan zij in vergelijking met andere belastingschuldigen behooren te betalen. Die redeneering gaat niet op en wij doen, geloof ik, veel beter door een zuiver stelsel aan te nemen door de vermogensen bedrijfsbelasting behoorlijk uit elkaar te houden.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Nu mijn medeafgevaardigde met zooveel warmte zijn amendement heeft verdedigd en het voorgesteld heeft, alsof zij, die vóór het voorstel van den Minister zullen stemmen, — waartoe ook ik behoor, — in deze belasting een element brengen, dat er niet in thuis behoort, wensch ik een enkel woord tegen zijn voorstel te spreken.

Wij hebben hier dezelfde quaestie die zich telkens voordoet wanneer er sprake is van eene rentebelasting; de quaestie, die uitvoerig werd besproken bij de behandeling der rentebelasting van den Minister Vissering. Ook toen waren er drie partijen.

De eene partij beweerde, dat de dividenden van naamlooze vennootschappen niet in de rentebelasting konden worden begrepen, op dezen grond dat zij reeds in de patentbelasting getroffen waren.

De tweede partij ontkende dit op dezelfde gronden als de Minister voor zijn voorstel aanvoerde.

De derde partij kwam tot hetzelfde resultaat, doch op een anderen grond, — zooeven door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs aangevoerd — namelijk dat wij hier te doen hebben met eene afzonderlijken juridischen persoon, met een bijzonder voorrecht.

De Minister heeft er aan herinnerd, dat hij aanvankelijk een ander voorstel deed, namelijk een aftrek van 4 pct. toe te laten. De Minister deed dit voornamelijk met het oog op de buitenlanders, hij wilde niet den schijn hebben de buitenlanders te betrekken in de vermogensbelasting.

Het voorstel, dat de Minister thans doet is eene transactie tusschen het recht, dat wij hebben tegenover de bestaande vennootschappen, om het geheele dividend te treffen in deze belasting, en hetgeen billijk en doelmatig is tegenover nieuw op te richten naamlooze vennootschappen.

De Minister heeft zijn tegenwoordig voorstel verdedigd op dezen grond, dat wij ook hier, wat de bestaande vennootschappen betreft, te doen hebben met eene belasting, werkende als eens zakelijke, die geamortiseerd is.

Ik geloof, dat de Minister geheel te recht dit standpunt inneemt. Hier, waar wij te doen hebben met aandeelen, die we zoo dikwijls van eigenaars zien verwisselen, veel meer dan de grond, is die werking nog beter aan te wijzen dan bij den grond.

Nu zegt mijn mede-afgevaardigde, de heer Van Karnebeek: men brengt in deze belasting een reëel element.

Neen, Mijnheer de Voorziter. De Minister doet het voorstel, om eene belasting, die reeds geruimen tijd is geheven, die de werking van eene reëele belasting heeft gehad, te bestendigen. De bedoeling is alleen de naamlooze vennootschappen in dit opzicht te laten in dezelfde positie waarin zij waren onder de bestaande wet.

Nu merk ik op, dat dit bij geen belastingobject beter kan geschieden, dan juist hier, bij de naamlooze vennootschappen. In de bestaande patentwet is de negende tabel, in afwijking van alle anderen tabellen, juist het eenige element dat overeenkomt met bedrijfsbelasting. Tabel 9 is reeds als het ware eene anticipatie geweest op deze bedrijfsbelasting.

Ik zou het voorstel niet durven verdedigen op de gronden van de Commissie van Rapporteurs, dat wij hier namelijk te doen zouden hebben met eene juridische persoon en omdat de Staat aan de aandeelhouders het voorrecht geeft van beperkte aansprakelijkheid. Wanneer toch zullen zij dit voorrecht van beperkte aansprakelijkheid gevoelen? Alleen wanneer de naamlooze vennootschappen fout gaan. En wie zijn het, die in dat geval, het nadeel ondervinden? De crediteuren. Maar zal nu de Staat zich laten betalen voor het voorrecht dat de aandeelhouders ondervinden?

De Staat zou dan eigenlijk de opbrengst der belasting moeten reserveeren voor de *crediteuren.* Maar welk verband er is tusschen eene retributie *aan den Staat* en het voorrecht van de beperkte aansprakelijkheid der aandeelhouders, begrijp ik niet.

Waren er nu geene complicatiën dan zou het billijk zijn de naamlooze vennootschappen te belasten voor het bedrag

waarmede andere inkomsten worden getroffen door deze wet; doch er doen zich twee complicatiën voor. De eerste werd reeds besproken bij de behandeling der vermogensbelasting. Het is niet te ontkennen dat als een aandeel boven pari staat in genoemde belasting moet worden betaald naar het bedrag waarvoor het kan worden verkocht en niet naar het nominaal bedrag. Aan de eene zijde wordt zoodanig aandeel reeds voor het geheele dividend getroffen, en aan de andere zijde — in de vermogensbelasting — naar den koers boven pari, waarin zich hooge dividenden uitdrukken. Daarin ligt eenige onbillijkheid. De Minister overwoog verder te recht dat de zich vormende nieuwe naamlooze vennootschappen niet te zwaar mogen worden gedrukt, en dat deze niet mogen lijden onder hetgeen aan de bestaande wordt opgelegd, op grond van de werking der patentbelasting als een reëele last.

Vandaar het transactie-voorstel van den Minister om beide, oude en nieuwe, te belasten met 2 pct. Het ware, wat de oude vennootschappen betreft, consequent als zij belast werden met een bedrag, dat zooveel mogelijk het tegenwoordige nadert, namelijk 2 pct. met 28 opcenten: Op de aangegeven gronden zal ik stemmen tegen het amendement van den heer van Karnebeek.

Nu nog een paar woorden tot de heeren Lieftinck en Gerritsen.

De heer Lieftinck zeide bij de toelichting van zijn nieuw amendement zich sterker te gevoelen dan eergisteren. Ik veronderstel dat dat gevoel van meer kracht ontspruit uit de stemming van gisteren en uit de hoop dat zijn amendement een even groot aantal stemmen zal verwerven als het voorstel van den Minister omtrent de vrijstelling van den landbouw. Hij is te scherpzinnig, om te meenen dat zijne argumenten overtuigender zijn, want nieuwe heeft hij niet aangevoerd.

Beide sprekers blijven beweren dat in coöperatieve zuivelfabrieken hetzelfde gezamenlijk geschiedt als in iedere boerderij afzonderlijk. Ik kan slechts herhalen wat ik op grond van een aantal statuten te dien aanzien heb aangevoerd. De voortbrengers der grondstof bewerken deze niet zelf en slechts in een gebouw buiten hunne boerderij: neen, zij geven ze over aan eene afzonderlijk georganiseerde inrichting.

Ik geloof dat de heeren Lieftinck en Gerritsen zelven niet veel waarde aan het gevolg van hun amendement kunnen hechten. Zij hebben zich nu beperkt tot het geval dat alleen wordt verwerkt grondstof van de leden der vereeniging. Nu is uit de aangehaalde statuten gebleken, dat daar juist dat geval wordt uitgesloten; dat in alle de bepaling is opgenomen dat, indien het wenschelijk is, ook melk van nietleden aangekocht, kan worden verwerkt.

Ik heb reeds gezegd, dat mij verzekerd is dat alle coöperatieve zuivelfabrieken dit van tijd tot tijd doen, en dat eene dergelijke bepaling, naar het schijnt, onmisbaar is, omdat anders eene fabriek herhaaldelijk door gebrek aan grondstof zou moeten stilstaan. Op dien grond zeide ik, dat de beide sprekers zelf zich niet veel van hetgeen zij verlangen kunnen voorstellen, indien men zich strikt houdt aan de bepaling van het amendement.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Mijne verwachting, dat de Minister uit eigen beweging eene wijziging in alinea *b.* zoude brengen, is niet verwezenlijkt. Ik zal dus gevolg geven aan mijn voornemen om op die alinea een amendement in te dienen. Hetgeen de Minister heeft aangevoerd, kan mij daarvan niet terughouden. De door mij bestreden argumenten in de Memorie van Beantwoording voorkomende, heeft de Minister zelf eenigermate subtiel genoemd en thans niet herhaald, maar de motieven welke de Minister thans heeft aangevoerd, komen mij ook al heel weinig overtuigend voor.

Vooreerst heeft de Minister gezegd: denk toch ook aan de buitenlandsche verzekeringmaatschappijen. Indien deze aandeel in de winsten aan hare verzekerden uitkeeren, zullen zij daarvan geene belasting behoeven te betalen, en is het dan billijk de binnenlandsche maatschappijen eenzijdig dien last op te leggen? Mijn antwoord is: Indien volgens den wensch van den Minister art. 6 ongewijzigd wordt aangenomen, dan zullen buitenlandsche verzekeringmaatschappijen voldoende belast zijn.

Het tweede argument van den Minister kom hierop neer, dat verzekeringmaatschappijen dikwijls tweeërlei soort van tarieven hebben: tarieven *met* en tarieven *zonder* aandeel in de winst.

Het feit is niet te miskenen; maar wat verandert dat aan het karakter van de te maken winst? De Minister heeft het zelf ook reeds opgemerkt dat morgen aan den dag eene coöperatieve winkelvereeniging ook wel twee prijscouranten kan uitgeven: een voor hen die niet mee willen deelen in de winst-uitkeering en één voor hen die willen koopen met recht op winstaandeel. Maar als zij dat doen, zullen ze toch evengoed in de belasting moeten betalen.

Er komt nog iets bij. Het kan evengoed voorkomen dat er verloren wordt op de contracten met winstaandeel en gewonnen op de contracten zonder winstaandeel, en dan zullen eerstgenoemde verzekerden toch winst ontvangen. Ook daaruit blijkt, dat hier wel degelijk sprake is van gewone winst.

Ik heb daarom de eer voor te stellen alinea *b* van paragraaf 1 van art. 3 aldus te lezen:

»*b.* uitdeelingen of uitkeeringen aan onderstand genietenden in deze hunne eigenschap".

Nog deze opmerking. Hetgeen de heer Hintzen aangaande de redactie van het artikel heeft gezegd, is, geloof ik, juist. Ik geloof dat de Minister beter zou doen in § 1 niet te spreken van gewone en buitengewone uitdeelingen, maar van gewone en buitengewone *winst*-uitdeelingen. Want dat is toch blijkbaar de bedoeling. Wijziging van redactie op dit punt is misschien niet eens noodig, als de Minister maar uitdrukkelijk verklaart, dat hier alleen aan uitdeeling van winst mag gedacht worden, zoodat misverstand niet meer mogelijk is.

De **Voorzitter**: Door den heer Borgesius is als amendement voorgesteld om uit letter *b* te doen vervallen de woorden »verzekerden en" zoodat zou gelezen worden: »uitdeelingen of uitkeeringen aan onderstand genietenden in deze hunne eigenschap".

Dit *amendement* wordt ondersteund door de heeren Hartogh, Kielstra, de Kanter, Vrolik en Cremer, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Lieftinck**: Na de bestrijding van mijn amendement door den president van de Commissie van Rapporteurs, den heer Mees, en den Minister, kan ik met een kort woord volstaan.

Ik dank den heer Gerritsen, den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, voor zijn steun, en ik hoop dat hij meer succes met zijn steun zal hebben dan ik gisteren had toen ik aan zijn amendement mijne stem gaf.

De argumenten die de Minister tegen mijn amendement in het midden heeft gebracht kwamen mij weinig steekhoudend voor. Dat Zijne Excellentie heden koud zou zijn voor de landbouwbelangen mocht ik afleiden uit zijne verklaring van gisteren, dat de Minister mijn amendement, als het aan de orde kwam, zou *bestrijden*. Al die argumenten, Mijnheer de Voorzitter, had hij uitstekend kunnen gebruiken tegen de vrijstelling van het landbouwbedrijf; daar hadden zij volkomen bij gepast zelfs. Mijnheer de Voorzitter, ik zal het maar noemen die bangmakerij, dat zulk eene kleine zaak als de oprichting der zuivelfabrieken zoo groot kon worden, oefent op mij weinig invloed. Ja, Mijnheer de Minister, dat kan ook, maar die dan leeft, die het dan *heft*. Zoo werd immers door den heer van Houten, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ook gedacht, toen hij veronderstelde dat deze wet geen

wet was van Perzen en Meden en dat, wanneer de landbouw sterk vooruitging, hij altijd nog in deze belasting gebracht kon worden. En als dit waar is, wat ik niet onderschrijf, voor den landbouw, dan is het ook waar voor de fabrieken door mij bedoeld. Gesteld, Mijnheer de Voorzitter, dat die eens tot grooten bloei en ongekende welvaart kwamen, wel, dan zou het den landbouw goed gaan en den fiscus ook, dus ook den Minister van Financiën; dan ging het Nederland goed, Mijnheer de Voorzitter. En wanneer dit bereikt werd door die fabrieken zoo vrij mogelijk te maken en te laten, dan had men eene goede zaak gedaan en dan moest men blijde zijn dat wij dezen dag consequent hadden gehandeld met ze vrij te laten, op *denzelfden* grond als waarom men den landbouw heeft vrijgesteld van *deze* belasting.

De heer Mees zeide, dat die fabrieken niets anders zijn dan gewone coöperatieve fabrieken; ik ontken dat, zij zijn werkplaatsen, maar betere, veel betere dan die van den boer die afzonderlijk werkt. Dit heb ik reeds in mijne eerste rede uiteengezet. Doordat men gezamenlijk werkt kan en moet men beter werken en werkt men ook beter; dat leert de ervaring.

Of ik nu veel waarde hecht aan dit amendement is gevraagd. Zeer zeker. Maar ik hecht er niet alleen materieele waarde aan, maar ook eene intellectueele, eene wetgevende waarde; want hoe is het mogelijk dat men verdedigen kan het vrijstellen van het landbouwbedrijf, en wel zooals de Minister dat deed, met welsprekendheid en overtuiging en op wetenschappelijke gronden, terwijl men deze gezamenlijke bewerking der veehouderijproducten niet in de vrijstelling wil opnemen? Daartegen kom ik op. Zoolang die inconsequentie niet uit den weg is geruimd, zal ik er grooten prijs op blijven stellen dat mijn amendement aangenomen wordt.

Het spijt mij dat de heer Poelman niet hier is, hij zou mij steunen; zijn logisch verstand staat mij er borg voor.

Ik eindig. Ik zal afwachten wat de Kamer omtrent mijn amendement beslissen zal. Ik heb er mijn best voor gedaan, in de volle overtuiging dat waar men vrijdom aan den eenen geeft, het ook aan den ander moet gegeven worden.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement van den heer Goeman Borgesius mede te deelen, zegt: De Commissie is vóór het amendement, hoewel zij wel eenige waarde hecht aan hetgeen door den heer Hintzen is gezegd, dat namelijk onder *b* van § 5 naar het schijnt door de Regeering niet alleen gedacht is aan winstuitdeelingen en uitkeering, maar ook aan uitkeeringen waartoe de contracten aanleiding geven.

Maar in geen geval kan, al wordt in den aanhef gesproken van uitdeelingen van welken aard ook, ooit de meening ontstaan dat hetgeen de verzekerden als verzekeringssom krachtens hun polis genieten, onder de bepalingen dezer wet zouden kunnen vallen.

Bij het amendement van den heer Goeman Borgesius is er alleen sprake van om de wet zoo te redigeeren, dat geen vrijstelling kan ingeroepen worden voor *winst*uitkeeringen aan verzekerden. Nu hebben wij de Regeering daaromtrent gehoord; maar ik geloof dat ook hier de woorden beslissend zijn, waarmede de Minister zijne rede over de coöperatieve vereenigingen eindigde. Hij kwam toen met het verslag van de Haagsche coöperatieve vereeniging, en toonde daaruit aan dat er winst was uitgekeerd. Hij zeide daarop: laten wij niet wijzer willen zijn dan die vereeniging zelve.

Thans zegt de meerderheid der Commissie, overtuigd door de gronden door den heer Borgesius vooral in zijne eerste rede zoo duidelijk ontwikkeld: laat ons niet wijzer willen zijn dan de verzekeringsmaatschappijen, die deelgenootschap in hare winst aan de verzekerden geven en hare winst in twee afdeelingen uitkeeren, gedeeltelijk aan de aandeelhouders, gedeeltelijk aan de verzekerden.

Waarom zou deze laatste winst niet evenzeer belast worden?

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het woord niet meer gevraagd hebben, indien naast mij niet eene stem tegen mijn amendement was opgegaan, op wier instemming ik in den regel veel prijs stel. Ik wensch eene korte opmerking te maken tegenover het door den heer Mees gebruikte argument, en vlei mij het nog met hem eens te kunnen worden, want zijn geheele betoog kwam hierop neer: laat ons de naamlooze vennootschappen laten in den toestand waarin zij waren.

Mij dunkt dat men, van deze praemisse uitgaande, onmogelijk tot de conclusie kan komen dat zij belast moeten worden, gelijk in het wetsontwerp wordt voorgesteld, tenzij men de vermogensbelasting totaal uit het oog verliest. En dat verband met de vermogensbelasting is een element, dat ik hier niet met de haren bijsleep, maar dat schering en inslag van het geheele wetsontwerp is.

De eerste grondslag van dit wetsontwerp is het verband met de vermogensbelasting en de aftrek van hetgeen uit dien hoofde reeds betaald is.

De naamlooze vennootschappen verkeeren ten gevolge van de vermogensbelasting dus niet meer in dezelfde positie als zij hadden onder de tegenwoordige patentwet.

In overeenstemming met het stelsel van het wetsontwerp zelf, wil ik ten dezen de gelijkheid tegenover de andere onderwerpen der belasting herstellen. Ik durf de juistheid mijner opvatting tegenover den heer Mees te meer volhouden, omdat hij zelf erkent dat het »sustenu", alsof de wet hier alleen te doen had met de rechtspersoon en niets met de aandeelhouders, die de belasting uit hunne zakken moeten betalen, niet voor zijne rekening moet komen.

Ik zal thans op de quaestie der voordeelen en nadeelen der beperkte aansprakelijkheid niet ingaan, ofschoon ik mij sterk maak, indien men dat mocht verlangen, aan te toonen dat ook die hoegenaamd geen grond geeft om deelneming in naamlooze vennootschappen hooger te willen belasten.

De heer **Gerritsen**: Gaarne zou ik gehoor geven aan den wensch om tot stemming over te gaan, als niet een soortgelijk gevaar als gisteren dreigde, namelijk dat ik naar huis moest gaan, zonder mijn plicht gedaan te hebben; gisteren gold het het verzuim van intrekking van mijn amendement; vandaag zou het geweest zijn het niet geven van mijn volledigen steun aan het amendement van den heer Lieftinck.

Immers, de Minister heeft eenige vragen gedaan, waarop ik wil antwoorden, al moet ik er aan herinneren dat Zijne Excellentie niet altijd, althans niet op afdoende wijze, de onze heeft beantwoord.

Zoo vroeg de Minister: waarom strekt gij de vrijstelling niet uit tot andere fabrieken, bijv. van beetwortelsuiker-, turfstrooisel-fabrieken, enz.?

Wel, Mijnheer de Voorzitter, omdat het amendement, blijkens de toelichting, slaat op de bedrijven van § 8 van art. 3 en daaronder vallen de fabrieken door den Minister genoemd niet.

Waarom, vroeg de Minister, alleen vrijstelling voor hen die melk bereiden van de koeien van leden en waarom ook niet — hier gaat 's Ministers billijkheidsgevoel spreken — de melk die van derden wordt gekocht?

Wel, antwoord ik, omdat men daardoor zou vrijstellen wat de heer van Houten heeft genoemd: ondernemingen op handelsgebied, en omdat zulke ondernemingen niet zijn vrijgesteld bij § 8 van art. 3. Wat wij willen is niets dan vrijstelling van de voortzetting van het reeds vrijgesteld bedrijf.

En als de heer van Houten zegt, dat wij hier komen op 't gebied van fabrieks- en handelsnijverheid, dan antwoord ik: precies zoo ver als een boer die vrijgesteld is van belasting zich op fabrieks- en nijverheidsgebied beweegt

als hij zijn product in 't karnhuis bereidt en dat vervolgens ter markt brengt. Er bestaat niet het minste verschil tusschen die handeling van den boer op zich zelve en die in de coöperatieve zuivelfabriek uitsluitend werkende voor leden.

Nu zegt de heer Mees, dat de voorsteller niet veel beteekenis zal hechten aan zijn amendement, omdat er zoo weinig van zulke fabrieken zijn. Veel zijn er niet, dat geef ik toe, maar de heer Mees doet het voorkomen of er in 't geheel geen zijn; eerstens kunnen er komen, en ten andere heb ik hier de statuten bij mij van zulk eene coöperatieve zuivelfabriek, waarin bepaald wordt dat er geen melk van personen buiten de vereeniging staande, door de vereeniging mag worden aangekocht.

Ik meen dat het amendement het heilzaam gevolg zal hebben dat dit voorbeeld steeds meer zal gevolgd worden en dat men het niet langer aan de boterkooplui zal overlaten om ten nadeele van den landbouwer de zuivelfabrieken als industrieele ondernemingen, al is 't ook op coöperatieven grondslag, te exploiteeren.

De Minister gaf ten slotte op mijne vraag — en daarop doelde mijne opmerking dat die antwoorden niet afdoende waren — waarvan de belasting geheven moet worden als geen winst uitgekeerd wordt, ten antwoord, dat dit moet overgelaten worden aan de beslissing van de commissiën van aanslag en van beroep.

Doch nu vraag ik of het niet wenschelijker is om eene wetsduiding, waaraan nu reeds zoo groote behoefte blijkt te bestaan, thans vóór de commissiën aan 't werk gaan en nu de auteur der wet nog in ons midden is, te geven, opdat de wet duidelijk en voor zich zelve kan spreken? Of het nu wel verantwoord is om al dergelijke moeilijke vraagstukken, die op dit oogenblik oplossing eischen, over te laten aan de practijk, aan de toekomst, aan de raden van beroep, aan personen van wie men kan zeggen, dat zij niet op zoo gemakkelijke wijze de interpretatie van de wet zullen kunnen ontvangen als wij krijgen, blijft derhalve eene opene vraag. Maar hiervan neem ik akte, dat de Regeering verklaard heeft, dat wanneer geene winstuitdeeling, of wanneer geen winstuitkeering plaats heeft, maar wanneer de verrekening is een à conto, eene afrekening aan het einde van een termijn met de leden, waarbij eenvoudig het overschot van de opbrengst der producten na aftrek van de onkosten wordt verrekend, dat er dan ook geen sprake kan zijn van winst naar de bedoeling van deze wet.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik kan zeer kort zijn in mijne beantwoording van de verschillende sprekers.

In de eerste plaats heeft de heer van Karnebeek een vraag gedaan; hij heeft gezegd: gij beschouwt deze belasting van de naamlooze vennootschappen als eene reëele belasting; doch welke reden bestaat er om van de winstuitdeeling van naamlooze vennootschappen eene reëele belasting te heffen?

De vraag bevreemdt mij; is hetgeen de geachte afgevaardigde zelf voorstelt dan geene reëele belasting? De strijd loopt niet hierover of er eene reëele belasting zal geheven worden van de naamlooze vennootschappen, maar waarin die belasting bestaan zal, hoe wij het belastingobject zullen becijferen. Eene reëele belasting zal het in ieder geval zijn, want er zal geheven worden bij de bron, dus geen rekening gehouden worden met schulden. Derhalve behoeft de vraag, of eene reëele belasting van winstuitdeeling van naamlooze vennootschappen gerechtvaardigd is, ons op het oogenblik niet bezig te houden; dit is niet het punt in quaestie.

De geachte afgevaardigde ontkende met nadruk, dat de methode van berekening, door hem voorgesteld, aanleiding tot bezwaren zal geven. Ik moet van mijn kant met even sterken nadruk verklaren, dat het wel tot bezwaren aanleiding zal geven.

Het is gemakkelijk in een amendement te schrijven: er zal gerekend worden op dezelfde wijze als in de vermogensbelasting, maar in de practijk zal het groote onzekerheid baren, ja ik geloof dat het in sommige gevallen aanleiding zal geven tot hetgeen men aan de beurs te Amsterdam noemt: potlood-affaires, fictieve zaken. De geachte afgevaardigde zegt: dit zal niet gebeuren, want als men de aandeelen opdrijft dan betaalt men meer in de vermogensbelasting; maar ik wil hem daarbij in herinnering brengen, dat er maatschappijen zijn of kunnen zijn, waarvan de aandeelen voor een groot gedeelte aan buitenlanders behooren, zoodat er belang kan bestaan om fictieve prijzen te scheppen.

Te recht is opgemerkt, dat de slotalinea van art. 5 § 1 niet door mij verdedigd was. Daar die alinea niet bepaald was aangevallen, had ik niet begrepen dat verdediging gewenscht werd. Ik ben echter gaarne bereid die te geven en zal dit in weinig woorden kunnen doen.

Het gebeurt menigmaal dat eene bankinstelling deel neemt in andere bankinstellingen en daarvoor kapitaal fourneert, het gebeurt menigmaal dat eene maatschappij eene andere sticht. Het gebeurt ook wel dat een maatschappij uit een andere voortkomt; een algemeen bekend voorbeeld is dat van de Indische Handelsbank en de Nederlandsch-Indische Landbouwmaatschappij. In zoodanige gevallen heeft men niet te doen met aandeelen welke door de bezitters zijn gekocht, maar met aandeelen die door haar gecreëerd zijn, zoodat groote hardheid zou ontstaan, indien geene bepaling ware opgenomen als die in de slotalinea voorkomt.

De heer Goeman Borgesius zal niet verlangen, dat ik in dezen stand van het debat en op dit uur terugkom op de beschouwingen, door mij in de Memorie van Antwoord voorgedragen, en waarmede ik bedoelde aan te toonen, dat er geene inconsequentie wordt begaan, wanneer men de winstuitkeeringen van winkelvereenigingen in een ander licht beschouwt, dan die van verzekeringmaatschappijen aan hunne verzekerden. Ik wil er alleen nog op wijzen dat men dwaalt, wanneer men men meent dat de bepaling van art. 6 § 4, betrekking hebbende op buitenlandsche verzekeringmaatschappijen, het door mij te berde gebrachte bezwaar opheft; want art. 6 § 4 heeft betrekking op de buitenlandsche verzekeringmaatschappijen, die hier te lande vertegenwoordigd zijn. Derhalve, zoodra men te doen heeft met levensverzekeringmaatschappijen, hier te lande niet vertegenwoordigd, ontstaat wel degelijk het bezwaar door mij genoemd, dat de uitkeeringen van die maatschappijen aan de belasting ontsnappen, terwijl die van andere getroffen worden.

En nu nog een woord over de vrijstelling die begeerd wordt voor de coöperatieve zuivelfabrieken. Herhaaldelijk is mij door de verdedigers van het amendement de opmerking gemaakt, dat ik eene inconsequentie zou begaan door te pleiten voor de vrijstelling van de landbouwwinsten en de vrijlating van de winsten der coöperatieve zuivelfabrieken te bestrijden. Men heeft mij gezegd: het eene is eenvoudig eene voortzetting van het andere, daar ook de coöperatieve zuivelfabriek slechts eene voortzetting is van het landbouwbedrijf. Ik ontken dit laatste niet, Mijnheer de Voorzitter. Ik geef toe dat de coöperatieve zuivelfabriek is de voortzetting van het landbouwbedrijf; maar juist omdat de coöperatieve zuivelfabriek niet is het landbouwbedrijf, maar eene voortzetting daarvan, meen ik dat er alle reden is om die voortzetting aan de belasting te onderwerpen. Die voortzetting zou verder kunnen worden voortgezet en het schijnt mij nuttig toe bijtijds maatregelen te nemen om te zorgen, dat dan ook de belasting worde voortgezet. Daarom handhaaf ik mijn voorstel om de coöperatieve zuivelfabrieken in deze belasting te betrekken. Ik geloof dat aan die fabrieken geen zware druk zal worden opgelegd, maar eene belasting die gemakkelijk zal zijn te dragen, vooral bij eene milde en eerlijke interpretatie van de wet; en dat deze ontbreken zal, daarvoor behoeft geen vrees te bestaan. Ik kom er rond voor uit, dat de beteekenis die ik hecht aan de hand-

having van mijn voorstel en de bestrijding van het amendement, inzonderheid is gegrond op deze overweging, dat de coöperatieve fabrieken eene groote toekomst kunnen hebben. Ware het anders, dan zou ik aan deze zaak niet veel gewicht hechten.

W anneer men verder zegt dat er geen onbillijkheid zou worden begaan door de coöperatieve zuivelfabrieken slechts dan vrij te stellen, wanneer zij uitsluitend werken voor hare leden, niet, wanneer zij ook werken voor anderen, dan ben ik zoo vrij met hen, die zoo denken, van meening te verschillen. Het zou kunnen voorkomen dat men eene coöperatieve zuivelfabriek moest vrijstellen met 8 leden, uitsluitend voor dezen werkende, en eene andere moest belasten werkende voor 7 leden en 1 niet-lid. Ware dat geen onbillijkheid?

Ik kom thans terug op de vraag, mij gedaan door den heer Hintzen. Naar mij gezegd is heeft deze geachte afgevaardigde mij gevraagd, of het niet beter zou zijn om in den derden regel van § 1 voor » uitdeelingen" te lezen » winstuitdeelingen". Ik wensch op te merken dat wij dan zouden vervallen in pleonasmen. Er wordt gesproken van » andere deelgerechtigden in de winst", maar er wordt ook gezegd: indien kan worden aangetoond, dat in de uitdeeling tevens aflossing van kapitaal is begrepen, mag deze aflossing worden afgetrokken. Wordt van eene uitdeeling de kapitaalsaflossing afgetrokken, dan blijft er niets anders over dan winstuitdeeling. Ik zou dus meenen dat de bijvoeging overtollig is.

De beraadslaging wordt gesloten.

Over paragraaf 3 heeft geene beraadslaging plaats.

De verdere beraadslaging wordt, wegens het ver gevorderde uur verdaagd en de vergadering gesloten.

72ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 13 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. adressen; 3°. boekwerken. — Mededeeling van den voorzitter. — Behandeling van het wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; beraadslaging over § 4 en aanneming van art. 5; beraadslaging over en aanneming van de artt. 6, 7 en 8; aanvang der beraadslaging over A en B van art. 9. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Regeling van werkzaamheden. — Nog ingekomen berichten van leden.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 79 leden, te weten de heeren:

Conrad, van den Berch van Heemstede, T. Mackay, Levy, van Velzen, Pyttersen, Mutsaers, van Houten, Beelaerts van Blokland, A. van Dedem, Bevers, van Gijn, Walter, Land, van Beuningen, de Meijier, Houwing, van der Borch van Verwolde, Smit, van der Feltz, Mees, Plate, Hintzen, van Kerkwijk, Zijlma, Heldt, van Alphen, Rink, Roessingh, Brantsen van de Zijp, Veegens, Haffmans, Roijaards van den Ham, Zijp, Guyot, Röell, Bool, Kerdijk, Seret, van Bylandt, Bahlmann, de Beaufort, Tydeman, van Delden, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, van der Schrieck, Schimmelpenninck van der Oye, Schaepman, van der Kaay, Cremer, Kielstra, Huber, van Karnebeek, G. van Dedem, van de Velde, van der Kun, Ferf, Lieftinck, Heemskerk, Hartogh, Gerritsen, Goeman Borgesius, van Löben Sels, de Ras, Æ. Mackay, Keuchenius, Kolkman, Smits van Oijen, van Vlijmen, de Kanter, Tijdens, Goekoop, Travaglino, Poelman, Pijnacker Hordijk, de Ram en Schepel,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Justitie en van Marine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Michiels van Verduynen en Hennequin, de eerste, dat hij in de vergadering van Vrijdag jl. niet kon tegenwoordig zijn en ook de eerste der volgende dagen zal verhinderd wezen de vergaderingen bij te wonen; de beide anderen, dat zij in de volgende vergaderingen afwezig zullen zijn, de heer Hennequin gedurende de eerste weken, wegens familie-omstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende adressen:

een van B. Peelen en anderen te Maarssen en te Maarsseveen, houdende bezwaren tegen de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht;

een van J. Bakker en andere schippers, allen den Neder-Rijn en de Lek bevarende, houdende adhaesie aan het wetsontwerp tot verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs over deze wetsontwerpen;

een van de Vereeniging der Rijtuig- en Wagenmakersgezellen te Amsterdam, houdende adhaesie aan het adres van S. F. Rondel c. s. te Arnhem;

drie van gelijke strekking, van:

den Nederlandschen Internationalen Sigarenmakers- en Tabakbewerkersbond, afdeeling Zuidhorn;

het bestuur der Werklieden-vereeniging »Werkmanslust" te Assen;

het bestuur van de Vereeniging »De Nederlandsche Drukpers" te Amsterdam.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. van den Minister van Buitenlandsche Zaken: de Britsche handels- en scheepvaartopgaven over de maand Mei jl.;

van de Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij, haar verslag over 1892;

van de Vereeniging voor Lijkverbranding: hare berichten en mededeelingen, jaargang 1893, n°. 1.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat waarschijnlijk na de pauze door mij een voorstel zal worden gedaan om een paar wetsontwerpen, van zeer spoedeischenden aard, morgen bij den aanvang der vergadering in behandeling te nemen.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (**71**)

Beraadslaging over § 1 van ART. 3, luidende:

»De stichtingen, bedoeld bij art. 1 *c*, zijn belastingplichtig naar het zuiver bedrag van de som der inkomsten, berekend volgens art. 3, uit de door haar uitgeoefende bedrijven en beroepen.",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde *amendement*, om aan de paragraaf toe te voegen de volgende zinsnede:

»met uitzondering, dat hierbij geen aftrek voor rente van eigen kapitalen wordt toegestaan."

De **Voorzitter**: Alvorens de beraadslaging aan te vangen heb ik de eer aan de Kamer mede te deelen, dat mij uit een overleg met de Regeering is gebleken dat de wijzigingen door de Regeering geformuleerd in gedrukt stuk n°. 46, bestemd zijn, om, zoo daartoe termen zijn, bij de tweede lezing van het wetsontwerp in behandeling te komen.

Die wijzigingen maken dus thans geen onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Gijn**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Onze commandant heeft mij gelast de wacht te betrekken bij dit amendement, en, zoo het noodig mocht zijn, de daarbij door ons ingenomen stelling te verdedigen.

Ik kan alvast bij de toelichting van het amendement zeer kort zijn; het spreekt toch als het ware voor zich zelf. Bij paragraaf 4 van art. 5 wordt bepaald, dat de stichtingen, bedoeld bij art. 1 *c*. zullen belast worden naar de som van hare inkomsten, berekend volgens art. 3. Nu is in art. 3 de zeer billijke bepaling opgenomen, dat mag worden afgetrokken 4 pct. van het in de zaak gestoken kapitaal. Inderdaad, hoogst billijk en rechtvaardig daar, waar reeds voor dat kapitaal in de vermogensbelasting wordt betaald, maar, naar het de meerderheid der Commissie voorkomt, uiterst onbillijk en onrechtvaardig, waar van dat kapitaal niets in de vermogensbelasting betaald wordt.

Nu zal de Minister wellicht mij toevoegen, dat door hier geen aftrek toe te staan, men in strijd zou handelen met het beginsel der vermogensbelasting en de daarbij gegeven vrijstellingen. Maar is dit wel juist? In ieder geval is de Minister zelf dan reeds eenigszins teruggekomen op dat beginsel. Ik weet wel dat alle vergelijkingen mank gaan en dat het voorbeeld, dat ik stellen wil, niet geheel en al hetzelfde is als het geval nu ter sprake gebracht; maar nu de Minister de kleine kapitalisten, die in de vermogensbelasting waren vrijgesteld, in deze belasting betrekt voor dat vrijgestelde vermogen, meen ik toch te mogen beweren, dat hij reeds zelf op het beginsel der vrijstellingen teruggekomen is.

Maar toch de Commissie van Rapporteurs wenscht niet terug te komen op het eenmaal genomen besluit, waarbij de doode hand in de vermogensbelasting werd vrijgesteld. Maar de Commissie is van oordeel, dat daar, waar diezelfde doode hand eene nijvere en bedrijvige hand wordt, en in concurrentie treedt met anderen, nijveren en bedrijf uitoefenenden, het ook niet meer dan billijk is, dat zij op gelijken voet met die anderen wordt behandeld. *Gelijke monniken, gelijke kappen!* De concurrentie tegen de stichtingen is op zich zelve reeds moeilijk en ik hoop dan ook dat de Minister met ons amendement zal kunnen medegaan, of zich althans niet er tegen zal verklaren.

Het *amendement*, als zijnde voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Velzen**, *lid van de Commissie van Rapporteurs:* Namens de minderheid van de Commissie van Rapporteurs, welke aan de samenstelling van dit amendement niet heeft medegewerkt, wensch ik aan de Vergadering mede te deelen de redenen, welke haar daartoe hebben geleid.

Mijnheer de Voorzitter! De minderheid der Commissie meent dat dit amendement niet past in het stelsel van deze wet.

Volgens deze wet toch worden renten niet belast, maar alleen inkomsten, voortspruitende uit bedrijf, beroep, ambt enz., en dergelijke. Dat stelsel is door den Minister gehandhaafd in zijne Nota van Antwoord op het Voorloopig Verslag, en komt overeen met het beginsel, neergelegd in de vermogensbelasting.

Bij de behandeling van de vermogensbelasting is door de Regeering en de Kamer eene schriftelijke gedachtenwisseling gevoerd omtrent de vraag of de goederen in de doode hand al dan niet in de vermogensbelasting moesten worden getroffen. De Minister heeft dit ontkend op grond, dat de vermogensbelasting is eene persoonlijke en geen zakelijke belasting; dat als de goederen in de doode hand zouden belast worden, dit moest geschieden bij eene speciale wet en op andere gronden dan welke aan het ontwerp van de vermogensbelasting ten grondslag liggen.

Nu heeft de Kamer juist bij de behandeling van het amendement-Dobbelmann op § 2 van art. 2 dit standpunt, door de Kamer aangenomen, gehandhaafd. Toen heeft de Minister uitdrukkelijk verklaard dat tusschen de vermogens- en de bedrijfsbelasting een nauw verband bestaat, maar tevens betoogd dat § 2 van art. 2 geenszins bedoelt eenig object van de vermogensbelasting in dit ontwerp te brengen.

De Kamer heeft daarop het amendement-Dobbelmann met overgroote meerderheid verworpen. Als nu dit amendement wordt aangenomen, meent de minderheid der Commissie dat men zou breken met het stelsel, dat aan deze wet ten grondslag ligt.

Nu erken ik gaarne dat er alleszins utiliteits-redenen bestaan om de hier bedoelde stichtingen te treffen, omdat, wanneer bijv. stichtingen als hier bedoeld zich bezighouden met bier brouwen of likeur fabriceeren, het in de onderneming gestoken kapitaal niet zou worden getroffen, terwijl het kapitaal van particulieren wel in de belasting valt, zoodat eene ongelijke concurrentie ontstaat tusschen de bedrijven. Wil men dit eene fout noemen, dan ligt deze in de vermogensbelasting, doch kan men haar in dit ontwerp moeilijk herstellen.

Op deze gronden kan de minderheid der Commissie zich niet met het amendement vereenigen.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik het woord gevraagd heb, is dit omdat ik niet mijne verwondering kan uitdrukken over het amendement van de Commissie van Rapporteurs. De argumentatie, waarop het amendement rust, is de stelling, dat aftrek moet worden toegelaten, naar gelang in de vermogensbelasting betaald wordt.

Wanneer ik mij nu de houding herinner, aangenomen door de Commissie van Rapporteurs tegenover het door mij op paragraaf 1 van dit artikel voorgestelde amendement, dan komt het mij voor, dat de consequentie in deze zoek is.

De meerderheid der Commissie wil geen aftrek toelaten, waar *niet* in de vermogensbelasting betaald is, maar dezelfde Commissie wil ook geen aftrek toelaten, waar *wel* in de vermogensbelasting betaald is.

Ik heb hiermede gezegd.

De heer **de Meijier**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord om mij aan te sluiten bij het betoog van de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs. Ook na hetgeen de heeren van Velzen en van Karnebeek gezegd hebben, kan ik niet toegeven, dat de aanneming van het amendement van de Commissie in strijd zou zijn met het stelsel van dit ontwerp.

Welk is het stelsel, dat wij hier voor ons hebben?

Dit, dat de wet zal zijn een complement van de gesplitste inkomstenbelasting, bedoeld door de vermogensbelasting en die welke wij nu behandelen.

Welke is de reden, waarom de Minister de rente in dit wetsontwerp niet wil treffen? Deze, dat die rente reeds getroffen is in de vermogensbelasting. Evenwel zijn en behooren in het stelsel der wet te zijn uitzonderingen op den regel dat de rente in deze wet niet wordt belast.

Eéne uitzondering, die ik reeds bij de algemeene beschouwingen behandeld heb is die van sommige vereenigingen, die niet anders kunnen doen dan renten uitkeeren. Deze worden zelfs getroffen èn in de vermogensbelasting èn in deze belasting, omdat er geen andere wijze was om daarin te voorzien, zooals de Minister ons heeft bewezen en waarin ik dan ook heb berust.

Eene tweede uitzondering is gelegen in het voorstel van de Regeering ten opzichte der naamlooze vennootschappen door den heer van Karnebeek bestreden. Een van de redenen, waarom het voorstel van den Minister werd verdedigd, was deze: dat het kapitaal geheel of ten deele in handen is van het buitenland; dat de buitenlanders niet in de

vermogensbelasting worden getroffen, en dus daarom ook de rente van dat kapitaal in deze belasting moet vallen.

Eene derde uitzondering op den regel, dat rente in deze wet niet wordt belast, is, dat rente uit het vermogen beneden de f 13 000, dat niet in de vermogensbelasting wordt getroffen, wanneer in een bedrijf en/of beroep wordt verdiend, voor f 40 voor elke f 1000 moet worden bijgeteld.

Alzoo wordt door de Regeering zelf erkend, dat er uitzonderingen behooren te bestaan, en vooral daar waar het blijkt dat in de vermogensbelasting die rente niet is getroffen. Wat de stichtingen betreft, men zal, wanneer het amendement wordt verworpen, hebben het merkwaardige feit, dat zij niet in de vermogensbelasting worden getroffen, dat zij niet bijdragen in de mutatierechten omdat zij niet muteeren en geen successierecht betalen, omdat er niet verërfd wordt.

Dit zijn verschillende redenen, waarom er in de Kamer reeds meermalen op aangedrongen is daartegen voorziening te maken.

Nu geloof ook ik, dat er dan wel alle reden is ook aan stichtingen, die een bedrijf uitoefenen, niet toe te laten het daarvoor in gebruik zijnde kapitaal af te trekken, omdat dit kapitaal niet getroffen is in het eerste gedeelte van de gesplitste inkomstenbelasting, de vermogensbelasting.

Ik geloof dus dat volstrekt niet in strijd, daarentegen geheel en al in overeenstemming met het beginsel der wet is het voorstel van de Commissie van Rapporteurs, en dit dus moet worden aangenomen.

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Na gehoord te hebben de verdediging van het lid der Commissie van Rapporteurs van haar amendement en de bezwaren die daartegen in het midden gebracht zijn, zou ik meenen dat de bedoeling van de Commissie goedkeuring verdient, maar niet in allen deele juist is uitgedrukt door de redactie van het amendement.

In § 4 wordt gesproken van de stichtingen en de door haar uitgeoefende bedrijven en beroepen. Het is volmaakt juist en billijk, dat, daar die stichtingen niet zijn aangeslagen in de vermogensbelasting, geen aftrek moet worden toegestaan voor rente van kapitaal. Maar van welk kapitaal? Niet het eigen kapitaal der stichtingen, maar het kapitaal dat in beroepen en bedrijven hier bedoeld wordt aangewend. Het zijn immers stichtingen, die niet alleen een beroep en bedrijf uitoefenen en daarvoor kapitaal beschikbaar hebben, maar die buitendien nog kapitaal bezitten voor geheel andere doeleinden, die meer verband houden met den oorsprong der stichtingen. Het bedrijf is nooit het doel geweest der stichtingen in de eerste plaats. Het bedrijf is er eenvoudig naderhand bijgekomen. Er doen zich gevallen voor — zij zijn mij genoemd — dat zij door eene brouwerij of eene steenbakkerij een bedrijf uitoefenen, terwijl zij buitendien nog groote kapitalen hebben die niets te maken hebben met het bedrijf van bierbrouwerij en steenbakkerij.

Nu meen ik dat de Commissie van Rapporteurs het amendement zoo zou moeten wijzigen, dat niet wordt gesproken van rente van eigen kapitalen, maar van rente van het in het bedrijf of beroep aangewend kapitaal.

Deze opmerking acht ik nog in zoover van gewicht, omdat ik mij voorstel bij art. 8, waarin van vrijstelling van stichtingen gesproken wordt, op dit onderwerp terug te komen. Immers de bedoelde niet onbelangrijke onderscheiding is daar ook door de Regeering uit het oog verloren.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik kan mij bezwaarlijk vereenigen met dit amendement, het eerste van een drietal waarbij wordt bedoeld geen aftrek toe te staan voor rente van in het bedrijf aangewend eigen kapitaal aan stichtingen, in het buitenland gevestigde vennooten, en aan buitenlanders bedoeld bij art. 1, *h*. In het voorbijgaan zij gevraagd, of niet een vierde geval, dat de spoorwegen betreft, uit het oog werd verloren.

Ik meen, dat de aanneming van het amendement, gelijk reeds werd opgemerkt door den heer van Velzen, aan wiens rede ik mij refereer, zou indruischen tegen het beginsel der wet. Wel heeft de heer van Gijn gezegd, dat zoodanige afwijking reeds plaats had, door de kleine vermogens, die in de vermogensbelasting zijn vrijgesteld, toch in deze wet te betrekken; maar ik heb herhaaldelijk betoogd, dat deze vermogens *niet* in de bedrijfsbelasting zijn betrokken, dat de bewering op een misverstand rust.

Wil men de kapitalen in de doode hand belasten, men doe het bij eene afzonderlijke wet of bij eene novelle op de vermogensbelasting; maar de rente van die kapitalen alleen dan te treffen wanneer zich toevallig daarbij eenige ondernemerswinst voegt, zou niet strooken met het beginsel der rechtvaardigheid.

Het geval kan zich zelfs voordoen, dat zoodanige winst er eigenlijk niet is, daar niet meer dan 4 pct. verkregen werd. Dan staan de inkomsten der stichting uit hare ondrneming gelijk met die welke een andere stichting uit effecten, huizen of hypotheken treft en die naar geen der beide wetten zal worden belast.

Men heeft gezegd: zoodra de doode hand bedrijvig wordt is zij geen doode hand meer. Maar is dit meer dan een woordenspel? De vraag is deze: Moet de rente worden belast al dan niet? Ik antwoord: altijd of nooit, en hoezeer de billijkheid dat medebrengt blijkt terstond, zoo men twee gevallen tegenover elkander stelt. Eene stichting heeft land verpacht, een andere heeft land in eigen exploitatie. In het eerste geval wordt niets betaald; in het tweede geval kan die exploitatie misschien slechts 3 of $2^1/_2$ pct. geven; maar dan zal toch, naar art. 3 § 8 dat hier van toepassing is, eene inkomst van 4 pct. verondersteld en de belasting geheven worden.

Ziedaar mijn bezwaar tegen het amendement, dat wel niet ingrijpend is, maar toch afwijkt van het steeds door mij in alle bijzonderheden doorgevoerd beginsel.

De heer de Meijier merkte op, dat er reden is voor aanneming van het amendement, omdat de bedoelde stichtingen geen vermogensbelasting en geen mutatie- of successierechten betalen. Ik antwoord: dit argument kan men aanvoeren voor een belasting van de goederen in de doode hand, maar niet voor het belasten van rente in die enkele gevallen, waarin zij gepaard gaat met ondernemerswinst of enkel dien vorm heeft.

De heer **Van Gijn**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord in antwoord op het gesprokene door den Minister.

De Minister heeft mij niet kunnen overtuigen, dat het beginsel door ons voorgestaan, niet rechtvaardig en goed zoude zijn, maar integendeel een onrechtvaardig beginsel. Zoodra de doode hand zich gaat werpen op een of ander bedrijf en zoo doende concurreert met andere handelaren of nijveren, die getroffen worden, vordert mijns inziens de eerlijkheid, dat de doode hand ook naar denzelfden maatstaf worde belast en niet zooals volgens het voorstel der Regeering de doode hand, waartegen de concurrentie toch reeds moeielijk en scherp is, tegenover andere nijveren wordt bevoordeeld. Nu wijst de Minister, als voorbeeld van de onbillijke werking welke het gevolg zoude zijn van de aanneming van het amendement van de meerderheid der Commissie, er op, dat zoo doende een klooster, dat land verhuurt vrij zal zijn in deze inkomstenbelasting, terwijl, wanneer het zelf het land exploiteert, zal moeten betalen. Dit voorbeeld, Mijnheer de Voorzitter, gaat niet op. Sedert de mijns inziens onbillijke vrijstelling van het landbouwbedrijf werd aangenomen, zal ook het klooster dat een landbouwbedrijf uitoefent, buiten deze belasting vallen.

Maar ook daar waar een klooster vrij blijft wanneer het geld uitzet, en belast wordt wanneer het een bedrijf uitoefent, acht de meerderheid der Commissie zulks volkomen billijk en niet tegen het beginsel der wet indruischend, en handhaaft zij het ingediende amendement.

De heer **van Houten**: *voorzitter der Commissie van Rapporteurs.* Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel

woord tot den heer Hintzen, die meent, dat de redactie der Commissie niet juist is, omdat de geachte spreker uitgaat van eene onderstelling welke ik niet begrijp.

De Commissie van Rapporteurs bedoelt geenszins dat het geheele inkomen uit renten onder de belasting van bedoelde stichtingen zal worden gerekend.

Er is hier alleen sprake van winsten uit bedrijf. Om nu bij het voorbeeld van de Trappisten-bierbrouwerij te blijven, zoo zal natuurlijk eerst berekend worden de bruto winst van het bedrijf. Dit is het uitgangspunt van elke schatting voor deze belasting.

Volgens art. 2 wordt daarvan afgetrokken ter berekening van het belastbaar bedrag 4% van het kapitaal.

Nu kan er echter geen sprake van zijn, dat in de bruto winst van zulk eene bierbrouwerij eenig voordeel zou begrepen zijn uit kapitaal dat niet tot het in die bierbrouwerij aangelegd kapitaal behoort, dus behoeft ook niet vermeld te worden, dat de aftrek alleen geschiedt ter zake van het kapitaal in dat bedrijf gebezigd.

Wij hebben het woord »eigen" er bijgevoegd, om de uitlegging te vermijden, dat ook van opgenomen kapitaal de rente niet zoude mogen worden afgetrokken.

Wat nu het argument van den heer van Karnebeek betreft, hier komen wij terug op eene gesloten discussie. Ik zal er mij dus toe bepalen te zeggen, dat de gevallen niet gelijk staan. Onze verdediging tegen zijn amendement is ontleend aan ons beginsel, dat de rechtspersoon zelfstandig behoort te worden belast.

Overigens wordt hier zonderling geschermd met zoogenaamde beginselen of als aangenomen voorgestelde stelsels. Bij de vermogensbelasting hebben wij geen stelsel aangenomen. Wij hebben daarin niet begrepen de vreemdelingen en de stichtingen, omdat de Minister ons gezegd heeft dat als men de vreemdelingen en stichtingen wil belasten dit geschieden moet bij eene speciale belasting voor de doode hand en door eene verhooging van overgangsrechten ten aanzien van het grondbezit van vreemdelingen. Om nu daaruit af te leiden dat wij in principe zouden hebben besloten om à tout jamais stichtingen en vreemdelingen vrij te laten, daartoe geeft het gebeurde bij de vermogensbelasting geen aanleiding. Wij zijn het hierover eens: in deze wet mag geen inbreuk gemaakt worden op het beginsel van gelijkheid der voorwaarden van concurrentie. Wanneer wij de vreemdelingen en stichtingen bevoordeelen, benadeelen wij degenen die in geheel gelijke omstandigheden werkzaam zijn en van hun kapitaal wèl belasting moeten betalen.

De heer **van der Kaay**: Had ik geweten dat de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs vóór mij het woord zou voeren, ik had zeker het woord niet gevraagd. Ik vroeg het woord, om de bezwaren, tegen het amendement der Commissie aangevoerd, te bestrijden. Opdat, nu ik eenmaal het woord heb gevraagd, omtrent mijne zienswijze geen twijfel blijve bestaan, verklaar ik dat ik volkomen instem met hetgeen door den heer van Houten is gezegd. Het komt mij voor dat reeds is gebleken dat het bezwaar van den heer Hintzen inderdaad niet bestaat. De Minister heeft in zijn antwoord aan de Commissie van Rapporteurs en aan den heer de Meijier mij allerminst overtuigd. Het is zeker het plan niet, bij deze gelegenheid heimelijk voor een deel de doode hand qua talis te belasten. Daaraan is niet gedacht.

Maar om van de doode hand te spreken en op te merken dat die niet belast wordt door de vermogensbelasting, ja daartoe bestond voor den heer de Meijier alle aanleiding; want de reden waarom in de bedrijfsbelasting aan den belastingplichtige wordt toegelaten 4 pct. af te trekken van zijn bedrijfskapitaal is, dat hij voor dat kapitaal reeds is aangeslagen in de vermogensbelasting, en dat is het geval met deze stichtingen niet. Vandaar dat de heer de Meijier op dit verschil heeft gewezen. Maar dit duidt niet aan dat wij langs een omweg de doode hand willen belasten. De zaak komt mij helder en klaar voor. Het is voor mij duidelijk, dat recht en billijkheid ons moeten brengen tot aanneming van dit amendement. Hier is een zedelijk lichaam dat een bedrijf uitoefent, waarmede winst behaald wordt; en wat ter wereld zou ons moeten weerhouden, ter wille van de rechtvaardigheid ook jegens anderen, jegens de concurrenten, die behaalde winst, zooals wij reeds in andere dubieuse gevallen, bijv. ten aanzien van de coöperatieve vereenigingen gedaan hebben, te belasten?

Ik kan geen enkel motief daarvoor vinden en zal uit volle overtuiging mijne stem aan het amendement van de Commissie geven.

De beraadslaging wordt gesloten.

De amendementen komen in stemming.

Het *amendement* van den heer van Karnebeek wordt met 52 tegen 10 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Walter, Land, van Beuningen, de Meijier, Houwing, van der Borch van Verwolde, Smit, van der Feltz, Mees, Plate, Hintzen, van Kerkwijk, Zijlma, Heldt, van Alphen, Rink, Roessingh, Veegens, Haffmans, Zijp, Guyot, Röell, Bool, Bahlmann, van Delden, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, van der Schrieck, Schimmelpenninck van der Oye, Schaepman, van der Kaay, Kielstra, G. van Dedem, van de Velde, van der Kun, Ferf, Lieftinck, Heemskerk, Hartogh, Gerritsen, Goeman Borgesius, van Löben Sels, de Ras, Conrad, van den Berch van Heemstede, van Velzen, Pyttersen, Mutsaers, van Houten, A. van Dedem, van Gijn en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Brantsen van de Zijp, Roijaards van den Ham, van Bylandt, de Beaufort (Amsterdam), Tydeman, Huber, van Karnebeek, T. Mackay, Levy en Beelaerts van Blokland.

Het *amendement* van den heer Lieftinck wordt met 33 tegen 29 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Smit, van der Feltz, Mees, Plate, Hintzen, Zijlma, Heldt, van Alphen, Rink, Guyot, Röell, Bool, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), Tydeman, Schaepman, van der Kaay, van Karnebeek, G. van Dedem, van de Velde, Goeman Borgesius, Conrad, T. Mackay, van Velzen, van Houten, Beelaerts van Blokland, A. van Dedem, van Gijn, Land, van Beuningen, de Meijier, van der Borch van Verwolde en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Kerkwijk, Roessingh, Brantsen van de Zijp, Veegens, Haffmans, Roijaards van den Ham, Zijp, van Bylandt, van Delden, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, van der Schrieck, Schimmelpenninck van der Oye, Kielstra, Huber, van der Kun, Ferf, Lieftinck, Heemskerk, Hartogh, Gerritsen, van Löben Sels, de Ras, van den Berch van Heemstede, Levy, Pyttersen, Mutsaers, Walter en Houwing.

Het *amendement* van den heer Goeman Borgesius wordt met 48 tegen 16 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van den Berch van Heemstede, van Velzen, Pyttersen, Mutsaers, van Houten, Beelaerts van Blokland, A. van Dedem, van Gijn, Walter, Land, van Beuningen, de Meijier, Houwing, Smit, Mees, Hintzen, van Kerkwijk, Zijlma, Heldt, van Alphen, Rink, Roessingh, Zijp, Guyot, Röell, Bool, van Bylandt, Bahlmann, Tydeman, van Delden, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, van der Schrieck, Schimmelpennick van der Oye, van der Kaay, Kielstra, van Karnebeek, van der Kun, Ferf, Lieftinck, Heemskerk, Hartogh, Gerritsen, Goeman Borgesius, van Löben Sels, de Ras, Conrad en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren T. Mackay, Levy,

van der Borch van Verwolde, van der Feltz, Plate, Brantsen van de Zijp, Veegens, Haffmans, Roijaards van den Ham, de Beaufort (Amsterdam), Schaepman, Huber, G. van Dedem, van de Velde, Æ. Mackay en Keuchenius.

Het *amendement* van de Commissie van Rapporteurs wordt met 41 tegen 23 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Pyttersen, van Houten, Beelaerts van Blokland, van Gijn, Land, van Beuningen, de Meijier, Houwing, van der Borch van Verwolde, Smit, van der Feltz, Mees, Plate, Hintzen, van Kerkwijk, Zijlma, Heldt, van Alphen, Rink, Roessingh, Veegens, Haffmans, Zijp, Guyot, Röell, Bool, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), van Delden, Rutgers van Rozenburg, van der Kaay, Kielstra, van Karnebeek, Ferf, Lieftinck, Hartogh, Gerritsen, Goeman Borgesius, van Löben Sels, Conrad en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren T. Mackay, Levy, van Velzen, Mutsaers, A. van Dedem, Walter, Brantsen van de Zijp, Roijaards van den Ham, van Bylandt, Tydeman, Dobbelmann, van der Schrieck, Schimmelpenninck van der Oye, Schaepman, Huber, G. van Dedem, van de Velde, van der Kun, Heemskerk, de Ras, Æ. Mackay, Keuchenius en van den Berch van Heemstede.

Art. 5 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat de heer Kerdijk bericht heeft een gedeelte van de vergadering niet te kunnen bijwonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Ik stel voor ook art. 6 paragraafsgewijze te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over § 1 van ART. 6, luidende:

»Personen, bedoeld bij artikel 1 *d*, zijn belastingplichtig naar het bedrag van hun jaarlijksch traktement, toelagen en emolumenten daaronder begrepen, verminderd met het bedrag der beroepskosten, bepaald volgens door Ons te stellen regelen, en der kortingen van traktementen en andere belooningen wegens verplichte bijdragen voor pensioenen en fondsen. Een en ander onverminderd hunne belastingplichtigheid ingevolge artikel 1 *e* en *h*."

De **Voorzitter**: In § 1 van art. 6 is eene wijziging gebracht door de Regeering nadat de schriftelijke gedachtenwisseling was afgeloopen. Ik ben zoo vrij aan de Commissie van Rapporteurs te verzoeken haar oordeel over deze wijziging mede te deelen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: De Commissie vereenigt zich met de wijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 2, luidende:

»De in art. 1 *e* bedoelde buitenlandsche vennooten in Nederlandsche vennootschappen en maatschappen zijn belastingplichtig naar het bedrag der door hen gedurende het belastingjaar ontvangen winstuitkeeringen, verminderd met eene rente op den voet van vier ten honderd in het jaar van het kapitaal, waarvoor zij gedurende het laatste boekjaar deelgerechtigd waren in de vennootschap of maatschap.

»Voor de toepassing dezer wet gelden als Nederlandsche vennootschappen en maatschappen alleen dezulke, welker zetel in Nederland gevestigd is.",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde amendement luidende:

»In art. 6, § 2, vervallen in het eerste lid de woorden: », verminderd met eene rente op den voet van vier ten honderd in het jaar van het kapitaal, waarvoor zij gedurende het laatste boekjaar deelgerechtigd waren in de vennootschap of maatschap".

De heer **van Gijn**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Bij de toelichting van § 2 kan ik zeer kort zijn; ik refereer mij geheel aan het gesprokene bij de stichtingen.

Door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld, maakt dit amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Velzen**, *lid van de Commissie van Rapporteurs:* Na het zooeven door de Kamer genomen besluit omtrent het eerste dezen morgen door de Commissie van Rapporteurs ingediende amendement, waarbij het gold de aftrekking van rente voor in ondernemingen aangewend kapitaal, is er wellicht niet veel kans, dat de zienswijze van de minderheid van de Commissie bij dit art. 6 door de Kamer zal worden gedeeld. Toch wensch ik ook zeer kort de redenen aan te geven waarom de minderheid ook hier niet met de meerderheid kan medegaan. Het betreft hier weder hetzelfde beginsel, dat zooeven besproken en door den Minister gehandhaafd is bij de toelichting van de laatste paragraaf van het vorige artikel. Gold het zooeven de aftrek van rente van in de ondernemingen aangewend kapitaal voor stichtingen, voor goederen in de doode hand, thans geldt het den aftrek van rente van kapitaal, voor vreemdelingen die hier te lande een bedrijf uitoefenen. Bij de behandeling van de vermogensbelasting is eene poging beproefd om door amendement ook de vreemdelingen in die vermogensbelasting te betrekken. De Kamer heeft echter dit amendement afgestemd en het beginsel aangenomen, dat vreemdelingen, wat hun vermogen betreft, niet in de inkomstenbelasting moeten worden getroffen, en nu wordt dit beginsel hier doorgevoerd. Wil men nu bij deze wet op dit beginsel terugkomen, dan zal men dit naar de meening van de minderheid van de Commissie altijd doen op zeer onvolledige wijze.

Er is zooeven wel gezegd door de verdedigers van het vorige artikel, dat er onderscheid moet gemaakt worden tusschen winsten, die gemaakt worden in bedrijf voor zoover kapitaal daartoe aangewend wordt, en tusschen het heffen van de rente van kapitalen, maar wanneer men dat stelsel aanneemt, dan moet men toch erkennen, dat men eene inconsequentie begaat ten opzichte van den grondslag waarop dit wetsontwerp rust. Het is om die reden, dat de minderheid niet kan adviseeren het amendement aan te nemen.

De heer **Pierson**: *Minister van Financiën*: Evenals ik mij verzet heb tegen de aanneming van het amendement op § 4 van art. 5, zoo moet ik mij verzetten tegen het amendement, dat nu is voorgesteld. Ik blijf bij hetgeen ik gezegd heb, het strijdt tegen het beginsel van de wet.

Het zij mij vergund terug te komen op hetgeen gezegd is door een van de vorige sprekers bij de behandeling van het vorige punt, omdat hetzelfde argument, door hem gebezigd, ook hier zou kunnen gebruikt worden. Er is herhaaldelijk gezegd dat een aftrek van 4 pct. wordt toegestaan in art. 3, omdat er voor gezorgd moet worden, dat personen, die in de vermogensbelasting reeds zijn getroffen, niet andermaal worden getroffen in hun inkomen uit vermogen. Maar dit is niet nauwkeurig. Niet dat is het argument, maar wel dat wij hier behandelen eene bedrijfsbelasting, dus dat het doel is om de bedrijfs- en beroepswinsten te treffen en wat daarmede gelijk te stellen is. Derhalve heeft men niet te vragen: is hier reeds betaald in de vermogensbelasting of niet? maar eenvoudig: wat is het natuurlijk object van de belasting?

Welke onbillijkheden zal men niet aanschouwen als gevolg

van de aanneming van dit amendement! Een vreemdeling is geldschieter in Nederland; krijgt hij ook meer dan 4 pct. van zijn geld, hij zal niet vallen in deze belasting. Is hij daarentegen commanditair vennoot, dan is hij belastbaar wegens de gemaakte winst, al is deze maar 4 pct. Ik kan de billijkheid van eene regeling welke tot zulke resultaten zou leiden niet inzien en moet bezwaar blijven maken tegen hetgeen is voorgesteld.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! Indien in eene vroegere phase van behandeling van het wetsontwerp dit argument door den Minister gebruikt ware, dan zou het aannemelijk zijn geweest, namelijk destijds toen de Minister nog alleen voorstelde eene bedrijfsbelasting te maken, maar hij heeft toegegeven aan den wensch der Kamer en niet alleen den naam van het wetsontwerp veranderd, maar ook de zaak zelf, zoodat wij niet meer te doen hebben met eene belasting op de bedrijfsinkomsten, maar met eene heffing van de bedrijfs- en *andere* inkomsten. Vandaar dat wij ons gesteld hebben op het standpunt dat wij hier eene aanvulling hebben van de vermogensbelasting en alleen ons thans hebben af te vragen of de courtoisie tegenover de vreemdelingen eischt, dat wij hunne ondernemingen, die hier te lande worden gedreven en in ieder opzicht gelijke bescherming van de Nederlandsche wet genieten, in gunstiger positie zullen brengen dan die onzer eigen ondernemers; of wij dan onze courtoisie niet te ver drijven. Ik wensch ten aanzien van de vreemdelingen gelijke concurrentie te handhaven; wanneer zij op Nederlandsch gebied ondernemingen drijven, moeten zij aan de Nederlandsche schatkist gelijkelijk betalen wat van de Nederlanders zelf wordt geëischt. Wanneer men nu aftrek toelaat, dan concurreert de vreemde hier te lande op gunstiger conditiën met de ingezetenen.

Ik geloof dat geen ander land eene dergelijke courtoisie tegenover ons uitoefent. Wanneer buitenlanders hier ondernemingen drijven, behoort daarom de geheele winst, dunkt mij, te worden belast. Degene, die rente trekt, verkeert in een ander geval. Deze staat zijn kapitaal af aan een ander, die het zal moeten terugbetalen, en hij steunt daarbij geheel op het krediet van dezen. Maar als iemand zelf hier winst maakt, dan moet hij daarnaar betalen.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord mijne stem te motiveeren en mede te deelen waarom ik het niet eens ben met de Commissie van Rapporteurs. Dat aan het amendement hetzelfde beginsel ten grondslag zou liggen als aan dat hetwelk op het vorig artikel was voorgedragen, betwist ik. Daar was quaestie van aftrek wegens hetgeen reeds was getroffen in de vermogensbelasting, maar hier is het eene andere vraag, namelijk de quaestie van het brengen van de buitenlanders onder de vermogensbelasting. Ik laat daar in hoever men het te recht of ten onrechte bij de vermogensbelasting niet heeft betrokken, maar ik zie thans geen reden om daarop bij deze gelegenheid terug te komen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord in antwoord aan den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs. Ik moet volharden bij hetgeen ik gezegd heb, dat men hier de billijkheid niet zou betrachten. Er zijn buitenlandsche instellingen, die aanmerkelijke kapitalen in Nederland uitzetten. Zij oefenen dus hier een bedrijf uit, schoon een bedrijf dat hun enkel rente oplevert. Het zou echter even goed een anderen naam kunnen dragen, maar omdat het rente heet en die bankinstellingen geen vennoot- of maatschappen in Nederland hebben aangegaan, zal het vallen buiten de belasting. Ik heb daar niets op tegen, maar dan moet men voor dezulken, die in een ander geval verkeeren, de rente toch ook vrijlaten. Het argument door den heer van Houten gebezigd, gaat mijns inziens veel verder dan hij zelf meent. Wanneer ieder buitenlander, die de protectie geniet van het Nederlandsche Gouvernement, betalen moet voor de hier verkregen inkomsten, dan zullen de renten, waarvan ik zooeven sprak, niet vrij mogen uitgaan, want zij, aan wie deze renten ten goede komen, genieten de protectie van het Nederlandsche Gouvernement in ruime mate. En spreekt men van concurrentie, menige Nederlandsche bankinstelling ondervindt de concurrentie van buitenlanders zeer gevoelig. Ik durf zelfs zeggen dat de Nederlandsche Staat van die concurrentie nadeelen ondervindt. Daar zijn er die mij begrijpen zullen. *Sapienti sat.*

Ik zou het afkeuren zoo men alles wilde belasten dat hier als rente genoten wordt door buitenlanders. Er zou echter daarin een beginsel zijn gelegen. Maar het alleen te doen wanneer de rente optreedt als ondernemerswinst of in combinatie daarmede, ik herhaal het, dit schijnt mij allerminst te verdedigen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 3, luidende:

»De spoorwegondernemingen bedoeld bij art. 1 *f* zijn belastingplichtig naar de halve jaarlijksche bruto ontvangst per kilometer, zoo noodig berekend in verhouding tot die van de geheele lijn, na aftrek eener rente ten bedrage voor gewone spoorwegen van f 3200 per kilometer, voor locaalspoorwegen van f 1200 en voor stoomtramwegen van f 800 per kilometer.",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde amendement, om in plaats van: »de halve jaarlijksche bruto ontvangst", te lezen: »de helft der jaarlijksche bruto ontvangst", en na de woorden: »na aftrek", in te lasschen de woorden: »van de jaarlijksche bruto ontvangst".

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft er ons opmerkzaam op gemaakt, dat het beginsel, hetwelk is aangenomen bij § 4 van het vorig artikel, door ons niet was toegepast op deze § 3. Immers geldt het hier, volgens art. 1, *f*, alleen spoorwegondernemingen die *buitenslands* zijn gevestigd en welker exploitatie zich op Nederlandsch grondgebied uitstrekt.

De Minister heeft gelijk, het was eene inconsequentie van de Commissie, het gevolg van een verzuim. De Commissie had bij het stellen van haar amendement dit artikel over het hoofd gezien. Inderdaad eischt de consequentie van ons stelsel dat hier geen aftrek worde toegelaten, en dat vervallen de woorden: »na aftrek" en hetgeen verder in het artikel volgt.

Het geldt hier buitenlandsche ondernemingen, die hier te lande een stukje spoorweg exploiteeren. Wanneer het beginsel wordt aangenomen, dat geen aftrek wordt toegelaten ter zake van rente dan van hen wier kapitaal in de vermogensbelasting is aangeslagen, dan kan men dezen aftrek van rente niet toelaten. Dan kan men alleen discussieeren over de vraag of de regel goed is, dat de halve bruto opbrengst gerekend wordt als belastbare winst, daaronder begrepen hetgeen aan rente van kapitaal wordt genoten.

De opmerking van de Commissie van Rapporteurs, nedergelegd in haar rondgedeeld amendement, verliest dan aan practische waarde, en ik wil ook wel zeggen dat bij haar ernstige bezwaren zijn ontstaan of dit amendement wel in eene juiste opvatting was gesteld; of het niet de bedoeling van de Regeering was den aftrek van rente toe te staan van de halve jaarlijksche opbrengst.

Bij de Commissie was aanvankelijk de meening, dat eene betere redactie van het Regeeringsartikel noodig was, maar het is, geloof ik, de bedoeling van de Regeering om voor te schrijven dat de bruto opbrengst tot netto opbrengst worde herleid door halveering, en dat *daarna* van de helft de aftrek moet geschieden. Het amendement op § 3, hetwelk door ons in druk is rondgedeeld, wordt thans inge-

trokken en daarvoor in de plaats treedt een ander amendement, strekkende om uit die paragraaf te doen vervallen de woorden: »na aftrek eener rente" enz.

Bij afwezigheid van den heer Vrolik is de Commissie echter op het oogenblik niet in staat in haren boezem eene meerderheid voor laatstgenoemd amendement te vinden, waarom ik u, Mijnheer de Voorzitter, dan ook zou willen verzoeken het te introduceeren, als zijnde voorgesteld door den heer van Gijn en mij.

De intrekking van het oorspronkelijk amendement geschiedt door de Commissie van Rapporteurs gezamenlijk.

Het *amendement*, voorgesteld door de heeren van Houten en van Gijn, wordt ondersteund door de heeren van Velzen, van Beuningen, Rink en Heldt, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Kerkwijk**: Volgens deze paragraaf zullen spoorwegondernemingen, in het buitenland gevestigd, welker exploitatie zich op Nederlandsch grondgebied uitstrekt, belastingplichtig zijn naar de halve jaarlijksche bruto ontvangst per kilometer, zoo noodig berekend in verhouding tot die van de geheele lijn, na aftrek eener rente ten bedrage voor gewone spoorwegen van f 3200 per kilometer, voor localspoorwegen van f 1200 en voor stoomtramwegen van f 800 per kilometer.

Nu moet ik verklaren zoowel tegen het voorstel der Regeering als tegen het amendement van de heeren van Houten en van Gijn bezwaar te hebben. In de eerste plaats wordt de bruto opbrengst in het Regeeringsvoorstel aangenomen als bepaling voor de winst, terwijl die bruto opbrengst bij twee verschillende spoorwegen ook zeer verschillend kan zijn, hoewel de aandeelhouders een gelijk dividend krijgen. Een spoorweg, met tal van bochten en hellingen, waarlangs veel treinen en met groote snelheid rijden, zal bijv. veel meer kosten aan exploitatie dan een andere spoorweg zonder noemenswaardige bochten en hellingen, terwijl de snelheid en het aantal treinen gering is. De een zal dan ook misschien de exploitatiekosten op 50 à 60 percent van de opbrengst stellen, de andere misschien slechts op 40 percent, zoodat de bruto opbrengst dan ook inderdaad geen goede maatstaf is.

Mijn tweede bezwaar tegen het Regeeringsvoorstel is, dat de kosten van aanleg geheel willekeurig zijn genomen. De Regeering begroot de kosten van aanleg per kilometer op f 80 000, of tegen 4 percent op f 3200 per jaar. Wanneer echter de Minister van Financiën had nagezien de stukken van zijn collega van Waterstaat, Handel en Nijverheid, dan zou hem zijn gebleken, dat de Staatsspoorwegen aan aanleg, dooreen genomen, f 184 835 per kilometer hebben gekost.

De heer **A. van Dedem**: Het was veel te duur!

De heer **van Kerkwijk**: Ik wenschte ook dat het veel goedkooper ware uitgekomen, maar men moet niet vergeten dat er verschillende bruggen gebouwd zijn moeten worden. Daar staat evenwel tegenover, dat onder deze kosten niet zijn begrepen de kosten voor het rollend materieel en eenige andere zaken, die gewoonlijk bij de kosten van aanleg worden gevoegd.

Niettemin bepaalt de Minister de kosten van aanleg per kilometer op f 80 000, hetgeen echter slechts voor een enkelen spoorweg juist zal zijn. Zoo heeft reeds de spoorwegmaatschappij Luik—Maastricht zich met hare bezwaren tot de Regeering gewend, en uit de door haar bij den Minister van Financiën ingezonden stukken blijkt, dat de kosten van aanleg dier lijn f 160 000 per kilometer hebben bedragen, dus het dubbele van hetgeen door den Minister is geraamd.

En nu keer ik terug tot de opbrengst. Ik zeide straks reeds, dat dit eene zeer onbetrouwbare bepaling was om de winst te treffen. De bruto opbrengst zal volgens art. 9 worden getroffen met f 2 van elke geheele som van f 100, dus met 2 pct. Beschouwen wij nu eens de bruto opbrengst, wat moet daarmede dan geschieden? Uit die opbrengst moeten de leeningen bekostigd worden en, zoo mogelijk, een dividend betaald aan de aandeelhouders. Het spoorwegkapitaal is niet altijd even gemakkelijk bijeengebracht en doorgaans bestaat het uit aandeelen en uit leeningen. Bestaat een groot gedeelte van het kapitaal uit leeningen, dan volgt daaruit, dat er weinig of niets overschiet voor de aandeelhouders. En hoe kwamen vroegere spoorwegen tot stand? Eenige chevaliers d'industrie of concessie-jagers vroegen en kregen eene spoorweg-concessie. Geld konden zij moeilijk krijgen; maar in de gemeenten, waar de spoorlijn door of langs zou loopen bewogen zij eenige inwoners en het gemeentebestuur aandeelen te nemen, die niet veel meer waard waren dan scheurpapier, en als eene soort van subsidie dienden.

Men zocht dan een aannemer, die den spoorweg à forfait aannam en betaald werd door obligatiën van eene leening, ten laste van den spoorweg. Deze obligatiën werden tegen een lagen koers geplaatst. Met de leening ging het dan wel; die brengen zij nu en dan wel aan den man. De niet geplaatste aandeelen moest de aannemer nemen, maar betaalde er slechts een spotprijs voor. Door deze wijze van handelen werd het spoorwegkapitaal zeer groot.

Van de halve bruto opbrengst moet in de eerste plaats de leening betaald worden; hetgeen overschiet kan voor dividend aan de aandeelhouders dienen.

Men ziet thans dikwijls met wangunstige oogen naar hen, die lid eener spoorwegdirectie zijn, maar vergeet, dat deze personen in vroegere jaren soms al hunne goederen en bezittingen hebben moeten verbinden, om de spoorwegleeningen te plaatsen. Die soort van borgtocht was niet zeer groot, maar bewees hoeveel vertrouwen de directie in de zaak had.

Daareven zeide nu de heer van Houten dat de aftrek van f 3200 moest verdwijnen, maar is dit wel juist? De Nederlandsche spoorwegondernemingen zijn naamlooze vennootschappen, waarvoor het kapitaal van aanleg grootendeels door eene leening is bijeengebracht. In de eerste plaats moet voor de leening worden gezorgd, en daarna voor het dividend.

Nu zullen die ondernemingen worden belast naar mate van het uitgekeerde dividend. Wordt het amendement van den heer van Houten aangenomen, dan zal er geen rekening worden gehouden met het kapitaal, dat de spoorwegen aan aanleg gekost hebben. De heer van Houten is veel geleerder dan ik. Ik zie daarom verlangend uit naar de inlichtingen, die de heer van Houten zal geven.

Laten wij eens een paar voorbeelden noemen. De Nederlandsche Centraalspoorweg — die niets met het buitenland te maken heeft — zal thans bijna niets betalen, omdat de aandeelhouders bijna niets krijgen als dividend. Veronderstelt men evenwel dat deze spoorwegonderneming viel onder art. 1*f*, dan zou men de halve bruto opbrengst als inkomst beschouwen, en veel als belasting moeten worden betaald, hoewel de aandeelhouders bijna geen dividend krijgen, omdat men al het geld noodig heeft om de obligatiën te betalen.

De Minister heeft in de stukken gezegd, dat men de buitenlanders niet hooger moest belasten dan de ingezetenen en er zelfs den schijn van moest vermijden.

Ik geloof, dat men hier in plaats van schijn, van werkelijkheid spreken mag.

Nu een ander voorbeeld; — ik neem altijd voorbeelden, die de menschen dadelijk kunnen volgen — het nieuwe station alhier van de Hollandsche Spoorwegmaatschappij zal wellicht ongeveer kosten f 1 000 000, dat vertegenwoordigt jaarlijks aan rente en aflossing f 40 000. Derhalve zal de spoorwegmaatschappij die som minder voor dividend en rente beschikbaar hebben. De Hollandsche Spoorwegmaatschappij is evenals de andere Nederlandsche spoorwegmaatschappij eene naamlooze vennootschap en betaalt dividend naarmate er geld beschikbaar is. Het dividend wordt kleiner, en dus zal de spoorwegmaatschappij minder aan belasting betalen. Wanneer het nu een spoorweg was, die in de termen viel van art. 1, *f*, dus van eene spoorwegonderneming in het buitenland gevestigd, dan zou die

maatschappij jaarlijks f 40 000 minder inkomen hebben en toch dezelfde belasting betalen, daar de belasting voor de spoorwegondernemingen in het buitenland gevestigd, geregeld wordt naar de bruto opbrengst.

Men ziet uit deze twee voorbeelden, dat de Nederlandsche spoorwegmaatschappijen veel minder belasting betalen dan de vreemde maatschappijen. Daar kom ik tegen op...

De heer **van Houten**: Gij moet dan voorstellen de paragraaf te laten vervallen.

De heer **van Kerkwijk**: Ik zal geen amendement voorstellen op dit geleerde ontwerp, maar eenvoudig tegen het artikel stemmen wanneer die bepaling in het wetsontwerp blijft en het artikel in stemming gebracht wordt.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Het spreekt vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, dat ik op deze zaak niet verder zal ingaan. Slechts een enkel punt wil ik aanroeren.

Gelijk er buitenlandsche spoorwegen zijn op Nederlandsch grondgebied, zoo zijn er ook Nederlandsche spoorwegen op buitenlandsch grondgebied. Men dient dit bij de regeling, die wij hier maken, te bedenken, zoo wij niet represailles willen uitlokken. Ik geloof dus, dat eene billijke regeling hier inzonderheid wenschelijk is.

Ik heb twee voorstellen te bestrijden.

In de eerste plaats dat van de heeren van Houten en van Gijn, die meenen, dat het wenschelijk is den geheelen rente-aftrek te doen vervallen. Eene verdere toepassing van een beginsel, waarover reeds het een en ander door mij is gezegd. In de tweede plaats, dat van den heer van Kerkwijk, die meende, dat, wel verre van dezen rente-aftrek te doen vervallen, die veel grooter moet worden gemaakt. Deze tegenstrijdige aanmerkingen doen vermoeden, dat ik den gulden middelweg heb bewandeld, en ik geloof dan ook dat dit inderdaad zoo is.

De heer van Kerkwijk meent dat het beter zal wezen de werkelijke kosten van exploitatie aan te nemen en niet een vast percentage van 50 pct.

Doch zou dan de wet uitvoerbaar zijn? Wat zijn exploitatiekosten? Dit zou toch in de wet dienen te worden vastgesteld.

De geachte afgevaardigde, zoo ervaren in spoorwegaangelegenheden, weet beter dan iemand dat exploitatiekosten een zeer rekbaar begrip is. De een zal er onder brengen wat een ander er buiten rekent. Werd dit begrip in de wet niet scherp geformuleerd, dan zouden groote quaestiën kunnen rijzen.

Ik geloof, dat wij hier eene eenvoudige regeling noodig hebben, en het voorgestelde schijnt mij in de meeste gevallen even eenvoudig als billijk. In de meeste gevallen zal de berekening der exploitatiekosten niet zeer veel van de werkelijkheid verschillen.

Ook de rente-aftrek, zooals ik reeds opmerkte, schijnt den geachten afgevaardigde te gering; hij zegt dat bij voorbeeld de lijn Luik—Maastricht, die onder het artikel valt, veel meer heeft gekost, en vraagt mij hoe ik kom aan f 80 000? Ik antwoord dat ik niet te maken heb met de kosten per kilometer over de geheele lijn, maar met de aanlegkosten op Nederlandsch gebied. Zouden deze in den regel veel meer bedragen dan f 80 000? Wat de vergelijking betreft met de aanlegkosten der Nederlandsche Staatsspoorwegen, die gaat toch inderdaad niet op. Welk belangrijke uitgaven van bruggen en andere kunstwerken zijn daaronder niet begrepen!

Ik ben tot mijn cijfer gekomen na het raadplegen van deskundigen; ik heb een gemiddeld bedrag genomen, en om nu verder eenige contrôle te hebben op de billijkheid van het door mij voorgestelde, onderzocht ik wat bij toepassing van mijn stelsel de verschillende Nederlandsche lijnen, die in het buitenland werken, daar *zouden* te betalen hebben, indien zij aan dat stelsel waren onderworpen.

Het bleek mij dat de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij voor de lijn grens bij Kranenburg tot Kleef aan Pruissen zou betalen nihil, naar de voorgedragen methode van berekening, daar men zoude komen tot een verlies van f 9677. Dezelfde maatschappij exploiteert de lijn grens bij Gildehaus tot Salzbergen; ook hier ware de betaling nihil, omdat een verlies zou geconstateerd worden van f 1769. Anders ware het met de lijn Luik-Limburg; hier zou men komen tot eene belasting van f 20 per kilometer. Dit een en ander bevestigt nu wel wat de geachte afgevaardigde zeide, dat de voorgestelde regeling niet feilloos is, maar zij bewijst toch evenzeer dat zij niet fiscaal kan worden genoemd. Ik voeg hier nog bij, dat ook de Noord-Brabandsch-Duitsche Spoorwegmaatschappij voor het baanvak Grens-Wesel niets te betalen zou hebben, indien deze regeling op haar werd toegepast.

Nu zal de heer van Houten zeggen dat dit juist koren op zijn molen is; maar wanneer ik heb te kiezen tusschen twee kwaden, te hooge of te lage belasting der buitenlandsche spoorwegen, dan zou ik in het belang der Nederlandsche spoorwegmaatschappijen eerder eene te lage belasting wenschelijk achten, ten einde représailles te voorkomen.

De geachte afgevaardigde uit Zierikzee heeft nog iets anders aangevoerd dat ik niet onbeantwoord mag laten. Hij beweerde dat op de voorgestelde wijze geen gelijkheid wordt betracht tegenover de buitenlandsche maatschappijen. Alle schijn van benadeeling moet vermeden worden, maar dit geschiedt hier niet; de schijn noch het wezen wordt ontgaan. De medegedeelde cijfers geven reeds een antwoord op dat verwijt; maar ik moet nog hierop wijzen, dat de Nederlandsche spoorwegmaatschappijen zullen betalen naar het volle dividend, zonder eenigen aftrek van rente voor het eigen kapitaal. Dit weegt zoo ruim op tegen datgene, wat door den heer van Kerkwijk is aangevoerd, dat, naar ik meen, zijne bedenking kan gezegd worden ongegrond te zijn. Wordt het ontwerp aangenomen, dan kan niemand beweren, dat wij de buitenlandsche spoorwegen zwaarder treffen dan onze eigene.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*: De voorstellers van het amendement zijn door den heer van Kerkwijk overtuigd, dat door de aanneming daarvan een onbillijkheid zoude ontstaan, tenzij de paragraaf alsnog worde aangevuld met eene clausule, die veroorlooft af te trekken de rente van geldleeningen voor zooverre die rente geacht wordt te vallen op de kleine gedeelten van spoorwegen op ons gebied. Door de fictieve bepaling, die hier gemaakt wordt ten aanzien van een geheel onbeduidend onderdeel der wet, zoude bij aanneming van het amendement eene onbillijkheid bestaan, want indien men den algemeenen regel volgt, mag men aftrekken de renten van kapitalen aan derden verschuldigd. Van aanneming van den fictieven grondslag ten aanzien van de spoorwegmaatschappijen voorgesteld, en aanneming van de overeenkomstig het amendement gewijzigde paragraaf, zoude het gevolg wezen, dat bij deze spoorwegmaatschappijen renten van opgenomen kapitalen niet zouden worden afgetrokken. Immers 50 percent vertegenwoordigt de netto opbrengst na aftrek alleen van de exploitatie-kosten in den engeren zin van het woord.

Daar het hier eene zoo onbeduidende zaak geldt, zouden wij niet op onze verantwoordelijkheid willen nemen eene bepaling te maken die onbillijk zou werken. Dan achten wij het beter, dat er eene kleine inconsequentie blijft in de toepassing van het beginsel der door den heer van Gijn verdedigde amendementen, dan dat dit beginsel worde geoutreerd op eene wijze die tegenstand zou kunnen wekken. Daarom achten wij het beter, bij deze het amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement, voorgesteld door de heeren van Houten en van Gijn, door hen wordt ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **van Kerkwijk**: Ik laat daar of de wet uit-

72ste VERGADERING. — 13 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

voerbaar zal zijn zooals de Minister dit voorstelt, maar ik vestig er de aandacht op, dat, terwijl ik heb gewezen op de onbillijkheid van de manier waarop buitenlandsche spoorwegen hier te lande zullen worden behandeld, de Minister heeft gevraagd, hoe volgens zijn stelsel de Nederlandsche spoorwegen in het buitenland belast zouden worden, indien men in het buitenland de Nederlandsche spoorwegmaatschappijen belastte, zooals de Minister de buitenlandsche in Nederland wil belasten.

Niemand kan beweren, dat deze Regeering tegenover het buitenland zich aan overmaat van courtoisie schuldig maakt; zal het buitenland tegenover Nederland wederkeerig zoo handelen?

In de Memorie van Antwoord, bladz. 33 staat, dat men in België de Nederlandsche spoorwegen niets laat betalen; Pruissen laat alleen voor het baanvak Grens-Salzbergen betalen, maar niet voor andere baanvakken. Noemt men het courtoisie, dat wij nu alle spoorwegen gaan belasten? En hoe zal het gaan, wanneer de Pruissische Regeering niet wil betalen voor hare spoorwegen? Men bedenke, dat in Pruissen de spoorwegen eigendom van het Rijk zijn. Zal men dan de grenadiers naar Berlijn laten marcheeren, om de achterstallige belasting te doen betalen door Pruissen? Voor eene kleine som maakt men zich aan onbeleefdheid jegens België en Pruissen schuldig.

Wanneer het mij ware opgedragen geweest, zoude ik eerst met de buitenlandsche Regeeringen gesproken hebben vóór ik die pertinente verklaring van belasten in de stukken opgenomen had.

Nu komt er een wetsontwerp, waarbij aan Belgische en Pruissische spoorwegmaatschappijen eene belasting wordt opgelegd, zonder dat men eerst met de Regeeringen van België en Pruissen in overleg is getreden. Dit kan tot zeer onaangename gevolgen leiden.

Wanneer de Minister, alvorens verder te gaan, over deze quaestie en over die in art. 8, *b*, in onderhandeling ware getreden met de betrokken Regeeringen, dan had hij eene overeenkomst over die zaak kunnen sluiten.

De Minister zegt, dat België ons geheel vrijlaat; ik vind het gebrek aan courtoisie, dat wij Belgische spoorwegmaatschappijen gaan belasten. Nederlandsche spoorwegmaatschappijen zijn naamlooze vennootschappen, die betalen naar mate van het dividend, terwijl buitenlandsche spoorwegen zullen betalen naar de helft der bruto opbrengst, namelijk volgens art. 9 met 2 pct. Dit is eene zeer nadeelige regeling voor de buitenlandsche spoorwegmaatschappijen.

De netto opbrengst wordt geacht te zijn de helft van de bruto opbrengst. Dit is onjuist, want hiervan moeten eerst de geldleeningen betaald worden, en het overschietende, als er iets is, dient voor dividend. De aandeelhouders zullen misschien geen cent ontvangen, en toch belasting betalen, namelijk 2 pct. van de halve bruto opbrengst. Daarom ben ik tegen deze paragraaf. Maar daar niemand voor mij opkomt, en dus niemand het met mij eens schijnt te zijn, zal ik de Kamer niet ophouden met een amendement, en ook geene stemming over het artikel vragen. Ik protesteer alleen, opdat niemand zal denken dat ik deze onrechtvaardige handeling goedkeur.

De heer **Hintzen**: In art. 1 is immers reeds het beginsel aangenomen.

De heer **van Kerkwijk**: Door die opmerking toont de heer Hintzen, dat hij niet begrijpt hoe het met spoorwegen gaat. Had hij geluisterd en mijn bezwaar begrepen, dan zou hij die aanmerking niet gemaakt hebben.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 4 luidende:

»In het buitenland gevestigden, die door tusschenkomst van gemachtigden hier te lande overeenkomsten aangaan tot brand-, zee-, levens- of andere verzekeringen, zijn belastingplichtig naar tien ten honderd van het in het vorige boekjaar aan premiën of kapitaal van in Nederland gevestigde verzekerden ontvangen bedrag, na aftrek der courtages, provisiën en rabatten, welke in mindering daarvan komen."

De **Voorzitter**: Door de Regeering is medegedeeld dat in § 4, in den laatsten regel, in plaats van »daarvan", moet worden gelezen »van dat bedrag."

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! De Commissie vereenigt zich geheel met de aangebrachte wijziging.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 5, luidende:

»In het buitenland gevestigden, niet reeds begrepen onder §§ 3 en 4, die hier te lande persoonlijk of door gemachtigden een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking geregeld uitoefenen, zijn belastingplichtig naar hunne hier te lande verkregen winsten en belooningen, opgevat en berekend naar de bepalingen van artt. 3 en 4 dezer wet voor binnen het Rijk wonenden.

Andere bij artikel 1 *h* bedoelden, die geacht worden hier te lande een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking slechts tijdelijk uit te oefenen of te zullen uitoefenen, zijn belastingplichtig, behoudens latere verrekening, indien noodig:

a. naar het zuiver bedrag hunner vermoedelijke winsten en belooningen hier te lande in het loopende belastingjaar, geschat bij billijke vergelijking met dat van personen hier te lande, die hetzelfde bedrijf of beroep uitoefenen;

b. wanneer zij hier te lande in eene bezoldigde betrekking getreden zijn of treden, naar het zuiver bedrag hunner bezoldiging in het loopende belastingjaar.

Het vervoeren van personen en goederen tusschen buitenlandsche en Nederlandsche havens door of voor rekening van buitenslands gevestigden en werkzaamheid van in het buitenland gevestigd ondergeschikt personeel op vervoermiddelen, die het verkeer met het buitenland onderhouden, worden niet aangemerkt als de uitoefening van een bedrijf of beroep hier te lande.",

waarop zijn voorgesteld de volgende *amendementen*, als:

een door de Commissie van Rapporteurs, strekkende om aan het 1ste lid toe te voegen de volgende zinsnede:

», met uitzondering, dat hierbij geen aftrek voor rente van eigen kapitalen wordt toegestaan.",

en een door den heer Mees, strekkende om in *b*, 2de lid, in den vierden regel »ondergeschikt" te vervangen door »bezoldigd".

De heer **van Gijn**, *lid van de Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord tot toelichting van het amendement der Commissie van Rapporteurs, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niets anders te zeggen dan dat dit amendement een consequent gevolg is van ons vorig voorstel.

Het *amendement* door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld, komt van rechtswege in beraadslaging.

De heer **Mees** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement is weinig ingrijpend, maar toch geloof ik dat, indien de bepaling geheel ongewijzigd bleef, zij in de uitvoering blijken zou eenige ongelegenheid te kunnen veroorzaken, te meer omdat er buitenlanders bij zijn betrokken.

Men herinnert zich dat volgens het eerste ontwerp scheepvaartondernemingen in het buitenland gevestigd, belast

zouden kunnen worden, maar dat zij vrijstelling zouden genieten voor zoover in het buitenland reciprociteit zou worden betracht. Tegen het belasten werd door de Kamer bezwaar gemaakt. Men wees er op, dat de maatstaf van belasting moeilijk zou zijn te vinden; men vreesde ook voor maatregelen van represaille. De Minister stelt nu voor in de eerste plaats dat het vervoeren van personen en goederen tusschen buitenlandsche en Nederlandsche havens door of voor rekening van buitenslands gevestigden, niet wordt aangemerkt als de uitoefening van een bedrijf of beroep hier te lande.

Derhalve zal volgens dat gedeelte van deze paragraaf het vervoeren tusschen Engeland en Nederlandsche havens en tusschen Keulen en Nederlandsche havens vrij zijn van belasting. Ook zullen vrij zijn de »schippers". Voor den Rijn had die vrijstelling reeds plaats ingevolge de eerste alinea van art. 21 van het handelstractaat van 1851 met het voormalig Tolverbond.

Volgens het artikel dus, dat wij behandelen, zal wèl belastingplichtig zijn het vervoeren in de binnenlandsche vaart door een buitenlander, dat wil zeggen, die vaart welke wij, betrof het zeevaart, zouden noemen: de kustvaart, bijv. het vervoer van Nijmegen naar Tiel, Rotterdam enz.

In het tweede deel van het artikel wordt gezegd dat de werkzaamheid van in het buitenland gevestigd *ondergeschikt* personeel op vervoermiddelen, die het verkeer met het buitenland onderhouden, niet wordt aangemerkt als de uitoefening van een bedrijf of beroep hier te lande.

Die woorden zien ook op de spoorwegen, zooals in de Memorie van Beantwoording verklaard is.

Wat zal nu het geval zijn? De buitenlandsche schippers — dat wil zeggen: de kapiteins — als niet begrepen in het »ondergeschikt" personeel, blijven voor de binnenlandsche vaart, die, zooals ik zeide, vergeleken kan worden met de kustvaart, belastbaar. De belasting zou alleen beperkt zijn door art. 21 van het tractaat met Duitschland. Ja, men zou kunnen vragen of hoofdconducteurs van treinen van maatschappijen in het buitenland gevestigd, die eenigszins gelijk gesteld kunnen worden met kapiteins op stoombooten, niet ook in de belasting vallen zouden. Dat schijnt mij ondoelmatig.

In de eerste plaats geloof ik dat het uiterst moeilijk zou zijn te berekenen welk deel voor eene bezoldiging van een kapitein moet gerekend worden betrekking te hebben op de werkzaamheden voor die binnenlandsche vaart; bijv. Nijmegen, Tiel, Rotterdam.

En in de tweede plaats doe ik opmerken, dat de belasting, waarvan ik ook de kapiteins wil vrijstellen, eveneens niet geheven wordt van Nederlanders in Pruissen.

In Pruissen is het geheele personeel vrij, met uitzondering van de hofmeesters op de stoombooten.

Ik kon niet eenvoudig voorstellen om het woord »ondergeschikt" te laten vervallen; ik moest het vervangen door: »bezoldigd", want wanneer het woord »ondergeschikt" eenvoudig geschrapt werd, zou de schipper, die *voor eigen rekening* vaart, ook buiten de belasting vallen, hetgeen niet billijk zou zijn tegenover onze schippers. Om diezelfde reden moet art. 10, wanneer mijn amendement mocht worden aangenomen, intact blijven. De bepaling omtrent de toepassing van art. 21 van het tractaat met Duitschland blijft, met het oog op de schippers die voor eigen rekening varen, noodig.

Ik wees er op dat in Pruissen alleen van de hofmeesters van onze stoombooten op den Rijn belasting geheven wordt, namelijk: »Gewerbe- en Einkommensteuer".

Bij aanneming van mijn amendement zullen naar mijne opvatting, de Duitsche hofmeesters op de Duitsche stoombooten belast kunnen worden, evenals de onze in Pruissen belast worden. Hunne werkzaamheid kan niet gerekend worden onder de werkzaamheden op vervoermiddelen, als zoodanig; zij houden eenvoudig restaurants op stoombooten, die men even goed kon belasten als men belasten zou het houden van winkels of het verkoopen van waren op stoombooten.

Het *amendement* van den heer Mees wordt ondersteund door de heeren Levy, Vrolik, Smit, Hartogh en Röell, en zal mitsdien een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Daar de geachte spreker zoo goed geweest is om zijn amendement tijdig in te dienen, heb ik mijne gedachten daarover kunnen bepalen. Ik moet bekennen dat de gronden, ten gunste van zijn amendement aangevoerd, bij de overweging van zijn voorstel ook mij voor den geest gekomen zijn. Het door hem bedoelde zou eene vereenvoudiging zijn uit een administratief oogpunt. Hoewel er misschien eene kleine inconsequentie uit zal voortspruiten, komt de aanneming van het amendement mij toch wenschelijk voor. Indien de Kamer zich daarmede wil vereenigen, zal ik mij daartegen niet verzetten.

De **Voorzitter**: Mag ik uit het gesprokene door den Minister afleiden dat het amendement van den heer Mees door hem wordt overgenomen?

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik heb daartegen geen bezwaar.

De **Voorzitter**: Daar het amendement, voorgesteld door den heer Mees door de Regeering wordt overgenomen, zal het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uitmaken.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: De Commissie was ook voornemens zich met het amendement te vereenigen; zij heeft dus tegen de wijziging door de Regeering geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* der Commissie van Rapporteurs op § 2 wordt in stemming gebracht en met 49 tegen 17 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Beuningen, de Meijier, Houwing, Smit, van der Feltz, Mees, Zijlma, Heldt, van Alphen, Rink, Roessingh, Veegens, Haffmans, Roijaards van den Ham, Zijp, Röell, Bool, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), Tydeman, van Delden, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, Schimmelpenninck van der Oye, van der Kaay, Kielstra, Huber, G. van Dedem, van der Kun, Ferf, Lieftinck, Hartogh, Goeman Borgesius, van Löben Sels, de Ras, Kolkman, Smits van Oijen, van Vlijmen, Conrad, van den Berch van Heemstede, Levy, Pyttersen, van Houten, Beelaerts van Blokland, Bevers, van Gijn, Walter, Land en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Borch van Verwolde, Plate, Hintzen, van Kerkwijk, Brantsen van de Zijp, Guyot, van der Schrieck, van Karnebeek, van de Velde, Heemskerk, Æ. Mackay, Keuchenius, de Kanter, T. Mackay, van Velzen, Mutsaers en A. van Dedem.

Het *amendement* der Commissie van Rapporteurs op § 5 wordt in stemming gebracht en met 54 tegen 12 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren de Meijier, Houwing, Smit, van der Feltz, Mees, Plate, Hintzen, van Kerkwijk, Zijlma, Heldt, van Alphen, Rink, Roessingh, Veegens, Haffmans, Roijaards van den Ham, Zijp, Guyot, Röell, Bool, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), Tydeman, van Delden, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, van der Schrieck, Schimmelpenninck van der Oye, van der Kaay, Kielstra, Huber, G. van Dedem, van der Kun, Ferf, Lieftinck, Hartogh, Goeman Borgesius, van Löben Sels, de Ras, Kolkman, Smits van Oijen, van Vlijmen,

de Kanter, Conrad, van den Berch van Heemstede, Pyttersen, van Houten, Beelaerts van Blokland, Bevers, van Gijn, Walter, Land, van Beuningen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Borch van Verwolde, Brantsen van de Zijp, van Karnebeek, van de Velde, Heemskerk, Æ. Mackay, Keuchenius, T. Mackay, Levy, van Velzen, Mutsaers en A. van Dedem.

Art. 6. Wordt zonder heofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 7 luidende:

»§ 1 enz.

§ 5. Indien minderjarigen, voor zoover zij niet ingevolge art. 480 van het Burgerlijk Wetboek handlichting bekomen hebben, onder curateele gestelden, krankzinnigen of afwezigen een binnen het Rijk wonenden wettelijken vertegenwoordiger hebben, is de belasting, behoudens verhaal op den belastingplichtige, verschuldigd in de persoon van dien vertegenwoordiger. Woont deze in het buitenland, dan is zij, mede behoudens verhaal, verschuldigd in de persoon van den gemachtigde of anderen, die hier te lande voor hem optreedt. Ontbreekt ook deze, zoo is de belasting verschuldigd in de persoon van den belastingplichtige zelf.

De heer **de Meijier**: Ik heb slechts eene vraag van weinig beteekenis te doen, waaraan ik hoop dat de Minister wel zal willen te gemoet komen, zoo mijne meening hem juist voorkomt.

In § 5 lezen wij: »Indien minderjarigen, voor zoover zij niet ingevolge artikel 480 van het Burgerlijk Wetboek handlichting bekomen hebben, onder curateele gestelden, krankzinnigen of afwezigen een *binnen het Rijk wonenden* wettelijken vertegenwoordiger hebben, is de belasting, behoudens verhaal op den belastingplichtige, verschuldigd in de persoon van *dien* vertegenwoordiger. Woont *deze* in het buitenland," enz.

Dat woord »deze" slaat op *dien* vertegenwoordiger, en met *dien* vertegenwoordiger is bedoeld de *binnen het Rijk wonende*. Nu kan nooit het ondenkbaar geval bedoeld zijn dat *deze* zou wonen in het *buitenland* en daarom schijnt het mij wenschelijk het woord »deze" te vervangen bijv. door »hun vertegenwoordiger".

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik heb er niet het minste bezwaar tegen om de verlangde wijziging aan te brengen; wel geloof ik, dat de bepaling, zooals zij geredigeerd is, duidelijk is, maar de voorgestelde redactie ware het nog meer. Men leze dan echter: »woont de vertegenwoordiger in het buitenland" enz. Om te voldoen aan de opmerking breng ik deze wijziging in het artikel.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de wijziging mede te deelen, zegt: De Commissie vereenigt zich met de gewijzigde redactie.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigde *art.* 7 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 8 luidende:

»Vrijgesteld van belasting zijn:

a. winsten van stichtingen tot het geven van onderwijs, tot het voorkomen of lenigen van armoede, tot verpleging, verzorging of zedelijke verbetering en tot het verstrekken aan minvermogenden van kost of kost en inwoning, geneeskundige hulp, geneesmiddelen en begrafenis of begrafenisgelden;

b. inkomsten van spoorwegondernemingen in het buitenland gevestigd, welker exploitatie op Nederlandsch grondgebied zich niet verder uitstrekt dan tot het naast bij de grens gelegen station, mits Nederlandsche spoorwegondernemingen in het land waar eerst genoemde gevestigd zijn gelijke vrijstelling genieten;

c. inkomsten van gezanten en andere vertegenwoordigers of diplomatieke ambtenaren van vreemde Mogendheden, die naar de regelen van het volkenrecht of krachtens verdragsbepalingen op vrijdom van persoonlijke lasten aanspraak hebben. Deze vrijstelling kan onder voorwaarde van wederkeerigheid worden uitgestrekt tot consuls of consulaire ambtenaren van vreemde Mogendheden, mits zij vreemdelingen zijn en hier te lande overigens geen bedrijf of beroep uitoefenen.",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde amendement strekkende om:

»in *art.* 8, sub *a*, in plaats van »kost of kost en inwoning", te lezen »kost, inwoning of kost en inwoning".

De heer **van Velzen**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: De Commissie heeft de toelichting gedeeltelijk reeds schriftelijk gegeven. Zij meent dat het amendement te gemoet komt aan de bedoeling des Ministers, welke in de Regeeringsredactie wellicht niet volledig genoeg is uitgedrukt. Het geldt hier de vraag of de stichtingen die aan minvermogenden, kost of kost en inwoning, geneeskundige hulp, geneesmiddelen en begrafenis of begrafenisgelden verstrekken en die voor hunne winsten vrijgesteld worden van de belasting, ook vrijgesteld moeten worden voor het geval dat geen kost, maar alleen inwoning wordt verschaft. Men heeft hier te denken aan personen die alleen inwoning genieten in hofjes en gestichten, wanneer aan de inwoning geen kost verbonden is.

In het oorspronkelijke wetsontwerp had de Minister ook de inwonenden opgenomen onder letter *g* van art. 7, doch in het gewijzigd wetsontwerp waren uit art. 8, lit. *a*, de inwonenden weggevallen. Bij de schriftelijke gedachtenwisseling met den Minister heeft de Commissie daarop gewezen; toen zijn de inwonenden weer in het artikel opgenomen, maar werd aan de inwoning te gelijk het verleenen van kost verbonden. Nu meent de Commissie dat de bedoeling der Regeering meer volledig zal zijn uitgedrukt, wanneer gelezen wordt, in plaats van »kost of kost en inwoning", »kost, inwoning of kost en inwoning".

Het *amendement*, als voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Er bestaat bij mij geen bezwaar om het amendement over te nemen en ik breng derhalve de bedoelde wijziging in het ontwerp.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Zoo straks heb ik eene opmerking gemaakt omtrent art. 5, die op voor mij voldoende wijze is wederlegd door de Commissie van Rapporteurs.

Ik kom echter thans op dit onderwerp terug en wensch eene aanmerking te maken op de redactie van lit. *a*:

»Vrijgesteld van belasting zijn:

a. winsten van *stichtingen tot het geven van onderwijs*" enz., welke mij niet juist voorkomt.

Eenige dagen geleden heeft de Minister ten opzichte van een amendement van den heer Heemskerk op art. 3 § 7 omtrent de pensioenen, wachtgelden en lijfrenten), eene (aanmerking op de redactie gemaakt die, dunkt mij, eenige overeenkomst heeft met hetgeen ik tegen de redactie van den Minister in het midden zal brengen.

Er wordt hier gesproken niet van winsten die voortspruiten uit het geven van onderwijs enz., maar van

winsten van »*stichtingen tot* het geven van onderwijs" enz. Er zijn, zooals reeds voldoende uiteengezet, stichtingen die zich bezighouden met het geven van onderwijs en *daarnevens* met het exploiteeren van de eene of andere fabriek, het drijven van de eene of andere onderneming. Nu is het niet de bedoeling, dat stichtingen die zich, naast het geven van onderwijs, ook nog met het uitoefenen van een bedrijf bezighouden, van deze belasting zullen zijn vrijgesteld, en toch zou men dit moeten aannemen, indien de redactie bleef, zooals zij thans luidt. Ik zou daarom den Minister in overweging willen geven, haar zoodanig te verduidelijken, dat geene misvatting meer mogelijk is.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Hier is geen lapsus; het artikel werd aldus geredigeerd om kleingeestigheden te voorkomen. Ik had kunnen schrijven: vrij van belasting zijn: *a.* winsten van stichtingen *uitsluitend* tot het geven van onderwijs enz., maar dan zouden stichtingen die, hoewel zij blijkens hare statuten geen ander doel hebben, voor kleine bijkomstige winsten belastbaar zijn.

Ik denk aan eene stichting voor ziekenverpleging, die een desinfectieoven heeft, in de eerste plaats gebezigd voor het ziekenhuis zelf, maar ook voor anderen tegen loon beschikbaar gesteld. Daarmede wordt dan een kleine winst behaald; maar nu kan het toch niet de bedoeling zijn om die kleine winst te belasten. Of wel eene liefdadige instelling heeft bij voorbeeld eene drukkerij voor hare eigene behoeften, waarmede zij echter nog iets verdient Wanneer het nu duidelijk blijkt dat het is eene liefdadige instelling, dat het doel is het betrachten van liefdadigheid, dan is het, dunkt mij, duidelijk dat de door zulk eene instelling behaalde winst vrij moet zijn.

Om kleingeestige interpretatiën te voorkomen geloof ik dus dat de door mij gekozen redactie moet behouden blijven

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij niet nederleggen bij de verklaring door den Minister gegeven.

De Minister gaat toch werkelijk wat al te ver door eene uitlegging aan een artikel te geven die in het geheel niet overeenkomt met de woorden in de wet. Eene zoodanige huishoudelijke wijze van wetten maken moet tot bezwaren aanleiding geven.

Het schijnt dat de Minister thans aan het artikel eene bedoeling hecht die ik er zeker niet in gezocht zoude hebben. De bedoeling schijnt te zijn om, indien door eene instelling een klein bedrijf wordt uitgeoefend dat niet veel winst afwerpt — de Minister noemde eene drukkerij en dacht daarbij misschien aan de inrichting van Neerbosch die echter, naar ik meen, geene stichting is — die winst vrij te stellen. Indien echter de grens van belastingplicht, ik heb het reeds bij art. 1 gezegd, niet eenigszins scherp wordt afgebakend, dan is het onmogelijk eene duidelijke belastingwet te maken, vooral waar het eene instelling geldt die tot zooveel moeilijkheden aanleiding geeft als de stichting.

Natuurlijk zullen stichtingen die een bedrijf uitoefenen, gaarne aan zulk eene belastingwet ontkomen; daartegen moet de redactie waken, en wanneer volgens den Minister kleine winsten niet belast zullen worden, groote winsten daarentegen wel, dan is dit eene uitlegging die ik niet kan accepteeren.

Ik hoop dat de Commissie van Rapporteurs ook van hare meening zal doen blijken, en ik zou u, Mijnheer de Voorzitter, wel in overweging willen geven om de discussie over dit artikel op het oogenblik te schorsen tot na de pauze; intusschen zou ik gaarne overwegen in hoeverre eene redactie te vinden is, die aan de door mij geopperde bezwaren zal te gemoet komen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar Verslag over het wetsontwerp houdende voorziening betreffende het ingezetenschap voor toepassing der wet betrekkelijk de Nationale Militie. (**182**)

De **Voorzitter**: Met het oog op het uitnemend spoedeischende der zaak, stel ik voor, gebruik makende van de bevoegdheid mij bij het Reglement van Orde toegekend, de beraadslaging over dit wetsontwerp te bepalen op morgen, bij den aanvang der zitting.

Daartoe wordt besloten.

Nog heb ik de eer aan de Kamer in overweging te geven, om te gelijk met dat wetsontwerp te behandelen de interpellatie waartoe aan den heer Beelaerts van Blokland verlof is verleend. Ik word daartoe geleid door de omstandigheid, dat de vraag, in die interpellatie aangeroerd, behandeld is zoowel in het Voorloopig Verslag als in de Memorie van Beantwoording omtrent dit wetsontwerp, zoodat, naar het mij voorkomt, dubbele discussie kan worden voorkomen en het derhalve tot tijdsbesparing zal kunnen leiden indien de interpellatie te gelijk met de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp aan de orde wordt gesteld.

Daartoe wordt besloten.

Eindelijk is nog een wetsontwerp in staat van wijzen, dat evenzeer spoedeischend mag genoemd worden, omdat verwijl met de behandeling er van, nadeelige financieele gevolgen voor den Staat zou kunnen hebben. Ik bedoel de wetsontwerpen tot wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893, afschaffing der heffing van kanaal- en havengelden op het Noordzeekanaal (**145**).

Ik stel dus voor ook die wetsontwerpen morgen aan de orde te stellen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt voortgezet over ART. 8.

De **Voorzitter**: Door den heer Hintzen wordt voorgesteld art. 8, *a*, te lezen als volgt: »Winsten van stichtingen, voortspruitende uit of verband houdende met het geven van onderwijs, het voorkomen of lenigen van armoede, het verpleging, verzorgen of zedelijk verbeteren en het verstrekken aan minvermogenden van kost, inwoning of kost en inwoning, geneeskundige hulp, geneesmiddelen en begrafenis of begrafenisgelden."

Het *amendement* van den heer Hintzen wordt ondersteund door de heeren Tydeman, van Delden, Guyot, Röell en Bool, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs kon zich met de oorspronkelijke redactie wel vereenigen, maar verwachtte niet, dat deze redactie aanleiding zou kunnen geven tot de zoo ruime interpretatie als door den Minister daaraan is gegeven.

Aan den anderen kant erkent de Commissie ook, dat wanneer men dit oorspronkelijk voorstel al te letterlijk interpreteert, er tegen de bedoeling in over kleine winsten, die verband houden met het doel van de stichting, zwarigheden met de administratie zouden kunnen rijzen.

Het komt der Commissie voor, dat het amendement van den heer Hintzen op gelukkige wijze aan beiderlei misverstand te gemoet komt. Wordt buiten het in deze paragraaf genoemde doel, op grooter schaal bedrijvigheid ontwikkeld, dan moet te dier zake wel degelijk belasting betaald worden. Maar wat verband houdt met dit doel is vrij; bijv. als in ziekenhuizen eenig voordeel wordt gemaakt met desinfectie-inrichtingen.

72ste VERGADERING. — 13 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

De Commissie heeft derhalve geen bezwaar de bepaling, geämendeerd overeenkomstig het voorstel van den heer Hintzen, in de wet op te nemen.

De heer **Pierson,** *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik verbaas mij eenigszins over de bezwaren, gerezen tegen art. 8 en de door mij gegeven interpretatie. Men moet zich de zaak goed voorstellen. Art. 5 bepaalt dat stichtingen, wanneer zij winst maken, deswegens belast zullen worden, maar nu derogeert art. 8 aan deze bepaling. Is mijne redactie te ruim? Als wij vrijstelling geven aan stichtingen, waarvan het *doel* is datgene wat in art. 8*a* is vermeld, kan deze vrijstelling nooit over een groot bedrag loopen. Zoodra een dergelijk doel bestaat, is het andere bijzaak. Welk bezwaar kan er nu ontspruiten uit de ongewijzigde aanneming van het artikel? Ik kan het niet vinden. Het doel van de stichting blijkt uit een of ander authentiek stuk, een testament of eene akte van oprichting. Staat het doel vast, dan blijkt ook de bestemming van de inkomsten, want de inkomsten moeten worden aangewend voor dat doel. Worden zij aangewend voor een ander doel, dan is er eene afwijking van hetgeen waarvoor de stichting bestaat.

Eene stichting tot het geven van onderwijs is eene stichting die daarvoor is opgericht, die hare inkomsten daarvoor bestemt. Wordt daarbij eenig bedrijf uitgeoefend, zoo is dit enkel een middel ten dienste van het doel aangewend.

Indien er geen overwegend bezwaar bestaat tegen de redactie door mij ontworpen, is het dan wenschelijk daarvan af te wijken? Te minder acht ik dat geraden, omdat de redactie van het amendement mij wel eenigermate vreemd schijnt. »Winsten voortspruitende uit of verband houdende met het geven van onderwijs" — dat kan nog — doch: »winsten, voortspruitende uit of verband houdende met het voorkomen of lenigen van armoede, verpleging en verzorging of zedelijke verbetering en het verstrekken aan minvermogenden van kost, inwoning of kost en inwoning, geneeskundige hulp, geneesmiddelen en begrafenis of begrafenisgelden". In de meeste gevallen kunnen daaruit winsten voortspruiten. Dit zijn gewoonlijk louter uitgaven.

Ik handhaaf derhalve mijne redactie, welke tot geen moeilijkheden aanleiding kan geven, terwijl die van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Hintzen, mij minder verkieslijk schijnt.

De heer **Hintzen:** Slechts weinige woorden, Mijnheer de Voorzitter, in antwoord op hetgeen door den Minister is gezegd. De Minister heeft wel zijne bedoeling verdedigd, maar niet de redactie volgens zijne bedoeling, waaruit juist bezwaren kunnen ontstaan; om misvatting en misverstand te voorkomen heb ik getracht eene betere redactie te vinden.

Laat mij den Minister verwijzen naar zijne eerste rede; waarbij hij zelf er op wees hoe eene stichting, een ziekenhuis bij voorbeeld, eene bedrijfsinrichting kan hebben, waaruit zij winst trekt. Dit is geen ondenkbaar geval; winst kan ook maken eene apotheek bij stichtingen voor het verstrekken van geneeskundige hulp aan minvermogenden. Ik heb zulk eene verre strekking niet in deze artikelen gezocht en er niet aan gedacht dat de eene of andere waschof badinrichting zelfs van een ziekenhuis zou kunnen belast worden. De Minister heeft mij op dit denkbeeld gebracht.

Zooals het artikel geschreven is worden echter niet alleen deze bezigheden maar alle bedrijven van dusdanige stichtingen van de belasting vrijgesteld. Om aan het bezwaar van den Minister, zoo aanstonds ontwikkeld, te gemoet te komen, heb ik in mijn amendement opgenomen, dat de winsten verband moeten houden met het geven van onderwijs, tot voorkomen of lenigen van armoede, verpleging, verzorging of zedelijke verbetering enz.

Ik heb aldus eene ruimere strekking dan oorspronkelijk in mijne bedoeling lag aan mijn amendement gegeven, en wel verre van den Minister te ontstemmen, moest deze wijziging hem, dunkt mij, hebben aangetrokken.

Ik ben van oordeel, dat de nieuwe redactie, die thans ook eenigen steun heeft gevonden bij de Commissie van Rapporteurs, verre de voorkeur verdient boven die van het Regeeringsvoorstel, welke tot misvatting aanleiding kan geven.

Van deze gelegenheid wensch ik tevens gebruik te maken om den Minister te vragen of hij onder stichtingen tot voorkoming van armoede ook rekent spaarbanken.

Natuurlijk is elke spaarbank geene stichting, maar verscheidene moeten onder deze categorie gebracht worden.

De uitdrukking »voorkoming van armoede" is zóó algemeen en onzeker, dat ik niet durf beslissen of spaarbanken vallen onder de stichtingen tot voorkoming van armoede in den zin dezer wet.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de zaak zelve verder buiten bespreking laten. Ik meen daarover gezegd te hebben, wat daarover te zeggen viel.

De vraag, of spaarbanken stichtingen zijn ter voorkoming van armoede, kan ik niet anders dan volmondig met ja beantwoorden. Niet is geschikter om de armoede te voorkomen, dan door gelegenheid te geven tot sparen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Ik heb het amendement van den heer Hintzen ondersteund, in den gedachtengang door dien geachten afgevaardigde aangegeven; het strekt slechts tot opheffing van een misverstand omtrent de voorgestelde vrijstellingen. Volgens de interpretatie van den Minister zouden de bekende bierbrouwerijen geheel zijn vrijgesteld, zoodra het doel der stichting slechts was aangegeven in een vorm die haar onder dit artikel bracht. Er moest op eenige wijze eene beperking zijn, waardoor niet alle winsten werden vrijgesteld, maar alleen die welke verkregen worden binnen den kring van werkzaamheden, die onmiddellijk het doel der stichting bevorderen.

De interpretatie van den Minister gaf omgekeerd voet aan het misverstand dat eene volledige vrijstelling van alle winsten werd beoogd voor instellingen wier statuten slechts overeenkomen met dit artikel. Nu wordt dat misverstand door het amendement opgeheven.

Dit geeft ook naar onze meening geene aanleiding tot het redactiebezwaar van den Minister. In verband met maatregelen tot voorkoming van armoede kan zeer goed winst gemaakt worden, bijv. bij werkverschaffing. Met het kloppen van steenen wordt geene winst beoogd, en toch kan zij verkregen worden door den verkoop van de producten. Wanneer eene stichting genoemd werk doet verrichten in verband met het lenigen van nooden en het voorkomen van armoede, dan is de daaruit te trekken winst vrij. Bij de door den heer Hintzen voorgestelde redactie blijft de zin der bepaling duidelijk, zoodat ik blijf bij mijne gunstige meening omtrent het amendement.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijne bezwaren tegen het amendement van den heer Hintzen zijn niet van dien aard, dat ik mij tegen de aanneming daarvan zou moeten verzetten. Wij bewegen ons in denzelfden gedachtengang; acht de Kamer de redactie van het amendement duidelijker, dan zal ik mij bij de aanneming daarvan volgaarne nederleggen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Hintzen wordt in stemming gebracht en met 39 tegen 23 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Gijn, Land, de Meijier, Smit, Mees, Hintzen, Zijlma, Heldt, van Alphen, Roessingh, Brantsen van de Zijp, Roijaards van den Ham, Zijp, Guyot, Röell, Bool, Seret, van Bylandt, Bahlmann, de Beaufort (Amsterdam), Tydeman, van Delden, Rutgers

van Rozenburg, Schimmelpenninck van der Oye, van der Kaay, Kielstra, G. van Dedem, Ferf, Hartogh, van Löben Sels, Goekoop, Poelman, Pijnacker Hordijk, Conrad, Levy, van Houten, Beelaerts van Blokland, A. van Dedem en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Borch van Verwolde, van Kerkwijk, Veegens, Haffmans, Dobbelmann, van der Schrieck, Schaepman, Huber, van der Kun, Lieftinck, Heemskerk, Goeman Borgesius, Æ. Mackay, Keuchenius, Smits van Oijen, van Vlijmen, de Kanter, Travaglino, van den Berch van Heemstede, T. Mackay, van Velzen, Pyttersen en Mutsaers.

Art. 8 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Vergadering voor, de beraadslagingen over art. 9 aldus in te richten, dat allereerst aan de orde komen litterae A en B betreffende het bedrag der belasting voor hen, die binnen het Rijk wonen en die *niet* in de vermogensbelasting zijn aangeslagen èn voor hen die wèl daarin zijn aangeslagen. Daarna volgt letter C; vervolgens het amendement van den heer Borgesius om eene nieuwe alinea tusschen C en D te voegen, en ten slotte letter D.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over A en B van art. 9, luidende:

»De belasting bedraagt:

A. voor *binnen het Rijk wonenden, die niet in de vermogensbelasting zijn aangeslagen*,

voor *hen, die buiten het Rijk een Nederlandsch Staatsambt uitoefenen;*

en voor *de in het buitenland gevestigden, bedoeld bij art.* 1 *h, die hier te lande persoonlijk of door gemachtigden een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking geregeld uitoefenen;*

wanneer de zuivere inkomsten bedragen:

f 2000 of minder: f 1 van elke geheele som van f 50, waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan;

wanneer zij bedragen f 2001 tot en met 8200: f 2 van elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan.

Bedragen zij meer dan f 8200, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 152, benevens f 3,20 voor elke geheele som van f 100, waarmede de zuivere inkomsten het bedrag van f 8200 te boven gaan;

B. voor *hen die in de vermogensbelasting zijn aangeslagen*:

a. indien het vermogen meer dan f 200 000 bedraagt: f 3,20 voor elke geheele som van f 100 der zuivere inkomsten, waarmede zij het bedrag van f 200 te boven gaan;

b. voor hen, die in de vermogensbelasting naar een bedrag van f 200 000 of minder zijn aangeslagen: f 2 van elke geheele som van f 100 der zuivere inkomsten, waarmede zij het bedrag van f 200 te boven gaan.

Bedragen echter hunne zuivere inkomsten, gevoegd bij vier ten honderd van hun belastbaar vermogen, meer dan f 8200, dan zijn zij over dat meerdere nog f 1,20 van elke geheele som van f 100 verschuldigd.",

waarop zijn voorgesteld de volgende *amendementen*:

1°. van den heer Pyttersen, strekkende om A te lezen als volgt:

»De belasting bedraagt enz.

wanneer de zuivere inkomsten bedragen:

f 2000 of minder f 1,50; f 2001 tot en met f 3000 f 1,75; f 3001 tot en met f 5000 f 2; f 5001 tot en met f 8200 f 2,25 van elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 400 te boven gaan;

bedragen zij meer dan f 8200, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 175,50, benevens f 3,20 voor elke geheele som van f 100 waarmede de zuivere inkomsten het bedrag van f 8200 te boven gaan.";

2°. van den heer Poelman, om voor alinea 2 en 3 van art. 9 A te lezen:

»wanneer de zuivere inkomsten bedragen f 1200 of minder, voor elke f 50 waarmede zij de som van f 600 te boven gaan, 25 centen;

wanneer zij bedragen f 1250 tot f 2100, voor iedere f 50 waarmede zij de som van f 600 te boven gaan, 50 centen;

wanneer zij bedragen f 2100 tot f 4000, voor iedere f 100 waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan f 1,50;

wanneer zij bedragen f 4100 tot f 8200, voor iedere f 100 waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan, f 2.";

3°. van den heer Dobbelmann, strekkende om in art. 9 A te laten vervallen de alinea's volgende op de woorden »wanneer de zuivere inkomsten bedragen:"; en B lett. *a* en *b* geheel, en daarvoor in de plaats te lezen:

f 3000 of minder: f 1,50 van elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan;

wanneer zij bedragen meer dan f 3000 tot en met f 10 000, dan is verschuldigd een bedrag van f 36, benevens f 2 van elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 3000 te boven gaan.

Bedragen zij meer dan f 10 000, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 176, benevens f 2,50 voor elke geheele som van f 100 der zuivere inkomsten, waarmede zij het bedrag van f 10 000 te boven gaan.";

4°. van den heer Goeman Borgesius, strekkende om A en B aldus te lezen:

»De belasting bedraagt:

A. voor binnen het Rijk wonenden, die niet in de vermogensbelasting zijn aangeslagen;

voor hen, die buiten het Rijk in Europa een Nederlandsch Staatsambt uitoefenen;

en voor de in het buitenland gevestigden, bedoeld bij art. 1, *h*, die hier te lande persoonlijk of door gemachtigden een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking geregeld uitoefenen;

wanneer de zuivere inkomsten bedragen:

f 700	tot beneden	f 750	. . . .	f 2,00
750	» »	800	. . . .	2,75
800	» »	850	. . . .	3,50
850	» »	900	. . . .	4,25
900	» »	950	. . . .	5,00
950	» »	1 000	. . . .	5,75
1 000	» »	1 050	. . . .	6,50
1 050	» »	1 100	. . . .	7,25
1 100	» »	1 150	. . . .	8,00
1 150	» »	1 200	. . . .	8,75
1 200	» »	1 250	. . . .	9,50
1 250	» »	1 300	. . . .	10,25
1 300	» »	1 350	. . . .	11,00

f 1 350	tot beneden	f 1 400	. . . .	f 11,75
1 400	» »	1 450	. . . .	12,50
1 450	» »	1 500	. . . .	13,25
1 500	» »	1 600	. . . .	14,00

Bedragen zij meer dan f 1500 doch niet meer dan f 8200, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 14, benevens f 2 voor elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 1500 te boven gaan.

Bedragen zij meer dan f 8200, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 148, benevens f 3,20 voor elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 8200 te boven gaan.

B. Voor hen *die in de vermogensbelasting zijn aangeslagen*:

a. indien het belastbaar vermogen f 13 000 of f 14 000 bedraagt:

wanneer de zuivere inkomsten bedragen:

f 250	tot beneden	f 300	. . .	f 2,00
300	» »	350	. . .	2,75
350	» »	400	. . .	3,50
400	» »	450	. . .	4,25
450	» »	500	. . .	5,00
500	» »	550	. . .	5,75
550	» »	600	. . .	6,50
600	» »	650	. . .	7,25
650	» »	700	. . .	8,00
700	» »	750	. . .	8,75
750	» »	800	. . .	9,50
800	» »	850	. . .	10,25
850	» »	900	. . .	11,00
900	» »	950	. . .	11,75
950	» »	1000	. . .	12,50
1 000	» »	1050	. . .	13,25
1 050	» »	1150	. . .	14,00

Bedragen zij meer dan f 1050, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 14, benevens f 2 voor elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 1050 te boven gaan.

Bedragen echter de zuivere inkomsten, gevoegd bij vier ten honderd van het belastbaar vermogen, meer dan f 8150, dan is over dat meerdere nog f 1,20 voor elke geheele som van f 100 verschuldigd;

b. indien het belastbaar vermogen f 15 000, doch niet meer dan f 200 000 bedraagt:

wanneer de zuivere inkomsten bedragen:

f 250	tot beneden	f 300	. . .	f 1,25
300	» »	350	. . .	2,00
350	» »	400	. . .	2,75
400	» »	450	. . .	3,50
450	» »	500	. . .	4,25
500	» »	550	. . .	5,00
550	» »	600	. . .	5,75
600	» »	650	. . .	6,50
650	tot beneden	f 700	. . .	f 7,25
700	» »	750	. . .	8,00
750	» »	800	. . .	8,75
800	» »	850	. . .	9,50
850	» »	900	. . .	10,25
900	» »	950	. . .	11,00
950	» »	1 000	. . .	11,75
1 000	» »	1 050	. . .	12,50
1 050	» »	1 100	. . .	13,25
1 100	» »	1 200	. . .	14,00

Bedragen zij meer dan f 1100, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 14, benevens f 2 voor elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 1100 te boven gaan.

Bedragen echter de zuivere inkomsten, gevoegd bij vier ten honderd van het belastbaar vermogen, meer dan f 8200, dan is over dat meerdere nog f 1,20 over elke geheele som van f 100 verschuldigd;

c. indien het belastbaar vermogen meer dan f 200 000 bedraagt: f 3,20 voor elke geheele som van f 100 der zuivere inkomsten, waarmede zij het bedrag van f 200 te boven gaan.";

5°. van den heer Schimmelpenninck van der Oye, strekkende om het getal 600 in den twaalfden en vijftienden regel te vervangen door 400, en het getal 152 in den zeventienden regel door 156.

De heer **Pyttersen** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan bij de toelichting van mijn amendement kort zijn en zal dan ook trachten dat te wezen.

Het spreekt vanzelf dat ik geaarzeld heb een amendement voor te stellen op het werk van den Minister, die in wetenschap en kennis zoo hoog staat, dat het van mijne zijde allicht eenige aanmatiging zou schijnen te wezen trachten zijn werk te verbeteren. Maar ik meen dat het wenschelijk is den druk van deze belasting, die althans voor een groot deel zal vallen op het hoofd van de reeds zoo zwaar gedrukte middelklasse, zoo weinig zwaar mogelijk te maken. De Minister heeft wel getracht te bewijzen dat dit niet het geval zal zijn, daar deze belasting zou worden gecompenseerd door de afschaffing van het patent. Maar dat argument geldt, zooals ik de eer had in eene vorige zitting aan te toonen, wel voor de aangeslagenen in tabel XI, maar niet voor de zoo talrijke klasse van neringdoenden, kleine nijveren enz. Ik heb getracht bewijzen te vinden voor hetgeen ik thans beweer, en wil uit zeer betrouwbare bron de volgende mededeelingen doen: een aangeslagene in het patent voor f 21,90 zal betalen naar het inkomen uit bedrijf waarvoor hij in de gemeentelijke belasting is aangeslagen, in bedrijfsbelasting f 48; een ander in plaats van f 17, f 28, en weder anderen respectievelijk f 14,50 en f 26, f 7 en f 14, f 11 en f 16.

Ik wijs op deze voorbeelden omdat zij voor mijn betoog het sterkst sprekend zijn. Ik weet dat in de hoogere inkomsten waarschijnlijk de uitkomst een andere zal zijn. Maar men houde het mij ten goede, ik heb voor die hoogere inkomsten niet die groote mate van sympathie die ik gevoel voor de kleinere, en wel omdat mij bij ervaring is gebleken dat, zoo ergens, juist bij den aanslag van de hoogere inkomsten het meest wordt gefraudeerd. Als enkel voorbeeld wil ik aanhalen hoe voor vijf aangeslagenen in de hoofdelijken omslag eener gemeente werd betaald voor een totaal bedrag van f 68 000, terwijl na overlijden of nauwkeuriger onderzoek bleek dat zij hadden moeten betalen naar een inkomen van f 134 000.

Voor de kleinere inkomsten is de gelegenheid om den

hoogeren aanslag te ontduiken minder groot. Integendeel. De kleine neringdoenden zijn uit den aard van hun positie — ik voeg er bij ten onrechte — dikwijls geneigd om hunne inkomsten niet lager, maar eerder hooger aan te geven of in hoogeren aanslag te berusten, omdat zij dat voor hun krediet noodig meenen te hebben, en daarom zal ook deze belasting het zwaarst drukken op de kleine inkomens, zoowel die uit bedrijf als van de ambtenaren en dergelijke.

De Minister heeft den koopmansstand de eer aangedaan van zich een oud-koopman te noemen, en ongetwijfeld mag de koopmansstand trotsch zijn op zulk een vertegenwoordiger; maar zooals het spreekwoord zegt: il y a chat et lièvre, er is koopman èn koopman.

De Minister zal naar ik vermoed grootere bekendheid hebben met die kringen waar de groote inkomsten worden genoten, met de *upper ten thousand*, dan met die waarin enkele guldens meer of minder van groote beteekenis zijn.

Ik daarentegen aarzel niet mij een vertegenwoordiger te noemen van den kleinen koopmansstand, van hen, die maar al te zeer den zwaren druk van de patentbelasting ondervonden hebben, en daarom reikhalzend uitzien naar het oogenblik waarop die zware druk eenigszins gelenigd zal worden. Ik behoef geene verbeeldingskracht om mij gemakkelijk te kunnen indenken in den toestand van hen, die na een zwaren moeitevollen dag op kantoor of in winkel doorgebracht, zich 's avonds in hun kantoor opsluiten om in de stilte van den nacht hunne boeken op te maken en na te gaan op welke wijze in de behoeften van den volgenden dag kan voorzien worden. Ik kan mij den toestand voorstellen dier velen door Alphonse Daudit in zijn *Fromont et Risler* zoo naar waarheid geschetst, wanneer hij in de legende van *le petit homme bleu*, den bediende van het wisselkantoor, den angst beschrijft van den koopman, die tot zelfs in zijn droomen vervolgd wordt door de gedachte aan den dag van morgen, aan de bezwaren die hem dan weder wachten.

Voor die klasse wensch ik op te treden, omdat ik vrees dat zij ook door deze belasting weer het zwaarst zal gedrukt worden. Of mijn amendement het beste middel is om voor dien stand verlichting aan te brengen weet ik niet. Ook door anderen zijn amendementen voorgesteld, waarvoor ik sympathie gevoel; maar ik meen dat het mijne zich vooral daardoor aanbeveelt dat het verlichting geeft voor allen, die groote gezinnen hebben. Men heeft gezegd dat door mijn amendement de lagere inkomens zouden worden getroffen. Dat is waar, maar alleen voor ongehuwden.

Ik meen dat, al neemt men aan dat dezulken ook in den hoofdelijken omslag zullen deelen, een bijdrage van f 1,50 voor een inkomen van f 500 niet te zwaar zal vallen, terwijl ik het volkomen eens ben met den heer Rutgers van Rozenburg, dat ook in het belastingbiljet eene opvoedende kracht schuilt en dat het goed is dat zij, die ook een lager inkomen hebben, iets betalen.

Het groote voordeel van mijn amendement zit hierin dat het rekening houdt met de werkelijke draagkracht, welke afhangt van de grootheid der gezinnen en met de grootere uitgaven die daarvan een noodzakelijk gevolg zijn.

De vraag is bij mij gerezen, of dit voorstel aanleiding zou kunnen geven tot strijd, in verband met de vermogensbelasting.

Ik heb getracht door tal van berekeningen die vraag op te helderen en moet erkennen dat ik slechts in één geval grond voor die vrees heb gevonden, namelijk wanneer iemand f 12 500 bezit. De zoodanige zal niet betalen, terwijl iemand die f 500 inkomen heeft, volgens mijn amendement f 1,50 moet bijdragen, althans wanneer hij ongehuwd is. In het tegenovergestelde geval vervalt ook dit bezwaar.

Doch deze kleine anomalie vinde dan eene plaats naast die zoo oneindig veel grootere, welke verleden week werd bestendigd en waarop door mij herhaaldelijk werd gewezen. Men mag haar, geloof ik, gerust over het hoofd zien.

Ik eindig met mijn amendement aan te bevelen in den welwillenden steun van Regeering en Kamer.

Het *amendement* van den heer Pyttersen wordt ondersteund door de heeren Hartogh, Zijlma, Heldt, Lieftinck en Roessingh, en komt mitsdien in beraadslaging.

De **Voorzitter**: Door verschillende leden werd tot mij de vraag gericht of bij art. 9, bepaaldelijk bij A en B, de quaestie der opcenten, zooals die in art. 54, 1ste lid, geregeld wordt, besproken mag worden.

Naar aanleiding dier vragen ben ik zoo vrij het woord te geven aan den heer Minister van Financiën, die mij te kennen heeft gegeven omtrent dat punt eene mededeeling te willen doen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik heb naar aanleiding van alles, wat over het door u aangeduide punt gezegd en geschreven is, de zaak nog eens rijpelijk overwogen.

Men begrijpt dat een Minister van Financiën, die in de eerste plaats geroepen is om te zorgen voor de belangen van de schatkist, noode scheidt van eene bepaling die ten doel heeft om te voorkomen dat er een deficit in de opbrengst der belastingen veroorzaakt wordt.

Intusschen, na rekening te hebben gehouden met alle omstandigheden, heb ik, zij het ook met groote aarzeling, ten slotte vrijheid gevonden om eene wijziging te brengen in het wetsontwerp, door het eerste lid van art. 54 te doen vervallen.

De heer **Poelman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op te constateeren, dat ik mij bij mijn voorstel tot wijziging van art. 9 *a* heb geplaatst op het standpunt van de wet zelve.

Bij de regeling van het te heffen recht van inkomens van verschillend bedrag neemt deze wet, naar het mij voorkomt, geen anderen factor van draagkracht in aanmerking dan eenig en alleen het bedrag van het inkomen. Welnu, dit voorbeeld volg ook ik. Gaarne erken ik, dat bij deze regeling de progressie niet uit het oog verloren is; ofschoon van al de inkomsten tusschen f 650 en f 8200 een gelijk recht zal worden geheven van f 1 voor elke f 50, of van f 2 voor elke f 100, waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan, is deze heffing nochtans in mijn oog daarom nog niet proportioneel. De vrijstelling van de eerste f 649 van elk inkomen maakt haar wel degelijk progressief. De waarde van dien aftrek neemt toe en af met den omvang van het vermogen, zoodat juist van dien aftrek afhangt het percentage, hetwelk de som die van elk inkomen geëischt wordt, vertegenwoordigt met het oog op het inkomen in zijn geheel.

Nu vestig ik de aandacht op het feit, dat de progressie bij deze belasting op de inkomens gelijken tred houdt met de progressie der vermogensbelasting. Bij die belasting moge de schaal ook wat zwaarder belast zijn, bij beide belastingen rijst zij gelijkmatig, hetzelfde gewicht, dat hier in de schaal gelegd wordt door den aftrek van f 600, wordt daar in de schaal gelegd door aftrek van een kapitaal van f 10 000, en evenals hier een gelijk recht wordt geheven van al de inkomsten tusschen f 600 en f 8200, wordt daar een gelijkmatig recht geheven van een kapitaal van f 15 000 en een van f 200 000, dus een inkomen naar 4 pct. berekend, wederom van f 600 tot f 8000. Juist op deze gelijkheid heb ik het oog gevestigd bij het stellen van mijn amendement. Ik meen tegen die gelijkstelling bezwaren te kunnen inbrengen. Ik ben van oordeel, dat bij de regeling der heffing in de lagere rangen van het inkomen, bij eene inkomstenbelasting een andere regel maat moet worden gevolgd dan bij eene belasting op het vermogen, en ik staaf dat gevoelen door de opmerking, dat lager vermogen zelden of ooit, dat lager inkomsten bijna altoos alleen staan. Een vermogen van kleinen omvang wordt steeds gebezigd òf als een steun in den rug van den bedrijfsondernemer òf als bedrijfskapitaal in zijne zaken gebruikt. Bij een klein inkomen kan degene, die dat geniet, op den steun van rente van vermogen niet rekenen, om de eenvoudige reden dat hij het niet bezit.

72ste VERGADERING. — 13 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Indien hij toch werkelijk eenig vermogen bezat, zou zijn inkomen vallen niet onder de lagere, misschien zelfs niet eens onder de middelbare klasse; dan zou zijn inkomen rijzen tot hooger bedrag. Dit is zoo duidelijk, dat de Minister, indien ik mij niet vergis, in zijne Memorie van Antwoord op de wet tot heffing van eene belasting op het vermogen, in de tabellen die den samenhang toelichten van de vermogensbelasting met deze belasting, van die opmerking is uitgegaan. Daarbij heeft men ondersteld, dat het bezit van eenig vermogen steeds gepaard ging met het bezit van inkomsten uit bedrijf en beroep, hetwelk met den omvang van dat vermogen gelijken tred houdt. Duidelijk is dit, omdat de hoogere ambten en beroepen, die werkelijk groote inkomsten of winsten opleveren, juist gesloten zijn voor die klasse van personen, die zonder eenig vermogen, of zonder vermogen van eenig belang ter wereld zijn verschenen. Voor hen is de toegang tot het hooger onderwijs afgesloten; zij hebben geen tijd om zich te bekwamen tot eenig beroep van hooger orde; zij moeten reeds in hunne jonkheid door eigen werk in hun onderhoud kunnen voorzien, zich onmiddellijk bekwamen voor een of ander vak of ambt, hetwelk zij na korte voorbereiding in staat zijn waar te nemen, en verwaarloozen daarbij dan tijd en gelegenheid tot hoogere vorming en opvoeding. Deze omstandigheid meen ik dat in aanmerking behoort te worden genomen bij het vaststellen der progressie ten aanzien van de inkomens van lageren en van middelbaren rang. Wordt dit voorbijgezien, dan meen ik dat de gelijkheid in progressie tusschen de vermogens- en de bedrijfsbelasting eene ongelijkheid vormt, en dat zij inderdaad een onrecht schept.

Bij het trekken van de grenslijnen voor de drie categorieën, waarin ik heb gemeend de inkomens van lageren en van middelbaren rang te moeten verdeelen, heb ik mij laten leiden door de rangorde van den grooten en machtigen factor van opvoeding en welvaart, — door den factor van het onderwijs.

In de eerste categorie van 600—1200 gulden valt naar mijne meening het geheele onderwijzend personeel der lagere scholen, met uitzondering van de hoofden der scholen in de steden, en hiernaast staan dan de lagere ambtenaren bij de belastingen, de posterijen en de telegraphie, de subalterne officieren van het leger en mogelijk ook die van de vloot, de kleine handwerkslieden, die hun bedrijf uitoefenen, niet alleen, maar met eenige gezellen, mits het getal dezer niet te groot wordt, de kleine winkeliers, die hunne nering uitoefenen, zooals men het noemt alleen door den verkoop over de toonbank, de kantoorklerken en de bedienden in hotels en in koffiehuizen, en andere personen van dergelijke orde

In de tweede categorie vallen de leeraren bij het middelbaar onderwijs, de officieren met den rang van kapitein, de directeuren van fabrieken, hotels en andere ondernemingen en vele anderen van dezelfde klasse.

De derde categorie eindelijk omvat hen die geplaatst zijn bij het hooger onderwijs, met uitzondering van de professoren, en tevens de rechterlijke ambtenaren, de eigenaren van fabrieken en anderen die van de uitoefening der handwerksnijverheid zijn overgegaan tot die der fabrieksnijverheid.

Ik heb gemeend voor elk van deze categorieën een minimum te moeten voorstellen en in de eerste plaats voor de eerste categorie omdat de personen die daarin vallen in den regel van hunne inkomsten geen penning kunnen afzonderen, voor welk doel ook, zonder daardoor aan hun gezin ontberingen op te leggen.

Ik heb gemeend voor de tweede categorie wat meer te kunnen vragen, omdat deze zich in wat ruimer omstandigheden beweegt, ofschoon er zijn — ik noem o. a. de heer Mansholt — die beweren dat juist in deze klasse de meeste personen worden aangetroffen, die, om zich staande te houden op de maatschappelijke trap waarop zij eenmaal geplaatst zijn, genoodzaakt worden schulden te maken.

In de derde categorie beweegt men zich ruimer en ik heb daarom gemeend het gevraagde tantum wat hooger te kunnen stellen. Personen die meer dan f 4000 inkomen hebben, behooren naar het algemeen gevoelen tot den rijkdom, want zij staan gelijk met iemand die in het bezit is van een ton gouds.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, de redenen die mij hebben bewogen dit amendement in te dienen; ziedaar de motieven die mij bewegen het in de overweging van Regeering en Kamer aan te bevelen.

Het *amendement* van den heer Poelman wordt ondersteund door de heeren Gerritsen, Levy, Lieftinck, Conrad en Bool, en zal derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Dobbelmann** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het door mij voorgesteld amendement heeft eene tweeledige strekking.

Eensdeels om het percentage voor kleine inkomens zoowel uit bedrijven als uit ambten en beroepen eenigszins te verlagen; anderdeels om de progressie van het percentage op bedrijfs- en andere inkomsten door vermogensbezit op te heffen.

Ik heb reeds bij de algemeene beraadslaging gezegd dat door de bepaling van art. 9, tarief B, eene drievoudige progressie ontstaat, vooral wanneer het vermogen hoofdzakelijk dient tot uitoefening van het bedrijf.

Welnu! Het schijnt mij toe dat voor velen de druk der belasting daardoor te veel zal worden verzwaard. Ik heb dit de vorige maal door een voorbeeld aangetoond. Vooral wensch ik er echter op te wijzen dat men in aanmerking dient te nemen, dat bijna in alle gemeenten reeds zware belastingen, in den vorm van hoofdelijke omslagen, opcenten op personeele en grondbelasting enz., geheven worden.

Men verlieze niet uit het oog dat de vermogensbelasting een nieuwen druk op veler schouderen legt. Daarom komt het mij wenschelijk voor dat het percentage op de bedrijfs- en andere inkomsten niet al te hoog worde opgevoerd.

Het is mijne overtuiging dat door eene verlaging daarvan voor de kleine burgers en voor den middelstand wezenlijk eene gewenschte verlichting van druk zal worden verkregen, terwijl ik overtuigd ben dat de door mij voorgestelde cijfers voor de hoogere bedragen werkelijk als een maximum te beschouwen zijn voor handel en industrie.

In heb door mijne schaal van belasting tegenover die, voorgesteld in het wetsontwerp, eene vermindering verkregen van 25 pct. tot en met een inkomen van f 3000, welke reductie successievelijk vermindert tot 8 pct. bij een inkomen van f 8000.

Ik geloof dat men niet uit het oog mag verliezen, dat bij de kleinere en bij de grootere industrie de druk der concurrentie, zoowel de binnenlandsche als de buitenlandsche, buitengewoon zwaar is, waardoor menig bedrijf en nering kwijnt en zich met moeite staande houdt.

Nu weet ik wel dat men mij zal tegenwerpen, dat hetgeen ik wil in strijd is met het beginsel eener gesplitste inkomstenbelasting; dat men zeggen zal, dat daardoor het stelsel van de wet verbroken wordt; dat mijn amendement onmogelijk is, en misschien nog zooveel meer; maar toch wil ik vragen, of hier wel sprake kan zijn van een wezenlijk stelsel, tenzij dat der onevenredigheid.

Mij dunkt, het is duidelijk genoeg aangetoond, zoowel door hetgeen ik reeds vroeger heb gezegd als uit de door mij overgelegde tabellen, dat, waar tal van belastingplichtingen bij gelijke inkomsten reeds zoo verschillend worden getroffen, en eveneens bij aanmerkelijk verschil van inkomsten — zelfs tot f 250 toe — een en hetzelfde bedrag betaald wordt, er inderdaad geen sprake kan zijn van een goed of correct stelsel.

De Minister zeide in de zitting van 12 Mei. jl., bladz. 1248 der *Handelingen:*

»Maar het voornaamste bezwaar kan ik niet erkennen. De geachte afgevaardigde heeft eene voorstelling gegeven van eenige personen, die hetzelfde inkomen hebben, maar

een inkomen, dat voor elk op verschillende wijze is saamgesteld. De één heeft bij voorbeeld louter inkomsten uit vermogen, een ander slechts voor een kleiner deel en voor het overige inkomsten uit bedrijf; in één woord de geachte afgevaardigde heeft allerlei verhoudingen ondersteld om aan te toonen, dat daarbij ook de belasting verschillend zal zijn. Maar zij moet ook verschillend zijn. Wanneer iemand uit vermogen een inkomen trekt van f 1400, zal hij f 31,25 belasting moeten betalen; wordt datzelfde inkomen geheel verkregen uit arbeid, dan zal de belasting slechts f 16 bedragen. Daartusschen liggen natuurlijk allerlei schakeeringen, en de ongelijke belasting is hier zoo billijk, dat ik niet de minste reden zie om daarin verandering te brengen."

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het waar is, dat inkomsten, alleen uit vermogen verkregen, zwaarder belast moeten worden dan die uit bedrijf, hoe komt het dan, dat bij een inkomen van f 1100 uit vermogen èn bedrijf, f 8 verschuldigd is en bij een zelfde inkomen, geheel uit bedrijf f 10, dus f 2 meer?

Hoe komt het dan dat bij een vermogen van f 16 000, waarbij f 510 inkomsten uit anderen hoofde, f 13,75 moet betaald worden, en bij een vermogen van f 17 000 met f 470 andere inkomsten, slechts f 12,70 verschuldigd is? Waar vindt men hier de sporen van een regelmatig stelsel?

Ik zou nog meer voorbeelden van dien aard kunnen aanhalen, maar ik zal de Kamer niet langer met cijfers bezighouden. Trouwens het geciteerde zal, dunkt mij, wel voldoende zijn.

Ik vertrouw — of liever gezegd — ik hoop dan ook dat de Kamer genegen zal zijn mijn amendement in gunstige overweging te nemen. De aanneming daarvan toch zal het velen met mij mogelijk maken vóór dit wetsontwerp te stemmen.

Het *amendement* van den heer Dobbelmann wordt ondersteund door de heeren van der Borch van Verwolde, Hartogh, Seret, van Vlijmen en Haffmans, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Goeman Borgesius**: In den loop der discussie heeft de Minister zelf gezegd: in het tarief van art. 9 zijn nog enkele kleine onregelmatigheden.

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, die onregelmatigheden bestaan, en zijn, naar mijne meening, niet van zoo weinig beteekenis.

In honderde gevallen zal het voor iemand, die genoeg bedrijfsinkomsten bezit om in de bedrijfsbelasting te vallen maar geen f 13 000 vermogen bezit en dus vrij is van vermogensbelasting, toch voordeeliger zijn, wel in de vermogensbelasting te worden aangeslagen, omdat hij in de vermogensbelasting en bedrijfsbelasting samen minder zal betalen dan indien hij alleen in de bedrijfsbelasting wordt aangeslagen. Met andere woorden, iemand die f 12 000 vermogen en een zeker bedrag van bedrijfsinkomsten bezit, zal in zeer vele gevallen tegenover den fiscus van slechtere conditie zijn dan iemand die f 13 000 tot f 14 000 van vermogen en evenveel bedrijfsinkomsten bezit. Stel A heeft f 12 000 vermogen en f 570 inkomsten uit bedrijf. Dan wordt hij in de bedrijfsbelasting aangeslagen voor f 480 + f 570, dus voor f 1050, en dan moet hij volgens het tarief van den Minister betalen f 9. Indien echter dezelfde persoon had f 13 000 vermogen en f 570 bedrijfsinkomsten, dan zou hij moeten betalen f 2 in de vermogensbelasting en f 6 in de bedrijfsbelasting, dus te samen f 8. Bij meerdere inkomsten en meerder vermogen dus minder belasting. Zelfs indien hij f 13 900 vermogen en f 590 bedrijfsinkomsten had, zou hij toch nog maar f 8 verschuldigd zijn, tegenover f 9 in het eerste geval bij veel kleiner vermogen en kleiner bedrijfsinkomsten.

En nu denke men niet, dat dit een voorbeeld is, hetwelk zich in de practijk zelden zal voordoen. Dezelfde anomalie doet zich voor bij personen met f 12 000 en f 13 000 vermogen en f 670 tot f 690 bedrijfsinkomen, of f 770 tot f 790 bedrijfsinkomen, enz., enz. Ook zal volgens het tarief van den Minister iemand met slechts f 11 000 vermogen en een zeker bedrag — stel f 980 — aan bedrijfsinkomsten, evenveel betalen als iemand met f 13 900 vermogen en even groote bedrijfsinkomst. En die voorbeelden zouden met duizende zijn te vermeerderen.

Bij behoud van het opcentenstelsel, dat nu gelukkig is losgelaten, zouden de onregelmatigheden nog grooter zijn geworden, omdat die opcenten dan alleen zouden geheven zijn van de bedrijfsbelasting en niet van de vermogensbelasting.

Waar zit nu de onregelmatigheid? Ik geloof dat zij hieruit voortspruit, dat bij de vermogensbelasting, volgens de daarbij voorgenomen schaal, de vermogens van f 13 000 en f 14 000 eigenlijk te laag zijn belast en dat men daarmede geen rekening houdt bij de vermogens beneden f 13 000 die tot inkomen herleid bij de bedrijfsbelasting worden opgetrokken en daarbij ten volle — elke f 1000 vermogen voor f 40 — worden in rekening gebracht. Voor een groot deel zou men daarom de onregelmatigheid kunnen wegnemen door inkomens, die gepaard gaan met f 13 000 en f 14 000 vermogen, iets meer te laten betalen dan thans wordt voorgesteld. De Minister laat in de door mij bedoelde gevallen onder B een aftrek toe van f 200; werd slechts een aftrek toegestaan van f 150, dan zou de anomalie veel minder groot, het verband beter zijn. Toch zou dan de onregelmatigheid nog niet geheel zijn verdwenen, omdat zou blijven bestaan, dat in A de opklimmingen geschieden met bedragen van f 50 en in B met bedragen van f 100. Nu zou men ook in B eene opklimming kunnen maken met f 50, en ook daardoor de gelijkmatigheid herstellen.

Ondertusschen zou ik niet gaarne op die wijze aan de anomalieën in het voorgedragen tarief een eind gemaakt zien, want met opheffing van de onregelmatigheden zou men den druk der belasting voor de meesten nog iets zwaarder maken.

Ik heb daarom naar een middel gezocht om door eene andere redactie en een eenigszins gewijzigd tarief, geheel in het systeem van den Minister, aan den eenen kant de onregelmatigheden weg te nemen, en aan den anderen kant den druk voor allen, maar vooral voor de kleine inkomsten, voor de middelklassen, minder groot te maken.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, wat door mijn amendement wordt beoogd.

In mijn amendement is de minimum som, waarvan men belasting moet betalen, gesteld op f 700. Het cijfer dat de grens moet aangeven, waar de belastbaarheid zal beginnen, is altijd min of meer willekeurig, maar ik zal de redenen opgeven waarom ik aan f 700 de voorkeur heb gegeven.

Vooreerst omdat dit cijfer het best te verdedigen is in verband met het minimum dat bij de vermogensbelasting is vrijgesteld. Daar bedraagt de laagst belastbare som f 520 (4 pct. van f 13 000). Hier moet — daarover is men het eens — het cijfer hooger zijn, omdat bedrijfsinkomen in den regel met den dood ophoudt en vermogensinkomen niet. Maar hoeveel hooger moet het zijn? Zooveel hooger is mijn antwoord, als iemand met f 520 aan arbeidsinkomen moet betalen aan premie om eene som te verzekeren, groot genoeg om na zijn dood aan zijne erfgenamen een inkomen van f 520 's jaars te verzekeren. Welnu, daarvan zal gemiddeld — het bedrag der premie hangt natuurlijk van den leeftijd van den verzekerde af — eene som van f 180 noodig zijn. Door derhalve hier het cijfer van f 700 (520 + 180) aan te nemen, staat men zooveel mogelijk op vaste basis.

Doch er is meer.

De Minister wil f 1 heffen van f 650 inkomen. Nu vraag ik in gemoede: zal eene dergelijke heffing het aantal oninbare posten niet meer ontzaglijk doen toenemen en zal men er in ernst aan kunnen denken om voor al die kleine postjes te gaan executeeren? Men doe toch zijn voordeel met de ervaring bij de personeele belasting opgedaan. Hoe groot is niet het aantal oninbare posten bij die belasting, alleen te Rotterdam bij voorbeeld, en als men hier

het minimum te laag stelt, dan zullen er duizenden en duizenden bijkomen.

Maar nog meer gewicht hecht ik aan een ander gevolg van mijn amendement, namelijk dat het vermindering van druk zal geven vooral voor kleine inkomsten.

Ik weet het wel, groot is de door mij voorgestelde verlaging niet, doch vooreerst heb ik gemeend mij te moeten blijven bewegen in het systeem van den Minister en in de tweede plaats heb ik het mijn plicht geacht ook rekening te houden met de belangen van de schatkist.

Het is wel heel gemakkelijk groote belastingverlaging voor te spiegelen en die in amendementen te formuleeren, maar wat geeft dat als men toch vooraf weet dat de Minister slechts met een bedrukt gezicht behoeft te verklaren dat hij het geld niet kan missen om de verwerping zeker te maken? Zelfs tegen mijn amendement zal allicht nog als bezwaar worden aangevoerd, dat de belasting er minder door zal opbrengen, en dat wetende, heb ik mij maar liever wat lager bij den grond gehouden.

Voor de belastingschuldigen zal de verlaging van mijn amendement, al is ze niet groot, toch niet zonder beteekenis zijn. Bij een inkomen van f 1500 bijv. zal de belasting volgens het voorstel van den Minister bedragen f 18. Volgens mijn voorstel f 14. Een verschil dus van f 4 — een verschil dat bij zoo geringe inkomsten niet gering moet worden geteld, want men moet daar bij dubbeltjes, zoo niet bij centen rekenen om rond te komen.

Ik hoop dan ook, dat de Minister mijn amendement niet zal bestrijden. Zijne Excellentie zal niet willen vergeten, dat de Kamer bij de behandeling van deze wet tot dusverre tegenover den fiscus zeer mild is geweest. De meeste amendementen, welke zijn aangenomen, hadden de strekking den Minister meer geld te geven dan door hem zelf was gevraagd. Ik wijs op de beslissingen der Kamer in zake de pensioenen, de coöperatieve vereenigingen, de levensverzekeringmaatschappijen, de stichtingen enz. Welnu, waar thans tegenover die verhoogingen eene kleine verlaging wordt voorgesteld voor die kringen, die het meest den druk dezer belasting zullen gevoelen, daar mogen wij toch zeker ook wel op eene welwillende beoordeeling van den Minister rekenen.

Ik heb er ernstig aan gedacht, Mijnheer de Voorzitter, of het ook beter zou zijn met mijn voorstel tot vermindering van druk te wachten tot de overgangsbepaling, en het dan in den een of anderen vorm vast te knoopen aan de herziening van het personeel — in den geest als dit thans door de Commissie van Rapporteurs is gedaan —, maar om verschillende redenen heb ik aan eene definitieve en dan kleine verlaging van het tarief de voorkeur gegeven — vooreerst omdat ik meen, dat men meer heeft aan één vogel in de hand dan aan twee in de lucht; in de tweede plaats omdat vastkoppeling van dit tarief aan eene herziening van het personeel de vrijheid van den toekomstigen belastingwetgever altijd eenigermate moet belemmeren; in de derde plaats omdat naar mijne meening dit tarief, afgescheiden van alle andere belastingplannen, op zich zelf te zwaar zal drukken op de kleine inkomsten; in de vierde plaats omdat men nog volstrekt niet weet wat eene herziening van het personeel zal opleveren, en het dus niet aangaat thans reeds te decreteeren: *na* die herziening is er geen bezwaar meer het hooge tarief terstond in zijn geheel toe te passen.

Op al die gronden, Mijnheer de Voorzitter, beveel ik mijn amendement aan in de gunstige overweging van den Minister, van de Commissie van Rapporteurs en van mijne geachte medeleden.

Het *amendement* van den heer Goeman Borgesius wordt ondersteund door de heeren Zijp, Hartogh, Gerritsen, Zijlma en van Beuningen, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schimmelpenninck van der Oye** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Het hoofddoel van mijn voorstel is hetzelfde als dat van den geachten afgevaardigde uit Schoterland, den heer Pyttersen, namelijk verlichting van den last voor kleine inkomsten, waarvoor bij art. 3 zoo warm werd gestreden, o. a. door de heeren Poelman en Heemskerk. Veel liever echter dan het daar te zoeken voor enkele categorieën, zoek ik die verlichting bij dit artikel, waar zij aan zeer velen en aan allen gelijkelijk zal ten goede komen.

Men moge er toch over twisten kunnen wat meer weerstandsvermogen heeft tegen fiscalen druk, een vast salaris dan wel een wisselvallig inkomen, het is niet tegen te spreken dat een alleenloopend gezel, hij moge te Amsterdam of te Urk wonen, gemakkelijker f 2, f 4, f 8 kan betalen dan een huisvader met kinderen.

Ook ten aanzien van de meening, dat wanneer men zoodanige splitsing aanneemt er minder bezwaar is het bestaansminimum iets lager te stellen, ga ik met den geachten afgevaardigde uit Schoterland mee. Evenmin als er, bij dergelijke splitsing, bezwaar zou hebben bestaan bij de vermogensbelasting het belast minimum wat lager te stellen dan f 13 000. Ook van den Minister verwacht ik geen tegenspraak, wanneer ik beweer dat een ongehuwde lichter f 1 van f 450 inkomen uit arbeid betaalt dan een hoofd van een gezin van f 650, of dat, zoo bij de vermogensbelasting het bestaansminimum bijv. tot f 10 000 werd verlaagd, een alleenloopend gezel — het inkomen tegen 4 percent berekend — gemakkelijker f 2 betaalt uit f 400 dan een huisvader uit f 520.

Het wetsontwerp maakt intusschen van dergelijke splitsing geen gewag, en dan verwondert het mij niet, dat men eerder naar een hooger dan naar lager minimum streeft, zooals dan ook de amendementen der heeren Dobbelmann en Borgesius en dat der Commissie van Rapporteurs alle tot een hooger af te trekken bedrag komen. En mijn amendement doet het voor gezinnen feitelijk ook; voor een gezin met één kind wordt het belast minimum, 750, met 2 kinderen f 800, met 3 kinderen f 850, enz.

Hoewel in beginsel dus geheel eens met het amendement van den heer Pyttersen, heb ik toch gemeend een afzonderlijk amendement te moeten indienen. Vooreerst om het beginsel van aftrek voor gezinnen nog iets sterker toe te passen; waar de heer Pyttersen voor een huisgezin zonder kinderen f 100 uittrekt, trek ik f 200 uit. Voorts komen in het amendement van den geachten afgevaardigde eenige sprongen voor, die in het mijne worden vermeden. Bij een inkomen van f 2000 bijv. bedraagt de belasting bij dien geachten spreker f 19,50, bij een inkomen van f 2400 f 29,75; dus voor f 400 meer inkomen f 10,25 meer belasting. Maar bij f 3000 inkomen is de belasting f 40,25; bij f 3200 f 50, dus voor slechts f 200 meer inkomen f 9,75, of ook bijna f 10 meer belasting.

Ook worden in het amendement van dien geachten spreker in de middelbare inkomsten (van f 1400 tot f 3000) de ongehuwden minder belast dan in het Regeeringsvoorstel, wat m. i. geheel onnoodig is en ook niet in de bedoeling ligt; en in de hoogere inkomens (van f 6000 tot f 10 000) de gehuwden zwaarder belast dan door de Regeering, hetgeen evenmin in de bedoeling ligt. Daarom heb ik het beter geacht de cotisatie der Regeering te volgen, waardoor het voorstel zich tevens beter bij het wetsontwerp aansluit, hetgeen mijns inziens eene aanbeveling voor elk amendement is.

Wat nu de financieele uitkomst betreft, deze is bij dit wetsontwerp niet op den voorgrond gesteld. Bedrieg ik mij niet, ook niet door den Minister, die zich daaromtrent steeds zeer voorzichtig heeft uitgelaten, getuige ook zijn antwoord aan den heer Conrad, waarin een door Zijne Excellentie genoemd cijfer niet aan eene raming, maar aan een door de Kamer zelve genoemd cijfer van opbrengst gerattacheerd werd. Ik meen ook, dat zulks zeer moeilijk te ramen is, maar heb mij intusschen voorgesteld dat cijfer zoo weinig mogelijk te verminderen, en geloof dan ook niet dat de opbrengst volgens mijn amendement veel beneden die van het Regeeringsvoorstel zal staan. Hetzelfde kan m. i. niet beweerd worden van de amendementen der heeren Dobbelmann en Goeman Borgesius en van dat der

Commissie van Rapporteurs, als overgangsbepaling voorgesteld. De categorie van f 500 en f 600 waaronder uit den aard der zaak de meeste ongehuwden voorkomen, die verreweg de talrijkste zijn, worden door de Regeering *niet* belast, door mij respectievelijk met f 2 en f 4. De categorie van f 700 tot f 1000, ook met veel ongehuwden en talrijk, door de Regeering respectievelijk met f 2, f 4, f 6 en f 8, door mij met f 6, f 8, f 10 en f 12.

Er zal mij wel niet worden tegengeworpen, Mijnheer de Voorzitter, dat mijn amendement is eene premie op de huwelijken, althans op de onberaden huwelijken, want ik geloof niet dat er velen zullen zijn die om eene uitgave van twee gulden uit te sparen (en aanvankelijk is het niet meer) een stap zullen doen, die hun eene meerdere uitgave van f 50, f 60 of f 100 in het jaar bezorgt alleen reeds om eene zeer modeste woning te vinden. En mocht al een enkele onberaden mug toch in de kaars vliegen, dan mag ter wille van die enkele onberadene geen maatregel achterwege blijven die aan duizenden verstandige lieden eene zeer gewenschte verlichting aanbrengt.

Van zeer welwillende en zeker meest bevoegde zijde is mijne aandacht gevestigd op enkele lacunes die nog in mijn amendement voorkomen. Ik vraag daarom vergunning er nog iets bij te voegen, namelijk om in de regels 24 en 28 van het artikel te doen vervallen de woorden: »waarmede zij het bedrag van f 200 te boven gaan", en om hetgeen ik voorstel tusschen B en C in te voegen, aldus te lezen:

»In de sub A en B bedoelde gevallen worden de zuivere inkomsten verminderd met f 200 indien de belastingschuldige gehuwd en uit eigen hoofde belastingschuldig is voor het inkomen naar deze wet voor zijne vrouw, of weduwnaar" . . en verder zooals door mij voorgesteld werd.

De eerste wijziging houdt verband met de voorgestelde verlaging van f 600 op f 400. In de f 600 aftrek van het Regeeringsvoorstel voor hen die niet in de vermogensbelasting worden aangeslagen worden f 400 geacht over een te komen met de 4°/₀ van f 10 000 die in de vermogensbelasting worden afgetrokken, en f 200 geacht voor de bedrijfsbelasting te worden afgetrokken. Deze laatste som vervallende, vervalt ook de geheele aftrek voor de personen bedoeld in sub B van art. 9.

Wat de tweede wijziging betreft, deze strekt om in verband met het bepaalde bij art. 2 paragraaf 5 dubbelen aftrek te voorkomen.

De **Voorzitter**: Door den heer Schimmelpenninck is eene aanvulling van zijn amendement aangebracht, ten gevolge waaraan in de regels 24 en 28 van het artikel moeten vervallen de woorden: »waarmede zij het bedrag van f 200 te boven gaan.", en verder voorgesteld, om hetgeen door hem voorgesteld is tusschen B en C in te voegen, te lezen als volgt:

»In de sub A en B bedoelde gevallen worden de zuivere inkomsten verminderd met f 200, indien de belastingschuldige gehuwd en uit eigen hoofde belastingschuldig is voor het inkomen naar deze wet van zijne vrouw, of weduwnaar." En dan verder zooals in het oorspronkelijk amendement stond.

Het *amendement* van den heer Schimmelpenninck van der Oye wordt ondersteund door de heeren de Ras, Hartogh, Æ. Mackay, G. van Dedem en Brantsen van de Zijp, en kan mitsdien een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had plan om een amendement voor te dragen, in aansluiting met mijn aangekondigd voornemen bij de algemeene beraadslaging, strekkende tot consolidatie van de opcenten door evenredige verhooging van de posten van het tarief in art. 9. Daarvoor pleit althans *mijne* meening dat eene verhouding van 5 tot 4 tusschen de vermogensen bedrijfsbelasting, eene goede verhouding was.

Ik geef den Minister toe dat ten deze veel van sentiment afhangt, maar ik was het op dat punt met den Minister eens, althans met wat daarover vroeger zijne meening was. Daarvoor pleit ook eene mijns inziens veel gewichtiger reden, namelijk dat vermogens- en bedrijfsbelasting te zamen te beschouwen zijn als één gesplitste inkomstenbelasting, en dat het er ten zeerste op aankomt om dat beginsel ook in dien zin vast te houden dat, wanneer de gezamenlijke opbrengst van beide belastingen, tot goedmaking van het equivalent, noodig voor de afschaffingen van belastingen, die reeds gevoteerd of nog te voteeren zijn, hooger mocht blijken dan men verwacht had, dit aan verlaging van beide belastingen, en niet aan een van de twee deelen der geslitste inkomstenbelasting ten goede behoort te komen. Ik had mij oprecht gevleid dat ik daarin zou worden gesteund, althans niet tegengewerkt zou worden door den Minister zelven.

Ik herinner, dat de Minister, toen het er op aankwam de vermogensbelasting te doen aannemen, de verhouding van 5 tot 4 tusschen vermogens- en bedrijfsbelasting voorgesteld heeft. Indien de Minister meent gerechtigd te zijn te zeggen dat dit alleen een rekenkunstig voorbeeld was en niet in de minste mate eene uiting van zijn voornemen, wil ik ronduit bekennen, dat die bij de vermogensbelasting aangegeven verhouding voor mij gewogen heeft bij het uitbrengen van mijne stem vóór de vermogensbelasting. Ik had in deze te meer op 's Ministers steun meenen te mogen rekenen, omdat ik in een van de stukken, nog onlangs van den Minister uitgegaan, ten sterkste betoogd vind dat eene verhooging van het tarief van art. 9 van 3,2 tot 4 pct. en dus eene verhouding tot de vermogensbelasting als 4 tot 5 op zich zelve niet overmatig en ook niet onevenredig met de vermogensbelasting kon genoemd worden.

Dat was de laatste uiting van den Minister op dit punt.

Daarenboven bleek het dat de Minister wel degelijk van oordeel was — ook dit was eene laatste uiting — dat hij het door dit hoogere percentage te verkrijgen bedrag uit deze belasting zal noodig hebben.

Intusschen, na de zooeven door den Minister gesproken woorden, heb ik van de indiening van een dergelijk amendement afgezien.

Ik zal over dit punt nu niet uitweiden, doch wil alleen verklaren dat ik mij niet vereenigen kan met deze voortdurend wankelende en telkens wisselende overtuigingen van den Minister op cardinale punten en dat, als ik mij onthoud van de indiening van een amendement, waaraan thans de grond ontvallen is, die onthouding zich zal omzetten in eene stem tegen het artikel en hoogstwaarschijnlijk ook tegen het wetsontwerp.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Heel gelukkig was ik bij de beraadslaging over dit wetsontwerp tot dusverre niet. Hiermede doel ik niet op de verwerping van mijn amendement op art. 3, want met slechts 2 stemmen meer zou dat aangenomen geweest zijn, en dus was ik daarmede lang niet ongelukkig; maar ik heb hierbij op het oog de beide malen dat ik deelnam aan de discussie over dit wetsontwerp.

Toen ik voor de eerste maal het woord voerde, vond de heer van Houten in hetgeen ik zeide, aanleiding, om mij te verwijten, dat ik in een *state of mind* verkeerde, die mij ongeschikt maakte om goed te luisteren!

En de tweede maal — het betrof de quaestie van de opneming van lijfrente in deze belasting — werd mij door den Minister toegevoegd, dat hij hoegenaamd niets begrepen had van hetgeen ik daaromtrent had gezegd.

Nu is het zeer begrijpelijk, dat een zoo eminent man als de Minister met zulke groote geestesgaven, een man beschikkend over zulk een rijkdom van taal en woorden, een man, wien zoovele sierlijke en rethorische zinswendingen ten dienste staan, in één woord, een man die in dat opzicht geacht kan worden te staan tot mij in dezelfde verhouding als de Mont Blanc wat de afmetingen betreft, tot het puntje van een sigaar, dat zulk een man van de *eminente* hoogte, waarop hij staat, niet gemakkelijk vat

72ste VERGADERING. — 13 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

wat door mij, eenvoudig man, op zoo sobere en eenvoudige wijze gezegd wordt.

Maar dat de Minister *niets* begreep van het door mij aangevoerde was voor mij al zeer teleurstellend. Ik hoop echter ditmaal gelukkiger te zijn; ik hoop dat de Minister thans ook de eigenschap zal blijken te bezitten van den lammergier of van den arend, wiens scherpe blik, van soms duizelingwekkende hoogte, het kleinste lammetje opmerkt dat graast in het dal.

Ik zal trachten mij zoo duidelijk en zoo verstaanbaar mogelijk uit te drukken, opdat de Minister mij niet andermaal hetzelfde te gemoet voere.

Tegen het artikel, dat wij thans behandelen, heb ik hoofdzakelijk drie bezwaren. In de eerste plaats heb ik daartegen dit bezwaar, dat daarbij het stelsel wordt gehuldigd, dat naarmate men meer in de vermogensbelasting betaalt, men naar die mate ook voor een zelfde inkomen uit bedrijf of beroep meer zal moeten opbrengen.

In het Voorloopig Verslag is ook reeds dezelfde opmerking gemaakt en naar aanleiding daarvan heeft de Minister in de Memorie van Antwoord een antwoord gegeven, dat mij den indruk gaf, dat de Minister zich van die alleszins gewichtige quaestie met eene phrase tracht af te maken. Wat toch zegt de Minister in die Memorie?

»Onbillijk zou het zijn, zoo meldt het Verslag, dat naarmate men meer in de vermogensbelasting betaalt, naar die mate ook voor eenzelfde inkomen uit bedrijf en beroep meer zal worden opgebracht." Het ongegronde der bedenking zal vermoedelijk blijken, zoodra men het voorgestelde scherper formuleert. Of is het onbillijk, dat »*naarmate men meer vermogensinkomen heeft*", — de Minister cursiveert hier zelf — »men over een zeker bedrijfs- of beroepsinkomen meer betaalt? A bezit f 20 000, B tienmaal meer, en beiden bekleeden eene betrekking van f 4000 's jaars. Het ontwerp wil nu A belasten à 2 pct.; B à 3,2 pct. Wordt op die wijze »eene dubbele progressie de achterdeur binnengehaald"? Neen, het bij de vermogensbelasting eenmaal aangenomen beginsel van progressie wordt slechts verder toegepast."

Te vergeefs zoek ik hier naar een argument, te vergeefs naar »de scherpere formuleering", die het ongegronde der bedenking zal doen blijken. Ik vind er niets anders in dan dat de Minister de door de achterdeur binnengehaalde progressie omzet in eene *verdere toepassing* van het bij de vermogensbelasting eenmaal aangenomen beginsel van progressie.

De Minister herhaalt hier eenvoudig hetgeen hij met andere woorden in de Memorie van Toelichting gezegd heeft en dat hierop neerkomt, dat naarmate men meer vermogen heeft, men ook meer moet betalen uit de inkomsten van zijn bedrijf. Ik voor mij blijf daarin zien, eene groote onbillijkheid, eene groote onrechtvaardigheid. Ik heb dat reeds met een enkel voorbeeld trachten aan te toonen bij de behandeling van art. 2 van dit wetsontwerp, maar waar de Minister mij toen niet schijnt begrepen te hebben, wil ik dat thans nogmaals doen en daarvoor nemen de beide gevallen, waaromtrent de Minister eene becijfering gegeven heeft in de Memorie van Antwoord. Gevallen, die juist zeer goed passen in mijn betoog en waarbij het stelsel van den Minister juist zeer scherp uitkomt. Ik loop dan ook minder gevaar van niet door den Minister begrepen te worden.

Iemand, zoo stelt de Minister, bezit een vermogen van f 201 000 of meer. Nu zal hij, bij een beroepsinkomen van f 5000, betalen als volgt:

Beroepsinkomen	f 5 000
af de	200
	f 4 800

Hiervan is verschuldigd f 3,20 over elke geheele som van f 100, dus f 153,60.

Het tweede geval betreft iemand, die een vermogen bezit van f 50 000. Nu zal deze, bij een beroepsinkomen van f 5000, betalen als volgt:

beroepsinkomen	f 5 000
af de	200
	f 4 800

Hiervan is verschuldigd f 2 over elke geheele som van f 100, dus f 96.

Het feit dus dat de eene persoon f 201 000 vermogen bezit en de andere slechts f 50 000, is oorzaak, dat hij van *dezelfde* bedrijfsinkomsten f 153,60 — f 96 = f 57,60 *meer* belasting zal moeten betalen, dus ruim 60 *percent meer!*

En wanneer ik nu voor die beide personen de vermogensbelasting in rekening breng, dan betaalt de een van zijn vermogen ad f 201 000, f 239,50 (f 237,50 als vast bedrag en f 2, omdat zijn vermogen de som van f 200 000 met f 1000 overschrijdt) hetgeen met het bedrag der bedrijfsbelasting, ad f 153,60, maakt f 393,10, terwijl de ander zal te betalen hebben in de vermogensbelasting 40 × f 1,25 = f 50, dus totaal f 146 (f 50 + f 96).

Het grootere *vermogen* van eerstbedoelden persoon is dus oorzaak, dat hij aan vermogens- en bedrijfsbelasting f 247,50 meer moet betalen dan de ander.

Zooals ik zeide, komt mij dit in hooge mate onbillijk en onrechtvaardig voor. Ik heb er volstrekt geen bezwaar tegen om meer te laten betalen naarmate men meer uit het bedrijf geniet, maar wel, dat het bezit van een grooter vermogen aanleiding geeft tot zwaarder belasting van *eenzelfde* uitkomst uit bedrijf. Ik kan niet inzien, waarom iemand, die een groot vermogen bezit, en daarvoor reeds progressief in de vermogensbelasting is getroffen, nogmaals hooger moet worden getroffen in zijne bedrijfswinst. — Op die manier wordt hij als 't ware *dubbel* belast, wordt eene *dubbele* progressie op hem toegepast.

Toen ik bij art. 2 over deze quaestie het woord voerde, voegde een mijner medeleden mij toe: hoe? neemt *gij* het op voor de *plutocratie*? Mijn antwoord daarop luidde: neen, dat doe ik volstrekt niet, maar ik kom op voor eene quaestie van billijkheid en van rechtvaardigheid.

Zoolang ik lid dezer Kamer ben, ben ik daarvoor naar mijn beste weten altijd opgekomen en daarvoor hoop ik te blijven strijden, zoolang ik de eer zal hebben op deze banken te zitten. En of dat nu hooggeplaatsten of laaggeplaatsten, of het rijken of armen betreft, dat staat voor mij volkomen gelijk.

Zelf behoor ik niet tot de rijken dezer aarde, en dus behoeft men niet bevreesd te zijn, dat ik het voor de rijken als zoodanig *quand même* zal opnemen.

Een tweede bezwaar dat ik tegen het artikel heb, bestaat hierin, dat voor de inkomens van f 2001 tot en met f 8200 een en hetzelfde tarief wordt aangenomen, namelijk van f 2 voor elke honderd gulden, waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan. Dat is een soortgelijk bezwaar als ik had tegen de vermogensbelasting. Ik acht dien sprong te groot. Ik kan dat stelsel niet goedkeuren. Naar het mij voorkomt, had men toen onderscheid moeten maken en een tarief behooren vast te stellen, waarbij het percentage beter rekening houdt met de inkomsten. Men had verschil moeten maken tusschen inkomens van f 2000 tot f 4000 guldens en voor die inkomsten geen hooger sprong moeten nemen dan bij voorbeeld van f 1000.

Dan zou deze belasting althans iets meer overeenkomstig de draagkracht der belastingplichtigen geregeld zijn en de middelklassen minder zwaar gedrukt worden.

Mijn derde bezwaar is, dat het tarief voor inkomsten beneden de f 2001 te hoog is. Daarvan wordt geheven f 1 van elke f 50, waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan.

Dat tarief bewijst dat de Minister nog nimmer een kijkje heeft genomen in de huishoudingen die van kleine inkomens — f 800 à f 900 — moeten leven. Ik kan mij dan ook zeer goed begrijpen, dat dientengevolge iemand met een vermogen als de Minister, zich zelfs geen flauw denkbeeld kan maken hoe in die huishoudens elke gulden, ja meestal elk dubbeltje wel tienmaal moet worden omgekeerd vóór dat het wordt uitgegeven.

Ik heb mij daarvan herhaaldelijk kunnen overtuigen,

vooral gedurende den tijd, dat ik als luitenant-opzichter bij 's Rijks werkplaatsen ben werkzaam geweest. En ik durf dan ook gerust verklaren, dat voor die gezinnen eene meerdere belasting van f 4 à f 6 volstrekt niet van zoo geringe beteekenis is.

Nu heeft de heer Pyttersen, zijn amendement verdedigende, wel gezegd, op het voetspoor van den heer Rutgers van Rozenburg, dat het belastingbiljet eene opvoedende kracht heeft, maar ik voor mij kan daarin die kracht niet zien. Als men voor de opvoeding zijn toevlucht moet gaan nemen tot het belastingbiljet, dan ziet het er met die opvoeding al zeer treurig uit.

De heer **Lieftinck**: Het heeft ten minste geen *voedende* kracht.

De heer **Seret**: Volkomen juist!

Wat nu de voorgestelde amendementen betreft, moet ik al dadelijk doen opmerken, dat in geen dier amendementen, behalve dat van den heer Dobbelmann, aan het door mij in de eerste plaats geopperde bezwaar wordt te gemoet gekomen.

De amendementen van de heeren Poelman, Schimmelpenninck van der Oye en Pyttersen laten die quaestie geheel rusten. In het amendement van den heer Borgesius wordt aan het door mij geopperde bezwaar eenigermate te gemoet gekomen, want daarbij worden zij, die vermogens *beneden* f 200 000 bezitten minder zwaar in hunne bedrijfswinsten belast dan bij het Regeeringsontwerp. Maar zij, die meer dan f 200 000 bezitten, kunnen in de oogen van dien geachten afgevaardigde ook geene genade vinden. Op hen past hij volkomen dezelfde belastingheffing toe als de Minister. Daarin ligt dan ook voor mij een niet gering bezwaar tegen dat amendement.

Een tweede bezwaar tegen de door den heer Borgesius voorgestelde wijziging is voor mij gelegen in de omstandigheid, dat daarbij dezelfde fout wordt gemaakt als bij het Regeeringsontwerp, de fout namelijk dat een zelfde tarief wordt genomen voor inkomens van f 1500 tot f 8200. Die sprong is nog grooter dan die van den Minister waartegen ik, zooals ik zeide, reeds bezwaar heb.

Blijkens hetgeen die geachte afgevaardigde zooeven in het midden bracht, schijnt hij te meenen, dat de middelklassen hare grens vinden bij een inkomen van f 1500. Dit nu ben ik volstrekt niet met hem eens. Met f 1500 komt men, om zoo te zeggen, pas in de middelklasse, en ik zou dan ook veeleer geneigd zijn de grens te zoeken bij een inkomen van f 3500 à f 4000, en te zeggen, dat zij die een inkomen hebben van f 1200 tot f 4000 behooren tot de middelklassen.

Overigens moet ik erkennen dat in het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen veel ligt wat mij aantrekt. Het heeft met het amendement van de heeren Poelman en Dobbelmann dit goede gemeen, dat daardoor de kleinere inkomens minder zwaar zullen worden belast en dat dus de druk voor een deel der middelklassen minder zwaar zal worden gemaakt.

En eindelijk ligt in het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen — voor zoover ik het althans heb kunnen narekenen — dit voordeel, dat men eene regelmatiger progressie verkrijgt dan het systeem van den Minister ons geeft.

De amendementen van de heeren Schimmelpenninck van der Oye en Pyttersen beoogen evenzeer vermindering van belastingdruk voor de kleinere inkomsten doch alleen voor de kleinere inkomsten van de belastingplichtigen die gehuwd zijn of weduwnaar, met één of meer kinderen hebben. De ongehuwden en de weduwnaars zonder kinderen kunnen, in het oog dier heeren, geen genade vinden. Zij willen hen zelfs meer laten betalen dan de Minister.

Het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye voorkomt echter het bezwaar, dat aan het amendement Pyttersen verbonden is, het bezwaar namelijk, dat bij inkomsten hooger dan f 6000, door gehuwden en weduwnaars met een of meer kinderen *meer* betaald zal moeten worden dan volgens het Regeeringsvoorstel. De heer Pyttersen komt door dat hooger belasten van die categorie van personen met het beginsel, dat aan zijn amendement ten grondslag ligt, namelijk het rekening houden met de omstandigheid, dat de belastingplichtige gehuwd is of weduwnaar, met een of meer kinderen, in flagranten strijd.

Ik kan dan ook niet toegeven hetgeen door den heer Pyttersen zooeven werd beweerd, dat namelijk zijn amendement zich aanbeveelt door eene *gelijkmatige* verlichting van *allen*, die groote gezinnen hebben. Dit geldt alleen voor inkomens beneden een bedrag van f 6000, maar niet voor hoogere inkomens.

De door mij gereleveerde bedenkingen tegen de amendementen van de heeren Schimmelpenninck van der Oye en Pyttersen, beletten mij tot mijn leedwezen mijne stem aan die amendementen te geven. Mijn bezwaar tegen het verzwaren van den belastingdruk op de kleinere inkomsten van ongehuwden en weduwnaars zonder kinderen geeft daarbij den doorslag. Beide heeren schijnen geheel uit het oog te verliezen, dat er onder hen velen zijn, die in het onderhoud of de verpleging van moeder, zuster, broeder of andere personen hebben te voorzien; zoodat er op hunne schouders menigmaal een even zwaren last drukt als op die van gehuwden of weduwnaars, met een of meer kinderen.

In het amendement van den heer Poelman ligt veel dat mij aantrekt.

Maar alvorens mijne stem daaromtrent te bepalen, wensch ik af te wachten wat de Minister daarover zeggen zal. De Minister zou wel eens met cijfers — zij het dan ook slechts globale — kunnen aantoonen, dat bij aanneming van dat amendement de opbrengst dezer belasting zeer ver beneden het gewenschte bedrag bleef, want het door den heer Poelman voorgestelde tarief is buitengewoon laag gesteld, zoowel voor de inkomsten beneden het bedrag van f 1200 als voor die van f 1250 tot f 2100.

In dat geval zou ik, hoe ongaarne overigens ook, mijne stem aan dat amendement moeten onthouden.

Wat eindelijk het amendement van den heer Dobbelmann betreft, daaraan zal ik gaarne mijne stem geven, wijl het in elk opzicht aan mijne bezwaren te gemoet komt.

In de eerste plaats toch wordt door dat amendement het door den Minister in dit artikel gelegde verband tusschen de vermogens- en de bedrijfsbelasting geheel verbroken; ten andere wordt daarbij niet de groote sprong genomen van f 2001 tot 8200 als in het Regeeringsontwerp, maar daarentegen eene veel betere schaal van belasting verkregen; en eindelijk heeft het dit groote voordeel, dat de kleine inkomens van ongehuwden zoowel als van gehuwden minder zwaar zullen worden belast.

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de amendementen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn op het oogenblik vier leden van de Commissie van Rapporteurs tegenwoordig en deze zijn eenparig van meening, dat de amendementen op het artikel, zoover zij thans zijn voorgesteld en toegelicht niet behooren te worden aangenomen.

De Commissie van Rapporteurs heeft zeker niet minder dan ieder ander gevoel voor de meening, dat ten opzichte van de kleinere inkomens consideratie moest worden gebruikt.

Waarschijnlijk ten gevolge van den sterken aandrang in het Voorloopig Verslag om ten opzichte van het tarief wat milder te zijn, heeft de Minister den aftrek van f 400 verhoogd tot f 600. Deze aftrek werkt, speciaal voor de lagere inkomens, reeds zeer belangrijk op het tarief. Nu is bij de behandeling der vermogensbelasting gesproken van een verband dat er tusschen de beide deelen der inkomstenbelasting moet bestaan.

In de Memorie van Antwoord op de vermogensbelasting heeft de Minister medegedeeld dat men vermogen- en arbeidsinkomen naar verschillende verhoudingen kan belasten; maar is eens zulk eene verhouding aangenomen, dan moet die ook consequent worden doorgevoerd en mag daarvan bij de bedrijfsbelasting niet worden afgeweken. Daarom

meent de Commissie, dat de thans aangenomen verhouding zooveel mogelijk moet worden gehandhaafd. De Minister heeft indertijd gesproken van eene verhouding van 4 : 5, welke nagenoeg zal worden bereikt indien de voorgestelde opcenten worden geheven. De Commissie heeft blijkens haar amendement aangaande de opcenten gemeend dat die verhouding moest blijven als 3,2 : 5 en de Minister heeft hedenmorgen toegezegd, dat de opcenten niet zullen worden geheven. Dit is reeds eene aanmerkelijke tegenmoetkoming. Het schijnt intusschen niet de vraag te zijn of de verhouding van 3,2 : 5 te hoog is, want hierop wordt tot nog toe geene aanmerking gemaakt; maar dan gaat het onzes inziens niet aan bij deze belasting voor *sommige inkomens* van de aangenomen verhouding af te wijken. Wat bedoelen de voorstellers van de amendementen? Zij willen voor lagere inkomens van de aangenomen verhouding afwijken; maar indien dit geschiedt bij de bedrijfsbelasting, moet dit ook geschieden voor de kleinere inkomens bij de vermogensbelasting; anders wordt er eene onrechtvaardigheid geschapen. Mocht het later blijken dat het tarief voor de lagere inkomens te hoog is, dan moet dit worden verlaagd, maar niet eenzijdig alleen voor inkomens die in deze wet worden belast.

Ik wil een enkel voorbeeld noemen, waaruit blijken kan hoe reeds de belasting aanmerkelijk is verlaagd door den aftrek van f 400 op f 600 te brengen. Van een kapitaal van f 16 000 wordt in de vermogensbelasting betaald f 7,50. Dit kapitaal van f 16 000 geeft, à 4 pct. uitgezet, eene rente van f 640.

Nu is in de vermogensbelasting iemand die een kapitaal van f 16000 bezit en à 4 pct. f 640 geniet belast met f 7,50 terwijl iemand die f 640 verdient met beroep of bedrijf *niets* betaalt.

Van een kapitaal groot f 39 000 wordt in de vermogensbelasting betaald f 36 25. Hiervan wordt tegen 4 pct. gemaakt f 1 560. Het vermogen is dus belast met de som van f 36,25. Iemand, die f 1 560 verdient of wint betaalt volgens het Regeeringsvoorstel slechts f 19.

De verhouding is dus 19 : 36,25.

Indien de verhouding van 3,2 tot 5 was gehandhaafd zou niet f 19 maar 23,20 worden betaald. Van een kapitaal van f 165 000 wordt in de vermogensbelasting betaald f 193,75. Hiervan wordt tegen 4 pct. gemaakt f 6 600.

Iemand die f 6600 verdient of wint betaalt f 120. Volgens de verhouding van 3,2 : 5 zou betaald moeten worden f 124.

Door dien aftrek van f 400 in f 600 te veranderen heeft dus bij deze belasting het geheele tarief reeds eene vermindering ondergaan, die vrij sterk is bij de lagere inkomens, doch langzamerhand afneemt. Nu wenschen de heeren voorstellers van de amendementen, die vermindering nog aanmerkelijk grooter te maken.

Daartegen meent de Commissie van Rapporteurs te moeten waarschuwen.

Volgens het amendement van den heer Goeman Borgesius betaalt iemand, wiens inkomen bedraagt f 740, f 2 belasting. Een inkomen nu van f 740 geniet men ook van f 18 500 kapitaal, doch dan betaalt men in de vermogensbelasting f 10. Zoo is dus de verhouding van 3,2 : 5, reeds veranderd in eene van 1 : 5.

Bij grootere inkomens wordt de verhouding langzamerhand wel beter, maar al de voorstellers der ingediende amendementen blijven eene grootere afwijking van de aangenomen verhouding voorstaan dan de Regeering, en dit meent de Commissie te moeten ontraden.

De heeren Pyttersen en Schimmelpenninck van der Oye wenschen het gehuwd zijn en het hebben van kinderen van invloed te doen zijn op de belasting.

Het komt der Commissie voor dat die zaak beter kan worden in het oog gehouden of geregeld bij eene herziening van de wet op het personeel, want hierbij zullen juist de personen met een groot gezin en de gehuwden het meest worden gebaat, daar de ongehuwde personen in den regel in het personeel niet worden aangeslagen.

Trouwens, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ten opzichte van gehuwden en personen met kinderen aftrek of vermindering der belasting moet worden toegestaan, moet dit, om de betrekking waarin deze belasting tot de vermogensbelasting staat, ook geschieden voor hen, die in de vermogensbelasting worden aangeslagen; doch dit kan bij deze wet niet geschieden. Verdient dit echter werkelijk aanbeveling, dan schijnt het billijk, dat de vermogensbelasting en de bedrijfsbelasting beide in dien zin worden gewijzigd. Het zou hoogst onbillijk zijn deze gunstige bepaling ten voordeele te doen strekken voor hen, die in de bedrijfsbelasting zijn aangeslagen en haar te onthouden aan hen, die uitsluitend in de vermogensbelasting zijn aangeslagen.

De heer Goeman Borgesius heeft de aandacht gevestigd op eene anomalie, die zoude bestaan bij de regeling van de tarieven van den Minister. Hij heeft zelf reeds medegedeeld, dat deze alleen voorkomt bij kapitalen van f 13 000 en f 14 000, doch dat zijn uitzonderingskapitalen, die wij niet als regel mogen aannemen; wanneer daaromtrent eenige ongelijkheid plaats heeft kan dit niet als maatstaf dienen bij de beoordeeling van het geheele tarief.

De heer Seret meent dat de progressie ten aanzien van het vermogen geen invloed mag hebben op de winsten uit bedrijven. Te dien aanzien verschil ik met hem van gevoelen. Ik ben van oordeel dat voor de berekening der progressie het inkomen uit vermogen en dat uit bedrijf moeten worden samengevoegd, en dat als zij gezamenlijk vallen boven het cijfer waarvoor eene grootere progressie is aangenomen, die grootere of sterkere progressie moet worden toegepast.

De heer **Heemskerk**: De exceptie die de Commissie van Rapporteurs steeds opwerpt is niet aanmoedigend wanneer men voor amendementen sympathie heeft. Indien bij dit wetsontwerp alles op dezelfde wijze moet geregeld worden als geschiedde ten aanzien van de vermogensbelasting, dan is het moeilijk amendementen voor te stellen en te zien aannemen, die eene juister of billijker verdeeling van den druk beoogen. Heeft men bijv. bij de behandeling der genoemde belasting verzuimd rekening te houden met het al dan niet hebben van kinderen, dan is het bij de behandeling der onderwerpelijke belasting gemakkelijk te zeggen dat wij die onderscheiding nu ook moeten verwaarloozen.

Ik meen echter dat men, aldus redeneerende, onder den schijn van de billijkheid te betrachten eene groote onbillijkheid begaat.

Men vergelijkt in deze discussie steeds de bedrijfsbelasting uitsluitend met de vermogensbelasting; maar er zijn nog zeer veel andere belastingen, waardoor ook zij die een gezin met kinderen hebben gedrukt worden. Ik vlei mij wel niet dat deze opmerking bij de Kamer ingang zal vinden, doch ik meende haar nochtans te moeten aanvoeren.

De geachte afgevaardigde uit Zwolle zeide dat men voor hen die een gezin hebben iets zal moeten doen bij de herziening van het personeel. Wat bij die gelegenheid zal moeten geregeld worden krijgt langzamerhand een buitengewonen omvang. Dan zal immers ook worden voorzien in den nood der gemeenten? Er zijn leden, die eene ontkennende beweging maken, maar de Minister heeft verklaard dat hij het personeel aan de gemeenten wil afstaan. Ik erken, dat het mij niet duidelijk is, hoe aan de noodlijdende gemeenten daardoor hulp zal kunnen worden geboden; het werd ons echter voorgespiegeld.

Hoe men overigens bij die herziening de gezinnen zal te hulp komen is mij een volkomen raadsel. Het personeel zal toch wel altijd eenigszins verteringsbelasting blijven, eene belasting op den uiterlijken staat, en zij die een gezin hebben zullen in den regel wel meer uiterlijken staat voeren dan zij die ongehuwd leven. Dat juist de belasting op het personeel de geschikte belasting zoude zijn om daarmede rekening te houden, is eene stelling, waarvan ik het vooropstellen mij alleen hierdoor kan verklaren, dat de belasting op het personeel op het oogenblik *niet* aan de orde is.

Indien men iets doen wil voor hen, die zwaarderen druk krijgen doordien zij een gezin of ouders hebben te onder-

houden, moet het dan ook, naar het mij voorkomt, bij de thans aan de orde zijnde belasting geschieden.

Tegen de amendementen der heeren Schimmelpenninck van der Oye en Pyttersen is een argument aangevoerd door den heer Seret, dat meer indruk op mij maakt, namelijk, dat door die beide amendementen zwaarder zullen belast worden diegenen die een laag inkomen genieten, indien zij ongehuwd zijn, ook al hebben zij hunne ouders of broeders en zusters te onderhouden.

Aan het oordeel van die geachte voorstellers onderwerp ik dus de vraag: of het niet mogelijk zijn zoude dat bezwaar te ondervangen door de bijvoeging: dat met de gehuwde en weduwnaars met kinderen gelijk gesteld worden diegenen, die ouders of broeders en zusters tot hun last hebben.

Hierdoor zoude mijns inziens het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye veel verbeterd worden.

Ik noem het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye, want tegen het amendement van den heer Pyttersen bestaat bij mij het bezwaar, dat in de klassen die niet tot de laagste behooren, de belastingdruk voor hen die een gezin hebben, nog verzwaard wordt.

Ik geef dus den heer Schimmelpenninck van der Oye in overweging of het niet mogelijk is zijn amendement in den aangegeven zin te wijzigen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag vergunning om de verschillende sprekers in eene eenigszins andere volgorde te beantwoorden dan die waarin zij het woord gevoerd hebben. Met het meest algemeene zal ik beginnen.

In de eerste plaats heeft de heer van Karnebeek eene soort van oorlogsverklaring gericht — minder tegen den Minister dan wel tegen dit wetsontwerp. De gronden dier oorlogsverklaring schenen mij zwak toe: zij kwamen hierop neder, dat ik niet eene verhouding van 5 tot 4 heb aangenomen bij de belasting van het arbeidsinkomen. Door dit na te laten zoude ik gekomen zijn in lijnrechten strijd met hetgeen ik vroeger verkondigd heb. En tegen een Minister, die zulke wankelende en wisselende meeningen verkondigt, heeft de geachte spreker ernstige bezwaren. Doch waar en wanneer ik gezegd heb dat 5 tot 4 de ware verhouding zoude zijn bleef de heer van Karnebeek in gebreke aan te toonen. Hij doelde waarschijnlijk op mijn vertoog in de Memorie von Antwoord aan deze Kamer betreffende de vermogensbelasting. Maar wat staat te lezen in dat stuk, dat ik juist hedenmorgen weder onder de oogen kreeg? Ik wilde daarin aantoonen hoe eene vermogens- en eene bedrijfbelasting met elkaar verband kunnen houden. Ik nam daarbij eene verhouding van 5 tot 4 aan, bij wijze van voorbeeld en voegde daarbij nog wel eene tabel met verschillende tarieven, waarin toevallig juist het nu aangenomene voorkomt.

Daarop en daarop alleen rust de bewering, dat ik gezegd heb: de verhouding moet 5 tot 4 zijn.

Neen, zij rust nog op iets anders. In de Memorie van Antwoord op deze wet, zeide ik dat ook dan wanneer eene verhouding van ongeveer 5 tot 4 werd aangenomen, de belasting van den arbeid nog niet onmatig zoude zijn. Niet onmatig; dat zeg ik ook nu. Maar dat is toch het *doel* niet waarnaar wij streven.

Ik gaf te kennen, dat wanneer het tarief met opcenten verhoogd zou worden, het er nog mee door zou kunnen. Wil dit nu zeggen, dat ik de verhouding van 5 tot 4 *wenschelijk* keur? Maar indien ik ze wenschelijk keurde, had ik ze immers bij art. 9 voorgesteld!

Doch laat ons hierover niet verder spreken; het punt is reeds vroeger behandeld; alleen veroorloof ik mij in ernstige overweging te geven om, wanneer uitingen van een Minister worden aangehaald, ze correct aan te halen.

Dezelfde opmerking neem ik de vrijheid tot den heer Heemskerk te richten, die mij deze woorden in den mond legt, dat ik het afstaan van het personeel aan de gemeenten zou willen aangemerkt zien als een middel om de gemeente-financiën ter hulp te komen. Ik meen twee à drie malen verklaard te hebben, dat de afstand van het personeel aan de gemeenten niet in dat licht moest worden bezien; dat, zoo het eenmaal kwam tot afstand van het personeel, dit niet zou geschieden met het oog op de belangen van gemeenten, maar omdat men slechts op deze wijze eene goede *regeling* van het personeel kan verkrijgen.

Nu kom ik tot de vragen van den heer Seret, die drie hoofdbezwaren heeft tegen het tarief. In de eerste plaats kan hij niet goedkeuren dat, naarmate iemand meer betaalt in de vermogensbelasting, die persoon zwaarder zal worden getroffen in de bedrijfsbelasting. Ditzelfde had ik reeds gerescontreerd in mijne Memorie van Antwoord, maar mijn antwoord bevredigde niet. Ik meen toch dat het het eenige juiste antwoord is. Niet omdat men meer betaalt in de vermogensbelasting moet men meer betalen in de bedrijfsbelasting, maar eenvoudig omdat men meer vermogen heeft. Zoo zou men ook aldus kunnen spreken: *omdat* iemand meer personeel betaalt, *daarom* moet hij meer betalen in de vermogensbelasting. In den regel zal het wel zoo zijn, dat degenen, die zwaar in de personeele belasting betalen, flink zullen betalen in de vermogensbelasting. Maar dat is niet omdat zij meer in het personeel betalen, maar omdat zij meer welstand genieten.

Intusschen kan ik mij voorstellen, dat wanneer men het tarief voor zich heeft, men niet terstond het verband van de zaken begrijpt; het is waar dat men eenigszins moet cijferen om de details te leeren kennen en de volle strekking van het tarief te doorgronden. Ik meen te mogen veronderstellen dat bij den geachten spreker een optisch bedrog heeft plaats gevonden, ten gevolge van het stelsel van splitsing door mij gehuldigd. Maar indien ik den heer Seret iets in overweging zou mogen geven, dan zou het dit zijn, om zich eens duidelijk voor oogen te stellen wat er geschieden zou, indien men had eene enkelvoudige inkomstenbelasting, met progressie. Als voorbeeld neem ik eene belasting waarbij van f 2000 geheven wordt 2½ pct., van f 8000 3 pct. en van f 14 000 4 pct. Nu onderstel ik, dat twee personen elk een nieuw inkomen krijgen van f 6000. Wat zal in zoodanig geval van dat nieuwe inkomen van f 6000 geheven worden? Het is evident dat dit afhankelijk zal zijn van de inkomsten, die zij reeds hebben. Degeen die f 2000 heeft en er f 6000 bij krijgt, komt in de klasse van f 8000, dus betaalt hij nu 3 pct. over het geheel; en die f 8000 heeft komt in de klasse van f 14 000, dus wordt hij belast met 4 pct. over het geheel. Gesteld nu dat het nieuwe inkomen getroffen wordt door eene afzonderlijke belasting, dan moet men daarmede rekening houden en dan gaat het niet aan voor die tweede belasting een tarief te maken volkomen onafhankelijk van de eerste. Altijd, indien men die twee belastingen als eene enkelvoudige progressieve inkomstenbelasting wil laten werken. Indien de geachte spreker het voorbeeld nader wil bezien, dan zal hij tot de conclusie komen dat hetgeen door mij is voorgesteld zeer wel te verdedigen is.

Terwijl hij sprak, heb ik zijne cijfers opgeschreven, en het eindresultaat, dat hij niet vermeldde, wil ik thans mededeelen. Het moet aldus luiden, dat iemand met f 7000 inkomen, waarvan f 2000 uit f 50 000 kapitaal en f 5000 uit bedrijf, 2,09 pct. aan vermogens- en bedrijfsbelasting betalen moet, terwijl iemand, die f 13 000 inkomen heeft, waarvan f 8000 uit f 200 000 kapitaal en f 5000 uit bedrijf, in beide belastingen ruim 3 pct. betaalt.

Derhalve: een inkomen van f 7000 klimt tot f 13 000, het bestanddeel *vermogen* daarin wordt viermaal grooter, en de betaling klimt van 2,09 tot ruim 3 pct. Is dat irrationeel? Moet de geachte spreker zich dáártegen verzetten?

De heer Seret had nog twee andere bezwaren, namelijk dat inkomens van f 2001 tot f 8000 aan één tarief onderworpen zijn, dat het tarief niet meer gegradueerd is. Ik doe den geachten spreker opmerken dat steeds f 600 wordt afgetrokken, waardoor men komt tot eene steeds zwakker wordende progressie — en dat behoort ook zoo — maar toch tot eene progressie, die nooit wordt onderbroken.

72ste VERGADERING. — 13 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Voorts heeft de geachte spreker bezwaar tegen mijn tarief van inkomens beneden f 2000; hij vindt dat tarief te hoog, en meent dat ik nooit een blik geslagen heb in de kleine inkomsten. De heer Pyttersen sprak in gelijken geest. Hij zeide: de Minister is wel koopman geweest, maar een van de *upper ten thousand*; hij kent den kleinen man niet.

De Minister weet daarvan meer dan men wel denkt: en vraagt men mij of de opmerking juist is dat het tarief voor de kleine inkomens, beneden f 2000, te hoog te achten dan antwoord ik uit het diepst van mijn hart: ik had niets liever gewild, dan de cijfers lager te kunnen stellen. Ik zou mij gelukkig hebben geacht een matiger tarief voor de kleine inkomens te kunnen voordragen; maar dan had de verlaging algemeen moeten zijn, want er moet verband zijn tusschen het een en het ander; dan had ook het tarief van de vermogensbelasting lager moeten worden.

Maar er moet geld in de schatkist komen. Het is zeer gemakkelijk om philanthropische tarieven te ontwerpen en die aan te prijzen; met het oog op de humane gezindheid in deze Kamer, weet men zeker daarvoor steun en bijval te vinden; dien vindt men ook in zekeren zin bij mij Maar ik kan, helaas, mijne gevoelens niet in wetsartikelen omzetten. Men moet rekening houden met het feit dat een equivalent voor f 4 700 000 moet gevonden worden.

Dat is een nuchter feit, dat ons dwingt naar de philanthropie niet al te veel te luisteren. Een hard en een pijnlijk feit, maar dat wij als mannen kloek onder de oogen hebben te zien.

Ik blijf nochtans van meening, dat al het mogelijke moet gedaan worden om het onvermijdelijk leed zooveel mogelijk te verzachten. Bij de algemeene beschouwingen heb ik den weg reeds aangegeven, dien ik meen te moeten volgen; daarover thans in verdere bijzonderheden te treden, ware niet noodig en niet wenschelijk. Ik doe niet gaarne meer beloften dan noodig zijn. Alleen geef ik in het algemeen de verzekering, dat ik alles wil doen wat ik kan om het belastingstelsel meer in overeenstemming te brengen met de beginselen van billijkheid, die ons aller beginselen zijn.

Ik kom nu tot de verschillende tarieven.

In de eerste plaats wensch ik te spreken over het tarief, voorgedragen door den heer Pyttersen.

Tot mijn leedwezen moet ik zeggen daarin meer anomalieën gevonden te hebben, dan de geachte afgevaardigde er heeft aangewezen. Welke groote sprongen worden daar gemaakt!

Ik zie niet in waarom iemand met f 2000 inkomsten f 24 moet betalen, terwijl voor f 100 meer betaald moet worden f 29,75. Waarom over f 5000 f 92 en over f 5100 f 105,75, of f 13,75 meer. Het tarief houdt bovendien geen rekening met eene zaak van de grootste beteekenis, namelijk met tarief B.

Stelt tegenover elkaar twee personen, A en B, die hetzelfde inkomen hebben. Maar dat van B ontspruit voor een bedrag van f 520, uit een vermogen van f 13 000, terwijl dat van A louter arbeidsinkomen vertegenwoordigt. Spreekt het niet vanzelf dat B, die zijn inkomen, zij het ook voor een klein deel, trekt uit *vermogen*, zwaarder moet belast worden dan A? En toch zal het stelsel van den heer Pyttersen juist het omgekeerde gevolg hebben.

Bij f	500	betaalt A	f	1,50,	B	nihil.
»	600	»	»	3,—,	» f	2,—.
»	1000	»	»	9,—,	»	6,—.
»	2300	»	»	24,—,	»	26,—.

Hier is het goed; maar later ontstaat weder wanverhouding.

Bij f	4 000	betaalt A	f	72,—	B f	66,—.
»	8 000	»	»	171,—	»	146,—.
»	10 000	»	»	233,10	»	207,60.

Wat het denkbeeld betreft om aftrek te geven voor gehuwden of weduwenaars met 3 kinderen, ik voel daarvoor veel sympathie, zeer zeker, en wij kunnen het ook toepassen; maar als wij dien weg opgaan dienen wij wel te weten dat wij ook verplicht zijn iets dergelijks te laten gelden voor de vermogensbelasting. Doch is dat noodig? Kunnen wij hetzelfde doel niet ook bereiken langs anderen weg? Kan — de heer A. van Dedem wees er reeds op — als dan toch eene wetswijziging moet plaats hebben, de verandering niet evengoed geschieden bij het personeel, als bij de vermogensbelasting? Want dit staat vast, het gaat niet aan het ééne te doen en het andere na te laten.

Ik heb tegen het voorstel van den heer Pyttersen op het stuk van de aftrekking voor kinderen nog eenige technische bezwaren. Het is mij niet gelukt te begrijpen waarom ook voor buitenlanders aftrek moet worden toegestaan. Een persoon die in Berlijn woont, maar hier te lande een winkel heeft, zou eene ontheffing genieten omdat hij kinderen heeft. Misschien is dit de *bedoeling* niet, maar het volgt toch uit het voorstel. Voorts: reeds door het gehuwd zijn zal een belastingplichtige ontheffing erlangen. Maar art. 2 § 5 zegt, dat de vrouw zelve belastingplichtig is in *drie* gevallen; in even zoovele gevallen zal volgens het voorstel dubbele aftrek toegestaan worden. En ook voor den weduwnaar met één of meer kinderen zal aftrek gelden. Er staat echter niet bij: indien hij zijne kinderen heeft te onderhouden en te verzorgen. Misschien kan het omgekeerde waar zijn, zooals dikwijls voorkomt, dat de vader bij de kinderen inwoont; dan zal hij niettemin wegens de kinderen aftrek hebben. Aftrek wordt ook gegund, voor den gehuwde of weduwnaar van elk kind (enz.) »ten zijnen laste komende". Zulk eene uitdrukking kan dienst doen in het dagelijksch leven en geeft dan zoo ongeveer te kennen wat bedoeld wordt, maar in eene wet hebben wij duidelijker termen noodig,

Dit zijn louter details, voor verbetering vatbaar; maar wanneer ik overga tot de werking van het tarief, dan vind ik sterk bevestigd wat ik zooeven zeide, dat, wanneer, na eventueele aanneming van het amendement, de vermogensbelasting niet gewijzigd werd, men tot groote onbillijkheden zal geraken. De geachte afgevaardigde uit Zwolle, de heer van Dedem, heeft, als ik mij wel herinner, door enkele cijfers in het licht gesteld, welke wanverhouding er dan zou geboren worden; mag ik nog enkele cijfers aan het door hem gesprokene toevoegen? Ik zal geen uitersten nemen. Ik onderstel een inkomen dat voor de *helft* ontspruit uit vermogen en voor de andere helft uit arbeid, en daar stel ik tegenover een inkomen, *geheel* uit vermogen ontstaan. Ik onderstel verder, dat degeen wiens inkomen voor de helft uit arbeid ontstaat, is een gehuwd man met 3 kinderen beneden de 18 jaar; terwijl het vermogensinkomen genoten wordt door eene weduwe met een talrijk gezin. Welnu, in het eene geval betaalt men voor f 1000, f 3, in het andere f 18,75, 6maal zooveel. Bij f 1200 zijn de cijfers f 7,75 en f 25; bij f 1600 f 17 en f 37,50.

Natuurlijk wordt de wanverhouding minder, naarmate het inkomen stijgt; vooral bij de kleine inkomens is zij zeer sterk, naar men bespeurt. Ik breng hierbij nog iets in herinnering, dat de geachte afgevaardigde uit Zwolle niet heeft aangevoerd, te weten het volgende: Wanneer wij in deze wet spreken van inkomen, dan denken wij aan persoonlijk inkomen, niet aan inkomen dat aan het gezin wordt toegevoegd door den arbeid van kinderen. In de gewisselde stukken is gevraagd, of het niet goed zou zijn, om ook deze inkomsten in rekening te brengen, en ik heb geantwoord dat dit niet ware vrij te pleiten van fiscaliteit.

Doch wanneer men nu aftrek toestaat voor kinderen en daarbij zoo ver gaat als de geachte voorsteller wil, dat is tot 18 jaar, dan vrees ik dat men dan meer ongelijkheden schept dan wegneemt. Ik meen dat men dien leeftijd aanzienlijk zal moeten verminderen, bijv. tot 14 jaar, want op den leeftijd van 15—18 jaar dragen de kinderen soms al heel wat tot de huishouding bij.

Ik moet daarbij in herinnering brengen, dat de vermogens der kinderen, waarvan de ouders vruchtgenot hebben, in de vermogensbelasting wel degelijk zijn betrokken. Men begrijpt nu mijn bezwaar. Wordt het voorstel van den

heer Pyttersen aangenomen, dan worden, men zal dit toegeven, anomalieën geboren, die zeer zeker door wetswijziging zijn weg te nemen, maar die men toch beter doet niet te scheppen.

Wat het tarief van den heer Poelman betreft, daartegen heb ik al dadelijk dit groote bezwaar dat het van de schatkist verbazende offers vergt. De geachte afgevaardigde is in gebreke gebleven aan te toonen hoe ik het deficit zal moeten dekken, dat door de aanneming van zijn amendement zou ontstaan. Wanneer dergelijke tarieven werden aangenomen zou de opbrengst van de belasting zóó gering worden, dat wij voor zeer groote moeilijkheden zouden gebracht worden.

Groote sprongen zijn ook in dat tarief waar te nemen.

Bij f 1200 betaalt men f 3.

» 1250 » » 6,50.

» 2000 » » 14,00.

» 2100 » » 22,50, dus eene vermeerdering in het eene geval van 100, in het tweede van 50 pct. bij een meerder inkomen van f 50 of f 100.

Bij f 4000 betaalt men f 51.

» 4100 » » 70.

Een bedenkelijk bezwaar is ook de groote ongelijkheid tusschen de belasting van hen die f 12 000 en die f 13 000 bezitten. Om de Kamer niet te veel met cijfers te vermoeien zal ik er eenvoudig op wijzen, dat een inkomen van f 2000, dat ten deele ontspruit uit een vermogen van f 12 000, belast zal zijn met f 14; doch wanneer het ten deele voortspruit uit een vermogen van f 13 000, zal het belast worden met f 24, dus met f 10 meer, terwijl hier voor zwaarder belasting niet de allerminste aanleiding bestaat.

Een ander bezwaar ligt in de groote wanverhouding tusschen de belasting van arbeids- en vermogensinkomsten. Een arbeidsinkomen van f 650 zal belast worden met 25 cents en een vermogens-inkomen van hetzelfde bedrag met f 7,50. Gaandeweg wordt dit wel beter, maar over een arbeidsinkomen van f 1200 zal toch slechts f 3 verschuldigd zijn, terwijl de belasting over een vermogensinkomen van dat bedrag f 25 bedraagt. Dit is eene fout. Wij kunnen de arbeidsinkomsten niet al te veel degreveeren in verhouding tot hetgeen aan de vermogens is opgelegd, zonder tot onbillijkheid te vervallen.

Het tarief van den geachten afgevaardigde uit Nijmegen, den heer Dobbelmann, leidt aan soortgelijke bezwaren als ik reeds in andere heb moeten aanwijzen; aan het onderling verband der verschillende tarieven is ook hier niet gedacht. Deze geachte spreker heeft mij andermaal gewezen op enkele anomalieën, die in mijn eigen tarief bestaan, anomaliën, die ik nooit heb ontkend, doch waarvan ik steeds heb beweerd, dat zij geen beteekenis hebben.

Er kunnen kleine verschillen ontstaan van 75 cents, ten hoogste van f 1, ten gevolge van de opklimming met f 100 in het eene geval en met f 50 in het andere, ten gevolge ook van de omstandigheid dat het tarief der vermogensbelasting bij f 13 000 en f 14 000 eenigszins is afgeplat. Maar wat beteekenen deze kleine anomaliën bij die welke ten gevolge van het eigen tarief van den geachten spreker zullen voorkomen? Ik stel weder tegenover elkander twee personen met gelijke inkomens, maar dat van den eerste is ontstaan uitsluitend uit arbeid, terwijl dat van den tweede voor een bedrag van f 520 voortkomt uit een vermogen van f 13 000. Welnu, A, dat is de man met uitsluitend arbeidsinkomen, zal, wanneer dit inkomen f 700 — f 1200 bedraagt, belast worden met f 1,50 — f 9,00, terwijl B, die naar mijne onderstelling financieel een krachtiger persoonlijkheid is, omdat hij een vermogen van f 13 000 bezit, betalen zal f 2,00. Bij f 1250 wordt het iets beter, maar A betaalt toch f 9,00, terwijl B slechts f 3,50 schuldig is. Bij f 1400: A f 12,00, B f 5,00; bij f 3000 A f 36,00, B f 29,00.

Het verkeerde verschil groeit nu langzaam tot f 10 aan en wordt dan permanent. Iemand met een arbeidsinkomen zonder meer, zal altijd door f 10 meer betalen dan degeen die een gelijk inkomen heeft, dat echter voor een deel uit een vermogen van f 13 000 voortvloeit. De geachte afgevaardigde houde mij ten goede dat ik overwegende bezwaren heb tegen een tarief, waarbij het verband tusschen vermogens- en bedrijfsbelasting uit het oog is verloren en dat daardoor aanleiding geeft tot velerlei onbillijkheden. Ik stip nog aan, dat twee personen, waarvan de een f 25 000 vermogen heeft en f 5000 traktement en de ander f 6000 traktement zonder meer, door de beide belastingen te zamen aldus zullen getroffen worden: de eerste met f 94,75, de tweede (die minder draagkracht heeft) met f 96.

Ik heb over de beide volgende amendementen niet veel te spreken en behoef dus de Kamer niet langer meer bezig te houden.

De heer Goeman Borgesius heeft in het door hem ontworpen voorstel getracht de kleine anomalieën, waarop gewezen is door den heer Dobbelman, te doen verdwijnen. Ik moet erkennen dat hij daarin volkomen is geslaagd. Zijn tarief wijkt van het mijne niet zeer sterk af; groote afwijkingen van de goede verhouding heb ik, ook bij scherpe kritiek, er niet in kunnen ontdekken. Hier en daar zijn wel afwijkingen, maar geen groote; het tarief van den geachten afgevaardigde komt aan het mijne het meest nabij. Maar ook dat tarief vergt offers van de schatkist, omdat het in de meeste gevallen 3 à 4 gulden lager is dan het mijne. Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, mijn voornaamste bezwaar tegen dat voorstel. Het is waar, f 4 schijnt niet veel; maar wegens de talrijkheid der personen die met dit bedrag zouden ontheven worden, ware de schade toch niet gering te noemen.

Wat nu het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye betreft, ik zal daaromtrent niet in vele bijzonderheden treden, omdat die geachte afgevaardigde staande het debat daarin eene verandering heeft gebracht, welker beteekenis ik niet dadelijk kan nagaan. Zooveel is mij gebleken dat aan enkele technische en andere bedenkingen is te gemoet gekomen, maar of zij alle zijn opgeheven, daaromtrent behoud ik mij nog een nader onderzoek voor. De algemeene indruk blijft echter bestaan dat ook dit amendement de gewenschte evenredigheid tusschen bedrijfs- en vermogensbelasting verbreekt. Wanneer wij ook hier tegenover elkander stellen de weduwe met een groot gezin, die alleen van hare rente leeft, en de man met een klein gezin, levende van zijn arbeidsinkomen, dan komen wij tot wanverhoudingen. Deze wanverhoudingen kunnen wel is waar door eene aan te brengen wijziging in de vermogensbelasting uit den weg geruimd worden, maar het is toch altijd beter ze niet te scheppen.

Ik meen voorloopig hiermede te kunnen volstaan, mij bereid verklarende, zoo het gewenscht wordt, alle verdere vragen te beantwoorden.

De **Voorzitter** deelt nog mede, dat de heer Vrolik heeft bericht wegens ongesteldheid verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *van Beuningen*, voorkomende op bladz. 1410, kol. 1, reg. 19 v. o., staat: op; lees: »niet op".

Op bladz. 1424, kol. 2, reg. 3 v. o., staat: paragraaf 3; lees: »paragrafen 2 en 3".

73ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 14 JUNI 1893.

(GEOPEND TE $1^1/_2$ UUR.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een adres. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Mededeeling van den Voorzitter. — Behandeling en aanneming van het wetsontwerp tot voorziening betreffende het ingezetenschap voor de toepassing der wet betrekkelijk de Nationale Militie. — Interpellatie van den heer Beelaerts van Blokland over het ontbreken der onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan het wetsontwerp tot regeling van den dienst bij de Militie. — Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen tot wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893 en tot afschaffing der heffing van kanaal- en havengelden op het Noordzeekanaal. — Behandeling van het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting der beraadslaging over de letters A en B van art. 9.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten de heeren:

Tijdens, Smeenge, Levy, Zijp, van Houten, Pijnacker Hordijk, Travaglino, Pyttersen, van Velzen, van Gijn, van Beuningen, Heldt, de Meijier, van Alphen, Hintzen, van Kerkwijk, de Beaufort, Walter, van der Borch van Verwolde, van Vlijmen, van der Kun, Mees, Plate, Haffmans, Zijlma, Huber, van Bylandt, Roessingh, Rink, Bool, Brantsen van de Zijp, van den Berch van Heemstede, de Ram, Smits van Oijen, Röell, Guyot, van der Feltz, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Kerdijk, van der Schrieck, Hartogh, Houwing, Schaepman, Harte, Heemskerk, T. Mackay, Bevers, Seret, A. van Dedem, Dobbelmann, Roijaards van den Ham, Bahlmann, G. van Dedem, Veegens, Gerritsen, van de Velde, Viruly Verbrugge, Schimmelpenninck van der Oye, Lambrechts, van der Kaay, Goekoop, Reekers, Æ. Mackay, Tydeman, Kielstra, van Delden, Donner, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Keuchenius, Poelman, Lucasse, Conrad, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, Kolkman, Land en de Ras,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren de Kanter, Smit, Ferf en Vrolik, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste door ambtsbezigheden, de laatste ten gevolge van ongesteldheid, waarschijnlijk ook de volgende dagen dezer week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. adres van bestuurders en leden der Meubelmakersvereeniging »Eensgezindheid", te Middelburg, houdende adhaesie aan het adres van S. F. Rondel c. s., te Arnhem.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met hare verslagen over de wetsontwerpen:

houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken;

wijziging en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893.

Deze Verslagen zijn gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later worden bepaald.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat ik aanstaanden Vrijdag, na de pauze, aan de Kamer wensch te onderwerpen mijn voorstel om de behandeling van de wetsontwerpen betreffende het kiesrecht aan te vangen op den 12den Juli e. k.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. VOORZIENING BETREFFENDE HET INGEZETENSCHAP VOOR DE TOEPASSING DER WET BETREKKELIJK DE NATIONALE MILITIE (**182**); en daarbij

DE INTERPELLATIE VAN DEN HEER BEELAERTS VAN BLOKLAND OVER HET ONTBREKEN DER ONDERTEEKENING VAN DEN MINISTER VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN AAN HET WETSONTWERP TOT REGELING VAN DEN DIENST BIJ DE MILITIE.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Gebruik makende van het mij verleende verlof, waarvoor ik aan de Kamer dank betuig, moge het volgende dienen tot toelichting van de gestelde vraag:

Bij Koninklijke boodschap van 29 Maart jl. werd een wetsontwerp ingediend tot regeling van den dienst bij de militie. Dat wetsontwerp onderzoekende, trof het mij, dat daarbij geen blijk was gegeven van de medewerking van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Het trof mij dat de onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken onder de Memorie van Toelichting wordt gemist.

Ik zeg: » wordt gemist". — Missen toch is het niet aantreffen van personen of zaken ter plaatse, waar men die verwacht te vinden, en nu had ik stellig verwacht die onderteekening onder deze Memorie van Toelichting te zullen aantreffen. Immers al dadelijk blijkt uit de beweeg-

reden van dit wetsontwerp, dat het strekt tot herziening van de wet op de nationale militie, en die wet is in de *eerste* plaats onderteekend door, uitgegaan van en verdedigd door den Minister van Binnenlandsche Zaken. Moet dan bij eene herziening van die wet niet dezelfde weg worden ingeslagen? Dit lag, dunkt mij, zóó voor de hand, dat het mij juist deed twijfelen of er mijnerzijds wellicht eene vergissing plaats vond. Daarom werd overgegaan tot het raadplegen van de antecedenten.

Ik vond in de eerste plaats het wetsontwerp tot uitbreiding van art. 17 van de militiewet, ingediend in de zitting van 1862—1863 door de Ministers Thorbecke en Blanken;

vervolgens het wetsontwerp tot uitbreiding van de militiewet, zitting 1863—1864, ingediend door dezelfde Ministers en hun ambtgenoot van Marine;

het wetsontwerp tot wijziging van de militiewet, zitting 1867—1868, onderteekend: Heemskerk, van den Bosch, Pels Rijken;

het wetsontwerp tot het doen samenblijven van de lichting 1869, zitting 1869—1870, onderteekend: Fock, Brocx, van Mulken;

het wetsontwerp tot wijziging van de militiewet, zitting 1871—1872, onderteekend: Thorbecke, Engelvaart, Brocx;

het wetsontwerp tot wijziging van de militiewet, zitting 1872—1873, onderteekend: Geertsema, van Limburg Stirum, Brocx;

het wetsontwerp tot wijziging van de militiewet, zitting 1874—1875, onderteekend: Geertsema, Weitzel;

het wetsontwerp tot wijziging van de militiewet, zitting 1877—1878, onderteekend: Heemskerk, Weitzel, van Erp Taalman Kip;

het wetsontwerp tot regeling van de nationale militie, zitting 1880—1881, onderteekend: Six, Reuther, van Erp Taalman Kip;

het wetsontwerp tot wijziging van eenige artikelen van de wet op de nationale militie, zitting 1883—1884, onderteekend: Heemskerk, Weitzel, Geerling;

en de wetsontwerpen tot verlenging van den diensttijd en tot regeling van den krijgsdienst, zitting 1889—1890, waarvan ik niet behoef te spreken, daar zij nog in ieders geheugen liggen.

Alzoo blijkt, dat men onder Kabinetten van de meest uiteenloopende richting, zoodra er sprake was van wijziging van de militiewet, hetzij generaal, hetzij partieel, steeds, als ik het zoo mag zeggen, de drie gratiën vereenigd vindt en in de eerste plaats, als de voornaamste gratie, den Minister van Binnenlandsche Zaken. Of de bewindslieden heetten Thorbecke, Fock of Heemskerk, of Mackay, of de Savornin Lohman, steeds bleef het beginsel gehandhaafd, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken mede en wel gewoonlijk in de eerste plaats een dergelijk wetsontwerp onderteekende.

Hoe is deze Regeering er toe gekomen, zoo verre af te wijken van eene meer dan dertigjarige praktijk? Het is mij een raadsel. Indien nog de Minister van Oorlog de Memorie van Toelichting van dit wetsontwerp niet had onderteekend, het ware althans eerder te verklaren geweest. Ik zeg niet, dat ik het zou hebben geapprobeerd, maar gemakkelijker zou hebben geëxpliceerd; namelijk uit een te ver gedreven streven naar een burgerleger.

Ik zou het mij hebben kunnen verklaren uit eene te ver gedreven neiging om zoo min mogelijk specifiek militair te zijn, maar den Minister van Binnenlandsche Zaken te missen? Maar *dezen* Minister van Binnenlandsche Zaken voorbij te gaan? Maar te kunnen denken om eene herziening van de wet op de militie tot stand te brengen zonder zijne medewerking, ziedaar een vrij vermetel streven.

Ik greep naar de toelichting van het wetsontwerp ter oplossing van het raadsel, doch daarin staat geen woord tot motiveering van deze nieuwe opvatting. Wel bevat zij iets dat eer het raadsel nog grooter maakt, namelijk in den aanhef: »Bij de samenstelling van dit ontwerp heeft de gedachte voorgezeten om niet dan in geval van noodzakelijkheid te breken met het bestaande en om derhalve zooveel mogelijk aan de tegenwoordige militie-wetgeving getrouw te blijven."

Nu zou men verwachten, dat de noodzakelijkheid werd aangetoond te breken met den bestaanden regel dat de verantwoordelijkheid van de militiewet in de eerste plaats op den Minister van Binnenlandsche Zaken rust, en dat de redenen worden aangegeven waarom de nieuwe regeling aan de verantwoordelijkheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken behoort te worden onttrokken. Daarvan echter geen woord. Toch heeft zich, naar mij voorkomt, het gemis van de medewerking des Ministers van Binnenlandsche Zaken bereids bij de samenstelling van het wetsontwerp en van de toelichting doen gevoelen.

De Ministers van Marine en van Oorlog zullen mij deze opmerking niet ten kwade duiden, omdat dergelijke zaken niet tot hun dagelijksch werk behooren.

Zoo wordt in de toelichting nergens gesproken van de »Regeering", doch steeds van de »ondergeteekenden" en wel met deze merkwaardigheid, die, voor zoover mij heugt, nog niet elders wordt aangetroffen en althans zeer ongewoon is, dat nu eens de beide »ondergeteekenden" aan het woord zijn en dan weder uitsluitend »de tweede ondergeteekende" optreedt. De indruk is des te zonderlinger, waar het eene zeer algemeene uitspraak geldt, die men niet zou verwacht hebben dat uitsluitend voor rekening van den tweeden ondergeteekende moest komen. Zoo leest men op bladz. 8: »Naar de meening van den tweeden ondergeteekende is het, zonder hooge noodzakelijkheid, niet overeen te brengen met de eischen der rechtvaardigheid, om op het eene deel der Nederlandsche bevolking verplichtingen te leggen boven den voor alle anderen geldenden dienstplichtigen leeftijd en aan eerstbedoeld deel rechten te onthouden, welke aan het andere deel der bevolking worden toegekend."

Ook het wetsontwerp zelf bevat iets singuliers, dat naar ik vermoed niet zóó gesteld zou zijn, wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken zijne medewerking had verleend.

Het wetsontwerp strekt, blijkens zijne considerans, tot herziening der militiewet, doch de bepalingen van de militiewet, die men door nieuwe bepalingen wenscht te vervangen, worden nergens ingetrokken. Ook kan men niet aannemen dat alles in het reine zoude komen bij de latere wetsvoordrachten, die nog te wachten zijn, want het in werking treden van het wetsontwerp is bepaald op 1 December eerstkomende.

Toen mij alzoo de Memorie van Toelichting geen licht gaf om het raadsel op te lossen, greep ik weder het wetsontwerp zelf om te zien daardoor tot helderheid te komen. Doch vruchteloos. Een oogenblik ja, dacht ik, het gevonden te hebben, en wel bij de lectuur van art. 9, laatste lid. Daar las ik: »Waar gesproken wordt van den Minister van Oorlog of Marine wordt bedoeld".... misschien: ook de Minister van Binnenlandsche Zaken, maar neen, er staat alleen: »de Minister van Oorlog voor zooveel de ingelijfden bij de militie te land aangaat; de Minister van Marine voor zooveel de ingelijfden bij de zeemilitie betreft."

Wettigt dan de *aard* van het wetsontwerp de onthouding van Binnenlandsche Zaken? Verre van dien. Verschillende bepalingen toch van het wetsontwerp raken juist zeer nauw het Departement van Binnenlandsche Zaken. Daar kom ik straks nog nader op terug.

Alzoo, noch in de praktijk gevolgd bij vorige wetsontwerpen, noch in dit wetsontwerp zelf, noch in de toelichting kon ik komen tot oplossing van het raadsel. De vraag bleef nog over, of wellicht vroeger uitspraken van deze bewindslieden, of hunne antecedenten mij ook den sleutel in handen konden geven en zoodanigen maatregel deden verwachten. Ook dat is echter allerminst het geval.

De Minister van Oorlog heeft in een der vurige reden die wij vroeger van hem als lid dezer Kamer van tijd tot tijd het voorrecht hadden te bewonderen, eene geheel andere stelling ingenomen. Ik bedoel het door hem gesprokene op 21 Januari 1891. Het kan geene onbescheidenheid zijn, dit hier ter sprake te brengen, omdat de Minister van Oorlog zelf met genoegen verwijst naar hetgeen door hem

vroeger als lid der Kamer is gezegd en voorgestaan, bijv. nog op 20 December ll. bij de algemeene beraadslaging over hoofdstuk VIII: »Ik wil wel de verzekering geven, dat de Minister Seyffardt nog niet vergeten is, wat de afgevaardigde Seyffardt vroeger heeft gedaan."

Het zou echter kunnen zijn dat niet bij alle leden der Kamer, vooral niet bij hen, die na 1891 hebben zitting genomen, die herinnering even levendig was. Daarom zij het mij vergund de woorden aan te halen die op 21 Januari 1891 door den toemaligen afgevaardigde uit Utrecht gesproken zijn:

»Voor het verwaarloozen van het groote volksbelang: het weerbaar maken der natie, voor het niet versterken onzer levende strijdkrachten is zeer zeker het geheele Kabinet verantwoordelijk, evengoed als het mijne meening is *dat de hoofdrol bij de samenstelling en de verdediging van eene wet op den krijgsdienst aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en niet aan dien van Oorlog of Marine toekomt;* dezen laatsten Minister gaat in hoofdzaak slechts het technische gedeelte aan."

Met die uitspraak is volkomen in harmonie wat de Minister zeide in de Eerste Kamer op 30 Januari ll. Daar herinnerde hij, »dat de legerwetten drie Departementen aangaan," en dat dit een van de redenen was waarom men niet spoediger die ontwerpen zag verschijnen. En in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp van de samenstelling van de landmacht staat, dat de dienst bij de militie, die bij de schutterij en de dienstplichtigheid het onderwerp van drie wetsontwerpen vormen die bij elkander behooren.

Wanneer nu de legerwetten drie Departementen aangaan, en de drie genoemde wetten bij elkander behooren, dan zou men toch mogen verwachten dat elk van die drie wetsontwerpen, en dus ook het thans ingediende, de mede-onderteekening van Binnenlandsche Zaken zoude dragen.

Met die uitspraak van den Minister van Oorlog is voorts volkomen in harmonie hetgeen door den Minister van Binnenlandsche Zaken zelven op 30 Januari ll. in de Eerste Kamer is gezegd. Terwijl hij daar met verontwaardiging van zich afwierp het verwijt, alsof het de schuld van den Minister van Binnenlandsche Zaken zou zijn dat er nog geen legerwet was ingediend, sprak hij als volgt: »dat er nog geen wetsontwerp tot regeling van den dienstplicht kan worden ingediend, is niet de schuld van den Minister van Binnenlandsche Zaken, maar van de omstandigheden, welke de Minister van Oorlog zooeven heeft uiteengezet. *De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, voor zooveel dit tot zijne taak behoorde, zijne medewerking ten aanzien van de regeling der levende strijdkrachten verleend*". Zou nu een gewoon hoorder en lezer op grond van deze verklaring niet verwachten dat het twee maanden later inkomend wetsontwerp tot herziening van de militiewet de mede-onderteekening van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken zou dragen?

Aanmerkt hierbij, Mijne Heeren, de zeldzame zelfbeheersching van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Wat moet de verleiding buitengewoon groot voor dien bewindsman zijn geweest, om het toen gesproken woord ten spoedigste om te zetten in eene daad, om aan zijn ambtgenoot van Oorlog te verzoeken alsnog mede te mogen onderteekenen het wetsontwerp dat het eerst deze Kamer zou bereiken, om op die wijze het duidelijkste bewijs te geven van de volslagen ongegrondheid der aangevoerde grieven. Aan deze verleiding is door den Minister van Binnenlandsche Zaken zegevierend weerstand geboden. Ook in de antecedenten en verklaringen der heeren Ministers vond ik derhalve geene opheldering, en toen het tijdstip naderde, waarop de mogelijkheid geboren werd van een voorstel om dit wetsontwerp in de afdeelingen te doen onderzoeken, scheen het mij noodig dat vooraf duidelijk bleek welke de redenen zijn van zoo singuliere handelwijze, opdat daardoor de aard van het wetsontwerp en het meer of minder nauw verband daarvan met de overige aangekondigde militaire wetsontwerpen duidelijk kon uitkomen.

Ziedaar, Mijne Heeren, de vraag, waartoe mij verlof is verleend, toegelicht; en hier zou ik kunnen eindigen, ware het niet dat zich een incident had voorgedaan, in den vorm van het spoed-wetje, bij Koninklijke boodschap van 5 Juni jl. uit Flims ingekomen, en waarover thans reeds de algemeene beraadslagingen geopend zijn.

Gisteren werd mij van hooggeachte zijde te kennen gegeven dat ik een buitengewoon gelukkig man was; want dat ik antwoord kreeg op eene vraag, alvorens die nog gedaan was. En inderdaad is bij dit wetsontwerpje iets gezegd dat rechtstreeks de interpellatie raakt. Bij het onderzoek in de afdeelingen waren er leden, die vroegen waarom hier wèl en bij het wetsontwerp op den militairen dienst niet de onderteekening van den Minster van Binnenlandsche Zaken te vinden is, en in de Memorie van Beantwoording is deswege een — laat ik zeggen: vrij hoog — antwoord gegeven.

Ik lees daaromtrent het volgende:

»De verwondering van enkele leden over de mede-onderteekening door den Minister van Binnenlandsche Zaken, terwijl de Memorie van Toelichting betreffende het ontwerp van wet tot regeling van den dienst bij de militie, de handteekening van dien Minister niet draagt, kan slechts hierin hare verklaring vinden, dat die leden niet in het oog hebben gehouden, dat de wet van 19 Augustus 1861 (*Staatsblad* n°. 72) het onderwerp der nationale militie in zijn geheel regelt, dus ook voor zooveel het burgerlijk gezag bij de uitvoering der wet betrokken is, terwijl evenbedoeld ontwerp van wet alleen *den dienst* bij de militie betreft, alzoo een onderwerp, waarbij van medewerking of inmenging van den Minister van Binnenlandsche Zaken geen sprake kan zijn."

Daaraan wordt eene mededeeling vastgeknoopt van den navolgenden aard:

»De bepalingen der militiewet van 1861, die niet uitsluitend den dienst bij de militie raken, maken het onderwerp uit van een afzonderlijk ontwerp van wet regelende de dienstplichtigheid, waarvan de Memorie van Toelichting door de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Oorlog en van Marine is onderteekend en dat thans bij den Raad van State in overweging is."

Die laatste mededeeling geeft mij aanleiding tot het doen van een paar vragen. Er wordt daarin gezegd dat het wetsontwerp betreffende de dienstplichtigheid thans bij den Raad van State in overweging is.

Mag ik vragen: is dat, gelijk ik onderstel, het wetsontwerp op de dienstplichtigheid, zoowel van de militie als van de schutterij? Zijn die samen in één wetsontwerp vereenigd?

Uit het gebarenspel van den Minister van Oorlog meen ik te mogen opmaken, dat dit inderdaad het geval is.

Thans nog eene tweede vraag.

In de zitting der Eerste Kamer van 30 Januari jongstleden werd door den Minister van Oorlog verklaard, dat weldra een wetsontwerp op den dienst der schutterij bij den Raad van State zou inkomen.

Over dat wetsontwerp wordt in deze Memorie van Beantwoording gezwegen. Aangenaam waren het mij te mogen vernemen, of ook dat wetsontwerp bereids bij den Raad van State aanhangig is.

Maar nu de hoofdzaak. De uitdrukking dienaangaande in de Memorie van Antwoord is zoo sterk mogelijk en maakt de zaak nog bedenkelijker. Er staat dat de Minister van Binnenlandsche Zaken niet alleen niet mede-onderteekend heeft, maar dat er ook van diens *medewerking* of *inmenging* geen sprake kan zijn.

De Minister van Binnenlandsche Zaken zou dus met een dergelijk wetsontwerp niets te maken hebben?

Maar hoe is dat mogelijk?

In dat wetsontwerp op den dienst der militie wordt toch gevestigd het beginsel van den persoonlijken dienstplicht. Zou de Minister van Binnenlandsche Zaken daarmede niets te maken hebben? Moet het al of niet opnemen van dàt beginsel uitsluitend door *militaire* consideratiën beheerscht worden?

In de Toelichting verwijzen de Ministers van Marine en Oorlog naar de toelichting van het wetsontwerp voor de organisatie der landmacht. Dus uitsluitend militaire consideratiën.

Maar men zal mij wel ten goede houden dat de overtuiging verre van algemeen is, dat hier uitsluitend militaire consideratiën den doorslag moeten geven. Ik heb altijd gemeend, dat de vraag omtrent persoonlijken dienstplicht in de allereerste plaats het *burgerlijk gezag* raakt.

Overigens blijkt bij kennisneming van het wetsontwerp dat daar tal van bepalingen voorkomen waarbij het burgerlijk gezag eene eerste rol speelt.

Er worden allerlei voorschriften gegeven en verplichtingen opgelegd aan burgemeesters, Commissarissen der Koningin, aan Gedeputeerde Staten enz. die rechtstreeks ressorteeren onder Binnenlandsche Zaken. Er wordt verwezen naar algemeene maatregelen van bestuur waarbij dit nog helderder zal in het oog vallen.

Ik kan dus het motief dat bij de overhaaste beantwoording van dit in haast ingediend wetsontwerp is aangegeven, allerminst aanmerken als eene volledige, afdoende, beslissende reden voor de onthouding van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Het zou mij daarom bijzonder aangenaam zijn alsnog te mogen vernemen welke andere klemmende gronden de gedragslijn der Regeering hebben bepaald en haar hebben bewogen tot afwijking van de constante praktijk die tot dusverre bij de herziening van de militiewet werd gevolgd.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid terstond op de gedane vragen te antwoorden?

De heer **van Tienhoven,** *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan geef ik het woord aan den heer Minister van Buitenlandsche Zaken.

De heer **Van Tienhoven,** *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met de verklaring dat ik eenigszins verrast was, toen de geachte interpellant voor eenige weken verlof aanvraagde tot het houden dezer interpellatie; verrast, ook door den vorm, waarin die aanvrage plaats had.

De geachte spreker wenschte te weten, niet van den betrokken Minister, maar van het hoofd van het Kabinet, waarom de onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken ontbrak aan het wetsontwerp tot regeling van den dienst der militie.

Nadenkende over hetgeen de geachte afgevaardigde bedoeld kon hebben en de nauwkeurigheid van uitdrukking van dien geachten afgevaardigde reeds zoovele jaren kennende, heb ik gemeend te moeten aannemen, dat hij eene vraag wenschte te richten tot de Regeering in haar geheel en het antwoord daarop verwachtte van den tijdelijken Voorzitter van den Ministerraad, want de geachte afgevaardigde kon niet onbekend gebleven zijn met de wijze waarop de gemeenschappelijke werkzaamheid der hoofden van de Departementen geregeld is bij het Reglement van den Ministerraad, dat aan deze Kamer op haar verzoek is overgelegd.

Wanneer dan nu de geheele Regeering antwoorden moet op de vraag, zooals die thans uit de interpellatie en uit de bedoeling van den geachten interpellant blijkt en wanneer ik dan let op den inhoud van die interpellatie, dan heeft de geachte interpellant aan mij eene nieuwe verrassing bereid.

De heer Beelaerts kan noch in het wetsontwerp tot regeling van den dienst bij de militie dat bij de Kamer is ingediend, noch in de daarbij gevoegde Memorie van Toelichting de reden vinden, waarom de onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken daarbij wordt gemist. Hij wijst op tal van bepalingen van dat wetsontwerp en op hetgeen in de Memorie van Toelichting voorkomt als op zoovele argumenten, waarom die onderteekening toch inderdaad wenschelijk was.

Ja, wanneer ik nu daarop moest gaan antwoorden namens de Regeering, dan zou ik toch openen, of liever gezegd, treden in een debat, dat de geachte afgevaardigde zou wenschen te openen over een wetsontwerp, waarvan het onderzoek in de afdeelingen zelfs nog niet is aanhangig gemaakt. Daarvan zal zeer stellig de geachte afgevaardigde de Regeering willen verschoonen, en tevens haar niet in de moeilijkheid brengen om te weigeren het debat te aanvaarden, al heeft de geachte afgevaardigde, dit wetsontwerp onderzoekende, aanleiding gevonden tot verschillende vragen. Ik meen, dat het beter en althans overeenkomstig met de eischen van onze wetgeving is, dat die vragen door hem eerst ter sprake gebracht worden en behandeld in de afdeelingen, indien tot het onderzoek besloten zal zijn, als wanneer het afdeelingsonderzoek aan de Regeering vanzelf gelegenheid geven zal de voor den geachten afgevaardigde niet opgeloste bedenkingen te overwegen en daarop te antwoorden.

Echter niet alleen aan gronden aan den inhoud van het wetsontwerp ontleend, maar ook aan de antecedenten ontleent de geachte afgevaardigde het recht of meent hij het te ontleenen om zijne verwondering uit te spreken en reeds thans eene vraag daaromtrent aan de Regeering te richten.

Ik zal niet zeggen in eene bonte rij, maar in eene lange rij zijn alle ontwerpen opgenoemd die in de laatste 30 jaren om de nationale militie, hetzij wettelijk te regelen, hetzij die te wijzigen, bij de Kamer zijn ingediend. Eén wetsontwerp heeft de geachte spreker daarbij vergeten, dat ook betrekking heeft op eene wijziging of beter gezegd aanvulling van de wet op de nationale militie, nl. het wetsontwerp, dat thans aanhangig is en te gelijk met deze interpellatie door u, Mijnheer de Voorzitter, aan de orde is gesteld. Wanneer de geachte afgevaardigde het wil nazien dan zal hij bemerken, dat ook daar de onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken niet wordt gemist. Door hiernaar te verwijzen meen ik dat de Regeering reeds geantwoord heeft op de vraag of deze Regeering eene nieuwigheid heeft willen invoeren.

De Regeering heeft zich tot taak gesteld om bij de Staten-Generaal, ook ter uitvoering der bepalingen van de gewijzigde Grondwet, eene nieuwe regeling en organisatie onzer levende strijdkrachten aanhangig te maken, en reeds bij het eerste hierop betrekkelijke wetsontwerp heeft zij den weg aangewezen die zij zich voorstelt, in deze te volgen. Zij heeft onder andere gemeend, hetgeen wat men vroeger getracht had in één wetsontwerp te vereenigen, in verschillende wetsontwerpen te moeten splitsen, en wel voor zoover de militie betreft in een wetsontwerp, dat om zoo te zeggen meer het technische gedeelte, den dienst van de militie raakte, en een wetsontwerp, dat de dienstplichtigheid zou regelen. En nu is het antwoord op de vraag van den geachten afgevaardigde reeds incidenteel gegeven bij de Memorie van Beantwoording van het wetsontwerp dat thans aan de orde is. De opmerking toch, bij het Voorloopig Verslag gemaakt, omtrent de onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken van dit ontwerp, terwijl die wordt gemist bij het wetsontwerp *tot regeling van den dienst* bij de militie is beantwoord door de mededeeling dat die onderteekening slechts noodig is, waar het eene wet betreft uitsluitend of voor een deel de dienstplichtigheid regelende, waarom ook het ontwerp, thans bij den Raad van State aangaande die dienstplichtigheid aanhangig, de onderteekening van genoemden Minister draagt. De geachte afgevaardigde had trouwens die reden reeds kunnen afleiden uit hetgeen door den Minister van Oorlog is gezegd ten aanzien van den dienst, om zoo te zeggen het technische deel van de voorgestelde regeling, in tegenstelling met het deel, dat de dienstplichtigheid regelt en waarbij het burgerlijk gezag meer is betrokken. Ik meen dus dat door de wijze waarop is gehandeld, noch is gezondigd tegen de antecedenten, noch tegen den eisch van wetgeving.

73ste VERGADERING. — 14 JUNI 1893.

Beh. van het wetsontwerp **182** en interpellatie-Beelaerts van Blokland betr. het wetsontwerp regeling dienst Militie.

De geachte spreker meende echter, dat het antwoord dat bij het schriftelijk antwoord op het thans aan de orde zijnde ontwerp gegeven is, volstrekt niet ter zake afdoende is, en hij wijst er op, dat tal van zaken bij het wetsontwerp betreffende den dienst der militie worden geregeld, waarbij de belangen der ingezetenen ten nauwste zijn betrokken, onder andere en vooral op het beginsel der afschaffing van de plaatsvervanging. Ja, Mijnheer de Voorzitter, wat dit laatste punt betreft, ik geloof dat als de geachte afgevaardigde er op stond, dat meer Ministers, die het met dat beginsel eens zijn, dit wetsontwerp hadden onderteekend, alle Ministers aan dat wetsontwerp hunne onderteekening hadden kunnen geven, want ik heb reeds van deze plaats verklaard, dat alle leden van het Kabinet het daarmede eens zijn. Maar niet een voorgesteld beginsel beslist omtrent de noodzakelijkheid van onderteekening, maar wel de vraag: welke Departementen bij de uitvoering der wetsbepalingen, toepassing van dat beginsel beoogende, in de eerste plaats betrokken zijn. Het antwoord, dat op de gestelde vraag bij dit wetsontwerp gegeven is, en dat zeer kort en zeer sober gesteld kon worden tegen hetgeen op zoo volledige wijs door den geachten afgevaardigde van zijn standpunt is in het midden gebracht, komt mij, in strijd met zijne meening, dan ook afdoende voor.

De hoofden der Departementen, die als vertegenwoordigers der regeermacht een wetsontwerp onderteekenen, zijn zij, die met de uitvoering meer in het bijzonder zullen worden belast. Of al van de Commissarissen der Koningin of de burgemeesters in eenig wetsontwerp sprake is, kan niet beslissen of daarom de Minister van Binnenlandsche Zaken zijne mede-onderteekening moet verleenen, en ik meen dat de geachte afgevaardigde de bewering van het tegendeel niet kan meenen of althans volhouden, wanneer hij de consequentiën daarvan overziet. Zeer zeker, waar de zelfstandige organen van het Staatsbestuur, namelijk provinciale en gemeentebesturen of de hoofden daarvan, tot de uitvoering van wetten worden geroepen, of waar aan die besturen werkzaamheden worden opgedragen, behoeft dat niet altijd te zijn in wetten, die de onderteekening dragen van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit behoeft slechts te geschieden wanneer het wetten betreft, tot de uitvoering waarvan zijn Departement mede geroepen is. Ik zou anders den geachten interpellant, indien hij zich met die beschouwing niet vereenigt, willen vragen, om te blijven bij de wetten die hem zoo uitnemend moeten bekend zijn — in aanmerking nemende het Departement waar hij vroeger zijne krachten op zoo uitnemende wijs heeft ten beste gegeven — waarom dan het Wetboek van Strafvordering niet de mede-onderteekening draagt van den Minister van Binnenlandsche Zaken, want in weinig wetten worden meer bevoegdheden aan eene geheele categorie van burgemeesters gegeven en zwaarder plichten hun opgelegd dan, waar, gelijk in dat wetboek geschiedt, ook deze ambtenaren met de opsporing van misdrijven worden belast.

Ik zou ook nog kunnen wijzen op de bepalingen der wet op het recht van vereeniging en vergadering, met welker ten uitvoerlegging voor een groot deel de burgemeesters en de Commissarissen der Koningin zijn belast en die toch niet de onderteekening van dien Minister draagt, maar ik doe slechts een greep, om bij dit punt niet te lang stil te staan. Elk deel van onze wetgeving levert mij voorbeelden te over, en niet het minst de regeling van ons belastingwezen, dat deze Kamer thans nog in zoo groote mate bezighoudt. Ik denk slechts aan de regelingen betrekkelijk de grondbelasting en hetgeen daarmede samenhangt, aan die op het personeel en het patent, en zelfs aan de pas in werking getreden vermogensbelasting, die alle aan de provinciale en gemeentelijke besturen of hunne hoofden meer of minder bemoeiingen opdragen, maar daarom nog niet de onderteekening dragen of behoeven te dragen van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit alles moge de geachte afgevaardigde overwegen bij de beoordeeling van het standpunt der Regeering ten opzichte der door hem gestelde vraag.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Ik kan zeer kort zijn, omdat mij slechts eene bepaalde vraag is gedaan.

In de Eerste Kamer werd den 30sten Januari 1893 door mij medegedeeld, dat ik hoopte dat het wetsontwerp tot regeling van den dienst bij de schutterij spoedig den Raad van State zoude bereiken. Ik wensch thans daarbij te voegen dat dit geen ijdele hoop is geweest; 11 Februari daaraanvolgende, dus 12 dagen later, werd dit wetsontwerp reeds naar den Raad van State verzonden. Ik meende dit als antwoord te moeten mededeelen op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Steenwijk.

De heer **Veegens**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund uit de hooge sferen der interpellatie af te dalen tot het wetsontwerp te gelijk daarmede aan de orde gesteld.

Ik wensch op te komen tegen de gebrekkige wijze van wetgeving, die bij dit wetsontwerp gevolgd wordt. De Regeering is op het laatste oogenblik tot het inzicht gekomen, dat bij de nieuwe wet op het Nederlanderschap en het ingezetenschap niet voldoende voorzien wordt in de regeling van het ingezetenschap voor de nationale militie. Zij had dat wellicht vroeger kunnen inzien, daar reeds bij het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer over het ontwerp der genoemde wet, uitgebracht den 8sten November 1892, hare aandacht op de zaak gevestigd werd.

Nu dient zij een wetsontwerp in om mogelijk n twijfel en tegenstrijdige beslissingen af te snijden. Dat ontwerp strekt niet om de voorschriften der nieuwe wet betreffende het ingezetenschap voor de nationale militie van toepassing te verklaren. De Regeering deinst daarvoor terug. In de Memorie van Toelichting werd daartegen een motief aangevoerd dat onjuist was en in de Memorie van Antwoord niet meer wordt verdedigd. De Memorie van Antwoord bevat echter andere redenen. De Regeering ziet er tegen op om personen, die volgens de oude wet niet, maar volgens de nieuwe wet wel ingezetenen zijn, aan den dienst bij de militie te onderwerpen, en omgekeerd, om enkele anderen, die onder de oude wet wel, maar onder de nieuwe wet niet als ingezetenen beschouwd worden, van de inschrijvingsregisters af te voeren.

Eene dergelijke schroomvalligheid komt mij niet gewettigd voor. Wanneer de wet het ingezetenschap op nieuwe grondslagen vestigt, is er, mijns inziens, geen reden waarom zekere categorieën van personen wel de lusten daarvan zouden genieten, maar niet de lasten daarvan zouden dragen; en evenmin kan ik grond zien om personen aan den militie dienst te onderwerpen, die daarvoor naar de met 1 Juli a. s. in werking tredende wet niet in de termen vallen. Dit klemt te meer nu de voorgestelde regeling in zoover eene definitieve zal zijn, dat zij zal gelden zoolang de bestaande militiewet het onderwerp beheerscht; en dit kan nog lang het geval zijn. Ik zou dan ook liever gezien hebben dat de Regeering in art. 15 der wet op de nationale militie de verwijzing naar de eerlang vervallende wet van 1850 eenvoudig vervangen had door eene verwijzing naar de nieuwe wet, waaruit vanzelf zou zijn gevolgd dat het ingezetenschap ook bij andere bepalingen der militiewet naar de nieuwe wet moest worden beoordeeld.

De Regeering volgt echter een anderen weg en wil voor de toepassing der militiewet de bepalingen der oude wet betreffende het ingezetenschap in stand houden. Om dit doel te bereiken, had zij eene aanvulling moeten voorstellen van de slotbepaling der nieuwe wet op het Nederlanderschap en het ingezetenschap. Daar was de plaats geweest voor bijzondere bepalingen omtrent het ingezetenschap voor de toepassing der militiewet, indien die noodig geacht werden. Eene zoodanige overgangsbepaling zou met goede beginselen van wetgeving niet in strijd geweest zijn. De voorgestelde regeling is dit echter wel. Zij handhaaft definitief — namelijk zoolang de militiewet niet door eene andere vervangen is — sommige voorschriften eener wet, die met 1 Juli a. s. zal zijn vervallen. Zij noodzaakt ieder, die met de toepassing der militiewet te maken heeft, die oude, ingetrokken wet nog weder te raadplegen. Zij brengt

teweeg dat men, om den wil van den wetgever in dit opzicht te leeren kennen, voortaan vier wetten zal moeten opslaan: 1°. de militiewet; 2°. het wetje, dat thans in behandeling is; 3°. de nieuwe wet op het Nederlanderschap en het ingezetenschap; en 4°. de oude, op dit éëne punt na vervallen wet van 1850. Eene dergelijke wijze van wetgeving kan ik met de beginselen eener behoorlijke codificatie niet overeenbrengen.

De Commissie van Rapporteurs heeft overwogen of zij een voorstel zou doen om dit wetsontwerp in een beteren vorm te brengen. Zij heeft echter daarvan afgezien, omdat een amendement in elk geval wijziging zou moeten brengen in eene bestaande wet, hetzij in de wet op de nationale militie, hetzij in de wet op het Nederlanderschap en het ingezetenschap. Daar dit wetsontwerp formeel niet strekt om eene dier beide wetten te wijzigen, scheen een dergelijk amendement de grenzen van de constitutioneele bevoegdheid der Kamer te zullen overschrijden.

Waar alzoo de gelegenheid ontbreekt om verbetering van dit wetsontwerp te beproeven, heb ik vooralsnog bezwaar daaraan mijne stem te geven. Het kan zijn dat het debat mij tot andere gedachten brengt; maar op dit oogenblik kan ik niet inzien, dat uit eene eventueele verwerping groote ongelegenheid zou ontstaan. De bepalingen van ingezetenschap, in de wet op de nationale militie voorkomende, blijven dan in het algemeen gelden krachtens art. 16 der nieuwe wet op het Nederlanderschap en ingezetenschap. Alleen wordt het eenigszins onzeker volgens welke wet, in het geval van art. 15, tweede lid, 1°., der militiewet, het ingezetenschap moet worden beoordeeld. De uiteenloopende beslissingen, die de Regeering daaromtrent vreest, kunnen echter alleen die personen betreffen, die ingezetenen zijn volgens de nieuwe wet, maar niet volgens de oude, of omgekeerd. En al kan worden toegegeven, dat het aantal dier personen niet geheel onbelangrijk zal zijn, zoo overwegend groot kan het toch niet wezen, dat uit eene zeer tijdelijke onzekerheid te hunnen opzichte ernstig bezwaar zou voortvloeien.

Bij eventueele verwerping van dit wetsontwerp heeft de Regeering het in de hand, met bekwamen spoed eene minder gebrekkige regeling in te dienen. Deze zou in het stelsel der Regeering, ook nadat de wet van 1850 zou zijn vervallen, kunnen worden voorgedragen in den vorm eener aanvulling der slotbepaling van de wet op het Nederlanderschap. Alleen zou men dan, in plaats van naar de ingetrokken wet van 1850 te verwijzen, den inhoud der in stand te houden bepalingen in het artikel moeten opnemen; doch dit zou juist in elk opzicht de voorkeur verdienen.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Wat het formeel gedeelte van het betoog van den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer Veegens, betreft, kan ik in hoofdzaak met hen medegaan, maar ik deel zijne conclusie niet, dat de Kamer dit wetsontwerp veilig zou kunnen verwerpen, opdat de Regeering dan later, zoo noodig, eene andere voorziening kunne voordragen; en ik geloof, dat dit het hoofdpunt is, dat op het oogenblik beslist moet worden.

Wat is het geval?

Art. 15 van de wet op de militie verwijst sub 1°., ten einde aan te wijzen wie als ingezetenen worden beschouwd, naar de wet van 28 Juli 1850. Het is bekend, dat deze wet bij de slotbepaling van de wet op het Nederlanderschap is ingetrokken.

Is het nu noodig dat dienaangaande onder deze omstandigheden voorzieningen worden getroffen? Neen, zeggen sommigen, wier gevoelen uitdrukking vindt in het Voorloopig Verslag. De aanhaling van de wet van 1850 in art. 15, 1°., der militie-wet is *perse* veranderd, doordat toepasselijk wordt de wet van 1892. Dit laatste is ipso jure daarvoor in de plaats getreden.

Ik geloof, dat deze meening niet juist is, omdat ik mij anders niet goed zou kunnen verklaren, welke de reden is van het tweede lid der slotbepaling van de wet van 1892 zelve. Indien het wáár ware, dat overal, waar gelezen wordt: Nederlanderschap volgens de wet van 1850 of het Burgerlijk Wetboek of de wet tot uitvoering der Grondwet, ipso jure voortaan moest worden gelezen: de wet van 1892, dan ware het tweede lid van de slotbepaling van 1892 overbodig; waarin echter, integendeel, uitdrukkelijk bepaald wordt: »In de wetten, waarin sprake is van Nederlanders, hetzij volgens het Burgerlijk Wetboek, hetzij volgens de wet ter uitvoering van art. 7 der Grondwet, enz. . . . . . wordt, in plaats daarvan, gelezen: »Nederlanders volgens de wet op het Nederlanderschap en het ingezetenschap, ... ".

En nu vestig ik er daarenboven de aandacht op dat in die bepaling van het *ingezetenschap* niet wordt gewaagd, maar uitsluitend van het *Nederlanderschap*. Ik geloof dus, dat tegen het zooeven uitgedrukt gevoelen van degenen, die hier in het Voorloopig Verslag aan het woord waren, nog al wat valt aan te voeren.

Overigens is het mij niet duidelijk of de geachte afgevaardigde uit Groningen ook het stelsel omhelst, dat *per se* in art. 15 sub 1°. voortaan het ingezetenschap volgens de wet van 1892 wordt bedoeld.

Eene andere meening werd vragender wijze uitgedrukt door de Regeering in de Memoriën van Toelichting en Antwoord. Daar wordt gezegd, dat het »twijfelachtig is of door art. 16 der wet van 12 December 1892 art. 3 der wet van 1850 gehandhaafd wordt voor de Nationale Militie." In gemeld art. 16 wordt gelezen: De bepalingen van ingezetenschap, in bijzondere wetten voorkomende, gelden alleen voor zooveel betreft de onderwerpen in die wetten behandeld."

Bij mij bestaat niet de minste twijfel, dat zulks *niet* het geval is.

Deze aanhaling van art. 16 is juist, maar opdat dit artikel toepassing kunne vinden, moeten de bepalingen, waarnaar verwezen wordt, ook bestaan; moet iets in wezen gehouden kunnen worden.

Dat art. 16 handhaaft bijv. de omschrijving van het ingezetenschap in art. 2 der wet op de schutterijen; en die in sub 2 der kieswet. Maar hier, waar in art. 15 wordt verwezen naar de wet van 1850, en die wet van 1850 door de slotbepaling der wet van 1892 wordt ingetrokken, kan onmogelijk op grond van art. 16 worden aangenomen, dat in weerwil daarvan die bepaling toch blijft bestaan. Neen, door de intrekking der wet van 1850 is de speciale aanhaling daarvan in art. 16, 1°., der militiewet per se vervallen, en hetgeen is vervallen kan art. 16 der wet van 1892 niet in het leven roepen of houden.

Maar de geachte afgevaardigde uit Groningen ontkent ook, dat eenige voorziening noodig is. Hij zeide: de schroomvalligheid, die de Regeering heeft geleid tot indiening van dit wetsontwerp, komt mij niet gewenscht voor; wanneer in art. 15 der wet vroeger verwezen werd naar de wet van 1850, dan zie ik niet in, waarom niet voortaan eenvoudig zou kunnen worden verwezen naar de wet van 1892.

Zeker, Mijnheer de President, dat had wel kunnen geschieden, maar vergeten wij niet tweederlei: *vooreerst*, dat — gelijk de Memorie van Antwoord duidelijk uiteenzet — daardoor, zonder éénige overgangbepaling, nog al eene belangrijke verandering wordt gebracht in de positie van vele personen ten opzichte in hun militieplicht.

In de tweede plaats hebben wij hier éene wet — de Regeering zal het gereedelijk toegeven — die bestemd is eerlang te worden gewijzigd en veranderd. En nu ben ik het met de Regeering eens, dat het niet zonder bedenking is, ingrijpende veranderingen te brengen in de verplichtingen ten opzichte van den militieplicht, waarbij zelfs quaestiën van internationale politiek kunnen worden betrokken, waar het eene wet geldt waarvan het onzeker is, of zij nog lang zal blijven bestaan; en er, integendeel, alle mogelijkheid bestaat, om weldra in eene nieuwe wet dienaangaande afzonderlijke bepalingen te maken, zoo noodig, met doelmatige overgangs-bepalingen.

Ik ben het dus met den geachten afgevaardigde uit Groningen niet eens, dat in deze geen voorziening moet

worden getroffen. Ik acht die voorziening integendeel wel noodig.

Ik zeide echter dat ik het *formeel* met den geachten afgevaardigde eens ben.

Ik kan den vorm van dit wetsontwerp inderdaad niet goedkeuren. Ik weet niet wat dit voor eene soort van wet is. Is het eene lex fugitiva? is het eene lex specialis? Onder welk hoofd past deze wet in onze wetboeken? Ik weet het niet, doch vermoed wel dat er verscheidene personen zullen zijn, die deze wet over het hoofd zien, omdat zij niet te classeeren is daar, waor zij geclasseerd behoorde te worden.

Het was volkomen juist, wat de geachte afgevaardigde uit Groningen zeide, dat de zaak had moeten gevonden worden door wijziging van het 1ste lid der slotbepaling van de wet op het Nederlanderschap. Ik kan daarvoor een voorbeeld aanhalen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken wel niet zal recuseeren. Want hij doet hetzelfde in de kieswet, waar in art. 9 wordt bepaald: De wet van Juli 1850 vervalt ten opzichte van de verkiezingen voor Kamer en Staten, maar blijft gehandhaafd voor de gemeenteraadsverkiezingen.

Dit kon even goed hier geschieden en men had nader kunnen bepalen in het 1ste lid der slotbepaling van de wet van 1892, dat de wet van 1850 niet vervalt ten opzichte der toepassing van de wet op de nationale militie.

Het spreekt echter vanzelf, dat, waar het voor mij hoofdzaak is, dat eene voorziening wordt getroffen, ik — al keur ik den vorm af — de wet niet zal afstemmen.

Ten slotte wensch ik nog eene speciale vraag tot de Regeering te richten. Tusschen de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord bestaat omtrent een punt, indien ik mij niet bedrieg, eenig verschil, waaromtrent ik gaarne eenige zekerheid zoude bekomen.

In de Memorie van Toelichting staat dat, *voor zoover* art. 3, 1ste, 2de en 3de lid, van de wet van 28 Juli 1850 thans gelden voor de wet op de nationale militie, die bepalingen van kracht zullen blijven.

En in de Memorie van Antwoord lees ik op bladz. 3, dat de Regeering gemeend heeft te moeten voorstellen om voor de toepassing der militiewet — dus in het algemeen — de bepalingen, vervat in art. 3, eerste, tweede en derde lid, der wet van 28 Juli 1850 (*Staatsblad* n°. 44), gewijzigd bij de wet van 3 Mei 1851 (*Staatsblad* n°. 46), van kracht te doen blijven. Bestaat ten deze inderdaad eenig verschil in opvatting? Moet de Memorie van Toelichting ons er toe leiden om aan te nemen dat alléén waar in de militiewet van 1861, art. 3, §§ 1—3, der wet van 1850 *nominatim* zijn aangehaald, die artikelen van toepassing blijven; maar in cas van artt. 11 en 17 bijv. der wet van 1892 zal gelden?

Zoude mitsdien voor de militiewet *tweeërlei* ingezetenschap bestaan; een volgens de wet van 1850, en een volgens de wet van 1892? Dat zoude ik betreuren, en ik neem ook niet aan dat zulks de bedoeling is. Ik meen dat »*ingezeten*" èn in art. 11, èn in art. 15, sub 1°., èn in art. 15, sub 3°., èn in art. 17 zal blijven beteekenen volgens de wet van 1850.

Gaarne ontving ik omtrent dit punt eenige zekerheid van de Regeering.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Nog enkele woorden naar aanleiding van hetgeen ik van de Regeeringstafel mocht vernemen. Door den heer Minister van Buitenlandsche Zaken werd in de eerste plaats — ik zeg niet eenigermate eene exceptie aangevoerd — maar dan toch de aandacht gevestigd op de ongewone uitdrukking van »Hoofd van het Kabinet", in de aanvraag tot de interpellatie gebezigd. Ik heb altijd gemeend dat daar waar eene aanvraag tot interpellatie geschiedt het een goede regel is, dat niet volstaan kan worden te noemen de Regeering in het algemeen, maar dat zij behoort gericht te zijn tot een of meer aangewezene Ministers. Ik was van oordeel dat zonder ergenis te wekken in deze kon worden gebezigd de uitdrukking van Hoofd van het Kabinet, gelijk herhaaldelijk wordt gesproken van »den *premier*". Wil nu de Minister van Buitenlandsche Zaken niet zijn de *primus inter pares*, in elk geval is hij de formeerder van het Kabinet, de *premier appelé*. In dien zin meende ik dat mijn woordenkeus recht had; terwijl, wanneer er was gewaagd van den tijdelijken voorzitter van den Ministerraad, dit der Regeering onder zoodanige omstandigheden misschien minder geriefelijk had kunnen zijn. Thans bleef de Regeering in deze geheel vrij.

Verder den heer Minister van Buitenlandsche Zaken dank zeggende voor zijn antwoord, kan ik eenige teleurstelling niet onderdrukken. Zijne Excellentie heeft zich namelijk niet willen uitlaten over den inhoud van het wetsontwerp tot regeling van den dienst bij de militie — wat toch hier van bijzonder gewicht is, — en wel op een grond die mij eenigszins vreemd voorkomt: het wetsontwerp was nl. nog niet in de afdeelingen onderzocht en zijn inhoud kon daarom thans niet ter sprake komen. Maar mijne vraag had juist ten doel het afdeelingsonderzoek vruchtbaarder te doen zijn, door vooruit tot helderheid te komen en ook ten aanzien van de tijdsbepaling waarop dat onderzoek zal plaats hebben meer licht te verkrijgen.

Wel is door den Minister beweerd dat het wetsontwerp hoofdzakelijk van technischen aard is, maar die stelling schijnt uiterst moeilijk vol te houden. De heer Minister roepe zich nog eens zijn vorigen werkkring voor den geest en ga dan eens na de hoofdstukken 4—7 van het wetsontwerp, waar gehandeld wordt over de vrijstellingen, over het groot verlof, over de schorsing van dienst en het ontslag der militie, alle zaken waarbij de burgerlijke autoriteiten en het Departement van Binnenlandsche Zaken zeer nauw betrokken zijn. Men vergelijke slechts het in de Memorie van Toelichting telkens aangehaalde Koninklijk besluit van 1862 tot uitvoering van de bepalingen van de bestaande militiewet; men vergelijke ook hetgeen bij de behandeling dier wet zelve heeft plaats gehad. Wie verdedigde juist de nu ter wijziging voorgedragen bepalingen der militiewet? Juist de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer van Heemstra, en *niet* de Minister van Oorlog. Men denke maar een oogenblik aan de taak, die de ambtenaren der provinciale griffiën in deze te vervullen hebben en aan de vraag onder wie de militie-commissarissen resporteeren.

Ik heb dank te zeggen ook aan den Minister van Oorlog voor het antwoord, dat hij mij op eene bijzondere vraag heeft willen geven. De Minister heeft zich daarbij bepaald en geene poging gedaan, om de niet-onderteekening en niet-medewerking van den Minister van Binnenlandsche Zaken in overeenstemming te brengen met hetgeen vroeger door hem was voorgestaan.

Ik kan veel uit deze eigenaardigheid verklaren, dat zij die zeer helder en zeer scherp zich ééne zijde eener zaak plegen voor te stellen, wel eens in het gevaar verkeeren *le revers de la médaille* uit het oog te verliezen. Dit heeft ten gevolge, dat bij de mededeeling van den Minister van Oorlog somtijds eenige aanvulling niet gansch en al overbodig schijnt.

Ik zou dat niet zeggen zonder daarvoor een bewijs te kunnen aanhalen, dat in het nauwst verband staat met de legerwet. Het is te vinden in de meergemelde rede van den Minister van Oorlog in de Eerste Kamer op 30 Januari, waar ik lees: »Tot mijn groot leedwezen had men mij benoemd in de Commissie van Voorbereiding; ik heb die benoeming volstrekt niet gewenscht".

In het belang der historische volledigheid diene: dat de benoeming van den toenmaligen afgevaardigde uit Utrecht tot lid van de Commissie van Voorbereiding niet door den toenmaligen Voorzitter der Kamer eerst geschied is nadat het voornemen daartoe vooraf aan den geachten afgevaardigde was medegedeeld, en dat bij de ontvangst van die mededeeling met geen woord uiting is gegeven aan »het groot leedwezen", dat thans blijkt den geachten afgevaardigde te hebben bezield.

De Minister van Oorlog hecht overigens mijns inziens wel iets te weinig aan de al of niet medewerking van zijn medestrijder van Binnenlandsche Zaken en is zich niet

geheel bewust van de groote kracht welke die medewerking hem geeft.

Weder een voorbeeld: de vermaarde noodwet van 1892. Dáár was de mede-onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken verkregen; wel in de laatste plaats, maar zij was er. Wij herinneren ons dat aanvankelijk tien lichtingen werden noodzakelijk geacht. Acht bleken later onvermijdelijk noodzakelijk; toch legde de Minister van Oorlog zich bij zeven lichtingen neêr. Het scheen mij dat de Minister zich niet volkomen rekenschap gaf van de groote kracht die hij op dit oogenblik had. Had hij destijds bij acht lichtingen willen blijven volharden, ik ben zeker dat hij ze zou hebben verkregen.

Nu de revers de la médaille. Gesteld eens voor een oogenblik dat de kieswet niet in aantocht ware, en dat wij rustig konden voortwerken aan verschillende wetsontwerpen tot verbetering van 's lands weerbaarheid, dan zou ook eenmaal in openbare behandeling komen het wetsontwerp op den dienst bij de militie.

Stel nu, dat wij daarbij stonden voor eenig ingrijpend amendement, dan zal de Minister van Oorlog den steun van den Minister van Binnenlandsche Zaken moeten missen. Heeft hij zich wel voorgesteld hoeveel zwakker hij daardoor zal zijn? En niet alleen dat hij dien steun mist omdat de Minister van Binnenlandsche Zaken niet mede onderteekend heeft, maar de Minister van Oorlog heeft door de Memorie van Antwoord op dat spoedwetje zich zelf alle recht op het inroepen der medewerking van zijn ambtgenoot ontnomen, want in die Memorie van Antwoord schrijft hij de meening neder dat bij het wetsontwerp op den dienst van de militie van geenerlei medewerking of inmenging van den Minister van Binnenlandsche Zaken sprake kan zijn. Nu ben ik overtuigd dat indien die wet hier ooit werkelijk in openbaar debat zou komen, het geen dag zou duren of de tegenwoordigheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken zou onvermijdelijk blijken — tenzij de premier aanwezig ware — omdat er tal van zaken in voorkomen die onmogelijk uitsluitend door de twee militaire Ministers zouden kunnen worden behandeld.

Maar wanneer de Minister van Oorlog dan bij zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken aanklopte, zou deze hem altijd kunnen verwijzen naar de Memorie van Antwoord van dit wetje, en opmerken: gij hebt zelf onderteekend dat de Minister van Binnenlandsche Zaken daar niets mede te maken heeft.

Indien ik den Minister van Oorlog een raad had kunnen geven, dan zou het deze zijn geweest om bij wege van reciprociteit, dit spoedwetje, dat uitsluitend eene staatsrechtelijke vraag betreft, zijnerzijds niet mede te onderteekenen.

Hoe dit zij, de Minister van Oorlog moge tevreden zijn met den steun hem door zijn ambtgenoot verleend; mij dunkt toch dat hij nog meer reden van erkentelijkheid gehad zou hebben en vooral dat het veel meer zou zijn geweest in 's lands belang, indien hij had mogen genieten denzelfden steun dien de Minister van Heemstra aan zijn ambtgenoot de Casembroot verleende bij de militiewet, toen de Minister van Binnenlandsche Zaken altijd de spits afbeet en in het heetst van het gevecht voorop stond.

Bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heb ik mijne overtuiging te kennen gegeven dat, welk wetsontwerp de Minister van Oorlog ook indiene, de weg naar het *Staatsblad* voor hem is versperd.

Het komt mij thans voor dat door de groote verbrokkeling der militaire wetten en door het niet medeweten van den Minister van Binnenlandsche Zaken bij de wet tot regeling van den dienst van de militie, de zwaarte van de versperringen aanmerkelijk is toegenomen.

En nu mijne conclusie. Voor de Kamer zou het een onbegonnen werk zijn, het wetsontwerp betrekkelijk den dienst der militie in de afdeelingen te onderzoeken zonder tevens te kennen de beide andere wetsontwerpen, die daarmede noodzakelijk samenhangen en die, volgens de eigen verklaring van den Minister van Oorlog, »bij elkander behooren".

Aan de Regeering wensch ik alleen dit te zeggen: de Kamer heeft zich, haars ondanks, door de Regeering laten brengen tot eene gesplitste behandeling van eene zoogenaamde gesplitste inkomstenbelasting. Maar laat de Regeering zich daaruit geen illusie vormen. Ik zou meenen de Kamer al zeer slecht te kennen, indien ik een oogenblik kon aannemen, dat zij zich ook zou laten dringen tot eene gesplitste behandeling van eene gesplitste militiewet.

De heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Ik dien de geschiedenis te reconstrueeren en aan te vullen.

Mag ik den geachten afgevaardigde uit Steenwijk, vroeger Voorzitter dezer Kamer, herinneren dat, toen er sprake was van de benoeming van eene Commissie van Voorbereiding voor de legerwet, ik aan den toenmaligen Voorzitter gezegd heb dat het mij bijzonder aangenaam zijn zoude, als niet ik, een bepaalde tegenstander, doch wel de toenmalige geachte afgevaardigde uit Arnhem, een warm voorstander van die wet, in die Commissie kwam. De Voorzitter antwoordde toen dat zulks niet aanging, daar uit een overleg met leden van de liberale partij was gebleken dat deze liefst geen gewezen lid der Staatscommissie in de voorbereidingscommissie wilden hebben. Ik was toen aan de linkerzijde — men beschouwe dit niet als verwaandheid — een der aangewezen personen om in die Commissie zitting te nemen; ik kon onmogelijk dit weigeren, maar het geschiedde niet tot mijn genoegen; ik had veel liever den geachten afgevaardigde uit Arnhem in mijne plaats in de Commissie gezien.

Ik meende dit te moeten toevoegen aan de geschiedkundige herinnering van den geachten afgevaardigde uit Steenwijk omtrent de toenmalige behandeling der legerwet.

De heer **Van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Om elk misverstand te voorkomen, zij het mij vergund den geachten afgevaardigde uit Steenwijk te doen opmerken, dat ik hem in geenen deele heb misduid dat hij eene interpellatie gericht heeft tot het hoofd van het Kabinet; ik heb alleen gesproken van verrassing. Thans heb ik gehoord, dat die vorm gekozen is om een bepaalden regeeringspersoon aan te wijzen, tot wien hij de vraag wenschte te richten: waarom de Minister van Binnenlandsche Zaken het wetsontwerp tot regeling van den dienst der militie niet onderteekend had.

Ik kan daarop alleen zeggen dat, als dit de eenige reden was, ik meen dat de Minister van Binnenlandsche Zaken wel voor zich zelven had kunnen spreken; zijne ervaring en kennis zijn genoeg bekend, om overtuigd te zijn dat, indien door hem een daad verricht is of verzuimd is te verrichten, hij de door hem gevolgde gedragslijn zeer zeker zelven zou hebben kunnen op zich nemen.

Ik heb den geachten afgevaardigde verder niet euvel geduid, dat hij door het doen der vraag hier een ontwerp behandelde, waarover nog geen onderzoek had plaats gehad.

Dit zou een verwijt geweest zijn aan de Kamer of aan u, Mijnheer de Voorzitter, die in strijd met de bestaande bepalingen verlof tot zoodanige gedachtenwisseling had gegeven of voorgesteld.

Ik heb alleen gezegd, dat ik den geachten spreker niet zou volgen in het huis, op welks drempel hij zich bevond en mij noodigde te volgen, namelijk om reeds thans den inhoud van een ontwerp te behandelen, waarvan het vooraf noodig onderzoek nog bij de Kamer moet plaats hebben, alleen omdat bij het persoonlijk onderzoek van dat ontwerp eenige vragen bij den geachten afgevaardigde gerezen waren.

Ik meen, dat bij de behandeling van het ontwerp omtrent de legerorganisatie, van dat omtrent den dienst der militie, en van de twee daarop volgende wetsontwerpen een andere en betere weg dan deze interpellatie voor den geachten afgevaardigde openstaat om met de Regeering over de thans gestelde vraag van gedachten te wisselen.

Ik laat dan ook, om niet in discussie te treden over een wetsontwerp waarover het voorafgaand onderzoek nog niet heeft plaats gehad, de bijzonderheden rusten waarop de

73ste VERGADERING. — 14 JUNI 1893.

Beh. van het wetsontwerp **182** en interpellatie-Beelaerts van Blokland betr. het wetsontwerp regeling dienst Militie.

geachte afgevaardigde zich nog nader beroept ten bewijze van de noodzakelijkheid der onderteekening van den Minister van Binnenlandsche Zaken, doch wil alleen in 't algemeen zeggen dat de onderteekening van het hoofd van een Departement alleen dan gevorderd wordt, wanneer dat hoofd tevens deel heeft in de uitvoering der wet.

Iets anders is het, of bij eene wet aan bepaalde organen van het burgerlijk gezag plichten kunnen opgelegd worden, als zij niet onderteekend is door het hoofd van het Departement, waaronder dat gezag ressorteert. Mijne ervaring, waarop de geachte afgevaardigde een beroep deed, als hoofd eener gemeente, geeft een bevestigend antwoord op deze vraag. Ik wees ten bewijze daarvan reeds op enkele wetten, o. a. de uitvoering der belastingwetten en andere, waarbij aan de burgemeesters zaken worden opgedragen stellig van niet minder omvang dan uit de bepalingen der militiewet kunnen voortspruiten, zelfs in den bestaanden vorm. En daaruit, alzoo meende ik, zou de geachte afgevaardigde toch zeker niet afleiden de noodzakelijkheid der onderteekening van die wetten door den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, de strekking van het antwoord, dat ik op de vraag van den geachten afgevaardigde meende te moeten geven.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Al heb ik mij natuurlijk onthouden van eene beantwoording van vragen, welke niet tot mij werden gericht, en waarvan de beantwoording uitnemend was toevertrouwd aan mijnen ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken, toch volgde ik met groote belangstelling de interpellatie van den geachten afgevaardigde uit Steenwijk.

Vooral trok het mijne aandacht dat de geachte interpellant, verwijzende naar de Memorie van Beantwoording omtrent het wetsontwerp waarover wij thans beraadslagen en de daarin voorkomende mededeeling dat de Memorie van Toelichting tot het wetsontwerp omtrent den dienst bij de militie niet door den Minister van Binnenlandsche Zaken is onderteekend, omdat het een onderwerp betreft, waarbij van medewerking of inmenging van dien Minister geen sprake kan zijn, de juistheid dier mededeeling heeft ontkend. De geachte spreker heeft echter voor deze ontkenning geenerlei aan de bepalingen van het wetsontwerp ontleenden bewijsgrond aangevoerd.

Wel heeft hij in zijne laatste rede doen uitkomen dat deze geheele interpellatie slechts ten doel had om een vruchtbaar afdeelingsonderzoek voor te bereiden van het wetsontwerp op den dienst bij de militie. Daarom zij het mij vergund den geachten spreker, al heb ik hem niet te antwoorden, mijnerzijds eene vraag te doen. Ik zoude hem willen verzoeken om met de hem eigene nauwgezetheid het wetsontwerp op den dienst bij de militie na te gaan, en in zijne afdeeling bij het onderzoek der voordracht de bepalingen aan te wijzen voor welker uitvoering naar zijne meening de Minister van Binnenlandsche Zaken behoort te worden verantwoordelijk gesteld. Zoodanige aanwijzing kan eene nadere gedachtenwisseling uitlokken omtrent de juistheid der meening van den geachten spreker. En zij zoude, wanneer de Minister van de juistheid mocht worden overtuigd, er toe leiden om bepalingen, welke thans in het wetsontwerp omtrent den dienst bij de militie voorkomen, over te brengen naar het wetsontwerp, dat de dienstplichtigheid regelt. Op die wijze zoude de vruchtbaarheid van deze interpellatie wellicht nog zeer worden verhoogd.

En thans het wetsontwerp dat op dit oogenblik in behandeling is. De Regeering heeft gevolg gegeven aan hare in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, bij gelegenheid van de discussiën over de wet omtrent het Nederlanderschap en ingezetenschap gedane belofte en nagegaan in hoever deze wet omtrent bijzondere onderwerpen voorzieningen noodig maakte van blijvenden of tijdelijken aard. Aanvankelijk de meening toegedaan dat geenerlei voorziening noodig zoude wezen, is het haar bij nader onderzoek gebleken, dat ten aanzien der wet op de nationale militie eenige tijdelijke voorziening niet konde worden gemist. Welke regelen ten aanzien van het ingezetenschap, bij de toepassing dier wet van zoo beslissend gewicht, in het vervolg zouden moeten gelden, stond niet meer volkomen vast. De vraag, in hoeverre bij die toepassing de regelen der wet van 1892 behoorden te worden nageleefd, dan wel de wet van 1850 moest blijven gelden, kon op verdedigbare gronden verschillend worden beantwoord. Deze onzekerheid zoude voor de bij de toepassing der militiewet belanghebbende ingezetenen tot gevoelige schade, althans tot groote moeilijkheden aanleiding kunnen geven. Wel is het bestaan van rechtsonzekerheid betwist. Maar wanneer daaromtrent nog eenige twijfel had kunnen rijzen, dan zullen de redevoeringen van de geachte afgevaardigden uit Groningen en uit Utrecht, waarin zuiver eene tegenstrijdige meening omtrent den tegenwoordigen rechtstoestand werd ontwikkeld, aan de Kamer wel de overtuiging hebben geschonken van de noodzakelijkheid van eene wetsvoorziening, gelijk die ook is voorgedragen.

De geachte afgevaardigde uit Groningen meende dat zij beter op andere wijze zoude kunnen geschieden, door namelijk de in art. 15 van de bestaande militiewet voorkomende verwijzing naar de wet van 1850 te vervangen door eene verwijzing naar de wet van 1892 op het Nederlanderschap. De wijziging van den rechtstoestand echter die hieruit zoude voortvloeien, zoude voor vele bij de toepassing der militiewet betrokken personen gewichtige gevolgen na zich slepen. Nu moge de geachte afgevaardigde uit Groningen meenen, dat het er weinig toe doet of ingezetenen, die tot 1 Juli geheel vrij waren van militieplicht, na 1 Juli daartoe zouden worden opgeroepen en dat anderen, op wie ten aanzien der militie plichten drukken, daarvan zouden worden vrijgesteld, de Regeering deelt in dit gevoelen niet. Zij is van oordeel, dat redenen van overwegend belang voor de handhaving van den bestaanden toestand pleiten, een toestand waarbij niet alleen de belangen van bijzondere personen, maar ook, gelijk de geachte afgevaardigde uit Utrecht herinnerde, internationale verhoudingen betrokken zijn. Die handhaving verdient te meer aanbeveling, omdat bij de vaststelling der wet op de dienstplichtigheid, welker overweging thans bij den Raad van State aanhangig is, ook dit onderdeel der wetgeving in zijn geheelen omvang opnieuw moet worden overwogen en geregeld.

Nog een andere vorm waarin de voorgedragen voorziening zou kunnen zijn aangebracht, werd zooeven besproken door de geachte afgevaardigden uit Groningen en Utrecht. In de slotbepaling van de wet op het Nederlanderschap kon een overgangsvoorschrift zijn gebracht, waardoor bepaald werd, dat ten aanzien van het ingezetenschap voor de nationale militie de bepalingen der nieuwe wet op het Nederlanderschap niet zouden gelden. Zeer zeker zoude ook dit mogelijk zijn geweest. Zelfs om eene bepaling in te lasschen als slotbepaling van de wet op het Nederlanderschap, waarbij de oude wet van 1850 ten aanzien der nationale militie nog eens uitdrukkelijk van kracht werd verklaard. Maar hiertegen gold een bezwaar, dat bij deze discussiën, tegen de thans voorgedragene verandering met minder grond, naar ik meen, is in het midden gebracht, dat zoodanig voorschrift moeilijk was overeen te brengen met eene goede wijze van wetgeving. In de organieke wet op het Nederlanderschap zoude dan eene bepaling zijn ingelascht van tijdelijken aard en bestemd om te gelijk met de wet op de nationale militie van 1861 te verdwijnen.

Tegen den vorm van deze voordracht is van verschillende zijden bezwaar gemaakt en men heeft gevraagd welken wetenschappelijken naam men aan deze wet zoude moeten geven; is het eene *lex fugitiva*, of wat is zij anders? Welke wetenschappelijke benaming men aan deze voordracht wil toekennen is in dit geval der Regeering onverschillig. Zij wenschte door dezen maatregel alleen rechtszekerheid te scheppen en daardoor de belangen van den Staat en van tal van ingezetenen, welke door de bestaande rechtsonzekerheid zouden kunnen worden geschaad, te dienen en te beveiligen.

Ik zoude meenen dat dit doel volkomen door het voorgedragen wetsontwerp wordt bereikt, al kon men met meer of minder recht aan eenen anderen vorm de voorkeur geven. En waar dit het geval is, geloof ik dat het advies van den geachten afgevaardigde uit Groningen om door verwerping van deze voordracht deze zaak in het ongereede te laten en de beslissingen der administratieve besturen en der rechterlijke macht eenvoudig af te wachten, wel geen bijval zal vinden.

Ten slotte wensch ik nog te antwoorden op de vraag die gedaan is door den geachten afgevaardigde uit Utrecht. Op grond van eene naar zijne meening bestaande afwijking tusschen de redactie van het wetsontwerp, de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord, vroeg hij, hoeverre zich de toepasselijkverklaring der bepalingen van de wet van 1850 bij de aanneming van dit wetsontwerp zal uitstrekken. Het antwoord op die vraag is mijns inziens niet moeilijk te geven. Al ware eene afwijkende redactie in de gewisselde stukken aan te wijzen, welke ik daarin vooralsnog niet kan zien, de bewoordingen van art. 1 zijn in dezen beslissend. Zij zijn stellig en sluiten allen twijfel uit. Zij behoeven slechts letterlijk, gelijk ze zijn neergeschreven, te worden toegepast.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer den dank der Vergadering te brengen aan de Regeering voor de gegeven inlichtingen.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt, op verzoek van den heer van de Velde, in stemming gebracht en met 62 tegen 16 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Levy, Zijp, van Houten, Pyttersen, van Gijn, van Beuningen, Heldt, de Meijier, Hintzen, van Kerkwijk, Tydeman, de Beaufort (Amsterdam), Walter, van Vlijmen, Mees, Plate, Haffmans, Zijlma, van Bylandt, Roessingh, Rink, Bool, van den Berch van Heemstede, de Ram, Smits van Oijen, Röell, Guyot, van der Feltz, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Kerdijk, Hartogh, Houwing, Schaepman, Harte, Heemskerk, Bevers, A. van Dedem, Dobbelmann, Roijaards van den Ham, Bahlmann, Gerritsen, Viruly Verbrugge, Schimmelpenninck van der Oye, Lambrechts, van der Kaay, Kielstra, van Delden, Donner, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Keuchenius, Poelman, Lucasse, Conrad, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, Kolkman, Land, de Ras, Smeenge en de Voorzitter.

Tegen heben gestemd de heeren Travaglino, van Velzen, van Alphen, van der Borch van Verwolde, van der Kun, Huber, Brantsen van de Zijp, van der Schrieck, T. Mackay, Seret, G. van Dedem, Veegens, van de Velde, Goekoop, Reekers en Æ. Mackay.

II. WIJZIGING EN VERHOOGING VAN HET VIIDE HOOFDSTUK *A* DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1893. (**145**)

Over dit wetsontwerp in het algemeen wordt geen beraadslaging gevoerd.

De **Voorzitter**: In het eenig artikel is door de Regeering na het uitbrengen van het Verslag nog eene wijziging gebracht. Mag ik de Commissie van Rapporteurs verzoeken haar oordeel over die wijziging te willen mededeelen.

De heer **van der Feltz**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht geen bezwaar.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. AFSCHAFFING DER HEFFING VAN KANAAL- EN HAVENGELDEN OP HET NOORDZEEKANAAL. (**145**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van dit wetsontwerp werd in de afdeelingen voor de zoo-en-zooveelste maal weer ter sprake gebracht de afschaffing der tollen op wegen en vaarten. De verschillende meeningen die omtrent dit punt bij de leden dezer Kamer bestaan, vindt men opnieuw in 't kort in het Verslag terug.

Tot mijn leedwezen heb ik daarin ook gevonden dat er zijn die de indiening van eene dergelijke wet niet wenschelijk achten om de financieele zijde van het vraagstuk.

Ik herhaal tot mijn leedwezen, want ik voor mij geloof stellig, dat eene totale vrijmaking van *alle* wegen en vaarten niet te duur kan worden gekocht, daar meerdere ontwikkeling en welvaart er door zullen worden bevorderd.

Een lichtpunt heb ik echter ook in het Verslag gevonden en wel waar ik las:

»Eenige leden, hoewel de meening der laatstbedoelde leden — dat zijn zij die de indiening van een wetsontwerp tot afschaffing der tollen niet wenschelijk achten — deelende, waren van oordeel, dat in elk geval een einde kon gemaakt worden aan sommige abnormale toestanden, als bijv. bestaan te Gorinchem en te Vianen, waar door het Rijk kanaalrechten worden geheven aan de schutsluis in de stad en aan de Wilhelminasluis te Vianen, terwijl het Rijk tegen zichzelf concurrentie voert door de vrije schutting door de Nieuwe-Merwede-kanaalsluizen ten gevolge waarvan bovendien aan de nijverheid van Gorinchem groote schade en veel nadeel wordt toegebracht. Zij wenschten hieromtrent 's Ministers meening te vernemen."

Hieruit volgt toch, dat de tegenstanders niet blind zijn voor de dwaasheden en schromelijke onrechtvaardigheden die op dit stuk bestaan. Er is dus kans met hun hulp, indien de afschaffing zich nog wat laat wachten, abnormale toestanden op te ruimen.

Dit doet me niet alleen genoegen om de zaak zelf, maar ook, omdat er uit volgt dat deze heeren toegeven dat er bij de tolheffing toch wel iets verkeerds is.

Mijnheer de Voorzitter! Men wijst hier in 't Verslag te recht op abnormale toestanden te Gorinchen en Vianen, toestanden ontstaan door de opening van het vrije Merwedekanaal en die niet langer kunnen voortduren. Of is het niet dwaas, dat waar het Rijk de vaart op het Merwedekanaal langs Gorinchem vrij laat, op den waterweg, die door Gorinchem loopt, rechten worden geheven? Nu de schutting door de Nieuwe-Merwede-kanaalsluizen vrij is, moet dit ook het geval zijn met de schutting door de sluis in de stad, te meer nog omdat men, zooals het nu is, noodeloos de nijverheid van die gemeente drukt. De kleine voordeelen toch, die van een varen door en liggen in de stad, voor de burgerij het gevolg kunnen zijn, worden haar nu ontnomen. Zoo iets mag niet langer voortduren.

Mijnheer de Voorzitter! De lijst van abnormale toestanden had men in 't Verslag zeer goed kunnen aanvullen, bij voorbeeld met dat wat plaats vindt aan de schutsluis te Zwartsluis en de brug te Hasselt. Waar dit echter niet is geschied en de Minister dus daarover niet heeft kunnen nadenken, verwacht ik van Zijne Excellentie geen antwoord op de vraag die ik hem, na eene korte mededeeling der feiten, wensch te doen. Mijn eenig doel is den Minister

op die toestanden te wijzen in de hoop, dat hij daaraan zijne gewaardeerde aandacht zal schenken, en als hij 't met mij eens is, dat het abnormale toestanden zijn, die ook zal trachten weg te nemen.

Aan de schutsluis te Zwartsluis wordt betaald bij het doorschutten van een schip, geladen met turf 5 cents per scheepston, van een schip geladen met andere waren, al zijn het de meest kostbare zaken, $1^1/_2$ cent per scheepston. Dit noemde ik hier herhaaldelijk onwenschelijk en onrechtvaardig, ik blijf dat zoo noemen.

Ik acht het onwenschelijk, omdat de veenindustrie in de laatste jaren niet op rozen gaat en die verhoogde tol ten nadeele komt zoowel van vervener als schipper.

Ik acht het onrechtvaardig, omdat er niet ééne goede reden is, waardoor die verschillende behandeling wordt gewettigd. Niet toch zooals men het hier wel eens heeft willen doen voorkomen, voor de turfvaart zijn al die kostbare werken gemaakt, neen, voor alle vervoer en zeker ook voor eene betere waterloozing.

Ik acht die wijze van handelen grievend om het dwaze dat daarvan het gevolg is. Niet alleen toch dat men van een schip geladen met turf 5 cents per scheepston heft, neen, van elk schip, dat, geladen met welke waren ook, slechts te gelijk eene kleine partij turf vervoert. Het medenemen bijv. van een 100tal turven voor een goed vriend of het aanvullen van zijne lading met enkele turven is oorzaak, dat men van den geheelen tonneninhoud 5 cents moet betalen, waar anders slechts $1^1/_2$ cent verschuldigd was.

Ik herhaal, ik acht dit grievend bovenal, omdat in dit geval het niet mogelijk is die meerdere kosten op den vervoerder te verhalen. Kan men toch bij de aanneming van het vervoer van een geheel schip met turf met het verhoogde sluisgeld rekening houden, niet alzoo in dit geval.

Mijnheer de Voorzitter! In de tweede plaats noemde ik de brug te Hasselt. En nu weet ik wel, dat deze Minister daar niet direct iets aan kan doen, indirect zou hij toch zeer zeker veel kunnen ten goede werken. Vrij uitvoerig is die quaestie der bruggeldheffing te Hasselt in deze Kamer behandeld in 1890, naar aanleiding van daaromtrent door den Minister van Binnenlandsche Zaken verstrekte inlichtingen, waarheen ik meen te mogen verwijzen.

Niet alleen, dit wil ik er volledigheidshalve nog bijvoegen, dat daar van den schipper geld wordt gevraagd voor 't openen van eene brug die gelegd is niet in het belang van de scheepvaart, maar alleen ten gerieve van het verkeer te land; bovendien veroorzaakt die brug door zijne slechte ligging, inzonderheid bij den winter, groot ongerief en dikwerf schade, onder andere door ijsverstopping.

Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal, deze beide punten zijn voor den Minister misschien nieuw en het was mijn voornemen niet geweest ze hier weer ter sprake te brengen, omdat ik hoopte dat de quaestie van de tollen spoedig geheel zou worden opgelost.

Nu dit echter niet het geval schijnt te zijn, meen ik opnieuw de aandacht er op te mogen vestigen, te meer, omdat verschillende corporatiën, gemeentebesturen, Kamers van koophandel enz., in het laatste jaar, bij herhaling, op het onhoudbare van het bestaande hebben gewezen.

Ten slotte. De Minister zegt in zijne Nota naar aanleiding van het Verslag:

»Wanneer de algemeene beslissing over de vaartrechten op de Rijkskanalen nog eenigen tijd moet uitblijven, zal de ondergeteekende een voorstel doen, om den vrijdom van rechten, die aldus feitelijk op het kanaal Vianen—Gorinchem bestaat, ook op de oude uitmondingen van het kanaal in te voeren."

Welnu, al betreur ik het, dat de Minister misschien tot dit middel zijne toevlucht moet nemen, ik juich het toe, dat abnormale toestanden, in elk geval, zoo spoedig mogelijk, zullen worden weggeruimd.

Ik wil eindigen met deze vraag: Mijnheer de Minister, als gij voor Gorinchem tot dien maatregel overgaat, is het dan niet mogelijk, op hetzelfde oogenblik, de toestand, die bestaat ten opzichte van de schutsluis te Zwartsluis, in het reine te brengen? Het zou zijn eene daad van rechtvaardigheid, indien het recht voor alle schepen werd gelijkgemaakt, op een oogenblik dat werkelijk de veenindustrie niet op rozen gaat en ten gevolge daarvan de schipperij in benarde omstandigheden verkeert.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had willen spreken over het onderwerp, zooeven door den geachten afgevaardigde uit Meppel behandeld. Dit ontslaat mij, nu het door den geachten spreker is geschied van de aanhaling van hetgeen in het Voorloopig Verslag voorkomt, en van de onbestemde Nota van Antwoord van den Minister.

De heer Smeenge heeft vooral gewezen op den abnormalen toestand met het oog op de nadeelen voor de stad en de neringdoenden te Gorkum. Ik deel geheel in zijn gevoelen, maar ik wensch 's Ministers aandacht er op te vestigen, dat de Staat der Nederlanden het grootste belang er bij heeft, dat die toestand zoo spoedig mogelijk eindigt. Wat toch is het geval? Het Merwede-kanaal snijdt het kanaal van Steenenhoek, en aan beide kanten van dit kanaal is eene schutsluis. De eene stelt het kanaal van Steenenhoek in gemeenschap met de rivier de Merwede en de andere met het Zederikkanaal.

Nu is door de onredelijke en overdreven eischen van het bestuur van het waterschap van de Linge-uitwatering de Staat genoodzaakt geworden om, wil hij de scheepvaart vooral in de wintermaanden niet belemmeren, — wanneer het kanaal van Steenenhoek meermalen rijst tot 2,52 M. + A. P. — de schutkolk der Merwede-schutsluis af te malen door middel van een stoomgemaal uitslaande op de rivier, dat de Staat heeft moeten bouwen, een toestand, die belachelijk en bespottelijk is. Men kan het schutwater laten afloopen op het Steenenhoeksche kanaal zonder eenig belang, hoe gering ook, te schaden, en nu moet het, om de door mij vermelde redenen, worden opgemalen.

Die toestand bestaat te Gorkum, en wanneer men, ten gevolge van de belaste vaart door de Rijkssluis in de stad en de vrije vaart door de Rijkssluis van het Merwede-kanaal, alle schippers, zooals vanzelve spreekt, de vrije Rijkssluis doorgaan, dan zal vooral 's winters de Staat daarvan de kosten dragen.

Bovendien doordat de scheepvaart grootendeels verlegd is van de belaste schutsluis in Gorkum naar de vrije schutsluis van het Merwede-kanaal, heeft men aan deze sluis meer personeel noodig, omdat ook des nachts de sluis bediend moet worden. Deze toestand is zeer nadeelig voor de schatkist en, moet hij voortduren tot het ingewikkelde vraagstuk van de opheffing der kanaal- en tolrechten beslist is, dan kan die toestand nog lang voortduren.

Daarom zou ik den Minister willen verzoeken of hij werkelijk zoo spoedig mogelijk — al was het morgen — aan dien abnormalen toestand een einde wil maken.

De toestand is niet alleen nadeelig voor Gorkum, maar wel degelijk ook voor de schatkist.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Mij aansluitende aan hetgeen de beide vorige sprekers hebben gezegd kan ik zeer kort zijn.

Bij de algemeene beraadslaging over de bedrijfsbelasting heb ik den Minister gevraagd, hoe het stond met de afschaffing van de tollen. Op die vraag heeft de Minister geantwoord en op dat antwoord, gegeven in de zitting van 30 Mei jl., wijst de Minister nu in de gewisselde stukken over dit wetsontwerp.

Ik heb nog den Minister dank te zeggen voor het antwoord, dat Zijne Excellentie zoo welwillend is geweest mij te geven op de toen door mij gestelde vraag.

Ik ben er niet op teruggekomen, omdat ik het toen niet wenschelijk vond, na de verklaringen door den Minister gegeven, verder op de zaak in te gaan; doch nu de gelegenheid zich voordoet wensch ik er op te wijzen, dat de Minister in zijn antwoord gezegd heeft, dat hij werkzaam was, dat de zaak met ernst was opgenomen, doch dat er zich bij de afschaffing van tollen op vaarten en wegen

allerlei practische moeilijkheden voordoen, vooral ten opzichte van tollen op geconcessioneerde Rijkswegen, die niet met Rijksgelden gebouwd zijn, maar door middel van leeningen. De Minister vraagt: wie zijn hier de debiteuren? Juridische schimmen, zegt hij, en deelt verder de bezwaren mede.

Ik erken ten volle de moeilijkheden, vooral nadat ik in de provincie Utrecht, waar men allerlei soort van tollen heeft, in de gelegenheid ben geweest een onderzoek in te stellen, en de groote moeite ondervond om tot geheele afschaffing van alle tollen spoedig te komen, als men dit in den vollen omvang doen wil. Men heeft daar tollen van private personen, van gemeente, provincie, waterschappen enz., wel 6 of 7 soorten.

In die provincie is men er echter reeds toe gekomen tot het afschaffen der provinciale tollen op de wegen.

Nu zou ik den Minister willen vragen, waarom niet, in afwachting van nadere behandeling der overige, reeds overovergegaan tot het afschaffen van Rijkstollen, die geheven worden, en dit vooral voor die op de waterwegen, meer direct nog noodig dan die op de wegen, hoe noodig dit mijns inziens ook zijn moge?

Gisteren nog sprak ik iemand, die mij wees op de veenindustrie, waarop ook de heer Smeenge zoo juist de aandacht vestigde, en die mij zeide, dat de tollen zoo nadeelig werken, dat afschaffing voor vele industrieën, voor de schippers zoo hoogst gewenscht is.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat de Regeering zoude kunnen overgaan tot een voorstel tot opheffing der Rijkstollen, vooral ook omdat, hetgeen ik destijds met zooveel genoegen hoorde, op het programma van deze Regeering de taak gesteld werd de tollen, die hinderpalen op de verkeerswegen, af te schaffen; zelfs is, de heer Hartogh, herinnert mij er aan, de accijns op gedistilleerd onlangs mede verhoogd om ook tot die zoo door een ieder gewenschte afschaffing te kunnen overgaan.

Gaat de Minister nu van het denkbeeld uit om alles in deze gelijk te willen regelen, zooals het mij toeschijnt het voornemen is, dan zal hij op zooveel bezwaren, bij de onderhandelingen met verschillende tolheffers, stuiten, er zal zooveel tijd mede verloren gaan, dat er vooreerst niets van zal kunnen komen, en ik zoude dit zeer betreuren.

De opheffing der tollen op de Rijksvaarten en -wegen heeft men in de hand, en ging men daartoe nu maar over, dan was er een goed begin gemaakt en kunnen de overige nader volgen.

Ik beveel dit den Minister zeer ernstig aan.

De **Voorzitter**: Ofschoon de beraadslaging, die gevoerd wordt, niet gezegd kan worden in direct verband te staan met het wetsontwerp dat ons thans bezighoudt, meen ik toch de discussie te moeten vieren, omdat in de gewisselde stukken over de quaestie der tollen in ruimer zin van gedachten is gewisseld en ook omdat ik verwacht dat wij ons zoodoende misschien eene discussie bij eene andere gelegenheid besparen.

De heer **van Vlijmen**: Ik wensch, Mijnheer de Voorzitter, met een enkel woord de beweegreden op te geven, die mij noopt te stemmen tegen dit wetsontwerp.

Ik heb in de vergadering van 5 Juni 1890 behoord tot de 15 tegenstemmers toen het wetsontwerp behandeld werd tot » bekrachtiging van overeenkomsten met de gemeente Amsterdam, nopens de afschaffing der kanaal- en havengelden op het Noordzeekanaal en de overdracht van het entrepotdok te Amsterdam en met de gemeenten Zaandam en Westzaan nopens de afschaffing der evengenoemde kanaal- en havengelden."

De heer A. van Dedem heeft toen aangetoond, dat door de afschaffing van kanaal- en havengelden het Rijk schade leed; dat de groote handelssteden werden bevoordeeld ten koste van de zoogenaamde landprovinciën, en vroeg te recht: » Indien alle hinderpalen voor den groothandel moeten worden weggenomen, waarom doet men dan niet hetzelfde voor den binnenlandschen handel?"

Nu is bij herhaling, ook bij de discussien over de bedrijfsbelasting, door verschillende leden gevraagd hoe het staat met het plan aangaande de afschaffing van tollen op vaarten en wegen. De Minister heeft geantwoord, dat zich vele practische bezwaren voordoen, zoodat wij moeten constateeren dat die afschaffing eigenlijk nog in de lucht hangt. Wij hebben te dien aanzien volstrekt geen zekerheid, ofschoon in de verhooging van den accijns op het gedistilleerd werd toegestemd, ook door mij, opdat de bedoelde afschaffing zou plaats hebben.

Nu de laatste barrière bij dit wetsontwerp wegvalt voor het heffen van haven- en kanaalgelden voor de groote vaart op het kanaal Amsterdam-Noordzee, en daartegenover hoegenaamd geen voordeel staat voor de landprovinciën; integendeel, nu de afschaffing der tollen op vaarten en wegen als het ware wordt verschoven *ad calendas graecas*, nu acht ik mij te meer verplicht om consequent te zijn en evenals in 1890 tegen dit wetsontwerp te stemmen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Slechts een kort woord. Ik meen te handelen, Mijnheer de Voorzitter, in uw geest en in dien der Kamer, zoo ik niet in bijzonderheden treed, zelfs niet in algemeene beschouwingen omtrent de afschaffing van tollen op vaarten en wegen. Wat ik bij de algemeene beraadslaging heb gezegd is ongeveer alles wat ik thans zou hebben aan te voeren, in antwoord aan hen die het onderwerp ter sprake brachten.

Er zijn moeilijkheden te overwinnen, voortspruitende uit de zoogenaamde geconcessioneerde wegen. Ik wees ze reeds aan bij de eerste behandeling der zaak.

De heer van Beuningen vraagt al vast afschaffing van de Rijkstollen in afwachting van de afschaffing der tollen op geconcessioneerde wegen. Zoodanige partieele afschaffing ware moeilijk; neemt men de kaart voor zich en teekent men daarop de Rijkswegen en de geconcessioneerde wegen aan, dan zal men zien welk een wonderlijk stelsel men zou krijgen door aan dat denkbeeld gevolg te geven.

Ten aanzien van enkele abnormaliteiten heb ik mij reeds bereid verklaard maatregelen te nemen. Het is inderdaad wenschelijk niet te dralen en onmiddellijk de hand aan het werk te slaan.

Gaarne zal ik overwegen wat de heer Smeenge heeft gezegd aangaande de tolheffing bij Zwartsluis; de bijzonderheden van die zaak staan mij niet duidelijk voor den geest.

Den grond, op welken de heer van Vlijmen tegen het wetsontwerp gekant is, heb ik, hoewel ik goed geluisterd heb, niet kunnen ontdekken. Ik begreep dat deze geachte afgevaardigde een tegenstander was van de afschaffing der kanaalgelden; voorts, dat hij de verhooging van den accijns op het gedistilleerd slechts heeft toegestaan om tot vrijmaking der tollen op Rijksvaarten en wegen te komen; maar hoe de geachte afgevaardigde aan dat een en ander een motief ontleent om tegen het wetsontwerp te stemmen vat ik niet recht.

Ik wensch in art. 2 eene kleine toevoeging te brengen, die ik bij de behandeling van dat artikel zal aangeven.

De heer **Smeenge**: Ik dank den Minister voor de verzekering, dat hij omtrent de door mij genoemde punten zal overwegen, terwijl ik de hoop uitspreek, dat aan mijne wenschen kan worden voldaan.

Mijnheer de Voorzitter! Eene opmerking nog naar aanleiding van hetgeen door den Minister is gezegd, in antwoord aan den heer van Beuningen, die aandrong op eene onverwijlde afschaffing der tollen op de Rijkswegen en vaarten.

Hoezeer ik hoop, dat de wensch van den afgevaardigde wordt bevredigd, ik ben het eens met den heer Minister, dat men zich vooraf goed rekenschap moet geven van hetgeen te doen is ten opzichte van geconcessioneerde en particuliere wegen en vaarten. Vermeden moet bovenal worden het begaan van onbillijkheden tegen particulieren en particuliere maatschappijen. En waar het goede voorbeeld van den Staat gunstig werken zal op provinciën en gemeenten,

moet er voor worden gezorgd, dat ook die anderen in staat zijn het voorbeeld te kunnen volgen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 1 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 2, luidende:

»Vrijstelling van leges wordt verleend voor de betaling aan de Amsterdamsche Kanaalmaatschappij ingevolge het bepaalde in art. 9 der bij de wet van den 19den December 1882 (*Staatsblad* n°. 231) goedgekeurde overeenkomst, van de door berekening van rente op rente ad 4 pct. 's jaars gevonden dadelijke waarde der aan die Maatschappij in driemaandelijksche termijnen toekomende uitkeeringen."

De **Voorzitter**: Van Regeeringswege wordt medegedeeld, dat aan dit artikel worden toegevoegd de volgende woorden: »alsmede voor de op de hoofdsom bij te betalen rente, berekend naar 4 pct. per jaar van 365 dagen, van 1 April 1893 tot den dag der betaling."

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! De bijvoeging die door u is voorgelezen, schijnt mij noodig, omdat art. 2, naar de oorspronkelijke redactie, wel vrijstelling geeft voor de betaling van leges, wat de hoofdsom betreft, maar niet voor de rentebetaling. Het spreekt vanzelf, dat ook hier vrijstelling van leges verleend moet worden, want anders zou de Kanaalmaatschappij niet 4 percent, maar slechts 3³/₄ percent ontvangen.

De heer **van der Feltz**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar oordeel over de voorgestelde wijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen de wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 2 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: In art. 3 is door de Regeering eene wijziging gebracht, nadat het Verslag was verschenen. Ik onderstel dat de Commissie van Rapporteurs tegen die wijziging geen bezwaar heeft.

De heer **van der Feltz**: Neen, Mijnheer de Voorzitter!

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 3 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De BEWEEGREDEN wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt, op verzoek van den heer van Vlijmen in stemming gebracht en met 71 tegen 3 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Bool, Brantsen van de Zijp, van den Berch van Heemstede, Smits van Oijen, Röell, Guyot, van der Feltz, Rutgers van Rozenburg, Mutsaers, Kerdijk, van der Schrieck, Hartogh, Houwing, Harte, Heemskerk, T. Mackay, Bevers, Seret, A. van Dedem, Dobbelmann, Roijaards van den Ham, Bahlmann, G. van Dedem, Veegens, Gerritsen, van de Velde, Viruly Verbrugge, Schimmelpenninck van der Oye, Lambrechts, van der Kaay, Goekoop, Reekers, Æ. Mackay, Tydeman, Kielstra, van Delden, Donner, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Keuchenius, Poelman, Lucasse, Conrad, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, Kolkman, Land, de Ras, Smeenge, Levy, Zijp, van Houten, Travaglino, Pyttersen, van Velzen, van Gijn, Heldt, de Meijier, Hintzen, van Kerkwijk, de Beaufort (Amsterdam), Walter, van der Borch van Verwolde, van der Kun, Mees, Plate, Haffmans, Zijlma, Huber, van Bylandt en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Roessingh, de Ram en van Vlijmen.

IV. BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De beraadslaging wordt voortgezet over A en B van ART. 9 en de daarop voorgestelde *amendementen*,

terwijl door de heeren van Vlijmen en de Ras nog *sub-amendementen* voorgesteld zijn op het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye, strekkende om de woorden:

» of weduwnaar met een of meer kinderen", te lezen:

» of weduwnaar of weduwe met een of meer kinderen."

en aan het slot, achter de woorden »beneden den leeftijd van 18 jaar" te lezen:

»Met kinderen worden voor die vermindering gelijkgesteld: kinderen boven den leeftijd van 18 jaar, die wegens ziels- of lichaamsgebreken buiten staat zijn in eigen onderhoud te voorzien; inwonende ouders en schoonouders wanneer het onderhoud geheel ten laste der belastingschuldigen komt.

»Voor belastingschuldigen, die zich in den loop van het belastingjaar binnen het Rijk vestigen, wordt de vermindering voor kinderen eveneens bepaald naar den leeftijd die zij op den 1sten Mei van het belastingjaar hadden bereikt."

De heer **de Ras** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en den heer van Vlijmen voorgestelde sub-amendement op het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De voorgestelde geringe wijziging in de redactie van het amendement van den geachten afgevaardigde voor Amersfoort, den heer Schimmelpenninck van der Oye, is, dunkt mij, wenschelijk. Men denke hier niet aan letterzifterij. In het amendement wordt alleen gesproken van gehuwden en weduwnaars. Dit zou, wordt het amendement aangenomen, later aanleiding tot verwarring, althans tot verschil van opvatting kunnen leiden.

Immers er zouden ambtenaren gevonden kunnen worden, die de meening toegedaan zijn, dat gehuwden en weduwnaars nog precies geen weduwen zijn en voor die opvatting, Mijnheer de Voorzitter, zou iets te vinden zijn.

Wellicht heeft de geachte afgevaardigde geen bezwaar deze redactiewijziging aan te brengen. Ik geloof dat het de duidelijkheid zeer versterken zou.

Wat het tweede sub-amendement betreft, doe ik opmerken, dat bij nader inzien in de tweede alinea de woorden: »op art. 9, A" moeten vervallen, aangezien de hier voorgestelde bepaling zoowel geldt voor art. 9, A, als voor art. 9, B.

Die kleine wijziging zou ik gaarne alsnog in dat subamendement wenschen aan te brengen.

Wat dit sub-amendement zelf betreft, het strekt 1°. om gedeeltelijk te gemoet te komen aan de bezwaren, gisteren geopperd door de geachte afgevaardigden uit Harlingen en Gorcum.

Mocht het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye aangenomen worden, dan zal het toch, naar de meening van de voorstellers van dit sub-amendement, eene daad van grove onbillijkheid zijn, om de hier bedoelde categorie van belastingschuldigen, zij die gebrekkige kinderen, inwonende ouders of schoonouders hebben, van de vermindering uit te sluiten.

Om financieele redenen zal de Minister zich tegen deze bepaling wel niet verzetten, want deze categorie van belastingschuldigen is zeer gering in getal, en de Minister heeft zijn hart reeds laten spreken bij de gepensionneerden en de lijfrente-bezittenden.

Zal het hart van den Minister dan ook niet spreken voor de menschen in dit sub-amendement genoemd? Men denke aan die ongelukkigen, die schoonmoeders bij

zich hebben inwonen. In Frankrijk zou er over eene barmhartige behandeling dezer belastingschuldigen geen oogenblik twijfel bestaan.

Daarentegen gelden ten opzichte van dit sub-amendement ook de bezwaren door den Minister indertijd ingebracht tegen het amendement.

Ik zou het echter ten zeerste betreuren, indien ook thans weer geen rekening zou gehouden worden met de grootte van het gezin en de lasten der belastingschuldigen.

Ik zal van die belastingschuldigen niet veel zeggen; alleen dit, dat zij mijns inziens groot gevaar loopen, wanneer hunne belangen nu weer naar de toekomstige wijziging van het personeel verwezen worden, om per saldo de dupe te worden van deze belastinghervorming.

Ik zou dergelijk amendement, als de geachte afgevaardigde uit Amersfoort voorstelt, met toevoeging van ons sub-amendement, ook in de vermogensbelasting eene zeer billijke daad geacht hebben, maar nu dat eenmaal niet meer kon, moet er nu bij de bedrijfsbelasting dezelfde onbillijke daad begaan worden?

De technische bezwaren door den Minister tegen het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye in het veld gebracht, de anomalieën, zooals de Minister ze noemt, gelden mede voor het sub-amendement, en dit zal dus ook wel in het lot van het amendement deelen, na 't geen door de Commissie van Rapporteurs in 't midden is gebracht.

Toch veroorloof ik mij op te merken, dat die anomaliën ook in het tarief van den Minister bestaan. De geachte afgevaardigde voor Nijmegen, de heer Dobbelmann, heeft er eenige merkwaardige voorbeelden van aangehaald, en die anomalieën kunnen zelfs door het amendement van den heer Borgesius niet geheel weggenomen worden.

De *amendementen* van de heeren van Vlijmen en de Ras worden ondersteund door de heeren van der Borch van Verwolde, Heemskerk, Haffmans, Mutsaers en anderen, en zullen mitsdien een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft er zich gisteren over beklaagd dat ik eene onjuiste voorstelling zou gegeven hebben omtrent zijne gedragslijn ten opzichte van de bepaling van het percentage der belasting en de verhouding daarvan tot de vermogensbelasting, dat ik het verband niet zou in het oog gehouden hebben, waarin de Minister zekere uitdrukkingen, die ik geciteerd heb, gebruikte.

Ware dit zoo, dan zou ik eene onbillijkheid begaan hebben tegenover den Minister en dat zou mij natuurlijk leed doen. Maar het is niet zoo.

De verhouding waarnaar de Minister beide belastingen heeft ineengezet is bij de behandeling der vermogensbelasting door den Minister geheel uitgewerkt, op den voet van 5 op 4. Nu ligt het voor de hand, dat men zich voor zulk eene becijfering eene verhouding kiezende, daarvoor geen cijfer neemt dat men niet goedkeurt. Mijne opvatting dat de Minister eene dergelijke verhouding op het oog heeft gehad, staat ook niet op zich zelve, daarvan haalde ik gisteren reeds een voorbeeld aan; maar wat er meer zij wordt door de feiten gerechtvaardigd.

Het percentage toch hetwelk de Minister heeft voorgesteld voor de bedrijfsbelasting, was niet 3,2 en 2, maar 4 en 2,5, en dat cijfer heeft de Minister gehandhaafd tot gisterenmiddag toe.

Mijn citaat, uit een niet verouderd stuk, de Memorie van Beantwoording op dit wetsontwerp, heeft de woorden niet uit hun verband gerukt.

Het gold daar de wederlegging van de bezwaren van de zijde der Kamer tegen dat percentage ingebracht, en het betoog dat dit percentage was onmatig op zich zelf noch onevenredig met de vermogensbelasting is, werd geleverd bij de verklaring dat die heffing van 4 en $2^1/_2$ pct. ook *noodig* is.

Welnu, zijn er sedert feiten aan den dag gekomen die aantoonen dat zulk een bedrag en de daaruit voortvloeiende opbrengst der belasting niet meer noodig is?

Ik meen dat dit niet mogelijk is. Want de wet werkt nog niet. Het is daarom dunkt mij gerechtvaardigd dat ik gesproken heb van wankelen en wisselen van meening bij den Minister. Ik voor mij zou, ook in het belang eener goede wetgeving, aan de Regeeringstafel liever wat minder van die hooggeroemde, zoogenoemde humaniteit, maar wat meer consequentie willen zien.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel u voor wegens het vergevorderd uur de beraadslaging tot morgen te verdagen.

De **Voorzitter**: Daar het mij bekend is, dat nog andere leden het woord willen voeren, doch velen niet voorbereid waren op de hervatting dezer beraadslaging, stel ik voor aan het verzoek van den heer Pyttersen te voldoen en de beraadslaging te verdagen tot morgen.

Daartoe wordt besloten en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *A. van Dedem*, voorkomende op: bladz. 1385, kol. 1, reg. 14 v. b., staat: den; lees: »een";

aldaar, reg. 33 v. b., staat: ooit; lees: »ook".

In de rede van den heer **Pierson**, *Minister van Financiën*, voorkomende op bladz. 1393, kol. 2, reg. 10 v. b., staat: uitoefenen?; lees: »uitoefenen? De heer Viruly had hier waarschijnlijk het oog op den Wilhelmina-polder".

Op bladz. 1396, kol. 2, reg. 26 v. b., staat: van der Borch van Verwolde; lees: »Roijaards van den Ham";

aldaar, reg. 38 v. b., staat: Roijaards van den Ham lees: »van der Borch van Verwolde".

Op bladz. 1439, kol. 2, moet na reg. 26 v. b. volgen: »tusschen B en C in te voegen de volgende bepaling:

»De zuivere inkomsten worden verminderd met f 200, indien de belastingschuldige gehuwd is, of weduwnaar met eén of meer kinderen; met nogmaals f 100 voor één en f 50 voor elk volgend eigen, aangehuwd kind, kleinkind of pupil, ten zijnen laste komend, beneden den leeftijd van 18 jaar."

74ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 15 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. adressen; 2°. een schrijven van de Centrale Liberale Kiesvereeniging van het hoofdkiesdistrict Enkhuizen. — Mededeeling van de benoeming van eene Commissie van Rapporteurs over een wetsontwerp. — Behandeling van het wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting der beraadslaging over en aanneming van art. 9; aanneming van art. 10. — Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs over wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, van Houten, van Vlijmen, Pyttersen, Smeenge, van de Velde, Mutsaers, Levy, Bahlmann, van der Borch van Verwolde, Zijlma, Zijp, Seret, de Meijier, Land, Schaepman, van Beuningen, van Berckel, Röell, van Bylandt, A. van Dedem, Houwing, Mees, Brantsen van de Zijp, Walter, van Alphen, de Beaufort, Donner, van der Feltz, Heldt, Ferf, Roessingh, Rink, van Gijn, van Velzen, van Löben Sels, Cremer, Poelman, van den Berch van Heemstede, Goeman Borgesius, Guyot, Dobbelmann, Lucasse, Haffmans, Kielstra, Conrad, Kerdijk, Keuchenius, Huber, Viruly Verbrugge, de Ram, Bool, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Tydeman, Æ. Mackay, Veegens, van der Schrieck, Lieftinck, de Kanter, Gerritsen, Heemskerk, Roijaards van den Ham, Hartogh, Smits van Oijen, Lambrechts, Schepel, de Ras, Goekoop, Kolkman, T. Mackay, Harte, Hintzen, van der Kun, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, G. van Dedem en Reekers,

en de heer Minister van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. de volgende adressen:

een van A. Heetjans, te Hillegersberg, houdende verzoek, dat zijn zoon Gerardus Henricus, milicien bij het 6de regiment infanterie, alsnog worde overgeplaatst bij de zeemilitie.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een adres van de Kamer van koophandel en fabrieken te Utrecht, houdende adhaesie aan het wetsontwerp tot verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs over dit wetsontwerp;

2°. een schrijven van de Centrale Liberale Kiesvereeniging in het hoofdkiesdistrict Enkhuizen, houdende mededeeling van eene door haar in zake de regeling van het kiesrecht aangenomen motie van orde.

Dit schrijven wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat door de afdeelingen tot rapporteurs benoemd zijn over het wetsontwerp houdende nadere bepalingen omtrent den accijns op de suiker, de heeren van der Kun, Walter, Röell (voorzitter), van Beuningen en Mees.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (**71**)

De beraadslaging over A en B van art. 9 met de daarop voorgestelde amendementen wordt voortgezet.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Is het eene ondankbare taak door middel van amendementen te willen trachten het werk van den Minister te wijzigen, niet minder ondankbaar is de poging om te willen beproeven een door den Minister bestreden amendement te verdedigen. Doch de verklaring, dat Zijne Excellentie het door mij voorgestane denkbeeld sympathiek vindt, geeft mij toch den moed om dit nog in het kort te verdedigen. De Minister heeft gisteren gesproken over ongelijkheden, die het gevolg zouden zijn van mijn amendement, in verband met de vermogensbelasting; wanneer A f 1000 trekt uit bedrijf, zal hij volgens mijn amendement f 3 betalen. Mag ik Zijne Excellentie opmerken dat dit moet zijn f 4,50, en dan slechts wanneer de belastingschuldige is gehuwd en vader van drie kinderen. Is dat niet het geval, dan betaalt hij f 9, zoodat het verschil alsdan belangrijk minder zal worden. Maar mag ik den Minister bovendien herinneren aan de zooveel grootere ongelijkheid, die het gevolg is van zijn § 8 van art. 3, waaruit volgt, dat A, die uit landbouwbedrijf f 1400 en uit vermogen f 500 trekt, *niets* betaalt, niets, Mijnheer de Voorzitter, terwijl de arme weduwe met kinderen, waarop de Minister met zooveel nadruk heeft gewezen, f 18 zal betalen. Het komt mij voor dat, waar de Minister geen bezwaar maakte tegen die anomalie, welke zoo oneindig veel sterker is dan eenige welke uit de aanneming van mijn amendement voortvloeit, hij daaruit geen reden mag putten om mijn amendement te bestrijden.

Ik begrijp niet waarom de bepalingen van de vermogensbelasting een beletsel moeten zijn om thans bij de bedrijfsbelasting eene betere regeling in het leven te roepen. Ik betreur het geen gevolg te hebben gegeven aan mijn voornemen, om bij de behandeling van de vermogensbelasting een amendement in te dienen van dezelfde strekking als dat hetwelk ik thans heb gedaan. Ik veroorloof mij echter er op te wijzen, dat het toch oneindig veel beter zal zijn eene wijziging te brengen in de wet op de vermogensbelasting dan thans daarvan een wapen te maken om het door mij voorgestane denkbeeld, in het amendement belichaamd, op dien grond af te wijzen.

De Minister heeft aangevoerd, dat aftrek voor kinderen niet gewettigd is, omdat kinderen van 14 tot 18 jaar reeds

iets inbrengen. Deze bewering komt mij, het zij met allen eerbied gezegd, wel wat zeer gezocht voor. De kinderen uit die standen der maatschappij, welke vallen binnen de lagere klassen der bedrijfsbelasting, tot bijv. f 2000 à f 3000, kosten wel veel, doch brengen niets in. Juist dáár geldt het bezwaar van de kosten der opvoeding het meest.

Het zijn de kinderen uit den arbeidenden stand, die op dien leeftijd iets inbrengen in het huishouden, en de ouders van dezen zullen in den regel wel niet in de vermogensbelasting worden aangeslagen. De Minister heeft erkend, ik heb dit uit zijn mond opgeteekend, dat de aanslag tot f 2000 te hoog is. Ja, zegt de Minister, maar wij moeten de uitkomsten van het tarief als kloeke mannen aanvaarden

Dit klinkt mooi, maar in werkelijkheid vrees ik dat dit aanvaarden voor hen, die van die beperkte inkomens naar het voorgesteld tarief moeten betalen, zeer bezwaarlijk zal gaan.

Ik ken iemand die als ambtenaar een vast inkomen heeft van f 2000, hij is gehuwd en vader van 5 kinderen.

Hij betaalt aan schoolgeld van den oudsten zoon f 100, f 40 voor ieder der volgende 2 kinderen, voor de twee jongsten f 24 elk, of f 48. Aan personeel moet hij betalen f 95, gemeentelijke belasting f 25, huishuur f 350, dienstbode f 90, contributie sociëteit, waartoe hij verplicht is, f 60, samen pl. m. f 850.

Nu vraag ik of voor een dergelijk man met een inkomen van f 2000, die aan verplichte uitgaven heeft uit te geven f 850, eene belasting van tien gulden meer of minder niet van zeer groot gewicht is.

In het belang van de belasting zelve acht ik het dringend noodig dat er voor gewaakt worde dat zij niet van den aanvang af worde impopulair. En dat toch zal het gevolg zijn, wanneer het tarief zooals dit door den Minister is voorgesteld, ongewijzigd wordt aangenomen.

Nog een enkel woord ter verklaring waarom ik in mijn amendement heb gesproken van weduwnaars, weduwnaars met kinderen, maar niet van weduwen. Door weduwen op te nemen zou ik in strijd gehandeld hebben met het beginsel van mijn amendement. De bedoeling is toch om voor levensonderhoud der vrouw f 100 af te trekken.

Sterft de man, dan verliest wel is waar in de meeste gevallen de vrouw haar kostwinner, maar de toestand van het huishouden blijft als zoodanig hetzelfde, terwijl, komt de vrouw te overlijden, de man genoodzaakt is andere betaalde hulp te nemen, waarvoor dan ook dezelfde korting behoort te worden toegekend.

De Minister wil in de bezwaren te gemoet komen door eene wijziging der personeele belasting.

De korte tijd dien ik hier heb doorgebracht is voor mij in velerlei opzicht een leerrijke geweest; ik erken dit gaarne, maar heeft mij vooral ook dit geleerd dat ik weinig waarde heb te hechten aan beloften op de toekomst, hoe vertrouwbaar ook overigens, en liever één vogel in de hand heb.

Thans nog een woord over de afschaffing der opcenten door den Minister toegezegd. Ik acht dit zeer lofwaardig en dank hem voor die concessie. Maar in den geest van mijn amendement is deze concessie onvoldoende.

Immers, daardoor worden wel voordeelen geboren voor alle inkomsten, maar het zijn hoofdzakelijk de groote inkomens, die er het meeste van zullen profiteeren, terwijl de kleine er het minst door zullen worden gebaat.

Ik eindig met mijn amendement nogmaals aan te bevelen bij de Kamer en bij de Regeering, ter wille van het beginsel, zoowel in mijn amendement, als in dat van den heer Schimmelpenninck van der Oye neergelegd.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Mijn amendement vond evenmin steun bij de Commissie van Rapporteurs als bij den Minister. Het groote bezwaar daartegen was, dat er vermindering van het percentage voor bedrijfs- en andere inkomsten in beoogd werd.

De heer van Dedem verklaarde, onder meer, namens die Commissie, dat de aanneming daarvan moest worden ontraden, aangezien, in geval van aanneming, het bedrijf te laag zou worden belast tegenover het vermogen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind dit inderdaad een zeer zonderling argument. Wie toch kan opgeven welke verhouding er zal moeten bestaan tusschen inkomsten uit vermogen en uit bedrijf; dit zal altijd wel eenigszins willekeurig zijn. Maar gesteld eens dat er werkelijk eene wiskunstige verhouding voor bestaat, zou dan eene vermindering der bedrijfsbelasting moeten tegengehouden worden, omdat nu eenmaal de vermogens te zwaar belast zijn? Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, dat zou tot zonderlinge consequentiën leiden; de geachte afgevaardigde uit Harlingen wees er reeds op.

De Minister beaamt hetgeen door de Commissie van Rapporteurs is medegedeeld, maar verklaart zich ook tegen loslating der progressie voor gelijktijdig vermogensbezit. »Het is toch niet meer dan billijk — zeide de Minister — dat iemand die inkomsten uit vermogen en bedrijf verkrijgt, daardoor in de progressie valt, zoodra het bedrag, te zamen, zekere grens overschrijdt. Immers wanneer eene ongesplitste inkomstenbelasting ware ingevoerd, dan zou niemand er aanmerking op gemaakt hebben, dat telkens bij eene bepaalde vermeerdering van inkomsten, verhooging van percentage ware toegepast."

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, wij zouden ons dan ook in een geheel anderen toestand bevinden. Dan zou de progressie met een lager percentage begonnen en ook met een minder hoog geëindigd zijn. Daarin is juist, mijns inziens, de fout gelegen der gesplitste inkomstenbelasting.

Wat de Minister intusschen geheel over het hoofd ziet, althans niet beantwoordt of wederlegt, is mijn bezwaar tegen de progressie, wanneer het vermogen geheel of grootendeels in het bedrijf wordt gebezigd, en dus in het ondernemings-risico valt. Maar, ook zonder dit, kan het gebeuren, dat iemand die een gedeeltelijk improductief vermogen bezit, daardoor in een hooger tarief valt, wanneer dat vermogen meer dan f 200 000 bedraagt, terwijl hij bovendien van elke f 100 f 3,20 voor bedrijfs- of andere inkomsten te betalen heeft, in plaats van f 2,00. Ieder zal moeten toestemmen dat dit hoogst onbillijk is; maar bij een klein vermogen kan het nog veel erger zijn. Daar is soms het inkomen daarvan de eenige bron waarvan men leeft. Het is zonderling, wij schaffen de patentwet af, omdat zij betaling vorderde ook daar, waar niet verdiend wordt, en wij huldigen in de vermogensbelasting opnieuw dit te recht verworpen beginsel.

De Minister meent, dat wij zijn stelsel niet goed begrijpen. Het zij met de meeste bescheidenheid gezegd: zoo treurig is het toch met ons begripsvermogen nog niet gesteld. Ik weet zeer goed, dat de Minister in theorie gelijk heeft, maar ik weet ook zeker, dat wij door zijn stelsel in practische moeilijkheden zullen geraken.

De Minister heeft andermaal gezegd, dat in het stelsel dezer wet slechts enkele kleine anomalieën voorkomen, eigenlijk niet de moeite waard om er bij stil te staan. Ik ben van een ander gevoelen. Ik meen, evenals de geachte afgevaardigde uit Zutphen ons eergisteren verklaarde, dat zij bij honderdtallen bestaan en dat zij juist daar het meest te vinden zijn, waar zij het minst behoorden te zijn, namelijk voor de kleine inkomsten, en wel in zoodanige mate, dat die uit het bedrijf soms 25 tot 33 pct. hooger zijn belast dan gemengde inkomsten uit vermogen en bedrijf. Ik verwijs daaromtrent naar mijne tafel, bladzz. 1266—1267 der *Handelingen*.

Ook in uw tarief komen groote afwijkingen voor, zeide de Minister. Ik zal het niet ontkennen, maar ben er zeker van, dat er toch minder onbillijkheden en onrechtvaardigheden door zullen ontstaan dan door 's Ministers stelsel.

Integendeel, door mijn tarief zullen dikwijls eenige hardheden der vermogensbelasting worden weggenomen. De cijfers, door den Minister gegeven, zijn steeds de meest ongunstige.

Een paar voorbeelden mogen dit ophelderen.

De Minister zegt: bij f 1400 betaalt A f 12, B f 5; maar wanneer B in plaats van f 13 000, f 18 000 bezit, betaalt hij f 11,50 en is het verschil reeds bijna verdwenen.

Bij f 3000 betaalt A f 36, B f 29, maar wanneer B in plaats van f 13 000, f 20 000 bezit, dan betaalt hij f 36,50.

Is er nu wel werkelijk sprake van, dat de een financieel zooveel krachtiger is dan de ander?

Integendeel, wanneer men denkt aan de mogelijkheid, waarop ik reeds gewezen heb, dat B tijdelijk improductief vermogen heeft, kan het wel gebeuren dat zijn kracht in zwakte verandert.

Inderdaad, ik zou den Minister willen zeggen: hecht niet al te veel aan uw stelsel, maar tracht eene billijke wet tot stand te brengen. Ik meen, dat men met geen stelsel tot een regelmatig tarief zal komen, want onder andere het tarief van den heer Borgesius, hoe regelmatig ook in vele opzichten, heeft ook zijne anomalieën. Ik wijs op de verhooging van f 2 bij een bezit van f 13 000 à f 14 000 voor elke f 40 meer inkomsten uit vermogen, gelijkstaande met een percentage van 5 pct.; verder bij f 15 000 eene verhooging van f 1,50 of $3^1/_4$ pct., en bij f 16 000 of meer met f 1,25 of 3 pct.; terwijl het percentage van de vermogensbelasting langzaam opklimt van 0,4 bij een vermogen van f 13 000, en stijgt tot $2^1/_2$ bij een vermogen van f 50 000. Voor gemengde inkomsten: van 0,8 bij een inkomen van f 250 tot 1,2 bij een inkomen van f 2000. Ook bij dat tarief is dus de evenredigheid niet kunnen bereikt worden. Er is echter meer.

Het is zeker het streven van den heer Goeman Borgesius den druk voor den kleinen man te verminderen. Hoe is dat doel bereikt? Wanneer ik naga welke vermindering is verkregen, kom ik tot de volgende resultaten.

Bij een inkomen van f 700 bedraagt de belasting — evenals bij de Regeering — f 2. Hier is dus geen vermindering verkregen.

Bij een inkomen van f 750 bedraagt de vermindering 8 pct.; maar bij f 800 $12^1/_2$ pct. Zoo klimt het regelmatig op tot f 1500, waarbij eene vermindering van 22 pct. verkregen wordt, om vervolgens met f 1600 te dalen tot 20 pct. en verder geleidelijk gereduceerd te worden tot een onbeduidend percentage.

Dus ook hier is niet eene vermindering gebracht daar waar hij wezen moest.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat wij naar de quadratuur van den cirkel zoeken en dat zal ons wel niet gelukken.

Ik meen derhalve dat het ernstige overweging verdient den druk dezer belasting eenigszins te verminderen. Immers deze heffing is voor velen geheel nieuw; voor sommigen eene verlichting, maar voor anderen eene aanmerkelijke verzwaring, die zich soms op buitengewone wijze zal doen gevoelen.

Het schijnt voor velen in deze Vergadering gemakkelijk genoeg te zijn, om ten believe van dezen Minister hooge belastingen te voteeren; maar laat ons niet voorbijzien, dat de druk, daardoor op de ingezetenen gelegd, wel eens te zwaar kan worden.

Er werd reeds op gewezen, dat in den loop van dit debat herhaaldelijk gesproken is in een geest, alsof hier in ons gelukkig Nederland geen andere belastingen te betalen waren dan die op vermogen en bedrijf. Men gelooft immers aan een amortisatieproces, waardoor de belastingen niet meer drukken en dus ophouden belastingen te zijn. Ik denk echter dat verreweg de meeste belastingplichtigen er anders over zullen oordeelen en maar al te goed gevoelen dat de 10 en meer percenten, die reeds in de Rijks-, provinciale en gemeentebelastingen betaald worden, nog lang niet geamortiseerd zijn en nu met 3 en meer pct. zullen worden verhoogd.

Niet lang geleden ontmoette ik hier ter stede een hooggeplaatst persoon, die mij mededeelde, dat zijn inkomen van f 8000 reeds met meer dan 10 pct. belast was, ten gevolge waarvan zijn kapitaal jaarlijks inteerde.

»Nu zal het door die beide nieuwe belastingen nog erger worden", zeide hij, »en wanneer ik het geluk heb van lang te leven, zal er bij slot van rekening voor vrouw en kinderen niet veel overblijven."

Ja, zal men denken, dan moet zoo iemand zich maar inkrimpen; maar ook hieraan heeft die belastingplichtige wel gedacht, maar zijne maatschappelijke positie liet zulks niet toe.

Dergelijke omstandigheden doen zich veelvuldig voor en dit moet ons tot de conclusie leiden, deze nieuwe belasting niet te hoog op te voeren. Aangezien de Minister echter het eerste lid van art. 54 heeft doen vervallen, meen ik vrijheid te kunnen vinden om het door mij voorgestelde tarief eenigszins te verhoogen, en heb ik de vrijheid genomen mijn amendement te wijzigen, niet wat het hoofdbeginsel betreft, maar alleen ten opzichte van het percentage.

Ik heb daarom de eer op het bureau van den Voorzitter eene wijziging van mijn amendement neder te leggen.

De uitkomsten der wijziging zullen zijn als volgt:
tot en met f 8000 onveranderd;
f 10 000 wordt belast met f 186 in plaats van f 176;
f 16 000 met f 336 in plaats van f 326;
f 20 000 met f 456 in plaats van f 426;
f 30 000 met f 756 in plaats van f 676;
f 40 000 met f 1056 in plaats van f 926;
f 50 000 met f 1356 in plaats van f 1176, enz.

Ik hoop dat de wijziging zal bijdragen om de leden dezer Vergadering gunstig voor mijn amendement te stemmen en het te doen aannemen. Ik meen dat daardoor zal voldaan worden aan den billijken eisch om deze belasting niet drukkender te maken dan dringend noodzakelijk is.

De **Voorzitter**: Door den heer Dobbelmann is eene wijziging gebracht in zijn amendement, ten gevolge waarvan het thans luidt:

»In art. 9 A te laten vervallen de alinea's volgende op de woorden »wanneer de zuivere inkomsten bedragen:"; en B lett. *a* en *b* geheel, en daarvoor in de plaats te lezen:

f 3000 of minder: f 1,50 van elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 600 te boven gaan;

wanneer zij bedragen meer dan f 3000 tot en met f 8000, dan is verschuldigd een bedrag van f 36, benevens f 2 van elke geheele som van f 100, waarmede zij het bedrag van f 3000 te boven gaan.

Bedragen zij meer dan f 8000 tot en met f 16 000, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 136, benevens f 2,50 voor elke geheele som van f 100 der zuivere inkomsten, waarmede zij het bedrag van f 8000 te boven gaan.

Bedragen zij meer dan f 16 000, zoo is verschuldigd eene vaste som van f 336, benevens drie gulden voor elke geheele som van honderd gulden der zuivere inkomsten waarmede zij het bedrag van f 16 000 gulden te boven gaan."

Door eene vergissing aan de griffie is in het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye eene schrijffout ingeslopen. In de 3de alinea daarvan moet in plaats van »den 20sten regel" gelezen worden: »den 24sten regel" en in plaats van »den 24sten regel" »den 28sten regel".

Van Regeeringswege is eene wijziging gebracht in art. 9, B, *b*, strekkende om achter de woorden: »zijn aangeslagen" te voegen:

»Twee ten honderd der som, waarmede zij bij een vermogen van f 13 000 of f 14 000 het bedrag van f 150, bij een vermogen van f 15 000 of meer het bedrag van f 200 te boven gaan. De belasting wordt voor inkomsten van f 2000 of minder voor geheele sommen van 50 gulden, voor grootere inkomsten naar geheele sommen van 100 gulden berekend.

»Bedragen echter" enz., zoodat de laatste alinea van lit. *b* behouden blijft.

De heer **Poelman**: Mijnheer de Voorzitter! Tegen mijn amendement op lit. A van art. 9 zijn bij den Minister twee bedenkingen gerezen. Zijne Excellentie heeft gewaagd van onregelmatigheden die zouden voorkomen in mijn tarief, en heeft voorts met nadruk gewezen op den nadeeligen invloed dien de invoering van dat tarief zou uitoefenen op de opbrengst van deze belasting. Dit laatste bezwaar is ook gereleveerd door den heer Seret.

De juistheid van deze opmerkingen erken ik. Dat zij

gewichtig genoeg zouden zijn om op dien grond de aanneming van mijn amendement te ontraden, dat erken ik niet. Onregelmatigheden komen zonder twijfel in mijn tarief voor. Maar ik zou de vraag durven stellen, of er een tarief denkbaar is waarin ze niet zouden voorkomen. Het scherpe oog van den Minister heeft die ontdekt niet alleen in mijn voorstel, maar in elk ander voorstel, behalve in dat van den heer Goeman Borgesius, en heeft ze zelfs gevonden in zijn eigen tarief.

Ik meen te mogen doen opmerken dat de onregelmatigheden in mijn tarief zich alleen voordoen bij den overgang van de eene klasse in de andere. Er wordt bij het passeeren van een station een hort, een stoot gevoeld, daarna rolt de trein in het effen spoor voort.

Ik meen voorts te mogen aanmerken dat de afstanden tusschen mijne stations gesteld ten naastenbij gelijkmatig zijn. Bij een inkomen van f 1200 wordt volgens mijn tarief geheven f 0,25 pct. van het geheele inkomen. Dat bedrag rijst bij een inkomen van f 2000 tot 0,7 pct., en klimt bij een inkomst van f 4000 tot 1,3 pct.

Ik had deze onregelmatigheden kunnen voorkomen door op het voetspoor van den Minister bij overgang van de eene klasse naar de andere aan te nemen een vast recht, maar de overweging dat dit het tweede bezwaar door den Minister aangevoerd nog zou versterken, heeft mij daarvan teruggehouden. Immers volgens het door mij voorgesteld tarief zal nu worden geheven van een inkomen van f 1200 3 gulden, van f 2000 14 gulden, van f 4000 51 gulden. Had ik een vast recht aangenomen bij den overgang van de eerste in de tweede, van de tweede in de derde en van de derde in de vierde klassen, dan zou voor f 1200 het bedrag zijn gelijk gebleven, maar bij een inkomen van f 2000 zou het van f 14 gedaald zijn tot f 11 en bij een inkomen van f 4000, van f 51 op f 41.

Dat verschil van f 10 zou zich door de gansche opvolgende reeks hebben laten gevoelen — wel in steeds zachter mate — maar het zou niet achterwege gebleven zijn; en wel zoo zacht dat de progressie eindelijk zou geleken hebben op de glooiing van den Amerfoortschen berg dien men niet kan vinden, als men hem zoekt, en eerst opmerkt onder het lommer der boomen op zijn kruin, den blik laat weiden over het landschap.

Ook het tweede bezwaar weegt bij mij niet zóó, dat ik dit als motief kan aannemen tot verwerping van mijn voorstel.

Wanneer mijn tarief wordt aangenomen, zal de belasting minder opbrengen dan volgens het tarief, door de Regeering voorgesteld; maar of die vermindering zoo sterk zal zijn, dat daardoor de opbrengst van de belasting niet zal kunnen voldoen aan den eisch, om als equivalent te strekken tegen het in te trekken patentrecht — dat meen ik dat niet zeker is. Het is niet eens bewezen, bij gemis van de noodige opgaven, berustende op juiste berekeningen.

Met alle bescheidenheid mijnerzijds, zonder in het minst te kort te doen aan de verschuldigde reverentie, zonder maar een duim te willen achterstaan in eerbied voor de gelukkige vereeniging van ongeëvenaarde werkkracht, wetenschap en talent, gelijk wij in dezen Minister aanschouwen, moet toch deze bekentenis mij van de lippen, dat bij mij twijfel bestaat of de Minister in dit opzicht zelf wel zoo zeker van zijne zaak is.

De gronden voor dien twijfel ontleen ik vooreerst aan de onverwachte wijziging, in art. 54 gebracht. Waar de Minister nog vóór weinige dagen van meening was dat eene belasting op deze belasting ten bedrage van 25 pct. misschien noodig zou zijn, is hij thans van die gedachte geheel teruggekomen, en heeft hij zijn voornemen tot het heffen van opcenten laten varen.

Een tweeden grond ontleen ik aan de onvolledigheid van het antwoord des Ministers op de vraag van den heer Conrad, die wenscht te weten de verhouding van het totaalcijfer der vaste inkomens, tegen dat der wisselende inkomens, die onder het bereik der wet vallen.

Ik constateer derhalve dat, ook al had het aannemen van mijn tarief een nadeeligen invloed op de opbrengst der belasting, het daarom nog niet zeker en bewezen is, dat die invloed van dien aard zou zijn, dat daardoor deze belasting niet zou kunnen strekken als equivalent tegen het in te trekken patentrecht. Aan den eenen kant staat dus het onzekere nadeel voor den fiscus, aan den anderen het zeker voordeel voor drie categorieën van belastingplichtigen; aan de eene zijde een tamelijk onzeker debet, aan de andere zijde een zeker credit, het credit der verlichting van deze belasting voor drie categoriën van belastingplichtigen, waarvan althans éène bezwaarlijk een stuiver van haar inkomen zal kunnen afstaan aan den fiscus, zonder dat het gevoeld wordt in het huisgezin, verlichting van eene belasting, die voor de categorie van deze personen zeker niet geamortiseerd zal worden.

Hier moet ik herinneren aan eene vroeger afgelegde verklaring dat ik bij de beoordeeling der wet, evengoed als bij het opstellen der amendementen, mij geplaatst heb op het standpunt der wet zelve.

Had ik dat niet gedaan, dan had ik zonder twijfel het tweede, ernstigste bezwaar tegen mijn voorstel gemakkelijk kunnen voorkomen, door nevens mijn voorstel tot verlaging van het tarief voor lagere inkomsten, een voorstel te voegen tot verhooging van het tarief voor de hoogere orde.

De overtuiging dat aansluiting van deze belasting, aan de vermogensbelasting noodzakelijk en onvermijdelijk, wanneer deze voordracht kracht van wet verkrijgt, daardoor belemmerd zou worden, heeft mij van dat voornemen doen afzien.

Had ik mij op een ander standpunt geplaatst, ik zou hebben gepleit op de clementie der Kamer. Ik had kunnen zeggen, ziet, gij hebt $^{1}/_{3}$ der ingezetenen, die krachtens deze wet belastingplichtig zouden worden van de lijst der contribuabelen geschrapt; een ganschen stand die door besparing van winsten uit het bedrijf getrokken in vroegere jaren en in sommige streken, in staat gesteld is geworden om den levensstandaard op te voeren tot dien van een Land-lord; een ganschen stand intellectueel zoo krachtig ontwikkeld dat hij de zilverquaestie onder de oogen kan zien, getuige het congres dat eerlang te Winschoten zal gehouden worden; een ganschen stand, die sedert 1848 het personeel heeft geleverd voor raden en besturen der plattelandsgemeenten, voor de Provinciale Staten, zelfs voor Gedeputeerden en die hier sinds 1848 steeds waardig is vertegenwoordigd geworden; een ganschen stand, wien het zeker na dien tijd niet heeft ontbroken aan maatschappelijk en politiek gewicht, overwicht mag ik wel zeggen, — dien ganschen stand zijt gij genaderd met eene piëteit waarmede men een stervende pleegt te naderen.

De **Voorzitter**: Het doet mij leed den geachten spreker te moeten verzoeken niet terug te komen op eene beslissing der Kamer ten opzichte der vrijstelling van den landbouw.

De heer **Poelman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik val niet in vroegere discussie, maar wilde eenig en alleen het feit memoreeren als tegenstelling met den zwaren last die nu op eene andere categorie van belastingplichtigen gelegd wordt.

Welnu, heb dan ook barmhartigheid met de klasse van die belastingplichtigen die zich tevreden stellen wanneer zij als loon voor hunnen arbeid en inspanning niet meer kunnen bijeenvergaren dan hetgeen noodig is om te voorzien in de behoeften van het huishouden, uitgaven, die door den landbouwenden stand bij zijne rekening van winst en verlies, eenvoudig verwaarloosd worden.

Ik heb dat pleidooi op de clementie der Kamer niet willen voeren, juist omdat ik mij gesteld heb op het standpunt van de wet zelve. Ik heb gepleit eenig en alleen op gronden van recht naar de regelen dezer wet, op het beginsel van rechtvaardigheid gelijk het in deze belastingwetgeving wordt gehuldigd.

Ik heb betoogd, dat gelijkheid van tarieven en voor vermogens en voor inkomsten van lageren en middelbaren rang nederkomt op ongelijkheid en onrechtvaardigheid.

74ste VERGADERING. — 15 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Zoolang de basis van dat betoog niet is aangebracht, meen ik recht te hebben mijn amendement te handhvaven en bij de Kamer aan te bevelen.

Ten slotte nog eene vraag en eene opmerking.

Wanneer ik mij niet bedrieg, is bij de behandeling van de vermogensbelasting van de lippen des Ministers de verklaring gevloeid, dat gelijkmatigheid van belastingdruk alleen kan verkregen worden door de werkingen der belastingen gezamenlijk, door het geheele stelsel, niet door een progressief tarief van eene enkele belasting.

In het geval waarin wij nu verkeeren moet dit, wanneer ik den Minister goed begrepen heb, beteekenen dat onevenredigheid van belastingdruk ten nadeele van lagere en middelklasse-vermogens en inkomsten en ten voordeele der hoogere, een gevolg van het tarief bij de vermogensbelasting en bij deze belasting door de Regeering aangenomen, geneutraliseerd wordt door de wijziging der personeele belasting in tegenovergestelde richting. Welnu, ik vraag: wat wordt er van die wijziging, van die verbetering, nu wij van den Minister het voornemen hebben gehoord om de personeele belasting te veranderen van eene Rijksbelasting in eene gemeentebelasting? Is het dan nu geen tijd, vraag ik, om, wanneer de grenzen van het beloofde land voor goed gesloten zullen worden, nog bijeen te garen wat bijeen te garen is?

Eindelijk. De heer Borgesius heeft bij de toelichting van zijn amendement gewezen op het feit, dat al de voorstellen die niet waren in het belang van den fiscus door de Kamer van de hand waren gewezen, en alleen die waren aangenomen, die het belang van den fiscus zouden bevorderen. Ik meen, dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen misschien daarbij niet gedacht heeft aan de aanneming van het amendement van den heer Donner, hetwelk in het nadeel van den fiscus was en aan de verwerping van het amendement betreffende art. 3, § 8, hetwelk in het voordeel van den fiscus zou zijn. Hij heeft dit feit aangewend als een motief tot aanneming van zijn amendement, welnu, met hetzelfde recht kan ik op dit zelfde feit hetzelfde beroep doen ten gunste van het mijne.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! Ten opzichte van de hoogst belangrijke, maar ook hoogst moeilijke quaestie, die in dit artikel is vervat ten opzichte van het tarief, ben ik, vooralsnog, voornemens mij te gedragen naar het advies gegeven door de Commissie van Rapporteurs, en mijne stem aan de verschillende amendementen te onthouden. Ik ben, met name het geheel eens met hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Zwolle namens die Commissie is gezegd ten opzichte van die amendementen, die een aftrek beoogen wegens huiselijke of persoonlijke omstandigheden. Ik ben met hem van oordeel dat een dergelijke aftrek bij deze belasting evenmin als bij de vermogensbelasting te pas kan komen, maar ik heb ook nog eene bedenking ten opzichte van het amendement voorgesteld door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, den heer Goeman Borgesius, eene bedenking, die ik tot nog toe in het debat nog niet heb gehoord en die ik toch meen, dat de aandacht van de Kamer verdient.

Door den geachten afgevaardigde wordt voorgesteld, met de verandering die door hem gebracht wordt in het tarief, eene verhooging van het belastbaar minimum. Oorspronkelijk was door den Minister het belastbaar minimum, bij zijn eerste ontwerp, op f 600 vastgesteld. Hij heeft het later verhoogd tot f 650 en nu wenscht de geachte afgevaardigde uit Zutphen het te verhoogen tot f 700. De geachte afgevaardigde heeft om dit te verdedigen, bij gelegenheid van de toelichting van zijn amendement, ons eene berekening gegeven, aan welker vernuftige vinding ik zeer gaarne hulde breng, maar het komt mij toch voor, dat voor deze berekening mag worden vermoed, dat de uitkomst er reeds was vóór dat de som was gemaakt, niet dat de som gemaakt is om de uitkomst te vinden.

Ik heb een algemeen bezwaar tegen verhooging van het belastbaar minimum, een politiek bezwaar, zou ik haast zeggen, en dit wensch ik in deze Vergadering met een enkel woord te bespreken. Het komt mij voor, dat, naarmate men den staatkundigen invloed van de lagere standen wil uitbreiden, en ik geloof dat in dit opzicht, afgescheiden van de vraag hoe ver men wil gaan, deze geheele Kamer wel bijna eenstemmig zal denken, men aan de andere zijde den kring van hen, die in de directe belastingen betalen, niet moet beperken. Ik voor mij hecht ook in dit opzicht wel eenigszins aan de opvoedende kracht van het aanslagbiljet, waarop in de laatste dagen enkele geachte sprekers hebben gezinspeeld. Er zijn meer in het bijzonder van die elementaire beginselen, waarvan het hoogst wenschelijk is, dat zij, zoo men die altbans niet nog behoeft te leeren, niet vergeten worden, als bijv. deze, dat elke nieuwe uitgaaf noodzakelijk nieuwe belasting moet ten gevolge hebben, dat men geene indirecte belasting kan afschaffen zonder daarvoor een aequivalent te vinden in directe belasting. Ik erken het gaarne. Het is het a b c van de financieele politiek, maar juist het bezwaar bestaat dat dit a b c vergeten wordt. Nu zijn zeker de tolken der openbare meening in woord en geschrift daar om bij de lagere standen het bewustzijn van die waarheden levendig te houden; in de eerste plaats doen zij dat niet altijd en vergeten zij ze ook wel eens, maar aan de andere zijde is er toch niets wat die herinnering levendiger houdt, dat bewustzijn van de onomstootelijke waarheid dezer beginselen sterker maakt dan juist het aanslagbiljet zelf. Ik geloof dat zij die gelooven aan den onuitputtelijken rijkdom van de schatkist, in den regel de zaak uit een ander oogpunt gaan beschouwen, zoodra zij zelf tot de belastingschuldigen gerekend worden. Het is daarom dat bij mij bezwaar staat tegen het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, dat het belastbaar minimum nog zou willen verhoogen.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft bij zijne toelichting gewezen op het groot aantal oninbare posten, vooral te Rotterdam, en den Minister gevraagd of hij het aantal dier posten nog wenschte te vergrooten. Mijnheer de Voorzitter, ik geloof dat de leden der Kamer, die zich de beraadslaging over de Additioneele Artikelen der Grondwet herinneren, nog wel zullen weten dat Rotterdam inderdaad in dit opzicht met een zwarte kool staat aangeteekend. Eveneens, ofschoon niet in zoo groote mate, bestaat de ongunstige toestand te 's Gravenhage en te Amsterdam. De Minister zal dan ook — zou ik denken — de ervaring wel hebben opgedaan dat in de groote steden het aantal oninbare posten ook relatief het grootst is, dat de toestand te dien aanzien in de kleinere steden veel gunstiger is en dat ten platten lande slechts bij uitzondering oninbare posten voorkomen. Wanneer de Minister die ervaring heeft, dan zal hij zeker mijne mededeelingen wel willen bevestigen. Om de aangevoerde redenen bestaat bij mij bezwaar om mijne stem aan het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen te geven.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Indien alleen de Minister mijn amendement had besproken, zou ik heel weinig hebben te antwoorden. De Minister heeft erkend dat door mijn amendement alle ongelijkmatigheden die nog in zijn tarief waren overgebleven, weg zijn genomen en dat hij, ook na de scherpste critiek niet had kunnen ontdekken, dat door mijn amendement groote afwijkingen werden gebracht in de goede verhouding door hem in zijn tarief nedergelegd.

De Minister heeft tegen mijn amendement slechts ééne bedenking, namelijk dat het zoude zijn eene opoffering voor de schatkist, omdat in de meeste gevallen de belastingschuldigen volgens mijn tarief f 3—f 4 minder zullen betalen. Den Minister voorloopig dankzeggende voor zijne welwillende beoordeeling van mijn amendement, wensch ik straks op het door hem geopperde bezwaar nader terug te komen, nadat ik met mijne bestrijders, waartoe ik op het oogenblik den Minister nog niet reken, zal hebben afgerekend.

Onder die bestrijders ontmoet ik in de eerste plaats den

geachten woordvoerder van de Commissie van Rapporteurs, den heer A. van Dedem.

Bij vorige artikelen, toen ik de eer had aan de overweging van mijne medeleden aan te bevelen amendementen die de strekking hadden om aan den fiscus nog meer geld te bezorgen, had ik het genoegen telkens de Commissie van Rapporteurs bijna eenstemmig aan mijne zijde te zien. Thans daarentegen, nu ik een voorstel doe om daar, waar men te zwaar zal treffen, eenige verlichting aan te brengen, nu heb ik de Commissie tegenover mij, nu wordt mijn amendement in de ban gedaan.

De heer **van Houten**: Nu zijn wij concurrenten.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Dat is eene zeer onvoorzichtige uitdrukking van den heer van Houten. Dat kan natuurlijk niets anders beteekenen dan: wij, Commissie van Rapporteurs, hebben ook een amendement voorgesteld bij de overgangsbepalingen, en zouden dus niet gaarne zien dat uw amendement wordt aangenomen, omdat dan de kans op aanneming van het onze zooveel te geringer wordt. In dat licht beschouwd, treedt de oppositie van de Commissie tegen mijn amendement in een geheel ander daglicht. Ik zal dit nu echter laten rusten, mij voorbehoudende daarop later terug te komen. In elk geval is het een feit, dat mijn amendement door de Commissie van Rapporteurs krachtig wordt bestreden. Welnu, ik zal de laatste zijn om mij daarover te beklagen. Indien de Commissie het amendement niet vindt in 's lands belang — en dat mag natuurlijk de eenige maatstaf zijn, — dan is het niet alleen haar recht, maar ook haar plicht, om het te bestrijden. Mij zal men het echter niet euvel duiden indien ik er op wijs dat er tusschen de verschillende door mij bij deze belastingwet voorgestelde amendementen wel degelijk een zeker verband bestaat. Met de amendementen op de artt. 3, 5 en 8, laatste alinea, heb ik volstrekt niet de bedoeling gehad om te zijn plus royaliste que le roi, meer ministerieel dan de Minister; heb ik ook niet de bedoeling gehad om den fiscus meer geld te geven dan hij zelf heeft gevraagd, maar daarbij heb ik natuurlijk op het oog gehad om straks sterker gewapend te zijn tegenover den fiscus, indien ik aan de verdediging kwam van mijn amendement dat nu aan de orde is.

Vrijdag heb ik reeds gezegd, en ik herhaal het nu: de Kamer heeft volstrekt niet geaarzeld om daar, waar men niet bevreesd behoefde te zijn dat men te zwaar zoude treffen, dat men de sociale verhoudingen zou verstoren of aan de zwakkeren te veel zou ontnemen, om daar mild te zijn en zelfs meer toe te staan dan verlangd werd. Vergis ik mij nu wanneer ik aanneem dat bij de beslissing over al die amendementen, niet alleen bij mij maar ook bij vele andere leden dezer Kamer, de gedachte op den voorgrond heeft gestaan: hoe milder wij zijn tegenover den fiscus in die gevallen waarin de draagkracht toelaat ten volle te betalen, des te meer kans hebben wij ook, wanneer art. 9 aan de orde komt, dat het ons dan gelukken zal ook kleinere inkomens eene verlichting van druk te bezorgen.

Is nu verlichting van druk voor de kleine inkomsten noodig of gewenscht? Ook na de discussie gevolgd te hebben, ben ik meer en meer overtuigd geworden, dat die verlichting niet alleen wenschelijk maar zelfs noodig is.

Het zijn niet alleen de allerkleinste inkomsten, bijv. die van f 1000 en lager, maar ook die van f 1000 tot f 2000 en zelfs tot f 2500 toe, die door deze belasting te zwaar zullen worden getroffen.

Hedenmorgen ontving ik nog een brief van een openbaar onderwijzer te Amsterdam, die mij mededeelde, dat hij van een traktement van f 1400, nu reeds moet betalen vooreerst eene korting van 2 percent, zoodat er dan overblijft f 1372. Van die f 1372 moet hij verder betalen — hij woont in een huis van f 225 huur, wat voor Amsterdam zeer weinig is — aan personeele belasting f 42, aan gemeentebelasting f 33, aan premie voor eene levensverzekering ten behoeve van zijne vrouw f 40, aan assurantie f 4,50 — te zamen dus f 120. En van het reeds zoo deerlijk gekortwiekte traktementje nu, zal hij nu voor deze belasting jaarlijks nog f 16 extra moeten offeren. Gevoelt men niet dat zulk een druk te zwaar is?

Nu heb ik volstrekt geen exceptioneel voorbeeld gekozen; ik zou honderden personen uit denzelfden stand kunnen noemen, die van nog veel slechtere conditie zijn dan bedoelde onderwijzer. Deze onderwijzer heeft nog een betrekkelijk klein gezin en kan daarom met eene woning van f 225 volstaan, maar hoevelen zijner ambtgenooten zijn er niet, die met het oog op hun kroost eene veel grootere en veel duurdere woning noodig hebben?

In Friesland was ik onlangs bij een predikant, die geen andere inkomsten had dan zijn traktement, groot f 1500. Deze nu moest aan verschillende belastingen — o. a. aan gemeentebelasting 5 pct. — nu reeds ongeveer f 150 betalen. Toen ik hem nu vertelde dat hij, wanneer de bedrijfsbelasting ongewijzigd doorging, nog f 20 extra zou hebben op te brengen, meende hij dat ik schertste, want hij kon zich volstrekt niet voorstellen, dat men in den Haag bij eene belastinghervorming, waarbij het betrachten van rechtvaardigheid en betaling naar draagkracht op den voorgrond stond, hem, armen stumper, nog f 20 meer zou laten betalen.

Of het wenschelijk en noodig is den druk voor de kleine inkomsten en de middelklassen te verlichten? Mijn antwoord is: hoort den Minister zelf, die Vrijdag jl. met diepbewogen stem, uit den grond van zijn hart, verklaarde, dat hij zijn tarief voor de mingegoeden zelf ook te hoog vond, maar dat, naar hij meende, de toestand van de schatkist voor het oogenblik niet toeliet lager te gaan. Met andere woorden kwam dus 's Ministers verklaring hierop neer, dat hij gaarne in de richting der amendementen zou medewerken, wanneer slechts werd aangetoond dat dit zou kunnen geschieden, zonder dat de belangen der schatkist er te veel onder lijden.

En de Kamer? Is niet het groot getal amendementen op dit tarief voorgedragen, — amendementen die, hoe verschillend ook van inhoud, toch alle de strekking hebben om in de richting van mijn amendement verlichting van druk aan te brengen, het beste bewijs, dat men in deze Kamer, zoowel rechts als links, begint te gevoelen, dat deze belasting werkelijk in zeer uitgebreide kringen der bevolking te zwaar zal drukken, wanneer het tarief, door den Minister voorgesteld, niet eenigermate wordt getemperd.

En mijn amendement tot verlaging van het algemeene tarief heeft nog veel meer raison d'être gekregen na de mislukte pogingen om voor zekere categorieën van belastingschuldigen, zooals ambtenaren, enz. vermindering van belasting te verkrijgen. In dien strijd voor de verschillende soorten van protegé's is de Minister op alle liniën overwinnaar gebleven, en zelfs is het voorrecht, dat de Minister aan gepensionneerden wilde toekennen, nog iets ingekort. Maar wat was nu telkens en telkens het hoofdargument, waarom de Minister ons afried met dergelijke voorstellen mede te gaan? Het was hierin gelegen dat naar zijne meening huisgezinnen met kleine inkomsten van f 1000 tot f 1200 à f 1400 het alle hard, zeer hard te verantwoorden hebben, onverschillig of de huisvader ambtenaar, boekhouder, kruidenier, onderwijzer of kleine baas is. Indien gij dus — zoo redeneerde de Minister — die menschen wilt helpen, dan moet het tarief van artikel 9 algemeen voor allen worden verlaagd en dan moet gij geene verlaging voorstellen voor enkele categorieën van personen.

Welnu, wij zijn thans tot art. 9 genaderd. Nu staan wij voor de groote vraag: »zal de Kamer door aanneming van één of meer amendementen werkelijk eenigermate aan het bezwaar van te grooten druk te gemoet komen of zal men het tarief van den Minister ongewijzigd aannemen, een tarief, dat de Minister niet zonder diepe verzuchting verdedigen kan en dat in den lande, indien het niet gewijzigd wordt, in menig gezin eene diepe verzuchting zal doen slaken . . . . . .

De heer **Hintzen**: Dan moet gij de geheele belasting maar niet invoeren!

De heer **Goeman Borgesius**: Nu zegt men — wat eene overdrijving! — dan moet gij de geheele belasting maar niet invoeren! Ging die leer op, dan zouden wij de discussiën wel kunnen sluiten en de hooge tarieven van den Minister maar dadelijk zonder debat moeten aannemen. Maar dan zouden wij onzen plicht niet vervullen. Waar wij overtuigd zijn, dat op zich zelf eene belasting billijk is maar dat het tarief te hoog is voor sommige categorieën van burgers, daar zou het dwaas zijn de geheele belasting in den ban te doen, maar dan ligt het op onzen weg aan te toonen, dat de rechtvaardigheid eischt in dat tarief eenige verandering te brengen.

Maar de Commissie van Rapporteurs wil daar niets van weten. Het advies is zeer eenvoudig. Zij adviseert bij monde van den heer A. van Dedem — ik geloof zelfs eenstemmig — om alle amendementen te verwerpen. Maar met welke argumenten doet zij dit? Op onzen aandrang — dit is natuurlijk de aandrang der Commissie van Rapporteurs —, zoo redeneerde de woordvoerder dier Commissie, heeft de Minister reeds eene concessie gedaan en den aftrek van f 400 op f 600 gebracht. Daardoor zijn wij, wat het algemeene tarief betreft, tevreden, en — voegde hij er bij — mocht het *later* blijken dat het tarief voor de lagere inkomens te hoog is, dan moet het worden verlaagd, maar niet eenzijdig voor inkomens, die voor deze wet worden belast, maar ook voor inkomens uit vermogen!

Nu ben ik het met den heer Heemskerk volkomen eens, wanneer hij zegt, dat, als zulke exceptiën moeten opgaan, het eenvoudig monnikenwerk wordt bij deze wet eenig amendement voor te dragen, dat eene billijker verhouding beoogt.

Immers volgens de leer, door den heer van Dedem verkondigd, zal elke onrechtvaardigheid, die wij in de vermogensbelasting vinden, eenvoudig in deze wet moeten worden gerepeteerd, omdat het *onrechtvaardig* zou zijn tegenover de bezitters van vermogen, om *rechtvaardig* te zijn tegenover de bezitters van bedrijfsinkomen.

Ondertusschen, Mijnheer de Voorzitter, wil de heer van Dedem in elk geval met dit tarief eerst de ervaring raadplegen en, wanneer later bij de uitvoering van deze wet mocht blijken, dat de druk voor de lage inkomens te hoog is, dan wil hij — en ik stel het natuurlijk op prijs dat te vernemen, — wel medewerken, om die belasting veranderd en verlaagd te krijgen.

Dit nu is werkelijk wat nieuws, Mijnheer de Voorzitter. Meent de heer van Dedem serieus, dat wij op dit oogenblik nog niet kunnen beoordeelen, of iemand, die f 28 extra zal moeten betalen van een inkomen van f 2000 uit arbeid, al of niet te zwaar belast wordt? Verbeeldt zich de heer van Dedem misschien, dat het eerst moet gebleken zijn, dat sommige luidjes zijn gegaan naar de bank van leening, om hun belastinggeld bijeen te krijgen, vóórdat men met zekerheid kan zeggen, dat de belasting te hoog is?

Ik geloof, dat wij zeer goed in staat zijn om zonder nadere ervaring te beoordeelen, hoe hoog men de belasting kan opvoeren zonder onbillijk te worden en zonder den kleinen man te zwaar te treffen.

Ondertusschen heeft de geachte woordvoerder der Commissie van Rapporteurs meer pijlen op zijn boog, heeft hij nog meer mooie argumenten tegèn mijn voorstel aangevoerd. Een van die argumenten betreft de verhoudingsquaestie. De verhouding — zoo sprak de heer van Dedem — waarin de Minister het bedrijfsinkomen tot het vermogensinkomen wil belasten is op dit oogenblik = 3,2 : 5. Nu heeft de Minister bij kleinere inkomsten die verhouding reeds eenigermate verbroken, maar, zeide spreker, indien de amendementen worden aangenomen, — vooral, wanneer het amendement-Goeman Borgesius wordt aangenomen — dan zou er van de vroegere op goede gronden aanbevolen verhouding niets meer overblijven.

De heer **A. van Dedem**: Bij u juist het minst, mijnheer Borgesius!

De heer **Goeman Borgesius**: Bij mij juist het minst? Ik neem daarvan akte, Mijnheer de Voorzitter! maar vraag waarom mijn amendement dan door hem als voorbeeld is aangehaald, hoezeer de verhouding verbroken wordt. Ik lees in het verslag der *Handelingen*: » Volgens het amendement van den heer Goeman Borgesius betaalt iemand, wiens inkomen bedraagt f 740, f 2 belasting. Een inkomen nu van f 740 geniet men ook van f 18 500 kapitaal, doch dan betaalt men in de vermogensbelasting f 10. Zoo is dus de verhouding van 3,2 : 5, reeds veranderd in eene van 1 : 5".

De heer **A. van Dedem**: Dat is juist!

De heer **Goeman Borgesius**: Dat is juist, zegt de heer A. van Dedem. Ik geloof echter dat, wanneer hij mij eerst laat uitspreken, hij dit niet zeggen zal en dat hij straks wel zal willen erkennen dat het gekozen voorbeeld geheel *onjuist* is.

Maar ter zake. Toen ik bovengenoemde zinsnede in de *Handelingen* las ben ik — ik erken dit — zelf een oogenblik geschrikt. Welke snoode daad had ik op mijn geweten? De mooie verhouding van 3,2 : 5 zou ik zoodanig hebben verbroken, dat het door mijn amendement werd 1 : 5! Toen ik echter van mijn eersten schrik was bekomen kwam ik tot de conclusie dat men hier waarschijnlijk te doen had met fijne ironie, en dat de geachte woordvoerder der Commissie van Rapporteurs met die woorden waarschijnlijk wilde te kennen geven, dat zijne instemming met het tarief van den Minister toch nog niet zeer groot was.

Wat toch is het geval?

Wat de heer A. van Dedem in mijn tarief misprijst — en zelfs zóó misprijst, dat hij het aanhaalt als voorbeeld om de Vergadering te doen inzien hoe gevaarlijk de weg is, dien men, door het aannemen van mijn amendement, inslaat — dat is, Mijnheer de Voorzitter, precies hetzelfde bij het tarief van den Minister, want ook daar betaalt iemand met een bedrijfsinkomen van f 740, f 2 belasting. Met andere woorden: mijn amendement en het tarief van het ontwerp zijn in dit opzicht geheel gelijk. Maar als dat zoo is, hoe komt de heer van Dedem er dan bij om zich juist op dat voorbeeld te beroepen als bewijs dat ik een onvoorzichtigen greep wil doen in 's Ministers stelsel? Is dat serieuse bestrijding? In elk geval zal de geachte afgevaardigde nu wel niet meer volhouden dat het door hem gekozen voorbeeld juist is.

Een van beide: òf de heer A. van Dedem heeft over mijn hoofd heen 's Ministers tarief willen treffen, òf hij zal moeten erkennen dat zijn argument hem onder de voeten wegzinkt, en dat hij zich deerlijk heeft vergist. Ik gun hem gaarne de keuze, maar mijn amendement komt er in elk geval goed af.

De heer A. van Dedem heeft verder een punt behandeld, waaromtrent ik zeer kort kan zijn, na de wijziging die de Minister straks in het artikel heeft gebracht. Volgens den afgevaardigde uit Zwolle is het in mijn amendement nauwelijks een voordeel te noemen, dat daardoor onregelmatigheden uit het tarief worden weggenomen, omdat die onregelmatigheden zoo klein zijn en zoo weinig beteekenen. Nu was ik van plan aan te toonen dat *kleine* onregelmatigheden *groote* gevolgen kunnen hebben; dat de onregelmatigheden die tot voor een uur nog in het tarief bestonden veel erger waren dan die welke men in de amendementen zoo hoog doet klinken; dat het toch lang zoo erg niet is voor f 100 die men meer verdient iets meer te moeten betalen dan volgens het gewone tarief rationeel zou zijn, dan dat eenig tarief zoo is ingericht, dat A met minder vermogen en minder bedrijfsinkomen meer moet betalen dan B met meer vermogen en meer bedrijfsinkomen. Dat betoog is echter overbodig geworden, nu de Minister zelf vrijwillig de onregelmatigheden uit zijn tarief heeft weggenomen. De

Minister heeft dat echter gedaan op eene wijze die geenszins mijne instemming kan wegdragen.

Wat is het geval? Reeds heb ik in mijn eerste rede gezegd dat de onbillijkheden en onregelmatigheden van het tarief op tweeërlei wijze kunnen worden weggenomen: door *verhooging* en door *verlaging* van het tarief. Aan den laatsten weg gaf ik de voorkeur, doch de Minister verkiest den anderen, zoodat het gevolg van de door hem aangebrachte wijziging geen ander is dan dat het tarief nog iets hooger is geworden dan het gisteren was.

Men zegt te recht achter mij: »alleen voor de kleine inkomens", maar dat is het juist wat het erg maakt. Had de wijziging tot gevolg dat voor *groote* inkomens nog een enkele gulden meer moest betaald worden, het ware in mijn oog geen zoo groot bezwaar; maar het zal juist de kleine man zijn, die weer meer wordt getroffen en die in zeer vele gevallen weer een gulden meer zal moeten opbrengen dan het geval was bij het nog niet gewijzigde tarief. En men zegge niet dat die enkele gulden meer eene kleinigheid is, want het geldt hier menschen die met dubbeltjes en centen moeten uitrekenen om rond te komen.

Nu een enkel woord aan den heer Seret. Deze heeft mij gevraagd, of ik meen, dat de inkomsten van f 1600 tot f 2000 bijv. niet meer kunnen gerekend worden tot inkomsten van de zoogenaamde middelklasse.

Mijn antwoord is, dat ik met den geachten afgevaardigde van meening ben, dat wij hier wel degelijk te doen hebben met kleine inkomsten van personen uit den middelstand. Maar hij zal mij wel willen toegeven, dat ook die inkomsten door mijn amendement wel degelijk een weinig gebaat worden. Bij voorbeeld iemand met f 2000 arbeidsinkomen, die volgens het tarief van het wetsontwerp f 28 betaalt, zal bij mijn tarief met f 24 vrij komen.

Overigens ben ik den geachten spreker erkentelijk voor de welwillende wijze waarop hij zich over mijn amendement heeft uitgelaten. Het doet mij bepaald leed, dat ik niet voldoen kan aan zijn verzoek om mijn amendement in dien zin te wijzigen, dat personen met een vermogen van meer dan f 200 000, van hunne bedrijfsinkomsten niet meer zullen moeten betalen dan personen met een vermogen van f 50 000 en met dezelfde bedrijfsinkomsten.

Ik kan dat echter niet doen, omdat ik het volkomen eens ben met den Minister, dat het niet meer dan rationeel en billijk is, dat iemand met grooter vermogen met dezelfde bedrijfsinkomsten meer moet betalen, om de eenvoudige reden dat dan ook de draagkracht, ten gevolge van het bijkomend grooter vermogen, zooveel grooter is.

Hedenmorgen is mijn amendement ook nog bestreden door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer de Beaufort, wiens bezwaar voornamelijk gelegen is in het minimum van f 700. De argumenten die ik voor de verhooging van het minimum heb aangevoerd, kon hij niet deelen. Uwe berekening, zoo sprak deze geachte afgevaardigde, aan het verzekeringswezen ontleend, was wel vernuftig, maar het komt mij voor, dat gij eerst het minimum van f 700 hebt vastgesteld en eerst daarna eene toepasselijke berekening hebt gemaakt om dat cijfer te justificeeren.

Toen de geachte spreker dit zeide, verwachte ik natuurlijk van hem te vernemen wààrom de geachte spreker zulks dacht; waarom hij zich niet kon plaatsen op mijn standpunt, dat ik, juist om een goed cijfer voor het minimum te vinden, die berekening met de premie van levensverzekering gemaakt had. Maar daarvan heb ik *niets* gehoord, zoodat het alleen eene aardigheid schijnt geweest te zijn, en ik daarop dus niet verder kan ingaan.

Een tweede argument, dat ik heb aangevoerd, was: het aantal oninbare posten zal ontzaglijk groot worden, als men reeds bij f 650 belasting begint te heffen.

Wees daarvoor niet bang, zegt de heer de Beaufort, want het aantal oninbare posten is wel is waar hoog in de groote steden (Rotterdam, den Haag en Amsterdam, maar op het platteland niet; en . . . . daarom gaat uw argument niet op.

Mijn antwoord is: al ware die voorstelling volkomen juist, dan zou de fiscus zich toch nog wel tienmaal mogen bedenken vóórdat hij maatregelen neemt waardoor in die groote plaatsen de toestand in elk geval nog erger zal worden. Maar er is meer. Als het waar is, dat op vele plaatsen het aantal oninbare posten nog gelukkig klein is, en het euvel zich thans voornamelijk beperkt tot de groote steden, laat ons dan voorzichtig zijn en niet door verkeerde fiscaliteit ook in de kleine steden en ook op het platteland allengs een toestand in het leven roepen zooals die nu reeds bestaat in de groote steden.

Waarom is eigenlijk de heer de Beaufort voor een laag minimum? Met het oog op de staatkundige ontwikkeling van de burgers, met het oog op de wenschelijkheid dat bij de aanstaande uitbreiding van het kiezerskorps een zoo groot mogelijk aantal burgers in Nederland meebetaalt in de directe belastingen. Ik zou dit argument kunnen begrijpen, Mijnheer de Voorzitter, indien deze Regeering ons had voorgedragen een ontwerp-kiesrecht dat meer steunde op den census. Wat de heer de Beaufort zeide, was in mijn oog toekomst-censusmuziek, maar mij dunkt, die kan nu buiten bespreking blijven, omdat wij een nieuw kiesrecht op geheel andere basis zullen krijgen. . . . . .

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijne opmerking heeft juist alleen waarde wanneer men *geen* belastingcensus aanneemt.

De heer **Goeman Borgesius**: Uwe opmerking zou grooter waarde hebben indien wij op de basis van den census wilden voortwerken, want dan zouden wij verplicht zijn om bij de bespreking van het minimum telkens te vragen: hoeveel kiezers zullen er (bijkomen) en hoeveel zullen er afgaan, indien wij het minimum f 50 of f 100 lager of hooger stellen.

Maar hoe dit zij, Mijnheer de Voorzitter, de heer de Beaufort heeft mij niet overtuigd dat ik verkeerd heb gedaan door het minimum te willen brengen op f 700 in plaats van op f 650.

Ten slotte blijft mij alleen over te bespreken het bezwaar door den Minister geopperd, namelijk dat de schatkist door mijn amendement schade lijden zal.

Ik heb mij afgevraagd: hoeveel zal de schatkist door mijn amendement verliezen? Het doet mij leed dat ik daarvoor geen juiste cijfers kan aangeven, maar dat is niet mijne schuld. Waar de Minister zelf verklaart dat hij zelfs niet in het vage eene berekening kan maken van hetgeen zijne belasting zal opbrengen, daar is het mij natuurlijk niet mogelijk aan te geven hoeveel schade de schatkist zal lijden indien voor de meeste belastingschuldigen het belastingcijfer met 1—4 gulden wordt verminderd.

Maar hiervan ben ik toch wel overtuigd, dat dat cijfer niet zeer aanzienlijk zal zijn. De Minister heeft beweerd, dat in de *meeste* gevallen de belastingschuldigen 3 à 4 gulden minder zullen betalen. Dat nu is minder juist, omdat zeker 75 pct. van de belastingschuldigen zullen behooren tot de klasse beneden de f 1500, en waar het inkomen minder bedraagt dan f 1500, daar zal het verlies per belastingplichtige ook niet zijn 3 à 4 gulden, maar f 0,75 tot f 2. Op dien grond meen ik dat de som die de fiscus door aanneming van mijn amendement minder zal ontvangen, niet meer zal bedragen dan vier ton. Kan de schatkist dat verlies niet lijden? Er is te meer reden die vraag bevestigend te beantwoorden, omdat de fiscus ook weer eene ongeveer even groote som wint door de aanneming van andere amendementen.

Ook mag de Minister niet vergeten dat door de verhooging van den jenever-accijns de schatkist meer geld ontvangen heeft dan de Minister noodig had, en dat daarvoor afschaffing der Rijkstollen in uitzicht gesteld is, terwijl het niet waarschijnlijk is, zooals wij gisteren vernamen, dat dit plan binnenkort zal verwezenlijkt worden.

Dat de Commissie van Rapporteurs, bij hare bestrijding van mijn amendement het bezwaar van verlies voor de schatkist in het geheel niet heeft doen wegen, is heel natuurlijk, want, zooals de heer van Houten het uitdrukte, wij zijn in dat opzicht concurrenten. Straks komt de Com-

74ste VERGADERING. — 15 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

missie van Rapporteurs met een amendement, dat, indien het wordt aangenomen, *veel meer* aan de schatkist zou kosten, en toch geen definitief lager tarief zal geven, maar alleen verlichting zal geven zoolang de herziening van het personeel niet heeft plaats gehad.

Ik eindig, Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd: het zou er ongelukkig uitzien als ik bij de behandeling van deze belastingwetten mijn goed hart niet mocht laten spreken.

Daarmede ben ik het volkomen eens, en ik ben vast overtuigd dat de Minister, door bij de beoordeeling van de aan de orde zijnde amendementen, aan de uitspraak van zijn hart het stilzwijgen niet op te leggen, niet in botsing zal komen met zijn verstand of met de eischen, die hij als fiscus stellen moet. Ook voor den fiscus kan het soms van het grootste belang zijn om niet het uiterste te vragen, maar met de omstandigheden, met de moeilijkheid van den strijd om het bestaan in duizende en duizende, niet door de fortuin begunstigde gezinnen rekening te houden. Zij die zooals ik leven in verschillende kringen der samenleving — zij zullen wel met mij overtuigd zijn dat deze Minister dit ook in deze dagen bij de uitvoering der vermogensbelasting zal ondervinden, ja misschien reeds ondervonden zal hebben. Niet elke gulden, dien men minder laat betalen, daar waar de druk te groot is, veroorzaakt schade aan de schatkist. Hoe populairder eene belasting is, des te beter zal de schatkist er bij varen. Kon de Minister besluiten bij de beoordeeling der amendementen zich op dat standpunt te plaatsen, dan is er alle reden om te verwachten dat uit den smeltkroes dezer beraadslagingen ten slotte een tarief zal te voorschijn komen, waarbij voldoende rekening gehouden wordt met de draagkracht, en waarbij te gelijker tijd ook de belangen van de schatkist voldoende tot hun recht komen.

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften*, brengt, namens deze, de volgende verslagen uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen uwer Commissie zijn gesteld:

A. een achttal adressen, te weten van:

1°. F. S. Rondel, voorzitter der afdeeling Arnhem van den Algemeenen Typografenbond, en 4 anderen, te zamen vormende een comité, dat zich ten doel stelt aan den werkman C. van Reenen te Hilversum eene waardige belooning te doen toekomen voor zijne heldhaftige daad op 9 en 10 October 1892. Adressanten verklaren, dat naar hunne meening de belooning aan C. van Reenen geschonken voor zijne redding van den werkman Tilburgs, bestaande in de zilveren reddingsmedaille, eene onvoldoende is in aanmerking genomen de taaie volharding, den moed en de zelfopoffering voor zijne daad vereischt;

dat zij daarom de eer hebben aan uwe Vergadering te verzoeken aan C. van Reenen alsnog te willen toekennen een nationaal stoffelijk huldeblijk;

2°. werklieden en leden der Algemeene Werkliedenvereeniging »Een ieders nut" te Hillesluis-Fijenoord, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 10 October 1884;

3°. het bestuur van de Typographische vereeniging »Arnhem" tellende 180 leden;

4°. het bestuur der Werkliedenvereeniging »Zelf Help" te Uithuizen;

5°. het bestuur der Algemeene Arbeidersvereeniging, gevestigd te Zutphen, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1871, n°. 16;

6°. het bestuur der Timmerliedenvereeniging »Door eendracht verbetering", gevestigd te Zutphen;

7°. het bestuur der Werkliedenvereeniging »Helpt Elkander", te Workum;

8°. het bestuur der Meubelmakersvereeniging »Amstels Eendracht", te Amsterdam, houdende de laatste zeven alle betuiging van instemming met het verzoek aan deze Kamer gedaan bij het adres van F. S. Rondel c. s. te Arnhem, onder 1 genoemd.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen het adres van F. S. Rondel c. s. benevens de andere, ter kennisneming voor de leden, neder te leggen ter griffie;

B. van Willem van Wijde, arbeider, wonende in de buurtschap Edervee onder Ede, waarin wordt aangedrongen op eene spoedige wijziging van artikel 87 van het Burgerlijk Wetboek en wel naar aanleiding van een geval dat zich met adressant heeft voorgedaan.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

C. een van Frederik Johan Adams te Amsterdam, verzoekende een zekere Petrus Mathieu te noodzaken een schuld van f 45,38 aan adressant te voldoen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen omtrent dit adres, wat een verzoek inhoudt, dat niet door de Kamer kan worden ingewilligd, omdat het ligt buiten hare bevoegdheid, over te gaan tot de orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

D. het bestuur der afdeeling Opsterland van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, houdende betuiging van instemming met het verzoek, vervat in een adres door het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap gericht tot Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, ter zake het pensionneeren van weduwen en weezen der onderwijzers.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden, evenals geschiedde omtrent die, over dit zelfde punt, reeds bij deze Kamer ingekomen.

E. de Vereeniging van Beetwortelsuikerfabrikanten in Nederland, erkend bij Koninklijk besluit van 24 November 1874 (*Staatsblad* n°. 22), houdende beschouwingen over en naar aanleiding van het bij deze Kamer ingediend wetsontwerp »Wet houdende nadere bepalingen op den accijns der suiker".

Aangezien bedoeld ontwerp in de afdeelingen is behandeld en eene Commissie van Rapporteurs is benoemd, heeft uwe Commissie de eer voor te stellen dit adres te verzenden aan bedoelde Commissie van Rapporteurs, ter afdoening.

F. G. Lolman te Utrecht en vele anderen, zich noemende beambten of werklieden aan de voormalige Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij en allen in dienst van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, houdende klachten over de wijze, waarop de bepalingen, te hunnen opzichte, ter gelegenheid der overname gemaakt, ten uitvoer worden gelegd.

Het adres luidt als volgt:

»Luidde artikel 6 der door de wet van 21 Januari 1890 bekrachtigde overeenkomst als volgt: »Aan het personeel der Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij zal de gelegenheid worden gegeven, om over te gaan in den dienst der Maatschappij, aan wie de exploitatie der onderwerpelijke spoor- en tramwegen wordt overgedragen *op dezelfde voorwaarden*, waaronder zij thans dienen, en mitsdien met behoud zoowel van hunne tegenwoordige bezoldiging en emolumenten, als van de aanspraken op bevordering en op ondersteuning, die zij wegens hun dienst bij de Maatschappij tegenover de laatste kunnen doen gelden," thans ondervinden wij tot onze droefheid, dat de meeste goede gewoonten en gebruiken, waarmede weleer de Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij onze diensten welwillend beloonde, schier geheel en al ophouden te bestaan.

Zoo was het bij den Nederlandschen Rhijnspoorweg een constant gebruik, hetwelk bijna kracht van wet had, dat een werkman, welken leeftijd hij ook bereikte, steeds in den dienst werd gehouden met genot van het volle bedrag zijns weekgelds; dat hem immer, welke de duur van het krankbed was, gedurende zijne ziekte het halve weekloon verzekerd bleef; — dat hem bij ongelukken door en in

den dienst eene flinke uitkeering werd gedaan; — dat zijne weduwe en kinderen bij zijn overlijden een behoorlijke onderstand werd toegelegd, enz. enz.

Thans echter verzekert niets meer onze toekomst op den ouden dag. Op vijf-en-zestigjarigen leeftijd kunnen wij rechtens worden ontslagen en aan armoede en gebrek blootgesteld.

De duur der ondersteuning bij onze ziekten hangt af van de meerdere of mindere goedheid van het nieuwe bestuur, zonder dat wij op iets aanspraak mogen maken.

Dagelijks stellen wij ons in gevaar door den dienst het leven of het gebruik van onze ledematen te verliezen, zonder dat dit door eene enkele zekerheid van vergoeding bij eventueele ongelukken op prijs wordt gesteld.

Onze weduwen en weezen rest na onzen dood niets dan den bedelstaf ter hand te nemen.

Onze voormalige emolumenten in den vorm van mijlgelden zijn gedeeltelijk vervallen.

De behandeling, van de zijde der nieuwe Maatschappij ondervonden, doet eerder denken aan een uitlokken van dienstweigering, om gronden te vinden zich van ons te ontdoen, dan een ernstig streven, om getrouw de aangegane overeenkomst na te komen.

Alle zooveel middelen ten dienste der opruiers, om ons aan te hitsen en te verbitteren tegen de Nederlandsche Regeering, en ons berouw te doen gevoelen over de toewijding, waarmede wij ons, vertrouwende op haar rechtvaardigheidszin, den 15 Oct. 1890 aan de nieuwe Maatschappij geschonken hebben;"

en eindigt mèt het eerbiedig maar dringend verzoek, zoo spoedig mogelijk, allen grond voor hunne klachten weg te nemen, hunne aanspraken meer in bijzonderheden bij de wet te bepalen en zekerheid te geven, dat deze niet meer zullen worden geschonden, zullende dit een blijk zijn, dat de Nederlandsche Regeering de belangen van de werklieden, die zij onder hare bescherming genomen heeft, zonder uitzondering behartigt en eene aansporing tot stipte en getrouwe betrachting van al hunne plichten.

Uwe Commissie is van meening, dat, niet het minst met het oog op de belangen van het reizend publiek, voor wie een goed, nauwgezet en tevreden spoorwegpersoneel niet genoeg is te waardeeren, het van het hoogste gewicht is de waarheid der feiten te kennen.

Zij heeft mitsdien de eer voor te stellen dit adres te verzenden aan Zijne Excellentie den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, met verzoek, omtrent de in het adres vermelde feiten inlichtingen te willen verschaffen.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet het woord gevraagd om iets aan het voorstel der Commissie toe te voegen. Alleen spreek ik den wensch uit dat het onderzoek, naar aanleiding van dit adres in te stellen, niet alleen zich bepalen zal tot adressanten, maar zich uitstrekke tot het geheele personeel, en ons een volledig verslag gegeven worde van de uitvoering van het geheele artikel 6, opdat de Kamer in staat zal zijn te beoordeelen of dat artikel behoorlijk wordt nageleefd.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van het besluit dat door de Commissie wordt voorgesteld zal zeker eene dergelijke beschouwing later kunnen volgen.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede dat door de afdeelingen tot rapporteurs zijn benoemd over de wetsontwerpen:

wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1892, en

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893,

de heeren Mutsaers, van der Feltz (voorzitter), Brantsen van de Zijp, Hartogh en Rink.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Ik heb iets te zeggen over het amendement van den afgevaardigde uit Zutphen, bevattende twee elementen, waarvan voor mij het eene het andere bederft. Een element er van bestaat in eene wijziging van het tarief van aanslag of van progressie; en dat element staat mij nog al aan om zijne regelmatigheid, zelfs in zekeren zin stelselmatigheid en om zijne eenvoudigheid: want meestal wordt daarbij voor een vast bedrag van meer inkomen ook een vast bedrag van hoogeren aanslag voorgesteld.

Minder heb ik op met de verlichting van de middelklasse, die het voorname oogmerk schijnt te zijn dat met zijn tarief de afgevaardigde uit Zutphen schijnt te hebben, en die — naar mij voorkomt — niet is van groote beteekenis. Bij voorbeeld een van de beklagenswaardige wezens, over wien de afgevaardigde zijne vleugels uitstrekt, die, naar het tarief van den Minister, f 141 betalen zou, zal volgens zijn tarief hebben te betalen f 137,50, dus op f 141 f 3,50 minder.

Ik begrijp daarom niet, hoe de voorsteller zich over die verlichting zoo warm maakt. Maar er is meer in het amendement dat ik niet te best begrijp, namelijk de afkomst zelf van het amendement of het vaderschap van den afgevaardigde uit Zutphen, dien wij allen kennen als een groot voorstander van uitbreiding van staatsbemoeiing op arbeidsgebied, schoolgebied en elk ander gebied; een man van wien men dus mogt verwachten, dat hij er op uit zou zijn, de middelen om die bemoeiing, welke zeer duur moet zijn, te bekostigen, ook aan de schatkist te verschaffen, maar die daarentegen steeds, als nieuwe belastingen aan de orde zijn, er naar streeft de opbrengst voor de schatkist te besnoeien en het zoo den Staat onmogelijk maakt zijne dure taak te betalen. Die afgevaardigde brengt mij aldus vaak voor den geest het beeld van een man die om den wagen snel vooruit te krijgen, een paard er vóór spant, maar te gelijk achter den wagen spant een paard, dat in tegenovergestelde richting trekt, met het gevolg, dat de wagen juist op dezelfde plaats blijft staan; hij krijgt zoo het aanzien van een man, die zichzelven tegenwerkt of neutraliseert. Maar voor mij, die minder staatsbemoeiziek ben dan de afgevaardigde uit Zutphen, heeft het amendement ter zake van de schade, welke het aan de schatkist berokkenen moet, ook niet veel bezwaar, terwijl het — gelijk ik te kennen gaf — mij nog al aanstaat om den eenvoud en regelmatigheid van het voorgestelde tarief. Doch dit alles geldt slechts voor het eene element; het andere, de verhooging van het minimum van belastingplichtigheid, valt minder in mijn smaak. Waarom, behoef ik nauwlijks te zeggen na hetgeen daaromtrent door mij is ontwikkeld bij de algemeene beschouwingen, en dat zich aansluit aan de rede, door den heer de Beaufort heden morgen hier gehouden, eene rede die, naar het mij voorkomt, door hetgeen daartegen de afgevaardigde uit Zutphen heeft aangevoerd, minder verzwakt dan gecorroboreerd is. Ik zal natuurlijk niet herhalen, wat door den afgevaardigde den heer de Beaufort heden, en door mij bij de algemeene beraadslaging is uiteengezet om te ontraden iedere verhooging van het minimum der belastingplichtigheid, omdat ik inderdaad geloof dat dit alles tot nog toe in zijn geheel gelaten is; maar ik wensch wel iets te zeggen over de twee argumenten vóór de verhooging van het minimum, door den afgevaardigde uit Zutphen thans nog tegenover den heer de Beaufort volgehouden, en ontleend vooreerst aan het denkbeeld van levensverzekering, en ten tweede aan het bezwaar van oninbaarheid der belasting.

De afgevaardigde uit Zutphen heeft ons namelijk voorgerekend, dat, waar men ten aanzien van de vermogensbelasting f 520 vrij laat, men bij de bedrijfsbelasting, dat

vrije bedrag f 180 hooger stellen moet, om den ingezetene kans te geven tot betaling van de premie eener levensverzekering, waaruit zijn erfgenamen eene lijfrente van f 520 's jaars zich kunnen verschaffen; maar een eerste vereischte ware dan toch geweest, dat hij hadde aangetoond, wat hij nu onbewezen heeft gelaten, namelijk waarop het cijfer van f 180 steunde, dat natuurlijk bij levensverzekeringen in verband staat met den ouderdom.

Toen ik bij de behandeling van het onderwerp der lijfrenten eene zekere som had genoemd van kapitaalsaflossing, als in de lijfrente begrepen, heeft men mij toegevoegd — misschien wel de afgevaardigde uit Zutphen zelf — dat dit een willekeurig cijfer was, aangezien, wanneer ik als voorbeeld niet had genomen een man van 60 jaar, maar iemand van minderen leeftijd, het cijfer anders zou zijn geweest. Zeker was dit zoo feitelijk; maar voor mijne stelling, dat in de lijfrente steeds kapitaalsaflossing stak, deed de hoegrootheid van de lijfrente niets ter zake, omdat in iedere lijfrente, zelfs in eene aangekocht voor een kind op het eerste levensjaar, nog altijd, zij het dan ook eene minieme kapitaalsaflossing steekt. Maar hier, waar de Minister ook f 130 meer vrijlaat in de bedrijfs- dan in de vermogensbelasting, komt het juist op het *bedrag* aan, en had dus de afgevaardigde uit Zutphen juist zijn cijfer van f 180 tegenover dat van den Minister te justificeeren; en nu hij dit verzuimd heeft, bewijst zijn argument, ontleend aan de levensverzekering, vooralsnog niets.

Niet beter is het gesteld met zijn argument, ontleend aan de oninbaarheid. Zoolang hij niet heeft aangetoond dat de juiste grens van inbaarheid of oninbaarheid precies gelegen is tusschen f 650 en f 700, kan ook dit argument geen gewicht in de schaal leggen. Allerminst om de volgende reden. Kon het nog iets beteekenen, indien hij voor iemand met een inkomen van f 700 hetzelfde bedrag van aanslag voorstelde als de Minister heeft gedaan voor iemand met een inkomen van f 650, geheel anders wordt het, nu de afgevaardigde voorstelt iemand, die f 700 inkomen heeft, te belasten met f 2, terwijl de Minister f 1 bepaalde voor iemand met f 650 inkomen, want duidelijk is het dat van iemand met f 650 nog vrij wat gemakkelijker het bedrag van f 1 dan van een ander met f 700 inkomen een bedrag van f 2 te krijgen en te verhalen zijn zal.

Kan er dan een argument vóór de verhooging van het minimum gelegen zijn in de draagkracht? Evenmin. Hier geldt op nieuw dat iemand met f 650 verdienste eerder een bijdrage van f 1 dan een met f 700 verdienste de bijdrage van f 2 lijden kan.

Welke reden kan er bestaan om die f 50 verschil tusschen f 700 en f 650 te belasten met f 2 of 4 pct., terwijl de andere verschillen tusschen f 700 en f 750, f 750 en f 800, f 800 en f 850 enz. telkens volgens het amendement slechts worde belast met $1^1/_2$ pct.

Neen, waar de afgevaardigde in gebreke blijft aan te toonen dat de grens van absoluut onvermogen om eenige belasting te betalen en het vermogen om f 2 te betalen of meer, juist gelegen is tusschen f 650 en f 700 verdienste, daar is ook in de draagkracht van den belastingschuldige de reden tot verhooging van het minimum niet te zoeken.

Zelfs is, wat dit minimum betreft, het voorstel in strijd met zichzelf of met het systeem van het voorgestelde tarief. Waar toch de voorsteller van f 1500 tot f 700 afdalende telkens bij een inkomen van f 50 minder den aanslag verlaagt met 75 cent, moest men verwachten dat hij, gekomen tot f 2 bij een revenu van f 700, met de vermindering zou voortgaan, zoolang 75 cent af te trekken vielen, en dus een inkomen van f 650 zoude belasten met f 1,25, of als hij nooit hooger wilde gaan dan de Minister, op f 1.

Maar neen, met f 700 houdt hij plotseling op; en terwijl hij iemand met f 700 inkomen nog f 2 wil doen betalen, zal een van f 650 geheel vrij zijn. Dat nu is, dunkt mij, in strijd met zijn eigen stelsel. Trouwens, hij verhoogt eigenlijk ook niet het minimum, maar laat eenvoudig weg de onderste sport der ladder van aanslag, door den Minister ontworpen en door hem omgewerkt.

Waar mitsdien de argumenten, voor verhooging van het minimum door den voorsteller bijgebracht, zoo weinig steek houden, zoowel dat van de levensverzekering als dat der oninbaarheid; waar bovendien de verhooging in strijd is met zijn eigen stelsel, en in strijd met de argumenten, bij de algemeene beschouwingen door mij, en daar straks door den heer de Beaufort aangevoerd, daar zou ik den afgevaardigde uit Zutphen, indien ik voorzag dat het in goede aarde zou vallen, wel den raad willen geven zijn amendement te splitsen, ten einde de tariefswijziging los te maken van de verhooging van het minimum der belastbaarheid, omdat anders in die verhooging voor mij, en — vergis ik mij niet — ook voor vele anderen een onoverkomelijk obstakel zal gelegen blijven tegen verzoening met zijn voorstel omtrent de tariefswijziging.

De heer **Schimmelpenninck van der Oye**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord nog slechts. Het warm pleidooi, door den geachten afgevaardigde uit Zutphen gevoerd voor de noodzakelijkheid om den belastingdruk ten aanzien van de kleinere inkomsten te verminderen, vindt, naar mijne bescheiden meening, ook na het gehouden debat, nog zijne beste oplossing, wanneer het stelsel van splitsing wordt gevolgd door den geachten afgevaardigde uit Schoterland en door mij gehuldigd. Daardoor ontstaat toch de mogelijkheid: eenerzijds om het cijfer van het bestaans-minimum te verhoogen en voor zwakke schouders dragelijker te maken, anderzijds dat cijfer voor sterkere schouders te verlagen, waardoor tevens de politieke voordeelen worden bereikt, op welke door den heer de Beaufort de aandacht werd gevestigd; terwijl buitendien dit dubbele doel wordt bereikt zonder de opbrengst der belasting in gevaar te brengen.

De geachte woordvoerder der Commissie van Rapporteurs, de heer A. van Dedem, heeft vooral den nadruk gelegd op het verband tusschen de vermogens- en de bedrijfsbelasting, dat, naar hij meende, ook door mijn amendement zou worden verbroken. Wat dat verband betreft zou ik mij wel willen aansluiten bij hetgeen door de geachte afgevaardigden uit Harlingen en Zutphen is aangevoerd. Wanneer werkelijk de vermogensbelasting moet dienen — ik zal niet zeggen als prétext, maar als eene reden, die moet weerhouden van het nemen van goede maatregelen, strekkende om den belastingdruk in dit wetsontwerp beter te verdeelen, dan bestaat er inderdaad weinig aanleiding ons te verheugen over het tot stand komen dier vermogensbelasting. Ik voor mij, zou dien band nog te minder zoo sterk willen aanhalen, vooreerst omdat de verhouding tusschen beide belastingen niet zoo onverbreekbaar is. Ik beroep mij daartoe op hetgeen door den Minister nog verleden Dinsdag in het debat werd gezegd, geheel overeenstemmende met hetgeen voorkomt in de Memorie van Antwoord, op bladz 17, waar wij lezen: »Doch allereerst een woord over de evenredigheid, die tusschen de belasting van vermogens- en andere inkomsten moet worden aangenomen.

Naar een streng logische oplossing van dit probleem te zoeken ware een ijdel pogen. Het is moeilijk te bewijzen, dat de verhouding 100 tot 61, het is even moeilijk te bewijzen, dat zij anders moet zijn. In welke evenredigheid staat de draagkracht van iemand, die f 700 bezit uit arbeid, tegenover de draagkracht van iemand die f 700 bezit uit vermogen? Dit probleem zal wel altijd onoplosbaar blijven, omdat de toestanden zeer verschillend zijn."

Voorts op de omstandigheid, dat ook door de Regeering aanvankelijk een aftrek van f 400 was aangenomen, later gewijzigd in f 600. Ook bij het door mij voorgestelde cijfer, schijnt dus de verhouding tusschen vermogens- en bedrijfsbelasting niet al te irrationeel te zijn. Eindelijk, omdat de mogelijkheid overblijft de vermogensbelasting later in verband te brengen met deze belasting. En dat de Minister tot dit laatste niet ongeneigd zou zijn meen ik te mogen opmaken uit hetgeen door hem in de zitting van Dinsdag jl. is gezegd, namelijk dat hij liever de door den heer Pyttersen en mij bedoelde factoren in rekening bracht bij

de herziening van het personeel, maar zóó het hier geschiedde, het dan in elk geval ook nog in de vermogensbelasting zou moeten geschieden.

De geachte afgevaardigde uit Gorinchem wenscht de reductie, door mij verlangd, uit te breiden tot broeders en zusters, die door ongehuwden onderhouden worden. De geachten afgevaardigde uit Harlingen wenscht te spreken van ouders en schoonouders bij ongehuwden of weduwnaars zonder kinderen inwonende.

Door de geachte afgevaardigden uit Maastricht en Veghel zijn sub-amendementen op mijn amendement voorgesteld om weduwen en bij gehuwden inwonende schoonouders in de reductie op te nemen. In beginsel heb ik tegen die verschillende bijvoegingen geen bezwaar, maar het spreekt vanzelf dat, naarmate men de reductiën uitbreidt, de opbrengst van de belasting minder zal zijn; gedachtig aan het spreekwoord: »dien het onderste uit de kan wil hebben valt het lid op den neus", heb ik er dan ook niet om gevraagd. Intusschen zal ik gaarne de sub-amendementen mijne stem geven, en ben zelfs bereid (ten einde aan de Kamer althans ééne stemming te besparen) de bepaling betreffende de »weduwen" over te nemen.

In dit opzicht wijk ik dus eenigszins af van den geachten afgevaardigde uit Schoterland, die met opzet de weduwen niet genoemd heeft in zijn amendement. Het komt mij voor dat het voor de draagkracht van het gezin, in verband met de reductie waarvan hier sprake is, geen verschil mag uitmaken of de man dan wel de vrouw verloren wordt.

Verliest de man zijne vrouw, dan moet hij vaak eene huishoudster nemen, wat hem veelal kosten veroorzaakt; eene weduwe behoeft dit natuurlijk niet te doen, maar heeft daarentegen doorgaans haren kostwinner verloren.

Beide overwegingen kunnen dus, mijns inziens, leiden tot eene, trouwens zeer matige, reductie der belasting.

Intusschen behoeft verwerping van de sub-amendementen geene reden te zijn zich tegen mijn voorstel te verklaren, want het is zeker, dat er veel meer gehuwden zijn, die alleen met kinderen leven, dan ongehuwden die broers of ouders te onderhouden hebben; en nog zekerder, dat, wordt het Regeeringsvoorstel ongewijzigd aangenomen, een huisvader evenveel zal betalen als een jong gezel.

Voor zoover ik zien kan, Mijnheer de Voorzitter, zijn er na de door mij in het amendement gebrachte wijziging, nog slechts twee bezwaren overgebleven, die door den Minister zijn gesignaleerd. Naar mijne bescheiden meening zijn zij geen van beide van overwegend belang.

Het eerste bezwaar — geopperd ten aanzien van het amendement van den heer Pyttersen en ook op het mijne toepasselijk — betreft het feit, dát ook buitenlandsche huisvaders de reductie zullen genieten.

Ik meen echter dat, wanneer wij die buitenlandsche huisvaders waardig keuren te worden aangeslagen, zij ook wel waardig geacht mogen worden eene kleine reductie te genieten.

Het tweede bezwaar betreft den leeftijd der kinderen, omdat deze tusschen 15 en 18 jaar meermalen tot de huishouding bijdragen. Gaat men van dit standpunt uit, zou men dan niet strikt genomen moeten afdalen tot 12 jaar?

Overigens werd door den heer Pyttersen reeds opgemerkt, dat het niet geldt voor de categorieën waarvan hier sprake is. Buitendien betwijfel ik of de verdiensten van een jong mensch of jonge dochter beneden de 18 jaar in de meeste gevallen wel voldoende zijn tot dekking der meerdere behoefte aan woonruimte, voeding, kleeding enz.; in die mate althans dat de (ik herhaal het) matige reductie niet gewettigd zou zijn.

Er blijft nog eene kleine anomalie in mijn voorstel over, die wel is waar door den Minister niet kon worden gesignaleerd, maar ook naar mijne bescheiden meening weinig bezwaar oplevert. In *A* en *B* sub *b* is het cijfer f 8200 niet door f 8000 vervangen, welk laatste cijfer ook in het oorspronkelijk wetsvoorstel voorkwam en verband houdt met den aanvankelijk voorgestelden aftrek van f 400 in plaats van f 600. Het gevolg zal zijn dat de hooge progressie f 200 hooger begint dan in de bedoeling lag. Van overwegend belang schijnt mij deze wijziging voor de opbrengst der belasting niet te zijn.

Intusschen worden wij bij dit amendement gerenvoyeerd naar de herziening van het personeel. Hieromtrent, Mijnheer de Voorzitter, ben ik het geheel eens met hetgeen de geachte afgevaardigde uit Harlingen heeft in het midden gebracht. Van de herziening toch van het personeel worden zoo talrijke en tegenstrijdige verwachtingen gekoesterd, dat ik voor teleurstelling groote vrees heb. Ik zou er dan ook verre de voorkeur aan geven, het door den heer Pyttersen en mij verdedigde beginsel reeds in dit wetsontwerp vast te leggen.

Ik beveel derhalve mijn amendement in de welwillende aanneming van de Kamer aan, op de twee volgende gronden:

1°. verlichting van belasting voor zwakke schouders;
2°. zonder belangrijke vermindering van het cijfer van belasting.

En dit laatste telle men niet te licht. Het moge waar zijn, dat de Commissie van Rapporteurs zich tegen alle amendementen verzet, om de baan schoon te vegen voor haar eigen amendement, evenzeer is het waar, dat de behoefte aan vermindering van druk voor kleine inkomens in deze belasting, zich vrij algemeen doet gevoelen.

Het zou mij dan ook niet verwonderen, wanneer de Kamer dergelijke vermindering van druk voteerde, wellicht door aanneming van het amendement der Commissie van Rapporteurs. Maar dan zal die stellig eene belangrijke vermindering van opbrengst der belasting ten gevolge hebben. Het begint toch eerst te werken bij inkomens boven de f 3300, zoodat het amendement feitelijk neerkomt op eene reductie van verreweg de talrijkste inkomens met 40 pct.

Ik zal daarop niet verder ingaan, maar wil alleen opmerken, dat, naarmate men het cijfer van opbrengst van deze belasting doet dalen het moeilijker wordt met de herziening van het personeel de doeleinden te bereiken die men daarmede beoogt.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Een woord zij mij nog vergund — gedeeltelijk naar aanleiding van het antwoord, dat ik de eer had van den Minister te ontvangen — over het beginsel van de amendementen van de heeren Pyttersen en Schimmelpenninck van der Oye en over de wijze waarop het in deze beraadslaging ontvangen is.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, zeide hedenmorgen, dat aftrek wegens huiselijke en persoonlijke omstandigheden evenmin bij deze belasting als bij de vermogensbelasting te pas komt.

Ziedaar de eenige principieele bestrijding van de amendementen der heeren Schimmelpenninck van der Oye en Pyttersen. Zij is intusschen niet meer dan eene *ontkenning* van het beginsel.

Het scheen voor den geachten afgevaardigde uit Amsterdam een axioma, dat bij deze belasting geen rekening moet worden gehouden met de kosten van het gezin, evenmin als dit naar zijne meening te pas komt bij de vermogensbelasting. Ik dacht, dat het een axioma was, dat daarmede wèl rekening moet gehouden worden; dat het inkomen voor hem die geen gezin heeft eene geheel andere waarde vertegenwoordigt dan voor het gezinshoofd.

De enkele ontkenning van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam kan dan ook niet strekken om het beginsel omver te werpen; ik zou bijna meenen dat hij daarin alleen staat, want alle andere bestrijders der amendementen verzetten zich daartegen op grond van exceptiën.

Nu zou ik de aandacht willen bepalen bij den aard dier exceptiën. De eerste kwam bij de algemeene beraadslaging van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer van Beuningen. Deze zeide, dat het bij eene bedrijfsbelasting niet te pas komt rekening te houden met het gezin. Hij beschouwde dus dit wetsontwerp in het licht van uitsluitend te strekken ter vervanging der patentbelasting. Wil men echter in dien gedachtengang onderscheid maken tusschen winst en vast traktement, dan staat de Minister,

74ste VERGADERING. — 15 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

gesteund door eene verpletterende meerderheid der Kamer, op om te verklaren dat wij hier hebben eene *inkomsten*-belasting. Deze eerste exceptie tegen de juiste gedachte, dat voor den aanslag in de inkomstenbelasting verschil moet worden gemaakt naar mate van de sterkte van het gezin, is dus door de Kamer nietig geacht.

Eene tweede exceptie is die van de Commissie van Rapporteurs, namenlijk dat bij de vermogensbelasting geen rekening is gehouden met de bedoelde omstandigheid, zoodat het thans ook niet mag geschieden. Onoverkomelijk is die exceptie niet; men leze slechts de rede van den Minister, die bij eventueele aanneming van het amendement-Schimmelpenninck van der Oye reeds de conclusie maakte, dat er dan ook bij de vermogensbelasting rekening mede gehouden moet worden. Die exceptie kan trouwens alleen gelden als men de zekerheid heeft dat in de onbillijkheid zal worden voorzien op andere wijze; anders begaat men thans willens en wetens eene onbillijkheid. Men stelt met allen nadruk op den voorgrond dat men moet hebben eene complete inkomstenbelasting als aanvulling van de vermogensbelasting, en men zal het zeer groot onderscheid verwaarloozen gelegen tusschen het inkomen van hem die wel en van hem die geen gezin heeft. En de exceptie zelve strekt immers maar te meer om de juistheid van het beginsel te bewijzen.

Eene derde exceptie verknocht aan de tweede, en daarvan ook het noodzakelijk complement verwijst naar de herziening van het personeel.

Ik heb mij met een enkel woord reeds eergisteren daaromtrent uitgelaten; die herziening heeft een breeden rug.

Hetgeen ik daaromtrent gezegd heb, heeft het ongenoegen van den Minister opgewekt, die tot mij de opmerking gericht heeft, dat ik hem de woorden in den mond heb gelegd, dat hij den afstand van het personeel aan de gemeenten zoude willen aangemerkt zien om de gemeentefinanciën ter hulp te komen. De Minister heeft mij in ernstige overweging gegeven wanneer ik uitingen van den Minister citeer, die correct aan te halen.

Ik heb echter de woorden van den Minister niet geciteerd; het is mij gebleken uit de stenographische aanteekeningen, die ik in dat opzicht niet veranderd heb, dat ik mij geen citaat heb veroorloofd.

Ik heb alleenlijk gemeend te mogen herinneren, dat de Minister verklaard had, dat hij het personeel aan de gemeenten wil afstaan. Die mededeeling of herinnering is mijns inziens volkomen juist. Indien de Minister gelieve na te lezen bladz. 1173 van de *Handelingen*, dan zal hij dit bevestigd vinden. Ik erken evenwel, dat hij er bijgevoegd heeft, dat de afstand van het personeel aan de gemeenten niet *voornamelijk* zoude strekken in het belang der gemeenten, hoewel, voegde hij er wederom bij, deze er voordeel van zouden hebben.

Ik gevoel, dat ik door over deze zaak te uitvoerig te worden, buiten de orde zoude geraken, maar *binnen* de orde is het onderzoek naar de waarde van de exceptie, ontleend aan het verwijzen naar de wet op het personeel. Nu zal ik niet woordelijk citeeren hetgeen de Minister op dit stuk heeft gezegd, en ik doe dit te liever, omdat ik waarlijk geloof dat ik den Minister geen dienst zou bewijzen indien ik woordelijk ging voorlezen alles wat de Minister daaromtrent heeft gezegd: zaken, die zóó met elkaar tegenstrijdig zijn, dat, indien het geheele beeld nog eens volledig voor de Kamer werd ten toon gesteld, men des te beter zoude zien, hoe weinig er te rekenen valt op eene herziening van het personeel in den eenen of anderen zin, terwijl men des te beter zoude zien hoe volkomen alles in de lucht hangt. In het eene oogenblik wordt het personeel aan de gemeenten afgestaan, ten einde het als gemeentebelasting eens recht goed te kunnen regelen; het andere oogenblik zal al het mogelijke gedaan worden om het personeel behoorlijk te herzien, maar dan wordt het natuurlijk weder niet eene deugdelijke herziening als gemeentelijke belasting; het eene oogenblik heeft de gemeente er voordeelen van, het andere oogenblik moet men vooral niet denken, dat het de bedoeling is, dat de gemeente voordeel zal hebben van die herzienning van het personeel.

Ik zou den Minister en der Commissie van Rapporteurs die eenstemmig verwijzen naar die herzienning, wel willen verzoeken, eerstens te onderzoeken, in hoever zij op dit punt waarlijk eenstemmig zijn; want ik weet nog niet of niet juist de sterkste oppositie tegen den Minister op dat stuk gevonden wordt in den boezem der Commissie van Rapporteurs.

Het is intusschen toch wel wat veel gevergd van de Kamer, om een beginsel dat bij deze belasting behoort, los te laten in het vertrouwen op die twee elkander tegenstrijdige machten, die ons eene herziening van het personeel voorspiegelen.

Ik herinner nu nog aan de wijze, waarop de herziening van het personeel ons door de Commissie van Rapporteurs bij deze amendementen is voorgesteld. De geachte spreker uit Zwolle heeft gezegd: »Het komt der Commissie voor dat die zaak beter kan worden in het oog gehouden of geregeld bij eene herziening van de wet op het personeel, want hierbij zullen juist de personen met een groot gezin en de gehuwden het meest worden gebaat, daar de ongehuwde personen in den regel in het personeel niet worden aangeslagen". Dit komt hierop neêr dat, vermits de meeste aangeslagenen in het personeel gehuwd zijn, men door herziening van het personeel vanzelf de gehuwden en hen, die gezinnen hebben, zal kunnen ontlasten. Dan moet er dus zijn eene zeer sterke vermindering van druk en tevens van de inkomsten van de schatkist. En dat is nu een merkwaardig argument in den mond van den woordvoerder van de Commissie van Rapporteurs, die zich zooveel mogelijk steeds heeft toegelegd om amendementen te keeren, die vermindering van druk beoogden. En alles wat wij nu hooren over de noodzakelijkheid om de opbrengst van de belasting te verzekeren, over de gevaren die bestaan voor een tekort op de Staatsbegrooting — ik ben er zeker van dat zullen wij alles precies nog eens hooren wanneer de herziening van de wet op het personeel aan de orde is. En dan zou ik zeggen, laat ons niet beginnen met ons nu vast te leggen aan de bepalingen van deze wet, die een zeer zwaren druk leggen, die naar mijne meening nog kan vermeden worden; laat ons trachten een onnoodigen druk te vermijden die onbillijk werkt.

Ik wil dit wel zeggen, dat, hoezeer ik altijd overtuigd ben geweest van de noodzakelijkheid van eene herziening van het personeel, de discussiën, die bij deze wet gevoerd zijn, op mij in dit opzicht een zoo ontmoedigenden indruk hebben gemaakt als ik zelden op dit stuk heb gehad, en ik geloof dat wij verder zijn van een uitzicht op eene deugdelijke herziening dier wet dan ooit. Ik meen er te mogen bijvoegen, dat het beginsel van de amendementen van de heeren Pyttersen en Schimmelpenninck van der Oye eigenlijk in deze beraadslaging niet is nedergelegd en dat integendeel de bestrijding welke die amendementen hebben ontmoet, zegevierend het beginsel uit den strijd heeft doen te voorschijn treden, en dat de exceptiën daartegen opgeworpen niet voldoende zijn om op dien grond die amendementen te veroordeelen.

Nu zij mij nog een enkel woord vergund naar aanleiding van hetgeen hedenmorgen gezegd is door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer de Beaufort, omtrent de opvoedende kracht van het belastingbiljet.

Ik wil gaarne bekennen dat, even als ik vooral voor het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oije veel sympathie gevoel, ik ook veel sympathie gevoel voor het amendement van den heer Goeman Borgesius, dien ik heden morgen met onverdeeld genoegen gehoord heb. Intusschen gevoel ik ook zeer veel voor de opmerking van den heer de Beaufort, dat het wenschelijk is vooral niet voorbij te zien, dat de afschaffing van indirecte belastingen in den regel gepaard moet gaan met het heffen van directe belastingen, en dat wanneer de Staatszorg wordt uitgebreid, daarvan nieuwe belastingheffingen het gevolg zijn. Het heeft mij buitengewoon veel genoegen gedaan die opmerking uit zijn mond te vernemen, want

het is mij wel eens voorgekomen dat door de richting door den geachten spreker zoovele jaren met zooveel talent in deze Kamer vertegenwoordigd, die waarheid niet altijd genoegzaam in het oog is gehouden, en dat ook wel eens de wrange vruchten daarvan in den vorm van zeer hooge belastingbiljetten hier en daar in ons land geplukt worden. Het is mij zelfs wel eens voorgekomen dat uit dien hoofde hier en daar reeds eene reactie tegen de richting van dien geachte spreker merkbaar was. Indien ik nu zie, dat de geachte spreker terugkomt op den weg door hem en zijne vrienden zoovele jaren bewandeld, dan kan dit voor mij niet anders dan eene oorzaak van vreugde zijn. En de andere geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg, die zich verwonderde over de strekking van de rede van den heer Goeman Borgesius, omdat deze geachte spreder steeds is voor uitbreiding van Staatszorg, zal *mij* wel willen veroorloven om deze opmerking in het midden te brengen, want uitbreiding van Staatszorg in den zin dat de Staat als Voorzienigheid optreedt — ik geloof niet dat ik mij daarvan ooit een groot voorstander betoond heb.

Eene andere vraag is of het een geschikt oogenblik is om lessen uit te deelen, als die welke de heer de Beaufort aan de lagere klasse uitgedeeld wil zien. Hier is niet aan de orde afschaffing van indirecte belastingen, maar van eene directe. Waarom men nu bij gelegenheid van het vervangen van eene directe belasting door eene andere moet herinneren dat bij het afschaffen van eene indirecte belasting eene directe belasting moet geheven worden, ontsnapt voor mij aan de logica. Ik houd mij eenvoudig hieraan, dat wij geen onnoodig nieuwen druk moeten opleggen. Dat het noodig voor de schatkist is om het belastbaar minimum te houden gelijk de Minister dat voorstelt, ik geloof niet, dat iemand beweren zal, dat het hier in ernst betoogd is; en ik geloof dan ook niet dat nu het oogenblik is dat men behoeft aan te grijpen om de les te geven aan de belastingschuldigen, die de geachte afgevaardigde uit Amsterdam hun geven wil.

Hoe zal het gaan, wanneer men aan de herziening van het personeel komt, waarbij dan de opvoedende kracht van het belastingbiljet natuurlijk bewaard moet blijven? Zal dan de les van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam niet geheel uit het geheugen zijn?

Merkwaardig is de interruptie die de geachte afgevaardigde zich veroorloofde, toen de heer Borgesius hem op dit punt beantwoordde. De heer Borgesius zag in het argument van den heer de Beaufort toekomst-censusmuziek.

Neen, antwoordde de geachte spreker, mijne opmerking heeft alleen waarde wanneer er geen census is.

De klaarblijkelijke bedoeling van den geachten spreker is dus, dat wij moeten zorgen het belastbaar minimum laag te maken, opdat wij des te geruster kunnen overgaan tot het aannemen van eene kieswet, waarin geen census meer erkend wordt.

Dat is dan de bedoeling, dat men de kieswet mogelijk moet maken. In afwachting daarvan moeten wij inmiddels op de lagere klassen der bevolking een voelbaren druk leggen. Ik zeg niet, dat dit de bedoeling is van den Minister met dit wetsontwerp, maar is dat de steun, die den Minister geboden wordt, dan zou ik zeggen: *non tali auxilio*!

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft nog advies uit te brengen over de sub-amendementen van de heeren van Vlijmen en de Ras.

Het eerste dier sub-amendementen is overgenomen door den heer Schimmelpenninck van der Oye, zoodat dit eene wijziging van diens amendement geworden is.

De Commissie is van oordeel, dat de beide voorgestelde wijzigingen verbeteringen zijn in het stelsel, maar zij blijft dat stelsel, op de gronden, gisteren ontwikkeld, bestrijden.

De heer Heemskerk heeft dat stelsel nog eens aanbevolen; hij zegt dat de grootte der gezinnen bij eene inkomstenbelasting in het oog gehouden moet worden.

Ik wil de stelling niet tegenspreken, dat het in rekening brengen van de grootte van het gezin bij eene inkomstenbelasting mogelijk en misschien wenschelijk is, maar dan moet het gebeuren bij beide deelen der inkomstenbelasting, niet voor een gedeelte. Tegen dit laatste zou de Commissie bezwaar hebben, en op dien grond bestrijdt zij de amendementen en blijft zij volharden bij haar advies van gisteren, ook al mocht het sub-amendement van Vlijmen—de Ras, dat in het door ons bestreden amendement eene verbetering is, aangenomen worden.

Verder heeft de Commissie geen bezwaar tegen de Regeeringswijziging. De Minister heeft ons deze vóór de zitting medegedeeld, zoodat wij daarover hebben kunnen raadplegen.

Natuurlijk zullen de voorstanders van vermindering zeggen: het is eene verhooging van tarief *dus* is de Commissie er voor. Doch ik doe opmerken dat de wijziging aangebracht is geworden op aandrang van voorstanders van een lager tarief; zonder de bemerkingen op het Regeeringsvoorstel van de heeren Dobbelman en Borgesius zou de Minister de zaak wel gelaten hebben zooals zij was.

Nu eens de aandacht op de anomalie gevestigd is en de wijziging heeft plaats gehad, meent de Commissie dat de verandering in het stelsel der wet past en door haar moet worden goedgekeurd.

De Commissie heeft bij eene discussie als deze die al haar aandacht vordert, zich niet kunnen beraden over de wijziging die de heer Dobbelmann in zijn amendement heeft gebracht, waardoor het tarief merkbaar wordt gewijzigd en onthoudt zich dus hierover advies te geven.

De heer Poelman heeft de aandacht gevestigd op de vrijstelling van den landbouw. Ik zal daarop niet veel antwoorden, ook uit vrees om tot de orde te worden geroepen. Doch ik breng hem in herinnering, dat hier wordt geheven eene belasting van 2 pct. en van hoogsten 3,20 pct. terwijl de grondeigenaar, zooals ik vroeger aantoonde, van 7—9 en van 10 tot 14 pct. van de inkomsten betaalt, en als eene hypotheek op het goed rust van 50 pct. der waarde van den grond, dan wordt van de inkomsten nog tweemaal meer betaald, omdat de grondeigenaar belasting betaalt als was hij onbezwaard eigenaar van den grond. Laat men dus niet langer spreken van het bevoordeelen van den landbouw, waar de inkomsten uit beroep en bedrijf zoo matig worden getroffen.

De heer Dobbelmann noemde de splitsing der inkomstenbelasting eene fout.

Het is mogelijk dat het beter geweest ware een algemeene niet gesplitste inkomstenbelasting te ontwerpen, maar wij staan nu voor het feit dat wij handelen over het 2de gedeelte eener inkomstenbelasting dat behoort bij het eerste en daarmede moeten wij rekening houden.

De Commissie meent dat het verband tusschen beide deelen niet verbroken, maar zooveel doenlijk gehandhaafd moet worden. Zij heeft de amendementen bestreden omdat zij het onrechtvaardig oordeelde dat voor sommige inkomens een tarief zal gelden geheel afwijkend van de verhouding die er tusschen de tarieven van de vermogensbelasting en de bedrijfsbelasting moet bestaan.

De Regeering heeft door den aftrek van f 400 op f 600 te brengen, de oorspronkelijk bedoelde verhouding reeds min of meer verbroken, doch bij aanneming van een der voorgestelde amendementen, zal dit in veel sterkere mate geschieden. Om dit aan te toonen zal ik mededeelen wat bijv. moet worden betaald van een inkomen van f 1000 in de vermogensbelasting en in de bedrijfsbelasting volgens het voorstel der Regeering en volgens elk der voorgestelde amendementen.

Iemand die een jaarlijksch inkomen heeft van f 1000 uit vermogen, belegd ad 4 pct., bezit f 25 000, en betaalt f 18,75 in de vermogensbelasting.

Volgens dit wetsontwerp betaalt iemand die f 1000 inkomen heeft uit arbeid of winst uit bedrijf, f 8.

Wanneer de verhouding van 3,2 tot 5 ware blijven bestaan, zou hij betalen f 12, volgens het amendement Poelman zal hij slechts betalen f 2, volgens het amende-

ment Dobbelmann betaalt hij f 6, volgens het amendement Borgesius f 6,50.

De heer Borgesius heeft hedenmorgen aanmerking gemaakt op een voorbeeld dat ik genomen heb in mijn vorige rede en dat volkomen juist is in de berekening, maar dat toevallig ook overeenkomt met de belasting die zal worden betaald van f 650 in het tarief van den Minister; maar wat bewijst dit? Dat bewijst dat de Minister reeds heel ver is gegaan in zijne afwijking en dat de heer Borgesius nog verder wil gaan zooals uit het hierboven medegedeelde voorbeeld blijkt. De heer Borgesius gaat volstrekt niet het verst, zijn amendement gaat het minst ver van al de voorgestelde amendementen, dat heb ik hedenmorgen nog te kennen gegeven; maar al is het ook niet met een inkomen van f 740, bij alle hoogere inkomens gaat hij verder dan de Regeering.

Bij de amendementen van de heeren Schimmelpenninck en Pyttersen is de verhouding eenigszins anders. Voor ongehuwden en weduwnaars zonder kinderen wordt de belasting hooger dan volgens het Regeeringsvoorstel. Bij het amendement Schimmelpenninck wordt echter steeds de verhouding van 3,2 tot 5 voor ongehuwden in acht genomen.

De heer Pyttersen huldigt blijkbaar de theorie dat ongehuwden en zij die geen ouders te onderhouden hebben moeilijk te hoog kunnen worden belast. Voor gehuwden en weduwnaars met 3 kinderen gaat de heer Pyttersen bij inkomens van f 6000 en meer niet alleen hooger dan de Regeering, maar zelfs hooger dan de aangenomen verhouding van 3,2 tot 5. De heer Schimmelpenninck blijft met zijn tarief voor gehuwden en weduwnaars met 3 kinderen, zoowel voor hooge als lage inkomens, beneden het tarief van de Regeering.

Van een inkomen van f 1000 wordt volgens het amendement-Pyttersen betaald f 4,50; door gehuwden of weduwnaars met 3 kinderen en onder dezelfde omstandigheden wordt van een gelijk inkomen volgens het amendement van den heer Schimmelpenninck f 4 betaald.

De heer Borgesius heeft hedenmorgen nog een paar voorbeelden opgenoemd ten bewijze hoe drukkend die belasting is voor den middelstand. Hij heeft, naar ik meen, een voorbeeld genoemd van een predikant, die een traktement had van f 1600. Welnu, volgens het wetsontwerp zal die predikant betalen de som van f 20 en volgens het amendement van den heer Borgesius f 16. Nu heeft de heer Borgesius het amendement van de Commissie van Rapporteurs bestreden, maar nu wil ik toch opmerken dat, indien het amendement van de Commissie van Rapporteurs, bij de overgangsbepalingen gesteld, zal worden aangenomen, die predikant niet zal betalen f 16 maar f 12. In de vermogensbelasting betaalt iemand, die f 1600 inkomen à 4 pct. geniet van het kapitaal van f 40 000 dat hij bezit, de som van f 37,50. Ik geloof dat ten opzichte van de vermogensbelasting het Regeeringtarief voor de bedrijfsbelasting echter niet onbillijk is. De onderwijzer waarover de heer Borgesius gesproken heeft, het betrof een onderwijzer te Amsterdam met een inkomen van f 1400, betaalt f 16 volgens het wetsontwerp, volgens den heer Borgesius f 12,50 en volgens het amendement van de Commissie van Rapporteurs f 9,60. Voor een inkomen van f 1400, verkregen uit een kapitaal van f 35 000, wordt betaald f 31,25.

De Commissie van Rapporteurs heeft haar amendement voorgesteld en de andere amendementen bestreden, omdat zij haar amendement beter vindt.

De Kamer is natuurlijk volkomen bevoegd om de andere amendementen aan te nemen. De Commissie van Rapporteurs zal zich daar niet koud of warm over maken, maar ik geloof toch dat zij volkomen bevoegd en tevens verplicht is om een oordeel uit te spreken, dat naar hare meening het juiste is. Zij meent nu dat haar amendement beter is dan de voorgestelde amendementen en dat het juister is thans den druk aanmerkelijk te verminderen, maar slechts tijdelijk; zij meent dat door haar amendement elke Minister van Financiën geprikkeld zal worden om de herziening van de wet op het personeel ter hand te nemen waardoor dan ook de kleine vermogens wat ontlast zullen worden, terwijl daarentegen wanneer zoodanige prikkel niet wordt aangebracht, en een der andere amendementen wordt aangenomen, men waarschijnlijk zal zeggen: zalig zijn de bezitters; of de bezitters van kleine vermogens in de vermogensbelasting wat meer moeten betalen, gaat ons niet aan. Onder deze omstandigheden is het te vreezen dat op de herziening van de wet op het personeel niet meer zal worden aangedrongen en de wanverhouding die er bestaat tusschen de belasting die geheven wordt van kleine inkomens uit vermogen en kleine inkomens uit bedrijf, misschien tot in het oneindige zal worden gehandhaafd. Dit nu wenscht de Commissie van Rapporteurs te voorkomen en daarom heeft zij haar amendement in den tegenwoordigen vorm ingediend. De heeren Heemskerk en Goeman Borgesius hebben beweerd, dat de Commissie van Rapporteurs zoo fiscaal was en alleen tot aanneming adviseerde, wanneer er eene verhooging van de opbrengst werd beoogd, maar zich steeds verzette tegen amendementen die eene tegenovergestelde strekking hadden. Ik mag daartegen opmerken, dat het eigen, zooeven besproken amendement der Commissie de onjuistheid van die aanmerking reeds afdoende aantoont; maar er is meer. De Commissie stelde een amendement voor op art. 3, § 2, dat door de Regeering werd overgenomen, waardoor de opbrengst der belasting zal verminderen, en zij onthield zich voorts der Kamer aan te raden het amendement-Donner te verwerpen.

De heer Goeman Borgesius heeft verder de meening geuit, dat de Commissie van Rapporteurs gezegd zou hebben, dat de verhooging van den aftrek op haar aandringen geschied was. Ik heb dit echter niet gezegd. Ik heb gezegd dat op eene milder toepassing van het tarief in het Voorloopig Verslag was aangedrongen. En nu weet de heer Goeman Borgesius zeer goed, dat wanneer de Commissie van Rapporteurs een wensch, die in de afdeelingen der Kamer is geuit, deelt, zij dezen in het Verslag wel zoo kan wedergeven, dat dit indruk maakt op de Regeering; op deze wijze kan de Commissie van Rapporteurs eenigen invloed uitoefenen en dat is hier geschied.

Maar, vraagt de heer Borgesius, verder, moet elke onrechtvaardigheid die bij de vermogensbelasting is gepleegd bij de bedrijfsbelasting worden gerepeteerd? Mijnheer de Voorzitter! Toen de vermogensbelasting werd behandeld en aangenomen, wist de heer Borgesius zeer goed hoe in beginsel de bedrijfsbelasting er zou uitzien. De Minister van Financiën had in de Memorie van Beantwoording op de vermogensbelasting zeer duidelijk medegedeeld in welke verhouding de belooningen en de winsten uit beroepen en bedrijven vergeleken met de inkomsten uit vermogen zou worden getroffen, en de Minister heeft de daar in uitzicht gestelde verhouding van 4 tot 5 thans nog verzacht tot 3,2 : 5 en de aftrek van f 400 tot f 600 verhoogd. De heer Borgesius evenwel heeft, met de wetenschap dat de verhouding tusschen de belasting van inkomens uit vermogen en inkomsten uit bedrijf of beroep merkbaar ongunstiger zou zijn dan thans wordt voorgesteld, zijne stem aan de vermogensbelasting gegeven.

Mij dunkt, die geachte afgevaardigde zou beter gedaan hebben met zijne stem aan de vermogensbelasting te onthouden, want hij kon wel nagaan dat, wanneer eenmaal de vermogensbelasting was aangenomen, het tweede deel van de algemeene inkomstenbelasting, dat thans in behandeling is, moest volgen en dat het niet aangaat thans op de beslissing, het vorige jaar in beginsel genomen, terug te komen; en wanneer de geachte afgevaardigde meende, dat het tweede deel niet goed zou aansluiten bij het eerste deel der inkomstenbelasting, waarom heeft hij dan niet gestemd voor het amendement van den heer Æ. Mackay, die de invoering van de vermogensbelasting wenschte uit te stellen totdat de bedrijfsbelasting zou zijn aangenomen. Maar de heer Goeman Borgesius heeft destijds zijne stem gegeven aan de vermogensbelasting en zich er toen niet om bekommerd hoe er de bedrijfsbelasting zou uitzien, terwijl hij — ik herhaal het — zeer goed wist

hoe de verhouding zou zijn. Men moet toch niet vergeten, dat wij hier te doen hebben met eene algemeene inkomstenbelasting gesplitst in twee deelen en wanneer het eene deel er is, behoort het andere daarbij en mag men het verband dat tusschen beide is gelegd, en waarop bij de aanneming der vermogensbelasting is gerekend, niet verbreken.

Het was mij aangenaam geweest wanneer het amendement van de Commissie van Rapporteurs reeds nu in behandeling was gebracht, maar de leden, die werkelijk vermindering willen, zijn toch volkomen bevoegd om, wanneer deze amendementen mochten worden verworpen, hunne stem te geven aan het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

De heer **Heldt**: Maar als de Minister het onaannemelijk verklaart?

De heer **A. van Dedem**: Ik kan wel de verzekering geven dat de Commissie haar amendement zal handhaven.

De **Voorzitter**: Ik moet doen opmerken dat het amendement van de Commissie van Rapporteurs wel is aangekondigd, maar nog niet in beraadslaging gebracht, laat staan gehandhaafd wordt.

De heer **A. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wenschte alleen te doen opmerken dat de Kamer altijd bevoegd blijft dat amendement aan te nemen. En wil zij dat niet, welnu, er kan ook nog eene andere overgangsbepaling worden voorgesteld in denzelfden geest.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend haar gevoelen te moeten mededeelen over de voorgestelde amendementen. Meent de Kamer dat dit gevoelen in strijd is met 's lands belang, dan behoeft zij ons advies niet op te volgen maar is geheel vrij om de amendementen aan te nemen. De Commissie zal zich eene beslissing in strijd met haar gevoelen niet al te zeer aantrekken.

De **Voorzitter**: Door den heer Schimmelpenninck van der Oye is te kennen gegeven, dat het eerste gedeelte van het sub-amendement van de heeren van Vlijmen en de Ras door hem wordt overgenomen en in zijn amendement overgebracht.

Ten gevolge daarvan zal dit amendement, gedrukte stukken n°. 47, achter het woord »weduwnaar" worden bijgevoegd: »of weduwe".

Het eerste gedeelte van het *sub-amendement* van de heeren van Vlijmen en de Ras maakt derhalve geen onderwerp van afzonderlijke beraadslaging meer uit.

De heer **Pierson,** *Minister van Financiën:* Na mijne uitvoerige rede van eergisteren en na de zeer volledige uiteenzetting door den geachten afgevaardigde uit Zwolle, den heer A. van Dedem, gegeven, geloof ik thans zeer beknopt te kunnen zijn, en niet te kort te schieten in deferentie jegens de leden der Kamer, die achtereenvolgens het woord hebben gevoerd, wanneer ik summier beantwoord hetgeen door hen in het midden is gebracht. Ik zal de verschillende punten nagaan, die te berde zijn gebracht en daarover mijne meening zeggen. Met ééne uitzondering echter; ik zal niet spreken over § 8 van art. 3. Zooals men zich herinnert hebben daarover zeer vele leden het woord gevoerd; er heeft dus eene rijpe discussie plaats gehad, en thans opnieuw over datzelfde punt uit te weiden schijnt mij toe noch verlangd te kunnen worden noch ook wenschelijk te zijn.

Is het besluit der Kamer, na rijp beraad genomen, niet goed, is het in strijd met de billijkheid, ik zou het zeer betreuren; maar allerminst ware daarin reden te vinden om, gelijk door een der geachte sprekers werd te verstaan gegeven, het nu ook bij andere punten zoo nauw niet met de billijkheid te nemen. Ik geloof dat het eerder een motief zou zijn om meer dan ooit de billijkheid te betrachten.

In de eerste plaats dan de quaestie die de Kamer zoozeer en zoo te recht heeft beziggehouden: de aftrek voor kinderen en andere leden van het gezin. Het doet mij werkelijk leed dat verleden jaar bij de behandeling van de vermogensbelasting dit punt niet meer à fond is behandeld: ware dit geschied dan zou deze discussie overbodig zijn gemaakt, want dan zou de quaestie principieel zijn beslist. Toen is echter dit onderwerp weer ter loops ter sprake gekomen. Het komt mij echter voor dat nu wij, gelijk de heer van Dedem reeds opmerkte, bezig zijn aan eene completeering, aan het leveren van de tweede helft der inkomstenbelasting, waarvan de vermogensbelasting de eerste helft was, wij moeten doorgaan in de eenmaal gekozen richting. Wil dit nu zeggen, dat in ons belastingstelsel met aftrek voor kinderen geene rekening moet worden gehouden? Dat is de vraag niet; de vraag is of het *hier* moet geschieden of elders. Zooveel is zeker, wanneer men aftrek voor kinderen toelaat bij deze wet, is wijziging van eene bestaande wet noodig; dit is inderdaad *luce clarius.* Maar welke wet moet het zijn: de vermogens- of de personeele belasting? Ik zou denken de laatste. En mocht nu iemand beweren, dat op wijziging van het personeel geringe kans bestaat, dan antwoord ik met de wedervraag: waarom minder kans dan op eene wijziging der vermogensbelasting?

Hier kom ik even op de woorden van den geachten afgevaardigde uit Harlingen, van wiens opheldering omtrent het vroeger door hem gesprokene ik met belangstelling en waardeering kennis heb genomen.

Hij meent tegenstrijdigheid te ontdekken tusschen hetgeen ik omtrent de herziening van het personeel gezegd heb. Werd aan de Kamer alles in herinnering gebracht wat daarover door mij gezegd en geschreven is, welk een treurig beeld zou dan voor den dag komen! Ik vind het goed, dat dit alles niet aan de Kamer in herinnering wordt gebracht, want zij heeft wel wat beters te doen dan te lezen of te hooren, wat zij reeds gelezen of gehoord heeft; maar persoonlijk zou ik er niet het minste bezwaar tegen hebben. Ik ben mij volkomen bewust bij alles wat ik omtrent de herziening van het personeel heb gezegd, steeds eene vaste lijn te zijn gevolgd en wel deze: Het *eind*doel moet zijn afstand van het personeel aan de gemeenten; maar er is een onderscheid tusschen *einddoel* en *doel.* Vroeg of laat zullen wij tot dat einddoel moeten komen, omdat geene regeling van het personeel, waarbij rekening wordt gehouden met plaatselijke omstandigheden, op andere wijze kan verkregen worden. Maar dat geldt de toekomst, mogelijkerwijs eene verre toekomst, en middelerwijl moeten de handen aan het werk worden geslagen. Dit te doen is mijn voornemen, zoodra deze belastingwet zal zijn afgehandeld. Weldra hoop ik mij te gaan wijden aan de taak van die verbeteringen te brengen in het personeel, waarvoor het, zoolang het eene Rijksbelasting blijft, vatbaar is.

Er zijn nog drie punten ter sprake gekomen, en wel in de eerste plaats, of het wenschelijker is het verband tusschen deze wet en de vermogensbelasting te verbreken of te handhaven. De heer Dobbelmann zou de voorkeur geven aan dit laatste. De geachte afgevaardigde legde daarbij echter eene opmerkelijke bekentenis af: indien ik eene enkelvoudige progressieve vermogensbelasting had voorgesteld, zou hij geen bezwaar hebben gehad die te accepteeren. Maar nu eene gesplitste inkomstenbelasting is voorgesteld, nu acht hij het verkeerd tusschen de beide deelen dier belasting het door mij gewenschte verband te leggen.

Ik begrijp dat niet.

Trots alle beweringen dat het onmogelijk was, ben ik (met zeer deskundige hulp) er in geslaagd, om twee belastingen voor te dragen, die evenzoo zullen werken als eene enkelvoudige progressieve inkomstenbelasting. Waarom mag dat stelsel nu niet in practijk komen en moet het verband, dat tusschen de beide wetten is gelegd, worden losgemaakt? Ik zoek te vergeefs naar een antwoord op die vraag.

Daarentegen zie ik in hetgeen de geachte afgevaardigde beoogt groote bezwaren. Ik zal niet weder alle punten

74ste VERGADERING. — 15 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

aanroeren, die gisteren reeds behandeld zijn, maar wil toch wijzen op ééne zaak. Twee personen hebben elk een traktement van f 5000. Moet het nu geen verschil maken in de belasting of dit traktement het eenige inkomen is, of men daarvan dus geheel moet leven, dan wel of men nog een inkomen heeft uit een vermogen, dat misschien wel een millioen bedraagt?

Naar het tarief van den geachten afgevaardigde zal dit hoegenaamd geen invloed hebben. Iemand die een traktement heeft van f 5000 zal altijd betalen f 76, om het even of hij nog een groot fortuin heeft dan wel een fortuin van nihil. Hiervan kan ik de billijkheid niet inzien.

Maar de man met het groote fortuin betaalt reeds in de vermogensbelasting! Dat lost mijn bezwaar niet op; in de vermogensbelasting betaalt hij omdat hij vermogen heeft, maar bovendien geniet hij f 5000, en over de mate, waarin deze laatste som moet getroffen worden loopt het geschil. Zou men de draagkracht welke die f 5000 verschaffen aan hem, die het millioen bezit, kunnen gelijk stellen aan de draagkracht, die zij verschaffen aan hem die niets bezit? Mij dunkt, het antwoord hierop kan slechts ontkennend zijn. Het beroepsinkomen van den vermogende moet zwaarder getroffen worden dan dat van den niet-vermogende, en dat trachtte ik neer te schrijven in deze wet. Door het daaruit te verbannen zal men geene verbetering aanbrengen?

Voorts is gesproken over verlaging van het tarief. Bij al hetgeen ik hieromtrent vernomen heb en bij de deerniswaardige cijfers, die ons zijn voorgelegd, heeft het mij bevreemd, dat met geen woord bijna gerept is van de patentwet. Het is of zij niet bestond en of zij door deze belasting niet verdween. Het is of deze belasting uit de lucht is komen vallen en niet uitsluitend strekt ter vervanging van iets anders.

Hoe het patent drukt en welke verlichting in tallooze gevallen zal ontstaan bij de vervanging daarvan door de bedrijfsbelasting, komt, dunkt mij, zeer duidelijk aan het licht bij eene vergelijking van de tarieven. Nemen wij in oogenschouw dat van tabel XI, voor klerken, opzichters, directeuren (zelfs lagere spoorwegbeambten vallen daaronder voor een deel) en nagaan wat deze personen nu reeds betalen, in vergelijking met hetgeen geheven wordt volgens mijn tarief.

Voor een inkomen van f 900 tot f 1200 — een veel te ruim genomen klasse, want f 300 meer of minder maakt voor zulke kleine inkomsten een groot verschil — wordt betaald f 15,36 en volgens mijn tarief zal het zijn van f 6 tot f 12.

Wegens een inkomen van f 1200 tot f 1600 — binnen die groep van inkomsten valt de f 1400 van den onderwijzer, door den geachten afgevaardigde uit Zutphen bedoeld — wordt thans betaald f 21,76; naar mijn tarief zal dit zijn f 12 à 16. Men roept mij toe dat de openbare onderwijzers vrij zijn; dat weet ik zeer wel; maar ik spreek niet van de onderwijzers, ik spreek van de talrijke klasse van diegenen, die thans evenveel inkomen hebben als zij, en die van het patentrecht *niet* vrij zijn. Juist dit is de rechtmatige grief tegen deze belasting: dat zij den een treft, den ander spaart.

Twee personen wonen naast elkander; de een is een ambtenaar, die nog een klein pensioen te wachten heeft; de ander is klerk in dienst van een particulier: wanneer zijn patroon komt te sterven of de zaak aan kant doet, zal hij op straat staan, en wanneer hij dan 55 of 60 jaar oud is, niet meer zoo spoedig worden geholpen aan eene nieuwe betrekking. Wanneer nu beiden evenveel verdienen, wordt de eene niet belast, terwijl de ander getroffen wordt. Mag ik dan niet vragen hoe voor zoo iemand de nieuwe wet in vergelijking met de oude zal werken, en zoo die vergelijking gunstig uitvalt, daarvan melding maken?

Als men gaat nivelleeren begrijpt iedereen, dat sommigen iets meer moeten betalen. Zonder dat zou het niet mogelijk zijn anderen te ontheffen. Wanneer men echter steeds de aandacht vestigt op hetgeen door sommigen meer zal worden opgebracht, maar zwijgt van de belangrijke verlichting die voor velen ontstaan zal, dan beweer ik, dat men geene juiste voorstelling geeft van den invloed der hervorming, die thans wordt beoogd.

Eene kleine opmerking in het voorbijgaan, naar aanleiding van een gezegde van den geachten spreker uit Veendam, die, sprekende over zijn tarief, zeide, dat door zijn voorstel een *onzeker* nadeel voor den fiscus, maar een *zeker* voordeel voor de belastingplichtigen zoude ontstaan.

Wanneer men de tarieven zóó aanmerkelijk verlagen wil, gelijk die geachte spreker wenscht, dan zal er zeker een oogenblikkelijk voordeel ontstaan voor de belastingplichtigen; maar dan komt het hinkende paard achteraan, want dan komt de Minister van Financiën later met de boodschap, dat de begrooting niet sluit. En zal dan het verkregen voordeel duurzaam zijn?

Ik heb in dit verband te spreken over het amendement van den heer Goeman Borgesius, die heden nog eenige nieuwe argumenten heeft aangevoerd ten gunste van zijne voorgestelde tariefsverlaging. De reden waarom ik bij het amendement van dien geachten afgevaardigde in bijzondere mate de aandacht bepaal, is, dat het de minste verlaging voorstelt, want de verlagingen van de tarieven der heeren Poelman en Pyttersen gaan verder. Had men eene keuze te doen, dan zou dat amendement het meest in aanmerking komen.

Van de schatkist wordt daarbij echter een belangrijk offer gevergd.

Wanneer men de uitkomsten der Pruissische *Einkommensteuer* raadpleegt, dan vindt men, gelijk te verwachten was, dat de kleine inkomens het talrijkst zijn. In de steden — de Pruissische statistiek onderscheidt tusschen de steden en het platteland — is het getal der belastingplichtigen met een inkomen van 3000 Mark en minder 83 %, dat der anderen is 17 %. Men mag echter wel aannemen, dat de verhouding hier te lande gunstiger zal zijn, want grootere inkomens zijn hier waarschijnlijk naar verhouding talrijker dan in Pruissen. Bij het amendement van den heer Goeman Borgesius wordt daarenboven de grenslijn niet bij f 1800, maar bij f 1500 getrokken. Ik zou wel durven aannemen, dat de personen met dat inkomen of meer 25 percent zullen bedragen. Wat zal, naar die onderstelling, de invloed zijn van het door dien geachten spreker ingediende voorstel op de opbrengst der belasting?

Met nauwkeurigheid kunnen wij dit niet nagaan, want wij kennen het getal der belastingplichtigen niet. Wij weten echter dat in het patent circa 438 000 personen zijn aangeslagen en het is geen overdreven raming het getal dergenen, die in de bedrijfsbelasting zullen vallen, op 320 000 te begrooten. Hiervan is 75 pct. 240 000.

Nu stelt de geachte afgevaardigde voor om het tarief van f 1500 af te verminderen, met een cijfer aanvangende met f 4 en dalende tot nihil. Stellen wij dat de verlaging dooreen f 1,50 bedraagt, zoo ontstaat daardoor een verlies van f 360 000. Voor elk der overige 80 000 zal de verlaging ten volle f 4 bedragen, dat is f 320 000, zoodat een verlies zal ontstaan van f 680 000 in het geheel. Ik sta niet in voor die cijfers, maar wij moeten nu eenmaal rekenen met de gebrekkige gegevens die wij hebben en dan komen wij tot een aanzienlijken schadepost.

Het laatste punt dat ik te behandelen heb is het wegvallen van de f 650, voorgesteld door den heer Goeman Borgesius. De verschillende grieven en opmerkingen daartegen in het midden gebracht moeten door mij worden beaamd. Ook mij komt het wenschelijker voor f 650 als minimum te stellen: in de eerste plaats omdat bij eene behandeling als deze het beter is te beginnen met één dan met twee gulden, en in de tweede plaats omdat in verschillende plaatsen van ons land, vooral ten platten lande, tal van personen, die wel wat betalen kunnen, aan de belasting zouden ontsnappen, indien f 700 als minimum werd aangenomen.

Den census, de kieswet, de opvoedende kracht, dat alles wensch ik in het midden te laten; ik blijf liever op mijn eigen terrein, dat der financiën.

Mij is eene vraag gedaan door den heer de Beaufort

over de oninbare posten. Die geachte afgevaardigde meende opgemerkt te hebben dat de meeste oninbare posten voorkomen in de groote steden en niet ten platten lande. Ik heb dit even laten nagaan en ik kan het bevestigen. In de provincie Zuidholland, waarin de meeste groote steden zijn gelegen, waren in 1891/92 de oninbare posten f 352 867,08, in Noordholland f 204 670,55, maar in de andere provinciën veel minder; in Noordbrabant f 21 140,47, in Gelderland f 36 219,64^5, in Utrecht f 12 899,70^5, in Friesland f 11 941,09^5, in Overijssel f 1 869,25, in Groningen f 4 300,50^5, in Limburg f 1 229,69^5 en in Drenthe f 627,05

Nu nog een enkel woord over de door mij voorgestelde wijziging. Het deed mij leed te elfder ure daarmede aan te komen, maar de wijziging is noodig geworden door het debat. Ik heb bij de algemeene beschouwingen gezegd dat er kleine onregelmatigheden in het tarief voorkwamen, vooreerst omdat de sporten van den ladder ongelijk waren — f 50 in het eene, f 100 in het andere tarief —; voorts omdat bij de vermogensbelasting vermogens van f 13 000 en f 14 000 naar evenredigheid te laag zijn belast. De gevolgen waren wel niet groot, want eene zeer speciale combinatie van cijfers zou noodig zijn om anomalieën te krijgen. Maar aangezien nu eenmaal door verschillende geachte sprekers er op gewezen was en door den heer Goeman Borgesius te recht is voorgesteld, nu hij eenmaal een nieuw tarief maakte, om daarin te voorzien, heb ik gemeend van mijn kant hetzelfde te moeten doen.

Ziehier nu mijne conclusie. Ik meen te moeten handhaven al hetgeen door mij is voorgesteld. Het minste bezwaar heb ik natuurlijk tegen het amendement van den heer Goeman Borgesius. Maar ik schat de financieele offers niet gering die het van de schatkist vergt, en ik heb veel bezwaar tegen de verhooging van het minimum tot f 700.

De heer **Heldt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om te doen wat ik in ieder ander geval noode zou doen.

Ik behoor tot hen die ingenomen zijn met het voorstel van den heer Borgesius, dat de meeste kansen heeft, en door den Minister het meest aannemelijk wordt geacht; en waar nu ook de Minister hetzelfde bezwaar maakt dat van verschillende leden der Kamer wordt gehoord, tegen het in het amendement voorgestelde minimum, wensch ik een voorstel te doen om dat minimum te verlagen.

Ik doe dat voorstel noode, omdat ik te goed weet, dat vooral in de kleine kringen de directe belasting zwaar drukt, en meestal hoogst moeilijk kan worden bijeengespaard; maar het is mijnerzijds eene poging om het amendement-Borgesius te redden.

Daarbij heb ik nog een bemoedigenden troost, en wel deze, dat tal van werklieden, met wien ik gelegenheid heb gehad over deze belasting te spreken, mij verzekerd hebben, dat, als het minimum verlaagd werd tot f 1 of minder — wat een bedrag geacht kan worden dat zij met eenige inspanning zouden kunnen betalen — zij dan toch ook wel gerekend wilden worden tot hen die in de *directe belastingen* mede betalen, en alzoo het verwijt ontgaan van *direct* niets tot de schatkist bij te dragen; dat recht van medespreken willen zij, voor 't geen billijkerwijze van hen gevorderd zou kunnen worden, gaarne koopen.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, geeft mij te eerder vrijmoedigheid in het amendement van den heer Borgesius als sub-amendement voor te stellen, om onder A, VIERDE lid, te laten volgen: f 650 tot beneden f 700, f 1.

Het *sub-amendement* van den heer Heldt wordt ondersteund door de heeren Levy, Ferf, Mees, de Meijier en Smeenge, en zal mitsdien een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp dat het in dit stadium van het debat plicht is, bijzonder kort te zijn. Enkele opmerkingen tegen mijne rede van hedenmorgen ingebracht, mag ik echter niet onbeantwoord laten.

Het voornaamste — om niet te zeggen: eenige — bezwaar, dat de Minister ook thans tegen mijn amendement heeft in het midden gebracht, is hierin gelegen, dat het een vrij belangrijk offer aan de schatkist zal kosten.

Ongetwijfeld; dat is niet te ontkennen; maar het zal aan de aandacht der Kamer niet ontsnapt zijn, dat, terwijl ik getracht heb aan te toonen dat er tegenover het verlies, dat dit amendement aan de schatkist bezorgen zal, ook voordeelen staan, waarop de Minister niet gerekend had, en dat bovendien door den verhoogden jeneveraccijns voor den Minister geld disponibel is, dat tot nog toe niet voor het doel, waarvoor het is toegestaan, gebruikt is, — dat, zeg ik, de Minister daarover eenvoudig is heengegleden en alleen op het verlies heeft gewezen zonder de daartegenover staande voordeelen in aanmerking te nemen.

De Minister erkent dat hij ook niet precies kon opgeven hoe groot het verlies zal zijn — en dat is heel natuurlijk — want de Minister weet niet eens globaal op te geven wat de belasting in haar geheel zal opbrengen — en hoe zal hij dan precies aangeven hoeveel minder de opbrengst zal zijn bij aanneming van dergelijk amendement?

Intusschen de Minister heeft tegenover mijne cijfers de zijne gesteld. Ik noemde 4 ton, de Minister schat het verlies op f 680 000. Ik geloof dat Zijne Excellentie bij nadere overweging zal erkennen dat dit cijfer in elk geval te hoog is. De fout in 's Ministers redeneering is dat hij eene vergelijking heeft gemaakt tusschen Duitsche en Nederlandsche belastingwetten en vooral op grond van het resultaat, in Duitschland verkregen, tot de conclusie komt, dat ongeveer 320 000 burgers in de bedrijfsbelasting zullen worden aangeslagen, maar daarbij over het hoofd heeft gezien, dat de boeren allen worden vrijgesteld. Neemt men dit in aanmerking, dan is veel eerder te verwachten dat er niet meer dan 200 000 à 250 000 belastingplichtigen zullen komen. En in dat geval zal zeker het verlies niet meer bedragen dan vier ton, want — en hierop leg ik allen nadruk — de Minister erkent dat zeker 75 pct. van de belastingplichtigen zullen worden aangeslagen voor een inkomen beneden f 1500. Het grootste deel van de belastingschuldigen zal dus niet f 3 à f 4, maar f 1 à f 2 minder betalen, zoo mijn amendement wordt aangenomen.

Een enkel woord nog over het minimum. Het doet mij genoegen dat de Kamer toch door den heer Heldt in de gelegenheid wordt gesteld over dit punt afzonderlijk te stemmen, waardoor eene meer zuivere stemming mogelijk wordt. Ik blijf vasthouden aan het minimum van f 700 en ben ook door hetgeen de heer Rutgers daartegen heeft aangevoerd niet overtuigd. De heer Rutgers heeft eigenlijk niet bestreden mijn hoofdargument dat het cijfer van f 700 niet willekeurig is genomen, maar eene goede verhouding in het leven roept met het minimum, bij de vermogensbelasting aangenomen, met het oog op de premie van levensverzekering als basis van verschil. Hij heeft mij echter gevraagd om het cijfer van f 180, dat ik heb aangenomen als gemiddelde premie, noodig om ook voor de erfgenamen eene inkomst van f 520 te verzekeren, nader te justificeeren en daartoe ben ik gaarne bereid.

Ik heb het cijfer nog veeleer te laag dan te hoog genomen. Iemand die 25 jaar is en aan zijn erfgenamen f 10 000 wil nalaten, moet f 199 per jaar betalen — dus nog meer dan f 180, ofschoon f 10 000 kapitaal nog geen inkomst van f 520 representeert. Ik koos ook met opzet, om niet in overdrijving te vervallen, den leeftijd van 25 jaar, want ouder zijnde, des te hooger wordt natuurlijk de premie. Iemand die op 40jarigen leeftijd eene verzekering sluit moet f 313 betalen en kan dus voor eene premie van f 180 aan zijne erven slechts een kapitaal nalaten waarvan zij f 200 à f 250 rente kunnen maken.

Ik hoop dan ook dat de heer Rutgers zal erkennen dat mijne becijfering volkomen juist is, en dat men dus, het minimum op f 700 stellende, op vaste basis staat.

Ondertusschen — ik herhaal wat ik vroeger heb gezegd — de hoofdzaak bij mijn amendement is niet de verhooging van het belastbaar minimum, maar wel de verlichting van druk, die zijn voorstel zou bezorgen aan de

kleine inkomens en ik hoop dat de Kamer in elk geval bereid zal worden bevonden daarmede mee te gaan.

De heer **Pierson**: *Minister van Financiën*: De opmerking is gemaakt dat de duidelijkheid er bij zal winnen, indien in de door mij voorgestelde wijziging geschreven wordt in plaats van »zij" »de zuivere inkomsten". Ik wensch die kleine redactieverbetering nog aan te brengen.

De **Voorzitter**: Ik onderstel, dat tegen deze wijziging geen bezwaar zal bestaan bij de Commissie van Rapporteurs?

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Tegen de wijziging bestaat geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over *C* van ART. 9, luidende:

»voor *de in het buitenland gevestigden, die hier te lande rondreizen om bestellingen op te nemen:*

f 12 in ieder belastingjaar, onverminderd de belasting uit anderen hoofde krachtens deze wet door hen verschuldigd",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde *amendement*, strekkende om in plaats van »f 12", te lezen: »f 15".

De heer **van Velzen**, *lid van de Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: De som waarvoor volgens lit. C de buitenlandsche handelsreiziger, die hier bestellingen opneemt, in deze belasting wordt aangeslagen is gegrond op het tractaat van 31 December 1851, dat gesloten is tusschen Nederland en de Staten van het Duitsche Tolverbond. Bij art. 24 van bedoeld tractaat is bepaald, dat de onderdanen van eene der contracteerende partijen hier te lande reizende als handelsreiziger in het patentrecht niet hooger mag worden aangeslagen dan f 12 + 28 opcenten. De Minister, in de onderstelling dat op deze wet opcenten zouden geheven worden, heeft in dit artikel die belasting voorgesteld op f 12. De Commissie van Rapporteurs echter, meenend dat de opcenten in dit ontwerp konden vervallen, waaromtrent zij ook een amendement heeft ingediend, heeft voorgesteld die som daarvan te bepalen op f 15. Nu de Minister het eerste gedeelte van art. 54 van dit wetsontwerp, waar van de opcenten sprake was, heeft ingetrokken, meent de Commissie van Rapporteurs, dat er volstrekt geen reden bestaat om de som van f 15 in art. 9, lit. C, te brengen op f 12, te meer daar op dit oogenblik alle buitenlanders in deze belasting volgens de regelen bij deze wet gesteld of nog te stellen, zullen worden aangeslagen. Op het oogenblik bedraagt het patentrecht f 15,36. Door aanneming van het amendement van de Commissie van Rapporteurs zal dus eene reductie toegestaan worden van 36 cents op het thans geheven bedrag.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Ik heb geen bezwaar om het amendement van de Commissie van Rapporteurs over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van de Commissie door de Regeering is overgenomen, maakt dit geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Na C, en wel tusschen C en D, is door den heer Goeman Borgesius een amendement voorgesteld. Op dit amendement is een sub-amendement voorgesteld door den heer van de Velde. Ik ontvang echter tevens een amendement, dat in verband staat met die voorgestelde wijzigingen van de heeren Goeman Borgesius en van de Velde, en wel een van den heer van Beuningen, dat betrekking heeft op lit. D. Daarom zal ik voorstellen, na het amendement van den heer van Beuningen te hebben voorgelezen, om te gelijk te behandelen de voorstellen van de heeren Goeman Borgesius en van de Velde en lit. D met de daarop voorgestelde amendementen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over het *amendement* van den heer Goeman Borgesius, strekkende om tusschen C en D in te voegen: »D voor de naamlooze vennootschappen f 2,50 voor elke geheele som van f 1,00,"

waarop door den heer van de Velde een sub-amendement is voorgesteld, strekkende om in plaats van de woorden: »voor de naamlooze vennootschappen", te lezen: »voor de hier te lande gevestigde naamlooze vennootschappen, commanditaire vennootschappen op aandeelen en coöperatieve vereenigingen,"

en over lit D van art. 9, luidende:

»voor alle overige belastingplichtigen:

f 2 van elke geheele som van f 100.

Voor de in het buitenland gevestigden, bedoeld bij art. 1, *h*, die hier te lande slechts tijdelijk een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking uitoefenen, wordt echter de belasting op f 1 van elke geheele som van f 50 berekend,"

waarop is voorgesteld:

een *amendement* van den heer Mees, strekkende om de woorden: »wordt echter de belasting op f 1 van elke geheele som van f 50 berekend," te vervangen door:

»wordt echter de belasting berekend op f 0,50 van elke geheele som van f 25, waarmede in elke drie kalendermaanden hunne inkomsten het bedrag van f 150 te boven gaan,"

en een van den heer van Beuningen om de som van f 2 van elke geheele som van f 100 te vervangen door f 2,50".

De heer **Goeman Borgesius** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijne toelichting kan zeer kort zijn. De beteekenis van het amendement zal door u allen volkomen worden begrepen. Wat ik voorstel is eene aansluiting aan den bestaanden toestand. De Minister gaat volkomen te recht van het standpunt uit, dat op de naamlooze vennootschappen een last wordt gelegd die, zoo men die niet bepaald eene reëele wil noemen, toch door zijne werking een reëel karakter krijgt. Welnu, de belasting die thans op de naamlooze vennootschappen rust, bedraagt 2,56 percent en ik heb voorgesteld 2,50 percent, eenvoudig om met een kleine afronding den last even hoog te laten als hij thans is.

Toen ik het amendement indiende, kon nog als bezwaar worden aangevoerd, dat indien de opcenten van den Minister werden aangenomen, de belasting toch werkelijk zwaarder zou worden dan op dit oogenblik; nu echter die opcenten weg zijn gevallen door de intrekking van het daarop betrekkelijke artikel, geloof ik dat de Minister zelf wel overtuigd zal zijn, dat het — ook met het oog op de belangen der schatkist die zoo zwaar bij hem wegen — rationeeler is voor de naamlooze vennootschappen het cijfer van 2 op 2,50 te brengen.

Ik beveel derhalve mijn amendement in de gunstige overweging van Regeering en Kamer aan.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Zijp, Hartogh, Pyttersen, Lieftinck en Veegens, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van de Velde** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn sub-amendement, en zegt: Mijnheer de

Voorzitter! Reeds langen tijd was het mijne meening dat er termen waren om de coöperatieve vereenigingen in de belasting te betrekken. Ik heb daarvan doen blijken op het Sociaal Congres te Amsterdam gehouden en hetgeen ik toen met een enkel woord tot aanprijzing van mijn denkbeeld heb gezegd, is opgenomen in het proces-verbaal van dat Congres, gehouden te Amsterdam op 9, 10, 11 en 12 November 1891, bladz. 476.

Er over nadenkende dat in het nieuwe art. 9 een soort van nivelleering van alle overige belastingplichtigen ad f 2 werd ingevoerd en dat van de meest ongelijksoortige lichamen, kwam ik er onwillekeurig toe, ook in verband met het onlangs hier gehouden debat over coöperatie, eene poging te wagen om dit recht te verhoogen. Wellicht gold bij mij voor een klein deel het denkbeeld ook bij den heer Goeman Borgesius opgekomen, dat amendementen niet ten nadeele van de schatkist kans op aanneming hebben. Ik bedoel geene herinnering omtrent de wijze waarop de Minister heeft omgesprongen met de naamlooze vennootschappen, wat men kan zien door vergelijking van de verschillende voorstellen, eerst door 4 percent aftrek van het kapitaal, daarna door 4 percent van de beurswaarde der aandeelen; ik acht dit volkomen oiseus.

Ik wensch ten aanzien van mijn voorstel te verwijzen naar hetgeen voorkomt in de Memorie van Toelichting, waar de Minister zelf beweert, dat naamlooze vennootschappen en commanditaire wegens de beperkte verantwoordelijkheid onder het hoogste recht kunnen worden begrepen. Ook vallen zij buiten progressie en is het een gevolg van de heffing bij de bron waartoe men op practische gronden wel is gedwongen.

Wat de coöperatieve vereenigingen betreft, ik wensch op het debat daaromtrent niet terug te komen, maar ik acht het verschil daarvan met de naamlooze vennootschappen niet zoo groot. Theoretisch ken ik zeer goed het verschil en ware er tijd voor, dan zou het wellicht interessant zijn om daaromtrent in nadere beschouwingen te treden.

Op gelijken grond als de heer Goeman Borgesius verdedigde den hoogen aanslag der naamlooze vennootschappen, durf ik ook hier deze verhooging verdedigen voor de commanditaire vennootschappen en coöperatieve vereenigingen, uitgaande van den hoogeren aanslag reeds *thans* van de naamlooze vennootschappen.

In een bij de Kamer ingekomen adres van de Kamer van handel en nijverheid te 's Gravenhage wordt gezegd:

» dat verder adressante het belasten van coöperatieve vereenigingen met f 2 van elke f 100 der zuivere baten te laag acht, waar die instellingen zich in niets van de gewone handelsvereenigingen en naamlooze vennootschappen onderscheiden en hare winsten gelijk worden gesteld met die van den winkelier."

Over een en ander nadenkende heb ik mij veroorloofd eenige berekeningen te maken die ik nu niet alle zal voorlezen, maar waarvan ik er een als illustratie wil aanhalen.

Stel eene winst van f 10 000 door eene coöperatieve vereeniging, dan is verschuldigd f 2: alzoo f 200. Stel nu het geval dat een winkelier *dezelfde* winst maakt van f 10 000. Dan moet daarvan betaald worden een vast recht van f 152 en van het verschil tusschen f 10 000 en f 8200, zijnde f 1800, is verschuldigd f 3,20 per f 100, alzoo f 57,60, te zamen met de f 152 uitmakende f 209, zoodat in dat geval de winkelier moet betalen f 209, terwijl eene commanditaire vereeniging of naamlooze vennootschap in zoodanig geval zal hebben te betalen f 200, alzoo minder.

Men kan verder gaan en dezelfde berekening toepassen op eene winst van f 100 000. Hoe kom ik aan die f 100 000? Juist omdat de heer Goeman Borgesius in de *Handelingen* op bladz. 1263 dit cijfer noemde. Hij zeide namelijk: » Wij hebben hier ter stede eene groote coöperatieve winkelvereeniging die zoo ongeveer f 100 000 per jaar als winst aan de leden uitkeert. Wordt nu 's Ministers artikel ongewijzigd aangenomen, dan zal men voortaan niet f 100 000 maar f 98 000 uitkeeren omdat men f 2000 aan den fiscus moet betalen. Is dat een overwegend financieel bezwaar? *Immers néén.* Ik zal het debat daaromtrent afwachten, maar wat de heer Borgesius zei van f 2000 geldt ook van f 2500.

Ik hoop echter dat iedereen zal inzien dat de zaak doodeenvoudig is, het geldt hier niet een nieuw debat over het principe van de coöperatieve vereenigingen in te leiden, maar het geldt hier de bepaling van het juiste belastingbedrag voor de in art. 1, sub *b*, genoemde.

De stichtingen die een bedrijf uitoefenen, liet ik opzettelijk uit omdat het eene enkele geldt. Ook de overige.

Ten slotte wensch ik er nog op te wijzen dat de belasting door mij *zeer matig* is gesteld. Aanvankelijk was ik voornemens haar te stellen op f 3,20. Mocht de Minister echter liever op *theoretisch wetenschappelijke* gronden dat cijfer voorgesteld willen zien dan ben ik bereid daartoe mede te werken. Ook wensch ik nog te herinneren aan eene uiting dezer dagen hier vernomen, dat vereenigingen die weinig of geen winst maken, bij deze belasting altijd voordeeliger terecht komen dan bij de belasting door den Minister voorgesteld, zoodat uit dien hoofde geen medelijden behoeft te bestaan met de groote vereenigingen.

Het *sub-amendement* van den heer van de Velde wordt ondersteund door de heeren van Beuningen, Seret, van Alphen en van Löben Sels, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Beuningen**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch zeer kort te zijn en zal dan ook de amendementen voorgesteld door de heeren Borgesius en van de Velde niet bestrijden. Bovendien wensch ik van mijn amendement alleen dit te zeggen, dat het de strekking heeft om elke vereeniging of genootschap, in het kort een ieder, die de Regeering door de belasting bij dit artikel bepaald wil treffen, met hetzelfde cijfer te verhoogen en zoodoende wat de Regeering saamgebracht heeft saam te behouden en in zoover wijk ik dus van de beide amendementen af; ik zie geen reden, sommigen met 2,5 pct., anderen weder met 2 pct. te belasten.

Bij de behandeling van art. 3, § 7, heb ik er reeds gewezen op de wenschelijkheid van gelijkstelling van belasting voor zoover dit toen ter sprake kwam. Ik wensch dan ook alleen nog op te merken, dat het tarief, zooals het door de Regeering wordt voorgesteld, altijd in vergelijking met het tarief in dezelfde paragraaf, sub *a* en *b*, en dat voor particuliere personen zal gelden, een uitzonderingstarief is, dat zeer voordeelig is althans in vele gevallen, en dat dus eene verhooging alleen tot meerdere gelijkstelling van belasting zal leiden, dat toch allezins wenschelijk is.

Ten slotte wensch ik er nog op te wijzen, dat nu de Regeering heeft laten vervallen art. 54, eerste lid, omtrent de opcenten, waardoor het Regeeringscijfer van 2 pct. gevaar liep met 25 percent verhoogd te worden, men bij aanneming van mijn amendement tot *geen* hooger cijfer komt dan waartoe men bij toepassing van het Regeeringscijfer had *kunnen* komen. Ik meen hiermede te kunnen volstaan.

Het *amendement* van den heer van Beuningen wordt ondersteund door de heeren Smeenge, Harte, Roessingh, van Gijn en Röell, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Mees**: Ik kan eveneens zeer kort zijn bij de toelichting van mijn amendement.

De Minister heeft in zijne Memorie van Antwoord er aan herinnerd, dat zijn beginsel is om buitenlanders in het algemeen niet zwaarder te belasten dan hier wonenden. De Minister heeft verklaard zelfs den schijn van eene achterstelling niet te willen aannemen.

Nu geloof ik echter dat dit beginsel in de alinea, waarop mijn amendement betrekking heeft, niet ten volle is toegepast. Voor de buitenlanders, van wie hier sprake is, zal namelijk tot een lager belastbaar inkomen worden afgedaald

74ste VERGADERING. — 15 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

dan voor hier wonenden. Wanneer een buitenlander in drie maanden niet meer verdiend dan een vierde van f 600, dus f 150, dan zal hij toch, volgens deze alinea, in de belasting vallen. Dit is niet volkomen billijk. Het zal bij het voorstel in het wetsontwerp herhaaldelijk voorkomen, dat o. a. buitenlandsche werklieden die hier enkele maanden komen werken, zwaarder belast worden dan hier wonenden.

Ook is de bepaling niet doelmalig; want zij, die volgens deze alinea aangeslagen worden, hebben het middel bij de hand om belast te worden evenals de hier wonenden. Zij behoeven zich namelijk slechts aan te geven, als vallende onder art. 1 *a* en zich verder te beroepen op art. 38 en, wanneer zij het land verlaten, te verzoeken ontheffing van de belasting over de nog niet ingetreden maanden.

Door aanneming van mijn amendement nu wordt, naar het mij voorkomt, zoowel achterstelling als bevoordeeling van buitenlanders bijna geheel vermeden.

Het *amendement* van den heer Mees wordt ondersteund door de heeren de Beaufort (Amsterdam), van Beuningen, Lieftinck, Röell en de Kanter, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord, om namens deze haar gevoelen over de amendementen mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon de zaak niet zoo belangrijk is, komt het der Commissie voor, dat de heffing zooals die door den heer Mees wordt voorgesteld gemakkelijker is voor de administratie dan die van de Regeering.

Daaromtrent zou dus de Commissie van Rapporteurs tot aanneming kunnen adviseeren.

Wat de andere amendementen betreft is het gevoelen van de Commissie eigenlijk in geen der amendementen te vinden.

Zij stelt zich op het standpunt, dat rechtspersonen die zich op handelsgebied bewegen als zoodanig moeten worden aangeslagen. Volgens dit stelsel komt dan de vraag of bij dergelijke handelspersonen ook aftrek en een progressief tarief toepassing moeten vinden. Die vraag moet ontkennend beantwoord worden. Nemen wij eene naamlooze vennootschap: daarbij vindt men de belooning van alle personen op de onkostenrekening, en wat wordt uitgedeeld is een zuiver provenu, nadat alle personen die medewerken ten volle zijn betaald. Er behoeft dus uit deze inkomsten geen levensonderhoud te worden gevonden en kan dus steeds het hoogste tarief worden toegepast.

De meening van de Commissie van Rapporteurs zou worden uitgedrukt, indien het amendement van den heer van Beuningen werd gewijzigd, en indien f 3,20 werd aangenomen als zijnde het normaal tarief tegenover de vermogensbelasting.

De Commissie heeft echter gemeend deze meer rigoreuse en stelselmatige opvatting tegenover het voorstel van den Minister niet te moeten voorstellen.

Tusschen den Minister en de Commissie is op dit punt in hoofdzaak overeenstemming verkregen, doch de Minister meende ten aanzien der bedoelde rechtspersonen niet verder te mogen gaan dan hij met zijne amortisatie-theorie kan verdedigen. Nu hij de taxe van belasting gesteld heeft op f 2, naar het schijnt met deze nevengedachte, dat terwijl volgens het vroegere artikel 54 de mogelijkheid openstond om 25 opcenten te heffen, de naamlooze vennootschappen ook bij volledige toepassing van dat artikel niet zwaarder werden getroffen dan door de tegenwoordige patentwet.

Nu evenwel de opcentenheffing is vervallen, is de *limite* voor den Minister ongeveer gelegen op het punt, waar zij gesteld wordt door den heer van Beuningen, en voor de naamlooze vennootschappen door den heer Borgesius.

In deze omstandigheden raadt de Commissie aan, het amendement-van Beuningen aan te nemen.

Mocht dit worden verworpen, dan komt aan de orde het sub-amendement-van de Velde, en daarna het al of niet door het sub-amendement veranderde amendement van den heer Borgesius.

Nu doen zich voor dit geval in de Commissie twee stroomingen gelden.

Neemt men het amendement-van Beuningen niet aan, dan is eene stelselmatige beslissing onmogelijk en wordt de meerdere of mindere sympathie, die zich ten aanzien van verschillende soorten van handelspersonen die het hier geldt openbaart, mede een grond van beslissing. Vereenigt men zich met het sub-amendement-van de Velde, dan is er iets vreemds in, dat men coöperatieve vereenigingen met f 2,50 belast en stichtingen die zich op handelsgebied bewegen met f 2. Er zijn dan onzes inziens geene zakelijke redenen waarom men het tarief voor den een op f 2,50 en voor den ander op f 2 stelt. Er is alle reden om de naamlooze vennootschappen te brengen van f 2 op f 2,50, maar er is geene enkele reden waarom men de verhooging niet zoude uitstrekken tot alle belastingschuldigen die onder deze categorie ressorteeren. Ofschoon het dus niet consequent is vereenigt de Commissie zich ook met het amendement-van de Velde, doch in de Commissie is verdeeldheid over het amendement-Borgesius. Alleen de naamlooze vennootschappen en niet althans de in het amendement-van de Velde genoemde handelspersonen te belasten, vindt bij een deel der Commissie bezwaar. Zij raadt echter eenstemmig aan, het amendement-van Beuningen aan te nemen en bij verwerping daarvan het sub-amendement-van de Velde.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Mees schijnt mij eene verbetering, zoodat ik bereid ben het over te nemen; zoowel uit een administratief oogpunt als om redenen van billijkheid verdient deze regeling de voorkeur. Ten overvloede merk ik op, dat indien de andere amendementen worden aangenomen, bij voorbeeld dat van den heer van Beuningen, de 50 centen onverhoogd moeten blijven, daar anders de tijdelijk aanwezige buitenlanders niet naar denzelfden maatstaf zouden belast worden als dezulken, die hier geregeld een bedrijf uitoefenen.

Overigens verklaar ik mij tegen al de andere amendementen en wensch ik mij te houden aan hetgeen in dit artikel is voorgesteld. En waarom? Ten aanzien van de naamlooze vennootschappen heb ik gestaan voor eene moeilijkheid, omdat men hier te doen heeft met zeer disparate gevallen. Had men enkel en alleen te doen met naamlooze vennootschappen die reeds jaren bestaan hebben, dan ware de zaak hoogst eenvoudig; dan kon men zeggen: gij betaalt wat gij tot nog toe betaald hebt. Maar men heeft ook te denken aan maatschappijen, die nog gevormd moeten worden, voor wier aandeelhouders de belasting geheel anders zal werken. Ik heb ten slotte gemeend, bij het maken van een algemeenen regel voor beide, tot maatstaf te moeten kiezen den toestand voor de bestaande maatschappijen. Daarbij echter mocht ik de billijkheid tegenover de nieuwe niet uit het oog verliezen, en ik zocht dat doel aldus te bereiken. Oorspronkelijk was voorgesteld 3.2 pct. te heffen, doch toen ik mij vereenigde met het denkbeeld geuit in het Voorloopig Verslag om den aftrek van 4 pct. niet in aanmerking te nemen, heb ik deze 3,2 pct. op 2 pct. verlaagd. Dit moet ik nu handhaven. Wanneer men afwijkt van die 2 pct. komt men op het terrein van willekeur. Er is gesproken van $2^1/_2$ pct., van 3,2 pct., men kan allerlei cijfers noemen, maar men moet het cijfer van tarief A nemen, dat is 2 pct.; zoo blijft men in overeenstemming met de billijkheid. Overigens ben ik het eens dat het wenschelijk is geen verschil te maken tusschen naamlooze vennootschappen, coöperatieve vereenigingen en andere vereenigingen.

De heer van de Velde heeft eene vergelijking gemaakt tusschen een winkelier en eene coöperatieve vereeniging, en beweerd dat de winkelier te hoog zal worden belast. Daarbij heeft de geachte afgevaardigde echter vergeten de 4 pct. af te trekken voor den winkelier. Eene kleinigheid, maar die ik toch niet onopgemerkt mag laten voorbijgaan.

Ik handhaaf dus het door mij voorgestelde, behoudens

de wijziging door de overneming van het amendement van den heer Mees.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering verklaard heeft het amendement van den heer Mees over te nemen, maakt dit geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **van Karnebeek**: Ik ben tegen de amendementen voorgedragen door de heeren van Beuningen, Goeman Borgesius en van de Velde, en het doet mij veel genoegen het thans geheel eens te kunnen zijn zoo al niet met de argnmentatie dan toch met de slotsom waartoe de Minister door zijne argumentatie kwam.

Mij komt het voor dat wanneer ten opzichte van alle andere belastingplichtigen de opcenten afgeschaft worden, dan is, in aanmerking genomen de ook door den Minister blijkens zijn eerste ontwerp erkende innerlijke gronden om het belastingpercentage voor de hierbedoelde vennootschappen en vereenigingen lager te stellen dan voor andere belastingplichtigen, dan is het geheel ongerechtvaardigd, juist alleen voor haar de opcenten te handhaven; zoo doende zou men voor deze belastingplichtigen deze wet maken tot une loi des proscrits.

Eene opmerking naar aanleiding van het door de Regeering overgenomen amendement van den heer Mees.

Bedrieg ik mij niet, dan is de grondslag van dat amendement gelijkstelling van de belasting ter zake van den handel voor vreemdelingen en Nederlanders.

Indien ik daaraan herinner, is het omdat de wijziging in hetzelfde opzicht, maar in tegenovergestelden zin, bij de vorige litterae zoo grif door den Minister is overgenomen van de Commissie van Rapporteurs.

Desniettegenstaande zou ik den Minister wel in overweging willen geven om nog eens na te gaan of die bij letter C overgenomen wijziging wel vereenigbaar is met alle onze tractaten; ik wijs onder andere op art. 1 van ons handelsverdrag met Oostenrijk.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker doen opmerken, dat litera C niet meer in behandeling is?

De heer **van Karnebeek**: Ik heb gedaan, Mijnheer de Voorzitter!

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord naar aanleiding van het argument, door den heer Goeman Borgesius voor zijn amendement aangevoerd.

Ik kom alleen op tegen deze bewering dat, wanneer eene belasting een tijd lang betaald is, de druk daarvan niet meer gevoeld wordt. Als dat waar was, dan behoefde men nooit eene belasting te wijzigen of af te schaffen; dan had men de mutatie-rechten niet behoeven te verminderen, daar de zwakke schouders aan het dragen daarvan gewoon geraakt waren; dan had men kunnen zeggen, die belasting is geamortiseerd en de druk wordt niet meer gevoeld.

Hetzelfde zou men kunnen zeggen van het patentrecht; daaraan is men ook gewoon geraakt en deze belasting is dan ook geamortiseerd.

Op die wijze door redeneerend, komt men tot de theorie, dat het levend stroopen van eene paling voor dat beestje niet hinderlijk is; hij is er immers aan gewoon!

Ik voeg hier nog bij dat, wanneer het sub-amendement van den heer van de Velden verworpen wordt, ik tegen het amendement van den heer Borgesius zal stemmen, omdat er m. i. geene aanleiding is om onderscheid te maken tusschen naamlooze vennootschappen, commanditaire vennootschappen op aandeelen en coöperatieve vereenigingen.

De heer **van de Velde**: Ik zou het woord niet gevraagd hebben, wanneer de Minister mij niet eene feitelijke onjuistheid ten laste gelegd had; ik wenschte daarom de berekening die ik maakte te reconstrueeren.

Ik heb het geval gesteld dat eene vereeniging en een winkelier geheel in hetzelfde geval verkeeren. Bij ontbreken van vermogen kan geen aftrek van vermogen geschieden. Ik handhaaf dus geheel het door mij gestelde geval.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Het eerst komen thans in stemming de amendementen op de letters A en B, en wel mijns inziens in deze volgorde, waarbij ik ter bepaling van de wijdste strekking in acht genomen heb de vraag, welk amendement zich het verst van het tarief der Regeering beweegt.

In de eerste plaats zal dan in stemming komen het amendement voorgesteld door den heer Poelman; daarna dat van den heer Dobbelmann; vervolgens het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye, gesubamendeerd door de heeren de Ras en van Vlijmen; dan het amendement van den heer Pyttersen, en eindelijk het amendement van den heer Goeman Borgesius, gesubamendeerd door den heer Heldt.

Het *amendement* van den heer Poelman wordt met 71 tegen 10 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Land, Schaepman, van Beuningen, van Berckel, Röell, A. van Dedem, Houwing, Mees, Brantsen van de Zijp, Walter, van Alphen, de Beaufort (Amsterdam), van der Feltz, Heldt, Ferf, Roessingh, Rink, van Gijn, van Velzen, van Löben Sels, Cremer, van den Berch van Heemstede, Goeman Borgesius, Guyot, Dobbelmann, Haffmans, Kielstra, Conrad, Kerdijk, Keuchenius, Viruly Verbrugge, de Ram, Bool, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Tydeman, Æ. Mackay, Veegens, van der Schrieck, Lieftinck, de Kanter, Heemskerk, Roijaards van den Ham, Hartogh, Smits van Oijen, Lambrechts, Goekoop, Kolkman, Harte, Hintzen, van der Kun, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, G. van Dedem, Reekers, Schimmelpenninck van der Oye, van Houten, van Vlijmen, Smeenge, van de Velde, Mutsaers, Levy, Bahlmann, van der Borch van Verwolde, Zijlma, Zijp, Seret, de Meijier en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Bylandt, Donner, Poelman, Lucasse, Gerritsen, Schepel, de Ras, T. Mackay, Tijdens en Pyttersen.

Het *amendement* van den heer Dobbelmann wordt met 53 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Zijlma, Zijp, de Meijier, Land, van Beuningen, Röell, A. van Dedem, Houwing, Mees, Brantsen van de Zijp, van Alphen, de Beaufort (Amsterdam), van der Feltz, Heldt, Ferf, Roessingh, Rink, van Gijn, van Velzen, van Löben Sels, Cremer, Goeman Borgesius, Guyot, Kielstra, Conrad, Kerdijk, Keuchenius, Viruly Verbrugge, de Ram, Bool, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Tydeman, Æ. Mackay, Veegens, Lieftinck, de Kanter, Gerritsen, Roijaards van den Ham, Hartogh, Goekoop, Hintzen, van Karnebeek, Farncombe Sanders, G. van Dedem, Reekers, Tijdens, Schimmelpennick van der Oye, van Houten, Smeenge, Levy, Bahlmann en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van der Borch van Verwolde, Seret, Schaepman, van Berckel, van Bylandt, Walter, Donner, Poelman, van den Berch van Heemstede, Dobbelmann, Lucasse, Haffmans, van der Schrieck, Heemskerk, Smits van Oijen, Lambrechts, Schepel, de Ras, Kolkman, T. Mackay, Harte, van der Kun, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, van Vlijmen, Pyttersen, van de Velde en Mutsaers.

Het tweede gedeelte van het *sub-amendement* van de heeren de Ras en van Vlijmen op het amendement van den heer Schimmelpenninck van der Oye wordt met 53 tegen 28 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Rink, Poelman, van den Berch van Heemstede, Goeman Borgesius, Dobbelmann, Lucasse, Haffmans, Kielstra, Conrad, Kerdijk, de Ram, Rutgers van Rozenburg, Veegens, van der Schrieck, Lieftinck, de Kanter, Gerritsen, Heemskerk, Roijaards van den Ham, Hartogh, Smits van Oijen, Lambrechts, Schepel, de Ras, T. Mackay, Harte, van der Kun, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, van Houten, van Vlijmen, Smeenge, van de Velde, Mutsaers, Levy, van der Borch van Verwolde, Zijlma, Zijp, Seret, de Meijier, Land, Röell, van Bylandt, A. van Dedem, Houwing, Mees, Walter, van Alphen, Donner en Heldt.

Tegen hebben gestemd de heeren Ferf, Roessingh, van Gijn, van Velzen, van Löben Sels, Cremer, Guyot, Keuchenius, Viruly Verbrugge, Bool, van Delden, Tydeman, Æ. Mackay, Goekoop, Kolkman, Hintzen, van Karnebeek, G. van Dedem, Reekers, Pyttersen, Bahlmann, Schaepman, van Beuningen, van Berckel, Brantsen van de Zijp, de Beaufort (Amsterdam), van der Feltz en de Voorzitter.

Het *amendement* van den heer Schimmelpenninck van der Oye wordt met 53 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Kielstra, Conrad, Keuchenius, Viruly Verbrugge, Bool, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Tydeman, Æ. Mackay, Veegens, Lieftinck, de Kanter, Roijaards van den Ham, Smits van Oijen, Schepel, Goekoop, Kolkman, Hintzen, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Vermeulen, G. van Dedem, Reekers, van Houten, Smeenge, Levy, Bahlmann, Zijlma, Zijp, Seret, de Meijier, Land, Schaepman, van Beuningen, Röell, A. van Dedem, Houwing, Mees, Brantsen van de Zijp, van Alphen, de Beaufort (Amsterdam), van der Feltz, Heldt, Ferf, Roessingh, Rink, van Gijn, van Velzen, Cremer, Goeman Borgesius, Guyot, Dobbelmann en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Kerdijk, de Ram, van der Schrieck, Gerritsen, Heemskerk, Hartogh, Lambrechts, de Ras, T. Mackay, Harte, van der Kun, Beelaerts van Blokland, Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, van Vlijmen, Pyttersen, van de Velde, Mutsaers, van der Borch van Verwolde, van Berckel, van Bylandt, Walter, Donner, van Löben Sels, Poelman, van den Berch van Heemstede, Lucasse en Haffmans.

Het *amendement* van den heer Pyttersen wordt met 57 tegen 24 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Seret, de Meijier, Land, Schaepman, van Beuningen, van Berckel, Röell, A. van Dedem, Houwing, Mees, Brantsen van de Zijp, van Alphen, de Beaufort (Amsterdam), van der Feltz, Ferf, Roessingh, Rink, van Gijn, van Velzen, van Löben Sels, Cremer, Goeman Borgesius, Guyot, Dobbelmann, Kielstra, Conrad, Keuchenius, Viruly Verbrugge, Bool, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Tydeman, Æ. Mackay, Veegens, van der Schrieck, Heemskerk, Roijaards van den Ham, Hartogh, Smits van Oijen, Lambrechts, Goekoop, Kolkman, Hintzen, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, Vermeulen, G. van Dedem, Reekers, van Houten, Smeenge, Mutsaers, Levy, Bahlmann, van der Borch van Verwolde, Zijlma, Zijp en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Bylandt, Walter, Donner, Heldt, Poelman, van den Berch van Heemstede, Lucasse, Haffmans, Kerdijk, de Ram, Lieftinck, de Kanter, Gerritsen, Schepel, de Ras, T. Mackay, Harte, van der Kun, van Karnebeek, Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, van Vlijmen, Pyttersen en van de Velde.

Het *sub-amendement* van den heer Heldt op het amendement van den heer Goeman Borgesius wordt met 51 tegen 30 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Mutsaers, Levy, Zijlma, Zijp, de Meijier, Land, Schaepman, van Berckel, Röell, A. van Dedem, Houwing, Mees, Walter, van Alphen, de Beaufort (Amsterdam), Heldt, Roessingh, van Gijn, van Velzen, van Löben Sels, Cremer, Guyot, Dobbelmann, Lucasse, Kielstra, Conrad, de Ram, Bool, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Tydeman, Æ. Mackay, van der Schrieck, Lieftinck, de Kanter, Roijaards van den Ham, Smits van Oijen, Lambrechts, Goekoop, T. Mackay, Harte, Hintzen, van der Kun, Vermeulen, G. van Dedem, Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, van Houten, van Vlijmen, van de Velde en de Voorzitter.

Tegen heben gestemd de heeren Bahlmann, van der Borch van Verwolde, Seret, van Beuningen, van Bylandt, Brantsen van de Zijp, Donner, van der Feltz, Ferf, Rink, Poelman, van den Berch van Heemstede, Goeman Borgesius, Haffmans, Kerdijk, Keuchenius, Viruly Verbrugge, Veegens, Gerritsen, Heemskerk, Hartogh, Schepel, de Ras, Kolkman van Karnebeek, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, Reekers, Pyttersen en Smeenge.

Het *gewijzigde amendement* van den heer Goeman Borgesius wordt met 49 tegen 31 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren de Meijier, Land, van Bylandt, Houwing, Mees, Walter, Heldt, Rink, van Löben Sels, Poelman, Goeman Borgesius, Guyot, Dobbelmann, Lucasse, Haffmans, Kielstra, Conrad, Kerdijk, de Ram, Bool, Rutgers van Rozenburg, Tydeman, Veegens, van der Schrieck, Lieftinck, de Kanter, Gerritsen, Heemskerk, Hartogh, Smits van Oijen, Lambrechts, Schepel, de Ras, Goekoop, Harte, van der Kun, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, van Vlijmen, Pyttersen, Smeenge, van de Velde, Mutsaers, Levy, Zijlma, Zijp, Seret en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Schaepman, van Beuningen, van Berckel, Röell, A. van Dedem, Brantsen van de Zijp, van Alphen, de Beaufort (Amsterdam), van der Feltz, Ferf, Roessingh, van Gijn, van Velzen, Cremer, van den Berch van Heemstede, Keuchenius, Viruly Verbrugge, van Delden, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, Kolkman, T. Mackay, Hintzen, van Karnebeek, Vermeulen, G. van Dedem, Reekers, Schimmelpenninck van der Oye, van Houten, Bahlmann en van der Borch van Verwolde.

De **Voorzitter**: In stemming komen thans het amendement van den heer Goeman Borgesius, gesubamendeerd door den heer van de Velde, en het amendement van den heer van Beuningen. Het eerste dat van den heer van Beuningen, als hebbende de wijdste strekking, daarna dat van den heer van de Velde en eindelijk dat van den heer Borgesius, voor zoover die amendementen niet mochten zijn vervallen door aanneming van het amendement van den heer van Beuningen.

Het *amendement* van den heer van Beuningen wordt met 43 tegen 35 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Keuchenius, de Ram, Bool, Rutgers van Rozenburg, Tydeman, Æ. Mackay, de Kanter, Gerritsen, Roijaards van den Ham, T. Mackay, Harte, van der Kun, Farncombe Sanders, Beelaerts van Blokland, Tijdens, Schimmelpenninck van der Oye, van

Houten, van Vlijmen, Smeenge, van de Velde, van der Borch van Verwolde, Zijlma, Zijp, Seret, Schaepman, van Beuningen, van Berckel, Röell, A. van Dedem, Houwing, Brantsen van de Zijp, Walter, van Alphen, Ferf, Rink, van Gijn, van Velzen, van Löben Sels, Lucasse, Haffmans, Kielstra, Conrad en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Viruly Verbrugge, van Delden, Veegens, van der Schrieck, Lieftinck, Hartogh, Smits van Oijen, Lambrechts, Schepel, de Ras, Goekoop, Kolkman, Hintzen, van Karnebeek, Vermeulen, G. van Dedem, Reekers, Pyttersen, Mutsaers, Levy, de Meijier, Land, van Bylandt, Mees, de Beaufort (Amsterdam), van der Feltz, Heldt, Roessingh, Cremer, Poelman, van den Berch van Heemstede, Goeman Borgesius, Guyot, Dobbelmann en Kerdijk.

Door den uitslag van deze stemming is vervallen het *amendement* van den heer Goeman Borgesius en het daarop voorgesteld *sub-amendement* van den heer van de Velde.

Art. 9 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 10 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De vergadering wordt gesloten.

75ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 16 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. adressen; een schrijven van het Comité eener vergadering. — Behandeling van het wetsontwerp betreffende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; aanneming van art. 11; beraadslaging over en aanneming van de artt. 12 en 13; aanneming van de artt. 14, 15 en 16; beraadslaging over en aanneming van de artt. 17, 18 en 19; aanneming van art. 20; beraadslaging over en aanneming van de artt. 21 en 22; aanneming van art. 23; beraadslaging over en aanneming van de artt. 24 en 25; aanneming van de artt. 26 tot en met 33; beraadslaging over en aanneming van art. 34; aanneming van de artt. 35 en 36; beraadslaging over en verwerping van een nieuw art. 36*bis*; aanvang der beraadslaging over art. 37. — Verlof verleend aan de heeren Tijdens en Schepel om vragen te richten tot de Regeering omtrent het sluiten der Pruissische grens voor den invoer van paarden. — Beraadslaging over en verwerping van het voorstel des Voorzitters, en aanneming van het voorstel van den heer van Delden over de behandeling van de wetsontwerpen betreffende het kiesrecht. — Mededeeling van den Voorzitter. — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 88 leden, te weten de heeren:

Tijdens, Mutsaers, Zijp, Seret, Brantsen van de Zijp, Hartogh, Smeenge, van der Feltz, Levy, Rink, de Beaufort, van Kerkwijk, Zijlma, van Velzen, Cremer, Kielstra, Guyot, Bool, van Houten, van Beuningen, Walter, van Berckel, van der Borch van Verwolde, van Bylandt, Ferf, Huber, van Alphen, Mees, Dobbelmann, Plate, Hintzen, Land, Donner, de Kanter, Smits van Oijen, Houwing, de Meijier, Tydeman, van Gijn, Pyttersen, Heldt, van den Berch van Heemstede, Schaepman, Reekers, Poelman, Goekoop, Smit, van der Schrieck, Haffmans, van Vlijmen, Rutgers van Rozenburg, Roijaards van den Ham, Röell, de Ram, Schimmelpenninck van der Oye, Keuchenius, Harte, van Delden, Conrad, T. Mackay, Lambrechts, Gerritsen, A. van Dedem, Veegens, Æ. Mackay, Travaglino, Bahlmann, van Löben Sels, Bevers, Vermeulen, Viruly Verbrugge, Heemskerk, Roessingh, van de Velde, Kerdijk, van der Kaay, Goeman Borgesius, G. van Dedem, Schepel, van Karnebeek, Beelaerts van Blokland, Kolkman, Farncombe Sanders, Lieftinck, van der Kun, d'Ansembourg en de Ras,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Pijnacker Hordijk, dat hij door ongesteldheid verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende adressen:

een betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht van G. van Rheenen en andere ingezetenen der provincie Utrecht, alsmede

een van H. J. Knoth, gepensionneerd Rijksontvanger te Posterholt, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet tot regeling van de pensioenen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen;

3°. een schrijven van het Uitvoerend Comité der openbare vergadering, gehouden op 14 Juni 1893, in den huize »Stroucken" te Amsterdam, houdende mededeeling van de in die vergadering uitgesproken wenschelijkheid, dat de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht in behandeling genomen en tot wet verheven worden.

Dit schrijven wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

ART. 11 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 12, luidende:

»§ 1. De belasting wordt geheven ingevolge aangiften der belastingplichtigen of hunne vertegenwoordigers op beschrijvingsbiljetten.

»Er zijn beschrijvingsbiljetten *A*, *B* en *C*.

»Biljet *A* is bestemd tot aangifte:

»I. enz.;

»IV. van het percentsgewijs bedrag der afschrijvingen bedoeld bij art. 3 § 2 *e* en van het bedrag der als kosten ingevolge art. 3 § 4 berekende huur of huurwaarde;

»V. enz."

§ 2. Biljet *A* wordt uitgereikt:

1°. aan alle binnen het Rijk wonende of gevestigde personen of lichamen, die geacht worden hetzij uit eigen hoofde, hetzij als gemachtigde, vertegenwoordiger of tusschenpersoon voor anderen, op 1 Mei belastingplichtig te zijn.

Wordt eene onderneming door meer dan een in Nederland wonenden hoofdelijk aansprakelijken vennoot

onder eene firma gedreven, zoo geschiedt de uitreiking van biljet *A* ook aan die firma, ter vermelding der bijzonderheden bedoeld bij § 1 I—IV van dit artikel, voorzooveel zij de door die firma gedreven onderneming betreffen. Ten blijke dat zij met den inhoud instemmen zijn alle in Nederland gevestigde hoofdelijk aansprakelijke vennooten gehouden de aangifte met hun eigen naam te onderteekenen. Bij hunne individueele aangifte op biljet *A* kunnen zij naar deze aangifte verwijzen;

2°. aan de in het buitenland gevestigden, die op 1 Mei persoonlijk of als gemachtigde hier te lande een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking uitoefenen en geacht worden belastingplichtig te zijn. De uitreiking van biljet *A* geschiedt echter niet aan dezulken die alleen belastingplichtig zijn naar uitkeeringen of uitdeelingen, noch aan hen voor wie, ingevolge art. 7 §§ 3, 4 en 5, de belasting verschuldigd is in de persoon van een ander.

Biljet *B* wordt uitgereikt:

1°. aan alle in het Rijk wonenden aan wie biljet A wordt uitgereikt, voor zooverre:

a. zij geacht worden in de vermogensbelasting belastingplichtig te zijn;

b. hunne inkomsten, ongerekend die uit vermogen, hoofdzakelijk geacht worden te bestaan uit vaste traktementen en andere inkomsten bedoeld bij art. 4 § 1;" enz.

waarop zijn voorgesteld de volgende *amendementen:*

een door de Commissie van Rapporteurs strekkende om in § 1, den aanhef van IV te lezen:

»IV. Voor hen, die tevens biljet *B* ontvangen van het percentsgewijs bedrag", en

een door den heer Hintzen, strekkende om in § 2, na *b* in te voegen eene nieuwe alinea, luidende:

»zij in het vorige belastingjaar naar een bedrag van f 2000 of meer in deze belasting waren aangeslagen".

Bij aanneming van dit *amendement* wordt *c* derhalve *d.*

De **Voorzitter**: Nog is door de Regeering eene wijziging gebracht in het artikel nadat het Verslag was uitgebracht.
Ik onderstel dat tegen die wijziging bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat?

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Neen, Mijnheer de Voorzitter!

De heer **van Gijn**, *lid van de Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord tot toelichting van het amendement der Commissie van Rapporteurs, en zegt: De Commissie meent, dat het gewenscht is de aangifte, bedoelt bij § 1, IV, van dit artikel, alleen verplichtend te stellen voor hen die eveneens biljet *B* ontvangen, en niet te pas komt bij hen die slechts biljet *A* ontvangen zullen. Dezen toch worden aangeslagen naar den uiterlijken schijn, en daarbij wordt bepaald, dat zij niet behoeven op te geven bijzonderheden ontleend aan kasboeken, balansen, winst-en-verliesrekening enz.
Waar dit het geval is, wat licht zal de fiscus dan uit die opgave ontvangen, terwijl ik er nog terloops op wil wijzen, dat in de Memorie van Antwoord de Minister zegt, dat de vragen, welke aan deze categorie gesteld zullen worden, zooveel mogelijk moeten kunnen worden beantwoord met: »ja" en »neen".
Nu komt het der Commissie voor, dat het eenvoudiger en aan de duidelijkheid bevorderlijk zal zijn dat zij, die biljet *A* alleen ontvangen, niet de opgave bepaald bij art. 12, § 1, IV, behoeven te doen.

Daar het *amendement* is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Hintzen**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze belasting is het vooral zaak om er voor te zorgen dat de belastingschuldige zooveel mogelijk zich zelven in de belasting aangeve en niet ambtshalve worde aangeslagen; tevens dat er voldoende contrôle op eigen aangifte besta. Op dit tweede punt kan eerst bij een volgend artikel teruggekomen worden. Wat het eerste punt betreft, zou ik meenen dat de voorgestelde regeling eenige verbetering kan ondergaan, en de kring van de belastingschuldigen die genoodzaak wordt zich zelven aan te geven in het stelsel der Regeering verder kan worden uitgebreid.
In het eerste wetsontwerp was bepaald, dat zich moesten aangeven allen die in de vermogensbelasting waren aangeslagen in de eerste plaats, en verder zij die voornamelijk van een vast inkomen leven.
In het tweede wetsontwerp is daaraan toegevoegd de bepaling dat ieder die biljet B wenscht te ontvangen om zich zelven aan te geven, daartoe in de gelegenheid zal worden gesteld. Maar die beide imperatieve categorieën en die facultatieve categorie, kunnen nog aangevuld worden met eene *vierde*, gevormd door hen, die reeds in het vorig belastingjaar naar zeker bedrag in de bedrijfsbelasting waren aangeslagen.
Er zullen natuurlijk een aantal belastingschuldigen zijn die noch bij de vermogensbelasting zijn betrokken, noch van een inkomen leven, en die toch jaarlijks een inkomen genieten, dat zij zelven kunnen berekenen en daarom verplicht moeten worden bij den fiscus aan te geven. Die categorie is nu geheel buitengesloten.
Ik meen dat de Regeering van haar kant weinig bezwaar kan hebben tegen het opnemen van eene bepaling waardoor de administratie meer steun zal hebben bij de uitvoering van de wet dan anders het geval zou zijn.

Het *amendement* van den heer Hintzen wordt ondersteund door de heeren Land, Levy, Conrad, Bool en van Beuningen, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **de Meijier**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch eene vraag, bij de algemeene beschouwingen door mij gedaan, thans te herhalen. Zij is deze: Biljet *C* wordt uitgereikt tot aangifte van de uitkeeringen van de naamlooze vennootschappen enz.
De uitreiking geschiedt bij het begin van het belastingjaar, dus in elk geval nà 1 Mei.
Nu staat er in art. 16, dat deze naamlooze vennootschappen hunne dividenden niet mogen betalen, vóórdat er aangifte is gedaan van het bedrag dat zij zullen uitkeeren.
Het is bekend, dat er vele naamlooze vennootschappen zijn, die gewoon zijn reeds vóór 1 Mei hunne dividenden uit te keeren en, moeten zij wachten totdat ze biljet C, dat nà 1 Mei wordt uitgereikt, hebben ontvangen, dan zullen zij daarin belemmerd worden, zonder dat daarvoor eenige reden in het belang van den fiscus bestaat. Ik zou de Regeering wel willen vragen of zij door de eene of andere wijze aan het bezwaar zou willen te gemoet komen, opdat de naamlooze vennootschappen hunne aangifte-biljetten vóór 1 Mei konden ontvangen. Eene dergelijke bepaling zou hier of in art. 16 kunnen worden ingelascht.

De heer **Pierson,** *Minister van Financiën:* Ik kan mij zeer goed vereenigen met het amendement van de Commissie van Rapporteurs en ben dan ook bereid het over te nemen. Hetzelfde kan ik zeggen van het amendement van den heer Hintzen; ook dat is eene verbetering. Ik had er zelf reeds aan gedacht zoo iets voor te stellen, maar vond eenige moeilijkheid in de keus van het cijfer. De geachte afgevaardigde stelt f 2000 voor, een bedrag, dat zeer aannemelijk is. Het denkbeeld is ook toegepast in

de Preussische Einkommensteuer, waar geschreven staat, dat ieder die reeds belastingplichtig is naar 3000 mark, is gehouden tot de aangifte, die wij in den stijl van dit ontwerp zouden noemen de aangifte naar biljet *B*.

Wat de vraag van den heer de Meijier betreft, moet ik antwoorden, dat de zaak mij volkomen in orde schijnt en er zich, naar ik meen, geene moeilijkheden zullen voordoen. Wat is het geval? De naamlooze vennootschappen enz. krijgen bij het begin van het belastingjaar een aangiftebiljet, desgevorderd in meer dan een exemplaar. Deelen zij in Maart of April uit, dan kunnen zij het biljet in Maart of April invullen. Is het biljet in het ongereede geraakt of verloren, dan kunnen zij bij den ontvanger van de belastingen of bij de secretarie der gemeente een ander biljet bekomen. Er zijn dus, naar mijne wijze van zien, hier geene moeilijkheden aanwezig.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering verklaard heeft de amendementen van de Commissie van Rapporteurs en van den heer Hintzen over te nemen, maken zij geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **de Meijier**: Ik ben nog niet door den Minister overtuigd

Biljet *C* moet dienen om op te geven het bedrag dat men zal uitkeeren in het belastingjaar. Het kan zijn dat men in Maart of April het dividend wil uitbetalen, hoe kan dan dit geschieden als men eerst moet invullen op een biljet dat moet worden uitgereikt eerst na 1 Mei, den aanvang van het belastingjaar? Is er geen gevaar dat naamlooze vennootschappen enz. die vóór 1 Mei zouden willen dividend uitbetalen, dus voortaan hierin zullen belemmerd worden?

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Ik kan slechts herhalen wat ik gezegd heb. Er bestaat hier kennelijk een misverstand, misschien daaruit voorkomende, dat de geachte afgevaardigde voorbijziet, dat hier wordt gesproken van het belastingjaar, niet van het kalenderjaar. Gesteld eene maatschappij doet hare eerste uitdeeling onder deze wet in April 1895. Nu kan zij daarvoor het biljet gebruiken dat haar in Mei 1894 is toegezonden en vertraging behoeft niet te ontstaan. De paragraaf schijnt mij zoo geredigeerd, dat geen zwarigheden geboren kunnen worden.

Het komt mij werkelijk voor dat de zaak in orde is.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 12 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 13, luidende:

»§ 1. De dag waarop met de uitreiking van de beschrijvingsbiljetten zal worden begonnen, wordt door den Commissaris der Koningin in de provincie bepaald en door het gemeentebestuur ter algemeene kennis gebracht.

De biljetten *A* en *B* worden na twintig dagen door of vanwege den ontvanger teruggehaald, indien zij niet reeds terstond na de uitreiking ingevuld en onderteekend aan dezen of zijn gemachtigde zijn teruggegeven of vóór het verstrijken van den hierboven bedoelden termijn ten kantore van den ontvanger zijn bezorgd. Zij kunnen worden afgegeven in gesloten omslag en een ontvangbewijs kan worden geëischt.

De hierboven bedoelde termijn kan door den hoofdambtenaar der directe belastingen bedoeld bij art. 19 worden verlengd.

§ 2. Indien hij, aan wien biljetten zijn uitgereikt, of die, ook zonder dat hem biljetten zijn uitgereikt, tot het doen van aangifte verplicht is, niet in staat mocht zijn om aangifte te doen, kan dit door een ander, namens hem, worden gedaan, hetzij krachtens schriftelijke volmacht, hetzij op schriftelijke vergunning van den hoofdambtenaar der directe belastingen bedoeld bij art. 19. Volmacht of vergunning worden in die gevallen aan de aangifte gehecht.

§ 3. Indien iemand verklaart niet te kunnen schrijven, geschiedt de invulling der biljetten op zijn verlangen en met vermelding der reden kosteloos door den ontvanger of zijn gemachtigde, die daarna de aangifte, na voorlezing, namens den belastingplichtige in tegenwoordigheid van een getuige onderteekent. De getuige onderteekent mede."

De heer **Bool**: Wanneer men bladz. 61 leest van de Memorie van Beantwoording, dan blijkt dat voor velen de beschrijving reeds laat genoeg zal plaats hebben. Nu wordt in art. 13 bepaald, dat de biljetten na 20 dagen zullen worden teruggehaald. Maar is die termijn niet te lang? Ik meen dat tot het doen van die vraag te meer reden bestaat, omdat in de derde alinea de bevoegdheid gegeven wordt om den termijn in bijzondere gevallen te verlengen. Ik geloof dat het in het belang van de administratie zou zijn om hier een termijn aan te nemen van acht dagen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Indien de Kamer dezen termijn, die aan de wet op de vermogensbelasting is ontleend en inderdaad wel wat lang is, wenscht te verkorten, zal ik mij daartegen niet verzetten. Maar acht dagen komt mij te kort voor. Intusschen zie ik ook geen bezwaar in het behoud van den voorgestelden termijn.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Nu de Minister als het ware een amendement uitlokt, wensch ik te zeggen dat de termijn van 20 dagen mij niet te lang schijnt, vooral voor belastingschuldigen die berekeningen hebben te maken of informatiën in te winnen. De termijn is ook voorgeschreven bij de vermogensbelasting en blijkt daar niet te lang. Nu beroept zich de heer Bool wel op de bevoegdheid tot uitstel bij het derde lid gegeven, maar het zou niet in het belang zijn van eene goede administratie, wanneer men den termijn bekorte en dan de belastingschuldigen in massa bij de ontvangers liet loopen om uitstel. De geheele organisatie is trouwens op 20 dagen berekend.

De heer **Bool**: Ik heb de vraag gedaan in het belang van de administratie, omdat ik van meer dan een ambtenaar gehoord heb, dat in die 20 dagen alles stil zal staan. Waar echter het hoofd der administratie geen bezwaar in dien langen termijn ziet, zal ik geen voorstel tot wijziging doen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *artikel* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: In art. 14 zijn van Regeeringswege twee wijzigingen gebracht na de schriftelijke gedachtenwisseling, waarover ik zoo vrij ben het oordeel van de Commissie van Rapporteurs te vragen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, verkrijgt het woord om namens deze haar oordeel over de wijziging mede te deelen en zegt: Het geldt de verbetering van schrijffouten, Mijnheer de Voorzitter, en daarmede vereenigt zich de Commissie.

Art. 14 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 15 en 16 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 17, luidende:

»Behoudens verdeeling van den aanslag tusschen de daarbij betrokken gemeenten volgens nader wettelijk te stellen regelen, worden aangeslagen:", enz.

waarop door den heer van Alphen een *amendement* is voorgesteld, strekkende om den aanhef van art. 17 te lezen als volgt:

» De aanslag der belastingplichtingen geschiedt ter plaatse als volgt:

1°. Belastingplichtigen enz.", als in het voorgesteld artikel."

De heer **van Alphen**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Er is eenig verband tusschen mijne beide amendementen. Ik geloof dat het van het hoogste belang is, vooral in zake wetgeving, dat *wit wit* en *zwart zwart* genoemd worden. Het tweede amendement is thans niet aan de orde en bespreek ik dus nu verder niet. Over het eerste ook nog slechts weinige woorden in toevoeging aan mijne schriftelijke toelichting van het tweede.

Wanneer ware beproefd de vermogensbelasting tot stand te brengen zooals zij primitief door de Regeering was voorgedragen, met insluiting van pensioenen, lijfrenten, enz., dan zou waarschijnlijk het wetsontwerp thans in behandeling zich hebben kunnen bepalen tot eene omzetting van het patentrecht in eene bedrijfsbelasting, geschikt voor de heffing van gemeente-opcenten. Maar aangezien de bedrijfsbelasting thans een geheel ander aanzien heeft verkregen is zij, naar weinigen mij zullen tegenspreken, ongeschikt gemaakt om haar te benuttigen tot reconstructie en verbetering der gemeente-financiën. Daarom komt het mij voor, dat de zinspeling op het verband tusschen deze Rijksbelasting en de heffingen ten bate der gemeenten behoort te verdwijnen. Vandaar dat ik dan ook wensch weggelaten te zien, wat mijns inziens niets anders is dan eene loutere ontboezeming, waaraan de gemeente-financiën niets hebben en waardoor de wetgever der toekomst niet gebonden is. Ik wensch dan ook geene illusiën opgewekt te zien bij de gemeentebesturen en bij hen, die zich over de gemeente-financiën bezorgd maken. Alleen waarheid in den toestand te brengen is het doel van mijn amendement, dat ik in de eerste plaats bij de Regeering en in de tweede plaats bij de Kamer bescheidenlijk aanbeveel.

Het *amendement* van den heer van Alphen wordt ondersteund door de heeren van der Borch van Verwolde, Seret, Donner, Schaepman en Dobbelmann, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Waar ik mij hoofdzakelijk vereenigen kan met de gedachte, die aan het amendement van den geachten afgevaardigde uit Ommen, den heer van Alphen, ten grondslag ligt, wensch ik mij echter los te maken van de daaraan verbondene toelichting.

De Vergadering zal zich herinneren, dat ook bij mij wel eenige dubia, aangaande de wijze waarop de belasting dienstbaar is te maken aan de gemeente-financiën, bestaan, maar indien de over deze wet gevoerde mondelinge en schriftelijke gedachtenwisseling ons iets geleerd heeft, dan is het wel dit, dat voor dezen Minister inderdaad niets onmogelijk is.

Om twee redenen, eene materieele en eene formeele, ben ik het echter met het amendement eens. De materieele is deze, dat door het amendement wordt voorkomen de opname van woorden, waardoor zou worden uitgemaakt, dat nu reeds revera zal worden uitgemaakt dat er opcenten zullen worden geheven. Ik wensch dit echter incidenteel niet te beslissen, nòch pro nòch contra.

In de tweede plaats wensch ik echter het amendement om eene formeele reden te steunen, omdat ik meen, dat het geheel strookt met den gedachtengang van de Regeering zelve. Deze heeft in de Memorie van Antwoord, bladz. 40, gezegd: » Zooals in het algemeene deel dezer Memorie (bladz. 2) reeds is medegedeeld, heeft de ondergeteekende na rijpe overweging gemeend te moeten afzien van elke poging om deze belasting nu reeds dienstbaar te maken aan de heffing van plaatselijke opcenten.

»Dienovereenkomstig is het artikel gewijzigd en zijn zooveel mogelijk de bewoordingen van art. 12 der vermogensbelasting gevolgd."

Welnu, wanneer wij art. 12 van de vermogensbelasting nazien, dan komen daar de woorden waarop het amendement betrekking heeft, niet voor en zulen wij handelen in overeenstemming met de Regeering, wanneer wij dit artikel evenzoo formuleeren overeenkomstig art. 12 van de vermogensbelasting. Alleen zou zulks niet noodzakelijk zijn, indien de Regeering meende, dat wel de bedrijfs-, maar niet de vermogensbelasting ooit ofte immer zou kunnen dienen tot heffing van gemeentelijke opcenten. Dit is het geval echter niet; want in de Memorie van Antwoord op deze wet stelt de Regeering op bladz. 2 de vraag: zullen de twéé nieuwe Rijksbelastingen zich kunnen leenen tot heffing van gemeentelijke opcenten? Te vergeefs zocht de ondergeteekende naar gronden, waarop daaraan getwijfeld zou kunnen worden.

Op die gronden kan ik mij met het amendement vereenigen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs kan zich geheel aansluiten bij hetgeen door den vorigen geachten afgevaardigde is gezegd. De phrase, die de heer van Alphen wil doen wegvallen, behoort namelijk niet tot de wet zelve. De wet regelt deze belasting en het is volstrekt niet noodig daarbij andere toezeggingen van legislatieven aard te doen. De Commissie, aldus het amendement ondersteunende, wenscht zich ook uitdrukkelijk los te maken van het tweede motief van den geachten voorsteller. De Commissie ondersteunt het alleen, omdat de bedoelde woorden niet nooig zijn in deze wet en daarin ook niet behooren; doch wenscht zich niet uit te laten, noch *pro* noch *contra*, over de mate, waarin men verwachtingen heeft te koesteren omtrent de toezegging, die in dit artikel kan worden gelezen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Nu eene volkomen losmaking plaats heeft gehad tusschen het amendement en de toelichting, geloof ik dat het verstandig is voor de Regeering het amendement over te nemen. Dit doe ik bij deze.

De **Voorzitter**: Daar het amendement is overgenomen door de Regeering, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd art.* 17 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 18, luidende:

» Aan art. 2, 1ste lid, der wet van 5 April 1870 (*Staatsblad* n°. 63) wordt het volgende toegevoegd:

»» Wij behouden Ons echter voor in eene gemeente meer dan een collegie van zetters in te stellen, in zoodanig geval het aantal leden van elk collegie, behoudens het bovenbedoelde maximum, te bepalen en de werkzaamheden onder die collegiën te verdeelen.""

»Aan art. 2, 2de lid, der evengenoemde wet wordt het volgende toegevoegd:

»»Voor werkzaamheden echter betreffende de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten is, met afwijking van het bepaalde bij art. 5, tweede lid, een hoofdambtenaar der directe belastingen, aan te wijzen door den Minister van Financiën, ambtshalve lid en voorzitter. Art. 14 en art. 16 zijn bij het verrichten dezer werkzaamheden niet van toepassing.""

»Aan art. 3 der evengenoemde wet wordt het volgende toegevoegd:

»» Bij instelling van meer dan een collegie van zetters

75ste VERGADERING. — 16 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

in eene gemeente geschiedt de benoeming der niet ambtelijke leden de eerste maal uit eene opgave door den Gemeenteraad binnen twee maanden na het instellen van het collegie of de collegiën in te zenden aan den Commissaris der Koningin in de provincie, die het tijdstip van het optreden der benoemden bepaalt.

»»De helft der aldus benoemde leden treedt af met het einde van het volgend jaar, de overigen twee jaar later, overeenkomstig de regelen bij art. 4, 3de en 4de lid, dezer wet bepaald." "

De heer **Roessingh**: Ik wenschte den Minister te vragen of het voor de administratie niet eenvoudiger zou zijn indien in het voorstel in dit artikel vervat, tot wijziging der wet van 5 April 1870 (*Staatsblad* n°. 63), zoodanige wijziging werd gebracht dat het mogelijk werd voor meerdere gemeenten te zamen één college van zetters ter regeling van de bedrijfsbelasting in te stellen, evenals dit in art. 19, § 2, voor de commissiën van aanslag bepaald wordt.

In kleinere gemeenten zullen weinige aanslagen te doen zijn; en 't zoude in het belang der administratie zijn, die het in den tijd van aanslag zeer druk zal hebben, het aantal vergaderingen, waar dit mogelijk is, te verminderen en tevens den arbeid te vereenvoudigen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik heb mij tot taak gesteld bij de wijziging van de zetterswet niet verder te gaan dan strikt noodig is, en alleen die wijzigingen aan te brengen welke thans geëischt worden. Allerminst zou ik bereid zijn bij deze gelegenheid staandevoets nieuwe wijzigingen in die wet goed te keuren. Dergelijke zaken eischen nauwgezette overweging.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 18 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 19 luidende:

» § 1. De aanslag wordt in elke gemeente vastgesteld:

a. voor de belastingplichtigen bedoeld bij art. 1 *a*, indien zij niet behooren tot dezulken aan wie ingevolge art. 12 § 2 het biljet B wordt uitgereikt: door een der collegiën van zetters bedoeld bij de wet van 5 April 1870 (*Staatsblad* n°. 63);

b. voor alle overige belastingplichtigen: door eene commissie bestaande uit een hoofdambtenaar der directe belastingen, aan te wijzen door den Minister van Financiën, een lid benoemd door Gedeputeerde Staten, een lid benoemd door den Gemeenteraad en een lid benoemd door den Kantonrechter in wiens rechtsgebied de commissie volgens Onze aanwijzing is gevestigd.

Bij het regelen van aanslagen van hen, die belastingplichtig zijn naar de vermogensbelasting, maakt een door den Minister van Financiën aan te wijzen inspecteur der registratie deel uit der commissie.

Voor elk der leden wordt op dezelfde wijze een plaatsvervanger benoemd.

Voorzitter der commissie is de hierboven bedoelde hoofdambtenaar der directe belastingen.

§ 2. Wij behouden Ons voor om in éene gemeente meerdere commissiën bedoeld bij § 1 *b*, of voor meerdere gemeenten te zamen, gelegen in dezelfde provincie, slechts éene zoodanige commissie in te stellen. Geschiedt dit laatste, zoo bestaat de commissie uit een hoofdambtenaar der directe belastingen, aan te wijzen door den Minister van Financiën, twee leden benoemd door Gedeputeerde Staten en een lid benoemd door den Kantonrechter in wiens rechtsgebied de door Ons aangewezen standplaats der commissie is gevestigd.

Verder zijn de drie laatste zinsneden der vorige paragraaf van toepassing.

§ 3. Waar in deze wet gesproken wordt van de commissie van aanslag wordt daaronder verstaan, zoowel het collegie van zetters belast met den aanslag, als de commissiën bedoeld bij § 1 *b* en § 2" enz.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij dit artikel de Regeering in de gelegenheid te stellen, datgene te beantwoorden, wat ik bij de algemeene beraadslagingen heb opgemerkt.

Ik heb toen namelijk het stelsel van splitsing in de administratie bestreden, op grond hiervan, dat de ambtenaren belast met den aanslag in de vermogensbelasting er belang, ja zelfs groot belang bij kunnen hebben — hetgeen natuurlijk het belang is van den fiscus — dat het inkomen verdeeld over de beide belastingen voor een grooter deel in de vermogensbelasting wordt aangegeven dan in de bedrijfsbelasting.

Ik heb toen een voorbeeld aangehaald om aan te toonen, welk groot belang hij die aangifte doet er bij heeft, om zoo hoog mogelijk aangifte te doen in de bedrijfsbelasting en zoo laag mogelijk in de vermogensbelasting en hoe dan de ambtenaren, belast met den aanslag in de bedrijfsbelasting er gaarne genoegen mede nemen, wanneer zij een hoogen aanslag ontvangen, terwijl de inspecteur der registratie, op grond van de andere tarieven in de vermogensbelasting, er geen genoegen mede mag nemen, wanneer hij niet een zoo hoog mogelijken aanslag krijgt in de vermogensbelasting.

Nu heeft de inspecteur der registratie om contrôle uit te oefenen niet, evenals de hoofdambtenaren der directe belastingen, naast zich eene commissie van aanslag of een collego van zetters.

Het zou in hooge mate in het belang van de schatkist zijn, indien die aanslag niet gescheiden werd en dat aan den inspecteur der registratie mede de taak werd opgedragen die bij dit ontwerp aan den hoofdambtenaar der directebelastingen is toebedeeld.

Ik heb daarom in overweging gegeven den aanslag in de bedrijfsbelasting te doen plaats hebben, zooals de Minister heeft voorgesteld, door een college van zetters of eene commissie van aanslag, maar daarin als voorzitter te benoemen den inspecteur der registratie en dezen dus te geven den geheelen aanslag èn van de vermogensbelasting èn van de bedrijfsbelasing.

Dan toch zal — en het zijn in het algemeen de voornaamste aanslagen, die in deze belasting zullen geschieden — de inspecteur der registratie bij iederen aanslag die geschieden moet, èn naar het vermogen èn naar het inkomen uit bedrijf — die samenvloeien in de boekhouding van verschillende ondernemingen — als president van deze commissie of van dit college in staat zijn om, altijd geholpen door die beide colleges, na te gaan of er eene goede aangifte is geschied, — aangiften, waarbij dan geen verliezen kunnen worden geleden door de schatkist.

Ik besef zeer goed, dat bij dergelijke regeling de inspectiën van de registratie er op dit oogenblik niet voor zijn ingericht, maar dit bezwaar kan door uitbreiding van het personeel spoedig ondervangen worden.

Ik zou het op deze gronden in het belang èn voor de goede werking van deze *beide* belastingen, èn ook van de betere aanslagen oordeelen, indien de uitvoering van deze wet werd opgedragen aan dezelfde ambtenaren.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Hetgeen door den heer Gerritsen is voorgesteld zou niet uitvoerbaar zijn. In de eerste plaats omdat er geen inspecteurs genoeg zijn om dat werk te volbrengen. Datgene wat nu van hen wordt gevraagd, kan gepresteerd worden; hunne voorlichting wordt gevraagd aangaande zaken, die hun bekend zijn, en het komt mij voor dat dit voldoende is. Het is veel beter de uitvoering dezer wet op te dragen aan de ambtenaren van de directe belastingen, op de wijze als nu wordt voorgesteld. Men krijgt zoodoende eene samenwerking die zeer stellig ook ten goede zal komen aan de uitvoering van de vermogensbelasting. Want evenzeer als de ambtenaren van de directe belastingen partij zullen trekken van de inlichtingen, gegeven door de inspecteurs, zullen

de inspecteurs bij de aanslagen die zij doen partij trekken van de inlichtingen die zij zelven verkregen hebben door hunne besprekingen met de commissiën van aanslag.

Ik kan niet inzien, dat door de inspecteurs presidenten te maken van die commissiën, eene betere regeling zou gemaakt worden. Men vergete het niet, er zijn maar 45 inspecteurs, en wij kunnen niet zoo opeens ad libitum dat aantal vermeerderen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 19 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 20 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 21, luidende:

»§ 1. Indien de commissie van aanslag geen bedenking heeft tegen de aangifte van het bedrag, naar hetwelk de aanslag ingevolge deze wet moet geschieden, wordt de aanslag door haar, behoudens de bepalingen van § 3, in overeenstemming met die aangifte vastgesteld.

De commissie is bevoegd den aanslag vast te stellen naar een hooger dan het aangegeven bedrag, indien dit laatste, om welke reden ook, haar te laag voorkomt.

§ 2. De aanslag van hem, die van het in § 1 bedoelde bedrag geen aangifte heeft gedaan, wordt ambtshalve geregeld. Voor den belastingplichtige bedoeld bij art. 1 *a* die tot aangifte van inkomsten gehouden is, wordt dan het belastbaar jaarlijksch inkomen nooit lager gesteld dan het tienvoud van de ambtshalve te begrooten huurwaarde der perceelen of perceelsgedeelten, die hij voor andere doeleinden dan uitsluitend voor zijn bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking in gebruik heeft. Is deze bepaling niet voor toepassing vatbaar, zoo wordt het belastbaar jaarlijksch inkomen nooit lager gesteld dan f 800.

§ 3. Aan de aangifte van hem, wien naar de meening van de commissie van aanslag geen aanslag moet worden opgelegd, wordt, behoudens het bepaalde in het tweede lid dezer paragraaf, geen verdere behandeling gegeven." enz.,

waarop een *amendement* is voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, strekkende om de beide laatste zinsneden van § 2 te doen vervallen.

De **Voorzitter**. Door de Regeering is eene wijziging gebracht in dit artikel nadat de schriftelijke gedachtenwisseling daarover was afgeloopen. Ik geef het woord aan de Commissie van Rapporteurs om haar oordeel over die wijziging mede te deelen, en tevens tot toelichting van het amendement.

De heer **van Velzen**, *lid van de Commissie van Rapporteurs*: Volgens dit artikel worden de aanslagen van de belastingplichtigen, die zelven geene aangifte gedaan hebben, in verband gebracht met hun vermogensstaat, in dier voege, dat de aanslag nooit lager wordt gesteld dan het tienvoud van de ambtshalve te begrooten huurwaarde der perceelen of perceelsgedeelten, die voor andere doeleinden dan uitsluitend het bedrijf, beroep, ambt enz. in gebruik zijn.

Reeds in de afdeelingen is tegen dit nieuwe element van aanslag, dat de Minister geheel in strijd met art. 9 in deze wet brengt, bezwaar gemaakt.

In het oude art. 23 kwam dezelfde bepaling voor. In het Voorloopig Verslag is er op gewezen, dat zich bij handhaving dezer bepaling eene wanverhouding kan voordoen telkens wanneer iemand hoog in de vermogensbelasting is aangeslagen of een duur huis bewoont, doch slechts weinig inkomsten trekt uit eene bron welke in de bedrijfsbelasting is begrepen.

Nu meent de Commissie van Rapporteurs dat het volstrekt niet aangaat om de inkomsten volgens deze wet uit bedrijf voortspruitende, wanneer de belastingplichtige geen eigen aangifte heeft gedaan, in verband te brengen met zijne overige bezittingen.

In het Voorloopig Verslag is er op gewezen dat iemand in het bezit zijnde van een vermogen van een millioen en die een huis en een buitenverblijf bewoont tot eene gezamenlijke huurwaarde van f 5000, in deze belasting zal kunnen aangeslagen worden voor f 1920 of f 1600, in plaats van f 12,80 die hij verschuldigd zou zijn bij eigen aangifte volgens de wet, wanneer hij als medevennoot of medefirmant eene winst maakt van f 400. De Commissie van Rapporteurs is op dit punt met den Minister in schriftelijk overleg getreden. De Minister heeft ontkend dat hier sprake zou zijn van eene draconische bepaling, op grond dat de raad van beroep niet gehouden is dien hoogen aanslag te handhaven.

Is dat een geldend argument? Het voorschrift is imperatief en de commissie van aanslag moet toch beginnen zich daarnaar te gedragen. En als de Minister nu zegt dat den belastingschuldige de weg openblijft, hem aangewezen in de artt. 25, 27 en 29, dan vraag ik: waartoe die lange omslachtige weg van procedure moet worden bewandeld alvorens den belastingschuldige ontheffing van aanslag zal kunnen worden verleend? Bovendien de raad van beroep *kan* een lageren aanslag bepalen, doch zich ook houden aan art. 27.

De Commissie meent dat het argument van den Minister, dat de raad niet gebonden is, juist pleit voor het vervallen zoowel van deze als van de laatste alinea, want naar haar oordeel bestaat er geene reden, bijaldien de bepaling in de 2de alinea niet voor toepassing vatbaar is, het in de 3de alinea voorgestelde bedrag van f 800 als minimum aan te nemen.

De aanslag van hem die voor het in § 1 bedoelde bedrag geen eigen aangifte heeft gedaan wordt ambtshalve geregeld volgens de 1ste alinea dezer paragraaf.

De Commissie acht deze redactie voldoende en hoopt dat de Minister alsnog de twee laatste alinea's zal willen laten vervallen.

Het *amendement*, als door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld zijnde, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik kan het amendement niet steunen en moet mijne redactie handhaven. Bij deze wet worden vele personen belastingplichtig, van wie men het inkomen nauwkeurig kent; ik denk niet alleen aan ambtenaren van Rijk, gemeente of provincie, maar ook aan anderen, die betrekkingen vervullen waarvan de inkomsten bekend zijn. Onder deze omstandigheden is het wenschelijk zooveel doenlijk eigen aangifte te bevorderen, sterker nog dan bij de vermogensbelasting het geval is. Het eenige licht dat wij kunnen erlangen is in vele gevallen het licht, dat de belastingplichtige zelf ontsteekt, en wij moeten zorgen dat dit zoo ruim mogelijk geschiede.

Welk bezwaar kan er tegen deze bepaling bestaan? Men noemde haar draconisch in sommige gevallen, doch ieder kan zich aan die draconische bepaling onttrekken door eigen aangifte. Ik stel mij een millionnair voor, die een tantième geniet uit een commissariaat bij eene maatschappij. Die man, ik erken het, zou veel te hoog worden aangeslagen naar 10 maal de huurwaarde. Maar dat weet hij zelf, het staat in de wet, hij kan het voorkomen door aan te geven. Doet hij dat niet, is hij daarvoor te geheimzinnig, dan moet hij de gevolgen dragen. Wanneer zulk een geheimzinnig persoon te hoog is aangeslagen naar zijne meening, zal hij gaan naar den raad van beroep, die echter alleen verlagen kan, wanneer wordt »aangetoond", dat de aanslag te hoog is. Onze geheimzinnige vriend zal dan meer moeten openbaren dan anders van hem gevergd zou worden. Maar juist daarom zal de bepaling een sterke prikkel tot aangifte zijn.

Ik zou mij met het denkbeeld van de Commissie kunnen vereenigen wanneer wij niet te doen hadden met zooveel

personen wier inkomen tot den laatsten cent bekend is. Met het oog op dezulken moet men de anderen tot aangifte nopen. Ik stel dus prijs op het behoud der bepaling.

De heer **van Velzen**, *lid der Commissie van Rapporteurs*: Bij de Commissie bestaat tegen de aangebrachte wijziging geen bedenking.

Ter toelichting van het door de Commissie op § 2 van dit artikel voorgesteld amendement moge het volgende dienen.

De Minister stelt prijs op de handhaving van deze bepaling op grond dat er verschillende personen zijn, die ook in deze belasting worden aangeslagen van wie het bedrag van hun inkomen bekend is.

Nu wenscht de Minister de eigen aangifte zooveel mogelijk verplichtend te stellen. Wanneer het stelsel van deze wet medebracht dat ieder die zal worden aangeslagen zelf aangifte moet doen, dan zou ik het den Minister toegeven, maar zij die alleen biljet *A* ontvangen en aangeslagen worden volgens art. 9, doen ook geen aangifte. Er is zooeven door den Minister overgenomen een amendement van den heer Hintzen, waarbij nu bepaald is, dat degenen die alleen uit bedrijf een inkomen genieten of genoten hebben in een voorgaand jaar van f 2000, ook het biljet *B* zullen ontvangen. De Minister heeft die bepaling overgenomen, maar hij had ze toch niet in de wet geschreven en nu heeft de Commissie van Rapporteurs gewezen op het voorbeeld van iemand, die slechts f 400 inkomen uit bedrijf geniet, maar die tevens mede-firmant in eene vennootschap tot het uitoefenen van commissiehandel kan zijn en die tevens een groot vermogen bezit. Kan men nu dergelijke personen dwingen om eigen aangifte te doen?

Ik herhaal, wanneer biljet *A* niet werd uitgereikt aan verschillende personen, die veel grooter inkomen kunnen genieten, maar biljet *B* aan alle belastingplichtigen werd uitgereikt, dan zou voor die bewering eenige grond zijn. Nu heeft de Minister gesproken van geheimzinnige personen, die zich niet willen uitlaten omtrent de inkomsten die zij genieten, en die volgens deze wet belastbaar zijn. Maar daarin is voldoende voorzien bij art. 47; daar komt eene strafbepaling in voor ten opzichte van hen, die de vragen, welke de Minister in biljet *A* stelt, niet gelieven te beantwoorden. Ik geloof dus, dat de Minister voldoende gelegenheid heeft om aan den fiscus de noodige inlichtingen te doen verschaffen en hierom is het toch te doen; daarom wil de Minister het artikel behouden.

Ik meen, dat voor datgene wat de fiscus meent noodig te hebben, genoegzaam voorzien is bij art. 47, zoodat de beide laatste alinea's uit § 2 van art. 21 gerustelijk kunnen vervallen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte spreker heeft over het hoofd gezien dat de bepaling van § 2 alleen slaat op de belastingplichtigen van art. 1, *a*, die tot aangifte gehouden zijn; op anderen slaat zij niet. Daarmede vervalt, dunkt mij, de aanmerking.

Dat degenen die tot aangifte gehouden zijn door dit artikel in te sterke mate gedrongen worden om hunne gehoudenheid na te komen, kan ik niet toegeven. Men moet ook niet uitsluitend op exceptioneele gevallen het oog slaan, maar meer letten op de gewone gevallen die zullen voorkomen en met het oog waarop dit artikel geredigeerd is.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat blijkbaar verschil van opvatting tusschen de Commissie en den Minister over de beteekenis van het artikel en misschien heeft de uiting, in het Voorloopig Verslag opgenomen, dat dit eene draconische bepaling was, aanleiding gegeven tot het misverstand. Wij hebben hier niet te doen met eene strafbepaling, naar de opvatting der Commissie is dit geen straf, maar de Minister wil een wettelijken regel geven, waar de ambtenaar anders in den blinde zou moeten rondtasten. Maar nu zou die wettelijke regel goed zijn, indien het tienvoud van de huurwaarde in verband gebracht werd met de geheele vermogensomstandigheden van den betrokken belastingschuldige; thans, nu uitsluitend op deze belasting zal worden gelet, is het een volmaakt miswijzend kompas. De bedoeling is om den uiterlijken staat van den persoon te gebruiken als grondslag voor den minimum aanslag, maar die uiterlijke staat wordt niet bepaald door het inkomen in het nu behandelde deel der inkomstenbelasting alleen; wij hebben nu, daar het regulatief van den Minister als zoodanig geen dienst kan doen, voorgesteld om het liever weg te laten. Zoodanige bepaling behoort trouwens veeleer in eene instructie van de betrokken ambtenaren, dan kan er dadelijk worden bijgevoegd in welke gevallen die regel niet passen zou. De Commissie beschouwt overigens de zaak alleen als eene administratieve verbetering, geenszins als eene zaak van beginsel, waarover wij geroepen zouden kunnen zijn met den Minister strijd te voeren.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* der Commissie van Rapporteurs op § 5 wordt in stemming gebracht en met 54 tegen 12 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Houten, van Beuningen, van Berckel, van der Borch van Verwolde, van Bylandt, Ferf, van Alphen, Dobbelmann, Plate, Smits van Oijen, Houwing, de Meijier, Tydeman, van Gijn, Pyttersen, Heldt, van den Berch van Heemstede, Schaepman, Poelman, Goekoop, Smit, van der Schrieck, Haffmans, van Vlijmen, de Ram, Schimmelpenninck van der Oye, Harte, van Delden, Conrad, Lambrechts, Gerritsen, A. van Dedem, Æ. Mackay, Travaglino, Bahlmann, van Löben Sels, Bevers, Vermeulen, Heemskerk, Hartogh, Smeenge, van der Feltz, Levy, van Kerkwijk, van Velzen en Guyot.

Tegen hebben gestemd de heeren Huber, Mees, Hintzen, Land, Donner, de Kanter, Rutgers van Rozenburg, Roijaards van den Ham, Röell, Keuchenius, T. Mackay, Veegens, Viruly Verbrugge, Seret, Brantsen van de Zijp, Rink, de Beaufort (Amsterdam), Cremer, Kielstra, Bool en de Voorzitter.

Art. 21 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 22, luidende:

»§ 1. De aanslagen worden ten kohiere gebracht.

»Die van reederijen worden gesteld ten name van den boekhouder, onder vermelding van diens hoedanigheid.

Die van de in § 2 van artikel 7 bedoelden worden gesteld ten name der voor deze schuld ieder voor het geheel aansprakelijke hier te lande wonende beheerende vennooten, met toevoeging der woorden: voor buitenlandsche vennooten.

Die van de onder §§ 3, 4 en 5 van artikel 7 genoemde belastingplichtigen worden gesteld te hunnen name, onder bijvoeging van den naam en de hoedanigheid van hen, in wier persoon zij krachtens dat artikel belastingplichtig zijn. Voor de toepassing van artt. 24, 25, 27, 29, 30 en 32 wordt deze persoon als de belanghebbende of aangeslagene beschouwd.

§ 2. In de kohieren wordt het bedrag der inkomsten niet vermeld.

§ 3. Aan hen, die aangiften in gesloten omslag hebben ingeleverd, wordt het aanslagbiljet mede in gesloten omslag uitgereikt.

Aanslagbiljetten, welke voor geheele of gedeeltelijke aanzuivering in gesloten omslag worden aangeboden, worden na voldaanteekening, in gesloten omslag teruggegeven.

§ 4. De aanslagbiljetten worden uiterlijk binnen veertien dagen na de afkondiging van het kohier uitgereikt."

De heer **Bool**: In dit artikel luidt de eerste regel: »De aanslagen worden ten kohiere gebracht." Maar wie zal de kohieren opmaken en vaststellen, de voorzitter of de commissie? Wanneer ik mij niet vergis, wordt in art. 24 der patentwet die taak aan den voorzitter opgedragen, en ik meen dat ook hier behoorde aangewezen te worden wie de verantwoordelijke man is voor de vaststelling der kohieren.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Reeds het bepaalde in art. 19 omtrent de vaststelling van den aanslag maakt het onnoodig in art. 22 eene bepaling op te nemen betreffende vaststelling der kohieren. Daarenboven geldt art. 1 der wet op de invordering van 's Rijks directe belastingen (wet van 22 Mei 1845, *Staatsblad* n°. 22) ook voor deze belasting.

Art. 22 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 23 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over art. 24, luidende:

» Op de bezwaarschriften wordt uitspraak gedaan door de commissie van aanslag, die daarvan den aangeslagene kosteloos kennis geeft, hetzij tegen gedagteekend ontvangbewijs of wel aangeteekend per post."

De heer **Bool**: Volgens dit artikel wordt omtrent de bezwaarschriften uitspraak gedaan door de commissie van aanslag. Maar zou het niet noodig zijn den aanvang der bepaling aldus aan te vullen: »Op de bezwaarschriften, niet vallende onder die bedoeld in art. 23, 2de en 3de lid"? Op de daar bedoelde bezwaarschriften toch beslist de provinciale inspecteur, en nu zou het toch een noodelooze omslag zijn de commissie van aanslag geheel conform die beslissing van dien inspecteur uitspraak te laten doen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Ik wensch op te merken, dat de zaak zich anders toedraagt dan de geachte afgevaardigde meent. Wel is waar moet in sommige gevallen de commissie den provincialen inspecteur raadplegen, maar het is toch ten slotte altijd de commissie die uitspraak doet.

De heer **Bool**: Wanneer ik den Minister mag verzoeken even art. 23 te lezen, dan zal hem daaruit blijken dat in sommige gevallen de beslissing van den provincialen inspecteur voor de commissie verbindend is. En nu meen ik dat het zeer vreemd is te achten wanneer de commissie van aanslag niettemin toch uitspraak zal moeten doen in overeenstemming met de reeds genomen beslissing van den inspecteur.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde maakt zijne opmerkingen bij art. 24, waar alleen over de toezending van de beslissing wordt gesproken, terwijl uit zijne nadere mededeeling blijkt, dat hij eigenlijk het twistpunt zou willen ter sprake brengen, dat in de stukken is behandeld, en de vraag wil stellen of de regeling wel goed is, welke de commissie van aanslag bindt om formeel goed te keuren wat de provinciale inspecteur beslist. Dit punt is volledig in de stukken toegelicht en daaruit blijkt, dat de zaak van zuiver formeelen aard is. De beteekenis van die schijnbaar vreemde regeling is, dat men op het kohier gebracht wordt naar den eisch van de administratie, en dat de inning enz. tot op eene gunstige beslissing van den raad van beroep geschiedt volgens den eisch der administratie en niet in den vorm van bijheffing, zooals anders het geval zou moeten zijn, indien eerst door den raad van beroep in hooger beroep aan den eisch der administratie wordt voldaan.

Teruggebracht tot de enge grens van eene eenvoudige regeling van betaling van de gevorderde som met remissie, — terwijl bij eene andere regeling voorloopige betaling zou moeten geschieden met eene mogelijke verhooging — heeft de Commissie van Rapporteurs geene aanleiding gevonden om dit punt opzettelijk te bespreken en kan zij zich neerleggen bij het voorstel van de Regeering.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Ik heb de zaak nu beter begrepen. De bedoeling van den geachten afgevaardigde is deze: wanneer iemand bezwaar heeft tegen den aanslag, kan het bezwaar gegrond zijn op art. 1, art. 2, § 5, of art. 7; dat wil zeggen men kan zijne geheele belastingplichtigheid ontkennen. In dat geval is de commissie van aanslag verplicht den provincialen inspecteur te hooren en moet de commissie zich naar diens beslissing gedragen.

Dit beginsel eenmaal aangenomen zijnde, spreekt het vanzelf, dat de beslissing van de commissie van aanslag toch altijd formeel de hare is. Al heeft de provinciale inspecteur haar de beslissing voorgeschreven, voor de buitenwereld beslist toch zij alleen. De man die bezwaar maakt, heeft slechts met *hare* uitspraak te doen, schoon het geval zich kan voordoen, dat de provinciale inspecteur hem hooren moet. Daarom is art. 24 zoo geredigeerd. Het is slechts een uitvloeisel van hetgeen vooraf is gegaan.

De heer **Bool**: Ik wensch nog alleen te doen opmerken, dat men dan in elk geval een noodeloozen omslag heeft voorgeschreven.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 24 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over art. 25, luidende:

»§ 1. Hij, die bezwaar heeft tegen de uitspraak der commissie op zijn bezwaarschrift omtrent zijn aanslag, kan, binnen dertig dagen na de dagteekening van het ontvangbewijs of van de aanteekening per post, in beroep komen bij den Raad, ingesteld bij art. 29 der wet van 27 September 1892 (*Staatsblad* n°. 223).

§ 2. Hij, die bezwaar heeft tegen den aanslag hem ambtshalve opgelegd wegens het nalaten eener aangifte, waartoe hij gehouden was, kan bij dien Raad in beroep komen binnen zes weken na den dag van afkondiging van het kohier.

§ 3. Beroep op den Raad staat mede open binnen veertien dagen nadat die uitspraken zijn gedaan aan den voorzitter der commissie van aanslag tegen uitspraken der commissie op bezwaarschriften omtrent den aanslag of de inkomsten.

Maakt de voorzitter van dat beroep gebruik, dan geeft hij binnen drie dagen hiervan den belanghebbende kennis op de wijze bij art. 24 voorgeschreven.

§ 4. Het beroep geschiedt door toezending van eene met redenen omkleede memorie aan den voorzitter van den Raad, op de wijze bepaald bij art. 23, 1ste zinsnede.

Bij de memorie wordt in het geval bedoeld bij § 1 van dit artikel een afschrift van de uitspraak der commissie, in dat bedoeld bij § 2 het aanslagbiljet overgelegd.

§ 5. Het beroep van den voorzitter op den Raad van beroep wordt door dezen niet in behandeling genomen alvorens dertig dagen zijn verstreken nadat de kennisgeving bedoeld bij § 3 is uitgereikt of verzonden."

De heer **Bool**: Ik wensch bij dit artikel eene eenvoudige vraag aan den Minister te doen. Aan het slot van de eerste alinea van § 3 staat: »of de inkomsten".

De bijvoeging dezer woorden is mij niet duidelijk. Zijn zij niet geheel overtollig?

75ste VERGADERING. — 16 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

De heer **Pierson**: *Minister van Financiën*: Overtollig zijn die woorden niet. Ik acht het beter ze te behouden, want het kan zijn dat er geen aanslag is gedaan.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 25 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 26 tot en met 33 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 34 luidende:

Handelsreizigers, kramers en alle verdere personen, die hun bedrijf of beroep rondtrekkende uitoefenen, voor zoover zij behooren tot de bedoelden bij art. 1 *a*, *h* en *k*, zijn gehouden, onverminderd hunne verplichtingen omschreven bij artt. 12 en 14, zich ter plaatse binnen het Rijk, waar zij zich na het begin van het belastingjaar het eerst bevinden, bij het gemeentebestuur schriftelijk aan te melden, met opgaaf van hun naam, hunne woonplaats en hun bedrijf of beroep. Ten blijke dat zij hieraan voldaan hebben, ontvangen zij kosteloos een door of vanwege het hoofd van dat bestuur onderteekend Bewijs, dat zij gehouden zijn mede te onderteeken en op aanvraag aan ambtenaren der directe belastingen te vertoonen.

Van de hierbedoelde opgaaf wordt door het gemeentebestuur onverwijld afschrift gezonden aan den ontvanger der directe belastingen, onder wiens kantoor de plaats gelegen is, waar ingevolge art. 17 de aanslag moet geschieden.

Buitenslands gevestigden, indien zij hier te lande geen kantoren of vaste inrichtingen hebben, bekomen het Bewijs slechts op verklaring van den ontvanger, dat zij niet door hem belastingplichtig worden geacht of wel den door hem voorloopig naar deze wet geregelden aanslag betaald of voor het bedrag daarvan, ten zijnen genoege, borg gesteld hebben; een en ander behoudens hunne verplichting tot bijbetaling en hun recht op teruggave ten gevolge van de definitieve vaststelling van hun aanslag.

De ontvanger geeft, onder overlegging der aangifte, van den door hem geregelden aanslag onverwijld kennis aan den voorzitter der commissie van aanslag, die den aanslag moet regelen.

De heer **van de Velde**: Bij art. 34 acht ik het niet overbodig eene kleine opmerking te maken en eene vraag te richten tot dezen Minister. De spoedige gang van de beraadslagingen belette vooraf mij deze vraag aan den Minister te doen, omdat de vragen en antwoorden bij de heden behandelde artikelen zoo spoedig elkander opvolgden, dat van eene geregelde bespreking vooraf geen sprake kon zijn.

Het punt is echter reeds in het Voorloopig Verslag behandeld en in de Memorie van Antwoord onder de oogen gezien. De Minister meent toch in de toelichting bladz. 47, naar aanleiding van in het Voorloopig Verslag gedane opmerkingen:

»In de tweede plaats biedt het voorgestelde (art. 34) het inderdaad niet te versmaden voordeel, dat het nut door het patent thans *uit een oogpunt van politie* verschaft, niet verloren gaat. De rondtrekkende kramers en handelsreizigers zijn verplicht om in hun patent een legitimatiebewijs met zich te voeren. Voor dit patent treedt het hier bedoelde Bewijs in de plaats, en het zou den ondergeteekende niet verwonderen, wanneer de gelegenheid om zich kosteloos een legitimatiebewijs te verschaffen door velen der hierbedoelde personen zal worden gewaardeerd."

Ik moet eerlijk zeggen, dat de wijze, waarop de rondtrekkende kooplieden, waaronder ik in de eerste plaats reken »vermomde bedelaars", die over het algemeen den schrik uitmaken op het platteland, in het Voorloopig Verslag besproken worden, wel eenigszins euphemistisch is.

Deze argumentatie komt mij namelijk voor niet al te veel kennis te verraden van den toestand op het platteland. De Minister zal zich herinneren, dat art. 1 en art. 2 van de bestaande patentwet tot dusver in den weg stonden aan eene doeltreffende reglementeering van het kwaad, dat ten platten lande door bedelaars en vermomde bedelaars als rondzwervende kooplieden werd bedreven, om aan dit euvel eenigszins te gemoet te komen.

Nu is mijne vraag of dit ontwerp, wet geworden, dit zal beletten bij voortgang of bij vernieuwing; of aan de gemeentebesturen de vrijheid zal worden gelaten om bij voorbeeld bij gemeentelijke strafverordening te bepalen, dat de in art. 34 genoemde personen, alvorens hun bedrijf te gaan uitoefenen, in eene gemeente telkens hiervan vooraf kennis moeten geven ten raadhuize dier gemeente?

Eene zoodanige verordening is reeds bij de patentwet bestaanbaar en bestaat ook in verschillende gemeenten, waar zij goed werkt.

Nu zou het mogelijk zijn dat door het vervangen van de patentwet het bestaan van zoodanige verordening in gevaar werd gebracht. Het zou kunnen dat hier door art. 34 de reglementeerende bevoegdheid der gemeentebesturen op dit punt totaal werd vernietigd.

Nu weet ik zeer goed dat de bepalingen hier gemaakt eenvoudig strekken niet in het belang van de politie ten platten lande, — de Minister behoeft mij dit antwoord niet te geven, — maar in het belang van den *fiscus*.

Toch wensch ik er op te wijzen, dat het politietoezicht, dat door den Minister in zijne Memorie van Antwoord wordt onder de oogen gezien, op bladz. 47, niet geheel mag worden opgeofferd.

Mocht uit het antwoord van den Minister blijken, dat deze bepaling, zoo zij wet wordt, de gemeentebesturen verhindert in hare taak, dat zij de gemeenteverordeningen op dit stuk in gevaar brengt, dan zou ik — hoe afkeerig overigens ook van geïmproviseerde amendementen — mij genoopt kunnen zien te overwegen voor te stellen dit geheele artikel te doen vervallen, daar ik meen dat de reglementeerende bevoegdheid der gemeentebesturen op bedelaars en vermomde bedelaars niet meer dan thans geschiedt, mag worden beperkt.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Op de vraag van den heer van de Velde kan ik slechts antwoorden, dat het mij niet duidelijk is, hoe deze zuiver fiscale bepaling ooit beperking kan brengen in bevoegdheden der gemeentebesturen. Mij dunkt, de bevoegdheden der gemeentebesturen worden bepaald in de gemeentewet. Bij art. 34 van dit ontwerp staat een zuiver fiscaal doel op den voorgrond, al heeft het artikel ook op ander gebied eene nuttige werking, gelijk is aangewezen op bladz. 47 van de Memorie van Antwoord. Geen enkele machtsbevoegdheid, die de gemeentebesturen werkelijk bezitten, wordt door dit artikel, naar het mij voorkomt, verkort.

De heer **van de Velde**: Ik wensch den Minister te herinneren aan het mijns inziens juiste argument dat ik heb ontleend aan de patentwet en niet is weêrlegd. De patentwet immers beperkt in artt. 1 en 2 feitelijk de reglementeerende bevoegdheid van de gemeentebesturen krachtens de gemeentewet. En nu zou ik het althans één voorrecht achten indien deze wet aan de gemeentebesturen te dezen aanzien meer vrijheid gaf om tegen de vermomde bedelarij met meer kracht op te treden, althans de door de patentwet bestaande bezwaren ophief, terwijl toch de Regeering het steeds in hare hand heeft om door eene Rijkswetgeving op de vermomde bedelarij ten platten lande goede voorzieningen te treffen.

Men vestigt van bevriende zijde mijne aandacht er op dat het beter is bij de behandeling van het amendement van den heer Levy — de slotbepaling — op ditzelfde punt terug te komen, maar ik moet toch reeds nu zeggen dat ik het zeer zou betreuren, indien door deze bepaling aan nuttige gemeenteverordeningen het bestaan werd ontnomen. Ik neem echter akte van de verklaring van den Minister dat mijne vrees aanvankelijk niet gegrond schijnt en dat deze bepaling niet anders heeft dan een fiscaal

karakter, dus volstrekt niet het doel heeft om inbreuk te maken op de reglementeerende politiebevoegdheid van de gemeentebesturen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Art. 34 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 35 en 36 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over een nieuw ART. 36 *bis*, bij amendement voorgesteld door den heer Gerritsen, luidende:

»De hoofdambtenaren der directe belastingen kunnen door den Minister van Financiën worden gemachtigd aan gemeentebesturen de inlichtingen te verschaffen, welke voor het opmaken van kohieren voor hoofdelijke omslagen of andere plaatselijke directe belastingen, bedoeld bij art. 243 der wet van 29 Juni 1851 (*Staatsblad* n°. 85), worden gevraagd."

De heer **Gerritsen** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Wie het twijfelachtig voorrecht heeft gehad om in eene groote gemeente benoemd te worden in eene reclame-commissie, die te onderzoeken heeft de reclames ingebracht tegen de aanslagen van de plaatselijke belastingen, zal volkomen goed begrijpen waarom dit nieuwe artikel door mij is voorgesteld.

In die belastingen laten velen zich den aanslag welgevallen, anderen komen in verzet, in welk laatste geval leden van den gemeenteraad een onderzoek moeten instellen, waarvan, ik zeg niet altijd, maar toch meestal, het resultaat is, dat bij het wijzigen of handhaven van den aanslag dezelfde willekeur heerscht als die bestond bij den aanslag door de gemeentelijke ambtenaren.

Wat is daarvan de reden? Zij is deze, niet altijd, maar veelal ontbreekt het zulk eene reclame-commissie aan het noodige licht omtrent het inkomen van reclamanten.

Men meene niet dat in groote steden voor de boekhouding beter gezorgd wordt dan ten platten lande. Integendeel, in de steden is de gelegenheid om zijne avonduren buitenshuis door te brengen, oorzaak (dikwijls althans) dat men aan dat werk minder tijd geeft dan ten platten lande.

Nu zal het, waar het reeds zoo moeilijk is om van gemeentewege goede aanslagen te erlangen, alleszins wenschelijk zijn dat in dit opzicht de medewerking van het Rijk verkregen worde.

Dezelfde contribuabelen worden toch door beide besturen in de belastingen getroffen. Willekeur mag hier derhalve niet heerschen. Het moet niet mogelijk zijn dat door gebrek aan samenwerking de een te hoog en de ander te laag wordt aangeslagen.

Kortheidshalve herrinner ik aan hetgeen de heer Hartogh omtrent dit punt bij de algemeene discussie heeft gezegd. Stelt de Regeering er prijs op dat *con amore* inlichtingen verstrekt worden door de gemeente-ambtenaren, dat zij steeds gereed zullen staan het Rijks-personeel bij te springen en voor te lichten, dan is het wederkeerig noodig dat het Rijk er voor zorge dat de gemeentelijke ambtenaren hunne aanslagen zoo goed mogelijk kunnen vaststellen.

Ik zou van den Minister gaarne vernemen niet *hoe* of hij denkt dat de regeling der gemeente-financiën zal *kunnen* geschieden, maar hoe hij dat onderwerp met zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken definitief zal *regelen*? Want houd ik mij aan de laatste voorstelling door den Minister van Financiën ter oplossing van dit probleem gegeven, dan is het absoluut onmogelijk om dat denkbeeld van den Minister te verwezenlijken naast de geheimhouding zooals die in dit wetsontwerp is voorgesteld. Indien de Minister de gemeentebesturen de vrijheid wil geven om aanslagen te doen ook beneden het minimum dat door het Rijk wordt aangenomen, dan is het toch in de eerste plaats noodig, dat die gemeentebesturen moeten weten welke belastingplichtigen op de kohieren van de bedrijfsbelasting voorkomen en welke niet. En nog verder, er wordt aangenomen eene soort van progressie en om die progressie ook regelmatig te kunnen doen plaats vinden bij den aanslag, die dan geheel zelfstandig door de gemeentebesturen zal geschieden, is het noodig ook, dat de gemeentebesturen niet alleen weten wie op de kohieren voorkomen, maar ook voor welk bedrag zij op die kohieren voorkomen. Wil de Minister dit alles geheimhouden, dan zij het mij vergund te constateeren, dat het niet serieus kan gemeend zijn, dat de Minister in den door hem aangegeven geest de financieele moeilijkheden waarin de gemeentebesturen verkeeren, zou willen opheffen; dat hij ze de gelegenheid zou willen geven om zelfstandig, naast en in verband met de bedrijfsbelasting, ook die inkomsten te treffen, die door de invoering van deze bedrijfsbelasting nog niet getroffen worden. Ik heb bij het antwoord, dat van de Regeeringstafel is gegeven naar aanleiding van de opmerkingen van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Hartogh, slechts één argument gehoord, en ik geef aan de Kamer in overweging om dit argument goed van nabij te bekijken en dan naar aanleiding daarvan een besluit te willen nemen over het door mij voorgestelde. Dit argument luidt als volgt: zeker is het, dat wij thans op den bestaanden grondslag moeten voortbouwen en dat, nu bij de vermogenbelasting geheimhouding is voorgeschreven, het niet aangaat om bij de bedrijfsbelasting een ander stelsel te huldigen. Ik moet daartegen aanvoeren, het argument, dat ook gisteren in deze Kamer is gebezigd: indien het waar is, dat men bij de vermogensbelasting een verkeerd stelsel gehuldigd heeft, is het dan noodig dat men, ook al wordt geen inbreuk op dat stelsel gemaakt, eenmaal gemaakte fouten bij deze belasting maar moet voortzetten? Ook afgezien van de meerdere of mindere waarde van het stelsel, meen ik toch, dat ten aanzien van de geheimhouding der aanslagen in de bedrijfsbelasting een andere maatstaf mag worden aangelegd dan de geheimhouding van die in de vermogensbelasting; het komt mij voor, dat waar wij hier te doen hebben met duizend aanslagen van geringen omvang, uitsluitend voortkomende uit bedrijfsinkomsten, die geheimhouding niet van zoo groot gewicht is, of althans niet van zoo groot gewicht zal bevonden worden bij de contribualen zelf, als het geval zal zijn bij de vermogensbelasting. Ik kan mij nog voorstellen, dat hij die in de vermogensbelasting is aangeslagen reden heeft om de geheimhouding te wenschen. Men moet er ook aan denken, dat het wetsontwerp de Eerste Kamer moet passeeren om tot wet te worden verheven, en dat in dien tak van de Wetgevende Macht een groot aantal personen zal gevonden worden, die tegen de openbaarmaking van de kohieren van de vermogensbelasting zeer groote bezwaren hebben. Ik geloof dat die bezwaren aldaar tegen de bedrijfsbelasting niet overwegend zullen zijn.

Het *amendement* van den heer Gerritsen wordt ondersteund door de heeren Hartogh, Heldt, Goeman Borgesius, de Kanter en van der Feltz, en komt derhalve in beraadslaging.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, verkrijgt het woord, om namens deze haar oordeel mede te deelen over het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie stelt zich op het standpunt dat er zeer veel te zeggen is voor hetgeen door den geachten afgevaardigde gewenscht wordt, maar zij meent tevens dat wij ons moeten houden aan de wijze waarop de zaak in het Rijksbelang is opgevat. Bij de vermogensbelasting is de geheimhouding gehandhaafd en vandaar dat de Commissie niet gunstig kan adviseeren om hier van de toen genomen beslissing af te wijken.

De heer **Pierson,** *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik zou bijna hetzelfde kunnen zeggen wat door den geachten voorzitter der Commissie van Rappor-

teurs reeds in het midden gebracht. Het geldt hier eene res judicata. Bij de behandeling der vermogensbelasting is een amendement van den heer Mees, in gelijken geest als dat van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden aan de beslissing der Kamer onderworpen. *Il faut qu'une porte soit fermeé ou ouverte*; wij hebben toen de deur gesloten, en zegt nu de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden dat dit alleen geldt voor de vermogensbelasting, dat menigeen, die zijn vermogen geheim wil houden, er niets tegen heeft dat zijne bedrijfsinkomsten bekend worden, dan meen ik dat dit minder juist is. Ik geloof veeleer dat er weinig zaken zijn, waarop een koopman meer prijs stelt dan op de geheimhouding van zijne bedrijfswinst. Gaat het hem bijzonder goed, heeft hij bijv. eene uitvinding gedaan, die hem vele voordeelen verschaft, dan zal hij dit geheim willen houden, misschen zelfs zijn voet van leven niet verhoogen om dit doel te bereiken.

De geachte voorsteller heeft aangemerkt, dat indien mijne denkbeelden betreffende de gemeente-financiën werden uitgevoerd en de gemeentebesturen beneden het minimum wilden heffen, eene moeilijkheid zou worden geboren door de bepalingen dezer wet. Ik geef dit volkomen toe, maar wanneer men tot eene dergelijke regeling komt, dan zal men kunnen bepalen dat, met afwijking van art. 35 dezer wet, aan de gemeentebesturen de namen zullen opgegeven worden van de aangeslagenen, en dan is die moeilijkheid ondervangen.

Eindelijk heb ik nog een formeel bezwaar tegen het amendement, een bezwaar dat te gelijk van materieelen aard is.

Er wordt hier aan den fungeerenden Minister eene te groote macht gegeven, daar alles aan zijn persoonlijk inzicht wordt overgelaten.

Op deze gronden meen ik de aanneming van het amendement te moeten ontraden.

De heer **Hartogh**: Evenmin als het bij de vermogensbelasting gelukt is, om de Commissie van Rapporteurs en de Regeering er toe te brengen om van het beginsel van geheimhouding afstand te doen, evenmin zou eene poging daartoe bij dit wetsontwerp thans eenige kans van slagen hebben. Toch acht ik mij verplicht, ook ditmaal te protesteeren tegen het stelsel, hetgeen gevolgd wordt, omdat ik dat stelsel niet acht te zijn in 's lands belang.

Bij de algemeene beschouwingen heb ik er op gewezen, dat deze Kamer in 1880 en 1881 geheel anders oordeelde over die geheimhouding bij belastingen; en dat toen van verschillende zijden ie aangetoond, dat het werkelijk een belang is voor het land en voor de gemeenschap, dat elk burger kan controleeren, of ook door anderen voldoende aan hunne belastingplicht wordt voldaan. Ik heb er aan herinnerd dat het beginsel der openbaarheid in onze wetgeving is neergeschreven; immers het is niet voor tegenspraak vatbaar, dat bij de gemeentelijke directe belastingen geheimhouding niet alleen niet is opgelegd, maar dat de kohieren openbaar zijn.

Ofschoon ik dit nog al in den breede betoogde, heeft het mij verwonderd dat door den Minister met geen enkel woord is aangetoond waarom in strijd met dit groote beginsel, van staatsrecht hier en bij de vermogensbelasting moest gebroken worden; hij heeft dit niet aangetoond, hij heeft die vraag niet beantwoord. Evenmin hoe bij dat stelsel van geheimhouding ooit het mogelijk zou zijn opcenten voor de gemeenten te doen heffen.

En nu alleen de bewering van den Minister, dat de kooplieden op geheimhouding der inkomsten uit hun bedrijf prijsstellen! Als antwoord daarop zal ik kortheidshalve mij er toe bepalen, te verwijzen naar hetgeen op 28 Mei 1881 door een vertegenwoordiger van Amsterdam, dus van een der voornaamste koopsteden van ons land, tegen die bewering hier gezegd is. Waarlijk, indien dit het eenige argument is dan is de grond al zeer zwak, om in strijd met het tot dusverre bestaande staatsrecht de openbaarheid zoo te schuwen.

Maar, hoe dit ook zij, het voorstel van den heer Gerritsen gaat niet zoo ver; al werd het aangenomen, dan zou ik nog niet bevredigd zijn. Ik ben een voorstander van algeheele openbaarheid, maar, waar die nu van deze Kamer niet te verkrijgen is, begrijp ik dat de heer Gerritsen, evenals de heeren Mees, van Delden en ik het vorige jaar bij de vermogensbelasting, het mindere tracht te verkrijgen. Maar wat ik nu niet begrijp, dat is, dat ook dit middel van contrôle geweigerd wordt aan de gemeenten. Wat kan er tegen zijn, dat de Rijksambtenaren mededeelingen doen aan een gemeente-ambtenaar onder verplichting van geheimhouding?

Men vergete niet, dat de Rijksambtenaren al zeer moeilijk uitvoering zullen kunnen geven aan deze wet, zonder den steun en de medewerking der gemeenten; en nu vraag ik, welke wanverhouding zal er niet geboren worden, indien de Rijksambtenaar wel inlichting mag vragen aan den gemeente-ambtenaar, maar zulks omgekeerd niet geschieden mag? En hoe zal nu de burgemeester, die volgens onderscheidene artikelen van deze wet met den aanslag bekend wordt, eigenlijk moeten handelen, wanneer hij de belangen zijner gemeente bij het heffen van eene gemeentebelasting zal behartigen? Moet hij dan alles vergeten, wat hij betreffende de inkomsten zijner gemeentenaren heeft leeren kennen?

Ik vraag daarenboven aan den Minister, of bij de invoering van de vermogensbelasting, nu niet reeds gebleken is, dat de ambtenaren van het Rijk in vele opzichten noodig hebben gehad en nog hebben de inlichtingen, die hun van gemeentewege worden verstrekt, en is het niet meer dan eens voorgekomen, dat van gemeentewege die inlichtingen niet verstrekt zijn, omdat de Rijksambtenaren hunnerzijds dit niet mochten reciproceeren?

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik bij het toelichten van mijn amendement niet zoo beknopt mogelijk had willen wezen, zou ik zeer zeker eveneens verklaard hebben, dat ik door het indienen van mijn amendement niet beoogde te verkrijgen al wat ik wenschte.

Ik heb echter mijn amendement eenvoudig zóó geformuleerd, dat verkregen kon worden wat met eenige medewerking van de Kamer binnen het bereikbare viel. Ook ik zou natuurlijk oneindig veel liever de kohieren openbaar zien gemaakt. Ik begrijp echter, dat een voorstel van die strekking in deze Kamer weinig kans van slagen zou hebben.

Ik heb, terwijl de Minister betoogde dat het voor hen, die een bedrijf uitoefenen evengoed van belang is hunne inkomsten geheim te houden, hooren zeggen: juist. Wil men het voor het bedrijf openbaar maken, dan moet dit ook geschieden voor de vermogens.

Zie, dat argument — ook door den Minister gebezigd en door de Commissie van Rapporteurs blijkbaar gedeeld — zou er m. i. toe kunnen leiden dat men de vermogensbelasting ging herzien, om daarin de bepaling op te nemen, dat de Minister, desgewenscht, den ambtenaren zou *kunnen* opdragen om aan de gemeentebesturen de inlichtingen te geven, die zij noodig hebben; maar ik kan mij niet voorstellen, dat dit argument er toe zou kunnen leiden om het *niet* voor de bedrijven te doen, nu men het ook niet voor de vermogens heeft gedaan.

Ik wensch nog te wijzen op eene zaak, die bij mijn amendement wordt voorgesteld, namelijk dat de Minister van Financiën, *waar hij het noodig keurt*, inlichtingen kunne geven aan de gemeentebesturen. Het spreekt vanzelf, dat de Minister van die bevoegdheid geen gebruik zal maken voor *die* gemeenten waar geene belastingen worden geheven, waarvoor men die inlichtingen zou kunnen behoeven.

Heeft de Minister die bevoegdheid, dan zal hij er van kunnen gebruik maken voor de groote gemeenten.

Niet alleen toch zal, zooals reeds is opgemerkt, de burgemeester ten gevolge van deze regeling in eene dubbelzinnige verhouding kunnen komen, doch ook een lid van den raad van beroep kan dit overkomen, als hij tevens lid

van den gemeenteraad is. Hij zal als lid van den raad van beroep in kennis gesteld worden met inkomsten uit vermogen of bedrijf, welke hij later als lid van den gemeenteraad op een ander bedrag zal moeten helpen vaststellen.

Hij zal voor zich zelven weten dat men onjuist heeft geraamd, doch hij mag dit niet aantoonen. Op welke wijze zal hij dan verzet moeten aanteekenen?

Hij zal eenvoudig moeten bedanken als lid van den gemeenteraad of als lid van den raad van beroep.

Eene dergelijke regeling nu kan moeilijk wenschelijk genoemd worden.

Ten slotte zij opgemerkt dat het mij volkomen onverklaarbaar is, hoe de Minister kan zeggen, dat — wanneer bij later aan de gemeentebesturen de bevoegdheid wil geven ook een aanslag te doen van inkomens beneden het bij deze wet vastgestelde minimum — niet aan de gemeentebesturen moet worden medegedeeld, de personen en tot welk bedrag deze op de kohieren der bedrijfsbelasting voorkomen.

Reeds erkende de Minister dat, zoodra dit oogenblik gekomen is, met deze bepaling omtrent geheimhouding de hand moet worden gelicht. De Regeering moet dan aan de gemeentebesturen mededeelingen doen, die op het oogenblik volgens de bepalingen van dit wetsontwerp niet kunnen worden gedaan. De Regeering kan dan *niet* volstaan met het eenvoudige opgeven van namen, die op de kohieren voorkomen, maar moet met het oog op de progressie, op de vrijstelling van den landbouw, op de combinatie van bedrijfs- en vermogens-inkomsten, wil zij van gemeentewege den aanslag met juistheid en in verband met deze belasting doen plaats hebben, ook het bedrag aan de gemeentebesturen opgeven.

De Minister zal — tenzij hij het denkbeeld, verkondigd bij de algemeene beraadslagingen, geheel prijs geeft — wat water in zijn wijn moeten doen en de bevoegdheid moeten aanvaarden voor hem en zijne opvolgers om het verleenen van inlichtingen aan de gemeentebesturen te kunnen toestaan.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie Rapporteurs*: Wij zijn bezig met het maken van een tweede gedeelte der wet die in twee deelen het geheele inkomen zal treffen. Daarom kan omtrent de geheimhouding geen andere beslissing genomen worden dan geschiedde bij de vermogensbelasting.

Ik zie niet in waarom men meer prijs zou stellen op de geheimhouding van vermogen dan van inkomsten uit het bedrijf. Veeleer het omgekeerde.

Dat ambtenaren van de gemeentebesturen inlichtingen kunnen bekomen van de Rijksambtenaren wordt op twee gronden verdedigd. Vooreerst zouden de gemeente-ambtenaren nuttig kunnen zijn voor de Rijksambtenaren; dat staat echter ter beoordeeling van den Minister; deze moet weten welke middelen van informatie hij noodig heeft, om de wet goed te kunnen uitvoeren.

Ik vat echter niet hoe een lid van een gemeenteraad er zooveel prijs op stelt de bedoelde bepaling op te nemen. Beide categorieën van Rijksambtenaren werken mede tot dezen aanslag; zullen nu de ambtenaren die deze wet behandelen ook weer mogen mededeelen wat zij van de ambtenaren der registratie vernemen? Als dan de kohieren welke de raad in behandeling neemt steunen op gegevens die niet verder mogen worden verbreid, in welke positie komt dan de gemeenteraad? Wordt deze ten volle voorgelicht dan is de geheimhouding feitelijk verbroken.

Te recht zeide dan ook de heer Hartogh, dat hij met het amendement niet tevreden is; hij wenscht de contrôle van het publiek omtrent de belastingheffing uit te lokken. Gelijk wij de zaak van de zijde des Rijks behandelen, moet er overeenstemming zijn met de vermogensbelasting: beide aanslagen staan onmiddellijk met elkander in verband. Door den inspecteur der registratie wordt vertrouwelijk aan de autoriteiten voor den aanslag van deze belasting mededeeling gedaan omtrent de vermogensbelasting. Wordt die nu weder vertrouwelijk medegedeeld aan gemeente-ambtenaren en vervolgens aan meerderen, die den aanslag voor de gemeente regelen, dan wordt feitelijk de geheimhouding bij de vermogensbelasting opgelegd, opgeheven.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Gerritsen (art. 36*bis*) wordt in stemming gebracht en met 40 tegen 30 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bool, van Houten, van Beuningen, van Alphen, Dobbelmann, Hintzen, Donner, de Meijier, van Gijn, Pyttersen, van den Berch van Heemstede, Reekers, Goekoop, Smit, van der Schrieck, Haffmans, van Vlijmen, Roijaards van den Ham, Röell, de Ram, Keuchenius, Harte, Conrad, T. Mackay, Lambrechts, A. van Dedem, Travaglino, Bahlmann, Vermeulen, Viruly Verbrugge, Roessingh, van der Kaay, van Karnebeek, Tijdens, Mutsaers, de Beaufort (Amsterdam), van Kerkwijk, van Velzen, Cremer en Guyot.

Voor hebben gestemd de heeren van Berckel, van der Borch van Verwolde, Ferf, Mees, Plate, Land, de Kanter, Tydeman, Heldt, Poelman, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Gerritsen, Veegens, Æ. Mackay, van Löben Sels, Heemskerk, van de Velde, Kerdijk, Goeman Borgesius, G. van Dedem, Schepel, Beelaerts van Blokland, Hartogh, Smeenge, van der Feltz, Levy, Rink, Kielstra en de Voorzitter.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik geef het het woord aan den heer Tijdens, die het gevraagd heeft.

De heer **Tijdens**: Mede namens den heer Schepel, heb ik de eer aan de Kamer verlof te verzoeken, aan de Regeering inlichting te vragen omtrent de redenen, die de Regeering van Pruissen er toe hebben geleid de grens te sluiten voor paarden, die komen langs Nieuweschans.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer Tijdens het gevraagde verlof te verleenen, en het tijdstip der interpellatie later te bepalen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik heb thans de eer aan de Kamer voor te stellen om den dag der beraadslaging over de ontwerpen van wet betreffende het kiesrecht te bepalen op Woensdag 12 Juli eerstkomende.

De heer **van Delden**: Het is met eenigen schroom, Mijnheer de Voorzitter, dat ik het woord neem, om de aanneming van uw voorstel te ontraden. Niet dat ik het niet wenschelijk acht de kiesregeling spoedig in behandeling te nemen, nog veel minder dat ik die achteraf wil schuiven, maar omdat ik inderdaad den termijn door u voorgesteld al te kort vind. In de volgende week zullen wij met het wetsontwerp op de bedrijfsbelasting waarschijnlijk klaar komen, misschien volgen er dan nog andere kleine wetsontwerpen. Hoogstwaarschijnlijk gaan wij niet voor heden over acht dagen uiteen, op 23 Juni dus, en dan weder op 12 Juli bijeenkomende zouden wij een termijn hebben van slechts 18 dagen. Was die termijn nu voor alle leden der Kamer vrije tijd, dan kon het er misschien nog door, maar daargelaten andere werkzaamheden, die hen in anderen werkkring wachten, in die termijn vallen de vergaderingen van de Provinciale Staten, die op Dinsdag 4 Juli beginnen. Op Dinsdag 11 Juli moeten in die Statenvergaderingen de verkiezingen plaats hebben voor de Eerste Kamer, en, in verband daarmede, is het in den regel het geval, dat die Statenvergaderingen in die tweede week het overige werk afdoen, zoodat 12 Juli waarschijnlijk in vele provinciën de vergaderingen nog druk aan het werk zullen zijn. Ik acht het niet wenschelijk, daar zeere vele

75ste VERGADERING. — 16 JUNI 1893.

Regeling van werkzaamheden.

leden van de Kamer ook lid zijn van Provinciale Staten, dat wij die leden verhinderen of ten minste bemoeilijken in het vervullen van hun staatsburgerlijken plicht.

Daarbij komt dat die termijn van 18 dagen ook in het algemeen zeer kort is met het oog op het hoogst belangrijke van de kieswetregeling. Het is niet alleen de principieele quaestie over het toekennen van het kiesrecht, het eerste ontwerp, die tot beslissing zal moeten worden gebracht, maar ook de technische uitwerking van de uitoefening van het kiesrecht, waarover nog al wat verschil van gevoelen zal kunnen ontstaan, eischt nauwgezette overweging, en men heeft eenigen tijd noodig om zich behoorlijk op de hoogte daarvan te brengen.

Nu wensch ik dien termijn niet te veel te verlengen, maar meen, met het oog vooral op de vergaderingen van de Provinciale Staten, dat het beter is weder terug te komen op Dinsdag 25 Juli a. s. Ik heb de eer daartoe het voorstel te doen.

De heer **van Alphen**: Als regel is het mijne gewoonte de voorstellen van onzen geachten Voorzitter in de regeling onzer werkzaamheden te steunen.

Dat gij, Mijnheer de Voorzitter, bij het afloopen eener werkperiode, die ingewikkelde zaken te behandelen gaf, inzonderheid bij de heerschende hooge temperatuur niet weinig van u vorderde, al dadelijk u opnieuw bereid verklaart bij voortgezetten arbeid schier zonder tusschenpoozen uwe leiding te geven bij werkzaamheden van niet minder gewicht, zou eene reden te meer kunnen worden om aan uw voorstel mijne stem te geven.

En toch, Mijnheer de Voorzitter, geloof ik ditmaal wijs te doen door, en evenzeer als door den vorigen spreker geschiedde, tegenover uw voorstel vriendelijke oppositie te voeren, mijns inziens in het openbaar belang.

Niet slechts gij, Mijnheer de Voorzitter, ook de leden der Commissie van Rapporteurs over het ontwerp, dat nog in behandeling is, en onderscheidene andere leden, die daaraan hunne volle krachten gewijd hebben, hebben billijk aanspraak op eene korte rust.

Vele leden daarbij hebben eene andere betrekking of voor private aangelegenheden na vrij lange absentie in hunne woonplaatsen belangen te regelen.

Ook een niet onbelangrijk aantal leden der Kamer — het was een hoofdmotief van het voorstel des heeren van Delden — is tevens lid van de Staten in hun gewest, die in de eerste week van Juli begonnen te vergaderen, en voor hen zou, bij aanneming van uw voorstel, hoegenaamd geen tijd van voorbereiding gelaten blijven voor de behandeling der kieswetten. Zoo iets is niet wenschelijk.

De materie eischt behandeling met bezonnen rade, na kalme bestudeering.

Niemand zal wel bij het maken van objectie den spreker van dit oogenblik, die op de meest stellige wijze zijne opinie prononceerde, hem verdenken van obstructionistische veel min destructieve bedoelingen.

In persoonlijke appreciatie van de mérites der Regeeringsvoorstellen licht echter geenszins het motief van mijn optreden. Met medeweten en instemmen van politieke vrienden en onder hen zoowel van hen, die in meerdere, als die in mindere mate sympathie voor die voorstellen gevoelen, dring ik aan op eenig uitstel van behandeling dat uit mijn mond gewis niet klinkt als uiting van de hoop, dat uitstel afstel zou kunnen worden,

Ik heb uit dien hoofde de eer, Mijnheer de Voorzitter, tegenover uw voorstel nog dat te stellen om met de openbare behandeling van de wetsontwerpen betreffende het kiesrecht een aanvang te maken op Dinsdag den 22 Augustus aanstaande en dit mijn voorstel met eenigen aandrang in de bekrachtiging door de Kamer aan te bevelen.

De heer **van der Feltz**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had gemeend, dat de Vergadering zich zonder veel discussie met uw voorstel zou vereenigd hebben.

Nu dat niet het geval is, wil ik een woord zeggen naar aanleiding van de beide gedane voorstellen.

Het komt mij voor dat de ontwerpen tot uitoefening van het kiesrecht reeds zoo lang in handen der Kamer zijn dat daaromtrent de meeningen niet alleen niet reeds gevormd, maar dat de leden ook tamelijk wel met de onderdeelen bekend zullen zijn.

Ik hoor daar zeggen: hoe naïef; hoegenaamd niet. Mijnheer de Voorzitter, dat zou ik, mag ik het op mijn beurt zeggen, al erg naïef vinden.

Want een onderwerp waarin zooveel belang wordt gesteld, naar men zegt, kan niet gedurende vier weken in de handen der leden zijn en in staat van wijzen zijn geweest zonder dat zij het hebben ingezien en goed ingezien. Iets anders is niet aannemelijk.

Nu geloof ik, dat het in het belang der zaak is, dat het hoogst gewichtig onderwerp zoo spoedig mogelijk worde afgedaan als met eene ordelijke regeling van werkzaamheden is overeen te brengen.

Ik billijk volkomen de oppositie die door den heer van Delden werd gemaakt op grond dat de Provinciale Staten den 4den Juli zitting hebben en dat op 11 Juli de verkiezing plaats heeft voor leden der Eerste Kamer. Die tweede week, dit is zoo — want op de eerste heeft dit voorstel geen betrekking — zullen er verscheidene leden van de Tweede Kamer gemist worden.

Maar die Provinciale-Statenvergaderingen loopen dan ook af in die 14 dagen tusschen 4 en 18 Juli en nu zou ik een ander voorstel willen doen; ik zou het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Deventer willen wijzigen, in de hoop dat hij misschien daarmede zou kunnen en willen medegaan, en voorstellen, dat de eerste bijeenkomst van deze Kamer ter behandeling van de kiesrechtontwerpen zal plaats hebben op Dinsdag 18 Juli, dan hebben wij $3^1/_2$ week vacantie gehad en dan hebben wij een bekwamen tijd om de ontwerpen af te doen. Ik heb de eer daartoe het voorstel te doen.

De heer **van der Borch van Verwolde**: Na het gesprokene door den vorigen spreker heb ik slechts een zeer kort woord te zeggen, omdat ik mij volkomen vereenig met het voorstel door den vorigen spreker gedaan. Ik meen ook dat 18 Juli een zeer geschikte dag is om de beraadslagingen te beginnen. Met den vorigen spreker ben ik van oordeel, dat de Provinciale Staten dan hunne werkzaamheden volbracht hebben. Ook ik acht de ontwerpen die nu aan onze aandacht zullen onderworpen worden genoegzaam onderzocht, zoodat men zeer goed op 18 Juli met de beraadslagingen kan beginnen.

Ik heb dus de eer het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Assen, den heer van der Feltz, te ondersteunen.

De heer **Röell**: Ik kan mij geheel vereenigen met de motieven die den geachten afgevaardigde uit Deventer, den heer van Delden, er toe hebben geleid om voor te stellen den 25sten Juli met de beraadslagingen over de kieswet een aanvang te maken. Ik zal op het door hem aangevoerde niet terugkomen. Ik kan mij voorstellen, dat de leden die zich beziggehouden hebben met het wetsontwerp dat thans aan de orde is, zich gaarne nog eens het geheugen willen verfrisschen en opnieuw willen nagaan welke de hoofdbeginselen en de détails zijn van de nieuwe kieswetten.

Ik kan mij niet vereenigen met het voorstel van den heer van der Feltz, dat door den heer van der Borch gesteund is geworden. Mij is uit vroegere betrekkingen bekend, dat de vergaderingen der Provinciale Staten niet altijd binnen 14 dagen afloopen. De Friesche heeren zullen het met mij eens zijn, dat vooral de vergaderingen van de Staten van Friesland nog al lang duren. Gewoonlijk heeft de tweede zitting eerst 14 dagen na de eerste plaats. Ik kan dus niet medegaan om den termijn van den 25sten op den 18den terug te brengen. Het gaat ook niet aan om dadelijk na afloop van de vergadering der Provinciale Staten hier weder bijeen te komen. Ik zou dus het voorstel van den heer van Delden willen ondersteunen en er geen week van willen afdoen, omdat, zooals ik meen, het niet

zeker is dat de vergaderingen van de Provinciale Staten den 18den in alle provinciën zullen zijn afgeloopen.

De heer **van der Feltz**: Het is niet uit zucht om te loven en te bieden en zoo iets te verkrijgen, het is niet in zekeren zin om dat verschil van eene week, maar er is eene andere reden, die ik niet genoemd heb en die ik nu wel zeggen wil. Ik veronderstel dat het vele leden zal gaan als mij, en dat zij het aangenamer vinden eenigen tijd achtereen te werken, om dan daarna ook eenigszins langeren rusttijd achtereen te kunnen hebben. Het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Deventer, indien het aangenomen wordt, zal het gevolg hebben dat wij het grootste gedeelte der maand Augustus hier zullen moeten zijn om met de kieswet gereed te komen, en zoo zal de geheele zomervacantie zijn ingenomen en de zomerplannen, wanneer er nog leden waren die ze gemaakt mochten hebben, geheel worden verijdeld.

Het werk in deze Kamer wordt gemeenlijk met zèle verricht en zonder overhaasting gedaan, en daaraan zal niet te kort worden gedaan als we een week eerder beginnen om ook zooveel eerder gereed te komen.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! Ik stel mij in zekeren zin geen partij voor uw voorstel of dat van den geachten afgevaardigde uit Deventer en het tusschenvoorstel van den geachten afgevaardigde uit Assen; het is mijn voornemen om eerst te stemmen voor uw voorstel en wanneer dit mocht worden verworpen voor de voorstellen van de beide andere heeren, doch ik zal stemmen tegen het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Ommen om eerst weder bijeen te komen op 22 Augustus. De reden daarvan is dat, naar mijne meening, voor het voorstel van den heer van Alphen geen redelijke grond kan worden aangevoerd. Wanneer men de behandeling van de kieswet wil uitstellen, dan moet men dit niet doen tot 22 Augustus, wanneer wij toch weten dat geen behandeling meer kan volgen, die de invoering in 1894 nog mogelijk maakt; het is dus beter om de behandeling dan maar in eens uit te stellen tot een meer geschikten tijd. Ik zal dus stemmen voor uw voorstel, Mijnheer de Voorzitter, en voor die voorstellen, door de aanneming waarvan het mogelijk zal zijn dat de kieswet, zoo zij aangenomen wordt, nog worde ingevoerd in 1894.

De heer **Æ. Mackay**: Vooral na de redevoering van den laatsten geachten spreker wensch ik enkele woorden te zeggen naar aanleiding van het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Ommen, door te verklaren dat zij die zich vereenigen met zijn voorstel, volstrekt niet de bedoeling hebben om de beëindiging van dit wetsontwerp uit te stellen tot het volgend jaar, om zoodoende te komen tot niet-invoering van de wet op 1 Januari a. s. Ik protesteer ten sterkste tegen die voorstelling van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam. Wanneer het voorstel door den geachten afgevaardigde uit Ommen is gedaan en wanneer ik dit steun, dan is dat omdat ik meen dat het is in 's lands belang. Ik zie niet zoo groot voordeel in eene te haastige behandeling. Ik noem de behandeling vroeger dan 22 Augustus overhaast, omdat den ganschen tijd dat wij hier zijn geweest er weinig of geen gelegenheid bestaan heeft om ernstig over de kieswet te denken of ons te beraden wat met die wet moet geschieden, en ik doe dit te meer, omdat wij ons werkelijk wel mogen spiegelen aan hetgeen vroeger is gebeurd, aan de groote fout die mijns inziens begaan is door de ontwerpen te spoedig te behandelen in de sectiën. Het is algemeen bekend, dat bij de behandeling in de afdeelingen de leden wel kennis hadden genomen van de voorstellen, zoodat tal van aanmerkingen konden gemaakt worden — de inhoud van het Voorloopig Verslag bevat daarvan het bewijs — maar dat de tijd ontbroken had om te kunnen opgeven wat men meende dat zou moeten gesteld worden in de plaats van datgene wat afgekeurd werd. Wanneer wij vruchtbaar werk willen doen, werk dat in 's lands belang zal wezen, dan zal onderling overleg behooren te worden gepleegd hoe de wet in den loop van dit jaar nog zal zijn tot stand te brengen. De termijn tot 12 Juli is daarvoor te kort en die van 22 Juli evenzeer. Er wordt gezegd dat het laatste tijdstip was gekozen om de leden gelegenheid te geven om zich meer met de kieswet bezig te houden of wel om zich wat te verfrisschen, en in één adem wordt daar bijgevoegd, dat in dien tijd vele leden geroepen zullen zijn tot andere gewichtige werkzaamheden, dus die leden kunnen dan althans niet gebruik maken van dien zoogenaamden verfrisschingstijd. Nu verdient het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Ommen werkelijk wel in aanmerking te komen. Beginnen wij 22 Augustus, dan hebben wij 4 volle weken, voordat de Kamerzitting eindigt; en mocht dan al niet de behandeling van de drie ontwerpen ten einde gebracht worden, dan kunnen toch zeker de algemeene beschouwingen, zelfs als deze eene groote vaart nemen, tot een einde gebracht worden.

Na die algemeene beschouwingen zullen er wel amendementen worden voorgesteld, terwijl het mogelijk is, dat de Kamer het noodig zal achten ze alsnog in de sectiën te onderzoeken. Hieruit volgt dat het mogelijk is, dat niet dadelijk na de algemeene beschouwingen met de behandeling der artikelen kan worden voortgegaan en men dan vanzelf door de sluiting der zitting tot korten tijd na de opening der nieuwe zitting een tusschentijd heeft voor een eventueel noodig nader overleg.

Eene dergelijke handelwijze acht ik èn verstandig èn politiek. Indien de behandeling in het nieuwe zittingjaar moet worden voortgezet kan dit geschieden aan het einde van September of in het begin van October, omdat, zooals wij weten, er in die dagen weinig werk te doen valt.

Men gelieve zich te herinneren hoe op dat tijdstip de behandeling van het Wetboek van Strafrecht heeft plaats gevonden en ten einde gebracht is.

Dat het geen bezwaren oplevert de werkzaamheden tijdelijk af te breken bij het sluiten der zitting, om deze spoedig na de opening weder te hervatten, hebben wij gezien bij de behandeling van de schoolwet van 1889. De discussiën daarover waren langdurig, zoodat het wetsontwerp niet was afgedaan toen de zitting werd gesloten, en daarop is de behandeling voortgezet na de opening, met het bekende gevolg, dat de wet spoedig tot stand kwam.

Ten slotte wensch ik er nogmaals op te wijzen, dat het niet in de bedoeling ligt van hen, die 22 Augustus wenschen te beginnen, zich aan eenig obstructionisme schuldig te maken. Zij wenschen echter eene geleidelijke en goede behandeling.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer geen tegenvoorstellen gedaan waren, zou ik vóór uw voorstel gestemd hebben. Nu wij verscheidene tegenvoorstellen voor ons hebben, geef ik de voorkeur aan dat van den heer van Delden, op de gronden door hem aangevoerd.

Het voorstel van den afgevaardigden uit Assen, om slechts eene week later dan naar het uwe, eene week eerder dan naar dat van den afgevaardigde uit Deventer bijeen te komen is mij wel wat kruimelig, en wijkt van het voorstel eenigzins af zonder iets te genezen.

Het voorstel van den heer van Alphen zal, vrees ik, het doel voorbijstreven, en bevalt mij daarom nog minder. Welk gevaar toch dreigt, indien wij de behandeling tot 22 Augustus uitstellen?

Dat vele leden, meenende van die ruime vacantie wel een een maandje te kunnen afnemen, op reis gaan, en, vertraging ondervindende, zoo lang uitblijven, dat zij ten slotte voor bestudeering van het voorstel en hunne voorbereiding tot de openbare behandeling weer niet genoeg tijd overhouden. Het voorstel zal dus licht, zijn doel voorbijstrevende, een effect hebben tegenovergesteld aan dat doel.

Eene eigenaardigheid van de oorlogen en veldtochten der

laatste halve eeuw is, dat zij in den zomer veelal beginnen, waaraan dan in den regel verknocht is het voordeel, dat zij in één seizoen afloopen, terwijl het gevaar voor overwintering van de kwaal groot is bij oorlogen, die tegen het najaar uitbreken; ondernemen wij zoo de behandeling van de kiesrechtregeling tegen het einde van Augustus, dan kunnen wij zeker zijn, dat wij vóór den winter hiermede niet gereed komen, wat ik om onderscheidene redenen zeer betreuren zou.

Wij nu zijn voorzeker reeds bekend met de kiesrechtwetsontwerpen, maar ik erken toch, al heb ik er behoorlijk reeds werk van gemaakt, niet zoo goed er van nog op de hoogte te zijn dat ik met zekerheid durf zeggen den 12den Juli met succes het openbaar debat mee te kunnen voeren of aanhooren. Daarom ben ik er voor niet vroeger, maar ook niet later dan den 25sten hier terug te komen. Dan kunnen wij de zaak genoeg bestudeerd hebben en genoeg gewapend zijn voor eene vruchtbare behandeling. Ik geef derhalve aan de Vergadering den raad, overeenkomstig het voorstel van den afgevaardigde uit Deventer te zorgen, dat wij hier den 25sten weer present zijn, en dan: Vooruit!

De heer **Kerdijk**: De heer Mackay heeft in zijn betoog ten gunste van een uitstel tot 22 Augustus herinnerd aan hetgeen in 1889 is geschied ten aanzien van de schoolwet. Gaat die verwijzing echter hier op?

In de eerste plaats merk ik op dat destijds de behandeling der schoolwet op een enkel artikel na beëindigd werd in het toen loopende zittingjaar, zoodat zij bij den aanvang van de nieuwe zitting nog slechts één dag vorderde en den 26sten September de eindstemming in tweede lezing plaats had. Wat men echter bovenal niet over het hoofd zie, is het navolgende. Ten opzichte van de schoolwet, kon het slechts de vraag zijn of eene enkele maand vroeger of later de nieuwe regeling van het onderwerp zou tot stand komen en in werking treden, terwijl er hier daarentegen veel meer mede gemoeid is.

Vooral na de toelichting van den geachten afgevaardigde uit Kampen, volgens wien het de bedoeling zou zijn op 22 Augustus te beginnen met de algemeene beschouwingen, daarna naar huis te gaan en einde September of begin October eerst de artikelen ter hand te nemen — vooral na die toelichting moet ik er op wijzen, dat de aanneming van het voorstel van den afgevaardigde uit Ommen zou beteekenen, dat in Januari niet zou kunnen worden begonnen met de samenstelling van de kiezerslijsten, en dus niet in Mei of Juni de verkiezingen zouden kunnen plaats hebben.

Men versta mij niet verkeerd. Waar de heer Mackay er tegen op kwam, dat men hem of den afgevaardigde uit Ommen zou verdenken van de zucht tot obstructionisme, had hij, wat mij betreft, tegen zoodanige verdenking niet behoeven op te komen. Aan eene obstructionistische *bedoeling* denk ik niet; ik spreek uitsluitend van de *feitelijke* strekking die des heeren van Alphen's voorstel mijns inziens heeft.

Welnu, wanneer ik overweeg dat na de beslissing in deze Kamer (welke beslissing volgens dit voorstel dan zou vallen in het midden of in het eind van de maand October), de zaak nog in behandeling moet komen bij de Eerste Kamer, die zeer zeker niet op een blauwen achternamiddag haar zal afdoen; wanneer ik voorts bedenk dat daarna, wanneer de wet in het *Staatsblad* zal zijn opgenomen, nog moeten worden uitgelokt algemeene maatregelen van bestuur die met de samenstelling der kiezerslijsten in verband staan, en waarover de Raad van State moet worden gehoord, dan is het mij een raadsel hoe, als eerst in het eind van October de beslissing hier valt, in Januari met het opmaken van de kiezerslijsten zou kunnen worden aangevangen.

Nu waarschuwde de geachte afgevaardigde uit Kampen tegen overhaasting. Ik wil daarover niets zeggen dan dit: waar in September 1892 de wetsontwerpen bij de Kamer zijn ingediend en in de maand Juli daaropvolgende, bijkans een jaar later, de openbare beraadslaging daarover zal aanvangen, daar klinkt het mij bijkans als ironie in de ooren, als men zegt dat zulks overhaasting wezen zou. Gij vergeet de bedrijfsbelasting, roept men mij toe. Neen, die vergeet ik niet. Maar aangenomen — wat ik niet doe evenwel — dat inderdaad, zooals de heer Mackay betoogt, het Voorloopig Verslag over de kiesrechtontwerpen de sporen droeg van een te vroeg aangevangen sectie-onderzoek, ook dan begrijp ik waarlijk niet, hoe men kan beweren dat de maanden en maanden die daarop zijn gevolgd, onvoldoende zijn geweest om, al had men andere onderwerpen tevens in studie, aan de kiesrechtvoordracht de noodige aandacht te wijden.

De heer de Beaufort zeide zooeven dat hij in zekeren zin zich niet partij stelde tusschen het voorstel van den Voorzitter en de voorstellen van de heeren van Delden en van der Feltz. Wat mij betreft, wegens de toelichting die ik van de verschillende voorstellen heb gehoord, zal ik in de eerste plaats stemmen voor dat van den Voorzitter. Maar in allen gevalle zou ik het in hooge mate betreuren indien met de beraadslaging werd begonnen op een zóó laat tijdstip als aangegeven is door den heer van Alphen, met het gevolg dat, bij aanneming der wetsontwerpen door deze Kamer, ernstige vertraging moet ontstaan in de invoering van het nieuwe kiesrecht.

De heer **Seret**: Ik ben het geheel eens met den heer Æ. Mackay, dat bij het voorstel van den heer van Alphen niet kan gedacht worden aan obstructionisme. De wetenschap, dat die geachte spreker een zeer beslist voorstander is van finale uitbreiding van het kiesrecht is ons een waarborg, dat het dien geachten spreker niet te doen is om die zaak op de lange baan te schuiven of noodeloos uit te stellen.

Het komt dus slechts aan op de motieven van practischen aard, die de geachte spreker voor zijn voorstel heeft aangevoerd.

En nu komt het mij voor, dat die motieven niet afdoende zijn. In hoofdzaak komen zij hierop neer, dat zijn voorstel zou zijn in het openbaar belang, voorts in het belang van u, Mijnheer de Voorzitter, en van de leden van de Commissie van Rapporteurs voor de bedrijfsbelasting, ... en ook in dat van andere ijverige leden dezer Vergadering, zooals de heer Alphen mij daar doet opmerken.

Blijkbaar doelde de heer van Alphen hier op de vermoeidheid dier heeren.

Maar nu moet ik toch zeggen dat ik noch bij u, Mijnheer de Voorzitter, noch bij de leden der Commissie van Rapporteurs, noch bij die ijverige leden der Kamer van vermoeidheid of matheid iets heb kunnen bespeuren.

Integendeel, ik zie hen allen voortwerken met eene benijdenswaardige opgewektheid en frischheid. Dat compliment zal vooral den heer van Houten, voorzitter, of commandant der Commissie van Rapporteurs, zooals de heer van Gijn hem noemt, genoegen doen, wijl ik hem in den laatsten tijd niet heel veel vriendelijks te zeggen had.

Voor mij bestaat er daarom dan ook geene reden om aan het voorstel van den heer van Alphen mijne stem te geven. Ik zie de noodzakelijkheid van een zoo langdurig uitstel niet in.

Het gesprokene door den heer Röell heeft mij daarvan evenmin overtuigd. Ook bij wees op de noodzakelijkheid van een langer recès ter opfrissching. Maar als uw voorstel, Mijnheer de Voorzitter, wordt aangenomen — de beide andere voorstellen, die van de heeren van Delden en van der Feltz, laten mij koud — dan zullen wij daarvoor 3 weken beschikbaar hebben, wat zeker voor den geachten afgevaardigde uit Utrecht, die zoo dicht bij het zeestrand woont, wel voldoende zal zijn en de overige leden zullen gedurende dat tijdvak ook wel voldoende gelegenheid kunnen vinden om zich op te frisschen.

De geachte afgevaardigde uit Kampen, de heer Æ. Mackay, wees er op dat het niet in 's lands belang was, de zoo gewichtige quaestie van het kiesrecht met overhaasting te behandelen.

Dat geef ik volgaarne toe, Mijnheer de Voorzitter, maar

naar het mij voorkomt kan er van overhaasting geen sprake zijn wanneer de behandeling op 12 Juli een aanvang neemt.

De heer van der Feltz heeft er reeds te recht op gewezen dat het kiesrechtontwerp reeds zeer geruimen tijd in handen der Kamer is en ieder lid dus voldoende gelegenheid gehad heeft om het te onderzoeken en zijn oordeel daaromtrent te vestigen.

Het afdeelingsonderzoek der wetsvoordrachten betreffende het kiesrecht, zoo zeide voorts de geachte afgevaardigde uit Kampen, heeft bewezen, hoe verkeerd overhaasting ten deze werkt. Ten gevolge van het te haastig brengen dier wetsvoordrachten in de afdeelingen was men niet gereed, niet voldoende op de hoogte der zaak, en het afdeelingsverslag droeg, naar zijne meening, daarvan de sporen.

Ik kan dat niet toegeven Mijnheer de Voorzitter. Ik heb van dat afdeelingsonderzoek een geheel tegenovergestelden indruk ontvangen. In de afdeeling althans, waartoe ik de eer had te behooren, bleken al de leden, die zich over het onderwerp uitspraken, zeer goed op de hoogte daarvan te zijn.

En wat het afdeelingsverslag betreft, verliest de heer Mackay uit het oog, dat de fout, waarop hij wees, niet zoo zeer ligt aan het Verslag zelf, dan vooral hieraan dat de Commissie van Rapporteurs het onderling volstrekt niet eens was over de zaak, dat er gebrek aan overeenstemming tusschen hare leden bestond en zij dus geen lijnen aangeven of tot eenige formuleering geraken kon. Aan *tijd van beraad* heeft het echter der Commissie van Rapporteurs daarvoors tellig *niet* ontbroken.

Ik zal stemmen voor uw voorstel, Mijnheer de Voorzitter, en indien dit mocht worden verworpen, voor de voorstellen der heeren van Delden en van der Feltz, ofschoon deze, zooals ik reeds zeide, mij vrij koud laten, doch tegen het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Ommen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Thans zal ik in stemming brengen, 1°. mijn voorstel om op Woensdag 12 Juli de kieswet aan de orde te stellen; mocht dat verworpen worden dan dat van den heer van der Feltz, om dien datum te stellen op 18 Juli; wordt ook dat voorstel verworpen, dan dat van den heer van Delden, op 25 Juli, en als ook dit de goedkeuring der Kamer niet verwerft, dat van den heer van Alphen, op 22 Augustus.

Het *voorstel* van den voorzitter wordt met 46 tegen 42 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Kielstra, Bool, van Houten, van Beuningen, Walter, van Berckel, van Bylandt, Huber, van Alphen, Mees, Dobbelmann, Hintzen, Donner, Smits van Oijen, Tydeman, van den Berch van Heemstede, Schaepman, van der Schrieck, Haffmans, van Vlijmen, Rutgers van Rozenburg, Roijaards van den Ham, Röell, de Ram, Harte, van Delden, Conrad, T. Mackay, Lambrechts, Æ. Mackay, Travaglino, van Löben Sels, Bevers, Vermeulen, Viruly Verbrugge, Heemskerk, van de Velde, Schepel, Kolkman, Farncombe Sanders, van der Kun, d'Ansembourg, de Ras, Mutsaers, Levy en Zijlma.

Voor hebben gestemd de heeren van Velzen, Cremer, Guyot, van der Borch van Verwolde, Ferf, Plate, Land, de Kanter, Houwing, de Meijier, van Gijn, Pyttersen, Heldt, Reekers, Poelman, Goekoop, Smit, Schimmelpenninck van der Oye, Keuchenius, Gerritsen, A. van Dedem, Veegens, Bahlmann, Roessingh, Kerdijk, van der Kaay, Goeman Borgesius, G. van Dedem, van Karnebeek, Beelaerts van Blokland, Lieftinck, Tijdens, Zijp, Seret, Brantsen van de Zijp, Hartogh, Smeenge, van der Feltz, Rink, de Beaufort (Amsterdam), van Kerkwijk en de Voorzitter.

Het *voorstel* van den heer van der Feltz, wordt met 50 tegen 38 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Bylandt, Huber, van Alphen, Mees, Dobbelmann, Hintzen, Land, Donner, Smits van Oijen, van Gijn, van den Berch van Heemstede, Schaepman, van der Schrieck, Haffmans, van Vlijmen, Rutgers van Rozenburg, Roijaards van den Ham, Röell, de Ram, Schimmelpenninck van der Oye, Keuchenius, Harte, van Delden, Conrad, T. Mackay, Lambrechts, Æ. Mackay, Travaglino, Bahlmann, van Löben Sels, Bevers, Vermeulen, Viruly Verbrugge, Heemskerk, van de Velde, van der Kaay, G. van Dedem, Schepel, Kolkman, Farncombe Sanders, van der Kun, d'Ansembourg, de Ras, Mutsaers, Cremer, Bool, van Houten, van Beuningen, Walter en van Berckel.

Voor hebben gestemd de heeren van der Borch van Verwolde, Ferf, Plate, de Kanter, Houwing, de Meijier, Tydeman, Pyttersen, Heldt, Reekers, Poelman, Goekoop, Smit, Gerritsen, A. van Dedem, Veegens, Roessingh, Kerdijk, Goeman Borgesius, van Karnebeek, Beelaerts van Blokland, Lieftinck, Tijdens, Zijp, Seret, Brantsen van de Zijp, Hartogh, Smeenge, van der Feltz, Levy, Rink, de Beaufort (Amsterdam), van Kerkwijk, Zijlma, van Velzen, Kielstra, Guyot en de Voorzitter.

Het *voorstel* van den heer van Delden wordt met 56 tegen 32 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Ferf, Mees, Plate, Hintzen, Land, de Kanter, Houwing, de Meijier, Tydeman, van Gijn, Pyttersen, Heldt, Reekers, Poelman, Goekoop, Smit, Rutgers van Rozenburg, Roijaards van den Ham, Röell, Keuchenius, van Delden, Conrad, Gerritsen, A. van Dedem, Veegens, Bahlmann, Roessingh, Kerdijk, van der Kaay, Goeman Borgesius, Schepel, van Karnebeek, Beelaerts van Blokland, Farncombe Sanders, Lieftinck, Tijdens, Zijp, Seret, Brantsen van de Zijp, Hartogh, Smeenge, van der Feltz, Levy, Rink, de Beaufort (Amsterdam), van Kerkwijk, Zijlma, van Velzen, Cremer, Kielstra, Guyot, Bool, van Houten, van Beuningen, van der Borch van Verwolde en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Bylandt, Huber, van Alphen, Dobbelmann, Donner, Smits van Oijen, van den Berch van Heemstede, Schaepman, van der Schrieck, Haffmans, van Vlijmen, de Ram, Schimmelpennick van der Oye, Harte, T. Mackay, Lambrechts, Æ. Mackay, Travaglino, van Löben Sels, Bevers, Vermeulen, Viruly Verbrugge, Heemskerk, van de Velde, G. van Dedem, Kolkman, van der Kun, d'Ansembourg, de Ras, Mutsaers, Walter en van Berckel.

De behandeling van het wetsontwerp wordt voortgezet.

Beraadslaging over ART. 37, luidende:

»Aan belastingplichtigen bedoeld in artikel 1 *a*, *b* en *c* die in de koloniën of bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen wegens door hen uitgeoefende bedrijven, beroepen of ondernemingen in het patentrecht of eene belasting naar de inkomsten zijn aangeslagen, wordt op hun verzoekschrift ontheffing verleend van de volgens deze wet in hoofdsom verschuldigde belasting voor de som gedurende het voorafgaand belastingjaar uit dien hoofde in die koloniën of bezittingen door hen betaald; evenwel tot geen hooger bedrag dan twee derden van het naar deze wet hier te lande door hen voor het loopend belastingjaar in hoofdsom verschuldigde.

»De verzoekschriften moeten uiterlijk binnen zes maanden na de afkondiging van het kohier, waarop de aanslag hier te lande voorkomt, aangeteekend per post toegezonden of tegen ontvangbewijs worden uitgereikt aan den Provincialen Inspecteur der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, in wiens inspectie de gemeente gelegen is, waar de belastingplichtige is aangeslagen.

»Het verzoekschrift moet vergezeld gaan van bewijsstukken of gewaarmerkte afschriften daarvan.

75ste VERGADERING. — 16 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

»De Provinciale Inspecteur doet uitspraak na de commissie van aanslag, die den aanslag heeft vastgesteld, gehoord te hebben. Hij zendt de uitspraak aangeteekend per post of tegen gedagteekend ontvangbewijs kosteloos aan dengeen die het verzoek heeft gedaan."

De heer **Hartogh**: Het mag de Kamer niet verwonderen, dat ik bij dat artikel het woord vraag. Zij zal zich herinneren, dat ik voor eenige jaren, in December 1890, toen er gevaar bestond dat de toenmalige Minister van Koloniën de Indische verandering op het patentrecht, de Indische inkomstenbelasting, zou wijzigen zonder voldoende rekening te houden met de heffing van het recht van patent hier te lande, gewezen heb op de groote bezwaren, die daarvan het gevolg zouden zijn, de misstanden, die daaruit zouden ontstaan, dat alsdan in vele gevallen een niet te rechtvaardigen dubbelbelasting zou worden geheven. Om dit te voorkomen heb ik toen de vrijheid genomen eene motie voor te stellen, waarvan de behandeling tot nog toe niet heeft plaats gehad. Het was mij nu zeer aangenaam, dat die quaestie bij dit wetsontwerp niet vergeten is geworden en nog aangenamer, omdat de Minister bij zijne thans voorgestelde regeling is uitgegaan van hetzelfde beginsel, hetgeen in mijne motie is belichaamd, namelijk dat het niet in 's lands belang kan zijn, door dubbele belasting het bedrijf hier en in Indie te treffen. In hoofdzaak, zeg ik, gaat ook de Minister uit van de grondgedachte dat de koloniën door den Nederlandschen fiscus niet beschouwd moeten worden als vreemd land; hij wenscht, dat rekening zal gehouden worden met de belastingen, die in de koloniën worden geheven. Heeft in het algemeen de Nederlandsche wetgever niet te vragen, of een zijner belastingplichtigen ook in een vreemd land, waar het te belasten bedrijf wordt uitgeoefend, belasting betalen moet, — waar het onze eigen koloniën geldt, erkent de Minister, dat daarmede wel degelijk rekening gehouden moet worden. De Minister is het in beginsel met mij eens, maar toch betwijfel ik, of de regeling, die hij voorstelt, wel de juiste is, en of wel art. 37, alin. 1, volkomen in harmonie is met het gronddenkbeeld, waarvan de Minister, evenals ik, wil uitgaan.

De Minister zegt geene dubbelbelasting te wenschen, maar toch schept hij de mogelijkheid, dat in vele gevallen zij, die een bedrijf uitoefenen in de koloniën en wonen in Nederland, meer zullen betalen dan indien zij tevens in de koloniën hun verblijf hielden. Immers, de Minister stelt wel voor, dat de belastingplichtigen zullen mogen aftrekken de som, die zij in de koloniën als patent of inkomstenbelasting voor hun bedrijf betaald hebben, maar er wordt bijgevoegd, dat de af te trekken som niet hooger zal zijn »dan $^2/_3$ van het naar deze wet hier te lande door hen voor het loopend belastingjaar in hoofdsom verschuldigde".

Tevens blijkt uit het artikel zelf, dat hier zoowel particulieren als naamlooze vennootschappen bedoeld worden. Mijne eerste opmerking nu is deze: wanneer een persoon zijn bedrijf heeft in de Oost, daar onderworpen is aan de patentbelasting en woont in Nederland, dan zal hij slechts voor $^2/_3$ van de belasting, waarvoor hij hier wordt aangeslagen, ontheffing kunnen krijgen. Dit acht ik niet billijk; mijns inziens zou de billijkheid medebrengen, dat hij mocht aftrekken de geheele som, waarvoor hij belast is in de Oost; dan zou hij daarom nog wel in de bedrijfsbelasting hier bijdragen, indien hij daarenboven vermogen of inkomsten uit een ander bedrijf, hier te lande uitgeoefend, bezit. Immers ook door zijne inkomsten uit het bedrijf in Nederlandsch-Indië is zijne draagkracht in het algemeen grooter en zeer terecht behoort dit in rekening gebracht te worden; maar waarom zal die particulier die hier het Indische bedrijf niet uitoefent, die alleen hier woont, toch nog voor dat bedrijf hier voor een derde gedeelte moeten betalen? Welk argument geeft de Regeering voor het blijven heffen van dat $^1/_3$? In de Memorie van Antwoord op bladz. 50 lezen wij: »dat de hierbedoelde maatschappijen, die dikwijls ook hier »te lande zaken doen, in Nederland niet geheel van be»lasting moeten worden vrijgesteld, is duidelijk".

De Minister denkt hier alleen aan naamlooze vennootschappen, die hier hare zaken hebben, die hier te lande zaken doen, maar dit argument kan dan ook niet gelden voor den particulier, die hier woont, maar wiens bedrijf door anderen in de Oost wordt uitgeoefend. Welke grond bestaat er nu, dat de particulier, de belastingschuldige bedoeld in art. 1, *a*, toch in allen gevalle $^1/_3$ der bedrijfsbelasting in Nederland moet betalen?

Maar, Mijnheer de Voorzitter, er is meer. Ook voor de naamlooze vennootschappen, geloof ik, dat de regeling, zooals zij hier wordt voorgesteld, niet in alle opzichten juist en gerechtvaardigd is.

De naamlooze vennootschappen, die hier haren zetel hebben en in Indië bedrijf uitoefenen, zullen van de hier te heffen belasting slechts hoogstens voor hetgeen zij als gelijksoortige belasting in de koloniën betalen voor $^2/_3$ ontheffing kunnen verkrijgen.

Wordt deze regeling aangenomen, dan zal eene zeer gelijkmatige toepassing plaats hebben. Sommige maatschappijen zullen geheel ontlast worden van hetgeen zij in de koloniën aan belasting te betalen hebben, andere daartegen zullen werkelijk dubbel, zij 't dan ook slechts voor $^1/_3$ gedeelte, getroffen worden.

Laat ik dit met enkele voorbeelden mogen ophelderen.

De Nederlandsche Handelmaatschappij werkt met een kapitaal van 36 à 37 millioen gulden, van welke f 36 000 000 in Indië aangewend wordt, vergis ik mij niet 10 à 12 millioen, dus p.m. $^1/_3$ gedeelte. Naar welken maatstaf zal nu in de Oost door de Nederlandsche Handelmaatschappij naar de daar geldende patentbelasting moeten betaald worden?

Over het kapitaal, wat in Indië voor het bedrijf wordt aangewend zal zij betalen volgens de in Indië gemaakte balans, dus niet over haar geheel maatschappelijk kapitaal, niet over f 36 000 000, maar over f 10- à 12 000 000, haar werkkapitaal in Indië.

Immers de Indische patentverordening is eene inkomstenbelasting en die wordt geheven naar de uitgebreidheid van het bedrijf. Dit is billijk; maar wat zal nu het gevolg daarvan zijn? Dat de Nederlandsche Handelmaatmaatschappij niet getroffen zal worden door art. 37, al. 1, in fine.

Immers hier zal zij in de bedrijfsbelasting over de geheele f 36 000 000 moeten betalen, en mogen aftrekken hetgeen betaald is in Indië, welke aftrek echter niet meer zal mogen zijn dan $^2/_3$ van hetgeen hier moet betaald worden.

Welnu, aannemende dat van het geheele maatschappelijke kapitaal der Handelmaatschappij na aftrek van het werkkapitaal in Indië, dus het werkkapitaal waarmede het bedrijf hier in Nederland wordt uitgeoefend, naar verhouding minstens evenveel winst wordt behaald dan met dat in Indië, dan is daarvan het gevolg dat de Nederlandsche Handelmaatschappij niet zal vallen in de termen; dat zij de in Indië betaalde belasting integendeel zal kunnen aftrekken, de ontheffing die zij voor haar Indisch bedrijf zal verzoeken, zal minder zijn dan $^2/_3$ van hetgeen zij in de bedrijfsbelasting hier te lande moet betalen. Het is het natuurlijk gevolg daarvan, dat het kapitaal hetgeen zij gebruikt in de Oost kleiner is dan haar geheele kapitaal, en wel zooveel kleiner dat het slechts $^1/_3$ is van haar gansche maatschappelijk kapitaal.

Maar laten wij nu eens eene maatschappij nemen, die niet in die omstandigheden verkeert, zooals er verschillende zijn, die met haar geheele kapitaal in de kolonie werkt, maar die alleen haar zetel en haar bestuur in Nederland heeft. Die naamlooze vennootschap zal wel getroffen worden door de bepaling van art. 37, alinea 1, in fine; zij zal hier evenzeer de bedrijfsbelasting over het geheele kapitaal moeten betalen, in Indië evenzeer over het geheele kapitaal, en slechts voor $^2/_3$ ontheffing krijgen. Waarom moet nu eene maatschappij, die behalve haar bedrijf in een onzer koloniën ook bedrijf hier te lande uitoefent, niet even zwaar getroffen worden als eene ander die alleen werkt in de kolonie?

Maar daarenboven. Ik zou den Minister wel willen vragen, en ik hoop daarbij gelukkiger te zijn dan hedenmorgen,

toen ik op mijne vragen geen antwoord mocht ontvangen, namelijk: hoe zal het nu gaan wanneer het geldt eene maatschappij waarvan eigenlijk niet kan gezegd worden waar zij haar bedrijf uitoefent, ik bedoel bijv. de Nederland of de Rotterdamsche Lloyd? Kan men nu zeggen dat het geheele kapitaal in Nederland wordt aangewend, dan wel geheel in Indië, of zal men moeten aannemen voor de helft hier en voor de helft in Indië? Uit de voorbeelden zooeven genoemd blijkt van hoe groot gewicht het is met het oog op de verordeningen in Indië om te weten, met welk bedrijfskapitaal daar gewerkt wordt en van welken invloed dit is bij de toepassing van dit artikel 37.

Ik meen aangetoond te hebben, dat niet alleen voor particulieren de bepaling onbillijk is, maar ook dat zij voor de naamlooze vennootschappen zeer ongelijkmatig zal werken. Nu heb ik gaarne medegewerkt, om in deze bedrijfsbelasting de naamlooze vennootschappen behoorlijk te treffen, maar ongelijkmatige heffing kan niet worden toegestaan. Ik zou meenen, dat de Minister het best deed, om te laten vervallen de laatste zinsnede van de eerste alinea van art. 37. Daarvan zal het gevolg zijn dat dubbelbelasting zelfs van een gedeelte niet meer zal voorkomen. Geene dubbelbelasting, maar daarom kon nog wel eene regeling tot stand gebracht worden tusschen den fiscus in Nederland en dien in de koloniën, en bepaald worden, welk deel der geheven belasting toekomt aan de middelen van het moederland of aan die der koloniën. Maar dit zij eene regeling waarbij de belastingschuldige zelf niet betrokken is.

Ligt hierin niet de fout van het artikel? Wanneer de vraag is uitgemaakt, dat er geen dubbele belasting mag wezen — en die vraag heeft de Regeering bevestigend beantwoord — dan moet de quaestie, hoe de belasting in beide schatkisten verdeeld zal worden, geheel buiten de belastingplichtigen omgaan.

Nog ééne opmerking over art. 37, alinea 1.

Blijft het artikel, zooals het thans luidt, dan zullen toch middelen worden aangewend, om aan die dubbelbelasting welke er in verscholen ligt, te ontkomen.

Men zal dan nog meer maatschappijen zien verrijzen, welker zetel in Indië blijft, en waarvan al de directeuren toch in Nederland wonen.

Op die maatschappijen is art. 37 dan niet van toepassing.

Ik herhaal wat ik bij de toelichting mijner motie zeide: laat ons er zooveel doenlijk tegen waken, dat onze belastingwetgeving niet dwingt, althans uitlokt om slechte oeconomische toestanden te bestendigen of in het leven te roepen.

Het is een voordeel voor Indië en voor Nederland beide, dat zaken in Indië van Nederland uit beheerd kunnen worden. Laat ons daarentegen niet indirect reageeren. Dat zou geschieden, vrees ik, indien wij dit artikel onveranderd aannamen.

Ten slotte de vraag, of in elk geval in de eerste alinea niet moeten wegvallen de woorden: »in hoofdsom". Nu de opcenten niet geheven zullen worden, hebben die woorden immers geen zin meer.

Vooralsnog zal ik geen amendement voorstellen, om de laatste zinsnede van alinea 1 te schrappen; ik wensch in deze moeilijke materie eerst nog de meening van andere leden te vernemen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijheer de Voorzitter! Ik keur het alleszins goed, dat men bij de vaststelling van deze belastingwet waakt tegen dubbelen aanslag van ondernemers en ondernemingen, hier gevestigd, en in Indië opereerende.

Ik zou het ook goedkeuren, als men er voor zorgde, dat de opbrengst van gelijksoortige belastingen van Indië en het moederland behoorlijk gesplitst, geschift en gesorteerd werden met het gevolg, dat aan elke administratie hare competente portie verzekerd wierd, nu eenmaal Nederland en Indië ieder eene afzonderlijke boekhouding of administratie hebben. Maar, wat ik minder goedkeur is dat bij art. 37 aan de eene administratie eene soort van preferentie gegeven wordt boven de andere, en dat men bij de vaststelling van deze Nederlandsche belasting wel rekening houdt met de Indische, maar niet zorgt dat omgekeerd in Indië rekening gehouden worde met de Nederlandsche heffing.

Ik wil nochtans hier bijvoegen dat, gezien van mijn standpunt ten aanzien van de verhouding van Indische en moederlandsche financiën, de zaak voor den Staat geen geldelijk belang heeft.

Welk dat standpunt is kunnen de leden, voor zoover zij het de moeite waard geacht hebben daarop te letten, weten; het komt hierop neder, dat Indië en Nederland, zijnde één Rijk naar mijne opvatting, hebben één belang en naar behoefte en vermogen elkander moeten bijspringen; waaruit volgt, dat ik het nooit beschouwd heb als eene zonde, dat het moederland, toen de Indische schatkist overvloeide, daaruit heeft geput, maar dat ik ook van meening ben, dat wij, nu daarginds de toestand veranderd is, en Indië moeders hulp noodig heeft, die hulp zonder aarzelen en onbekrompen behooren te verleenen. In welken vorm dat geschiedt is vrij onverschillig; of een deficit op het eindcijfer van begrooting of rekening wordt bijgepast in geld afkomstig, hetzij van moederlandsche belastingen, hetzij van leeningen door het moederland gesloten of wel, gelijk krachtens dit art. 7 nu eigenlijk geschiedt, een gedeelte van de moederlandsche middelen aan Indië wordt afgestaan, zoodat het eind-deficit wat kleiner wordt, komt op hetzelfde neder, althans wanneer men zich stelt op mijn zooeven geschetst standpunt. Maar anders wordt het, als men zich stelt op het standpunt der Regeering, zooals dat o. a. blijkt uit het aanhangige Indische comptabiliteitswet-ontwerp en uit de jongste zoogenaamde millioenen-speech van September jl., wat tevens is het standpunt dergenen, die aan Indië zekere onafhankelijkheid of persoonlijkheid en een eigen patrimonium toekennen, en hunne voorstelling daarna bezigen, sommigen om via de Indische begrooting, de Nederlandsche Staatsbegrooting met geleend geld te doen sluiten, anderen, om hunne would-be-liberaliteit te luchten door bij elke gelegenheid het belang van het moederland bij dat van Indië achter te stellen.

Van dat standpunt gezien, is de quaestie niet zonder belang; en dan vestig ik er de aandacht op, 1°. dat, voor zoover de Indische belastingen, waarvan in dit artikel sprake is, werkelijke patentbelastingen zijn, recognitiën voor het uitoefenen van een bedrijf daarginds, eene soort droits de débit, zij in het geheel niet in verrekening behoorden te worden gebracht, evenmin als het gemeentelijk vergunningsrecht hier te lande in rekening op de bedrijfsbelasting geleden wordt; ten tweede dat, voor zoover het zijn eigenlijke inkomstenbelastingen, dan nog art. 37 is in strijd met het systeem dezer wet, hetwelk hierin bestaat, dat de belastingplichtige in zijne woonplaats wordt aangeslagen, niet ter plaatse waar hij zijn bedrijf uitoefent. In strijd hiermede toch wordt nu bij art. 37 eene soort prélèvement, althans eene preferentie ten nadeele van Nederland, de residentie der belastingschuldigen, ingesteld ten behoeve van Indië, ofschoon daar noch de belastingplichtige noch het kapitaal, waarmede de onderneming gedreven wordt, gevestigd is.

Ik heb dit punt alleen ter sprake gebracht om te voorkomen dat later, bij voorbeeld wanneer hier de regeling van de verhouding van de Indische en Nederlandsche financiën weer eens aan de orde komt, misschien verkeerde gevolgtrekkingen worden gemaakt uit de omstandigheid, dat dit artikel zonder eenig protest was tot stand gekomen, en dat dan hieruit als uit een gewichtig antecedent valsche munt worde geslagen. Met het oog op het standpunt, in deze materie steeds door mij ingenomen, achtte ik het geraden, of rekende ik het mijn plicht, aangaande artikel 37 mijn gevoelen kenbaar te maken. Omdat echter de bepaling, juist naar dat standpunt, geen werkelijk financieel belang heeft, bepaal ik er mij toe het vitium van art. 37 te constateeren, zonder daarover verder met den Minister te willen twisten.

75ste VERGADERING. — 16 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

De heer **Pierson,** *Minister van Financiën:* Ik ben wel de vader van dit artikel, maar de grootvader is de heer Hartogh, die er met zelfvoldoening aan herinneren mocht, dat het beginsel, in dit artikel opgenomen, het eerst door hem is bepleit. Dat is geschied in de zitting dezer Kamer van 13 December 1890. Maar men weet dat grootouders hunne kleinkinderen soms bederven, en ik vrees, dat hier zoo iets zou kunnen plaats grijpen. De heer Hartogh vindt dit artikel nog niet schoon genoeg, het beginsel nog niet ver genoeg doorgevoerd. Anders is de stemming van den heer Rutgers van Rozenburg, uit wiens woorden ik heb afgeleid, dat hij dit artikel niet wenscht.

Den heer Hartogh moet ik antwoorden, dat naar mijne wijze van zien bij hetgeen hier is voorgesteld de billijkheid zooveel doenlijk is in acht genomen. Wij moeten niet eenzijdig zijn, maar letten op allerlei belangen. Er is te denken aan de belangen van hen, die ondernemingen hebben gevestigd op Java, maar ook aan de belangen van de Nederlandsche schatkist. Ik wensch den geachten afgevaardigde te herinneren, want dit heeft mij voor den geest gestaan bij de redactie van het artikel, aan de lex-Huene, die thans opgenomen wordt in het Communal-Steuergesetz. Daarin is de bepaling te vinden dat wanneer iemand een bedrijf uitoefent in eene gemeente en woont in eene andere, zeer zeker de plaats waar hij zijn bedrijf uitoefent moet deelen in de belasting, maar de gemeente waar hij woont $^1/_4$ daarvan zal moeten hebben. Dit is een juist beginsel, want de plaats waar men woont en dus bescherming geniet, moet een deel der belasting ontvangen.

Ik heb gemeend dat, welke generositeit ook tegenover eene zekere klasse van ingezetenen moge worden betoond, de Staat altijd recht heeft op een deel van de belasting hunner inkomsten. Het is waar, door dit recht te doen gelden doet men het gevaar ontstaan, dat naamlooze vennootschappen haren zetel overbrengen naar Indië, maar eene regeling te maken waaraan geene bezwaren verbonden zijn, is ook hier niet mogelijk. Het bedoelde gevaar moet ons wel tot matigheid nopen; doch die schijnt mij hier betracht. Men moge nu verschillen over het cijfer: $^1/_5$, $^1/_4$ of $^1/_3$, — ik heb dit laatste cijfer gekozen en meen dat het billijk is.

Dat moeilijkheden kunnen geboren worden uit de toepassing van het artikel kan ik niet toegeven. Men zou kunnen vragen hoe het gaan zal, wanneer men niet met juistheid het kapitaal bepalen kan door eene onderneming aangewend in Indië en hier. Mij dunkt, het is juist een voordeel van deze regeling dat die quaestie gecoupeerd wordt. Men heeft slechts te vragen welke som ginds en welke hier betaald is; de eerstgenoemde som moet met bescheiden gestaafd worden. Daarna kan men terugkrijgen wat aan patent- en inkomstenbelasting in Indië is betaald, mits $^1/_3$ blijft aan de Nederlandsche schatkist.

De heer Rutgers van Rozenburg heeft gewezen op het onderscheid tusschen persoonlijke en zakelijke belastingen. Te recht heeft hij doen opmerken dat er geene reden bestaat om waar de belasting in Indië een zuiver zakelijk karakter draagt, restitutie te verleenen, omdat een zakelijke last behoort tot de kosten van het bedrijf.

Dit is ook mijne gedachte, maar juist daarom heb ik in art. 37 alleen van patent- of inkomstenbelastingen gesproken. Men weet dat de Indische belasting van 1878, die naar het inkomen wordt geheven, den naam van patentbelasting draagt.

In weerwil van de bezwaren, van twee kanten tegen het artikel ingebracht, moet ik op de onveranderde aanneming insisteeren.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel heeft ook aan de Commissie zorg gebaard, omdat wij er opmerkzaam op zijn gemaakt, dat de regel van dit artikel niet goed werkt. Er wordt eene teruggave toegestaan, maar zij wordt niet zoo geregeld, dat er van hetgeen in de schatkist komt, *altijd* een deel voor de Nederlandsche schatkist blijft; want de aftrek wordt niet geoorloofd voor $^2/_3$ van hetgeen in Indië geheven wordt, maar zelfs voor het geheel, als $^1/_3$ van hetgeen hier te lande in de bedrijfsbelasting geheven wordt meer is dan het bedrag in Indië geheven.

Zooals de Minister zijn regel expliceert is zijne bedoeling anders dan hij in dit artikel heeft nedergelegd, want het artikel vraagt niet of men te doen heeft met iemand, die met eigen kapitaal, dan wel met iemand, die met verschuldigd kapitaal werkt, en ook niet of hij naast zijne Indische inkomsten nog andere inkomsten heeft.

Neemt men iemand, die met eigen kapitaal eene Indische onderneming drijft, dan zal deze in Indië voor 2 % van zijne winst worden aangeslagen, maar met inbegrip van de voordeelen, die zijn kapitaal hem geeft. Daar wordt geen aftrek voor rente van eigen kapitaal toegestaan.

Door de regeling onzer belasting in twee wetten zal dezelfde persoon hier in twee belastingen worden getroffen: in de bedrijfsbelasting, voor hetzelfde inkomen dat hij in zijne Indische onderneming gemaakt heeft, doch onder aftrek van de rente van het in die onderneming belegd kapitaal, en in de vermogensbelasting voor dat kapitaal.

In dit geval hangt het af van de verhouding tusschen winst en kapitaalrente of hij gedeeltelijken of geen aftrek zal genieten.

Voorts zal hij in het geval dat de Regeering zich denkt, namelijk wanneer hij in de bedrijfsbelasting hier is aangeslagen — uitsluitend voor die inkomsten — voor $^1/_3$ belasting verschuldigd blijven, plus hetgeen hij in de vermogensbelasting betaalt, terwijl, indien hij bovendien andere inkomsten heeft, die in de bedrijfsbelasting worden getroffen, de aftrek grooter zal zijn. Naarmate men meer inkomsten heeft buiten die uit de Indische onderneming, naar die mate wordt meer afgetrokken.

Evenwel, degenen, die critiek oefenen over een regel, hebben te zoeken naar een anderen regel. Wij erkennen dat de wijze, waarop deze knoop door den Minister is doorgehakt, niet in alle opzichten met de billijkheid strookt, maar wij zijn niet in staat een meer billijken regel voor te dragen. Nu heeft de heer Hartogh het denkbeeld in overweging gegeven om den waarborg, dat van den aanslag in Nederland in ieder geval iets overblijft, te doen vervallen.

Ik wensch de nadere ontwikkeling van dit denkbeeld af te wachten; doch voorloopig zou ik vreezen, dat wij, met dit aan te nemen, te royaal te werk zouden gaan.

Ik zou wenschen dat de Minister de verklaring aflegde, dat het artikel zal worden beschouwd als provisioneel; dat de werking van het artikel op Indische ondernemingen met zorg zal worden nagegaan, en, wanneer het bleek dat het met de billijkheid niet was overeen te brengen, de Regeering zich gedrongen zou rekenen eene nieuwe speciale regeling aan de hand te doen.

Ik ben niet in staat een beteren regel te concipieeren, maar te handelen, zooals de heer Hartogh voorstelt, zou ik meenen dat het ware het kind met het bad wegwerpen.

De heer **Hintzen**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs ben ik niet onverdeeld ingenomen met hetgeen door den Minister is voorgesteld, en verkeer ik zelfs nog in onzekerheid omtrent de stem, die ik over dit artikel zal uitbrengen. Ik wil gaarne erkennen, dat, toen ik van de wijziging in het tweede lid, door de Regeering aangebracht, kennis nam, deze mij aanvankelijk zeer aannemelijk voorkwam. Maar bij nadere kennisneming zijn daartegen langzamerhand bezwaren bij mij gerezen en ook door anderen te berde gebracht; ik vind de regeling thans niet wat zij wezen moet. Het spijt mij, dat dit artikel reeds heden in behandeling komt, ik meende, dat het niet behandeld zou worden, en zou het gaarne nog nader hebben overwogen; de vlucht die de behandeling van het wetsontwerp heden heeft genomen, moet ons allen zijn meegevallen.

De heer van Houten zegt: misschien is het artikel niet juist, in de practijk niet voldoende; laten wij het daarom beschouwen als eene provisioneele regeling, waarvoor later

eene betere in de plaats kan treden. Eene regeling van de financieele verhouding tusschen Nederland en Indië op dit punt kan zoo noodig dan nog worden voorbereid. Intusschen, wij weten wat eene provisioneele regeling beteekent. Gewoonlijk blijft dan alles bij het oude. Indien wij het advies volgen van den heer Hartogh en eenvoudig ieder die hier en in Indië is aangeslagen de vrijheid geven om de som, in Indië betaald, af te trekken van het bedrag van zijn belastingbiljet in Nederland, zal de prikkel voor de Regeering veel grooter zijn om tot betere regeling te komen dan indien wij het met deze regeling probeeren, ofschoon zij ons niet bevredigt.

De Minister van Financiën heeft bij de samenstelling van dit artikel eigenlijk eene taak op zich genomen die niet alleen hem toekwam maar tevens regardeerde zijn ambtgenoot van Koloniën. Deze omstandigheid leidt tot verwarring. De bezwaren zijn niet zoozeer gericht tegen de verdeeling van het belastinggebied, dan wel tegen de ongelijke behandeling van de belastingplichtigen. Wij zijn het volmaakt eens wat het eerste punt betreft, dat er eene regeling moet getroffen worden tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië. Maar er zijn in verband met de voorgestelde regeling gevallen genoemd waarin personen en vennootschappen, die overigens in dezelfde omstandigheden verkeeren, niet evenveel zullen betalen aan de Nederlandsche en Indische schatkist, ten gevolge van den aftrek van het $^2/_3$ ten behoeve van de Indische schatkist.

De Minister heeft zich beroepen op het voorbeeld van de lex-Huene. Maar met die wet was iets anders bedoeld, namelijk de invoering van een billijk repartitiestelsel tusschen gemeente en gemeente. Dat wil ik ook voor Nederland en Indië en dat wil, geloof ik, iedereen. Maar het bezwaar waarvoor wij hier staan is, dat in deze wet eene behoorlijke verdeeling van belastingopbrengst tusschen Nederland en Indië niet kan gemaakt worden en dat er een ongelijke last wordt gelegd op de belastingschuldigen, die van de regeling der slachtoffers worden.

Ik behoef in zoover weinig toe te voegen aan hetgeen door den heer van Houten is gezegd omtrent de ongelijkmatigheid die zal ontstaan door onderling verschil in omvang van hetzelfde bedrijf in Indië en Nederland. Die aftrek voor Indische belasting, tot een minimum van 2/3 van de belastingsom in Nederland verschuldigd, zooals door den Minister gewenscht, is ten eenenmale willekeurig. En ik wensch, in verband met dat 2/3, op iets opmerkzaam te maken wat nog niet is gereleveerd.

Er is eene belangrijke wijziging gekomen in hetgeen de Minister heeft voorgesteld door de aanneming van het amendement van gisteren, waardoor het percentage in artikel 9, D, van 2 % is gebracht op $2^1/_2$ %. Het percentage van het Indisch patentrecht is thans 2 %, hier wordt zij voor de bedrijfsbelasting $2^1/_2$ %, er zal nu 2/3 van $2^1/_2$ % mogen worden afgetrokken; is er eerst eene reden geweest om aan die fractie van 2/3 vast te houden, diezelfde reden is dus thans vervallen. Mij dunkt, dit enkele voorbeeld is voldoende om aan te toonen dat de door den Minister voorgestelde regeling ons niet bevredigen kan.

Voorloopig komt het mij voor dat het voorstel van den Hartogh beslist de voorkeur verdient. Het is waar, daardoor zal verlangen van den Minister om in deze wet te bepalen wat aan Indië en wat aan Nederland toekomt, niet bevredigd worden, maar er wordt ook niets geprejudiceerd, en na raadpleging tusschen de Ministers van Koloniën en van Financiën, kunnen van hen gezamenlijk voorstellen uitgaan, om de belangen van Indië en Nederland op goeden voet te regelen.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Na de verdediging van den Minister, maar vooral na hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs in het midden heeft gebracht, meen ik aan den wenk van mijn vriend Hintzen te moeten gevolg geven, en stel ik nu als amendement voor, om in de 1ste alinea van art. 37 te laten vervallen de woorden: »evenwel tot geen hooger bedrag" enz. tot en met »in hoofdsom verschuldigde." Zal ik dit amendement nu nog in den breede behoeven toe te lichten?

De Minister had de beleefdheid er aan te herinneren, dat de grondgedachte van art. 37 oorspronkelijk door mij was aangegeven; hij noemde mij den grootvader van zijn kind, waarvoor hij vreesde dat ik zelfs te groote liefde koesterde. Maar na alles wat de heeren van Houten en Hintzen hebben gezegd kan ook de Minister er niet blind voor zijn, dat het kind eigenlijk nog mank gaat en juist mijne liefde zou er mij prijs op doen stellen, indien de vader er toe wilde medewerken om dat gebrek te verhelpen.

De voorzitter der Commissie van Rapporteurs erkende, dat het artikel tot onbillijkheden zal aanleiding geven. Dit feit is trouwens niet te ontkennen; de Minister heeft ook niet gepoogd om aan te toonen dat de toepassing van zijn artikel niet ongelijkmatig zal werken; de door mij aangehaalde voorbeelden schijnen dus niet onjuist gekozen te zijn, noch wat betreft de Nederlandsche Handelmaatschappij noch waar het geldt eene andere maatschappij, die haar werkkapitaal geheel in de koloniën aanwendt. De Minister werpt mij alleen tegen: de lex-Huene. Maar die Duitsche wet regelt immers de verdeeling van den aanslag tusschen de verschillende gemeenten? Eene zoodanige regeling kan ook tusschen Nederland en Indië gemaakt worden, maar dat is immers niet de quaestie waarover art. 37 handelt.

Hetzelfde moet ik opmerken betreffende het gezegde door den heer Rutgers van Rozenburg. Het is eene geheel andere quaestie ôf en welk deel van een aanslag moet komen in de schatkist van Indië of van Nederland, dan de vraag of iemand *omdat* hij in Indië een bedrijf uitoefent en hier woont, meer moet betalen dan wanneer hij zijn bedrijf te zijner woonplaatse uitoefent.

Als mijn amendement wordt aangenomen, zal iemand die bijv. in Nederland woont en f 1000 bedrijfsbelasting moet betalen, indien hij in Indië voor dat bedrijf aan belasting f 800 heeft betaald, hier ook voor f 800 ontheven worden en nog maar f 200 schuldig zijn.

De man die een bedrijf uitoefent, niet in een vreemd land, maar in een deel van het Koninkrijk der Nederlanden mag niet voor dat bedrijf tweemalen door den fiscus getroffen worden.

Hij betaalt dus f 1000, waarvan f 200 hier en f 800 in de Oost. Wil nu de Regeering eene andere regeling, vindt zij het niet billijk, dat van die f 1000 Nederland maar f 200 krijgt, welnu, dan kan zij bepalen dat Nederland bijv. f 333 moet hebben, maar daarmede hebben wij bij deze wet niet te maken, dat is eene quaestie tusschen de twee fisci, de Nederlandsche en de Indische. In eene wet moet geregeld worden, welk gedeelte tot de middelen in Nederland zal behooren en wat de Indische middelen ten goede zal komen; dit betreft eene comptabiliteitsregeling.

Wij hebben in dit ontwerp echter te doen met de belastingschuldigen; en wat doet nu de Minister? Om bij het gegeven voorbeeld te blijven; hij zegt: ik wil voor Nederland in plaats van f 200 f 333, maar hij neemt dit meerdere geld nu niet uit de Indische schatkist, maar beveelt den man, in plaats van f 1000, f 1133 te betalen.

Ik ben het in zeer vele opzichten eens met hetgeen de heer Rutgers heeft gezegd, maar daarmede wordt art. 37 niet verdedigd.

Hoe de opbrengst van den aanslag verdeeld zal worden tusschen de beide schatkisten, gaat den belastingplichtige niet aan en behoort in dit wetsontwerp niet geregeld te worden; wij hebben hier alleen te vragen: hoeveel moet de belastingschuldige betalen. Nu gaat de Minister met mij uit van de grondgedachte — hij is de vader er van, ik slechts de grootvader — er moet geen dubbele belasting worden geheven, dat is in het belang van het land en de kolonie. Maar nu zou men werkelijk door de laatste zinsnede daarop weder inbreuk maken; en wanneer men er nu nog op terug kwam op zoodanige wijze, dat iedereen gelijkelijk belast werd, dan zou ik wellicht denken: in 's Hemels naam, ik kan niet alles verkrijgen hetgeen ik verlang; in alle gevallen het is geen dubbele belasting, het is maar een derde meer, maar het zal zich voordoen

75ste VERGADERING. — 16 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

dat de bepaling hoogst ongelijkmatig zal werken, dat men benadeelen zal wien men niet benadeelen wil. Iemand, die hier in Nederland in het geheel geen bedrijf heeft, en die anders hier zich zou komen vestigen, zal nu het land mijden, wanneer men hem ten onrechte in de belasting betrekt. Dat zijne inkomsten uit zijn bedrijf in Indië in zooverre hier in rekening wordt gebracht, nu daardoor zijne draagkracht is vermeerderd, daartegen kan geen bezwaar bestaan, dat is zeer zeker billijk.

De Minister zal het met mij eens zijn dat, wordt mijn amendement aangenomen, dus indirect door het bedrijf in Indië toch de aanslag van de bedrijfsbelasting belangrijk hooger kan en zal zijn. Dit voordeel komt den fiscus rechtmatig toe; eene reden echter te meer, om daarmede tevreden te zijn en mijn amendement aan te nemen. Ik ben het geheel eens met hetgeen de heer Hintzen heeft gezegd naar aanleiding van de rede van den heer van Houten.

De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs erkent met ons, dat de bepaling onrechtvaardig, onjuist en onbillijk zal werken, maar toch schijnt hij er toe over te hellen om de proef te nemen. Maar moeten wij die onrechtvaardigheid dan begaan en ons troosten met de gedachte, dat wij dan later kunnen zien hoe wij de zaak zullen regelen? Dat is toch eene vreemde manier van wetgeving. Ik antwoord: begin niet met eene onrechtvaardigheid te decreteeren; meent gij later dat zwaarder belast moet worden, het zij zoo, maar dat mag geene reden zijn om, thans, nu gij zelf erkent dat de bepaling foutief is, die regeling zoo vast te stellen.

Het *amendement* van den heer Hartogh wordt ondersteund door de heeren Levy, Kielstra, Guyot, Cremer en van Beuningen, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, verkrijgt het woord om, namens deze, haar oordeel mede te deelen over het amendement, en zegt: De heer Hartogh richt al zijn geschut tegen het artikel en hij neemt stilzwijgend aan dat de bepaling wel billijk zal gaan werken, wanneer zijn amendement is aangenomen, maar de moeilijkheid ligt dieper dan hij opgeeft. Het bezwaar werd veroorzaakt doordien niet dezelfde belastingverordening hier en in Indië werkt — er is zelfs groot verschil in de wijze waarop de belastingen worden geheven. En om nu billijk de zaak te regelen, zou men de verschillende gevallen moeten nagaan, maar niet een algemeenen regel stellen.

In Indië wordt gerekend 2 pct. van de winst, maar is geen aftrek geoorloofd voor eigen kapitaal; hier wordt gerekend f 2,50, indien het provenu van de Indische onderneming is verscholen in de uitdeeling eener naamlooze vennootschap.

Indien de Indische winst echter is opgenomen onder hetgeen waarvoor een particulier is aangeslagen, dan hangt de belasting af van de mate van progressie waaronder de betrokkene valt. Overeenstemming in de heffingen wordt voor de verschillende gevallen ook niet bereikt door hetgeen de heer Hartogh voorstelt. Hij komt natuurlijk er wel toe in meerdere mate dubbele belasting tegen te gaan, maar wat hij voorstelt is daarom nog niet billijk. Bijv. laat ons het volgende geval aannemen: iemand die hier woont drijft met eigen kapitaal eene Indische onderneming, maar maakt daarvan slechts 4 pct. Hij wordt dan hier in 't geheel niet aangeslagen in de bedrijfsbelasting, maar voor zijn volle kapitaal wordt hij getroffen in de vermogensbelasting.

In het geval dat men geheel zonder eigen kapitaal werkt, is de zaak billijk; dan wordt hier 3,2 pct. geheven en 2 pct. in Indië; in dat geval blijft er nog wat over voor de Nederlandsche schatkist. Maar dat is evenzoo het geval bij het voorstel van de Regeering als in dat van den heer Hartogh. Intusschen ik zoude de zaak nog wel eens nader willen nagaan en ik geef dus in overweging om thans de discussie te verdagen, dan kan de Commissie na gehouden overleg, ook met den Minister, a. s. Dinsdag een definitief advies in deze zaak geven.

De **Voorzitter**: Door den heer van Houten wordt in overweging gegeven de beraadslaging te schorsen tot aanstaanden Dinsdag. Nu die wensch wordt geuit door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, meen ik geen aanleiding te hebben mij daartegen te verzetten.

Ik stel dus voor aan het verlangen van den heer van Houten gevolg te geven.

Daartoe wordt besloten.

Mijne heeren! Het is mijn voornemen om aanstaanden Dinsdag na de pauze een voorstel te doen tot nadere regeling en aanvulling van werkzaamheden. Ik wensch reeds nu te kennen te geven dat ik daarbij rekening zal houden met het verlangen, dat, dunkt mij, algemeen in de Kamer heerscht, om heden over 8 dagen uiteen te gaan op reces.

Ik heb nog de eer mede te deelen, dat de heer Lucasse bericht heeft, wegens ambtsbezigheden, verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Beelaerts van Blokland*, voorkomende op:

bladz. 1457, kol. 2, reg. 7 v. b., staat: zoodanige; lees: »sommige";

aldaar, reg. 10 v. o., staat: niet door; lees: »door";

bladz. 1458, kol. 1, reg. 11 v. o., staat: medeweten; lees: »medewerken".

In de rede van den heer **Seyffardt**, *Minister van Oorlog*, voorkomende op bladz. 1458, kol. 2, reg. 17 v. b., staat: als niet ik, een bepaalde tegenstander, doch wel; lees: »als".

76ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 20 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. de geloofsbrief enz. van den heer T. G. G. Valette; benoeming van eene Commissie tot onderzoek; 3°. een wetsontwerp; 4°. missives van de Eerste Kamer; 5°. een Regeeringsbescheid; 6°. adressen; 7°. een brief van het bestuur van den Bond van Liberale Kiesvereenigingen in het hoofdkiesdistrict Alkmaar; 8°. een boekwerk. — Behandeling van het wetsontwerp tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; voortzetting der beraadslaging over en aanneming van art. 37; aanneming van de artt. 38 en 39; beraadslaging over en aanneming van art. 40; aanneming van de artt. 41—44; beraadslaging over en aanneming van de artt. 45 en 46; beraadslaging over en aanneming van de artt. 47 en 48; aanneming van de artt. 49—51; beraadslaging over en aanneming van art. 52; aanneming van de artt. 53, 54 en 55. — Nog ingekomen een bericht van een lid. — Verslag uitgebracht over den geloofsbrief en toelating van den heer Valette.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 77 leden, te weten de heeren:

van den Berch van Heemstede, van Alphen, Seret, Mutsaers, Walter, van Houten, van Gijn, van Beuningen, van Vlijmen, Pyttersen, Roijaards van den Ham, van der Feltz, van de Velde, Mees, de Meijier, Smit, Viruly Verbrugge, Heldt, Brantsen van de Zijp, Pijnacker Hordijk, Rink, de Geer van Jutfaas, van Bylandt, Donner, Plate, Bool, Hintzen, Land, Levy, Roessingh, Hartogh, Kerdijk, Haffmans, van der Borch van Verwolde, van Kerkwijk, Veegens, Guyot, Conrad, de Beaufort, Harte, van der Schrieck, van Löben Sels, T. Mackay, van der Kaay, Tydeman, Schimmelpenninck van der Oye, Kielstra, de Kanter, Huber, Keuchenius, Cremer, Bahlmann, Lambrechts, van Velzen, Lieftinck, Ferf, Rutgers van Rozenburg, Baelaerts van Blokland, Röell, Houwing, van Karnebeek, Smits van Oijen, G. van Dedem, Schaepman, Schepel, Travaglino, Heemskerk, A. van Dedem, Farncombe Sanders, Hennequin, Goekoop, Æ. Mackay, de Ras, Zijp, Gerritsen en Bevers,

en de heeren Ministers van Financiën en van Buitenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren A. van Dedem, Kolkman en Dobbelmann, de eerste dat hij niet vóór half twee tegenwoordig kan zijn, de beide anderen dat zij door familie-omstandigheden verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de heer Kolkman ook den eerstvolgenden dag.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de geloofsbrief en verdere stukken van het nieuw benoemd lid in het hoofdkiesdistrict Gouda, den heer T. G. G. Valette.

Deze stukken worden gesteld in handen eener Commissie van onderzoek, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Mees, Bool en Walter;

3°. eene Koninklijke boodschap, ten geleide van een wetsontwerp houdende machtiging op de Algemeene Rekenkamer tot verevening van niet in uitgaaf aangenomen pensioenen.

Deze stukken zijn gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal naar de afdeelingen verzonden worden;

4°. vier en twintig missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving dat zij zich heeft vereenigd met evenzooveel haar door de Tweede Kamer toegezonden wetsontwerpen, aangenomen in hare vergadering van 16 Juni jl.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. een brief van den Minister van Oorlog, naar aanleiding van het verslag der Commissie, belast geweest met het onderzoek van het Verslag betreffende de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel over het jaar 1891-1892.

Deze brief en de daarbij behoorende staat zijn gedrukt en rondgedeeld.

6°. twee adressen houdende adhaesie aan het adres van S. F. Rondel c. s. te Arnhem, van:

het bestuur van de Metaalbewerkers-vereeniging »St. Eloi" te Arnhem;
het bestuur der Typographische vereeniging »Arnhem", afdeeling Wageningen;

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een adres van het hoofdbestuur van de Vereeniging: »Algemeen Nederlandsch Typografen-Bond", betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht;

een van de Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam, betrekkelijk het wetsontwerp houdende nadere bepalingen omtrent den accijns op de suiker.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen;

7°. een brief van het bestuur van den Bond van Liberale Kiesvereenigingen in het hoofdkiesdistrict Alkmaar, houdende mededeeling van de gevoelens in eene vergadering van dien bond aangenomen over de wenschelijkheid: 1°. dat door de Regeering eene wet worde uitgevaardigd, die aan

de gemeenten het recht geeft, buiten de gemeente wonende eigenaren, door het heffen van opcenten op de grondbelasting te doen bijdragen in de gemeentelasten; 2°. dat de Kamers met de Regeering medewerken tot afdoening der regeling van het kiesrecht.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

8°. de volgende boekwerken:

de notulen van het verhandelde in de najaarsvergadering van de Provinciale Staten van 1892 en in de buitengewone Statenvergadering van Gelderland in 1893;

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de 58ste en de 59ste afleveringen, alsmede aanvullingsbladen van het Bulletin International des Douanes;

van den schrijver J. C. C. den Beer Poortugael, zijn geschrift: »Onze defensie";

van de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, haar verslag over 1892.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

Beraadslaging over het door de Regeering gewijzigde ART. 37, nu luidende:

»Aan belastingplichtingen bedoeld in art. 1*a*, *b* en *c*, die in de koloniën of bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen wegens door hen uitgeoefende bedrijven, beroepen of ondernemingen in het patentrecht of eene belasting naar de inkomsten zijn aangeslagen, wordt op hun verzoekschrift ontheffing van belasting verleend voor de som, gedurende het voorafgaand belastingjaar uit dien hoofde in die koloniën of bezittingen door hen betaald.

De ontheffing kan echter voor belastingplichtigen bedoeld bij art. 1*a* en *c* de hoofdsom, voor belastingplichtigen bedoeld bij art. 1*b* twee derden der hoofdsam naar deze wet door hen in het loopend belastingjaar verschuldigd niet te boven gaan.

Bijaldien de belasting in die koloniën of bezittingen is berekend naar inkomsten of uitdeelingen, kan de ontheffing niet meer bedragen dan twee ten honderd van het bedrag daarvan.

De verzoekschriften moeten" enz.

De heer **Cremer**: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van het thans in behandeling zijnde art. 37 is in hoofdzaak, blijkens de Memorie van Toelichting, om te zorgen, dat, waar dubbele belasting niet wordt gewenscht, de belasting op de winsten door Nederlandsche naamlooze vennootschappen in Indië gemaakt aan de Indische schatkist ten goede te doen komen, omdat de uitoefening van het bedrijf van die vennootschappen aan het Staatsgezag in Indië voornamelijk onkosten oplegt. Dat doel moet men bij de uitwerking en behandeling van dit artikel in het oog houden.

Men heeft blijkens de gewisselde stukken voornamelijk op het oog gehad vennootschappen wier zetel hier, maar wier werkkring voornamelijk in Indië is. Hierbij is echter, zooals de heer Hartogh in de laatste zitting reeds met één voorbeeld heeft aangetoond, voor een groot deel over het hoofd gezien, dat er een tal van naamlooze vennootschappen is die een zeer gemengd bedrijf uitoefenen, en winst-en-verliesrekening is samengesteld uit *zoogenaamde* Indische en uit Nederlandsche winsten. Ik noem behalve de door den heer Hartogh reeds aangehaalde maatschappijen, bijv. de Nederlandsch-Indische Handelsbank, de Nederlandsch-Indische Landbouw-maatschappij, de Koloniale Bank, de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam", de Soerabaijasche Bank- en Handelsvereeniging, de Handelsvereeniging »Amsterdam", enz. Bij al die zaken zullen in den regel de Indische winsten slechts een deel uitmaken van het totaal der in Nederland geconstateerde winsten, en zal er, na aftrek van het ginds betaalde patent, van de hier te betalen bedrijfsbelasting meer dan $^1/_5$ overschieten, zoodat in den regel van die Indische winst hier niets zal worden geheven. Die ongelijkheid jegens andere maatschappijen is volkomen te recht door den heer Hartogh in de vorige zitting reeds aangewezen, en ik wensch er alleen nog op te wijzen, dat die omstandigheid niet bij een klein, maar bij een groot aantal maatschappijen zal gelden.

Het kan echter ook voorkomen dat er in Indië winsten worden gemaakt welke hier door verliezen verdwijnen. Ik zal die, mijns inziens, verkeerde uitdrukking »winsten" kortheidshalve gebruiken, maar wensch er op te wijzen, dat die zoogenaamde winsten, geconstateerd door een vertegenwoordiger in Indië, van die maatschappijen geen werkelijke winst is; de winst van eene maatschappij kan slechts worden geconstateerd ter plaatse waar haar zetel is en al de draden van haar bedrijf te zamen komen. De vertegenwoordiger in Indië nu denkt in een jaar eene winst gemaakt te hebben, maar hier vervalt een deel of het geheel daarvan door afschrijvingen of door verliezen door de directie toegepast of geleden. Ik wijs bijv. op het verslag der Koloniale Bank van 1891, waar de winst volgens de balans bij die instelling gebruikelijk en in Indië opgemaakt, verminderd wordt bij de balans van de directie hier. En dan vraag ik, moet dan in Indië betaald worden van de daar door den agent *voorloopig* geconstateerde winst of niet? Mijns inziens zou dat niet billijk zijn.

Art. 37 gaat uit van de onderstelling, dat elke hier te lande gevestigde naamlooze of commanditaire vennootschap op of deels in Indië werkende, winst kan maken die daar aan de patentwet onderworpen kan worden. Bij nadenken komt mij die stelling niet juist voor. Ik wil erkennen, dat dit denkbeeld een weinig laat bij mij opgekomen is, maar dit is door omstandigheden van mijn wil onafhankelijk.

Bij nadenken komt mij de stelling onjuist voor, en ik acht het noodig om de vraag nader onder de oogen te zien, omdat bij het in werking treden van deze wet de Nederlandsche patentwet vervalt en daarmede de vrijstelling, toegestaan bij art. 2 van de Indische patentwet, (*Indisch Staatsblad* van 1878 n°. 350), van het inkomen van de naamlooze vennootschappen, die hier in het patent zijn aangeslagen.

De Indische patentwet belast alle inkomsten, verkregen door uitoefening binnen Nederlandsch-Indië van landbouw, fabrieks-, ambachts- of handelsnijverheid enz. Volgens art. 7 wordt die belasting gedragen door hen, *die dat inkomen genieten.*

Art. 8 zegt, dat de aanslag van de naamlooze vennootschappen geschiedt ten laste *van de vennootschap.*

Welnu, wie geniet het inkomen? Deze of gene factory of administratie, hoofdagent, agent of hoe men den vertegenwoordiger der hier te lande gevestigde naamlooze vennootschap, in Indië moge noemen? Neen, de vennootschap zelve hier te lande geniet het inkomen en kan er over beschikken, en de aanslag kan alleen ten haren laste komen.

Volgens de artt. 9 en 10 der Indische patentwet is de beheerder in Indië verplicht dat inkomen op te geven, hij kan zelfs bij loterij — want men springt in Indië meer cavalièrement om met de belastingschuldigen dan hier te lande — verplicht worden, niettegenstaande er tegen zijne opgaven geene bedenkingen zijn gerezen, om de aangifte te beëdigen. Maar hoe zal dat mogelijk zijn? De vaststelling van het inkomen is toch eene zaak, geheel buiten zijne kennis en bevoegdheid om. Hij kan zich niet refereeren aan de uitkomsten van het bedrijf der naamlooze vennootschappen in Nederland, daar de Nederlandsch-Indische patentwet op geheel andere beginselen gebouwd is dan deze Nederlandsche bedrijfsbelasting. Hij mag in Indië niet aftrekken aflossingen van opgenomen kapitaal, sommen voor reservefondsen; de rekening moet volgens een

anderen maatstaf geschieden, zooals — vooral den Minister — niet onbekend zal zijn.

In Indië is de vertegenwoordiger in de volslagen onmogelijkheid om opgaven te doen aangaande winst, die verkregen zou zijn door eene Nederlandsche naamlooze vennootschap op den grondslag van de Indische patentwet.

Is het dus met de bestaande Indische patentwet al onmogelijk dat de wijze waarop de zaak nu bij art. 37 staat geregeld te worden, goed kan zijn, het ligt mijns inziens ook in het wezen der zaak, dat winsten door maatschappijen hier te lande behaald, niet tevens winsten kunnen zijn in Indië behaald, die door eene gewijzigde Indische patent- of inkomstenbelasting kunnen worden getroffen. Die vertegenwoordigers — of hoe men ze noemen wil — in Indië zijn niets dan gemachtigden, die slechts een deel van het bedrijf min of meer zelfstandig voeren. Zij kunnen wel medewerken tot het verkrijgen van goede resultaten, maar zij verkrijgen inkomsten door de uitoefening van het bedrijf in Indië. Dat doet de directie, die hier te lande den geldbuidel hanteert en daarover beschikt, onafhankelijk van den bewindvoerder. Ik geef toe dat er enkele gemachtigden zijn, die bijna het geheele proces van winstmaking bezorgen, ik wijs op suiker- en koffie-ondernemingen, die hare producten ginds verkoopen; op het Billiton-bedrijf en eenigermate ook op het spoorweg- en stoomvaartbedrijf, waarvan de uitoefening voor het grootste gedeelte in Indië afloopt.

Maar ik stel tegenover die zaken de stoomvaartmaatschappijen wier bedrijf gedeeltelijk hier en in Indië wordt uitgeoefend, namelijk zij die varen van Nederland op Indië en terug. Verder de maatschappijen die thee, kina en tabak laten planten en ginds hunne producten niet te gelde kunnen maken en die gedwongen zijn die hierheen te zenden en welker vertegenwoordigers niets anders zijn dan gemachtigden, die er niet eens winst-en-verliesrekening op nahouden, maar slechts eene kas voor uitbetaling van loon, goederen en materialen, welke kas van hieruit wordt aangevuld door remises, zoodat die vertegenwoordigers met den besten wil ter wereld niet kunnen denken aan winstmaking in Indië; zelfs bij stoomvaart-, spoor- en tramwegmaatschappijen, wier werkkring zich geheel tot Indië bepaalt, is dat niet veel anders. De exploitatie-rekening van den vertegenwoordiger in Indië van zulke zaken kan door verschillende oorzaken belangrijk afwijken van het inkomen dat hier wordt geconstateerd. De heer van Kerkwijk, die veel in deze soort van zaken werkt, zal mij dat wel gaaf toegeven.

Zelfs al werd de Indische patentwet gewijzigd — wat misschien nog niet spoedig het geval zal zijn — dan zou het mijns inziens onmogelijk zijn om op juisten grondslag de Nederlandsche naamlooze vennootschappen er in te brengen volgens de bedoeling van dit wetsontwerp.

Er zou dan dus in Indië niets ontvangen en hier te lande niets afgetrokken worden en zoo zou art. 37 zijn doel missen.

Ik spreek niet aldus uit een oogpunt van billijkheid tegenover de belastingschuldigen, maar met het oog op de bedoeling van dit artikel, dat aan de Indische schatkist wil verzekeren dat deel van de baten der bedrijfsbelasting dat noodig is om de onkosten van het Indische Staatsgezag te vergoeden.

Ik acht het verder van groot belang, dat er eene goede regeling tot stand kome, omdat er anders in Indië een chaos van verwarring zal ontstaan, die niet gering te schatten is, zelfs met de meeste medewerking van de Indische beheerders der zaken van de Nederlandsche naamlooze vennootschappen.

Men weet dat in Indië ten opzichte van belasting-bepalingen meer willekeur kan heerschen dan hier.

De Indische patentwet laat hoegenaamd geen beroep toe; alleen op grond van verkeerde toepassing of schending van wettelijke bepalingen op den Gouverneur-Generaal; in geen geval op den rechter.

Alles wordt daar administratief geregeld. Ik zou niet gaarne zien dat vele vertegenwoordigers van naamlooze vennootschappen daar in de positie kwamen dat zij — wat met den besten wil der wereld niet mogelijk is — vertrouwbare opgaven moeten leveren, waardoor zij in groote moeilijkheden met de administratie en met den fiscus zouden kunnen komen, zonder dat zij in hoogere instantie in beroep kunnen komen bij den rechter. Hoe kan hierin redres gebracht worden? Mijns inziens, dat de zaak blijft zooals zij was vóór de opzetting van deze bedrijfsbelasting; de vrijstelling der naamlooze vennootschappen dus uit dit artikel verdwijnt en in de Indische patentwet de vrijstelling van de naamlooze vennootschappen die hier in de patentbelasting zijn aangeslagen worde gewijzigd in eene vrijstelling van de naamlooze vennootschappen, die hier in de bedrijfsbelasting zijn aangeslagen. Wil men dan te gemoet komen aan den wensch van de Regeering om een deel van de opbrengst van de bedrijfsbelasting aan de Indische schatkist te doen ten goede komen, een streven dat, mijns inziens, niet anders dan gewaardeerd kan worden, dan zal dit moeten geschieden bij eene afzonderlijke wettelijke regeling op voorstel van de Ministers van Financiën en van Koloniën. Eene regeling, zooals nu gemaakt is, is, mijns inziens, in elk opzicht te verwerpen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! Het nader overleg hetwelk na de laatste vergadering is gepleegd, heeft eene nieuwe redactie gebaard. Die nieuwe redactie komt te gemoet aan bezwaren welke de vorige redactie nog deden overblijven ten aanzien van particulieren, en ten aanzien van particulieren was juist regeling noodig. Voor particulieren is eene regeling, zooals die bij dit artikel gemaakt is, volstrekt noodzakelijk, omdat particulieren ter zake van die ondernemingen in de koloniën getroffen worden. Ten aanzien van naamlooze vennootschappen is die zaak in zooverre anders, dat, indien men, in den geest van hetgeen door den vorigen spreker is aangemerkt, het Departement van Koloniën kon bewegen of voorschrijven om de zaak te laten zooals zij is, in dier voege dat naamlooze vennootschappen, in Nederland gevestigd, ter zake van hare etablissementen in Indië ongemoeid bleven met de belastingen daar, dit natuurlijk nog het beste van alles was. De feitelijke toestand is deze, dat die vennootschappen ongemoeid blijven in Indië tot een bedrag van 2 pct., zoolang in Nederland de patentbelasting van die vennootschappen wordt geheven, en de heffing is in Indië niet hooger dan 2 pct., zoodat op dit oogenblik de zaak goed geregeld is. De moeilijkheden zijn ontstaan, zooals de Vergadering zich zal herinneren, ten gevolge van een veranderd inzicht bij het Departement van Koloniën, waardoor het voornemen kenbaar werd om de Nederlandsche naamlooze vennootschappen in Indië ook aan te slaan, en de daardoor ontstane vrees, dat zoodanige vennootschappen aan dubbele belasting zouden worden onderworpen, is de aanleiding geweest dat de heer Hartogh zijne motie indiende. Indien op eenigerlei wijze het Departement van Koloniën kon worden bewogen om de zaak verder te laten zooals zij is, dat is geen aanslag te doen ter zake van ondernemingen aan Nederlandsche vennootschappen toebehoorende, dan zou de zaak goed zijn, omdat de toepassing van dit artikel vervalt wanneer er geen belasting geheven wordt. Immers is er dan geene aanleiding om hier aftrek te pretendeeren, en blijft het artikel in zoover buiten werking.

In deze bepaling ligt dus, voor zoover de vennootschappen aangaat, niet de meest gewenschte regeling, maar eene regeling die voor haar aannemelijk is voor het geval het Departement van Koloniën eene andere gedragslijn mocht volgen. Inderdaad kan men dit artikel zoodanig opvatten dat het als het ware een vrijbrief van de zijde van de Kamer is voor het koloniaal bestuur om de naamlooze vennootschappen aldaar in de belasting te betrekken.

Indien die meening prevaleerde, dan zou uit dit oogpunt misschien eenige bedenking tegen het artikel kunnen bestaan, maar ik meen dat het kan blijven zooals het is, wanneer uit de discussie blijkt van den wensch der Kamer dat het Departement van Koloniën de verordening in dier

voege verandert, dat deze bedrijfsbelasting voor de toepassing van de Indische verordening wordt beschouwd als de opvolgster van de patentwet. Ik hecht aan de geheele zaak, wat de verhouding tusschen de Indische en Nederlandsche financiën betreft, absoluut niets, wanneer men slechts het denkbeeld aanneemt, dat verdedigd is door den heer Rutgers van Rozenburg, dat de Nederlandsche en de Indische schatkist absoluut een zijn, en dat alle regelingen die men maakt niets anders zijn dan het overbrengen uit den eenen zak in den andere. Wat voorkomen moet worden is dubbele betaling.

De heer **van Kerkwijk**: Dat zal nu gebeuren.

De heer **van Houten**: Alleen dan, wanneer het Departement van Koloniën zich op deze bepaling mocht beroepen om eene belasting in werking te doen treden, op grond van de letterlijke interpretatie dat deze wet niet dezelfde is als de patentwet. Dubbele belasting zal dan nog geenszins in alle gevallen voorkomen. Zoodra de naamlooze vennootschappen hier te lande uitdeelingen doen die de Indische winsten in de vereischte verhouding overschrijden, dan werkt de limite van $^2/_3$ niet. Er kan alleen eenige dubbele belasting zijn, indien men te doen heeft met naamlooze vennootschappen, die geen andere inkomsten hebben dan de Indische. Het kan ook voorkomen dat naamlooze vennootschappen hier uitdeelingen doen, die niet het bedrag van de Indische winsten bereiken op grond dat daarvan verliezen worden afgetrokken op andere branches geleden, maar in het algemeen komt het mij voor dat de gevallen waarin in zekere mate dubbele belasting kan plaats hebben, ook omdat de Indische taxe f 2 en de Nederlandsche f 2,50 is, inderdaad quaestiën worden van gering aanbelang.

Wanneer men uitsluit het recht van de Indische administratie om belasting te heffen van Nederlandsche vennootschappen, die in Indië etablissementen hebben, is de zaak eenvoudig, maar als men de zaak wil regelen met een aftrek, dan verdient dit artikel aanbeveling. Ik sluit mij echter gaarne aan bij die leden, die den wensch wilden uitgesproken zien, dat dit artikel niet mag worden beschouwd als eene aanmoediging voor de koloniale regeering om de zaak te veranderen.

Ik acht het billijk en beter dat deze belasting door de Indische administratie worde beschouwd als te treden in plaats van tabel nº. IX van de patentbelasting en verder de Indische zaken van Nederlandsche vennootschappen ongemoeid laat.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen berouw de aandacht op art. 37 te hebben gevestigd. Want na mij hebben alle sprekers zonder onderscheid, zelfs de verdedigers van het artikel, moeten erkennen, dat de voorgestelde regeling mank ging. Ik heb toen de vrijheid genomen een amendement in te dienen, hetgeen nu echter door de wijziging in het artikel door de Regeering aangebracht, is vervallen; immers het zou nu niet meer terugslaan op art. 37.

Bevredigt de aangebrachte wijziging mij nu volkomen? Ik erken, dat daardoor voor twee-derde aan mijne bezwaren is te gemoet gekomen. De Regeering heft nu op de mogelijkheid van dubbele belasting voor particulieren en voor reederijen en stichtingen, die in Indië een bedrijf uitoefenen. Maar voor de derde categorie, de naamlooze vennootschappen, wordt de toestand er niet beter op. Ofschoon het mij natuurlijk zeer aangenaam is, dat naast de particulieren ook reederijen en stichtingen zijn gevrijwaard voor dubbele belasting, begrijp ik niet goed de beweegredenen, die de Minister aangeeft om juist alleen deze daarvoor te vrijwaren. Stichtingen, wordt gezegd, zullen wel geen bedrijf in Indië uitoefenen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar als zij dat niet doen, vallen zij ook niet in art. 37. Eens echter aannemende, en dit doet immers het artikel, dat zij wèl een bedrijf in Indië uitoefenen, is het weinig logisch om nu te zeggen: zij zullen toch wel geen bedrijf in Indië uitoefenen

Voor de reederijen wordt als argument gebezigd, dat het toch niet waarschijnlijk is, dat vreemdelingen belang hebben bij Nederlandsche reederijen. Ik zou echter meenen dat dit wel degelijk het geval kan zijn. Dat argument bewijst dus niet veel, terwijl het nu dienst moet doen om de naamlooze vennootschappen dubbel te belasten, omdat namelijk vreemdelingen aandeelhouders in die vennootschappen zullen zijn! Dat gaat toch wel wat ver.

Ik heb het toegejuicht, dat in het gewijzigde wetsontwerp en door amendementen de naamlooze vennootschappen zwaarder werden getroffen dan bij het eerste ontwerp; ik vond dit billijk en juist, maar daarin ligt voor mij geen enkele reden om de naamlooze vennootschappen nu onbillijk te gaan belasten, omdat vreemdelingen aandeelhouders kunnen zijn.

Wij zijn hier werkelijk in een moeilijk parket, daaruit voortvloeiende dat dit geheele art. 37, zooals ik reeds Vrijdag heb betoogd en ook nog hedenmorgen door den heer Cremer is gezegd, wat de naamlooze vennootschappen betreft, eigenlijk hier niet tehuis behoort.

Het eenige argument dat de Minister gebruikte om art. 37 te verdedigen, was hier toepassing aan de lex-Huene te geven. Nederland moet er ook iets van hebben, meent de Minister, wanneer eene naamlooze vennootschap haren zetel in Nederland en haar bedrijf in Indië heeft.

Het zal mij aangenaam zijn 's Ministers meening over dit punt nader te vernemen. Met de grondgedachte der lex-Huene hebben wij bij deze wet niet te maken; dat is eene gansch andere quaestie. Het gaat den belastingschuldigen niet aan, in welke verhouding hetgeen zij opbrengen komt tot de middelen van Nederland of tot die der koloniën. Dit behoort niet in deze wet thuis.

Ik ben het volkomen eens met den heer Rutgers, die de vorige week zeide: er is eenheid tusschen de financiën van Nederland en Indië. Het is ééne schatkist. Ik heb dan ook nooit kunnen begrijpen, hoe Indië zou kunnen leenen, en Nederland daarbij borg zou kunnen zijn. Dit ware in strijd met de Grondwet, want Indië als zoodanig is geen rechtspersoon en kan dus als zoodanig geen vermogen bezitten, dus ook niet leenen. Maar wat daarvan ook zij, bij deze wet behoeft niet uitgemaakt wat administratief van deze geheven aanslag aan Nederland en aan Indië zal toekomen. Evenmin als wij thans zouden kunnen behandelen, wat, indien er opcenten door de gemeenten van deze belasting geheven werden, daarvan aan deze of gene gemeente zou behooren te komen.

Te recht schreef de Minister dan ook in art. 17, dat dit door eene andere wet geregeld zou worden. Indien de Minister er ooit aan denken mocht opcenten te heffen, zal hij eene lex-Huene moeten tot stand brengen. Bij art. 37 nu hebben wij evenmin met eene zoodanige repartitie tusschen Nederland en de koloniën te maken, doch alleen met de vraag wat de belastingschuldigen te betalen hebben.

De regeling voor de naamlooze vennootschappen blijft gebrekkig. Het door mij genoemde voorbeeld, door den heer Cremer met vele andere vermeerderd, toont dit aan. Of hebben wij ongelijk? Ik hoop van den Minister daaromtrent eenig antwoord te ontvangen.

De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs is het eigenlijk met ons eens. Hij zou willen, dat de bestaande toestand voor de naamlooze vennootschappen bleef gehandhaafd. De naamlooze vennootschappen, wier zetel hier gevestigd is, worden thans hier in het patent aangeslagen, die welke in Indië zetelen, worden door de Indische ordonnantie getroffen; tot nog toe hebben die maatschappijen er niet mede te maken gehad, of de belasting, die zij opbrachten, aan de middelen van Nederland of aan die van Indië ten goede kwam. De heer van Houten zou dien toestand willen behouden; welnu, ik niet minder.

Juist daarom, heb ik, toen de vorige Minister van Koloniën daarop inbreuk wilde maken, gemeend aan de Kamer eene motie te moeten voorstellen, en bij mijne toelichting gezegd, dat de financieele verhouding in dit opzicht tusschen moederland en koloniën behoort geregeld te worden zonder dat de naamlooze vennootschappen daarvan de slachtoffers zouden zijn.

76ste VERGADERING. — 20 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Maar worden wij nu, zooals de heer van Houten zich voorstelt, in dien zin geholpen door art. 37 aan te nemen en het dan kalm over te laten aan den Minister van Koloniën, of deze wel zoo goed zou willen zijn de Indische ordonnantie van 1878 in het algemeen te laten zooals zij is, doch daarin alleen in art. 2, sub 6, het woord »patent" te veranderen in »bedrijfsbelasting" en »2 pct." in »$2^1/_2$ pct."?

Moeten wij dit maar afwachten en inmiddels dit artikel aannemen, zonder van de *Regeering* — ik druk op het woord »Regeering" — de verzekering te hebben, dat ook werkelijk de ordonnantie op die wijze veranderd zal worden?

Toen in December 1890 de eventueele dubbelbelasting van naamlooze vennootschappen in de Kamer ter sprake kwam, scheen mij de heer van Dedem nu juist geen warme voorstander van de beweegredenen, die mij geleid hebben de motie in te dienen, zoodat ik moet erkennen, thans, bij de afwezigheid van den Minister van Koloniën, volstrekt niet gerust te zijn, dat, indien wij art. 37, zooals het daar ligt, aannemen, wij in de ordonnantie van 1878 de wijziging zullen krijgen, die door de heeren van Houten, Hintzen en mij gewenscht wordt. En geschiedt dit niet, dan is zeker art. 37, waardoor althans voor $^2/_3$ de dubbelbelasting voorkomen wordt, eene, zij het ook onvoldoende en ongelijkmatig werkende veiligheidsklep. Maar zou nu de Minister niet nog een stap verder kunnen gaan? Hij heeft reeds toegestaan voor particulieren, voor reederijen en voor stichtingen, dat voor de hoofdsom, die in Indië aan belasting betaald wordt, hier ontheffing kan worden verleend. Kan hetzelfde ook niet worden vergund aan naamlooze vennootschappen? Ik blijf van meening, dat dit werkelijk de eenige manier is, om te voorkomen dat er onrechtvaardig gehandeld wordt.

Art. 37 zou dan in de 2de alinea slechts eene kleine wijziging behoeven te ondergaan. Wellicht vreest de Minister dat, werd aan de naamlooze vennootschappen geheele ontheffing toegestaan, er zich gevallen zouden kunnen voordoen, namelijk wanneer de Indische belasting hooger geheven wordt dan die, welke hier betaald wordt, dat de fiscus — ik bedoel niet den fiscus in Nederland in tegenstelling met dien van Indië — maar de Nederlandsche fiscus in het algemeen, te weinig zoude ontvangen.

Het komt mij voor, dat dit wel ware te voorkomen. Nadat wij Vrijdag uiteen zijn gegaan, heb ik, nadenkend over mijn amendement en over de bezwaren daartegen door den heer van Houten aangevoerd — die ook meende, dat door geheele opheffing van de bepaling, dat de naamlooze vennootschappen slechts voor 2/3 zouden mogen ontheffing vragen, in sommige gevallen voor de maatschappijen een te groot voordeel verkregen zou kunnen worden — aan dien geachten afgevaardigde geschreven, en hem gevraagd of het wellicht gewenscht zoude zijn de volgende zinsnede aan het artikel toe te voegen: »met dien verstande evenwel, dat die som nimmer hooger zal mogen zijn, dan het bedrag, hetgeen, werd het bedrijf, het beroep of de onderneming hier te lande uitgeoefend, volgens deze wet verschuldigd zoude zijn."

Werden deze woorden aan het artikel toegevoegd, dan zou voor het geval, dat het gedeelte van het maatschappelijk kapitaal, hetgeen in Indië voor het bedrijf werd aangewend, zwaarder belast werd dan hier te lande, toch nimmer meer ontheffing kunnen gevraagd worden dan voor zoodanige som als ware het geheele bedrijf in Nederland uitgeoefend. Zou op de aangegeven wijze de zaak niet geregeld kunnen worden, zoo vroeg ik aan den heer van Houten. Toen ik hedenmorgen de wijziging in het Regeeringsartikel ontving, begreep ik, dat noch de Regeering noch de Commissie van Rapporteurs de naamlooze vennootschappen bij deze wet voldoende wilden vrijwaren tegen dubbelbelasting.

Na de beide vorige sprekers gehoord te hebben zal de Kamer intusschen met mij wel overtuigd zijn, dat de voorgestelde regeling nòg gebrekkig is. Ik hoop — ofschoon mijne verwachting niet groot is — dat door den Minister nog eenig redres wordt voorgesteld.

De **Voorzitter**: Daar de heer Hartogh heeft verklaard zijn laatstleden Vrijdag voorgesteld amendement te hebben ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Hintzen**: Ik meen dat het onderwerp, bij art 37 te regelen, nu vrij voldoende is toegelicht, en dat de bezwaren van de door den Minister voorgestelde regeling duidelijk in het oog springen. Nochtans bevredigt mij over het algemeen nog niet de wijze waarop door de vorige sprekers wordt getracht aan die bezwaren te gemoet te komen. Ik dacht dat het artikel, gelijk het thans luidt, het gevolg was van een overleg tusschen den Minister en de Commissie van Rapporteurs, doch na hetgeen haar voorzitter heeft aangevoerd, bespeur ik dat deze meer staat aan onze zijde dan aan die van den Minister. Intusschen, mij dunkt, als de Minister zich ten slotte mocht kunnen vereenigen met de opvatting van den heer van Houten, het niet wel aangaat het gewijzigd artikel te laten gelijk het nu luidt. Het is toch eenigszins vreemd bij de formuleering van een nieuw wetsartikel te spreken van een aftrek, die wel op het papier, maar niet in de practijk zal worden toegepast, want volgens de bedoeling van den heer van Houten moet de vrijstelling, naar omstandigheden gewijzigd, van de Indische ordonnantie voor naamlooze vennootschappen onveranderd blijven.

Er zijn nog andere voorstellen in overweging gegeven, om de redactie te veranderen. Dat van de verste strekking is van den heer Cremer, die, als ik hem goed begrepen heb, het artikel wil doen vervallen. Dit kan echter niet, omdat er aftrek moet plaats vinden voor particulieren, die zonder dezen in eene zeer ongunstige positie zouden komen. Ook heb ik ernstig bezwaar tegen de nadeelige positie, waarin naamlooze vennootschappen zullen geraken, wordt het denkbeeld van den heer Hartogh overgenomen. De toestand van naamlooze vennootschappen verschilt van dien van particulieren over het algemeen in zooverre, dat zij ettelijke jaren, indien er verlies wordt geleden, aan den fiscus niets betalen, terwijl men mag aannemen dat particulieren toch gewoonlijk voor een meer of minder afwisselend bedrag worden aangeslagen. Het gevolg daarvan is, dat in casu in de meeste gevallen de particulieren ieder jaar zullen worden aangeslagen: in Indië in de patentbelasting èn hier te lande in de bedrijfsbelasting, terwijl daarentegen de naamlooze vennootschappen vermoedelijk wel zullen worden aangeslagen in de patentbelasting in Indië, maar zeer dikwijls *niet* in de bedrijfsbelasting hier te lande. Immers de basis der heffing is verschillend in beide belastingwetten, waarop reeds door den heer Cremer is gedoeld. Terwijl volgens art. 8 der Indische ordonnantie wordt aangenomen het gemiddelde van winst en verlies over de laatste drie jaren, wordt in Nederland slechts de jaarlijksche uitdeeling belast. Indien er verlies is geleden, kan natuurlijk de aftrek van het gemiddelde, tot een maximum van $^2/_3$ van het Nederlandsche belastingcijfer, voor naamlooze vennootschappen in Nederland niet plaats vinden. Wordt het volgende jaar winst behaald, dan zal de aftrek wèl kunnen plaats vinden, maar dan heeft intusschen die naamlooze vennootschap meer dan $2^1/_2$ percent van die uitdeeling betaald, omdat de belasting in Indië van het voorafgaande jaar niet verhaald kan worden. Dit is geene uitzondering, want vele naamlooze vennootschappen hebben zeer wisselvallige winsten, in de landbouwbedrijven komen zeer vele verliesjaren voor.

Wordt dus het stelsel van den heer Hartogh gevolgd dan zal er toch eene dubbele belasting blijven bestaan. De eenige wijze waarop mijns inziens de moeilijkheid ontweken kan worden, is, door eene toezegging van den Minister, dat in overleg met zijne ambtgenoot voor Koloniën en in overeenstemming met den wensch van den heer van Houten, art. 2 van het patentrecht in Indië in hoofdzaak ongewijzigd zal blijven.

Wat ons dan te doen overblijft is: uit art. 37 in de eerste alinea te doen vervallen »*b* en", en de 2de alinea te lezen: »De ontheffing kan echter de hoofdsom, naar

deze wet door hen in het loopend belastingjaar verschuldigd, niet te bovengaan", zoodat art 37 van dit wetsontwerp uitsluitend betrekking zal hebben op particulieren en reederijen, maar niet op naamlooze vennootschappen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Bezield met den wensch om zooveel mogelijk geest van overleg te toonen, heb ik getracht zoodanige wijzigingen in art. 37 te brengen als ten gevolge konden hebben dat de bezwaren, door den heer Hartogh in het midden gebracht, zouden kunnen vervallen. Het doet mij daarom leed te moeten constateeren, dat ik zijne bedenkingen niet geheel heb opgelost. Ik moet intusschen handhaven hetgeen ik heb voorgesteld en kan geen verdere concessiën doen.

Er is een belangrijk punt door al de geachte sprekers over het hoofd gezien, namelijk dit, dat indien, ter voldoening aan den wensch van den heer van Houten, eene zoodanige toezegging door de Regeering werd afgelegd als van haar verlangd werd, de naamlooze vennootschappen gebracht zouden worden in eene gunstiger positie dan particulieren. Al de bezwaren, die tegen het artikel zijn aangevoerd met betrekking tot naamlooze vennootschappen, gelden ook ten aanzien van particulieren. Die bezwaren voor laatstgenoemden te laten bestaan, doch ze weg te nemen voor naamlooze vennootschappen, zou eene zeer groote onbillijkheid zijn. Men stelle zich het geval voor, dat een particulier in Nederland — wat tallooze malen voorkomt — ondernemingen heeft in Indië, waarmede hij winst maakt, en waarvoor hij in Indië in de patentbelasting wordt aangeslagen, maar dat hij hier te lande ondernemingen drijft die hem verlies veroorzaken. Dan kan het gevolg zijn, dat hij, ofschoon hij in het geheel geen inkomen heeft, toch in Indië wordt belast. Indien echter aan den wensch van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs voldaan werd, zou datzelfde zich nooit kunnen voordoen bij naamlooze vennootschappen. Dan zou de Indische wetgever te haren aanzien voor den Nederlandschen uit den weg gaan, en niet de in Indië behaalde winst, maar slechts het winst-*saldo* zou belast worden. Met andere woorden, compensatie van Indische winsten en Europeesche verliezen zou worden toegestaan aan naamlooze vennootschappen, schoon dit aan particulieren nooit zou worden vergund. Dat zou ik geen billijke regeling kunnen noemen.

De heer Cremer heeft ons een beeld gegeven van de moeilijkheden waarmede de Indische administratie zal te kampen hebben, bijaldien de naamlooze vennootschappen in Indië moeten worden aangeslagen voor de daar verkregen winsten. Maar volmaakt diezelfde moeilijkheid bestaat nu reeds ten aanzien van particuliere ondernemingen, en die heeft men altijd op de eene of andere wijze ondervangen. Ik begrijp waarlijk niet waarom zij voor naamlooze vennootschappen grooter zou zijn en waarom deze lichamen naar een ander beginsel — harder of zachter — zouden moeten worden behandeld dan individuën.

Indien het onmogelijk is om te constateeren welke winsten in Indië verkregen zijn, dan geldt dit ten aanzien van particulieren even zoo goed als ten aanzien van naamlooze vennootschappen. Het zou een argument zijn tegen de Indische verordening. Maar wij maken hier geen Indische verordening op het recht van patent, wij maken eene Nederlandsche bedrijfsbelasting.

Ik kan de gevraagde toezegging dus niet geven. Ik wensch voor den Minister van Koloniën, voor de Indische Regeering, volkomen vrijheid voor te behouden om de zaak te regelen, gelijk zij meenen dat naar billijkheid zal moeten geschieden. Dezerzijds moeten wij hetzelfde doen en ik meen dat bij aanneming van het door mij voorgestelde de billijkheid door den Nederlandschen wetgever wordt betracht. Eene volmaakte oplossing is het niet, dat erken ik gaarne, maar na zeer lang nagedacht te hebben ben ik tot de overtuiging gekomen dat geen volmaakte oplossing te vinden is. Wij belasten in Nederland een algemeen winst*saldo*, in Indië belast men de dáár verkregen winst. Deze twee zaken zijn nooit zuiver met elkander in rapport te brengen, en zelfs dan wanneer voor de naamlooze vennootschappen het 2/3 werd gebracht op 3/3, zou het doel niet bereikt worden; want het geval kan zich voordoen dat er hier geen belasting is verschuldigd omdat er evenveel verlies als winst is, en van een niet bestaand cijfer kan geen ontheffing worden verleend.

Dergelijke quaestiën laten zich nooit zuiver oplossen; men moet ze trancheeren. Lang voordat de quaestie hier ter sprake kwam heb ik getracht den knoop te ontwarren, maar het is mij gebleken dat het niet ging. De vraag kon alleen zijn, op hoedanige wijze dat trancheeren moest plaats vinden. Of ik de rechte wijze gevonden heb, moge de Kamer beoordeelen.

Ik ben daarbij uitgegaan van de zoogenaamde lex-Huene. En hiermede kom ik tot den heer Hartogh, die mij verwijt, dat ik den ganschen gedachtengang dier wet niet afgeloopen, immers niet gezorgd heb voor eene behoorlijke *verdeeling* der belasting, gelijk volgens de lex-Huene geschiedt. Maar de lex-Huene was slechts mijn uitgangspunt; zij *kon* niets meer voor mij zijn. Indië en Nederland hebben ieder eene afzonderlijke fiscale wetgeving; thans zijn wij aan de Nederlandsche bezig. Wat anders kan van ons geverg̃d worden, dan dat wij die inrichten op eene wijze, die aan de Nederlandsche schatkist verzekert wat haar toekomt, maar ook niets meer dan dat?

Bij de laatstelijk door mij voorgestelde regeling heb ik dit doel nog scherper in het oog trachten te houden. Mijn denkbeeld is het volgende: particulieren zijn aangeslagen in de vermogensbelasting; al offert dus de Nederlandsche ficus te hunnen aanzien de geheele bedrijfsbelasting op, van hen krijgt hij nochtans zijn wettig deel. Anders is het met de naamlooze vennootschappen; ten opzichte van deze moet dus de maximum bepaling van twee derden gehandhaafd blijven. Ziedaar de toelichting van de wijziging die ik in het voorstel bracht. De door mij voorgedragen regeling levert daarenboven dit voordeel op, dat de Nederlandsche wetgever vrij blijft op zijn terrein, en de Indische wetgever op het zijne.

Ten slotte nog een woord over eene kleinigheid: de gelijkstelling der stichtingen en reederijen met physieke personen. Wat de reederijen betreft, de aandeelen daarin behooren bijna altijd aan Nederlanders. En wat de stichtingen aangaat, zij vallen onder de belastingplichtigen bedoeld bij art. 1 *c*, gelijk de overige onder art. 1 *a* en art. 1 *b*, vallen. Of men ze uitsluit of niet, het zal geen beteekenis hebben, want stichtingen met koloniale ondernemingen komen, zoover mij bekend is, niet voor. Eenvoudigheidshalve zijn de indeelingen overgenomen, gelijk zij luiden in den aanhef van het ontwerp: *a*, *b* en *c*.

Mijne slotsom, na alles overwogen te hebben, is deze, dat ik pleit voor aanneming van het artikel, zooals het laatstelijk gewijzigd is.

De heer **Cremer**: Na de verklaring van den Minister zal ik geen amendement voorstellen, het zou doelloos zijn; maar ik wensch den heer Minister te zeggen dat zijn denkbeeld geheel het mijne was; dat ik niet was voor verwerping van het artikel, maar wilde voorstellen het daaruit lichten van wat er in voorkomt omtrent de restitutie aan de naamlooze vennootschappen.

De heer Hartogh heeft er te recht op gewezen, dat daardoor het gevaar zou ontstaan van dubbele belasting, omdat de Minister van Koloniën niet aanwezig is en wij dus geene zekerheid kunnen verkrijgen dat niet de Indische wetgever de vrijstelling ginds opheft; eene zekerheid die ook de heer van Houten verlangde.

Van de ministertafel hebben wij zelfs het tegenovergestelde gehoord. In dien stand van zaken kan een amendement het gewenschte gevolg niet hebben.

Ik blijf volhouden dat er door dit artikel verwikkelingen en moeilijkheden zullen voorkomen, die niet weg te redeneeren zijn; dat heeft de Minister van Financiën dan ook niet trachten te doen. Hij heeft alleen verwezen naar particulieren, hier gevestigd, die in Indië zaken drijven en omtrent wie hetzelfde bepaald werd.

Maar ik wil er den Minister op wijzen, dat art. 37, volgens de Memorie van Toelichting juist ten doel heeft om het steeds toenemend aantal ondernemingen in de kolonie, die door hier te lande gevestigde naamlooze vennootschappen gedreven worden, baten te doen afwerpen niet alleen voor de Nederlandsche maar ook voor de Indische schatkist, en dat daar van particulieren zelfs geen sprake is.

Het gaat niet aan, de Minister zal dit met mij eens zijn, om den breeden stroom van hen die kapitaal beschikbaar stellen ten bate van de duurzame ontwikkeling van Indië door middel van naamlooze vennootschappen, wier kapitaal ter beschikking der kolonie *blijft* en toeneemt ten gevolge van afschrijving en reserve, uit den weg te doen gaan voor het belang van *enkele* particulieren.

Op die wijze maakt de Regeering zich wel gemakkelijk van eene belangrijke zaak af.

Mijns inziens hadden *hier* de moeilijkheden behooren opgelost te worden door overleg tusschen de Departementen van Financiën en Koloniën, maar komt het niet te pas die te laden op den rug van de vertegenwoordigers der naamlooze vennootschappen en van den wetgever ginds.

In geen enkel opzicht zal, wanneer de Nederlandsche patentwet mocht komen te vervallen, zekerheid bestaan omtrent wat de Indische wetgever zal doen om zich zelf een rechtmatig aandeel in de belasting op het bedrijf te verschaffen.

Nu geef ik toe, dat dit ten slotte eene zaak is die niet meer bij deze wet kan worden uitgemaakt, omdat de Minister onwrikbaar vasthoudt aan zijn opzet, maar het principe, gehuldigd in art. 37, dwingt dien wetgever een mijns inziens verkeerden weg op te gaan, en daarom noem ik dit artikel vicieus en beweer ik dat het rust op een volkomen onjuisten grondslag, en dit is niet weersproken.

Ik erken evenwel dat het in dit stadium van het debat eene onbegonnen zaak zou zijn om hierin verandering te willen brengen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 37 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 38 en 39 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 40, luidende:

»Wanneer het inkomen naar hetwelk de aanslag van een belastingplichtige, bedoeld bij art. 1 *a*, *d* en *h* is geregeld, door het staken van eenig bedrijf of beroep of ontslag uit een ambt, waardigheid, bediening of betrekking, of, voor zooveel de belastingplichtigen bedoeld bij art. 1 *a* betreft, door het ophouden van inkomsten als bedoeld bij art. 2 § 1 *b* in den loop van het belastingjaar met meer dan één vierde is verminderd, kan aan den belastingplichtige geheele of gedeeltelijke ontheffing van nog niet vervallen termijnen van belasting worden verleend door den Provincialen Inspecteur der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, in wiens inspectie de gemeente is gelegen, waar de belastingplichtige is aangeslagen.

De Provinciale Inspecteur doet uitspraak, na de commissie van aanslag, die den aanslag heeft vastgesteld, gehoord te hebben. Hij zendt de uitspraak in gesloten omslag aangeteekend per post of tegen gedagteekend ontvangbewijs, kosteloos aan dengeen, die het verzoek heeft gedaan.

Hij, die bezwaar heeft tegen de uitspraak van den Provincialen Inspecteur op zijn verzoekschrift kan binnen dertig dagen in beroep komen bij den Minister van Financiën.

Als datum van toezending geldt die der aanteekening per post of die van het gedagteekend ontvangbewijs."

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Volgens dit artikel kan door het staken van eenig bedrijf of beroep of ontslag uit een ambt, enz. geheele of gedeeltelijke ontheffing van belasting worden verleend. Deze ontheffing moet worden aangevraagd bij den provincialen inspecteur der directe belastingen, die overeenkomstig het bepaalde in dit artikel handelt. Doch indien hij uitspraak doet is hij wat de ontheffing betreft gebonden aan de *niet vervallen* termijnen. Nu is mij gebleken dat er onzekerheid bestaat omtrent de beteekenis van die uitdrukking. Welke is de terminus a quo de ontheffing verleend kan worden?

Is deze in analogie met art. 38, waar de sterfdag den termijn van ontheffing beheerscht, de dag van het staken van 't bedrijf; of wordt die termijn geacht te beginnen van den dag van 't verzoek af, of van de op het aanslagbiljet vastgestelde en nog niet verschenen termijnen?

Daar het in dit artikel bedoeld geval zich nog al dikwijls zal voordoen, zal het goed zijn dat er zekerheid van verklaring besta en zou het mij aangenaam zijn indien Zijne Excellentie de Minister die gaf.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: In antwoord op de vraag van den heer Roessingh omtrent de beteekenis van de woorden »geheele of gedeeltelijke ontheffing van nog niet vervallen termijnen", moet ik verwijzen naar art. 56 § 1.

De termijnen die hier worden bedoeld, zijn de onvervallen termijnen van dat artikel, want slechts daarvan kan in dit geval ontheffing worden verleend.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 40 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 41 en 42 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: In art. 43 is eene Regeerings-wijziging gebracht, gedrukt onder nº. 57 der stukken. Wenscht de Commissie van Rapporteurs hieromtrent hare meening mede te deelen?

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar oordeel mede te deelen omtrent de wijziging, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Tegen de wijziging bestaat geen bezwaar.

Art. 43 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 44 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 45, luidende:

»Bestuurders van de bij art. 1*b* en *c* bedoelde naamlooze vennootschappen, coöperatieve vereenigingen, andere vereenigingen en stichtingen, die een bedrijf of beroep uitoefenen, onderlinge verzekeringmaatschappijen en sociëteiten, alsook beheerende vennooten van hier te lande gevestigde commanditaire vennootschappen op aandeelen en boekhouders van hier te lande gevestigde reederijen, zijn gehouden binnen veertien dagen na de vaststelling van balans of rekening een exemplaar daarvan te doen toekomen aan den voorzitter der commissie van aanslag, bedoeld bij art. 19 § 1*b* of § 2, die den aanslag moet regelen."

De heer **Bahlmann**: Dit artikel is mij niet recht duidelijk, zoodat ik gaarne van den Minister eenige inlichtingen zou wenschen te ontvangen. Hier wordt eene verplichting opgelegd aan de besturen van verschillende vereenigingen, verschillende corporatiën, de verplichting namelijk om binnen 14 dagen na de vaststelling van balans of rekening een exemplaar daarvan te doen toekomen aan den voorzitter der commissie van aanslag, bedoeld bij art. 19 § 1 *b* of § 2, die den aanslag moet regelen. Dat men eene dergelijke verplichting opgelegd heeft aan besturen van naamlooze vennootschappen is vrij duidelijk,

evenals aan de boekhouders van reederijen; maar in dit artikel worden vele andere lichamen genoemd; er wordt gesproken van coöperatieve vereenigingen, van stichtingen, van sociëteiten, van beheerende vennooten van hier te lande commanditaire vennootschappen op aandeelen. Dit zijn alle lichamen waaraan men vroeger nooit zou hebben gedacht eene dergelijke verplichting op te leggen. De vennootschappen worden bekrachtigd door den Koning, daarin vindt men bepaald dat de winst-en-verliesrekening openbaar moet gemaakt worden. Dit geschiedt op verschillende wijzen.

Ik wensch in de eerste plaats den Minister dit te vragen: er wordt verlangd, dat 14 dagen na vaststelling van balans of rekening een exemplaar daarvan wordt overgelegd; nu ken ik eene balans en ook eene winst-en-verliesrekening; wil men van die laatste een exemplaar hebben of van beide?

Ik onderstel dat met het woord *rekening* bedoeld wordt winst-en-verliesrekening, of bedoelt de Minister eene driemaandelijksche kasrekening? Onder de in dit artikel genoemde vereenigingen zijn er die nooit eene balans maken, maar die wel eene driemaandelijksche kasrekening opmaken; er zijn ook coöperatieve vereenigingen die geene balans vaststellen. Zullen nu al die besturen gehouden zijn eene balans en eene winst-en-verliesrekening in te sturen? Wat is de eigenlijke zaak? De Regeering wenscht te kunnen controleeren de uitkeeringen die door al die lichamen geschieden, opdat de administratie kome tot een goeden aanslag. Dit is de bedoeling. Maar is het dan wel noodig, dat men al die zaken bij de administratie indient? Ik ken handelshuizen, waar de balans wordt opgemaakt en waar onder de balans begrepen is de inventaris, die een half boekdeel vormt. Zijn dan de besturen verplicht om die geheele balans aan de administratie over te leggen, dan mag de administratie er wel een klerk bijleveren, want als die geheele balans gecopieerd moet worden, dan is dat geen klein werkje. Het zou mij aangenaam zijn, indien de Regeering zich tevreden kon stellen met een uittreksel vooral uit de winst-en-verliesrekening, ten einde te kunnen constateeren de uitkeeringen en uitdeelingen. Ik ben natuurlijk huiverig om een amendement voor te stellen en dring er liever bij de Regeering op aan om, ter wegneming van mijne bezwaren, in plaats van »een exemplaar daarvan", te lezen »een zoodanig uittreksel van balans of winst-en-verliesrekening als noodig is tot toelichting der uitkeeringen en uitdeelingen".

De heer **Pierson,** *Minister van Financiën:* De heer Bahlmann is zoo hoffelijk geweest om mij eenigen tijd te voren kennis te geven van zijne bezwaren. Het heeft nooit in de bedoeling van de administratie gelegen om meer te vragen dan noodig is tot rechtvaardiging van de uitkeeringen en uitdeelingen. De bedoeling is niet om geheimen af te vragen, waarmede de administratie niets te maken heeft, maar alleen datgene te doen mededeelen wat de administratie tot een juist oordeel in staat kan stellen. Het komt mij voor dat de redactie door den geachten afgevaardigde voorgedragen, zeer goed de gedachte weergeeft, die de Regeering bij het redigeeren van het artikel voor oogen had, en wenscht men een waarborg dat de administratie geen indiscretie zal begaan, dan ben ik bereid het amendement, als het wordt voorgedragen, over te nemen.

De heer **Bahlmann**: De welwillende woorden van den Minister geven mij aanleiding thans een amendement in te dienen. Ik stel derhalve voor om in den 9den regel van het artikel te lezen, in plaats van, » een exemplaar daarvan", » een zoodanig uittreksel als noodig is tot toelichting der uitkeeringen en uitdeelingen", en beveel dit amendement in de welwillende beoordeeling van de Commissie van Rapporteurs en van de verdere leden der Kamer aan.

De **Voorzitter**: Door den heer Bahlmann wordt voorgesteld en, indien ik het wel heb, door de Regeering overgenomen, een amendement ten gevolge waarvan in den negenden regel gelezen moet worden, in plaats van »een exemplaar daarvan", »een zoodanig uittreksel als noodig is tot toelichting der uitkeeringen en uitdeelingen".

Daar door de Regeering reeds verklaard is dat de wijziging door haar wordt overgenomen, behoef ik niet te vragen of zij ook ondersteund wordt.

De heer **Pierson**: *Minister van Financiën*: Bij het aanteekenen van de wijziging zie ik, dat het woord » winsten" er in behoort te worden opgenomen, want stichtingen doen geen uitdeelingen of uitkeeringen. Indien de heer Bahlmann zijn amendement dus in zooverre wil wijzigen, ben ik bereid het over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het thans blijkt dat het amendement niet onvoorwaardelijk is overgenomen, zal ik eerst vragen of het ondersteund wordt.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren van Vlijmen, Harte, van Bylandt, Smits van Oijen en Mutsaers en zal derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat bij mij geen bezwaar om in mijn amendement te lezen: »winsten, uitkeeringen en uitdeelingen". Daardoor wordt nog beter de grondgedachte van mijn amendement uitgedrukt.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze hare meening over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is niet zoo gelukkig geweest als de Minister om te voren met het amendement in kennis te worden gesteld.

Onder die omstandigheden, nu het amendement door de Regeering is overgenomen, acht de Commissie het wenschelijk zich van het geven van advies te onthouden.

De **Voorzitter**: Mag ik er thans even aan herinneren dat er twijfel gerezen is of het amendement moet luiden: winsten, uitkeeringen en uitdeelingen, of wel: winsten, uitkeeringen of uitdeelingen.

Ik onderstel dat de laatste lezing de juiste is.

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! Nu op verzoek der Regeering het woordje » winsten" door mij is toegevoegd, bestaat er volstrekt geen bezwaar bij mij om te lezen: winsten, uitkeeringen *of* uitdeelingen.

De **Voorzitter**. Het woordje »of" blijft dus in het artikel gehandhaafd.

De beraadslaging wordt gesloten, en het *gewijzigde art.* 45 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 46, luidende:

»De stukken krachtens deze wet op te maken en uit te vervaardigen, quitantiën van betaalde belasting, zoomede de processtukken, daaronder begrepen vonnissen en afschriften van vonnissen betreffende de toepassing van deze wet, zijn vrij van zegel en worden, voor zoover aan de formaliteit van registratie onderworpen, kosteloos geregistreerd."

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Behoort tot de stukken, in art. 46 bedoeld, ook het aanslagbiljet? Een hoofdambtenaar die de wet mede zal moeten uitvoeren, scheen daarover in 't onzekere te verkeeren. Immers, het aanslagbiljet wordt uitgereikt ten gevolge van de wet van 22 Mei 1845 (*Staatsblad* n°. 22) en niet krachtens deze wet. De vraag rijst nu, of de vrijstelling, wat, mijns inziens, wel de bedoeling der wet zal zijn, ook betrekking heeft op het aanslagbiljet. Het zal mij aangenaam zijn als de Minister hierover zijn oordeel uitspreekt.

76ste VERGADERING. — 20 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: De bedoeling is om ook het aanslagbiljet vrij te stellen van zegel.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 46 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor om art. 47 paragraafsgewijze te behandelen, terwijl ik gaarne bij § 3 de gelegenheid zal geven in het algemeen te spreken over § 3 en de daaropvolgende paragrafen.

Over de §§ 1 en 2 wordt geene beraadslaging gevoerd.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over § 3, luidende:

»Ieder die, daartoe gehouden, nalaat de vragen, betreffende de bijzonderheden, bedoeld bij art. 12 § 1, I—IV in het hem, aan zijne firma of aan de stichting of sociëteit, waarvan hij bestuurder is, uitgereikte of toegezonden beschrijvingsbiljet *A* stellig, duidelijk en zonder voorbehoud naar waarheid te beantwoorden en dit antwoord te onderteekenen, of wel nalaat dit biljet tijdig ter voorgeschreven plaatse in te dienen, wanneer het niet reeds vroeger is teruggehaald, wordt gestraft met eene geldboete van ten hoogste f 100",

met het daarop door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde *amendement*, strekkende om in plaats van: »art. 12, § 1, I-IV" te lezen: »art. 12, § 1, I, III en IV".

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze het amendement toe te lichten, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Er is tusschen de Regeering en de Commissie van Rapporteurs voor een groot deel overeenstemming verkregen omtrent hetgeen aanvankelijk een belangrijk verschilpunt scheen.

Bij deze wet zijn wederom niet gevoegd formulieren van de aangifte-biljetten, en nu was in het oorspronkelijk ontwerp alles ten aanzien van den inhoud dier formulieren in het onzekere gelaten en desniettemin straf bedreigd op het niet-invullen van de vragen, die de administratie zou gelieven te doen. De Commissie heeft zich op het standpunt gesteld, dat de kennis van den preciesen vorm van het aangifte-biljet van minder gewicht was dan het weten van den inhoud der vragen, welke in het aangifte-biljet zullen gedaan worden, op poene als in deze paragraaf omschreven.

Nu heeft de Regeering het gewijzigde wetsontwerp aangevuld met eene opgave van de vragen, welke — en hier wordt bepaaldelijk bedoeld het aanslagbiljet *A* — zullen worden gedaan.

In art. 12 ziet men waarvoor biljet *A* is bestemd en vindt men vijf onderdeelen. Nu vervalt — ook naar het oordeel der Regeering — het 5de onderdeel uit de vragen op welker niet-beantwoording straf is bedreigd. Het punt sub 5 betreft de vraag naar het vermogen en te dezen aanzien is geen ander recht toepasselijk dan wat geldt voor de vermogensbelasting.

Bij de vermogensbelasting kan men die vraag beantwoorden of niet. De belastingschuldige beloopt daardoor den ambtshalven aanslag met of zonder zekere verhooging, met of zonder zeker verlies van waarborgen voor den belastingschuldige, maar men wordt niet strafschuldig als men die vraag niet beantwoordt.

Nu blijven vier categorieën over, van welke de 1ste, 3de en 4de betrekking hebben op zuivere feiten, welke de belastingschuldige naar ons oordeel niet alleen *kan*, maar zelfs *moet* beantwoorden, zal in het algemeen de heffing van de belastingschuldige personen regelmatig worden verzekerd; opdat namelijk bij de administratie bekend worde welke personen moeten worden aangeslagen ter zake van de établissementen, welke de administratie in werking vindt. Doch omtrent het punt sub 2 vindt men niet hetzelfde. Daar wordt in het algemeen gezegd, dat de Regeering de bevoegdheid heeft om in het aangifte-biljet vragen te doen »van bijzonderheden, niet ontleend aan kasboeken, balansen of winst-en-verliesrekeningen, waarvan de kennis gevorderd wordt tot beoordeeling van den aard en den omvang der bedrijven, beroepen, bezoldigde ambten, waardigheden, bedieningen en betrekkingen hierboven bedoeld."

Daarin wordt dus aan de Regeering eene algemeene volmacht gegeven om in het aangifte-biljet vragen te doen naar bijzonderheden. Nu willen wij die bevoegdheid onverkort laten; — dit is trouwens in art. 12 reeds beslist; — maar wij willen de Regeering geen blanc-seign geven om allerlei bijzonderheden te vragen op straf als in deze paragraaf bedreigd.

Het niet beantwoorden van de bijzonderheden, welke op den omvang en den aard van het bedrijf betrekking hebben, kan geen ander gevolg hebben dan dat de aanslag door de administratie zonder inachtneming van zulke mededeelingen moet worden bepaald.

Het geldt hier aangifte van bijzonderheden, die als voorlichting dienen bij de beoordeeling van die aangifte, of bij het vaststellen van ambtshalven aanslag.

Geeft men die niet, dan moet het hier even gaan als bij de vermogensbelasting.

In ieder geval kwam het der Commissie van Rapporteurs voor met de goede strafrechtelijke beginselen in strijd te zijn om straf te bedreigen op het niet beantwoorden van aan den wetgever niet bekende vragen en dus een blanc-seign te geven tot het doen van vragen omtrent bijzonderheden, zonder dat deze bijzonderheden door den wetgever nominatim zijn aangewezen.

Het is om die reden, dat de Commissie van Rapporteurs aan uwe Vergadering verzoekt de strafbedreiging te beperken; die alleen te laten bestaan voor de feiten onder § I, III en IV van art. 12 genoemd, maar ze op te heffen voor hetgeen sub II bedoeld wordt.

Het staat der Regeering vrij vragen te stellen en uit de antwoorden of de niet-beantwoording zoodanige conclusiën te trekken als de administratie zal vermeenen te behooren, maar den strafrechter wenschen wij in dezen niet te moeien.

Het *amendement*, voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! In aansluiting, ik hoop althans niet in tegenstelling, van den geachten vorigen spreker, wensch ik aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën het eerbiedig verzoek te doen, om de pen te halen door alle strafbepalingen, die voorkomen in §§ 3, 4, 5 en 6 van dit artikel.

Wanneer wij ons fiscaal strafstelsel overzien voor zoover betreft 's Rijks directe belastingen, dan vinden wij eene staalkaart van de meest heterogene voorschriften.

Bij de grondbelasting zijn in het geheel geene strafbepalingen.

Bij de vermogensbelasting is geene strafbepaling op het niet aangeven. Bij het personeel is de aangifte ook verplicht, maar verzuim van aangifte of valsche aangifte is alleen strafbaar, wanneer de belasting is ontdoken.

De wet op het patent eindelijk kent ook ambtshalve aanslag en art. 22 van die wet straft vooreerst niet-aangifte en in de tweede plaats valsche aangifte; met het oog op dit alles zou men geneigd zijn de vraag te stellen: Is er stelselloozer stelsel denkbaar, dan het fiscale strafrecht?

Het merkwaardige van deze bepalingen, waarover wij thans spreken, is, dat zij ten doel hebben het verkeerde van de patentwet over te nemen.

Naar mijne bescheiden meening behoort de niet-aangifte, die hier gestraft wordt, niet strafbaar te zijn om twee redenen.

Vooreerst omdat het stelsel van deze wet is aangifte of aanslag. Dat kan men vinden in art. 21, paragraaf 2,

eene paragraaf, die geamendeerd is door de Commissie van Rapporteurs, maar waarbij de voorzitter der Commissie uitdrukkelijk deed uitkomen dat, ondanks de aanneming van haar amendement, het aan de administratie toch zoude vrijstaan wat niet meer voorkomt in art. 21, § 2, te doen opnemen in de instructie. Daaruit volgt dat als geene aangifte plaats had de administratie niet machteloos, niet weerloos is. Zij kan zich dan uitmuntend helpen en evengoed achter de waarheid komen als wanneer de aangifte wel geschiedde.

Wat doet nu hij die niet aangeeft? Hij maakt slechts gebruik van eene bevoegdheid waartoe het stelsel dezer wet hem de vrijheid geeft. Staat het nu aan de administratie vrij eenerzijds te zeggen dat de man ook als hij niet aangeeft de gevolgen daarvan zal ondervinden, dat op hem zal worden toegepast art. 21, § 2 en wat verder in de instructie wordt bepaald, en aan den anderen kant geheel Nederland op te roepen als hulptroepen van de administratie, wel onbezoldigd maar toch onder bedreiging van straf? Is dit vereenigbaar met het stelsel dezer wet en met goede beginselen van strafrecht?

De tweede reden waarom ik meen dat deze strafbepalingen moeten vervallen is, dat zij in hare uitwerking draconisch zouden zijn. Ik zou den Minister van Financiën willen vragen of Zijne Excellentie zich wel voortdurend rekenschap heeft gegeven van de gevolgen dezer strafbepalingen hier geformuleerd. Weet de Minister hoe hij hier te werk gaat? Hij straft in de eerste plaats ignorantie; wij hebben hier eene strafbepaling met het oog op iemand die niet stellig, duidelijk en zonder voorbehoud antwoordt; ontbreekt een dezer criteria dan is de strafrechter bevoegd de straf toe te passen. Nu vraag ik of het bij de beste trouw ieders zaak is de gestelde vragen stellig, duidelijk en zonder voorbehoud te beantwoorden? Geeft ieder die onder het bereik der bedrijfsbelasting valt zich nauwkeurig rekenschap van iedere bijzonderheid die moet worden vermeld en van invloed kan en moet zijn op de aangifte? Drukt ieder Nederlander zich volkomen goed uit, zoodat onduidelijkheid van uitdrukking moet worden gestraft? Hier zou dus worden gestrafd ignorantie, bekrompenheid; doch men gaat verder. Nemen wij eens dat iemand de vragen eenigszins verward beantwoordt en dat de man na den termijn van aangifte krankzinnig wordt, dan is dit geen excuus naar het fiscaal recht. De curator betaalt de boete alsdan. Verder zal worden gestraft het niet tijdig terugbezorgen van het aangiftebiljet. Nu laat iemand dat biljet liggen tot den laasten dag van den termijn en wordt getroffen door een ongeval, eene ziekte; nu sterft hij na den termijn; welnu dan procedeert men over de boeten met den erfgenaam. Dat zijn de fraaie fiscale bepalingen, voortvloeiende uit artt. 410 en 418 van het Wetboek van Strafvordering.

De fout schijnt mij deze te zijn, dat men op ééne lijn gesteld heeft de niet-aangifte met de valsche aangifte. Wanneer men naleest wat de Minister zegt op bladz. 55 van de Memorie van Beantwoording, dan blijkt dat hem voortdurend voor den geest gezweefd heeft, dat er eene valsche aangifte wierd gedaan, want hij parallelleert deze met het misdrijf van oplichting.

Valsch is die aangifte, welke doleus er op ingericht is, om den Staat te onthouden wat den Staat toekomt. Dat dit feit strafbaar is, komt mij redelijk en billijk voor. Het is een eisch van recht en zedelijkheid dat men breekt met het begrip dat men het met den Staat zoo nauw niet behoeft te nemen, en dat iemand zich er mede glorifieert.

Wanneer men dus de doleuse aangifte straffen wil, zal men bij mij op geen verzet stuiten doch op ééne voorwaarde, dat men dat dan ook doet bij de vermogensbelasting en dat men tevens bewijze dat het met het opzet om den Staat te kort te doen, geschied is.

Het spreekt vanzelf dat, wanneer men valschheid ten laste legt, men deze ook bewijzen moet, en ook, dat men niet mag aannemen dat al degenen die onder de vermogensbelasting vallen, eerlijk zijn, terwijl men van het tegenovergestelde denkbeeld zou uitgaan, dat allen oneerlijk zijn, die onder de bedrijfsbelasting vallen. Hetgeen den Minister daarbij voor den geest gezweefd heeft en hetgeen ik daarop antwoord, is echter eene zuivere thesis, want in deze strafbepaling is geen sprake van valschheid, maar van eenvoudige nalatigheid. Dus al hetgeen gezegd wordt omtrent de werkelijke strafschuldigheid van hem, die den Staat doleus te kort doet, is hier niet van toepassing, evenmin hetgeen de Minister heeft aangevoerd, als friseerende het misdrijf van oplichting.

Paragraaf 3 kent eene beantwoordingsverplichting en eene terugbezorgingsverplichting.

Paragraaf 4 kent eene indieningsverplichting hetzij vóór hetzij na 1 Mei.

Paragraaf 5 stelt eene inlichtingsverplichting en par. 6 spreekt van eene waarschuwingsverplichting en van strafrechtelijke retentieverplichting.

Naar aanleiding van al deze bepalingen zou ik eerbiediglijk den Minister van Financiën willen vragen: waartoe hebt gij toch deze bepalingen noodig? Is het gemakshalve dat gij deze strafbepalingen in de wet opneemt? Zoo ja, dan vraag ik: in hoeverre kunt gij met goede beginselen van het strafrecht overeenbrengen meer of minder gemakkelijke, overigens echter niet gemotiveerde bepalingen ten behoeve van de administratie? En inderdaad ik kan tot geen andere conclusie komen dan deze, dat het gemakshalve is dat men die strafbepaling heeft opgenomen.

Zie, wanneer wij opslaan van de Memorie van Antwoord bladz. 55, dan vinden wij daar, dat van de honderdduizenden belastingplichtigen ETTELIJKE personen aan de aandacht der administratie zullen ontsnappen, tenzij hun de plicht worde opgelegd zich in zoodanige gevallen zelve aan te geven.

Ettelijke personen. Maar nu schijnt de geachte steller van de Memorie van Antwoord toch zelf de bedenking te hebben hooren oprijzen, dat men voor *ettelijke* personen nu toch niet eene dergelijke reeks van strafbepalingen in de wet noodig heeft; vandaar dat een 10tal regels verder die *ettelijke* personen worden *tallooze* personen, die de aangifte verzuimen, en voor wie eene strafbepaling noodzakelijk is.

Omtrent dat aantal van die personen zou ik den Minister willen herinneren aan den regel van Talleyrand: Méfiez vous du premier mouvement parce que ordinairement c'est le bon.

Inderdaad er zullen maar ettelijke personen zijn die krachtens deze wet, niet voldoen aan hunne verplichting. Dat hebt gij zelf geschreven, en dat was het goede, en waarvoor zoudt gij dan eene dergelijke inbreuk maken op de goede regeling van strafrecht?

Ik zou den Minister willen vragen: deinst gij er niet voor terug om de gevaren van impopulariteit van deze wet, die niemand ontkennen kan, te verhoogen door strafbepalingen waaronder inderdaad ook zelfs met de beste trouw ter wereld ieder Nederlander vallen kan? Deinst gij niet terug te straffen hetgeen in het eigen stelsel van deze wet niet gestraft behoort te worden? Deinst gij niet terug eene zoodanige rechtsongelijkheid in het leven te roepen, dat gij hier in deze helft van de algeheele inkomstenbelasting straft, hetgeen in de andere helft, de vermogensbelasting, niet strafbaar is? Deinst gij er niet voor terug om te veroorzaken dat het zeer goed zijn kan dat ignorantie, zwakheid van geestvermogens, een ongeluk op den laatsten dag gebeurd, iemand strafbaar maakt?

Ik koester alsnog de hoop dat het den Minister behagen moge eenvoudig de pen te halen door die paragrafen 3-6. Ik ben volkomen overtuigd dat ook wanneer de Minister dat doet, de fiscus er niets bij zal verliezen. Tevens ben ik zeker dat de ethische en juridische waarde van deze wet er bij zal winnen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat is ingekomen een bericht

van den heer Vrolik, dat het hem nog verboden is om de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar eindverslag over het wetsontwerp tot verhooging van het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië, over het dienstjaar 1893.

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld en de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

De **Voorzitter**: Ik heb thans de eer aan de Kamer voor te stellen om alsnog onze werkzaamheden aan te vullen, waarbij — ik herhaal het — ik ben uitgegaan van den mij gebleken vrij algemeenen wensch der Kamer om aanstaanden Vrijdag tijdelijk uiteen te gaan.

Ik heb dan de eer voor te stellen om, na afloop der beraadslaging over het thans in behandeling zijnde wetsontwerp aan de orde te stellen:

de interpellatie, waartoe verlof is verleend aan den heer Schepel;

daarna de interpellatie, waartoe verlof verleend is aan den heer Farncombe Sanders;

dan de interpellatie, waartoe verlof verleend is aan den heer Tijdens;

daarna de wetsontwerpen:

vaststelling van de sloten der rekeningen van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over de dienstjaren 1881 tot en met 1887 (**19**—**25**);

kredieten ten laste van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893, ter betaling van tot afgesloten dienstjaren behoorende onverevende vorderingen (**165**);

bekrachtiging van eene overeenkomst, betreffende de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen en den locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal (**153**), en

goedkeuring der den 12den Juli 1892 te Madrid geteekende verklaring nopens de voorloopige regeling der handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Spanje (**80**).

Daartoe wordt besloten.

Verder zou ik mij wenschen voor te behouden om, indien de tijd het mocht toelaten, bij nader voorstel daaraan toe te voegen het wetsontwerp houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken (**143**), en

het wetsontwerp tot verhooging van het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893 (**170**).

De **Voorzitter**: Alsnog heb ik de eer mede te deelen dat ik wellicht aanleiding zal vinden om morgen nà de pauze voor te stellen onze werkzaamheden ook in den avond voort te zetten.

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Eerst een woord over het amendement der Commissie van Rapporteurs. Ik kan al de gronden door den voorzitter der Commissie hier aangevoerd, niet beamen; veel komt daaronder voor, dat ik mij wel in staat zou achten te rescontreeren. Maar ik laat dit liever onaangeroerd en vraag mij af, of de bepaling zooals ik haar heb voorgesteld, noodzakelijk behouden moet blijven; of men niet zou kunnen volstaan met te schrijven in plaats van I—IV, I, III en IV, waardoor de »bijzonderheden" zouden vervallen. Na alles overwogen te hebben en in aanmerking nemende dat hedenmorgen art. 44 onveranderd aangenomen is, moet ik erkennen daarin geen groote zwarigheid te zien. Ik zou mij ten slotte bij het amendement der Commissie van Rapporteurs wel kunnen nederleggen.

Moeilijker kan ik mij vereenigen met het voorstel van den heer Levy. Die geachte spreker heeft een appèl gedaan op genereuse gevoelens; doch terwijl wij die gevoelens aankweeken, moeten wij toch ook zorgen dat de schatkist haar deel krijge.

In de eerste plaats doe ik dien geachten spreker opmerken, dat wij hier niet staan voor een *novum*. Art. 35 der wet op het personeel bepaalt straf op verzuim van aangifte ten nadeele van den fiscus. Evenzoo art. 37 van de patentwet, waar eene boete is bepaald van f 0,25 tot f 400. Het voorstel is dus geene nieuwigheid.

Zou de bepaling hard, draconisch zijn?

Men zal zich toch altijd, eer men tot vervolging overgaat, rekenschap geven van de gevallen. Heeft men te doen met ignoranten, zwakken van geest, menschen die de zaak te goeder trouw voor een enkele maal vergeten hebben, dan zal, als dat bewezen is, geen vervolging plaats hebben. Ik herinner er tevens aan, dat het minimum der boete bedraagt f 0,50; geen belangrijk bedrag voorwaar.

Voorts verwijt mij de geachte afgevaardigde dat ik op ééne lijn stel niet-aangifte en valsche aangifte. Hij heeft geen bezwaar tegen het straffen van valsche aangiften, als dit ook maar bij de vermogensbelasting zou gebeuren. Maar het straffen van niet-aangifte keurt hij af.

Ik doe opmerken dat de valsche aangifte bij de vermogensbelasting, als die omgezet wordt in eene valsche verklaring, kan gestraft worden met 6 jaren gevangenisstraf. Het op eene lijn stellen van niet-aangifte met valsche aangifte kan alleen volgehouden worden, wanneer men veronachtzaamt wat èn in de vermogensbelasting èn hier ten aanzien der valsche verklaring is bepaald.

Voorts vraagt de geachte spreker waartoe dit alles? Gemakshalve?

Neen dat niet, maar omdat de schatkist hebben moet wat haar toekomt. De administratie is niet alwetend. Op de burgerij rust de verplichting om aan te geven; die verplichting moet worden nagekomen; zij moet geen *ijdele* verplichting zijn en daarom behoort er eene poenale sanctie aan verbonden te worden.

De geachte afgevaardigde vreest impopulariteit voor deze wet bij behoud der voorgestelde bepalingen en vraagt mij, of ik daarvoor niet terugdeins. Ik geloof niet, dat de impopulariteit ten gevolge van deze strafbepaling verbazend groot zal zijn. Men zal in de strafbepaling eene herinnering zien om na te komen wat volgens deze wet is opgelegd. Ten slotte wijs ik er op, dat onder de strafbepalingen althans ééne voorkomt, die zeer stellig niet zal kunnen gemist worden, ik bedoel die van § 6, tegen overtreding van art. 16. Ik verneem echter, dat dit niet in de bedoeling ligt en zwijg dus verder over dit onderdeel.

Ik kan mij vereenigen met het amendement der Commissie van Rapporteurs, maar niet met het voorgestelde door den heer Levy.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over § 7, luidende:

»Personen, die van een bewijs voorzien moeten zijn als bedoeld in art. 34 en die in gebreke blijven dit bewijs op aanvrage aan bevoegde ambtenaren te vertoonen, worden gestraft met eene geldboete van ten hoogste f 25. Geven zij ter bekoming van dat bewijs aan het bevoegd gezag een valschen naam, woonplaats, bedrijf of beroep op, of maken zij gebruik van het aan een ander afgegeven bewijs, dan worden zij gestraft met eene geldboete van ten hoogste f 150.",

waarop door den heer Levy is voorgesteld een amendement, strekkende om het eerste lid, te lezen als volgt:

»Overtreding van art. 34 wordt gestraft met eene geldboete van ten hoogste f 25."

De heer **Levy**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de President! De bedoeling van dit amendement is om duidelijk te doen uitkomen wat strafbaar is. § 7 namelijk verwijst naar art. 34 van de wet en ziet op de wijziging die voor het vervolg de patentwet zou moeten ondergaan voor de personen die bedoeld zijn in art. 34, waar men leest:

»Handelsreizigers, kramers en alle verdere personen, die hun bedrijf of beroep rondtrekkende uitoefenen, voor zoover zij behooren tot de bedoelden bij art. 1, *a*, *h* en *k*, zijn gehouden, onverminderd hunne verplichtingen omschreven bij artt. 12 en 14, zich ter plaatse binnen het Rijk, waar zij zich na het begin van het belastingjaar het eerst bevinden, bij het gemeentebestuur schriftelijk aan te melden, met opgaaf van hun naam, hunne woonplaats en hun bedrijf of beroep."

Nu is mijn bezwaar tegen de formuleering gelijk ze hier ligt, dat de Minister ten gevolge van die formuleering zeer gemakkelijk een onschuldige zou kunnen straffen. De straf is hier namelijk gebouwd op eene redeneering, en die redeneering vinden wij op bladz. 57 van de Memorie van Antwoord. Daar lezen wij: »Eene afzonderlijke strafbepaling is noodzakelijk, daar anders, zij die nalieten het bewijs te vertoonen, steeds zouden kunnen beweren, dat zij verzuimd hadden het zich te verschaffen. Juist dit verzuim moet worden gestraft" — met name: van het zich te verschaffen — » daar rechtstreeksch bewijs daarvan in den regel niet is te leveren, moet het feit van het niet vertoonen van het bewijs wel strafbaar worden gesteld"; en nu volgt de redeneering: »Dat iemand vergeten heeft zijn bewijs bij zich te hebben, zal wel niet dikwijls voorkomen."

Mijn amendement nu wil, dat, wanneer de man wel het bewijs heeft, maar het bewijs niet op dat oogenblik bij zich heeft, dit dan niet strafbaar zal zijn. Dat hij het bewijs wel heeft kan eenvoudig blijken uit de dagteekening. Zoodra de man nu het bewijs kan toonen is hij en règle en heeft hij aan de verplichting voldaan, die hem is opgelegd. De quaestie is hier alleen, dat de man het bewijs niet heeft kunnen toonen op *de eerste* aanvraag. Ik zou het derhalve veel beter achten om het artikel aldus te redigeeren, dat werkelijk gestraft wordt het strafbare feit, dat iemand niet in het bezit is van het bewijs, maar dat hij straffeloos is die wel is waar het bewijs niet op *de eerste* aanvraag kan vertoonen, maar dit later wel doet, wanneer hij in de gelegenheid is geweest om het te halen. Deze onderscheiding komt evenzeer voor in art. 27, juncto art. 40, van de jachtwet; vandaar mijn amendement.

Het *amendement* van den heer Levy wordt ondersteund door de heeren Heldt, Bool, Conrad, Land en Roëll, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van der Kaay**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, behoudens allen eerbied voor het juiste inzicht van den geachten voorsteller van het amendement, dat, wanneer zijn amendement mocht worden aangenomen, zijn doel niet zal worden bereikt.

De Regeering stelt de volgende bepaling voor: » Personen, die van een bewijs voorzien moeten zijn als bedoeld in art. 34 en die in gebreke blijven dit bewijs op aanvrage aan bevoegde ambtenaren te vertoonen, worden gestraft met eene geldboete van ten hoogste f 25." Alzoo ieder die voorzien moet zijn van het bedoelde bewijs en het niet vertoont op aanvraag van de bevoegde ambtenaren, wordt gestraft.

Wat stelt nu de voorsteller van het amendement voor? Deze algemeene bepaling: » Overtreding van art. 34 wordt gestraft met eene geldboete van ten hoogste f 25". Als men nu deze bepaling moet interpreteeren, dient men zich de vraag voor te leggen: Wat is overtreding van art. 34? En nu zien wij in art. 34 tweeërlei overtreding, die de geachte voorsteller dus beide wil strafbaar stellen. In de eerste plaats zijn de handelsreizigers, kramers enz. verplicht zich schriftelijk bij het gemeentebestuur aan te melden met opgaaf van hun naam, hunne woonplaats en hun beroep of bedrijf. Dit is het eerste voorschrift. Als nu overtreding van het geheele artikel in het algemeen strafbaar wordt gesteld, dan is ook hij strafbaar die niet aan de bepaling van dit eerste voorschrift voldoet. Maar nu volgt het tweede bevel. »Ten blijke dat zij hieraan voldaan hebben, ontvangen zij kosteloos een door of vanwege het hoofd van dat bestuur onderteekend Bewijs, dat zij gehouden zijn mede te onderteekenen, en op aanvraag aan ambtenaren der directe belastingen te vertoonen." Wordt dus het amendement aangenomen, dan blijft het niet-vertoonen van het bewijs zeer zeker strafbaar. Had de geachte afgevaardigde zijn doel om dit straffeloos te laten, willen bereiken, dan had hij niet in het algemeen moeten voorstellen de overtreding van art. 34 te straffen, maar dan had hij een speciaal feit moeten vermelden, bij voorbeeld het zich niet aanmelden bij het gemeentebestuur, of het niet-vertoonen van het bewijs op de eerste aanvraag. Eene dergelijke onderscheiding is gemaakt in de jachtwet. Daar staat dat zij die op de eerste aanvraag hunne jachtakte, vergunning etc. niet vertoonen, maar alsnog kunnen bewijzen dat zij die wel bezaten, lichter zullen worden gestraft.

Wil men hetzelfde in deze wet hebben, dan moet het er ook met zoovele woorden in worden gezet.

Zooals het nu staat, blijft het eenvoudig niet-vertoonen van het bewijs strafbaar.

Men moet eene onderscheiding maken, roept de geachte afgevaardigde mij toe: strafbaar moet niet zijn het niet op de *eerste* aanvraag vertoonen. Nu begrijp ik inderdaad niet wat de geachte voorsteller van het amendement wil. Een bevoegd ambtenaar komt een handelsreiziger of marskramer tegen, en vraagt hem naar het bewijs. De aangesprokene vertoont dit niet. Moet hij dan niet strafbaar zijn? Valt hij dan niet onder dit artikel, ook zooals de geachte afgevaardigde het zou willen wijzigen? Zal hij alleen strafbaar zijn, wanneer hij het bewijs bij eene *volgende* aanvraag niet vertoont? Maar dat staat immers niet in het amendement. Het is onmogelijk dat de geachte voorsteller zijn doel op deze wijze kan bereiken. Ik spreek nu niet over de wenschelijkheid van de bedoeling van den geachten voorsteller, maar wees er alleen op, dat het amendement zijne bedoeling niet teruggeeft. Zooals het nu luidt is strafbaar zoowel het zich niet aanmelden om het bewijs als het later op aanvraag niet vertoonen van het verkregen bewijs.

De strafbepaling van het ontwerp wordt dus verzwaard, en dat kan toch zeker de bedoeling van den geachten voorsteller niet zijn.

De heer **Huber**: Mijnheer de Voorzitter! Wat zooeven door den heer van der Kaay is gezegd, drukt ook mijn gevoelen uit. Ik zal dat niet herhalen. Hij sta mij toe echter, dat ik het nog aanvulle. Want bovendien heb ik tegen de formuleering van het amendement nog veel meer en wellicht nog grooter bezwaren.

In de eerste plaats wil ik er den geachten voorsteller attent op maken dat zijn amendement luidt: Art. 47, § 7, EERSTE lid, te lezen als volgt: terwijl § 7 maar *één* lid heeft. Blijkbaar is het zijne bedoeling om den eersten volzin te doen vervangen door zijn amendement.

Verder wil de geachte afgevaardigde strafbaar stellen *elke overtreding van art.* 34. Door den heer van der Kaay is er reeds op gewezen dat door deze formuleering de geachte afgevaardigde zijn doel voorbijstreeft en niet datgene verkrijgt wat hij in zijne toelichting op den voorgrond stelt.

In dat art. 34 staat echter nog veel meer dan de geachte voorsteller in zijne toelichting behandelde. Hij liet alleen het oog vallen op het eerste lid, maar het artikel heeft 4 leden. Het regelt niet alleen de verplichting voor de rondtrekkende handelslieden om evenals nu onder de patentwet het schriftelijk bewijs van aangifte steeds bij zich te hebben, maar alinea 2 zegt: »Van de hierbedoelde opgaaf wordt door het gemeentebestuur onverwijld afschrift gezonden aan den ontvanger der directe belastingen, onder

wiens kantoor de plaats gelegen is, waar ingevolge art. 17 de aanslag moet geschieden."

Doet het gemeentebestuur dit niet, dan overtreedt het art. 34 en zoude bij aanneming van dit amendement strafschuldig worden, want de geachte voorsteller wil tegen *elke* overtreding van art. 34, dus ook tegen deze, straf bedreigen.

In de derde alinea wordt verder gezegd: »Buitenslands gevestigden, indien zij hier te lande geen kantoren of vaste inrichtingen hebben, bekomen het Bewijs slechts op verklaring van den ontvanger, dat zij niet door hem belastingplichtig worden geacht of wel den door hem voorloopig naar deze wet geregelden aanslag betaald of voor het bedrag daarvan, ten zijnen genoege, borg gesteld hebben."

De ontvanger die hieraan niet voldoet is in overtreding en moet dus, volgens de meening van den geachten voorsteller — wordt zijn amendement aangenomen — ter zake dezer overtreding met boete worden gestraft.

In alinea 4 wordt verder den ontvanger de verplichting opgelegd, onder overlegging der aangifte, van de door hem geregelden aanslag onverwijld kennis te geven aan den voorzitter der Commissie van aanslag, die den aanslag moet regelen.

Wanneer de ontvanger daaraan niet voldoet, overtreedt hij art. 34 en zou dan — werd het amendement aangenomen — strafrechtelijk vervolgbaar zijn. Is het niet beter dergelijke overtredingen van den ontvanger ambtelijk te regelen, dat de hoofdadministratie dat zelve met hem afdoet?

Ik heb gemeend den geachten voorsteller van het amendement daarop te moeten wijzen. Hij bedoelt inkrimping van strafbaarheid, doch de strafbedreiging niet verminderende, gaat hij inderdaad veel verder dan het wetsontwerp; het amendement wil straffen gemeentebesturen, ontvangers, enz., die art. 34 overtreden; dat komt omdat de geachte voorsteller uitsluitend het oog richtte op alinea 1 van art. 34, en de drie andere alinea's geheel over het hoofd zag.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts eene eenvoudige vraag te doen. De geachte vorige spreker heeft doen opmerken, dat § 7 maar één lid heeft; doch ik zou willen vragen of er bezwaar bestaat die paragraaf in tweeën te splitsen, door den laatsten zin eene nieuwe alinea te doen worden. Dit zou voordeel kunnen hebben met het oog op het volgend amendement van den heer Levy. Zonder op die beraadslaging vooruit te willen loopen wensch ik te doen opmerken, dat men zou kunnen beweren, dat hetgeen in de laatste zinsnede besproken wordt meer het karakter van misdrijf heeft dan het in den eersten zin besprokene en in de daaraan onmiddellijk voorafgaande paragrafen, en daarom verdient het mijns inziens aanbeveling de laatste zinsnede tot eene nieuwe alinea te maken. Dit zou wellicht aanleiding kunnen geven tot eene wijziging van het volgend amendement van den heer Levy.

Daarenboven acht ik het wenschelijk, omdat klaarblijkelijk de bedoeling van de tweede zinsnede is, daarbij strafbaar te stellen een geheel zelfstandig feit, namelijk de handeling van degenen, die, ter bekoming van het in art. 34 bedoeld bewijs, aan het bevoegd gezag een valschen naam, woonplaats, bedrijf of beroep opgeven of gebruik maken van het aan een ander afgegeven bewijs.

Dit zal dus als zelfstandig feit strafbaar gesteld worden, onafhankelijk van de vraag of men een bewijs aan de bevoegde ambtenaren vertoont, en het kan dus gerustelijk in eene nieuwe alinea worden vermeld.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Aangaande het amendement van den heer Levy heb ik niets anders te zeggen, dan dat ik mij aansluit bij de opmerkingen van de heeren van der Kaay en Huber. Ook mij komt het voor, dat, indien de redactie in zijn geest werd veranderd, strafbaar zal gesteld worden allerlei, wat het niet in de bedoeling ligt strafbaar te stellen.

Ik heb er geen bezwaar tegen aan het verlangen van den geachten afgevaardigde uit Harlingen te voldoen en deze paragraaf in twee alinea's te splitsen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement en de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: De Commissie vereenigt zich geheel met de adviezen van de heeren van der Kaay en Huber, en de wijziging door den Minister gemaakt op voorstel van den heer Heemskerk, heeft bij de Commissie geen bezwaar ontmoet.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds gezegd, dat het mijne bedoeling was strafbaar te stellen het feit, dat de Minister strafbaar gesteld wil hebben blijkens zijne toelichting. Het feit is, dat iemand zich niet heeft verschaft het bezit van het bewijs door eene aanvrage aan het gemeentebestuur. Ik heb tevens reeds gezegd, dat ik ongaarne zou zien, dat men hier zou kunnen krijgen de strafschuldigheid van een onschuldige, namelijk hierdoor dat iemand wel degelijk verkregen had het bewijs, maar dat hij op het oogenblik dat het hem gevraagd wordt niet bij zich had. Ik heb inderdaad het verschil gemaakt, waarop reeds de heer van der Kaay gewezen heeft: de verplichting om het te vertoonen en de verplichting om het op *de eerste* aanvrage te vertoonen en ik meen, dat iemand en règle is, met de hem opgelegde verplichting, wanneer hij, op een gegeven oogenblik niet in de gelegenheid zijnde zijn bewijs te vertoonen, later, wanneer hij vervolgd wordt, kan aantoonen, dat hij het had.

Intusschen meen ik, dat de bezwaren door den geachten afgevaardigde uit Alkmaar, den heer van der Kaay, tegen mijn amendement te berde gebracht, gemakkelijk kunnen worden ondervangen, door mijn amendement te wijzigen in dien zin, dat men leest: »Het niet aanmelden, bedoeld bij art. 34, wordt gestraft met eene geldboete van ten hoogste f 25." Dit is derhalve het feit, waarop straf behoort te worden gesteld; iemand, die zich niet heeft aangemeld om het bewijs te verkrijgen, moet strafbaar zijn, maar niet, wanneer hij het bewijs niet kan aantoonen op een oogenblik, dat hij het, wellicht toevalligerwijze, niet bij zich draagt.

Ziedaar mijne bedoeling. Overigens zal de heer Huber het mij niet ten kwade duiden, dat ik niet de verschillende aardigheden refuteer, die hij heeft vastgeknoopt aan de uitlegging van mijn amendement, waarbij ik geen enkel oogenblik de gedachten gehad heb, iets strafbaar te willen stellen, wat uit den aard niet strafbaar is.

De heer **van der Kaay**. Ik erken, Mijnheer de Voorzitter, dat het amendement door de thans aangebrachte wijziging duidelijker geworden is, maar ik heb geen reden het te steunen, integendeel zou ik het niet raadzaam vinden dat het werd aangenomen.

De geachte voorsteller wil voorkomen, dat een onschuldige worde gestraft. Dit willen wij allen; wie kan wenschen een onschuldige te straffen? Maar de vraag is, wie men tot een onschuldige maken wil of op welk verzuim men straf wil stellen.

Wordt op eenig verzuim door de bevoegde macht straf bepaald, dan is de persoon die dit verzuim begaat niet onschuldig, maar inderdaad schuldig.

Deze beschouwing kan ons dus niet verder brengen.

Maar is er nu iets tegen, dat aan handelsreizigers, kramers, en allen die een bedrijf of beroep rondtrekkend uitoefenen, de verplichting worde opgelegd, dat zij het bewijs van het gemeentebestuur verkregen, steeds bij zich moeten hebben en kunnen vertoonen?

Ik vind niet, dat gezegd kan worden, dat de strafrechter te ver gaat, wanneer op het niet vertoonen van dit bewijs eene geldboete gesteld wordt van *ten hoogste* f 25. Men weet, het minimum is f 0,50.

Is het nu inderdaad zoo iets vreeselijks, aan de bedoelde personen deze verplichting op te leggen en op de overtreding van dit voorschrift eene kleine geldboete te stellen? Hetzelfde heeft men in verschillende andere soortgelijke gevallen gedaan. Bij voorbeeld ten aanzien van reizigers in een spoortrein bij het niet vertoonen van een spoorwegkaartje. Men moet dit kaartje kunnen vertoonen, en ter wille van eene goede contrôle moet iemand, die het kaartje niet vertoonen kan, eene kleine boete betalen, al moge hij ook een kaartje gekocht, maar het verloren hebben. Dit is noodig voor een regelmatigen gang van zaken. Bij de jachtwet is dit evenzoo. Hij die eene reeds verkregen jachtakte niet dadelijk kan toonen, wordt met eene kleine boete gestraft.

Is het nu niet van belang, dat de bevoegde ambtenaren van die rondtrekkende kooplieden de vertooning van hun bewijs kunnen eischen? Het is inderdaad noodig voor eene goede administratie. Welken omhaal zou men zonder die vertooning op haar laden! Zij kan toch niet gaan onderzoeken, of in eenige gemeente van het land door een of anderen marskramer ook aangifte gedaan is! Dat ware toch wel wat veel gevergd.

Het is waar, wij kunnen hier te doen hebben met een eenvoudig verzuim; daarom hoop ik, dat een volgend amendement van den geachten afgevaardigde bij de Regeering niet veel tegenstand en bij de Kamer instemming vinden moge, namelijk om de hier bedoelde overtredingen niet te stempelen tot misdrijven. Maar aan den anderen kant meen ik, dat wij niet barbaarsch zijn, als wij het niet vertoonen van dit bewijs tot een strafbaar feit, tot eene overtreding maken.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Gelijk zoo even sluit ik mij ook aan bij den heer van der Kaay. Art. 34 bevat de verplichting der bedoelde personen om op aanvraag het bewijs te vertoonen; maar het amendement zou die verplichting zonder eenige poenale sanctie tot eene ijdele letter maken. De ambtenaren der directe belastingen zouden het vertoonen van het bewijs vorderen, maar de kramers en dergelijke personen zouden zich onder allerlei voorwendsels kunnen onttrekken aan de contrôle. Zij zouden telkens kunnen voorgeven dat zij het bewijs wel hadden ontvangen, maar het elders lieten liggen en zoo meer. Men vergete niet dat wij hier vaak te doen hebben met buitenlanders, die zeer spoedig over de grenzen zijn.

Ik moet mij dus tegen de aanneming van het amendement verzetten.

De **Voorzitter**: De Minister heeft verklaard zich bij het amendement der Commissie van Rapporteurs te kunnen nederleggen, maar heeft het niet overgenomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* der Commissie van Rapporteurs op § 3 van art. 47 wordt in stemming gebracht en met 67 tegen 3 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Land, Levy, Hartogh, Kerdijk, van Kerkwijk, Veegens, Guyot, Conrad, Harte, van der Schrieck, van Löben Sels, T. Mackay, van der Kaay, Tydeman, Schimmelpenninck van der Oye, Huber, Keuchenius, Cremer, Bahlmann, Lambrechts, van Velzen, Lieftinck, Ferf, Rutgers van Rozenburg, Beelaerts van Blokland, Röell, Houwing, Smits van Oijen, G. van Dedem, Schaepman, Schepel, Travaglino, Heemskerk, A. van Dedem, Farncombe Sanders, Hennequin, Goekoop, Æ. Mackay, de Ras, Zijp, van Alphen, Seret, Mutsaers, Walter, van Houten, van Gijn, van Beuningen, van Vlijmen, Pyttersen, Roijaards van den Ham, van der Feltz, van de Velde, Mees, de Meijier, Smit, Viruly Verbrugge, Heldt, Brantsen van de Zijp, Pijnacker Hordijk, Rink, de Geer van Jutfaas, van Bylandt, Donner, Plate, Bool, Hintzen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Roessingh, van der Borch van Verwolde en de Kanter.

Het *amendement* van den heer Levy op § 7 van art. 47 wordt in stemming gebracht en met 61 tegen 10 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Hintzen, Land, Roessingh, Hartogh, Kerdijk, van der Borch van Verwolde, van Kerkwijk, Veegens, Guyot, Conrad, Harte, van der Schrieck, van Löben Sels, T. Mackay, van der Kaay, Tydeman, Schimmelpenninck van der Oye, de Kanter, Huber, Keuchenius, Cremer, Bahlmann, Lambrechts, van Velzen, Lieftinck, Beelaerts van Blokland, Röell, Smits van Oijen, G. van Dedem, Schaepman, Travaglino, Heemskerk, A. van Dedem, Farncombe Sanders, Hennequin, Goekoop, Æ. Mackay, Zijp, Gerritsen, van Alphen, Seret, Mutsaers, Walter, van Houten, van Gijn, van Beuningen, van Vlijmen, Roijaards van den Ham, van der Feltz, van de Velde, Mees, de Meijier, Viruly Verbrugge, Brantsen van de Zijp, Pijnacker Hordijk, Rink, van Bylandt, Donner, Plate, Bool en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Levy, Ferf, Rutgers van Rozenburg, Houwing, Schepel, de Ras, Pyttersen, Smit, Heldt en de Geer van Jutfaas.

Art. 47 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 48, luidende:

»De feiten strafbaar volgens de bepalingen dezer wet worden beschouwd als misdrijven, behalve voor de toepassing van artikel 57 en 58 van het Wetboek van Strafrecht, in de plaats waarvan wordt toegepast artikel 62 1ste en 2de lid van dat wetboek.

In de gevallen, waarin straf wordt bepaald tegen beheerende vennooten, bestuurders van eene naamlooze vennootschap, sociëteit of andere vereeniging of stichting, of tegen boekhouders eener reederij, wordt geene straf uitgesproken tegen den beheerenden vennoot, bestuurder of boekhouder, van wien blijkt, dat het misdrijf buiten zijn toedoen is gepleegd.",

waarop door den heer Levy is voorgesteld een *amendement* strekkende om het eerste lid, te vervangen door het volgende:

»De feiten strafbaar volgens art. 47, § 1 en § 2 dezer wet, worden beschouwd als misdrijven, behalve voor de toepassing van artt. 57 en 58 van het Wetboek van Strafrecht, in de plaats waarvan wordt toegepast art. 62, 1ste en 2de lid, van dat wetboek.

De feiten strafbaar volgens art. 47, §§ 3—7, dezer wet, worden beschouwd als overtredingen."

De heer **Levy** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Ik heb straks reeds als mijne meening te kennen gegeven dat de feiten van par. 3—6 eigenlijk niet strafbaar behooren te zijn. De Kamer heeft anders geoordeeld. Welnu, dit mijn amendement was de veiligheidsklep voor het geval dat de Kamer die feiten vervat in de par. 3—6 strafbaar achtte. En de meening die ik aan dit amendement ten grondslag leg is deze, dat indien deze feiten strafbaar zijn — hetgeen het geval is — zij nooit misdrijven zijn, gelijk de Regeering voorstelt, maar overtredingen.

De strafbepaling, die de Regeering hier in art. 48 voorstelt sluit zich niet aan bij ons strafrecht, maar bestendigt als *jus singularis* het fiscaal strafrecht. In welk opzicht? In verschillend opzicht:

1°. noemt de Regeering alles wat voorafgegaan is, misdrijf. Desniettemin echter wordt er gezegd, dat opzet niet bewezen behoeft te worden. Nu is het karakterestieke van het misdrijf, in tegenstelling met de overtreding, dat er geen opzet bij te pas komt; bij het misdrijf daarentegen wel.

In de tweede plaats wordt hier een misdrijf genoemd,

hetgeen naar ons stellig recht eene overtreding is, namelijk het opgeven van een valschen naam, wat in ons stellig recht voorkomt als overtreding in art. 435, sub 3°. van ons strafrecht, en hier daarentegen maar zoo klakkeloos tot misdrijf wordt gestempeld.

In de derde plaats wordt hier een misdrijf genoemd, wat bij de vermogensbelasting, de wederhelft van dit wetsontwerp, noch misdrijf, noch overtreding, maar geheel straffeloos is.

In de vierde plaats zegt de Regeering in de toelichting dat inderdaad alle fiscale delicten als misdrijven strafbaar zijn, daarmede doelende op art. 7 der invoeringswet van het Strafwetboek.

Dat is juist, maar men vergeet daarbij ééne, zeer gewichtige zaak; zij is deze: dat bij gelegenheid der beraadslaging over art. 7 de toezegging is gedaan dat dit punt moet worden aangehouden en de gansche vraag opnieuw behandeld. Er is toen het volgende gezegd door den steller der Memorie van Toelichting op art. 3:

»Het jus singulare", zegt de Memorie van Toelichting op het ontwerp, »blijft in allen deele van kracht en beroep op het jus commune, in strijd met het fiscale recht, door den regel lex generalis non derogat legi speciali uitgesloten. De Regeering, hoewel geenszins de volmaaktheid van ons fiscaal repressierecht bewerende, heeft evenwel na rijp beraad begrepen, dat de invoering van het strafwetboek niet het geschikte oogenblik is om in het fiscaal recht verandering te maken."

De invoering van het Strafwetboek was niet het geschikte oogenblik. Maar nu staan wij voor de organisatie van ons fiscaal recht; en nu in plaats van dit naar behooren te organiseeren, schijnt de Regeering te kunnen volstaan met een eenvoudig beroep op het bestaande, op artikel 7, om hier eene nieuwe organisatie te ontgaan.

Het komt mij voor dat die handelwijze geene goedkeuring verdienen kan.

Eindelijk zegt de Regeering op bladz. 55 der Memorie van Toelichting dat tegen die qualificatie van misdrijven geen andere dan theoretische bezwaren zijn aan te voeren.

Ik zou meenen dat die bezwaren wel degelijk andere dan theoretische zijn:

1°. vloeit uit de qualificatie misdrijf, in dat artikel gegeven, voort, dat hier sprake kan zijn van medeplichtigheid, hetgeen niet het geval kan zijn, wanneer er sprake is van eene overtreding. Er vloeit verder uit voort dat hier sprake kan zijn van strafbaarheid van eene poging, hetgeen niet het geval is als men ze beschouwt als overtreding.

En eindelijk is elke verjaring, die van 70 en 76 Strafwetboek, langer dan wanneer er sprake was van overtreding.

Na het aangevoerde zal het duidelijk zijn, dat wij hier te doen hebben met een jus singulare, dat bestendigd wordt, in strijd met de toezeggingen van Regeeringswege gedaan, dat het fiscale recht te zijner tijde zou ter hand genomen worden. Zal het duidelijk zijn, dat hier dat fiscale recht zich niet aansluit bij het Strafwetboek? Dat alles is zoo klaar, dat ik mij veroorloven zal aan den Minister deze bepaalde vraag te stellen, naar aanleiding ook van hetgeen wij vinden op bladzijde 55 der meergenoemde Memorie van Toelichting, waar ik lees: » van verschillende zijden drong men er daarom op aan dat de Minister advies zou inwinnen bij zijn ambtgenoot van Justitie.

»Dat advies is ingewonnen en de wijzigingen die in het artikel zijn aangebracht moeten tot bewijs strekken dat de ondergeteekende van de opmerkingen in het Voorloopig Verslag en van het advies van zijn ambtgenoot partij heeft getrokken".

Dat is heel voorzichtig en diplomatiek uitgedrukt.

Mijne vraag is nu deze: of in dat ongetwijfeld schriftelijk advies van den Minister van Justitie bepaalde adhaesie betuigd wordt met het stelsel van de Regeering, om deze zaken te qualificeeren als misdrijven, niet als overtredingen. Als er gestraft moet worden, dan moeten die zaken als overtredingen gestraft worden, omdat die feiten dat van nature zijn.

Ja, ik weet wel dat men alles tot rechtsdelicten kan maken, maar is dat raadzaam? In het goed te breken met een goed beginsel van strafrecht, dat op de onderscheiding let? Ik zou den Minister wel willen toeroepen: overspan de boog niet al te zeer. Deze wet, zooals ik straks heb aangetoond, eischt eene duidelijke enz. beantwoording van de vragen, en kan daardoor duizenden slachtoffers maken die volkomen bona fide zijn.

Is het raadzaam niet alleen feiten strafbaar te maken, maar die ze plegen te brengen onder den druk van misdrijf te hebben begaan?

Men beroept zich op het gezond verstand van den rechter en meent dat deze te rade zal gaan met de omstandigheden waaronder de aangeklaagde het misdrijf (toch altijd een misdrijf) heeft begaan en het wel met eene kleine boete zal laten afloopen als er geen opzet bestaan heeft. Maar ik vraag: is het niet beter om wetten zoo te maken, dat men zijne hoop niet behoeft te stellen op eene verbetering die de jurisprudentie er wel in zal brengen?

Hier is van toepassing het woord van den Lord Chief Justice Esher »I can only answer that if judges seem to talk nonsense, it is because Parliament has written nonsense."

Op al deze gronden geef ik den Minister in overweging om die qualificatie van *misdrijf* terug te nemen en daarvoor in de plaats te stellen *overtredingen.*

Het *amendement* van den heer Levy wordt ondersteund door de heeren Beelaerts van Blokland, van der Kaay, Lieftinck, Heldt en de Geer van Jutfaas, en zal mitsdien een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Pierson,** *Minister van Financiën:* Het zou mij niet mogelijk zijn mij warm te maken voor deze zaak, want ik geloof, dat zij geene groote belangrijkheid heeft. Het is mij niet gelukt mij recht duidelijk te maken waarom de geachte afgevaardigde uit Amsterdam dezen strijd heeft aangebonden, want wat is het geschil? Het zal hem zoo goed bekend zijn als aan elk ander en zeker beter dan aan mij, dat de geheele onderscheiding tusschen misdrijf en overtreding van zeer principieelen kant is aangevochten door professor van Hamel, den heer van Swinderen en vele andere criminalisten. Volgens professor van Hamel moet men niet zoeken naar *qualitatieve* maar slechts naar *quantitatieve* onderscheidingen tusschen de strafbare feiten.

Dit op den voorgrond stellende vraag ik: wat zullen de gevolgen zijn van de aanneming van dit amendement? Wanneer men van deze zaak nooit gehoord heeft, dan denkt men: hoe hard om vergrijpen als waarvan hier sprake is misdrijven te noemen! Maar wanneer men de zaak goed beschouwt, krijgt zij een geheel ander en veel onschuldiger aspect, wordt zij tot eene zuiver practische quaestie herleid.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: er zijn wel degelijk practische voordeelen aan mijn amendement verbonden, want bij de qualificatie van overtreding is er geen sprake van medeplichtigheid, geen sprake van strafbaarheid der poging, geen sprake van een verjaringstermijn van zes jaar. Maar mij dunkt, er kan nauwelijks medeplichtigheid zijn in gevallen als die, waarover art. 47, § 3-7 handelt. Nog minder van strafbare poging. Eene strafbare poging om niet aan te geven, om niet over te leggen balans of rekening, om het bewijs van art. 34 niet te vertoonen! Hoe is dit alles denkbaar?

Wat daarentegen de verjaring betreft, hier is het voordeel aan mijn kant, want bij overtreding is er reeds verjaring na één jaar. Ik vind het een groot voordeel hier een langeren verjaringstermijn te hebben. Het is waar, zes jaar is wel wat heel lang, maar één jaar is wel wat al te kort.

Nu is er een punt, dat door den geachten afgevaardigde geheel in het midden is gelaten. Zij, wien het Wetboek van Strafrecht niet duidelijk voor den geest staat, zullen zich misschien verbeelden, dat de heer Levy iets milders wil dan ik, maar juist het tegenovergestelde is waar. Bij overtreding is er geen appèl, wel bij misdrijven, en er

kunnen hier zware boeten worden opgelegd, volgens § 6 zelfs van f 400, zoodat het recht van appèl geene onverschillige zaak is.

Nog om eene andere reden heb ik gemeend deze vergrijpen te moeten noemen: misdrijven. Er moet consequentie, continuïteit zijn in onze wetten. Bij de invoeringswet van 15 April 1886, de geachte afgevaardigde heeft het zelf herinnerd, is uitdrukkelijk bepaald, dat alle overtredingen van fiscale wetten zullen beschouwd worden als misdrijven. Verleden jaar, toen de zoutwet werd behandeld, is over dit punt gezwegen. Maar art. 88 dier wet huldigt hetzelfde beginsel.

Welke reden bestaat er om daarvan nu af te wijken en van overtredingen te spreken?

Wil men terugkomen op de beslissing van 1886, het is mij wel, ik zal er mij niet warm over maken, maar men doe het bij eene algemeene wet, zoodat consequentie wordt betracht.

Ik meen dat deze argumenten voldoende zijn te achten om hetgeen de Regeering heeft voorgesteld te handhaven.

De heer **van der Kaay**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij genoegen dat ik mij, wat dit amendement betreft, kan scharen aan de zijde van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam. Ik meen dat het inderdaad alle overweging verdient, dit amendement aan te nemen. De Minister is zelf de eerste geweest om te erkennen, dat eigenlijk de geheele quaestie niet van overwegend belang is; maar als dit zoo is, als wij hier te doen hebben met een voorstel dat in de gevolgen niet van veel belang is te achten, dan schijnt het mij toe, dat zelfs van het standpunt van den Minister inderdaad meer *voor* dan *tegen* het amendement is te zeggen. Waarom moet op den duur, wat wij noemen het fiscale recht, ontsnappen aan de algemeene beginselen die het Nederlandsche strafrecht beheerschen? Ik zie daarvoor geen enkele reden. De Minister zeide, dat dit thans gewenscht is, omdat men bij de invoeringswet voor het Strafwetboek daarmede ook genoegen genomen heeft. Mijnheer de Voorzitter! Men dient te onderscheiden. Men heeft daarmede bij de invoeringswet geen vrede genomen.

Wat toch was het geval?

Bij de behandeling van die invoeringswet was het de taak van de Wetgevende Macht, de oude bestaande wetten, die door het nieuwe algemeene Wetboek van Strafrecht niet werden vervangen, maar daarnaast moesten worden gehandhaafd, voor zooveel dit mogelijk was, in overeenstemming te brengen met de beginselen van strafrecht, door het nieuwe wetboek ingevoerd, en nu kwamen wij te staan voor een groot aantal bestaande wetten. Sommige daarvan zijn geheel afgeschaft, andere gewijzigd van kracht verklaard. Bij die gelegenheid vond de Wetgevende Macht ook een stapel fiscale wetten vol strafrechtelijke bepalingen. Wat moest men nu doen? Was het, wanneer men het nieuwe Strafwetboek spoedig wilde invoeren — en die wensch was vrij algemeen — raadzaam, al die oude belastingwetten te gaan herzien en te trachten al hare strafbepalingen in overeenstemming te brengen met de beginselen, die het nieuwe wetboek beheerschten? Men heeft dat niet raadzaam geacht en ik geloof dat men daaraan goed deed; anders zou de invoering van het Strafwetboek nog zeer lang op zich hebben laten wachten. Men heeft dus toen den heroïeken maatregel genomen om die belastingwetten eenvoudig zoo te laten als zij waren, evenwel met eenig voorbehoud. Immers, wanneer men art. 7 van de invoeringswet leest, dan zal men zien dat op menig punt ook in die wetten veranderingen zijn gebracht. Zoo is bijv. voor sommige gevallen geldende gemaakt het algemeen strafminimum van gevangenisstraf of hechtenis van 1 dag en geldboete van f 0,50.

De gevangenisstraf als vervangende straf is vervangen door hechtenis.

Ten opzichte van de oude wetten heeft men dus gedaan wat mogelijk was.

Hier heeft men te doen met eene nieuwe wet; en waarom zouden wij ook nu moeten doen wat wij genoodzaakt waren te doen, waarin wij moeten berusten bij de handhaving van oude wetten bij de invoeringswet? Ik geloof dat daarvoor niet de minste reden bestaat, maar dat er veel meer voor te zeggen valt om bij eene nieuwe wet de nieuwe beginselen te huldigen.

Het is waar wat de Minister zegt, dat aanneming van het amendement geen belangrijke gevolgen zal hebben, want van medeplichtigheid of van strafbare pogingen zal hier wel moeilijk sprake kunnen zijn. Maar, zegt de Minister, gij verliest het appèl. Laat het zoo zijn. Wanneer men dan bijv. te doen heeft met iemand die zijn bewijs van rondtrekkend koopman niet vertoont, op welke overtreding boete is gesteld van ten hoogste f 25, dan zal zulk eene overtreding moeten worden berecht door de arrondissements-rechtbank in hoogste ressort en zal men niet in appèl kunnen komen bij het gerechtshof!

Verliest men, zou ik durven vragen, de proportiën niet uit het oog, wanneer men eene dergelijke zoogenaamde gewichtige bedenking maakt? Kan de beslissing over eene dergelijke zaak niet in hoogste instantie worden toevertrouwd aan de rechtbank? Ik geloof inderdaad, dat beroep op het gerechtshof voor dergelijke kleine vergrijpen zonder eenig bezwaar kan worden gemist. Maar de verjaring. Bij misdrijven is de verjaringstermijn 6 jaar, bij overtredingen 1 jaar. Zouden wij niet verstandig doen, voor dergelijke kleine vergrijpen als het opgeven van een valschen naam of een valsch beroep, den verjaringstermijn van 1 jaar aan te nemen? Het geldt hier informatiën, die de administratie noodig heeft voor een behoorlijken aanslag voor één jaar. Moeten wij daarop na verloop van dat jaar nog eens terugkomen? Als men geene reden vindt om het vergrijp binnen het jaar te vervolgen, laat men er dan ook maar verder over zwijgen.

Veel zal ik niet meer over het amendement zeggen; de zaak is eenvoudig genoeg. Men moge beweren dat het principieele verschil tusschen misdrijf en overtreding aan velen ontsnapt, en ik geef toe dat het moeilijk is eene voldoende definitie te geven die iedereen voldoet, maar er zijn toch enkele teekenen waaraan men het verschil kan herkennen. En wanneer men die niet uit het oog wil verliezen, dan vallen deze strafbare feiten onder de rubriek: overtredingen. Bij de overtredingen toch wordt geen onderzoek gedaan naar opzet of schuld. Met een dergelijk onderzoek behoeft de rechter zich niet in te laten. Hier beslist hij over een eenvoudig verzuim, en onderzoekt niet of met opzet is gehandeld, of wel dat het verzuim van den overtreder is te wijten aan zijne strafrechtelijke schuld. Neen, hij vraagt alleen: hebt gij uw inschrijvingsbiljet binnen den behoorlijken tijd ingezonden of niet? Misschien hebt gij het vergeten. Maar ook dan zijt gij strafbaar. Wij vragen niet naar opzet of schuld.

In sommige gevallen moge het moeilijk zijn de onderscheiding tusschen misdrijf en overtreding te maken, maar hier is het dit niet. Daarom acht ik de aanneming van het amendement van den heer Levy wenschelijk.

De heer **Huber**: Mijnheer de Voorzitter! Voordat misschien de geachte voorsteller van het amendement den Minister antwoordt, wil ik een enkel woord in het midden brengen. Wanneer ik den geachten vorigen spreker hoor, kom ik tot de conclusie, dat de rede van den Minister al bijzonder weinig indruk op hem gemaakt heeft. De Minister heeft gevraagd: wat hebt gij eigenlijk aan het amendement? Bestaat er een groot verschil tusschen wat de Regeering en wat de heer Levy wil? Is het daarvoor noodig de eenheid in onze fiscale wetgeving te breken? En dan moet ik zeggen, dat ook de geachte vorige spreker niet in staat is geweest op die woorden van den Minister een voldoend antwoord te geven.

De heer van der Kaay achtte het noodig bij eene nieuwe wet de nieuwe strafrechtbeginselen te huldigen. Uitnemend. Maar is deze wet dan met die beginselen in strijd? Integendeel. De strafrechtelijke bepalingen in dit ontwerp

zijn geheel in overeenstemming gebracht met die van ons nieuwe Strafwetboek. Het minimum der straf is niet afzonderlijk vastgesteld, het algemeen strafrechtsminimum heerscht hier, terwijl de regel was tegen fiscale delicten een bijzonder minimum straf, of zelfs eene bepaalde straf vast te stellen, dat de rechter bij het bewezen zijn van de overtreding moet uitspreken.

Waarom moet nu hier het fiscaal recht voor deze wet worden gewijzigd, zoo dat het hier anders wordt dan in de andere fiscale wetten. Bij de invoering van het Wetboek van Strafrecht moesten ook voorzieningen getroffen worden met opzicht tot het Rijks fiscaal strafrecht; en dat is gebeurd door art. 7 van de wet van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64).

De bestaande straffen in de fiscale wetten bleven gehandhaafd, en in de laatste alinea werd beslist of de fiscale delicten overtredingen dan wel misdrijven zouden worden genoemd en als zoodanig zouden worden behandeld. Daar wordt gelezen precies hetzelfde wat de Regeering nu voorstelt. »De feiten, in het eerste lid van dit artikel bedoeld, worden beschouwd als misdrijven, behalve voor de toepassing van art. 62, eerste lid, van het Wetboek van Strafrecht."

Daaronder vallen alle fiscale wetten. Nu wenscht de geachte voorsteller voor deze wet, die toch niet zooveel overtredingen zal opleveren, daarin verandering te brengen ter wille van een paar kleinigheden: de medeplichtigheid, de strafbaarheid van poging en de verjaring. Ik moet zeggen, dat ik dit niet begrijp.

Waarom worden strafbare feiten onderscheiden in misdrijven en overtredingen? Voornamelijk omdat daardoor de competente rechter moet worden aangewezen. Voor overtredingen is de kantonrechter de aangewezen rechter, voor misdrijven de rechtbank in eerste instantie. Dit is eene belangrijke onderscheiding; doch zij komt hier niet te pas. Art. 56 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering brengt alle belasting-overtredingen bij de rechtbank.

Waar dus vaststaat dat de rechtbank toch altijd over de zaak moet oordeelen, kan ik mij niet begrijpen, welk belang men er bij kan hebben, of een fiscaal delict met den naam van overtreding of met dien van misdrijf wordt bestempeld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij over deze zaak niet warm maken; ik stel in de zaak niet zooveel belang, ja haast nog minder dan de Minister van Financiën. De Minister toch heeft er op gewezen en de heer van der Kaay is met hem medegegaan, dat wanneer de fiscale delicten in deze wet tot overtredingen bestempeld worden, hooger beroep zou zijn uitgesloten.

Mij dunkt dat de Minister zich hier vergist; te gemakkelijker te begrijpen nu de heer van der Kaay met den Minister in die redeneering is medegegaan. Ik moet echter betwijfelen of dit motief wel juist is, want in art. 56 Rechterlijke Organisatie staat dat de arrondissements-rechtsbank vonnist in eersten aanleg over overtredingen ter zake van belastingen enz.; en dan ook alle vonnissen tegen overtredingen van 's Rijks belastingen voortdurend voor hooger beroep vatbaar zijn geacht. Daardoor wordt het belang van het amendement inderdaad tot zeer weinig teruggebracht. Waarom dan door het aan te nemen de eenheid van het fiscale recht te schenden?

De heer **Beelaerts van Blokland**: Bij de algemeene beraadslaging over de begrooting van hoofdstuk IV in het afgeloopen jaar heeft de Minister van Justitie het verzoek tot mij gericht, een waakzaam oog te willen houden op de strafbepalingen, die bij de Kamer in behandeling mochten komen, ten einde de beginselen van het Wetboek van Strafrecht, ook bij speciale wetten, steeds ongeschonden uit de parlementaire debatten te voorschijn mochten komen. Dat verzoek is door mij niet afgewezen, en ik zou meenen aan den wensch van den heer Minister niet behoorlijk te beantwoorden, indien ik niet, althans met een paar woorden, mijn gevoelen te kennen gaf over de vraag die de Kamer thans bezighoudt.

Ik kan echter na het gesprokene zeer kort zijn. Ik vereenig mij met het amendement, voorgesteld door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, en meen inderdaad, dat, wanneer dit amendement wordt aangenomen, de beginselen van ons strafrecht zuiverder worden bewaard dan bij de Regeeringsvoordracht het geval is.

Geruststellend was mij de door den Minister van Financiën in zijne rede tweemaal gegeven verzekering, dat hij niet warm werd in deze zaak, en mijn vriend de heer Huber verklaarde zich in gelijken zin.

Wanneer er nu aan den anderen kant personen zijn, die zich vóór het amendement wèl warm maken, zoo schijnt er eenige kans, dat ten slotte de meerdere warmte zal zegevieren.

Door den geachten afgevaardigde uit Dokkum is gezegd, dat het verschil practisch alleen betreft »een paar kleinigheden", als daar zijn: de strafbaarheid van poging en medeplichtigheid, en de termijn der verjaring. Maar zijn dat zaken van minder beteekenis? Ik geloof, dat de voorstanders van het amendement van oordeel zijn, dat een en ander inderdaad van veel beteekenis is, en dat het reeds uit dien hoofde wenschelijk is het amendement aan te nemen. Met de leer dat voor een fiscaal vergrijp *per se* andere regelen moeten gelden als voor alle andere strafbare feiten, behoort eindelijk gebroken te worden.

Ik wil op dit oogenblik overigens alleen zeggen, dat de Minister van Financiën in den aanhef van zijne rede, naar mij dunkt, wat ver is gegaan, door het onderscheid tusschen overtreding en misdrijf geheel op den achtergrond te plaatsen, daarbij een beroep doende op juristen die dit onderscheid *in jure constituendo* hebben bestreden. Daartegenover stel ik alleen het feit, dat ons gansche Wetboek van Strafrecht op dat onderscheid is gebouwd, het is het *jus constitutum*, en zoolang dat onderscheid bestaat als een fondamenteel beginsel van het Nederlandsche strafrecht, behoort men er buiten noodzaak niet van af te wijken, ook niet ten aanzien van fiscale zaken. De noodzakelijkheid van afwijking werd ten deze niet aangetoond.

De heer **Heemskerk**: Eene enkele opmerking omtrent de splitsing van par. 7 van het vorig artikel in twee alinea's. Ik meende dat principieel over het amendement van den heer Levy zou worden beraadslaagd, in dien zin, dat men zeide: de onderscheiding tusschen de paragrafen 1, 2 en de andere van art. 47 is wel juist, maar zij gaat niet op ten aanzien van het laatste lid van par. 7. Wanneer men ter bekoming van het Bewijs, bedoeld in art. 34, eene valsche opgaaf doet, meen ik dat zoodanig feit principieel als misdrijf moet worden beschouwd. Ik weet wel dat art. 435, 3°., als overtreding straft het opgeven van een valschen naam, als men door het bevoegd gezag naar zijn naam gevraagd is; maar wat hier strafbaar wordt gesteld is meer, en de vraag is zelfs of op het hierbedoelde feit niet van toepassing is art. 227 Strafrecht.

Ik wensch dan ook de aandacht van den geachten voorsteller van het amendement er op te vestigen of het niet rationeel ware de onderscheiding aldus te maken dat het feit, bedoeld in het laatste lid van paragraaf 7, art. 47, worde beschouwd als misdrijf en de feiten bedoeld in de paragrafen 3—7, eerste lid, als overtreding.

Nu door de andere sprekers aan deze onderscheiding weinig waarde schijnt te worden gehecht, zal ik intusschen geen sub-amendement voorstellen.

Ik wensch mij overigens aan te sluiten bij hetgeen de geachte afgevaardigde uit Steenwijk heeft aangevoerd; ik hecht aan het amendement zeer groote waarde, juist in verband met de bewering van den Minister dat men in wetenschappelijken zin het onderscheid tusschen overtreding en misdrijf niet behoeft vast te houden. De onderscheiding komt voor in ons Wetboek van Strafrecht en behoort daarin te zijn. Als het zoover gekomen is dat men dat onderscheid niet meer maakt, waar blijft dan de gerechtigheid: als men niet overtuigd is dat er feiten zijn die in zich zelven een misdadig karakter hebben, en andere feiten waarop als maatregel van orde straf is gesteld? Met het oog hierop acht ik het van het grootste gewicht het amendement aan te nemen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, en zegt: Ook de leden der Commissie zijn Laodiceeërs; het geldt eene quaestie van lood om oud ijzer; doch na de verschillende argumenten te hebben vernomen is de Commissie geneigd tot het amendement over te gaan.

Wanneer men nagaat, welke soort van wetsovertreding het hier geldt — en ik geloof dat het hier een argument ten gunste van het amendement mag heeten dat men er van moet spreken als van overtredingen en niet als van misdrijven — dan is het mijns inziens niet goed, dat de verjaringstermijn zoo lang is als voor misdrijven bij de wet is bepaald.

Het geldt hier toch bepalingen, die dienen om de regelmatige heffing te verzekeren, behoorlijke aangiften te verkrijgen, enz. Het is meer te doen om de regelmatigheid van de heffing der belasting en om de administratie in te lichten omtrent alles wat noodig is om voor elk dienstjaar aanslagen en heffingen behoorlijk te doen plaats hebben; het betreft hier geen zaken waaraan zedelijke blaam verbonden is.

Ik verbeeld mij, dat die administratie zelve door een langeren verjaringstermijn in moeilijkheden zal geraken. De heffing heeft bij voorbeeld geregeld plaats gehad op eene aangifte, waarvan men later bespeurt, dat er iets aan ontbreekt. Zal nu de administratie gehouden zijn al de papieren van die verloopen dienstjaren weder voor den dag te halen, om na te gaan of die overtredingen ook vroeger zijn gepleegd?

Is het niet beter het onderzoek te beperken tot het loopende jaar, en wat vroegere jaren betreft, eenvoudig te zeggen: *Schwamm darüber!*

Bij dien gedachtengang zijn wij geneigd der Regeering in overweging te geven zich met het amendement te vereenigen.

Evenwel nog eene opmerking aan den voorsteller van het amendement, omtrent eene verandering die in zijn amendement noodig is om het tweede lid van het artikel daarmede in overeenstemming te brengen.

Ik ben echter opmerkzaam gemaakt, dat ten aanzien van dit onderwerp reeds eene bepaling in het Wetboek van Strafrecht aanwezig is, ingeval men de strafbare handeling welke het hier geldt, tot overtreding stempelt.

Het schijnt, dat het tweede lid van art. 48 van dit wetsontwerp alleen noodig is geworden door de qualificatie van de handeling als misdrijf, omdat art. 51 van het Wetboek van Strafrecht bepaalt dat in de gevallen waarin wegens overtreding straf wordt bepaald tegen bestuurders, leden van eenig bestuur of commissarissen, geene straf wordt uitgesproken tegen den bestuurder of den commissaris van wien blijkt dat de overtreding buiten zijn toedoen is gepleegd. Vandaar dat de Commissie meent, indien zij althans niet beter wordt ingelicht, dat het geheele artikel behoort te worden vervangen door de bepaling van het amendement.

Overigens geldt het hier natuurlijk geene quaestie van beginselen. Wanneer de Commissie adviseert om het amendement aan te nemen, ook omdat de voorsteller nevens zich als paranimfen heeft de heeren van der Kaay en Beelaerts, onder wier leiding wij het genoegen hadden destijds de invoeringswet van het Strafwetboek te behandelen, dan doet zij dit in de meening dat de Minister van Financiën zonder bezwaar zich zal kunnen neerleggen bij eene decisie ten gunste van het amendement.

De heer **Levy**: Ik behoef niet te zeggen dat ik de heeren, die de goedheid hebben gehad mijn amendement te steunen, zeer dankbaar ben voor dien gewaardeerden steun, waardoor zij mijne taak zeer hebben vereenvoudigd. Ook mij heeft getroffen hetgeen zooeven in den aanvang zijner rede werd opgemerkt door den heer van Houten, dat wij ten aanzien van de strafbepaling hier voorgesteld, louter Laodiceërs hebben gevonden, namelijk in zoover men deze strafbepaling wil handhaven; hij heeft zelfs gezegd, dat de zaak voor hem oud lood om oud ijzer was, — doelende zeker op hen, die veroordeeld zouden worden.

En toch is dit niet het geval.

De heer Huber heeft gevraagd welke practische gevolgen stelt gij u voor van de aanneming van dit amendement?

Ik meende dat practische gevolg reeds in mijne toelichting te hebben medegedeeld, maar ten genoegen van den heer Huber wil ik het nog wel eens herhalen.

Het eerste practische gevolg is dit, dat men niet zonder noodzaak breken moet met de algemeene beginselen van strafrecht. En dat geschiedt hier in het voorstel van de Regeering.

Al te zeer is uit het oog verloren dat hier verschillende feiten misdrijven worden genoemd, maar dat het kenmerkend, het karakteriseerend kenteeken van misdrijf is in ons strafrecht, dat opzet of schuld moet worden bewezen, terwijl de Regeering naar zich toerekenende hier wel de feiten misdrijven noemt, maar zich ontheven acht van het bewijs van opzet. Het enkele feit van verzuim zal voldoende zijn.

Derhalve ontleent zij het karakteriseerende kenteeken aan de overtreding, blijft de zaak echter misdrijf noemen, steeds hare meening volhoudende dat die zaak zoo volmaakt onverschillig is.

Maar ik vraag: wanneer de zaak zoo onverschillig is, waarom berust men dan niet in het amendement? En waarom is men er zoo bijzonder op gesteld om hetgeen van nature geen misdrijf is toch misdrijf te blijven noemen?

En dit is mijn tweede antwoord aan den heer Huber. Mij dunkt in het volksgevoel leeft de onderscheiding die hier op den achtergrond wordt geschoven, de onderscheiding die bestaat tusschen overtreding en misdrijf. Want dit zeg ik den heer Heemskerk na, er is wel degelijk een zakelijk onderscheid tusschen overtreding en misdrijf. Ook mij is bekend de strijd die gevoerd is in de doctrine en waarop door den Minister in den aanhef van zijne rede gewezen is.

Ook wanneer men al geen vaststaand poenaal kenmerk aan de hand kan doen waarnaar afgemeten kan worden wat onder alle omstandigheden misdrijf, of wat overtreding zal zijn, — dit kenmerk zal in het oog moeten worden gehouden: overtreding is *wetsdelict*, misdrijf is *rechtsdelict*. Overtreding kan door de wet worden gemaakt, misdrijf daarentegen vindt men in zijn rechtsgevoel, en ik zou het met den heer Heemskerk betreuren indien afbreuk werd gedaan aan den eeuwigen eisch van de gerechtigheid, wanneer weggevaagd werd dat verschil dat van nature bestaat tusschen overtreding en misdrijf, — een verschil trouwens dat in ons Wetboek van Strafrecht bestaat en dat hier behoort te worden gehandhaafd zoolang men niet eene reden weet aan de hand te geven waarom dat verschil hier niet zou behoeven te worden in het oog gehouden.

Mijn derde antwoord aan den heer Huber is: datgene wat gewraakt is door de heeren Beelaerts van Blokland en van der Kaay, datgene waarover de heer Huber zoo lichtvaardig heeft heengeloopen toen hij sprak van de »kleinigheden" die verbonden zouden zijn daaraan, dat men iemand wegens poging en compliciteit zou kunnen strafbaar stellen, valt weg indien er sprake is van overtreding.

Nu heeft de Minister gezegd, ik kan mij kwalijk compliciteit en poging op dit punt voorstellen. Ik vraag wederom: wanneer gij u dat niet kunt voorstellen, waarom kiest gij dan eene qualificatie, die mogelijk maakt, dat men moet gaan zoeken naar hetgeen gij zelf meent dat niet te vinden is? Waarom verkiest gij dan niet eene qualificatie, waarbij aan de administratie die ondankbare, moeilijke taak, om te zoeken wat niet te vinden is, *a priori* wordt afgenomen.

Maar er is nog iets.

Men kan *a priori* niet rekenschap geven van alle denkbare gevallen.

Ik wensch den Minister, die zich eene casuïstiek schijnt voor te stellen, op dat pad niet te volgen.

Het is mogelijk — denkbaar, althans — om eene zaak

te construeeren tot eene poging of tot medeplichtigheid; en daartegen wil ik gewaarborgd zijn, evenzeer als tegen die langere verjaring, die thans voortvloeit uit de qualificatie in het wetsontwerp, en niet verbonden is aan die van het amendement.

Ten aanzien van het appèl heeft de heer Huber te recht geantwoord, dat mijn voorstel niet minder mild is dan dat van den Minister, want dat ook volgens mijn voorstel appèl mogelijk zal zijn.

Eindelijk heeft men steeds gesproken van de consequentie, die zou medebrengen, dat hier nu eenmaal misdrijven blijven heeten, wat in art. 7 misdrijven genoemd worden.

In art. 7 is alles misdrijf genoemd, doch onder voorbehoud — en dat heeft de Minister op den achtergrond gesteld — dat men de zaak zou ter hand nemen, wanneer de fiscale wetgeving zelf ter hand genomen werd.

En nu hebben wij hier eene wet, onder welke de gansche bevolking van Nederland vallen kan. Is het nu onbillijk te zeggen: het voorbehoud, bij art. 7 gemaakt, moet nu verwezenlijkt worden; beroept u niet op den tekst van art. 7, ten einde thans misdrijf te kunnen noemen, ook in de toekomst, datgene wat van nature het niet is.

Wanneer men mij zegt: wacht op de algemeene herziening, dan antwoord ik: dat is een argument dat steeds gebezigd wordt, en waarmede men elke insinuatie begroet.

Ik heb nog te antwoorden op eene vraag, door den heer Heemskerk gedaan; die geachte afgevaardigde wenschte namelijk het feit van § 7 tot een misdrijf gemaakt te hebben.

Ik zou meenen dat dit zou zijn eene afwijking van het bestaande strafrecht; daarin wordt het genoemd overtreding; derhalve zou ik meenen dat het hier evenzeer overtreding moet blijven.

Ten slotte de opmerking van den heer van Houten over art. 48, § 2.

Ik meen dat het tweede lid van art. 48 kan vervallen, omdat die zaak reeds geregeld is bij art. 51 Wetboek van Strafrecht, en ik meen evenzeer dat de gansche zaak gevonden kan worden, indien gij, Mijnheer de Voorzitter, mij de vrijheid wilt geven om mijn amendement in dier voege te wijzigen, dat de woorden »*eerste lid*" uit mijn amendement vervallen.

Ik geloof dat daarmede dan gehandeld is in de bedoeling van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Allereerst eene opmerking naar aanleiding van hetgeen de heer Huber gezegd heeft.

Deze heeft mijne opmerking betreffende het beroep gemeend te kunnen logenstraffen met eene verwijzing naar art. 56, Rechterlijke Organisatie. Maar men leest in dat artikel het volgende: » De arrondissements-rechtbanken vonnissen in eersten aanleg over overtredingen . . . . ter zake van belastingen en over alle misdrijven, waarvan de kennisneming niet aan eenen anderen rechter is opgedragen. Die vonnissen zijn aan hooger beroep onderworpen, met uitzondering van die, welke ter zake van overtreding zijn gewezen." Er is dus ter zake van overtredingen geen appèl.

Wat de zaak zelve betreft, zij is voor mij niet zeer belangrijk. Zij die meenen dat daarmede een algemeen beginsel van recht is gemoeid, ja dat de gerechtigheid zelve zou verloren gaan, indien niet een principieel verschil werd gelegd tusschen *misdrijf* en *overtreding*, oordeelen natuurlijk anders. Voor mij echter is de vraag van eenvoudiger aard. Ik stel haar aldus: waarom zouden wij thans afwijken van een geldend beginsel van fiscaal recht? Heeft dat beginsel herziening noodig, men brenge die herziening aan bij eene algemeene wet; maar huldige niet bij deze gelegenheid zonder noodzaak eene leer, die bij geen onzer belastingwetten toepassing vindt. Ik laat echter de beslissing gaarne aan de Kamer over, want de zaak kan mij niet warm maken.

Slechts over één punt heb ik nog iets te zeggen. Ten onrechte is beweerd dat art. 51 van het Strafwetboek geheel voorziet in het geval, waarvoor het tweede lid van art. 48 is geschreven. In art. 51 van het Strafwetboek wordt slechts gesproken van »bestuurders, leden van eenig bestuur of commissarissen", terwijl hier ook gesproken wordt van beheerende vennooten. Het tweede lid van art. 48 kan dus bezwaarlijk vervallen zonder dat eene leemte omtstaat.

Wil men de misdrijven tot overtredingen maken, dan moet in het 2de lid van art. 48 het woord misdrijf in overtreding worde omgezet, maar dat lid zelf behouden blijven. De zaak heeft geen groote beteekenis, maar ik meende er toch op te moeten wijzen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Levy wordt in stemming gebracht en met 52 tegen 19 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Houten, van Beuningen, van Vlijmen, Roijaards van den Ham, van de Velde, de Meijier, Smit, Heldt, Brantsen van de Zijp, de Geer van Jutfaas, van Bylandt, Donner, Plate, Hintzen, Levy, Roessingh, Hartogh, Kerdijk, van der Borch van Verwolde, Veegens, Guyot, Conrad, Harte, van der Schrieck, van Löben Sels, T. Mackay, van der Kaay, Tydeman, Schimmelpenninck van der Oye, de Kanter, Keuchenius, Lambrechts, van Velzen, Lieftinck, Ferf, Rutgers van Rozenburg, Beelaerts van Blokland, Smits van Oijen, Schepel, Travaglino, Heemskerk, A. van Dedem, Farncombe Sanders, Hennequin, de Ras, Gerritsen, Bevers, van den Berch van Heemstede, van Alphen, Seret, Mutsaers en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Walter, Pyttersen, van der Feltz, Pijnacker Hordijk, Rink, Bool, Land, van Kerkwijk, de Beaufort (Amsterdam), Kielstra, Huber, Cremer, Bahlmann, Röell, van Karnebeek, G. van Dedem, Goekoop, Æ. Mackay en Zijp.

Het *gewijzigd art.* 48 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 49 tot en met 51 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 52, luidende:

»Wanneer eene bekeuring wegens overtreding van art. 47 § 3 of § 4 bij transactie is beëindigd of eene veroordeeling wegens een dezer misdrijven onherroepelijk is geworden, slaat de commissie van aanslag, indien dit noodig is, den bekeurde of veroordeelde alsnog ambtshalve aan of herziet zij zijn reeds vastgestelden aanslag. Is de vroegere aanslag door den Raad van beroep vastgesteld, dan wordt deze door dien raad herzien.

»De commissie van aanslag en de Raad gedragen zich naar de uitspraak des rechters.

»Art. 23 is hier niet van toepassing. De aanslag wordt ook in het geval van herziening aangemerkt als een aanslag ambtshalve.

»De aanslag of verhooging van aanslag wordt alsnog ten kohiere gebracht.

»Is de verhooging van aanslag door den Raad van beroep vastgesteld, dan kunnen daartegen geen bezwaarschriften worden ingediend en staat daartegen geen beroep open."

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: De heer Levy heeft waarschijnlijk onder den indruk van het door hem behaalde succes er niet over nagedacht, dat in den derden regel van dit artikel het woord »misdrijven" voorkomt, wat, nu in art. 47 van »overtredingen" wordt gesproken, toch moeilijk kan blijven. De Commissie van Rapporteurs stelt daarom voor, wijl de redactie niet heel fraai wordt als men alleen het woord »misdrijven" verandert in »overtredingen", in plaats van: »wegens een dezer misdrijven" te lezen »te dier zake".

De **Voorzitter**: Door de Commissie van Rapporteurs wordt voorgesteld om in den derden regel van het artikel de woorden: »wegens een der misdrijven" te vervangen door: »te dier zake".

Het *amendement*, als voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik heb geen bezwaar tegen het amendement en verklaar dus het over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Huber**: Nu het amendement is overgenomen, is er misschien geen aanleiding om er verder over te spreken, maar mij schijnt het toe dat het artikel nu niet meer loopt. Er staat nu: »wanneer eene bekeuring wegens overtreding van art. 47, § 3 en 4, bij transactie is beëindigd of eene veroordeeling te dier zake onherroepelijk is geworden, enz." Slaat nu »te dier zake" niet op transactie terug? wat zeer zeker niet de bedoeling is.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Het komt mij voor dat de uitdrukking »veroordeeling te dier zake" nooit kan geacht worden te slaan op »transactie", want eene veroordeeling wegens transactie is onbestaanbaar. De voorgestelde nieuwe redactie blijft mij zeer aannemelijk schijnen.

De heer **Levy**: Ik zou wel in overweging willen geven om de woorden: »wegens een dezer misdrijven" weg te laten, dan blijft er: »of eene veroordeeling onherroepelijk is geworden", wat volkomen duidelijk is.

De heer **van de Velde**: Ik geloof dat de zaak geheel in orde is, wanneer men leest: »of eene veroordeeling wegens een dezer strafbare feiten".
Ik heb dus de eer daartoe een amendement voor te stellen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Donner, Heemskerk, Bevers, Travaglino en Harte en kan derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **van der Kaay**: Mijnheer de Voorzitter! Nu het amendement inderdaad is ingediend, gevoel ik mij verplicht daarover een enkel woord te zeggen.
De voorgestelde wijziging van de Commissie van Rapporteurs komt mij juist en voldoende voor. Waarom dan weder amendementen in te dienen om dezelfde gedachte op eene andere wijze uit te drukken? Indien wij lezen: »Wanneer eene bekeuring wegens overtreding van art. 47 § 3 of § 4 bij transactie is beëindigd of eene veroordeeling te dier zake onherroepelijk is geworden", hoe kan dan iemand ter wereld beweren, dat »veroordeeling" slaat op »transactie"? Ieder die onze taal verstaat, begrijpt wat er staat. Niets is hier onduidelijk of dubbelzinnig, en daarom is ook elke wijziging onnoodig.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar oordeel over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie gevoelt zich sterk door den steun haar door den heer van der Kaay verleend, en tevens wat de grammaticale quaestie aangaat, sterk genoeg tegenover iedereen die op de redactie aanmerking zou willen maken, die te verdedigen; zij kan met volle vertrouwen adviseeren tot verwerping van het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer van de Velde wordt in stemming gebracht en met 56 tegen 15 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Roijaards van den Ham, van der Feltz, Mees, de Meijier, Smit, Heldt, Pijnacker Hordijk, Rink, Plate, Bool, Hintzen, Land, Levy, Roessingh, Hartogh, Kerdijk, van Kerkwijk, Veegens, Guyot, Conrad, de Beaufort (Amsterdam), van Löben Sels, T. Mackay, van der Kaay, Tydeman, Kielstra, de Kanter, Huber, Cremer, Bahlmann, van Velzen, Lieftinck, Ferf, Rutgers van Rozenburg, Beelaerts van Blokland, Röell, van Karnebeek, G. van Dedem, Schepel, Heemskerk, A. van Dedem, Farncombe Sanders, Hennequin, Goekoop, Æ. Mackay, Zijp, Gerritsen, Bevers, Seret, Mutsaers, van Houten, van Gijn, van Beuningen, van Vlijmen, Pyttersen en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van de Velde, Brantsen van de Zijp, de Geer van Jutfaas, van Bylandt, Donner, van der Borch van Verwolde, Harte, van der Schrieck, Keuchenius, Lambrechts, Schimmelpenninck van der Oye, Travaglino, de Ras, van den Berch van Heemstede en Walter.

Het *gewijzigd art.* 52 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 53 en 54 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Na art. 55 is de invoeging voorgesteld van verschillende nieuwe artikelen, bij amendement. Onder andere door de Commissie van Rapporteurs zijn twee wijzigingen voorgesteld. Ik ontvang echter daareven een gewijzigd amendement van de Commissie.
Ik heb met het oog daarop de eer voor te stellen de beraadslaging over de amendementen, die strekken om artikelen te voegen tusschen art. 55 en art. 56, te verdagen tot morgen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Mees** brengt namens de Commissie, in wier handen gesteld is de geloofsbrieven met bijbehoorende stukken van het nieuw gekozen lid in het hoofdkiesdistrict Gouda, het volgende verslag uit:
Uit het proces-verbaal van de opening der stembriefjes, ingeleverd op 30 Mei 1893, voor de verkiezing van een lid van de Tweede Kamer in het hoofdkiesdistrict Gouda, blijkt, dat uitgebracht zijn 2227 stemmen, dat van onwaarde zijn verklaard 18 briefjes, zoodat het getal geldig uitgebrachte stemmen bedraagt 2209. Daarvan zijn uitgebracht op J. N. Bastert 815, op T. G. G. Valette 712 en op A. Brummelkamp jr. 675, terwijl de overige over verschillende personen waren verdeeld.
Niemand had alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen.
De meeste stemmen verkregen de heeren J. N. Bastert en T. G. G. Valette, zoodat tusschen dezen eene herstemming moest plaats hebben. Tegen de opening der stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geen bezwaren ingebracht.
Bij de herstemming, den 13den Juni 1893, zijn volgens het proces-verbaal uitgebracht 2172 stembriefjes, waarvan door het bureau van onwaarde zijn verklaard 41 briefjes, zoodat het getal der geldig uitgebrachte stemmen is geweest 2131.
Daarvan zijn uitgebracht op de heeren T. G. G. Valette 1132 stemmen, J. N. Bastert 999 stemmen.
Het stembureau heeft derhalve verklaard dat de heer T. G. G. Valette tot lid der Tweede Kamer is benoemd. Tegen de opening der stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geene bezwaren ingebracht.
De heer Valette heeft overgelegd: een uittreksel uit de registers van den burgerlijken stand der gemeente Tegelen, waaruit blijkt dat hij den vereischten leeftijd bezit; voorts eene verklaring dat hij de volgende openbare betrekkingen bekleedt: leeraar aan het gymnasium te Gouda en leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Gouda.
Uwe Commissie heeft mitsdien de eer voor te stellen den heer T. G. G. Valette als lid der Kamer toe te laten, nadat hij de eeden, of wel de beloften en de verklaring, bij de Grondwet gevorderd, zal hebben afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De vergadering wordt gesloten.

77ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 21 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. wetsontwerpen; 3°. een adres. — Behandeling van het wetsontwerp betreffende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten; beraadslaging over en aanneming van art. 55*bis* en een nieuw art. 55, amendementen van de Commissie van Rapporteurs; beraadslaging over, intrekking en verwerping van artt. 55*ter*, amendementen van de Commissie van Rapporteurs en van den heer Pyttersen; beraadslaging over en intrekking van een nieuw artikel 55, amendement van den heer Conrad; aanneming van de artt. 56 en 57; beraadslaging over en aanneming van art. 58; beraadslaging over en intrekking van eene slotbepaling, amendement van den heer Levy. Beraadslaging over de beweegreden. Bepaling van den dag der eindstemming. — Regeling van werkzaamheden. — Interpellatie van den heer Farncombe Sanders over het uitblijven van de Memorie van Antwoord op het verslag over het wetsontwerp betrekkelijk eene duinwaterleiding voor de gemeente Haarlem. — Verlof verleend aan den heer Brantsen van de Zijp tot het richten van eene vraag aan de Regeering betrekkelijk den uitvoer van hooi. — Nog ingekomen: 1°. een Koninklijk besluit betreffende de beëediging van den heer Valette; 2°. een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

Tijdens, de Beaufort, van Velzen, Mutsaers, Conrad, van der Borch van Verwolde, van Alphen, van Löben Sels, van Houten, Bool, van Beuningen, van Bylandt, A. van Dedem, van Gijn, Mees, Kielstra, Zijp, van Vlijmen, van der Feltz, Hintzen, Smit, Viruly Verbrugge, Plate, Rink, Hartogh, Roessingh, Levy, Bahlmann, Gerritsen, Donner, Walter, Haffmans, Schaepman, T. Mackay, van der Schrieck, van Kerkwijk, Schepel, de Meijier, Travaglino, Brantsen van de Zijp, Bevers, Seret, Poelman, Kerdijk, Heldt, Goeman Borgesius, Schimmelpenninck van der Oye, Cremer, Guyot, Pyttersen, de Ras, Veegens, Smits van Oijen, Rutgers van Rozenburg, van Berckel, Land, Hennequin, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, de Kanter, Röell, van der Kaay, Beelaerts van Blokland, Lambrechts, Goekoop, de Geer van Jutfaas, Houwing, Huber, Pijnacker Hordijk, Harte, G. van Dedem, Tydeman, van den Berch van Heemstede, van de Velde, van Karnebeek, Lieftinck, Farncombe Sanders, Keuchenius, Smeenge, Dobbelmann en van der Kun,

en de heeren Ministers van Financiën, van Buitenlandsche Zaken, van Binnenlandsche Zaken en van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Smeenge, dat hij gisteren, wegens eene lichte ongesteldheid, verhinderd was de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

2°. drie Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

wijziging der wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 97) tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap;

onteigening voor den aanleg van een scheepvaartkanaal van Engelen naar de Henriettevaart;

goedkeuring der op 15 April 1893 te Dresden gesloten internationale overeenkomst tot wering der cholera.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. een adres van bestuurders der afdeeling Arnhem van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond, houdende adhaesie aan het adres van S. F. Rondel c. s., te Arnhem.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

Aan de orde is:

I. de behandeling van het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

De **Voorzitter**: Thans komen in behandeling de vier nieuwe artikelen, die bij amendement zijn voorgesteld, te voegen tusschen de artt. 55 en 56. Twee van die amendementen bevatten bepalingen betreffende de berekening van zekere inkomsten. Dit zijn de amendementen gedrukt onder n°s. 17 en 58. Verder zijn er twee amendementen, die bevatten overgangsbepalingen tot tijdelijke reductie van het bedrag der belasting. Dit zijn: het amendement der Commissie van Rapporteurs, stuk n°. 42, en dat van den heer Conrad, stuk n°. 56. Ik geef in overweging in de aangegeven volgorde eerst de beide eerstgenoemde amendementen betreffende de wijze van berekening van zekere inkomsten te behandelen en daarna de beide laatstgenoemde.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over het *amendement* der Commissie van Rapporteurs, om achter art. 55 te doen volgen een nieuw artikel, luidende:

»Art. 55*bis*. De inkomsten in art. 4, § 2, bedoeld,

blijven bij den aanslag van het belastingjaar 1894-1895 buiten aanmerking."

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende, om namens deze haar amendement toe te lichten, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Reeds bij eene vorige gelegenheid heb ik er op gewezen, dat de heffing dezer belasting geschiedt over inkomsten, welke vermoedelijk in den loop van het dienstjaar zullen worden genoten.

De toepassing van de eerste en derde paragraaf van art. 4 is gegrond op het denkbeeld, dat wanneer iemand eene vaste aanstelling heeft, of wanneer hij een bedrijf uitoefent, hetwelk hij reeds in vorige jaren uitgeoefend heeft, daaruit een vermoeden mag worden afgeleid ten aanzien van het bedrag der inkomsten over het loopende dienstjaar. Doch nu draagt paragraaf 2 van art. 4 een ander karakter; volgens die bepaling worden inkomsten wegens tijdelijke werkzaamheden berekend op het bedrag in het vorig jaar genoten.

Een voorbeeld. Wanneer ik thans ben executeur-testamentair en daarvoor ontvang een legaat of vaste belooning van f 1000, dan moet voor den aanslag in 1894—1895 die som gerekend worden onder de inkomsten waarvoor in genoemd dienstjaar belasting verschuldigd is. Op zich zelf is dat niet onbillijk als de wet is ingevoerd; maar bij hare eerste invoering is dat beginsel niet goed. Het heeft het karakter van naheffing over inkomsten in het vorig dienstjaar genoten, daar vóór den aanvang van het dienstjaar onmogelijk te bepalen is wat men niet weet dat men zal verkrijgen.

Bij de eerste invoering doet zich echter eene quaestie van overgangsrecht voor. Wanneer de belasting wordt ingevoerd met het volgend dienstjaar, mag men dan naar zuivere begrippen omtrent overgangsrecht belasting heffen van inkomsten vóór de invoering genoten? Op dit oogenblik is de executeur-testamentair belastingvrij, en gaat het nu aan, met het oog op het beginsel dat de wet geen terugwerkende kracht heeft, in het volgend dienstjaar belasting te heffen van vroeger genoten inkomsten? Het geldt eene quaestie van gering geldelijk belang, maar er is een groot algemeen beginsel van wetgeving bij betrokken; het beginsel dat de wet geen terugwerkende kracht heeft.

Wij meenen dat ongeacht administratieve bezwaren waarop gewezen kan worden, dat bedoeld beginsel van te groot gewicht is dan dat het niet in deze op zich zelf onbeduidende quaestie zoude worden gehandhaafd. Daarom geven wij de Regeering deze wijziging in overweging; haar gevolg zal alleen zijn dat bij de invoering der wet over het dienstjaar 1894—1895 geen belasting zal geheven worden van inkomsten uit tijdelijke werkzaamheden vóór die invoering genoten.

Het *amendement*, als door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Pierson**: *Minister van Financiën*: Ik heb tegen het voorstel der Commissie louter administratieve bezwaren, maar ik erken dat de billijkheid er voor pleit. Daar administratieve bezwaren voor de billijkheid moeten wijken, neem ik het amendement over.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het als zoodanig geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het *nieuw art.* 55*bis* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het *amendement* der Commissie van Rapporteurs, strekkende om na art. 55 een nieuw artikel op te nemen, luidende:

» Art. . . . Voor belastingplichtigen, wier inkomsten volgens artikel 4, § 3, 1ste en 2de lid, zouden moeten worden berekend naar de uitkomsten van aan den aanvang van de heffing dezer belasting voorafgaande jaren, doch die bij hunne aangifte met redenen aantoonen, dat die uitkomsten geen betrouwbaren maatstaf opleveren voor de berekening van vermoedelijke inkomsten in het eerste belastingjaar, wordt in dat jaar de jaarlijksche winst of belooning begroot naar de ontvangen bedragen, welke volgens artikel 4 als grondslag zouden moeten gelden, doch met inachtneming der redenen, die erkend worden eene afwijking noodig te maken, en geschiedt in de twee volgende belastingjaren de berekening naar de inkomsten, verkregen sedert den aanvang van het kalender- of boekjaar waarin de heffiing dezer belasting aanvangt."

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar amendement toe te lichten, zegt: Ook dit amendement houdt verband met de eerste toepassing van art. 4 en wel van § 3. Het amendement is ook ontworpen om te gemoet te komen aan de bedenkingen, geopperd door ons geacht medelid, den heer Vrolik, die door voortdurende ziekte nog buiten staat is onze beraadslagingen bij te wonen.

Van de hier aanwezige leden wees onder andere de heer van Beuningen op moeilijkheden, welke zouden kunnen ontstaan, wanneer binnen het kader van het bedrijf eene aanmerkelijke verandering was gekomen in de wijze waarop dat bedrijf wordt uitgeoefend en de winsten daaruit verkregen.

Er is toen op gewezen dat wanneer de wet eenigen tijd in werking zoude zijn, het bezwaar zoude vervallen. Dat heeft de heer van Beumingen toen ook ingezien. De regel is, dat het inkomen gedurende drie jaren *vóór* het dienstjaar genoten, den vasten grondslag uitmaakt van de berekening der inkomsten, waarover men zal worden aangeslagen.

Volgens art. 4 is dit een vaste regel, waarvan geene afwijking is veroorloofd, ook bij verandering van de winstgevendheid der zaak.

Onbillijk is die regel niet, omdat men die winst heeft genoten in vorige jaren en de belasting toen naar andere dienstjaren was geregeld, die misschien minder voordeelig waren.

Bij de eerste invoering van de wet meenen wij echter, dat in de toepassing van dien regel eene afwijking moet zijn. De drie jaren vóór de invoering der wet onder alle omstandigheden als maatstaf te nemen, zoude aanleiding kunnen geven, dat men in het eerste dienstjaar belasting betaalde over een veel grooter inkomen dan men in werkelijkheid onder de werking der wet aan belastingschuldig inkomen genoten had. Vandaar dat de Commissie deze overgangsbepaling voorstelt. Wanneer het nu voorkomt, dat iemand in een der drie jaren, aan de heffing dezer belasting voorafgaande, ruimer inkomen genoten heeft, dan hij, onder aanvoering van bepaalde omstandigheden en feiten, in het jaar, waarin de belastingheffing aanvangt, verwachten mag, wordt hem vrijheid gegeven dit aan het oordeel der administratie te onderwerpen. Hij toont dan aan, waarom hij, zijns inziens, in het eerste belastingjaar niet een gemiddeld inkomen zal genieten, dat als aangewezen schijnt door de uitkomsten der drie voorgaande jaren.

Zoodra er een boekjaar gesloten is onder de werking van deze wet, worden de onder de werking dezer wet verkregen uitkomsten als regel aangenomen. In het tweede dienstjaar zal dus als maatstaf gelden de uitkomst van het na invoering der wet verloopen boekjaar, en in het derde jaar de uitkomst van de twee onder de werking der wet verloopen boekjaren. Na 3 jaren is dus de werking der overgangsbepaling afgeloopen.

Wij meenen derhalve op den steun van den Minister te mogen rekenen, om dit amendement over te nemen.

Het *amendement*, als zijnde voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Beuningen**: Het is waar wat de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs zooeven zeide, dat ik bij de behandeling van art. 4, § 3, eene vraag tot de Regeering gericht heb omtrent de werking van de bepaling, dat men bij het vaststellen van hetgeen de inkomsten zullen zijn voor het aan te vangen belastingjaar, rekening moet houden met hetgeen men in de laatste drie jaren genoten heeft. Nu komt dit amendement, zooals het is voorgesteld, aan mijne bezwaren eenigszins tegemoet wat het eerste en tweede jaar betreft, maar ik heb bij die gelegenheid aan den Minister eene pertinente vraag gedaan waarop ik een antwoord ontving, dat niet geheel en al sluit met de uitlegging, die ik nu meen gehoord te hebben van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs. De Minister schijnt daaromtrent na de mij gegeven verklaring, een ander inzicht te hebben. Mijne toen gestelde vraag was deze: neem aan dat iemand, zij het dan dat deze wet 4 of 5 jaren zal hebben gewerkt, zijn aanslag moet opmaken, en hij weet bij dat opmaken dat hij de eene of andere betrekking of zaak niet meer zal kunnen uitoefenen wegens ouderdom of om welke andere redenen ook, moet hij dan toch rekening houden met de ontvangsten, die hij in de drie vorige jaren uit het opgegevene genoot? De Minister zeide, dat dit niet behoefde. Ik wenschte te weten of de Minister nog bij die wetsuitlegging blijft, ook wanneer dit amendement wordt aangenomen. De Minister geeft mij reeds antwoord, door toestemmend te knikken. Ik ben nu voldaan en heb volkomen vrede met dit amendement.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs:* De opmerking van den heer van Beuningen heeft niet betrekking op deze zaak. Ook omtrent dit punt heb ik mij indertijd vereenigd met de opvatting van den Minister, in antwoord medegedeeld aan den heer van Beuningen. Zoodra men eene branche van een bedrijf laat varen, heeft men natuurlijk te dier zake ook geene aangifte meer te doen omdat de belastingschuldigheid deswege vervalt. Wanneer op 1 Mei eene zekere betrekking niet meer bekleed wordt, dan heeft daarvan ook geen heffing meer plaats. Het hier beoogde geval betreft alleen dat men hetzelfde bedrijf uitoefent, maar dat alleen in de winstgevendheid daarvan verschil ontstaat.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik vat de zaak ook op zooals door den heer van Houten werd gezegd. Iemand drijft eene winkelzaak die in den laatsten tijd sterk is achteruitgegaan wegens concurrentie in de buurt, zoodat het gemiddelde der laatste drie jaren niet meer is aan te nemen als maatstaf voor den aanslag voor een volgend jaar. Dergelijke gevallen geven geen misstand op den duur, omdat dan het een tegen het ander opweegt, maar wel in de allereerste jaren, en daarin kan deze overgangsbepaling voorzien. Ik acht die bepaling billijk en maak dus geen bezwaar om ook dit amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het als zoodanig geen afzonderlijk onderwerp van beraaadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het nieuw artikel 55, voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het *amendement* der Commissie van Rapporteurs, strekkende om achter art. 55 een nieuw artikel te doen volgen, luidende:

»Art. 55*ter*. Tot op het tijdstip, dat de wet op de personeele belasting van 29 Maart 1833 (*Staatsblad* n°. 4), gewijzigd bij wetten van 29 December 1835 (*Staatsblad* n°. 43), 24 April 1843 (*Staatsblad* n°. 15), 9 April 1869 (*Staatsblad* n°. 59) en 15 April 1891 (*Staatsblad* n°. 88) zal zijn herzien, wordt op de belasting, verschuldigd volgens deze wet, voor de belastingplichtigen die in de personeele belasting voor de drie eerste grondslagen zijn aangeslagen en wier zuivere inkomsten, berekend volgens artt. 2 en 3 dezer wet, en voor zoover zij in de vermogensbelasting zijn aangeslagen vermeerderd met vier ten honderd van hun vermogen, niet meer bedragen dan f 4500, eene reductie toegestaan van twee ten honderd voor elke f 100, die de zuivere inkomsten blijven beneden f 4500 per jaar, met dien verstande, dat deze reductie nimmer meer dan veertig ten honderd zal bedragen."

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement is in den tegenwoordigen vorm niet te handhaven, na de aanneming van het amendement-Borgesius. Na aanneming van dat amendement wordt door hen die niet in de vermogensbelasting zijn aangeslagen en die meer dan f 1500 inkomen hebben f 4 minder betaald dan zoude betaald zijn indien het voorstel der Regeering ware aangenomen,

Door hen, die f 13 000 of f 14 000 vermogen bezitten, geschiedt hetzelfde, indien de belastbare inkomsten volgens deze wet meer bedragen dan f 1050. Eveneens door hen die een vermogen van meer dan f 15 000 bezitten en wiens belastbare inkomsten volgens deze wet bedragen meer dan f 1100. Hoeveel inkomen men ook heeft, altijd zal, na aanneming van het amendement-Borgesius, f 4 minder betaald worden, ook door de rijkste personen, dan volgens het Regeeringsvoorstel.

Daarvoor was, naar het oordeel der Commissie, geene reden. De Commissie wilde aan den middelstand *tijdelijk* eene aanzienlijke verlichting van druk geven, aanmerkelijk grooter dan de heer Borgesius heeft voorgesteld, maar niet aan hen die het niet noodig hebben; want wij begonnen bij een inkomen van f 4500 en wilden eene reductie op de belasting toestaan van twee ten honderd voor elke f 100 die de zuivere inkomsten blijven beneden f 4500 per jaar, tot een maximum van 40 pct., totdat de wet op het personeel zou herzien zijn.

Welk verschil dat geeft, wil ik met een paar voorbeelden aantoonen. In het Regeeringsvoorstel zou van het zuiver inkomen van f 3000 betaald worden f 48; na aanneming van het amendement-Borgesius f 44; volgens het amendement der Commissie f 33,60, dus eene aanmerkelijke reductie. Van f 2500 zou volgens het Regeeringsvoorstel betaald worden f 38; volgens het amendement-Borgesius f 34, en volgens het amendement der Commissie f 22,80. Van f 1000 zou volgens het Regeeringsvoorstel betaald worden f 8; volgens het amendement-Borgesius f 6,50; volgens het voorstel der Commissie f 4,80. Alzoo zouden de kleinere inkomens van den middelstand enorm gebaat zijn geweest door de aanneming van het amendement der Commissie, terwijl door het aangenomen amendement-Borgesius tal van personen gebaat worden die het niet noodig hebben.

De Kamer heeft door de aanneming van het amendement-Borgesius geen plaats gelaten voor het ongewijzigd amendement der Commissie van Rapporteurs.

Ik wensch nu aan den Minister te vragen of hij alsnog, na de aanneming van het amendement-Borgesius, een amendement als dat der Commissie in gewijzigden vorm in de wet zou kunnen toelaten. Indien de Minister niet rekent dat door de aanneming van het amendement-Borgesius daartoe de weg is afgesneden, is de Commissie wel geneigd het amendement te wijzigen. Gaarne zal ik het antwoord des Ministers vernemen.

Het *amendement*, als zijnde voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Indien het amendement van den heer Goeman Borgesius verworpen en art. 9 onveranderd aangenomen ware, zou ik mij toch met veel nadruk hebben verklaard

tegen het amendement der Commissie van Rapporteurs. In de eerste plaats op financieele gronden.

Ik heb berekeningen laten maken en zelf gemaakt van hetgeen de aanneming van dat amendement aan de schatkist zou kosten. Die berekeningen konden niet anders dan gebrekkig zijn, maar zoover zij iets beteekenen ben ik tot het resultaat gekomen dat het verlies zou beloopen tusschen de 12 en 13 ton.

Ik sta voor dat cijfer niet in, want nog eens, slechts zeer gebrekkige gegevens staan ons ten dienste; maar het is de eenige conclusie tot welke ik komen kon.

Een tweede bezwaar lag hierin, dat door de aanneming van het voorstel der Commissie het verband met de vermogensbelasting werd verbroken. Is het noodig, onder omstandigheden, rekening te houden met het verband tusschen personeel en bedrijfsbelasting, dan is het evenzeer noodig dat verband vast te houden bij de vermogensbelasting. Het is een bekend feit dat er velen zijn die alleen moeten leven van vermogensinkomen, omdat zij buiten gelegenheid zijn zich andere inkomsten te verschaffen. Derhalve moet een zekere verhouding tusschen beide belastingen worden in acht genomen, gelijk ik reeds bij menige gelegenheid heb herinnerd.

In welke mate echter de verhouding tusschen beide belastingen door de aanneming van het amendement der Commissie zou verbroken worden, kan blijken uit de volgende cijfers. Van f 3000 (ik kies het voorbeeld van den heer A. van Dedem) zou geheven worden volgens mijn tarief f 48, thans teruggebracht tot f 44, volgens de Commissie van Rapporteurs f 33,60. Maar werd dat inkomen geheel genoten uit renten, dan zou de belasting bedragen f 81,25. Hoe lager men afdaalt, des te grooter wordt de misstand.

Van f 1600 wordt betaald: naar mijn tarief f 20, thans verlaagd op f 16, naar dat van de Commissie van Rapporteurs f 12 en volgens de vermogensbelasting f 37,50.

Het komt mij dus voor dat het niet aangaat om met het personeel wel rekening te houden met de bedrijf- niet met de vermogensbelasting.

De gevolgen van de aanneming van het amendement van den heer Goeman Borgesius zijn naar ruwe schatting door mij geraamd op een verlies van ruim 6 ton. Men begrijpt dat het financieel bezwaar dat bij mij gold tegen het amendement der Commissie van Rapporteurs nog veel grooter is geworden na de aanneming van het amendement-Goeman Borgesius.

Op de vraag of ik eene gematigde, meer getemperde redactie van het amendement zou wenschen, moet ik beslist een ontkennend antwoord geven.

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Met verwondering verneem ik van den Minister dat hij, hoewel het amendement Borgesius niet erg bestreden hebbende, met kracht zich zou hebben moeten verzetten tegen het onze, omdat hierdoor de opbrengst der belasting eene vermindering van 12 in plaats van 6 ton zou hebben ondergaan.

De Minister vergete toch niet dat ons amendement geheel is van tijdelijken aard; het is eene overgangsbepaling die vervalt zoodra de wet op het personeel zal zijn herzien, terwijl het amendement-Borgesius nooit vervalt, maar voor goed in de wet blijft.

De Minister zegt: het verband tusschen de vermogensbelasting en de bedrijfsbelasting zou worden verbroken. Neen, dat is verbroken door het amendement-Borgesius, maar wordt niet verbroken door het amendement van de Commissie van Rapporteurs, dat maar eene overgangsbepaling is, die zeer tijdelijk zal werken, die, zoodra de Minister zou goed vinden de wet op het personeel te herzien, onmiddellijk buiten werking zal komen. De middelstand zou dan minder worden gedrukt door de wet op het personeel en dan zou er geene reden meer bestaan om de overgangsbepaling te handhaven.

De vermogensbelasting zou dan veel te drukkend zijn in vergelijking met de bedrijfsbelasting, zegt de Minister, want er zou zelfs van een kapitaal, waarvan f 3000 rente wordt genoten, f 81,25 in de vermogensbelasting moeten worden betaald, terwijl op het oogenblik van f 3000 uit bedrijf, volgens het amendement der Commissie, slechts f 33,60 zou worden betaald.

Ik wil echter den Minister opmerken, dat de vermogensbelasting thans is vastgesteld en daarop niet kan worden teruggekomen; maar dat in elk geval het amendement van de Commissie van Rapporteurs zou ten goede komen aan hen die in de vermogensbelasting zijn aangeslagen, omdat de bezitters van kleine vermogens zeer zullen worden gebaat door de herziening van de wet op het personeel. Ik meen, dat de redenen door den Minister aangevoerd niet kunnen strekken om ons amendement terug te nemen.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs:* Ik wensch ook nog een enkel woord toe te voegen aan hetgeen door ons geacht medelid van Dedem gezegd is, vooral naar aanleiding van één punt. Bij de redactie van dit amendement hebben wij natuurlijk tweeërlei beoogd, dat is: aan te geven de *methode* langs welke wij meenden dat aan bezwaren moest worden te gemoet gekomen, en in de tweede plaats, zekere cijfers van vermindering. Wij hebben zelfs bij de overweging van het amendement in de Commissie uitdrukkelijk in overweging gehad, of wij er zouden bijvoegen in eene toelichting, dat de cijfers voor nader debat vatbaar waren. Het spreekt vanzelf, dat het eerste punt, de methode waarop men wilde te gemoet komen, eerst moest worden beslist, en dat daarna de quaestie zou kunnen komen, hoever men binnen de grenzen van de financieele resultaten, welke deze wet onder alle omstandigheden behoort op te leveren, met inachtneming dus van het fiscale doel van de wet, zou kunnen gaan. Nu is indertijd door mij een woord gebruikt, hetwelk door den heer Borgesius is opgenomen, dat wij waren concurrenten. Dit was niet bedoeld in dien zin, dat er broodnijd was bij de Commissie van Rapporteurs, maar dat wij meenden, dat wij langs een anderen weg de tegemoetkoming zouden hebben te doen, dan den door den heer Borgesius bewandelden. Resumeerende met een enkel woord hetgeen door den heer van Dedem is gezegd, herhaal ik de hoofdpunten van verschil, te weten dat ons amendement slechts tijdelijk zou te gemoet komen in verband met de bepalingen van het personeel aan hen die in het personeel waren aangeslagen, en dan nog slechts beneden eene zekere grens. Daardoor werden niet gebenificieerd degenen die buiten die grens zijn, weinig gebenificieerd degenen die dicht bij de genoemde limiet van f 4 500 kwamen, daardoor werden ook niet gebenificieerd degenen die niet in het personeel zijn aangeslagen. Het spreekt vanzelf, dat onder die omstandigheden het amendement eenigszins ruimer kon zijn voor de personen in ons amendement bedoeld. Wij hadden de verhouding tusschen de belasting van het inkomen uit vermogen en het inkomen van arbeid in het oorspronkelijk Regeeringsartikel goed vastgesteld gevonden, en meenden dat er geene reden was om op die verhouding inbreuk te maken anders dan bij de overgangsbepalingen, die natuurlijk zouden ophouden te werken, zoodra in verband met de aangenomen wetten eene herziening van het personeel zou zijn tot stand gebracht; maar ik wensch uitdrukkelijk nu reeds op te komen tegen deze meening, alsof wij het voornemen hadden om inbreuk te maken op de fiscale bedoeling van de wet, dat er bij de Commissie van Rapporteurs op dit punt geene medewerking met de Regeering zou zijn, dat approximatief hetzelfde bedrag moet verkregen worden dat door intrekking van de patentbelasting aan de schatkist ontgaat. Nu heeft de vergadering zich vereenigd met de methode van den heer Goeman Borgesius en in zoover met eenig recht, omdat, zooals nu door de verklaring van den Minister is gebleken, de vogel, dien wij naast dien van den heer Goeman Borgesius gesteld hadden, een vogel in de lucht was.

Men heeft den vogel in de hand genomen, maar daar-

77ste VERGADERING. — 21 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

mede ontgaat nu ook de vogel in de lucht. Het spreekt nu vanzelf dat de Minister, nu het denkbeeld van den heer Borgesius in de wet is opgenomen, daarnaast niet den aftrek kan toestaan van de Commissie. Indien bij niet-aanneming van het amendement Borgesius door de Regeering de verklaring ware afgelegd, dat het amendement, zooals het ligt, financieel onaannemelijk is omdat het te grooter inbreuk maakt op de fiscale resultaten van de wet, dan zouden wij het slechts zoover gehandhaafd hebben als wij met de Regeering tot een modus vivendi waren gekomen omtrent den aftrek waarvoor van den Minister medewerking kan worden verkregen. Ik kom bepaaldelijk op tegen de redeneering dat de Commissie in ieder geval 12 ton zou willen aftrekken en nu er nog slechts over 6 ton is beschikt, zij haar amendement voor 6 ton zou moeten handhaven. Integendeel, de Commissie had de cijfers gesteld als eene basis van onderhandeling en bespreking met de Regeering, maar zoo de Regeering nu verdere verlaging onaannemelijk verklaart, zal men niet van de Commissie van Rapporteurs verwachten dat zij het lot van de wet in gevaar zal brengen.

De **Voorzitter**: Leid ik uit de woorden van den heer Hintzen te recht af dat het amendement wordt ingetrokken?

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* Neen, Mijnheer de Voorzitter, het amendement wordt niet ingetrokken.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Na het gesprokene door den Minister en den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs wensch ik een sub-amendement voor te stellen op het amendement der Commissie, dat ik op uw bureau zal nederleggen.

Mocht de Commissie haar amendement intrekken dan wensch ik het over te nemen met verandering van de cijfers zooals ik in mijn sub-amendement aangaf.

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, verkrijgt het woord om namens deze, haar oordeel mede te deelen over het sub-amendement, en zegt: De Commissie is het over het amendement van den heer Pyttersen op haar voorstel niet eens. Zij trekt haar amendement thans in, maar ik wensch te verklaren mijne stem te zullen geven aan het amendement van den heer Pyttersen indien hij dit als nieuw amendement indient.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van de Commissie van Rapporteurs is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Door den heer Pyttersen wordt als *amendement* voorgesteld te lezen zooals de Commissie van Rapporteurs art. 55*ter* had geredigeerd tot aan den 5den regel van onderen, waar in plaats van f 4500 wordt gesteld f 4000, zoodat gelezen moet worden: »niet meer bedragen dan f 4000, eene reductie toegestaan van een ten honderd voor elk f 100 die de zuivere inkomsten blijven beneden f 4000 per jaar, met dien verstande dat deze reductie nimmer meer dan twintig ten honderd zal bedragen".

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Seret, Levy, Heldt, de Ras en van Löben Sels, en zal derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! Zoo komen wij van het een op het ander. Verleden jaar heeft de Minister 12 ton te veel gekregen door de verhooging van den accijns op het gedistilleerd, waaraan ik mij echter niet heb schuldig gemaakt. Maar den Minister moet ik daarbij ook aan zijne belofte van verleden jaar herinneren dat hij ook zou komen met een voorstel tot afschaffing van tollen. Belofte maakt schuld. Nu heeft de Minister spontaan bij deze belasting gezegd, de opcenten heb ik niet noodig, dus die laat ik vallen. Desniettemin is de heer Goeman Borgesius nog met een amendement gekomen om den Minister alweder 6 ton toe te staan, welk amendement is aangenomen. Waar gaan wij met dit alles naar toe? Zooeven nu hebben wij van den heer van Dedem, lid van de Commissie van Rapporteurs, tot mijne groote verbazing gehoord, dat hoewel, het amendement van de Commissie van Rapporteurs is ingetrokken, hij geen bezwaar heeft om zijne stem te geven aan het amendement van den heer Pyttersen. Wel is waar zullen de gevolgen van dit amendement slechts werken totdat de wet op het personeel is herzien, maar daaraan is nogal wat vast. Ik voor mij wil de verantwoordelijkheid niet dragen om de opbrengst dezer belasting, zij het dan ook maar tijdelijk, te verlagen. Want dan zal men, aandringende op afschaffing van tollen, van den Minister hooren: Daarvoor is geen geld te vinden; had men de amendementen van de heeren Goeman Borgesius en Pyttersen niet aangenomen, dan zouden de 5 of 6 ton voor afschaffing der tollen wel te vinden zijn geweest, maar thans kan ik met een dergelijk wetsontwerp niet komen. De Kamer heeft het zelf gewild. Daarvan nu wensch ik niet de verantwoordelijkheid te dragen. Nu wij eenmaal in het belang der groote steden de tollen hebben afgeschaft, moet dit ook geschieden voor de landelijke provinciën.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet goed het verband door den vorigen geachten spreker gelegd tusschen de meerdere opbrengst van den accijns van de alcohol, de afschaffing van tollen op vaarten en wegen en de mindere opbrengst van deze belasting, wanneer het amendement van den heer Pyttersen wordt aangenomen. Want de Minister heeft het in zijne hand dit amendement onmiddellijk buiten werking te stellen. Zoodra hij toch merkt dat de bedrijfsbelasting niet genoeg opbrengt, herziet hij het personeel.

Mijnheer de Voorzitter! Die hilariteit in de vergadering, over deze opmerking geldt geheel den Minister van Financiën.

De heer **Bahlmann**: Neen, neen, volstrekt niet!

De heer **Gerritsen**: Zeer zeker; immers heeft de Minister niet nog Donderdag jl. in deze vergadering medegedeeld, en hebben de leden niet allen die mededeeling met strakke gezichten aangehoord, dat, onmiddellijk na de behandeling van de bedrijfsbelasting, de Minister zou overgaan tot de herziening van het personeel? Bij die herziening — voegde de Minister er aan toe — zou gelet worden op de bezwaren, van eenige leden tegen de bedrijfsbelasting, voor zoover daaraan op het oogenblik althans kon worden te gemoet gekomen. In het personeel zou progressie gebracht worden, met de grootte van het gezin als factor van draagkracht, zou rekening worden gehouden, enz. enz.

Welnu, indien men eenige waarde hecht aan hetgeen door den Minister in deze vergadering wordt medegedeeld, kan men ook gerust het amendement-Pyttersen met beide handen aangrijpen. Want, uit het medegedeelde blijkt toch, dat de Minister onmiddellijk na de behandeling van deze belasting zal overgaan tot de herziening van het personeel.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* In de eerste plaats wensch ik op te komen tegen eene legende. Ik bedoel de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Tilburg, dat 12 tonnen gouds voor het gedistilleerd zijn toegestaan, ten einde de tollen te kunnen afschaffen. Ik wensch er reeds dadelijk aan te herinneren, dat voor die afschaffing geen 12, maar niet meer dan 5 of 6 ton noodig zijn, en voorts dat de zoutaccijns niet tot f 4 maar tot f 3 is verlaagd, waardoor een schadepost van 4 ton is ontstaan. Rekent men goed, zoo dalen de 12 ton, die ik volgens den heer Bahlmann zou hebben overgehouden tot een zesmaal kleiner cijfer. En dan is er nog een hoogst onzeker element in de becijfering, de opbrengst van de vermogens-

belasting. De bewering van hen, die meenen dat voor vermindering van belastingen eene flinke som beschikbaar is, rust op zeer losse gronden.

Verder wensch ik naar aanleiding van het amendement-Pyttersen het volgende te zeggen. Hoe ik gezind ben ten aanzien van reformatorischen arbeid op fiscaal gebied is genoegzaam gebleken. Dat ik zoowel de vermogensbelasting, als de peraequatie, en ook — indien zij althans wet mag worden — de bedrijfsbelasting slechts beschouw als een begin van belastinghervorming, weet de Kamer evenzeer. Mocht deze wet worden aangenomen, dan zal ik voortgaan met arbeiden, en waarin die arbeid zal bestaan, heb ik reeds aan de Kamer medegedeeld. In de eerste plaats wensch ik mijne krachten te wijden aan het gewichtige onderwerp, dat hier reeds zoo herhaaldelijk besproken is: de herziening van het personeel.

Maar of het mij zal gelukken die herziening tot stand te brengen en in welke mate vermindering van druk zal kunnen worden toegestaan, weet ik niet. Dit alles zal afhangen van verschillende omstandigheden, die een Minister niet in zijne macht heeft. Dit alleen kan hij zeggen, dat hij al zijne krachten zal aanwenden voor het doel, dat ons aller wensch is te bereiken.

Nu stel ik twee gevallen: in de eerste plaats dat de herziening van het personeel werkelijk tot stand komt. Gebeurt dit, dan is het amendement geheel overbodig. Ik stel vervolgens het tweede geval, dat door een onverhoopten samenloop van omstandigheden de herziening niet tot stand komt. In dat geval beweer ik, dat het amendement-Pyttersen eene volkomen ongemotiveerde begunstiging van inkomsten uit bedrijf tegenover inkomsten uit vermogen te voorschijn zou roepen. In het eerste geval is derhalve het amendement overbodig, in het tweede geval creëert het eene ongelijkmatige rechtsbedeeling.

Ik meen met dit argument tot bestrijding van het amendement te kunnen volstaan.

De heer **A. van Dedem**, *lid der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Het amendement zal toch steeds het doel bereiken, dat door de Commissie van Rapporteurs beoogd werd. Het zal een prikkel worden tot herziening van de wet op het personeel. Nu kan de Minister wel zeggen: »als de wet op het personeel niet herzien wordt, dan blijft de overgangsbepaling steeds bestaan, en het verband tusschen de vermogens- en bedrijfsbelasting verbroken;" maar als het amendement-Pyttersen wordt aangenomen, zal de Kamer niet rusten voor de Minister de wet op het personeel zal hebben herzien en hierdoor zullen de bezitters van klein vermogen zeer worden gebaat. De Minister zal aan dien aandrang geen weerstand kunnen bieden en zich dus niet kunnen onttrekken aan de verplichting om eene wijziging van de wet op de personeele belasting voor te stellen. Daarom zal ik mijne stem vóór het amendement Pyttersen uitbrengen.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Gelijk trouwens niet anders door mij was verwacht, heeft de Minister zeer uitdrukkelijk verklaard, dat hij met het amendement van den geachten afgevaardigde uit Schoterland niet ingenomen was; en ik zou na de volkomen juiste voorstelling van zaken, door den Minister gegeven, niet het woord hebben gevoerd, ware het niet, dat ik met een enkel woord wilde opkomen tegen het laatste motief dat de geachte afgevaardigde uit Zwolle, de heer van Dedem, voor het amendement heeft aangevoerd.

De Minister heeft duidelijk doen uitkomen, dat door aanneming van het amendement eene onbillijkheid zou ontstaan voor hen, die uitsluitend in de vermogensbelasting zijn aangeslagen. Degenen toch die niet zijn aangeslagen volgens artt. 2 en 3 dezer wet zullen van de voorgestelde gunstige bepaling geen gebruik kunnen maken. Bestaat tot die bevoordeeling van eene enkele categorie inderdaad aanleiding?

Wij weten dat er verschil heeft bestaan over de verhouding waarin de belasting zou rusten op vermogens- en op bedrijfsinkomsten. Daaromtrent zijn verschillende cijfers genoemd en wij zijn in vorige artikelen tot een bepaald besluit dienaangaande gekomen. Het Regeeringsvoorstel is voor lagere, en indirect ook voor hoogere bedrijfsinkomen verminderd in druk door het amendement-Borgesius. Welke aannemelijke reden kan er nu zijn om nu nog ten opzichte van eene enkele klasse van belastingschuldigen — nl. de in de bedrijfsbelasting aangeslagenen — eene gunstige uitzondering te maken? Worden deze dan alleen door de personeele belasting gedrukt?

Het zal, zegt de heer van Dedem, een prikkel zijn voor Regeering en Kamer om niet te rusten vóór dat het personeel is herzien. Of die prikkel nu noodig is voor dezen Minister laat ik daar; en de Kamer heeft ook genoegzaam te kennen gegeven, dat zij die herziening wenscht. Maar, hoe dit ook zij, om te beginnen met op zijn zachtst uitgedrukt eene onregelmatigheid — want op dit punt heeft de heer van Dedem den Minister niet tegengesproken — kan mijne instemming niet wegdragen. Daarenboven: wel ware het voor den Minister gemakkelijker geweest met volle zeilen in te gaan op eene verlaging van de belastingtarieven, maar het verheugt mij, dat hij zich daartegen heeft verzet. Ik zal hem daarin blijven steunen en uit volle overtuiging stemmen tegen het amendement.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in tegenstelling met den geachten afgevaardigde uit Utrecht stemmen vóór het amendement-Pyttersen. Het komt mij onverklaarbaar voor, dat de Minister zoo overwegend bezwaar tegen dat amendement heeft. Het verlies voor de schatkist toch zou, volgens het gewijzigd amendement van de Commissie van Rapporteurs, veel grooter zijn geweest, dan ten gevolge van het amendement-Pyttersen in verband met het amendement-Borgesius.

Dat zal de Minister toch wel willen toegeven. Ik meen dus dat juist uit een financieel oogpunt, bij den Minister geen groot bezwaar kon bestaan, tenzij de Minister met evenveel kracht zich zou hebben verzet tegen het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Dat heb ik gedaan!

De heer **Seret**. Als dit zoo is dan wensch ik toch te constateeren, dat de financieele bezwaren niet zoo groot zijn bij aanneming van het amendement-Pyttersen in verband met het amendement-Goeman Borgesius, dan het geval zou geweest zijn bij aanneming van het oorspronkelijk amendement van de Commissie van Rapporteurs.

De heer Röell heeft tegen het amendement-Pyttersen aangevoerd, dat het onbillijk zoude zijn tegenover hen, die alleen in de vermogensbelasting zijn aangeslagen. Dit geef ik tot zekere hoogte toe, maar men vergete niet dat hier slechts een *tijdelijke maatregel* wordt beoogd. Dus zoo er al bezwaar is, groot bezwaar zal de aanneming van het amendement niet kunnen opleveren.

Ik meen derhalve aan het amendement-Pyttersen mijne stem te moeten geven, en ik hoop dat de meerderheid der Kamer mijn voorbeeld zal volgen. Het geldt hier toch eene zaak van zeer groot belang voor de middelklassen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *amendement* van den heer Pyttersen met 43 tegen 30 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren T. Mackay, van der Schrieck, van Kerkwijk, Schepel, de Meijier, Travaglino, Brantsen van de Zijp, Schimmelpenninck van der Oye, Cremer, Guyot, Smits van Oijen, Rutgers van Rozenburg, Land, Hennequin, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, de Kanter, Röell, van der Kaay, Goekoop, Huber, Pijnacker Hordijk, Harte, G. van Dedem, Tydeman, van den Berch van Heemstede, de Beaufort (Amsterdam), Mutsaers, van Houten, van Beuningen, van Gijn, Mees, Kielstra, van

der Feltz, Hintzen, Smit, Viruly Verbrugge, Plate, Rink, Roessingh, Levy, Bahlmann en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Bevers, Seret, Poelman, Kerdijk, Heldt, Goeman Borgesius, Pyttersen, de Ras, Veegens, van Berckel, Beelaerts van Blokland, Lambrechts, de Geer van Jutfaas, van de Velde, Tijdens, van Velzen, Conrad, van der Borch van Verwolde, van Alphen, van Löben Sels, Bool, van Bylandt, A. van Dedem, Zijp, van Vlijmen, Hartogh, Gerritsen, Donner, Walter en Haffmans.

Beraadslaging over het *amendement* van den heer Conrad, strekkende om achter art. 55 te doen volgen een nieuw artikel, luidende:

»Art.... Voor de belastingplichtigen, die op het oogenblik van de invoering der wet inkomsten, als bedoeld in art. 4, § 1, eerste lid, genieten tot geen hooger bedrag dan van f 3000 in het jaar, wordt, voor de toepassing dezer wet, het zuiver bedrag van zoodanige inkomsten berekend met inachtneming van den regel, dat van pensioenen, wachtgelden en lijfrenten, met afwijking van het bepaalde bij art. 3, § 7, de eerste f 1500; en van de overige inkomsten, bedoeld in art. 4, § 1, eerste lid, de eerste f 1000, tegen vijftig ten honderd van hun bedrag worden in rekening gebracht.

»Stijgt later het bedrag hunner inkomsten, als bedoeld bij art. 4, § 1, eerste lid, boven dat van f 3000 in het jaar, zoo vervalt de toepasselijkheid van den hier gestelden regel."

De heer **Conrad** erlangt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Na de bestrijding van het amendement van den heer Pyttersen door den Minister van Financiën vrees ik dat die ten aanzien van mijn voorstel niet minder groot zal zijn. Nochtans zal ik de redenen aangeven waarop het gegrond is.

De beteekenis van mijn amendement is duidelijk. Den nieuwen last die door deze wet zal worden gelegd op de schouders van hen die moeten leven van vaste traktementen en andere inkomsten, bedoeld in art. 4, § 1, en die thans niet patentplichtig zijn, wensch ik eenigszins te verlichten, ook ten aanzien van hen die moeten leven van pensioenen, wachtgelden en lijfrenten, die naar den oorspronkelijken tekst van art. 3, § 7, zouden worden berekend naar 50 ten 100 van het bedrag, maar die na de aanneming van het amendement van den heer Borgesius slechts verlicht worden over de eerste f 1000 hunner zuivere inkomsten.

Mijne bedoeling is voor de berekening van het zuiver inkomen van ambtenaren en officieren (kortheidshalve wijs ik door deze alle de bedoelde personen aan) een factor in te voeren die den nieuwen last meer gelijkmatig en regelmatig zal maken.

In het tegenwoordig stadium van het debat bepaal ik mij tot eene korte toelichting, mij onthoudende van alle beschouwingen omtrent contractbreuk, vrijstelling van landbouw, bloembollenkweekerijen en soortgelijke geschillen, waarover reeds beslist werd. Toch mag ik hopen dat er op zal worden gelet bij het stemmen over mijn amendement.

Ik wensch slechts eenige gronden aan te voeren die pleiten voor de billijkheid en rechtvaardigheid.

Vooreerst blijkt uit de bewoordingen van mijn voorstel dat de ontheffing slechts geldt hen die moeten bestaan van betrekkelijk geringe vaste traktementen enz. De maatregel wordt voorgesteld ten aanzien van een bedrag tot f 3000 als maximum. De bezoldigingen van de ambtenaren, in algemeenen zin, de vaste belooningen van hen die met hun gezin daarvan moeten leven, zij zijn geregeld en vastgesteld zonder dat gedacht werd aan de invoering van eene belasting als de onderwerpelijke gelijk te stellen met eene korting op traktementen.

Die korting is inderdaad van groote beteekenis voor hen die van een gering vast inkomen moeten leven en bovendien nog zedelijk verplicht zijn, zooals men dat noemt, hun stand op te houden, terwijl nu op hen die vroeger niet patentplichtig waren een nieuwe last wordt gelegd. Door de invoering der bedrijfsbelasting worden daarentegen vele der tegenwoordige patentplichtigen ontlast.

De Minister heeft de juistheid hiervan erkend met cijfers in zijne rede van 30 Mei jl. Zijne Excellentie gaf toen een overzicht omtrent hen die thans patentplichtig zijn en nu in de bedrijfsbelasting zullen aangeslagen worden. Zijne Excellentie zeide dat uit 8000 onderzochte gevallen de patentplichtigen voor een bedrag van f 1000 tot f 3200 thans belast waren met een recht van f 12 tot f 62, terwijl de nieuwe bedrijfsbelasting slechts zal zijn van f 8 tot f 52.

In zijne rede van 15 Juni herhaalt de Minister dat betoog, zoodat ik mag aannemen, dat de door mij aangevoerde stelling juist is. Door aanneming van het amendement-Goeman Borgesius klimt de belasting op met een zuiver inkomen van f 50. Van ambtenaren kan tot den laatsten cent toe berekend worden of zij f 1005 of f 1055 inkomen hebben; maar dit is niet het geval voor hen, die tegenwoordig patentplichtig zijn. De Minister heeft dat zelf erkend in zijne rede van 30 Mei, waar Zijne Excellentie zeide dat de contrôle van de inkomsten uit bedrijven het moeilijkste is.

Uit dit laatste blijkt m. i. de billijkheid en noodzakelijkheid tot het invoeren van een factor voor de tegenwoordige titularissen tot gelijkstelling van het belastbaar bedrag voor de nu betrokkenen in de nieuwe bedrijfsbelasting met de oude patentplichtigen.

De Minister heeft in zijne rede van 30 Mei gezegd: Men geve mij eene behoorlijke formule aan waardoor de inkomsten uit beroepen anders kunnen worden getroffen dan die uit bedrijven.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer Conrad, niet terug te treden in de beraadslaging over artt. 3 en 4, maar alleen zijn amendement te verdedigen, dat hij bij wijze van overgangsbepaling meent te moeten voorstellen.

De heer **Conrad**: Mijnheer de Voorzitter! Door het voorstellen van deze overgangsbepaling meen ik te voldoen aan den wensch van den Minister, en ik hoop dat, evenals ik heb voldaan aan *zijn* wensch, ook de Minister den mijne zal inwilligen door mijn amendement over te nemen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren van der Schrieck, Beelaerts van Blokland, Bool, Seret en Levy, en zal derhalve een onderwerp van beraadslaging uitmaken.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Kamer zich rekenschap zal geven van de beteekenis van dit amendement.

Ik vraag niet naar de bedoeling, deze is zoo humaan mogelijk; maar de Kamer geve zich rekenschap van de gevolgen der aanneming. Die gevolgen zijn, dat er een grievend onrecht zal geschieden, en ik verzet mij daarom met alle mogelijke klem en nadruk tegen het voorstel.

Er wordt beoogd eene overgangsbepaling, doch niet voor *allen*, die tot dusver vrijstelling hebben genoten, maar slechts voor *sommigen*. Voor wie wordt gedeeltelijk vrijstelling gevraagd? Voor hen, die naar de bewoordingen en in den zin van art. 4, § 1, vaste traktementen, vaste bezoldigingen genieten; maar daartoe behoort *niet* de geheele arbeidersstand. Zij die dag- en weekloonen genieten, vallen onder § 3, niet onder § 1, zoodat de geheele arbeidersstand er buiten valt. Zij die f 13, f 14, f 15 per week ontvangen, meesterknechts, die tot nog toe evenmin in de patentbelasting waren opgenomen, zij allen worden door de aanneming van dit amendement *niet* begunstigd. Bovendien vallen onder § 1 *niet* degenen, die *percentsgewijze* beloond worden; hierop heb ik reeds tot tweemalen toe de aandacht der Kamer gevestigd. Het is bekend, dat tal van ambtenaren en personen in dienst van particulieren percentsgewijze worden beloond en al die personen zullen verstoken blijven van de in het amendement voorgestelde reductie.

Wat zal nu het gevolg zijn? Een arbeider die f 14 's weeks, dus f 700 's jaars verdient, zal f 2 betalen; een ambtenaar die een vast traktement heeft van gelijk bedrag, niets.

Bij f 800	betaalt de arbeider	f 3,50;	de ambtenaar nihil;
» 900	» » »	5,00;	» » »
» 1000	» » »	6,50;	» » »
» 1100	» » »	8,00;	» » »

Eerst bij f 1200 zal de ambenaar beginnen te betalen en wel f 2, terwijl bij voorbeeld de meesterknecht f 9,50 betaalt.

Bij f 3000 is het verschil f 33 en f 44; dat schijnt niet groot, maar als men twee personen tegenover elkander stelt, van wie de eene een vast traktement heeft en de andere eene percentsgewijze belooning, dan is zelfs het kleinste verschil hier niet te verdedigen.

Mijne conclusie ligt voor de hand: werd dit amendement aangenomen, dan zou, hoewel dat natuurlijk de bedoeling niet is, grievend onrecht geschieden. Ik bestrijd derhalve dit amendement met de meeste klem en nadruk.

De heer **Conrad**: Wat ik van den Minister gehoord heb heeft mij in het algemeen niet verbaasd, maar wel heeft mij de stelling verwonderd dat, wanneer men sommigen niet van eene onbillijke behandeling kan afhelpen, men zoodanige behandeling gaat generaliseeren, en ook zelfs geene poging doet om iemand te helpen.

Ik heb eene poging gedaan om eene onbillijkheid — om geen harder woord te gebruiken — ten opzichte van eene groote klasse der maatschappij door deze wet aangedaan, te verzachten.

Ik heb daarbij niet alleen geen steun, maar zelfs zeer krachtige bestrijding bij den Minister gevonden, zoodat, de reeds behandelde voorstellen en gevallen stemmingen in aanmerking nemende, er weinig hoop is op aanneming van mijn amendement; maar ik zal mij troosten met hetgeen de Minister op 19 Mei gezegd heeft, waar hij sprak van een correctief, indien sommige traktementen van ambtenaren die, na getroffen te zijn, in de bedrijfsbelasting te laag worden. Toen sommige leden een woord van protest deden hooren, legde de Minister eene bijzondere klemtoon op dat woordje »indien". Waar dat correctief nu eenmaal door den Minister is in het leven geroepen, is het nagenoeg zeker dat, zoowel de Minister van Financiën, als al zijne ambtgenooten, spoedig tot de overtuiging zullen gebracht worden dat er termen zijn voor de toepassing van dat woordje »indien". Ik geef er de voorkeur aan om dat correctief in de wet op te nemen.

Nu het correctief blijft bestaan door de rede van den Minister, en ik de Kamer op dit oogenblik niet langer dan noodzakelijk is wil ophouden, trek ik mijn amendement in, in de overtuiging dat ik gedaan heb wat ik kon om onrechtvaardigheden uit den weg te ruimen.

De **Voorzitter**: Daar het *amendement* door den heer Conrad is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Beraadslaging over ART. 56, luidende:

»§ 1. In art. 4, 1°. en art. 24 der wet van 22 Mei 1845 (*Staatsblad* n°. 22) vervallen de woorden: »van beschrijving".

In art. 4, 2°. vervallen de woorden: »en der acten van patent". enz.

Aan het slot van art. 15 worden de volgende leden toegevoegd:

»Met afwijking van het in het tweede lid van dit artikel bepaalde kunnen voor zooveel de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten betreft, verzet en terugvordering nimmer de hoegrootheid van den aanslag of de bepaling van inkomsten, vermogen, uitkeeringen of uitdeelingen van den aangeslagene betreffen, noch gegrond zijn op het niet ontvangen van aanslagbiljet, waarschuwing of aanmaning.

»Terugvordering van betaalde belasting op bedrijfs- en andere inkomsten heeft plaats bij dagvaarding van den Minister van Financiën voor de arrondissementsrechtbank, tot welker gebied het ontvangkantoor behoort. De dagvaarding wordt beteekend aan den ontvanger van dit kantoor." enz.,

waarop is voorgesteld een *amendement* van den heer Levy, strekkende om onmiddellijk vóór § 2, te lezen:

»Art. 17 is ten deze niet van toepassing."

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen bezwaar om het amendement van den heer Levy over te nemen.

De **Voorzitter**: Van Regeeringswege wordt door overneming van het amendement van den heer Levy, art. 56 gewijzigd.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie had het voornemen een ongunstig advies te geven, maar na de verklaring der Regeering zal zij op de zaak niet meer terugkomen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd art.* 56 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 57 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 58, luidende:

» De heffing dezer belasting vangt aan op 1 Mei 1894. Behoudens het bepaalde bij § 4 van het vorig artikel, vervalt op dat tijdstip de wet van 21 Mei 1819 (*Staatsblad* n°. 34), gewijzigd bij die van:

6 April 1823 (*Staatsblad* n°. 14),
16 Juni 1832 (» » 30),
24 April 1843 (» » 16),
22 April 1852 (» » 61),
8 Mei 1869 (» » 77),
17 April 1887 (» » 64).

waarop is voorgesteld een amendement van den heer Gerritsen, strekkende om in plaats van de eerste alinea te lezen:

» Deze wet treedt in werking op een bij de wet nader te bepalen tijdstip".

De heer **Gerritsen**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de bezwaren die ik heb tegen eene onmiddellijke invoering van deze wet te onderscheiden in twee soorten. 1°. bezwaren van theoretischen, 2°. van practischen aard. De theoretische bezwaren zijn bekend.

Ik hoor den heer Bahlmann zeggen: die geef ik u cadeau, doch die geachte spreker vergunne mij er niettemin een oogenblik bij stil te staan.

Naar mijne meening — die evenwel, dat weet ik, door niet velen in deze Vergadering gedeeld wordt — acht ik deze Kamer... Ja, Mijne Heeren! het is eene quaestie van sentiment, dat geef ik toe, want *rechtens* kan de Kamer de wet onmiddelijk doen invoeren — moreel onbevoegd tot eene dergelijke daad als de invoering eener wet die zoo diep ingrijpt in het volksleven.

Aan duizenden zal deze wet nieuwe belastingen opleggen en aan nog eens duizenden zal die last die hun reeds op de schouderen drukt, nog zwaarder gemaakt worden.

Is er dan niets voor te zeggen dat die duizenden die op dit oogenblik nog geen kiesrecht bezitten en toch in deze belasting zullen aangeslagen worden, eerst het recht zullen erlangen om mede invloed te kunnen uitoefenen op de wijze waarop die belastingen zullen worden geregeld?

Later hoor ik den heer van Gijn zeggen, en ik wil

77ste VERGADERING. — 21 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

hem daarop gaarne te woord staan. Die geachte afgevaardigde heeft bij de algemeene discussie gezegd dat de nieuwe Kamer natuurlijk het recht heeft van revisie; waarom zouden wij de belasting dus nu niet behandelen en invoeren.

De geachte spreker knikt toestemmend. Welnu, ik spreek die bevoegdheid der nieuwe Kamer niet tegen, maar vraag: waarom zullen wij nu eene administratie geheel opnieuw inrichten, nieuwe colleges van aanslag enz., in het leven gaan roepen, waar de kans bestaat dat er binnen eene jaar een geheel andere Kamer zal wezen?

Die Kamer zal, het is waar, recht hebben van revisie, maar is het niet veel beter, dat zij eerst haar oordeel over dat wetsontwerp zal uitgesproken hebben, alvorens tot de invoering met alles wat daaraan verbonden is te besluiten?

Indien de meerderheid dezer Kamer, evenals de Regeering, zulk een groot vertrouwen stelt in dit meesterstuk van belastingwetgeving, wat reden kan er dan bestaan om niet nog een korten tijd te wachten? Eene wet die ruim 70 jaren heeft gediend kan het nog wel één jaartje langer uithouden.

Als nu dit product zulk een meesterstuk is van wetgeving, laat dan gerust de nieuwe Kamer er haar oordeel over uitspreken, want die zal dan gaarne den arbeid van deze Kamer aanvaarden . . . .

De heer **van Kerkwijk**: Dat is de vraag.

De heer **Gerritsen**: Dat is de vraag, hoor ik den geachten afgevaardigde uit Zierikzee zeggen, maar juist omdat het eene vraag is geef ik in overweging, thans niet in te voeren wat de nieuwe Kamer wellicht niet zal willen handhaven, en daarom óók wensch ik de moreele bevoegdheid van deze Kamer, om deze belastingwet in te voeren, te wraken. Wanneer er werkelijk eene nieuwe grondslag moet gelegd worden voor de samenstelling van de Kamer, dan wachte men totdat die nieuwe grondslag gelegd is en dan late men de nieuwe Kamer beoordeelen of zij deze ingrijpende wet wil invoeren of niet.

Indien er velen in deze Vergadering zijn, die over het wetsontwerp denken als de geachte afgevaardigde uit Dordrecht, dan wensch ik mij eenvoudig hiertoe te bepalen, dat ik hun verzoek om eens na te lezen wat de korporaal of commandant, zooals die geachte afgevaardigde de president van de Commissie van Rapporteurs noemt als hij grappig wil zijn, gezegd heeft (bladz. 1239) over dit wetsontwerp; wellicht zullen zij dan een weinig ontnuchterd worden en wellicht zullen zij dan óók meenen, dat het beter ware op dit oogenblik geen nieuwe administratie, geen nieuwe colleges in het leven te roepen, maar dat het de voorkeur verdient om de patentwet nog een jaar te laten bestaan en de nieuwe Kamer te laten oordeelen over dezen arbeid. Ik kom op het oordeel van den president der Commissie van Rapporteurs straks nog even terug. Ik zal het hierbij laten wat betreft mijne theoretische bezwaren en thans mijne practische bezwaren behandelen. Vóórdat ik hiertoe overga, wensch ik toch te verklaren, dat mijn politiek geweten niet die elastische kracht heeft van sommige leden van deze Vergadering.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker verzoeken zich in zijne uitdrukkingen te matigen?

De heer **Gerritsen**: Ik sprak van mijn politiek geweten, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: De geachte afgevaardigde trok een parallel tusschen de elasticiteit van zijn geweten en van dat van oudere leden; zoo heb ik het verstaan.

De heer **Gerritsen**: Ik verzeker u, Mijnheer de Voorzitter, dat hetgeen ik te zeggen heb volstrekt niet kwetsend kan wezen voor de oudere leden, ik zal om te bewijzen wat ik bedoelde eenvoudig aanhalen wat die oudere leden gezegd hebben.

De **Voorzitter**: Het verheugt mij, dat de geachte spreker verzekert geene kwetsende bedoeling te hebben gehad en ik neem dit volgaarne en onvoorwaardelijk aan, maar hij houde het mij ten goede, dat zijne woorden aanleiding gaven om hem te waarschuwen.

De heer **Gerritsen**: Ik zal zoo vrij zijn mijne gedachten in een anderen vorm te gieten en zal dan zeggen, dat mijn politiek geweten niet dien omvang kon krijgen, dat er plaats zou wezen om, met de overtuiging dat de Regeering door de indiening van dit wetsontwerp onkruid zaait, niettemin mijne stem te geven aan dit wetsontwerp en aldus de Regeering te steunen in het doen opgroeien van dat onkruid. Ook heeft mijn politiek geweten niet den omvang van die leden van deze Vergadering, die in dit geheele wetsontwerp slecht ééne mooie bepaling vinden, voorkomende in het laatste artikel dat wij op dit oogenblik behandelen, namelijk de afschaffing van de patentwet; mooi, op grond van een zuiver theoretisch bezwaar, omdat aan de patentwet het onjuiste beginsel ten grondslag ligt — ik haal hier woordelijk aan wat de heer van Houten heeft gezegd — dat de burger niet vrij is zijn kost te verdienen, maar de vergunning daartoe moet koopen van den Staat. Reeds aan die ééne mooie bepaling heeft hij genoeg om vóór eene wet te stemmen, waarvan hij in denzelfden adem getuigt dat hij er anders tegen zou zijn, daar »deze bedrijfsbelasting in menig opzicht uit een fiscaal oogpunt drukkend is en velen onaangenaam zal zijn om de contrôle welke zij teweegbrengt". Ik herhaal thans, Mijnheer de Voorzitter, dat mijn politiek geweten niet van dien aard is, dat ik op dergelijke gronden en niettegenstaande dergelijke bezwaren, mijne stem aan het wetsontwerp zou kunnen geven.

Wanneer ik nu vraag: waarom er zoo'n haast moet gemaakt worden met de invoering van deze wet, zal men van de Regeeringstafel of van ministerieele zijde in deze Kamer zeker antwoorden: wel, omdat men het patent niet langer naast de vermogensbelasting mag laten werken, want dit is een bezwaar.

Ik zal evenals bij de algemeene beraadslaging kortheidshalve verwijzen naar hetgeen van de Regeeringstafel en van ministerieele zijde is gezegd bij gelegenheid van de interpellatie-vanKarnebeek en bij de beraadslaging over art. 54 van de wet op de vermogensbelasting, toen van die zijde het groote bezwaar van het gelijktijdig werken van de patentbelasting naast de vermogensbelasting volstrekt niet werd bespeurd. Waarom wensch ik de herziening van het personeel, vóór dat deze belasting wordt ingevoerd? Omdat het personeel zoo buitengewoon zwaar, zoo buitensporig zwaar drukt op den middelstand. Neen, zeide de Minister den 30sten Mei 11, hoe komt gij er aan, vergelijk eens wat in de patentbelasting moet worden betaald door den middelstand, dan zult gij zien dat deze nadeel heeft bij de invoering der bedrijfsbelasting, en als voorbeeld haalde hij daarbij aan tabel XI van de patentwet. Ik moet eerlijk verklaren van dezen Minister allerminst mededeelingen te hebben verwacht, die wij halve waarheden kunnen noemen, want de Minister heeft destijds wel cijfers genoemd om aan te toonen dat de belastingdruk in het patent minder is dan die voor dezelfde inkomens in de bedrijfsbelasting, — ik neem de vrijheid den Minister te verwijzen naar bladz. 1247 van de *Handelingen* en als ik mij niet bedrieg, heeft hij de wet op het patent ter vergelijking voor zich liggen, — maar laat hij thans eens vergelijken de cijfers die hij genoemd heeft met die, welke in tabel n°. 11 voorkomen, dan zal hij zien dat hij niet gegeven heeft alle cijfers van die tabel, maar alleen die welke betreffen de laagste inkomens, waarover elke klasse belast werd in het patent en dat wij, wanneer wij de hoogste inkomens van iedere klasse in tabel XI genoemd, nemen, daaruit juist het tegenovergestelde zou blijken van hetgeen de Minister toen heeft willen bewijzen. Er blijkt daaruit dat die inkomens volgens het ontwerp der bedrijfsbelasting zwaarder zouden worden getroffen dan door het patent.

Ik heb hier voor mij de cijfers van aanslag volgens het ontwerp van den Minister en die welke zullen gelden ten gevolge van de aanneming van het amendement van den heer Goeman Borgesius.

Wanneer ik nu op dezelfde wijze zou willen betoogen als de Minister heeft gedaan, dan zou ik zeggen: ziet eens, inkomens van f 1550 — volgens tabel XI, dat zijn inkomens van beheerders, opzichters, boekhouders, zaakwaarnemers, klerken enz. — zullen volgens het ontwerp van den Minister worden getroffen met f 19, terwijl zij bij de patentbelasting moeten betalen f 17. Zij zullen dan meer bij de bedrijfsbelasting moeten betalen dan wanneer het patent nog een jaar wordt gehandhaafd.

Ik zal de Kamer met die cijfers niet vermoeien; ik vraag verlof om dit staatje, eene vergelijking van hetgeen in hoofdsom volgens de patentwet moet worden betaald, wat volgens het wetsontwerp zou zijn bijgedragen en wat moet worden bijgedragen na de aanneming van het amendement van den heer Borgesius, in de *Handelingen* te mogen opnemen.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van het verzoek van den heer Gerritsen moet ik er de Kamer opmerkzaam op maken, dat in den laatsten tijd onwillekeurig tamelijk groote invoegingen van berekeningen in de *Handelingen* zijn opgenomen, waardoor soms het verband dreigt verbroken te worden. De Commissie voor de Stenographie heeft daartegen reeds bedenkingen ingebracht. Ik onderstel echter dat het staatje, door den heer Gerritsen bedoeld, van geringen omvang is, en stel dus voor het verzoek van den spreker toe te staan.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Het staatje is van zeer geringen omvang. (1)

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor den heer Gerritsen het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten.

---

(1) Tabel 11 van het patent: Beheerders, opzichters, boekhouders, zaakwaarnemers, commiezen, klerken enz.

Voor inkomens van:	bedraagt de belasting volgens:		
	Patentwet.	Wets-ontwerp.	Amendement-Goeman Borgesius.
850	f 8	f 5	f 4,25
1 150	12	11	8,75
1 550	17	19	14,—
1 950	24	27	22,—
2 400	33	36	32,—
3 100	46	50	46,—
4 100	62	70	66,—
5 400	90	96	92,—

Eene juiste opgave zou luiden:

Tabel 11 van het patent.		Bedrijfsbelasting.	
Inkomens.	Belasting.	Wets-ontwerp.	Amendement-Goeman Borgesius.
van f 700 tot beneden f 900	f 8	f 2 tot f 5	f 2,— tot f 4,25
" 900 " " 1 200	12	6 " 11	5,— " 8,75
" 1 200 " " 1 600	17	12 " 19	9,50 " 14,—
" 1 600 " " 2 000	24	20 " 27	16,— " 22,—
" 2 000 " " 2 500	33	28 " 36	24,— " 32,—
" 2 500 " " 3 200	46	38 " 50	34,— " 46,—
" 3 200 " " 4 200	62	52 " 70	48,— " 66,—
" 4 200 " " 5 500	90	72 " 96	68,— " 92,—

Vergelijk opgave van den Minister: Handelingen bladz. 1247.

De heer **Gerritsen**: Ik wensch de aandacht der Kamer daarop te vestigen dat na aanneming van het amendement van den heer Goeman Borgesius bij inkomens van f 3200—f 4200 voor deze laatste de aanslag in hoofdsom naar deze wet meer zal bedragen dan op het oogenblik het geval is bij de patentwet. Evenzoo bij inkomens van f 4200—f 5500. Een inkomen van f 5400 toch zal in het patent hebben te betalen f 90, volgens het oorspronkelijke ontwerp van den Minister zou dit hebben bedragen f 96; na aanneming van het amendement-Borgesius is het geworden f 92.

Ik hoor den Minister daar zeggen dat ik de opcenten in rekening moet brengen. Ik neem de vrijheid den Minister op te merken dat zijne vergelijking op bladz. 1247 van de *Handelingen*, gemaakt is tusschen de patentbelastng zonder opcenten en deze bedrijfsbelasting, waarin toen nog de opcenten voorkwamen. . . . . .

De **Voorzitter**: Het betoog van den geachten spreker strekt daartoe, en hierin is hij in zijn recht, om aan te toonen dat het voor de belastingschuldigen volgens zijne meening niet zoo kwaad kan zijn, wanneer de patentbelasting voorloopig blijft bestaan.

Ik verzoek hem echter daarbij niet te veel in détails te treden, noch terug te treden in afgeloopen beschouwingen.

De heer **Gerritsen**: Ik wensch nog de aandacht te vestigen op tabel XIV van de patentwet, geldende voor contribuabelen die bij de patentbelasting minder hebben te betalen dan bij deze bedrijfsbelasting.

Het geldt hier echter eene categorie van personen voor wie ik nu niet buitengewoon veel compassie gevoel; ik heb ze alleen niet onbesproken willen laten.

Maar thans komen wij aan eene groote categorie, die besproken is van den aanvang af, namelijk de winkeliers. Dit is de middelklasse, die zwaarder belast zal worden dan door het patent. En dit is de reden, Mijnheer de Voorzitter, waarom ik zou wenschen dat thans in de eerste plaats het personeel — waarbij zij bovendien zwaar belast worden en waarvan de druk door opcenten voor de provinciën en de gemeente nog verergerd wordt — werd herzien, vóórdat tot invoering van deze belasting wordt overgegaan.

Immers bij tabel VI wordt bepaald, dat de winkeliers in het patent worden aangeslagen naar den loop van hun debiet. En wanneer wij nu van het debiet aannemen eene winst van 15 percent, eene winst, die, zooals uit het verband dat tusschen den aanslag naar tabel VI en tabel XI bestaat, blijkt, ook ongeveer door den wetgever is aangenomen, eene winst die men zeker niet te hoog kan achten, en trouwens in de hoofdstad zelden zoo laag wordt genomen — dan komen wij tot het resultaat dat, wanneer een winkelier met zijn bedrijf f 2100 verdient, door dezen in hoofdsom meer zal moeten betaald worden in de bedrijfsbelasting dan hij op het oogenblik betaalt in het patent.

Deze geheele categorie van personen dus, die toch reeds in den regel het zwaarst gebukt gaat onder den druk van het personeel, zal naar deze bedrijfsbelasting geen noemenswaardige ontheffing krijgen, vergeleken bij den aanslag naar het patent. Ik voeg er nadrukkelijk bij, dat ik genomen heb het hoogste bedrag, dat in de klasse in de tabel voor het debiet is aangegeven.

Eindelijk wensch ik de aandacht van den Minister nog te vestigen op eene andere tabel, om aan te toonen dat inderdaad, zonder herziening van het personeel, een zware druk aan de middelklasse wordt opgelegd. Ik bedoel tabel XIII, waaronder vallen de *logementhouders*. Die belastingplichtigen zullen hoogstwaarschijnlijk belang hebben bij de invoering der nieuwe bedrijfsbelasting, omdat zij in het patent een hooger bedrag moeten bijdragen. En toch zullen diezelfde personen oneindig liever een jaar lang patent blijven betalen, wanneer maar de bedrijfsbelasting mocht worden ingevoerd, met gewijzigde belasting van het personeel. Om deze bewering te staven, doe ik hier een beroep op ruim 200 aanslagen in patent en personeel van

verschillende hotelhouders hier te lande. Er zijn er bij, die zelfs zes patenten moeten hebben. Dit is onder anderen het geval met een hotelhouder in den Helder, die in hoofdsom f 59,25 in de patentbelasting moet bijdragen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wat moet nu diezelfde hotelhouder in het personeel betalen? Niet minder dan f 176,26; en terwijl op het patent geen andere opcenten geheven worden dan de 28 voor het Rijk, heeft hij bij het personeel met de Rijks-opcenten nog bovendien die voor provincie en gemeente, te zamen 94.

Dan vind ik hier nog een anderen hotelhouder te Amsterdam, die niet minder dan f 212,32 patent betaalt, en die aan personeel moet opbrengen f 1939,95 in hoofdsom, waarop nog 118 opcenten geheven worden.

Ik herhaal daarom dat velen nog liever een jaar lang het patent zullen zien werken naast de vermogensbelasting zonder verwezenlijking der herziening van het personeel.

Ik wensch slechts ter loops de aandacht er op te vestigen, dat een factor van draagkracht — die ten onrechte in dit wetsontwerp niet voorkomt — nog tot zijn recht moet komen bij het personeel nl. de grootte van het gezin. Ik zal er mij toe bepalen er aan te herinneren, dat met die factor van draagkracht zou worden afgerekend bij de herziening van het personeel.

Ten slotte vraag ik, waarom zullen wij zoo'n haast maken met de invoering van dit wetsontwerp? De Minister heeft onmiddellijke herziening van het personeel toegezegd na de behandeling van deze wet. Laat hij nu eerst met die herziening komen. Wanneer men werkelijk vertrouwen heeft in zijne werkkracht — en ik geloof te recht — dan *zal* hij spoedig komen met eene wet tot herziening van het personeel en kunnen wij nader over de zaak oordeelen.

Resumeerende wensch ik te constateeren, dat in de eerste plaats met den factor van draagkracht: grootte van het gezin, rekening dient gehouden te worden; dat daartoe herziening van het personeel noodig is en deze gelijktijdig moet ingevoerd worden met deze belasting.

In de tweede plaats, dat in deze belasting personen zullen worden belast die tot op den huidigen oogenblik nog niet in de patentbelasting waren betrokken; dat voor hen de personeele belasting reeds zeer zwaar drukkend is en dat dus het personeel eerst moet worden herzien vóór men overgaat tot het invoeren dezer wet.

En in de derde plaats, dat, indien deze belasting wordt ingevoerd zonder herziening van het personeel, de geheele middelklasse, die in haar bedrijf nog eens wordt getroffen door het personeel, aan eene groote onbillijkheid wordt blootgesteld.

En ten slotte vestig ik er de aandacht op dat èn door de leden dezer Kamer èn door de Regeering niet zonder vrucht geraadpleegd zijn de wetsontwerpen, die èn hangende èn kort geleden aangenomen zijn in Pruissen. Inderdaad zal men moeten toegeven, dat daar op belastinggebied uitstekende wetgevers zijn . . . .

De **Voorzitter**: Ik kan niet inzien, welk verband de geachte spreker legt tusschen de invoering dezer wet op een bepaalden termijn en de Pruissische wetten.

De heer **Gerritsen**: Omdat ik mij wensch te beroepen op § 29 van het Pruissische ontwerp, het »*Entwurf eines Gesetzes wegen Aufhebung direkter Staatssteuern*". Dit is eene wet die reeds de tweede lezing is gepasseerd en waarmede in verband staat een ander wetsontwerp dat reeds eene derde lezing heeft gehad.

Daar wordt gezegd: »Das gegenwärtige Gesetz tritt mit dem 1 April 1895, jedoch nur gleichzeitig mit dem Kommunal-abgabengesetze und dem Ergänzungssteuergesetze im Kraft".

Dat wil zeggen, dat men in Pruissen 2 jaar tijd neemt om eene belasting die ingevoerd wordt behoorlijk voor te bereiden, en het komt mij voor, dat, willen wij deze bedrijfsbelasting, wier werking van zoo grooten omvang zal zijn, hier te lande goed voorbereiden, wij dan ook in dit opzicht het voorbeeld moeten volgen van Pruissen en de invoering minstens één jaar moeten verdagen en haar niet dan gelijktijdig met de herziening van het personeel moeten invoeren.

Het *amendement* van den heer Gerritsen wordt ondersteund door de heeren Pyttersen, van de Velde, van Alphen, de Ras en de Geer van Jutphaas en komt mitsdien in beraadslaging.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen dat indien omstreeks 4 uren de beraadslaging van dit wetsontwerp niet is afgeloopen, ik de vrijheid zal nemen voor te stellen, de beraadslaging hedenavond voort te zetten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen, dat van Regeeringswege eene wijziging is gebracht in art. 58, ten gevolge waarvan de tweede zinsnede gelezen wordt: »Behoudens het bepaalde bij § 4 van art. 56."

De heer **van der Kaay**: Ik wensch tegenover den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden in geen uitvoerige beschouwingen te treden. Nu echter het door hem voorgestelde amendement in de Kamer voldoende ondersteuning heeft gevonden om een onderwerp van beraadslaging te kunnen uitmaken, acht ik mij verplicht tot enkele opmerkingen.

Welke Tweede Kamer hier te eeniger tijd moge zetelen, ik hoop dat zij altijd den moed zal hebben om volgens eed en geweten en naar eigen overtuiging te spreken en te stemmen, zonder last van of ruggespraak met hen die benoemen, en nog veel minder zonder angstvallig uit te zien naar hen die vermoedelijk weldra zullen medebenoemen. Ik hoop dat in Nederland steeds zal gevonden worden eene Tweede Kamer, die den moed heeft harer overtuiging, die niet zal aarzelen de verantwoordelijkheid voor de vruchten van haren arbeid te aanvaarden en het werk, dat zij volbracht heeft en dat zij goed en nuttig oordeelt, zoo spoedig mogelijk de wereld in te zenden, zonder daarop eerst de goedkeuring eener latere Kamer af te wachten. Onderstellen dat deze Kamer dien zedelijken moed zou missen, wil ik niet, mag ik niet. Ik vertrouw van deze Kamer iets beters. Daarom over dit punt geen woord meer.

Eene enkele opmerking omtrent het amendement zelf. Ik vraag mij af, hoe het mogelijk is, dat iemand, die overtuigd is dat wij in de laatste weken met de Regeering niets anders gedaan hebben dan onkruid zaaien, er mede tevreden is dat dat onkruid, wel niet dadelijk, maar toch te eeniger tijd zal opschieten. Hem zou het passen, dat onkruid terstond uit te roeien, dat is: tegen de wet te stemmen. Hij verwerpe haar, maar vergenoege zich niet met hare invoering uit te stellen.

De Kamer, ik ben er van overtuigd, zal de aanneming van dit wetsontwerp beschouwen als een eisch der rechtvaardigheid. Op dit standpunt hebben wij ons gesteld en steeds gehandhaafd ten aanzien van de belastingwetten door dezen Minister ingediend en toegezegd. Wij hebben de vermogensbelasting aangenomen zonder aarzeling, zonder dat de bedrijfsbelasting te gelijk met haar kon worden ingevoerd. Sommigen hadden daartegen bezwaar. Zij meenden dat de vermogensbelasting geen reden van bestaan had zonder de bedrijfsbelasting. Maar hoe is het mogelijk te onderstellen, dat de Kamer, nu zij het in hare macht heeft dit bezwaar weg te nemen en aan de vermogensbelasting de bedrijfsbelasting vast te knoopen, zou aarzelen daartoe over te gaan! Ik meen te kunnen volstaan met te wijzen op de onmogelijkheid van eene dergelijke houding der Kamer.

Er zijn enkele punten door den geachten spreker aangevoerd, die reeds beslist zijn. Uitgemaakt is door de Kamer, dat met de invoering van dit wetsontwerp niet moet worden gewacht totdat de belasting op het personeel zal zijn her-

zien. Daarop valt niet terug te komen, ook al is de meerderheid overtuigd, dat de sociale rechtvaardigheid nog beter betracht zal kunnen worden, wanneer zoo spoedig mogelijk de belasting op het personeel zal worden herzien.

Ook is uitgemaakt dat bij dit wetsontwerp geene rekening zal worden gehouden met de grootte van het gezin als factor van draagkracht. Wij vertrouwen, dat de Minister van Financiën zoo spoedig mogelijk de gelegenheid zal geven tot herziening van de wet op het personeel, ten einde ook met dien factor rekening te kunnen houden.

Ik kan hiermede volstaan, en hoop dat de Kamer door eene spoedige stemming zal verklaren, dat door onverwijlde invoering van deze wet zal voldaan worden aan een eisch van sociale rechtvaardigheid. De patentwet moet worden afgeschaft, en wanneer zij door dit wetsontwerp vervangen wordt, zal er eene groote verbetering tot stand zijn gebracht. Die eisch van rechtvaardigheid wordt mede betracht, wanneer zij, die tot nog toe van inkomsten uit ambt, bedrijf of beroep geen belasting betaalden, eindelijk ook worden geroepen om hunne bijdrage aan de schatkist te offeren. Een uitstel van de invoering dezer wet is met de rechtvaardigheid niet te rijmen.

De heer **Harte**: Met eenige mijner politieke vrienden ben ik voornemens te stemmen voor het amendement van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, den heer Gerritsen.

Intusschen achten wij het plicht ons los te maken van de toelichting door dien geachten voorsteller daaraan gegeven, bepaaldelijk waar hij ontwikkelde zijne theorie van de moreele onbevoegdheid dezer Kamer.

Ik heb de eer dien geachten spreker te herinneren aan de schitterende improvisatie van den heer Levy, gehouden op 27 September des vorigen jaars, waarin de moreele bevoegdheid van de Kamer, zoowel de formeele als de zakelijke, krachtig werd betoogd en gehandhaafd. De heer Gerritsen heeft geene poging gewaagd om de overtuigende gronden van den heer Levy te wederleggen. Zoolang hij dit niet heeft gedaan, zoolang hij daar niet in is geslaagd, geloof ik, dat zijne theorie van de moreele onbevoegdheid der Kamer hier geen ingang zal kunnen vinden. Vooral niet nu hij haar gaat toepassen op eene Kamer van wie het volstrekt niet zeker is dat zij de voorgestelde wijziging van het kiesrecht wenscht aan te nemen. Meer zal ik hier niet van zeggen.

De grond die mij en eenigen met mij, zal leiden, is deze, dat het geheele belastingstelsel moet zijn een op draagkracht ingericht complex van belastingen. En of nu de bedrijfsbelasting in dien zin zal kunnen werken zonder nog verandering te behoeven, kan eerst worden uitgemaakt in verband met de herziening van het personeel.

Tijdens de behandeling van dit wetsontwerp is een tal van redenen tot twijfel ontstaan n. l. of de zelfstandige werking van deze bedrijfsbelasting in verband met de bestaande personeele belasting niet zal doen geboren worden vele hardheden, die zouden dienen te worden ondervangen. En waar het volstrekt niet zeker is, bij allen goeden wil van dezen Minister, dat hem de gelegenheid zal blijven om te voorzien in die te verwachten onbillijkheden en hardheden, daar wenschen wij niet mede te werken tot haar ontstaan. Wij willen niet slechts bloote kans maar volle zekerheid hebben, dat door de eene belasting zullen gecompenseerd worden de hardheden die uit de andere eventueel voortspruiten. Dit wordt ons verschaft door het amendement van den heer Gerritsen. Bovendien, dat amendement steunende, zullen wij handelen geheel in overeenstemming met de houding door ons aangenomen bij de behandeling van de vermogensbelasting. Toen hebben wij allen gestemd voor het amendement van den heer Mackay. Maar onze houding van thans zal tegenover die van toen toch een verschilpunt opleveren. Nadat het amendement-Mackay was verworpen, hebben eenigen onzer gestemd vóór het wetsontwerp in zijn geheel. Dit zal van onze zijde thans niet plaats vinden. Het gevaar dat toen bestond, namelijk dat er bij verwerping van de vermogensbelasting, niets van herziening van het belastingstelsel zou terechtkomen, bestaat niet meer. De vermogensbelasting is aangenomen en in werking getreden; aanvulling en herziening van de overige belastingen is dus slechts eene quaestie van tijd.

Er bestaat volle zekerheid dat, ook al wordt de invoering der bedrijfsbelasting vertraagd, ons belastingstelsel binnen eenige jaren naar de eischen van billijkheid en rechtvaardigheid zal zijn ingericht.

Maar wanneer deze bedrijfsbelasting werd aangenomen en toegepast zonder dat voorzien ware in de hardheid die zij, in verband met het voortbestaan van het personeel, zal doen ontstaan, dan zouden er op vele contribuabelen onbillijke lasten gelegd worden, die vermoedelijk niet spoedig uit den weg zouden worden geruimd.

Om de verantwoordelijkheid daarvan niet te dragen verklaren wij dan ook, bij verwerping van het amendement van den heer Gerritsen, onze stem te zullen onthouden aan dit wetsontwerp.

De heer **Tijdens**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den vorigen geachten spreker, kan ik mij geenszins met het amendement van den heer Gerritsen vereenigen.

Ofschoon ik dat in gewone omstandigheden niet zou doen, stel ik er thans prijs op dit in het kort uiteen te zetten.

Als ik den heer Gerritsen goed begrepen heb, is zijn hoofdargument dat de middelstand, de winkeliers, met een bedrijfsinkomen van f 2000 en meer, door dit wetsontwerp in nadeeliger conditie zullen komen, en daarom acht hij het wenschelijk dat de nieuwe Kamer in deze zaak de eindbeslissing neme.

Dit nu komt mij geheel onnoodig voor, daar bijna allen, die op het oogenblik niet kiesgerechtigd zijn, belang hebben bij de afschaffing van het patent, zoodat een beroep op hen, die achter de kiezers staan, op het oogenblik totaal overbodig is. Zoover ik heb kunnen nagaan is, in strijd met hetgeen de heer Gerritsen meent en vermeld wordt in vele zoogenaamde vooruitstrevende organen, de vermogensbelasting inderdaad populair, en zal deze bedrijfsbelasting, die uit den aard der zaak niet populair *kan* zijn, toch om de afschaffing van het zoo gehate papentrecht niet bepaald slecht ontvangen worden.

Laat de heer Gerritsen maar eens berekenen hoe groot niet de jaarlijksche voordeelen zijn voor den kleinen winkelier en ambachtsman, verkregen door de afschaffing van het patent.

Bij velen, wier inkomen geen f 1000 bedraagt, is het f 20 tot f 30.

En nu dacht ik dat, eerder dan de middelstand, waarvan de heer Gerritsen sprak, de lagere ambachts- en winkeliersstand moest ontlast worden.

Welnu, dat geschiedt bij dit wetsontwerp. Meer dan bij het patent, is ook aan den eisch: belasting naar draagkracht, hier voldaan.

Het amendement-Gerritsen zou, meen ik, alleen recht van bestaan hebben, wanneer bij dit ontwerp de mindere man het leeuwenaandeel zou hebben bij te dragen, zooals dat geschiedde bij de verhooging van het gedistilleerd, ter gelegenheid van welke discussie gij u nog zult herinneren, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mij zelf heb laten verleiden tot het bezigen van uitdrukkingen die gij minder betamelijk genoemd hebt, hetgeen ik nu zelf toestem.

Overigens hebben de vooruitstrevenden aan deze Kamer steeds verweten — en ik geloof te recht — dat zij op belastinggebied niets tot stand bracht; dat wanneer er eene effectenbelasting kwam, men eene inkomstenbelasting wilde, en als er een ontwerp voor een inkomstenbelasting gereed lag, men eene klassenbelasting wilde, enz.

Maar zou, ging men in op het amendement-Gerritsen, deze Kamer aan de vooruitstrevenden niet hetzelfde verwijt terug kunnen gooien?

Wat het andere gedeelte van die redevoering betreft, waarover ook de vorige geachte spreker een enkel woord gezegd heeft — ik ga niet mede met zijne opvatting dat er geen nieuwe Kamer zal komen.

Ik meen vast dat wij die zullen krijgen, doch ik acht het nog niet zeker dat die vooruitstrevender zal zijn dan deze.

Derhalve, waar wij den minderen man kunnen ontlasten, moeten wij de gelegenheid daartoe niet laten voorbijgaan.

Ik zou bijna durven verzekeren, dat, uitgenomen een kleine kring van opposanten, heel het land is ingenomen met de belastinghervorming van dezen Minister en daarom zal ik tegen het amendement van den heer Gerritsen stemmen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is niet verlegen met haar advies, maar wel eenigermate met de houding, welke zij in deze discussie heeft aangenomen.

Moet de discussie weder heropend worden naar aanleiding van dit amendement over de mérites van het wetsontwerp? Mij dunkt dat is overbodig. Hoe wij over de zaak denken, kan blijken uit de eindstemming die heden of morgen zal gehouden worden.

Nu het wetsontwerp geworden is zooals het thans uit den smeltkroes der beraadslagingen voor ons ligt, moet ieder zijn oordeel zeggen door vóór- of tegenstemmen.

Ik begrijp wel dat de heer Gerritsen in zijne positie dat hij de wet slecht vindt en toch vóór wil stemmen om het onkruid nog wat weliger te laten tieren, zijn amendement stelde als middel om zijne stem te motiveeren. Maar daarmede is de zaak dan ook afgeloopen.

Het schijnt den voorsteller minder om de zaak te doen te zijn dan om de redeneering, want het is absoluut onduidelijk wat hij met zijn voorstel beoogt met invoering op een door de wet nader vast te stellen tijd.

Diezelfde quaestie is reeds bij menige wet ter sprake gebracht geworden. Moet invoering geschieden dadelijk volgens de algemeene wet, dat eene wet verbindend is eenigen tijd na de afkondiging: moet dat geschieden op een bepaald tijdstip, vastgesteld door de Kroon of door de wet? Zoo kan men vele vragen stellen. Doch als men ze gehoord heeft, krijgt men den indruk dat hij meent dat de wet niet zal uitgevoerd worden.

Toch is dat in strijd met zijn wensch om den toestand door aanneming van de wet nog wat slechter te maken.

Nu eens denkt men dat hij verlangt dat de wet niet zal ingevoerd worden voor het personeel zal zijn herzien; dan weder voor het kiesrecht zal afgedaan zijn. De geachte spreker is zoo onduidelijk in zijn betoog, dat men er eigenlijk over zou kunnen zwijgen, indien niet de heer Harte aanleiding had gegeven tot eene nadere bespreking van het amendement.

Die geachte spreker hield eene redevoering, die geheel los was van de verklaringen van den voorsteller, en de mededeeling bevat, dat hij en eenige vrienden met hem van eene aanneming of verwerping van deze bepaling, hunne stem over de wet afhankelijk zullen maken.

Eene zaak verheugt mij in die rede, namelijk dat de geachte spreker erkent dat de verwerping van het amendement om de vermogensbelasting aan de bedrijfsbelasting vast te knoopen goede vruchten had gedragen.

Men heeft toch van die zijde, voor een deel althans, zijne stem aan de vermogensbelasting geschonken en men heeft daar blijkbaar geen berouw van.

Doch ik acht het geen die geachte spreker thans in het midden brengt eenigermate inconsequent, want bij de vermogensbelasting was toch de houding van hem en zijne vrienden eene andere. De invoering van de vermogensbelasting zou worden afhankelijk gemaakt van de invoering van de bedrijfsbelasting als vervangende het patent. Dit was het standpunt door die partij aangenomen. Nu is het oogenblik daar dat die partij zal krijgen wat zij wenschte, de vermogensbelasting plus de bedrijfsbelasting, zooals dit in de amendementen van den heer Mackay en den heer Bahlmann was gewenscht. Het staat een ieder vrij van inzicht te veranderen, maar ik zou dan toch aan hen, die toen de onderheid hadden, dit willen zeggen: wij hebben toen aangenomen om, zoodra de Regeering ons in de gelegenheid daartoe stelde, mede te werken om het geheel te verkrijgen, wij hebben onze belofte vervuld; het tweede gedeelte is er, nu voelen wij ons er wel eenigermate door teleurgesteld dat dit tweede gedeelte nu niet gracieuselijk door u wordt aanvaard, maar uwe toestemming nu weder afhankelijk maakt van een derde.

En nu zou ik wenschen dezelfde argumenten aan te voeren als destijds. Destijds heb ik geadviseerd aan hen die er zoo op gesteld waren om de patentbelasting af te schaffen; de kortste weg tot afschaffing van de patentbelasting ligt over de aanneming en invoering van de vermogensbelasting. Dit is uitgekomen. Zou iemand na deze discussiën durven beweren, dat het een gunstig effect op de behandeling van deze wet zou gehad hebben, wanneer de vermogensbelasting nog en suspens was, wanneer er nu ook nog te beraadslagen was over het votum, dat men over die wet of hare invoering zou hebben uit te brengen?

Ik ben een warm voorstander van verbetering in het personeel, een warm voorstander, ook dat in beperkte mate, wat de inkomsten betreft, het personeel Rijksbelasting blijve; maar ligt de weg naar het verkrijgen van eene herziening van het personeel, wordt die herziening bevorderd door de invoering van deze belasting afhankelijk te maken van de totstandkoming van die herziening? Ik voor mij beantwoord die vraag ook nu weder ontkennend. Men moet ook nu wederom de moeilijkheden van de invoering van eene betere wet op het personeel niet compliceeren met de moeilijkheden die waren te overwinnen bij de behandeling van deze belasting. Daarom adviseert de Commissie, — ik geloof, dat op dit punt, ook wat de motiveering betreft, mijne medeleden met mij eenstemmig denken — het amendement van den heer Gerritsen, ook met de toelichting van den heer Harte, niet aan te nemen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Allereerst een woord van dank aan den heer Tijdens voor de chevalereske houding door hem aangenomen, en die ik zeer waardeer. Betreurde de geachte afgevaardigde de woorden verleden jaar door hem gesproken, ik betreur de al te groote gevoeligheid bij die gelegenheid door mij aan den dag gelegd.

Thans kom ik tot de quaestie zelve.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden, de heer Gerritsen, heeft in de eerste plaats tot verdediging van zijn voorstel het argument gebruikt van de moreele onbevoegdheid der Kamer. Dit argument is reeds dikwijls ter sprake gekomen, ik achtte het steeds onjuist en ongegrond. Deze Kamer zou moreel onbevoegd zijn? Waartoe? Tot het aannemen van wetten? Dat kan zeer stellig de bedoeling niet zijn, niemand wenscht een absoluten stilstand van de wetgeving. Dus alleen tot aanneming van belangrijke wetten? De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, heeft reeds een paar jaar geleden gezegd, in een debat over dit zelfde punt, dat er groote moeilijkheden ontstaan zouden wanneer men deze theorie aannam, want dan zou men bij ieder wetsontwerp moeten vragen, of het wel onbelangrijk genoeg was om door deze Kamer te worden behandeld.

Ik bid u: waar ligt het criterium van belangrijkheid en van onbelangrijkheid? Naar mijn oordeel rust op elk Parlement de plicht, die rust op elk individu, om te werken zoolang het dag is, totdat de nacht komt, waarin niemand meer werken zal.

Een tweede argument is dat deze wet eigenlijk geen goede wet zou zijn, en van tijd tot tijd heeft de geachte spreker zich uitdrukkingen laten ontvallen, die nu juist niet vriendschappelijk zijn te noemen. Dit »meesterstuk van wetgeving", zeide hij, en gaf daarmede te kennen dat hij deze geheele wet afkeurde.

Mijnheer de Voorzitter, wie zijn leven lang gedacht heeft, weet hoe moeilijk het denken is en hoe licht men daarbij dwaalt. En wie eenigen tijd Minister is geweest en getracht heeft wetsontwerpen samen te stellen, weet hoe moeilijk die arbeid is; hij zal zeer zeker niet meenen

meesterstukken af te leveren. Dit verbeeld ik mij ook thans niet gedaan te hebben; maar wel verbeeld ik mij dat door het overleg en de samenwerking met deze Kamer hetgeen oorspronkelijk gebrekkig was, iets minder gebrekkig is geworden. Ik meen reden te hebben om te hopen, dat indien de wet tot stand komt, wij ons daarover niet zullen behoeven te schamen. Maar in ieder geval, als dit wetsontwerp niet mocht deugen, dan zou dit eene reden zijn, niet om de invoering te verschuiven, maar om er tegen te stemmen.

In de derde plaats is gewezen op den luttelen druk, dien het patentrecht toch eigenlijk zou uitoefenen vergeleken met den druk die zal ontstaan door de bedrijfsbelasting. De geachte afgevaardigde heeft in twijfel getrokken of de cijfers door mij aan de Kamer medegedeeld betreffende tabel n°. XI van de patentwet, vergeleken met de sommen, die in de bedrijfsbelasting zouden moeten betaald worden, wel juist waren. Ik moet toch die cijfers handhaven en ik wensch er op te wijzen, dat wanneer de geachte afgevaardigde spreekt van een inkomen van f 1550 en beweert, dat dit zwaarder zou worden getroffen door de bedrijfsbelasting dan door het patent, bij het een en ander niet in aanmerking neemt. f 1550 zal belast worden naar de bedrijfsbelasting met f 14. In het patentrecht valt een dergelijk inkomen in de klasse n°. 11 en wordt dus met inbegrip der opcenten getroffen met f 21,76, alzoo f 7,76 of ruim 50 pct. meer dan in de bedrijfsbelasting. Nu weet ik wel dat de geachte afgevaardigde eene voorstelling heeft gegeven, die niet strookt met deze cijfers, maar dit is voor een deel hieraan toe te schrijven dat hij de opcenten niet in aanmerking heeft genomen, hoewel zelfs in dat geval de uitkomst niet onbevredigend zou zijn voor deze wet.

De heer Gerritsen noemde ook inkomens van 3200 tot beneden 4200 gulden. Die inkomens vallen volgens het patentrecht in de 7e klasse en zijn dan onderworpen aan een recht van f 62, daarbij komen de opcenten, dat wordt f 79,36. Wat zullen deze inkomens nu betalen in de bedrijfsbelasting? Voor f 3200 wordt betaald f 48, voor f 4100 f 66. Ook hier derhalve zal de bedrijfsbelasting lichter zijn.

Mij dunkt, wanneer men een Minister tegenwerpt dat hij onjuiste cijfers heeft medegedeeld, eene dergelijke tegenwerping goed gestaafd dient te zijn, zal zij indruk maken op de Kamer.

Ook is gewezen op de winkeliers en logementhouders.

Wat de winkeliers betreft, het is zeer moeilijk hier eene juiste vergelijking te maken. Eén ding weet ik echter wel, namelijk dat, wanneer een winkelier geen winst maakt — en dat er helaas zoo zijn, is bekend genoeg — hij toch patent moet betalen, terwijl het groote voordeel van de bedrijfsbelasting hierin ligt, dat in zoodanig geval geen belasting zal worden geheven. Wanneer men den druk van de eene belasting met dien van de andere vergelijkt, laat men dan dit allergewichtigste punt niet veronachtzamen. Wordt naar dit ontwerp een druk opgelegd, dan zal dit alleen zijn in het geval dat er winst wordt behaald. Is er geen winst, dan is er ook geene belasting. Bij het patentrecht niet alzoo.

Wat de logementhouders betreft, eenige maanden geleden, nog vóórdat de bedrijfsbelasting was ingediend, heb ik audientie verleend aan eenige logementhouders die zich kwamen beklagen over den zwaren druk van het patent en wezen op de groote onbillijkheden daaraan verbonden. Zij waren toen zeer verheugd door mijne toezegging dat ik eene belastingwet zoude voorstellen waarin die drukkende bepalingen niet zouden voorkomen. Het groote bezwaar toch bij de patentwet is hierin gelegen, dat betaald moet worden naar de kamers, ook al zijn die niet bewoond. Bij deze belasting echter wordt alleen de winst als maatstaf genomen.

Dezelfde personen zijn niet bij mij geweest om te klagen over deze wet. Ik heb klachten gehoord over de patentwet, ik heb ze niet gehoord over hetgeen mijnerzijds is voorgesteld.

Voorts wordt gezegd dat de bedrijfsbelasting niet mag worden ingevoerd, alvorens het personeel is herzien, want het personeel is zoo drukkend en de bedrijfsbelasting houdt geene rekening met de talrijkheid van het gezin.

Mij ontgaat ten eenenmale de kracht van dat argument. Het personeel is zoo drukkend; maar zal het dan minder drukkend worden wanneer het blijft bestaan naast de patentbelasting? De bedrijfsbelasting houdt geene rekening met de talrijkheid van het gezin. Doet de patentbelasting dit dan wel? Daarentegen wijs ik hierop dat, wanneer men nauwkeurig beide wetten, personeel en patent, met elkander vergelijkt, men in vele gevallen zal vinden, dat er verlichting zal zijn ten gevolge van de invoering van de bedrijfsbelasting.

Het heeft mij werkelijk leed gedaan van den heer Harte te vernemen dat zijne stem, en die van vele zijner politieke vrienden — ik hoop dat zij in dit geval niet zeer talrijk zullen zijn — afhankelijk wordt gesteld van de aanneming van het amendement van den heer Gerritsen.

Ik zou dit zeer betreuren en daarin niet kunnen zien eene daad van consequentie. Wat toch is er ten aanzien van dit wetsontwerp voorgevallen? Toen verleden jaar in de maand Juli de vraag hier aan de orde kwam of de vermogensbelasting al dan niet zou worden ingevoerd, rees bij velen het bezwaar dat de vermogensbelasting alleen zou werken, zonder de bedrijfsbelasting daarnevens. Herhaaldelijk is mij toen gevraagd, reeds bij het begin van het debat: krijgen wij nu de bedrijfsbelasting wel? Ik heb gezegd: gij zult ze krijgen. Toen is mij, met dat eigenaardig insisteeren, dat bij de Kamer soms in zwang is, wederom gevraagd: krijgen wij de bedrijfsbelasting werkelijk? Mijn antwoord was: werkelijk, gij zult ze krijgen. Voor de derde maal werd toen gevraagd: krijgen wij de bedrijfsbelasting nu heusch? Ik heb gezegd: ja, heusch gij zult ze krijgen.

Eindelijk heb ik verklaard: ik zal het u maar zeggen, de wet is zoo goed als gereed; binnen 3 weken gaat zij naar den Raad van State. De algemeene stemming van de Kamer was dus toen, dat de eene belasting moest worden aangemerkt als het complement van de andere. En dat was ook mijne stemming. Van den aanvang af had ik gewenscht, dat de twee belastingen te gelijk in werking zouden treden. Toen de motie van den heer van Karnebeek ter sprake kwam, heb ik wel gewezen op eenige administratieve voordeelen aan niet gelijktijdige invoering verbonden, maar tevens erkend dat in zekere mate een tijdelijke misstand daardoor zou ontstaan, omdat de beide belastingen twee deelen zijn van een geheel. Dat wensch ik ook nu te zeggen. De vermogensbeasting zal zijn een half werk, wanneer niet daarnaast komt te staan, als complement, de bedrijfsbelasting.

Zal de Kamer nu dat verband dat zijzelve altijd erkend heeft, op eens loslaten, en bij het laatste artikel van de wet zeggen: ja, dat hebben wij wel altijd beweerd, maar wij meenden dat zoo niet. Wij vinden het nu beter de wet niet in werking te doen treden, maar daarmede te wachten tot... Ja, tot hoe lang? De een zegt: totdat het kiesrecht is herzien; de ander: totdat het personeel is herzien. En wie weet welke denkbeelden er omgaan in het brein van een derde. Zeker is het dat de wet dan aanvankelijk niet in werking zal treden. En men heeft reeds meer gezien, wanneer eene wet in het *Staatsblad* komt met de bepaling: »Deze wet treedt in werking op een nader te bepalen tijdstip", dit nader te bepalen tijdstip een*er verwijderd* tijdstip kan zijn.

Wat ik verleden jaar gezegd heb, zeg ik andermaal, Laat ons voortgaan met geregeld onze taak af te werken! Laat ons, zoodra het ééne gereed is, het andere afdoen. Laat ons zorgen, dat de wetten, door ons gemaakt, niet alleen in het *Staatsblad* verschijnen, maar ook in werking treden. Wanneer dit geschiedt, zullen wij, van stap tot stap voortgaande, wel niet komen tot eene volmaakte, maar toch tot eene zeer bruikbare herziening van ons belastingwezen.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, de gronden waarop ik, behalve op die door de heeren van der Kaay, IJdens en den

voorzitter der Commissie van Rapporteurs aangevoerd, de aanneming van het amendement ten sterkste moet ontraden.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts zeer kort wensch ik te beantwoorden hetgeen, mijns inziens, bij de bestrijding van hetgeen door mij is aangevoerd, onjuist is weergegeven. Voor het overige geloof ik, dat na de toelichting, ieder zijne stem uitstekend wel zal kunnen bepalen, zoowel zij die vóór als die tegen het amendement wenschen te stemmen.

In de eerste plaats wil ik er dan de aandacht op vestigen, dat ik volstrekt niet het plan omdraag, mij door den geachten afgevaardigde uit Alkmaar toegeschreven, namelijk om, waar onkruid gezaaid wordt mede te doen om dat onkruid te doen opgroeien. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de bedoeling van mijn amendement — dit ook in antwoord aan den heer van Houten — is, niet enkel om de invoering aan de nieuwe Kamer over te laten, maar dat ook, zelfs wanneer er eene nieuwe Kamer gekozen was, toch met de invoering zou worden gewacht tot na de herziening van het personeel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp allerminst het standpunt door den geachten afgevaardigde uit Winschoten — wanneer ik hem althans goed verstaan heb — ingenomen. Hij meende namelijk, dat door de invoering van deze belasting de mindere man zou zijn gebaat. Ik wensch er juist de aandacht op te vestigen, dat door de invoering van deze belasting zullen worden getroffen alle arbeiders, en dat zijn er velen, die f 13 of meer 's weeks verdienen; dat zullen getroffen worden de arbeiders-turfmakers van de verveners, terwijl de verveners zelven zullen zijn vrijgesteld. Dit ook in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Alkmaar, die ons toeroept: »Laten wij toch spoedig deze belasting invoeren, want te lang reeds zijn vrijgesteld zij, die niet vrijgesteld hadden moeten zijn!"

Maar juist in deze wet treft men eene vrijstelling aan, waarop de geachte afgevaardigde uit Schoterland zoo te recht gewezen heeft, ik bedoel de vrijstelling van het landbouwbedrijf, waarmede de omstandigheid, dat de arbeiders van het landbouwbedrijf niet worden vrijgesteld, een zoo schreeuwend contrast vormt!

Ik behoef — meen ik — den Minister wel niet te antwoorden op de vraag: »waar is bij de beoordeeling eener wet het criterium van de belangrijkheid? Ook hij zal, geloof ik, wel willen toegeven, dat voor deze wet dit criterium gelegen is in den ingrijpenden maatregel, waarbij aan duizenden, die vroeger door geen bedrijfsbelasting gedrukt werden, thans eene nieuwe last wordt opgelegd.

Wanneer de Minister overigens aanstoot vindt in het feit, dat ik gesproken heb van »een meesterstuk van belastingwetgeving", wensch ik er wel den nadruk op te leggen, dat dit geschied is naar aanleiding van de buitengewoon gunstige beoordeeling van dit wetsontwerp door den geachten afgevaardigde uit Dordrecht. Ik meen dat, waar deze dit wetsontwerp zoo zeer ophemelde, ik mag eischen dat hij eenig vertrouwen in de toekomstige Vertegenwoordiging voor dit »meesterstuk" zou aan den dag leggen.

Nu, wel het belangrijkste deel van het debat, de weder-legging van den Minister ten aanzien van de door mij genoemde cijfers. De Minister heeft gezegd: wanneer gij opgaven van de Regeering bestrijdt, dan moet gij wel vrij zeker zijn van de cijfers die gij noemt. Welnu, ik ben er nog vrij zeker van. Ik verwijs èn de Regeering èn de Kamer naar bladz. 1247 van de *Handelingen*; dan zal men tot de overtuiging komen, dat het door mij gezegde volkomen juist was, namelijk dat de Regeering destijds gaf — niet *onjuiste*, zooals de Minister het voorstelt, maar onvolledige gegevens, dat de Regeering bij de voorstelling, alsof men volgens de patentwet minder betaalde dan volgens haar wetsontwerp wel genoemd heeft het laagste, doch niet het hoogste cijfer van de verschillende klassen der patentwet, en dat op datzelfde oogenblik de 28 opcenten nog in het wetsontwerp stonden en het amendement-Borgesius, — dat de Regeering nu voor de weerlegging bezigt — nog niet was aangenomen.

De Minister heeft gezegd: het voordeel dat de wet geeft, is, dat winkeliers, indien zij verlies lijden, zullen worden vrijgesteld. Dit is ten deele juist; wanneer die winkelier kapitaal in zijne zaak heeft, moet hij toch in de vermogensbelasting betalen. Hij is wel is waar vrijgesteld van de bedrijfsbelasting, maar de kleine winkeliers, welke wij hier op 't oog hebben, werken in den regel niet met verliezen. Van hun omzet maken zij wel eene regelmatige winst van ongeveer 15 pct.

Dat de logementhouders gevraagd hebben om herziening van het patent, vind ik zeer verklaarbaar, maar ik ben overtuigd, dat zij nog meer belang hebben bij de herziening van het personeel. Wanneer men een aanslag in de patentbelasting van even over f 200 ziet tegenover eene personeele belasting van ongeveer f 2000, behalve 118 opcenten, dan zal men toch moeten toegeven dat de laatste dringender herziening eischt dan de eerste. Wordt mijn amendement aangenomen, dan zal er een voortdurende prikkel voor deze Regeering zijn om met die herziening niet te dralen.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts twee punten; het eene gereleveerd door den heer van Houten, het andere door den Minister.

De heer van Houten heeft gezegd, dat de verwerping van het amendement-Mackay toch goede vruchten had gedragen. Die meening dunkt mij niets meer te zijn dan eene uiting van persoonlijke appreciatie. Men zou met evenveel, zoo niet grooter, recht in den gedachtengang van den geachten afgevaardigde uit Groningen kunnen zeggen, dat hij slechte vruchten had gedragen. Eene slechte vrucht zou men het kunnen noemen, dat, ten gevolge van de verwerping van dat amendement, gebleken is, hoeveel moeilijkheden er aan verbonden zijn om door stukwerk te komen tot de vorming van een harmonisch geheel.

Het bestaan dier moeilijkheden is bij de behandeling van dit wetsontwerp genoegzaam bewezen. Ook zou men recht hebben te spreken van eene slechte vrucht waar gebleken is, dat een bekwaam, uitstekend en betrouwbaar man gelijk de Minister Pierson, in omstandigheden kan komen, die veroorzaken, dat hij een te goeder trouw gegeven woord niet kan houden.

Dit alles heeft plaats gevonden en heeft slechts kunnen plaats vinden, nadat en omdat het amendement-Mackay was verworpen. Van dit alles zoude niet zijn gebleken, wanneer het amendement ware aangenomen. Derhalve behoort hier niet alleen van goede vruchten, maar ook, en op betere gronden, te worden gesproken van zeer bedenkelijke voortbrengselen.

De Minister heeft mij inconsequentie verweten. Toch geloof ik, dat dit verwijt onverdiend is. Niet inconsequent kan genoemd worden hij, die trouw blijft aan zijn uitgangspunt en zijn einddoel.

Welnu, uitgangspunt en einddoel van diegenen, die medewerkten tot herziening van het belastingstelsel, was te komen tot een complex van belastingen, drukkende naar draagvermogen. Niet het maken van deze of gene, op zich zelf beschouwde goede belasting, maar het samenstellen van ééne met het oog op het draagvermogen ingericht en werkend geheel van belastingen was en blijft ons doel.

De gebleken moeilijkheden nu, om door stukwerk te komen tot de vorming van één harmonisch geheel, brengt er mij en mijne vrienden toe, de voorzichtigheid te betrachten, en wij vermeenen dit niet beter te kunnen doen dan door te stemmen vóór het amendement-Gerritsen.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Namens eenige mijner politieke vrienden wensch ik te verklaren, dat wij op soortgelijke gronden als door den geachten afgevaardigde uit Grave, den heer Harte, zijn aangevoerd, zullen stemmen voor het amendement van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, den heer Gerritsen.

Ik voeg hierbij slechts eene korte toelichting.

Niemand zal ontkennen, dat de toezegging van den Minister van Financiën, dat de invoering van de bedrijfsbelasting zou samengaan met die der vermogensbelasting, op de samenstelling en indiening der eerste van grooten invloed geweest is. Nu weder is de bedrijfsbelasting in verband gebracht met de herziening van het personeel, en verscheidene bepalingen, die in de wet op de bedrijfsbelasting werden wenschelijk geacht, zijn daaruit weggelaten, omdat de Regeering het voornemen heeft de noodig geoordeelde voorzieningen bij de wet op het personeel op te nemen.

De wet op het personeel zal dus niet kunnen worden vastgesteld noch ingediend, zonder dat daarbij gedurig gedacht zal worden aan de bedrijfsbelasting.

Een waarborg voor de goede inrichting der wet op het personeel is dus gelegen in het uitstel der invoering dezer bedrijfsbelasting.

De heer **Æ. Mackay**: Ik wensch, Mijnheer de Voorzitter, met een kort woord te zeggen welke stem ik zal uitbrengen over het amendement-Gerritsen, en dit naar aanleiding van hetgeen door den vorigen spreker is in het midden gebracht.

Ik moet verwijzen naar hetgeen reeds indertijd door mij is gesproken bij de behandeling van de vermogensbelasting, en waarbij later het voorstel werd gedaan om de invoering van die wet eerst te doen plaats hebben gelijktijdig met de bedrijfsbelasting. Toen heb ik er bijgevoegd, dat er zeker veel voor te zeggen was, om, alvorens de bedrijfsbelasting en de vermogensbelasting in te voeren, ook de belasting op het personeel te herzien; maar dat ik meende dat die eisch te ver ging en dat ik niet verder wilde gaan dan te vragen gelijktijdige invoering van bedrijfs- en vermogensbelasting. Naar aanleiding van hetgeen ik toen gezegd heb, en waarnaar ik kortheidshalve verwijs, meen ik nu moeilijk mijne stem te kunnen uitbrengen vóór het amendement-Gerritsen.

Ik ben altoos daarvan uitgegaan, dat de vermogens- en bedrijfsbelasting bij elkander hooren en gelijktijdig hadden dienen in werking te treden; nu dit niet is geschied acht ik de invoering van de bedrijfsbelasting zoo spoedig mogelijk na die der vermogensbelasting wenschelijk. Daarbij zal bij de herziening van de wet op de personeele belasting gelet moeten worden op de beide belastingen zooals zij in verband tot elkander werken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Gerritsen wordt in stemming gebracht en met 53 tegen 25 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Tijdens, de Beaufort (Amsterdam), van Velzen, Conrad, van Alphen, van Houten, Bool, van Beuningen, A. van Dedem, van Gijn, Mees, Kielstra, Zijp, van der Feltz, Hintzen, Smit, Viruly Verbrugge, Plate, Rink, Hartogh, Roessingh, Levy, Bahlmann, T. Mackay, van Kerkwijk, Schepel, de Meijier, Poelman, Kerdijk, Heldt, Goeman Borgesius, Schimmelpenninck van der Oye, Cremer, Guyot, Veegens, Rutgers van Rozenburg, van Berckel, Land, Hennequin, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, de Kanter, Röell, van der Kaay, Goekoop, Huber, Pijnacker Hordijk, Tydeman, van Karnebeek, Lieftinck, Farncombe Sanders, Smeenge en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Mutsaers, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, van Bylandt, van Vlijmen, Gerritsen, Donner, Walter, Haffmans, van der Schrieck, Travaglino, Brantsen van de Zijp, Seret, Pyttersen, de Ras, Smits van Oijen, Beelaerts van Blokland, Lambrechts, de Geer van Jutfaas, Harte, G. van Dedem, van den Berch van Heemstede, van de Velde, Keuchenius en Dobbelmann.

Art. 58 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over het *amendement* voorgesteld door den heer Levy, om, als slotbepaling, na art. 58 te doen volgen een nieuw artikel, luidende:

De vrijheid om, waar de belanghebbende het verkiezen mocht, handel, beroep, nering of bedrijf uit te oefenen, wordt, binnen de grenzen door de wet gesteld, gewaarborgd."

De heer **Levy**, het woord gekregen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Tot adstructie van mijn amendement wensch ik allereerst een beroep te doen op een man, die voorzeker tot de grootste kenners van het Staatsrecht behoort, den heer Heemskerk, die in *De Praktijk onzer Grondwet*, I, bladz. 26, het navolgende zegt: »Het is opmerkelijk, dat bij de vrijheid, in het Vde hoofdstuk der Grondwet erkend, geene plaats is verleend aan de *vrijheid van nering en bedrijf* behoudens de beperkingen, die het algemeen belang vordert. Deze vrijheid, uitvoerig omschreven in artt. 52 tot 55 der burgerlijke en staatkundige grondregels, voorafgaande aan de Staatsregeling van 1798, is thans slechts betrekkelijk en niet volkomen duidelijk, noch algemeen gewaarborgd door art. 2 der Patentwet van 21 Mei 1819 (*Staatsblad* n°. 34)."

Inderdaad, tot beteugeling van het overschrijden van rechtsmacht der gemeentebesturen is het noodig dat art. 2 of liever het beginsel dat ten grondslag ligt aan art. 2 der Patentwet, worde in stand gehouden, en dat dit artikel derhalve worde vervangen door eene bepaling, welke ik getracht heb te formuleeren en welke ik de eer heb aan de Kamer voor te stellen. De vrijheid om allerwege arbeid, nering of bedrijf uit te oefenen is bij tal van arresten van den Hoogen Raad gehandhaafd tegen beperkingen, die plaatselijke verordeningen hebben getracht daartegen in te brengen; zoo bijv. de arresten van den Hoogen Raad van 13 Juni 1890, *Weekblad van het Recht*, n°. 5908; van 29 Juni 1891, *Weekblad van het Recht*, n°. 6068; en van 7 November 1892, *Weekblad van het Recht* n°. 6263.

Om het belang van het behoud van het beginsel in art. 2 vervat te doen uitkomen, wensch ik een voorbeeld aan te voeren, ontleend aan mijne eigen rechtspraktijk, en dat niet betrekking heeft op eene plaatselijke verordening, opgemaakt in een achterhoek, maar op eene plaatselijke verordening van de stad Zwolle.

Een kleine koopman had namelijk de gewoonte, aan personen bij wie hij gewoon was zijne waar te venten, circulaires te zenden, dat hij weer voornemens was dat te doen. Toen heeft hij evenwel gehoord, dat in de stad Zwolle eene plaatselijke verordening luidt: »Het is verboden aan den openbaren weg eenig bedrijf uit te oefenen. Van deze verbodsbepaling kan door burgemeester en wethouders ontheffing worden verleend." (Art. 99*a*.)

Naar aanleiding daarvan heeft die man vergunning doen vragen om te venten en heeft daarop antwoord gekregen per brief, dien ik de vrijheid zal nemen, in originali mede te deelen.

»In antwoord op uw schrijven, bericht ik u dat aan uw verzoek niet kan worden voldaan, aangezien vergunningen, om in deze gemeente te venten, alleen aan ingezetenen worden verleend."

(get.) De fung. Commissaris van Politie.

Ik heb toen de vrijheid genomen, nadat die man mij was komen raadplegen, hem te zeggen, dat hij desniettemin zijn bedrijf in Zwolle uitoefenen zou, en te schrijven aan den heer commissaris van politie, dat, indien hij termen mocht vinden om die man te calangeeren, ik de vrijheid nemen zou hem in rechten bij te staan. Die man is ongemoeid gebleven.

Dit is slechts één voorbeeld van de wijze waarop men tracht inbreuk te maken op de vrijheid van nering en bedrijf.

En nu herinnert men zich dat de heer van Houten bij gelegenheid van de algemeene beraadslagingen over deze wet het volgende zeide: »Die (patent-) belasting is niet

zoo afkeurenswaardig door financieelen druk dan wel door de wijze waarop zij drukt, door het beginsel dat er aan ten grondslag ligt. Het beginsel der patentwet is, dat de burger niet vrij is zijn kost te verdienen, maar de vergunning daartoe moet koopen van den Staat.

»Naarmate men zich sterker tegen de leer verklaart van het recht *op arbeid*, naar die mate moet men sterker handhaven het recht *om te arbeiden.* Het *droit au travail* ontkennende, moeten wij het *droit du travail* des te onbeperkter handhaven."

In aansluiting aan die woorden van den heer van Houten heeft de heer Roëll de *on*vrijheid van den arbeid, ten grondslag liggende aan de patentwet, als eene barbaarschheid gekenmerkt, en dat wel in een brief waarvan die geachte spreker de goedheid gehad heeft kennis te doen dragen aan zijne medeleden in deze Kamer.

Welnu, die patentwet, men kan er niet te veel kwaads van zeggen, n'en déplaise den heer Gerritsen. Maar één voordeel had zij toch en dat was haar art. 2.

Wordt dat artikel afgeschaft zonder meer, dan is de rechterlijke macht machteloos en weerloos tegenover overschrijding van machtsbevoegdheid van de plaatselijke besturen. De Regeering voert voor die afschaffing zonder meer aan op bladz. 21 van de Memorie van Antwoord, in de eerste plaats, dat dan toch art. 153 van de gemeentewet vernietiging van gemeenteverordeningen niet slechts toelaat op grond van strijd met de wet, maar ook op grond van strijd met het algemeen belang.

Zeker in thesi is dit volkomen juist, maar waarom is dan van die bevoegdheid door de Regeering in de verschillende gevallen waarin de rechterlijke macht tusschenbeide komen moest geen gebruik gemaakt?

Juist naar aanleiding van die bepaling van de verordening van Zwolle, die ik straks heb vermeld, is het door mij in de laatste plaats aangevoerde arrest van den Hoogen Raad gewezen. Alzoo heeft de Hoogen Raad den weg aangewezen aan de Regeering, en toch bestaat die verordening nog.

Wanneer nu iemand eenvoudig zich laat intimideeren door het bestaan van die verordening in Zwolle, dan is er inbreuk gemaakt op de vrijheid van nering en bedrijf overal.

In de tweede plaats wordt aangevoerd, reeds thans worden de niet-patentplichtige beroepen door geen andere bepaling dan die van art. 153 der gemeentewet tegen ongewenschte beperking door politieverordeningen beveiligd.

Dat komt mij voor niet juist te zijn. De bedoeling van art. 2 is niet dat *alleen* de gepatenteerde de vrijheid heeft een bedrijf uit te oefenen, maar dat de niet-gepatenteerde *a fortiori* die vrijheid heeft; anders zou aan hem een zeer zonderling benefice verleend zijn.

Eindelijk wordt in de laatste plaats door de Regeering gezegd: »Dat die bescherming onvoldoende is en nadere voorziening noodig zou zijn, is niet gebleken, maar zoodanige voorziening zou, mocht zij noodig blijken, naar het oordeel van den ondergeteekende stellig niet in eene belastingwet op hare plaats zijn."

Ik veroorloof mij aan den Minister te vragen: waarom niet?

Gij schaft art. 2 af; wanneer nu art. 2 in zijn gevolgen nut heeft — zou men dan het beginsel van dat artikel niet evenzeer en met hetzelfde recht hier mogen handhaven?

Eene andere bedenking is geopperd door den heer van de Velde.

Die geachte spreker wenschte dat »nuttige gemeenteverordeningen", zooals hij ze noemde, konden in stand gehouden worden (bladz. 1497 der *Handelingen*); hij noemde nuttige verordeningen zoodanige, waarin voorgeschreven wordt dat men vooraf kennis geven moet van zijn voornemen om in eene gemeente een bedrijf uit te oefenen, om te waken tegen vermomde bedelarij.

Ik zou wel willen zeggen: hier hebben wij een staaltje van machtsaanmatiging van gemeentebesturen, dat gekeerd moet worden.

De bedelarij is strafbaar volgens artt. 432—434 Wetboek van Strafrecht; en tegen vermomde bedelarij zal de politie, evenals tegen elk vermomd misdrijf, waken. Maar juist doordien de Strafwet heeft gewaakt tegen bedelarij, juist daarom is deze zaak onttrokken aan de legislatieve bevoegdheid van de gemeentebesturen, bij art. 50 der gemeentewet.

Onder voorwendsel van tegen deze vermomde bedelarij te waken, mag mijns inziens de vrijheid om te arbeiden, om nering of bedrijf allerwege uit te oefenen binnen de grenzen door de wet gesteld, niet aan banden gelegd, niet afhankelijk gemaakt worden van voorwaarden. Ik meen te mogen aannemen dat de zoogenaamde nuttige verordeningen van den heer van de Velde denzelfden weg zouden opgaan als de verordening van Zwolle, mits men den Hoogen Raad maar in de gelegenheid stelle een arrest te wijzen. Daartoe moet de rechterlijke macht in de gelegenheid gesteld worden, en het openen van die gelegenheid is het doel van mijn amendement.

Het *amendement* van den heer Levy wordt ondersteund door de heeren Bool, Lieftinck, Smeenge, de Kanter en Houwing, en zal mitsdien een onderwerp van beraadslaging.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij allerminst bevreemd, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, zich de gewichtige vraag die het hier geldt, heeft aangetrokken.

Met betrekking toch tot de geschiedenis dezer quaestie kan die geachte afgevaardigde met volle recht zeggen: »quorum pars magna fui".

Ik behoef daarbij slechts te herinneren aan de nommers 5910—5928 van het *Weekblad van het Recht*, jaargang 1890; want men zal daarin zeer belangrijke artikelen vinden, door zijne bekwame hand gesteld.

Als ik begin met het door dien geachten afgevaardigde ingediend amendement te bespreken, moet ik echter al dadelijk vooropstellen, dat ik niet met zekerheid durf verklaren er de bedoeling — het zal wel aan mij liggen — van te begrijpen, en dat, voor zooverre ik dit begrijp, ik betwijfel of de voorsteller met zijne redactie zijn doel niet voorbijstreeft. Wij lezen toch in het amendement: »De vrijheid om, waar de belanghebbende het verkiezen mocht, handel, beroep, nering of bedrijf uit te oefenen, wordt, binnen de grenzen door de wet gesteld, gewaarborgd."

Dat in het algemeen eene wetsbepaling in acht genomen moet worden is een vérité de monsieur de Palisse.

Maar ik vraag: Wat beteekenen die woorden: »binnen de grenzen door de wet gesteld"? Dat die vrijheid alleen gelden zal als en voor zooverre de wet het uitdrukkelijk heeft aangewezen? Die uitlegging strookt met de letterlijke redactie van het amendement; maar zal er dan eerst nog eene wet moeten komen die de grenzen der in het algemeen gewaarborgde vrijheid bepaalt?

Of bedoelt de geachte voorsteller dat de gewaarborgde vrijheid algemeen zal zijn, en slechts zal mogen worden beperkt dáár en voor zooverre de wet dit zal hebben geregeld?

Dan zou de redactie, naar mijn bescheiden oordeel althans, niet geheel juist zijn, maar kan over de zaak verder geredeneerd worden.

Heeft de geachte voorsteller er zich dan echter wel rekenschap van gegeven hoe ver die bepaling reikt? Zal dus zoodanige bepaling bij voorbeeld door plaatselijke verordeningen voortaan zijn verboden, tenzij de wet dit uitdrukkelijk toelaat, gelijk bijv. in art. 4 der wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 95); of art. 2 der wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 97), welk laatste artikel trouwens daarenboven nog uitdrukkelijk naar art. 135 der Grondwet verwijst?

Ik lees voorts: »*Wáár* de belanghebbende het verkiezen mocht". »*Wáár*", dus: in elke gemeente of elke

plaats? Art. 2 der patentwet sprak van: »*allerwege*", en in het Koninklijk besluit van 6 Juni 1880 (*Staatsblad* n°. 105) wordt dit verklaard als: »in alle gemeenten". Maar de voorgestelde redactie reikt veel verder; zij waarborgt de vrijheid ook op elke *plaats* in iedere gemeente.

Kan dit, Mijnheer de Voorzitter?

Zal voortaan geen gemeentebestuur dus meer mogen bepalen, dat openbare verkoop van groenten en vruchten slechts op bepaalde plaatsen mag geschieden? Of dat oneerbare bedrijven slechts in bepaalde gedeelte eener gemeente zullen worden toegelaten? Of zelfs, dat men niet overal in eene gemeente stationneeren mag met rijtuigen?

Dit zou mijns inziens uit de redactie volgen, doch ik kan toch inderdaad niet aannemen, dat zulks de bedoeling ware, welke de voorsteller heeft gehad.

Ik acht het meest waarschijnlijk dat de geachte voorsteller van het amendement met de door hem bedoelde wet heeft op het oog gehad art. 135 der Grondwet. Natuurlijk zal moeten worden gewaakt dat de perken in dat artikel, in verband met art. 153, gesteld, niet worden overschreden; maar is het noodig dit hier speciaal en expressis verbis te verklaren? Kan het waken daarvoor niet worden opgedragen aan de hoede van het centraal gezag volgens art. 153 voormeld?

Neen, zegt de heer Levy, het is reeds duidelijk gebleken, dat dit niet voldoende is; waarom zoude anders de Hooge Raad verplicht zijn geweest verschillende plaatselijke verordeningen voor onwettig te verklaren? Zóó o. a. die van de gemeente *Rijssen*, bij arrest van 30 Juni 1890. (*Weekblad van het Recht* n°. 5908.)

Ik antwoord: ongetwijfeld zien twee beter dan één; maar ware het nu niet mogelijk dat als de verantwoording voortaan op één blijft rusten, deze ook veel scherper zal gaan toezien? Ik zie inderdaad vooralsnog de noodzakelijkheid eener zoo speciale bepaling als nu wordt voorgesteld in deze niet in; in de patentwet had zij een geheel anderen oorsprong en grond.

Zouden wij niet kunnen volstaan met opzichtens *alle* bedrijven met den waarborg genoegen te nemen waarmede vroeger de niet-patentplichtige beroepen moesten en konden volstaan? Neen zegt de geachte afgevaardigde, ook de niet-gepatenteerde bedrijven stonden onder de hoede van art. 2, § 1, van de patentwet. Dit moet ik ten stelligste ontkennen, want het was juist het karakter van de patentwet, dat men tegen geld de bevoegdheid kon koopen om een bedrijf uit te oefenen; en dan moest de verkooper — in casu de Staat — wel zorgen dat geen inbreuk werd gemaakt op het door hem geleverde; maar waar het recht niet was gekocht, verviel die noodzakelijkheid ook.

Dus moest men genoegen nemen met den algemeenen waarborg, gelegen in de zorg van het centraal gezag dat de perken der wetgevende bevoegdheid van de gemeentebesturen niet werden overschreden.

Dit argument kan dus niet opgaan.

De geachte afgevaardigde zeide verder dat ik mij toch wel in de eerste plaats met zijn amendement moest vereenigen, omdat ik er op gewezen had, hoe barbaarsch door de patentwet de vrijheid van nering en bedrijf was aan banden gelegd.

Mijn bezwaar was, dat men in vele gevallen het recht moest koopen om een bedrijf uit te oefenen, maar niet dat, mits binnen de perken die het algemeen belang gedoogt, beperkende bepalingen in het leven kunnen worden geroepen. Ik erken volmondig dat niet zelden beperkende bepalingen zijn uitgevaardigd die de vrijheid op zeer bedenkelijke wijze aanrandden. De waarborg daartegen moet echter niet gezocht worden in de bepalingen die de geachte afgevaardigde voorstelt, doch ik wensch dien te vinden in de verplichting, die op het centraal gezag rust om zoodanige verordeningen te casseeren.

Het lijdt bij mij bijv. geen twijfel, dat de beperking waar de geachte afgevaardigde op wees, namelijk dat alléén aan de ingezetenen eener gemeente zou vergund worden aan de deuren met koopwaren te venten, door geen enkel Minister van Binnenlandsche Zaken zou worden toegelaten.

Ik kan geene vrijheid vinden om mijne stem aan dit amendement te geven, want ik geloof, dat het veel verder gaat dan de bedoeling is. Als ik het amendement toch uitleg volgens de redactie, dan betwijfel ik of een gemeentebestuur voortaan meer de bevoegdheid zal hebben om beperkingen vast te stellen zelfs omtrent de plaats waar de uitoefening van zekere takken van handel, beroep of nijverheid kan worden toegelaten, tenzij eene wet zulks uitdrukkelijk bepaalt. Nu meen ik toch, dat het onbetwist en onbetwistbaar is dat, waar de gemeentebesturen de vrijheid moeten hebben beperkingen vast te stellen wat den *tijd* aangaat waarop een bedrijf zal mogen worden uitgeoefend — bijv. wat betreft de opening en sluiting van tapperijen enz. — zij zulks ook omtrent de *plaats* zullen moeten kunnen doen.

Ik acht het amendement veel te ingrijpend en zal mij, op dien grond, daarmede tot mijn leedwezen — hoezeer ik de bedoelingen van den geachten afgevaardigde waardeer — niet kunnen vereenigen.

De heer **van der Kaay**: Tot mijn leedwezen moet ook ik mij scharen onder de bestrijders van dit amendement.

Ik begin met te verklaren, dat ik niet geloof dat het volstrekt noodig is, dat al de vrijheden, die het Nederlandsche volk geniet, in den tegenwoordigen tijd in de Grondwet of in eenige andere wet uitdrukkelijk worden gewaarborgd. Dat de heer Heemskerk van die meening is wil ik gaarne aannemen, maar ik voeg er bij, dat het een verouderd denkbeeld is.

Wanneer alle vrijheden in de Grondwet moesten gewaarborgd worden, dan zou het zeer twijfelachtig zijn of voor vele vrijheden, die door het Nederlansche volk genoten worden, die waarborg wel bestaat. Ik geloof dat wij moeten aannemen, dat alles vrij staat wat niet verboden is of in strijd is met onze wetten. Maar aan bepalingen waarin uitdrukkelijk staat: dit is vrij en dat is vrij, hebben wij geen behoefte.

Ik kan evenwel begrijpen, dat men, met het oog op een artikel in de patentwet, ook in deze wet eene bepaling van dezelfde kracht wenscht; maar ik moet eerlijk verklaren, dat ik, na herhaalde lezing van het amendement, niet kan begrijpen, wat de geachte voorsteller met de aanneming van zijn voorstel zou winnen.

Ik kan kort zijn, want de heer Röell heeft er reeds op gewezen; maar wat beteekent het toch te verklaren, dat de vrijheid om, waar de belanghebbende het verkiezen mocht, handel, beroep, nering of bedrijf uit te oefenen, binnen de grenzen door de wet gesteld, wordt gewaarborgd?

Kan dat twijfelachtig zijn? Dat eene vrijheid wordt gewaarborgd binnen de grenzen door zekere wet gesteld — welke dan ook, want de uitdrukking is algemeen — mij dunkt, dat spreekt vanzelf. Dergelijke algemeene waarheden behoeven wij inderdaad niet in de wet te schrijven. Maar wat is de bedoeling eigenlijk? Blijkbaar wenscht de geachte voorsteller te zorgen dat door gemeentelijke keuromanie de vrije uitoefening van bedrijf niet zal worden belemmerd; maar zal hij met eenige mogelijkheid dat doel kunnen bereiken, zelfs maar eenigszins nader komen, wanneer dit amendement wordt aangenomen? Dan zal alleen beperking mogelijk zijn binnen de grenzen door de wet gesteld. Welnu, »de wet" is ook de gemeentewet, en deze blijft ongewijzigd; dus zullen de gemeentebesturen de bevoegdheid behouden, die hun is toegekend om verordeningen te maken, die in het belang van de openbare orde, zedelijkheid en gezondheid worden vereischt. Aan de voorschriften der gemeentewet word tittel noch jota veranderd. Integendeel, zij wordt uitdrukkelijk door het amendement in bescherming genomen. Welnu, wat zal dit amendement dan baten? Als men nu gaat onderzoeken de zeer belangrijke vraag, waarop de geachte voorsteller heeft gewezen: is deze of gene gemeenteverordening wettig? Moet zij gehandhaafd worden? — dan zal men eenvoudig hebben te vragen: — evenals thans het geval is — is deze verordening

gebleven binnen de grenzen van de bevoegdheid van het gemeentebestuur, namelijk in het belang van de openbare orde, zedelijkheid of gezondheid? Is dat niet het geval, dan moet de verordening worden vernietigd. Zoo is de zaak, zoo zal zij blijven als het amendement wordt aangenomen. De geachte voorsteller meent er iets anders mede, maar ik zeg het den vorigen geachten spreker na, ik kan met geen mogelijkheid iets anders in het amendement zien. Ik weet ook na de toelichting niet wat het zou kunnen beteekenen en wat er de gevolgen van zouden kunnen zijn. De aanneming zou dus mijns inziens niet alleen nutteloos wezen, maar zij zou ook groote verwarring kunnen stichten. Op die gronden zal ik mij verklaren tegen het amendement.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, verkrijgt het woord, om namens deze haar oordeel mede te deelen over het amendement, en zegt: Na de beide vorige geachte sprekers gehoord te hebben, verklaart de Commissie wel de gedachte van het amendement van den heer Levy goed te achten. Maar staat het bij de Commissie vast, dat het wenschelijk kan zijn dat er een wettelijken grond zij voor vernietiging van verordeningen die de vrijheid van bedrijf aantasten, zij durft de zaak niet aan in den vorm, waarin zij door den geachten afgevaardigde wordt voorgesteld. Er bestaat ongetwijfeld behoefte, ook van het standpunt der plaatselijke besturen, ten aanzien van de uitoefening van bedrijf, ik zeg niet aan zekere *beperkende* maar aan zekere *regelende* macht. In hoever die macht behouden wordt door aanneming van de redactie van den geachten afgevaardigde, laat ik in het midden; daarover kan twijfel bestaan. Waar alleen de Staatswet inbreuk mag maken op de vrijheid, genoemd in het amendement, is niet boven twijfel verheven of dit ook kan geschieden krachtens eene door de wet te geven bevoegdheid aan anderen. Ik geloof niet dat dit boven twijfel is, indien men met de uitlegging van een artikel der Grondwet te doen had. Indien dit artikel in de Grondwet stond, waar het eigenlijk zou behooren, geloof ik dat er voor die opvatting evenveel grond zou zijn als voor de meening dat nevens dit artikel in stand kunnen blijven alle bepalingen van de gemeentewet en andere bepalingen, waardoor de uitoefening van bedrijf wordt geregeld en beperkt. De mogelijkheid bestaat dat gemeentebesturen hunne bevoegdheden overschrijden, dat zij die onder den invloed van private belangen te buiten gaan en in het kader van eene regeling van bedrijf inderdaad protectionistische maatregelen tegenover niet-gemeentenaren nemen. Daartegenover echter staat de waarborg dat wanneer een maatregel tastbaar die bedoeling heeft, het Koninklijk gezag daar is om de uitvloeisels van eene dergelijke uitoefening van plaatselijke reglementeerende bevoegdheid te vernietigen op grond van strijd met het algemeen belang. Er is reeds op gewezen dat menige vrijheid, den ingezetenen niet bij de wet gewaarborgd, toch inderdaad door het openbaar gezag voldoende wordt gehandhaafd zonder wettelijke regeling door de Grondwet. Aan den anderen kant zou men wellicht ook kunnen zeggen, dat in de Grondwet rechten zijn gewaarborgd, welke niet door de plaatselijke besturen worden geëerbiedigd.

Het hangt in deze veel af van den stand der openbare meening en van de geneigdheid van het Koninklijk gezag en van de Staten-Generaal om het Koninklijk gezag te dringen, om overschrijding van bevoegdheid der lagere besturen te keer te gaan.

Zooals de zaak nu voor ons staat komt het ons voor dat het moeilijk aangaat een zoo gewichtig beginsel incidenteel in eene fiscale wet neder te leggen. Indien het mocht blijken dat eene wettelijke bepaling noodig is, zal ik de eerste zijn om den geachten afgevaardigde uit Amsterdam de hand te reiken. Maar om nu incidenteel eene beslissing te nemen, daarvoor deinst de Commissie terug en zij meent dat de Kamer daaraan hare medewerking en sanctie niet behoort te geven, dan na nauwgezet overleg met het Departement van Justitie tot welks werkkring de door het amendement ter sprake gebrachte materie in de eerst plaats zou behooren.

De heer **van Alphen**: Mijnheer de Voorzitter! Na het gesprokene in de laatste plaats door den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs, is het bijna overtollig geworden dat ik het woord neem, mij reeds door U verleend.

Evenwel wensch ik nog even te zeggen dat het mij zoo duidelijk als de zon aan den hemel staat, voorkomt, dat de bepaling door den heer Levy voorgesteld in deze wet allerminst tehuis behoort.

Wij hebben het vooruitzicht de patentwet bij deze gelegenheid te zien verdwijnen, maar de heer Levy blijft kennelijk voortleven in de sfeer van die patentwet. Meer dan zeventig jaren trouwens hebben wij geleefd onder het licentiestelsel voor de uitoefening van beroep of bedrijf, waarmede nu zal worden gebroken. Van dat terrein geraken wij geheel en al af. Komt nu door het vervallen van de bepaling in de patentwet, waarbij de uitoefening van een aantal bedrijven is verbonden aan de betaling van een zeker recht, eene lacune in onze wetgeving te ontstaan, dan moet daarin op geëigende wijze worden voorzien, hetzij door bepalingen van justitieelen aard, hetzij door uitbreiding of beperking van de bevoegdheid der gemeentebesturen. In het eene geval het werk van den Minister van Justitie, in het andere dat van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tenzij de heer Levy voornemens mocht zijn dit zijnerzijds te maken tot een onderwerp van initiatief.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, hetzij dan door wijziging van eene bestaande wet, die de bevoegdheid der gemeentebesturen regelt, hetzij door een speciaal voorstel *ad hoc*, op een dier beide wijzen dient de zaak in orde gebracht te worden, maar niet bij gelegenheid van de daarstelling eener fiscale wet, die eene andere afschaft, en waarin niemand, die met toezicht op de uitoefening van bedrijven belast is, zijn richtsnoer zoeken zal of althans behoort te zoeken.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Wanneer het niet te onbescheiden ware, zou ik den heer Levy wel willen vragen: kunt gij er niet toe overgaan uw amendement in te trekken? Immers of het amendement aangenomen wordt of niet, de uitslag der stemming zal nooit eene zuivere en duidelijke beteekenis hebben. Indien het amendement aangenomen wordt zullen wij niet weten wat eigenlijk beslist is. Zal het zijn eene bloote bestendiging van hetgeen in art. 2 der patentwet geschreven staat? Dat artikel bevat eene slotbepaling van den volgenden inhoud: »Een iegelijk is verplicht zich in de uitoefening van zijnen handel, beroep, bedrijf, handwerk of nering te gedragen naar de verordeningen van algemeene en plaatselijke politie en zullen de patenten der overtreders in geval van herhaald vergrijp tegen de gezegde verordeningen voor het overige gedeelte des jaars, bij vonnis van den rechter, kunnen worden ingetrokken." Dit alles zal vervallen; maar wat zullen daarvan de gevolgen zijn? Hoe ver reikt dan voortaan de bevoegdheid der gemeentebesturen? Dit is de onzekerheid die geboren wordt en van daar het verzoek dat ik tot den geachten afgevaardigde de vrijheid nam te richten.

Waarom bovendien in deze wet eene bepaling opgenomen, die daarin niet te huis behoort?

Ik zeg: *niet tehuis behoort* en kom daardoor op betwist territoir. De geachte afgevaardigde heeft gezegd: als mijne slotbepaling niet thuis behoort in de bedrijfsbelasting, waarom behoorde art. 2 dan wel tehuis in de patentwet? Ik antwoord: eenvoudig omdat deze wet geen patentwet is. In de patentwet kocht en betaalde men het recht om een bedrijf uit te oefenen, en nu gaf de wetgever waarborgen, dat van dat recht gebruik kon worden gemaakt, onder zekere beperkende bepalingen. Maar in de bedrijfs-

belasting wordt zoodanig recht niet gekocht; men betaalt slechts, wanneer men inkomen heeft. En daarom is voor de bepaling, door den geachten afgevaardigde gewenscht, in deze wet ook geen plaats.

Ten slotte nog eene opmerking naar aanleiding van den lof, door den geachten afgevaardigde aan art. 2 toegezwaaid. Die lof schijnt mij overdreven. Art. 2 gaf wel waarborgen ten opzichte van de lieden die aan huis verkoopen, maar de personen, die hunne zaken op straat uitventen (zie art. III, lit. *p*) konden, als zijnde van patentrecht vrijgesteld, aan art. 2 geene enkele bevoegdheid ontleenen, zelfs niet met den krachtigen juridischen bijstand van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam. Art. 2 gaf op verre na niet zooveel als sommigen denken.

Resumeerende, kom ik tot de slotsom, dat het alleszins de voorkeur verdient over het amendement geene stemming uit te lokken, waarom ik dan ook den geachten afgevaardigde in overweging zou willen geven het in te trekken.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eene opmerking opgeteekend uit den mond van den heer Röell, die vooral bij dien geachten spreker groote beteekenis heeft, en waarvan ik mij dan ook gehaast heb akte te nemen.

Die geachte spreker heeft namelijk gezegd: »Er kunnen beperkingen in plaatselijke verordeningen worden gemaakt, die de vrijheid van handel, bedrijf, beroep of nering op bedenkelijke wijze in gevaar brengen. Ditzelfde is niet tegengesproken door den heer van der Kaay en kennelijk is daarop ook gedoeld door den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs, toen hij zeide, dat, wanneer het noodig mocht zijn dat de vrijheid van handel, beroep en bedrijf moest worden gewaarborgd, hij dan de eerste zou zijn om mij de hand te reiken."

Ik breng dit, Mijnheer de Voorzitter, in verband met eene tweede opmerking van den heer Röell. Zij was deze: Het Koninklijk gezag kan dan toch waken tegen overschrijding van de rechterlijke macht door de plaatselijke besturen, en wie weet, of het Koninklijk gezag niet juist terug gehouden is, doordien het meende dat de hoede van die vrijheid genoegzaam was toevertrouwd aan de rechterlijke macht.

Ik wil gaarne erkennen, dat wanneer het Koninklijk gezag waakt voor zoodanige vrijheid, in ieder geval en constantelijk daarvoor waakt, het vrij onverschillig is, of die hoede komt van de zijde van het Koninklijk gezag dan wel van de rechterlijke macht.

Er is, Mijnheer de Voorzitter, tot mij een verzoek gekomen, op grond van onzuiverheid verbonden aan deze stemming, van Zijne Excellentie den heer Minister van Financiën, om dit amendement in te trekken.

Ik zal volgaarne aan dit verzoek gevolg geven; evenwel niet, Mijnheer de Voorzitter, zonder deze bijvoeging, dat ik mij voorbehoud om bij de eerste gelegenheid die zich voordoet, Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te interpelleeren over deze vraag, hoe het komt, dat op dit oogenblik nog in vigueur zijn: de verordeningen van plaatselijke besturen, die de vrijheid van handel, nering en bedrijf, meer dan veroorloofd is, aan banden leggen.

De **Voorzitter**: Daar de heer Levy verklaard heeft zijn amendement in te trekken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Beraadslaging over de BEWEEGREDEN, luidende:

»Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodig is het recht van patent door eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten te vervangen.",

waarop door den heer van Alphen is voorgesteld een *amendement* strekkende om de beweegreden te lezen als volgt:

»Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodig is, in verband met de vermogensbelasting het recht van patent door eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten te vervangen;"

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Ik heb geen bezwaar tegen de overneming van dit amendement.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer van Alphen door de Regeering is overgenomen, maakt het afzonderlijk geen onderwerp van beraadslaging uit.

De beraadslaging wordt gesloten en de *gewijzigde beweegreden* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de eindstemming over dit wetsontwerp, waarvan een gewijzigde tekst hedenavond aan de leden zal worden rondgedeeld, te doen plaats hebben op aanstaanden Vrijdag, te 12 uren.

Daartoe wordt besloten.

Alvorens tot andere werkzaamheden over te gaan, wensch ik voor te stellen aan de lijst van werkzaamheden nog toe te voegen de behandeling van het wetsontwerp tot verhooging van het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893. (**170**)

Daartoe wordt besloten.

Verder stel ik voor om nog te behandelen het wetsontwerp houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken. (**143**)

Dit *voorstel* wordt, op verzoek van den heer Beelaerts van Blokland, in stemming gebracht en met 50 tegen 27 stemming verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bool, A. van Dedem, van Gijn, Kielstra, van Vlijmen, Hintzen, Viruly Verbrugge, Rink, Levy, Bahlmann, Gerritsen, Walter, T. Mackay, van der Schrieck, Travaglino, Brantsen van de Zijp, Bevers, Seret, Poelman, Schimmelpenninck van der Oye, Guyot, Smits van Oijen, Rutgers van Rozenburg, van Berckel, Land, Hennequin, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, de Kanter, Röell, Beelaerts van Blokland, Lambrechts, de Geer van Jutfaas, Huber, Harte, G. van Dedem, Tydeman, van den Berch van Heemstede, van de Velde, van Karnebeek, Lieftinck, Farncombe Sanders, Keuchenius, Dobbelmann, de Beaufort (Amsterdam), van Velzen, Conrad, van Alphen, van Löben Sels en van Houten.

Voor hebben gestemd de heeren van Beuningen, van Bylandt, Mees, Zijp, van der Feltz, Smit, Plate, Hartogh, Roessingh, van Kerkwijk, Schepel, de Meijier, Kerdijk, Heldt, Goeman Borgesius, Cremer, Pyttersen, de Ras, Veegens, van der Kaay, Goekoop, Houwing, Pijnacker Hordijk, Smeenge, Tijdens, Mutsaers en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Daar de Minister van Binnenlandsche Zaken morgen moeilijk de vergadering kan bijwonen, stel ik voor, allereerst aan de orde te stellen de interpellatie van den heer Sanders, waarbij de Minister van Binnenlandsche Zaken betrokken is.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

II. DE INTERPELLATIE VAN DEN HEER FARNCOMBE SANDERS OVER HET UITBLIJVEN VAN DE MEMORIE VAN ANTWOORD WEGENS HET WETSONTWERP BETREKKELIJK EENE DUINWATERLEIDING VOOR DE GEMEENTE HAARLEM.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in de toelichting van mijne vraag tot den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht, zeer kort

77ste VERGADERING. — 21 JUNI 1893.

Interpellatie-Farncombe Sanders betreff. wetsontw. onteigeninggronden voor de duinwaterleiding te Haarlem.

kunnen zijn. Het is aan de Vergadering bekend, dat reeds op 29 September jl. een Voorloopig Verslag is uitgebracht omtrent het wetsontwerp tot onteigening ten behoeve eener waterleiding te Haarlem.

Uit de stukken is aan de leden bekend, dat de Minister in de Memorie van Toelichting duidelijk heeft uiteengezet, welke dringende behoefte bij de gemeente Haarlem bestaat om goed water te krijgen.

Sedert 1868 is de gemeente Haarlem aangesloten aan de waterleiding van de Amsterdamsche duinwatermaatschappij. Tot 1885 ging alles goed en kon, al naar gelang de behoeften, zoo in de verschillende deelen der stad als in de nieuwe, zich uitbreidende wijken, aansluiting aan die waterleiding worden verkregen. In 1885 is daarin echter groote verandering gekomen. De maatschappij was namelijk wel bevoegd, maar niet verplicht om uitbreiding aan hare buizenleiding te geven, zoodat in 1885 het gemeentebestuur van Amsterdam, gebruik makende van zijne bevoegdheid, het bestuur van die maatschappij verbood, om elders dan in de gemeente Amsterdam meer water te leveren, dan waartoe zij verplicht was.

Ik beoordeel deze handelwijze van het gemeentebestuur van Amsterdam niet; er was te Amsterdam ook behoefte aan water en het gemeentebestuur aldaar heeft gebruik gemaakt van zijn recht. Wanneer intusschen in de gewisselde stukken wordt aangedrongen, dat tusschen de gemeentebesturen van Amsterdam en Haarlem thans overleg zal plaats hebben, dan kan ik de opmerking niet onderdrukken, waarom die gedachte niet reeds in 1885 bij het gemeentebestuur van Amsterdam is opgekomen.

Maar sedert genoemd jaar wordt de toestand in Haarlem hoe langer hoe erger. Hoe meer de gemeente zich uitbreidt, hoe meer het blijkt, dat voor die nieuwe terreinen geen goed water te verkrijgen is. Hoe meer de aandacht van gemeentebestuur en publiek er op gevestigd wordt, ook door besmettelijke ziekten in de laatste jaren, van welk hoog gewicht het is goed drinkwater te hebben, des te meer wordt het ook voor de uitbreiding en den gezondheidstoestand van Haarlem een onafwijsbare eisch, goed water te kunnen krijgen voor alle huizen in de gemeente.

In de Memorie van Toelichting is reeds duidelijk gezegd, welk groot ongerief voor particulieren en scholen, voor ziekenhuizen, voor Rijksgebouwen, zooals bij voorbeeld de cavaleriekazerne, de tegenwoordige toestand oplevert.

Daarom heeft reeds in Juli 1890 het gemeentebestuur van Haarlem een besluit genomen om zich tot de Regeering te wenden om te trachten eene wet tot onteigening te verkrijgen ten behoeve van eene zelfstandige waterleiding. De plannen zijn toen door Gedeputeerde Staten herhaaldelijk onderzocht; de stukken zijn ter visie gelegd; er zijn bezwaren ingebracht, die ook door Gedeputeerde Staten nauwkeurig zijn overwogen, en Gedeputeerde Staten zijn bij missive van 11 November 1891, na al die bezwaren te hebben overwogen, tot deze conclusie gekomen dat de waterleiding noodig is, zóó noodig zelfs, dat Gedeputeerde Staten blijven adviseeren tot indiening van een ontwerp tot onteigening. Evenwel had de Minister van Binnenlandsche Zaken nog eenige bedenkingen, ten deele betreffende de belangen van een gedeelte der gemeente Bloemendaal en ten deele betreffende de buizenleiding van Amsterdam op Haarlems grondgebied.

Het gemeentebestuur van Haarlem heeft zich beijverd om aan die bezwaren van den Minister te gemoet te komen, en de Minister heeft toen niet geaarzeld om in de meest besliste termen aan te bevelen de voordracht die hij aan de Kamer deed.

Toen was men in Haarlem vervuld met blijde hoop. De zaak was aan alle kanten onderzocht; geen der aangevoerde bezwaren was onweerlegd gelaten. De Minister komt met zijn ontwerp, beveelt dat met den meesten aandrang aan, en nu komt het Voorloopig Verslag waarin geen nieuwe bezwaren voorkomen, maar enkel bezwaren die reeds waren onderzocht èn door Gedeputeerde Staten, èn door den Minister. En nu was men in de hoop dat op het Voorloopig Verslag spoedig een Regeeringsantwoord zou komen, en de zaak tot eene beslissing, in welken zin dan ook. Die verwachting is teleurgesteld. Het schijnt dat op eene of andere wijze, zooals men het noemt, er een kink in den kabel is gekomen. Dit geeft mij aanleiding om tot den Minister van Binnenlandsche Zaken de volgende twee vragen te richten:

1°. zijn er inderdaad nieuwe bezwaren gerezen die deze groote vertraging teweegbrengen?

2°. kan men zich vleien dat het onderzoek van die bezwaren zoo ver gevorderd is, dat wij spoedig eene Memorie van Antwoord van den Minister te wachten hebben?

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid terstond op de gedane vragen te antwoorden?

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan geef ik het woord aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* In het Voorloopig Verslag omtrent het wetsontwerp tot onteigening ten behoeve van den aanleg van eene duinwaterleiding in de gemeente Haarlem, dat onder dagteekening van 29 September ll. door de Commissie van Rapporteurs is uitgebracht, kwamen vragen en beschouwingen voor van topographischen en technischen aard, welke eene nadere raadpleging van het gemeentebestuur van Haarlem noodzakelijk maakten. Het Voorloopig Verslag is daartoe in handen gesteld van dat bestuur, hetwelk door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten van Noordholland in den aanvang van dit jaar zijn antwoord aan de Regeering deed toekomen. Ongeveer terzelfder tijd trad de toenmalige burgemeester van Haarlem af. Zijn opvolger had als lid van deze Kamer, bepaaldelijk als rapporteur over dit wetsontwerp, een zeer werkzaam aandeel aan de voorbereiding der zaak genomen. Het kwam der Regeering om verschillende redenen wenschelijk voor, alsnog te onderzoeken in hoever de optreding van den nieuwen burgemeester tot eenige gewijzigde beschouwing kon aanleiding geven. Op de daartoe door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten van Noordholland aan het gemeentebestuur van Haarlem gerichte vraag is op 15 Mei j.l. het antwoord ontvangen.

Sedert heb ik last gegeven, dat de Memorie van Antwoord op het wetsontwerp zoude worden in gereedheid gebracht. Ik vlei mij dat, wanneer enkele technische punten, die nog opheldering behoeven, tot klaarheid zijn gebracht, deze Memorie binnen een niet al te lang tijdsverloop de Kamer kan bereiken.

Ik hoop door deze mededeeling op de vragen van den geachten interpellant een voldoend antwoord te hebben gegeven.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben dankbaar en gedeeltelijk voldaan door het kort en bondig antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik kan thans niet anders zeggen dan dat het mijn hoop en ernstige wensch is, dat, door de spoedige indiening der Memorie van Antwoord, ik, voor zoover den Minister betreft, niet alleen dankbaar maar ook *geheel* voldaan moge worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer namens de Vergadering den Minister van Binnenlandsche Zaken dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen.

III. De Interpellatie van den heer Schepel over de haven van Delfzijl.

De heer **Schepel**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het ver gevorderde uur, en daar ik nog al eenigen tijd zal noodig

hebben om mijne vragen aan de Regeering over den toestand van de haven te Delfzijl toe te lichten, neem ik de vrijheid u in bedenking te geven, de interpellatie tot morgen te verdagen.

De **Voorzitter**: Ik zal mij niet verzetten tegen het verzoek van den heer Schepel en stel voor het in te willigen

Daartoe wordt besloten.

Ik geef het woord aan den heer Brantsen van de Zijp die het gevraagd heeft.

De heer **Brantsen van de Zijp**: Ik wenschte van de Kamer verlof te verkrijgen om tot de Regeering de vraag te mogen richten of zij, bij de tegenwoordige droogte, waardoor de hooibouw ten deele als mislukt kan beschouwd worden, voornemens is maatregelen te nemen of voor te stellen om den grooten uitvoer van hooi te beperken.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer Brantsen het gevraagde verlof te verleenen en den dag tot het houden der interpellatie te bepalen op aanstaanden Vrijdag, bij den aanvang der Vergadering.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een Koninklijk besluit van 19 dezer n°. 7, betreffende de wijze van beëediging van het nieuw benoemde lid in het kiesdistrict Gouda.

2°. een bericht van den heer Ferf dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *A. van Dedem*, voorkomende op bladz. 1479, kol. 1, reg. 7 v. b., staat: f 650; lees: »f 740".

In de rede van den heer *van Velzen*, voorkomende op:

bladz. 1483, kol. 1, reg. 11 v. b., staat: mag; lees: »mogen";

bladz. 1494, kol. 2, reg. 25 v. b., staat: 27; lees: »21";

bladz. 1495, kol. 1, vervallen de regels 7—9 v. b., die moeten worden ingelascht op bladz. 1494, kol. 1, reg. 21 v. o., vóór de woorden: »Volgens dit artikel".

In de rede van den heer *van Houten*, voorkomende op:

bladz. 1484, kol. 1, reg. 32 v. o., staat: Kamer; lees: »vereeniging";

aldaar, kol. 2, reg. 18 en 19 v. b., staat: belasting door den Minister voorgesteld; lees: »patentbelasting".

In de rede van den heer *Hintzen*, voorkomende op:

bladz. 1490, kol. 2, reg. 30 v. b., staat: inkomen leven; lees: »vast inkomen leven";

bladz. 1508, kol. 1, reg. 34 v. o., staat: minimum; lees: »maximum".

Op bladz. 1519, kol. 1, moet reg. 11 volgen op reg. 9.

Op bladz. 1530, kol. 2, reg. 28 v. b., staat: geloofsbrieven; lees: »geloofsbrief".

78ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 22 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Beëediging van den heer Valette. — Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een adres; 3°. Nota van inlichtingen op het adres van J. C. Post; 4°. eene missive van den Minister van Marine; 5°. een drukwerk. — Interpellatie van den heer Schepel over de haven van Delfzijl. — Interpellatie van den heer Tijdens over het sluiten van de Pruissische grens voor paarden die komen langs Nieuweschans. — Behandeling en aanneming van verscheidene wetsontwerpen. — Uitstel der stemming over het wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk I der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 72 leden, te weten de heeren:

van Houten, van Gijn, van Velzen, Dobbelmann, Kerdijk, Tijdens, A. van Dedem, Hartogh, de Beaufort, Heemskerk, Heldt, Seret, van der Feltz, Land, Bool, van Beuningen, Veegens, Pyttersen, Mees, Hintzen, van Alphen, Kielstra, Roessingh, Lucasse, Levy, Zijp, van der Borch van Verwolde, Smeenge, Æ. Mackay, van Bylandt, Goekoop, Conrad, Röell, van Kerkwijk, Hennequin, Cremer, Schaepman, Guyot, Viruly Verbrugge, de Meijier, Haffmans, T. Mackay, Poelman, Schimmelpenninck van der Oye, Brantsen van de Zijp, van de Velde, van Berckel, van Delden, Smits van Oijen, van der Schrieck, Schepel, Ferf, Walter, Valette, Pijnacker Hordijk, de Geer van Jutfaas, Rutgers van Rozenburg, G. van Dedem, de Ras, Keuchenius, Beelaerts van Blokland, Goeman Borgesius, Bevers, Lambrechts, Tydeman, van Löben Sels, Farncombe Sanders, Harte, Kolkman, van Karnebeek en van Vlijmen,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Het nieuw benoemde lid, de heer Valette, tot wiens toelating eergisteren werd besloten, is in het gebouw der Kamer aanwezig, ten einde de bij de Grondwet voorgeschreven eeden af te leggen.

Ik verzoek den heer griffier den heer Valette binnen te willen leiden.

De heer **T. G. G. Valette**, door den griffier binnengeleid, legt de bij de Grondwet voorgeschreven eeden in handen des Voorzitters af.

De **Voorzitter**: Ik wensch den heer Valette geluk met zijne benoeming en verzoek hem plaats te nemen.

De heer Valette zal behooren tot de *vierde* afdeeling.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Huber en Mutsaers, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste door andere dringende bezigheden, ook den volgenden dag, de tweede door andere ambtsbezigheden, en van den heer de Ram, dat hij door onvoorziene omstandigheden verhinderd is geworden gisteren tegenwoordig te zijn, en heden en waarschijnlijk ook morgen de vergadering niet zal kunnen bijwonen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van de Schilders en Behangersvereeniging »Hulp lenigt den nood", te Haarlem, houdende adhaesie aan het adres van S. F. Rondel c. s., te Arnhem.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. eene missive van den Minister van Justitie, ten geleide van eene Nota van inlichtingen op het adres van J. C. Post, echtgenoot van A. C. Greebe, te Hilversum.

Dit stuk zal worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. eene missive van den Minister van Marine, houdende mededeeling, dat het door de Kamer aan hem gezonden request van M. Sillem, weduwe C. Kikkert, door hem is toegezonden aan den commandant der zeemacht in Oost-Indië, tot het instellen van onderzoek.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. het Verslag der Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij over 1892.

Dit werk zal geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is:

I. De Interpellatie van den heer Schepel over de haven te Delfzijl.

De heer **Schepel**: Mijnheer de President! Ik wil »de goede gewoonte", zooals de heer van Kerkwijk ze noemde, in eere houden om de Kamer dank te zeggen voor het verlof om de Regeering te mogen interpelleeren. Ik beschouw dat verlof als een voorrecht.

De vraag die ik tot de Regeering wensch te richten is deze: of zij wel overweegt, dat, als zij nagenoeg alle middelen, die de Staat kan missen voor de bevordering van de groote vaart, besteedt voor die van Holland en zoo goed als niets doet voor die op de Eems, zij dan de Duitsche Regeering niet noodzaakt om zelve eene zeehaven aan de Eems aan te leggen en of zij niet met mij van gevoelen is, dat dit zeer in het nadeel zou zijn van het noorden van het land, dat voor de bevordering van de vaart op de Eems zoovele millioenen heeft opgeofferd?

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid terstond op de gedane vragen te antwoorden?

De heer **Van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Minister van Buitenlandsche Zaken.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter, ik kan op devraag van den geachten afgevaardigde uit Appingadam inderdaad niets anders antwoorden, dan dat de Regeering zich niet bewust is, dat zij » al de middelen, die de Staat kan missen voor de bevordering van de groote vaart", gebruikt voor de bevordering der belangen van de provinciën Noord- en Zuidholland en dat zij verzuimt om datgene te doen wat in haar vermogen is tot bevordering van de vaart in andere streken des lands, onder anderen van die der Eems, die voor het noorden van het land van groote beteekenis is. Wanneer de geachte interpellant wil opgeven waarin de Regeering te dezen opzichte is tekortgeschoten, en wat hij meent dat in dit opzicht nog anders en meer kan geschieden, dan verklaar ik, dat de Regeering bereid is op zijne bemerkingen te antwoorden.

De heer **Schepel**: Mijnheer de President! Omdat de Kamer vermoeid is en de koffers gepakt zijn, ben ik bereid de zeker nog al lange discussie uit te stellen totdat wij uit de begrooting kunnen zien wat de Regeering wil doen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ook ik wensch met een enkel woord naar aanleiding van hetgeen door den geachten afgevaardigde is medegedeeld, de geschiedenis van deze zaak uiteen te zetten.

De geachte interpellant heeft het doen voorkomen alsof van Regeeringswege niet genoeg gezorgd werd voor de belangen van de noordelijke provinciën en het oog der Regeering meer zou zijn gericht op de belangen van de grootere havens in andere deelen des lands; ik meen die opmerking niet geheel onbeantwoord te mogen laten en zal daarom ter wederlegging daarvan een kort overzicht geven van hetgeen ten aanzien van de haven van Delfzijl is geschied.

Die haven is in 1819 in onderhoud aan de provincie overgedragen, maar deze heeft van art. 9 van het daartoe strekkende besluit gebruik gemaakt om het beheer en onderhoud op te dragen aan de gemeente Delfzijl. Deze gemeente was evenwel niet bij machte om de kosten te dragen en heeft dadelijk Rijkssubsidie gevraagd. Dit subsidie is verleend, aanvankelijk op ongeregelde wijs, maar in 1852 is op voordracht van den Minister Thorbecke eene regeling getroffen, zoodat de gemeente de haven bleef beheeren, het noodige personeel aanstelde en de kosten bleef dragen. De kosten van onderhoud zouden bestreden worden uit de opbrengst van het havengeld; voor zoover die opbrengst daartoe onvoldoende bleek, zou het ontbrekende jaarlijks door het Rijk, in den vorm van subsidie, worden bijgepast. Die regeling is sedert 1869 bestendigd. Toen was, in verband met de verbetering van de scheepvaartkanalen in Groningen, ook eene verbetering van de haven aan de orde, die uitgevoerd zou worden door de provincie. Naar aanleiding daarvan deed zich de vraag voor, of het Rijk bereid zou zijn om ook na de verbetering van de haven, waarvan vermeerdering der onderhoudskosten was te verwachten, op den tot dusver gevolgden voet in die kosten te blijven bijdragen. Door den Minister Fock is op het daartoe strekkende verzoek toen geantwoord, dat het Rijk bereid was om dit te doen en sedert is van Rijkswege ten behoeve van de haven van Delfzijl tot een bedrag van ongeveer f 20 000 's jaars uitgegeven.

Een paar jaren geleden is daarop eene uitbreiding aan de orde gekomen van de haven, niet tot verbreeding van de vaargeul, maar tot uitbreiding van de ligplaatsen.

Terloops meen ik er op te mogen wijzen dat, waar elders de verbetering van de toegangen tot de havens of met andere woorden de eigenlijke vaartwegen voor Rijks rekening geschiedt (men lette o. a. op hetgeen gebeurd is met de Pollen en de haven te Harlingen) de zorg voor het onderhoud en de verbetering van de haven zelf of met andere woorden voor de ligplaatsen der schepen in den regel aan de gemeenten blijft overgelaten.

Wegens de bijzondere verhouding echter van den Staat tot de haven van Delfzijl, heb ik gemeend van dien regel te kunnen afwijken, en mij bereid verklaard voor Delfzijl ook het verbeteren of vermeerderen der ligplaatsen voor schepen van Rijkswege te bevorderen, waartoe aanleiding is ontstaan door de vermeerdering van scheepvaart die aldaar heeft plaats gehad. In het bestek dat mij in 1892 voor het onderhoud der haven door de gemeenten werd toegezonden was voor die verbetering opgenomen het verdiepen van eene driehoekige oppervlakte naast de vaargeul, waarvan de uitvoering ongeveer f 27 000 in eens zou kosten en verder elk jaar een meerder onderhoud van f 7000 zou vorderen, eene zeker niet onbelangrijke som waar sprake is van een jaarlijksch bedrag van bijna f 20 000. Intusschen, ik heb daartegen geen bezwaar gemaakt en was en ben ook nog bereid de uitvoering van dat werk voor te stellen, indien, hetzij de provincie, hetzij de gemeente $^{1}/_{3}$ in de kosten van eersten aanleg daarin bijdraagt. Het komt mij voor dat daartegen ook voor de gemeente geen overwegend bezwaar kan bestaan.

De heer **Schepel**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister weet dat het kleine Delfzijl financieel niet sterk is en dat de gemeenteraad op groote stoombooten niet gesteld is.

En wat de provincie Groningen betreft, zij heeft, vooral door het verbinden van het kanalennet der noordelijke provinciën met de Eems, de opcenten op 50 moeten brengen, terwijl die van de Hollandsche provinciën, waar de Staat zoo veel voor de groote werken doet, ongeveer 5 bedroegen.

De geschiedenis die de Minister van de haven van Delfzijl mededeelt, doet weinig ter zake; maar hierop komt het aan, dat de Regeering wel 60, 70, 80 millioen heeft gevraagd voor de bevordering van de Rijnvaart en niets voor de bevordering van de groote vaart op de Eems.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Niet zonder leedwezen heb ik de laatste woorden van den geachten interpellant vernomen.

De Regeering streeft er naar om de belangen van handel en scheepvaart niet alleen in een gedeelte van het land, maar over het geheele land te bevorderen. Ik kan dan ook niet nalaten te protesteeren tegen het verwijt, dat alleen op de eischen der grootste havens in Holland door mij zou worden gelet en meen gedurende den korten tijd dat ik de eer heb gehad aan het hoofd van dit Departement te staan, het bewijs van het tegendeel te hebben gegeven, immers in de laatste begrooting was door mij een belangrijke post voor de verbetering van den toegang tot de haven te Harlingen uitgetrokken.

En wat nu de haven van Delfzijl betreft, ik kan niet inzien dat het voor gemeente of provincie onmogelijk zou zijn, te zamen $^{1}/_{3}$ van de kosten, ad f 27 000 — dus f 9000 —, bij te dragen, indien het Rijk bereid wordt bevonden, voortdurend de kosten van meerder onderhoud, ten bedrage van ongeveer f 7000 per jaar, op zich te nemen.

Dat het voor de gemeente Delfzijl niet onmogelijk zou zijn, blijkt ook wel daaruit, dat ik dezer dagen aanzoek heb gekregen van die gemeente om een post op de begrooting te brengen tot verbetering van de vestinggracht, waarvoor de gemeente zich bereid verklaard heeft de helft der kosten op zich te nemen, een verzoek waartegen mijnerzijds geen bezwaar bestaat.

De heer **van Houten**: De Vergadering zal het mij zeker wel veroorloven te verklaren, dat ik met de détails van de zaak, wat de uitvoering van werken betreft, op dit oogenblik niet op de hoogte ben. Maar ik heb met bevreemding de Regeering zoo streng hooren vasthouden aan het beginsel — waar het de haven van Delfzijl betreft — dat het Rijk niets doet zonder bijdrage van provincie en gemeente. Wanneer toch aan datzelfde beginsel ware vastgehouden ten opzichte van de haven van Vlissingen en de havens in Holland, zou het verkeer aldaar zeer zeker niet geworden zijn wat het nu is.

Delfzijl is eene goede haven, wanneer er althans het noodige aan gedaan wordt, voor het verkeer in de richting van de Oostzee. Zij heeft een bijzonder belang gekregen door den achteruitgang der Duitsche havens aan de Eems en bovendien eene grootere beteekenis door hare verbinding aan het spoorwegnet. Wanneer nu, onder die omstandigheden, het Ministerie zich stelt op het traditioneele standpunt, dan komt mij de klacht, door den geachten afgevaardigde uit Appingedam hier aangeheven, althans *prima facie,* wel gegrond voor. Immers, met welk recht zal men van eene kleine gemeente als Delfzijl verlangen dat zij veel zal doen voor iets wat toch feitelijk niet geschiedt in haar belang, maar in dat van het verkeer over Delfzijl? Bovendien, nu dat verkeer door aansluiting aan het spoorwegnet aanzienlijk kan toenemen, weten wij uit de begrooting, dat men het geschikt maken van de haven voor de overlading, bij voorbeeld van kolentransporten, slechts met karige hand en zeer langzaam bevorderd heeft.

In afwachting dat bij de begrooting op deze zaak nader zal zijn terug te komen, zou ik daarom de Regeering wel willen verzoeken het beginsel, waaraan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid zoo angstvallig schijnt vast te houden, nog eens in nadere overweging te nemen. Ik geloof niet dat er in dit geval door strenge toepassing van dat beginsel billijk wordt gehandeld.

De heer **Schepel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet er tegen opkomen, dat de Regeering de groote vaart in het Noorden zoowel wil bevorderen als die in Holland.

Men herinnere zich de rede van den geachten afgevaardigde uit Zierikzee, omstreeks 4 jaren geleden hier gehouden. Daarin wees de heer van Kerkwijk er op, dat de Regeering den spoorweg 500 meter van de haven verwijderd hield, terwijl de Wetgevende Macht aansluiting aan de haven bedoeld had.

Een ander punt. De heer Willink, die ik zooeven nog sprak, had het doel ook den Noord-Ooster-Spoorweg tot de haven te laten doorloopen. Doch de Regeering bevordert een plan om dien spoorweg te doen eindigen bij Zuidbroek, zeer ten nadeele van de nijverheid in Overijssel, Drenthe en Groningen.

En dat de haven zelve in geen beteren toestand verkeert is te wijten aan het opzet van de Regeering . . . .

De **Voorzitter**: Gaat de geachte spreker niet wat al te ver door in dezen opzet bij de Regeering te onderstellen?

De heer **Schepel**: Die woorden wil ik wel weglaten. Maar wat doet de Regeering? Zij laat het dikwijls zwaar met slib bezwangerde afebbende water achter in de haven binnenkomen, waarin de schepen het dan ophouden en de slib bezinkt.

Zelfs heb ik met eigen oogen gezien dat als zij die slib door uitbaggering door de voordeur van de haven liet verwijderen zij ze op zoodanige plaats liet neerwerpen, dat ze door de achterdeur weer binnenkwam.

Ik denk dat een f 5000 voldoende zou zijn om die achterdeur, zooals vroeger, goed te sluiten en dan zou een voldoend onderhoud van de haven, na de noodige verdieping, zeker weinig meer kosten dan het zoo gebrekkig onderhoud van thans.

Mijnheer de Voorzitter! Altijd als ik hier over de verbetering van de haven sprak, kreeg ik een ontwijkend antwoord. Nu wist de Minister niet of de zaak van genoegzaam belang was, dan moest hij eerst weten of de kolentip van de Exploitatie-maatschappij wel goed zou werken, dan weer vroeg hij of de Staat wel verplicht was om verbetering aan te brengen.

Zoodoende blijft de toestand van de haven slecht.

Onlangs zag ik er een schip dat cokes laadde voor Zweden. Ik vroeg den kapitein op hoeveel diepte ligt uw schip? Het schip ligt op den grond zeide hij, er staat maar 6 voet water. En als het uit de haven is heeft het van hier tot in de Noordzee bij ebbe 26 voet en bij volzee 35 voet water.

Een uitstekend kanalennet voor het binnenschip, een uitstekende waterweg voor het zeeschip, maar tusschen die beide wegen, daar waar de overlading moet plaats hebben, steekt de Regeering er ongelukkig een prop in.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ik zal thans niet verder op deze zaak ingaan. Slechts wordt gevraagd $^1/_3$ in de aanlegkosten, terwijl de meerdere kosten van onderhoud, berekend op f 7000 per jaar, geheel ten laste van het Rijk zullen komen. De heer Schepel heeft verder enkele technische bijzonderheden medegedeeld, omtrent de wijze van baggeren en het neerstorten van slib. Ik ben niet genoegzaam ter plaatse bekend, om te weten, hoe dat baggeren plaats heeft, maar naar aanleiding van de mededeelingen van den geachten spreker, zal ik deze zaak doen onderzoeken.

Ik kan echter onmogelijk aannemen, dat hier van eenig opzet sprake kan zijn. Waar van Rijkswege de neergestorte specie weer zou moeten weggebracht worden, is het wel aan te nemen dat het Rijk de specie daar zal neerstorten waar die het best neergelegd kan worden. Evenwel verzeker ik den geachten spreker dat ik ook omtrent dit punt een nader onderzoek zal instellen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer namens de Vergadering der Regeering den dank der Kamer te brengen voor de gegeven inlichtingen.

II. De Interpellatie van den heer Tijdens over het sluiten van de Pruissische grens voor paarden die komen langs Nieuweschans.

De heer **Tijdens**. Zooals aan de leden dezer Kamer bekend zal zijn, is sedert Zaterdag 8 dagen de grens niet alléén voor losse paarden, maar ook voor paarden gespannen voor rijtuigen of onder 't zadel gereden gesloten.

Ik heb getracht te weten te komen waarop dat berust, en voor zoover ik in Oost-Friesland heb kunnen nagaan bleek dit, en ik werd versterkt in die meening door het onderhoud dat ik hierover de eer had te hebben met den Minister van Buitenlandsche Zaken, te berusten op een besluit van de Pruissische Regeering van 8 April, waarbij de invoer van paarden in Duitschland, althans in de grensdistricten Aurich en Osnabrück slechts op bepaalde plaatsen is toegelaten, nadat de paarden eerst geneeskundig zijn onderzocht.

Nu moeten de Duitsche Steuerbeambten dat besluit verkeerd hebben opgevat; zij gaan althans zoo ver, ook te verbieden dat ingespannen paarden of paarden onder den zadel de grens passeeren; daardoor is natuurlijk niet alleen het verkeer per rijtuig, maar ook met vrachtwagens over Nieuweschans en een paar andere plaatsen in het oostelijk gedeelte van ons land naar Duitschland onmogelijk.

Zondag vóór acht dagen had ik het voornemen te rijden naar Bunde, maar halverwege gekomen moest ik terugkeeren, daar mij werd medegedeeld dat men ons de grens niet zou laten passeeren. Men schreef mij, dat op dienzelfden Zondag 18 rijtuigen op dienzelfden weg waren tegengehouden.

Het ergste is echter dat het verkeer tusschen het oostelijk deel van Groningen en Oost-Friesland geheel wordt belem-

merd, een verkeer dat ondanks de hooge invoerrechten in Duitschland zeer levendig is. Dat verkeer kan slechts voor een deel te water plaats hebben, (er is slechts één waterweg) en moet daarom hoofdzakelijk geschieden per vrachtwagen. Nu bleef het voor den heer Schepel en mij de vraag waarom men in Duitschland tot zoodanigen maatregel besloot, en wij meenden dat door onze Regeering daartoe wellicht aanleiding werd gegeven. Immers van onze zijde wordt op vele tijden des jaars tegenover Duitschland willekeurig gehandeld. Een paar voorbeelden. Er bestaat vanwege het Departement van Financiën een verbod om bier over Nieuweschans in te voeren en per schip of vrachtwagen over te laden en verder te brengen naar Winschoten, Groningen en andere plaatsen. Dat vervoer geschiedt daarom per spoorweg, wat op 1000 liter voor de groote brouwers komt te staan op f 4, een verschil per week van f 8 voor elken brouwer. Ik geloof niet dat die bepaling werd gemaakt door dezen Minister, zij bestaat reeds lang naar ik meen; maar ik vestig er de aandacht op, omdat de maatregel wellicht mede heeft geleid tot deze represaille van Duitschland.

In de tweede plaats wijs ik op het verbod ten aanzien van rund- en wolvee. Bij de interpellatie van den heer A. van Dedem is duidelijk gebleken, dat dergelijk verbod niet meer noodig is. Ook niet ten aanzien van België, als men slechts vanwege het Departement van Buitenlandsche Zaken zorgt, dat de Belgische Regeering voldoende op de hoogte is van onze sanitaire maatregelen, wat ik niet betwijfel, dat deze Minister van Buitenlandsche Zaken zal doen.

Ten derde wordt van den kant onzer Regeering zeer willekeurig gehandeld met den invoer van mest. Die verkoop van stads- en stalmest heeft meestal plaats in Januari, Februari en Maart.

Nu komt het herhaaldelijk voor dat, wanneer de mest vervoerd moet worden, een besluit van den Minister van Binnenlandsche Zaken den invoer van mest verbiedt. De boeren in Oost-Friesland en ook de stedelijke regeering van Emden die de mest hebben verkocht, weten dan niet wat zij er mee moeten aanvangen. De boeren hebben die reeds aan 't water gebracht en worden dus ten zeerste benadeeld.

Zoo schijnt mij ook deze zaak eene van de redenen toe, waarom de Duitsche Regeering, wanneer er een vlieg af te vangen is, kras tegen ons optreedt.

Ook moet nog altijd door de schippers, die naar Duitschland varen, f 2,10 aan leges betaald worden.

Wat echter de zaak betreft, moet het Duitsche Steuer-Amt alleen van deze zonderlinge bepalingen kennis dragen, want de Regeeringspresident in Aurich en de politie in Oost-Friesland kenden die niet.

De heer Schepel en ik zouden daarom aan de Regeering willen vragen: of zij geen maatregel kan nemen, dat dergelijke willekeurige bepalingen niet worden uitgevaardigd of dat, zooals hoogstwaarschijnlijk hier het geval is, uitgevaardigde bepalingen niet overdreven worden toegepast.

De **Voorzitter**: Is de Minister bereid terstond te antwoorden?

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken*: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Minister van Buitenlandsche Zaken.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Toen in de vorige week de geachte afgevaardigde uit Winschoten mij in kennis stelde van hetgeen hem Zondag voor acht dagen was wedervaren aan de Duitsche grens, en mij vroeg, of mij iets bekend was omtrent het verbod door de Duitsche Regeering uitgevaardigd, waardoor elke overschrijding van de grens door paarden in Nederland was verboden, moest ik dadelijk antwoorden, dat mij van dergelijk verbod niets bekend was.

Op dit oogenblik verkeer ik nog in hetzelfde geval. Van een verbod door de Duitsche Regeering uitgevaardigd, is hier niets bekend, maar ik mag er bijvoegen, dat van dergelijk verbod ook aan de Duitsche Regeering niets bekend is. Trouwens ook de Regeeringspresident te Aurich, gelijk aan den geachten spreker zelf bij onderzoek verzekerd is, heeft van dergelijk verbod geen kennis bekomen.

Ik was alleen bekend met een besluit van de Pruissische Regeering dd. 11 April jl., waarvan door mij in de *Staatscourant* kennis gegeven is, waarbij zonder keuring aan de Rijksgrens de invoer van paarden en varkens in Pruissen niet werd toegelaten. Naar aanleiding daarvan werd verder het tarief vastgesteld, waarnaar voor zoodanige keuring betaald zou worden.

Ik kon en kan ook thans nog alleen veronderstellen, dat overdreven zorgvuldigheid bij de toepassing van de bedoelde bepalingen, en een zich te zeer aan de letter houden daarvan, aanleiding kan gegeven hebben, dat ambtenaren, zelfs tegen de bedoeling van het Duitsche Gouvernement, gehandeld hebben.

Ik heb inlichtingen te Berlijn laten vragen, en mij is medegedeeld dat ook de Pruissische Regeering eene dergelijke opvatting der zaak had en daarom mededeeling vroeg van de feiten en omstandigheden, waaronder zoodanige toepassing van den algemeen genomen maatregel plaats had. Ik heb mij verder op de hoogte trachten te stellen en ook aan den Commissaris der Koningin in Groningen gevraagd wat hem daarvan bekend was. De burgemeester van Nieuweschans heeft een onderzoek ingesteld en is ook niet met juistheid te weten kunnen komen op welke aanschrijving het gebeurde kan steunen. Bevestigd werd ik dan ook in mijne meening dat wij hier met niets anders te doen hebben dan met een zich aan de letter houden van aanschrijving of instructie, door de mededeeling, die mij reeds voorloopig als een »on dit" kon gedaan worden, dat het Hauptzollambt te Leer eenigen tijd geleden de vraag had ontvangen om paarden uit te voeren uit Duitschland naar Nederland om die later weder in te voeren, waarop geantwoord was dat men dit niet kon toestaan. Wellicht heeft men gemeend, daaruit te moeten afleiden en wellicht is daardoor bij de mindere ambtenaren de opvatting ontstaan, dat er geen paarden meer uit Nederland zelfs korten tijd over de Duitsche grens konden worden gevoerd, zonder dat zij eene keuring hebben ondergaan.

Van de Duitsche Regeering is terstond de bereidverklaring ontvangen om de zaak te onderzoeken en zoo noodig maatregelen te nemen dat aan dien onhoudbaren toestand voor het grensverkeer van beide landen een eind zal worden gemaakt. Ik ontving dan ook door middel van den Commissaris der Koningin bij een meer officieus schrijven van den 21sten Juni jl. de mededeeling, dat men ook reeds te Bunde — de Duitsche grensplaats, door den geachten interpellant genoemd — van bevoegde zijde was geïnformeerd dat de belemmering binnen een paar dagen zou zijn opgeheven.

Ik verwacht dus dat die belemmering van het grensverkeer, waarover zoo te recht mag worden geklaagd, spoedig zal zijn opgeheven.

Daar wij niet te doen hebben met eene verbodsbepaling van de Duitsche Regeering, geloof ik niet, dat ik behoef te treden in de beschouwingen van den geachten spreker naar aanleiding van de motieven, die, naar zijne meening, die Regeering zouden kunnen hebben geleid. Ik wil hem echter de verzekering geven dat het zeker niet in de bedoeling van de Nederlandsche Regeering ligt om willekeurig te handelen. Of verbodsbepalingen ten opzichte van den invoer van mest, of ten opzichte van rund- en wolvee nu en dan niet te streng zijn gehandhaafd, durf ik niet uitmaken. Ik wil daaromtrent evenwel zeer gaarne opnieuw, gelijk ik vroeger reeds deed na de interpellatie van den heer A. van Dedem, de klachten aan mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken overbrengen, die zeker waar die maatregelen niet kunnen dienen voor het welzijn van onzen veestapel en niet bevorderlijk zijn voor de belangen onzer veefokkers en landbouwers, ernstig zal

78ste VERGADERING. — 22 JUNI 1893.

Interpellatie-Tijdens over het sluiten van de Pruissische grens voor paarden die komen langs Nieuweschans.

overwegen of hij niet zal kunnen medewerken om te voorkomen dat niet meer dan noodzakelijk het grensverkeer belemmerd worde, en de verbodsbepalingen omtrent den invoer van vee uit Duitschland en België niet meer en ook niet langer dan noodig is, worden gehandhaafd.

De heer **Goeman Borgesius**: Ook naar mijne overtuiging is het onderwerp dat door den geachten interpellant is ter sprake gebracht voor een groot deel van ons land van het grootste gewicht. Lijdt Groningen, wat de grensstreek althans betreft, er onder, ook andere provinciën lijden in hooge mate door de verbodsmaatregelen door Duitschland, België en Engeland genomen.

En in plaats van beter, wordt de toestand voortdurend nog ongunstiger. Zoo is mij medegedeeld dat men in de buurt van Nijmegen dit jaar voor het eerst bijna tot Juni heeft moeten wachten, voordat men verlof kon krijgen om het vee in de Duitsche grensgemeenten in de weiden te brengen; en het spreekt vanzelf dat, vooral in een tijd als wij nu beleven, waarin het wintervoer bijna geheel verdwenen is, het nadeel van dergelijken maatregel dubbel groot is.

Vraagt men aan de Duitsche ambtenaren, die met het toezicht zijn belast, welke de reden is van die steeds strengere bepalingen, dan is geregeld het antwoord: »Es ist kein Protection, kein Schütz, aber es ist blosz Represaille."

Als vanwege Duitschland en België de uitvoer uit ons land wordt belemmerd, dan interpelleert men den Minister van Buitenlandsche Zaken, en verlangt men van hem dat hij zijn invloed zal aanwenden om zoo schielijk mogelijk weer vrijen invoer te verkrijgen. Ondertusschen vergeet men te veel, dat het voor een groot deel van de maatregelen, genomen aan het Departement van Binnenlandsche Zaken afhangt of zijne taak meer of minder moeilijk is. Wat baten den Minister van Buitenlandsche Zaken welsprekende vertoogen als men hem kan toevoegen: over de maatregelen, door de Nederlandsche Regeering genomen, zijn de klachten niet minder groot?

Ik heb de moeite genomen eens na te gaan, in hoever de vrijheid die wij verlangen, door ons ook aan anderen wordt gegund. In den regel bekommert men er zich ook in deze Kamer weinig om, welke maatregelen onze Regeering neemt tegenover het buitenland, zoolang wij er maar niet den last van ondervinden door contra-maatregelen van onze naburen. Is dat het geval, dan wordt de Minister van Buitenlandsche Zaken opgeroepen om de zaak weer in orde te brengen; maar het zou, dunkt mij, toch wel zoo verstandig zijn, préventief te werk te gaan, het niet zoo ver te laten komen, maar van onzen kant zoo mild mogelijk te zijn, en niet dan bij uiterste noodzakelijkheid zelf maatregelen tegenover anderen te nemen.

Hoe is nu de toestand bij ons? In Juli 1870 is hier voor het eerst eene wet uitgevaardigd, waarbij de Regeering machtiging heeft verkregen om den invoer van vee tijdelijk te verbieden. En nu is bijna te gelijk met de uitvaardiging van die wet, in 1871, een Koninklijk besluit in werking getreden, waarbij van die bevoegdheid werd gebruik gemaakt en een verbod van invoer uitgevaardigd werd. En nu is het een feit, dat van 1871 af dat besluit van verbod van invoer, nu eens beperkt, dan weer uitgebreid is, maar dat het in al die jaren wel verbod maar *niet* vrije invoer in Nederland regel is geweest. Wel werd meestal vergunning gegeven tot invoer van fokvee, maar invoer van slachtvee is, zoo ik mij niet vergis, ook thans nog verboden.

Op den regel der afsluiting worden jaarlijks door de Commissarissen der Koningin, daartoe door den Minister gemachtigd, uitzonderingen toegestaan voor de grensbewoners om vee ter beweiding en mest ter bemesting over onze grenzen te brengen. Maar het verkrijgen van dergelijke vergunningen gaat gepaard met veel moeite en kosten, en de daarbij gestelde voorschriften en formaliteiten zijn lastig en bezwarend. Wel schijnt men in den allerlaatsten tijd hiermede wat gemakkelijker te zijn geworden, maar toch veroorzaakt men nog altijd voor de grensbewoners meer last dan noodig is. Vooreerst is bepaald, dat geen vergunning tot bemesting van grenslanderijen wordt gegeven, indien op de plaats van herkomst *of op 20 kilometer in den omtrek daarvan*, binnen de laatste 42 dagen eenig geval van mond- of klauwzeer is geconstateerd. Geen kruiwagen met mest mag dus enkele schreden over de grens worden gebracht, indien op een afstand van 4 uur ergens klauwzeer is. Is zulk eene strenge bepaling wel gewettigd?

Maar wordt de vergunning toegestaan, dan volgen de kosten en formaliteiten. Vooreerst moet worden overgelegd eene verklaring van den burgemeester, dat de dieren gedurende de laatste drie weken in hunne gemeente zijn verbleven, daarna moeten de dieren bij den invoer gekeurd worden enz., enz. Zelfs gold tot voor enkele weken de bepaling dat de ingevoerde dieren niet met inlandsch vee in aanraking mochten komen, en op een afstand van 500 meter daarvan verwijderd moeten blijven!

En als maar ergens in den omtrek van vier uur eenig geval van mond- of klauwzeer zich voordoet, wordt onmiddellijk de vergunning ingetrokken. Dan loopt zulk vee daar, soms in een zeer ongunstig jaargetijde en mag niet vervoerd worden. Natuurlijk — het vreemde land verder in dan de aangewezen weiden, dat mag niet — en terug naar het eigen land mag ook niet!

Nu zal waarschijnlijk de Minister van Buitenlandsche Zaken antwoorden: ondanks dat alles heb ik dan toch van België weten te verkrijgen, dat ons vee daar weder onder zekere voorwaarden mag worden ingevoerd. Dat is waar, Mijnheer de Voorzitter, maar die voorwaarden zijn thans nog zeer bezwarend. Of is het niet bezwarend dat de ingevoerde runderen 10 dagen in quarantaine moeten blijven voordat zij verder het land in vervoerd mogen worden? En spreekt het niet vanzelf, dat de handelaren, die van plan zijn het vee naar België te vervoeren, dientengevolge veel minder hooge prijzen kunnen besteden dan anders het geval zou zijn?

Men denke ook niet langer, Mijnheer de Voorzitter, dat wij door den invoer aan éénen nabuur te verbieden of te beperken, allicht andere grenzen voor ons geopend kunnen houden. De ervaring leert het tegendeel. Om Engeland gunstig te stemmen, werd verleden jaar onze grens voor den invoer van Duitsch vee geheel gesloten, en toch werd 14 dagen later in Engeland de bekende verbodsmaatregel tegen ons uitgevaardigd.

Zoo blijft de toestand bij voortduring précair. Zelfs al gelukte het aan onzen Minister van Buitenlandsche Zaken over enkele dagen of weken te bewerken, dat Duitschland weer voor ons vee wordt opengesteld, wie waarborgt ons dat niet over korten tijd hetzelfde spelletje weer opnieuw zal beginnen. Eerst dan is blijvende verbetering van den toestand mogelijk, als men kon komen tot eene internationale regeling, waarbij men overeenkomt, dat wederzijds dezelfde maatregelen tot bestrijding der ziekte zullen worden genomen. Men zou bijv. kunnen bepalen, dat, zoo ergens mond- of klauwzeer of eene andere besmettelijke veeziekte uitbreekt, dat dan de besmette plaats met een zekere rayon, ook over de grenzen, zal worden afgesloten, — en in dat geval zou verbod van invoer over de landgrens geheel overbodig worden. De invoer zou dan zonder eenig gevaar vrij kunnen blijven buiten den besmetten kring, onverschillig of die kring in Duitschland of in Nederland is gelegen, en er zou een einde komen aan de absurditeit, dat, wanneer bijv. in Zuidholland of Zeeland of anderzijds achter in Westphalen veeziekte zich voordoet, dat dan de geheele grens wederkeerig wordt afgesloten.

Op dien grond neem ik de vrijheid er ernstig bij den Minister op aan te dringen, om tot eene dergelijke internationale regeling het initiatief te nemen. Gelukt het hem ze tot stand te brengen, dan zal hij ongetwijfeld niet aan eene enkele streek, maar aan het geheele land een grooten dienst bewijzen.

De heer **Hennequin**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had

niet gedacht in deze discussie het woord te voeren omdat de bewoordingen waarin de geachte interpellant zijne motie heeft gekleed mij voorkwamen een meer beperkt karakter aan die motie te geven. Evenmin had ik verwacht, dat deze discussie eene zóó wijde strekking zou verkrijgen als thans het geval is. Ik zal dan ook zeer kort zijn, omdat de Minister van Binnenlandsche Zaken, wien het thans gesprokene in het bijzonder aangaat, hier niet tegenwoordig is.

Na het door de heeren Tijdens en Borgesius gezegde wensch ik evenwel toch met een enkel woord toe te lichten wat naast hetgeen door hen is aangevoerd geleid heeft tot den zeer onaangenamen toestand, die op het oogenblik en reeds geruimen tijd bestaat. Wel is er in den laatsten tijd eenige verzachting gebracht in de bepalingen omtrent den invoer van vee uit België ter beweiding in Nederland, maar die verzachting stond toch nog soms gelijk met een verbod. Onder meer was er oorspronkelijk bepaald, dat de dieren, die uit België ter beweiding in ons land werden ingevoerd, op 500 meter moesten blijven van de inlandsche beesten, zoodat het verlof tot beweiding niets beteekende. Deze bepaling is later eenigszins milder toegepast.

Er is nog eene andere bepaling, door den heer Borgesius niet aangehaald, die in België aanleiding heeft gegeven tot eene onaangename stemming, dat is de quaestie van de keuringskosten. In vroeger tijd bestond daarvoor een tarief, in den laatsten tijd is er vrijstelling verleend van die keuringskosten, evenwel met eene zeer vreemde bepaling. Wanneer de districtsveearts de keuring verrichtte, dan behoefde er niets betaald te worden, maar wanneer de plaatsvervangende districtsveearts de keuring verrichtte dan moest er betaald worden, maar daarbij werd geen tarief geregeld toegepast.

Nu doet het geval zich voor, dat de districtsveearts voor Zeeland te Dordrecht woont, terwijl de plaatsvervangende veeartsen veel dichterbij wonen. Het gevolg hiervan was dat de plaatsvervangende veeartsen nu die meest altijd de keuringen verrichtten, ook geregeld keurloon in rekening brachten. Ik heb de vrijheid genomen op die vreemde bepaling te wijzen en men heeft mij gezegd dat het een gevolg van eene schrijf- of drukfout was, van wie die afkomstig was komt er niet op aan. Ik heb getracht die ten onrechte betaalde kosten te doen teruggeven en heb daarvoor mijne bemiddeling als burgemeester van eene grensgemeente aangeboden, ook zij die ten onrechte betaald hadden hebben teruggave verzocht, doch eene afwijzende beschikking gekregen, omdat voor die teruggave geen termen bestonden, zoodat de ten onrechte betaalde kosten niet zijn teruggegeven. Dit is mede een van de vele redenen die eene onaangename verhouding met onze naaste buren in het leven geroepen en gehouden heeft.

Door de Zeeuwsche Landbouwmaatschappij is thans het initiatief genomen tot eene conferentie met de Maatschappijen van landbouw in België langs de Vlaamsche grensstreek bestaande en in het korte reces dat nu voor ons staat aan te vangen, zal getracht worden om te geraken tot het samenstellen van een ontwerp om een modus vivendi te verkrijgen, eene zaak die alle kansen van slagen heeft waar deze landbouwmaatschappijen gerekend kunnen worden het best op de hoogte te zijn. Ik durf dan ook te zijner tijd het ontwerp dat zal gemaakt worden aan de welwillende overweging en raadpleging aan te bevelen van de Regeering en in het bijzonder van de heeren Ministers van Binnen- en Buitenlandsche Zaken.

De **Voorzitter**: De Kamer heeft steeds gemeend — laatstelijk op 14 Maart 1890 — dat voorkomen moet worden de uitbreiding van interpellatiën tot andere punten dan daarin genoemd worden. Indien ik nu heb toegelaten het bespreken van maatregelen onzerzijds genomen betreffende den invoer van vee enz., dan was dit omdat die in verband konden gebracht worden met représailles van Duitsche zijde ten aanzien van den invoer van paarden; maar ik meen thans toch aan de leden in overweging te mogen geven om zich verder meer strikt te bepalen tot de interpellatie van den heer Tijdens; en dat wel allermeest ook op dezen grond, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken — ik heb het gisteren reeds aan de Kamer medegedeeld — verhinderd is deze Vergadering bij te wonen en dat de beraadslaging meer en meer gaat loopen op een terrein dat tot het Departement van dien Minister behoort.

De heer **Tijdens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen aan uwen wenk gevolg te kunnen geven, vooral na de uitnemende wijze, waarop door de heeren Goeman Borgesius en Hennequin is aangetoond, dat van onze zijde wel iets te doen is om dergelijke willekeurige maatregelen van Pruissischen kant, als waarop ik wees, voor het vervolg te voorkomen. Ook heb ik slechts een paar woorden te zeggen naar aanleiding van hetgeen mij is geantwoord door den Minister van Buitenlandsche Zaken. De Minister zeide dat misschien *een* ambtenaar de bepaling verkeerd had opgevat of toegepast. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben te weten gekomen dat reeds 14 dagen vóór dergelijke verbodsbepalingen voor den weg van Winschoten naar de Pruissische grens in werking waren, ze werden toegepast op den landweg Bourtange—Rheda. Dus daar hebben de Steuer-beambten de bepaling op dezelfde wijze opgevat.

In de tweede plaats moet ik nog eens den nadruk leggen op wat ik zeide, omtrent de willekeurige wijze, waarop soms van de zijde van Nederland wordt gehandeld.

Ik geloof dat de Minister van Binnenlandsche Zaken bepalingen, zooals die soms worden uitgevaardigd, zeer tot nadeel van onze Duitsche naburen, niet zou hebben geteekend, indien hij volledig met de toestanden op de hoogte was. De zaak is deze. De Kreis-Thierartz van Oost-Friesland, en de districtsveearts van Groningen zijn gewoon elkander wederzijds bericht te geven aangaande den gezondheidstoestand van de koeien en paarden in elkanders district. Wat is daarvan het gevolg? Dat wanneer er slechts *eenige* ziekte is, men rekenen kan op te groote activiteit van die zijde.

De Minister van Binnenlandsche Zaken moet natuurlijk afgaan op de rapporten die bij hem inkomen, en kan niet anders handelen dan hij gewoonlijk doet.

De Minister van Buitenlandsche Zaken wilde over de vermoedelijke oorzaak niet spreken, omdat hij met mij meende dat de bepaling van de Pruissische Regeering door het Steueramt verkeerd waren opgevat. Toch is het wenschelijk er op te wijzen, al doet dat oogenblikkelijk minder ter zake.

Met den Minister geloof ik ook dat binnen eenige dagen de verbodsbepaling zal zijn opgeheven. Dit neemt echter niet weg dat ik dergelijke abnormaliteiten voor het vervolg gaarne zag voorkomen.

Ik vertrouw dat de aandacht van den Minister voldoende op de zaak is gevestigd en ik kan nu volstaan met de Kamer dank te betuigen voor het mij verleende verlof.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop uwen wenk op te volgen om niet in een algemeen debat te treden omtrent de besluiten der Duitsche en Belgische Regeeringen tot sluiting of openstelling der grenzen voor den invoer van ons vee. Ik wil dus niet treden in eene beoordeeling der redenen die tot sluiting hebben geleid. Bij de uitvoering der maatregelen dezerzijds genomen tot bescherming van onzen veestapel behoort naar mijne meening — en dit zal, naar ik vertrouw, ook bij de handhaving van noodige verbodsbepalingen van onze zijde niet uit het oog worden verloren — ook aan de grenzen en bij het grensverkeer, ik zal niet bij deze materie zeggen de comitas gentium, maar de comitas rustica in acht genomen te worden.

Ik meen op de interpellatie voldoende te hebben geantwoord, vooral nu ik in uitzicht heb kunnen stellen, dat, waar thans in strijd met de bedoeling, naar het schijnt, eene min oordeelkundige toepassing der door de Duitsche Regeering in April uitgevaardigde voorschriften gegeven wordt door een of meer ambtenaren, de belemmering

78ste VERGADERING. — 22 JUNI 1893.

Behandeling van de wetsontwerpen nos. **19**, **20**, **21**, **22**, **23**, **24**, **25**, **165**, **171**, **177** en **153**.

spoedig zal worden opgeheven, welke daarvan in de plaatsen, door den geachten interpellant genoemd, ondervonden wordt.

Dat de verschillende scherpe bepalingen, die hier te lande ten opzichte van het grensverkeer gehandhaafd worden, wellicht aanleiding kunnen hebben gegeven tot ontstemming bij de ons omringende Staten, bij wier goede stemming wij met het oog op den uitvoer van onze landbouwproducten zoo groot belang hebben, had ik reeds vroeger gelegenheid in deze Kamer ook als mijne vrees uit te spreken. Ik mocht er toen bijvoegen, dat ik niet in gebreke zou blijven mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken op het gesprokene opmerkzaam te maken, en ik kan niet anders doen dan diezelfde verzekering ten opzichte van hetgeen thans is te berde gebracht, te herhalen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat den tegenwoordigen stand van den vee-uitvoer betreft, wensch ik er op te wijzen, dat zeer zeker nog belemmerende bepalingen ten opzichte van den invoer van ons vee in België bestaan. Dit neemt echter niet weg, dat duizenden bij duizenden stuks vee naar België kunnen ingevoerd worden, natuurlijk zeer in het belang van België zelven, maar ook ten bate van onzen veestapel. Het resultaat, dat in België ten opzichte der sluiting werd bereikt, is ten deele ook hieraan toe te schrijven, dat de Nederlandsche Regeering zich bereid heeft verklaard het voorloopig arrangement ten opzichte van het verkeer onder de grensbewoners om te zetten in eene overeenkomst, waarvan zal worden overwogen of zij de goedkeuring der Staten-Generaal zal behoeven.

De Belgische Regeering wenscht zoodanige overeenkomst aan te gaan. De onderhandelingen daaromtrent gevoerd zijn nog niet afgeloopen. Intusschen reeds eenigen tijd geleden heb ik bij de Belgische Regeering het denkbeeld ter sprake doen brengen om den wederzijdschen in- en uitvoer van vee internationaal te regelen. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat het, na afloop der onderhandelingen over de meer beperkte overeenkomst ten opzichte van de grensbewoners, tijd zal zijn om op die internationale regeling nader terug te komen. Immers, ik ben het met den heer Goeman Borgesius volkomen eens, dat niets van zooveel belang is, als de zekerheid voor veehouders en landbouwers ten opzichte van den export van hun vee en van hunne producten.

Wat Duitschland betreft, geloof ik dat, wanneer het mond- en klauwzeer, dat zich thans tot eene zeer enkele plaats hier te lande beperkt, geheel zal zijn geweken, openstelling van de grenzen mag worden verwacht voor ons fokvee, want, zooals men weet, zijn die grenzen voor het slachtvee reeds vroeger gesloten geworden.

Ook bij de Duitsche Regeering is het denkbeeld ter sprake gebracht om te onderzoeken in hoeverre eene internationale regeling de thans ondervonden euvelstanden zou kunnen opheffen, en thans reeds is van onze zijde toezegging gedaan om meer faciliteiten ten opzichte van den invoer van Duitsche slachtvee te verleenen. Tevens zijn thans reeds de bepalingen van het besluit van Maart 1892 ten opzichte van den invoer van wol, huiden en afval van vee opgeheven en daardoor van onze zijde blijk gegeven, dat verbodsbepalingen, welke niet of niet meer door het belang van onzen veestapel gevorderd worden, niet worden gehandhaafd.

Uit het gesprokene, Mijnheer de Voorzitter, blijkt, dat het denkbeeld eener internationale regeling dezer aangelegenheid mij niet nieuw is, en dat ik niet in gebreke ben gebleven, het denkbeeld uit te doen spreken ter plaatse waar dit behoort. Zoodanige regeling is naar mijne overtuiging in dit opzicht evengoed mogelijk als onlangs te Dresden is geschied ten opzichte der maatregelen bij het dreigen of heerschen van besmettelijke ziekten onder de menschen, met name van die der cholera.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer den heer Minister, namens de Kamer, dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen.

III. HET WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HET SLOT DER REKENING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VOOR NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET DIENSTJAAR 1881. (**19**)

IV. HET WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HET SLOT DER REKENING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VOOR NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET DIENSTJAAR 1882. (**20**)

V. HET WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HET SLOT DER REKENING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VOOR NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET DIENSTJAAR 1883. (**21**)

VI. HET WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HET SLOT DER REKENING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VOOR NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET DIENSTJAAR 1884. (**22**)

VII. HET WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HET SLOT DER REKENING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VOOR NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET DIENSTJAAR 1885. (**23**)

VIII. HET WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HET SLOT DER REKENING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VOOR NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET DIENSTJAAR 1886. (**24**)

IX. HET WETSONTWERP TOT VASTSTELLING VAN HET SLOT DER REKENING VAN ONTVANGSTEN EN UITGAVEN VOOR NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET DIENSTJAAR 1887. (**25**)

X. HET WETSONTWERP BETREFFENDE KREDIETEN TEN LASTE VAN DE BEGROOTING VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR 1893, TER BETALING VAN TOT AFGESLOTEN DIENSTJAREN BEHOORENDE ONVEREVENDE VORDERINGEN. (**165**)

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs omtrent de wetsontwerpen:

onteigening voor de normaliseering der Nieuwe Maas boven Rotterdam; (**171**)

wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1892. (**177**)

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later bepaald worden.

XI. HET WETSONTWERP TOT BEKRACHTIGING VAN EENE OVEREENKOMST, BETREFFENDE DE GELDERSCH-OVERIJSSELSCHE LOCAALSPOORWEGEN EN DEN LOCAALSPOORWEG VAN ENSCHEDÉ NAAR OLDENZAAL. (**153**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben in deze zaak van eene andere opinie dan de Regeering. Vandaar dat ik het wenschelijk acht, mijn standpunt bij de behandeling van dit wetsontwerp aan de Kamer bloot te leggen.

Bij de behandeling der spoorwegbegrooting voor dit jaar is er door anderen en ook door mij gewezen op de bezwaren, die zich bij de tegenwoordige spoorwegovereenkomsten voordoen.

Ik heb toen onder andere de aandacht gevestigd op het groote bedrag, waarmede het kapitaal verhoogd wordt, dat eenmaal zal moeten betaald worden, wanneer de Staat er toe zal moeten komen die spoorwegen over te nemen.

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft dit, naar ik meen, toen ook erkend.

Hij heeft er toen — mij beantwoordende, zoo meende ik destijds ten minste uit hetgeen hij zeide te moeten opvatten — op gewezen, dat hij daaraan niet veel kon doen; die spoorwegovereenkomsten lagen daar nu eenmaal; daaraan moest hij dus wel de hand houden; zij moesten worden uitgevoerd. Ik vind dat de Minister volkomen gelijk hierin had.

Maar de loop die de zaken nemen en die ook weer hier bij de behandeling van dit onderwerp wordt ter sprake gebracht, geeft mij den indruk dat het niet gewenscht is, om aan die spoorwegovereenkomsten, zooals zij daar liggen, nog meer uitbreiding te geven, door nog andere lijnen er vast bij te brengen, zooals het hier werkelijk het doel van de Regeering is.

Dit is het verschil van standpunt tusschen de Regeering en mij, waarover ik een enkel woord wenschte te spreken.

Ik zal — hoewel het in de stukken herhaaldelijk wordt ter sprake gebracht — over de bestaande spoorwegovereenkomsten zelf niet veel zeggen. Daarvoor is het hier de tijd en de plaats niet, bij eene andere gelegenheid zal dit wellicht kunnen geschieden. Wanneer wij echter het rapport lezen, dat wij gisteren gekregen hebben van de Rotterdamsche Kamer van koophandel, zou dit ons wellicht nog aanleiding kunnen geven hierover te spreken.

Verder zal ik er echter niet op ingaan. Ik heb het aangehaald, omdat de Regeering in de stukken ook over die overeenkomsten spreekt, en omdat deze zaak met die overeenkomsten in verband staat.

Wanneer ik thans kom tot de overeenkomst, zooals zij hier ligt, wat is dan het voorstel van de Regeering?

Er staat: » Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het *noodzakelijk* is enz."

Nu moet ik zeggen, dat mij in al de stukken, die ik gelezen heb: in de Memorie van Toelichting, het Voorloopig Verslag, de Memorie van Antwoord, niets gebleken is van de *noodzakelijkheid* om deze zaak te regelen. Met die considerans kan ik mij derhalve niet vereenigen.

Art. 1 van het wetsontwerp bepaalt:

» Wordt bekrachtigd de in afschrift bij deze wet gevoegde overeenkomst, betreffende de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen en den locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal" enz. enz. Volgens art. 1 der overeenkomst geldt dit de spoorwegen:

a. van Winterswijk over Doetinchem naar Zevenaar;

b. van Winterswijk naar Hengelo met zijtakken naar Enschedé en naar Ruurlo;

c. van Doetinchem naar Ruurlo, aangelegd door de Geldersch-Overijsselsche Locaalspoorwegmaatschappij, en

d. van Enschedé naar Oldenzaal, aangelegd door de Locaalspoorwegmaatschappij Enschedé-Oldenzaal,

de lijnen in den zoogenaamden achterhoek.

Art. 2 der overeenkomst luidt:

» Ingeval de Staat de eigendommen der Maatschappij naast, overeenkomstig het bepaalde bij artikel 39 der gezegde overeenkomst van 21 Januari 1890, of wel ingeval de Maatschappij, ingevolge artikel 27 van evengenoemde overeenkomst, van hare rechten wordt vervallen verklaard, zullen de spoorwegen, genoemd in artikel 1 dezer overeenkomst, door den Staat, ingevolge artikel 39, 3°., der eerstgemelde overeenkomst, mede worden overgenomen.

» Het bedrag, dat de Staat alsdan aan de Maatschappij voor de overneming zal hebben te betalen, ingevolge artikel 39, lit. *i*, der meergenoemde overeenkomst van 21 Januari 1890, wordt vastgesteld:

» voor de spoorwegen genoemd in artikel 1 onder de letters *a*, *b* en *c*, op de som van f 3 923 333,72[5] (drie millioen negenhonderd drie en twintig duizend, driehonderd en drie en dertig gulden twee en zeventig en een halven cent);

» voor den spoorweg genoemd onder letter *d*, op de som van f 276 089,24 (tweehonderd zes en zeventig duizend en negen en tachtig gulden vier en twintig cent;"

De Regeering zegt in de Memorie van Toelichting:

» Het tot stand komen van den koop van de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen door de Hollandsche Maatschappij is zoowel *middellijk* als *onmiddellijk* in het belang van den Staat."

Naar mijne meening hebben wij bij de behandeling dezer zaak alleen te denken aan dat belang, aan dat bepaalde Staatsbelang en aan verder niets. En nu zegt de Regeering om het *middellijk* belang van den Staat aan te toonen:

» De Hollandsche Spoorwegmaatschappij betaalt thans wegens huur van die spoorwegen f 138 855, welke som nà 6 December 1897 f 154 284 zal bedragen."

Verder zegt zij dat, zoo de genoemde Maatschappij kapitaal voor de koopsom opneemt tegen $3^1/_2$ %, zij dan eene winst heeft van f 15 000 per jaar, terwijl er in 1897 zal zijn eene besparing van bijna f 31 000.

Ik erken dit voordeel gaarne en nu zegt de Regeering:

» Met dit bedrag stijgen dus de winsten der Maatschappij, en zoodra deze meer beloopen dan noodig is om 4 pct. dividend aan de aandeelhouders uit te keeren, deelt de Staat in dit meerdere voor de helft."

En dit is dan het middellijk voordeel, en is het dit nog wel en mogen wij daarom de overeenkomst aangaan?

Wij weten dat de Hollandsche Maatschappij $1^1/_2$ pct. aan de aandeelhouders zal uitkeeren; zij moet dus veel meer gaan verdienen om bovendien nog $2^1/_2$ pct. te zullen kunnen uitkeeren en dan eerst komt de Staat. Ik acht dit zeer ver van een *middellijk* belang van den Staat verwijderd.

Maar er is ook een onmiddellijk belang, zegt de Regeering. Ik lees in de Memorie van Toelichting daaromtrent bladz. 2 het volgende:

» Immer verzekert die koop aan den Staat, voor het geval van naasting der Hollandsche Spoorwegmaatschappij, de beschikking over spoorwegen, welke een niet onbelangrijk deel van het Nederlandsche spoorwegnet uitmaken."

Nu meen ik, dat uit de stukkken wel vanzelf blijkt, dat werkelijk het belang dier lijnen niet zóó groot is; dat het verkrijgen daarvan zooveel waarde niet heeft. Op de lijnen is vervoer, zelfs doorloopend vervoer; maar de resultaten der laatste 6 jaar, die in de Memorie van Toelichting te vinden zijn, leveren een gemiddeld verlies van 70 000 gulden 's jaars op. Zoo vinden wij het verlies:

over	1886 . . .	f 104 012
»	1887 . . .	88 247
»	1888 . . .	74 671
»	1889 . . .	66 567
»	1890 . . .	42 463
»	1891 . . .	70 500

In 1891 waren de kosten betrekkelijk hoog en de uitkomsten dus veel slechter dan in het vorig jaar.

Gevraagd naar de uitkomsten van 1892, zegt de Regeering dat de ontvangsten waren f 265 518, dus minder dan die van 1891, en verder dat zij omtrent de exploitatiekosten geene inlichtingen kan geven.

In de Memorie van Beantwoording wordt althans gezegd, dat men het van dat jaar niet weet.

» Omtrent de exploitatiekosten kunnen geene inlichtingen worden gegeven. De Hollandsche Spoorwegmaatschappij houdt geen afzonderlijke rekening meer van de exploitatie op de locaalspoorwegen, omdat haar is gebleken, dat eene scheiding tusschen uitgaven voor tractie en vervoer op de hoofd- en locaallijnen moeilijk is vol te houden."

Wanneer men dit nu zoo beschouwt, zijn die ontvangsten niet slecht, maar dit komt ook daardoor omdat die spoorwegovereenkomst op het oogenblik bestaat en omdat, wat het transito-verkeer betreft, veel op die spoorlijnen wordt gebracht, dat volgens de overeenkomst van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij met den Staat door haar daarop gebracht wordt.

Houden die spoorwegovereenkomsten evenwel op, dan vervalt veel daarvan ook vanzelf. Met eene kaart in de hand van al de spoorlijnen, welke de Staat dan zelf in exploitatie zal hebben genomen, blijkt het dat men, ter beoordeeling van onmiddellijke voordeelen, in verband met het overnemen van deze spoorlijnen, zeer voorzichtig moet zijn met het mededeelen van cijfers.

Deze lijnen kunnen thans voor de Hollandsche Spoorwegmaatschappij van belang zijn, zelfs al zijn die lijnen voor een vervoer langer dan andere lijnen.

De Regeering zegt: wij moeten het recht hebben die

78ste VERGADERING. — 22 JUNI 1893.

153. Overeenk. betr. de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen en den locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal.

lijnen te naasten, want het is voor deze spoorwegmaatschappij van zoo groot belang dat men ook die voedingslijnen zal hebben.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, voor eene groote lijn is het een voordeel voedingslijnen te hebben, doch niet in zeer vele gevallen om die te exploiteeren; het is veel beter dat anderen die lijntjes exploiteeren en komt die overname door den Staat eens, dan regelt zich dit vanzelf; daarvoor heb ik geen vrees.

Ik zie dus werkelijk in deze overeenkomst geen belang voor den Staat, noch middellijk noch voor de toekomst. Mijne meening is, dat men *thans vooral* geen verandering moet brengen in den bestaanden toestand. Ik geloof dat het wenschelijker is, af te wachten wat de gevolgen zullen zijn van de spoorwegovereenkomsten.

In de verslagen van de verschillende maatschappijen kan men zien de resultaten van de exploitatie, maar tevens dat die overeenkomsten nog niet in haar geheel werken, zoodat men nog niet beoordeelen kan hoe het gaan zal. Daarom is het beter, stil af te wachten en niet over te gaan tot eene zaak, die — hoewel het staat in de considerans van dit wetsontwerp — werkelijk *niet noodzakelijk is;* zij zou, ik erken dit, een middellijk en onmiddellijk voordeel geven aan de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, maar daarvoor behoeven wij de zaak niet te ondernemen, en op dit standpunt heeft de Regeering zich ook niet geplaatst.

Ik wijs er vooral op, wanneer men de waarde van de lijn wil beoordeelen. Wanneer zich het geval voordoet waarop de Regeering zinspeelt, dat men de lijn moet overnemen, dan kan de waarde van de lijn geheel anders zijn dan hier op het papier staat. Het is, geloof ik, de eerste dergelijke overeenkomst van aanbelang — ik sluit eenvoudige zaken als de Wageningsche tram uit — die men na de spoorwegovereenkomsten in deze wijze te behandelen krijgt; maar wij lezen al dat er vergaderingen plaats hebben van de Willem III, van de Zuid-Ooster Spoorwegmaatschappij, van Boxtel-Wezel ook al eens, en die zullen hetzelfde komen vragen. Laat ons dus voorzichtig zijn en geen onberaden stap doen. Daar ik in elk geval voorzichtig wil zijn, zal ik mijne stem niet aan dit voorstel van de Regeering kunnen geven, en heb ik het wenschelijk geacht mijn standpunt te moeten blootleggen.

De heer **van Kerkwijk**: Ik zal den geachten spreker niet volgen in zijn betoog, maar ik wensch een enkel woord tot den Minister van Waterstaat te richten naar aanleiding van het slot van zijne Memorie van Antwoord. Op bladz. 7 van die Memorie zegt deze Minister: dat hij de vraag, hoe het staat met den Noord-Oosterspoorweg, niet beter meent te kunnen beantwoorden dan door de mededeeling van zijne missive dd. 3 Mei 1893 aan het centraal comité voor het tot stand brengen van bedoelden spoorweg, als bijlage N bij deze Memorie gevoegd.

Nu moet ik de Vergadering er aan herinneren dat reeds jaren geleden door den heer J. Willink een comité is gevormd tot het aanleggen van locaalspoorwegen of stoomtrammen, hoe men ze noemen wil laat ik daar.

Dat comité is noch door de vorige, noch door deze Regeering behandeld op eene wijze, zooals ik het zou wenschen. Het is zeker hoffelijk en welwillend door de Regeering ontvangen; maar men vormt een comité om eene zaak spoedig tot stand te brengen, en niet om beleefd ontvangen te worden. Het komt mij voor dat de Regeering niet de noodige maatregelen genomen heeft om de zaak te bespoedigen. Het comité is gezonden naar de Exploitatiemaatschappij en de Hollandsche IJzeren spoorwegmaatschappij, van Pontius naar Pilatus, zoodat de zaak weinig vooruitgekomen is.

Hoe de zaak toen stond vernamen wij het laatst in deze vergadering den 23sten December 1892, toen de Minister van Waterstaat zeide (*Handelingen*, bladz. 812):

»Binnenkort mag ik hun advies" (van Ged. Staten) »verwachten en ik vlei mij, dat het contract met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij eerlang zal kunnen gesloten worden."

Thans zijn wij bijna een half jaar verder, en wat deelt de Minister nu mede in die bijlage N, die ik aanhaalde? Daarin zegt hij — niet dat het contract gesloten is — maar dat hij nu zoover gekomen is, dat omtrent het beginsel van een contract overeenstemming verkregen is.

Dat is een mooie achteruitgang; nog zulk een zetje en er is van de heele zaak niets meer over.

Verder deelt de Minister mede: »Genoemde spoorwegmaatschappij heeft zich bereid verklaard den spoorweg aan te leggen en te exploiteeren, mits zij daarbij geene schade lijde en de Regeering haar derhalve eene bruto opbrengst garandeere, voldoende om daaruit eene rente van drie ten honderd van het aanlegkapitaal alsmede de exploitatie-kosten te voldoen. De onderhandelingen duren echter nog voort."

Daarna deelt hij mede dat het plan van aanleg aanvankelijk bepaald blijft tot eene lijn van Almelo over Gasselte naar Zuidbroek met zijtakken naar Zwolle en naar Assen, en zekere som, te zamen 20 pct. der aanlegkosten, moet gegarandeerd worden door de betrokken gewestelijke of gemeentelijke besturen.

Ja, Mijne Heeren, wat zullen wij daarvan zeggen?

Wanneer dat kon — ik mag het hartelijk hopen — maar ik kan mij niet voorstellen, dat zij het zullen doen. Veronderstel evenwel, dat het comité slaagt, dan zal de Regeering met het bestuur der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij een contract sluiten, en het bestuur de aandeelhouders moeten oproepen; het zal dan evenwel de vraag zijn of de aandeelhouders, zooals de stand der zaak thans is, bereid zullen zijn mede te werken tot het sluiten van een contract. De aandeelhouders hebben — de heer van Beuningen wees er reeds op — verleden jaar 2 pct. en dit jaar $1^1/_2$ pct. genoten, terwijl zij volgens de overeenkomst met de Regeering gesloten het recht hebben om van de Regeering te eischen, dat de spoorweg door de Regeering worde overgenomen tegen ongeveer 100 pct.

Het is voor hen wellicht voordeeliger den spoorweg à pari aan de Regeering over te doen en het kapitaal in handen te hebben, dan slechts 2 of $1^1/_2$ pct. als dividend te ontvangen.

Het comité, bestaande uit den heer Willink en eenige andere heeren, zal wel trachten de zaak tot stand te brengen, maar men kan niet zeggen dat de Minister hun de zaak gemakkelijk maakt.

In België doet men dat anders; daar is een vast comité voor den aanleg van locaalspoorwegen door de Regeering benoemd; dat onderzoekt de zaak en er wordt van Regeeringswege subsidie toegestaan.

Hier wordt de zaak daarentegen stelselmatig vertraagd; men mag daaraan een mooien naam geven; als de Minister mij dien wil noemen, zal ik hem in de *Handelingen* opnemen; maar, zooals ik zeide, heeft men het betrokken comité van Pontius naar Pilatus gestuurd.

In December hoopte de Minister spoedig een contract te sluiten, en thans denkt hij dat omtrent het beginsel van een contract overeenstemming is verkregen.

Ziedaar eene handeling, die ik ten zeerste afkeur. Ik heb deze zaak bij deze gelegenheid er wel wat bij de haren bij gesleept, maar ik wenschte mijn gevoelen er over mede te deelen.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Bij eene beoordeeling van dit wetsontwerp moet men vooral rekening houden met bestaande toestanden. Op dit oogenblik worden de Geldersche locaalspoorwegen geëxploiteerd door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, volgens een niet opzegbaar contract. Er bestaat dus een vaste maatstaf van kosten waaruit zich laat berekenen dat in aankoop een voordeel zal liggen, in de eerste plaats voor de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij en ook voor den Staat, als de ontvangsten hooger mochten worden dan zij nu zijn.

Of dat te verwachten is? Niemand kan daaromtrent iets met zekerheid voorspellen, maar dit staat vast, dat zoolang

de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij niet wordt genaast, tegen aankoop dezer lijnen geen bezwaar bestaat. Het eenige bezwaar wat denkbaar is zou eerst ontstaan als de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij binnen eenige jaren werd genaast.

Dit bezwaar moet worden vergeleken met een ander, mijns inziens, gewichtiger bezwaar, hierin bestaande, dat de Staat, hoofdspoorwegen naastende, de Geldersche locaalspoorwegen niet in de hand zou hebben.

Naar mijn oordeel behooren, als men eenmaal tot Staatsexploitatie besluit — de vraag over de al of niet wenschelijkheid daarvan nu buiten discussie latende — ook de Geldersche locaalspoorwegen daarin opgenomen te worden.

Doch volgens het bestaande contract kan de Staat zich niet van de lijnen meester maken, en zal in onderhandeling moeten treden.

Dit vaststaande, komt de vraag in aanmerking wat die lijnen eventueel wel waard zouden zijn. Voor de eerste jaren zal daaromtrent geene berekening te maken zijn, maar de tegenwoordige exploitatie is niet ongunstig uit financieel oogpunt, want er wordt thans reeds wat winst gemaakt.

De heer van Beuningen wees op tekorten. Die echter zijn een gevolg van den hoogen huurprijs die de Hollandsche Spoorwegmaatschappij moet betalen.

Als die Maatschappij de lijn zelf had aangelegd zou zij zonder verlies werken en nog eenige rente maken van het in die lijn gestoken kapitaal.

De vraag doet zich nu voor of binnen weinige jaren stijging van opbrengst te verwachten is?

In de onderstelling dat de exploitatie-kosten 60 pct. bedragen, dan zou ter verkrijging van eene normale rente van de koopsom, de lijn een bruto opbrengst moeten opleveren van ruim 4 ton, gelijkstaande met f 8,85 per dagkilometer, eene opbrengst die f 3 meer is dan in den laatsten tijd werd verkregen. De bruto opbrengst 1890—1892 toont eene toeneming aan van f 1, zoodat eene bruto vermeerdering van f 3 binnen een niet al te groot tijdsverloop mogelijk is.

In die omstandigheden betwijfel ik het of de Geldersch-Overijsselsche Locaalspoorwegmaatschappij, wanneer de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij genaast zal zijn, bereid zal worden bevonden hare spoorwegen tegen lager prijs te verkoopen dan thans moet worden besteed.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer van Beuningen, heeft als zijn gevoelen te kennen gegeven dat deze spoorweg niet meer dezelfde waarde zou vertegenwoordigen indien de Staat eenmaal de hoofdspoorwegen heeft genaast, omdat hij dan het vervoer dat nu over dezen spoorweg gaat, over andere lijnen zou voeren. Het komt mij echter voor, dat het vervoer over dezen locaalspoorweg voornamelijk geleverd wordt door de streek zelve waardoor de lijn loopt; op grond daarvan heb ik gemeend te mogen aannemen dat, al werden de hoofdspoorwegen ook door anderen geëxploiteerd, de opbrengst van dezen spoorweg niet zou behoeven te verminderen.

Wat nu aangaat de vraag of nog andere dergelijke spoorwegovereenkomsten ter goedkeuring zullen worden aangeboden, zoodat eventueel daaromtrent door aanneming van dit wetsontwerp zou worden geprejudicieerd, moet ik herhalen wat reeds in de Memorie van Antwoord is gezegd, dat men elk geval op zich zelf moet beschouwen. Men moet nagaan of de prijs, die hier besteed wordt, geacht kan worden billijk te zijn.

De geachte afgevaardigde uit Zierikzee, de heer van Kerkwijk, heeft aan dit wetsontwerp eene beschouwing gekoppeld over de Noord-Ooster-Locaalspoorwegmaatschappij. Hij meende dat het comité welwillend was ontvangen, maar dat de Regeering niet al het mogelijke had gedaan om deze lijn tot stand te brengen. Ik maak gaarne van deze gelegenheid gebruik om mijnerzijds uitdrukkelijk te verklaren, dat al hetgeen mogelijk is om die lijn tot stand te brengen is en wordt gedaan; maar men dient bij deze zaak niet uit het oog te verliezen, dat de Regeering geene bevoegdheid heeft aan eene van de beide groote spoorwegmaatschappijen tegen haren wil de exploitatie van een locaalspoorweg op te dragen. Art. 2 van de spoorwegovereenkomsten — men moge dit betreuren — ontzegt uitdrukkelijk die bevoegdheid aan de Regeering. Zij heeft wel de bevoegdheid gekregen om voor een hoofdspoorweg de exploitatie aan eene van beide Maatschappijen op te dragen.

Mocht het algemeen belang medebrengen een hoofdspoorweg aan te leggen, dan zeer zeker zou de Regeering de bevoegdheid hebben eene dergelijke zaak tot stand te brengen, maar uitdrukkelijk is bepaald, dat de locaalspoorwegen daar niet onder begrepen zijn; zie de woorden in art. 2 luidende: »met uitzondering van die bedoeld in de wet van 28 October 1889 (*Staatsblad* n°. 146).

Vóór dat dus de Regeering een voorstel kan indienen om eene dergelijke zaak tot stand te brengen, moet een contract met een der groote spoorwegmaatschappijen worden gesloten en daarbij kan zij niet dwingend optreden, maar moet zij door onderhandeling gedaan zien te krijgen wat zij wenscht.

Een contract met de Exploitatie-maatschappij is inderdaad aan de Regeering onderworpen, maar het is de vraag of dit aan de Volksvertegenwoordiging had kunnen overgelegd worden. Dat contract is aanvankelijk onderzocht, maar noch mijn ambtgenoot van Financiën, noch ik waren bereid om het in te dienen, alle kosten en risico's zouden daarbij onbeperkt ten laste van den Staat zijn gekomen. Men heeft het wel voorgesteld alsof door dat contract met de Exploitatie-maatschappij de lijn tot stand zou zijn gekomen zonder hulp van den Staat, maar het tegendeel is waar, en daarom heeft de Regeering, in verband ook met verschillende bepalingen van dat contract, overwegend bezwaar gemaakt tegen de goedkeuring daarvan.

De heer **A. van Dedem**: De Minister van Waterstaat heeft niet geantwoord op de vraag van den heer van Kerkwijk, of het contract met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij gereed is; hij heeft wel gezegd dat het in beginsel in orde is, maar meer niet. Indien nu het contract gereed mocht zijn, zou ik den Minister wel willen vragen, of hij niet genegen zou zijn om het aan de Kamer over te leggen.

Ik zoude vooral hierom wenschen dat Zijne Excellentie die vraag toestemmend mocht beantwoorden, omdat, ook na de lezing van de missive, die bij de Memorie van Beantwoording is overgelegd, en welke gericht is aan het centraal comité van de Noord-Ooster-Locaalspoorwegmaatschappij, nog enkele vragen ter beantwoording overblijven, die niet van belang zijn ontbloot. Er wordt onder andere in die missive gesproken van eene bijdrage, die de betrokken gewestelijke en gemeentelijke besturen zullen geven van 20 pct. der aanlegkosten van den spoorweg tot een maximum van f 1 300 000, betaalbaar nadat de lijn in exploitatie zal zijn gebracht. Nu rijst vooreerst de vraag of daar bedoeld worden bijdragen *à fonds perdu*, of het geld weg zal zijn als het is gestort, dan wel of daarvan eene rente van 3 pct. zal worden gegeven? Maar in de tweede plaats mag gevraagd worden of, indien er geen rente vergoed zal worden, later, wanneer de spoorweg meer mocht opbrengen dan 3 pct., zij die deze bijdrage hebben gegeven, ook niet in de voordeelen zullen deelen, die de lijn dan aan het Rijk en aan de Maatschappij zal opleveren. Ik geloof toch, dat dit billijk zou wezen. Intusschen de missive geeft omtrent die punten geen licht en wellicht zou het contract met de Hollandsche Spoorwegmaatschappij aan allen twijfel dienaangaande een einde maken.

De Minister heeft gezegd al het mogelijke te hebben gedaan om de lijn tot stand te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de goede bedoelingen en den goeden wil van Zijne Excellentie niet in twijfel trekken, maar wanneer ik de voorwaarden naga, waaronder de lijn door het Rijk zal worden gesteund, dan schijnen mij de van Rijkswege gestelde eischen nog al hoog. Zoo bijv. verlangt men van Odoorn f 19 000, van Emmen f 41 000, van Sleen f 8000 en van Coevorden f 9000, en, vergis ik

mij niet, dan worden deze gemeenten jaarlijks door het Rijk gesubsidieerd, omdat het voorzien in eigen behoeften de financieele krachten van die gemeenten verre te boven gaat. Behalve de zeer aanzienlijke sommen die worden gevraagd van de gemeenten die belang hebben bij den aanleg van den locaalspoorweg, worden ook nog aanzienlijke offers gevraagd van gemeenten die daarbij weinig of geen belang hebben, onder andere van Zwollerkerspel, waarvan f 16 000 wordt gevraagd. Dat op bijdragen van dergelijke gemeenten niet te rekenen is, schijnt mij niet twijfelachtig.

Wel heb ik in de couranten gelezen, dat Coevorden het subsidie reeds heeft toegestaan, maar dit gaat natuurlijk gemakkelijk genoeg. Wat het Rijk van die gemeente in de ééne hand ontvangt, wordt met de andere teruggegeven. Gemeenten die zich zelven niet kunnen bedruipen, zullen dus de bijdrage beloven, maar gemeenten die geen lust hebben zich van 's Rijks schatkist afhankelijk te maken en den reeds zwaren druk der gemeentebelastingen niet willen verhoogen, zullen haar weigeren.

Ik wil nog even herinneren aan hetgeen er voorgevallen is met de haven van Delfzijl. Gemeenten die wat ver achteraf liggen, wil men o zoo gaarne helpen, maar dan stelt men aan die gemeenten zulke hooge eischen, dat daaraan toch niet kan worden voldaan. Dergelijke aangeboden hulp nu wijs ik af, omdat zij alleen dienen kan om illusiën op te wekken, die toch nooit verwezenlijkt zullen worden.

De **Voorzitter**: Ik meen de Vergadering te moeten herinneren, dat wij ons op het oogenblik onledig houden met het wetsontwerp »houdende bekrachtiging van eene overeenkomst, betreffende de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen en den locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal".

Ik verlies niet uit het oog, dat, in verband met eene opmerking, in ééne der afdeelingen gemaakt, door de Regeering eene missive is overgelegd, die aanleiding geeft tot de beschouwingen, nu door ons gehoord.

Maar ik meen toch aan de Kamer in overweging te moeten geven om daarbij niet ten eenenmale af te dwalen van het onderwerp dat ons thans bezighoudt.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van de redevoering, zooeven door den Minister van Waterstaat gehouden.

Evenmin als de heer van Beuningen, zal ik mijne stem kunnen geven aan dit wetsontwerp. Het komt mij met hem voor, dat de toestand, waarin onze spoorwegen verkeeren na het tot stand komen der spoorwegovereenkomsten van dien aard is en dat de toekomst zóó onzeker is, dat het niet wenschelijk kan geacht worden, dat de Staat op het oogenblik eene nieuwe verbintenis op zich neemt.

Evenals hij, wensch ik af te wachten, wat verder de gevolgen der spoorwegovereenkomsten zullen blijken te zijn.

Heb ik den Minister van Waterstaat wel begrepen, dan stelde hij de vraag? »Heeft de Staat het recht de exploitatie van de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen, bij naasting van de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, over te nemen" En deze vraag werd door den Minister ontkennend beantwoord.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, heerscht hier niet eene tegenstrijdigheid?

Ik meende, volgens hetgeen ons bij de spoorwegcontracten is medegedeeld, dat de Staat in twee gevallen verplicht is de exploitatie van de bedoelde locaalspoorwegen over te nemen. Er zijn bij de spoorwegcontracten, zoowel dat met de Exploitatie-maatschappij als met de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, drie methoden van naasting bepaald.

Wanneer de Staat de Hollandsche Spoorwegmaatschappij naast krachtens art. 35 van het contract, dan zou het contract met de Geldersch-Overijsselsche Spoorwegmaatschappij moeten overgenomen worden, omdat in dit geval de Staat het geheele bedrijf van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij op zich neemt.

Werd de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij genaast krachtens art. 36 van het contract, ook dan zou de overeenkomst met de Geldersch-Overijsselsche Spoorwegmaatschappij moeten overgenomen worden, want zij zou niet kunnen worden uitgesloten op grond van de laatste alinea van dit artikel, dat bepaalt, dat indien de waarde van hetgeen zou worden uitgesloten minder bedraagt dan vijf ten honderd van het op de aandeelen gestort en niet terugbetaald maatschapplijk kapitaal, het recht van uitsluiting vervalt.

Alleen volgens art. 39 zou de Staat, de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij naastende, niet verplicht zijn het exploitatiecontract met de Geldersche-Overijsselsche Spoorwegmaatschappij over te nemen, tenzij wij een wetsontwerp aannemen, zooals ons nu wordt voorgesteld, zoodat de aanneming van dit wetsontwerp ten gevolge zou hebben, dat de eenige weg, die ons open staat om de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij te naasten zonder de Geldersch-Overijsselsche Spoorwegmaatschappij, gesloten wordt.

Ik grond dit op het conto-finto bij de spoorwegcontracten overgelegd. In dit conto-finto wordt juist het geval gesteld, dat de G.-O. Spoorwegmaatschappij niet werd overgenomen, maar er wordt uitdrukkelijk bijgevoegd, dat de rekening ook in dit opzicht een conto-finto is, want dat de uitsluiting van het exploitatiecontract met de Geldersch-Overijsselsche Spoorwegmaatschappij volgens art. 36 niet kan worden uitgesloten.

De Minister heeft nog gezegd: zou het wenschelijk zijn, wanneer de Staat de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij ging naasten, dat de Geldersch-Overijsselsche Spoorwegmaatschappij niet in zijne handen zou komen? Het komt mij voor, dat wanneer de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij genaast werd, de Geldersch-Overijsselsche spoorwegmaatschappij op zeer billijke voorwaarden in handen van den Staat zal kunnen kunnen komen ook zonder dat de Staat tot overname verplicht wordt.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat ik mij gedragen wil naar uwen wensch om op deze quaestie niet al te ver in te gaan. Waar ik echter uit het door u gesprokene mag afleiden, dat men toch nog een enkel woord daarover zal mogen zeggen, voel ik mij daartoe ook gedrongen.

Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik mijnen dank betuigen aan den geachten afgevaardigde uit Zierikzee, die door zoo straks op te staan het bewijs heeft geleverd zich deze zaak mede aan te trekken.

Ik verheug mij daarover, gedachtig aan hetgeen eenige jaren geleden hier voorviel over de haven te Delfzijl.

Nadat herhaaldelijk te vergeefs gewezen was op de wenschelijkheid der spoorverbinding met die haven, trad eindelijk de heer van Kerkwijk daarvoor ook in het krijt, en hoewel niet afdoende werd gewerkt er is toch spoedig eenige verandering ten goede gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu die geachte afgevaardigde, die eerstens behoort tot de oudsten en tweedens tot de kundigsten, wat dit onderwerp betreft, zich deze zaak mede gaat aantrekken, nu heb ik hoop, dat wij spoediger zullen slagen. Men zal wellicht aan zijne woorden meer aandacht schenken dan aan die van hen, waarvan men misschien beweert, dat zij van deze quaestie niet alles afweten.

Verder dit.

De Minister heeft gezegd: »ik wil alles doen om de zaak te bespoedigen en *heb* alles *gedaan* wat daartoe mogelijk was. Ik heb geene bevoegdheid aan eene bepaalde maatschappij de exploitatie op te dragen, daarom onderhandel ik daarover.

Mijnheer de Voorzitter! Dat de Minister alles *wil* doen was ons bekend (wij hebben die verklaring herhaaldelijk hooren afleggen terwijl ze zoo straks door Zijne Excellentie opnieuw is gegeven); of de Regeering echter alles *gedaan heeft* wat mogelijk was om de zaak te bespoedigen, betwijfel ik.

Indien toch waar is wat ons ter oore kwam, dat, toen

het contract door den heer Willink, ter zake gesloten met de Exploitatie-Maatschappij — het contract waarvan de Minister ons zoo straks heeft gezegd dat het nimmer noch door zijn ambtgenoot van Financiën noch door hem zelf aan de Kamer ter goedkeuring zou zijn voorgedragen — niet aan 's Ministers verlangen voldeed, onmiddellijk alle onderhandelingen met de Exploitatie-Maatschappij zijn afgebroken, acht ik dit niet goed gehandeld. Het ware mijns inziens, verstandiger geweest de Exploitatie-maatschappij niet dadelijk van zich te stooten. Men had aan de Hollandsche Spoorwegmaatschappij kunnen zeggen: ik heb een concept-contract met de Exploitatie-maatschappij, dat mij niet te best bevalt, zijt gij bereid met mij te onderhandelen, maakt dan een concept-contract, dan kan ik ze vergelijken.

Of wilde men zoo niet handelen en gaf men er de voorkeur aan met de Hollandsche Spoorwegmaatschappij alleen te onderhandelen, dan had men deze in elk geval een termijn moeten stellen waarbinnen alles moest afloopen, zich voorbehoudende in geval van niet voldoening opnieuw bij de Exploitatie-maatschappij aan te kloppen.

Door echter te doen, zooals men nu gedaan heeft, gaf men zich met handen en voeten gebonden over aan de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, die, het lag voor de hand, nu niet meer haast maakt met de zaak dan overeenkomt met hare belangen.

Ik meen dus dat men meer had kunnen doen dan men gedaan heeft. Wat het verlangde subsidie betreft, toen de brief bij de Memorie van Antwoord afgedrukt, ter kennis kwam van de ingezetenen uit het Noorden, heb ik herhaaldelijk hooren zeggen: »Daarvan komt dus nu niets meer."

Die uitdrukking die, ik zou haast zeggen blijk geeft van moedeloosheid, verwonderde mij niet en dat wel om de doodeenvoudige reden, dat men zich niet kan voorstellen — zooals ook door den heer A. van Dedem zoo straks is gezegd — dat gemeenten, die van de bedeeling krijgen, zich dergelijke groote uitgaven als hier worden gevraagd voor deze aangelegenheid zullen kunnen getroosten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat het eens is opgemerkt door den heer Goeman Borgesius, in elk geval 't is waar, doch voor de betrokkenen niet aangenaam »die gemeenten kunnen het gemakkelijkst het subsidie verleenen, welke in hare eigene behoeften nu reeds niet kunnen voorzien, want zij moeten het toch van den Staat terug krijgen." Hieruit volgt echter dat men iets verlangt wat gaat boven de krachten van de streek die men helpen wil. En niet alleen voor de gemeenten zal het moeilijk vallen, neen, mij aansluitende bij hetgeen door den heer van Dedem is gezegd, voeg ik er bij, ook van de provinciën wordt iets gevraagd, wat zal blijken veel, zoo niet te veel, te zijn.

Raadplegen we toch de stukken door het centraal comité van den Noord-Ooster-locaalspoorweg aan de betrokken provinciale besturen en gemeenten toegezonden, dan blijkt daaruit dat eene gemeente als Emmen, in Drenthe, geven moet f 41 000, terwijl alleen voor die gemeente de provincie moet bijspringen met f 82 000. Drenthe zou naar den maatstaf in de stukken aangegeven (de provincie $^2/_3$, de gemeenten $^1/_3$), moeten bijdragen eene som van f 294 000, dus zoo goed als drie ton. Wanneer de gemeenten, naar ik hoop, doen wat even in hun vermogen is, dan mag ik verwachten dat de provincie niet zal achterblijven; maar toch, de opoffering zal zwaar zijn.

Is het de Regeering er werkelijk om te doen mede te werken tot het brengen van welvaart en vertier in die streken van ons land, die tot heden weinig ontvingen, laat ze zich dan met meer billijke offers tevreden stellen.

Ten slotte wat de provincie Groningen betreft. Is het wel denkbaar, dat die provincie zich de opofferingen zal getroosten, die men verlangt, nu het belang, dat ze had, tot zoo kleine proportiën is teruggebracht, door te Zuidbroek te eindigen.

Indien men gebruik had gemaakt van het plan — hetgeen dezen morgen de heer Schepel ook reeds zeide — om den spoorweg door te trekken tot de haven van Delfzijl, dan twijfel ik er niet aan of de provincie Groningen had alles gedaan wat haar mogelijk was, want tot haar eer moet worden gezegd »veel heeft ze zich voor goede verkeerswegen getroost". Met het voorbeeld van de haven van Delfzijl echter voor oogen zal ze niet alleen voorzichtig, maar ook vasthoudend worden.

Mijnheer de Voorzitter! Indien de Regeering werkelijk toonen wil het met het Noorden van het land goed te meenen, dan is daarvoor nu de gelegenheid. Zij zal dan echter meer moeten doen dan ze nu voorstelt en bovenal zoo spoedig mogelijk moeten handelen, omdat de ontwikkeling van eene groote streek wacht op deze aangelegenheid.

Het voorstel, dat nu wordt gedaan, kan zeker niet strekken om het particulier initiatief aan te moedigen en dit is toch zeer gewenscht. Van harte hoop ik dan ook, dat men nog eens zal overwegen en herzien.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, heeft er op gewezen, dat door de aanneming van het contract, de Staat verplicht zal worden tot het overnemen van den Geldersch-Overijsselschen locaalspoorweg.

Dit is volkomen waar, ik erken dit ten volle en in dit opzicht is er geen strijd met het conto-finto bij de behandeling der spoorwegovereenkomsten in 1890 overgelegd. Daar is eene overeenkomst bedoeld, waaraan de Hollandsche of Exploitatie-maatschappij, in geval zij genaast werden, tegenover hunnen mede-contractant gebonden bleven. En dit is nu juist niet het geval met het exploitatie-contract van de Hollandsche Spoorwegmaatschappij betreffende den onderwerpelijken spoorweg.

Op het oogenblik dat de Staat den Hollandschen spoorweg naast, is het bestaande contract vervallen en heeft de Staat geen recht om den Geldersch-Overijsselschen spoorweg te naasten. Om dat recht te verkrijgen, daarvoor dient dit wetsontwerp.

Nu nog een woord aan den heer Smeenge. Die geachte afgevaardigde heeft op den voorgrond gesteld, dat het wenschelijk was, dat de Regeering vastgehouden had aan het contract met de Staatsspoorwegen, en de Hollandsche Maatschappij gevraagd had: op welke wijze zijt gij bereid deze lijn over te nemen?

Dit is feitelijk geschied, maar het contract met de Staatsspoorwegmaatschappij was juist van zoodanigen aard, dat de Regeering dat contract niet ter goedkeuring had kunnen voordragen.

Een dergelijk op zich zelf onaannemelijk contract door de eene maatschappij aangeboden, kon niet met goed gevolg worden gebruikt om daardoor van de andere maatschappij voordeeliger conditiën te bedingen.

De geachte afgevaardigde gewaagde mede van de verlenging der lijn tot Delfzijl; ook ik acht haar wenschelijk; en dat die zaak thans nog niet is geregeld ligt daarin, dat daardoor vertraging zou worden veroorzaakt, daar die lijn niet was opgenomen in de oorspronkelijke concessie-aanvraag die eindigde te Zuidbroek.

Ten aanzien van het subsidie het volgende. Kort geleden werd eene beslissing genomen omtrent den locaalspoorweg Sittard—Herzogenrath, waarvoor door provincie en gemeenten werd bijgedragen ongeveer 20 percent van de aanlegkosten. Hetzelfde geschiedde ten aanzien der locaallijnen de Koninklijke Nederlandsche spoorwegen, Hoorn—Medenblik en Gouda—Schoonhoven, waaromtrent niet onaanzienlijke bijdragen door de plaatselijke besturen werden aangeboden. De Regeering achtte zich daarom niet gerechtvaardigd voor de onderwerpelijke spoorwegen een veel lager subsidie te vragen.

De heer **Mees**: De voorstelling van den Minister wijkt, gelijk ik reeds zeide, af van die welke wij ontvingen bij de spoorwegcontracten. In de conto-finto, waarvan ik zoo-

78ste VERGADERING. — 22 JUNI 1893.

153. Overeenk. betr. de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen en den locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal.

even gewaagde, wordt gezegd dat de uitsluiting van het contract met den Geldersch-Overijsselschen spoorweg als voorbeeld wordt genomen, maar er wordt bijgevoegd:

» Waarbij echter dient opgemerkt te worden dat die uitsluiting in casu niet mogelijk zou zijn, onder andere op grond van het bepaalde bij art. 36, laatste lid."

De heer **Van der Feltz**: Ook ik kan niet instemmen met de houding van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ten aanzien van den Noordooster-locaalspoorweg; die houding heeft ook mij minstens bevreemd. Ik zal over die zaak nu niet uitweiden; zij is niet aan de orde; doch ik wil den Minister vatten op zijne laatste woorden.

Zijne Excellentie verdedigde de gevraagde subsidiën van provinciën en gemeenten daarmede, dat ook voor andere lijnen 20 pct. subsidie werd gegeven, zoodat de Minister niet minder kon vragen. Als voorbeeld werd aangehaald de locaallijn Sittard-Herzogenrath; mag ik echter den Minister doen opmerken dat die lijn gansch andere uitzichten kan aanbieden dan de Noordoosterspoorweg, eindigende te Zuidbroek?

Verder wijst de Minister op den locaalspoorweg Willem III. Zeer zeker hebben de gemeenten op de Veluwe en in Overijssel 20 pct. en misschien meer bijgedragen, maar als haar werd gevraagd of zij het andermaal zouden doen, ze zouden misschien alle een weigerend antwoord geven.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! De Kamer zal erkenen dat wanneer er sprake is van aanzienlijke uitgaven, de Minister van Financiën een woord heeft mede te spreeken. Niemand zal het dus, hoop ik, wraken, dat ik mij in het debat meng, ofschoon ik de verdediging van het wetsontwerp aan mijn geachten ambtgenoot van Waterstaat overlaat. Ik kom er rond vooruit: ik ben degene geweest, die er op heeft aangedrongen, dat men de eischen stellen zou, die bij sommigen afkeuring hebben gevonden. Heeft de Regeering daardoor eenig odium op zich geladen, ik vraag de eer om een goed deel van dat odium te mogen dragen.

Wanneer sprake is van een werk, dat van den Staat zoo groote offers vergt als dit, dan is het niet meer dan billijk te verlangen dat zij, die het grootste belang hebben bij het tot stand komen van het werk, van hunne belangstelling nog op andere wijze dan door manifesteeren blijk geven, en wel door geldelijke bijdragen.

De berekeningen omtrent de toekomstige resultaten van den Noord-Oosterspoorweg zijn van dien aard, dat ik recht heb te spreken van belangrijke offers, welke aan den Staat zullen worden opgelegd. Daarom is de Regeering, naar ik meen, niet alleen bevoegd, maar verplicht om het standpunt in te nemen, dat ik daareven aanduidde.

Op dit standpunt wensch ik te blijven staan. Dat hiermede de billijkheid niet zou worden betracht, kan ik niet toegeven, daar ten aanzien van de lijn Sittard-Herzogenrath en in talrijke andere gevallen volkomen hetzelfde is geëischt. Nu zegt wel de geachte afgevaardigde uit Zierikzee, dat in vele dier gevallen de belanghebbenden later berouw hebben gehad over hunne toegeeflijkheid. Maar zou in die gevallen de Regeering niet nog veel meer berouw hebben gehad, indien zij anders had gehandeld?

Zonder af te dalen in bijzonderheden betreffende eene zaak, die hier min of meer incidentieel in het debat is gebracht, meende ik het standpunt der Regeering ten opzichte van de genoemde quaestie nader te moeten toelichten en handhaven.

De heer **A. Van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft mij nog niet geantwoord op mijne gedane vragen; ik hoop dat antwoord straks nog te ontvangen.

De Minister van Financiën, die zich in het debat heeft gemengd, acht het oorspronkelijk contract met de Exploitatie-maatschappij *onereus* voor den Staat.

Wanneer men echter al het mogelijke wil doen om eene lijn tot stand te brengen, dan komt het mij voor dat men geene verandering moet brengen in de richting, die een nadeeligen invloed heeft op de opbrengst van den spoorweg. De oorspronkelijke bedoeling was: de lijn door te trekken tot Delfzijl. Waarom mocht dit niet? Waarom moest die lijn worden geëxploiteerd door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, die er *niet* op gesteld was en werd zulks niet opgedragen aan de Exploitatie-maatschappij, die zulks veel voordeeliger en onder veel beter voorwaarden kan doen? Het is bekend dat het Noordernet der Staatsspoorwegen geen gunstige financieele resultaten oplevert; waarom moet dan een in die streek nieuw aan te leggen spoorweg in exploitatie worden gegeven aan eene concureerende maatschappij? Het ware mijns inziens veel meer in 's lands belang geweest, de exploitatie daarvan op te dragen aan de Exploitatie-maatschappij. De belanghebbenden hadden dit om verschillende redenen gewenscht, terwijl het voor den Staat uit een financieel oogpunt beschouwd veel voordeeliger ware geweest.

De heer **van Kerkwijk**: Ik heb reeds gezegd dat wij redeneeren over eene zaak die bij dit onderwerp niet thuis behoort. Uit de discussie blijkt, dat de heeren niet goed op de hoogte zijn, en daarom vraag ik aan de Regeering, of zij bereid is de stukken, die licht over deze zaak kunnen geven, aan de Kamer over te leggen. De vacantie zoude ons dan gelegenheid schenken om van een en ander kennis te nemen.

De Minister van Financiën veroorlove mij eene opmerking. Hij vroeg: zou ik geen recht hebben hier mede te spreken? Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter, maar dan moet gij het bij financieele zaken altijd doen, en niet alleen zooals nu, wanneer het het platteland betreft. Toen uw ambtgenoot de Minister van Dedem hier kwam — en dat was zeer goed van dien Minister — om 40 millioen voor spoorwegen in Indië en de verbetering der Solo te vragen, wat ten slotte het platteland ook zal moeten betalen, want in de Oost is de boel op, — toen was de Minister van Financiën afwezig.

Het tweede woord van den Minister van Financiën was: de billijkheid vordert het, met het oog op den spoorweg Sittard-Herzogenrath. De Minister van Financiën is zulk een geleerd man, dat hij zich wel uit zijne jeugd zal herinneren, dat men geen ongelijksoortige grootheden vergelijken mag. En nu kan men locaalspoorwegen in het Noord-oosten van ons land niet vergelijken met een spoorweg als die van Sittard-Herzogenrath. Deze laatste spoorweg zou een groot internationaal verkeer krijgen, en de Noord-Oosterspoorweg slechts een locaal verkeer.

De heer **van Beuningen**. Ik kan mij eenigszins refereeren aan hetgeen de heer Mees zooeven gezegd heeft, dien ik dank voor den steun in de bestrijding gegeven en die deed opmerken, dat de Staat nu, ingevolge overeenkomst n°. 39, nog vrij is, maar door deze overeenkomst geheel aan banden zal worden gelegd, wat zoowel uit het wetsontwerp als uit de toelichting blijkt, alleen om een recht te krijgen waaraan men mijns inziens niets heeft, waartoe men zich liever geen band moet zien opleggen.

Omtrent de zaak zelve heeft de Regeering mij volkomen toegegeven dat het onmiddellijk voordeel zou zijn dat de Staat nu het *recht* zal krijgen om den spoorweg over te nemen bij naasting van den Hollandschen spoorweg. Op het tegenwoordig gewicht van die lijnen heb ik reeds gewezen en ook dat die lijnen voordeel kunnen opleveren nu door de spoorwegovereenkomsten er een belangrijk vervoer langs plaats heeft, maar tevens dat als de Staat de spoorwegen in de hand moet nemen die lijnen werkelijk eene geheel andere waarde krijgen.

Nu zegt de Minister wel: de lijn heeft locaal-verkeer. Maar in de stukken wordt er juist op gewezen dat zij ook transito-verkeer hebben en dat laatste zullen zij gedeeltelijk kunnen verliezen, en heel natuurlijk, omdat men na naasting alles in eene hand hebbende dan het vervoer langs de kortste lijnen zal brengen. En daar men spreekt van naasting, moet men hiermede rekening houden, want daarop rekenende, wil men nu contracten.

Verder zegt de Minister dat van de exploitatie-kosten de huur afgetrokken moet worden als de maatschappij de lijn koopt en dat er dan een mooi overschot overblijft. Die opmerking verwondert mij, want gesteld dat de lijnen door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij gekocht worden voor een bedrag van ruim vier millioen, dan moet men toch van de opbrengst aftrekken de rente van dat kapitaal, ten bedrage van f 147 000, die dan komen in plaats van de huur. Dat is toch zoo eenvoudig mogelijk.

Ook spreekt de Minister van eene ontvangst van f 8,57; maar zie de stukken: het hoogste cijfer dat verkregen is bedraagt f 5,57; dat scheelt een drie gulden.

Ik moet werkelijk zeggen dat ik, na hetgeen ik gehoord heb, nog meer tot de overtuiging ben gekomen dat het raadzaam is in den tegenwoordigen toestand deze overeenkomst niet aan te nemen, maar eenvoudig den toestand te laten zoals die is.

De heer **Lely**, *Minister aan Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De heer Mees heeft andermaal gewezen op hetgeen bij behandeling der overeenkomst zou zijn medegedeeld; maar ik meen, dat de quaestie is, zooals de Regeering die gesteld heeft.

Art. 18 van het exploitatie-contract tusschen de Hollandsche- en Geldersch-Overijsselsche maatschappijen laat geen twijfel aangaande den bestaande toestand over. De hoofdquaestie is deze, dat de Regeering, als zij het recht uitoefent om den Hollandsch IJzeren spoorweg te naasten, over de Geldersch-Overijsselsche spoorwegen niet zou kunnen beschikken. Dit te voorkomen is mede het doel van het ontwerp.

De heer van Beuningen heeft opnieuw gewezen op het geringe belang dat in de lijn zou gelegen zijn. Hij wees er op dat een groot kapitaal noodig zou zijn om de lijn te exploiteeren. Ik zal dat niet tegenspreken, maar heb er op gewezen, dat het aanlegkapitaal reeds eenige rente afwerpt, al is het geen 4 pct.; ik geloof dat de lijn spoedig meer winst zal opleveren.

Ik bied mijne verontschuldiging aan den heer van Dedem aan, dien ik verzuimde te antwoorden.

Omtrent het bepalen van de exploitatiekosten zijn nog onderhandelingen met de Maatschappij hangende. Wat de richting der lijn betreft, geloof ik dat die door het nader onderzoek bepaald verbeterd is; speciaal in Drenthe, nu Assen bij het locaalnet aangesloten is.

Al moge de opbrengst per kilometer daardoor iets minder worden, het locaal belang van de lijn zal er des te grooter door zijn.

De gedachtengang der Regeering in deze is aldus geweest:

Nadat de Regeering het contract met de Exploitatie-maatschappij onaannemelijk had geoordeeld, meende zij dat de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij het eerst in aanmerking kwam voor de exploitatie, en stelde zij zich voor om, mochten die onderhandelingen met die Maatschappij niet gelukken, dan te onderhandelen met de Exploitatie-maatschappij, en eindelijk, wanneer ook deze mochten mislukken, het oprichten eener afzonderlijke maatschappij te bevorderen.

Het lag echter in den aard der zaak dat de Regeering het eerst met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij in onderhandeling trad.

De heer **van Beuningen** voor de derde maal het woord verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Minister haalt cijfers aan en berekent dan dat als de maatschappij geen huur moest betalen, maar kapitaal leende, de zaak wel rendabel zou zijn. Maar daarbij vergeet de Minister dat de rente van dat opgenomen kapitaal het voordeel van geen huur te betalen voor een groot bedrag zou neutraliseeren.

Het wetsontwerp is wezenlijk naar het mij voorkomt niet in 't *belang van den Staat* en ik zal er in elk geval tegen stemmen.

De heer **A. van Dedem**, voor de derde maal het woord verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor zijn antwoord, doch zou het gaarne volledig hebben. Op mijne vraag of de bijdragen van provinciën en gemeenten à fonds perdu geschonken zullen worden, dan of er later recht zal zijn op rente of teruggave van kapitaal, heeft de Minister niet geantwoord.

Dat de Minister met de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij onderhandeld heeft, wist ik, doch ik beweerde dat het in 's lands belang was dat de lijn door de Exploitatie-maatschappij werd geëxploiteerd.

Op de richting zal ik geen aanmerkingen maken, ofschoon de tegenwoordige naar mijne meening minder rendabel is.

De heer **Mees**, voor de derde maal het woord verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik geef toe dat, indien er strijd bestaat tusschen het contract waarop de Minister zich beroept en de voorstelling in de contofinto, waarop ik mij beriep, het contract beslist.

Wat blijkt nu echter?

Dat men bij het naasten van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, wat de Geldersche locaalspoorwegen betreft, vrij is.

Ik vraag: zullen wij die grootere vrijheid van handelen die wij blijken te hebben, nu gaan prijsgeven en, door aanneming van dit wetsontwerp, ons gaan binden?

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1, 2, 3 en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 29 tegen 28 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Bool, Pyttersen, van Alphen, Kielstra, Roessingh, Zijp, Smeenge, Goekoop, Röell, Brantsen van de Zijp, van de Velde, van Berckel, van der Schrieck, Ferf, Walter, Pijnacker Hordijk, G. van Dedem, de Ras, Keuchenius, Goeman Borgesius, Bevers, Lambrechts, Farncombe Sanders, Harte, Kolkman, van Karnebeek, Dobbelmann, A. van Dedem en Hartogh.

Tegen hebben gestemd de heeren Seret, van der Feltz, van Beuningen, Veegens, Mees, Hintzen, Levy, Æ. Mackay, van Bylandt, Cremer, Guyot, de Meijier, T. Mackay, Schimmelpenninck van der Oye, van Delden, de Geer van Jutfaas, Rutgers van Rozenburg, Beelaerts van Blokland, Tydeman, van Löben Sels, van Houten, van Gijn, Kerdijk, Tijdens, de Beaufort (Amsterdam), Heemskerk, Heldt en de Voorzitter.

XII. HET WETSONTWERP HOUDENDE GOEDKEURING DER DEN 12 JULI 1892 TE MADRID GETEEKENDE VERKLARING NOPENS DE VOORLOOPIGE REGELING DER HANDELSBETREKKINGEN TUSSCHEN NEDERLAND EN SPANJE. (**80**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Veegens**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne sluit ik mij aan bij de hulde, in de afdeelingen aan de Regeering voor hare bemoeiingen in deze gebracht. De wijze, waarop zij voor de Nederlandsche belangen werkzaam was, wekt het vertrouwen dat zij geene gelegenheid zal laten voorbijgaan om van de Spaansche Regeering voor de producten onzer nijverheid minder bezwarende voorwaarden te bedingen, dan bij deze voorloopige regeling zijn verkregen.

Ik heb dan ook geen bezwaar om mijne stem aan dit wetsontwerp te geven, en heb alleen het woord gevraagd om aan de Regeering ééne vraag te doen. Zij is deze: volgt uit het vervallen van het handels- en scheepvaart-

verdrag tusschen Nederland en Spanje dd. 8 Juni 1887, dat alles vervallen is wat bij gelegenheid van het sluiten van dat verdrag tusschen beide Mogendheden omtrent hare verhouding in moederland en wederzijdsche koloniën is overeengekomen? Ik vertrouw dat de heer Minister van Buitenlandsche Zaken deze vraag in toestemmenden zin zal kunnen beantwoorden.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ook slechts weinig te zeggen en ook mijnerzijds eene vraag te doen aan de Regeering. Het valt niet te betwisten dat er tegen deze overeenkomst een bezwaar bestaat, namelijk dat wij wat de bepalingen daarvan betreft niet gelijk opgaan aan weerskanten, dat wij meer geven aan de tegenpartij dan wij van haar ontvangen en dat wel op het punt van gelijkstelling met de meest begunstigde natie. Die gelijkstelling geldt, hoewel wij die in het algemeen aan Spanje verleenen, voor ons alleen ten aanzien van de artikelen bepaald in de eerste en tweede bijlage en wat de koloniën betreft in het geheel niet, niet voor Porto-Rico en Cuba zullen wij alleen recht hebben op het minimum-tarief en daardoor reeds dadelijk achterstaan bij de Vereenigde Staten van Amerika.

Intusschen, ik geloof ook van mijnen kant gaarne, met den vorigen geachten spreker, dat de Regeering gedaan heeft wat mogelijk was en ik heb geen bezwaar om met deze overeenkomst mede te gaan, maar ik zou toch aan de Regeering willen vragen of niet tusschen de nummers 1 en 2 eenige strijd zou kunnen geacht worden te bestaan. Ten opzichte van de artikelen in n°. 1 bedoeld worden andere bepalingen getroffen dan ten aanzien van die in n°. 2.

Nu rijst deze vraag: gesteld dat ten aanzien van de artikelen bedoeld in n°. 1 aan andere Mogendheden dan Nederland eene verlaging wordt verleend, zullen wij ons dan kunnen beroepen op n°. 2?

En in het omgekeerde geval, als het voordeeliger is om ons niet te beroepen op het recht van de meest begunstigde natie, zullen wij ons dan kunnen beroepen op het vaste recht van n°. 1? Moeten die bepalingen zoo worden verstaan dat wij alternatief, naarmate het voordeeliger voor ons is, ons kunnen beroepen op 1 of 2?

Het komt mij voor dat het niet van belang ontbloot is, dat de Regeering daaromtrent eene verklaring aflegge, die, ik twijfel er niet aan, bevredigend zal wezen, en tevens van waarde voor de uitlegging van de overeenkomst.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering kan slechts erkentelijk zijn voor de ingenomenheid dezer Kamer met de voorloopige regeling onzer handelsbetrekkingen met Spanje, eene ingenomenheid, die reeds uit het Voorloopig Verslag spreekt en waaraan thans opnieuw bij het mondeling debat wordt uiting gegeven.

Ik kan daarbij slechts de verzekering geven — en dit in de eerste plaats in antwoord op hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Groningen is in het midden gebracht — dat geene gelegenheid door de Regeering zal worden verzuimd, om bij eene definitieve overeenkomst zoo mogelijk voor de producten van onze nijverheid nog betere voorwaarden te bedingen dan bij de declaratie reeds bedongen zijn. Tot deze declaratie als voorloopige regeling heeft inzonderheid de wensch aanleiding gegeven, om aan den invoer van onze landbouwproducten, vooral van onze kaas, in de Spaansche koloniën en in Spanje zelf geen onoverkomelijke belemmering in den weg te doen leggen. En met het verkregen resultaat mag men inderdaad tevreden zijn.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft aan den lof, dien hij aan de Regeering voor deze voorloopige regeling wenschte te brengen, eene vraag verbonden, en wel deze: of door het vervallen van het handels- en scheepvaartverdrag met Spanje van 1887, ook vervallen is al hetgeen bij het sluiten van dat verdrag tusschen beide Mogendheden omtrent verhouding in moederland en wederzijdsche koloniën is overeengekomen. Ik kan die vraag slechts bevestigend beantwoorden.

Wat nu de bezwaren van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam betreft, daarop is, geloof ik, in de Memorie van Antwoord reeds voldoende geantwoord. Het is zeker, wij geven aan Spanje de meest-begunstigingsclausule, terwijl Spanje die aan ons in dien algemeenen zin niet geeft. Maar vergeten mag men daarbij niet, dat Spanje ons die wel heeft gegeven voor alle producten of artikelen die voor ons van belang zijn, en daarom door ons aan de Regeering van Spanje zijn aangewezen. Bovendien werd gunstige overweging toegezegd voor elke aanvulling der artikelen, waarvan Nederland ook verdere behandeling op den voet der meest begunstigde natie zou behoeven. Die aanvulling zal steeds volgens hetgeen werd overeengekomen bij eenvoudige nota's kunnen plaats hebben.

Ik meen dus, dat er in het wezen der zaak zoo groot verschil niet bestaat.

Gesteld, dat Nederland de meestbegunstiging niet bij eene algemeene clausule had kunnen verleenen, dan had Spanje die toch verkregen voor alle artikelen, die door dat land naar hier worden ingevoerd. Ik wil thans niet spreken over onze koloniën, omdat alles, wat op den invoer in die Koloniën betrekking heeft, buiten beschouwing is gehouden.

Wat de meer speciale vraag betreft of wij het recht bezitten om ons alternatief op art. 1 of op art. 2 te beroepen, waar het de onder art. 1 genoemde producten betreft, wil ik den geachten afgevaardigde doen opmerken, dat het antwoord op die vraag niet dubieus mag worden genoemd. Er wordt in art. 1 voor verschillende producten aan Nederland een lager recht toegestaan dan volgens het algemeen tarief voor andere natiën bepaald is. Deze kunnen zich dus op dat lagere recht niet beroepen.

Nu wordt in art. 2 voor andere producten de behandeling op den voet van de meest begunstigde natie toegezegd.

De Regeering nu heeft er prijs op gesteld om onder die artikelen ook weder die te noemen van art. 1, omdat het natuurlijk mogelijk is, dat aan andere natiën voor een of meerdere artikelen nog lagere rechten worden toegekend dan bij art. 1 aan Nederland. Om een voorbeeld te noemen: wanneer deze declaratie wordt bekrachtigd, zal de kaas, de boter, enz. voor het tarief bij n°. 1 bepaald, in Spanje kunnen worden ingevoerd veel lager dan tegen het minimumtarief, namelijk de kaas voor pes. 0,25 per kg., de boter voor pes. 40 per 100 kg. en zal nu bij voorbeeld Duitschland, Oostenrijk of een der andere landen — tusschen welke landen en Spanje nog onderhandelingen plaats hebben — nog lagere rechten dan de genoemde bedingen, dan beroepen wij ons niet meer op art. 1, maar op art. 2, om ook dat lagere recht deelachtig te worden.

Ik geloof dat de zaak zoo duidelijk mogelijk is en kan zelfs niet begrijpen, dat eenige twijfel tot de gestelde vraag aanleiding geeft.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

ART. 1 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

XIII. HET WETSONTWERP TOT VERHOOGING VAN HET ISTE HOOFDSTUK DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË, VOOR HET DIENSTJAAR 1893. (**170**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Bool**: Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf dat hij, die de bestaande toestanden en omstandigheden ongunstig acht voor de invoering der opium

regie, zich ook niet kan vereenigen mèt eene proef daarmede. Hetzij die proef gelukt of mislukt, in beide gevallen zal zij niets bewijzen, om de eenvoudige reden, dat zij niet bewijzen kan wat voor de invoering eener opium-regie bewezen moet worden.

Wat toch is er noodig voor de invoering van die regie? Vooreerst eene zoodanige reorganisatie van de politie, dat deze in staat is om den smokkelhandel ter zee en te land te weren en in de tweede plaats de aanwezigheid van zoo veel geschikt personeel als voor een goed beheer der regie vereischt zal worden. Gesteld nu dat men aan deze voorwaarden tant bien que mal weet te voldoen en de proef dus gelukt voor de streek waar ze genomen zal worden, dan bewijst dit volstrekt niet dat zij ook voor geheel Java zal gelukken. In tegenstelling met de vrees, die daaromtrent in het Voorloopig Verslag wordt aan den dag gelegd, durf ik wel voorspellen dat eene proef, gesteund door het gezag der Regeering en geleid door den kundigen man, die thans tot de hooge waardigheid van vice-president van den Raad van Indië is geroepen, geslaagd zal heeten, maar ik meen de Regeering ernstig te moeten waarschuwen om de waarde van dien uitslag niet te overschatten.

Wij allen wenschen niets liever dan een eind te zien komen aan het misbruik van opium en het pachtstelsel als middel van heffing van belastingen, maar als de voorwaarden, welke ik straks noemde, namelijk de aanwezigheid eener goede politie en van voldoend geschikt personeel, dan voorspel ik dat de invoering der regie geen ander gevolg zal hebben dan dat de inkomsten, die thans van het heulsap worden getrokken, grootendeels zullen teloorgaan en er geen matta opium minder zal geschoven worden. Men verspeelt dan millioenen zonder iets te winnen. Ik zou dan ook meenen in mijn plicht te kort te schieten indien ik de Regeering niet ernstig aanraadde in dezen toch met de meest mogelijke behoedzaamheid te werk te gaan.

Wat nu het voorstel zelf betreft, het verwondert mij niet dat er op de aanvankelijk aangevraagde som van f 40 000 eene suppletie wordt gevraagd van niet minder dan f 95 000. Het zal mij alleen verwonderen als er nog niet meer suppletiën zullen noodig zijn, tenzij men alle verdere kosten in Indië wete te dekken.

Van eene zaak heb ik met genoegen kennis genomen. Reeds voor lang heb ik op de wenschelijkheid gewezen van betere en gewaarmerkte verpakkingsmiddelen (Zie o. a. het artikel »De opiumpacht op Java" in de »*Vragen des Tijds*" van 1888), en daartoe zal nu eindelijk besloten worden. Ik verheug mij daarover, al blijkt ook hier weer uit dat men het pachtstelsel niet heeft willen verbeteren, want in dat stelsel zijn die betere verpakkingsmiddelen evenzeer noodig als bij de regie.

Veel zal van de doelmatigheid dier verpakkingsmiddelen afhangen, maar daar ik den heer Huizer ken als een echt ingenieur, vertrouw ik dat hij er in geslaagd zal zijn doelmatige middelen aan de hand te doen. Blijkt dit het geval te zijn, dan is de vergoeding, welke hem wordt toegedacht, in stede van te ruim, veeleer te gering te noemen.

Niet zonder vrees heb ik echter uit de Memorie van Toelichting gezien dat men in Indië de tjandoe in tubes van minstens 7 verschillende grootten wil verkrijgbaar stellen, en voor deze groote tubes moet de suppletie hoofdzakelijk strekken, want voor de kleine hebben wij reeds gelden toegestaan. Bij de ongekende zwakte van de politie moet die aanvraag voor de groote tubes zelfs den warmsten voorstander der proef met angst vervullen, als hij denkt aan de mogelijkheid, dat de groote tubes opnieuw met tjandoe glap of gesmokkelde opium zullen gevuld worden. De Minister gevoelt het bezwaar, dat daarin gelegen is, en stelt er tegenover de zorg, dat het verpacht opium ook langs chemischen weg te onderkennen zal zijn. Hij geeft zich echter aan eene illusie over als hij meent dat die voorzorg afdoende zal zijn. In enkele gevallen zal een chemisch onderzoek dienst kunnen doen, maar het kan onmogelijk een middel zijn van geregelde contrôle, tenzij de Regeering zelve bij het beheer der regie op de meest vexatoire wijze mocht willen te werk gaan. Neen, wil de Regeering wel doen, dan denke zij toch niet licht over de slimheid der Chineezen, vooral niet waar deze door hun belang wordt geprikkeld.

Ten slotte een paar vragen aan den Minister.

Vooreerst, zal het Gouvernement bij de proef ook de zoogenaamde tiké leveren, dat is het mengsel, dat in den regel door de pachters verkocht wordt, waarbij hun belang zeker baat vindt, maar dat ook den gebruiker ten goede komt, omdat het minder nadeelig werkt, of zal het zuivere opium verstrekken? Ik hoop dat de tiké zal geleverd worden, al stelt men zich dan ook bloot èn aan het verwijt van meer voordeel uit de zaak te willen halen èn aan het gevaar, dat zal gesmokkeld worden ten behoeve van hen, die het slappe opium niet begeeren. Ik koester die hoop omdat de levering van zuivere opium het kwaad dat men wil bestrijden, slechts zou verergeren.

In de tweede plaats. Door de pachters wordt in verschillende gewesten de tjandoe aan de verbruikers geleverd in zeer verschillende soorten. Zal de Regeering dit ook doen of zal zij zich niet, evenals de pachters, richten naar den smaak der tallooze verbruikers?

Aangenaam zal het mij zijn op deze vragen eenig antwoord te ontvangen.

De heer **Cremer**: De geachte vorige spreker toonde mijns inziens duidelijk aan hoe weinig kans van slagen eene proef met de opiumregie in een deel van Java heeft, al meende hij dat zij officieel wel geslaagd zou heeten. Ik zal niet herzeggen wat die geachte afgevaardigde aanvoerde, maar voeg er het volgende aan toe. Wanneer ik strijd tegen de bedoelde proef dan is dat geen strijd tegen het nieuwe verpakkingsmiddel, noch tegen de regie zelve. Het verpakkingsmiddel hebben wij reeds bij de behandeling der begrooting geaccepteerd; moeten daarvoor meerdere sommen worden toegestaan, dan kan dit bij eene volgende begrooting geschieden. Maar de Memorie van Toelichting tot dit wetsontwerp geeft duidelijk aan dat de nu aangevraagde gelden voor de proef met de regie zijn. Nu kan men in het midden laten of men van die regie voor- dan wel tegenstander zij, maar beide, vooral de eerste, moeten tegen eene proef zijn. Ik ben bang voor proeven op Java; daar is in dit opzicht reeds zooveel gedaan, juist op belastinggebied, hetzij in arbeid, hetzij in geld, maar de meeste proeven mislukten en veroorzaakten der bevolking veel last.

Toen hier te lande de drankwet werd voorgesteld, ontveinsde zich niemand, dat hare uitvoering groote moeilijkheden zou teweegbrengen, en zij heeft veel bestrijding ondervonden; maar heeft men er toen aan gedacht de drankwet bij wijze van proef in te voeren in eene provincie van Nederland? En als nu die wet na eenigen tijd eens niet voldoende werd geacht, en men kwam er toe den Staat den uitsluitenden verkoop van sterken drank toe te kennen, meent men dat dàn hier te lande ergens het denkbeeld steun zou vinden om in Utrecht, Gelderland of Limburg het stelsel bij wijze van proef in te voeren? Ik geloof het niet; vooreerst omdat men wenscht dat alle Nederlanders voor den fiscus op gelijken voet worden behandeld, en ten andere omdat men zou voorzien dat zoodanige proef zeer weinig kans van slagen zoude hebben. In Indië ziet men tegen zulke proeven niet op, en dit doet mij denken aan de geneeskundige wetenschap, waarbij men proeven, die men op zich zelf niet wil nemen, het liefst neemt op de lichamen van een minder diersoort, de konijn en anderen. Terwijl wij hier te lande van proefnemingen op belastinggebied te recht zeer afkeerig zijn passen wij die toe op den Javaan. Dergelijke fiscale vivisectie kan bij mij geen steun ontmoeten. Heeft men eene zaak goed overdacht, men voere haar uit, doch niet vóór dien tijd.

In het Voorloopig Verslag is veel gezegd over de moeilijkheid van deze proefneming, vooral slechts in een paar gewesten. De Minister kan in zijne Memorie van Antwoord

78ste VERGADERING. — 22 JUNI 1893.

170. Verhooging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

daarop niet veel zeggen; hij weet zelf niet welke gewesten gekozen zullen worden en verwijst ons naar de Indische Regeering, zooals de vorige geachte spreker heeft doen uitkomen, en naar den man die de opium-regie in Cochin-China heeft bestudeerd, naar den tegenwoordigen vice-president van den Raad van Indië, op wien de Minister zijn vertrouwen gevestigd heeft.

Ik schat dien ambtenaar ook zeer hoog en heb in verschillende omstandigheden zijn advies op prijs leeren stellen. Doch ééne vraag wil ik doen: heeft de heer Groeneveld ergens eene proef met de regie waargenomen? Heeft de Fransche Regeering, die in Cochin-China de regie invoerde, dat eerst bij wijze van proef gedaan? Ik geloof het niet. Toen de Fransche Regeering had ingezien, dat haar vroeger verkoopstelsel verkeerd werkte en onvoordeelig was, is zij er toe overgegaan, eenvoudig de regie in te voeren. Hadde men nu het onderzoek op het gebied van regie eenigszins verder uitgestrekt, dan had men tot zeer belangrijke resultaten in deze kunnen komen. Wat hebben wij meer in de buurt gezien? In Frankrijk bestaat eene regie van de tabak al zeer lang; zij werkt goed, althans voor de schatkist, en niemand denkt er aan, haar op te heffen. Wat is er nu gebeurd in 1870? Toen is een deel van dat land geannexeerd door Duitschland. De Duitsche Regeering had sinds lang hare denkbeelden gevestigd op de invoering van eene tabak-regie in Duitschland. Toen nu Elzas-Lotharingen met een georganiseerd regie-stelsel bij Duitschland kwam, nam dit zeer gaarne de gelegenheid te baat om eene proef met de regie in Duitschland te nemen. Die proef werkte toen onder de allergunstigste omstandigheden; men had in Duitschland eene zeer krachtige Regeering; men had twee gewesten, wier bewoners gewend waren aan de regie, men bezat de geheele machinerie en inrichting dier regie, en ten overvloede had men eene van de grootste fabrieken der regie te Straatsburg. En wat is het gevolg geweest? Dat de regie, die goed werkte in Frankrijk, is moeten afgeschaft worden in Duitschland, omdat zij daar moest werken in *één* gewest van het nieuwe Duitschland.

Ik geloof dat dit voorbeeld bij het beoordeelen van deze zaak voor onze Regeering eenigszins welsprekend is.

Ten slotte: wanneer men eene proef neemt, moet men denken aan de mogelijkheid van gelukken of mislukken. Is men overtuigd van het gelukken, dan doet men beter het stelsel dadelijk in te voeren; maar men moet ook denken aan de mogelijkheid van mislukken. En wanneer deze proef eens mislukte, wat dan? Deze proef wordt ingevoerd door de Indische Regeering en door de Regeeringsambtenaren uitgevoerd; van hun plicht bewust, zullen deze zich alle moeite geven om die proef te doen gelukken. Tegenover hen zullen staan de Regeeringspachters in de omliggende en aangrenzende gewesten, wier groot eigenbelang bij de zaak hen drijven zal, om met alle kracht het plan der Regeering te bestrijden, en als nu het voordeel van den strijd is aan den kant van de pachters, dan zal de Regeering zich moeten terugtrekken ten aanzien van de inwoners van het gewest, die waarschijnlijk vele vexatiën ten gevolge van die proef hebben ondervonden; intrekken dus ten hunner aanschouwe en ten aanschouwe van hare tegenstanders.

Ik meen dat dit een knak zou toebrengen aan het prestige van de Indische Regeering. Ik geloof dat men aan die kans haar niet mag blootstellen. En mijne conclusie is dus — mij geheel vrij houdende van de beslissing van de quaestie of eene regie al of niet goed zal kunnen werken op Java — voer haar in elk geval niet in op een deel van het eiland.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Ik zal beginnen met de laatste woorden van den geachten laatsten spreker. Deze houdt zich geheel vrij omtrent de vraag, of eene regie al of niet goed op Java zal kunnen werken. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan dienen wij toch op de eene of andere wijze tot eene solutie daaromtrent te komen. En nu heeft men in Indië onderzocht, men is zoo ver gegaan met het onderzoek als men kan zonder zelf actief op te treden. Ik kan met den meesten lof spreken over hetgeen in de laatste twee jaren in dat opzicht is gedaan door een man, wiens scherpzinnigheid ook door den geachten spreker niet ontkend werd: de heer Groeneveld; en dengene, die met het chemische gedeelte van de zaak is belast, een van de beste pharmaceuten. Ik durf gerust verklaren dat in de laatste twee jaren met opzicht tot kennis van de comsumtie van het opium en van de sluikerij meer vorderingen gemaakt zijn dan in al de jaren die vooraf zijn gegaan te zamen. En degenen, die deze studie gemaakt hebben, zijn voor zich zelven overtuigd dat, hoogstwaarschijnlijk althans, de zaak slagen zal op de voorgestelde wijze en in ieder geval de nog ontbrekende kennis verkregen worden zal. Maar heel wat anders zou het zijn om in eens op geheel Java een nieuw stelsel te gaan toepassen, iets wat den laatsten geachten spreker voor den geest schijnt te zweven. Om dit te ondernemen zou men in de eerste plaats nog meer kennis moeten bezitten dan op het oogenblik het geval is en moeten beschikken over een talrijk personeel, dat op de hoogte is van de zaak. Wanneer het reeds zeer moeilijk zal zijn dat personeel terstond te vinden voor een gewest of een paar gewesten, dan behoef ik den geachten spreker niet te zeggen hoeveel grooter de moeilijkheid zou zijn voor geheel Java. Ik herinner aan het gebeurde bij de veepest, toen volgens de schilderachtige uitdrukking van den Minister Heemskerk de bijl en de beurs op West-Java in handen werd gegeven aan een groot aantal personen, die ook in eens gevonden moesten worden. Het is gebleken dat de keuze voor een groot deel zeer ongelukkig is geweest, en dat een bloedbad werd aangericht dat ten hemel schreide. Tal van millioenen werden er — dat is de vrij algemeene overtuiging — aan verspild. Van die dure les mag men wel profijt trekken.

De geachte spreker vindt het een groot bezwaar dat in het eene gewest zal werken eene regie en in het andere eene pacht. Ik herinner hem er aan dat er thans reeds eene derde categorie is, de verboden kringen, en dat het verschil tusschen pacht en verboden kringen veel grooter is dan dat tusschen pacht en regie.

Met de kennis en ervaring, die in de laatste jaren zijn opgedaan, durft de Indische Regeering — ik zeg nog eens — voorgelicht door hare deskundigen, eene »proef" of »gedeeltelijke toepassing" zooals men het noemen wil, aan. Men moet aan dat woord »proef" niet te veel hechten. Ik geloof dat het voorzichtiger is om niet van eene partieele toepassing te spreken, omdat de mogelijkheid bestaat, dat men zal moeten teruggaan. Wanneer men, zooals de geachte afgevaardigde verkieslijk zou achten, *urbi et orbi* verklaard heeft het regie-stelsel overal op Java te willen invoeren, en daarop later moet terug komen, dan zou dit den knak aan het prestige der Indische Regeering kunnen geven in het oog van den inlander, waarvoor de geachte spreker vreest; van het nemen van eene proef op beperkt gebied is dat niet te duchten, welk resultaat die ook moge opleveren. Dat eene algemeene invoering der regie van heel wat meer beteekenis zou zijn en heel wat gewichtiger gevolgen zou kunnen hebben, wanneer zij niet slaagde, dan de invoering der drankwet, waarmee eene vergelijking is gemaakt, zal ik wel niet behoeven te betoogen.

De geachte afgevaardigde heeft gesproken van vexatiën, die aan de proef verbonden zouden zijn.

Wij hebben dikwijls gehoord dat aan de pacht vexatiën voor de bevolking verbonden zijn — ik laat in het midden of dat kwaad niet wel eens overdreven is — maar dat de proef met de regie bijzondere vexatiën zou medebrengen — daarvan moet het bewijs nog geleverd worden. Wanneer de geachte spreker van fiscale vexatiën spreekt, dan begrijp ik hem allerminst, daar deze maatregel niet met fiscale bedoelingen genomen wordt. Vexatiën vreesde de geachte spreker inzonderheid van het scheikundig onderzoek van den inhoud der regie-tubes. Waarom? Het zal een zekeren toets geven; niets onzekerder daarentegen dan het

170. Verhooging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

tegenwoordig onderzoek of opium van den pachter herkomstig is, het proeven door zoogenaamde deskundigen.

De heer Bool heeft gewaarschuwd, dat men voorzichtig moet zijn. Ik endosseer die woorden aan den heer Cremer. Bij de toepassing der regie ineens zou mijns inziens de voorzichtigheid niet worden betracht. Ik beloof den heer Bool gaarne dat ik, zoolang ik de eer zal hebben hier te staan, de voorzichtigheid niet uit het oog verliezen zal.

Ik geef den geachten afgevaardigde toe, dat men bij de appreciatie van de gevolgen eener partieele regie, alle omstandigheden in aanmerking moet nemen, zoowel wat eene partieele proef vóór als tegen heeft in vergelijking met een algemeenen maatregel. De bedoeling is om voort te gaan op den weg, die den laatsten tijd met succes gevolgd is, zooveel mogelijk onze kennis te vermeerderen en alle gegevens te verzamelen, noodig om uit te maken wat de beste oplossing van de opium-quaestie zal zijn.

De geachte afgevaardigde vond het thans aangevraagde cijfer wat hoog voor eene proef met de regie; tegen het lagere cijfer, voor diezelfde proef, bij de Indische begrooting aangevraagd, heeft hij zich niet verzet. Mag ik herinneren dat het geld uitsluitend bestemd is voor eene betere verpakking, waarvan de geachte spreker een bepaald voorstander is? Mocht blijken dat de regie op Java niet door te voeren is, dan zal de proef, met de betere verpakking genomen, toch aan de opiumzaak ten goede komen.

De geachte spreker meent dat het gevaar voor sluikerij zou toenemen door de grootere tubes, die thans voorgesteld worden; het is integendeel om sluikerij te weren, den prikkel daartoe niet te veel te scherpen, dat op grootere tubes uit Indië is aangedrongen. Men make zich van die groote tubes overigens geen overdreven voorstelling.

De grootste tubes zullen 18 gram inhouden; met de verpakking zullen zij p. m. 25 gram wegen, minder dan het maximum gewicht van een brief met dubbel briefport. Ik voeg er bij dat het niet in de bedoeling ligt die grootere tubes overal verkrijgbaar te stellen, alleen slechts in de centra van bevolking, waar vele Chineezen zijn, die soms daags een viermaal grooter quantiteit gebruiken dan de grootste tube bevatten zal. In het binnenland, in de dessa's denkt men met tubes van $^1/_2$ matta en een matta te kunnen volstaan.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam vroeg in welk gewest de proef zal genomen worden. Het zou van weinig beleid getuigen, als ik daarvan een dag vroeger dan noodig gewag maakte; hij weet genoeg van opiumzaken af om dat te begrijpen. Als hij toegeeft dat de heer Groeneveld een scherpzinnig deskundige is, dan zal hij wel willen erkennen, denk ik, dat na een tweejarig onderzoek, de keuze van een gewest of gewesten aan hem kan worden overgelaten.

De heer Bool had een paar vragen. 1°. Of het gouvernement ook tiké zal leveren?

Dat is nog niet met volledigheid te beantwoorden. Alles, wat in consumtie gebracht wordt, zal door de Regeering geleverd worden, maar in hoeverre dat zal insluiten tiké, daaromtrent moet ik mij vrijheid voorbehouden. Tiké is eene vermenging van tjandoe met awar awar, een fijn gesneden blad. Nu zijn er pachters die de tjandoe en de awar awar afzonderlijk verkrijgbaar stellen — althans de pachter te Batavia doet dat — en het is mogelijk dat men dienzelfden weg zal moeten opgaan. Wat voor het Gouvernement het best zal zijn, wil ik nog in het midden laten; zeer zeker zal er op gelet worden of het product, dat aan den man wordt gebracht, meer of minder schadelijk is. Maar als die geachte spreker meent, dat zuivere tjandoe schadelijker is dan tiké, dan pas ik daarop toe het woord, dat een lid der Eerste Kamer voor een paar dagen aan een zijner collega's toevoegde: » a little out of date. "

Verder vroeg de geachte spreker of de tjandoe naar den smaak van de consumenten zal geregeld worden.

Een uitgebreid onderzoek heeft plaats gehad naar het gehalte der tjandoe, die de pachters debiteeren, en daaruit is gebleken, dat het veel minder moeilijk zal zijn om even goed en beter dan de pachters thans, aan de smaak van den consument te voldoen, dan de geachte spreker schijnt te meenen.

De pachters leveren meestal minder goede waar, wat kracht geeft aan de sluikerij, die tegen hen wordt gedreven met zuiverder opium; deze wordt de minst schadelijke geacht, en zal in den regel tevens den smaak het best bevredigen.

Ik erken overigens dat men rekening zal moeten houden met de wenschen der consumenten, wil men den boog niet te sterk spannen en de sluikerij in de hand werken.

Ik hoop, dat de geachte spreker zich met deze algemeene toelichtingen wil tevreden stellen.

De heer **Schimmelpenninck van der Oye**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een paar woorden om te zeggen, dat ik, in tegenstelling met de twee geachte afgevaardigden die het woord voerden, met onverdeelde vreugde dit wetsontwerp heb begroet. Zelfs zou die vreugde bijna onverdeeld zijn geweest, wanneer er alleen verkregen ware eene proef met eene gouvernementsverpakking. Na de zorgen die daaraan besteed zijn, en de nauwkeurige nasporingen, die hebben plaats gehad om tot eene behoorlijke, practische bereiding en verpakking te komen, zal — en ik geloof hierin steun te vinden bij den geachten afgevaardigde uit Leiden — een krachtig middel gevonden zijn om te controleeren, zoowel het werkelijk gebruik als de smokkelarij door de pachters. Wanneer wij door dit geld toe te staan daaromtrent vertrouwbare gegevens kunnen verkrijgen, dan schijnt mij dit geld zeer goed besteed.

Maar ik behoef niet te zeggen na al hetgeen reeds over de opiumpacht geschreven en gesproken is, dat ik niet alleen de proef met de verpakking maar ook de proef met het stelsel der regie ten zeerste toejuich. Wel ontken ik niet dat er bezwaren aan eene partieele invoering verbonden zijn, eene invoering, die zich bepaalt tot enkele gewesten, en zeker zou ik het beter vinden indien zij zich over geheel Java en Madura kon uitstrekken. Maar anderzijds begrijp ik dat daaraan vooralsnog te veel practische bezwaren verbonden zijn, zoodat er niet aan te denken valt.

Intusschen zou ik den Minister gaarne willen vragen, naar aanleiding van hetgeen door hem omtrent het derde rayon naast pachtgebied en regiegebied, nl. de verboden kringen, werd gezegd, of het geen aanbeveling zou verdienen rondom de gewesten die voor de proef zijn aangewezen, een dergelijk rayon in 't leven te roepen dat ontegenzeggelijk de pachters der naastliggende perceelen in het smokkelen zeer zou bemoeilijken.

Overigens geloof ik, Mijnheer de Voorzitter, dat er zelden eene betere gelegenheid is geweest om eene proef te nemen. Wij hebben een Minister van Koloniën, die in dit opzicht deskundige is als geen andere; een Gouverneur-Generaal, die voor de zaak zeer geporteerd is; en een hoogst kundig ambtenaar, die met het onderzoek en de leiding van de zaak belast is geweest. Ik zou het dan ook ten zeerste betreuren, wanneer op dit oogenblik het geld niet aan den Minister werd verleend om de bedoelde proef te nemen.

De heer **Cremer**: Een kort woord nog tot den Minister. Den vorigen spreker kan ik moeilijk beantwoorden; hij heeft wel zeer sterk zijne sympathie betuigd, maar zonder een der bezwaren te wederleggen, die ik te berde heb gebracht.

Ik wensch den Minister te wijzen op de uitlating die hij ten beste heeft gegeven op mijne waarschuwing. Hij heeft gezegd: och, wanneer de proef mislukt, geloof dan niet dat ons gezag daar zulk een knak door krijgen zal, geloof niet dat ons prestige geschaad zal zijn, wanneer men bij de invoering zegt, dat het eene proef is. Wanneer de proef mislukt is, dan kunnen wij gemakkelijk retireeren. Wanneer ik die zinsnede zet naast de uitspraak, die gedeeld wordt door den heer Schimmelpenninck, dat het onmogelijk is met het bestaande personeel de regie op Java en Madura in te voeren, och dan moet ik zeggen, dan is dit koren op den molen voor de Indische bestrijders van de proef, die weten, dat het niet geldt een stelsel dat men begint

in te voeren, maar » slechts eene proef ". De bestrijders zullen zich dus des te meer inspannen om de proef te doen mislukken, dus er zal een strijd ontstaan, heviger dan één deskundige op Java tot nog toe heeft gezien. Er zal een strijd ontstaan tusschen de Regeeringsambtenaren, die de regie hebben uit te voeren en de pachters die haar hebben te bestrijden. Die strijd zal gevoerd worden over de hoofden van de inlanders heen.

Wanneer de Minister vraagt: hoe kunt gij spreken van mogelijke vexatiën, die het gevolg zullen zijn van deze proef, dan mag ik hem antwoorden, dat waar dergelijke strijd zal worden gestreden tusschen twee groote machten over de hoofden en hutten van de inlanders, dan weet ik wel waar de slagen zullen vallen. De onderzoekingen die overal onvermijdelijk noodig zullen zijn naar de smokkel-opium, ook om na te gaan of die grootere tubes, die in de centra zullen worden verstrekt, gevuld zijn met smokkel-opium of met opium van de regie, zullen noodwendig groote bezwaren moeten met zich brengen voor den inlander. De gouvernementsambtenaren zullen zich dan den plicht zien opgelegd, dien nu de spionnen van den pachter vervullen om onderzoek te doen naar het gesmokkelde opium. Al zijn het dus geen vexatiën, die men willens en wetens doet, ze zullen noodwendig moeten volgen uit den strijd tusschen de proef met de regie en de pachters.

Mij heeft de uitdrukking dat van invoering van de regie op geheel Java wegens gebrek aan personeel niet te denken is, niet zoozeer verrast, maar zij heeft mij toch leed gedaan voornamelijk voor hen, die gestemd zijn voor de regie, want de toekomstige bestrijders van de regie zullen daarvan altijd gebruik kunnen maken. Heeft men met moeite de regie in eene residentie of in eenige gewesten ingevoerd, dan zal het personeel dat daarvoor gebruikt is, vooral dat der verkoopers, toch wel zeer noodig zijn om er de regie te handhaven. En hoe dat personeel zal kunnen gebruikt worden over geheel Java of over een grooter deel daarvan, kan ik niet begrijpen. De Minister heeft, om te weerleggen wat ik gezegd heb, dat eene proef met de regie naast het pachtstelsel niet goed zal kunnen werken, gezegd dat er nog een ander gebied is op Java, dat der verboden kringen, dat wel werkt naast de pacht. Ja, er is zeker een grooter verschil tusschen de verboden kringen en het pachtgebied dan tusschen dit laatste en dat der regie, maar er is toch nog grooter verschil tusschen de bewoners van de verboden kringen en die van de streken waar óf pacht óf regie heerscht. De bewoners van die verboden kringen zijn in den regel geen opiumschuivers, daarom heeft men daar verboden kringen ingevoerd en gehandhaafd, om het opium daar buiten te houden.

De heer Schimmelpenninck van der Oye meende dat men op een willekeurig gebied een of meer verboden kringen zou kunnen maken, maar ik geloof niet dat eenig deskundige hem dat zal toegeven. Men kan verboden kringen alleen invoeren en handhaven waar de bevolking geen opium gebruikt; anders niet; anders waren pacht en regie beide veroordeeld. De opmerking, die de Minister mij in dit opzicht heeft te gemoet gevoerd, geloof ik dat geen hout snijdt.

Wanneer men de proef wenscht in te voeren in een deel van Java, zeggende, dat het maar eene proef geldt, en op een groot deel van Java de pacht handhaaft, dan meen ik dat het fiasco is te voorzien en geen ander gevolg kan ontstaan dan dat het gezag geknakt wordt.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: De geachte afgevaardigde die het laatst het woord voerde, meende dat de benaming » proef " een scherpere strijd van de zijde der Chineezen zou ten gevolge hebben, daar deze alles in het werk zullen stellen om de proef te doen mislukken.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wij hebben met oude ratten te doen, en of men nu al spreekt van eene proef dan wel van eene wet van Perzen en Meden, waarbij tot afschaffing der pacht zou zijn besloten, die heeren zullen er zich weinig aan gelegen laten liggen.

Wanneer de Chineezen slechts zien dat wij met voldoende krachten in het strijdperk treden, zoodat zij het op den duur moeten verliezen, zullen zij den stelselmatigen strijd wel niet dadelijk opgeven, maar dan zal deze toch het kortst duren. Op de kracht, die wij zullen ontwikkelen, komt het aan, en deze kan het grootst zijn op een beperkt terrein.

Waar de geachte afgevaardigde verder vraagt: wat hebt gij er aan om geoefende strijdkrachten te kweeken op een beperkt terrein, dat zal u elders niet baten; daar, Mijnheer de Voorzitter, herken ik werkelijk niet meer zijn gewonen practischen zin, waarvoor ik anders zoo gaarne buk. Ik geloof dan ook, dat hij bij eenig nadenken zal moeten toegeven, dat wanneer wij eens geoefend personeel in kleiner kring zullen hebben opgeleid, wij dit elders aan het hoofd of althans in zoodanige positie zullen kunnen plaatsen, dat wij er krachtiger zijn, dan wanneer wij er geheel met ongeoefend personeel moesten beginnen, afgescheiden nog van de opgedane ervaring, waarmede wij zullen kunnen woekeren.

De geachte afgevaardigde verwierp ten eenenmale hetgeen door mij werd aangevoerd met betrekking tot de verboden kringen. Daar, meende hij, was de zaak geheel anders, omdat daar personen woonden, die geen opium schoven. De geachte afgevaardigde gaat in dit opzicht echter wel wat ver, men heeft ook verboden kringen gemaakt, waar wel degelijk opium geschoven werd. Zoo hoor ik mij toefluisteren — en dat is volkomen juist — dat vóór 1824 ook in de Preanger regentschappen geschoven werd; en dat is men te boven gekomen. Ook moet men niet uit het oog verliezen, dat in den kring waar de regie zal komen, het opium er niet minder goed om zal zijn, en er dus geen aanleiding zal bestaan voor de consumenten om zich absoluut aan de pachters te willen houden.

Het is een feit, dat ook bij het scheppen van verboden kringen strijd is gevoerd, en dat, wil men eene nieuwe oorzaak tot strijd ontwijken, er niet anders overblijft dan een toestand te bestendigen, die hier dikwerf is veroordeeld en ook, naar mijne overtuiging, zeer onbevredigend is.

Den heer Schimmelpenninck van der Oye enkel een woord van dank voor de sympathie, door hem ten aanzien van den voorgestelden maatregel betoond. Overigens geloof ik dat het denkbeeld, door dien geachten afgevaardigde in overweging gegeven, wel wat ver gaat. In zoover ben ik het met hem eens, dat men zal moeten trachten zooveel mogelijk uiteen te houden pacht- en regiegebied.

Gaarne geef ik hem de verzekering dat zijn denkbeeld, evenals alles, wat hier in het belang der zaak geopperd is, — en waarvoor ik den heeren wel dank zeg — onder de oogen van de deskundigen, die met de voorbereiding van den maatregel belast zijn, gebracht zal worden.

De heer **Schimmelpenninck van der Oye**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Cremer, ducht zooveel zwaarder strijd tusschen pachter en Gouvernement over de hoofden en hutten der inlanders heen na de invoering eener regie dan thans. De geachte afgevaardigde, die reeds tweemalen het woord heeft gevoerd, zal wellicht niet opzettelijk het woord willen vragen om mij te antwoorden; maar anders zou ik hem de vraag willen voorleggen: waarom zal die strijd zooveel zwaarder zijn nu hij zal loopen tusschen pacht en regie, dan tusschen pachters en verboden kringen?

Ik kan mij de reden daarvan werkelijk nog niet voorstellen.

Overigens heeft de geachte afgevaardigde eenigen nadruk gelegd op hetgeen gezegd werd omtrent gebrek aan personeel.

Ik geloof echter niet, dat de Minister bedoeld heeft dat er nimmer personeel genoeg zal te vinden zijn voor de regie-invoering over het geheele eiland Java en Madura; maar alleen dat hij het niet wenschelijk achtte thans reeds, nu er nog omtrent verschillende zaken ondervinding moet worden opgedaan, op groote schaal personeel aan te stellen in afwachting van de definitieve invoering van het stelsel. Van deskundige zijde wordt het geenszins onmogelijk

geacht bij geleidelijke invoering over het geheele eiland geschikt personeel te krijgen.

De heer **Keuchenius**: Mijnheer de Voorzitter! Op dit late uur zal ik niet in breedvoerige beschouwingen treden. Ik heb alleen het woord gevraagd om mijne meening uit te spreken, dat niet genoeg kan worden gewaarschuwd tegen de niet-opvolging van den zeer wijzen raad van de geachte afgevaardigden uit Leiden en Amsterdam.

De gronden door hen ontwikkeld en die met zeer vele andere gronden kunnen vermeerderd worden, zijn naar mijn inzien voldoende om den Minister van Koloniën in overweging te geven en te verzoeken dit wetsontwerp terug te nemen en bij de indiening van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor 1894 de zaak nader ter sprake te brengen, waardoor hij alsdan ook gelegenheid hebben zal aan de Kamer te ontwikkelen het stelsel, overeenkomstig hetwelk hij voornemens is de regie in toepassing te brengen. Het is niet alleen het *verpakkingsmiddel*, waarop hierbij zal behooren te worden gelet, maar wel degelijk de regelen, waarnaar de regie zal worden ingevoerd en voortaan zal bestemd zijn het pachtstelsel te vervangen. Mij komt het voor, na de toelichting ook door de Regeering gegeven, dat het haar zelve nog niet zeer klaar is op hoedanige wijze de regie in Nederlandsch-Indië zal behooren te werken ter vervanging van het pachtstelsel. Maar nog veel minder schijnt het mij toe der Regeering duidelijk te zijn op hoedanige wijze eene proefneming met de regie naast en te gelijk met het pachtstelsel zal worden uitgevoerd. Zulke proefneming naast het pachtstelsel is niet anders dan eene oplegging aan de Regeering en aan de ambtenaren, die zij daartoe zal moeten aanstellen en gebruiken, van de verplichting om in concurrentie te treden met de Chineezen, die zij in de overige residentiën als pachters en debitanten van opium toelaat en die daar, waar de proef genomen wordt, eensklaps door het optreden der Regeering als opiumfabrikant en opiumslijtster zich van hun bestaansmiddel beroofd zien.

Het komt mij voor, dat deze overweging alleen reeds voldoende moet zijn voor de Regeering om zich zelve ernstig rekenschap te vragen van de wijze, de regelen en de middelen, waarop en waarmede eene proef-regie of een gedeeltelijk regie-stelsel naast het pachtstelsel zal werken.

Voor het geval dat de Regeering mocht erkennen, dat zij te dien opzichte nog in eenige onzekerheid verkeert, geloof ik, dat de raad dubbele overweging verdient om dit wetsontwerp terug te nemen en op de zaak bij het indienen eerlang der Indische begrooting voor 1894 terug te komen.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Keuchenius, meent, dat de Regeering nog in onzekerheid verkeert. Dit is echter allerminst het geval. De Regeering was bereid elke vraag, die de geachte afgevaardigde zoowel in het Voorloopig Verslag, als hier mondeling zou hebben gedaan, te beantwoorden. De Regeering heeft medegedeeld, wat, naar haar inzien, omtrent de zaak mede te deelen was.

Ik geloof dan ook niet, dat de geachte afgevaardigde in zijn betoog eenig feit heeft aangevoerd tot staving voor zijne bewering, dat de Regeering in onzekerheid zoude zijn. Trouwens is er reeds zoo lang over de regie gesproken, dat ik mij niet zou kunnen voorstellen, hoe er onzekerheid zou kunnen bestaan.

De geachte spreker zelf miskent echter de regie, maar hij miskent ook den geheelen toestand. Hij spreekt van concurrentie van de Regeering met pachters. Wat bedoelt hij daarmee? Er is een afzonderlijk monopolie voor elk gewest, behoudens dat enkele gewesten vereenigd zijn. Dat monopolie zal in het eene gewest door de Regeering, in het andere door pachters worden uitgeoefend.

Er zal natuurlijk te strijden vallen tegen sluikhandel, maar dat is ook in de verboden kringen het geval en zou het geval blijven, wanneer door de Regeering het opium-monopolie over geheel Java werd uitgeoefend. Ik begrijp niet wat door concurrentie met pachters bedoeld wordt.

De geachte afgevaardigde vroeg nog, geloof ik, hoe de regie zal werken. Uit den aard der zaak moet elk monopolist in zijn gebied door middel van agenten verkoopen. Dit doet thans de pachter en de Regeering zal het evenzoo moeten gaan doen. Men zal er de geschiktsten voor moeten zoeken.

Wat verder de uitvoering betreft, meen ik, dat men toch ook wel eenigszins vertrouwen mag in eene Regeering, die verklaart, dat zij grondig onderzocht heeft, en dat zij de zaak aandurft.

Dat men in Indië slechts over een klein ambtelijk personeel te beschikken heeft, brengt mede dat men in de keuze van personen niet altijd even gelukkig kan zijn; doch voor deze zaak is men bijzonder gelukkig geweest. De Gouverneur-Generaal heeft de hand gelegd op iemand, voor wien de Chineesche taal en de Chineesche boeken geen geheimen hebben; die door scherpzinnigheid — zoo iemand — geschikt was in alle opzichten voor het moeilijke onderzoek, dat er te doen viel.

De Regeering heeft verder in het werk kunnen stellen een pharmaceut van algemeen erkende bekwaamheid en een ingenieur, wiens ontworpen toestellen de bewondering van iedereen hebben opgewekt, die er kennis mede gemaakt heeft.

Het zou mij grootelijks leed doen, wanneer de Kamer des ondanks in deze niet met de Regeering medeging en daardoor in mijne met overtuiging uitgesproken woorden geen vertrouwen zou blijken te stellen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Vergadering voor de stemming over het wetsontwerp te doen plaats hebben op morgen na afloop van de interpellatie van den heer Brantsen van de Zijp.

Daartoe wordt besloten, en de vergadering opgeheven.

VERBETERING.

In de rede van den heer *van Alphen*, voorkomende op bladz. 1492, kol. 1, reg. 16 v. b., staat: toelichting van het tweede; lees: » toelichting ".

79ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 23 JUNI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een Regeeringsbescheid; 2°. adressen; 3°. drukwerken, enz. — Interpellatie van den heer Brantsen van de Zijp betrekkelijk den uitvoer van hooi. — Eindstemming over de wetsontwerpen tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten en tot verhooging van het Iste hoofdstuk der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893. — Nog ingekomen een wetsvoorstel van den heer Hartogh. — Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten de heeren:

van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Hintzen, Mees, Röell, Land, van Alphen, Schaepman, Tijdens, de Kanter, de Geer van Jutfaas, de Meijier, van Beuningen, van Vlijmen, van Berckel, Bool, Smeenge, van Kerkwijk, Zijp, Houwing, Heldt, van Bylandt, Hennequin, van Velzen, Haffmans, Viruly Verbrugge, Beelaerts van Blokland, Plate, Smit, Pyttersen, Brantsen van de Zijp, Seret, Goekoop, Roessingh, Ferf, van der Borch van Verwolde, van Houten, van der Feltz, Travaglino, van Gijn, Donner, Bevers, Walter, de Beaufort, Lucasse, Pijnacker Hordijk, Rutgers van Rozenburg, Cremer, van Delden, A. van Dedem, Rink, Levy, Guyot, Schimmelpenninck van der Oye, van der Kaay, Tydeman, Conrad, Lambrechts, van der Schrieck, Keuchenius, van der Kun, Hartogh, Smits van Oijen, T. Mackay, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, van de Velde, Goeman Borgesius, Reekers, Kerdijk, Poelman, Lieftinck, Dobbelmann, Gerritsen, Farncombe Sanders, Bahlmann, Heemskerk, Kolkman, Schepel, Harte, de Ras, Kielstra, Veegens, G. van Dedem, van Karnebeek, Vermeulen, Valette en van Löben Sels,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en van Marine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. eene missive van den Minister van Financiën ten geleide van het verslag der Algemeene Rekenkamer over 1892.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

2°. de volgende adressen:

een van Gebroeders Kuiper en andere hotel-, koffiehuis-, stalhouders en neringdoenden, te Leeuwarden, betreffende het wetsontwerp tot heffing van eene belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten.

Dit adres is gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp;

een van Petronella Zelisse, eerder weduwe van P. A. Ravelli, thans W. Roos, te 's Gravenhage.

Dit adres is als ongezegeld ter zijde gelegd;

3°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid de rivierkaart, blad Lanaye;

van den heer H. van der Vegte, zijn proefschrift: »De verzekering der arbeiders tegen invaliditeit en den ouden dag in Duitschland"; en

van de Locaalspoorwegmaatschappij Enschedé-Oldenzaal, haar verslag over 1892.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is:

I. De Interpellatie van den heer Brantsen van de Zijp over maatregelen ter beperking van den uitvoer van hooi.

De heer **Brantsen van de Zijp**: Ik dank de Kamer voor het mij verleend verlof. Met het oog op den weinigen tijd die ons overblijft zal ik van dat verlof geen misbruik maken, maar trachten zoo kort mogelijk te zijn. Ik wensch geen debat uit te lokken over vrijhandel of bescherming; dit ligt geenszins in mijne bedoeling. Slechts eene eenvoudige vraag aan de Regeering.

Volgens berichten dezer dagen in de nieuwsbladen medegedeeld, heeft Frankrijk zijne grenzen opengesteld voor den invoer van hooi tot 1 Januari 1894, vrij van alle invoerrechten. De Franschen, die blijkbaar zeer trouw hun belang behartigen, gedachtig aan het *charité bien ordonnée commence par soi-même*, hebben begrepen, dat zij intijds moesten zorgen voor het behoud van hun veestapel.

Frankrijk heeft droogte gehad van Maart af; de hooi-oogst werd al spoedig als mislukt beschouwd, en derhalve werd de deur zoo wijd mogelijk opengezet, om zooveel hooi binnen te krijgen als slechts doenlijk was.

Dien regel, dien ik zoo even omtrent Frankrijk aanhaalde, meen ik dat ook wij moeten toepassen en dat, alle eerlijkheid in het oog gehouden, het een zeer geoorloofde regel is in de économie van den Staat.

Nu stel ik Nederland daar tegenover. *Hier* heeft dezelfde droogte geheerscht van het begin van Maart af, evenals in Frankrijk, en zal ook de hooi-oogst even slecht zijn; er is bijna geen hooi.

Daarom moet ik mijn leedwezen uitdrukken, dat de Regeering, bij monde van den Minister van Buitenlandsche Zaken, reeds op 10 Mei jl. is opgetreden, als het ware als agent voor Fransche leveranciers, door in de *Staatscourant* ter kennis van belanghebbenden te brengen, dat »volgens bij den consul-generaal te Parijs ontvangen mededeelingen, ten gevolge van de langdurige droogte, in

Frankrijk groote behoefte bestaat aan eene belangrijke hoeveelheid hooi" enz.

De toestand in Frankrijk, naar aanleiding waarvan de Minister van Buitenlandsche Zaken de mededeeling deed, was echter hier al even kritiek. Ik herhaal dus mijn leedwezen, dat de *Staatscourant* werd opengezet voor deze mededeeling; want toen wist men reeds, dat onze hooioogst waarschijnlijk mislukken zou, gelijk dan ook inderdaad geschied is.

Wij hebben gelukkig dezen morgen regen, waarvoor wij diep dankbaar zijn; dit kan invloed hebben op het hooi, zoodat er eene tweede snede komen kan; maar ééne zaak staat vast: het zoogenaamde paardenhooi is voor dit jaar weg. De toestand van het oogenblik is hoogst ernstig. Kom in onze land-provinciën: daar wordt groene rogge afgemaaid, en evenals gerst en haver gevoerd; lijnkoeken worden reeds in groote hoeveelheden gebruikt, en al die producten worden opgevoerd door degenen die ze hebben. Maar vergeet niet dat de kleine landbouwer die zeer weinig heeft daaronder lijden moet. Ik zou voorbeelden kunnen aanhalen dat er reeds vee van kleine landbouwers door gebrek is omgekomen.

En nu vraag ik, wat wordt er hier te lande in het belang van deze landbouwers in dezen treurigen toestand door de Regeering gedaan?

Niets. Het gevolg daarvan is dat door de hooge prijzen, niet gedachtig aan den dag van morgen, misschien eenige landbouwers het oogenschijnlijk voordeel niet kunnen weerstaan en op dit oogenblik hun hooi verkoopen, en dat, wat mijns inziens veel ernstiger is, het gras rechtstreeks door den vreemdeling wordt opgekocht. Er is mij ter oore gekomen dat er plaatsen in ons vaderland zijn waar op publieke verkoopingen, waar in den regel in kleine perceelen verkocht wordt, nu, eerst bij kleine perceelen geveild wordt en daarna in groote massa, ten einde het mogelijk te maken voor de opkoopers om groote hoeveelheden te verkrijgen. Dit maakt het natuurlijk onmogelijk voor den kleinen boer om iets te koopen. En wat zal de toekomst zijn? Hij zal zijn vee moeten zien omkomen of er zich voor lage prijzen van moeten ontdoen.

En wie hebben daar voordeel van? Zooals ik reeds zeide, misschien een enkele grondeigenaar, maar voornamelijk de opkoopers van groote hoeveelheden en bovenal de vreemdelingen, die het hier eenvoudig komen halen omdat zij het vrij kunnen uitvoeren.

Maar er is ook een direct belang van den Staat bij deze zaak betrokken. De Staat heeft ook hooi noodig voor de cavalerie en artillerie. Als ik mij niet vergis zijn in September de aanbestedingen voor de nieuwe leverantiën. En als er dan geen hooi is, zal de Staat ook geene aanbiedingen krijgen, en als er iets overbijft zal de Staat in allen gevalle zeer hooge prijzen moeten betalen. Dit mag mijns inziens de Regeering ook niet uit het oog verliezen. Er is mij reeds gesproken van prijzen van honderd gulden en meer voor de duizend kilogrammen.

Wat mij genoegen deed was dit, dat ik dezen morgen, voor ik naar de Kamer ging, het bezoek ontving van leveranciers, die gelezen hadden in een der dagbladen, dat ik eene vraag tot de Regeering zou richten, en die mij hunne adhaesie en dankbaarheid kwamen aanbieden. En ik kan de Kamer mededeelen, dat binnen weinige dagen uit het geheele land door leveranciers een verzoekschrift tot den Minister van Waterstaat zal gericht worden om den uitvoer van hooi te verbieden. Op voorstel van den leverancier van der Lee, uit Utrecht, worden de hooi handelaars uitgenoodigd dit verzoekschrift te teekenen.

Een ander leverancier schrijft het volgende:

»Mijne opinie is, dat, als er geen kilo hooi uitgevoerd werd er nog niet genoeg zou zijn voor binnenlandsch gebruik."

Nu vraag ik of in deze niet wat gedaan moet worden.

Het landbouwbedrijf, waarbij zoo vele andere belangen betrokken zijn, waar het heele land, als het ware, mede samenhangt, gaat eene zeer bedenkelijke toekomst te gemoet. Wij hebben thans een buitengewonen zomer, waardoor de landbouw in een buitengewonen toestand geraakt is; het komt mij voor dat het nemen van buitengewone maatregelen, thans alleszins gerechtvaardigd is.

Ik ben derhalve zoo vrij om tot de Regeering deze vraag te richten, of zij het voornemen heeft maatregelen te nemen om den uitvoer van hooi tijdelijk te verbieden.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid terstond op de gedane vragen te antwoorden?

De heer **Van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Minister van Buitenlandsche Zaken.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Alvorens ik de vraag beantwoord, zooeven door den geachten afgevaardigde uit Sneek gedaan, meen ik in de eerste plaats het Departement van Buitenlandsche Zaken te moeten verdedigen tegen de door hem daartegen gerichte beschuldiging.

De interpellant beweert toch, dat dit Departement zou zijn opgetreden als agent voor de belangen der Fransche leveranciers of Fransche landbouwers, maar staaft zeker allerminst die beschuldiging door de mededeeling van den grond, waarop die rust. Iedereen zal toch moeten toestemmen, dat het Departement van Buitenlandsche Zaken niets anders doet dan wat op zijn weg ligt, wanneer het openbaarheid geeft aan berichten van gezanten of andere vertegenwoordigers der Nederlandsche belangen in het buitenland, indien die berichten kunnen geacht worden van belang te zijn voor onzen handel, onze industrie of onzen landbouw.

En wat is nu geschied?

Eenvoudig het volgende. In het begin van Mei heeft het gezantschap te Parijs der Regeering er op gewezen, dat bij het consulaat-generaal mededeeling was ontvangen, dat in Frankrijk groote behoefte bestond aan hooi, met de bijvoeging op welke wijze gegadigden hier te lande van die behoefte zouden kunnen partij trekken. Dit bericht is door middel van de *Staatscourant* openbaar gemaakt. En wat anders zou kunnen geschieden? Geen raad wordt gegeven, geene opwekking gedaan. Alleen een toestand wordt vermeld, waarvan kennis is geven aan het Departement van Buitenlandsche Zaken, dat aan dergelijke mededeelingen niets zou hebben, indien het deze niet ter kennis bracht van belanghebbenden.

Door zoo te handelen, heeft, naar mijne meening, de Minister van Buitenlandsche Zaken zich op het juiste standpunt geplaatst. En dat het standpunt van den interpellant niet van het mijne kan verschillen, bewijst zijne redevoering bij de algemeene beschouwingen over de begrooting van Buitenlandsche Zaken ook dit jaar gehouden, waarbij hij toen, evenals ten vorigen jare, met kracht heeft aangedrongen, dat toch het Departement van Buitenlandsche Zaken niet zich zou beschouwen als een huis, waar men geen oog mocht binnenslaan, maar dat men alles zou mededeelen wat voor mededeeling vatbaar was.

Ik heb toen de toezegging herhaald, ook reeds ten vorigen jare gedaan, dat alles zou worden medegedeeld, wat daarvoor vatbaar maar eenigszins van belang voor onze ingezetenen of voor den Staat zelven kon geacht worden, en er op gewezen dat bij spoedeischende berichten de *Staatscourant* daartoe als middel voor openbaarmaking gebruikt zou blijven worden. Nu is er nog eene bijzondere reden, waarom het Departement van Buitenlandsche Zaken, vooral in den laatsten tijd er op uit is om alles wat den landbouw betreft en wat de landbouw noodig heeft te weten, zoo spoedig mogelijk bekend te maken, en daartoe alle middelen te gebruiken.

Door leden dezer Vergadering namelijk werd er mijne aandacht op gevestigd, van welk groot belang het was voor landbouwers, met name voor hen, die hunne producten tot export bestemmen, om zoo spoedig mogelijk op de

hoogte te zijn van de behoeften in het buitenland en van de maatregelen, die aldaar ten opzichte van onzen in- of uitvoer genomen zijn of verwacht worden, ten einde niet te worden overgeleverd in handen van handelaars en opkoopers die wèl van dat alles op de hoogte zijn en dikwijls, zooals natuurlijk is, van de onkunde der producenten gebruik maken, om van hen goedkoop hunne producten op te koopen, om die voor hooge prijzen in het buitenland van de hand te doen. De juistheid van die opmerking is door mij beaamd, en ik heb alles gedaan en zal dat blijven doen om wat onze producenten noodig hebben te weten zoo spoedig mogelijk ter hunner kennis te brengen.

Ik kan dus volstrekt niet inzien, hoe de geachte spreker aanstoot kan nemen aan iets, wat in dit verband door het Departement van Buitenlandsche Zaken gedaan is geworden. Integendeel had ik mogen verwachten, van hem een bewijs van sympathie voor dat streven te mogen ontvangen.

De geachte spreker kwam bij al zijne bemerkingen tot deze slotvraag: Is de Regeering voornemens uitvoer van hooi te verbieden?

Ik antwoord: neen, en, zoo dat voornemen wel bestond, zou de Regeering van hare bevoegdheid een min juist gebruik maken en geacht kunnen worden die bevoegdheid te overschrijden.

De eenige wet toch, waaraan de Regeering eene dergelijke bevoegdheid zou kunnen ontleenen, is die van 24 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 143). In die wet wordt toch de machtiging verleend om bij Koninklijk besluit den uitvoer van paarden, hooi, stroo, haver, steenkolen en cokes, tijdelijk geheel of gedeeltelijk te verbieden.

In de Memorie van Toelichting, welke het desbetreffend ontwerp vergezelde, werd, met een beroep op de wet, in 1859 door de politieke omstandigheden geëischt, namelijk door den oorlog in Lombardije, gewezen op de toenmalige omstandigheden, die hetzelfde vorderden. Werd bij het oorspronkelijk ontwerp evenals in 1859 alleen machtiging gevraagd tot het verbod van uitvoer van paarden, het ontwerp werd tijdens de behandeling uitgebreid ook tot de andere reeds genoemde artikelen.

Ofschoon nu alle wetsontwerpen die destijds, dat is tijdens het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog, èn met het oog op het handhaven onzer neutraliteit èn in het belang onzer legersterkte werden voorgesteld bijna zonder discussie zijn aangenomen, werd er reeds, naar aanleiding der voorgestelde uitbreiding, gewezen op het groote gevaar dat aan het verbod van den uitvoer van onze landbouwproducten, met name van hooi, was verbonden.

De heer Fransen van de Putte maande tot voorzichtigheid aan, bij het geven van zulk eene uitgebreide bevoegdheid aan de Regeering. »Waarlijk", zoo luidden zijne woorden, »de landbouw wordt al genoeg gedrukt door de tegenwoordige omstandigheden, dat wij niet zonder noodzakelijkheid de prijzen zijner producten nog meer moeten drukken."

Maar wie heeft destijds de grootste bezwaren tegen de door de Regeering gevraagde bevoegdheid geopperd? Het was de man die, waar landbouwbelangen te verdedigen waren, hier in de Kamer jarenlang steeds op de bres stond en met die belangen zoo bij uitnemendheid bekend was.

De heer Begram, bij zoo menig onzer nog in de herinnering levende, zeide: »dat wij door uitvoer van hooi enz. te verbieden, op dit oogenblik eene ontzettende schade aan den landbouwenden stand zouden toebrengen. Het is bekend" — zoo ging hij voort en het is of die woorden als 't ware voor deze interpellatie gesproken zijn — »dat in dit jaar ongekend hooge prijzen besteed zijn voor te veld staand hooi enz., wegens het schrale gewas, veroorzaakt door de langdurige droogte van den voorzomer. Indien nu dit wetsontwerp wordt aangenomen, dan zal het gevolg zijn, dat de prijs uitermate gedrukt en enorme schade aan den landbouwenden stand toegebracht zal worden, die uit de verkoopprijzen van het hooi eene vergoeding voor de hooge pachtprijzen moet verkrijgen. De Regeering" — zoo eindigde hij zijne rede — »vaardige zoodanig verbod niet uit, *zoolang het wel anders kan.*" (Tweede Kamer, 1869/70, bladz. 1910.)

Wanneer nu de Regeering gebruik maakt van de bevoegdheid, bij die wet geschonken, en die men destijds, zooals de spreker die ik zooeven noemde, het uitdrukte, alleen gerechtvaardigd achtte, wanneer het niet anders kon, dan meen ik inderdaad, dat de Staten-Generaal met recht zouden kunnen beweren, dat de Regeering de grenzen van hare wettelijke bevoegdheid overschreed, indien zij thans met het oog op de klimmende prijzen van het hooi tot onberekenbare schade van velen de uitvoer, op grond eener voor een geheel ander doel uitgevaardigde wet, verbood.

Ik geloof, dat ik hiermede den geachten interpellant beantwoord heb. Dat de Regeering geene aanleiding gevonden heeft om, afgescheiden van bestaande wetten, voorstellen te doen als door den geachten interpellant worden verlangd, zal hij kunnen begrijpen, wanneer hij zich voldoende rekenschap geeft, hoe groote belangen hier kunnen geschaad worden. Zou de Regeering, indien zij zoodanige voorstellen bij de Staten-Generaal indiende, het verwijt niet moeten treffen, dat zij, om de belangen van een gedeelte van de ingezetenen te bevorderen, de belangen van anderen ten zeerste schaadde?

De heer **Mutsaers**: Ik waardeer ten zeerste de belangstelling die alweder door den geachten interpellant getoond wordt aan den landbouw. Ik waardeer dit te meer, omdat ik de gevoelens daaromtrent geheel met hem deel, maar ik meen toch verplicht te zijn op te merken, dat ik het met de woorden van den heer Begram eens ben, die zooeven door den geachten Minister van Buitenlandsche Zaken werden aangehaald, dat er zeer groote schade door den landbouw zou geleden worden, indien de uitvoer van hooi verboden werd. Voor Noordbrabant weet ik dit zeker, voor Gelderland en Overijssel is mij van zeer bevoegde zijde gezegd, evenals voor enkele plaatsen van Zeeland en Zuidholland, dat er zeer aanzienlijke prijzen werden besteed voor het gras, juist met het oog op den uitvoer van hooi. Men vergete niet, dat die hooge prijzen besteed worden voor zoogenaamd tweede en derde soort hooi, dat uitsluitend naar Engeland wordt vervoerd en dat, zoo het niet daarheen kan vervoerd worden, als 't ware geen waarde meer zou hebben dan als strooisel voor het vee.

Wordt de uitvoer verboden, dan zal de prijs van het goede hooi hier te lande ook zeer dalen. De prijzen van het hooi hebben nu, evenals in 1870, eene schier ongekende hoogte verkregen.

Het hooi, dat hier te lande wordt gewonnen, kan slechts voor $^{1}/_{4}$ gedeelte hier te lande worden geconsumeerd; de rest gaat geheel naar het buitenland. Bovendien wordt den boeren de *verplichting* niet opgelegd om hun hooi naar het buitenland te verkoopen; zij zijn geheel vrij, en laat ons nu toch niet bezorgd zijn dat de boer zijn eigen belang niet kent; wie zijn hooi niet missen kan, zal het wel houden, maar wie het missen kan, zal het thans voor hooge prijzen kunnen verkoopen; en dit gun ik hem zoo uit het diepste van mijn hart, omdat hij daardoor eenigermate kan terugwinnen, wat hij heeft verloren door vele zijner producten voor weinig of niets ter markt te moeten brengen.

De heer Brantsen meende, dat men ook alleen zou kunnen verbieden om *goed* hooi uit te voeren, maar zulk eene onderscheiding is niet te maken, en, zooals ik reeds heb medegedeeld, de 2de en 3de soort hooi kunnen hier niet gebruikt worden. Mag men dat product dus niet uitvoeren, ik herhaal het, dan zal dit onberekenbare schade aan den landbouw doen, zonder dat daartegenover eenig nut staat. Men denke toch ook aan de hooihandelaars, wier hooipersen aan zóó talrijke werklieden arbeid verschaffen tegen hoog loon; aan de schippers; de stoombootondernemingen; aan de spoorwegen; aan die allen, die evenzeer groote schade zouden lijden.

Wanneer ik dit alles samenvat, Mijnheer de Voorzitter, dan meen ik den Minister van Buitenlandsche Zaken dank schuldig te zijn voor zijne verklaring, dat hij niet tot het

verbod van uitvoer zal overgaan. In de tweede plaats dank ik Zijne Excellentie voor de verklaring, dat door zijn Departement alle mogelijke openbaarheid wordt gegeven aan alles wat den handel en ook den landbouw kan dienstig zijn, hoewel die openbaarmaking door den geachten interpellant eenigszins gegispt werd.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, naast zijne vele goede hoedanigheden en bekwaamheden bezit deze Minister van Buitenlandsche Zaken ook eene groote voorzichtigheid; eene hoedanigheid, zoo hoog noodig voor hem die aan het hoofd staat van het Departement van Buitenlandsche Zaken.

Met de meeste bescheidenheid, maar tevens met den meesten ernst, verzoek ik den Minister wel deze voorzichtigheid bij deze zaak in practijk te willen brengen.

De heer **Tijdens**: De geachte afgevaardigde uit Sneek heeft ongetwijfeld door zijne interpellatie eene zaak ter sprake gebracht, waarop niet genoeg de aandacht van de Regeering kan worden gevestigd. Mij is ook uit verschillende mededeelingen gebleken dat in den volgenden winter het inderdaad tot zoodanig gebrek aan veevoeder zal kunnen komen, dat de ellende voor onzen veestapel niet is te overzien en nu verheug ik mij ten zeerste dat de heer Brantsen tot de Regeering tijdig de vraag heeft gericht, of zij, door den uitvoer van hooi te verbieden, wil trachten aan dat euvel te gemoet te komen. Want onwillekeurig moeten bij eene dergelijke interpellatie ook andere middelen ter sprake komen om in den nood die te wachten staat te voorzien.

Wat mij betreft, ik meen met den vorigen geachten spreker dat het verbod van uitvoer eene willekeurige daad zoude zijn, onbillijk daarbij, en die bovendien niet meer doeltreffend zal blijken te wezen.

Men trachtte slechts langs natuurlijken weg in het gebrek aan voeder te voorzien, want is er geen hooi dan is er in ons land nog wel eene voldoende hoeveelheid veevoeder aanwezig, indien bijv., zooals in Groningen geschiedt, aan het vee stroo werd gegeven met krachtvoeder, en dit laatste is zeer laag in prijs, 1 K.G. gerst kost 6, 1 K.G. hooi 7 à 8 cts.

Dan zou bij een voerprijs van f 140 à f 150 — want daartoe komt men met de tegenwoordige hooiprijzen — kunnen worden verstrekt een paar duizend kilo stroo en ongeveer 30 H.L. gerst.

Ik zal daarop nu niet verder ingaan, ik vestig er alleen de aandacht van de Regeering op. De vraag zal nu echter zijn of er eene voldoende hoeveelheid stroo zal wezen om in den te verwachten nood te voorzien.

Nu geloof ik dat wanneer slechts de Regeering, indien het blijkt dat geene voldoende hoeveelheid hooi aanwezig is, bijtijds zorgt door bekendmakingen en aanschrijvingen naar die streken van ons land, waar op het oogenblik stroo wordt verwerkt tot karton, de aandacht daarop te vestigen, daarbij zorgt dat in ons leger voor de paarden niet stroo, maar turfstrooisel wordt gebruikt, wij den volgenden winter eene voldoende hoeveelheid voedsel voor ons vee zullen hebben.

Wanneer ik de kartonfabrieken noem, bedoel ik daarmede dat die fabrieken, juist omdat de kartonprijzen uitermate laag zijn, zeer goed met halve kracht zouden kunnen werken, of beter nog voor het personeel, alleen des winters.

Tracht de Regeering daarbij tevens om het vervoer uit de plaatsen waar overvloed is van krachtvoeder en stroo, naar die plaatsen waar gebrek is te vergemakkelijken, desnoods door subsidie, dan meen ik dat wij inderdaad gerust den winter kunnen te gemoet gaan, en niet behoeven over te gaan tot een maatregel als door den heer Brantsen wordt voorgesteld.

De **Voorzitter**: Er zijn nog meer sprekers ingeschreven. Ik moet der Kamer evenwel voorstellen om, nu het 12 uur is, overeenkomstig het eergisteren genomen besluit, thans de beraadslaging over dit onderwerp te schorsen en over te gaan tot de tweede lezing van het wetsontwerp betreffende de belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

Ik doe dit ook omdat het mij bekend is dat verschillende leden hunne plannen daarnaar hebben ingericht.

Vooraf echter geef ik het woord aan den heer van Houten, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, tot het uitbrengen van een rapport.

De heer **van Houten**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, brengt het volgend verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van Gebrs. Kuiper, en 11 anderen, allen hotelhouders, koffiehuishouders, stalhouders en neringdoenden, te Leeuwarden, eerbiedig verzoekende het daarheen te leiden dat de bedrijfsbelasting niet worde ingevoerd, vóórdat de belasting op het personeel is herzien, en daaruit alle bepalingen zullen zijn weggenomen, die nog eens uitsluitend op het bedrijf drukken.

Uwe Commissisie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

II. De eindstemming over het WETSONTWERP TOT HEFFING EENER BELASTING OP BEDRIJFS- EN ANDERE INKOMSTEN. (71)

In behandeling komen de wijzigingen, voorgesteld door de Regeering of door de Commissie van Rapporteurs.

Beraadslaging over de WIJZIGING van de Commissie van Rapporteurs om in ART. 3, § 6, luidende:

» Van pensioenen, wachtgelden en lijfrenten worden de eerste f 1000 van hun bedrag voor vijftig ten honderd in rekening gebracht.",

achter het woord » lijfrenten " in te voegen de volgende woorden:

»mits deze laatste niet bij huwelijksche voorwaarden of ter zake van huwelijk door bloedverwanten of aangehuwden in de rechte opgaande linie ten behoeve van kinderen en andere afstammelingen zijn gevestigd,".

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende tot toelichting der door haar voorgestelde wijziging, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Deze wijziging heeft betrekking op een artikel, waarin verandering is gebracht door aanneming van het amendement-Borgesius. In de bedoelde paragraaf was namelijk door de Regeering eene wijziging gebracht, waardoor de lijfrenten, hier bedoeld, eenigermate werden beperkt, namelijk door de bijvoeging: »mits deze laatste niet bij huwelijksche voorwaarden of ter zake van het huwelijk door bloedverwanten of aangehuwden in de rechte opgaande linie ten behoeve van kinderen en andere afstammelingen zijn gevestigd."

Nu is uit de beraadslaging volstrekt niet gebleken dat het de bedoeling was van den heer Borgesius, of van een der andere voorstanders, om die bijvoeging der Regeering te doen vervallen. Veeleer meent de Commissie te moeten aannemen, dat het amendement-Borgesius reeds was geredigeerd, met het oog op den tekst, zooals die was vóórdat de wijziging daarin door de Regeering was aangebracht.

In die onderstelling meent de Commissie alsnog, ter vermijding van misverstand, bedoelde bijvoeging te moeten herstellen.

De beraadslaging wordt gesloten en de *wijziging* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over de WIJZIGING van de Regeering, om in art. 4, § 1, eerste lid, luidende:

»Vaste traktementen en alle andere voor bepaalden of onbepaalden tijd vastgestelde inkomsten uit bedrijven, beroepen, ambten, waardigheden, bedieningen of betrek-

79ste VERGADERING. — 23 JUNI 1893.

71. Belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

kingen, benevens wachtgelden, pensioenen, lijfrenten en andere periodieke uitkeeringen belastbaar volgens deze wet, als ook vaste toelagen van buitenslands gevestigden, worden berekend naar het jaarlijksch bedrag bij den aanvang van het belastingjaar, of bij lateren aanvang van belastingplichtigheid, op het tijdstip van dien aanvang; een en ander verminderd, voor zoover dit pas geeft, met het bedrag der vermoedelijke rente, kosten, afschrijvingen, bijdragen, retributiën en kortingen, berekend overeenkomstig art. 3 §§ 2—4.",

in plaats van de woorden » retributiën en kortingen", te lezen de woorden » retributiën, kortingen en premiën".

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*, het woord verkregen hebbende tot toelichting der door de Regeering voorgestelde wijziging, zegt: Deze wijziging is noodig geworden ten gevolge der aanneming van het amendement der Commissie van Rapporteurs, strekkende om in art. 3, § 2, litera *j*, op te nemen, welke eene zekere korting veroorlooft voor premiën, pensioenen (enz.)

Daardoor is het noodzakelijk geworden om in art. 4, § 1, niet uitsluitend te spreken van retributiën en kortingen, maar ook van premiën.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende, om namens deze haar gevoelen mede te deelen over de wijziging der Regeering, zegt: De Commissie vereenigt zich met deze wijziging door de Regeering voorgesteld.

De beraadslaging wordt gesloten en de *wijziging* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over de WIJZIGING van de Commissie van Rapporteurs om in art. 5, § 1, luidende:

» De vennootschappen, vereenigingen en maatschappijen bedoeld bij art. 1 *b* zijn belastingplichtig naar het bedrag van hare gewone en buitengewone uitdeelingen, van welken aard ook, gedurende het belastingjaar aan oprichters, concessionarissen, preferente en gewone aandeelhouders, leden en andere deelgerechtigden in de winst, daaronder niet begrepen:

» *a.* uitdeelingen aan beheerende vennooten, bestuurders, commissarissen, gecommitteerden en verder personeel als zoodanig;

» *b.* uitdeelingen of uitkeeringen aan onderstand genietenden in deze hunne eigenschap; enz.",

aan lit. *b* het volgende toe te voegen:

» en aan verzekerden, voor zooveel de bedragen betreft, waarvoor verzekerd is;".

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om, namens deze, de wijziging toe te lichten, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Vergadering zal zich herinneren, dat bij de behandeling van art. 5 door de Regeering is ingezonden het stuk nº. 46, houdende eene nadere Nota van wijzigingen; — dat toen door u is medegedeeld, dat de bedoeling der Regeering was niet om die wijziging in het wetsontwerp te brengen, maar om die wijzigingen bij de tweede lezing in overweging te nemen voor de gevallen daarin bedoeld, voor zoover daartoe termen zouden blijken te bestaan. Het zijn twee wijzigingen; de eene voor het geval dat het amendement-Borgesius werd aangenomen; de andere voor het geval dat het amendment-Lieftinck hetzij werd aangenomen, hetzij werd verworpen.

Nu is — als gij, Mijnheer de Voorzitter, mij veroorlooft een enkel woord over die tweede wijziging, die niet door de Commissie wordt voorgesteld en door de Regeering niet wederom in debat is gebracht — te dien aanzien, de toestand deze: de heer Lieftinck had een amendement voorgesteld om een naar zijn oordeel mogelijk misverstand te voorkomen bij de toepassing van deze wet op de coöperatieve vereenigingen. Dit amendement is niet aangenomen, en nu meent de Commissie, dat naar de bepalingen van het Reglement van Orde het niet ontvankelijk is, om nu in de paragraaf, zooals zij is aangenomen, eene wijziging te brengen; eene zoodanige wijziging zou geen verband houden met een aangenomen amendement. Bovendien geldt het eene zaak, die, ook indien men over het bezwaar van niet-ontvankelijkheid zou kunnen en willen heenstappen, de Commissie onnoodig oordeelt op te nemen, omdat de betaling van geleverde goederen en van de loonen voor gepresteerden arbeid nooit kan beschouwd worden als eene uitdeeling van winst.

De Commissie is echter wel van meening, dat het ontvankelijk is om de eerstvoorgestelde bepaling in overweging te nemen naar aanleiding van het amendement van den heer Borgesius.

Als ik met een enkel woord de quaestie mag resumeeren, is zij deze, dat volgens het oorspronkelijk Regeeringsvoorstel alle uitkeeringen aan verzekerden vrijgesteld zouden zijn van de belasting en dat naar aanleiding van het debat is besloten uitkeeringen van *winst* wel aan belasting te onderwerpen. Bij dit debat werd ook de vraag geopperd of, indien het amendement-Borgesius werd aangenomen, er twijfel zou kunnen ontstaan of de uitkeeringen welke geschieden krachtens de polis van verzekeringssommen, ook zouden kunnen worden begrepen onder de belastingplichtige uitdeelingen, die in het algemeen, onder welken naam ook, in den aanhef van het artikel worden genoemd.

Bij dit debat waren èn de Regeering èn de Commissie van Rapporteurs van oordeel, dat een zoodanig misverstand niet mogelijk was, en dat datgene, wat als verzekeringssom wordt betaald, niet kunne worden begrepen onder winst-uitkeeringen, die aan de belasting zijn onderworpen.

Nu evenwel door de Regeering aan de Vergadering eene wijziging wordt voorgesteld, welke alle mogelijkheid van misverstand uitsluit, heeft de Commissie, ofschoon zij deze bijvoeging niet noodig rekent, besloten die als de hare aan de Vergadering in overweging te geven. De Commissie voegt er bij, dat zij meent, dat hetzij zij wordt aangenomen, hetzij zij wordt verworpen, de zaak precies dezelfde blijft en dat, indien de Vergadering nu liever niet wederom mocht willen terugkomen op de zaak, zooals zij in het ontwerp is aangenomen, de toestand geen andere wordt dan door de Regeering wordt bedoeld.

De heer **Goeman Borgesius**: Tot mijn leedwezen moet ik nog een oogenblik van het geduld der Kamer vragen. Ik moet mij verzetten tegen de wijziging door de Commissie van Rapporteurs op dit artikel voorgesteld.

De voorzitter der Commissie heeft reeds gezegd: deze wijziging is niet noodig, maar — daarop kwam het neer — zij zal niet schaden; de zaak zal blijven zooals zij is. Naar mijne overtuiging is die toevoeging niet alleen niet noodig, maar bepaald schadelijk en verkeerd. Volgens de voorgestelde bijvoeging zal in de wet worden bepaald dat eene verzekeringmaatschappij niet belastingschuldig zal zijn voor de som die zij volgens polis uitkeert aan de verzekerden, voor het geval dat het in de polis voorziene geval werkelijk is ingetreden. Stel bijv. dat ik mijn huis verzekerd heb tegen brandschade. Ik betaal geregeld mijne premie. Mijn huis brandt af. De maatschappij moet mij bijv. f 20 000 betalen. Nu wil de Commissie van Rapporteurs in de wet bepaald hebben, dat de maatschappij voor die uitgaaf geene belasting behoeft te betalen.

Tegen dergelijke toevoeging heb ik bezwaar, niet omdat ik wil dat van zulk eene uitkeering *wel* belasting zal worden betaald, maar omdat het vanzelf spreekt dat daarvan geen bedrijfsbelasting verschuldigd is. En indien men mij te gemoet voert: welnu het overtollige schaadt niet, dan is mijn antwoordt: In casu zal het overtollige wel degelijk schaden, en dat is de reden waarom ik gemeend heb het stilzwijgen niet te mogen bewaren.

Indien de bepaling, door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld, wordt aangenomen, dan begrijp ik de be-

teekenis van art. 5 niet meer. Bij dit artikel staat vóór alles op den voorgrond, dat alleen belasting verschuldigd is wegens de winst die overblijft *nadat* de winst-en-verliesrekening is opgemaakt. Laat men dit beginsel los door het maken van ééne uitzondering, ééne exceptie voor een bepaald geval; door in de wet één geval te noemen, waarin van eene uitgaaf, die geen winst is, geene belasting betaald zal behoeven te worden, dan zal de fiscus te recht kunnen beweren dat voor andere gevallen, die daarmede overeenkomen maar niet zijn genoemd, wel belasting verschuldigd is. En op die wijze zal de belastingplichtige machteloos staan tegenover den fiscus. De vraag mag alleen zijn: is er werkelijk winst? En uitkeering van verzekerde sommen aan verzekerden volgens contract is geen winst, maar eene uitgaaf die de winst in den regel kleiner zal maken. Is er in een jaar veel sterfte of brand, dan zal eene verzekeringmaatschappij veel moeten uitkeeren, de winst zal klein worden en er zal weinig belasting verschuldigd zijn. Het spreekt dus vanzelf, dat er van die uitkeeringen geene bedrijfsbelasting betaald moet worden er het niet noodig dit in de wet neer te schrijven.

Maar ik herhaal het: onschuldig is de bijvoeging niet, want men zal daaruit de verkeerde gevolgtrekking maken dat wèl belasting verschuldigd is voor hetgeen niet is uitgezonderd. Men denke niet dat alleen op het gebied van het verzekeringswezen uitkeeringen voorkomen, die geen winst zijn. Die uitkeeringen hebben plaats overal waar in zaken contracten worden gesloten met beding van uitkeeringen onder zekere voorwaarden. Als ik bijv. met een effectenhandelaar contracteer, dat ik hem op geregelde tijden zekere effecten zal leveren. en hij mij daarvoor bijv. op 1 Januari zekere som zal uitkeeren, wie zal dan in ernst willen beweren, dat van die som door dien handelaar bedrijfsbelasting verschuldigd is? Welnu, *in casu* is het niet anders. De verzekerde moet op geregelde tijden bepaalde premiën betalen, onder beding dat hem op een onzeker tijdstip of op een bepaald aangewezen tijd zekere som zal worden uitgekeerd.

Ziet men nu niet in dat men door alleen dit ééne geval — uitkeering volgens contract aan verzekerden — uitdrukkelijk in de wet te noemen als een geval waarin geen belasting verschuldigd is, het geheele artikel vicieert? Immers zal daardoor worden uitgemaakt dat in alle andere soortgelijke gevallen, als het geen uitkeering aan verzekerden geldt, wel belasting verschuldigd is, wat toch niet de bedoeling der Regeering kan zijn.

Er heerscht hier blijkbaar een misverstand: mijn amendement had alleen de strekking om uit te maken dat belasting verschuldigd is van de winst, onverschillig of die wordt uitgekeerd aan aandeelhouders of verzekerden, en dat heeft met deze zaak niets te maken. Men moet aan elke maatschappij overlaten op welke wijze zij zaken wil doen; de fiscus kan noch mag zich daarmede bemoeien. Alleen als er winst is moet belasting worden betaald, en door deze toevoeging zou op dit goede beginsel inbreuk worden gemaakt, zoodat ik mij tegen het amendement der Commissie moet verzeten. En waar deze reeds verklaarde dat zij het amendement niet noodig acht, hoop ik dat de Minister haar zelf in overweging zal geven om haar voorstel weer in te trekken.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sta eenigszins voor eene mystificatie. Bij brief van 12 Juni jl. ontvingen wij, na een lang debat over de quaestie of eene vereeniging van veehouders die met elkander zuivel bereiden, moet worden belast in deze wet, het volgende stuk n°. 46:

» Door de Regeering wordt in art. 5, § 1:

I. Bij aanneming van het amendement van den heer Goeman Borgesius, aan lit. *b* het volgende toegevoegd:

» en aan verzekerden, voor zooveel de bedragen betreft, waarvoor verzekerd is."

II. Bij aanneming van het amendement van den heer Lieftinck, achter lit. *d*, het volgende ingelascht:

» *e.* uitdeelingen of uitkeeringen van coöperatieve of andere vereenigingen, voor zooveel slechts bestaande in waardevergoeding van geleverde zaken of in arbeidsloon".

III. Bij niet-aanneming van het amendement van den heer Lieftinck, achter lit. *c.* het onder II bedoelde ingelascht, als lit. *d.*"

Het was dus het plan der Regeering om eindelijk aan mijn bezwaar te gemoet te komen. Ik mag veronderstellen, dat de Minister langzamerhand is overtuigd geworden van de door mij verlangde consequentie, die noodzakelijk bij eene goede wetgeving moet worden in acht genomen.

Ik heb mij daarover verheugd Mijnheer de Voorzitter. Mijn amendement is met eene kleine meerderheid van stemmen in eene slecht bezette Kamer verworpen, maar daarover heb ik mij gemakkelijk kunnen troosten, omdat de Regeering reeds vóór de stemming zoo welwillend was eene wijziging in mijnen geest voor te stellen.

In de Vergadering van 13 Juni heeft onze hooggeachte Voorzitter gezegd:

» Alvorens de beraadslaging aan te vangen heb ik de eer aan de Kamer mede te deelen, dat mij uit een overleg met de Regeering is gebleken dat de wijzigingen door de Regeering geformuleerd in gedrukt stuk n°. 46, bestemd zijn, om, zoo daartoe termen zijn, bij de tweede lezing van het wetsontwerp in behandeling te komen."

Welnu, ik weet zeker, dat onze kundige Voorzitter dat *niet* zoude hebben voorgesteld, wanneer er *geene* termen waren. Bovendien, dat is eene quaestie, die ik niet met den Voorzitter heb te behandelen, maar welke deze met de Regeering heeft af te maken. De Regeering heeft eene wijziging voorgesteld; zij zoude dat niet hebben gedaan wanneer zij niet wenschte dat deze in de wet werd gebracht en . . . . . .

De **Voorzitter**: Mag ik den heer Lieftinck doen opmerken, dat juist uit het feit, dat door de Regeering thans geene wijziging is voorgesteld, volgt, dat zij daartoe geene termen vindt?

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! De mystificatie wordt volkomen! De Regeering dient een voorstel in tot wetsverbetering en zou geene termen vinden om die bij de tweede lezing in de wet te brengen. Ik ben zeer verlangend te hooren hoe de Regeering zich daaromtrent verantwoorden zal.

Ik zal de Kamer niet lang ophouden, maar neem akte van hetgeen gezegd is door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, namelijk dat het hem voorkomt dat de door mij bedoelde vereenigingen ook thans niet zullen vallen onder de bepalingen van dit wetsontwerp. Wanneer dat zoo is, dan wordt de zaak voor mij veel eenvoudiger.

Het is mij niet te doen geweest om *Rechthaberei*, maar wel om mijn doel te bereiken. Na hetgeen ik gezegd heb, zal ik afwachten of ik den voorzitter der Commissie van Rapporteurs goed heb begrepen en ben ik zeer verlangend te weten wat de historie is van het » zoo daartoe termen zijn".

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de door de Commissie van Rapporteurs voorgestelde wijziging inderdaad noodig is ter verduidelijking. Wel zijn er vele gevallen waarin geen misverstand zou kunnen ontstaan indien deze bepaling niet werd opgenomen; maar in andere gevallen zou dat wèl zijn, en juist met het oog daarop is de aanvulling wenschelijk.

De redactie van art. 5 heeft mij lang beziggehouden. Ik heb gemeend dat het noodig was in dat artikel, waar sprake is van den maatstaf der belasting, het woord *winst* te vermijden. Het komt wel in het artikel voor, maar niet tot aanwijzing van den maatstaf van belasting. Dat

woord *winst* is vermeden, omdat het anders noodzakelijk ware ook hier eene omschrijving van dat woord te geven, gelijk in art. 3 is geschied van de belastingplichtigen volgens art. 1 *a*.

Ik achtte eenvoudiger alleen te spreken van uitdeelingen en uitkeeringen, en verder zoodanige uitzonderingen op te nemen in het artikel, als voldoende waren om te doen uitkomen, dat winst werd bedoeld, en niets anders.

Hierbij viel echter te denken aan de arbeidersvereenigingen, waarvan er vele zijn in ons land. Men weet dat die vereenigingen uitkeeringen en uitdeelingen doen, waarvan het soms moeilijk is nauwkeurig te zeggen in welke qualiteit die ontvangen worden, als onderstandsgenietenden dan wel als verzekerden. Daarom heb ik gemeend de redactie zoo te moeten maken als zij luidde in het ontwerp, en te spreken èn van onderstandgenietenden, èn van verzekerden. Dan vielen die uitkeeringen en uitdeelingen van arbeidersvereenigingen, voor zoover zij onbelast moeten blijven, er vanzelf buiten.

Maar de uitkeeringen »aan verzekerden in deze hunne eigenschap" bevatten tevens de winstuitkeeringen van verzekeringmaatschappijen, en die wenscht de Kamer *niet* onbelast te laten. Het amendement van den heer Borgesius, daartoe strekkende, werd aangenomen. Dit amendement reikte echter verder dan in de bedoeling lag. De alinea *b* was wel niet uitsluitend, maar toch voor een deel met het oog op arbeidersvereenigingen alzoo geredigeerd en door het wegvallen van de woorden: » en verzekerden " ontstaat eene leemte.

Na deze toelichting, die zich aansluit bij hetgeen in de Memorie van Antwoord is gezegd, zal het duidelijk zijn, dat de wijziging, die de Commissie van Rapporteurs thans heeft voorgesteld, geen misverstand doet geboren worden, maar juist voorkomt.

Wat de toevoeging van lit. *d* betreft, die thans achterwege wordt gelaten, ik heb die teruggenomen omdat mij gebleken is, dat daarmede een twistappel zou worden opgeworpen, daar ten aanzien van de vraag in hoever de alinea *d* nog in de wet zou kunnen worden opgenomen, groot verschil van gevoelen bestaat. Daar het volkomen evident is, dat de bedoeling van het artikel zoo moet worden opgevat alsof *d* er in stond, en ditzelfde ook duidelijk blijkt uit de woorden van den president der Commissie van Rapporteurs, meen ik dat de bijvoeging wel weg kan blijven.

Ik geloof hiermede genoeg gezegd te hebben tot handhaving van den steun door mij gegeven aan het voorstel der Commissie van Rapporteurs, welk voorstel ik beschouw als niet onbelangrijk, zoodat ik de aanneming zeer wenschelijk acht.

De heer **Goeman Borgesius**: Mij dunkt, juist uit hetgeen de Minister heeft aangevoerd blijkt ten duidelijkste hoe verkeerd het zou zijn om die toevoeging in dit artikel op te nemen. De Minister spreekt nu van uitkeeringen aan verzekerden uit de winst, terwijl ik juist in mijne rede heb aangetoond dat in al die gevallen die ik genoemd heb, het niets anders is dan eenvoudig betaling van eene schuld, volgens contract. Als men dit nu met elkander wart, juist met die explicatie van den Minister er bij, welke moeilijkheden zullen dan uit dit artikel ontstaan! Ik begrijp werkelijk niet waarom de Minister aan deze toevoeging vasthoudt. Immers, toen artikel 5 hier in behandeling was en de heer Hintzen ook eenige bedenkingen maakte, heeft de Minister zelf verklaard, dat het vanzelf sprak dat alleen van winst belasting verschuldigd was en dat dit niet uitdrukkelijk met zoovele woorden in de wet behoefde te staan. Met die verklaring is, wat nu wordt voorgesteld, in strijd, en ik herhaal het: de bijvoeging is niet zonder gevaar, want de fiscus zal niet meer weten waaraan hij zich moet houden. Het gaat niet aan voor één geval de niet-belastingplichtigheid uit te zonderen, terwijl men bedoelt dat in alle soortgelijke gevallen geene belasting verschuldigd zal zijn. Ik moet dus stemmen tegen het voorstel van de Commissie van Rapporteurs.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Ik zou den heer Goeman Borgesius aanraden ook zijnerzijds niet te overdrijven. Het kwaad dat zou kunnen ontstaan door aanneming van het amendement, waar de Regeering precies hetzelfde wil als hij, ziet hij te groot aan. De Regeering wenscht opzettelijk in de wet uitgedrukt te zien wat de geachte spreker evenmin als ik noodig reken.

Wij zijn het er over eens dat het eene overtolligheid is, maar ik heb uit zijne rede niet kunnen opmaken dat dit overtollige zoo veel schade doet. Dit kan alleen zijn, dat door de opneming van deze verduidelijking eene interpretatie zou kunnen worden gesteund, naar welke de wet voor alle andere gelijksoortige gevallen eene contraire beslissing zou hebben gewild.

Wij weten echter allen dat een *argumentum e contrario* bij de interpretatie van wetten slechts zeer zelden toelaatbaar is en dit met de uiterste voorzichtigheid moet worden gebruikt.

Ik begrijp hoe de Minister er toe gekomen is, bij uitzondering hier vrees voor misverstand te hebben. De aanhef van het artikel is zeer algemeen. Zij belast de uitdeelingen van welken aard ook. Dit is dan ook de reden waarom ik niet kon toegeven dat het *schadelijk* zou zijn, als aan den wensch der Regeering voldaan werd.

Ik erken overigens, dat betaling van hetgeen krachtens polis verschuldigd is, nooit onder de uitdeeling vallen kan. Voor mij is die quaestie eigenlijk niet de moeite waard om er langer over te spreken.

Aan den heer Lieftinck antwoord ik dat alles wat betaald is voor geleverde waar of het praesteeren van arbeid *per se* vrij is. Het ligt natuurlijk geheel aan de inrichting zelve om te zorgen dat hetgeen voor waren of arbeid betaald wordt, nooit naar de bepaling der wet kan begrepen worden onder winst-uitkeering, zoodat daarover nooit misverstand ontstaan kan. Waarom zouden bijv. in het geval der zuivelfabrieken deze de levering van melk boeken als werd deze ten geschenke gegeven? Waarom zouden zij den leden voor de waarde van de melk betalen in den vorm van winst-uitdeeling der coöperatieve vereeniging?

Wij achten daarom elke wijziging overbodig en de bepaling, in ons Reglement van Orde vervat, verzet zich er stellig tegen.

Met het oog op art. 78 van dat Reglement hebben wij gemeend, dat het amendement niet valt onder de voorstellen, die bij de tweede lezing van een wetsontwerp in behandeling kunnen gebracht worden.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verklaar mij volkomen bevredigd door de laatste uitdrukking van den Minister van Financiën. De Minister heeft gezegd dat bij hem bezwaar bestond om het voorgestelde in te lasschen maar dat het op hetzelfde neerkwam; dat nu duidelijk genoeg gebleken was, dat door de bijvoeging van den Minister: »uitdeelingen of uitkeeringen van coöperatieve of andere vereenigingen, voor zooveel slechts bestaande in waardevergoeding van geleverde zaken of in arbeidsloon", dat het even goed was alsof die voorgestelde lit. *d* in de wet opgenomen was.

De vorm doet er nu minder toe, Mijnheer de Voorzitter, de interpretatie van den Minister is mij voldoende.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *wijziging* wordt in stemming gebracht en met 47 tegen 41 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Walter, de Beaufort (Amsterdam), Pijnacker Hordijk, Rutgers van Rozenburg, Cremer, van Delden, A. van Dedem, Guyot, Schimmelpenninck van der Oye, Lambrechts, van der Schrieck, van der Kun, Smits van Oijen, T. Mackay, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, Reekers, Dobbelmann, Bahlmann, Kolkman, Harte, de Ras, Kielstra, G. van Dedem, Ver-

meulen, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Hintzen, Röell, van Alphen, Schaepman, de Meijier, van Beuningen, van Vlijmen, van Berckel, Bool, van Bylandt, Hennequin, van Velzen, Haffmans, Viruly Verbrugge, Goekoop, Roessingh, van Houten, van der Feltz, Travaglino en van Gijn.

Tegen hebben gestemd de heeren Bevers, Lucasse, Rink, Levy, van der Kaay, Tydeman, Conrad, Keuchenius, Hartogh, van de Velde, Goeman Borgesius, Kerdijk, Poelman, Lieftinck, Gerritsen, Farncombe Sanders, Heemskerk, Schepel, Veegens, van Karnebeek, Valette, van Löben Sels, Mees, Land, de Kanter, de Geer van Jutfaas, Smeenge, van Kerkwijk, Zijp, Houwing, Heldt, Beelaerts van Blokland, Plate, Smit, Pyttersen, Brantsen van de Zijp, Seret, Ferf, van der Borch van Verwolde, Donner en de Voorzitter.

Beraadslaging over de WIJZIGING van de Regeering om aan ART. 6, 5*a*, luidende:

»naar het zuiver bedrag hunner vermoedelijke winsten en belooningen hier te lande in het loopende belastingjaar, geschat bij billijke vergelijking met dat van personen hier te lande, die hetzelfde bedrijf of beroep uitoefenen;"

toe te voegen:

»en zonder aftrek voor rente van eigen kapitalen;".

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* De wijziging heeft eenvoudig ten doel uitvoering te geven aan eene gedachte, die belichaamd werd in een aangenomen amendement der Commissie van Rapporteurs.

Men heeft aftrek van rente voor eigen kapitaal van buitenlanders niet willen toelaten, doch aan dit denkbeeld een vorm gegeven, waardoor het onvolledig zou worden toegepast. Men heeft dien aftrek namelijk onthouden aan degenen die in Nederland duurzame werkzaamheden hebben; maar niet aan hen, die tijdelijk hier te lande werkzaam zijn. Het kon niet in de bedoeling liggen hier een onderscheid te maken en de door mij voorgestelde wijziging laat dat onderscheid dan ook vervallen.

De heer **van Houten**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar oordeel mede te deelen over de Regeeringswijziging, zegt: Ofschoon de Commissie van oordeel is, dat de toepassing van deze paragraaf ook zonder wijziging zou geschieden in overeenstemming met de beginselen in het algemeen ten aanzien van buitenlanders aangenomen, eerbiedigt de Commissie gaarne den twijfel welke van de zijde van den Minister is gerezen, welke twijfel ook in dit opzicht te meer waarde heeft, omdat de administratie volgens instructiën te werk gaat, die zij van de Regeering krijgt. De Commissie vereenigt zich daarom met de verandering van redactie door de Regeering voorgesteld.

De beraadslaging wordt gesloten en de *wijziging* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over de WIJZIGING, van de Commissie van Rapporteurs, om in art. 9, in de laatste zinsnede sub D, luidende:

»voor *alle overige belastingplichtigen:*
»f 2,50 van elke geheele som van f 100.
»Voor *de in het buitenland gevestigden, bedoeld bij art. 1h, die hier te lande slechts tijdelijk een bedrijf, beroep, ambt, waardigheid, bediening of betrekking uitoefenen*, wordt echter de belasting op f 0,50 van elke geheele som van f 25, waarmede in elke drie kalendermaanden hunne inkomsten het bedrag van f 150 te boven gaan.",

achter de woorden »de belasting" in te voegen het woord: »berekend".

De **Voorzitter**: De laatste wijziging door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld in art. 9 betreft het herstellen eener drukfout. Ik acht het overbodig den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs dienaangaande naar zijn gevoelen te vragen.

De beraadslaging wordt gesloten en de *wijziging* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Niettegenstaande bij de tweede lezing veranderingen in het wetsontwerp zijn gebracht, stel ik voor dadelijk tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 55 tegen 34 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Plate, Smit, Goekoop, Roessingh, Ferf, van Houten, van der Feltz, van Gijn, de Beaufort (Amsterdam), Lucasse, Pijnacker Hordijk, Rutgers van Rozenburg, Cremer, van Delden, A. van Dedem, Rink, Levy, Guyot, Schimmelpenninck van der Oye, van der Kaay, Tydeman, Conrad, Hartogh, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, Goeman Borgesius, Kerdijk, Lieftinck, Bahlmann, Kolkman, Schepel, Kielstra, Veegens, Valette, Hintzen, Mees, Röell, Land, van Alphen, Schaepman, Tijdens, de Kanter, de Meijier, van Beuningen, van Berckel, Bool, Smeenge, van Kerkwijk, Zijp, Houwing, Heldt, Hennequin, van Velzen, Viruly Verbrugge en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Pyttersen, Brantsen van de Zijp, Seret, van der Borch van Verwolde, Travaglino, Donner, Bevers, Walter, Lambrechts, van der Schrieck, Keuchenius, van der Kun, Smits van Oijen, T. Mackay, van de Velde, Reekers, Poelman, Dobbelmann, Gerritsen, Farncombe Sanders, Heemskerk, Harte, de Ras, G. van Dedem, van Karnebeek, Vermeulen, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, de Geer van Jutfaas, van Vlijmen, van Bylandt, Haffmans en Beelaerts van Blokland.

De **Voorzitter**: Aan de orde is nu de hervatting van de *interpellatie* van den heer Brantsen van de Zijp.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Het komt mij voor, dat het aan de Kamer welgevallig zou kunnen zijn om, na de zooeven gehouden stemming, terstond over te gaan tot de stemming over het wetsontwerp tot verhooging van het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893 en eerst daarna de interpellatie van den heer Brantsen te hervatten. Ik ben derhalve zoo vrij daartoe het voorstel te doen.

De **Voorzitter**: Daar het voorstel van den heer Beelaerts van Blokland eene afwijking inhoudt van een eenmaal vastgesteld plan van stemming, ben ik slechts dan geneigd het over te nemen, wanneer geen der leden tegen dat voorstel bezwaar heeft.

Het *voorstel* van den heer Beelaerts van Blokland wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. De eindstemming over het WETSONTWERP TOT VERHOOGING VAN HET ISTE HOOFDSTUK DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1893.

Dit wetsontwerp wordt met 68 tegen 20 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Land, van Alphen, Schaepman, de Meijier, van Beuningen, van Vlijmen, van Berckel, Smeenge, Zijp, Houwing, Heldt, van Bylandt, van Velzen, Haffmans, Viruly Verbrugge, Beelaerts van Blokland, Plate, Smit, Pyttersen, Brantsen van de Zijp, Goekoop, Roessingh, Ferf, van Houten, van der Feltz,

79ste VERGADERING. — 23 JUNI 1893.

Interpellatie-Brantsen van de Zijp over maatregelen ter beperking van den uitvoer van hooi.

van Gijn, Bevers, Walter, de Beaufort (Amsterdam), Lucasse, Pijnacker Hordijk, Rutgers van Rozenburg, van Delden, A. van Dedem, Rink, Levy, Schimmelpenninck van der Oye, van der Kaay, Tydeman, Conrad, Lambrechts, Hartogh, T. Mackay, Æ. Mackay, Roijaards van den Ham, van de Velde, Goeman Borgesius, Reekers, Kerdijk, Poelman, Lieftinck, Dobbelmann, Gerritsen, Farncombe Sanders, Kolkman, Harte, de Ras, Kielstra, Veegens, G. van Dedem, van Karnebeek, Vermeulen, Valette, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Mees, Röell en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren de Kanter, de Geer van Jutfaas, Bool, van Kerkwijk, Hennequin, Seret, van der Borch van Verwolde, Travaglino, Donner, Cremer, Guyot, van der Schrieck, Keuchenius, van der Kun, Smits van Oijen, Bahlmann, Heemskerk, Schepel, van Löben Sels en Hintzen.

De *interpellatie* van den heer Brantsen van de Zijp wordt voortgezet.

De heer **van Beuningen**: Mijnheer de Voorzitter! Met belangstelling heb ik kennis genomen van de interpellatie door den heer Brantsen gehouden en van het antwoord daarop door den Minister van Buitenlandsche Zaken gegeven, zoo ook van het door de heeren Mutsaers en Tijdens aangevoerde en verklaar mij gaarne daarbij aan te sluiten.

De heer Brantsen wees er op dat hij adressen had ontvangen van leveranciers van hooi en stroo, waarin zij aandrongen op het nemen van maatregelen, zooals door hem worden voorgesteld.

Dit nu begrijp ik niet goed, dat leveranciers in die artikelen met adressen zouden komen, want als die leveranciers meer moeten betalen, berekenen zij de verbruikers eenvoudig dat meerdere. Van de *verbruikers* zou ik dus zulke adressen kunnen begrijpen, die hebben er het grootste belang bij.

Wanneer ik mij nu bij den Minister aansluit, geloof ik echter als mijne meening te mogen aanvoeren dat van Regeeringszijde wel iets kan worden gedaan. Wij hebben hedenmorgen gehoord, en dat is werkelijk ook het geval, dat in de eene streek van het land de oogst veel beter is dan in de andere, en nu is het van groot belang dat men zoo goedkoop mogelijk zal kunnen betrekken waar men voeding noodig heeft. Daarom wenschte ik aan de Regeering te vragen of zij haren invloed bij de spoorwegmaatschappijen niet zoude kunnen aanwenden, om *als*, en *gedurende den tijd* dat dit noodig blijkt, voor artikelen als stroo en veevoeder, turfstrooisel, zemelen, maïs, lijnkoeken, rijstemeel, zoo noodig aardappelen, spoeling, pulp enz., de tarieven zoo laag mogelijk te stellen.

Ik vraag of de Regeering haren invloed wil aanwenden, want het is mij natuurlijk zeer goed bekend dat zij de tarieven niet heeft vastgesteld, ze ook niet direct vaststelt en ze dus ook niet kan verlagen.

Maar de maatschappijen luisteren in den regel wel naar eene dergelijke vingerwijzing, naar dergelijke uitnoodiging van de Regeering, vooral als zij daarmede ook, zooals het geval bij verdere droogte zoude kunnen worden, zoo hoogst nuttig zouden kunnen opereeren.

Ik bedoel hierbij natuurlijk verlaging van tarieven voor vervoer in het *binnenverkeer*, die men dan ook niet alleen moet toestaan bij overeenkomsten voor groote partijen, maar ook voor enkele wagons; voor transporten ook bij invoer in de havens naar plaatsen in het binnenland. Nu weet ik wel dat de tarieven voor die artikelen niet tot de hoogste behooren, ook dat te water wat hooi en stroo aangaat het meest wordt vervoerd, doch wij weten uit de discussie die hier onlangs heeft plaats gehad en ook uit het verslag van de Kamer van koophandel te Rotterdam, waarop ik gisteren nog wees, dat wanneer de spoorwegmaatschappijen *willen*, zij de vrachten zeer laag kunnen stellen. Daardoor zullen de streken profiteeren waar niet veel is, en het zal den verbruikers van het veevoeder ten goede komen.

Wanneer ik deze vraag tot de Regeering richt, doe ik wellicht goed er op te wijzen dat in het buitenland hetzelfde heeft plaats gehad. In Frankrijk is, naar ik hoor, dit punt ook met de spoorwegmaatschappijen opgenomen, terwijl ook in Duitschland daartoe strekkende maatregelen reeds zijn genomen.

De Pruisissche minister van openbare werken heeft, ter tegemoetkoming in het voor groote gedeelten van Pruissen gevreesde gebrek aan stroo en veevoeder, de Pruisissche spoorwegtarieven op turfstrooisel (ook turfmolm) en voedermiddelen, bijv. zemelen, maïs, lijnkoeken, beetwortels, spoeling, stroo, enz., tijdelijk aanmerkelijk verlaagd, en in zijne hoedanigheid als chef van het bestuur der Rijksspoorwegen ook op de spoorlijnen in Elzas-Lotharingen dezelfde verlagingen toegestaan. De exceptioneele verlaging van vracht op turfstrooisel en turfmolm geldt tot 1 September 1894, die voor voedermiddelen tot nader order.

Indien dergelijke maatregelen het gevolg mochten zijn van deze interpellatie, indien de Regeering mij wil antwoorden dat zij haren invloed ten deze wil gebruiken, dan geloof ik dat zij toch eenig goed gevolg zal hebben.

De heer **A. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd, dat hem de bevoegdheid ontbreekt om den uitvoer van hooi te verbieden, doch die ligt volledig in de wet van 24 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 143). De Minister herinnerde aan de oppositie, daartegen gevoerd door den heer Begram, omdat de verleende bevoegdheid aan dien geachten afgevaardigde te uitgebreid voorkwam.

Ware ik destijds lid van de Kamer geweest, dan had ik waarschijnlijk ook tegen de wet gestemd, maar dit neemt niet weg dat toch wel degelijk behoefte kan bestaan aan eene dergelijke wet; de verleende bevoegdheid had echter beperkt moeten worden tot tijden van oorlogsgevaar en andere buitengewone omstandigheden, doch dit is verzuimd geworden.

Ik wensch dat deze wet alsnog gewijzigd wordt, want ik vind, dat bij deze wet, zooals zij daar ligt, eene te groote bevoegdheid aan de Regeering is gegeven. Wel zou ik aan de Regeering het recht, om den uitvoer te verbieden, willen laten, maar onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat het verbod binnen één of twee maanden door eene wet zal moeten bekrachtigd worden, op dezelfde wijze als dit voor de oproeping van de militie bij art. 185 der Grondwet is bepaald. Dan behoudt de Regeering hare bevoegdheid en het volk is tegen misbruik dier bevoegdheid gewaarborgd.

Door den heer Mutsaers is betoogd, dat het verbod van uitvoer zoo hard zou zijn voor de opkoopers van hooi, die dan de door hen betaalde hooge prijzen niet zouden terug bekomen. Volkomen juist, maar voor hen zou eene uitzondering kunnen worden gemaakt; doch er zijn nog tal van verpachtingen op handen, en wanneer nu de Regeering den uitvoer tijdelijk verbiedt dan weten de pachters dat zij dit hooi niet mogen uitvoeren en kunnen zij dus geen schade lijden. Voor de grondeigenaren-verpachters is dit wel nadeelig, maar al gaat er geen spier hooi het land uit, dan zullen zij door de hooge hooiprijzen toch wel eene voldoende opbrengst van hun land verkrijgen.

Ook is gewezen op de nadeelige gevolgen van een eventueel verbod van uitvoor voor de boeren die overvloedig van hooi voorzien zijn en dus kunnen verkoopen; maar men moet ook rekening houden met de nadeelige gevolgen die de uitvoer hebben zal voor de boeren die het hooi aan hun eigen vee moeten voeren doch niet genoeg hebben en dus moeten bijkoopen, dat hun bij de tegenwoordige prijzen niet mogelijk is. Wanneer er toch gebrek is aan veevoeder zal het melkgevende vee natuurlijk zoolang mogelijk behouden worden, maar het jonge vee wordt verkocht en dan ontstaat er een tekort aan vee, dat uiterst moeilijk is aan te vullen, en waarvan de schade nog jaren lang nawerkt.

Ik geloof dus dat hier wel degelijk de tijd gekomen is

voor buitengewone maatregelen. Heeft Rusland niet verleden jaar den uitvoer van alle graan verboden? Ik zie er dan ook volstrekt geen bezwaar in, om in dergelijke omstandigheden den uitvoer van onze producten tijdelijk te verbieden. Natuurlijk, dat er van een dergelijk verbod in gewone omstandigheden geen sprake zou mogen zijn. Uitvoer toch is de grond van allen gezonden handel, en het verbod daartoe is alleen gerechtvaardigd in buitengewone omstandigheden, want er zullen er altijd zijn die hierdoor schade lijden.

Ik vertrouw dan ook, dat de Regeering, gedachtig aan het bekende spreekwoord: *gouverner c'est prévoir*, zal begrijpen, dat de nadeelen die thans door een verbod van uitvoer mochten geleden worden, door voordeelen in de toekomst ruimschoots zullen worden opgewogen.

De heer **Brantsen van de Zijp**: Een paar woorden in antwoord vooreerst op hetgeen door den Minister van Buitenlandsche Zaken is aangevoerd. Tot mijne verwondering is de Minister teruggekomen op hetgeen door mij bij de behandeling der begrooting voor het IIIde hoofdstuk in December jl. is gezegd. Door mij werd toen namelijk aangedrongen op meerdere openbaarheid van de zijde van het Departement van Buitenlandsche Zaken. De Minister heeft nu gezegd dat Zijne Excellentie had verklaard in de *Staatscourant* te zullen mededeelen, wat door hem geacht werd te zijn in het belang van den Staat.

Ik voor mij, Mijnheer de Voorzitter, neem geen woord terug van hetgeen ik in December jl. bij de behandeling der begrooting voor Buitenlandsche Zaken gesproken heb, ik dacht niet dat de Minister toen op mijn wensch sterk inging. Het groote verschil tusschen den Minister en mij ligt daarin — en daarom keurde ik de mededeeling van 10 Mei af — dat de Minister meent gehandeld te hebben in het *belang* van den Staat, terwijl ik het tegendeel beweer. Daarvan kan ik niet terugkomen. Ik blijf beweren, dat die mededeeling gedaan is ten *nadeele* van den Staat. En nu een antwoord aan de Regeering.

Bij mij blijft het vaststaan, dat de Regeering niet alleen *bevoegd*, maar *verplicht* is den uitvoer te verbieden. De considerans van de wet van 1870, die de Minister niet heeft voorgelezen, zegt:

»Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het belang van den Staat kan vorderen, dat de uit- en doorvoer van paarden, hooi, stroo, haver, enz. tijdelijk worden verboden."

En dit verbod zou zijn in het belang des lands. Bij deze overtuiging blijf ik volharden.

Frankrijk zet zijne deuren open om voeding te krijgen voor zijn veestapel; Engeland weet wel maatregelen te nemen wanneer het geldt het belang zijner landbouwers; Rusland sluit zijne havens, wanneer het geen graan of andere producten missen kan en in Pruissen, de heer van Beuningen wees er reeds op, houdt de Regeering hare aandacht op den toestand, door de droogte veroorzaakt, gevestigd.

Maar Nederland? Neen, daar moet men vrij zijn! Daar mag de Regeering zich niet bemoeien met de zaken van den landbouw!

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig. Tot mijne groote teleurstelling heb ik van de Regeering gehoord, dat zij niets zou doen. Maar wanneer — wat God verhoede; ik hoop dat ik mij vergis — de rampzalige, ellendige toestand, dien ik te gemoet zie voor den landbouw, wezenlijk zal intreden, dan zal het land weten waar het de verantwoordelijke personen moet zoeken. Het zal zijn deze Regeering die aan gindsche groene tafel zit.

Ik heb tijdig gewaarschuwd. Ik heb mijn plicht gedaan.

De heer **Plate**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gemeend, alvorens het woord te vragen, te moeten afwachten, wat de geachte interpellant ten tweeden male in het midden zou brengen. Ik vleide mij toch eenigszins met de hoop, dat èn de donkerder wordende lucht èn hetgeen reeds in deze vergadering gesproken is, den geachten afgevaardigde eenigszins zouden gematigd hebben in zijne wenschen. Nu dit niet het geval is, zij het mij veroorloofd een enkel woord in het midden te brengen.

De geachte interpellant heeft in zijne eerste rede gezegd, dat hij in dit debat niet wenscht te betrekken de quaestie van vrijhandel of bescherming. Ik kan mij dit woord in den mond van den geachten afgevaardigde volkomen begrijpen, want inderdaad, van de beginselen van vrijhandel was er in zijn betoog zeer zeker niets te bespeuren. Maar vraag ik: was er ook iets te bespeuren ten opzichte van bescherming? Indien ja, dan mag dit toch inderdaad eene zonderlinge bescherming heeten. In den regel wanneer wij spreken van bescherming in tegenstelling van vrijhandel, bedoelen wij daarmede dat enkelen beschermd worden ten koste van het algemeen, maar de bescherming, die hier wordt ingeroepen ten gunste van houders van vee, zal niet komen ten laste van het algemeen, maar van die enkelen die den hooibouw uitoefenen.

Indien de geachte interpellant ten gunste van dit stelsel zich beroept op den regel, die volgens hem zoo te recht in Frankrijk is gevolgd: charité bien ordonnée commence par soi-même, dan veroorloof ik mij te vragen of dat Fransche spreekwoord hier van toepassing is en of niet veel meer een Nederlandsch spreekwoord te bezigen is, dat minderd welluidend klinkt: »het is goed riemen snijden van andersmans leer". Het komt mij voor dat het verbod van uitvoer hierop neerkomt, dat wij aan hen die hooi bouwen, de vrijheid van beschikking over hun product ontnemen en dat wij aan de personen, wier oogst dit jaar schraal is, en die voor dien schralen oogst eene welkome vergoeding ontvangen in hoogere prijzen, dat natuurlijk voordeel ontnemen, zonder ons op eenig recht te kunnen beroepen.

Indien ik die voorstellen en wenschen moest karakteriseeren, dan zou ik niets anders kunnen zeggen dan dat die voorstellen en wenschen mij in hooge mate revolutionnair voorkomen.

Door den Minister van Buitenlandsche Zaken — en ik ben er hem dankbaar voor dat zijne rede aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat — is er op gewezen dat indien men beweert dat verbod van uitvoer mogelijk zou zijn, zulks alleen gebaseerd kan zijn op de wet van 1870. De Minister heeft gewezen op het bijzonder karakter van die wet, blijkbaar uit de mede-onderteekening van den toenmaligen Minister van Oorlog.

Wat was toen de quaestie? Dat Duitschland dreigde den uitvoer van steenkolen naar ons land te sluiten zoolang Nederland zich niet wilde verbinden eveneens den uitvoer naar Frankrijk te verbieden. Met het oog op ons tractaat met Frankrijk bestond daartoe geene mogelijkheid zonder speciale wet, en om ons te behoeden voor de sluiting der Duitsche grenzen was de toenmalige Regeering genoodzaakt de wet van 1870 in het leven te roepen, ten einde een grooter gevaar te voorkomen. Hoe die wet, als ik haar oorsprong naga, aan de Regeering de bevoegdheid zou kunnen geven om op dit oogenblik den uitvoer van hooi te verbieden, begrijp ik niet. Bedrieg ik mij indien ik uit repliek van den geachten interpellant afleid dat hij op dat punt niet verder aandringt? Maar wat wil dan de geachte spreker? Wenscht hij dat van de bedoelde bevoegdheid gebruik gemaakt worde en onmiddellijk een verbod van hooi-uitvoer uitgevaardigd zal worden? Ik geloof het niet, doch zoo ja, dan toont zulks weinig égards voor hen die te goeder trouw contracten hebben gesloten, voor de landbouwers die, doende wat zij mochten doen, contracten tot levering naar buiten hebben aangegaan.

Mij dunkt, de geachte interpellant zal met mij de moeilijkheden en processen, waarbij de landbouwers geheel onschuldig betrokken zouden worden, niet licht tellen.

Blijft dan een ander middel om eerst te waarschuwen door indiening van een wetsontwerp en dan den slag te doen vallen. Wat zou echter daarvan het gevolg zijn? Wij hebben zulks kunnen zien in Rusland, dat door den geachten afgevaardigde uit Zwolle als voorbeeld wordt aangehaald, waar in 1891 de uitvoer van graan verboden

werd. Het gevolg was, dat veel meer graan uitgevoerd werd dan onder normale omstandigheden het geval zou geweest zijn. Zoolang de vrees voor het verbod boven het hoofd hing en de bezitters van graan bedreigde, heeft men al het graan waarover men de beschikking had naar het buitenland gedirigeerd, terwijl zonder het verbod dit graan ongetwijfeld wegens de hoogere prijzen daar geldende in Rusland zou gebleven zijn; wel het beste bewijs dat het volgen van den natuurlijken weg het beste is. Onze hooi-oogst is schraal, doch niet zoo schraal — althans indien mijne mededeelingen juist zijn — of wij zullen ook dit jaar genoodzaakt zijn uit te voeren; er is meer hooi gewonnen dan voor de consumtie noodig is....

De heer **A. van Dedem**: Zeg toch zulke gekke dingen niet, gij weet er niets van.

De heer **Plate**: Ik houd vol dat mijne inlichtingen komen van personen die even volkomen vertrouwen verdienen als de geachte afgevaardigde uit Zwolle. De heer Mutsaers wees er reeds op dat in sommige deelen van ons land — op de schrale gronden van Brabant en Friesland — hooi geteeld wordt, voor de consumtie hier te lande ongeschikt en dat moet worden uitgevoerd.

En wat valt er nu te leeren uit de prijzen in dezen tijd van schaarschste? De geachte afgevaardigde uit Zwolle zal toegeven dat de schaarschste zich teekent in de prijzen; welnu, in Mei was de prijs van hooi eerste qualiteit geleverd aan de havenplaats f 47 à f 48 per 1000 kilo. Sedert is de prijs geklommen tot f 75 à f 80. Ontegenzeggelijk een zeer hoog cijfer. Ik wijs den geachten afgevaardigde er op dat gedurende den Fransch-Duitschen oorlog de prijs f 85 bedroeg; wij zijn dus nog daar beneden.

Wacht maar! wordt mij toegeroepen. Ook van mijne zijde roep ik: wacht maar! Wat toch gebeurt in zulke abnormale omstandigheden als wij dit jaar beleven? De prijzen gaan snel naar boven, maar gelukkig zijn er nog twee factoren: handel en scheepvaart. Zoodra de prijzen zekere hoogte bereiken, gaat iedereen trachten om uit andere plaatsen het product te betrekken. En niet zonder succès. Nu de prijzen geloopen zijn tot f 75 en f 80 wordt onze markt overstroomd met aanbiedingen uit Amerika tot f 65 en uit La Plata tot denzelfden prijs. Er is geen sprake van dat tot de tegenwoordige prijzen hier zal worden uitgevoerd, tenzij er nog oude contracten af te wikkelen zijn, want die prijzen zijn nu hier te lande hooger dan wat elders besteed kan worden.

De geachte afgevaardigde uit Zwolle, die beweert, dat ik gekke dingen zeg en niet op de hoogte ben, gelieve inzage te nemen van brieven, waarvan ik mij veroorloven zal eenige uittreksels te geven.

In een brief uit Duinkerken van 21 Juni wordt geschreven:

»Les foins canadiens, algériëns et norvègiens nous font une concurrence effroyable et nous sommes forcés de vous demander de meilleurs prix pour pouvoir travailler."

Uit een brief uit Nancy van 20 Juni lees ik dat Nederland niet concurreeren kan met de aanbiedingen uit Hongarije.

Uit Glasgow (en dit is merkwaardig omdat Schotland vroeger altoos uit Nederland betrok) schrijft men dd. 20 Juni:

»There seems to be a great demand for hay for England for shipment from all quarters We understand a large trade is doing for there in American hay both North and South, and it is said that large quantities are about to come from the Danube. It is also being sent from Scotland to the English markets, fortunately we have a very fair haycrop in this country this year."

Ik leg verder over eene aanbieding van La Plata tot f 65 per 1000 K. G.

Men ziet dus de bevestiging van hetgeen ik gezegd heb: indien de prijzen uiterst hoog loopen, is het remedie altijd bij de hand, en worden die producten aangebracht van plaatsen, waarvan men die vroeger niet betrok en niet betrekken kon, omdat de kostprijs en vracht te hoog waren in verhoudig tot andere markten.

Laten wij dus kalm afwachten; toestanden als die welke thans bestaan ontwikkelen zich in den regel beter dan men aanvankelijk denkt. Ik voor mij heb de overtuiging, dat indien de Minister van Oorlog in September a. s. contracteert voor de fourrages, hij lager prijzen zal besteden dan op dit oogenblik noodig zouden zijn.

De heer **A. van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Plate heeft zooeven gezegd, dat de prijzen in de maand Mei jl. waren 47 tot 48 gulden per 1000 kilo en nu opgeloopen zijn tot 75 en 80 gulden. Maar die prijzen zijn wel hooger geweest, zegt de heer Plate, en hij herinnert aan het jaar 1870 gedurende den Fransch-Duitschen oorlog, toen de prijs tot f 85 was opgeloopen.

Ik zou den geachten spreker willen vragen: of de prijsverhoudingen tusschen 1870 en nu niet hemelsbreed verschillen. Waren de prijzen van zeer vele artikelen in 1870 niet dertig tot vijftig percent hooger dan zij nu zijn?

De vergelijking met 1870 gaat dus mijns inziens niet op.

De hooiprijzen waren in de laatste jaren niet f 47 à f 48, zooals in Mei jl., maar f 20 à f 30 per 1000 kilo. En wanneer die nu gestegen zijn tot f 80, dan blijkt hieruit hoe ontzaglijk hoog de nood op dit oogenblik gerezen is.

De heer Plate heeft verschillende mededeelingen gedaan omtrent aanbiedingen van hooi uit Amerika ontvangen. Ik heb daaruit met belangstelling gezien, dat de handel zeer actief is en van deze schaarschte in hooi een aardig zaakje maakt. Met prijzenswaardigen ijver zoekt de handel het hooi in het buitenland te plaatsen, maar dit is tegen het belang van den kleinen boerenstand.

Nu zegt de heer Plate nog: laat alles maar loopen, het komt alles wel terecht. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar het komt terecht nadat jaren heel veel leed en kommer door den landbouwstand is geleden. Wanneer in het najaar het jonge vee voor spotprijzen aan de slachtbank is afgestaan, zal na jaren eerst die ramp te overwinnen zijn.

Al ben ik geen vrijhandelaar in den zin van den heer Plate, toch zou ik allerminst den uitvoer willen belemmeren; ik geloof dat dit het ongezondste denkbeeld is dat men kan voorstellen. Maar in buitengewone omstandigheden zijn buitengewone maatregelen geoorloofd. Ik zou het een zegen vinden wanneer tijdelijk de uitvoer van hooi werd verboden. Voor degenen, die reeds voor hooge prijzen hebben gekocht, zou dan eene uitzondering kunnen worden gemaakt, indien zij aantoonen dat het hooi of het gras was gekocht met het doel om het uit te voeren; maar verschillende verpachtingen zijn nog te wachten en het hooi van die verpachtingen zou dan althans niet mogen worden uitgevoerd. Misschien zullen eenige grondeigenaren-verpachters daardoor nadeel lijden, maar door het groote gebrek aan hooi zullen de prijzen hoog genoeg blijven.

Ik sluit mij geheel aan bij den wensch van den geachten interpellant.

De heer **van Tienhoven**, *Minister van Buitenlandsche Zaken*: Ik zal de Kamer niet lang meer bezighouden. Ik geloof trouwens, dat dit ook niet noodig is. Ik wil alleen den geachten interpellant antwoorden op de bedenking, die hij opnieuw gemaakt heeft naar aanleiding van de publicatie in de *Staatscourant* vanwege het Departement van Buitenlandsche Zaken, dat ik mij niet alleen gerechtigd, maar zelfs verplicht zal achten om, waar mededeelingen van toestanden en feiten plaats hebben door onze gezantschappen, waarvan de wetenschap hier van belang is voor de industrie, den handel of den landbouw, aan die mededeelingen, zooveel in mijn vermogen is, openbaarheid te geven. In dit opzicht verschil ik dus ten eenenmale met den geachten afgevaardigde in opvatting van hetgeen de verplichtingen van mijn Departement zijn.

De Regeering is dankbaar, dat verschillende geachte sprekers, die verder over dit onderwerp het woord voerden, niet twijfelen aan de belangstelling van de Regeering in

zoo groote volksbelangen, als onze landbouw en veeteelt vertegenwoordigen. Voor dien twijfel — ik mag dit met gerustheid beweren — bestaat ook geene reden. Integendeel, nog gisteren, bij de behandeling van de overeenkomst met Spanje gesloten, is gebleken hoezeer de Regeering die belangen op den voorgrond stelt.

Ik geloof, dat het hier alleen de vraag is, waarin moet zich die belangstelling uiten.

Volgens den geachten interpellant zou dit thans moeten geschieden door den uitvoer van hooi te verbieden, om daardoor de prijzen hier lager te doen blijven. Al is het tijdelijk, de Regeering zou de verantwoordelijkheid van zulk een maatregel niet op zich durven nemen, en meent, waar het tevens de bedoeling is om onze landbouwers te dwingen hun hooi niet te verkoopen, dat het niet aangaat te gaan boeren voor den boer, omdat zeer stellig die hun eigen belang nog beter weten in te zien dan de Regeering.

Ik wees er op dat aan de wet van 1870 de Regeering wel moeilijk de bevoegdheid zou kunnen ontleenen om onder de tegenwoordige omstandigheden den uitvoer van hooi te verbieden. Formeel moge het recht daaraan kunnen worden ontleend, zeker zou zoodanig gebruik maken van dat recht tegen de bedoeling der wet zijn. Daar waar door den heer Brantsen gewezen is op de considerans, waar alleen gesproken wordt van de belangen van den Staat, daar moet hij niet vergeten dat in de Memorie van Toelichting en mondeling door de Regeering met zoovele woorden is gezegd, dat de maatregel door de politieke omstandigheden van Europa noodzakelijk werd gemaakt en het belang van den Staat in het licht van die omstandigheden moest worden beschouwd. Ik geloof dat het een zeer slechte wijze van wetstoepassing zou zijn wanneer in de eerste plaats werd gevraagd naar de woorden van de wet, waar, gelijk hier, wel degelijk gelet moet worden op het doel, dat de wet beoogde.

De heer A. van Dedem zeide: indien de Regeering die bevoegdheid moeilijk aan de wet van 1870 zou kunnen ontleenen, waarom komt zij dan niet met een wetsontwerp, dat haar die bevoegdheid verleent?

Ik weet niet, of de Staten-Generaal zoodanige bevoegdheid ook onder de door dien geachten afgevaardigde genoemde voorwaarden wel aan de Regeering zouden wenschen te geven. Zeer zeker zou, ook indien dit geschiedde, wel met de grootste omzichtigheid van die bevoegdheid gebruik gemaakt moeten worden. Zelden wordt straffeloos ingegrepen in den natuurlijken loop, dien het handelsverkeer onder bepaalde omstandigheden neemt. Ook aan de Regeering is bekend hoe elders de hooi-oogst gunstig mag genoemd geworden, en uit den mond van den geachten afgevaardigde Rotterdam mocht men vernemen, hoe het handelsverkeer reeds vanzelf in staat zal zijn om door overvloed op de eene plaats behoeften in de andere te dekken.

Iets anders is dat de Regeering niets verzuime wat op haar weg ligt en wat kan geschieden om in de moeilijke omstandigheden, die de landbouw door de droogte wellicht ondervinden zal, den natuurlijken loop der dingen te bevorderen.

De heer van Beuningen heeft er reeds op gewezen wat de Regeering wellicht zou kunnen doen door haar invloed op de spoorwegmaatschappijen.

Mijn ambtgenoot voor Waterstaat heeft mij gemachtigd te verklaren, dat hij gaarne bereid is te overwegen, in hoever eventueel die invloed vanwege zijn Departement zou kunnen worden uitgeoefend; en wat te dien opzichte zou kunnen geschieden voor het geval dit noodig mocht blijken.

De geachte interpellant is geëindigd met eene warme peroratie. Hij zeide, dat, als de toestand intreedt dien hij vreest en met zoo schrille kleuren schetste, de verantwoordelijkheid daarvan zou rusten op de mannen aan deze tafel, die verzuimden maatregelen te nemen volgens hunne bevoegdheid overeenkomstig de wet van 1870.

Die peroratie, Mijnheer de Voorzitter, heeft de Regeering koel gelaten, want die verantwoordelijkheid zal zij te zijner tijd weten te dragen en durven te dragen, daar die toestand, zoo hij mocht intreden, niet zal kunnen geweten worden aan de Regeering, maar aan natuurlijke omstandigheden, waartegen de Regeering niets vermag. Maar wanneer door een verbod te geven, ontleend aan eene wet, die zulks niet kon bedoelen, wanneer door een ingrijpen in den loop der zaken, en dus door rechtstreeksche maatregelen der Regeering, een toestand intrad, als waarop indertijd wijlen de heer Begram, als lid dezer Kamer hooggeacht en bekend als landbouwdeskundige bij uitnemendheid, wees, een toestand, waarbij, zooals hij het uitdrukte, ontzettende schade zou berokkend worden, ja, dan zou men met recht de verantwoordelijkheid voor dien toestand en voor de geleden schade op de Regeering kunnen laden, en deze zou door haar niet kunnen worden gedragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Namens de Kamer dank ik de Regeering voor de verstrekte inlichtingen.

Nog breng ik ter kennis der Vergadering dat is ingekomen eene missive van den volgenden inhoud:

»Amsterdam, 23 Juni 1893.

»Ik heb de eer u hierbij, ingevolge de artt. 116 en 117 der Grondwet en overeenkomstig art. 82 van het Reglement der Tweede Kamer, te doen toekomen een wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, vergezeld van eene Memorie van Toelichting.

»A. F. K. HARTOGH.

»*Den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.*"

Verlangt de heer Hartogh het woord tot toelichting van zijn voorstel?

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen mij te kunnen refereeren aan de Memorie van Toelichting, die het wetsontwerp vergezelt.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en het wetsontwerp naar de afdeelingen verzonden worden.

De Commissie voor de Verzoekschriften brengt de volgende verslagen uit:

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie;*

In handen uwer Commisie voor de Verzoekschriften zijn gesteld:

A. Negen adressen, te weten, van:

1. het bestuur van de Vereeniging der rijtuig- en wagenmakersgezellen »Loon naar Werken" gevestigd te Amsterdam, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 12 November 1879, nº. 48;
2. het bestuur der Werkliedenvereeniging »Werkmanslust", te Assen;
3. het bestuur der Nederlandsche Internationale Sigarenmakers- en Tabakwerkersbond, afdeeling Zuidhorn;
4. het bestuur der Vereeniging »de Nederlandsche Drukpers" goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 10 April 1889, nº. 17;
5. het bestuur der Meubelmakersvereeniging »Eensgezindheid" te Middelburg, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 5 Januari 1887, nº. 32;
6. het bestuur van de Metaalwerkersvereeniging St. Eloi, te Arnhem;
7. het bestuur der Typografische vereeniging »Arnhem" afdeeling Wageningen;
8. het bestuur der Afdeeling Arnhem, van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond;
9. het bestuur der Schilders- en Behangersvereeniging »Hulp leenigt den Nood", te Haarlem.

alle houdende betuiging van instemming met het verzoek

79ste VERGADERING. — 23 JUNI 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

door den heer F. S. Rondel c. s. te Arnhem, bij deze Kamer ingediend.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden, evenals op 15 Juni ll. geschiedde met dat van F. S. Rondel, voormeld. (Zie *Handelingen* 1892/93 pag. 1473.)

B. Een adres van H. Heetjans te Hillegersberg, inhoudende het verzoek om zijn zoon G. H. Heetjans, militieplichtige van 1893, alsnog te plaatsen bij de zeemilitie.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres met de overgelegde bijlagen ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

C. Een adres van de afdeeling »Ouder-Amstel" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, strekkende om onder uwe aandacht te brengen, dat de boerenstand over het algemeen en ook de veenderij zich in beklagenswaardigen toestand bevindt en eene duistere toekomst te gemoet gaat, tenzij de Regeeringsbesluiten »krachtdadig tusschenbeide te treden".

Het is algemeen erkend, dat het boerenbedrijf een der hoofdaders van ons bestaan is, en dus door alle middelen moet staande gehouden worden.

Wat is echter het geval?

De belastingen drukken ten gevolge van ongelijke verdeeling loodzwaar en de verbazend aangroeiende schuldenlast waaronder vooral de stand der kleine eigenaren gebukt gaat, zijn belangrijke mede-oorzaken der crisis.

Gaat men na wat voor handel en scheepvaart gedaan wordt, hoe kanalen en andere werken zijn aangelegd met opoffering van groote sommen geld, waarin ook de boerenstand het zijne heeft moeten bijdragen en nog bijdraagt en waarvan door anderen als 't ware geheel vrij wordt gebruik gemaakt, dan is zeker de vraag gewettigd: Heeft ook de boerenstand geen aanspraak, om van de Regeering ernstig te verzoeken, dat zij maatregelen neemt, waardoor de kwijnende toestand zal ophouden en een nieuw leven wordt verzekerd?

De plannen die thans in behandeling zijn tot droogmaking der Zuiderzee, zullen, als zij tot uitvoering komen, zeker aan velen werk verschaffen en ook ons land een aantal bunders land rijker maken, dat voor ons een groot kapitaal zal vertegenwoordigen.

Maar zal dat geen dood kapitaal zijn; zal het mogelijk zijn dit kapitaal winstgevend te maken? De aan te winnen landen zullen grootendeels tot bouwland worden aangewend en zal dus de bestaande concurrentie van producten nog grooter worden.

En hoe is de toestand thans? Reeds vele landbouwers, na een gerekt en uitterend leven en na alles te hebben beproefd, zien geen vooruitzicht meer in hun bedrijf en trachten hun land in weiland om te zetten. Dat hierdoor vele handen zonder werk komen, wie zal het tegenspreken en de verandering van bedrijf zal zeker op de uitoefening daarvan niet gunstig werken.

De druk waaronder de veehouders gebukt gaan, behoeft, als zijnde overbekend, zeker niet in den breede uiteengezet te worden en vooral de verbodsbepalingen van uitvoer naar den vreemde hebben velen reeds schade berokkend en van de Regeering wordt verwacht dat zij zonder uitstel het mogelijke zal doen om opheffing van die verbodsbepalingen te verkrijgen.

De veenderij, die vroeger aan vele handen flink werk en een goed onderhoud verschafte, verkeert thans, ten gevolge van weinig omzet en gedrukte prijzen, in een kwijnenden toestand en ziet er reikhalzend naar uit, dat de helpende hand der Regeering haar niet langer onthouden worde, door het heffen van een invoerrecht op briquetten.

Voorzeker zullen de meesten het toejuichen, wanneer de droogmaking der Zuiderzee wordt aangevangen, doch alleen dan wanneer door de Regeering een invoerrecht op granen en meel wordt uitgeschreven, waardoor het slechts mogelijk zal zijn den thans bestaanden kwijnenden toestand op te heffen en de aan te winnen gronden winstgevend te maken.

Requestrante beveelt het hiervoor aangevoerde in uwe goedgunstige overweging aan, en meent bij u wel te mogen aandringen om ten spoedigste die maatregelen te nemen welke kunnen strekken om den bestaanden toestand te verbeteren.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

D. Een adres van de weduwe F. H. Brinkman te Amsterdam.

Uit overweging dat het uwe Commissie niet is gelukt inhoud en strekking te begrijpen, heeft zij de eer voor te stellen omtrent dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

De heer **van Löben Sels**, *lid der Commissie:*

In handen uwer Commissie is gesteld:

I een adres van de Vereeniging Algemeen Belang, gevestigd te Amsterdam, erkend bij de Koninklijke besluiten van 18 Juli 1868, nº. 22 en van 16 April 1890, nº. 35.

Deze vereeniging verklaart met waardeering kennis genomen te hebben van het adres van den heer Tindal, wijzende op den nood waarin tal van werklieden verkeeren, ten gevolge der algemeene werkeloosheid.

Adressante, als vertegenwoordigende een gedeelte der hoofdstad, waarin vele neringdoenden wonen, vermeent dat de werkeloosheid zeer zou verminderen, door wettelijke bepalingen omtrent den arbeid, die verplichtend stellen het drooggleggen van uitgeveende plassen, het in cultuur brengen van woeste gronden, het doen vervangen van onbewoonbare woningen. Zich solidair achtende met de werklieden, in het bijzonder met de werkeloozen, verzoekt adressante op practische wijze in bovenbedoelden zin, gevolg te geven aan het adres des heeren Tindal.

Onder verwijzing voor de behandeling van meergenoemd adres-Tindal naar de *Handelingen* II, 1892—1893, bladz. 534, heeft uwe Commissie de eer der Kamer voor te stellen om het adres, thans in behandeling, neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

II. Een adres van Johannes Cornelis Schadee van der Does, eervol ontslagen onderschout bij de politie te Samarang, thans wonende te Putten, provincie Gelderland.

Overtuigd van den plicht, die op elk welgeaard Nederlander rust, om alles te doen wat in het belang van het dierbaar vaderland en van het Nederlandsche volk noodig is, meent hij aan uwe Vergadering te moeten mededeelen hoe hij zich voorstelt hoe men zich in de verschillende gemeenten behoort te wapenen tegen de jaarlijks terugkeerende perioden van armoede, ellende en honger onzer werkelooze medeburgers.

Adressant wenscht door tusschenkomst der politie in alle gemeenten registers en dagrapporten te doen aanhouden, als waarvan door hem een model wordt overgelegd, en daarin op te nemen inlichtingen omtrent allerlei werklieden, ten behoeve van hen die ze willen huren.

Uwe Commissie stelt der Kamer voor het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

III. Een adres van N. J. Stadlmair, gepensionneerd majoor der infanterie van het Nederlandsch Oost-Indisch leger.

Adressant meent dat de behandeling zijner conduite-lijst niet heeft plaats gehad volgens de reglementaire voorschriften, en dat hij dientengevolge ten onrechte den 9den April 1892 werd gepasseerd voor den luitenant-kolonelsrang, en vervolgens — niet op zijn verzoek — is ontslagen uit 's lands dienst, met behoud van aanspraak op pensioen.

Het zeer uitvoerige verzoekschrift is voorzien van 14 bijlagen.

Uwe Commissie meent dat niet blijkt dat gehandeld is tegen de voorschriften.

79ste VERGADERING. — 23 JUNI 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

Zij stelt voor het adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

IV. Een adres van Pieter Cornelis Holboom, gepensionneerd luitenant-kolonel en oud-commandant der cavalerie van het Nederlandsch-Indische leger.

Als voogd van de twee kinderen van wijlen zijn schoonzoon Tissot van Patot, als eerste-luitenant der infanterie van het leger hier te lande, gedetacheerd bij dat Indische leger, die den 15den Juli 1885 te Oleh-leh ten gevolge van een zonnesteek overleed, wendt adressant zich tot uwe Vergadering, om zijne pupillen voornoemd alsnog in het genot te stellen van den wettelijk verzekerden onderstand aan de kinderen van militairen, die gestorven zijn *in en door den dienst.*

In het verzoekschrift wordt betoogd, dat het legerbestuur abusievelijk niet in aanmerking heeft genomen, dat zijn schoonzoon is overleden *in en door den dienst*; voorts dat aan de betrekkingen van genoemden officier de mededeeling dezer mutatie is onthouden, zoodat zij eerst konden opkomen voor de rechten der kinderen in het jaar 1892, toen adressant door den eerste-luitenant der infanterie van het Oost-Indische leger O. I. L. K. van der Maaten, te Kampen, vernam dat zijn schoonzoon inderdaad overleden zou zijn *in en door den dienst.*

Bij het adres zijn overgelegd beëedigde verklaringen van twee officieren, die te Oleh-leh in garnizoen waren toen het ongeval plaats vond, luidende dat de 1ste-luitenant Tissot van Patot den 15den Juli 1885, die gecommandeerd was tot het uitvoeren eener zoogenaamde sector-patrouille, langs het strand van Oleh-leh naar Koala-Atjeh en terug, tijdens het uitvoeren van dezen bevolen dienst getroffen is door een zonnesteek, en reeds overleden was, toen hij denzelfden dag in het kampement op de landtong te Oleh-leh werd teruggebracht.

Deze verklaringen en de gansche bovengenoemde voorstelling van zaken worden in het schrijven van den Minister van Oorlog, in zijn antwoord aan adressant op diens request om onderstand, niet weersproken. Het verzoek wordt echter afgewezen, omdat het recht op den onderstand zou zijn verjaard.

Uwe Commissie:

overwegende dat herhaaldelijk geklaagd wordt over het onvolledig en te laat meedeelen der mutatiën van overlijden van militairen, die in 's lands dienst tegenover den vijand het leven laten;

en van meening dat de geldelijke gevolgen van abuizen, indien zij — gelijk naar adressants beweren hier het geval is — plaats vonden door de schuld van het legerbestuur, niet behooren verhaald te worden op de ongelukkige betrekkingen dier trouwe strijders;

geeft der Kamer in overweging om, ter opheldering van mogelijk misverstand, het adres te verzenden aan den Minister van Oorlog, met verzoek om inlichtingen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt verdaagd tot den 25sten Juli aanstaande, des morgens te 11 uren.

VERBETERINGEN.

Op bladz. 1535, kol. 1, reg. 23 v. b., staat: Hintzen; lees: »van Houten".

In de rede van den heer *Seret*, voorkomende op bladz. 1536, kol. 2, reg. 31 v. b., staat: gewijzigd; lees: »ongewijzigd".

Op bladz. 1552, kol. 2, reg. 8 v. b., staat: 7; lees: »5".

80ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 25 JULI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. de geloofsbrief enz. van den heer Borret; benoeming eener commissie tot onderzoek; 3°. een Koninklijk besluit betreffende de beëdiging van het nieuw gekozen lid; 4°. wetsontwerpen; 5°. missives van de Eerste Kamer; 6°. missives van den referendaris, tijdelijk belast met het beheer van het Kabinet der Koningin; 7°. Regeeringsbescheiden; 8°. adressen; 9°. een afschrift van een adres; 10°. ongezegelde adressen; 11°. boekwerken. — Trekking der afdeelingen. — Mededeeling van de benoeming van de voorzitters en de tweede voorzitters der afdeelingen. — Verslag uitgebracht over den geloofsbrief; eedsaflegging en toelating van den heer Borret. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Aanvang der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp houdende regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten de heeren:

van Beuningen, Levy, Goekoop, Zijlma, Zijp, Harte, Bool, Mutsaers, van Bylandt, Seret, Smit, Walter, van Houten, Veegens, van der Schrieck, van Alphen, W. de Beaufort, Schaepman, Roessingh, Mees, G. van Dedem, de Ram, d'Ansembourg, Hennequin, Bahlmann, Plate, Valette, van Kerkwijk, A. van Dedem, van Vlijmen, de Kanter, Heemskerk, van der Kaay, Hintzen, Guyot, Conrad, Pijnacker Hordijk, Pyttersen, Ferf, Donner, Brantsen van de Zijp, van Gijn, Kielstra, van der Feltz, Dobbelmann, Heldt, de Geer van Jutfaas, van der Borch van Verwolde, Tydeman, Land, Rink, Lucasse, Ruys van Beerenbroek, Reekers, Travaglino, van Löben Sels, Cremer, de Meijier, Roijaards van den Ham, Röell, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Hartogh, Kerdijk, Haffmans, Houwing, Bevers, Smeenge, Smits van Oijen, T. Mackay, Michiels van Verduynen, Æ. Mackay, van Berckel, Clercx, van den Berch van Heemstede, Gerritsen, Vermeulen, de Ras, Beelaerts van Blokland, Kolkman, Goeman Borgesius, Schepel en Farncombe Sanders,

en al de heeren Ministers.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren van Velzen, Vrolik en Huber, dat zij verhinderd worden de vergadering bij te wonen; de eerste door verblijf in het buitenland, ook de eerstvolgende dagen; de tweede, daar de geneesheer hem dit vooralsnog verboden heeft; de derde, uithoofde van verblijf in het buitenland, misschien ook een enkelen volgenden dag.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de geloofsbrief en de daarbij behoorende stukken van het nieuwbenoemd lid voor het hoofdkiesdistrict Beverwijk, den heer mr. Th. L. M. H. Borret.

Deze stukken worden gesteld in handen eener Commissie van drie leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Mees, Bool en Walter;

3°. een Koninklijk besluit van den 14den dezer n°. 31, waarbij de Voorzitter gemachtigd wordt om het nieuwbenoemd lid de bij de Grondwet gevorderde eeden af te nemen.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. vijf Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

onteigening van eigendommen noodig voor de verbreeding der Nobelstraat te Utrecht;

wet op de grondbelasting;

vaststelling van het slot der rekening voor Suriname over 1888;

wijziging van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1892;

bepalingen omtrent overtreding van art. 1 van het Koninklijk besluit van 17 Februari 1819 (*Staatsblad* n°. 6).

Deze wetsontwerpen zullen, voor zoover het niet is geschied, gedrukt en naar de afdeelingen verzonden worden;

5°. negen missives van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met even zoovele haar door de Tweede Kamer toegezonden wetsontwerpen, welke zijn aangenomen in hare vergadering van 20sten Juli jl.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. 23 missives van den referendaris, tijdelijk belast met het beheer van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, zich vereenigd heeft met even zooveel voorstellen van wet, welke zijn aangenomen in de vergadering van de Eerste Kamer van 16 Juni 1893.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende Regeeringsbescheiden, ingezonden bij missives, als:

van den Minister van Financiën:

vijf opgaven betrekkelijk de opbrengst van het recht van successie en van overgang over 1892;

het Verslag aangaande den toestand der bij de wetten van 20 Augustus 1859 (*Staatsblad* n°. 95) en 14 November 1879 (*Staatsblad* n°. 197) bedoelde fondsen, stichtingen en kapitalen over 1892;

van den Minister van Oorlog:

a. Inlichtingen omtrent het adres van den gewezen tijdelijk gepensionneerden leeraar G. J. Meulenbroek te Zwolle;

b. Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden luitenant-kolonel van het Oost-Indisch leger P. C. Hoolboom, te Kampen, tot het toekennen van onderstand aan de twee minderjarige kinderen van wijlen den eerste-luitenant J. W. F. H. Tissot van Patot;

van den Minister van Binnenlandsche Zaken:

a. eene Nota van inlichtingen op het adres van B. Knoop, eervol ontslagen veldwachter der gemeente Rhijnsburg, tot het bekomen van pensioen;

b. het Verslag van het veeartsenijkundig Staatstoezicht in het jaar 1891.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

8°. de volgende adressen, als:

zeven betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht, van: F. W. Merens c. s. te Utrecht; J. A. Heuff e. a. kiezers in het kiesdistrict Tiel; jhr. C. W. van Meede e. a. ingezetenen der gemeenten Soest, Baarn en Eemnes; R. P. Dojé e. a., uitmakende het bestuur en leden der Politieke Vereeniging »Uithuizen en omstreken" en particulieren in de gemeente Uithuizen; de Vereeniging voor Algemeen Stemrecht te Leiden; de Tielsche Werkliedenvereeniging »Vooruitgang zij ons doel"; bestuurders van de afdeeling 's Gravenhage van den Bond voor Algemeen kies- en stemrecht en de Timmerlieden- en Modelmakersvereeniging »Vooruitgang is ons streven";

een van J. M. Burgerhoudt en L. van Everdingen, ontvangers te Enschedé en te Waalwijk, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet van 9 Mei 1890 tot regeling van de pensioenen der burgerlijke ambtenaren;

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissiën van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen;

vier houdende adhaesie aan het adres van S. F. Rondel c. s. te Arnhem, tot het toekennen van een nationaal stoffelijk huldeblijk aan den werkman C. van Reenen: van bestuurderen en leden der Timmerlieden- en Modelmakersvereeniging »Eensgezindheid" te Haarlem; van bestuurders en leden der Vereeniging »Neerlands werkman" te Amsterdam; van het bestuur der Werkmansvereeniging »Arnhem", onderafdeeling van het departement »Arnhem", der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van nijverheid; van van het bestuur der Werkliedenvereeniging »Eigen hulp" te Loppersum;

een van K. Warburg te Amsterdam, gewezen huismeester in het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik, houdende verzoek om herplaatsing in 's lands dienst;

een van F. J. Frohn, buitengewoon opzichter bij den aanleg van Staatsspoorwegen en 's Rijks waterstaatswerken te IJmuiden, houdende verzoek om de buitengewone opzichters bij dien tak van dienst op te nemen in het vaste korps van opzichters van den waterstaat, met aanspraak op pensioen;

een van H. Waagerink, gepensionneerd militair, te Deventer, verzoekende plaatsing als portier bij eene der Rijksinrichtingen;

een van D. Ploum te Sittard, houdende verzoek om genaturaliseerd te worden;

een van J. Cores de Vries, particulier te Bodjonegoro (residentie Rembang), verzoekende rehabilitatie van het vonnis van het Hooggerechtshof, dd. 7 September 1892, waarbij hij wegens moord is veroordeeld;

een van F. H. Arends, hotel- en koffiehuishouder te Wageningen, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der drankwet;

een van het bestuur der Vereeniging »Vergunning" te Rotterdam, betrekkelijk hetzelfde wetsontwerp;

een van P. Piepenbrink, gepensionneerd militair ambtenaar 2de klasse in Nederlandsch-Oost-Indië, te Haarlem, verzoekende gedeeltelijke teruggave van zijne gestorte gelden in het civiel weduwen- en weezenfonds in Oost-Indië;

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

9°. een afschrift van de adressen van de kerkeraden der Christelijke Gereformeerde gemeenten te Suawoude en te Leeuwarden aan Hare Majesteit de Koningin-Regentes, houdende bezwaren tegen de ineensmelting van de twee kerkgroepen: de Christelijke Gereformeerden en de Nederduitsch-Gereformeerden.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

10°. een ongezegeld adres van B. Pockge te Soerabaija; en een ongezegeld en ongeteekend adres van N. N., landbouwer, tot het heffen van belasting van wielrijders enz.

Deze stukken zijn ter zijde gelegd;

11°. de volgende boekwerken en gedrukte geschriften:

van den Minister van Buitenlandsche Zaken:

de Britsche Handels- en Scheepvaart-opgaven over de maand Juni ll.;

de Verslagen wegens de crimineele rechtspleging en de rechtspleging in burgerlijke en handelszaken in Frankrijk over 1889;

van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven, 14de deel, 1891;

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de 34ste (2de editie), 60ste—66ste aflevering van het Bulletin International des Douanes;

van den Minister van Koloniën, het Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch-Indië, jaargang 1893;

namens het Ministerie van Marine, afd. Hydrographie, de kaart van de Zuiderzee;

van den griffier der Staten van Zeeland, het Verslag van den toestand dier provincie over 1892;

van Gedeputeerde Staten van Utrecht: het Verslag van den toestand dier provincie over 1892;

van Gedeputeerde Staten van Groningen, het Verslag van den toestand dier provincie over 1892;

van de Kamer van koophandel en fabrieken te Arnhem, haar Verslag over 1892;

van Gedeputeerde Staten van Gelderland, het Verslag van den toestand dier provincie in 1892;

van de Nederlandsch-Indische Landbouwmaatschappij, haar Verslag over het boekjaar 1892;

van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, haar Verslag over het dienstjaar 1892;

van de Britsche Lloyd, de door haar uitgegeven Registers betrekkelijk de Britsche scheepvaart en die van de andere natiën;

van den heer A. Schimmelpenninck van der Oye van Nijenbeek:

de Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht, 14de deel;

het Dagverhaal van Jan van Riebeek, IIIde deel; uitgegeven door het genoemde genootschap.

Deze boekwerken en kaarten zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De Vergadering gaat over tot het *trekken der afdeelingen.*

De uitslag daarvan is, dat zullen behooren:

tot de *eerste afdeeling,* de heeren Veegens, Tijdens, Gerritsen, Pyttersen, de Kanter, A. van Dedem, Kielstra, Goeman Borgesius, Land, van de Velde, Goekoop, Guyot, van den Berch van Heemstede, Lambrechts, Ruys van Beerenbroek, Haffmans, van der Schrieck en van Vlijmen;

tot de *tweede afdeeling,* de heeren Zijlma, Schepel, Lieftinck, Houwing, Geertsema, G. van Dedem, Roijaards van den Ham, Vrolik, Farncombe Sanders, de Meijier, Reekers, Mees, van Karnebeek, Conrad, Smit, Lucasse, van Kerkwijk, de Ram, van der Kun en de Ras;

tot de *derde afdeeling,* de heeren Poelman, Roessingh, Beelaerts van Blokland, Smeenge, Rink, Heldt, Kerdijk, Bool, van Berckel, van der Borch van Verwolde, Plate, Seret, de Geer van Jutfaas, Hennequin, Keuchenius, Mutsaers, Bahlmann, Smits van Oijen, d'Ansembourg en Harte;

tot de *vierde afdeeling,* de heeren Heemskerk, van Alphen, Schaepman, van Delden, Kolkman, Travaglino, Tydeman, van Bylandt, Ferf, van der Kaay, Cremer, Hartogh, Rutgers van Rozenburg, de Beaufort (Amsterdam), Donner, van Velzen, van Gijn, Walter, Michiels van Verduynen en Vermeulen;

tot de *vijfde afdeeling,* de heeren van Houten, van der Feltz, Brantsen van de Zijp, Huber, Æ. Mackay, Bevers, Dobbelmann, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Löben Sels, Schimmelpenninck van der Oye, Röell, van Beuningen, T. Mackay, Zijp, Levy, Valette, Viruly Verbrugge, Hintzen, Pijnacker Hordijk en Clercx.

De **Voorzitter:** Ik verzoek de leden zich naar de kamers der afdeelingen te willen begeven tot het kiezen van de voorzitters en de tweede voorzitters.

De vergadering wordt geschorst, en na eenigen tijd hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen: dat door de afdeelingen benoemd zijn tot voorzitters de heeren Goekoop, van Kerkwijk, Bahlmann, van Delden en van Houten;

tot tweede-voorzitters de heeren: Goeman Borgesius, Mees, Keuchenius, van der Kaay en Röell.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (57)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Travaglino.** Mijnheer de Voorzitter! Reeds bij de opening der debatten wensch ik gebruik te maken van de aangeboden gelegenheid, om mijne meening te zeggen over de zóó belangrijke wetsontwerpen, die heden aan de orde gesteld zijn bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Aan u, Mijnheer de Voorzitter, is het niet geheel onbekend, dat mijn oordeel over deze wetsontwerpen niet gunstig wezen kan.

Het is mij *on*aangenaam, dat ik den heer Minister van Binnenlandsche Zaken moet bestrijden, vermits ik tot dusverre van Zijne Excellentie niets dan welwillendheid heb ondervonden. Maar zaken kunnen en moeten vaak afgescheiden worden van personen; weshalve ik mij voorstel, naar overtuiging, naar eer en geweten, openhartig deze wetsontwerpen te bestrijden, zonder den persoon des Ministers allerminst daarbij te betrekken. In dezen geest gelieve ook de heer Minister mijne rede aan te hooren.

Vóórdat ik tot de eigenlijke bestrijding der wetsontwerpen overga, wensch ik ééne exceptie voor te stellen, en wel de exceptie van ontijdigheid, of van non-opportuniteit.

Het is een feit, dat wij thans leven onder een Regentschap. Nu ben ik van meening, dat het met de goede manieren, ja zelfs met de staatsmanswijsheid strookt, gedurende een Regentschap geene wetten voor te stellen, die de grondslagen van den bestaanden regeeringsvorm raken. Vermits de voor ons liggende ontwerpen die grondslagen niet alleen raken, maar zelfs in niet geringe mate bedreigen, acht ik de Regeering tot het indienen van deze wetten niet gerechtigd.

Dit klemt te meer wegens de omstandigheid, dat wij leven onder het bestuur *niet* van een Regent, maar van eene Koninklijke Regentes, aan wie èn Regeering, èn Volksvertegenwoordiging, hoffelijkheid en ridderlijkheid in de hoogste mate verschuldigd zijn. Voor het oogenblik zal ik dit punt niet verder uitwerken, maar geef ik het in ernstige overweging aan al mijne geachte medeleden.

Het is derhalve duidelijk, dat ik niet kan instemmen met de qualificatie van »kloek", aan de daad der indiening van deze wetsontwerpen eenmaal gegeven. Integendeel, deze daad is onvoegzaam, onvoorzichtig, roekeloos; en de verantwoordelijkheid daarvan zal zwaar drukken op den Minister van Binnenlandsche Zaken, op den Minister van Buitenlandsche Zaken en op het geheele Kabinet.

In de Memorie van Antwoord op bladz. 1 zegt de Regeering: »De juistheid der meening dat eene ingrijpende hervorming van het kiesrecht in een tijd van Regentschap hoogst bedenkelijk zoude wezen, moet ten stelligste worden betwist. Onnoodig uitstel van noodzakelijke hervormingen, bestendiging van ongezonde toestanden, zijn meer dan ooit bedenkelijk in tijden van Regentschap. Juist dan klemt te meer de stellige plicht der Regeering om datgene te beramen en tot stand te brengen, wat strekken kan om tevredenheid te kweeken, het volksleven te versterken en daardoor tevens het gezag der Kroon te bevestigen."

Het zij mij vergund hier tegenover te stellen, dat de verandering van het kiesstelsel niet is eene noodzakelijke hervorming; dat het volksleven in Nederland krachtig genoeg is en geene versterking noodig heeft; dat de ongezonde toestanden en bestaande ontevredenheid niet voortkomen uit de tegenwoordige regeling van het kiesrecht, maar uit de zucht naar weelde en genot, en uit het toenemend ongeloof; zoodat eene hervorming van het kiesrecht daarin geene verbetering kan aanbrengen, en dat de voorgestelde hervorming van het kiesrecht het gezag der Kroon niet zal bevestigen, maar dit gezag op bedroevende wijze zal verminderen.

Ik persisteer dus bij mijne exceptie.

Mocht deze exceptie vooraf en afzonderlijk kunnen worden uitgewezen, misschien had ze eenige kans van slagen in deze Kamer; de wetten zelve waren dan tevens, tot geruststelling van velen in den lande, onherroepelijk van de baan, maar de hier te volgen procesorde brengt mede en schrijft voor, dat bij hetzelfde votum over exceptie en hoofdzaak wordt beslist. Om deze reden ga ik nu over tot bespreking der hoofdzaak.

De wetsontwerpen zijn onaannemelijk, omdat zij niet overeen te brengen zijn met de bepalingen der Grondwet.

Er is gezegd, Mijnheer de Voorzitter, dat alleen zij, die tegen de kieswet zijn, zich beroepen op strijd met de Grondwet. Hierin lag de aantijging opgesloten, als zouden die grondwettige bezwaren slechts worden voorgewend, zonder in werkelijkheid te bestaan. Het is dus van belang, bij dit gewichtig punt eenige oogenblikken stil te staan,

opdat blijke, dat het met de grondwettige bezwaren zeer ernstig is gemeend.

Bij de eerste alinea van art. 80 der thans vigeerende Grondwet is bepaald, dat de leden der Tweede Kamer rechtstreeks gekozen worden door de mannelijke ingezetenen, tevens Nederlanders, die de door de kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand bezitten en den door die wet te bepalen leeftijd, welke niet beneden 23 jaar mag zijn, hebben bereikt.

Om kiezer te kunnen zijn, moet men dus den 23jarigen leeftijd hebben bereikt, of wel zoodanigen anderen leeftijd, als door de kieswet zal worden bepaald.

Bovendien moet men de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand bezitten, die evenzeer in de kieswet zullen worden aangegeven.

Teekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, door de kieswet te bepalen, teekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, *positieve* teekenen, die kunnen worden *gekend* en *uiterlijk waarneembaar* moeten zijn; positieve teekenen, uiterlijke teekenen, waaraan men de vereischte geschiktheid en maatschappelijken welstand terstond en gemakkelijk kan kennen.

Deze eischen worden door het Grondwetsartikel gesteld.

Wat doet nu de Regeering om aan deze eischen te voldoen?

Bij art. 3 van het gewijzigd ontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid (stuk n°. 15) stelt de Minister voor:

»Deze wet houdt voor kenteeken van geschiktheid, de kennis van lezen en schrijven. Zij acht het bezit van dit kenteeken bewezen door eene eigenhandig geschrevene aanvraag, om op de lijst der kiezers te worden geplaatst."

Vreemd mag het heeten, dat de kennis van het rekenen niet wordt verlangd; immers, lezen, schrijven en rekenen vormen te zamen het eenvoudigst programma van lager onderwijs. Bovendien, de kennis van het rekenen zoude in werkelijkheid eenigen waarborg voor geschiktheid hebben opgeleverd; opmerkelijk wordt de kennis van het rekenen juist niet gevorderd.

Blijft dus als *eenig* kenteeken van geschiktheid de kennis van lezen en schrijven. Hier mag gevraagd worden, of iedereen, die lezen en schrijven kan, inderdaad geschikt is tot het kiezen. Het onpartijdig antwoord op deze vraag zoude moeten luiden, dat zeer velen, die kunnen lezen en schrijven, volstrekt ongeschikt zijn tot het kiezen. Daarentegen zijn er velen, die door zwaren handenarbeid de vaardigheid met de pen geheel, of nagenoeg geheel verloren hebben, en toch uitmuntende kiezers zouden zijn.

De kennis van lezen en schrijven is in werkelijkheid niets meer dan een zeer zwak en betrekkelijk kenteeken van geschiktheid. Komen andere teekenen daar nog bij, dan kan de kennis van lezen en schrijven, per accidens, den waarborg voor geschiktheid verhoogen; maar alleen en op zich zelf staande heeft dit kenteeken weinig of geen waarde.

Hoe moet nu het bezit van dit twijfelachtig kenteeken bewezen worden?

Dat men lezen kan, behoeft niet bewezen te worden; alleen dat men kan schrijven; dit bewijs is gelegen in eene eigenhandig geschrevene aanvraag, om op de lijst der kiezers te worden geplaatst.

Volgens art. 11 van het oorspronkelijk ontwerp, regelende de uitoefening van het kiesrecht (stuk n°. 3), moet een elk die wenscht geplaatst te worden op de kiezerslijst, vóór den 16den Januari van het loopende jaar zoodanige aanvrage richten tot het bestuur zijner gemeente. Dit art. 11 is vervangen door de artt. 9, 10 en 11 van het gewijzigd ontwerp (stuk n°. 16). Zoolang echter evengemeld art. 10 niet is overgebracht naar de wet, regelende de kiesbevoegdheid, zijnde de eigenlijke kieswet, is aan het grondwettig voorschrift zeker niet voldaan.

De meeste mannelijke meerderjarige Nederlanders kunnen hun beroep niet uitoefenen, hunne betrekking of ambt niet waarnemen, zonder de schrijfkunst te verstaan. Allen moeten zich *toch* naar het aangewezen, voor het publiek toegankelijk lokaal begeven, om onder toezicht en contrôle van een ondergeschikt ambtenaar de proeve van bekwaamheid af te leggen; allen zonder uitzondering, ook zij, die een academischen of anderen graad verkregen hebben, leden van Eerste en Tweede Kamer, zelfs de Ministers, waaronder de Minister van Binnenlandsche Zaken in hoogst eigen persoon, Mijnheer de Voorzitter; dit is eene ware satyre.

En als nu de Minister van Binnenlandsche Zaken, of zoovelen die lager staan dan Zijne Excellentie, bij voorbeeld door ziekte verhinderd worden vóór 16 Januari zich naar het gemeentehuis te begeven, mag dan het kiesrecht gedurende een geheel jaar door hen niet worden uitgeoefend? Wie zal dit billijk achten?

Thans komt in bespreking het kenteeken van *maatschappelijken welstand.*

Dit bestaat, volgens art. 4 der wet regelende de kiesbevoegdheid, in het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin.

De Regeering acht het bezit van dit kenteeken, volgens de tweede alinea van gemeld art. 4, aanwezig bij hem, die voorkomt op de bevolkingsregisters en gedurende het laatstverloopen burgerlijk jaar geen onderstand heeft genoten van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur.

Tegen dit art. 4 bestaan nog veel meer en veel ernstiger bezwaren, dan tegen art. 3; maar opdat ik niet al te uitvoerig worde, zal ik mijnerzijds slechts één bezwaar opperen.

Indien men gedurende het laatstverloopen burgerlijk jaar geen onderstand heeft genoten van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur, wordt men, volgens het ontwerp, geacht maatschappelijken welstand te genieten.

Dit is negatief.

Een negatief kenteeken is geen kenteeken.

De Grondwet eischt een kenteeken, een positief, een uiterlijk waarneembaar kenteeken van maatschappelijken welstand.

Derhalve voldoet het voorstel der Regeering niet aan de Grondwet en kan het, alleen reeds op dit motief, onmogelijk worden aangenomen.

De Minister stelt niet-bedeeling gelijk met maatschappelijken welstand.

Deze fictie is zóó zeer in strijd met de praktijk des levens, dat ze den naam van fictie niet meer kan dragen en geheel anders zoude moeten worden gequalificeerd.

Dit alles heeft de Minister zelf gevoeld en beseft, zooals ik terstond in weinige woorden en onwederlegbaar zal bewijzen.

Vele andere solide en ware kenteekenen konden aangegeven worden, als daar zijn: het betalen van eenige belasting, het in eigendom bezitten eener woning, het gebruiken eener woning, het capaciteitenstelsel, het huismanskiesrecht, enz.

Al deze kenteekenen zijn op bladz. 3 en 4 der Memorie van Toelichting en op bladz. 19, 20, 21 en 22 der Memorie van Antwoord gewogen, maar te licht bevonden.

De bij het ontwerp voorgestelde kenteekenen hebben in 's Ministers eigen oogen weinig waarde.

Zóó is Zijne Excellentie er toe gekomen, in de Memorie van Toelichting, op bladz. 2, infra, letterlijk te schrijven:

»De *geschiktheid* is een betrekkelijk begrip; toch eischt de Grondwet het bezit van haar kenteeken. Blijft er, wil men tegenover allen rechtvaardig zijn, iets anders over, dan de geschiktheid, in artikel 80 der Grondwet gevorderd, bij allen aan te nemen, die de volstrekte eischen voor kiesbevoegdheid bezitten en van wie de ongeschiktheid niet door vaststaande, wèl omschreven feiten kan worden aangewezen?"

En onmiddellijk daarna:

»Eene stellige omschrijving van *maatschappelijken welstand* is evenmin te geven. In den gedachtengang des grondwetgevers moest hij de geldelijke onafhankelijkheid uitdrukken, welke den kiezer in staat stelt om naar eigen inzicht zijne stem uit te brengen, zonder vrees voor stoffelijk nadeel.... Persoonlijk karakter en inborst zullen ook hier beslissen en, wijl daaromtrent geen algemeene om-

80ste VERGADERING. — 25 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

schrijving mogelijk is, kan het bezit van den »maatschappelijken welstand" van art. 80 der Grondwet slechts aan die ingezetenen met grond worden betwist, wier materieele afhankelijkheid door een vaststaand kenteeken wordt bewezen."

In eenvoudige taal overgebracht, komt het geschrevene neder op deze twee stellingen:

a. iedereen is geschikt, wiens *ongeschiktheid* niet is bewezen;

b. iedereen geniet maatschappelijken welstand, wiens *armoede*, of — om meer parlementair te spreken — wiens *materieele afhankelijkheid* niet door een *vaststaand kenteeken* wordt bewezen.

Dit is juist het tegenovergestelde van hetgeen de Grondwet voorschrijft.

De Grondwet wordt ter zijde gesteld; de gedachte van den Minister daarvoor in de plaats geschoven.

Mijnheer de Voorzitter! Met zoodanige redeneeringen kan men tot alle gewenschte conclusiën komen; maar ik moet er gracieuselijk voor bedanken met den heer Minister op dezen weg voort te gaan.

Het verheugt mij, tot staving van mijne meening, mij te mogen beroepen op hetgeen geschreven is door den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, in de *Middelburgsche Courant* van 7 Juni ll., en in de *Vragen des Tijds*, sub dato 18 Juni ll., zoomede op hetgeen is betoogd door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Levy, in zijne nota, toegevoegd aan het Voorloopig Verslag, bladz. 75 en 76.

Buiten de Kamer rondwarende, kan ik mij nog beroepen op het adres van mr. N. F. van Nooten te Utrecht c. s., en op hetgeen sedert eenigen tijd in het weekblad *Nederland* geschreven is door den oud-Minister mr. Sprenger van Eyk.

Hiermede stap ik af van mijne grondwettige bezwaren, den ernst en de gegrondheid waarvan ik hoop voldoende te hebben aangetoond.

Er zijn echter nog andere gezichtspunten.

Terstond rijst de vraag, waarom de Minister toch eene zoo ruime uitbreiding van het aantal kiezers heeft voorgesteld?

In geenen deele kan ik mij vereenigen met hetgeen op bladz. 1 infra en bladz. 2 supra, van de Memorie van Toelichting wordt gezegd, tot motiveering van de gedane wetsvoorstellen. Hieruit immers zoude zijn af te leiden, dat de ingezetenen des lands geen vertrouwen meer stellen in hunne Vertegenwoordiging; dat aan de Kamer de kracht ontbreekt, om den wetgevenden arbeid naar eisch te verrichten; dat het uitvoerend gezag geen voldoenden steun ondervindt; en eindelijk dat de rechten des volks niet voldoende worden geëerbiedigd.

Het eerste tot en met het laatste woord van dit alles moet ik stellig ontkennen.

De heer Minister zelf levert het bewijs van het tegendeel, door het voordragen van zóó belangrijke wetsontwerpen aan de tegenwoordige Kamer.

Voorts schijnt de Minister geheel over het hoofd te zien, dat onder den vorigen verdienstelijken Minister van Justitie eene wet is tot stand gekomen op den arbeid in de fabrieken;

dat twee geachte leden van deze Kamer belangrijke wetsvoorstellen omtrent het oprichten van Kamers van arbeid hebben ingediend;

dat verleden jaar zeer groote sommen zijn gevoteerd tot leniging van den nood in verschillende gemeenten;

dat verleden jaar eenige belastingen zijn afgeschaft of verminderd;

dat verleden jaar de vermogensbelasting is aangenomen en in dit jaar de bedrijfsbelasting, welke laatste thans behandeld wordt in de afdeelingen van den anderen tak der Vertegenwoordiging.

Met deze opsomming is de reeks nog niet gesloten van de vele handelingen, welke getuigen, dat de belangen van het volk hier in de ruimste mate behartigd worden.

In October van het vorig jaar heeft de heer Anemaet uit Montreux een brief geschreven aan ons geacht medelid, den heer van Kerkwijk. Ik weet nog niet of die geachte afgevaardigde met dien brief ingenomen is, en of hij met den inhoud al dan niet instemt; maar van zijne gewone openhartigheid mag ik wel verwachten, dat hij zich in den loop dezer beraadslagingen daarover nog zal uitlaten.

De heer **van Kerkwijk:** Daar zal ik eens over denken.

De heer **Travaglino**: Het doet mij genoegen dat de heer van Kerkwijk niet terstond weigert zich over die quaestie uit te laten, en zegt dat hij er over zal denken; ik verheug mij in dat vooruitzicht.

Op bladz. 25 van dien brief, waarvan een afdruk aan ons allen is toegezonden, heb ik iets gevonden wat ik de vrijheid neem aan de Kamer voor te lezen:

»Le suffrage universel, que Monsieur le Ministre de l'Intérieur se propose d'introduire en Hollande, existe en France depuis près d'un demi-siècle. Là aussi, il avait été invoqué comme une panacée contre tous les maux réels ou imaginaires, dont se pleignait la génération d'alors. A entendre ces messieurs de Carmaux et autres lieux, le suffrage universel n'a rien guéri du tout, en quoi ils ont parfaitement raison. De nos jours, avec l'expérience acquise, il faut être naïf comme un analphabète pour espérer le contraire, et je fais honneur au Ministre de l'Intérieur, en exprimant ma conviction, qu'il ne croit pas un mot de ce qu'il dit dans l'exposé des motifs de la loi de suffrage, quand il la recommande dans les termes suivants: »» Les prescriptions de la loi ont pour but de cultiver et de fortifier la confiance des habitants dans la représentation nationale . . . . . " "

»Je ne me donnerai pas le facile plaisir de vous démontrer, que nos deux Chambres sont dans la pensée du Ministre si peu l'expression de la volonté du peuple, qu'elles devraient bien s'abstenir de voter les trois lois, qui font l'objet de cette lettre et qui engagent terriblement l'avenir du pays.

»Mais, comme je le disais, le Ministre ne peut pas croire ce qu'il dit. La vérité est, qu'aucune Chambre législative au monde, issue du suffrage universel, ne possède plus la confiance du quatrième état, que le Ministre invite au scrutin; qu'aucun pouvoir exécutif ne trouve un appui dans le suffrage universel tel qu'il fonctionne de nos jours, et quant au respect dû aux droits du peuple, à aucune époque de l'histoire on s'est plus sérieusement appliqué à les reconnaitre et les maintenir. On est allé jusqu'aux plus coupables indulgences, et le mécontentement ne fait qu'accroître."

Op bladz. 11 en volgende van de Memorie van Antwoord tracht de Minister de bezwaren te wederleggen, welke tegen de hoofdbeginselen zijner wetsontwerpen zijn ingebracht, ons tevens gerust willende stellen omtrent de staatkundige en maatschappelijke gevolgen van den voorgestelden maatregel.

De noodzakelijkheid der aanmerkelijke uitbreiding van het kiesrecht leidt de Minister af uit de ontwikkeling van ons volksleven, welke op de Fransche revolutie der vorige eeuw zoude zijn gevolgd, ook onder den gestadigen en beslissenden invloed van ons volksonderwijs, natuurlijk het openbaar, het godsdienstloos onderwijs.

Om alles grondig te bestrijden, wat in dit belangrijk gedeelte der Memorie van Antwoord gezegd wordt, daarvoor is het bestek eener redevoering niet voldoende; eene brochure zou daartoe wel noodig zijn. Mitsdien moet ik mij bepalen bij de verklaring, dat de grondgedachte dezer wetsontwerpen in de meest stellige tegenspraak is met de staatkundige en maatschappelijke beginselen, welke ik belijd. Toch ben ik den Minister dankbaar voor zijne uitvoerigheid en openhartigheid, omdat daardoor het ware karakter der wet zeer duidelijk is uitgekomen. Al wat de Minister gezegd heeft, om de Kamer gerust te stellen ten opzichte van de gevolgen dezer wet, heeft op mij in omgekeerden zin gewerkt; mijne bezorgdheid is sedert toegenomen.

Onder dit opzicht vereenig ik mij gaarne met de strekking van het bij de Kamer ingediend adres van mr. C. R. Merkus c. s., te Utrecht.

Maar opgetogen ben ik over den inhoud van het wel bekende Haagsche adres, waaraan ik volkomen adhaereer. Onder de onderteekenaren van dit adres merkt men op, niemand minder dan den vader der nieuwe Grondwet. Deze omstandigheid is wel het sterkste démenti, wat de Minister kon ondervinden. Nu, het heeft dan ook een overweldigenden indruk op den Minister gemaakt, zooals blijkt uit hetgeen wij lezen op bladz. 14 en 15 der Memorie van Antwoord. Wie deze zinsneden leest, kan ter nauwernood zich voorstellen, dat ze gevloeid zijn uit de pen van den steeds kalmen Minister Tak, maar denkt veeleer aan iemand van een sanguinisch temperament.

Gaarne zoude ik nog spreken over de lauwheid der tegenwoordige kiezers, om uit dit bekende feit te concludeeren tot het onbekende, wat wij van de nieuwe kiezers te wachten hebben; over den voorgestelden leeftijd der kiezers; over de gevaren, waaraan het heilig eigendomsrecht wordt blootgesteld; over het ongekend en ongeëvenaard optimisme van den Minister; en over zoovele andere gewichtige punten, welke in deze rijke en onuitputtelijke stof zijn opgesloten; maar ik mag geen misbruik maken van de welwillendheid der Kamer; en om deze reden acht ik het mij ten plicht, thans over te gaan tot mijn laatste argument.

Mijne staatkundige beginselen zijn streng monarchaal. De hoofdgedachte dezer wet is democratisch.

Monarchale en democratische beginselen zijn met elkander niet in overeenstemming te brengen.

De democratische leer houd ik voor eene grove en allerongelukkigste dwaling.

Mijnheer de Voorziter, hieruit volgt met noodzakelijkheid, dat ik de voorgestelde wetten niet kan aannemen.

Van het woord democratie is in de laatste jaren te veel gebruik en te veel misbruik gemaakt. Vaak wordt daaraan ook eene geheel onjuiste beteekenis gegeven. Zoo herinner ik mij, dat de geleerde hoofdredacteur van *De Standaard* eens heeft geschreven: » democratisch is een puur formeel begrip; en de vraag is maar, hoe ge deze kracht rigt".

Ja zeker, in dat begrip ligt eene kracht, zelfs eene tooverkracht, waarvan de katheder-democraten zich wel bewust zijn. Maar die heeren spelen met vuur; zij spelen met vuur, wellicht onbewust, toch tot ongeluk van de maatschappij; en is het gemakkelijk de verkeerde hartstochten op te wekken, het zal onmogelijk blijken de opgewekte hartstochten naar behooren te breidelen. Dan zullen die heeren zelven verlegen staan, maar het zal zijn » te laat".

Ook schijnt het een karaktertrek der katheder-democraten te zijn, hunne meening met geweld aan anderen te willen opdringen, geene tegenspraak te dulden en de wapenen van spot en smaad niet altijd ongerept te kunnen laten.

Mijn Grieksch woordenboek zegt mij, dat het woord democratie bestaat uit twee deelen; het eerste deel is δῆμος en beteekent volk; het tweede deel is κρατεῖν en beteekent heerschen. De ware beteekenis van democratie is derhalve volksregeering, en niet het verleenen van eenigen invloed op de regeering. Volksregeering hangt nauw te zamen met volkssouvereiniteit.

Ik houd alleen voor waar, wat te dezer zake reeds in het jaar 58 na Christus-geboorte geschreven is: »non est enim potestas nisi a Deo"; er is geene andere macht, dan die komt van God; alle macht komt van God; de macht komt niet van het volk.

Het is waar, dat de volkeren er niet zijn voor de Koningen; integendeel, de Koningen zijn ten behoeve van het volk; maar ook is het waar, dat de volkeren eerbied, liefde, aanhankelijkheid en trouw verschuldigd zijn aan hunne Vorsten.

Vooral ook daarom kan ik niet medewerken tot deze wet.

Alle conservatieve elementen in deze Kamer zoude ik bijeen willen brengen, tot welke partij ze ook mochten behooren; ik zou daaruit willen formeeren een sterke phalanx, om den Troon te beveiligen tegen de groote gevaren, welke hem dreigen uit deze wet; en spreek ik thans in het belang der dynastie, dan spreek ik tevens in het belang van het volk, want voor het Nederlandsche volk bestaat geen beter waarborg voor welvaart, vrede en geluk, dan rustig te leven onder de wijze en rechtvaardige regeering van het doorluchtig en geliefd Huis van Oranje-Nassau.

Daarom hoop en bid ik, dat het God moge behagen, Nederland te bewaren met Oranje en Oranje met Nederland!

De heer **Mees** brengt namens de Commissie, in wier handen gesteld is de geloofsbrief met de daarbij behoorende stukken van het nieuw gekozen lid in het hoofdkiesdistrict Beverwijk, het volgende verslag uit:

Uit het proces-verbaal van de opening der stembriefjes, ingeleverd op 20 Juni 1893, voor de verkiezing van een lid van de Tweede Kamer in het hoofdkiesdistrict Beverwijk, blijkt, dat uitgebracht zijn 2622 stemmen, dat van onwaarde zijn verklaard 28 stemmen, zoodat het getal geldig uitgebrachte stemmen bedraagt 2594. Daarvan zijn uitgebracht op dr. J. van Loenen Martinet 698, op mr. Th. L. M. H. Borret 691, op jhr. C. Hartsen 622, op K. Cz. de Boer 325 en H. Waller 229 stemmen, terwijl de overige over verschillende personen waren verdeeld.

Niemand had alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen.

De meeste stemmen verkregen de heeren dr. J. van Loenen Martinet en mr. Th. L. M. H. Borret, zoodat tusschen dezen eene herstemming moest plaats hebben. Tegen de opening der stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geene bezwaren ingebracht.

Bij de herstemming, den 4den Juli 1893, zijn volgens het proces-verbaal uitgebracht 2675 stemmen, waarvan door het bureau van onwaarde zijn verklaard 40 stemmen, zoodat het getal der geldig uitgebrachte stemmen is geweest 2635.

Daarvan zijn uitgebracht op de heeren mr. Th. L. M. H. Borret 1359 en dr. J. van Loenen Martinet 1277 stemmen.

Het stembureau heeft derhalve verklaard, dat de heer mr. Th. L. M. H. Borret tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal is benoemd. Tegen de opening der stembriefjes zijn door de in de zaal aanwezige kiezers geene bezwaren ingebracht.

De heer Borret heeft overgelegd: een uittreksel uit de registers van den burgerlijken stand der gemeente Maastricht, waaruit blijkt dat hij den vereischten leeftijd bezit; voorts eene verklaring dat door hem geen andere openbare betrekking wordt bekleed dan die van notaris.

Uwe Commissie heeft mitsdien de eer voor te stellen, den heer mr. Th. L. M. H. Borret als lid der Kamer toe te laten, nadat hij de eeden, of wel de beloften en de verklaring, bij de Grondwet gevorderd, zal hebben afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met hare verslagen over de wetsontwerpen:

verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Malang naar Blitar;

verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

Deze Verslagen zullen gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later bepaald worden.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

De **Voorzitter**: Het nieuw benoemde lid, de heer Borret, tot wiens toelating is besloten, bevindt zich in het gebouw der Kamer, ten einde de bij de Grondwet voorgeschreven eeden af te leggen.
Ik verzoek den heer griffier den heer Borret binnen te willen leiden.

De heer mr. **Th. L. M. A. Borret**, door den griffier binnengeleid, legt de bij de Grondwet voorgeschreven eeden in handen des Voorzitters af.

De **Voorzitter**: Ik wensch den heer Borret geluk met zijne benoeming en verzoek hem plaats te nemen.

De heer Borret zal behooren tot de *eerste* afdeeling.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Bool**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals er in de natuur bergstreken zijn, die het onweer als aantrekken omdat er elke verandering in de luchtgesteldheid vergezeld gaat van donder en storm, zoo zijn er ook op politiek gebied quaestiën, die aan onweer doen denken omdat ze zoo licht de hartstochten gaande maken.
Zulk eene quaestie is ongetwijfeld die van het kiesrecht, waartoe deze wetsontwerpen betrekking hebben. Ik stel me intusschen voor daarover in alle kalmte mijn oordeel te zeggen. Indien dit oordeel niet gunstig is, dan weet de Minister dat dit alleen is toe te schrijven aan eene innige overtuiging; eene overtuiging, die ik zal ontwikkelen in den geest van het ons beiden wel bekende spreekwoord: »goed rond, goed Zeeuwsch".
Op ons kiesrecht rust als 't ware een fatum. Zal dat recht in den constitutioneelen Staat heilzaam werken, dan moet het steeds verband houden met de ontwikkeling van hen, wie men dat recht toekent, en dan moet het uitgebreid worden naarmate meerderen die ontwikkeling deelachtig worden.
Is nu bij ons dat beginsel van een goed werkend kiesrecht behoorlijk toegepast? Ik betwijfel het, omdat er gedurig gezondigd is tegen het begrip van geleidelijkheid, dat bedoeld beginsel als vanzelf in zich sluit.
Dat het stelsel van vóór 1848 niet langer voldeed, laat zich gereedelijk verklaren; het was uit den tijd geraakt en pastte niet geheel in de nieuwe beginselen, die zich hadden baan gebroken. Met smaad en spot beladen werd het uit de Grondwet gebannen. Men volgde echter de verkeerde gewoonte, die wel eens eene Hollandsche is genoemd, om, waar gebreken zijn, niet naar wegneming van deze te streven, maar om ter zake van die gebreken het geheel te verwerpen. Had men destijds alleen het eerste gedaan en had men bijv. niet eensklaps alle trappen afgeschaft, maar nog één trap behouden, dan zou men geleidelijker zijn te werk gegaan, en men zou ook voor latere regelingen een beteren grondslag behouden hebben.
Om vervolgens een overwicht der steden te keeren, heeft men toen ook dadelijk voor het platteland een zeer lagen census voorgeschreven, en al moge destijds het tijdelijk doel, dat men daarmede beoogde, ook zijn bereikt, die maatregel heeft toen reeds velen tot de stembus geroepen die er weinig geschikt voor waren, en hij heeft verder ook storend ingewerkt op latere regelingen van het kiesrecht.
Bij de grondwetsherziening van 1887 was men blijkbaar met de zaak verlegen. In plaats van den census te verbeteren of dien met andere eischen aan te vullen, is men er eenvoudig op gaan afgeven. En met welk gevolg? Met geen ander dan dat men ten slotte tot eene bepaling is gekomen, die, nu het op de uitvoering aankomt, niemand bevredigt. Intusschen is het mijns inziens niet juist, dat er van een census geen sprake meer zou kunnen zijn; de grondwetgever toch heeft dien niet uitgesloten, maar veeleer in bescherming genomen.
Het bestaand kiesrecht is ongetwijfeld gebrekkig te noemen. Het heeft ongeschikten in zich opgenomen en geschikten uitgesloten, terwijl de regeling zelve veel te wenschen overlaat. Dit moet noodwendig veranderen en ik geloof dat bij die verandering ook meerderen, vooral uit de steden, tot het kiesrecht kunnen worden toegelaten.
Het is er alzoo verre af dat ik het denkbeeld van uitbreiding vijandig zou zijn. Integendeel, ik acht uitbreiding wenschelijk en eene betere regeling noodzakelijk, maar ik wensch eene geleidelijke uitbreiding en geen sprong als de Regeering voorstelt, die de bestaande kiezers in eens in de minderheid brengt tegenover de nieuwe.
En hiermede kom ik tot het wetsontwerp, dat ons thans bezighoudt.
Artikel 80 der Grondwet schrijft voor dat kiezers zullen zijn de mannelijke ingezetenen, tevens Nederlanders, die de door de kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand bezitten en den door die wet te bepalen leeftijd, welke niet beneden 23 jaren mag zijn, hebben bereikt.
Waar de grondwetgever gemeend heeft de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand en den leeftijd niet zelf te moeten aanwijzen, maar die aanwijzing aan den gewonen wetgever te moeten overlaten, daar is dit ongetwijfeld geschied omdat eene Grondwet bestemd is om voor langen tijd te werken, de gewone wetgever met de ontwikkeling des volks zou kunnen te rade gaan en er niet telkens voor eene regeling van het kiesrecht eene herziening der Grondwet zou gevorderd worden. Zeker is dat overlaten niet geschied om reeds bij de eerste regeling van het kiesrecht zoo ver te gaan als de Grondwet toelaat. Dit kan niet in de bedoeling hebben gelegen, vooreerst niet, omdat eene volgende regeling van het kiesrecht dan toch weer eene grondwetsherziening zou vorderen en verder ook daarom niet, wijl die eerste regeling spoedig was te verwachten en bij de vaststelling der Additionneele artikelen van de Grondwet ook reeds eene belangrijke uitbreiding van het kiezerskorps had plaats gehad, want het aantal kiezers werd toen meer dan verdubbeld.
Maar hoe duidelijk dit ook moge zijn, toch verklaart de Regeering in eens te willen gaan tot de uiterste grens der grondwettelijke voorschriften. Ja, zij gaat zelfs nog verder, gelijk wij dadelijk zullen zien bij het onderzoek der kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, die zij voordraagt.
De Grondwet zegt dat de leeftijd niet beneden de 23 jaren mag zijn. Ofschoon dat getal een minimum is, stelt de Minister toch den 23jarigen leeftijd voor; een leeftijd, die voor het gewichtig kiezerswerk zeker te jeugdig is te achten. Die leeftijd is te jeugdig omdat hij zich nog te veel kenmerkt door eene zorgeloosheid, die niet zelden overmoedig kan genoemd worden en zich dus ook niet onderscheidt door die onpartijdigheid, welke voor het kiezerswerk vereischt wordt. Het kiesrecht is eene te ernstige zaak om ze in handen te geven van personen, die zich geen rekenschap geven van het gewicht der handeling. Hoe kan men aan zoo velen, niet in staat hun eigen zaken te beheeren, de zaken des lands willen toevertrouwen?
Het is misschien twijfelachtig of de Grondwet het stellen van een verschillenden leeftijd toelaat. Ware dit wel het geval, dan zou mijns inziens voor gehuwden een minderen leeftijd kunnen gesteld worden dan voor ongehuwden. Moet echter aangenomen worden dat de Grondwet slechts één leeftijd wil aangewezen hebben, dan zal deze noodwendig voor alle kiezers dezelfde moeten zijn.
Nu hangt uit den aard der zaak de bepaling van den leeftijd in hooge mate af van de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, die van de kiezers gevorderd worden. Bieden deze degelijke waarborgen aan, dan zullen zij reeds daarom niet op te jeugdigen leeftijd verkregen worden en dan kan dientengevolge ook met een minderen leeftijd volstaan worden; maar is zulks niet het geval, dan behoort ook in den leeftijd der kiezers een waarborg voor den ernst van het kiezerswerk gevonden te worden.
In dezen gedachtengang het Regeeringsvoorstel beoordeelende en aannemende dat de voorgedragen kenteekenen ongewijzigd blijven, dan bestaat er mijns inziens alleszins

grond om van de kiezers die dit wetsontwerp in het leven zal roepen, te vorderen dat zij den leeftijd van 30 jaren zullen bereikt hebben. Men zal dan wel geen waarborg hebben in de kenteekenen, maar men zal er een hebben in den leeftijd; want is men 30 jaren oud, dan heeft men zoodanig deel van de school des levens doorloopen, dat men geacht kan worden zelfstandig en onpartijdig over belangrijke zaken te kunnen oordeelen.

En thans de kenteekenen zelve.

Als kenteeken van geschiktheid wordt voldoende geacht de kennis (misschien beter de kunst) van lezen en schrijven.

Goede wetten maken voor het land is wel het moeilijkste werk, dat men zich kan denken. Het eischt als wetgevers kundige mannen, bekend met de toestanden van land en volk en vooral mannen van karakter. Deze nu zal men alleen verkrijgen wanneer het verkiezingswerk wordt toevertrouwd aan geschikte personen, aan kiezers, die met kennis van zaken weten te beoordeelen wie de besten zijn om hen voor dat werk te vertegenwoordigen. En voor die taak nu zou geschikt zijn wie kan lezen en schrijven! Vóór een paar eeuwen zou die eisch zeker goed zijn geweest, maar nu, op het laatst der 19de eeuw, nu aan dien eisch bijna algemeen wordt voldaan, nu heeft hij zeker geen waarde. Als dan ook allen die een examen moeten afleggen, hun eigen examinatoren mochten kiezen, geen twijfel of de Minister van Binnenlandsche Zaken zou daartoe met algemeene stemmen verkozen worden, want zulk een mild begrip omtrent geschiktheid laat wis den meest ongeschikte toe.

Voor geschiktheid is alzoo een kenteeken gekozen, dat hoegenaamd geen waarborg van geschiktheid oplevert en dan ook alleen in den vorm aan de Grondwet voldoet.

Met het kenteeken van maatschappelijken welstand is het nog treuriger gesteld. Hiervoor wordt niet eens iets positiefs gevorderd. Het Regeeringsvoorstel houdt voor kenteeken van maatschappelijken welstand het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin en het *ondersteld* dat in dit onderhoud wordt voorzien als in het laatst verloopen burgerlijk jaar geen onderstand is genoten van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur. Derhalve moet hier een bloote fictie dienst doen en daarom is dit kenteeken nog onbeduidender dan dat der geschiktheid.

Niet bedeeld zijn is mijns inziens slechts een kenteeken van afwezigheid van armoede en gebrek, maar daarom nog geenszins van welstand. De Grondwet kan het kenteeken van maatschappelijken welstand met geen andere bedoeling gevorderd hebben dan om kiezers te verkrijgen, niet alleen van genoegzame ontwikkeling en onafhankelijkheid, maar die het vermoeden voor zich hebben dat zij belang hebben bij den Staat en de openbare orde en ten gevolge van zekere mate van bezit dat belang beseffen. En dit nu zou bewezen worden door het feit, dat men in het laatste jaar niet officieel bedeeld is geweest! Want, let wel, het is eerst officieele bedeeling, die van het kiesrecht zal uitsluiten. Bedeeling door particulieren, bedeeling door eene der vele inrichtingen, die wel steun en onderstand aan armen verstrekken maar in den zin der armenwet niet als instellingen van weldadigheid worden beschouwd, bedeeling in geneesmiddelen, in vrijstelling van kosten van onderwijs en meer dergelijke zaken, dat alles zal niet beletten dat men verklaard wordt in welstand te verkeeren. Hoe moeilijk het zich ook late denken, toch is dit de bedoeling der Regeering. Het voorgesteld kenteeken trekt de grenslijn van maatschappelijken welstand zoo ver, dat zelfs proletariërs en bedelaars er binnen vallen.

Indien hier eens de werkelijkheid kon geraadpleegd worden, indien eens aan allen die den breeden zoom uitmaken die aan de bedeeling grenst, gezegd kon worden dat de Minister van Binnenlandsche Zaken hen beschouwt als mannen van welstand en indien dan tevens gevraagd kon worden of zij die meening deelen, ik geloof dat de statistiek der antwoorden curieuse en leerzame mededeelingen aan het licht zou brengen. Waarlijk, indien men den Minister niet kende als een ernstig man, men zou gaan twijfelen aan den ernst van de uitleggingen, die hij aan de eischen van de Grondwet gegeven heeft. Ik althans acht de voorgestelde kenteekenen strijdig met de Grondwet.

De quaestie dier ongrondwettigheid zal echter wel uitvoerig door andere leden besproken worden; daarom zal ik er slechts dit van zeggen. Ik heb in mijn leven nog al veel met wetten en verordeningen te maken gehad en meen daarom geen vreemdeling te zijn in het lezen van wetsbepalingen. En wanneer ik nu in de Grondwet lees dat de kieswet zal aanwijzen de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand en in dit wetsontwerp dat geschikt zal zijn wie kan lezen en schrijven, en in maatschappelijken welstand te verkeeren wie in het laatste jaar niet officieel werd bedeeld, dan moet ik verklaren mijne moedertaal niet meer te verstaan en dergelijke uitleggingen niet te kunnen begrijpen. Ware ik geen oud kiezer, ik zou dan ook huiveren om, wanneer dit voorstel mocht worden aangenomen, mij als kiezer te gaan aangeven, want ik zou werkelijk vreezen in de kennis van lezen te zullen te kort schieten. Neen, naar de gewone beteekenis der woorden, naar de beteekenis die het gewicht van het kiesrecht er aan moet toekennen, naar het eenvoudig gezond verstand, dat bij zulke practische quaestiën als de regeling van het kiesrecht wel in de eerste plaats mag meespreken, moet de Grondwet geacht worden in elk geval kenteekenen gewild te hebben, die iets zullen beteekenen en geene caricaturen, die niets zeggen en dan ook niet den minsten waarborg opleveren. Door geen degelijke kenteekenen voor te schrijven en zich met het allerminste te vergenoegen is het voorgestelde zoo goed als het algemeen kiesrecht, want eenige uitzonderingen zullen er altijd zijn. En daar het nu in confesso is dat de Grondwet een beperkt en geen algemeen kiesrecht heeft gewild, wordt dus de bedoeling van het grondwettelijk voorschrift niet verwezenlijkt.

Het voorstel is echter niet alleen strijdig met de Grondwet, ik acht het ook strijdig met 's lands belang. De eischen om het kiesrecht deelachtig te worden zijn zoo laag gesteld, dat men, gelijk ik zooeven zeide, veilig kan beweren, dat zij een algemeen kiesrecht beoogen. Gambetta's les: »La modération, c'est la raison politique" is er geheel bij vergeten. Dit voorstel toch zal het aantal kiezers, dat thans ongeveer 300 000 bedraagt, tot ongeveer 800 000 doen klimmen. Voor zulk een uitgebreid kiesrecht is het volk nog niet voldoende ontwikkeld. Ware dit wel het geval, ik zou niet alleen geen bezwaar hebben tegen het voorstel, maar ik zou daaraan met vreugde mijne stem geven, want wie ontwikkeld genoeg is om het kiesrecht uit te oefenen, hem moet dat recht ook geschonken worden. Maar nu dit, helaas! het geval niet is, zal dit voorstel slechts strekken om drommen kiezers tot de stembus toe te laten, die, naar het woord van den hoogleeraar Buys, zonder eigen oordeel, slechts stemmen kunnen in dienst van anderen, aan wier stoffelijken of geestelijken invloed zij onderworpen zijn.

Men schijnt eenigermate te denken en te handelen, alsof het kiesrecht een natuurrecht ware, wat toch geenszins het geval is. Ware het dat, vrouwen en kinderen zouden het ook moeten bezitten en de mannen niet eerst na zekeren leeftijd; dan zou ook de burgerlijke wet het niet kunnen instellen en de strafwet het niet kunnen ontnemen. Uit een en ander blijkt duidelijk, dat de regeling van het kiesrecht een zuiver politiek vraagstuk is.

Men zegt verder dat ieder, die belang heeft, ook recht kan doen gelden, maar ook dit acht ik onjuist. Wie belang heeft, moet zijn belang kunnen begrijpen in verband met de belangen van andere leden der maatschappij. Het kind heeft er belang bij dat het goed wordt opgevoed, maar zal men het daarom het recht toekennen om mede over die opvoeding te beslissen?

De voorgestelde uitbreiding gaat buiten de grenzen, die het algemeen belang vereischt. Men denke toch aan de gevolgen wanneer men de leiding der zoo teere en zoo gecompliceerde staatsmachine afhankelijk stelt van de uitspraken eener massa, waaronder zoovelen onkundig en

80ste VERGADERING. — 25 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

onbevoegd zijn. De Minister bekommert zich niet om de qualiteit en zoekt het in de quantiteit, maar laat ik hem herinneren aan het gezegde van Taine: » Dix millions d'ignorance ne font pas un savoir."

Ik zal niet trachten de gevolgen van zulk een uitgebreid kiesrecht te schetsen, daar ieder ze voor de oogen kan roepen, maar zeker is het dat de gedachte daaraan de vraag wettigt of de grondslagen onzer staatkundige en maatschappelijke instellingen, of de constitutioneele monarchie en het eigendomsrecht wel op den duur tegen dergelijke uitbreiding zullen bestand zijn. Het ergste moge al niet dadelijk zijn te vreezen, dit neemt niet weg dat wij er ongetwijfeld worden heengevoerd als wij eenmaal dat hellend vlak betreden en in zulk eene mate kiesrecht toekennen aan meerderen dan daartoe geschikt zijn. Hierbij vooral worde niet vergeten, dat de zwakheid der Regeeringen eene schaduwzijde is van het parlementaire stelsel.

Men beweert dat het volk algemeen kiesrecht verlangt; maar is dit waar? Ik betwijfel het. Zoo uit iets, zou dit moeten blijken uit de opkomst van het bestaande kiezerskorps en daaruit valt veeleer het tegendeel af te leiden; want die opkomst toont eer onverschilligheid dan belangstelling. Het is mogelijk waar voor zeer enkele steden en een deel van Friesland, maar verder niet. Men denkt het omdat sommige leiders het met veel ophef van de daken verkondigen en zij de nieuwsgierigen, die naar hen komen luisteren, ook als hunne volgelingen aanmerken, maar ten vorigen jare zeide ik reeds te gelooven dat een plebiscit het tegendeel zou aantoonen en ik geloof dat nog. Het volk verlangt veel meer om verlichting van lasten dan om uitbreiding van kiesrecht. Doch gesteld eens dat het volk om algemeen kiesrecht vroeg, zou dit dan maar voetstoots moeten verleend worden? Zou er geen onderzoek vooraf moeten gaan naar zijne geschiktheid en onafhankelijkheid om dat recht uit te oefenen? Eene massa, die niet voldoende ontwikkeld is en in dien toestand om algemeen kiesrecht vraagt, doet me denken aan het kind, dat een mes begeert. Wordt het verlangde voorwerp gegeven, de gevolgen zullen spoedig blijken.

Maar geloof ik niet dat het volk naar een zoo algemeen kiesrecht verlangt, wel geloof ik dat na de indiening dezer wetsvoordrachten uitbreiding van het kiesrecht eene alles beheerschende vraag is geworden. Dit stempelt dan ook die indiening. Is het verslag juist dat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* heeft gegeven van de rede, welke ons geacht medelid, de heer Smeenge, hier ter stede heeft gehouden, dan heeft hij daar gezegd, dat door de indiening van deze wetsontwerpen de geleidelijke ontwikkeling van het kiezerskorps is bedorven. Inderdaad is er sedert die indiening veel veranderd. Wat vroeger slechts werd verlangd, wordt thans geëischt en zoo velen zijn zoo woelig en rumoerig geworden, dat men zich afvraagt of het nog wel waar is dat de Nederlanders eene bezadigde en phlegmatieke natie vormen. De gevolgen der bloote indiening van deze wetsontwerpen rechtvaardigen dan ook hen, die van den beginne af aan de volgorde van het program der Regeering hebben afgekeurd en de geheele belastinghervorming aan het kiesrecht hadden willen doen voorafgaan.

De voorstanders van algemeen kiesrecht meenen zich ook op het buitenland te kunnen beroepen om de invoering van dat recht hier te lande aan te prijzen.

In het algemeen ben ik van oordeel dat vergelijkingen met het buitenland al zeer weinig beteekenen. Er bestaan in de toestanden en de verhoudingen zoo tallooze verschillen, dat zij inderdaad weinig of geen waarde kunnen hebben. Intusschen beroept men zich op het buitenland en de vraag is derhalve of zijn voorbeeld werkelijk strekt om de invoering van dat stelsel aan te bevelen.

In Duitschland bestaat het voor den Rijksdag, maar daar diens bevoegdheid luttel is en in geen geval kan vergeleken worden met de zeer uitgebreide macht, welke in Nederland aan de Volksvertegenwoordiging is geschonken, gaat een beroep op dat land niet op. Men zou anders ook kunnen vragen of het algemeen kiesrecht er zich voorbeeldig heeft getoond door de bevordering van het protectionisme en of ook de laatste verkiezingen aldaar gunstig stemmen voor dat recht.

Engeland kan evenmin een punt van vergelijking uitmaken omdat er toch grootere eischen aan de kiezers gesteld worden, de toestanden aldaar zeer afwijken van de onze en de volksaard er ook een geheel andere is. Het Engelsche volk is opgevoed in selfgovernment en heeft in het openbare leven eene leerschool gehad, die het nationaal karakter geheel heeft gevormd en dan zou voor ons land, waar de volksopvoeding zoo gebrekkig is geweest, een kiesrecht goed zijn, dat nog verder gaat dan het Engelsche.

In Frankrijk werkt het algemeen kiesrecht ook, maar wie zal beweren dat de aldaar bestaande politieke toestanden tot navolging kunnen uitlokken. Er hebben aldaar vrij geregeld gebeurtenissen plaats, die slechts dienst kunnen doen als waarschuwingen tegen dat stelsel. Als men nagaat voor welke personen de uitverkorenen des volks aldaar de knie buigen en hoezeer zij er alle Regeeringen terroriseeren, dan waarlijk kan dat land niet ter navolging strekken.

In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werkt het almede met bedroevenden uitslag. De politieke verdorvenheid is er groot en de omkooperij van kiezers met geld en beloften aan de orde van den dag. Men gaat daarmede zoo schaamteloos te werk, dat de weldenkenden zich schier geheel aan de politiek onttrekken.

In België is het in wording, maar de tooneelen die er zijne geboorte vergezellen, doen reeds terugschrikken voor zijne werking.

In Zwitserland bestaat het stelsel met zeer verschillende uitsluitingen in de onderscheidene kantons en het werkt daar zonder grove gebreken, maar toch vergete men niet dat er aldaar reeds velen van oordeel zijn, dat zijne werking in meer dan één opzicht te wenschen overlaat.

Als men derhalve den blik op het buitenland slaat, kan men onmogelijk zeggen dat het algemeen kiesrecht er de zegeningen heeft opgeleverd die daarvan verwacht werden. Maar ofschoon dat beroep op den vreemde bepaald strekt om het algemeen kiesrecht te ontraden, toch wil men het ons ook hier opdringen alsof het ook hier niet evenzeer zal falen. Wilde het beroep op het buitenland als een deugdelijk bewijs kunnen gelden, men zou een land behooren aan te wijzen waar het algemeen kiesrecht de maatschappij heeft hervormd, den rijkdom heeft beperkt en gebrek en armoede heeft doen verdwijnen, want dit is het wat aan het volk wordt voorgespiegeld.

Eenige jaren geleden hebben al de liberalen zich voor leerplicht verklaard. Moet die stemming niet leiden tot verwerping dezer voordracht? Als leerplicht noodig is, met andere woorden, als zoo velen nog behoefte hebben aan de meest elementaire opleiding, dan behoorde deze toch het algemeen stemrecht vooraf te gaan. Dit was vroeger zelfs eene algemeene meening, die onder andere door ons geacht medelid, den heer Kerdijk, in geschrifte werd verdedigd.

De Minister keert thans de zaken om. Of daarbij de gedachte gegolden heeft dat met het ambt ook het verstand komt, weet ik niet. Zoo ja, veroorloof ik mij de opmerking, dat nog bewezen moet worden of het algemeen kiesrecht tot geschikte kiezers voert en zoo dit later al blijken mocht het geval te zijn, het dan nog de vraag zal zijn hoeveel er in de leerjaren wel zal zijn bedorven.

Een bezwaar tegen de Regeeringsvoordracht is voorts dat zij het kiesrecht voor de gemeenteraden niet regelt. Vroeger was men eerder kiezer voor die raden dan voor de Provinciale Staten en de Tweede Kamer en dit is ook natuurlijk. De eischen voor de kiezers van gemeenteraden kunnen lager gesteld worden dan voor die der hoogere colleges, omdat men in zijne woonplaats spoedig met de zaken en personen bekend is en gemeentezaken zich veel gemakkelijker laten begrijpen en overzien dan provinciale en Staatsbelangen.

Nu kan er echter niet lager gegaan worden dan bij dit ontwerp geschiedt en zoo dan ook deze eischen voor het gemeentelijk kiesrecht mochten gesteld worden, staat het te vreezen, dat de min- en onvermogenden de beschikking zullen erlangen over de belastingen en de betalenden aan

de willekeur der niet-betalenden zullen zijn overgeleverd om wellicht het schouwspel te vertoonen van dien Franschen gemeenteraad, die zijne leden een hoog presentiegeld toekende en de middelen daarvoor vond in de opheffing der politie.

Maar misschien wil de Minister ook hier de zaken omkeeren en voor het gemakkelijker uit te oefenen kiesrecht zwaardere eischen stellen dan voor het moeilijkere.

Wij zullen dit na 's Ministers mededeelingen ter zake thans moeten afwachten, maar zeker is het dat het ontbreken der regeling van het gemeentelijk kiesrecht den reeds zoo duisteren sprong nog duisterder maakt.

Eene andere reden om een zoo uitgebreid kiesrecht als wordt voorgesteld ongeraden te doen achten is hierin gelegen. In de laatste jaren heeft de sociaal-democratische partij op zeer uitgebreide schaal propaganda gemaakt voor hare beginselen. De aanhangers dier partij hebben dat niet zelden gedaan op eene wijze, die de vraag deed rijzen of de Regeering dan blind was voor de opruiende taal die tegen de bestaande orde van zaken werd aangeslagen. Die vraag rees vooral nadat op hun congres te Zwolle openlijk is verklaard en door een referendum is bevestigd, » dat die partij de omverwerping der bestaande maatschappelijke orde beoogt met alle haar ten dienste staande wettige of onwettige, vredelievende of gewelddadige middelen".

Deze motie zegt ongetwijfeld genoeg om de richting dier partij aan te duiden. Ware het anders, uit haar orgaan zou nog menige zinsnede zijn aan te halen, die haar nader kenmerkt. Ik wijs slechts op deze enkele: » Als de overwinning van het socialisme zou *moeten* en *kunnen* worden behaald *door de helft van het menschdom van het leven te berooven*, zou deze prijs niet te duur zijn voor het geluk dat er voor werd gekocht." Moet het ontstaan en de toeneming van eene partij die zulk eene revolutionnaire motie aanneemt en zulke beginselen verkondigt niet tot behoedzaamheid stemmen? Het valt toch niet te betwijfelen of het zoo uitgebreid kiesrecht dat wordt voorgesteld, zal er in hooge mate toe bijdragen om politieke zeden in het leven te roepen die ons gelukkig tot hiertoe vreemd zijn gebleven en die, gevoed als zij zullen worden door omkooperij, laster en beleediging, zeker zullen geëxploiteerd worden door hen, die tegen de maatschappelijke orde strijd voeren.

De handelingen van sommigen dier partij verraden een haat, die meer aan afgunst op den bemiddelde dan aan deernis met den onbemiddelde doet denken. Wat er in het noorden van ons land is voorgevallen moet inderdaad tot voorzichtigheid en waakzaamheid stemmen. Het kiesrecht schenken aan mannen, die openlijk hunne verachting voor 't gezag uitspreken en onverholen revolutie prediken, is een hoog spelen, want uit hunne handelingen blijkt, dat zij niet rijp zijn voor dat recht, ja, dat zij het onwaardig zijn.

Er is nog een gezichtspunt, dat ernstige overweging verdient.

Indien deze voorstellen in hunne hoofdbeginselen ongewijzigd worden aangenomen, dan gaan wij eene onzekere, avontuurlijke toekomst te gemoet. De gevolgen eener zoo groote uitbreiding van het kiesrecht zullen zich niet alleen in Nederland, maar ook in zijne koloniën doen gevoelen, want deze zijn nog altijd ten eenenmale afhankelijk van de parlementaire meerderheid in het moederland. Daar eene financieele scheiding tusschen Nederland en Indië nog niet is tot stand gekomen, zal de Kamer dus voortgaan met Indië te regeeren. En hoe zal dat bestuur zijn als de Volksvertegenwoordiging, ik zeg niet de eerste maal, maar na verloop van eenige jaren, zal gekozen zijn door de kiezers, welke dit wetsontwerp in het leven zal roepen? Zal die Vertegenwoordiging in staat zijn Indië naar zijne behoeften en overeenkomstig zijne belangen te besturen; zal zij eerbied hebben voor het autocratisch gezag, dat aldaar nog moet gelden; zal zij ontzag hebben voor de traditie en de historische ontwikkeling, waarin elk koloniaal beleid moet wortelen; zal zij vrede hebben met het denkbeeld om af te zien van rechtstreeksche baten en zich te vergenoegen met de indirecte voordeelen, die het bezit van koloniën oplevert?

De toekomst zal het antwoord op die vragen geven, maar ik kan of mag niet ontveinzen dat ik daaromtrent allesbehalve gunstige verwachtingen koester. Ik vrees dat de bestuursmacht onbekwamer zal worden en de koloniale huishouding in een desolaten toestand zal geraken en het is om die reden dat ik de belangen en de wetgeving onzer koloniën gaarne zag onttrokken aan den invloed dier toekomstige kiezers.

Eene omstandigheid, waarop ik almede de aandacht moet vestigen, is deze. Ofschoon de Minister voor het kiesrecht eischen voordraagt, die waarlijk onbeteekenend zijn en hij dat recht reeds op den jeugdigen leeftijd van 23 jaren wil toekennen, stelt hij toch niet het minste correctief voor om de verkeerde werking van zulk een uitgebreid kiesrecht tegen te gaan. Elders is de noodzakelijkheid daarvan wel degelijk ingezien en zijn verschillende middelen aangewend die een breidel stellen aan de verkeerde gevolgen, waartoe een uitgebreid kiesrecht kan leiden.

Hier, waar het nog meer dan elders noodig is om de groote macht die aan de Volksvertegenwoordiging is geschonken, hier is van geen correctief sprake. De Minister is omtrent de werking van zijn stelsel zóó gerust, zóó optimistisch gestemd, dat hij geen enkel gevaar ducht en aan eenig correctief blijkbaar niet heeft gedacht. Ook dit moet ons tot voorzichtigheid stemmen èn in het belang onzer staatsinstellingen èn in het belang der rechten en vrijheden, die ons dierbaar zijn.

Naar mijn inzien gaat het Regeeringsvoorstel dus te ver; het blijft niet in de lijn eener geleidelijke uitbreiding; het wil een te grooten sprong maken en zal daardoor een schok veroorzaken, die ons achteruit in plaats van vooruit zal brengen. Elke uitbreiding van kiesrecht, zal zij in het belang der staatsgemeenschap zijn, moet verband houden met de toeneming der beschaving en ontwikkeling; doch de thans voorgestelde loopt ze vooruit. Zij zal daardoor de overmacht schenken aan leiders, di er geen bezwaar in zullen zien om in woorden en daden weinig kiesche middelen te bezigen om de onontwikkelde massa te bewerken. Het moge treurig zijn, maar het is niet anders; zij, die het meest beloven, het meest smalen, worden het meest aangehoord en daar zoo talloos velen niet weten te onderscheiden, volgen zij licht de holle woorden en de klinkende beloften van leiders, voor wie de stembus vaak niets anders is dan de sleutel van de broodkas of de verwezenlijking van eer- of zelfzucht.

Op staatkundig gebied moet het gezag niet in handen gegeven worden van personen, aan wier eerbied en ontzag voor de rechten en vrijheden van anderen getwijfeld kan worden. In het nieuwe stelsel zullen de oude kiezers door de nieuwe overvleugeld worden; de macht zal dus overgaan op de nieuwe kiezers en het zwaartepunt zal dus willekeurig verplaatst worden. En dit zal te eer geschieden daar het te vreezen is dat het groot aantal der oude kiezers, die zich thans reeds aan het verkiezingswerk onttrekken, nog door velen zal vermeerderd worden.

Het is met leedgevoel dat ik deze waarschuwingen doe hooren. Waar ik maar kan werk ik gaarne mede tot ontwikkeling der minder bedeelden, tot opheffing van onrechtvaardigheden en tot wegneming van wanverhoudingen, maar daarom verlang ik nog niet iets te doen, dat mijn verstand mij afraadt, ook omdat het de onrechtvaardigheden en wanverhoudingen nog zal vermeerderen.

Ik wensch eene rationeele uitbreiding van het kiesrecht, die ook den knappen werkman tot de stembus roept, maar geene uitbreiding die het overwicht schenkt aan eene onkundige en afhankelijke menigte en aan hare leiders de gelegenheid verschaft om van het haar toegekend recht misbruik te maken ten nadeele van het algemeen belang. Een kiesrecht, dat zoo ver gaat, is slechts toe te schrijven óf aan een optimisme, dat ik niet weet te verklaren, óf, wat ik liefst niet wil aannemen, aan eene poging niet om den geest des tijds te leiden, maar om dien te vleien.

Ik betreur deze voordracht omdat zij de ziekte, waaraan onze tijd lijdt en die men de morbus demagogibus zou kunnen noemen, eer zal voeden dan te keer gaan.

Overal heeft die ziekte reeds veel kwaad gesticht door 's menschen ideaal al lager en lager te stellen, door zijne aspiratiën hoe langer zoo meer op het materieele te vestigen en door het individu te verkleinen en te laten wegvloeien in eene gemeenschap die alles van den Staat verwacht, ook wat deze niet kan geven. Ook hier te lande werkt die ziekte, en deze nieuwe kieswet is zeker weinig geschikt om dat kwaad te temperen.

Men heeft den tegenstanders dezer wet ook gewezen op de gevolgen eener verwerping van dit voorstel; maar die gevolgen zullen in elk geval eerder te dragen zijn dan de gevolgen zijner ongewijzigde aanneming. Verwerping kan terstond tot eene bezadigde uitbreiding leiden. Neen, zegt men, bij verwerping zal de agitatie om algemeen kiesrecht voortduren, doch wie meent dat deze zal bezworen worden door eene goedkeuring van dit voorstel, geeft zich over aan eene illusie, want ook dan zal de ontevredenheid niet ophouden.

Andere kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand zullen, zegt men, slechts halve maatregelen zijn, doch men vergeet dat ook dit voorstel reeds een halve maatregel wordt genoemd. En men vergeet nog vrij wat meer.

In het strijdprogram der sociaal-democratische partij wordt stemrecht geëischt voor allen van beiderlei geslacht, die hun 20ste jaar bereikt hebben. In eene vergadering te Leeuwarden is openlijk verklaard dat men onmiddellijk op grondwetsherziening zal aandringen ten einde algemeen stemrecht in te voeren. Ook de eisch van afschaffing der Eerste Kamer, ja zelfs van het Koningschap is reeds openlijk gesteld. En wanneer men nu bedenkt dat met een deel dezer eischen ook door tal van radicalen wordt ingestemd, dan kan men met zekerheid voorspellen dat er ontevredenheid te over zal zijn, ook dan wanneer dit wetsvoorstel wordt aangenomen. Eene krachtige Regeering weet echter onrechtmatige bewegingen te bedwingen en aan onredelijke eischen het hoofd te bieden.

Na alles gewikt en gewogen te hebben erken ik gaarne het goede, dat in de twee volgende wetsontwerpen voorkomt, maar moet ik mij verklaren tegen dat, hetwelk thans aan de orde is en de kiesbevoegdheid regelt. Kan dit door andere kenteekenen, die hoogere eischen aan het kiesrecht stellen, verbeterd worden, ik zal er gaarne toe medewerken.

Deze wensch is zoo oprecht, dat ik het inderdaad betreur dat de voorstanders alle andere kenteekenen eenvoudig afwijzen en onmogelijk verklaren. Ik acht dit niet billijk. Aan andere kenteekenen zullen ongetwijfeld ook bezwaren zijn verbonden, maar de voorgestelde zijn er zeker het minst van bevrijd. Nu vooral, nu de belastinghervorming — ondanks de verkeerde volgorde van het regeeringsprogram, doch dank de kunde en voortvarendheid van den Minister van Financiën — voor een groot deel is geslaagd en hierdoor het bezwaar, ontleend aan het verband tusschen kiesrecht en belastingplicht, zoozeer is verminderd, zou onderling overleg weldadig kunnen werken. Ik hoop dat dit nog zal kunnen geschieden.

Wordt die hoop echter niet verwezenlijkt en blijft dit wetsontwerp in zijne hoofdbeginselen ongewijzigd, dan zal ik er tegen stemmen omdat het mijns inziens strijdt met eene bedachtzame staatkunde. Het zal ons dan een kiesrecht geven, dat de belangen van allen zal toevertrouwen aan tal van onbevoegden; — een kiesrecht, dat zal voeren tot toenemende partijtwisten en wellicht tot een toestand van verwarring en ellende als op het laatst der vorige eeuw het deel van ons land is geweest; — een kiesrecht, dat het recht van de talrijksten zal maken tot het recht van de sterksten, en zulk een kiesrecht, dat voor al die gevaren niet eens het geringste correctief aanbiedt, acht ik niet in het belang van mijn vaderland.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds zoo dikwijls mijne gedachten over eene herziening van het kiesrecht in het algemeen en over deze wetsontwerpen in 't bijzonder in 't openbaar uitgesproken, dat het bijna onnoodig zou schijnen dat nog eens te doen. In de omstandigheid echter, dat sommigen, getuige den uitleg die zij aan mijne woorden geven, mij verkeerd hebben begrepen, vind ik aanleiding kort mijne meening hier nog eens te zeggen, in de hoop mij dan duidelijker of juister uit te drukken dan ik tot heden schijn te hebben gedaan.

Nu reeds twee tegenstanders, de eerste behoorende tot de andere zijde der Kamer, de tweede met mij deel uitmakende van de liberale partij, het woord hebben gevoerd, kan het bovendien goed zijn dat door een voorstander eens wordt opgegeven, wat, volgens sommigen, goeds is in deze ontwerpen. Ook voor de Regeering, die bij de behandeling van eene zaak als deze met velerlei heeft rekening te houden kan dit, dunkt me, niet anders dan aangenaam zijn.

Tevens zal ik daardoor gelegenheid hebben onjuiste meeningen, te dien opzichte, die omtrent mij zijn ontstaan, weg te nemen en op die wijze weten te voorkomen dat men verder, op een verkeerd voetspoor, mijne denbeelden gaat bestrijden.

Mijnheer de Voorzitter! Vooraf ga mijne betuiging van sympathie met de handeling van dezen Minister, ten aanzien van het kiesrecht; in tegenstelling van den vorigen geachten spreker ben ik een warm voorstander van deze ontwerpen. Ik zal dan ook geen harde woorden daarover tegen de Regeering richten, misschien wel aan 't eind mijner rede, de harde woorden, door den heer Travaglino gebezigd, herhalen, doch met een geheel ander doel.

De afgevaardigde zeide naar eer en geweten te zullen handelen; ik zal dat ook, niettegenstaande ik tot eene andere conclusie kom, en houd het voor onmogelijk dat in deze Kamer iemand anders zou handelen.

Voorop, aldus de heer Travaglino, ga eene exceptie en wel die van ontijdigheid, welke exceptie de spreker meende te mogen voorstellen, op grond van de omstandigheid, dat wij leven onder een Regentschap en nog wel van eene vrouw.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan die meening niet deelen en allerminst hetgeen door den afgevaardigde er aan werd toegevoegd, dat deze wetten de grondslagen van den Troon zouden ondermijnen, en de behandeling van het kiesrecht gedurende het Regentschap getuigt van weinig hoffelijkheid en ridderlijkheid.

Vaststaat toch, dat men in 1884, toen werd gedacht aan de mogelijkheid, dat wijlen onze geëerbiedigde Koning Willem III kon komen te overlijden vóór zijne opvolgster meerderjarig was, overtuigd was van de noodzakelijkheid om op wetgevend gebied, »de bakens te kunnen verzetten als het getij verloopt".

Indien onverhoopt de Koning kwam te vallen vóór de meerderjarigheid, zou grondwettig alles tot die meerderjarigheid op den ouden leest moeten hebben blijven geschoeid. Te recht begreep men dat dit verkeerd was. Het was daarom dat men er in 1884 toe kwam art. 196 der Grondwet te wijzigen en weg te laten de bepaling: » *geene verandering in de Grondwet* mag gedurende eene regentschap worden gemaakt".

Nu heeft men in 1887 de Grondwet herzien, eene andere regeling van het kiesrecht werd mogelijk gemaakt en zou men dan nu de vruchten van dien arbeid niet mogen plukken, niet mogen doen wat wijs beleid vordert. Zeer stellig, indien het Staatsbelang een ander kiesrecht vordert, moet dat zoodra mogelijk worden ingevoerd.

Wat betreft de ondermijning van de grondslagen van den Troon door deze regeling, ik wensch bij niemand achter te staan in liefde voor ons Vorstenhuis en ben juist van meening, dat men door deze hervorming na te laten, den Troon niet versterkt.

In tegenstelling met den heer Travaglino ben ik van meening dat het getuigt van hoffelijkheid en ridderlijkheid tegenover onze Vorstinnen, door ze te wijzen op de teekenen der tijden, op de slechte toestanden die er bestaan, door ze de middelen te verschaffen om ze weg te nemen. Dit naar aanleiding van de exceptie, die niet ontvankelijk moet worden verklaard.

Mijnheer de Voorzitter! Waarom ben ik zoo'n warm voorstander van uitbreiding van kiesrecht en in 't bijzonder van eene zeer ruime?

Waarom lachen deze wetsontwerpen mij zoo tegen?

Waarom zou ik het betreuren, indien ze niet, in hoofdzaak ongewijzigd, in veilige haven werden gebracht?

Het zijn deze drie vragen, die ik wensch te behandelen door de, reeds bij voorbaat te geven antwoorden kort toe te lichten.

Ik ben een zeer groot voorstander van uitbreiding van kiesrecht en wel van eene zeer ruime, omdat ik de oplossing van dit vraagstuk noodzakelijk acht in het *welbegrepen belang* van het *vaderland.*

Deze ontwerpen lachen mij zoo tegen, omdat ik van de aanneming daarvan de oplossing van dit vraagstuk, in ieder geval voor zeer langen tijd, verwacht.

Ik zou eene verwerping zeer betreuren, om de nadeelige gevolgen die ik er voor ons vaderland van verwacht, terwijl ik meen, dat door eene aanneming er van na groote besnoeiing, zoo goed als niets wordt gewonnen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zei, dat ik de oplossing van dit vraagstuk noodzakelijk acht in het welbegrepen belang van het vaderland. Ik sta dus als zoodanig lijnrecht tegenover de beide vorige sprekers.

Volgens mijne meening is de eerste voorwaarde voor den bloei van een land dat de Wetgevende Macht het vertrouwen heeft van het volk, en dat die wetten tot stand komen, welke door de tijdsomstandigheden noodzakelijk zijn geworden.

Dit nu is, helaas, bij ons niet het geval. De Vertegenwoordiging heeft niet het onbegrensd vertrouwen van alle kringen der maatschappij, en daarnaast vele regelingen ontbreken die in den loop der jaren wenschelijk zijn geworden. Men moge het betreuren, tegenspreken kan men het niet; de regelen die worden gesteld om door allen die zich op het grondgebied van onzen Staat bevinden, te worden nageleefd, worden door sommigen met schouderophalen begroet.

Het volk is niet overtuigd, dat zij die thans geroepen zijn de wetten te maken, volkomen vertrouwd zijn met al hunne belangen, dat alle belangen even goed worden behartigd.

En is dit nu eigenlijk wel zoo'n wonder?

Als we eens nagaan hoe het er in onze samenleving uitziet, dan zal het vanzelf duidelijk worden, dat, hoe jammer ook, er omstandigheden zijn die het bestaande wantrouwen in de hand werken.

Toen in den loop der jaren door de veranderde omstandigheden, ten gevolge der uitvinding van stoom, telegraaf en electriciteit, eene geheele ommekeer werd gebracht in de maatschappelijke verhoudingen, ontstonden toestanden die men vroeger niet kende of niet had opgemerkt.

Zoo bijv. hield na die uitvindingen aanbod van en vraag naar werkkrachten geen gelijken tred meer met elkander, ontstonden, naast werkeloosheid en armoede bij velen, ophooping van producten en kapitaal bij anderen.

Toen door de afschaffing van het dagbladzegel het mogelijk werd voor weinig veel onder de oogen van velen te brengen, werden allen met die toestanden bekend. Ik herhaal, er kwamen langzamerhand misstanden aan het licht, die vroeger niet werden opgemerkt.

Er kwam meer en meer behoefte de zwakkeren tegenover de sterkeren in de maatschappij te beschermen. Als vanzelf kwam er sprake van dat er door de Wetgevende Macht regelen waren gesteld, wetten werden gemaakt, die niet voor allen gelijk golden, waarbij de belangen van allen niet even goed werden behartigd.

Men voegde er bij, dat er verzuimd werd nieuwe regelen te treffen, die door de veranderde omstandigheden werden geboden.

Natuurlijk duurde het lang vóór er iets gedaan werd ter bescherming van de zwakkeren tegenover de sterkeren, ter verbetering der toestanden, omdat het vooreerst niet gemakkelijk is in te grijpen in het bestaande, en bovendien een verstandig, goed volksvertegenwoordiger, zich vooraf rekenschap wil geven van de gevolgen, wat tijd vordert.

Wonder was het evenwel niet, dat men in de lagere kringen, onder die omstandigheden, wel eens dacht, dat eene andere Vertegenwoordiging die kwalen zou hebben verhoed of zou hebben voorkomen dat ze zulke groote proportiën aannamen, en in elk geval zou hebben gezorgd dat ze spoediger waren weggenomen. Ten gevolge van een en ander deed zich daarna het ongelukkig verschijnsel voor, dat men meende, gelet op de vorming van het wetgevend lichaam en de personen die er in zitting hadden, van alles de schuld te moeten geven aan de meervermogenden. Hoe dan ook, er kwam sprake van eene overheersching der bezittenden, van een stelselmatig uitsluiten der mingegoeden.

Zijn nu al die klachten gegrond, al die redeneeringen juist?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de laatste zijn om dit te beweren.

Zeer ten onrechte wantrouwt men de Vertegenwoordiging, op grond dat ze is voortgekomen uit de meergegoeden. Zeer ten onrechte wantrouwt men haar, indien men meent, dat ze opzettelijk de slechte toestanden bestendigt.

Wat men haar misschien rechtmatig verwijten kan, is, dat ze soms wel wat al te lang wikt en weegt.

Ik zeg: ten *onrechte* vertrouwt men de Vertegenwoordiging niet. Want met meer ernst en nauwgezetheid, met meer kennis en toewijding, dan men daar buiten kan gelooven, worden, zooals ik zelf het voorrecht had een zevental jaren te ondervinden, de zaken hier bezien en behandeld.

En laat ik het er bijvoegen: Zij die van haast het minst gediend zijn, van nieuwe proefnemingen zich het langst afkeerig toonen, komen dikwerf niet het minst op voor de rechten van het volk.

Maar toch is waar wat ik zei, dat het oordeel over de Vertegenwoordiging, bij de minvermogenden voor een goed deel een gevolg is van hare *samenstelling.*

Langen tijd toch voortgekomen uit eene kaste, die der *meervermogenden*, en gekozen door een deel des volks, het meer bezittende, heeft ze niet de volle sympathie van hen die staan buiten het kiezerskorps. Niet ontkennen wil ik het, dat zij die zonder zorg voor den dag van morgen zich aan al de zaken die hier voorkomen kunnen wijden, meer tijd hebben, gemakkelijker werken, dan zij die daarenboven te zorgen hebben voor zich en hun gezin, doch in den tegenwoordigen tijd is dit niet meer voldoende. De vertegenwoordiger moet dichter staan bij het volk of er meer mede omgaan dan thans veelal het geval is, om ook het vertrouwen te genieten van de lagere standen.

Men wil er van overtuigd zijn, dat hij niet alleen spreken kan over beslommeringen en ellendige toestanden, maar dat hij van het treurige geheel doordrongen is.

Mijnheer de Voorzitter! Meer en meer wint de meening veld, dat geleerdheid en rijkdom het niet alleen zijn die *geschikt* maken, een gezond verstand, een helder oordeel en de overtuiging, dat men het vertrouwen der kiezers heeft, maakt ook tot veel in staat.

Zeker, ik zou het ook betreuren, indien de Volksvertegenwoordiging alleen bestaan *moest* uit lieden uit de hoogere standen, maar meer nog zou ik het jammer vinden, indien men oversloeg tot een ander uiterste en meende dat geboorte en kapitaal ongeschikt maakten om mede te regeeren.

En hier vind ik gelegenheid, Mijnheer de Voorzitter, een misverstand uit den weg te nemen, dat bestaat omtrent hetgeen ik bij eene zekere gelegenheid zou hebben gezegd. Sprekende over jonkheeren, graven en baronnen, zou ik hebben gezegd, » dat deze allen de Kamer uit moesten ". Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik kan dit niet gezegd, in elk geval niet bedoeld hebben, omdat het in strijd zou zijn met mijne meening zoo straks ontwikkeld.

En bovendien ik heb te veel achting en eerbied voor velen onder hen, ken te goed van nabij hunne groote bekwaamheden, hun warm hart voor de volksbelangen,

80ste VERGADERING. — 25 JULI 1893.

87. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

dan dat ik zoo iets zou wenschen, nog veel minder daartoe zou willen opwekken.

Mijnheer de Voorzitter! Indien men nu, met alle deze redeneeringen bij het volk aankomt en hun betoogt, dat de Vertegenwoordiging niet zoo gemakkelijk meer, niet zoo gemakkelijk anders kon, wat antwoordt men dan?

»Wij kunnen het niet gelooven, doch indien het zoo is, waarom mogen we dat dan niet zelf mee onderzoeken en ondervinden?

»Waarom mogen wij dan niet zelf de vertegenwoordigers mee kiezen en waarom mogen onze vertegenwoordigers dat dan niet zelf mede constateeren?"

En tegen die redeneering is niet veel te zeggen.

En daarom zeg ik: indien men hen mee laat werken tot de keuze der Vertegenwoordiging, zal, ook al verandert er daarmee weinig of niets, in elk geval, dit wapen hun worden ontnomen, zullen ze zelf de verantwoordelijkheid mee dragen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit gevoelt men ook in die kringen, getuige hetgeen men Zondag hooren kon van dien eenvoudigen, maar zoo treffend schetsenden en waren bakkersknecht, die onder leiding van mijn mede-afgevaardigde Heldt, zijne redenen gaf voor de noodzakelijkheid der totstandkoming van deze wetten.

Tweede voorwaarde voor den bloei van een volk is dat die wetten tot stand komen, die door de tijdsomstandigheden worden geboden.

Mijnheer de Voorzitter! Niet ontkend kan worden, dat het soms zeer lang duurde voor eene of andere regeling werd getroffen van welker noodzakelijkheid men reeds lang volkomen overtuigd was. Niet ontkend kan worden dat vele noodzakelijke regelingen zich helaas nog steeds laten wachten.

Jarenlang bij voorbeeld poogde men door eene inkomstenbelasting ons belastingstel meer in overeenstemming te brengen met de eischen van rechtvaardigheid en billijkheid en pas voor eenige weken werd aan het tweede deel eener nieuwe regeling hier de laatste hand gelegd, terwijl men aan de andere zijde van het Binnenhof daarover zijn oordeel nog moet uitspreken.

Jarenlang is aangedrongen op eene betere regeling van onze levende strijdkrachten; tot heden echter tevergeefs.

Waar in 1874 bij het tot stand komen van de wet-van Houten de noodzakelijkheid werd erkend om in te grijpen in de verhoudingen tusschen personen, werd het 1887 voor een tweede stap op dien weg werd gezet, terwijl de wenschelijkheid van meerder reeds lang was gebleken.

Jarenlang is men er van overtuigd, dat het noodig wordt in te grijpen in de bestaande rechtsverhoudingen tusschen patroon en arbeider, regelen te stellen omtrent het lot van den arbeider op hoogen leeftijd, of bij ziekte of ongevallen, doch — de regelingen bleven uit.

En wanneer nog eens, over deze punten werd gesproken of hervormingen werden voorgesteld, stuitte de wensch van sommigen om krachtig in te grijpen òf op de overweging dat goede regelingen niet mogelijk waren zoolang men de handen niet meer vrij had of dat het niet wel aanging, waar regelen zouden worden getroffen, die aan den eenen kant rechten zouden schenken, aan de andere zijde verplichtingen zouden opleggen, dit te doen zonder alle partijen te hooren.

Gegeven dit alles, staat vast, dat op wetgevend gebied nog al een en ander is te doen. Hoe komt het, dat tot heden dit alles onafgedaan is gebleven?

Mijnheer de Voorzitter! Men weet dit hier te goed, dan dat ik het in détails behoef te behandelen. Het zij genoeg er aan te herinneren, dat jarenlang, men mag gerust zeggen sedert Kappeyne aan 't bewind was, onafgebroken grondwetsherziening noodzakelijk werd geacht.

Ik herhaal, men wilde wel hervormen, doch zag voetangels en klemmen, dacht dat goede regelingen op velerlei gebied niet konden worden gemaakt, indien als basis daarvoor moesten dienen de bepalingen der Grondwet van 1848, meende dat men beter deed eens het fundament van ons Staatsgebouw te restaureeren in overeenstemming met de eischen van den tijd, om dan met meer kracht de handen aan den ploeg te slaan, door geene beperkingen meer gehinderd.

Voor alles moest dan daarna eene nieuwe kieswet tot stand komen, opdat tot het maken van al die regelingen zouden kunnen medewerken vertegenwoordigers, mede gekozen door en dus mede het vertrouwen volop genietende van hen, die nu nog zijn buitengesloten.

Deze ontwerpen lachen mij zoo toe, omdat ik van de aanneming de oplossing van het kiesrechtvraagstuk, in ieder geval voor langen tijd, verwacht.

Dat oordeel steunt op de volgende gronden:

1. Er wordt verlangd dat het kiesrecht worde losgemaakt van de betaling van belasting.

2. Men verlangt eene regeling die voor allen gelijk geldt, dus criteria die zoo zijn, dat ieder er aan kan voldoen.

3. Bovenal wenscht men dat er eene regeling komt, die lang kan blijven bestaan.

4. De oplossing van het kiesrechtvraagstuk wordt verlangd door zeer velen, zoowel niet-kiezers als kiezers.

Ik zeg: men verlangt dat het kiesrecht wordt losgemaakt van het betalen van belasting.

Vóór 1887, er is herhaaldelijk aan herinnerd, werd niet alleen buiten maar ook in deze Kamer jaar op jaar gebeukt op de census-barriere, eene barrière die in 1848 was opgeworpen allicht om dezelfde redenen als waarom velen haar nu zouden willen behouden, om te voorkomen te grooten invloed van het volk. 't Was daarom dat men in 1887 in de Grondwet het mogelijk maakte met dat stelsel te breken, de zeer zeker ruime bepaling opnam dat, om kiezer te worden, men voldoen moest aan eischen van geschiktheid en welstand.

En indien men zich nog eens de bezwaren herinnert, die van de samenkoppeling van het kiesrecht aan de belastingen het gevolg waren, dan kan men niet anders dan toejuichen, dat men in 1887 zoo handelde.

Vooreerst toch werden door de betrekkelijke hooge som, die betaald moest worden om kiezer te zijn, velen van de stembus geweerd, die men eigenlijk niet wilde uitsluiten.

Tweedens had men het bezwaar van het rekening houden met de plaatselijke gesteldheid.

Derdens dat de samenkoppeling noodig maakte, dat elke wijziging in de eene wet, eene wijziging in de andere ten gevolge had, in één woord dat deze de goede regeling van elk onderwerp op zich zelf zoo goed als onmogelijk maakte.

Ten vierde was een bezwaar de schatting, omdat elke willekeur daarbij gepleegd, een onrecht ten gevolge kon hebben. Anderen dan de wetgevers hadden het daardoor in de hand iemand kiezer te maken of hem van de lijst te weren.

En is niet tevens het voorloopig kiesreglement, gemaakt in 1887, met veel vrijgeviger bepalingen dan de kieswet van 1850, daar, om het onhoudbare van dat stelsel in het licht te stellen?

Zijn na de toepassing daarvan geen schromelijke onbillijkheden aan het licht gekomen, is niet juist van de de belasting (personeel) het overwicht der landelijke op de stedelijke kiezers het gevolg geweest, zijn daardoor nog niet velen buitengesloten, waaromtrent allen het eens zijn, dat zij meer dan anderen waarborgen kunnen bieden voor het doen van eene richtige keuze.

Nu is het wel waar, dat ten gevolge van onze nieuwere belastingwetgeving het mogelijk is geworden, wat het bedrag betreft, dat betaald moet worden, lager te dalen, ja zelfs zeer laag te komen, doch daarin meen ik dat juist een groot gevaar schuilt.

De mogelijkheid om kiezers te telen en wel in grooten getale wordt daardoor geboren. Zeer te recht is in de *Prot. Noordbrabanter* van 1 Juli ll. opgemerkt:

» Als men in een of ander district, waar de partijen scherp tegenover elkaar staan, wil, kan men, indien de aanslag in de bedrijfsbelasting voldoende is, zooveel kiezers creëeren als men wil. f 1 is het laagste bedrag, dus voor f 1000 — en wie, die kapitaal heeft en belang bij den uitslag, zou dit iets deeren — maakt men 1000 kiezers."

Bovendien welken waarborg geeft het betalen van f 1 belasting meer voor eene richtige keuze dan elk ander criterium, hoe licht ook gesteld.

Daarnaast vind ik, dat de oplegging in het betalen van eene belasting, welke ook, aan het euvel lijdt, dat het is een kenteeken niet voor *allen gelijk*.

Waar voor den gezetene de betaling van eene vrij hooge som niets beteekent, daar is de betaling van slechts f 1, voor dit doel, niet onbelangrijk voor velen die wel gaarne kiezer zouden willen worden. Hoevelen zijn er niet die met een geheel gezin, soms 6 à 7 personen, een geheel jaar moeten rondkomen met f 200 à f 250. En hij die dat, braaf en fatsoenlijk blijvende, doet, is zeker een flink en oppassend persoon.

Voor zoo iemand zal men toch wel niet beweren dat, naast hetgeen hij reeds moet bijdragen in de accijnzen, f 1 belasting zoo'n kleine zaak is.

En toch, hij heeft niet minder belang bij eene goede Vertegenwoordiging dan anderen.

Wisselvalligheid van het aantal kiezers zal zeker ook meer dan van een ander kenteeken van het aannemen van den census het gevolg zijn.

Vandaag kiezer, morgen niet; zoo hoorde ik nu nog dat bij de laatste verkiezingen sommigen die het vorig jaar stemgerechtigd waren, nu die qualiteit misten door de wijziging in de grondbelasting.

Eene kleine wijziging kan in ieder geval maken dat er verandering komt.

En niets is zeker minder, dan dat iemand die eenmaal het kiesrecht bezat, dit later moet missen, hoewel hij zelf niets deed, wat hem minder geschikt maakt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meende dan ook op al die gronden dat, in elk geval onze partij, in het inhalen van den census geen heil zou zien.

Edoch ik heb mij tot mijn leedwezen vergist.

Eerlijk moet ik bekennen, dat het artikel van ons geacht medelid mr. van Houten mij onverwacht trof.

Dat in het ontwerp van geen census sprake is verheugt mij.

Ons volk verlangt eene regeling, zei ik, die voor allen gelijk werkt.

Dit nu meen ik dat het geval is door het eischen der kenteekenen zooals die door den Minister zijn voorgedragen.

De Minister toch draagt voor, als kenteekenen van geschiktheid »de kennis van lezen en schrijven", als kenteeken van maatschappelijken welstand »het onderhouden van zich en zijn gezin".

De *kennis van lezen en schrijven*. Het is waar wat de Minister zegt: dat zijn kundigheden die ieder moet bezitten, die in onze maatschappij goed wil verkeeren en die daarnaast ook ieder zich *verwerven kan* of naar ik hoop zeer spoedig in staat zal zijn te verwerven.

Het onderhouden *van zich en zijn huisgezin*. Schijnbaar mag deze eisch niet veel beteekenen, in werkelijkheid zal een zeer groot deel van ons volk zich overgelukkig rekenen, indien het daartoe in staat is.

En wil men daartoe in staat zijn, dan is het nog voor de meesten: oppassen de boodschap; dan komt men er nog niet gemakkelijk zonder veel overleg en groote oppassendheid.

En deze twee goede eigenschappen, deugden, moeten, dunkt me tegenwoordig wel op hoogen prijs worden gesteld.

Nu weet ik wel, dat men het criterium »de kennis van lezen en schrijven", herhaaldelijk heeft trachten belachelijk en verdacht te maken. — Zoo straks geschiedde het nog door den geachten afgevaardigde — door er op te wijzen, dat het toch te dwaas is een gepromoveerde, een onderwijzer en zooveel anderen die juist met die kundigheden hun brood moeten verdienen, eene proeve van die twee te laten afleggen. Zij die zoo redeneeren vergeten de redenen die de Minister er heeft bijgevoegd.

In de Memorie van Toelichting § 4, bladz. 4, zegt de Minister:

»De noodige geschiktheid om het kiesrecht te erlangen wordt stellig gemist door hen, die de kundigheden, in onze samenleving, voor allen noodig en in de eerste plaats aan allen onderwezen, het lezen en schrijven, voor zich niet hebben verworven en die daardoor niet in staat zijn om in behoorlijken vorm eene te verrichten keuze uit te brengen."

De Minister verlangt ze dus omdat men *daardoor in staat is in behoorlijken vorm eene te verrichten keuze uit te brengen*, dat wil zeggen, dat ieder in staat is zelf zijn biljet in te vullen en daardoor niet noodig heeft dit door een ander te laten doen, ten gevolge waarvan zoo vaak een andere naam op het biljet voorkwam, dan in de bedoeling lag van den kiezer zelf.

De heer Bool zei zoo straks: had men voor 200 jaar die eisch gesteld, dan zou ik daarmede vrede kunnen hebben, doch nu niet. Hoe is dit mogelijk? Indien de heer Bool meent dat voor 200 jaar iemand die lezen en schrijven kon geschikt was om kiezer te wezen, waarom acht hij dan nu het bezitten van die kundigheden zooveel lager.

Ik meen er, hoe ook, uit te zien, dat de heer Bool het criterium op zich zelf nog zoo slecht niet acht.

De heer Travaglino wees er op dat *rekenen* in elk geval dan ook moest zijn opgenomen en toonde daardoor mijns inziens dat hij de bovenvermelde redenen, die juist tot lezen en schrijven hebben geleid, niet in het oog hield, dat hij de bedoeling er van miskent.

Nu weet ik verder wel dat men bezwaren heeft tegen de onderstelling der wet, dat geacht wordt in eigen onderhoud te voorzien: »hij die niet bedeeld wordt door eene openbare instelling van weldadigheid". Ja zelfs, dat men beweert, dat dit geen kenteeken van maatschappelijken welstand is.

Hierover zal nog genoeg worden gesproken; ik voor mij ben van meening, dat het negatief kenteeken zeer goed mag worden aangenomen, dat dit nergens is verboden. Verder laat ik dit punt rusten.

Zij die beweren dat het voorgedragene is in strijd met de Grondwet, doen andere regelingen aan de hand, die zij meenen dat bevredigen kunnen. Mijne Heeren, ik betwijfel dat ten zeerste. Als dat zijn moet de regeling, voorgesteld door ons geacht medelid mr. van Houten, of die, voorgesteld in een brochure, die ons werd toegezonden, dan moet ik zeggen dat die mij in elk geval zoo niet bevredigen.

De heer van Houten toch stelt wederom voor den census en daarnaast het bezit van een spaarbankboekje tot een bedrag van bijv. f 50. Omtrent den census zal ik niets meer zeggen.

Wat het *spaarbankboekje* betreft, eene prachtige schildering werd Zondag daaromtrent gegeven door dien eenvoudigen maar volgens mijn oordeel waren werkman, die in de meeting dit punt besprak.

Een spaarbankboekje tot dat bedrag te krijgen zou voor sommigen nog wel gaan, maar het te behouden ging niet.

Hij voor zich had wel eens meer geld op de spaarbank gehad, doch dit was niet zijn geld, het was dat van den huisheer, van den turfboer, enz.

Het is niet voldoende het te hebben, maar men moet het ook kunnen houden, en dit is tegenwoordig zoo goed als voor de meesten onmogelijk.

En bovendien, kiezersteelt en ontkiezering zou daarvan het gevolg kunnen zijn, Dat men kiezer-af wordt, acht de heer van Houten zelf volgens zijne brochure zoo verkeerd.

De onbekende schrijver wil f 3 belasting laten betalen, later voor $^4/_5$ uit te keeren aan de gemeenten; dit lijkt me nog *slechter*.

Ik erken, men kan op die wijze twee vliegen slaan in ééne klap.

Men stelt den vermogende in staat, als hij daartoe lust heeft, kiezers te maken, en de kas te stijven, die anders toch door hem moest worden gevuld.

In die brochure, waarvan ik het jammer vind dat de schrijver niet bekend is, omdat, niettegenstaande zijne groote bezwaren die hij heeft tegen het voorgestelde, het hem, na veel moeite, niet is gelukt iets degelijkers te vinden, leest men:

Art. 3. Het kenteeken, zoowel van geschiktheid als van maatschappelijken welstand, bij art. 1 bedoeld, wordt bij deze wet bepaald te zijn:

» het, in den loop van het aan de vaststelling der kiezerslijsten voorafgegane burgerlijk jaar, betaald hebben van eene vrijwillige bijdrage van drie gulden, ten behoeve van het Rijk."

De schrijver acht dus een voldoend criterium van geschiktheid en maatschappelijken welstand *het betalen eener vrijwillige bijdrage van drie gulden;* en voegt er in de toelichting bij: » dat dit eene regeling zou zijn van de aangelegenheid van het kiesrecht die, *meer aan de bedoeling der Grondwet beantwoordende, vrij van elke willekeur en hoogst eenvoudig in de toepassing, zonder in bedenkelijke overdrijving te vervallen, op ruime schaal kiesrecht verleent.*"

Dat deze regeling hoogst eenvoudig is kan ik toegeven, maar of ze meer zou zijn in overeenstemming met de bedoeling van de Grondwet, betwijfel ik evenzeer als dat ze niet vrij is te pleiten van willekeur.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit zou eene oplossing zijn die voor willekeur de deur wijd openzet en die in elk geval geene waarborgen meer geeft voor eene goede keuze. Naast de omstandigheid, dat dus deze kenteekenen niet voor allen die zij zullen nakomen, gelijk kunnen worden geacht, meen ik, dat er ook nog te veel worden uitgesloten, die zoo noodig de deur binnen moeten.

Zoowel kiezers als niet-kiezers verlangen dat deze zaak voor langen tijd van de baan komt.

Nu, Mijnheer de Voorzitter, afdoening voor langen tijd is alleen mogelijk, indien men zoo ver gaat, als de Grondwet mogelijk maakt, en dit geschiedt bij de onderhavige ontwerpen.

Of dadelijk de 800 000 kiezers, die de Minister denkt te scheppen, bij de stembus zullen worden toegelaten, betwijfel ik, doch dit vond ik juist het mooie van het stelsel, dat zonder wetswijziging het geheel gaandeweg zal vermeerderen; — dit niet te verwerpen, dat er een prikkel in ligt, voor ieder die niet toegelaten is om het zoover te brengen.

Zij die niet geschikt zijn, zullen trachten zich die kundigheden te verwerven, zij die nog geen voldoenden welstand bezitten, zullen er naar streven zoo spoedig doenlijk zich zelf te redden.

De heer Bool sprak zoo straks van geleidelijke ontwikkeling van het kiezerskorps.

Mijnheer de Voorzitter, dit denkbeeld zou ook mij toelachen, indien we 40 jaar vroeger waren. Toen wees de groote staatsman er op, dat even zeker als het beginsel van het algemeen stemrecht lag in deze eeuw, het even zeker geleidelijk moest worden verkregen. Later, in 1867 of 1868, waarschuwde, meen ik, de heer van Kerkwijk tegen stilstand, doch dit alles heeft niets gebaat, het was kloppen aan doovemans deur.

Nu is het daarvoor meen ik de tijd niet meer.

Verder wezen de heeren afgevaardigden die vóór mij gingen op de lauwheid der tegenwoordige kiezers, om daaruit te besluiten tot het onnoodige van eene groote uitbreiding.

Mijnheer de Voorzitter! Is dat nu een argument? Moeten om de lauwheid der tegenwoordige kiezers, zij, waarvan men meent — ja sommigen vreezen —, dat ze trouw zullen opkomen, worden afgewezen?

Er zijn zoo velen die het *wenschen* kiezer te worden, en door deze ontwerpen aan te nemen zal men dus die velen tevreden stellen.

Hier ontmoet ik *hen* die beweren dat dit niet zoo velen zijn, en *hen* die beweren ja, er zijn er, maar die is het te doen om heel iets anders dan om er goed mede te stichten.

Het komt dus hier op neer:

Er zijn er niet velen die er om vragen.

Is dit wel zoo?

Neen, mij dunkt de adressen, optochten, meetings en dergelijke zijn daar om het tegendeel aan te toonen en nu niet *alleen* adressen van een deel der werklieden, neen van allen zonder onderscheid, van welk geloof of gezindte ook. Doch bovendien, stel dat men er niet om vroeg. Is dit dan eene reden als we het billijk en rechtvaardig achten, om het niet te doen. Neen, zeker niet, de schrijver van de brochure: »In hoofdbeginselen ongewijzigd", heeft dit op bladz. 17 zoo te recht gezegd:

» Nu ze zwijgen, zegt men: ze vragen er niet om. Als ze vroegen, zou men zeggen: die oproerkraaiers. En bovendien er is zwijgen dat welsprekend is. Dat het *onjuist is* de meening, dat men het niet wil, daarvan getuigen ook de meetingen, in de laatste dagen gehouden, niet het minst de meergemelde van Zondag, met vertegenwoordigers uit alle oorden van het land, waar betuigingen van sympathie en adhaesie inkwamen van velen.

Zij die het willen, hebben *geen goeds in den zin*, en men neemt er de ontevredenheid *niet mee weg.*

Mijnheer de Voorzitter! Ik ontken beide stellingen.

Het volk achter de kiezers vraagt het steeds met meer klem en niet om de maatschappelijke orde in gevaar te brengen, integendeel, juist om die hechter en sterker te maken.

De vergadering van laatstleden Zondag, ik beroep mij er nogmaals op, was daar om het bewijs te leveren.

De beide werklieden-sprekers kwamen er rond voor uit dat voor de sociaal-democraten, zij die het niet wel meenen met onze bestaande instellingen, die wanhopen aan verbeteringen langs den geleidelijken weg, geen plaats was in die vergadering.

Zij toonden zich voorstanders van hervorming van het bestaande, langs wettigen weg, geleidelijk tot stand gebracht.

Ook bij andere gelegenheden is dit wel gebleken. De voorzitter van den Bond voor Algemeen Kies- en Stemrecht te Rotterdam, de Rot, toonde het in een debat met sociaal-democraten nog, bedrieg ik mij niet, dezen winter. Waar is, dat zij zich verongelijkt rekenen, geen stem te hebben in 't kapittel, niettegenstaande zij mede zijn nijvere werklieden, zooals men het uitdrukte, en dat zij door hunne grieven hierover het getal der ontevredenen vergrooten. Neemt men die ontevredenheid weg, men doet een goed werk.

Dat zal men op deze wijze bepaald doen.

Ik geloof het stellig.

En ik beroep mij hier op Patrimonium.

Het adres dat door bestuurderen van de Christelijke Werkliedenvereeniging » Bid en Werk", afdeeling »Patromonium", te Rotterdam, aan deze Kamer is toegezonden, luidt:

» Geven met verschuldigde hoogachting te kennen ondergeteekenden, dat zij uwe hulp inroepen, om, nu eindelijk de Regeering gevolg heeft gegeven aan de bij haar optreden gedane belofte, om een wetsontwerp tot regeling van het kiesrecht in te dienen, dat geen censuskleur of mammonvoorliefde vertoont, nu ook aan uwe zijde al het mogelijke te doen om dit ontwerp tot wet te doen worden, en eenerzijds de bestrijding van genoemd wetsontwerp door allerlei conservatieve elementen af te weren of onschadelijk te maken, en anderzijds het zóó te wijzigen, dat niet aan hen die straks het kiesrecht zullen verkrijgen, de uitoefening er van zal worden verhinderd of bemoeilijkt, wat tot nieuwe *ontevredenheid* aanleiding zou kunnen geven en aan de liefde voor Vorstenhuis, volk en vaderland afbreuk zou kunnen doen."

Juist op het woord ontevredenheid wordt gedrukt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het meer gezegd en ik herhaal het wat ik meer heb gezegd, men zal: de sociaal-democratie een vruchtbaren akker ontnemen.

Neen zegt men: daardoor niet, wel door het wegnemen der *werkeloosheid*, enz. Juist, maar waar nu het volk meent, dat dit alles niet geschieden zal, niet *goed* zal gebeuren, zoolang ze niet meespreken, zullen *die pogingen* niet op de rechte waarde worden geschat.

Hoe het zij, ben ik te optimistisch?

In een tijd als *deze* is dit wel eens goed, want het valt

al zoo vaak tegen. Knoeierijen moeten worden voorkomen in 't vervolg. Dit wenscht natuurlijk ieder.

Juist dit zal door deze wetten gebeuren; daarvoor waakt het in te voeren couloirstelsel, het stelsel dat ons brengt de geheime stemming en verlossen zal van het schromelijk geknoei dat helaas tegenwoordig zoo dikwerf voorkomt.

Waarom toch is het bij de stemming te doen? Om het oordeel van al de kiezers, wie zij het meest geschikt rekenen.

En is dat nu tegenwoordig niet het geval?

Neen, niet alleen dat het nu mogelijk is het biljet te laten invullen of te doen invullen, neen, men kan nu vragen het te zien en de zwakke aarzelt en zal zich daarna genoodzaakt gevoelen eene keuze te bewerkstelligen, die anders niet zou zijn geschied.

In dit stelsel, meen ik, dat de grootste waarborg ligt tegen nadeelige gevolgen.

En nu ten slotte: wat zullen de gevolgen zijn van de verwerping? Zal van eene verwerping het gevolg zijn, zooals de heer Bool gezegd heeft, dat men komen zal met eene regeling, die wel voldoen zal aan de meerderheid van deze Kamer? Ik geloof niet dat men dat kan.

Ik ten minste stel als eisch, dat men met een kiesrecht komt, dat de bezwaren wegneemt, die aan het bestaande stelsel kleven. Wanneer men met eene regeling komt, die zoo ver niet gaat, dan zal men op vele bezwaren stuiten. In elk geval men zal van de zaak niet af zijn, vóór men zoo ver gaat, als nu wordt geboden.

Ik stel mij voor, dat men erger krijgt dan nu wordt begeerd; want dit is zeker, nu deze Regeering, die men niet verdenken mag van ongrondwettige handelingen te willen plegen, eenmaal gezegd heeft, dat er 800 000 gewenscht zijn, zal men aldus redeneeren: De Kamer wilde het niet, omdat de Grondwet het niet toelaat, want men ontleende bezwaren aan art. 80; dus die Grondwet moet herzien.

De heer **van Houten**: Wat kwaad?

De heer **Smeenge**: De heer van Houten zegt: »Wat kwaad?" Dit, dat wij weer eene periode te gemoet gaan van wetgevende onmacht. Indien wij maar de zekerheid hadden, dat gedurende die periode op wetgevend gebied met vrucht kon worden gearbeid, dan was het misschien niet erg, maar de heer van Houten zal mij toegeven, dat die zekerheid, op grond van het verleden, er niet is.

Mijnheer de Voorzitter! Men lacht daarom en meent misschien dat ik vergeten ben wat in den laatsten tijd gebeurde. Neen, zeker niet, de wijziging van ons belastingstelsel acht ik te hoog om daarover niet zeer verheugd te zijn.

Niemand meer dan ik — en ik zei het hier onlangs in de aangehaalde vergadering — draagt den Minister daarvoor hoogachting toe; doch men moet niet vergeten, dit alles gebeurde na de grondwetsherziening.

Mijnheer de Voorzitter. Ik zal eindigen, in het vertrouwen de gestelde vragen te hebben beantwoord en mijn standpunt te hebben duidelijk gemaakt en gerechtvaardigd.

Ik eindig met de woorden door den heer Travaglino den Minister toegevoegd, doch in anderen zin.

De heer Travaglino *vond het niet kloek.*

Ik zou het onvoegzaam, onvoorzichtig en roekeloos hebben geacht, indien deze Regeering het gegeven woord bij de stembus niet had ingelost.

Ik hoop dat wij allen dat mede willen doen en dat de heer Travaglino nog overtuigd worde van anders te moeten handelen dan hij nu van plan is.

De heer **Michiels van Verduynen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om zoo kort en naar ik hoop, tevens zoo duidelijk mogelijk uiteen te zetten het standpunt, hetwelk ik tegenover het kiesrechtvraagstuk, tegenover dit ontwerp meen te moeten aannemen.

Men mag het betreuren, dat de Regeering met een voorstel tot kiesrechtuitbreiding gekomen is, maar kan haar daarvan geen verwijt maken. Zij heeft haar voornemen daartoe in de eerste Troonrede kenbaar gemaakt, en de Kamer heeft daartegen niet geprotesteerd. De indiening van een ontwerp-kiesrecht was dus haar recht, en ik aarzel niet er bij te voegen, van haar standpunt haar plicht.

Maar eene geheel andere vraag is of de uitspraak der kiezers bij de verkiezingen in 1891 en de samenstelling van het Kabinet aanleiding gaven om een wetsontwerp te verwachten van zoo ver strekkenden aard als dat hetwelk wij nu hebben te beoordeelen. Deze vraag meen ik ontkennend te moeten beantwoorden, mij beroepende zoowel op voor- als tegenstanders van eene finale kiesrechtuitbreiding, die beiden evenzeer verrast zijn geworden door dit ontwerp. Zeker, indien de vorming van een Kabinet door onze geëerbiedigde Koningin-Regentes ware opgedragen geweest aan den heer Tak van Poortvliet, en hij zich een zevental geestverwanten had toegevoegd van even vooruitstrevende richting als hij zelf; indien dan zulk een Ministerie steun had gevonden bij de Volksvertegenwoordiging, en de Minister Tak en de Regeering niets had gevoeld voor de grondwettige bezwaren, die tegen haar ontwerp zijn in te brengen, dan moet ik bekennen had men moeilijk iets anders kunnen verwachten.

Maar dit is niet het geval. De gauche der liberale partij maakt, zoo ik mij niet bedrieg, eene meerderheid uit aan de overzijde.

Bij de meerderheid der leden, waaruit dit Kabinet is voortgekomen bestaat niet de minste neiging om te gaan tot aan gene zijde van het algemeen kiesrecht, waarheen, naar de verklaring van eenen geëerden en betreurden doode, namelijk professor Buys, ons de Minister Tak brengt.

Vraagt men mij naar de gronden, waarop deze meening steunt, dan verwijs ik naar de redevoering gehouden bij de grondwetsherziening door een der scherpzinnigste en meest invloedrijke leden der liberale partij, namelijk den president der liberale Kamerclub. De heer van der Kaay verklaarde toch in navolging van den heer Kappeyne, dat hij het algemeen stemrecht noch zuiver noch bij benadering wenschte te beleven. Dan beroep ik mij op den nestor der liberale partij in deze Kamer, den geachten afgevaardigde uit Zierikzee, den heer van Kerkwijk, die, krasser kon het niet, weigerde mede te werken aan het sectie-onderzoek van een onderwerp door eene bevriende Regeering voorgesteld. Dan zou ik mij nog op zoovele leden van de overzijde kunnen beroepen, die door dit ontwerp 's lands belang in de hoogste mate geschaad achten.

En wat de samenstelling van het Kabinet betreft, behoef ik slechts te herinneren aan hetgeen bij het optreden van dit Ministerie door de radicale pers is geschreven en door de leden van den uitersten vleugel hier is in het midden gebracht.

Er kleefde een vitium originis aan dit Kabinet, hetwelk het onmogelijk maakte, zoo werd beweerd, dat het ooit de uiterste linkerzijde zou kunnen bevredigen. En niet alleen is zij thans tevreden, maar zelfs de sociaal-democraten erkennen dat *deze* Regeering niet meer kon geven.

Mochten of konden zij die de Regeering in goed vertrouwen op de bedachtzaamheid van mannen als de Ministers van Tienhoven en Pierson hebben gesteund een zoo radicaal wetsontwerp vreezen als hun is aangeboden? Neen, Mijnheer de Voorzitter, het feit juist dat mannen als de heeren Van Tienhoven, Pierson en Van Dedem in dit Kabinet zitting hadden, gaf hun het recht om te verwachten een politiek van geleidelijken vooruitgang, eene politiek van kalme en bedaarde hervorming.

Van eene Regeering, gevormd door den heer van Tienhoven, die als lid der Eerste Kamer getoond had pacificatie te willen (zijne houding bij de schoolwet strekt hiervoor tot bewijs) en door den middelweg te bewandelen, de partijen zoo weinig mogelijk van elkander af te stooten, van die Regeering kon men niet verwachten, dat zij komen zou met een voorstel hetwelk van niets zoo ver verwijderd

80ste VERGADERING. — 25 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

is dan van een vergelijk, maar integendeel schijnt bestemd te zijn om eene enkele uiterste fractie tevreden te stellen.

Wil men weten hoe een zeer warm voorstander van finale kiesrechtuitbreiding over dit ontwerp denkt, dan wensch ik u in herinnering te brengen de woorden van den geachten afgevaardigde uit Almelo, gesproken tot de kiezers in het district Beverwijk. Dr. Schaepman verklaarde toen te Uitgeest het volgende:

»Dit is zeker, zonder gemeen overleg komt die wel niet tot stand. Men kan haar met ééne stem meerderheid aannemen; maar als zij niet met waardigheid en staatsie naar de overzijde van het Binnenhof wordt gebracht, dan sterft zij in de handen van hem, die haar overbrengt, vóór zij aan de fontein van den Roomschen Koning is aangekomen. Zij komt niet tot stand, of zij moet evenals de schoolwet een werk zijn van pacificatie."

Men had van een Kabinet-van Tienhoven mogen verwachten, dat het zich deze waarheid zoude hebben herinnerd, niet alleen bij de openbare beraadslaging, maar evenals de vader der schoolwet, bij de samenstelling van het wetsontwerp.

Om met waardigheid en staatsie naar de overzijde te kunnen worden gebracht, om te kunnen worden een werk van pacificatie had het ontwerp nooit dit eenzijdig karakter mogen dragen en reeds door zijne samenstelling moeten getuigen van de zucht naar gemeen overleg.

Ik heb gemeend dit te moeten zeggen om duidelijk in het licht te stellen, dat, wat de toekomst ons ook moge brengen, de verantwoordelijkheid voor de gevolgen geheel blijft voor rekening der Regeering en voor haar alleen.

Want men zegge niet dat de Volksvertegenwoordiging het in hare macht heeft door een afkeurend votum ongedaan te maken wat door de Regeering is verricht. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de indiening zelve is eene daad die niet is uit te wisschen. Al behoudt de Kamer hare volle vrijheid om dit wetsontwerp te verwerpen, al is haar moreele en feitelijke bevoegdheid dienaangaande onbetwistbaar, al is ook op de feitelijke kracht van zulk een votum niets af te dingen, het is niet te ontkennen dat de Kamer dit wetsontwerp kan verwerpen, maar niet wegnemen de illusiën, niet wegnemen de verwachtingen door de indiening daarvan verwekt, illusiën en verwachtingen die naar mijne overtuiging toch op teleurstelling moeten uitloopen.

Een volgend Kabinet is daardoor nooit geheel vrij, en blijft, indien voor dit ontwerp geene meerderheid wordt gevonden, in hare handelingen belemmerd door de daad harer voorgangster.

Het is daarom te betreuren dat de Regeering is gekomen met een wetsontwerp hetwelk slechts kan worden aangenomen door eene uit de meest heterogene bestanddeelen bestaande meerderheid en niet veeleer heeft getracht eene kiesrechtuitbreiding voor te stellen, die getuigenis zou afleggen, niet van de zucht om de uitersten te voldoen, maar van het streven om door den gulden middelweg te bewandelen, eene waarlijk nationale wet tot stand te brengen.

Helaas, dit is niet geschied, en wij hebben ons thans de vraag te stellen wat in de gegeven omstandigheden kan en moet gedaan worden om de daad der Regeering zoo min schadelijk te maken.

Ik behoor niet tot de groote voorstanders van kiesrechtuitbreiding en van mij zou voorloopig nog niet de aandrang gekomen zijn, om reeds terug te komen van het kiesrecht der Additioneele artikelen. Maar ik zou het niet wenschelijk achten, nu eenmaal een voorstel is ingediend, slechts kracht te zoeken in tegenwerking, kracht te zoeken in eene tegenwerking à outrance. Integendeel, elk pogen wensch ik te steunen om de wet te maken tot hetgeen zij, mijns inziens, van den beginne af had behooren te zijn, namelijk eene nationale wet.

Maar, vooraleer ik mij met alle bescheidenheid veroorloof te zeggen, wat naar mijne meening daartoe noodig is, een enkel woord om de bezwaren uiteen te zetten tegen het ontwerp, dat voor ons ligt.

Het eerste en onoverkomelijk bezwaar is de ongrondwettigheid.

Men moge de zaken keeren en wenden zooveel men wil, men moge tot allerlei min of meer gelukkige sophismen zijne toevlucht nemen, om eene uitvlucht te zoeken en wit zwart te kunnen heeten, wie de discussie van de grondwetsherziening nog eens naleest, zal onmogelijk knnnen volhouden, dat het kiesrechtontwerp-Tak in overstemming is met den *geest* der Grondwet. In de gewisselde stukken, in de pers en in brochures is die ongrondwettigheid zoo breedvoerig uiteengezet, dat ik hierop niet ver wil ingaan. Eene enkele aanhaling zij voldoende.

De Minister Heemskerk legde toch op den 23sten Juli 1886 namens de geheele Regeering de volgende verklaring af: »Ik heb nu de eer te verklaren na overleg met mijne ambtgenooten en als eenparige uitspraak van het gevoelen van het Ministerie, dat het Kabinet de invoering van het algemeen stemrecht, dat wil zeggen: een stemrecht dat ook diegenen die proletariërs genoemd worden, degenen die in de lasten niets of volstrekt onbeduidend dragen, degenen die de eenvoudigste kennis missen en door de zorg voor het dagelijksch brood — zij zijn daarom als menschen niet minder te achten, dat zij verre — zoozeer gedrukt worden dat zij zich met staatszaken niet kunnen bemoeien en met geene mogelijkheid er iets van kunnen verstaan, daarin ook zouden begrepen worden, dat *zoodanig* algemeen stemrecht door de Regeering wordt gerepudieerd." (Arntzenius, deel IV, bladz. 92.)

In eene Nota van Antwoord noemt de Regeering het eene dwaling den eisch van maatschappelijken welstand te vereenzelvigen met de uitsluiting der in het laatst verloopen jaar bedeelden. » The tax payer must be the tax layer", is en blijft ook de leuze van den vader der grondwetsherziening, zonder wiens medewerking zij nooit tot stand zou zijn gekomen.

Ik zou nog meer aanhalingen van dien aard kunnen doen, maar ik geloof dat deze citaten meer dan voldoende bewijzen dat het wetsontwerp niet in overeenstemming is te brengen met den geest der Grondwet. Trouwens niemand heeft beproefd dit te betwisten, men heeft alleen gemeend te kunnen aantoonen dat de *letter* der Grondwet zich niet tegen de lezing des Ministers verzet.

Is deze opvatting juist? aangenomen zelfs hetgeen ik meen te mogen betwisten, dat wij ons alleen aan de *letter* hebben te houden; naar mijne bescheiden meening geenszins.

Men vraagt kenteekenen van geschiktheid; van welke geschiktheid? Natuurlijk van geschiktheid om den kiezersplicht te vervullen. Ik zou mij dan kunnen voorstellen dat de Regeering ter voldoening aan dien eisch een examen vorderde in enkele vakken met de politiek in een meer of minder nauw verband staande, zooals b. v. het capaciteitexamen in België. Maar in plaats hiervan wordt alleen gevorderd dat men geschikt is te beantwoorden aan den formeelen eisch om den naam van den uitverkorene zelf te schrijven! Is de man, die b. v. bij een spoorwegongeluk de beide handen verliest daardoor ook maar in eenerlei opzicht minder geschikt, minder bekwaam eene keuze te doen tusschen verschillende candidaten en verschillende beginselen? Hoegenaamd niet. Het eene staat in geenerlei verband met het andere en het is zeer wel mogelijk een vorm te vinden voor de uitoefening van het kiesrecht, waarbij geen schrijven of lezen te pas komt.

Indien het stelsel van den Minister opging zou een opvolger van den heer Tak, die zonder grondwetsherziening nog eene schrede verder wil gaan, kunnen bepalen dat voortaan in het kieslokaal zooveel bussen van verschillende kleur zullen geplaatst worden als er candidaten zijn en de kiezer zijn voorkeur zal aanduiden door het werpen van een balletje in de bus, die den candidaat zijner keuze vertegenwoordigt.

En om aan de letter der Grondwet te voldoen zal men lezen: Deze wet houdt voor kenteeken van geschiktheid de kennis der kleuren en tot toelichting van dit kenteeken zoude men kunnen aanvoeren, dat hij die gewone kleuren

kan onderscheiden ook geschikt is onderscheid te maken tusschen politieke kleuren.

En nu het kenteeken van maatschappelijken welstand. Ik erken, maatschappelijke welstand is een zeer vaag begrip en de definitie van dat begrip uiterst moeilijk, maar voor den Staat is m. i. die taak nog moeilijker. Doch hoe vaag het begrip ook is, zoo kan toch de Staat niet — ook al gaat men tot de uiterste grens — maatschappelijken welstand veronderstellen bij hem, die voor al de lusten welke hij van den Staat geniet, rechtstreeks niets bijdraagt in de lasten en dit alles laat betalen door zijne mede-ingezetenen en op deze wijze indirect bedeeld wordt.

En wanneer de Minister zegt: ik wil toegeven dat de definitie moeilijk is, doch hoe kan ik een ander kenteeken bepalen? — dan richt ik tot Zijne Excellentie bescheidelijk de vraag: »is dit kenteeken niet door de practijk aangewezen?" Waarom niet als maatstaf van kiesbevoegdheid gehandhaafd de vervulling van den belastingplicht? Welk ander en welk natuurlijker kenteeken van maatschappelijken welstand kan van het standpunt van den Staat gevorderd worden dan het betalen van eene bijdrage in de kosten van het huishouden van den Staat, waarvan men deel uitmaakt? Welk beter en natuurlijker kenteeken van geschiktheid bestaat er van het standpunt van den Staat, dan de vervulling der plichten tegenover den Staat?

Is dit denkbeeld dan reeds zoo verouderd dat men er geene rekening mede heeft te houden? Dit zal men toch wel niet willen beweren.

Ik zoude mij dan onder meer kunnen beroepen op het oordeel van een man als den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, die in zijn laatste artikel in de »Vragen des Tijds" het volgende zegt: Waar de mogelijkheid van eene kleine directe heffing ophoudt, is ook de grens voor een kiesrecht, dat grondwettig op het bezit van kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand steunen moet.

Doch ook zonder grondwettelijke bezwaren kan ik mij met dit ontwerp niet vereenigen.

Wenschende niet gerangschikt te worden onder die verstokte reactionnairen die alles behouden willen *omdat* het bestaat, bestaan de vooruitgang, de hervormingen welke ik zoude verlangen evenmin in het ruw omverhalen van die instellingen welke oud, maar daarom niet verouderd zijn en integendeel aan ons vaderland, aan ons volk, jaren van tevredenheid en voorspoed hebben geschonken.

Afkeerig van stappen, waarvan de beteekenis niet is te overzien en die, zoo zij eenmaal gedaan zijn niet meer ongedaan zijn te maken, zou mijn desideratum zijn bedaarde, voorzichtige en geleidelijke vooruitgang, waarbij men zich wel degelijk de vraag behoort te stellen of die vooruitgang ook verbetering brengen zal.

Niemand zal willen beweren dat dit ontwerp aan dien eisch beantwoordt.

Terwijl op dit oogenblik het kiezerskorps 300 000 kiezers telt, zal dit volgens het ontwerp van de Regeering gebracht worden op 800 000 kiezers. Meer dan het dubbel der tegenwoordige kiezers. 500 000 kiezers meer zullen geroepen worden om hun invloed te doen gelden op ons Staatsbestuur. Is de vraag dan niet volkomen gewettigd dat hier van geleidelijke hervorming geen sprake is en het land wordt overgeleverd aan het getal en aan het getal alleen, met de mogelijkheid dat het onvoorbereid en slecht ingelicht een noodlottigen invloed kan hebben op den gang van 's lands zaken.

Dat deze Regeering alleen rekening zoude houden met het getal had ik niet van haar kunnen verwachten, nu zij door hare financieele wetten heeft erkend dat het getal geen gangbare maatstaf is.

De Regeering is gekomen met eene belastinghervorming, niet met het getal Staatsburgers als grondslag, maar rustende op het beginsel der financieele draagkracht. Moet hiermede niet onvermijdelijk gepaard gaan politieke invloed naar draagkracht? Een van beide, men voere de gelijkheid door in zijne uiterste consequentie. Indien alle burgers juist denzelfden invloed op het Staatsbestuur moeten hebben, indien er geen onderscheid mag worden gemaakt, omdat de een bekwamer, geschikter, onafhankelijker is, dan late men ook allen gelijkelijk bijdragen in de belastingen.

Zegt men: bij de belasting moet gelet worden op het fortuin, op de gegoedheid, dan moet ook op de geschiktheid en de politieke en intellectueele gegoedheid worden gelet bij de toekenning van het kiesrecht. Men kan bij het verdeelen der lasten niet juist den tegenovergestelden maatstaf nemen als bij het verdeelen der lusten.

Indien ik op deze gronden aan het Regeeringsvoorstel mijne stem zal moeten onthouden en tot mij de vraag werd gericht, welk stelsel mij zoude bevredigen, dan zoude ik verklaren, dit antwoord ligt opgesloten in hetgeen ik de eer had hier aan te voeren.

Ik wensch eene kiesrechtuitbreiding, mits met behoud van den belastingplicht en het behoorlijk en trouw vervullen van dien plicht als kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, noodzakelijk in de hoogste mate, omdat daardoor nog een ander bezwaar tegen deze kiesrechtuitbreiding wordt weggenomen. Met behoud van de voorgestelde kenteekenen is het, mijns inziens, onhoudbaar aan de kiezers voor de Staten-Generaal het mindere, n.l. het kiesrecht voor de gemeente, te weigeren. Neemt men echter den belastingplicht tot uitgangspunt voor het toekennen van het politiek kiesrecht, dan is ook de bijdrage in de gemeentebelasting het aangewezen kenteeken voor het gemeentelijk kiesrecht.

De belastinghervorming der Regeering nog aan te vullen door de herziening van het personeel hadde de taak der Regeering om soortgelijke kenteekenen vast te stellen, aanmerkelijk verlicht.

Zoo de Regeering alsnog dien weg wil inslaan en tot uitbreiding van het kiesrecht wil komen door verlaging van den census, dan zal ik daartoe gaarne mijne medewerking verleenen en ik houd mij overtuigd, zonder het recht te hebben, om in hun naam te mogen spreken, dat vele leden aan deze zijde gezeten, aan de Regeering in dat geval hun steun niet zouden onthouden.

De eisch van een tweejarig verblijf in eene gemeente is voor mij allesbehalve voldoende om mijne bezwaren weg te nemen, 1°. omdat daardoor slechts enkele marskramers en niet eens de bedelaars van beroep worden uitgesloten; 2°. omdat daardoor misschien evenveel geschikte als ongeschikte kiezers getroffen worden en 3°. omdat ik in deze bepaling geen enkel kenmerk van geschiktheid of welstand kan zien, hetwelk mij de grondwettige bezwaren vermag op te heffen.

Men werpt mij wellicht tegen: uw kiesrecht; gegrondvest op belastingplicht, zal de agitatie in het leven houden. Zelfs een man als de geachte afgevaardigde uit Almelo, van wien men zeker wel het allerminst geneigd zou zijn te verwachten dat hij zich bij zijne handelingen door vrees liet leiden, heeft gemeend dit ongelukkig argument ter verdediging van het ontwerp te moeten aanvoeren. Het agitatie-argument moet ik ten stelligste afwijzen; ik sluit mij integendeel aan bij de meening door u, Mijnheer de Voorzitter, zes jaren geleden in deze vergadering uitgesproken, namelijk dat vrees in dit geval al eene bijzondere slechte raadgeefster zoude zijn.

Wie leest en hoort wat alzoo gezegd en geschreven wordt, weet dat ook met een kiesrecht zonder belastingplicht de agitatie blijft voortduren. Ook dan zal door een groot gedeelte der nieuwe kiezers de strijd gestreden worden onder de leuze: vóór grondwetsherziening en wel vóór herziening van art. 80.

Mochten er zijn, die hieraan twijfelen, dan verwijs ik hen naar hetgeen is gezegd in de volksmeeting, Zaterdag jl. gehouden in het Gebouw van Kunsten en Wetenschappen alhier. Daar oogstte mr. Troelstra de toejuichingen der talrijke aanwezigen in door te betoogen, »dat het algemeen kiesrecht, al geeft het niet de sleutel tot de broodkast, den weg tot de broodkast zal effenen", hetgeen zijns inziens met andere woorden wilde zeggen, dat men eindelijk

zal komen tot den tijd, waarin ieder burger een menschwaardig bestaan krijgt, want over het kiesrecht heen zal aan de bezittende klasse ontwrongen worden de grond en het kapitaal en zal men geraken tot opheffing van het privaat bezit. Hij wees hierbij volgens de verslagen der dagbladen op de kracht die uitgaat van de sociaal-democratische partij in den Duitschen Rijksdag, waardoor gelegenheid bestaat om den aartsvijand, de »bourgeoisie", van aangezicht tot aangezicht te aanschouwen en haar op hare fouten te wijzen.

»Zoo zal het ook moeten gebeuren in de Volksvertegenwoordiging in Nederland, en daartoe is het ontwerp-Tak een eerste stap."

Maar bovendien, Mijnheer de Voorzitter, ik verschil van meening met dien geëerden staatsman, die den kiezer liever een stembiljet dan een steen in de hand geeft. In de hand, waarin men een stembiljet heeft blijft ook nog plaats voor een steen. Hij die tot dergelijke middelen zijn toevlucht neemt, om zijne wenschen bevredigd te zien, zal ook zijn stembiljet kunnen gebruiken, niet om het gebouw der maatschappelijke orde op te richten, doch zoo ver het in zijn vermogen ligt dat gebouw te vernielen. Bijna twee millioen handen hebben bij de laatste verkiezingen voor den Duitschen Rijksdag zulk een steen tegen de maatschappelijke orde gericht. Doch ook hiermede zijn zij niet tevreden, en ondanks stembiljetten wordt ook dáár het werk gestaakt, heerscht ook dáár ontevredenheid, wordt ook dáár naar straatkeien gegrepen.

Ja het stembiljet gaf daar het leven aan een nieuwen kring van ontevredenen, de anti-semieten, die door dit middel gelegenheid vonden zich te verzamelen en eenen onzaligen strijd uit te lokken, waarvoor ik van harte hoop dat ons vaderland bewaard moge blijven.

Het ware voor ons land te wenschen geweest indien de Regeering zich op het standpunt had geplaatst van een vriend en geestverwant van den heer Tak van Poortvliet, van den man die het eerst de groote gaven en talenten van dezen Minister van Binnenlandsche Zaken huldigde door hem tot zijn medewerker te kiezen Ik bedoel natuurlijk den heer Kappeyne van de Coppello. Hij toch verklaarde als Minister van Binnenlandsche Zaken het volgende in de zitting van 4 December 1879, toen de heer Tak van Poortvliet met hem aan de groene tafel was gezeten en dus een deel der verantwoordelijkheid droeg van dit Regeeringsantwoord:

»Een irrationeel kiesrecht — men heeft het in vroeger eeuwen in Engeland gezien — kan eene vertegenwoordiging opleveren, waarin de natie hare wezenlijke uitdrukking vindt en aan welke hare belangen volkomen zijn toevertrouwd. Het algemeen stemrecht daarentegen kan vergaderingen voortbrengen, waarvan het tegendeel met grond wordt getuigd. Of weet men niet dat in Noord-Amerika de groote klacht is dat het algemeen stemrecht daar eene rijke bron blijkt van voortdurende omkooping, geweldpleging en bedrog, dat juist ten gevolge daarvan in dat land de edelsten en besten zich aan de behandeling der publieke zaak onttrekken?

»Wanneer men dagelijks leest hoe in Frankrijk invaliditeit van verkiezingen, uit het algemeen stemrecht voortkomende, plaats hebben, bewijst dat dan niet, hoezeer het algemeen stemrecht door de bovendrijvende partijen of de Regeering kan worden misbruikt?

»Wanneer ik dus vraag: zou het een welkom geschenk zijn aan het Nederlandsche volk, wanneer die vreemde instelling hier werd overgeplant? — dan zal mijn antwoord zijn: ik wensch daartoe niet mede te werken.

»Het algemeen stemrecht moge in de toekomst ook voor Nederland zijn weggelegd, ik wensch die toekomst niet te beleven."

En ten slotte de volgende merkwaardige verklaring van den Minister Kappeyne gegeven in antwoord aan eenige sprekers die het kiesrecht hadden besproken.

»En nu het kiesrecht. De geachte spreker zegt: er is een algemeen stemrecht, dat algemeen en een algemeen stemrecht dat niet algemeen is; ik ben niet voor algemeen stemrecht in absoluten maar in beperkten zin. Ik zal met den geachten spreker niet twisten over dat algemeen stemrecht dat bij hem de voorkeur kan hebben, en dat zou kunnen verschillen van dat, hetwelk de geachte spreker uit Assen verlangt, om de eenvoudige reden, dat ik van zulk een stemrecht, noch in lange noch in korte rokken gediend wil zijn. Ik wil het kiesrecht niet geven in *alle*, ik wil het geven in *goede* handen."

Moge dit waarschuwend woord van een man als de oud-Minister Kappeyne ingang en weerklank vinden in deze Vergadering.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel ik eenigszins vroeger dan ik eigenlijk het recht meende te hebben van te verwachten, aan de beurt kom om het woord te voeren, wil ik, ofschoon minder voorbereid, toch de gelegenheid daartoe niet laten voorbijgaan.

Ik zal mij echter niet begeven in de beschouwingen, die hier gevoerd zijn door de geachte afgevaardigde uit Meppel.

Het terrein dat hij grootendeels betreden heeft moet mijns inziens gereserveerd blijven voor het oogenblik waarop over de amendementen die wellicht op dit wetsontwerp zullen worden ingediend, zal beraadslaagd worden.

Wanneer ons hier wetsontwerpen worden voorgelegd, is het in de eerste plaats voor ons de vraag: of wij die *mogen* aannemen.

De beantwoording van die vraag hangt allereerst af van hetgeen de Grondwet toelaat.

Wij hebben de wetsontwerpen die ons worden voorgelegd te toetsen aan de eischen door de Grondwet gesteld, en voldoen zij aan die eischen, dan hebben wij in de tweede plaats de vraag te stellen, of die wetsontwerpen naar ons inzien bevorderlijk zijn aan het lands belang.

Ten opzichte van die eerste vraag blijkt reeds uit de discussie die hier gevoerd is, dat overwogen moet worden of de kenteekenen van geschiktheid en welstand door de Grondwet voorgeschreven, als voorwaarden voor de kiesbevoegdheid, inderdaad naar de eischen der Grondwet in deze wetsontwerpen zijn geformuleerd.

Wat aangaat het kenteeken van welstand — ten opzichte van het kenteeken van geschiktheid geldt dit eigenlijk ook, maar daarover spreek ik later — vertoonen deze wetsontwerpen, zooals zij geredigeerd zijn, eene soort van tooneelscherm, van tooneeldécors. Als kenteeken van maatschappelijken welstand toch wordt voorgehouden dat men in staat moet zijn te voorzien in het onderhoud van zich zelven en zijn gezin. Maar dit is slechts een décors, een scherm, waarachter zich het wezenlijk kenteeken waarop het aankomt en dat in de praktijk zal worden aangelegd, verbergt.

Evenzoo is het met het kenteeken van de geschiktheid, zooals ik straks zal aantoonen.

Het kenteeken dat in deze wetsontwerpen wordt nedergelegd, is inderdaad geen ander dan dat men niet bedeeld geweest zij in het laatstverloopen jaar.

En nu doet zich deze omstandigheid voor dat die eisch, als kenteeken hier gesteld, in de Grondwet, die hier ons aller doen en laten moet beheerschen, als reden van uitsluiting staat vermeld ook van hen die overigens het door de Grondwet gevorderde kenteeken van maatschappelijken welstand bezitten, en dus onmogelijk als dat kenteeken zelf kan dienen. Het is dunkt mij *luce clarius* dat de in de Grondwet zelve geformuleerde reden van uitsluiting, zelfs waar het bezit van het vereischte kenteeken aanwezig is, niet tevens het kenteeken zelf kan zijn waarop die uitsluiting toepasselijk is. Het is duidelijk dat hier de uitsluiting het kenteeken niet kan en mag dekken.

Men heeft het reeds elders gezegd: schrapt men den in deze wetsvoordracht als kenteeken gestelden eisch, schrapt men den hier aangegeven maatstaf, dan blijft de zaak toch dezelfde, want de bepaling dat niet-voldoening aan dien eisch uitsluiting van de kiesbevoegdheid medebrengt, wordt

reeds in de Grondwet gevonden. Die eisch kan dus niet gelden als het additioneel vereischte, als het kenmerk dat daarenboven, krachtens het grondwettig voorschrift, door de kieswet moet bepaald worden.

Nu is er bij de tweede editie van dit wetsontwerp wel bijgevoegd dat men moet voorkomen op de bevolkingsregisters. Deze bijvoeging heeft echter, mijns inziens, geene beteekenis.

Het moge waar zijn dat er quaestie kan rijzen op het register van welke gemeente een individu behoort voor te komen, maar hier te lande MOET volgens de wet iedereen, die hier verblijft, op een bevolkingsregister, in welke gemeente dan ook, voorkomen. Het zou dus niet aangaan aan dat voorkomen dat op alle toepasselijk is een kenteeken van maatschappelijken welstand te willen ontleenen.

Evenmin zal de eisch dat ook de vrouw en de minderjarige kinderen niet bedeeld mogen worden, de niet-bedeeling kunnen verheffen tot een kenteeken van maatschappelijken welstand bij den huisvader.

Maar zal men misschien zeggen: dit wetsontwerp bepaalt niet alleen een kenteeken van maatschappelijken welstand, maar stelt als eisch ook het bezit van een kenteeken van geschiktheid.

Nu is zeker bij de grondwetsherziening aangenomen, dat de kieswet zou kunnen volstaan met het bepalen van slechts één kenteeken, hetzij van maatschappelijken welstand, hetzij van geschiktheid, edoch met dien verstande, dat het kenteeken aan den welstand ontleend een redelijk vermoeden van geschiktheid in zou sluiten en dat omgekeerd in het kenteeken aan de geschiktheid ontleend een redelijke grond zou liggen opgesloten dat de bezitter eene zekere mate van maatschappelijken welstand genoot.

Kan men nu redelijker wijze beweren dat het bezit van de kunst van lezen en schrijven, voor zoover die in het wetsontwerp als kenmerk van geschiktheid vereischt wordt, ook het bezit van maatschappelijken welstand mag doen veronderstellen? Over een ontkennend antwoord is, dunkt mij, geene aarzeling bestaanbaar.

Intusschen dient ook dat kenteeken van geschiktheid nader beschouwd te worden. Het wetsontwerp noemt als zoodanig de kennis van lezen en schrijven. Maar dit is alweder niets meer dan een tooneeldécors, want in de practijk zal men kunnen volstaan met eenige nauw leesbare krabbels ter invulling van een gedrukt formulier, eene daad die zeker geen recht geeft tot de conclusie dat hij die daartoe in staat is, kan lezen en schrijven. In de practijk zal kennis van lezen en schrijven dus geen vereischte voor kiesbevoegdheid zijn.

Uit de in te vullen aanvrage zal eigenlijk slechts blijken, dat men het kiesrecht verlangt. Doch als op dat verlangen alleen het toekennen der kiesbevoegdheid gegrond wordt, dan verzeilt men naar de wateren waarop zij zich begeven hebben, die kiesrecht aan iedereen willen geven, want weinigen zullen op de vraag of zij het kiesrecht verlangen te bezitten, ontkennend antwoorden.

Doch langs dien weg raken wij vèr af van de Grondwet. De Regeering heeft tegen bedenkingen van dezen aard, die in de gewisselde stukken wellicht reeds beter uiteengezet zijn, redeneeringen overgesteld die ik met leedwezen, zoo niet met sterker gevoel heb, vernomen.

Die redeneeringen doen bij mij het denkbeeld rijzen van eene geslotene deur, die, als men den sleutel welke op het slot daarvan past, niet kan of wil gebruiken, toch te openen is door een instrument, waarmede de veer van het slot gelicht wordt.

En nu is het zeker waar, dat men, wanneer men dat instrument weet te hanteeren, eene gesloten deur kan openen, ook zonder den sleutel te gebruiken. Het eenvoudige feit echter, dat die deur open is kan, dunkt mij, onder zulke omstandigheden niet voldoende zijn om tot eene andere conclusie te leiden, dan dat die deur wel geopend, maar zeer zeker ook geforceerd is. Ik kom dus tot de slotsom, dat, althans naar mijn inzien, wij deze wetsontwerpen niet mogen aannemen en evenzeer dat, naar mijne bescheidene meening, de Regeering die voorstellen niet had mogen indienen. Iets wat mij bijzonder getroffen heeft in de Memorie van Antwoord is, dat de Regeering volmondig erkent, dat onze Grondwet — hier kom ik tot een punt van minder formeelen aard, dan die waarover mijn betoog van zooeven liep — dat onze Grondwet de invoering van het algemeene stemrecht niet gedoogt.

De eerste klank van die meening hadden wij vroeger reeds vernomen uit den mond van den bewindsman die den Ministerraad presideert. In de Memorie van Toelichting kwam, zoover ik mij herinner, die meening niet zoo stellig uit, maar in de Memorie van Antwoord is zij zeer positief uitgesproken.

Is nu hetgeen dit wetsontwerp ons zal geven, indien het wordt aangenomen, inderdaad zoo geheel verschillend van algemeen stemrecht? Had men eigenlijk van eene Regeering, die zoo volmondig erkent dat de Grondwet de invoering van het algemeen stemrecht niet toelaat, de indiening kunnen verwachten van wetsontwerpen, die algemeen stemrecht in de praktijk in zoo geringe mate zullen beperken, als bij de uitvoering het geval zal blijken te zijn, of is die volmondige erkenning van den kant des Ministers weder niets anders dan een décor de théâtre, waar achter de werkelijkheid zich verbergt? Mij wil het voorkomen dat wanneer alleen diegenen uitgesloten worden van wie het bewezen wordt, dat zij gedurende het laatste burgerlijk jaar geen onderstand hebben genoten van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur voor zich of voor hunne vrouwen en kinderen, en van wie het blijkt dat zij niet voldoen aan den hoogst geringen eisch van te kunnen invullen het formulier van aanvraag, dat er dan in de praktijk slechts weinigen van de kiesbevoegdheid uitgesloten zullen worden. Aan de becijferingen die de Minister gegeven heeft met opzichte tot de analphabeten, hecht ik weinig waarde, want die zijn gebaseerd op een examen in de kunst van lezen en schrijven, maar niet op de hoogst geringe mate van kennis die noodig is voor het invullen van het formulier van aanvraag.

Mij komt het voor, ook met het oog op de waarschijnlijkheid van eene lichte dressuur om in staat gesteld te worden dat formulier te kunnen invullen, met het oog op de niet te ontkennen moeilijkheid om te constateeren of iemand werkelijk onbedeeld is gebleven niet alleen door openbare instellingen, maar in dien zin dat hij gedurende een geheel jaar heeft voorzien in de behoeften van zich zelf en zijn gezin, mij komt het, zeg ik, met het oog op dat alles voor dat het kiesrecht hier te lande, wanneer deze wetsontwerpen wet worden, al zeer dicht zal naderen tot het algemeene, zóó dicht, dat het eigenlijk niet de moeite waard is om over het kleine verschil vele woorden te verliezen.

En nu de andere consideratie, die ik in den aanvang noemde, die namelijk van het landsbelang. Ook uit dat oogpunt meen ik dat wij deze wetsontwerpen niet moeten aannemen.

Waarom wordt het kiesrecht thans door velen begeerd? Om geen andere reden dan omdat zij, ten gevolge van de prediking die van vele zijden tot hen is gericht, en natuurlijk met groote bekoring door hen is ontvangen, tot het geloof gekomen zijn dat het erlangen van het kiesrecht voor hen het middel zal wezen om te naderen tot hetgeen beschouwd kan worden als de gouden eeuw, om voor zich zelf — op kosten natuurlijk van den Staat en door middel van Staatsdwang — de vurig begeerde verbetering van hun lot te krijgen. Juist om die reden, die het zeer verklaarbaar maakt, waarom thans naar dat kiesrecht wordt verlangd door velen die het nog niet hebben, meen ik dat het landsbelang ons dringend gebied om niet mede te gaan met de voorstellen der Regeering. Niet omdat ik in de verste verte de verwezenlijking niet zou wenschen van de lotsverbetering, die door die personen wordt gehoopt en verwacht, maar omdat ik innig overtuigd ben, dat het kiesrecht hun die niet zal brengen, en omdat ik buitendien gekant ben tegen het middel, waardoor men tot die lotsverbetering

80ste VERGADERING. — 25 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

wil trachten te komen. Dat middel, dat men door het stembiljet in handen hoopt te krijgen, is namelijk de Staatsdwang, en als liberaal ben ik ten sterkste gekeerd tegen het stelsel van Staatsdwang ten behoeve van het verstrekken van lotsverbetering door den eenen stand in de maatschappij aan den anderen, een stelsel dat men met één woord kan noemen het Staatssocialisme. Ik meen dat er weinig zaken zijn, die meer strijden met de liberale leer en het liberale stelsel dan de beginselen en de leer van het Staatssocialisme. Om die reden meen ik dat het in 's lands belang wenschelijk is om niet zoo ver te gaan in de uitbreiding van het kiesrecht als de Regeering ons thans wil laten doen en dat het althans zaak is te waken, ten einde bij die uitbreiding niet te vervallen in die uitersten, waarbij het te vreezen is dat zal ontbreken hetgeen noodig is om te kunnen beoordeelen wat in dezen voor verwezenlijking vatbaar is, te waken, dat wij niet vervallen in die uiterste kringen waar alle consideratiën wijken voor een niet onnatuurlijken maar allesoverheerschenden drang naar lotsverbetering en waar te vreezen is het gemis van de ontwikkeling van het verstand en de ervaring, die noodig zijn voor eene juiste beoordeeling van 's lands belangen en die de oogen kunnen openen om te zien, dat langs den vermeenden weg niet te verkrijgen is wat men wenscht of wat men zich laat voorspiegelen.

Er is nog eene andere reden, aan de ervaring ontleend, om te zijn tegen de voorgestelde uitbreiding van het kiesrecht, die dicht nadert tot het algemeene. Namelijk hetgeen wij zien gebeuren in andere landen, waar het algemeen stemrecht reeds bestaat. Hetgeen wij daar waarnemen, de stemmen die van daar tot ons komen, kunnen slechts ééne conclusie toelaten: dat het algemeen stemrecht eigenlijk niets dan nadeelen medebrengt, zoodat wij ons moeten hoeden het hier in te voeren, ons moeten hoeden voor de slechte wetten die er het gevelg van zullen zijn.

Mij met het oog op de klok zooveel mogelijk bekortende, wensch ik toch nog een enkel woord te zeggen over de quaestie van den leeftijd. Ik behoor tot hen die meenen dat de leeftijd van 25 jaren voor de uitoefening van het kiesrecht te laag is. Wellicht zal ik naderhand daarop terugkomen; nu wil ik er slechts de aandacht op vestigen, dat volgens eene meening, van zeer bevoegde zijde uitgesproken, eerst met een leeftijd van omstreeks 28 jaren geacht kan worden over het algemeen in te treden de bezadigdheid, die wenschelijk is voor het uitoefenen van eene zóó gewichtige en op het bestaan van zijne medeburgers zóó ingrijpende functie als het kiesrecht.

Wanneer men daartegen mocht wilen aanvoeren dat de 25jarige leeftijd toch volgens onze bestaande wetten reeds benoembaar maakt tot burgemeester of tot lid van Provinciale Staten, dan meen ik dat dit argument niets afdoet, aangezien de wet wel toelaat onder degenen die den leeftijd van 25 jaren hebben bereikt, eene keuze voor dergelijke betrekkingen te doen, maar niet bepaalt dat ieder die 25 jaren oud is, geschikt wordt geacht voor het vervullen van het ambt. Onder die 25jarigen kunnen natuurlijk, als was het bij uitzondering, geschikten voorkomen, die men dan voor die betrekkingen kan uitkiezen, maar dat is geheel iets ander dan te decreteeren, dat de 25jarige leeftijd geschiktheid per se medebrengt.

Ten slotte nog een enkel woord, in verband met nog eene grondwettelijke quaestie. Hoewel ik voor mij geen bezwaar heb tegen de zaak op zich zelf, koester ik toch ernstigen twijfel of de candidaatstelling, zooals die door de Regeering in deze wetsontwerpen is voorgedragen, wel strookt met onze Grondwet.

Art. 84 van de Grondwet zegt: »Om lid der Tweede Kamer te kunnen zijn wordt alleen vereischt dat men mannelijk Nederlander zij, niet bij regterlijke uitspraak de beschikking of het beheer over zijne goederen hebbe verloren, noch van de verkiesbaarheid ontzet zij en den ouderdom van dertig jaren vervuld hebbe."

Nu wordt bij deze wetsontwerpen nog een ander vereischte gesteld, in zooverre namelijk dat de kiezer in zijne keuze voortaan zal beperkt worden tot hen die door 50 kiezers candidaat is gesteld.

De Minister zal misschien antwoorden, dat in zijn stelsel de candidaatstelling zelve de kiezing is, dat hij die althans zoo noemt. Dat zou echter eenvoudig opnieuw een décors de theatre zijn, dat mij niet zou bevredigen.

De candidaatstelling kan alleen ten gevolge van speling met woorden als de eigenlijke kiezing beschouwd worden. Het doet mij eigenlijk leed, want tegen de zaak op zich zelve heb ik geen bezwaar. Kan de Minister misschien door eene andere redactie, door de zaak anders in te kleeden, hetzelfde resultaat verkrijgen, dat zou ik, wat dit aangaat, geen bezwaar behoeven te maken met hem mede te gaan.

Ik zal het thans, met het oog op het vèr gevorderde uur, hierbij laten.

Wegens het ver gevorderde uur wordt de verdere beraadslaging verdaagd en de vergadering gesloten.

81ste VERGADERING. — 26 JULI 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken.

81ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 26 JULI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. de raming van huishoudelijke uitgaven der Kamer in 1894; 3°. adressen; 4°. een kaart. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Mededeeling van het besluit der Centrale Afdeeling omtrent werkzaamheden in de afdeelingen. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten de heeren:

Zijp, Ferf, Mutsaers, van Alphen, Kielstra, van Vlijmen, Houwing, Goekoop, Bool, d'Ansembourg, Vermeulen, Veegens, Schaepman, de Meijier, van Kerkwijk, van Bylandt, de Beaufort, van Houten, Mees, Plate, Cremer, van der Feltz, Zijlma, Conrad, Bahlmann, Clercx, Seret, Haffmans, van Delden, Guyot, Levy, van der Borch van Verwolde, van Gijn, Tydeman, de Ras, Walter, Lucasse, Rink, van der Schrieck, Dobbelmann, Harte, Hennequin, Kerdijk, Hartogh, Keuchenius, Land, Borret, de Ram, Æ. Mackay, Heldt, Pyttersen, Schimmelpenninck van der Oye, Smits van Oijen, Ruys van Beerenbroek, de Geer van Jutfaas, Beelaerts van Blokland, Heemskerk, Gerritsen, W. de Beaufort, G. van Dedem, Kolkman, A. van Dedem, van den Berch van Heemstede, Smeenge, Travaglino, Brantsen van de Zijp, Hintzen, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Roijaards van den Ham, Rutgers van Rozenburg, Röell, Goeman Borgesius, T. Mackay, Michiels van Verduynen, Bevers, Smit, Farncombe Sanders, Valette, Schepel, de Kanter, van de Velde en van Löben Sels,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Tijdens, dat hij wegens ongesteldheid verhinderd is deze week de vergaderingen bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. eene missive van de Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden der Kamer, ten geleide van de raming van uitgaven in het jaar 1894 voor de Kamer benoodigd.

Deze raming, met de daarbij behoorende stukken, zijn gedrukt en rondgedeeld, en zullen naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. de volgende adressen, betreffende het wetsontwerp tot regeling van het kiesrecht:

een van B. H. Heldt en anderen te 's Gravenhage, als daartoe benoemd in de op 23 Juli aldaar gehouden vergadering, uitgeschreven door het centraal bestuur van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

een van de openbare vergadering, uitgaande van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond, Bond voor algemeen kies- en stemrecht, afdeeling Dordrecht, en andere werkliedenvereenigingen, en gehouden te Dordrecht op 24 Juli jl.;

een van het bestuur der Vrije-Vrouwenvereeniging te Amsterdam;

een van de kiesvereeniging: »Algemeen Belang" te Delfzijl.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor het genoemde wetsontwerp;

4°. van het Departement van Marine, afdeeling: Hydrographie, de Indische zeekaart, zuidelijk gedeelte van de Chineesche Zee.

Deze kaart zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp, houdende bepalingen omtrent vrijstelling van belasting voor sommige buitenlandsche goederen (**84**), met haar Verslag gereed is.

Dit Verslag is gedrukt en rondgedeeld; de dag van behandeling van het wetsontwerp zal later worden bepaald.

C. dat de Centrale Afdeeling besloten heeft, Donderdag den 27sten Juli, des morgens te 11 uren, in de afdeelingen te doen onderzoeken twee onderwerpen van spoedeischenden aard, als:

het ontwerp van wet, houdende bepalingen omtrent overtreding van art. 1 van het Koninklijk besluit van 17 Februari 1819 (*Staatsblad* n°. 6); (**198**) en

de raming van de huishoudelijke uitgaven der Kamer voor 1894.

Aan de orde is de voortzetting der algemeene beraadslaging over het WETSONTWERP REGELENDE DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (**57**)

De heer **van Vlijmen**: Na sommige redevoeringen gisteren gehouden, heb ik overwogen of het niet beter ware te zwijgen dan te spreken, en wel omdat ik enkele malen met denzelfden hamer op hetzelfde aanbeeld zou moeten slaan als de heeren Travaglino, Bool en Michiels van Verduynen. Ik heb evenwel besloten om te spreken, daar het slaan op eenzelfde aanbeeld niet af te keuren is, mits men het *frapper juste!* voor oogen houde.

Als bestrijder van de wetsontwerpen, die voor ons liggen, treed ik op, maar, even als de spreker van gisteren, niet zonder eene soort van leedgevoel.

Het doet mij leed, dat *deze* Minister deze wetsontwerpen heeft ingediend, omdat ik in Zijne Excellentie waardeer

een der bekwaamste mannen, die ooit aan het hoofd van het Departement van Binnenlandsche Zaken stonden, een der bekwaamste, maar ook een der rechtvaardigste. Hiervan getuigen zijne voordrachten op het stuk van benoemingen.

Ook hier wil de Minister de rechtvaardigheid betrachten, de zoogenaamde *sociale* rechtvaardigheid, die naar het schijnt, gebaseerd is op het denkbeeld, dat alle menschen absoluut gelijk zijn.

En daarom biedt Zijne Excellentie deze wetsontwerpen aan, die beoogen eene uitbreiding van het kiesrecht, zoo geweldig, dat men, volgens het gevoelen van mannen van verschillende richtingen in de staatkunde, hier te doen heeft met het algemeen kiesrecht.

Met vreeze van onrechtvaardig te zijn, verliest de Minister het Staatsbelang uit het oog, hetwelk eischt, dat geen enkele stand in de maatschappij de andere standen overheersche en onderdrukke, dat er evenwicht zij tusschen de verschillende standen, wat aangaat hun invloed op het bestuur des lands.

Alleen bij evenwicht kan er rust heerschen zoowel in de maatschappij als in de balans. Zonder rust geen orde, zonder orde geen welvaart. Ik vraag in allen ernst of dit voorstel nu de toepassing is van het bekende: »gouverner c'est prévoir"? Aan hen die hunne bezorgdheid voor de toekomst openbaren antwoordt de Minister aldus:

»Of wel de regeeringsvorm en het eigendomsrecht thans bestaande, beantwoorden niet aan de behoeften van onzen Staat en van onze maatschappij en dan zal geene beperking van het kiesrecht hen op den duur kunnen staande houden. Of wel die behoeften worden daardoor op de best mogelijke wijze vervuld. En dan zullen geene volksmenners of eerzuchtigen bij machte zijn om ze omverre te halen."

Schrikwekkend is het lichtvaardige hetwelk mij uit deze woorden tegenstraalt.

Kan en mag een staatsman zóó redeneeren met de geschiedenis van Europa, ja van ons eigen land, van het laatste decennium voor oogen? De Minister is gelijk aan een man, die bij springvloed de sluisdeuren opent, zeggende: Dat de vloed maar binnenstroome! Als het land goed is, zal die vloed niet hinderen. Als het huis stevig is, zal de overstrooming niet deeren.

Vreemd zijn de argumenten, waarmede de Minister zijne voordracht verdedigt.

»De scherpzinnigheid van menigen eenvoudigen dagglooner zal elkeen meermalen hebben getroffen" zegt de Minister. Daarom moeten alle daglooners kiezer worden, mits zij kunnen lezen en schrijven.

Eene stellige omschrijving van maatschappelijken welstand is niet te geven, Daarom moet elkeen maar kiezer worden, die niet tot de bedeelden behoort.

Dat heet den Gordiaanschen knoop doorhakken. Dat heet een salto mortale maken. Ik begrijp dat zij, die een sprong willen wagen met eene democratische republiek, hier den Minister toejuichen. Maar ik spring niet mede. Ik wensch mijn voordeel te doen met de lessen der geschiedenis van onze dagen, van de laatste jaren.

In de republiek der Vereenigde Staten van Noord-Amerika betreurt men het, dat men den goeden grondslag, door Washington gelegd voor de kiesbevoegdheid, namelijk den census, heeft omvergehaald.

»Door den census af te schaffen, — zegt baron de Hübner, een vriend der Amerikanen — door het algemeen stemrecht in te voeren, hebt gij uwe groote steden min of meer overgeleverd aan den invloed van het onrustigste, onwetendste, minst achtenswaardige deel der bevolking.

»Ook ziet gij er de uitwerkselen van. Deze doen zich het minst gevoelen daar waar bijna iedereen grondeigenaar is. Maar in de groote steden is het kwaad erg. De verdorvenheid en omkoopbaarheid, waarover gij klaagt, zijn tot zekere hoogte het werk van die hervorming", dat wil zeggen van de invoering van het algemeen stemrecht.

Is men in Frankrijk tevreden?

Ik zal niet spreken van de Boulangisten, die met het geschonken geld van de hertogin d'Uzès en andere aanzienlijken de kiezers omkochten, noch van de opportunisten, die het geld van de aandeelhouders der Panamamaatschappij namen om stemmen te koopen.

Ik laat een paar Franschen spreken, die met de republiek als regeeringsvorm tevreden zijn.

Jules Delafosse schrijft: »Et les temps sont proches en verité où la politique sera chez nous un métier de rebut, comme aux Etats-Unis, abandonné par les honnêtes gens à des spécialistes connus sous le nom générique et disqualifié de politicians. Ils les paient ou les entretiennent quand ils ont besoin d'eux, ils ne les connaissent pas. Cette sécession des éléments sains, utiles et purs et leur parti pris de se tenir à l'écard des regions déjà conquises par l'écume est le péril de l'heure présente et la fatalité de demain."

En Henry Maret: »Cette fin de siècle n'est pas seulement honteuse par l'infamie de ce qui s'y passe, mais elle est encore répugnante par la stupidité universelle."

In Frankrijk was het algemeen stemrecht ingeroepen als eene panacée tegen de zoogenaamde sociale wonden. Zijn ze genezen? Als men de heeren van Carmaux hoort, neen! J. Borin Fournet, avocat à la Cour d'appèl, schrijft: *La société moderne et la question sociale.* Daarin lezen wij, dat er algemeene ontevredenheid heerscht. (*Nieuwe Rotterdamsche Courant* van heden. De Kamer door het algemeen stemrecht in 1889 gekozen, wordt genoemd Chambre infame! De volgende zal, zegt Magnard, niet veel beter zijn.)

Uit Zwitserland luiden de berichten almede zeer ongunstig.

In het adres van mr. van Nooten te Utrecht in de brochure van den heer Anemaet: *La loi d'impôt sur le capital*, vinden wij opgeteekend, hoe verderfelijk het algemeen kiesrecht in Zwitserland werkt. (De berichten heden in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* voorkomende, bevestigen andermaal deze stelling.)

Onder de werking van dat kiesrecht schijnt de sociale rechtvaardigheid hierop neer te komen, dat de welgestelde burgers hoe langer hoe meer belastingen moeten betalen en dat de onvermogenden, de armen, de macht in handen hebben om de wetten te maken.

Wat wij in de laatste jaren in ons vaderland hebben gezien, gehoord, is niet in staat om ons met het algemeen kiesrecht te verzoenen.

Waarlijk men behoeft geen pessimist te wezen om de toekomst met bezorgdheid te gemoet te gaan. Bezadigde en ondervindingrijke mannen zien in die toekomst groote gevaren.

Mr. Des Amorie van der Hoeven, lof brengende aan den grooten burger van Reenen, die onlangs door den dood ons werd ontrukt, zegt: »Ik beloofde hem, dat hij in de komende *donkere* tijden op mij rekenen konde, als het gelden moest in *letterlijken* zin te vechten voor ons Vorstenhuis."

Donkere tijden, wie ziet ze niet komen?

Donkere wolken pakken zich samen. Zij spellen geweldige stoornis in de zedelijke en maatschappelijke orde.

De electrische vonken kondigen den storm aan. Of heeft iemand de pisstoolschoten niet gehoord die in Friesland, in Noord- en Zuidholland, in Noordbrabant gelost zijn op hen, die belast waren met de handhaving van het openbaar gezag?

»Na de invoering van algemeen stemrecht kunnen de leuterpraatjes over recht en Staatsbelang wel achterwege blijven, als zijnde voor de werklieden van geen beteekenis. Wie de macht heeft maakt het recht en daarmee uit." Aldus het orgaan van den Bond voor algemeen stemrecht in 1884.

Het algemeen kiesrecht en ook het kiesrecht dat ons hier wordt aangeboden, is de brug voor het socialismus, hetwelk in zich bevat de vernietiging van alle persoonlijke verantwoordelijkheid, van alle moreele en intellectueele vrijheid en vooruitgang.

De nihilist Krapotkine bezingt niet den lof van het algemeen kiesrecht. Magnard deelde voor eenige maanden diens gevoelen mede. Het algemeen kiesrecht verklaart

volgens dien Rus slechts ten naastenbij den wil der meerderheid, omdat het in werkelijkheid eene kleine bende heerschzuchtigen is, die hare keuze aan de volksmenigte opdringt. Bovendien bereidt het voor de heerschappij der middelmatigheden en der nulliteiten.

Is het algemeen kiesrecht de brug voor het socialismus, het middel (zooals de socialisten zelven erkennen) om te komen tot hun doel, de heerschappij in den lande, dan ligt hierin voor mij eene alles overwegende reden om mij te verzetten tegen de invoering van dat kiesrecht.

Maar ik heb nog andere beweegredenen.

Eene eerste beweegreden is deze: er is niet aangetoond dat het geheele volk een meer uitgebreid kiesrecht wenscht. Integendeel, het is te bewijzen dat ons volk vrij onverschillig is voor het kiesrecht. Voorbeelden zijn maar voor het grijpen, om te bewijzen dat dikwerf éénvierde van de kiezers, niet zelden een derde deel bij de stembus ontbreekt.

In de tweede plaats moet ik, in tegenstelling met den Minister, als mijn gevoelen te kennen geven, dat het stelsel, door Zijne Excellentie voorgedragen, niet rechtvaardig is.

Uitgaande van het axioma: dat de menschen onderling zeer ongelijk zijn in de intellectueele orde, in de moreele orde, in de stoffelijke orde, dat het kiesrecht geen natuurrecht is, beweer ik dat er eene onrechtvaardigheid in ligt om alle lasten in den Staat te laden op de minderheid, die belastbaar is, en alle macht in handen te geven aan de onvermogenden, die weinig of niets van die lasten dragen.

Naar de gezonde rede kan het recht op een stem in het gemeenebest, een stem die invloed oefent op het bestuur des lands, alléén worden verkregen door het nemen van een aandeel in de lasten van dat gemeenebest.

Eindelijk ten derde: het zelfbehoud der maatschappij eischt een dijk tegen den stroom der hartstochten, die door gewetenlooze volksmenners worden geprikkeld en opgezweept.

Die dijk kan voorzeker gevormd worden door de toepassing van de groote beginselen van het Christendom, indien namelijk het *geheele* volk begrijpt en aanneemt, dat eene hierarchie in de maatschappij noodzakelijk is, dat alle gezag uit God ontspruit, dat men Caesar moet geven wat des Caesars is en Gode wat Gode toekomt, dat men eens anders eigendom niet mag nemen, zelfs niet mag begeeren.

Nu de moderne maatschappij echter hoe langer hoe meer deze beginselen loslaat en het »ni Dieu, ni maître" allengs het groote dogma wordt; nu er een breidel ontbreekt in de zedelijke orde, dient die breidel gezocht in de staatsrechtelijke orde en wel in de beperking van het kiesrecht.

Als een volk in zijn geheel niet belijdt en toepast de groote beginselen van het Christendom, is het algemeen kiesrecht, *gelijk wij om ons heen kunnen waarnemen*, geene blijvende verbetering in den socialen toestand, maar blijvende woeling, blijvende gisting, blijvende wanorde; een bajert, alleen te beheerschen door sabel en schietgeweer. Dat men toch niet spreke van het heelen der sociale wonden door een stembiljet! Ik noem een der voornaamste ziekteverschijnselen: de werkeloosheid. Ik onderzoek niet hoe diep die wonde is; dit onderzoek ware het best aan Kamers van arbeid toevertrouwd. Maar ik vraag: zal die wonde genezen door het stembiljet? Volgens mijne overtuiging niet.

Ik ben van meening dat ambachtslieden als: kuipers, touwslagers, mandenmakers, steenbakkers, klompenmakers, steenhouwers, scheepstimmerlieden, houtbewerkers, kleedermakers, leerlooiers enz. beter zouden geholpen zijn met een invoerrecht op de geconfectioneerde voorwerpen, dan met een stembiljet voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten. »Hoe meer in Amerika en elders het stelsel van bescherming gehuldigd wordt, des te nadeeliger wordt onze positie," zoo lees ik in het Eindverslag van de Eerste Kamer der Staten-Generaal over het ontwerp van wet betreffende de regeling der handelsbetrekkingen tusschen Spanje en Nederland. En ik veroorloof mij er bij te voegen: des *te groter* wordt hier de *ellende* der ambachtslieden en der landbouwers, des te wijder gaapt de wonde der werkeloosheid. Ik wensch dit vooral in overweging te geven aan den geachten afgevaardigde uit Meppel, den heer Smeenge, die gisteren onder andere zeide dat meer en meer de behoefte gevoeld werd in de laatste jaren om de zwakken te beschermen tegen de sterken, en die hen beschermen wil door hun een stembiljet in handen te geven.

Wil men sociale rechtvaardigheid, men zoeke die niet in het nivelleeren van alle niet bedeelde mannen tot kiezers, maar men verzake aan de handelspolitiek, die schijnt gevoerd te worden om enkele standen, voornamelijk den groothandel, te verrijken ten nadeele van den landbouwer en den ambachtsman.

Ik besluit dus. Het heil onzer maatschappij, zooals zij thans is samengesteld, ligt in het beperkte kiesrecht. Het Staatsbelang eischt hier gebiedend een beperkt kiesrecht.

Daarom, wil men eene andere regeling, men neme de directe belastingen als grondslagen voor het kiesrecht.

Moet daarmede noodwendig eenige uitbreiding gepaard gaan, het zij zoo, mits het evenwicht van macht tusschen de standen bewaard blijve en de invloed op 's lands bestuur evenredig zij aan de lasten die men draagt.

Ook bij deze hervorming denke men aan het woord van Opzoomer: »Met de gewrochten der historie ga men niet lichtvaardig om".

Wij hebben eene constitutioneele monarchie; wij hebben eene van de vrijzinnigste wetgevingen ter wereld; ook democratisch in dezen zin dat elkeen, die met ijver en talent is toegerust, van de laagste sport der maatschappelijke ladder kan opklimmen tot eene der hoogste; wij hebben eene strafwetgeving, die zelfs *te* vrijzinnig blijkt voor deze tijden van onrust.

Wij zien om ons heen de gevolgen van het algemeen stemrecht. Laat ons niets verzuimen om ons land daarvoor te vrijwaren. Laat ons (om met Buys te spreken) ons voordeel doen met de schatten van licht en ervaring, ons door deze eeuw geboden, om deze ramp, het algemeen kiesrecht, te weren van onzen bodem.

Ik kan mij niet voorstellen, dat die schatten van licht en ervaring voor dezen Minister zouden verloren zijn.

Mocht de Minister echter volharden in de rol van dien subliemen hazardspeler der oudheid, die, onder den uitroep: »De teerling is geworpen", den Rubico overtrok, dan zou het wel beklagenswaardig, maar niet verbazingwekkend wezen als ook Zijne Excellentie aan gindschen oever een Brutus en een Cassius mocht ontmoeten.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Dat velen, bij eene belangrijke quaestie als deze, hun standpunt verlangen bloot te leggen, zal wel niet aan onbescheidenheid worden toegeschreven. Ook ik wensch zulks te doen, ja, ik reken mij dat tot plicht. Waar ik een oogenblik daarvoor de aandacht der Kamer vraag, zal ik mij echter zooveel mogelijk beperken.

Het is eene zonderlinge gewaarwording, om, bij eene zoo ingrijpende aangelegenheid als deze uitbreiding van het kiesrecht, zóó groot verschil van meeningen aan te treffen, ook inzonderheid bij hen, die langer dan ik gewoon zijn geweest, de staatkunde van hun land met aandacht te beschouwen.

Dat dit tot nadenken stemt, behoeft wel geen betoog; dat daarbij tegenstrijdige gedachten opwellen, zal geene verwondering wekken; en hij die ten slotte zijne meening heeft gevestigd, zal dit resultaat niet anders, dan met het gevoel van de groote verantwoordelijkheid, die op hem rust, verkregen hebben.

Van den aanvang af heb ik tegen deze wetsontwerpen groote bezwaren gehad, bezwaren die niet worden opgewogen door de voordeelen, die anderen zich van eene groote uitbreiding van het kiesrecht voorstellen.

Immers ik behoor niet tot hen, die zich zelven of anderen gouden bergen beloven, voorspiegelen een toestand, die op wetgevend gebied zal kunnen geboren worden, wanneer aan breede kringen van mannelijke meerderjarige Nederlanders voor het eerst het kiesrecht zal zijn toevertrouwd. Want, al erken ik gaarne dat het goed en noodig

is, dat mannen uit alle kringen der maatschappij aan de wetgeving deelnemen, dat mannen uit velerlei takken van bedrijf en wetenschap in de Volksvertegenwoordiging eene plaats innemen, de behoefte om uit dien hoofde het kiesrecht zóó belangrijk uit te breiden, en om daardoor aan onze Vertegenwoordiging een veelzijdiger karakter te geven, is mij niet gebleken.

Al ontken ik niet, dat op wetgevend gebied eene zekere traagheid is waar te nemen, vooral — het zij met alle bescheidenheid gezegd — waar wij het gebied van de sociale wetgeving betreden, en dat hierdoor het verlangen ontstaat naar meer gang in de machine, toch meen ik dat noch Regeering noch Vertegenwoordiging een blaam van geringschatting, laat staan van verwaarloozing der volksbelangen, in den ruimsten zin des woords, mag worden aangewreven.

Het wil mij toch voorkomen, dat ook bij deze Kamer, gekozen onder het oude regime, wel een open oog en oor zoude gevonden worden voor de onderwerpen van sociale wetgeving, die gewenscht, ja zelfs gedeeltelijk urgent genoemd moeten worden, zooals wettelijke regeling van pensioensverzekering, regeling van voorzieningen tegen de onveiligheid van werkplaatsen en fabrieken, herziening van het arbeidscontract, ja zelfs het ingrijpen van de burgerlijke wetgeving in de contract-vrijheid, zoover men dat oirbaar acht. Waar de Kamers van arbeid nog niet tot stand gekomen zijn, daar mag men dit zeker niet verwijten aan deze Kamer, van welke het initiatief daartoe uitging en die tot tweemalen toe de ontwerpen in de afdeelingen heeft onderzocht. En of wij leerplicht vroeger in het *Staatsblad* zullen zien verschijnen met en na uitbreiding van het kiesrecht, dan wel met deze Kamer? Ik kan de vrees voor teleurstelling op dat punt niet uit mijn hart bannen.

Om die reden wensch ik de uitbreiding van het kiesrecht niet, zie ik er de noodzakelijkheid niet van in. Integendeel, hoe grooter de continuïteit in den wetgevenden arbeid zal zijn tusschen het tijdperk dat achter ons ligt en het tijdperk dat vóór ons ligt, niet alleen ten aanzien van de onderwerpen, die behandeld worden, maar ook ten aanzien van de richting, waarin die behandeld worden, hoe liever het het mij zal wezen.

Maar even weinig als ik medega met hen, die zich gouden bergen beloven, die meenen dat uit het uitgebreide kiesrecht eene algemeene verbetering van den maatschappelijken toestand zal geboren worden, evenmin hebben de argumenten ontleend aan vrees voor het uitgebreide kiesrecht veel invloed op mij uitgeoefend.

De sombere voorspellingen van hen die meenen dat wij nu een eersten stap zetten op den weg van wettelijke devalisatie, van de onteigening van den meer gegoede ten behoeve van den minder gegoede, op den weg die ons brengen zal tot het staatssocialisme en de sociaal-democratie, acht ik overdreven, ongegrond.

Ik meen, dat zij tevens toonen een volkomen gemis van kennisneming van hetgeen elders geschiedt. Nergens heeft algemeen stemrecht de armoede doen verdwijnen, maar nergens heeft het ook de fortuinen gelijkgemaakt, ja het ontstaan van de reusachtigste vermogens is door het algemeen stemrecht niet tegengehouden. Trouwens die beide richtingen, de richting die alles hoopt van het uitgebreid kiesrecht en de richting, die alles vreest van het uitgebreid kiesrecht, hebben dit met elkaâr gemeen, dat hunne begrippen geworteld zijn in het geloof aan Staatsalmacht. Dat geloof deel ik niet. Wel wil ik erkennen, dat in zekere tijdperken de behoefte gevoeld wordt om de bemoeiingen van den Staat uit te breiden, de perken van de Staatsinmenging te verzetten, maar die Staatsalmacht, waarvan alle heil wordt verwacht tot oplossing van de maatschappelijke nooden, ik geloof niet aan haar bestaan. Zij, die er heen sturen, zullen, naar het mij voorkomt, door de feiten zelve worden teruggewezen. Slechts eenige ongelukkige proefnemingen zullen ten slotte eenige schade kunnen veroorzaakt hebben. »De kracht van een volk", zoo schreef voor 25 jaren een bekend schrijver in *De Gids*, »ligt niet in zijne instellingen, zij ligt in dat volk zelf".

Voor mij ligt de kern van de zaak elders. De voordeelen, zoo men die zoo noemen wil, zoek ik elders; mijne bedenkingen zijn van anderen aard. Uitbreiding van kiesrecht tot aan de grenzen door eene — laat mij zeggen — *absolute* ongeschiktheid gesteld, schijnt mij toe de noodzakelijke consequentie van ons geheele regeeringsstelsel.

Het opstel van Thorbecke over het hedendaagsche staatsburgerschap, in 1844 geschreven, is zoo dikwijls aangehaald in de discussiën en gedurende de voorbereiding van deze wet, dat het als bekend, zelfs als gelezen mag worden ondersteld.

De daar verkondigde leer, dat stemrecht, naar de beginselen van het door ons gehuldigde staatsrecht, is gemeen recht en niet een vóórrecht, is wel bestreden, maar niet weêrlegd.

In ons staatsrecht ligt dat als beginsel opgesloten, zij het ook niet uitdrukkelijk erkend. De reden van die niet uitdrukkelijke erkenning zal men, als ik mij niet bedrieg, moeten zoeken in de reeds in 1814 onstane reactie, en in de behoedzaamheid van G. K. van Hogendorp, die vermeden heeft de uitspraak van dit beginsel in zijne »Schets van eene Grondwet" neder te leggen. Het begrip van staatsburgerschap liet hij geheel ter zijde.

»Gestadig en trapsgewijze" gaat het naar de toepassing van dit beginsel, omdat, zooals Thorbecke reeds in 1844 zeide, »de drang naar deelgenootschap aan het Staatsbeleid, meer is dan eene revolutionnaire gril".

Is het niet karakteristiek, voor den gang onzer denkbeelden merkwaardig, dat de uitspraak van eene voor mij zoo logische gedachte, gebaseerd op historische beschouwingen en geuit door een zoo gezaghebbenden mond, 50 jaren heeft noodig gehad om tot eene beweegkracht te worden, als waartoe zij nu wordt gebezigd. Zou men dan nu den drang naar uitbreiding van het kiesrecht in dezen tijd, na een stilstaan op dien weg van af 1848 tot 1887, moeten betreuren, voor zoover die aandrang eerlijk gemeend is? Het zij verre van mij dit te meenen. Ik zie in den wensch naar uitbreiding van het kiesrecht de voortgaande ontwikkeling van ons volk en ik zou het zeer betreuren wanneer zoodanige drang niet bestond. Zeker is het mij bekend, dat niet in alle deelen des lands een even sterk verlangen naar het kiesrecht wordt gevoeld, word geuit; ik ken zelfs streeken, waar dit zelfs in het geheel niet het geval is; maar zou men die streeken tot richtsnoer moeten nemen? Ik meen het tegendeel; en zij die zich beroepen op het gemis aan dit geuite verlangen, vergeten m. i., dat bij elke uitbreiding van de kiesbevoegdheid het kiesrecht niet wordt gegeven aan personen, aan individuen, maar wel aan geheele kringen, aan categorieën. Hoe zou het anders mogelijk zijn? En wanneer er dan een wijdere kring van kiezers wordt getrokken, omdat velen dat verlangen, van wier onbevoegdheid geene blijken bestaan, dan zullen er steeds in dienzelfden kring blijven, die niet verlangen kiezers te worden of ook geheel ongeschikt daarvoor zijn. Dit is onvermijdelijk en ik noem het daarom een ijdel beweren, in het bekende Haagsche adres, waar gezegd wordt, dat het gezond verstand zegt, dat alleen geschikten aan het Staatsbestuur mogen deelnemen, d. w. z. kiezer zijn, — een ijdel beweren, omdat het is het onbereikbare met handen trachten te grijpen. Omdat er ongeschikten in die kringen zijn en zij die niet verlangen kiezer te zijn, daarom hen uit te sluiten, die wenschen te treden in den kring van de volgerechtigde staatsburgers, meen ik, dat in beginsel niet mag worden volgehouden, nimmer kan worden goedgekeurd.

Alleen het Staatsbelang kan beperking eischen, eene beperking waaraan, zoo het dan moet, ook die geschikten die in zekere kringen vallen, zich zullen hebben te onderwerpen.

Wat eischt nu het Staatsbelang ten deze? Die vraag kan men, dunkt mij, alleen beantwoorden met deze andere vraag: wat zal het uitgebreide kiesrecht geven?

Die vraag te beantwoorden, noem ik eene hoogst moeilijke taak, ja is het niet onmogelijk? Velen verdiepen zich daarin; zij treden in vergelijkingen met andere natiën, maar voegen

81ste VERGADERING. — 26 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

er onmiddellijk bij, dat hunne eigene vergelijkingen niet opgaan. De een, die zich hieromtrent in bespiegelingen begeeft, is meer hoopvol, de ander meer somber gestemd. Ik durf hen op dien weg der bespiegeling niet volgen, want zoo ergens, dan gevoel ik mij daar onzeker en volkomen onveilig. Men beweegt zich geheel op het gebied van subjectieve oordeelvellingen, afhankelijk van temperament en wat niet al! Eigenlijk geldt het daarbij — en dit is ook het eenige wat bij dergelijke discussiën nog tot een punt van debat kan worden — alleen *de mate van vertrouwen*, die men heeft en dus ook schenken kan.

De toekenning van het kiesrecht is naar het mij voorkomt eene zaak van vertrouwen bij uitstek. Hij die geen vertrouwen heeft in het Nederlandsche volk, geen vertrouwen in het gezond verstand der natie, zal bezwaarlijk kunnen medewerken tot eene zoo groote uitbreiding van het kiesrecht als nu wordt voorgesteld.

Want dat de gevolgen, hetzij tijdelijk, hetzij duurzaam, zeer ingrijpend kunnen zijn en ook ongunstig voor den Staat — wie zal dit met zekerheid durven ontkennen?

Is het dan te verwonderen, zou men het iemand euvel mogen duiden, wanneer hij slechts met grooten schroom wetsontwerpen als die, welke ons hier worden voorgelegd, geneigd is aan te nemen, hoe gezind overigens ook om mede te werken tot eene groote uitbreiding van het kiesrecht.

Het gevoel van verantwoordelijkheid weegt zwaar.

Vergis ik mij of is dit niet de grondtoon, die doorklinkt in den zwanenzang van den overleden Leidschen professor, den mentor, dien wij zoo gaarne zouden volgen op dit gebied? Waar hij ten slotte nagaat, welke middelen aangewend worden en zouden kunnen worden aangewend, om de ook door hem gevreesde gevolgen van de heerschappij van het algemeen stemrecht te breidelen, daaraan te ontkomen, daar is het niet zoozeer de bezorgdheid voor de onmiddellijke gevolgen die hem beweegt, maar veeleer bezorgdheid voor den door hem zoo hoog gehouden Staatsvorm zelf, dien hij door en in zijne consequente toepassing bedreigd ziet.

Intusschen de zaak ligt er toe. De Regeering heeft gemeend deze uitbreiding van het kiesrecht te moeten voorstellen.

En wanneer ik mij zelf de vraag stel, die ik meen dat ieder onzer zich moet stellen, die nog niet zijn vertrouwen aan deze Regeering heeft ontzegd, dan is het deze: of op dit oogenblik het in 's lands belang noodzakelijk is aan het kiesrecht eene minder groote uitbreiding te geven, dan nu door de Regeering wordt voorgesteld.

Voorzeker, weinigen zullen zich meer stellen op het standpunt van wijlen professor Opzoomer, toen hij in zijn »Staatsrechtelijk onderzoek" schreef, dat bij ons sedert 1848 het kiesstelsel zoo is ingericht dat de Tweede Kamer in waarheid door het volk wordt gekozen.

Het was de juichtoon van den liberaal in 1854, die zooeven zijn beginsel in de Grondwet had zien nedergelegd.

Tempora mutantur! Aanvankelijk was ik geneigd de straks door mij gestelde vraag bevestigend te beantwoorden en te zeggen: ja, ik meen werkelijk dat eene minder groote uitbreiding van het kiesrecht in 's lands belang noodzakelijk is te achten.

De ingediende ontwerpen hebben mij door hunne wijde strekking verrast; ik meende inderdaad, dat aan eene meer geleidelijke uitbreiding de voorkeur moest worden gegeven. Na een stilstand van 40 jaren heeft men in 1887 aan het kiesrecht eene niet onbelangrijke uitbreiding gegeven. Had men toen die uitbreiding overal toegepast, op den voet waarin deze plaats had in de meest begunstigde gemeenten, zoo zoude er inderdaad een veel grooter getal kiezers zijn bijgekomen; dan zoude ook die ongelijkmatige werking der uitbreiding niet als het ware eene uitnoodiging zijn geweest, om zoo spoedig weder op verdere uitbreiding aan te dringen.

Ik herinner aan den bij de gedrukte stukken overgelegden staat, waaruit men ziet, dat er plattelandsgemeenten zijn, waar het kiesrecht wordt gegeven aan 15% der bevolking, terwijl voor Amsterdam dit niet meer is dan 4,7% voor Rotterdam slechts 3,2%.

De sprong die de Regeering ons nu wil laten maken is inderdaad zeer groot, en al is aan het stembiljet evenals aan het belastingbiljet zekere opvoedende kracht niet te ontzeggen, of de paedagogische waarde daarvan zoo groot is, dat men daarom in eens alle klassen mag overspringen om dadelijk in de hoogste te komen, ik weet waarlijk niet of dit wel het geval is; ik meen het zelfs te moeten betwijfelen.

Maar ook, het kan niet ontkend worden, voor eene andere opvatting is zeer veel te zeggen. Ik wensch in dat opzicht met den Minister mede te gaan, voornamelijk op dien grond, dat, mijns inziens, er een groot belang aan verbonden is, de regeling van het kiesrecht — ik zal niet zeggen de finale regeling — nu voor langen tijd te doen plaats hebben. Een onderwerp toch, dat zooveel beroering kan teweeg brengen, blijft altijd eene belemmering voor den wetgevenden arbeid.

Mijn tweede motief, dat ik eveneens slechts even wil aanroeren, is, dat, naar het mij voorkomt, het oogenblik om eene uitbreiding van het kiesrecht te doen plaats hebben, zoo bij uitstek gunstig is. Ik sta in dit opzicht dus lijnrecht tegenover den geachten afgevaardigde uit Druten, die juist beweerd heeft, dat het oogenblik zoo bijzonder ongunstig zou zijn.

Maar — vraag ik — moet men het inderdaad niet een voorrecht achten dat dergelijke wijziging kan overwogen worden — wellicht tot stand komen — in een tijd van volkomen kalmte en rust? Geen invloeden van buitengewonen aard, noch van binnen noch van buiten 's lands grenzen, geen straatrumoer drijft ons in de eene of andere richting, lokt uit tot het nemen van spoedige, te spoedige besluiten.

En toch plegen groote hervormingen juist in stormachtige tijden tot stand te komen; onze eigene geschiedenis wijst er op.

Maar zullen nu zij die dergelijken aandrang missen, nu minder moed betoonen, minder vertrouwen hebben in de toekomst? Ik meen dat, waar men dan zelfbeheersching noodig heeft om niet te ver te springen, men nu den moed moet hebben om niet te kort te springen.

Een herhaling van de grondwet-geschiedenis van 1848 en van de daaraan voorafgaande jaren van barensnood, zal zeker wel door niemand worden gewenscht.

Zoo ben ik ten slotte tot de meening gekomen, dat eene uitbreiding zooals nu wordt voorgesteld, niet door 's lands belang wordt verboden, zoodat ik ook ongaarne mijne medewerking aan deze Regeering daarbij zou onthouden.

Toch blijven er voor mij ernstige bezwaren over. Zij zijn niet gelegen in de grenzen der voorgestelde uitbreiding zelf, doch in de wijze waarop die grenzen zijn gesteld, in de kenmerken en hunne toepassing in de wet.

Wanneer men het eens is over de mate van uitbreiding, dan is discussie over de soort van kenmerken van belang ontbloot; ik althans zie het nut van dergelijke discussie niet in. Want of men tusschen twee erven een muur of eene houten schutting plaatst, het doet er al zeer weinig toe, wanneer de buren het over de grensscheiding eens zijn.

Het kenmerk van geschiktheid, bestaande in de kennis van lezen en schrijven, komt mij voor op zich zelf zeer goed verdedigbaar te zijn. Het bewijs, dat van het bezit van dat kenmerk gegeven moet worden, is echter zwak en dit acht ik inderdaad een bezwaar. Maar het kenmerk zelf is, naar mijne overtuiging, goed gekozen, mits men aan de kennis van lezen en schrijven de beteekenis hecht van een wapen in den strijd des levens, van een middel om zich andere kundigheden te verwerven en niet de bekrompen opvatting huldigt, dat zij alleen zou moeten dienst doen als middel om zijne stem uit te brengen en zoodoende tot de verkiezingen te kunnen medewerken.

Aanvankelijk had ik gaarne het bewijs van dit kenmerk zien geplaatst en gelegd in een bewijs van getrouw en geregeld schoolbezoek, maar ik moet tot mijn leedwezen

erkennen, dat dit mij gebleken is onmogelijk te zijn; zoolang er geen wet op den leerplicht is kan men niet het arbitrium over wat getrouw geregeld schoolbezoek is en daarmede het arbitrium over de kiezerslijst, in handen stellen van de schoolmeesters.

Wanneer wij bovendien de statistiek inzien, die ons nu het laatst is toegezonden, als laatste bijlage van het Regeeringsverslag, zien wij nog een ander bezwaar. Ik hecht niet veel aan het cijfer dat ik zal noemen; ik hecht niet al te veel aan die statistiek zelf, maar omdat het cijfer er is, kan men er over spreken. Uit die statistiek blijkt, dat, volgens het oordeel van de schoolmeesters, niet minder dan 24 000 jongens in Nederland jaarlijks (d. i. in 1891) de school verlaten zonder voldoend onderwijs te hebben genoten en zonder dit onderwijs elders voort te zetten. Welk contingent dit zou opleveren na 50 jaren voor de kiezerslijsten, is een rekenkunstig vraagstuk, waaraan ik mij niet heb gewaagd, maar dat zeer zeker de moeite waard zou zijn om op te lossen.

Ik heb tegen het kenmerk van geschiktheid niet zoo groot bezwaar; mijne bezwaren richten zich in hoofdzaak tegen het kenteeken van den maatschappelijken welstand. Ik bedoel dit kenteeken zonder de bevolkings-registers; dit laatste laat mij vrij koud. De wetgeving op de bevolkings-registers staat op te lossen voet, om er veel aan te hechten. Ik bepaal mij tot het welstands-kenteeken, zooals het gesteld is in het feit van het voorzien in eigen onderhoud en dat van zijn gezin. Ook dit kenteeken is op zich zelf niet slecht gekozen. Het berust op een zeer rationeel begrip, omdat het alles in zich vereenigt, wat men als vorm aan de laagste kringen van kiezers kan stellen; want het bevat niet alleen criteria van eenigen welstand — als materieel kenmerk — maar ook en veeleer criteria van geschiktheid, als moreel kenmerk. Want hij, die, schoon onvermogend, door eigen arbeid en zonder steun op anderer liefdadigheid zich en zijn gezin van het noodige voorziet, zijne kinderen opvoedt in orde en tucht, hij behoort reeds uit dit oogpunt alleen tot kiezer te worden geslagen.

Tot zoover kan ik medegaan met de Regeering. Moeilijker, ja te zwaar, dreigt het mij te worden, waar het ontwerp onmiddellijk al het mooie van het kenmerk afneemt en dit in andere gedaante, van alle ziel en geest ontdaan, aan ons teruggeeft.

De bedoeling van de metamorphose is duidelijk. Ware het kenmerk een feit, bijvoorbeeld evenals het betalen van f 1 belasting, dan ware het gemakkelijk bewijsbaar, maar nu het is een toestand, geboren uit een samenstel van feiten en omstandigheden, nu is het materieel bewijs van dien toestand, van dit kenmerk niet zoo gemakkelijk, niet zoo eenvoudig, en nu komt het mij voor, dat aan de bewijsvoering het kenmerk zelf is opgeofferd. Mijne bezwaren tegen dit kenmerk kan ik niet beter in eene enkele herinnering samenvatten dan waar ik er op wijs dat de drang naar de grondwetsherziening van 1887 reeds in 1875 vermoedelijk is ontstaan en dat hij die den oorsprong van het verzet tegen den belasting-census zou wenschen op te sporen, daarvan de kiemen zou vinden in de kiezersteelt te Elst. Mij dunkt, dat dit voldoende zal zijn, om aan te duiden wat ik bedoel. Het verwonderde mij dan ook gisteren van den geachten afgevaardigde uit Meppel het niet zonder ophef te hooren uitspreken, dat deze wetten zouden zijn eene regeling tegen knoeierijen die nu op groote schaal plaats hebben.

Wanneer hij het couloirstelsel daarmede bedoelt, kan ik tot op zekere hoogte met hem medegaan, alhoewel dit stelsel reeds vele teleurstellingen gebaard heeft, maar, waar hij wees op de gemakkelijkheid van kiezersteelt bij census- of belastingkenmerken, moet het een glimlach ontlokken, de welstandskenmerken van deze wet in de hoogte te hooren steken.

Waar vroeger de kiezersteelt stuksgewijze plaats greep, zal dit nu groepsgewijze geschieden. Ja waar het vroeger veel geld kostte, zooals gisteren dezelfde afgevaardigde uitrekende, zal het nu niet alleen geen geld meer kosten, maar zelfs voordeelig zijn, want men zal bedeeling uitsparen!

Ik zal niet verder op de aanduiding van deze en dergelijke misbruiken en op al wat daarvan te wachten is, ingaan; ik meen dat daarvoor het oogenblik nog niet is gekomen.

Met eene ruime uitbreiding van het kiesrecht kan ik mij vereenigen; met elementaire eischen van geschiktheid heb ik vrede; maar eene wet die de deur opent voor grove misbruiken, die elke repressie, of redres van die misbruiken vooraf voor een deel reeds onmogelijk maakt, zij blijft voor mij aan zeer groote bezwaren onderhevig.

Ik dring aan en zal blijven aandringen op andere en betere waarborgen dat werkelijk het voorzien in eigen onderhoud en dat van het gezin het feitelijk kenmerk blijft en dat de bedeelden niet in den kring der kiezers treden.

Het heeft mij verwonderd en leed gedaan, dat een waarborg, dien ik bedoel, en in het oorspronkelijk ontwerp was opgenomen, uit het gewijzigd ontwerp verwijderd is. Ik bedoel: de wanbetaling der directe belastingen.

Die behoort beschouwd, als opheffing van het vermoeden van welstand bij onvermogen en als opheffing van alle geschiktheid, bij onwil om te betalen, in de wet te worden hersteld en wel in meer concreten vorm dan het oorspronkelijk was gesteld.

Ik meen inderdaad, dat met goeden wil en gemeen overleg aan deze bezwaren en andere, daarmede in verband staande, kan worden tegemoet gekomen; maar thans is het 't oogenblik niet daarop nader in te gaan.

Het was mij te doen mijn standpunt bloot te leggen en ik wil dan ook niet eindigen zonder de woorden aan te halen, die mij bij de overweging en de behandeling van dit onderwerp steeds voor den geest hebben gezweefd en die mij geweest zijn tot een richtsnoer. Het zijn de woorden, waarmede de Bosch Kemper, het IIde hoofdstuk van zijne »Geschiedenis van Nederland na 1830" aanvangt, waar hij de grondwetsherziening van 1848 en het daaraan voorafgaande beschrijft: »Geen aardsche macht" zoo zegt hij, »is in staat den stroom te keeren van kennis en levenskracht, die de samenleving tot vooruitgang beweegt. Het stelsel van behoud is eene openbaring van ongeloof aan de kracht, die de menschen tot volmaking drijft, — het stelsel van behoud wordt op elke bladzijde der geschiedenis veroordeeld."

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Als vanzelf splitst zich de algemeene beschouwing over dit onderwerp in twee onderdeelen. Het eerste is de vraag naar de politieke raadzaamheid; het tweede de vraag naar de grondwettelijke geoorloofdheid van den Regeeringsmaatregel.

Bij beide punten wensch ik een oogenblik stil te staan.

Wat de politieke raadzaamheid betreft, is de indiening dezer wetsontwerpen door den heer Beelaerts van Blokland in de vergadering van 6 December 1892 genoemd: *eene daad van roekeloosheid*, een woord, overgenomen door den geachten afgevaardigde die dit debat inleidde, tevens sprekende uit naam van zijne vrienden. Dit vonnis werd niet slechts bevestigd maar ook uitgebreid door een adres uit den Haag, mede, naar luid van dit adres, afkomstig van staatslieden, wier verleden aanspraak mag maken op vertrouwen, een adres dat blijkens een der onderteekenaars geacht kan worden te zijn een *oeuvre posthume*, dat een eigenaardig licht werpt op de grondwetsherziening in zijn geest. Tot twee malen toe wordt in dat adres der Regeering ten laste gelegd, dat zij de eerste schrede zet op den weg, aan welks einde ligt de *democratische republiek*. Over deze en dergelijke uitdrukkingen thans critiek uit te oefenen, voegt mij niet; ook wil ik in rekening brengen het feit, dat hij, die tot de menigte spreken wil, onwillekeurig zijne stem luide doet klinken, ofschoon ik er bijvoeg, dat deze verzachtende omstandigheid niet geldt voor de leden dezer Vergadering, die zich met zooveel woorden bij dat adres hebben aangesloten, daarover zich opgetogen verklaarden en de argumentatie er van voor hunne rekening namen.

Eene bescheiden vraag echter wat den vorm betreft: Is de geringschatting jegens deze Regeering, die in het adres doorstraalt, overeen te brengen met de bedachtzaamheid

die vooral den staatsman moet kenmerken, alsmede met de deferentie verschuldigd zelfs aan eene niet bevriende Regeering? Niets schijnt gemakkelijker dan in het politieke kamp hartstochten op te zweepen, doch als men dan verkeert in het geval van den tooverleerling van Goethe en de geesten niet meer bezweeren kan, aan wie alsdan de schuld?

Intusschen, stemmen als die van dit adres, moeten worden aangehoord; ze kunnen niet worden ter zijde gesteld; vooral niet, als men er zich nu reeds in deze Kamer herhaaldelijk op heeft beroepen. En nu schijnt mij de doorgaande fout van den gedachtengang waarop ik zinspeelde, het *vitium primae formationis* van het standpunt der adressanten en hunne geestverwanten te zijn, dat zij in de toekenning van een zeer uitgebreid kiesrecht niet zien, wat zij is, eene ethische rechtsvraag, maar uitsluitend haar opvatten als eene politische machtsvraag.

Het eerste en het laatste woord, de alpha en omega van het betoog, is niet wat men verwachten zoude: *recht*, maar het is: *macht*.

Zal men, zoo vragen zij reeds dadelijk, bereid zijn, zich met lijf en goed geheel weerloos te stellen onder de macht en voogdij van hen, die thans onder onze voogdij staan, de lagere klassen des volks?

Bron van bezorgdheid is hun verder, dat van macht van wetgeving en regeering aan hen, die haar thans bezitten, wordt ontnomen, en die macht geheel, onverdeeld en onherroepelijk wordt overgegeven aan de zooveel talrijker en zooveel minder ontwikkelde klassen.

Is het wonder, dat bij dergelijk uitgangspunt van niets anders sprake kan zijn, in het gansche Staatsbestuur dat zij zich voor den geest stellen, dan van ongebreidelde machtsoefening?

De waarschuwing, die zij doen hooren, is dan ook het uitvloeisel van dien gedachtengang.

»Zij", zoo zeggen zij, »en zij alleen (die nieuwe kiezers) zullen bepalen den vorm der Regeering, den werkkring en de verhouding der Staatsmachten, de grenzen van de rechten en plichten der gemeenschap (Staat, provincie of gemeente) en door wie en langs welken weg de kosten der gemeenschap zullen worden betaald; hun zal de macht behooren het recht van eigendom en alle andere burgerlijke rechten te wijzigen."

Dat wil zeggen: dat kiesrecht, dat door de Regeering wordt beoogd, eens verleend, zal gansch ons maatschappelijk samenstel, de grondslagen onzer samenleving, regeeringsvorm, de verhouding van de openbare machten, de ordeningen van familie en eigendom op losse schroeven stellen.

Bestaat er grond voor die vreesaanjaging, voor dat bazuingeschal?

Dat de Staat, die rechtsstaat zijn wil, bij voortduring bedacht moet zijn op lotsverbetering van de minder bedeelden, is eene stelling, hoop ik, die door deze adressanten niet zal worden betwist. Men staat echter verstomd over de waarschuwing, die de adressanten op dit punt doen hooren.

»Thans", zoo zeggen zij, »kan die lotsverbetering niet verkregen worden dan door geweld, door misdrijf, waartoe de eerlijke meerderheid niet wil en de oneerlijke minderheid niet durft overgaan. Maar onder algemeen kiesrecht zal het begeerde langs volkomen wettigen weg te verkrijgen zijn door eenvoudige wijziging der belasting- of van andere wetten." Men staat verstomd over die beschouwing.

Wanneer er ééne reden tot gegronde aarzeling bestaan zoude om het kiesrecht uit te breiden, het zoude deze zijn: dat niets door deze Kamer schitterender is gelogenstraft, dan die honderdmaal herhaalde laster, als zoude zij, ontsproten uit de *bourgeoisie satisfaite*, oog noch oor hebben voor de nooden des volks.

En dit adres geeft voedsel aan dien laster door het voor te stellen, alsof eerst wijziging van de belastingwetten van eene nieuwe Kamer kan worden verwacht!

En dat geschiedt op het eigen oogenblik dat deze Kamer eene belastinghervorming heeft ondernomen, met de uitgedrukte bedoeling om de sociale rechtvaardigheid te verwezenlijken, en lasten te verlichten voor schouders die ze niet dragen kunnen!

Dat alles zou ongelooflijk zijn indien het niet uit de stukken bleek. Maar, zoo vraagt men allicht, waartoe eene nieuwe Kamer, wanneer deze Kamer haar plicht gedaan heeft? Men vergunne mij deze wedervraag: is er op het Staatsgebied geen andere keus dan gracieuse concessie van machthebbers eenerzijds, en het stilzwijgend gedoogen aan den anderen kant? Zou de gemeenschappelijke raadpleging van bevoegden — die van onbevoegden beoogt ook deze Regeering niet — bedachtzaam overleg van bevoegden, niet veiliger, niet waardiger, niet meer overeenkomstig den aard van het staatsburgerschap zijn?

Wanneer evenwel het conservatisme, dat hier gisteren en heden aan het woord geweest is, de staatsburgerlijke samenleving verdeelt in machthebbers en hen die voorbeschikt zijn om machtsuiting te ondergaan, in ten volle gerechtigden en in beschermelingen, wat blijft den laatsten dan over dan geweld, waartegen men — en te recht — zoo waarschuwt? Zou langs dien weg het conservatisme dat de teekenen en stroomingen van den tijd — en zeker niet alleen die van den jongsten tijd — halstarrig miskent, niet medeplichtig worden aan het revolutionnair streven, dat men te recht verafschuwt? Immers de oogen te sluiten voor het feit, dat in al diepere en diepere volkslagen het besef ontwaakt is van te behooren tot die volksgemeenschap, die zij door den dienstplicht mede helpen verdedigen, en door belastingbetaling — zij het indirecte — mede helpen steunen; het oog te sluiten voor dat feit, gaat, dunkt mij, niet aan.

Wat antwoordt men, wanneer die volksklassen naast hare plichten een beroep doet op haar recht om ook gehoord te worden bij de behartiging van het algemeen volksbelang? Wat men antwoordt? Wij hebben het gehoord: de verdachtmaking, dat zij een aanslag beoogen op den regeeringsvorm, op de ordening van den eigendom, en wat niet al. Heeft men nu recht om de klassen, die thans van het kiesrecht verstoken zijn, eenvormig, in éene uitspraak, in één vonnis, zonder splitsing, zonder nader onderzoek, zonder zweem van het aanvoeren van een anderen grond, dan in de aantijging zelve gelegen is — heeft men recht om het Nederlandsche volk als geheel, dat tot nog toe van het kiesrecht verstoken was, toe te dichten het opzet en het drijven dat hier te lezen staat en niet alleen te lezen staat, maar waarbij men zich van de overzijde heeft aangesloten?

Rekent men dan voor niets de factoren die thans aan den maatschappelijken bouw grondslag en vastheid geven: de goede trouw, de eerlijkheid, de rechtschapenheid van karakter en gezindheid, de velerlei motieven aan hooger orde ontleend, het gevoelsleven, de godsdienstzin, de ideaalvorming? Rekent men dat alles voor niets?

Waardoor wordt dan thans onze maatschappij beschermd, als het niet is door deze onzichtbare en toch zoo feitelijk en gestadig werkzame onderlagen?

Waardoor? Wij hebben het heden uit den mond van den heer van Vlijmen gehoord: alleen door sabel en schietgeweer kan men heerschen; door de hulp alzoo van politie, vloot en leger.

Ik zou dien geachten afgevaardigde willen vragen: zijt gij dan kortzichtig genoeg om niet in te zien dat gansch dat staketsel zou blijken broos te zijn, wanneer plichtbesef en plichtsbetrachting daarvan niet waren de vooronderstelling, de onvermijdelijke levensvoorwaarde?

Denk u bij die bewakers onzer maatschappij het zedelijk-het rechtsbewustzijn weg, wat blijft er over?

De dichter der oudheid leert het ons reeds; quis custodiet ipsas custodos, wie zou alsdan de wakers zelven bewaken? En in gelijken geest heeft een der uitnemenste leden van den Franschen Senaat met eene onvertaalbare woordspeling gezegd: On peut tout faire avec des bajonettes, excepté s'asseoir dessus.

Zie, dat is de vloek van het valsche uitgangspunt dat wie uitsluitend om machtsoefening denken en om rechts-

bedeeling zich niet bekreunen, daardoor noodwendig komen moet tot eene gedrochtelijke opvatting onzer maatschappelijke beschouwingen.

Toch is bij deze uitbreiding van kiesrecht tot aan de uiterste grens van de Grondwet van niets anders sprake dan van *rechtsbedeeling*. Het is niet waar dat een deel van de Staatsgemeenschap, bezittend of niet, gerechtigd of bevoegd zoude zijn over het andere deel voogdij uit te oefenen. Evenmin is het waar, dat 's lands raadzaal in ruime mate opengesteld, zooals de Regeering dat voorstelt, een kampplaats worden zal voor de domme kracht van het brutale stemmental. Levert, vraag ik hun, die van zulk eene meening uitgaan, de ervaring in andere landen opgedaan, een dergelijk schouwspel op als men zegt te vreezen? Tot tweemaal toe is in het Duitsche Rijk, eens in 1849 door het Frankforter Parlement en eens in 1867 door den constitueerenden Rijksdag van den Noorddeutschen Bond, deliberato animo, een stemrecht ingevoerd, dat veel verder gaat dan het hier voorgestelde; een stemrecht, ik voeg het er onmiddellijk bij, dat veel verder gaat dan ik zou wenschen te verdedigen, want het daar ingevoerde stemrecht steunt op den regel: »Wähler ist jeder unbescholtene Deutsche welcher sein 25 Lebensjahr zurückgelegt hat."

Nu zou ik de eenvoudige vraag willen doen: is bij onze naburen het Staatsverband uit zijne voegen geraakt? Het schijnt van niet, want de Regeering heeft nog pas uit handen van het algemeen stemrecht, uit dankbaarheid van Keizer en toongevende kringen, een legerwet ontvangen, die van het meest aristocratische militairisme de onmiskenbare blijken draagt.

Of behoorden dan de vaders van dat stemrecht tot die lieden over wier gezond verstand de heer Beelaerts, in dezelfde rede ons zoo bezorgt maakte? Evenmin, want blijkens den geschiedschrijver van het Frankforter Parlement (F. Frensdorff in »Festgabe der Göttinger Juristen-Fakultät für R. v. Jhering. Zum funfzigjährigen Doktorjubilaeum" (Leipzig 1892), bladz. 166.), vereenigde dat Parlement in zich »so viel weittragende Nahmen wie keiner parlementarischen Vereinigung nach ihr wieder gelungen ist".

En wat den Duitschen Rijksdag betreft, Bismarck, de Pruissische politiek leidende, had zich toegeëigend de schoone woorden van Wilhelm von Humbold: »Regieren heisst die Geister *führen*", terwijl in een van de jongste nummers van de *Preussische Jahrbücher*, dat van Mei, een van Duitschlands grootste geschiedvorschers, staatsman en wijsgeer, Hans Delbrück, het algemeen stemrecht principieel verdedigende, de belastingbetaling met zoovele woorden noemt: de ethisch meest verwerpelijke en meest uiterlijke prestatie. Zooveel over Duitschland.

Welk voorbeeld geeft ons Engeland, meermalen, en te recht, de bakermat van de constitutioneele instellingen genoemd? Sedert de Reform-act van 1832, is in 1867 en in 1884 slagboom na slagboom gevallen. Tot voor korten tijd heette het Engelsche kiesrecht nog te steunen op drie grondslagen: property, occupation and residence. Aan de woonplaats gedurende een jaar, in verband met de verplichting tot belastingbetaling ontleent de overgroote meerderheid van de kiezers hare bevoegdheid. Welnu, in Engeland is het jaar ingekort tot drie maanden en de verplichting tot belastingbetaling eenvoudig afgeschaft. Deze maatregel, sedert luttel weken wet, noemt de *Saturday Review*: »*a distinct step towards manhood suffrage*", een aanmerkelijke stap naar het algemeen stemrecht. Niet te vergeefs dus hebben de meesters van het Engelsche staatsrecht John Stuart Mill in zijn »Representative Government" Ch. VIII en Sidgwick in zijn »Elements of Politics", Chap. XX, de les ingescherpt dat alle deelen van de volksgemeenschap, er recht op hebben om te worden gehoord bij de bespreking van hunne belangen, eene stelling die nog onlangs bij de verdediging van de *Home rule bill*, Gladstone deed zeggen: »Jaren geleden reeds gaf men algemeen toe dat in vraagstukken van vertegenwoordiging men allereerst en hoofdzakelijk den blik te richten heeft niet op ponden, shillings en pence, maar op menschelijke wezens." (Weekly Times 14 Juli '93 bladz. 551.)

Zooveel over Engeland.

Eindelijk Frankrijk.

De laatste vertegenwoordiger van de leer dat stemrecht een uitvloeisel moet zijn van bezit, was Benjamin Constant in wiens *Cours de politique constitutionnelle*, I, Chap. VI, men dit beginsel in den breede kan ontwikkeld vinden met de waarschuwing er bij dat capaciteit niet voldoende is. Die leer scheen toen in de lucht te zitten, want zij werd ongeveer gelijktijdig verkondigd met dergelijke leerstellingen ten onzent; men kan de vermelding daarvan vinden in de Memorie van Beantwoording, bladz. 20. De Juli-monarchie had census-kiezers, maar dat stelsel van 1830 werd met één slag in 1848 omvergeworpen en de 300 000 census-kiezers werden in één slag vervangen door 10 000 000 kiezers, ontsproten aan het algemeen stemrecht.

Met welk gevolg?

Ik spreek nu niet over regeeringsvormen, maar over sociale toestanden; met dit gevolg dat 25 jaren later Proudhon, een zeker niet onverdacht getuige, een geschrift naliet: *De la capacité politique des classes ouvrières* getiteld, bestemd om propoganda te maken voor zijne oeconomische leer: de mutualiteit, waarin deze merkwaardige verklaring voorkomt: plus le droit électoral s'est multiplié, plus il a perdu de l'importance qu'on y attachait (p. 40), eene verklaring, die wonderbaarlijk overeenkomt met het getuigenis van Bismarck, dat opzettelijk gericht is tegen elke overschatting van het kiesrecht: »im Ganzen giebt jedes Wahlgesetz unter denselben aüsseren umständen und Einflüssen ziemlich gleiche Resultate" Frensdorff A. a. p. bladz. 197.

En nu men in Frankrijk twintig jaren verder is, zou ik willen vragen of de pressie van de werklieden-syndicaten op de Regeering, waarvan gewaagd wordt in het Voorloopig Verslag, pag. 22, die Regeering heeft belet om de tegenwoordige arbeidsbeurs te sluiten, en ik zou in het algemeen willen vragen of de eigendoms- en de burgerlijke rechten in Frankrijk minder goed gewaarborgd zijn dan elders.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, ter geruststelling van adressanten en hunne geestverwanten in deze Kamer, die met de voorgestelde uitbreiding van het kiesrecht eene onafzienbare reeks van rampen over ons vaderland zien uitgestort.

Maar het zou eene povere aanbeveling zijn van den Regeeringsmaatregel indien daaraan slechts negatieve verdiensten waren toe te kennen, de verdienste dat, zoo er al kwaad uit mocht ontstaan, dit toch niet zoo bijzonder groot zal zijn.

Daarom zij het mij vergund op enkele voordeelen te wijzen aan den Regeeringsmaatregel verbonden.

Zie ik wel, dan kunnen die voordeelen tot drieërlei groep worden herleid.

In de eerste plaats: door de toekenning van het kiesrecht aan hen die door de Grondwet niet onbevoegd zijn verklaard, oefent de Staat niets meer of minder dan *recht*.

Het moge niet onbescheiden worden geacht er aan te herinneren dat reeds in 1885 in een geschrift getiteld: Kiesrecht »krachtens rechtsbekwaamheid", ik eene bescheiden poging heb gedaan om dit beginsel ingang te doen vinden, en het strekt mij tot groote voldoening dat die grondstelling thans is geplaatst aan de spits van de Memorie van Toelichting die deze wetsontwerpen vergezelt.

Waar de Staat aan allen lasten oplegt van velerlei aard, daar is hij tevens gehouden om alle bevoegden te raadplegen en het gemeen overleg der volksgemeenschap tot waarheid te maken.

Waar de Staat bij zijne burgerlijke en strafwetgeving uitgaat van den grondregel: ieder wordt voor goed gehouden totdat het tegendeel bewezen is, daar mag de Staat tot hoeksteen van zijn publiek recht niet maken de uitspraak: het kiesrecht wordt aan bevoegden wel is waar verleend, maar de grenzen van die bevoegdheid kunnen naar willekeur worden bepaald.

Ik wensch te vragen, wat het anders dan willekeur is, wanneer wij in dit zelfde adres lezen, met name ten op-

81ste VERGADERING. — 26 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

zichte van de werklieden: »de besten, enkelen uitgezonderd, zijn ongeschikt voor het kiezerswerk, want zij missen de kennis en de ontwikkeling die noodig zijn om staatkundige, maatschappelijke of oeconomische vraagstukken zij het maar oppervlakkig te begrijpen of te beoordeelen".

Ik zou willen vragen welke standaard van kennis men hier voor oogen heeft gehad, en tevens of aan die standaard van kennis wel alle onderteekenaren van dit adres voldoen? Met één pennestreek wordt hier eene geheele klasse van de bevolking zonder nader onderzoek, zonder splitsing, zonder schifting of scheiding onmondig verklaard en bestemd om aan den leiband te loopen van hen die zich zelf het certificaat uitreiken van een zich noemend beter inzicht te bezitten.

Is het verwonderlijk indien eene dergelijke minachting, eene dergelijke geringschatting den goedgezinden kleinen burger, den goedgezinden werkman met wrevel, met bitterheid vervult en hem drijft naar het kamp dier demagogen, die dan natuurlijk in laffe vleierij en nietige beloften heil zoeken.

Wat is meer overeenkomstig den eisch der rechtvaardigheid, dat gij den kleinen man, den werkman beschouwt als een onmondige, die slechts te gehoorzamen heeft, of wel, dat gij hem ter mederaadpleging roept, maar hem tevens doet zien — ja tasten en voelen — hoe ingewikkeld het maatschappelijk samenstel is.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, brengt mij tot het tweede voordeel van de Regeeringsvoordracht. Door uitbreiding der kiesbevoegdheid, meen ik, verheft de Staat den kleinen burger, die tot dusver van het kiesrecht verstoken was, in zijn eigen oog, en dit moet ongetwijfeld aan de volksontwikkeling ten goede komen.

De **Voorzitter**: Verlangt de heer Levy wellicht zijne rede na de schorsing voort te zetten?

De heer **Levy**: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Levy**, het woord verkregen hebbende tot voortzetting zijner rede, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Als tweede voordeel van de Regeeringsvoordracht noemde ik het volgende: Door de uitbreiding van de kiesbevoegdheid verheft de staat den burger, die tot dusverre van het kiesrecht, hoezeer bevoegd, was verstoken, in eigen oog en dit moet aan de volksontwikkeling ten goede komen. Het kan niet worden ontkend: talloos velen zijn er thans, voor wie de eigen geestelijk bekrompen levenssfeer de uiterste gezichtseinder is. Zij kennen geen andere zorg, noch hebben zij anderen zin dan voor eigen behoeften. Wat deert hen, wat raakt hen de Staatsgemeenschap, wier raadszaal immers toch voor hen gesloten is. Welnu, laat die uitsluiting voor bevoegden ophouden en gij zet kracht en klem bij aan den eisch, dat men de gelegenheid om den blik te verruimen, die in onze maatschappij zoo ruimschoots aanwezig is, niet ongebruikt late voorbijgaan.

Men heeft vaak gesproken van de paedagogische kracht en beteekenis van het stembiljet. Het stembiljet zelf bezit die gave niet, maar wat wèl ontstaat door een zeer uitgebreid kiesrecht, dat is de bewustheid voor de meer ontwikkelden *qu'ils ont charge d'âme*; dat zij geroepen, gehouden zijn tot persoonlijke bemoeiing, ten einde zooveel van hen afhangt, licht te verspreiden; in vraagstukken van staatkundigen aard, het bereikbare te doen onderscheiden van ijdele, bedriegelijke, hersenschimmige, voorspiegelingen. Men vergunne mij de vraag: zou de volksmenner niet goeddeels daarom vrij spel hebben, omdat wij hem vrij spel laten? Zou het een gevolg zijn van het toeval, dat met de democratische beweging onzer dagen overal samengaat de *university extension movement*, samengaat de beweging, welke beoogt tot gemeen goed te maken het bewustzijn, hoe uiterst langzaam alle deugdelijke ontwikkeling voortschrijdt en hoezeer alle deugdelijke ontwikkeling op staatsgebied de krachtsinspanning van allen eischt? Of is het een wanhopig bestaan, te verwachten, dat een zeer uitgebreid kies*recht* een zeer uitgebreiden beschavings*plicht* zal doen geboren worden? Is het een wanhopig bestaan te meenen dat wetenschap en kunst, geheel de schat van onze zedelijke en geestelijke goederen, veilig geplaatst is onder de hoede van het gezond verstand van het Nederlandsche volk?

Het derde voordeel van de Regeeringsvoordracht schijnt mij te zijn, dat door de uitbreiding van het kiesrecht aan de wet zelve grooter zedelijke kracht, dus grooter vastigheid wordt verleend.

De wet gebiedt en moet gehoorzaamd worden. De wet grijpt langs tal van wegen in onze vrijheid in, en dat vinden wij natuurlijk onaangenaam. Zóó ondervond het een Romeinsch burger, die met eene philippica tot den consul kwam, maar van dezen het eenigszins ongeduldig en laconisch bescheid hoorde: Patere legem, quam ipse fecisti: Duld de wet, die gij zelf gemaakt hebt.

Mijnheer de Voorzitter! De diepe zin van dit woord geldt ook voor onzen tijd, naar mijne meening. Wij gevoelen den wettelijken dwang des te sterker, naarmate hij van buiten af, zonder onze eigen instemming, ons wordt opgelegd; en het ideaal voor het volksleven is niet, dat de eene klasse de andere onder voogdij plaatst, gelijk de adressanten en hunne medestanders schijnen te meenen; maar het ideaal is datgene, wat in Engeland wordt gepredikt: dat alle voogdij voor zelfregeering plaats maakt. Zullen dan, zoo weeklaagt en vraagt men: niet alle holle theorieën, die thans op velden en wegen worden verkondigd, zich een weg banen naar en in de wetgeving?

Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter. Waarlijk er is voor gezorgd, dat de boomen niet in den hemel groeien. Iets anders is de ontboezeming van den phrasenheld, die naar hartenlust voor samengeloopen vergaderingen divageeren kan, iets anders de parlementaire gedachtenwisseling met haar vast begrensde lijnen. Die parlementaire gedachtenwisseling kan men gerust een smeltkroes noemen voor ieder onbekookt samenraapsel van invallende gedachten.

Het maakt waarlijk een zonderlingen indruk door ernstige mannen in een ernstig betoog, naar het heet, de vrees te hooren uiten, als liepen de hoofdlijnen van onze maatschappij gevaar door dit uitgebreid kiesrecht.

Meenen zij dan, dat men hem, die ze aanranden zou, niet te woord zoude staan? Onze maatschappelijke ordening bestaat niet sedert gisteren. Haar weerstandsvermogen is van haar *zedelijk gehalte*, niet van de kieswet, afhankelijk. *Dit* schijnt mij te zijn de alpha en de omega van het staatsrecht.

Vreezen moet hij, die meent dat er wettelijke toestanden zijn die het daglicht niet kunnen zien; die den toets der beraadslaging niet kunnen doorstaan. Zijn er die, dan moeten zij verdwijnen; maar wat waarlijk recht is redt zich zelf.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot de tweede vraag: De grondwettelijke geoorloofdheid van den voorgestelden maatregel. Doch ik kom daartoe slechts om in dezen stand van het debat die vraag maar kortelijk aan te roeren.

De Regeering schijnt van meening, dat zij de grondwettelijke bezwaren tegen haar voorstel heeft doen vervallen.

Dit blijkt op bladz. 9 van de Memorie van Antwoord, waar ik het navolgende lees:

»Het bezwaar, dat zoowel in het Voorloopig Verslag als in de Nota van den heer Levy tegen het voorgestelde bewijsmiddel omtrent het bezit van het kenteeken van welstand aan de Grondwet werd ontleend, vervalt volgens de meening van hen, die het verdedigden, zoodra het nietgenieten van onderstand niet de eenige en op zich zelf voldoende voorwaarde is, waarop aan den ingezetene, wiens geschiktheid vaststaat, kiesbevoegdheid wordt toegekend.

In het Voorloopig Verslag is reeds aangewezen, dat in deze wetontwerpen werkelijk nog meer wordt gevorderd. Niet alleen dat de vrouw en minderjarige kinderen geen onderstand hebben genoten. Maar om op de kiezerslijst geplaatst te kunnen worden, moet men voorkomen op het krachtens wettelijk voorschrift aangelegde en bijgehoudene bevolkingsregister, waarop alleen zij worden geplaatst die werkelijke woonplaats hebben in de gemeente. Door dezen eisch meer opzettelijk te stellen en te omschrijven als een noodzakelijk bewijsmiddel van het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin, zal dus niet slechts eene verbetering worden aangebracht in de redactie der voordracht, maar tevens ook in den geest van de Nota en van hen, die met haar eenstemmig denken, formeel zijn voldaan aan den eisch die, naar hunne meening, door de Grondwet wordt gesteld."

Ik erken dat één der aangevoerde bedenkingen door de gewijzigde redactie van art. 4 is opgeheven; de candidaat-kiezer kan niet volstaan met *niet* door de Grondwet te zijn uitgesloten; boven en behalve die negatieve hoedanigheid moet hij op het bevolkingsregister zijn ingeschreven. Daarin ligt eene positieve toevoeging, want het verblijfregister is daardoor uitgesloten. Indien echter de Regeering zich iets laat voorstaan op de tweede alinea van art. 4, dan is zij met weinig tevreden; zooveel menschenkennis mag den grondwetgever wel worden toegeschreven dat hij, onderstand aan den man verbiedende, geacht kan worden de vrouw en de minderjarige kinderen te hebben bedoeld; anders zou niets meer voor de hand liggen dan onderstand, hulp aan dergelijke *personae interpositae*. Doch gelijk ik zeide, opgeheven is slechts één der bezwaren, het tweede en overwegende is gebleven. Het werd in mijne Nota aldus uitgedrukt: De bedoeling van het derde lid van art. 80 der Grondwet is, »den wetgever kenbaar te maken wat zij, *onafhankelijk van den in de kieswet te stellen regel*, onder alle omstandigheden, als verboden terrein aangemerkt wil zien. Haar doel is niet, een vrijbrief te geven om, *in plaats van een te stellen regel*, het nu maar met de uitsluitingen voor lief te nemen".

Met andere woorden, er moet zijn een kenteeken, een regel, een kenmerk van welstand, waaraan de te creëeren kiezer moet beantwoorden. Nu is de Regeering vrij als welstandskenteeken te stellen het voorzien in het onderhoud van zich en de zijnen, maar niet vrij om met dat kenteeken naar believen om te springen. Hier baat de onderscheiding tusschen bewijs en feit niet.

Want het te bewijzen feit, namelijk ontstentenis van bedeeling gedurende een jaar, ook al is dat feit bewezen, voldoet nog niet aan den grondwettelijken eisch van welstand, waarvoor, *op zich zelf en materieel*, een kenteeken wordt vereischt. Hier baat evenmin de verzuchting, die voorkomt op bladz. 8 der Memorie van Beantwoording, dat men toch niet treden kan in een inquisitoriaal onderzoek naar vermogensverhoudingen. Mijn antwoord daarop luidt: dat door die opmerking de vraag verplaatst wordt.

De grief is niet, dat gij naar een uiterlijk waarneembaar feit hebt gezocht; eene wet, iedere wet, dus ook eene kieswet, heeft nooit met iets anders dan met uiterlijk waarneembare feiten te doen; de grief is, dat de feiten door u als welstandsteeken gekozen, den dienst niet doen kunnen dien gij daarvan verwacht.

Dit geef ik de Regeering toe: welstand behoeft niet *direct* bewezen te worden. Welstand kan en mag uit uiterlijk waarneembare feiten worden *afgeleid*, maar ik voeg er bij: de grondwetgever heeft verklaard, dat uit het kenteeken, waarmede gij u tevreden stelt, niets hoegenaamd valt af te leiden, om de eenvoudige reden, dat hij naast de uitsluiting een *regel* wil.

En wat doet gij? Gij geeft dien regel eenvoudig *niet;* gij keert de uitsluiting om, en dat acht ik ongeoorloofd.

Mijne slotsom is deze: waar de Regeering in hare Memorie van Beantwoording zegt, dat zij het zich tot eene eer en een voorrecht rekent, de indiening van deze wetten te hebben voorbereid en bevorderd, onderschrijf ik die verklaring ten volle, voor wat betreft de politieke raadzaamheid der ontwerpen. Maar juist aan deze mijne overtuiging ontleen ik de vrijheid tot een bescheiden verzoek aan de Regeering; haast zeide ik: tot eene bede aan de Regeering met het oog op het gewichtig belang dat hier op het spel staat en dat zij met zoo volle recht zich aangetrokken heeft. Voor de adressanten, die ik bestrijd, gelijk voor hunne geestverwanten, gelijk voor den heer Beelaerts van Blokland, die de indiening van dit wetsontwerp eene daad van roekeloosheid noemen — voor hen *allen* bevindt zich tusschen deze ontwerpen en hunne aanneming eene gesloten deur, waar boven het opschrift prijkt: *Lasciate ogni speranza vos che entrate.* (Laat alle hoop varen gij die binnentreedt). Voor mij daarentegen luidt dat opschrift eenvoudig: artikel 80 der Grondwet.

Welnu! Mijn verzoek, mijne bede aan de Regeering is: dat zij die deur opene. Het kan haar niet te doen zijn om zakelijke medestanders, zij het huns ondanks, te maken tot wederpartijders.

Eerlijke bezwaren hebben recht op eerlijk ontzag. Mijn vertrouwen op het gemeen overleg en het staatkundig beleid van Regeering en Kamer beide is groot genoeg om de hoop te wettigen, dat dit gewichtig moment in de geschiedenis van ons vaderland niet onvruchtbaar voorbijgaan moge.

De heer **Röell**: Mijnheer de President! Ik geloof niet te veel te zeggen, wanneer ik begin met als mijne overtuiging uit te spreken, dat zoo velen als wij hier zijn gezeten, Regeering, gij en wij, Mijnheer de Voorzitter, allen met het gevoel van de groote verantwoordelijkheid die op ons rust, deze Kamerbijeenkomst hebben te gemoet gezien. En hoe zou dit ook anders kunnen, waar wij ons geplaatst zien voor een ontwerp van het allereminentst belang, dat voor een reeks van jaren beslissen kan ten goede voor het ons allen gelijkelijk dierbaar vaderland, maar óók ten nadeele daarvan? Wij staan hier gereed om te doen wat Disraëli omtrent eene kieswetherziening in het Engelsche Parlement zeide: dat iedere kieswetregeling er op aangelegd is om de grondslagen van den voornaamsten machthebber in den Staat aan te tasten, zoo al niet omver te werpen. En ofschoon ik die stelling ten opzichte van ons land niet volkomen zou onderschrijven, omdat volgens onze constitutie de hoofdmacht van den Staat is en blijft gelegen in de Kroon, zoo is het toch niet te ontkennen dat de overwegende invloed dien de Volksvertegenwoordiging op den gang der Regeering heeft weten uit te oefenen, inderdaad in hooge mate de regeling die thans aan de orde is, tot eene zaak van eminent belang maakt. En daarom, zonder eenige luchthartigheid, zonder eenige lichtzinnigheid, ons vrij houdende van oppervlakkige beschouwingen en van alle holle theoriën, moeten wij de zaak, die ons thans onderworpen is, bedaard en met kalmte onder de oogen zien en trachten tot het bewustzijn te komen wat in de gegeven omstandigheden, onze plicht en onze roeping is.

En dan zal het wel in de eerste plaats noodig zijn dat wij het er hier over eens worden of de noodzakelijkheid bestaat tot het maken van eene nieuwe kieswetregeling van welken aard en van welken omvang dan ook.

Ik heb die stelling nog slechts — en dan nog slechts ten deele — hooren bestrijden door den geachten afgevaardigde uit Druten, den heer Travaglino. Maar wat mij betreft, neem ik die noodzakelijkheid onvoorwaardelijk aan. Ik heb reeds twee jaren geleden, in Januari 1891, toen van de Regeeringstafel de stelling werd verdedigd, »dat toen reeds het kiesrecht naar de eischen der Grondwet definitief was geregeld, zoodat, al mocht men eene wijziging van het bestaande wenschelijk achten, de Grondwet die niet eischt", daarentegen als mijne meening geuit, dat de regeling door art. 80 der Grondwet gevorderd, op dat oogenblik — en ook nu nog — niet bestond. De Additionele artikelen door den grondwetgever opgenomen, zijn niet gemaakt om te voldoen aan art. 80; zij waren het werk van den grondwetgever zelven, die bevoegd was óf toepassingen óf afwijkende overgangsbepalingen te maken van hetgeen in

hoofdstuk III is voorgeschreven. Buitendien, de grondwetgever kan slechts met $^2/_3$ der stemmen eene regeling maken terwijl de regeling van art. 80 door den gewonen wetgever moet geschieden, bij meerderheid van stemmen.

Maar ook om eene andere reden bestaat die noodzakelijkheid.

De geachte afgevaardigde uit Tiel, de heer Tydeman, heeft er reeds op gewezen dat de bijlagen, bij het wetsontwerp gevoegd, ons doen zien op welke buitengewoon grillige wijze het kiesrecht tusschen stad en lande verdeeld is. Hij heeft niet eens het maximum verschil in het licht gesteld; hij is gekomen van 3,2 tot 15 pct., maar het maximum, te Koudekerke, is zelfs 16 pct., en alzoo van 1 tot 5......

De heer **Veegens**: Er is eene gemeente van 19,9 pct., de gemeente Warder.

De heer **Röell**: Dan is het verschil niet van 1 tot 5; maar van 1 tot ruim 6 pct.

Om beide redenen is het alzoo noodig tot eene herziening over te gaan.

In de tweede plaats is de opportuniteit van het wetsontwerp bestreden. De heer Travaglino meende dat tijdens het regentschap dit wetsontwerp niet had behooren ingediend te worden.

Ik deel die meening niet. Integendeel. Wij leven op het oogenblik in een tijd van betrekkelijke rust; en ik ben het niet eens met Fox, die bij de behandeling van het wetsontwerp van Flood in 1790 in het Engelsche Parlement zeide, dat er geen beter tijdstip was voor de herstelling van een gebouw — ook het Staatsgebouw — dan wanneer een orkaan nabij is en ieder oogenblik konde uitbarsten.

Ik acht het voorts juist wenschelijk dat gedurende het regentschap de kiesregeling tot een goed einde gebracht worde, omdat ik meen dat een van de minst gracieuse welkomstgeschenken, die men aan de meerderjarige Koningin — indien het aan God genadiglijk behaagt Haar dierbaar leven te sparen — konde aanbieden, dit zou zijn: Haar onmiddellijk te stellen voor de moeilijkheden en verwikkelingen, die het gevolg kunnen zijn van een nieuw kiesrecht

Ook in dat opzicht is dit oogenblik mitsdien, mijns inziens, in plaats van ongeschikt, bij uitnemendheid geschikt om dit wetsontwerp te behandelen.

Nu het wetsontwerp zelf.

Men kan het beschouwen uit een formeel en uit een materieel oogpunt.

Ik begin met het eerste.

Het doet mij leed dat de Regeering niet consequent geweest is, en niet òf het kiesrecht voor de verschillende takken van wetgeving gezamenlijk heeft geregeld, òf alleen met eene regeling gekomen is voor de Staten-Generaal.

De Minister zegt over de gelijkstelling van het kiesrecht voor de Staten-Generaal en de Provinciale Staten, dat eene gelijke en gelijktijdige regeling wordt geëischt, omdat »de kiesbevoegdheid voor de Provinciale Staten te gelijk een deel is der kiesbevoegdheid voor de Generale Staten". Ik meen dat dit niet de geest van onze Constitutie is. Te recht merkt de hoogleeraar Buys, naar mijn oordeel, op, dat, wanneer de grondwetgever had gewild dat de kiezers van de Provinciale Staten ook geacht werden de leden der Eerste Kamer te benoemen, hij aan een bijzonder kiescollege opgedragen zou hebben de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal te benoemen, een college, dat na de verkiezing zou verdwijnen, en niet aan een, onafhankelijk van die keuze, gevestigd Staatslichaam; maar juist omdat hij gewild heeft dat de Eerste Kamer niet zou uitdrukken het gevoelen van de kiezers der Provinciale Staten, maar wel die van die Staten zelven, heeft hij de keuze opgedragen aan een college, geheel onafhankelijk van oogenblikkelijke verkiezingen en dat ook met andere werkzaamheden belast is.

Dit theoretisch verschil heeft ook een practisch gevolg. De Regeering heeft op de haar deswege gestelde vragen geantwoord, dat de wet zou moeten beslissen of de Provinciale Staten ontbonden zouden worden, ja of neen.

Naar mijne meening belet art. 127 der Grondwet die ontbinding echter, zoowel in het geval van eene ontbinding der Eerste Kamer, als ook ten gevolge van aanneming eener nieuwe kieswet. De Provinciale Staten zijn en blijven m. i. onontbindbaar, en hun zittingstermijn kan niet worden verkort.

Eene tweede reden door de Regeering voor gelijktijdige regeling opgegeven is: »dat de omschrijving van den werkkring en de macht der Staten bij de herziening der provinciale wet geen ingrijpende verandering zal kunnen ondergaan. Dit is slechts zeer ten deele het geval. Immers de Grondwet heeft groote wijziging gebracht in de bevoegdheid der Provinciale Staten op het gebied der belastingwetgeving.

Tot dusverre bezaten zij dat recht niet. Zoo vindt men o. a. bij Voorduyn, bladz. 319, aangeteekend: »de uitvoerende macht aan de Provinciale Staten opgedragen strekt zich niet uit tot het uitschrijven van belastingen, in dit opzicht is de wetgevende macht der gemeentebesturen uitgebreider dan die der Staten".

Onder de nieuwe Grondwet zijn zij echter in dit opzicht met de gemeentebesturen gelijkgesteld.

Men kan dus niet zeggen dat na de jongste Grondwet de werkkring der Provinciale Staten onveranderd is gebleven. Integendeel. Welk nadeel heeft nu echter de opvatting der Regeering? Dit, dat terwijl de Grondwet voorbedachtelijk heeft vrijgelaten voor de Provinciale Staten eene andere regeling van het kiesrecht te maken als voor de Algemeene Staten, van die vrijheid thans geen gebruik wordt gemaakt.

Toch zeide reeds Thorbecke, *Bijdrage Grondwet*, bladz. 71: »(verplichte) gelijkheid voor beide klassen van kiezers is ook hierom belemmerend, dewijl de wetgever van eene noodig gekeurde verandering ten opzichte der eene licht wordt weerhouden wanneer hij tevens de andere moet treffen, die haar niet behoeft".

Ook meen ik dat de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, in eene zijner Staatkundige brieven van 1891 er reeds op heeft gewezen, dat de vraag zou moeten worden overwogen, of men ten opzichte van het kiesrecht voor Provinciale Staten steeds denzelfden grondslag als die voor het Rijk zoude moeten behouden, en of niet voor de provincie ook het verband met de provinciale belastingen zou moeten worden vastgehouden, al wilde men dien voor het Rijk laten varen.

Ter motiveering waarom zij het kiesrecht van de gemeenteraden voorshands ongewijzigd laat, verklaart de Regeering, »dat de taak en inrichting der gemeentebesturen opzettelijk moet worden overwogen en opnieuw omschreven".

Dat argument heeft meermalen dienst gedaan; vroeger, en met meer recht dan nu, ten opzichte van de gemeentefinanciën; want de bevoegdheid der plaatselijke besturen is volgens de Grondwet niet beduidend gewijzigd geworden.

Als de uiting der Regeering echter mocht slaan op het voornemen der Regeering om aan de gemeentebesturen te ontnemen de bevoegdheid of verplichting om Rijkswetten uit te voeren, dan wijs ik er op dat art. 144, 3de lid der Grondwet, juist te dien opzichte eene bepaling bevat, die de vorige miste.

Hoe het zij, ik kan niet inzien, dat regeling van gemeentekiesrecht afhankelijk ware van herziening der taak van de gemeenebesturen. Nu die regeling echter niet is geschied, wil ik er niettemin uitdrukkelijk op wijzen, dat de regeling van het kiesrecht voor de Staten-Generaal, in geenen deele moet geacht worden iets te praejudicieeren op die voor de raden. Zelfs de Belgische progressist Janson verklaarde dat voor de keuze der gemeenteraden aanslag in de gemeentebelastingen behouden moet blijven. Om deze formeele redenen zal ik echter mijne stem niet aan het wetsontwerp onthouden.

Hoofdzaak is en blijft de materieele inhoud van het wetsontwerp zelf. Dit nu kan men beschouwen uit een

algemeen en uit een bijzonder oogpunt. Het meest algemeene zal wel zijn de vraag: voldoet het wetsontwerp zooals het daar voor ons ligt aan de eischen van de Grondwet?

Ik erken, het is een eenigermate afgejaagd terrein, maar het komt mij toch voor, dat het van zoo overwegend belang is, en zoo van alle kanten besproken moet worden, dat op dit oogenblik de tijd niet geacht kan worden reeds gekomen te zijn om aan die beschouwingen een einde te maken. En dan wil ik wel zeggen, dat volgens mijne overtuiging, zooals het ontwerp hier ligt, de strijd met de Grondwet bestaat. Alvorens dit te betoogen, wil ik echter in de eerste plaats zeggen op welken grond ik dien strijd met de Grondwet *niet* zou durven aannemen.

In het Voorloopig Verslag wordt gezegd, dat dit voorstel strekt tot hetgeen in het wezen der zaak als algemeen kiesrecht te beschouwen is, welk algemeen kiesrecht de Grondwet heeft uitgesloten. Dit laatste ben ik eens, en ik neem onvoorwaardelijk met de Regeering aan, dat de Grondwet niet gedoogt het algemeen stemrecht in te voeren. De Grondwet sluit algemeen stemrecht uit. Het zou overbodig zijn om dit punt hier nog te ontwikkelen, ware het niet, dat ik genoodzaakt ware aan eene legende een einde te maken, die ten mijnen aanzien bestaat.

Ik heb met belangstelling de velerlei redevoeringen gevolgd, die door vele personen, al of niet tot deze Kamer behoorende, daarbuiten zijn gehouden. Meermalen werd mijn gevoel van eigenliefde gestreeld, wanneer gezegd werd, dat ik verklaard zou hebben, dat de Grondwet algemeen stemrecht zou toelaten, en dat daarmede de zaak was beslist. Toen ik naging waarop die meening zich grondde, heb ik gemerkt, dat een van de redenaars verwees naar eene zekere bladzijde van de »Kantteekeningen", die ik mij indertijd veroorloofd heb op de destijds ontworpen Grondwet te maken. Ik kwam hierdoor tot de conclusie dat er wel eenige waarheid ligt in het gezegde, dat men slechts drie regelen schrifts van iemand noodig heeft om hem te kunnen doen ophangen.

Dit neemt niet weg, dat ik beweer, dat juist op die bladzijde het tegendeel geschreven staat. Ik kan met eene korte verwijzing daarnaar volstaan.

De Grondwet sluit algemeen stemrecht uit omdat naast de algemeene eischen waaraan de kiezers moeten voldoen, ook nog bijzondere eischen worden gesteld, waaraan men behoort te voldoen om tot het kiesrecht te worden toegelaten. Men moet voldoen aan eischen van welstand en geschiktheid.

Wanneer men nu de Constitutiën nagaat van de landen die algemeen stemrecht huldigen, dan vindt men daarin slechts algemeene voorwaarden van ouderdom, geslacht en nationaliteit; daarnevens min of meer talrijke uitsluitingen, maar er wordt geen melding gemaakt van bijzondere eischen.

Nu heb ik er in de eerste plaats op bladz. 17 van mijn werkje uitdrukkelijk op gewezen, dat die bijzondere eischen moesten worden geregeld, al konden die tot een zeer laag peil worden teruggebracht.

Uit zich zelf volgde hier reeds uit, dat, ook naar mijn oordeel, algemeen stemrecht is uitgesloten. Maar men beroept zich op hetgeen aldaar voorkomt als volgt: »Met dit artikel is eene uitbreiding der kiesbevoegdheid tot het algemeen stemrecht, enz. enz. alleszins bestaanbaar."

Maar nu vraag ik: sinds wanneer beteekent »uitbreiding *tot*" » insluiting *van*"?

Ik zal dit verduidelijken. Wanneer ik zeg dat ik mijne goederen heb uitgebreid tot de heide, beteekent dit dan, dit ik de heide mede geannexeerd heb? Wanneer in art. 354 van het Burgerlijk Wetboek staat, dat iemand tot aan zijne meerderjarigheid onder de macht van zijne ouders staat, beteekent dit dan, dat hij ook na zijne meerderjarigheid onder die macht blijft behooren? Integendeel: waar de uitdrukking »tot" in onze wetgeving eene inclusieve beteekenis heeft, wordt gelezen: » *tot en met*". Zie bijv. in art. 45 der wet op het lager onderwijs.

Dit punt kan ik dus gerust als eene legende beschouwen, en verder onbesproken laten. De strekking der aangehaalde zinsnede was alleen deze dat men tot de grens van het algemeen stemrecht naderen mag.

Ik acht echter, Mijnheer de President, dat dit ontwerp het algemeen stemrecht niet huldigt en dat er dus op dien grond geen strijd met de Grondwet bestaat.

Zoodra men toch naast den algemeenen eisch een bijzonderen eisch stelt, namelijk dat de kiezer zal moeten kunnen lezen en schrijven, waardoor een gedeelte van de bevolking van het kiesrecht wordt uitgesloten, is ook het denkbeeld van algemeen stemrecht vervallen, en nu kan men met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Vrolik, zeggen, »dat zoo goed als algemeen stemrecht wordt gegeven" of, zooals een van de sieraden van de Utrechtsche Universiteit, de hoogleeraar de Louter, het uitdrukte, dat men » op eene bedenkelijke wijze het zoogenaamd algemeen stemrecht nadert", het blijft mijne overtuiging dat wij hier in deze wetsontwerpen geen algemeen stemrecht voor ons hebben, en op dien grond acht ik dus geen strijd met de Grondwet aanwezig. Kan zoodanige strijd dan geacht worden aanwezig te zijn, omdat dit stemrecht zeer uitgebreid is? Ik meen dat dit evenmin vol te houden is. Indien de grondwetgever niet had toegelaten, dat zeer geringe eischen voor de uitoefening van het kiesrecht werden gesteld, dan zou hij — ik handhaaf hetgeen ik te dien aanzien in mijne »Kantteekeningen" verklaarde — het niet noodig hebben geacht om uitdrukkelijk de bedeelden uit te sluiten, en de geschiedenis van de ontwerpen tot herziening der Grondwet bevestigt deze opvatting. De voorstellen der Staatscommissie en de eerste ontwerpen der Regeering stelden de deur voor eene zeer groote uitbreiding van het kiesrecht niet open en hielden die uitsluiting der bedeelden dan ook niet in, want toen was zij ook niet noodig; — *de minimis non curat practor* — maar toen de grondwetgever, in zijn fundamenteel gewijzigd art. 80, voor den wetgever de deuren ten deze zeer wijd had opengezet, heeft hij het noodig en oorbaar geacht om de uitsluiting der bedeelden uitdrukkelijk voor te schrijven. Dus ook het feit op zich zelf dat zeer uitgebreid kiesrecht wordt ingevoerd, kan ik niet achten in strijd te zijn met letter of geest van de Grondwet. Toch is naar mijne overtuiging, zooals het eerste wetsontwerp thans voor ons ligt — en ik ben op dit punt voor overtuiging gaarne vatbaar — dit in strijd niet alleen met den geest maar ook met de letter der Grondwet.

Op tweeërlei wijze kan men art. 80 der Grondwet uitleggen. Men kan zeggen dat iedere kiezer moet voldoen aan twee vereischten, aan het vereischte van geschiktheid en aan dat van welstand; beide, desgewenscht, door één kenteeken aan te wijzen.

Maar eene tweede uitlegging is ook mogelijk, gegeven als zij is, misschien onvoorzichtig, door den vader van het artikel zelf. Zie Artzenius, deel VI, bladz. 326: » Men heeft gezegd dat aan ieder kiezer twee vereischten worden gesteld. *Dat is onjuist.*"

En nu is het opmerkelijk dat, welke uitlegging men ook aanneemt, dit wetsontwerp, zooals het voor ons ligt, met beide uitleggingen in strijd is.

De Regeering heeft partij gekozen voor de uitlegging dat iedere kiezer moet voldoen aan de *beide* eischen van geschiktheid en van welstand; en zij is zelfs niet zoo ver gegaan van de beide eischen voldaan te achten door de aanwezigheid van één kenteeken, maar heeft voor iederen eisch een afzonderlijk kenteeken aangegeven.

Nu moeten wij ons de vraag stellen: Is nu in de wet gezorgd, dat elk kiezer ook inderdaad aan die twee vereischten voldoet? Wat de geschiktheid betreft, geef ik dit onmiddellijk toe. Men kan van oordeel zijn dat het daarvoor aangegeven kenteeken te veel eischt of te weinig; maar dit is eene quaestie van appreciatie, van smaak; maar men kan nooit zeggen dat deze eisch niet verzekerd is. Ten aanzien van den tweeden eisch is mijne meening echter eene andere. Te dien aanzien ben ik volkomen homogeen met hetgeen is opgemerkt door de geachte afgevaardigden uit Amsterdam en Tiel, de heeren Levy en Tydeman; aan dien eisch wordt naar mijne stellige overtuiging in het wetsontwerp niet voldaan.

81ste VERGADERING. — 26 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Wat heeft de Regeering gedaan? Zij heeft in art. 4 § 1 eene omschrijving gesteld — een kenteeken is dit echter niet, waarover nader — door te verklaren, dat als welstand wordt aangemerkt: »het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het gezin"; maar om tot de wetenschap te komen of die toestand aanwezig is, zegt de Regeering dat dit blijken zal uit het feit, of men al of niet bedeeld is. Maar nu spreekt het toch wel vanzelf — het is reeds dikwijls herhaald — dat de grondwetgever door in art. 80 der Grondwet, eerste lid, de voldoening te eischen aan voorwaarden van geschiktheid en welstand, en door, *afgescheiden daarvan*, in het tweede lid uit te sluiten de bedeelden, uitgemaakt heeft dat het niet bedeeld zijn in den geest van den grondwetgever niet kan zijn een kenteeken van welstand.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer van Karnebeek, heeft dit gisteren zeer juist uitgedrukt, toen hij zeide: om eene uitsluiting te kunnen toepassen moet er een regel zijn waarop die uitsluiting kan worden toegepast, maar eene uitsluiting kan niet met den regel samenvallen. Ik voeg daaraan nog het navolgende toe: indien de grondwetgever voor zooveer hem betreft, gewild had dat ten aanzien van den welstand der kiezers zoude kunnen worden volstaan met het bloote feit, dat men niet bedeeld is, dan had hij dien geheelen eisch van welstand niet gesteld, maar zich tevreden gesteld met een kenmerk van geschiktheid; of wel, hij hadde den eisch van welstand facultatief gesteld, het aan den gewonen wetgever overlatende of hij voor welstand al dan niet nog iets meer zou eischen dan niet-bedeeling. Maar dat deed de grondwetgever niet; hij stelde als eisch, waaraan de wetgever zich niet mag onttrekken, de aanwijzing van een kenmerk van welstand, en van dat oogenblik af aan is het absoluut en onvoorwaardelijk uitgemaakt, dat het kenteeken daarvoor niet kan gelegen zijn in het niet bedeeld zijn.

Nu zegt de Minister: »maar eene juiste omschrijving van den voor kiesbevoegdheid gevorderden welstand moet tot aan de grens der bedeeling voeren". Maar het is juist de vraag, hoe men die grens nadert.

Wanneer men eenig kenmerk van welstand aanwijst, zou een weinig beteekenend kenmerk reeds voldoende zijn om strijd met de letter der Grondwet weg te nemen en zoude men er slechts over kunnen twisten of de bedoeling der Grondwet zij opgevolgd, maar zooals het nu wordt voorgedragen ontbreekt beslist elk kenteeken van welstand, welk ook.

Of zou het kenmerk daarin soms gelegen zijn, dat waar de Grondwet de bedeeling van den persoon als uitsluiting doet gelden, hier in deze ontwerpen het bedeelen van vrouw of minderjarige kinderen ook als uitsluiting geldt? Ik kan dit niet aannemen, omdat zoo iets uit den aard der zaak zelve voortvloeit.

Zoo wordt in Engeland, waar in het geschreven kiesrecht van die uitsluiting van vrouwen en kinderen niet wordt gesproken, zulks in de practijk toch erkend. Daar heeft men dezelfde uitdrukking als in ons art. 80 der Grondwet. In de wet van 1832 vindt men: »no person shall be entitled as a voter, who shall have received parochial relief or other alms." Ook daar wordt dus van vrouw en kinderen niet gesproken. En wat is nu de vaste jurisprudentie — en in Engeland houdt op het punt van kiesrecht de jurisprudentie zich streng aan de wet?

»Receipt of relief, however small in amount, by any person whom the claimant is bound by law to support, is equivalent to relief given to him, except that schoolfees paid by the guardians under the provisions of the Education-Act, and relief given to the family of a militiaman during actual service do not disquality." (Zie Mattinson, *The Franchise-Act*, 1884-85, bladz. 4).

Het ligt dus in den aard van de zaak dat daaromtrent geen nadere bepaling noodig is.

Een verdere grond tot het aannemen van den welstand wordt gezocht in het voorkomen op de wettelijk ingerichte bevolkingsregisters. Uit het artikel van prof. de Louter blijkt zelfs dat deze daarin eene »niet onbelangrijke" verbetering ziet; eene bepaling trouwens, reeds dadelijk in het IIde ontwerp voorkomende en slechts naar het eerste verplaatst. Ik was voornemens aan te toonen dat aan de bevolkingsregisters in dit opzicht niet de minste waarde mag worden toegekend, maar die taak is mij uit handen genomen door het uitnemend hoofdartikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van Zondag jl., blijkbaar geschreven door eene zeer deskundige hand, waarvan het resultaat was, dat als kenmerk van welstand, hoe gering ook, »de inschrijving in de bevolkingsregisters volmaakt onbruikbaar is".

Toch wil ik nog enkele punten memoreeren: het Verslag, bladz. 12, doet opmerken, dat door het ten grondslag leggen van de bevolkingsregisters aan de kiezerslijsten, van de kiesbevoegdheid worden uitgesloten, *zwervers*, *landloopers* en verder allen, *die op de verblijfregisters voorkomen.* Maar dit berust op eene dwaling, Mijnheer de President.

Het verblijfregister wordt in art. 30 van het Koninklijk besluit van 1887 (*Staatsblad* n°. 140) *facultatief* gesteld; zoo weet ik onder andere gemeenten, bijv. Rotterdam, waar het niet voorkomt.

Zoo zegt de Minister dat op de bevolkingregisters alleen zij voorkomen die werkelijke woonplaats hebben in de gemeente.

Maar ook dit is niet juist. Ambtshalve schrapping is volgens art. 19, § 2 slechts *facultatief.* De gemeentebesturen *kunnen*, om welke redenen dan ook, nalaten om een persoon die niet meer in de gemeente woont van het bevolkingsregister te schrappen. Nu zegt de Minister ons wel wettelijke bepalingen omtrent het bevolkingsregister toe, maar daarvan weten wij nu nog niets. En ik betwijfel overigens ten sterkste, Mijnheer de President, of ook daarnà ooit in het voorkomen op de bevolkingsregisters eenig kenteeken van welstand — hoe gering ook — zal zijn te vinden. Immers, reeds daarom kan een bevolkingsregister nooit een bewijs van welstand opleveren, omdat het hoofdzakelijk een politiemaatregel is, en tegenover de politie allen gelijk zijn, zoodat al of niet welstand uit het bevolkingsregister niet kan blijken.

Waar de overtuiging, dat geen kenteeken van welstand in de wet voorkomt, bij mij vaststond, heb ik mij zelf bij herhaling afgevraagd, aan welke oorzaak het te wijten is, dat in dat opzicht misverstand heerscht. In zijne Memorie van Antwoord zegt de Minister dat er verwarring heerscht omtrent het eigenlijk kenteeken; en in de daartoe betrekkelijke uiteenzetting heb ik nu juist de oorzaak gevonden van het misverstand dat ten deze — en dat wel bij den Minister — bestaat.

Wat toch zegt art. 4, alinea 1? Dat voor *kenteeken* van maatschappelijken welstand wordt gehouden het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin. Dit echter, Mijnheer de President, is eene omschrijving, eene aanwijzing, van hetgeen deze wet onder maatschappelijken welstand verstaat, maar geen *kenteeken.* De redactie behoorde zóó te zijn: »dat het houdt voor maatschappelijken welstand, het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het gezin". Het woord »kenteeken" moet daaruit vervallen.

De wetgever van nu interpreteert, determineert, fixeert, wat in den zin van de Grondwet zal moeten verstaan worden onder geschiktheid en welstand; maar de kenteekenen daarvan behooren niet in art. 3, § 1, en art. 4, § 1, maar in art. 3, § 2, en art. 4, § 2 te huis. Wil men daarvan een bewijs?

De Minister zegt: gij verwart het kenteeken zelf met de wijze waarop van het bezit van het kenteeken blijken moet. Maar, Mijnheer de Voorzitter, een kenteeken wijst zich zelf aan; het blijkt naar buiten; daarom is het een *kenteeken.* Een kenteeken is op zich zelf reeds een bewijs; maar een bewijs, waarvan het bewijs moet worden geleverd, dat is eene *contradictio in terminis*; het is als het zout dat smakeloos is geworden.

Een enkel voorbeeld, om dit aan te toonen: Wanneer ik met een buurman twist heb over de grootte van ons wederzijdsch grondgebied en wij zijn het daarover eens

geworden, dan omschrijft men ieders gebied, evenals art. 4, § 1, omschrijft wat welstand van niet-welstand scheidt. En daarnà plaatst men een grensteeken, maar dan heeft men ook geen verder bewijs van noode, het kenteeken is zelf afdoende.

Aan deze verwarring moet ik het toeschrijven, dat de Minister niet zelf tot de overtuiging is gekomen, dat de *niet-bedeeling* in art. 4, § 2, wel degelijk als *kenteeken* van welstand wordt gesteld en dit, als zijnde negatief, niet kan worden toegelaten.

Ziedaar de verwarring, waaruit, naar ik meen, het geheele misverstand voortvloeit.

Ik meen dus, Mijnheer de President, dat het kenteeken van welstand ontbreekt; of zoude men kunnen zeggen, dat de kennis van lezen en schrijven èn welstand èn geschiktheid kan aanwijzen? Er kan een tijd komen, Mijnheer de President — ik zeide zulks reeds in Utrecht — dat, in verband met de toenemende ontwikkeling op ieder gebied, het kunnen lezen en schrijven inderdaad op zich zelf, als regel, voor broodgebrek kan bewaren. Thans is zulks echter zeker het geval niet; de feiten om ons heen spreken daartoe te luide. Maar de Minister zoude zich zelfs daarop niet kunnen beroepen: hij accapareert, consumeert het »lezen en schrijven" voor »geschiktheid" alleen.

Ik zeide voorts reeds hierboven, Mijnheer de President, dat nog eene andere uitlegging van art. 80 mogelijk is, namelijk deze: dat niet ieder kiezer aan *beide* vereischten, èn van geschiktheid èn van welstand moet voldoen; maar slechts aan één daarvan: òf *geschiktheid*, òf *welstand*. Maar dàn moet de kieswet ook *zelve* beide categorieën van kiezers aanwijzen; zij mag niet alleen òf geschikte, òf welstandige roepen; maar moet de *beide* categorieën vermelden. Doch ook dit geschiedde niet in dit ontwerp: het vordert beide vereischten in elken kiezer, doch vermeldt het kenteeken van welstand niet. Ik herhaal dus, wat ik boven zeide: hoe men art. 80 ook verklaart; de voorgestelde regeling is daarmede altijd in strijd.

In de tweede plaats komt het mij voor, dat dit ontwerp niet in overeenstemming met de Grondwet is, wat betreft de uitsluitingen. Het is bekend dat de Minister aan de uitsluitingen, in de Grondwet aangegeven, nog andere toevoegt, en, na de bezwaren die daartegen vrij algemeen zijn in het midden gebracht — de heer van Gilse heeft onder andere over dit punt in het November-nummer van de *Vragen des Tijds* beslist zijne meening geuit — zegt de Minister, dat in het grondwetsartikel niets wordt aangetroffen hetwelk voor die meening zoude pleiten.

Ja, maar wij moeten, om die vraag onder de oogen te zien, toch iets verder gaan. Nu de Grondwet, behalve de algemeene eischen, ook enkele bijzondere eischen gesteld heeft, binnen welke zij de kiesbevoegdheid wenscht toegekend te zien, kunnen voor hen, die binnen dien kring vallen, geene uitsluitingen gesteld worden, tenzij de Grondwet zelve die hebbe aangewezen, want dan zou met de eene hand zijn afgebroken wat met de andere wordt opgebouwd.

Het zoude anders bij voorbeeld kunnen voorkomen dat in de kieswet eerst werd bepaald, dat ieder kiezer kan wezen, die voldeed aan de gestelde eischen van geschiktheid en maatschappelijken welstand; maar dat dan tevens als uitsluiting daaraan werd toegevoegd, dat bij voorbeeld uitgesloten waren liberale kamerleden of predikanten en pastoors, omdat deze zich niet met politiek mochten bemoeien; of degenen, die, als in 1798, geen eed van eeuwigdurenden afkeer van oligarchische, stadhouderlijke regeering of regeeringloosheid wilde afleggen. Dan had men de handen vrij, maar juist omdat de Grondwet zulks niet wilde, heeft zij zelve de uitzonderingen bepaald die alleen konden gelden; trouwens, zoo ooit, dan is hier de geschiedenis van het artikel beslissend. Welke is de oorzaak geweest van het amendement van den heer Rooseboom betreffende de uitsluiting van militairen, thans voorkomende in art. 80, 2de lid? Deze, dat als het niet in de Grondwet stond, het ook niet in de wet kon komen. Dit was destijds de overtuiging van Kamer en Regeering beide.

De Regeering zegt nu met beminnelijke meegaandheid: dit beteekent niets, gij moet maar denken dat het niet onder de uitsluitingen staat, maar onder de elementen van geschiktheid.

Breng het in uw gedachten maar van art. 5 naar art. 3 over. Dit is zeer vriendelijk toegestaan van de Regeering, Mijnheer de President, maar ik zoude toch liever zien dat zij het voor ons deed; zij kan er toch geen bezwaar tegen hebben. En voor hen die er wel bezwaar tegen hebben is het gemakkelijker als de Regeering het doet. Wij mogen toch, bij wijze van optisch bedrog, de tekst der wet niet anders lezen dan zij er staat.

Had ik, Mijnheer de President, met het oog op al het bovenstaande, niet het recht te beweren dat deze wetsvoordracht in meer dan één opzicht met de Grondwet strijdt; een gevoelen ook door den oud-Minister de Savornin Lohman, blijkens zijne rede te Utrecht op 20 Maart jl., uitdrukkelijk voorgestaan.

Thans kom ik tot meer bijzondere punten. Reeds dadelijk moet ik mij veroorloven twee praealabele opmerkingen te maken. De eerste is deze: wij vinden het in het Verslag en in velerlei andere geschreven artikelen voorgesteld, alsof op het oogenblik maar twee partijen in den lande waren, de behouders en de hervormers van het tegenwoordig kiesrecht.

Het kan zijn dat er enkele behouders zijn. Het Verslag draagt er de sporen van en in deze discussie hebben wij daarover ook iets gehoord. Maar toch geloof ik, dat het als een algemeen bewustzijn kan worden aangemerkt, dat eene herziening van het kiesrecht noodig is, en bij herziening — het spreekt vanzelf — kan alleen aan uitbreiding worden gedacht. En waarom? Inkrimping, anders dan na tijden van revulutie, zooals in het begin van deze eeuw, zal wel onmogelijk zijn. Stilstand dan? Codificeering van het bestaande kiesrecht? Dit zou eigenlijk zijn het uitreiken van een brevet van onbekwaamheid aan zijn volk. Ik herhaal wat ik in Mei 1891 in Utrecht zeide: De richting moet altijd zijn uitbreiding. Ware het anders, het zou òf eene miskenning zijn van de voortgaande ontwikkeling des volks, òf eene groote beschuldiging tegen de vroegere machthebbers, omdat men dan tot de gevolgtrekking zoude komen, dat zij niet behoorlijk gezorgd hebben voor de staatkundige ontwikkeling des volks.

Uitbreiding van het kiesrecht moet dus altijd zijn schering en inslag van iedere nieuwe regeling, of, zooals de Regeering gezegd heeft, recht en Staatsbelang eischen, dat het kiesrecht worde uitgebreid. In dit opzicht ga ik met de Regeering mede, mits bij de toepassing van dit recht en de waardeering van dit belang niet bij uitsluiting het oog worde gevestigd op de individuën zelven, maar men erkenne, dat boven de individuën nog iets anders staat, namelijk het belang van den Staat in zijn geheel; en dat de toepassing van recht in de eerste plaats medebrengt gehoorzaamheid aan de Grondwet.

Eene tweede algemeene opmerking betreft hetgeen langzamerhand een gevleugeld woord is geworden, namelijk de *finale* kieswet. Wat bedoelt men daarmede? Finaal, pour tout de bon? Dan zal men zijn doel zeker toch niet bereiken. Op allerlei toonen wordt ons nu reeds voorgehouden, dat hier eene regeling wordt voorgedragen, waarop met de meeste minachting moet worden neergezien, en die zoo spoedig mogelijk door eene andere vervangen moet worden. *Finaal* dus onder vigueur dezer Grondwet?

De geachte afgevaardigde uit Leiden, de heer Bool, heeft reeds opgemerkt dat wij dus doende a priori zouden vaststellen dat er nooit eene kiesrechtregeling meer kan plaats hebben zonder voorafgaande grondwetsherziening.

Indien het echter waar is, wat naar mijne overtuiging het geval moet zijn, dat de Vertegenwoordiging steeds meer en meer moet worden een afbeeldsel van de staatkundige ontwikkeling des volks, dan zegt men, door deze kiesregeling volstrekt als »finale" te beschouwen, één van beide: òf wel de Grondwet duurt zoo kort, dat er onder haar bestaan aan geene beduidende toename in die volksontwikkeling valt te denken; òf wel men wanhoopt dermate

aan de verdere ontwikkeling van het volk, dat men meent nu maar voor eenige menschengeslachten achter elkaar deze regeling te kunnen doen duren.

Ik geloof dat wij ons aan die holle en zinledige uitdrukkingen niet moeten storen. Weet men wat de Belgische volksvertegenwoordiger van der Kindere aangaande dit punt zeide? » Pour moi, messieurs, toutes les solutions électorales peuvent me satisfaire pourvu qu'elles soient transitoires; 1830 n'a rien pu créer de définitif; pourquoi 1893 serait il plus heureux?"

Laat ons alleen de vraag behandelen in hoeverre de thans aangeboden kiesrechtregeling aannemelijk is, ja dan neen.

Welke is het beginsel dat bij den Minister aan de voorgestelde regeling ten grondslag ligt?

Bedrieg ik mij niet, dan is het dit, dat het kiesrecht verbonden is aan het lidmaatschap van Staat.

Onder reserve wil ik met dit standpunt medegaan, de reserve namelijk dat niet het staatsburgerschap op zich zelf reeds recht en aanspraak geeft op kiesrecht, omdat ik een recht om mede te werken tot de Vertegenwoordiging niet erken. Maar in den zin als Thorbecke reeds vóór 50 jaar heeft geuit:

»Wanneer het stemrecht, door wien ook uitgeoefend, het karakter van gemeen recht verliest, om dat van een voorrecht te erlangen, gaat men tegen de streek der hedendaagsche vaart lijnrecht in."

In dien zin deel ik de opvatting der Regeering dat het stemrecht een gevolg is van staatsburgerschap, maar voorts onder de voorwaarde, die ook Thorbecke altijd stelde, dat er persoonlijke eigenschappen moeten zijn, die tot stemrecht wettigen; of, zooals hij het zelf uitdrukt, »dat zij daartoe niet kunnen worden toegelaten, wier toestand òf de vrijheid òf het oordeel tot de uitoefening van het kiesrecht noodig, mist". Met andere woorden, de geschiktheid en maatschappelijke welstand, waarvan onze Grondwet gewaagt.

De Minister plaatst zich in de Memorie van Antwoord, bladz. 12, dan ook op den grondslag van de Grondwet, die eischt » dat de kiesbevoegdheid verkrijgbaar worde gesteld voor allen die een kenteeken *bezitten* van geschiktheid en maatschappelijken welstand".

Is de Minister er nu in geslaagd om de grenslijn te vinden waarin redelijkerwijze gezegd kan worden dat die materieele of moreele eigenschappen aanwezig zijn?

Indien dit den Minister gelukt was, Mijnheer de Voorzitter, dan ware het meer geluk dan wijsheid geweest; want de Minister heeft er zelfs niet naar gezocht. Hij zegt toch op bladz. 13 der Memorie van Antwoord uitdrukkelijk:

»De aanwijzing der welgestelde werklieden en arbeiders in stad en land, die voldoende politieke ontwikkeling bezitten om het kiesrecht naar behooren uit te oefenen, in onderscheiding van de overige ingezetenen, die niet aan deze omschrijving beantwoorden, zal dan ook wel steeds onmogelijk blijken."

Het gevolg van deze pessimistische beschouwing was dan ook, dat, waar de Minister eenige oogenblikken te voren zeide, dat het kiesrecht volgens de Grondwet moet worden toegekend aan hen die voormelde eigenschappen *bezitten*, *geschikt zijn*, hij later zegt, dat het moet worden gegeven aan hen wier geschiktheid en welstand niet op goede gronden kan worden *betwist*. Maar met die metamorphose komt de Minister buiten de Grondwet te staan.

Het is volgens de Grondwet niet voldoende dat de geschiktheid en welstand niet kunnen worden betwist; men moet — natuurlijk altijd slechts bij benadering — kunnen aantoonen dat die eigenschappen worden bezeten.

De Regeering acht haar ontwerp in dit opzicht voortreffelijk, zoude niet weten hoe met het oog op de Grondwet eene andere regeling ware te maken, en oordeelt dat haar voorstel geen geschikten uitsluit of ongeschikten insluit. Laten wij daarin de détails eens nagaan. Vooreerst van het kenteeken de *geschiktheid*.

Ik stel op den voorgrond dat ik op zich zelf geen bezwaar heb tegen het kenteeken van lezen en schrijven, mits het niet het eenig en uitsluitend kenteeken zij. Ten deze komt sterk uit het hoofdkarakter dezer wet, namelijk hare platte eenvormigheid; die alles over één kam scheert, die de adspirant-kiezers op eenzelfde Procrustes-bed legt en tot hen zegt: indien gij aan dien eenen eisch voldoet zijt gij kiezer, anders niet.

Dat kenteeken kan een goed element zijn, maar het moet niet het uitsluitend kenteeken zijn. Wie durft beweren, dat onder het groot aantal lieden, wier levensomstandigheden niet medebrachten zich na het verlaten der school met geestesarbeid bezig te houden, niet ook diegenen gevonden worden waarvan de Minister te recht zeide dat ook bij hen onderscheidingsvermogen, belangstelling in de openbare zaak aanwezig zijn? De eenvoudige daglooner wiens »scherpzinnigheid elkeen meermalen zal hebben getroffen"? En ware dan nog maar de zekerheid daar dat zij die aan de gestelde eischen voldoen inderdaad goede kiezers zijn, maar het geheele bedoelde begrip is zuiver relatief. De heer Janson, die vrij wat meer eischt, zeide den 17den Maart 1879 in de Belgische Kamer:

» Pour l'homme ignorant, pour l'homme qui ne sait ni lire ni écrire ni compter; qui ignore les premiers éléments de la géographie, de l'histoire de son pays, est-ce qu' il y a une liberté, une égalité réelle?

Dat bewijst immers het willekeurige, het zuiver relatieve, van dat kenteeken, als *uitsluitend* kenteeken. De heer Janson zoude mannen die alleen lezen en schrijven kunnen onvrij en ongeschikt hebben geoordeeld; maar de Minister oordeelt hen, integendeel, de, bij uitsluiting van alle anderen, *geschikten.*

Er komt nog bij dat er een niet licht te achten gevaar bestaat, namelijk de groote voorsprong welken die eisch aan de jeugd geeft. Het kan natuurlijk niet de bedoeling zijn, de ouderen van jaren indirect uit de kiezers-drommen te elimineeren, maar nu heb ik toch voor mij eene zeer interessante statistiek omtrent dit punt, aan de Belgische Kamer bij de grondwetsherziening overgelegd. Daaruit blijkt dat de verhouding van de niet-geletterde mannen tusschen de 25 en 34 jaren en die van 55 jaren en daarboven is als 17 tot 41. Nu zegt de heer de Naeijer te recht:

» Il y aurait donc deux fois et demie plus d'éliminés parmi les hommes de 55 ans et plus, que parmi les hommes de 25 a 35 ans; c'est à dire que ceux des ouvriers, ayant acquis ces qualités que donnent l'âge, la maturité, l'expérience de la vie, seraient pour ainsi dire, décimés, tandis que les hommes jeunes entreraient presque tous dans le corps électoral."

Ik durf zeggen dat wij hier juist het tegenovergestelde hebben van het bekende: » *non scholae sed vitae*"; al ga ik niet zoo ver als de heer van Gilse, die dezen eisch kortweg » *bespottelijk*" noemde.

Is de regeling daarenboven niet inconsequent? Men zal kiesrecht behouden tot men verhuist naar eene andere gemeente. Maar verliest men bij verhuizing de kennis van lezen en schrijven?

Een tweede voordeel van haar ontwerp acht de Regeering hierin gelegen dat het geen ongeschikten insluit. Meent de Regeering inderdaad dat alleen door de uitsluiting van bedeelden geene ongeschikten zullen worden toegelaten? Vooreerst: welke is die maatstaf zelf? Het betreft alleen diegenen, die ondersteuning erlangen van de instellingen welke officieel behooren tot die vermeld in artt. 1 en 2 der armenwet.

Nu zegt de Regeering dat zulks ook voldoende is; maar er zijn tal van instellingen ter verzorging van armen die daaronder niet voorkomen.

De Minister van Financiën zoude wellicht nader kunnen bevestigen dat — gelijk de heer van Gilse herinnerde — toen het Statistisch Instituut een paar jaren geleden een onderzoek heeft ingesteld naar den toestand der armenzorg te Amsterdam, en haar desbetreffend rapport heeft bekend gemaakt, het bleek dat er tal van instellingen van weldadigheid waren, die niet voorkwamen op de officieele lijst, omdat zij geene aanleiding hadden gevonden om zich, volgens art. 7 der armenwet, aan te melden.

Volgens bladz. 32 der Memorie van Toelichting behooren soep-inrichtingen tot de instellingen van weldadigheid; maar men heeft bijv. in den Haag den Christelijken Volksbond, die 's winters koffie en brood uitdeelt, en toch niet op genoemde lijst staat. Zoo zorgt het Leger des Heils voor de huisvesting van dakloozen; en toch staat het niet bekend als instelling van weldadigheid. Hoe zal eenige gelijk- en gelijkmatigheid worden bereikt ten deze?

Er is nog een ander bezwaar. Onder de instellingen van weldadigheid behooren, volgens de armenwet, niet die, welke strekken ter voorkoming van armoede. Wie bekend is met de groote moeilijkheden om een onderscheid te maken tusschen het voorkomen van armoede en de verzorging der armen zelven, zal erkennen dat het uiterst moeilijk is ten deze vaste regelen aan te nemen.

Zoo lezen wij in een vonnis der rechtbank te Rotterdam, de dato 24 November 1856, *Gemeentestem* n°. 785, het navolgende: » Als de wetgever van instellingen ter voorkoming van armoede spreekt, kan de gezonde uitlegging daarvan geen andere zijn dan deze, dat hier bedoeld wordt het verstrekken van giften, hetzij door het verschaffen van woning of geld of geldswaarde aan hen die zich moeten behelpen, die kommerlijk leven, die in bekrompen omstandigheden verkeeren, zonder daardoor tot de armen te worden gerekend. Tot werkinstellingen ter voorkoming van armoede behooren ook werkinstellingen, school- en kraamfondsen en dergelijke.

Dus: giften van geld of geldswaarde, woning; zijn de daarmede gebeneficieerden inderdaad welstandig te achten?

Een nieuw bewijs hoe willekeurig die grens is. De Minister noemt onder andere de Vereeniging tot ondersteuning van behoeftige kraamvrouwen als instelling van weldadigheid. Maar voormeld vonnis der rechtbank te Rotterdam noemt het juist eene instelling *ter voorkoming* van armoede. Men ziet dus hoe weinig zeker dit kenteeken is.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Borgesius, zegt daar, dat het een gevolg is van de grondwettige bepalingen.

Ik had die tegenwerping verwacht; maar het is een groot verschil of men het niet-bedeeld zijn als grondslag, als eenig welstandskenmerk van het geheele kiesrecht aanneemt, dan wel of men onafhankelijk daarvan, andere eischen voor welstand stelt.

En ik acht nog een ander bezwaar daarin gelegen.

Men vergeet dat er eene geheele klasse van personen bestaat nog onder de laag der bedeelden, die om de een of andere reden van de instellingen van weldadigheid geene bedeeling hebben kunnen krijgen, en die derhalve nu geacht zouden worden welstandig te zijn. Ik zal niet in bijzonderheden treden, die niet met den ernst van dit onderwerp overeenkomen, maar ik herinner er aan hoe de bekende Justus van Maurik onlangs eene schets heeft gegeven van het leven van een bedelaar te Amsterdam, die zich door bedelen een vrij wat beter leven bezorgde dan een werkman. Men vindt die schets o. a. opgenomen in de *Utrechtsche Courant* van 6 Juli jl. En zulk een persoon zal geacht worden welstandig te zijn? Ik kan dus niet anders inzien, of het kenmerk door de Regeering voor welstand aangenomen, is in hooge mate bedriegelijk.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, heeft eens in eene vergadering herinnerd, hoe krachtens dit kenteeken »hoe langer het vriest, hoe minder kiezers er komen". Moet dit dan tot fundament en hoeksteen in ons kiesrecht worden gesteld?

Er zijn hulpmiddelen aan de hand gegeven om aan dat bezwaar te gemoet te komen, en ik wil gaarne afwachten of er nader zullen worden voorgesteld die daartoe kunnen leiden.

Zoo is door professor de Louter voorgesteld, dat men als een staatsburgerlijken plicht zouden opleggen kennis te geven aan de gemeentebesturen van iedere particuliere bedeeling. Maar zou zoodoende niet al het schoone, het edele, al het goddelijke zou ik haast zeggen, weggenomen worden van de weldadigheid, die werd uitgeoefend? Zou het niet de sterkst mogelijke tegenspraak zijn van de woorden, dat in zake van liefdadigheid de linkerhand niet moet weten wat de rechterhand doet?

Trouwens het stelsel, dat door den heer Graux in België indertijd is ontwikkeld en dat veel overeenkomst heeft met dat van den Minister Tak van Poortvliet, gaat veel verder. Volgens dat stelsel moet de aspirant-kiezer eene verklaring onderteekenen, dat hij geene bedeeling genoten heeft, en mocht het blijken, dat hij, niettegenstaande de onderteekening van eene dergelijke verklaring, wèl bedeeling genoten heeft, dan zou hij strafbaar zijn. Ik geloof, dat dit aanleiding zou geven tot groote moeilijkheden en erken dat het waarheid is wat de heer Beernaert zeide, dat dit zoude leiden tot eene » inquisition, qui n'est ni dans nos moeurs, ni dans nos habitudes".

Ik zie dus niet in dat het euvel door mij geschetst op eenige wijze verholpen kan worden.

Nog moet ik even wijzen op het noodzakelijk gevolg van het stelsel der Regeering zooals het nu voor ons ligt. en de Kamer lette daarop wèl. Het is dit.

Volgens dit stelsel zal *ieder* die 23 jaar is geworden, altijd beginnen met op grond van zijn *welstand* kiezer te worden; want een 23jarige kan nooit bedeeling genoten hebben in den zin dezer wet. Immers: voor minderjarigen wordt de vader geacht de bedeeling te hebben genoten!

Ligt er, met het oog op het bovenstaande, Mijnheer de Voorzitter, niet veel waars in hetgeen ook *De Standaard* niet lang geleden schreef: »het kenteeken van welstand, hoezeer ook in de goede richting gekozen, ziet zich de pees doorsnijden door het negatief bewijs"?

Een hoogst gewichtig punt is ook nog het onbetaalde belastingbiljet in verband met het kiesrecht. Dat is eene wonderlijke geschiedenis geweest, Mijnheer de President. De Regeering heeft in de Memorie van Toelichting met den ernst, de waardigheid, die de zaak medebrengt, gezegd dat zij die hunne belasting niet betalen uit onwil, zich schuldig maken aan plichtverzuim. In de afdeelingen was men vrij algemeen van meening dat niet alleen zij die niet betalen uit onwil, maar ook zij die uit onvermogen nalatig blijven, moeten geschrapt worden als kiezer. Slechts zeer enkelen wilden de geheele uitsluiting doen vervallen. En wat deed nu de Regeering? Wel verre van te voldoen aan den vrij eenstemmigen wensch der Kamer, doet zij, integendeel, de geheele uitsluiting verdwijnen. Geschiedt dit omdat zij meent dat de Grondwet die uitsluiting verbiedt? Neen, volstrekt niet. Uitdrukkelijk verklaart de Minister — bladz. 10 der Memorie van Antwoord — dat die uitsluiting *niet* ongrondwettig is.

Maar hij zegt niet te mogen voorbijzien dat de wetgever zich vergist kan hebben, en dat de wet ook verkeerdelijk kan toegepast zijn.

Uit te gaan van het denkbeeld, Mijnheer de President, dat de wetgever zich vergist kan hebben in deze, is wat kras; en wat de mogelijk verkeerde uitvoering van de wet betreft, hoe is het mogelijk dat dezelfde Minister dit zegt, die ten opzichte van het lezen en schrijven en van den welstand eene schier volmaakte vrijheid aan de uitvoerende macht geeft, die alles overtreft wat op dat stuk tot nu toe bestaat!

Deze wijziging is natuurlijk in den Ministerraad besproken; maar ik wenschte daarover dan toch wel eens het oordeel van den Minister van Financiën te vernemen.

In het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer over hoofdstuk VII *B* van dit jaar vinden wij de uiting, dat in eenige streken van ons land geheele categorieën van personen zich aan belastingbetaling plegen te onttrekken. Zou de Minister van Financiën nu kunnen goedvinden om daar, waar hij belastingen oplegt, die velen — ik mag dit zeggen, omdat ik zelf er toe heb medegewerkt — zwaar drukken diegenen die niet betalen toch maar het recht te laten behouden om kiezer te zijn; op gevaar af, Mijnheer de President, dat die nalatigen het oogenblik daarna gaan samensmeden tegen hen die, wellicht onder zuchten en tranen, het door hen verschuldigde wel hebben voldaan?

Welke zullen, Mijnheer de President, de gevolgen van dit wetsontwerp zijn met betrekking tot het aantal kiezers?

81ste VERGADERING. — 26 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Zooals het wetsontwerp daar ligt zal het getal kiezers verdriedubbelen, van 27 tot 80 pct. De Memorie van Toelichting spreekt van 75 pct., maar in het Voorloopig Verslag is met cijfers aangetoond dat dit 79 pct. moest zijn; en door het vervallen der uitsluiting van de wanbetalers der belastingen, klimt het nu tot 80 pct. Laat ons nagaan wat in dit opzicht in Engeland is geschied. In 1832 is daar het kiezerspersoneel vermeerderd met een half millioen. Bij gebrek aan statistische gegevens is het mij niet gelukt na te gaan hoeveel kiezers er vóór 1832 waren; maar ik betwijfel of dat aantal toen verdubbeld is. Mogelijk kan de geachte afgevaardigde uit Haarlem, de heer Sanders, zoo doorkneed in de geschiedenis van het Engelsche staatsrecht, ons daaromtrent inlichten. Wèl weet ik echter dat in volgende jaren, in 1866, het getal kiezers klom tot 1 364 000 en krachtens de wet van 1867/69 steeg tot 2 448 000, dus niet eens werd verdubbeld.

In 1884 steeg dat cijfer tot 3 millioen en na de wet van 1884 steeg het tot 5 000 000; dus al wederom geene verdubbeling zelfs.

Waar men in Engeland dus nooit kwam tot eene verdubbeling, daar stelt men hier voor het driedubbele.

Maar, zegt men, in Engeland is men geleidelijk te werk gegaan. Maar dat is slechts ten deele waar, Mijnheer de President. In verschillende zeer groote tijdvakken heeft men daar niets gedaan aan uitbreiding. Tusschen 1832 en 1884—1886 liggen 34 jaren; en bij ons tusschen 1850 en 1887, 37 jaren. Maar wij vermeerderden ons kiespersoneel in 1887 dan ook met vrij wat meer dan het dubbele. Maar ik erken, dat het aantal kiezers op zich zelf geen hoofdzaak is, al is het ook waard om er de aandacht op te vestigen.

Maar wanneer aan hen, die huiverig zijn om tot eene zoo groote uitbreiding op eens te besluiten wordt verweten, dat zij geen vertrouwen hebben in het volk, wil ik herinneren aan de redevoering door Gladstone op 12 Maart 1870 in het Engelsche Parlement gehouden. (Ik citeer eene fransche vertaling). Die Staatsman, geen achterblijver voorzeker, zeide: » La prudence politique nous commande de ne pas introduire des changements trop soudains et trop étendus dans la répartition des pouvoirs. Je ne crois pas que nous soyons tenus de donner la majorité dans les collèges electoraux à la classe ouvrière. Pour elle comme pour toute autre ce serait une tentation trop dangereuse de se voir subitement investie d'un pourvoir prépondérant ".

Nog eens Engeland, Mijnheer de President! Met groote belangstelling heb ik kennis genomen van de brochure die ons voor eenigen tijd werd toegezonden door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Kerdijk.

Op de juistheid der daarin uiteengezette feiten kan ik niets afdingen. Zij werd met groote nauwkeurigheid samengesteld. Fouten heb ik er niet in gevonden. Doch daarom te meer was ik verbaasd dat de schrijver bij zulke juist vooropgezette praemissen tot eene zoo volslagen onjuiste conclusie kon komen.

De schrijver zegt: » Het beroep op Engeland faalt ganschelijk voor wat betreft de gevolgtrekking als zoude blijkbaar daar te lande de kiesbevoegdheid minder ver en zeker niet verder zich uitstrekken dan ten onzent het geval zal zijn." Op zich zelf volgt het tegendeel reeds, Mijnheer de Voorzitter, uit het feit dat in Engeland slechts 65 pct. kiezer is: bij ons daarentegen 80 pct. Ik geef toe dat het percentage voor Engeland verhoogd moet worden met het oog op den leeftijd van 21 jaren; stel dien dus op 68 pct., dan blijft het verschil toch zeer aanzienlijk. Maar dit is de hoofdzaak niet. Laat ons nagaan of de hoofdbedenkingen, die tegen de voorgestelde regeling gelden, zich ook in Engeland doen gevoelen. Vooreerst, de armbedeeling. Kent men in Engeland onderscheid tusschen instellingen op de officieele lijst voorkomende of niet? Och neen, het eenig criterium voor bedeeling is dit: » Here we have all the three elements of disqualification as pointed in the decisions. Poverty, the receipt of alms, and the absence of that independence, which is essential to the qualification of a voter." Zoodra die drie elementen aanwezig zijn is er uitsluiting van kiesrecht.

Eene andere grief — ook voor den heer Heldt naar ik vertrouw — is deze, dat uit één gezin veel meer kiezers komen dan één. Die geachte afgevaardigde oordeelde dit zoo verkeerd, dat hij bij de grondwetsherziening voorstelde — zie Arntzenius VI, bladz. 320 — »dat van personen die tot één gezin behooren slechts één tot de uitoefening van het kiesrecht zoude worden geroepen ".

Wat vindt men in Engeland? De meerderjarige zoon die bij zijne ouders inwoont is per se uitgesloten, alleen the head of the family is kiezer. Nu zegt de heer Kerdijk: dit zal er weinig toe doen, want dit zijn hoofdzakelijk alleen rijke lui's zoons. Maar dat zijn toch immers ook menschen! Het maakt in de zaak zelve geen verschil. Volgens dit voorstel zal voorts ieder inwonend bediende — men zal mij niet beschuldigen van minder eerbied voor dien stand, ik houd mijne bedienden in den regel nog al lang — kiezer zijn. Hoe is dit in Engeland? Daar zijn zij uitdrukkelijk uitgesloten. Rogers zegt daaromtrent bijv.: »A butler — en dat zijn in Engeland gewichtige personages! — occupying rooms in his master's house is not an occupier; although, if he occupied rooms over a detached building, such as a laundry, he might be such an occupier."

Dus bij voorbeeld een koetsier, die in de koetsierswoning woont, of een portier, die zijn verblijf houdt in de portierswoning wel; andere inwonende bedienden *niet*, terwijl ook de bouwknechts om dezelfde reden het kiesrecht missen in Engeland. Een en ander gevolg van de Service franchise

Nu heeft een zijner vrienden den heer Kerdijk medegedeeld, dat feitelijk in Engeland daardoor toch weinigen worden uitgesloten. Het is mogelijk, Mijnheer de President, maar bewijs ontbreekt. Wel weet ik, dat bij ons (zie *Jaarcijfers* 1890/91) 53 028 inwonende knechten of bedienden zijn.

Eindelijk de zoogenaamde commensalen.

Ik heb mij dikwijls beziggehouden met de vraag: hoe zal men handelen met de commensalen? De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, nu erkent: »voor degenen, die men bij ons commensalen pleegt te noemen is in Engeland geen plaats onder de kiezers.

Juist, Mijnheer de President, maar voortaan bij ons wèl, en, weet men wat dit zegt?

In Utrecht alleen heeft men er 2024, over het geheele land bedraagt dit dus een getal van pl.m. 100 000 personen. Het is dus eenigszins euphemistisch om te zeggen, dat dit een niet geheel onbelangrijk verschil uitmaakt.

Had ik nu recht, Mijnheer de President, toen ik beweerde, dat de conclusie van den heer Kerdijk met zijn eigen gegevens in strijd was?

Nu nog een woord dat uit den aard der zaak kort zal moeten zijn, omtrent hetgeen ik zou meenen dat misschien zou kunnen geschieden ten gevolge van het gemeen overleg tusschen Regeering en Kamer tot wegneming van enkele bezwaren.

Wat de strekking van art. 80 van de Grondwet betreft kan ik niet beter doen dan verwijzen naar hetgeen daaromtrent is gezegd door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, den heer Goeman Borgesius, bij de behandeling van de Additioneele artikelen. Een groot voordeel van het thans aangenomen art. 80, zoo zeide de geachte afgevaardigde, (zie Arntzenius, deel VI, bladz. 136) is, dat men niet meer te doen heeft met een enkelen maatstaf van kiesbevoegdheid, maar verschillende categorieën van geschikte kiezers kan oproepen, ten einde daardoor te komen tot grootere gelijkmatigheid in de toekenning van kiesrecht.

De geachte afgevaardigde, de heer Schaepman, heeft dit te Groningen aldus uitgedrukt: men had moeten geven verschillende categorieën; kiezers die belasting betalen, die aan zekere voorwaarden in capaciteit voldoen enz. Ik geloof inderdaad, dat dit de voorkeur zou verdienen. Men zou dan als eerste categorie van kiezers kunnen nemen, zij, die een aanslagbiljet in de Rijks directe belastingen betaald hebben.

Niet omdat men daardoor het kiesrecht zou koopen, ook niet omdat, the taxpayer must be the taxlayer, maar omdat kan worden aangenomen, dat die personen èn welstandig èn geschikt zijn.

Van welstand spreekt dit vanzelf, want men kan niet uitgaan van het denkbeeld dat de belastingwetgever in de directe belastingen onvermogenden zou treffen, zoodanige belastingwetgeving zou onredelijk zijn en dus spoedig worden gewijzigd. Maar ook het kenteeken van geschiktheid is daarin aanwezig, want degene die een belastingplichtig vermogen heeft of een belastingplichtig bedrijf uitoefent, kan geacht worden de geschiktheid te bezitten om zijne eigen zaak te beheeren en in ruimen kring te hebben leeren rondzien en zich een oordeel vormen.

Er is bij de behandeling der belastingontwerpen te recht gesproken over de opvoedende kracht van het belastingbiljet, eene opvoedende kracht die ik erken, en die juist daarin is gelegen, dat het belastingbiljet den aangeslagene er toe drijft om zich in te laten met de publieke zaak, en wie daarin bezwaar moge zien, ik zeker niet.

Niet alleen dat het aannemen van dit kenteeken geen bezwaar bij de Regeering kan ontmoeten, maar het ligt zelfs geheel op hare lijn.

De Regeering heeft voorgesteld de driemaalhonderd staatsburgers die thans het kiesrecht bezitten, voortdurend tot kiezers te verklaren, en dit juich ik toe. Zij zoude zulks echter niet hebben *mogen* doen, indien zij niet kon aantoonen dat die kiezers de grondwettige kenteekenen bezitten. De nieuwe kiezers moeten voldoen aan art. 80 der Grondwet, en het zou onmogelijk zijn de ouden toe te laten, wanneer de Regeering niet de overtuiging had dat zij aan de daarin gestelde eischen inderdaad voldoen. Wanneer zij bijv. alleen aan het kenteeken van welstand voldeden, zou de Regeering hen niet mogen toelaten.

Ik zou dus meenen dat de aangeslagenen in 's Rijks directe belastingen, tot het minimum in de vermogens- en bedrijfsbelasting aangenomen, ook voortaan op de kiezerslijst zouden moeten komen.

Men heeft ook gezegd: ja, maar dan wordt het kiesrecht weder met de belastingen in verband gebracht. Mijnheer de President, ik begrijp dat men in België een dergelijk argument bezigt en vroeger ook bij ons; maar hier is de belastingherziening zoo goed als afgeloopen, wij hebben de vermogens-, de bedrijfs- en de grondbelasting afgedaan en daarom kan daarin allerminst bezwaar gelegen zijn.

Een census-kiesrecht zou hierdoor ook niet ontstaan; daarvan kan alleen sprake zijn wanneer een bepaald bedrag wordt geëischt, zooals de geachte afgevaardigde uit Haarlem indertijd in zijne brochure »Het Kiesrecht en de heer van Houten", bladz. 10 heeft uiteengezet: »Men laat het begrip van census geheel los; men vraagt niet hoeveel betaalt hij in de belasting, maar enkel: behoort hij tot degenen, die in de belasting betalen, hetzij veel of weinig?" En daarenboven, naast dezen grondslag wil ik nog een *anderen* stellen, en dan vervalt het denkbeeld van census nog *meer*. Maar de »kiezersteelt" dan?

De geachte afgevaardigde uit Tiel, de heer Tydeman, heeft zeer juist uiteengezet hedenmorgen, dat van kiezersteelt bij dit stelsel in elk geval veel minder sprake kan zijn dan in dat der Regeering. Kiezersteelt zou in dit stelsel veel te duur zijn; men moet toch niet alleen zorgen dat de menschen het jaar der gewone verkiezingen op de lijst komen, maar ook dat zij er voortdurend op blijven, want niemand kan er voor instaan dat geen tusschentijdsche vacaturen zullen ontstaan of eene Kamer ontbinding zal voorkomen. Maar daarenboven — die menschen zullen niet alleen worden aangeslagen in de Rijks — maar ook in de gemeentebelastingen. Ten slotte wat de deur dicht doet, deze regeling zou het beste correctief opleveren tegen de bedeeling, want het feit dat men belasting betaalt, sluit toch in den regel de noodzakelijkheid van bedeeling uit en wanneer dus iemand, die op de lijst is geplaatst, bij het burgerlijk armbestuur komt, dan zal men hem eenvoudig verwijzen naar de kiezerslijst en zeggen: gij zijt in de bedrijfs-, vermogens- of grondbelasting aangeslagen, dus zijt gij niet onvermogend. Natuurlijk altijd met uitzonderingen. Dat er nu reeds 700 bedeelden zijn onder de aangeslagenen geef ik dadelijk toe, maar het zullen dan toch altijd, betrekkelijk, uitzonderingen blijven.

Eindelijk: bleek het volstrekt noodig, dan zoude men tegen kiezersteelt de strafbepalingen kunnen maken die Minister Heemskerk in zijn ontwerp van 1875—1876 aangaf. Met dezen eenen grondslag kan echter niet worden volstaan; en waarom niet?

Omdat de belastingwetgever geene belasting mag vragen, waar niet eene zekere *mate* van welstand aanwezig is. Nu kan het echter zijn dat toch eenige welstand aanwezig is, al is men niet aangeslagén in eene belasting, en daarom zou ik als tweede kenteeken wel willen aannemen, de woning; het hebben van een eigen, van anderen afgezonderd huis en haard; wat men noemt de resident householders; een stelsel dat sinds eeuwen in Engeland heeft bestaan, tijdelijk werd verduisterd, doch zich nu weder meer en meer uitbreidt. Het zoude hierop nederkomen, dat kiesgerechtigd is hij, die als hoofd van een gezin of als afzonderlijk persoon, een huis of een afgezonderd gedeelte daarvan bewoont. Ik kan mij niet weerhouden voor te lezen wat Flood dienaangaande in 1790 in het Engelsche Parlement zeide: »Householders, I say, because being masters or fathers of families, they must be sufficiently responsible to be entitled to franchise. Householders are exclusive of the rabble; the great mass of the people."

Nu geloof ik dat om aan de Grondwet te voldoen, daarbij wellicht nog eenig kenteeken zal moeten gevorderd worden, bijv. het zijn aangeslagen van een dergelijk huis in de grondbelasting tot een bedrag gelijk aan het minimum der vermogensbelasting. Maar dat is nader te overwegen. Zullen veel werklieden door zoodanig tweeledig stelsel het kiesrecht erlangen. De heer Heldt heeft al verklaard dat een aantal werklieden hem hebben gezegd, dat indien het minimum van de bedrijfsbelasting tot f 1 werd verlaagd, zij dan ook wel willen worden gerekend tot degenen die in de directe belastingen moeten betalen, en alzoo het verwijt ontgaan van *direct* niets in de schatkist bij te dragen. (*Handelingen* 15 Juni 1879, bladz. 1482.)

Zeker, Mijnheer de President, zoo eenvoudig als het stelsel der Regeering, is dit stelsel *niet*. Maar ligt er niet eene diepe waarheid in hetgeen het *Nieuws van den Dag* van 15 November 1892 zeide: »De formule der Regeering is aantrekkelijk door hare eenvoudigheid; maar hoe rijker 's menschens ervaring wordt; hoe meer problemen hij onder de oogen krijgt; hoe meer hij de diepe waarheid gevoelt van Donders lijfspreuk: De werkelijkheid is niet eenvoudig.

De quaestie van den leeftijd zal ik nu laten rusten; ik zal gaarne elke poging ondersteunen om dien leeftijd te verhoogen, omdat het toch niet de bedoeling zal zijn om het kiezerspersoneel eene verjongingskuur te doen ondergaan, wat den leeftijd betreft.

Ik ga zelfs verder. Van eene verhooging van den leeftijd tot bijv. 30 jaar zou in elk geval het gevolg zijn dat verschillende andere bedenkingen vervielen; die aan de Grondwet ontleend natuurlijk niet.

Uit het bovenstaande volgt dat mijns inziens gewichtige bedenkingen tegen het Regeeringsvoorstel kunnen worden ingebracht.

Zijn wij niettemin als het ware gehouden tot aanneming daarvan, Mijnheer de President?

In het Verslag wordt dit eenigszins op den voorgrond gezet. Daar wordt gezegd (bladz. 28) dat men anders zou toonen geen besef te hebben van de beteekenis welke volgens het parlementair stelsel aan de verkiezingen behoort te worden toegekend.

De Regeering gaat daarmede gedeeltelijk mede, waar zij zegt (Memorie van Antwoord, bladz. 5): »Moet de Regeering ter overreding der Kamer omtrent de rechtmatigheid eener uitbreiding van het kiesrecht, tot zoover de Grondwet toelaat, een opzettelijk betoog houden? Bij de verkiezing van 1891 bestond daaromtrent weinig verschil van gevoelen.

Dit nu neem ik niet aan als geheel constitutioneel. Om *overreed* te worden zijn wij hier en om *gemeen* overleg te plegen, en wanneer de Kamer dat standpunt moest prijsgeven gebonden door antecedenten, zou ik dit zeer bedenkelijk achten, omdat, in dat geval, de verantwoordelijkheid inderdaad zou rusten op de leiders der verkiezingen buiten de Kamer en niet op de Kamerleden zelven. En nu kan men hiervan wel verzekerd zijn, dat, wanneer eens door deze of eene andere wet 's lands belang in de waagschaal werd gesteld, misschien de maatschappelijke orde verstoord of de huiselijke vrede verbroken mocht worden, de leiders buiten de Kamer die verantwoordelijkheid stellig zouden recuseeren. Zij zouden ons toeroepen: »wij wasschen onze handen in onschuld; gijlieden moogt toezien." Moeten de betoogingen die plaats hadden, ons nu dwingen tot iets dat wij niet goed vinden?

Mijnheer de Voorzitter! Ik hecht veel aan betoogingen, ik zie ze met genoegen, als een bewijs van opgewekt volksleven. Meer waarde dan zij verdienen, hecht ik er evenwel niet aan. En waarom niet? Omdat daarin altijd slechts werd aangenomen dat men óf deze kiesrechtregeling wilde, óf in het geheel geene. Dit nu is beslist onjuist. Wanneer men privatim met arbeiders spreekt, en hun deze wet uitlegt, dan blijkt dadelijk dat bij de degelijken onder hen daartegen ook bezwaren bestaan.

Ik heb in den laatsten tijd herhaaldelijk met arbeiders gesproken, waaronder ook waren die eene groote rol in de arbeids-enquête hebben gespeeld. Een van hen zeide mij: maak allen kiezer, die een eigen huisgezin onderhouden, maar laat de landloopers en de bedelaars en de commensalen er buiten. En die komen er bij dit wetsontwerp juist in!

Mijnheer de Voorzitter! Reeds te lang heb ik misbruik gemaakt van de goedgunstigheid der Kamer, en ik zal dus eindigen met de koorden van mijn betoog samen te trekken. Ik heb gestreefd aan te toonen, dat, waar eenerzijds te waardeeren valt dat de Regeering met lofwaardigen ijver zich ten taak heeft gesteld aan den stelligen eisch van art. 80 der Grondwet te voldoen, de door haar ingediende ontwerpen anderszijds, zoowel wat den vorm als wat den inhoud betreft, naar mijn oordeel, aan bedenkingen onderhevig zijn.

Naar den *vorm*, omdat daarbij de regeling van het gemeentelijk kiesrecht achterwege bleef. Naar den *inhoud*, deels, omdat het, in een hoofdpunt, mij met de Grondwet in strijd schijnt te zijn, deels, omdat het, op eenmaal, tot eene uitbreiding van kiesrecht leidt, welke ons land in dat opzicht veel verder voert dan zulks in het constitutioneele Engeland nu en zelfs volgens de nieuw ingediende, nog niet aangenomen, wet het geval zal zijn.

Dat ten deze eene regeling is te ontwerpen, die elken strijd met de Grondwet voorkomt, en die tevens het kiesrecht op zoo ruime schaal uitbreidt, dat — mede volgens het door mij aangehaalde getuigenis van den heer Heldt, — de werkmansstand in zijne beste geledingen daarin wordt opgenomen.

Dat mitsdien eene zuiver objectieve beoordeeling van het ontwerp plicht is, daar, enkele uitzonderingen wellicht daargelaten, in en buiten deze Kamer het bewustzijn levendig is dat groote uitbreiding van het kiesrecht noodzakelijk is, en aldus in dat opzicht geen principieele tegenstand is te overwinnen.

Maar van den anderen kant staat het ook bij mij vast, dat 's lands belang dringend vordert, dat de zoo gewichtige wet tot uitvoering van art. 80 der Grondwet zoo spoedig mogelijk tot stand kome.

Dat, indien ieder aan zijne eigene denkbeelden of niet overwegende bedenkingen blijft hechten, de vervulling van dien eisch nog lang op zich zal laten wachten.

Dat ik van mijne zijde mitsdien tot concessiën bereid moet zijn, mits die nooit er toe leiden, dat de hand worde gelicht met de bepalingen der door mij beëedigde Grondwet; en dat dus, zoolang het kenteeken van welstand, wordt bewezen geacht door de »*roekelooze* onderstelling, dat ieder niet officieel erkende bedeelde ook werkelijk zelf in het onderhoud van zijn gezin voorziet", — woorden van prof. de Louter — dit ontwerp voor mij onaannemelijk blijft.

Maar daar staat voor mij ook nog iets anders vast en dat is dit. Is de verantwoordelijkheid van de Kamer groot, grooter nog is die van de Regeering, omdat zij het is, die de kiesquaestie aan de orde heeft gesteld; zij het is die moet trachten de quaestie tot oplossing te brengen opdat land en volk mogen ontkomen aan de bedenkelijke gevolgen, die uit een niet tot stand komen der kieswet zouden voortvloeien. Ik hoop, dat, evenals wij, ook de Regeering bereid zal zijn tot concessiën.

En dit kan haar niet moeilijk vallen; voor haar is dit niet anders dan een »te weinig", doch voor ons is het eene zaak van explicatie der Grondwet of van te veel op eens. Zij kan toch de baanbreekster blijven, ook al erlangt zij oogenblikkelijk niet alles wat zij wenscht; zij kan de vlag blijven dienen, die zij heeft opgestoken. In dit opzicht is hare positie veel gemakkelijker dan de onze, en verplicht haar deze meer nog tot concessiën geneigd te zijn dan wij.

Zal, Mijnheer de President, de Minister daardoor te winnen zijn? Zeker niet, wanneer hij gehoor geeft aan sommige stemmen daarbuiten. Ik heb met leedwezen gelezen, dat in de vergadering van ll. Zondag door een der leden dezer Kamer aan de Regeering en aan zijne medeleden is toegeroepen om toch geen enkele concessie te doen, noch betreffende niet-betaling van belasting, noch omtrent leeftijd, noch omtrent iets anders; doch ik heb met nog grooter leedwezen gelezen dat werd verklaard, dat als de Regeering tot concessie bereid zou zijn, zij verraad zou plegen aan de zaak van het volk.

Welnu, Mijnheer de President, de Regeering bedenke, dat boven het belang van het daarin bedoelde gedeelte van het volk, toch nog altijd staat het belang van het land; en als de Regeering zich dit voor oogen stelt, dan zal zij te meer bereid zijn te trachten eene wet tot stand te brengen, waarvan de geachte afgevaardigde uit Breda, de heer Michiels, te recht zeide, dat zij eene zaak van pacificatie moet zijn.

Zou zij zich zelve daardoor onteeren? Laat ik de Regeering eens mogen voorhouden, wat in de Belgische Kamer door den heer Frère Orban aan zijn veeljarigen politieken tegenstander, den Minister Beernaert werd toegeroepen; en wij weten wat daar de politieke strijd beteekent: »La tâche du gouvernement est de discerner; de démêler qu'elles sont les solutions les plus propres a rallier une majorité, et de créer une oeuvre de pacification".

Dit is de plicht der Regeering. Nu ben ik volstrekt niet bevreesd dat de Regeering dit niet zal willen doen. Want ik herinner mij als den dag van gisteren, Mijnheer de President, wat 14 jaar geleden hier gebeurd is, toen ik eveneens genoodzaakt was — het schijnt voor mij een fatum te worden — tegen dezen, ook door mij hooggeschatten, bewindsman op te komen; toen in eene zuiver materieele quaestie.

Het was op 20 Mei 1879, dat het ontwerp van wet betrekkelijk de Geldersche vallei met ééne stem meerderheid werd verworpen. Zoodra dit votum bekend was, stond de Minister Tak van Poortvliet op en verzocht beleefd schorsing van de beraadslaging. Nog staat het mij voor den geest, dat geen spier, geen rimpel op dat perkamenten gezicht vertrok en te kennen gaf wat daar omging in zijn gemoed. Daaruit maakte ik op dat ik in den Minister Tak niet alleen had te zien een man van talent, maar ook een man van karakter.

Welnu, Mijnheer de President, destijds konde de Minister niet anders handelen dan hij deed; in die zuivere materieele zaak kon de ontwerper van het Vallei-kanaal niet een Merwede-kanaal voordragen; het was eene quaestie van rechts of van links. Toen was wijken plicht.

Thans is het echter een geheel ander geval. Nu geldt het eenvoudig een meer of minder ver gaan, maar altijd in dezelfde richting; welnu, Mijnheer de President, ik houd mij overtuigd dat de Minister ook nu wederom karakter zal toonen, namelijk dit: dat hij zal toonen dat hem eigen is, wat in het huisgezin, in de maatschappij, vooral ook

in de Staatkunde, zoo bij uitnemendheid is te waardeeren; het karakter, Mijnheer de President, dat noodig is om in 's lands belang zich zelven te kunnen overwinnen!

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Wat mij betreft, ik heb de wetsontwerpen waarover gisteren de openbare beraadslagingen zijn aangevangen, met ingenomenheid begroet. Ik kan dan ook niet nalaten mijnerzijds dit debat te beginnen met een enkel woord van welgemeende hulde aan deze Regeering, een woord van hulde, dat niet alleen geldt den bekwamen spoed, waarmede dit wetsontwerp werd ingediend; niet alleen geldt de zorgvuldige bewerking van deze voordrachten, maar in de eerste en voornaamste plaats geldt den geest en de gezindheid die uit de wetsontwerpen spreekt en waarvan de toelichting en verdediging getuigenis afleggen, een geest van onbekrompenheid, een geest van rechtvaardigheid, een geest van vertrouwen in het Nederlandsche volk, dat elken Nederlander goed moet doen. De Regeering, geroepen deze materie te regelen, heeft zich dadelijk geplaatst op het breede standpunt en heeft de richting aangewezen, waarin de kiesrechtquaestie, binnen de grenzen der Grondwet, naar mijne bescheiden meening, *moet*, en, naar ik vast vertrouw, thans of later ook *zal* geregeld worden.

Ik zeg: de Regeering, geroepen om deze materie te regelen; want ik zeg het den vorigen geachten spreker na: daaromtrent kan haast geen twijfel bestaan; althans op houdbaren grond kan niet volgehouden worden, dat deze Regeering niet te recht en overeenkomstig de verwachtingen der natie, de kiesrechthervorming eene eerste plaats op haar programma gegeven heeft. Wanneer een van de geachte sprekers van gisteren, de heer Travaglino, betoogd heeft, dat eene dergelijke voordracht tijdens een regentschap niet had moeten worden ingediend, dan geloof ik hem te gemoet te kunnen voeren, dat hij daarbij was: plus royaliste que le roi. En ik mag er bijvoegen dat door hem ook geen enkelen grond is bijgebracht, waarom tijdens een regentschap de Grondwet niet zou kunnen of mogen ten uitvoer gelegd worden. Daarom toch is het hier inderdaad te doen. In art. 81 van de Grondwet wordt uitdrukkelijk gezegd: »de verdeeling van het Rijk in kiesdistricten en alles, wat verder het kiesrecht en de wijze van verkiezing betreft, wordt door de wet geregeld"; terwijl reeds in art. 80 gezegd was: dat de kieswet zou te bepalen hebben de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, waaraan de kiezers zouden hebben te voldoen.

Aan die grondwettige bepalingen behoort uitvoering gegeven te worden en dat is tot dusver nog niet geschied.

Gelijk door den vorigen spreker is gezegd: de provisioneele regeling van het kiesrecht, waaronder wij thans leven, kan niet doorgaan voor een ten uitvoer leggen van het grondwettelijk voorschrift.

Terwijl bij art. II Add. bestaande wetten onveranderd werden gehandhaafd, werd daarop ten aanzien van de kieswet bij art. VII eene uitzondering gemaakt; maar, omdat het vaststaat dat men met de toen bestaande kiesrechtregeling wilde breken, volgt daaruit niet dat men bij gemeld art. VII aan de grondwettige bepalingen der artt. 80 en 81 uitvoering wenscht te geven.

Trouwens dit lag ook niet op den weg van den grondwetgever, maar op dien van den gewonen wetgever. Ten einde daaromtrent allen twijfel weg te nemen, werd in art. VII de bepaling opgenomen, dat de volgende daargenoemde veranderingen zouden gelden »totdat de wet daaromtrent nader zou hebben beschikt". Tot op den huidigen dag is die wet er nog niet. En nu die grondwettig voorgeschreven regeling in zoo gewichtige materie ontbreekt, is de Regeering ontegenzeggelijk geroepen haar ter hand te nemen. Dan alleen zou dat misschien niet het geval zijn, indien vrij algemeen ingenomenheid met de provisioneele regeling van art. VII bestond. Maar nu integendeel algemeen de overtuiging heerscht dat die provisioneele regeling hoogst gebrekkig is, nu schijnt het mij den plicht van elke Regeering, het initiatief te nemen om die gebrekkige regeling zoo spoedig mogelijk door eene meer rationeele te doen vervangen.

Er mag nog wel eens de nadruk op worden gelegd, dat de bestaande regeling inderdaad zoo vol willekeur is, dat wij allen moeten verlangen niet langer dan noodig is onder haar te leven. Wij allen kennen de verderfelijke gevolgen van het vastknoopen van de kiesrechtregeling aan een belastingwet; de tabel B, overgelegd bij de Memorie van Antwoord, levert van de door mij bedoelde willekeur de merkwaardigste staaltjes.

Men mocht bijv. verwachten dat in de groote steden, waar voorzeker de bevolking niet minder ontwikkeld is dan die ten platten lande, een hooger percentage het kiesrecht zou bezitten maar daarvoor vindt men juist de kleinste cijfers. Dergelijke onregelmatigheden ontmoet men in grooten getale ten aanzien van het platteland, onregelmatigheden die niet te verklaren zijn door wanbetaling of door gronden die met toekenning van kiesbevoegdheid in eenig noodzakelijk verband staan.

Terwijl in vele gemeenten het bedoeld percentage 4, 3 ja zelfs 2, in Neeritter 1,9 en in Elsloo slechts 1,7 is, zijn er een groot aantal waar het klimt tot 14 en 15, in Koudekerke tot 16, ja in Warder zelfs tot 19,9 pct. Waar nu, zonder dat eene afdoende reden kan worden aangevoerd die in verband staat met het toekennen van kiesbevoegdheid, zulke onregelmatigheden en zoo groote willekeur bestaan, acht ik de bestaande regeling reeds daardoor veroordeeld.

Hoe kan het ook anders!

Waar hangt de kiesbevoegdheid van af? Van een maatstaf die tusschen huurwaarde en bevolking is aangenomen en eene belastingwet, meer dan 50 jaren geleden vastgesteld.

Kiesbevoegdheid hangt dus af van verouderde cijfers uit eene verouderde wet, welke volstrekt niet met het oog op het kiesrecht is gemaakt en er nu inderdaad niet meer voor dienen kan

Daardoor hebben allerhande omstandigheden op de inkrimping of uitbreiding van het kiezerskorps invloed, die zoodanigen invloed niet behoorden te hebben. De bevolking der gemeente behoeft slechts af te nemen, de huurwaarde slechts kleiner te worden en dadelijk worden het aantal kiezers kleiner. Ja, het is nog erger.

Niet de bevolking van de gemeente, maar van de kom van elke gemeente bepaalt het aantal kiezers.

Die kom is echter niet een goed gedefinieerd in de wet omschreven begrip, maar een begrip van hoogst nevelachtige beteekenis.

Die kom wordt bepaald op het papier, door de administratieve autoriteit. Tal van gemeenten zijn mij bekend, waar, terwijl in de gemeente in werkelijkheid niets veranderd is, het aantal kiezers wijziging heeft ondergaan, alléén omdat de administratieve autoriteit op het papier de kom der gemeente geliefde te veranderen. Is dergelijke regeling houdbaar? Nu spreek ik niet eens van de regeling der lodgers, eene allergebrekkigste regeling *in* dit gebrekkige stelsel, die onder groote plechtstatigheid en omhaal van woorden eenen hoogst onbeduidenden inhoud verbergt, en welker breedsprakige omschrijving geenszins in evenredigheid is met het aantal kiezers, die ten gevolge dier regeling ontstaan.

Doch mijne grootste grief tegen de tegenwoordige regeling is, dat zij opzettelijk zóó gemaakt is om een aantal kiezers het kiesrecht te onthouden.

Waar nu algemeen toegegeven wordt dat deze regeling veranderd moet worden en kiesrechthervorming aan de orde moet komen, wordt door de meesten tevens erkend dat kiesrechthervorming synoniem is met kiesrechtuitbreiding. De vorige geachte spreker heeft ook daaraan zijn zegel gehecht. Zelfs zij, die dat niet uitdrukkelijk zeggen, zullen niet durven beweren, dat kiesrechthervorming beoogen kan kiesrechtinkrimping.

Nu komt het mij voor, niet als een gebrek, maar als eene groote deugd van dit wetsontwerp, dat, nu het vast staat dat de Regeering moest komen met een wetsontwerp tot uitbreiding van het kiesrecht, zij deze uitbreiding da-

81ste VERGADERING. — 26 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

delijk zoo ruim genomen heeft als binnen de grenzen der Grondwet mogelijk en geoorloofd is.

Ik ben die meening toegedaan zoo op utiliteits- als op principieele gronden. In theorie zal er veel te zeggen zijn voor eene geleidelijke uitbreiding van het kiesrecht, maar het is mijne vaste overtuiging, dat voor dergelijke geleidelijke uitbreiding de tijd nu voorbij is.

Misschien dat, indien jaren geleden, toen deze partij de meerderheid had zij den moed en den lust gehad had om uitbreiding aan het kiezerkorps te geven, dan de sprong nu kleiner had kunnen zijn. Maar nu die tijd ongebruikt is voorbijgegaan, moet thans eene finale uitbreiding plaats hebben, ook omdat, indien dit niet gebeurt, de agitatie voor uitbreiding van het kiesrecht voortduren zal.

De heer **van Karnebeek**: Niet als er geen agitateurs zijn!

De heer **Rink**: Die zijn er en worden door den aard der zaak te voorschijn geroepen, indien men willekeurig het kiesrecht blijft beperken. Dat kan niet uitblijven, het is alsof men ze te voorschijn roept. Gesteld dat men slaagde, langs den weg door den heer Roëll aangegeven, of op andere wijze eene beperkte uitbreiding aan het kiesrecht te geven, gelooft men dan niet dat den dag nadat de Kamer, voortgekomen uit dat in beperkte mate uitgebreide kiezerskorps, hier bijeengekomen was, in deze zaal zou weerklinken het verlangen naar verdere uitbreiding? Gelooft men niet dat die stem met sympathie zou worde begroet, en dat men in de nieuwe Kamer instemming daarmede zou vernemen? Gelooft men niet dat de quaestie van de uitbreiding zou *blijven* aan de orde, totdat aan den wensch voldaan ware, zoodat een lange tijd voorbijgegaan zou zijn vóór men zich weder aan den overigen wetgevenden arbeid met vrucht zou kunnen wijden?

En partieele uitbreiding zou daarenboven niet voldoen aan den eisch van rechtvaardigheid. Hoe meer lagen van de bevolking in het kiezerskorps worden opgenomen, hoe minder goed de overblijvende uitsluitingen kunnen worden verdedigd.

Degenen die opgenomen worden in den kring van kiezers zouden zoo weinig verheven zijn boven hen, die buiten den kring gelaten worden, dat het niet rechtvaardig zou zijn den kring niet verder uit te breiden, dat er inderdaad geen houdbare en billijke gronden aangegeven zouden kunnen worden, waarom de kring zóó getrokken werd en niet een klein weinig verder. Waarom een zoo microcopisch verschil gehandhaafd? zou te recht gevraagd worden.

Er is gesproken in deze discussie van natuurrecht. Ik moet ronduit bekennen dat ik niet goed begrijp wat daarmede in dit verband bedoeld wordt. Maar dit weet ik wel, dat naar mijne meening het kiesrecht behoorde toe te komen aan alle Staatsburgers, aan wie het niet om overwegende gronden behoort onthouden te worden. Met andere woorden, dat kiesbevoegdheid behoorde te zijn regel en niet-bevoegdheid uitzondering.

Dit is het standpunt waarop ik mij in jure constituendo stel. Het is hiermede als met den belasting- en den dienstplicht. Men maakt een integreerend deel uit van de gemeenschap en door dat feit alleen is men verplicht in de lasten ten behoeve dier gemeenschap mede te dragen, ten ware er om overwegende gronden vrijstelling van het dragen dier lasten moet toegekend worden.

Welnu, dat zelfde feit brengt m. i. mede dat, ten ware overwegende gronden onthouding van kiesrecht vorderen, de staatsburger in het bezit daarvan behoort te zijn.

Het zal geene verwondering baren dat hij, die aldus over het kiesrecht denkt in *jure constituendo*, waar hij in *jure constituto* geplaatst is voor de Grondwet, die het beginsel van toekenning van kiesbevoegdheid op grond van het bezit van bepaalde kenteekenen, huldigt, eene regeling toejuicht, waarbij die kenteekenen niet hoog, maar laag, niet moeilijk, maar gemakkelijk bereikbaar gesteld worden.

Het komt mij voor te zijn een deugd van art. 80, dat het den wetgever in het vaststellen van die kenteekenen zoo groote vrijheid gelaten heeft.

Er is over dat artikel veel geschreven en gesproken — misschien is 7/8 daarvan wel in afkeurenden zin, — maar deze deugd heeft het artikel toch, dat het alleen zegt dat de kieswet kenteekenen zal bepalen, maar niet hoe die kenteekenen moeten zijn.

Niet ongezocht komt mij dan ook het verwijt voor dat deze regeling in strijd met de Grondwet zou zijn.

Hoe is dat mogelijk, waar men slechts gebruik maakt van de vrijheid, die de Grondwet geeft?

Bedoelt men strijd met de woorden of strijd met de bedoeling der Grondwet?

Noch het een noch het ander is mijns inziens het geval.

Mijnheer de Voorzitter! Voor het betoog van die grondwettigheid heb ik eenigen tijd noodig; zoudt gij het niet goed vinden als ik morgen dat betoog voerde, omdat ik anders wellicht op een zeer ongelegen plaats het zou moeten afbreken.

De **Voorzitter**: Ik voldoe slechts zeer aarzelend aan het verzoek van den geachten afgevaardigde; het is nog geen vier uur en er zijn nog vele sprekers ingeschreven; maar wanneer niemand zich er tegen verklaart, stel ik voor om, overeenkomstig het voorstel van den heer Rink, hem in de gelegenheid te stellen morgen zijne rede voort te zetten.

Daartoe wordt besloten, en de vergadering verdaagd.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Smeenge*, voorkomende op bladz. 1599, kol. 1, moet achter reg. 14 v. o. volgen:

De heer **van Kerkwijk**: En de jachtwet?

De heer **Smeenge**: De heer van Kerkwijk maakt mij attent op de jachtwet. Zeer zeker zullen wij, wanneer in de toekomst deze ontwerpen zullen zijn aangenomen, van hem een warm pleidooi te hooren krijgen, daar dit punt zeer stellig dan weêr aan de orde zal komen.

In de rede van den heer *Michiels van Verduynen*, voorkomende op bladz. 1602, kol. 2, reg. 26 v. b., staat: meerderheid; lees: » minderheid".

82ste VERGADERING — 27 JULI 1893.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Benoeming van rapporteurs voor wetsontwerpen.

82ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 27 JULI 1893.

(GEOPEND TE 12 UREN.)

Ingekomen: 1°. eene missive van den referendaris, tijdelijk belast met het beheer van het Kabinet der Koningin; 2°. een Regeeringsbescheid; 3°. een adres; 4°. een briefkaart, — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs over wetsontwerpen. — Voortzetting van de algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten. — Verslag uitgebracht over adressen. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten de heeren:

Smeenge, Zijp, Clercx, de Meijier, Bool, van Berckel, van Alphen, Goekoop, Mees, Smit, Plate, van der Feltz, Zijlma, Schaepman, Levy, Roessingh, van Houten, Kielstra, de Ram, Conrad, Brantsen van de Zijp, Guyot, Beelaerts van Blokland, van Kerkwijk, van Gijn, Mutsaers, van Vlijmen, van Delden, van der Borch van Verwolde, Ruys van Beerenbroek, van Bylandt, Valette, Travaglino, Vermeulen, T. Mackay, Smits van Oijen, van de Velde, Pyttersen, van der Schrieck, Bevers, Hennequin, Dobbelmann, Keuchenius, Ferf, G. van Dedem, van den Berch van Heemstede, Rink, Walter, Seret, Pijnacker Hordijk, Schimmelpenninck van der Oye, Veegens, van Karnebeek, Gerritsen, Michiels van Verduynen, Hartogh, Lambrechts, W. de Beaufort, Borret, A. van Dedem, Roijaards van den Ham, Farncombe Sanders, de Geer van Jutfaas, Rutgers van Rozenburg, Heemskerk, Harte, de Ras, Haffmans, Tydeman, Schepel, van Löben Sels, de Beaufort, Lucasse, Cremer, d'Ansembourg, Röell, Houwing, Bahlmann en Kolkman,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken, van Financiën, van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

1°. eene missive van den referendaris, tijdelijk belast met het beheer van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, heeft goedgekeurd het door de Staten-Generaal aangenomen voorstel van wet, houdende goedkeuring van het Protocol betreffende de uitvoering van de den 16den November 1887 te 's Gravenhage gesloten internationale overeenkomst tot het tegengaan der misbruiken, voortvloeiende uit den verkoop van sterken drank onder de visschers op de Noordzee buiten de territoriale wateren.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. eene missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken ten geleide van de overeenkomst tusschen Nederland en Luxemburg tot regeling der wederkeerige uitlevering van misdadigers.

Dit stuk zal gedrukt en rondgedeeld worden;

3°. een adres van H. L. van der Sleen en andere meerderjarige ingezetenen van Hoogeveen en Assen, betrekkelijk de ontwerpen tot regeling van het kiesrecht.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs;

4°. een ongeteekende briefkaart, met het postmerk 's Gravenhage, over de uitoefening van het kiesrecht.

Dit stuk is, als ongeteekend en ongezegeld, ter zijde gelegd.

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met hare verslagen over de volgende wetsontwerpen:

afschaffing van de rechte van registratie op aanstellingen en akten van beëediging van ambtenaren;

wijziging der wet van den 9den Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 80), tot nadere regeling van de heffing en bestemming der kanselarij-leges;

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893;

Deze stukken zijn gedrukt en rondgedeeld; de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later bepaald worden.

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de wetsontwerpen:

overtreding van art. 1 van het Koninklijk besluit van 17 Februari 1819 (*Staatsblad* n°. 6), de heeren Ruys van Beerenbroek (voorzitter), Zijlma, Beelaerts van Blokland, Travaglino en van der Feltz;

vaststelling van de raming der in het jaar 1894 voor de Kamer benoodigde uitgaven, de heeren Pyttersen, van Kerkwijk, Keuchenius (voorzitter), van Bylandt en van Houten.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (**57**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Rink**, het woord verkregen hebbende tot voortzetting zijner rede, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik was gisteren met mijne rede gevorderd tot de quaestie der grondwettigheid van de voorgedragen regeling, een punt waarover na de schriftelijke gedachtenwisseling ook nog bij het mondeling debat een en ander in het midden is gebracht.

Ik wees er op dat art. 80 van de Grondwet algeheele vrijheid laat aan den wetgever bij het bepalen van de

kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand en voegde er bij dat het geopperde verwijt van ongrondwettigheid mij niet geheel en al ongezocht voorkwam. Inderdaad, zoo zeide ik, hoe kan er sprake zijn van ongrondwettigheid indien de wetgever niets anders doet dan gebruik maken van de vrijheid welke de Grondwet hem gegeven heeft? Wat is eigenlijk de bedoeling? Bedoelt men strijd met de *bewoordingen* van art. 80, of meent men dat er strijd is met de *bedoeling* van den grondwetgever? Strijd met de bewoordingen kan er, mijns inziens, niet bestaan; immers de bewoordingen van het artikel behelzen niets anders dan dat de kieswet zal bepalen de kenteekenen van geschikheid en maatschappelijken welstand, zonder zich in het minst uit te laten over de vraag waarin die kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand wèl en waarin zij niet mogen bestaan, zonder zelfs maar aan te duiden welke grenzen, hetzij naar boven, hetzij naar beneden, niet zouden mogen worden overschreden. Met kan de gekozen kenteekenen afkeuren en ze critiseeren; men kan zeggen, dat zij slecht gekozen zijn, maar wanneer men eenvoudig gebruik maakt van de gegeven vrijheid om kenteekenen, dewijl het artikel er zich niet verder over uitlaat hoe ze moeten luiden, kan, mijns inziens, van strijd met de letter van art. 80 in geen geval sprake zijn. Al waren de kenteekenen slecht gekozen, zij zouden daardoor niet ophouden kenteekenen te zijn. Gisteren hebben wij een argument gehoord, dat op strijd met de letter van de Grondwet zou wijzen ten aanzien van het kenteeken van maatschappelijken welstand. De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft gisteren gezegd, dat het voorzien in eigen onderhoud en dat van zijn gezin is de omschrijving van een toestand en geen feit en dat het daarom geen kenteeken is. Maar ik wil toch met alle bescheidenheid gevraagd hebben, of hier niet een zeer specieuse onderscheiding gemaakt wordt?

Wat is een kenteeken? Een kenteeken is mijns inziens elk teeken, elk feit, elk verschijnsel, ook elke toestand waardoor een zeker iets gekend wordt. Dat het kenteeken omschreven moet worden ligt in den aard der zaak; daarin kan alzoo de grief niet bestaan. Wordt zij dan hierdoor gewettigd dat de omschrijving meer geldt een toestand dan een feit? Mijns inziens evenmin. Want een onderscheid tusschen toestand en feit wordt in deze noch door de grammatica, noch door het spraakgebruik gewettigd. Wanneer ik zeg: ik wandelde door het weiland en de dorre toestand van het gras was mij een kenteeken van de langdurige droogte, dan geloof ik dat ik misschien een deftig woord gebruik, maar niet dat ik de taal geweld aandoe of eene onjuiste uitdrukking gebruik. Wanneer ik zeg, ik ontmoette daar een man, die na langdurige krachtsinspanning nog geheel onvermoeid was en dit was mij een kenteeken van zijn groote kracht, dan kan het zijn dat ik misschien weder een te deftig woord gebruik, maar dan geef ik het woord kenteeken nog niet eene taalkundig onjuiste beteekenis.

Ik herhaal, kenteeken is alles, is elk teeken waardoor iets gekend wordt, hetzij dan een feit, een verschijnsel of een toestand. En ik geloof daarom dat de bewering van strijd met de letter van de Grondwet, omdat het voorzien in eigen onderhoud en dat van het gezin, (als zijnde geen feit, maar een toestand), den naam van kenteeken niet zou verdienen, inderdaad al zeer weinig juist is.

Anderen zeggen, dat er strijd zou zijn met de bedoeling van den grondwetgever. Zij zeggen: de bedoeling van den grondwetgever was algemeen kiesrecht uit te sluiten en deze kieswet geeft algemeen kiesrecht.

Nu moet ik in de eerste plaats opmerken dat een beroep op de bedoeling van den wetgever in den regel niet ter zake dienende is. Waar de woorden van een wetsartikel duidelijk zijn, komt een beroep op de bedoeling van den wetgever niet te pas. Eene bedoeling die in de woorden van de wet geene uitdrukking gevonden heeft, hoezeer ook bewezen, mag niet tot richtsnoer strekken voor de uitlegging van die wet. De bedoeling komt alleen als subsidiair hulpmiddel te pas, waar de woorden van de wet niet duidelijk, of voor tweeërlei uitlegging vatbaar zijn. Hier echter zijn de woorden zoo duidelijk mogelijk: kenteekenen moeten aangewezen worden, welnu, kenteekenen zijn er, daaromtrent kan geen verschil van gevoelen bestaan. Men kan die kenteekenen ongeschikt vinden, maar *dat* zij aangewezen zijn, valt *niet* te ontkennen.

Wat betreft de bewering, dat hier thans algemeen stemrecht zou worden voorgesteld, daaromtrent heerscht, bedrieg ik mij niet, begripsverwarring. Wanneer een dergelijke term als algemeen stemrecht in het debat gebruikt wordt, dient men het eerst ééns te zijn over de beteekenis welke men er aan hecht en hier dient dus allereerst gevraagd te worden wat men onder zoodanig algemeen kiesrecht verstaat? Ik meen dan dat onder dien term een kiesrecht behoort verstaan te worden, dat niet gebonden is aan, niet afhankelijk is van kenteekenen welke dan ook; maar *dat algemeene* kiesrecht heeft de Grondwet willen uitsluiten niet alleen, maar ook werkelijk uitgesloten, want zij heeft het kiesrecht in art. 80 afhankelijk gesteld van kenteekenen. Dat algemeen kiesrecht wordt hier dan ook niet voorgesteld, en de bewering dat dit wèl het geval zou zijn, kan dan ook alleen worden volgehouden door aan dat begrip een geheel *onjuiste* beteekenis te geven, eene beteekenis die met het begrip zelf van algemeenheid volkomen in strijd is. Wanneer hier dan geen algemeen kiesrecht wordt voorgesteld, dan vervallen ook de gevolgtrekkingen die door de verschillende sprekers zijn gemaakt in de onderstelling dat dit wel het geval zou zijn.

Maar het verwijt als zoude het wetsontwerp in strijd zijn met de bedoeling van den grondwetgever, wordt door de meeste bestrijders van deze voordracht in een anderen vorm gegoten; zij zeggen: de kenteekenen worden hier zoo laag gesteld, dat eene uitbreiding van het kiezerspersoneel wordt verkregen, welke het kiesrecht zóó dicht aan het algemeen kiesrecht doen naderen, dat men moet aannemen, dat gehandeld wordt in strijd met de bedoeling van den grondwetgever. Ten aanzien van dat verwijt mag ik verwijzen naar hetgeen ik zooeven zeide ten betooge, dat hier een beroep op de bedoeling van den grondwetgever niet afdoende is, omdat de woorden van het artikel hier duidelijk zijn, geen tweeërlei uitlegging toelaten, zoodat men niet zijn toevlucht mag nemen tot het hulpmiddel, dat eerst te pas komt wanneer de woorden der wet onduidelijk zijn. Maar al ging hier het beroep op de bedoeling van den grondwetgever op, dan nog zou ik stellig moeten tegenspreken, dat bij den grondwetgever de bedoeling heeft bestaan om, wat de kenteekenen betreft, geen vrijheid te geven zoo laag af te dalen als in deze wetsontwerpen is geschied. De bedoeling van den grondwetgever is niet hetgeen de individueele leden gemeend hebben, toen zij voor of tegen het grondwetsartikel hebben gestemd, maar wat Volksvertegenwoordiging en Regeering als één geheel genomen, gewild hebben, toen zij aan dit artikel het leven schonken. En nu komt het mij voor, dat eene onpartijdige lezing van de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling destijds gehouden hierop neerkomt, dat men juist deze formule gekozen heeft om aan den gewonen wetgever de meest mogelijke vrijheid te laten. Voor hem, die niet deelgenomen heeft aan die beraadslaging, en die dus bij de beantwoording van de vraag, welke de bedoeling *van den grondwetgever* geweest is, niet onbewust en onwillekeurig zijn eigen opinie dooreenmengt met het *algemeen* resultaat dat getrokken moet worden uit de de gedachtenwisseling, kon daaromtrent geen twijfel bestaan.

Het kost geen moeite om uit de discussie allerlei tegenstrijdige uitlatingen aan te halen; de een sprak zoo, de ander zus. Maar het algemeen resultaat voor hem die onpartijdig de geheele gedachtenwisseling naleest is dit, dat men juist heeft gewild eene »elastieke" bepaling, eene bepaling die den wetgever de meest mogelijke vrijheid zoude geven bij het vaststellen van de kenteekenen.

Ik zal de Vergadering niet vermoeien met het aanhalen van vele citaten, doch één citaat zij mij vergund, afkomstig

van een lid dezer Vergadering, dat tegen art. 80 heeft gestemd.

De heer Beelaerts van Blokland dan zeide, onder aanhaling van het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer over de eerste lezing van de grondwetsherziening — men kan de rede vinden bij Arntzenius Xde deel bladz. 129.

»Eenige hunner (namelijk eenige leden der Eerste Kamer) constateerden uitdrukkelijk dat zij daartoe (namelijk tot goedkeuring van art. 80) alleen bereid waren omdat het artikel in het licht der beraadslaging beschouwd, huns inziens de stellige beteekenis had, dat het zoogenaamd algemeen stemrecht daardoor bepaaldelijk werd uitgesloten.

»Anderen kwamen hiertegen op. Zij meenden dat het artikel juist na de daarover gevoerde beraadslaging en de daarbij van Regeeringswege gegeven uitlegging, voor den wetgever elke regeling van het kiesrecht, welke hem nuttig schijnt, vrijlaat."

En daarop laat de heer Beelaerts dat volgen:

»Alzoo is over eene brandende quaestie als het algemeen stemrecht het artikel zoo weinig duidelijk, dat in de eerste vergadering des lands een aantal leden juist het omgekeerde daarin leest als andere leden, en dat *elk* der beide partijen, juist *omdat* zij *hare* uitlegging voor de eenig ware houdt, besluit aan het artikel haar stem te geven."

Mij dunkt, duidelijker qualificatie van het grondwetsartikel dan hier door den heer Beelaerts in korte woorden is gegeven, is niet wel mogelijk.

En waar dit kon gezegd worden zonder tegenspraak bij de Vergadering te ontmoeten, daar wil ik gevraagd hebben of er sprake kan zijn van eene vaststaande bedoeling van den grondwetgever, eene zoo vaststaande bedoeling dat wij afstand zouden moeten doen van de vrijheid ons door de woorden van het artikel gegeven, en ons gebonden zouden moeten achten bij de bepaling der geëischte kenteekenen in dien zin, dat zij een zeer uitgebreid kiesrecht, in het spraakgebruik veelal algemeen kiesrecht geheeten, zouden moeten uitsluiten? Mij dunkt dat van zoo iets geen sprake kan zijn.

Tot op den dag van gisteren was ik van meening dat dit ook het gevoelen was van den geachten spreker uit Utrecht, den heer Röell.

Immers in zijne »Kantteekeningen op de Regeeringsontwerpen ter herziening der Grondwet", ons allen bekend, lezen wij bij art. 80 de volgende woorden:

»Met dit artikel is eene uitbreiding der kiesbevoegdheid tot het algemeen stemrecht, wanneer dit te eeniger tijd in 's lands belang raadzaam mocht worden geoordeeld, alleszins bestaanbaar."

Tot gisteren waren voor mij die woorden volkomen duidelijk, en ik geloof voor iedereen. Van alle zijden werden die woorden van den heer Röell, wiens stem zoo gezaghebbend is, aangehaald. Zelfs professor Buys beriep er zich op.

Doch gisteren zijn wij uit dien waan geholpen; gisteren hebben wij vernomen dat het geheele land verkeerd heeft gelezen, dat het volstrekt niet de bedoeling van den geëerden schrijver geweest is, algemeen stemrecht met art. 80 alleszins bestaanbaar te verklaren, maar dat hij juist heeft willen zeggen, dat dit door deze regeling werd buitengesloten.

Ik merk op, dat in deze woorden niet staat uitbreiding der kiesbevoegdheid *tot aan*, maar *tot* het algemeen stemrecht. Is dit dubbelzinnig? Zoo ja, dan verwacht ik meer vergissingen. Gesteld dat men een gezelschap nadert, en dat één uit dat gezelschap zegt: »komaan, laten wij den kring tot u uitbreiden". Gij neemt reeds een stoel om te gaan zitten, Maar zoo gij mocht meenen, dat het de bedoeling was u in het gezelschap op te nemen, dan vergist gij u zeer. Het was dat gezelschap juist te doen om u er buiten te houden.

Ik moet zeggen: de uitlegging is geheel nieuw, maar tot verschooning van prof. Buys en alle anderen die het woord zoo verkeerd opgevat hebben, moet ik er toch op wijzen dat de lezers niet zijn blijven stilstaan bij den eersten anderhalven regel door den geachten afgevaardigde uit Utrecht gisteren aangehaald, maar doorgelezen hebben tot de woorden: »wanneer dit" (dat is dat algemeen stemrecht) »in 's lands belang raadzaam moet worden geoordeeld." En juist die woorden doen de deur dicht.

Wanneer men nog verder doorleest, vindt men zich in zijne opvatting bevestigd, want op bladz. 18 leest men: »Al wil men dan ook betwijfelen of de voorgeslagen uitdrukking juist de best gekozen zij, zoo komt het mij toch voor, dat de bevoegdheid des wetgevers om — des verlangd — het kiesrecht op uiterst ruime schaal toe te kennen, daardoor geenszins wordt belemmerd."

Strijd met de bedoeling van den grondwetgever of met het recht in het algemeen is, naar mijne overtuiging, op goede gronden niet vol te houden.

En wat is er nu aan van de bewering, dat de kenmerken zelve in strijd zouden zijn met de Grondwet?

Het kenmerk van geschiktheid komt er nog al goed af.

Ja, er is — wij hebben het van den geachten afgevaardigde, die dit debat opende, gehoord — op het kenteeken daarvoor wel heel veel aan te merken, maar die geachte spreker is veel te goed jurist om niet te onderscheiden twee quaestiën, namelijk of het voldoende is en behoorlijk omschreven, dan wel — en dit is de zaak die ons thans bezig houdt — of het in strijd is met de Grondwet. Nu kwam zijn geheele betoog hierop neer, dat het kenmerk niet goed gekozen is, maar dit is nu juist eene quaestie, die aan het debat over de grondwettigheid vreemd moet blijven. Slechts op één grond heb ik hooren beweren dat er werkelijk strijd met de Grondwet zou bestaan, namelijk op grond dat art. 10 van het tweede ontwerp niet in het eerste ontwerp staat. Argumenten voor die bewering heb ik echter niet hooren aanvoeren.

Des te meer heeft het vernuft van velen zich gescherpt tot bestrijding van het kenteeken van maatschappelijken welstand, en in het bijbrengen van gronden, waarop zou moeten worden aangenomen dat bedoeld kenteeken strijdig zou zijn, zooal niet met de letter, dan toch met de bedeeling van de Grondwet.

Ja, ook met de letter, heb ik gisteren vernomen.

Een nieuw argument van den geachten afgevaardigde uit Utrecht vernamen wij, namelijk dat het kenteeken van welstand geen kenteeken is, want, daarop kwam de redeneering van den geachten afgevaardigde neder, nadat gij het in de eerste alinea van art. 4 hebt geformuleerd, omschrijft gij in de tweede alinea hoe het moet bewezen worden, en een kenteeken, dat moet bewezen worden, houdt op een kenteeken te zijn. Daarover heb ik mij zeer verbaasd. Ik heb altijd gemeend, dat, zoowel in het publiek- als in het privaat-recht, iemand die zich op een feit beroept of een recht beweert te bezitten zulks moet bewijzen. Het kan toch niet de bedoeling zijn, dat een kiezer zich aanmeldt met de *bewering*, dat hij aan het kenteeken voldoet, maar hij zal dit moeten bewijzen, voordat hij op de kiezerslijsten geplaatst kan worden. En waar dit nu zoozeer in den aard der zaak ligt, behoort de wet ook in te houden, op welke wijze dit bewijs moet geleverd worden.

Ik zou dus eerder geneigd zijn te zeggen, een kenteeken dat niet behoeft bewezen te worden, zou ophouden een kenteeken te zijn.

De andere bestrijding van het kenteeken bestaat hierin, dat het kenteeken in de wet negatief zou zijn en eigenlijk positief moest wezen en in de tweede plaats, dat het kenteeken niet mag bestaan in het niet-bedeeld zijn, omdat de Grondwet in de derde alinea van art. 80 bedeelden van de uitoefening van het kiesrecht tijdelijk uitsluit.

Wat het eerste bezwaar betreft, vraag ik: waar staat in art. 80 dat het kenteeken positief moet zijn. Ik lees er in, dat het kenteeken er moet zijn. Niet anders en niets meerders. Maar dit kenteeken kan zijn een negatief, zoowel als een positief kenteeken. Ik geloof, dat daarover in den grond der zaak geen verschil van meening kan bestaan. Maar ik voeg er in de tweede plaats dadelijk bij: het kenteeken is niet negatief, maar positief, want wat is het kenteeken? Het zich zelven en zijn gezin onderhouden; het voorzien in eigen onderhoud en in dat van zijn gezin. Dit is zoo positief moge-

lijk. Wat is eigenlijk — het zij met alle bescheidenheid gezegd — de begripsverwarring, waaraan zoowel de geachte afgevaardigde uit Amsterdam als die uit Druten zich schuldig maken? Zij verwarren het kenteeken met het bewijs van het kenteeken. Zeker, de bewijsmethode voor het positieve kenteeken is eene negatieve, maar dit is in rechten zeker geoorloofd en komt herhaaldelijk voor.

In publiek- zoowel als in privaat-recht komt het voor, dat zeker feit als vaststaande wordt aangenomen totdat het tegendeel wordt bewezen. Die geoorloofde bewijsmethode wordt hier gevolgd en het ongeoorloofde of ongrondwettige daarvan is niet aangetoond.

Nu weet ik wel, dat men betoogd heeft, dat het bewijs op die wijze niet wordt geleverd, dat het bewijs geheel onvoldoende is, dat een ander bewijs er voor in de plaats moet gesteld worden omdat het den dienst niet kan doen die er van verwacht wordt. Maar dit heeft met de quaestie van de grondwettigheid niets te maken. Het beste bewijs daarvan is, dat aan alle bezwaren kan worden te gemoet gekomen, zonder dat er tittel of jota aan het kenteeken behoeft veranderd te worden. Het kenteeken zelf, het voorzien in eigen onderhoud en in dat van zijn gezin, kan onveranderd blijven bestaan en te gelijkertijd aan alle bezwaren van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam en anderen te gemoet gekomen.

Maar daaruit blijkt, dat de grieven niet gelden het kenteeken, maar het bewijs, dat daarvoor in de wet is aangenomen.

Over den vorm van het bewijs nu laat de Grondwet zich zeker niet uit. Stel dat men de negatieve bewijsmethode hier gevolgd, hetzij in het algemeen, hetzij voor dit geval, op goede gronden kon bestrijden, dan zou dit toch zeker vaststaan, dat die gronden niet aan eenig artikel van de Grondwet te ontleenen zijn.

Wat betreft de bewering, dat het bewijs niet zou mogen bestaan in het feit, dat de bedeelden reeds bij de 3de alinea van art. 80 zijn uitgesloten, ook die bewering komt mij voor niet goed houdbaar te wezen.

De bedoeling van de 3de alinea van art. 80 is niet geweest eenig richtsnoer te geven voor de bepaling der kenteekenen in de 1ste alinea opgenomen; veel minder nog hebben de tijdelijke en persoonlijke uitsluitingen de beteekenis dat zij eene beperkende strekking geven aan de kenteekenen, die in de 1ste alinea worden genoemd. Dat verband wordt wel gezocht, maar bestaat inderdaad niet.

De 3de alinea dient alleen om hen van het kiesrecht uit te sluiten, die aan de kenteekenen van welstand wel voldoen, maar toch bedeeld worden. Wil men verband tusschen beide alinea's aannemen, dan wordt door de uitsluiting der 3de alinea, mijns inziens, juist bewezen, dat de grondwetgever zich de mogelijkheid heeft voorgesteld, dat de kenteekenen zóó laag gesteld zouden worden, dat zelfs de bedeelden daaronder vielen.

Indien het niet zoo was, en het vaststond dat de kenteekenen zoo hoog gesteld moesten worden, dat de bedeelden er niet onder konden vallen, dan was de uitsluiting in de 3de alinea overbodig geweest, maar deze alinea dient juist om te voorzien in het geval, dat men, aan de kenteekenen van welstand voldoende, niettemin bedeeling geniet. De omschrijving derhalve van het kenteeken van welstand, zóó dat de bedeelden daaronder niet kunnen vallen, is dus, wel verre van in strijd te zijn met de Grondwet, wel degelijk in overeenstemming met de letter en den geest daarvan.

In dit opzicht meende ik tot gisteren de bondgenoot te zijn van, of liever een zeer gewaardeerden bondgenoot te hebben in den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell. Die illusie echter is mij door zijne rede van gisteren ontnomen. Tot verschooning al weder, dat ik die illusie had, doe ik nogmaals een beroep op het werkje, dat ik zooeven reeds aanhaalde.

Immers daar lees ik:

» Immers, al erkent men, met de Regeering, de tegenstelling tusschen de *vereischten* van kiezer te zijn, in al. 1, en de bevoegdheid tot *uitoefening* van het kiesrecht, in al. 2, zoo wordt niettemin door haar de mogelijkheid aangenomen dat iemand, die voldeed aan gemelde vereischten, nochtans bleek bedeeling te hebben genoten.

» Die eventualiteit zoude zich echter niet *kunnen* voordoen, indien het niet met al. 1 ware overeen te brengen, de aldaar genoemde eischen tot een zeer laag gesteld peil terug te brengen."

Mij dunkt, die woorden zijn niet voor tweeërlei uitlegging vatbaar, ten ware men ook hier aan het woordje » tot" de beteekenis geeft dat dat lage peil er juist door uitgesloten wordt.

Nu wil ik hier alleen nog bijvoegen dat de geheele bewering een feitelijken grondslag mist. Immers die bewering gaat uit van deze onderstelling, dat door de definitie van het kenmerk van welstand slechts dezelfde personen uitgesloten worden, die reeds door de 3de alinea van art. 80 zijn uitgesloten.

Maar die onderstelling is niet juist: terwijl de derde alinea van art. 80 der Grondwet alleen uitsluit hen die persoonlijk bedeeling ontvangen, gaat art. 4 van het wetsontwerp verder; ook wanneer men persoonlijk geen bedeeling ontvangt, maar wel vrouw en kinderen, heeft men het kiesrecht niet. Al heeft men geen bedeeling ontvangen en men komt niet voor op het bevolkingsregister, dan heeft men ook geen kiesrecht. Door de omschrijving van het kenteeken van welstand wordt dus een grooter groep ingezetenen van dat recht uitgesloten, dan door de 3de alinea van art. 80 de bevoegdheid tot uitoefening van het recht verliezen.

Nu moge men betoogen dat het verschil niet groot is en dat de Regeering zich spoedig tevreden stelt, dit raakt het beginsel niet; principieel is 't alleen de vraag of *dezelfde* personen worden uitgesloten door de Grondwet en de kieswet. Ik meen dus dat het op goede gronden niet vol te houden is, dat een der kenteekenen in strijd is met de Grondwet. Indien bij de meerderheid dezer Kamer de overtuiging bestond, dat eene kiesrechtregeling als de voorgestelde moet afstuiten op art. 80 der Grondwet, dan wordt het tijd deze te herzien.

Al is deze regeling niet in strijd met de Grondwet, dan blijft nog de vraag of zij wenschelijk is.

Veelal wordt aangevoerd dat het volk dat tot de stembus zou geroepen worden, daartoe geheel ongeschikt en onrijp is. Hun die dit beweren zou ik willen vragen: Hoe weet, hoe bewijst gij dat? Welken maatstaf bezigt gij? Als men over die onrijpheid hoort spreken schijnen er dwaalbegippen te bestaan: het heeft er van als zou men onderwezen moeten zijn in de staatswetenschappen om een goed kiezer te zijn, alsof men daartoe ervaren behoorende te zijn in het staatsrecht.

Geenszins; men behoeft niet gestudeerd te hebben in de geneeskunde om zijn dokter, noch in de theologie om zijn predikant te kunnen kiezen; en evenmin is het noodig dat men, om goed kiezer te zijn, bedreven zij in het staatsrecht.

De geschiktheid van een kiezer bestaat daarin dat hij met bewustheid eene hem bevredigende keuze kan doen, dat hij zich rekenschap kunne geven van de redenen die hem aan den eenen boven den anderen candidaat de voorkeur doen geven. Bezit men die eigenschappen, dan heeft men de politieke geschiktheid die voor den kiezer voldoende te achten is, en die geschiktheid wordt bij het volk aangetroffen. Het kan zeer zeker dwalen in zijne keuze, maar dit heeft ook plaats bij de tegenwoordige kiezers; en nu is het een voordeel van een uitgebreid kiesrecht, dat op zulke dwalingen, omdat daarbij critiek en contrôle meer algemeen zullen zijn, spoediger zal kunnen worden teruggekomen.

Het verwijt van ongeschiktheid is ook daarom zoo onbillijk, omdat, indien men daarop zoo drukt, het kiesrecht niet uitgebreid maar sterk ingekrompen zoude moeten worden. Wie is volkomen bekwaam, zelfstandig, onafhankelijk? Wie bezit al die eigenschappen ook zelfs maar in voldoende mate? Naar welken maatstaf zal dit een en ander moeten

82ste VERGADERING. — 27 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

beoordeeld worden? Die maatstaf ontbreekt ten eenenmale. Maar indien belangstelling in de openbare zaak, onafhankelijkheid van oordeel, zelfstandigheid van karakter eigenschappen zijn, die in den kiezer vereischt worden, dan is het op geen goede gronden te betwisten, dat die eigenschappen minstens in even groote mate aangetroffen worden bij een zeer groot aantal medeburgers, die wij thans van het kiesrecht uitsluiten, als bij velen die deel uitmaken van het tegenwoordige kiezerskorps.

Dat het kiesrecht door de niet-kiezers geenszins verlangd wordt, hoort men herhaaldelijk beweren, doch is mijns inziens in die algemeenheid zeker onjuist. Zeer zeker, er zijn onverschilligen, maar ook bij het tegenwoordige kiezerskorps wordt zeer veel onverschilligheid aangetroffen, ofschoon ik toch niet heb hooren beweren, dat deze onverschilligen daarom hun kiesrecht zouden moeten verliezen.

Maar indien men die onverschilligen er buiten laat, die zeer zeker de minderheid vormen, dan mag men aannemen, dat onder de arbeiderskringen het verlangen naar kiesbevoegdheid vrij algemeen is. Het bestaat volstrekt niet uitsluitend bij de socialisten, maar evenzeer bij de mannen van Patrimonium, bij die van het Nederlandsch Werkliedenverbond, bij die van den Roomsch-Katholieken Volksbond en op het platteland van Friesland en Groningen, kortom nagenoeg algemeen bestaat onder de arbeiderskringen het verlangen naar toekenning van kiesrechtbevoegdheid.

Waarheid is, dat dat verlangen over 't algemeen zonder luidruchtigheid wordt geuit, en daar ben ik dankbaar voor.

Uit die kalmte worde echter niet het argument afgeleid, dat de wensch niet bestaat. Wegens die kalmte aan het rechtmatig verlangen niet te voldoen, zoude in hooge mate onbillijk zijn. Ook bedenke men, dat achter enkelen die spreken, velen staan die zwijgen, maar juist zoo denken als de sprekers. Men vergete daarenboven niet, dat door het besef dat er geen recht gedaan wordt, velen die zwijgen, zelfs onwillekeurig en onbewust in de armen van het socialisme en het anarchisme gedreven worden.

Sommige geachte sprekers drukken er op, dat onder de tegenwoordige kiezers zoo groote lauwheid bestaat; de kracht van dit argument is mij evenwel niet duidelijk. Ik zou juist meenen, dat die groote onverschilligheid een argument moet zijn om nieuw bloed in het kiezerskorps te brengen. Ik ben het ééns met den schrijver in het *Handelsblad* van verleden week, die zeide, dat de 11000 thuisblijvers bij de Gemeenteraadsverkiezing 11000 argumenten waren voor de aanneming van dit kies-ontwerp. Andere bestrijders vreezen bij aanneming van dit wetsontwerp revolutionnaire woelingen, volksbewegingen, anarchisme zelfs. Die vrees, dunkt mij, is ongewettigd.

Voorzeker in alle landen en in alle tijden treft men revolutionnaire bewegingen aan, maar het betoog is niet geleverd dat deze in noodzakelijk verband zouden staan met de uitbreiding van het kiesrecht. Trouwens zoodanig betoog zou ten eenenmale in strijd komen met hetgeen wij vroeger zoowel als thans zien gebeuren.

Bestond in 1789 algemeen kiesrecht? Wij hebben in het einde der vorige eeuw ook onze revolutionnaire woelingen gehad; maar in welk verband zijn die te brengen met de uitbreiding van het kiesrecht? Zijn er geen anarchisten in Rusland waar geen kiesrecht en in Frankrijk waar algemeen kiesrecht bestaat? Ik herhaal dus: verband bestaat er niet. Wilde men eenig verband zoeken, dan zou ik meenen dat op goede gronden is aan te nemen dat wanneer het kiesrecht wordt uitgebreid zoover als dit met de Grondwet bestaanbaar is, daardoor de kans op ongeregeldheden ook geringer zal worden, en wel omdat het stembiljet een instrument is in de hand van den ontevredene waardoor hij op wettige wijze van zijne gezindheid kan doen blijken. Geef dat instrument in handen van zoovelen mogelijk, dan doet gij eene poging althans om te voorkomen, dat op onwettige wijze van ontevredenheid worde blijk gegeven.

Uitgebreid kiesrecht is te recht genoemd eene veiligheidsklep, en het aanbrengen van die veiligheidsklep juich ik van harte toe.

Het hoofdbezwaar tegen deze verdere uitbreiding van de kiesbevoegdheid, hoewel dit niet door allen geuit wordt, en zij die het uiten nog zeer verschillen in den vorm waarin zij het kleeden, is, bewust of onbewust, dat zij vreezen dat de niet bemiddelde klasse, die thans tot het kiesrecht zal worden toegelaten, het gebruiken zal om de meer bemiddelde ingezetenen te onderdrukken. Er is zelfs gesproken van plunderen, van onteigenen, maar laten wij die krasse woorden niet gebruiken; de vrees bestaat, dat zij eene onrechtvaardige wijziging in onze wetgeving zullen brengen te hunnen eigen bate, of, zoo als een der geachte sprekers zeide, ter bevordering van hunne materieele belangen.

De grief, aldus voorgedragen, komt mij hoogst onbillijk en onrechtvaardig voor. Indien er betoogd werd dat de bezittende klasse alleen daarom het beperkt kiesrecht behouden wil, om daardoor beter en gemakkelijker zich bij voortduring het behoud te verzekeren van de tegenwoordige maatschappelijke inrichting, van de voorrechten die zij genieten en van de macht die zij uitoefenen, dan zou ik dat beweren evenzeer hoogst onbillijk achten en te eenenmale moeten verwerpen. Wanneer men de egoïsten uitzondert, die men zoowel in het eene als in het andere kamp zal aantreffen, dan kan men op goede gronden aannemen dat zoo wel bij de bemiddelde als bij de onbemiddelde klassen gehandeld zal worden naar het inzicht te goeder trouw van hetgeen het algemeen belang vordert. Dat inzicht zal op den duur bij elke meerderheid boven drijven.

Ontkend kan echter niet worden dat op dat inzicht omtrent hetgeen het algemeen belang vordert, in hooge mate van invloed zijn de geboorte, de stand, de omgeving, de kring en de belangen, waarmede men in aanraking komt; al die omstandigheden hebben onbewust invloed op de inzichten van het individu omtrent hetgeen het algemeen belang vordert. Dat inzicht brengt men mede wanneer men kiezer wordt, en gaat van de kiezers over op de gekozenen, en van dezen in de wetgeving.

Indien het kiesrecht meer algemeen wordt uitgebreid, en dus die inzichten meer tot hun recht zullen komen, dan is de zooeven genoemde grief, in *dien* vorm, gegrond; maar dan is het geen grief meer, maar wordt daardoor juist de groote verdienste van dit wetsontwerp aangeduid. Ik acht het althans hoogst wenschelijk dat aller belangen en inzichten hier meer gekend zullen worden en tot hun recht zullen komen, dan tot dusverre het geval was en zelfs het geval moest zijn.

Dat eene meerderheid van min-gegoeden zich zou coäliseeren om onrechtvaardige wetten in het leven te roepen, ter onderdrukking van de meer gegoeden in de maatschappij, acht ik ten eenenmale onaannemelijk: vooreerst omdat ik niet geloof dat het volk zoo onrechtvaardig is; voorts omdat men bij het thans bestaande kiezerskorps, waarin de minder gegoeden de meerderheid vormen, hetzelfde immers ook niet ziet gebeuren; en eindelijk omdat ook in het buitenland waar het algemeen kiesrecht heerscht, gelijk gisteren nog door eenige sprekers is opgemerkt, iets dergelijks ook niet heeft plaats gehad.

Ik acht het onjuist aan te nemen dat de thans uitgeslotenen als het ware één leger zullen vormen, vanzins om in gesloten gelederen tegen de tegenwoordige maatschappelijke inrichting op te trekken.

Het heeft er niets van; ook in die klassen der maatschappij heerscht verschil van richting, van inzichten, strijd van belangen, verscheidenheid van partijen. Maar ook die klassen hebben het meeste belang bij rechtvaardigheid in de wetgeving. De eenige vraag is maar, wat de rechtvaardigheid tegenover allen medebrengt.

Ik acht het niet op goede gronden te betwisten dat die vraag juister beantwoord zal worden, wanneer een groot deel der ingezetenen tot de beantwoording er van mede werkt, dan indien die beantwoording slechts aan een beperkt getal bevoorrechten wordt overgelaten.

Laat ons toch rechtvaardig en billijk zijn! Is het te ontkennen — ik spreek nu niet van de stroomingen in later tijd ontstaan, waaraan ik hulde breng — dat gedurende lange jaren de machthebbenden niet genoeg het oog gevestigd hadden op de belangen van allen? Is het niet waar dat de leer van het *laiser faire*, *laiser passer* de oeconomisch zwakkeren aan de overmacht van de oeconomisch sterkeren heeft overgeleverd?

Men zegt: Ik heb geen vertrouwen in de nieuwe kiezers. Maar indien dezen eens zeiden: wij hebben geen vertrouwen in de tegenwoordige kiezers, wat zouden wij daarop antwoorden? Wanneer zij eens wezen op sommige deelen onzer wetgeving, op sommige elementen van ons belastingstelsel, op ons dienstboden- en ons jachtrecht, op het remplaçanten-stelsel, en vooral op de regelingen, die wij *niet* gemaakt hebben — wat zou dan ons antwoord zijn?

Ik ontken niet dat in later jaren mildere begrippen baan gebroken hebben, en dat men de maatschappij meer en meer gaat beschouwen als een groot lichaam, dat niet kan welvaren, als sommige deelen ziek zijn.

Maar ik meen dat vele jaren lang dat inzicht niet of niet voldoende bestaan heeft en dat veel gedaan had kunnen worden, wat werd verzuimd.

Wanneer voortaan aan een breeder kring van ingezetenen medewerking zal vergund worden in het kiezen van den wetgever, dan acht ik dat te zijn de groote verdienste van dit wetsontwerp, want daarvan mag men als gevolg verwachten dat de wetgeving meer zal zijn in het belang van de geheele natie.

Men versta mij wel. Ik behoor niet tot degenen die beweren dat door uitbreiding van kiesrecht de maatschappelijke verhoudingen dadelijk beter zullen worden.

Neen, evenals in de natuur alles geleidelijk gaat, moet ook in de maatschappij de eene toestand uit den anderen voortkomen.

Dat in uitbreiding van kiesrecht geen panace voor de maatschappij is te vinden leert het buitenland voldoende.

Maar aan den anderen kant boezemt het somber tafereel, dat door velen ons wordt voorgespiegeld, mij geen vrees in. Ik meen dat er hoegenaamd geen reden bestaat voor die vrees. Die voorspellingen zijn ook gedaan in 1848 en nog in 1887, maar zij zijn niet uitgekomen. Of het een volk goed gaat, of er bloei en welvaart zullen heerschen, dat hangt in de eerste plaats af van zijn karakter en inborst, niet van de uitgebreidheid van het kiesrecht.

Als ik mij voor dit wetsontwerp verklaar dan is het omdat ik de overtuiging heb dat het niet zoozeer de vraag moet zijn: waarom dit recht aan mijne medeburgers toegekend, als wel: waarom hun dit recht nog langer onthouden? Dan is dat, omdat ik het beschouw als een eisch van rechtvaardigheid en tevens als een daad van verstandig beleid om een groot aantal burgers niet langer van hunne politieke rechten verstoken te houden; dan is dat, omdat ik rond mij zie in de maatschappij en ontwaar dat daar niet alles is zooals het wezen moest en wezen kon en omdat ik vertrouw dat de medewerking van een grooter aantal burgers aan de samenstelling van onze wetgevende macht ten goede zal komen aan het geheele land; dan is dat, omdat ik wensch dat de gansche natie met vertrouwen zal opzien tot hare Vertegenwoordiging, een vertrouwen zóó onmisbaar om naar eisch onzen plicht te kunnen vervullen; dan eindelijk is dat, omdat ik de meerderheid mijner medeburgers niet langer verlang te beschouwen als onmondigen, maar integendeel de beslissing over hun eigen lot wensch neder te leggen in hunne eigene handen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de President! Ik wil gaarne verklaren dat ik niet het minst van alle sprekers, die over dit wetsontwerp tot nog toe het woord hebben gevoerd, verkeer onder den indruk van het groote gewicht der beraadslaging, die ons op dit oogenblik bezighoudt; gewichtig niet alleen daarom omdat van de beslissing, die thans zal genomen worden, de staatkundige toekomst van ons vaderland in hooge mate afhangt, maar ook omdat hetgeen dat wij hier op het oogenblik verrichten, hetgeen wij zullen tot stand brengen, in afwijking van anderen wetgevenden arbeid, geacht moet worden te zijn eene zaak, die niet meer ongedaan kan worden gemaakt. Wij hebben het herhaaldelijk ondervonden, de staatkundige geschiedenis der laatste jaren heeft het ons geleerd, dat somtijds, wanneer hier beslissingen waren genomen, die later bleken niet geheel te beantwoorden aan de behoeften van de natie, men op die beslissingen gedeeltelijk terugkwam; maar wij weten het allen, eene beslissing tot uitbreiding van kiesbevoegdheid is eene beslissing waarop niet kan worden teruggekomen. Eene fout naar de zijde van het te weinig kan worden hersteld, eene fout naar de zijde van het te veel is onherstelbaar. Nu heeft de Regeering daaromtrent eene andere meening gehad. Ik had altijd gemeend, dat eene voorzichtige staatkunde, om de overweging die ik zoo straks ontwikkelde, zou medebrengen, dat eene Regeering, waar het geldt uitbreiding van kiesbevoegdheid, van hare zijde de meest mogelijke behoedzaamheid en voorzichtigheid betrachtte, dat zij liever zich de rol zou laten welgevallen van zich een weinig te laten vooruitdringen, dan om vooruit te gaan staan. Intusschen heeft de Regeering een ander standpunt ingenomen. Deze Regeering heeft een wetsontwerp ingediend dat, ik geloof het met juistheid te mogen zeggen, verder gaat dan de meerderheid van de leden van deze Kamer gewenscht had; ik wil toch aan de Kamer de vraag doen: wanneer dit wetsontwerp was geweest de vrucht van het particulier initiatief van een van de leden, gelooft men dan, dat het veel stemmen op zich zou vereenigd hebben?

Intusschen, het is gebeurd. Te recht is door den geachten afgevaardigde uit Breda, den heer Michiels van Verduynen, bij den aanvang van deze discussie gezegd, dat de indiening van dit wetsontwerp op zich zelve een feit is van zoo groote beteekenis, dat het niet meer ongedaan kan worden gemaakt. Laat ik er nog dit bijvoegen: het standpunt dat door de Regeering is ingenomen, dient bijna door de Kamer, nolens volens, aanvaard te worden, door de wijze waarop het verdedigd is in de Memorie van Toelichting, een staatsstuk — het zij in het voorbijgaan gezegd — dat mij het meest verwonderd heeft door zijne buitengewone soberheid, door het gemis van zooveel, dat ik er in had gedacht te zullen vernemen ter rechtvaardiging van de aanbieding aan de Volksvertegenwoordiging van een wetsontwerp dat zoo ver strekkende gevolgen heeft.

Welnu in dat Staatsstuk wordt die uitbreiding bij § 1 daarmede verdedigd, dat de voorschriften waarin uitvoering wordt gegeven aan art. 80 der Grondwet onder »alle ingezetenen des lands het vertrouwen in de Volksvertegenwoordiging moeten kweeken en versterken. Daaraan toch alleen kan deze de kracht ontleenen, onmisbaar om den wetgevenden arbeid naar eisch te verrichten; om eenen vruchtbaren steun te schenken aan het uitvoerend gezag en om tevens, waar noodig, eerbiediging te verzekeren van de rechten des volks." En in de Memorie van Beantwoording werd daaraan nog toegevoegd dat het de stellige plicht der Regeering is »om datgene te beramen en tot stand te brengen, wat strekken kan om tevredenheid te kweeken, het volksleven te versterken en daardoor tevens het gezag der Kroon te bevestigen." Wanneer alzoo van de zijde der Kroon wordt verklaard dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal, samengesteld op de wijze als thans is voorgeschreven, op den duur niet voldoet aan datgene wat haar als eisch kan worden gesteld; wanneer van de zijde der Kroon tot de Vertegenwoordiging gezegd wordt: zooals gij op dit oogenblik zijt samengesteld, wordt het volksleven verzwakt, bestaat er gevaar voor de duurzaamheid van het uitvoerend gezag, bestaat er gevaar dat het gezag van de Kroon wordt geschokt, — dan ligt het voor de

82ste VERGADERING. — 27 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

hand dat, wanneer daartegen in den boezem der Volksvertegenwoordiging bedenkingen rijzen, deze — als afkomstig van eene belanghebbende — gewraakt zullen worden. Ik voor mij zie mij daarom genoodzaakt — en ik wensch dit dadelijk op den voorgrond te stellen — door den drang dier omstandigheden, om het standpunt te aanvaarden dat de Regeering heeft ingenomen, het standpunt namelijk dat men moet komen tot eene vrij groote uitbreiding van het kiesrecht, dat men datgene, wat ik gemeend had dat wellicht verkieslijker ware geweest te doen met een of twee rustpunten, dadelijk moet doen. Ik aanvaard dit standpunt niet uit ingenomenheid, maar alleen uit noodzaak, maar wanneer ik dat doe, wensch ik daarom toch mijne volkomene vrijheid mij voor te behouden ten aanzien van de beslissing omtrent de wijze, waarop de Regeering eene oplossing aan het vraagstuk heeft trachten te geven.

Er waren twee wegen, waarlangs de Regeering de oplossing had kunnen zoeken die zij zich voorstelde: de weg dien zij heeft ingeslagen, komt mij echter voor de minst aanbevelenswaardige, afgescheiden nog van de vraag, of de gegeven oplossing niet in strijd is met de Grondwet, een punt, waaromtrent ik mij, om niet te uitvoerig te worden of te herhalen wat reeds door anderen is gezegd, wensch te refereeren aan hetgeen is gezegd door de geachte afgevaardigden uit Utrecht, Rotterdam en Amsterdam, de heeren Roëll, van Karnebeek en Levy.

Ik ben er van overtuigd, Mijnheer de Voorzitter, dat de leus, waaronder de uitbreiding van het kiesrecht hier te lande is aan de orde gesteld, de leuze, die in de Memorie van Beantwoording ook door de Regeering is aanvaard, reeds dadelijk aanleiding heeft gegeven tot verwarring en tot dubbelzinnigheid, de leuze namelijk dat men wenscht uitbreiding van het kiesrecht zoo ver als de de Grondwet dit toelaat.

Hoe is de verhouding tusschen den grondwetgever en den gewonen wetgever ten opzichte van het kiesrecht, zooals dit is geregeld bij art. 80 van de Grondwet? Zij is deze:

De grondwetgever heeft geen limites, geene grenzen gesteld; hij heeft tot den gewonen wetgever gezegd: gij hebt uit te maken naar uwe gemoedelijke overtuiging wie of op het oogenblik dat gij uwe wet maakt bezit den maatschappelijken welstand en geschiktheid, die gij noodig oordeelt in een kiezer voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De grondwetgever heeft niet gezegd: zoo ver moogt gij gaan en niet daar beneden noch daarboven, hij heeft den gewonen wetgever in dit opzicht vrij gelaten: alleen geëischt dat zouden worden aangegeven *kenteekenen* van geschiktheid en maatschappelijken welstand.

En wanneer wij nu spreken van eene wet die zoo ver moet gaan als de Grondwet dit toelaat, dan kan men mijns inziens dit eigenlijk niet anders uitleggen, dan dat men den wetgever uitnoodigt te gaan zoeken naar kenteekenen zoo laag dat daardoor zooveel personen mogelijk tot kiezers worden gemaakt.

Wanneer iemand eene opdracht krijgt van een ander om voor hem het een of ander voorwerp te koopen tegen een prijs dien hij, na het voorwerp gezien te hebben, in gemoede meent dat het waard is, dan is het ongerijmd om tegen zoo iemand te zeggen: gij moet den intenten prijs besteden die door een principaal is aangegeven, want er is geene limite gesteld.

De eenige rationeele uitlegging die ik zou geven aan de leus die alom in het land heeft geklonken: uitbreiding van kiesrecht zoo ver de Grondwet toelaat, is deze: algemeen stemrecht voor zoover de Grondwet daartegen formeel geen bezwaar heeft.

Wanneer dit de uitlegging is — en ik kan voor mij tot geen andere uitlegging komen — dan moet ik al dadelijk verklaren dat naar mijn inzien de Regeering aan die leuze niet is getrouw gebleven en dat zij niet heeft voorgesteld een stemrecht zoo ver gaande als de grondwetgever daartoe de vrijheid gaf.

Wat den maatschappelijken welstand betreft, ik geef der Regeering gaarne toe dat zij daarbij zoo ver mogelijk is gegaan, mijns inziens zelfs verder dan de Grondwet toelaat.

De Regeering gaat uit van de onderstelling dat ieder Nederlander heeft den maatschappelijken welstand die in den kiezer wordt vereischt. Immers de persoon die beschouwd kan worden als te zijn het type van hen die het allerlaagst staan in de Nederlandsche maatschappij: de bedelaar die van huis tot huis gaat om bij elkaar te halen wat hij kan krijgen om het einde van de week te bereiken, — die man wordt volgens dit wetsontwerp geacht te bezitten den maatschappelijken welstand voor den kiezer vereischt.

Hier gaat de Regeering inderdaad zoo ver mogelijk. Daarom heeft het mij zeer verwonderd dat waar alleen een kenteeken van maatschappelijken welstand, naar mijne meening volkomen in strijd met de Grondwet, in de wet wordt aangegeven, de Regeering ten opzichte van het kenteeken van geschiktheid eene restrictie maakt en niet zoo ver gaat als waartoe de Grondwet het recht geeft. Want wanneer eenmaal de Regeering aanneemt dat de armste, de meeste behoeftige persoon in Nederland den maatschappelijken welstand bezit vereischt om kiezer te zijn, dan kan er althans uit constitutioneel oogpunt bij haar geen bezwaar bestaan om te zeggen, dat ieder meerderjarig mannelijk Nederlander in den tegenwoordigen stand der maatschappij geacht kan worden de geschiktheid te bezitten om kiezer te zijn.

Ik spreek nu niet eens van de andere restrictiën in de artt. 5 en 6 van het ontwerp voorkomende, maar ik meen dit te moeten vaststellen, dat indien men uitbreiding wil, zoo ver de grondwet het formeel toelaat, men verder kan gaan dan bij dit ontwerp geschiedt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide straks, dat er twee wegen waren, waarop de Regeering oplossing aan de quaestie had kunnen geven. De eerste weg was deze geweest, dat men het algemeen stemrecht had ingevoerd, in *daad* en in *naam*. Met andere woorden, dat men een voorstel had gedaan tot wijziging van art. 80 der Grondwet. Nu zou ik het volgen van dergelijken weg volstrekt niet hebben aanbevolen, maar toch erken ik, dat er eenig voordeel in gelegen zou zijn geweest. Men had dan namelijk kunnen vinden een middel om de invoering van het algemeen stemrecht te omringen met die waarborgen, welke dan toch ook in andere landen bestaan. Men had dan, door de inrichting van de Eerste Kamer, grondwettig gebaseerd op een ander kiesrecht dan dat voor de Tweede, op eenigszins andere wijze te verzekeren dan nu, door uitbreiding van den kring harer bevoegdheid en door uitbreiding van de vereischten van verkiesbaarheid tot die Kamer, eenigermate waarborgen kunnen vinden tegen de gevaren voortspruitende uit eene vergadering voortkomende uit het algemeen stemrecht.

Men vergete niet, dat èn in Engeland èn in Duitschland, naast de Wetgevende Vergadering, gekozen door het algemeen stemrecht, staat hier een Hoogerhuis, daar een Bondsraad.

Er zoude, Mijnheer de Voorzitter, aan het volgen van dien weg een groot voordeel verbonden zijn geweest. Ik zal inderdaad niet geacht worden een lofredenaar te zijn van het algemeen stemrecht, maar moet toch erkennen dat daaraan een voordeel verbonden is, dat trouwens reeds herhaalde malen in het licht is gesteld, namelijk dat men in algemeen stemrecht heeft de hoogste instantie, waarvan geen beroep meer is. Wel zou ik bijna durven voorspellen dat wanneer wij eene halve eeuw verder zijn, dit niet meer het geval zal wezen, — dan toch zal men waarschijnlijk ook het referendum en het stemrecht voor vrouwen meer algemeen gaan vorderen —, maar in de tegenwoordige ontwikkeling der maatschappij kan men zeggen dat algemeen stemrecht in de volksovertuiging de hoogste instantie is, en dat de exceptie van onbevoegdheid der Volksvertegenwoordiging bij het algemeen stemrecht niet meer kan worden ingeroepen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, nu het slechts eene uitbreiding van het stemrecht geldt, nu de Regeering her-

haaldelijk verklaard heeft dat er van algemeen stemrecht zelfs geen sprake kan of mag zijn, vervalt dat voordeel ten eenenmale. Men make zich dan ook geene illusie wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, en eene Kamer als vrucht van die nieuwe wet treedt hier op, dan, ik ben er van overtuigd, zal ook reeds dadelijk de klacht gehoord worden, dat die Kamer niet bevoegd is, dat zij niet de ware Vertegenwoordiging des volks is en dat eerst art. 80 der Grondwet moet worden veranderd, eer men eene Kamer heeft, die inderdaad den wil der natie uitdrukt.

Laten wij ons toch hieromtrent niet vleien. Er zal beloofd worden herstel van alle mogelijke maatschappelijke nooden en wij weten het allen: geen Kamer, geen Regeering is in staat die te geven, en wanneer dan werkeloosheid en armoede en lage loonen blijven bestaan evengoed als voorheen, dan zal de Kamer de schuld krijgen en zal men zeggen: eerst het algemeen stemrecht, vóór dien tijd kan het paradijs op aarde niet nederdalen.

Er is nog een voordeel van het algemeen stemrecht, dat in den laatsten tijd herhaaldelijk is ontwikkeld, al hecht ik er voor mij zelven niet veel aan. Men heeft wel eens gezegd: het algemeen stemrecht kan ook daarom zoo heilzaam werken, omdat het juist door zijne werking het geloof verstoort aan de groote zegeningen die het brengen zal. Het volk leeft in de illusie, dat het algemeen stemrecht het gelukkig zal maken; geef het, dan zal proefondervindelijk bewezen worden, dat dit niet het geval zal zijn.

Doch dit voordeel wordt niet bereikt, wanneer men een stemrecht invoert, dat wel heel veel van het algemeen stemrecht heeft; doch dat het niet is en niet mag zijn.

Er zou nog een derde voordeel aan verbonden zijn, namelijk, dat men de verkiezing van de Provinciale Staten niet behoeft te doen plaats hebben volgens het zeer uitgebreide stemrecht, dat thans wordt voorgesteld. Er is daaromtrent gisteren reeds een enkel woord gesproken door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, en in de stukken, die met de Regeering zijn gewisseld, is het juist ook ter sprake gekomen. De Regeering heeft toen, aanhalende de woorden van den heer Heemskerk in de *Practijk der Grondwet* gezegd: op het oogenblik heeft het politiek karakter van de verkiezingen voor de Provinciale Staten nog geen nadeelige vruchten gedragen, zoolang het nog gold de benoeming van Gedeputeerde Staten. Niet ten onrechte heeft de heer Heemskerk toen gezegd, dat het politiek karakter der verkiezing voor de Provinciale Staten geen bezwaar opleverde, wanneer er vrees is dat de stof voor het benoemen van Gedeputeerde Staten zou gaan ontbreken. Ik laat in het midden of de heer Heemskerk, door de ervaring geleerd, nog hetzelfde oordeel zou uitbrengen. Maar wanneer de Regeering eenvoudig zegt, zonder eenig bewijs aan te voeren, dat in dit opzicht geene reden bestaat om aan te nemen, dat na uitbreiding van het kiezerspersoneel hierin verandering zal komen, dan vergunne men mij de opmerking, dat het integendeel mij voorkomt, dat er alle grond bestaat om te vreezen, dat juist dit gebrek sterk in het licht zal treden; want die personen, die uit den aard der zaak het meest geschikt zijn om op te treden als lid van de Gedeputeerde Staten, de vermogende grondeigenaren, die den tijd hebben en genoeg vermogen bezitten om zich aan de belangen der provincie te wijden, zijn, wij weten het allen, nu juist niet in den regel de gunstelingen van het algemeen stemrecht.

En wanneer het algemeen stemrecht bij provinciale verkiezingen, zooals te verwachten is, allereerst op het politiek karakter let en in de eerste plaats vraagt naar den man, die geestverwanten zal brengen in de Eerste Kamer, dan bestaat er zeer weinig waarborg, dat het een persoon zal zijn, wien de administratie en het bestuur eener provincie kan worden toevertrouwd; en ik durf dan ook voorspellen dat wanneer het zeer uitgebreide kiesrecht voor de Provinciale Staten is ingevoerd en eenigen tijd heeft gewerkt, men gedwongen zal zijn tot eene wijziging in de provinciale wet, waardoor aan het college van Gedeputeerde Staten een andere oorsprong, een ander karakter zal worden gegeven.

Mijnheer de President, zooals ik straks reeds gezegd heb, ik wil niet zeggen dat ik het volgen van dien weg zou hebben aangeraden, maar, wanneer de Regeering dien weg gevolgd had, zou er, ik erken het, veel voor te zeggen zijn geweest om haar te steunen.

Wanneer men dien weg niet wil volgen; wanneer men het andere stelsel wil; wanneer men eenvoudig wenscht: een uitgebreid stemrecht, dat geen algemeen stemrecht is, dan, Mijnheer de President, komt het mij voor, dat men door het stellen van die kenteekenen, waartoe de Grondwet verplicht, het middel had moeten zoeken om die personen, die door afhankelijkheid en door de onkunde het minst gewenscht element zijn om mede te werken tot het samenstellen van de Volksvertegenwoordiging, had moeten trachten te weren, en met dat doel eene grenslijn had moeten afbakenen.

Ik heb, Mijnheer de President, tegen de beide kenteekenen, die door de Regeering zijn voorgesteld, groote bezwaren.

De beide kenteekenen hebben ieder eene verkeerde eigenschap, waardoor zij aan hetgeen men van goede kenteekenen mag eischen, niet meer beantwoorden. Die eigenschap van het eene kenteeken is geheel tegenovergesteld aan die van het andere.

Het kenteeken van geschiktheid, dat door de Regeering wordt voorgesteld, heeft de eigenschap, dat het eene menigte menschen zal uitsluiten, die het kenteeken wel bezitten. Het kenteeken van maatschappelijken welstand heeft de tegenovergestelde eigenschap, dat het een menigte menschen zal insluiten, die het kenteeken niet bezitten. Menschen die niet kunnen lezen en schrijven wil men uitsluiten; maar op de wijze, waarop dit in het wetsontwerp is geformuleerd, sluit men in de practijk oneindig veel meer menschen uit.

Ik geloof, dat iemand, die de Nederlandsche maatschappij kent, niet zal ontkennen, dat, wanneer men in de steden den werkmansstand nagaat — ik spreek nu niet van die vertegenwoordigers van den werkmansstand, die met ons meer van nabij in contact komen en die van tijd tot tijd als sprekers optreden, maar van het gros van den werkmansstand — die menschen zich onderscheiden door eene groote mate van bescheidenheid om niet te zeggen van verlegenheid.

En inderdaad, het zal een zwaar werk zijn, om die menschen tot het schrijven der aanvraag den gang te doen maken naar het gemeentehuis, daar zij toch reeds in den regel zeer afkeerig zijn zich te vertoonen op regeeringsbureaux en officieele plaatsen.

En ten platten lande? Ik geloof, dat iedereen die daar bekend is, het met mij eens zal zijn, dat het daar nog veel moeilijker is. Iedereen, die onze plattelandsbewoners, onze boeren kent, zal wel erkennen, dat het vooruitzicht om te gaan naar het gemeentehuis, ten einde aldaar de voor hen altijd eenigszins moeilijke kunst van schrijven te gaan uitoefenen, — op gevaar af dat de een of andere gemeenteambtenaar zich nog over hun hanenpooten vroolijk maakt — voor velen afschrikwekkend zal zijn. Iedereen die zegt dat het gemakkelijk is om de plattelandsbevolking tot dien stap te krijgen, neme van mij de verzekering aan dat hij de plattelandsbevolking van Nederland niet kent.

Wie zullen wel, wie niet naar het raadhuis gaan? Ik kom hier tot wat in mijn oog het bedenkelijke is dezer regeling: die tehuis blijven zijn de kalme, de bedaarde lieden, de stillen in den lande, die hunne plichten betrachten en alleen aan hunne rechten denken als deze inderdaad geschonden worden. En wie zijn degenen die veel naar het stadhuis zullen gaan? De roervinken, de plannenmakers, de personen die afhankelijk zijn, die voortgezweept worden en gedwongen om er te verschijnen, de ontevredenen, de lieden die, terwijl zij altijd over hunne rechten klagen, maar al te vaak hunne plichten vergeten. Door dat kenteeken te stellen loopt men groot gevaar van de beste elementen te elimineeren, de elementen die bij

82ste VERGADERING. — 27 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

een zeer uitgebreid stemrecht juist een tegenwicht moeten vormen tegen de minder gewenschten, die den stoot tot bedenkelijke proefnemingen geven.

Wat het kenteeken van maatschappelijken welstand betreft, zal het, na al hetgeen daaromtrent reeds gisteren werd gezegd, o. a. door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, niet meer noodig zijn te betoogen, dat door dat kenteeken, gelijk het in het wetsontwerp is geformuleerd, inderdaad een zeer groot aantal personen op de kiezerslijsten zullen gebracht worden, waarvan het *luce clarius* is dat zij niet voorzien in eigen onderhoud of in dat van hun gezin. De geachte afgevaardigde uit Meppel, de heer Smeenge, heeft in zijne rede, gehouden op den eersten dag van de behandeling van dit wetsontwerp, toen hij de bezwaren ontwikkelde tegen andere stelsels dan dat der Regeering, onder andere gezegd, dat er een groot bezwaar was tegen de schatting, omdat daarbij willekeur werd gepleegd, en hij voegde er bij: » Anderen dan de wetgevers hadden het daardoor in de hand iemand kiezer te maken of hem van de lijst te weren." Maar weet de geachte spreker wel welke anderen na het tot stand komen dezer wet kiezers maken of van de lijsten weren zullen? Dat zijn ten platten lande in die streken — en zij zijn talrijk — waar de bedeeling van het burgerlijk armbestuur bijna niets beduidt: de kerkelijke armbesturen. Zij zullen er, voor zoover het de categorie der personen geldt die gestadig onderstand noodig hebben, de kiezerslijsten opmaken. De bedeeling van die armbesturen heeft slechts voor een deel plaats van de centen die des Zondags worden gecollecteerd, zij steunt voornamelijk op de giften van particulieren; en als nu dezen met een armbestuur in overleg treden en zeggen: A, B en C worden geacht door ons direct te worden bedeeld en C en D door de diaconie, dan komen A, B wel, maar C en D niet op de kiezerslijst, eene zeer geoorloofde wijze van handelen, zonder eenige fraude, waartegen niets te zeggen is. Bij deze voorgestelde regeling — ik herhaal het — komt de samenstelling der lijsten feitelijk in handen der kerkelijke armbesturen.

Dezelfde geachte afgevaardigde heeft ook gewaagd van het groot gevaar van andere stelsels dan het door de Regeering voorgedragene ten aanzien van den zoogenaamden kiezersteelt. Daaromtrent werd reeds eene aanmerking gemaakt door den heer Tydeman, die voorzeker de aandacht der Kamer zal getrokken hebben, toen die geachte spreker zeide: Waar vroeger de kiezersteelt stuksgewijze plaats greep zal het nu groepsgewijze geschieden.

Maar ik begrijp eigenlijk niet, hoe van het standpunt van hen, die zoo sterk drijven naar eene zeer groote uitbreiding van het stemrecht, zoo niet naar algemeen stemrecht, tegenover die kiezersteelt zulke sterke bezwaren kunnen gemaakt worden.

Tegen kiezersteelt is maar een afdoend middel, het algemeen stemrecht, evenals tegen alle mogelijke ziekten en kwalen de dood het eenige radicale middel is. Wanneer iemand kiezers gaat telen, doet hij dat niet voor zijn genoegen, doch om die kiezers te kunnen doen stemmen in dien zin waarin hij dat verlangt. Men rekent er op, dat die personen volmaakt afhankelijk zijn en datgene doen, wat men hen, hetzij door eenige aanmaning, hetzij door eenige toezegging van stoffelijken of anderen aard, wil doen verrichten.

Wanneer men nu dergelijke personen niet wenscht als kiezers, dan begrijp ik dat men bezwaar heeft tegen kiezersteelt, maar wanneer men van oordeel is, dat die personen toch kiezers dienen te worden, dan is de kiezersteelt niets anders dan een correctief van de gebreken der wet.

Men kan tegen de kiezersteelt alleen groote bezwaren hebben, wanneer men voorstander is van een beperkt kiesrecht. Hij heeft groote verontwaardiging gewekt in de dagen toen zij te Elst in grooten bloei was, maar dat was onder de werking van de Grondwet van 1848, en haar beperkt kiesrecht.

Wanneer men eene uitbreiding van het kiesrecht wil, moet men zeggen: òf de personen zijn geschikt om kiezer te worden en dan kan men geen groot bezwaar maken dat zij kiezer worden, zij het op eene ongewone wijze; òf zij zijn niet geschikt, maar dan is het ook onverdedigbaar om hen uit kracht der wet als kiezer te laten optreden.

Die bezwaren van de voorstanders van het algemeen stemrecht tegen de kiezersteelt laten mij altijd denken aan eene bekende scène uit den *Figaro* van Beaumarchais, waarin eene satire werd geleverd op de verkoopbaarheid van rechterlijke betrekkingen. Wanneer Marceline voor den rechter komt en hare zaak bepleit, valt deze, nadat zij een paar woorden gesproken heeft, in diepen slaap. Zij wordt dan boos en schreeuwt uit al hare macht: » Zulke rechters krijgt men wanneer de rechterlijke plaatsen worden verkocht!" De rechter, die eindelijk wakker wordt, en de laatste woorden gehoord heeft, antwoordt dan: » Mevrouw, gij hebt volkomen gelijk; zij moesten niet verkocht worden, die rechterlijke plaatsen: men moest die voor niets kunnen krijgen!"

Er is in het debat der laatste dagen het een en ander gezegd over de werking van het algemeen stemrecht en over de gevolgen van zijne invoering ten opzichte van eigendomsrecht en regeeringsvorm. In de Memorie van Beantwoording komt op bladz. 15 daaromtrent eene zekere beschouwing voor, die mijns inziens van eene fatalistische opvatting niet is vrij te pleiten. Er wordt daar gezegd: » *Of* wel die regeeringsvorm en dat eigendomsrecht beantwoorden niet aan de behoeften van onzen Staat en van onze maatschappij, en dan zal geene beperking van het kiesrecht hen op den duur kunnen staande houden. *Of* wel die behoeften werden daardoor op de best mogelijke wijze vervuld. En dan zullen geen volksmenners of eerzuchtigen bij machte zijn om ze omverre te halen."

Het is een argument dat even zoo goed zou kunnen worden gebruikt om een beperkt stemrecht te verdedigen en het behoud van het tegenwoordige. Nu wil ik gaarne verklaren dat ik ten opzichte van den eigendom en van den regeeringsvorm voor de uitwerking van het algemeen stemrecht niet zoo bevreesd ben als sommigen dit schijnen te zijn. De geschiedenis heeft ons geleerd dat het algemeen stemrecht in sommige gevallen gevaarlijk kan zijn voor den regeeringsvorm, dat het soms tijdelijk inbreuk op het eigendomsrecht van sommigen kan gedoogen. Maar het groote gevaar ligt naar mijne meening niet daar; niet regeeringsvorm en eigendom loopen in de eerste plaats gevaar, het grootste gevaar dreigt de vrijheid.

Het is een feit, dat naarmate men lager in de maatschappij afdaalt, men minder vindt eerbiediging van de vrijheid van anderen, dat de schroom om te raken aan de vrijheid van hen, die in meening, in levensbeschouwing en in handelwijze afwijken van de groote menigte als de ontwikkeling minder wordt, ook meer en meer gaat ontbreken. De verschijnselen, die wij om ons heen zien toonen dit dunkt mij zoo duidelijk mogelijk aan. Wij zien bijv. in Duitschland dat een beginsel, waarover hier te lande alle ontwikkelden het toch eens zijn, de gelijkheid van burgerlijke en staatkundige rechten van hen, die een ander geloof zijn toegedaan, met name de Israëlieten, niet alleen onder de lagere standen ontkend wordt, maar zelfs dat in groote volksvergaderingen zij die de Israëlieten geheel als in de middeleeuwen tot paria's willen maken, worden toegejuicht; dat de man, die deze denkbeelden op de meest stuitende wijze verkondigt, bij de laatste verkiezingen voor den Rijksdag in twee districten tegelijk verkozen werd. En in een kleinen kring, in Zwitserland, wat niet zooveel éclat heeft gemaakt, hebben wij een jaar of tien geleden gezien dat men in sommige kantons met gevangenisstraf en boete, om het woord dat het juist uitdrukt te gebruiken, heeft *gewoed* tegenover menschen die wij dagelijks om ons heen zien en die, men moge ze dan met sympathie of met antipathie beschouwen, dan toch zeker behooren tot de minst gevaarlijke en meest weerlooze personen van de maatschappij, tegen de soldaten van het Leger des Heils.

En in Frankrijk, waar volgens den Minister van Binnenlandsche Zaken in zijne Memorie van Antwoord zoovele proeven worden gegeven van weldoordachten wetgevenden arbeid — de Minister dacht waarschijnlijk daarbij aan de

laatste tariefwetgeving, die ik erken dat een weldoordachte arbeid is, maar weldoordacht in het belang van de groote grondeigenaars en van de groote industrieelen — in Frankrijk, hebben wij daar ook niet gezien dat onder toejuiching, om niet te zeggen op aanhitsing van de Volksvertegenwoordiging, door de Regeering een kruistocht is gevoerd tegen de Roomsch-Katholieke geestelijkheid en tegen de geestelijke orden, die — ik ben er van overtuigd — in deze Vergadering, door censuskiezers verkozen, niet alleen geen enkelen verdediger zoude hebben gevonden, maar door allen om het zeerst met de grootste verontwaardiging zoude zijn veroordeeld.

Om nu dit gevaar, dat ik zie in het algemeen stemrecht voor de vrijheid van de minderheden, waarvan het natuurlijk onmogelijk is vooruit te zeggen of het zich in de Nederlandsche maatschappij in meerder of minder mate zal voordoen, om tegenover dat gevaar een waarborg te hebben, acht ik het wenschelijk om bij de groote uitbreiding van het kiesrecht de grens toch zóó te trekken, dat men de minst ontwikkelde, de meest afhankelijke en de licht ontvlambare elementen — zij het dan ook voorloopig — van het kiezerskorps uitgesloten houde.

Ik zal na dit alles wel niet behoeven te zeggen dat het wetsontwerp, zooals het door de Regeering is ingediend, in ongewijzigden vorm voor mij onaannemelijk is. Maar wanneer ik dat verklaar, stel ik er prijs op daarbij te voegen dat, zoo ik ten slotte werd geplaatst voor de stemming over het ongewijzigd wetsontwerp en ik mijne stem daartegen moest uitbrengen, dit voor mij zou zijn het vervullen van een van de onaangenaamste plichten, die ik in mijn leven vervuld heb; vooreerst omdat dit wetsontwerp komt van een bevriend Ministerie, dat ik gaarne in het belang van het land zoo lang mogelijk werkzaam zou willen zien, en ten tweede, omdat ik het groote bezwaar zie en erken dat uit eene negatieve beslissing van deze quaestie zou voortvloeien.

Ook ik wensch — en ik wensch dat van harte — dat dit gewichtig en belangrijk vraagstuk thans tot eene positieve beslissing gebracht worde. Alles wat in mijne krachten ligt zal ik trachten aan te wenden om tot eene dergelijke positieve beslissing te komen, en ik wil nu reeds aan de Vergadering mededeelen dat ik met eenige van mijne staatkundige vrienden een amendement heb samengesteld, door welks aanneming ik hoop dat dit wetsontwerp voor hen en voor mij aannemelijk zal worden — een amendement, dat te gelegener tijd aan de Kamer zal worden medegedeeld.

Ik zal omtrent dat amendement op dit oogenblik natuurlijk niets zeggen, dan alleen dit: dat het is voorgesteld met de meest vriendschappelijke bedoelingen tegenover deze Regeering.

Het schijnt dat die uiting eenige vroolijkheid veroorzaakt; ik begrijp den grond daarvoor niet. Wanneer men als staatkundig partijgenoot en vriend van eene Regeering op een gegeven oogenblik omtrent een punt van wetgeving eene eenigszins andere meening koestert, en tracht tot eenstemmigheid te komen door wederzijdsche concessiën te doen en uit te lokken, wanneer men zoodoende eene hangende zaak zooveel mogelijk tot eene vredelievende oplossing tracht te brengen, dan noem ik dat handelen met vriendschappelijke bedoelingen. Ik begrijp niet dat deze houding eenige hilariteit bij de heeren opwekt.

De heer **Goeman Borgesius**: Omdat uwe geheele rede van zoo weinig welwillendheid getuigde.

De heer **de Beaufort**: Ik zal den heer Borgesius gaarne te woord staan.

Wanneer hij mijne redevoering zal gelezen hebben, tart ik hem daarin iets te vinden wat van mindere welwillendheid tegenover deze Regeering zou getuigen. Zij getuigt van mijne opinie, die afwijkt van die van de Regeering; maar van onwelwillendheid tegenover de Regeering is in de redevoering zelve geen spoor te vinden.

Ik stel er prijs op reeds dadelijk te protesteeren tegen hetgeen de heer Borgesius gezegd heeft. Ik zal het geduld der Vergadering niet langer op de proef stellen en eindigen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek dat men den spreker niet in de rede valle.

De heer **de Beaufort**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil eindigen met eene vraag.

Ik ga van de veronderstelling uit, dat de groote meerderheid van deze Vergadering niet wenscht dat er van de zaak niets kome, doch naar eene oplossing verlangt.

Wanneer dat zoo is, wil ik vragen: welke oplossing verlangt men dan?

Wenscht men eene oplossing verkregen door eene zeer kleine meerderheid; eene oplossing waarvan de schranderste en bekwaamste rechtsgeleerden in deze Kamer zeggen dat zij in strijd is met letter en geest van de Grondwet; eene oplossing welke de partij waarop de Regeering tot nog toe steunde zal doen uiteensplijten, zoo niet geheel vernietigen; eene oplossing, die als zij achteraf zal blijken verkeerd te zijn, bij geen mogelijkheid meer verbeterd zal kunnen worden? Of wel verlangt men eene oplossing die met groote meerderheid zal genomen worden en waarop de blaam van in strijd te zijn met de Grondwet niet kan geworpen worden; eene oplossing die niet scheurt maar vereenigt en die als zij blijken mocht niet ver genoeg te gaan, ten slotte elke gelegenheid openlaat om tot verdere stappen te komen en fouten weg te nemen.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, de twee oplossingen voor deze gewichtige quaestie?

Welke van die twee acht men het meest in het belang van het vaderland?

Ik stel die vraag aan de Kamer, maar in de allereerste plaats aan de Regeering en aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De heer **van den Berch van Heemstede**: Na al hetgeen reeds over deze wetsvoorstellen in het midden is gebracht, valt het uiterst moeilijk niet in herhalingen te treden, en toch, Mijnheer de Voorzitter, wenschte ik vooral op twee punten de aandacht der Kamer te vestigen. Vooreerst het aantal der kiezers, volgens deze ontwerpen en in de tweede plaats op de aanvrage. Indien men nagaat welk aantal de wet globaal aanneemt, of liever berekent, dan kan men mijns inziens tot geen andere conclusie komen, dan dat zij het algemeen stemrecht beoogt in te voeren. Nu weet ik zeer goed dat de Regeering dit ontkent, maar indien men nagaat, dat Frankrijk met 87 pct. der mannelijke meerderjarige bevolking, Duitschland voor den Rijksdag met 95, Zwitserland met 92, en zelfs Engeland met slechts 67 pct. het algemeen stemrecht uitoefent, dan kan men bezwaarlijk dit berekenen, wanneer, zooals in het onderhavige ontwerp het geval is, aan 74 pct. der meerderjarige mannelijke bevolking het kiesrecht zal geschonken worden. Daarbij komt dat die berekening zeer zeker te laag genomen is, en in de werkelijkheid veel hooger zal blijken te zijn. De Minister neemt als grondslag voor zijne berekening aan, dat er op 1 Januari 1890 1 083 528 mannelijke meerderjarige Nederlanders waren en komt dan tot de slotsom, dat er 800 000 kiezers zullen zijn. Vooreerst zijn wij bijna drie jaren verder, dus is dat cijfer reeds veel grooter, want in deze drie jaren zijn een aantal oude menschen gestorven, die noch lezen noch schrijven konden, en bijna allen, die in dien tijd meerderjarig zijn geworden, zullen dit zeker wel geleerd hebben, dank zij de kolossale uitbreiding van het lager onderwijs. Het getal analphabeten vermindert ook jaarlijks, waardoor alweder het getal kiezers van jaar tot jaar vermeerderen zal. Want naar de mate dat gene slinken, vermeerderen deze in aantal. Komt men nu tot het aantal der bedeelden, dàn staat men ontegenzeggelijk voor het geval, dat onder die bedeelden een zeer aanzienlijk getal analphabeten voorkomen. Immers hoe lager men op de ladder der maatschappelijke standen daalt, hoe grooter en veelvuldiger het schoolonderwijs wordt. Onder de bedeelden groeien veel meer kinderen zonder onderwijs op, dan onder de

hoogere klassen der maatschappij. Maar hieruit volgt ook zonneklaar, dat de Minister de analphabeten tweemaal telt, de eerste keer onder hun eigen naam en de tweede maal onder de rubriek der bedeelden. Dat bij eene uitbreiding van het kiesrecht er altoos oneindig meer kiezers komen dan men oorspronkelijk verwacht had, heeft men in Engeland gezien, alwaar, in plaats van vijf millioen, zooals lord Beaconsfield verwacht had, 5 800 000, dus bijna een millioen meer kiezers gecreëerd werden. Indien men dit alles nagaat, en indien men slechts eene globale berekening maakt, komt men, ten minste met het wetsontwerp in de hand, tot 900 000 kiezers en niet tot 800 000, zooals de Minister uitrekent. Deze 600 000 nieuwe kiezers (want onder het tegenwoordig vigeerend kiesstelsel telt men ongeveer 300 000) worden geene mededingers van de bestaande, maar doodeenvoudig hunne meerderen, want de geheele vierde en vijfde stand worden heer en meester van het terrein. Deze invasie of wil men liever overrompeling gelijkt wonderwel aan eenen vroegeren inval der Hunnen, wier aanvoerder Attila den meer negentieneeuwschen naam heeft aangenomen van moderne democratie. Naast iederen kiezer, door de drie eerste standen gezamenlijk geleverd, verschijnen er twee uit den vierden en vijfden stand en doen hem bukken voor hun geweld. De 300 000 tegenwoordige kiezers kunnen voortaan even goed thuis blijven, daar zij toch tot machteloosheid gedoemd zijn. Zij oefenden tot heden alleen de macht uit die het kiesrecht hun oplevert; van nu af aan worden zij er geheel van beroofd; door middel van het kiesrecht regeerden zij zich zelven en de 600 000; thans gaan zij door de laatsten geregeerd worden. In plaats van eene geleidelijke uitbreiding, het volgen van de historische lijn, zonder schokken of stooten, wordt de stap naar den gapenden afgrond in één sprong ondernomen!

Het is waarlijk onnoodig te herinneren aan het oud-Hollandsche spreekwoord: wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht. Met de ontzettend treurige toestanden in al de Rijken rondom ons voor oogen, die met het algemeen of quasi-algemeen stemrecht gezegend zijn, kan men zich moeilijk inbeelden, dat Nederland daarop naijverig zoude zijn. Want in al deze landen wordt het beste deel van het volk met onmacht geslagen, en moet men het geduldig aanzien, dat het stomme cijfertal alles beslist; dat de numerieke meerderheid met de minderheid speelt als de kat met de muis, en dat al de inwoners te zamen niets anders zijn dan » des citoyens juxtaposés ", zonder acht te slaan op het ragfijne organisme, waardoor de Staat zich staande houdt en ontwikkelt. In Frankrijk zoowel als in Duitschland zien wij hoe het algemeen stemrecht vele uitstekende mannen uit de Kamer verwijdert om ze meestal door onbeduidendheden en nulliteiten te vervangen.

De voorstanders van zeer uitgebreid stemrecht laten telkens en telkens de klacht hooren dat het Nederlandsche volk beter en eerlijker dan tot hiertoe door hare vertegenwoordigers gerepresenteerd moet worden. De vraag is maar *wat* men door de uitdrukking » het Nederlandsche volk " heeft te verstaan? Bedoelt men er soms mede eene ENKELE en wel de meest talrijke klasse van staatsburgers? Men mag er aan twijfelen of de grondwetgever die beteekenis er aan wilde geven. Maar in onze dagen heeft het allen schijn, dat men zich letterlijk blind staart op den zoogenaamden vierden en vijfden stand; men wordt als het ware er door gehypnotiseerd, alsof zij alleen den idealen gelukstaat zullen aanbrengen. Neen, door »het Nederlandsche volk " heeft de wetgever willen aanduiden niet een gedeelte des volks maar het *geheel.* Het Nederlandsche volk is *niet* de massa der weinig gefortuneerden, ook *niet* het betrekkelijk geringe getal der bemiddelden, ook *niet* de zoogenaamde gezeten middelklasse. Neen, duizendmaal neen! Het Nederlandsche volk bestaat uit die verschillende categorieën van burgers gezamenlijk. Het omvat èn den handwerksstand èn den koophandel èn het groot grondbezit èn de nijverheid èn den landbouw èn de scheepvaart; wetenschap en kunst, onderwijs en godsdienst vormden in den loop der geschiedenis een samenweefsel van krachten en bekwaamheden, traditiën en gewoonten, die op den Nederlandschen bodem belichaamd worden in » het volk ".

Naar mijne bescheidene meening heeft de Minister hierop veel te weinig gelet; met eene onverantwoordelijke roekeloosheid wil hij de grenspalen van het kiesrecht zoo ver uitstrekken, dat men feitelijk het algemeen stemrecht nadert. En niemand minder (om nu geen andere autoriteiten aan te halen) dan wijlen professor Buys, is onder ons opgestaan, die in zijne eerste studie: »Aan gene zijde van het Algemeen Stemrecht ", ons waarschuwend toeriep: » het algemeen stemrecht steunt op valsche praemissen ". Zeer zeker ben ik er van overtuigd, dat eene geleidelijke uitbreiding van kiesbevoegdheid alle recht heeft op billijke beoordeeling, en eene rechtmatige eisch des tijds is, vooral indien de belangen beter tot hun recht komen dan tot nu toe het geval is, doch voor algemeen stemrecht of wat er aan nabij komt, zooals dit ontwerp ons aanbiedt, kan, zal en wil ik nooit mijne stem uitbrengen. Het is volkomen illusie te meenen, dat talrijk opgezweepte volksscharen een verstandig gebruik zullen maken van het allemans-kiesrecht. Nog grooter illusie te meenen, dat indien men zulk een gevaarlijk wapen in handen geeft van de massa die totaal onvoorbereid en niet behoorlijk georganiseerd is, zij anderen en zich zelve daarmede in oogenblikken van dolle drift en opgewondenheid niet zal kwetsen; en de grootste van alle illusiën er op te vertrouwen, dat in dagen waarop de hartstochten aan het koken zijn gebracht, in dagen als honger en nijpend gebrek bij velen verstand en rede hebben verduisterd, dat dan in zulke dagen meer zal worden geluisterd naar degenen die matiging en berusting zullen prediken, dan naar hen die de taal van passie en oproer zullen doen hooren, en die door de aanlokkelijkste en meestal leugenachtige beloften het volk zullen ophitsen, van de macht, welke in een onbewaakt oogenblik gegeven wordt misbruik te maken, en alles omver te werpen wat het bereiken van den idealen heilstaat in den weg stond.

De tweede grief, Mijnheer de Voorzitter, die ik tegen deze wetsontwerpen heb betreft den *vorm der aanvrage.* De aanvrage reeds is iets geheel nieuws en tot nu toe onbekend in onze bestaande kieswetten sinds 1815. Niet alleen onbekend bij ons, maar ook in de meeste ons omliggende Rijken. Immers men staat hier voor eene feitelijke tegenstrijdigheid. Zij die volgens de bestaande kieswet, dus in casu de gemeentebesturen, het stemrecht toekennen, dienen zelven te beoordeelen of men voldoet, ja dan neen aan de bepalingen en eischen die voor de uitoefening van het kiesrecht gesteld worden. Voldoet men er aan, zoo wordt men ipso facto op de kiezerslijsten gebracht, en bij elke stemming worden de stembiljetten aan huis bezorgd, onverschillig of men verzuimt er een aan te vragen, of dat men het wel doet! Maar nu eischt de Minister bij de nieuwe kieswet twee geheel ongelijksoortige zaken: eenerzijds de aanvrage, en anderzijds de proeve van lezen en schrijven. De aanvrage komt uit den wil voort, is de uiting der voluntas, doch de proeve van lezen en schrijven gaat uit van een diametraal ander uitgangspunt en wel uit het verstand, uit het hoofd. Nu is het volstrekt niet om te critiseeren dat er te gelijker tijd eischen gesteld worden èn aan den wil èn het verstand (want zulk een waarborg rust op een zeer rationeelen grondslag) maar wel de wijze waarop de Minister deze eischen zeer onpractisch stelt. Volgens zijn voorstel zal de aanvrager aan het stembureau onder het oog van een ambtenaar een formulier moeten invullen en onderteekenen. Een formulier kan door duizenden personen gekopieerd worden, maar die zelfde personen zouden wellicht buiten staat zijn een gewoon boek geregeld te lezen of een brief correct te schrijven. Dus met zulk een formulier eenvoudig als een marionet te kopieeren komt men geen steek verder, ja nog erger, men creëert zoodoende duizenden en duizenden kiezers, die machinaal eene proeve van lezen en schrijven kunnen leveren, maar die totaal ongeschikt zouden gebleken zijn indien men hen een kort stuk liet overschrijven. Immers om te kunnen kopieeren moet ik kunnen lezen wat er gedrukt staat, en in zijn staat om het gedrukte

stuk in schrift op papier te brengen. Zoo ziet men duidelijk dat de aanvrage eenerzijds en de lees- en schrijfproef anderzijds *elk* hun eigen karakter hebben, *elk* een afzonderlijken eisch stellen, en *elk* eene geheel bijzondere regeling eischen, en daarom kan de booze gedachte moeilijk onderdrukt worden dat de Minister het wellicht gedaan heeft, denkende dat het tijd en geldverspilling zoude zijn, eenige honderdduizenden kiezers te ordenen en hun stembriefjes te zenden, daar die vermoedelijk er toch geen gebruik van zouden maken. Dus dat een veel kleiner aantal kiesgerechtigden op zoude komen dan men oorspronkelijk vermoed had. Doch dit ter loops; maar wanneer al deze aanvragen binnen zijn gekomen, van het fijnste en duidelijkste schrift tot de slordigste kattebelletjes toe, dan begint pas het Herculeswerk. En wel zullen de gemeentebesturen zich een enormen bezem moeten aanschaffen om dezen Augiasstal schoon te krijgen, want aangezien er geen enkele maatstaf aan de hand is gedaan en wegens de oneindige verscheidenheid in schrift, berust ten slotte alles op persoonlijke opvatting, en zal in elk critisch geval de grootste willekeur de baas spelen! Schrift zal door het eene gemeentebestuur onleesbaar worden verklaard, terwijl het andere omtrent veel onduidelijker schrift in tegenovergestelden zin zal beslissen. Ook de partijzucht zal haren slechten invloed doen gevoelen. Het duidelijke schrift van antagonisten en tegenstanders zal opeens onleesbaar en onduidelijk worden, naarmate men de kans schoon ziet eenige duizenden kiezers meer tot zich te trekken, om zoo natuurlijk de kansen eenige percenten te doen stijgen! Het beste van alles ware nog om geheel deze lastige en onpractische aanvrage achterwege te laten, daar de groote en brandende belangstelling zich toch vertoont, door het feit zelf dat de kiezer naar de stembus optrekt.

Ik meen het bij deze weinige woorden te kunnen laten en genoeg aangeduid te hebben welke hoofdgrieven ik tegen dit wetsontwerp koester. De Regeering moge ons bij monde van den Minister van Binnenlandsche Zaken gouden appelen op zilveren schalen aanbieden, het ware te wenschen dat zij nooit mogen blijken appelen te zijn, geplukt in den tuin der Hesperiden!

De heer **Æ. Mackay**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs* voor de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht, brengt het volgend verslag uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs zijn gesteld een groot aantal adressen die betrekking hebben op de thans in behandeling zijnde wetsontwerpen.

Daar het waarschijnlijk, Mijnheer de Voorzitter, uw voornemen is het rapport te doen drukken en aan de leden rond te deelen, meen ik, ten einde niet te veel te vorderen van den kostbaren tijd dezer Vergadering, eene opsomming dier adressen en eene opgave van hun inhoud te kunnen nalaten en mij te bepalen tot mededeeling van de conclusie, welke strekt om al deze adressen ter griffie te deponeeren ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

[Zie het Verslag in de *Bijlagen*.]

De heer **Roijaards van den Ham**: Mijnheer de Voorzitter! In den laatsten tijd is er in en buiten deze Kamer meermalen beweerd geworden dat de zaak die ons thans bezighoudt van alle zijden zoo uitvoerig door de pers en door de meest bevoegde mannen in den lande is beschouwd en besproken, en in de gewisselde stukken dezer Kamer nog aan eene zoo volledige behandeling is onderworpen, dat daarover niets nieuws meer te zeggen valt. Men zou daaruit lichtelijk de gevolgtrekking maken dat aan uitvoerige algemeene beschouwingen weinig behoefte meer bestaat.

Wie die meening mocht zijn toegedaan, zal daarvan zeker teruggekomen zijn door de belangrijke redevoeringen welke wij in de laatste dagen in deze Vergadering gehoord hebben.

Maar al zou dat oordeel ook volkomen toepasselijk zijn op hetgeen door mij zal worden medegedeeld, zoo acht ik mij toch verplicht bij deze algemeene beschouwingen het standpunt, zij het dan ook zeer kortelijk, aan te geven, waarop ik tegenover dit wetsontwerp sta. Dit klemt te meer, omdat bij mij, evenals, naar reeds is gebleken, bij menig lid dezer Vergadering, overwegende bezwaren bestaan om mij met dit wetsontwerp *zooals het daar ligt*, te vereenigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik betreur het meer nog dan de geachte spreker, die het eerst het woord voerde, meer dan eenig lid der rechterzijde van deze Kamer dat doen kan, dat ik de Regeering bij dit wetsontwerp zal moeten bestrijden. Het geldt hier toch eene Regeering, voortgekomen uit de liberale partij, waartoe ik behoor, eene Regeering voor de bekwaamheid en het karakter van welker leden ik hoogachting koester en wel bepaaldelijk ook voor den Minister, van wien dit wetsontwerp is uitgegaan.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dit mag mij niet beletten mijn stem en steun te onthouden aan een wetsontwerp, dat, naar mijn inzien, te kort doet aan de bepalingen van de Grondwet, en niet strookt met de eischen van het algemeen belang.

Ik wil beginnen, Mijnheer de Voorzitter, met volle recht te doen wedervaren aan de Regeering dat zij ontwerpen tot regeling van het kiesrecht zoo spoedig heeft ingediend. Mij dunkt, zij moest wel tot een harer eerste en voornaamste plichten rekenen deze allergewichtigste der organieke wetten tot stand te brengen nu de jongste grondwetsherziening, vooral ten einde kiesrechtuitbreiding mogelijk te maken, heeft plaats gehad. Na de verkiezingen, die eene meerderheid onder de leuze: *kiesrechtuitbreiding!* hebben gevormd, heeft de Regeering te recht begrepen, te moeten optreden met de verklaring, dat zij kiesrechthervorming haar eerste plicht en hare voornaamste taak achtte.

In dat opzicht doe ik der Regeering gaarne recht wedervaren en ik vereenig mij volstrekt niet met de bedenking van sommige leden, die de opportuniteit van de indiening van dit wetsontwerp gedurende het Regentschap hebben betwist.

Mijnheer de Voorzitter! In eerbied en deferentie voor H. M. de Regentes en H. M. de Koningin doe ik voor niemand onder. Maar ik sluit mij geheel aan bij de meening van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, dat het tijdstip van rust en kalmte waarin wij thans mogen verkeeren, voor de regeling van het kiesrecht bij uitnemendheid gunstig is. Men zou dan ook, naar mijne overtuiging, noch aan H. M. de Regentes noch aan de jeugdige Koningin een dienst bewijzen door deze nieuwe regeling te verschuiven tot den tijd, dat onze Koningin de waarneming van het Koningschap zal hebben aanvaard.

Mijnheer de Voorzitter! Er bestaan bij mij drie voorname bezwaren tegen dit eerste wetsontwerp. De voorgestelde kiesrechtregeling toch gaat, naar mijn oordeel, verder dan het Staatsbelang eischt, en verder dan de Grondwet toelaat, en zij praejudicieert op zeer bedenkelijke wijze de regeling van het gemeentelijk kiesrecht. Wat eischt het Staatsbelang? In mijne oogen eene langzame en geleidelijke uitbreiding van de kiesbevoegdheid.

Het beperkte kiesrecht dat wij bezitten, steunt op de stelling, dat de kiesbevoegdheid moet worden toegekend aan dat gedeelte van de bevolking, dat in algemeenen zin — met individueele uitzonderingen hebben wij natuurlijk niet te maken — door ontwikkeling en beschaving geacht kan worden de geschiktheid en zelfstandigheid te bezitten, die voor eene goede keuze van volksvertegenwoordigers vereischt worden. Die ontwikkeling en die beschaving dringen natuurlijk eerst langzamerhand door tot die lagen van ons volk, die die kiesbevoegdheid vroeger niet deelachtig waren en naarmate die ontwikkeling en beschaving voortschrijden, naar diezelfde mate is het recht en billijk, is het staatsmanswijsheid en -plicht om ook de kiesbevoegdheid uit te breiden.

Naar die mate en derhalve op dezelfde wijze als die

82ste VERGADERING. — 27 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

ontwikkeling voortgaat, waarop zij gegrond is, moet dus die uitbreiding plaats vinden, dat is, langzaam en geleidelijk. Het motief er toe zou anders ontbreken.

Daarenboven mag men niet vergeten dat aan eene plotselinge *zeer sterke* uitbreiding *een groot bezwaar* is verbonden. Elke belangrijke uitbreiding van de kiesbevoegdheid geeft lichtelijk eene gewijzigde richting aan het Staatsbestuur, die, wanneer zij niet behoedzaam en geleidelijk plaats vindt, maar als het ware met groote sprongen, lichtelijk, ik zeg niet altijd, maar veelal schokken in den Staat teweegbrengt, die voor het welzijn van het volk zeer nadeelig en hoogst bedenkelijk zijn.

Wanneer is nu de uitbreiding van het kiesrecht eene geleidelijke te achten? Niet, naar mijne meening, wanneer zij geschiedt zooals in dit wetsontwerp is voorgesteld; wanneer het bestaande kiezerskorps in eens wordt verdrongen, tot eene minderheid gereduceerd in het nieuwe, dat men gaat scheppen. Ik herhaal: eene geleidelijke uitbreiding heeft naar mijne meening tot eisch, dat niet het aantal kiezers, niet zooals hier geschiedt, op eenmaal bijna verdriedubbeld wordt, maar langzamerhand vermeerderd worde.

Ik heb reeds vernomen de tegenwerping: de tijd daarvoor is verstreken; men heeft te lang verzuimd het kiesrecht uit te breiden; men hale nu het te lang verzuimde onmiddellijk in.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dit verzuim is wel beweerd, doch niet bewezen. De heer Röell wees er reeds op, hoezeer in Engeland daaraan ook eene even langzame uitbreiding wordt gegeven, in dat land waar door tijdige hervormingen in de Staatsinrichting, *steeds* revolutiën voorkomen zijn. Ook daar heeft men in deze eeuw, evenals bij ons, 37 jaren gewacht alvorens eene kiesrechtuitbreiding te doen plaats hebben.

Ik beweer, Mijnheer de Voorzitter, dat men het beweerde verzuim, waarvan ik zooeven sprak, met geen enkel argument heeft bewezen, en dat men dus de geleidelijke uitbreiding van de kiesbevoegdheid, waarvan de wenschelijkheid bijna door iedereen in abstracto wordt erkend, ook thans niet behoeft te laten varen.

Langzame uitbreiding! In 1887 is men tot verdubbeling overgegaan; en nu zou men in eens tot eene verdriedubbeling willen komen! Ik acht dit zoozeer bedenkelijk, dat het voor mij in de eerste plaats een overwegend bezwaar tegen de aanneming van het eerste wetsontwerp oplevert.

De regeling die ons voorgelegd wordt komt mij ook voor verder te gaan dan de Grondwet toelaat. De Grondwet — ik blijf daarvan overtuigd, niettegenstaande alles wat daartegen is aangevoerd — sluit het algemeen stemrecht zeer stellig uit. Wat algemeen stemrecht is, werd beweerd, moet nog worden uitgemaakt.

Het is niet bekend wat dat eigenlijk is; de een verstaat er dit, de ander dat onder; het bestaat daarenboven nergens, daar men overal uitsluitingen van de uitoefening daarbij aanneemt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik deel die meening niet. Ik geloof, dat zeer wel vaststaat wat algemeen stemrecht is en dat het niet waar is, wat velen beweren, dat tusschen algemeen en beperkt stemrecht slechts bestaat een gradueel onderscheid. Integendeel, ik meen er op te mogen wijzen dat tusschen deze beide stelsels een zeer specifiek onderscheid bestaat.

Het algemeen kiesrecht berust op de stelling, dat het kiesrecht een aangeboren, natuurlijk, individueel recht is, dat aan ieder moet worden toegekend, die niet om redenen van hoog Staatsbelang, om volkomen onbekwaamheid of onwaardigheid van de uitoefening moet worden uitgesloten. Het beperkte stemrecht daarentegen gaat uit van de stelling, dat de kiesbevoegdheid alleen mag worden toegekend aan dat gedeelte der bevolking, dat ondersteld moet worden zelfstandigheid en ontwikkeling genoeg te bezitten voor de uitoefening er van. Het beperkte stemrecht heeft dus tot kenteeken dat er vereischten worden gesteld, waaraan de burger moet beantwoorden om aanspraak op kiesbevoegdheid te kunnen doen gelden. Het is dus niet alleen eene vraag van meer of minder, maar het zijn twee stelsels, waar tusschen men moet kiezen.

De grondwetgever heeft door die eischen te stellen, door te bepalen, dat niemand kiezer zal zijn, die niet aan twee bepaalde vereischten voldoet, het algemeen stemrecht ontegenzeggelijk uitgesloten. Ik geloof dat dit dan ook in werkelijkheid niet kan worden geloochend.

Is nu dit wetsontwerp zoodanig, dat het geacht kan worden aan de bepaling der Grondwet te voldoen? Ook ik meen dat te moeten ontkennen. De Grondwet eischt kenteekenen: van geschiktheid en van welstand, zij het dan ook, dat men kan aannemen, dat de grondwetgever niet heeft uitgesloten dat de aanwezigheid van beide vereischten uit een enkel kenteeken mag blijken.

Beide eischen zijn gesteld; daaraan moet ieder beantwoorden om kiesbevoegdheid te erlangen.

In schijn voldoet het wetsontwerp aan deze bepaling der Grondwet door het voorschrijven van twee kenteekenen, maar door de onmiddellijk daaraan toegevoegde bepaling van de wijze waarop van het aanwezig zijn van elk van beide zal blijken, wordt elk kenteeken weder geheel of bijna geheel fictief gemaakt. Het wordt als het ware een kenteeken bij wetsduiding. Van de kennis van lezen behoeft nauwelijks iets te blijken en het vereischte van te kunnen schrijven wordt tot een zeer laag minimum gereduceerd, men moet trachten een paar woorden te schrijven en dat werk zal worden beoordeeld door een ondergeschikt ambtenaar ter secretarie. Met welke willekeur en wellicht ook partijdigheid zal die toepassing vooral in kleine gemeenten veelal geschieden?

Het kenteeken van maatschappelijken welstand. De Minister zal niet ontkennen, dat niet-bedeeling door een burgerlijk armbestuur of eene instelling van weldadigheid, het voorzien in het onderhoud voor zich en de zijnen volstrekt niets bewijst. Ook hier dus weder een kenteeken in schijn, een teeken dat de welstand *niet kan doen kennen.*

Een derde voor mij overwegend bezwaar tegen het wetsontwerp betreft het gemis eener regeling van het gemeentelijk kiesrecht. Alleen wegens dat gemis is het wetsontwerp *met dat zoo uitgebreide kiesrecht* voor mij onaannemelijk. Zeer bevoegde beoordeelaars, zelfs onder anderen de hoogleeraar de Louter, die ondanks vele en groote, ook door hem erkende bezwaren toch niet durft aanraden de stem tegen het ontwerp uit te brengen, wijst er toch nadrukkelijk op, hoe het wetsontwerp op bedenkelijke wijze de gemeentelijke kiesrechtregeling praejudicieert. Wie zal dan ook ontkennen hoe groot het gevaar is, dat de gemeentelijke financiën en de geheele gemeentelijke huishouding loopen wanneer op eene zeer groote uitbreiding van het gemeentelijk kiesrecht plaats heeft?

Toch zal dit een noodzakelijk gevolg zijn van de aanneming van dit wetsontwerp. Aan de ingezetenen der gemeente zal men een minstens even uitgebreid kiesrecht voor den gemeenteraad niet kunnen onthouden, als voor de politieke verkiezingen reeds is vastgesteld.

Ik weet wel, dat hierop door den Minister geantwoord is, dat de gemeentelijke inrichting en bestuur nog verandering moeten ondergaan, en dat *op eene of andere manier* daarin voorzien zal kunnen worden. Maar waar voor de gemeenten zulke bedenkelijke gevolgen te wachten zijn van de hier voorgestelde regeling, mogen wij over die ernstige bezwaren niet op zoo luchthartige en lichtzinnige wijze heenstappen.

Maar even toch licht de Minister een tipje op van den sluier, waarmede hij zijne plannen voor de regeling van het gemeentelijk kiesrecht bedekt houdt, waar hij namelijk in de Memorie van Antwoord zegt: »Zal het burgemeestersambt zijn tegenwoordig karakter onveranderd behouden? Zal een afzonderlijk beheer der uitgaven voor de plaatselijke huishouding worden voorgeschreven?" Maar ik vraag, Mijnheer de Voorzitter, als ons geen ander redmiddel in in uitzicht kan worden gesteld, dan een dat, naar ik meenen zou, niet zonder grondwetswijziging kan worden aan-

ge epen, en waarvan het zoo onzeker is, of het zal kunnen worden verschaft, mogen wij dan lichtzinnig zoo groot gevaar voor de gemeentelijke huishouding doen ontstaan door de aanneming van dit wetsontwerp? Toch is dit het eenige dat in uitzicht wordt gesteld.

Op deze door mij ontwikkelde gronden bestaan voor mij overwegende bezwaren, mij met het wetsontwerp te vereenigen zooals het daar ligt. Ik ben echter volkomen doordrongen van den plicht der Volksvertegenwoordiging, alle krachten in te spannen, om eene nieuwe regeling van het kiesrecht en eene uitbreiding van kiesbevoegdheid met de Regeering tot stand te brengen. Het zou mij daarom uitermate leed doen, indien het door de vasthoudendheid der Regeering en hare weigering van alle gemeen overleg met de Vertegenwoordiging moest mislukken een werk tot stand te brengen, waaraan groote en dringende behoefte is, en wat ons aller onafwijsbare taak is.

De heer **de Beaufort** (Wijk bij Duurstede): Mijnheer de Voorzitter! Zeer te recht heeft de Regeering van den aanvang van haar optreden af de regeling van het kiesrecht beschouwd als bij uitnemendheid hare taak te zijn. Ten aanzien van dit punt aanvaardde dit Bewind de regeering onder voor haar gunstige omstandigheden. Het verkiezingsprogram, uitgevaardigd door het bestuur van de partij, waartoe deze Regeering behoort, luidde aldus: » De kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal worde door onbekrompen toepassing van het voorschrift der Grondwet uitgebreid tot den kring der werklieden die reeds te lang daarvan verstoken bleef. De wetgever ga aanstonds zoo ver, als eene eerlijke uitlegging der Grondwet hem veroorlooft. Persoonlijke en geheime invulling van het stemrecht in het lokaal der stemming worde voorgeschreven." Terwijl uit de toelichting bleek, dat men hiermede bedoelde het kiesrecht aan den gezeten werkman toe te kennen.

Er was echter aan het ontwerp-program nog een staart, en over dien staart bestaat aan deze zijde der Kamer geene quaestie.

Het betrof de bepaling dat kennis van lezen en schrijven voor voldoende zoude worden gehouden, natuurlijk behoudens de grondwettige uitzonderingen, met andere woorden het stelsel der tegenwoordige Regeeringsontwerpen. Wijselijk vond men goed, die periode weg te laten. De Regeering stond dus op een vasten grond, zij wist bij haar optreden wat hare partij ten aanzien van dit punt wenschte.

Om nu den indruk weer te geven die dit wetsontwerp gemaakt heeft, en om aan te toonen dat het verder ging dan men verwacht had, wensch ik aan te halen de woorden van den schrijver van de Indrukken van den Dag in *De Nieuwe Gids*. Deze zeide: » De kieswet is ingediend, en zóó dat de verwachtingen welke de democratische groepen van dit Ministerie konden koesteren, grootelijks overtroffen zijn."

Welke redenen nu hebben de Regeering er toe geleid om die verwachting zoozeer te overtreffen? Wij vinden daarop het antwoord op de bladz. 11 en 12 van de Memorie van Antwoord. De Minister zegt daar in substantie, dat nu van 1850 tot 1887 elke uitbreiding van het kiesrecht is gekeerd en in 1887 de zaak gebrekkig is geregeld — iets wat ik erken —, finale kiesrechtuitbreiding noodzakelijk is, omdat anders wederom aanstonds op *nieuwe kiesrechtuitbreiding* zou worden aangedrongen en dit een *struikelblok* aan de wetgeving zou in den weg leggen.

En nu is zooeven reeds door den geachten spreker uit Amsterdam er te recht op gewezen dat het eene illusie is te meenen, dat dit struikelblok zal verdwijnen. Stelt de Regeering zich werkelijk voor dat door de aanneming van deze ontwerpen de aandrang tot uitbreiding van het kiesrecht zal worden weggenomen? Houdt zij geene rekening met hen wier leus is: in de eerste plaats de bedeelden. Meent zij dat die niet luider hunne stem zullen doen hooren als deze wetsontwerpen zullen zijn aangenomen?

Verder hebben wij van de Regeeringstafel van den Minister van Financiën bij de algemeene beraadslaging over de loopende Staatsbegrooting, bij zijne beschouwingen over de algemeene politiek, deze woorden gehoord: » Slechts één woord wil ik zeggen. Er zijn gewichtige tijdsgewrichten, waarin het hoogst bedenkelijk is halve maatregelen te nemen. Halve maatregelen kunnen ontevredenheid zaaien, een geest van verzet kweeken en eene bron van nog grooter bitterheid worden dan het vorige Kabinet, het zij tot zijne eer gezegd, heeft weggenomen. Dit alles heeft de Regeering willen voorkomen. Er is een conservatisme dat niet conserveert, en tegen dat conservatisme hebben wij ons te wapenen, tegen dat conservatisme, wensch ik mij bij deze te verzetten".

Het conservatisme dat niet conserveert, daaronder verstaat die geëerde bewindsman toch zeker een onredelijk misplaatst conservatisme. Is nu, vraag ik, die qualificatie toepasselijk op hen, die bij het station van den gezeten werkman willen halthouden? Ik zou zeggen, neen, veeleer is de qualificatie van een gevaarlijk radicalisme toepasselijk op hen, die dat station willen voorbijstoomen en het kiesrecht willen schenken aan bedelaars en landloopers.

Intusschen hoe dit alles zij, de ontwerpen liggen thans voor ons, en de Minister die ze geteekend heeft, heeft hiervoor grooten lof ingeoogst; zijne kloekheid, zijne stoutmoedigheid, zijn vooruitstrevende blik werden om strijd geprezen. Maar zij die bedachtzaamheid een hooger staatsmansdeugd achten dan stoutmoedigheid moeten onaangename woorden hooren.

Een schrijver, talentvol bij intermittenties, zeide, dat er iets onmannelijks in hunne houding was, dat over hunne lippen geen edel woord kwam, dat hunne wijsheid schuilde in hunne logheid enz.

Het zij mij veroorloofd hierbij de vraag te stellen of vaderlandsliefde dan geen edel gevoel meer is, en of de meening van hen, die de ontwerpen, zooals zij daar liggen, niet achten in het waarachtig belang van het vaderland, geen recht van bestaan meer heeft ook naast de droombeelden van den dweependen idealist?

De geachte afgevaardigde uit Veendam, die op het oogenblik tot mijn leedwezen niet tegenwoordig is, heeft een juichkreet doen hooren, toen de sociaal-democratie in de hoofdstad van een naburig Rijk bij de jongste verkiezing zegevierde. Hij moge juichen — anderen stemt dit feit tot ernstig nadenken. Maar zegt de machtige stem, die van den geachten afgevaardigde uit Almelo, die uit Groningen tot ons kwam: hebt gij dan geen vertrouwen in het Nederlandsche volk? Bedenkt toch dat het advocaten waren, die in de vorige eeuw het Huis van Oranje verdreven hebben, en dat het de Noordzee-visschers geweest zijn, die in het begin dezer eeuw Oranje weer hierheen terugvoerden.

Mijnheer de President! Het zijn niet de stoere Noordzeevisschers, die men vreest — dat zijn trouwens gezeten werklieden — maar het zijn de visschers in troebele wateren, die het volk vleien en misleiden, door het voor te stellen alsof door omverwerping der bestaande Staatsinstellingen blijvende verbetering der sociale toestanden zou zijn te verkrijgen en maatschappelijke ellende zou worden geweerd.

Maar, vraagt de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, levert het buitenland dan het schouwspel dat gij vreest? De geachte afgevaardigde herinnerde, dat in Duitschland de Rijksdag eene wet gevoteerd heeft, die zeer zeker van een sterk conservatieven geest getuigt. Dit mag zoo zijn. Het feit echter, dat ik reeds aanhaalde dat de sociaal-democratie blijkens de laatste verkiezingen in Duitschland belangrijk is toegenomen, kan den geachten afgevaardigde niet onbekend zijn.

Hij zal mij bovendien ook moeten toestemmen, dat de Rijksdag niet de macht heeft die de Staten-Generaal hier bezitten en dat het centraal gezag daar te lande veel meer gewicht in de schaal kan leggen dan met onze Staats-

instellingen bestaanbaar is; kortom, dat er een hemelsbreed verschil tusschen beide landen in deze bestaat.

Maar de geachte afgevaardigde wees ook op Engeland. Voor zijne pyramidale kennis heeft zelfs het buitenlandsche Staatsrecht geene geheimen meer, maar toch liet zijne kennis hem hier een oogenblik in den steek, waar hij beweerde dat de bill-Fowler reeds bestond, terwijl deze wet inderdaad nog in comitee moet behandeld worden, en daarbij, zooals in Engeland gebruikelijk is, nog vele amendementen kunnen ingediend worden.

Ik zou er hem daarenboven op willen wijzen dat in Engeland the House of Lords een groot gewicht in de schaal legt. Dat moet men niet voorbijzien.

Maar vooral verbaasde mij het beroep op Frankrijk. Waarom? Omdat die geachte spreker met kracht van redenen, waarmede ik mij geheel vereenig, betoogd heeft dat de Regeering in deze wetten de regeling van het gemeentelijk kiesrecht had behooren op te nemen, omdat hij met mij van meening is, dat dit kiesrecht toch implicite door deze ontwerpen geregeld wordt. Welnu, wanneer deze onderstelling juist is, stelle hij zich voor eene gemeente, bijv. die zijner inwoning, Amsterdam, bestuurd door een gemeenteraad als te Parijs, zonder tegenwicht van het centraal gezag om de gemeentelijke autonomie te beperken zooals dàt in Frankrijk veel sterker bestaat dan bij ons.

Hoe geneigd, Mijnheer de Voorzitter, ik ben om de Regeering te blijven steunen, tegen de wetsontwerpen, zooals ze voor ons liggen, bestaan voor mij onoverkomelijke bezwaren.

De Regeering heeft, al doet dit minder ter zake, de Kamer in eene minder aangename positie gebracht, want het zou voor de Kamer zeer zeker aangenamer en van de zijde der Regeering gracieuser geweest zijn, wanneer de Kamer de gelegenheid had gehad iets meer te kunnen vragen voor het volk dat door haar wordt vertegenwoordigd, maar ten aanzien van het begrip van maatschappelijken welstand is dit natuurlijk onmogelijk.

Wij staan nu voor het geval dat òf de voorstellen met betrekking tot dit punt ongewijzigd worden aangenomen, òf wel dat er wijzigingen in gebracht worden, die natuurlijk vermindering van kiesbevoegdheid zullen medebrengen.

En aangezien nu eene geheel ongewijzigde aanneming bijna ondenkbaar is, zoo zullen deze ontwerpen, tot wet verheven, altijd deceptiën geven. Dit acht ik eene politieke fout. Maar er zijn meer fouten, groote fouten; ik wees er straks reeds op.

Te recht zegt professor de Louter: »dat de kiesbevoegdheid voor de gemeentebesturen stellig eerlang op even *breeden*, zoo niet *breederen grondslag* zal rusten dan voor Rijk en provincie wordt aangenomen."

Dit is trouwens natuurlijk. Het is absoluut onaannemelijk dat de nieuwe Kamer hare kiezers incompetent zal verklaren voor de gemeenteraadsverkiezingen. De gemeentelijke autonomie, zooals zij nu bestaat, zal bij de aanstaande herziening der gemeentewet worden gehandhaafd of niet.

Wordt nu die autonomie — een onzer kostbaarste Staatsinstellingen — niet gehandhaafd, dan vraag ik: wat heeft grooter waarde voor de gemeenten, hare autonomie of vermeerdering van haar kiezerstal?

Of wel de autonomie zal worden gehandhaafd, en dan vraag ik: wat zal het lot van vele gemeenten zijn bij deze breede uitbreiding van het kiesrecht? Daaruit zullen op vele plaatsen reeds dadelijk groote moeilijkheden ontstaan.

Ik meen dat de Regeering nog eene fout begaan heeft. Ik heb eerbied, ik zeg dit met nadruk, voor de overtuiging van de Regeering, en ik geloof dat zij overtuigd is van de grondwettigheid van haar standpunt, maar ik meen dat, waar van gezaghebbende zijden, onder andere door den heer Levy, een voorstander van groote kiesrechtuitbreiding, zoo ernstig, zoo klemmend, met kracht van redenen op de grondwettige bezwaren is gewezen, dat daar het bestaan van die quaestie niet ontkend kan worden en dan noem ik het eene fout, dat in eene zoo belangrijke zaak die quaestie kan gemoveerd worden. Hoe men ook over de zaak zelve moge denken, de grondwettigheid moet voor een iegelijk vaststaan. Zij mag in zoo gewichtige zaak niet aan den geringsten twijfel onderhevig zijn. Ik geloof dat dit geen tegenspraak kan lijden.

Maar ik voor mij, ik ga verder.

Ik neem de grondwettigheid niet aan, ik schaar mij aan de zijde van hen, die het kenteeken van welstand die dit wetsontwerp eischt niet in overeenstemming achten met de Grondwet. Ik zal daarvan niet veel zeggen na de vele uitnemende betoogen, die daarover reeds zijn gehouden. De Regeering neemt eenvoudig aan, »dat het door de Grondwet gevorderde kenteeken van welstand aanwezig is bij een ieder wiens materieele afhankelijkheid niet door een vaststaand kenteeken wordt bewezen". Maar zelfs dit stelsel wordt door de Regeering niet volledig toegepast; immers zij schroomt niet het kiesrecht toe te kennen aan hen wie op grond van *onvermogen* de belasting moest worden *kwijtgescholden* of hare *invordering* moest worden *achterwege* gelaten. Hier is dus een *vaststaand* kenteeken van *gemis van welstand* en toch ... kiesrecht. Nog heeft mij bijzonder getroffen deze zinsnede van de Memorie van Antwoord »de niet-bedeeling wordt niet als kenteeken van welstand gesteld, maar zij *wettigt* de onderstelling dat de niet-bedeelde voorziet in eigen onderhoud en dat van het huisgezin". Maar zij wettigt die onderstelling volstrekt niet omdat het is in flagranten strijd met de werkelijkheid.

Ik vind hierin steun bij den heer Levy, waar hij in zijne Nota zegt: Te beweren, dat in eigen onderhoud voorziet, al wie van overheidswege niet bedeeld wordt, is met de meest elementaire waarneming in openlijken strijd.

Mijnheer de Voorzitter! Het is eene legende geworden, dat ieder uit de verklaringen van de Regeering bij de jongste grondwetsherziening kan halen wat hij wenscht.

Ik heb de beraadslaging niet bijgewoond en put dus mijne wijsheid alleen uit de stukken en daaruit heb ik den indruk niet gekregen.

Ik zal de woorden aanhalen die de heer Heemskerk, Minister van Binnenlandsche Zaken destijds bij de behandeling van art. 80 der Grondwet heeft gesproken, en ik zal daaraan waarde blijven hechten, tenzij mij worde aangetoond dat diezelfde Minister zich over dit punt bij eene andere gelegenheid anders heeft uitgelaten.

De Minister Heemskerk dan zeide op 15 Maart 1887 (Zie bladz. 1164 *Handelingen* II): »Het wil volstrekt niet zeggen uw welstand kan nog zoo klein zijn, als gij maar niet bedeeld wordt; dat is de meening niet."

Mijnheer de Voorzitter, òf ik versta geen Hollandsch òf dit is duidelijk en tenzij, ik herhaal het, iemand mij eene uitlating in anderen zin van den door mij genoemden staatsman kan aangeven, meen ik aan deze authentieke interpretatie te moeten blijven vasthouden. Ik kan de verleiding niet weerstaan nog eene uiting aan te halen van een getuige, dien men zeker wel niet zal wraken, ik bedoel mr. van Gilse. Deze heeft in de *Vragen des Tijds* zich over de quaestie aldus uitgelaten, met betrekking tot den eisch van een kenteeken van maatschappelijken welstand: Wel wordt ook hier dit negatieve kenteeken in een positieven vorm gegoten, door te bepalen dat voor kenteeken van maatschappelijken welstand gehouden wordt: »het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het gezin", maar ook de Minister Tak zal zelf niet in ernst meenen, dat dit zou kunnen blijken uit het niet bedeeld worden door eene instelling van weldadigheid of een gemeentebestuur." Ik vermoed, Mijnheer de President, dat de Minister bij het lezen van deze tirade wel zal gedacht hebben: de Hemel beware mij voor mijne vrienden.

Verder zeide mr. van Gilse: »Men beproeve slechts het raadsel te ontwarren, hetwelk de sphinx Heemskerk zijnen opvolgers ter oplossing heeft nagelaten; men kan even goed zich stomp zinnen op de, immers volgens deskundigen, onvindbare formule van de quadratuur des cirkels.

Er is geene keus; men moet den knoop eenvoudig doorhakken of wel eene herziening van art. 80 der Grondwet uitlokken, en aangezien dit laatste toch onbereikbaar is en uitbreiding der kiesbevoegdheid een onafwijsbare eisch des tijds", de »noodzakelijke voorwaarde van blijvende verbetering" is, moet men den Minister Tak dankbaar zijn, dat hij flinkweg het eerste gedaan heeft."

Die schrijver keurt het dus goed, dat de Minister, volgens hem, den grondwettigen knoop heeft doorgehakt. Nu heb ik tegen het doorhakken van knoopen in het algemeen niet zoo groot bezwaar, maar aan het doorhakken van *grondwettige* knoopen doe ik niet mede.

Waartoe, Mijnheer de Voorzitter, zullen nu deze beraadslagingen leiden? Ik voor mij blijf vertrouwen stellen in de wijsheid van dezen Minister, en van deze Regeering. Wij leven wel snel, Mijnheer de Voorzitter, maar toch niet zoo snel of het rapport van de Staatscommissie van 1884 heeft toch nog wel eenige waarde; welnu, de Regeering overwege daarvan nogmaals deze woorden: »kiesbevoegdheid is niet een recht, dat den Staatsburger als zoodanig toekomt, maar een recht, dat slechts in zooverre kan worden toegekend, als die toekenning bevorderlijk is tot het samenstellen van eene Volksvertegenwoordiging, welke de meest mogelijke waarborgen oplevert voor eene onpartijdige behandeling van alle openbare belangen."

En verder: »Naar ons oordeel behoort het kiesrecht voor de Tweede Kamer toegekend te worden aan die ingezetenen, waarvan men kan verwachten dat zij zullen letten op het groote belang dat elk bijzonder persoon heeft bij de instandhouding van het geheel."

Ik geloof dat de overgroote meerderheid dezer Kamer van oordeel is dat de gezeten werkman aan die verwachting zal beantwoorden; welnu, men streve er naar om dezen door verscheidenheid van kenteekenen zooveel mogelijk te bereiken.

Nu eene zoo ingrijpende, zoo ernstige, zoo fundamenteele quaestie eenmaal aan de orde is gesteld, moet en zal zij ook worden geregeld. Ik hoop dat de eerste poging daartoe aangewend zal mogen slagen, doch mocht dit niet het geval zijn, de volle verantwoordelijkheid daarvoor zal rusten op hen die tot het gemeen overleg niet hebben willen medewerken.

De heer **Kerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! De tweede geachte spreker in dit debat heeft, mijn naam noemend, gedoeld op de omstandigheid, dat over de zaak, die in deze dagen Nederland gelijk ons bezighoudt, door mij vroeger anders werd gedacht dan nu.

Die spreker is een veel te welwillend man, dan dat hij de bedoeling heeft kunnen hebben mij daarmede onaangenaam te zijn. Maar al ware het anders, dan toch zou hij zijn doel zeker niet hebben bereikt. Want vooreerst geldt hier het woord van Saint René Taillandier: »En politique, comme en toute matière, si ce n'est un droit, ou plutôt un devoir, de se rectefier après examen, la liberté moral n'est qu'un mot". Maar bovendien: wel verre van met mijne verandering van standpunt ten aanzien van het kiesrecht verlegen te zijn min of meer, zou ik het wraken in mij zelf, indien ik jarenlang oplettend toeschouwer en waarnemer ware geweest, zoowel van de parlementaire geschiedenis van den dag als van de verschijnselen in het volksleven, zonder te herzien, en overeenkomstig die waarneming te wijzigen, de opvattingen waarmede ik het openbare leven intrad; opvattingen waaraan uitsluitend ten grondslag lagen de theoretische overwegingen van het studentenvertrek. Men gelieft te zeggen — de heer Mees drukte dit in 1887 aldus uit: »Ik geloof, dat hij, die in geen periode van zijn leven iets gevoelde voor de aanlokkelijkheden der theorie, die nooit met het algemeen stemrecht heeft geworsteld, gelijk is aan iemand die nooit jong is geweest"— men gelieft te zeggen, dat het voorstanderschap van algemeen kiesrecht, of wat daarop gelijkt, behoort tot de politieke kinderziekten, verdient te heeten een edelaardige dwaling, passende aan den jeugdigen leeftijd, maar waarvan een ernstig man in rijpere jaren wel geneest. Aan mijn eigen ontwikkelingsgang heb ik het tegendeel ervaren. En wellicht verwondert het den heer Mees niet, dat ik eenigen waarborg te meer voor de juistheid van mijn huidig inzicht vind in de omstandigheid, dat het juist de rijpere jaren zijn geweest, die mij dat inzicht hebben gebracht.

Inderdaad, de waarneming èn van de parlementaire geschiedenis van den dag èn van de verschijnselen in het volksleven, heeft mijn ommekeer gewrocht. Gegaan is het mij daarbij zooals vroeger den heer van Houten. Neem nog eens ter hand diens geschrift over »De toekomst onzer financiën" uit den jare 1869; het is de echte, volbloed censusman, die daaruit u tegentreedt. »In een land" zoo schreef hij toen, »waar de belastingen zóó hoog zijn als in het onze, kan het cijfer, waartoe de Grondwet veroorlooft den census te verminderen, geen bezwaar opleveren. Wijziging der Grondwet, ook al ware zij te verkrijgen, schijnt mij daarom niet wenschelijk." Toch is later niemand een sterker ijveraar geweest voor de herziening der Grondwet, juist om van den cencusband verlost te worden, dan hij. En waarom, Mijnheer de Voorzitter? De verklaring vindt gij in de *Vragen des Tijds* van 1881: »In zake kiesrecht", aldus leest men daar van des heeren van Houten's hand, »ben ik van conservatief-liberaal radicaal geworden, omdat en nadat ik als Kamerlid de noodlottige gevolgen van den census van nabij heb waargenomen; omdat en naarmate ik heb leeren inzien, hoe de census de beste instellingen ondermijnt, en ook zelfs de beste menschen bederft. Geen *rechtsstaat* is met de eenzijdige vertegenwoordiging door het census-stelsel bestaanbaar. De afgevaardigde, die prijs stelt op zijn mandaat, moet, bevreesd of onbevreesd, letten op hen, die bij de stembus invloed hebben; en het is onmogelijk, dat de Kamer doorgaand evengoed kan letten op de belangen van hen, die geen stem hebben".

Aldus de heer van Houten in 1881.

De heer **van Houten**: En nu nog!

De heer **Kerdijk**: Naar het schijnt, denkt de heer van Houten dat ik dit voorlas om hem in tegenspraak te brengen met zijn verleden. Hij schijnt werkelijk zoo iets verwacht te hebben, en vandaar deze interruptie. Ik had echter het citaat alleen gegeven om daarop te laten volgen, dat, gelijk de heer van Houten in 1881 zijn veranderd standpunt aangaf, ik, in denzelfden geest — zij het dan ook minder kras en minder absoluut — het eveneens deed twee jaren later, toen het Voorloopig Verslag der Kamer over het wetsontwerp-Modderman op den kinderarbeid voor mij den allengs gevulden beker had doen overloopen en mij deze woorden ontlokte: »Vóór vijf jaren schreef ik: »Zoo vaak de gelegenheid zich aanbood, vervulde ik de onaangename taak, den werklieden, die het algemeen kiesrecht op hun program schreven, het ijveren voor dien eisch te ontraden. Eene taak, waarom niemand mij behoeft te benijden. Want als men moet toegeven, dat de bestaande toestand in het wezen der zaak neerkomt op eene voogdij van weinigen over velen, dan valt het hard niet te kunnen weerspreken, dat de voogden met grooter liefde voor hun eigen belangen waken, dan voor die der massa, welke onder hun hoede staat." De moed, om ook voortaan die taak te vervullen, is thans voorgoed mij ontnomen." Men ziet, dat het niet sedert gisteren of eergisteren is, dat ik mijn huidig standpunt inneem.

Of waren wellicht die woorden een onverdiend oordeel over de Vertegenwoordiging en over het kiesrecht, waaruit zij was gesproten? Wie het meent, herleze nog eens dat Voorloopig Verslag, dat mij die uitspraak in de pen gaf.

Trouwens, hoeveel andere feiten zijn er niet aan te voeren, die tot dezelfde slotsom leiden! De heer Smeenge gaf er dezer dagen zwaarwichtige genoeg. Ik zal ze niet

82ste VERGADERING. — 27 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

herhalen noch aanvullen. Maar wat in het bijzonder betreft het onderwerp, waarmede de heer Bool mijn naam in verband bracht: zou Opzoomer's aandrang van 1863: »Ik zou voor ons vaderland op dit oogenblik geen maatregel weten te noemen, beter en nuttiger, van meer dringend en zeker belang, dan de invoering eener algemeene leerplichtigheid" — zou, zeg ik, die aandrang zóó lang onverhoord zijn gebleven, indien het kiesrecht ware geregeld geweest op breeder grondslag? En ik voeg er bij: zou dàn niet de werkelijkheid beter zijn gaan beantwoorden aan de liefdesverklaringen en loftuigingen voor het volksonderwijs? Zou dàn niet beter zijn gezorgd, dat de uitstekende naam, die ons volksonderwijs bij velen hier te lande heeft, in hooger mate ook werkelijk ware verdiend?

Ik weet, dat ik vooral met deze laatste vragen menigeen aanstoot geef. Waarschijnlijk ook u, Mijnheer de Voorzitter, persoonlijk; want toen ik bij eene vroegere gelegenheid hier in gelijken geest mij had uitgelaten, wierpt gij mij te gemoet, dat ik wel wat aan het overdrijven was, want dat wij, naar gij steeds geoordeeld had, ons in het algemeen in ons vaderland over goed en deugdelijk volksonderwijs hadden te verheugen. Welnu, mijne overtuiging is, dat aan mijn kant niet was overdrijving, maar dat er was miskenning van de werkelijkheid aan den uwen. Zeker, er is vooruitgang in ons volksonderwijs, met een vroeger tijdperk vergeleken — het ontbrak er nog maar aan, dat het was blijven stilstaan —; maar in de verte is die vooruitgang niet zóó geweest als hij had kunnen en moeten zijn, en voor het grijpen zijn de feiten, die aantoonen, ja, dat men tot daden bereid is geweest, maar dat men toch méér van woorden den mond vol dan tot daden de hand bereid heeft gehad.

Is overigens het beroep, dat men doet op de beweerde onrijpheid der menigte ten einde deze wetsvoordracht te bestrijden — zoo vaak ik in dat verband van die onrijpheid spreken hoor, komt mij te binnen de beeldspraak van een eenvoudig arbeider: wie de kunst van kleermaken niet verstaat, kan daarom toch wel eene goede keuze doen van den man die zijne kleeren voor hem te maken heeft — is het beroep op die beweerde onrijpheid, waarmede men deze wetsontwerpen bestrijdt, niet eene zelfbeschuldiging, zoo niet voor de personen zelven, dan toch voor de heerschende klassen? Ligt daarin niet de erkenning, dat die heerschende klassen zijn te kort geschoten, en ernstig ook, in hare zorg voor het onderwijs en voor het voldoend gebruik maken ervan? En waar de heer Röell wees op het bezwarende van den geschiktheids-eisch, in het ontwerp gesteld, voor ouderen van jaren, daar stel ik er tegenover deze lichtzijde van dien eisch, dat dientengevolge alle partijen zullen genoopt en gedrongen worden om meer aandacht te wijden aan het onderwijs des volks en aan den duur van het bezoek der school, opdat de vruchten van dat onderwijs zullen kunnen beklijven voor het leven.

Ik weet ook, dat er in de laatste jaren op meer dan één gebied verbetering is tot stand gekomen door de wetgeving. Maar — daargelaten de onbevredigende mate ervan — of men het mij euvel duide of niet, ik moet het uitspreken, omdat ik het voor waarheid houd: die verbetering, ik schrijf haar grootendeels toe aan de beweging, die buiten den kring der kiezers toenam in kracht en invloed. Het was het naderende nieuwe kiesrecht, dat zijne schaduw vooruitwierp; dat gedrongen heeft tot vroeger verzuimde daden, en met zijn reeds bij voorbaat geoefenden invloed voorspelde de dagen, die komen zullen, wanneer het nieuwe tijdperk aanbreekt.

Niemand dichte mij den waan toe, alsof in dat nieuwe tijdperk zoo maar voor het nemen zullen liggen gouden vruchten op zilveren schalen. Het is zelfs best mogelijk, dat op meer dan één gebied de aan den vooruitgang — zooals ik dien versta — vijandige krachten sterker nog zich zullen doen gelden. Maar wat ik durf staande houden, is, dat voortaan elke staatkundige partij meer aandacht dan tot dusver zal schenken aan de behoeften der groote menigte. De heer Bool vroeg eergisteren: wijs mij het land, waar het begeerde kiesrecht heeft uitgewerkt, wat gij verlangt. Ik antwoord: zeker niet overal goeds onvermengd met kwaads, maar wèl overal goeds in meerdere of mindere mate. Ik wijs met name op Engeland — de afgevaardigde vergiste zich, geloof ik, in de meening, dat daar hoogere eischen worden gesteld van welstand en geschiktheid dan in deze wetsontwerpen zijn opgenomen — en op Zwitserland; landen waarheen ik voor veel, wat mij ter harte gaat in het belang der groote menigte, zie met een benijdenden blik.

De heer **van Karnebeek**: Komen er dientengevolge geen werkstakingen meer voor?

De heer **Kerdijk**: Ik hoor daar den heer van Karnebeek zeggen: komen er in Engeland geen werkstakingen meer voor? Mijnheer de Voorzitter, er is door mij geen woord gesproken dat de meening rechtvaardigt, als zouden, volgens mij, met algemeen kiesrecht alle betreurenswaardige toestanden uit de wereld komen. Ik zie overigens niet in, op welken grond de heer van Karnebeek mij van de dwaasheid verdenkt, als zou ik het kiesrecht bij machte rekenen om werkstakingen te voorkomen of overbodig te maken. Ik heb er geen woord van gerept, er zelfs niet op gezinspeeld, en vind derhalve, dat de interruptie geen zin heeft. Ook houde niemand mij schuldig aan de dwaling, als zou het den Staat beschoren zijn, als zou het in zijn machtssfeer liggen, om door zijn regelend en dwingend gezag het geluk te brengen aan de menschen, het maatschappelijk leven te beheeren, om op stoffelijk gebied zelfs alle misstanden in de maatschappij weg te nemen. Ik heb het nooit geloofd en ook nooit verkondigd; integendeel herhaaldelijk genoeg met klem er op gewezen, dat meer nog dan van den Staat moet worden verwacht van individueele kracht en van vrijwillige samenwerking. Maar wèl sta ik in de overtuiging, dat op hare beurt die individueele kracht en vrijwillige samenwerking alleen niet ten doel kunnen voeren, maar dat de solidariteit der burgers in sterker mate tot haar recht moet komen door het orgaan der Staatsgemeenschap, door het sterker ingrijpen van de wet in de maatschappelijke verhoudingen.

Wil men nu op die overtuiging het etiquet drukken van Staatssocialisme, — ach, Mijnheer de Voorzitter, indachtig aan het bekende en ook hier toepasselijke woord, dat een ieder zijns buurmans atheïst is, laat mij dit vrij onverschillig. Alleen waag ik de opmerking, dat de uitdrukking Staatssocialisme mij een zonderling pleonasme schijnt te zijn, aangezien juist de Staat de drager is van het socialistische beginsel, dat naast en met het individualistische tot zijn recht moet komen. Het politieke probleem bestaat juist in de verhouding tusschen het socialistische en het individualistische beginsel, die beide recht van bestaan hebben; het probleem, waar de grens ligt van de vrijheid en van de eischen der gemeenschap, van het individu en van de collectiviteit. Ik voeg er deze opmerking bij, dat het begrip hetwelk de uitdrukking vertolkt, op zich zelf niets nieuws is, dat het altijd heeft bestaan, dewijl een Staat zonder socialisme een contradictio in terminis, eenvoudig onbestaanbaar is. Oud is de zaak: men denke aan het bekende geschrift van den heer van Houten over den invloed van de wetgeving op de verdeeling van den rijkdom. Nieuw is slechts, dat, terwijl het tot dusver niet zelden is geweest eene toepassing à rebours, eene toepassing van het socialistische beginsel ten gunste van de bevoorrechte klassen der maatschappij, men het thans, menschelijker, beter tot zijn recht wil trachten te brengen ook ten behoeve der minder bedeelden. En opdat dit kunne geschieden, naar eisch, naar de behoeften van het oogenblik, ten bate van allen, dáárvoor acht ik eene kiesrechtregeling als de voorgedragene, opdat alle kringen der natie rechtstreekschen invloed erlangen op de wetgeving en den gang van het Staatsbestuur, een gebiedende eisch.

Mag ik thans verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, mijne reden morgen voort te zetten?

De **Voorzitter**: Ik stel voor, den heer Kerdijk de gelegenheid te geven morgen zijne rede voort te zetten.

Daartoe wordt besloten en de beraadslaging verdaagd.

De **Voorzitter**: Het verslag is gereed aangaande het wetsontwerp, houdende bepalingen omtrent overtreding van artikel 1 van het Koninklijk besluit van 17 Februari 1819 (*Staatsblad* n°. 6). Met het oog op den spoed, dien het wenschelijk is te betrachten ten aanzien van de behandeling van dit wetsontwerp, opdat ook de Eerste Kamer in de gelegenheid zij het in hare eerste bijeenkomst te behandelen, heb ik de eer, krachtens de bevoegdheid die het Reglement van Orde geeft, voor te stellen genoemd wetsontwerp te behandelen op morgen bij den aanvang der vergadering, alsmede het wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1892, betreffende de verrekening van gelden waarbij gemeenten betrokken zijn, welk wetsontwerp van hoogst eenvoudigen aard is.

Daartoe wordt besloten, en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Röell*, voorkomende op:

bladz. 1619, kol. 2, reg. 19 en 20 v. b., staat: uitvoerende; lees: »Wetgevende";

aldaar, reg. 47 v. b., staat: dien; lees: »dat";

bladz. 1621, kol. 1, reg. 7 v. o., staat: disquality; lees: »disqualify";

bladz. 1623, kol. 1, reg. 21 v. b., staat: de Vertegenwoordiging; lees: »de keuze der Vertegenwoordiging";

aldaar, kol. 2, reg. 47 v. b., staat: cours; lees: »corps";

bladz. 1626, kol. 2, reg. 24 v. b., staat: by cause; lees: »because".

83ste VERGADERING. — 28 JULI 1893.

198. Bepalingen omtrent overtreding van art. 1 van het Koninklijk besluit van 17 Februari 1819 (*Staatsblad* n°. 6).

83ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 28 JULI 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: een bericht van een lid. — Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen: 1°. Bepalingen omtrent overtreding van art. 1 van het Koninklijk besluit van 17 Februari 1819 (*Staatsblad* n°. 6); 2°. Wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1892. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten de heeren:

Clercx, Mutsaers, Seret, Zijp, van Alphen, van Bylandt, de Meijier, Walter, Vermeulen, van Beuningen, Zijlma, Bool, Beelaerts van Blokland, Gerritsen, A. van Dedem, Pyttersen, Ferf, Hartogh, Mees, Brantsen van de Zijp, Hintzen, Plate, Smit, Schaepman, Hennequin, Houwing, Goekoop, Travaglino, Dobbelmann, van der Schrieck, Ruys van Beerenbroek, Guyot, d'Ansembourg, Haffmans, Veegens, Reekers, Kerdijk, van Gijn, Roessingh, Donner, van Kerkwijk, Levy, Rutgers van Rozenburg, Conrad, Keuchenius, Æ. Mackay, Kielstra, de Geer van Jutfaas, Röell, van de Velde, van der Feltz, Schimmelpenninck van der Oye, van Houten, Heldt, de Ram, Heemskerk, Tydeman, Kolkman, van der Kaay, Lieftinck, Smits van Oijen, van den Berch van Heemstede, van der Borch van Verwolde, van Vlijmen, Land, de Ras, van Löben Sels, Valette, W. de Beaufort, Borret, Bevers, Schepel, Michiels van Verduynen, Roijaards van den Ham, G. van Dedem, Cremer, T. Mackay, Lambrechts, Harte en Bahlmann,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van Binnenlandsche Zaken en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat is ingekomen een bericht van den heer de Beaufort (Amsterdam), dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. BEPALINGEN OMTRENT OVERTREDING VAN ART. 1 VAN HET KONINKLIJK BESLUIT VAN 17 FEBRUARI 1819 (STAATSBLAD N°. 6). (**198**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Lely**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ter beantwoording van het Verslag heb ik de eer mede te deelen, dat de Regeering zich gevleid had, dat het wetsontwerp betreffende de veenningen spoediger had kunnen inkomen en daardoor het thans aanhangige wetsontwerp onnoodig zou zijn geweest. Onmiddellijk nadat mij gebleken was dat zulks niet het geval kon zijn heb ik echter dit laatste gereed doen maken. Wat de klacht aangaat omtrent den langen tijd die dikwijls verloopt tusschen eene aanvrage om concessie en de beslissing daarop, kan worden opgemerkt, dat dergelijke aanvragen in de eerste plaats bij het provinciaal bestuur moeten worden onderzocht en daarna bij mijn Departement, welk een en ander uit den aard der zaak soms geruimen tijd kan vorderen. Evenwel zal ik steeds gaarne medewerken om waar noodig eene spoedige beslissing te bevorderen.

Voorts wordt in het Verslag de wensch geuit dat dit wetsontwerp, dat van zuiver strafrechtelijken aard is, mede onderteekend werd door den Minister van Justitie.

Hieromtrent zij opgemerkt, dat deze mede-onderteekening niet pleegt te geschieden waar een enkel feit wordt strafbaar gesteld, gelijk ze dan ook in vele andere wetten ontbreekt.

Eindelijk zouden verschillende leden de voorkeur hebben gegeven aan verlenging der wet van 1818 met het oog op de tolheffing.

Ik herinner hieromtrent aan hetgeen ten vorigen jare is voorgevallen toen eene wetsverlenging is voorgesteld en daartegen bezwaren werden geopperd.

Mijn ambtgenoot van Justitie was dan ook van oordeel dat thans eindelijk gebroken moest worden met het verlengen der wet van 1818, en dat het boven zulk een verlengen de voorkeur verdiende bij afzonderlijke wet voor elk geval op zich zelf in de strafbaarstelling te voorzien.

Wat betreft de straf bij het ontwerp gesteld, deze is overeenkomstig met het Koninklijk besluit van 1819, waar ook slechts eene straf van 100 gld. is opgelegd. Deze straf is in overeenstemming met het nieuwe Wetboek van Strafrecht als maximum gesteld.

Voorts zegt het Verslag dat van meer belang werd geacht dat de verlenging der wet van 1818 slechts voor één jaar zou gegolden hebben, waarin een prikkel zou zijn gelezen, om het wetsontwerp, houdende bepalingen omtrent verveningen, vóór 1 September 1894 tot stand te brengen.

Naar aanleiding van die opmerking in het Verslag heb ik bij Nota van wijziging voorgesteld om als nieuw artikel aan dit wetsontwerp toe te voegen een artikel 3, luidende: »Deze wet vervalt met 1 September 1894."

Verder wordt in het Verslag de wenschelijkheid betoogd van eene verlenging der wet van 1818 met het oog op de tollen. Ik meen de beantwoording daarvan te moeten overlaten aan mijn ambtgenoot van Financiën, die het onnoodig heeft geacht dat daarvoor tot verlenging van de wet van 1818 werd overgegaan.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Ik geloof inderdaad, gelijk door den Minister van Waterstaat zooeven werd opgemerkt, dat met het oog op de belangen van de financiën in zake de tolheffing de wet van 1818 niet noodig is. In verreweg de meeste gevallen bestaat voor de verzekering van de tolheffing een veel beter middel, namelijk het sluiten der tolboomen, het niet openen der sluizen. Natuurlijk helpt het eerstgenoemde middel niet waar geene tolboomen zijn, doch op de meerderheid der wegen worden deze toch aangetroffen.

Ik kan mededeelen dat aan het Departement van Financiën geen gevallen bekend zijn, althans in de laatste

jaren, waarin het noodig is gebleken gebruik te maken van de wet van 1818 om de tolheffing te verzekeren. Op beboud dier wet wordt dan ook geen prijs gesteld. Mocht het later blijken dat men zich vergist heeft, dan zal het eene eenvoudige zaak zijn eene wet aanhangig te maken, ten gevolge waarvan op overtreding der bepalingen omtrent de tolheffing straf wordt gesteld.

De heer **Ruys van Beerenbroek**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs:* Het antwoord door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gegeven omtrent de bemerking, dat dit wetsontwerp eene veel verdere strekking zou hebben dan de wet van 1818, heeft mij en de geheele Commissie van Rapporteurs in zoover volkomen bevredigd, nu de Minister in het gemaakte bezwaar heeft voorzien door toevoeging aan dit wetsontwerp van een laatste artikel, waardoor de wet slechts zal werken tot 1 September 1894. Ik meen namens de Commissie van Rapporteurs aan de Vergadering te kunnen aanbevelen de aanneming van dat suppletoir artikel.

Met het antwoord van den Minister van Financiën kan ik hoegenaamd geen genoegen nemen. Met 1 September a. s. zal overtreding van de bepalingen betreffende de tolheffing niet geregeld zijn wat aangaat de strafbepalingen.

Indien de wet van 1818 nog voor een jaar was verlengd geworden, had intusschen eene voorziening kunnen worden gemaakt; dat ware de regelmatige weg geweest. Ik wil wel toegeven dat, nu de nog altijd bij den Minister van Financiën bestaande hoop niet verwezenlijkt is dat spoedig de tollen zouden zijn afgeschaft, er hem geen grief van gemaakt moet worden dat vooralsnog geene voorziening is getroffen, waardoor verlenging van de wet van 1818 niet noodig werd. Maar nu die voorziening uitblijft en de tollen blijven bestaan, ware het het eenvoudigst geweest, om in een regelmatigen toestand te blijven, de wet van 1818 nog voor een jaar te verlengen. Blijft echter voor 1 September a. s. iedere voorziening uit, dan is de Regeering mijns inziens in verzuim.

De Minister zegge nu niet dat gebleken is dat in de laatste jaren nagenoeg geene overtredingen meer plaats hebben gehad, zoodat de strafbepalingen der wet van 1818 niet meer noodig zijn. Dit kan het gevolg daarvan zijn, dat behoorlijk de hand aan de zaak gehouden wordt en dat men weet bij overtreding aan straf bloot te staan; maar wanneer eenmaal bekend zal zijn — en dit zal zeer spoedig — dat iedere strafbepaling verdwenen is, dan zullen mijns inziens de ontduikingen en weigeringen van tolbetaling gaandeweg toenemen.

Er is gezegd: men heeft een middel daartegen door het sluiten der tolboomen; maar er zijn tal van wegen, o. a. in Limburg ook de Rijkswegen, waar geen tolboomen aanwezig zijn, terwijl bovendien het aanwezig zijn van tolboomen niet belet het ontduiken der tol op andere wijze, bijvoorbeeld door omrijden.

Indien — om één ander voorbeeld te noemen — voor een voertuig, waarvan de bestuurder weigert tol te betalen, de tolboom gesloten wordt, en een, twee en drie anderen achter hem staan, die wel willen betalen — hoe dan? Dit zal tot tal van onregelmatigheden aanleiding geven. Daarom blijf ik er op aandringen dat vóór 1 September ten opzichte van de tolheffing eene voorziening worde getroffen.

De heer **van Alphen**: Mijnheer de President! Na het gesprokene door den heer Ruys zou ik bijna kunnen zwijgen, maar ik wil nog even aandringen op hetgeen die geachte spreker in de laatste plaats gezegd heeft. Het is buiten quaestie dat het ontduiken der tollen door omrijden bij het niet bestaan van verbod met poenale sanctie veelvuldig plaats vinden zal. Ik kan dat gemakkelijk bewijzen met voorbeelden uit de streek, waar mijne woonplaats is. Er behoeft daar maar een eigenaar te zijn van grond nevens den straatweg aan deze en aan gene zijde van den tol, om de passage vrij te maken; als er vele belanghebbenden hierbij zijn, kan de weg over dien grond bij voorbeeld tot dit doel verhuurd worden. Op die wijze is de inning van 's lands penningen volstrekt niet verzekerd.

Vóór 1 September moet de Minister dus eene voorziening treffen, of wel althans door alle tolgaarders doen rapporteeren of er al dan niet neiging tot ontduiking der tollen bestaat, om daarna met een wetsvoorstelletje te komen; het ware dunkt mij de aangewezen weg geweest, bij voorbaat voorziening te treffen. Ik blijf derhalve met den vorigen geachten spreker op eene voorziening in deze aandringen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil natuurlijk gaarne overwegen hetgeen door beide geachte sprekers gezegd is. Intusschen wil ik er op wijzen dat het recht van den Staat om tol te heffen onverkort blijft, zoodat eene civiele actie mogelijk blijft. Nu weet ik zeer wel dat dit in sommige gevallen weinig zal baten, doch waar het paarden of rij- en voertuigen betreft is verhaal toch veelal mogelijk, daar in zulke gevallen dikwijls eenig bezit aanwezig zal zijn.

Ik geloof dat er geen spoed behoeft gemaakt te worden en dat men kan afwachten wat de ervaring leert. De pachters der tollen zullen de eersten zijn om te klagen, indien zij benadeeld worden. Er behoeft dus geen oogenblik vrees voor te bestaan dat er niet voldoende gelet zal worden op wat er geschiedt. Ik zal daarenboven mijne aandacht aan de zaak geven, en zoodra de noodzakelijkheid er van blijken mocht, de indiening van een dergelijk wetsontwerp als men verlangt, bevorderen.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt dat tegenover een weigerachtige om tol te betalen eene civiele actie kan ingesteld worden.

Ik meen echter dat een tolgaarder daaraan niet veel zal hebben. Maar juist dat noemen van die actie brengt er mij toe om er den Minister op te wijzen dat het zich laat voorzien dat ten gevolge van het ongeregeld laten der zaak tal van bezwaren zullen ontstaan.

De tolpachters zullen niet meer behoorlijk het tolgeld kunnen innen en daardoor in hunne inkomsten benadeeld worden. Zullen zij met grond eene civiele actie in kunnen stellen, niet alleen tegen hen die geweigerd hebben tol te betalen, maar bovendien, indien zij van dezen geene betaling kunnen erlangen, tegen den Staat, tot terugbetaling van een deel der pachtsom, dat zij, ten gevolge van nalalatigheid der Regeering, niet hebben kunnen innen?

En al moge nu misschien in juridischen zin niet te denken zijn aan het met goed gevolg door den tolgaarder instellen van eene dergelijke actie tegen den Staat, zoo zou de billijkheid en rechtvaardigheid medebrengen dat de Staat de pachter voor een gedeelte ontsloeg van de betaling der pachtsom, hetgeen ook weder zou voeren tot groote schade van de schatkist.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1, 2 en 3 alsmede de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt, op verzoek van den heer Rutgers van Rozenburg, in stemming gebracht en met 59 tegen 4 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Hintzen, Plate, Smit, Schaepman, Hennequin, Houwing, Goekoop, Travaglino, Dobbelmann, van der Schrieck, Ruys van Beerenbroek, Guyot, d'Ansembourg, Haffmans, Veegens, Reekers, Kerdijk, van Gijn, Roessingh, Donner, van Kerkwijk, Levy, Conrad, Keuchenius, Æ. Mackay, Kielstra, de Geer van Jutfaas, Röell, van de Velde, van der Feltz, Schimmelpenninck van der Oye, van Houten, Heldt, de Ram, Tydeman, Kolkman, van der Kaay, Lieftinck, Smits van Oijen, van den Berch van Heemstede, van der Borch van Verwolde, Clercx, Mutsaers, Seret, Zijp, van Bylandt, de

Meijier, Vermeulen, van Beuningen, Zijlma, Bool, Beelaerts van Blokland, Gerritsen, Pyttersen, Ferf, Hartogh, Mees, Brantsen van de Zijp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Rutgers van Rozenburg, Heemskerk, van Alphen en Walter.

II. WIJZIGING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING VOOR 1892. (177)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de in het Eindverslag dezer Kamer gemaakte opmerkingen, zij het mij vergund het volgende mede te deelen.

Vooreerst begrootingsartikel 6, kosten van druk- en bindwerk in Noordbrabant. De voorwaarden waarnaar de aanbesteding van drukwerk ten behoeve der provinciale griffie van Noordbrabant voor de jaren 1892, 1893 en 1894 heeft plaats gehad, komen overeen met die, waarnaar de levering is geschied gedurende de jaren 1889, 1890 en 1891. Voor de levering van 1892—1894 werden ontvangen 4 inschrijvingen. De minste daarvan was dezelfde firma die van 1889—1891 de levering volbracht. Overeenkomstig het advies van Gedeputeerde Staten is aan haar de levering gedurende 1892—1894 toegewezen. Dezelfde firma is ook belast met de levering van drukwerk ten behoeve der provincie en ook daarvoor wordt thans beduidend meer geld gevorderd dan eertijds.

Begrootingsartikel 88. Kosten van het ziekenhuis aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Van Regeeringswege wordt steeds gedaan wat mogelijk is om de uitgaven van het ziekenhuis der Rijksuniversiteit te Leiden niet te doen stijgen. De vermeerdering is dan ook niet te wijten aan noodelooze opdrijving der uitgaven, maar, zooals in de Memorie van Toelichting werd medegedeeld, een gevolg van het groot aantal verpleegdagen en van de voor bijna alle voedingsartikelen bedongen hoogere prijzen dan in 1891.

Begrootingsartikel 139. De vraag is gedaan hoe het groote verschil te verklaren is tusschen hetgeen voor de verschillende provinciën als bijdrage van 25 pct. in de schoolbouwkosten verschuldigd is. De oorzaak van het verschil waarop hier werd gewezen, is gelegen in de omstandigheid, dat er in Noordbrabant weinig en in Noordholland veel schoollokalen zijn gebouwd of verbouwd.

Bij begrootingsartikel 143 werd aangedrongen op het nemen van eene eindbeslissing omtrent de invoering van het vak *j*, genoemd in art. 2 der wet tot regeling van het lager onderwijs. Na de bij de wet van 30 December 1892 (*Staatsblad* n°. 292) gebrachte wijziging in art. 6, 1ste lid, der wet van 8 December 1889 (*Staatsblad* n°. 175), ten gevolge waarvan de invoering van het vak *j* eerst verplichtend is op 1 Januari 1897, moet het voordragen eener nadere beslissing omtrent de invoering van dat vak in ieder geval thans nog ontijdig worden geacht.

Op de vraag, onder art. 2 gedaan, om inlichting aangaande den stand en de opbrengst der geldmiddelen van 1892, deelde de Minister van Financiën mij het volgende mede. Het gezamenlijk bedrag der tot dusver voor 1892 toegestane credieten beloopt, na aftrek van een bedrag van f 22 077 252, dat bestemd is geweest voor buitengewone aflossing van obligatiën der Nederlandsche Rhijnspoorweg-Maatschappij, f 132 602 065,94. Vermits de uitgaven in den regel ongeveer f 3 000 000 beneden de raming blijven, mag dus het bedrag der werkelijke uitgaven over genoemd jaar worden gerekend f 129 600 000 te zullen beloopen. De middelen over 1892 hebben opgebracht f 131 642 806,16^5, zoodat de dienst 1892, wanneer de nog aanhangige verhooging van hoofdstuk V met f 380 000 buiten rekening wordt gelaten, geacht mag worden eene voordeelig saldo aan te wijzen van ruim f 2 000 000.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** In art. 1 zijn door de Regeering wijzigingen gebracht, die gedrukt aan de leden zijn rondgedeeld, nadat de schriftelijke gedachtenwisseling was afgeloopen. Verlangt de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over die wijzigingen mede te deelen?

De heer **van der Feltz**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: De Minister heeft de beleefdheid gehad om, alvorens de wijzigingen aan te brengen, daarover het gevoelen te vragen van de Commissie van Rapporteurs en, hoewel deze in het aanbrengen van wijzigingen als deze en tot zulk aanzienlijk bedrag in regularisatiewetten niet gaarne een precedent zou zien voor later, heeft zij hier, met het oog op de posten die het geldt: uitgaven ter beteugeling van het mond- en klauwzeer, en den tijd, van twee à drie maanden, die anders zou moeten verloopen alvorens de verevening zou kunnen plaats hebben, geen bezwaar om de wijzigingen goed te keuren.

De ARTT. 1, 2, 3 en de BEWEEGREDENEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (57)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Kerdijk** zet zijne rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren heb ik getracht aan te toonen, wat mij en velen heeft gebracht tot het inzicht, dat eene zoo ruim mogelijke toekenning van het kiesrecht is een gebiedende eisch.

Niet omdat er anders zoude zijn, of tot dusverre ware geweest, bij kiezers en Vertegenwoordiging boos opzet of onwil om de belangen van allen te behartigen; het moest onnoodig zijn tegen zoodanig verwijt ons te verdedigen; maar omdat van de heerschende klassen het naar eisch behartigen van die belangen noch te vergen noch te verwachten is. Te vergen noch te verwachten om meer dan eene reden. Vooreerst omdat de kennis van het volksleven in al zijne uitingen, het zich volkomen vertrouwd kunnen maken met de inzichten en behoeften van een kring ver staande van eigen kring, het zich kunnen denken in de plaats van anderen voor wie het leven een geheel ander aanzien heeft in stoffelijk en geestelijk opzicht, noodwendig in meerdere of mindere mate, veelal in groote mate, moet ontbreken. Bovendien omdat zóódanig altruïsme, als noodig zoude wezen om de zware offers te brengen die noodig kunnen zijn, een te hooge eisch is, ook na 18 eeuwen van Christendom, voor het gros der menschen, ook onder de huidige kiezers.

Dit leerde mij niet de theorie, maar de practijk. Wel heeft omgekeerd de ervaring invloed uitgeoefend op mijne theoretische denkbeelden in zake kiesrecht. Zij heeft mij doen inzien, dat een kiesrecht, gegrond op het beginsel van eene functie die de wet oplegt, een kiesrecht dat tot beginsel heeft het altruïsme, een kiesrecht dat gedragen wordt door de gedachte van voogdij van een deel des volks over de andere bestanddeelen ervan, *moet* leiden tot onvoldoende behartiging van aller belangen, dat daarom zooveel doenlijk alle belangen zich moeten kunnen doen hooren. Zij heeft mij geleerd, dat de tijd is gekomen om het Staatsburgerschap als grondslag van het kiesrecht niet alleen te huldigen in de wetenschap, maar ook te verwezenlijken metterdaad. Zij heeft mij gebracht in het kamp van hen, die de democratische beginselen willen toepassen.

En met die leering der practijk, met die omzetting mijner denkbeelden omtrent den grondslag van het kiesrecht, is gepaard gegaan wat ik waarnam als verschijnsel in het volksleven: een toenemend wantrouwen in de Vertegenwoordiging. Noem dat wantrouwen onrechtvaardig; meen zelfs, indien gij durft, dat het *ten volle* ongerechtvaardigd is — het feit houdt daarom niet op een feit te zijn.

En wie dat wantrouwen ook met mij een ramp acht voor ons volk, hij vinde met mij daarin een grond te meer om weg te nemen wat daarvan oorzaak is.

Sluit uwe oogen, of erken, dat de democratische windstroom gevaren is ook over onze laagvlakte, niet in alle streken des lands gelijkelijk de menschen aanblazend, maar meer dan men denkt zijn invloed doende gelden ook daar, waar men nog meent waar te nemen de oude rust, gelatenheid en onderwerping. Ook voor ons land is de tijd gekomen waaromtrent de Tocqueville uit Amerika terugbracht de overtuiging, dat hij overal trots, bezwaren en gevaren, de democratie onvermijdelijk brengen zou, en dat het er slechts op aankwam haar te leiden in goede richting.

Slechts de keuze is er tusschen één van twee: òf den stroom te weerstaan op gevaar af dat die verzwelge ook datgene wat goed en noodig is in onze instellingen, òf den stroom eene bedding te geven, zoodat hij vloeien kan tot verhooging der vruchtbaarheid van het land aan zijne oevers en tot welzijn van het volk dat daarop woont. Dien laatsten weg heeft de Regeering gekozen; en daardoor heeft zij in mijne schatting een grooten en blijvenden dienst bewezen aan land, volk èn Kroon.

Men heeft ook in deze beraadslaging, onder verwijzing naar andere landen, klem gelegd op het gevaar voor politiek bederf en omkooping bij de stembus, wanneer deze straks zal openstaan voor de lagere kringen der natie. Zoo vaak ik van omkooping bij de stembus in de toekomst hoor spreken als gevolg van deze wetsvoordracht, rijst de vraag mij op de lippen: wie zijn de meest schuldigen, de omgekochten of de omkoopers? Natuurlijk de laatsten. Wie nu zouden de omkoopers zijn? Immers die behooren tot de bezittende klassen. En dezen zouden dan op dien omkoopingsgrond het recht hebben, zij, de meest schuldigen, om aan de minder schuldigen het kiesrecht te onthouden?

Trouwens, wanneer ik dat beroep op andere landen hoor, verbaas ik er mij over, hoe velen blijven hangen aan de oppervlakte, en daardoor geneigd zijn om de feiten, die zij waarnemen, eenvoudig te verklaren uit de uitgebreidheid van het kiesrecht, zonder ze te vergelijken met andere, even waarneembare in heden en verleden, en hunne conclusie in het aangezicht slaande. Als dezelfde verschijnselen worden waargenomen onder zeer verschillend kiesrecht-régime; als in verschillende landen, in alle van welke het kiesrecht even uitgebreid is, hier *wèl* daar *niet* de verschijnselen zich voordoen, bewijst dit dan niet dat de oorzaak elders moet liggen dan in den omvang van het kiesrecht?

Amerika en Frankrijk, dat zijn steeds de tuighuizen, waaruit de wapenen worden gehaald. Waarom vestigt men niet meer den blik ook op andere landen, bijv. op Zwitserland, een land dat — hoe men overigens over zijn politieken toestand oordeele — in de meeste kantons, wat electorale zeden betreft, in reinheid voor geen land ter wereld behoeft onder te doen.

Ik hoor daar den heer Haffmans zeggen: »dat zijn ook Zwitsers", maar ik vraag: wie en wat geeft recht om dien smaad en die beleediging te uiten tegen ons eigen volk, als zou het lager staan in zedelijkheid dan andere volken, waarvan men spreekt?

De Vereenigde Staten, daarheen vooral wordt triomfeerend gewezen, maar de Unie is een half werelddeel, een complex van Staten, die, ook ter zake van kiesmisbruiken, onderling zeer verschillen. Ik beroep mij op het standaardwerk van Bryce, een werk, hetwelk een man, die in deze Kamer hoog in aanzien staat en zeker niet geacht kan worden warme sympathie te gevoelen voor de denkbeelden, die ik op kiesrechtgebied voorsta, genoemd heeft »het voortreffelijke boek van Bryce", daarbij gewagende van de daarin »met onpartijdigheid medegedeelde feiten". Welnu, wat leest men bij Bryce, waar hij spreekt over de kiezers en over »the question of bribery at elections"? »Here again there is the widest possible difference between different regions of the country. The greater part of the Union is as pure as Scotland, where from 1568 till 1885 there was only one election petition for alleged bribery. Other parts are no better than the small boroughs of Southern England were before the Corrups Practices Act of 1883. No plan however, not even the poorest ward in New York City, sinks below the level of such constituencies of Yarmouth, Sandwich or Canterbury were in England."

Desniettemin ontegenzeggelijk in vele deelen der Vereenigde Staten afschuwelijke omkoopingen en andere knoeierijen. Maar mag men ons land en ons volk vergelijken met gene zijde van den Oceaan, met een volk zonder geschiedenis en met een nooit stakenden stroom van wie overkomen uit de oude wereld?

Niet minder rijk voor hen, op wie ik hier het oog heb, schijnt Frankrijk aan bewijsgronden. Zij wijzen op het bedrijf van gansch het politieke leven daar te lande. Ik vraag: kan dit bederf zóó groot, zóó algemeen, zóó diep zijn in Frankrijk als men meent, waar eene natie dermate snel en volkomen is te boven gekomen de ongehoord zware slagen van de jaren 1870—1871? Is er van den anderen kant grooter politiek bederf denkbaar dan men aanschouwd heeft in een land, dat tot dusverre Nederland met zijn beperkt kiesrecht naar de kroon stak; in België, waar een ellendeling als Pourbaix, de *agent provocateur*, die werklieden aanhitste tot moord en brandstichting, bewezen is in contact te hebben gestaan met en in het nachtelijk uur ontvangen te zijn geworden door den eersten raadsman der Kroon?

Wijzende op bedroevende verschijnselen in Frankrijk, vergeet men niet te veel, dat Frankrijk is een door opvolgende revolutiën omwoelde bodem? Vergeet men niet, dat schier alles waarop aldaar de vinger valt te leggen, als treurig verschijnsel in het heden, een tegenhanger, een waardig pendant, vindt in de dagen van Louis-Philippe's regeering, het censustijdperk bij uitnemendheid?

Zeker, de Panama-onthullingen hebben, helaas, een Minister van openbare werken, die voor vloekwaardige eigenbaat zijn ambt misbruikte, op de bank der beschuldigden gebracht. Maar is onder de regeering van Louis-Philippe niet hetzelfde geschied, eveneens met een Minister van openbare werken, die nog wel op het oogenblik van de ontdekking zijner misdaad was Pair de France en Président de Chambre à la Cour de cassation?

Zeker, in Frankrijk wordt — niet daar alléén, maar ik geef het toe: daar meer dan in andere landen in Westelijk Europa — maar al te vaak het heilig ambt van volksvertegenwoordiger misbruikt om de belangen van zich, zijne vrienden of magen te dienen. Men denke echter aan de versjes van Béranger, die een gekozene door een zeer beperkt kiesrecht de woorden in den mond legde:

> » Enfin, j'ai fait mes affaires:
> Je suis procureur du roi,
> J'ai placé deux de mes frères,
> Mes trois fils ont de l'emploi.
> Les emplois étant ma ressource,
> Aux impôts doit je m'opposer?
> Par honneur je remplis la bourse,
> Où par devoir j'aime à puisser."

Of wilt ge een ernstiger getuigenis? Lees dan den brief, dien in 1847 Guizot, als Minister, — hij, die zelf zeker vrij was van corruptie, maar haar moest dulden in zijne omgeving, — lees den brief, zeg ik, dien Guizot, juist in dagen dat de beschuldiging van corruptie luid weêrklonk, schreef aan zijn vriend de Broglie: »J'ai grand besoin de repos, moralement encore plus que physiquement. Ma lassitude est extrême de cette lutte continue contre toutes les pauvretés et toutes les bassesses

83ste VERGADERING. — 28 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

humaines, tantôt pour les combattre, tantôt pour les menager."

Waarlijk, waar bij voorkeur Frankrijk aangevoerd wordt, ten bewijze dat het nieuwe kiesrecht ons brengen zal politieke onzedelijkheid, die ons volk thans niet kent, daar kan men integendeel uit de geschiedenis van Frankrijk leeren, dat uit andere oorzaken dan uit den omvang van het kiezerkorps het kwaad moet worden verklaard. Te recht schreef Thureau Dangin, waar hij den toestand onder een ministerie Guizot vergeleek met dien onder een ministerie Thiers: »A vrai dire, ce mal était moins celui d'un ministère que celui de la société elle-même. Pour le guérir, il eut fallu changer non les gouvernants, mais les moeurs, rehausser l'âme de la nation et surtout extirper le scepticisme politique et moral."

Wat leert verder de politieke geschiedenis, wanneer men oversteekt naar gene zijde van het Kanaal? Is daar het rondstrooien van geld bij de verkiezingen, zijn daar de omkooperijen en misbruiken ontstaan en toegenomen, toen en naarmate de lagere kringen der natie werden toegelaten tot het kiesrecht? Of is men er omgekeerd tot krachtiger beteugeling gekomen van die erfzonde, naarmate de lagere kringen meer invloed erlangden op den gang van wetgeving en Staatsbestuur?

Kent men de redevoering, waarmede op 1 Maart 1831 lord John Russell in het Lagerhuis de discussiën inleidde over zijn groote Reform-Bill? »Such a stranger", zeide hij onder andere, »would be still more astonished (hij sprak hier van de tegenstelling met hetgeen geschiedde in de beruchte rotten-boroughs), if he were taken to Liverpool, where there is a large constituency, and tols: here you will have a fine specimen of a popular election. He would see bribery employed to the greatest extent and in the most undusting manner; he would see every voter receiving a number of guineas in a box, as the price of his corruption; and after such a spectacle he would no doubt be astonished, that a nation, whose representations are thus chosen, could perform the functions of legislation at all, or enjoy respect in any degree."

En is het misschien beter geworden door die Reform-Act van 1832, inwijdend het kiesrecht-tijdperk ongeveer overeenkomend met dat, hetwelk wij achter den rug hebben? Ziehier wat ik lees bij den geschiedschrijver Molesworth: »Perhaps never before or since had these malpractices been carried to a greater extent than they were during the general election that had recently taken place."

Zoo moest men in 1854 komen tot eene scherpere wetgeving ter beteugeling van de misbruiken, doch ook zij bleek niet voldoende: eerst na uitbreiding van het kiesrecht, waardoor de invloed der lagere kringen werd vergroot, kwam het in 1883 tot de wet, die aan het kwaad in betrekkelijken zin een einde maakte, een eind maakte aan een toestand zóódanig, dat Bryce van sommige gedeelten der Vereenigde Staten niets ergers wist te zeggen dan dit: »Other parts are no better than the small boroughs of Southern England were before the Corrups Practices Act of 1883."

Voor den heer de Beaufort (Amsterdam) intusschen, het bleek gisteren, is het de zaak niet, dat er misbruiken kunnen voorkomen onder elk kiesrecht-regime; neen, wat hem in een zeer uitgebreid kiesrecht tegenstaat, is, dat daaronder de vrijheid minder veilig is, en ten bewijze voerde hij aan den onverwacht grooten bijval, die het anti-semitisme in Duitschland heeft gevonden bij de jongste verkiezingen. Een niet zeer gelukkig gekozen voorbeeld in een land als het onze, waar in de grootste steden, in de kringen der meestbeschaafden en ontwikkelden, het feit van Israëliet te zijn nog eene reden blijkt om niet te worden toegelaten tot het lidmaatschap eener sociëteit. Of zal het wederwoord van den heer de Beaufort zijn, dat hij enkel op het politieke gebied het oog had? Dan zij in herinnering gebracht, dat in Oostenrijk een beperkt kiesrecht bestaat, een echt census-kiesrecht, in de gemeenten en op het platteland gebonden aan de betaling van 5 florijnen in de directe belastingen; en dat niettemin in Oostenrijk bij de stembus en in de Volksvertegenwoordiging tooneelen van anti-semitisme zijn afgespeeld als nergens erger werden aanschouwd.

Men veroorlove mij hier nog in een ander opzicht stil te staan bij de rede van mijn mede-afgevaardigde uit Amsterdam.

Met beminnelijke objectiviteit schetste hij de Regeering als ontrouw aan de leuze van 1891: uitbreiding van het kiesrecht zoo ver de Grondwet toelaat, en gaf hij den medestanders van de Regeering den wenk, niet tevreden te zijn met haar voorstel, dewijl het niet ver genoeg gaat. Mijnheer de Voorzitter, men moet soms het oor geven aan een wenk van een tegenstander; maar waar ik den heer de Beaufort aldus hoorde spreken, dacht ik aan het bekende: »*Man merkt die Absicht und*".... ik zeg nu niet, dat ik er door »*verstimmt*" werd, maar ik heb er goede nota van genomen.

Met even groote opjectiviteit schetste hij de voordeelen van een volstrekt algemeen kiesrecht en van eene herziening der Grondwet ten einde dat te verkrijgen; en bij voerde verschillende voordeelen aan, die aan zoodanige voorafgaande grondwetsherziening zoude zijn verbonden. Was hij daarbij echter volledig? Verzuimde hij ook niet dit te vermelden, dat heel wat moet geschieden alvorens eene grondwetsherzieding verkregen is, en.... dat tijd gewonnen véél gewonnen is?

Uit dit oogpunt verdient ook de aandacht een woord, waarmede op den eersten dag dezer beraadslaging de heer van Houten den afgevaardigde uit Meppel in de rede viel, toen deze had beweerd, dat, indien de meerderheid der Kamer het wetsontwerp niet wilde aannemen, omdat haars inziens de Grondwet het niet toelaat, alsdan die Grondwet zelve zou moeten worden herzien. Wat den heer van Houten noopte hem tegen te werpen: »Wat kwaad?"

Ja, Mijnheer de Voorzitter! Wat kwaad? Geen kwaad in het minst, wanneer . . . . . . men tevreden is met den bestaanden toestand en er geen bezwaar in ziet nog jarenlang dien toestand te laten voortduren, om eerst na afloop van het lange tijdperk, noodig om tot zulk eene grondwetsherziening te geraken, de kiesrechtregeling ter hand te nemen. Wel een bewijs voorwaar, hoe hoog op dit oogenblik de warmtegraad is van des heeren van Houten's liefde voor de zaak van het kiesrecht; een bewijs van zijn lust om de kieswethervorming tot stand te helpen brengen!

Bij dat debat, Mijnheer de Voorzitter, is wederom gebleken, hoe moeilijk het voeren van eene eigenlijke discussie is tusschen mannen, die óf zéér ver van elkander afstaan, óf bij hunne gedachten, ja bij het bezigen van dezelfde woorden, aan iets gansch verschillends denken.

Zoo maakte de afgevaardigde uit Breda er aan de Regeering een verwijt van, dat hare ontwerpen niet zijn eene voordracht van pacificatie; terwijl ik juist omgekeerd oordeel. Van waar dit verschil? De heer Michiels dacht, naar ik vermoed, aan deze Kamer, misschien ook aan de huidige kiezers; ik daarentegen denk aan het volk in zijn geheel, ook aan die bestanddeelen der natie, die tot heden van het kiesrecht zijn uitgesloten gebleven en toegelaten verlangen te worden als vol gerechtigde leden der Staatsgemeenschap.

Zoo zag de heer Travaglino in deze wetsvoordracht gevaar voor de Kroon, terwijl ik juist het omgekeerde staande houd. Wil men de Kroon en een groot deel des volks voor goed van elkander vervreemden — geen beter middel daartoe, dan de bevrediging van den volkswensch te weerstaan en te blijven op het standpunt van behoud, door den Minister van Financiën zoo juist gekenschetst als een conservatisme, dat niet conserveert.

Men vraagt met vrees, hoe de Regeering er toe gekomen is, moedwillig de kracht en den invloed der sociaal-democratie, gelijk met dit ontwerp, te verhoogen; terwijl ik integendeel sta in de overtuiging, dat niets een beter middel blijken kan om de gevaren der sociaal-democratie, welke ik waarlijk niet gering schat, tot de kleinst mogelijke maat terug te brengen.

Om twee redenen. Niet alsof daardoor de sociaal-demo-

cratie, zelfs in de wijze waarop zij zich in ons land openbaart, zal worden weggevaagd; maar vooreerst omdat, naarmate de sociaal-democratische partij gedwongen zal zijn politieke partij te worden en de verantwoordelijkheid te dragen, die daaruit voortvloeit, zij meer rekening zal moeten gaan houden met de werkelijkheid, ook al doet zij van haar principieel revolutionnair standpunt geen afstand. En in de tweede plaats omdat, wat de kracht is der sociaal-democraten in ons vaderland, het vereenigingspunt te wezen voor ontevredenen, omdat dat deel harer kracht zal worden gebroken.

Nu is het waar, dat veel moeilijker aan het sociaal-democratische kamp weder te onttrekken zijn degenen, die het reeds tot zich getrokken heeft, dan toeneming van zijn legertros te voorkomen. Maar aan wie de schuld? Twintig jaren geleden is het, dat ik met het oog op de sociaal-democratie, die destijds nog nauwelijks onze landpalen overschreden had — in de dagen toen men vrij algemeen nog zeide: op *onzen* bodem zal zij geen wortel schieten, dat kan zij in andere landen, maar *ons* volk is voor haar niet toegankelijk — twintig jaren, zeg ik, is het geleden dat ik schreef »wat zou beter zijn, eerst zulk een toestand te laten ontstaan, en dan te trachten er een eind aan te maken, of, zorgen zoolang het nog tijd is dien toestand zelven te voorkomen? O! ik herhaal, aan wie de schuld, dat in de verstreken spanne tijds niet in den richting gedaan is zooveel wat gedaan had kunnen worden?

Daarom — toen ik betoogde, dat bij uitbreiding van het kiesrecht, de sociaal-democratie hier te lande niet meer in die mate het vereenigingspunt zal blijven voor ontevredenen — hoorde ik den heer Ruys van Beerenbroek zeggen: »Duitschland bewijst, dat gij ongelijk hebt". Met uw verlof; wat speciaal in Duitschland den aanhang der sociaal-democratie bij de stembus heeft doen toenemen, is toch niet onbekend. Vergund zij het mij, het getuigenis aan te halen van een, naar ik meen, door alle partijen hooggeschat orgaan der openbare meening, de *Wiener Neue Freie Presse*. Ik citeer uit de tweede hand, maar uit betrouwbare bron: »De eene leering, die uit het resultaat der Duitsche verkiezingen kan worden getrokken is deze, dat de Duitsche natie opnieuw de gevolgen van de Bismarcksche politiek zal moeten dragen in den vorm van onophoudelijke toeneming der sociaal-democratie. Zonder de stelselmatige terugdringing en achteruitzetting van het liberale element, zonder de oeconomische reactie, de bevoordeeling van het grondbezit, zonder de gewelddadige vervolging der sociaal-democratie, zou deze zich nooit zóó hebben kunnen verbreiden onder de massa, als is geschied."

Thans kom ik tot een geheel ander deel mijner rede: de grondwetsquaestie. Doch mij bewust, dat ik toch reeds te veel moet vergen van het geduld der Kamer — ik vraag haar daarvoor verschooning — zal ik zooveel doenlijk mij onthouden van herhaling van hetgeen reeds gezegd is, met name van hetgeen is opgenomen in de rede van den heer Rink, van welke rede de heer de Beaufort uit Amsterdam niets weerlegde, over haar heen ziende naar hetgeen reeds vóór den heer Rink was gesproken, en de weerlegging van diens argumenten dus blijkbaar liever overlatende aan anderen.

Over dezen kant der zaak zal ik mij bepalen tot de toelichting van een drietal opmerkingen.

De eerste knoop ik vast aan eene uitlating van den heer van Houten, onlangs door hem gedaan in de *Vragen des Tijds*, toen hij den voorstanders van deze wetsontwerpen in de schoenen schoof, dat zij — bewust nog wel, want hij sprak van een *fable convenue* — het met art. 80 van de Grondwet »zoo nauw niet nemen".

Mij dunkt, hij had wel mogen denken aan het gezegde, dat, wie in een glazen huis woont, niet zelf met steenen gooien moet. Doch dit daargelaten: zeer verschillende dingen heeft de heer van Houten met elkander verward.

Het niet nauw nemen met de Grondwet? Geenszins. Hij gelieve althans van mij de betuiging te gelooven, dat, indien ik, in gemoede en na herhaald onderzoek, tot de slotsom ware gekomen van strijdigheid tusschen de aangeboden ontwerpen en de Grondwet, de eerste mijn steun en stem niet hebben zouden. Maar ik kan het niet gebeteren: hoe vaak ik art. 80 lees en herlees, ik vind van die strijdigheid geen spoor.

Maar het niet nauw nemen met de bedoeling, de gedachte van den grondwet*gever*, voor zooveel die niet blijkt uit zijne voorschriften zelve; het niet nauw nemen met de verklaringen der toenmalige Regeering — ja, zoo is het inderdaad. Of liever: dààrmede neem ik het niet alleen niet nauw, dààraan ken ik in het geheel geen invloed toe op mijne meening.

De bedoeling, de gedachte van den grondwetgever, voor zoover die niet blijkt uit de Grondwet zelve — eilieve, waar heb ik haar (de grondwetgever toch is gansch iets anders dan alleen de heer Heemskerk) te zoeken buiten de wet? Schreef niet wijlen de hoogleeraar Buys: »Zeker, de kieswetgever moet kenteekenen aannemen en grenzen stellen, maar hij is bevoegd vrede te hebben met een muur waar een kind overheen stapt. Hij mag niet kortweg algemeen stemrecht voorschrijven" — de hoogleeraar bedoelde natuurlijk afgezien van de onderstand-genietenden — »maar hij mag wel de kenteekenen zóó inrichten, dat het algemeen feitelijk bestaat. En nu zegge men niet dat hij, door zoo ver te gaan, althans de *gedachte* van den grondwetgever zou miskennen. Want die bewering is volkomen onjuist. De grondwetgever — ik zeg niet de Minister Heemskerk — heeft van geenerlei voorkeur voor dit of dat stelsel van grensomschrijving blijk gegeven. Hij verlangt dat hier de beslissing worde gelaten aan den wil van den wetgever, zoodat deze slechts het bestaan van dien wil heeft te openbaren, om zeker te zijn dat hij getrouw blijft aan *den geest der Grondwet*."

En de verklaringen der toenmalige Regeering? Ik wil hier niet twisten over de vraag of, in het algemeen naar gezonde beginselen van wets-uitlegging, aan zoodanige verklaringen meer dan zeer bijkomstige beteekenis mag gehecht worden; maar ik beweer dat die beteekenis ten eenenmale daaraan moet worden ontzegd in *dit* geval. Hier zou het niet zijn licht putten voor een dubbelzinnig wetsvoorschrift uit duidelijke en vaststaande verklaringen, afgelegd bij het tot stand komen er van. Hier zou het omgekeerd wezen: voor een wetsvoorschrift, dat den uitlegger niet in den steek laat, opheldering zoeken in Regeeringsverklaringen, die alle helderheid misten en aan vastheid alles te wenschen overlieten. Laat mij slechts herinneren aan één incident bij de grondwetsherziening; aan het oogenblik vóór het sluiten der discussie over art. 80, toen de heer Lohman aanleiding vond om aldus te spreken: »Ik wensch te protesteeren tegen een voorstel, dat, volgens de verklaringen der Regeering den eenen dag het omgekeerde zegt van wat het den vorigen dag inhield." Men kan zeggen: op één punt heeft dan toch de Regeering van 1887 nooit gewankeld of gewijfeld: het algemeen kiesrecht moest worden uitgesloten. Concedo; maar op dàt punt is dan ook juist gezorgd, dat de wensch en de wil van de Regeering, van den grondwetgever, in het artikel zelf is neergelegd. Bereikt is dat doel, door het voorschrift van alinea 3 omtrent de bedeelden; te stelliger is het bereikt door het eerste lid, de Regeering niet vrijlatend, maar haar, ter bereiking van haar doel, dringend tot eene regeling in den geest als de voorgedragene.

Hier moet ik, ietwat afdwalende van mijn gedachtengang, even opnemen de vraag, of opzichtens deze wetsontwerpen van algemeen kiesrecht mag gesproken worden.

Ik antwoord: in zekeren zin ja. In *zekeren* zin; en als de heer Röell, achter mij gezeten, het tegendeel mij toeroept, dan vertrouw ik, dat hij zijn neen wel in ja zal veranderen na het aanhooren van mijne toelichting. Ja namelijk in den zin, dien er door den heer van Houten aan gehecht werd in 1887, toen hij — in tegenstelling met »de theorie van hen, die het kiesrecht eene functie noemen, welke door den wetgever moet worden opgedragen" — datgene, wat hij noemde »de eenvoudige theorie van het algemeen stemrecht", aldus omschreef: »het alge-

meen stemrecht eischt, dat het kiesrecht overal toegekend worde, waar geen rede tot uitsluiting bestaat."

In *dien* zin, in dien wetenschappelijken zin, schijnt het mij juist te verklaren, dat in de Regeeringsvoordracht het beginsel van algemeen kiesrecht gehuldigd wordt, dat de wetsontwerpen op den bodem er van staan, al wordt op dien bodem het beginsel mijns erachtens nog niet voldoende toegepast. Maar algemeen kiesrecht in den landläufigen zin, in den zin der spraakmakende gemeente, kiesrecht voor allen, hoe komt men er toe om het te beweren, ook al laat men het kiesrecht voor vrouwen geheel ter zijde?

In tegenspraak met den heer van Karnebeek, dunkt het mij niet te gewaagd te voorspellen, dat het aantal kiesbevoegden, althans voor vele jaren, zeer aanzienlijk geringer zal zijn dan het door de Regeering wordt geschat.

Trouwens durf ik de onderstelling van den heer van Karnebeek dat het onderzoek naar de analphabeten onder de miliciens, waarop ten deele de schatting der Regeering rustte, toch wel wat meer om het lijf zal hebben gehad dan de lees- en schrijfproef volgens deze wetsvoordracht — die onderstelling durf ik verklaren uit de onderstelling mijnerzijds, dat hij zulk een onderzoek in de kazerne nooit heeft bijgewoond. Ik had wel eens dat voorrecht, en heb gelachen om de vrijgevigheid, waarmede de verklaring werd aangetekend, dat de milicien de kunst van lezen en schrijven verstond. Laat echter de raming der Regeering gelden — dan toch zullen slechts 74 (volgens nadere berekening van den heer Röell 80) pct. der meerderjarige mannelijke bevolking kiesbevoegd kunnen worden. Een-vierde, of eenvijfde, dus buitengesloten. En dan toch het kiesrecht *algemeen?*

Ik keer terug tot de tweede opmerking, die ik te maken heb omtrent de grondwettelijke quaestie. Laten wij elkander over-en-weer niet verhelen de *mogelijkheid*, dat wij, ieder op zijn standpunt art. 80) lezend, herlezende en overdenkend, bevooroordeeld kunnen zijn en blijven; de *mogelijkheid*, dat elk van ons de letters bekijke, den zin er van trachte uit te vorschen, door den bril van vóór- of tegeningenomenheid ten aanzien van de zaak der kiesrechtregeling zelve. Ook bij den besten wil is daartegen in ons zelven geen absoluten waarborg te vinden. Die *mogelijkheid* geef ik dan ook toe, voor wat mij betreft. Maar om er bij te voegen en er nadruk op te leggen, dat zij bij andersdenkenden evenzeer en geen spier minder bestaat in omgekeerde richting.

Wat is onder zulke omstandigheden geraden?

Mij dunkt, niets kan méér geraden zijn dan na te gaan, hoe over de grondwetsquaestie geoordeeld is door dezulken, bij wie van bevooroordeeld zijn in dezelfde richting als wij zelf geen sprake wezen *kan*, omdat zij over de kiesrechtzaak zelve, over de wenschelijke mate van uitbreiding der kiesbevoegdheid, anders dachten dan wij. Wie kan eene betere methode aangeven om eigen inzicht te toetsen? Haar toepassend gaat men zoo veilig als men menschelijker wijze gaan kan.

Welnu, hoe dan, in de eerste plaats is in 1887 geoordeeld door mannen, die òf juist wegens de vrees van eene regeling, gelijk nu gekomen is, hebben gestemd tegen hoofdstuk III der Grondwet, of van wie het althans bekend is, dat zij voor de in die regeling gehuldigde richting geen sympathie koesterden?

Ik moet bekennen, dat ik ook den heer Röell had willen oproepen als getuige.

De heer **Röell**: Toen was ik niet meer lid der Tweede Kamer.

De heer **Kerdijk**: Dat is volkomen waar. Toen de heer Röell zijne »Kantteekeningen" schreef, was hij geen lid dezer Kamer, en hij gaf ze zelfs uit vóór dat de openbare beraadslaging in deze zaal een aanvang nam. Doch waar is het óók, dat de heer Röell in de Eerste Kamer, tot welker lidmaatschap hij intusschen geroepen was, verklaarde: »Ik volsta met te zeggen, dat ik nog hetzelfde standpunt inneem, waarop ik stond toen ik dat werkje schreef."

Nu herhaal ik dat het mijn voornemen was om ook hem hier op het appèl te roepen, maar nadat ik hem, niet zonder bevreemding, eergisteren heb hooren uitleggen hoe bij zijn »*tot* het algemeen kiesrecht" eigenlijk de vork in den steel zat, en de Kamer dit ook heeft gehoord, nu meen ik aan haar het oordeel te kunnen overlaten, en schijnt het mij overbodig, te zijnen opzichte er iets bij te voegen.

Ik neem eenige anderen, bij voorbeeld den heer Rutgers van Rozenburg, die bij de beraadslaging in 1887 sprak: »Ben ik dus geen voorstander van algemeen stemrecht, of wat er aan grenst, veel beter acht ik het Regeeringsvoorstel niet, dat voor algemeen stemrecht den weg baant, behoudens bepaling van het tijdstip der invoering bij de wet." Later nog eens: »Het Regeeringsvoorstel laat. . . . den weg naar algemeen stemrecht niet minder wijd open dan het voorstel-van Houten (om alles over te laten aan den gewonen wetgever)." De heer Rutgers zegge niet, dat hij doelde op een mogelijk misbruiken van de Grondwet, getuige zijn gewagen van de mogelijke komst van »een proletarischen mousson". Want wie kan van misbruiken van de Grondwet spreken, wanneer men doet wat zij veroorlooft, en nalaat wat zij verbiedt? En de heer Rutgers verklaarde het uitdrukkelijk (natuurlijk afgezien van de bedeelden): »De beperkingen der Regeering schrijven *niets* voor, verbieden *niets* en beteekenen dus niets".

Eenige aanhalingen van toenmalige sprekers laat ik liggen, allicht zou ik de Kamer te veel vermoeien. Alleen noem ik nog deze van den heer Ruys van Beerenbroek: »Heb ik nu nog, na al wat wij gehoord hebben, het bewijs te leveren van de onbeperkte ruimte van het Regeeringvoorstel? . . . . Ik laat gaarne het antwoord over aan de onbevooroordeelden, die buiten het debat staan, en ik ben zeker, dat zij èn nu èn in de toekomst zullen moeten zeggen, dat het Regeeringsvoorstel zóó ruim is, dat daardoor feitelijk niets wordt buitengesloten."

De heer Ruys wilde zijn oordeel onderwerpen aan dat van onbevooroordeelden; welnu hij heeft zulk een onbevooroordeelde gevonden zooals er geen betere kon gevonden worden. Ik bedoel natuurlijk den hoogleeraar Buys, in diens commentaar op de Grondwet.

Hier was de wetenschappelijke man aan den arbeid, de in de kunst van wetsuitlegging ervarene als weinigen; en mocht men ook bij hem denken aan de mogelijkheid, dat zelfs bij dien wetenschappelijken arbeid zijn staatkundig inzicht invloed had geoefend, die mogelijkheid verdwijnt bij de wetenschap, dat hij van sympathie voor een voorstel, als de Regeering heeft ingediend, stellig niet kon worden verdacht. En toch, wat schreef hij, aanknoopend aan de laatste woorden, die in deze Kamer vóór de stemming over art. 80 waren gesproken? Men zal zich herinneren dat de heer de Savornin Lohman tot de Regeering de vraag had gericht: »wanneer eene wet gemaakt wordt, waarbij aan de meerderjarige manlijke ingezetenen het stemrecht verzekerd wordt, onder voorwaarde dat zij kunnen lezen en schrijven, zou zoodanige wet in strijd zijn met het artikel?" Waarop de heer Heemskerk had geantwoord: »Ik meen, dat zoodanige wet in strijd zou zijn met het artikel." Dit een en ander nu citeerende, liet de hoogleeraar Buys er op volgen: »Toelichting bleef achterwege, en geen wonder, want, het zij met alle bescheidenheid gezegd, in het grondwetsartikel is tittel noch jota te vinden, welke voor de juistheid van de ministerieele verklaring zou kunnen worden aangevoerd." En sterker nog: »Het zoogenaamde allemansstemrecht is ongetwijfeld uitgesloten, *maar alleen op grond van de tweede en derde zinsnede*."

Waarlijk, Mijnheer de Voorzitter, waar een man als wijlen de hoogleeraar Buys en een drom van getuigen uit den jare 1887 aldus zich uitlieten, daar ben ik vrij gerust in mijn geweten, wanneer ik mijnerzijds tot de slotsom kom van overeenstemming van de Regeeringsvoordracht met de voorschriften der Grondwet.

Eindelijk eene derde opmerking nog over dezen kant der zaak: de uiting van mijne overtuiging dat slechts bij zeer enkelen in deze Vergadering hunne grondwettige bezwaren

hunne houding beheerschen, bij hen den doorslag geven. Ik bedoel, men versta mij niet verkeerd, dat er onder de tegenstanders van het Regeeringsvoorstel slechts zéér enkelen zijn, die niet evengoed tegenstanders zouden wezen, ook al dachten zij over de grondwetsquaestie anders, of al ware in 1887 alles overgelaten aan den gewonen wetgever.

Kan dat twijfel lijden bij mannen als de heeren Travaglino, Michiels van Verduynen, van Vlijmen, Bool en van Karnebeek, die om strijd hun verzet hebben aangeteekend *óók* en *bovenal* op grond van hun inzicht in het belang van land en volk? Kan dat twijfel lijden bij een man als den heer Rutgers van Rozenburg, die in 1887 met minachting of vrees sprak van een wellicht komenden, »proletarischen moesson"? Bij den heer de Beaufort, mijn medeafgevaardigde uit Amsterdam, dien wij gisteren hebben gehoord, en die trouwens reeds op 16 December van het vorig jaar wees op de wenschelijkheid »om, vóór dat de invasie van die achtmaal honderdduizend kiezers in de gemeentehuishouding plaats heeft, te trachten nog eenige kostbaarheden te redden"? Bij den heer van Houten, wiens denkbeelden nog pas in het *Vragen des Tijds*-artikel, waarop ik nog terugkom, zijn ontwikkeld, en die, ik twijfel er niet aan, de eerste zal zijn om te erkennen, dat bezwaren, aan de Grondwet ontleend, voor zoover zij bij hem bestaan, in allen gevalle voor hem niet maatgevend zijn? Bij den heer Röell... doch op diens standpunt heb ik nog nader terug te komen.

Hierover make men zich dan ook geene illusie, als zou de natie, indien de poging der Regeering mislukte, zulks toeschrijven aan verschil van gevoelen over de grondwettelijke quaestie. Neen, de natie zou redeneeren als volgt: »op de grondwetsquaestie schijnen ernstige en geleerde mannen verschillenden kijk te hebben; wij gelooven gaarne, dat zij van weerszijden met even goede trouw is beschouwd; maar de beslissende drijfveer is zij niet geweest. De minderheid — ik spreek met het oog op mogelijke verwerping — wilde het voorstel, de meerderheid wilde het niet; dáárdoor is de beslissing beheerscht. Die beslissing ware dezelfde geweest, ook al bestond in Nederland geen Grondwet, evenmin als in Engeland."

De heer Levy ziet mij aan, alsof ik hem over het hoofd zie, die toch zoo duidelijk heeft verklaard, uitsluitend grondwettelijk bezwaar te hebben. Daarom dien ik wel aan hem in het bijzonder enkele woorden te wijden.

In zijne rede van gisteren sprak hij van de deur van art. 80 die voor hem gesloten is; doch hij gaf toen niet zelf den sleutel, waarmee voor hem die deur zou kunnen worden ontsloten. Wèl deed hij zulks in zijne Nota, gevoegd bij het Voorloopig Verslag. Laat ons dan zien wat daarin te vinden is.

Op den voorgrond dan stelde de heer Levy bij de ontwikkeling van zijn grondwettelijk bezwaar tegen den welstands-eisch, te »vatten, dat men een positief feit langs negatieven weg bewijst, mits dan ook het bewijs afsluite *iedere* mogelijkheid (de cursiviering van het woordje »iedere" is van hem) met het positieve feit in strijd". Maar, zoo ging hij voort »de onderstelling in het ontwerp gemaakt (namelijk dat in eigen onderhoud voorziet wie niet onderstand geniet van een armbestuur of andere instelling van weldadigheid) bezwijkt onmiddellijk zoodra men haar ernstig in het oog vat." En zijne slotsom was daarom, dat art. 4 van het eerste wetsontwerp met art. 80 der Grondwet in strijd is.

Zie echter wat hij schreef aan het slot van dit gedeelte zijner Nota. Betuigend, dat zijns inziens een »betere regel door gemeen overleg, zoo ooit, *hier* dringend noodzakelijk, aanwijsbaar is," deed hij aanwijzing van hetgeen zijn gemoedsbezwaar zou kunnen opheffen. Vooreerst: »Men were den notoiren bedelaar en vagebond." Mocht de heer Levy een amendement voorstellen, om dien notoiren bedelaar en vagebond, notoir blijkens eene veroordeeling, op een afstand te houden, hij kan daarvoor rekenen op mijne stem.

In de tweede plaats: »Men verge (met strafrechtelijke sanctie) de *persoonlijke* verklaring nopens het bezit der volstrekte en der betrekkelijke vereischten voor kiesbevoegdheid." Een punt, waaromtrent ik niet ongezind zal blijken tot overleg.

Maar nu hetgeen hij noemde in de derde plaats: »Men eische, dat onderstand niet genoten zij van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur, gedurende meer dan één laatst verloopen burgerlijk jaar, hetgeen *welstand* niet bewijst, doch doet onderstellen." Hoe, Mijnheer de Voorzitter? Let wel, dat het hier in het betoog van den heer Levy niet aankwam op de vraag van wenschelijkheid van meer of minder; ook niet hierop, een échappatoir te vinden in den strijd, die er anders zou zijn tusschen het eerste en derde lid in art. 80. Neen, hij wilde iets anders dan het voorgestelde door de Regeering, omdat volgens hem »een negatief bewijs moet uitsluiten *iedere* mogelijkheid met het positieve feit in strijd". Kan hij dan met menschenmogelijkheid volhouden, dat die *mogelijkheid* verdwijnt, als slechts één jaar in twee of drie jaren wordt veranderd? Als hij aanneemt, dat een termijn van twee of drie jaren voldoende is, waarom mag ik dan niet hetzelfde aannemen van één jaar? De heer Levy duide het mij niet ten kwade, maar op dit punt is mij een merkwaardiger staatsstuk dan zijne Nota nog zelden onder de oogen gekomen.

Op zeer enkele uitzonderingen na, ik herhaal daaromtrent mijne overtuiging, is voor de leden dezer Vergadering die de Regeeringsvoordracht verwerpelijk achten, het hen beheerschende en voor hen beslissende bezwaar niet in de grondwetsquaestie, maar in het voorstel zelf. Dit willen zij niet. Wat willen zij dan wèl?

De oplossing, begeerd door den heer de Beaufort en »sommige zijner politieke vrienden", zooals hij zich uitdrukte, is vooralsnog een geheim, dat eerst later ons zal worden geopenbaard. Misschien is de Kamer nog minder nieuwsgierig naar die oplossing zelve, dan wel om te weten wie de bedoelde politieke vrienden zijn.

In afwachting daarvan kan het niet ongepast gerekend worden, al heeft de heer van Houten nog niet aan de beraadslaging deelgenomen, toch ter bespreking op te nemen de denkbeelden, weinige weken geleden door hem in de *Vragen des Tijds* ontwikkeld. Als toch een man als hij zoo kort vóór dit debat zijne denkbeelden in het openbaar uiteenzette, dan moet hij het gedaan hebben met het oog op dit debat.

Ten deele komen zij overeen met die wij eergisteren van den heer Röell hebben vernomen. Evenals deze, wil ook de heer van Houten verschillende categorieën van kiezers maken; en eveneens neemt hij als een dier categorieën de betalers van eenige directe belasting. Daarentegen neemt hij als tweede categorie een andere dan de heer Röell, er naast: degenen, die zich kunnen verblijden in »het vrije bezit, gedurende een bij de wet te bepalen tijdperk, van eene zekere som in de Rijkspostspaarbank", »bij voorbeeld (van) een spaarbankboekje van gemelde instelling van f 50, (dat hij) bij het gemeentebestuur deponeert".

Wanneer men dus is, òf belastingbetaler, òf in het blijvend bezit van zulk een spaarbankboekje, zal men kiezer zijn op dien grond alléén. Waar blijft nu het vroeger door den heer van Houten op den voorgrond gestelde beginsel: »Voorts moet de daad van kiezen uitvloeisel zijn van eigen oordeelvelling, en behoort de kiezer diensvolgens te kunnen lezen en schrijven, om niet van de kennisneming van het grootste deel van hetgeen ter vorming van een oordeel dient, te worden uitgesloten"? Waar blijft zijn vroegere eisch, dat reden van buitensluiting moet zijn: »gemis van elementaire geestesontwikkeling, welke door het lager onderwijs wordt verkregen"?

Of meent hij misschien, dat de vervulling van dien eisch wordt gewaarborgd door de bepalingen der voordracht opzichtens het stemmen zelf? Aangenomen — wat mij nog niet zoo zeker schijnt, omdat misschien blijken zal dat op practische gronden het voorschrift omtrent het plaatsen van de handteekening der kiezers op een daarvoor bestemde

83ste VERGADERING. — 28 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

lijst dient te vervallen — maar aangenomen, dat het behouden blijft, wat beteekent die handteekening alléén? Zoo heel ver behoeft de heer van Houten niet te gaan om te vernemen dat er mannen zijn, zelfs met een ambt bekleed, die wèl geleerd hebben hun naam te krabbelen, maar die bankbiljetten onderscheiden naar de kleur en het niet bemerken, wanneer hun een boek omgekeerd wordt voorgehouden. En wat betreft de invulling van het stembiljet; die zal immers zóó geschieden, dat de kiezer vóór zich krijgt eene lijst, houdend de namen der candidaten, en daarop alleen den door hem gewenschte op eenigerlei wijze heeft aan te schrappen, zoodat hij bij een vertrouwd vriend slechts te voren behoeft te informeeren, welke rangplaats op die lijst de door hem gewenschte candidaat inneemt, om zijn kiesrecht te kunnen uitoefenen. Nogmaals: waar dan blijft de eisch van weleer?

Dus volgens den heer van Houten kiezer hij, die directe belasting betaalt of een spaarbankboekje bezit; geen kiezer, wie noch op het een noch op het ander zich kan beroemen.

Kenschetsend nu voor de huidige positie van den heer van Houten in dit gewichtige vraagstuk is in de eerste plaats hetgeen hij schreef over zijne categorie van belastingbetalers. Hij zag wel in, dat in onze groote steden met de huidige wet op het personeel vele zelfs der door hem geliefkoosde » gezeten " werklieden zouden worden buiten gehouden. Maar wat nood? De grens van de belastingplichtige woningen kan immers worden verlaagd, met verlaging tevens van het tarief voor de kleine woningen. Heeft, zoo schreef hij verder, de Regeering daarvoor geen genoegzame gegevens, wel, dan moeten ze alsnog verzameld worden. En . . . . dan blijve de afdoening van het vraagstuk maar hangende tot tijd en wijle! Dat zal, voegt de heer van Houten er bij, niet de schuld zijn van de Kamer, die eerst thans in de gelegenheid is haar beslissend woord te spreken. Alsof het niet in November, bij het onderzoek in de afdeelingen, de tijd en de plicht ware geweest voor den heer van Houten om, indien hij die gegevens noodig achtte, toen ze van de Regeering te vragen.

Nu zijne tweede categorie van houders van spaarbankboekjes. Ik druk er op, dat de heer van Houten, op zijn standpunt natuurlijk te recht, niet het op zeker oogenblik vertoonen van een spaarbankboekje vordert, maar het gedurende zekeren tijd in bezit houden daarvan; en ik bemerk met genoegen, dat de heer van Houten blijkens zijn gebaar met ingenomenheid mij daarop klem ziet leggen. Dat is dus het eierenetén: het bezit. Heeft de schim van Thorbecke, wiens Staatsleer hij eenmaal naar meer democratische denkbeelden critiseerde, hem niet in het oor gefluisterd de vraag, die Thorbecke eenmaal deed: » wat heeft stemrecht met bezit te maken?"

Mocht de heer van Houten mij tegenwerpen: dien eisch van een spaarbankboekje stelde ik enkel met het oog op jonggezellen, dan zou ik hem mogen antwoorden: neen, in uw opstel schreeft gij uitdrukkelijk, dat die eisch overweging verdient, ten bate van werklieden, die zich in een matigen welstand mogen verheugen, *doch geen belastingplichtige woning hebben* of nog bij een ander inwonende zijn. En indien wellicht de heer van Houten glimlacht over mijne meening, dat het blijvend bezit gedurende eenigen tijd van een spaarbankboekje met f 50 voor een werkman in gewone omstandigheden, middelbaren leeftijd, bezwaard met een gezin, een te hooge eisch van welstand is, dan zou ik hem dien glimlach niet benijden; want dan komt het mij voor, dat hij daardoor toonen zou, met de nooden, met de eischen des levens in dien kring niet naar eisch bekend te zijn.

Zijne categorie van belastingbetalers motiveerde de heer van Houten als volgt: » Hij die personeele belasting betaalt, heeft eene zelfstandige plaats in het maatschappelijk leven; zijn uiterlijke staat onderscheidt hem gunstig van anderen, die in niet-aangeslagen woningen huizen; en door zijn aanslag te betalen, toont hij de middelen te bezitten om een, buiten het levensonderhoud in zijne engste opvatting liggende schuld te voldoen."

Woord voor woord is dit van toepassing op den werkman die, trots zorgen voor zijn gezin en trots onspoed der tijden, winter en zomer weet te voorzien in het onderhoud der zijnen. Woord voor woord, met één belangrijk verschil. Des heeren van Houten's eisch omvat het bezit van middelen »om een, buiten het levensonderhoud in zijne engste opvatting liggende schuld te voldoen". Ik zeg mijnerzijds: wat geeft het recht om, wie wel tot voorziening in levensonderhoud, zij het ook naar » de engste opvatting", bij machte is, maar niet tot meer, onwaardig te keuren? Wat geeft hiertoe het recht aan den heer van Houten, die in datzelfde opstel in herinnering bracht, in welken zin het etiquet van maatschappelijken welstand in 1887 door hem werd opgevat?

Toen drukte hij er op, dat maatschappelijke welstand moest worden opgevat » als eene moreele qualiteit, of liever als een kenmerk van een geheel van moreele qualiteitèn." » Want", zoo ging hij voort, » men bedenke welke moreele qualiteiten er noodig zijn om in de lagere klassen aan zoodanig kenmerk van maatschappelijken welstand te beantwoorden. Welke mate van werkkracht, van vlijt, van spaarzaamheid, van ordelievendheid, van inschikkelijkheid tegenover alle, met wie men in aanraking komt in de maatschappij, ligt voor iemand, die in den werkmanskring geboren en opgegroeid is, en niet meer opleiding heeft genoten dan hij bereiken kan, niet opgesloten in dien eisch: maatschappelijken welstand? Heeft men in dien kring ook slechts eene bescheiden mate van welstand bereikt, dan getuigt dit van veel grooter moreele qualiteiten, dan als de rijke, die in purper werd geboren, zich in zijn stand handhaaft."

Het zou niet beter kunnen worden gezegd. Maar meent de heer van Houten, dat dit alles wel geldt voor den werkman, die directe belasting betaalt, maar niet misschien evenzeer voor zijn buurman, die buiten de hulp der armenzorg het moet stellen?

Zie, Mijnheer de Voorzitter, ik zou wenschen, dat hier tegenover hem stond, niet ik, maar de man, die in de reeds herhaaldelijk aangehaalde meeting op 23 dezer hier ter stede het woord voerde. Dat die man hier, gelijk daar, uit den schat zijner kennis van de werkelijkheid kon wijzen op arbeiders die met een povere weekverdienste weten rond te komen voor zich en hun gezin, die op bedroevende wijze zich en hun vrouw en kroost voeden moeten, maar die blijven buiten de handen van het armbestuur. Ik vraag of ook die niet in moreele qualiteiten op zijn minst gelijk staan met »de rijke, die, in purper geboren, zich handhaaft in zijn stand"? Ik vraag, of het den heer van Houten en mij, of het ons beiden past om te decreteeren, dat zij, omdat zij niet wonen in eene belastingplichtige woning of niet bezitten een spaarbankboekje, missen die moreele qualiteiten, waarin hij in 1887 de beteekenis zocht van den welstandseisch? Of het ons beiden niet veeleer past, uit zedelijk oogpunt, tegen zulke mannen eerbiedig op te zien?

Zou ik, Mijnheer de Voorzitter, mijne rede na de pauze mogen voortzetten?

De **Voorzitter**: Daar de heer Kerdijk meent nog eenigen tijd te behoeven om zijne rede te eindigen, stel ik voor de gewone pauze te houden.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Kerdijk**, het woord verkregen hebbende tot voortzetting zijner rede, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Onder herhaling van mijn verzoek om verschooning aan de Kamer voor het vele, wat ik vraag van haar geduld, kom ik thans tot de redevoering van den heer Röell. Maar ten bewijze, dat het mij met dit verzoek ernst is, zal ik één punt laten liggen, hoe moeilijk mij dit persoonlijk

ook is. Want, waar de heer Röell mij zijn gewaardeerden lof schonk voor de nauwkeurigheid, waarmede ik, in een door hem vermeld opstel, een overzicht van het Engelsche kiesrecht heb gegeven, doch zich verbaasde over de conclusie, waartoe ik was gekomen, — daar zal men gemakkelijk begrijpen, dat het mij zelfbeheersching kost, om niet voor de Kamer aan te toonen, dat de grond voor die verbazing ontbrak. Intusschen houd ik mij aanbevolen voor de gelegenheid om dit — als ik het zoo familiaar mag uitdrukken — dit appeltje te schillen tusschen ons beiden.

Wat ik daarentegen niet mag ter zijde laten, zijn de bezwaren, door den heer Röell tegen het Regeeringsvoorstel ontwikkeld uit een grondwettig oogpunt. Tegen den geschiktheidseisch had hij geen enkel bezwaar: dat is dus reeds zooveel gewonnen. Maar des te sterker was zijn bezwaar omtrent den welstandseisch. Of juister gezegd: des te sterker *scheen* het; want als ik goed zie, was de bedenking zóó zwak en van dien aard, dat zij niet al te moeilijk uit den weg zal zijn te ruimen.

In het vroeger verloop mijner rede zeide ik, dat ik, hoe ook het artikel lezend, niet kon komen tot de slotsom van strijdigheid tusschen de ontwerpen en de Grondwet. Ook nu refereer ik mij dienaangaande aan het doorwrocht betoog van den afgevaardigde uit Arnhem, den heer Rink, waar deze onderscheid maakte tusschen het kenteeken zelf en het — misschien min of meer gebrekkige, al dan niet afdoende — bewijs daarvan. Dit alleen wil ik nog opmerken, dat, wanneer men vraagt wat de uitsluiting van alinea 3 kan beteekenen, indien de lijn van welstand mag worden getrokken over die der uitsluiting wegens onderstand, mij geantwoord wordt met de wedervraag: heb ik het dan zoo mis, dat zulks toch vrij duidelijk is? Duidelijk deze beteekenis van het derde lid, dat de welstandseisch van het eerste lid zóó laag kan worden gesteld, dat dientengevolge, indien de derde alinea niet bestond, óók onderstand genietenden tot het kiesrecht geroepen konden worden? De heer Röell heeft zelf het voldingend bewijs geleverd. Hij noemde als een van de categorieën, aan wie hij het kiesrecht wil verleenen, het hebben eener woning. Ik weet niet welke restrictiën hij daaraan wil toevoegen; maar mocht hij beoogen, wat de Grondwet stellig niet verbiedt, het hebben van eene woning overeenkomstig het Engelsche kiesrecht, al is het maar het armzaligste hokje of zolderkamertje — wel, dan zou hij zeker komen tot een kring van lieden, die het kiesrecht zouden erlangen, indien niet het derde lid van art. 80 hen uitsloot.

Intusschen, ter wille van het argument plaats ik mij op het standpunt van den heer Röell, met hem aanemende, dat het teeken van welstand iets anders, iets meer moet zijn, dan wat thans in art. 4 van het tweede ontwerp te lezen staat. Veel meer behoeft het volgens hem niet te wezen; als het maar *iets* is; »een weinig beteekenend kenmerk", zoo sprak hij »zou reeds voldoende zijn". Maar ook dat weinig beteekenende wordt gemist; en dus: »zooals het nu wordt voorgedragen, ontbreekt beslist elk kenteeken van welstand, welk ook."

Ik kan niet toegeven, dat de welstandseisch in de voordracht niet meer omvat dan art. 80, alin. 3 der Grondwet.

Vooreerst niet, dewijl daarin is opgenomen de onderstand aan vrouw en kinderen. In verband hiermede, vergiste eergisteren de heer Röell, betoogende dat die uitbreiding van de buitensluiting vanzelf spreekt, zich in de meening dat in Engeland diezelfde uitbreiding, opzichtens vrouw en kinderen, in de practijk wordt erkend buiten »het geschreven kiesrecht" om. Letterlijk, wanneer men drukt op het woord: »geschreven *kies*recht", is dit juist; maar de heer Röell, die mij toeroept: »daar komt het juist op aan!" kan bij zijne kennis van de Engelsche wetgeving toch bezwaarlijk volhouden, dat er niet tal van wetten daar te lande zijn buiten de eigenlijke kieswetten, waardoor toch in belangrijke mate, als geschreven recht, de kiesbevoegdheid wordt beheerscht. En wat is nu het geval?

In de Reform-Act van 1832 werd inderdaad van onderstand aan vrouw of kinderen niet gerept, doch twee jaren later werd in de Poor Law Amendment-Act van 1834 opgenomen deze bepaling: »All relief given to or on account of the wife, or to or on account of any child of children under the age of 16.... shall be considered as given to the husband of such wife or to the father of such child or children, as the case may be." Is hiermede niet aangetoond, dat in Engeland de uitsluiting wegens onderstand, genoten door vrouw of kind, wel degelijk berust op geschreven recht, niet vanzelf wordt afgeleid uit het beginsel?

Ik kan voorts niet toegeven, dat de bevolkingsregisters ten deze van geen beteekenis zijn.

En de tweede reden waarom ik niet kan toegeven, dat de welstandseisch van het wetsontwerp niet meer omvat dan het derde lid van art. 80, zie ik in de voorwaarde van ingeschreven zijn in de bevolkingsregisters! 't Is waar — en de heer Röell hecht hieraan bijzonder groot gewicht blijkens de cursieve letters, waarmee hij het woord liet afdrukken in de *Handelingen* —, dat èn het houden van verblijfsregisters èn het ambtelijk schrappen van de bevolkingsregisters bij het Koninklijk besluit van 1887 »facultatief" zijn gesteld. Maar wat belet ons in de aangekondigde wet ter herziening van dat Koninklijk besluit het *facultatieve* voorschrift te veranderen in een *imperatief* gebod? 't Is ook waar, dat die wet er nog niet is. Maar zoude het dan geraden zijn geweest, alles te gelijk over hoop te halen, en moest deze nadere regeling niet worden uitgesteld helaas?

Doch andermaal wil ik, ter wille van het argument, met den heer Röell aannemen dat dit alles niet opgaat, mits hij van zijn kant mij toegeve, dat zijn bezwaar *geheel* vervalt — hij eischt immers slechts *iets*, hoe weinig ook — indien de notoire bedelaars en landloopers, waarvan de heer Levy gewaagde in zijne Nota, bij den welstandseisch worden vermeld. Wie weet, of op die wijze de gewetensrust in den loop van de behandeling dezer wetsontwerpen hem niet zal worden geschonken? Dan zal de geheele grondwetsquaestie voor hem ophouden te bestaan. Dan zal hij uit zijn woorden van eergisteren »voor ons is het een zaak van explicatie der Grondwet of van te veel op ééns", de eerste helft hebben te schrappen. Dan zal hij hiertoe ze hebben te beperken: »voor ons is het eene zaak van te veel op ééns".

Te veel op ééns. Hoeveel is hij dan op dit oogenblik bereid te geven? Eene volkomen heldere en scherpe voorstelling van hetgeen de heer Röell wenscht en vermoedelijk in amendementen zal belichamen, heb ik mij uit zijne redevoering niet kunnen vormen. *Eén* ding echter heb ik begrepen: hij wil de commensalen buitensluiten; en naar den maatstaf van Utrecht, waar hij ruim 2000 commensalen vond, berekende hij, dat er omstreeks 100 000 zijn in het geheele land.

Dat cijfer schijnt mij wel een weinig te hoog, want Utrecht is geen gelukkige maatstaf voor een regel van drieën. Doch ik ben het met hem eens, dat in elk geval het aantal der commensalen in ons land zeer groot is.

Mag ik nu vragen: waarom *die* buiten den kring der kiesbevoegden gehouden? Waar blijft het beginsel, dat de heer Röell aanvaardde uit de hand van Thorbecke: het stemrecht moet hebben het karakter van *gemeen*recht, staatsburgerschap moet de grondslag zijn, er buiten blijven moeten slechts zij, wien ontbreekt oordeel en vrijheid om dat oordeel te uiten? De commensalen geen Staatsburgers? buiten het gemeene recht? geen oordeel en geen vrijheid om het te uiten?

De heer Röell roept mij toe, dat toch ook in Engeland de commensalen geen kiesrecht hebben. Die tegenwerping verrast mij. Omdat het in Engeland zoo is, — zóó ver dacht ik niet dat de bewondering van den heer Röell voor het Engelsche kiesrecht ging, dat, waar hij doen wil wat in onverzoenlijken strijd is met het beginsel door hemzelven voorop gesteld, hij zegt: wel wat doet dat er toe, in Engeland is het toch ook zoo! Zou dus de heer Röell zelve bij nader inzien niet te ver gaan?

Afgezien van de buitensluiting van de commensalen, wil hij twee categorieën van kiezers, waarvan de eene het kiesrecht zal erlangen op grond van betalen van directe

belasting. Op zichzelf beschouwd heeft die categorie naast de tweede van de woningbewoners, geen zin, behalve ten opzichte van de lodgers. Maar voor dezen herleeft dan ook onmiddellijk de census. Neen, zegt de heer Röell, want ik vraag niet, *hoeveel*, maar alleen *dat* zij betalen. Is dat niet spelen met woorden? De heer Röell betoogde eergisteren te begrijpen, dat men vroeger bezwaar kon hebben geopperd, maar thans niet meer, dewijl wij zoo goed als gereed zijn gekomen met de belastinghervorming. Zoo goed als gereed? Maar er ontbreekt toch nog aan de herziening van het personeel; en als die aan de orde komt, zal er dan geen strijd gevoerd worden over de laagste grens der belastingplichtigheid? Staat bovendien de laagste grens van de vermogens- en van de bedrijfsbelasting vast voor altijd? Ja, knikt de heer Röell; toch durf ik hem wel voorspellen, dat zulks niet het geval zal wezen. Nu wederom voegt de heer Röell mij toe, dat hij *hoopt* dat het niet gebeuren zal; maar hij houde het mij ten goede dat het mij niet zeer geraden schijnt, op zulk een »hoop" alleen een stelsel van kiesrecht te bouwen.

Laat men daarentegen de lodgers buiten beschouwing, dan heeft die eerste categorie van belastingbetalers, welke de heer Röell wenscht, op zich zelf geen zin naast zijne tweede categorie van hen, die eene afgezonderde woning hebben. Geen zin behalve dezen, dat dientengevolge geen kiezers zullen wezen zij, die, aangeslagen zijnde, hun belasting niet betalen. Is dit nu billijk? Onbillijk zeker niet waar de betaling achterwege blijft uit onwil. En even zeker is zulks vaak het geval. Maar lang niet altijd; dikwerf is werkelijke onmacht om te betalen de reden. En wat is dan het gevolg? De man, die zóó laag wordt geschat, dat hij niet opgenomen wordt in de rij van belastingschuldigen — misschien een gevolg van wanbeheer in zijne zaken van slecht oppassen — *die* zal kiezer zijn en blijven. Maar degeen, die door oppassen en nijveren arbeid het zóó ver brengt, dat hij aangeslagen kan worden — *hij* zal, indien hij niet bij machte is om te betalen, zijn kiesrecht verbeuren! Is dat geen tegenstrijdigheid, geen onbillijkheid in zeer hooge mate?

Over de tweede categorie van kiezers, waarop de heer Röell ons een blik liet werpen, vermag ik niet een oordeel uit te spreken, en daarop doelde ik voorheen, zeggend dat ik mij nog geen scherp beeld kon vormen van het stelsel, door hem geplaatst tegenover dat der Regeering. Hij sprak van Engelsche householders. Dat *kan* beteekenen een inderdaad zeer ruime uitbreiding van het kiesrecht. Maar hij sprak ook van restrictiën in verband met belastingen en met een afgezonderd karakter der woning. De beteekenis hiervan kan grooter of geringer wezen, zóó dat de beperking eene hoogst belangrijke wordt. Hieromtrent zullen wij dus geduld moeten oefenen, totdat de heer Röell ons nader wil voorlichten. Voorloopig weten wij slechts, dat de voordracht der Regeering hem te ver gaat.

Maar hij voegde er bij, daar moet iets bijkomen, en dat bijkomen, kon meer en minder zijn, en dat kan zeer beperkt zelfs zijn. Mij niet, dat behoef ik wel niet uitdrukkelijk te verzekeren. Integendeel wensch ik ten slotte nog antwoord te geven op de vraag, of het voorstel der Regeering mij ten volle bevredigt in mijne inzichten en wenschen. Neen, dat doet zij niet. Zelfs is hetgeen te dier bevrediging ontbreekt, verre van onbeteekenend.

Ten deele moet ik dat wijten aan den Minister. Hoe van harte gaarne en oprecht gemeend ik hulde breng aan hetgeen hij ons heeft aangeboden, aan den vooruitzienden Staatsmansblik waarvan hij heeft blijk gegeven, toch mag ik mijn leedwezen over sommige onderdeelen zijner voordracht niet verzwijgen. Daarover nader, wanneer die aan de orde zullen zijn. Thans noem ik slechts, zonder er verder bij stil te staan en ook zonder volledig te zijn: de schorsing van de uitoefening van het kiesrecht voor mindere militairen; de uren, waarin de stembus geopend zal zijn; de overgangsbepaling in het tweede wetsontwerp ter bevoorrechting van de huidige kiezers.

In veel grooter mate echter, op veel gewichtiger punten, kan mijn niet-bevredigd-zijn den Minister niet treffen, omdat het een gevolg is van de bepalingen der Grondwet, waaraan hij gebonden was.

Al te veel kwaad zal ik niet spreken van den grondwetgever, die het tegenwoordige art. 80 ons geschonken heeft. Want naast de schaduw is er verkwikkend licht; en als ik bedenk, dat in 1887, door de verbrijzeling van het censushek, deze wetsontwerpen zijn mogelijk gemaakt, dan lijdt het voor mij geen twijfel, dat het licht de schaduw verre overtreft.

Toch kost het mij moeite, dien grondwetgever tweeërlei te vergeven: het algeheel uitsluiten van de vrouw, en het scheren van alle onderstandgenietenden over één kam.

Het uitsluiten van de vrouw. Ik herinner aan de woorden van den heer van Houten in zijn geschrift over de Staatsleer van Thorbecke, toen hij sprak van »de wetten, welke het kenmerk dragen, dat zij door de priesters, of door de gegoeden, of door de mannen voorgeschreven of gemaakt zijn." Ik voeg er bij overtuigd te wezen, dat een volgend geslacht op degenen, die al wat vrouw is politiek onmondig verklaarden, onbekwaam om rechtstreeksche invloed te oefenen op het Staatsbestuur en de wetgeving, waarbij ook hare belangen zoo nauw betrokken zijn, zal terugzien als op bekrompenen.

De gelijkstelling van alle onderstand genietenden. Ware in 1887 aan den wetgever volkomen vrijheid gelaten, ik zou de voorkeur geven aan de Duitsche regeling, waarbij het kiesrecht alleen aan diegenen, »welche aus *öffentlichen* oder *Gemeinde*-mitteln eine Armen-unterstützung bezogen haben", wordt ontzegd. Of althans, *indien* ik ook dan mij had vereenigd met uitsluiting ook op grond van onderstand door kerkelijke armbesturen of andere instellingen van weldadigheid, ik zou het enkel hebben gedaan met het oog op het te onzent nog vigeerende beginsel van armenzorg.

Zeker echter zou ik mij dan *niet* vereenigen met de uitsluiting óók van dezulken, die geenszins geregeld, maar alleen tijdelijk, misschien zelfs slechs ééne enkele maal in het jaar, in gansch bijzondere omstandigheden, een beroep deden op openbare of kerkelijke hulp. Dan zou ik het gewenscht hebben, zooals het is in de Zwitsersche kantons Zurich, Bazelland en nog verscheidene andere, waar alleen door »*dauerende*" of »*regelmäszige*" Armen-unterstützung het kiesrecht verbeurd wordt; gelijk ook de Hessische kieswet — men ziet, dat het niet alleen in democratische landen zoo geregeld is — spreekt van »nicht blos vorübergehende Armen-unterstützung." Dan zou ik getracht hebben te doen zegevieren de meening, dat in eene regeling, welke de werklieden tot het kiesrecht roept, niet past de uitsluiting der zoodanigen, die voorbijgaand en voor korten tijd tot voorziening in het onderhoud van zich en de hunnen onmachtig zijn, omdat zij langdurig aan het ziekbed gekluisterd of tot werkeloosheid gedoemd worden, slagen der fortuin, waartegen ook de vermaarde »gezeten werkman" niet altijd afdoende zich kan wapenen. Dan zou.... maar wat dan zou hebben gekund kan thans niet baten. De Grondwet heeft ons den band aangelegd; en ook ik heb er mij bij neer te leggen.

Er mij bij neer te leggen niet alleen, maar dien ten volle te eerbiedingen. Dat wil zeggen: niet te verzuimen wat geschieden kan om zooveel mogelijk te waken tegen misbruiken, waardoor zij, die feitelijk onderstand genieten, van organen van armenzorg, door de Grondwet genoemd, desniettemin op de kiezerslijsten zouden komen. Tot medewerking te dien einde ben ik bereid. Niet alleen zal ik daartoe strekkende voorstellen welwillend en ernstig overwegen; zoo noodig zal ik mijnerzijds mij niet onbetuigd laten om aan te vullen wat in dien geest aan de voordracht der Regeering kan worden toegevoegd, *zonder den kring der kiezers te beperken.*

Even zij het mij nog vergund terug te keeren tot de rede van den heer Röell, die breed heeft uitgeweid over de bezwaren, welke uit dat oogpunt tegen het Regeeringsvoorstel bestaan. Vergat hij niet, dat bij *elk* stelsel, hetwelk langs welken weg ook, wil komen tot eene uitbreiding

van het kiesrecht, zóó ruim als de Regeering voorstelt, dezelfde bezwaren zich moeten openbaren? Dat alleen in een veel beperkter uitbreiding, het radicaal middel is te vinden om ze geheel te voorkomen?

Of neen, zelfs dan niet, getuige de bestaande toestand. En blijken zou het, indien door de heer Röell met zijne categorie van hen, die eene afzonderlijke woning hebben, eene aanzienlijke uitbreiding werd beoogd — blijken zou het, dat dan toch Justus van Maurik, zij het ook met een variant, ten tooneele zou kunnen voeren den bedelaar, waarvan de heer Röell gewaagde.

Ik herhaal: bereid ben ik om mede te werken tot verdere maatregelen ten einde misbruiken te keeren, zonder dat de kring der kiezers dientengevolge nauwer getrokken wordt. Maar verder reikt mijn plicht en mijn voornemen niet. Mochten dan ook de wijzigingen van het Regeeringsvoorstel, in den zin van beperking, vele en belangrijk worden, dan zou voor mij bij de eindstemming de gewetensvraag rijzen, of ik de verantwoordelijkheid voor deze oplossing van het kiesrechtvraagstuk nog zou mogen nemen mede voor mijne rekening.

Opzettelijk spreek ik dit thans reeds uit, opdat ook de Regeering wete, welke de stemming is van een, die van harte gaarne tot den einde toe haar zou willen steunen. Geenszins misken ik, dat de positie van een Minister eene gansch andere is dan die van een lid der Kamer. Maar tegenover den verlokkenden sirenenzang van gemeen overleg die in deze beraadslagingen den Minister nog wel meer in de ooren zal klinken, scheen het mij niet misplaatst, ook een anderen klank te doen hooren.

Een groot werk staan wij te verrichten. Moge dat bedacht worden door degenen, die in hoofdzaak met de Regeering willen medegaan, maar die de een op dit en de ander op dat punt de voordracht eene kleine aderlating wenschen te doen ondergaan. Die allen mogen het mij niet ten kwade duiden, wanneer ik hun met alle bescheidenheid in overweging geef de vraag, of, wanneer het slechts om zulke kleine aderlatingen hun te doen is, niet op hen toepasselijk zou wezen het beeld van den kemel en de mug; of zij niet zich zelf onrecht zouden doen — bovenal, of zij niet afbreuk zouden doen aan de herwinning van het vertrouwen des volks, die met deze hervorming moet worden verkregen — indien zij aanleiding gaven tot het oordeel: klein tegenover een zoo groot werk dat moest worden volbracht.

Gansch anders, ik erken het gereedelijk, ligt de zaak voor dezulken, die in het geheel geen kiesrechtuitbreiding willen, of geen kierechtuitbreiding zoo ver als de Regeering die voorstelt, of die, om welke reden ook, met deze wetsontwerpen zich niet kunnen vereenigen op punten van overwegende beteekenis. Wat staat tegenover hen te doen aan de Regeering?

De heer Röell herdacht het oogenblik, waarop jaren geleden de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken, als hoofd van een ander Departement en in eene geheel andere materie, de Kamer verzocht de beraadslaging over eene wetsvoordracht te schorsen; en daarbij herinnerde hij aan de onbewegelijke trekken van diens »perkamenten" gelaat. Wie den Minister aanziet, behoeft niet in twijfel te trekken, dat de afgevaardigde uit Utrecht zulks niet bedoelde in letterlijken zin. Neen, hij wilde in dien vorm hulde brengen aan het karakter van den Minister. Wie van perkamenten gelaatstrekken spreekt, denkt aan Thorbecke, aan hetgeen achter diens perkamenten gelaat verscholen lag. Welnu, ik hoop — neen, ik vertrouw ten volle — dat deze Minister van Binnenlandsche Zaken zal blijken te beamen het woord, dat Thorbecke schreef: »Ik althans kan niet gelooven, dat het een geluk is, zoo Gouvernement en Vertegenwoordiging eene Staatsregeling beramen, gelijk twee procureurs eene dading treffen."

En mocht dan al — wat ik vooralsnog niet aanneem — de uitkomst wezen, dat de Minister eene parlementaire neerlaag leed: achter, neen boven het Parlement staat de natie. Dat deze, zelfs in die bestanddeelen die nog uitsluitend de macht in handen hebben, hun in het gelijk zou stellen, dat de zegepraal van des Ministers pogen slechts zou zijn eene quaestie van tijd, van zeer korten tijd zelfs, ik houd er mij van verzekerd. Ten jare 1879 vond de heer van Houten aanleiding om, in overeenstemming met den hoogleeraar Buys, te constateeren het feit, dat Kappeyne als Minister »vele *parlementaire*, maar geen *nationale* triomfen had behaald". Hier zou het omgekeerde blijken, indien gelukte de toeleg van hen, die deze ontwerpen ten val wenschen te brengen, wanneer, met of zonder dien wensch, de voordracht werd verworpen. Want dan zou de geschiedenis te boekstaven hebben, dat deze Minister een parlementairen triomf heeft moeten derven, maar om daarvoor beloond te worden met een triomf, hem verschaft door de natie.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Nu zoovelen er prijs op stellen het standpunt te ontwikkelen dat zij innemen ten opzichte van deze wetsontwerpen, meen ik dat de grootst mogelijke zelfbeperking voor ieder plicht is en het vervullen van dien plicht kan mij niet moeilijk vallen na de rede die wij eergisteren van den heer Röell hebben gehoord. Voor hen toch, die zich stellen op het standpunt door dien geachten afgevaardigde ingenomen, blijft niet veel anders over dan eene nalezing van argumenten.

Ik begin, Mijnheer de Voorzitter, met enkele inleidende opmerkingen. Het komt mij voor, dat wij bij het beoordeelen van kiesrechtontwerpen ons hebben te stellen op hetzelfde standpunt, waarop wij ons moeten plaatsen bij de behandeling van belastingontwerpen. Evenmin als daarbij, kunnen wij hier iets absoluut goeds verwachten; wij hebben slechts te vragen naar het relatief goede. Zij die meenen tegenover hetgeen wordt voorgedragen iets anders te moeten stellen, zullen dit in het oog moeten houden. Ik geloof ook dat ieder die getracht heeft middelen te vinden om te gemoet te komen aan de bezwaren van deze ontwerpen, de moeilijkheden van elke kiesrechtregeling wel zoozeer zal hebben ondervonden, dat hij tot een mild oordeel zoowel over deze ontwerpen als over de pogingen van anderen om ze te verbeteren, geneigd zal zijn. Dit standpunt mag, meen ik, ook gevraagd worden van hen, die als onbepaalde voorstanders van deze ontwerpen zich hebben doen kennen. En toch, ik kan het niet ontkennen, tot nog toe heb ik daarvan geen sporen ontdekt. Het komt mij voor dat, waar zij dit wetsontwerp verdedigen, alle bezwaren worden weggecijferd; en zoodra zij door anderen andere denkbeelden hooren opperen, worden tegen die denkbeelden — wij hoorden het zooeven nog van den heer Kerdijk — terstond tegen hen aanvallen gericht alsof zij zelven een volkomen sterk en van alle kanten verschanst kamp bezetten.

Is nuchterheid noodig bij de beoordeeling van deze wetsontwerpen en van de voorstellen die misschien daartegenover zullen gesteld worden, die nuchterheid is mijns inziens ook plicht tegenover den aandrang van buiten. Het zij verre van mij om dien aandrang, zooals wij dien herhaaldelijk in wetsvergaderingen vernemen, te minachten, maar ik maak eene onderscheiding. Wanneer volksdemonstratiën zich vertoonen bijv. in den vorm van optochten, dan maken zij op mij geen indruk. De betoogkracht van dergelijke betoogingen is voor mij gelijk nul. Iets anders is het, wanneer vergaderingen worden gehouden, zooals laatstleden Zondag hier in de residentie. Daar — het moet erkend worden — is althans door een enkelen spreker het woord gevoerd op eene wijze, die mij althans terstond deed zeggen, een man die zoo spreekt, moet zeer zeker in het kiezerskorps worden opgenomen en zal misschien aanspraak hebben om eenmaal tot de gekozenen te behooren.

Vraagt men evenwel wat de bewijskracht is ook van dergelijke vergaderingen voor de deugdelijkheid van een *bepaald* wetsontwerp, zooals dit, dan kan ik *die* bewijskracht niet hoog aanslaan.

Ik kom er rond voor uit, dit geldt in mijn oog ook voor tal van vergaderingen van kiesvereenigingen waarin deze wetsontwerpen zijn behandeld. Ik heb dit in eene kies-

vereeniging van mijn vaderstad gezegd, ik mag het daarom ook hier zeggen. De vota die daar worden uitgebracht bewijzen wederom veelal weinig voor de deugdelijkheid van een *bepaald* ontwerp, en van zijne techniek en structuur.

Hoe gaat het in dergelijke vergaderingen? Men bepaalt zich noodzakelijk tot geheel algemeene beschouwingen; details plegen contrabande te zijn; wie in bijzonderheden afdaalt breekt de opgewekte stemming welke daar pleegt te heerschen onder den invloed van enthousiaste, ja soms tot extase geneigde sprekers.

De vergaderingen werden in dit geval opgeroepen toen de wetsontwerpen nog slechts betrekkelijk kort het licht hadden gezien, toen de Kamer haar sectie-onderzoek nog nauwelijks had geëindigd en het resultaat van dat onderzoek nog in de verte niet bekend kon zijn.

Ik vraag: wanneer in eene dergelijke vergadering eene redevoering was uitgesproken zooals wij eergisteren gehoord hebben van den heer Röell, zouden de onbepaalde voorstanders gerust zijn, dat het aantal stemmen voor het wetsontwerp gelijk het nu luidt zoo groot zou zijn geweest als nu in de meeste kiesvereenigingen het geval was?

Ik stelde mij diezelfde vraag toen ik den eersten dag dezer discussie onzen mede-afgevaardigde, den heer Smeenge, het woord hoorde voeren.

Die geachte afgevaardigde is met inderdaad onvermoeiden ijver en volharding als politiek wandelleeraar het land doorgetrokken. Doch toen ik dien geachten afgevaardigde hoorde, rees bij mij de twijfel: heeft de geachte afgevaardigde wel telkens als hij met zoo groot succes het woord voerde, wel evenzeer als hij steeds gezorgd heeft voor eene opgewekte stemming, ook gezorgd voor een behoorlijk onderricht van zijn gehoor in hetgeen de wetsontwerpen eigenlijk bevatten, en heeft hij dat gehoor wel zelfs eenigermate bekend gemaakt met de bezwaren die — hij zelf moge ze niet tellen — toch door anderen met kracht en niet geheel onbeduidende gronden daartegen worden aangevoerd.

Hoe dit zij: de tijd van enthousiastische ontboezemingen en goedkeuring van het ontwerp a priori is nu voorbij. Wij zijn thans geroepen tot een nauwgezet critisch onderzoek van de bijzonderheden.

Wij kunnen onze verantwoordelijkheid niet dekken met vota elders uitgebracht, en het zou mij niet verwonderen indien menigeen de ondervinding opdeed dat hij, eenvoudig de strooming daarbuiten volgende, en zich op de gunstige stemmingen daarbuiten beroepende, soms ook van hen, die daaraan deel namen, het verwijt zou moeten hooren: wij oordeelden slechts voorloopig en op gezag, uw taak was grondig en zelfstandig onderzoek!

Een enkel woord over den omvang van dit wetsontwerp. Ik had ook gewenscht, dat de Minister, òf alleen had voorgedragen eene wet omtrent de regeling van het kiesrecht van de Tweede Kamer — òf wanneer hij de Provinciale Staten er in begreep, zooals hij gedaan heeft — ook het gemeenteraads-kiesrecht daarbij had opgenomen.

Ik mag het niet ontveinzen, dat, wanneer ik mij herinner hoe de Minister, als lid der Kamer, steeds gewoon was onverbiddelijk te staan op den eisch, dat aan de Kamer geheele plannen zouden worden voorgelegd, ik teleurgesteld ben geweest nu slechts eene partieele regeling te ontvangen.

Intusschen ik vergeet niet de gronden, die de Minister aanvoert. Telkens wanneer er van de gemeenten sprake is, hetzij in verband met het kiesrecht, hetzij in verband met de financiën, ontvangen wij het stereotype antwoord: »eerst zal de taak der gemeentebesturen opnieuw nauwgezet moeten worden overwogen."

Ik erken: de Minister is in zijne Memorie van Antwoord eenigszins mededeelzamer geworden op dat punt. Begrijp ik zijne redeneering goed, dan is zij deze: De Minister gaat van de juiste algemeene stelling uit, dat de beoordeeling hoe eene vertegenwoordiging moet worden gekozen, nauw verband houdt met de taak, welke die vertegenwoordiging moet vervullen.

Nu schijnt de Minister de mogelijkheid te onderstellen, misschien ligt het zelfs in zijne bedoeling dat de taak van onze gemeentebesturen zeer aanmerkelijk zal worden ingekrompen. Lees ik tusschen de regels, dan zou het mij niet verwonderen, indien hij zelfs van plan is om bijv. het geheele lager onderwijs, wellicht zelfs het geheele onderwijs aan het Rijk op te dragen.

Maar al wordt de taak der gemeentebesturen zeer aanmerkelijk beperkt, zal op dien grond alleen een ander kiesrecht voor de gemeenteraden als voor de Kamer kunnen worden gebaseerd?

Ik kan mij niet voorstellen, dat de taak der gemeentebesturen zoodanig zal worden ingekrompen, dat niet altijd tot hun taak veel zal blijven behooren, waarbij de politiek min of meer betrokken is, of althans zal betrokken worden.

Ik heb een vermoeden, Mijnheer de Voorzitter, dat het in het voornemen van den Minister en van de Regeering ligt om, wanneer zij eenmaal eene regeling van het kiesrecht voor den gemeenteraad zal kunnen voordragen, voor die verkiezing als eisch te stellen het betalen in de gemeentebelastingen; dat hier het taxpayer taxlayer in eere zal worden hersteld. Was het inderdaad zoo, het zou mij verheugen, want dat wil ik nu reeds verklaren, mocht ik in latere jaren nog lid der Kamer zijn, ik zou onmogelijk aan een wetsontwerp mijne stem kunnen geven, waarbij de belastingcensus voor de gemeenteraadsverkiezingen werd prijsgegeven. Is mijne onderstelling juist, dan zou ik den Minister wel willen toevoegen: »Ligt een belastingcensus in uw voornemen bij de toekomstige regeling van het kiesrecht voor de gemeenten, wees dan voorzichtig bij deze gelegenheid, niet *elken* band tusschen belasting en kiesrecht absoluut te verwerpen, en den eisch dat zij die zijn aangeslagen, *betalen* moeten voor het Rijk, los te laten.

Ik kom thans tot de zaak zelve. Ik behoor tot hen, die de vaste overtuiging bezitten, dat eene groote uitbreiding van het kiezerskorps èn noodig èn billijk is. Ik ben er van overtuigd, dat tal van Staatsburgers zijn uitgesloten, aan wie het kiesrecht volkomen toekomt, meer dan aan menigeen, die het nu bezit. Onder die nieuwe kiezers zullen er ongetwijfeld zeer velen gevonden worden die eenzijdig zijn, doch die eenzijdigheid ontbreekt zeker evenmin onder de tegenwoordige kiezers. Ik wensch intusschen ook hier nuchter te wezen. Ik meen, dat ook hier eene onderscheiding moet worden gemaakt. De eenzijdigheid, die in alle kringen wordt aangetroffen, kan licht bij een groot aantal kiezers voor den Staat een bedenkelijker karakter hebben dan de eenzijdigheid van velen, die het kiesrecht nu bezitten. Worden, ten gevolge van overheersching van een deel van het volk, verkeerde maatregelen genomen, te drukkende lasten op enkele klassen gelegd, dan zullen zij, die tot den middelstand behooren, in het algemeen tot hen, die men de bourgeoisie noemt, spoedig ondervinden dat, wanneer één lid der maatschappij lijdt, allen lijden. Maar wat is het geval met die anderen, met de kringen, waartoe velen der nieuwe kiezers zullen behooren? Ook zij zullen zeer zeker het nadeel ondervinden, wanneer het Staatsbestuur in eene eenzijdige richting wordt gebracht, maar zij zijn meer geneigd en zullen er meer in slagen om, wat voor den middelstand niet mogelijk is, terstond een beroep te doen op den Staat en Staatshulp te verkrijgen. Speciale ondersteuningen en bijzondere maatregelen voor werklieden komen dan aan de orde van den dag.

Hoe ver moet het kiesrecht worden uitgebreid? Mijnheer de Voorzitter, vrees niet, dat ik mij verdiepen zal in vele algemeene beschouwingen over kiesrecht. Wij hebben hier te doen met eene practische toepassing van de Grondwet. Wat eischt nu de Grondwet? Zij eischt eene schifting van de bevolking met betrekking tot het kiesrecht; zij wil — want daarover zal men het wel eens zijn, dat zij geen algemeen kiesrecht toelaat — dat eene onderscheiding zal gemaakt worden tusschen geschikten aan wie het kiesrecht wel en van ongeschikten aan wie het niet zal worden gegeven. En wat mij betreft, ik acht zulk eene schifting volkomen rationeel. Wij mogen het betreuren in de hoogste mate, maar het is niet te ont-

kennen, evenals er een *dark* en een *darkest England* is, is er ook een *dark* en *darkest* Holland.

Wij weten allen: er zijn lagen in onze maatschappij bestaande uit personen, staande op een zoo lagen trap van materieele en moreele ontwikkeling, dat de zelfstandigheid, die als minimum bij een kiezer mag worden gevraagd, bij hen moet worden gemist. Dat zijn de lagen waaruit de overbevolking, waaronder bijna alle Europeesche Staten met ons lijden, voortkomt. Dit zijn de lagen, die de kinderen, die zij zonder gevoel van verantwoordelijkheid ter wereld brengen, opdragen aan wat met een plechtigen naam genoemd wordt: de gemeenschap. Werkelijk beteekent het niet anders dan dat zij die kinderen bij Staat of gemeente te vondeling leggen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is opmerkelijk, dat juist van de zijde van hen, die altijd beweren het diepst doordrongen te zijn van de nooden van die laagste volksklasse, die dus ook geacht moeten worden met het lage peil van zedelijke en verstandelijke ontwikkeling van die klassen het best bekend te zijn, dat juist van die zijde op de grootste uitbreiding van het kiesrecht pleegt aangedrongen te worden.

Het plegen tevens de mannen te zijn, die neerzien op de oude economische school, die wel eens al te optimistisch gelooven aan eene *harmonie économique*. En terwijl zij ongeloovig zijn aan die economische harmonie, zijn zij tevens volkomen geloovig aan eene *harmonie politique*, wat men ook doe ten aanzien van uitbreiding van stemrecht.

Zij schromen niet een stroom, dien zij erkennen dat troebel is, geheel ongefiltreerd toe te laten in het Staatsbestuur, en hebben de mystieke verwachting, dat de zuivering wel vanzelf zal komen.

Mijnheer de President! Naar welke criteria zullen wij nu de schifting maken? Zij, die staan op het standpunt, waarop onder anderen staat de spreker, die mij voorafging, de heer Kerdijk; die eigenlijk zijn voorstanders van algemeen stemrecht en de Grondwet, die dit verbiedt, min of meer gevoelen als een lastigen band; zij plegen eenigszins medelijdend neer te zien op hen, die zich aftobben in het vinden van criteria van geschiktheid en welstand. Zij voor zich hebben de opgeruimdheid van dien man, die tot leus had gekozen:

> Ich hab meine Sache aus Nichts gestellt,
> Drum ist mir so wunderwohl in der Welt.

Ik, Mijnheer de Voorzitter, behoor niet tot die onbezorgden. Maar wat is het gevolg van dat standpunt? Alle criteria, die zouden kunnen genomen worden en waarvan sommigen werkelijk zeer goed zouden zijn, worden van die zijde steeds gediscrediteerd. Wij weten het, zoodra maar het woord belasting wordt genoemd, zelfs in het meest losse verband met het kiesrecht, zijn er die als het ware door schrik bevangen worden.

Die schrik, Mijnheer de Voorzitter, is historisch, wel te verklaren. Zij hebben lang geleden onder de verplichting om het kiesrecht aan een belastingcensus alleen te verbinden. In dien tijd hebben zij een veldtocht geopend tegen de »censusbarrière". Maar, Mijnheer de Voorzitter, men gaat, gelijk het meer voorkomt, in zijn ijver te ver en het is nu dikwijls alsof men het eigenlijk object van den strijd had vergeten.

Hetzelfde geldt den woningcensus. Mijnheer de Voorzitter, wie zal ontkennen dat de woning inderdaad een uitnemend criterium van welstand in zedelijken en stoffelijken zin is, de woning, die het tooneel is waarop het geheele huiselijke leven speelt? Het uiterlijk van die woning is een symbool van het interieur van het gezin, dat er huist.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, ik voor mij verdedig geen woningcensus, waarvan ik bezwaren in de toepassing erken, en geen belastingcensus. Maar ik vraag: wanneer men geen belastingcensus wil, is dan ieder verband van de belastingen met het kiesrecht onbruikbaar? Ik geloof het niet.

Èn directe belasting èn het kiesrecht dat wij door de Grondwet geroepen zijn tot stand te brengen vragen naar welstand. Waarom zou men nu voor het kiesrecht niet mogen leenen bij de belastingen? Groote administratieve voordeelen zijn daaraan verbonden; de Minister heeft ze in de overgangsbepaling in zijn tweede wetsontwerp erkend.

Als men een teeken van welstand opsporende, uit vrees van weder te vervallen in een belastingcensus weigert alle verband tusschen belasting en kiesrecht te leggen, dan doet men als hij die een duidelijken wegwijzer op zijn pad ziet, maar toch liever zelf het terrein gaat verkennen met zeer onzekere instrumenten.

Ik kom tot het wetsontwerp. Over de grondwettige quaestie zal ik niet veel zeggen. Dat de formule van art. 80 niet in elk opzicht gelukkig is ontken ik niet; ik heb er bij de grondwetsherziening op gewezen en wij ondervinden het nu. Er zijn bij de discussiën over de Grondwet van Regeeringswege zoo verschillende interpretatiën gegeven, dat ieder, die tot ketterij geneigd is, in die discussie zijn letter kan vinden. Dat echter art. 80 zóó onzeker is als ik ook nu weer hoorde beweren, kan ik niet toegeven. Men stelt het voor alsof het volkomen vrijheid laat; gisteren vernamen wij het van den heer Rink en mijns inziens eveneens in te sterke mate van den heer de Beaufort, den afgevaardigde uit Amsterdam. De heer Rink ging zoo ver van te vragen: hoe kan er strijd zijn met de Grondwet? zij laat volkomen vrij. Ik meen echter dat beide geachte sprekers in hun beweren niet zoo ver zullen gaan als geschiedt in het adres der Vrije-Vrouwenvereeniging dat wij dezer dagen ontvingen, waarin wordt betoogd dat het woord *mannelijke ingezetene* de vrouw niet behoeft uit te sluiten; *mannelijke* immers beteekent *kloek*, en onder de vrouwen worden vele kloeken gevonden. Gesteld dat de Grondwet zoodanige ruime interpretatie toelaat, dan zouden wij hier inderdaad staan voor eene onoplosbare moeilijkheid hoe een kenteeken voor die kloekheid te vinden, en zeker zou ik in ieder geval gedispenseerd willen worden van de taak om controleur of examinator van die kloekheid te zijn.

Hoe dit zij — dat de Grondwet groote vrijheid laat is zeker. Maar enkele perken heeft ze gesteld. En waar ze dat gedaan heeft, mag dan ook nauwgezette inachtneming worden verlangd.

De *gedachte* van art. 80 is mijns inziens duidelijk. De grondwetgever heeft gewild geschikte kiezers, waar hij heeft geweten hoe subjectief dat bewijs van geschiktheid is.

Hij heeft dit te recht ingezien, want nu blijkt reeds dat er zijn die eigenlijk de armsten als de geschikten erkennen en in ieder geval de ongeschiktheid van bedeelden niet erkennen.

Daarom is aan den eisch van geschiktheid toegevoegd de eisch van maatschappelijken welstand, opdat men een kenteeken van geschiktheid vaststellende, niet zoo laag zoude afdalen, dat men met de lijn der geschikten zoude komen beneden de lijn, waarop in onze maatschappij geacht kunnen worden menschen te staan, aan wie men in redelijken zin welstand kan toekennen.

Wat betreft de vraag: in hoeverre men twee kenteekenen moet aannemen, ik dacht dat omtrent dit punt vrijwel eenstemmigheid bestond: dat namelijk de Grondwet wel wil, dat beide eischen, die van geschiktheid èn welstand in iederen kiezer aanwezig zijn, maar dat het niet noodig was, dat elk vereischte geïsoleerd in ieder kiezer worde aangewezen; dat één kenteeken wordt toegelaten, wanneer het andere geacht kan worden *latent* aanwezig te zijn.

Ook dit is mijns inziens eene rationeele opvatting. De grondwetgever heeft aangenomen, dat bij iemand, aan wien in onze Nederlandsche maatschappij geschiktheid als kiezer zal worden toegekend, steeds eenige materieele welstand moet gevonden worden, evenzeer als lichaam en geest vereenigd zijn.

Dat type bestaat uit een complex van eigenschappen. Dikwijls kan het met één blik worden overzien. Maar somtijds keert het deze, dan weder gene zijde duidelijker naar den toeschouwer toe. Soms zal de geschiktheid, een andermaal de welstand meer in het oog vallen. Is dit het geval, dan zal de gewone wetgever het recht hebben om òf het ge-

schiktheidsteeken aan te grijpen, óf wel het welstandsteeken; maar steeds zal dat, wanneer het onder, ook wanneer het niet met name wordt aangewezen, toch aanwezig moeten geacht kunnen worden.

Het komt mij voor, dat het, indien dit de eisch der Grondwet is, overbodige moeite is toch van iederen kiezer het vertoonen van *beide* kenteekenen te vorderen.

En nu een woord over den vorm van art. 4 van het wetsontwerp. De heer Röell heeft, sprekende over dat artikel, de mijns inziens evident juiste opmerking gemaakt, dat daar ten onrechte gezegd wordt, dat het voorzien in eigen onderhoud en in dat van zijn huisgezin een *kenteeken* is van welstand en dat hier heerscht verwarring van denkbeelden.

Men zou moeten lezen: onder welstand verstaat deze wet het voorzien in eigen onderhoud en dat van het gezin. Daarvan moet een kenteeken gezocht worden. Maar, het werd te recht door hem gezegd, een kenteeken dat nog weder een ander kenteeken noodig heeft om gekend te worden is geen kenteeken.

De heer Rink heeft gisteren dat argument van den heer Röell trachten te wederleggen, en volgens hetgeen wij zooeven van den heer Kerdijk gehoord hebben is hem dit op volkomen wijze gelukt.

Ik voor mij ben daarvan stellig niet overtuigd. De heer Rink zeide: inderdaad kan gezegd worden dat het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin een kenteeken is van welstand. En als voorbeeld voegde hij er bij dat niemand bezwaar zou maken wanneer gezegd werd: wanneer men door eene verdorde weide liep, dat het verdorde gras het kenteeken is van langdurige droogte.

Ik zou deze vraag willen stellen: indien inderdaad hier in de eerste alinea reeds een kenteeken is van welstand, waarom behoeft er dan nog iets te volgen?

Maar nu komt de heer Rink met een, mijns inziens, zeer spitsvondige onderscheiding. Hij zegt: dat kenteeken heeft nog een bewijs noodig. Die geachte spreker werpt daarmede het voorbeeld dat hij zooeven te voren gebruikte, weg; want bij dat verdorde gras, als kenteeken van droogte, zal hij niet nog een bewijs vragen. Ik zou den geachten spreker dit willen opmerken voor *kenteeken* van maatschappelijken welstand zal men gerustelijk kunnen zeggen, *bewijsteeken*. Tegen die substitutie zal hij zeker geen bezwaar maken. Zal hij nu beweren dat een bewijsteeken nog weder een bewijs noodig heeft?

En nog iets heeft mij verwonderd. Wanneer men zoo streng is als de geachte afgevaardigde was en niet tevreden is met een kenteeken, maar ook nog eens vraagt een bewijs van dat kenteeken, kan men dan voldaan zijn, wanneer men als bewijs van welstand niet anders ontvangt dan het niet bedeeld zijn? Verklaart men zich bevredigd, dan is men *formeel* onmatig streng en *materieel* onmatig gemakkelijk.

En nu de methode door den Minister gevolgd.

Men kan bij het nasporen wie de geschikte kiezers zijn, wanneer men los is van eene Grondwet, langs twee wegen tot zijn doel komen. Men kan van onder af beginnen en elimineeren, men kan ook positieve kenteekenen stellen. Mij komt het voor dat de Grondwet het laatste stelsel huldigt. De Minister heeft in zijn wetsontwerp het eerste gekozen.

De Minister is vast overtuigd dat dat stelsel overeenkomt met de Grondwet.

Maar ik zou willen vragen: is de Minister — en het is psychologisch volstrekt niet onverklaarbaar — hier niet eenigermate op het dwaalspoor gebracht door de liefde die hij reeds van jaren her voor dat negatieve stelsel had? Toen de Minister in 1884 in Amsterdam het woord voerde over het kiesrecht, zeide hij onder andere het volgende:

»Ik zoude meenen dat kiesrecht aan allen, die in hun eigen onderhoud en dat der hunnen voorzien, toekomt. Want daartegen kunnen de eischen der openbare orde zich niet verzetten. En het kiesrecht dient aan allen te worden toegekend, aan wie het niet in het belang der openbare orde moet worden onthouden."

Mag de conjectuur niet gemaakt worden dat de Minister zijne oude liefde aan de jongere Grondwet wil opdringen?

Ik ben overtuigd dat die Grondwet, wanneer men haar in het kort leest en onbelemmerd laat spreken, die liefde afwijst.

Ik geloof voorts dat eene duidelijke proef mogelijk is om aan te toonen hoezeer dat veelbesproken art. 4 een gekunsteld artikel is.

In de Grondwet worden van de uitoefening van het kiesrecht uitgesloten zij die een jaar vóór het opmaken der kiezerslijsten onderstand hebben genoten. Daarvoor kan men, naar de bedoeling, substitueeren: »Zij, die niet voorzien in het onderhoud van zich en hun gezin, zijn van de uitoefening van het kiesrecht uitgesloten."

Men brengt nu dat begrip over op artikel 4. Ik kan dan aldus lezen:

»Deze wet houdt voor kenteeken van maatschappelijken welstand, het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin."

Het acht dit kenteeken aanwezig bij hen, die niet gebleken zijn niet te voorzien in het onderhoud van zich en het gezin.

En wil men geheel de Grondwet in de gewone wet volgende, ook al de uitsluitingen opnemen, dan zou moeten volgen:

»Van de uitoefening van het kiesrecht zijn uitgesloten zij die niet voorzien in het onderhoud van zich en het gezin."

De proef is, geloof ik, zuiver. Toch zal men erkennen dat men op die wijze in woordenspel en tautologie vervalt.

Intusschen zal ik de grondwettige quaestie niet op den voorgrond schuiven. Op de bezwaren van materieelen aard moet de hoofdnadruk vallen. En die bestaan mijns inziens onwederlegbaar. Ook wanneer wij ons van de grondwettige quaestie losmaken en het beginsel aannemen, waarvan het wetsontwerp uitgaat, en dat ik aanneem, namelijk den eisch van het voorzien in het onderhoud van zich en het gezin, dan kan men met beslistheid beweren, dat dit beginsel, zooals het wordt uitgewerkt, in het wetsontwerp *zelf* volstrekt niet tot zijn recht komt.

Het behoeft niet herhaald te worden — het is te duidelijk — er heerscht hier strijd met de realiteit, die ieder kent.

De klasse van hen die niet gezegd kan worden in het onderhoud van zich en het gezin te voorzien strekt zich uit buiten de lijn der bedeelden. Ook de Minister *kan* voor die realiteit het oog niet sluiten; maar bij het lezen der Memorie van Toelichting krijgen wij dien indruk — dat de Minister, moe van het zoeken naar een kenteeken van welstand, moe van het zoeken naar een houvast, ten slotte als 't ware aamechtig is neergezegen op den bodem waarop hij zich thans bevindt.

Maar niemand zal kunnen ontkennen, dat uit het oogpunt van *welstand*, die bodem gelegen is op het laagste peil; niemand zal kunnen ontkennen dat die bodem elk oogenblik onder den voet dreigt weg te zinken.

Nu zegge de Minister niet: ik ben door de Grondwet gedrongen om kunstmatig te zoeken naar kenteekenen van geschiktheid en welstand; de Grondwet is eigenlijk niet uit te voeren. De Minister mag dat argument niet bezigen om de redenen die ik straks noemde. Geheel afgescheiden van de Grondwet huldigde de Minister dat stelsel van het wetsontwerp reeds in 1884, en had hij dat toen moeten uitvoeren dan zou hij gestuit zijn op dezelfde bezwaren die hij nu ondervindt.

Ook over het kenmerk van geschiktheid kan ik kort zijn.

De heer Tydeman heeft in zijne rede, die van eene zoo onbevangen beoordeeling van het wetsontwerp getuigt en waaraan ik alle hulde breng, zijne instemming met dit kenteeken betuigd, wanneer aan de kennis van lezen en schrijven de beteekenis gehecht wordt van een wapen in den strijd des levens, niet slechts als een middel om zijne stem uit te brengen.

Hier werd de geachte spreker, mijns inziens, idealistisch. Want als men weet hoevelen er zijn, aan handenarbeid gewoon, voor wie het eene pijnlijke inspanning is te schrijven,

ja zelfs hun naam te zetten, dan houd ik het er voor dat er honderden, ja duizenden zijn, die dat schrijven in het algemeen en het schrijven van deze aanvrage in het bijzonder, meer zullen beschouwen als een deel van den strijd van hun leven, dan als een wapen in dien strijd.

Ik heb omtrent het kenmerk van geschiktheid nog eene opmerking van meer technischen aard.

Ik moet mij daartoe een oogenblik bezighouden met het 2de wetsontwerp, dat nog niet aan de orde is. Vrees echter niet, Mijnheer de Voorzitter, dat ik te veel in bijzonderheden zal treden.

Bij bezwaren tegen de toelating of afwijzing van de aanvraag bij den gemeenteraad, zal reclame worden toegelaten, beroep bij de rechtbank, cassatie bij den Hoogen Raad.

Nu zullen volgens art. 17 van het 2de wetsontwerp de verzoeken om verbetering van de kiezerslijst met bijgevoegde *bewijsstukken* ter secretarie van de gemeente moeten nedergelegd worden, tegen betaling in *afschrift* verkrijgbaar moeten gesteld worden.

Bij beroep op de rechtbank is wederom sprake van een verzoek met bewijsstukken en van *afschrift* der bewijsstukken.

Heeft men zich wel, dien eisch stellende, geheel in de practijk ingedacht? Het tegenwoordige kiesrecht spreekt in art. 4 van bewijsmiddelen en kan ze met name noemen, namelijk het aanslagbiljet, enz. Maar wat zal bij de aanvragen in art. 3 bedoeld het overleggen van bewijsstukken en van afschriften van die bewijsstukken beteekenen? Het komt mij inderdaad voor, dat men op dit punt eenvoudig de termen van de bestaande kieswet heeft overgebracht in dit nieuwe wetsontwerp, maar zonder in bijzonderheden zich in te denken hoe het met eene dergelijke aanvrage moet gaan. Zal het corpus delicti zelf alle stadiums van beroep moeten doorloopen, en wat als een afschrift noodig is? Ik maak die opmerking in verband met hetgeen ik straks zal zeggen over de wenschelijkheid om de aanvraag deels te beperken, deels eenvoudiger in te richten.

De Minister is intusschen niet geheel ongevoelig gebleven voor de geopperde bezwaren en hij meent art. 4 te versterken, door ook te eischen het voorkomen op het bevolkingsregister. De heer Röell heeft, dunkt mij, volkomen te recht beweerd dat die opneming van de bevolkingsregisters in dit wetsontwerp niets beteekent. Het denkbeeld, waarvan men, toen men dit denkbeeld opperde, is uitgegaan, is blijkbaar onjuist. Dat denkbeeld was dat er eene splitsing van verblijf- en bevolkingsregisters wordt gemaakt. Nu is dit in vele plaatsen het geval niet; dat Koninklijk besluit van 1887 laat het ook facultatief.

De heer Kerdijk zegt: verander dan de bepaling en maak het houden van een verblijfregister naast het bevolkingsregister imperatief. De heer Kerdijk loopt hier wederom luchtig over een groot bezwaar heen of kent het niet. De moeilijkheid steekt hierin, dat die verblijfregisters niet goed te houden zijn. Behoorlijk onderscheid tusschen hen die verblijven en hen die inwonen, is in vele plaatsen — hij raadplege eens een man van het vak — niet met juistheid te maken. Bovendien, men wil een sterker teeken van welstand, en nu is het een feit dat juist zij, die op den laagsten trap van welstand staan, er het meest nauwkeurig voor zorgen dat zij op een bevolkingsregister voorkomen en dat ook hunne verhuizing binnen eene gemeente wordt aangeteekend. De reden ligt voor de hand; het is omdat zij zich verzekeren willen zoo noodig onderstand of andere hulp van de gemeente te kunnen krijgen.

Wanneer het nu blijkt, en ik vlei mij dat de Minister dit zal toegeven, dat die opneming van de bevolkingsregisters niet voldoende is, dan vlei ik mij tevens, dat de Minister, die door die opname eene leemte in zijn eerste stelsel heeft erkend, tevens zal erkennen, dat naar iets anders moet worden gezocht.

Ik weet, dat er ook onder de bijna onbepaalde voorstanders van dit wetsontwerp zijn, die toegeven, dat het niet *alles* geeft wat verlangd mag worden. Terstond nadat dit wetsontwerp verschenen was werd dit reeds erkend. In een artikel in *Het Vaderland*, waarin overigens de krachtigste steun aan het wetsontwerp werd geschonken, werd toch erkend: bedelaars en landloopers, in het algemeen de vlottende bevolking in de steden, moeten ook worden uitgesloten; dit is wel het minste wat gevraagd mag worden. En in het manifest van de Liberale Unie werd, schoon minder sterk, het eenigszins op dezelfde wijze besproken.

Intusschen, het is geen kleine eisch, die aan dit wetsontwerp wordt gesteld; geen kleine concessie, die gevraagd wordt.

Men erkent een *organisch* gebrek. Wanneer men zich op het standpunt moet stellen dat de uitsluitingen van de Grondwet niet willekeurig mogen worden vermeerderd, dan begeeft men zich op weg naar de *positieve* kenteekenen.

Ik behoor tot hen die met leedwezen moeten verklaren dat, als dit wetsontwerp onveranderd blijft, het voor mij beslist onaannemelijk is. Intusschen, in deze phase van de quaestie mag van ieder die het wetsontwerp zooals het hier ligt, niet kan goedkeuren en toch met de hoofdstrekking, groote uitbreiding van het kiesrecht, medegaat, geëischt worden dat hij aanwijze in welke richting hij meent dat eene betere oplossing te vinden zij. En dit kan mijns inziens geschieden in de richting door den heer Röell aangegeven. Na hetgeen deze heeft gezegd zal ik er slechts weinig van zeggen.

Ook ik zou wenschen twee categorieën van kiezers op te nemen, vooreerst eene van hen die, tot welk bedrag ook, aangeslagen zijn in eene Rijks- directe belasting. Alleen zou ik voor de grondbelasting een zeer klein cijfer willen bepalen om knoeierij te voorkomen.

Verder zou ik wenschen als tweede categorie, hoofden van gezinnen of afzonderlijk levende personen, die gedurende een zekeren tijd eenzelfde woning of eenzelfde afgezonderd gedeelte van eene woning — het laatste in den zin van de wet op het personeel — in gebruik hebben.

Terwijl de personen der eerste categorie ambtshalve op de kiezerslijsten zouden worden gebracht, zouden die van de tweede jaarlijks eene aanvrage moeten doen reeds tot het verstrekken van gegevens. Het bedeeld zijn zou onder de uitsluitingen moeten worden opgenomen.

Tot toelichting heb ik weinig te zeggen na hetgeen de heer Röell reeds zeide. Van censusbarrière kan in dit stelsel geen sprake zijn en evenmin van wat men onder belastingcensus verstaat. De band tusschen kiesrecht en belasting is uiterst los. Voor hen die vallen buiten de eerste categorie, die der belastingbetalenden, zal de tweede categorie als parachute dienen, die voorkomt, dat ze uit het kiezerskorps vallen. Een groot voordeel is dat de aanvragen veel minder en eenvoudiger zullen kunnen zijn. De noodige gegevens op het biljet van aanvraag kunnen desnoods door anderen worden ingevuld en behoeven slechts door den aanvrager te worden onderteekend. De vele quaestiën waartoe de aanvraag, zooals de Minister die bedoelt, buiten eenigen twijfel aanleiding moeten geven, zullen voor een groot deel vervallen.

Alleen nog een enkel woord over den eisch die aan de eerste categorie van kiezers zou gesteld worden, namelijk dat hun aanslag in eene belasting *betaald* zij.

Bij velen zal die eisch dien schrik verwekken, waarvan ik in den aanvang sprak. Toch geloof ik dat hij volkomen te rechtvaardigen is. Men denke eens aan de consequentiën als men dien eisch laat vallen. Wij bepalen met zorg het minimum van belastbaarheid in onze wetten. Men herinnere zich de beraadslaging nog onlangs bij de bedrijfsbelasting gevoerd. En zal men zich nu bij de kieswet onverschillig gaan toonen voor de belasting?

Zal men zeggen: bij de toekenning van het kiesrecht letten wij er niet op wat de belastingschuldige nalaat?

Wat zal bij dergelijke leer de positie van den Minister van Financiën worden? Wij weten hoe het inzonderheid in onze groote steden toegaat bij het niet betalen van belastingen; hoe velen er zijn die hunne belasting eenvoudig niet betalen, omdat zij er op vertrouwen dat niet geheele wijken kunnen geëxecuteerd worden. Door hen die dat weten moet mijns inziens die eisch niet alleen als noodzakelijk worden erkend, maar ook als billijk tegenover hen,

83ste VERGADERING. — 28 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

die nauwgezet betalen en misschien minder gemakkelijk daartoe in staat zijn dan zij die zich onttrekken; billijk tegenover hen die, zooals ambtenaren, betalen *moeten*, omdat hunne belasting op hun traktement wordt gekort.

Nog onlangs hebben wij hier aangenomen een wetsontwerp tot wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. De Regeering had de noodzakelijkheid ondervonden, om nieuwe bepalingen te maken voor executorialen verkoop bij wanbetaling van belastingen.

Zal men nu dergelijke wetten maken en wederom bij de toekenning van kiesrecht het oog sluiten voor wanbetaling van belastingen?

De gevallen hebben zich reeds voorgedaan en zullen waarschijnlijk toenemen, dat zij, die het geheele recht van den Staat om belastingen te heffen ontkennen, weigeren hun aanslag en dat door hun geestverwanten de inning onmogelijk wordt gemaakt. Zal men nu niet zeggen: uw *plicht* om belasting te betalen moogt ge verzaken of zelfs ontkennen, uw *recht* om kiezer te zijn en, indirect, anderen belastingen op te leggen, blijft onverlet?

Ik ben overtuigd dat, wanneer men den eisch dat de belasting die wordt opgelegd, betaald moet worden, laat varen, het billijkheidsgevoel van duizenden in opstand zal komen en eene reactie tegen de kieswet, die men definitief wenscht te maken, wordt voorbereid.

Ten slotte een enkel woord over de verwachtingen, die mijns inziens van eene kiesrechtuitbreiding als deze mogen gekoesterd worden.

Ik zal trachten ook hier realistisch te zijn. Ik geef den geachten spreker uit Tiel toe, dat niemand met zekerheid kan voorspellen wat er uit voortkomen zal, maar dat die uitkomst zoo onzeker is als hij beweert, geef ik niet toe. Wij kennen de ons omringende maatschappelijke en staatkundige krachten genoeg om die eenigermate te berekenen. Trouwens, hij zelf is evenmin als de heer Kerdijk gerust over de naaste toekomst van de politieke richting, waartoe hij behoort. Voorbeelden van vreemde landen zal ik niet aanhalen; niet omdat daaraan mijns inziens geen bewijskracht is toe te kennen, maar omdat het bewijs zoo subjectief en zoo moeilijk te leveren is, dat het nauwelijks een onderwerp van dispuut kan zijn.

De Minister heeft in de Memorie van Beantwoording gezegd: » Wel verre van den gang der parlementaire werkzaamheden te komen verstoren, zal de nieuwe kieswet een uitgangspunt zijn van vruchtbaarder parlementairen en wetgevenden arbeid, dat zoo spoedig mogelijk dient te worden bereikt."

Ik voor mij kan dat vertrouwen niet deelen.

Het zou mij niet verwonderen, indien de naaste toekomst juist minder vruchtbaar was dan de jaren, welke wij achter ons hebben. Verwonderen kan men zich daarover niet, wanneer men weet, hoe velen in het kiezerskorps zullen komen en wellicht in deze Kamer aan vertegenwoordigers eene plaats zullen geven, die, omdat zij zeer veel, zoo niet alles van den Staat verwachten, meenen, dat zij ook het recht hebben om alle mogelijke aangelegenheden in deze Kamer te brengen.

Voor de financiën van het Rijk, evenals van de gemeenten, kunnen donkere tijden komen.

Zal het vertrouwen op deze Kamer toenemen, Mijnheer de President? Ik ben ook daar niet zeker van. Wantrouwen bestaat zeker nu bij velen, maar zoodra de nieuwe Kamer, zooals te voorzien is, aan hunne verwachtingen niet voldoet, zal dit wantrouwen op de nieuwe Kamer overgaan.

Maar, Mijnheer de President, ik zie de lichtzijde zeer zeker ook niet voorbij.

De lichtzijde is, dat wij het bewustzijn kunnen hebben, dat velen, die nu ten onrechte van het kiesrecht zijn uitgesloten en dit als een grievend onrecht gevoelen, zullen worden toegelaten.

Ik ben overtuigd, Mijnheer de President, dat er onder diegenen, die kiezers zullen worden, velen zullen zijn met gezonde kracht en gezond verstand. En wat de gezeten werklieden betreft, van hen is niet te verwachten dat ze óf in het geheel óf op den duur bondgenooten zullen zijn van de sociaal-democratie, die ook hen bedreigt.

Er is, Mijnheer de Voorzitter, in deze discussie verwijtend gezegd: de Regeering heeft dit probleem in deze Kamer geworpen. Ik kan dit niet toegeven; de Regeering heeft dit probleem niet kunstmatig opgeworpen maar op haar weg gevonden, gelijk het ligt op ons aller weg. Voor het aan de orde stellen van dit probleem is derhalve de Regeering niet verantwoordelijk, maar natuurlijk wel voor den vorm, waarin zij de quaestie in de Kamer heeft gebracht.

Mijnheer de President! Daarom mag met ernst van den Minister en van de geheele Regeering geëvergd worden, dat zij het oor leene aan opbouwende critiek en zelfcritiek uitoefene.

Op twee punten, ik zeide het reeds, heeft de Minister reeds erkend, dat het oorspronkelijk stelsel bezwaren heeft, die weggenomen moeten worden. Hij wil daarom eene overgangsbepaling, die vrijwel overeenkomt met de categorie van kiezers, die de heer Röell in de eerste plaats in zijn plan heeft opgenomen.

In de tweede plaats — ik wees er reeds op — heeft de Minister het voorkomen op het bevolkingsregister opgenomen om aan het grondwettig bezwaar te gemoet te komen en het aanwezig zijn van welstand meer te verzekeren. Nu die noodzakelijkheid is erkend door den Minister, *kan* hij, indien het middel blijkt te falen, zooals mijns inziens het geval is, niet eenvoudig daarbij berusten, maar *moet* een ander remedie zoeken of aannemen.

Op de *geheele* Regeering rust de plicht, om bij de oppositie, die zich ook van bevriende zijde tegen het wetsontwerp vertoont, nauwkeurig te onderscheiden, of de bezwaren gelden *binnen* de kern van haar streven, dan wel het omkleedsel, waar het gebleken is te broos te zijn.

De heer **Æ. Mackay**: Mijnheer de Voorzitter! Als spreker moetende optreden aan het einde van een vermoeiende zittingweek, zal ik met bescheidenheid van het mij verleende woord gebruik maken, om zoo kort mogelijk omtrent het aangeboden wetsontwerp mijne meening te uiten.

Dat het oogenblik gekomen is, om over te gaan tot eene uitbreiding van het kiesrecht, zelfs tot eene zeer ruime uitbreiding wil ik gaarne toegeven. Reeds dadelijk bij het optreden van het eerste Kabinet na het in werking treden van de herziene Grondwet werd eene kiesrechtregeling in het verschiet gesteld, en was reeds de meening bij velen gevestigd dat binnenkort men tot eene dergelijke regeling zou moeten komen. Voorzeker hetgeen in later tijd plaats vond, heeft den aandrang tot herziening niet verminderd.

Niet zoozeer is de reden daarvan mijns inziens gelegen in hetgeen door den heer Röell is opgenoemd, namelijk dat het gebleken zou zijn dat de verhouding tusschen het aantal inwoners en de kiezers van het eene district vergeleken met het andere zooveel verschilt. Het feit is juist, maar men moet daarbij bedacht zijn dat die verschillen zich voornamelijk openbaren tusschen het platteland en de groote centra der bevolking. En nu zal bij elke regeling van het kiesrecht, waarbij het proletariaat en de kringen het naast er bij staande worden uitgesloten, veel meer inwoners buiten den kring van kiezers vallen in de groote centra dan op het platteland, omdat het proletariaat veel meer in de centra dan op het platteland gevonden wordt. Maar eene gewichtigere reden is deze, dat, toen men de Grondwet maakte en in de Additioneele artikelen een voorloopig kiesreglement vaststelde, men meende dat de gezeten werkman, en dat nog al in uitgebreiden zin, in het kiezerskorps zou worden opgenomen. Men heeft zich daarin evenwel vergist, en de drang om hierin te voorzien is allengs sterker geworden.

Nog eene andere reden is hetgeen in latere jaren plaats vond, bepaaldelijk in de laatste vijf jaren, waarin de sociale quaestie meer op den voorgrond is getreden. Speciaal na de herziening der Grondwet hebben onderwerpen van

sociaal belang zich meer en meer aan ons opgedrongen, welker behandeling niet veel langer uitstel meer duldden. Geen wonder dat men, nu men meer dan vroeger de behoefte gevoelt aan de kringen in het volk die ten nauwste verbonden zijn aan die sociale onderwerpen ook invloed wil toekennen op de behandeling van de openbare zaak.

Wanneer reeds nu meer uitgebreid kiesrecht werkzaam was dan weet ik niet, of in de laatste drie jaren het tegenwoordig Ministerie niet nu en dan eene zeer ernstige vermaning zou hebben verkregen om zich te herinneren dat werkelijk deze quaestiën bestaan en er onderwerpen zijn waaronder reeds door een vroeger Ministerie aanhangig gemaakt, die op regeling en afdoening wachten, hetgeen dit Ministerie ten eenenmale schijnt te vergeten.

Het is mij niet te doen om de volksmacht te vermeerderen, maar wel om den volksinvloed te vergrooten, en wel door uitbreiding van het kiesrecht; het streven toch van de anti-revolutionnaire partij behoort te zijn om mede werkzaam te zijn om dien volksinvloed meer uit te breiden tot de verschillende kringen van ons volk in zijne onderscheidene rangen en standen. En nu is het oogenblik gekomen dat op ruime schaal gebruik zal moeten worden gemaakt van de gelegenheid die zich voordoet om een groot aantal kiezers aan het bestaande kiezerskorps toe te voegen.

Er wordt wel opgemerkt dat de tijd daartoe eigenlijk nog niet gekomen is, en dat men liever, evenals in enkele andere landen, het volk eerst eene politieke opleiding moest geven, alvorens het tot het kiezerskorps toe te laten. Maar al is dit zeer gewenscht, zoo moet ik erkennen dat men dat wel vroeger had mogen bedenken en dat het moeilijk zou gaan nu te wachten met eene uitbreiding totdat die opleiding werd ter hand genomen en voltooid.

Veel in die richting zou gedaan kunnen zijn, indien men vroeger ware overgegaan tot het oprichten van Kamers van arbeid, om aan den werkman gelegenheid te geven om zijne belangen tegenover den Staat te bepleiten. Maar meent men waarlijk, dat het zou aangaan te wachten, totdat die Kamers van arbeid zijn ingesteld en in volle werkzaamheid zullen zijn? Juist het gemis dier Kamers maakt, dat daar behoefte aan uitbreiding van het kiesrecht zich sterker doet gevoelen.

Met belangstelling nam ik van de wetsontwerpen kennis, maar ik ondervond dadelijk teleurstelling; omdat ik wel vind de regeling van het kiesrecht voor de Staten-Generaal en de Provinciale Staten, doch niet voor de gemeenteraden.

Na hetgeen de mij voorafgaande spreker, de heer Mees, daarover zooeven gezegd heeft, kan ik kort zijn.

Niet dat ik meen dat het zoo dringend noodig is dat reeds nu verandering in dat kiesrecht gebracht wordt, maar omdat ik vrees dat, als wij dit thans niet regelen, het naderhand op minder goede wijze zal gedaan worden, dan thans zou kunnen geschieden.

Niet minder werd ik teleurgesteld, toen ik zag op welke wijze de Regeering het kiesrecht wil regelen. Ik vond toch niet zoozeer eene zorgvuldige regeling ter oplossing van de kiesquaestie, maar de knoop eigenlijk meer doorgehakt; mijne teleurstelling werd nog grooter, toen ik kennis maakte met de Memorie van Toelichting.

De afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, heeft er reeds op gewezen, hoe uiterst sober die toelichting is; men had althans de uiteenzetting van eenige degelijke gronden mogen verwachten, waarop de verschillende bepalingen steunen; maar ook deze werden niet gevonden. Er is reeds gezegd hoe er eigenlijk werd heen geloopen over de groote quaestie, waarom thans tot eene groote uitbreiding wordt overgegaan en veel minder wordt rekenschap gegeven, waarom de Regering tot zulk een hoog cijfer van kiezers wil gaan. Het eenige wat men daarover vindt, is, dat men een paar percenten minder ver gegaan is dan in Frankrijk en Zwitserland, ter geruststelling van hen die zouden meenen dat de Regeering ten deze te ver gegaan is, en verder dat het aantal kiezers eenige percenten meer zal bedragen dan in Engeland, dit weder ter geruststelling van hen die zouden meenen dat de Regeering niet ver genoeg gegaan is.

Maar die mededeelingen, hoe belangrijk ook, kunnen toch niet ophelderen en verantwoorden waarom de Regeering het voor ons land noodig en wettig heeft geacht te komen tot het door haar voorgestelde aantal kiezers, dat men thans in het kiezerskorps wil opnemen?

De doorgaande toon der Memorie van Toelichting doet denken aan een zucht om zich van de zaak af te maken, door *la mort sans phrase* uit te spreken over de degelijkste argumenten, waarmede de Regeering het niet eens is.

Het is niet tegen te spreken dat verschillende zeer gewichtige bedenkingen niet weerlegd worden, dat men zich daarvan afmaakt met te zeggen: wie zal dit in ernst durven volhouden? of wel: is er iemand die zulks zou beweren? enz. Dat gaf aan hen, die het niet geheel met de Regeering eens zijn, weinig hoop op eene degelijke en vruchtbare behandeling dezer zaak met de Regeering. Ik kan er echter bijvoegen dat later, na het sectie-onderzoek, deze opinie veranderd is, en allen zullen het met mij eens zijn dat de Memorie van Beantwoording zich van die van Toelichting gunstig onderscheidt.

Daarin wordt menige quaestie meer degelijk behandeld en straalt de zucht meer door om zoo al niet gemeen overleg te plegen, dan toch om acht te slaan op en notitie te nemen van de opmerkingen van hen die het met de Regeering niet in alles eens zijn.

Dat geeft moed, want het is gewenscht dat alle schakeeringen der Kamer zullen medehelpen tot het tot stand komen dezer regeling.

Van tal van bedenkingen tegen het wetsontwerp gemaakt, is zeker een der gewichtigste dat het kenteeken van welstand dat gevonden wordt — de tweede alinea van art. 4 (in de eerste alinea toch wordt slechts een verlangde mate van welstand gevonden) niet overeen te brengen is met de bepalingen der Grondwet. Ik zal niet in herhaling treden van al hetgeen hiervan door anderen is gezegd. Ik merk nog op dat de Regeering wel geeft kenteeken voor hen die volgens haar geacht moeten worden per se *geen* welstand of geschiktheid te bezitten, kenteeken dus voor hen die van het kiesrecht moeten worden buitengesloten, maar dat zij in gebreke is gebleven kenteekenen voor te stellen voor hen die geacht moeten worden wèl den welstand en de geschiktheid te bezitten om kiezer te worden; de Regeering gaat daarbij uit van de stelling dat ieder kiezer moet zijn, wiens gebrek aan welstand en gemis van geschiktheid niet uit vaste kenteekenen kenbaar is. Tegen de bedenking gemaakt tegen het voorgestelde kenteeken van welstand, namelijk het niet bedeeld worden, terwijl de Grondwet de bedeelden reeds buiten sluit wordt nu aangevoerd dat het kenteeken verder gaat omdat ook bedeeling aan vrouw en kinderen daarbij in aanmerking zal komen. Ik meen dat het vanzelf spreekt dat dergelijke onderstand er eene is, verleend aan den onderhoudplichtigen man of vader, en geen wonder, dat toen deze oplossing der quaestie het eerst werd vernomen, gezegd werd: si non e vero e bene trovato; en toch werd deze stroohalm de reddingsplank waaraan men zich ging vasthechten, en die stroohalm is zachtjes aan geworden de hechte zuil die het gebouw van het kiesrecht moet doen steunen op de fondamenten van de Grondwet. Zelfs de Minister in de Memorie van Beantwoording grijpt haar aan. In de Memorie van Toelichting wordt te recht gezegd: » dat de onderstand, aan vrouw en kinderen verstrekt, in deze op gelijke lijn is te stellen met die door den echtgenoot of vader genoten, eischt geen betoog." Doch in het Voorloopig Verslag bladz. 12 wordt er voor 't eerst melding van gemaakt.

» Maar bovendien — zoo werd verder betoogd — doet men het ten onrechte voorkomen, alsof het bewijs voor het bezit van welstand in de aanhangige wetsontwerpen enkel gezocht wordt in de afwezigheid van de in de Grondwet bedoelde bedeeling. Volgens de aanhangige voordracht toch wordt niet ieder, die zelf niet op de lijst der bedeelden voorkomt, geacht den vereischten welstand te bezitten;

alleen dan wordt dat vermoeden aangenomen, indien ook zijne vrouw en kinderen niet als bedeelden zijn ingeschreven, — een nieuw element, waarvan onder de grondwettelijke uitsluitingen geen sprake is."

De Minister gaat daarop in. Hij verklaart in de Memorie van Antwoord, dat werkelijk in deze wetsontwerpen nog meer wordt gevorderd, onder andere dat de vrouw en kinderen geen onderstand hebben genoten; waaruit blijkt dat de Minister hier de meening is toegedaan dat de Grondwet deze onderstand niet wil hebben aangemerkt te staan op eene lijn, of op rekening te komen van den onderhoudplichtigen man en vader. Echter in dezelfde Memorie van Antwoord komt de Minister later op deze meening terug. De tegenbemerking op de voormelde opmerking van bladz. 12 van het Voorloopig Verslag vindt men elders in het Voorloopig Verslag en wel onder de artikelen. Daar komt men er op terug en na gewaagd te hebben of wel elke bedeeling aan eene gehuwde vrouw, ook al leeft zij gescheiden van den man, wel kan komen op rekening van den man, luidt het op bladz. 43:

» Overigens waren er nog leden, die het laatste lid van het artikel overbodig achtten, aangezien de huisvader volgens het Burgerlijk Wetboek verplicht is te voorzien in het onderhoud van vrouw en kinderen, en dus elke bedeeling, al wordt zij ter hand gesteld aan de laatsten, toch den huisvader ten goede komt."

En nu gaat de Minister, die waarschijnlijk vergeten was wat in het begin der Memorie van Antwoord geschreven was, ook daarop in en verklaart op bladz. 28 van de Memorie van Antwoord: » De meening, dat in sommige gevallen de aan de vrouw verleende onderstand niet op rekening van den man behoort te worden gesteld, is in het Voorloopig Verslag reeds bestreden. Voor de gevallen van scheiding van goederen en van scheiding van tafel en bed, schijnt geen afzonderlijke voorziening noodig. Zoolang voor den echtgenoot of vader de verplichting tot onderstand blijft duren, bestaat reden tot toepassing van dit voorschrift. Bedeeling aan ouders, verstrekt in den vorm van uitbesteding hunner kinderen, is, gelijk reeds te recht werd opgemerkt, slechts een vorm van onderstand."

Hieruit blijkt dus dat de Minister hier erkent dat onderstand van de vrouw onderstand is aan den onderhoudplichtigen man en dat voor de kinderen, die worden uitbesteed; hoewel het geld gegeven wordt aan derden, die de kinderen aannemen, dit eene bedeeling is van den vader.

Nog even wensch ik er op te wijzen, dat men, door den bedeelde te maken tot de spil, waarom het kiesrecht draait, er toe komen moet om meer en juistere bepalingen te maken omtrent de bedeeling.

Tal van vragen moeten worden opgelost, wil men weten wie kiezers zullen zijn. Het geheele zwaartepunt van de verkiezingen wordt teruggebracht eensdeels naar de kerkelijke en particuliere armbesturen en anderdeels naar de bepalingen van de armenwet. Het is waar, dat deze aanmerkingen betrekking hebben op de Grondwet zelve, die de bedeelden uitsluit, maar het is reeds aangetoond, dat de beteekenis der bepalingen zooveel grooter wordt wanneer deze niet meer betrekking hebben op enkele personen, die als uitzonderingen buiten het kiezerskorps vallen, maar wanneer zij de spil worden waarom alles draait.

En dat de Minister ook gevoeld heeft dat er meer waarborgen moeten komen dan vroeger bestonden, blijkt daaruit, dat hij het noodig geacht heeft eene bepaling in de wet op te nemen, waardoor de lijsten van alle bedeelingen van particuliere instellingen aan armen gegeven, publiek gemaakt moeten worden, eene bepaling die tot nog toe niet bestond en wier noodzakelijkheid ik betreur. Het heeft eene bedenkelijke zijde dat de namen van alle bedeelden, die men geheim zou willen houden, moeten worden bekend gemaakt ter wille van deze kieswet en ik vrees dat deze bepaling tot vele moeilijkheden aanleiding zal geven.

Een groot bezwaar om den census te verbinden aan het kiesrecht was, dat alles werd afhankelijk gemaakt van eene belastingwet, waarin moeilijk veranderingen waren aan te brengen, omdat daardoor terstond wijziging werd gebracht in het kiezerkorps; de belasting was de spil waaromheen het kiesrecht draaide. Maar thans hebben wij de armenwet als zoodanige spil; eene verandering daarin kan groote wijziging brengen in het kiesrecht. Wanneer in de armenwet de bepaling wordt gemaakt dat niet meer de gemeente doch het Rijk bedeelt, zullen er uit dien hoofde, behalve de particuliere armenzorg, geen uitsluitingen meer zijn, daar de Grondwet alleen spreekt van uitsluiting wegens bedeeling van een gemeentebestuur.

Het kenteeken van geschiktheid. Ook daaromtrent werden luide stemmen gehoord. Ik kan mij met het voorgestelde kenteeken niet vereenigen. Het is geen kenteeken, en al wat in de Memorie van Toelichting en van Beantwoording voorkomt om aan te toonen dat andere kenteekenen niet goed zijn omdat ze niet duidelijk aangeven wie de geschikste kiezers zouden zijn, is op dit kenteeken ten volle van toepassing. Men kan niet aannemen dat zij die niet kunnen lezen en schrijven, geen goede kiezers zouden zijn.

Er is nog een grooter bezwaar: het kenteeken neemt af of verdwijnt met de jaren. Terwijl men meent dat iemand, die een zeer gevorderden leeftijd heeft bereikt, een geschikter kiezer is dan een jeugdig mensch, wordt nu de zaak omgekeerd. De Minister wenscht daarin te voorzien door de bepaling, dat men in den regel op de kiezerslijst geplaatst blijft als men er eens op staat, ook al verliest men later het kenteeken van geschiktheid, maar dit is slechts gedeeltelijk juist. Een kiezer die jarenlang in den Haag onder de kiezers is opgenomen en die niet meer de pen kan voeren, verhuist naar Voorburg en terstond verliest hij voorgoed zijn kiesrecht.

Ik kan mij voorstellen dat er zijn die als waarborg verlangen het genoten hebben van voldoend lager onderwijs, en als blijk daarvan een examen verlangen; maar daarvan wil de Minister niet weten, en zegt in de Memorie van Antwoord dat zelfs van een examen in lezen en schrijven geen sprake zal zijn; wanneer iemand slechts leesbare letterteekens kan stellen om een woord te vormen is zulks voldoende. Welken waarborg geeft dit voor de geschiktheid van een kiezer? Ik heb verscheidene requesten gezien omtrent deze wet, en daaronder onderteekeningen gevonden die, nu ja, bestonden uit letterteekens, en als ik als lid der commissie voor de schrijfproef geroepen werd om uit te maken of iemand op grond van dat schrift al dan niet op de kiezerslijst moest worden geplaatst, zou ik werkelijk verlegen zijn hoe te beslissen. De uitspraak zou moeten zijn: hij kan wel letterteekens zetten, maar schrijven kan hij niet. Het blijkt dan meer de vraag of de letter van de wet, of de toelichting in dezen beslissend zal zijn.

Het komt mij voor, dat de Minister zich bij den eisch van lezen en schrijven nog eenigszins geplaatst heeft op het oude standpunt. Destijds zeide men: Bouw scholen, vermeerder de algemeene kennis, en gij zult de gevangenissen kunnen afbreken. Wij hebben gezien wat echter gebeurd is. In de laatste 20 jaren zijn millioenen uitgegeven aan het bouwen van scholen, deze zijn in groote menigte overal verrezen, maar tevens zijn er steeds nieuwe gevangenissen verrezen in plaats van de bestaande af te breken. Zal men nu zeggen: verminder de scholen nu eens, wellicht zult gij alsdan de gevangenissen kunnen afbreken? Voorzeker neen, en dit is zeer natuurlijk. Want men zoekt connexiteit, waar die niet bestaat. Kennis van de elementaire vakken van het lager onderwijs vormt op zich zelve nog niet een goed burger, en doet het aantal misdrijven niet verminderen. Die connexiteit bestaat daarom niet, omdat de oorsprong van het kwaad niet ligt in ons hoofd, maar in ons bedorven hart.

Ik geloof dan ook, dat de Minister beter zoude doen, het geheele kenteeken als zoodanig los te laten. Doch het wordt op andere gronden verdedigd en wel als teeken van belangstelling door het te verbinden aan eene verplichte aanvraag om op de kiezerslijst geplaatst te worden. Daarom wil men het kenteeken behouden, maar men moet dan toch een streng onderscheid maken tusschen de aan-

vraag en het kenteeken van geschiktheid. Het is mogelijk dat althans voor zekere categorieën van kiezers eene bepaalde aanvraag vereischt wordt om geplaatst te worden op de lijst; maar dat is op zich zelve nog geen teeken van geschiktheid, ook al zou door belangstelling wat kunnen blijken. Maar ik vrees dat die belangstelling het meest zal gevonden worden bij hen die in troebel water willen visschen, dan bij de rustige, ordelievende burgerij. Men moet het volk nemen zooals het is.

Men mag al zeer dankbaar zijn, als de stembus geopend is, dat het volk dan zijne belangstelling toont door aan zijn kiezersplicht te voldoen.

De Regeering zegt nog ter verdediging van haar kenteeken van lezen en schrijven dat daaruit kan blijken dat iemand geschikt is om behoorlijk zijne stem uit te brengen, en dus het materieel werk der verkiezing kan volbrengen. Dit is echter zeker niet wat de Grondwet onder geschiktheid verstaat. Ik geef toe dat, om eene geldige stem te kunnen uitbrengen men de noodige kennis moet hebben om het biljet naar behooren in te vullen.

Maar deze soort van geschiktheid is bij den kiezer even goed een vereischte als de physieke welstand om zich naar de stembus te begeven, zoodat de zieke die zijn bed niet kan verlaten, geen geldig biljet kan indienen, maar daarom toch niet van de kiezerslijst wordt geschrapt.

Volgens den Minister levert iedereen, die niet kan lezen en schrijven, daardoor een bewijs van ongeschiktheid, en zegt dat daardoor formeel aan de Grondwet is voldaan. Maar elk formeel voldoen aan de Grondwet maakt daarom het kenteeken nog niet tot een goed en bruikbaar, al laat de Grondwet den wetgever in deze groote vrijheid.

In het Voorloopig Verslag is herhaaldelijk naar kenteekenen gezocht; daar vindt men de bewijzen, dat het niet zoo moeilijk is formeel aan de Grondwet te voldoen en wordt als goed kenteeken van welstand »de kennis van lezen en schijven" aan de hand gedaan.

Bij de grondwetsherziening — zoo wordt aldaar gezegd — heeft de Minister Heemskerk doen uitkomen dat ook intellectueel kapitaal in aanmerking kan komen bij het kiezen van een kenteeken van welstand. Welnu, ieder die lezen en schrijven kan heeft intellectueel kapitaal en zoo heeft hij dan een kenteeken van welstand dat de Grondwet toelaat; voor hen die daarbij een afzonderlijk kenteeken van geschiktheid noodig achten is de moeilijkheid ook al niet groot dit te vinden. Deze zeggen wellicht: de plutocraten, zij die belasting betalen zijn slechte burgers en dus ook slechte kiezers; wat zou nu verhinderen, formeel gevolg gevende aan de bepalingen der Grondwet, als kenteeken van geschiktheid aan te nemen, dat kiezers alleen kunnen zijn die geen belasting betalen. Men krijgt dan als kenteeken van welstand: de kennis van lezen en schrijven, en als kenteeken van geschiktheid het niet betalen van belasting. Formeel is dan aan de bepaling van de Grondwet voldaan, maar zeker niet aan hare bedoeling.

Het komt mij voor dat de Minister op den goeden weg is geweest toen hij bij art. 3 als kenteeken van welstand aannam het kunnen onderhouden van zich en zijn gezin. Wanneer hij op dien weg ware voortgegaan, hadden wij eene betere kieswet gekregen. Mij schijnt het toe dat het voormelde kenteeken er vooral een is van geschiktheid. Het staan toch aan het hoofd van een gezin geeft waarborgen. Dat zijn personen, die geleerd hebben te zorgen niet alleen voor zich zelven, maar ook voor anderen; zij hebben meer verantwoordelijkheid leeren krijgen; zij zijn geroepen de zaken ook van anderen te beheeren; ze zijn gewend aan meer orde, en bovenal geleerd in den organieken kring waarin zij geplaatst zijn eenige souvereiniteit uit te oefenen in eigen kring. En dat zou ook in den toekomstigen kiezer wel geapprecieerd moeten worden.

Men zal bij de uitbreiding van het kiesrecht wel doen ook te letten op de organisatie van den Staat, en waar het gezin als organisme, daarin eene zeer voorname plaats inneemt en in eere staat, mag op die wijze wel het gezin geëerbiedigd worden. Daarin is meer waarborg te vinden dan in de kennis van lezen en schrijven.

Ook mag de leeftijd wel eenigszins verhoogd worden, vooral bij eene uitbreiding van het kiesrecht dat niet meer verbonden wordt aan een census. Men moet in aanmerking nemen dat, waar dat verband bestaat, er weinig personen op hun 23ste jaar kiezer worden. Ik herinner er aan dat in den tegenwoordigen tijd menig jong mensch van 23 jaren volstrekt niet de zelfstandige plaats in de maatschappij inneemt die men in den kiezer wenscht, maar dikwijls in zeer afhankelijke, zeer ondergeschikte betrekking is en dikwijls nog in de leerjaren. Men bedenke dat nog waar is wat reeds bijna eene eeuw geleden mevr. Rijzig schreef in de *Historie van Willem Levend:* »Och die jongens van 25 jaar, ze zijn nauwelijks voor water en vuur bewaard." De gevorderde leeftijd iets hooger te stellen dan 25 jaar komt mij niet verwerpelijk voor.

Wanneer men de bedeelden uitsluit zou men ook moeten uitsluiten hen, die in het laatste jaar veroordeeld geweest zijn wegens landlooperij en bedelarij of in eene Rijkswerkinrichting hebben doorgebracht. Wegens het ver gevorderde uur bepaal ik mij tot deze opgave zonder nadere adstructie.

Velen vragen: wanneer wij tot die groote uitbreiding overgaan, zullen er dan geen groote moeilijkheden ontstaan? Zij wijzen op zoo vele democratische vereenigingen die hier bestaan en zeggen dat het toch niet goed kan zijn als deze aan het roer mochten komen. Ik geloof dat men hier billijk moet zijn en zijn blik ruimer moet laten gaan dan alleen over die enkele vereenigingen, die, naar ik beken, allerverderfelijkst voor den Staat zijn, en dan zal men ook tal van andere vereenigingen vinden, bestaande uit voorstanders van orde en gerechtigheid. De heer Smeenge heeft ons daarop reeds gewezen, toen hij den afgevaardigde uit Leiden, den heer Bool, beantwoordde.

Ik mag hierbij nog herinneren, dat eenige jaren geleden te Amsterdam een groot Christelijk Sociaal Congres gehouden is van werklieden, waarvan zelfs de tegenpartij, die er in den beginne niet veel verwachting van had en er niet mede ingenomen was, tot de erkentenis is gekomen, dat over de gewichtigste onderwerpen, in verband staande met de sociale quaestie, met veel verstand, zaakkennis en practischen blik gesproken is, zoodat menig hooger geplaatste van hen veel had kunnen leeren.

Zeker mogen wij vreezen voor hetgeen wij van de sociaal-democraten zien, die er slechts op uit zijn om ontevredenheid te kweeken, en — zij komen er rond voor uit — er ook niet tegen opzien met geweld de bestaande orde van zaken omver te werpen. Maar zou men meenen dit gevaar door een te weinig uitgebreid kiesrecht te kunnen verminderen? Ja, zal men het gevaar niet verergeren en het getal ontevredenen niet grooter doen worden? De ontevredenen toch zijn eene gemakkelijke prooi voor de sociaal-democaten en ligt het niet op onzen weg om zoo mogelijk de redenen van ontevredenheid weg te nemen?

De heer de Beaufort vroeg: wat zal het lot van de minderheden zijn?

Ik weet dat niet; maar wel weet ik bij ondervinding, wat het lot der minderheden geweest is onder een zeer beperkt kiesrecht. Ik ben jarenlang in deze Kamer lid der minderheid geweest, en ik heb daar moeten hooren dat de minderheid was de doode vlieg, die als schadelijk moest verwijderd worden. Als men dat gehoord heeft onder een beperkt kiesrecht, dan zal men mij toegeven dat onder een uitgebreid kiesrecht niet veel ergers te vreezen is en dat in dezen allicht elke verandering eene verbetering zal kunnen zijn.

En wanneer de geachte afgevaardigde zegt: weet gij niet dat gij door uitbreiding van het kiesrecht de anti-semieten aan het woord helpt, dan antwoord ik: weet gij wel dat in het naburig Rijk waarnaar gij verwijst, de bakermat van het anti-semitisme gevonden wordt, niet bij de sociaal-democraten, maar bij een deel van eene hoogst aristocratische zeer behoudende partij daar te lande?

Er is reeds opgemerkt geworden dat veel zal aankomen

83ste VERGADERING. — 28 JULI 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

op de leiders van het volk. Een geacht spreker heeft gezegd en gisteren werden wij er nog aan herinnerd, dat in het laatst der vorige eeuw de advocaten Oranje verdreven hebben en deze door Scheveningsche visschers in het begin dezer eeuw weder is binnengehaald.

Daaruit blijkt dat die visschers in 't begin der eeuw al even goede anti-revolutionnairen waren als op het einde er van. Maar wij hebben er hierbij tevens op te letten, dat die advocaten dat niet hadden kunnen doen als zij het volk niet met en achter zich gehad hadden. En dat het volk tot zoo iets overging was omdat zij gehoor gaven aan slechte leiders. Veel hangt ten allen tijde af van de leiders Daarom laat ons trachten, het kwade dat het gevolg is van eene slechte leiding, te neutraliseren en te breidelen door het volk te leiden in goede banen, door goed voorbeeld, door metterdaad te toonen dat het de zaak van den volksvertegenwoordiger niet is enkele particulieren en enkele groepen in den Staat te bevoordeelen en te dienen, maar te voldoen aan de hooge roeping van de belangen van het geheele land en het geheele volk te bevorderen.

Als anti-revolutionnair mag ik niet wanhopen aan de toekomst. Zouden wij bij 20-tallen jaren achtereen een strijd hebben gevoerd voor het Christelijk onderwijs, daarin krachtig bijgestaan door onze Roomsch-Katholieke landgenooten, een strijd met aanvankelijk succes bekroond, zouden wij allerwege in den lande Christelijke scholen hebben gesticht en onderhouden en zouden wij nu niet eenige vrucht mogen verwachten van het op die wijze uitgestrooide goede zaad vooral onder de lagere klassen der bevolking? Of zou dat alles slechts rijpe vruchten dragen voor de sociaal-democratie? Neen, integendeel, ik vertrouw dat juist het onderwijs aan onze bijzondere scholen genoten een dam tegen de uitbreiding dier partij kan opwerpen.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, wees op het openbaar lager onderwijs. Ik weet dat er vele liberalen zijn die het goed meenen met het onderwijs, doch ik zou wel wenschen dat zij daarbij met mij tot de erkentenis kwamen dat het lager onderwijs niet boven en voor alles Rijkszaak moet zijn. Ik wijs er op dat de Staat onmachtig zal blijken te zijn om er voor te waken dat op de school verderfelijke beginselen worden verbreid en dat juist vooral in den laatsten tijd op de school al meer en meer socialistisch gezinden werkzaam zijn, die het zich voornamelijk ten doel stellen blijkens hun eigen organen, het zaad van ontevredenheid te strooien. Hun aantal neemt gaandeweg toe, de bond van sociaal-democratische onderwijzers bestaat reeds en in een hunner organen: »De Volksonderwijzer" lees ik: »wij onderwijzers, wetenschappelijk ontwikkelde proletariërs, vereenigen ons, om ontevredenen onder onze collega's te vormen. Een ontevreden mensch luistert met graagte naar het nieuwe evangelie, dat hun voor zoo weinig mogelijk noodzakelijken arbeid een zoo groot mogelijke hoeveelheid geluk verzekert."

Wanneer de opleiding der jeugd aan zulke mannen wordt toevertrouwd, wat moet er dan van terechtkomen? Is het wonder dat die jeugd onder zulke leiding reeds vroeg rijp wordt voor de sociaal-democratie? Ja, ik weet, de schoolopziener kan eene aanschrijving doen en misschien verhinderen dat in het openbaar zulke leeringen verkondigd worden, maar gelooft iemand dat zij daarom minder zullen voortwoekeren? Zullen de liberalen niet allengs gaan inzien dat ook het oprichten van bijzondere scholen van hunne zijde zal kunnen medewerken tot het beteugelen van de ook in hunne oogen verderfelijke sociaal-democratie? Niemand toch mag de gevaren die onzen Staat van dien kant dreigen te licht achten.

Mijnheer de Voorzitter! Het uur is te ver gevorderd om nog enkele andere punten te bespreken en om b. v. de Staatsinstellingen van andere landen de revue te laten passeeren en aan te toonen dat er in andere Rijken meer waarborgen gevonden worden tegen parlementair almogen dan bij ons, waar het centraal gezag meer beperkt is.

Op eene zaak wil ik echter nog de aandacht vestigen. Men zal toegeven, dat Engeland, wat de macht van het Lagerhuis aangaat, tamelijk wel overeenkomt met Nederland en onze Tweede Kamer en men vergete niet, dat daarnaast en daarboven in Engeland een Hoogerhuis staat, geheel anders samengesteld dan onze Eerste Kamer en zeker een veel grooter steun voor het gezag, daar het erfelijk samengesteld is en telkens gerecruteerd uit de coryphееën op elk gebied van handel, nijverheid, leger, wetenschap en kunst.

En toch heeft men het daar noodig geacht de rechten van het Parlement aan banden te leggen en wel bepaald wat het budgetrecht betreft. Reeds in de voorgaande eeuw werd eene bepaling gemaakt die nu nog geldt, dat een krediet slechts in stemming mag komen op voorstel van het Hoofd van den Staat, en dat de door de Regeering gevraagde som niet mag verhoogd worden door het Parlement.

Zoude zulk eene bepaling bij ons ook niet wenschelijk en noodig zijn? Is de noodzakelijkheid er van niet reeds gebleken? Ook daar worden er gevonden die trachten een post op de begrooting te brengen voor dezen of gene zaak die hun ter harte gaat, al zijn er ook nog steeds die met kracht daartegen waarschuwen. Zonder de noodige voorbereiding ziet men zulks soms gebeuren in onvoltallige vergaderingen en bij overhaaste behandeling, zooals dikwijls bij de begrooting plaats vindt.

De Minister staat daartegenover doorgaans weerloos, daar hij de geheele begrooting niet, om die door hem niet begeerde posten te doen verdwijnen, kan intrekken en de Eerste Kamer kan daar ook niet tegen waken door voor zoo'n enkelen post de begrooting te verwerpen, want dan valt ook de Minister.

Vooral nu men het kiesrecht wil uitbreiden moet men ook de vraag doen of het in het belang van een goed en richtig beheer van 's lands financiën niet noodig zal zijn omtrent die zaken nadere bepalingen te maken.

En nu, wanneer ik aan het eind van mijne rede ben gekomen, vereenig ik mij ten volle met hetgeen gezegd is door hen, die willen medewerken met deze Regeering om de wet tot stand te brengen.

Maar daartoe is noodig onderling overleg. Men heeft het genoemd een werk van pacificatie en dit moet het ook zijn, wil het eene goede wet worden. De Regeering — die ten deze reeds door de indiening alleen van deze ver gaande wetsontwerpen *zeer groote* verantwoordelijkheid op zich genomen heeft, moet echter daarom ook mijns inziens medewerken om deze wet tot stand te helpen brengen met gemeen overleg en niemand kan daarbij op zijn stokpaardje blijven zitten. Ik weet bij ervaring, dat men, geldt het een werk van pacificatie, dikwijls eigen illusiën moet opofferen en vaak, helaas, genoodzaakt is eigen wenschen en die van anderen onvervuld te laten; daardoor zal men zich luidruchtige ovatiën zien ontgaan, maar aan het eind van den weg staat het besef, dat men zijn plicht gedaan heeft in het belang van zijn land en zijn volk.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd, en de vergadering gesloten.

84ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 1 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives van de Eerste Kamer; 3°. boekwerken. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten. — Beslissing genomen over de behandeling van Regeeringsbescheiden. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

Ferf, Mees, Veegens, Schepel, Bool, van Bylandt, G. van Dedem, Smeenge, Seret, Valette, Lambrechts, van Alphen, van Houten, Smit, Pyttersen, Guyot, Viruly Verbrugge, Hintzen, Hartogh, A. van Dedem, Plate, Borret, van der Kaay, Harte, Pijnacker Hordijk, Zijlma, Land, Rutgers van Rozenburg, Dobbelmann, van der Feltz, van Gijn, Schaepman, van Delden, Tydeman, van Löben Sels, Heldt, Bahlmann, de Ras, Donner, de Meijier, van Kerkwijk, Levy, de Beaufort, Conrad, Haffmans, Kielstra, de Geer van Jutfaas, van Berckel, van der Schrieck, W. de Beaufort, Kerdijk, Houwing, Æ. Mackay, Schimmelpenninck van der Oye, Rink, Roijaards van den Ham, Heemskerk, Kolkman, Ruys van Beerenbroek, van de Velde, van Karnebeek, Bevers, Vermeulen, Lieftinck, Gerritsen, Roessingh, Reekers, Hennequin, Beelaerts van Blokland, d'Ansembourg, Huber, van Beuningen, Keuchenius, Michiels van Verduynen, Smits van Oijen, Walter, Travaglino, de Kanter, Goekoop, Poelman en Brantsen van de Zijp,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Financiën en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Th. Mackay, Tijdens en Röell, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen; de tweede, wegens voortdurende ongesteldheid, waarschijnlijk ook de overige dagen dezer week; de derde, ook gedurende den eersten tijd, daar hij, tot herstel van eene aandoening der knie, op uitdrukkelijken last van den geneesheer volstrekte rust moet nemen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. van de Eerste Kamer der Staten-Generaal:

drie missives houdende mededeeling dat zij zich heeft vereenigd met evenzooveel voorstellen van wet, haar door de Tweede Kamer toegezonden, welke zijn behandeld in de vergadering van 28 Juli jl.;

en eene missive houdende kennisgeving, dat zij H. M. de Koningin-Weduwe, Regentes, eerbiedig verzocht heeft in nadere overweging te nemen het haar door de Tweede Kamer toegezonden ontwerp van wet, houdende bekrachtiging van eene overeenkomst, betreffende de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen en den locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende boekwerken en kaart:

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de Gegevens der herziene rivierkaart: Maas, blad n°. 1;

van het Ministerie van Marine, afdeeling Hydrographie, de Zeekaart Noordzee, zeegat van Goeree;

door de directie der Javasche Bank, haar Verslag over het boekjaar 1892—1893.

Deze boekwerken en kaart zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (57)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Heb ik meermalen hier aanleiding gehad voor de opmerking, dat van het recht van petitie, ons volk bij de grondwetsherziening van 1848 verzekerd, sterk misbruik gemaakt wordt, thans heb ik zeker geene aanleiding om die woorden terug te nemen. Integendeel heb ik er ditmaal op te wijzen, hoe dit recht, op zich zelf noodzakelijk en doelmatig in elken constitutioneelen Staat, hier dreigt te ontaarden in iets geheel anders.

Al spoedig heeft men heil gezocht, minder in degelijkheid van argumenten dan in veelheid van onderteekenaars en veelheid van adressen. Vooral zijn na 1878 in zwang gekomen de adresbewegingen en is men het adresseeren gaan toepassen als zoogenaamd *getuigen*.

Gevolgd zijn de meetings met vooraf gereed gemaakte motiën, die dan, na aanneming bij acclamatie, als volksbevelen aan de overheid en de Volksvertegenwoordiging beteekend werden. Daarbij is het niet gebleven: uit Engeland en België zijn overgewaaid de betoogingen onder dak en in de open lucht, de straatvertooningen en andere openbare manifestatiën, waarom een verstandig mensch lacht en behoort te lachen, maar die toch niet ongeschikt en wel bestemd waren om op onverstandigen en vreesachtigen indruk te maken.

Tot een van die categorieën, onverstandigen en vreesachtigen, behoort voorzeker ons tegenwoordig Kabinet niet; doch dat het ontoegankelijk en ongevoelig is voor pressie van buiten, geloof ik thans zoo min als vroeger, toen ik daarop wel eens gewezen heb. Toen nu na en in weerwil van de aanzienlijke uitbreiding in 1887 van het stemgerechtigde volk met 130 pct., eenigen, die om een nieuw thema van oppositie verlegen waren, over algemeen stemrecht begonnen te praten, en tot een bond zich constitueerden; toen eenige nieuwe dagbladondernemingen behoefte ge-

voelende aan een onderscheidingsteeken, waarmede zij aan de ouderen eenige abonnementen konden ontjagen, daarom algemeen stemrecht in hun vaandel schreven; toen die ouderen, om zich niet te laten overvleugelen, dezelfde vlag uitstaken, en toen in 't kort ieder die aan de spits blijven of komen wilde, allengs meende niet beter te kunnen doen dan het nieuwe geloof ook te omhelzen, toen heeft ons Kabinet gemeend ook zijn klavier op dat diapason te moeten stemmen, en heeft het door de indiening van dit wetsontwerp eene sanctie, een relief aan de beweging gegeven, zich aan haar hoofd gesteld, zoo het er niet aan is vooruitgeloopen; in elk geval heeft het haar eene hoogere vlucht doen nemen, maar tevens de verantwoordelijkheid er voor op eigen schouders genomen.

En licht is die verantwoordelijkheid niet: want wordt het wetsontwerp verworpen, de teleurstelling daardoor gewekt bij hen, die nu eenmaal zijn opgewarmd voor algemeen stemrecht, komt voor rekening van de Regeering. Wordt daarentegen het wetsontwerp aangenomen, en doen zich straks of na eenige jaren bedenkelijke gebeurtenissen voor, de schuld daarvan zal rusten op de Regeering, die ontijdig en onnoodig de beweging niet alleen mede heeft gemaakt, maar hare leidsvrouw werd, of zelfs haar vooruitliep.

Ik erken, de indiening van het wetsontwerp teekent cordaatheid, omdat zij met volkomen *bewustheid* gedaan is. Want eene Regeering die, als deze, in haar midden tal van mannen heeft, uit eigen aanvaring en aanschouwen volkomen op de hoogte van den geest onder de lagere klassen in onze groote steden, en speciaal in Amsterdam, mag gezegd worden volkomen bekend te zijn met de kansen aan algemeen stemrecht daar verbonden. En wanneer zij dan niettemin algemeen stemrecht voorstelt, teekent dit zonder twijfel moed. Hopen wij maar, dat het niet eens blijke geweest te zijn een moed als die van Olivier en Leboeuf, toen dezen in 1870 aan Duitschland den oorlog verklaarden!

Ik weet wel, de Regeering verbeeldt zich, dat zij geen algemeen stemrecht heeft voorgesteld; en de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft in de Memorie van Toelichting, om dit te betoogen, eene vergelijking gemaakt tusschen ons land en het buitenland, speciaal Frankrijk, Duitschland en Zwitserland, waar algemeen stemrecht heerscht, waar 87,90 en 92 procent van de mannelijke bevolking kiezer is, terwijl krachtens het aanhangig wetsontwerp hier, naar 's Ministers berekening, maar 74 percent kiezer zouden worden.

Die rekening van 74 pct., berustende op allerlei problematische en onbestemde praemissen, is kwalijk na te cijferen of te verifieeren, maar eene dezer praemissen, die dat wèl is, wil ik even bespreken.

De Minister trekt namelijk van het aantal 23-jarige mannelijke ingezetenen 5 pct. of 59 000 personen af als analphabeten. Maar, als men nu weet, wat in de dagbladen vermeld is, onder andere in het *Handelsblad* van 1 October ll., namelijk dat ten gevolge de invoering van leerplicht in Duitschland de alphabeten van 4 of 5 pct. tot 7 per mille zijn geslonken, dan volgt daaruit, dat, als hier ook leerplicht wordt ingevoerd, de Minister niet meer 59 000 maar 8 000 slechts voor analphabeten aftrekken mag, dat dit een verschil van 51 000 in zijne rekening reeds oplevert, en dat, als de overige onderdeelen er van even vertrouwbaar zijn, zijne schatting van 74 pct. en de geheele vergelijking met het buitenland in de lucht hangen. Dit cijfer van 7 per mille aan analphabeten wordt ook in acht genomen door den afgevaardigde uit Utrecht, die meende dat hier door de Regeering niet algemeen stemrecht is voorgesteld alleen op den grond der uitsluiting van analphabeten.

Zijne meening hangt, als hier eenmaal leerplicht is ingevoerd, en zijn weldadig effect heeft doen gevoelen, alzoo aan een dunnen draad; en mocht het gebeuren dat leerplicht nog een ietwat meer afdoend effect erlangt dan in Duitschland, zoodat die laatste 7 man per duizend ook verdwijnen, en er geen analphabeten meer zijn, dan zal de eenige reden van de meening van den afgevaardigde uit Utrecht, dat we hier niet met algemeen stemrecht te doen hebben, geheel zijn vervallen.

Laten wij elkaar toch geen knollen verkoopen voor citroenen: algemeen stemrecht in strikten zin bestaat niet, zoolang nog één individu van de stemming is uitgesloten. Te recht zegt mr. Bake aan het slot zijner brochure, getiteld: »Het algemeen stemrecht naar de hedendaagsche wetgevingen": »het algemeen stemrecht bestaat — het behoeft niet gezegd te worden — in den letterlijken zin des woords nergens", zelfs niet in Zwitserland, bestaat het, waar volgens den Minister 92 procent kiesgerechtigden zijn, aangezien het daar voorbehouden is, aan hen die geen dronkaards zijn.

Wanneer zulk een stemrecht hier in Nederland werd ingevoerd, het zou, geloof ik, een nog al voorzichtig en een vrij beperkt kiesrecht opleveren.

Maar *verba valent usu* heeft reeds bij de be behandeling der begrooting de heer Beelaerts van Blokland den Minister van Buitenlandsche Zaken toegevoegd. Wil men weten wat algemeen stemrecht in gewonen zin en het geldende spraakgebruik beteekent, men sla daartoe op de Nota door den eenigen pleitbezorger van het algemeen stemrecht, in deze vergadering ten jare 1886, mr. Oldenhuis Gratama, onzen overleden collega, gevoegd bij het Voorloopig Verslag over de grondwetsherziening; en men zal zien, dat die, algemeen stemrecht bepleitende en er voor durvende uitkomen, toch zijn algemeen stemrecht niet wilde verleenen aan *bedeelden*, *gevangenen*, *bedelaars*, aan hen die *van hunne burgerschapsrechten ontzet waren*, aan hen die *een jaar gezeten hadden*, aan hen die *de jongste twee jaren iets op hunne belastingen schuldig zijn gebleven*, aan *analphabeten*, *gefailleerden* en aan een onbepaalden drom, door hem begrepen onder het woord: *en dergelijken.* Zie mr. Oldenhuis Gratama, destijds de eenige, maar geestdriftige voorstander van algemeen stemrecht, in die dagen, maar een die durfde uitkomen voor hetgeen hij verlangde, noemde mitsdien, onweersproken, algemeen stemrecht iets, dat veel beperkter was dan wat deze Regeering thans voorstelt, en geen algemeen stemrecht wil genoemd hebben.

Ik heb nog nooit eene betere omschrijving van hetgeen in gezonden en gebruikelijken zin algemeen stemrecht heeten moet, aangetroffen dan in den staatkundigen brief van mr. van Houten van 6 Juni 1886, waarin wij onder meer deze bepaling lezen: »Deze beteekenis volgt niet uit het spraakgebruik. Het woord *algemeen* heeft de strenge beteekenis niet, die deze uitleggers er aan geven. Een *algemeen belang* is niet een *belang van ieder zonder uitzondering.* Bij eene onteigening ten *algemeenen* nutte behoeft niet ieder persoonlijk belang te hebben. *Algemeene* bepalingen in eene wet houden niet op het karakter van algemeenheid te hebben, als bij sommige onderdeelen hare werking bij speciale bepaling uitgesloten is. Een spoorweg houdt niet op een *algemeen* vervoermiddel te zijn, omdat de conducteurs dronken lieden kunnen wezen, etc. Evenmin heeft *algemeen stemrecht* in het staatsrecht de beteekenis van *individueel stemrecht zonder uitzondering.* In Frankrijk en Duitschland bijv. zou men in dien zin geen *algemeen* stemrecht hebben. Wat het bestuur van den Bond voor algemeen kies- en stemrecht er onder verstaat, vindt zijne juiste omschrijving in *hoofdelijk* kies- en stemrecht".

Wanneer wij dus letten op autoriteiten als mr. Oldenhuis Gratama en mr. van Houten en op hetgeen in het buitenland bestaat blijkens de verdienstelijke resumtie van mr. Bake, dan lijdt het geen redelijken twijfel, of hetgeen wij in dit wetsontwerp ontmoeten is algemeen stemrecht. Ook zal de Regeering, als zij oprecht zijn wil, dit moeten erkennen, en doet zij dat, dan is ook voor haar de ongrondwettigheid van het voorstel uitgemaakt, daar zij zelve op bladz. 6, regel 7, der Memorie van Toelichting verklaart: »dat de grondwetgever algemeen stemrecht heeft willen uitsluiten staat vast". En ook zonder hare verklaring zou dit vaststaan; want letten wij op hetgeen de vader van de grondwetsherziening, mr. Heemskerk, herhaal-

delijk verklaard heeft, zonder tegenspraak, bijv. in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag in de Tweede Kamer, te vinden in het boek van Rooseboom, bladz. 159, of in zijne tweede Memorie van Antwoord, te vinden in hetzelfde boek, bladz. 179, en vooral in zijne Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer, te vinden in hetzelfde boek, bladz. 196, of op hetgeen hij heeft gesproken den 22sten Maart 1887, te vinden in de *Handelingen* van 1886/87, bladz. 1254, dan is het onbetwistbaar, dat de grondwetgever althans bedoeld en gemeend heeft algemeen stemrecht uit te sluiten.

Wanneer de Regeering desniettemin met haar voorstel van algemeen stemrecht uitkwam, en der beweging te gemoet kwam, of vooruitliep, was het dan te verwonderen, dat van dat oogenblik af allen, die om welke reden dan ook, op algemeen stemrecht verzot waren, haar gevolgd zijn? Te verwonderen dat de mannen, die door den uitslag der verkiezingen van 1891, van hun voetstuk geworpen waren, en in iedere verandering een kansje om er weer op te raken, begroetten, dadelijk partij gekozen hebben voor deze ontwerpen? Te verwonderen dat de socialisten, en degenen, die, om dezen verdachten naam te vermijden, zich bij de zoogenaamde radicalen of bij den Bond voor algemeen kies- en stemrecht hebben ingedeeld, al beweerden zij, om hunne ingenomenheid niet te erkennen, in deze ontwerpen slechts te zien een eerste étape op den weg naar hun droombeelden, voor het wetsontwerp dadelijk propaganda zijn gaan maken? Te verwonderen dat een genootschap, dat meer dan eenig ander, en meer dan eenig individu geholpen heeft aan het delven van een graf voor de liberale beginselen hier te lande, de zoogenaamde Liberale Unie, zich gehaast heeft, niet zonder ophef aan alle hare slippendragende filiaal inrichtingen toejuiching en bevordering van het voorstel als consigne uit te reiken en, de daad voegende bij het woord, hare agenten en tal van dilettant-agitatoren heeft doen uitzwermen en dit land opgezonden heeft om aan dat consigne de hand te houden en klem bij te zetten? Te verwonderen eindelijk dat dientengevolge heel wat kiesvereenigingen, onder vooropstelling, dat de quaestie der grondwettigheid welke hun te machtig was, aan de Volksvertegenwoordiging uit te maken moest worden overgelaten, toch zonder die beslissing af te wachten, hebben gedecreteerd dat het wetsontwerp in hoofdzaak onveranderd moest worden aangenomen?

Neen, verklaren laat het zich, dat zóó in den lande ontstaan is wel niet eene communis opinio, maar een luide of luidruchtige roep ten voordeele van de wetsontwerpen, terwijl andersdenkenden, overschreeuwd of overbluft, gelijk in den schouwburg het betalende publiek door de betaalde claque, zich stil hielden, en oogenschijnlijk hebben berust, in het vertrouwen, dat de volksvertegenwoordigers, als beëedigde rechters tot jugeeren geroepen, voet bij stuk zouden houden, en, zonder zich te laten influenceeren door het rumoer om hen heen, *saevis tranquillis in undis*, pal staan zouden.

En zouden wij, Mijne Heeren, dat vertrouwen dan beschamen? Zouden wij niet beseffen en in het oog houden, dat al die dag- en weekblad- en brochureschrijvers, al die meetingredenaars, al die voorparlementjes, al die ongeroepen volontair-adviseurs, die niet verantwoordelijk zijn, en weten nooit ter verantwoording geroepen te kunnen worden, gemakkelijk praten hebben, en licht kunnen adviseeren tot aanneming van de ontwerpen, en zullen wij niet in 't oog houden dat zij, als wij handelen overeenkomstig hun advies, en het komt goed uit, zich daarop wel verheffen, daarvan wel de eer zich toekennen zullen, maar — komt het verkeerd uit — òf nergens te vinden zijn zullen, òf, zoo zij al eerlijk genoeg zijn om hun ongelijk te bekennen, er wel bij zullen voegen, dat de volksvertegenwoordigers, de verantwoordelijke rechters, wijzer hadden moeten zijn dan zij, en omdat ze dat niet waren, al de schuld dragen?

Ik heb eenmaal, ik meen den 9den October jl., in een voornaam dagblad gelezen deze merkwaardige woorden: »Het wordt tijd dat de Ministers iets anders te hooren krijgen dan het Hozanna-geroep dergenen, die waarschijnlijk juist van het algemeen stemrecht zich bedienen willen om het Kabinet ten val te brengen."

Van dien aard heeft men sedert maar weinig nog gehoord, althans niets van de zijde van dat dagblad zelf, ofschoon het vroeger meermalen tegen algemeen stemrecht gezind zich betoond had.

Welnu, voor ons, de verantwoordelijken, blijft het dus weggelegd zulk eene stem nog te doen hooren, en te toonen dat wij, voor al dat rumoer buiten ons kalm en doof, voet bij stuk weten te houden en eene objectieve beslissing weten te nemen.

Of zullen wij, uit gemak of modezucht, uit zwakheid of om andere nog minder geldige redenen ook den breeden weg opgaan en ons mede verliezen in het Hozanna-koor?

Ik heb altijd begrepen dat wij onder de Grondwet van 1887 iets vroeger of later bij algemeen stemrecht zouden aanlanden. Ik heb dat voorspeld, en heb daarom aan het decreet tot invoering van die Grondwet geen deel willen hebben.

Nadrukkelijk heb ik in 1887 ontwikkeld, hoe naar mijne verwachting partijdige uitleggers uit art. 80 der Grondwet alles zouden weten te halen, hoe zij daarmede alles zouden weten te dekken, hoe ultra-aristocraten en clericalen het artikel in hun geest zouden trachten te kneden, en hoe, als er een proletarische moesson kwam te heerschen, men ook in dien zin, en den zin van algemeen stemrecht, het artikel zou trachten te plooien.

Ik ben dan ook niet zoo heel sterk verrast geworden door hetgeen nu gebeurd is, doch ik had het niet zoo spoedig, althans niet van de zijde dezer Regeering verwacht. Volkomen recht had Vrijdag jl. de heer Kerdijk, toen hij er op wees, dat ik voorspeld heb wat thans belichaamd is in dit wetsontwerp; maar geen recht had hij, om er tevens de conclusie uit te trekken, dat ik en de meerderheid der Kamer dit wetsontwerp moeten beschouwen als grondwettig.

Al wat ik in 1887 gezegd heb was ondergeschikt aan de onderstelling van partijdige uitlegging en het heerschen van een proletarischen mousson. Die mousson is sedert opgestoken; zij heeft de Liberale Unie, met haar gevolg van filialen, een deel der pers en niet het minst ver den heer Kerdijk medegesleept. En nu kan ik begrijpen dat hij dit wetsontwerp grondwettig acht, maar niet begrijpen dat hij tevens meent dat ik en de meerderheid dezer Kamer het ook daarvoor moeten aanzien, ofschoon wij nog voor geen proletarische rukwinden mede buigen.

Wat ik denk over algemeen stemrecht behoef ik niet meer te zeggen. Ik verwijs dienaangaande naar mijne rede van 16 Maart 1887 (*Handelingen* 1886/1887, bladz. 1174).

Doch een paar stellingen, toen door mij uitgesproken, wil ik thans nog eens herhalen en nader aandringen.

In de eerste plaats dan zeide ik toen te betreuren dat de Grondwet ons belet ook aan vrouwen het kiesrecht toe te kennen. Immers, als ik zie hoe gunstig onze Nederlandsche vrouw uit de lagere klasse van de buitenlandsche, en meer speciaal, wat misbruik van sterken drank aangaat, van de Engelsche zich onderscheidt, als ik er op let, hoe onze vrouwen zwoegen, hoeveel beleid, ja vernuft zij aan den dag leggen, om haar huishouden op de been te houden met het klein gedeelte van zijn weekverdiensten, door den man des Zaterdagsavonds na afrekening met den kroeghouder tehuis gebracht; wanneer ik er op let, hoe gunstig de taal en denkbeelden van sommige vrije vrouwen in hare vergaderingen afsteken bij die harer socialistische broederen in de hunne; wanneer ik dat alles in aanmerking neem, dan zie ik in een algemeen stemrecht der vrouwen een tegengift op het algemeen stemrecht der mannen, een renfort van het goede element onder de kiezers, een waarborg van eene goede, doelmatige, zuinige behandeling en administratie van 's lands zaken.

Maar ik zal niet zeggen, wanneer ik alzoo uitga van de onderstelling, dat het vrouwen-kiesrecht bij onze Grondwet uitgesloten is, dat dit buiten kijf, dat het volstrekt uitgemaakt is. En om het tegendeel aan te toonen behoeft

men de toevlucht niet te nemen tot de ultra scherpzinnige uitlegging van het woord *mannelijk* in de Grondwet, als beteekende dat *kloek*. Dat kan ook de Grondwetgever niet bedoeld hebben. En ook naar mijne waarneming zijn de vrouwen in haren werkkring, in haar rol, minstens even kloek als, zoo niet kloeker dan de mannen in de hunne. Ja, ik geloof dat onze amazonen-kiezeressen, wanneer zij tot de stembus geroepen worden, het zeker niet slechter afbrengen zullen dan de cavalier-kiezers. Neen, om te betoogen, dat de vrouwen onder deze Grondwet wel aanspraak hebben op het kiesrecht, behoeft men zich slechts te stellen op het standpunt der Regeering, die alles wat niet door de Grondwet is verboden, door haar toegelaten acht, die, als de Grondwet nominatim eenige uitsluitingen van de stembus heeft opgesomd, zich gerechtigd acht, er anderen bij te fabriceeren, omdat de Grondwet dit niet heeft verboden. Welnu, als dat geoorloofd is, waarom zou het dan onrechtmatig zijn de vrouwen stemrecht te gunnen bij de gewone wet? Wanneer de Grondwet zegt: de leden van de Tweede Kamer worden gekozen door de mannelijke ingezetenen, is dat *enuntiatief*, niet *limitatief*, dan beteekent dit, ja dat de mannelijke ingezetenen mogen stemmen, maar niet dat zij *alleen* moeten stemmen, niet dat de vrouwen het *niet* mogen. In art. 80 zelf ligt inderdaad nog een bewijs voor die redeneering. Dit artikel bevat mede eene bepaling betrekkelijk den leeftijd der kiezers. Stond er nu: de leden van de Tweede Kamer worden gekozen door ingezetenen van 23 jaar, dan was het wel zeker dat ingezetenen van 23 jaren kiesbevoegd waren, geenszins dat degenen, die ouder zijn of jonger, het niet mogen; maar omdat de grondwetgever hen die jonger zijn dan 23 jaar wilde uitsluiten, heeft hij hiervoor gezorgd met de uitdrukkelijke bepaling, dat de leden der Tweede Kamer worden gekozen door mannelijke ingezetenen *niet beneden* 23 jaar. Hieruit ziet men dat, wanneer de grondwetgever iemand heeft willen uitsluiten, hij dit expressis verbis te kennen gaf; dus mogen wij, waar iets van dien aard niet uitdrukkelijk gezegd is, om niet aan de Grondwet denkbeelden op te dringen en in den mond te leggen, welke hem vreemd waren, dat ook niet er bij denken of aannemen. Had de grondwetgever de vrouwen willen uitsluiten, hij zou gezegd hebben, dat de leden van de Tweede Kamer gekozen worden *niet anders* dan door mannelijke ingezetenen of door de mannelijke ingezetenen *alleen*, of door de mannelijke ingezetenen *bij uitsluiting*, of door de mannelijke *zonder de vrouwelijke* of iets van dien aard; maar nu de Grondwet alleen inhoudt dat »de leden der Tweede Kamer worden gekozen door de mannelijke ingezetenen", zijn daarmede de vrouwen *niet* geweerd of te weren. Ja, indien ik voortging art. 80 te ontleden, ik zou — geloof ik — moeten komen tot de conclusie, dat de Grondwet het kiesrecht der vrouwen niet alleen toelaat, maar het gebiedend voorschrijft.

En nu wil ik deze redeneeringen wel niet voor mijne rekening nemen, omdat ik beducht ben, dan te worden uitgekreten voor een sophist van den eersten rang; maar, als ik er op let, hoe men tegenwoordig hier onder de voorstanders van deze kiesrechtontwerpen met de Grondwet omspringt, dan moet ik zeggen, dat die redeneeringen van hun standpunt volkomen zuiver zouden zijn, zoodat ik van de Regeering eene wijziging, of van de voorstanders van de ontwerpen een amendement verwacht tot toelating van de vrouwen. En wanneer beide daarmede in gebreke blijven, dan zal de verantwoordelijkheid voor dat verzuim, dan zal het ondragelijk odium deswegens bij onze lieve Hollandsche vrouwen en dochteren rusten op de schouders van dezen Minister en van de voorstanders van de ontwerpen door dik en dun.

Eene andere stelling, door mij in 1887 verkondigd, en thans nog door mij met volle overtuiging beaamd, is deze, dat wij eene democratie niet zoozeer behoeven te duchten, als het er eene is in den zin van mede-regeeren van het *geheele* volk, maar wèl eene democratie in den zin van mederegeering van de onderste lagen des volks, zoolang die daarvoor nog volstrekt *onrijp* zijn; want deze laatste wordt eene ochlocratie, welke van nature moet ontaarden in eene oligarchie van volksmenners; met hoedanigen wij hier te lande in de ruimte en maar al te zeer gezegend zijn, en wel volksmenners van de slechtste soort, vooral menners in schaapsvacht van iedere kleur zelfs van would be Christelijke kleur.

Algemeen stemrecht zou minder schadelijk, minder gevaarlijk zijn, wanneer het gepaard kon gaan met *verplichte* stemming, gelijk die bestond in het oude Athene, waar men, levende onder de wetgeving van Solon, om de burgers te beletten zich te onttrekken aan deelneming aan de volksbesluiten, gedurende de volksvergaderingen de toegangen tot de vergaderplaats en de poorten der stad placht te sluiten. Dan had men althans een waarborg, dat met de slechte elementen ook de goede aan de verkiezingen deelnamen; maar een algemeen stemrecht, waarvan de kiesgerechtigden niet behoeven gebruik te maken, waarvan een goed deel met fatsoen niet gebruik maken kan, is een gevaarlijk instituut in een land, waar de massa er nog niet rijp voor is. Juist daarom ben ik gestemd tegen de Regeeringsontwerpen, die, meer dan eene groote uitbreiding, opleveren eene *verplaatsing* en een *bederf* van het kiesrecht.

Ik ben altijd overtuigd geweest dat, wanneer wij overgingen tot het maken van eene definitieve kieswet, wij, na de uitbreiding met 130°/₀ in 1887, weder eenige uitbreiding aanbrengen moesten aan het kiezerskorps. Dat die uitbreiding zoo heel groot behoefde te wezen, was mijne meening niet.

Maar, nu allengs door het toedoen dezer Regeering die veel grootere uitbreiding is geworden een volkswaan, en op dit oogenblik het niet voldoen daaraan eene teleurstelling zoude zijn ook voor een deel der goedgezinde bevolking, die in al wat van de Kroon uitgaat heil pleegt te zien, nu heb ik met eene groote uitbreiding vrede.

Maar geen vrede met de belemmering in de uitoefening van het kiesrecht, thans mede voorgesteld. Geen vrede met de vernederende voorwaarde, dat iedereen, ook zij die bij het lager, het middelbaar en het hooger onderwijs zijn afgeëxerceerd, naar het raadhuis moeten gaan om daar te toonen, ten overstaan van een gemeenteklerkje, zooveel van de schrijfkunst te verstaan, dat burgemeester en wethouders weten, waarvoor de man gekomen is, uit zijn schriftuur kunnen opmaken, gissen wat hij bedoelt en verlangt.

Aan zulk eene voorwaarde zullen zich de beschaafden en zij, die eenig gevoel van eigenwaarde hebben, niet onderwerpen, maar wel zij, die worden opgeruid, die naar de stembus worden geleid, gedreven hetzij door de voorspiegeling van een hemel op aarde, of door onhoudbare, en voor verwezenlijking ook niet bestemde beloften, hetzij door het nog overtuigender argument van geld bij de visch, van omkooperij.

Omkooperij! Dit woord heeft ons een schoon betoog verschaft van den heer Kerdijk; een betoog nochtans, dat meer blijk droeg van zijne belezenheid dan van zijne kunst om in eene quaestie de ware cardo of spil te onderscheiden; een betoog waarin hij ons uitvoeriglijk geschilderd heeft en geleerd, wat wij trouwens allen reeds lang wisten, dat moreel hij, die omkoopt, eigenlijk nog lager staat dan hij die omgekocht wordt, en dat door alle tijden heen, onder alle hemelstreken en in alle landen ook die waar, gelijk in Oostenrijk, geen algemeen stemrecht bestaat, wel omkooperij voorkomen en voorkomt.

Maar rusten heeft hij gelaten het punt, waarop juist alles aankomt, de vraag of voor die nu ook reeds bestaande omkooperij door dit wetsontwerp het veld niet veel ruimer wordt gemaakt, of niet de omkooperij voortaan veel beter koop zal worden, of niet iemand die er f 1000 voor over heeft, en daarmede nu 50 of 100 stemmen koopen kan, er in het vervolg 1000 of meer stemmen mede kan verwerven, of niet, wanneer men bedelaars en landloopers en de door particulieren bedeelden en eene menigte van proletariërs van allerlei soort kiesgerechtigd maakt, de marktprijs van éène stem zal dalen van het tegenwoordige bedrag tot misschien f 1, een kwartje, een dubbeltje, één

dag rantsoen jenever van 2 borrels of misschien een enkel.

Zie, dat was het punt in quaestie, maar daarover heeft de heer Kerdijk gezwegen.

Onloochenbaar is het intusschen, dat bij aanneming van dit wetsontwerp de volksmenners, hetzij ze behooren tot de veel-bezitters, hetzij tot de veel-belovers, hetzij tot de veel-rumoermakers, drommen kiesgerechtigden naar de stembus zullen aanvoeren; terwijl de goedgezinden, althans de kalmgezinden, de geheel onverschilligen, waarvan wij er in ons land reeds te veel hebben, alsmede de half onverschilligen, die het ook geheel worden, ziende dat zij toch niets vermogen tegen die drommen van opgeruiden en afgerichten, thuis blijven, met het gevolg dat het land ten slotte geregeerd wordt door degenen die men daarbij juist het best kon missen.

Dat werkelijk veel onverschilligen, al behooren zij tot de geschikte menschen, te huis zullen blijven onder het nieuwe kiesrecht, heeft mij de ondervinding geleerd, speciaal bij polderverkiezingen. Daarbij is het, althans in de meeste provinciën, geoorloofd bij procuratie te stemmen. Doch, waarop stuit nu dat stemmen bij procuratie af, ofschoon dan het meer direct en persoonlijk belang der ingelanden bij de stemming gemoeid is? Eenvoudig op de legalisatie. Omdat de lastgever zich den last niet wil getroosten op het raadhuis in een boek zijne handteekening te gaan plaatsen, zonder hetwelk de burgemeester die handteekening niet kan legaliseeren. Als nu, waar het persoonlijk belang van den betrokken persoon op het spel staat, deze zich toch door een gang naar het raadhuis laat afschrikken, denkt dan werkelijk de Minister dat voortaan, in de eerste helft van Januari, wanneer er vooreerst geene verkiezingen nog ophanden, veelmin candidaten gesteld zijn, en de kiezers dus geenerlei reden hebben om zich voor de zaak warm te maken, drommen van kiezers naar het raadhuis zullen opmarcheeren, niet om hun naam te zetten, maar om een formulier of formuliertje af te schrijven, om te toonen, dat zij van de schrijfkunst iets of wat verstaan, en om te vervullen eene voorwaarde, door een der geestdriftigste partijgangers voor het wetsontwerp, mr. van Gilse, genoemd *onrechtvaardig*, *onredelijk* en *dwaas*?

Neen, naar mijne overtuiging zullen zelfs de meesten tehuis blijven. Heeft het mij daarom verbaasd, dat de Regeering er toe konde komen, deze schrijfbarrière voor de stembus te plaatsen, veel meer nog heeft het mij bevreemd, dat tot heden toe noch buiten noch in deze Kamer één overtuigd voorstander van algemeen stemrecht is opgestaan en gezegd heeft: hoe verliefd ook op algemeen stemrecht, van dit species wil ik niet gediend; daarboven verkies ik dan nog een uitgebreid kiesrecht, door uwen schrijftol of schrijfcensus niet gevitieerd.

O, gij heeren, absolute voorstanders van dit wetsontwerp, bedenkt toch, dat de dagen komen, en de jaren naderen, wanneer gij zeggen zult »inderdaad het schip is toch uit het roer, en de zaak is ons toch uit den gis geloopen! de dagen, wanneer uwe blinde volgelingen van thans bij u komen aankloppen en u rekenschap vragen, waarom gij hen in 1893 hebt afgescheept met een zoogenaamd algemeen kiesrecht, alleen bruikbaar voor *stemvee*, en waarom gij hun onthouden hebt een in de uitoefening onbelemmerd uitgebreid zij het dan ook niet algemeen stemrecht, waarvan alle gezeten burgers hadden kunnen gebruik maken.

Bedenkt dat dan voor u het oogenblik gekomen zijn zal, dat ge u hebt te verdedigen op hun verwijt, dat gij hen in 1893 hebt beetgehad.

Zoo, Mijnheer de Voorzitter, ben ik vanzelf gekomen tot een belangrijk onderdeel van dit wetsontwerp: *de kenteekenen van welstand en geschiktheid.* Ik erken, dat de Regeering begonnen is met lust en naarstigheid te zoeken naar de kenteekenen, door de Grondwet verlangt. Maar na vergeefs gezocht te hebben, is zij geëindigd, met in verlegenheid, in wanhoop, en met erkenning van haar onvermogen en mislukt streven zich te behelpen met onderstellingen en met het besluit, om ter vervanging van een positief kenmerk op te nemen het gemis van een kenteeken van het tegendeel. Dit is de quintessence van de geheele paragraaf twee der Memorie van Toelichting; en meer nadrukkelijk nog blijkt het uit een paar zinsneden, de eerste op bladz. 2, luidende: »Blijft er, wil men tegenover allen rechtvaardig zijn, iets anders over, dan de geschiktheid, in artikel 80 der Grondwet gevorderd, bij allen aan te nemen, die de volstrekte eischen voor kiesbevogdheid bezitten en van wie de ongeschiktheid niet door vaststaande, wèl omschreven feiten kan worden aangewezen?"

Hier hooren wij den Minister uitdrukkelijk erkennen, dat hij zijn kenteeken koos *faute de mieux.* En niet minder is dat het geval in deze slotzinsnedevan § 2: »Persoonlijk karakter en inborst zullen ook hier beslissen en, wijl daaromtrent geen algemeene omschrijving mogelijk is, kan het bezit van den »maatschappelijken welstand" van artikel 80 der Grondwet slechts aan die ingezetenen met grond worden betwist, wier materieele afhankelijkheid door een vaststaand kenteeken wordt bewezen."

Zou men dan bij dit gevoel van onmacht der Regeering van haar op de vraag, wat haar nu te doen stond, niet verwacht hebben het antwoord: dan moeten wij er den bijl maar bij neerleggen, nu à d'autres!, die op hunne beurt mogen beproeven wat ons mislukt is, en die misschien evenmin slagen zullen, maar dan schipbreuk lijden, zonder dat wij er voor verantwoordelijk zijn. Maar in plaats van zoo te spreken of te denken, heeft de Regeering begrepen, *quand même* iets — al was het dan maar formeel — dat als kenteeken dienst deed, te moeten geven en zij heeft toen iets gegeven, dat volstrekt niet aan de eischen voldoet, gelijk ik zal aantoonen.

Vooraf echter wil ik onderzoeken, welke de oorzaak was van die onmacht der Regeering, van de mislukking van hare eerlijke pogingen, om goede kenteekenen te vinden.

Die oorzaak is tweeërlei. De eerste oorzaak is, dat de Minister geen gebruik heeft gemaakt van de ruimte, die hem de Grondwet liet, dat hij, terwijl de Grondwet toeliet een gecombineerd kenteeken te gelijk van welstand èn van geschiktheid aan te nemen, alleen gezocht heeft naar een afzonderlijk kenteeken van geschiktheid en een afzonderlijk kenteeken van welstand, iets wat nog al moeilijk te vinden is, omdat vooreerst ieder dezer kenteekenen op zich zelf òf geschiktheid òf welstand moet staven, wijders omdat beide toch onderling moeten harmonieeren, èn omdat zij te zamen toch waarborgen moeten een vertrouwd kiezer, gelijk door de Grondwet en 's lands belang gevorderd wordt.

Had daarentegen de Minister zich met een gecombineerd kenteeken vergenoegd, zijne taak ware veel gemakkelijker en minder onvruchtbaar geweest.

De tweede oorzaak was deze, dat de Minister, eenmaal zoekende naar afzonderlijke kenteekenen, ten onrechte zich tot taak gesteld heeft voor elk, geschiktheid en welstand, één eenig unique en universeel kenteeken te vinden, dat op alle mogelijke kiesgerechtigden toepasselijk was. Toen heeft de Minister natuurlijk alle kenteekenen van welstand en van geschiktheid, die ooit geopperd waren, de revue latende passeeren als niet gangbaar voor *iedereen*, moeten afkeuren; want zóó kan een examen geen dienst doen, omdat er wel bekwame menschen gevonden worden, die nooit een examen gedaan hebben; belastingbetaling hielp evenmin, omdat er wel eens rijkaards zijn, die zich buiten bereik van den fiscus weten te houden; het bezetten van eene zekere woning kon niet in aanmerking komen, omdat er vaak *paniers percés* zijn, die levende op den zak hunner schuldeischers, toch goed behuisd zijn? Elk dezer kenteekenen moest dus door den Minister worden verworpen; zoodat hij zonder iets bleef staan. Maar dit zou het geval niet geweest zijn indien de Minister had omgezien naar verschillende kenteekenen, die alternatief in aanmerking en toepassing konden komen, naar eene reeks van kenteekenen, naar verschillende kenteeken-categorieën.

Zoo had bij voorbeeld de Minister als kenteeken kunnen aannemen het betalen van belasting. Dat behoefde nog geen census te wezen, maar een betaalde aanslag, dus het *feit*

van het betalen van belasting. Dat was natuurlijk geheel iets anders dan een zeker bedrag van aanslag, dan een census geweest, zooals wij tot nog toe gecondemneerd hebben en zooals ik nog condemneer, in den zin van census-barrière en zooals het was vóór 1887 een *eenig* kenteeken. Intusschen zelfs een census, hoe afkeuringswaardig als eenig kenteeken, kan zeer bruikbaar zijn in gezelschap van andere kenteekenen, als één in een reeks van kenteekenen.

De Minister had verder kunnen opnemen als kenteeken intellectueel kapitaal of materieel kapitaal, roerend of onroerend; verder eene woning — natuurlijk eene *behoorlijke* woning — niet een keet van plaggen, zouden, riet of stroo op de heide of in de polders; niet een vlieringkamertje in een torenkazerne te Amsterdam, want dergelijk verblijf geeft natuurlijk geen proeve of bewijs van gezetenheid, van geschiktheid, of welstand van den candidaat-kiezer; maar wèl eene behoorlijke woning. Had de Minister alzoo een reeks van kenteekenen gesteld, welnu, dan zou misschien deze of gene, die kiezer wilde worden, voor één kenteeken het hoofd hebben gestooten, maar tevens de kans behouden hebben, om te vallen onder een ander kenteeken; en dan ware ten slotte een ieder die aanspraak op het stemrecht had, wel onder dak gebracht. Dan, vasthoudende aan zijne verkeerde praemissen, van te willen hebben een afzonderlijk kenteeken van geschiktheid en een afzonderlijk kenteeken van welstand, en aan de praemisse, dat slechts een universeel, op alles toe te passen, kenteeken dienst kon doen, heeft de Minister schipbreuk geleden en ten slotte de toevlucht genomen tot een kenteeken, dat het allerminst voldeed aan het door hem zich zelven opgelegd vereischte van universeel te zijn; namelijk als kenteeken van geschiktheid de schrijfproef en als kenteeken van welstand de niet-bedeeling.

Wat beteekent toch dit kenteeken der schrijfproef? Eenerzijds is het te wijd, anderzijds te eng; eenerzijds sluit het veel geschikten uit, anderzijds sluit het te veel ongeschikten in.

Hoe het geschikten uitsluit, wil ik met een paar voorbeelden uit mijn eigen ervaring duidelijk maken.

Ik heb ten platten lande een paardenkooper gekend die jaarlijks veel paarden inkocht en weer verkocht meest aan schuitenjagers, ten tijde dat deze nog niet waren verdrongen door de sleepbooten.

Zijne negotie betrof dus geen paarden van den eersten rang, gelijk hij zelf ook niet was een paardenkooper van de eerste soort, aangezien hij was nagenoeg blind en analphabeet. Jaarlijks echter verkocht hij misschien een honderdtal paarden, zoo dat heet op afbetaling; en de man wist dan met een stuk krijt aan een balk in zijne lage woning boek te houden op zijn manier, met verticale en horizontale, heele en halve streepen die hij verstond, maar die gij, Mijnheer de Voorzitter, en ik niet zouden begrijpen. Op deze manier hield hij nota bij alle inkoopen van paarden en alle verkoopen met den prijs en alle afbetalingen door de schuitenvoerders gedaan, vaak in allerlei soorten van breuken.

Toen die man ruim 70 jaar oud was, heeft hij mij eens verzekerd nooit een bankroet gehad te hebben, tenzij van dezen of genen schuitenjager, die wel betalen wilde, maar het niet kon, en dien hij om die reden de schuld zelf had kwijtgescholden.

Een ander geval was dat van een veenman, die jaarlijks 3 à 4 millioen turven maakte, en daarvoor in lente en voorzomer 25 à 40 man in het werk had, en aan dezen iederen Zaterdag zoogenaamd kostgeld, dat is een *à compte* op hun aannemingsprijs betaalde, om daarna, wanneer het seizoen was afgeloopen, het saldo van ieders rekening vast te stellen en uit te betalen, zonder dat ooit daaromtrent eenig geschil ontstond. Toch was die man een analphabeet; toen hij evenwel op zijn 65ste jaar daarvan het ongerief begon te gevoelen, was hij bij den dorpsschoolmeester les gaan nemen in de schrijfkunst, en toen ik nu een jaar later hem vroeg hoe het er mede ging, verklaarde hij mij het zoover reeds gebracht te hebben, dat hij zijn naam, Jan Dop, konde schrijven als de meester zijn hand vasthield en bestuurde. Nog een jaar later, toen ik weer eene door zijne dochter, onder zijn dicté geschreven, brief ontvangen en mijne vraag herhaald had, vernam ik dat hij op raad van den schoolmeester de lessen er maar aan gegeven had, omdat zijne vorderingen niet snel genoeg gingen. Wèl een bewijs, hoe weinig ver men in de schrijfkunst het kan brengen en toch een intelligent wezen zijn kan. Beide deze mannen hadden hunne zaak op uitnemende wijze gedreven; beiden waren met niets begonnen en eindigden met het bezitten van een eigen huisje en een eigen stuk grond; beiden mochten dus ook wel ondersteld worden mede eene goeden blik te hebben omtrent eene behoorlijke administratie van den Staat, bij welke zij toch mede belanghebbenden waren; en toch zouden zij volgens dit wetsontwerp geen kiezers kunnen zijn. Daarentegen zullen krachtens dit voorstel tal van anderen die hun naam en het formuliertje kunnen krabbelen, al zijn zij overigens heele of halve idioten, wel mogen mede stemmen. Ik had dus wel recht te zeggen dat het wetsontwerp eenerzijds te veel in- en anderzijds te veel uitsluit. Het eerste zal vooral in het oog vallen, wanneer straks leerplicht wordt ingevoerd en dientengevolge op 1000 Hollanders slechts 7, die niet kunnen schrijven, overblijven, zoodat dan de overige 993 allen staatkundig mondig worden verklaard, en geschikt tot het met oordeel benoemen van organen om namens hen de Staatsbelangen te behartigen. Wie durft aannemen dat dit werkelijk zoo is? Voor mij blijft het dan ook een onoplosbaar probleem hoe deze Minister een maatstaf van staatkundige mondigheid voor alle mannen van 23 jaren heeft kunnen ontdekken in een kunst, die alle Nederlandsche kinderen, jongens en meisjes op het achtste levensjaar plegen te verstaan.

Niet beter dan met de schrijfproef is het gesteld met het kenteeken van *welstand*, als hoedanig is aangenomen de niet-bedeeling door eene instelling van weldadigheid.

Na al wat daaromtrent reeds gezegd is, en door meerbevoegden nog wel gezegd worden zal, kan ik kort zijn. Alleen dit nog: wanneer de redeneering opging, dat ieder die niet bedeeld wordt, daarom welgesteld is, dan heeft zich de Minister voor zijn kenteeken van geschiktheid nog onnoodige moeite gegeven, en had hij kunnen volstaan met de stelling dat ieder die niet in een gekkenhuis verblijf houdt, bij zijn zinnen is, — en ieder die bij zijn zinnen is, tevens een geschikt kiezer oplevert.

En naar diezelfde dialectiek zou men kunnen redeneeren dat ieder paard dat niet zwart is, moet worden aangenomen te zijn wit of wel dat ieder niet gebocheld mensch is welgemaakt, al mist hij bijv. een neus.

Zie, Mijnheer de Voorzitter, de Minister lacht zelf; toch niet om mijne vergelijkingen, die eenvoudig zijn, uit het dagelijksch leven gegrepen en niet kreupel; waarom dus anders dan om zijn eigen kenteekenen?

De Minister heeft dan ook zelf gevoeld dat dit er niet door kon; hij heeft het implicite erkend, toen hij een nieuw, een suppletoir kenteeken aanvoerde, de inschrijving op de bevolkingsregisters. Maar hij heeft daarbij verzuimd ons duidelijk te maken het verband tusschen de bevolkingsregisters en welstand.

Ik ontken het bestaan van zoodanig verband ten eenenmale. De bevolkingsregisters omvatten iedereen, met uitzondering slechts van reizigers in hotels en passantenhuizen, die dan bij wijze van politiemaatregel worden gebracht op een verblijfregister, indien het gehouden wordt, wat in vele gemeenten het geval niet is.

Jan en alleman staat op het bevolkingsregister, mitsdien de niet-welgestelden nog het zekerst. Ik heb toch onlangs, ik meen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, gelezen, hoe bedelaars en landloopers wel zorgen, op de bevolkingsregisters gebracht te worden, omdat zij op eene vaste woonplaats prijsstellen als domicilie van onderstand en van verpleging; hetgeen bevestigd wordt door mijne ervaring, volgens welke alle landloopers te platten lande, die rond Amsterdam in de gemeente Sloten, Ouder- en Nieuwer-Amstel, Watergraafsmeer, Landsmeer en Rans-

dorp omzwerven, afkomstig zijn uit Amsterdam, waar zij behoorlijk op het bevolkingsregister voorkomen.

Maar, zegt de Minister, het is dan toch een *formeel* kenteeken, waarmede aan de letter der Grondwet wordt voldaan. Dat geef ik nog niet toe. Om op te leveren een formeel kenteeken van welstand, moet het eerst zijn een *kenteeken* van welstand, want het kan niet behooren tot het *species* der *formeele* kenmerken, zonder te behooren tot het *genus kenmerken.* Was dat bekend zijn inderdaad een kenmerk van welstand, dan had de Minister even goed als zoodanig kunnen aannemen, bijv. dat men vóór of nà nieuwe maan geboren is, of iets van gelijke kracht.

Ik heb hiermede in hoofdtrekken mijn oordeel over het wetsontwerp uiteengezet; dat dit niet bepaald gunstig te noemen is, zal men hebben ontdekt. Doch mijne stem kan misschien voor de aanneming van dit wetsontwerp wel gemist worden. De mogelijkheid der aanneming zal ik niet betwisten, omdat alles mogelijk is. Maar, wordt het aangenomen, dan zal dat *niet* zijn om de inwendige verdienste er van, maar om uitwendige of bijredenen. Eenige daarvan wil ik nu nog de revue doen passeeren, om daarover tevens mijn gevoelen te zeggen.

Men hoort onophoudelijk zeggen, dat de quaestie van het kiesrecht *van de baan* moet. Zeker moet dat; en niemand die dit hartelijker wenscht dan ik; maar geraakt werkelijk de quaestie met de aanneming van dit wetsontwerp van de baan? Wie dit meenen, moeten vergeten zijn wat in de meeting, hier in den Haag, Zondag vóór acht dagen gehouden, gezegd is door een man, die door eenige geachte afgevaardigden, die daarbij zelven gefigureerd hebben, hoog verheven en geprezen is. Deze man zeide: »De tijd is voorbij dat het volk ja en amen zegt op alles wat de groote Oomes doen. *En men bedenke dat, al neemt een belangrijk deel des volks* geen *deel aan deze meeting, dit niet komt omdat het volk* geen *kiesrecht* wil, *maar omdat het kiesrecht-ontwerp naar hunne meening òf eenigszins in een ander* kleed, *òf nog veel* verder *moest gaan dan thans door den Minister is voorgesteld.*" Zullen nu degenen, naar wier meening men veel verder moest gaan, met aanneming van dit wetsontwerp tevreden zijn, en ook de quaestie als van de baan laten rusten?

Die daarop rekenen, moeten wijders vergeten zijn, hoe *De Standaard*, het Evangelie eener machtige partij in den lande, gezegd heeft dadelijk na het bekend worden van dit wetsontwerp, dat die partij niet zou rusten, alvorens de bedeelden door particuliere en kerkelijke inrichtingen van weldadigheid kiesrecht erlangden, dus alvorens de Grondwet was herzien.

En evenzoo moeten zij vergeten zijn het vonnis door den Bond voor algemeen kies- en stemrecht, den 10den April ll. hier in het gebouw van de Loge gewezen, luidende: »De Bond, overwegende dat invoering van onbeperkt algemeen stemrecht op vreedzame wijze alleen door grondwetsherziening te verkrijgen is, begroot Tak's kiesrecht-ontwerp niet als eene bevrediging van, maar als eene tegemoetkoming aan den door het volk sedert jaren vruchteloos kenbaar gemaakten rechtseisch, en drukt om redenen van utiliteit de hoop uit, dat dit ontwerp uitgebreid en verbeterd, zoo spoedig mogelijk tot wet verheven worde, maar acht bij eventueele aanneming er van onvermoeide voortzetting van den strijd voor invoering van onvoorwaardelijk algemeen kiesrecht, een door rechtvaardigheid gebiedend voorgeschreven plicht."

En dan vraag ik aan den afgevaardigde uit Arnhem, wat hij denkt van de naïveteit der zulken, die nog meenen dat door aanneming van dit wetsontwerp de kiesrechtquaestie aan een einde zou komen.

Anderen zijn met het wetsontwerp ingenomen, omdat algemeen stemrecht zoo gunstig werken moet op de ontwikkeling van het volk, omdat het den kleinen man zal verheffen, gelijk, naar ik meen, de heer Levy het uitdrukte, omdat het zou strekken tot opvoeding van de menigte in staatkundigen zin. Nog anderen, onder wie ik meen zelfs een gewezen Minister, thans publicist, gingen nog iets verder, redeneerende dat, al mogen de zaken aanvankelijk wat in de war loopen, men door schade en schande maar wijs worden moet, dat daarna uit het slechte wel iets goeds weer voortkomen zal.

Naar de meening der zulken, is dan het kiesrecht een middel tot beschaving en verheffing van den kleinen man, althans van personen, een instituut, ten behoeve van het individu of al de kiezer-individuën, niet ten behoeve van den Staat in het algemeen. En aan hen, die van oordeel zijn, dat vrij alles zoowat moge in de war loopen, en eerst heel slecht worden, opdat er later weer het goede uit voortkome, antwoord ik dat zij zoo sprekende, mij toch te veel gelijken op den vader, die zijne kinderen messen voor speelgoed gaf, opdat zij, zich bezeerende, op gevoelige wijze in het vervolg voorzichtiger zouden leeren worden, of gelijken op eene moeder, die haar kroost bij een waterput en met vuur alleen laat, opdat zij met die elementen vertrouwd raken, maar die thuis komende, dat kroost terugvindt deels in den put, deels als een hoop asch.

Nog hoorde ik vaak deze bespiegeling, waarbij tot mijne verbazing de eerste juridische philosoof dezer Kamer zich scheen aan te sluiten, namelijk dat, al kan er niemand zeggen, hoe algemeen stemrecht hier werken zal, het kwaad zulk een vaart niet loopen zal, daar immers Duitschland en Frankrijk, die al lang het voorrecht van algemeen stemrecht deelachtig zijn, toch nog niet zijn ten ondergegaan.

Ik antwoord dat Frankrijk dan toch, nu bijna een kwart eeuw geleden, nog al op den rand van den ondergang geweest is, en dat men daar niet anders dan met wapengeweld de orde handhaaft, zoodat, toen zich onlangs daar onder den naam van Arbeidsbeurs eene soort van nieuwe commune trachtte te vestigen, de overheid, om baas te blijven, de troepen uit een derde deel van Frankrijk te Parijs geconcentreerd heeft en niet dan met een leger grooter dan hier in ons geheele vaderland beschikbaar is, de openbare orde heeft kunnen verzekeren.

Verliest men daarbij niet uit het oog het bestaan in Duitschland en Frankrijk van zekere correctieven, die hier te lande gemist worden, en die wij verfoeien? Heeft men niet in Duitschland een reptiliënfonds en de geconfisqueerde patrimonia van geannexeerde vorsten, waarmede men op de verkiezingen werkt? Bovendien heeft men in Duitschland eenerzijds eene autocratie die elk oogenblik op den sprong zit om — des noodig — met een coup d'état te interveniëeren, anderzijds eene natuurlijke serviliteit, welke ten slotte altijd tot onderwerping leidt, zooals nog onlangs tot aanneming van eene wet, waarop de heer Levy zinspeelde, de Duitsche legerwet.

En heeft men in Frankrijk niet het correctief der omkooperij, dat nu en dan wel aan de kaak gesteld en openbaar gemaakt wordt, wanneer men elkander de voordeeltjes, die er aan verbonden zijn, misgunt, maar dat overigens zoo ingeworteld is en zoozeer behoort tot de misdaden, die men vergeeflijk acht, dat een ex-Minister, die onlangs er op betrapt was, durfde erkennen dat hij al de kredieten voor geheime uitgaven toegestaan, plus een groot getal millioenen, voorgeschoten — natuurlijk niet *pro deo* — door bankiers, had uitgeput om op de verkiezingen te werken, onder bijvoeging, dat dit geschieden moest in het belang van den Staat, van het Kabinet en van de indivudueele députées; voorts dat hij hierin het voorbeeld had gevolgd van zijne voorgangers en zelf ten voorbeeld had gestrekt aan zijne opvolgers, wier gedrag op hunne beurt weer zou strekken tot voorbeeld voor hunne opvolgers. Zulke correctieven, zulke equivalenten hebben wij hier gelukkig niet, en ik hoop dat wij deze middelen zullen blijven verwenschen. Maar wat wij daarentegen wel hebben, is eene apathie, eene onverschilligheid en een optimisme, die maken dat wij ons de moeite niet geven vooruit te zien, en dat wij om naderende gevaren ons niet bekommeren, vóórdat wij de roede op den rug voelen, of wanneer het te laat is. Derhalve gaat de vergelijking met Duitschland en Frankrijk, en de daaraan ontleende geruststelling voor Nederland, geenszins op.

Wat eene groote rol reeds gespeeld heeft, en verder

spelen zal bij de behandeling en aanneming van deze ontwerpen, is de vrees, dat bij verwerping hier hetzelfde zou gebeuren, wat in België gebeurd is, of gezegd wordt gebeurd te zijn, namelijk oproer.

Wat heeft dan in België eigenlijk plaats gehad? Het komt hierop neer. De volksmenners hadden reeds langer dan een jaar met oproer en bloedvergieten gedreigd, indien niet algemeen stemrecht werd toegestaan, en toen nu de Volksvertegenwoordiging zich daaraan weinig scheen te storen, hebben zij, om toch zoowat woord te houden, in Brussel, Luik, Antwerpen en Gent te gelijk uitgehaald wat in een enkel dier steden bij of na elke verkiezing plagt voor te komen, zij hebben straatrumoer verwekt; maar toen de overheid bleek dit niet te dulden, en het met kracht, en moest het zijn met bloedvergieten, te willen keeren, hebben zij zich gehaast in te rukken, lieten zij zich met een kluitje in het riet sturen en stelden zij zich tevreden, of hielden zij zich als tevreden gesteld met een algemeen stemrecht in schijn, een algemeen stemrecht, geneutraliseerd door een aristocratisch en plutocratisch meervoudig stemrecht, waardoor in effecte het *algemeen* stemrecht weer verviel.

En wat zou hier gebeuren als dit wetsontwerp werd verworpen? Ik durf dat wel voorspellen: Misschien zou men beleven dat, evenals na de verwerping van de klassenbelasting plaats had, eenige afgevaardigden, die den moed hunner overtuiging getoond hadden, verketterd werden en werden afgelost, wat hun slechts welkom zijn kon. Wij kregen gewis een manifest der Liberale Unie, rekening houdende met de eerstvolgende verkiezingen, voorts artikelen in dagbladen, die het anders gewenscht en anders gedaan zouden hebben. Men zoude organiseeren wellicht hier of daar een belangwekkenden optocht, bovendien eene groote heel groote meeting op een weiland, en eene groote in een of ander gebouw, waarbij naar de jongste methode van reclame zelfs eenige afgevaardigden in eene eere-vitrine werden geëtaleerd; ja wij zouden misschien nog meer te zien krijgen: en na een half jaar zou de schuimende beweging uitgeraasd zijn, en de kalmte terugkeeren.

Een albeslissend, een onoverwinnelijk argument der voorstanders, binnen en buiten deze Kamer luidt: algemeen stemrecht zit nu eenmaal in de lucht; vergeefs zou men zich er langer tegen kanten. Welnu, laten we het dan over aan aëronauten en andere waaghalzen om het daar in de hoogte der lucht te volgen.

De strooming zegt men, is nu eenmaal naar algemeen stemrecht. Het zij zoo; maar, als men er bijvoegt, dat een stroom niet tot zijne bron terug te drijven is, dan geef ik dat ook toe, doch betwist ik dat men hierom nog den stroom, dien vaak bedriegelijken leidsman, blind heeft te volgen en er zich meê te laten afdrijven. De zeeman weet dat de stroom wel verre van altijd het diepe vaarwater te volgen, dikwijls dwars daaroverheen en over de banken trekkende, de schepen op die banken lokt, en daar zitten laat, totdat zij aan splinters zijn vergruisd.

Welnu, ik die voor $^1/_{100}$ part in een onderdeel der Wetgevende Macht mede verantwoordelijk ben voor de hulk van Staat, ik zal mij wel wachten om alleen te kijken naar de rafeling van den stroom, maar liever uitzien naar een meer vertrouwbaren loods, en bij het bepalen van mijn koers, en het opmaken van mijn bestek alleen letten op het compas van de Grondwet en het gezond verstand.

Ik heb daareven gesproken van vrees. Één soort van vrees zal zich hier wel niet doen gelden; het is die waarop berekend is het terrorisme dat misschien op sommige leden dezer Vergadering zal worden toegepast, gelijk het bereids tegen een bekwaam lid in practijk gebracht is, een onverdacht liberaal, wien men niet anders verwijten kan, dan dat hij eene enkele maal op ultra-democratische paden verdwaalt. En dat is gedaan niet alleen in schandblaadjes, die men, zonder zich te verlagen, niet noemen kan, maar zelfs door een blad, dat een goeden en ouden naam te verliezen en te bezoedelen had. Doch wanneer men daarin dien man gequalificeerd vindt als een versleten achterblijver, die zijn eger laat vooruittrekken, en zelf aamechtig bezijden den weg blijft liggen, dan leert men begrijpen dat monseigneur Dupanloup gelijk kon hebben, indien het althans in zijne dagen ging als hier in de onze, gelijk kon hebben, toen hij zeide: »Que parfois la presse représente la dictature de l'insulte."

Gelukkig is die afgevaardigde boven dergelijke insulten verheven, gelijk — naar ik vertrouw, althans hoop — wij alle honderd er boven verheven ons toonen zullen.

Er is nog een argument, dat in den lande kwistig en onophoudelijk is geëxploiteerd, maar hier niet geldig blijven zal; het was, dat het Regeeringsontwerp wel moest worden aangenomen, omdat er niets tegenover stond. Ik betwist die conclusie op die praemisse: want waar de Grondwet eischt een kenteeken van welstand, en de Regeering *geen* zoodanig kenteeken gaf, kon van *tegenoverstellen* geen sprake wezen, althans tot tegenoverstellen geen verplichting bestaan; maar de redeneering zal hier in elk geval niet gangbaar blijven, omdat, gelijk wij gehoord hebben, eenige leden, neen, tal van leden, spontaan en onverplicht een amendeerend voorstel zullen doen, dat men mag trachten te denigreeren, maar toch met het Regeeringsvoorstel zal moeten vergelijken. Wanneer dat voorstel komt, en ik er mijn steun aan geef, dan zal dit te danken zijn aan mijne bereidvaardigheid tot overleg, en mijn zucht om het Regeeringsontwerp te verbeteren, althans minder slecht te maken; maar men zal dan nog het recht niet hebben daaruit af te leiden, dat het aldus gecorrigeerd wetsontwerp dan zoo goed zal zijn, dat ik nu reeds zou durven verklaren, dat ik er zeker mijne stem aan geven zal.

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Niemand in deze Kamer beweert, niemand in den lande zal ooit beweren, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg, de gewoonte heeft zich te hullen in eene schapenvacht. Ik wil daarmede volstrekt niet aanduiden, dat de heer Rutgers een wolf zou zijn, maar na het hooren van zijne redevoering mag ik toch dit wel zeggen, dat, indien het hem bevalt den wolf te spelen, hij het zóó natuurlijk doet, dat de tweede grootmoeder van Roodkapje hem niet zou kunnen overtreffen.

Maar niet alleen in scherts wil ik den indruk teruggeven die de redevoering van den heer Rutgers op mij gemaakt heeft, ook met een kort ernstig woord. Die indruk, is deze: dat er wel veel geweld schuilt in de woorden van den heer Rutgers, maar dat de kracht van zijn betoog, ook door het geweld van zijne uitdrukkingen, niet is vermeerderd. Integendeel, met name aan het slot van zijne redevoering, waar de heer Rutgers sprak over de gevolgen die het verwerpen van deze of soortgelijke wetsontwerpen zou kunnen hebben, met name in dat gedeelte was de heer Rutgers van Rozenburg niet alleen niet krachtig, maar was hij juist het tegenovergestelde daarvan, was hij vermetel. Ik geloof niet dat men deze wetsontwerpen moet bestrijden met eene spottende schets van de gevolgen die de verwerping zou hebben. Ik geloof niet alleen dat die gevolgen ernstig zullen zijn, maar ook, dat zij nog ernstiger zullen worden door het uitdagende en sarrende wat in die schets van de gevolgen gelegen was.

Mijnheer de Voorzitter! Indien ik alleen was opgestaan om ten gunste van dit wetsontwerp eene lans te breken, dan zou ik misschien uit een tactisch oogpunt na de rede van den heer Rutgers van Rozenburg hebben kunnen zwijgen, maar ik heb nog andere dingen te zeggen en ik zal dit trachten te doen zoo kort en zoo eenvoudig mogelijk. Misschien zal ik vervallen in de eene of andere herhaling, misschien het eene of andere argument dat reeds gebezigd is breeder uitwerken, maar, èn tegenover mijne meer bijzondere vrienden in het land, èn tegenover het Nederlandsche volk acht ik mij gehouden op dit oogenblik belijdenis te doen van de beginselen en de beweegredenen, die mij bij de overweging van dit wetsontwerp geleid hebben.

Ik zal kortheidshalve het uitgebreide kiesrecht in dit wetsontwerp bedoeld, aanduiden als algemeen kiesrecht, algemeen stemrecht, omdat het nu eenmaal aan de tegen-

84ste VERGADERING. — 1 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

standers van het ontwerp is gelukt voor deze uitbreiding van het kiesrecht aan dien naam geldigheid te verschaffen Niet als zou ik geacht willen worden daarom in dit wetsontwerp algemeen kiesrecht te zien. In een van de landen waar het algemeen kiesrecht heerscht in Frankrijk, heeft niemand minder dan Albert de Mun, toen ik hem den inhoud van dit wetsontwerp mededeelde, mij gezegd: » maar dat is een conservatief kiesrecht ".

De heer **Harte**: Is het dan wel juist medegedeeld?

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat men eene dergelijke vraag niet stellen moet of men moet reden hebben om de juistheid der mededeelingen van hem tot wien men haar richt, te betwijfelen. Ik vraag echter het woord niet voor een persoonlijk feit.

De heer **Harte**: Ik maak het op uit het antwoord van den heer de Mun.

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Het is beter, meen ik, dat incident te laten passeeren. Gij zult mij veroorloven te beginnen met eene wederlegging van enkele bezwaren, die tegen dit wetsontwerp zijn ingebracht.

In de eerste plaats beklagen zich sommige sprekers er over, dat in het wetsontwerp niet gevonden wordt eene geleidelijke ontwikkeling van het kiesrecht, gelijk zij die wenschen zouden; en tot staving van hetgeen men onder zoodanige geleidelijke uitbreiding zou moeten verstaan, beroepen zij zich op den weg, dien men in Engeland heeft gevolgd. Reeds de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, heeft er op gewezen dat deze geleidelijke ontwikkeling in Engeland toch met rassche schreden is voortgegaan, en ik veroorloof mij deze mededeeling nog aan te vullen. Wanneer men bedenkt dat men in Engeland in 1832 het aantal kiezers vermeerderd heeft met 500 000, in 1867 met 1 millioen en nu in 1884 met nog 2 millioen kiezers, dan ontbreekt er aan die *zachte* geleidelijkheid, die men hier in het voorbeeld van Engeland zoude willen ontdekken, nog al iets.

Daarbij komt nog dat wij het ten onzent met die geleidelijkheid tamelijk erg hebben gemaakt, en wij eigenlijk door onze lijdelijkheid in vroegere dagen het recht om nu geleidelijk voort te gaan wel een weinig hebben verbeurd.

Het kan niet worden ontkend dat na de Grondwet van 1848 tot in 1887 toe lijdelijkheid ten opzichte van het kiesrecht in de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging zeer groot is geweest, zoo groot zelfs dat niet alleen elke voorgestelde kieswetregeling mislukte, maar dat zelfs ten lange leste de voorschriften van de kieswet niet meer konden worden uitgevoerd, het getal leden dezer Kamer niet meer voltallig kon worden gemaakt.

Zoo heeft men voorzichtige, geleidelijke oplossing van de kieswetquaestie steeds verschoven en dat wij nu op dit oogenblik voor eene beslissing staan die inderdaad eene eindbeslissing moet heeten, wel, Mijnheer de Voorzitter, wij hebben het niemand anders dan ons zelven te danken.

Maar ik vraag mij verder af of inderdaad de hier voorgestelde uitbreiding, omdat zij niet geleidelijk is, gevaarlijk moet heeten?

Wat mij betreft, ik kan dit niet inzien.

De gevolgen die uitbreiding van het kiesrecht in Engeland heeft gehad, zijn van die soort dat zij door alle staatslieden zonder onderscheid van richting worden geprezen.

Ik herinner aan eene andere zaak.

Toen in 1867 de Noord-Duitsche Reichstag voor den Reichstag het algemeen stemrecht invoerde, deed men toen in Duitschland geen sprong?

Bestond er in dat Duitschland iets anders dan de grootst mogelijke verscheidenheid van kiesrechtstelsels, van het ellendige drieklassenstelsel af tot en met standenkiesrecht in alle vormen?

De heer **Haffmans**: Die bestaan nog!

De heer **Schaepman**: Dat doet hier niets ter zake! Het is alleen de vraag of een volk dat aan een gebrekkig kiesrecht is onderworpen, zonder gevaar tot het algemeen stemrecht kan worden gebracht. En dit is na de ondervinding die men in Duitschland ten dien aanzien heeft opgedaan, naar mijne meening boven twijfel verheven.

Doch men heeft niet alleen bezwaar tegen de al te snelle uitbreiding van het kiesrecht, maar meent ook dat onze wetgeving geen genoegzame waarborgen bezit tegen de macht van eene Tweede Kamer op zoo uitgebreid kiesrecht steunende.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, heeft er op gewezen dat indien onze Eerste Kamer anders ware samengesteld, men misschien op het stuk van kiesrecht meer kon wagen dan wij nu vermogen. Wel kom!

Wij hebben de gelegenheid gehad om ten aanzien van de Eerste Kamer te doen wat wij ons nu beklagen niet gedaan te hebben. Wij hebben dit kunnen doen in 1887. Doch toen is er wel iets geschied dat met hetgeen de heer de Beaufort nu wenscht in strijd is, maar niet iets in die richting, zelfs geene poging daartoe.

Ik wil dien geachten afgevaardigde, die misschien den alleronaangenaamsten plicht van zijn leven zal te vervullen hebben, op dit oogenblik niet aan eene andere onaangenaamheid herinneren en ik spreek dan ook niet over de dagen van Maart 1887.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dat mag ik toch wel vragen: of de afgevaardigde, die nu zou willen verlangen » uitbreiding van de *eischen* der verkiesbaarheid voor de Eerste Kamer ", wel dezelfde is die in Maart 1887 verlangde uitzetting van de *grenzen* dier verkiesbaarheid.

Niemand is verplicht steeds dezelfde te blijven; maar, wanneer men zich verzet tegen deze regeling van het kiesrecht, omdat men in de Eerste Kamer niet den waarborg vindt dien men er in zou willen vinden, dan is toch zeker wel de herinnering op hare plaats, dat men over die Eerste Kamer vroeger heel anders gedacht heeft.

Voorzeker, ook ik zou wenschen dat wij eene andere Eerste Kamer bezaten, maar hoe die te krijgen? Ziedaar de vraag! Ik spreek niet van de technische moeilijkheden aan eene grondwetsherziening verbonden, maar het eigenaardig, erfelijk karakter dat de Eerste Kamer zoo sterk en krachtig maakt, de *fürstliche Existenzen*, waarvan — het is zoo dikwijls herinnerd — vorst Bismarck in 1871 in den Duitschen Rijksdag gewaagde, kennen wij niet. Wij hebben de gelegenheid niet een erfelijk pairschap in het leven te roepen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, men komt met zwaarder geschut. Men komt de gevaren schetsen, die de aanneming van het algemeen stemrecht in de eerste plaats voor den persoonlijken eigendom medebrengt. Vergat men, bij het schetsen van die gevaren niet, dat daarin eene soort van ongerechtigheid gelegen was tegenover het Nederlandsche volk — en wel tegenover dat deel der bevolking, dat nog niet tot het kiesrecht geroepen is. Immers, gaat men daarbij niet steeds uit van de gedachte, dat al de nieuwe kiezers, door deze wet in het leven geroepen, begeerig zijn naar eens anders huis en erf? Gaat men daarbij niet uit van de onderstelling, dat in den kring van het Nederlandsche volk, tot welken deze wet het kiesrecht brengt, aan weinig anders gedacht wordt dan aan den lust om zich meester te maken van het door een ander verworven of bezeten goed? Is dat, op zijn zachtst gesproken, niet vol overdrijving?

Zeker, er wordt ook hier in Nederland eene leer verkondigd, die met den persoonlijken eigendom in strijd is.

Maar, wie verkondigen die leer?

Zijn het onze werklieden; onze kleinere, nijvere burgers?

Neen, zij die dezen leer verkondigen, zijn òf lieden die ter wille van eene of andere theorie, tot de uiterste gevolgtrekking van die theorie meenen te moeten doorgaan, òf volksmenners, zooals de heer Rutgers die teekende, òf, eindelijk, eenige half ontwikkelde lieden, die door ijdelheid en genotzucht gedreven, in populaire taal herhalen, wat in wijsgeerige taal door anderen werd verkondigd.

Maar te zeggen, dat de meerderheid van ons volk er op uit is den persoonlijken eigendom te belagen, zie, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof dat men dat toch wel met den naam van *overdrijving*, ik zou bijna durven zeggen met dien van *laster* mag bestempelen.

Ik vrees niet zooveel voor den persoonlijken eigendom van de uitbreiding van het kiesrecht.

Ik ben het eens met den Franschen staathuishoudkunkundige Maurice Block, die in »l'Europe politique et sociale" zeer duidelijk het volgende heeft gezegd: »Dans tous les pays les socialistes déclarent que, dès qu'ils seront assez forts, ils supprimeront la propriété individuelle, ajoutons en passant qu'ils ne sauraient y réussir, car la propriété fondée sur la nature humaine est plus forte qu'eux; elle le serait, eussent-ils la majorité des voix.... et ils ne l'auront jamais. Seulement ils feront peur à tous ceux qui aiment mieux se laisser défendre que de prendre les armes."

Daar ligt de knoop. De passieve lieden, welke de heer Rutgers op het oog had, die onverschilligen, die, het kiesrecht zelven bezittende, er geen gebruik van maken, omdat zij zich liever die moeite besparen en dit recht toch aan anderen willen onthouden, deze passieve lieden zijn de grootste helpers, de grootste bondgenooten in dezen strijd tegen den persoonlijken eigendom. Op hen daarom de schuld, op hunnen lust om zich liever te laten verdedigen dan tot zelfverweer over te gaan.

Men zal mij zeggen: het algemeen stemrecht zal misschien wel niet onmiddellijk voeren tot aanvallen op den persoonlijken eigendom, maar het zal toch eene wetgeving in het leven roepen, die op de eene of andere wijze, zij het bijv. door uitbreiding van het recht van onteigening, den persoonlijken eigendom bedreigt. Als ik mij niet bedrieg, dan zijn de leden dezer Kamer op het oogenblik gesaisisseerd van een wetsontwerp tot uitbreiding van het recht van onteigening, dat toch niet van een socialist of een voorstander van het algemeen stemrecht komt. Men zal dus moeten toegeven, dat men tot zulk een stuk het algemeen stemrecht niet noodig heeft. Maar, gaat men verder, wij zullen belastingen krijgen die, in stede van over het geheele volk gelijkmatig verdeeld te zijn, neerkomen op de hoofden der bezittenden. Men zal belastingen krijgen, die alleen de rijken treffen, die progressief zijn en in de progressie steeds hooger stijgen.

Mag ik er aan herinneren dat in het land, waar algemeen stemrecht zich in zijn grootsten bloei vertoont en georganiseeerd is op eene wijze, die ik hier niet zou willen navolgen en waarop het zich, naar ik hoop, in ons vaderland nimmer zal vertoonen, dat in dit Frankrijk de belastingen op het oogenblik verkeeren in een toestand die alleen den bezitter ten goede komt en die op de lagere klasse het zwaarste drukt. Mag ik er aan herinneren, dat men in Frankrijk bij voorbeeld per hoofd niet meer dan 13 francs en 63 centimes betaalt aan directe belastingen, terwijl men betaalt 50 francs en 47 centimes aan indirecte belastingen?

Is deze verhouding sprekend genoeg? Is het ook niet een erkend feit, door de voornaamste staathuishoudkundigen in Engeland erkend, dat de wetten op het stuk van belastingen door de Parlementen, uit het uitgebreid kiesrecht geboren, in het leven geroepen, zijn meesterstukken van financiëel beleid?

Ik hoor hier roepen, dat de monopoliën in de Fransche indirecte belastingen betrokken zijn. Integendeel, alle monopoliën zijn er afgetrokken. De berekening is te vinden in »l'Europe politique et sociale" van Maurice Block. (Tweede uitgaaf, bladz. 102 en 103.)

Ik geloof dus niet, dat men op dit stuk te vreezen heeft, maar heeft men dan, gelijk ons gezegd is, te vreezen ten opzichte van de vrijheid, van de orde?

Ten opzichte van de vrijheid, Mijnheer de Voorzitter, geloof ik niet, dat van het algemeen stemrecht alles te vreezen is wat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, ons zou willen doen gelooven. Op welsprekende wijze, op eene wijze die zijn karakter alle eer aandoet, heeft hij gesproken over de kerkvervolgingen, die door het algemeen kiesrecht in Frankrijk in het leven zouden zijn geroepen; maar, Mijnheer de Voorzitter, mag ik dien geachten afgevaardigde doen opmerken, dat kerkvervolgingen even goed in het leven kunnen geroepen worden en zijn geroepen in landen, waar het algemeen stemrecht niet aan het woord was? Of zijn soms de vervolgingen, die èn in Frankrijk, èn in Spanje, èn in Portugal, èn in Napels, èn in Sicilië, aangevoerd werden door een Choiseul, Aranda en Pombal, vervolgingen die aan de Fransche revolutie voorafgingen, ontstaan door het algemeen stemrecht? Is de Culturkampf in Duitschland aan het algemeen stemrecht te danken geweest? Is alles wat sommige Protestanten hier in Nederland hebben te lijden gehad door het algemeen stemrecht in het leven geroepen? Is soms het land, waar het anti-semitisme zoo welig bloeit en welks bannelingen wij hier door onze stations hebben zien trekken, onderworpen aan het algemeen stemrecht?

Noch de kerkvervolgingen, noch het anti-semitisme kan men alleen op rekening van het algemeen stemrecht schrijven, en evenmin als men voor de vrijheid behoeft te vreezen, evenmin heeft men van het algemeen stemrecht gevaren voor de orde te duchten.

Men beroept zich op Noord-Amerika, maar, het is een erkend feit, dat de democratie, zooals zij in Noord-Amerika bestaat, ten onzent niet wordt ingevoerd; dat onze Europeesche Staat, onze Europeesche wereld van Noord-Amerika ten eenenmale verschillen en wij hier te doen hebben niet alleen met ongelijksoortige machten, maar met volkomen ongelijksoortige verschijnselen.

Neen, voor de vrijheid en de orde ducht ik van het algemeen stemrecht niets, wanneer zij, die tot de hooger en meer ontwikkelde standen behooren, het voorbeeld van orde geven, ook in hunne bespiegelingen, in het verkondigen van hunne theorieën en in de prediking van hunne beginselen; wanneer zij, die tot de hoogere en meer ontwikkelde standen behooren, het voorbeeld geven van die vrijheid, die de ware vrijheid is, dat men namelijk aan de meening van anderen het recht laat wedervaren wat men voor zijne eigene meening vordert, en dat niet alleen in theorie en woorden, maar in de daad, geschreven in de wet en gehandhaafd op elk gebied. Dan zal men van het algemeen stemrecht niets hebben te vreezen.

Maar welke zijn de gevaren die uit het algemeen stemrecht voorkomen? Deze, dat de kinderen van de zonden, door de hoogere kringen gepleegd, door het algemeen stemrecht openbaar worden uit andere kringen en de drakentanden, die wij hebben gezaaid, tegen ons opstaan.

Men vreest voor de Souvereiniteit. Men vreest — men heeft het gezegd — zelfs voor het Huis van Oranje.

Ach, Mijnheer de Voorzitter, laat ons over deze dingen niet spreken. Dit weten wij allen, dat er in Nederland geen woning is, waar de Koningin der Nederlanden zich niet veiliger zou vinden dan de erfgenaam van het huis van Romanoff-Holstein-Gottorp in zijn vestingpaleis. Maar neen! men bedoelt niet juist de persoonlijke gevaren, men bedoelt gevaren voor de souvereiniteit, die geboren zullen worden uit het misbruik van de macht, dat de Volksvertegenwoordiging zou kunnen maken; uit de ontwikkeling van een begrip van volkssouvereiniteit, dat zich in die Volksvertegenwoordiging zou kunnen nestelen. Die gevaren echter — men heeft het dikwijls verkondigd — ontstaan evenzeer in Kamers en door een Vertegenwoordiging uit een beperkt als uit een algemeen kiesrecht geboren. Het is mij niet gebleken, en het kan niemand gebleken zijn, dat in den Duitschen Rijksdag meer inconstitutioneele aanslagen op de souvereiniteit zouden worden gepleegd dan geschied zijn in den Pruissischen Landdag. En wanneer men zegt dat de souvereiniteit gevaar zou loopen bij een uitgebreid kiesrecht, dan kan dit alleen zijn door overrompelingen der Volksvertegenwoordiging ten aanzien van die souvereiniteit. Die overrompelingen kunnen geen plaats hebben als in die Vertegenwoordiging, ook door traditiën, beginselen bestaan

die de leidende moeten zijn. Men mag voor de souvereiniteit vreezen wanneer de Volksvertegenwoordiging van haar budgetrecht eenvoudig gebruik maakt om Ministers der Kroon te verdrijven.

Op dit punt vestigde de geachtigde afgevaardigde uit Kampen laatstleden Vrijdag te recht de aandacht; het is een van die punten waarmede de souvereiniteit en de Volksvertegenwoordiging in hare wederzijdsche verhouding staan of vallen.

Men zal mij zeggen: Waarom, indien gij het algemeen stemrecht niet vreest, spreekt gij er dan van dat het gevaarlijk is uitgebreid stemrecht te weigeren, omdat men in plaats van stembiljetten steenen in de hand zou kunnen nemen? Dat is bij mij geen gevoel van vrees, maar eenvoudig van voorzichtigheid. Wat mij betreft, ik vrees die straatsteenen niet, en naar ik meen geen mijner mede-afgevaardigden. Wel vrees ik, als eenmaal dit wetsontwerp niet mocht tot stand komen, de oordeelvellingen en vonnissen over de kringen der maatschappij tot welke dit wetsontwerp het kiesrecht brengen wil. Ik vrees dat die oordeelvellingen, die vonnissen, die profetieën gelijk wij er hedenmorgen hoorden ten laatste het volk tot verzet zullen voeren. Dit is geen vrees voor beslissingen die zullen vallen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Een dreigement!

De heer **Schaepman**: Ik dreig niet, maar verkondig alleen dat voorspellingen als die van den heer Rutgers zullen en moeten voeren tot verzet. Is dit een dreigement?

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Nogal!

De heer **Schaepman**: Als de heer Rutgers het als een dreigement wil opvatten, het staat hem vrij, maar ik geloof niet dat hij daardoor zijn moed zal verliezen. Wat ik vrees is, dat men op een gegeven oogenblik zal worden herinnerd aan het woord van Thorbecke: »Hetgeen voor eenige jaren wijsheid zou zijn geweest, is nu dwang."

Mag ik u thans verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, mijne rede na de pauze te mogen voortzetten?

De **Voorzitter**: Gaarne.

De vergadering wordt voor een halfuur geschorst, en daarna hervat.

De heer **Schaepman**, zijne rede vervolgende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet gaarne de Kamer onder den indruk laten, als hadde ik in het laatste gedeelte van het hedenmorgen door mij gesprokene eenigermate willen — niet aansporen tot — maar dreigen met de mogelijkheid van eenig verzet, hetwelk zoude kunnen ontstaan door verwerping dezer wetsontwerpen.

Ik wil mij op dit stuk zoo duidelijk mogelijk uitdrukken. Ik meen dat waar men, zooals de heer Rutgers dat gedaan heeft, in schertsende tonen spreekt over de mogelijke gevolgen van de verwerping dezer wetsontwerpen, waar men zegt, dat men dan alweder zal hebben motiën, meetings en allerlei dergelijke dingen — men toch bij de geneigdheid en het gebleken overleg van sommige volksmenners om van deze uitdrukkingen misbruik te maken en juist daardoor tot verzet aan te sporen, eene zekere voorzichtigheid moet betrachten.

Ik meen dat een wetsontwerp als dit, wanneer het is ingediend, bij een groot deel der bevolking, en ook niet juist bij het slechste, zekere verwachtingen opwekt.

Ik weet zeer goed dat, wanneer deze wetsontwerpen zullen zijn aangenomen, toch de socialistische volksleiders niet voldaan zullen zijn; eenvoudig omdat voor hen het niet-voldaan zijn, het ontevreden wezen, de eerste voorwaarde is van hun bestaan, van hun succes.

Maar ik weet ook — en dat mogen wij niet vergeten — dat er zelfs onder hunne volgelingen gevonden worden, die te goeder trouw door hunne voorspiegelingen worden medegesleept, en die de verwerping dezer wetsontwerpen zullen beschouwen als een onrecht hun aangedaan.

Hiermede hebben wij mijns inziens rekening te houden. Wij moeten niet uit vrees handelen of ons door vrees laten leiden, maar die voorzichtigheid betrachten, welke Thorbecke steeds op den voorgrond heeft gesteld; die voorzichtigheid, die met wijsheid leidt en er niet toe wil komen om voor drang te zwichten.

Ik zet nu mijne rede voort, en ga over tot eene andere orde van gedachten, waarin ik mij voornamelijk zal hebben bezig te houden met mijn geachten vriend, den geachten afgevaardigde uit Druten, die tot mijn groot genoegen in deze Vergadering verschenen is.

Deze geachte spreker heeft aan het einde van zijne rede aan sommige overwegingen lucht gegeven, die, naar hij meent, hem moeten leiden tot het verwerpen van deze wet. Hij vangt aan met de verklaring dat hij is toegedaan streng monarchale beginselen.

Mijnheer de Voorzitter! Streng monarchale beginselen zijn in den strengen zin met eene monarchie gelijk wij die bezitten, eene monarchie getemperd door eene volksvertegenwoordiging, moeilijk bestaanbaar. Maar dit is de zaak van den geachten afgevaardigde zelven. Hij gaat echter voort en zegt: » monarchale en democratische beginselen zijn met elkander niet in overeenstemming te brengen." Voorzeker, Mijnheer de Voorzitter, wanneer monarchale beginselen evenals democratische beginselen in absoluten zin worden genomen, dan is de uitspraak van den geachten spreker volkomen juist. Maar hebben wij hier bij dit wetsontwerp met eene absolute tegenstelling tusschen monarchale en democratische beginselen te doen, of met iets wat volkomen in de lijn van onze Staatsinstellingen ligt, namelijk eenvoudig eene functie, die tot het in leven roepen van de volksvertegenwoordiging moet leiden, tot meerderen uit te breiden? Wij voeren door deze wet geen nieuw beginsel in; wij breiden eenvoudig uit wat reeds bestaat, en wijl wij niet met eene absolute monarchie te doen hebben, maar met eene getemperde, gelijk men dat pleegt te noemen, zal men moeten toegeven dat daarin door dit wetsontwerp geen verandering wordt gebracht.

Wil de geachte spreker misschien beweren dat eene monarchie met democratische instellingen niet kan worden vereenigd? Wel, dan geloof ik toch dat hij zich op een dwaalspoor bevindt, want niet alleen is op dit oogenblik indien men Rusland uitzondert, in geheel Europa geene monarchie in absoluten zin meer te vinden, maar daarbij heeft de groote leeraar van het Roomsch-Katholiek staatsrecht altijd verkondigd, dat juist in het monarchale stelsel eene tempering door democratie nuttig, zelfs noodig was.

Waar Bellarminus spreekt over den besten regeeringsvorm, daar verdedigt hij in het eerste boek De Romano Pontifice, Caput III, de stelling: »quod monarchia aristocratiae et democratiae admixta utilior sit in hoc vita quam simplex monarchia".

Hoe kan de geachte spreker dus van onvereenigbaarheid van monarchale en democratische beginselen spreken?

En wat nog sterker is, dezelfde Bellarminus verklaart over de kerk: »Jam vero doctores catholici in eo conveniunt omnes ut regimen ecclesiasticum hominibus a Deo commissum sit illud quidem monarchicum, sed temperatum, ut supra diximus, ex aristocratia et democratia".

Waar de zaken aldus staan vind ik deze absolute uitspraak ten opzichte van dit wetsontwerp, dat monarchale en democratische beginselen met elkander niet in overeenstemming zijn te brengen, op zijn zachtst genomen een weinig overdreven.

Maar de geachte spreker gaat verder: »De democratische leer houd ik voor eene grove en allerongelukkigste dwaling". Ja, mijnheer de Voorzitter, welke democratische leer?

Ik ken eene democratische leer, die ook ik voor eene grove en allerongelukkigste dwaling houd, maar er is toch eene democratische leer, die met alle beginselen van recht en rede is overeen te brengen. Verstaat de ge-

achte afgevaardigde uit Druten onder democratie nog wat Aristoteles daaronder verstond, wat wij op het oogenblik demagogie noemen, en verlangt hij dat wij eene goede gezonde democratie, als in den tijd van de groote Grieksche wijsgeeren, zullen noemen *politeia*?

Het is mij wel, indien hij aan dat woord de voorkeur geeft; maar om eenvoudig te zeggen, dat de democratie, de democratische leer eene grove en allerongelukkigste dwaling is — zie mijnheer de Voorzitter — dat had de geachte afgevaardigde aan sommigen van zijne medeleden moeten besparen, die er niet tegen opzien om met een weinig democratische olie gezalfd te worden.

Ik voeg er bij dat inderdaad al deze vragen over democratie met dit alles zeer weinig te doen hebben. En ik wil er ook dit aan toevoegen: ik heb over de verschillende regeeringsvormen en de voortreffelijkheid van den een boven den anderen genoeg gelezen en nagedacht om er niet een woord over te durven spreken. Ik ben tot de overtuiging gekomen, waartoe ook een Duitsch schrijver gekomen is, dat de vraag, hoe belangwekkend ook, in onze dagen, waarin al deze vormen, niet meer in geheel zuiveren staat voorkomen maar door de historie door elkander geworpen werden en door elkander gegroeid zijn, veel van haar belang verloren hebben. Maar tegen éénе zaak moet ik den geachten afgevaardigde nog waarschuwen: in zoo absoluten zin van grove en allerongelukkigste dwaling spreken, gaat niet aan. In een van de beste schrijvers die ik over dit punt geraadpleegd heb, heb ik deze uitspraak gevonden: »Es mag nicht überflüssig sein die Bemerkung voraus zu schicken dass keine von den drei Genannten oder den durch Mischung aus ihnen entstandenen Verfassungen einfachhin als ungerecht oder verwerflich bezeichnet werden kann. Noch jüngst haben einige Anhänger des Königthums in Frankreich die Demokratie als eine in sich unsinnige, absurde und verwerfliche Staatsform zu brandmarken gesucht."

Men zou bijna zeggen dat de geachte afgevaardigde met die aanhangers van het koningschap, in Frankrijk, te rade was gegaan over de uitdrukkingen, die hij ten opzichte van de democratie bezigt. Hij heeft zich dan ook nu te troosten met hetgeen hier volgt: »Solche Uebertreibungen richten sich selbst und schaden nur der Sache, die man vertheidigen will".

Dat is niet eene uitspraak van den eersten den besten, ook niet eene die komt uit het ongeloovige of niet rechtgeloovige kamp; neen, die uitspraak is ontleend aan »Die Moralphilosophie" van pater Victor Cathrein, priester van de Sociëteit van Jezus.

De geachte afgevaardigde gaat voort:

»Mijn Grieksch woordenboek zegt mij, dat het woord democratie bestaat uit twee deelen; het eerste deel is δῆμος en beteekent volk; het tweede deel is κρατεῖν en beteekent heerschen. De ware beteekenis van democratie is derhalve volksregeering, en niet het verleenen van eenigen invloed op de Regeering.| Volksregeering hangt nauw te zamen met volkssouvereiniteit".

De juistheid van dat alles zal ik niet betwisten; ik denk er niet aan om tegen het Grieksch woordenboek van den geachten spreker op te komen; maar om nu de democratie, gelijk zij dan in dit wetsontwerp gacht wordt te schuilen, met de democratie in haren zuiversten, volstrektsten vorm op eene lijn te stellen, dat gaat toch een weinig te ver.

Van volksregeering is toch in dit wetsontwerp geen sprake, en wanneer de geachte spreker meent dat volkssouvereiniteit volkomen eensluidend is met democratie, mag ik hem toch vragen of de monarchie van Louis Philippe of het keizerschap van den IIIden Napoleon die beide berust hebben op de volkssouvereiniteit, daardoor werden democratieën? Of de Belgische constitutie eene democratie heeft geschapen, omdat in art. 25 te lezen staat: »Tous les pouvoirs émanent de la nation"?

Inderdaad, dat gaat een weinig te ver, want op de uitspraak: volksregeering hangt samen met volkssouvereiniteit, laat de geachte afgevaardigde onmiddellijk volgen: »Ik houd alleen voor waar wat te dezer zake reeds 58 jaren na Christus werd geschreven: »non est enim potestas nisi a Deo", er is geen andere macht dan die komt van God; alle macht komt van God; de macht komt niet van het volk".

Indien de geachte afgevaardigde den Schriftverklaarder aan wien hij het jaar waarin de brief aan de Romeinen is geschreven, te danken heeft, nog verder had geraadpleegd, dan zou hij gevonden hebben hoe deze over het woord: daar is geen macht dan van God, spreekt. Die Schriftverklaarder zegt toch dat de macht zeker als haar eersten oorsprong heeft God, maar dat zij komt tot de dragers van de macht middellijk en wel middellijk door het volk of door historische omstandigheden. Men kan over den zin van deze verklaring en over de beteekenis van het middelaarschap twisten zooveel men wil, de onmiddellijke aanwijzing van de dragers der wereldlijke overheidsmacht door God is geen Katholieke leer.

Ik zal mij hier niet beroepen op een » wolk van getuigen", maar bepaal mij alleen tot den grootsten leek dien de Katholieke wereld in deze eeuw heeft gekend. Het is Joseph de Maistre, die duidelijk heeft gezegd: » La souveraineté vient de Dieu puis qui' Il est l'auteur de tout excepté du mal et qu' Il est en particulier l'auteur de la societé qui ne peut subsister sans la souveraineté.

» Et cependant cette même souveraineté vient aussi des hommes dans un certain sens, c'est à dire en ce que tel ou tel mode de gouvernement est établi et déclaré par le consentement humain".

En aan dien grooten leek voeg ik toe een ander gezaghebbend persoon, die als het kenteeken van den Katholieken staatsman het volgende opnoemde: »qui jus imperandi a Deo repetunt velut a naturali necessarioque principio."

Hij vervolgt: »Interest autem attendere hoc loco eos, qui republicae profuturi sint, posse in quibusdam caussis voluntate judicioque deligi multitudinis, non adversante neque repugnante doctrina catholica. Quo sane delectu designatur princeps, non conferuntur jura principatus: neque mandatur imperium sed statuitur a quo sit gerendum. Neque hic quaeritur de rerum publicarum modis: nihil enim est cur non Ecclesiae probetur aut unius aut plurium principatus, si modo justus sit et in communem utilitatem intentus. Quamobrem, salv justitia, non prohibentur populi illud sibi genus comparare reipublicae quod aut ipsorum ingenio aut majorum institutis moribusque magis apte conveniat."

Na deze woorden, ontleend aan de Encycliek die handelt over de burgerlijke macht, door Leo XIII uitgegeven op den 19den Juni 1881, geloof ik met eenige gerustheid te mogen zeggen, dat het verband waarin de uitspraak, dat er geen macht is dan van God, door den spreker is geplaatst, mij toeschijnt minder gepast te zijn, waar het geldt de vrijheid van meening, die door deze uitspraak ook aan anderen gewaarborgd is. Ik meen te mogen zeggen, dat mijn geachte vriend uit Druten niet zal twijfelen, dat ook ik vasthoud aan de uitspraak: daar is geen gezag dan van God, al zal hij mij in een luimig oogenblik rangschikken onder die katheder-democraatjes, waarvan hij eene zoo treffende schets gegeven heeft.

Indien ik in het algemeen mijne meening over dit wetsontwerp in verband tot de tijdsomstandigheden mag mededeelen, dan geloof ik, dat wij hier staan voor een van die feiten, die geheel en al met den gang van onze historie overeenkomen. Ik begeef mij niet in de vraag wat verkieslijker is: de heerschappij van één of de heerschappij van velen. Van den tijd van Aristoteles af heeft men daarover getwist. Het is aan velen mijner medeleden niet onbekend, dat de groote Grieksche wijsgeer gemeend heeft bij de velen meer verstand te moeten zoeken dan bij den enkele; gemeend heeft dat ook de velen moeilijker te misleiden zijn dan de enkele te misleiden valt. Het doet mij genoegen, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Levy, mij de juistheid dier mededeeling bevestigt, maar ik zal op die vraag niet nader ingaan. Wat ik wensch te zeggen is dit: ik geloof, met den heer Kerdijk, dat de beweging voor meer bemoeiing van het volk met de openbare zaak voor een deel uitgaat van de meening, dat het

84ste VERGADERING. — 1 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

altruïsme, zooals hij heeft genoemd: de zorg voor de belangen van anderen, niet juist de taak is die aan een beperkt kiezerskorps op den duur kan worden toevertrouwd, maar ik voeg daarbij, dat ik ook van meening ben dat èn de toenemende beschaving èn de toenemende ontwikkeling èn de toenemende Staatsbemoeiing èn de verkrijging van meer vrijheid op staatkundig en ander gebied, de leden van de Staatsgemeenschap er toe zal leiden en er toe leiden moet, om zelf hunne eigene zaken ter hand te nemen. Ik geloof, dat de volksregeering, die toch weinig anders is dan zelfregeering, dat volksregeering in den zin van bemoeiing door het kiesrecht met de openbare zaak steeds toeneemt en die toeneming wordt ons door den geheelen loop der historie aangetoond. Dat vangt aan met de afschaffing van de slavernij, dat gaat voort met de afschaffing der lijfeigenschap, met het ontstaan der burgerij, der steden, der gilden, dat gaat voort met de breedere ontwikkeling van de standen, dat kan een oogenblik lang door de absolute monarchie worden onderbroken, maar ten langen leste vertoont het zich weder en wij zijn in de staatkundige ontwikkeling van Europa thans op het punt gekomen, waarop zich deze beweging meer en meer begint te openbaren en onwederstaanbaar wordt. Niet onwederstaanbaar omdat zij verwekt is door volksmenners, integendeel, maar omdat zij geheel en al ligt in de richting van den tijd, zoodat ik, wat mij betreft, mij niet anders kan voorstellen dan dat deze beweging komen moest.

Er bestaat te dezen opzichte eene uitspraak, die voor mij van groot gewicht is en die mij dikwijls te denken heeft gegeven. Midden in den Culturkampf, in November 1873, heeft Windhorst, de leider van het centrum, in den Pruissischen Landdag voorgesteld het drieklassenstelsel af te schaffen en het algemeen stemrecht in te voeren. Nu onderscheide men wel. Wanneer men over het algemeen stemrecht in Duitschland spreekt, wordt ons steeds te gemoet gevoerd, dat dit iets anders is, want dat men daar, boven den Rijksdag, den Bondsraad heeft. Welnu, hier staat de zaak anders. De Pruissische Volksvertegenwoordiging staat tot de Kroon en tot de Regeering in dezelfde constitutioneele verhouding als wij — en voor dien Pruisischen Landdag heeft Windhorst het algemeen stemrecht gevorderd zonder aarzelen en zonder blozen, en hij heeft voor die vordering aangevoerd: »In allen Staaten der Welt sehen wir, dass es mit dem Beschränken des Wahlrechts nicht mehr geht. In Amerika hat man das Wahlrecht auf die Neger ausdehnen müssen, in England sehen wir, wie stetig die Reform vorschreitet, und es wird nicht lange dauern, so wird man dort eben so gut, wie wir im Deutschen Reiche, bei dem allgemeinen Wahlrechte angelangt sein. In anderen europäischen Staaten besteht das allgemeine Stimmrecht bereits, und man mag sich sperren, wie man will, man wird auf diese letzte Konsequenz kommen müssen, wenn einmal die geschichtlichen Verhältnisse sich so gestaltet haben, dass die Vertretungen, welche bislang in dem geschichtlichen ständischen Element wurzelten, nicht mehr möglig sind, dass man nothwendig Neues wird schaffen müssen, so ist nichts natürlicher, als das man auf die Uranfänge, auf die Urgrundlagen der Gesellschaft zurückgeht, und dann erwartet, ob und wie diese Urgrundlagen der Gesellschaft selbstschöpferisch Neues und Besseres hervorbringen."

Welnu, deze uitspraak is, naar het mij voorkomt, eene leidstar voor hen, die over deze dingen op dit oogenblik hebben te beslissen. Niemand kan beweren dat eene standenvertegenwoordiging nog bestaat of zelfs mogelijk is, niemand kan beweren dat eene vertegenwoordiging naar standen door de wet kan worden ingevoerd; de poging, die mijn geachte vriend de Belgische afgevaardigde Helleputte bij de Belgische grondwetsherziening heeft beproefd is mislukt, eenvoudig omdat zelfs het scheppen van drie groepen, kunstmatig, door de wet, eene onmogelijkheid is. Men maakt met mechanische middelen geen standen, evenmin als men eene dynastie kan vestigen bij de wet. Deze dingen behooren te groeien en een levend organisme te zijn. Wanneer wij nu op dit oogenblik met al onze wenschen en verlangens niets beters kunnen vragen, niet kunnen komen tot de vertegenwoordiging van standen, dan keeren wij tot den oorspronkelijken vorm terug en voeren een kiesrecht in uitgebreid genoeg om alle kringen des volks daarin op te nemen, en geen enkelen burger uit te sluiten, die waarlijk de plichten van zijn staatsburgerschap vervult.

Ik kom nu tot het wetsontwerp zelf over hetwelk ik een enkel woord te zeggen heb.

Ik blijf niettegenstaande alles wat daarover is gezegd de indiening van dit wetsontwerp beschouwen als eene kloeke daad.

Ik sta den Minister Tak niet na genoeg om eene lofrede over zijne overige Regeeringsdaden en maatregelen te kunnen houden, maar dit moet ik zeggen: in dit opzicht heeft hetgeen door hem is verricht mij niet teleurgesteld.

Behoor ik daarom tot de volstrekte bewonderaars van dit wetsontwerp? Zie ik daarin het hoogste en beste wat ons gegeven kan worden?

Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik heb zelfs tegen dit wetsontwerp eenige bezwaren, bezwaren, die naar het mij voorkomt, de Regeering gemakkelijk had kunnen vermijden.

Wat is er geschied?

De Regeering heeft een wetsontwerp ingediend waarin zij met groot vernuft getracht heeft van de uitdrukking: kenteekenen van geschiktheid en welstand, in art. 80 der Grondwet voorkomende, eene verklaring te geven.

Zij heeft zich daarbij gewaagd op het gebied van definitiën en wij hebben reeds van verschillende zijden vernomen hoeveel moeilijkheid, hoeveel strijd die definitiën opleveren.

Had de Regeering, vraag ik mij af, geen anderen weg kunnen inslaan, niet den eenvoudiger weg kunnen volgen door de Additioneele artikelen aangewezen? Niet eenvoudiger kunnen zeggen: kiezers zijn zij die . . . .? En indien zij het met een kenmerk, gelijktijdig geschiktheid en welstand omvattende, niet had kunnen doen, had zij dan het artikel niet kunnen redigeeren: kiezers zijn zij, die hetzij . . . . hetzij . . . . !

Wellicht zal men zeggen: dat gaat tegen de Grondwet in. Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik kan noch mag na hetgeen bij de Additioneele artikelen is geschied gelooven dat de Grondwet van den kieswetgever zou vorderen eene definitie zoowel van kenmerk, als van welstand en geschiktheid.

Bij de behandeling van de Additioneele artikelen is duidelijk genoeg uitgesproken door sprekers van zeer verschillende richting: dat art. VII van de Additioneele artikelen was gebaseerd op art. 80 van de Grondwet.

De heer Ruys van Beerenbroek noemde dat artikel het in praktijk brengen der theorie van art. 80.

De heer Heldt zeide, dat de Regeering in de Additioneele artikelen handelt volgens de opvatting die zij van art. 80 heeft.

De heer van Houten, het amendement van den heer van der Feltz verdedigende, zeide, dat het zich aansluit bij zoodanige uitlegging van het reeds aangenomen grondwetsartikel 80 als door de Regeering werd beoogd.

Ook de heer Heemskerk zeide in deze Kamer van den woningcensus: de woning geeft een bewijs van welstand en beschaving.

Niet alleen het gesproken woord bevestigt mij in die opvatting, dat art. 80 van den wetgever geene definitie van welstand en geschiktheid vordert, maar ook het geschreven woord.

In de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer, betreffende de Additioneele artikelen, wordt gezegd: »De wijze waarop iemand in de voor een ieder bestaande behoefte aan eene woning voorziet, geeft een belangrijk, al is het niet geheel onfeilbaar, vermoeden omtrent zijne beschaving en welstand."

Welnu, had de Regeering nu geene bepalingen voor het kiesrecht kunnen vinden in dezen vorm, in dezen geest?

Had de Regeering zich hare en ook onze taak niet vergemakkelijkt wanneer zij dien weg had ingeslagen?

Zou zij, indien zij aldus gehandeld had, toch het doel niet hebben bereikt om tot dien kring van de bevolking te komen, dien wij allen wenschen op te nemen onder de kiezers?

Ik stel de vraag, Mijnheer de Voorzitter, en ik geloof dat de Regeering zelve die zal moeten beantwoorden in bevestigenden zin, dat zij zal moeten erkennen waar zij gemeend heeft met groote schranderheid eene eenvoudige en vooral heldere definitie van geschiktheid en welstand te geven, toch bedrogen te zijn uitgekomen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, niet alleen door op die wijze het grondwetsartikel te verklaren, heeft de Regeering onze taak bemoeilijkt, zij heeft ook in hare wijziging van het ontwerp eene fout begaan, namelijk door het schrappen van lit. *b* in art. 5. Ik weet niet, Mijnheer de Voorzitter, welke redenen den Minister daartoe hebben bewogen; ik moet echter wel aannemen, dat het de redenen zijn, aangevoerd in het Voorloopig Verslag, want de Memorie van Antwoord is op dat stuk van eene verdienstelijke, ja, onovertroffene kortheid.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, waarom heeft de Minister die woorden weggelaten?

Heeft hij dit gedaan omdat hij ze ongrondwettig achtte? Ik kan het waarlijk niet aannemen.

Zou het dan zijn, omdat hij elken zweem van census in zijn wetsontwerp wilde vermijden?

Maar, Mijnheer de Voorzitter, men heeft hier met geen census te doen. Census is het trekken van eene grens in de belastingsom, maar bestaat niet hierin, dat ik een voldaan belastingbiljet, onverschillig van welk bedrag, vorder, eenvoudig als bewijs van het vervullen van een burgerplicht. Dat heeft met de vraag van *welstand* niets te doen, maar is veel meer eene quaestie van *geschiktheid*. De meeste wanbetalers van belasting toch laten hunne betalingen niet na uit gebrek en behoefte, maar uit vadsigheid, nalatigheid, loomheid, eenvoudig omdat zij er geen belang in stellen. Immers, niemand zal kunnen beweren, dat eene belastingsom van één gulden drukken kan — zelfs op het meest sobere gezin.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, niet de Regeering maar anderen zeggen, dat de invoering van deze voorwaarde ons leiden zou, de gelegenheid zou verschaffen tot omkooperij Is dat nu ernst of kortswijl? Men zegt: voor duizend gulden zal men zich, met de bedrijfsbelasting gewapend, duizend kiezers kunnen koopen. Maar denkt men dan, dat, wanneer het belastingbiljest betaald is, de belastingschuldigen zich daardoor zullen laten bekeeren tot de meening van hen, die dat biljet hebben voldaan? Denkt men dan, dat die kiezers geene verdere belooning zullen vragen voor het geven van hunne stem? En zal het dan voor de koopers niet dubbel duur uitkomen, zoodat door die voorwaarden de gelegenheid tot omkooperij eerder beperkt dan bevorderd zal worden? Wil men inderdaad beweren, dat deze wanbetalers, die nu allen toch kiezers zullen zijn, zonder dat er een belastingbiljet voor hen voldaan is, onomkoopbaar worden? Zullen zij, omdat de ééne gulden niet voor hen betaald behoeft te worden, later twee kwartjes voor hunne stem weigeren?

Ik moet zeggen, dat ik die redeneering wel een weinig al te sterk vind.

Waarom zou men, indien men wil omkoopen, eerst het belastingbiljet betalen en dan nog twee kwartjes geven als men door het aannemen van deze wet zonder het betalen van het belastingbiljet den man voor twee derden minder hebben kan?

En dan bestaat er voor mij nog een derde bezwaar, namelijk de schrijfproef. Over deze is reeds zooveel gezegd, dat ik niets daarbij zal voegen; maar ik wil alleen vragen tot welke logica het behoort, dat men, wanneer men het kiesrecht wil uitbreiden, de verkrijging van dit kiesrecht voor zoovelen bemoeilijkt en bezwarend maakt. Meer zal ik over dit punt niet zeggen.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, ten slotte nog een enkel woord. De tegenstand, die zich tegen deze wet openbaart, is niet bij allen dezelfde. Daar zijn volstrekte tegenstanders, die, naar ik geloof, door geen wijziging tot voorstanders van deze wet te maken zijn. Daar bevinden zich ook onder de tegenstanders niet weinigen, die in den grond der zaak hetzelfde doel nastreven als de Regeering beoogt. Ook zij willen niet zoozeer het getal kiezers vermeerderen als wel het kiesrecht brengen tot die kringen der bevolking, waartoe de werkman behoort. Dit is hun streven en dit is, naar het mij voorkomt, het streven der Regeering ook. Het komt hier op het getal kiezers niet aan. Het komt hier aan op de vraag tot welke kringen der bevolking het kiesrecht komt. Zij, die dit doel nu nastreven, verzetten zich toch tegen deze wet, dezen om technische, genen om grondwettige bezwaren. Ik ben het met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Kerdijk, niet geheel eens, dat deze grondwettige bezwaren niet zoo zwaar zouden wegen en meerendeels gevonden worden bij hen, die in elk geval tegen deze wet zouden zijn.

Neen, hoewel ik die grondwettige bezwaren niet deel, houd ik mij toch overtuigd, dat zij, die er mede te berde komen, inderdaad vast overtuigd zijn, dat zij hun grondwettigen eed niet gestand zouden doen, wanneer zij dit wetsontwerp tot wet hielpen verheffen. Ik geloof, dat er onder hen gevonden worden die misschien niet zonden aarzelen tot een algemeen stemrecht in den strengsten zin over te gaan, indien de Grondwet het toeliet, maar die, nu de Grondwet bestaat, ook deze uitbreiding niet kunnen goedkeuren, omdat naar hunne vaste en duidelijk uitgesproken overtuiging en meening de wet in strijd blijft met de grondwettelijke bepalingen.

Welnu, waar het aldus geschapen staat, daar heeft men, naar het mij voorkomt, te trachten naar een gemeen overleg tusschen de Regeering en die groepen in de Kamer, die inderdaad eene uitbreiding van het kiesrecht tot stand willen brengen, welke verkrijgt wat wordt beoogd. Daar moet men, waar men hetzelfde wil ten opzichte van den weg, waarlangs men tot dit doel wil komen, niet staan op een streng, op een volstrekt standpunt, daar moet niet gezegd worden, al ware het ook in de kalmste en hoffelijkste bewoordingen: *sic volo*, *sic jubeo*. Neen, onder geen vorm mag in deze beraadslaging en in deze zaak dit woord worden gebruikt. Het gemeen overleg tusschen de Regeering en de Volksvertegenwoordiging moet de weg zijn, waarlangs wij tot overeenstemming op dit punt kunnen geraken. Dien weg moeten wij allen trachten te volgen, allen, zoowel wij, de leden der Kamer, als de Regeering.

En nu zeg ik tot de Regeering: wanneer men u zegt, dat gij misschien een parlementairen triumf kunt behalen, door uwe wet te laten wijzigen, maar dat gij een nationalen triomf kunt behalen, als gij bij deze wet, bij elken tittel of jota van die wet blijft pal staan, dan zeg ik: zij die u dit zeggen, bedriegen zich zelf en daarom bedriegen ze u.

De parlementaire triomf zou deze zijn: hier pal blijven staan en met eere vallen; de nationale triomf is: zijne eigen meening niet tot het uiterste vol te houden, maar thans, nu eenmaal uitbreiding van het kiesrecht aan de orde is gesteld, eene wet tot stand te brengen, die aan de vooruitstrevende richting voldoet.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft op dit punt met geen beginsel te transigeeren en heeft — dit voeg ik er uitdrukkelijk bij — geen schade in zijn karakter te lijden, indien hij dien weg volgt.

Wat men over den Minister van Binnenlandsche Zaken als staatsman, als man van beginsel, moge oordeelen, dit eene zal men moeten zeggen: een man van karakter heeft hij zich getoond. Hij heeft het geluk gehad zich te kunnen toonen èn tegenover de Kamer én tegenover de kiezers; hij heeft zijne ministerieele portefeuille evengoed vaarwel gezegd als zijn Kamerzetel en beide: omdat hij onwrikbaar stond in zijn beginsel, omdat hij zich heeft getoond een man van karakter. Men zal dezen Minister, wanneer hij tot gemeen overleg bereid is, niet kunnen verwijten, ook maar iets van zijn karakter te hebben verspeeld. Men zal integendeel kunnen zeggen dat zijn karakter niet alleen kracht bezit, maar ook edelmoedigheid, die

maakt dat men eigen meening ten beste kan geven voor het welzijn van het geheel.

De heer **Heldt**: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitnemende redevoering die wij de vorige week van den heer Kerdijk hebben mogen hooren, meen ik mij te moeten beperken tot enkele hoofdpunten dit belangrijk onderwerp rakend. Het spreekt wel vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, dat ik daarbij eenige toonen lager zal blijven dan de spreker op wien ik volg.

Vooraf zij het mij vergund een warm woord van hulde te brengen aan de Regeering, dat zij aan den eisch, bij de verkiezingen van 1891 gesteld en waaraan zij haar optreden dankt, zoo eerlijk en onbekrompen heeft voldaan.

Nu begrijp ik ook wel, Mijnheer de Voorzitter, dat er leden zijn, die der Regeering deze positie benijden, die, als de afgevaardigden uit Amsterdam en Wijk bij Duurstede, de beide heeren de Beaufort, zich in de gelegenheid zouden willen zien gesteld, om ook hunnerzijds blijken te geven van hunne mildheid en wat meer te geven dan de Regeering vraagt, maar ik vind het toch maar beter zooals het nu is. Met alle waardeering toch van die beide heeren, stel ik in hunne mildheid ten dezen opzichte geen al te groot vertrouwen. Daarbij heb ik wel zoo veel parlementaire ervaring om te weten, dat bij onderwerpen van dezen aard, de Kamer altijd grooter neiging heeft om te besnoeien en af te breken dan aan te vullen en op te bouwen.

Ik kom thans aan de hoofdpunten en stel daarbij voorop, het *gemeen overleg* dat door verschillende heeren op den voorgrond is gesteld.

Gemeen overleg. Ik weet het, Mijnheer de Voorzitter, dat zulk overleg, te dezer plaatse, door ons moet worden gezocht en bevorderd; zoowel onderling als met de Regeering.

Maar op welk standpunt zullen wij ons stellen bij dat gemeen overleg? Daar toch komt het vooral op aan. Zullen wij ons op het standpunt stellen van art. 78 der Grondwet, naar geest en letter; zullen we, ons bewust het »geheele Nederlandsche volk" te vertegenwoordigen, ook in 't oog houden, dat het »geheele Nederlandsche volk" belang heeft bij eene *goede* vertegenwoordiging en dat geen vertegenwoordiging, vroeger niet en tegenwoordig voor*al* niet, goed kan zijn, wanneer niet alle kringen van het volk in de gelegenheid zijn gesteld tot hare keuze en samenstelling mede te werken? Indien wij ons op dat standpunt stellen, dan, Mijnheer de Voorzitter, durf ik het gemeen overleg aan, dan durf ik het aan met de Kamer en de Regeering.

Maar stelt men zich, als sommigen, willens of onwillens, blijkens hunne redevoeringen schijnen te doen, op het standpunt, dat wij, nu ja, geroepen zijn om voor de belangen van het geheele volk te waken, die belangen te bevorderen en te behartigen, maar . . . . . volgens de inzichten die dienaangaande gelden onder onze committenten, onder hen die tot heden het *voorrecht* hadden om te kiezen, dan, Mijnheer de Voorzitter, wijs ik voor mij dat gemeen overleg bescheiden af.

En zulk overleg moet eveneens worden afgewezen door de Regeering, door hen die, ondanks zij daar zetelt, volgens den wensch en wil van de meerderheid der kiezers, voor allen toch heeft te letten op en te waken voor de belangen van geheel het volk.

Dat gemeen overleg heeft zin, indien wij allen gelijkelijk in het oog houden het belang van het geheele volk en het recht der ruim 800 000 mannelijke ingezetenen, tot wie, volgens art. 80 der Grondwet — verder kunnen wij thans niet gaan — de kiesbevoegdheid kan worden uitgebreid.

Ik kom tot een ander hoofdpunt: de vrees.

Die vrees is in verschillende vormen gehoord. Vrees voor uitbreiding in 't algemeen, voor te groote uitbreiding en voor te groote uitbreiding op eens, en daarbij zijn allerlei spookgestalten voor den geest gesteld.

De vrees voor uitbreiding in 't algemeen hebben wij nog maar gehoord van de geachte afgevaardigden uit Druten en Veghel, de heeren Travaglino en van Vlijmen. En vooral van den laatste. Deze geachte spreker heeft ons o. a. gevraagd of wij de pistoolschoten niet hebben gehoord, die in Friesland, Noord- en Zuidholland en Noordbrabant gelost zijn op hen, die belast zijn met de handhaving der openbare orde?

Ja, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ze gehoord, met diep leedgevoel gehoord en gelukkig maar van verre.

Maar ik wensch te vragen: welk verband is er in vredes naam tusschen die pistoolschoten en deze wet? Hebben die menschen geschoten, omdat zij het kiesrecht hebben? Ik heb er niets van vernomen. Het is mij niet bekend, dat de daders van dit boos bedrijf behooren of uitsluitend behooren tot de kringen des volks, die thans met het kiesrecht bevoorrecht zijn. Ik zal nu niet onderzoeken of en in welke mate wellicht, het *verstoken* zijn van het kiesrecht, mede aanleiding kan zijn geweest tot daden als genoemde, die overigens ook door mij ten sterkte worden veroordeeld. En welke reden is er nu om te vreezen, dat, als het kiesrecht wordt uitgebreid, dit misdrijf zal toenemen?

Wij zullen onder het algemeen stemrecht hoe langer hoe meer belasting moeten betalen! riep die spreker uit.

Ik durf niet te zeggen of het zoo zijn zal, Mijnheer de Voorzitter. Maar de kunst, om de uitgaven en ten gevolge daarvan ook de belastingen op te voeren, verstaan de beheerders zoowel van het Rijk als de gemeenten, onder het tegenwoordig kiesrecht ook wel. En onder het vroeger nog beperkter kiesrecht was het niet beter. Getuige onze Oorlogsbegrooting, en getuige de schuldenlast en de rentepost op de financieele begrooting, getuige tal van gemeentebegrootingen o. m. van Amsterdam en de meeste Friesche gemeenten; de belastingen zij daar zóó hoog dat ze bijna niet meer betaald kunnen worden.

De vrees van *te* groote uitbreiding heeft vooral ook een woordvoerder gevonden in den geachten afgevaardigde uit Breda, den heer Michiels van Verduynen.

Deze spreker heeft den heer P. J. Troelstra hier binnengeleid, die, in navolging van hetgeen wij bij herhaling van zijne geestverwanten, benevens van diens theorie hebben gehoord, zeide: »het algemeen stemrecht is de sleutel van de broodkast." En de conclusie is natuurlijk: Bij uitbreiding van het kiesrecht zullen er meer of minder sociaal-democraten lid der Kamer worden en dan gaat het er om, deze en andere dergelijke theorieën in practijk te brengen.

Wat er van te zeggen, Mijnheer de Voorzitter. Is het aantal sociaal-democraten zóó groot, dat zij aanspraak mogen maken om eenige zetels in deze Kamer te bezetten, dan mogen zij dat met evenveel recht doen als alle andere partijen. Het zou onrechtvaardig en bovendien niet vol te houden zijn ons, met het oog op die mogelijkheid, tegen uitbreiding van het kiesrecht te verzetten.

En laat ze komen als het zoo moet. Hoe eer hoe liever, zou ik willen zeggen. Ik ben het geheel eens met den heer Kerdijk, waar hij ongeveer redeneerde: »Zij kunnen nergens beter dan hier ervaren, dat een sleutel, als waarvan sprake is, hier al zeer moeilijk te vinden is en zij kunnen ook leeren ervaren, dat zij, den sleutel eindelijk meester zijnde, waarschijnlijk een zouden hebben van eene leege kast.

En om nu die sociaal-democraten te weren, zou men het kiesrecht *minder* ver willen uitbreiden. Zal dat middel baten? In geen geval. Ik laat nu in 't midden, dat dit middel slechts zeer tijdelijk zou zijn; daarover straks meer. Thans wil ik er eerstens aan herinneren, dat onder het huidig zeer beperkt censusstelsel een sociaal-democraat lid der Kamer is geweest en er niet weinig sociaal-democraten leden van gemeenteraden zijn, en tweedens opmerken, dat men zich schromelijk bedriegt met te meenen, dat de sociaal-democratie in de alleronderste lagen der maatschappij haar aanhangers vindt. Dat is hier noch elders het geval. De ervaring, die men in Duitschland heeft gehad, heeft men ook hier te lande opgedaan, onder andere bij het palingoproer en de broodoptochten te Amsterdam en eveneens bij verschillende gelegenheden te Rotterdam

en Utrecht; het is de ervaring, dat er op het zoogenaamd »klompenproletariaat" niet valt te rekenen. Het is bij de sociaal-democratie als bij de andere arbeidersvereenigingen, de meest behoeftigen en meest gedemoraliseerden in de werkliedenkringen sluiten zich er het minst bij aan; bij deze lieden vindt men 't minst gehoor en bijval.

Ik wil hiermede te kennen geven, dat men in ieder geval groot gevaar loopt zich te bedriegen, met te meenen, dat men door b. v. maar 300 000 kiesbevoegden binnen te laten in plaats van 500 000, sociaal-democratische elementen uit de Kamer zou weren.

Nog verschillende andere bezwaren zijn gehoord. Laten we ons geen illusiën maken is gezegd: werkeloosheid, armoede en lage loonen zullen bestaan blijven en daarvan zal de Kamer dan de schuld krijgen enz.

Wat mij betreft, Mijnheer de Voorzitter, dat die treurige toestanden zullen blijven bestaan hoop ik allerminst. Maar dat de Kamer, en zij alleen, ze geheel kan opheffen, geloof ik niet. Zij zal door een oordeelkundig ingrijpen kunnen helpen en te gemoet komen, maar bezweren kan zij al zulk kwaad niet. Die overtuiging heb ik echter wel, de Kamer zal beter, veel beter al zulke hulp en steun kunnen verleenen naarmate zij door een grooter deel des volks is gekozen, naarmate zij dus meer is het *beeld* des volks. Het gevolg daarvan zal zijn, dat de wetten, krachtens welke dit geschied, al zouden zij, wat vorm en inhoud betreft er *niet* anders uitzien dan de tegenwoordige, meer vertrouwen zullen vinden *bij* het volk.

Thans heeft het volk reden — ik zal niet zeggen in elk geval — om de schuld van het voortbestaan van misstanden aan de wetgeving, dus aan de Kamer te wijten, maar indien het stem in het kapittel heeft, indien deze vertegenwoordiging, zoo gekozen, in werkelijkheid wordt *de* Volksvertegenwoordiging, dan zal het niemand iets te verwijten hebben, en dan zal het waarschijnlijk ook leeren begrijpen, dat dezerzijds wel zeer veel kan gedaan worden tot verbetering van de maatschappelijke toestanden, maar niet *alles*.

Maar waar het in dezen gedachtengang op aan komt: zoude de Kamer de schuld van het voortduren van werkloosheid enz. *niet* krijgen, indien de kiesbevoegdheid *niet* werd uitgebreid zoo ver de Grondwet toelaat, doch op een paar maal honderdduizend na? Op deze vraag mogen de tegenstanders van uitbreiding of groote uitbreiding een antwoord geven.

Nog anderen willen wèl uitbreiding, maar niet op eens, in termijnen.

Ik zou die misschien ook willen, Mijnheer de Voorzitter, als wij in plaats van 1893, 1853 telden. Toen was het tijd om aan uitbreiding te gaan denken. Ware men toen begonnen en.... voortgegaan, dan zouden wij nu den laatsten stap tot het *algemeen* kiesrecht kunnen doen, die misschien al lang hebben gedaan. Die uitbreiding is verzuimd en zij die dat verzuim mede gepleegd hebben, mogen nu, voor hunne straf, vreezen. Nu dat is eene vrij lichte straf. Ik voor mij heb de overtuiging, dat het zoo'n vaart niet zal loopen. Maar hoe dit zij, de tijd van geleidelijke uitbreiding is voorbij. En bovendien, die wij vandaag uitsluiten, kloppen morgen weer aan. Dat is ten minste nog eene troost, althans voor mij.

Ik kom thans tot het wetsontwerp. Dit doende zal ik mij niet wagen aan de al of niet grondwettigheid. Dat is een onderwerp waaraan heeren juristen naar hartelust kunnen smullen, en ik voor mij gun ze dat genot gaarne, mits ze er niet al te veel tijd voor in beslag nemen.

Overigens geeft het ontwerp geen algemeen stemrecht. Wij hebben dat ter geruststelling van anderen, onder wie de heer Rutgers, die dit meenden te kunnen beweren en volhouden, kunnen vernemen uit de mond van de afgevaardigden uit Utrecht en Amsterdam, de heeren Röell en de Beaufort. En waar zulke eminente mannen, die zich nooit tot het algemeen stemrecht hebben aangetrokken gevoeld, zulks getuigen, kan ik zwijgen. Bovendien verkeer ik — wat vroeger het geval niet is geweest — in den gelukkigen toestand, dat het ontbreken van het *algemeen* stemrecht voor mij geen bezwaar behoeft te zijn om met volle overtuiging mijne stem aan dit ontwerp te geven.

Waar ik zooeven den heer Röell aanhaalde, denk ik onwillekeurig aan diens veel besproken *Kantteekeningen*. En ik wil hier wel zeggen, dat anderen en ik die »den boer" op zijn gegaan om den volke geest en strekking dezer ontwerpen te doen kennen, niet weinig in ons schik waren te kunnen geuren met het *muurtje* van den heer Buys, zóó laag, dat een kind er over heen kan stappen, en met de verklaring van den heer Röell, dat art. 80 der Grondwet den wetgever vrijheid liet, om, achtte zij dit te eeniger tijd in 's lands belang wenschelijk, het kiesrecht uit te breiden tot het *algemeen* stemrecht.

Met het bijna eenstemmig oordeel van twee zulke bekwame wet- en rechtsgeleerden, over de ruimte die art. 80 der Grondwet liet, waren wij, leeken, niet weinig sterk. En te meer nog, waar wij meenden te kunnen aantoonen, dat beide heeren nu juist geen bepaalde voorstanders waren van kiesrechtuitbreiding; dat, hing het van hunne beschikking af, zij er waarschijnlijk niet den stoot aan zouden geven.

Heb ik ten opzichte van een dezer heeren juist geoordeeld? Dat schijnt, Mijnheer de Voorzitter, het geval niet. Laat ik hier mededeelen, dat ik sedert ik des heeren Röell's kantteekeningen heb gelezen, den indruk had, dat diens stem moest worden beschouwd als eene waarschuwende; het wilde mij toeschijnen dat hij, bij de openbare behandeling der grondwetsvoorstellen, door de kiezers op non-activiteit gesteld en buiten de Kamer gelaten, wilde zeggen: pas op, gij gaat te ver, verder althans dan ik, die u ken, veronderstellen mag dat gij gaan *wilt*; gij opent de gelegenheid om, wel ja, niet *in*, maar *tot* het algemeen stemrecht te komen!

En ik meende in die opvatting te zijn versterkt, toen bij eene andere gelegenheid in deze Kamer, des heeren Röell's woorden ter sprake kwamen.

Er blijkt echter uit de redevoering door den heer Röell de vorige week gehouden, dat ik onjuist heb geoordeeld, en de heer Röell in alle opzichten handhaaft, wat hij, indertijd, op zijne studeerkamer zittend — misschien niet zoo rustig als hij toen op deze banken zou zijn gezeten — geschreven en geadviseerd heeft.

En al spijt het mij nu ook onjuist te hebben geoordeeld, toch verheugt het mij innig het te mogen getuigen. Des heeren Röell's verklaring toch is het beste, het meest doorslaande bewijs, een bewijs, oneindig meer afdoende dan door mijne voorstanders en mij zou kunnen worden aangevoerd, dat deze ontwerpen *niet* te ver gaan, dat zij de grenzen van het grondswetsartikel *niet* overschrijden.

Want *algemeen* stemrecht, dit is door den heer Röell met zooveel woorden erkend, beoogen deze ontwerpen niet.

Of zij reeds *tot aan* het algemeen stemrecht komen, hebben wij niet mogen vernemen, maar is dat ook al het geval, dan nog zou volgens de lezing die de heer Röell zelf van zijne kantteekeningen geeft — en die lezing moeten wij als de juiste beschouwen — aan de ruimte die artikel 80 laat zijn voldaan; maar ook niets meer.

»Behoudens de kenteekenen."

Tot de bespreking daarvan kom ik thans, zonder evenwel, zooals te voren is gezegd, de grondwettige quaestie aan te roeren.

Die kenteekenen worden *algemeen* afgekeurd.

Laat ons zien waarom?

Het kenteeken van geschiktheid. Hier ontmoet ik tevens den geachten afgevaardigde uit Leiden, den heer Bool.

Deze afgevaardigde wil alleen geschikte kiezers toelaten. Heel goed. Maar wie is geschikt; waarin is een *geschikt* kiezer te onderkennen; gesteld dat men alle menschen kon examineeren, welke zouden de eischen van het examen van kiezer moeten zijn?

Van dat alles mochten wij van den heer Bool niets vernemen. De heer Bool weet er niets anders van te vertellen dan dat de kennis van lezen en schrijven geen kenteeken

van geschiktheid is. En die geachte afgevaardigde ging verder; zulk een kenteeken, zoo zeide hij ongeveer, zou voor een paar eeuwen goed zijn geweest, maar nu, nu aan dien eisch bijna algemeen voldaan wordt, heeft het bijna geen waarde.

Dat begrijp ik niet, Mijnheer de Voorzitter; wel weet ik, dat in veel gevallen de waarde van een of ander voorwerp vermindert en de kosten van voortbrenging zoo weinig mogelijk te boven gaat naarmate het gebruik er van meer algemeen wordt; maar dat zulk een economische regel ook toepasselijk zou zijn op het kiesrecht en de kiezers heb ik nooit vernomen.

Ik begrijp volstrekt niet dat een kenteeken om kiesrecht te mogen uitoefenen wèl waarde kan hebben als 10 ten honderd het bezitten, maar niet als bijv. 90 ten honderd het bezitten.

Alleen begrijp ik dit, — de heer Bool, die een fel tegenstander schijnt te zijn van kiesrechtuitbreiding, miskent het kenteeken dat hij voor twee eeuwen geschikt achtte, enkel en alléén omdat nu 70 à 80 pct. en toen misschien slechts 10 pct. der bevolking aan dat kenteeken kunnen voldoen. Indien thans ook slechts 10 pct. der bevolking er aan kon voldoen, zou hij het voortreffelijk achten, omdat alsdan natuurlijkerwijze aan slechts 10 ten honderd kiesrecht zou kunnen worden toegekend.

In den gedachtengang van den heer Bool zou men kiezers dienen af te schaffen in plaats van nieuwe in te lijven. Die geachte afgevaardigde is zich zelf in zijne redevoering dan ook weinig gelijk gebleven.

Geschikte kiezers. Mijnheer de Voorzitter: ik verwacht nog altijd dat een der heeren van zulke kiezers eens een juist beeld zal geven. En ik merk hier op, dat waar in 1848 menschen geschikt werden geacht om te kiezen die van f 20 tot f 160 in de directe belastingen betaalden, tegenwoordig zeer stellig de menschen geschikt kunnen worden geacht die lezen en schrijven kunnen. Die menschen toch lezen tegenwoordig allen minstens één courant, waardoor zij zoo niet op de hoogte blijven dan toch worden ingelicht van 't geen er in de wereld omgaat. En dat was in 1848 eene groote uitzondering; er waren toen bijna geen couranten en die er waren had men maar in zeer weinige handen.

Wil men zulke kiezers geschikt achten die geregeld aan de stemmingen deelnemen en hun kiezersplicht niet verzuimen, dan, Mijnheer de Voorzitter, heb ik wel een geschikt middel om goede kiezers te *houden;* men bepale dan in de wet dat ieder kiezer af is die bijv. driemaal verzuimd heeft te stemmen.

Vrij algemeen wordt door de tegenstanders der wetsontwerpen de kennis van lezen en schrijven, door de wet als kenteeken van geschiktheid gevorderd, veroordeeld.

Ik begrijp nog niet goed waarom. Natuurlijkerwijze treft mij niet in de laatste plaats de schildering ons onder andere door de geachte afgevaardigden uit Amsterdam en Rotterdam, de heeren de Beaufort en Mees, opgehangen, van die bejaarde menschen, werklieden natuurlijk, die de schrijfkunst nooit hebben geleerd of weder geheel of grootendeels zijn verleerd, en wien, al kunnen ze, nu ja, nog wel zoo zoo lezen en schrijven, den gang toch zwaar zal vallen naar het gemeentehuis, om daar, ten overstaan van een ambtenaar, proeven van schrijfkunst af te leggen.

Die schildering trof me niet alleen maar ze verbaasde me tevens, waar ik mij herinnerde in de afdeeling, *juist* om het bezwaar voor die oudere werklieden, tegen het vorderen van die schrijfkunst te zijn opgekomen, en waar ik erkennen moest dat ze kwalijk kon worden gemist, heb aangedrongen om haar zoo eenvoudig mogelijk te doen worden.

De lees- en schrijfproef heeft voor mij als kenteeken nog wel eenige waarde; alleen kan ik niet ontkennen, dat velen van hen, die haar niet kunnen afleggen, daarom toch wel geschikte kiezers zouden kunnen zijn.

De *kennis* van lezen en schrijven toch mag doen veronderstellen dat de kiezer ook *leest;* er is eenige zekerheid dat hij het kan en zal doen, eenige zekerheid dat hij zijne kiezerswijsheid niet enkel behoeft op te doen in vergaderingen en vooral niet in kiezersvergaderingen, waar meestal zeer oppervlakkig wordt gesproken en waar men, dit weten wij van den heer Schaepman, het met 't gesprokene niet al te nauw moet nemen.

De gelegenheid te kunnen lezen en onderzoeken wat men noodig acht te weten, maakt de man wel is waar niet bij uitstek geschikt om te kunnen kiezen, maar zij maakt hem wel zooveel geschikter dan anderen, die niet kunnen lezen en uitsluitend moeten afgaan op het gesproken woord.

Daarbij komt nog, dat de kennis van lezen en schrijven niet moeilijk is aan te leeren. Aan de avondscholen voor volwassenen, die men hier, te Amsterdam en in andere gemeenten vindt, leert men ouden van dagen in enkele wintermaanden lezen en schrijven; dat kan overal plaats vinden; overal zijn onderwijzers die voor goede woorden en misschien wat geld zich gaarne beschikbaar stellen om het onderwijs te geven. Waarom zouden de verschillende partijen daarbij niet behulpzaam zijn? Zulk eene kiezerskweekerij is alleszins geoorloofd. Het ware te wenschen, dat zij op de meest ruime schaal werd ondernomen. De talrijk velen, die lezen en schrijven zouden leeren om het kiesrecht te kunnen erlangen, zouden die kennis evenzeer kunnen bezigen om zich het leven minder vervelend en eentoonig en meer aangenaam te maken.

Maar die gang naar het gemeentehuis is, zoowel in de steden als op het platteland, voor de meeste menschen een overwegend bezwaar. En wat zijn dat voor menschen, vraagt de heer de Beaufort (A.)? De kalmen en stillen in den lande; door die menschen uit te sluiten, weert men de beste elementen, die een tegenwicht vormen tegen de roervinken.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, die stillen in den lande, wie kent het geheim hen in beweging te brengen en te houden! Als wij een kiesrecht moeten regelen dat voor hen past, zouden wij even goed geen regeling kunnen maken.

Die nog te kalm en te stil zijn om eenmaal in hun leven naar het gemeentehuis te gaan en eene verklaring te schrijven, op die valt als stemkracht in 't geheel niet te rekenen.

Het is mij nog een raadsel hoe het kenteeken van geschiktheid, de kennis van lezen en schrijven, zoo'n grooten tegenstand kan ontmoeten bij zoovelen, die altijd voor goed onderwijs op de bres zijn gesprongen en wier leuze vroeger steeds was *eerst* leerplicht, dàn kiesrecht, ofschoon zij het eerste verzuimden te geven en dientengevolge het tweede gedurende langen tijd konden ontloopen.

Terwijl de heer Bool ik weet niet welke onmogelijke eischen voor geschiktheid stelt, willen zijne medestanders nog niet eens die simpele en zoo gemakkelijk te verwerven kennis van lezen en schrijven.

Daar, Mijnheer de Voorzitter, schuilt wat achter, daar moet wat achter schuilen, waarnaar we nog mogen raden, maar dat voor het bloote oog nog verborgen is.

Ik kom thans tot het tweede kenteeken, de maatschappelijke welstand.

Dit kenteeken is niet minder afgekeurd dan het eerste. Kiezer te maken ieder, die zonder hulp van eene instelling van weldadigheid in het onderhoud van zich en zijn gezin voorziet, 't schijnt, Mijnheer de Voorzitter, te mal om alleen te loopen.

Dit deugt niet, maar wat deugt dan wel? Als werklieden, die door noesten arbeid hun gezin onderhouden en opvoeden, die voor deze taak, die zij als hun hoogsten plicht beschouwen, waarvoor zij als 't ware leven, als dezulken het kiesrecht nog onwaardig wordt geacht, wie zullen het in vredesnaam dan wèl waardig worden geacht?

De heeren schijnen daar iets op gevonden te hebben; Wij hebben dat vernomen uit den mond van den heer de Beaufort (Amsterdam), maar wij mogen nog niet weten wat het is; wij mogen ook hier naar raden, meer niet.

Zal het zijn, Mijnheer de Voorzitter, de »gezeten werkman" door den heer de Beaufort uit Wijk bij Duurstede weder eens op het tapijt gebracht?

Die gezeten werkman is u niet onbekend, Mijnheer de Voorzitter! Vergis ik mij niet dan is hij door u geïntroduceerd. En niet enkel in deze Kamer. Maar u heeft er, dunkt me, nooit veel pleizier van gehad. Dat is dan trouwens ook wel een beetje uw eigen schuld. U heeft de man achter het scherm gelaten en verzuimd hem voor het voetlicht te brengen, zóó, dat ieder hem kan zien, beoordeelen, waardeeren, en ieder voortaan kan weten wat een gezeten of in zijn stand gezeten werkman nu eigenlijk voor een mensch is.

U heeft dat verzuimd te doen, en anderen, die u hebben nagepraat, eveneens. Zal die werkman er bij deze discussiën eens uitkomen, zullen wij nu eindelijk zijn beeld eens mogen zien? Zal de heer de Beaufort hem ons nu eens voorstellen in zijne volle waarde? Ik hoop het zeer, Mijnheer de Voorzitter. Ik ben er zeer nieuwsgierig naar hem te leeren kennen.

Eerst wanneer wij hem kennen, zullen wij kunnen beoordeelen of hij het kiesrecht waardig is, hij en de zijnen, alsook, waarom zij het wèl waardig zouden zijn en de niet gezetenen *niet.*

Of zullen die door den heer de Beaufort nog bedekt gehouden kiezers dezulken zijn, aan wien de heer van Houten het aanzijn heeft gegeven in de *Vragen des Tijds*?

Dat zijn: de ingezetenen die in de personeele belasting zijn aangeslagen en hun aanslag over het vorig jaar hebben betaald: en de overigen die niet in de personeele belasting zijn aangeslagen, mits zij een bedrag van minstens f 50 in de Rijkspostspaarbank hebben en behouden.

De heer van Houten weet natuurlijk, dat de woningen der werklieden, vooral in de groote gemeenten, niet dan bij hooge uitzondering in de personeele belasting worden aangeslagen, om de eenvoudige reden, dat zij daarvoor niet in de termen vallen. Maar dat is voor den heer van Houten geen bezwaar. Hij, die vroeger 't meest en 't heftigst de censusbarrière heeft gebombardeerd, weet daar wel een middel op. Werd vroeger het kiesrecht aan de belastingen gepast, voortaan zullen, als wij den heer van Houten volgen, de belastingen worden gepast aan het kiesrecht. Dat is nog een beetje erger. En om dat bedrijf te volvoeren, moeten we de kiesrechtontwerpen ter zijde leggen en met deze Kamer, die bezig is haar doodvonnis te voltrekken, nog eventjes de personeele belasting herzien.

Wie lust heeft doe aan dat spelletje mee, maar ik doe het niet.

Ik wil wel meedoen aan eene herziening der personeele belasting, mits deze kieswet gereed is en hare invoering, wegens omstandigheden van de Regeering en ons onafhankelijk, nog wachten *moet.* In dat geval alleen acht ik mij verplicht mee te doen als derde deel der belastingherziening en voor zoover die herziening strekt om deze belasting billijker te regelen en haar druk voor de lagere klassen te verminderen.

Het is niet bekend of de kiezers, die de heer van Houten zich denkt, in amendementen zullen worden belichaamd. Maar wordt dat het geval, dan, Mijnheer de Voorzitter, verwacht ik dat de voorstellers ons eens zullen voorrekenen, hoe een werkmansgezin, van het inkomen door arbeid van het hoofd des gezins verkregen, in alle noodzakelijke behoeften des levens kan voorzien en bovendien nog f 50 kan besparen, alsook hoe het 't eenmaal bespaarde, onder alle omstandigheden en rampen die het gezin en de familie van tijd tot tijd treffen, als werkloosheid, ziekte enz., kan worden behouden.

En, Mijnheer de Voorzitter, ik wil den heeren deze berekening gemakkelijk maken door als type te stellen een middelmatig gezin, bestaande uit man, vrouw en drie kinderen, en een loon, gedurende er gewerkt wordt, van f 12 per week, het normaal loon van goede ambachtslieden in de groote steden, terwijl voor huishuur kan worden afgetrokken f 2 en voor zieken- en dergelijke fondsen of vereenigingen f 0,60. De heeren mogen ons voorrekenen, hoe van f 9,40 per week voor levensonderhoud, aanschaffing en onderhoud van kleederen, schoeisel, huisraad enz., voor bewassching en andere reiniging, lectuur, ontspanning en dergelijke, — hoe van een bedrag van f 1,34 per dag voor het gezin of 27 ct. per hoofd — een bedrag, waarschijnlijk niet voldoende voor de sigaren die de heer van Houten rookt —, hoe van dat bedrag in de meest bescheiden mate, in *al* die behoeften kan worden voorzien, en . . . . bovendien nog een aanzienlijk deel kan worden bespaard, en niet slechts bespaard, maar kan worden *opgelegd*, kan worden *gekapitaliseerd*; want dit laatste vordert de heer van Houten; niets minder.

Ik herinner er nogmaals wel aan, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de meest gunstige gevallen heb gesteld: een *klein* gezin, een *goed* weekloon, matigen huurprijs en *geregeld* werk, zonder verdere tegenspoeden in 't gezin.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, heeft de vorige week argumenten in het debat gebracht, die wij ook reeds in 1887, bij de beraadslagingen over art. 80, van hem hebben gehoord.

Ik wil dat dien afgevaardigde allerminst tot een verwijt rekenen. Ik herinner me heel goed, dat wijlen de oude Gerhard, de destijds wel bekende Amsterdamsche kleermakersgezel — een man van overtuiging, die men een vriend kon noemen, al was men het niet met hem eens — reeds 10 jaren geleden zeide: het onderwerp — hier doelde hij op 't *algemeen* kiesrecht — is uitgeput, wij hebben er bij herhaling en tot vervelens toe alles van gezegd; wat wij nog wel kunnen doen is, de lieden vertellen welke voordeelen wij van 't algemeen stemrecht verwachten; maar als wij daarmede beginnen worden we het oneens. Zoo was het, Mijnheer de Voorzitter toen reeds, en hoe zou het dan nu zijn!

De heer Mees heeft, evenals in 1887, het bevolkingsvraagstuk in het debat gebracht. Ik heb daar vrede mede, Mijnheer de Voorzitter. U en ook de heer Mees weten te goed, dat dit onderwerp mij kwalijk *te* veel kan worden besproken. Ik zal daar niet meer van zeggen. En waar ik mij bewust ben reeds gedurende een aantal jaren niet onverschillig te zijn gebleven voor dit vraagstuk, en mijne belangstelling daarin niet bij woorden te hebben gelaten, het niet heb gelaten bij een gelegenheidsspeech in deze Kamer, die wel allerminst de ooren kan bereiken der menschen door den heer Mees bedoeld, — meen ik het bescheiden verwijt des heeren Mees te minder te verdienen.

Wat toch was dat verwijt? Dat wij »de lagen, die de kinderen die zij zonder gevoel van verantwoordelijkheid ter wereld brengen, opdragen aan wat met een plechtigen naam genoemd wordt »de gemeenschap", — dat wij juist die menschen het kiesrecht willen geven.

Dat verwijt, Mijnheer de Voorzitter, — de heer Mees moet het dunkt mij gevoelen — is *te* algemeen. Wij *denken* bij het kiesrecht om die menschen eenvoudig niet. Maar dat is de fout, zegt de heer Mees misschien. Aangenomen, doch hoe moeten wij er in voorzien? Moet misschien het kindertal de uiterste grens worden voor toekenning van kiesbevoegdheid? Mij wel, maar dan voor *allen* gelijk. Er zijn arme gezinnen genoeg van wier kinderen de gemeenschap geen *last*, veeleer *lust* heeft, en er zijn eveneens burger- en bemiddelde gezinnen genoeg, van wier kinderen de gemeenschap *niets anders* dan *last* heeft. Het zou in ieder geval meer zin hebben dan het spaarbedrag van mr. van Houten; dat moet erkend worden.

Wil de heer Mees voorstellen kiesrecht toe te kennen aan alle meerderjarige mannen die ongehuwd zijn en aan gehuwden die niet meer dan twee of drie kinderen hebben? Komt er zulk een voorstel, dan wil ik er over denken er vóór te stemmen, maar ik zou den heer Mees niet kunnen aanraden het te doen; hij zou er niet veel succes van hebben.

Ik zal, Mijnheer de Voorzitter, op dit onderwerp, waarover men in deze Kamer dagen achtereen zou kunnen discussieeren, niet verder ingaan.

Ik voor mij vind het verwekken van te veel kinderen hoogst onvoorzichtig en blijf voortgaan den menschen dit aan het verstand te brengen; maar als zij het niet willen of door vooroordeelen en bezwaren, waarvoor men dikwijls eerbied moet hebben, niet *mogen* begrijpen, en vooral als zij, zoo goed dat in hun vermogen is, zonder hulp van eene armenkas in het levensonderhoud dier kinderen voorzien, is er mijns inziens geen reden om hen het kiesrecht te onthouden.

En, Mijnheer de Voorzitter, nog deze vraag: Hoe zal de heer Mees zijne denkbeelden goedpraten bij een van zijne voornaamst medestanders, op wiens redevoering hij bij herhaling een beroep deed, bij den heer Röell, die bij *voorkeur* kiesrecht wil toekennen aan *gehuwden* en bij hooge uitzondering aan *ongehuwden*?

Mijnheer de Voorzitter. Ik stap van dat onderwerp af, maar heb met den heer Mees nog één appeltje te schillen. De heer Mees, die anders met betoogingen niet veel op heeft en de betoogkracht dier betoogingen zelfs gelijk nul acht, is wel zoo vriendelijk geweest eene uitzondering te maken voor de vergadering op 23 dezer hier te 's Gravenhage gehouden, en hij heeft zelfs met een warm woord van waardeering gesproken over mijn vriend Mol, de bakkersgezel te Workum. Hiervoor, Mijnheer de Voorzitter aan dien geachten afgevaardigde mijn hartelijken dank.

En wat zeide de heer Mees? » Een man die zóó spreekt, moet zeer zeker in het kiezerskorps worden opgenomen en zal misschien aanspraak hebben om eenmaal tot de gekozenen te behooren ".

Ik hoop dit van harte, Mijnheer de Voorzitter, maar over het laatste hebben wij hier niet te spreken, wel over het eerste En dan ben ik het natuurlijk geheel eens, dat »een man die zoo spreekt in het kiezerskorps moet worden opgenomen ". Maar hoe zal de heer Mees dat doen, waar hij de eisch der kiesbevoegdheid door de Regeering gesteld ten eenenmale verwerpt? Die man verdient f 9 per week, of hij thans een huis bewoont dat in de personeele belasting is aangeslagen weet ik niet; maar gesteld dat hij Workum uitgaat — wat misschien het geval zal worden, omdat hij gemist kan worden nu hij de zoon van het huis het vak heeft geleerd en de bazen in Workum het zonder knecht stellen — indien hij dan in een van de groote steden komt, zal hij f 11 of f 12 per week verdienen, hetgeen te weinig is om een huis te bewonen dat in de personeele belasting valt. Hoe zou die man nu kiezer moeten zijn? En wat van hem geldt, geldt evenzeer van zijne medewerklieden, al kunnen ze zoo goed niet spreken.

In het povere stelsel van den heer van Houten wordt die man dus geen kiezer. Hij zou het evenmin worden indien de laagste aanslagen in de vermogensbelasting kenteeken voor kiesbevoegdheid werden.

Van dit kenteeken, ik merk dit inzonderheid op, Mijnheer de Voorzitter, hebben wij nog niet mogen hooren. Ik merk het alleen op en wensch het natuurlijk niet. Ik begrijp dat de heeren, met mij, de overtuiging hebben, dat ook dit middel niet baten kan, om, als regel, zelfs de *bekwaamste* ambachtslieden in den kiezerskring op te nemen. Ik constateer dit alleen en zeg er op dit oogenblik niets meer van.

Hoe zullen nu mijn vriend Mol en zijne medewerklieden in vredesnaam kiezer moeten worden?

Zullen zij er misschien komen in het stelsel door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, ontwikkeld? Maar hier moet ik vragen: Wat wil de heer Röell? Het geheim zit misschien in de Engelsche citaten. Ik begrijp dat de heeren zulke citaten liefst oorspronkelijk begrijpen, maar voor ongeletterden — en die zijn er tegenwoordig gelukkig ook in de Kamer — zou het wel wenschelijk zijn er in de *Handelingen* eene vertaling bij te voegen.

Wil de heer Röell kiesrecht toekennen aan allen die eene woning bewonen? Wil hij het kenteeken van den maatschappelijken welstand daardoor doen vervangen? En zoo ja, zal dat gelden voor *allen*, die een perceel of gedeelte van een perceel bewonen, ongerekend het huurbedrag?

Indien het zoo is, wil ik erkennen, Mijnheer de Voorzitter, dat er wat voor te zeggen zou zijn; als dat middel kan strekken om tegenstanders te bekeeren, wil ik er dubbel ernstig mijne aandacht aan schenken, behoudens, dit voeg ik er dadelijk bij, de uitsluiting van commensalen en inwonende bedienden.

Ik heb hier echter een bijzonder appeltje met dien geachten afgevaardigde te schillen.

Sprekende over zijne grief, » dat uit één gezin meer kiezers komen dan één ", zeide hij te vertrouwen, dat dit ook eene grief zou zijn voor mij, omdat ik bij de grondwetsherziening heb voorgesteld » dat van personen die tot één gezin behooren slechts één tot de uitoefening van het kiesrecht zou worden geroepen ".

Die voorstelling, Mijnheer de Voorzitter, is wat al te sober en te eenvoudig. De heer Röell, die er zelf grooten prijs op stelt juist te worden geciteerd en beoordeeld, had het bij deze eenvoudige voorstelling niet moeten laten.

Wat toch is het geval, Mijnheer de Voorzitter! Bij de grondwetsherziening van 1887 ijverde ik voor het waarborgen van het kiesrecht *in* de Grondwet; de kenteekenen, waarover wij nu nog twisten, stonden mij tegen, daarbij gevoelde ik toen reeds, evenals nu nog, zeer veel voor het toekennen van kiesrecht aan vrouwen, die hoofd van een gezin zijn of zelfstandig wonen. De heer de Savornin Lohman stelde voor om art. 76 (80) aldus te lezen:

» De leden der Tweede Kamer worden regtstreeks gekozen door de meerderjarige mannelijke ingezetenen, tevens Nederlanders. De wet bepaalt wie tot het uitoefenen van kiesregt wordt geroepen, door aanwijzing der kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand. Van personen die tot één gezin behooren, kan slechts één tot de uitoefening van het kiesregt worden geroepen."

Ik poogde dat artikel te amendeeren, zoodat het zou luiden:

»De leden der Tweede Kamer worden regtstreeks bij geheime stemming gekozen door de meerderjarige ingezetenen, tevens Nederlanders, die in het onderhoud van zich en hun gezin, zonder hulp van anderen, voorzien. Van personen, die tot één gezin behooren kan slechts één tot de uitoefening van het kiesregt worden geroepen."

De bedoeling is dunkt mij duidelijk. Ik deed het voorstel niet om andere leden van het gezin als kiezer te weren, maar ik wilde mij er bij aansluiten, er in berusten en daardoor bereiken, dat vrouwen niet geheel van het kiesrecht zouden worden uitgesloten, en om bovendien de aan te wijzen kenteekenen er uit te houden. Het was een bemiddelingsvoorstel, niet anders. Ik wilde het eene opofferen om er het m. i. betere mede te winnen.

De heer Röell heeft dan ook onjuist geoordeeld; dat uit een gezin meer kiezers komen dan één is voor *mij* geene grief; het tegendeel is veeleer het geval.

Ik keer nu terug tot de kiezers die de heer Röell zich denkt of niet denkt.

Van deze laatsten weten we dat het de inwonende bedienden en commensalen zijn.

En nu is de vraag: waarom zou een huisknecht *niet* mogen kiezen en een koetsier, die niet woont in *het* huis, maar meestal wel in een huis van zijn heer, wèl? Dezelfde vraag kan gelden voor in- en uitwonende boerenknechts en voor handwerksgezellen, van wie velen bij den meester inwonen. Vreest men voor de toepassing van het »wiens brood men eet diens woord men spreekt", dan wensch ik te vragen: of er voor die vrees *minder* grond is, wanneer werklieden en patroons geregeld 10 à 12 uren per dag te zamen zijn; de band, als er van een band sprake is, wat ik altijd hoop, is tusschen deze partijen *even* nauw, als tusschen den heer Röell en zijn knecht, die toch zeker des avonds niet te zamen zullen uitgaan en 's nachts wel ieder op eene eigen kamer zullen slapen.

Maar, zegt misschien de heer Röell, in Engeland is het toch ook zoo! Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat geloof ik

graag. Gesteld echter dat de Engelschen gek waren, en zou dat voor ons eene reden moeten zijn om het ook te worden?

Die commensalen is nog wat anders. Toen ik deze uitzondering hoorde noemen, dacht ik dadelijk: maar nu gaan de tegenwoordige *lodgers*, voor wie hier in 1887 zoo ijverig is gestreden, er ook aan. Maar dat bleek onjuist. Tijdens de redevoering van den heer Kerdijk kwam dat uit. Er bleek toen, als ik mij niet vergis, dat de heer Röell wèl kiesrecht zou willen toekennen aan menschen die bij anderen inwonen, mits zij er maar niet tevens zoogenaamd in de kost zijn. Ik had willen zeggen, mits zij er maar niet *eten*, maar dat ging niet, want de heer Röell wil, stel ik het mij goed voor, niet uitsluiten zij die op eene kamer (zij moge groot of klein zijn, dat mag geen verschil wezen) inwonen, zich voor eigen rekening boter en brood aanschaffen en zich het eten laten brengen of halen van eene kok of uit eene volksgaarkeuken, wat natuurlijk op hetzelfde neerkomt.

Het verschil zou dus zijn, dat menschen, die inwonen en met het gezin waar zij inwonen, hetzij het voor allen gelijk of voor hun bijzonder in het gezin in de keuken van het gezin klaar gemaakt middagmaal nuttigen, *niet* zullen mogen kiezen, terwijl zij, als zij zich het eten van elders laten brengen of het elders gaan nuttigen, wèl zouden mogen kiezen.

Hoe die onderscheiding zal zijn te maken en te bewijzen begrijp ik niet. Maar bovendien, zóó opgevat, durf ik den heer Röell wel verzekeren, dat zijne vreugde over het vinden van 2024 commensalen te Utrecht of pl. m. 100 000 in het Rijk, die zoo maar, met eene streek, kiezer af zouden blijven, vrij wat zou worden getemperd.

Verder, Mijnheer de Voorzitter, zou ik den heer Röell wenschen te vragen, of het uit een oogpunt van zedelijkheid en bevordering van huiselijk leven wenschelijk mag worden geacht om bijv. jongelieden, die zoogenaamd op hun ambacht reizen, om zich verder te bekwamen en te ontwikkelen en ervaring op te doen, of het wenschelijk is hen te drijven *uit* de gezinnen waar zij *huiselijkheid* en *gezelligheid* vinden, naar gelegenheden waar zij meestal enkel slapen en al het andere moeten zoeken buitenshuis?

Mijnheer de Voorzitter, de heer Röell getuigde aan betoogingen niet meer waarde te hechten dan zij verdienen. Welnu, dat is ook genoeg, meer kan niet worden gevorderd. De heer Röell heeft dus nota genomen van de betoogingen; maar hij heeft meer gedaan. Herhaaldelijk is door hem in den laatsten tijd gesproken met arbeiders, » waaronder óók waren die eene groote rol in de arbeidsenquête hebben gespeeld". Het verheugt mij zeer dezen omgang van den heer Röell met arbeiders te vernemen, al begrijp ik niet welke *groote* rol arbeiders in de arbeidsenquête kunnen hebben gespeeld. En wat vernemen wij als het resultaat van deze besprekingen, o. a. met groote rollen spelende arbeiders. Dat één, let wel, Mijnheer de Voorzitter, één van hen tot den heer Röell zeide: »maak allen kiezer, die een eigen huishouden onderhouden, maar laat de landloopers en de bedelaars en de commensalen er buiten".

Eén er van zeide dat. Ik zal, Mijnheer de Voorzitter, de vraag, of de anderen niets hebben gezegd, niet doen. Die eene bevalt mij bovendien vrij voldoende. Vooral als wij in 't oog houden dat de heer Röell met hem *sprak* en hem met het hem eigene opene en goedige gelaat aanziende, vroeg: en hoe denk je over de landloopers en bedelaars? . . . . En over de commensalen? Stel dat het kiesrecht kon worden verdiend, dan zou deze man het moeten hebben verdiend. Maar hoe zal de heer Röell dien man kiezer maken? Is hij het werkelijk met dien man eens, dat *allen* die een eigen huishouden onderhouden kiezer worden? Dat vernamen wij nog niet.

Voor zoover noodig, zij hier opgemerkt, dat ik er gaarne toe zal medewerken om landloopers en bedelaars buiten te sluiten. Dit te doen acht ik alleszins billijk. Daarvoor zal wel een middel te vinden zijn. Mede ook, zal ik mijne stem niet onthouden aan bepalingen die strekken om misbruiken van de zijde der armbesturen, zooals er gevreesd worden, te voorkomen. Tot het voorkomen van zulke misbruiken reken ik mij verplicht.

Mijnheer de Voorzitter, geen der hier vernomen denkbeelden — tot deze heb ik mij bepaald — ter vervanging van het kenteeken van den maatschappelijken welstand trekt mij aan. In de eerste en voornaamste plaats niet, omdat alle het vooruitzicht openen en de meeste met de stellige bedoeling worden vooropgesteld, om het aantal kiezers, dat met de wetsontwerpen in uitzicht wordt gesteld, belangrijk te verminderen. Maar bovendien acht ik geen der kenteekenen zóó rationeel, zóó afdoende en zóó eenvoudig in de toepassing, als dat van de Regeering. Mijn hoofdbezwaar is, dat geen ander kenteeken het kiesrecht zóó diep in de werkliedenkringen kan brengen als billijk moet worden geacht en binnen de perken van de Grondwet mogelijk is; en een nevenbezwaar, is dat met andere kenteekenen het toekennen van kiesrecht uitsluitend voor de lagere klasse afhankelijk wordt gemaakt van de beschikking van ambtenaren en andere personen, die hier niets mede te maken moeten en mogen hebben.

Bij een belastingcensus zijn het de daarbij betrokken ambtenaren en inzonderheid de schatters, bij eene woningcensus geeft men den huisbaas de vrije hand kiezers te maken of te breken.

Is het bovendien wenschelijk, om de velerlei invloeden die het woning- en huisvestingvraagstuk der lagere klasse beheerschen, — invloeden die bijna alle hoogst nadeelig inwerken — dezerzijds nog te vermeerderen? Zal men voortaan woningen krijgen met en zonder kiesrecht, geheel afhankelijk van de grillen der eigenaars?

Van het toepassen der vermogensbelasting als maatstaf voor het toekennen van kiesrecht, is, voor zoover ik kan nagaan, nog niet gerept. Nu, dat is ook wel voorzichtig. Men begrijpt wel dat daarmede het kiesrecht niet komt in de kringen waarin het behoort te komen, maar bovendien ook, dat dit een al te gemakkelijk en goedkoop middel zou worden om kiezers te telen.

Ik wensch hier nog op te merken, dat ik het verband tusschen het belasting- en het kiesbiljet nooit goed heb begrepen. De vordering, dat de burgers belasting betalen begrijp ik wel. Maar welke ingezetene of welk gezin betaalt geen belasting? Of zijn de accijnzen geen belasting, zijn de inkomende rechten geen belasting, en wie anders dan de bewoners betalen de grondlasten van het gebouwd, om van het ongebouwde maar niet te spreken? Een werkmansgezin, waarin geen sterke drank wordt gebruikt, betaalt nog minstens 6 à 7 gulden aan accijnzen enz. buiten de grondlasten. Drinkt de vader, en hij maar alleen, één borrel per dag, dan komt daar ongeveer f 12 per jaar bij. Betalen de meer- en meestvermogenden naar verhouding evenveel? En beteekent hetgeen de werkliedenkringen op deze wijze betalen, niets? Komt dat alles niet evengoed in de schatkist als hetgeen wij op een biljet rechtstreeksch bij den ontvanger betalen? En worden van dat geld niet evengoed als van het andere, de Koningin, de Ministers en wij betaald en alle andere uitgaven, die er te doen zijn, voldaan?

Met welk recht zouden wij die menschen nog langer goed genoeg achten om in tijd van nood het land te verdedigen, en leggen wij ze daarvoor nu reeds zware lasten op, en zouden wij ze te slecht achten om door het medekiezen van de Vertegenwoordiging mede invloed te erlangen op het herstel van 's lands zaken?

Waarom zoudt gij geen vertrouwen stellen in dat volk dat uwe kerken vult, en die bij voorkeur vult; dat geen gelegenheid verzuimt om van zijn gehechtheid aan de Koningin en het vaderland te doen blijken; dat zich gaarne laat inlijven bij Oranjebonden en bonden van orde, dat meestal kalm weet te vergaderen, dat, hoezeer het meer dan anderen getroffen wordt door den druk der tijden en tijdsomstandigheden, te eerder nog omdat het geen weerstandsvermogen meer heeft, en ondanks geene gelegenheid wordt verzuimd het zijn toestand te doen beseffen en in

84ste VERGADERING. — 1 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

eene ontevreden stemming te brengen, het tot klassenhaat en klassenverzet te prikkelen, leidelijk en berustend blijft, nog vertrouwen genoeg stellend *en* in de *Kroon* en in hare *Regeering*, van deze zijde op tegemoetkoming hopend?

Zult ge, uw bekenden snoeilust botvierend, het mes er diep inzetten, om, ja laat het zijn, een paar honderd minder kiezers te maken dan het Regeeringsontwerp belooft? Zal dan uw gemoedsrust zijn bevredigd, uwe vrees zijn gekalmeerd? Laat de schijn u niet bedriegen! Ik merkte het reeds op, voor 't geen ge 't *meest* vreest, bestaat te *minder* gevaar, naarmate gij er *dieper* ingaat. De ervaring zal het leeren, dat deze Regeering, door *dadelijk* zóó ver te gaan als de Grondwet toeliet, volkomen juist heeft ingezien wat in 's lands belang, voor heden en eene lange toekomst, het *meest* gewenscht is.

En wat zult ge winnen met het schrappen van, laat het zijn, een paarmaal honderdduizend kiezers minder, dan in het Regeeringsontwerp worden beloofd?

Tweemaal honderdduizend ingezetenen, die, als ze niet reeds ontevreden zijn, ontevreden worden en als ze reeds ontevreden zijn, ontevreden*er* worden.

Wie de verantwoordelijkheid daarvan wil dragen doe het, maar ik doe niet mee.

En die ge buitensluit, kloppen dadelijk weer aan, ernstiger en klemmender dan voorheen, want zij zullen weten, dit danken wij der Regeering, dat zij binnen konden zijn gebracht, maar min of meer willekeurig buitengesloten zijn geworden.

En zullen zij er buiten blijven, zullen zij er zelfs geruimen tijd buiten blijven? In geen geval. Het kiesrechtvraagstuk, zal, zoover het binnen de grens van art. 80 der Grondwet kan worden opgelost, niet van de baan zijn. De eerste de beste Kamer zal dit ontwerp opnieuw onderhanden moeten nemen en voor dien tijd waarschijnlijk geen anderen wetgevenden arbeid afdoen. En de vraag zal dan nog zijn, of het bij eene uitbreiding binnen de grens van art. 80 zal blijven, of het niet dadelijk los zal gaan op eene grondwetsherziening op dit punt.

Moet dat worden geprovoceerd? Kan dat geacht worden te zijn in 's lands belang? Is het niet hoogst wenschelijk dat het kiesrechtvraagstuk, nu minstens reeds sedert '76 aan de orde, voor eenigszins geruimen tijd van de baan wordt gebracht, opdat onder de nieuwe orde van zaken, zoo ongestoord mogelijk, kan worden gearbeid aan tal van wettelijke voorzieningen, waaraan zoo dringende behoefte is en waarnaar het volk zucht?

Wat mijn standpunt is tegenover deze wetsontwerpen is bekend. Bevredigen doen ze mij niet; maar daarvan mag ik allerminst deze Regeering een verwijt maken. Zij heeft gegeven wat zij geven kon.

Of ik er mijne stem aan zal geven, zal er van afhangen hoe zij er bij de eindstemming uitzien; want al heb ik de overtuiging dat de kiezers, die er heden worden uitgelaten, aanstonds er zullen worden ingebracht, mijne stem daartegen zal zijn als een protest, dienende voor later beroep.

Van den Minister verwacht ik dat hij het juiste standpunt, door hem ingenomen, zal handhaven, dat hij zal blijven letten op de belangen van het land en geheel het volk, en niet op die van de tegenwoordig *bevoorrechten*, de kiezers.

Over onderdeelen, hoe belangrijk sommige daarvan ook mogen zijn, zal gelegenheid zijn te zijner tijd te spreken. Ik hoop echter dat de Minister zal kunnen goedvinden zijnerzijds nog te voorzien en te gemoet te komen in de bezwaren, *algemeen* gehoord, tegen het uitsluiten der militairen, in het verruimen van den tijd en gelegenheid voor het stemmen, opdat werklieden, want hen geldt het vooral, die *mogen* stemmen, ook zullen *kunnen* stemmen, en in het doen vervallen van de aangebrachte overgangsbepaling, waarbij kiesrecht zou worden verleend volgens tweeërlei recht.

Overigens is het mijn vurigste wensch en zal het mijn streven zijn, dat deze arbeid niet worde onderbroken en niet worde gestoord, maar vóór het nieuwe zittingjaar worde ten einde gebracht.

Moge dat zoo zijn!

De **Voorzitter**: Er zijn eenige Regeeringsbescheiden waaromtrent kan worden beslist of zij een bepaald onderzoek vorderen:

de opgaven omtrent de opbrengst van het recht van successie en van overgang over 1892, gedrukt ten vervolge van de stukken betrekkelijk de wet op de middelen voor 1893. (**2**)

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

het Koloniaal Verslag van 1892. (**5**)

Dit Verslag wordt gesteld in handen van twee Commissiën van onderzoek; aan de eerste commissie, waartoe door den Voorzitter worden benoemd de heeren Kielstra, Kolkman, van der Borch van Verwolde, Smeenge en Bool, wordt opgedragen het onderzoek van het Verslag over Oost-Indië; en aan de tweede, door den Voorzitter samengesteld uit de heeren Schimmelpenninck van der Oye, Heldt, Pyttersen, Smits van Oijen en Plate, het Verslag over West-Indië;

de Staatsrekening en drie andere rekeningen over 1890. (**85**)

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

het Verslag van den staat der scholen over 1891/1892. (**114**)

Dit stuk wordt gesteld in handen van eene commissie van vijf leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren van Alphen, Hintzen, Mutsaers, Houwing en Tydeman;

het Verslag nopens de muntwerkzaamheden over het jaar 1892; (**181**)

Dit Verslag wordt voor kennisgeving aangenomen;

de Inlichtingen op het adres van J. C. Post, echtgenoote van A. G. Greebe, te Hilversum, houdende verzoek zoodanige maatregelen te nemen, dat aan haar de voor pensioen gestorte gelden zullen worden teruggegeven; (**188**)

de Inlichtingen omtrent het adres van den gewezen tijdelijk gepensionneerden huzaar G. J. Meulenbroek, te Zwolle, strekkende om in het genot van voortdurend pensioen gesteld te worden; (**195**)

de Inlichtingen omtrent het adres van den gepensionneerden luitenant-kolonel van het Oost-Indisch leger P. C. Hoolboom, te Kampen, houdend verzoek, dat aan de twee minderjarige kinderen van den tijdens zijne detacheering bij genoemd leger overleden eerste-luitenant J. W. F. H. Tissot van Patot, alsnog onderstand moge worden verleend. (**200**)

Deze Inlichtingen worden gesteld in handen eener Commissie van vijf leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Hartogh, van Vlijmen, Heemskerk, van Gijn en Rink;

het Verslag aangaande den toestand der bij de wetten van 20 Augustus 1859 (*Staatsblad* n°. 95) en 14 November 1879 (*Staatsblad* n°. 197) bedoelde fondsen, stichtingen en kapitalen over 1892. (Wees- en Momboirkamers.) (**192**)

het Verslag van de bevindingen en handelingen van het Veeartsenijkundig Staatstoezicht in het jaar 1891. (**197**)

Deze Verslagen worden voor kennisgeving aangenomen;

de Inlichtingen op het adres van B. Knoop, eervol ontslagen veldwachter der gemeente Rhijnsburg, tot het bekomen van pensioen. (**199**)

Deze Inlichtingen worden gesteld in handen eener Commissie van vijf leden, waartoe de Voorzitter benoemt de heeren Donner, Bevers, van de Velde, Ferf en Gerritsen.

Nog heb ik de eer mede te deelen dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met hare Verslagen over de volgende wetsontwerpen:

nadere bepalingen omtrent den accijns op de suiker;

verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1893.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld, terwijl de dag van de behandeling der wetsontwerpen later zal bepaald worden.

De Vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

Op bladz. 1593, kol. 1, reg. 6 v. b., staat: A; lees: »H".

In de rede van den heer *de Beaufort* (Amsterdam), voorkomende op:

bladz. 1637, kol. 1, reg. 14 v. o., staat: intenten; lees: »uitersten";

aldaar, reg. 13 v. o., staat: een; lees: »uw";

bladz. 1638, kol. 1, reg. 35 v. b., staat: behoeft; lees »behoefde";

aldaar, reg. 40 v. b., staat: juist; lees: »punt";

aldaar, reg. 47 v. b., staat: toen; lees: »toch";

aldaar, kol. 2, reg. 2 v. b., staat: na oorsprong; lees: »oorsprong of";

bladz. 1639, kol. 1, reg. 32 v. b., staat: A. B. en C.; lees: »A. en B.";

bladz. 1640, kol. 1, reg. 1 v. b., staat: ik erken dat,; lees: », ik erken het,".

In de rede van den heer *Kerdijk*, voorkomende op:

bladz. 1646, kol. 2, reg. 34 v. b., staat: bevreesd of onbevreesd; lees: »bewust of onbewust";

bladz. 1652, kol. 2, reg. 23 v. b., staat: bedrijf; lees: »bederf";

bladz. 1653, kol. 1, reg. 29 v. b., staat: van de; lees: »in";

bladz. 1654, kol. 1, reg. 25 v. b., staat: te voorkomen? O; lees: »te voorkomen";

aldaar, reg. 28 v. b., staat: Daarom; lees: »Daareven";

aldaar, kol. 2, reg. 62 v. b., staat: dringend; lees: »dwingend";

bladz. 1658, kol. 2, reg. 10 en 11 v. b., vervallen de woorden: »Ik kan voorts niet toegeven, dat de bevolkingsregisters ten deze van geen beteekenis zijn.";

aldaar, reg. 27 v. b., staat: helaas; lees: »tot later";

aldaar, reg. 5 v. o., staat: dus de heer Röell zelve; lees: »dat den heer Röell zelven";

bladz. 1659, kol. 1, reg. 20-18 v. o., vervallen de woorden: »Maar hij voegde er bij, daar moet iets bijkomen, en dat bijkomen, kon meer en minder zijn, en dat kan zeer beperkt zelfs zijn";

bladz. 1660, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: hun; lees: »hem".

In de rede van den heer *Mees*, voorkomende op:

bladz. 1660, kol. 2, reg. 27 v. o., staat: terstond tegen hen; lees: »terstond";

aldaar, reg. 19 v. o., staat: wetsvergaderingen; lees: »volksvergaderingen";

bladz. 1661, kol. 2, reg. 31 v. b., staat: kiezers; lees: »nieuwe kiezer";

bladz. 1662, kol. 1, reg. 24 v. b., staat: gelooven; lees: »geloofde";

aldaar, reg. 33 v. o., staat: aus; lees: »auf";

aldaar, kol. 2, reg. 33 v. o., staat: waar; lees: »maar";

aldaar, reg. 32 v. o., staat: bewijs; lees: »begrip";

bladz. 1663, kol. 1, reg. 2 v. b., staat: dat, wanneer het onder; lees: »dat";

aldaar, kol. 2, reg. 4 v. b., staat; kort; lees: »hart";

aldaar, reg. 15 v. b., staat: brengt; lees: »brenge";

aldaar, reg. 20 v. b., staat: Het; lees: »Zij";

bladz. 1664, kol. 1, reg. 13 en 14 v. b., staat: toegelaten; lees: »toegelaten bij den gemeenteraad";

aldaar, reg. 19 v. b., staat: nedergelegd worden, tegen betaling; lees: »en tegen betaling";

aldaar, kol. 2, reg. 11 v. o., staat: belasting; lees: »*betaling* der belasting";

bladz. 1665, kol. 1, reg. 16 v. b., staat: aanslag; lees: »aanslag te betalen";

aldaar, kol. 2, reg. 33 v. b., staat: *binnen* de kern; lees: »de kern".

In de rede van den heer *Æ. Mackay*, voorkomende op:

bladz. 1666, kol. 2, reg. 5 v. b., staat: wettig; lees: »nuttig";

bladz. 1667, kol. 2, reg. 22 v. b., staat: zeer; lees: »meer";

bladz. 1668, kol. 1, reg. 5 v. b., staat: door belangstelling wat; lees: »daar belangstelling uit";

aldaar, reg. 6 en 7 v. b., staat: het meest; lees: »veel meer";

bladz. 1669, kol. 2, reg. 26 v. b., staat: daar; lees: »hier".

85ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 2 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: eene Nota van inlichtingen van den Minister van Justitie op een adres. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten de heeren:

Smeenge, Cremer, Mutsaers, Ferf, Tydeman, Vermeulen, Zijp, de Kanter, Schaepman, de Geer van Jutfaas, Bool, van Alphen, van Beuningen, van der Kaay, Hintzen, Goekoop, Walter, Houwing, van Houten, van der Borch van Verwolde, Heemskerk, A. van Dedem, de Meijier, van der Feltz, van Bylandt, de Beaufort, Borret, Dobbelmann, Conrad, Hartogh, Ruys van Beerenbroek, Land, Travaglino, Poelman, Zijlma, Guyot, Brantsen van de Zijp, Haffmans, Schimmelpenninck van der Oye, van der Schrieck, van Löben Sels, Bahlmann, van Kerkwijk, van Gijn, Mees, Harte, Lambrechts, Levy, Beelaerts van Blokland, Gerritsen, Rutgers van Rozenburg, van Delden, Kielstra, T. Mackay, van Vlijmen, Heldt, Æ. Mackay, Lucasse, Pyttersen, W. de Beaufort, van de Velde, Farncombe Sanders, Roijaards van den Ham, Kerdijk, Lieftinck, Kolkman, Rink, Viruly Verbrugge, Huber, d'Ansembourg, Smits van Oijen, Keuchenius, Valette, Michiels van Verduynen, Hennequin, Veegens, van Karnebeek, Seret, de Ram, de Ras, Pijnacker Hordijk, Reekers, Bevers, G. van Dedem en Schepel,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat is ingekomen eene missive van den Minister van Justitie, ten geleide van eene Nota van Inlichtingen op het adres van den Nederlandschen Bond van Borstelmakers, houdende verzoek om maatregelen te nemen tegen de concurrentie.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (57)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Vermeulen:** Over het wenschelijke of nietwenschelijke van kiesrechtuitbreiding in het algemeen, over de voor- en nadeelen van een zeer uitgebreid stemrecht zal ik weinig of niets zeggen.

Verwacht ook van mij geen aanhalingen of bestrijding van aanhalingen, ontleend aan kerkelijke schrijvers over staatsrecht.

Ik zal mij daaraan niet wagen:

Primo, omdat ik mij gaarne op dat stuk incompetent verklaar.

Secundo, omdat ik geloof, dat al dergelijke aanhalingen slechts eene zeer betrekkelijke waardehebben.

Om zeker te zijn goed te verstaan of goed verstaan te worden zouden, zoo niet geheele boeken, althans geheele hoofdstukken van boeken moeten voorgelezen worden en dan nòg zou men rekening moeten houden met den tijd waarin, en de omstandigheden onder welke die boeken geschreven werden.

Waar schrijvers uit de oudheid, uit de middeleeuwen, uit de 17de eeuw en uit onze dagen hun oordeel over democratie hebben uitgesproken, hebben zij zóó geheel verschillende toestanden onder de oogen gehad, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten dat zij, dezelfde woorden gebruikende, toch niet steeds hetzelfde bedoeld hebben.

Elke meer onmiddelijke toepassing van deze uitspraken op het wetsontwerp dat voor ons ligt, komt mij derhalve gevaarlijk voor.

Tertio zal ik op dit punt niet verder ingaan, omdat het mij toeschijnt, dat, vooral in dit stadium van het debat, elke discussie van eenigszins academischen aard hier minder op hare plaats moet geacht worden.

Ik zal mij dus bepalen tot de actueele zijde van het vraagstuk, en dan zal het gewis niemand verbazen, indien ik verklaar, dat ik niet tot de absolute bewonderaars van dit wetsontwerp wensch gerekend te worden.

Wel geef ik toe, dat, bij verhooging van het peil van beschaving en ontwikkeling, ook het getal dergenen, die geroepen zijn om invloed te oefenen op het Staatsbestuur, eene geleidelijke uitbreiding behoort te ondergaan, doch het komt mij voor, dat de toeneming van beschaving en ontwikkeling uit nog iets anders en uit iets meer behoort te blijken dan uit eene vermindering van het getal analphabeten of de vermeerdering van het getal bezoekers van politieke en socialistische meetings. Naarmate het zedelijk en verstandelijk bewustzijn bij een volk krachtiger wordt, kan zeer zeker aan meerderen het kiesrecht worden toevertrouwd, doch de verschijnselen, welke wij in de laatste jaren om ons heen waarnemen, geven — dunkt mij — geen aanleiding, om op dien grond het kiesrecht aanzienlijk uit te breiden.

Moest de vraag beantwoord worden in abstracto, konden wij alle nevensomstandigheden ter zijde stellen en behoefden wij op de veranderde maatschappelijke toestanden niet te letten, ik zou, zonder de minste aarzeling, als mijn gevoelen te kennen geven, dat, na de zeer aanzienlijke uitbreiding van het kiezerscijfer in 1887, nu, vijf jaren nadat het getal kiezers op eenmaal meer dan verdubbeld werd, nu, terwijl het zedelijk bewustzijn en de gehechtheid aan orde en wet bij een gedeelte der bevolking in de laatste jaren werden verzwakt in plaats van versterkt, van uitbreiding van kiesrecht allerminst sprake behoorde te zijn.

Ik zou het in zekeren zin een benijdenswaardig voorrecht hebben geacht, indien ik tegenover dit wetsontwerp en in 't algemeen tegenover eene uitbreiding van kiesrecht, voor welke ik op zich zelf volstrekt geen sympathie gevoel, dit zoo even aangegeven standpunt ten einde toe had mogen innemen.

De waarneming en overweging echter van hetgeen om

ons heen in de maatschappij plaats grijpt, deed mij inzien, dat het vasthouden aan dat beginsel, dat het volstrekt weigeren van mede te werken tot uitbreiding van het kiesrecht, zóó ver dat ook zekere categorieën van personen, tot den zoogenaamden arbeidenden stand behoorende, tot deelneming aan de verkiezingen geroepen worden, de groote gevaren, welke den maatschappelijken toestand bedreigen, stellig nog zou vermeerderen en dus kwalijk met den plicht van volksvertegenwoordiger zou zijn overeen te brengen. Wat toch zien wij? Door twee, tot dusver geheel van elkander gescheiden groepen, wordt met levendigen aandrang en onstuimigheid eene ruimere uitbreiding van kiesrecht gevraagd. Twee talrijke legers mogen wij zeggen, zijn tot verovering van dat kiesrecht opgetrokken.

Het eerste leger is dat der socialisten, anarchisten en revolutionnairen van allerlei aard.

Dat zij niet alleen een zeer uitgebreid, doch een algemeen kiesrecht vorderen, is natuurlijk. Het eenige waarover men zich wellicht zou kunnen verwonderen, is, dat zij het kiesrecht voorloopig ook nog willen laten aan de boosdoeners, welke nu reeds door de vermogensbelasting gestraft worden wegens het misdrijf van kapitaalbezit. Voor hen, de socialisten en consorten, is het algemeen kiesrecht eenvoudig een middel, een middel, hetwelk zij — gelijk door hunne woordvoerders met de dien heeren eigene en beminnelijke openhartigheid erkend wordt — zoo spoedig mogelijk hopen aan te wenden om degenen uit wier handen zij het begeeren te ontvangen, van het hunne te berooven en de uitwerkselen van hun haat en afgunst te doen gevoelen.

Hadden wij alleen met deze eerste klasse van personen te doen, het zou eene daad van krankzinnigheid, daarbij eene hoogst schuldige daad wezen op de gestelde eischen in te gaan. De maatschappij zou hen eenvoudig een wapen in handen geven welke daarmede de maatschappij hopen om te brengen. Hoe meer beperkt het kiesrecht, des te zwaarder de verantwoordelijkheid, rustende op de kiezers en de gekozenen, om het gansche volk, hetwelk zij vertegenwoordigen, tegen de aanslagen van hen, welke aan de geheele maatschappij den oorlog verklaarden, in bescherming te nemen.

Doch het is niet alleen met de socialisten en revolutionnairen dat wij te doen hebben.

Ik zie, helaas, nevens hen in ons land een zeer talrijk, een dagelijks aangroeiend leger van personen, welke het volstrekt niet om eene geweldadige revolutie, niet om diefstal en plundering van anderen te doen is, doch welke zich in de tegenwoordige maatschappij ontevreden en ongelukkig gevoelen en welke in het kiesrecht, hetwelk hun tot dusver onthouden werd, het algemeen geneesmiddel meenen te zien tegen velerlei maatschappelijke kwalen en misstanden.

Ik zeg: helaas, Mijnheer de Voorzitter, allereerst, omdat uit een en ander de zeer ongezonde toestand blijkt onzer samenleving, doch ik zeg: helaas, ook, omdat wij hier te doen hebben met een zeer talrijke klasse van achtenswaardige personen, welke zich deels door de drogredenen en valsche voorspiegelingen van andere, hooger ontwikkelde personen, deels door eigen illusiën en verkeerd inzicht lieten misleiden en eenmaal van die misleiding de ongelukkige gevolgen ondervinden zullen.

Even consequent toch als de eisch van algemeen kiesrecht is in den mond van den revolutionnair en anarchist, even ijdel, even ondoordacht is die eisch in den mond van den man, welke deel uitmaakt van de stoffelijk minder bevoorrechte klasse der maatschappij, welke zeer te recht uitziet naar lotsverbetering voor zich en voor de zijnen, doch welke daarbij het groote gebod: gij zult niet stelen; gij zult een andermans goed niet begeeren, wil geëerbiedigd hebben. Ook voor zulke personen ware het dwaasheid het kiesrecht te verlangen, als iets waarvan het bezit op zich zelf eenig voordeel, eenig genot zou aanbrengen. Ook voor hen kan het kiesrecht niet anders waarde hebben, dan beschouwd als middel. Een middel waartoe?

Als men die vraag stelt aan meer ontwikkelde niet socialistische werklieden en aan hen, die zich als leiders van dezen opwerpen, dan zal men in den regel een en ander te hooren krijgen over de wenschelijkheid eener sociale wetgeving, over het in 't leven roepen van arbeidsraden, over de instelling van een pensioenfonds, over de bepaling van een maximalen arbeidsdag, over verzekering tegen ongelukken en wettelijke maatregelen ter voorkoming daarvan in werkplaatsen en fabrieken, over het toezicht van den Staat op het arbeidscontract en misschien over nog een paar punten van gelijken aard.

Ik zal hier natuurlijk niet in beschouwing treden over het al of niet wenschelijke of noodzakelijke dezer regelingen, doch bepaal mij tot de vraag: is uitbreiding van stemrecht noodig, om dit alles voor zoover wenschelijk te verkrijgen en zoo goed mogelijk te verkrijgen? en het antwoord op die vraag luidt beslist: neen!

Het inzicht, dat in onzen tijd op maatschappelijk gebied gebroken moet worden met de beginselen der oude liberale of zoogenaamde Manchesterschool, de leer van het elk voor zich, is waarlijk niet alleen in arbeiderskringen tot bewustheid gekomen is ook niet dáár het eerst en het krachtigst ontwaakt. Het bestaat daarbuiten in alle parlementaire vergaderingen, niet het minst in deze. Al de punten van sociale wetgeving welke de niet-socialistische voorstanders van werklieden-stemrecht gewoonlijk op den voorgrond stellen, zijn bij de tegenwoordige Parlementen van Europa aan de orde. Zij zullen daar aan de orde blijven, in het licht der wetenschap en der beginselen van dezen tijd beschouwd en behandeld worden.

En nu is het zeer zeker waar dat, gelijk door den heer Kerdijk gezegd is, de man die dag aan dag heeft te worstelen voor de zorgen van het dagelijksch brood, in de meest letterlijke beteekenis des woords, een geheel anderen blik heeft op de maatschappij en op zijn eigen belangen, dan de klassen, die zich in zekeren echten welstand verheugen, en daardoor de nijpende broodzorgen minder kennen; doch ik wil het gevraagd hebben, of de blik van den man, die dikwijls den eenen dag niet weet hoe hij zich den volgenden dag het hoogst noodige zal verschaffen, een ruimere, een meer onbevangen blik zal wezen, dan die van den man, die boven dagelijksche broodzorgen verheven is; of van dien eersten een beter inzicht, meer belangstelling ten aanzien van het algemeen belang te verwachten is. En toch op het algemeen belang komt het aan. Ik voor mij geloof, dat ook hier zou blijken, dat de honger een slechte raadgever is.

Wel wil ik veel doen om wantrouwen, zelfs een ongerechtvaardigd wantrouwen, bij de lagere standen weg te nemen en eene verzoening van standen te bevorderen; doch niet zóó ver wil ik gaan, dat, om een wantrouwen weg te nemen, hetwelk — 't werd door een warm voorstander der wet, den heer Smeenge, erkend — geheel of zeker voor negen tienden ongegrond is, de Staat en de maatschappij geleid worden op een weg, die naar den afgrond voert.

De sociale quaestiën zijn eenmaal aan de orde gesteld; zij zullen in deze Kamer, zij zullen ook in andere Parlementen behandeld worden, geheel afgescheiden van de al of niet-uitbreiding van kiesrecht.

Maar, luidt dan zeer dikwijls de tegenwerping, men moest — bepaaldelijk in ons land — met die behandeling en oplossing reeds veel verder gevorderd zijn. Dat dit nog niet het geval is, zou de schuld wezen der tegenwoordige kiezers, terwijl door invoering van een zeer uitgebreid stemrecht die behandeling en oplossing zeer bespoedigd zullen worden Dit nu, Mijnheer de Voorzitter, spreek ik beslist tegen.

Zij, die zóó oordeelen, willen maaien waar niet gezaaid is; willen in elk geval een rijpen en overvloedigen oogst binnenhalen vóór de oogsttijd dáár is. Sinds hoe lang dan wel heeft in allerlei kringen, ook in arbeiderskringen, het beginsel voor goed post gevat, dat met de leer van de absolute persoonlijke vrijheid op sociaal gebied moest gebroken worden, dat er eene sociale regeling noodig is? Hoever is men dan in ons land, bepaaldelijk in arbeiders-

kringen en vereenigingen, met de studie van sociale vraagstukken gevorderd?

Men zegt wel eens — en dit niet geheel zonder grond — dat elke uitvinding gedaan wordt op het juiste oogenblik, het oogenblik waarop zij noodzakelijk is geworden. Iets dergelijks zou men kunnen zeggen van sociale hervormingen.

Eene parlementaire vergadering welke thans in ons land eene volledige sociale wetgeving zou willen tot stand brengen, al ware zij met de beste bedoelingen bezield en met groote bekwaamheden toegerust, zou noodzakelijkerwijze slecht werk leveren.

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, tot diegenen behoord welke met zekere geestdrift hun stem hebben uitgebracht vóór de wet tot bescherming van vrouwen en kinderen in werkplaatsen en fabrieken. Ik heb volstrekt geen berouw over die stem. Integendeel! Maar toch, indien het mijne mede-afgevaardigden is gegaan als mij, zullen zij zich — de toepassing en de gevolgen dier wet in de practijk gadeslaande — wel eens afgevraagd hebben, of men op sommige punten, bij de vaststelling dier wet, niet eenigszins voorbarig is te werk gegaan, of alle ondergeschikte punten, waarover toen beslist werd, reeds voor beslissing rijp waren.

Door niemand, die eerlijk wil zijn en die niet door onkunde, vooroordeel of hartstocht verblind is, kan beweerd worden, dat de tegenwoordige Volksvertegenwoordiging en het kiezerskorps, waaruit zij is voortgekomen, de verbetering van maatschappelijke toestanden trachten tegen te houden ter wille van de privileges of het voordeel van bijzondere personen of van meer bevoorrechte standen.

De vrees, om zelfs den schijn eener egoïstische en plutocratische staatkunde op zich te laden, gaat tegenwoordig zóó ver, dat eene wet als die op de vermogensbelasting, welke de lagere klassen nagenoeg geen ontheffing van lasten verschafte, alleen omdat zij druk oplegde aan de stoffelijk meerbevoorrechten, door velen uit die klassen gesteund werd, en waarschijnlijk aan die overweging voor een goed deel haar aanneming te danken heeft.

De geheele beweging voor grooter uitbreiding van stemrecht onder de klasse der welgezinde werklieden, de mannen van het Nederlandsch Werklieden-verbond, van Patrimonium, van den Roomsch-Katholieken Volksbond enz., als middel en voorwaarde van sociale hervorming, mist dus mijns inziens een redelijken grond. Wat die mannen willen zou langs geheel anderen weg, bij behoud van het tegenwoordige stemrecht, zeer zeker evenzeer te verkrijgen zijn. Geheel of gedeeltelijk zal dit ook zeker verkregen worden en het eenige wat men wenschen moet is, dat het verkregen worde te rechter tijde, niet vóór het tijd is. Men zou anders wellicht zeer zonderlinge en onaangename ervaringen kunnen opdoen.

Of denken al die duizenden werklieden, welke thans aandringen op uitbreiding van stemrecht, omdat zij dit als eerste voorwaarde beschouwen van de invoering der begeerde maatschappelijke hervormingen — denken zij er wel aan, dat elk dier hervormingen, arbeidsraden, maximale werkdag, Staatsbemoeiing met het arbeidscontract enz. hun te staan zal komen op een gedeelte van hunne persoonlijke vrijheid? *Mij* heeft het dikwijls toegeschenen, dat juist in die kringen, welke tot dusver het kiesrecht niet bezitten, de leer van absolute persoonlijke vrijheid nog het diepst geworteld en de geneigdheid om, hetzij voor het algemeen, hetzij voor het eigenbelang een gedeelte van zijn onafhankelijkheid ten offer te brengen, het geringst is.

Ik betreur het ten zeerste, Mijnheer de Voorzitter, dat hetgeen ik hier zeg en wat voor mij boven alle bedenking vaststaat, niet door hen, die zich geroepen achten het volk te leiden, aan de welgezinde arbeiders is duidelijk gemaakt toen het daarvoor nog tijd was.

Thans is die tijd voorbij en het is een treurige, eene harde, doch eene niet te miskennen waarheid, dat, wil men niet duizenden en tienduizenden geheel of ten deele nog welgezinden in de armen voeren van het socialisme en de revolutie, elk principieel verzet tegen eene kiesrechtuitbreiding en zelfs tegen eene vrij aanzienlijke kiesrechtuitbreiding dient te worden opgegeven.

Positieve voordeelen van die kiesrechtuitbreiding verwacht ik niet. De oud-Minister Heemskerk zeide bij gelegenheid van de jongste grondwetsherziening, dat algemeen kiesrecht leidt tot hooge belastingen, zware leeningen en groote uitbreiding van het ambtenaars-personeel. Ik geloof, dat de proef, die men thans wil nemen met een zeer uitgebreid kiesrecht, stellig met geen minderen prijs zal betaald worden. Doch ook al wist ik zeker, dat dit zóó wezen moest, dan nog zou bij mij de overweging den doorslag geven, dat onze geheele maatschappij wordt bedreigd door eene catastrophe; eene catastrophe, die ik, bepaaldelijk wat ons vaderland betreft, voor meer nabij houd, dan gewoonlijk wordt aangenomen; een catastrophe welke het onze plicht is, naar beste krachten af te weren indien dit nog mogelijk is. Weigering van stemrecht aan een ruimeren kring van ingezetenen zou die catastrophe naderbij brengen; doch evenzeer, waarschijnlijk nog in veel hoogere mate, zou dit het gevolg zijn van aanneming van het wetsontwerp dat voor ons ligt, indien dit òf niet òf slechts op ondergeschikte punten gewijzigd werd, indien niet, als het ware, een geheel andere geest daarin geblazen werd.

Ik zal niet herhalen, wat door sprekers vóór mij reed goed en overduidelijk gezegd is en bepaal mij derhalve tot de verklaring, dat ik geheel instem met degenen, die noch in het lezen en schrijven, noch in het niet-bedeeld zijn uit openbare kassen eenig blijk zien van de door de Grondwet vereischte geschiktheid en maatschappelijken welstand en welke, om het zeer zacht uit te drukken, het een groote leemte vinden in dit wetsontwerp, dat daarin het gemeentelijk kiesrecht niet geregeld wordt.

Doch er is iets anders, waarop nog niet de aandacht gevestigd werd.

Deze wet neemt als den grooten, den eenigen factor aan de macht van het getal, zeker wel de meest domme kracht, die denkbaar is. Het klinkt eenigszins zonderling, maar het schijnt toch zóó te zijn, dat bij deze Regeering, waar zij een zóó gevaarlijken factor alle macht verleende, het denkbeeld aan eenig correctief, geschikt om de macht ten minste eenigermate te breidelen, om de luimen eener toevallige meerderheid als vrucht van de oogenblikkelijke opwellingen eener licht ontvlambare en gemakkelijk te vervoeren volksmenigte, eenigzins in toom te houden, niet is opgekomen.

[Men zie in dit laatste geen blijk van bijzonder wantrouwen in de geaardheid van ons Nederlandsche volk; doch iedereen weet, dat eene menigte, ook eene kiezersmenigte, niet gelijk is aan de som der individualiteiten, welke haar samenstellen, dat eene menigte een eigen leven heeft, dat zij onderhevig is aan verschillende driften en pathologische aandoeningen, waaraan ieder der haar samenstellende individuen, op zich zelf staande, vreemd zou gebleven zijn.]

Achtte de Regeering zich verplicht en gevoelde zij den moed, om de verantwoordelijkheid van een zóó uitgebreid kiesrecht, als zij thans voorstelt, op zich te nemen, zij had dan ook bedacht moeten wezen op maatregelen, om mogelijke uitspattingen van dat kiesrecht tegen te gaan.

Aan voorbeelden in dien geest ontbreekt het niet.

Ik zal hier niet teruggaan tot de oude geschiedenis en er op wijzen, hoe de Romeinen reeds in den Koningstijd bij de instelling en regeling der comitia centuriata er op bedacht waren, wèl elke klasse van burgers een zekeren invloed te geven op het Staatsbeleid, doch tevens maatregelen wisten te nemen, tegen voorkoming dat de laagste, meest talrijke klasse alleen alle macht in handen kreeg, en ooit de hoogere, rijkere en meer beschaafde klassen konde overheerschen. Ik wil een voorbeeld kiezen uit nieuweren tijd en wijzen op hetgeen er geschied is bij de thans nog aanhangige grondwetsherziening in België.

Verwonderd inderdaad heeft het mij, dat, terwijl onmiddellijk over onze grenzen, in een land, hetwelk onder veel opzichten zoo groote overeenkomst heeft met het onze, te gelijker tijd dezelfde onderwerpen in het Parlement behandeld werden als in deze Kamer, die beraadslagingen

over de grenzen hier niet meer de aandacht getrokken hebben. Alleen in het denkbeeld, door den heer van Houten in een tijdschrift-artikel geopperd, om het kiesrecht te verleenen aan personen, die zich in het bezit verheugen van een spaarbankboekje, meen ik een bewijs te vinden dat de discussiën, in België gevoerd, voor Nederland niet geheel onvruchtbaar gebleven zijn.

Nu wil het echter mij voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat bij onze naburen andere punten zijn ter sprake gebracht, welke zeker in niet mindere mate ook onze aandacht verdienen bezig te houden.

Men heeft in België met allen nadruk gewezen op het gevaar, hetwelk vooral in tijden van maatschappelijke beweging kan ontstaan door absenteïsme bij de stembus. De ervaring leert, dat het, vooral in dergelijke tijden, de meest rustige, de meest betrouwbare en welgezinde elementen zijn der bevolking, welke hetzij uit vrees hetzij om andere redenen van de stembus verwijderd blijven en zóó in de gewichtigste en meest kritieke oogenblikken de beslissing over het lot van den Staat in handen spelen van volksmenners en de door dezen opgezweepte scharen, welke vooral in dergelijke oogenblikken steeds tot de meest roekelooze proefnemingen en revolutionnaire handelingen zullen zijn over te halen.

Het gevolg is geweest, dat in de Belgische Kamer de noodzakelijkheid, om de uitoefening van het kiesrecht voor hen, die eenmaal kiezer zijn, verplicht te stellen, warme verdediging heeft gevonden. Niemand zal ontkennen, dat in dit voorschrift een krachtig voorbehoedmiddel tegen uitspattingen en gevaarlijke verrassingen bij een zeer uitgebreid stemrecht gelegen is. Heeft de Regeering ook maar een oogenblik ernstig overwogen of ditzelfde middel ook niet bij ons op nuttige wijze zou kunnen dienst doen?

Ten aanzien van een tweede punt heeft de Belgische Kamer in de Grondwet zelve een krachtig correctief vastgesteld tegen onvermijdelijke bezwaren, welke uit de groote vermeerdering van het getal kiezers moeten voortvloeiën.

Het kan onmogelijk worden tegengesproken; het kan ook op geenerlei wijze voorkomen worden, dat, indien men het kiesrecht zoo ver wil uitbreiden, dat ook de laatste man, die een geschikte kiezer zijn kan, inderdaad het kiesrecht verkrijgt, eene gansche menigte van feitelijke ongeschikte kiezers moet worden toegelaten.

Eene zeef, welke alleen de geschikten doorlaat, en de ongeschikten tegenhoudt, is tot dusverre niet uitgevonden en zal voorloopig ook wel niet uitgevonden worden.

Wat kan er dan gedaan worden, Mijnheer de Voorzitter, om den invloed van die ongeschikte kiezers, een invloed, welke noodzakelijkerwijze een nadeelige invloed wezen moet, onschadelijk te maken? Daar bestaat een middel en dat middel heeft men in België een wettelijken vorm gegeven.

Om den invloed van ongeschikte en onbekwame kiezers te neutraliseeren, behoeft men slechts aan die kiezers, welke, hetzij door het grootere belang, hetwelk zij hebben bij de openbare zaak, hetzij door meerdere wetenschappelijke kennis, hetzij doordien zij op eenigerlei wijze toonden bijzonder verdienstelijke burgers te zijn van den Staat,— men behoeft slechts aan die ingezetenen, welke geacht kunnen worden meer dan gewone geschiktheid te bezitten voor het kiezerschap, welke onder de kiezers een keurkorps vormen, een ruimeren, een grooteren invloed had te kennen.

Dit is mogelijk bij invoering van meervoudig stemrecht.

Ook dit stemrecht, zoo geheel overeenkomstig de natuur en de menschelijke maatschappij, waarin wij nergens volstrekte gelijkheid, overal daarentegen ongelijkheid zien heerschen, schijnt door de Regeering niet ernstig overwogen, schijnt in de meeste afdeelingen niet of te naauwernood te zijn aangeroerd.

Toch komt het mij voor, dat niet slechts voor het heilzame van dit stelsel als compensatie van slechte elementen van het kiezerskorps, doch voor het hoogst billijke daarvan veel te zeggen valt.

Dat hij, die òf op eenigszins buitengewone wijze bijdraagt in de betaling van Rijkslasten, òf wetenschappelijk en intellectueel hooger staat dan de meeste zijner medeburgers, of wel zich meer dan anderen verdienstelijk maakt jegens den Staat, ook over meer invloed dan het gros te beschikken heeft, is in werkelijkheid zóó overeenkomstig den aard der zaak, dat ik niet begrijp op welke redelijke gronden de klassen, die thans het kiesrecht verlangen, daartegen zouden opkomen.

Men heeft dan ook gezien dat in België het meervoudig kiesrecht als compromis zonder tegenstand van eenige beteekenis door de radicale volkspartij is aanvaard.

In Nederland, in het wetsontwerp dat voor ons ligt, niets van dat alles! Wij worden daardoor zonder meer overgeleverd aan de blinde en domme macht van het getal, aan al de verrassingen die de stembus kan opleveren, wanneer in tijden van beroering de hartstochten zijn opgezweept, de goede elementen uit lauwheid en vrees van de stembus verwijderd blijven en alleen de revolutionnaire elementen den doorslag geven.

Ik denk hier aan de verkiezingen voor de Tweede Kamer; ik denk hier niet minder aan de verkiezingen voor de gemeenteraden. Immers wie zal gelooven dat eene Tweede Kamer, zelve uit het nagenoeg algemeen stemrecht voortgekomen, dezelfde kiezers welke haar gekozen hebben, onbevoegd en onbekwaam zal verklaren om mede te werken tot samenstelling van een gemeenteraad?

Zeer te recht dan ook is door verscheiden sprekers er op gewezen, dat, ofschoon dit wetsontwerp er niet van gewaagt, de gemeenteraadsverkiezingen daarbij niet buiten beschouwing mogen blijven. En wat gemeenteraadsverkiezingen onder dergelijk kiesstelsel voor resultaten zouden opleveren, wordt het best toegelicht door de cijfers aanwijzende het getal kiezers en het getal betalers in de gemeentelijke belastingen in eene stad als Amsterdam. Die cijfers zouden zijn, het eerste waarschijnlijk niet minder dan 80 000, het tweede ongeveer 33 000, van welke voor de grootste helft nog slechts eene kleinigheid wordt bijgedragen.

Ik eindig, Mijnheer de Voorzitter! Duidelijk meen ik te hebben aangetoond waarom ik geloof dat kieswetregeling — of, wat in onze dagen hetzelfde beteekent, uitbreiding van kiesrecht — een staatkundige eisch is voor alle partijen. Ik betreur dit: ik werp de verantwoordelijkheid daarvoor van mij zelven geheel af en laat die over aan hen, die hebben medegewerkt tot de jongste grondwetsherziening, doch kan mijn oogen voor de werkelijkheid niet sluiten.

Ik geloof tevens aangetoond te hebben waarom ik met dit wetsontwerp — tenzij het zeer ingrijpend mocht gewijzigd worden — niet kan medegaan. Zonder daaromtrent zekerheid te bezitten, vermoed ik dat van andere zijde amendementen, waarbij het bijdragen in eene Rijksbelasting als voorwaarde van kiesrecht wordt gesteld, alsook de schrijfproef en de leeftijd der kiezers onderhanden worden genomen, niet zullen uitblijven. Ten einde mijnerzijds verder van mijne denkbeelden te doen blijken, kondig ik reeds nu aan dat door mij in vereeniging met enkele mijner politieke vrienden eenige amendementen zullen ingediend worden, betrekking hebbende op het verplicht en het meervoudig kiesrecht.

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Het zal aan hen onder ons, die tijdens de grondwetsherziening leden van deze Kamer waren, nog klaar voor den geest staan, hoe toen door sommigen en ook door mij werd aangedrongen op eene andere redactie van art. 80 der Grondwet dan die welke is aangenomen, en wel in dien zin, dat de kenteekenen voor de kiesbevoegdheid vereischt, in de Grondwet zelve werden vastgesteld en duidelijk omschreven.

Maar niets mocht baten. Regeering en meerderheid der Kamer hadden in de formule van art. 80 den steen der wijzen gevonden.

En mocht al met klem van redenen worden aangevoerd, dat door nagenoeg alles over te laten aan den gewonen wetgever, men de deur geheel openzette voor een kiesrecht, dat het algemeen stemrecht zeer nabij zou komen en feitelijk

85ste VERGADERING. — 2 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

nagenoeg niet daarvan zou verschillen, dat met eene trapsgewijze uitbreiding geen genoegen zou worden genomen en zoolang zou worden geagiteerd totdat de uiterste grens bij de Grondwet toegelaten zou worden bereikt, die waarschuwing werd met schouderophalen ontvangen of met de bemerking teruggewezen, dat alleen trapsgewijze uitbreiding van het kiezerskorps naar gelang van de ontwikkeling van het volk in de bedoeling lag, dat die uitbreiding mogelijk moest worden gemaakt zonder nieuwe grondwetsherziening en dat ook zeer zeker in den bedaarden voorzichtigen Nederlandschen volksaard een waarborg aanwezig was dat alleen tot eene dergelijke trapsgewijze uitbreiding zou worden overgegaan.

Het voorloopig kiesreglement kwam intusschen reeds terstond tot stand, en daardoor werden p. m. 300 000 kiezers in plaats van 130 000 tot de stembus toegelaten. Eene zeer groote uitbreiding, waarmede, zoo dachten de meesten, in den eersten tijd wel kon worden volstaan.

Wij zijn nu *zes* jaren verder en worden thans geroepen ter beoordeeling van een Regeeringsvoorstel, waarvan een eminent deskundige, nu wijlen professor Buys, in zijne bekende *Gids*-artikelen zegt, dat het voert niet tot *aan* het algemeen stemrecht, maar tot *aan gene zijde van* het algemeen stemrecht.

Toen de Minister Heemskerk op 23 Juli 1886 in deze Kamer de reeds in deze beraadslaging door den geachten afgevaardigde uit Breda aangehaalde woorden uitsprak: »Ik heb nu de eer te verklaren, na overleg met mijn ambtgenooten en als eenparige uitspraak van het gevoelen van het Ministerie, dat het Kabinet de invoering van het algemeen stemrecht — dat wil zeggen een stemrecht, dat *ook degenen die proletariërs genoemd worden, degenen die in de lasten niets of volstrekt onbeduidend dragen, degenen die de eenvoudigste kennis missen en door de zorg voor het dagelijksch brood* — zij zijn daarom als menschen niet minder te achten; dat zij verre — *zoozeer gedrukt worden, dat zij zich met Staatszaken niet kunnen bemoeien en met geen mogelijkheid er iets van kunnen verstaan*, daarin ook zouden begrepen worden, dat *zoodanig* algemeen stemrecht door de Regeering wordt gerepudieerd", liet hij daarop onmiddellijk volgen:

»De staatsman, die zijne handteekening zou zetten onder de wet om dat in te voeren, zou op het naaste oogenblik eene zeer groote mate van populariteit ondervinden, ovatiën zouden hem gebracht worden, in de aura popularis zou hij zich kunnen baden; maar de dag zou komen, waarop hij bitter en diep berouw over die handeling zou hebben."

De heer Heemskerk achtte het blijkbaar niet denkbaar dat die staatsman zou te vinden zijn. En toch, die staatsman *is* gevonden; de derde Minister van Binnenlandsche Zaken, die na den heer Heemskerk op het torentje in het Binnenhof zetelt, en met hem het geheele Kabinet, wil het stemrecht toekennen aan *degenen, die proletariërs genoemd worden, degenen, die in de lasten niets of volstrekt onbeduidend dragen, degenen, die de eenvoudigste kennis missen en door de zorg voor het dagelijksch brood zoozeer gedrukt worden, dat zij zich met Staatszaken niet kunnen bemoeien en met geen mogelijkheid er iets van kunnen verstaan.*

Ook Nederland moet begiftigd worden met, ik zou willen zeggen vergiftigd door een kiesrecht, dat in de landen, waar het gevonden wordt, is gebleken niet proefhoudend te zijn; maar dat bovendien leidt, zooals in Amerika en Frankrijk, tot grenzenlooze politieke verdorvenheid, ongeoorloofde macht van het geld, omkooping in de hoogste mate, verzwakking van het openbaar gezag en al de ellende die daarmede gepaard gaat. En nu moge de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, de toestanden in die beide landen trachten te verdedigen of te vergoelijken; nu moge de geachte afgevaardigde uit Almelo gisteren hier een loflied op het algemeen stemrecht gezongen hebben, wie omtrent Amerika een klaar inzicht in deze zaak hebben wil, leze de belangrijke artikelen, getiteld: »Amerikaansche toestanden", van onzen hooggeachten griffier, in *De Gids*, jaargang 1891. Omtrent Frankrijk is iedereen op de hoogte, die maar even weet wat er in de laatste jaren, in de laatste maanden daar is voorgevallen. Hoe het daar met de handhaving der individueele vrijheid, van de orde, van het openbaar gezag is gesteld, hebben gebeurtenissen als die te Carmaux maar al te zeer aan het licht gebracht.

Die beide geachte sprekers wijzen er op, dat ook daar, waar geen algemeen stemrecht bestaat, vele misstanden gevonden worden, vele maatregelen ook door het openbaar gezag genomen worden, die niet te billijken zijn.

Zeker, er zijn in de geschiedenis van nagenoeg alle volken gelijksoortige gebeurtenissen te vinden, welke ook de staatsinstellingen, de Regeeringsvorm zijn, waaronder die volken op dat oogenblik leven. Maar ontkend kan het niet worden, en zij die de werking van het algemeen stemrecht in de verschillende landen van nabij hebben gezien en bestudeerd, zijn eenparig in hun oordeel dat het zeer groote gebreken heeft, en deze des te meer op den voorgrond treden, naarmate de algemeene ontwikkeling minder tot de lagere klassen van het volk is doorgedrongen.

En nu moge, wat ik hoop, het niet zoo ver komen, dat dit wetsvoorstel in hoofdzaak ongewijzigd het *Staatsblad* bereikt, zijne indiening is reeds een betreurenswaardig feit, omdat door de wijziging of verwerping de gevolgen der indiening niet ongedaan kunnen gemaakt worden.

Sommigen noemen de daad der indiening eene *kloeke*, anderen bestempelen haar met *roekeloos*; reeds bij de algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting voor dit jaar heb ik mij in dien laatsten zin daarover uitgelaten.

Zeker, er mag er aan den Minister geen verwijt van worden gemaakt, dat hij het vraagstuk van de regeling van het kiesrecht aan de orde heeft gesteld. Maar wel maakt men er hem en aan de geheele Regeering te recht een verwijt van, dat eene oplossing is voorgesteld, waarvan zij te voren wisten dat zij door de meerderheid der Kamer niet werd gewenscht en slechts hare minderheid zou bevredigen, eene oplossing die niet als een werk van gemeen overleg, van pacificatie zou kunnen worden beschouwd zooals het toch behoorde te zijn.

Niet alleen het voorstel zelf, ook de toelichting in de Memorie, die haar vergezelt, acht ik hoogst bedenkelijk, omdat het beginsel van onbegrensde volkssouvereiniteit als een roode draad als het ware van het begin tot het eind daar doorheen loopt.

De geachte afgevaardigde uit Almelo deelde ons de meening van den heer A. de Mun over het Regeeringsvoorstel mede, die hier op neerkwam, dat het een conservatief voorstel was. Bij mij lokte die mededeeling eene bemerking en eene vraag uit. De bemerking is deze: zoude de heer de Mun, aldus sprekende, bewezen hebben op de hoogte te zijn van onze toestanden? De vraag: hoe zou het voorstel er dan wel uit moeten zien als het nu eens niet conservatief was?

Door de onjuiste voorstelling dat deze oplossing van het kiesrechtvraagstuk eene voorwaarde is van blijvende verbetering van maatschappelijke toestanden, zijn verwachtingen opgewekt, die *nooit* kunnen verwezenlijkt worden, zijn hartstochten in beweging gebracht, die niet meer tot bedaren te brengen zijn.

Reeds nu onmiddellijk na de indiening wordt luide geëischt, wat vroeger slechts voor eene verre toekomst werd verlangd, terwijl er onverholen wordt bijgevoegd, ook door hen, die tot het rustige gedeelte der bevolking gerekend worden te behooren, dat dit niet het laatste woord zijn kan noch mag, dat niet mag worden gerust met demonstreeren, vragen en eischen totdat allen, ook de bedeelden, tot de stembus worden toegelaten.

Is die voorstelling overdreven? Ik laat de sociaal-democraten met hun program en hunne meetings geheel buiten bespreking. Maar wat is o. a. door den spreker F. Mol (volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*) op den door ons geacht medelid, den heer Heldt, op 25 Juli ll. alhier gepresideerde meeting van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond gezegd, onder instemming der geheele

vergadering: »Oneerlijk is het te beweren dat deze Bond volkomen tevreden is met de ontwerpen-Tak. Spreker betreurt zeer, dat geen onderscheid is gemaakt tusschen bedeelden en bedeelden; tusschen hen, die niet werken willen en hen die niet werken omdat er geen werk is. Hij die in het laatste geval bedeeld wordt, geniet eigenlijk wachtgeld." En verder: »Tergen was de vorige kiesrecht-uitbreiding." »Draalt niet, want het is de wensch van het geheele Nederlandsche volk. Dat volk wil nog verder. Velen bleven weg omdat het ontwerp niet ver genoeg gaat."

Ook de geachte afgevaardigden uit Amsterdam, de heeren Kerdijk en Heldt, zijn nog niet tevreden met hetgeen de Minister hun thans biedt, al geven zij toe dat op sommige punten de Grondwet vooralsnog een onoverkomelijk beletsel is, zóó voor wat betreft de uitsluiting der vrouw en de gelijkstelling van alle onderstandgenietenden. Ligt daarin voor hen een motief om op grondwetsherziening aan te sturen?

Welke uitbreiding ook thans aan de kiesbevoegdheid gegeven worde, de maatschappelijke toestanden zullen er niet door verbeteren, de misstanden zullen er niet door worden weggenomen, omdat die hun ontstaan aan geheel andere oorzaken te danken hebben door het niet in vervulling gaan van die gekoesterden verwachtingen zal de ontevredenheid opnieuw voedsel bekomen en gaandeweg toenemen.

Nu zegt men wel, ook in deze beraadslaging werd het beweerd, dat indien, zooals te voorzien is, vele misstanden zullen blijven bestaan, de thans politiek onmondigen mede tot het Staatsbestuur toegelaten, ook mede daarvan de verantwoordelijkheid zullen te dragen hebben en dan geen recht tot klagen meer zullen kunnen doen gelden. IJdele hoop! Neen, de eischen tot Staatshulp en Staatsinmenging zullen steeds hooger en hooger worden, de lasten die ter bevrediging daarvan op de gemeenschap moeten gelegd worden steeds zwaarder, het geroep van de nog buitenstaanden steeds luider, de beperking van de persoonlijke vrijheid steeds ingrijpender, de toestand steeds ingewikkelder en moeilijker.

Behoef ik nog te zeggen dat ook voor mij meerdere overwegende bezwaren tegen dit wetsvoorstel bestaan, zoowel van formeelen als van materieelen aard?

Van *formeelen aard.* Er is reeds door meerdere sprekers onder anderen door de heeren Bool, Röell, Roijaards, de Beaufort, Mees en Mackay gewezen op het bedenkelijke thans de kiesbevoegdheid voor de gemeenteraden geheel ongeregeld te laten en die voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten op dezelfde wijze te regelen. Wat door die geachte sprekers in het midden is gebracht, beäam ik volkomen. Slechts op het volgende wil ik nog meer in het bijzonder den nadruk leggen.

Indien, in afwijking van hetgeen nu geschiedt, werd voorgesteld de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer en die voor de Provinciale Staten op verschillende wijze te regelen, zoude nog eenigszins voldaan kunnen worden aan de wenschelijkheid, door de meesten erkend, om bij invoering van een zeer uitgebreid kiesrecht voor de Tweede Kamer een zeker tegenwicht te vinden in de samenstelling der Eerste Kamer, zij het dan ook geringer dan in andere landen, en zoo zou ten deele kunnen worden geremedieërd aan hetgeen in 1887 bij de grondwetsherziening is nagelaten ten opzichte dier Eerste Kamer, omdat men toen niet de mogelijkheid voorzag, althans niet zien wilde, van hetgeen nu geschiedt.

De herziening der gemeentewet en het bepalen der kiesbevoegdheid voor de gemeenteraden zullen eerst ter hand genomen kunnen worden door de Tweede Kamer, die het resultaat zal zijn van het uitgebreid kiesrecht. Deze Regeering heeft die zaak hoegenaamd niet in hare macht; het kan misschien reeds bij haar vaststaan, hoe zij die aangelegenheid zou willen regelen, maar dit leidt tot niets. Die nieuwe kiezers, die dan feitelijk de macht in handen zullen hebben, zullen niet rusten voordat ook aan hen dezelfde rechten voor de verkiezing der gemeenteraden, het mindere, zullen zijn gegeven, als hun reeds voor het meerdere, de verkiezing der Volksvertegenwoordiging, zijn toegekend, of liever, zij zullen zich die *nemen.*

Hoe voorts de Regeering er toe komt te zeggen dat die regeling op meer eenvoudige wijze kan plaats hebben, dan die welke zij thans voordraagt, is inderdaad onbegrijpelijk.

Is, ik wil het gevraagd hebben, eene nog eenvoudiger regeling denkbaar, kunnen nog lagere eischen gesteld worden dan de nu voorgestelde, die nagenoeg niemand uitsluiten, behalve de door de Grondwet zelve uitgeslotenen? Met den leeftijd kan niet lager gegaan worden, de welstand is *gelijk nul.*

Indien het wetsvoorstel blijft zooals het is en geen hoogere eischen voor de kiesbevoegdheid gesteld worden, waarvan het onvermijdelijk gevolg zijn moet, dat ook voor de gemeenteraden dezelfde uitgebreide kiesbevoegdheid zal moeten worden gegeven, en dit punt thans ongeregeld blijft, zal daarin reeds eene reden voor mij gelegen zijn, om zeer beslist mijne goedkeurende stem aan het Regeeringsvoorstel te onthouden.

Maar er is meer. Ook de bezwaren van *materieelen* aard die ik tegen het wetsvoorstel heb, zooals het daar ligt, maken het voor mij geheel onaannemelijk.

Met de meeste sprekers, die in dit debat hun oordeel reeds daarover uitspraken, acht ik het in strijd, zoowel met de letter als met den geest der Grondwet.

Nu weet ik wel dat men zich ook op mijn getuigenis beroept — de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, deed zulks o. a. verleden Vrijdag — om te betoogen dat art. 80 der Grondwet het algemeen stemrecht niet buitensluit. Bij de Grondwetsherziening heb ik inderdaad mijne meening omtrent art. 80 in dezen geest gezegd, dat het zóó ruim was, dat feitelijk niets werd buitengesloten, dat de eischen van geschiktheid en welstand zoo laag konden gesteld worden, dat ieder, die elders waar algemeen stemrecht bestond, kiezer was, ook hier zou worden toegelaten. Die meening ben ik nog toegedaan, maar dat belet niet, dat in art. 80 bepaalde kenmerken van geschiktheid en welstand voorgeschreven zijn; die barrière moge zoo laag gemaakt kunnen worden, dat een kind er over kan heenstappen, zij *is* er niettemin, en de gewone wetgever moet haar stellen. In het wetsontwerp is dit zeer zeker voor wat betreft den welstand niet gedaan. Door meerdere sprekers is dat duidelijk aangetoond. De Minister schrapt eenvoudig uit alin. 1 van art. 80 na de woorden »kenteekenen van geschiktheid" deze drie: »en maatschappelijken welstand". Waar een positief kenteeken moet aanwezig zijn, stelt hij zich met een negatief tevreden. Dit punt is zoo uitvoerig, zoo volledig en zoo overtuigend door meerdere sprekers in dit debat behandeld, dat daar inderdaad niets nieuws over te zeggen valt.

Het wetsvoorstel voldoet dus niet aan de letter der Grondwet. Maar ook met haar geest, met de bedoeling van den grondwetgever is het ten eenenmale in strijd.

Bij de behandeling der grondwetsherziening is ten opzichte van art. 80 tusschen de Regeering en de meerderheid der Tweede Kamer samenwerking verkregen op dezen grondslag, dat de Grondwet zelf geen bepaald kiesstelsel zou voorschrijven, maar den gewonen wetgever in de gelegenheid zou stellen, om binnen zekere grenzen (kunne, leeftijd, geschiktheid, welstand) de kiesbevoegdheid gelijken tred te doen houden met de ontwikkeling der natie.

Er moge nog zeer veel verschil bestaan hebben over de beteekenis en de waarde van sommige uitdrukkingen van art. 80 der Grondwet — hoe verleidelijk een slecht voorbeeld is, heeft men kunnen zien in het adres der Vrije-Vrouwenvereeniging, waarin uitgerekend wordt: mannelijk = kloek, vrouwelijk = kloek, dus vrouwelijk = mannelijk — hieromtrent waren het allen zonder onderscheid eens dat er slechts van eene *geleidelijke uitbreiding* van het kiesrecht kon en mocht sprake zijn, *gelijken tred houdende met de toenemende ontwikkeling en beschaving van het volk.*

De eindpaal in art. 80 der Grondwet gesteld bevond

zich, zoo dachten en zeiden allen, op een afstand, die met het bloote oog niet was te doorzien; die eindpaal was nog in ver verwijderde nevelen gehuld. Leerplicht, uitgebreid lager en herhalingsonderwijs; politieke dressuur moesten die nevelen langzamerhand doen verdwijnen.

Dat was de leuze in 1887.

En ziet, zes jaren later, in de geschiedenis der volksontwikkeling zeer zeker eene uiterst korte spanne tijds, zijn als door een tooverslag die nevelen weggevaagd, is dat geheele volk tot in zijne onderste lagen rijp om politiek mondig te worden, en dat zonder dat die hulpmiddelen, met name leerplicht, zijn behoeven te worden aangewend! En wanneer ik thans sommigen onzer ook in dit debat hoor, dan wil het mij voorkomen, dan hun ontwikkelingsgang nog een oneindig sneller verloop heeft dan die van het volk dat zij patrocineeren.

In vollen ernst: kan met eenigen grond beweerd worden, dat die volksontwikkeling in die zes jaren in die mate is vooruitgegaan als moet verondersteld worden om de kiesbevoegdheid reeds nu zoo ver uit te breiden als de Regeering het wil? Zeer zeker niet.

Maar ik ga verder. Indien zich reeds in 1887 tijdens de grondwetsherziening feiten en toestanden hadden voorgedaan, zooals die daarna in verschillende gedeelten van het land aan het licht gekomen zijn, dan houd ik het er voor, dat art. 80 niet zooals het nu is uit den smeltkroes der beraadslagingen zou zijn te voorschijn gekomen; voorzichtigheid en welbegrepen algemeen belang zouden hebben geleid tot het stellen van meer waarborgen in de Grondwet. Nu dat niet is geschied, heeft de gewone wetgever in die leemte te voorzien.

De voorstanders van het voorgestelde kiesrecht of van eene zeer groote uitbreiding daarvan, willen sturen in democratische richting: zij willen aan het volk meer *invloed* toekennen op het Staatsbestuur, maar die invloed leidt onvermijdelijk tot *macht*, en in dit geval tot *overmacht* en deze wederom, indien het volk niet genoegzaam is voorbereid en ontwikkeld, tot misbruik van macht.

Bestaat er nu eenige zekerheid dat van die overmacht een goed gebruik zal gemaakt worden? Neen, integendeel.

Maar dan is het ook in het belang van dat volk zelve dat die invloed, die macht nog niet in zoo ruime mate worde verleend.

Waarom? Het behoeft geen betoog dat eene democratische Regeering alleen dan op den duur bestaanbaar is, wanneer zij gevonden wordt bij een volk, waarvan alle deelen op een hoogen trap van ontwikkeling en beschaving staan.

Niemand zal durven beweren dat dit thans hier te lande het geval is. Waarom anders leerplicht te willen invoeren?

Maar bovendien. Onderwijs alleen is niet voldoende om te behoeden voor dwaalbegrippen als daar zijn die der sociaal-democratie. Ziet bij voorbeeld Duitschland, waar sedert langen tijd leerplicht bestaat..

Een tweede onmisbare vereischte is dat het volk godsdienstig zij. Wie daarvan de overtuiging wil erlangen, zoo hij die niet reeds mocht hebben, verwijs ik naar het standaardwerk van nu wijlen den hoogleeraar Emile de Laveleye: »Le Gouvernement dans la démocratie"; ook voor de overzijde zeer zeker een onverdacht getuige.

En zou ik niet geacht willen worden alles te onderschrijven wat in dat werk wordt gezegd, de navolgende stellingen in de hoofdstukken XV en XVII van het eerste deel bevatten, mijns inziens, onomstootelijke waarheden, gebaseerd op de geschiedenis van alle tijden en alle landen:

»Plus les institutions d'un peuple deviennent démocratiques, plus il est nécessaire qu'elles aient pour base un sentiment religieux, sincère, profond et éclairé", en

»L'instruction du peuple prépare l'avénement de la démocratie et seule, à notre époque, elle peut en assurer la durée."

Elders betoogt die hoogleeraar dat het algemeen stemrecht zonder de algemeene ontwikkeling leidt tot anarchie en bijgevolg tot despotisme.

Hoe is het nu met dat tweede vereischte ten onzent gesteld? De geachte afgevaardigde uit Kampen, de heer Mackay, heeft verleden Vrijdag omtrent den geest, die reeds een aantal onderwijzers, die aan de openbare school werkzaam zijn, bezielt en dien zij natuurlijk bij de aan hunne zorgen toevertrouwde jeugd aankweeken, een en ander medegedeeld door aanhaling van een citaat uit een hunner eigen organen. Dat de godsdienst in den bond dier sociaal-democratische onderwijzers geheel wordt ter zijde gesteld en ondermijnd, is slechts overeenkomstig het program dier partij.

En nu moge die geachte afgevaardigde daartegenover stellen de vruchten van het goede zaad door het in de bijzondere Christelijke scholen gegeven onderwijs allerwege in den lande uitgestrooid, een niet te loochenen feit blijft het dat verzwakken of het geheel ontbreken van godsdienstige gevoelens bij een deel der bevolking en in alle lagen een zeer bedenkelijk teeken des tijds is, waarvan in deze de waarde niet mag worden onderschat.

Daarbij komt nog dat, zooals ook reeds door meerderen is betoogd, iedere vergelijking met andere landen, waar het algemeen stemrecht of een zeer uitgebreid kiesrecht figeert, faalt, omdat de toestanden en de Staatsinstellingen geheel andere zijn en omdat in al die landen tegen de mogelijke machtsoverschrijding ten gevolge van dat algemeen stemrecht een tegenwicht gevonden wordt òf in de meerdere macht aan den Senaat toegekend, òf gelegd in handen van het uitvoerend gezag.

Onze Staatsinstellingen zijn voor de invoering van het algemeen stemrecht of van iets wat dicht daarbij komt niet berekend.

Is om al die redenen het Regeeringsvoorstel voor mij volkomen onaannemelijk, erkend moet worden dat de toestand niet kan blijven zooals hij nu is. Het voorloopig kiesreglement moet door eene definitieve regeling vervangen worden, en het ligt voor de hand dat met iedere nieuwe regeling eene uitbreiding van kiesbevoegdheid gepaard gaat.

Het is maar de vraag tot hoe ver die uitbreiding gaan zal. Daarover sprekend wees de geachte afgevaardigde uit Almelo gisteren op dat in Engeland bij de uitbreidingen die achtereenvolgens in 1832, 1867 en 1884 hadden plaats gehad, respectievelijk ½ millioen, 1 millioen en 2 millioen nieuwe kiezers waren toegelaten. Hier was de aanwinst in 1888 170 000 en zou hij nu worden 450 000. Maar op die cijfers alleen komt het niet aan; ook en voornamelijk op de verhouding tusschen het aantal der bestaande en der nieuwe kiezers. Bij geen enkele uitbreiding in Engeland — de heer Röell heeft het reeds gezegd — is de sprong zoo groot geweest, dat het aantal kiezers is verdubbeld. Hier is reeds in 1887 die verhouding van verdubbeling verre overschreden en zou ook thans wederom hetzelfde gebeuren.

Bovendien, het is bekend hoe in Engeland gaandeweg de nieuwe kiezers vooraf voor hunne politieke mondigheid zijn voorbereid.

Deed, zoo vroeg verder die geachte spreker, Duitschland in 1867 geen grooten sprong, toen daar algemeen stemrecht voor den Rijksdag werd ingevoerd? Ongetwijfeld, er bestaat zelfs gegronde reden om aan te nemen, dat zoo die sprong nog moest gedaan worden, hij achterwege zou blijven.

En toch in Duitschland mocht het volk gerekend worden ook eenigszins te zijn voorbereid; daar immers bestond toen reeds sinds lang leerplicht.

Bovendien, de bevoegdheden van den Duitschen Rijksdag zijn beperkt.

Sommigen onzer, die niet met het Regeeringsvoorstel meegaan, zijn toch tot eene zeer groote uitbreiding bereid, niet zoozeer omdat zij het er voor houden dat die uitbreiding gelijken tred houdt met de ontwikkeling van het volk, maar omdat nu eenmaal door de Regeering dit voorstel van zoo verre strekking is gedaan. Zóó de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, die liever in verschillende tempo's zou gegeven hebben, wat nu in eens zal moeten geschieden.

En waarom? »Omdat — zoo zeide de heer de Beaufort — van de zijde der Kroon wordt verklaard dat de Tweede

Kamer der Staten-Generaal, samengesteld op de wijze als thans is voorgeschreven, op den duur niet voldoet aan datgene wat haar als eisch kan worden gesteld."

Ook de geachte afgevaardigde uit Kampen is tot eene zeer ruime uitbreiding geneigd, en toch ook hij wijst op de bedenkelijke teekenen des tijds, en betwijfelt te recht dat de richting, waarin zich het openbaar onderwijs vooral in den laatsten tijd in zekere gedeelten van het land bewogen heeft, van dien aard is, dat het aan het volk de noodige ontwikkeling en vorming geven kan.

Het wil mij voorkomen, dat welke voorstellen ons ook door de Regeering gedaan worden, wij geheel zelfstandig hebben te beoordeelen, tot hoe ver in deze behoort te worden gegaan; op de Regeering blijve de verantwoordelijkheid voor de indiening rusten, wij hebben de volle verantwoordelijkheid te dragen van hetgeen door ons zal worden beslist.

En mochten wij, wat ik niet veronderstellen mag, aan invloeden van buiten toegeven en tegen onze overtuiging een maatregel in het leven roepen, waarvan later bleek dat hij niet in het belang van het land, van het volk is, dan zou dat volk het eerste zijn, en te recht, om ons de scherpste, de bitterste verwijten naar het hoofd te werpen.

Er is ook in dit debat gesproken van een conservatisme dat niet conserveert; het bestaan daarvan ontken ik niet, maar ik geloof dat aan deze zijde der Kamer een dergelijk conservatisme bij geen enkel lid gevonden wordt. Wij zijn allen tot hervormingen, tot medegaan met de behoeften van den tijd genegen, maar langs geleidelijken, langs historischen weg.

Tegenover dat conservatisme dat niet conserveert zou ik kunnen spreken van een liberalisme, dat niet liberaliseert, in dien zin dat het zonder behoorlijke voorbereiding bevoegdheden, rechten aan het volk wil toekennen, waarvan dit geen behoorlijk gebruik weet te maken, zoodat zij in plaats van tot zijn voordeel, tot zijn nadeel strekken.

Maar wanneer ook het liberalisme de ontwikkeling zoekt en tracht te bevorderen, daarbij blijvende in de nabijheid van de historische lijn, geleidelijk en zonder schokken, kunnen beide, conservatisme en liberalisme, zeer wel hand aan hand gaan en in vereeniging veel goeds in het waarachtig belang van het land tot stand brengen.

Gemeen overleg is daartoe een eerste eisch. Tot dat overleg verklaar ik mij in allen ernst volkomen bereid, ten volle bewust, dat ik veel van mijne eigen inzichten zal behooren prijs te geven; men zij daartoe ook van de andere zijde bereid.

Op welken voet zal die samenwerking te verkrijgen zijn; dat zal later blijken, wanneer de denkbeelden, die van verschillende zijden reeds zijn geuit, een bepaald omschreven vorm zullen hebben aangenomen. Mijnerzijds onthoud ik mij thans van iedere ingaande bespreking onder dit opzicht; verhooging van leeftijd, belastingbetaling enz. enz. moeten in aanmerking komen, hoe hooger de leeftijd, hoe lager de andere te stellen eischen zijn kunnen. Ontbreken intusschen mogen deze niet, ook met het oog op de stellige voorschriften der Grondwet.

Onder dat opzicht heeft het tot nog toe gevoerd debat reeds goede vruchten opgeleverd en meer dan ik aanvankelijk met het oog op het sectie-onderzoek had durven hopen. Moge ook de Regeering inzien dat slechts door groote toenadering ook harerzijds aan dit vraagstuk eene bevredigende oplossing kan worden gegeven.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Farncombe Sanders**: Bij den grooten omvang dien deze beraadslagingen hebben genomen en bij de uitvoerige wijze waarop reeds vele punten besproken zijn, met name de zoogenaamde kenteekenen waarover wij bovendien te kust en te keur zullen kunnen spreken bij de behandeling van de artikelen, zal de vergadering het zeker niet euvel duiden als ik mij bepaal tot de bespreking van dit wetsontwerp in zeer algemeene trekken. Ik laat alles wat later het onderwerp van amendementen kan worden ter zijde. Ik zeg amendementen, omdat ik onderstel dat er zich nog wel meer broertjes en zusjes zullen komen voegen bij het eerste dat ons reeds in eenigszins geheimzinnige bewoordingen is aangekondigd. Wat er in dat amendement staat, daar weet ik natuurlijk niets van af, want de geachte aankondiger en zijne vrienden, hebben hunnen kring alleen tot mij uitgebreid in den zin van die nieuwere spraakkunst waarin wij in de vorige week eene les hebben ontvangen die ik voor mij al mijn levensdagen niet zal vergeten, en ik vertrouw alle leden van deze vergadering niet. Ik laat ter zijde alle quaestiën van diploma's, van kiezersexamens, van spaarbankboekjes en dergelijke phantasiehoedjes — ik wil zeggen phantasiekenteekenen — méér.

Ik begin met deze algemeene opmerking dat wij sedert de Grondwetsherziening niet hebben gehad ter behandeling een wetsontwerp dat in het verst verschiet dit wetsontwerp nabij komt; want dit ontwerp is vooral dáárom gewichtig omdat daardoor de Grondwetsherziening eerst voltooid wordt; het zwaartepunt van de Grondwetsherziening was immers gelegen in het kiesrecht, en eerst door dit ontwerp wordt dat kiesrecht afdoende geregeld.

Het gevolg hiervan is zeker dat meer dan ooit bij eenig vroeger wetsontwerp wij hier te doen hebben met een ontwerp waarvoor het geheele Kabinet tot den laatsten man aansprakelijk is, waaromtrent het geheele Kabinet meer dan omtrent eenig ander ontwerp solidair is. Mocht dit ontwerp verworpen worden dan zou niet, zooals wij het in den loop van de jaren hebben zien gebeuren, kunnen volstaan worden met den roep: »een man over boord!", maar de geheele bemanning zoude mede te gronde gaan. Ik acht althans deze Ministers veel te hoog om te onderstellen dat wij eene repetitie zouden kunnen krijgen van hetgeen is geschied na den val van het eerste ministerie-Thorbecke.

Ik wensch het wetsontwerp te bespreken in alle mogelijke bedaardheid en zonder overdrijving, noch van het groote heil, dat het zal aanbrengen, alsof enkel door de invoering van uitgebreid stemrecht de Staat, het volk van alle nooden zou verlost zijn; maar aan den anderen kant ook zonder overdrijving van de nadeelen, die er uit kunnen voortvloeien, en van zijne strekking. Overdrijving bijv. noem ik het wanneer men zegt, dat wij hier algemeen stemrecht krijgen, eene bewering die wij reeds vinden in een wel bekend adres, hier ter stede ontworpen door een aantal mannen, achtenswaardig om de vele en gewichtige diensten, door hen in vroegere tijden aan den lande bewezen; de meesten daarvan bovendien eerbiedwaardig om hunne leeftijd.

Volgens de berekening, die mij het waarschijnlijkst voorkomt, en die niet zoo ver gaat als de mijns inziens wat sanguinische vooruitzichten van den Minister, kunnen wij op zijn hoogst 700 000 à 750 000 kiezers krijgen; en wanneer wij nagaan dat het getal kiezers bij algemeen stemrecht kan gaan tot 1 100 000, dan zeg ik dat hier van algemeen stemrecht geen sprake is.

Het adres, waarover ik zoo even sprak, is hier reeds zeer uitvoerig ter sprake gebracht door den heer Levy, en het kwam mij voor dat die geachte spreker het politiek doorzicht der adressanten nu niet juist bijzonder hoog aansloeg. In tegenstelling hiermede wil ik wel zeggen dat het mij voorkomt dat adressanten zijn, om met het Evangelie van Lucas te spreken, zeer voorzichtig, zeer vooruitziende in hun geslacht. Zij vragen namelijk niet alleen om dit wetsontwerp te verwerpen, zooals het daar ligt, maar ook om geen enkel wetsontwerp aan te nemen dat er in de verte naar lijkt.

Ja, dat is een blijk van doorzicht; en wat in het gemoed van die adressanten zal zijn omgegaan, toen zij dat adres opstelden, waarover zij ongetwijfeld ampel hebben »gebesogneerd", dat doen zij ons zien in hetgeen zij zeggen op pag. 2 ten opzichte van een ander punt, dat ook hier reeds ter sprake is gekomen, namelijk de niet gelijk-

85ste VERGADERING. — 2 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

tijdige regeling van het gemeentelijk kiesrecht met het kiesrecht voor Kamer en Provinciale Staten. Zij zeggen: daarover spreken wij niet eens; ieder klein kind kan immers begrijpen dat, gesteld al dat *deze* Kamer eene gemeentekieswet maakte zooals wij adressanten verlangen, de volgende Kamer die wet toch weer dadelijk zou veranderen.

In dat opzicht hebben adressanten bij voorbaat reeds op zich genomen de taak van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die precies hetzelfde gezegd heeft in zijne Memorie van Antwoord. Wat nu die adressanten hier opmerken omtrent het gemeentelijk kiesrecht, geldt natuurlijk evenzeer voor het kiesrecht voor de Staten-Generaal.

Het komt mij bovendien voor, dat een beroep op de connexiteit die er bestaat tusschen het kiesrecht voor de Kamer en voor de gemeenteraden, niet opgaat.

Ik heb hier wel eens onderwerpen, die naar mijn begrip veel meer connex waren, toch afzonderlijk zien behandelen en regelen. De heer van Kerkwijk bijv., die op de connexiteit *hier* zoo heeft aangedrongen, nam het ten opzichte van de bedrijfs- en vermogensbelasting met die connexiteit niet zoo naauw, en de Kamer ook niet. En toch was de samenhang tusschen vermogens- en bedrijfsbelasting vrij wat nauwer dan die tusschen gemeentelijk en politiek kiesrecht.

Nu ik gekomen ben op het punt welke kiesrechten gelijktijdig moeten geregeld worden, moet ik mij volkomen stellen aan de zijde van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ten opzichte van de gelijktijdige regeling van het kiesrecht voor de Tweede Kamer en voor de Provinciale Staten. Evenals het eerste toch is ook het tweede in den grond een politiek en niet een administratief stemrecht.

Daarentegen zeggen anderen, waaronder de heer Röell, dien wij met leedwezen hier missen, ook om de reden die hem verhindert hier te zijn, dat dit niet zoo wezen moest, dat dit niet in de oorspronkelijke bedoeling heeft gelegen; maar, Mijnheer de Voorzitter, de natuur is in zulke zaken altijd sterker dan de leer. Gij kunt geen kiescollege, hoe ook, hetzij ad hoc, hetzij met bijvoeging van andere functiën, zóó samenstellen, of, als gij daaraan opdraagt politieke verkiezingen, dan worden de keuzen voor de leden van dat college op den langen duur óók politieke keuzen. Dat ligt zoo in de menschelijke natuur en in den loop van zaken.

Ik keer nu tot de hoofdquaestie terug.

Wij hebben de overtuiging, dat er verschillende amendementen zullen komen. Wij hebben sommige sprekers hooren zeggen, dat het hun op het aantal kiezers niet aankomt, dat zij tegen een zeer groot aantal niet opzien. Anderen daarentegen, die misschien meer ingewijd zijn in de geheimen van den vriendenkring, waarop ik in den aanvang doelde, hebben gezegd, en daaronder met name de heer de Beaufort (Wijk bij Duurstede), dat wijziging van het wetsontwerp *natuurlijk* vermindering ven kiesbevoegden zou te weeg brengen.

Wij moeten die amendementen geduldig afwachten, en wij zullen dan zien wat er van de rups geworden is, wanneer die als vlinder in de Kamer komt rondfladderen.

Maar ik zou hun die een amendement willen stellen met het doel om er, laat mij zeggen een 100 000 kiezers af te pingelen, wel in overweging willen geven om zich te spiegelen aan de wijsheid van de heeren van het Haagsch adres.

Dezelfde redenen gelden. Van die nieuwe Kamer, door een uitgebreider kiesrecht gekozen, door veel meer kiezers dan thans, zal natuurlijk het eerste werk zijn, dit ligt in de natuur der dingen en behoeft geen betoog, dat zij er die 100 000 afgepingelden dadelijk weder inhaalt. Daarom zou zulk een amendement geen duurzaam effect hebben; en zij die zich nu mochten afslooven om het tot stand te brengen, doen niets dan monnikenwerk.

Neen, indien de heeren zekerheid willen hebben dat in den vervolge het aantal kiezers zoo groot zal worden als thans wordt voorgesteld, dan moeten zij van deze Kamer gedaan zien te krijgen, of het gelukken zou weet ik niet, de zaak maar bij het oude te laten. Nog sekuurder middel zou zijn indien zij trachten ons terug te voeren tot den vroegeren toestand, dien vóór 1848, toen de maatschappij verdeeld was in standen, en naar standen koos; want zoodra eenmaal dat begrip van eene georganiseerde maatschappij door u is losgelaten, en zoodra gij komt op het individualiseeren der kiezers en tot een census, het is al zoo dikwijls opgemerkt dat het geworden is wat de Engelschen noemen een *truism*, dan hebt gij niets om u aan vast te houden, als gij schielijker naar beneden glijdt dan u lief is.

Maar dan moeten de heeren bedenken, dat zij, zoo achteruitgaande, wel eens zouden kunnen aanlanden, wel eens te recht zouden kunnen komen, dóór de standen heen, op den oorspronkelijken toestand van de maatschappij, die tamelijk wel beantwoordde aan hetgeen de Minister thans voorstelt. Ik bedoel dien oorspronkelijken toestand die bestond voor dat allerlei feodale invloeden de vrijheid van al de stamgenooten had opgeheven, den toestand waarin de stem van ieder vrij man woog in de vergadering der landsgemeente; een toestand die nog bestaat in sommige van de kleine Zwitsersche kantons; een toestand die reeds 600 jaar geleden door de Engelsche patriotische partij op haar program werd gesteld en die zij toen in de Latijnsche taal aldus redigeerde: Igitur communitas regni consulatur, et quid universitas sentiat sciatur.

Ik stap van dit onderwerp af en kom nu tot sommige van de algemeene bezwaren, die tegen dit wetsontwerp gemaakt zijn. In de eerste plaats, en daar kan ik natuurlijk zeer kort over wezen, wensch ik te spreken over den beweerden strijd met de Grondwet, omdat de Grondwet algemeen stemrecht zou verbieden. Dit punt is zoo besproken, dat ik mij tot zeer enkele opmerkingen bepalen kan. Ik zal mij natuurlijk niet beroepen op hetgeen indertijd geschreven is door den heer Röell in den zin waarin ik dit opvatte, eer ik mijne taalles van hem ontving. Ik zal mij beroepen op hetgeen door de heeren Ruys van Beerenbroek en Reuther gezegd werd in de toelichting op hun amendement bij de grondwetsherziening, en dat nog eenigszins precieser is dan de uitdrukking in de rede van den heer Ruys, die hier reeds is aangehaald. In die toelichting zeiden die heeren: »bij gebreke waarvan, krachtens de thans door de Regeering voorgestelde bepaling der Grondwet, het algemeen stemrecht zelfs in de naaste toekomst, door den wetgever zou kunnen worden uitgevoerd".

Ik zal mij ook niet beroepen op hetgeen voorkomt in de commentaren op de Grondwet van wijlen den hoogleeraar Buys, maar ik moet toch wijzen op eene zinsnede voorkomende in het laatste artikel, dat de zoo diep betreurde man in *De Gids* geschreven heeft, wij vinden dit op bladz. 455 van December 1892 waar hij zegt: »Wanneer de wetgever zegt dat hij het bewijs van welstand zoekt in het feit, dat de kiezer voorziet in eigen onderhoud en in dat van zijn gezin, onder bijvoeging dat alleen tijdelijke of duurzame ondersteuning uit openbare of kerkelijke kassen als bewijs van het tegendeel zal worden aangenomen, dan meen ik dat aan de grondwettigheid van het voorschrift niet mag worden getwijfeld."

Mij dunkt dit citaat is afdoende aangaande de meening van prof. Buys.

De heer de Louter, in het ons allen welbekende artikel, stelt zich dan ook, dunkt mij, op het juiste standpunt, waar hij zegt: »Het is ijdele moeite, de grondwettigheid der aanhangige voorstellen nauwkeurig te wikken en te wegen".

En de heer Buys zeide in zijn voornoemd artikel: »Hoe meer men in art. 80 wroet en graaft, hoe meer men zal vinden dat daar werkelijk niets in zit, althans niet in die kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, waarvan de eerste zinsnede gewaagt".

Volkomen juist, Mijnheer de Voorzitter, in dat artikel zit naar mijne innige overtuiging werkelijk niets, en omdat er niets in zit, zit er ook geen geest in. Ik zeg dit met het oog op die verschillende beroepen niet op de letter, waar men soms mede verlegen zit, maar op dien zoogenoemden geest van het artikel.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wanneer de heeren beginnen

te praten over den geest van eene wet, dan zeg ik altijd tot mijzelf: pas nu goed op, en dan denk ik *mutatis mutandis* aan het gezegde van Faust:

Was Ihr den Geist der Zeiten heiszt,
Das is im Grund der Herren eigner Geist,
In dem die Zeiten sich bespiegeln.

Ik zal zwijgen over de bedenking dat het kenteeken van welstand positief moet wezen en niet negatief mag zijn en mij bepalen tot de vraag aan de heeren die dit bezwaar hebben geopperd, of, als de Minister in plaats van met dat negatief kenteeken van niet-bedeeling eens was gekomen bij voorbeeld met het positieve voorschrift dat ieder het kiesrecht zou hebben, die 50 cents daags verdient, de heeren dan meer tevreden zouden wezen?

Waarin ligt nu de reden van die zoo groote onbestemdheid van art. 80 der Grondwet? Och, om de uitdrukking te bezigen, die gisteren door den heer Rutgers van Rozenburg op zijne eigenaardige wijze te pas gebracht werd, laat ons elkander geen knollen voor citroenen verkoopen; wij weten allen hoe art. 80 der Grondwet in de wereld is gekomen.

Wat was het geval?

De grondwetscommissie had een tweeledig voorstel gedaan: het eene zoowat overeenkomende met het voorloopig kiesreglement en een ander dat veel minder ver ging; en nu kwam de Regeering van dien tijd, wier ijver voor eene uitbreiding van het kiesrecht nu niet de glazen uitsloeg, met het minder ver gaand voorstel, denkende dat de Kamer daarmede wel tevreden zou zijn. Maar toen het bleek, dat de Kamer daar niets van weten wilde, toen — wij hebben door den heer van Karnebeek hier hooren spreken over *décors de théatre* — toen hebben wij hier een *changement de décors instantané* gehad. Het hoofd van het toenmalige Kabinet verklaarde toen dat de Regeering zou komen met een geheel ander voorstel, iets wat mij deed denken aan de dexteriteit van Disraëli in een soortgelijk geval. Maar natuurlijk dat zijn van die dingen, die men wel doet, maar waar men toch liefst zoo weinig mogelijk van zegt en die men tracht zooveel mogelijk te verbloemen; en daarom zeide de Regeering: — en daarop stond zij bepaald — dit is nu het alleruiterste dat wij toestaan, en algemeen stemrecht willen wij in alle eeuwigheid niet; wij hebben het artikel zoo gemaakt dat er geen algemeen stemrecht in zit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb toen al zeer getwijfeld, of er werkelijk een verbod van algemeen stemrecht in het artikel zat, maar ik geloof dat toen eigenlijk de geheele Vergadering aan een einde wilde komen met de zaak en dat bij geen enkel lid de ernstige bedoeling heeft bestaan om al die verklaringen van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken in alle scherpte en in alle logische consequentiën na te gaan. Men heeft toen gezegd: laat ons maar zwijgen; de tijd zal wel leeren wat er eigenlijk in het artikel zit.

Omdat ik, Mijnheer de Voorzitter, dit zelf heb bijgewoond, kan ik zoo weinig gewicht hechten aan de argumenten die over, tegen en voor dit artikel 80 zijn aangevoerd; en allerminst aan de toen ter tijde over dat artikel gevoerde discussiën; die waren, als ik nu ook eens een Grieksch woord mag gebruiken, eene zuivere skiamachie. Maar daarom juist, omdat het artikel voor zooveel en allerlei uitleggingen vatbaar is, daarom citeer ik nog het woord van professor Buys in zijn meergemeld artikel: »het vraagstuk is veel te groot om het in allerlei juristerij te verdrinken".

Dat was werkelijk het woord van een staatsman. Dat was eene waarschuwing niet alleen voor deze Kamer, maar ook voor velen daarbuiten die zich met het onderwerp bezighouden, om hier toch af te leggen dien geest om groot te zijn in kleinigheden, die volgens Thorbecke maar al te zeer een gebrek van onze natie is, en die er toe leidt om, wanneer men een groot onderwerp vóór zich heeft, dat te bezien door den bril van een notaris en met de hersenen van een procureursklerk.

De groote vraag nu, dunkt mij, is deze — daargelaten alle quaestiën van grondwettigheid — of de voorgedragen regeling, ik wil niet zeggen absoluut goed is, maar of op het oogenblik eene betere valt te verkrijgen. Dat is het standpunt waarop wij ons hier moeten plaatsen.

In de eerste plaats heeft, beweert men, de Regeering niet goed gedaan door in eens zoo ver te gaan. Men heeft allerlei schoone exempels speciaal uit Engeland er bij gehaald om aan te toonen hoe roekeloos deze Regeering is te werk gegaan.

De cijfers in de vorige week door den heer Röell genoemd en hedenmorgen met eenig welgevallen door den heer Ruys van Beerenbroek gecommentarieerd, laat ik wat de accuraatheid van elk cijfer individueel betreft daar, maar in hun geheel beschouwd zijn zij niet geheel juist aangewend.

Wanneer men wil betoogen hoe geleidelijk en voorzichtig men in Engeland is te werk gegaan, dan moet men van die cijfers een goed gebruik maken.

Men heeft gewezen op het aantal kiezers dat er bijgekomen is bij de eerste reform van 1868, en dan bij die van 1884, maar men heeft één ding vergeten, dat het in Engeland niet gegaan is zooals het steeds hier gebruikelijk was, dat namelijk uitbreiding van kiesrecht plaats heeft over het geheele land. Neen, in Engeland is het gegaan op eene wijze die wij hier zonderling zouden vinden. Zij hebben daar eerst uitgebreid het stemrecht in de steden en het op het platteland gelaten zooals het was; vervolgens uitgebreid op het platteland en het weer in de steden onveranderd gelaten. Dit maakt natuurlijk dat men telkens moet vergelijken niet het geheele cijfer van kiezers, steden en platteland samen, maar eerst het cijfer van kiezers in de steden waar het kiesrecht werd uitgebreid in 1868, en vervolgens het getal kiezers op het platteland aanwezig voor en na de uitbreiding in 1884. Dan komt men tot een geheel ander cijfer, omdat men een geheel ander percentage verkrijgt.

Wanneer men toch het kiesrecht gaat uitbreiden voor een derde van het land en de rest laat zooals het is, en men wil dan de cijfers vergelijken, dan verkrijgt men natuurlijk een veel lager percentage van vermeerdering over het geheele land, dan het werkelijk geweest is voor de steden.

Hoe was het nu in 1868? Er waren in de steden in Engeland 514 000 kiezers, die werden uitgebreid tot 1 203 000. In Schotland waren 55 000 kiezers, die werden uitgebreid tot 151 000, dus ongeveer driemaal zooveel.

In Ierland, waar maar enkele tamelijk armoedige steden zijn, steeg het aantal kiezers in de steden van 33- tot 46 duizend.

En hoe gaat het nu in 1884 op het platteland? De 979 000 kiezers op het platteland van Engeland zwollen in 1884 eensklaps aan tot 2 835 000, in Schotland van 101 000 tot 315 000, en in Ierland van 166 000 tot 632 000. Wanneer men nu deze wijze van vergelijken, de eenige goede en richtige, volgt, zal men moeten erkennen dat hier de Regeering thans vrijwat zuiniger te werk gaat.

Nu ik toch op het punt van de Engelsche toestanden gekomen ben, wil ik nog ééne zaak releveeren, omdat ik verder over de kenteekenen niet spreken wil, en niet zou weten waar die anders te pas te brengen. Ik bedoel hetgeen gezegd is omtrent de *bedeeling* in Engeland. Alles wat daaromtrent beweerd werd, is volkomen juist. Men is in Engeland inderdaad van het kiesrecht uitgesloten, in de eerste plaats wanneer men onderstand ontvangt uit de *rates*, hetgeen aan wat wij bedeeling door een gemeentebestuur noemen het meest nabij komt. Ook is men uitgesloten wanneer men aalmoezen ontvangt van andere soort. Evenwel, die categorie van andere aalmoezen is zeer zwevend en onbestemd en wordt nergens omschreven. Er wordt namelijk alleen van gezegd: die aalmoezen, die volgens de practijk van het Parlement (vóór 1832) als zoodanig beschouwd worden, hetgeen natuurlijk eene zeer ruim maar ook een zeer beperkt begrip kan vertegenwoordigen.

Maar — en dit punt is nog niet gereleveerd — wij hebben hier het groote onderscheid, dat bij het opmaken der kiezerslijsten in Engeland alleen in aanmerking komt de bedeeling uit de parochiën, d. i. het burgerlijk armbestuur, omdat het juist de burgerlijke armbestuurders zijn die de kiezerslijsten opmaken. Maar zij zijn overigens niet bevoegd personen van de kiezerslijsten te weren, al was het hun ook bekend dat deze andere aalmoezen ontvingen. Bovendien wordt het in Engeland nergens aan besturen van particuliere weldadigheidsinstellingen voorgeschreven, noch kerkelijke noch andere, om, zooals dat in deze ontwerpen wordt voorgesteld, lijsten van de door hen bedeelde personen in te dienen aan hen die de kiezerslijsten moeten opmaken. Daar te lande verlaat men zich ten opzichte van zoodanige bedeelden uitsluitend op het recht van reclame, dat aan iederen burger is toegekend tegen de plaatsing van een onbevoegde op de kiezerslijst. Het behoeft dus wel geen betoog, dat daar vrijwat meer bedeelde kiezers tusschen de mazen zullen doorkruipen dan bij het voorstel, nu door de Regeering hier ingediend, het geval zal kunnen zijn.

Men zegt in de tweede plaats: de uitbreiding van het kiesrecht is geen volkswensch. Mijnheer de Voorzitter, dit is, zoo lang er van uitbreiding van kiesrecht sprake is geweest, altijd verteld. »Ach wat! — klonk het steeds — gij moet u niet storen aan hetgeen daarvan beweerd wordt; het is alles eenvoudig het werk van een paar schreeuwers!" Zoo heeft men niet alleen hier, maar ook in Engeland, altijd gesproken.

Niet onaardig zegt daaromtrent M'Carthy, III, pag. 179, in zijne bekende Engelsche geschiedenis in 1859: »Men hoorde overal de tegenstanders van kiesrechtuitbreiding aan zich zelven en aan hunne vrienden de verzekering geven dat het land over 't algemeen volstrekt niet om kiesrechtuitbreiding gaf;" en hij laat er leukweg op volgen, hoe acht jaren later — toen juist die eerste uitbreiding gekomen was — gebleken is, dat die heeren zich zelven om den tuin hadden geleid en grootelijks hadden gedwaald.

Verder zegt men: waarom zoo'n uitbreiding; de tegenwoordige kiezers komen al zoo slecht op? Ik vind dit argument niet bijzonder krachtig, want niemand waarborgt u, dat de kiezers, die er bijkomen, niet beter zullen oppassen. Nu wil ik in navolging van den heer Röell ook eens trachten eene legende te vernietigen. Bij de verkiezingen van 1888 kon men in onze couranten eene statistiek lezen, waaruit bleek, dat over het geheele land 81 pct. der kiezers gestemd had. In Amsterdam 76½ pct., in Rotterdam, altijd eene ietwat flauwe stad in dit opzicht, 70¾ pct., in den Haag 82 pct., Groningen 80 pct., Utrecht 91⅓ pct., enz.

En hoe was het nu onder den beperkten kring van vóór 1887? Ik wil een paar zeer marquante staaltjes noemen. Vooreerst de verkiezingen na de April-beweging. Men zal zich herinneren, wat een helsch lawaai er toen in ons land was; en toen kwam er slechts 64 pct. op. En het volgend jaar, toen het er om ging om die April-beweging zooveel mogelijk ongedaan te maken en de partij, die van het kussen geraakt was, er weer op te brengen, kwam er maar 52 pct. op. In de eigendommelijke periode van 1866 en 1868, toen er ook eene groote emotie heerschte, kwam er in 1866 74 pct. op. Bij de eeuwig memorabele ontbinding met driekleurige randjes in Juni 1868 65½ pct.

Wanneer nu na de uitbreiding in 1887 het getal opgekomen kiezers bedroeg 81 pct., dan mag men verwachten, dat dit cijfer na aanneming dezer wet nóg hooger zal klimmen. Wie weet, of er dan misschien niet 110 pct. opkomen!

Zijn voorafgaande voorbeelden vergelijkingen in den tijd, ik heb nu nog eene vergelijking in de ruimte. Ik begin dan met het zoogenaamde modelland van politiek leven, Engeland. Ik had de documenten er voor bijeen en heb mij de moeite getroost de verkiezingen na te gaan van 1886, toen het er om ging Gladstone er af en Salisbury er op te hebben, een tijd van groote agitatie. Er waren destijds 5 589 939 kiezers in het geheele Koninkrijk ingeschreven, doch er waren eene menigte districten, waar geen tegencandidaat gesteld was, omdat daar het stelsel bestaat, dat de Minister te recht voorstelt ook hier in te voeren, dat de kiezers thuis blijven als er geen tegencandidaat wordt gesteld, want dan wordt de eenige candidaat geproclameerd.

Wanneer men de districten, die geen tegencandidaat hadden, te zamen vertegenwoordigende 1 859 180 kiezers, er aftrekt, dan bleven er over 3 730 759 kiezers. En hoeveel kwamen er op? Wanneer men neemt het percentage over al de kiezers in het geheele land, 49 pct.; maar ik wil niet naar mij toe rekenen en neem alleen het percentage over de districten waar strijd was, en dan kwamen er op 74 pct. Dat is in dat modelland van politiek leven nog altijd 7 pct. minder dan bij ons in 1888. En hoe was het in Ierland? In de districten waar de strijd het hevigst was, kwamen er 79 pct. op.

Hoe was het elders, in andere landen, gesteld? In Noorwegen kwamen bij de verkiezingen van 1891 op 73 pct.; in Zweden 38½ pct. en dit zou voor de tegenstanders van een uitgebreid kiesrecht een modelland wezen, want daar bezitten slechts 6 pct. van de bevolking het stemrecht.

In Frankrijk kwamen bij de verkiezingen van 1889 slechts 78 pct. op. In Duitschland in 1890 bij de verkiezingen voor den Rijksdag waren er 71⁶⁄₁₀ pct. opgekomen.

Van de laatste verkiezingen, toen er zulk eene spanning was over de legerwet, heb ik geen complete statistiek, maar in Beijeren, met zijne complicatiën onder den boerenstand, en tweespalt in het Centrum, zijn slechts opgekomen 63,3 pct. Wat de opkomst bij politieke verkiezingen betreft, kan ons land dus de vergelijking met het buitenland glansrijk doorstaan.

En wat de politieke belangstelling betreft, moet men zich vooral niet laten misleiden door het gering opkomen bij de gemeenteraadsverkiezingen. Die doorgaans mindere belangstelling, vooral in de grootere steden, ontspruit uit allerlei oorzaken, die met de politieke quaestie niets te maken hebben.

Nu nog eene vraag. Al bleven er telkens meerderen weg, zijn dit dan altijd dezelfde kiezers? Het lijkt er niet naar. De zaak is eenvoudig deze. De lieden stellen er prijs op te weten, dat zij daar, waar zij op het oogenblik belang — werkelijk groot belang — in de zaak zien, de gelegenheid hebben, zich te doen gelden. Dikwijls vinden zij dat belang niet; welnu, zij maken van hunne vrijheid gebruik en blijven thuis.

In dit opzicht denk ik aan de woorden van iemand, dien u, Mijnheer de Voorzitter, zeker ook nog zal heugen, den heer Petrus Jongeneel, oudtijds mijn collega in den gemeenteraad te Utrecht.

Ik kwam met hem van eene gemeenteraadszitting kort na den uitslag van eene gemeenteraadsverkiezing. Ik was verontwaardigd — ik was toen nog zeer jong — dat er zoo weinig menschen hadden gestemd voor den gemeenteraad, en maakte hem dit in krasse bewoordingen bekend.

»Lieve vriend", zeide hij toen, »als men allen, die niet zijn opgekomen, het kiesrecht eens wilde ontnemen, dan zoudt gij eens een leven hooren in 't land."

Die man kende het volk goed. Als panacée zou ik niet bij den Minister gaan aandringen, hier aan te komen met een voorschrift van verplichte stemming. Ik zal dit zeker niet doen, omdat, indien het ooit zoo ver mocht komen, dit thans zeker prematuur is.

Nu, Mijnheer de Voorzitter, kom ik aan het hoogklinkende, het hoogdravende: de uitbreiding van het kiesrecht zal leiden tot het overbrengen van het gezag bij de onkundige menigte, tot overheersching van ééne klasse over alle andere, tot onderdrukking van de vrijheid, zooals de heer de Beaufort uit Amsterdam heeft gezegd — op die onderdrukking kom ik straks terug — tot de sociaal-democratische republiek met omverwerping van het Koningschap, en dergelijke schrikbeelden meer. Dat alles is niet nieuw, en het maakt op mij geen grooten indruk: het was zoo bij elke kiesrechthervorming; het werd reeds in deze zelfde vergaderzaal verkondigd in 1845 door een man, met wien ik later dikwijls in zeer aan-

gename officieele aanraking kwam, door den ouden heer Menso. De negen mannen hadden een census voorgesteld van f 20 tot f 225, en daarover zeide hij:

»Wat zullen de gevolgen van dit voorstel zijn? Bijna een gedeguiseerde republiek. De magt zal niet meer bij den Koning zijn, ook niet bij de Staten-Generaal, niet eens bij de in het welzijn des vaderlands meest belanghebbende ingezetenen; neen, eigenlijk bij de minkundige menigte, die inderdaad niet anders zal zijn dan het werktuig van de dikwijls min zuivere bedoelingen van enkelen. Het *ôte-toi de là pour que je m'y mette*, nu reeds eenigermate begonnen, zal dan weldra in Nederland in volle toepassing zijn."

Men ziet het, de heer Menso was eigenlijk in zijn ziel van opinie dat die kiezers met een census tot 225 gulden toe eigenlijk niet veel meer waren dan schorrie-morrie.

Ik heb dan ook in de eerste jaren van het nieuwe régime na 1848 kunnen bespeuren, dat de toenmalige Kamerleden, die al vóór 48 »Edelmogenden" waren geweest, in hun diepste binnenste hun collegas, die er pas door de rechtstreeksche verkiezingen in waren gekomen, eigenlijk maar beschouwden als half vol.

En wat zeide in 1848 de heer van Nes, oudtijds een vurig opposant, doch dien het was gegaan gelijk meer vurigen oudtijds opposanten, zooals er misschien ook nu nog in deze Kamer zijn; zij begonnen met de ideeën van hun tijd, met de »ware liberale beginselen", waarvan wij gisteren hoorden spreken, beginselen die echter langzamerhand geheel zijn gemummificeerd; de heer van Nes zeide:

»Om bekwame en vertrouwde vertegenwoordigers te vinden, wordt noodzakelijk vereischt derzelver verdiensten ten minste eenigermate te kunnen beoordeelen, en deze kennis, dit oordeel ontbreekt aan die mindere klassen der maatschappij, welke slechts een zeer geringen census in de directe belastingen betalen; derhalve behoort die geringe klasse de uitoefening van dat regt op te dragen aan meer verlichte personen, welke zij zelve daartoe uitkiest."

Als ik dus nu al die ontboezemingen, die al 50 jaar oud zijn, hier hoor herhalen, dan is haar indruk op mij niet bijzonder groot. Tot hen die ze uiten zou ik willen zeggen: Gij kunt op de toekomstige kiezers niet half zoo laag nederzien als uw voorgangers neerzagen op die kiezers, aan wie gij thans uw zetels te danken hebt.

Omtrent het dynastiek argument kan ik zeer kort zijn, het is een gevaarlijk argument dat niet lichtvaardig moet gebezigd worden. Is dat in vroeger tijden ook nooit gebezigd? Gebezigd misschien tegen geestverwanten? Is er nooit, in vroegere jaren, in zekere kringen, gespargeerd dat indertijd de eerste liberale Ministers eigenlijk geen vrienden waren van Oranje, en werd niet in allerlei kringen gemompeld en gefluisterd, ja dikwerf luide gezegd, dat het er eigenlijk op toegelegd werd om ons land te herscheppen in een republiek, met zeker eminent staatsman als president?

Mijnheer de Voorzitter, ik onthoud mij doorgaans van luide ontboezemingen en protestatiën van aanhankelijkheid aan ons Koningshuis, gedachtig aan onze oude spreekwijze: »Het zijn ze niet, die Wilhelmus blazen"; maar ik wil hier nu woordelijk herhalen, wat ook nu nog mijn gevoelen uitdrukt, hetgeen ik schreef aan het slot van mijne afzonderlijke Nota bij het rapport der Commissie betreffende de grondwetsherziening:

»Van de eerste dagen der Nederlandsche onafhankelijkheid af heeft het Huis van Oranje trouwe aanhankelijkheid en hechten steun gevonden, niet enkel of vooral bij eenigen bevoorrechten stand, maar in de dankbare harten van het geheele volk; en het was dan ook niet uit een eng gesloten kring van regenten, maar uit het geheele volk, dat de stem opging, die de Kroon der opnieuw bevrijde gewesten erfelijk opdroeg aan Koning Willem den Eerste.

»En ook nog heden ten dage kan, naar mijne innige overtuiging, in geen land ter wereld de Koning met meer vertrouwen het geheele volk te gemoet komen, en beter verzekerd wezen dat, hoe breeder de grondslag is, waarop de Staatsinstellingen zijn gevestigd, ook des te vaster de fundamenten rusten zullen van de monarchie."

Dit gevoelde uitnemend de heer van Houten, toen hij op 14 October 1885 in zijn 14den Staatkundigen Brief, over de kiesrechthervorming zeide: »Is daar, achter de lijn, half onwillig meegesleept, de plaats der Regeering? de plaats der Kroon? de plaats van een Oranje-vorst, die de beste traditiën van zijn Huis in eere wil houden? Mijns inziens kan slechts ontkennend geantwoord worden. Ik zou bijna geneigd zijn hier den ouden uitroep te slaken: *Si le Roi le savait!* Wist de Koning slechts, hoezeer hij, door zich kloek aan het hoofd der beweging te stellen, de banden, die Nederland en Oranje verbinden, zou toehalen. Hoe spoedig dan de kloof zou verdwijnen, die het wantrouwen in het volk, door zijne tegenwoordige Ministers gevoed en aangewakkerd, tusschen Vorst en volk graaft!"

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, thans *weet* de Kroon het; thans *houdt* zij de beste traditiën van het Huis van Oranje in eere; thans *stelt* zij zich aan het hoofd van de beweging; thans *wenscht* zij den band tusschen volk en Koningshuis nauwer toe te halen.

Moeten wij nu spaken in het wiel gaan steken?

Ook van den heer van Houten kan ik het niet verwachten.

Nu kom ik op de waarde van het bezwaar, ontleend aan gevreesde corruptie bij de verkiezingen.

In Frankrijk, Duitschland, Zwitserland en Australië hoort men er niets van. In Amerika is zij te wijten aan de wijze waarop daar gestemd wordt met volmaakt open briefjes.

De kiezers daar wandelen met hun stembriefjes die aan geen bepaalden vorm onderworpen zijn, zwaaiend over straat.

Daarom stelt de Regeering hier te recht eene geheime stemming voor, zoodanig ingericht, dat van de persoonlijkheid van den kiezer op het stembriefje op geen manier kan blijken en waarbij zelfs van onwaarde verklaard wordt elk briefje waarop eenig teeken staat dat afgesproken zou kunnen wezen om te doen blijken welke kiezer gestemd heeft. Dat stelsel bestaat in Australië, ook in België, en sedert dat het in Engeland is ingevoerd is ook dáár een einde gekomen aan de omkooperij. Nu kan niemand er meer staat op maken dat de kiezer werkelijk zoo stemmen zal als waarvoor hij betaald is, en dit zal het beste middel wezen om te beletten dat iemand het ooit probeert een kiezer om te koopen, want nu het niet nagegaan kan worden zal de kiezer allicht zeggen wat reeds in de vorige eeuw een Engelsch kiezer zeide bij de open en mondelinge stemming. Het was eene zeer betwiste verkiezing; dagen lang was er feest gevierd en had een der candidaten zijne kiezers dagelijks onthaald. Nadat hij daaraan had deel genomen ging hij stemmen op den anderen candidaat, en toen men hem daarvan een verwijt maakte, zeide hij »mijn vader was sergeant en heeft medegemaakt al de campagnes van Malbroek, en die heeft mij deze les uit zijn militaire leven medegegeven: »gij moet altijd trachten te leven op kosten van den vijand".

Één gevaar wil ik evenwel niet over het hoofd zien, en dat zou inderdaad groot wezen, indien het namelijk, zooals het in enkele andere landen gegaan is, bij uitbreiding van stemrecht die standen, die men thans gewoon is de hoogere standen te noemen, indien die zich mokkend en morrend in hunne tenten terugtrokken. In dat opzicht, laat ons het ronduit zeggen, hebben onze hoogere standen nog veel te leeren. Waar wij verleden week de heer Mees eenigszins ironisch hoorden spreken over politieke wandelleeraars, daar zou ik willen opmerken dat in Engeland hooggeplaatste mannen, als lord Randolph Churchill, Chamberlain, Goschen, enz. het niet beneden zich achten om als wandelleeraars op te treden; zoo denken de groote staatslieden in Engeland er over. En den voornaamste, Gladstone, zag ik nog over het hoofd. Wat heeft die niet rondgereisd, en wat is die niet dikwijls als wandelleeraar opgetreden! Ook de groote staatslieden van de Romeinsche Republiek schroomden niet neder te dalen in het *forum* en te debatteeren met hunne medeburgers, van wat rang of stand ook. Zoo moge het hier ook gaan. Er kome óók

85ste VERGADERING. — 2 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

hier een einde aan dat régime, aan die opvatting, die verdeeling van de maatschappij in allerlei kringetjes, waarvan de éene zich zorgvuldig onthoudt van aanraking met de andere, die reeds een 30 jaren geleden zoo juist werd geteekend door een scherpzinnig Amsterdamsch advocaat in een anoniem uitgegeven boekje over het hooger onderwijs in Amsterdam, — welk Amsterdam er misschien nu berouw van krijgt, dat het niet meer naar die lessen geluisterd heeft. In dat boekje kwam hij ter loops op tegen die al die heele en halve en driekwart en kwart fatsoenlijkheden, die in ons land zich ieder in hun eigen tuintje omheinen.

Dat wordt tegenwoordig ook ten opzichte van verscheidene volksvergaderingen hier te lande nog maar al te veel in practijk gebracht. En het deed mij dan ook leed toen ik dienaangaande gisteren de opmerking hoorde van den heer Rutgers van Rozenburg; hij had ze zeer aardig ingekleed, maar ik had liever gewild dat hij ze ons had bespaard.

Er zullen, zoo luidt een ander bezwaar, socialen in de Kamer komen te zitten. Het kan gebeuren; maar hoe velen zullen dat eigenlijk wel zijn? Laat ons elkander geen schrikbeelden voorhouden. En als zij komen, dan houd ik mij overtuigd dat het met hen zal gaan, evenals het gegaan is met de sociaal-democratische partij in het Duitsche Rijk; zij zal zich langzamerhand civiliseeren en constitueeren tot eene aparte groep, die begrijpt dat men geen ijzer met handen kan breken en medewerking en voeling met andere partijen moet zoeken; en dan geloof ik dat een groote stap tot verzoening in het maatschappelijke zal gedaan zijn; want met weigering van stemrecht onderdrukt men de beweging der geesten niet.

Onze tijd heeft: 1°. de kleine pers; 2°. een zeer uitgebreid vereenigingswezen in alle werkende kringen der maatschappij; en 3°. eene kolossale uitbreiding en vergemakkelijking van het verkeer.

Die drie factoren zijn te machtig, dan dat iemand, ook al slaagt hij er in het stemrecht nog een poos beperkt te houden, het er lang tegen volhouden kunne. De tijden zijn voorbij waarin men nog zeggen kon; het eenige wat het volk met de wetten te maken heeft, is dat het daaraan gehoorzame; wanneer gij aan het volk bijv. oplegt dienstplicht, dan kunt gij aan dat volk niet weigeren het daarmede correspondeerend recht van stemmen. Wilde men dan ook het kiesrecht gaan toekennen naar zekere categorieën, dan zou daaronder zeer zeker ééne categorie moeten voorkomen, omvattende allen die, hetzij bij de nationale militie aan al hunne verplichtingen voldaan hebben en met een briefje van goed gedrag uit den dienst ontslagen zijn, hetzij vrijwillig zes jaren gediend hebben en met gelijk getuigschrift zijn gepasporteerd.

Wat wij nu vóór ons hebben liggen is het natuurlijk gevolg van hetgeen óók door de liberale partij hier gedaan is sedert 1848.

Men heeft het onderwijs ontzettend uitgebreid; men heeft het dagbladzegel afgeschaft en de kleine pers in het leven geroepen, die dagelijks grooter proportiën aanneemt; men heeft allerwege verkeermiddelen daargesteld, sporen, trams en binnenwegen; en wil men nu opkomen tegen de natuurlijke gevolgen van dat alles? Maak dan eerst dat alles maar weer ongedaan, zoo gij kunt.

Ik kom nu tot eenige bezwaren die ontleend zijn aan het buitenland.

De heer de Beaufort (Amsterdam), wees zeer sterk op de gevaren voor de vrijheid en leidde ons rond door allerlei landen om te doen zien wat wel de gevolgen van algemeen stemrecht zouden zijn voor de vrijheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal dien geachten afgevaardigde wel niet behoeven te herinneren aan het oude gezegde, dat de redeneering post hoc, ergo propter hoc, niet de sterkste is die er bestaat.

De heer Schaepman heeft er gisteren al op gewezen hoe het in vroegere tijden gesteld was met godsdienstvrijheid en tolerantie omtrent de gevoelens van andersdenkenden.

Ik zou er willen bijvoegen: Gij wijst op de onderdrukking heden in Frankrijk van de Katholieke Kerk en zegt: dat komt van het algemeen stemrecht. Maar kan ik tegenover dat feit niet wijzen op den toenemenden bloei der Katholieke Kerk in de Vereenigde Staten, op groote vrijheid van beweging in Engeland, niettegenstaande daar ook algemeen stemrecht bestaat, en omgekeerd op groote onderdrukking niet alleen van Joden maar ook van Lutherschen in de Oostzeeprovinciën van Rusland, waar dan toch niets bestaat dat op stemrecht gelijkt?

Maar laten wij ons bepalen tot ons eigen land. Als die onderdrukking een gevolg heet te zijn van algemeen stemrecht, laten wij dan eens teruggaan tot 1836 om te zien hoe het toen was; teruggaan tot de dagen toen er alleen nog maar supra fijne, extra beste kiezers bestonden, van de meest beperkte soort. Hoe handelde men toen met de Afgescheidenen? Heeft men ze niet vervolgd met alle middelen waarover het Gouvernement had te beschikken?

Op welke wijze werd later vóór 1848 aan fatsoenlijke, ordentelijke, achtenswaardige ingezetenen belet om bijzondere scholen op te richten? Was dat dan geen tyrannie?

Een ander soort van argument, aan vreemde landen ontleend, hebben wij hedenmorgen hooren noemen. Men geeft toe, dat er landen zijn waar het algemeen stemrecht bestaat en de zaken toch goed gaan, zooals in Zwitserland, maar men haast zich er bij te voegen: dat bewijst niets, omdat in Zwitserland dat recht al eeuwen lang in practijk wordt gebracht en men er dus aan gewoon is.

Op die wijze van redeneeren zou ik kunnen antwoorden: Zij hebben toch ééns moeten beginnen, en als het zoo goed gebleken is, dat het eeuwen lang is blijven bestaan, dan kan het zoo erg slecht niet zijn. Maar ik wil dit antwoord niet geven, want de voorstelling is zoo onjuist, dat het moeilijk zou zijn eene onjuistere te geven.

Dat algemeen stemrecht heeft in Zwitserland van oudsher alleen bestaan in de kleine Woudkantons. Overal elders is tot 1798 het bestuur in Zwitserland gevoerd door een uiterst gesloten starre aristocratie en hadden in dat zoogenaamde vrije Zwitserland de burgerijen absoluut niemendal te vertellen en was zelfs de eene helft van het land het overwonnen land van het andere. De burgers werden in die streken nog meer gekoeionneerd dan zelfs bij ons in de Generaliteitslanden ooit het geval is geweest gedurende de Republiek.

Zoo is het na 1814 weder geworden, toen o. a. bij de beraadslaging over de Constitutie van een van de kantons een van de oude regenten zeide — het is toen in 1814 in Zwitserland even zoo gegaan als bij ons, toen alles geregeld werd onder de magische spreuk: »weder als van ouds", »als in iedere plaats maar één man is, die verstand genoeg heeft om de rest te regeeren, dan is het genoeg; wat heeft dat domme volk zijn neus in alles te steken?" Dat is de toelichting waarbij toen de constitutie werd aangenomen van een der kantons in dat vrije Zwitserland. Het is zoo gebleven tot 1830 of 1848; en eerst in 1874 heeft het stemrecht aldaar zijne volle uitbreiding gekregen. Men beroepe zich dus niet op die legende van het eeuwenoude Zwitsersch stemrecht.

Het laatste bezwaar was dit: als de Regeering geen kans ziet om art. 80 van de Grondwet uit te voeren, dan had zij herziening van de Grondwet moeten voorstellen. Ja, dat vind ik van degenen, die dat balletje opgooiden zeer vernuftig verzonnen. Ziet eens wat een voordeelen daaraan verbonden zijn. Er gaat eerst op zijn minst een jaar voorbij waarin de herziening wordt geprepareerd door deze Regeering en misschien wel meer; dàn krijgen we haar in onderzoek in de Kamer; en dàn komt er eene ontbinding, en in de nieuwe Kamers moet die herziening met $^2/_3$ van de stemmen goedgekeurd worden; en als dit niet geschiedt, dan zijn wij weder even ver als nu, en zijn er intusschen weer bij die gelegenheid 4 à 5 jaar verloopen. Men spreekt er van om tegenwichten te scheppen. Mijn eenig antwoord daarop is, eene papieren constitutie schept geen tegenwichten, dat kan niet, wanneer die tegenwichten niet bestaan in de organisatie van de maatschappij.

Ik nader het einde van mijne rede; het komt mij voor dat de tijd voor het regelen van het kiesrecht nu gunstig

is; veel gunstiger dan in 1848. Wanneer men ziet op welke ordelijke wijze op dit oogenblik zij die het kiesrecht verlangen te werk gaan, dan steekt dit gunstig af bij de straattooneelen, die voor een groot deel den doorslag hebben gegeven voor het tot stand komen van de grondwetsherziening van 1848; straattooneelen die zich afwikkelden tot onder de vensters van het Paleis.

Het komt mij daarom voor dat wij moeten voortbouwen op de basis van dit ontwerp. Zijn deze ontwerpen nu onverbeterlijk? Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het niet zeggen. Ook ik heb bezwaren tegen het niet voortzetten der stemming des avonds, tegen de openbaarmaking der bedeeldenlijst, tegen het teekenen op de presentielijst, tegen het niet genoeg waarborgen van de identiteit der kiezers, en tegen de te geringe contrôle van de handelingen van het stembureau. Het spijt mij bovendien dat men geen beter kenteeken heeft kunnen vinden dan de schriftelijke aanvraag, maar, ik herhaal het, evenals in 1848 is het nu niet de vraag: wat is het beste, maar is op het oogenblik iets anders te bereiken? En mij dunkt dat slechts hij kan tegenstemmen, die, òf de zaken wil laten zooals ze zijn, òf de kracht voelt om, als hij *niet* dezen Minister maar dit Ministerie, tot aftreden gedwongen heeft, er iets aannemelijkers voor in de plaats te stellen. Ik voor mij wil wel bekennen, dat ik die kracht niet in mij voel, en met de ontwerpen mede denk te gaan, liefst natuurlijk nadat er de door mij aangegeven wijzigingen in zullen zijn aangebracht.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht besloot zijne rede met een beroep op den Minister, om te toonen dat hij een man van karakter was, en hij heeft ons daarbij eenigszins uitgelegd, hoe in dat, wat hij van den Minister verlangde, een bewijs van karakter zoude kunnen gelegen zijn. Nu eene kleine uitlegging was daarbij wel noodig, want toegeven is niet precies het eerste waaraan men denkt, wanneer men spreekt van een man van karakter.

Ik zou mijnerzijds aan de heeren, die zulke bezwaren hebben, ook wel willen toeroepen: weest gij nu eens mannen van karakter — en dat zou, dunkt mij, in een natuurlijker beteekenis wezen, dan die, waarin de uitdrukking werd gebezigd door den heer Röell — toont gij nu eens mannen van karakter te zijn door u niet te laten opschrikken door spookbeelden; laat u niet beheerschen door onmanlijke vrees voor de vermeerdering van het aantal kiezers; want ondanks al uw protestatiën, komen al uw tegenwerpingen toch neer op afdingen op dat aantal.

Tot den Minister zal ik zeer weinig zeggen, omdat ik begrijp, dat hij de leiding in handen moet hebben, omdat hij het is, die hier domineeren moet. Ik zal hem geen raad geven, maar ik wil alleen deze hoop uitspreken, dat hij zijnerzijds begrijpen zal, dat waar gemeen overleg gevorderd wordt, het toegeven niet kan komen van de eene zijde in alles.

In dit opzicht ben ik dus geneigd tot veel toegevendheid, omdat ik er groot gewicht aan hecht dat de zaak thans haar beslag krijge; maar ik wil er dit bijvoegen, dat wanneer ik in menig opzicht toegevend zal blijken te wezen, ik dit zijn zal onder deze uitdrukkelijke reserve, dat ik dit doe, enkel met het doel om de totstandkoming van deze ontwerpen in de hand te werken en dat, wanneer desniettegenstaande de voorgedragen wetsvoorstellen toch niet mochten aangenomen worden, ik mij, in het vervolg, door wat ik thans hier mocht toegegeven hebben, niet gebonden zal achten.

De heer **van der Kaay**: Mijnheer de Voorzitter! Eene nieuwe regeling van het kiesrecht en daarmede gepaard, daarvan onafscheidelijk een belangrijke uitbreiding van het kiesrecht, niet bij gedeelten, niet door het zetten van eenige schreden op den weg die voor ons ligt, om dan halverwege te blijven stilstaan, maar door aanstonds zoover te gaan als eene eerlijke uitlegging van de Grondwet veroorlooft — daartoe wensch ik mede te werken, op dien weg wil ik de Regeering volgen.

Zou dan eene geleidelijker uitbreiding niet verstandiger, niet voorzichtiger en daarom ook verkieselijk zijn geweest? Op zich zelve, in het afgetrokkene, zou ik zeer zeker geneigd zijn die vraag bevestigend te beantwoorden. Maar och, Mijnheer de Voorzitter, in het practische leven en in de politiek hebben wij dergelijke vragen nooit op zich zelve, nooit in het afgetrokkene te beantwoorden. Zij worden altijd voor een groot deel machtig beheerscht door de geschiedenis van de laatste jaren en door de omstandigheden van het oogenblik.

En nu de Grondwet is herzien, inzonderheid met het oog op eene nieuwe regeling en belangrijke uitbreiding van het kiesrecht, nu te gelijk met de grondwetsherziening een voorloopig kiesreglement in de Additioneele artikelen is opgenomen, een voorloopig kiesreglement, waarvan het voorloopige al dadelijk in de Grondwet zelve werd aangeduid door de woorden: »totdat de wet daaromtrent nader zal hebben beschikt", nu dit voorloopig kiesreglement vrij algemeen onvoldoende wordt geacht en het kiesrecht niet heeft gebracht binnen kringen die ook naar de meening van de meerderheid der Kamer daarvan niet langer verstoken mogen blijven, nu deze Regeering met een voorstel komt om op onbekrompen wijze te voldoen aan den eisch van art. 80 der Grondwet, nu acht ik het raadzaam ook aanstonds zoover te gaan als eene eerlijke uitlegging der Grondwet toelaat. In art. 80 van de Grondwet liggen beloften besloten, en het komt mij voor goede politiek te zijn en van staatsmanswijsheid te getuigen wanneer men die beloften niet ten halve, maar ten volle vervult.

Evenwel, ik werk daartoe niet mede zonder bezorgdheid. En dit, dunkt mij, is bij een zoo belangrijke beslissing als wij hier geroepen worden te nemen, wel niet anders mogelijk. Want inderdaad, de ondervinding in naburige landen opgedaan, moet ons met eenigen schroom vervullen. Wij hebben daaromtrent reeds zooveel gehoord, dat ik mij in dit opzicht zeer zal beperken.

Ik zou anders nog op het oordeel kunnen wijzen van Henry George, den apostel van de landnationalisatie, zeker welwillend gestemd voor de onbemiddelden, geen verstokt kapitalist. Zijn oordeel, zooals wij dit in de Hollandsche vertaling, van zijne *Sociale Vraagstukken*, door onzen landgenoot, den heer Stoffel, bezorgd, kunnen lezen, komt hierop neder, dat, alles wel beschouwd, er toch wel reden is om het stemrecht alleen te geven aan bemiddelden! Tot het uitspreken van dat gevoelen brengt hem de ondervinding in Amerika opgedaan, want, dus redeneert hij, de volksstem wordt in Noord-Amerika geheel beheerscht door het kapitaal. Op de kaart der groote Republiek worden de verschillende Staten en territoriën met verschillende kleuren aangeduid; maar zoo men de werkelijke machten in den Staat wilde aanwijzen, dan zou men moeten afbeelden en met verschillende kleuren aanduiden het gebied der verschillende spoorwegkoningen en mijnbezitters; zij zijn het die Amerika regeeren.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, Amerika met zijn algemeen stemrecht en zijn exceptioneele toestanden verschilt misschien van ons land te veel, dan dat hetgeen daar gebeurt veel indruk op ons zou kunnen maken. Wij hebben het reeds van den vorigen geachten spreker gehoord: zie liever naar Engeland. Het is waar, zeide hij, daar werd ook veel geklaagd over omkooperij en overheersching van het kapitaal, maar dat bezwaar is opgeheven, toen in 1872 de openbaarheid der stemming werd afgeschaft.

Ik betwijfel dit zeer en, naar ik geloof op goede gronden, Wanneer ik bijv. van den eerwaarden Samuel Barnett, den predikant, die met zijne vrouw woont en werkt in Oost-Londen, uitsluitend ten behoeve van de lagere klassen, de meening lees over de gevolgen van de uitbreiding van het stemrecht in Engeland, waar men daarmede nog niet zoo ver gegaan is, als ons thans voor ons land wordt voorgesteld. Ik lees daaromtrent het volgende in de vertaling van Helène Mercier;

»Zoo heeft ook de uitbreiding van het kiesrecht, waarvoor onze vaderen hebben gestreden, gunstige gevolgen gehad; maar het voorbeeld door latere parlementen gege-

ven, en de aanwakkerende neiging om wetten door demonstratiën in het leven te roepen, strookt weinig met de groote verwachtingen van die uitbreiding gekoesterd. Onze vaderen meenden, dat bezit van het kiesrecht de onwetendheid zou opheffen; zij dachten, dat het besef van verantwoordelijkheid dien ernst zou kweeken, die tot het verwerven van kennis onontbeerlijk is. Zij — evenals andere waardige mannen, die Gods vergiffenis behoeven — hebben onwetendheid gevoed met smaadredenen tegen tegenstanders, met overdrijving, met partijgeschreeuw. Zij hebben onwetendheid omgekocht om haar eigen beul aan te stellen en thans is onwetenheid te opgeblazen geworden door vleierij, te verrijkt door omkoopers, om gehoor te geven aan de stem, die van uit het stembureau den kiezers toeroept: »Engeland verwacht dat ieder man stemmen zal overeenkomstig zijn geweten en daarna zich zal onderwerpen aan den algemeenen wil".

Dat getuigenis klinkt niet zeer bemoedigend.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik zal op dien weg niet voortgaan. Er is veel tegen eene groote uitbreiding, maar ook veel, ja meer, vóór te zeggen, en ten slotte zal ik daarom liever het voorbeeld volgen van onze vroede vaderen, die bij bedenkelijke beslissingen, wanneer de gevaren aan een maatregel verbonden, in hunne schatting door nog grootere voordeelen werden overtroffen, eenvoudig maar juist, plachten te zeggen: »Beter gedaan dan gelaten!"

Intusschen, als men zegt, dat men is voor eene uitbreiding van het kiesrecht zoover eene eerlijke uitlegging van de Grondwet toelaat, zegt men eigenlijk nog niet heel veel. Men gebruikt eenvoudig eene leuze, die misverstand kan kweeken en die eene bedriegelijke leuze kan worden.

Bij de laatste verkiezingen heb ik daarom getracht aan de kiesvereenigingen, die mij daarnaar vroegen, zoo duidelijk mogelijk te zeggen, hoe ik op dit punt dacht. Ik stelde er veel belang in dit te doen, omdat ik toen den tegenwoordigen geachten afgevaardigde uit Leeuwarden tot tegen-candidaat had.

Ik heb toen geschreven en later in het openbaar verklaard — wat in de bladen is opgenomen — : »Bij dàt deel des volks, dat tot nog toe op de verkiezingen geen rechtstreekschen invloed heeft, is het vertrouwen op de Volksvertegenwoordiging, hetzij dan te recht of ten onrechte, aanmerkelijk verzwakt of geheel verloren gegaan. Inderdaad *kunnen* volgens het bestaande kiesrecht de verkiezingen te veel worden beheerscht door de belangen der zoogenaamde bezittende klassen, en kan alzoo eene vertegenwoordiging worden gekozen, waarbij die belangen te zwaar wegen, of welke althans verdacht wordt bij haren arbeid op die belangen te sterk te letten. Dit is ontegenzeggelijk een kwaad, maar bij de uitbreiding der kiesbevoegdheid moet gezorgd worden dat niet een tegenovergesteld kwaad worde geboren, moet namelijk worden voorkomen, dat het aantal kiezers zonder zelfstandig oordeel en zonder eenige financieele onafhankelijkheid zoo groot worde, dat het de andere zou kunnen overstemmen."

Het kan geen kwaad tot verduidelijking van den toestand ook het volgende er uit mede te deelen:

»Om eene overheersching van dezen aard te voorkomen, schrijft de Grondwet voor, dat de kieswet de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand moet bepalen, waarvan iemand er althans één moet bezitten om kiezer te kunnen zijn. Men *kan* dus volgens de Grondwet met de uitbreiding der kiesbevoegdheid zoo ver gaan — en men *behoort* mijns inziens thans ook zoo ver te gaan — als er eenig kenteeken van geschiktheid of maatschappelijken welstand te vinden is.

Op dit punt stem ik geheel in met den heer van Houten, die den 28sten Januari l.l., in de Tweede Kamer zich verklaarde »tegen te groote uitbreiding van het kiesrecht, namelijk de uitbreiding daarvan tot die klassen, waar de financieele afhankelijkheid zoo groot wordt, dat langs een achterdeur de macht van het kapitaal wederom binnensluipt. *Waar* nu precies de grens ligt" — zeide de heer van Houten verder — »is eene quaestie van *zoeken*, maar theorie en ervaring beide leeren, dat het verleenen van het kiesrecht aan de laagste volksklassen gelijkstaat met het ten troon verheffen van de macht van het kapitaal".

Het schijnt dus, dat ik voor $2^1/_2$ jaar den heer van Houten beter heb begrepen dan veler zijner geestverwanten, hem, die tegenwoordig wordt voorgesteld als een bekeerde en een aanbidder van den geldzak, terwijl hij thans evenals toenmaals juist zou willen voorkomen, dat het stembiljet, in handen gesteld van de maatschappelijk afhankelijken, ter beschikking komt van het kapitaal.

Bij de beoordeeling van een wetsontwerp, waarvan de considerans luidt, dat wettelijke bepalingen regelende de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer Kamer der Staten-Generaal en de Provinciale Staten door de Grondwet worden gevorderd, ligt het voor de hand, dat wij, leden van de Tweede Kamer, ons in de eerste plaats hebben af te vragen:

Wat schrijft de Grondwet daaromtrent voor, en voldoet de voorgestelde regeling aan de grondwettige bepalingen?

Ik zal mij zeker in deze Kamer niet rechtstreeks hebben te verontschuldigen, dat ik deze vragen stel; maar toch ben ik mij bewust, dat ik mij in het oog van sommigen op verdacht terrein ga begeven. Och, zal men zeggen, en heeft men reeds gezegd, verschuil u nu niet achter de Grondwet; zeg eenvoudig hoe gij over de uitbreiding van het kiesrecht denkt, of gij er voor of er tegen zijt; hoe ver gij wilt gaan; of gij iets op het ontwerp wilt beknibbelen of afpingelen; maar houd de Kamer niet op met chicaneuse quaestiën van grondwetsinterpretatiën; daarvoor staat de zaak te hoog.

Zelfs de heer Kerdijk, de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, heeft gemeend, dat bij slechts zeer enkele leden dezer Kamer de grondwettige bezwaren hunne houding zouden beheerschen en bij hen den doorslag zouden geven.

Ik vraag mij af: op welken grond? Dat dit niet de eenige bezwaren zijn, dat ook nog andere bezwaren, die met de Grondwet niets te maken hebben, hen kunnen weerhouden met het Regeeringsvoorstel in te stemmen, is best mogelijk. Wie zal het ontkennen? Maar het lijdt geen twijfel, dat wanneer er bezwaren, aan de Grondwet ontleend, bestaan, deze ten slotte den doorslag geven, dat deze hunne houding beheerschen.

Dit is juist het kenmerkende van de bezwaren die de Grondwet oplevert, dat zij onoverkomelijk zijn.

Op dit punt is geen transactie mogelijk; als men in gemoede overtuigd is, dat de Grondwet eene regeling als ons wordt voorgesteld niet toelaat, dan heeft men geen keuze.

Al zijn zij niet de de eenige bezwaren, deze bezwaren kunnen en moeten den doorslag geven; het is niet anders.

»Niet ongezocht" meent de geachte afgevaardigde uit Arnhem, de heer Rink, het verwijt van ongrondwettigheid te mogen noemen, dat in deze Kamer is gehoord; »niet geheel en al ongezocht", aldus verzachtte hij terstond zijn oordeel. Ofschoon erkentelijk voor zijne welwillendheid, zou ik dat zachte oordeel, zelfs in dien verzachten vorm, niet kunnen aannemen.

Als de heer Rink wil weten, wat ik inderdaad g e z o c h t heb, weken, maanden lang, dan zijn het aannemelijke redenen, om de bezwaren, aan de Grondwet ontleend, tegen de Regeeringsvoordracht te doen verdwijnen. Dat is mijn zoeken geweest.

Ik ben er niet in geslaagd, mij te verschuilen achter de Grondwet, Mijnheer de Voorzitter, ik zal het niet doen, en met chicanes, zelfs met fijne juridische onderscheidingen of advocaten-spitsvondigheden zal ik de Kamer niet lastig vallen. Zoo ingewikkeld komt mij de quaestie niet voor; men behoeft, om haar te beoordeelen, geen speciale juridische studiën gemaakt te hebben. Dit is ook maar zeer gelukkig, want de leden van de Kamer, die aan de Grondwet trouw gezworen of beloofd hebben, kunnen en mogen zich aan de behandeling van deze quaestie niet onttrekken. *Hen* mag de grondwettige quaestie niet koud laten.

Ik meen zelfs dat wij op dit punt niet te nauwgezet kunnen zijn. Waarom? Om den afgelegden eed of de belofte? Neen, ook zonder eed of belofte moet ieder zijn plicht vervullen. Of misschien, omdat de grondwetge-

ver een wetgever zou zijn van buitengewoon politiek doorzicht, van een meer dan gewoon juisten blik, omkleed met zekere mate van politieke onfeilbaarheid? Allerminst; de mannen die de Grondwet herzien, daarover beraadslaagd en gestemd hebben, waren menschen van gelijke bewegingen als wij. Velen onzer hebben er deel aan genomen; ik had ook die eer. Ik acht het eene quaestie van goede trouw en eerlijkheid, en daarom ben ik van den beginne af aan zoo ingenomen geweest met de uitdrukking: » eerlijke uitlegging der Grondwet"; *eerlijke* uitlegging; ik zou geen beter epitheton weten.

Waar ligt dan het eigenaardige? Hierin, dat de grondwetsbepalingen tot regeling van zekere zaak moeten worden aangenomen met twee derden der stemmen, zoodat de gewone meerderheid niet beslist, terwijl voor de aanneming der wetten, die toepassing moeten geven aan de grondwettelijke voorschriften, slechts de gewone meerderheid, de helft der stemmen, plus één, wordt vereischt. Bij de uitwerking van grondwettige bepalingen is de wetgever alleen gebonden door zijn eigen geweten, overigens is hij geheel vrij; hij beslist in het hoogste ressort, zonder beroep of cassatie; hier te lande althans is er geen macht, die de grondwettigheid eener wettelijke regeling kan betwisten. Eerlijkheid en goede trouw alleen beletten den gewonen wetgever, bij het uitwerken van grondwettige bepalingen, tot wet te maken wat de Grondwet verbiedt of kennelijk niet wil. Welnu, eerlijkheid en goede trouw zijn gelukkig in Nederland voldoende om dat te beletten. Maar, ik herhaal het, omdat zij de eenige waarborgen zijn voor de grondwettigheid van onze wetten, is bijzondere nauwgezetheid op dit punt plicht.

Doch reeds genoeg, zal men zeggen; dit moge in het algemeen waar zijn, maar uit te maken wat art. 80 der Grondwet voorschrijft en bedoelt is immers eene hopelooze onderneming: ieder kan er van maken wat hij wil; zelfs een man als de hoogleeraar Buys geeft de grondwettigheid van het Regeeringsvoorstel volkomen toe.

Zelfs een man als, helaas, *wijlen* professor Buys! — Het is opmerkelijk dat het gevoelen van dien uitnemenden geleerde, die grooten invloed heeft gehad, en die nog grooter invloed zou gehad hebben, indien zijne bescheidenheid minder groot geweest ware, die te recht weigerde de verantwoordelijkheid te dragen voor de beslissingen en de daden van anderen, maar wiens eenig streven was op te wekken tot eigen onderzoek en eigen nadenken en het vormen van een eigen oordeel, — ik zeg, het is opmerkelijk, dat het gevoelen van dien man, te nauwernood met enkele vluchtige redenen omkleed, bij zoo velen in en buiten deze Kamer geldt als beslissing in het hoogste ressort.

Het is opmerkelijk, dat mannen, die prat zijn op eigen oordeel, die bij herhaling verklaren vast te staan in eigen overtuiging, die wars zijn van het gelooven en aannemen op gezag, dien geleerde verheffen tot hun staatkundigen biechtvader! Zijn woord alléén is hun genoeg. Gelijk de discipelen van Pythagoras roepen zij uit: » hij zelf heeft het gezegd!" Het geldt voor hen als een *Roma locuta*, en tot geruststelling van hun geweten nemen zij hem aan als hun *directeur de conscience politique*.

Maar, zegt men, dat art. 80 is een caoutchouc-artikel! Toegegeven, maar ook de rekbaarheid van caoutchouc, van elke elastieke zelfstandigheid, heeft hare grenzen. Spant men haar te sterk, dan breekt zij. Wordt de rekbare beteekenis van een woord der wet geheel uitgewischt, dan wordt de wet geschonden.

Geschiktheid en maatschappelijke welstand zijn immers niets anders dan betrekkelijke begrippen! Voorzeker, Mijnheer de Voorzitter, maar betrekkelijke begrippen zijn ook begrippen. Wat is *niet* betrekkelijk? De verschillende schakeeringen van blauw en groen kunnen zoo dooreenvloeien dat het moeilijk wordt te zeggen of de kleur groen of blauw is, maar er bestaat toch nog altijd een zeer beslist verschil tusschen blauw en groen, en waar het blauw in zoodanige mate de bovenhand heeft, dat het groen verdwijnt, zal niemand aarzelen de kleur blauw te noemen.

Het is dikwijls moeilijk te zeggen wat een bergland is, omdat wij niet kunnen bepalen waar een heuvel ophoudt een heuvel te zijn en een berg wordt; maar zeker is het dat ons land geen bergland is en Zwitserland wel.

Maatschappelijke welstand is een betrekkelijk begrip, maar maatschappelijke welstand en armoede en gebrek zijn *twee*.

Alle redeneeringen waardoor ten slotte de woorden hunne algemeen aangenomen en erkende beteekenis verliezen, alle betoogen waardoor wordt aangetoond dat hoog en laag hetzelfde is, dat er geen verschil bestaat tusschen zwart en wit, zijn uit den booze, zijn beleedigend voor het gezond verstand, misleidingen van juist oordeel.

Het was noodig hieraan te herinneren, omdat wij, ondanks de elasticiteit van het artikel en het betrekkelijke der daarin aangeduide begrippen, ons niet mogen onttrekken aan eene poging om het te verklaren.

Hoe zal het moeten worden verklaard en uitgelegd? Natuurlijk zooals elk ander wetsartikel: uit de woorden van het artikel zelf. Ik maak geen verschil tusschen bedoeling naar letter en geest. Het zou treurig gesteld zijn, indien men die methode moest aanvaarden, want dan zou ten slotte elke wetsbepaling tweeërlei uitleg kunnen toelaten, en men zou niet weten aan welke zich te houden.

Neen, de kennis der wet bestaat niet in het van buiten kennen van de woorden, maar in het vatten van hun zin en de beteekenis. Tot verklaring van het artikel kunnen alleen dienst doen de woorden van het artikel zelf, de verschillende deelen van het artikel in onderling verband, en, waar twijfel mocht overblijven, de geschiedenis van het artikel; beslissingen, die bij de wording van het artikel zijn genomen, wat er tegenover werd gesteld en werd verworpen of teruggenomen, misschien eene enkele verklaring, wanneer die uitdrukkelijk werd erkend of door niemand betwist. Maar zeker nooit verklaringen in strijd met den duidelijken zin van de woorden en nooit tegenstrijdige verklaringen. En daarom is het eene hopelooze zaak wanneer men het artikel wil verklaren uit hetgeen het een of ander lid van de Kamer bij de wording van het artikel heeft gezegd. Want hoe gaat het? Het is hier gegaan als in alle dergelijke gevallen. Die vond dat het artikel den wetgever te veel vrijheid liet, riep uit: met dit artikel kunt gij alles doen, het laat zelfs het algemeen stemrecht toe. En hij die vond dat het artikel de vrijheid van den gewonen wetgever te veel bond, verzuchtte: mijn hemel, dat artikel beperkt het stemrecht in die mate, dat het zelfs den gezeten werkman niet zal kunnen worden toegekend. Maar merk eens op als het artikel wet is geworden, dan zijn de rollen omgekeerd. Hij die meende dat het artikel zóó ruim was dat het algemeen stemrecht in ons land zijn blijden intocht zou kunnen houden, ontdekt nu tot zijne groote voldoening dat er nog wel eenige beperking in zit, en de man die vreesde dat het artikel geen ruimte zou laten voor een zoo uitgebreid stemrecht als hij wenschelijk achtte, komt nu met blijde verrassing tot de ontdekking dat het daartoe alleszins ruimte openlaat, en dat, zooals wij hier gehoord hebben, het artikel tot niets, niets bindt en niets beteekent!

Wanneer men let op de verklaringen van het gewezen lid der Kamer wijlen den heer Reuther, die hier is aangehaald, en van de heeren Rutgers van Rozenburg, Ruys van Beerenbroek en daartegenover op die van den heer Heldt, die allen nog lid van de Kamer zijn, zal men ontwaren dat het daarmede is gegaan zooals door mij is geschetst. Het is een heel natuurlijken loop van zaken.

De Grondwet is herzien, maar niet zooals sommigen onzer wenschten. De wetgever heeft ontvangen eene groote mate van vrijheid, maar geen volkomen vrijheid. Pogingen om dat doel te bereiken zijn aangewend, maar mislukt. Er is eene beperking gesteld. En nu moge die beperking zijn een muur waar een kind overspringt, een staketsel van papier, de eerlijke man eerbiedigt zoowel den lagen als den hoogen muur, zoowel het staketsel van papier als van ijzer en steen. Overklimming is in elk geval verboden.

Ik zeide dat pogingen om den wetgever bij de regeling

85ste VERGADERING. — 2 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

van het kiesrecht volkomen vrijheid te geven, zijn beproefd; de heeren van Houten en Zylker stelden een daartoe strekkend amendement voor, maar dat amendement is verworpen. Eene andere poging, om den wetgever wat meer vrijheid te geven dan men meende dat het Regeeringsvoorstel hem zou verleenen, is aangewend door de heeren van Diggelen, Buma en de Ranitz; hun amendement had geen ander doel dan om de bepaling der Regeeringsvoordracht, dat de aanstaande kiezers kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand zouden moeten bezitten, die de kieswet zou bepalen, te vervangen door het voorschrift, dat zij aan bij de kieswet te bepalen vereischten moesten voldoen. Het verschil schijnt niet groot; toch werd het voorstel onaannemelijk verklaard, en hebben de voorstellers, van die onaannemelijkheid overtuigd, het amendement ingetrokken.

Waarom was het onaannemelijk? Omdat —, het is duidelijk gezegd — in dat amendement niets gezegd werd omtrent den *aard* van de vereischten. Daaraan hechtte juist de Regeering bijzonder groot gewicht; het mochten geene andere vereischten zijn dan kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, en zoo is het artikel aangenomen.

Ik kan dan ook niet toegeven — het zij in het voorbijgaan gezegd — wat in de Memorie van Beantwoording op bladz. 6 voorkomt, waar wij lezen: »Het kiesrecht is door hem afhankelijk gemaakt van kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand. Omtrent den aard en het wezen dezer kenteekenen heeft de grondwetgever zich echter niet uitgelaten."

Ik zou dat betwijfelen. Omtrent den aard en het wezen van die kenteekenen heeft de Grondwet zich wel degelijk uitgelaten. Het moeten kenteekenen zijn van geschiktheid en maatschappelijk welstand; geen andere zijn toegelaten.

Den *aard* van de kenteekenen heeft de grondwetgever bepaald, maar niet hun *graad*; het laatste is aan den gewonen wetgever overgelaten.

»De wetgever", zeide de Minister, die de wet verdedigde — en het komt mij voor dat deze uitlegging volkomen strookt met de woorden van het artikel — »de wetgever zal de vrije hand hebben, met dien verstande altijd, dat hij niemand het kiesrecht zal kunnen toekennen, die niet op de eene of andere wijze doet blijken van geschiktheid en maatschappelijken welstand."

Doet blijken — geen ander dan die *kenteekenen* van geschiktheid of maatschappelijken welstand, of althans een van beiden, *bezit*.

Men zal erkennen dat dit geheel iets anders is dan te zeggen: wij zullen iedereen het kiesrecht geven, van wien *niet* blijkt dat hij *ongeschikt* is of *geen* maatschappelijken welstand bezit.

Zoo had men de zaak bij de Grondwet ook *kunnen* regelen. Misschien was het zelfs beter geweest. Men heeft het beproefd, maar de slag is verloren, de quaestie is geen quaestie meer.

En wat zeide nu Vrijdag ll. de heer Kerdijk?

De heer Kerdijk wil het algemeen stemrecht opvatten in dezen zin, dat het eischt »dat het kiesrecht overal toegekend worde, waar geen reden tot uitsluiting bestaat." En dan gaat hij voort (bladz. 1655): »In *dien* zin, in dien wetenschappelijken zin schijnt het mij juist te verklaren, dat in de Regeeringsvoordracht het beginsel van algemeen kiesrecht gehuldigd wordt, dat de wetsontwerpen op den bodem er van staan, al wordt op dien bodem het beginsel mijns erachtens nog niet voldoende toegepast."

Welnu, als dat waar is, dan komt het mij voor dat die geachte spreker met deze woorden het Regeeringsvoorstel heeft veroordeeld, als in strijd met het beginsel der Grondwet.

En wat zegt de Minister nu zelf van het door hem voorgestelde kenteeken op bladz. 4 der Memorie van Toelichting?

»De noodige geschiktheid om het kiesrecht te erlangen wordt stellig gemist door hen, die de kundigheden, in onze samenleving voor allen noodig en in de eerste plaats aan allen onderwezen, het lezen en schrijven, voor zich niet hebben verworven en die daardoor niet in staat zijn om in behoorlijken vorm eene te verrichten keuze uit te brengen. De noodige maatschappelijke welstand evenzeer door hen, die onderstand genieten van eene openbare of bijzondere instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur."

Natuurlijk, wie zal het betwisten? Maar volgt daaruit, dat zij die geen onderstand genieten van openbare of bijzondere weldadigheidsinstellingen *wel* den noodigen maatschappelijken welstand bezitten?

De Minister zelf beweert het niet. Maar de Grondwet eischt toch dat bezit, eischt dat ten aanzien van den kiezer die welstand door een kenteeken zal blijken. Zij eischt dus een *positief* kenteeken. Dit is de zin waarin ik zou willen spreken van *positieve* kenteekenen, dat de kiezer een of meer kenteekenen moet *bezitten*. Uit een oogpunt van *vorm* laat deze quaestie mij koud. Het is mij om het *wezen* der zaak te doen. Mijne bezwaren zijn niet enkel van formeelen aard en kunnen derhalve ook niet door eene eenvoudige wijziging van vorm uit den weg geruimd worden.

Het betoog van den heer Rink, dat iets positiefs wel langs negatieven weg kan bewezen worden, laat ik in zijne waarde, ik geef het hem toe, maar dat is hier de quaestie niet. Ik vraag, en daarop komt het aan, of het op hetzelfde nederkomt, of men van elken kiezer eischt het bezit van een kenteeken van maatschappelijken welstand, dan wel of men eenvoudig aanneemt dat allen het bezitten van wie niet blijkt dat zij in het vorige jaar iets genoten hebben van eene openbare of bijzondere instelling van weldadigheid.

Somtijds kan men ongestraft verschillende vormen gebruiken en door negatief bewijs het positief aanwezig zijn van een toestand of een feit boven allen twijfel verheffen. Het komt bij voorbeeld op hetzelfde neer, of men het kiesrecht toekent aan allen die den leeftijd van 23 jaar hebben bereikt, of wel dat men uitsluit allen die nog beneden dien leeftijd zijn. Met dergelijke quaestiën behoeven wij elkander niet lastig te vallen. Maar hier geldt de vraag: hoevele duizenden en tienduizenden ontvangen wèl onderstand, maar nu juist niet van eene instelling van weldadigheid of een gemeentebestuur? Hoevele duizenden en tienduizenden vragen onderstand, maar ontvangen er geen, of wel vragen maar niet, omdat zij wel weten toch niets te zullen krijgen, ofschoon zij er dringende behoefte aan hebben? En nu zal men toch niet willen beweren, dat allen die uit eene andere bron dan uit de kassen der instellingen van weldadigheid onderstand genieten, en allen die onderstand vragen en onderstand behoeven, maar dien onderstand eenvoudig niet kunnen krijgen, hetzij omdat men meent dat zij zich dien onwaardig hebben gemaakt, of omdat, wat meestal het geval is, de middelen om te geven niet voorhanden zijn, — men zal toch niet willen beweren dat die allen in maatschappelijken welstand verkeeren en de kenteekenen daarvan bezitten? De verslagen van armbesturen en de circulaires van vereenigingen als Liefdadigheid naar Vermogen geven daarop een ander antwoord. Inderdaad, zoo opgevat, krijgt de stelling iets van bittere spotternij. Men heeft het willen ontkennen, maar inderdaad, het komt m. i. op hetzelfde neder als dat men, om een voorbeeld te noemen, voor zekere betrekking eischte het bewijs van een goed gezicht, bij voorbeeld tot vermijding van het gevaar van kleurenblindheid, en dat men eenvoudig zeide: de blinden missen stellig een goed gezicht, en daaruit trekken wij de conclusie dat alle anderen wel een goed gezicht bezitten. Of wel, onderstel dat eenige wet eischte kenteekenen van eene goede gezondheid en dat bij de uitvoering van die wet werd aangenomen, dat ieder eene goede gezondheid bezat die niet onder geneeskundige behandeling was. Mij dunkt, de sprong zou inderdaad niet grooter zijn, en de wettelijke fictie even ongerechtvaardigd.

Maar ik dien de geheele quaestie te bespreken. Men hecht er in deze Kamer blijkbaar zeer veel gewicht aan. In de Memorie van Antwoord zegt de Minister, dat wij toch eigenlijk dwalen, zoo wij beweren dat in het ontwerp geen positief kenteeken van welstand te vinden is; want, zegt

hij, het positief *kenteeken* is het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin; maar het niet genoten hebben van onderstand van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur is het bewijs van het *kenteeken*.

Het komt mij voor dat inderdaad in deze redeneering die, ik erken het, niet door den Minister is uitgevonden, maar reeds in het Voorloopig Verslag voorkomt, de natuurlijke beteekenis van de woorden geweld wordt aangedaan. *Bewijs* van een *kenteeken*, dat kan niet worden gevorderd; daarvan kan nooit sprake zijn; een kenteeken kan geen bewijs behoeven. Het is bij de behandeling van de Grondwet duidelijk genoeg gezegd en het ligt daarenboven in den aard der zaak, dat een kenteeken moet zijn uiterlijk waarneembaar. Anders is het geen kenteeken. Eene uiterlijk waarneembare zaak heeft geen bewijs noodig, zij blijkt uit zich zelf. Het eenige uiterlijk waarneembare, het is niet anders, hoe men het keeren wil of wenden of met eenige woorden omkleeden, het is het niet-bedeeld zijn, het niet voorkomen op de lijst van de bedeelden.

Maar wat beteekent dan het voorzien in eigen behoefte en in dat van het huisgezin? Hebt gij daartegen dan zoo groote bezwaren? Op zich zelf niet; ik zie er niets anders in dan eene eenvoudige nadere omschrijving van het hebben van maatschappelijken welstand, eene omschrijving die mij voorkomt vrij juist te zijn, maar een kenteeken, een uiterlijk waarneembaar teeken is het niet. Ik heb er geen bezwaar tegen, dat men aanneemt, dat degene die voorziet in eigen onderhoud en in dat van zijn gezin, inderdaad maatschappelijken welstand bezit, maar alleen in den zin daaraan gehecht door den geachten afgevaardigde uit Tiel, den heer Tydeman: »want hij", zeide deze geachte spreker (bladz. 1614), »die, schoon onvermogend, door eigen arbeid en zonder steun op anderer liefdadigheid zich en zijn gezin van het noodige voorziet, zijne kinderen opvoedt in orde en tucht, hij behoort reeds uit dit oogpunt alleen tot kiezer te worden geslagen."

Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter, maar op welke manier zal dat worden bewezen? Daarvoor zou tweeërlei bewijs noodig zijn. Namelijk, in de eerste plaats, dat de hier bedoelde persoon inderdaad zich en zijn gezin van het noodige voorziet en zijne kinderen opvoedt in orde en tucht, en dan, in de tweede plaats, dat hij dat doet zonder bedeeling te ontvangen.

Welnu, laat al de quaestiën over positief en negatief kenteeken daar, ook de quaestie wat nu eigenlijk het kenteeken is en wat als bewijs van het kenteeken moet gelden, — wat moet dan volgens het wetsontwerp bewezen worden? Alleen het niet-voorkomen op de lijsten van bedeeling, het niet-ontvangen van onderstand; maar waar het op aankomt, dat de man in gezonden zin voorziet, zooals de heer Tydeman het noemt, in de behoeften van zich en zijn gezin, daarvan behoeft niet te blijken. Hij kan zijn gezin gebrek laten lijden tot den dood toe, bij gebreke van ondersteuning die hij niet kan krijgen; hij kan zijne kinderen verwaarloozen. Maar dan kan men toch niet van hem zeggen dat hij voorziet in het onderhoud van zich en zijn gezin.

Een kenteeken, zeide de heer Rink, kan ook een toestand zijn, het behoeft geen feit te wezen. Concedo, Mijnheer de Voorzitter, waarom niet? Als het maar uiterlijk waarneembaar is. En juist in het door hem gestelde voorbeeld, dat gedurende eene wandeling door het weiland de dorre toestand van het gras hem een kenteeken was van langdurige droogte, was dat inderdaad het geval. De toestand van dorheid was uiterlijk waarneembaar en daarom als kenteeken admissibel en volkomen goed te gebruiken. Daar ligt dus de quaestie niet; maar dat iemand voorziet, werkelijk voorziet in de behoeften van zich en zijn gezin, daarvan blijkt volgens het Regeeringsvoorstel niets.

Het kenteeken van maatschappelijken welstand voldoet dus mijns inziens niet aan de voorschriften der Grondwet; maar wanneer men het eerste en het derde lid van art. 80 in onderling verband beschouwt — en dat is plicht, zal men het artikel kunnen verklaren — dan blijkt nog meer, dan blijkt mijns inziens dat eigenlijk het wetsontwerp in het geheel geen kenteeken van maatschappelijken welstand bevat. Wij weten het, het eerste lid van het artikel schrijft voor, dat de kiezers zullen moeten bezitten de door de kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand.

Het tweede lid, waarmede wij niet te maken hebben, regelt een speciaal punt: het kiesrecht voor militairen.

Het derde lid houdt een vijftal gevallen in, waarin men van de uitoefening van het kiesrecht is uitgesloten. Uitgesloten van de uitoefening van welk kiesrecht? zou ik willen vragen. Ik zou denken van het kiesrecht dat men krachtens een der in het eerste lid bedoelde kenteekenen bezit. Ondanks dit bezit is men uitgesloten van de uitoefening van het kiesrecht, wanneer men verkeert in het geval, dat men gevangenisstraf of hechtenis ondergaat, bedeeling heeft ontvangen, enz.

Zoo is het artikel toegelicht. Zelfs was, mijns inziens, alle toelichting overbodig, want de zaak is zoo klaar als de dag. Zoo wordt ook het bestaande kiesrecht toegepast; van de personen die volgens de Additioneele artikelen kiezers zijn, werden er in dit jaar 703 van de lijst verwijderd op grond van bedeeling.

En wat lezen wij nu in het ontwerp? Als kenteeken van maatschappelijken welstand wordt gesteld het niet bedeeld zijn, alzoo het niet verkeeren in één der gevallen van uitsluiting. Maar zoo komen wij tot dezelfde uitkomst, waartoe wij zouden geraken indien de Grondwet geen kenteeken van welstand eischte.

Dat bedeelden van de uitoefening van het kiesrecht zijn uitgesloten, bepaalt de Grondwet reeds; maar krachtens welk kenteeken zou men dan het kiesrecht bezitten, indien men *niet* wegens bedeeling ware uitgesloten? Dit wetsontwerp geeft daarvoor geen enkel kenteeken aan.

Men stelle zich eens voor, dat men ten aanzien van het kenteeken van geschiktheid denzelfden weg had gevolgd, en daarbij ook had aangenomen het niet verkeeren in één der gevallen van uitsluiting in het derde lid genoemd, zoodat bijv. allen geschikt werden geacht wien niet bij rechterlijke uitspraak de uitoefening van het kiesrecht was ontzegd, Dan had het eerste en belangrijkste lid van art. 80 geheel achterwege kunnen blijven; men had dan kunnen volstaan met de gevallen van uitsluiting. Zoo staat het nu inderdaad met het kenteeken van welstand.

Men heeft nu dat kenteeken willen versterken, willen aanvullen, voldoende trachten te maken door er iets bij te voegen. Men zegt: zie toch goed; er wordt niet alleen geëischt dat men zelf niet bedeeld is, maar ook dat vrouw en kinderen geen onderstand hebben genoten. En bovendien moet men voorkomen op het bevolkingsregister.

Ten aanzien van de eerste aanvulling zou ik willen zeggen: maar dat spreekt toch vanzelf; de man is verplicht vrouw en kinderen te onderhouden; wordt nu aan vrouw of kinderen onderstand verleend, dan ontvangt de man onderstand in den persoon van vrouw of kind, tot wier onderhoud hij verplicht is. Het is ook nooit anders opgevat. Op het oogenblik bestaat dezelfde bepaling. In de Additioneele artikelen wordt van vrouw en kinderen niet gesproken, maar zal nu iemand in de Kamer willen beweren, dat gedurende het voorloopig kiesrecht ooit eene andere opvatting heeft gegolden?

Het zou anders voor de armbesturen heel gemakkelijk wezen om de bepaling te ontduiken. Men heeft dan eenvoudig onderstand te verleenen aan de vrouw, en de man zou zijn kiesrecht behouden! Men heeft daaraan nooit gedacht.

Het tweede bijvoegsel is, dat men moet voorkomen op de bevolkingslijsten. Maar ik zou wel willen vragen: wat heeft dit te maken met maatschappelijken welstand? In het oorspronkelijk wetsontwerp kwam de bepaling niet voor; de Minister hechtte er blijkbaar geen groote beteekenis aan; zij was in het tweede wetsontwerp opgenomen, kennelijk met geen ander doel, dan om de gemeenten aan te wijzen, voor de kiezers op de lijsten moeten worden geplaatst. Maar in het Voorloopig Verslag wordt eens-

klaps een bijzonder gewicht aan deze bepaling gehecht, de Minister neemt ze over en brengt ze ook reeds in *dit* wetsontwerp als eene versterking van het kenteeken van maatschappelijken welstand. Later onderzoek heeft echter duidelijk aan het licht gebracht, dat op de bevolkingsregisters voorkomen zoowel de huiszittende proletariërs, de autochtonen, die in dezelfde gemeente leven en sterven — de ergste, de onverbeterlijkste van allen — zoowel als de marskramers, de liedjeszangers en die een zwervend leven leiden.

Men heeft om aan dit bezwaar te gemoet te komen er op gewezen dat men de inrichting der bevolkingsregisters veranderen kan. Zeer zeker: art. 8 schrijft zelfs voor, dat zij onveranderd blijft *totdat de wet haar heeft gewijzigd.*

Maar, mij dunkt, het kiesrecht kan toch niet geregeld worden naar eene wet in de toekomst, waarvan niemand iets weet of kan voorspellen. Ik geloof daarenboven, dat eene poging om de bevolkingsregisters dienst te laten doen tot dit doel, volkomen zou lukken, tenzij men de eigenlijke bestemming dier registers geheel zou willen wijzigen, namelijk om zooveel mogelijk te zorgen dat voor ieder eene gemeente kan worden aangewezen waar hij thuis behoort. Maar al deed men dat, het voortdurend verblijven in dezelfde gemeente zal nooit als kenteeken van maatschappelijken welstand kunnen gelden.

Maar — zegt men — het feit alleen, dat men het noodig heeft geacht de bedeelden uit te sluiten, bewijst toch dat men de kenteekenen van maatschappelijken welstand zoo laag kan stellen, dat de bedeelden zelfs er onder vallen. Ik antwoord: wel zeker, daar is geen twijfel aan; dit is thans reeds het geval onder het voorloopig kiesreglement, nu in 1893 reeds reeds ruim 700 personen, die volgens de kenteekenen van de Additioneele artikelen het kiesrecht bezaten, op grond van bedeeling van de kiezerslijsten moesten worden verwijderd.

Dit neemt echter niet weg dat er in ieder geval kenteekenen moeten zijn; het staat overigens aan den wetgever volkomen vrij, die zoo laag te stellen als hij meent dat zij kunnen dalen, zonder hun aard als kenteekenen van *maatschappelijken welstand* geheel te verliezen.

Over het kenteeken van geschiktheid zal ik niet veel zeggen. Daar ligt niet mijn hoofdbezwaar. Aan den eenen kant hecht ik er weinig waarde aan. Eene zoo gebrekkige kennis van lezen en schrijven als hier gevorderd wordt beteekent in mijn oog zoo goed als niets. Zoo iemand zal het eenvoudigste betoog niet kunnen lezen en begrijpen. Intellectueel kapitaal ligt er zeker niet in opgesloten, zoodat het ook als kenteeken van maatschappelijken welstand geen dienst zou kunnen doen.

De heer Röell meende, dat er misschien een tijd zou komen, bij voortdurende ontwikkeling, dat in de kennis van lezen en schrijven een intellectueel kapitaal aanwezig was. Dat gevoelen kan ik onmogelijk onderschrijven. Die tijd ligt reeds lang achter ons. Wanneer de kennis van lezen en schrijven algemeen goed wordt, en niet het voorrecht is van enkelen, dan heeft het als kenteeken van maatschappelijken welstand geenerlei beteekenis. Iedereen verstaat dan die kunst en met de eenvoudige kennis van lezen en schrijven zal men zijn brood niet kunnen verdienen. Die tijden zullen gelukkig niet terugkomen.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, heb ik van dit wetsontwerp misschien eene te scherpe critiek geleverd? Als het zoo was, zou het mij leed doen; want scherp heb ik allerminst willen zijn. Het is soms met eenige warmte gesproken, het is omdat de zaak mij na aan het hart ligt. Maar eene ernstige, zoo men wil eene strenge critiek heb ik willen leveren, omdat hier in de Kamer aan den Minister en de Regeering de raad is gegeven: sta pal, geef niet toe, houd het wetsontwerp zooveel mogelijk ongewijzigd. Dien raad ben ik zoo vrij verderfelijk te achten. Ik meen, dat daarin het beginsel van onze staatsinstellingen, het levenwekkend beginsel van de Wetgevende Macht wordt miskend.

Onderling overleg is plicht voor Regeering en Kamer. Met gemeen overleg van de Staten-Generaal wordt elke wet tot stand gebracht; die woorden prijken boven elke wet die in het *Staatsblad* verschijnt, en om dit overleg te plegen, behoeft men niet te handelen als twee procureurs die het eens worden over eene dading. Neen, er is een ander onderling overleg, dat goede vruchten draagt, dat zeker in deze Kamer te dikwijls heeft ontbroken, maar in den laatsten tijd zijn vruchtbaren invloed heeft doen gevoelen. Door dit onderling overleg is de hervorming op belastinggebied tegen veler verwachting zoo uitnemend geslaagd.

Wat een man van karakter is, is dunkt mij in de vorige vergadering beter geteekend door den heer Schaepman dan door den heer Kerdijk. Karakter verloochent men niet, noch door toe te geven op het stuk van den vorm, noch door de bezwaren van anderen weg te nemen, wanneer men maar het geloof en het vertrouwen heeft, dat die anderen zoo ongeveer — juister kan ik het niet aanduiden — streven naar hetzelfde doel.

Ik heb den Minister willen toonen in mijne ernstige en strenge critiek — laat dit zoo zijn — dat ik — en niet ik alleen, men begrijpt, dat ik hier ook de tolk ben van sommigen mijner politieke vrienden — dat dus vele van zijne oude, beproefde geestverwanten, die met hem, onder zijne leiding, het doel zouden willen bereiken, dat hier beoogd wordt: uitbreiding van het kiesrecht, zoover als eene eerlijke uitlegging van de Grondwet toelaat, daartoe niet kunnen medewerken langs den voorgestelden weg. Ik heb ook willen aantoonen, dat hunne bezwaren niet zijn weg te nemen op de wijze door den heer Kerdijk aan de hand gedaan. Niet door bij voorbeeld eene uitsluiting op te nemen van notoire bedelaars en vagebonden. Niet door uitsluitingen, maar door andere kenteekenen moet in het gebrek worden voorzien.

De heer Kerdijk heeft gezegd, dat als een zoodanig voorstel werd gedaan, men op zijne stem zou kunnen rekenen. Dit heeft mij min of meer verbaasd. Deelt de heer Kerdijk niet de bezwaren, die bestaan tegen uitbreiding van de uitsluitingen die in de Grondwet voorkomen? En wanneer hij die niet deelt, hem kan het niet onbekend zijn, dat die bezwaren bij velen in de Kamer, die reeds gesproken hebben en die nog zullen spreken, inderdaad overheerschend zijn. Zoo gemakkelijk zal het dus niet vallen boven de uitsluitingen in de Grondwet nog andere aan te nemen. Neen, men volge den rechten weg door andere en betere kenteekenen van maatschappelijken welstand aan te nemen; hoe meer hoe liever; hoe meer kiezers er dan komen des te aangenamer zal het mij zijn. Waar inderdaad kenteekenen van eenigen, van de meest bescheiden maatschappelijken welstand worden gevonden, moet het kiesrecht worden toegekend.

Evenmin zullen onze bezwaren kunnen worden opgeheven door een ander middeltje; door eenvoudig te stellen, dat men niet gedurende één jaar, maar gedurende twee jaren niet mag zijn bedeeld. Ach, van dergelijk formalisme zijn wij vrij; met dergelijke kunstjes zijn wij niet te vangen; daarvoor is de zaak te ernstig.

Maar wat dan? Ik zou tot de Regeering willen zeggen: bedenk dat zelfs de hoogleeraar de Louter als »onoverkomelijk bezwaar" noemt — hoe hij de woorden later heeft kunnen uitwisschen begrijp ik niet — »de roekelooze onderstelling, dat elk niet-officieel bedeelde ook in eigen onderhoud voorziet".

Ik zou vooral nog eens in deze Kamer aan de Regeering willen doen hooren een raad *d'outre tombe*, een raad van den bekwamen en vaderlandlievenden man, dien wij onlangs verloren hebben, een raad gegeven door prof. Buys, met het oog op dit ontwerp, volgens zijn eigen woorden, ten grave gedaald met onrust vervuld ten aanzien van de toekomst van het vaderland. Een raad gegeven in zijn laatste *Gids*-artikel, als een dringend verzoek van iemand die deze wereld gaat verlaten, als bij testament.

In dat laatste *Gids*-artikel schreef hij: »Ik houd mij overtuigd dat Regeering en Vertegenwoordiging beide aan haar vaderland geen grooter dienst kunnen bewijzen, dan wanneer zij niets onbeproefd laten om zich te verstaan

over een anderen en meer ernstigen maatstaf van welstand, dan nu in het ontwerp voorkomt". Welnu, wij, geestverwanten van den Minister, willen niets onbeproefd laten om dat doel te bereiken; wij wenschen dat dit groote werk niet zal mislukken, maar dat het zal slagen. Wij kunnen echter aan het kenteeken van welstand, zooals het wordt voorgesteld, onze goedkeuring niet schenken, en wij zullen daarom andere kenteekenen in overweging nemen; wij achten dit plicht. Sommige leden hebben er reeds op gewezen, en de heer de Beaufort (Amsterdam) gewaagde reeds van een amendement, waaraan ook ik niet vreemd ben. Daarin zal in overweging worden genomen niet één enkel algemeen, maar verschillende kenteekenen van welstand en geschiktheid. De eigenaardigheden van beide soorten van kenteekenen loopen dikwijls zoozeer ineen, dat zij moeilijk te scheiden zijn. In dat amendement zal voorkomen — men schrikke niet — het aangeslagen zijn in eene of andere Rijks-directe belasting, natuurlijk niet in de patentbelasting, en het betaald hebben van dien aanslag. Ware de bedrijfs- en beroepsbelasting reeds wet geworden, zij zou uitdrukkelijk moeten worden genoemd.

Dus een belastingcensus! zal men zeggen. Ware het niet goed, als wij ons van het vooroordeel tegen dat woord, van het schrikbeeld dat het woord *census* bij sommigen doet rijzen, los maakten? Wanneer de Grondwet voorschrijft dat er moeten zijn kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand, dan *hebben* wij een census, het is niet anders, in de eenvoudige beteekenis van het woord. Het moge dan geen belastingcensus, geen woningcensus zijn, het is een welstandcensus.

Als over uitbreiding van het kiesrecht werd gesproken, gold het steeds het verbreken van de census*barrière*, van het censushek, volgens den heer Kerdijk. Welnu, die barrière, dat hek willen wij opheffen; wanneer buiten den aanslag in de belasting nog andere wegen openstaan om kiezer te kunnen worden, verliest die aanslag geheel het kenmerk van censusbarrière, van censushek. Hij is dan niets anders dan een van de vele kenteekenen van welstand die wij kunnen opnemen. Zou men meenen dat dit het geval niet is?

Ik kan het niet gelooven, en reken zelfs op een onverwacht bondgenoot, den heer Rink, die op bladz. 1629 zegt:

»Dit is het standpunt waarop ik mij in jure constituendo stel. Het is hiermede als met den belasting- en den dienstplicht. Men maakt een integreerend deel uit van de gemeenschap en door dat feit alleen is men verplicht in de lasten ten behoeve dier gemeenschap mede te dragen, ten ware er om overwegende gronden vrijstelling van het dragen dier lasten moet toegekend worden."

Als wij nu het volkomen billijke stelsel toepassen — en wij zijn er mee bezig — dat wij ieder die wat kan afzonderen ten bate van de gemeenschap, en geen ander, in de directe belasting aanslaan, kan dan die bijdrage, die aanslag, niet gelden voor een kenteeken van maatschappelijken welstand? Ik zoude niet kunnen inzien welk bezwaar daartegen bestaat.

Door dit op te nemen als de eerste categorie van kiezers en voor de aangeslagenen de deur te sluiten om langs een anderen weg het kiesrecht te verkrijgen, hebben wij voorts niet te worstelen met grondwettelijke bezwaren tegen uitbreiding van de uitsluitingen, want de Grondwet zelve bevat reeds de bepaling, dat wanneer de aanslag in eene belasting tot grondslag voor het kiesrecht wordt gesteld, hij van de uitoefening is uitgesloten die den aanslag niet heeft voldaan.

Wij zouden daarbij als kenteeken van welstand en geschiktheid kunnen opnemen het bezit van eenig intellectueel kapitaal, ter wille van hem, die geen kenteeken heeft van eenig uitwendig bezit, maar die de bevoegdheid heeft verkregen, langs den weg van examen, om een of ander beroep uit te oefenen, hetzij in hoogeren of lageren kring. Voor dien man zou dat examen als kenteeken van welstand kunnen gelden en tevens als kenteeken van geschiktheid, om de energie die hem zoo ver gebracht heeft.

De woning zou ook in aanmerking kunnen komen. Niet »het armzalige hokje of zolderkamertje", waarop de heer Kerdijk wees, en dat hij als kenteeken van welstand bedenkelijk achtte, maar het type van eene geschikte arbeidswoning, voor welker aanbouw zich zoo velen hebben beijverd en nog ijveren. De aanduiding van het type zal eene van de moeilijkheden zijn, welke wij in dit opzicht zullen hebben te overwinnen.

Maar er zijn moeilijkheden, die niet onoverkomelijk zijn, en moeilijkheden waarvoor men ten eeuwigen dage blijft staan. Wie voor de moeilijkheden eener regeling terugdeinst, komt er nimmer toe.

Eindelijk zou het spaarbankboekje dienst kunnen doen. Bij wie? Alleen bij hen, die langs een van de andere wegen het kiesrecht niet zouden kunnen verwerven.

Daaraan behoeft men geen groote beteekenis te hechten, maar als men verschillende wegen openzet, waarom dan het spaarbankboekje te verwerpen? Kan het een en het ander geen dienst doen? Voor wien de mogelijkheid om eenig ander kenteeken van welstand te bezitten volkomen is uitgesloten, kan dit toch dienen. Die het kiesrecht wil uitbreiden, zal geen enkel kenteeken versmaden, al zullen er zich naar zijne meening slechts weinigen van bedienen.

Als dit amendement zal worden ingediend, dan zou ik met den heer Levy, met den heer Mees, met den heer de Beaufort, met den heer Mackay en met den heer Schaepman het dringend verzoek tot de Regeering willen richten: neem dit amendement evenals andere die mochten worden ingediend, in welwillende overweging. Dit amendement komt van de zijde uwer oudste vrienden, van geestverwanten, die deze hervorming van het kiesrecht willen doen gelukken, en wel in onderling overleg en onder leiding van *deze* Regeering; die *deze* Regeering willen behouden, bevestigen en versterken, omdat zij van haar verwachten daden — ook in vele andere opzichten — die het welzijn van het Nederlandsche volk zullen verhoogen, de nationale eendracht zullen bevestigen en daardoor den band met het nationale Stamhuis zullen versterken.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd, en de vergadering gesloten.

86ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 3 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een adres; 3°. een drukwerk. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters van commissiën tot onderzoek van regeeringsbescheiden. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, van de Velde, van Vlijmen, Zijp, de Beaufort, van Alphen, van Kerkwijk, de Geer van Jutfaas, Houwing, Schimmelpenninck van der Oye, Bool, Heemskerk, Land, Hartogh, de Meijier, Goeman Borgesius, van Gijn, Zijlma, Kielstra, van Bylandt, Plate, Mees, Hintzen, Bevers, van der Borch van Verwolde, Smit, Conrad, Heldt, Borret, Guyot, van der Kaay, Huber, Valette, Donner, Roessingh, Beelaerts van Blokland, Ruys van Beerenbroek, Travaglino, van der Feltz, Levy, Tydeman, Smits van Oijen, Goekoop, van Löben Sels, Hennequin, Dobbelmann, Schepel, Haffmans, Poelman, d'Ansembourg, Veegens, Rutgers van Rozenburg, Vermeulen, Pyttersen, Roijaards van den Ham, Rink, Kolkman, Lucasse, A. van Dedem, Seret, G. van Dedem, Gerritsen, van Houten, van Delden, van der Schrieck, Smeenge, Lambrechts, Cremer, van Karnebeek, de Ram, Michiels van Verduynen, T. Mackay, W. de Beaufort, de Ras, Kerdijk, Lieftinck, Bahlmann, Ferf, Schaepman, Viruly Verbrugge, Harte, Keuchenius, de Kanter, van der Kun, Farncombe Sanders en Æ. Mackay,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken, van Justitie en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Brantsen van de Zijp, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van G. F. F. C. van der Schroeff, inspecteur der registratie en domeinen te Hoorn, en van J. Poppe, ontvanger der registratie en domeinen te Purmerend, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der wet van 9 Mei 1890, tot regeling van de pensioenen der burgerlijke ambtenaren.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor het genoemd wetsontwerp;

3°. van het Muntcollege te Utrecht, zijn Algemeen Verslag over 1892.

Dit drukwerk zal geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

B. dat tot voorzitters benoemd zijn door:

de Commissie voor het Oost-Indische Verslag van 1892, de heer Kielstra;

de Commissie voor de West-Indische Verslagen van 1892, de heer Schimmelpenninck van der Oye;

de Commissie voor het Verslag van den staat der scholen over 1891—1892, de heer van Alphen;

de Commissie voor de Inlichtingen op de adressen van:

J. C. Post, echtgenoote van A. G. Greebe, te Hilversum;

den gewezen tijdelijk gepensionneerden huzaar G. J. Meulenbroek te Zwolle; en

den gepensionneerden luitenant-kolonel van het Oost-Indisch leger P. C. Hoolboom te Kampen, de heer Hartogh; en

de Commissie voor de inlichtingen op het adres van B. Knoop, de heer Donner.

Aan de orde is de voortzetting der algemeene beraadslaging over het WETSONTWERP REGELENDE DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (57)

De heer **Beelaerts van Blokland**: Mijne Heeren! Nu het mijne taak is aan deze algemeene beraadslaging als de 25ste spreker deel te nemen, verwachte men van mij geen full speech, maar zij het mij vergund alleen aanvullenderwijze eenige opmerkingen van algemeenen aard aan het oordeel van Kamer en Regeering te onderwerpen.

Het is voor mij te gemakkelijker deze lijn te volgen, daar ik reeds vroeger bij verschillende gelegenheden eenigermate van mijne zienswijze omtrent dit onderwerp heb doen blijken.

Reeds bij de eerste kennismaking met het tegenwoordig Kabinet heb ik gemeend met ernst te moeten waarschuwen tegen een sturen in de richting van algemeen stemrecht, en bij de jongste begrootingsdiscussiën heb ik mijn diep leedwezen uitgesproken over de indiening van het wetsontwerp dat nu aan de orde is.

Vóór alles zij mij de vraag vergund, of men zich wel levendig bewust is van het zeer buitengewone, van het hoogst exceptioneele, ja van het misschien unieke van het experiment dat door de Regeering aan de Kamer wordt voorgedragen?

Wat toch is het buitengewone van dit experiment? Dit, dat men het algemeen stemrecht eensklaps wil inschuiven in onze constitutioneel monarchale instellingen bij eenvoudige wet.

Ik zeg constitutioneel *monarchale* instellingen, want, Mijne Heeren, wij leven onder eene constitutioneele monarchie, die zich, ja, ontwikkeld heeft in democratischen zin, maar die desniettemin monarchie is gebleven; de kracht van het bijvoeglijk naamwoord kan toch nooit zóó groot worden, dat het zelfstandig naamwoord daardoor krachteloos wordt.

Nu komt het mij voor, dat het principieel onderscheid tusschen democratische monarchie en democratische republiek niet altijd bij deze beraadslagingen scherp genoeg in het oog is gehouden, waar men in beschouwingen trad over het algemeen stemrecht in andere landen.

Nu wensch ik deze vraag te richten tot den Minister van Binnenlandsche Zaken: Is er een voorbeeld te noemen dat elders, onder eene constitutioneele monarchie, een dergelijk experiment is gedaan?

Kan men mij aanwijzen eene constitutioneele monarchie, in het bezit van eene geschrevene Constitutie, waar het algemeen stemrecht is ingevoerd bij eenvoudige wet?

Indien het voorstel daartoe ware gedaan bij eene wijziging der Grondwet, dan zeer zeker had men deze nieuwe instelling met bijzondere waarborgen kunnen omringen, en ongetwijfeld zou men zich van anti-revolutionnaire zijde daarin niet spaarzaam hebben betoond. Ik herinner slechts aan de adviezen van de leden der Staatscommissie voor de grondwetsherziening.

Of zal nogmaals de uitvlucht moeten dienst doen, dat hier geen algemeen stemrecht wordt voorgedragen? Ik zou wel eene andere vraag willen doen: onderstel eens voor een oogenblik, dat den heer Minister van Binnenlandsche Zaken door zijn geneesheer, in het belang van zijne gezondheid aanbevolen ware, zekere spijze niet te gebruiken, en dat deze of gene amphytrion hem op een gerecht onthaalde, dat zooveel had van de verboden spijzen als dit wetsontwerp van het algemeen stemrecht, zou dan het gerecht voor de gezondheid niet nadeelig zijn? Ook al had de kok het met eene saus van eigen vinding toebereid? Maar laat mij liever nog eene poging wagen om het evidente nog evidenter te maken voor ieder die oog heeft voor de realiteit.

Hoe is het in Duitschland? Bestaat er in Duitschland voor den Rijksdag algemeen stemrecht, ja of neen? Mij dunkt, dit is onloochenbaar, dit kàn men niet tegenspreken, dat in Duitschland voor den Rijksdag algemeen stemrecht bestaat. En waarom kan men het niet tegenspreken? Omdat de Duitsche constitutie in art. 20 met zoovele woorden zegt: »Der Reichstag geht aus *allgemeinen* und directen Wahlen mit geheimer Abstimmung hervor".

En wanneer men nu de bepalingen van dit algemeen stemrecht van Duitschland legt naast die welke hier door de Regeering worden voorgedragen, dan vraag ik wat is het verschil? De uitsluiting van de bedeelden komt, mutatis mutandis, in beide voor; de openbare schrijfproef wordt daar, ik erken het, niet gevonden, maar terwijl hier het stemrecht zou aanvangen met de meerderjarigheid, vangt dit in Duitschland eerst aan vier jaren na de meerderjarigheid.

Dit brengt mij tot eene opmerking omtrent het percentage van de personen, die hier en die in Duitschland kiezer zouden zijn.

Dat percentage wordt door de Regeering aangegeven op 90 % voor Duitschland en op 74 % voor Nederland, maar in Memorie van Antwoording wordt daarbij gezegd: »dat het vermelde percentage voor Duitschland is dat der personen, » met kiezersleeftijd". En nu zij het mij vergund het bescheiden verzoek aan den Minister te richten, of niet aan de Kamer het percentage zou kunnen worden opgegeven van de meerderjarige Duitschers, die het kiesrecht bezitten, evenals thans gegeven is dat der meerderjare Nederlanders, die het kiesrecht hebben zouden volgens dit ontwerp. Men zal dan een geheel ander cijfer bekomen, en ik houde mij overtuigd, dat daaruit te meer zal blijken dat wij in deze ontwerpen inderdaad het algemeen stemrecht voor ons hebben, al is het vermomd.

Maar in elk geval zult gij niet beweren, zegt wellicht deze of gene, dat het algemeen stemrecht met de Grondwet in strijd is.

De geachte afgevaardigde uit Arnhem, de heer Rink, voerde mij te dien opzichte als wapentuig aan tegen den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Roëll. Intusschen moet ik er al dadelijk bijvoegen, dat de eerstgenoemde afgevaardigde als scherpzinnig jurist, zich wel gewacht heeft te zeggen, dat uit het vroeger door mij gesprokene zoude voortvloeien dat ik dit wetsontwerp in elk opzicht grondwettig zou achten.

Dit punt raakt de jongste grondwetsherziening. Mijne Heeren, zij die eenigen tijd lid dezer Vergadering zijn geweest, zullen zeker aan stemmingen hebben deelgenomen waaraan zij met meer, en aan andere waaraan zij met minder voldoening terugdenken; stemmingen ook waarvan zij later wel eens twijfelen of zij de juiste keuze hadden gedaan. En nu wil ik wel verklaren, dat de keuze door mij in 1887 gedaan, toen ik gemeend heb mijne goedkeuring te moeten onthouden aan het wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk III der Grondwet, mij nog steeds groote voldoening geeft en dat ik nog zeer bevestigd ben in de overtuiging destijds goed te hebben gestemd. Hetgeen ik op 13 October 1887 mocht zeggen tot adstructie van die stem, en waarbij de bezwaren zijn uiteengezet, die bij mij golden tegen het grondwetsartikel dat thans ter uitvoering wordt gebracht, wil mij nog steeds juist voorkomen. De gevaren die dit grondwetsartikel doet rijzen, hebben zich zelfs spoediger en in hoogere mate vertoond, dan destijds te duchten scheen. Wat betreft het betoog van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, zoo deel ik volkomen de zienswijze door hem ontwikkeld aangaande de niet-grondwettigheid van het gemis van officieele bedeeling als kenteeken van welstand.

Bij zijne opvatting van het door hem vroeger geschrevene »tot" zou ik mij liever niet aansluiten. Niet dat ik den geachten afgevaardigde uit Haarlem zou kunnen toegeven dat het een geheel nieuw spraakgebruik ware, want die interpretatie herinnert mij sprekend aan het onderscheid van *jusqu'à la mer* in tegenstelling van *dans la mer*, waaraan in vroeger dagen de Nederlandsche Regeering zoo lang heeft vastgehouden bij de quaestie der vrije Rijnvaart. Maar ik moet erkennen dat dit mij nooit een zeer sterk diplomatiek standpunt is toegeschenen.

Doch de ongrondwettigheid ligt hierin, dat de Regeering in werkelijkheid slechts eene negatieve bepaling geeft om aan een positieven eisch der Grondwet — hoe vaag dan ook — te voldoen.

Laat mij dit weder met een voorbeeld duidelijk maken. Men zou zeer wel een ongeveer gelijk getal kiezers kunnen hebben als nu door de voorgestelde regeling zullen geschapen worden, en daarbij toch eene regeling kunnen treffen niet met de Grondwet in strijd. Stel, men ware positief te werk gegaan en hadde par impossible bepaald, dat kiezer zal zijn ieder die 5 cent in de spaarbank heeft.

Dan ware er een positief kenmerk van welstand blijkende uit het bezit van de 5 cent, en van geschiktheid door het in de spaarbank brengen. Een wetsontwerp met dergelijke kenteekenen zou ik niet van ongrondwettigheid durven betichten. Maar daaruit volgt dan ook dat voor mij door de opheffing der ongrondwettigheid van dit ontwerp het bedenkelijke daarvan nog niet is weggenomen, zoodat ik mij daarmede zou kunnen vereenigen indien het slechts voldeed aan de Grondwet. Doch die grondwettigheid is eene onmisbare voorwaarde; dan toch is eerst de bodem gewonnen waarop een aannemelijk wetsontwerp kan worden gebouwd.

Ik spreek daar over bodem. Waarop fundeert de Regeering eigenlijk dit wetsontwerp? Wat is de grondslag waarop het rust?

Die grondslag is, volgens de Memorie van Antwoord, geen andere dan het zijn van staatsburger. De Regeering knoopt de bevoegdheid om kiezer te zijn vast aan wat zij noemt het lidmaatschap van den Staat. Ieder burger heeft het recht om kiezer te zijn tenzij er voor hem eene reden van uitsluiting bestaat.

Maar wie gevoelt niet dat men met dit fundament volkomen en geheel met twee voeten staat op den bodem van de volkssouvereiniteit? Wie gevoelt niet dat het hierop nederkomt, dat ieder staatsburger een natuurlijk recht heeft om mede te regeeren door middel van door hem gekozen personen?

Dit maakt de verdere bewijsvoering voor de Regeering

inderdaad zeer gemakkelijk of liever het ontslaat haar in menig opzicht van verder bewijs. De bewijslast wordt eigenlijk omgekeerd, gelijk met menige plaats uit de Memorie van Antwoord zou te staven zijn.

En de geachte afgevaardigde uit Arnhem, de heer Rink is de Regeering ook hierin gevolgd. Bij hem zien wij diezelfde omkeering van bewijstlast waar hij zeide, dat het niet zoozeer de vraag is, waarom het kiesrecht te geven dan wel waarom het te onthouden.

Maar wie gevoelt dan ook niet, dat diezelfde methode, die het der Regeering en hare voorstanders zoo gemakkelijk maakt, het onzerzijds daarentegen bijster moeilijk doet worden om, anti-revolutionnair blijvende, met dit wetsontwerp, gelijk het daar ligt, ongewijzigd mede te gaan? Want voor ons mag deze argumentatie nooit gelden. Anti-revolutionnairen mogen zich nooit beroepen op dat vermeend natuurlijk kiesrecht, voortvloeiende uit het lidmaatschap van den Staat. Zij hebben dus veel zwaarder taak, zij hebben aan te toonen, dat bij het nieuwe kiesrecht aanwezig zijn al die waarborgen, die noodig zijn om het staatsschip verder veilig te sturen. Immers, zij hebben altijd geleerd en leeren nog, dat geen natuurlijk recht tot mede-regeeren, maar alleen een natuurlijk recht om goed geregeerd te worden, bestaat. Voor hen is het burgerschap op zich zelf nooit een genoegzame grond tot het rechtvaardigen der toekenning van het kiesrecht.

De heer Minister beroept zich tot rechtvaardiging van zijn stelsel op Thorbecke. Ja, Mijne Heeren, toen ik dat las en de Memorie van Antwoord annoteerde, is mij, zoowel bij die periode als bij sommige andere, onwillekeurig een *m. m. m. d.*, een: (men moet maar durven) uit de pen gevloeid. Thorbecke en dit kiesrecht zijn twee. Wanneer, gedurende de lange loopbaan van dien ervaren staatsman, is door hem in de verste verte iets gedaan wat op de grondslagen van dit wetsontwerp gelijkt? Wanneer is dit geschied, hetzij toen hij aan het bewind was, hetzij zelfs — en hierop vestig ik bijzonder de aandacht — als oppositiemiddel? Oppositiemiddelen werden toch niet altijd door hem versmaad.

In de Memorie van Antwoord wordt gewaagd van eene uitlating van Thorbecke uit het jaar 1844, alvorens hij als practisch staatsman optrad. Mag ik daarentegen wijzen op de wijdvermaarde »Narede", het staatkundige testament door hem nagelaten, waarin hij de rijpe vrucht en slotsom zijner ervaring heeft neergelegd. Is in die »Narede" iets te vinden, dat in de verte den geest ademt van dit wetsontwerp? Wordt daarin niet gesproken van eene vertegenwoordiging zonder eenig verband met en geheel los van de kiezers?

Wel lees ik er iets geheel anders, namelijk dit: »Een zelfde maatregel, bij voorbeeld uitbreiding van het stemrecht, kan in den éénen toestand liberaal, in den anderen doodend voor de vrijheid zijn".

Of zal men wellicht zeggen: de tijden zijn veranderd en het is nu eenmaal een volkswensch geworden? Zou volgens Thorbecke een volkswensch voldoende grond zijn tot toekenning van kiesrecht? Thorbecke zelf zal u antwoorden in zijn »Narede": »Is het alleen de vraag, wat het volk of de meerderheid wil, dan vervalt de vraag naar hetgeen recht, waar, goed en uitvoerbaar is."

Ook ontbreekt het niet aan parlementaire herinneringen van dien staatsman, die geen twijfel mogelijk maken. Toen hij, die de »vader van het tegenwoordig art. 80" is genoemd, — het was omstreeks denzelfden tijd van de »Narede" — een amendement op de kiestabel voorstelde, wie heeft het anders afgebroken dan Thorbecke? En toen het volgend Kabinet, geformeerd onder zijne inspiratie, het Kabinet-Fock, het waagde om zonder dat hij het wist en ondanks hem, in de Troonrede een passus op te nemen, die wijziging van de kiestabel in uitzicht stelde, toen . . . ja, men vrage eens aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, die het bijzonder goed weet, wat Thorbecke toen met dat Kabinet heeft gedaan. En toen hij daarop zelf optrad, kwam hij wel in de Kamer met het geweer op den schouder, maar nooit met de stembus onder den arm.

Tot zooverre Thorbecke. En nu is het mij onmogelijk van Thorbecke te gewagen en niet terstond ook zijn ouden vriend en grooten tegenstander Groen van Prinsterer met eere te noemen. Mij dunkt, ik hoor dezen vragen: heb ik daarom zoolang en zoo volhardend de revolutie-beginselen van vrijheid en gelijkheid bestreden en daarvan de gevaarlijke gevolgen aangetoond, dat thans de mogelijkheid zou kunnen bestaan, dat sommigen onder de banier door mij geplant, die verboden waar zouden willen binnensmokkelen?

En toch, wanneer er iemand was, die *hart* had voor de lagere klassen, iemand die de nooden en de behoeften en de rechtmatige aanspraken van het volk achter de kiezers niet alleen erkende in woord en daad, maar daarvoor ten krachtigste opkwam, en die zich verzette tegen de tirannie van het *pays légal*, dan was het voorzeker Groen van Prinsterer, maar in het stembiljet heeft hij nooit een geneesmiddel gezien voor de kwalen der maatschappij.

Toen in 1848 de beroeringen in Frankrijk zich voordeden en in menig opzicht wezen op toestanden, die veel analogie hebben met hetgeen in onze dagen is waar te nemen, toen verhief Groen van Prinsterer zijne waarschuwende stem en schreef een gulden boekske over »vrijheid, gelijkheid en broederschap".

Men vergunne mij daaruit althans een enkel citaat. Groen schreef o. a.: »De menschen zijn niet gelijk, integendeel ongelijk in krachten van lichaam en geest . . . . en uit de gebeurtenissen en lotgevallen ontwikkelt zich het verschil in stand en rang en geldelijk vermogen, waarin zich, op velerlei wijs de natuurlijke groei en bloei der maatschappij openbaart. Weet gij wat men te voren door wenschelijke gelijkheid verstond? Dit, dat aan iedereen evenzeer werd recht gedaan..... Men was overtuigd, dat recht en invloed op het Staatsbeheer in verhouding tot de ongelijkheid van rang en vermogen behoort te staan en dat hierdoor alleen de vastheid en bestendigheid dier instelling mogelijk wordt, welke voor de aanzienlijken en geringen wenschelijk is."

Of zou men willen beweren, dat dit een gelegenheidsschrift was en thans niet meer geldt? Maar ook Groen van Prinsterer heeft een politiek testament nagelaten in zijn »Ongeloof en revolutie" waarvan hij eene tweede uitgave gaf in 1868 met slechts zeer enkele aanteekeningen, boven den eersten druk, verrijkt. Ondanks de groote spaarzaamheid van die latere aanteekeningen, achtte hij het toch geraden op bladz. 246, juist op een plek waar hij zich beklaagt over de hardheid en de onbillijkheid van het pays légal, de woorden neer te schrijven: »Niet door het algemeen stemrecht, maar door eerbiediging van al wat recht is, bouwt men op *nationalen* grondslag."

Het is zeer gelukkig, dat wij te dien aanzien zulke duidelijke waarschuwingen hebben, want uit den aard der zaak is er voor minderheden altijd eene groote verleiding in gelegen om, indien de Regeering komt met een voorstel tot kiesrechtverandering — hoe dan ook — daarmede mede te gaan. Immers in den regel zal de minderheid het feit, dat zij minderheid is, wijten aan het kiesrecht. Of wel, het bestaande gaat niet ver genoeg; òf wel het gaat te ver, òf wel de verdeeling in districten is verkeerd; het kiesrecht krijgt altijd de schuld en allicht wordt er gedacht elke verandering zal verbetering zijn.

Bij die algemeene verleiding voor minderheden is er nog eene bijzondere reden voor de minderheden aan de rechterzijde, en wel eene zoodanige die haar tot groote eer strekt.

Ieder immers ziet het meest en het best datgene wat het naast onder zijn bereik ligt, en beoordeelt onwillekeurig ook anderen naar het veld van zijne eigene waarneming.

En nu weten wij zeer goed, dat van de mannen uit de lagere klassen die aan onze zijde staan geen gevaren te duchten zijn voor Staat en maatschappij; dat zij niet met revolvers loopen en dat uit hen geen barrière-helden voortkomen. Daarvoor bewaart hen genadig Gods Woord. Maar wij hebben ook te letten op die breede en, helaas, aanwassende schare, die vervreemd is van God en Zijn gebod en bij wie gansch andere denkbeelden hebben wortel ge-

schoten. Wij mogen niet alleen letten op de onzen, maar wij moeten daar, waar wij 's lands belang hebben te behartigen, ook zorgen voor onze tegenstanders.

Zij die niet zien over het graf, zij voor wie het graf de sluitsteen is en niet de ingang tot een hooger leven, zij kunnen voorzeker uiterst moeilijk de sociale rechtvaardigheid — onder welk kiesrecht ook — in de maatschappij waardeeren, zij worden daarom zoo licht de prooi van personen en geschriften die als heilmiddelen aanprijzen de middelen die uitloopen op het bederf van Staat en maatschappij en op den ondergang van degenen die ze gebruiken.

Laat mij ook daarbij een woord van den heer Groen van Prinsterer in herinnering brengen, een woord van 1848, dat met evenveel recht gisteren kon geschreven zijn; hij zeide in het aangehaald geschrift:

»Wanneer men in sommige bladen onrust en verdeeldheid opwekt, elke tegemoetkoming in den nood der armen voorbijziet of als een onbeduidend gedeelte voorstelt van hetgeen behoorde te worden verricht; wanneer men den rijke beschrijft als onwillig om werk te verschaffen, en eene samenspanning der gegoeden voorgeeft om aldus, door hatelijkheid en laster, eene samenspanning der onvermogenden tot verderf van armen en rijken, te bewerken, dan is de verzoeking groot. Zij is onoverkomenlijk zelfs, indien men het schild des geloofs, waarmede men al de vurige pijlen des Boozen kan uitblusschen, niet kent of niet gebruikt."

Doch laat mij terugkeeren tot den heer Minister. Wij mogen nooit vergeten dat het kiesrecht niet is *doel* maar *middel*, niet om zich zelf, gelijk men de wetenschap om haar zelve beoefent, neen, alleen met het oog op den aard en den toestand van Staat en maatschappij ter verhooging van eene deugdelijke vertegenwoordiging des volks behoort de regeling van het kiesrecht te worden bepaald. Dit standpunt heeft ook de Regeering ingenomen toen in de eerste Troonrede werd gezegd, dat de nieuwe regeling van het kiesrecht »de noodzakelijke voorwaarde is van blijvende verbetering". Thans blijkt, dat het in het wetsontwerp omschreven algemeen stemrecht die »noodzakelijke voorwaarde" is. Daaromtrent zou ik gaarne eene vraag tot de Regeering richten, namelijk deze: Welke hervormingen beoogt zij, welke weldaden wenscht zij den lande te schenken? Indien ik er een bescheiden verzoek aan mag toevoegen dan is het dit, ik zou bij de beantwoording dier vraag niet gaarne worden bejegend met hetgeen van tijd tot tijd in de stukken voorkomt, met een van die, laat mij zeggen, hooge algemeenheden, waarvan de Memoriën van Toelichting en van Antwoord zoo menig blijk geven. Ik erken dat de Minister te dien aanzien een meester is: laat ieder die het wil eens beproeven den Minister daarin na te volgen, en men zal zien hoe moeilijk het meesterschap in die kunst wordt verkregen zonder evenver als de Minister te blijven van de grenzen der banaliteit. Op mijne vraag echter zou ik niet gaarne zoodanige algemeenheid, zoodanige pompeuse sententie in antwoord ontvangen. Ik vernam liefst iets meer zakelijks, welke hervormingen de Minister beoogt, die met deze Staten-Generaal niet te bereiken zijn, doch wel met de Staten-Generaal die het product zullen zijn van het nieuwe kiesrecht.

Is het soms landnationalisatie, die de Minister op het oog heeft? Betreft het familierecht, of eigendomsrecht of erfrecht, die drie grondzuilen onzer samenleving? Mij dunkt, het is tot dusverre niet gebleken, dat deze Staten-Generaal zoo bijster moeilijk zijn om de Regeering op den weg dien zij voorstelt te volgen. Of zijn het soms geestelijke zegeningen die de Minister beoogt? Is het de vermeerdering van tevredenheid, die niet anders te verkrijgen is? Maar laat mij eerst eens vragen, of de Minister tevreden is met de verdedigers van zijn algemeen stemrecht? Er zijn vogels van verschillend plumage: de betoogers van Zaterdag en de betoogers van Zondag; er zijn er, die met een ach! en een zucht tot het stemrecht van den Minister komen: genre professor de Louter; er zijn er ook van een ander gehalte, zooals bij voorbeeld de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk.

Van dien geachten spreker sta ik in dit opzicht misschien juist ver genoeg af, om zijne merkwaardige rede goed te waardeeren. De kennis, die daaruit sprak, heeft mijn verstand gescherpt, en de warme overtuiging waarvan zij blijk gaf, heeft mijn hart goed gedaan. Ik weet echter niet, of de Minister ook met die verdediging in elk opzicht instemt.

Er is onder andere in de Memorie van Beantwoording eene zeer schoone passage over de ontwikkeling van ons volksonderwijs; werkelijk schoone regelen. Het valt dan wel wat plat neer, wanneer men als conclusie leest dat ieder die maar bij machte is een paar regels van een formulier gebrekkiglijk na te schrijven, de geschiktheid voor kiezer bezit, maar in elk geval wordt op zeer waardeerende wijze van ons volksonderwijs gesproken.

Moet men echter den heer Kerdijk gelooven, dan is het met ons volksonderwijs zeer jammerlijk gesteld en is juist daarin onze tegenwoordige wetgeving schromelijk te kort geschoten.

Het schijnt mij overigens toe, dat die geachte spreker het zich enkele malen wel eens wat al te gemakkelijk maakt. Wanneer hij bij voorbeeld alle gebreken van den tegenwoordigen toestand op rekening van het gemis van algemeen stemrecht schuift, en te gelijk zoo men wijst op het goede in de tegenwoordige toestanden en zooveel wat er gedaan is voor den minderen man, ten antwoord geeft: dat is reeds de schaduw, die het algemeen stemrecht vooruitwerpt. Op die wijze wordt het debat moeilijk, maar verkrijgt men ook geene overreding.

Zou nu verhooging van tevredenheid werkelijk zijn die »blijvende hervorming" door den Minister bedoeld, als vrucht van het algemeen stemrecht en als reden om het te verleenen?

Ik merk op, dat ook voor hen, die er het krachtigst op aandringen het algemeen stemrecht niet is doel, maar middel, en dat *zij* daarvan verwachten vermeerdering van welvaart. Naar mijne innige overtuiging zal die verwachting op teleurstelling uitloopen, en hoe zal de tevredenheid vermeerderen door het ondervinden van teleurstelling?

Bovendien door de werking van het algemeen stemrecht zal ontegenzeggelijk het peil der Vertegenwoordiging dalen. En nu kan ik mij niet voorstellen dat ons volk tevredener zou zijn naarmate het peil harer vertegenwoordiging daalt. Neen, ik acht mijn volk te hoog en ik meen het te goed te kennen om niet te weten dat het gaarne opziet naar zijne vertegenwoordiging, en begeert dat deze iets anders zal zijn dan een simpele agent van den oppermachtigen volkswil; maar dat zij behoort te bestaan uit zelfstandige mannen, voor wier overtuiging de lagere klassen eerbied hebben, omdat zij weten dat die overtuiging op een degelijkeren grondslag berust dan zij bij machte zijn zich zelven te verschaffen.

Of beoogt de Minister als »blijvende hervorming" eene andere geestelijke zegening. Is het misschien de *finale* beslissing die dit kiesrecht zou brengen? Is dit het groote voordeel?

Voor den heer Minister zou het zeker geen finale zijn in kiesrechtzaken, maar eerst de ouverture, want hierna komt de regeling der gemeenteraadsverkiezingen en de aangekondigde verandering der provinciale kiesdistricten voor de Eerste Kamer.

Maar is deze beslissing in het algemeen eene finale? Zonderlinge begoocheling, naar het voorkomt, het minst te verklaren van hen, die staan op Christelijken grondslag en die daarom van het zeer voorbijgaand karakter van de dingen dezer wereld overtuigd zijn.

Reeds nu doen zich stemmen hooren die, alvorens zij zich finaal tevreden verklaren, merkelijke wijziging begeeren.

En dan, vergeet men dan geheel en al, dat er zoo iets bestaat als proportioneel kiesrecht? Een stelsel wat mijns inziens in veel hooger mate een karakter van stabiliteit heeft dan het stelsel van dit wetsontwerp. En vergeet men dan dat juist die lofzangen op het finale den toestand van de tegenwoordige misdeelden in de kiesdistricten veel erger maken? Tot dusver konden zij zich nog vleien dat zij bij deze of gene wijziging of hervorming de kans

86ste VERGADERING. — 3 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

hadden om eenmaal den man hunner keuze tot vertegenwoordiger te bekomen, maar wanneer de deur finaal dicht gaat, is men minderheid à perpétuité.

Alleen het proportioneele stelsel kan daarin verbetering brengen.

Men denke eens aan eene streek als de Bommelerwaard, die steeds door het land van Maas en Waal waarmede zij uiterst weinig gemeenschap heeft, overstemd wordt. Men denke aan een district als Meppel, waar de verhouding in dier voege is, dat een 900 à 1000 anti-revolutionnaire stemmen steeds door de 1200 liberalen worden overstemd. En ook wanneer dit wetsontwerp eens werd aangenomen, en de verhouding eens omkeerde, dan ware het juist even hard voor degenen, die nu meerderheid, maar dan minderheid zouden zijn, indien die toestand eene *finale* moest heeten. Na twee of drie pogingen zou men dan ook thuisblijven.

Voor mij is het kiesrecht — laat ik het met het Engelsche woord uitdrukken — een *trust*, een plicht van vertrouwen, waarvan men zich te kwijten heeft in het algemeen belang, en waarbij het streven moet zijn dat de vertegenwoordiging een beeld oplevert van de maatschappij. Een stemrecht, aan allen gemeen, en voor allen gelijk, kan van die maatschappij geen beeld opleveren, dat eenigszins gelijkend mag heeten.

Indien men dat miskent, en in strijd met den aard der maatschappij alleen het *getal* laat beslissen, — indien men, niet eenigen invloed aan de lagere klassen toekent, maar indien men die door de overmacht van het aantal laat overheerschen, dan is het gevolg dat die maatschappij, die zóó in haren aard en haar wezen miskend is, zich wreekt op hare wijze, zooals dat in verschillende landen, in verschillenden vorm blijkt; en dan is meestal het gevolg dat een kiesrecht, dat men geeft ter wille van een democratisch beginsel, blijkt zeer plutocratisch te werken.

Of zal men zeggen, het couloir-stelsel, waarop ook de geachte afgevaardigde uit Haarlem wees, zal genoegzame hulp brengen?

Dit stelsel bewijst voorwaar dat men geen grooten dunk heeft van de zelfstandigheid der kiezers die men kweekt. Het is misschien eene noodzakelijkheid, maar dan toch eene treurige noodzakelijkheid, dat het raadzaam wordt geacht om de kiezers, althans voor een oogenblik, cellulair te plaatsen. Het kon in elk geval wel eens een zeer gebrekkig hulpmiddel blijken; het kon daarmede eenigermate gaan als in financieele zaken, met de maatregelen tegen ontduiking van sommige accijnzen enz., maatregelen die telkens moeten worden gewijzigd, omdat er telkens nieuwe middelen gevonden worden om den fiscus te ontduiken.

Gansch anders denkt de geachte afgevaardigde uit Almelo, de heer Schaepman, over de voorgestelde regeling.

Van hem hebben wij een lofzang vernomen op het algemeen stemrecht, waarvan de weergade nog te zoeken is.

Van dat algemeen stemrecht wist hij niets kwaads, eigenlijk niets anders dan goeds. Er was daarbij geen gevaar voor de orde, noch voor de vrijheid, noch voor de Monarchie, noch voor het gezag, noch voor rijk, noch voor arm — het was alles voortreffelijk!

Ja, Mijne Heeren, wij weten dat dichters het voorrecht hebben van de zaken die zij aanroeren schooner te maken en als met een gulden waas te omgeven. Op die wijze is door hem het algemeen stemrecht behandeld; en met zijn tooverstaf heeft hij een oogenblik ook den Minister van Binnenlandsche Zaken aangeraakt.

Maar ik mag er hem aan herinneren dat het ook een dichter was die in een oogenblik van onnadenkendheid in Frankrijk het algemeen stemrecht heeft ingevoerd in 1848, dat de Lamartine daar bitter berouw over heeft gehad en dat eer er een jaar voorbij was in plaats van zijn Cavaignac, Napoleon werd uitverkoren en als dictator het bewind over Frankrijk ging voeren.

De geachte afgevaardigde gaf in den loop zijner rede te kennen dat door deze wet *geen nieuw beginsel* werd ingevoerd.

Ja, wanneer men met Bellarminus opstaat en misschien met Suarez naar bed gaat, kan ik mij zulk eene voorstelling verklaren, want dat zijn de twee vermaarde theologen die zich als eerste voorstanders van de volkssouvereiniteit hebben doen kennen. Maar anderen denken daarover geheel anders. Laat mij twee andere getuigen oproepen, die niet zullen zeggen dat het hier geen nieuw beginsel betreft.

De eerste getuige is de geachte afgevaardigde uit Haarlem die nog gisteren verklaarde dat deze voordracht eigenlijk nog veel belangrijker is dan de geheele grondwetsherziening.

En daarbij waren toch wel eenige beginselen gemoeid. Wanneer dit onderwerp dus nog belangrijker is dan de geheele grondwetsherziening, mag men zeker aannemen dat in dit onderwerp wel eenig beginsel schuilt.

En wanneer die geachte afgevaardigde voor den heer Schaepman nog niet principieel genoeg mocht zijn, heb ik nog een ander getuige aan wien hij geen principieel standpunt zal kunnen weigeren.

De heer **Donner**: Ook een godgeleerde?

De heer **Beelaerts van Blokland**: Neen, mijne Heeren! Maar ik wil wel zeggen, dat mijne ervaring mij geleerd heeft, dat men in de staatkunde met alle godgeleerden inderdaad voorzichtig moet zijn.

De getuige dien ik wilde noemen is Bebel, het lid van den Duitschen Rijksdag. Deze zeide op 3 Februari jl. in den Rijksdag volgens het stenographisch verslag het volgende:

Wir wissen ja, dass das algemeine Stimrecht, was bis zu einem grossen Grade einen Ausdruck der Rechtsgleichheit aller bedeutet — dass das algemeine Stimrecht nur gegeben wurde unter den Zwange äussere Verhältnisse, und dass man sich heute freuen müsse, wenn man es abschaffen könnte (Sehr richtig! *Rechts.*) Sehr richtig, rufen sie — dass weiss ich; ich gebe Ihnen auch zu: das algemeine Stimrecht, das heisst die democratische Anerkennung der Gleichheit aller Staatsbürger ohne Unterschied des Standes, des Bezitzes, die religiose Auffassung und der Geburt, steht allerdings in directem Gegensätze zu unseren ungleichen Besitzverhältnisse.

Eine Gesellschaft die auf die Classenherrschaft beruht, die nur durch Classengegenzätze existirt, die bemüht sein muss, diese Classengegenzätze aufrecht zu erhalten bei Strafe ihres eigenes Unterganges, diese kann die allgemeine Rechtsgleichheit nicht zu gutem Willen gewähren; denn damit ist ein Moment gegeben dass auf ihren eigene Zerstörung und ihren Untergang hinwirkt (Sehr richtig! *Rechts.*) Das algemeine Stimrecht arbeitet auf die Democratisirung des Staates, der Staatsgewalt, und auf die Umgestaltung der sociale Verhältnisse hin. (Sehr richtig! *Rechts.*) Ich sage Ihnen das ganz offen, selbst auf die Gefahr hin, das Sie diese meine Ausführungen nächstens einmal bei einem Antrag auf Aufhebung des allgemeinen Stimrechts berühren um Capital daraus zu schlagen!"

En hoe wordt dit van Duitsche, zeer bevoegde zijde gekaraktiseerd? Als volgt: »Das heisst mit anderen Worten: das allgemeine gleiche Wahlrecht ist eine vollständige Widerspruch zu unserer heutigen Staats- und Gesellschaftsordnung; es past nur in einen vollkommen socialistischen Staat hinein."

Ik hoop dat de geachte afgevaardigde uit Almelo bij zijne meditatiën over Bellarminus, ook die over Bebel zal willen voegen. Wat mij betreft, ik heb ten aanzien van dit wetsontwerp nog twee waarnemingen gedaan.

De eerste waarneming is deze, dat ik geen duidelijker bewijs weet voor het ontijdige der Regeeringsvoordracht gelijk zij thans luidt, dan het feit, dat er geene enkele richting noch in de Kamer noch in den lande te vinden is, die zich algemeen daar voor verklaart, tenzij misschien alleen die richting aan wier hulp de Regeering liefst niet zal worden herinnerd.

Mijne tweede waarneming is deze: dat alle ontevredenen met de maatschappelijke orde, dat alle elementen tot bestrijding van gezag en vrijheid *voor* het ontwerp zijn, en dit waarnemende richt ik tot mij zelven de waarschuwing: dan behoort gij aan die zijde niet.

Van verscheidene zijden is gewezen op de wenschelijkheid van gemeen overleg, om te komen tot eene regeling die de bezwaren dezer voordracht, zooals zij thans luidt, ontgaat. Mijnerzijds verklaar ik mij daartoe gaarne bereid, en dan zal daarbij zijn te letten op een en ander waarop gewezen is door den geachten afgevaardigde uit Kampen. Men zal daarbij hebben te erkennen de eenheid van het huisgezin als hechte grondslag van Staat en maatschappij. Voor mij heeft eene representatie van kringen, van belangen, altijd veel aantrekkelijks gehad, ik zal daarop thans niet ingaan, ik mag hen, die de strekking willen weten van hetgeen mij wenschelijk schijnt, onder andere verwijzen naar het werk van den Brusselschen hoogleeraar Prins, *La démocratie et le régime parlementaire*, dat met eene voorrede van prof. de Laveleye het licht heeft gezien.

Nu op dit oogenblik dit denkbeeld niet voor verwezenlijking in het algemeen vatbaar is, komt het mij voor, dat althans de plaats, de geheel eigen plaats, van het hoofd des gezins in deze wet behoort te worden erkend.

De bezwaren tegen het naschrijven van het formulier zijn reeds door verschillende sprekers zóó uiteengezet, dat ik daaraan geen woord zal toevoegen.

Een groot bezwaar bestaat voor mij ook in de verplichtingen, die men bij deze wet wil opleggen aan de armbesturen.

In de eerste plaats de opgaaf van de namen der bedeelden onder strafbedreiging. In de tweede plaats de publicatie van die namen.

Die regeling is mijns inziens zoozeer in strijd met de eerste beginselen van Christelijke armenzorg, die verbieden dat men hem, dien men eene handreiking doet, die een aalmoes ontvangt, openlijk op de kaak stelt, dat ik nimmer mij daarmede zou kunnen vereenigen.

Eindelijk vereenig ik mij ook volkomen met hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Kampen is gezegd ten aanzien van den leeftijd, ten aanzien van de wenschelijkheid om een hoogen leeftijd dan van 23 en dan van 25 jaar aan te nemen voor het verleenen der kiesbevoegdheid. Ik zoude meenen dat men tot 30 jaren, ten minste tot 28 jaren zou moeten komen, gelijk ook in het Verslag van de Eerste Kamer over de Staatsbegrooting de leeftijd van 30 jaar zonder tegenspraak als de meest geschikte is aangegeven.

Dat brengt mij nog even tot den Minister. In de Memorie van Beantwoording wordt ook gesproken over de leeftijdsvraag. De Minister acht het kiezen van den leeftijd van 30 jaar niet wenschelijk en zegt dat daardoor »de jeugdige kracht en opgewektheid uit het kiezerskorps zouden worden verbannen". Welk eene pessimistische levensbeschouwing! Hoe is het mogelijk? De *jeugdige kracht* en de *opgewektheid* zouden daarmede uit het kiezerskorps worden verbannen! En toen de Minister op dien leeftijd hier het lidmaatschap der Kamer aanvaardde, was toen zijne »jeugdige kracht" verdwenen? Was zijne »opgewektheid" reeds vervallen? Beide eigenschappen die wij thans nog bij hem in hooge mate waardeeren.

De geachte afgevaardigde uit Groningen trad op ongeveer denzelfden leeftijd de Kamer binnen en schreef binnen zes maanden, meen ik, een werk ter beoordeeling en veroordeeling van de staatsleer van mr. J. R. Thorbecke, een werk dat hij mij thans misschien zal willen toegeven dat met eenigen jeugdigen overmoed was bewerkt. Was die geachte afgevaardigde toen zijne »opgewektheid" reeds kwijt? Had hij geen »jeugdige kracht" meer? ik geloof waarlijk dat dit al te pessimistisch is, en wanneer ik daarnaast het optimisme opmerk, waarvan in dezelfde Memorie van Antwoord de Minister op menige plaats blijk geeft, waar hij alle bezwaren, die door zwaarhoofden tegen zijne regeling zijn ontwikkeld, wegredeneert, dan zie ik nog eene soort van dualisme in den Minister, wat mij voor het tot stand komen van het wetsontwerp bemoedigt, omdat het op de eene of andere wijs tot Ausgleichung moet komen.

Dit wat de leeftijd betreft. En nu de welstand.

Het begrip van welstand kan naar het mij voorkomt kwalijk tot zijn recht komen, wanneer er niets is, althans eenig bezit, althans eenige rechtstreeksche belastingbetaling.

Wat die belastingbetaling betreft doe ik opmerken, dat brengt men den positieven plicht van belasting betalen naar de vereischten over, het bezwaar vervalt waarom de Minister het niet betalen als reden van uitsluiting deed vervallen.

Te dien aanzien zie ik met de meeste belangstelling de verschillende voorstellen, zoowel van verschillende leden als van de Regeering, te gemoet. Ik zal die overwegen, daarbij achtslaande op de teekenen des tijds, achtslaande op hetgeen wij rondom ons waarnemen; de houding van de lagere klassen zal voor mij van veel belang zijn bij de bepaling van het *hoe ver*.

Het zij mij vergund dit even op te helderen met een woord van den heer Groen van Prinsterer. Door den heer Groen van Prinsterer werd — het is weder in het gulden boekske van 1848 — geschreven:

»Alle ingezetenen zijn, althans ten aanzien van Staatsbeheer, gelijk. Wij zagen het reeds; het kierecht is aller deel. Wat dunkt u? Wanneer duizend menschen met de geneeskunst onbekend, een geneesheer benoemen, zou men niet gevaar loopen van in de hand van een kwakzalver te vallen? en *wanneer allen eene stem uitbrengen voor de keus der geneesheeren van den Staat, zouden wij dan veilig zijn tegen politieke kwakzalverij?*"

Voor mij zal het antwoord op de vraag naar het *hoe ver* afhangen van het antwoord op de vraag: welk wederstandsvermogen biedt ons volk aan politieke kwakzalverij?

Wanneer ik bij voorbeeld uit de verslagen der Arbeidsenquête zie dat men op verschillende plaatsen van de rondtrekkende apostelen der ontevredenheid niet was gediend, dat onder andere bij de eerste enquête op de vraag of te Tilburg ook wel eens een van die zendelingen uit Amsterdam, of van elders was gekomen, geantwoord werd: ja, *hij kwam met den trein maar was weder weg met den wind*, want er waren voor hem geene zaken te doen (vraag 11 548 vlgg,), dan stemt mij zulk eene ervaring tot eene ruime en milde opvatting.

Maar wanneer ik zie dat te Sappemeer in eene stroopapierfabriek met een honderdtal arbeiders, een weerlooze marechaussee die stroo komt halen, wordt mishandeld, dan ben ik weinig geneigd, aan die 100 man mede het lot van volk en land in handen te geven.

Het algemeen stemrecht onderstelt en eischt een sterk gezag, een gezag sterker dan wij in Nederland gewoon zijn en dan voor ons gewenscht is.

Versterking van gezag onderstelt vermindering van vrijheid.

Gezag en vrijheid, beide worden door de toepassing van de beginselen van dit wetsontwerp op eene zware, op eene te zware proef gesteld.

Maar het meest ben ik bezorgd voor de vrijheid. Zonder orde kan de maatschappij niet leven; — er kunnen zware tijden komen, er kunnen groote woelingen plaats hebben, maar ten slotte wordt toch onder een of anderen vorm de orde hersteld. Het kan bloed en tranen kosten, maar het eindresultaat is niet twijfelachtig, al is het dan ook door een dictator.

Maar de maatschappij kan zeer stellig leven met een veel minderen graad van vrijheid dan die waarin wij ons verheugen, en die ik voor het Nederlandsche volk begeer.

Het is — om eens een beeld te gebruiken — als eene stoommachine, die tienmaal sterker is dan de boot toelaat waarin zij is geplaatst. En nu vraag ik u, wanneer dergelijke zaak toch werd beproefd en die machine ging werken, wat zou dan het lot zijn van de boot, èn van den kapitein, èn van den stuurman?

Het is mij vroeger wel eens onverklaarbaar voorgekomen, dat men hier te lande in 1795 zoo weinig winst had gedaan met de ervaring van hetgeen van 1789—1795 in Frankrijk was voorgevallen. Ik heb mij wel eens afgevraagd, hoe het mogelijk was, dat men hier in 1795 niet tot eene andere Staatsregeling kwam — maar zoo slaafsch, *au petit pied*, de Fransche modellen navolgde en de Fran-

schen, van wie men juist in hun eigen land zooveel kwaads gezien had, als dierbare broeders, als redders en voorlichters binnenhaalde!

De heer **Ruys van Beerenbroek**: Het zat in de lucht!

De heer **Beelaerts van Blokland**: Ik weet niet of de term, door den geachten afgevaardigde uit Maastricht gebezigd, destijds reeds gebruikelijk was. Wèl weet ik, dat de heer Groen van Prinsterer in zijn »*Ongeloof en revolutie*" zeide: »Luther en de martelaren spraken: *ik* kan niet anders; thans zegt men: *het* kan niet anders."

Maar ik voor mij heb nog eene andere verklaring voor het verschijnsel gevonden. Later heb ik namelijk geleerd dat men bijna uitsluitend van die ervaring wil voordeel trekken, die men zelf heeft opgedaan, en dat men zich zoo zelden zacht wil spiegelen aan het voorbeeld van anderen, waarop dan, helaas, de harde ondervinding, die men zelf opdoet, volgen moet.

Ik wensch vurig, dat Nederland en ons dierbaar Vorstenhuis voor die harde ondervinding genadig mogen gespaard blijven.

Thans ligt het politieke moment bij de Regeering. Het is de vraag, of zij meer acht zal slaan op de opgeheven wijsvingers van de Amsterdamsche afgevaardigden, de heeren Kerdijk en Heldt, dan op de toegestoken beproefde vriendenhand van den geachten afgevaardigde uit Alkmaar. Of heeft wellicht de Minister dáárom zulk een geweldigen voorsprong genomen en ietwat overvraagd, ten einde des te zekerder te verkrijgen, wat hij zelf begeert?

Of zal hij de amendementen afwachten en de Kamer nog in nevelen laten voortwerken, zich natuurlijk bereid verklarende om elk amendement, dat niet met het beginsel der voordracht in strijd is, met de meeste welwillendheid te bejegenen? Dit zijn, dunkt mij, de drieërlei wegen die kunnen gekozen worden. Welke gedragslijn gekozen wordt, de tijd zal het leeren; maar welke gedragslijn de Minister ook volge, de Kamer zal weten haren plicht te doen en eene zaak als deze, indien zij verkeerd is, niet doen triumfeeren ten einde een Minister te behouden, en indien zij goed is niet laten schipbreuk lijden om een Minister te verwijderen.

De heer **Heemskerk**: Ik gevoel, Mijnheer de Voorzitter, dat het eene zware taak is, om, terwijl de Kamer verkeert onder den indruk van de hoogst verdienstelijke en boeiende rede van den geachten vorigen spreker, op dit oogenblik het woord te voeren. Nochtans na die rede is het zoowel om mijn verwantschap als om mijn verschil met dien geachten spreker, dubbel mijn plicht thans het stilzwijgen niet te bewaren.

Veroorloof mij de vraag te stellen, waartoe deze lange algemeene beraadslaging dient. Dient zij enkel opdat voor- en tegenstanders van deze voordracht hunne argumenten ontwikkelen en elkaar trachten te overreden? Ware dit zoo, dan zou ik meenen, dat, hoe verdienstelijk het ook geschiedt, nochtans aan deze beraadslaging thans eene einde zou kunnen komen, en verklaarbaar is dus zeker ongeduld bij hen, die besliste voorstanders zijn van deze wetsontwerpen.

Toch zullen die voorstanders dit verklaarbaar ongeduld moeten temperen. Voor wie deze beraadslaging met aandacht gevolgd heeft is het, dunkt mij, volkomen duidelijk, dat zij hare reden van bestaan heeft en er is eene betere verantwoording dan die daarin gelegen zou zijn, dat ieder nog eens zijne eigen beschouwingen wil te berde brengen en wil herhalen wat wellicht door anderen reeds even goed of beter is gezegd.

Het doel moet zijn, behalve voor hen die liefst niets willen en dus volkomen in hun recht zijn, wanneer zij in den breede deze voorstellen bestrijden, om te komen tot een gemeenschappelijk gevoelen aangaande hetgeen aannemelijk is, een gemeenschappelijk gevoelen, liefst van den Minister en eenige groepen in de Kamer.

Ik zeg niet: te komen tot eene indrukwekkende meerderheid. Uit het voorafgaande blijkt reeds genoegzaam, dat ik behoor tot hen, die eene zeer ruime uitbreiding van het kiesrecht wenschen, en daar deze wensch in het volk veel meer overheerschend is dan in de Kamer, zal eene meerderheid, al wordt zij niet met het epitheton »indrukwekkend" versierd, niet nalaten van zelve indrukwekkend te zijn. En let men op al wat hier gesproken is, dan moet men wel — ook de Minister van Binnenlandsche Zaken zal dit vermoedelijk toegeven — tot de overtuiging komen, dat het geen kleine zaak zal zijn eene meerderheid te vinden.

Maar men mag nog iets meer vragen dan eene meerderheid: samenwerking tusschen verschillende richtingen. In den boezem van de verschillende partijen in deze Kamer neemt men verdeeldheid waar. Wellicht is uit eene menigte oogpunten deze verdeeldheid te betreuren, maar zij heeft ook eene lichtzijde. Wij zijn daardoor behoed voor het gevaar eene partijwet te verkrijgen en het is eene vingerwijzing dat de wet niet kan en niet mag tot stand komen, alleen door die kracht en in den zin van hen, die den Minister het naaste staan, het geavanceerde deel der liberale partij.

Ik meen ook als anti-revolutionnair mijn deel in deze samenwerking te mogen vragen en te mogen aanbrengen en ik bied op dezen grondslag aan de Regeering mijn steun voor hetgeen ik meen, dat de hoofdgedachte is van het wetsontwerp: de finale uitbreiding van het kiesrecht, niet slechts eene ruime, maar finale.

Ik zeg dit en ik hoop daardoor niet al te zeer het ongenoegen op te wekken van mijn geachten vriend uit Steenwijk, den heer Beelaerts van Blokland, die vóór mij het woord voerde en zeide, dat zij die op een Christelijk standpunt staan en zich bewust zijn van het voorbijgaande van de dingen dezer wereld, allerminst moesten spreken van finale kiesrechtuitbreiding.

Het spreekt vanzelf, dat met finale kiesrechtuitbreiding niet bedoeld wordt een kiesrecht voor alle tijden en voor alle eeuwen, maar de bedoeling is, dunkt mij, dat vooreerst dit vraagstuk, wie gerechtigd zullen zijn tot de kiesbevoegdheid — speciaal voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, want dit is het hoofdmoment van de politieke werkzaamheid, waar het kiezersvraagstuk aan de orde is — in den eersten tijd niet weder aan de orde zal behoeven te komen.

Ik wil hier bijvoegen dat door mij met die woorden nog iets anders wordt bedoeld, dat namelijk op ons Christelijk standpunt past, eene zoodanige uitbreiding, waarbij men een vast punt verkrijgt, dat men kan vasthouden, ook om een behoorlijk weerstandsvermogen te hebben tegen den aandrang om weder eene andere kiesrechtuitbreiding te krijgen.

De toelichting van dit punt veroorlove mij de geachte afgevaardigde zoo aanstonds te geven, wanneer dit beter in het verband mijner rede zal te pas komen.

Deze finale uitbreiding van het kiesrecht is het verlangen niet slechts van den Minister, maar ook, onafhankelijk van Zijne Excellentie, van een aanzienlijk deel der anti-revolutionnaire partij; een deel, wellicht aanzienlijker buiten dan in de Kamer. Hoeveel? Mijnheer de Voorzitter, dat zal nog moeten blijken.

Ik prijs het in de Regeering, dat zij ons een wetsontwerp heeft gegeven, waarin men die grondgedachte kan lezen.

Er is door den geachten afgevaardigde uit Roermond, den heer Ruys van Beerenbroek, tegenover een conservatisme, dat niet conserveert, gesproken van een liberalisme, dat niet liberaliseert. Liberaliseert, zeide de geachte spreker. Wellicht was dit een lapsus linguae en bedoelde hij » libereert".

Ik zie inderdaad in het geven van een wetsvoorstel, dat ons kan brengen tot finale kiesrechtuitbreiding eene daad van liberalisme, dat niet *liberaliseert*. Van het liberalisme, dat niet *libereert*, en van het liberaliseerende, niet liberale en niet libereerende liberalisme hebben wij genoeg gehad, en dat heeft steeds eene groote kiesrechtuitbreiding tegengehouden. Laat ons zeggen, dat wij hier hebben een

liberalisme, dat libereert, door hetwelk, nu het de grondgedachte van een belangrijk wetsontwerp is, de Regeering geacht kan worden eenige verwachtingen te hebben overtroffen, maar ook eenige bezorgdheid te hebben gelogenstraft.

Finale kiesrechtuitbreiding verlangende, ontmoet ik in de eerste plaats als tegenstander den eersten spreker in dit debat, den geachten afgevaardige uit Druten, den heer Travaglino, die ons heeft beschuldigd dat hetgeen hier verlangd wordt — ik laat op dit oogenblik daar of het al dan niet algemeen stemrecht is — is democratisch en dus anti-monarchaal. Ik wijs dat verwijt terug. Eene democratie taalkundig uit te leggen door te letten op de woorden *demos* en *kratein* (δῆμος en κρατεῖν) wil ik niet.

Evenmin wensch ik aan te dringen op arristocratie; nog daargelaten de moeilijkheid om uit te maken wie de besten zijn, zou ik juist van dezen mogen verwachten dat ze niet zullen willen heerschen

Ik zou wenschen Christocratie. Ik zeg met den heer Travaglino: alle macht is uit God; de overheid als dienaresse Gods, regeerende in gehoorzaamheid aan God — zoo moet het zijn.

In de allereerste plaats erken ik dan ook in ons land de souvereiniteit der Koningin, regeerende bij Gods genade, en ik neem met voldoening akte van de verklaring van een der sieraden van de liberale partij, den heer Röell, te vinden op bladz. 1618 der *Handelingen*, dat volgens onze Constitutie de hoofdmacht van den Staat is en blijft gelegen in de Kroon, doch dit heeft — ziedaar mijn antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Druten — niets te maken met de vraag of niet tot alle kringen des volks de kiesbevoegdheid moet worden uitgestrekt. Is het anti-monarchaal, omdat dan de lagere volksklassen de heerschappij zullen bekomen, dan is ook de tegenwoordige toestand anti-monarchaal.

In dien gedachtengang moet men aannemen dat de tegenwoordige kiezers thans de heerschappij hebben. Men mag, hoe ver uitgebreid of hoe beperkt ook de kiesbevoegdheid zij, nooit vergeten, dat de souvereiniteit noch bij het volk noch bij de Kamer berust, maar bij de Koningin bij de gratie Gods, terwijl in het besef van de daaruit voortspruitende verantwoordelijkheid het gemeen overleg tusschen Regeering en Vertegenwoordiging moet worden gepleegd. Het is mij dan ook niet duidelijk waarom de geachte afgevaardigde uit Steenwijk hier als zijn gevoelen kon verkondigen, dat eene uitbreiding van het kiesrecht van den voorgestelden omvang in eene democratische monarchie, in tegenstelling van eene democratische republiek, niet behoort plaats te hebben bij eene gewone wet, maar alleen kan worden ingevoerd bij eene wijziging der Grondwet. Wanneer getracht werd te raken aan de grondslagen van de souvereiniteit der Koningin bij de gratie Gods, welke die souvereiniteit uitoefent in gemeen overleg met de Staten-Generaal, dan zou de monarchie worden aangetast; doch als men die grondslagen laat bestaan, en daarop eenvoudig den kring der kiesbevoegdheid ruimer trekt, dan is er niets dat met de monarchie strijdt. Gevaar om te komen tot eene republiek zou ik eerder vreezen van eene grondwetsherziening waarbij alles kon worden overhoop gehaald. Wellicht heeft de geachte afgevaardigde uit Steenwijk voor zijne stelling krachtige gronden, maar zonder nadere toelichting zijn zij mij niet duidelijk.

Wanneer in het besef van de verantwoordelijkheid, die voortspruit uit de souvereiniteit bij de gratie Gods, het gemeen overleg tusschen Regeering en Vertegenwoordiging wordt gepleegd, dan zal in de handhaving van het daarmede verwante beginsel van souvereiniteit in eigen kring tevens waarborg tegen machtsoverschrijding zijn te vinden.

Is het de eigenaardigheid van census-Kamers, dat zij zoo voortreffelijk, beter dan Kamers uit uitgebreider kiesrecht voortgekomen, de zelfstandigheid der Kroon eerbiedigen? Leert dit onze parlementaire geschiedenis?

De geachte afgevaardigde uit Druten vergunne mij eene kleine herinnering aan de dagen van December 1890 en Januari 1891, toen hij zeer gekant was tegen een wetsontwerp door de toenmalige Regeering ingediend, een wetsontwerp komende van de Kroon, hetwelk hij als Volksvertegenwoordiger in zijn recht was te bestrijden; maar toen hij, niet zonder daarmede te komen in overeenstemming met zekere motie, uitgaande van kiesvereenigingen, zich niet daartoe bepaalde, maar ook trachtte door afstemming van de hoofdstukken VIII (Oorlog), X (Koloniën) en XI (Onvoorziene uitgaven) van de Staatsbegrooting voor 1891, Hare Majesteit te dwingen, aan de toenmalige Regeering haar ontslag te geven, — ik beweer geenszins, dat de geachte spreker toen *niet* in zijn recht was dat te doen; ik laat die vraag op dit oogenblik buiten bespreking; maar één ding weet ik: hetgeen die geachte spreker toen deed, was *niet monarchaal*. Die geachte spreker was toen en wellicht ook nu weer in bondgenootschap met den heer van Houten, van wien ik mij herinner, dat hij indertijd zich ergerde, wanneer de Ministers zich noemden: » Ministers der Kroon ". Het zal dien geachten spreker niet verwonderen, dat er personen en richtingen zijn die meenen, dat hij en zijne bondgenooten niet uitsluitend zijn aangewezen als wachters voor den Troon, en dat zij zelven hun deel daarvan mogen dragen, ook tegenover dergelijke bestrijding van een voorstel tot uitbreiding van kiesrecht, uit het oogpunt van monarchaal gezag.

Ik mag in verband hiermede, terstond den geachten spreker op een verschijnsel wijzen, dat zich bij deze discussie voordoet. Thans reeds toonen verschillende geachte sprekers in verband met de in aantocht zijnde uitbreiding van het kiesrecht, dat zij prijsstellen op waarborgen tegen parlementair alvermogen in zake budgetrecht, in verband met de samenstelling der Eerste Kamer, dingen, waarvan men vroeger niets wilde weten. Is dat geene vingerwijzing, dat bij de uitbreiding van het kiesrecht de stelling van de Kroon beter zal geëerbiedigd worden, dan tot nog toe door de Kamer is gedaan?

Dat er bij de Kamer zal gevonden worden meer ingang voor de woorden dan hen, die er op wijzen dat ook de Kamer grenzen heeft voor hare bevoegdheid, zoodat in plaats dat deze hervorming zou zijn anti-monarchaal, zij zou kunnen werken in monarchalen zin? En zoo vreemd zou het niet wezen, want eene monarchie, die steunen moet alleen op de aanzienlijken des volks, is zwak en niet overeenkomstig de traditiën van het Huis van Oranje, terwijl eene monarchie die geworteld is in alle lagen van het volk eene sterke monarchie is.

Mijnheer de Voorzitter! Het is één uur. Is het misschien wenschelijk dat ik op dit oogenblik mijne rede afbreek?

De **Voorzitter**: Ik wil gaarne nu de pauze houden, om daarna den heer Heemskerk in de gelegenheid te stellen zijne rede voort zetten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De heer **Heemskerk** hervat zijne rede en zegt: Uit het voorafgaande blijkt reeds dat de zin, waarin deze kiesrechthervorming behoort opgevat te worden, voor mij niet op de meest aantrekkelijke wijze is uitgedrukt door den geachten afgevaardigde uit Arnhem, den heer Rink, toen hij aan het slot van zijne rede zeide: dat hij haar verlangde, omdat hij de meerderheid zijner medeburgers niet langer verlangt te beschouwen als onmondigen, maar integendeel de beslissing over hun eigen lot wenscht neder te leggen in hunne eigen handen.

Het komt mij voor dat hier eenigszins over het hoofd is gezien het woord van Nausikaä tot Odysseus:

Ζεὺς δ'αὐτὸς νέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρωποῖσιν.

Ik vraag der Kamer verschooning voor het Grieksche citaat; op verzoek voeg ik er de Hollandsche vertaling bij: De Olympische Zeus deelt zelf het levenslot aan de menschen uit.

Ik zou mij geen Grieksch citaat veroorloofd hebben, wijl mij tot mijn leedwezen de gelegenheid heeft ontbroken

86ste VERGADERING. — 3 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

tot zeer uitvoerige klassieke studiën; maar deze straal van geloofslicht in de Heidensche wereld, is mij steeds bij gebleven.

En hoeveel meer moeten wij die waarheid thans in het oog houden, nu wij mogen zeggen: God regeert, en wij mogen verlangen dat bij iedere beslissing gevraagd worde of zij ook is gehoorzaamheid aan Zijn gebod.

Ik zou mij meer aangetrokken gevoelen door de wijze waarop het is uitgedrukt door den geachten afgevaardigden uit Amsterdam, den heer Levy, toen hij zeide dat ieder recht heeft om over zijn eigen zaak gehoord te worden. Eenige wijziging zou ik mij daarin echter willen veroorloeven en zeggen: het is wenschelijk dat het volk in zijn ganschen omvang gehoord worde.

Ik zou, evenals de geachte spreker uit Kampen, de heer Mackay, wel gewenscht hebben dat het mogelijk geweest ware om door instelling van Kamers van arbeid het volk meer vertrouwd te maken met het geregeld uiten van zijne wenschen, en het stelselmatig onderzoek van hetgeen tot bevrediging daarvan mogelijk is. Maar nu dat vele jaren verzuimd is, meen ik dat niet mag uitgesteld worden het aangrijpen van de gelegenheid, die thans geboden wordt, om, door het volk in ruimen kring tot het kiesrecht te roepen, die wenschen regelmatig te uiten en in beraadslaging te brengen.

Wanneer nu ook de heer Beelaerts zegt, dat men, alvorens dat te doen, dient te onderzoeken of degenen, die tot het kiesrecht geroepen worden, ook geschiktheid daarvoor hebben en dit speciaal de roeping is van de anti-revolutionnaire partij, wil ik dien geachten afgevaardigde vragen of hij dan in staat is op anti-revolutionnair standpunt duidelijk te maken dat thans degenen, die geschikt zijn, tot het uitoefenen van het kiesrecht geroepen zijn.

De heer Beelaerts toch spreekt hier niet van geschiktheid ter voldoening aan de Grondwet, maar van geschiktheid in algemeenen zin, van geschiktheid die door den anti-revolutionnair krachtens zijne beginselen zou in acht genomen moeten worden.

En daarom vraag ik: wie zou dan geschikt zijn? Wie is geschikt, niet ter voldoening aan de eischen der Grondwet, maar werkelijk geschikt met het oog op den aard der zaak?

Ik durf beweren, dat maar een zeer klein deel van het volk die geschiktheid bezit.

Wat niet al is er noodig, om een geschikt kiezer te zijn? Over hoevele zaken moet een kiezer niet oordeel vellen? Wat al heeft hij niet na te gaan dat kan voortvloeien uit de beginselen welke hij aanhangt; hoeveel logica is er niet noodig om de toepassingen te beoordeelen van de beginselen die gelden als uitgangspunt? En hoeveel praemissen moeten niet in acht genomen worden, om met die logica niet op een dwaalspoor te komen?

Waarlijk het getal kiezers dat geschikt is in dezen zin zal wel tot een zeer onbeduidend cijfer terug te brengen zijn.

De persoonlijke, de individueele geschiktheid kan, dunkt mij, nooit maatstaf zijn.

Ik zou ook den geachten afgevaardigde wel willen vragen eens na te willen gaan hoevele kiezers onder het tegenwoordige kiesrecht voor valsche leuzen, althans beschouwd in het licht hunner eigen beginselen, gezwicht zijn en gestemd hebben naar gansch andere overwegingen dan op staatkundig gebied voor hen den doorslag moesten geven?

Mij dunkt de plicht van een anti-revolutionnair is eene geheel andere dan het zoeken naar de individueele geschiktheid. Deze heeft na te gaan wat er in het volk omgaat. Wat er thans in het volk omgaat is niet meer tot zwijgen te brengen en het is wenschelijk en noodzakelijk het volk regelmatig te doen spreken en toe te spreken.

In dit opzicht heb ik een bondgenoot in den heer Vermeulen, wiens steun ik zeer op prijs stel en die zeker niet verdacht kan worden van groote vooringenomenheid met de groote uitbreiding van kiesrecht, ook niet nu hij tegenover het beweren van hen die zeggen dat het volk geene uitbreiding van kiesrecht verlangt, op ondubbelzinnige wijze heeft erkend dat zulk eene uitbreiding noodzakelijk is geworden omdat zij zoo algemeen verlangd wordt.

Is die uitbreiding zonder gevaar? Ik geef daarop geen ontkennend antwoord, wellicht omdat ik niet dichter ben zooals de geachte afgevaardigde uit Almelo. Ik erken, dat er gevaar aan uitbreiding verbonden is.

Wanneer er zich nieuwe krachten ontwikkelen, is dat nooit zonder gevaar. En het is buiten quaestie, dat er zich in de lagere kringen des volks nieuwe krachten doen kennen en ontwikkelen. Het is maar de vraag, hoe die krachten zullen geleid worden.

Maar, is het niet zonder gevaar als nieuwe krachten tot ontwikkeling komen, een veel grooter gevaar schuilt er in de belemmering van die ontwikkeling van nieuwe krachten.

De heer Rutgers van Rozenburg zal mij wellicht toeroepen: dat is vrees, gij laat u schrik aanjagen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, het is niet vrees. Hetgeen mij en vele anderen leidt is niet de vrees, dat ons in de naaste toekomst door oproer zal worden afgedwongen hetgeen wij in rustige oogenblikken weigeren toe te staan, maar de vrees dat, wanneer hetgeen er in de maatschappij woelt en werkt, niet de gelegenheid verkrijgt zich regelmatig te uiten, dat woelen en werken steeds zal toenemen en steeds woester worden zal totdat het eindigen zal in revolutie.

Daarop te letten is eene bezorgdheid die den staatsman past, gelijk de heer Rutgers zelf zal moeten toegeven.

Hij kan voor zich zelven, al ziet hij nog zoo laag neder op hetgeen er in het volk omgaat, den plicht niet afwijzen die op hem rust, om het te toetsen en om te zien op welke wijze men kon komen tot regelmatige verdediging en bestrijding.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Roermond, de heer Ruys van Beerenbroek: het is gevaarlijk, want het ongeloof woekert in alle kringen. Ik erken volkomen dat dit gevaar oplevert, maar ik neem akte van de woorden van dien geachten afgevaardigde: het ongeloof woekert in *alle* kringen, in de lagere en in de hoogere kringen, en het ongeloof heeft de eigenaardigheid, dat het een gevaar oplevert niet alleen als het werkt in de lagere, maar ook in de hoogere.

Wanneer het in lagere kringen woekert komt het eerder tot eene uitbarsting, maar wanneer het rustig onder de hoogere kringen voortwoekert, zonder dat men er op let wat in de lagere kringen omgaat, wordt allengs de grond zoo doorwoeld en bedorven, dat ten slotte eene uitbarsting noodzakelijk is. Daarom is het hoog tijd dat thans zeer nauwkeurig acht worde gegeven op hetgeen in onze lagere kringen woelt en dat men zich in hoogere kringen niet blijft vasthouden aan het oude standpunt waarop men zoo vele jaren gestaan heeft. Met groote blijdschap hoorde ik den geachten afgevaardigde uit Kampen, den heer Mackay, er op wijzen, dat het noodzakelijk is dat men nu niet kunstmatig blijft voeden een openbaar onderwijs dat van het geloof is vervreemd. Inderdaad, ik ben overtuigd, dat, wanneer wij eens zullen zijn gekomen tot een kiesrecht, dat ik in niet ongunstigen zin zou willen noemen: het meer democratische kiesrecht, dat men dan niet, zooals men tot nu toe gedaan heeft van zekere machthebbende zijde, met hand en tand zal vasthouden aan het openbaar hooger, lager en middelbaar onderwijs.

Is er dan niet een gevaar, vraagt de geachte afgevaardigde uit Steenwijk, hierin gelegen, wanneer alleen het getal zal beslissen? Indien men thans alleen lette op het getal der kiezers en indien thans iedereen meende, dat hij door middel van de overmacht van hem en de gelijken van zijn stand alleen slechte standgenooten moest weren en uitsluitend letten op de belangen van zijn stand, kregen dan wij niet eene Kamer zooals zij op het oogenblik is samengesteld? Evengoed als men van de tegenwoordige kiezers kan eischen, dat zij met eenige andere zaken rekening houden, evengoed zal men dit kunnen eischen en in den regel met vrucht eischen van de kiezers die tot lagere kringen van de maatschappij behooren.

Is er dan niet een gevaar dat de minderheden niet zullen

geëerbiedigd worden, vraagt de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort? Ik heb die vraag met blijdschap vernomen, komende van dien geachten afgevaardigde. Die geachte afgevaardigde zal zich wellicht nog wel herinneren de zitting van 9 April 1886, toen aan de orde was de beraadslaging over de paragrafen van hoofdstuk X van de Grondwet en toen de geachte afgevaardigde eene zeer korte rede hield, waarin hij aan de voorstanders van de bijzondere school toevoegde: » Bij u rust die dwaling eenvoudig hierop, dat gij altijd blijft uitgaan van de verkeerde stelling alsof de openbare school niet geschikt zou zijn voor het geheele volk; uwe school is, wat aard en strekking betreft, slechts voor enkelen geschikt. Het kan zijn dat men van die openbare school geen gebruik wil maken, ze liever niet verlangt; maar de strekking en aard van de openbare school is, dat zij geschikt is voor allen; en dat kan van de uwe nooit gezegd worden."

Zoo ver was de geachte afgevaardigde toen in het eerbiedigen van de minderheden. Na een meer dan 30jarigen strijd voor de Christelijke school had die geachte afgevaardigden het zoo ver gebracht in den eerbied voor het gevoelen van andersdenkenden, en nu zeven jaren later komt, onder den invloed van dit wetsontwerp, de geachte afgevaardigde aandringen op de eerbiediging van de minderheden. Is dat geen moedgevend teeken? Wanneer hij voorgaat, geloof mij, dan zullen anderen wel volgen.

Maar is er dan niet een gevaar, vraagt de geachte afgevaardigde uit Veghel, de heer van Vlijmen, dat er zeer hooge belastingen zullen komen? Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is een gevaar, waartegen men steeds zeer op zijn hoede moet zijn, maar mag ik den geachten afgevaardigde herinneren aan wat in Amsterdam is geschied onder het bestuur van den tegenwoordigen Minister van Buitenlandsche Zaken, op wien nog wel de geachte afgevaardigde uit Breda zijne hoop had gevestigd om den Minister Tak van het indienen van een onbedachtzaam wetsontwerp als dit terug te houden? Hoe onder dat bestuur, dat toch waarlijk wel in het algemeen in den zin van den Minister, een sieraad der liberale partij werd genoemd, de belastingen steeds meer zijn gestegen, totdat eindelijk — de telegraaf heeft het ons gisteren kunnen leeren — de burgerij dat moede is geworden.

Waarlijk, voortdurende stijging van belastingen is eene zaak waartegen wel moet opgekomen worden, maar na de ondervinding, die wij onder dit kiesrecht hebben ondergaan, vooral op gemeentelijk gebied, is het wel wat sterk om juist uit dit oogpunt de kiesrechthervorming bestreden te zien.

Is er dan geen gevaar voor omkooping? vraagt de heer Rutgers van Rozenburg, en hij meent dat de omkooping goedkooper zal worden, dat men voor hetzelfde geld met het nieuwe kiesrecht meer stemmen zal kunnen koopen dan thans.

Helaas, dat ook tegenwoordig wel eens pogingen worden gedaan tot omkooping, ik heb daarover herhaaldelijk hooren klagen, maar men spreekt er niet over, omdat men de feiten niet kan bewijzen. Maar ik mag den heer Rutgers van Rozenburg toch doen opmerken dat het omkoopen niet goedkooper zal worden, want men zal, ja, wel meer stemmen kunnen krijgen voor hetzelfde geld, maar men zal ook meer stemmen noodig hebben om den doorslag te geven. Dus, indien er zijn in de heerschende klassen, die tot dit allerschandelijkste werk zich willen leenen, dan zullen zij nog meer offers moeten brengen dan op het oogenblik noodig is.

De heer Beelaerts van Blokland, in dit verband het couloir-stelsel besprekende, zegt, dat het geen goeden dunk geeft van de zelfstandigheid der kiezers. Ik zou hem willen vragen, Mijnheer de Voorzitter, of indien men door een dergelijk middel iets doen wil om die zelfstandigheid te waarborgen, men in den tegenwoordigen tijd en onder het huidige kiesrecht daarvoor niet even goed aanleiding zou hebben, en of dus die opmerking wel iets afdoet voor of tegen dit wetsontwerp? En ik zou hem er deze vraag bij willen doen: indien het geen goeden dunk geeft van de zelfstandigheid der kiezers, welken indruk geeft het dan van hen, die op die zelfstandigheid inbreuk zouden willen maken? Het is m. i. duidelijk door den heer Kerdijk aangetoond, dat over hen nog ongunstiger moet gedacht worden.

In welk opzicht zie ik nu in deze uitbreiding van het kiesrecht een belangrijk voordeel daar waar anderen wellicht anderen een gevaar zien? Hierin, dat meer de verschillende economische stelsels aan de orde zullen komen. Ik meen natuurlijk niet dat onder hetgeen op economisch gebied wordt verkondigd, niet zeer veel onrijps en gevaarlijks is, maar ik meen dat het verkeerd is om, zooals tot nog toe in hoofdzaak is geschied, zich hier maar stilletjes te laten wegdrijven op den ouden stroom van het laissez faire, van de harmonies économiques, zonder met de andere leeringen rekening te houden; want ofschoon telkens en telkens blijkt, dat men wel weet dat er vele andere denkbeelden en stroomingen zijn, eene eigenlijke poging om die recht onder de oogen te zien is in deze Kamer nog niet gedaan, en men zal daaraan noodzakelijkerwijze meer aandacht moeten wijden wanneer het kiesrecht belangrijk is uitgebreid.

Hier ontmoet ik wederom den heer Beelaerts van Blokland, die ons een rede van Bebel citeerde, waarin deze gezegd heeft, dat aan een kiesrecht waartoe allen, ook de armen, gelijkelijk met de rijken zijn geroepen, eigenlijk berust op de erkenning dat de ongelijkheden in de tegenwoordige maatschappij verkeerd zijn.

Volgens het citaat heeft de rechterzijde van den Duitschen Reichstag Bebel toen geïnterrumpeerd met de woorden: » sehr richtig".

Het is niet de eerste maal dat het vermoeden bij mij oprijst dat de rechterzijde van den Duitschen Reichstag, hoe eerbiedwaardig ook in menig opzicht, toch in sommige opzichten voor een goed anti-revolutionnair wel iets te wenschen overlaat. Ik zou ten minste de bewuste interruptie niet voor mijne rekening willen nemen. Want indien ik het kiesrecht wensch toegekend te zien aan de lagere klassen van de maatschappij, dan is dit niet opdat zij verkondigen zullen dat zij nu met de hoogere klassen zullen gelijkstaan, maar opdat zij de plaats die haar toekomt in het oog houdend, kunnen omzien naar een pleitbezorger die in die gedachtengang hare wettige en rechtmatige verlangens zal kunnen behartigen.

Daardoor zullen zij niet meenen te komen in de positie van de hoogere standen; wanneer men niet geheel tevreden is met de wijze waarop tegenwoordig de rijkdommen verdeeld zijn, volgt daaruit nog niet dat men de vermogens gelijk wil maken, maar alleen dat men zoekt naar zoodanige middelen als wellicht zouden kunnen leiden tot het aanbrengen van eenige verbetering.

Ik geloof niet dat de geachte afgevaardigde uit Steenwijk dit zal aanzien voor eene socialistische uiting.

Welnu, in beginsel vloeit uit de toekenning van het kiesrecht niets meer voort dan dat de lagere standen op die verbetering zullen kunnen letten.

Een ander bezwaar tegen deze groote uitbreiding van het kiesrecht is ontleend aan het gemeentelijk kiesrecht.

Het zou ook mij zeer aangenaam zijn geweest, indien bij deze gelegenheid eene regeling van het gemeentelijk kiesrecht ware voorgedragen, waarmede ik mij had kunnen vereenigen, maar de wijze waarop het bezwaar is toegelicht, komt mij voor niet geheel vrij van bedenking te zijn.

Door den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede is onder andere gezegd en later ook nog door andere sprekers, dat men niet zou kunnen ontkomen aan de consequentie van hetzelfde kiesrecht in te voeren voor de gemeenteraden als thans wordt voorgesteld voor de Tweede Kamer en Provinciale Staten.

Ik zie die consequantie niet in. De taak der gemeenteraden is niet dezelfde als van de Tweede Kamer.

Met den Minister van Buitenlandsche Zaken in zijn vorig ambt was ik het dikwerf in een en ander niet eens; ik mag daarom des te eer hier een woord in herinnering brengen, nog al eens door hem als burgemeester van

Amsterdam geuit: de gemeenteraad is de regeering van Amsterdam. Daartegen is, meen ik, niet veel in te brengen.

Maar de Tweede Kamer is niet de Regeering van Nederland. Indien men wil dat de volksinvloed tot zijn recht komt, dat het kiesrecht voor de Tweede Kamer zeer ruim wordt uitgebreid, dan volgt daaruit niet, dat men het geheele volk in handen wil geven de regeering van alle gemeenten, ook van de grootste steden.

Het komt mij dan ook zeer bedenkelijk voor, dat die sprekers hebben gemeend bedoelde consequentie te moeten aannemen.

Het is eene soortgelijke bedenkelijkheid als gelegen was in de woorden van den heer Rutgers, toen deze eene uitlegging van het grondwetsartikel ter sprake bracht, volgens welke ook de vrouwen gerechtigd zouden zijn om te kiezen. Wel heeft die geachte afgevaardigde dit spottend beweerd, maar dit zal niet verhinderen, dat men er zich later van de zijde dierzelfde socialisten, die de heer Rutgers zoozeer verafschuwt, op zal beroepen. En zoo zal men zich ook beroepen op de bewering van den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede, die toch naar mijne stellige overtuiging noch juist noch wel overwogen was.

Maar er is nog iets.

Ook bij eene uitbreiding van het kiesrecht voor de gemeenteraden, of bij eene andere regeling van de gemeentebesturen dan de tegenwoordige, zal het, dunkt mij, toch ook zaak zijn te letten op eene proportioneele vertegenwoordiging. Ik beweer volstrekt niet, dat het kiesrecht voor de Tweede Kamer is een proportioneel kiesrecht, maar toch is op eene proportioneele vertegenwoordiging in de Tweede Kamer wel degelijk gelet. Door de verdeeling van het land in kiesdistricten heeft men namelijk — al geef ik toe dat aan de zuiverheid van den einduitslag veel ontbreekt — willen waken, dat de verschillende partijen hare vertegenwoordigers naar de Kamer zouden zenden.

Wanneer bij de gemeenteraadsverkiezingen behouden werd eene geheel onverdeelde stemming, zonder proportioneele vertegenwoordiging der verschillende partijen, dan zou het kunnen gebeuren dat eene partij den geheelen gemeenteraad overheerschte en dit zou ik zeer zeker hoogst bedenkelijk achten. Immers, heeft men daarvan niet de treurige voorbeelden gezien in steden, waar de liberale partij eene overwegende meerderheid bezat? Zoo is er een tijd geweest, dat te Amsterdam de geheele gemeenteraad uit liberalen bestond, en nu geloof ik, dat dezen thans wel spijt zullen hebben toen aldus te hebben gehandeld. Ik vertrouw dan ook dat de andere partijen het voorbeeld der liberale partij niet zullen volgen, maar zich — zooals de heer Beelaerts ons aanbeval — zacht zullen spiegelen aan de Amsterdamsche liberalen.

Over het gemeentelijk kiesrecht zal ik thans niet verder spreken. Het bezwaar tegen het ontbreken van eene regeling daarvan bij deze wet vervalt voor een groot deel, wanneer men niet aanneemt de consequentie, door den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede, naar het mij voorkomt, zonder voldoenden grond te berde gebracht.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, is nu eene finale uitbreiding van het kiesrecht mogelijk? Hier ontmoet ik de heeren Beelaerts en de Beaufort. Het zij mij dan veroorloofd op die vraag te antwoorden, dat eene finale uitbreiding des te moeilijker te bereiken is, naar mate men strenger vasthoudt aan het individualistisch standpunt. Maar naarmate men zich meer ten doel stelt de hoofden der huisgezinnen in het kiesrecht te betrekken, is die finale uitbreiding des te gemakkelijker te bereiken. Indien men den kring uitbreidt tot de hoofden van gezinnen in alle kringen der maatschappij, zal er van eene finale uitbreiding sprake kunnen zijn.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, heb ik dan ook met groot genoegen gehoord, dat de heeren Röell en Mees zich thans niet meer afkeerig betoonen van het toekennen van het kiesrecht aan de hoofden van gezinnen. Ach, waren zij vroeger ook de bondgenooten der anti-revolutionnairen in dien strijd geweest. Maar dit behoort ook alweer tot de vruchten der indiening van dit wetsontwerp, dat in menig opzicht aan de anti-revolutionnaire partij in haar streven van vroegere jaren de kroon op het hoofd wordt gezet.

Het komt mij dan ook voor, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Heldt, zich wel wat gemakkelijk van die zaak afmaakt, waar hij op bladz. 1609 van de *Handelingen* den heer Röell vraagt of de inwonende huisbediende dan moet uitgesloten zijn van het kiesrecht, omdat men vreest, dat hij zal stemmen in dezelfde richting als zijn meester. Dit is de quaestie niet, maar wel deze, dat het gezin geëerbiedigd worde. Wat is dringender noodig, en noodiger misschien in onzen tijd van gisting dan het vroeger ooit was, dat ieders rechten worden geëerbiedigd? De hoogere standen moeten de rechten van de lagere standen eerbiedigen en de lagere de rechten van de hoogere. Ik hoop dat de geachte afgevaardigde uit Steenwijk hier onze verwantschap zal erkennen.

En waar de heer Heldt vermoedelijk verlangt, dat de werkman worde geëerbiedigd als hoofd van een gezin en dat erkend worde, dat het werkmansgezin mede vormt den grondslag van de maatschappij, welnu, dan ga hij ook van zijne zijde zoo ver van te eerbiedigen de rechten van het gezin in de hoogere standen om mede te vormen den grondslag van de maatschappij, en wijze er op dat het de eerste plicht is ook van de lagere standen om in dit opzicht de rechten van de hoogere standen te eerbiedigen. Gelijk dit gevorderd is op onderwijsgebied, zoo moet het ook op sociaal gebied gevorderd worden en daarom ligt er een gewichtig beginsel in opgesloten, wanneer men hoofden van gezinnen aanneemt als uitgangspunt van de hervorming van het kiesrecht, maar bovenal als grondslag daarvan. Uitgangspunt bedoel ik alleen in dezen zin, dat met de getrouwde hoofden van gezinnen zullen moeten gelijkgesteld worden anderen. Men kan dit bijv. uitstrekken, gelijk de heer Röell dit doet op het voetspoor van de Engelsche wet, tot degenen, die als hoofd van een gezin wonen in eene woning of een afgezonderd gedeelte van eene woning; en men werpt dan tevens — hierop vestig ik de aandacht van den vorigen geachten spreker — een dam op tegen het algemeen stemrecht. Want indien dan later gevraagd wordt een individualistisch stemrecht, waardoor werkelijk allen krachtens hun recht als individu geroepen zouden moeten worden tot het stemrecht, dan kan men daartegenover stellen, niet eene vraag van meer of minder, rijker of armer, maar het beginsel van het gezin als grondslag van de maatschappij.

Nu kunnen wij dit wel niet geheel en al principieel bereiken, nu art. 80 van de Grondwet bestaat; maar de overtuiging wint meer en meer veld, dat het onderhoud van een huisgezin het beste der beide kenteekenen in zich vereenigt van geschiktheid en welstand, die art. 80 Grondwet vordert, zoodat het artikel nu toch den weg opent om practisch vrijwel tot hetzelfde te komen.

Ik ben hiermede gekomen tot eenige meer speciale punten, waarbij het den Minister zal blijken, dat, hoewel ik mij aansluit bij hem in den wensch naar eene finale uitbreiding van het kiesrecht, ik toch geen onbepaald bewonderaar van dit wetsontwerp ben.

Ik heb met genoegen gezien, dat de heeren Röell en Mees degenen, die als hoofd van een gezin wonen in eene woning of een afzonderlijk gedeelte daarvan, tot het kiesrecht zouden willen roepen. Het is mij niet volkomen duidelijk geworden, waarom het noodzakelijk zou zijn daarbij nog eene categorie van kiezers te voegen, die zijn aangeslagen in de belasting en deze betaald hebben.

Immers, voor zooverre die niet behooren tot de categorie, die de heeren Röell en Mees willen uitsluiten, zullen zij van zelven behooren tot de andere categorie van hen, die eene woning of een afgezonderd gedeelte daarvan bewonen.

De heeren Röell en Mees willen uitsluiting van commensalen. Willen zij nu niet de commensalen die geen belasting betalen, maar wel hen die wel belasting betalen? Ik kan mij niet goed voorstellen, welke leidende gedachte

daaraan ten grondslag ligt. Maar indien zij uitsluitingen van commensalen willen en het kiesrecht willen toekennen aan hen, die eene woning hebben, of een afzonderlijk gedeelte daarvan, dan hebben zij niet noodig de 2de categorie, die zijn aangeslagen in 's Rijks directe belastingen.

Uit een principieel oogpunt komt het mij voor, dat dit voor de heeren Röell en Mees ook niet noodig is, want de heer Röell zegt uitdrukkelijk, dat het hem niet te doen is om den regel: the tax-payer must by the tax-layer. Ik heb dit met genoegen gehoord, want tegen dien regel is, dunkt mij, ook nog al iets in te brengen, want indien the tax-payer must be the tax-layer, dan behoeft men niet alleen op de directe belastingen te letten, om hen, die indirecte belastingen betalen, tot het kiezersrecht te roepen. Indien men daarop den nadruk legt, zou men even goed kunnen zeggen: zij die de soldaten leveren voor het leger moeten ook de militiewet maken. Ik geloof dat dit zuiver en juist geredeneerd is.

Wel zegt de heer Mees: the tax-payer must be the tax-layer is een regel, die bij het gemeentelijk kiesrecht dient geëerbiedigd te worden. Hiervoor is ook meer reden, want in de gemeentebesturen heeft men geen directe belastingen en geen leger — alleen de schutterij, die echter op de wet berust, — zoodat voor dezen regel meer noodzakelijkheid bestaat bij het gemeentelijk kiesrecht, dan voor het kiesrecht voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Daarom komt het mij voor, dat het eischen van eene categorie van census-kiezers naar een woningcensus eene overbodige zaak is. Heb ik het wel begrepen, dan wil men dit in hoofdzaak, om daardoor een eisch te stellen, dat men zijne belasting moet *betalen*, om kiezer te zijn.

Welnu, mijne vraag is: is dit volkomen juist? Is gehoorzamen aan de Grondwet dat men een kenteeken stelt met het doel om daardoor tot eene uitsluiting te komen?

Er is, zeer natuurlijk hier over de Grondwet gesproken, maar in het belang van nauwkeurige onderwerping aan al hetgene de gehoorzaamheid aan en de strekking van de Grondwet vordert, wordt de wetsvoordracht ook zeer nauwkeurig gecritiseerd. Moet dan hetgeen er tegenover wordt gesteld ook niet aan critiek onderworpen worden? Dit onderwerp ik in alle vriendelijkheid aan de heeren Röell en Mees, omdat inderdaad niet mag worden voorbijgezien, dat die heeren eene opbouwende critiek over deze wetsontwerpen hebben willen leveren, hetgeen ook, naar het mij voorkomt, door de absolute voorstanders van deze wetsontwerpen niet mag worden uit het oog verloren.

Maar ik mag dit aan de overweging van deze heeren met des te meer aandrang onderwerpen, omdat zij mij zullen toegeven, dat, waar zij conciliatie vragen van den Minister, ook van hen eenige conciliatie mag worden gevorderd, om tot bevredigende oplossing van de quaestie te komen.

Ik vraag voorts nog of twee categorieën van kiezers, census- en woningkiezers, technisch gemakkelijk zal werken.

Ik hoor daar zeggen: het zijn geen census-kiezers; maar het komt mij toch voor, wanneer men vordert als een van de eischen om kiezer te zijn, aanslag in 's Rijks directe belastingen en het betalen daarvan, dat er eenige kiezers zullen zijn, die krachtens den census kiezer zijn. Ik zeg dit niet in ongunstigen zin; het woord »census-kiezer" is slechts eene verkorte wijze om de zaak uit te drukken. Het is absoluut niet anders dan een woordenstrijd. Ik ben niet bezig uit een materieel oogpunt de zaak te critiseeren. Ik erken dat men niet stelt eene census-barrière. Ik vraag slechts, of in het stelsel van de heeren Röell en Mees die categorie van kiezers wel absoluut noodzakelijk is.

Gaat dat technisch gemakkelijk? Het is denkbaar, ondanks de bezwaren omtrent de inrichting der bevolkingsregisters aangevoerd, dat de vraag of iemand eene woning of een afzonderlijk gedeelte van eene woning bewoont, beoordeeld zal worden naar die registers; dit is denkbaar, ook na de aanhaling door den heer Röell, van het artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 April, omdat ik geloof dat dit artikel niet zoo absoluut afdoende is als sommige geachte leden schijnen te meenen. En gesteld dat de bedoelde vraag naar de bevolkingsregisters zal worden opgelost, is het dan niet zeer lastig voor de administratie, wanneer tevens de belastingkohieren moeten worden geraadpleegd? Dit is, dunkt mij, een dubbel zoeken en dubbel boeken, wie kiezers zullen zijn. Ik kan hierin dwalen, en wellicht heeft men eene goede oplossing voor het bezwaar, maar ik acht het niet overbodig de bedenking te opperen. Tot op dezen oogenblik ben ik althans nog niet bereid het raadplegen der bevolkingsregisters te verwerpen.

In genoemd artikel der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* wordt geen kritiek geleverd op het gebruik der bevolkingsregisters ten aanzien van hen die als hoofden van gezinnen eene woning of een afzonderlijk gedeelte eener woning betrekken; maar als kritiek op het onderwerpelijk wetsontwerp wordt gezegd dat die registers absoluut onbruikbaar zijn, daar bedelaars, landloopers en venters steeds op een bevolkingsregister voorkomen. Ik lees daar: »Juist de tot deze categorie behoorende personen, die een reizend beroep uitoefenen, vestigen zich, voorzien van een behoorlijk verhuisbiljet, bij voorkeur in groote steden met eigen ziekenhuizen en vele liefdadige instellingen, waar zij in kosthuizen hunnen intrek nemen of eene kamer in eene onaanzienlijke buurt betrekken; van daar uit beginnen zij hunne operatiën en keeren naar hun punt van uitgang terug, om daar de vruchten van hun arbeid te genieten en zich op nieuwe strooptochten voor te bereiden."

Ik merk op dat het niet geheel de waarheid uitdrukt, wanneer op de bevolkingsregisters de bedelaars zijn gesteld als uitoefenende een reizend beroep; dit heeft een bedelaar en een landlooper eigenlijk niet. Het zou kunnen zijn dat men eene inrichting der bevolkingsregisters maakte bij de wet, waarbij tegen dergelijke misbruiken wierd gewaakt. Het artikel is daarom nog niet geheel afdoende. Indien men er toe kon komen het kiesrecht toe te kennen aan de hoofden van gezinnen die eene woning of een afzonderlijk gedeelte eener woning betrekken, en als zoodanig ingeschreven zijn in de bevolkingsregisters, dan is ook zonder woning-census aan den eisch der Grondwet voldaan.

Hier kom ik tot de grondwettige quaestie, waarover ik zeer kort zal zijn; ik zal mij niet begeven in een pleidooi over die zaak, waaraan thans geen behoefte is. Veeleer moeten wij trachten op één punt onze gedachten samen te vatten. Ik acht verschillende argumenten voor de ongrondwettigheid van het wetsontwerp gezocht; zoo acht ik het eene gezochte tegenwerping dat een kenteeken niet nog een bewijs kan behoeven.

Immers kan bijv. het als hoofd van het gezin zich en zijn gezin onderhouden, een kenteeken zijn, aangegeven door de woning, hetzij eene woning of een afzonderlijk gedeelte daarvan, en de woning kan weer door de bevolkingsregisters bewezen worden. Hoe kan men daarin iets ongrondwettigs vinden? Ziet men niet herhaaldelijk in de rechtspraktijk, dat men tot bewijs van het eene feit een ander feit of eene reeks van feiten stelt? Gezocht komt mij ook voor de tegenwerping, dat men moet hebben een positief kenteeken, dat het niet negatief mag zijn, of dat een negatief bewijs van een positief kenteeken is uitgesloten.

Waarom kan niet een positief feit door een negatief feit bewezen worden? In welk opzicht wordt dit door de Grondwet uitgesloten? Maar één bezwaar gevoel ik. Het negatief bewijs mag niet wezen: het »niet-bedeeld" zijn.

Met het oog op de woorden van art. 80 der Grondwet komt het mij voor, dat de meest voor de hand liggende opvatting is, dat door kenteekenen van geschiktheid en welstand een regel gesteld moet worden, waarop de uitsluitingen eene uitzondering maken.

Dit staat, mijns inziens, positief vast, en uit de woorden van het artikel blijkt het, dat die regel zoo laag mag zijn, dat men in sommige gevallen, al is men bedeeld, aan dien regel zal voldoen.

Nu geloof ik, dat aan de Grondwet voldaan is door den regel, die het hoofd van het gezin erkent en hem het kenteeken van geschiktheid of welstand toekent, want die zich als hoofd van het gezin staande houdt, kan niet ge-

86ste VERGADERING. — 3 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

acht worden in het geheel geen welstand te bezitten of geene geschiktheid te hebben.

Eene andere vraag is, of men aan hen, die dan toch nog grondwettige bezwaren hebben en eenen kleinen woningcensus wenschen, niet te gemoet zoude komen door zulk een census aan te nemen. Het is mij niet duidelijk wat daardoor voor de zaak zelve bereikt zal worden, want eene woning of een gedeelte daarvan, voor welke slechts f 1 grondbelasting betaald wordt, zal niet zeer weelderig zijn ingericht. Dcch de grondwettige bezwaren van hen, die willen medewerken om deze zaak tot stand doen komen, moeten zooveel mogelijk geëerbiedigd worden.

Wij zijn dan tevens van het lezen en schrijven af, en van de schrijfproef. Over de schrijproef wil ik alleen zeggen dat zij voor mij, behalve mijn bezwaar reeds door andere sprekers ontwikkeld, tegen het lezen en schrijven als kenteeken van geschiktheid op zich zelf een der grootste bezwaren tegen dit wetsontwerp is.

De Minister zal, naar ik overtuigd ben, aan de daartegen bestaande bezwaren te gemoet dienen te komen, en ik veroorloof mij hem in overweging te geven of de uitbreiding van het kiesrecht niet zeer wordt gevicieerd door de schrijfproef?

In dit opzicht deel ik de meening van den heer Rutgers, dat die schrijftol, zooals die geachte afgevaardigde het noemde, ten gevolge zal hebben, dat een zeer groot aantal kiezers daardoor van de stembus verwijderd worden, die er wel toe te krijgen zijn in de dagen van verkiezingen, maar die niet in Januari naar het stadhuis loopen, om daar hunne aanvraag te doen. En dat zijn kiezers waarop naar ik vertrouw ook de Minister nog wel eenigen prijs zal stellen, omdat het zijn kiezers die de orde van zaken niet willen omwerpen.

Indien niet alleen de schrijfproef zal worden afgeschaft, maar indien het mogelijk is overeenkomstig den wensch van den heer Vermeulen het verplichte stemrecht in te voeren, ik zal mij er in verheugen, want als men de gelegenheid wil geven om zich te uiten aan hen, die ontevreden zijn, dan is het niet onbillijk om daartegenover de verplichting neer te schrijven om zich uit te spreken.

Ik ben bijna aan het eind van mijne rede, maar ik wensch nog dit te zeggen, dat ik niet zonder eenige bezorgdheid het amendement van den heer van der Kaay heb zien aankondigen. Ik vind toch den heer van der Kaay, als ik mij niet bedrieg, in gezelschap van de heeren Rutgers van Rozenburg, van Houten en de Beaufort (Amsterdam). En nu heeft de geachte afgevaardigde op blz. 1637 van de *Handelingen* doen blijken dat hij met de leus: uitbreiding van het kiesrecht voor zoover de Grondwet dit toelaat! niet is ingenomen; ik meen zelf dat hij daarmede eenigermate den draak heeft gestoken, en ziet, nu komt de heer van der Kaay met klem en kracht van taal diezelfde leus op den voorgrond stellen om ten slotte met den heer de Beaufort in een schuitje te gaan zitten. Of hier eene even opbouwende critiek is als bij de heeren Röell en Mees, men duide het mij niet ten kwade, maar ik meen het te mogen betwijfelen.

En wanneer ik zie wat ons bij dat amendement wordt voorgespiegeld, dan wil ik niet ontkennen dat ik eenige vrees heb dat dat amendement ons zal brengen in eene valsch plutocratische, intellectualistische richting, die de wegbereider kan zijn voor het algemeen stemrecht. Het kan zijn dat ik mij ten onrechte bezorgd maak, en ik zal gaarne mijne bezorgdheid herroepen wanneer mij dit wordt aangetoond. Maar ons worden vier categorieën voorgespiegeld: 1°. belastingbetalenden, 2°. examens gedaan hebbenden, 3°. wonenden in goede werkmanswoningen en 4°. bezitters van spaarbankboekjes. Waarom ook niet aangegeven het bezitten van een effectje of van een horloge?

De quaestie van de woningen is het moeilijkste, zegt de heer van der Kaay; eene goede werkmanswoning, zooals hij hoopt vele er te zien verrijzen, is inderdaad niet gemakkelijk te beschrijven. Het komt mij voor dat dit eene woning zal zijn, zoo als de meeste werklieden gaarne zullen willen bewonen, maar ik vrees dat vele werklieden zullen zeggen: het is niet billijk dat velen onzer, die volkomen gelijk staan met ons, in eene aangename woning wonende het kiesrecht zullen verkrijgen, terwijl degenen die in eene nauwe straat in Amsterdam niet aangenaam wonen, het niet zullen krijgen. Met welk beginsel men die tegenwerping zal kunnen beantwoorden, — ik ben benieuwd om dat te vernemen.

Een examen gedaan hebben. Voor wat? Voor hulpapotheker? Zal degeen, die dat examen gedaan heeft geschikt zijn om staatkundige vragen te overzien? Zal de man, die dat examen niet gedaan heeft, maar in staat is huizen te bouwen, niet geschikt zijn om staatkundige vragen te overzien? Ik weet waarlijk niet welke theorie de geachte voorstellers van dat amendement hierbij zal leiden, en ik vrees, dat, wanneer men deze papieren dan, netjes voor het algemeen stemrecht, waarin iedere groote leidende gedachte ontbreekt, zal hebben gesteld, die al zeer spoedig onder den voet zullen geloopen worden langs volkomen ordelijken weg zonder eenige puinhopen te veroorzaken, zoodat het amendement, dat de geachte spreker aankondigde, wellicht de qualificatie zal verdienen van: een conservatisme dat niet conserveert, en den zekeren weg zal banen om te verkrijgen wat de heeren niet willen — en ik ook niet wil — het eigenlijk algemeen stemrecht.

Ik zou den geachten afgevaardigde daarom wel in overweging willen geven om, evenals hunne oudste staatkundige vrienden, de heeren Röell en Mees, wat meer waardeering te toonen voor hetgeen van anti-revolutionnaire zijde verlangd wordt.

Ten slotte acht ik het, gelijk ik in het begin van mijne rede te kennen gaf, den plicht der Kamer om tot gemeen overleg te komen. Conciliatie is noodig; maar ik begrijp dat die niet onvoorwaardelijk kan komen, want de Minister zal er prijs op stellen om het hoofdbeginsel van zijne voordracht te behouden. Indien hij, evenals ik, van oordeel is dat dit hoofdbeginsel is om zoo na mogelijk te komen tot finale uitbreiding van het kiesrecht, dan heb ik goede hoop op den uitslag van dat gemeen overleg; maar dan zal de Minister ook de grondwettige en practische bezwaren trachten te eerbiedigen, die niet alle geopenbaard zijn met het doel om de zaak te bemoeilijken.

Maar dan meen ik ook dat zij, die het wetsontwerp wilen amendeeren, ook in het oog dienen te houden dat de Minister er eenig recht op heeft om zijne grondgedachte: finale kiesrecht-uitbreiding, geëerbiedigd te zien, omdat moeilijk van den Minister geëischt kan worden, dat hij het hoofddenkbeeld van zijne voordracht overboord zou werpen. En dan is het mijn oprechte wensch dat de kiesrecht-quaestie door deze Kamer opgelost worde; kan het niet zóó dat in het begin van het volgende jaar de verkiezingen plaats grijpen, dan in het volgende jaar; want gaat deze Kamer heen zonder de quaestie opgelost te hebben, of niet anders opgelost dan angstig en klein, zoodat de strijd daarover aanstonds weer ontbranden moet, dan zal zij een slechten dienst aan het vaderland bewezen hebben.

De heer **Veegens**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal wel niemand verwonderen, dat deze wetsontwerpen veelzijdigen tegenstand uitlokken. In een constitutioneel land komt geen enkele ingrijpende hervorming zonder oppositie tot stand; vooral niet eene kieshervorming, die in den regel meer populair is bij de natie dan bij het Parlement. De Regeering, tot regeling van het kiesrecht geroepen, heeft begrepen met de uitbreiding der kiesbevoegdheid aanstonds zoo ver te moeten gaan als eene eerlijke uitlegging der Grondwet toelaat. Naar mijne meening heeft zij daardoor blijk gegeven van een juist inzicht in den staatkundigen toestand des lands. Ten gevolge van toegenomen ontwikkeling eenerzijds, van den druk der tijden anderzijds, wordt de wensch om tot de stembus te worden toegelaten in breede kringen der bevolking diep gevoeld. Eene meer geleidelijke uitbreiding van kiesbevoegdheid zou er thans slechts toe leiden dat de nieuwe Kamer, tot groote schade voor andere belangen, zich onmiddellijk opnieuw met het

kiesrecht had bezig te houden. De indiening dezer wetsontwerpen is in mijne oogen eene eer voorzichtige als kloeke daad. Zij brengt het woord van Louis Blanc in zijne *Histoire de Dix Ans* in herinnering: »*La prudence de l'homme d'état est dans l'intelligence des hardiesses qui réussissent.*" Dat begrip ontbrak bij de staatslieden der Juli-Regeering, die in Februari 1848 een einde nam. Deze Minister van Binnenlandsche Zaken toont het beter te beseffen. Hij weet dat zijne denkbeelden zullen zegevieren; zoo niet nu, dan later.

Getuigen deze wetsontwerpen van een beleid, dat rekening houdt met de teekenen der tijden, het karakter van partijwetten dragen zij niet. Niemand weet welke politieke richting door de voorgestelde uitbreiding van kiesbevoegdheid eerlang het overwicht zal verkrijgen. Deze kieshervorming kan door leden van verschillende staatkundige overtuiging aanvaard worden. Bij het ontwerpen heeft de Regeering zich kennelijk boven de partijen weten te plaatsen. Zij gevoelt zich noch partijregeering noch klassenregeering. Dat bewijst ook de inhoud der van haar uitgegane staatsstukken, die den zin voor rechtvaardigheid, door den geachten afgevaardigde uit Veghel in den Minister gewaardeerd, nergens verloochenen. In de Memoriën van Toelichting en van Antwoord mist men die ongunstige oordeelvellingen, zonder feitelijken grondslag, over beweerde ongeschiktheid en zelfzucht van een deel onzer medeburgers, die zooveel verbittering moeten wekken. Het is te verwachten dat die staatsstukken daarom te langer in herinnering zullen blijven.

De Regeering draagt ons een aanmerkelijk uitgebreid kiesrecht voor, op de grondwettige beginselen gevestigd en losgemaakt van elk verband met de belastingen. In de algeheele afschaffing van den census zie ik een hoofdbeginsel der voorgestelde regeling, waarmede zij staat of valt. Wij hebben ruimschoots gelegenheid gehad de overwegende bezwaren van den census te leeren kennen. Van 1850 tot 1887 was de kiesbevoegdheid afhankelijk van een aanslag in de directe belastingen, zoo het heette geregeld naar de plaatselijke gesteldheid en uiteenloopend van f 20 tot f 112. Die census bleef al dien tijd onveranderd, ondanks de sterk toegenomen ontwikkeling des volks en ofschoon van lieverlede algemeen erkend werd, dat de schaal in geenen deele beantwoordde aan de plaatselijke gesteldheid, waarin trouwens sedert 1850 aanmerkelijke wijzigingen gekomen waren. Over de uitkomsten van het stelsel, dat de kiesbevoegdheid in betrekkelijk engen kring besloten hield, viel minder te roemen naar mate het langer werkte. Gedurende de laatste twintig jaren van het censusregime verliep het parlementaire stelsel in eene onvruchtbaarheid, waarmede de ontevredenheid der natie gelijken tred hield. Eindelijk werd, door de grondwetsherziening van 1887, de wetgever in staat gesteld om het kiesrecht buiten verband met de belastingen te regelen, en werd aan de kiesbevoegdheid eene aanvankelijke uitbreiding gegeven. De regeling der Additionnele artikelen, waaronder wij thans leven, is echter niet in overeenstemming met de grondwettige beginselen en daarbij uiterst gebrekkig. Zij heeft het kiesrecht geenszins uitgebreid tot die kringen der bevolking, die er rijp voor waren en het begeerden. Toen zij werd vastgesteld, gold eigenlijk als hare hoofdverdienste, dat de woningcensus niet van eenige berekening, maar alleen van de toevallige anachronismen onzer personeele belasting afhankelijk werd. Dit wist men, dat de verhouding van het aantal kiezers tot de bevolking over het geheel ten platten lande hooger zou zijn dan in de steden. Dit wordt bevestigd door bijlage B der Memorie van Antwoord, ofschoon op den regel uitzonderingen bestaan; zoo vindt men hetzelfde verhoudingscijfer 3,2 voor de gemeenten Rotterdam, Schin op Geulle, Geulle, Schinveld en Heythuizen, *des noms bien étonnés de se trouver ensemble.*

In het algemeen wisselt de verhouding van het aantal kiezers tot de bevolking in de grilligste verscheidenheid af van 1,7 tot 19,9. Een van de wonderlijkste eigenschappen van het tegenwoordig kiesstelsel is voorts, dat, zoo dikwijls eene gemeente wegens toeneming der bevolking in eene hoogere klasse van het personeel komt, het aantal kiezers slinkt. Reeds bij eene vroegere gelegenheid wees ik er op, hoe daardoor te Groningen en te Arnhem eenige honderden kiezers geheel buiten hun toedoen tot het volk achter de kiezers waren teruggebracht. Hetzelfde feit heeft zich dit jaar te Haarlem voorgedaan; die gemeente is, wegens de toeneming van haar zielental, uit de 3de in de 2de klasse van het personeel gebracht, ten gevolge waarvan het aantal kiezers er van 2941 tot 2705 is verminderd. Maar ik zal de gebreken van ons kiesstelsel in dezen stand van het debat niet verder uiteenzetten. Genoeg zij het te zeggen, dat de proeve met een woningcensus, in verbinding met andere grondslagen van kiesbevoegdheid, zeer ongelukkig geslaagd is en in geen enkel opzicht als eene billijke regeling kan worden verdedigd.

Hetzij men den census tot alle, hetzij men hem slechts tot sommige directe belastingen uitbreide, steeds zal hij hoogst impopulair blijven, omdat zijne onbillijkheid in het oog springt. Het Nederlandsche volk heeft een sterk ontwikkeld rechtsgevoel, dat in zijne diepere lagen zeker niet minder luid spreekt dan in de hoogere. Het draagt het bewustzijn in zich, dat deelneming aan de keuze der Vertegenwoordiging behoort te zijn verbonden met het staatsburgerschap, voor zoover uitsluiting niet door goede redenen gewettigd wordt. Die goede redenen zijn niet te vinden in het feit, dat men niet tot zeker bedrag of in het geheel niet in de directe belastingen is aangeslagen. Het is eene onredelijke fictie, dat geld politische rijpheid aanwijze. Tegen dit kernachtig woord van Thorbecke valt niets in te brengen. De fictie wordt vooral niet minder onredelijk, wanneer de census zeer laag afdaalt. Ik heb hooren beweren en herhalen, dat een zeer lage census geen census meer zou zijn; maar ik heb niet hooren aantoonen, bij welke geldsom de census dan wel zijn karakter van barrière zou verliezen en waarom. Wel heb ik meermalen hooren spreken over de opvoedende kracht van het belastingbiljet; maar kan men in ernst volhouden dat een ingezetene, wien geen aanslagbiljet tehuis bezorgd wordt omdat zijn bedrijfsinkomen eenige guldens blijft beneden dat van zijn buurman, dat juist het wettelijk minimum bereikt, daarom een minder goede kiezer zou zijn?

Men verliest te dikwijls uit het oog, dat de Rijks- directe belastingen slechts een gedeelte van de algemeene lasten uitmaken. De Rijksmiddelen zijn voor het loopend dienstjaar op 128 millioen geraamd; de directe belastingen brachten daarvan tot dusver niet meer dan 28 millioen op, welk cijfer nu door de vermogensbelasting tot 37 millioen of iets meer zal stijgen. Het is waar dat de Rijksmiddelen niet uitsluitend belastingen zijn; maar het deel daarvan, dat uit anderen hoofde wordt verkregen, wordt zeer verre overtroffen door de provinciale en plaatselijke belastingen en door de niet onder cijfers te brengen persoonlijke lasten, die aan de ingezetenen voor 's lands verdediging worden opgelegd. Is het dan billijk te noemen dat zij, die aan het Rijk geen directe belasting betalen, maar evengoed als anderen hun deel in de algemeene lasten dragen, bij de regeling van het kiesrecht behandeld worden alsof zij geen belang hadden bij een deugdelijk bestuur van den Staat? Is het te verwonderen, wanneer zij klagen over eenzijdige behartiging der belangen van hen, die het volle staatsburgerschap ontleenen aan hun belastingbiljet? Ik neem die klacht niet voor mijne rekening; daartoe heb ik in dit gebouw te vele blijken van toewijding en belangloosheid waargenomen. Maar evenmin zou ik durven beweren, dat zij allen grond mist; daartoe zijn de tekortkomingen der Wetgevende Macht weder te vele. In elk geval treft zij het beginsel van den census in het hart. Wij zoeken tegenwoordig naar eene goede organisatie van Kamers van arbeid; zou iemand meenen dit vraagstuk te kunnen oplossen, door het geven van inlichtingen aan de Regeering over de belangen van den arbeid en het voorkomen en bemiddelen van geschillen tusschen werkgevers en arbeiders op te dragen aan commissiën, alleen uit werkgevers samengesteld? Zelfs de meest volkomen wijsheid en rechtvaardigheid bij zoodanige commissiën zou de klacht

over hare eenzijdige samenstelling niet doen verstommen.

Maar, zegt men, wat gij tegen den census in het algemeen moogt inbrengen, de woningcensus is voor verbetering vatbaar; het is waar dat de geheele en gedeeltelijke vrijstellingen van de personeele belasting thans gebrekkig geregeld en zeer vele schattingen verouderd zijn; maar de Minister van Financiën houdt zich immers met de herziening dier belasting bezig, en deze kan ook voor het kiesrecht een beteren grondslag verschaffen. Ik antwoord dat geen zekerder middel kan worden uitgedacht om de herziening der personeele belasting te verijdelen, dan haar als grondslag van kiesbevoegdheid te behouden. Elke census heeft toch in hooge mate de strekking om verbeteringen in de regeling der belastingen, waarop hij berust, tegen te houden. Een lage census vooral niet minder dan een hooge. Regel is, dat bij de directe belastingen zekere minima worden vrijgesteld. Is eene zoodanige belasting grondslag van kiesrecht, dan leidt bij de regeling der vrijstellingen vrijgevigheid jegens de min gegoeden tot beperking van kiesbevoegdheid en is omgekeerd uitbreiding van kiesbevoegdheid slechts mogelijk door fiscaliteit tegenover de laagste klassen van belastingschuldigen. Wie onze parlementaire geschiedenis kent, herinnert zich hoe het verband met het kiesrecht vele jaren lang een hoofdfactor was bij het mislukken van tal van pogingen tot belastinghervorming. En het succes van den tegenwoordigen Minister van Financiën met zijne vermogens- en bedrijfsbelasting is zeker voor een deel ook hieraan toe te schrijven, dat het kiesrecht in 1887 althans van het patentrecht en van nieuwe directe belastingen is losgemaakt. Wij hebben de bedrijfsbelasting ter vervanging van het patentrecht aangenomen, in het vertrouwen dat de Minister van Financiën, met het talent en de voortvarendheid die wij in hem waardeeren, eene betere regeling van het personeel zal weten tot stand te brengen, die ten bate zal komen van sommige klassen van belastingschuldigen, wier draagvermogen niet groot is en wien de bedrijfsbelasting een nieuwen druk oplegt. Het lijdt nauwelijks twijfel of hij zal daarin slagen, indien deze wetsontwerpen worden aangenomen en het kiesrecht mitsdien van de personeele belasting wordt losgemaakt. Maar wat zal geschieden, wanneer deze ontwerpen worden verworpen en het personeel grondslag van kiesrecht blijft? Zal het in dat geval aan den opvolger van dezen Minister gelukken die belasting te herzien? Het ideaal van dezen Minister voor de toekomst, afstand van het personeel aan de gemeenten, zal dan niet kunnen worden verwezenlijkt; want daardoor zou het personeel ophouden Rijksbelasting te zijn en dus niet meer als grondslag van kiesrecht kunnen dienen. Zullen wij echter de partieele herziening van het personeel bekomen, waarop door den geachten afgevaardigde uit Zaandam bij herhaling is aangedrongen? Bij die herziening zullen de schattingen en vrijstellingen van geringe woningen eene hoofdrol vervullen. De Minister van Financiën zal daarbij vrijgevig willen, maar niet kunnen zijn, omdat eene vrijgevige regeling duizenden en tienduizenden kiezers van hunne kiesbevoegdheid zou berooven. En wanneer desondanks een wetsontwerp de Kamer mocht bereiken, zullen de voorstanders van een uitgebreid kiesrecht fiscale neigingen moeten ontwikkelen, terwijl ruime vrijstellingen zullen moeten worden bepleit door hen, die tot uitbreiding van kiesrecht het minst gezind zijn. Meent men, dat dergelijke verhoudingen gunstig zullen zijn voor den Minister, die de zoo moeilijk tot stand te brengen herziening van het personeel wil beproeven? Ik voor mij geloof niet, dat ook de bekwaamste Minister in die herziening zal slagen, zoolang het personeel als grondslag van kiesrecht wordt gehandhaafd. Onder den woningcensus blijft de personeele belasting wat zij is.

Een ander bezwaar tegen den census bestaat in de misbruiken waartoe hij aanleiding geeft en waarvoor het woord kiezersteelt burgerrecht heeft verkregen. Die misbruiken hebben hier te lande aan de heerschappij van den census den eersten schok toegebracht. Te Elst had men 30 ingezetenen in het patentrecht doen aanslaan voor een bedrijf dat zij niet uitoefenden, ten einde hen op de kiezerslijst te doen brengen en daardoor eene andere samenstelling van den gemeenteraad te verkrijgen. Na een zorgvuldig onderzoek bevond men in deze Kamer, dat dergelijk misbruik onder het census-kiesrecht niet te keeren was, ook niet door strafbepalingen, vermits de strafbare feiten niet juist konden worden omschreven. Erkend moet worden, dat kiezersteelt bij den woningcensus minder gemakkelijk valt, ofschoon zij ook hier kan voorkomen in den vorm van betaling der aanslagen van personen, die anders wegens wanbetaling niet op de kiezerslijst zouden worden geplaatst. Bij een census op den grondslag der vermogens- en bedrijfsbelasting zou dit misbruik daartegen voor de hand liggen, vooral bij een zeer lagen cencus. Nu beweert men dat het stelsel dezer wetsontwerpen evenzoo tot kiezersteelt leidt; maar deze bewering berust mijns inziens op begripsverwarring. Zij is het eerst geuit door den geachten afgevaardigde uit Tiel, en na hem door andere sprekers, minder dan hij tot uitbreiding van kiesrecht gezind, steeds breeder uitgesponnen. De geachte spreker zeide dat, waar vroeger de kiezersteelt stuksgewijze plaats greep, zij nu groepsgewijze zal geschieden, en voortaan niet alleen geen geld meer kosten, maar zelfs voordeelig zijn zal, daar men bedeeling zal uitsparen. Dit komt mij niet juist voor. Gesteld al dat er armbesturen waren, die zekere personen niet bedeelden op hen op de kiezerslijst te brengen of te houden, zou men dit kiezersteelt kunnen noemen? Waar is hier het motief dat die personen kan bewegen in den geest der armbesturen te stemmen? Zal de onthouding van bedeeling hen soms met erkentelijkheid jegens die besturen vervullen en het dezen gemakkelijk maken hen te bewerken? De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, ging verder en zeide niet te begrijpen wat de voorstanders van een zeer uitgebreid kiesrecht toch tegen kiezersteelt konden hebben, die volgens hem in hunne oogen niets anders zou zijn dan een correctief tegen de gebreken der wet. Ik mis in deze redeneering met leedwezen de gewone fijnheid van opvatting van den geachten spreker. Ik moet hem het recht ontzeggen, om het gros der arbeidzame Nederlandsche bevolking voor een troep afhankelijke lieden uit te maken, die, hoewel hunne vrije wilsuiting door geheime stemming verzekerd wordt, op hunne stembiljetten zullen aanteekenen wat hun door aanmaningen of toezeggingen is in de pen gegeven. Er is geen enkele reden om minder gegoede ingezetenen in het algemeen voor gemakkelijker omkoopbaar te houden dan gegoede. Zeker zal omkooping van sommigen onder het uitgebreid kiesrecht mogelijk blijven, gelijk zij onder een beperkt kiesrecht hier en elders veelvuldig is voorgekomen. Maar waar zij mocht plaats hebben, mag men vertrouwen dat eene daardoor verkregen verkiezing in het vervolg evengoed zal worden vernietigd, als nog dezer dagen, onder het beperkt kiesrecht waaronder wij leven, eene verkiezing voor de Staten van Gelderland ter zake van omkooping is te niet gedaan.

Ik stem alzoo ten volle in met de algeheele afschaffing van den census, omdat ik daarin zie eene onredelijke en onbillijke fictie, een remschoen tegen verbetering der belastingen, waarop hij gegrond is, en eene aanleiding tot misbruiken die niet te keeren zijn. Daarentegen acht ik de grondslagen, waarop de Regeering het kiesrecht wil vestigen, over het algemeen zoo vrijgevig als de Grondwet toelaat en geheel in overeenstemming met de beginselen der hoogste Staatswet.

Dit wordt intusschen, wat het voorgesteld kenteeken van welstand betreft, door de bestrijders dezer wetsontwerpen stellig betwist. Zij vinden in het voorzien in eigen onderhoud en dat van het huisgezin geen zoodanig kenteeken van welstand, als de Grondwet eischt.

Ik zal hiervan niet veel zeggen. Na de eenvoudige verdediging der wetsontwerpen door den geachten afgevaardigde uit Arnhem en andere sprekers zou ik vreezen de Kamer door een breed betoog te vermoeien. Slechts zeer enkele opmerkingen. Mijns inziens is het zeker, dat de Grondwet den eisch van welstand zeer laag wil gesteld

zien. Ik meen dit niet op grond van de beraadslaging, die aan de vaststelling van art. 80 der Grondwet voorafging, maar op grond van den inhoud van het artikel zelf. Aan de bedoelde beraadslaging valt voor de uitlegging van het artikel weinig of geen waarde te hechten, omdat de verklaringen der Regeering van zeer weinig vastheid van meening getuigden en kennelijk in hooge mate beheerscht werden door het moeilijk probleem om uiteenloopende wenschen te bevredigen en alzoo bij de eindstemming de vereischte meerderheid van 2/3 der stemmen te verkrijgen. Geheel misplaatst scheen mij de uitdrukking, die den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede zeker in het vuur der improvisatie ontsnapte, toen hij eene uiting van den Minister Heemskerk als eene »authentieke interpretatie" bestempelde; eene ministerieele verklaring is nooit eene authentieke interpretatie, maar gelijkt daarop in dit geval minder dan in eenig ander. Het artikel zelf echter geeft twee vingerwijzingen naar een hoogst gematigden eisch van welstand. De eerste is onder andere aangeduid door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, thans zoowel als vóór de vaststelling der Grondwet: indien de Grondwet niet beoogde, dat zeer geringe eischen voor de uitoefening van het kiesrecht zouden worden gesteld, zou zij het niet noodig geacht hebben de bedeelden uitdrukkelijk uit te sluiten. De tweede wenk in dezen geest is gelegen in de tweede zinsnede van het grondwetsartikel, handelende over de schorsing van militairen beneden den rang van officier bij de zee- en landmacht. Uit de opneming dier zinsnede blijkt dat men zich een kiesrecht voorstelde, dat zich tot militairen beneden den rang van officier zou kunnen uitstrekken. Daar nu zoodanige militairen in den regel uit de arbeidende klassen voortkomen en slechts geringen welstand bezitten, valt ook hieruit af te leiden, dat de Grondwet een lagen eisch van welstand bedoeld heeft.

Doch ook onder hen, die dit toegeven, zijn er die grondwettige bezwaren hebben. Ook aan een lagen eisch van welstand, zeggen zij, voldoet het voorgestelde kenteeken niet, want het is zuiver negatief. Is het voorzien in eigen onderhoud en dat van het huisgezin iets negatiefs? Mij dunkt, het is een alleszins positief feit; een positieve toestand, zoo men wil. Men denke zich voor het oogenblik dat het eerste wetsontwerp eenigszins anders ware ingericht; dat art. 3 aldus luidde: De kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand zijn: 1°. de kennis van lezen en schrijven; 2°. het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin; terwijl dan de wijze, waarop van het bezit dier kenteekenen moet blijken, in volgende artikelen geregeld werd. Wat zou er in een aldus geredigeerd artikel voor negatiefs zijn? Deze tegenwerping vloeit dan ook alleen voort uit verwarring van het kenteeken van welstand zelf met de wettelijke vermoedens, waardoor het bewezen wordt; en ook deze zijn niet enkel negatief, maar dit bespreek ik op dit oogenblik niet.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, die tot mijn groot leedwezen wegens ongesteldheid afwezig is, en de geachte afgevaardigden uit Rotterdam en uit Alkmaar gaan intusschen nog verder en zeggen: het voorgestelde kenteeken van welstand is in het geheel geen kenteeken, want het heeft nog bewijs noodig; een kenteeken dat nog bewezen moet worden, is eene *contradictio in terminis*. Ik heb deze redeneering met verwondering gehoord. Wanneer men den census behield en het betalen van een zeker bedrag in de belastingen als kenteeken van welstand aannam, zou dat kenteeken dan geen bewijs meer behoeven? Wel zeker, Mijnheer de Voorzitter, het zou even goed moeten worden bewezen; het bewijs zou bestaan in den inhoud der belastingkohieren en in de aanslagbiljetten. Dat iemand belasting betaalt, is aan hem evenmin uiterlijk waarneembaar, gelijk de geachte afgevaardigde uit Alkmaar het uitdrukte, als dat hij zich zelf en zijn gezin onderhoudt; misschien nog minder. Het staat hem niet op het aangezicht te lezen. Het betalen van belasting is dus evengoed als het voorzien in eigen onderhoud een kenteeken van welstand, dat nog bewezen moet worden, zonder dat het daarom ophoudt een kenteeken te zijn.

Dat het voorzien in eigen onderhoud inderdaad een kenteeken is, kan nog op een anderen grond worden aangetoond. Men denke zich eene kleine bijvoeging in den aanhef van het tweede lid van art. 4, namelijk de inlassching van de woorden: »behoudens tegenbewijs". Daarvan zou het gevolg zijn, dat een ieder kon worden toegelaten om te bewijzen, dat een adspirant-kiezer *niet* in eigen onderhoud voorzag. Ik geloof niet dat eene dergelijke bepaling aanbeveling zou verdienen, omdat zij tot bedenkelijke procedures over individueele vermogenstoestanden zou kunnen leiden. Maar technisch zou zij niet onuitvoerbaar zijn; het is alleszins mogelijk in rechten te bewijzen dat iemand niet in eigen onderhoud en dat van zijn gezin voorziet. Men zou daartoe geheel andere feiten kunnen aanvoeren dan dat van bedeeling door eenig armbestuur. Blijkt hieruit nu niet zonneklaar, dat het voorzien in eigen onderhoud wel degelijk een kenteeken is, vatbaar voor bewijs en tegenbewijs?

De geachte afgevaardigde uit Utrecht acht ook het opnemen van andere uitsluitingen, dan die in de Grondwet genoemd zijn, ongeoorloofd. Waarop steunt deze meening? Op den inhoud van het grondwetsartikel zeker niet, het bevat geen enkel woord waaruit blijkt, dat de daarbij bepaalde uitsluitingen door den wetgever niet kunnen worden aangevuld. Is het trouwens niet ongerijmd dat de wetgever wel het meerdere zou vermogen, wel de kenteekenen van geschiktheid en welstand zoo zou kunnen stellen, dat geheele klassen van ingezetenen werden uitgesloten, maar niet het mindere, dat hij niet bevoegd zou zijn om bijv. veroordeelden wegens misdrijf voor uitoefening van het kiesrecht ongeschikt te verklaren? Elk kenteeken brengt uitsluiting teweeg van hen die het niet bezitten; hoe kan dan de Grondwet bedoeld hebben den wetgever in de bepaling der kenteekenen vrij te laten, maar in de bepaling der uitsluitingen aan enge banden te leggen? Ten hoogste zou men kunnen beweren, dat de *tijdelijke* uitsluitingen, waartoe het derde lid van art. 80 der Grondwet zich bepaalt, bij de kieswet niet mogen worden aangevuld, ofschoon ik voor mij, bij gebreke van eenige aanwijzing in het grondwetsartikel, ook dit niet kan toegeven; maar tot de vaststelling van *definitieve* uitsluitingen laat de Grondwet den wetgever zeker volle vrijheid. De afwijkende meening van den geachten spreker steunt hoofdzakelijk op den wankelen grond der geschiedenis van het artikel. Ik erken dat de verklaringen van den Minister Heemskerk en het daarop gegrond amendement van den heer Rooseboom in zijnen geest waren; maar hij gaat toch te ver wanneer hij beweert, dat zijn gevoelen ten deze destijds de overtuiging was van Kamer en Regeering beide. Bij het tweede onderzoek van hoofdstuk III der Grondwet in de afdeelingen der Kamer las men het artikel anders; tegen hetgeen nu de derde zinsnede van art. 80 was (toen de tweede) werden in het daarover uitgebracht verslag eenige bedenkingen ingebracht, waarna ten slotte, zonder eenige tegenspraak, werd opgemerkt: »In elk geval behoorde het vast te staan, dat deze tweede alinea een minimum van uitsluitingen inhoudt, waaraan de wetgever zoo noodig uitbreiding vermag te geven." Ik geloof dat men op deze opvatting het woord van Talleyrand mag toepassen: *Gardez-vous des premières impressions, car ce font les bonnes*." Naar mijne meening behoort art. 80 der Grondwet te worden uitgelegd naar zijnen volstrekt niet onduidelijken inhoud, en daarin vindt de zienswijze van den geachten spreker uit Utrecht geen steun.

Ik zou hiermede van de uitlegging der Grondwet kunnen afstappen, ware niet bij de bestrijding dezer wetsontwerpen, inzonderheid door de geachte afgevaardigden uit Utrecht en Rotterdam, en laatstelijk ook door dien uit Alkmaar, nog eene andere vraag opgeworpen. Die sprekers verklaarden gestemd te zijn voor eene groote uitbreiding van kiesbevoegdheid, mits niet volgens de beginselen, in de Regeeringsvoorstellen nedergelegd. Tegenover het stelsel der Regeering, waarin van alle kiezers gevorderd wordt dat zij dezelfde kenteekenen van geschiktheid en welstand bezitten, plaatsen zij andere stelsels, volgens welke verschillende categorieën van kiezers aan verschillende eischen van geschiktheid en

86ste VERGADERING. — 3 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

welstand hebben te voldoen. De geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft dit denkbeeld in het breede toegelicht, terwijl de heer Mees het in beknopten vorm aldus heeft geschetst:

»Ook ik zou wenschen twee categorieën van kiezers op te nemen, vooreerst eene van hen die, tot welk bedrag ook, aangeslagen zijn in eene Rijks- directe belasting. Alleen zou ik voor de grondbelasting een zeer klein cijfer willen bepalen om knoeierij te voorkomen.

»Verder zou ik wenschen als tweede categorie, hoofden van gezinnen of afzonderlijk levende personen, die gedurende een zekeren tijd eenzelfde woning of eenzelfde afgezonderd gedeelte van eene woning — het laatste in den zin van de wet op het personeel — in gebruik hebben.

»Terwijl de personen der eerste categorie ambtshalve op de kiezerslijsten zouden worden gebracht, zouden die van de tweede jaarlijks eene aanvrage moeten doen reeds tot het verstrekken van gegevens. Het bedeeld zijn zou onder de uitsluitingen moeten worden opgenomen."

Om dit stelsel volledig te beoordeelen, zal men natuurlijk moeten wachten totdat het in den vorm van een amendement voor ons ligt. Ik zou wel wenschen dat dit nu reeds het geval ware; de Kamer heeft, dunkt mij, recht te verlangen, dat diep ingrijpende amendementen, die de strekking hebben om het stelsel van het wetsontwerp door een ander te vervangen, haar eenigen tijd te voren bereiken, en niet tot eene verrassing van het laatste oogenblik worden bewaard. Deze opmerking geldt niet alleen het amendement van de geachte afgevaardigden uit Utrecht en Rotterdam, maar ik waag het zelfs haar toe te passen op het groote amendement, het amendement dat bestemd schijnt époque te maken in onze parlementaire geschiedenis, dat van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer de Beaufort, en zijne staatkundige vrienden. Wel heeft de geachte afgevaardigde uit Alkmaar gisteren een tipje van den sluier opgelicht, die sedert de rede van den heer de Beaufort onze weetgierigheid zoozeer prikkelde; maar wie vermag eene conceptie van deze beteekenis enkel naar het gesproken woord te waardeeren? Slechts ééne opmerking moet mij van het hart. Toen de geachte afgevaardigde uit Alkmaar ons binnenleidde in dat ideaal verblijf van den gezeten werkman, de type eener geschikte arbeiderswoning, en er nederig bijvoegde dat de aanduiding dier type een van de moeilijkheden zou zijn, toen viel mij de beroemde beslissing in van den rechter in Multatuli's »Vorstenschool": het gras en het graan, dat 's nachts groeit, zal aan den eenen, wat overdag gegroeid is aan den anderen stam behooren; alsmede het antwoord op de natuurlijke vraag: wie bepaalt hun beider deel?

»De rechter vond hierin
Geen groot bezwaar, en zei dat juist die zaak
De bron kon worden van een nieuw proces,
Zoo schoon als ooit 'n rechtbank bezighield.
Hij wenschte 't menschdom met de zaak geluk,
En meende dat de welvaart bloeien zou,
Zoodra die nieuwe kwestie was beslist.
Ja zelfs nog vóór dien tijd, reeds onder 't pleiten,
Beloofde zulk een strijd, 'n schat van *ca* . . . !
Van *casus positiones.*"

Doch ik keer terug tot het stelsel van de geachte afgevaardigden uit Utrecht en Rotterdam, waarvan wij althans genoeg weten om het, wat de toepassing der Grondwet betreft, met dat der Regeering te kunnen vergelijken. Naar mijne meening bevindt zich de Regeering geheel op grondwettigen bodem, waar zij van alle kiezers dezelfde kenteekenen van geschiktheid en welstand verlangt, maar wijken de geachte afgevaardigden die dit niet willen doen, van de grondwettige beginselen af. Eene eerlijke uitlegging der Grondwet vordert m. i. dat de kiezers de kenteekenen van geschiktheid en welstand bezitten, bij de kieswet bepaald. Eigenlijk is dit een axioma; het is niet anders dan eene herhaling van den tekst van art. 80 der Grondwet. Toch wordt het door de geachte afgevaardigden ontkent; immers hun stelsel gaat van de gedachte uit, dat aan de Grondwet zou worden voldaan door van elk kiezer het bezit van *een* der te bepalen kenteekenen van geschiktheid en welstand te verlangen. Met allen eerbied voor de rechtskennis en het talent der geachte afgevaardigden moet ik deze stelling betwisten. De bekende bewering van den Minister Heemskerk, dat de copula *en* tusschen geschiktheid en maatschappelijken welstand niet zou vorderen aan elk kiezer twee vereischten te stellen, maar ten opzichte der kiezers disjunctief zou zijn en alleen conjunctief ten opzichte der kieswet, is mij altijd onjuist voorgekomen. Om het voegwoord *en*, dat van nature conjunctief is, disjunctief te maken, is het volstrekt noodig dat eene ontbindende gedachte voorafga, hetgeen in art. 80 der Grondwet niet het geval is. De Minister Heemskerk heeft het artikel gelezen alsof het luidde: De leden der Tweede Kamer worden gekozen door de mannelijke ingezetenen enz. die *een of meer* der door de kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand bezitten. Indien het aldus geredigeerd was, zou zijne uitlegging juist zijn; maar zoo luidt het niet. Het artikel stelt volstrekt niet alleen vereischten aan de kieswet, maar evenzeer aan de kiezers; immers het zegt dat de ingezetenen *de* door de kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en welstand moeten *bezitten.* Dit is door den Minister Heemskerk uit het oog verloren. Waarschijnlijk door te lang op een gedeelte van het artikel te turen, is hij in verwarring geraakt en gekomen tot een der ergste sophismen, die ooit in deze zaal mogen zijn verkondigd. Dit werd destijds ook door leden gevoeld, die het grondwetsartikel ten slotte hielpen aannemen. De heer de Savornin Lohman zeide van de bedoelde uitlegging: »Ik kan wel niet zien dat dit grammaticaal juist is. Mijns inziens slaan geschiktheid en maatschappelijke welstand op den kiezer; het kan op niets anders slaan, maar dan past het beginsel van het artikel niet op art. VII Additioneele bepalingen." Zoowel het een als het ander acht ik volkomen juist. Het is waar dat de heer Lohman de door hem bestreden uitlegging vervolgens toch accepteerde; maar hierin had hij, dunkt mij, ongelijk; ik kom daarop aanstonds terug. De geachte afgevaardigde uit Alkmaar, die eene redactiewijziging had voorgesteld, waardoor de uitlegging van den Minister Heemskerk in het artikel zou zijn opgenomen, trok zijn amendement, na overleg met andere leden, in, doch niet dan na met nadruk te hebben gevraagd of de Regeering er geen prijs op stelde den zin, waarin zij het artikel interpreteerde, nog duidelijker en onbetwistbaarder uit te drukken. De hoogleeraar wiens verscheiden wij allen betreuren, prof. Buys, leest het artikel zooals het ook naar mijne meening gelezen moet worden. Hij schrijft in het derde deel van zijn Commentaar op de Grondwet, bladz. 151:

»Ook na aandachtige overweging van de woorden, door den Minister gesproken, blijf ik van meening, dat de tekst van de eerste zinsnede, in grammaticalen zin opgevat, vordert, dat elke kiezer in het bijzonder zoowel het vermoeden van welstand als van geschiktheid voor zich hebbe, en veel beter taalgeleerden dan ik ben hebben mij eenparig verzekerd dat ook zij aan de gekozen woorden geen anderen zin kunnen hechten. Maar onmiddellijk voeg ik er bij, dat het artikel is aangenomen onder de uitdrukkelijke en telkens herhaalde verzekering van de Regeering, dat die zin allerminst de bedoelde is. Men zal dus moeten lezen alsof er stond: »»De leden der Tweede Kamer worden rechtstreeks gekozen door de mannelijke ingezetenen, tevens Nederlanders, die e e n o f m e e r v a n de door de kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand bezitten."" De gespatieerde woorden zijn in de pen gebleven, maar werden zeer stellig door Regeering en Volksvertegenwoordiging bedoeld."

Op die »telkens herhaalde" verzekering van de Regeering valt nog iets af te dingen, gelijk aanstonds blijken zal. Maar al ware dit anders, dan nog zou ik met de methode van uitlegging, door den heer Lohman en prof. Buys ten deze gevolgd, niet kunnen instemmen. Ik kan mij niet vereenigen met de zienswijze dat men het grondwetsartikel lezen moet alsof er iets in stond wat er niet in staat, en

dat men aan eene onjuiste interpretatie meer waarde hechten moet dan aan den duidelijk uitgedrukten zin. Thorbecke en Opzoomer hebben het mij beter geleerd. Reeds vóór vele jaren sprak Opzoomer de ware leer in deze, o. a. in deze woorden uit:

»Het is de oude strijd over het verschil tusschen de letter der wet en de meening des wetgevers. Altijd zal het wel — zietdaar ons gevoelen over dien strijd — altijd zal het wel de verklaarde wil, de uitgesproken wil des wetgevers moeten zijn, waardoor men verbonden wordt. De wil van den wetgever, die niet is uitgesproken, bindt niemand. In de uitspraak daarentegen wordt de wil ondersteld, en men kan geene bepaling voor ongeldig verklaren, omdat de wetgever, die haar gegeven heeft, haar niet heeft gewild. In het geven reeds ligt de wil. Het gevolg hiervan is, dat men naar de woorden der wet, natuurlijk iedere bepaling in verband met alle de andere beschouwende, recht moet spreken, en daarvan niet mag afwijken om de van elders bekende meening des wetgevers. Het is de schuld van hem zelven, als hij zijne meening zoo heeft uitgedrukt, dat hij geheel iets anders gesproken dan gewild heeft; noch uitlegger, noch rechter, zijn geroepen, om zijne feilen te verbeteren. Alleen dàn kan men zich op zijne van elders bekende meening beroepen, als zijne woorden voor tweeërlei verklaring vatbaar zijn, en bij beide die opvattingen hunne kracht volkomen behouden."

Dit laatste geval, dat de woorden voor tweeërlei verklaring vatbaar zijn, is hier intusschen niet aanwezig. Het grondwetsartikel laat inderdaad slechts ééne verklaring toe, namelijk dat de kiezers de door de kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en welstand in zich moeten vereenigen. En het is zeer opmerkelijk dat de Regeering, later door de Eerste Kamer uitgenoodigd om stellig te bevestigen dat niet ieder kiezer èn kenteekenen van geschiktheid èn kenteekenen van maatschappelijken welstand in zich behoeft te vereenigen, die bevestiging niet met zoovele woorden gaf, maar naar vroegere verklaringen verwees en verder de vraag onbeantwoord liet.

» Natuurlijk is het geen vereischte", zoo eindigde toen het antwoord der Regeering op dit punt, » dat ieder kiezer twee kenteekenen aantoone, een van geschiktheid en nog een van maatschappelijken welstand Immers één kenteeken op zich zelf kan een vermoeden van geschiktheid en van maatschappelijken welstand opleveren en met zoodanig kenteeken of kenteekenen kan dus worden volstaan."

Te recht merkt prof. Buys hierbij op dat niemand betwijfelde of soms één enkel kenteeken van welstand en van geschiktheid tevens kon getuigen, maar dat dit de vraag niet was.

De stellige bevestiging, door de Eerste Kamer van de Regeering verlangd, nadat deze in de gelegenheid geweest was de zaak nogmaals kalm en rijpelijk te overwegen, die stellige bevestiging bleef achterwege.

De geachte afgevaardigde uit Almelo heeft ten gunste van het stelsel van verschillende categorieën van kiezers een beroep gedaan op de bestaande voorloopige regeling van het kiesrecht, die toen zij werd vastgesteld door verschillende sprekers niet ongrondwettig genoemd werd. Ik merk hiertegen op dat de Additionele artikelen der Grondwet, waarin die regeling vervat is, door den grondwetgever zelven zijn vastgesteld, zoodat het destijds niet noodig was zorgvuldig te onderzoeken, of de voorloopige regeling van het kiesrecht met de beginselen der Grondwet overeenstemde. In stelligen strijd met de Grondwet durf ik die regeling, met het oog op haren oorsprong, niet noemen, maar zij strookt toch niet met de grondwettige beginselen, die voor onze voorgangers van 1887 niet verbindend waren, maar waaraan wij getrouwheid hebben bezworen of beloofd.

Ik voeg er bij dat ik aan het grondwetsartikel, zooals het luidt, verre de voorkeur gaf boven de gedachte van de geachte afgevaardigden uit Utrecht, Rotterdam en Alkmaar. Het stelsel van verschillende categorieën van kiezers, waarvan de eene aan andere eischen heeft te voldoen dan de andere, schept eene ongelijkheid tusschen de ingezetenen, die niet op gronden van billijkheid kan worden gerechtvaardigd. Om dit aan te toonen bepaal ik mij kortheidshalve tot de straks gedane aanhaling uit de rede van den heer Mees. Die geachte afgevaardigde wil twee categorieën van kiezers opnemen; de eerste zou bestaan uit hen die aangeslagen zijn in eene Rijks directe belasting; zij zouden ambtshalve op de kiezerslijsten gebracht worden. Die personen zouden dus alleen een kenteeken van maatschappelijken welstand behoeven te bezitten, geen kenteeken van geschiktheid. De tweede categorie zou bestaan uit hoofden van gezinnen of afzonderlijk levende personen, die gedurende een zekeren tijd eenzelfde woning of afzonderlijk gedeelte van eene woning in gebruik hebben; zij zouden jaarlijks eene aanvrage moeten doen om op de kiezerslijst te worden geplaatst. De heer Mees spreekt hier niet van een woningcensus, hetgeen de geachte afgevaardigde uit Utrecht wel doet; in dit opzicht moet men het amendement der geachte afgevaardigden afwachten. Wat hiervan zij, deze ingezetenen zouden dus een kenteeken van geschiktheid met een kenteeken van welstand in zich moeten vereenigen. Wat rechtvaardigt die ongelijkheid? Ik kan niet zien dat de zooveel zwaardere eisch, gesteld aan huislieden die niet voor een gulden in eene directe belasting zijn aangeslagen, door iets wordt gebillijkt. Men denke hierbij, behalve aan de gebrekkige regeling der personeele belasting, ook aan den invloed der vrijstelling van de inkomsten uit den landbouw bij de bedrijfsbelasting. De census blijft hier eene onredelijke ongelijkheid scheppen tusschen de ingezetenen, die aan het begrip van politieke rijpheid ten eenenmale vreemd is.

Iets anders zou het zijn wanneer men, dezelfde kenteekenen van geschiktheid en welstand van alle kiezers vorderend, het bewijs daarvan uit verschillende feiten wilde afleiden. Ik zou mij bijv kunnen denken dat men, de kennis van lezen en schrijven als kenteeken van geschiktheid behoudend, toeliet dat kenteeken te bewijzen, hetzij door eene eigenhandig geschreven aanvraag, hetzij door een bewijs van een afgelegd examen, of van geregeld schoolbezoek gedurende zekeren tijd; ik zeg niet dat ik dit raadzaam zou achten, maar in strijd met de grondwettige beginselen ware het in mijne oogen niet. Maar wel meen ik dat de Regeering eene juiste uitlegging der Grondwet huldigt door het zich moeilijk te maken en aan alle kiezers dezelfde eischen van geschiktheid en welstand te stellen. Wel houd ik mij overtuigd dat men door verschillende categorieën van kiezers te vormen, van de grondwettige beginselen afwijkt. De » platte eenvormigheid " der Regeeringsvoordracht, zooals de geachte afgevaardigde uit Utrecht zich uitdrukte, is in den geest van het Nederlandsche staatsrecht en wordt door de Grondwet beoogd.

Mijnheer de Voorzitter, ik had mij voorbereid om, na over den census en over de Grondwet het mijne te hebben gezegd, de beginselen der voorgestelde regeling van het kiesrecht verder te verdedigen. Maar die verdediging is door verscheidene sprekers gevoerd met meer talent en welsprekendheid, dan waarover ik te beschikken heb. Als 27ste spreker in dit debat, zou ik vreezen van het geduld der Kamer misbruik te maken, door het groote vraagstuk, dat ons ter oplossing is voorgelegd, nogmaals van alle zijden te willen bezien. Liever dan naar volledigheid te streven, blijf ik fragmentarisch en laat ik een deel van hetgeen ik te zeggen had onuitgesproken.

Er is echter in dit debat aan de voorstanders dezer wetsontwerpen eene tweeledige vraag gedaan, die ik voor mijn deel nog wensch te beantwoorden. Vindt gij, zoo is gevraagd, dan niets aan de voorgestelde regeling te verbeteren? Wilt gij op geenerlei wijze medewerken om te gemoet te komen aan de bezwaren, die daartegen bij velen bestaan?

Ik antwoord daarop dat ik deze wetsontwerpen evenmin volmaakt acht, als eenige belastingwet of eenigen anderen wetgevenden arbeid. Ik vereenig mij met de gedachte die daaraan ten grondslag ligt: uitbreiding der kiesbevoegdheid zoo ver als eene eerlijke uitlegging der Grondwet toelaat. Maar ik zal elk voorstel om daarin verbetering te brengen met nauwgezetheid overwegen, en, zoo het mij

deugdelijk voorkomt, ondersteunen. Alleen zal ik daarbij niet afwijken van het standpunt dat ieder behoort in te nemen, die een wetsontwerp tot wet wenscht te zien verheven. Ik zal mijne stem niet geven aan amendementen, die voor de Regeering onaannemelijk zijn, omdat zij niet passen in het kader der wetsontwerpen, omdat zij het stelsel daarvan omverwerpen. Ik zal niet medewerken tot eenige poging, om den census als grondslag van kiesbevoegdheid te herstellen of om verschillende categorieën van kiezers te vormen, die verschillende kenteekenen van geschiktheid en welstand zouden moeten bezitten. Wil men hierin gemis van waardeering van de denkbeelden van anderen zien, ik zal het mij getroosten. Aan dat verwijt staat ieder bloot, die het stelsel van een wetsontwerp juist acht en de amendementen afwijst, die op dat stelsel inbreuk maken, al worden zij met de verzekering van de meest vriendschappelijke bedoelingen voorgedragen.

Met meer recht dan zij, die op zoodanige amendementen bedacht zijn, zou de Regeering zich kunnen beklagen over gemis van waardeering van hetgeen zij tot wegneming van kenbaar gemaakte bezwaren gedaan heeft. Zij heeft na het onderzoek in de afdeelingen twee wijzigingen in hare ontwerpen gebracht, waarvan de eene materieel, de andere formeel van groot gewicht is. Ik bedoel de overgangsbepaling, volgens welke de tegenwoordige kiezers zonder aanvrage hunnerzijds ambtshalve op de kiezerslijsten zullen worden geplaatst, en de bepalingen betreffende de bevolkingsregisters. Van de overgangsbepaling ten behoeve der tegenwoordige kiezers, ongetwijfeld eene zeer belangrijke concessie, die alleen op practische gronden is te verdedigen, heb ik geen van de bestrijders dezer wetsontwerpen met een enkel woord hooren gewagen. En van de bevolkingsregisters heb ik uit hun mond slechts kwaad vernomen. Toch kan niemand ontkennen, dat in formeelen zin het voorkomen op de bevolkingsregisters een positief vereischte is, zonder hetwelk men niet geacht wordt het kenteeken van welstand te bezitten. Het is waar dat het houden van een verblijfregister bij art. 30 van het Koninklijk besluit van 1887 (*Staatsblad* n°. 140) facultatief gesteld wordt. Maar het is evenzeer waar, dat art. 5 van dat Koninklijk besluit aan de gemeentebesturen imperatief voorschrijft hen, die nergens geacht kunnen worden tehuis te behooren, voor den tijd van uiterlijk drie maanden in het verblijfregister op te nemen. Wordt dat voorschrift in vele gemeenten nog niet nagekomen, aanneming dezer wetsontwerpen zal ongetwijfeld tot betere handhaving leiden, terwijl de Regeering bovendien onmiddellijk na die aanneming eene voordracht tot aanvulling der bestaande voorschriften omtrent de bevolkingsregisters heeft toegezegd.

Aan de mogelijkheid van verdere verbeteringen binnen het kader dezer wetsontwerpen, door samenwerking tusschen Regeering en Kamer te verkrijgen, twijfel ik niet. Als zoodanig ben ik geneigd te beschouwen het denkbeeld, o. a. door den geachten afgevaardigde uit Kampen aangegeven, om van hen, die eene veroordeeling wegens bedelarij of landlooperij ondergingen, gedurende zekeren tijd te onderstellen dat zij niet in eigen onderhoud voorzien. Die geachte spreker, wiens belangrijke rede ik met onverdeelde aandacht heb aangehoord, ontwikkelde nog een ander denkbeeld van meer principieelen aard. Hij bestreed uitvoerig de kennis van lezen en schrijven als kenteeken van geschiktheid, en noemde in plaats daarvan het staan aan het hoofd van een gezin. Het kiesrecht der gezinshoofden verschilt in het wezen der zaak niet veel van dat van hen, die eene woning of een gedeelte eener woning in gebruik hebben, althans indien men het begrip van woning niet door een bijvoeglijk naamwoord beperkt en aldus weder in den woningcensus vervalt. Van eene *behoorlijke* of van eene *geschikte* woning kan men in eene wet evenmin spreken als van een *billijk* schoolgeld; waar dergelijke uitdrukkingen gebezigd worden, komt de census aanstonds om den hoek gluren. Tusschen het in gebruik hebben van eene woning of van een gedeelte eener woning, zonder adjectief, en het staan aan het hoofd van een gezin bestaat echter, ondanks het verschil van uitdrukking, in het wezen der zaak geen diep ingrijpend verschil. Van den formeelen eisch der Regeeringsvoordracht, het voorkomen op de bevolkingsregisters, wijken beide vereischten in zoover af, dat zij, zoo al niet afzonderlijk levende personen, dan toch commensalen en inwonende bedienden uitsluiten. Nu zal ik de laatste zijn om de groote beteekenis van het huisgezin als organische eenheid in den Staat te betwisten. Maar ik zou toch aan den geachten afgevaardigde uit Kampen willen vragen, of men niet onbillijk zou handelen jegens vele ongehuwde personen, die in eigen onderhoud voorzien, door uitsluitend aan hoofden van gezinnen kiesbevoegdheid toe te kennen. Wie geeft bij voorbeeld grooter waarborg voor het bezit der eigenschappen van een goeden kiezer: de jonge man, die op zijn achttiende jaar genoodzaakt was te huwen, en die gedurende het vervullen van zijne militieplichten zijne vrouw voor het onderhoud van het gezin liet zorgen, of de jonggezel die het huwelijk uitstelt totdat hij de zijnen behoorlijk kan onderhouden? Vindt men onder de commensalen en inwonende bedienden niet tal van flinke werklieden, die overal hun brood ruimschoots waard zijn en die bij eene ruime uitbreiding van kiesbevoegdheid niet op goede gronden van de stembus kunnen worden geweerd? In de algeheele uitsluiting van deze personen vind ik met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Kerdijk, eene onbillijkheid, die niet is weg te nemen door nevens de hoofden van gezinnen ook afzonderlijk levende personen toe te laten, die een huis of gedeelte van een huis bewonen; want deze toevoeging komt alleen aan de gegoede klassen, niet aan de werklieden te baat. Is het ook wel juist, in het huismanschap vooral een kenteeken van geschiktheid te zien? Zou het niet veeleer in aanmerking verdienen te komen als een der bewijsmiddelen, die het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin staven?

Dit is waar, dat het vermoeden van in eigen onderhoud te voorzien zwakker is bij jonggezellen, die geen vast tehuis hebben maar gedurig van verblijf verwisselen, dan bij hen die een gezin hebben te onderhouden. Ik zou er dan ook geen overwegend bezwaar in zien indien men, zonder in eenigen vorm van census te vervallen, het bewijs van het kenteeken van welstand voor hen, die niet aan het hoofd van een gezin staan, eenigszins zwaarder maakte dan voor gezinshoofden. Men zou dit kunnen doen door, ter aanvulling van het voorschrift dat de kiezers moeten voorkomen op de bevolkingsregisters, te bepalen dat zij daarop moeten voorkomen hetzij als hoofden van huisgezinnen, hetzij gedurende de laatste zes maanden als leden van hetzelfde gezin of als gehuisvest in dezelfde woning. De gezinshoofden zouden aan die voorwaarde niet onderworpen zijn, en dus gemakkelijker dan anderen op de kiezerslijst komen. Wel zou dit hard kunnen zijn voor sommige ongehuwde personen, wier afwisselend bedrijf hen zelden lang terzelfder plaatse doet vertoeven; maar er is nu eenmaal geene beperking van kiesbevoegdheid denkbaar, die niet, naast ongeschikte, ook geschikte kiezers weert. Ik bied dit denkbeeld met bescheidenheid ter overweging aan, als een wellicht niet geheel verwerpelijken middelweg. Het komt mij voor niet in strijd te zijn met het stelsel der wetsontwerpen, noch met de bestaande voorschriften omtrent de bevolkingsregisters, die zoo noodig ook in verband hiermede eenige aanvulling zouden kunnen ondergaan.

Door verscheidene sprekers is met nadruk gewezen op de mogelijkheid dat zij, die feitelijk onderstand genieten van eene instelling van weldadigheid, toch op de kiezerslijst worden gebracht. Ook ik ben geneigd in de regeling betreffende de bedeelden de grootste der moeilijkheden te zien, die ten deze te overwinnen zijn. Die moeilijkheden zouden zich bij elk ander stelsel van uitgebreid kiesrecht, dat onder de bestaande Grondwet denkbaar is, evenzeer voordoen; bepaaldelijk ook bij een lagen census. Maar dit neemt niet weg dat zij ook in het stelsel dezer wetsontwerpen bestaan en zoo goed mogelijk moeten worden opgelost. Ik ben ten volle bereid ernstig te overwegen,

in hoever in dit opzicht grootere waarborgen kunnen worden gegeven dan in de voordracht der Regeering zijn nedergelegd. Vooralsnog komt mij dit niet onmogelijk voor. Ontduiking der wettelijke voorschriften, door opdracht der bedeeling aan tusschenpersonen, kan worden tegengegaan; en wellicht kan in het algemeen beter worden verzekerd dat bedeelden door instellingen van weldadigheid niet op de kiezerslijst komen, zoodat openbaarmaking van de lijsten der bedeelden kan worden gemist. Maar ik weid hierover niet verder uit, te minder daar dit onderwerp eigenlijk eerst bij het tweede wetsontwerp te pas komt, en zal ook andere punten, die bij de artikelen ter sprake kunnen komen, thans ter zijde laten. Het gezegde moge voldoende zijn om mijne houding tegenover de Regeeringsvoordracht en tegenover eventueele amendementen aan te duiden.

Ik ben voornemens mijne stem uit te brengen voor deze wetsontwerpen, wanneer zij in hoofdbeginsel ongewijzigd blijven. Ik zal dat doen in het volle gevoel mijner verantwoordelijkheid, maar zonder overdreven bezorgdheid. Tegenover de hersenschimmige vrees van vele bestrijders dezer uitbreiding van kiesbevoegdheid stel ik mijn vertrouwen op den goeden geest van het Nederlandsche volk, dat in zijne overgroote meerderheid de billijkheid wil betracht zien, maar zelf niet onbillijk wenscht te handelen. Ik kan dan ook geen enkele reden zien waarom de regeling van het gemeentelijk kiesrecht, te gelijk met de op menig ander punt noodige herziening der gemeentewet, niet zou zijn toevertrouwd aan den toekomstigen wetgever, die immers toch de macht zou hebben wijziging te brengen in hetgeen door den tegenwoordigen wetgever mocht zijn vastgesteld.

Aanneming dezer wetsontwerpen zal in den lande groote voldoening wekken, het vertrouwen der natie op Regeering en Vertegenwoordiging versterken en onze Staatsinstellingen op hechter grondslagen helpen vestigen. Zij zal aan de predikers van omverwerping der maatschappelijke orde den machtigen hefboom ontnemen, waarmede zij een steeds aangroeiend deel der welgezinde bevolking aan hunne zijde weten te brengen; want ook in de oogen van het meest conservatieve deel der werklieden is onthouding van kiesrecht eene moeilijk te verduren grief. Mochten deze wetsontwerpen onverhoopt worden verworpen, of door onaannemelijke amendementen ten val gebracht, zoo zal wel niemand zich de illusie maken daarmede van het vraagstuk der kieshervorming verlost te zijn. Eene andere illusie is echter denkbaar. Het kan zijn dat kundige leden dezer Kamer zich voorstellen het kiesrecht op andere, in hunne oogen betere grondslagen te kunnen regelen. Ik meende van zulk eene illusie teekenen waar te nemen, toen ik den geachten spreker uit Utrecht, in zijne indrukwekkende peroratie hoorde herinneren aan het votum van 20 Mei 1879 betreffende de kanalenwet. Waartoe diende die herinnering bij deze gelegenheid uit zijnen mond? Was zij eene waarschuwing aan de Regeering? Of was zij eene *captatio benevolentiae* jegens anderen? Wat daarvan zij, ik behoor tot hen die van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, al kan ik niet altijd in zijne zienswijze deelen, veel goeds voor ons vaderland verwachten en in hem een bewindsman der toekomst zien. Maar daarom zou ik het te meer betreuren indien hij, of eenig ander talentvol voorsteller van een meer of minder vriendschappelijk amendement, in de dwaling verviel om ook op het gebied van het kiesrecht een Merwede-kanaal te kunnen traceeren in de plaats van een kanaal door de Geldersche vallei, of, om mij zonder beeldspraak uit te drukken, om deze kieshervorming te kunnen vervangen door eene van zijn maaksel. Aan ervaren leden dezer Kamer is het toch niet onbekend dat het iets anders is een amendement voor te dragen, waarvan de aanneming tot intrekking van een aanhangig wetsontwerp moet leiden, iets anders de beginselen van zoodanig amendement neder te leggen in eene Regeeringsvoordracht; noch ook dat voor zulk eene voordracht lang niet altijd gerekend kan worden op den steun van allen, die het amendement hielpen aannemen. Ik houd mij overtuigd dat eene poging, om het kiesrecht op den grondslag van verschillende categorieën van kiezers uit te breiden, ten slotte op grondwettige en andere bezwaren schipbreuk zou lijden. Eene regeling in den geest dezer wetsontwerpen zou dan toch onvermijdelijk zijn. Maar in afwachting daarvan zou men zich genoodzaakt zien de politiek te volgen, die ik met bezorgdheid nu reeds in enkele persorganen vind aanbevolen, de politiek van repressie; en daardoor zou de bevrediging, die thans nog van aanneming der Regeeringsvoordracht te verwachten is, voor een goed deel worden gemist. Voor de noodzakelijkheid eener zoodanige politiek moge de wijsheid der Vertegenwoordiging ons vaderland en onze jeugdige Koningin behoeden!

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! In ééne zaak zal ik de geachte leden dezer Vergadering, die aan de beraadslaging over deze wetsontwerpen hebben deelgenomen, niet volgen; van mij zal men geen lange redevoering hooren, ik zal trachten kort te zijn. Toch meen ik verplicht te zijn mijne opinie uit te spreken, eensdeels omdat ik niet kan deelen in het enthousiasme, dat deze ontwerpen hebben opgewekt, anderdeels omdat ik mij niet aansluit bij de conservatieve of ultra-conservatieve critiek, die door anderen daarop is geoefend.

Het standpunt dat door mij bij de grondwetsherziening van 1887 is ingenomen, heb ik nog niet verlaten; zoo min als toen ben ik thans voor eene uitgebreide kiesrechtregeling bevreesd, en het kon niet anders dan mij aangenaam stemmen, toen ik vernam dat sommige leden van deze zijde der Kamer, die in 1887 tot mijne innige droefheid tegenover mij stonden, nu eene uitbreiding van het kiesrecht nuttig en oirbaar achten.

Toch zal ik — en daarom heb ik gemeend een enkel oogenblik de aandacht dezer Vergadering te moeten vragen — ook van deze laatste in menig opzicht verschillen, want al aanstonds wil ik verklaren dat ik volkomen bereid ben met eene uitbreiding van het kiesrecht mede te gaan, zooverre de perken der Grondwet het mij veroorloven. Geen agitatie van buiten, waaraan ik geen waarde hecht, heeft mij daartoe geleid; men zal blijven agiteeren, en nieuwe eischen op het stuk van het kiesrecht zullen zich steeds krachtiger doen hooren; evenmin vrees ik voor opstandjes en opstootjes, omdat ik daaraan niet geloof. Maar ik word daartoe geleid door het niet te miskennen feit dat in de laatste jaren het politiek leven onder de lagere klassen der bevolking meer en meer is aangewakkerd, tal van invloeden hebben zich doen gelden. Wandelleeraars, volksmenners of hoe men ze noemen wil, hebben de arbeidende klassen tot medespreken opgewekt; de pers — en zij niet het minst — de groote en de kleine, de goede en de slechte pers, heeft door hare, zij het gedeeltelijk platonische liefdesbetuigingen voor het volk en de minder bevoorrechte klassen der maatschappij nieuwe verwachtingen doen levendig worden, zij heeft zich in hare ongekende uitbreiding den toegang weten te verschaffen tot de kleinste woning. Daarbij komt dat het vereenigingsleven onder de arbeiders eene vlucht heeft genomen als nooit te voren door iemand is verwacht. De belangstelling in de openbare zaak is dan ook bij die minder bevoorrechten in even sterke mate gerezen als zij bij een groot deel der hoogere klasse is gedaald. Tegenover eene belangstellende beschouwing van de feiten van den dag in de arbeiderskringen, staat eene onverschilligheid der meer ontwikkelden, die alleen door groote evenementen, als bijv. door de invoering van eene *vermogensbelasting*, kan worden verstoord.

En als men dan al eens, gelijk ook bij deze kieswetten, teekenen van leven geeft en uit zijn droom ontwaakt, is het dan omdat men beseft dat aan verschillende der gestelde eischen zekere grondslag van gerechtigheid niet kan worden ontzegd? Is het dan omdat men inziet dat de maatschappij en de vormen waarin zij zich voordoet, niet kunnen stilstaan en niet hebben stilgestaan, en dat men, nu het nog tijd is, moet trachten de stuwende kracht zelfbeperking te leeren door ook een deel der drukkende verantwoordelijkheid op hare schouders af te wentelen?

Is het dan, omdat het wordt begrepen, dat het nuttig

86ste VERGADERING. — 3 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

en raadzaam kan zijn in 's lands vergaderzaal ook de stemmen te hooren van hen, over wier belangen en toestanden wij zullen moeten gaan oordeelen en beslissen?

Neen, Mijnheer de Voorzitter, in plaats van dat alles jeremiades zonder eind, weeklachten zonder grond! *Aanslagen op den Troon* worden voorspeld, *verjaging der dynastie* als zeer aanstaande voorgesteld! Maar, zoo wensch ik te vragen, is datzelfde reeds niet in 1848 verkondigd en in 1887 herhaald? Zag men ook 45 jaren geleden den Troon niet reeds wankelen? En thans, Mijnheer de Voorzitter? Zijn de betuigingen, die wij hier in deze Kamer hooren, waarheid — en ik geloof aan niets zoozeer dan daaraan — dan heeft de uitbreiding van het kiesrecht sinds 1848 aan den eerbied en de liefde jegens ons Vorstenhuis nog geene schade gedaan en dan staat de aanhankelijkheid aan onze Vorstin nog niet achter bij die van hen, die toen den ondergang van haar geslacht hebben geprofeteerd.

Hetzelfde is het geval met *de aanslagen op den particulieren eigendom* die ons worden voorgehouden. Ook dat thema, Mijnheer de Voorzitter, is afgespeeld. Het is niet nieuw.

Ook dat werd in vroeger dagen aan de zwakke gemoederen ter overweging aangeboden. En wat is er van aan? *Geen woord*! Geene wettelijke bepaling is er gemaakt, die den particulieren eigendom niet altijd heeft beschermd. *Een* wetsontwerp, Mijnheer de Voorzitter, het is reeds gezegd, zou misschien dien geest ademen, maar het succes daarvan in deze Kamer is dan ook wel niet twijfelachtig.

Het uitgebreide stemrecht, het is *de brug tot het socialisme*, zoo is hier gezegd. Een dier argumenten, die men met den naam van »phrase" zou kunnen bestempelen. Tegenover den geachten afgevaardigde die het gebruikte, wil ik slechts eene autoriteit aanhalen, die door hem wel niet zal worden gewraakt. Ik bedoel die van den eminenten leider der Duitsche centrumpartij L. Windhorst. Ook hem werd het voorgeworpen, dat het geheime algemeene kiesrecht, dat hij ook voor Pruissen vroeg, de sociaal-democratie zou kweeken en voeden, en wat antwoordt hij aan den vrij-conservatieven heer von Rauchhaupt op 6 December 1883 in het Pruissische Huis van Afgevaardigden:

»Wenn der Herr Abg. v. Rauchhaupt heute gemeint hat, wir sollten doch bedenken, dass die Sozialdemokratie aus dem geheimen Wahlrechte hervorgegangen sei, dann musz ich ihn erwidern: das ist ein ganz gewaltiger Irrthum und setzt eine mangelhafte Kenntnis voraus der treibenden Elemente, welche die Sozialdemokratie gross gezogen haben; ihr Auftreten ist begründet in der schroffen Ungleichheit der Vermögensvertheilung überhaupt, es ist begründet in der Bahn, welche der sociale Entwicklung eingeschlagen hat, es ist ins besondere begründet in der Ueberwucherung und in dem Missbrauch des Kapitals. Es ist vor allen begründet in der unchristlichen Behandlung des arbeitenden Volkes, und es ist genährt worden dadurch, dass sie die Institutionen verniehet und gefesselt haben, welche die Leute festhielten auf den Wegen, die das Christenthum und die Religion vorschreiben; es ist genährt worden dadurch, das sie gemeint haben, die ethische moralische Macht der Kirche beseitigen zu können durch Polizeigewalt und Gendarmen. Darin liegt die Entstehung und das Wachsen der Sozialdemokratie und nicht in dem geheimen Stimmrecht."

Nicht in dem geheimen Stimmrecht! Niet in het zeer uitgebreide of algemeene geheime directe stemrecht.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik voor mij vrees ook al die dingen, die ons zijn voorgespiegeld, niet. Ik heb er ook geene reden toe; zullen zij, die nà ons komen, zooveel slechter zijn dan wij? En zijn wij zooveel minder dan die ons zijn voorgegaan?

Men vergete niet, dat er ook een tijd was dat onze vaderen van het kiesrecht waren uitgesloten. En hebben dezen, nadat het hun gegeven is, er misbruik van gemaakt? Hebben zij de orde verstoord of de grondvesten van onze samenleving aangetast, of hebben zij aan de geleidelijke ontwikkeling onzer maatschappij naar hunne krachten meegewerkt? En zullen wij, nu *wij* er eens zijn, aan anderen den weg versperren?

Maar, zoo zegt men, er zullen sociaal-democraten gekozen worden in deze Kamer. Wat nood? Als er zoo velen in het land zijn, dat zij eenige zetels kunnen veroveren, zal men ze dan ooit kunnen weren? En is het niet oneindig beter, om ook die stroomingen, die door het volk gaan, te *kennen*, dan ze aan te moedigen en te ondersteunen door ze niet te *willen* kennen? Wil men liever zich geruststellen door niet naar *dien* kant het oog te richten, maar te wachten totdat men door de uitbarstingen eener ongebonden massa te *laat*, helaas, zal worden opgeschrikt?

Maar daarenboven, wij hebben al eens den leider der sociaal-democratische partij in ons vaderland in deze Kamer gezien. Waren het toen voor hem wel de gelukkigste dagen? Ik betwijfel het. Heeft hij hier niet meermalen moeten ondervinden dat het heel iets anders is eene ontevreden menigte op te hitsen, dan wel de middelen tot wegneming van gegronde of vermeende grieven aan te geven? *In* het Parlement zijn die menschen kalmer dan daarbuiten en de aanwezigheid van *enkelen hunner* in deze zaal zal ons wel geen van allen de schrik om het hart doen slaan.

Ik zeg van »*enkelen hunner*", Mijnheer de Voorzitter, want ik herhaal te dien opzichte wat ik vroeger hier heb gezegd: het Nederlandsche volk is *over het algemeen* een godsdienstig volk, een geloovig volk. En dat juist niet het minst in die lagen waarover thans wordt gesproken. Veel meer ongeloof vindt men, veel meer bederf, onder hen, die thans reeds kiezers zijn, dan onder diegenen, die nog niet tot de stembus zijn toegelaten. En zoolang *het geloof* onder het volk niet is gedoofd, zoolang zullen de argumenten van socialisten en dergelijken ons volk niet bederven.

Nu heeft de heer Vermeulen, eene ruime uitbreiding van kiesrecht bestrijdende . . . . . .

De heer **Vermeulen**: Die heb ik niet bestreden!

De heer **Kolkman**: Ik zeg eene *ruime uitbreiding*. De heer Vermeulen heeft, die ruime uitbreiding bestrijdende, gezegd: waarom is zij noodig; de sociale quaestiën zijn immers aan de orde in ons Parlement? De eisch van ordelijke werklieden om het kiesrecht mist allen grond. Wat zij verlangen: arbeidsraden, normale arbeidsdag, pensioneering enz. enz. zal *te zijner tijd* worden behandeld.

Mijnheer de Voorzitter! Met het aan de orde stellen van de sociale vragen is niets beslist. Immers reeds dadelijk zou men kunnen vragen: hoe of waarom zijn zij aan de orde gekomen; uit belangstelling in het lot van den werkman of uit bezorgdheid voor sociale wanorde? Zeker ook uit bezorgdheid. Het is hierbij evenveel te doen om de bestaande toestanden veilig te houden, als om het lot van den werkman te verbeteren.

Is het in die omstandigheden niet gewenscht aan den werkman eenigen invloed te geven op de Parlementen, waarin die zaken zullen worden behandeld? Het is het bestaande kiezerkorps nog niet gelukt den invloed der werklieden te doen gevoelen. Zou het vertrouwen in die Parlementen en in hun socialen arbeid niet worden vermeerderd als zij door hunne stemmen tot de samenstelling er van konden medewerken?

Maar de werklieden zullen alles krijgen te zijner tijde!

Te zijner tijde, d. w. z. *als het ons behaagt*. Of dat nu zoo zeker de tijd van den werkman is? En in welken vorm zal hij dat alles krijgen? In den vorm dien hij het best vindt? Neen, in onzen vorm. Zal deze de beste zijn? Ik weet het niet. Ik ben bescheiden genoeg, om te meenen, dat ik op verschillende der genoemde punten nog wel iets van den werkman zou kunnen leeren.

Waar een Gladstone zich niet ontziet om de hand van een John Burns, den vriend van wijlen kardinaal Manning, te drukken, daar vind ik er niets onteerends voor mij in om een der werklieden in ons midden te zien.

De werkman — het bijwonen der zittingen der Enquêtecommissie heeft mij dit geleerd — is zeer goed op de hoogte van de dingen, die zijn stand rechtstreeks of zijdelings betreffen. Het verloop van het Sociaal Congres der anti-

revolutionnairen, dat van het Congres der Roomsch-Katholieke vakvereenigingen te Rotterdam en ook de bijeenkomsten van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond bewijzen, dat onze werklieden ordelijk weten te vergaderen en hunne zaken te bespreken. Zou men hun dan het kiesrecht willen weigeren, ook waar hun eigen zaak aan de orde komt? Neen, juist daar moet het hun worden gegeven. Het is een natuurlijke trek dat de mensch er bij wil zijn, wanneer gezegd wordt » *tua res agitur* ".

» De eischen *tot Staatshulp* zullen steeds zwaarder worden, zoo zegt de heer Ruys van Beerenbroek. Dat is natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter, maar is dat een gevolg van de uitbreiding van het kiesrecht en wordt dit gezegd door een man, die de laatste arbeidswet hier verdedigde, en die de eerste financieele lasten in den vorm van inspecteurs van den arbeid op de natie heeft gelegd? Hoe meer men in de sociale toestanden zal doordringen, hoe meer men mijns inziens op Staatshulp ter verbetering zal moeten rekenen. Hulp ter verbetering langs *wetgevenden* weg, hulp ook langs *financieelen* weg. De vraag naar die hulp is mijns inziens ook niet ontstaan *door een eisch der werklieden* maar door het ontbreken van het particulier initiatief.

Men leze de Enquete-verslagen, bij voorbeeld over Zondagsarbeid en Zondagsrust. Jarenlang hebben bij voorbeeld de bakkersgezellen getracht de noodige Zondagsrust te verwerven, maar te vergeefs. De patroons willen ze wel geven, maar kunnen niet ten gevolge der concurrentie. En wat hoort men nu? èn patroon èn werkman zegt: laat de wetgever het maar zeggen en wij allen zullen ons onderwerpen.

Nog een bewijs: De commissie, ingesteld om den Roomsch-Katholieken Volksbond voor te lichten omtrent eene pensioenregeling voor werklieden, van welke commissie de heer Ruys voorzitter was, verklaart eveneens, »dat zij geene bedenking heeft tegen het verzoeken van eene Staatstoelage in *zoover* en *voor zoolang* deze tot aanvulling van het uit het arbeidsloon bijgedragen fonds noodzakelijk mocht zijn". Zeker, Mijnheer de Voorzitter, *in zoover* en *voor zoolang* de bijdrage van den Staat niet meer noodig is, en de werklieden zich zelf kunnen helpen.

Maar ook verklaart die commissie, dat het, »naar Katholieke beginselen, den Staat *geoorloofd* is, door *wettelijke voorschriften* te dwingen tot verzekering van werklieden voor den ouden dag, en dat het wenschelijk is, dat die Staatsdwang hier te lande worde toegepast".

De heer **Ruys van Beerenbroek:** Maar als beginsel dat de werkman zelf zijn pensioen betaalt.

De heer **Kolkman**: *Gedeeltelijk* — dat heb ik zooeven gezegd. De werkman moet zelf betalen, maar eene Staatstoelage wordt toch ook gevraagd.

In elk geval wordt gezegd dat het beginsel van Staatsdwang reeds hier te lande moet worden toegepast.

Mijnheer de Voorzitter! Ik had van den heer Ruys, die als voorzitter bovenstaande conclusiën onderteekende, niet verwacht, dat *hij* het beroep op meerdere Staatshulp zou gebruiken als argument tegen eene kiesrechtuitbreiding.

Uit al wat ik tot nu toe zeide is, hoop ik, duidelijk gebleken, dat een uitgebreid kiesrecht mij in geenen deele afschrikt.

Maar hoe sta ik nu tegenover deze ontwerpen?

Het doet mij leed, dat ik moet verklaren, dat ik, als er geene wijziging in wordt gebracht, mijne stem er niet aan zal kunnen geven.

Dat de Regeering de ontwerpen indiende juich ik toe, maar dat zij het deed in *dezen* vorm, betreur ik. De regeling der Additioneele artikelen was niet bestemd om lang van kracht te blijven; zij was *voorloopig* en behoort te worden vervangen. Geene Regeering zou zich daaraan hebben kunnen onttrekken. Men vrage dan ook niet, zooals de heer Ruys dat deed: is de volksontwikkeling in de laatste 6 jaren zóó zeer vooruitgegaan, dat eene uitbreiding nu reeds noodig is? maar men vrage: wilt gij uitvoering geven aan art. 80 der Grondwet, of eene *provisioneele* regeling blijven behouden, die niet tot blijvende wet bestemd was? Het eerste wil ik.

Nu zal ik, Mijnheer de Voorzitter, er de Regeering geen grief van maken, dat bij deze wetsontwerpen het kiesrecht voor de gemeenteraden niet werd geregeld. Integendeel, ik zou geneigd zijn die niet-regeling toe te juichen. Eene regeling van kiesrecht voor de gemeenteraden op de leest van *deze* ontwerpen geschoeid zou mij alles behalve bevallen. Ik kan mij best voorstellen, dat de Regeering *die* verkiezingen geheel anders zal moeten organiseeren, ook al blijft eenzelfde kiezerskorps voor de Kamer en voor den raad, wat ik trouwens niet noodig acht om het groote verschil der respectieve belangen. Het *klassenstelsel*, dat in Pruissen geldt *voor den raad*, bewijst dat de *wijze waarop* het kiesrecht wordt uitgeoefend volstrekt niet van een uitgebreid kiezerskorps voor *de Kamer* behoeft af te schrikken.

Ik zou het dus in de Regeering kunnen prijzen dat zij bij deze wetten die zaak onaangeroerd liet.

Maar waar ik de Regeering wel eene grief van moet maken, dat is, dat zij, naar mijne meening, wel bepaaldelijk bij het vaststellen der kenmerken van *geschiktheid en maatschappelijken welstand* de grenzen der Grondwet heeft overschreden.

Een nader betoog hierover wachte men van mij niet. Ik bepaal mij tot het uitspreken dier meening. Over de schrijfproef, over de niet-bedeeling geen woord meer. De discussie zou niet eindigen. Nieuwe *betoogen* zouden slechts nieuwe *herhalingen* zijn. Op dit punt is *alles* gezegd. De heeren Röell en Mees hebben het uitgewerkt; ik sluit mij daarbij aan.

Slechts eene enkele opmerking. Er is tot mijn leedwezen van gesproken, dat het grondwettig bezwaar bij enkelen wel eens het masker kon zijn om andere ideeën te verbergen. Dat, Mijnheer de Voorzitter, werp ik met ernst van mij af. Eerlijkheid van gevoelen waardeer ik in anderen, maar men stelle dan ook de overtuiging van de tegenstanders op de volle waarde en miskenne die niet.

Deze ontwerpen, die ons, men ontkenne dit toch niet, *in* het algemeen stemrecht — ik gebruik het woord in den algemeen geldenden zin — voeren, kunnen door mij niet worden aangenomen, omdat ik, medewerkende aan de grondwetsherziening van 1887, altijd de overtuiging bij mij heb rondgedragen, dat, om tot *algemeen stemrecht* te kunnen komen, *eerst* en *vooraf* eene nieuwe grondwetsherziening zou moeten voorafgaan. Ik weet wel, de barrière, die werd gesteld, is niet veel bijzonders, maar toch er is er een en zij maakt het mij onmogelijk om de Grondwet te beschouwen als een stuk wit papier. Wat zou er zijn geschied, Mijnheer de Voorzitter, als in 1887 de Minister Heemskerk bij voorbeeld daags na de aanneming van art. 80 der Grondwet eens als *proeve van uitlegging* van dat artikel met die geschiktheid en dien maatschappelijken welstand ware voor den dag gekomen, die in het ons aangeboden wetsvoorstel zijn opgenomen? Ik ben overtuigd, dat die proeve onder *algemeene hilariteit* der Kamer den Minister ter nadere overweging zou zijn teruggezonden.

Ik kan er mij dus niet mee vereenigen en refereer mij aan alles wat daaromtrent reeds zoo voortreffelijk is gezegd.

En toch zou het mij zeer bedroeven, als verwerping der voorstellen het gevolg onzer besprekingen zou zijn. 's Lands belang zou mijns inziens daardoor zeer zijn geschaad.

Maar wat wilt gij dan?

Eerst heb ik er aan gedacht of wellicht het stelsel in België door den heer Nothomb aan de hand gedaan hier van toepassing zou kunnen zijn, maar uit een nader onderzoek is mij gebleken dat daaraan zoovele bezwaren zijn verbonden dat ik mijn plan om er een voorstel van te maken heb laten varen.

Ik wensch daarom thans reeds te verklaren dat ik mij hoop aan te sluiten bij de voorstellen van de heeren Röell en Mees, voor zoover ik die voorstellen ken, door hetgeen wij daarover gehoord hebben.

Een aanslag in 's Rijks directe belastingen, de bewoning

van een huis of van een gedeelte daarvan, komt mij volstrekt geen onbescheiden eisch voor. Het is datgene wat mij op dit oogenblik het meeste toelacht en waaruit voor mij wel een aannemelijk voorstel zou zijn te maken.

Dan spreke men daarbij toch niet van census, zooals zoo straks is geschied. Dat woord, dat velen afschrikt, heeft, dunkt mij, eene geheel andere beteekenis dan eenvoudig een aanslag in de belastingen, zonder meer. Ik heb dat woord altijd opgevat in dien zin, dat het beteekende een *vast bij de wet bepaald bedrag*, van welks betaling de uitoefening van het kiesrecht werd afhankelijk gesteld.

Nu zegt men wel: de minimum aanslag in de belastingen is toch ook een vast bedrag. Maar, Mijnheer de Voorzitter, is dat nu geen woordenspel, waarmede wij ons toch niet moeten ophouden? Men overdrijve daarbij toch ook bij deze zaak niet. Zoo straks hebben wij gehoord: waren er geen censuskiezers geweest, de belastinghervormingen zouden reeds veel vroeger zijn aangenomen en de heer Pierson zou zijn werk niet hebben behoeven te doen. Ik vraag in gemoede, Mijnheer de Voorzitter: zijn al de wetsontwerpen, die van den heer Blussé, van u, van den heer Vissering allen afgewezen, omdat zij samen hingen met den census, of was het, omdat naar het oordeel der Kamer, aan dit wetsontwerp zelf innerlijke gebreken kleefden?

Ik wensch in deze van overdrijving mij vrij te houden en daarvoor ook anderen te waarschuwen. Ik van mijne zijde zal heden nog geen critiek oefenen op aangekondigde voorstellen en ik geloof dat het het beste geweest ware, wanneer er ook nog geen critiek ware geoefend op de voorstellen van de heeren Röell en Mees, voordat zij voor ons liggen. Daarom spreek ik dan ook niet over het voorstel van den heer Vermeulen, dat ik met belangstelling te gemoet zie, noch over dat van den heer van der Kaay. Eene opmerking alleen wil ik maken. De wijze waarop de heer van der Kaay zijn voorstel heeft aangekondigd, heeft mij zeer bevreemd. Er wordt gezegd: van bevriende zijde komt dit amendement. Ik weet niet of de heer Minister er over denkt zooals ik, maar of hij het ten deze van die vrienden moet hebben, betwijfel ik; ik geloof dat hij hier aan het verkeerde kantoor is. Ik verzoek den Minister dat woord »bevriend" toch niet al te nauw te willen nemen, en wel als behoorende tot »bevriende zijde" te willen beschouwen al diegenen, die het groote door hem ondernomen werk mede willen helpen tot stand brengen, zij het in eenigszins gewijzigden vorm.

Een nader beroep op den Minister tot het plegen van gemeen overleg zal ik niet doen. Veel bekwamer tongen en warmer harten hebben die bede tot hem gericht en ik twijfel niet, want ook hij is mensch, of zijn hart zal wel zijn vermurwd.

Ik wil eene bede richten tot de voorstanders, die ik mag noemen voorstanders *quand même*, en tot hen die men tegenstanders *quand même* kan noemen.

Aan de voorstanders *quand même* vraag ik: *weest kalm*. Uw dag is, waarschijnlijk ook naar uwe meening, *vroeger* gekomen, dan gij hebt gedacht. Langen tijd na de grondwetsherziening liet het zich niet aanzien, dat *thans* reeds uwe grootste verwachtingen zouden worden overtroffen. Zoudt gij, wanneer het vorige Kabinet met eene minder vèr reikende kieswet ware gekomen, zoudt gij dan u niet met het bereikbare hebben tevreden gesteld? Of zoudt gij, niet kunnende verkrijgen wat u thans wordt geboden, alles hebben afgestemd? Ik kan dat niet gelooven. Welnu, men handele thans óók zoo. De voorteekenen voor de onveranderde wetsvoordracht schijnen niet gunstig. *Overleg* wordt van alle kanten gevraagd. Weigert dat dan niet, neemt niet op uwe verantwoordelijkheid de verwerping eener wet, die *uwe* zaak ja dienen maar ook... schaden kan.

Den tegenstanders *quand même* voeg ik toe: hadelt evenzoo; keert nog ééns in u zelven en overweegt of het »non possumus, door u gesteld, thans in 's lands belang kan worden gehandhaafd. Kalme elementen in deze Kamer, die gij gaarne zoo na staat, bieden u de behulpzame hand. Voorstellen zullen u bereiken, die eene bevredigende oplossing mogelijk zullen maken. Spant daarover nog ééns onbevangen de vierschaar, en legt uw oordeel niet vast aan eene onherroepelijke verklaring. Één lichtpunt, Mijnheer de Voorzitter, komt mij juist voor den geest. De heer Travaglino, de geachte afgevaardigde uit Druten, een der woordvoerders van hen, tot wie ik thans spreek, stemde indertijd *tegen* de vermogensbelasting en *tegen* de bedrijfsbelasting. En thans reeds heeft hij beide op 25 Juli ll. eene eervolle vermelding waardig geacht. Dat geeft mij moed, Mijnheer de Voorzitter, de veronderstelling te uiten, dat die geachte afgevaardigde ook binnenkort een milder oordeel over kiesrechtuitbreiding zal willen vellen.

Ik eindig, Mijnheer de Voorzitter! Ik verzoek aan de groote voor- en de groote tegenstanders der ontwerpen beiden water in hun wijn te doen. En laten wij dan, die er tusschen staan, niet te veel hechten aan persoonlijke opiniën; laten wij ons ook bereid verklaren te nemen wat wij kunnen krijgen, dan zal men kunnen tot stand brengen eene nationale kiesrechtnervorming, die zal strekken tot bevestiging van onze Staatsinstellingen en tot heil van het ons allen dierbaar vaderland.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *van der Kaay*, voorkomende op:

bladz. 1707, kol. 1, reg. 9 v. o., staat: op; lees: »Op";

aldaar, kol. 2, reg. 15 en 16 v. o., staat: is mijn zoeken geweest.
Ik ben er niet in geslaagd, mij; lees: »is mijn zoeken geweest. Ik ben er niet in geslaagd.
Mij";

bladz. 1708, kol. 2, reg. 27 v. b., staat: en de; lees: »en";

bladz. 1710, kol. 2, reg. 2 v. o., staat: voor; lees: »waar";

bladz. 1711, kol. 1, reg. 19 v. b., staat: lukken; lees: »mislukken";

aldaar, reg. 12 v. o., staat: Het is; lees: »Heb ik";

bladz. 1712, kol. 1, reg. 9 v. b., staat: nemen; lees: »geven";

aldaar, kol. 2, reg. 21 v. b., staat: arbeidswoning; lees: »arbeiderswoning".

87ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 4 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. boekwerken. — Verslag uitgebracht over de raming der voor de Kamer benoodigde uitgaven in 1894. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten. — Voorstel van den heer Pyttersen om de verdere beraadslaging te verdagen aangenomen.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten de heeren:

de Kanter, van der Feltz, de Beaufort, Gerritsen, Mutsaers, Zijp, Keuchenius, Pyttersen, van Bylandt, van Kerkwijk, de Meijier, van Vlijmen, Bevers, van Houten, Bool, van der Kaay, van der Borch van Verwolde, van Berckel, Veegens, Houwing, Seret, Mees, Plate, Goekoop, Tydeman, Lambrechts, Valette, van Beuningen, van Gijn, Kerdijk, Guyot, Schimmelpenninck van der Oye, Hartogh, Dobbelmann, Harte, Goeman Borgesius, T. Mackay, Travaglino, Levy, Ferf, van der Schrieck, Cremer, Heldt, Poelman, Zijlma, Rink, Michiels van Verduynen, Haffmans, van Delden, Pijnacker Hordijk, Land, Reekers, Smits van Oijen, Conrad, Rutgers van Rozenburg, van de Velde, Lieftinck, Kolkman, van Alphen, Roessingh, Huber, van Karnebeek, W. de Beaufort, Heemskerk, Roijaards van den Ham, Walter, de Geer van Jutfaas, Viruly Verbrugge, Smit, Hintzen, Smeenge, de Ram, van Löben Sels, Borret, van der Kun, Farncombe Sanders, de Ras, Kielstra, Vermeulen, Ruys van Beerenbroek, Æ. Mackay en Schepel,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van Financiën en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Kielstra, A. van Dedem en Schaepman dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste wegens familie-omstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. van het hoofdbestuur van den Oranjebond van orde, te Utrecht, het Reglement van de Utrechtsche arbeidskas; en

van de Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam, haar Verslag over den toestand van handel, scheepvaart en nijverheid in 1892.

Deze stukken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

B. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag betreffende de raming der voor de Tweede Kamer benoodigde uitgaven in 1894.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling van de raming later bepaald worden.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (57)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Harte**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon het vraagstuk, dat aan de orde is, reeds door een groot aantal sprekers werd behandeld, wensch ik toch eenige opmerkingen te maken, in de hoop, dat er nog eene enkele zal kunnen zijn die niet geheel zonder waarde is.

Bovendien wensch ik eene bepaalde zijde van dit vraagstuk meer uitvoerig te behandelen, wijl ik meen dat zij tot heden nog niet geheel tot haar recht kwam.

Dit zal, naar ik vertrouw, de vrijheid rechtvaardigen door mij genomen om voor eenige oogenblikken de aandacht der Kamer in beslag te nemen.

Onder de vele schitterende gaven, waardoor deze Minister van Binnenlandsche Zaken zich onderscheidt, neemt zeker eene voorname plaats in een groot, scherp, critisch talent.

In de Memorie van Toelichting en in de Memorie van Antwoord gaan voor ons geestesoog voorbij: belastingheffing, woning, capaciteit, staat van huisvader, en werkelijk, wanneer men die allen de revue heeft laten passeeren, dan ligt het niet aan den Minister van Binnenlandsche Zaken wanneer men zich niet met tegenzin daarvan afkeert.

Alle zwakke zijden worden blootgelegd, zij worden beoordeeld en veroordeeld.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, is het eenigszins vreemd, dat de Minister zijn eigen ontwerp zoo verschoonend behandelt.

Immers, het wil mij voorkomen, dat dit ontwerp toch ook nog wel eenige stof tot critiek had kunnen bieden.

Vooreerst, wanneer ik het ontwerp beschouw uit een oogpunt van redekunst. Volgens de redekunst moet eene conclusie volgen uit eene praemisse, en nu vraag ik u, Mijnheer de Voorzitter, of dit inderdaad wel het geval is met de redeneering op bladz. 2 van de Memorie van Toelichting, die, in streng logischen vorm gebracht, neerkomt op het volgende syllogisme: »Met »geschiktheid" worden ongetwijfeld bedoeld eene voldoende geestesontwikkeling, zelfstandigheid van karakter en belangstelling in de openbare zaak.

»Die hoedanigheden worden bij sommigen aangetroffen, bij anderen gemist.

»De Grondwet vordert dat het bezit dier hoedanigheden blijke.

»Dus — bezitten allen de geschiktheid in art. 80 der Grondwet gevorderd, die de volstrekte eischen voor kiesbevoegdheid bezitten en van wie de ongeschiktheid niet door vaststaande, wèl omschreven feiten kan worden aangewezen."

Mij dunkt, Mijnheer de Voorzitter, dit is op zijn zachtst gezegd een *paralogisme!*

Laat ons thans de tactiek van bewijsvoering des Ministers beschouwen. De Minister wraakt bij zijne bestrijders elk

bewijs dat niet is *stellig*, met andere woorden: dat niet voor *alle* gevallen opgaat. Zoo leest men op bladz. 21 der Memorie van Antwoord: » Van welstand levert de belastingcensus niet het stellige bewijs." Maar zelf voert hij als bewijzen aan wettelijke vermoedens, dat zijn willekeurige veronderstellingen, die hij tot vermoedens stempelt en die dus geen andere zekerheid of waarborg bieden dan *le bon plaisir* van den Minister zelven. Of hij maakt zich de taak nog gemakkelijker, namelijk door in het geheel geen bewijs te leveren, door den bewijslast om te keeren, en door zijnen tegenstanders het bewijs op te leggen, dat hij, Minister, zich vergist.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, welk een ruim veld voor critiek levert niet het ontwerp, wanneer ik het beschouw uit een oogpunt van getrouwe nakoming der Grondwet. Vooraf echter hebben wij ons de vraag te stellen: Behoeft men zich om de grondwettigheid van een wetsontwerp wel veel te bekommeren?

Ik vind aanleiding tot het stellen dier vraag, waar ik op bladz. 13 van het Voorloopig Verslag lees: » Eene goede wettelijke regeling te belemmeren door allerlei enghartige aan de geschiedenis van het artikel ontleende bezwaren, scheen met het oog op de groote beteekenis der zaak uiterst bedenkelijk."

Mijnheer de Voorzitter! Mag ik zeggen, wat ik bedenkelijk vind — uiterst bedenkelijk zelfs? Het is eene dergelijke opvatting. Immers, het onderzoek naar de grondwettigheid van een wetsontwerp is de eerste en duurste plicht van de leden der Wetgevende Macht. Zij zijn daartoe gehouden door hun eed van getrouwheid aan de Grondwet, en hunne getrouwe plichtsbetrachting ten deze is de eenige waarborg voor de toepassing en de handhaving der Grondwet. Immers, er bestaat geen macht in den Staat, die de Grondwet in bescherming neemt tegen schending door de Wetgevende Macht.

Aan de rechterlijke macht is het onderzoek naar de grondwettigheid der wetten uitdrukkelijk ontzegd bij art. 11 der Algemeene Bepalingen, in verband met art. 121 der Grondwet zelve.

Nu weet ik wel, dat wijlen professor Opzoomer op dit punt eene andere meening was toegedaan, doch ik weet ook, dat die meening niet is aanvaard door de jurisprudentie, zoodat hier te lande de eenige waarborg voor eene getrouwe inachtneming der Grondwet ten aanzien van wetten, gelegen is in de nauwgezetheid van de Wetgevende Macht zelve.

Het gebrek van ongrondwettigheid is zóó overwegend, dat het den volksvertegenwoordiger moet nopen, op straffe van zich schuldig te maken aan meineed, om een ontwerp dat hij ongrondwettig acht te verwerpen, in weerwil dat het zijne volle sympathie zou bezitten.

Natuurlijk mag dit bezwaar niet worden voorgewend of overdreven, en het spijt mij dat in het Voorloopig Verslag eenige sporen van eene dergelijke overdrijving voorkomen. Zóó bijv. op bladz. 18, waar men de bewering aantreft, dat de verkiezing van den eenigen candidaat zonder stemming, zooals de Minister dit voorstelt, in strijd zou zijn met art. 80 der Grondwet, alsmede dat de verplichting tot candidaatstelling in strijd zou zijn met art. 84 der Grondwet.

Maar geen overdrijving is het, om de door den Minister gedane poging tot voldoening aan den eisch van maatschappelijken welstand in art. 80 der Grondwet genoemd, ongrondwettig te heeten.

Opmerkelijk is het, dat de Minister den schijn aanneemt, alsof hij dit grondwetsartikel getrouw nakomt. Zie bladz. 2 van de Memorie van Toelichting, waar men leest: » Uitvoering van het grondwetsartikel is de weg, om het (aangewezen doel) te bereiken", en bladz. 12 van de Memorie van Antwoord: » De voorgedragen wetsontwerpen trachten te verzekeren uitbreiding der kiesbevoegdheid, zooverre als de bepalingen der Grondwet zulks toelaten."

Toch is er m. i. zelden meer de hand gelicht met eene grondwettige bepaling dan in dit geval en men zou geneigd zijn den Minister in herinnering te brengen de woorden van Keizer Justinianus, dat er geen verontschuldiging is voor hem, die, terwijl hij zich beroept op de wet, tegen de wet zelve ingaat. » *Non est excusatio ei qui, dum leges invocat, contra eas committit*".

Intusschen, de Minister kan toch ééne verontschuldiging doen gelden, namelijk het gezag van wijlen prof. Buys. In *De Grondwet* deel III, bladz. 147, leest men: » De grondwetgever verlangt, dat hier de beslissing worde gelaten aan den wil van den wetgever, zoodat deze slechts het bestaan van dien wil behoeft te openbaren, om zeker te zijn, dat hij getrouw blijft aan den geest van de Grondwet", en aan die stelling houdt professor Buys vast ook in *De Gids* van 1892, deel II, bladz. 455/456. Volgens dien hoogleeraar is met andere woorden de wetgever ten deze absoluut vrij. Voorzeker het gezag van de woorden van professor Buys is groot, maar toch, men vergete niet, dat het gezag, zelfs van een hoogleeraar in het staatsrecht, niet verder reikt dan de kracht zijner argumenten. En die kracht is in dit geval niet groot, want zij is geen andere dan die schuilt in de overweging: (zie *De Grondwet* IIIde deel, bladz. 147): » De grondwetgever" — ik zeg niet de Minister Heemskerk — » heeft van geenerlei voorkeur voor dit of dat stelsel van grensomschrijving blijk gegeven."

Die kracht is zeker geringer dan de kracht van het eenvoudige, nuchtere, doch vaststaande feit, dat de grondwetsherziening slechts is doorgegaan en tot stand gekomen, nadat en omdat de grondwetgever van 1887 uitdrukkelijk heeft verklaard en vastgesteld, dat art. 80 niet zou worden toegepast, zóó als de Minister Tak nu voorstelt zulks te doen.

Het zal mij niet moeilijk vallen die stelling te bewijzen. Men zal wel toegeven, dat zonder de medewerking van den Minister Heemskerk de herziening zeker niet zou zijn tot stand gekomen, en deze heeft zich met hand en tand verzet tegen de opvatting, dat eene toepassing als de door den Minister Tak voorgestelde mogelijk zou zijn. In de duidelijkste bewoordingen heeft hij verklaard, dat het niet mogelijk zou zijn, en ook niet geoorloofd, om het begrip » maatschappelijken welstand" op te vatten in den zin van » niet-bedeeling".

Ik beroep mij hier op eene verklaring van den Minister Heemskerk, afgelegd den 17den Maart 1887 in deze woorden:

Zoo zegt onder andere de heer van Baar in zijne warme ontboezeming, » dat men wel als type van » maatschappelijken welstand" zou kunnen beschouwen, iemand die des zomers sober den kost verdiende en des winters liep bedelen, als hij maar niet door eene openbare instelling van weldadigheid verzorgd werd. Dat zou kunnen gebeuren als men zwart wit noemde, maar dat is van den wetgever niet te verwachten."

Zeer zeker zou de Minister Heemskerk liever de grondwetsherziening dan die opvatting hebben prijsgegeven.

Ook dit, Mijnheer de Voorzitter, wil ik bewijzen. Op 23 Maart 1887, onmiddellijk vóór de eindstemming over art. 80, en *den uitslag dier stemming beheerschende*, heeft de Minister Heemskerk de volgende verklaring afgelegd:

» Nu de vraag van den heer van der Kaay."

[Die vraag luidde: » Acht de Regeering het niet wenschelijk, stelt zij er geen prijs op, de woorden van het artikel nog eenigszins te verduidelijken, geheel in den zin, dien de Regeering daaraan zelve heeft gehecht? Men versta mij wel. Ik wensch de Regeering geen redactie op te dringen. Wij moeten in dezen stand van het debat geen nieuwen strijd openen over eene andere redactie. De interpretatie, die wij gisteren van de Regeering hoorden, betreffende het door haar voorgestelde grondwetsartikel, is van dien aard, dat wat de strekking betreft er volkomen overeenstemming bestaat. Het is alleen de vraag of eene wijziging van redactie nu nog wenschelijk is en of de Regeering bereid is daartoe mede te werken."]

» Na al wat over deze zaak gesproken is," aldus gaat de Minister Heemskerk voort, » meent de Regeering, ook na herhaald overleg, tot de conclusie te moeten komen, dat zij van het voorgestelde artikel niet kan afwijken. Wanneer eene wijziging die een principieel verschil deed ontstaan, werd aangenomen, zou het haar onmogelijk zijn om, werd daarna het hoofdstuk aangenomen, de niet geringe taak

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

te vervullen het daarna in de Eerste Kamer en in latere instantie te verdedigen. De Regeering moet verzoeken, dat de Vergadering zich uitspreke over het voorgestelde artikel; zij kan met geen enkel amendement zich vereenigen.

»Alleen maakt daarop eene uitzondering het amendement van den geachten spreker uit Arnhem. Ik acht dit amendement niet te prijzen en geen verbetering; maar het is niet een amendement, dat, bij aanneming, het artikel zijn karakter zou doen verliezen.

»Wij hebben de woorden van het artikel herhaaldelijk en precies overwogen. Wij hebben gemeend er in te zetten wat er in moest staan. Wij meenen gehouden te hebben wat wij beloofd hebben. Wij staan nu op de aanneming of verwerping van het artikel, zooals het is voorgesteld."

Ik zeide, Mijnheer de Voorzitter, dat die Regeeringsverklaring en dat het stellen van de portefeuille-quaestie den uitslag dier stemming heeft beheerscht. Ook dit is gemakkelijk te bewijzen, want ten gevolge van die Regeeringsverklaring en van het stellen der portefeuille-quaestie zijn alle principieele amendementen hetzij ingetrokken, hetzij verworpen.

Het ingetrokken amendement van den heer van der Kaay strekte om in plaats van de woorden: »die de door de kieswet te bepalen kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand bezitten", te lezen: »die de door de kieswet te bepalen kenteekenen van maatschappelijken welstand of andere kenmerken van vermoedelijke geschiktheid bezitten".

Verworpen werd o. a. het amendement van de heeren van Houten en de Ruiter Zylker, beoogende om den gewonen wetgever volkomen vrijheid te laten.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, die ministerieele verklaring op dat beslissend oogenblik afgelegd, is de officieele sanctie van alle vorige uitspraken der Regeering. Deze zijn mitsdien geworden onmisbare en onwraakbare elementen van grondwetsinterpretatie.

Hieruit volgt, dat men *bona fide* niet kan volhouden dat de grondwetgever eigenlijk zelf niet wist wat hij wilde omtrent een kenteeken van geschiktheid en van maatschappelijken welstand, zoodat het alles en ook niets zou kunnen beteekenen. Men heeft dus in de opneming der bepaling omtrent het kenteeken, te zien eene beperking van de vrijheid des wetgevers en een waarborg voor het gehalte der kiezers.

Nu valt het niet tegen te spreken dat de Minister Tak met behulp van willekeurig gekozen fictiën die bepaling uitlegt en toepast alsof zij niets beteekent, alsof zij niet bestond. Is zoodanige wetsinterpretatie geoorloofd? Gesteld, men had te doen met eene notarieele akte, en eene der partijen wilde haar uitleggen gelijk de Minister de Grondwet doet, zou men dan in naam der goede trouw daartegen niet opkomen? Gelooft iemand dat er ééne rechtbank in geheel Nederland zou te vinden zijn, die den loszinnigen uitlegger in het gelijk zou stellen? En verdient de Grondwet minder eerbiediging dan een gewoon burgerrechtelijk contract of eene notarieele akte?

Men heeft gezegd: »de Grondwet spreekt van kenteekenen door de kieswet te bepalen, dus is de kieswetgever onbeperkt vrij om tot kenteeken te verklaren wat hem goeddunkt". Dit is eene dwaling, wier oorsprong mijns inziens ligt in zekere oppervlakkigheid. Men heeft te onderscheiden: de kieswet is vrij om een of meer omstandigheden te kiezen, die natuurlijke kenteekenen zijn van maatschappelijken welstand; doch zijne vrijheid gaat niet zoo ver van omstandigheden die geen bewijzen van dien welstand zijn, met andere woorden die van nature geen kenteekenen zijn, tot kenteeken te verklaren. Hij mag dus keus doen *uit* de natuurlijke kenteekenen, maar hij mag niet tot wettelijk kenteeken verklaren, iets wat niet uit zijnen aard reeds kenteeken is. Ziedaar een zeer aanmerkelijk verschil dat wel niemand zal ontsnappen. Ik zal over dit punt niet meer zeggen, omdat ik mij ten deze geheel kan aansluiten bij de vele voortreffelijke bestrijdingen van de opvatting des Ministers.

Nog ééne opmerking naar aanleiding van de bewering, dat de Grondwet, juist door de uitsluiting der bedeelden in alin. 3 art. 80, ondubbelzinnig te kennen geeft dat de wetgever de kenteekenen zóó laag zou mogen stellen, dat zelfs bedeelden tot de stembus werden toegelaten, ware het niet dat alin. 3 van art. 80 hen uitdrukkelijk uitsloot. Die opvatting werd onder anderen gisteren gehuldigd door den geachten afgevaardigde uit Harlingen, den heer Heemskerk. Mag ik dien geachten afgevaardigde herinneren aan de uitdrukkelijke verklaring van zijn hooggewaardeerden vader? Zij luidt: »Al zijn bij eene algemeene regeling van het kiesrecht algemeene eischen of wettelijke vermoedens van geschiktheid en welstand voorgeschreven, het zou kunnen zijn dat desniettemin enkelen, die in het laatste jaar bedeeling hadden genoten, het kiesrecht deelachtig werden. Om die enkelen uit te sluiten is dus eene bijzondere bepaling opgenomen." (Gedrukte stukken 1886—1887, **6**, n°. 28.)

En verder (zie *Handelingen* 1886—1887, bladz. 1163/4): »Het artikel wil volstrekt niet zeggen: uw welstand kan nog zoo klein zijn, als gij maar niet bedeeld wordt; dat is de meening niet."

Hieruit blijkt onomstootelijk, dat de uitsluiting der bedeelden voor al. 3 art. 80, niet mag worden opgevat als eene insluiting van alle niet-bedeelden. Er blijkt uit, dat de heer Heemskerk senior de bedeelden reeds uitgesloten achtte door de eerste alinea, maar dat hij, omdat het niet absoluut onmogelijk was, dat toch een enkele door de mazen van het net kroop, en omdat hij zelfs dien enkele onder geen beding wilde toelaten, ten overvloede, superabundanter, de opname van de uitsluiting in de derde alinea heeft wenschelijk geacht; ziedaar de zin van de uitsluiting der bedeelden.

Uit de voorafgaande beschouwingen blijkt, dat de Minister toch wel eenige aanleiding had kunnen vinden, om zijn scherp critisch vernuft vruchtbaar te doen zijn ten opzichte van zijn eigen wetsontwerp. In elk geval volgt er uit dat ik dit wetsontwerp ongrondwettig acht, en daar ik mijn eed op de Grondwet niet lichtvaardig opneem, zal ik verplicht zijn, blijft het wetsontwerp geheel of nagenoeg geheel ongewijzigd, reeds om die reden alléén mijne stem er aan te weigeren.

Intusschen het grondwettig bezwaar is niet het eenige. Laat mij onmiddellijk verklaren, dat de voorgestelde kieswet-uitbreiding niet *te* ver gaat, ook al liet de Grondwet haar toe. Het voorstel-Tak komt toch feitelijk neer, hoe men het *pour le besoin de la cause* ook ontkenne, op nagenoeg algemeen stemrecht. Professor Buys in zijne »Grondwetaanteekeningen" 3de deel, bladz. 146, zegt: »Het zoogenaamd allemansstemrecht, zonder uitsluitingen, bestaat nergens en wordt ook zeker hier door niemand begeerd. De warmste voorstanders van algemeen stemrecht erkennen dat volstrekt hulpbehoevenden en geheel onwaardigen moeten worden uitgesloten."

Welnu, daar het vereischte van maatschappelijken welstand, zoo als het door den Minister Tak is opgevat, — ook na de wijziging — niemand uitsluit, die niet reeds moest worden uitgesloten volgens professor Buys, als »hulpbehoevend", en daar door het vereischte van geschiktheid, zooals het door den Minister is opgevat, slechts zij worden geweerd, die te stompzinnig zijn om eenige letters na te teekenen (want men behoeft noch te kunnen lezen noch te kunnen schrijven, al zegt de Minister dit), komt het wetsontwerp-Tak feitelijk neer op invoering van nagenoeg algemeen stemrecht. Tegen de toekenning van zulk een uitgebreid kiesrecht heb ik overwegend bezwaar. Het schijnt mij strijdig met het belang van den Staat. Het Staatsbelang, ziedaar het criterium waaraan — na de grondwettigheid — dit wetsvoorstel moet worden getoetst. Dit wordt mijns inziens somtijds te veel uit het oog verloren. Men hoort niet alleen *in*, maar vooral buiten de Kamer beweren, dat de niet-kiezers hebben *recht* op kiesbevoegdheid; dat het onrechtvaardig is, hun dit te onthouden.

In welken zin spreekt men hier van *recht?* Zeker niet van *jus constitutum?* Maar dan kan die bewering geen

anderen zin hebben, dan dat de niet-kiezers aanspraak hebben op kiesbevoegdheid, krachtens een aangeboren natuurlijk recht.

Zeer pertinent is dit voor weinige dagen nog beweerd en uitvoerig verdedigd in een hoofdartikel van een onzer dagbladen. Dit brengt mij tot de vraag: bestaat er een aangeboren, natuurlijk recht op kiesrecht? Het is duidelijk dat, wanneer zoodanig recht bestaat, de vraag of er moet worden ingevoerd algemeen stemrecht, geene vraag meer is. Dan *moet* het worden verleend, en niet nagenoeg, en niet beperkt, maar zonder uitzondering: aan alle mannen, maar ook aan alle vrouwen, zelfs aan alle kinderen, wier recht dan door een politieken voogd moet worden waargenomen. Dan mag dat recht ook niet worden onthouden aan onder curateele gestelden, ook niet aan misdadigers en gevangenen. Een aangeboren natuurlijk recht is algemeen, kent geene uitzonderingen, is absoluut en onvoorwaardelijk. Dan is er nog nooit sinds de schepping der wereld, en nog nergens, ook niet in de democratische republieken der oudheid, evenmin als in die van dezen tijd, op dit punt recht gedaan. En dan zijn zeker de voorstanders van het algemeen stemrecht zelven in verzuim, omdat zij niet het kiesrecht eischen ook voor de vrouwen, voor de kinderen, ook voor de misdadigers, en voor andere uitgeslotenen.

Bestaat nu zoodanig recht op kiesrecht? Goddank neen, Mijnheer de Voorzitter; om dat in te zien behoeft men slechts in het oog te houden, dat het kiesrecht niet samenhangt met het lidmaatschap van de menschheid, maar dat het samenhangt met het lidmaatschap van den Staat en wel van een *bepaalden* Staat.

Nu bestaat er — dat zal wel ieder willen toegeven — geen natuurlijk aangeboren recht op lidmaatschap van een bepaalden Staat. Elke Staat is autonoom ten opzichte van de beslissing der vraag, aan wien hij zal verleenen en wien hij zal ontzeggen het staatsburgerschap. (Natuurlijk kan hij ook in dit opzicht onredelijk en onbillijk handelen, maar het absolute recht om het lidmaatschap van den Staat te verleenen of te weigeren, is onbetwistbaar.)

Eenmaal aangenomen zijnde dat het verleenen van het staatsburgerschap, in zekeren zin, is eene welwillendheid, geen plicht van den Staat, dan volgt daaruit dat ook de staatsrechtelijke bevoegdheden haren oorsprong ontleenen aan den Staatswil en niet aan een aangeboren recht van het individu dat tot de Staatsgemeenschap is toegelaten. Een aangeboren recht op medewerken aan Regeering of wetgeving, is bovendien onvereenigbaar met het organiek karakter van den Staat. De Staat is niet eene bloote verzameling van individuen, los onsamenhangend naast elkander geplaatst; hij is een organisme gelijk het menschelijk lichaam een organisme is. Beide zijn organismen, het een in zedelijken, het ander in physieken zin. En gelijk in het menschelijk lichaam alle ledematen niet dezelfde functiën vervullen noch behoeven te vervullen, zoo ook zijn niet alle Staatsledematen, met andere woorden Staatsburgers, *a priori* geroepen of gerechtigd om mede te werken tot de functiën van het hoofd van het Staatslichaam, dat is tot de Regeering of de wetgeving van den Staat. Het kan in het belang van het Staatsorganisme zelf zijn dat zij er mede belast worden, maar dan geschiedt zulks *door* den Staat en *voor* den Staat, doch niet uit kracht van eene onafwijsbare aanspraak der toegelatenen. »Een natuurlijk recht op mederegeeren, hoeveel duizende malen ook ingeroepen, bestaat er niet voor de burgers; hun natuurlijk recht kan geen ander zijn dan om goed geregeerd te worden", zeide prof. Buys reeds in zijne inaugurale rede van 13 October 1862, over het wezen van den constitutioneelen regeeringsvorm. En dat hij getrouw is gebleven aan die overtuiging tot den dood, blijkt uit *De Gids* van verleden jaar, IVde deel, blz. 211, waar hij zegt: »Het individu kan zich tegenover de Staatsgemeenschap slechts beroepen op de natuurlijke bevoegdheid eene goede regeering te eischen."

Waar is het nu aan toe te schrijven dat men zoo dikwijls de gevaarlijke dwaling begaat van het kiesrecht voor te stellen, bewust of onbewust, als een natuurlijk recht? Dat is m. i. toe te schrijven aan gemis van onderscheiding tusschen het verschillend karakter van publiek en van privaatrecht. Maar verder ook aan het blindelings volgen van vreemde schrijvers, vooral uit landen waar het beginsel der volkssouvereiniteit is opgenomen in het staatsrecht. Voor die landen is het voorgaand beginsel even valsch als voor ons land, maar het is te begrijpen dat men daar licht de redeneering houdt: »Het volk is souverein. Ik ben lid van het volk. Dus heb ik ook deel in de souvereiniteit, en mag het kiesrecht, als middel tot uitoefening van die souvereiniteit, mij niet worden onthouden".

Gelukkig geeft onze Staatsregeling geene aanleiding tot die even gevaarlijke als valsche opvatting. De bewijzen dat het beginsel: »kiesrecht is een natuurlijk recht" uitdrukkelijk wordt gewraakt door onzen Staat en door deze Regeering, ontbreken gelukkig ook niet.

Art. 80 der Grondwet is, van natuurlijk rechtelijk standpunt bezien, eene ketterij, omdat alsdan van beperking of uitsluiting geen sprake zou mogen zijn. En dat ook de Regeering het valsche beginsel niet huldigt, blijkt o. a. uit bladz. 26 der Memorie van Antwoord: »de kiesbevoegdheid kan nimmer als een verkregen recht worden beschouwd." Ware de kiesbevoegdheid een natuurlijk recht, dan zou zij moeten worden beschouwd als een verkregen, onvervreemdbaar en onontneembaar recht van de geboorte af tot aan den dood.

Derhalve het verleenen van kiesbevoegdheid volgens het ontwerp-Tak, uitsluitend beoordeelende met het oog op het Staatsbelang, dan aarzel ik niet het verwerpelijk te noemen, als strijdig met een voorzichtig Staatsbeleid.

Het schijnt mij onvoorzichtig, wegens het overgroot aantal nieuwe kiezers, in verband zoowel met hun maatschappelijken toestand, als met de politieke en sociale verhoudingen hier te lande. Onder de werking van het voorloopig kiesreglement der Additioneele artikelen, bedraagt het aantal kiezers plus minus 300 000, maar het ontwerp-Tak voegt er plus minus 500 000 kiezers bij.

De nieuwe kiezers kunnen dus — wanneer zij het willen — de oude kiezers verpletterend overstemmen. Dit feit alleen heeft reeds beteekenis; maar het krijgt een bedenkelijk karakter door de omstandigheid, dat er soortverschil bestaat tusschen de oude en de nieuwe kiezers.

Van vermogensrechtelijk standpunt bezien, komen de oude kiezers hoofdzakelijk voort uit de bezittende klasse, de nieuwe kiezers hoofdzakelijk uit de niet-bezittende klasse. Men zal niet kunnen ontkennen dat dit eene bedenkelijke zijde *kan* hebben, die hem, wien onze vermogensrechtelijke wetgeving ter harte gaat, tot eenige voorzichtigheid moet nopen.

En de mate van passende voorzichtigheid zal niet weinig vermeerderen door de volgende overwegingen:

Eerstens, dat ten onzent de meerderheid der Tweede Kamer feitelijk beslist over de richting waarin het schip van Staat zal worden gestuurd.

Sinds 1848 heeft de toepassing van het constitutioneel monarchale regeeringsstelsel hier te lande eene radicale karakter-verandering ondergaan.

Het parlementaire stelsel ten onzent is niet meer op Pruissische, maar op Engelsche leest geschoeid. In verband daarmede is er bijna geen macht, die weerstand kan bieden aan machtsmisbruik, gepleegd door de helft plus een der Volksvertegenwoordiging in de Tweede Kamer.

De zedelijke invloed der Kroon, haar recht van *veto*, en dat der Eerste Kamer — ziedaar de eenige dijken die den parlementairen stroom in bedwang moeten houden. Zullen zij bestand zijn tegen mogelijken springvloed, storm en ijsgang? Niet ieder die het hoopt, zal die vraag bevestigend beantwoorden.

Eene tweede omstandigheid', die tot voorzichtigheid moet nopen, is dat de sociale quaestie niet alleen hier te lande, maar in de geheele beschaafde maatschappij hoe langer hoe meer op den voorgrond treedt, en dat zij tevens meer en meer het karakter aanneemt van een klassenstrijd.

Nu is het volstrekt niet onmogelijk, neen, het is veeleer waarschijnlijk, dat de door de nieuwe kiezers gekozen

87ste VERGADERING. — 4 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

vertegenwoordigers zullen optreden als vertegenwoordigers speciaal van den vierden stand. Althans in den eersten tijd.

Dit dunkt mij zeer waarschijnlijk als ik naga hoe lang men heeft geëischt om te worden toegelaten; hoe lang men heeft gesproken van rechten van den vierden stand, die miskend zijn geworden door de vertegenwoordigers der zelfzuchtige censuskiezers. Onder die omstandigheden is het niet geheel zonder gevaar om plotseling aan die bepaalde klasse een zoo groot overwicht toe te kennen.

Eene derde omstandigheid is deze: De sociaal-democratie krijgt op de leiding van het volk allengs grooteren invloed. In verband met de revolutionnaire beginselen welke die partij belijdt en beoefent, heeft ook dit feit eene beteekenis, die door den omzichtigen staatsman niet zal verwaarloosd worden.

Al die overwegingen op zich zelf, maar vooral in haar onderling verband, waarschuwen tegen optimisme. En toch vormt een weergaloos optimisme den grondtoon van alle beschouwingen des Ministers.

Volgens hem is er geen gevaar te duchten van algemeen stemrecht, en heeft het nog nergens kwaad veroorzaakt. Genoegzaam is echter door verschillende sprekers de onjuistheid van die bewering aangetoond. De toepassing heeft in vele landen onmiskenbare nadeelen veroorzaakt, dat is een onloochenbaar feit.

Intusschen moet eerlijkheidshalve ook worden erkend, dat algemeen stemrecht niet altijd en niet noodzakelijk zulke rampen veroorzaakt.

Hoe vreemd het schijne, toch leert de geschiedenis dat het democratisch algemeen stemrecht soms ten goede komt aan aristocratische en monarchale instellingen, terwijl het soms de democratie zelve tegenwerkt.

Ik beroep mij hier op Professor Robert von Mohl, als hij zegt: (*Staatsrecht, Volkenrecht und Politik*, II, 1, pag. 21):

»Die in Frankreich gemachten Erfahrungen müssen selbst jedem zum denken nicht ganz unfähigen Demokraten von den Vergötterung des *Algemeinen Wahlrechtes* geheilt haben. Durch jene Vorgänge ist ausser allen Streit gesetzt worden, dass Millionen zur Aufgebung aller Freiheitsrechte ihre freiwillige Zustimmung geben können, wenn nur die Zeitströmung in dieser Richtung geht."

In het algemeen heeft men opgemerkt dat algemeen stemrecht de dommekracht van het getal werpt in de schaal van de bestaande Regeeringen.

Ik vind die opmerking bevestigd door professor Bluntschli: »Wo die untern Volksklassen," zoo getuigt hij, »noch keinen selbstständigen politischen Willen haben oder nicht demokratisch gesinnt sind, da folgen die Mehrheiten der Wähler der gegenwärtig herrschenden Autorität, und dan dient das algemeine und gleiche Stimrecht dazu, diese Autoritäten zu unterstützen und zu verstärken."

Dit is weder gebleken bij de jongste Rijksdag-verkiezingen in Duitschland. Intusschen geldt dit alles slechts voor normale tijden en voor normale omstandigheden. Want, en hier leg ik den klemtoon op, in geval van politieke beroeringen en van maatschappelijke verwikkelingen, kan de staatkundige richting der meerderheid plotseling omslaan en de Regeering en den bestaanden Staatsvorm omverwerpen. In die verraderlijke onbestendigheid en wispelturigheid van het algemeen stemrecht schuilt, mijns inziens, het voornaamste gevaar, waartegen de Staat zich te minder kan waarborgen, naarmate de aanval meer onverwacht plaats vindt en zich langer liet wachten.

Uit dit alles volgt, dat ik het blijde optimisme van den Minister van Binnenlandsche zaken, dat ook wordt aangetroffen bij eenige leden dezer Kamer, onder anderen bij het geachte lid uit Rheden, den heer Kolkman, blijkens zijn gisteren gehouden rede, niet kan deelen, en dat ik tot de invoering van het algemeen stemrecht, zooals het door den Minister wordt voorgesteld, niet wensch mede te werken.

Ben ik op grond van dit alles tegen elke kiesrechtuitbreiding? Geenszins, Mijnheer de Voorzitter! Deed ik dit, dan zou ik vervallen in eene fout eenigszins gelijk aan de fout van de meeste verdedigers van het wetsontwerp. Zij beginnen met eene verdediging van de uitbreiding der kiesbevoegdheid en zij concludeeren daaruit tot aanneming van het ontwerp-Tak. Gelukkig zijn beide onderwerpen niet identiek. Lettende op de maatschappelijke verschijnselen, op de tijdsomstandigheden en op den staatkundigen toestand van ons land, vermeen ik, dat moet worden overgegaan tot uitbreiding, zelfs tot *aanzienlijke* uitbreiding der kiesbevoegdheid. Maar eene uitbreiding kan aanzienlijk zijn, ook al blijft zij ver beneden de uitbreiding door den Minister Tak voorgesteld. In eene uitbreiding, die een grooter getal nieuwe kiezers kweekt dan het aantal tegenwoordige kiezers, zal ik op de gronden van voorzichtigheid, door mij ontwikkeld, niet kunnen bewilligen. Intusschen, ik houd mij overtuigd dat eene kiesrechtuitbreiding, die volkomen beantwoordt aan den eisch der Grondwet, vanzelf binnen die grens zal blijven.

Gaarne verklaar ik bereid te zijn om mede te werken tot eene eerlijke en loyale toepassing der Grondwet, waaronder ik versta: opvatting van de bewoordingen der Grondwet in haar gezonden, natuurlijken zin, met inachtneming van de historia legis.

Mijn doel zal zijn: verleening van kiesbevoegdheid aan den gezeten werkman, met andere woorden: kiesrecht aan de bovenste lagen van den werkmansstand, maar geen kiesrecht aan de onderste lagen van dien stand. Zal men mij tegenwerpen: dat de werkmansstand is één en ondeelbaar? Dan antwoord ik, dat men zich vergist, en dat er in den vierden stand zeker niet minder schakeeringen zijn dan in den 3den stand. In elk geval laat zich de 4de stand splitsen in twee groote helften, waarvan de eerste in het algemeen zich van de tweede onderscheidt door grootere welvaart, hoogere ontwikkeling, meerdere stabiliteiten en ordelievendheid. Deze kern van den vierden stand zou ik tot den kring der kiesbevoegden wenschen toe te laten. Laat mij erkennen dat ik deze gedachte, die geheel in overeenstemming is met den geest der Grondwet, nimmer scherper en genialer heb zien weergeven dan door de in de *Vragen des Tijds* gegeven verklaring van den geachten spreker, die als spreker mij zal opvolgen: »Mag men hen, die niet vallen onder den *derden* stand, in een *vierden* en een *vijfden* splitsen, dan wensch ik bij de *in*sluiting van den *vierden* stand de *uit*sluiting van den *vijfden* te behouden."

Slaagt men er in om *die* gedachte te verwezenlijken, dan geloof ik, dat men, met betrekkelijke gerustheid de gevolgen der kiesrechtuitbreiding kan afwachten. Misbruik van het algemeen stemrecht ten nadeele van den Staat valt in hoofdzaak te duchten van de onderste lagen van den werkmansstand, van de laagste klasse, noem haar vijfden stand, of proletariaat. Maar ik mag mijne verwondering niet verhelen over het feit, dat dit verstandige en correcte denkbeeld, zoo weinig sympathie, of beter, zooveel tegenstand gevonden heeft, ook bij de voorgangers van het beste deel onzer werklieden. Voor dat opmerkelijke feit kunnen, mijns inziens, twee oorzaken bestaan, die vermoedelijk te zamen invloed uitoefenen.

Ten eerste: het, zij het ook onbewust, huldigen van de dwaling, dat het kiesrecht een natuurlijk recht is, hetwelk zelfs den geringsten Staatsburger niet mag onthouden worden.

Ten tweede de nawerking van het feit, dat men jarenlang heeft geroepen om »*algemeen*" stemrecht en dat het gemakkelijker is en redelijker schijnt, om dien eisch te blijven volhouden ten einde toe, dan hem thans te beperken tot den wensch: *stemrecht voor den gezeten werkman.*

Hoe 't zij, dit kan voor mij geen oorzaak zijn om iets te doen wat ik acht in strijd te zijn met het belang van den Staat, of om iets na te laten, wat ik de beste oplossing acht van het moeilijke staatkundige en maatschappelijke probleem dat ons thans bezig houdt.

Ik ben dan ook voornemens mijne stem te geven aan elk amendement dat in de aangegeven richting zal liggen.

Toch maak ik een voorbehoud.

Ingeval dat eenig amendement de tactische bedoeling zou hebben om, door bloote schijnconcessie, de kans van aanneming van het ontwerp-Tak te bevorderen zonder dat

ontwerp genoegzaam te verbeteren, zal ik het als een vijandelijk amendement bejegenen.

Zal de Minister geneigd zijn om principieele omwerking van zijn wetsontwerp toe te laten?

Ik weet het natuurlijk niet, maar ik acht het eene bedenkelijke omstandigheid, die eene vredelievende oplossing in den weg staat, dat de Minister het voorbeeld van Prins Maurits vóór den slag bij Nieuwpoort gevolgd en positie gekozen heeft met de zee in den rug, terwijl hij zijne schepen heeft weggezonden. Ik bedoel, dat hij alle kenteekenen, die voor eene goede oplossing zouden kunnen dienen te voren reeds heeft veroordeeld: belasting, woning en andere criteria van welstand zijn bij voorbaat reeds door hem verworpen.

Daardoor is een strijd op leven en dood verre van onwaarschijnlijk.

Met het oog daarop heeft men reeds de rampzalige gevolgen geschetst die eventueele verwerping van het ontwerp-Tak kan hebben. Terloops wijs ik er op, dat die vreesaanjagende schildering uitgaat juist van hen, die zeggen ontoegankelijk te zijn voor eenige beduchtheid wegens mogelijk verkeerde werking van een tot over het proletariaat uitgebreid algemeen stemrecht. Wat mij betreft, ik ontken niet de mogelijkheid van verwikkelingen uit verwerping ontstaande, maar zij komen mij altijd minder zwaarwichtig voor dan de nadeelen die uit verkeerde regeling van het kiesrecht in de toekomst zijn te wachten. Want de eerste zijn tijdelijk en voorbijgaand, de laatste echter blijvend en, als zoodanig, onherstelbaar.

Ten slotte, met betrekking tot de vraag, op wien de verantwoordelijkheid van eventueele verwikkelingen zal rusten, veroorloof ik mij te herinneren aan den philosophischen stelregel: de oorzaak van de oorzaak is oorzaak van het veroorzaakte: *causa causae est causa causati.*

Is de onverzettelijkheid van den Minister oorzaak dat eene tot toenadering bereid zijnde Volksvertegenwoordiging genoodzaakt is, door innigste overtuiging, om zijn wetsontwerp te verwerpen, dan is die onverzettelijkheid tevens de oorzaak van eventueele nadeelen uit die verwerping ontstaande.

Niet op de Vertegenwoordiging, maar op den Minister zal dan de volle verantwoordelijkheid daarvan drukken.

De heer **van Houten**: Mijnheer de President! De heer Kolkman heeft gisteren de horoscoop getrokken omtrent het door mij bij deze Kamer aanhangig gemaakte wetsontwerp betreffende het recht van onteigening.

Mag ik op hetgeen hij hieromtrent zeide, antwoorden met eene historische herinnering.

Op den 18den Juni 1874 was de Kamer hier aan het haspelen over eene grootere of kleinere verlaging van den census en viel het desbetreffende wetsontwerp hoofdzakelijk omdat men in de Friesche gemeenten met f 28 census een census van f 26 niet aandurfde.

In die stemming verklaarde een jong lid zich voortaan niet meer bezig te willen houden met dergelijk geknutsel, niet meer te willen mededoen met eenige census-verlaging, maar voortaan te eischen grondwetsherziening.

Ik hield daarover op dien dag eene rede en ontwikkelde mijne wenschen ten aanzien van het kiesrecht met insluiting van grondwetsherziening in het program.

Er waren toen maar zeer enkelen, waartoe ik den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken meen te mogen rekenen, die voor dat denkbeeld sympathie gevoelden. Maar het geloof aan de toekomst van het denkbeeld, was, geloof ik, toen slechts tot mij zelf beperkt.

Hoofdzakelijk ontwikkelde ik toen de stelling, dat ten aanzien van het kiesrecht »het mijn wensch zoude zijn, dat het werd uitgeoefend door het hoofd van elke familie die geheel uit eigen middelen in haar onderhoud voorziet".

Onder die hoofden van gezinnen waren in die rede ook begrepen de vrouwen.

Nu staat men nog geen 20 jaren later voor een wetsontwerp, nadat alle barrières zijn opgeruimd door de Grondwet gesteld, waarin art. 4, eerste lid, als kenteeken van maatschappelijken welstand aangeeft het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin. Daarin is geformuleerd, wat in 1874 door mij gewenscht werd, zonder de woorden: »uit eigen middelen", welke de Minister, naar ik meen, ook bedoelt in art. 4, eerste lid, in te voegen. In het ontwerp is dit beginsel eene valsche vlag geworden. Daarover echter later.

Thans accepteeren de heeren van de overzijde, de heer Kolkman incluis, en een groot deel van deze zijde, gaarne mijnen steun om de barrière in de woorden »uit eigen middelen" gelegen te handhaven.

En nu het wetsontwerp op de onteigening, waarin ik de limite van de onteigeningssom op een vrij hoog cijfer heb bepaald.

Zouden de heeren de mogelijkheid uitgesloten achten dat zij eer 20 jaren verloopen zijn, weder mijnen steun zullen accepteeren, om den multiplicator van mijn wetsontwerp te behouden, tegenover hen die het betrokken artikel der Grondwet zoo zouden willen interpreteeren, dat slechts *eene* schadeloosstelling behoeft te worden gegeven, maar niet *ten volle* behoeft te worden schadeloos gesteld, die betoogen dat ook schadeloosstelling plaats heeft, als men schadeloos stelt op de wijze als de Engelsche rechter, wanneer hij, gelijk nu en dan geschiedt, een *farthing* toekent.

Ik wanhoop niet aan het lot van mijn wetsontwerp en zou er zelfs niet aan wanhopen bij deze Kamer en bij dit kiesrecht, omdat het volkomen onjuist is wat de heer Kolkman beweerde, dat het eigendomsrecht er door geschonden werd. Maar dit slechts in het voorbijgaan en als introductie.

Ik heb eene uiting als interruptie gebruikt, waarop de heer Kerdijk is teruggekomen. Het was tijdens de redevoering van den heer Smeenge, die zeide, dat in zekere gevallen zich alle aanvallen wederom richten zouden tegen art. 80 der Grondwet. Toen vroeg ik: »wat kwaad?"

Nu, Mijnheer de Voorzitter, dat art. 80 is mijn geesteskind niet, en ik aarzel zelfs niet het een slecht artikel te noemen. Art. 80 is in de Grondwet gekomen tegenover een amendement van den heer Zylker en mij, waarbij eene betere redactie werd aanbevolen. Ik mag, geloof ik, zelfs wel zeggen dat, wanneer de Minister Heemskerk er zich niet zoo halstarrig tegen verzet had, dat amendement wel kans van aanneming zou hebben gehad.

Art. 80, zooals het thans luidt, Mijnheer de Voorzitter, stelt eene barrière tegen het goede en geene voldoende barrière tegen het slechte.

Eene barrière tegen het goede, omdat de regeling van proportioneel kiesrecht er door wordt uitgesloten.

De techniek van het verkiezingswerk toch is zoodanig geregeld, dat het beste met de Grondwet bestaanbare systeem is dat van enkele kiesdistricten. Een proportioneel kiesrecht, waarbij verschillende groepen van districten op eene of andere wijze samenwerken, is niet te bereiken met de Grondwet en in ieder geval is niet te bereiken, hetgeen niemand kan verwonderen, dat mijns inziens het beste stelsel van proportioneel kiesrecht is, namelijk zooals het door mij reeds in een voorstel aan de Kamer is ontwikkeld.

Verder sticht een groot kwaad het woord »mannelijke" in dit artikel, daar het, zoolang althans aan de Grondwet eene eerlijke uitlegging wordt gegeven, zal verhinderen het toekennen van stemrecht aan vrouwen. Ik acht dit inderdaad een groot kwaad. Immers, wanneer men ook al volgens de nieuwe kieswet niet meer de Staten-Generaal zal noemen eene *klassen*-vertegenwoordiging — en zelfs dit is niet zeker wijl de klasse der bedeelden blijft uitgesloten, — zoo zullen zij toch zeer zeker den naam van *volks*-vertegenwoordiging nog niet verdienen. 't Zal dan slechts zijn een *mans*-vertegenwoordiging. En wanneer men zegt, dat over de belangen van niet-vertegenwoordigden in deze wetgevende vergadering niet mag worden beslist, hoe zal men dan hier ooit kunnen beslissen over vraagstukken, waarbij de rechten en belangen der vrouwen zijn betrokken? Maakt men zich, indien men het ontwerp met de redeneering verdedigt, als veelal ge-

schiedt, dat over volksbelangen slechts mag worden beslist, als het volk geheel vertegenwoordigd is, niet *a priori* impotent tot het tot stand brengen van regelingen op het gebied van den arbeid, die telkens als vrucht van deze kieswet worden aangekondigd? Immers zal dan niet de helft van degenen die van den arbeid leven uitgesloten zijn? Zegt men dan niet tot de vrouw: »*Wij zullen beschikken over u en zonder u*!?"

Men heeft dit reeds gedaan bij de vorige arbeidswetgeving en hoort men nu ook niet uit den kring der vrouwen tal van klachten over die wetgeving? Zullen niet, wanneer een quasi philantropische regeling van den arbeid wordt voorgesteld, die vrouwen het recht hebben te zeggen: gij beschikt over ons, terwijl gij zelfs onze concurrenten zijt?

En ook in een ander opzicht is de uitsluiting der vrouwen onrechtvaardig. De fiscus kent geen onderscheid van sexe. De vrouwen betalen evenzeer in de belastingen en het aantal van die vrouwen is toch waarlijk niet gering. Wanneer ik het adresboek nazie, dan is in de door mij bewoonde straat ongeveer een derde gedeelte van de huizen bewoond door vrouwen als hoofdbewoonsters. Nu spreekt het wel vanzelf, dat naar den Haag, inzonderheid de buitenwijken, vele weduwen uit de provinciën trekken, maar ik geloof dat dit getal toch verrassen zal. En wanneer nu die vrouwen allen schot en lot betalen evenals de mannen, wordt dan niet — in de redeneering, dat men hier met een *recht* te doen heeft — haar recht evenzeer geschonden door eene kiesrechtregeling die de vrouwen uitsluit? En maakt deze voordracht de positie van de vrouw zoo niet erger, in elk geval ergerlijker uit een oogpunt van begrippen van klasse en stand. Immers waar zij tegenwoordig geregeerd worden door hare *pairs*, zullen zij voortaan mede geregeerd worden door hare oppassers en door de bedelaars die zij voeden aan de deur.

Vandaar, dat het ernstige van dit vraagstuk met volkomen juistheid op den voorgrond wordt gesteld door die vrouwen, die, trots vooroordeel, zich thans deze belangen openlijk aantrekken, en zeker is hier geene enkele redeneering in deze Vergadering ten gunste van de nu uitgeslotenen gevoerd, die niet *à la lettre* past op de vrouwen.

En nog iets. Van wie hebben de vrouwen het meest de erkenning en waardeering harer rechten te verwachten? Ik geloof, dat de kringen, waarin de vrouw als gelijke van den man wordt beschouwd, zoo goed als uitsluitend onder het tegenwoordig kiezerslichaam gevonden worden en dat, hoe lager men daalt in de maatschappij, des te dieper het sentiment gevonden wordt, dat de mannen de *meesters* der vrouw zijn.

En hoe nu de heer Kerdijk als een practisch voordeel van deze hervorming kan voorstellen, dat zij ons eerder zal brengen tot de door hem en mij als dringend noodzakelijk erkende verbetering in het huwelijksrecht, verklaar ik volstrekt niet te begrijpen. Onder de zegeningen die men zich kan voorspiegelen van een ruimer kiesrecht, zou ik alles durven opnemen, eerder dan dit. Ik geloof ook in de kracht van recht en waarheid bij het toekomstig kiezerskorps en zal dus den strijd niet opgeven, dien ik ook op dit punt in menig opzicht heb aangebonden. Ik zal niet wanhopen. Maar dat voor de beginselen, waarvoor de heer Kerdijk en ik beide strijden, op dit gebied eerder gehoor zal worden gevonden bij eene Vergadering als deze, voortgesproten uit het tegenwoordig kiesrecht dan bij eene uit het toekomstig kiesrecht geboren, is toch mijne overtuiging.

Ik gevoel dus, dat art. 80 van de Grondwet in hooge mate het goede belemmert. En indien uit de behandeling van dit ontwerp eene verwarring — niet eene feitelijke verwarring, maar eene verwarring der geesten en partijen — mocht voortkomen, dan zal ik, zonder eenige aarzeling, *herziening van art.* 80 *der Grondwet* op mijne banier schrijven, eene herziening die den weg zal openen tot het *vrouwenkiesrecht* en het *proportioneele kiesrecht*. Dan is het mij onverschillig of er de *caoutchouc*-bepaling in blijft voorkomen, waarover wij thans zooveel disputeeren. Ik gevoel mij ook gebonden door de Grondwet, in den geest als door den heer van der Kaay is ontwikkeld; al is daarin een elastieke band, een band is er. Maar die band belemmert mij niet. Het is volkomen in overeenstemming met mijne zienswijze dat het bezit van kenmerken van geschiktheid en welstand wordt geëischt.

Het is eene volkomen onjuiste voorstelling alsof degenen, die denken als ik, zich zouden *verschuilen* achter de Grondwet, alsof de grondwettige bezwaren worden bijgebracht om bezwaren tegen de kiesrechtregeling te dekken. Ik gevoel mij op dit punt in overeenstemming met de Grondwet. Ik zou nooit eene kiesrechtregeling goedkeuren, wanneer de kiezers niet bezitten, zij het in bescheiden mate, eenige geschiktheid en maatschappelijken welstand. Aan ongeschikte en onvermogende burgers het kiesrecht te verleenen is eene ongeoorloofde en roekelooze daad.

Ook is het geheel oiseux om te debatteeren of art. 80 al of niet het algemeen stemrecht toelaat. Dit laat het toe zonder eenigen twijfel, wanneer de graad van geschiktheid en maatschappelijken welstand, die voor een kiezer gevorderd wordt, gemeen goed is geworden in de maatschappij. Slechts zoolang er ongelukkigerwijze eene klasse bestaat, die daarbeneden staat, is er geen algemeen stemrecht.

De quaestie of dit al of niet toegelaten is, heeft met dit artikel niets te maken. Niemand zal beweren, dat indien de graad van maatschappelijken welstand en geschiktheid, in het artikel vereischt, is bereikt, men zich zou moeten beijveren een gedeelte uit te zonderen, omdat art. 80 algemeen stemrecht niet zoude toelaten.

De quaestie komt hierop neer of deze Vergadering met de Regeering zal medewerken om onvermogenden in te sluiten. Art. 4, eerste lid, is eene valsche vlag. Zullen in strijd met die vlag de onvermogenden, zoover zij niet bedeeld worden, worden toegelaten? Dit is de quaestie. Ik zeg het is eene valsche vlag, en ik verzoek de heeren bij dit argument het artikel voor zich te nemen. Het is zoodanig geredigeerd, dat men in het eerste lid alles kan schrijven wat men wil; het blijft steeds gelijk. Men kan de vlag neerhalen en een ander er voor in de plaats stellen; het blijft hetzelfde. Ik wil een frappant voorbeeld stellen, om dit te doen uitkomen.

Ik wil bijv. een uitermate plutocratisch kiesrecht en zet in art. 4 dat als kenmerk van welstand deze wet aanneemt het bezit van een millioen.

Nu blijft toch alles hetzelfde zoolang het 2de lid niet veranderd wordt, dat dit kenteeken wordt geacht aanwezig te zijn bij hen die niet bedeeld worden. Dan heeft men recht te zeggen: dat is valsch, dat is onwaar; maar het is evenzeer onwaar, wat er nu staat, al valt die onwaarheid niet zoozeer in het oog, als wanneer men de plutocratische vlag hijscht.

Stel de eisch van kenteekenen in het eerste lid, zooals gij wilt, het tweede lid ontheft toch van het bewijs van dien eisch.

Nu wordt veel gesproken over een kleinen lapsus van den heer Röell. Men meent dat, als die wederlegd is, de zaak gezond is. Die geachte afgevaardigde zeide, dat een kenteeken dat een bewijs behoeft geen kenteeken is, bedoelende: een kenteeken, dat kenteekenen tot bewijs behoeft, zelf geen kenteeken mag heeten. Bewijs heeft een kenteeken in gezonden zin steeds noodig, maar het Regeeringsontwerp dispenseert van elk bewijs. Door een kenteeken aan te nemen en van het bewijs daaromtrent te ontheffen wordt het kenteeken zelf geneutraliseerd. Wijl men van het bewijs van het kenteeken dispenseert, komt er inderdaad geen kenteeken van welstand in het wetsontwerp voor.

Nu kan men dit op allerlei wijze terechtknoeien; men behoeft slechts te zeggen: als kenmerk van geschiktheid en maatschappelijken welstand neemt deze wet aan de kennis van lezen en schrijven; dan heeft men wel geen kenteeken dat *bona fide*, ernstig, onder verstandige lieden kan geacht worden te zijn het kenteeken dat iemand in zijn eigen onderhoud kan voorzien, maar het is niet absoluut dwaas, te zeggen dat iemand die schrijven kan, geacht

wordt voldoenden welstand te bezitten, wijl hij die schrijven kan, meer kans heeft den kost te verdienen dan hij die het niet verstaat.

Het ware veel gemakkelijker eenvoudig de wet te verdedigen met te zeggen, dat deze wet geen ander kenteeken behoeft, dan de oppervlakkige kennis der schrijfkunst, zoodat al wie daaromtrent de proef doorstaat — en die staat ieder licht met glans door — kiezer is.

Men behoeft eigenlijk zijn redelijk verstand geen geweld aan te doen om daarin een kenteeken van maatschappelijken welstand te zien, gelijk men wel moet doen als men in het voorkomen op de bevolkingsregisters kenteeken van welstand wil vinden.

Ziedaar de techniek der wet, waarover ik verder niets meer zeggen zal. Ik blijf nu bij de zaak. Wie de schrijfproef heeft doorstaan en niet bedeeld wordt, zal kiezer zijn. Dat is de quintessenz van het ontwerp. Dit zal met mijne stem geen plaats vinden, omdat zoodoende een aantal onvermogenden wordt ingesloten.

Dat dit zal plaats hebben, werd reeds voldoende in het licht gesteld. Maar ik moet er nog op wijzen, dat, als men een aantal niet-bedeelde onvermogenden insluit, ik als eerlijk man de uitsluiting der bedeelden niet zou kunnen handhaven, en mij verplicht zou achten die uitsluiting uit de Grondwet te doen schrappen. Het gaat bij de toekenning van het kiesrecht steeds bij vergelijking, niet van individuen, maar van klassen, van groepen, gedeelten van klassen in den ruimeren zin. Vestig ik nu het oog op de klasse der onvermogenden, zijn dan de bedeelden de slechtsten? Ik zie het niet in; zij die van de bedeeling worden weggezonden, ook zij die zeggen zich niet voor eene geringe bedeeling te willen afslooven en daarom liever zich wenden tot de particuliere liefdadigheid, dàt zijn al vast slechteren. De Minister zegt: — ik vernam het met verwondering — dat hier te lande niet zooveel bedelaars en landloopers zijn als elders. Ik heb van die lieden buitenslands nergens zooveel last als hier in de residentie, en onze geachte medeleden uit de provinciën verklaren, dat tegenwoordig ten platten lande, wegens de slapheid van het gezag, het bedelen en landloopen een winstgevend bedrijf is; het is bijna tot eene schatting op boerenwoningen en landhuizen geworden. De Minister schijnt dit echter niet te weten; misschien ben ik dus verkeerd ingelicht.

Wanneer ik dit wetsontwerp aanneem, sluit ik vele onvermogenden, misschien veel beteren, uit dan daarbij worden toegelaten.

Men heeft hier gewezen op de *occasionnally* bedeelden, die, ten einde raad, geld aannemen, omdat zij door langdurige ziekten, het heerschen van werkeloosheid, door vorst als anderszins, gedwongen worden naar het stadhuis te gaan.

Ik neem aan, dat die lieden niet slechter zijn dan de anderen, maar zij zijn ook niet beter dan de regelmatig bedeelden. Integendeel, staan zij m. i. nog iets achter bij hen die, omdat zij gebrekkig, verminkt of oud van dagen zijn, of aan chronische ziekten lijden, regelmatig bedeeld worden. Niemand kan toch bij een armbestuur, hetzij burgerlijk of kerkelijk, regelmatig bedeeld worden, zonder eenige goede reden aan te voeren, waarom hij niet in eigen onderhoud kan voorzien.

Er is nog eene derde klasse waarvan het bestaan officieel is openbaar gemaakt door een man van buitengewoon hoog gezag, ook in deze vergadering, den heer Mol, van Workum.

Deze heer is zeker wel een zeer tastbaar voorbeeld van hetgeen ik in mijne rede van 1874 reeds heb ontwikkeld, dat namelijk het kiesrecht niet beschouwd moet worden als een recht op zich zelf, dat het kiesrecht niet eens het belangrijkste is van de rechten, door wier uitoefening men invloed kan uitoefenen op de denkwijze zijner medeburgers en het lot van wetsontwerpen. Hij noemt echter eene klasse van bedeelden, die hij wel zoude willen uitsluiten. Ik vraag, of iemand die, ten einde raad, aanklopt om bedeeling, op ééne lijn staat met hem — zegt de heer Mol — die nog een paar duiten achteraf heeft en toch direct bij vermindering der werkzaamheden een der eersten is welke om onderstand aanklopt; die gewoonlijk zeggen: wel ja, ik zal eerst alles opeten en dan vragen; dat kan je begrijpen.

Ik geloof dat, veel meer dan officieele rapporten, die mededeeling licht werpt op de Friesche toestanden. Dit is echter nu niet aan de orde. Maar in een tijd, waarin men op alle tonen van het »*gouverner c'est prévoir*" gebruik maakt, moeten wij daar hen, die in eigen kring, waar het hun eigen belang geldt, dat »*gouverner c'est prévoir*" op zulk eene schitterende wijze in practijk brengen, uitsluiten? Dat zijn mannen van verstand, op het standpunt namelijk dat men in Friesland hoort verdedigen, dat bedeeling slechts betaling is in mindering van hetgeen verschuldigd is.

Zij handelen als de kapitalisten die tegen den tijd dat zij vreezen in geldverlegenheid te zullen verkeeren, bij hunne debiteuren aankloppen, of deze niet wat kunnen afdoen, ten einde te zorgen dat hunne kas tegen dien tijd behoorlijk is voorzien.

Dan wordt ook vaak gezegd, evenals door dien voorzichtigen bedeelder »gij moet mij dat terugbetalen want ik heb het zelf noodig", al is het ook niet waar.

In een woord, wanneer men inlaat de minvermogenden, bij dit wetsontwerp ingelaten, dan zie ik geen redelijken grond om de andere onvermogenden uit te sluiten.

Maar waarin ligt dan de wijsgeerige reden om te handhaven de uitsluiting van onvermogenden, die niet alleen medemenschen, maar ook medeburgers zijn?

Laat ik eerst nog dit zeggen, dat ik het ontzettend lichtvaardig vind, ook van geachte sprekers in deze Vergadering, dat men aan het toekennen van het stemrecht de belofte van meerdere welvaart verbindt, dat men aan degenen die brood vragen liever dan steenen het stembiljet in de hand geeft.

De heer **Heldt**: Och kom!

De heer **van Houten**: Het is zoo, gij hebt gezegd dat aanneming van dit wetsontwerp zal leiden tot verbetering van de materieele positie van het volk. Dat heeft menig spreker herhaaldelijk in deze Vergadering gezegd. En indien niemand het in deze Vergadering gezegd heeft dan is het buiten deze Vergadering te over gezegd.

De heer **Goeman Borgesius**: Dat heeft de heer van Houten in deze Kamer zelf verkondigd.

De heer **van Houten**: Ik heb nooit gezegd dat het stembiljet de menschen aan brood kan helpen.

De heer **Goeman Borgesius**: Neen, natuurlijk niet. Dat zou onzin zijn.

De heer **van Houten**: Maar indien het hier al niet gezegd is, het wordt in Friesland over alle daken geschreeuwd.

Hoe kan het stembiljet in handen van onvermogenden waarde hebben? Het zal hun brood geven, zegt men, maar zij mogen het niet verkoopen. Op welke wijze zal het hun dan brood geven? Dat stembiljet is de *sleutel tot de gemeentekas*. In allerlei geschriften en vergaderingen is dat genoeg gezegd. En alleen in dien zin zie ik ook eenig verband met de broodquaestie, dàt men het stembiljet hetzij gebruikt om het rechtstreeksch te verkoopen, hetzij als sleutel van de gemeentekas. Tegenwoordig is trouwens de sleutel van de gemeentekas in Friesland ook de sleutel van de Rijkskas.

Er wordt gezegd, dat de gemeentekassen toch nu reeds leeg zijn. Maar men vergete niet dat de gemeentekas het recht heeft tot belastingheffing van de burgerij; dus wanneer de gemeentekas moet worden aangevuld ligt het middel tot aanvulling voor de hand. Hoe men uit het oogpunt van nuttigheid, voor hunne materieele verzorging, aan onvermogenden het stembiljet wil toereiken blijft mij dus een raadsel.

87ste VERGADERING. — 4 AUGUSTUS 1893.

87. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Ik erken, en dit zij in het voorbijgaan gezegd, dat ik dit altijd heb verdedigd, dat de rechten en de belangen van de vertegenwoordigende klasse beter gewaarborgd zijn dan die der niet-vertegenwoordigden, maar voor onvermogenden, die suppletie noodig hebben uit de kas van anderen heb ik nooit het kiesrecht gevraagd. Voor het recht van bedeelden, van de hulpbehoevenden *als zoodanig*, daarvoor verleent men toch niet het kiesrecht; daarvoor kan men ook in al wat ik geschreven heb zonder verdraaiing van woorden geen enkele uitlating vinden.

Nu zegt men: wanneer gij iemand het kiesrecht onthoudt, schendt gij zijn *recht*.

De heer Harte heeft daarover in het breede uitgeweid; en in hoofdzaak geloof ik dat zijn betoog juist is. Van een *recht* in den zin van iets dat men *in patrimonio* heeft — en in dien zin alleen kan men van schending van recht spreken — kan geen sprake zijn. Ik ga niet mede om aan onvermogenden politieke rechten te verleenen, en *politieke rechten* zijn nooit meer dan *zedelijke aanspraken*, zoolang zij niet in de wet erkend zijn.

Het bestaande recht sluit onvermogenden uit. Het eischt dat het kiesrecht wordt verleend aan hen, die *kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand* vertoonen. Wie zonder zulk kenmerk iemand wil binnenlaten, schrappe eerst die woorden uit de Grondwet. Niet de wetgever onthoudt het recht, maar de Grondwet.

Hoe verkeerd hier het woord *recht* gebezigd wordt, kan het best blijken, wanneer men zich op een ander gebied begeeft, dat met het terrein van het kiesrecht analogie heeft, namelijk op het gebied van de medewerking van het volk aan de rechtspraak.

Op dit oogenblik is de quaestie hier niet aan de orde, maar er doen zich symptomen voor, dat het vertrouwen in de rechterlijke macht geschokt zou kunnen worden, zoodat de medewerking van het leeken-element noodig werd om het vertrouwen in de rechterlijke macht te behouden of te herstellen. Gesteld nu, dat eene jury hier te lande werd ingevoerd, zou men dan kunnen spreken van een *rechtspraakrecht*, van een recht voor alle burgers om tot het lidmaatschap van die jury te worden toegelaten? Toch is rechtspraak in beginsel eene eenvoudiger functie dan wetgeving.

Zou iemand durven spreken van rechtspraak-*recht* op de wijze als thans van kies-*recht* wordt gesproken? Zou integendeel niet ieder, die eene rechtspraak, gebaseerd op medewerking eener jury, had tot stand te brengen, denzelfden eisch stellen, als gevonden wordt in art. 80, namelijk dat de voor dat lidmaatschap aan te wijzen personen geschiktheid bezitten moeten en ook eene mate maatschappelijken welstand, die hen wapent tegen de onmiddellijke verleiding, om het lidmaatschap van de jury dienstbaar te maken aan eigen belangen.

Geheel hetzelfde is met het kiesrecht het geval. Het is eene functie van betrekkelijk eenvoudigen aard, in zijne omgeving, hetzij op grond van eigen kennis, hetzij op aanbeveling een vertrouwd man te kiezen; maar er kan niet van schending van recht sprake zijn, als men ook voor die functie eenigen waarborg van geschiktheid en onafhankelijkheid vraagt.

Wanneer de heer Heldt in zijne meeting zegt, dat het hier eene quaestie van *recht* geldt, bedoelt hij eigenlijk eene quaestie van *eer*. Eigenlijk willen zijne vrienden zeggen: wij gevoelen ons even als de rijkeren volgerechtigde burgers van den Staat.

En dat argument erken ik zeer gaarne als juist. Daarom ben ik een groot voorstander van eene uitbreiding van het kiesrecht, die wellicht, wat de getallen betreft, niet minder ver gaat dan dat van den Minister, maar de grenslijn anders trekt. Daarom ben ik groot voorstander van uitbreiding van kiesrecht, mits niet tot de klasse van onvermogenden; niet tot de klasse die niet voldoet aan den eisch van maatschappelijken welstand van art 80. Voor deze klasse wordt het beweren, dat zij in haar eer gekrenkt zou worden door onthouding van het stembiljet, toch wel geneutraliseerd door het gebruik dat zij maakt van alles wat *op bewijs van onvermogen* kosteloos wordt verkrijgbaar gesteld. Alle voordeelen, die zij uit onvermogen kan verkrijgen, wil zij genieten. Overal elders dan bij het kiesrecht, waar zij met den Staat in aanraking komt, laat zij zich een certificaat van onvermogen geven, waardoor zij gratis verkrijgt wat anderen moeten betalen.

Het regent certificaten van onvermogen bij den burgerlijken stand, waar anderen zegel en leges moeten betalen; — als er quaestie van is om op eene school te komen die slechts voor onvermogenden kosteloos is; — om kosteloos medicamenten en geneeskundige behandeling te verkrijgen; — om vanwege den Staat bij de schutterij gekleed te worden; — om te bewijzen dat men geen belasting kan betalen; — om kosteloos rechtsbijstand te erlangen, in welk laatste geval het Rijk niet alleen van belastingheffing afziet, maar ook rechtsgeleerden dwingt kosteloos hun bijstand te verleenen. Eene klasse van menschen die op allerlei gebied *bewijzen van onvermogen* te hulp roept, kan zich niet te gelijker tijd bij het onderwerp, dat het hier geldt, beroepen op het bezit van maatschappelijken welstand, bij de Grondwet gevorderd om bij verkiezingen haar invloed te doen gelden. Gaat dat aan? Kan de wetgever eene dergelijke tegenspraak in zijne instellingen dulden? Ik voeg er bij, dat ons belastingstelsel nog veel verbeterd moet worden, en daardoor vele van die verklaringen van onvermogen en niet-invorderbaarheid kunnen vervallen, maar toch zal er altijd een zeer belangrijk deel van het volk overblijven, dat overal waar iets te *krijgen* is, zijn *onvermogen* zal trachten te bewijzen. Ja, ik durf gerust zeggen, dat als men eens in de wet schreef: »kiezers krijgen geen certificaat van onvermogen", of »het vragen van zulk een certificaat doet het kiesrecht verliezen", dat het aantal kiezers misschien beperkter zou worden dan het nu is.

Ik kan dus niet zoo ver gaan als de Regeering om kenmerken van geschiktheid en welstand te erkennen in schrijfproeve en niet-bedeeling.

Ik zou, ik herhaal het, het stelsel om geschiktheid en maatschappelijken welstand te eischen ook verdedigen, ook al stond het niet in de Grondwet. Waarom? Eenvoudig omdat in onze maatschappij, waarin iedereen die bidt, ook vraagt: »leid mij niet in verzoeking", men ook anderen niet in verzoeking mag brengen.

De arme is niet slechter dan hij die veel bezit, maar staat, wat het kiesrecht betreft, aan grootere verleiding bloot. Vandaar dat het geven van kiesrecht aan *onvermogenden* de grondslag worden moet van corruptie.

Ten allen tijde zijn er ook onder onvermogenden enkele menschen geweest, en dat zal wel zoo blijven, wien men een idealen hoogen maatstaf zou mogen aanleggen, die voor geene verleiding vatbaar zijn. Dezulken zou men ook gerust een stembiljet in handen geven, zoo bij voorbeeld aan de leden van secten, die de vrijwillige armoede in practijk brengen. Maar dat is niet de normale menschensoort. Bij toekenning aan hen, die honger lijden, kan het stembiljet niet anders dan bedervend werken. Het gaat hiermede als in de chemie: men moet letten op de werking der bestanddeelen in onderling verband.

Een stembiljet doet geen kwaad op zich zelve en armoede is voor den Staat een volgens de ervaring dragelijk kwaad, waarvan slechts de beperking op elke doeltreffende wijze moet bewerkt worden. Maar een stembiljet en armoede bij elkander vormen gezamenlijk voor den Staat een vergif.

Wanneer wij het stelsel aannemen, dat den arme kiesrecht geeft, dan brengt men den rijke in verleiding om dat kiesrecht te koopen; hij brengt op zijne beurt den arme in verleiding om zijn stembiljet als handelswaar te gebruiken. En wanneer men, zooals de heer Sanders, als redmiddel tegen bedrog het couloirstelsel invoert, dan is er nog bovendien eene verleiding om tot bedrieger te worden, evenals de sergeant, die door den geachten afgevaardigde werd aangehaald, die een bedrieger bleef, al was het ook een bedrieger dien hij bedroog.

Het schijnt dat de heeren meenen, dat ik aan de mindere klasse onrecht doe; maar het is eenmaal niet anders, ik constateer slechts een zuiver psychologisch feit. Wan-

neer [ik zeg, dat onze rechters en ambtenaren onomkoopbaar zijn, dan spreek ik eene bekende waarheid uit, maar laat nu eens de regelmatige uitreiking van de mandaten op de betalingstermijnen uitblijven, zal dan de onomkoopbaarheid onzer rechters en ambtenaren blijven? Dan zal zij gaandeweg evenzeer hier verdwijnen als in die vervallen Staten waar de ambtenaren geen behoorlijk traktement krijgen en natuurlijk, door de omstandigheden daartoe genoodzaakt zijnde, de corruptie binnensluipen en gaandeweg de gelegenheid, die hun beroep hun geeft, worden aangegrepen om te kunnen blijven leven.

Zulke banale waarheden moest men bijna niet behoeven te zeggen. Bij de regeling van een dergelijk onderwerp, als het hier geldt, behoort men niet uit te gaan van ideale, visionaire opvattingen omtrent den idealen zin van onze minvermogende volksklasse. De heer Harte heeft ook de onderscheiding juist geacht, die ik gemaakt heb tusschen den 4den en den 5den stand. Zij is trouwens niet van mij; die onderscheiding wordt algemeen gemaakt. Beschouwt men als te behooren tot den derden stand hen die hoofdzakelijk van kapitaal leven; tot den vierden stand hen die hoofdzakelijk van arbeid leven en tot den vijfden stand hen die hoofdzakelijk van liefdadigheid leven, dan moet dien vijfden stand geen kiesrecht worden verleend. Ik hoop dit ook te kunnen verduidelijken door toepassing van het bekende woord van den abbé Séyès. Hij zegt: Wat is de derde stand? Niets. Wat moet hij zijn? Alles. Zegt men nu: de vierde stand is niets en moet zijn alles, dan zou ik geneigd zijn die woorden tot de mijne te maken, mits men het woord »*arbeid*" niet beperkt opvatte, en daaronder alle soorten van arbeid worden verstaan. Maar de toepassing kan niet verder gaan.

Wat is de vijfde stand? Niets. Wat moet hij worden? Niets en nogmaals niets. De vijfde stand is — politiek gesproken — niets en moet niets blijven. Wij moeten door materieele en moreele middelen trachten dien vijfden stand uit de maatschappij te doen *verdwijnen.* Hij bestaat alleen als ziekteverschijnsel en tegen die ziekte brengt het stembiljet *geen genezing. Geeft men kiesrecht* waar geen middel van bestaan is, dan volgt heel spoedig het stelsel, dat zonder verdere omschrijving met de woorden: *panem et circenses* wordt aangeduid. Na eene periode van corruptie volgt met noodwendigheid de periode van *panem et circenses.*

De bedeelde wordt de type van den toekomstigen staatsburger, die naar behoefte uit de schatkist neemt en naar zijne krachten zijn arbeid aan den Staat geeft.

Nu is de uitvoering, die de Regeering, juist door de fictie van het 2de lid van art. 4 geeft aan een beginsel, waarmede wij het allen eens zijn, eene uitvoering die ik schadelijk acht voor de maatschappij, in strijd met de Grondwet. Vandaar dat wij, die wenschen het beginsel in practijk te brengen, dat het stemrecht verleend wordt aan hem die *uit eigen middelen* zijn gezin onderhoudt — zich zelf en zijn gezin als hij dit laatste heeft — getracht hebben ook de wijze te formuleeren, waarop wij meenen dat dit beginsel in toepassing gebracht moet worden. En nu moge men spreken over de vriendschappelijkheid van pogingen om te voorzien in hetgeen onzes inziens ontbreekt, — al wat wij op dit gebied doen, geschiedt terwijl wij voorzien *dat de artt. 3 en 4, zooals zij daar liggen, geen meerderheid zullen vinden.* Onder die omstandigheden is een amendement altijd vriendschappelijk, en kan het nooit anders dan eene vriendschappelijke werking hebben, wanneer zoodanige poging wordt gedaan. Indien toch de meerderheid het met de Regeering eens is, heeft zij eenvoudig ons amendement af te stemmen en het Regeeringsartikel aan te nemen. In de onderstelling dat het beginsel van art. 4, eerste lid, goed is, maar dat alleen de uitwerking moet worden verbeterd, dat dus, wegens de eenheid van beginsel, niet zoodanige strijd bestaat, dat samenwerking, om de uitwerking van het beginsel te verbeteren, onmogelijk zou zijn, zullen wij eene proeve geven, hoe naar onze meening naar geest en letter de Grondwet moet worden opgevat en het beginsel van art. 4 verwezenlijkt. Dit beginsel is, dat iemand die *uit eigen middelen* in het onderhoud van zich en de zijnen voorziet den vereischten welstand bezit. Het *kenmerk* daarvan komt altijd neer op een feit, dat doet vermoeden dat iemand iets *bezit*, dat *de middelen tot dat onderhoud* bij hem aanwezig zijn. En nu moge men de vraag doen: wat heeft bezit met kiesrecht te maken, *in jure constituto* hebben bezit en kiesrecht met elkander te maken, omdat het in art. 80 der Grondwet staat. Ik kan mij geen welstand zonder bezit denken. En afgescheiden van dit grondwettig argument, ik kan mij, behalve bij uitgezochte individuen, bij eene geheele volksklasse zonder welstand geen voldoende onafhankelijkheid denken. Indien bij deze vraag de autoriteit van Thorbecke wordt ingeroepen, dan wensch ik toch aan te merken dat Thorbecke de vraag, wat kiesrecht met bezit te maken heeft, wel stelt, maar haar noch in zijne handelingen noch in zijne latere geschriften ooit in een anderen zin heeft beantwoord, dan ik thans doe. In het geschrift van 1844, in zijn meest radicale geschrift, heeft hij zelfs dezelfde theorie ontwikkeld, die ik thans heb uiteengezet. Omdat Thorbecke is aangehaald en men meent zich ten gunste van dit wetsontwerp op hem te kunnen beroepen, zal ik een paar passages uit dit geschrift van 1844 voorlezen: »In het oog der wet onzer dagen", zegt hij, »is men zonder bezit niet zelfstandig. Die niet heeft of in zijn onderhoud nauwlijks kan voorzien, hangt van anderen af. Zijn blik, gebonden aan de eigen dagelijksche behoeften, kan zich tot de algemeene zaak niet verheffen. Men wordt geroepen om te stemmen in de onderstelling, dat men een eigen wil hebbe. Hoe zou hij, die niet vrij is, die niet over zooveel uitwendig goed gebiedt, om zich zelven te helpen, kunnen regeeren?"

Dit zijn argumenten, die hij anderen in den mond legt en daarop volgt als eigen oordeel: »Onder één beding echter. Het verkrijgen van een genoegzaam bezit moet doorgaans allen, het moet niet enkel sommigen mogelijk zijn."

Wanneer wij dus slechts eene mate van bezit vragen, waarvan het verkrijgen doorgaans allen, in ieder geval aan zeer, zeer velen mogelijk is, handelen wij in den geest van Thorbecke. Om zijn eigen woorden te geven, op bladz. 95 van het geciteerde werk zegt hij: »het eischen van een zeker bezit is niet onredelijk".

Dit is, ik zeide het reeds, het meest radicale geschrift van Thorbecke, dat zelfs moeilijk is overeen te brengen met zijne andere geschriften. Om eene ietwat banale uitdrukking te bezigen, Thorbecke zou zich in zijn graf omkeeren, als hij wist dat hij als autoriteit voor deze ontwerpen werd aangehaald.

Wanneer men nu zoekt naar kenmerken van welstand, dan heeft men in de eerste plaats den *uiterlijken staat*, en als hoofdpunt van dien uiterlijken staat heeft men *de woning.*

Hier heeft men hetzelfde probleem, als bij het personeel s op te lossen. Ook daar zoekt men in de woning, in den uiterlijken staat, het kenmerk van het draagvermogen. Of men nu bij kiesrecht en personeel, elk zelfstandig, eene solutie geeft dan wel voor beide dezelfde, is eene zaak van uitvoering. Of de Minister van Financiën zegt: bij deze cijfers neem ik eenig draagvermogen aan en de Minister van Binnenlandsche Zaken die cijfers overneemt, dan wel ook laatstgenoemde op grond van eigen onderzoek zegt: deze klasse van woningen, dit cijfer van huur neem ik aan als *kenmerk van maatschappelijken welstand*, dat is, Mijnheer de Voorzitter, eene quaestie van ondergeschikt belang. Ik geloof dat men het best vindt wanneer men samen zoekt en de grens ook het best voor beide onderwerpen in onderling verband regelt, omdat een misgreep dan door wanbetaling van belasting ook op electoraal gebied wordt hersteld. Is de veronderstelde draagkracht niet aanwezig, dan verklaart het Departement van Financiën oninvorderbaar en doet de Grondwet het kiesrecht vervallen.

Wanneer men handelt als bij het sub-amendement van den heer Heldt op het amendement van den heer Goeman Borgesius bij de bedrijfsbelasting en een laag cijfer van belasting aanneemt, dan kan men bij woningen van weinig huurwaarde beginnen.

De heer **Heldt**: Dan krijgt gij nog de ambachtslieden niet!

De heer **van Houten**: Juist omdat de gevolgen voor het kiesrecht, indien de belasting niet wordt betaald, door die wanbetaling zelve worden geneutraliseerd.

Ik pleit niet voor de tegenwoordige cijfers van het personeel, dit schijnt men maar niet te willen verstaan. Er wordt ook niet gepleit als zoude het kenmerk in de belasting alleen gelegen zijn. Heeft iemand eene redelijke woning dan heeft men een aantal gronden om hem kiesrecht toe te kennen. In het bewijs, dat iemand eene redelijk goede woning bewoont, zoodat hij in den kring waar hij woont, het ook nog met eene slechtere en goedkoopere zou kunnen doen, dat hij zijne belasting betaalt, dat hij is hoofd van een gezin, zijn meerdere gronden van toekenning van kiesrecht vereenigd. De heer Heldt schijnt zich in die richting niet te kunnen bewegen.

De heer **Heldt**: Die is niet te vinden!

De heer **van Houten**: Elke volksklasse, die men bereiken wil, kan men bereiken door het cijfer laag te stellen. Indien bijv, het minimum voor eene woning hier in de gemeente f 1 per week is, hangt alles er van af hoeveel men hier boven gaat.

Het kenmerk van welstand bestaat niet enkel in het betalen van enkele guldens belasting, maar in de mogelijkheid voor den werkman die eene betere woning bewoont om door eene andere woning te nemen eene besparing van 50 of 25 cents per week te maken in de steden, van enkele dubbeltjes per week op het platte land.

Ten behoeve van hen die bij eene ander inwonen, of eene meer bescheiden woning bewonen dan hunne middelen hun zouden veroorloven, kan men andere kenmerken opnemen, bijv. eenig bezit in onroerend of roerend vermogen, aanslag in eenige andere directe belasting, altijd mits de aanslag is betaald. Op die wijze krijgt men kenmerken van welstand, zooals de Grondwet die wil, met behoud *daarnevens* van de uitsluiting van het kiesrecht voor bedeelden, ook op de wijze zooals de Grondwet bedoelt. In verband met die uitsluiting kan men op die wijze vrij nauwkeurig de volksklasse, die uit eigen middelen in eigen behoeften voorziet, samenstellen.

Het bezit van eenig onroerend of roerend goed heb ik gezegd. Natuurlijk moet men wat betreft het roerend goed evengoed als bij het onroerend goed vragen of het permanent ter beschikking van den bezitter staat.

Bij die kenmerken kan men dan ook nog voegen het bezit van eenig intellectueel kapitaal, in den geest als door den heer Heemskerk is bedoeld. Men kan hen toelaten, wier door eenig examen bewezen ontwikkeling de onderstelling wettigt, dat zij in eigen onderhoud zullen kunnen voorzien.

Op die wijze verschillende kenmerken aannemende, is het nog zeer de vraag of het cijfer der kiezers dan nog niet ruimer zal worden dan bij aanneming van dit wetsontwerp. Maar de grenslijn zal anders getrokken zijn.

Nog een punt waarin, naar ik niet twijfel, de overgroote meerderheid der Kamer mijn gevoelen deelt is, dat bij aanslag in de belasting de uitdrukkelijken eisch gesteld moet worden van betaling, hetzij omdat anders in den aanslag geen bewijs van welstand ligt, of juist in de betaling een kenmerk van geschiktheid gevonden wordt, gelijk de heer Schaepman heeft betoogd. Wanneer de aanslag niet betaald wordt, moet het kiesrecht vervallen. Dit beginsel moet, mijns inziens, onverbiddelijk gehandhaafd worden, wil de geheele zaak niet eene bespotting worden van den Staat. Door toch aan hem, die eene rechtvaardige belasting — en voor zoover zij niet rechtvaardig zijn, zijn wij bezig de belastingen rechtvaardig te maken — hem op wettige wijze opgelegd, niet betaalt, het kiesrecht te doen behouden, tast men een beginsel aan, zonder hetwelk geen vereeniging kan bestaan. Met geen ontwerp, hoe ook geregeld, waarin het kiesrecht bleef bestaan bij wanbetaling van belasting, zou ik mij ooit kunnen vereenigen.

Natuurlijk zal ik niet uitweiden over ons nog niet voorgesteld amendement; alleen wilde ik de richting aangeven, waarin het zich beweegt. Het doel van ons amendement is namelijk om kenmerken te zoeken, waaruit blijkt, dat een gezin uit eigen middelen in zijn onderhoud voorziet. Indien men meent, dat het zoeken daarnaar onnoodig is, omdat de Minister in zijn ontwerp den steen der wijzen gevonden heeft, welnu, men stemme ons amendement eenvoudig af.

In ieder geval kan men het ons niet tot een blaam toerekenen, dat wij aan de regeling, door den Minister ontworpen, onze toestemming wenschen te onthouden. Meent men dat onze handeling in strijd zou zijn met den volkswensch, welnu men stelle de kiezers in de gelegenheid zich daaromtrent uit te spreken, maar men vordere niet van ons, dat wij een wetsvoorstel zullen goedkeuren in strijd met onze overtuiging.

Ik beschouw de quaestie aldus, dat wij allen ons hier bevinden als geneesheeren, die in consult zijn geroepen. Nu zijn wij allen het eens, dat een kiesrecht, gegrond op het *werkelijk* voorzien in eigen onderhoud versterkend en opwekkend op ons Staatsleven zal werken. Maar een deel van ons ziet in het binnenkomen der onvermogenden een druppel vergif, die de krachten van den patient zal slopen, zijne gezondheid ten gronde zal richten. In dat geval nu stel ik mij voor, dat de patient verstandig genoeg zal zijn te zeggen: »datgene waarover al mijne doctoren het eens zijn, dat het mij goed zal doen, neem ik gaarne aan, maar den druppel vergif, ook al acht een deel der geneesheeren dien niet zoo schadelijk, zal ik voorloopig laten staan; — dien kan ik altijd nog nemen!

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Dat ik over het belangrijk onderwerp, dat thans aan de orde is, weinig nieuws meer kan zeggen ben ik mij volkomen bewust. Ironisch zeide dezer dagen mijn vóór mij gezeten collega: als gij er nog wat nieuws over zoudt willen zeggen, zoudt gij door den Voorzitter tot de orde geroepen worden. Toch heb ik mij nog als spreker laten inschrijven, in de eerste plaats, omdat ik er prijs op stel ook van mijn kant eens duidelijk uiteen te zetten op welke wijze ik het gemeen overleg met de Regeering versta. In de tweede plaats ook, omdat ik als oud-gediende, die lang in en buiten de Kamer gestreden heb voor de grondgedachte in deze ontwerpen neergelegd, niet wil zwijgen nu ik in dit debat zie, dat er gevaar dreigt, dat door allerlei spraakverwarring de tegenstanders bijna niet meer van de voorstanders zijn te onderscheiden. Er is nog eene derde reden, waarom het mij aangenaam is thans het woord te mogen voeren, en die is, dat ik naar aanleiding van de rede, zoo even door den heer van Houten gehouden, wel het een en ander in het midden heb te brengen.

De geachte afgevaardigde uit Groningen is zijne rede begonnen met eene herinnering aan de discussie, nu 20 jaar geleden in deze Kamer gehouden over de census-wet van den Minister Geertsema.

Bij die discussie was ik ook aanwezig, wel niet als Kamerlid, maar als journalist op de tribune. En sinds dien tijd is er hier op het Binnenhof bijna geen debat van beteekenis gehouden of ik was daarbij tegenwoordig; maar dit durf ik wel te constateeren: onverkwikkelijker en ellendiger debat — dit woord is niet te kras — dan ik toen heb moeten aanhooren over dat census-wetje, heb ik in deze Kamer nog nooit bijgewoond.

De heer van Houten heeft er reeds aan herinnerd, het liep toen voornamelijk over f 2 meer of minder census. Onder de beste vrienden van het Ministerie waren er leden, die een amendement voorstelden om den census voor het platteland van Friesland en voor eenige andere streken op

f 28 te brengen in plaats van op f 26, zooals door den Minister was voorgesteld, en onder die beste vrienden waren er verscheidenen, die, toen het amendement geen meerderheid verwierf, stemden tegen de geheele wet. Het resultaat was dat het ontwerp tot censusverlaging met eene kleine meerderheid verworpen werd, om geen andere reden— het werd uitdrukkelijk geconstateerd — dan omdat men bang was dat bij een census van f 26 de anti-revolutionnairen in de meerderheid zouden komen en dientengevolge de neutrale school gevaar zou loopen!

Ik meende toen — en ik meen het nog — dat de liberale partij in die dagen, door zoo te handelen, eigenlijk hare eigen eer te grabbelen gooide.

Ondertusschen, niet allen deden aan dat spelletje mee, en het was vooral de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, die krachtig tegen dergelijke taktiek protesteerde in eene rede, waarvan het vooral bij dit debat nog wel de moeite waard is ze eens te herlezen. Wij liberale journalisten op de tribune waren er trotsch op — ik herinner het mij nog zeer goed — dat er ten minste één man was in de Kamer, die zijne geestverwanten, omdat zij op f 2 bleven hangen, ferm de les durfde te lezen en hun met een beroep op een bekenden kronijkschrijver toevoegde: »Gij, liberalen, zijt egoïsten, die, naar het schijnt, geen ander doel hebt, dan zelf op het kussen te blijven zitten en daarom eene zoo gematigde censusverlaging gaat verwerpen."

En de heer van Houten, hij heeft er zelf ook reeds aan herinnerd, voegde er nog bij: Mij persoonlijk zal het zelfs aangenaam zijn, indien deze wet verworpen werd, want des te beter zal ik alsdan propaganda kunnen maken voor kiesrechthervorming door middel van grondwetsherziening.

Indien ik er nog niet van overtuigd was, dan ben ik in die dagen, in 1873, overtuigd geworden, dat eene belasting-census eene volksvertegenwoordiging demoraliseert, en reeds toen dacht ik: als ik ooit het voorrecht zal hebben om af te dalen van de tribune en zitting te nemen in de Tweede Kamer, dan zal mijn strijdleus zijn: census delendus est.

Nu zit ik op deze banken reeds 17 jaren, en de census is nog niet verdwenen. Wel is door de grondwetsherziening van 1887 de mogelijkheid geopend om er verlost van te geraken, maar eerst, wanneer deze ontwerpen zullen zijn aangenomen, zal werkelijk de censusbarrière vernietigd zijn.

En nu mogen — ik wil er dit terstond bijvoegen — bij de behandeling van deze wetsontwerpen, de heer van Houten en ik niet op hetzelfde standpunt staan, als bij slot van rekening deze ontwerpen gewijzigd of ongewijzigd zullen zijn aangenomen, dan zal men hem nooit de eer kunnen onthouden, dat hij een van diegenen is geweest, die voor de beginselen in deze wet neêrgelegd, het meest propaganda heeft gemaakt.

Hoe innig vurig had ik gehoopt — mijne vrienden zullen er niet aan twijfelen, want dikwijls is mij het verwijt gedaan, dat ik te veel opportunist ben en aan de eenheid der liberale partij te veel ten offer wilde brengen — dat ook thans bij de behandeling van deze wetsontwerpen de geheele liberale partij zich als één man om de Regeering had geschaard om deze hervorming te verdedigen, en dat zij thans even eendrachtig zou zijn als dit het geval was in 1886, toen, tot groote ergernis van dr. Schaapman, aan den Minister Heemskerk de eisch werd gesteld òf heen te gaan òf zijn nieuw artikel van de Grondwet, waarin een kleine huurwaarde-census met een minimum van f 36 was gesteld, terug te nemen en den wetgever eene veel grootere vrijheid te laten.

De heer **van Houten**: Dat was geen klein minimum, wij zijn nu al op f 24!

De heer **Goeman Borgesius**: Het was ook mij te hoog, maar wij mogen niet vergeten dat in die dagen door verschillende sprekers beweerd werd, dat het er eigenlijk weinig toe deed of die huurwaardecensus van f 36 er al of niet in bleef, want dat men daarmede reeds bijna tot algemeen stemrecht kon komen.

De heer **van Houten**: Als f 36 in Amsterdam werd aangenomen.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik zeide dan dat ik vurig gehoopt had, dat de liberale partij ook thans eendrachtig zou zijn, maar deze discussie geeft tot op dezen oogenblik nog weinig verwachting dat het zoo zijn zal. Ook de heer van Houten heeft zich in en buiten de Kamer doen kennen als een bestijder van de Regeeringsontwerpen. Hij is zoo straks begonnen met te zeggen, dat hij nog altijd van meening is dat het kiesrecht, moet worden toegekend aan allen die voor zich en hun gezin in eigen onderhoud voorzien, ofschoon het mij voorkwam dat het vervolg zijner rede, toen hij sprak over bezit als noodzakelijk voorwaarde van het kiesrecht, daarmede weinig in overeenstemming was, maar hij voegde er terstond bij dat de Minister dat beginsel zoo verkeerd heeft uitgewerkt, dat het *eene valsche vlag* is geworden.

Een kras woord, dat ik vooral uit dien mond met groote verbazing vernam.

Dat de geachte afgevaardigde de uitwerking verkeerd achtte konden wij reeds lezen in de *Vragen des Tijds*, maar dat hij zoo ver ging van te spreken van eene valsche vlag was mij onverklaarbaar, omdat toch niet te ontkennen valt, dat bij slot van rekening eigenlijk de heer van Houten de vader is van de formule, die in art. 4 is neergeschreven.

In 1877 toch formuleerde hij zelf in een wetsartikel het beginsel van »voorzien in eigen onderhoud", bijna precies in dezelfde bewoordingen als thans in art. 4 te lezen zijn.

Nu weet ik wel, dat de heer van Houten in dit opzicht van een ander gevoelen is geworden; in de *Vragen des Tijds* kan men (hij heeft het zelf geschreven) lezen, dat hij, vooral ten gevolge van de critiek in de dagbladen, overtuigd is geworden van de practische onuitvoerbaarheid van zijn eigen voorstel. Daarin is op zich zelf niets bevreemdends, maar als men zelf vroeger gemeend heeft, dat de beste uitwerking van een beginsel juist moest zijn zooals de Minister het nu voorstelt, dan deed men mijn inziens toch beter, zich van dergelijke krasse uitdrukkingen, als van het gebruik van eene valsche vlag, te onthouden.

Tegen de formule, zooals zij thans in artikel 4 wordt voorgesteld, heeft de heer van Houten vooreerst een grondwettig bezwaar. Dat had ik niet verwacht. In de *Vragen des Tijds* werd ten minste nog gezegd, dat het grondwettig bezwaar alleen maar van formeelen aard was, en nu heet het, dat reeds op grond van strijd met de Grondwet, het artikel, zooals het thans luidt, beslist onaannemelijk moet worden geacht.

Ondertusschen zal het ook aan de aandacht der Kamer niet ontgaan zijn, dat de heer van Houten het grondwettige bezwaar, zooals het achtereenvolgens door de heeren Röell, Mees en van der Kaay is ontwikkeld en geformuleerd, niet alleen heeft losgelaten, maar hij dit als onjuist heeft gebrandmerkt.

De heer Röell zeide: »er is geen kenteeken van welstand in art. 4 te vinden, want het eigenaardige van een kenteeken is juist dat het uiterlijk waarneembaar is en geen bewijs noodig heeft; dat het voorzien in eigen onderhoud nog bewijs behoeft toont het beste aan, dat hier geen kenteeken is."

Dat die redeneering onjuist is, werd reeds door de heeren Rink en Veegens aangetoond; ware zij juist dan zou ook art. 3 ongrondwettig zijn, want ook daar wordt een bewijs van het kenteeken gevorderd, en toch is door niemand de ongrondwettigheid van het kenteeken van art. 3 (de kennis van lezen en schrijven) zelfs beweerd geworden.

De heer **van Karnebeek**: Ongrondwettig niet, maar niet voldoende.

87ste VERGADERING. — 4 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik geloof inderdaad dat die opmerking van den heer van Karnebeek hier weinig ter zake afdoet. De vraag, of de bepaling van art. 3 *voldoende* is, zou ons brengen in eene categorie van geheel andere bezwaren; en ik bespreek op dit oogenblik alleen de quaestie der ongrondwettigheid.

De heer van Houten erkent dan ook dat de redeneering van den heer Röell niet opgaat en vergoelijkend sprak hij van een lapsus linguae. Het spreekt vanzelf — zoo ongeveer liet hij zich uit — dat voor elk kenteeken een bewijs noodig is, maar — let wel! — volgens den heer van Houten is het welstandskenteeken van artikel 4 juist geen kenteeken, omdat niet als eisch wordt gesteld dat men het bezit er van moet bewijzen, maar eenvoudig aanneemt, dat ieder er aan voldoet die niet bedeeld is. Dus juist het omgekeerde van hetgeen door den heer Röell en anderen betoogd werd.

Gevoelt de geachte afgevaardigde uit Groningen niet tot welke spitsvondige onderscheidingen men komt, als men die formeel grondwettige bezwaren zoo hoog doet klinken? Hier hebben wij nu eenige leden die met elkander in overleg zijn getreden en te zamen een amendement willen indienen, ook om het zoogenaamd grondwettig bezwaar weg te nemen, en van wie nu blijkt dat zij juist, wat den grondslag van dat bezwaar betreft, elkander lijnrecht tegenspreken. Ligt de conclusie niet voor de hand, dat het bezwaar zelf nog in nevelen gehuld is?

Trouwens, de redeneering is al even onjuist als die van den heer Röell. Het is waar, een positief bewijs van te voorzien in eigen onderhoud wordt niet gevorderd, maar waar staat geschreven dat dit noodig is? Waarom zou men in deze niet met een negatief bewijs kunnen volstaan?

En als nu de heer van Houten zegt: er zijn velen die niet tot de officieel bedeelden behooren en toch niet in eigen onderhoud voorzien, dan zal ik dat niet tegenspreken; dat bewijst echter alleen dat kenteeken en bewijs elkander niet volkomen dekken; maar wat heeft dat te maken met de quaestie der grondwettigheid? Trouwens bij elk bewijs dat men vordert zal men op hetzelfde bezwaar stuiten. Zelfs als de heer van Houten betaling van belasting in de wet wist te krijgen, dan zouden er toch nog altijd zijn die wèl belasting betalen maar toch niet in eigen onderhoud voorzien.

Zooals ik zeide: grondwettige bezwaren had ik van den heer van Houten in 't geheel niet verwacht. Ik meende dat hij met mij van meening was dat bij de grondwetsherziening er een strijd werd gevoerd tusschen twee richtingen, de eene — waartoe hij zelf behoorde — die meende dat ieder als kiezer moet worden toegelaten die niet op bepaalde gronden voor uitsluiting in aanmerking komt, de andere die pleitte voor een attributief kiesrecht —, en dat de leden van de eerste richting zich ten slotte met een attributief kiesrecht hebben tevreden gesteld, omdat aan den wetgever eene zoo groote mate van vrijheid werd gelaten, dat het eigenlijk op hetzelfde neerkwam en men toch met de toekenning van het kiesrecht zoo ver kon gaan als men wilde.

Ik zal er niet meer van zeggen, Mijnheer de Voorzitter, maar de heer van Houten zal wel begrijpen, waarom ik mij heb verbaasd, dat ook *hij* met grondwettige bezwaren is komen aandragen.

Intusschen zijn hoofdbezwaar ligt ook elders, want hij zeide: al had ik geen grondwettige bezwaren, zoo zou ik mij met deze ontwerpen in het geheel niet kunnen vereenigen, omdat niet uitgesloten worden *de onvermogenden die niet bedeeld zijn.*

Ik had gedacht dat wij nu eene nadere omschrijving zouden krijgen van het begrip: *onvermogend.* Wie moeten tot de niet-bedeelde onvermogenden worden gerekend? Op die vraag hebben wij geen antwoord bekomen. Wel heeft de heer van Houten ook thans weder, evenals in zijn artikel in de *Vragen des Tijds*, gesproken van landloopers en bedelaars, die het kiesrecht niet moeten hebben. Maar daarover kan het verschil niet loopen, want het is de vorige dagen reeds gebleken, dat ook warme voorstanders van dit wetsontwerp gaarne willen medewerken om, voor zoover dat mogelijk is, dergelijke personen van het kiesrecht uit te sluiten. Dat echter het aantal landloopers en bedelaars, die volgens de bepalingen van dit ontwerp wel kiezer zouden worden, verbazend groot zal zijn, kan ik volstrekt niet toegeven.

Vergeten mogen wij niet dat er in ons land 1 100 000 mannelijke meerderjarige burgers zijn en dat op zijn hoogst volgens deze kiesregeling 800 000 ingezetenen op de kiezerslijsten zullen komen. Onder die 300 000 uitgeslotenen zal men nu toch wel de meeste landloopers en bedelaars aantreffen; want het zijn zeker nu juist geen personen uit hoogere kringen, die aan de eischen der kiesbevoegdheid niet kunnen voldoen. Maar hoevelen zouden er dan nog overblijven? Men zal toch zeker niet willen beweren dat bijna de helft van ons volk tot die klasse van proletariers behoort?

Blijkbaar echter wilde de heer van Houten — dat bleek uit het vervolg van zijne rede — veel verder gaan; want hij wil allen uitsluiten, die geen belasting betalen, geene woning van zekere huurwaarde bewonen en niet over een klein kapitaaltje op een spaarbankboekje bijv. kunnen beschikken.

Moeten die nu allen als onvermogenden worden beschouwd, en, zoo ja, waarom mogen die onvermogenden, die met moeite den strijd om het bestaan strijden maar zich toch nog van bedeeling weten vrij te houden, niet meestemmen?

In de eerste plaats antwoordt daarop de heer van Houten: de Grondwet wil welstand, en welstand is niet denkbaar zonder bezit.

Waar blijft dan nu het vereischte dat het voldoende is in eigen onderhoud te voorzien? Maar er is meer. Over dat nauwe verband tusschen welstand en bezit heeft de heer van Houten vroeger wel iets anders gedacht, zooals bleek bij de grondwetsherziening van 1887. De Minister Heemskerk had toen namelijk zoo terloops gezegd, dat hij een gewoon werkman, die geregeld in het onderhoud van zich en zijn gezin voorziet, geen voldoenden maatschappelijken welstand toekent, tenzij hij zich eenig kapitaal heeft weten te verschaffen; en de heer van Houten vatte daarop vuur en zeide, dat hij zich met de formule van het grondwetsartikel niet zou kunnen vereenigen, indien de wetgever niet vrij zou zijn bij een werkman maatschappelijken welstand aan te nemen, als deze niet in het bezit was van een huisje of van een spaarbankboekje.

»Wel moet ik nu reeds de opmerking maken, dat gisteren door de Regeering eene toelichting is gegeven, die inderdaad weder aan deze formule eene andere beteekenis geeft, dan men na het laatste Staatsstuk van de Regeering uitgegaan kon vermoeden. Toen was het enkel het denkbeeld om door den eisch van maatschappelijken welstand de proletariërs uit te sluiten, gisteren is de Regeering daarop teruggekomen — zoo is het ook door de verslaggevers der bladen begrepen — en moet men eene zekere mate van gegoedheid, een zeker bezit van kapitaal kunnen aanwijzen, om aan de voordeelen van het artikel deelachtig te kunnen worden. Het is bij gelegenheid, *dat de Minister sprak over huisjes en spaarboekjes, die iemand moest bezitten om de qualificatie te verdienen, maatschappelijken welstand te hebben verworven.*"

Zoo sprak de heer van Houten in 1887; — toen was hij verontwaardigd dat men van een werkman, om kiezer te worden, huisjes en spaarbankboekjes zou moeten vorderen — en heden heeft hij verklaard dat hij onmogelijk zou kunnen medewerken om burgers tot kiezers te maken die niets bezitten, al behooren zij ook niet tot de bedeelden; thans zijn het ook juist de huisjes en spaarbankboekjes die dienst moeten doen om de niet-bezitters te weren van de stembus.

En waarom wil dan nu de geachte afgevaardigde uit Groningen de »onvermogenden", de niet-bezitters uitsluiten? Voornamelijk uit vrees voor corruptie, voor omkooperij op groote schaal, omdat het zijns inziens ligt in de menschelijke natuur dat een arme meestal voor de verleiding bezwijkt.

Ik zeg dit niet om een smet te werpen op eene bepaalde klasse voegde hij er bij, volstrekt niet; ik releveer eenvoudig een feit. Onze rechters zijn onomkoopbaar, maar zou men daarop nog kunnen vertrouwen als de traktementen niet meer op tijd werden uitbetaald?

Mijnheer de Voorzitter! Met verbazing heb ik dat alles aangehoord. Als het waar was zou het al heel treurig zijn, maar het is gelukkig niet zoo. Als de rechters omkoopbaar werden zoodra zij geen traktement meer kregen, dan zou hetzelfde het geval zijn met Kamerleden. Welnu, de heer van Houten heeft reeds 25 jaren in de Kamer zitting gehad, en met gerustheid durf ik hem vragen: zoudt gij meenen dat ook maar één van uwe medeleden, gegoed of niet gegoed, zich zou laten omkoopen of uit eigenbelang tegen zijne overtuiging zou stemmen, als de maandelijksche toelage achterwege bleef? En als de geachte afgevaardigde mij mocht willen tegenwerpen, dat de leden dezer Kamer in den regel ook niet van die f 2000 behoeven te leven, dan moet ik er bij voorbaat op wijzen, dat er wel degelijk leden zijn en niet de minsten onder ons, die inderdaad met die f 2000 moeten rondkomen, en die toch — daar ben ik ten volle van overtuigd — ook al ontvingen zij in 't geheel geen schadeloosstelling meer — elke poging tot omkooping met verontwaardiging zouden afwijzen — zoo al iemand — wat ik ook niet aanneem — het zou durven wagen een dergelijk beleedigend aanbod te doen.

De heer van Houten heeft gezegd dat hij geen smaad wilde werpen op de lagere klasse; dat zijne bedoeling niet aldus geweest is neem ik gaarne aan, maar door te spreken zooals hij heden deed, door de neiging om zich te laten omkoopen, als iets zeer normaals voor te stellen, heeft hij inderdaad, zonder het te willen, een smaad geworpen op het geheele volk, en ik ben overtuigd dat hij niet zoo zou spreken als hij beter bekend was met hetgeen er omgaat in de verschillende kringen der Nederlandsche maatschappij. Verkeerde hij meer ook te midden van de lagere klassen, dan zou hij stellig tot de ervaring komen niet alleen dat er veel, zeer veel eerlijke armoede is, maar ook dat de meeste onvermogenden, indien zij hun geld boden voor hunne stem, liever de omkoopers het geld voor de voeten zouden gooien dan zich te vernederen door het aan te nemen.

Ook in ons land ontbreekt corruptie helaas niet geheel — maar ten stelligste ontken ik dat zij afhankelijk zou zijn van stand of vermogen; karakterlooze individuen vindt men in alle kringen, maar onder de armen niet meer dan onder de rijken. Wat de een misschien doet uit geldgebrek, doet de ander om een trapje hooger te komen op den maatschappelijken ladder. En bovendien — geen omgekochten zonder omkoopers; de laatsten nu zal men wel uitsluitend onder de hoogere standen vinden, en indien het werkelijk waar ware, dat zoo velen onder de meergegoeden voor omkooperij niet terugdeinzen om hunne voorrechten te behouden, dan zou dat juist bewijzen hoe dringend noodig het is dat er eens wat nieuw bloed komt in het kiezerskorps.

Vindt derhalve de heer van Houten het bedenkelijk het kiesrecht ook toe te kennen aan onvermogenden, omdat hij vreest voor corruptie en omkooping, naar zijne meening hebben zij ook geen belang bij toekenning van kiesrecht. De onvermogenden zullen van het kiesrecht geen voordeel hebben, zeide hij, dan voor zoover zij òf worden omgekocht òf door het stemrecht den sleutel krijgen van Rijks- en gemeentekas.

Ik wensch in de eerste plaats op te merken, dat het eene argument het andere eigenlijk te niet doet. Immers als werkelijk omkooperij op groote schaal zou plaats vinden, dan zouden de onvermogenden ook den sleutel niet krijgen van Rijks- of gemeentekas, want die sleutel zou dan blijven in handen van de meergegoeden, de omkoopers.

De heer **van Houten**: Het is ook plutocratisch; door hun het stemrecht te geven geeft gij macht aan het geld!

De heer **Goeman Borgesius**: De heer van Houten schijnt mijn argument niet goed te vatten, want hij antwoordt, achter mij gezeten, het is ook plutocratisch; door hun het stemrecht te geven geeft gij macht aan het geld; maar ik heb alleen dit gezegd: het gaat niet aan *te gelijker tijd* te beweren, dat de onvermogenden door het stemrecht ten eigen voordeele de beschikking zullen krijgen over Rijks- en gemeentekas, en tevens dat zij zullen worden omgekocht en stemmen zullen zooals de meergegoeden het willen. Het is toch duidelijk, dat het ééne het andere uitsluit. Als zij stemmen op aanwijzing der meergegoeden, dan zullen zij zeker niet in het bezit komen van bovengenoemden sleutel.

Ik voor mij vrees dan ook noch het één noch het andere. Omkooping zal onder het couloirstelsel nog minder voorkomen dan tegenwoordig, en dat eene vertegenwoordiging, uit zeer uitgebreid kiesrecht voortgesproten, minder zuinig met de financiën omspringt dan indien beperkt kiesrecht de grondslag is — dat moet nog bewezen worden.

Maar *wel* hebben naar mijne overtuiging ook de onvermogenden grootelijks belang bij het kiesrecht. Het kiesrecht, zeide de heer van Houten, zal toch den welstand niet vermeerderen. Toen hij dat zeide, nam ik de vrijheid eene kleine interruptie te doen en hem toe te voegen: dat kiesrecht wel invloed uitoefent op welstand, is hier in deze Kamer vroeger herhaaldelijk aangetoond door den heer van Houten zelf.

Ja maar, was het antwoord, het kiesrecht zal den arme toch geen brood verschaffen. Nu, dat laatste is volkomen waar; ik geloof dat de groote meerderheid van de lagere klassen dat ook wel begrijpen zal, maar dat is hier de quaestie niet. De vraag waarop het aankomt is deze: zal in de toekomst door het verleenen van het stemrecht aan de lagere klassen invloed worden uitgeoefend op hun *oeconomischen toestand.*

Welnu, hoe groot die invloed is, geloof ik, is in deze geheele discussie nog niet zoo duidelijk en goed aangetoond als dit den 29sten September 1885 is gedaan door den geachten afgevaardigde uit Groningen zelf. Toen was ook beweerd, ik meen wel door den heer Ruys van Beerenbroek, dat men de werklieden bedroog indien men zeide dat hunne financieele positie door het stemrecht zou kunnen verbeteren. De heer van Houten nam toen terstond het woord om daartegen met kracht te protesteeren. Ik heb, zoo ongeveer sprak hij bij die gelegenheid, een artikel geschreven over de verdeeling van den rijkdom en daarin aangetoond, dat de wetgeving op die verdeeling een overwegenden invloed uitoefent, en dat juist onder het tegenwoordig rechtssysteem, onder den invloed van het beperkte kiesrecht, eenzijdig de meer gegoede klassen worden bevoordeeld. En daarin zal geen verandering komen zoolang men aan de lagere klassen geen kiesrecht verleent. Ik geloof dus — zoo eindigde de heer van Houten zijne rede — dat het eene zeer onjuiste stelling is om te beweren dat de regeling van het kiesrecht niet van invloed zou zijn op den economischen toestand van de arbeidende klassen.

Is nu echter de heer van Houten een onbepaald tegenstander van deze wetsontwerpen? Dat zou ik vooralsnog niet durven beweren, Mijnheer de Voorzitter; ook hij heeft herhaald wat zijne vrienden reeds hadden gezegd: wij zullen amendementen indienen van vriendschappelijke strekking. Ondertusschen, Mijnheer de Voorzitter, de wijze waarop die geachte afgevaardigde die vriendschappelijke strekking nader omschreef, was wel eenigszins anders dan wij dezer dagen, bijv. uit den mond van den heer van der Kaay, hebben gehoord, want de vriendschappelijkheid van die amendementen zou volgens den heer van Houten daarin gelegen zijn, dat allicht voor de Regeering nog gered zou worden wat te redden is, want dat deze ontwerpen toch geen meerderheid zullen krijgen.

Mijnheer de Voorzitter, ik betwijfel wel eenigzins of dat negatieve bewijs van het kenteeken van vriendschappelijkheid den Minister wel volkomen zal hebben overtuigd dat men het met hem en zijn ontwerp zoo goed meent. Bovendien, wat geeft den heer van Houten het recht nu reeds te beweren, dat deze wetsontwerpen met de daarin

opgenomen kenteekenen (dat die kenteekenen voor verbetering en aanvulling vatbaar zijn zal ik straks zelf betoogen) geen meerderheid kunnen halen? De heeren van der Kaay en van Houten hebben gesproken ook namens eenige vrienden, maar zoo groot is dat aantal toch zeker niet, dat zij recht hebben van eene meerderheid te spreken. Zie, Mijnheer de Voorzitter, indien zij hadden kunnen en mogen spreken uit naam van *alle* vrienden aan deze zijde der Kamer gezeten, dan zouden werkelijk de kansen zeer slecht staan, maar dat dit in de verste verte niet het geval is, de heer van Houten zal de eerste zijn om het mij toe te geven.

Hoe dit zij — er zijn in elk geval leden die de voorstellen veel heftiger hebben bestreden dan de geachte afgevaardigde uit Groningen. Maar ook de heftigste bestrijders spreken toch nog van een ernstig verlangen naar gemeen overleg. Als ik echter zie dat *zelfs* de heer Beelaerts van Blokland, na eerst een uur lang ons de verschrikkelijke gevolgen van een zeer uitgebreid kiesrecht in de zwartste kleuren te hebben geschetst, nog den moed heeft om de woorden »gemeen overleg" in den mond te nemen, en daarbij glimlachend de hand toesteekt aan den heer van der Kaay, als den besten vriend van den Minister, die het zoo goed met hem voor heeft, — dan kan ik niet ontkennen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik met betrekking tot zulk gemeen overleg wel wat pessimistisch gestemd ben. De heer Beelaerts van Blokland is zelfs zoo ver gegaan van aan den Minister uit louter vriendschap een goeden raad te geven en hem te zeggen: vertrouw toch meer op uwe beste en oudste vrienden, zooals de heeren van der Kaay en de Beaufort, dan op mannen als de heeren Kerdijk en Heldt.

Mijnheer de Voorzitter! Aan den heer Beelaerts van Blokland, die zoo goed op te hoogte schijnt te zijn wie tot de ware en wie tot de minder ware vrienden van den Minister moeten gerekend worden, zou ik wel eene vraag willen doen. Zij is deze: Waaraan ontleent gij het recht om te beweren dat bijv. de heer van der Kaay, *ook met betrekking tot deze herziening* een betere vriend van den Minister zou zijn dan de heer Kerdijk? Zal ik misschien een antwoord krijgen in den geest als reeds eenigermate is gedaan door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, en zal de heer Beelaerts mij misschien zeggen dat het niet van vriendschap getuigt als men den Minister aanraadt niets toe te geven en niets te offeren op het altaar van het gemeen overleg?

Als dat het antwoord mocht zijn, dan heb ik aanstonds eene wedervraag: waar toch zijn in deze Kamer de mannen, noem ze mij, die den Minister aanraden om halstarrig te zijn, om alle wijzigingen af te slaan en zoo goed als niets in deze ontwerpen te veranderen?

De heer **van Houten**: Met Tak door dik en dun, dat is het parool van de Liberale Unie.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ook al ware dat waar, dan zou de heer van Houten nog in de verste verte niet gerechtigd zijn om te zeggen dat het daarom ook het parool is van de voorstanders dezer ontwerpen in deze Kamer. Maar bovendien, het is ook niet het parool van de Liberale Unie. Het tegendeel is waar. De Liberale Unie heeft niet verklaard dat ongewijzigde aanneming dezer ontwerpen gewenscht is, maar alleen dat aanneming *in hoofdzaak* ongewijzigd door 's lands belang wordt geëischt. Dat is toch heel wat anders dan door dik en dun gaan.

Het verwijt dat er in deze Kamer onbepaalde voorstanders zouden zijn die niets zouden willen wijzigen, heeft mij dan ook ten zeerste verbaasd. Het eerst is dat verwijt uitgesproken door den heer Mees, die anders zijne woorden nog al wikt en weegt, toen hij zeide, dat de voorstanders alle bezwaren wegredeneeren en tot leuze nemen:

Ich habe meine Sache auf Nichts gestellt
D'rum ist mir so wunderwohl in dieser Welt.

Tot die soort van voorstanders wenscht ik niet gerekend te worden. Ingenomenheid met deze ontwerpen maakt mij niet blind voor het onvolkomene en voor het gebrekkige, dat ook dezen wetgevenden arbeid aankleeft. Wel weet ik zeer goed dat wanneer men ingenomen is met het hoofdbeginsel, wanneer men meent dat te recht eene finale uitbreiding is voorgesteld, en dat de Regeering den juisten weg is ingeslagen, dat men dan aan de bezwaren aan techniek en structuur ontleend niet licht zulk eene overwegende kracht toekent als voor het geval men met de beginselen van het ontwerp minder is ingenomen, doch ondanks dit alles meen ik, dat de voorstanders van deze ontwerpen niet alleen bevoegd maar zelfs verplicht zijn naar hunne beste krachten mede te werken tot verbetering en aanvulling der voorgestelde bepalingen.

Intusschen, de heer Mees heeft zich niet tot algemeenheden bepaald, maar iemand met name aangewezen als één van die halstarrige voorstanders, namelijk den heer Kerdijk.

Onbegrijpelijk! Immers de heer Kerdijk had even vóór den heer Mees eene rede gehouden waaruit precies het tegendeel bleek.

Het is volkomen waar dat de heer Kerdijk in een uitvoerig betoog, waaraan zeker ook de tegenstanders wel hulde zullen willen brengen, de voordeelen van deze kiesrechtregeling heeft uiteengezet; waar is het ook dat hij de bestrijders van overdrijving heeft beschuldigd, maar het is tevens waar dat hij gewezen heeft op zwakke punten, waarin, naar zijne meening, wijziging behoorde te komen. Als zoodanig noemde hij: 1°. dat hij veroordeelde landloopers en bedelaars zou willen uitsluiten; 2°. dat meer waarborgen moesten worden gezocht, dat de bedeelden die volgens deze wet — en ook volgens de Grondwet — het kiesrecht niet mogen hebben, ook werkelijk zooveel mogelijk allen worden buitengesloten.

En wanneer nu misschien de heer Mees mij zal antwoorden: dat is alles wel waar, maar dat zijn toch geen ingrijpende wijzigingen, zooals ik die wensch, zij tasten de kenteekenen, als zoodanig, niet aan; gij wilt slechts wijziging in het kader der voorstellen, terwijl wij daarentegen geheel andere nieuwe kenteekenen verlangen, — dan kan ik daarvan alleen zeggen, dat ik mij niet meer tot de voorstanders zou durven rekenen, indien ik de beide kenteekenen geheel verkeerd en onaannemelijk vond. Immers, de hoofdvraag is voor de Regeering niet geweest: hoeveel kiezers er zullen zijn, maar welke kenteekenen in het wetsontwerp moeten worden gesteld. Die kenteekenen beschouw ik dan ook juist als de kern van de voorstellen. Vervangt men die kenteekenen door andere, wat blijft er dan van de voorgestelde regeling over? Dan wijzigt men niet meer in het kader van het ontwerp, maar dan plaatst men een ander stelsel tegenover dat van de Regeering. Mij dunkt, de heer Mees moet dit bij nadere overweging zelf inzien. Zijn verwijt aan het adres der voorstanders heeft mij dan ook te meer bevreemd, omdat hij in het begin zijner belangrijke rede zoo juist het goede standpunt aangaf toen hij zeide: »Het komt mij voor, dat wij bij het beoordeelen van kiesrechtontwerpen ons hebben te stellen op hetzelfde standpunt, waarop wij ons moeten plaatsen bij de behandeling van belastingontwerpen. Evenmin als daarbij, kunnen wij hier iets absoluut goeds verwachten, wij hebben slechts te vragen naar het relatief goede".

Volkomen juist! Maar dan wil het mij ook met alle bescheidenheid voorkomen, dat de heer Mees zelf zich in het vervolg zijner rede aan zijn waarschuwend woord niet al te strikt heeft gehouden. Immers, wanneer hij had kunnen besluiten zich te plaatsen op het standpunt, dat telkens door hem bij de behandeling van belastingontwerpen is ingenomen, dan zou hij zeer zeker tot eene geheel andere conclusie zijn gekomen. Reeds sinds jaren was de heer Mees, met mij, overtuigd, dat het op belastinggebied een dringende eisch des tijds was om het roerend vermogen door eene directe heffing te treffen, en meende hij met alle kracht daarvoor te moeten opkomen. En of nu eene algemeene of eene gesplitste inkomstenbelasting, eene rente- of eene effectenbelasting werd voorgesteld — gij zelf, Mijnheer de Voorzitter, hebt het in uw kort ministerieel leven onder-

vonden — altijd stond de heer Mees op de bres om de Ministers te steunen. Niet dat hem de vorm, het omkleedsel onverschillig was, maar hij meende dat men, om quaestiën van techniek en structuur het hoofdbeginsel niet uit het oog mocht verliezen.

En thans? Thans, nu het geldt de regeling van het kiesrecht, wordt door denzelfden afgevaardigde overwegende beteekenis gehecht aan structuur en techniek. Thans verklaart hij reeds deze voorstellen beslist onaannemelijk, omdat de grondslag niet goed is? Neen, omdat het omkleedsel hem te broos is. Zou hij — mag ik vragen — niet veel gemakkelijker daarover heenstappen, indien hij thans even warm was voor kiesrechtuitbreiding als vroeger voor belastinghervorming?

Ik weet wel, dat de heer Mees geen tegenstander is van kiesrechtuitbreiding, maar hij is toch op dit punt een weinig vreesachtig; hij verklaart groote uitbreiding wel wenschelijk, maar voegt er terstond bij, dat de Regeering met die uitbreiding veel te ver gaat. Is die bijvoeging niet reeds het beste bewijs, dat de bezwaren van den heer Mees verder reiken dan alleen het omkleedsel?

Ik zeide reeds, dat ook naar mijne overtuiging deze ontwerpen wijziging behoeven, en ik vestigde reeds de aandacht op twee punten door den heer Kerdijk aangegeven: de quaestie van de uitsluiting van veroordeelde bedelaars en landloopers, en het scheppen van meer waarborgen, dat *alle* bedeelden ook werkelijk zullen worden uitgesloten.

Over beide punten een kort woord. Ook mij komt het voor, dat behalve de bedeelden en behalve degenen die niet op de bevolkingsregisters voorkomen, ook niet geacht moeten worden in hun eigen onderhoud te voorzien allen. die wegens bedelarij of landlooperij zijn veroordeeld. Ik vestig er de aandacht op, dat ik niet spreek van uitsluiting van bedelaars, maar dat ik dezen wensch opgenomen te zien onder hen, die geacht worden niet in eigen onderhoud te voorzien. Ik leg daarop den nadruk naar aanleiding van eene opmerking van den heer van der Kaay. De uitsluiting van bedelaars en landloopers — zoo sprak de heer van der Kaay — wordt wel door den heer Kerdijk aanbevolen, maar ik hecht daaraan zeer weinig waarde, want de heer Kerdijk weet wel, dat de Grondwet niet toelaat de uitsluitingen nog te vermeerderen. Dat bezwaar vervalt vanzelf door de landloopers nu niet te brengen in art. 5 (de uitsluitingen) maar in art. 4 (het welstandsartikel).

Maar, zal men zeggen, gij noemt alleen de *veroordeelde* bedelaars en landloopers en hoevelen loopen er van dat soort niet rond zonder veroordeeld te zijn? Ik ontken dit niet, Mijnheer de Voorzitter, maar hoe zal het mogeijk zijn hun het kiesrecht te onthouden, zoolang de bedelarij of landlooperij nog niet evident genoeg is om tot vervolging over te gaan? Men bedenke bovendien, dat dit bezwaar zich voordoet onder elk stelsel. In het *Handelsblad* van heden wordt terecht betoogd, dat zelfs in het stelsel van de heeren de Beaufort en van der Kaay — ook al neemt men belasting- en woningcensus tot grondslag — tal van bedelaars en landloopers niet van het kiesrecht verstoken blijven.

Ik zou overigens nog iets verder willen gaan dan de heer Kerdijk en niet alleen willen uitsluiten allen die een vonnis van landlooperij en bedelarij op hunne rekening hebben; maar ook allen, wier minderjarige kinderen of vrouw wegens een van die misdrijven zijn veroordeeld. Nu weet ik wel, dat het voor den vader soms moeilijk is te voorkomen, dat een kind nu en dan om eene aalmoes de hand uitsteekt, maar ik geloof ook, dat daar, waar de desorganisatie van het gezin zóó groot is, dat vrouwen en kinderen wegens bedelarij of landlooperij met den strafrechter in aanraking komen, dat, zeg ik, daar alle reden bestaat om aan het hoofd van het gezin het kiesrecht te ontnemen.

En laat ik er maar terstond bijvoegen, naar mijne meening geldt dit alles evenzeer voor veroordeelde dronkaards.

Ironisch heeft hedenmorgen de heer van Houten gesproken van den beroemden Mol te Workum. Welnu, hij zal dan uit die rede gezien hebben, dat ook deze vertegenwoordiger van den arbeid, ofschoon warm voorstander van deze wet, toch het aantal uitsluitingen wel iets wilde vermeerderen, speciaal door daaronder op te nemen veroordeelde dronkaards

Is het dus, mijns inziens, van veel belang, dat art. 4 in dien geest wordt aangevuld, van evenveel belang acht in het, dat de bedeelden, die de Regeering wil uitsluiten, ook werkelijk allen zullen uitgesloten worden. Naar mijne overtuiging is dat volgens de Regeeringsontwerpen, zooals zij voor ons liggen, volstrekt niet verzekerd. Een van de groote voordeelen van de ontwerpen der Regeering acht ik voor mij hierin gelegen, dat bij aanneming dezer wetten de uitbreiding van het getal kiezers geleidelijk zal gaan zonder nadere wettelijke regeling. Naarmate het getal van hen, die kunnen lezen en schrijven, grooter wordt en het getal der bedeelden afneemt, zullen wij zonder wetswijziging langzamerhand komen tot algemeen stemrecht, ten minste dit stemrecht zeer dicht naderen.

Zooals het ontwerp van wet er nu ligt, is het echter wel te vreezen, dat wij de eerste jaren het omgekeerde verschijnsel zullen beleven; dat nl., indien op dit punt geene wijziging in de wet wordt gebracht, er in het eerste jaar veel meer kiezers zullen komen dan later, omdat vele armbesturen de lijsten nog niet volledig zullen hebben ingevuld, omdat op vele lijsten de tijdelijk bedeelden nog niet zullen voorkomen, en omdat sommige besturen of vereenigingen, die op de officieele lijst behoorden te staan, er nog niet zijn opgebracht. Na 2 à 3 jaar zou dat allengs beter worden, maar de eerste lijst zou zoodoende véél meer kiezers bevatten dan de tweede of volgende. Dat kan niet wenschelijk zijn, en daarom moet men waarborgen zoeken, dat van den beginne af alle bedeelden worden uitgesloten. Als men vraagt op welke wijze dit zoude zijn te vinden, dan antwoord ik: op de wijze, zooals, naar ik meen, reeds door den heer Kerdijk is aangegeven.

Er zal mijns inziens geen overwegend bezwaar zijn, om bij de aanvraag op het stadhuis ook de verklaring te vorderen dat men in het laatste jaar geen bedeeling in den zin der wet heeft genoten. Natuurlijk zou dan tegen het afleggen eener valsche verklaring straf bedreigd moeten worden.

En wanneer men mij toevoegt: dit zou wel helpen voor den eersten keer, maar niet voor later, dan antwoord ik: het komt mij voor dat er geen overwegend bezwaar is die verklaringen ook later in dezen of genen vorm te doen herhalen. Eerst meende ik dat het aangewezen middel daarvoor zou zijn om bij elke stemming de presentielijst tevens te doen dienen tot onderteekening van eene nieuwe verklaring, dat men niet bedeeld is. Maar dit zou toch niet practisch zijn. Er zou veel voor te zeggen zijn om liever de geheele presentielijst weg te laten, want dat teekenen op de presentielijst zou veel tijd kosten en de identiteit van de kiezers kan evengoed gecontroleerd worden door het meebrengen van den oproepingsbrief verplichtend voor te schrijven.

En zou dan een dergelijke oproepingsbrief niet tevens dienst kunnen doen voor eene nieuwe verklaring dat men nog aan de eischen der kiesbevoegdheid voldoet? Op dien brief zou eene dergelijke verklaring kunnen worden afgedrukt en aan de kiezers de verplichting opgelegd om, voordat zij tot stemming overgaan, aan den voorzitter van het stembureau die verklaring, *door hen onderteekend*, af te geven.

Ik zal niet beweren, dat dergelijke regeling geheel zonder practische bezwaren zoude zijn, maar zouden de voordeelen niet tegen de bezwaren opwegen? Weet men echter een beter middel om hetzelfde doel te bereiken, het zal mij zeer aangenaam zijn het te vernemen.

Met het oog op de van vele zijden aangevoerde bezwaren zouden nog andere wijzigingen in aanmerking komen. De heeren Farncombe Sanders en Veegens hebben reeds enkele genoemd. Vooral op hetgeen laatstbedoelde afgevaardigde over een speciaal maar zeer belangrijk punt heeft in het

midden gebracht, wensch ik nog eens de bijzondere aandacht mijner medeleden te vestigen. Overtuigend heeft mijns inziens de heer Veegens aangetoond, dat het rationeel en billijk is dat een hoofd van een gezin gemakkelijker kiezer wordt dan iemand die nu bij dezen dan bij genen inwoont en nog geen gevestigde positie heeft. Daarom gaf hij in overweging eene wijziging van deze strekking, dat niet-hoofden van gezinnen minstens zes maanden in dezelfde woning en in hetzelfde gezin moeten hebben vertoefd alvorens op de kiezerslijst te worden geplaatst. Door art. 4 in dien geest aan te vullen zou ongetwijfeld weer een stap gedaan worden in de richting om zwervers en landloopers zooveel mogelijk uit te sluiten. Of is het niet waar, dat onder die categorie velen worden gevonden, die nooit zes maanden achtereen ergens blijven, maar nu eens hier dan daar leven van den afval van anderer arbeid?

Ik wensch hier nog bij op te merken, dat indien art. 5 en enkele andere artikelen werden gewijzigd in bovengenoemden geest, naar mijne meening ook publiekmaking van de lijsten der bedeeling, als onnoodig voor de controle, zonder bezwaar uit de wet kon worden gelicht. En dat vooral na de aanneming der vermogensbelasting, waarbij geheimhouding is opgelegd, die publiekmaking tegenover de bedeelden, alleen met het oog op de uitsluiting van het kiesrecht, een vrij odieus karakter zou hebben, valt moeilijk te ontkennen, terwijl tevens sommige armbesturen en diaconieën ernstig bezwaar hebben de namen hunner bedeelden, vooral van de tijdelijk bedeelden, openbaar te maken. Kan die twistvraag thans worden vermeden en tot de herziening der armenwet worden uitgesteld, zoo zou dat zeker in het belang der zaak zijn.

Vraagt men mij nu of ik zou meenen dat de boven in overweging gegeven wijzigingen ook bij anderen instemming zullen vinden, dan antwoord ik dat ik over al deze punten met eenige staatkundige vrienden in overleg ben getreden, en dat het bovenstaande in hoofdzaak het resultaat is van dat overleg. Misschien is zelfs in dezelfde richting nog meer te doen. Gaarne zullen wij ons vereenigen met alle veranderingen, waarvan men kan aantoonen, dat het werkelijk verbeteringen zullen zijn, waarbij wordt voortgewerkt op de grondslagen van het Regeeringsontwerp, en waarbij aan rechtmatige bezwaren wordt te gemoet gekomen. Wij hebben ons op het standpunt geplaatst, dat wij aan den eenen kant gaarne willen meewerken om de voorgedragen regeling meer aannemelijk te maken, maar met de Regeering willen wij eene finale kiesrechtuitbreiding en het is ons niet te doen om het aantal kiezers te beperken.

Wat den leeftijd betreft, om niet te lang te worden zal ik dit punt thans niet bespreken; alleen wil ik verklaren dat er onder mijne vrienden zijn die, schoon zij zich overigens met mij tegenover deze voorstellen op hetzelfde standpunt plaatsen, gaarne zouden zien dat de leeftijd met een paar jaren werd verhoogd en op 25 jaar, maar ook niet hooger, werd gesteld.

Ik maak mij geene illusie dat zij, die overwegende bezwaren tegen de beide voorgestelde kenteekenen hebben, die een ander stelsel tegenover dat der Regeering verlangen, zich nu op eens door minder ingrijpende wijzigingen, zooals zij die zouden wenschen, bevredigd zullen verklaren. Wel echter maak ik mij de illusie dat men althans algemeen zal erkennen — ook van den heer Mees verwacht ik dit — dat ook bij ons wel degelijk het ernstige streven bestaat om aan rechtmatige bezwaren zooveel mogelijk te gemoet te komen. En hiervan ben ik overtuigd, dat zoo onze wijzigingen in het ontwerp werden gebracht, dat er dan van grondwetsbezwaren in het geheel geen sprake meer zou kunnen zijn; dan zal het niet meer noodig zijn om in art. 4 het éene jaar in twee of drie jaar te veranderen, zooals de heer Levy schijnt te willen, want dan zal niemand meer kunnen ontkennen, dat het welstandskenteeken van art. 4 iets geheel anders is dan de uitsluiting der bedeelden van art. 5; dan toch zullen geacht worden niet in eigen onderhoud te voorzien *ook* de veroordeelde bedelaars en landloopers en *ook* alle niet-hoofden van gezinnen, die nog geen zes maanden achtereen in dezelfde woning of in hetzelfde gezin hebben vertoefd.

Waarom het noodig zou zijn in de beginselen van het ontwerp verandering te brengen is ook nog door niemand aangetoond. Voor die beginselen heb ik ook buiten de Kamer propaganda gemaakt en ik heb er nog geen berouw van. Het heeft mij dan ook leed gedaan, dat de heer Mees in zijne rede min of meer met kleinachting gesproken heeft van de politieke wandelleeraars, die op verschillende plaatsen over de aanhangige kiesregeling voordrachten hebben gehouden.

Ik heb ook nog al met dat bijltje gehakt, en het is dus voor mij geene terra incognita; maar ik kan den heer Mees de verzekering geven, dat voor deze wetsontwerpen precies op dezelfde wijze propaganda is gemaakt als in vroeger tijden voor de inkomstenbelasting, voor persoonlijken dienstplicht, voor leerplicht en voor andere dergelijke hervormingen. En de geachte afgevaardigde uit Rotterdam moge nu laag neerzien op den propaganda-arbeid in het belang van deze hervorming, in het algemeen is hij toch ook van die politieke wandelarij niet zoo heel afkeerig. Ik heb nog altijd een briefje van den heer Mees bewaard, — en hij beschouwe dit als een bewijs hoezeer ik op zijn oordeel prijsstel — dat ik van hem ontving, toen ik bij gelegenheid van eene Kamerontbinding eene zeer vermoeiende campagne in verschillende streken van het land achter den rug had. Hoe hartelijk feliciteerde hij mij toen met mijn succes, onder betuiging dat ik mij voor zijne overtuiging zeer verdienstelijk had gemaakt.

Ik geloof dus dat, indien de heer Mees even warm was voor deze hervorming als voor de andere, die toen aan de orde waren — hij ons ook onze laatste politieke wandeltochten niet euvel zou hebben geduid.

En als de heer Mees mij nu vraagt: Zoudt gij niet meenen, dat op vele kiezersvergaderingen het aantal voorstanders vrij wat geringer zoude geweest zijn, indien zij eene redevoering als die van den heer Röell gehoord hadden? — dan antwoord ik hem: dat geloof ik niet! Ik ben overtuigd, dat men aan die uitstekende redevoering alle hulde zou hebben gebracht, maar dat zij hem tevens zouden hebben toegevoegd: waar gij zelf verklaart, dat groote kiesrechtuitbreiding noodig is, daar hopen wij van harte dat gij uwe bezwaren van structeur en techniek niet al te zwaar zult doen wegen — althans niet zoo zwaar dat gij daardoor de geheele kiesrechthervorming in gevaar zult brengen.

Misschien zou een of ander scherpzinnig kiezer er nog hebben bijgevoegd: wat uwe bezwaren tegen de bedeelingsquaestie betreft, die bezwaren moeten zeker niet licht worden geacht, maar vergis ik mij dat zij voortvloeien niet zoozeer uit deze wet als wel uit de Grondwet, die wij op dit oogenblik niet kunnen veranderen? Is het niet waar dat ook bij aanneming van het door u gewenschte stelsel van belastingbetaling, bijv. van minstens één gulden, die bezwaren nagenoeg even groot zouden zijn, om de eenvoudige reden dat dan toch duizenden en duizenden van die belastingkiezers zouden moeten worden uitgesloten op grond van genoten bedeeling, en dat het dan toch weer in hooge mate van de armbesturen en van hunne opgaven zou afhangen, hoeveel kiezers er komen. En zou die kiezer, zoo sprekende, het wel zoo heel mis hebben gehad?

Ik stelde zoo straks de vraag: of de heer van Houten onder de onbepaalde tegenstanders van deze voorstellen moet worden gerekend? Ik aarzelde op die vraag een antwoord te geven; met den heer Röell is het eveneens zoo gesteld; ik hoop nog altijd, dat deze geachte afgevaardigde nog tot het inzicht zal komen dat aan zijne bezwaren grootendeels kan worden te gemoet gekomen zonder aan de beginselen van het ontwerp te raken. Wat mij echter bij deze discussie zeer heeft getroffen, is, dat allen, die zich eerst sterk verzet hebben tegen deze ontwerpen niet alleen, maar ook tegen elke groote kiesrechtuitbreiding, bijna allen aan het eind van hunne rede geëindigd zijn met te verklaren dat zij desalniettemin toch met eene groote kiesrechtuitbreiding vrede zouden hebben, mits die werd gekleed.... in den door hen gewenschten vorm.

Is dat geen bewijs dat men gevoelt wat er omgaat in

het volk, — is het geen bewijs dat men gevoelt dat de volksovertuiging, die op finale kiesrechtuitbreiding aandringt, zich reeds zeer krachtig heeft geopenbaard.

Zelfs de heer Rutgers van Rozenburg — en dit heeft mij wel het meest verbaasd — heeft zich in dien geest uitgelaten. Hij is zeker de meest krasse bestrijder van deze ontwerpen die men zich denken kan; hij acht ze niet alleen verkeerd, maar hij heeft gepoogd op allerlei wijze ze belachelijk en bespottelijk te maken. Hij heeft het voorgesteld alsof de beweging in den lande voor zeer uitgebreid kiesrecht niets anders was dan een spelletje op touw gezet door gewetenlooze journalisten en eerzuchtige egoïsten aan wier hoofd zich nu de Regeering gesteld heeft; een spelletje, dat na verwerping van deze ontwerpen schielijk in belachelijke demonstratiën zal doodloopen. En toch verklaarde zelfs de heer Rutgers van Rosenburg ten slotte: ondanks dit alles zal ik met eene kleine uitbreiding..... neen, met eene groote uitbreiding vrede hebben! En waarom? Onder andere op dezen grond dat het nu eenmaal een volkswaan is geworden.

Mij dunkt na die verklaring had de heer Rutgers van Rozenburg ook niet meer het recht om met zekere emphare uit te roepen: Ik buig ten minste niet voor proletarische rukwinden. Buigen wil hij dan toch wel, zoo al niet voor proletarische rukwinden, dan toch voor . . . . een volkswaan. Ik vind het eene al even erg als het andere.

De heer Rutgers gevoelt echter ook, en hij is eerlijk genoeg om het te erkennen, dat er iets meer is dan een volkswaan, want hij voegde er bij: als kiesrecht op uitgebreide schaal wordt verleend, dan zal voldaan worden — let wel! — dan zal voldaan worden aan den wensch van een deel van de goed gezinde burgerij.

Ook volgens den heer Rutgers van Rozenburg bestaat er dus nog eene goed gezinde burgerij in Nederland. Bij het hooren van zijne rede zou men er anders aan beginnen te twijfelen of er nog wel van een goed gezinde burgerij sprake kan zijn. Het ergst kwam zijn pessimisme uit toen hij zeide: als men dronkaards uitsluit zou men eigenlijk een vrij beperkt kiesrecht krijgen. Alsof ons volk eigenlijk een volk van dronkaards zou zijn! En nu zegge men niet, dat dit alleen sloeg op de lagere klassen, want de heer Rutgers van Rozenburg weet evengoed als ik dat men dronkaards vindt onder alle kringen en niet alleen onder de lagere klassen. Maar bovendien is het bekend genoeg dat de heer Rutgers van Rozenburg over de tegenwoordige kiezers al weinig gunstiger denkt dan over de kiezers die door dit wetsontwerp in het leven geroepen zullen worden. Hoe hij over de clericale kiezers oordeelt, dat heeft hij ons dikwijls genoeg verteld, maar ook de liberale kiezers hebben het al heel erg bij hem verbruid, althans voor zoover zij — en dat is de groote meerderheid — zich onder de vaan van de Liberale Unie hebben geschaard. Die Liberale Unie staat al bijzonder slecht bij dezen afgevaardigde aangeschreven. Er is geen lichaam, er is niemand in Nederland, zeide hij, die voor de ware liberale beginselen zoozeer een graf heeft gedolven dan juist die Liberale Unie. Ik zal daarover op dit oogenblik niet twisten. Maar ééne vraag wil ik den heer Rutgers toch stellen; ik wil hem namelijk vragen of de gedachte nooit bij hem is opgekomen dat het toch ook mogelijk is dat niet de Liberale Unie, die zoo krachtig propaganda heeft gemaakt voor uitgebreid kiesrecht, maar hij zelf zich op een dwaalspoor bevindt. Of is de heer Rutgers misschien alleen boos omdat de Liberale Unie aan het licht gebracht heeft dat het getal liberale kiezers, dat tegen finale kiesrechtuitbreiding gekant is, zeer klein moet worden genoemd. Met vertrouwen durf ik zeggen, dat er al heel weinig liberale kiezers zullen worden aangetroffen, die van meening zijn, dat in de rede van den heer Rutgers de ware liberale beginselen betrekkelijk het kiesrecht zijn nedergelegd.

Maar hoe dit zij — in de veroordeeling van de beginselen dezer voordrachten staat de heer Rutgers geenszins alleen. Het heeft mij alleen maar verwonderd, dat de gronden, waarop men de kiesrechtuitbreiding veroordeelt, zoo verbazend tegenstrijdig zijn, zoodat het eene argument bijna altijd het andere dooddoet.

Reeds zijn de tegenstanders — om maar iets te noemen — het volstrekt niet met elkander eens over de vraag of, wat hier wordt voorgesteld al of niet als *algemeen* kiesrecht moet worden beschouwd. Ik wil er alleen dit van zeggen: aan cijfers hecht ik ook hier meer dan aan lange redeneeringen; en zoolang men nog meer dan 300 000 meerderjarige mannelijke ingezetenen van het stemrecht wil uitsluiten, zijn wij nog een heel stapje van het algemeen kiesrecht verwijderd.

De heer Rutgers zegt: let ook op de toekomst; als de leerplicht wordt ingevoerd, zullen er zoo weinig analphabeten overblijven, dat men werkelijk algemeen stemrecht zal krijgen.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is juist; maar met hetzelfde recht kan ik zeggen: als men een kiesrecht overneemt, dat gebaseerd is op belastingbetaling, dan zal men ook algemeen stemrecht hebben, zoodra allen zoo gegoed zijn dat zij belasting betalen.

Het is, zooals ik reeds heb aangetoond, juist een groot voordeel van deze ontwerpen, dat het kiesrecht, zonder nadere wetswijziging, geleidelijk zal uitbreiden bij toeneming van welstand en ontwikkeling. De redeneering van den geachten afgevaardigde komt in hoofdzaak overeen met die van den heer Anemaet, die hier in dit debat als autoriteit is aangehaald, en die in eene ons toegezondene brochure ons voor de voorgedragen herziening bevreesd tracht te maken door er op te wijzen dat het niet bij 800 000 kiezers zal blijven. Als de jeugdige Koningin — zoo redeneert hij — het voorrecht heeft lang voor Nederland gespaard te blijven, dan zal zij nog beleven dat de bevolking van Nederland verdubbeld, en — schrikt niet, meneer Rutgers — dan zal men niet 800 000, maar een millioen zeshonderd duizend kiezers hebben. Dat is eene rekening à la Bartjes; maar zulke argumenten kan men toch niet als ernstig opnemen.

En toch plaatst zich, naar het schijnt, de heer Rutgers nagenoeg op hetzelfde standpunt. Vroeger heeft die geachte afgevaardigde meermalen eene lans gebroken voor leerplicht; maar ik vrees bijna dat, wanneer de leerplicht wordt voorgesteld, de geachte spreker er dan tegen zal stemmen, alleen uit vrees dat die maatregel ons te veel kiezers zal bezorgen!

Neen, dan heb ik met meer genoegen aangehoord wat de heer Ruys van Beerenbroek over leerplicht gezegd heeft. In Duitschland, zeide deze geachte afgevaardigde, heeft men ook algemeen stemrecht overgenomen, maar daar heeft men dat ten minste niet gedaan dan na eerst leerplicht te hebben ingevoerd — en hier wil men daartoe reeds overgaan zonder dat men nog leerplicht heeft.

Ik wil daaruit niet concludeeren dat de heer Ruys reeds tot voorstander van leerplicht bekeerd is; maar deze conclusie durf ik er wèl uit trekken, dat die geachte afgevaardigde erkent dat leerplicht van grooten invloed is op de volksontwikkeling. En die erkenning vind ik in den mond van dezen afgevaardigde reeds niet zonder beteekenis.

Toekenning van kiesrecht zal ook op zich zelf bevordelijk zijn voor volksontwikkeling. Dat ontkent ook de heer Rutgers niet, waar hij vraagt: mag het stembiljet dienstbaar gemaakt worden voor de ontwikkeling van de individuen?

Mijne wedervraag is: waarom een stembiljet niet en een belastingwet wel? Eenige weken geleden heeft de heer Rutgers hier betoogd, dat het minimum van belastbaar inkomen bij de bedrijfsbelasting laag moet worden gesteld, want dat het belastingbiljet in hooge mate een opvoedend karakter bezit. Ontkend kan, dunkt mij, niet worden, dat in elk geval de opvoedende kracht van een stembiljet vrij wat grooter is dan een belastingbiljet. Ik herinner mij daarbij een voorstel in het Engelsch Parlement. Toen Gladstone in 1867 eene uitbreiding van kiesrecht verdedigde, werd hem ook voorgeworpen dat hij vele ongeschikten die niet kunnen lezen en schrijven, tot het kiesrecht wilde toelaten, en daarop antwoordde hij: Het is zoo, maar zij zullen niet dom blijven als gij hun het kiesrecht verleent. Want kies-

recht heeft eene groote opvoedende kracht, het geeft den man besef van eigenwaarde, het verlevendigt zijn gevoel van mede-verantwoordelijkheid, het doet hem belang stellen in veel waarvoor hij vroeger onverschillig was. Juist de onthouding van kiesrecht die men verdedigt op grond van onkunde, is eene voortdurende bron van nieuwe onwetendheid.

Daarmede is mijns inziens geen woord te veel gezegd. Door dit kiesrecht zal de ontwikkeling nog op eene bijzondere wijze worden bevorderd. Of wij in de naaste toekomst leerplicht zullen krijgen, weten wij niet, maar dit is zeker dat de verplichting in art. 3 neergelegd een groote prikkel zal zijn om althans de kennis van lezen en schrijven deelachtig te worden. Nu wil ik de waarde van die kennis niet overschatten, maar dat is toch zeker, dat die kennis een wapen is dat in den dikwijls zoo moeilijken strijd om het bestaan het allerminst kan worden ontbeerd.

Hoevelen van het kiesrecht zullen uitgesloten blijven op grond dat zij analphabeten zijn, is slechts bij benadering aan te geven, maar gering zal dat cijfer helaas niet zijn. Er zijn nog districten waar het percentage van de miliciens die kunnen lezen noch schrijven niet 7 pct. — dat is ongeveer het gemiddelde over het heele land — maar 15 tot 20 pct. bedraagt.

Ik zal er niet veel meer bijvoegen, Mijnheer de Voorzitter. Nog altijd vlei ik mij, dat deze ontwerpen, zij het dan ook eenigszins gewijzigd, in het *Staatsblad* zullen komen. Er is naar mijne overtuiging slechts ééne partij in het land, die éénstemmig tegen deze hervorming is, en dat is de partij, van welke de heer Beelaerts zeide dat zij er eenstemmig vóór is, ik bedoel de revolutionnair-sociaal-democratische partij.

En dat is zoo vreemd niet. Reeds in 1831 heeft Macauley gezegd: geen beter middel om de burgerij naar de revolutie te drijven dan haar te weigeren door haar stem invloed uit te oefenen op het Staatsbestuur, en indien ik van de waarheid van iets overtuigd ben, dan is het wel van deze woorden.

De sociaal-democraten in Nederland, zij durven zich niet openlijk tegen deze voorstellen verklaren, omdat zij ook nog rekening moeten houden met de meer gematigde elementen, maar op hunne meetings en vergaderingen worden deze ontwerpen voorgesteld als verachtelijk prulwerk, waarmede het eigenlijk niet de moeite waard is zich bezig te houden, en het is blijkbaar hun wensch dat de Vertegenwoordiging, door deze voorstellen te verwerpen, zich zelf in discrediet zal brengen. Zij weten zeer goed dat bij verwerping het voor hunne partij veel gemakkelijker zal zijn propaganda te maken onder een deel van het volk, dat tot nog toe voor hunne revolutionnaire leeringen niet toegankelijk was. Er zijn verschillende middelen om gevaarlijke revolutionnaire bewegingen te bestrijden, maar in mijn oog blijft altijd het beste middel, zoo rechtvaardig te zijn en zoo rechtvaardig te regeeren, dat meer en meer de goedgezinde burgers van de vijanden van de bestaande orde van zaken afkeerig worden. En door deze wetten aan te nemen, zal, naar mijne innige overtuiging eene daad van *rechtvaardigheid* worden betracht.

O, zeker — ook dat ben ik met den heer Mol uit Workum eens — ook bij verwerping zal er hier te lande geen revolutie uitbreken, maar aan de ontevredenheid zal meer voedsel worden gegeven, de prediking van het evangelie der ontevredenheid zal meer ingang vinden.

De heer Fransen van de Putte, die niemand zeker onder de radicalen zal rangschikken, zeide reeds eenige jaren geleden in de Eerste Kamer: als men ziet wat in België geschiedt, hoe daar den Staat groote gevaren bedreigen omdat men ongelukkig vasthoudt om een te beperkt stemrecht, dan vraag ik: Kan dat voorbeeld ons niet tot leering strekken? Is het niet veel beter den arbeider een stembiljet in de hand te geven, dan hier dezelfde gevaren in het leven te roepen? De heer van de Putte had, toen hij zoo sprak, een prophetischen geest, en zijne woorden verdienen ook thans ernstige overweging.

En dat de werklieden in alle kringen en van alle richtingen grootelijks prijsstellen op het verkrijgen van kiesrecht — is het niet zeer natuurlijk? Door het stemrecht verheft men het volk. Door den census wordt op een deel van het volk een stempel van minwaardigheid gedrukt. Het kan niet anders of de scheidslijn, door den Staat getrokken, doet ook in het sociale leven zijn invloed gevoelen.

Maar er is meer.

Geen enkele vertegenwoordiging is bij machte om de bron waaruit zij is voortgesproten geheel te loochenen. Voogdij, met de beste bedoelingen uitgeoefend, blijft altijd voogdij. Het is ons niet mogelijk ons geheel in te denken en mede te leven in de gedachten en gevoelens van de lagere klasse, te weten en te begrijpen wat hen drijft, hen beweegt, hen vervult. De minvermogenden vragen het kiesrecht niet omdat zij meenen, dat de Ministers en de Kamerleden niet bekwaam genoeg zijn, maar eenvoudig omdat zij overtuigd zijn, dat nog meer en beter ook op hunne belangen, op de belangen van het geheele Nederlandsche volk zal worden gelet, indien zij ook mee ter stembus mogen opgaan.

Er is in deze discussie dikwijls een beroep gedaan op den ook door mij zoo hooggewaardeerden en diep betreurden professor Buys. Er is gezegd geworden door den heer van der Kaay, dat hij, als het ware bij testament in zijn laatste *Gids*-artikel ons toegeroepen heeft: zoekt toch een anderen maatstaf voor welstand dan u door de Regeering wordt voorgesteld. Maar in datzelfde *Gids*-artikel komt nog iets anders voor waarop ik de bijzondere aandacht mijner medeleden wensch te vestigen, eene erkenning nl. dat wij met den besten wil, zonder groote kiesrechtuitbreiding, onzen plicht tegenover het geheele Nederlandsche volk niet goed kunnen vervullen. Wij lezen daar: »Het is niet twijfelachtig, dat bij ons Staatsbedrijf allerlei tekortkomingen zijn goed te maken, dat vele van deze de belangen der arbeidende klasse raken en dat deze belangen door de ontwikkelden uit die klasse zelf het best kunnen worden bepleit. De invloed welke de tusschenkomst van die klasse op ons Staatsleven zal uitoefenen, kan misschien reeds zijdelings worden opgemaakt uit hetgeen wij in de laatste jaren zagen gebeuren.

» Of meent men — zoo schrijft de hoogleeraar, — dat de bemoeiingen van onzen wetgever met allerlei arbeidersbelangen, dat ook zijne poging om tot eene billijke belastinginrichting te geraken, even bevredigende resultaten zou hebben opgeleverd, als niet iedereen gevoeld had, dat het oogenblik gekomen is, waarop de Nederlandsche werkman zijn blijden intocht in het Parlement vieren zal?"

Is het mogelijk die zinsneden te lezen zonder nog dieper het besef in ons te verlevendigen welke groote verantwoordelijkheid wij op ons nemen door de finale kiesrechtuitbreiding af te wijzen? Niet meer of minder wordt daar toch verkondigd dan dat wij staan voor het dilemma om *òf* hen die aan de deur staan te kloppen terug te wijzen met de zekerheid dat dan ook in de toekomst de belangen van het geheele Nederlandsche volk niet goed behartigd zullen worden *òf* hen toe te laten ondanks mogelijke gevaren, die de hoogleeraar Buys — mijn inziens ten onrechte — zeer breed uitmeet. En als wij voor dat dilemma staan, kan dan de keuze moeilijk zijn? Zoo er één plicht is die zwaar weegt dan is het toch zeker wel de plicht om te waken dat het geheele Nederlandsche volk in zijn vollen omvang goed vertegenwoordigd wordt.

De heer **Harte**: Maar professor Buys heeft in hetzelfde artikel gezegd dat hij persoonlijk den moed zou missen om dit wetsontwerp goed te keuren.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den heer Harte wordt hier achter reeds beantwoord met de tegenopmerking, dat de heer Buys evenzeer verklaard heeft dat hij geen moed zou hebben tegen te stemmen. Maar dit is de hoofdzaak niet. Het is de vraag niet hoe de heer Buys als hij hier was gezeten, zou hebben gestemd, maar wel, welk zakelijk argument hij heeft aangetoond, en mij komt het voor dat iemand,

die zulke zinsneden neerschrijft als ik zooeven heb voorgelezen, logisch tot de conclusie moet komen: Verwerping zou eene ramp zijn voor het land.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten. Worden deze ontwerpen aangenomen, dan zullen wij ons zeker allen vereenigen met den hartgrondigen wensch in 1873 door den heer Oldenhuis Gratama bij het einde van het debat over de censuswet uitgesproken — den wensch nl., dat het aan de nieuwe Vertegenwoordiging op ruimeren grondslag gevestigd gegeven moge zijn nog veel meer voor het heil van het volk te doen dan ons met de beste krachtsinspanning en de meeste toewijding mogelijk is geweest.

Maar mocht ten slotte de beslissing van deze Vergadering ongunstig zijn, ik zal mij troosten met de overtuiging, dat toch het kiesrechtvraagstuk aan de orde zal blijven en dat toch binnen korten tijd een zeker niet minder uitgebreid kiesrecht tot stand zal komen. Ik denk daarbij aan het woord, dat Gladstone in 1867 de oppositie tegen de Engelsche kiesrechtuitbreiding toevoegde:

Gij kunt niet strijden tegen de toekomst; de tijd is onze bondgenoot. De groote sociale krachten, die zich door geen rumoer van parlementaire debatten een oogenblik laten terugwijzen, staan aan onze zijde en zullen ons tot eene moeilijke maar zekere overwinning voeren.

Welke ook het lot van deze ontwerpen zal zijn, de Regeering verdient de dank der natie, dat zij op zoo onbekrompen wijze eene definitieve kieswet heeft voorgedragen. De thans voorgestelde regeling is niet berekend op de verlangens van eenige partij. Het is zelfs eene daad van conservatieve staatkunde in goeden zin, want men bewaart den Staat voor schokken indien men bijtijds de bakens weet te verzetten, indien men zorgt dat er harmonie blijft tussschen de Staatsinstellingen en hetgeen er omgaat in het volk, tusschen de gevestigde volksovertuiging en de gevestigde rechtsorde.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op den dag en het vergevorderde uur, ben ik zoo vrij u te verzoeken de verdere beraadslaging tot aanstaanden Dinsdag te willen verdagen.

De **Voorzitter**: Zou het den heer Pyttersen niet mogelijk zijn zijne rede aan te vangen en straks af te breken?

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! Dit zal moeilijk gaan zonder dat het verband verbroken wordt.

Het *voorstel* van den heer Pyttersen om de beraadslaging tot Dinsdag te verdagen, wordt op verzoek van den heer van Kerkwijk in stemming gebracht, en met 43 tegen 12 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Hartogh, Goeman Borgesius, Levy, van der Schrieck, Poelman, Zijlma, Rink, Michiels van Verduynen, van Delden, Pijnacker Hordijk, Reekers, Conrad, Rutgers van Rozenburg, Lieftinck, Roessingh, Heemskerk, Walter, de Geer van Jutfaas, Viruly Verbrugge, Smit, Hintzen, Borret, Kielstra, Vermeulen, Zijp, Keuchenius, Pyttersen, de Meijier, Bevers, Bool, van der Kaay, Houwing, Seret, Mees, Plate, Goekoop, Tydeman, Lambrechts, Valette, van Gijn, Kerdijk, Guyot en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Land, van de Velde, Huber, van Karnebeek, van Löben Sels, Ruys van Beerenbroek, Schepel, van der Feltz, van Kerkwijk, van Vlijmen, van Houten en van Berckel.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Rutgers van Rozenburg*, voorkomende op bladz. 1673, kol. 1, reg. 21 v. o., staat: tranquillis; lees: »tranquilli".

In de rede van den heer *Veegens*, voorkomende op:

bladz. 1726, kol. 1, reg. 2 v. b., staat: eer; lees: »even";

bladz. 1727, kol. 2, reg. 15 v. b., staat: evenzoo; lees: »evenzeer";

aldaar, reg. 26 v. b., staat: op; lees: »om";

aldaar, reg. 6 v. o., staat: eenvoudige; lees: »uitvoerige";

bladz. 1728, kol. 2, reg. 24 v. o., staat: was; lees: »is";

aldaar, reg. 16 v. o., staat: *font*; lees: »*sont*";

bladz. 1730, kol. 1, reg. 8 v. o., staat: bezworen; lees: »gezworen";

aldaar, reg. 6 v. o., staat: gaf; lees: »geef";

bladz. 1731, kol. 1, reg. 32 v. b., staat: woord; lees: »woord van waardeering".

88ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 8 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een wetsontwerp; 3°. eene missive van den Raad van Voogdij over H. M. de Koningin; 4°. adressen; 5°. boekwerken. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Mededeeling van den Voorzitter betreffende regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten de heeren:

Kolkman, Schaepman, de Kanter, Ferf, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, Veegens, Rink, Pyttersen, Cremer, Tydeman, van Beuningen, Land, Valette, Hennequin, Houwing, Bevers, Kielstra, van der Kaay, van Bylandt, Roijaards van den Ham, G. van Dedem, Borret, Bool, W. de Beaufort, van Alphen, Heemskerk, Mees, Hintzen, Plate, Mutsaers, Heldt, Kerdijk, Farncombe Sanders, Hartogh, Huber, Vermeulen, Guyot, van der Schrieck, van Kerkwijk, Lieftinck, Lambrechts, Dobbelmann, Brantsen van de Zijp, Conrad, van Gijn, Haffmans, Donner, Schimmelpenninck van der Oye, Levy, Roessingh, van Delden, de Beaufort, de Meijier, Vrolik, van der Feltz, T. Mackay, Rutgers van Rozenburg, van den Berch van Heemstede, van de Velde, Seret, Michiels van Verduynen, Keuchenius, Æ. Mackay, Beelaerts van Blokland, Harte, Smit, Viruly Verbrugge, de Ras, Smits van Oijen, van Vlijmen, van Löben Sels, Travaglino, Walter, Clercx, Bahlmann, Poelman, van der Borch van Verwolde, A. van Dedem, Goekoop, Gerritsen, van Karnebeek, van Houten, Zijp, Ruys van Beerenbroek, Zijlma, van der Kun en Schepel,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Financiën, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren van Houten en Tijdens, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste het eerste gedeelte, de tweede door ziekte, ook de volgende dagen dezer week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. eene Koninklijke boodschap ten geleide van een wetsontwerp tot regeling van het bakenwezen op openbare wateren.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en het wetsontwerp naar de afdeelingen verzonden worden.

3°. eene missive van den Raad van Voogdij over Hare Majesteit Wilhelmina, Koningin der Nederlanden, houdende kennisgeving:

dat de heer jhr. mr. J. Æ. A. van Panhuys, vice-president van den Raad van State en als zoodanig, krachtens art. 2 der wet van 14 September 1888 (*Staatsblad* n°. 150), van rechtswege lid van voormelden Raad van Voogdij, in 's Raads vergadering van den 2den dezer, na aflegging van den voorgeschreven eed, heeft zitting genomen; en

dat de Raad van Voogdij in dezelfde vergadering uit zijn midden tot voorzitter heeft benoemd mr. W. baron van Goltstein.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen.

4°. de volgende adressen:

een van J. Pijpenzeel, gepasporteerd soldaat, te Gramsbergen, tot het bekomen van eenigen onderstand; en

een van de Kamer van koophandel en fabrieken te Tilburg, houdende klacht over het verhoogde vrachttarief van het station Tilburg naar Londen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een van Spakler en Tetterode, en andere suikerraffinadeurs te Amsterdam en te Rotterdam, houdende bezwaren tegen het wetsontwerp betrekkelijk den accijns op de suiker, en

een van de Vereeniging van landbouwers, die suikerbieten verbouwen, te Wageningen, omtrent hetzelfde wetsontwerp.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen.

5°. de volgende kaart en drukwerken:

namens het Ministerie van Marine, afdeeling Hydrographie, de Zeekaart Ooster-Schelde. Verdronken land van Zuid-Beveland;

van den Minister van Binnenlandsche Zaken de Verslagen van den toestand der provinciën over 1892.

Deze kaart en drukwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (**57**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Pyttersen**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik der Kamer mijn dank te betuigen

voor het verlof om heden het woord te mogen voeren, daar ik op het late uur van Vrijdag waarschijnlijk niet meer over de aandacht der Kamer had kunnen beschikken.

Ik achtte dit gewenscht ook met het oog op het door den heer Goeman Borgesius gesprokene, daar ik hierdoor in de gelegenheid werd gesteld zijne redevoering te kunnen raadplegen, ten einde daardoor te vermijden in herhalingen te vervallen. Ook erken ik daarbij aan u te hebben gedacht, Mijnheer de Voorzitter, die reeds zoovele dagen achtereen den stroom der welsprekendheid langs u hebt hooren voortrollen.

Omtrent de al of niet grondwettigheid der voorgestelde bepalingen of de bewijskracht der kenteekenen zal ik mij niet uitlaten. Ik ga deze dan ook voorbij; niet evenwel, omdat zij ook voor mij niet belangrijk genoeg zijn, of omdat ik meen hen met minachting te mogen behandelen.

Integendeel, de schoone woorden van Thorbecke: »Het heilige voor een ander, is ook mij heilig in zijne ziel", zijn voor mij ook geschreven; maar, waar de bezwaren elkander voortdurend weerspreken, en deze op enkele uitzonderingen na worden geopperd door leden die zich juist geen warme voorstanders hebben betoond van de voorgestelde kiesrecht-uitbreiding, daar is de meening niet verre, dat die bezwaren moeten dienen *pour le besoin de la cause* en herinneren ze aan de belangrijke vraag *Schibboleth* of *Sibboleth*, welke jaren geleden de godgeleerde wereld bezighield en vele eerwaarde vingers deed jeuken. Hoe ze werd opgelost: ook, toen zij hare beteekenis verloren had, was er niemand die er meer eene quaestie van maakte.

Ik wil niet geacht worden minder waarde te hechten aan eene eerlijke uitlegging der Grondwet, dan die ook, maar waar ik door al het gehoorde niet in eigen overtuiging en in het vertrouwen in deze Regeering ben geschokt en mij niet in staat moet verklaren al de fijne onderscheidingen te vatten, waarbij nu eens een beroep wordt gedaan op de letter, dan op den geest der Grondwet, of wel van den grondwetgever, daar nu stel ik autoriteit tegenover autoriteit en houd mij aan de verklaringen door den heer Veegens gegeven, welke mij de juiste dunkt.

Met mijne staatkundige vrienden, de heeren Borgesius, Kerdijk, Veegens e. a., verklaar ook ik mij bereid mede te werken tot wegneming van alle ernstig gemeende bezwaren, waaraan binnen de perken van het ontwerp kan worden te gemoet gekomen. Ik herhaal: binnen het kader der voorgestelde wet; tot hiertoe zoo ver ik kan gaan, maar ook niet verder.

Evenwel protesteer ik tegen de conclusie door den heer van Houten gemaakt, dat wij, zóó handelend, het proletariaats-kiesrecht zouden voorstaan, of wel den toegang tot het kiesrecht voor bedeelden zouden willen openstellen. Ook wij willen eene eerlijke toepassing van de Grondwet; maar wij erkennen niet als proletariërs de arbeiders die in weerwil van zwaren arbeid overmogend zijn en blijven. Wij erkennen *dat* onvermogen niet als eene wettelijke reden van uitsluiting.

Wat mij in de eerste plaats tot spreken noopt is het feit, dat dezelfde mannen die tot heden werden geacht te zijn hoofden der liberale partij, hare leiders en aanvoerders in deze Kamer, het vaandel dier partij ontrouw zijn geworden, en thans oppositie voeren tegen een bevriend Minister en de door hem ingediende ontwerpen, eene oppositie welke noodwendig moet leiden tot verbreking van partijverband, de ontbinding van dit Kabinet kan ten gevolge hebben, en wat bij mij alles zwaar weegt, de vertraging eener sedert tal van jaren dringend noodig geachte hervorming. Ik acht het plicht even openlijk als hunne oppositie wordt gevoerd, — want de rede van den heer van Houten was eene oorlogsverklaring tegen dezen Minister — elke medeplichtigheid aan dat onzalig bedrijf af te wijzen, en den band die mij tot dusver met *deze* hoofden der liberale partij in de Kamer verbond, te verbreken. Zoolang er nog eenige hoop was dat werkelijk, volgens de woorden van den heer de Beaufort (Amsterdam), naar eene bevredigende oplossing zou worden gezocht, bleef voor mij zwijgen plicht, al scheen op veel van het gesprokene van toepassing wat in 1845 de graaf van Rechteren aan Luzac schreef, »dat vele quasi-liberalen wrevelig zijn dat hun het mom, waarachter zij zich verschuilen, is ontrukt."

Na hetgeen door den heer van Houten is gezegd en geschreven, ware die hoop echter eene illusie. De heeren de Beaufort en van der Kaay mogen getuigen van de vriendschappelijkheid hunner bedoelingen en een beroep doen op den Minister om in hen zijn oudste en beste vrienden te zien, de heeren van Houten — en de geachte afgevaardigden zullen mij niet euvel duiden als ik den heer van Houten karakteriseer als den motor der oppositiebeweging — hij heeft alle vriendschapsbetuigingen ter zijde gesteld en den Minister eenvoudig geplaatst voor het bekende: se soumettre ou se démettre.

Uw ontwerp zooals het daar ligt zal geen meerderheid vinden, verklaarde de heer van Houten: gij zult u dus hebben te onderwerpen aan eene regeling gelijk *wij* die wenschen, of.... Lag er eene uitdaging in de volgende woorden: »meent men dat onze handeling in strijd zou zijn met den volkswensch, welnu, men stelle de kiezers in de gelegenheid zich daaromtrent uit te spreken".

De heer van Houten weet toch zeer goed, dat deze Regeering, indien zij zich respecteert, noch de *gauche* der liberale partij er toe kan meewerken deze wetsontwerpen te maken tot een *torso*, de hand te leenen tot eene verminking als wordt beoogd, allerminst, zoo lang niet overtuigend is gebleken dat werkelijke gebreken, bestaande misbruiken niet kunnen worden weggenomen, of voorkomen, zonder schade voor het geheel.

De eeuwige strijd tusschen *behoud* en *hervorming*, tusschen het *oude* en het *nieuwe*, is, voor zoover het dit onderwerp betreft, op het marktplein overgebracht en moet in het openbaar worden uitgestreden. Ik wensch in dien strijd mijne positie met juistheid aan te geven. Voor de natie kan niet gelden het bekende: *Dieu connaîtra les siens;* zij heeft er recht op te weten dat, en naar welke beginselen ieder onzer zijn plicht doet.

Tot dien plicht reken ik ook mijne stem te voegen naast die van hen die krachtig hunne afkeuring hebben uitgesproken over de wijze waarop in deze Vergadering door liberale leden der *Volks*vertegenwoordiging is gesproken over een deel van het volk.

Dat men een recht weigert te verleenen dat men niet als een recht erkent, is begrijpelijk, maar dat men die weigering doet vergezeld gaan van beleedigende minachting, daarvoor bestaat mijns inziens geene verontschuldiging.

Gaat men alléén uit »van ideale, visionaire opvattingen omtrent den idealen zin van onze minvermogende volksklasse", zooals de heer van Houten schijnt te gelooven, wanneer men die klasse, in haar geheel genomen, niet langer als politieke paria's, als uitgestootenen wil behandelen, beladen met den smaad der onwaardigheid?

Wie zal durven peilen de bitterheid en den wrevel welke er gewekt worden in de harten dier politiek verstootenen, door de minachting, het wantrouwen, waarvan men hier ter plaatse in de laatste dagen blijken heeft gegeven? Heeft men niet gevoeld hoe de klove die de verschillende deelen onzer natie scheidt, daardoor nog steeds breeder en dieper wordt; hoe het »*stemvee*" van den heer Rutgers er op indachtig zal worden gemaakt dat het ook hoornen heeft?

Onder de leiders en hoofden waarvan ik gewaagde, bekleedt eene eerste plaats de man aan wien duizenden in den lande, waartoe ook ik het eene eer reken te behooren, voor een zeer groot deel hunne staatkundige opvoeding te danken hebben.

Na Thorbecke heeft zeker niemand meer gearbeid aan de staatkundige ontwikkeling van het Nederlandsche volk als de heer mr. S. van Houten. Was het voor mij steeds een geliefde wensch, geroepen te mogen worden om deel te nemen aan kiesrechthervorming, — zij het dan ook in bescheiden rol — bij, die meer dan iemand den weg daarin heeft gebaand en in wien ik een voorganger

had gehoopt te zien, hij staat thans, op den dag waarop de zegepraal van zijne beginselen nabij scheen te zijn, niet meer aan onze zijde, maar aan die van zijne vroegere tegenstanders; hij verguist wat hij vroeger zelf heeft aanbevolen; hij beveelt thans als gewenscht en noodzakelijk aan wat hij voorheen met al de scherpte van zijne pen heeft aangevallen en bestreden. Immers al wat door den Minister thans wordt voorgesteld, werd door den heer van Houten in 1877, in 1884 en 1885 als eenig redelijke grond van kiesbevoegdheid verdedigd. Het zij mij geoorloofd dit met eenige bewijzen te staven. In zijne Nota van 1877 spreekt de heer van Houten als volgt:

»De nieuwe regeling van het kiesrecht zal behooren gebouwd te worden op andere beginselen. In de eerste plaats op het hoofdbeginsel der moderne maatschappij, de gelijkheid der burgers voor de wet, en men zal alzoo allen tot het kiesrecht behooren toe te laten, aan wie het niet om bepaalde redenen, welke *voortdurend* gelden, onthouden moet worden.

»Als redenen van uitsluiting van het kiesrecht moeten — behalve enkele van meer persoonlijken aard, — naar het oordeel van den ondergeteekende gelden:

» *a.* gemis van financieele zelfstandigheid, blijkende uit het aannemen van bedeeling, en

» *b.* gemis van de elementaire geestesontwikkeling, welke door het lager onderwijs wordt verkregen.

»Buiten deze is geen redelijke grond van uitsluiting aan te wijzen. Iemand, die in zijn eigen onderhoud en dat der zijnen voorziet en die eene toereikende geestesontwikkeling bezit om zich op de hoogte te kunnen stellen van 't geen vóór en tegen de voorgestelde candidaten pleit, kan zelfstandig eene keuze doen. Het belastingcijfer geeft noch van oeconomische zelfstandigheid noch van bekwaamheid blijk."

Men lette daarbij op de woorden: »*die in zijn eigen onderhoud en dat der zijnen voorzien*", en voorts op hetgeen volgt: »Men vreest veelal voor den invloed van het klassenbelang der minder gegoeden. Maar niet minder is, blijkens de ervaring, het klassenbelang der meer gegoeden op de wetgeving van invloed. Juist de uitsluiting van het eene belang van de stembus geeft aan het andere vrij spel. Wil men waarborgen voor objectieve toetsing van aller wenschen aan de regelen der rechtvaardigheid, men moet alle strijdige belangen bij de stembus doen vertegenwoordigen. Dan staat de volksvertegenwoordiger niet zoo ligt als thans bloot aan het gevaar, dat hij zijn mandaat aan zijne overtuiging zal moeten ten offer brengen. Dat de minder gegoeden geen prijs zouden stellen op een ordelijken en regelmatigen gang van zaken, is ook eene dikwijls geuite, maar daarom niet minder uit de lucht begrepen bewering."

Ik vraag of deze woorden en de volgende, voorkomende in de *Staatkundige Brieven* van 1885, bladz. 28: »waren onze Kamers werkelijk Staten-*Generaal* en school er niet te veel waarheid in den haar door den heer Domela Nieuwenhuis gegeven bijnaam van Staten-*kapitaal*, er zou niet met haar worden gespeeld, zooals door de heeren van Lynden en Heemskerk gedaan is en wordt", in overeenstemming zijn met die, gesproken op 4 Augustus jl.

In 1883 schreef de heer van Houten in de toelichting tot zijn ontwerp van wet tot grondwetsherziening het volgende: »Hierin ligt voor ondergeteekende's oordeel een voldoende grond om aan den kiezer de eischen te stellen, dat hij niet tot de bedeelden behoore en in staat zij te lezen en te schrijven. Deze twee gronden van uitsluiting, in zijn oog de eenige, welke zich laten rechtvaardigen, zou hij in de kieswet geregeld willen zien."

De langdurige strijd voor de losmaking van den band tusschen kiesrecht en belastingstelsel, scheen na de gebeurtenissen van 1879 met goed gevolg te zullen worden bekroond. Nieuwe medestanders traden in het strijdperk.

»Als een baken, waarop zij sturen kunnen die dit beginsel voorstaan" — zoo schreef de heer van Houten in November 1884 — »wensch ik toch te wijzen op de merkwaardige verklaring over het kiesrecht van den heer Tak van Poortvliet, in de rede bij de verzoeningscommissie.

»Ja de staatkunde van den heer Tak was tot dusverre eene puur onzekere. Hij wilde den grondwettigen census afschaffen en den wetgever vrij laten in de regeling van het kiesrecht. Maar welke hoofdgedachte aan eventueele voorstellen zijnerzijds omtrent het kiesrecht ten grondslag zou liggen, was nooit duidelijk en openlijk genoeg gezegd, om de geavanceerden tot hem aan te trekken.

»Thans evenwel was elke twijfel te dien opzichte weggenomen. In die aangehaalde rede verklaarde de heer Tak van Poortvliet:

»» Ik zoude meenen, dat kiesrecht aan allen, die in hun eigen onderhoud en dat der hunnen voorzien, toekomt. Want daartegen kunnen de eischen der openbare orde zich niet verzetten. En het kiesrecht dient aan allen te worden toegekend, aan wie het niet in het belang der openbare orde moet worden onthouden."

» Van de twee door mij genoemde voorwaarden, voorziening in het onderhoud van het eigen gezin en kennis der schrijfkunst, behoudt de heer Tak alleen de eerste", zoo besluit de heer van Houten. (*Staatkundige Brieven*, 1884.)

Welnu, wat doet de Minister Tak thans anders dan voorstellen wat door den heer van Houten werd gewenscht!

Geen splitsing alzoo der maatschappij naar bezit, geen belasting-census in welken vorm ook, maar ook evenmin eene splitsing naar capaciteiten.

In 1883 luidde het aldus: »Splitsing der maatschappij naar capaciteit is daarom, niet minder dan splitsing naar geboorte of bezit, eene ruim vloeiende bron van ongerechtigheid. Is de pretensie der bestuurders op hoogere capaciteit slechts de vrucht van aanmatiging, niet minder is elke pretensie der capaciteiten op gezag verwerpelijk."

Ik vraag of de veroordeeling scherper had kunnen gemotiveerd worden.

In dien belangrijken strijd tegen belasting als maatstaf van kiesrecht en tegen het stelsel van capaciteiten vond de heer van Houten in 1885 een bondgenoot in den heer Levy, die in zijne brochure, getiteld: *Kiesrecht krachtens rechtsbekwaamheid* als volgt zich uitliet:

» Het recht des burgers om *als burger* zich erkend te zien is te hoog en te ernstig om afhankelijk te zijn van het al of niet toevallig bestaan van één speciaal vermoeden. Hier verg ik volle waarheid, in beginsel. En deze kan *de bestaande census* niet geven. Ook de *voorgestelde huurwaarde* niet...... Indien wij *stemrecht naar census* opruimen, om *stemrecht naar personeel* of *huurwaarde* in te voeren?

» Nog klinkt ons Thorbecke's klassieke vraag in de ooren: » wat heeft stemrecht met bezit te doen?" Zullen wij opnieuw gelegenheid openen voor haar exacten tegenhanger: » wat heeft stemrecht met personeel of huurwaarde te doen?" Is de census verkeerd om den *naam* of om de zaak? En zoo ongetwijfeld het laatste, hoe naïef is het de *zaak* te behouden en van *naam* slechts te verwisselen."

Het komt mij voor, dat de zienswijze van dat geacht medelid, door den heer van Houten met een juichkreet als bondgenoot begroet, zoo duidelijk is uitgesproken, dat daaromtrent geen dubbelzinnige uitlegging mogelijk is.

Maar nog een ander bondgenoot voegde zich aan zijne zijde te midden van den fellen strijd tusschen Kappeyneanen en anti-Kappeyneanen, waaraan de heer Röell de herinnering verlevendigde op eene wijze, welke uit den mond van dien geachten afgevaardigde te denken geeft.

Te midden van dien strijd verscheen in 1883 eene merkwaardige brochure, getiteld: »*Zijt gij ook al een Kappeyneaan?*", van de hand van den heer van der Kaay, lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal.

Op bladz. 28 van die brochure leest men het volgende:

» Hoe voorzichtig men moet zijn in het gebruiken van woorden waarvan de beteekenis niet voor allen vaststaat, is mij hieruit gebleken, dat sommigen meenen dat met » afschaffing van den census" bedoeld wordt het prijsgeven van elk kenmerk van gegoedheid of geschiktheid, maatschappelijke onafhankelijkheid of beschaving, als voorwaarde van kiesbevoegdheid. Gij weet dat de bedoeling is, daar-

omtrent niets in de Grondwet te bepalen en dit punt te regelen in de kieswet, *maar in die wet niet langer de kiesbevoegdheid afhankelijk te stellen van het betalen van zeker bedrag in 's Rijks directe belastingen. Kiesrecht en belasting behooren onafhankelijk van elkander geregeld te worden.* Het verband dat thans tusschen beide bestaat, heeft er veel toe bijgedragen om de plannen der vorige Regeering omtrent het kiesrecht te doen mislukken, en blijft, daar ongelukkig kiesrecht en directe belasting beide ten onzent dringend herziening eischen, een onoverkomelijk bezwaar, omdat men moeilijk het kiesrecht kan regelen naar grondslagen die men veroordeelt, en bij de regeling onzer belastingen genoodzaakt is niet alleen te vragen: is de voorgestelde belasting goed en billijk? maar ook: welken invloed zal zij hebben op de kiesbevoegdheid?"

Is de schrijver van deze brochure dezelfde als de geachte afgevaardigde, de president van de liberale Kamer-club, die op 2 Augustus jl. op deze plaats de volgende woorden sprak: »In dat amendement, waaraan ook ik niet vreemd ben, zal voorkomen — men schrikke niet — *het aangeslagen zijn in eene of andere Rijks directe belasting.*"?

Welnu, is dit werkelijk het geval, wat niet kan betwijfeld worden, dan komt het mij met bescheidenheid voor, dat er niet alleen voor ons reden bestaat om te schrikken over het aangekondigde amendement, waaraan de heer van der Kaay niet vreemd is, maar ook om ons te verwonderen!

De billijkheid gebiedt te erkennen, dat de heer van Houten toen en in zijne latere geschriften het betalen van eenige directe belasting eischt, maar *alléén* als *voorloopigen* maatregel; zie zijne *Staatkundige Brieven*, 1885, bladz. 34, en het *ontwerp* van wet bladz. 19.

De woorden daar geschreven, laten, dunkt mij, geen andere uitlegging toe.

Er is dus, naar het mij na ernstig onderzoek voorkomt, in het verleden van den heer van Houten niets dat de evolutie voorspelt, welke hem thans van het hoofd en de leider van hen »die door dik en dun medegaan met Tak", zooals hij zich uitdrukt, dat is, van de consequente kiesrechthervormers, hem heeft gebracht aan het hoofd der vroeger door hem zoo gesmade conservatieven.

Het beroep door den heer van Houten gedaan op Thorbecke, als zou deze in 1844 evenzeer *bezit* een noodwendig vereischte hebben geacht voor kiesbevoegdheid, zooals hij thans doet, is, naar ik meen, ten onrechte geschied. Wel is de aanhaling uit »*Over het hedendaagsch staatsburgerschap*" juist, maar zij is niet volledig. Met het oog op de groote beteekenis en het gebruik dat van die woorden door den heer van Houten is gemaakt, acht ik het wenschelijk, deze in hun geheel voor te lezen; ik vraag verontschuldiging voor de uitvoerigheid dezer aanhaling.

Na het door den heer van Houten aangehaalde: »Onder één beding echter. Het verkrijgen van een genoegzaam bezit moet doorgaans allen, het moet niet enkel sommigen mogelijk zijn. De klasse der bezitters mag niet een ontoegankelijke, of voor de anderen nauwelijks toegankelijke stand zijn", gaat Thorbecke aldus voort: »Wanneer het stemregt, door wie ook uitgeoefend, het karakter van gemeen regt verliest, om dat van een voorregt te erlangen, gaat men tegen de streek der hedendaagsche vaart lijnregt in.

»Welke zijn nu, in onze maatschappij, de beginselen van verkrijging of verdeeling van eigendom?

»Vooreerst, erfregt, dat is het toeval der geboorte of de beschikking van een erflater.

»Ten tweede, bezit van winnend kapitaal. Thans onder alle de vermogendste oorzaak van nieuwe goederen; daar de kapitalen, meer en meer te zamen vloeijende, door eene dagelijks toenemende heerschappij over de natuurmagt gesterkt, onder het bestel van weinigen in het groot werken. Hierbij komt eerst

»In de derde en laatste plaats, persoonlijke arbeidende kracht. Arbeid, en dus het fortuin, dat er mede kan worden verdiend, schijnt geheel in het bereik van persoonlijke eigenschappen. Intusschen schept arbeid alléén, hoe gelukkig, gegoedheid slechts in zeer bekrompen mate. En aan hoevelen ontbreekt de gelegenheid tot arbeid!

»Laat mij den knoop van het betoog toehalen.

»Dat het hedendaagsche staatsburgerlijk stemregt, aan welke voorwaarden ook door de wet gebonden, een algemeen stemregt tot beginsel heeft, dit is de eigenlijke grond van den gestadigen krijg tegen elke, de uitoefening van het stemregt, beperkende wetgeving. Het beginsel, ten deele verwezenlijkt, tracht naar geheele verwezenlijking. De eisch van een zeker bezit is niet onredelijk. Doch wanneer in een Staat, waarin de nijverheid, door de bezitters van groote kapitalen beheerd, meer en meer maatschappelijke hoofdmagt wordt, negentig van de honderd vruchteloos zwoegen om door eigen vlijt den prijs der stemgeregtigdheid goed te maken, is er strijd tusschen stoffelijke huishouding en Staatsbeginsel. Terwijl het laatste zich in steeds wijder kring tracht te doen gelden, verkleint de eerste steeds het aantal der bezitters. Het eene vordert gelijkheid, en de andere maakt de ongelijkheid steeds grooter. Twee tegen elkander inloopende reeksen van ontwikkeling. Eene hand steeds bezig af te breken hetgeen de andere oprigt.

»Vergeet niet, zegt gij, tusschen eisch en vervulling tijd in rekening te brengen. Verg niet, dat reeds het levende of de eerstvolgende geslachten in het nieuwe staatsregtelijke plan ten volle passen, mits men de mogelijkheid, hoe verwijderd, ontware. Aan de pas ontloken plant vraagt men geen bloem noch vrucht; de vraag is slechts, of zij groeikracht hebbe. Maar schijnt u de tegenwoordige huishoudelijke rigting eene kortstondige krisis van onrijpheid? Schijnt zij niet uitvloeisel eener hoe lang zoo meer klemmende wet? Kapitaal trekt kapitaal aan; waar het is, wil het meerdere wezen. Wanneer met toenemenden rijkdom aan den eenen, armoede aan den anderen kant zich uitbreidt; wanneer de rijke nog rijker, hij, die weinig heeft, nog armer moet worden; wat is de wetgeving, die allen Staatsburgerschap aanbiedt onder eene door weinigen bereikbare voorwaarde, wat is die wetgeving, tenzij ironie? Persoonlijk standsvoorregt heet afgeschaft, opdat aan bekwaamheid en verdienste hare natuurlijke baan worde geopend; maar een op bezit van uitwendige goederen gegrond stelsel van voorregten komt in de plaats. Burgerstand beteekent op nieuw een deel, eene klasse van het volk. Te midden eener maatschappij, op gemeen regt der leden gebouwd, wordt eene onoverklimbare grens tusschen bevoegden en onbevoegden gesticht. Wie vindt den toon, waarin deze dissonant zich oplost?"

Ongetwijfeld zou Thorbecke zich »in zijn graf omkeeren", zooals de heer van Houten zeide, indien hij wist welke uitlegging thans aan zijne woorden wordt gegeven.

Den grooten staatsman is het niet mogen gelukken dien term te vinden; de dissonant is blijven bestaan en het gemis aan harmonie heeft op heel ons staatkundig en maatschappelijk leven een verderfelijken invloed uitgeoefend; maar een ander heeft beproefd dien toon te vinden. Het was den 25sten April 1871 dat de toen nog jeugdige afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, uiting gaf aan de aspiratiën van de jonge liberalen in eene rede, die door heel het land weerklank vond, en waarin hij de aanhangers van een nieuwen vorm van staatsbestuur opriep tot den strijd tegen »de tevreden liberalen, die niet krachtig gevoelden". Het was de *reveil* van het jong-liberalisme, de noodzakelijkheid van hervorming.

Toen ik op 4 Augustus jl. den heer van Houten hoorde spreken, dacht ik onwillekeurig aan de drukfout in de *Handelingen* vermeld als volgt: »op blz. 1535 staat Hintzen, lees van Houten", en ik vroeg mij zelven af of het niet wenschelijk zoude wezen, dat men later onder de errata ook deze vermeldde: dat aan het hoofd dezer rede, in plaats van van Houten, moet gelezen worden: *Hintzen.*

De heer **Hintzen**: Zeer gaarne.

De heer **Pyttersen**: Ook ik zou dit wenschen. Maar toen ook rees voor mij op de herinnering aan een dier

88ste VERGADERING. — 8 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

momenten, welke men niet licht vergeet. Het was op het oogenblik waarop Emile Olivier, wiens naam reeds in dit debat werd genoemd, voor het eerst in het openbaar blijk gaf van zijn adhaesie aan het Keizerrijk; hij, de voormalige glorie van de republikeinsche partij, zoon en broeder der gebannenen van den coup d'état van 1851. En toen ik hem daar gezeten zag, bleek, ontdaan, den blik zijner vroegere vrienden en medestanders ontwijkend, toen gevoelde ik, jong als ik was, dat men niet straffeloos een geheel verleden kan verloochenen; niet straffeloos, zelfs met de zuiverste bedoelingen, kan verdedigen wat men eens heeft bestreden; bestrijden, waarvoor men steeds heeft gekampt; dat boven talent, kunde, staatsmankunst staat, een zeker iets, dat ook den eminenten man kan ontbreken.

De heer van Houten besloot zijne rede van 1871 met deze woorden: » Ik heb in mijn leven nog geen zoo ernstigen strijd gehad als in den laatsten tijd, nu ik de noodzakelijkheid zag om mij op politiek gebied te stellen tegenover den Minister van Binnenlandsche Zaken, voor wien ik van kindsbeen af eerbied en bewondering heb gekoesterd." Ik maak deze woorden tot de mijne. Mij ook valt het zwaar den man te bestrijden, wiens naam voor mij onafscheidelijk verbonden zal blijven aan al wat in de laatste jaren goeds is tot stand gebracht en veel wat is voorbereid op staatkundig gebied, aan de eerste *daad*, verricht op het verwaarloosde gebied der sociale wetgeving.

Over de aan te bieden amendementen zal ik niet spreken, al rijzen er ook tal van vragen; maar voor zoover de inhoud thans kan worden beoordeeld, komt het mij nagenoeg zeker voor, dat in Friesland althans geen enkele arbeider kiesbevoegdheid zal verkrijgen.

Wat kwaad! zal men wellicht ook ditmaal uitroepen bij de weinige sympathie, welke de Friesche arbeiders bij sommige leden schijnen te genieten. Een groot kwaad, Mijnheer de Voorzitter, die niet met vonnissen, marechaussee en troepen is te keeren.

Nergens hier te lande is de democratische geest sterker dan in Friesland, omdat hij daar niet van elders is geimporteerd, maar met de moedermelk ingezogen wordt. En nu is, — zoowel Tocqueville als Prévost Paradol wezen er nadrukkelijk op, — niets gevaarlijker voor de rust, orde en welvaart van een Staat, dan een democratische geest der bevolking, welke in strijd, in botsing komt met de bestaande instellingen. *Die* strijd zal voortdurend grooter, het antoganisme *intenser* worden, en moet ten slotte leiden tot eene gevaarlijke crisis.

De geachte afgevaardigde uit Veghel, de heer van Vlijmen, verwacht in dat geval de handhaving van rust en orde, van » sabel en schietgeweer ". Mag ik dien geachten afgevaardigde herinneren aan de woorden van den Franschen Minister van Oorlog in 1848, den 22sten Februari, gesproken: » Wij hebben voldoende troepen ter onzer beschikking, om elke ongeregeldheid terstond te onderdrukken." ?

Den 24sten Februari, twee dagen later was Koning Lodewijk Philips een vluchteling!

Neen, beter begreep het de Engelsche Minister Robert Peel, die, toen hem bekend werd gemaakt wat er in Frankrijk was geschied, uitriep: »dat komt er van wanneer men beproeft het land te regeeren met eene beperkte vertegenwoordiging, zonder te letten op de wenschen van het volk."

Wat zal beperking van het kiesrecht baten; waant men daarmee den invloed der sociaal-democratie te breidelen, terwijl reeds thans, onder het bestaande kiesrecht, de meerderheid van den raad eener gemeente aan de volkspartij behoort?

Neen, de toenemende invloed dier partij is het gevolg van de onhoudbare toestanden, van het gevoel van geleden onrecht, van het ontwakend gevoel van menschelijke gelijkwaardigheid; het zijn de zonden van het verleden die zich thans wreken.

Neem de oorzaken dier ontevredenheid weg en eene der voornaamste is wel het stelsel van onmondigheid van een deel der natie dat men ook thans weder wil blijven toepassen; daarmee zult ge aan de leiders wier invloed men ducht, hunne grootste macht ontnemen.

Die vrees voor de komst der nieuwe maatschappelijke lagen aan het bestuur, heeft zich bij verschillende sprekers geopenbaard, en al mag er aan den ernst der overtuiging niet worden getwijfeld, de verdiensten der nieuwheid en kracht van bewijs missen de aangevoerde argumenten zeker wel.

De heer Farncombe Sanders heeft daarop uitvoerig gewezen en daarom zal ik de Kamer niet vermoeien met aanhalingen en bewijzen. Ik verwijs slechts naar de rede van den heer Druyvesteyn, naar aanleiding van het voorstel der negen leden, *Handelingen* 1845, bladz. 422, en naar tal van anderen uit dat zelfde tijdperk. Slechts deze eene aanhaling wil ik mij veroorloven: wanneer de heer de Beaufort, het geachte lid uit Amsterdam, onze werklieden als zóó bescheiden voorstelt, dat zij uit louter bescheidenheid niet van hun kiesrecht zullen gebruik maken, zoodat dit alleen door de leiders, woordvoerders en hunne volgelingen zal worden uitgeoefend, dan herhaalt die geachte afgevaardigde wat in 1845 door het lid der Eerste Kamer van Lynden van Lunenburg is voorspeld: »Ik ben zeer overtuigd, dat dergelijke verkiezingen, in ons land, op den duur geen goede resultaten zullen kunnen opleveren, maar aanleiding tot vele onaangenaamheden, zoo al niet erger, geven zullen. De meeste van onze stille en niet minst achtenswaardige menschen hebben ongaarne met verkiezingen te doen, en zullen zich wellicht geheel daarvan onthouden, als daarmede eenige onaangenaamheden mochten gepaard gaan. En het is ook te voorzien, dat vele rustige landlieden zich niet de moeite zullen willen geven om soms twee of drie uren ver te gaan tot het uitbrengen van hunne stem. De voorgedragene wijze komt mij voor ons land zóó weinig geschikt voor, dat ik geene vrijheid vind om tot de invoering daarvan mede te werken; alzoo, naar mijn inzien, eenige drijvers en intriganten zich meestal van de stemmingen zullen zoeken meester te maken."

Ik geloof, dat deze en andere dergelijke voorspellingen door onze geschiedenis na 1848 voldoende zijn weerlegd en ik zie geen redelijken grond waarom zij in de toekomst wel zullen worden vervuld.

Van de verdere argumenten zal ik mij slechts tot zeer enkele bepalen, als kenschetsend voor vele.

Wanneer men den heer van den Berch van Heemstede, de geachte afgevaardigde uit Oosterhout, bijv. hoort zeggen: »In Frankrijk zoowel als in Duitschland zien wij hoe het algemeen stemrecht vele uitstekende mannen uit de Kamer verwijdert om ze meestal door onbeduidendheden en nulliteiten te vervangen", moet men dan niet vragen of dat *ostracisme* ook hier te lande onder het beperkte kiesrecht nimmer is toegepast? En dan rijzen de namen voor den geest van de heeren Borret, de voormalige afgevaardigde uit Oosterhout, van Schaepman, Vos de Wael, en *last not least* Tak van Poortvliet.

En wanneer diezelfde geachte afgevaardigde den democratischen stroom kenschetst als eene invasie der moderne democratie en haar vergelijkt met de invasie der barbaren onder den Hunenkoning Attila, dan vraag ik: zijn dit argumenten tegen het kiesrecht?

Maar ik neem het beeld over, Mijnheer de President, en wil er den geachten afgevaardigde aan herinneren dat Attila ook den naam droeg van den »Geesel Gods", geroepen om de bedorven wereld van dien tijd te kastijden en te vernieuwen; hem herinneren aan de legende, hoe Attila voor de muren der Gallische stad Troyes ontvangen werd door den bisschop Saint Loup met de woorden: Wees welkom Geesel van den God, dien ik dien. Treed binnen en ga waarheen Zijn arm u drijft."

Volgens die legende daalde er een wolk neder en trok Attila door de straten der stad zonder iets te zien, zonder eenig nadeel toe te brengen. De geachte afgevaardigde hebbe hetzelfde vertrouwen als die bisschop; de uitkomsten der »moderne invasie" zullen dan ook wel dezelfde blijken.

De heer van Vlijmen vergelijkt den Minister bij Hannibal

en waarschuwt Zijne Excellentie dat hij »wellicht aan gene zijde van den Rubicon Brutus en Cassius zal aantreffen". De *pointe* van dit argument ontsnapt mij. Hannibal trok ten jare 218 v. Chr. over den Rubicon; Brutus en Cassius, de laatste verdedigers van den ouden staatsvorm van Rome vielen 42 jaren v. Chr.; de heeren konden elkaar dus bezwaarlijk ontmoeten, tenzij aan gene zijde van de *Styx*. Bedoelt de geachte afgevaardigde wellicht dat even als Brutus en Cassius te laat kwamen om Rome tegen den aanval van Hannibal te verdedigen, ook de moderne verdedigers van den ouden staatsvorm blijken *te laat geboren* en niet *van hunnen tijd* te zijn?

In dat geval onderschrijf ik die meening.

Op de argumenten ontleend aan mistrouwen in landen bestaande waar algemeen stemrecht bestaat, is door andere sprekers reeds recht gedaan.

De heer de Beaufort (Amsterdam) vreest belemmering der vrijheid en wees op de vervolging waaraan het Leger des Heils in Zwitserland heeft blootgestaan. Ook dit voorbeeld was minder juist gekozen, naar ik meen, daar deze vervolgingen het sterkst hebben gewoed juist in het conservatieve Genève, opgezet en aangewakkerd als zij werden door de oude regeeringsfamiliën *issus de Calvin*. En dan de treurige vervolgingen waaraan *onze* Afgescheidenen hebben blootgestaan, zoodat zeer velen naar Noord-Amerika zijn vertrokken, om daar de vrijheid te vinden tot het uitoefenen van hunnen godsdienst, welke hun hier werd ontzegd? Hadden ook deze plaats onder het algemeen stemrecht? En de Aprilbeweging, treuriger nagedachtenis?

Al die voorbeelden bewijzen alleen dat de menschen, ook onder het algemeen stemrecht, zoowel als onder het beperkte, dezelfde blijven, dat is: menschen met menschelijke hartstochten.

Is in Frankrijk bij het Panama-schandaal gebleken dat één enkel vertegenwoordiger der klasse, die hier de onvermogende, het proletariaat, *the rabble*, het schuim zijn genoemd, één centime voordeel heeft getrokken? Is niet integendeel voldingend bewezen dat alleen de zakken van de vertegenwoordigers het kapitaal zijn gestijfd? Heeft Wilson bijgeval het Legioen van Eer verkocht aan de lieden van den vierden of vijfden stand? Al die argumenten keeren zich niet tegen *Demos* maar tegen *Plutos*.

Niemand zal entkennen dat er in Frankrijk groote fouten zijn gepleegd, maar dat de 3de Republiek niet is bezweken voor het goud van Orleanisme en Bonapartisme, de slagen van het Boulangisme enz. heeft weerstaan, pleit overtuigend voor de groote levenskracht welke de tegenwoordige staatsinstellingen aan Frankrijk hebben geschonken.

»Jamais les lois positives," zoo schrijft E. Pierre, secretaire-général de la Présidence de la Chambre des Députés in zijn »Traité de Droit politique électoral", n'ont été respectées en France comme depuis vingt ans. Jamais le droit écrit n'a été pour les impatiences des partis en lutte, un serre-frein plus solide. Jamais aussi la France ne s'est plus rapidement relevée d'un plus sombre abîme."

En Noord-Amerika! Niets heeft mij zoozeer verbaasd als het herhaald beroep op dit land der burgerlijke en staatkundige vrijheid, waar de democratie hare schoonste overwinning heeft behaald. Sinds een eeuw trekken jaarlijks honderdduizenden individuen van alle natiën, en niet de beste steeds, daarheen; zij bereiken de kusten der Republiek als onderdanen, die nimmer de verantwoordelijkheid van het staatsburgerschap hebben gekend, zij verleent hun den naam en de rechten van *burgers;* van dienaren worden zij eensklaps vrije mannen, en men verwijt die democratie dat die mannen niet eensklaps het hoogste peil der zedelijkheid hebben bereikt! Al ware dit beroep op de corruptie juist, wat ik niet toegeef, dan bewijzen nog de namen van een Lincoln, *Honest Abe*, Garfield, Cleveland en anderen, door het volk aan het hoofd van den Staat geplaatst, dat die corruptie zich slechts onder een gering deel der bevolking openbaart. Zonderling is ook de inconsequentie, waaraan de bestrijders zich schuldig maken.

Men beweert te duchten de eenzijdige bevoordeeling van de belangen der volksklasse, het teren op de Staatsruif, en beschuldigt intusschen zoowel de vroegere als de bestaande Regeeringen de belangen van het volk over het hoofd te zien. Zoo zegt de heer van Vlijmen: »men verzake dan de handelspolitiek, die gevoerd schijnt te worden om enkele standen, voornamelijk den groothandel, te verrijken ten nadeele van den landbouw en van ambachtsman". Maar waar vinden wij de handelspolitiek door dien geachten afgevaardigde gewenscht, het protectionisme, het sterkst toegepast? Juist in de landen waar het algemeen stemrecht heerscht, in Frankrijk, Noord-Amerika en Duitschland. Omgekeerd vreest de heer van Houten den invloed der plutocratie bij de stembus, als gevolg van de voorgestelde uitbreiding, juist ter bevordering *harer* belangen. Ook ik acht deze vrees niet ongegrond.

Toch wil ik vragen: Bestaat niet ook thans die invloed, hebben ook wij niet onze agrariërs, wier invloed zich zoo sterk heeft doen gelden; kunnen ook wij niet de eenzijdige bevordering van de belangen der groote koopsteden ten koste van die der kleine?

Men heeft gewaagd van het ontbreken van een correctief; maar is dan de Eerste Kamer eensklaps zoo onbeteekenend geworden, heeft zij eensklaps opgehouden te zijn een bolwerk, een remtoestel? Heeft zij nog niet dat blijk van zelfstandigheid gegeven door het verwerpen van twee wetsvoorstellen?

De voorgestelde uitbreiding van het kiesrecht — zoo werd door de heeren van Karnebeek, Beelaerts van Blokland en anderen beweerd — staat gelijk met het invoeren van algemeen stemrecht. Integendeel — zoo sprak de heer de Beaufort uit Amsterdam — en hij hield voor het algemeen stemrecht een pleidooi, waaraan ook de heeren Rutgers van Rozenburg en van Houten met warmte deelnamen, *fort étonnés de se trouver ensemble*.

»Laat ons eerst de Grondwet herzien", zoo luidt het uit hun mond; »alle bepalingen welke de invoering van het algemeen stemrecht tegenhouden, moeten er uit. Geen uitsluiting meer van bedeelden". »Zijn de bedeelden de slechteren?" vraagt de heer van Houten.

Ook het stemrecht voor de vrouw, als »tegengift", als »renfort"; voorts proportioneele vertegenwoordiging der minderheden.

Met den dichter van Jung Werner zou ik willen uitroepen: *Es war so schön gewesen!* want ik voel voor dat alles zóóveel, zeer zeker niet minder dan de geachte afgevaardigde, en als Loreley-gezang klinken hunne stemmen in mijn oor. Maar, als ten slotte deze ontwerpen worden ingetrokken en eene toekomstige grondwetsherziening afstuit op — — ja, op nieuwe schibboleths van de zijde der geachte afgevaardigden, wat dan?

Wat dan, Mijnheer de President? Och, ik geloof dat de heer Rutgers van Rozenburg dan niet al te ontevreden zoude zijn en bereid worden bevonden om een geestig woord te wijden aan mijne politieke nagedachtenis als aan die van een man van »goeden vertrouwe"!

Ik zal er daarom voorloopig maar niet aan meedoen, al twijfel ik geen oogenblik aan de vriendschappelijke bedoelingen der heeren, wanneer zij algemeen stemrecht en grondwetsherziening aanbevelen, of zullen trachten door bevriende amendementen de ontwerpen te redden; ik vrees evenwel dat zoodanige vriendschap wel eenige overeenkomst zal hebben met die van Madame Persulle voor Cléante, uit Molières *Tartuffe*, als zij zegt:

»Pour vous, monsieur son frère,
»Je vous estime fort, vous aime et vous révère;
»Mais enfin, si j'étais de mon fils son époux,
»Je vous prierais bien fort de n'entrer point chez nous".

Mijnheer de Voorzitter! Ik mag niet meer van de aandacht der Kamer vragen. Men vergunne mij echter nog ééne aanhaling: De heer Rutgers van Rozenburg heeft met groote virtuositeit en souvereine minachting gesproken over de publieke opinie en de gevolgen eener verwerping dezer wet. Eenige petitiën, betoogingen, vergaderingen, dat zal alles zijn.

Onze eigen geschiedenis levert intusschen een welspre-

kend voorbeeld van de gevolgen eener dergelijke miskenning der openbare meening. In de zitting van 28 Mei 1845 gaf Luzac eene geschiedkundige herinnering ten beste van hetgeen aan de Belgische omwenteling voorafging, over de zucht naar wijziging der staatsinstellingen en zegt daarvan het volgende:

»Niet alleen werd nu in 1830 het inzenden van verzoekschriften in het Zuiden herhaald, maar ook uit de noordelijke gewesten werd een aanzienlijk getal petitiën in de Kamer gebragt. Zij werden niet beter ontvangen dan vroeger! Men bejegende ze op dezelfde vriendelijke en heusche wijze, waarop de adressen en de verzoekers, die gemeend hebben ons voorstel te moeten ondersteunen, nu behandeld worden. — Een lid uit Zuid-Holland beijverde zich toen bijzonder om de ingekomen adressen, op zijne gewone ernstige wijze, te bestrijden, en de onderteekenaren òf als gevaarlijke ophitsers, òf als onderdanige dienaren van deze te brandmerken. Met minachting werd neêrgezien op den Volksgeest, die zich ten tweedenmale deed hooren."

De gevolgen zijn, helaas, maar al te bekend! Zou men niet geneigd zijn hen die zoo spreken de woorden van Mérimée toe te roepen: » A quoi diable, sert donc l'histoire, quand personne n'en profite!"

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig. Aan hen die eene »invasie der democratie" duchten, stel ik op mijne beurt de vraag: zijn de uitkomsten van het beperkt kiesrecht hier te lande dan zóó begeerlijk! Op dit eigen oogenblik loopen, zooals ik uit zeer betrouwbare bron vernam, in eene gemeente van 4000 zielen, 100 man, nagenoeg allen hoofden van gezinnen, werkeloos rond, werk vragend en niets vindend. Ligt daarin niet eene aanklacht tegen ons bezwaar; zijn niet de tienduizenden kinderen die opgroeien zonder eenig onderwijs te ontvangen, eene veroordeeling van de wijze waarop wij onze voogdij hebben waargenomen?

Ik zal niet wijzen op den toestand der gemeenten, op de toenemende verarming der bevolking, den oorlog tegen Atjeh en de wijze waarop deze is gevoerd, alles kleinheid verradend in de opvatting onzer bestuurstaak; maar ik wil er mij toe bepalen te herinneren aan de woorden van Beaconsfield: *Holland is an effete nation*, d. i. een uitgedoofd volk, eene uitspraak, die geheel overeenstemt met de verklaring, afgelegd door een onzer grootste denkers, Busken Huet: » het leven onzer jonge mannen is duf geworden, omdat het niet stroomt, maar stilstaat, omdat geen groote denkbeelden er hun machtigen adem over waaien".

Een uitgedoofd, versufd, verarmend volk, daartoe heeft ons het tegenwoordig stelsel, de regeering van het *pays légal*, gebracht, zooals de regeering der regenten-familiën ons, nà de regenten-contracten, heeft gebracht tot de gebeurtenissen van 1795.

Toen, als nu, vergat men dat de grootheid van ons volk alleen de vrucht is geweest van de democratie. Het waren niet de Amsterdamsche kooplieden, die groote winsten maakten uit de levering van oorlogsbehoeften aan den eigen vijand, die ons hebben groot gemaakt, maar het waren de zonen uit het volk, de Ruyter's, de Rembrandt's, de mannen voortgesproten uit de smalle gemeente, die gij ook nu weder zoudt willen uitsluiten!

Het tijdperk dat wij doorleven is ernstig. Ons vaderland staat op een keerpunt in zijne geschiedenis, even gewichtig als de belangrijkste gebeurtenis uit onze aan beteekenisvolle episoden zoo rijke historie.

Na eene langdurige periode van stilstand op wetgevend gebied wordt de drang naar nieuwe vormen, overeenstemmend met de nieuwe behoeften in alle klassen der maatschappij opnieuw en krachtig gevoeld, behalve natuurlijk door de klasse der *satisfaits*, der tevredenen.

De democratie vraagt, zooals ook onze vaderen deden in 1848, aandeel in het gezag. Zullen wij in deze beslissende ure ons klein betoonen; roekeloos spel spelen met dat deel der natie dat zich zijner burgerrechten bewust wordt en zich niet weder zal laten afwijzen?

Daarvoor beware ons ons aller liefde voor het vaderland, onze gehechtheid ook aan den Troon onzer jeugdige Koningin, het symbool, het kenteeken onzer eenheid als natie, aan wie ook wij democraten niet minder warm en met niet minder oprechtheid dan de heer Röell, toeroepen: » God zegene en behoede u!"

De heer **Borret**: De geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, die er ons aan gewoon gemaakt heeft, ons door eene even heldere uiteenzetting, als sierlijke inkleeding, met zijne denkbeelden vertrouwd te maken, heeft, in zijne onder meer dan één opzicht merkwaardige en zoo blijkbaar goed doordachte redevoering van ll. Vrijdag, zich van eene beeldspraak bediend die, naar het mij voorkomt, niet volkomen juist was geslaagd, en die hem van den geachten afgevaardigde uit Veendam, den heer Borgesius, dan ook het verwijt op den hals haalde, als zou hij zijn eigen wettig geesteskind hebben verloochend.

De heer van Houten, het kenmerk van den welstand besprekende dat in het thans in behandeling zijnde wetsontwerp door den Minister wordt aangegeven, noemde dat kenteeken: eene valsche vlag.

Ik voor mij, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat het allerminst de bedoeling van den heer van Houten geweest is, door die beeldspraak te kennen te geven, dat hij de lading die onder de vlag: » voorzien in eigen onderhoud" zeilende is, als contrabande wil beschouwd zien. Ik vermeen dat zijne bedoeling geen andere kan geweest zijn dan deze: dat de Minister valschelijk aankondigde dat hij onder die vlag vaart, maar dat op de door den Minister geheschen vlag alles behalve die kleuren te herkennen zijn — en die meening, Mijnheer de Voorzitter, onderschrijf ik volkomen; ja, ik ga verder en meen te mogen beweren dat de Minister zijne vlag heeft neergehaald en dat hij zijn ontwerp in zee heeft gestuurd, zonder dat de inhoud door eenige grondwettelijke vlag wordt gedekt.

Op het schip dat vaart onder de vlag: »voorzien in eigen onderhoud" — te verstaan dan in den zin door eigen arbeid of uit de renten van opgespaarde producten van vroegeren arbeid voorzien in eigen onderhoud en dat van het gezin — onder die vlag, Mijnheer de Voorzitter, zou ik me volkomen veilig durven inschepen. Ja, die vlag komt me zóó voortreffelijk voor, dat ik meen, dat waar die van een fokkemast waait, iedere andere vlag als volkomen overbodig kan worden gemist, en de lading toch volkomen wettig is gedekt.

Maar laat ik liever alle beeldspraak laten varen — het zou ook lichtelijk mij gebeuren dat ik verkeerd werd verstaan — wat ik zeggen wilde is dit: het kenteeken van welstand, ons door den Minister geboden, vind ik zóó uitmuntend, zóó doeltreffend, zóó juist gekozen, dat ik het niet alleen voldoende acht als type voor den vereischten *welstand*, maar dat ik zelfs zou meenen, dat hij, die *inderdaad* als hoofd van het gezin, in staat is, door eigen arbeid of middelen in het onderhoud van zich en zijn gezin te voorzien, hij daardoor ook *per se*, de noodige *geschiktheid* heeft om hem het kiesrecht toe te kennen, zonder hem nog aan eenige nadere schrijfproef te onderwerpen.

Wel verre dus van het gestelde kenteeken te recuseeren, accepteer ik het niet alleen voor den *welstand*, maar zou ik het tevens voor de *geschiktheid* willen vindiceeren, op het gevaar af dat men mij nu *plus royaliste que le roi* zal noemen, behoudens de » *mits* ", die ik zoo aanstonds zal toelichten.

U ziet dus, Mijnheer de Voorzitter, dat ik waarlijk niet behoor tot hen die in de voorgestelde belangrijke uitbreiding van het kiesrecht een gevaar zien voor onze staatsinstellingen, een aanslag op Troon of Dynastie, eene wegbereiding voor het socialisme, of welke afgrijselijkheden al niet meer. Neen, ik beschouw, in de gegeven omstandigheden, het deelnemen van het volk in zijne ruimste beteekenis aan de politieke zaak, het toekennen van het kiesrecht tot en op de uiterste grens bij de Grondwet

gesteld, als een dringenden onafwijsbaren eisch van het oogenblik, en dus ook als den ernstigen, den duren plicht van den wetgever.

Ik zal de gronden niet ontwikkelen waarop deze mijne innige overtuiging is gevestigd; reeds werden herhaaldelijk door andere sprekers de motieven voor die overtuiging aangegeven en ik refereer me dus gaarne aan hetgeen daaromtrent reeds op zoo uitnemende wijze is gezegd.

Maar als ik, eerlijke, overtuigde voorstander van een tot aan de uiterste grenzen der Grondwet uitgebreid kiesrecht, dan toch aan het ontwerp, in zijne tegenwoordige gedaante, mijne stem zal moeten ontzeggen, dan is het uitsluitend en alleen, omdat mijn eerbied voor de Grondwet, hoe ongaarne ook, daartoe noodzaakt en verplicht.

Mijnheer de Voorzitter! Er is reeds, vooral in den aanvang dezer discussiën, over de al of niet grondwettigheid gedebatteerd. Het was vooral de heer Röell, die, zooals ik aanvankelijk meende, het best mijne opinie daaromtrent wedergaf toen hij zeide: het voorzien in eigen onderhoud is de omschrijving van een toestand; het is geen feit en daarom geen kenteeken. Later heb ik ingezien dat die uitspraak van den heer Röell niet volledig en daardoor niet *volkomen* juist was.

Nadat ik echter het scherpzinnig betoog van den geachten afgevaardigde uit Arnhem, den heer Rink, nog eens aandachtig had nagelezen, wil ik wel bekennen, dat ik in die overtuiging werd geschokt; ja, er was een oogenblik, dat ik mij inderdaad verheugde dat mijn grondwettig bezwaar was uit den weg geruimd en de absolute onmogelijkheid om met het wetsontwerp mede te gaan, voor mij dus was opgeheven.

Die geachte afgevaardigde had betoogd, dat de grondwettelijke grieven van de bestrijders niet zoo zeer golden het kenteeken zelf, als wel het bewijs dat daarvoor in de wet is aangenomen, en — zoo zeide hij — over den vorm van *het bewijs* laat de Grondwet zich zeer zeker niet uit.

Hij die evenals ik van oordeel is dat het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het gezin een toestand van genoegzamen welstand aanduidt om hem het kiesrecht toe te kennen, hij moge betere bewijzen voor het aanwezig zijn van dien toestand eischen, hij kan niet zeggen, dat er *grondwettig* bezwaar bestaat tegen de aanneming van het wetsontwerp.

Maar toch, mijn politiek geweten kon bij die redeneering geen rust vinden, ik voelde dat er iets haperde aan dien gedachtengang, al was ik nu dan ook nog niet klaar en duidelijk bewust wat dat ontbrekende wel zijn kon.

Bij nadere overweging is het mij echter duidelijk geworden dat die geachte afgevaardigde zich in zijn betoog aan een sophisme schuldig maakte, waar hij *elken* toestand als een kenteeken aannam.

Ik zal toch uit zijn eigen woorden aantoonen, dat niet *iedere* toestand op den naam van kenteeken kan aanspraak maken, maar slechts de zoodanige die voor uiterlijke waarneming vatbaar is, slechts de zoodanige die door eene bloot werktuigelijke waarneming der zintuigen kan worden geconstateerd, zonder dat het noodig is haar bestaan door redeneering uit andere feiten af te leiden.

De geachte afgevaardigde zeide:

»Wat is een kenteeken? Een kenteeken is mijns inziens elk teeken, elk feit, elk verschijnsel, ook elke toestand waardoor een zeker iets gekend wordt. Dat het kenteeken omschreven moet worden ligt in den aard der zaak: daarin kan alzoo de grief niet bestaan. Wordt zij dan hierdoor gewettigd dat de omschrijving meer geldt een toestand dan een feit? Mijns inziens evenmin. Want een onderscheid tusschen toestand en feit wordt in deze noch door de grammatica, noch door het spraakgebruik gewettigd. Wanneer ik zeg: ik wandelde door het weiland en de dorre toestand van het gras was mij een kenteeken van de langdurige droogte, dan geloof ik dat ik misschien een deftig woord gebruik, maar niet dat ik de taal geweld aandoe of eene onjuiste uitdrukking gebruik. Wanneer ik zeg: ik ontmoette daar een man, die na langdurige krachtsinspanning nog geheel onvermoeid was en dit was mij een kenteeken van zijne groote kracht, dan kan het zijn dat ik misschien weder een te deftig woord gebruik, maar dan geef ik het woord kenteeken nog niet eene taalkundig onjuiste beteekenis."

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat het gras dor is dat kan ik zien en daardoor veilig tot het bestaan der droogte concludeeren, maar dat de man na langdurige krachtsinspanning nog onvermoeid is, hoe weet ge dat? Dan zult ge toch wel eenig feit hebben moeten waarnemen, waaruit ge dat onvermoeid zijn hebt afgeleid, bijv. dat hij nog eene verre wandeling deed, opnieuw een zwaren arbeid ging verrichten of iets dergelijks. Het niet vermoeid zijn op zich zelf is niet waarneembaar; ge kunt alleen door redeneering, door het afleiden uit een ander waargenomen feit tot die conclusie komen; op zich zelf is het niet vermoeid zijn geen kenteeken.

Zoo ook hier: het voorzien in eigen onderhoud is niet waarneembaar. Ik kan wel zien dat het huisgezin onderhouden wordt, het leeft, het bestaat, dus onderhoud is er, maar of dat onderhoud door eigen arbeid of uit eigen middelen wordt verschaft, dat zal ik eerst uit andere uiterlijk waarneembare feiten moeten afleiden; op zich zelf is het geen kenteeken, het is niets anders dan eene nadere omschrijving van het begrip welstand. Om het tot kenteeken te verheffen, zullen er nog zinnelijk waarneembare feiten moeten worden aangevoerd, waaruit van het werkelijk bestaan van den aangegeven toestand kan blijken. Kenteeken en bewijs van het bestaan van het kenteeken zijn onafscheidenlijk verbonden, ze vormen samen een onafscheidelijk geheel.

De Minister heeft het ook gevoeld, vandaar dat hij het bestaan van dien toestand wil afleiden uit het feit van het niet-bedeeld zijn. Maar daarin ligt nu juist de fout, want daardoor *identificieert* de Minister het voorhanden zijn van het kenteeken, met niet voorhanden zijn der reden van uitsluiting, maar daardoor *escamoteert* hij dan ook tevens, *absorbeert* hij volkomen het kenteeken; er blijft niets, hoegenaamd niets anders meer over dan de enkele reden van uitsluiting.

Wilt ge het bewijs? Schrap in art. 4 het aangegeven kenteeken en stel daarvoor in de plaats de grondwettelijke reden van uitsluiting, waardoor het artikel luiden zou: de wet houdt voor kenteeken van maatschappelijken welstand het feit van gedurende het laatstverloopen burgerlijk jaar geen onderstand te hebben genoten. Lees het artikel zóó en ge zult geen enkelen kiezer hebben geschapen (voor zooveel den welstand betreft), die niet reeds uit het artikel in zijne tegenwoordige gedaante zou zijn geboren.

Maar dan vraag ik, Mijnheer de Voorzitter: waar is nu het door de Grondwet uitdrukkelijk gevorderde kenteeken van welstand gebleven? Ik kan er geen spoor van terugvinden, en ik moet dus, helaas, tot de conclusie komen, dat mijn grondwettelijk bezwaar nog in zijne volle zwaarte op mijn oordeel over het wetsontwerp is blijven rusten.

Moet daarom het voorzien in eigen onderhoud als ten eenenmale verwerpelijk kenteeken worden gerecuseerd? Ik zou meenen van neen, op zich zelf is het geen kenteeken, maar waar het vervolledigd wordt door deugdelijke, uiterlijk waarneembare feiten, zooals er reeds herhaaldelijk zijn aan de hand gedaan, daar zou het, dacht mij, een zeer bruikbaar en volkomen passend kenteeken kunnen worden.

Ik heb gemeend, Mijnheer de Voorzitter, dit weinige nog te moeten in het midden brengen, omdat tot mijn groot leedwezen bij de voorstanders van het wetsontwerp — en dus misschien ook bij den Minister — nog steeds de meening schijnt te bestaan, dat — zij het ook onbewust — degenen die spreken van strijd met de Grondwet, eigenlijk zich zelven bedriegen, maar inderdaad tegenstanders zijn van de finale uitbreiding van kiesrecht.

Neen, waarlijk, Mijnheer de Voorzitter, ik zie niet tegen finale kiesrechtuitbreiding op, integendeel, het besef van de groote verantwoordelijkheid die op mij zou drukken wanneer ik zou moeten medewerken om dat vraagstuk voorloopig onopgelost te laten, doet er mij vurig naar verlangen, dat uit onze beraadslagingen, door gemeen

88ste VERGADERING. — 8 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

overleg, een voorstel moge geboren worden dat aan alle billijke aspiratiën voldoening schenkt.

Maar dat kan slechts dán mogelijk zijn, als de voorstanders quand-même, als ik ze zoo maar eens noemen mag, het ongelukkig denkbeeld laten varen, alsof zij wier eerbied voor de Grondwet hun een onoverkomelijk bezwaar stelt om met het ontwerp in zijne tegenwoordige gedaante mee te gaan, eigenlijk gezegd niet anders zijn dan onbewuste kleinzielige beknibbelaars, wier hoogste ideaal zou wezen, om het toekomstige kiezerskorps met eenige duizendtallen te verminderen.

Ik heb er ernstig naar gestreefd om mij in te denken in den gedachtengang van hen die, evenals ik, de Grondwet hebben bezworen en die zeker niet minder dan ik tegen de opzettelijke ontduiking harer voorschriften opzien, en die toch bereid zijn het ontwerp desnoods ongewijzigd te accepteeren. Ik heb er met mijne beste krachten naar gestreefd, maar het is mij niet mogen gelukken.

Is het dan te veel gevraagd wanneer ik hun zeg: we willen beiden hetzelfde doel bereiken, maar langs verschillenden weg. Gaan we ieder afzonderlijk ons weegs, dan zal geen van beiden het tot den eindpaal brengen. Er *moet* dus eene keuze gedaan worden. Maar die keuze staat voor beiden volstrekt niet gelijk. Mijn weg acht gij te kronkelend en te lang, maar gij kunt toch niet ontkennen dat toch ook die weg tot het einddoel voert. De uwe is misschien iets korter, maar daarop is eene barrière geplaatst, waarover het mij met den besten wil niet mogelijk is mij overheen te werken. Ik *kan* en *mag* dus dien weg niet volgen. Maar komt gij over tot den mijne, opdat we gezamenlijk en eendrachtig het vurig verlangde doel mogen bereiken!

De heer **Lambrechts**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik in 1887 tegen de grondwetsherziening te velde trok, geschiedde dit voornamelijk wegens de nieuwe hoofdstukken betreffende het kiesrecht, de defensie en den godsdienst, welke hoofdstukken slechter waren dan de oude van 1848. Laatstgenoemd hoofdstuk werd in den loop der beraadslaging door de Regeering teruggenomen. De twee andere allernoodlottigste hoofdstukken, handelende over het kiesrecht en 's lands verdediging, werden doorgedreven. De gevaren die wij voorzagen, mochten niet uitblijven. In het legerontwerp-Bergansius werd ons de eerste wrange vrucht der grondwetsherziening aangeboden. Ook aarzelde ik destijds niet op de herkomst van dat zonderling product te wijzen, toen ik, bij den aanhef mijner rede, daarvan getuigde dat het »een uitvloeisel was van de rampzalige grondwetsherziening, in dien zin althans, dat zonder deze herziening er aan zulke despotische en tirannieke maatregelen niet te denken viel".

Eene tweede wrange vrucht der grondwetsherziening, Mijnheer de Voorzitter, wordt ons thans aangeboden in de voorgestelde nieuwe regeling van het kiesrecht. Na mijne bedenkingen tegen het algemeen stemrecht te hebben geopperd, zeide ik destijds — bij de behandeling der grondwetsherziening — onder andere het volgende: »Is het algemeen stemrecht zoo gevaarlijk, dan is het ook onvoorzichtig, ja, roekeloos, mede te werken om zulk een stemrecht mogelijk te maken; dat zegt, dunkt mij, het gezond verstand. En die medewerking zou men toch verleenen, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men zijne goedkeuring hechtte aan het ons voorgelegde nieuwe art. 80, waarbij men niet alleen eene zeer, ja, al te uitgebreide kiesbevoegdheid dadelijk toekent, maar bovendien de deur open zet voor het algemeen stemrecht. De onderhavige bepaling, Mijnheer de Voorzitter, *is, mijns inziens, zoo rekbaar of liever zoo kneedbaar dat de gewone wetgever daarvan maken kan wat hij wil.* En wanneer men zich de geschiedenis der wording van het artikel herinnert, dan komt men allicht tot de conclusie *dat het de voorbode van het algemeen stemrecht schijnt te wezen*".

Aldus sprak ik, Mijnheer de Voorzitter, in 1887. Had ik goed gezien of niet? En was ik niet ten volle gerechtigd tegen de aanneming van art. 80 der nieuwe Grondwet te adviseeren? Wat ik destijds voorspelde, is, blijkens de wetsvoorstellen-Tak, op het punt in vervulling te treden. Wat ik echter in 1887 niet mocht voorzien, waarop ik mij niet verwachtte, is, dat mijne voorspelling reeds zoo spoedig zou zijn uitgekomen. Dat een lid der Kamer, behoorende tot de radicale fractie, op dit oogenblik het initiatief zou hebben genomen om een wetsvoorstel tot invoering van algemeen stemrecht of nagenoeg algemeen stemrecht ter overweging aan te bieden, ware te begrijpen. Maar dat eene Regeering reeds in 1893 breekt met de vaderlandsche traditiën, traditiën namelijk van bezadigdheid en gematigdheid, en in strijd zelfs met de pertinente verklaringen van den Minister, ontwerper der nieuwe Grondwet, omtrent de beteekenis van art. 80 — verklaringen waarop door den geachten afgevaardigde uit Roermond, den heer Ruys van Beerenbroek, in zijne belangrijke rede van verleden Woensdag met zooveel nadruk is gewezen — de bestaande orde van zaken zoekt omver te halen, gaat mijn verstand te boven.

Over art. 80 der nieuwe Grondwet werd destijds en wordt ook nu nog verschillend gedacht. Volgens de eenen, onder wie de Minister Heemskerk, sluit die bepaling het algemeen stemrecht uit; volgens anderen, onder wie de heer van Houten, is het algemeen stemrecht daarmede vereenigbaar. Die omstandigheid alleen, de omstandigheid namelijk dat het geenszins vaststaat dat de Grondwet het algemeen stemrecht toelaat, moest voor onze Regeering voldoende geweest zijn om den roekeloozen stap, voerende naar de uiterste grens der kiesbevoegdheid, niet te wagen.

Men bewere toch niet dat wat de Regeering voorstelt, geen algemeen stemrecht is, althans veel daarvan verschilt. Wij weten immers dat de voorgestelde maatregel zoo ver gaat, dat zelfs bedelaars, landloopers, rondventers en dergelijken van het kiesrecht niet zijn uitgesloten, mits zij maar, blijkens art. 4 van het respectief wetsontwerp, voorkomen op de bevolkingsregisters en gedurende het laatste jaar geen onderstand hebben genoten van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur. Zulke lieden zullen, evenals de welhebbende en beste burgers, tot de stembus worden toegelaten, onder de algemeene voorwaarde van geschiktheid, welke voor allen dezelfde is en bestaande in de kennis van lezen en schrijven, waarvan het bewijs geleverd wordt door eene eigenhandig geschrevene aanvraag om op de lijst der kiezers te worden geplaatst.

Het kunnen lezen en schrijven en het niet voorkomen op de lijst der officieele bedeelden zijn respectievelijk de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, door de Regeering bij hare wetsvoordracht aangenomen. Wat laatstgenoemd kenteeken betreft, vraag ik: zal een serieus man, die een greintje gezond verstand bezit en Hollandsch verstaat, nog langer kunnen of durven volhouden, dat het niet bedeeld zijn een kenteeken is van maatschappelijken welstand? De heer van Houten, die steeds in en buiten de Kamer het meest mogelijk uitgebreid stemrecht verdedigde, heeft den moed gehad reeds tegen dien onzin te protesteeren in de *Vragen des Tijds*, als hij schreef: »De blaam van ongrondwettigheid treft dan ook alleen den vorm, waarin het voorstel is gegoten, door — zonder noodzaak bovendien een kenteeken van welstand eischende — *er een aan te nemen dat in 't geheel geen kenteeken is.* Ook is in het Voorloopig Verslag en in zoovele belangrijke hier gehouden redevoeringen ten overvloede aangetoond, dat voor het aanwezig zijn van het bezit van maatschappelijken welstand vrij wat meer gevorderd wordt dan het negatief kenmerk van ontstentenis van bedeeling, door den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken uitgevonden. Ontstentenis van bedeeling mag een kenteeken zijn van afwezigheid van armoede en gebrek, maar een kenteeken van welstand in geenen deele.

En wat te zeggen van de kennis of de kunst van lezen en schrijven als kenteeken van geschiktheid om kiezer te zijn voor de Provinciale Staten en de Tweede Kamer? Wie eenig oordeel heeft, haalt de schouders op, overtuigd

als hij is dat menigeen, al bezit hij de kunst van lezen en schrijven, neder te leggen in de gevorderde schriftelijke aanvraag om op de kiezerslijst te worden geplaatst, ten eenenmale ongeschikt is om kiezer te worden, en dat menigeen, al mist hij die kunst, toch een goed kiezer kan wezen. En wanneer men bedenkt dat die schriftelijke aanvraag zal geschieden onder toezicht en beoordeeling van het gemeentebestuur of ook — zooals door sprekers is opgemerkt — van een zijner leden en zelfs van een eenvoudig ambtenaar ter secretarie, rijst al dadelijk de vraag: welke waarborg bestaat er dat de ingeleverde aanvraag eigenhandig door den candidaat-kiezer geschreven is en dat de aanvraag, gesteld dat ze eigenhandig door hem geschreven is, al dan niet voldoet? Willekeur en knoeierij kunnen niet uitblijven, daar partijzucht en andere drijfveeren van niet veel beter allooi daartoe aanleiding zullen geven.

Ik zal over de gebreken die de door de Regeering aangenomen kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand aankleven, niet verder uitweiden, daar ze bereids door tal van sprekers die mij voorafgingen en ook reeds bij het afdeelingsonderzoek zijn in het licht gesteld en van alle zijden beschouwd.

Indien men, de richting in aanmerking genomen waartoe de tegenwoordige Regeering behoort, van die Regeering iets had kunnen verwachten, dan was het zeker het door bedoelde richting zoo zeer aangeprezen en geroemde stelsel, stelsel namelijk, volgens hetwelk in de allereerste plaats de *capaciteiten* tot de uitoefening van het kiesrecht zouden geroepen worden. Verre van te trachten — wat toch op den weg van die richting scheen te liggen — een zoogenaamd verlicht en onafhankelijk kiezerskorps te vormen, voegt zij geschikten en ongeschikten, welstandigen en niet welstandigen samen, zonder zich behoorlijk rekenschap te geven van hetgeen uit de combinatie van die heterogene bestanddeelen zal geboren worden.

Maar wat vorderde dan en wat vordert nog altijd eene wijze politiek? Zoodanige politiek vordert dat van beide kenteekenen (geschiktheid en maatschappelijken welstand) partij worde getrokken en dat, zoo het vaststaat dat uitbreiding van het kiesrecht in 's lands belang wenschelijk is, zulks geleidelijk en niet met sprongen behoort te geschieden.

Op grond van dezen regel zijn, blijkens het Voorloopig Verslag, onderscheidene stelsels aan den Minister in overweging gegeven, doch de heer Minister heeft alle die stelsels, naar zijne inzichten niet ver genoeg gaande, van de hand gewezen en, als met blindheid geslagen, zich door de raadgevingen van de aanvoerders der radicale partij laten medeslepen. Aan soortgelijke blindheid en zwakheid ontleende haar ontstaan de bekende weifelende houding, door den Minister Heemskerk bij de rampzalige grondwetsherziening aangenomen. Intimidatie en pressie spelen eene groote rol en wat zij vermogen, als de overtuiging is gevestigd dat de overheid geene doortastende maatregelen durft te nemen, om het oproer te bedwingen, hebben wij meer dan eens, zoo niet hier dan toch elders, kunnen waarnemen. In het steeds toegeven aan overdreven eischen ligt eene capitale fout.

Met betrekking tot de quaestie der verschillende stelsels die men heeft opgenoemd en ter overweging aangeboden, wensch ik nog te constateeren, dat het *betalen*, steunend op het bezit — of men dat nu census of kiescijns noemt al of niet, doet weinig of niets ter zake — is en blijft feitelijk de voornaamste grondslag voor de kiesbevoegdheid. De scherpzinnige afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, wiens adviezen zoo gaarne in deze Vergadering worden vernomen, noemde, in zijne merkwaardige rede van 26 Juli jl., als eerste categorie van kiezers hen die een aanslagbiljet in de Rijks- directe belastingen betaald hebben, welke personen volgens hem niet alleen welstandig maar ook geschikt zijn, en zeide wijders: »Maar ook het kenteeken van geschiktheid is daarin aanwezig, want degeen die een belastingplichtig vermogen heeft, of een belastingplichtig bedrijf uitoefent, kan geacht worden de geschiktheid te bezitten om zijne eigen zaak te beheeren en in ruimen kring te hebben leeren rondzien en zich een oordeel vormen. Er is (zoo vervolgt hij) bij de behandeling der belastingontwerpen te recht gesproken over de opvoedende kracht van het belastingbiljet, eene opvoedende kracht die ik erken, en die juist daarin is gelegen, dat het belastingbiljet den aangeslagene er toe drijft om zich in te laten met de publieke zaak, en wie daarin bezwaar moge zien, ik zeker niet." Dat is, Mijnheer de Voorzitter, een advies dat ook nog door politieke medestanders van den heer Röell gedeeld wordt. Het doet mij genoegen te constateeren, dat leden der liberale partij en zelfs eminente leden dier partij zooveel waarde aan het belastingbiljet toekennen.

De voortreffelijkheid van die basis — het betalen — heb ik reeds doen uitkomen in mijne rede over de grondwetsherziening, waarin ik den census of kiescijns verdedigde en waarnaar ik de eer heb te verwijzen. Ik veroorloof mij echter enkele woorden te herhalen, gesproken in de zitting van het Belgische Nationaal Congres van 6 Januari 1831 door den heer Le Hon, die onder andere zeide: »La source de tous les pouvoirs réside dans les élections. Or à qui appartient-il de les constituer? A ceux qui sont intéressés à leur maintien, au bon ordre, à la prospérité et à la tranquillité de l'état. Personne n'est aussi intéressé à tout cela que celui qui possède une fortune quelconque et un cens qui la représente."

Wat meer bijzonder de geleidelijke uitbreiding van het kiesrecht aanbelangt, verwijs ik naar het Voorloopig Verslag, waar aangetoond wordt hoe in Engeland, dat voor de ontwikkeling van den constitutioneelen regeeringsvorm in zoo menig opzicht ten voorbeeld kon strekken, de uitbreiding steeds trapsgewijze heeft plaats gevonden en wijders (op bladz. 21 van dat Verslag) gezegd wordt dat bij het thans door onze Regeering gedane voorstel de noodige voorzichtigheid niet is betracht, daar, niettegenstaande het aantal kiezers nog zoo kort geleden verdubbeld werd, thans weder eene vermeerdering van dat aantal van 300 000 tot 800 000 in uitzicht wordt gesteld. Volgens de berekening van anderen zou de vermeerdering nog aanzienlijker zijn en het getal kiezers zelfs tot 900 000 klimmen.

De tegenwoordige Regeering heeft alle bezadigdheid over boord gegooid en de raadgevingen van de gematigden in den lande en van de meerderheid der Volksvertegenwoordiging tot dusverre getrotseerd, om hand aan hand te gaan met de radicalen. Er is meer, Mijnheer de Voorzitter. Onze Regeeringen schijnen zich in de gewichtigste aangelegenheden niet meer te storen aan de adviezen van den Raad van State. Evenals de vorige Regeering het afkeurend advies van dien Raad omtrent het legerontwerp-Bergansius in den wind sloeg, zoo heeft de tegenwoordige Regeering het afkeurend advies van dat Hooge College van Staat omtrent de kiesrechtontwerpen ter zijde gelegd. Dat is een verschijnsel van bedenkelijken aard. Zoo iets moest in een land als het onze niet voorkomen. Het Hooge College van raadslieden der Kroon geraakt zoodoende in discrediet en daarmede het prestige van het Koningschap. In stede van gehoor te geven aan de wijze lessen van de raadslieden der Kroon, in stede van overleg te plegen met de meerderheid van 's lands Vertegenwoordiging, handhaaft de Regeering — blijkens de Memorie van Antwoord en het gewijzigd wetsontwerp — halstarrig haar roekeloos en gevaarlijk voorstel tot invoering van het algemeen stemrecht of een stemrecht dat met het algemeen stemrecht gelijkstaat.

Wat het algemeen stemrecht is, waartoe het leidt, zal ik niet meer behoeven uiteen te zetten. Èn in de gewisselde schrifturen èn in zoovele redevoeringen, dezer dagen en vroeger hier gehouden, is dit punt in den breede en ter dege behandeld. Ik veroorloof mij slechts enkele woorden er aan toe te voegen, die ik ook reeds in 1887, bij de beraadslaging over de grondwetsherziening, heb gebezigd. »In landen als Frankrijk en Noord-Amerika, alwaar het algemeen stemrecht zijne toepassing vindt (zoo zeide ik), is het allertreurigst gesteld. Een zeer onverdacht getuige ten deze, Proudhon, schetst dien toestand aldus: »la

tyrannie des majorités, tyrannie la plus exécrable de toutes, car elle ne s'appuie ni sur l'autorité d'une religion, ni sur une noblesse de race, ni sur les prérogatives du talent et de la fortune; elle a pour base le nombre et pour masque le nom du peuple." (*Revue des deux Mondes* 1848, II, 658). En welke wanstaltige en walgelijke vruchten het algemeen stemrecht in den laatsten tijd daar te lande heeft opgeleverd, is wereldbekend. Wat Amerika betreft, (zoo ging ik voort) is Julius Froebel, een even onverdacht getuige. Hij zegt onder andere: » Dass allgemeine Stimmrecht ist auch bei der weitesten denkbaren Ausdehnung für das Volck eine Täuschung; für die Politiker immer ein Mittel der hohen en niederen Demagogie." Hij vervolgt en hangt met opzicht tot de Vereenigde Staten een zoo akelig tafereel op dat ik het in deze Vergadering niet wensch over te brengen. Het is te vinden in de *Gesichtspunkte und Aufgaben der Politik*, 406.

Op die merkwaardige citaten liet ik volgen: » Men zal toch, Mijnheer de Voorzitter, niet willen tegenwerpen, dat in het een of ander land soms andere uitkomsten van het algemeen stemrecht verkregen zijn. Men gelieve toch niet uit het oog te verliezen dat, wanneer elders betere uitkomsten daarvan verkregen zijn, de reden daarvan gelegen is in zeer bijzondere, ja, specifieke voorschriften ten aanzien van de gekozenen zelven gegeven en in zeer exceptioneele toestanden, door buitengewone gebeurtenissen in 't leven geroepen."

Op deze zinsnede uit mijne rede van 1887 vermeen ik eene kantteekening te moeten maken. Toen ik die woorden sprak, doelde ik ook zeer zeker op het Duitsche Rijk en zijnen Rijksdag, die overigens in bedwang gehouden wordt door den daarnaast staanden machtigen Bondsraad en de almacht van de daarboven staande Pruisische heerschappij. Wat hebben wij sedert, met betrekking tot de keuze van dien Rijksdag, ook daar niet zien gebeuren? — Tegen ons aller verwachting zijn de verschillende partijen aanmerkelijk gewijzigd. Het Katholieke centrum heeft zich wel is waar roemrijk staande gehouden, maar daarentegen heeft zich ten koste van de andere richtingen eene bepaalde groep afgevaardigden uitgebreid, eene groep die thans, wat de getalsterkte betreft, eene voorname fractie uitmaakt. Immers de sociaal-democratie — wie had het ooit kunnen denken — telt reeds een 45tal leden in den Rijksdag! Het schijnt dat de voorspelling allengs in vervulling treedt, namelijk dat het liberalisme zich oplost in het radicalisme en dit laatste in het socialisme, en het algemeen stemrecht een geschikt middel is om die oplossing te bevorderen.

Ik zeide dan ook verder in die rede: »Het behoeft nauwlijks gezegd, Mijnheer de Voorzitter, dat dit artikel (het nieuwe artikel 80 der Grondwet) een gevaarlijk instrument kan worden in de handen van hen die er op uit zijn om de rechten en vrijheden, die door de Grondwet van 1848 werden gewaarborgd, ter zijde te stellen; om het wettig gezag te ondermijnen, den Troon te bestoken, de republiek te vestigen, ja, het land prijs te geven aan de anarchie, waarbij personen en goederen in den regel niet gespaard worden." Toen ik die woorden sprak, Mijnheer de Voorzitter, konden zij wellicht aan den een of ander overdreven toeschijnen. Maar zal men thans, nu het program van actie van radicalen en sociaal-democraten wat meer bekend is geworden, niet moeten toegeven dat ik destijds ten volle gerechtigd was om op eene zoo donkere en akelige toekomst te wijzen? Daar bedoeld program door de nieuwsbladen alom verspreid is, kan ik mij onthouden langer daarbij stil te staan.

Zeer te recht is dan ook in het Voorloopig Verslag opgemerkt, dat de voorgestelde uitbreiding van kiesrecht geenszins zou strekken tot bereiking van het doel dat de Minister vooropstelde, te weten aankweeking en versterking van vertrouwen in de Volksvertegenwoordiging, en het de vraag zou zijn of de grondslagen onzer staatkundige en maatschappelijke instellingen, of de constitutioneele monarchie en het eigendomsrecht op den duur tegen de gevolgen van die uitbreiding bestand zouden zijn. Deze bewering is in hetzelfde Verslag nader toegelicht. Ik zal dat alles niet aanhalen, maar kan toch niet nalaten een paar punten te releveeren.

»Nu is, zeide men (bij het afdeelingsonderzoek), het overgroot gedeelte van onze natie innig gehecht aan ons Vorstenhuis en stelt het nog in de Kroon groot vertrouwen, waar het aankomt op de handhaving zijner rechten en vrijheden, maar de Kroon bezit niet altijd de middelen om die rechten zoo noodig tegen de besluiten der Volksvertegenwoordiging, die zouden strijden met het werkelijk lands- en volksbelang, te beschermen. Ware het bij de jongste grondwetsherziening denkbaar geweest dat, zoo spoedig en zonder geleidelijken overgang, sprake zou kunnen zijn van de invoering van bijna een onbeperkt kiesrecht, zeker zouden toen ernstige pogingen zijn gedaan om de rechten der Kroon beter tegen parlementair alvermogen te waarborgen. Nu dit niet is geschied, diende de wetgever dubbel voorzichtig te zijn ter zake van de uitbreiding van het kiesrecht, te meer, omdat, gelijk in andere landen gebleken is, het eenmaal toegekend kiesrecht bezwaarlijk weder ontnomen kan worden."

Aan dit in de afdeelingen der Kamer uitgesproken oordeel heb ik nog iets bij te voegen. Voorstanders van algemeen stemrecht mogen verkondigen dat er geen gevaar voor den Troon te vreezen is, daar ons Vorstenhuis bij het volk daarvoor te hoog in eer en achting staat, — ik ben het in zoover met hen eens, Mijnheer de Voorzitter, dat, wordt het algemeen stemrecht ingevoerd, men vooreerst er niet aan zal denken onze Koningin over de grens te zetten. Neen, zoo brutaal zal men in alle geval niet te werk gaan. Maar ik wil het gevraagd hebben, wat, onder de vigueur van het algemeen stemrecht, het Koninklijke *veto* nog te beteekenen zou hebben. Zou onze Koningin op den duur, feitelijk althans, wel veel meer zijn dan de Presidente eener democratische republiek, die door intimidatie en pressie, uitgaande van het parlementair alvermogen, de gevraagde sanctie verleent? Mijne overtuiging, Mijnheer de Voorzitter, is daaromtrent gevestigd. Wordt de nieuwe regeling van het kiesrecht zooals ze thans voor ons ligt, aangenomen en ingevoerd, dan zal de macht van de Kroon van lieverlede verminderen en is slechts een rukwind noodig om den Koninklijken Troon te doen ineenstorten en de republiek hier te lande te doen verrijzen.

En nu een kort woord met betrekking tot het eigendomsrecht. Er wordt door de sociaal-democratie — het is geen geheim meer — gestreefd naar de opheffing van het privaat bezit. Wat zal het worden, Mijnheer de Voorzitter, wanneer die partij eens gewicht in de politieke schaal zal leggen? Het verheugt mij daarom dat reeds bij het afdeelingsonderzoek van meer dan eene zijde dat ongeoorloofd streven geconstateerd werd, onder bijvoeging dat het algemeen stemrecht voor velen, inzonderheid voor hen die er het meest op aandringen, niets anders is dan een middel om tot het doel te komen.

Bij de beweging ten voordeele van het algemeen stemrecht komen twee voorname drijfveeren in aanmerking, eene *actieve*, gelegen in het streven der volksmenners om door middel van het volk in de hoogte te worden getild en hunne persoonlijke plannen te verwezenlijken, en eene *passieve*, gelegen in het zich laten medeslepen door de taal der volksmenners, die langs den weg van het algemeen stemrecht de meest ruime en niet minder aanlokkelijke lotsverbetering in uitzicht stellen, zij het dan ook lotsverbetering door staatsdwang. Zonder die twee drijfveeren zou de bewuste beweging weinig te beteekenen hebben.

En wat doet nu de Regeering om haar eenmaal ingenomen doch allerbedenkelijkst standpunt te verdedigen? Om te bewijzen dat het algemeen stemrecht nooit kwaad kan berokkenen noch aan onzen regeeringsvorm noch aan het eigendomsrecht, neemt zij, helaas! hare toevlucht tot een ellendig sophisme of drogreden. Een van beide, zoo zegt zij in de Memorie van Antwoord: »òf wel die regeeringsvorm en dat eigendomsrecht beantwoorden niet aan de behoeften van onzen Staat en van onze maatschappij, en dan zal geen beperking van het kiesrecht hen op den duur kunnen staande houden, òf wel die behoeften worden

daardoor op de best mogelijke wijze vervuld, en dan zullen geene volksmenners of eerzuchtigen bij machte zijn om ze omverre te halen".

Is het niet treurig, Mijnheer de Voorzitter, dat dergelijke redeneering moet uitgaan van een bewindsman. Te recht is dan ook het averechtsche dier redeneering hier in het licht gesteld, onder anderen door een meest bekwaam en meest gevierd lid van de overzijde, den heer de Beaufort, afgevaardigde uit Amsterdam. Aan den schranderen en vernuftigen redacteur van het hoofdartikel van het *Venloosch Weekblad*, den geachten veteraan van de rechterzijde dezer Kamer, den heer Haffmans, komt de eer toe, dat merkwaardig doch niet minder bedriegelijk dilemma van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, in het nummer van 15 Juli laatstleden, op eene voor een ieder zichtbare en treffende wijze te hebben aan de kaak gesteld en gebrandmerkt.

Veel zou ik nog tegen het wetsontwerp en de respectieve toelichting kunnen aanvoeren, doch ik wensch dit na te laten, Mijnheer de Voorzitter, daar de bedenkingen die ik op het oog heb, reeds door mijne vrienden en andere geachte medeleden zijn geopperd.

Het is te voorzien, Mijnheer de Voorzitter, dat de meerderheid in deze Vergadering zich met de nieuwe kiesregeling, althans zooals ze voor ons ligt, niet zal vereenigen. En dat moet ons verblijden. Het is nu maar te hopen, dat, mocht het voorstel met eene wijziging doorgaan, die wijziging eene *essentieele* verbetering zij, ja, eene verbetering van dien aard dat ze het voorstel aannemelijk maakt. Ik koester echter de vrees, Mijnheer de Voorzitter, dat ook een nader voorstel mij en mijne vrienden en velen in den lande niet zal bevredigen. Doch laat ons niet vertwijfelen, maar daarentegen vertrouwen stellen in de goede bedoelingen en het ernstig streven der leiders van het bezadigd element in deze Kamer om eene oplossing te vinden, die strekken zal tot bevordering van het welbegrepen belang van ons vaderland.

Zou het nu nog noodig zijn, Mijnheer de Voorzitter, te zeggen welk votum ik over de voorgestelde regeling van het kiesrecht zal uitbrengen, wanneer men weet hoe zeer ik tegen te groote uitbreiding der kiesbevoegdheid gekant ben? Ik zal, evenals mijne geloofsgenooten, evenals de groote meerderheid mijner Katholieke medeleden, het dreigend gevaar zooveel mogelijk trachten te bezweren.

Hoe komt het toch, is wel eens gezegd, dat de Katholieke afgevaardigden zoo zeer tegen algemeen stemrecht zijn; zij toch hebben bij de stembus niets te verliezen? — 't Is waar, Mijnheer de Voorzitter, al werd het tegenwoordig Regeeringsvoorstel ongewijzigd tot wet verheven, of het meest algemeen stemrecht bij ons ingevoerd, dan nog zouden de afgevaardigden der Katholieke districten zegevieren en zelfs met eene grootere meerderheid worden gekozen. Maar dit is voor hen de quaestie niet. Waarop volgens hen enkel en alleen dient gelet, is 's lands belang. Wanneer wij onze blikken slaan op de groote centra, waar nu reeds vreemdsoortige verschijnselen zich voordoen, onlusten en woelingen plaats hebben; als wij waarnemen hoe de sociaal-democratie ijvert om hare destructieve leerstellingen overal te verbreiden en ingang te doen vinden, moeten wij dan niet onwillekeurig eene zekere huivering gevoelen; moeten wij dan niet met de meeste bezorgdheid de toekomst te gemoet zien?

De Katholieken zijn dan ook beraden en staan onwrikbaar om den vijand te bestrijden. Op hen is en blijft de hoop gevestigd. Ja, geachte ambtgenooten, die den veiligen middelweg der bezadigdheid niet wenscht te verlaten, die niet verkiest u te wagen op de naar den afgrond voerende helling, waarop het radicalisme u zoekt te brengen, die thans een ernstigen en vinnigen strijd hebt te doorstaan, ja, geachte medeleden, gij vindt bij de Katholieke afgevaardigden den besten en meest krachtigen steun. Ook de Katholieken in den lande beseffen het gewicht van het moment en blijven in vereeniging met den priester en met het volste vertrouwen bidden en verzuchten: Domine, salvam fac Reginam nostram. Ja, Heere, neem onze Koningin onder Uwe hoede en met Haar het volk van Nederland!

Ten slotte vraag ik, Mijnheer de Voorzitter: had ik in 1887 gelijk of ongelijk, toen ik met al den gloed mijner overtuiging mijne stem verhief en luide protesteerde tegen de rampzalige grondwetsherziening, de bron waaruit zooveel kwaad moest voortvloeien? Heeft zij niet voortgebracht de bekende despotische en tirannieke legerontwerpen, alsook de voor ons liggende radicalistische en revolutionnaire kiesregeling? Waartoe heeft zij al niet geleid en waartoe zal zij al niet leiden? Doch genoeg hierover.

Ik eindig, Mijnheer de Voorzitter, met eene uit den grond mijns harten voortkomende en allervurigste bede: God beware en bescherme ons dierbaar vaderland en onze doorluchtige Dynastie!

De vergadering wordt voor een halfuur geschorst, en daarna hervat.

De heer **Smits van Oijen**, *lid der Commissie voor de verzoekschriften*, brengt, namens deze, de volgende verslagen uit:

In handen der Commissie voor de verzoekschriften zijn gesteld de navolgende adressen van:

1°. Antoine Galenus Jean Norbert Frantzen, doctor in in de wis-, natuur- en sterrekunde, te Utrecht.

Bij herhaling heeft hij gesolliciteerd naar eene betrekking bij het middelbaar en hooger onderwijs, doch steeds zonder gewenscht gevolg, — ten gevolge van dien zijn thans zijne geldelijke middelen uitgeput en zal hij en zijne bij hem inwonende ongehuwde zuster, der armoede ten prooi worden. — Tot staving van zijne mededeelingen en beweringen worden door adressant acht bijlagen overgelegd.

Adressant verzoekt: »hem uit 's Rijks kas eene schadeloosstelling, in den vorm van eene premie, te willen doen verleenen, wegens zijne gedurende bijna eene kwart eeuw van 's Rijkwege, zonder reden, verijdelde carrière, — hem in het genot te willen stellen van een wachtgeld ad f 1500 's jaars, ingaande den 1sten Februari 1893, zoolang tot hij in eene betrekking van leeraar bij het middelbaar of hooger onderwijs zal zijn geplaatst".

In de dwaling verkeerende dat hij die tot eene betrekking benoemd *kan* worden, ook benoemd *moet* worden, vermeent adressant gerechtigd te zijn deze vordering of eisch in te stellen.

Uwe Commissie, van oordeel dat er geen termen bestaan tot inwilliging van dit verzoek, stelt uwe Vergadering voor, aangaande dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

2°. Stephan Haubert Lennartz, lakenwever te Vaals.

Adressant geeft te kennen dat hij een proces gevoerd heeft over de betaling der huishuur, dat zijn huisheer al zijne goederen heeft laten verkoopen en dat hij hem dreigt dit nogmaals te zullen doen wanneer hij nieuw huisraad zal hebben aangeschaft. Verder beklaagt hij zich over de wijze waarop zijne zaak behandeld is zoo voor het kantongerecht te Gulpen, als voor de rechtbank te Maastricht, en verzoekt »de Wetgevende Macht hem hieromtrent nader te willen inlichten".

Vier bijlagen zijn bij het adres gevoegd. Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, aangaande dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

3°. Wilhelmus Augustinis Sijmons, te Amsterdam, Kleine Kattenburgerstraat n°. 3.

Adressant deelt mede dat van hem is onteigend een stuk grond gelegen in de Kleine Kattenburgerstraat te Amsterdam, voor welke onteigening hem nog kosten zijn ten laste gelegd ten bedrage van f 4000;

dat hij zich over een en ander heeft gewend tot den Hoogen Raad der Nederlanden, doch zonder antwoord, en

88ste VERGADERING. — 8 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

verzoekt nu uwe Vergadering »te overwegen wat nodig te achte is op grond der eigendomsrechte".

Uwe Commissie, van oordeel dat het verzoek van adressant van eene niet te omschrijven strekking is, stelt mitsdien voor over te gaan tot de orde van den dag.

4°. Jan Wijga, rustend onderwijzer te Leeuwarden.

Adressant beklaagt zich over het slechte beheer van het legaat van Johan Sjirps Jellema, overleden te Lekkum bij Leeuwarden den 6den Juni 1851, welk legaat staat onder beheer van mr. Horatius Albarda en Hans Aukes Bontekoe, te Leeuwarden. Hij deelt onder andere mede dat sedert 5 Juni 1890 »de bewindvoerders schroomelijk in verzuim zijn gebleven boedelscheiding, als volgens het voorschrift van den erflater en dat der wet te presenteeren", en dat op dien datum niet meer aanwezig waren f 4000 in contanten, eene inschrijving in het Grootboek der Nederlandsche Werkelijke Schuld, benevens twee kleine schuldbekentenissen, en verzoekt u, » bewindvoerders te nopen tot boedelscheiding naar testament en wet".

Uwe Commissie, van oordeel dat dit de bevoegdheid der Kamer te buiten gaat, heeft de eer voor te stellen, aangaande dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat het mijn voornemen is om morgen, na de pauze, een voorstel te doen tot regeling der werkzaamheden.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Land**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot hen, die wenschen dat dit wetsontwerp in hoofdzaak ongewijzigd aangenomen worde. Evenwel ben ik tot de overtuiging gekomen van de wenschelijkheid om eenige wijzigingen in dit wetsontwerp aan te brengen.

Er zijn van verschillende kanten bezwaren geopperd, ontleend aan de Grondwet, en die alleen daarom reeds waardeering en erkenning verdienen. Onder die bezwaren wordt genoemd de vermeerdering van het getal uitsluitingen, zooals de Regeering die in art. 5 voorstelt, terwijl van den anderen kant toch niet kan ontkend worden dat die uitsluitingen zeer noodig zijn en vrij algemeen begeerd worden.

Verder bestaat het bezwaar dat de kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand door de Regeering gesplitst zijn. En inderdaad schijnt het dan ook dat het artikel 80 der Grondwet door de Regeering gelezen wordt, alsof er stond: »de kenteekenen van geschiktheid èn *die* van maatschappelijken welstand. Verder zijn er die beweren dat één kenteeken, hetzij dat van geschiktheid of dat van maatschappelijken welstand voldoende is. Maar daarvoor zou het grondwetsartikel moeten gelezen worden alsof er stond: »de kenteekenen van geschiktheid *of* van maatschappelijken welstand".

Weer anderen wenschen één universeel kenmerk, dat èn de gegevens van geschiktheid èn van maatschappelijken welstand te gelijk omvat.

Mij dunkt dat aan die bezwaren, van formeelen aard hoofdzakelijk, kan worden te gemoet gekomen, door de bewoordingen te volgen, zooals die in de Grondwet werkelijk voorkomen, de daar gebezigde woorden bij elkander te houden en alleen te spreken van »kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand".

Wanneer daartoe mocht worden overgegaan en evenals in art. 1 van het wetsontwerp en in de Grondwet de kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand steeds collectief en bij elkander worden gehouden, dan bestaat de mogelijkheid om voor die kenteekenen te kiezen, zoowel die van positieven als die van negatieven aard zijn.

In het amendement van den heer Levy, gisteren rondgedeeld, komt dergelijke negatieve bewijsvoering reeds voor. Wanneer tot het aannemen van die negatie van kenteekenen werd overgegaan, dan zou daarvoor 1°. in aanmerking komen die feiten welke als uitsluitingen door de Regeering in art. 5 zijn gebracht, en die werkelijk een gemis van welstand en geschiktheid medebrengen, en dat gemis werkelijk bewijzen. In dat systeem zouden verder daarbij gevoegd kunnen worden die feiten, waarvan de wenschelijkheid om ze op te nemen reeds in het debat betoogd is.

In dat geval zou men, de positieve kenteekenen laat ik voorloopig rusten, een artikel in de wet brengen, luidende: » Gemis aan geschiktheid en maatschappelijken welstand is volgens deze wet bewezen door de navolgende feiten en voor den daarbij aangegeven duur". Daardoor — door het aangeven van een bepaalden duur — wordt te gemoet gekomen aan het bezwaar dat bestaat ten opzichte van de voordracht der Regeering waarbij de uitsluitingen gelden voor het geheele leven.

Onder die feiten zou men kunnen noemen: het niet voorkomen op het bevolkingsregister der gemeente; eene rechterlijke uitspraak dat de verklaringen — benoodigd voor het verkrijgen van kiesrecht — valschelijk zijn afgelegd; het volgens wettelijke uitspraak zich bevinden in eene Rijkswerkinrichting; eene onherroepelijk geworden veroordeeling wegens een misdrijf waarbij ontzetting van het kiesrecht en verkiesbaarheid en die waarbij plaatsing in eene Rijkswerkinrichting zijn toegelaten. De strafrechter kan in dit geval de bovenbedoelde ontzetting uitspreken voor 2 tot 5 jaar. De kieswet zoude kunnen bepalen dat dit steeds plaats had voor een duur van 1 jaar, tenzij de rechter een anderen termijn mocht hebben bepaald door de toepassing van art. 30 van het Wetboek van Strafrecht.

Verder: veroordeeling wegens opzettelijk gepleegd misdrijf, zooals de Regeering voorstelt, tot gevangenisstraf voor langer dan 4 jaar; veroordeeling wegens desertie; onwaardigverklaring om bij de gewapende macht te dienen; veroordeeling wegens bedelarij en landlooperij; veroordeeling wegens openbare dronkenschap of wegens rustverstooring door dronkenschap. Al de genoemde feiten en veroordeelingen zouden daarstellen gemis aan geschiktheid en maatschappelijken welstand gedurende een bij de verschillende feiten aan te geven aantal jaren. Voor hen die dat zouden wenschen, zou er bijgevoegd kunnen worden: het niet betaald hebben van de verschuldigde Rijks-directe belastingen.

Wanneer op deze wijze in één artikel alle kenmerken werden bijeengebracht die gemis aantoonen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, dan zouden daardoor de positieve kenteekenen door de Regeering voorgesteld, aanmerkelijk in kracht winnen en waarschijnlijk wel blijken voldoende te zijn.

Dit stelsel heeft ook dit groote voordeel, dat dan voor ieder van de genoemde uitzonderingen geen specieus onderzoek noodig zal zijn, of het feit dat de uitzondering veroorzaakt, slaat op geschiktheid *en* maatschappelijken welstand, dan op een van die beide. Niet-uitoefening van kiesrecht zou mijns inziens alleen moeten worden bepaald voor hen die niet voorkomen op van kracht zijnde kiezerslijsten. Dit in een afzonderlijk artikel te vermelden.

In een volgend artikel, dat de uitsluitingen dient te behandelen, zouden dan geen andere moeten komen, dan die welke de Grondwet noemt, namelijk: verlies van het kiesrecht door rechterlijke uitspraak; het verlies van de beschikking over zijne goederen; het zich bevinden in gevangenschap of hechtenis; het genieten van bedeeling van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur, en eindelijk: het gemis van geschiktheid en maatschappelijken welstand bewezen volgens het artikel dat daarover handelt.

Wanneer op deze wijze de uitzonderingen in zijn geheel werden geregeld, zou het Regeeringartikel dat de positieve kenteekenen aangeeft in kracht winnen; dan zou het de vraag zijn of niet de positieve kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand zouden kunnen

bestaan in de aanvrage voor het kiesrecht gepaard met de verklaring dat men niet behoort tot hen, die volgens de wettelijke bepalingen van de uitoefening van kiesrecht zijn uitgesloten. Dat zoude althans kunnen gelden voor het hoofd van een gezin, terwijl voor hen, die ook op de bevolkingregisters voorkomen, maar niet als hoofd van een gezin, hoogere eischen zouden kunnen gesteld worden, bij voorbeeld de aanvrage en verklaring als boven, aangevuld met de verklaring dat zij gedurende zes achtereenvolgende maanden in dezelfde woning of in hetzelfde huisgezin zijn gevestigd geweest.

Het is echter mijne bedoeling niet om in specieuse bijzonderheden en verschillen te komen; ik wensch alleen te wijzen op het stelsel. Het stelsel om de gegevens van geschiktheid en maatschappelijken welstand bij elkander te houden. Ik zoude wenschen dat er een afzonderlijk artikel in de wet kome, opdat het gemis van die geschiktheid en maatschappelijken welstand wettig blijke. Ik geloof niet te veel te beweren, wanneer ik zeg, dat op dit oogenblik pas en na de hier gevoerde beschouwingen de Regeering zich eenigszins rekenschap kan geven van de richting en de kracht van de verschillende stroomingen, die in deze Vergadering voorkomen. Waar nu een nader overleg waarschijnlijk niet zal uitblijven, heb ik gemeend dezen uitweg onder de aandacht van de Regeering en van de Kamer te moeten brengen.

De heer **Lieftinck**: Toen de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, hier voor mij gezeten, ons waarschuwde door te zeggen: de tijd voor enthousiastische ontboezemingen is voorbij, toen dacht ik bij mij zelf: van enthousiasme bij de behandeling van dit wetsontwerp hebben wij nog weinig last gehad, en voor degenen, die nog wel eens van enthousiasme houden, kan ook gezegd worden, dat zij er weinig last van hadden.

De heer Mees heeft ons verder toegeroepen: wees toch vooral nuchter bij de behandeling van dit ontwerp, evenzoo als bij de voorstellen van de belastingen, maar, Mijnheer de Voorzitter, bij de zaak van de belastingen was de geachte afgevaardigde uit Rotterdam zoo heel nuchter niet; daar was hij warm, daar had hij enthousiasme, daar stond hij er op, dat de groote hervorming tot stand zou komen; men moest niet zoo nauw zien op détails, er niet zoo angstvallig op turen; het *beginsel* moest worden vastgelegd, het andere zou vanzelf komen. Toen heeft de heer Mees ons warm gesproken, want toen was hij zelf warm; toen sprak hij met waarachtige overtuiging; toen kon men zien, dat het dien geachten afgevaardigde er om te doen was om, zooals ik reeds opmerkte, die belastingwetten tot stand te brengen.

Nu zal ik de laatste zijn, Mijnheer de Voorzitter, om te beweren, dat het den heer Mees en zijne vrienden niet ernst is, wanneer zij zeggen, dat zij voor eene groote uitbreiding van het kiesrecht zijn; ik betwijfel dit zelfs niet, maar tot eene *finale* uitbreiding, zooals dit hier genoemd wordt, zullen zij, naar mijne wijze van zien, slechts schoorvoetend overgaan; de warmte ontbreekt hun; men zal het zeer uitgebreide kiesrecht zich laten welgevallen, als het nu eenmaal in de lucht zit, en het komt wat nader, het valt naar beneden en de geachte heeren krijgen het op het hoofd, dan zullen zij zeggen: het zal wel moeten, in 's hemels naam dan", maar nog eens, met gebogen hoofde zal men medegaan, maar met een opgewekt gemoed en enthousiastische blik in de toekomst zullen zij het niet doen, dat is mijne overtuiging en leert dit debat.

Ik hoor daar zeggen: precies. Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij genoegen, dat mijne diagnose dus juist schijnt te zijn en wanneer dit zoo is, dat kan ik het niet nalaten mij hierover te bedroeven. De zaak van het kiesrecht toch is van zoo groot belang, zij heeft gedurende jaren en jaren zoovele gemoederen beziggehouden, ze is met zooveel welsprekendheid en aandrang in groote en welgeordende volksvergaderingen besproken en heeft nu eindelijk in wetgevenden vorm de Kamer bereikt. Dat wetsontwerp nu wordt gesteund door het gansche Ministerie, homogeen zooals het in deze is, en zou men toch verwachten dat bij de Volksvertegenwoordiging in elk geval aan deze zijde der Kamer eene eenigszins meer opgewekte stemming heerschen zou.

Mijnheer de Voorzitter! Een van de eerste sprekers over deze wetsvoordracht, de heer Michiels van Verduynen, heeft er op gewezen, dat hij zich niet kon begrijpen, hoe een drietal leden van dit Ministerie — en hij heeft hunne namen genoemd — mede konden gaan met dit wetsontwerp, maar toen die geachte afgevaardigde zich nedergezet had om zijne rede te ontwerpen en deze opmerking daarin neerschreef, had hij wellicht niet kunnen denken dat *alle* Ministers aan de groene tafel gezeten zouden zijn op het oogenblik dat hij zijne rede zou uitspreken, als wilden ze hier een beeld geven van homogeniteit, als wilden zij ons zeggen: denk niet, dat deze voordracht een »ontwerp-Tak" alleen is, neen, het is een ontwerp van *het* liberale Ministerie. Wij staan er allen voor. *Accipio omen*, Mijnheer de Voorzitter, en wanneer men in het land hier en daar den heer Tak van Poortvliet òf vergoodt wegens het indienen van dit wetsontwerp òf hem bespreekt op eene min gunstige wijze, door deze wetsvoordracht gevaarlijk, noodlottig en ontijdig te noemen, dan moge hier niet nagelaten worden te wijzen op het in beeld gebrachte verschijnsel, dat het hier niet geldt een ontwerp van den heer Tak alleen, maar van het geheele Kabinet, van het Ministerie voortgekomen uit de verkiezingen van 1891, dat in zijne banier had geschreven: uitbreiding van het kiesrecht tot aan de grenzen, zoo ver de Grondwet het toelaat. Die belofte is gehouden, Mijnheer de Voorzitter.

Mijnheer de Voorzitter! Er is door den heer Rutgers van Rozenburg op min gunstigen toon gesproken over de Liberale Unie. Hij verweet haar der liberale partij veel kwaad te hebben gedaan. Ik behoor niet tot hen, Mijnheer de Voorzitter, die met de Liberale Unie »door dik en dun gaan" — een nieuw woord, Mijnheer de Voorzitter, op parlementair gebied — ik heb mij onder andere onthouden om van de legerwetschotel mede te proeven, die ons hier is voorgezet, omdat mij die voor de natie te zwaar scheen, te moeilijk verteerbaar, maar het komt mij toch voor, dat, nu wij staan voor de behandeling van dit wetsontwerp, wij vooral aan dezen kant niet mogen vergeten dat de Liberale Unie veel heeft gedaan om den band tusschen de liberalen te versterken en hen te wijzen op de groote belangen der maatschappij, die door ons dienden te worden behartigd, en mij wil het voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat wij goed zullen doen om datgene wat wij door de samenwerking der Liberale Unie hebben gekregen, zooveel mogelijk te behouden en den onderlingen band te versterken.

Mijnheer de Vooorzitter! Er is hier reeds zoo veel gesproken over de grondwettigheid der in het wetsontwerp opgenomen kenteekenen, dat ik zeer zeker geen moeite zal aanwenden om in den breede aan te toonen, dat ik, naar ik meen, terecht overtuigd ben, dat de Grondwet geen belemmering in den weg legt aan het totstandkomen van dit wetsontwerp zooals het hier voor ons ligt.

Ik ben het geheel eens met hetgeen te lezen staat op blz. 7 van de Memorie van Beantwoording van den Minister, woorden die, kort en krachtig als zij zijn, naar het mij voorkomt, nog niet zijn weersproken: »Deze wet houdt voor kenteekenen van maatschappelijken welstand, het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin." Dit schijnt duidelijk en is ook weder volkomen in overeenstemming met het grondwettig voorschrift. Het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin is een stellig feit; aan den »positieven eisch der Grondwet" is daardoor volkomen recht gedaan.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, al heb ik respect, ja soms zelfs innige bewondering voor de scherpzinnigheid van de rechtsgeleerden in deze Kamer, en het moge van mijn kant ook den heer Beelaerts van Blokland gezegd zijn, ook voor de scherpzinnigheid van dien geachten afgevaardigde in het bijzonder, — ook wil ik gaarne erkennen dat hij veel meer van juridische quaestiën weet dan godge-

leerden in zijne buurt of ver van hem af gezeten, — ik wensch toch te zeggen, dat waar het aan die groote rechtsgeleerden niet ontbreekt aan scherpzinnigheid, het hun wel eens kan ontbreken aan breede opvatting en warmte voor een beginsel, als 't geen weggelegd is in het wetsontwerp dat wij thans behandelen en niet ten onrechte genoemd als zullende vervullen een eisch des tijds.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij dit inzonderheid bij den geachten afgevaardigde uit Steenwijk verklaren, als ik bedenk hoe hij misschien nog eene lichte herinnering, een kleinen band gevoelt aan zijne vroegere werkzaamheden aan het Departement van Justitie, werkzaamheden met eere door hem vervuld, een band dien hij nog niet geheel en al heeft kunnen afbreken. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dáár heeft die geachte afgevaardigde geleerd te turen, zoolang te turen op een stuk totdat hij zeide: er is geen enkel foutje meer in, 't kan gerust worden doorgezonden. Maar, Mijnheer de Voorzitter, toch kan er nog wel eens eene groote fout in zitten, namelijk de fout van het gemis aan eene gezonde breede opvatting en warmte van overtuiging.

Wanneer het mij dan voorkomt, Mijnheer de Voorzitter, dat de Grondwet geen beletsel is tegen dit wetsontwerp, dan wil ik daarvoor nog een argument bijbrengen ontleend aan de rede van den geachten afgevaardigde uit Groningen.

De heer van Houten toch zeide laatstleden week: den vijfden stand willen wij niet binnen de grenzen van het kiesrecht hebben. Mijnheer de Voorzitter! Wij ook niet! Die zijn door de Grondwet reeds uitgesloten. Dat zijn »zieken", zeide de heer van Houten.

Ik veroorloofde mij toen eene interruptie en zei: daarom zijn zij ook uitgesloten. Thans kom ik echter nog tot eene nadere conclusie. Wanneer die bedoelde menschen ziek zijn, en de anderen, die wij toch kiezers willen maken, niet, dan zijn deze bijgevolg gezond. Dat is juist het onderscheid. Dan hebben zij den gevorderden welstand. Dan zijn zij, om eene uitdrukking van geneesheeren te bezigen, normaal. Het mogen geen athleten zijn, geen wondermenschen van gezondheid, geen menschen die nooit eens een koortsje voelen, nooit eens een weinig onpasselijk zijn; in den regel zijn zij gezond omdat zij niet ziek zijn. Zij hebben welstand omdat zij niet bedeeld worden, omdat zij zichzelven redden.

Tegen deze redeneering moge van andere zijde wellicht wat te zeggen zijn, maar de leden van dit Ministerie, waarin juristen van naam zitting hebben, mannen die vroeger eene officieel juridieke betrekking hebben bekleed, hoogleeraren, zijn het eens met den Minister van Binnenlandsche Zaken, wat de grondwetsquaestie aangaat, eens met de beschouwingen door mij en andere vrienden gedeeld en ontwikkeld.

Mocht er dus in deze twijfel bestaan dan zeg ik: in dubius pro reo.

Dan het kiesrecht zoo ver uitbreiden als het kan, niet beknibbelen, niet zoo lang turen dat men iets gaat lezen wat er niet staat. Ik herinner aan hetgeen door mij gezegd werd bij gelegenheid van de grondwetsherziening: art. 80 is elastieker dan elastiek.

Wanneer wij nagaan waarom zoo velen in den lande deze kiesrechtuitbreiding met warmte verdedigen, dan geloof ik dat wij, alles resumeerende, kunnen zeggen: die *plichten* heeft, moet ook *rechten* hebben.

Men moge zeggen: dat moogt gij geen *recht* noemen, welnu, antwoord ik, noem het dan moreel recht of rechtvaardigheid.

Ik blijf zeggen, Mijnheer de Voorzitter, die plichten heeft, heeft rechten. Materieele en ethische rechten. Hoe eerder dat erkend hoe beter. Hoevelen zijn er thans niet die plichten hebben, zeer goed van hunne rechten kunnen gebruik maken maar die rechten niet bezitten.

En dat zijn zij die het meest belang hebben bij de wetgeving. De meergegoeden toch kunnen zich door hunne meerdere ontwikkeling en hunne materieele middelen redden, terwijl de zwakkere in de gemeenschap de hulp van den Staat behoeft en als lid dier gemeenschap daarop recht heeft. En als men nu om dat kiesrecht vraagt, als men dat doet op waardige wijze, als men daarvan veel verwacht, veel hoopt in de toekomst, mogen wij dat dan weigeren? Al had ik geen ander argument, Mijnheer de Voorzitter, dan dit, dat een Staat alleen dan staat op een vast fundament als zij de *rechtvaardigheid* jegens allen betracht, het ware mij genoeg.

Mijnheer de Voorzitter! Wat gebeurt er nu wanneer een niet-kiezer, iemand tot den werkmansstand behoorende en even goed ontwikkeld als een kiezer, zich in eene vergadering wat sterk uitlaat, een groot woord bezigt, dwingt iets te doen? Wanneer hij blaft zonder te bijten? Wat doet dan de openbare macht? Zegt de openbare macht dan: och! laat ze praten, het is gebabbel van onmondigen, het is kinderpraat, hij weet niet wat hij doet, de strafwet moet zich met zulke menschen niet bemoeien? Neen, dan wordt de man in eens mondig, in eens toerekenbaar. Dan wordt hij vervolgd met zooveel ijver, dat die ijver soms schijnt te moeten werden getemperd door eene vaderlijke vermaning van het hoofd van het Departement van Justitie.

Wanneer de oproeping voor den militiedienst komt, kan men misschien hier en daar van een cosmopolitisch vader of moeder hooren: ik ben blijde, dat ik den jongen eene poos kwijt ben; hij wordt er niet minder op in het leger; maar er zijn ook oncosmopolitische ouders, en die vormen verreweg de meerderheid, o. a. ten platten lande, die het eene ramp achten, veelal ten onrechte, dat hun zoon naar de kazerne moet; die meenen, dat deze tocht een tocht is naar het ongeluk, naar de zonde; die meenen, dat zij hunne kinderen overleveren aan den hemel weet wat, wellicht alweer ten onrechte. En wanneer dergelijke menschen, die er den schrik en de ellende van hebben, een recht vragen, waarop zij nu eenmaal prijsstellen, dan wordt er gezegd: onmondigen, onrijpen, niet zeker zijn wij er van, dat gij niet wordt bedeeld, want wij hebben géén »kenteeken", dat gij kunt voorzien in eigen behoeften.

Maar zijn wij er dan zoo zeker van, dat de tegenwoordige kiezers alles betalen, wat wij betalen moeten om ons huishouden recht te houden en onze kinderen eene opvoeding te geven geheel door ons betaald? Is het een overtuigend bewijs van volkomen welstand, als wij onze kinderen zenden naar Breda en Willemsoord voor f 300 à f 400, terwijl de jongens aan het land ruim f 1200 per stuk kosten?

Dit is een eigenaardig soort van bedeeling, Mijnheer de Voorzitter, maar men kan het niet noemen: de opvoeding betalen, geheel zorgen voor zich en de zijnen uit eigen middelen. Wanneer wij nagaan hoe menigeen onderhouden wordt door zijne ouders of omgekeerd, hoe kan men dan ooit tot een juist kenteeken komen?

Wanneer wij deze zaak bespreken zonder enthousiasme, maar met het oog op de waarheid dat de Staat gegrondvest moet wezen op het fundament van rechtvaardigheid van den eenen mensch tegenover den anderen, dan acht ik de meest mogelijke uitbreiding van het kiesrecht binnen de grenzen der Grondwet een onafwijsbaren eisch, die in hooge mate ten nutte van ons volk zal strekken.

Het belastingbiljet moge opvoedende kracht hebben, ik houd het er voor, dat het stembiljet nog grooter opvoedende kracht heeft. Kiezen leert kiezen. Men spreekt van niet-rijpheid, doch het is bekend, dat de beste Zuidvruchten vaak worden geplukt vóórdat zij nog geel en rijp zijn. Liet men ze zoo rijp worden als een groot deel van de tegenwoordige kiezers en men plukte ze daarna, dan zou men er weinig pleizier van beleven. Men ga maar eens na, hoe slecht er gestemd wordt vooral in de groote steden, hoevelen er thuis blijven, die zeggen: het gaat mij niet aan, wat kan het mij schelen! Overrijpheid, Mijnheer de Voorzitter.

De heer Rutgers heeft gesproken van *stemvee*, maar dit zijn *stemsteenen*, die niet te bewegen zijn, die niet naar de stembus zijn te krijgen of zij moeten er naar gelokt worden of vooraf in groote meetings in vuur en vlam gezet, anders krijgt men ze er niet heen; 't is eene *magna indigestaque moles.* Alleen daarom zou ik deze wet reeds goed achten, omdat er nieuw bloed in het kiezerskorps zal

komen, en omdat de loomen en achterlijken zullen worden opgewekt.

En dat zal moeten. De tegenwoordige kiezers zullen ondervinden, hoe, wanneer deze wet zal tot stand komen — ik erken het gaarne — zij zullen moeten strijden voor hun behoud; zij zullen hun best doen, om hunne denkbeelden, waarmede zij zijn samengegroeid, te verwezenlijken; zij zullen opkomen, man aan man, om de voortschrijdende democratische richting te dempen. Dit zal hun goed doen, zij zullen er van opfrisschen, zij zullen er verjongd en verbeterd door worden.

Ik wensch hun van harte een dusdanige heilzame Prügel toe.

Ik heb reeds gezegd, dat ik op de bezwaren niet in breede trekken zal wijzen. De grondwettelijke bezwaren heb ik kortelijk reeds behandeld. Nog een ander bezwaar, door den heer Beelaerts van Blokland gememoreerd, behandelde ik reeds. Ik zou er dit alleen nog aan willen toevoegen: Genoemde afgevaardigde heeft beweerd, dat het peil van de Volksvertegenwoordiging zal dalen, wanneer deze kieswet zal worden aangenomen. Ik ben het niet met hem eens.

Het kon zijn, dat wat minder geleerdheid in de Kamer kwam, maar gezond verstand zou er wellicht niet minder zijn.

Geleerdheid, het mag hier met fierheid worden gezegd, kunnen wij hier wel wat missen; wij zijn hier geleerd genoeg; als het maar altijd practische zin was waarover wij hadden te beschikken en waardoor wij ons lieten leiden, dan zouden wij misschien nog vruchtbaarder zijn in onzen arbeid. Ik heb de overtuiging dat, wanneer mannen van meer practischen blik ook hier op deze banken plaats nemen, werkelijk het peil der Volksvertegenwoordiging daaronder niet zoude dalen. Wat bezitten wij toch al in deze Kamer? Mannen van verschillenden stand, geboorte, afkomst, fortuin. Hebben wij niet het voordeel en het voorrecht hier twee mannen in deze Kamer te zien werken en tobben ze niet samen aan eene Kamer van arbeid.

De heer Travaglino heeft het geroemd — het deed mij genoegen dit uit zijn mond te vernemen — wat dit liberale Ministerie met de liberale Kamermeerderheid sinds 1891 had verricht. Wanneer dit zoo is, laat dan gerust komen die kiezers, die ons van advies kunnen dienen in practischen zin. Wij zullen er niet minder om worden en het peil der Volksvertegenwoordiging zal in den waren zin er door rijzen.

Maar omkooperij zal worden bevorderd. Mij dunkt het is meer dan eens gezegd, hoe moeilijk dat zal kunnen geschieden. Op welke wijze zal men ze omkoopen? Ik weet, er zijn heele domme kooplieden; behalve eenige zeer bijzondere knappen die hier zitting hebben — ik zal geen namen noemen — zullen de meesten onzer in koopmanschap niet excelleeren. Wanneer dit nu al in doorslag zoo is met het Nederlandsche volk, dan zal men toch wel niet zóó dom zijn, om niet te zeggen: ik wil waar hebben voor mijn geld. Als ik de kiezers koop, wil ik ook hebben, dat zij geleverd worden en van die levering is men bij een couloirstelsel nooit verzekerd. Men weet nu nooit wie den kiezer het laatste heeft, maar bij het couloirstelsel is de kiezer zich zelf. Wanneer men nu eenige jarenlang koopt en ten slotte ziet dat men bedrogen uitkomt, dan zal men dat koopen wel verleeren. Tevens herhaal ik wat reeds gezegd is: het is niet de mindere man die koopt, maar de gegoede kiezer, want waar niet is heeft de keizer zijn recht verloren.

Een laatste bezwaar is: gij zult het sociaal-democratisch element versterken. Te recht heeft men gezegd dat dit element met deze kieswet niets op heeft, dat het er vrijwel onverschillig voor is. Het is den democraten om heel iets anders te doen, ons allen bekend. Laat hen doen wat zij kunnen, laat hen beproeven hoe ver zij het met hunne theorieën brengen kunnen; zij zullen het met en zonder de aanneming van dit wetsontwerp beproeven. Doch dit weet ik: als de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging op rustige en ordelijke wijze onze natie er aan wil doen deelnemen, om in breeden kring, met meer kracht, energie en warmte, kan het zijn met eenig enthousiasme, hare belangen te behartigen en den Troon te schragen — dan zal de aanneming van dit wetsontwerp een goed en vruchtbaar werk van de Staten-Generaal zijn.

De heer **de Ras**: Mijnheer de Voorzitter! Het lag volstrekt niet in mijne bedoeling bij deze algemeene beraadslagingen het woord te voeren. Gaarne zou ik zulks hebben overgelaten aan hen, die, met het oog op het aanhangig wetsontwerp, meer parlementaire ondervinding, meer staatsrechtelijke kennis bezitten.

Wanneer ik het woord vraag, is zulks alleen èn om een paar punten in de door sommige sprekers gehouden redevoeringen te releveeren, èn tot het afleggen eener korte verklaring.

Er is hier, Mijnheer de Voorzitter, herhaaldelijk in deze algemeene beraadslaging gesproken van *hen die niets willen*, die dus de zaken in statu quo willen laten. Onder anderen heeft de geachte afgevaardigde uit Harlingen die categorie Kamerleden op het oog gehad. Het is mij onbekend, Mijnheer de Voorzitter, of die categorie talrijk is, doch ik stel er prijs op te verklaren, ook namens een paar mijner politieke vrienden, *niet* tot die categorie gerekend te worden, al heb ik ook in woord en schrift dit ontwerp bestreden.

Er zijn er die vurig de aanneming van dit ongewijzigd ontwerp willen, omdat zij er voor het vaderland de dageraad van een tijdperk van bloei, orde en rust in meenen te mogen zien. Anderen zijn bang juist voor het tegenovergestelde.

Gelukkig staat tusschen die twee uitersten eene sterke middenpartij — uit de gehouden redevoeringen is zulks ten duidelijkste gebleken — eene middenpartij die de zaken noch zoo couleur de rose, noch zoo zwart inziet, eene middenpartij die bereid is het met den Minister op een akkoordje te gooien.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, omdat bij mij de overtuiging bestaat, dat het op den duur onmogelijk is den drang naar kiesrechtuitbreiding tegen te houden, leg ik mij bij eene uitbreiding, eene aanzienlijke uitbreiding zelfs, neer, al behoor ik niet tot hen die van eene dergelijke aanzienlijke vermeerdering van het kiezerskorps veel heil verwachten voor het bestuur van 's lands zaken en het lot der werkende klasse.

In de rede van den geachten afgevaardigde uit Rheden heeft deze gezegd: »Veel meer ongeloof, veel meer zedenbederf vindt men onder hen die thans reeds kiezers zijn, dan onder diegenen die nog niet tot de stembus zijn toegelaten."

Ik zal mij wel wachten, Mijnheer de Voorzitter, te dier zake een oordeel uit te spreken, doch 't komt mij voor dat de geachte afgevaardigde met die zinsnede geen geringe blaam op het tegenwoordig kiezerskorps heeft geworpen, inclusief de kiezers die den geachten spreker hebben afgevaardigd. En ik twijfel er niet aan of de geachte afgevaardigde heeft dat harde oordeel uitgesproken, op grond van positieve gegevens, en zal hij mij geen geringen dienst bewijzen, bij gelegenheid de vermoedelijk in zijn bezit zijnde statistieke opgaven betreffende dat onderwerp eens te toonen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik ben volstrekt niet overtuigd dat die nieuwe kiezers die komen zullen zooveel braver, godsdienstiger en zedelijker zullen zijn dan de tegenwoordige.

En vooral niet diegenen wier uitsluiting door velen in deze Kamer wordt beoogd, de proletariërs, niet zij, door den geachten afgevaardigde uit Groningen zoo te recht met den naam van vijfden stand betiteld.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, des ondanks late men den vierden stand binnen, den gezeten werkman, als het waar is dat hij voortdurend zoo hard aanklopt om binnengelaten te worden, iets wat ik nog betwijfel.

Maar men sluite het hek, althans voorloopig, voor hen die niet rijp kunnen geacht worden aan 's lands bestuur deel te nemen, ofschoon zij juist vermeenen daartoe in de eerste plaats geroepen te zijn.

En wat is hiervoor nu noodig? Waarop komt de geheele zaak neer? Eenvoudig hierop: De Minister late zijn stand-

88ste **VERGADERING.** — 8 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

punt *niet bedeeld beteekent maatschappelijken welstand* los. Dat kenteeken van den Minister, Mijnheer de Voorzitter, doet mij altijd denken aan het woord van Montesquieu: »On enferme dans les cages d'hospices quelques fous, pour faire croire que tous les autres du dehors ne le sont pas." En stelt men zich tevreden met het woord van den Franschen wijsgeer, welnu dan hebben wij den Nederlandschen wetgever, die in art. 46 van de wet op het lager onderwijs zegt dat bedeelden van de betaling van schoolgeld zullen vrijgesteld zijn, en ook *onvermogenden*, schoon niet bedeeld, een bewijs, dunkt mij, dat die wetgever buiten de bedeelden nog aan andere maatschappelijk niet-welgestelden heeft gedacht. Na de gehouden redeneeringen van de geachte afgevaardigden van Houten, Beelaerts, Röell, van der Kaay en anderen kan zulks den Minister zoo moeilijk niet vallen. Voorts: Zijne Excellentie late zoo niet in eens een chaos van 500 000 nieuwe kiezers over 300 000 oude los. Daardoor zal zoo niet de zekerheid, toch de waarschijnlijkheid verkregen worden dat het roer van 't schip van Staat den tegenwoordigen stuurlieden zoo eensklaps uit handen gewrongen wordt, het vaartuig ten speelbal op de golven wordt geworpen, en bemand wordt met onbekende om niet te zeggen totaal ongeoefende matrozen, die het wellicht straks op de eerste klip de beste zullen doen stranden.

De Minister tempere den stortvloed een weinig. Zijne Excellentie doe niet als de ziekenverpleger die — zooals de redacteur van een dagblad vergelijkenderwijze schreef — een door den geneesheer voorgeschreven drank moest toedienen alle twee uur een eetlepel. Die ziekenverpleger — een nalatig mensch — verzuimt zulks te doen, doch toen zijn geweten begon te knagen, giet hij, om 't verzuim te herstellen den armen kranke de heele flesch in eens in.

Iets dergelijks geschiedt hier.

Jarenlang heeft men verzuimd het Nederlandsche volk de allesgenezende medicijn van uitbreiding van stemrecht lepelsgewijze toe te dienen; en nu dient deze Minister het met emmers en tonnen toe. Of dat volk er doodziek van worden zal, zieker zelfs dan het thans is, dat schijnt 's Ministers zorg te zullen zijn.

En nu wordt gezegd:

Jawel, maar als gij dat niet doet, dan zal de drang en het aankloppen niet ophouden, dan staan wij over eenige jaren voor een nieuwen drang naar uitbreiding. Zoo de geachte afgevaardigde uit Meppel.

Gelooft men dan werkelijk, dat, aangenomen 's Ministers ontwerp dat hier voor ons ligt *ongewijzigd* tot wet verheven werd, die drang voortaan voorkomen zou worden en iedereen tevreden zou zijn?

Is het aan te nemen dat die 75- of 100 000 analphabeten, die talrijke bedeelden, maar goedschiks in hun lot zullen berusten? A propos van die bedeelden en het woord talrijk, te Maastricht waren op eene bevolking van pl.m. 33 000 zielen pl.m. 9000 bedeelden over 1892. Neen, *waar* is wat zeker dagblad schreef: »De drang zal niet ophouden voor de laatste man binnen is" en na het ingekomen adres van mej. Drucker en c. zou ik er willen bijvoegen: en de laatste vrouw.

Maar aan dien drang zal de Vertegenwoordiging weerstand weten te bieden, wanneer zulks in 's lands belang noodzakelijk is; *zij* moet weten te zeggen op een gegeven oogenblik »tot hiertoe en niet verder".

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ook de Minister zal, hoop ik, hiertoe mede willen werken. Nog is de medicijn niet ten volle den patient ingegeven; Zijne Excellentie doe er de helft of een derde af. Misschien kan dan de rest bij een volgenden ziektetoestand dienst doen.

Ik verheel het niet, een zeker gevoel van bezorgdheid kan ik niet onderdrukken. Want ik weet het maar al te goed, ééne zaak zal de Minister wellicht gedeeltelijk prijs moeten geven. Of denkt de Minister niet bij zich zelf: wanneer ik zorg met dit ontwerp te blijven staan, onwrikbaar pal te blijven staan, wanneer ik daardoor die 500 000 mannelijke Nederlanders, die 10 legerkorpsen van 50 000 man ieder, niet prijsgeef, dan zal men den dank, den dank van die honderdduizenden, die door mijne goede zorgen tot kiezer worden bevorderd, dan *kan* men dien dank mij niet ontnemen.

Wist ik, Mijnheer de Voorzitter, dat, als c. q. dit ontwerp ongewijzigd tot wet zal zijn verheven, voor de woning van dezen Minister een eereboog zal verrijzen met het opschrift: »Hulde en dank van duizenden erkentelijke kiezers aan hun onvergetelijken Minister, vriend en weldoener mr. Tak van Poortvliet, ik zou mij kunnen voorstellen, Mijnheer de President, dat de Minister zich zulk eene ovatie niet wil laten ontfutselen. Maar illusie, Mijnheer de President! Zij, die door dit ontwerp tot hunne nieuwe waardigheid worden bevorderd, er mogen er onder hen velen, wellicht de meerderheid, gevonden worden, die tot zulk een blijk van dankbaarheid wel genegen zouden zijn, tegenover hen staan er ook, in wier woordenboek de woorden dankbaarheid en erkentelijkheid niet geschreven staan, niet weinigen zelfs, die hoegenaamd geen verstand van eerebogen, maar des te meer van ingegooide glazen hebben. De geachte afgevaardigde uit Winschoten, de heer Tijdens, kan er, geloof ik, bij ondervinding al een woord mee over spreken.

Daarom, dank zal de Minister voor dit ontwerp, vrees ik, niet inoogsten. Maar iets anders is de roem.

Eene grootsche taak is voor Zijne Excellentie weggelegd, en om die taak tot stand te brengen, willen wij, — eenige mijner vrienden en ik — eerlijk en naar vermogen medewerken, in het bescheiden vertrouwen, dat de Minister die medewerking zal aanvaarden.

Deze verklaring zal wellicht bij den Minister en bij sommige leden verwondering baren; och, Mijnheer de President, dat komt alleen omdat men ons niet kent; wij zijn wezenlijk zoo zwart niet als wij er uitzien.

Hoe ver die medewerking dan gaan zal? Ook in dit opzicht wil ik oprecht zijn. Wij zullen onze stem geven aan ieder amendement, dat naar onze bescheiden meening, verbetering in dit wetsontwerp brengen kan, onverschillig van welke zijde dit komen zal.

Wij zijn bereid onzerzijds een offer te brengen, maar de Minister verge dan ook niet dat die offers steeds van eene zijde komen.

Mocht door gemeenschappelijk overleg het ontwerp wet worden, dan zal dit zeer zeker zijn in 't hoogste belang van land en volk, en haast zou ik er bijvoegen, in dat der ons zoo dierbare Dynastie. Maar ook eenigszins in 't belang van den Minister. Zijne Excellentie zal zich een onverwelkbaren lauwerkrans om de slapen hebben gevlochten, en te recht mogen aanspraak maken op den eeretitel van »Pacificator van Nederland".

Wij hopen dat de Minister zich dezen eeretitel zal verwerven, en er *als Minister* nog lang pleizier van zal beleven.

De heer **Gerritsen**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik op dit oogenblik in het debat kom, dan is het hoofdzakelijk omdat ik meen dat bij de bestrijding van deze wetsontwerpen eenige argumenten gebezigd zijn, die niet onwederlegd mogen blijven, zoo min van de zijde der Regeering als van de zijde van hen, die zich geroepen achten om het groote werk, dat de Regeering ons aanbiedt, tot stand te helpen brengen.

Tot die argumenten behooren mijns inziens niet de donkere tafereelen, die ons voorgespiegeld zijn, indien dit wetsontwerp tot wet mocht verheven worden, en ten gevolge waarvan het kiesrecht eene zoo groote uitbreiding zou ondergaan.

Neen, want al ging men ver, zóó bont hebben *deze* afgevaardigden het nog niet gemaakt, als hunne voorgangers van 1848; wanneer wij toch de *Handelingen* van dat jaar raadplegen, vinden wij daarin nagenoeg alle profetieën, maar in het quadraat, vermeld, die hier thans gehoord zijn.

Socialisme, communisme, anarchisme — dat laatste hebben wij hier tot nog toe niet gehoord — omkooping, het waggelen van de grondzuilen van maatschappij en

Staat, volksverleiders, openbaar geweld — ik weet niet wat al meer — moest het gevolg zijn van de invoering van het rechtstreeksche kiesrecht.

Men kan dus gerust zeggen: *Alles ist schon da gewesen*, ook de profetieën die wij hier in den laatsten tijd gehoord hebben.

Vraagt men mij of die waarschuwende stemmen geen waarde hebben, dan antwoord ik: zeer zeker, maar niet meer dan de profetieën van 1848; want evenals is gebleken dat de afgevaardigden van toen blijk gegeven hebben van weinig met den volksaard bekend te zijn en wij, om ons daarvan te overtuigen, de *Handelingen* van 1848 kunnen raadplegen om te zien wat toenmaals voorspeld is als gevolg van het invoeren van de rechtstreeksche verkiezingen, — op dezelfde wijze zal ons nageslacht nog eens kunnen naslaan welke voorspellingen er in den jare 1893 in deze Kamer gedaan zijn geworden.

Ik heb er heel wat uit dat jaar 1848 geëxcerpeerd, Mijnheer de Voorzitter, doch wil er maar ééne aanhalen om te kenschetsen hoe men er ook in dien tijd verstand van had om donkere tafereelen voor de toekomst op te hangen.

Op den 19den Augustus van het jaar 1849 zeide de heer Opperdoes Alewijn, na een heftigen aanval tegen de rechtstreeksche verkiezingen:

» Ik wil hier niet eens van meer ergerlijke tooneelen, van opgeruide volksdemonstratiën, van aangelegde banketten, noch van de aanleiding tot omkooping gewagen; maar ik vraag: welken waarborg blijft er overig, dat de volksmassa's de meest geschikte en waardigste mannen zullen verkiezen en zelfs niet, op valschelijk verspreide geruchten afgaande, zich zelven nog bij het einde misleid zullen vinden?"

Ik zal het bij dit staaltje laten.

Wat voor mij de reden is waarom ik uitbreiding van kiesrecht zooals de Regeering die voorstelt noodzakelijk acht, wil ik gaarne kortweg zeggen. Naar mijn inzien moet er in onze wetgeving gebroken worden met bevoorrechting van bepaalde klassen der bevolking; de wetgever mag niet langer dulden dat de belangen van enkele klassen der maatschappij worden verwaarloosd ten bate van anderen. De belangen van allen komen op dit oogenblik niet tot hun recht en die toestand zal blijven aanhouden, totdat zij die ook bij de wetgeving zoo groot belang hebben, in staat zullen zijn mede invloed uit te oefenen op het kiezen van afgevaardigden voor deze Kamer.

Niet zonder eenige *Schadenfreude*, ik erken het, wil ik mij ter verdediging van dit standpunt beroepen op den heer van Houten. Als ik zeg *Schadenfreude*, is het op grond van het verwijt dat die geachte afgevaardigde Vrijdag jl. den heer Heldt deed.

Wat schreef in 1881 de heer van Houten in de *Vragen des Tijds*? Dit: » Het is onmogelijk dat de Kamer doorgaand evengoed kan letten op de belangen van hen die geen stem hebben." En toen de heer Kerdijk in deze discussie die woorden aanhaalde ter kenschetsing van deze zijne meening in 1881, riep de heer van Houten uit: » *En nu nog*".

Mijnheer de Voorzitter! Wat is mede een van de oorzaken van den treurigen toestand waarin de volksklasse hier te lande verkeert?

De heer van Houten gaf op gelijke vraag den 17den Maart 1887 het volgend antwoord: (*Handelingen*, bladz. 1189):

» Men wil een nauwkeurig onderzoek in hoeverre de ongelijkheid van toestand kan samenhangen met fouten in de wetgeving. Ik heb het herhaaldelijk aangetoond; in mijn oog berust de geheele ongelijkheid van den toestand der volksklassen, haar aandeel in het arbeidsprodukt, op de wetgeving; daarin ligt de kiem der toestanden die wij hebben, en door verandering in de wetgeving moeten de toestanden worden verbeterd."

En diezelfde heer van Houten roept thans den heer Heldt verwijtend toe:

» Het is zoo, gij hebt gezegd, dat aanneming van dit wetsontwerp zal leiden tot verbetering van de materieele positie van het volk."

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel mij hier geheel op het standpunt van den heer Heldt en ook op dat van den heer van Houten in 1887.

Dat de belangen van de volksklassen niet voldoende worden behartigd, dat zij worden verwaarloosd in de wetgeving, daaromtent kan geen twijfel meer bestaan en dat de oorzrak hiervan daaraan moet worden toegeschreven, dat het volk geen invloed kan uitoefenen of de Vertegenwoordiging op de samenstelling van deze Kamer, ook dat, geloof ik, is buiten kijf.

Het ligt daarom voor de hand, dat zij, die in dien toestand verbetering willen brengen, met de toekenning van het kiesrecht niet alleen willen gaan tot zoo ver dat de oeconomisch zwakken dit erlangen, maar ook dat de oeconomisch zwaksten worden opgenomen in het kiezerskorps, opdat ook door hun invloed de wetgeving zoodanig gewijzigd worde dat zij in een beteren oeconomischen toestand komen.

In hoever beantwoordt nu dit wetsontwerp aan den eisch, dat men onmiddellijk zoo ver ga als de Grondwet toelaat? Ik kom hier op het herhaaldelijk in dit debat gevraagde overleg en van concessiën, die van beide zijden zouden moeten worden gedaan. Opmerkelijk is het, dat dit verzoek, die zucht om toch tot concessiën te komen, dat dit juist nu nog komt van hen, die het meest gekant zijn tegen eene zoo groot mogelijke uitbreiding. Zij zeggen: lever toch het bewijs, dat gij met ons wilt samenwerken om het groote werk tot stand te brengen, wij moeten van beide zijden concessiën doen opdat deze arbeid toch vooral slage.

Ja, concessiën moeten er gedaan worden, maar het is duidelijk, dat die concessiën altijd moeten komen van één kant, want bedenken die voorstanders van een beperkt kiesrecht, beperkt in den zin van de uitgebreidheid, die men zou kunnen bepalen indien tot de grenzen van de Grondwet werd gegaan, bedenken zij wel, dat reeds bij de herziening van art. 80 van de Grondwet in 1887, van de zijde van hen, die oneindig veel verder wilden gaan dan op dit oogenblik ook door de Regeering kon worden gegaan, reeds toen concessiën hebben moeten doen, dat zij reeds toen de concessie hebben geëischt en verkregen, dat verschillende uitsluitingen in de Grondwet werden opgenomen; uitsluitingen waarbij men zich heeft nedergelegd om het herzieningswerk tot stand te doen komen, maar die zij zelfs niet in de kieswet hadden willen opgenomen gezien? Ik noem, in navolging van anderen, de uitsluiting van het kiesrecht voor de vrouw. Ik zal over dit punt niet uitweiden, maar ik kan toch niet nalaten er de aandacht op te vestigen hoe vernederend het is, niet alleen voor de vrouw, maar ook voor den man, om in de Grondwet, wat de politieke bevoegdheden betreft, de vrouw gelijk te stellen met minderjarigen, met misdadigers, met onder curateele gestelden en met armlastigen.

Ik zeg: dit is niet alleen vernederend voor de vrouw, maar ook vernederend voor hem die met de vrouw als levensgezellin dagelijks verkeert, en dus met iemand, die zoo weinig politieke ontwikkeling geacht wordt te bezitten, dat men haar het kiesrecht niet kan toekennen.

Hoe ver zijn wij in dit opzicht niet ten achteren bij het land, dat dikwijls als een model-land, wat de uitbreiding van het kiesrecht betreft, wordt genoemd, hoe ver staan wij niet ten achteren bij Engeland?

Daar werd reeds in 1867 in het Parlement het voorstel gedaan, om aan de vrouwen het kiesrecht toe te kennen. Toen kreeg dit voorstel slechts 80 stemmen, maar in April van 1892 werd een gelijkluidend voorstel in het Engelsche Parlement verworpen met 175 tegen 152, zoodat de meerderheid tegen het beginsel nog slechts 23 bedroeg, terwijl men hierbij nog dient te letten op de omstandigheid, dat Gladstone, die er tegen stemde, voor zijn votum o. a. ook aanvoerde, dat in het voorstel niet was opgenomen het toekennen van de kiesbevoegdheid aan de gehuwde vrouw.

Ik deel ook volstrekt niet de opinie van den heer van Houten, die verleden Vrijdag de meening uitsprak, dat

88ste VERGADERING. — 8 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

hoe lager men daalde in de maatschappij, hoe dieper het sentiment was geworteld dat de mannen de meesters zijn der vrouw.

Mijnheer de Voorzitter! Mij dunkt indien er iets gebleken is, dan is het juist het tegenovergestelde. Op de stemming in deze Vergadering in 1887 heeft men de vrouw van het kiesrecht uitgesloten, en daaruit schijnt mij dus toe, dat men niet tot de lagere kringen behoeft af te dalen om de ervaring op te doen, wie zijn tegen de gelijkstelling in de wet van de vrouw met den man. Wanneer men voorts de programma's raadpleegt van de vele vereenigingen, die in de volksklassen bestaan, dan zal men er daaronder zeer vele vinden, waarop de toekenning van kiesrecht aan de vrouwen voorkomt, maar dat punt zal men daarentegen missen op de programma's van de vereenigingen, die de afgevaardigden voor deze Vergadering gewoonlijk candidaat stellen.

Eene andere uitsluiting van belang, die reeds in 1887 werd gewraakt door hen, die gestemd zijn voor eene grootere uitbreiding van kiesrecht, is die van hen welke onderstand hebben genoten in het burgerlijk jaar voorafgaande aan dat der vaststelling van de kiezerslijsten. Tot welke consequentiën een dergelijk besluit, dat wij thans hebben te eerbiedigen, leidt, kan blijken uit de ervaring die men in 1890 in Amsterdam heeft kunnen opdoen. In dat jaar werden door de financieele catastrophe van de Koninklijke Fabriek van Stoom- en andere Werktuigen, dus buiten hun eigen schuld, in eens honderden brave, oppassende, tot werk bekwame werklieden aan den dijk gezet, zoodat zij zich verplicht zagen gedurende korten tijd onderstand te moeten aannemen van Liefdadigheid naar Vermogen. Het gevolg van de thans in de Grondwet opgenomen uitsluiting moet zijn dat dergelijke werklieden worden uitgesloten van het kiesrecht.

Verder is in 1887 aan den wetgever de bevoegdheid gegeven om de mindere militairen van het kiesrecht tijdelijk uit te sluiten, en ook is reeds in de Grondwet bepaald, dat zij, die hunne belastingen niet betalen, indien althans het kiesrecht aan de belastingen wordt vastgeknoopt, zullen moeten worden uitgesloten; eindelijk is in art. 80 voorgeschreven dat de wet kenteekenen van maatschappelijken welstand en geschiktheid moet vaststellen, waaraan de kiezers zullen moeten voldoen, zoodat gezegd mag worden dat door de voorstanders van eene groote uitbreiding van het kiesrecht in 1887 reeds zeer vele concessiën zijn gedaan.

Maar nu worden wederom concessiën van hen gevergd.

Daarom zou ik wel willen vragen of dit wetsontwerp dan reeds zoo ver gaat als de Grondwet toelaat. Mijn antwoord op die vraag is: geenzins!

De Grondwet schrijft wel voor dat *de kieswet* kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand moet noemen, maar volstrekt niet dat *beide* kenteekenen als maatstaf van kiesbevoegdheid *voor de kiezers* moeten worden aangelegd. Met één kenteeken kan worden volstaan, dit wordt ook toegegeven door de heeren Röell en van der Kaay.

Wat doet nu de Regeering?

De Regeering stelt niet één kenteeken voor alle kiezers maar vier kenteekenen.

Twee kenteekenen van geschiktheid en twee van welstand.

Ten eerste wordt geëischt, dat de kiezer van zijne belangstelling in het kiezerswerk moet blijk geven, door vóór den 15den Januari ten stadhuize te verschijnen en daar te vragen om op de kiezerslijst te worden geplaatst.

Ten tweede wordt gevorderd de kennis van lezen en schrijven.

Nu krijgen wij de twee teekenen van welstand.

Ten eerste wordt het verleenen van onderstand aan de vrouw en de minderjarige kinderen beschouwd als een kenmerk van onvoldoenden welstand voor den kiezer.

Ten tweede moet hij voorkomen op het bevolkingsregister.

Aan dit laatste kenteeken hecht men wel is waar niet veel, maar ik houd mij overtuigd dat het het voornemen van de Regeering is om in de desbetreffende wet maatregelen voor te stellen, waardoor dat kenteeken althans eenige beteekenis krijgt.

Nu heb ik wel door sommige leden hooren zeggen: wat hebben wij daaraan, zoolang wij de wet niet kennen? maar aan die leden zou ik willen vragen: wat hebben wij aan een door u genoemd kenteeken, bij voorbeeld van de woning, dat dan toch zal moeten vastgekoppeld worden aan de personeele belasting, terwijl gij tevens toegeeft dat, om goed te kunnen werken, het personeel dan zal moeten worden herzien, daarbij niet wetende hoe een eventueel voorstel tot herziening dier wet er zal uitzien, in de verste verte niets wetende wat daarin zal voorkomen?

Ik meen daarom dat geen andere concessiën mogen verlangd worden na die welke de voorstanders van zeer uitgebreid kiesrecht reeds hebben gedaan in 1887 en na hetgeen thans door deze Regeering is voorgesteld. Die voorstanders zullen in hetgeen bij dit ontwerp wordt voorgesteld berusten en medewerken om te trachten deze belangrijke hervorming tot stand te brengen.

In geen geval mag nu nog geëischt worden dat bij de vaststelling van de kenteekenen zoodanige eischen worden gesteld dat het grootste getal meerderjarigen wordt buitengesloten.

Wil men een van de kenteekenen bezwarender maken, bijv. het kenmerk van welstand, omdat men meent dat het nu voorgestelde in strijd is met de Grondwet, omdat deze veel hoogere eischen stelt — ik zou daarin kunnen berusten, mits dan ook art. 1 van dit wetsontwerp gewijzigd werd in dezen geest:

»De leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal worden gekozen door de mannelijke meerderjarige ingezetenen des Rijks, tevens Nederlanders, die — niet *de*, maar één der kenteekenen bezitten van maatschappelijken welstand, in deze wet bepaald.

Dan is men geheel in overeenstemming met het voorschrift van de Grondwet en dan vallen althans zij, wien men te hooge eischen stelt voor welstand, onder de rubriek, die voldoet aan het kenteeken van geschiktheid.

Door den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede is er op gewezen, dat men in kringen, waar men eene groote uitbreiding verlangt, zoozeer voldaan is over de indiening dezer wetsontwerpen, dat deze zelfs de verwachting van velen hebben overtroffen. Maar houdt men dan geen rekening met het verleden? Denkt de geachte afgevaardigde er dan niet aan, dat men hier te lande niet verwend is ten aanzien van het nakomen van bij de stembus gedane beloften? En wanneer er nu eene Regeering optreedt, die eene dergelijke belofte nakomt, moet men dan niet zeggen: onze verwachting is overtroffen, want deze Regeering is hare belofte nagekomen? Ik geloof, dat deze verklaring voor den zin, door den geachten afgevaardigde uit den *Nieuwe*(n) *Gids* voorgelezen, voor de hand ligt.

Een ander zeer breed uitgemeten bezwaar is dit, dat de bedelaars en landloopers niet zijn uitgesloten.

Welk eene bezorgdheid, dat deze op de kiezerslijsten zullen komen!

Men heeft niet gesproken van flesschentrekkers, bordeelhouders, dronkaards en van houders van rendez-vous-huizen en dergelijken, doch wel van de bedelaars en landloopers.

Hoevelen zullen er eigenlijk wel op de lijst komen, als men aftrekt het aantal analphabeten; hen die door het gemeentebestuur of eene instelling van liefdadigheid worden bedeeld; de volkomen onverschilligen, die er niet aan denken vóór 15 Januari eene aanvrage te doen; hen die voor 4 jaar of langer zijn veroordeeld; hen die voor den militairen dienst onwaardig zijn verklaard en hen, die steeds op verren afstand van hunne woning vertoeven? Hoe groot zal dan wel het percentage dezer meerderjarige mannelijke bedelaars en landloopers zijn, die het kiesrecht zullen bekomen, in verhouding tot de 800 000 kiezers, die op de kiezerslijst zullen kunnen voorkomen, als dit wetsontwerp wordt aangenomen?

Gij, die het bezwaar van de bedelaars zoo breed uitmeet, weet gij wel, dat uw amendement, zooals gij dit reeds hebt toegelicht, de bedelaars ook niet zal uitsluiten? Menige bedelaar van professie heeft meer inkomen dan een gezeten

werkman en zeer zeker in de meeste gevallen meer dan een werkman door arbeiden kan verdienen. En waar men nu den werkman wil doorlaten, daar zal altijd een enkele bedelaar er mede doorglippen, dit zal onder elk stelsel voorkomen.

De heer van Houten heeft gezegd, dat proletariërs moeten worden uitgesloten van het kiezerskorps. Ik zou dien geachten afgevaardigde willen vragen: welke proletariërs bedoelt gij?

Den 17den Maart 1887 zeide de heer van Houten dat het proletariaat niet uitsluitend te zoeken is onder de lagere klassen: »elke stand heeft zijne proletariërs. Niet eene der minste redenen van de uitzetting der budgetten is, dat de gegoede klassen voor hun proletariaat eene plaats zoeken aan de Staatsruif."

Ik zou wel wenschen te vragen: waarom het proletariaat van de volksklassen uitgesloten, terwijl dat van de betere standen wordt toegelaten. Is het eerste gevaarlijker voor de schatkist dan het laatste? Ik kan dat niet toegeven. Ik zal over enkele uitlatingen van den heer Rutgers van Rozenburg, die ik niet geheel onbesproken wil laten, nog even een woord van protest doen hooren. Wanneer de heer Rutgers spreekt over stemvee en het stemmen door idioten, heeft dan die geachte afgevaardigde zich wel afgevraagd, op welke wijze in de hoofdstad de kiezers naar de stembus worden geleid en hoe de verkiezingen zelf in de hoofdstad worden geleid? En indien hij zich dat heeft afgevraagd, zou ik gaarne van hem vernemen of hij die kiezers, waaraan ook hij zijn mandaat heeft te danken, niet aldus qualificeert? Wanneer hij spreekt over idioten, die bij aanneming van dit wetsontwerp ter stembus kunnen komen om hunne stem uit te brengen, mag ook die geachte afgevaardigde zich wel afvragen, of ook hij niet zijn mandaat mede te danken heeft aan de idioten die onder het huidige stemrecht nog beter hunne stem kunnen uitbrengen, dan het geval zal zijn onder het nieuwe kiesrecht. Nu kunnen zij hun biljet nog door anderen laten invullen en hebben het slechts in de bus te werpen, doch dan zullen die idioten dit zelf moeten invullen — derhalve eene zelfstandige daad verrichten — en van de lessenaar moeten gaan naar de stembus om het stembiljet in te leveren. Ik meen, dat wat de waarborgen betreft, dat niet dergelijke individuën tot de stembus worden toegelaten, beter is gewaakt onder de nieuwe dan onder de bestaande kieswet.

Een gevaar is genoemd voor de gemeentebesturen. Door deze groote uitbreiding zullen de gemeentebesturen gevaar loopen van te groote uitgaven te zullen moeten doen. Telkens en telkens zal een beroep worden gedaan op de gemeentekas. Dit is gezegd door den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede. Zou ik dien geachten afgevaardigde ook hierop mogen wijzen, dat men juist in de lagere klassen ziet dat naarmate de inkomsten kleiner worden, in diezelfde mate meer getracht wordt de tering naar de nering te zetten. De financieele nooden, waarin sommige gemeentebesturen hier te lande verkeeren, zijn ontstaan onder zeer beperkt kiesrecht. De toestanden, waarin die financiën verkeeren, zijn veeleer toe te schrijven aan het leven op een te grooten voet, het te veel uitgeven waar niet was. Wanneer ik een beeld aan het dagelijksch leven mag ontleenen: dat de gemeentebesturen zijn opgetreden als parvenu's, die op een veel te grooten voet leven.

De naamgenoot van dien geachten afgevaardigde, de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, heeft ons, die voorstanders zijn van een zeer uitgebreid kiesrecht, toegeroepen: wel, wanneer gij zijt voor eene groote uitbreiding van kiesrecht, dan kunt gij geen bezwaar hebben in de zoogenaamde kiezersteelt.

Ik geloof namens allen te mogen zeggen, die voor groote uitbreiding zijn, dat wij dergelijke beschouwingen niet accepteeren. Wij zijn voor wat de Engelschen »honest representation" noemen, maar wenschen geen kiezers in 't leven te roepen buiten de wet om.

Als de geachte afgevaardigde weten wil in welke kringen hij moet zoeken de liefde voor kiesrechtteelt, de onverschilligheid omtrent corruptie bij de verkiezingen, dan herinner ik hem aan hetgeen in Engeland geschiedde bij de behandeling van de *bribery-bill* in 1868, toen door de meest vooruitstrevenden in het Parlement amendementen werden voorgesteld om zooveel mogelijk de corruptie bij de verkiezingen te weren. Welke was toen de houding der liberale partij? Ik zal het voorlezen. De volgende woorden ontvloeiden Stuart Mill naar aanleiding daarvan uit de pen:

» The liberal party in the House was grently dishonoured by the conduct of many of it members in giving no help whatever to this attempt to secure the necessary conditions of an honest representation of the people.

» Many liberals looked with indifference on legislation against bribery".

Het spreekt vanzelf dat men over dit wetsontwerp niet kan spreken zonder van nabij te bezien de grondwettige bezwaren door verschillende geachte sprekers aangevoerd. Na die te hebben aangehoord meen ik dat kan worden geconstateerd, dat de uitgebreidheid van het in te voeren kiesrecht meer zal afhangen van de gezindheid die men omtrent die uitgebreidheid zelve koestert, dan van den band dien de Grondwet ons aanlegt. Men leze slechts wat mannen van gezag in deze Kamer als de heeren de Beaufort, Röell, Rutgers van Rozenburg en van Houten over art. 80 hebben gezegd.

De heer W. de Beaufort zeide den 27sten Juli:

»De grondwetgever heeft geen limites, geen grenzen gesteld; hij heeft tot den gewonen wetgever gezegd: gij hebt uit te maken naar uwe gemoedelijke overtuiging wie of het oogenblik dat gij uwe wet maakt bezit den maatschappelijken welstand en geschiktheid die gij noodig oordeelt in een kiezer voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal."

De heer Röell: »Op tweeërlei wijze kan men art. 80 der Grondwet uitleggen Men kan zeggen dat iedere kiezer moet voldoen aan twee vereischten, aan het vereischte van geschiktheid en aan dat van welstand; beide, des gewenscht, door één kenteeken aan te wijzen.

Maar eene tweede uitlegging is ook mogelijk, gegeven als zij is, misschien onvoorzichtig, door den vader van het artikel zelf: »Men heeft gezegd dat aan ieder kiezer twee vereischten worden gesteld. *Dat is onjuist.*"

De heer Rutgers van Rozenburg zeide op 16 Maart 1887, bij de behandeling van het artikel:

» Inderdaad, de beperking der Regeering schrijft niets voor, verbiedt niets en beteekent dus niets."

En de heer van Houten den 23sten Maart 1887:

» De verklaringen die de Regeering heeft afgelegd, laten nu groote vrijheid aan den wetgever, mits hij zich slechts stelt op het standpunt, dat hij criteria moet zoeken om het kiesrecht toe te kennen; aan den wetgever, die zich op dat standpunt stelt, laten zij zoo groote vrijheid, dat die geenerlei belemmeringen worden in den weg gelegd.

»Wanneer er geen band is in het artikel, die verbiedt te gaan tot een persoon die geen werk heeft, dan is er ook geen band om den werkman die zijn ambacht verstaat het kiesrecht te onthouden. Ik zeg niet dat het de bedoeling is om bij het maken van eene nieuwe kieswet zoo ver te gaan, maar het Regeeringsartikel zou geen band aanleggen."

Ik geloof dus te mogen aannemen, dat de verschillende geachte sprekers, wier uitingen ik heb aangehaald, het er allen over eens zijn, dat er geen band bestaat die de voorgestelde uitbreiding van het kiesrecht verhindert.

Het krachtigst betoog, dat de Regeering zich binnen de grenzen van het grondwetsartikel beweegt, is zeer zeker geleverd door hen, die de langste redevoering heeft gehouden om aan te toonen, dat het wetsontwerp in strijd was met de Grondwet, namelijk door den heer van der Kaay. Diens redevoering nalezende komt men tot de overtuiging, dat de Grondwet voorschrijft, dat met één kenteeken kan worden volstaan. Nu zoekt die geachte spreker wel zeer vele bezwaren in het kenteeken van welstand, maar wanneer hij meent dat het wetsontwerp in strijd is met de Grondwet, dan zoeke men niet naar uitbreiding van den eisch, gesteld om het kenteeken van welstand te ont-

88ste VERGADERING. — 8 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

dekken, maar dan kan men door eene kleine wijziging van art. 1, zooals hiervoor door mij is aangegeven, verkrijgen wat de geachte spreker wenscht: volledige overeenstemming tusschen dit wetsontwerp en het voorschrift der Grondwet. Want ook de heer van der Kaay geeft toe, dat het kenteeken van » lezen en schrijven", hoe gebrekkig ook, in elk geval als kenteeken van geschiktheid kan dienen.

Daarom zou ik den geachten spreker willen toeroepen: Indien gij werkelijk zoo ver wilt gaan als eene eerlijke uitlegging van de Grondwet toelaat, stel dan eene eenvoudige wijziging van art. 1 voor.

Of de heer van der Kaay daartoe zal overgaan, betwijfel ik, mede na het herlezen van zijne rede; want op bladz. 1706 zegt hij: » Evenwel, ik werk daartoe (tot de volle vervulling der belofte in de Grondwet neergelegd) niet mede zonder bezorgdheid." Welnu, die bezorgdheid heeft de duidelijke sporen van hare aanwezigheid nagelaten bij het stellen zijner eischen voor kiesbevoegdheid. Dat er intusschen liberalen zijn, die niet zoo ver willen gaan als de Grondwet toelaat, eene beperkter uitbreiding wenschen, en zich daarbij volstrekt niet willen verschuilen achter de Grondwet, hebben verschillende geachte sprekers der linkerzijde ruiterlijk te kennen gegeven. Tegen de uitbreiding is bijv. de heer Bool, uit vrees voor socialistische eischen; daartegen is de heer van Karnebeek, afgezien van wat zijns inziens met de Grondwet in strijd is, uit vrees voor Staats-socialisme.

De heer Röell verklaarde dat zijne bedenkingen deels voortkomen uit bezwaren aan de Grondwet ontleend, » deels omdat het ontwerp op eenmaal tot eene uitbreiding van kiesrecht leidt welke ons land in dit opzicht veel verder voert dan zulks in het constitutioneele Engeland nu en zelfs volgens de nieuw ingediende nog niet aangenomen aangenomen wet het geval zal zijn".

De heer de Beaufort (Amsterdam) wil niet gaan zoo ver als de Grondwet toelaat uit vrees dat de vrijheid van de minderheden daardoor gevaar loopt.

De heer Roijaards van den Ham, omdat de uitbreiding verder gaat dan het Staatsbelang eischt. Die geachte afgevaardigde wil langzame uitbreiding.

De heer Rutgers van Rozenburg — ik geloof het best te doen mij kortweg er toe te bepalen te zeggen dat naar zijne opvatting het wetsontwerp te ver gaat.

En de heer van Houten is er ook tegen omdat het te ver gaat, maar hij voegt er aan toe: » Ik zou het stelsel om geschiktheid en maatschappelijken welstand te eischen ook verdedigen, ook al stond het niet in de Grondwet."

Ik zal het gesprokene van een viertal andere geachte afgevaardigden, die hunne bezwaren hoofdzakelijk aan de Grondwet ontleenen, de heeren Tydeman, Levy, de Beaufort (Wijk bij Duurstede) en van der Kaay, onbesproken laten. Maar ik wensch naar aanleiding van die verklaring aan de overzijde afgelegd, dat men niet zoo ver wenscht te gaan als de grenzen door de Grondwet gesteld toelaten, te vragen: Wat te denken van de houding die de liberale partij in 1891 heeft ingenomen bij de stembus?

Men heeft in 1891 tot leuze genomen: »De kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal worde door *onbekrompen* toepassing van het voorschrift der Grondwet uitgebreid *tot* den kring der werklieden dien reeds te lang daarvan verstoken bleef."

Ik wil natuurlijk van de vragen die ik tot de overzijde richt uitsluiten den heer Röell, die na de verklaring, die hij gegeven heeft aan zijne *Kantteekeningen*, het woordje » tot" zóó opvat dat het de bedoeling kan geweest zijn, om daarvoor » tot aan" te lezen, zoodat de kring der bedoelde werklieden *niet* zou worden opgenomen in de uitbreiding.

Kan men nu in gemoede zeggen dat de Regeering de Grondwet niet op eerlijke wijze heeft uitgelegd?

Kan men nu in gemoede zeggen dat zoovelen die zich geschaard hebben aan de zijde van de Regeering, op oneerlijke wijze de Grondwet uitleggen?

Maar hoe daarmede dan te rijmen de verklaring door de heeren Bool, van Karnebeek, Röell, De Beaufort (Amsterdam), Roijaards van der Ham, Rutgers van Rozenburg en van Houten afgelegd, dat zij die uitbreiding niet willen ook afgezien van den band dien de Grondwet aanlegt?

Is dat in 1891 bij de stembus dan eene valsche vlag geweest? Of was de Liberale Unie, die dit manifest, dat bij duizenden over het land verspreid is, dat in de dagbladen werd geplaatst en door ieder is gelezen, of was de Liberale Unie als orgaan van de liberale partij dan niet bevoegd om dergelijk manifest uit te vaardigen? Hebben al die geachte sprekers die hun mandaat te danken hebben aan de liberale kiesvereenigingen en wien het niet onbekend kan zijn welke leus bij de verkiezingen aangeheven was, tegen die leus geprotesteerd? Zoo niet, en heeft de Liberale Unie de bevoegdheid niet om namens de liberale partij te spreken, wordt het dan in naam van de goede trouw tegenover het kiezersvolk niet meer dan tijd dat van uit de liberale rangen een krachtig démenti worde gegeven aan dergelijke malversatiën?

Men spreekt hier veel over gebrek aan vertrouwen in deze Vertegenwoordiging. Geldt dat gebrek aan vertrouwen niet in de eerste plaats de meerderheid van deze Vergadering, door wier arbeid toch in de eerste plaats het wetgevend werk moet tot stand komen, en wordt het vertrouwen in de vertegenwoordigers opgewekt, wanneer men niet nakomt hetgeen men verklaard heeft te zullen vervullen, en de aangehevene leus maar in den steek laat?

Nu eerst wordt door enkelen erkend, dat in 1891 geen eerlijk spel gespeeld is. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, heeft o. a. gezegd: »Ik ben er van overtuigd, Mijnheer de Voorzitter, dat de leus, waaronder de uitbreiding van het kiesrecht hier te lande is aan de orde gesteld, de leuze, die in de Memorie van Beantwoording ook door de Regeering in aanvaard, reeds dadelijk aanleiding heeft gegeven tot verwarring en tot dubbelzinnigheid, de leuze namelijk dat men wenscht uitbreiding van het kiesrecht zoo ver als de Grondwet dit toelaat."

En de heer van der Kaay voegde daaraan toe: »Intusschen, als men zegt, dat men is voor eene uitbreiding van het kiesrecht zoo ver eene eerlijke uitlegging van de Grondwet toelaat, zegt men eigenlijk nog niet heel veel. Men gebruikt eenvoudig eene leuze, die misverstand kan kweeken en die eene bedriegelijke leuze kan worden."

Is het nu eerlijk om bij de stembus eene leus aan te heffen, die reeds dadelijk aanleiding geeft tot verwarring en dubbelzinnigheid; waarvan men thans getuigt, dat zij niets zegt, maar misverstand kweekt en bedrieglijk kan worden?

Toch moet nog het eerste woord van protest tegen hen, die deze leus in naam der liberale partij hebben aangeheven, van gindsche banken gehoord worden; bij de verkiezingen heeft men òf met de leus ingestemd, òf zich die laten aanleunen.

Thans eerst, nu het op het vervullen van de belofte, bij de stembes afgelegd, aankomt, zegt men: het is eene dubbelzinnige leus geweest, die wij niet kunnen gebruiken, die niet in ons kader past bij het tot stand brengen van dit werk.

Is het wonder dat bij de volksklasse — en ook bij de kiezers zal het komen — weinig vertrouwen bestaat in deze Vertegenwoordiging?

De heer Röell heeft gezegd: recht en Staatsbelang eischen het tot stand komen der regeling. Ja, maar er is nog iets dat dit eischt: dat is goede trouw tegenover de kiezers.

Ik kom nu tot het fameuse amendement. Vooraf moet mij iets van het hart: te recht of ten onrechte beschouw ik den heer van Houten als aan het hoofd te staan van de beweging, die tegen dit wetsontwerp is op touw gezet. Hij heeft ons het eerst verrast met de denkbeelden, thans ook door anderen in deze Vergadering ontwikkeld; hij heeft den storm die thans woedt door zijn artikel in de *Vragen des Tijds* als 't ware aangekondigd.

Is het echter wonder dat ik mij over *zijn* verzet tegen

het ontwerp, van den Minister Tak van Poortvliet uitgaande, het meest verbaas? Die Minister is ten aanzien van het kiesrecht-vraagstuk niet *le premier venu*; men wist al sedert lang wat men aan dezen Minister had.

In 1884 heeft hij dat duidelijk verklaard, en het is den geachten afgevaardigde uit Groningen niet onbekend, dat hij toen te Amsterdam gezegd heeft:

»Ik zoude meenen dat kiesrecht aan allen, die in hun eigen onderhoud en dat der hunnen voorzien, toekomt. Want daartegen kunnen de eischen der openbare orde zich niet verzetten. En het kiesrecht dient aan allen te worden toegekend, aan wie het niet in het belang der openbare orde moet worden onthouden."

Men kon dus in 1891 uitstekend goed weten hoe de heer Tak bij zijn optreden als Minister over het kiesvraagstuk dacht.

En wat verklaarde nu de heftige bestrijder van dit voorstel bij de algemeene beschouwingen voor de begrooting van 1892 omtrent deze quaestie?

Dit: »Ik wil er alleen dit nog bijvoegen, dat de wijze, waarop het Reglement (van Orde voor den Raad van Ministers) door dit Ministerie wordt toegepast, op mijne verhouding tot het Kabinet niet zonder invloed kan blijven, omdat, al ben ik met het Ministerie in het algemeen homogeen, die homogeniteit van richting niet in dezelfde mate met betrekking tot alle Ministers individueel bestaat.

»Er bestaat eene volkomen homogeniteit tusschen den Minister van Binnenlandsche Zaken en mij op het punt van het kiesrecht, eene homogeniteit, die niet gebouwd is op verklaringen, nu door deze Regeering afgelegd, maar op eene gezamenlijke werkzaamheid gedurende eene reeks van jaren."

Toen, in 1891, trof men den heer van Houten dus aan in gezelschap van den Minister Tak, terwijl hij Vrijdag ll., naar aanleiding eener opmerking van den heer Goeman Borgesius, verwijtend uitriep: Met Tak door dik en dun, is het parool van de Liberale Unie.

Die woorden sloegen ook in 1891 op den heer van Houten zelven, en in welk gezelschap bevindt hij zich thans? Dat leert ons het debat van 1887.

De heer van Houten hield toen eene merkwaardige rede over het kiesrecht, en toen de heer de Beaufort (Amsterdam), zich stellende op het standpunt dat het niet noodig was aan alle werklieden het kiesrecht te geven, omdat er toch wel voor hunne belangen zou gezorgd worden; dat de heer Heldt niet uit het oog mocht verliezen, dat wel allen belanghebbenden zijn, doch aller belangen nog niet gelijkstaan, toen stond de heer van Houten op en verklaarde: »Ik protesteer dan ook tegen de meening, dat de heer de Beaufort hier gisteren sprekende, stond op het standpunt van de liberale beginselen of van de liberale partij!"

En toen ik dus den heer van Houten, die in 1887 protesteerde tegen het standpunt door den heer de Beaufort ingenomen ten aanzien van de kiesrecht-uitbreiding, als niet liberaal, thans in gezelschap ontmoette van dien zelfden heer de Beaufort tot het gezamenlijk voorstellen van een amendement op dit wetsontwerp, toen, Mijnheer de Voorzitter, kwam de verzuchting in mij op: Och, stond de heer van Houten nog maar op het standpunt van 1891, toen hij zich in alle opzichten homogeen verklaarde met den Minister Tak van Poortvliet!

En wat willen nu de voorstellers van het amendement, althans voor zoover wij er iets van te weten kwamen?

Zij willen »òf aanslag en betaling van directe belasting als voorwaarde van kiesbevoegdheid, òf bewoning van eene arbeiderswoning", waarvan de aanduiding van het type, volgens den heer van der Kaay, zoo moeilijk zal wezen; »òf aflegging van een examen voor het uitoefenen van een beroep òf bezit van een spaarbankboekje".

Zij die over het niet uitsluiten van bedelaars bij dit wetsontwerp zoo hoog hebben opgegeven, hebben zij nu het middel om dezen te weren? Immers, neen. De bedelaars zullen in hun systeem óók geen belasting behoeven te betalen. Wanneer zij eene woning in gebruik hebben, die zoo gering is, dat zij buiten den aanslag in het personeel valt, en zij niet in de bedrijfsbelasting kunnen worden aangeslagen, zullen zij, om als kiezer te worden ingeschreven, kunnen volstaan met het bezit van een spaarbankboekje. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof dat zulk een object, in algemeenen zin, in verhouding tot hun aantal meer door bedelaars dan door werklieden wordt bezeten. In verhouding tot het aantal, want die bedelaars kunnen een potje maken van hunne soms groote inkomsten, maar de werkman is daartoe niet in staat. Zal men hen uitsluiten, die niet in de directe belastingen betalen? Het is reeds herhaaldelijk gevraagd: waarom zal men ze niet toelaten, wanneer zij indirect in de belastingen bijdragen? Volstrekt niet, zegt de heer Van Houten, alleen zij, die uit eigen middelen — en daar wordt op gedrukt, want dat moet er in worden opgenomen — in hun onderhoud kunnen voorzien, mag het kiesrecht worden toegekend. Het spreekt vanzelf, dat wij allen hoogst nieuwsgierig zijn naar het amendement, ten einde te vernemen op welke wijze de geachte voorstellers dat hebben ingekleed om te voorkomen, dat zij, die niet uit eigen middelen inkomsten genieten, van het kiesrecht zijn uitgesloten. Wie zijn de onvermogenden die men wil uitsluiten? De geachte afgevaardigde uit Groningen kan toch niet bedoelen, de personen, die geen eigen schutterspak kunnen betalen of pro deo kunnen procedeeren, of die kosteloos onderwijs genieten, dat dat uitsluitend zijn de onvermogenden in onze samenleving? Mag men niet met hetzelfde recht, zij die niet in staat zijn hunne kinderen door privaatlessen eene voldoende opvoeding te geven en profiteeren van de openbare scholen of van de opleiding aan de Militaire Academie of aan de hoogescholen ten koste van anderen, onvermogend noemen? Ik herhaal de vraag: zal men hen, die schulden maken, die ten koste van anderen leven en toch in eene woning wonen, die in het personeel is aangeslagen, zal men de bedelaars, die een spaarbankboekje hebben en die dus op de kiezerslijsten worden geplaatst, beschouwen als een inkomen te hebben uit eigen middelen, als menschen die uit eigen middelen in hun onderhoud voorzien? Hoe zal het gaan met de personen, die van de wieg tot aan het graf niet uit eigen middelen in hun onderhoud voorzien, maar als het ware uit de hand door familieleden worden onderhouden? Moeten zij niet worden uitgesloten? Zij voldoen niet aan het voorzien uit eigen middelen in hun onderhoud. Indien men het betalen van directe belasting vastknoopt aan de kiesbevoegdheid, dan staat het vast als een paal boven water, dat het gros van de werklieden, zelfs het gros van de »gezeten" werklieden niet op de kiezerslijsten zullen voorkomen. Het betalen in de bedrijfsbelasting zal moeten dienen als kenteeken van welstand.

Een inkomen van f 650 is als minimum bij de bedrijfsbelasting vastgesteld. Het zijn alleen de allerbeste, meest bekwame werklieden in groote steden, die een dergelijk inkomen hebben, maar buiten hen zijn er in de groote steden tienduizenden en op het platteland en de kleine steden bijna allen, dat knappe werklieden zijn, die niet meer verdienen dan f 8 à f 12, en dus niet wonen in de ideale woning door den geachten afgevaardigde uit Alkmaar genoemd, maar die toch wel zorgen, dat zij uit de handen van de liefdadigheid blijven, en dus voorzien in hun eigen onderhoud uit eigen middelen. Zij allen betalen geen directe belasting; zij komen niet op de kohieren voor; moeten die allen worden uitgesloten? Van sparen en van het hebben van een spaarbankboekje is bij die werklieden, die een inkomen hebben in groote steden, van tusschen de f 8 en f 13, natuurlijk geen sprake, doch ik herhaal, dat is het gros van de werklieden en die zullen, wanneer het amendement, zooals het aangekondigd is, wordt aangenomen, allen worden uitgesloten van het kiesrecht.

En nu het platteland. Daar bedraagt het inkomen van den werkman of van den boerenarbeider hoogstens f 6; welke directe belasting zullen dezen betalen? Zij zullen niet worden aangeslagen in het personeel en zullen dus evenmin als de arbeiders in de steden voorkomen op de

kiezerslijsten. Het gevolg zal ook zijn dat vele oppassende werklieden, die tusschen de f 8 en f 13 's weeks verdienen, op het platteland en in de kleine steden wel zijn aangeslagen in de gemeentebelastingen, omdat hun inkomen nog meer bedraagt dan het minimum dat door het gemeentebestuur wordt vastgesteld, maar die niet vallen in de termen om aangeslagen te worden in de personeele of bedrijfsbelasting, en dus ook niet op de kiezerslijsten zullen worden gebracht.

De heer Mees heeft gezegd: »wij bepalen met zorg het minimum van belastbaarheid in onze wetten", maar ik mag er toch aan herinneren dat bij de vaststelling van het minimum voor de bedrijfsbelasting, niemand onzer dit ook beschouwde als het minimum dat ook door de gemeentebesturen zou worden aangenomen, omdat het Rijk geen rekening kon houden met plaatselijke toestanden; nu het deze Rijksbelasting gold werd zelfs door den Minister van Financiën een schema gegeven van de wijze waarop de gemeentebesturen dat minimum zouden kunnen verlagen. In dat lagere minimum voor de gemeenten zullen dus de arbeiders wel worden aangeslagen, maar zij zullen geen kiezer worden, omdat zij niet in de Rijksbelasting worden getroffen.

De heer Mees heeft ons verder gezegd: »Men denke eens aan de consequentiën, als men dien eisch (om den aanslag te betalen), laat vallen. Zal men zeggen bij de toekenning van het kiesrecht: letten wij er niet op wat de belastingschuldige nalaat? Wat zal bij dergelijke leer de positie van den Minister van Financien worden?"

Het antwoord, Mijnheer de Voorzitter, hierop schijnt mij hoogst eenvoudig: breng den Minister van Financien niet in die positie, verbindt uw kiesrecht niet aan het betalen van Rijks-directe belastingen, dan zult gij den Minister van Financiën die lastige positie besparen.

Er is in de werkmansklasse eene buitengewoon groote schaar, die staat tusschen wat men zich denkt te zijn de gezeten werkman, de werkman die altijd werk heeft, die voor zijn doen een flink inkomen heeft, en den werkman, die een klein inkomen heeft, die met overleg moet rondkomen, maar die toch zorgt de liefdadigheid niet noodig te hebben. Het is de werkman, die uit eigen middelen juist genoeg verdient, om de meer dan bescheiden eischen, die hij voor zich zelf en voor zijn gezin aan het leven stelt, te voldoen, maar die geen kans ziet er zooveel bij te verdienen dat ook nog directe belasting kan worden opgebracht. Tusschen die beiden staan groepen van werklieden, die hier te lande bij tienduizenden te tellen zijn, en wanneer men het amendement, zooals het is aangekondigd, aanneemt, zal men al die groepen uitsluiten van het kiesrecht.

Kan men van den werkman die in het onderhoud van zich en zijn gezin kan voorzien, zich met veel beleid, met medewerking van zijne vrouw, buiten liefdegiften weet te houden, zeggen, dat hij niet is een goed burger, dat hem moet worden onthouden het kiesrecht, dat hij gevaarlijk is voor de openbare orde? Heeft hij juist niet het grootste belang er bij dat de wetgeving zoodanig worde gewijzigd, dat ook zijne economische positie verbeterd worde?

En nu wil men juist dezulken, die het meest behoefte hebben aan wijziging van de wetgeving, door het aangekondigde amendement uitsluiten van het kiesrecht.

Men zal den toestand krijgen dat, zooals de heer van Houten het in 1881 verklaarde en nog eens voor 14 dagen bevestigde, hier eene Kamer zal komen door wie de belangen van hen die geen kiesrecht hebben zal, blijven verwaarloosd, omdat eene Vertegenwoordiging doorgaand niet even goed kan letten op de belangen van hen die geen stem hebben.

Men zal dan komen *tot* den kring van de werklieden die reeds te lang van het kiesrecht verstoken waren, maar die kring zal niet in het kiezerskorps worden opgenomen.

Men zal dan dezelfde fout begaan als in 1887, en door zich te stellen op een te bekrompen standpunt, het kiesrecht verleenen aan hen die het niet gevraagd hebben.

Het kiesrecht zal blijven een voorrecht, omdat meer dan de grootste helft van de meerderjarige mannelijke bevolking er van verstoken zal blijven.

Wil men daarentegen het vraagstuk oplossen zoo ver als de Grondwet toelaat, dan meen ik dat de Regeering hier den weg aanwijst.

Deze wetsontwerpen zijn evenmin als de grondwetsherziening van 1887 gekomen zonder den drang van buiten. Ik beschouw dit volstrekt niet als een nadeel. Integendeel! Ik beschouw het als een gewenschten toestand dat de publieke opinie zich krachtig uitspreke en dat de Vertegenwoordiging of de Regeering zich niet hooghartig tegenover die publieke opinie plaatse.

Niet wenschelijk zou ik het vinden dat deze sedert lang gevraagde en thans in uitzicht gestelde kiesrechtuitbreiding onder den drang van buitengewone omstandigheden tot stand kwam. Dan toch zou van deze belangrijke hervorming al het mooie af zijn. Kan nú het tot stand komen dezer hervorming worden toegeschreven aan diepgevoelden zin voor recht en billijkheid, dán zou zij op rekening worden gesteld van vrees voor den zich openbarenden volkswil.

Met de Regeering ben ik van oordeel dat de tijd gekomen is om door een daad te doen blijken dat dit gevoel voor recht en billijkheid in voldoende mate bij de tegenwoordige afgevaardigden aanwezig is; *met* de Regeering heb ik voldoend vertrouwen in onze volksklassen om bij het verrichten van die daad geen bekrompen of benepen standpunt in te nemen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Beelaerts van Blokland*, voorkomende op:

bladz. 1715, kol. 1, reg. 23 v. b., staat: natuurlijk recht; lees: »recht";

bladz. 1716, kol. 1, reg. 31 v. b., staat: verhooging; lees: »verkrijging";

aldaar, kol. 2, reg. 24 en 25 v. b., staat; hervorming; lees: »verbetering";

bladz. 1717, kol. 2, reg. 28 v. b., staat: grossen; lees: »gewissen";

aldaar, reg. 31 v. b., staat: müsse; lees: »würde";

aldaar, reg. 36 v. b., staat: die; lees: »der";

aldaar, reg. 32 v. o., staat: zu; lees: »mit";

aldaar, reg. 24 v. o., staat: berühren; lees: »benützen";

aldaar, reg. 22 v. o., staat: gekaraktiseerd; lees: »gekarakteriseerd";

bladz. 1718, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: niets; lees: »niet".

In de rede van den heer *Heemskerk*, voorkomende op:

bladz. 1719, kol. 2, reg. 20 v. b., staat: die; lees: »de";

aldaar, reg. 4 v. o., staat: liberaal en; lees: »libereert";

bladz. 1721, kol. 2, reg. 9 en 8 v. o., staat: slechte standgenooten moest weren; lees: »standgenooten moest kiezen";

bladz. 1722, kol. 1, reg. 39 v. b., staat: partij werd genoemd; lees: »partij, werd gevoerd";

bladz. 1723, kol. 2, reg. 25 v. o., staat: der; lees: »de";

bladz. 1724, kol. 1, reg. 1 v. b., staat: uitsluitingen; lees: »uitsluiting";

aldaar, reg. 9 v. b., staat: bij; lees: »be-";

aldaar, reg. 13 en 14 v. b., staat: om hen, die indirecte belastingen betalen, tot het kiezersrecht te roepen; lees: »maar zou men hen, die indirecte belastingen betalen, ook tot het kiesrecht moeten roepen";

aldaar, reg. 30 v. b., staat: een; lees: »den";

bladz. 1725, kol. 1, reg. 26 v. o., staat: zelf; lees: »zelfs";

aldaar, kol. 2, reg. 15 en 16 v. b., staat: dan, netjes; lees: »dammetjes".

In de rede van den heer *Harte*, voorkomende op:

bladz. 1739, kol. 1, reg. 23 v. b., staat: voor; lees: »door";

aldaar, kol. 2, reg. 44 v. o., staat: niet; lees: »mij";

bladz. 1741, kol. 2, reg. 39 v. b., staat: spreker, die; lees: »afgevaardigde die".

Op bladz. 1756, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: 43; lees: »44";

aldaar, reg. 12 v. b., staat: Guyot; lees: »Guyot, Harte".

89ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 9 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: een adres. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten. — Mededeeling van de beslissing der Centrale Afdeeling over het onderzoek van wetsontwerpen in de afdeelingen. — Regeling van werkzaamheden. — Voorstel van den heer Rutgers van Rozenburg om de beraadslaging te verdagen aangenomen.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 91 leden, te weten de heeren:

Clercx, Mutsaers, Pijnacker Hordijk, Veegens, Goeman Borgesius, van Vlijmen, Heemskerk, van Bylandt, Hartogh, van Gijn, Rink, Smeenge, van Alphen, de Meijier, Goekoop, Zijp, Bool, Bevers, de Beaufort, van Beuningen, van Kerkwijk, Viruly Verbrugge, Ferf, Hennequin, van der Borch van Verwolde, van Delden, van Houten, Lambrechts, Kerdijk, Mees, Haffmans, Borret, Land, van der Feltz, Brantsen van de Zijp, Houwing, de Kanter, Roessingh, Levy, Donner, Smit, Poelman, Keuchenius, Pyttersen, van der Kaay, Hintzen, Plate, Vrolik, Zijlma, Kielstra, Conrad, T. Mackay, Schaepman, Huber, Harte, Kolkman, Dobbelmann, W. de Beaufort, Tydeman, de Ras, Heldt, Seret, van Karnebeek, Roijaards van den Ham, Travaglino, Cremer, Walter, de Ram, Gerritsen, Schepel, Ruys van Beerenbroek, G. van Dedem, van den Berch van Heemstede, Lieftinck, Valette, Smits van Oijen, van der Kun, Beelaerts van Blokland, Lucasse, van Löben Sels, Michiels van Verduynen, Reekers, Bahlmann, A. van Dedem, Guyot, Æ. Mackay, Rutgers van Rozenburg, Schimmelpenninck van der Oye, van de Velde en Farncombe Sanders,

en al de heeren Ministers, behalve de Minister van Buitenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat is ingekomen een adres van G. H. Stevens, gepasporteerd militair van het Indische leger, te Amsterdam, tot het bekomen van gagement of van eene gratificatie.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (57)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Noch de Kamer noch de geachte leden, die in deze discussie het woord hebben gevoerd, zullen van mij verwachten of wenschen, dat ik aan ieder hunner, in het bijzonder, een antwoord zal geven. Immers, waar zulks reeds, in het algemeen, na eene zoo langdurige beraadslaging aan bedenking onderhevig ware, is dit te meer het geval nu de loop der debatten en de daarin aangekondigde en meerendeels nog niet ingediende amendementen het zwaartepunt reeds bij voorbaat naar de beraadslaging over de artikelen hebben verplaatst. Ik meen daarom in den geest der Kamer te handelen, wanneer ik alles wat betrekking heeft op de bepalingen, die in de artikelen dezer ontwerpen zijn geformuleerd, zooveel mogelijk naar de beraadslaging over die artikelen verwijs.

Ook wensch ik niet in eene behandeling te treden der vraag, door den geachten afgevaardigde uit Utrecht gesteld, of de taak der Provinciale Staten werkelijk verandering zal ondergaan, wanneer de provinciale belastingen niet meer de goedkeuring van den wetgever, maar die van het uitvoerend gezag behoeven; eene vraag, welke ik, voor mij, in ontkennenden zin zou beantwoorden. Evenmin zal ik ook met den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, en anderen, die opnieuw besprekingen over het kiesrecht voor de gemeenteraden hebben gevoerd, over dit onderwerp — hoe uitlokkend ook op zich zelf — thans verder van gedachten wisselen, nu toch naar aller meening vaststaat, dat eene nieuwe Kamer zich aan eene door deze Kamer vastgestelde regeling van dat kiesrecht in geen geval gebonden zoude achten.

Mij derhalve tot de hoofdzaak bepalende, wensch ik — kortelijks de achtereenvolgens gemaakte opmerkingen samenvattende — te spreken over het indienen dezer wetsontwerpen, over hunne grondwettigheid, hun beginsel en hunne strekking.

Tot rechtvaardiging van het indienen dezer wetsontwerpen zal ik inderdaad niet veel meer in het midden behoeven te brengen. De beschuldiging, opnieuw in deze debatten tegen de Regeering ingebracht, dat zij deze wetsontwerpen ontijdig en op roekelooze wijze in de Kamer zoude hebben geworpen, kan toch, met het oog op de voorafgaande gebeurtenissen, bezwaarlijk worden volgehouden.

Reeds aanstonds na het in werking treden van de Grondwet van 1887 was het gebleken, dat de regeling van het kiesrecht, door de Additioneele bepalingen in het leven geroepen, niet aan de verwachting beantwoordde, in elk geval niet langen tijd onveranderd kon worden behouden. Reeds in de eerste bijeenkomst der nieuwe Kamer, welke met inachtneming dier bepalingen was gekozen, kondigde de toenmalige Regeering eene herziening van de kieswet aan. Aan deze toezegging kon geen gevolg worden gegeven gedurende de eerste zittingperiode van de Staten-Generaal. Maar toen deze afliep, werd in het voorjaar van 1891 in deze Kamer breedvoerig van gedachten gewisseld over de regeling van het kiesrecht, eene gedachtenwisseling waarin ook de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken zijne meening ontwikkelde. En vervolgens werd bij de voorbereiding der verkiezingen van dat jaar in het verkiezingsmanifest der liberalen eene uitbreiding van het kiesrecht, zoover als de bepalingen der Grondwet

dit toelieten, uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld en aanvaard. Toen de verkiezingen waren afgeloopen, bleek het, dat de meerderheid in deze Kamer was verplaatst. Bij de daarop gevolgde samenstelling van het tegenwoordige Kabinet kon het dus voor niemand twijfelachtig zijn, dat de regeling van het kiesrecht op den voorgrond moest staan, en evenmin in welken geest deze zoude worden ontworpen.

Toen dan ook in het najaar van 1891 het Kabinet voor de eerste maal in deze Kamer optrad, werd door den Minister van Buitenlandsche Zaken, als tijdelijk voorzitter van den Ministerraad, de regeling van het kiesrecht als de hoofdtaak van dit Kabinet aangewezen, bovenaan op zijn werkplan geplaatst. De Minister van Binnenlandsche Zaken gaf toen tevens op eene hem gedane vraag ten antwoord, dat hij bij de regeling van het kiesrecht gestand zoude doen zijne vroeger uitgesprokene meening en daaraan van deze plaats zou trachten uitvoering te geven. Dat zulks in deze Kamer niet werd misverstaan, bleek vervolgens uit eene rede van den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, waarvan reeds gisteren eene enkele zinsnede is voorgelezen. »Er bestaat", zoo zeide de geachte afgevaardigde, » eene volkomen homogeniteit tusschen den Minister van Binnenlandsche Zaken en mij op het punt van kiesrecht, eene homogeniteit, die niet gebouwd is op verklaringen, nu door deze Regeering afgelegd, maar op eene gezamenlijke werkzaamheid gedurende eene reeks van jaren. Onze gedragslijn op politiek gebied heeft niet altijd parallel geloopen, maar op dit punt is er bij den Minister van Binnenlandsche Zaken nooit eenige wisseling merkbaar geweest. Ten opzichte van de wijze waarop het kiesrechtvraagstuk tot oplossing moet worden gebracht hebben wij ééne lijn getrokken. Ik heb wellicht eerder dan hij op dit gebied stelling genomen; de Minister heeft daarentegen daarop stouter stelling genomen en zonder eenige weifeling en aarzeling hetzelfde standpunt, hetwelk hij tegenover de zoogenaamde verzoeningscommissie te Amsterdam innam, in zijne politieke gedragslijn gehandhaafd." Dit was duidelijk; de Kamer hoorde het aan en legde er zich stilzwijgend bij neer. Men kan derhalve onmogelijk thans aan de Regeering ten laste leggen, dat zij de Kamer met de voorstellen tot regeling van het kiesrecht of door de wijze, waarop deze voordracht is samengesteld, heeft verrast.

Wel is er later van eenige kentering onder de leden dezer Kamer gebleken. Het eerst werd daarop gedoeld door den voormaligen geachten afgevaardigde uit Leeuwarden, den heer Zaaijer, bij gelegenheid van de discussiën over de kredieten ten behoeve van noodlijdende gemeenten. Sommige leden, zeide deze, wenschen niet dat de kiesrechtregeling te zeer op den voorgrond wordt geplaatst. Wellicht was ook in de discussie van de vorige dagen eenige kentering bij sommige leden merkbaar. Doch voor de Regeering lag hierin geen reden om wijziging te brengen in haar werkplan. Zij heeft de voorbereiding der kiesrechtontwerpen ter hand genomen en, toen die waren bearbeid, ze aan de Kamer ter overweging aangeboden.

Het is gebleken dat zij daarin juist heeft gezien, want gedurende de thans gevoerde discussie is door alle leden dezer Kamer, ook door hen, die in beginsel zich tegenstanders betoonden van uitbreiding van het kiesrecht, verklaard dat, nu eenmaal de uitbreiding daarvan aan de orde was gesteld, deze niet meer ter zijde kon worden geschoven. Allen hebben de uitbreiding van het kiesrecht aanvaard: de een met opgewekten zin, de ander met bezorgdheid, een derde wellicht met eenigen tegenzin. En de loop der debatten gedurende de vorige dagen heeft het bewijs geleverd, dat dit vraagstuk, zoodra het slechts aan de orde werd gesteld, een onafwijsbare eisch is van het ocgenblik.

De indiening dezer ontwerpen heeft in breeden kring onder het volk bijval gevonden. De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, heeft er een der vorige dagen op gewezen, dat aan de uitingen, welke daaromtrent in vergaderingen en kiesvereenigingen zijn gedaan, niet al te veel gewicht moet worden gehecht, daar de techniek dezer wetsontwerpen in die vergaderingen en ook bij vele ingezetenen niet in alle deelen bekend kon zijn. Ik stem hem dit gaarne toe. Maar omtrent de strekking, den geest, de bedoeling dezer wetsontwerpen bestond geenerlei twijfel. En het zou een zonderlingen indruk maken, wanneer in deze Kamer door wijzigingen in de techniek aan dien geest en de strekking werd te kort gedaan.

De verkiezingen trouwens, die in het afgeloopen voorjaar achtereenvolgens plaats vonden, hebben in toenemende mate het bewijs geleverd, hoezeer in verschillende streken des lands en onder uiteenloopende staatkundige richtingen eene uitbreiding van het kiesrecht, zoo ver als de Grondwet die toelaat, meer en meer is geworden een volkswensch, hoezeer de overtuiging van hare noodzakelijkheid reeds onder het volk is doorgedrongen. En de Regeering, die deze wetsontwerpen met volle overtuiging verdedigt en voor het tot stand komen van dezen maatregel meent te mogen rekenen op de medewerking der Staten-Generaal, weet tevens dat hare voorstellen instemming vinden en steun bij het land.

De grondwettigheid der voorgedragen kiesrechtregeling is tegengesproken. Voor zooverre ik kon nagaan is dit het geval geweest ten aanzien van alle belangrijke organieke wetten die ter uitvoering van grondwettige bepalingen werden voorgesteld. Bepaaldelijk gold dit ten aanzien van de kieswet van 1850, waarvan de grondwettigheid in deze Kamer bij haar tot stand komen ernstig is betwist. Te minder bevreemding kon het baren dat thans opnieuw bezwaren werden ingebracht, daar het hier geldt de uitvoering van de eerste alinea van art. 80 der Grondwet, waarvan de hoogleeraar Buys reeds bij het tot stand komen verklaarde dat haar inhoud eene bron zoude zijn van tallooze controversen. Wanneer dan ook door sommige geachte sprekers, bepaaldelijk door dien uit Alkmaar, hier op den voorgrond werd gesteld dat zijne uitlegging van dit artikel der Grondwet zoude zijn *de* eerlijke uitlegging, dan meen ik dat dit toch te ver gaat. Waar de Minister van Binnenlandsche Zaken en met hem de geheele Regeering; waar de hoogleeraar Buys en met hem staatsrechtleeraren van naam; waar een groot aantal van bekwame en betrouwbare leden dezer Kamer eene uitlegging voorstaan, die van de meening van dien geachten afgevaardigde afwijkt; en waar hij desniettemin van ons eerbied voor zijne overtuiging vraagt, — meen ik van hem en van hen die met hem eenstemmig denken, ook eerbiediging te mogen vorderen voor hetgeen wij te goeder trouw eene eerlijke uitlegging van de Grondwet achten.

De Regeeringsvoordracht dan zouden zijn in strijd met den geest der Grondwet. De geachte afgevaardigde uit Haarlem, de heer Farncombe Sanders, wees er reeds op dat ieder in den geest der Grondwet iets nederlegt van zijn eigen geest. Daarvan zien wij eene bevestiging in de debatten der grondwetsherziening, waaruit in de verloopen dagen zooveel aanhalingen omtrent den eigenlijken inhoud van art. 80 werden voorgedragen, dat de Regeering daaraan geen nieuwe aan wenscht toe te voegen. Uit de aangehaalde mededeelingen blijkt intusschen dit, dat bij de grondwetsherziening in beginsel werd aangenomen, om aan den gewonen wetgever bij de regeling van het kiesrecht de meest mogelijke vrijheid te geven, onder voorwaarde dat hij niet zoude invoeren het algemeen stemrecht. Of in den geest der Grondwet gehandeld wordt, hangt dus alleenlijk af van de vraag of hier de invoering van algemeen stemrecht wordt voorgesteld. Dit nu meent de Regeering op de meest stellige wijze te moeten tegenspreken. Ingevolge de grondwettige bepalingen wordt voor het erlangen der kiesbevoegdheid in deze voordracht geëischt het bezit van kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand, kenteekenen waarmede men zich wellicht niet kan vereenigen, maar die dan toch daarom niet minder worden voorgedragen. Van de invoering van algemeen stemrecht kan reeds hierom geen sprake zijn. En te minder nog omdat, volgens de voor hen, die meenen dat hier algemeen stemrecht zoude worden voorgedragen, meest gunstige

berekening, van de 1 100 000 mannelijke ingezetenen slechts 800 000 zullen worden geroepen tot de stembus. Aan hen, die meenen dat hier algemeen stemrecht wordt ingevoerd, zoude ik daarom willen vragen, waar huns inziens volgens de bepalingen der Grondwet het algemeen stemrecht dan wel begint? Wanneer de grondwetgever eenige meerdere zekerheid had willen stellen tegen eene aanzienlijke uitbreiding van het kiesrecht, zoude hij in de 1ste alinea van art. 80 meer beperkende bepalingen hebben moeten invoegen. En wellicht zouden zoodanige beperkende bepalingen wel door de toenmalige Regeering zijn voorgedragen, ware het niet dat destijds in deze Kamer daarvoor onmogelijk eene meerderheid zoude zijn te vinden geweest. De geheele loop der toen gevoerde beraadslaging wijst aan, dat het schenken van de meest mogelijke vrijheid was de wensch van den grondwetgever, die het artikel vaststelde.

Kan alzoo hier van invoering van algemeen stemrecht geen sprake zijn, dan vervalt de vraag van den geachten spreker uit Steenwijk, den heer Beelaerts van Blokland: in welk land en in welke monarchie ooit bij eene gewone wet het algemeen stemrecht werd ingevoerd? In het voorbijgaan deel ik dien geachten spreker mede, dat het percentage kiezers in Duitschland op de mannelijke bevolking met 23jarigen leeftijd, waarop de door dien spreker waarschijnlijk bedoelde vergelijking met de door deze Regeering voor ons land gemaakte berekening zijns inziens samenvalt, in 1885 bedroeg 84 percent, maar in 1890 geklommen is tot bijna 86 percent. In deze wetsontwerpen wordt aan den wetgever geen invoering van algemeen stemrecht voorgedragen, maar deze zal bij aanneming van de voordracht slechts gebruik maken van de vrijheid, hem door den grondwetgever gelaten. Hij maakt daarvan dan een ruim gebruik, maar dat volkomen strookt met den geest en de letter der Grondwet.

Met de letter der Grondwet. Daartegen vooral werd bedenking geopperd. Zij gold verschillende bepalingen der wetsontwerpen. Omtrent hetgeen werd aangevoerd ten aanzien van de grondwettigheid van sommige uitsluitingen, meen ik intusschen naar de bespreking van art. 5 van het eerste wetsontwerp, en wat de grondwettigheid der candidaatstelling betreft, naar de behandeling van art. 36 van het tweede wetsontwerp te mogen verwijzen.

Ik bepaal mij thans tot de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand. Ten aanzien van die kenteekenen werd door den geachten spreker uit Almelo de vraag gedaan: of de Regeering zich de zaak niet gemakkelijker had kunnen maken door bij de vaststelling den weg te volgen, die bij de Additioneele bepalingen der Grondwet is ingeslagen, en aan de daar aangewezene rubrieken van kiezers eenige nieuwe rubrieken toe te voegen. Het antwoord ligt voor de hand: de kiesrechtregeling bij de Additioneele bepalingen in het leven geroepen, is gebleken ten eenenmale onvoldoende te zijn. Dit was niet omdat men in 1887 niet naar eene goede regeling had gezocht. Maar de teleurstelling was juist het gevolg van den bij de vaststelling dier bepalingen ingeslagen weg. De Regeering was overtuigd dat, wanneer zij op dezelfde wijze voortging, zulks tot nieuwe teleurstelling zoude leiden en langs dien weg eene blijvende regeling van het kiesrecht niet kon worden verkregen.

Maar, deze vraag werd gedaan door verscheidene geachte sprekers, eischt de Grondwet werkelijk, dat, gelijk in deze wetsvoordracht geschiedt, in iederen kiezer een afzonderlijk kenteeken van geschiktheid en daarnevens een kenteeken van maatschappelijken welstand wordt gevorderd? Met verwijzing naar hetgeen daaromtrent bij de behandeling van de grondwetsherziening is voorgevallen, kan ik hieromtrent volstaan met de herinnering, dat, bij de behandeling van de wetsontwerpen tot herziening van de Grondwet in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, door de toenmalige Regeering, ter beantwoording van eene vraag in het Voorloopig Verslag dier Kamer, verklaard is, dat het bezit van een enkel kenteeken, zoowel geschiktheid als maatschappelijken welstand aanwijzend, voldoende is te achten, en dat deze verklaring geenerlei tegenspraak heeft uitgelokt. Maar daaruit volgt nog in geenen deele dat wanneer, zooals hier geschied is, door het Regeeringsontwerp in elken kiezer een kenteeken van geschiktheid en een kenteeken van maatschappelijken welstand wordt gevorderd, zulks in strijd zoude wezen met de bepalingen van de Grondwet.

Tegen het kenteeken van geschiktheid is geen grondwettig bezwaar in het midden gebracht; wel rezen er bedenkingen van anderen aard. Deze geven mij tot tweeërlei opmerking aanleiding. In de eerste plaats is, voor zooverre ik kon nagaan, in deze debatten ten aanzien van het begrip van geschiktheid geene stellige meening geuit, welke zoude staan tegenover die, door de Regeering in de Memorie van Toelichting ontwikkeld. In de tweede plaats heeft men het doen voorkomen alsof het kenteeken van geschiktheid, de kennis van lezen en schrijven, in deze wetsontwerpen voorgesteld, zoude zijn eene geheel nieuwe en ongewone zaak. Met groote verwondering scheen door sommigen hiervan kennis te zijn genomen.

Ik mag echter opmerken dat dit kenteeken van geschiktheid, de kennis van lezen en schrijven, door velen, bij verschillende tijden en gelegenheden geacht is het juiste te zijn. Wilt ge schrijvers? John Stuart Mill heeft in zijn bekend werk, over het vertegenwoordigend stelsel, de kennis van lezen en schrijven eene aanwijzing geacht omtrent het bezit van de noodige elementaire kundigheden, en meende, dat daaruit tot een voor den kiezer voldoenden ontwikkelingsgraad mag worden besloten. De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft eene met deze opvatting strijdige meening van den heer Janson medegedeeld. Intusschen is deze meening van den heer Janson, uitgesproken in de Belgische Kamer van 17 Mei 1879, ontleend aan eene zeer warme rede van den geachten afgevaardigde tot aanprijzing van den leerplicht, op de regeling van het kiesrecht overgebracht in deze plaats zeer stellig uit haar verband gerukt. Ik meen ook dat de heer Janson de hem door de aanhaling dezer zinsnede in den mond gelegde meening ten aanzien van geschiktheid voor de uitoefening van het kiesrecht in geenen deele zoude onderschrijven. Toen in de Vereenigde Staten na den burgeroorlog algemeen de klacht was gerezen over den lagen ontwikkelingstrap van de kiezers en over de nadeelige gevolgen welke daaruit voortvloeiden bij de verkiezingen, werd ook daar op het stellen van den eisch der kennis van lezen en schrijven, ter verheffing van het kiezerskorps, aangedrongen. De President Grant heeft nog in een zijner laatste boodschappen het Congres van de Vereenigde Staten op het hart gedrukt dat kenteeken van geschiktheid in te voeren, om aldus honderdduizenden ongeschikte kiezers te weren. Hier te lande was bij de Staatsregeling en van 1798-1805 voor de stemgerechtigden de eisch gesteld der kennis van lezen en schrijven van het Nederduitsch. De heer van Houten heeft bij zijn voorstel tot grondwetsherziening van 1877 in elken kiezer gevorderd de kennis van de schrijfkunst, opdat van zijne geschiktheid en ontwikkeling zoude blijken, en de hooggeachte Voorzitter van deze Kamer heeft, toen hij den 9den Juni 1887 het beeld van den gezeten werkman schetste, de kennis van het lezen en schrijven aan dezen niet vreemd geacht.

Is derhalve dit voorstel werkelijk in overeenstemming met hetgeen door velen op vele plaatsen en sedert vele jaren is voorgestaan, het heeft mij vooral verwonderd dat van eene zijde, waar de uitbreiding van het kiesrecht weinig bijval vindt, dit kenmerk is bestreden, omdat het een groot getal geschikte kiezers zoude weren en op niet te rechtvaardigen wijze het kiesrecht zoude beperken. De geachte afgevaardigden uit Amsterdam, de heeren de Beaufort en Rutgers, hebben dat bezwaar vooral doen gelden en daarbij doen uitkomen dat het te meer een onbillijke eisch was, omdat hij vooral drukte op ouderen van jaren, die de kennis van lezen en schrijven minder dan de jongeren bezitten.

Hieromtrent zij in de eerste plaats opgemerkt, dat de overgangsbepaling van het tweede wetsontwerp gezorgd heeft dat deze eisch niet al te zeer drukt op

de tegenwoordige kiezers van ouderen leeftijd. Maar tevens dat de kennis van lezen en schrijven in onze maatschappij zoo algemeen is geworden, dat langzamerhand ook onder de ouderen niet velen meer zullen zijn, die de aanvrage tot het bekomen van kiesrecht niet zouden kunnen invullen. Het voorbeeld van den heer Rutgers geeft daarvan reeds een bewijs. Jan Dop, die geen lezen en schrijven kende, behoorde tot een vroeger geslacht en is dood. Maar zijne dochter kende lezen en schrijven, want zij schreef een brief aan den heer Rutgers van Rozenburg; de kleinzoon zal die kunst waarschijnlijk volkomen machtig zijn. En zoo zal het het geval zijn met ieder volgend geslacht. De geachte spreker begreep zelf dat zijn bewijsgrond van weinig waarde moest geacht worden, want in hetzelfde redeverband liet hij volgen, dat de eisch van lezen en schrijven eigenlijk voerde tot algemeen stemrecht. Hij rekende ons voor hoe, zoodra de leerplicht zou ingevoerd zijn, er stellig 993 van de 1000 inwoners de kennis van lezen en schrijven en alzoo het kenteeken van geschiktheid voor het kiesrecht zouden bezitten. Ik wil daarover niet twisten, ofschoon de wet op den leerplicht nog niet is aangenomen. Maar is dit niet juist veeleer een bewijs der deugdelijkheid van het voorgestelde kenteeken, wanneer langzamerhand, naarmate de beschaving en de ontwikkeling vooruitgaan, zonder eenige inmenging van den wetgever het geheele volk het kiesrecht deelachtig wordt? Men zal toch niet wenschen den eisch van geschiktheid zoodanig te stellen, dat deze die op den duur door zeer velen wordt gemist?

Sommige der geopperde bezwaren betreffen wellicht meer den vorm waarin van de kennis van lezen en schrijven moet blijken: de aanvrage aan het gemeentebestuur om op de lijst der kiezers te worden geplaatst. Daartegen werd uit verschillend oogpunt bezwaar gemaakt Men achtte het voor ontwikkelde mannen vernederend om zich naar het gemeentehuis te begeven, en daar in tegenwoordigheid van gemeente-ambtenaren eene proef af te leggen, dat zij de schrijfkunst verstaan. Ik zoude meenen dat er voor ontwikkelde mannen in deze aanvrage niets vernederends gelegen is, evenmin als dit het geval is bij verschillende handelingen in het burgerlijk leven, die een gang naar het gemeentehuis en het schrijven van eene handteekening of van eenig stuk noodig maken. De ambtenaren van de secretarie zijn toch in zoodanig geval evenzeer in de gelegenheid om, zoo zij lust daartoe hebben, de schrijfkunst van den betrokken persoon al of niet te bewonderen. Verder zoude ik meenen dat het standpunt, alsof het naleven van eene wettelijke bepaling, die in het algemeen belang wordt in het leven geroepen, voor meer bevoorrechten in onze maatschappij vernederend zou zijn, onmogelijk kan worden volgehouden. Gelijkheid voor de wet behoort ook tegenover en door die meer bevoorrechten betracht te worden. Dit kan in gevallen als deze zelfs nuttig werken.

Maar de niet-ontwikkelden zullen, zegt men, het groote bezwaar ondervinden; zij zullen bij het schrijven der aanvrage door de klerken der secretarie worden bespot. Vooreerst zal dit geval zich niet dikwijls voordoen, daar de aanvraag maar eenmaal gedaan en niet ieder jaar herhaald behoeft te worden. Maar verder zullen de klerken ter secretarie zoovele aanvragers voor zich zien verschijnen, dat zij spoedig den smaak zullen verliezen om in bijzonderheden na te gaan of het schrift van den aanvrager fraai is of niet.

Het argument, dat door verschillende geachte sprekers is aangevoerd, als zoude het zoo moeilijk zijn de minder ontwikkelde kiezers naar het gemeentehuis te brengen en daar tot het doen eener aanvrage te nopen, kan in deze niet gelden. Wanneer ook de minder ontwikkelden, gelijk de Regeering meent dat werkelijk het geval is, verlangen het kiesrecht te verkrijgen, zullen zij zich gaarne die moeite getroosten om dat recht deelachtig te worden. Dit is eene geheel andere zaak dan wanneer op een gegeven oogenblik de kiezers ter stembus moeten worden gedreven, wat volgens de verklaringen van sommige leden niet altijd zoo gemakkelijk gaat. Hier geldt de opmerking van het Utrechtsche gemeenteraadslid, waarvan de heer Sanders verhaalde, dat velen die vrij onverschillig zijn ten aanzien der uitoefening van het kiesrecht, toch, en dit is niet het minst waar ten aanzien der minder ontwikkelden, omtrent het al of niet bezit van dat recht niet koud blijven. Ten slotte meen ik nog te moeten opmerken, dat, terwijl de bezwaren tegen de aanvrage hier zeer breed ontwikkeld zijn, tot dusverre uit de werkmanskringen, waar de last der mindere bedrevenheid in de schrijfkunst dan toch het sterkst moest worden gevoeld, tegen de wetsbepaling die de aanvrage regelt tot dusver bij mij geen bedenkingen zijn ingebracht.

Thans het kenteeken van den maatschappelijken welstand. In art. 4 wordt dat kenteeken aldus omschreven: »Voorzien in eigen onderhoud en dat van het huisgezin." Hier moet ik in de eerste plaats een misverstand uit den weg ruimen, dat steeds blijft voortbestaan. In den loop der beraadslaging bleek dat zij die bezwaar maken tegen het voorgestelde kenteeken van maatschappelijken welstand zich richten tegen het bewijs van het bezit van dat kenteeken. De Memorie van Antwoord heeft er reeds op gewezen, dat het kenteeken van dat bewijs moet worden onderscheiden, maar ik heb opgemerkt dat bij de mondelinge beraadslaging het bezwaar steeds in denzelfden vorm wordt gehandhaafd. Ik wil daarom nog eens op den voorgrond stellen dat dat kenteeken van maatschappelijken welstand geen ander is dan zooeven door mij werd aangegeven. Ik zal zoo noodig te zijner tijd het artikel splitsen, opdat de Kamer in staat zij, het kenteeken afzonderlijk en geheel afgescheiden van de bewijsmiddelen, die het bezit daarvan moeten staven, te beoordeelen en daaromtrent uitspraak te doen.

Men heeft gezegd: het voorgestelde kenteeken is geen kenteeken, want een kenteeken moet naar buiten blijken, het is op zich zelf reeds een bewijs, een bewijs waarvan een bewijs geleverd moet worden is een contradictio in terminis. Het zal den leden misschien niet ontgaan zijn hoe de geleerde redacteur van het *Weekblad van het Recht* in het laatst verschenen nummer heeft aangetoond, dat de bewijs-theorie door den geachten afgevaardigde uit Utrecht ontwikkeld, in strijd is met de bewijs-theorie volgens de Nederlandsche wetten. Maar ik laat deze rechtsvraag voor het oogenblik achterwege en stel eenvoudig de vraag: wat moet het kenteeken bewijzen? Het moet bewijzen den maatschappelijken welstand. Het bewijs nu van den maatschappelijken welstand wordt door het kenteeken geleverd, want het is door niemand betwist, door velen zelfs uitdrukkelijk toegestemd dat hij, die zorgt voor het onderhoud van zich en zijn gezin, die zich daartoe de noodige inkomsten weet te verschaffen, die daarbij weet zijne uitgaven te regelen en zijne behoeften zoodanig in te krimpen als overeenkomt met den staat zijner geldmiddelen, is een man, die in zijn kring maatschappelijken welstand geniet, zelfs wanneer zijne levenswijze eene schamele moge wezen, evenzeer als wanneer hij een rijk bestaan geniet. Geachte sprekers hebben evenwel gezegd: het kenteeken moge een kenteeken zijn, maar het is niet uiterlijk waarneembaar. Niet uiterlijk waarneembaar? Ik stem dit niet toe, maar in elk geval, de Grondwet eischt niet een uiterlijk waarneembaar kenteeken. Bij gelegenheid van de schriftelijke behandeling der voorstellen tot grondwetsherziening is wel door de Regeering in de gewisselde stukken van de gestelde kenteekenen als uiterlijk waarneembare kenteekenen gesproken, maar van de zijde van de Kamer werd daartegen opgekomen, en de woorden: uiterlijk waarneembaar, zijn niet in het grondwetsartikel opgenomen. Hier kan derhalve geen bezwaar worden geopperd; maar er is meer. Het komt mij voor dat er geen kenteeken van maatschappelijken welstand is, waaromtrent zoo stellig vaststaat dat het overeenkomt met de bedoeling van den grondwetgever. Want omtrent dit kenteeken heeft de Minister Heemskerk, die de grondwetsherziening in deze Kamer verdedigde, op stellige wijze verklaard dat het een kenteeken is. In de zitting van 22 Maart 1887 is door den heer Heldt in deze Kamer op art. 76 van de Grondwet een amendement voorgesteld, luidende: »De leden der-

89ste VERGADERING. — 9 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Tweede Kamer worden rechtstreeks bij geheime stemming gekozen door de meerderjarige ingezetenen, tevens Nederlanders, die in het onderhoud van zich en hun gezin, zonder hulp van anderen, voorzien", enz. De Minister Heemskerk verklaarde zich tegen het voorgestelde amendement en zeide: »De geachte afgevaardigde wil in de Grondwet bepalen, welke de kenteekenen van welstand zijn. Hij gebruikt het woord wel niet, maar dat doet er minder toe. Hij neemt één *kenteeken* aan en stelt dus den grondwetgever in de plaats van den kieswetgever. En dat is volstrekt het idée niet waarvan wij hier uitgaan. Alleen willen wij — hoewel met zeer uiteenloopende gevoelens omtrent de bijzonderheden — dat de wetgever eene schets geve die de kieswetgever heeft te volgen, en die dus eene zekere ruimte laat. Maar de heer Heldt begint met het einde en stelt in eens een vereischte, wat eerst veel later in werking moet treden." De Minister Heemskerk noemt derhalve het voorzien in eigen onderhoud en dat van het gezin als een kenteeken, een kenteeken waartegen hij wel is waar bezwaar had, maar dat naar zijne opvatting door den kieswetgever kan worden aangenomen en dus in geenen deele met de bepalingen der Grondwet streed. En de geachte afgevaardigden, die, zooals de geachte afgevaardigde uit Beverwijk, en anderen, zich met het kenteeken op zich zelf volkomen en volgaarne vereenigen, maar nog meenden grondwettige bezwaren daartegen te moeten doen wegen, zullen nu wel, naar ik meen, van de grondwettigheid overtuigd zijn, waar het blijkt, dat de Minister Heemskerk in die bezwaren niet deelde, maar bij de grondwetsherziening de voorziening in het onderhoud van zich en zijn gezin uitdrukkelijk als kenteeken van welstand heeft erkend.

De geachte afgevaardigde uit Groningen die ons mededeelde, dat hij het eerst dit kenteeken had geformuleerd, zeide tevens dat, naar zijne meening, de voorziening in eigen onderhoud en in dat van het gezin behoort te geschieden uit eigen middelen. Hij betreurde het dat de Minister die woorden » uit eigen middelen" had weggelaten. De geachte afgevaardigde zelf heeft echter, toen hij in 1877 een voorstel deed tot herziening der Grondwet, en dezelfde formule tot toelichting van zijn voorstel bezigde, de woorden »uit eigen middelen" evenmin gebruikt. En ik meen te recht. Want ik zoude willen vragen: wat verstaat men door voorziening in zijne behoeften uit eigen middelen? Wat zijn eigen middelen? Op welke wijze kan worden onderzocht dat in het onderhoud door eigen middelen wordt voorzien? Ik neem het geval dat belasting verschuldigd is en het belastingbiljet bij den ontvanger is betaald; wie kan dan nagaan of die betaling geschied is uit eigen middelen? Wanneer iemand woont op gestoffeerde kamers en de huur daarvan voldoet, wie kan dan nagaan of hij dat doet uit de winst van zijn beroep, de bezoldiging voor zijn ambt, dan wel of het geld hem verstrekt wordt door ouders of andere familieleden? Het is onmogelijk om van die uitdrukking: »uit eigen middelen" eene verklaring te geven, welke op alle gevallen past en geen twijfel overlaat, tenzij men daaraan de beteekenis hechtte, welke er aan geschonken is in de overwegingen van een arrest van den Hoogen Raad, dat ik straks mede zal bespreken en waarin het leven uit »eigen middelen" gesteld wordt tegenover het genieten van bedeeling.

Intusschen de geachte afgevaardigde uit Utrecht, die de bezwaren tegen dit kenteeken het eerst heeft ontwikkeld, was op den goeden weg, toen hij het kenteeken van maatschappelijken welstand vergeleek met het bepalen van eene grenslijn tusschen het aan twee buren toekomende erf. Inderdaad wordt door het kenteeken van maatschappelijken welstand eene grenslijn getrokken tusschen hen die het kiesrecht zullen deelachtig worden en hen aan wie het moet worden onthouden. En wanneer naar de meening van zeer velen, zoo niet van de meeste leden dezer Kamer, het al of niet voorzien in eigen onderhoud en ook van het huisgezin, de grenslijn tusschen de ingezetenen aan wie het kiesrecht toekomt en aan wie het niet kan worden toegestaan, met juistheid aanwijst, dan mag ook het grensteeken niet op eene andere plaats worden gesteld, niet nevens het juiste grenspunt worden gebracht. Hieruit moet volgen dat voor hen, die meenen dat hier de juiste grondslag voor het kiesrecht is aangewezen, het behoud van dit kenteeken in het wetsontwerp, dat de toekenning van kiesbevoegdheid regelt, een onmisbaar vereischte is. Men kan hetzelfde niet met andere woorden uitdrukken. Ware zulks het geval, ik zoude de geachte sprekers die bezwaar hebben gemaakt, volgaarne uitnoodigen om eene redactie te geven, welke in andere bewoordingen juist hetzelfde zeide. Maar het zoude, ik durf dit bij voorbaat zeggen, onmogelijk blijken.

Het gestelde kenteeken van maatschappelijken welstand bewijst alzoo het bestaan van maatschappelijken welstand bij hem die het bezit, maar het bewijs der aanwezigheid van het kenteeken bij een bepaalden persoon moet alsnu worden geleverd. Tweeërlei gegevens worden daartoe gevorderd. Vooreerst het hebben van eene vaste, bij het openbaar gezag als zoodanig bekend staande woonplaats, en ten tweede financieele onafhankelijkheid, blijkende uit het niet aannemen van bedeeling.

Het eerstgenoemde feit, het hebben van eene vaste bij het openbaar gezag als zoodanig bekend staande woonplaats, wordt bewezen door de inschrijving op de door het openbaar gezag aangelegde en bijgehouden bevolkingsregisters. Men heeft gezegd dat dit niets bewijst. Doch men verzuimt te onderscheiden. Het voorkomen op een bevolkingsregister bewijst stellig niet het bezit van eenig vermogen. Dit kan natuurlijk door zoodanig register niet worden bewezen. Maar wat er wel door wordt bewezen en op geene andere wijze kan worden bewezen, dit zal door ieder die met de wetgeving omtrent het domicilie hier lande bekend is worden toegegeven, is het hebben van eene woonplaats. En voor zoo verre het hebben van eene woning een vereischte is om te kunnen voorzien in eigen onderhoud en in dat van het gezin, is het ook een noodzakelijk element voor het bewijs, dat het kenmerk van welstand bij een ingezetene wordt aangetroffen.

Het voorkomen op het bevolkingsregister zal niet alleen het bewijs leveren, zooals een geachte spreker gezegd heeft, dat hij die er op voorkomt, ergens in de gemeente vertoeft, maar het wijst ook eene bepaalde woning aan, het wijst zelfs aan een zekeren duur van vestiging. Wanneer men in plaats van het voorkomen op het bevolkingsregister stelt, het blijkens de krachtens wettelijk voorschrift aangelegde en bijgehouden bevolkingsregisters bewonen van een huis der gemeente of van een vaartuig aldaar gestationneerd, of wel, het blijkens de krachtens wettelijk voorschrift aangelegde en bijgehouden bevolkingsregisters gedurende minstens drie maanden bewonen van een huis der gemeente of van een vaartuig aldaar gestationneerd, dan zullen deze drie redactiën geheel op hetzelfde nederkomen. Het bevolkingsregister levert als regel het bewijs dat hij die daarop voorkomt gedurende minstens drie maanden bewoont een huis of een vaartuig in een bevolkingsregister aangewezen. En dat is geene geringe zaak. In de kieswet welke op dit oogenblik in het Engelsche Parlement, wegens de plaats gegrepen ontbinding voor de tweede maal, in beginsel is aangenomen, wordt juist deze zelfde eisch aan de kiezers van het Parlement gesteld. De eenvoudige vermelding omtrent het voorkomen op de bevolkingsregisters welke in dit wetsontwerp wordt aangetroffen komt alzoo overeen met de bepaling, welke het Engelsche kiesrecht in het vervolg zal beheerschen.

Men beweerde, dat op de bevolkingsregisters ook voorkomen zwervers en landloopers. Wel moeten zij op het verblijfregister worden gebracht, maar in vele gemeenten, bijv. te Rotterdam, wordt geen verblijfregister gehouden. Het is mij bekend dat in Rotterdam geen verblijfregister wordt gehouden, maar dit bewijst geenszins dat zij, die daarop behoorden voor te komen, thans op het bevolkingsregister worden gebracht. Ik heb in het afgeloopen voorjaar te Rotterdam een onderzoek doen instellen omtrent de zoogenaamde zwervende bevolking, en den hoofd-

commissaris van politie eene opgave gevraagd van de personen verdacht van bedelarij of vermomde bedelaars, die langer dan veertien dagen in slaapsteden te Rotterdam verblijf hielden, alsmede eene opgave van personen die aldaar in particuliere woningen verblijven en als bedelaars of vermomde bedelaars bekend zijn. De opname had plaats in den nacht van 1 op 2 Maart ll. en volgens den nominatieven staat waren toen in het geheel 93 zoodanige personen, 78 mannen en 15 vrouwen, te Rotterdam aanwezig. Daarop heb ik den burgemeester verzocht mij mede te deelen hoeveel van deze personen voorkwamen op het bevolkingsregister. Het antwoord was: 27 mannen en 5 vrouwen. Van de mannen kwamen er alzoo 51, van de vrouwen 10 niet op het bevolkingsregister voor. Ik deel dit ook mede, omdat men zich uit het voorbeeld van Rotterdam eenigermate een denkbeeld kan vormen van den omvang van hetgeen men in deze Kamer heeft genoemd de vlottende bevolking, de bedelaars en landloopers, welke, naar men meende, door de bepalingen van deze wet het kiesrecht zouden kunnen erlangen en welker opname tegen deze regeling een zoo groot bezwaar is geacht. Blijkens den overgelegden staat zouden te Rotterdam in dat geval hoogstens 27 mannen van bedoelde categorie in aanmerking kunnen komen voor het erlangen der kiesbevoegdheid, bijaldien allen den vereischten leeftijd bezitten, eene behoorlijke aanvrage doen, niet bedeeld zijn geweest en geen vonnis te hunnen laste hebben.

Maar — zegt men — de wetgeving op de bevolkingsregisters is niet voldoende. Er is geene zekerheid, dat zij die zich verwijderen, of van woonplaats veranderen, worden afgeschreven. Dit moge juist zijn, maar de geachte sprekers, die deze opmerking maakten, zullen waarschijnlijk bij nader onderzoek van het onderwerp inzien, dat ten aanzien der afschrijving aan de gemeentebesturen steeds eene zekere vrijheid zal moeten worden gelaten. Bovendien is bij de laatste volkstelling gebleken dat van deze vrijheid geen misbruik wordt gemaakt, en dat de bevolkingsregisters, op eene enkele uitzondering na, nauwkeurig waren bijgehouden. Trouwens, in de gewisselde stukken zijn reeds bepalingen in uitzicht gesteld, die de ter-visie-ligging der bevolkingsregisters en publieke reclame tegen de daarop voorkomende inschrijvingen zullen regelen. Zijn deze tot stand gebracht, dan is de zekerheid verkregen, dat wanneer in eenige gemeente te eeniger tijd onnauwkeurigheden in het bevolkingsregister mochten voorkomen, daartegen door de openbaarheid en het toezicht van belanghebbenden op voldoende wijze zal worden gewaakt. Het is overigens onjuist, gelijk hier door sommige leden werd gezegd, dat voor eene behoorlijke inrichting der bevolkingsregisters eene geheele herziening der daaromtrent geldende voorschriften zoude worden vereischt. De geldende voorschriften zijn volkomen bruikbaar en volledig, wanneer slechts bepalingen omtrent het ter-visie-leggen en publieke reclame daaraan worden toegevoegd, welke bepalingen echter de inrichting der bevolkingsregisters overigens geheel onaangeroerd kunnen laten en waarvan het tot stand brengen dus geen bezwaar kan opleveren.

Het tweede feit, waaruit zal moeten blijken dat de ingezeten, die het kiesrecht wil erlangen, het kenteeken van maatschappelijken welstand bezit, is financieele zelfstandigheid, blijkende uit het niet aannemen van bedeeling. Hiertegen is van den aanvang af groot bezwaar gemaakt. Zoodra deze wetsontwerpen waren ingediend, heeft men beweerd, dat onmogelijk de uitsluiting der bedeelden welke de Grondwet voorschrijft kan worden omgezet in een bewijsmiddel van het positieve kenteeken van den maatschappelijken welstand. Hier zoude zijn een stellige strijd met de Grondwet. Ik heb mij inderdaad nimmer een juist begrip van dit bezwaar kunnen vormen. De geachte afgevaardigde uit Arnhem, de heer Rink, heeft bij den aanvang van deze discussie reeds zeer juist doen uitkomen, hoe ook volgens onze wetgeving zeer wel een negatief bewijsmiddel kan worden aangewend tot staving van een positief feit. En waar, gelijk hier het geval is, de aanwending van het negatieve bewijs in deze geschiedde, omdat de Regeering meende dat financieele onafhankelijkheid aan den ingezetene op grond van geen ander stellig en bewijsbaar feit kan worden ontzegd, derhalve door een geheel anderen gedachtengang wordt veroorzaakt, dan die tot de uitsluiting der bedeelden leidde, zie ik niet in, dat hier strijd met de Grondwet zoude bestaan. Intusschen heb ik eerbied voor de meening der geachte leden, die het bezwaar hebben geopperd, en ik zoude te meer geneigd zijn om daaraan, is het mogelijk, te gemoet te komen, omdat het hier werkelijk alleen geldt eene vraag van redactie. Ik zal mij niet begeven in eene breedvoerige bespreking van deze zaak, maar ik wil den geachten afgevaardigde uit Alkmaar, die ons mededeelde, dat hij maandenlang gezocht heeft naar eene oplossing van deze moeilijkheid, met het doel om zijne grondwettige bezwaren ten deze uit den weg te ruimen, willen vragen, wanneer hij het wetsontwerp voor zich neemt, of door eene splitsing van art. 4 en eene omzetting van de laatste woorden der tweede alinea dat doel niet volkomen zoude worden bereikt, zonder dat in eenig opzicht eene verandering gemaakt werd in het stelsel der wet?

Wanneer ik de eerste alinea van art. 4 lees: »Deze wet houdt voor kenteeken van maatschappelijken welstand het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin"; de tweede alinea: »Zij acht het bezit van dit kenteeken aanwezig bij hem, die voorkomt op de krachtens wettelijk voorschrift aangelegde en bijgehouden bevolkingsregisters", of wel, zoo men het verkiest, eene der geheel hetzelfde beteekenende redactiën, die straks door mij zijn aangegeven, en dan eene derde alinea, welke zou luiden: »Uitgesloten zijn zij, die gedurende het laatstverloopen burgerlijk jaar geen onderstand hebben genoten van eene instelling van weldadigheid of van een gemeentebestuur", dan heeft men met dezelfde woorden als die van het wetsartikel een positief kenteeken, een positief bewijs der aanwezigheid van het kenteeken, dat overeenkomt met de nieuwe bepaling der Engelsche wet, en de uitsluiting der bedeelden in de bewoordingen van de Grondwet. Ten slotte is in de regeling van het kiesrecht, zooals zij in dit wetsontwerp wordt voorgesteld, niet het minste veranderd.

Ik stel deze redactie niet voor, maar geef haar alleen aan den geachte afgevaardigde uit Alkmaar ten beste ten einde hem duidelijk te doen zien, hoe de grondwettige bezwaren, door hem in het midden gebracht, werkelijk alleen de bewoordingen raken en niet het wezen der zaak, en hoe de uitbreiding van het kiesrecht, tot zooverre als zij thans is voorgesteld, ook volkomen bereikbaar is door eene redactie, welke aan zijne grondwettige bezwaren ten volle te gemoet komt. Wanneer ook de geachte afgevaardigde werkelijk eene zoo groote uitbreiding van het kiesrecht wenscht, behoeft hij daaraan wegens grondwettige bezwaren zijne medewerking niet te onthouden.

Nu heeft men gezegd: het niet aannemen van bedeeling is geen voldoend bewijs van financieele zelfstandigheid; en de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, is zoo ver gegaan van dit bewijsmiddel te noemen eene valsche vlag. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde beter gedaan had dit woord niet te gebruiken, waar hij in 1877 hetzelfde bewijsmiddel heeft voorgesteld en verdedigd. Ik maak hem er in geen enkel opzicht een verwijt van, dat hij in deze van meening is veranderd. Ik eerbiedig zijne meening van dit oogenblik evenzeer als die welke hij in het jaar 1877 huldigde. Maar wanneer hij het toen verdedigde bewijsmiddel thans verderfelijk acht, zoude ik toch meenen, dat hij daarvoor een beter bewijsmiddel moest kunnen in de plaats stellen. Het is mij niet bekend of de geachte afgevaardigde daartoe reeds in staat is, maar in zijne rede van ll. Vrijdag trof het mij, dat hij tot de Ministers van Financiën en van Binnenlandsche Zaken het verzoek richtte om naar een zoodanig bewijsmiddel alsnog voor hem te zoeken. Ik weet op dit oogenblik nog geen betere bewijsmiddelen dan die, welke in deze ontwerpen worden aangegeven. En ik zie nog niet in in welke richting daarnaar ware te zoeken, ten einde tot eene goede regeling van het kiesrecht te geraken. Ik moet zulks daarom overlaten aan den geachten afgevaardigde.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Wanneer nu echter sommigen der geachte afgevaardigden het aangevoerde bewijsmiddel niet volledig, niet streng genoeg achten; wanneer zij het wenschen aangevuld te zien met voorschriften, welken den notoiren bedelaar en landlooper bij name uit het kiezerskorps weren, of een langduriger verblijf voorschrijven dan uit de inschrijving in het bevolkingsregister kan blijken, in het algemeen meerdere waarborgen wenschen te zien in het leven geroepen, dan erken ik dat er in deze voorziening wenschelijk zou kunnen wezen. Het bezwaar is gelegen in de moeilijkheid om allen die bedeeling genieten, met juistheid aan te wijzen. Ik acht hetgeen daaromtrent door verschillende sprekers, met name door den geachten afgevaardigde uit Tiel, is aangevoerd, niet gering. Hij meende dat de uitsluiting van alle bedeelden een zeer uitgebreid toezicht vordert, dikwijls zeer moeilijk volledig is te handhaven. Men kan zich immers denken het opdringen en het onthouden van onderstand, eene vermomde bedeeling, eene bedeeling door tusschenpersonen, als verschillende vormen waaronder invloed op het verleenen der kiesbevoegdheid wordt uitgeoefend. Men kan zich zelfs eene uitgebreide kiezersteelt onder een van deze vormen voorstellen.

Wanneer ik deze bezwaren niet gering acht, wensch ik tevens dadelijk op den voorgrond te stellen dat zij niet voortvloeien uit de bepalingen dezer wetsontwerpen, maar, althans in hoofdzaak, uit de bepalingen der Grondwet. Dit is door sommige sprekers erkend. Door anderen, onder anderen door den geachten afgevaardigde uit Kampen, den heer Mackay, is evenwel gezegd, dat de bezwaren vermeerderen, nu de bedeeling de spil wordt waaarom het geheele kiesrecht draait. Dit laatste stem ik den geachten spreker niet toe. Maar in elk geval, ook wanneer men zoodanige opvatting huldigt, de bezwaren vloeien in geenen deele daaruit voort maar uit de Grondwet, en de omvang er van is geheel afhankelijk van de uitbreiding, welke aan het kiesrecht wordt gegeven.

Bij een beperkt kiesrecht zal veel beter voor eene volkomene uitsluiting van alle bedeelden kunnen worden zorg gedragen. Maar zoodra men de grens der bedeeling nadert, zal het toezicht op de uitsluiting veel grootere bezwaren opleveren. Toch is ook in het eerstgenoemde geval de moeilijkheid niet geheel te ontgaan. Wij hebben hier te lande thans een beperkt kiesrecht. En de armbesturen schrappen van de voorloopig vastgestelde kiezerslijsten de namen der bedeelden. Maar bij eene enquête, welke in het najaar van 1891 gehouden werd, ten einde bij de gemeentebesturen inlichting te vragen omtrent de wijzigingen welke zij in de bestaande kieswet noodzakelijk rekenden, eene enquête, waarbij van de voorgenomen uitbreiding niet werd gerept, is door tal van gemeentebesturen het verzoek tot de Regeering gericht, om het bestaande stelsel van schrapping te vervangen door inzending van de lijsten der bedeelden aan het gemeentebestuur, zooals die thans wordt voorgesteld. En zulks, omdat men overtuigd was dat de schrapping door de armbesturen niet volledig werd verricht. Bij eene groote uitbreiding neemt het gevaar voor misbruiken allicht toe, maar zulks is evenzeer het geval, wanneer de bepalingen dezer wetsontwerpen of, bij eene andere regeling de grondwettelijke uitsluiting, de positie der bedeelden beheerscht. De geachte afgevaardigden die deze zaak ter sprake brachten, zullen dit ontwaren, wanneer zij willen nagaan op welke wijze bij de werking der grondwettige uitsluiting tegen misbruiken zoude moeten worden gewaakt.

Intusschen mag men de bezwaren aan de toepassing der armenwet bij de regeling der kiesbevoegdheid verbonden, niet overdrijven. Zoo is de meening geuit, dat alleen aan hen die voorkomen op de officieele lijsten der bedeelden, bedoeld in art. 4 van het tweede wetsontwerp, het kiesrecht zal worden onthouden. Ik acht die meening niet juist. In dat artikel wordt gesproken van de opgaven welke de besturen der instellingen van weldadigheid die voorkomen op de lijst bedoeld in art. 3 der armenwet, moeten inzenden aan het gemeentebestuur tot zijne voorlichting bij het opmaken der kiezerslijsten. Maar in art. 4 van het eerste wetsontwerp wordt in het algemeen gesproken van instellingen van weldadigheid. Ook al komt zoodanige instelling niet voor op de krachtens art. 3 der armenwet opgemaakte lijst en al ontvangt dus het gemeentebestuur van de door eene zoodanige instelling bedeelden geene opgaven, kan toch door middel der publieke reclame tegen de voorloopige kiezerslijst, ieder ingezetene zich beklagen over de plaatsing op de kiezerslijst van hem, die van zoodanige instelling van weldadigheid onderstand geniet.

Omtrent de beteekenis van het begrip armeninstelling, in tegenstelling van instellingen tot voorkoming van armoede, werd eene opmerking gemaakt, die mij almede voorkomt minder juist te zijn. De heer Röell, zich beroepende op een vonnis der rechtbank te Rotterdam, meende dat slechts een gering aantal instellingen van weldadigheid als armeninstellingen konden worden beschouwd. Dat vonnis van de Rotterdamsche rechtbank is, naar ik meen, geheel in strijd met de bedoeling der armenwet en is ook door de jurisprudentie niet als eene juiste uitlegging dier wet aangenomen. Er is in deze eene geheel afwijkende beslissing genomen niet slechts door de rechtbank te Tiel, bij een vonnis, dat bevestigd werd bij arrest van het hof van Arnhem, maar ook door den Hoogen Raad, bij arrest van 11 November 1862, waarvan de overwegingen door een bekend commentator van de armenwet als eene uitdrukkelijke wederlegging van het door den geachten spreker uit Utrecht aangehaalde vonnis van de rechtbank te Rotterdam worden beschouwd. In dat arrest werd overwogen: dat armenverzorging » niet noodzakelijkerwijze in zich sluit het denkbeeld eener verzorging, onbeperkt in alle de behoeften van de verzorgde voorziende, en derhalve de omstandigheid, als zoude in die behoeften slechts ten deele door de instelling van weldadigheid worden voorzien, niet uitsluit armenzorg in den zin der wet; gelijk dan ook bij de beraadslagingen over de wet van 1854 onder de uitdrukking »arme" verstaan is: »de zoodanige die in zijn noodzakelijk levensonderhoud niet uit eigen middelen kan voorzien", en dat hieruit volgt, dat de zoodanige, die niet in staat is ten volle en geheel uit eigen middelen in zijne behoeften te voorzien als arme en zijne opneming in het gesticht als armenverzorging naar de bedoeling der wet is te beschouwen; dat deze bedoelingen des wetgevers nog duidelijker uitkomen door de bepaling van art. 73 der wet, alwaar onder godshuizen voor de toepassing der wet, worden verstaan alle inrichtingen in welke armen met een weldadig doel worden gehuisvest, met of zonder verdere verzorging; uit welke bepaling is af te leiden, dat, wanneer de verpleegde alleen huisvesting in het gesticht geniet en in alle zijne overige levensbehoeften uit eigen middelen moet voorzien, de instelling die de enkele huisvesting met een weldadig doel verstrekt, echter onder het bereik der wet valt." Deze is sedert het arrest van den Hoogen Raad geweest de algemeene en naar ik meen juiste opvatting. In dezen zin is het artikel verklaard en zijn de instellingen van weldadigheid aangewezen. Dat daaronder niet mogen gerangschikt worden de instellingen tot voorkoming van armoede is volkomen juist. Maar aan dit begrip is ook door de Regeering nimmer zulk eene wijde strekking gegeven als door sommige geachte sprekers is gedaan.

Bij circulaire van 8 Januari 1855 is door den Minister van Binnenlandsche Zaken die de armenwet had verdedigd aan Gedeputeerde Staten geschreven, »dat tot de instellingen uitsluitend bestemd tot voorkoming van armoede behooren de banken van leening, de zieken- en begrafenisfondsen, de spaarbanken, de spaarkassen, de hulpbanken, de vereenigingen tot het uitoefenen van patronaat over de armen, die tot het verschaffen van betere woningen aan de armen".

Gaat men alzoo onze armenwetgeving na, dan zal het blijken dat de bezwaren aan de uitsluiting der bedeelden van het kiesrecht verbonden niet onoverkomelijk zijn. Trouwens in Engeland geldt eveneens en reeds sedert langen tijd de bepaling, dat de bedeelden van het kiesrecht zijn uitgesloten. De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft zich dan ook op de Engelsche toestanden in

deze beroepen; ook ik geloof werkelijk dat van de daar opgedane ondervinding kan worden partij getrokken. Maar in hetgeen de geachte afgevaardigde uit Utrecht daaromtrent in de zitting van 26 Juli ll. heeft medegedeeld, heeft hij zich, naar ik vrees, vergist. Zoodra, zeide hij, deze drie elementen, poverty, the receipt of alms, and the absence of that independence, which is essential to the qualification of a voter, aanwezig zijn, is er in Engeland uitsluiting van het kiesrecht. De aangehaalde zinsnede komt voor in het bekende werk van Rogers: *On Elections*, 1ste deel, bladz. 197. Zij is ontleend aan het votum van den jongeren rechter in het Engelsche Hof bij de berechting eener verkiezingszaak. Die zinsnede kan echter in geenen deele beschouwd worden als eene uiteenzetting van de gronden welke bij de toepassing der uitsluiting van bedeelden in het Engelsche kiesrecht gelden. Die gronden zijn breedvoerig uiteengezet in hetzelfde werk van Rogers op de voorafgaande bladzijden. Daaruit blijkt in de eerste plaats dat wat wij noemen particuliere liefdadigheid, de gift van hand tot hand, in Engeland voor hem die haar geniet niet geldt als uitsluiting van het kiesrecht, en vervolgens dat, behalve bij bedeeling vanwege het openbaar bestuur, vanwege de parochie, de onderstand, wil zij eene reden tot uitsluiting zijn, altijd moet worden gegeven uit fondsen waarvan de bestemming en het doel eenigermate overeenkomen met het doel en de bestemming van de fondsen, waaruit onderstand vanwege het bestuur wordt verleend; men zou dit eenigermate kunnen gelijkstellen met den onderstand van onze openbare instellingen van liefdadigheid.

Nu bestaan er in Engeland geene lijsten van de instellingen van liefdadigheid, gelijk ten onzent. Omtrent de toepasselijkheid van het voorschrift der uitsluiting ten aanzien van bepaalden onderstand uit verschillende fondsen verstrekt, is daarentegen, ten gevolge der telkenmale rijzende rechtsvragen eene zeer uitgebreide jurisprudentie in het leven geroepen, welke ik op dit oogenblik niet verder zal ontvouwen. De woorden door den heer Roëll aangehaald zijn een gedeelte van de uitspraak van eenen Engelschen rechter in eene zaak waar de vraag behandeld werd, of eene bedeeling uit een bepaald fonds en onder bepaalde omstandigheden geacht moest worden aanleiding tot uitsluiting van het kiesrecht te geven. De studie van de Engelsche rechtspraak in deze kan hare nuttige zijde hebben ook met het oog op de bepalingen, die in den een of anderen vorm in onze toekomstige kieswet zullen worden opgenomen. Ik wensch haar tevens aan te bevelen aan die leden, die het voornemen hebben geuit om in deze eene wijziging of aanvulling van de in het wetsontwerp geschreven bepalingen voor te dragen. De Regeering, overtuigd dat het handhaven der volkomen uitsluiting van alle bedeelden in de praktijk hare eigenaardige moeilijkheden zal opleveren, was tot dusver van meening dat de beslissing daaromtrent het best ware overgelaten aan de jurisprudentie. Zij weet alsnog geen bepaling te formuleeren welke in alle gevallen kan voorzien en alle bezwaren kan opheffen. Mocht het echter aan een van de geachte sprekers gelukken om eene zoodanige bepaling te ontwerpen, dan zal ik haar zeer gaarne overnemen.

En nu ik spreek over een mogelijk amendement is het wellicht nuttig dat ik omtrent de houding, welke de Regeering zich voorstelt aan te nemen tegenover de verschillende amendementen welke reeds van meerdere zijden in deze Kamer zijn aangekondigd, mij reeds dadelijk verklaar. Bij de Memorie van Antwoord heeft de Regeering getracht zooveel mogelijk nut te trekken uit de wenken, welke in het Voorloopig Verslag waren gegeven en heeft zij naar aanleiding daarvan in verschillende opzichten hare wetsvoorstellen gewijzigd en, naar ik meen, verbeterd. De geachte afgevaardigde uit Kampen, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, heeft hierop reeds in den loop dezer beraadslaging gewezen.

Geen ander voornemen heeft de Regeering ten aanzien van de voorstellen tot wijziging van deze wetsontwerpen welke door leden van de Kamer mochten worden voorgedragen. Elk voorstel waardoor de toepassing van de in deze wetten nedergelegde beginselen wordt verbeterd en gemakkelijker gemaakt, waardoor aan grondwettige bezwaren van geachte leden wordt te gemoet gekomen, of misbruiken welke bij de toepassing van sommige bepalingen zouden te vreezen zijn, worden voorkomen, elk voorstel in één woord, tot verbetering van deze wetsontwerpen zal door de Regeering erkentelijk en nauwgezet in overweging worden genomen. De grens der aannemelijkheid van zoodanig voorstel is natuurlijk vanzelf aangewezen. Amendementen welke de kern van deze wetsvoorstellen zouden raken, of de daarin nedergelegde beginselen zouden aantasten, zullen door de Regeering zeer stellig worden afgewezen.

In hoeverre sommige van de nu reeds aangekondigde en in algemeene bewoordingen toegelichte amendementen strijdig zouden zijn met de in deze wetsontwerpen nedergelegde beginselen zal ik thans niet onderzoeken. Het is mij niet mogelijk zulks te doen zoo lang de redactie van die amendementen niet voor mij ligt. De geachte leden, die zich bezighouden met de samenstelling van die amendementen, kunnen het trouwens beter beoordeelen dan het mij thans mogelijk zoude wezen. Ik meen daarom, ook in het belang van eene geregelde discussie, het best te handelen, wanneer ik op dit oogenblik tegenover alle vriendschappelijke amendementen eene afwachtende houding blijf bewaren.

Het beginsel en de strekking van deze wetsontwerpen zijn in de gewisselde stukken duidelijk uiteengezet. Aan allen, die voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin, wanneer hunne ongeschiktheid niet duidelijk is gebleken, het kiesrecht toekennende, verwezenlijkt deze voordracht datgene, wat reeds vijftig jaren geleden door Thorbecke als doel is aangewezen. Terwijl thans het kiesrecht slechts aan eene minderheid is toegekend en van die minderheid een voorrecht is, wordt het door de aanneming van deze wetsontwerpen het gemeene recht van alle mannelijke ingezetenen van den Staat, dat slechts aan eene minderheid wegens duidelijk omschreven redenen wordt onthouden. Hierin ligt het verschil tusschen deze wetsontwerpen en de denkbeelden door verschillende leden in den loop der discussiën ontwikkeld, dat dit wetsontwerp niet eenvoudig een grooter of kleiner aantal kiezers aan het bestaande getal wil toevoegen, om, wanneer het niet voldoende mocht blijken, de dosis later nog wat te versterken; maar, van een rechtsbeginsel uitgaande, het kiesrecht uitbreidt, zoo ver de Grondwet het toelaat, en daardoor binnen hare grenzen wenscht te geven eene finale regeling van het kiesrecht, eene finale regeling — de geachte afgevaardigde uit Steenwijk heeft dit te recht begrepen — welke natuurlijk alleen het onderwerp omvat, dat in deze ontwerpen behandeld wordt, maar het dan ook gedurende het tijdvak dat de tegenwoordige bepalingen der Grondwet onveranderd gehandhaafd blijven op afdoende wijze regelt.

Deze groote uitbreiding van het kiesrecht is niet slechts een eisch der rechtvaardigheid, zij wordt tevens gevorderd door het Staatsbelang, dat in deze, ook naar de meening van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Rutgers van Rozenburg, den doorslag moet geven. Zij is in dit opzicht niet doel, maar slechts middel. In de eerste plaats om aan de Volksvertegenwoordiging te geven die kracht en dien invloed, die zij noodig heeft om hare taak te vervullen. In de Memorie van Toelichting was dat reeds op den voorgrond gesteld, en sommige leden hebben zulks aan de Regeering euvel geduid, daarbij doende uitkomen de uitnemende samenstelling van deze Kamer en de rijke vruchten van haren arbeid. Ik zal de laatste zijn om deze in het minste te betwisten; ik wensch de eerste te zijn in waardeering van deze Kamer en van hare werkzaamheid. Maar de zaak ligt elders. Levendig staat mij nog voor den geest hoe, bijna dertig jaren geleden, toen ik benoemd was tot commies-griffier van deze Kamer, een van de ouderen, een achtenswaardig en schrander staatsman, tot mij zeide: »Hier klopt het hart van het land." Toen had hij recht om dat te zeggen. Wie zou die

89ste VERGADERING. — 9 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

uitspraak op dit oogenblik durven herhalen? Het verkiezingsmanifest, door den heer van der Kaay dezer dagen voorgelezen, geeft daarop een afdoend antwoord.

Toch is het noodig, wil de Kamer naar eisch hare taak volbrengen, dat het algemeene vertrouwen en het gezag hetwelk de Tweede Kamer der Staten-Generaal in de eerste periode na 1848 genoot, opnieuw voor haar wordt herwonnen. En dat is alleen te verkrijgen door eene uitbreiding van het kiesrecht dat aan de Kamer, ook bij gelijke samenstelling, een breederen grondslag zal geven en haar meer dan thans het geval is, in aanraking en verbinding zal brengen met alle deelen van het volk.

De taak van Staatsgezag en Staatsbestuur heeft in de latere jaren ongemerkt groote veranderingen ondergaan. Zoolang de Staat nog was een État gendarme, en het laisser faire de formule der grootste staatsmanswijsheid werd geacht, kon men veilig een beperkt kiesrecht handhaven. De Staat kon gerekend worden aan zijne roeping te voldoen, wanneer, door onderwerping der groote volksmenigte, de machtige arm der overheid orde en rust bewaarde. Maar de tijden zijn veranderd. Thans grijpt het Staatsgezag ten bate van het algemeen door wetgeving en bestuur in elken levenskring; van alle ingezetenen in het belang der openbare gezondheid, der veiligheid, der regeling van den arbeid, straks voor steeds meerdere belangen opofferingen vragende van persoonlijke diensten en persoonlijke vrijheid. Deze zorg voor de belangen der gemeenschap kan niet geschieden zonder medewerking van alle klassen der bevolking. En terwijl hare medewerking alzoo noodig werd om het Staatsbestuur tot het verrichten zijner taak in staat te stellen, hebben de toenemende volksontwikkeling en het gemakkelijker verkeer bij die standen, welke vroeger zich geheel onthielden, belangstelling doen ontwaken in de algemeene zaak en de overtuiging gevestigd, dat het daarbij ook gold hunne belangen, en dat zij zelven gerechtigd waren, om zich bij de behartiging daarvan te doen gelden.

Het is dan ook geen toeval dat in alle ons omringende Staten reeds sedert geruimen tijd een uitgebreid kiesrecht werd ingevoerd, dat in Engeland thans de laatste band wordt verbroken die kiesbevoegdheid nog aan belastingheffing verbindt. Maar het is de op ervaring rustende overtuiging, dat alleen daardoor op goede wijze het doel van den Staat kan worden bereikt en de taak van den wetgever vervuld. Want de gevolgen zijn daar niet uitgebleven.

Wij hebben in de laatste dagen hier van verschillende zijden de groote nadeelen en rampen hooren schetsen, welke de uitbreiding van het kiesrecht over die Staten zoude hebben gebracht. Wij zijn gewezen op toestanden die zeker allerminst benijdbaar zijn, ten deele zelfs droefenis wekken. Maar tevens is door verschillende sprekers naar ik meen op voldingende gronden aangetoond, dat die minder gelukkige verschijnselen niet aan het uitgebreid stemrecht zijn te wijten, maar voortvloeien uit den landaard, uit den toestand der ons omringende Staten; dat die verschijnselen aldaar evenzeer en zelfs in meerdere mate, werden aangetroffen vóór dat het uitgebreid stemrecht was ingevoerd. En daarnaast staan de goede vruchten van den wetgevenden arbeid.

Ik blijf bij Frankrijk, waar de toestanden bovenal als een afschrikwekkend voorbeeld werden afgeschilderd. De heer Anemaet heeft daarover uit Lausanne zelfs een open brief geschreven aan den heer van Kerkwijk, die in deze Kamer werd aangehaald. En welke is nu de invloed van het algemeen stemrecht geweest op den toestand van Frankrijk? Onder de werking van dat algemeen stemrecht kon het diep geschokte, bijna vernietigde Frankrijk binnen korte jaren zijn bestuur opnieuw inrichten en daarbij vervolgens eene wetgeving in het leven roepen, die, alle onderdeelen van het Staatsbestuur omvattende, in menig opzicht als een voorbeeld mag worden genoemd. Wel zouden hare bepalingen, ten aanzien der handelsbelangen, waar zij een protectionistischen geest ademen, de leden van deze Kamer niet bevredigen en voor ons land geene aanbeveling verdienen. Dit is weder niet een gevolg van het algemeen stemrecht, daar in Frankrijk van oudsher steeds een protectionistisch stelsel heeft gegolden. Maar wanneer men voor zich neemt het Bulletin des Lois van de laatste tien of vijftien jaren, daarin de vruchten van den wetgevenden arbeid nagaat en den omvang, den inhoud en den vorm vergelijkt met hetgeen ons Nederlandsch Staatsblad als de vruchten van dien arbeid onder de werking van het beperkte stemrecht ons te zien geeft, dan zal het moeilijk vallen om zich op dit laatste te beroemen. Men zal moeten erkennen, dat in Frankrijk heel wat meer en beters is geleverd en vooral ook meerdere zorg is besteed voor die belangen, welke op dit oogenblik hier te lande nog maar al te weinig de zorg van den wetgever hebben ondervonden, de sociale belangen, welke de toestanden beheerschen van de onderste lagen der bevolking. Hierbij komt tevens het merkwaardig verschijnsel, waarop in den laatsten tijd meermalen is gewezen, dat in Frankrijk de eerbied voor de wet, welke daar te lande vroeger veel te wenschen overliet, in de laatste jaren grootelijks is toegenomen, en in dat opzicht de algemeene toestanden onder de werking van het algemeen stemrecht zeer zijn verbeterd.

Welke reden zoude er nu wezen waarom, terwijl in het buitenland den gunstigen invloed van het uitgebreide stemrecht op de wetgeving en op de behartiging der volksbelangen wordt waargenomen, hier te lande aan de ingezetenen, waar zij er om vragen, dat staatkundig recht moet worden onthouden? Staat onze bevolking dan zoozeer ten achteren bij die van ons omringende Staten in beschaving en in zedelijkheid, dat de rechten die elders aan hunne gelijken zijn toegekend, hier te lande aan de kleine burgerij en aan den werkmansstand moeten worden onthouden? De geachte afgevaardigden uit Amsterdam en uit Groningen hebben door hunne daartegen gehouden redevoeringen in dit opzicht aan ons volk groot onrecht aangedaan. Hunne voorstelling wijs ik ten stelligste af. Ons volk staat niet lager in zedelijkheid en ontwikkeling dan zijne naburen. En waar het op een zoo uitgebreid stemrecht, als de Grondwet toelaat, niet minder dan zijne naburen aanspraak mag maken, zullen de goede vruchten daarvan hier te lande evenmin als elders achterwege blijven, maar zich ook hier vertoonen in eene krachtiger wetgeving en eene meer werkzame zorg voor vele belangen, welke thans nog te zeer uit het oog worden verloren.

Intusschen, wij zijn op dit oogenblik immers allen daarvan overtuigd. Van alle kanten wordt in de laatste dagen eene uitbreiding, eene ruime uitbreiding van kiesrecht gewenscht. Zelfs de geachte afgevaardigde uit Helmond, de heer Vermeulen, betoogde, dat die uitbreiding niet te lang mag worden uitgesteld. Maar zij behoort niet zoo ver te gaan als de Regeering thans voorstelt, zij moet een weinig worden ingekrompen. Hoeveel? En waarom? Welk nut kan er liggen in de meer beperkte toekenning van kiesbevoegdheid? Wanneer daarvoor niet is aan te geven een stellige en afdoende grond, wanneer derhalve eene meer beperkte toekenning van kiesbevoegheid eenvoudig ten gevolge zou hebben, dat na het tot stand komen der kieswet eene nieuwe agitatie tot verdere uitbreiding zoude worden in het leven geroepen, dan ware het doel der kiesrechthervorming, de verzekering van de betere en geregelde voortzetting van den wetgevenden arbeid, weder niet bereikt.

Er moet dus eene bepaalde reden voor die inkrimping bestaan. Zij is dan ook aangegeven: er ligt gevaar in de uitbreiding zoo ver als de Grondwet dit toelaat. Dat gevaar moet derhalve worden gezocht bij de ingezetenen vallende buiten de grens tot waar de geachte afgevaardigden het kiesrecht wenschen toe te kennen en binnen de grens welke door de Regeering is gesteld. Ik vertrouw dat de aangekondigde amendementen ons omtrent den omvang van dezen gevaarlijken kring eenig meerder licht zullen geven, dat de geachte voorstellers zullen aanwijzen waarom daar gevaar bestaat, en in welk opzicht deze ingezetenen het gif moeten worden geacht, hetwelk uit het kiezerskorps dient te worden geweerd. Enkele stuksgewijze mededeelingen hebben wij echter reeds in de laatste dagen ontvangen. De vijfde stand moet worden geweerd. Wat die vijfde stand is en welk gedeelte der

bevolking hij omvat, zal dan ook waarschijnlijk uit de amendementen kunnen worden nagegaan. Tot dusverre hebben wij vernomen dat daartoe zouden behooren zij, die een bewijs van onvermogen vragen, om vrijgesteld te worden van de betaling van diensten welke het openbaar gezag in den regel tegen betaling aan de ingezetenen verstrekt. Zulke bewijzen van onvermogen kunnen echter zeer stellig niet gelden als een bewijs dat de ingezetenen, die ze ontvangen, niet zouden voorzien in eigen onderhoud en dat van het huisgezin. Zij kunnen hoogstens aantoonen, dat bepaalde heffingen voor de krachten dier ingezetenen te zwaar zijn. Want die bewijzen van onvermogen zijn in het wezen der zaak eene geheele of gedeeltelijke vrijstelling van zoodanige betaling. En de ingezetenen, die van de betaling worden ontheven voor diensten, die de Staat, het openbaar gezag, hun verleent, het is reeds met juistheid aangemerkt, kunnen in dit opzicht eigenlijk worden gelijkgesteld met hen, die voor hunne kinderen tegen minder dan den kostenden prijs gebruik maken van het openbaar middelbaar en hooger onderwijs.

Verder zouden tot den vijfden stand behooren de onvermogenden die niet worden bedeeld. Zeker, aan onwaardigen wil de Regeering evenmin als de geachte afgevaardigden het kiesrecht schenken, maar wie zijn nu die onvermogenden? Het zijn, naar de omschrijving welke daarvan is gegeven, ook die werklieden, die met groote krachtsinspanning hunne uitgaven weten te regelen naar het loon dat zij ontvangen, daardoor aan de bedeeling weten te ontkomen, maar die niet in staat zijn om buitendien nog over te leggen, nooit in de gelegenheid zijn geweest om voor zich eenig bezit te verwerven. Maar zouden deze ingezetenen, wel verre van te verdienen dat zij worden buitengesloten, niet veeleer in het kiezerskorps behooren te worden opgenomen en zullen zij daarvan niet juist een krachtig element kunnen uitmaken?

De gevaren welke men van hunne opname vreest zijn, voor zooverre die werden ontwikkeld, van drieërlei aard. Vooreerst zoude in het algemeen het optreden van zulk een groot aantal nieuwe kiezers de vrees wettigen dat zij de oude kiezers zouden overstemmen. Dit is een oud bezwaar dat bij elke uitbreiding van kiesrecht in Engeland te berde werd gebracht, maar altijd ongegrond is gebleken. Het ligt trouwens in den aard der zaak dat ook onder de nieuwe kiezers hetzelfde of soortgelijk verschil van inzicht zal bestaan als onder de tegenwoordige kiezers wordt waargenomen. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Heldt, heeft, meen ik, in de laatste dagen toen hij meende geestverwanten tot een gemeenschappelijk optreden uit te noodigen, daarvan nog de ervaring opgedaan. Trouwens wij hebben in dit opzicht reeds zelf eene geschiedenis achter ons. Toen in 1887 het kiezerskorps van 135 000 tot 300 000 werd uitgebreid, was die vermeerdering percentsgewijze niet zooveel geringer dan de thans voorgestelde. En geheel onmerkbaar waren de nieuwe kiezers aanstonds met de oude samengesmolten. De Regeering heeft de vaste overtuiging dat de thans voorgestelde uitbreiding in dit opzicht hetzelfde verschijnsel zal vertoonen.

In de tweede plaats zal de toetreding van een groot aantal nieuwe kiezers, bepaaldelijk van die uit den vijfden stand, aanleiding geven tot omkooping op groote schaal. De geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten, die deze meening uitsprak, heeft daarvoor geen bewijs aangevoerd; hij zoude dit ook niet kunnen aanvoeren. Elders is van zoodanige omkooping der kiezers uit den lageren stand niet gebleken. Die onzedelijke praktijken heeft men bij het verkiezingswerk niet zien toenemen naarmate de lagere standen meer daarbij werden betrokken. En de reden is immers duidelijk; de ondeugden zijn in de maatschappij niet naar de standen verdeeld, maar zij vertoonen zich door alle standen heen.

De geachte afgevaardigde uit Groningen schijnt deze zelfde overtuiging toegedaan, want tot toelichting van het gevaar van omkooping, dat uit het optreden van kiezers uit den vijfden stand zou voortvloeien, heeft hij een voorbeeld gekozen uit een hoogeren stand in de maatschappij. Herinnerende aan de algemeen bekende en erkende onkreukbaarheid onzer rechterlijke macht, heeft hij gezegd dat wanneer de geregelde betaling der traktementen eens mocht ophouden, ook de onkreukbaarheid van onze magistratuur wel langzamerhand te niet zoude gaan. Dit nu mogen wij tegenspreken, tegenspreken op grond van de ervaring. Want onze magistratuur heeft zich den door niemand betwisten naam van onkreukbaarheid verworven in een tijd waarin de traktementen zóó laag waren gesteld, dat zij die geen eigene middelen bezaten, slechts met de grootste moeite van die traktementen konden leven, dat velen bij het vervullen van hun rechtersambt destijds bijna armoede hebben geleden. Nimmer heeft die ongunstige economische toestand eenigen invloed op de rechtspraak uitgeoefend. En daar nu de geachte afgevaardigde aan de lagere standen toch wel evenmin als aan de hoogere elk gevoel van eer en plicht en alle deugd zal ontzeggen, mogen wij, besluitende van het bekende tot het onbekende, uit het voorbeeld dat door onze magistratuur is gegeven wel de slotsom trekken dat onze lagere standen, die toch ook de gebreken maar tevens de deugden van den Nederlandschen volksaard bezitten, even weinig en minder nog dan dit elders wordt waargenomen, zich bij ongunstigen economischen toestand tot omkooping zullen leenen.

In de derde plaats werd van het optreden van een zoo groot aantal kiezers eene geheele onverwerping van het Staatsgezag en der maatschappelijke instellingen, de zegepraal der socialistisch-revolutionnaire theorieën voorspeld. Ik zal hieromtrent niet veel zeggen. De Staat en de maatschappelijke instellingen zijn te vast in onze samenleving gegrondvest, dan dat zij door uitbreiding van het kiezerskorps of door den uitslag van eene verkiezing zouden kunnen worden omvergeworpen. Zeker, in de prediking der socialistisch-revolutionnaire leerstellingen, waarvan door verschillende sprekers gewaagd is, ligt een gevaar. Dit gevaar is niet geheel te keeren, zoolang de vrije gedachte, het vrije woord en de vrije drukpers in Nederland worden gehandhaafd. Maar die leerstellingen worden toch eigenlijk eerst dan gevaarlijk, wanneer zij ingang vinden bij de groote volksmenigte. Het is mede de roeping van het Staatsgezag te waken dat niet toestanden worden in het leven geroepen, welke de verspreiding dier leerstellingen in de hand kunnen werken. Daarom moet juist zooveel mogelijk, door uitbreiding van het kiesrecht, de geheele bevolking, zoo ver de Grondwet zulks toelaat, in het staatsleven worden opgenomen. Maar, wanneer wij den weg mochten opgaan, dien de geachte afgevaardigde uit Groningen ons aanwees, wanneer wij eenen vijfden stand, ten deele uit flinke doch geen kapitaal bezittende werklieden samengesteld, gaan afwijzen, buitensluiten, alle deelneming aan het Staatsbestuur ontzeggen, omdat zijne belangen in strijd zouden zijn met de eischen der instandhouding van de staatsgemeenschap, dan strooien wij het revolutionnaire zaad veel weliger uit dan zulks ooit door socialistisch-revolutionnaire prediking zoude kunnen geschieden. Dan zouden, naar ik meen, zelfs de kalmsten en bezadigsten uit dien vijfden stand, tegen zoodanige propaganda der revolutionnaire leer van boven af, op den duur niet bestand kunnen zijn.

De Regeering stelt dan ook voor uitbreiding van het kiesrecht voor zooverre als de Grondwet toelaat. Zij handelt daarbij naar het voorbeeld van de Pruissische Regeering, die reeds in 1866, bij monde van von Bismarck, toen, tijdens de vorming van den Noord-Duitschen Bond, het kiesrecht voor den Rijksdag het eerst werd geregeld, als hare meening uitsprak, dat het kiesrecht zoo uitgebreid mogelijk moest worden toegekend, wijl zij dit »*für das konservative Princip förderlicher* erachtet, wie irgend einen anderen auf künstlichen Kombinationen beruhenden Wahlmodus." En zij handelt daarmede tevens in overeenstemming met de meening van Thorbecke, die het kiesrecht, als een gemeen recht, zooveel mogelijk aan alle ingezetenen wenschte toegekend te zien.

De naam van Thorbecke is in de laatste dagen meermalen genoemd. Hij zou zich »omkeeren in zijn graf!"

en hij zou aan het einde zijner loopbaan in zijne *Narede* juist eene tegenovergestelde meening hebben verkondigd, dan die door hem bij zijn eerste optreden was voorgestaan en naar welke door de Regeering bij de verdediging van deze voordracht meermalen werd verwezen. Het viel mij daarbij op, hoe weinig de persoonlijkheid van Thorbecke hier te lande nog gekend wordt, van den kalmen en krachtigen staatsman, die wist te handelen, wanneer het tijd was, maar afkeerig bleef van alle onnoodig en ontijdig vertoon. Wanneer de geachte afgevaardigde uit Steenwijk den tijd had kunnen vinden om de *Narede* van Thorbecke tot het einde toe door te lezen, zoude hij gestuit zijn op het bekende, het gevleugelde woord, dat de sluitsteen is van Thorbecke's staatkundig leven, het bewijs tevens hoezeer Thorbecke tot het einde van zijn loopbaan is getrouw gebleven aan zijne staatkundige beginselen: »Hoe meer algemeene deelneming eener verlichte natie aan de Regeering, des te sterker monarchie en Staat".

Ook de monarchie en vooral de monarchie in ons vaderland. Want in Nederland is de monarchie gegrond en vindt zij hare kracht in de trouwe aanhankelijkheid van geheel het volk, ook, en niet het minst, in zijne onderste lagen. Die aanhankelijkheid vloeit voort uit de wetenschap, dat de vrijheden en rechten van geheel het volk steeds werden voorgestaan en gehandhaafd door Oranje. Daarom ook is vermeerdering van den volksinvloed hier te lande tevens eene versterking van de monarchie. Eens slechts beleefde ons Vorstenhuis hier te lande duistere dagen. Het was in het laatst van de vorige eeuw, toen Oranje aan zijn verleden den rug had toegekeerd en zich met de regenten had vereenigd tegen het volk. En wanneer ooit weder hier te lande eenig gevaar voor den Troon moest ontstaan, het zoude alleen kunnen wezen, wanneer opnieuw eene Staatspartij er in slaagde om zich door het gezag van de Kroon te doen dekken tegenover het volk.

Het Nederlandsche volk bewaart nog steeds in dankbare herinnering de vorstelijke daad van Koning Willem II, toen in 1848 »de ure der hervorming sloeg". Maar ook thans doorleven wij een ernstigen tijd, een overgangstijdperk, waarin van alle kanten de nieuwe geest zich baan breekt door de oude vormen. Den wassenden volksinvloed in Staat en maatschappij te willen keeren ware een ijdel bestaan. Voor ons allen, die geroepen zijn in meerdere of mindere mate de verantwoordelijkheid te dragen voor den gang van 's lands zaken, is het daarentegen een dure plicht om aan de nieuwe krachten bijtijds de haar passende plaats in ons Staatsleven aan te wijzen en in te ruimen, opdat zij, wel verre van te eeniger tijd storend op te treden, van den aanvang af bijdragen tot instandhouding en versterking van het geheel.

Daartoe treedt de Regeering met deze wetsontwerpen ons volk vertrouwend te gemoet. Zij rekent er op, dat deze Kamer niet in mindere mate vertrouwen zal stellen in het Nederlandsche volk.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft morgen kwart voor elf uren in de afdeelingen te doen onderzoeken de volgende wetsontwerpen:

beschikbaarstelling van gelden wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen voor den dienst van 1893; (**180**)

beschikbaarstelling van gelden wegens door het Departement van Marine gedane verstrekkingen voor den dienst van 1893; (**183**)

onteigening van eigendommen noodig voor de verbreeding der Nobelstraat te Utrecht; (**191**)

wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892. (**196**)

Verder stel ik voor om morgen vóór de pauze, tegen half een uur, in behandeling te nemen de raming der voor de Tweede Kamer benoodgde uitgaven voor 1894.

Bij de behandeling van deze zaak is buitengewone spoed, omdat de Minister van Financiën de raming noodig heeft ten einde zijne begrooting voor het dienstjaar 1894 te voltooien.

Daartoe wordt besloten.

Nog heb ik de eer voor te stellen om na afloop van de algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van het kiesrecht in behandeling te nemen de volgende wetsontwerpen:

bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken; (**143**)

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893; (**178**)

verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1893; (**152**)

verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Malang naar Blitar. (**161**)

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Vermoedelijk ligt het in uwe bedoeling over de behandeling van ieder der door u opgenoemde wetsontwerpen eene afzonderlijke beslissing uit te lokken. Daaronder zijn er van hoogst eenvoudigen aard, andere zullen stellig beraadslaging uitlokken. Thans direct te beslissen, dat wij na afloop der algemeene beraadslaging over de kieswet de bedoelde wetsontwerpen in behandeling zullen nemen, acht ik eenigszins bedenkelijk, omdat wij daardoor m. i. eene andere quaestie praejudicieeren. Dat op de kieswet verschillende amendementen in aantocht zijn behalve die reeds zijn voorgesteld; dat het in de lucht zit — bij deze kieswetbehandeling eene meer gebruikte uitdrukking — die amendementen te verzenden naar de afdeelingen, is ons allen bekend. Als wij thans reeds bepalen dat wij terstond na afloop der genoemde algemeene beraadslaging de voorgestelde wetsontwerpen zullen behandelen, snijden wij ons hoogst waarschijnlijk den pas af de amendementen direct in de afdeelingen te onderzoeken, terwijl vertraging van behandeling tot een zeer lang uitstel aanleiding zal geven.

Ik verzoek u daarom beleefd de beslissing over uw voorstel uit te stellen tot na afloop der algemeene beraadslaging over de kieswet, omdat die beslissing dan zal vallen in direct verband met de vraag of de amendementen naar de afdeelingen zullen verzonden worden.

De **Voorzitter**: Ik kan aan het verzoek van den heer de Kanter geen gevolg geven. Zijn denkbeeld, om eerst na afloop der algemeene beraadslaging over de kieswet in beslissing te brengen de vraag, of de door mij genoemde wetsontwerpen alsnog zullen behandeld worden, acht ik niet practisch. De leden zullen zich dan toch niet hebben kunnen voorbereiden. Het is dus zaak voor de leden, dat zij weten welke wetsontwerpen nog in behandeling worden gebracht.

Ten tweede kan ik niet inzien, dat het besluit, overeenkomstig mijn voorstel te nemen, in de verste verte zou praejudicieeren hetzij de vraag óf de amendementen, waarvan de heer de Kanter gewaagt naar de afdeelingen zullen gezonden worden, hetzij de vraag: *wanneer* zij in de afdeelingen zullen worden onderzocht.

Met de beraadslaging over genoemde wetsontwerpen zullen, denk ik, hoogstens twee dagen verloopen. Nu komt het mij voor dat, indien de amendementen naar de afdeelingen worden verzonden, er althans wel eene tusschenruimte van twee dagen zal wezen, alvorens die afdeelingen aan het werk gaan. Daarom acht ik mij verplicht, bij mijn voorstel te volharden.

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Twee

dagen zijn in deze tegenwoordige tropische hitte, en na deze vermoeiende beraadslagingen vermoedelijk voor velen beslissend, als het geldt: voortwerken of niet. Ik gevoel echter dat ik tegenover een voorstel geen tegenvoorstel kan doen, maar ik geef daarom aan allen, die er prijs op stellen, dat men blijve voortgaan met de behandeling der kieswet, ook al zullen de amendementen in de afdeelingen worden onderzocht, in overweging tegen de behandeling van elk ander wetsontwerp te stemmen.

De **Voorzitter**: Ik breng nu in behandeling de vraag of overeenkomstig mijn voorstel, na afloop van de algemeene beraadslaging over deze wetsontwerpen, in behandeling zal worden genomen het wetsontwerp betreffende fabrieks- en handelsmerken. (**143**)

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bezwaren tegen de behandeling van genoemd wetsontwerp. De beraadslaging daarover zal een vrij grooten omvang nemen, want het wetsontwerp behandelt de vraag, of Nederland er al dan niet toe zal overgaan, om de octrooien weder in het leven te roepen. Ik geef toe, dat er wel eenige haast bij de behandeling is, maar de schuld ligt in deze aan de Regeering, die het wetsontwerp veel te laat heeft ingediend, waardoor ons nu weinig tijd overblijft. Om den omvang der discussiën stel ik dus voor, dit wetsontwerp van de agenda te nemen.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Aan de Commissie van Rapporteurs omtrent het wetsontwerp betreffende fabrieks- en handelsmerken is reeds voor eenige weken gebleken, dat de Minister van Justitie grooten prijs stelt op eene spoedige behandeling van het wetsontwerp. Wij hebben het genoegen den Minister van Justitie in ons midden te zien, en ik zoude den Minister nu willen vragen, of hij nog prijsstelt op eene spoedige behandeling van het wetsontwerp.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding der vraag van den geachten afgevaardigden uit Rotterdam meen ik niet te mogen ontveinzen, dat de Regeering het haren plicht acht te verklaren, dat er inderdaad belang is bij het afdoen van genoemd wetsontwerp.

Het betreft hier toch eene zaak, die strekt ter voldoening aan eene internationale verplichting, die wij op ons genomen hebben krachtens de wet van 12 December 1892 (*Staatsblad* nº. 270). Tevens geldt het een gewichtig belang van onzen handel en industrie. Sedert bij de genoemde wet van December ll. het desbetreffend arrangement en slotprotocol zijn goedgekeurd, is de hoofdzaak zelve in beginsel reeds beslist; althans ik kan niet toegeven wat ik van den eersten geachten spreker meen verstaan te hebben, dat omtrent de internationale inschrijving van handels- en fabrieksmerken niet eene definitieve beslissing reeds is gevallen. Ten gevolge daarvan doet zich dan ook voortdurend het geval voor, dat reeds sedert geruimen tijd merken ter internationale inschrijving aan het bureau te Bern hier worden ontvangen, terwijl bij gebreke van eene regeling waarin dit wetsontwerp bestemd is te voorzien, wij niet in staat zijn daaraan het noodige gevolg te geven, waardoor inderdaad mogelijkerwijs bij die merken betrokken belangen van onze eigene nijverheid in gevaar kunnen worden gebracht. Daarom zou de Regeering prijsstellen op de afdoening van dit wetsontwerp.

De heer **van Kerkwijk**: De Minister van Justitie heeft op afdoening van dit wetsontwerp aangedrongen omdat er zoovele belangen bij zijn betrokken. Dat laatste stem ik gaarne toe. Nu heeft de Commissie van Rapporteurs bij monde van den heer Mees gezegd, dat zij al weken gedacht heeft over deze zaak. Daar hebben wij evenwel niets van gemerkt. En waarom is de Commissie van Rapporteurs er dan niet mede voor den draad gekomen, en waarom heeft zij niet gezegd dat wij den tijd niet moesten verknoeien, want dat belangrijke onderwerpen op regeling wachten. Sedert jaren wil in ons land de nijverheid aan den eenen kant de octrooien weder ingevoerd hebben, aan den anderen kant is men tegen de wederinvoering van octrooien. Deze zaak zullen wij moeten beslissen.

Welk nut heeft het of de Tweede Kamer beslist? Men heeft de Eerste Kamer niet onder den plak, en die zal voor de behandeling van dit wetsontwerp wel niet terugkomen.

En nu meen ik dat men over eene zoo gewichtige zaak als deze niet mag beslissen op een oogenblik dat niemand er eenige studie van heeft gemaakt, terwijl onze industrie er misschien jaren lang groote nadeelen van zal kunnen ondervinden. Daaraan doe ik niet mede, al zegt de Regeering tien keeren dat het onderwerp gewichtig is.

De **Voorzitter**: Ik doe opmerken dat het Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs over dit wetsontwerp dagteekent van den 13den Juni jl.

De heer **Mees**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Ik acht mij verplicht de Commissie van Rapporteurs te verdedigen tegen het verwijt van den heer van Kerkwijk. Door u, Mijnheer de Voorzitter, werd reeds opgemerkt dat het Eindverslag van den 13den Juni dateert. Ik kan er bijvoegen, dat de Commissie van Rapporteurs zich zooveel mogelijk gehaast heeft met het opmaken van het Verslag, voor zoover het zonder overhaasting kon gebeuren. Het was de Commissie van Rapporteurs toen reeds bekend, dat de Regeering prijsstelde op eene spoedige afdoening van dit ontwerp.

Tegen de Commissie kan dus niet het verwijt gemaakt worden dat de geachte afgevaardigde haar toevoegde.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *voorstel* van den Voorzitter om na afloop van de algemeene beraadslaging over de wetsontwerpen betreffende het kiesrecht in behandeling te nemen het wetsontwerp houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken wordt in stemming gebracht, en met 38 tegen 36 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Houten, Lambrechts, Mees, Land, van der Feltz, Roessingh, Levy, Pyttersen, van der Kaay, Hintzen, Plate, Zijlma, Kielstra, Conrad, T. Mackay, Huber, Harte, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), de Ras, van Karnebeek, Roijaards van den Ham, Travaglino, Michiels van Verduynen, Mutsaers, Pijnacker Hordijk, Smeenge, van Alphen, de Meijier, Zijp, Bool, Bevers, de Beaufort (Amsterdam), van Beuningen, Ferf, Hennequin, van der Borch van Verwolde, van Delden en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Kerdijk, Haffmans, Brantsen van de Zijp, de Kanter, Donner, Smit, Poelman, Keuchenius, Vrolik, Dobbelmann, Tydeman, Heldt, Seret, Cremer, de Ram, Gerritsen, van den Berch van Heemstede, Lieftinck, Smits van Oijen, van der Kun, Beelaerts van Blokland, Lucasse, van Löben Sels, Reekers, Bahlmann, Clercx, Veegens, Goeman Borgesius, van Vlijmen, Heemskerk, Hartogh, van Gijn, Rink, Goekoop, van Kerkwijk en Viruly Verbrugge.

Het *voorstel* des Voorzitters, om de wetsontwerpen tot verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893 (**178**), en de beide wetsontwerpen tot verhooging der Indische begrooting voor 1893 (**152** en **161**) te behandelen nà afloop der algemeene beraadslaging over de wetsontwerpen betreffende het kiesrecht, wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Na de

89ste VERGADERING. — 9 AUGUSTUS 1893.

27. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

discussie der laatste dagen zal het niemand verwonderen dat ik het woord voor de tweede maal vraag.

Alvorens evenwel tot eene beantwoording over te gaan van de sprekers, die meer bepaaldelijk mijne rede en mijn gedragslijn tot een onderwerp van debat hebben gemaakt, moet ik een enkel woord zeggen, naar aanleiding van hetgeen de Minister heeft gesproken.

Ik weet niet of hetgeen ik ga zeggen al of niet in overeenstemming is met hetgeen de Minister heeft gezegd, omdat bij den zachten toon waarop de Minister zijne rede uitsprak, de preciese uiting mij kan ontsnapt zijn.

Ik wensch op te merken dat ik, indien er nu een jeugdig commies-griffier werd benoemd, volstrekt niet zou aarzelen om ten aanzien van deze Vergadering de woorden te herhalen, door een staatsman uit de dagen, waarin hij deze betrekking aanvaardde, tot den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken gesproken.

Hier klopt ook nu het hart van het land. Ook bij het tegenwoordig kiesrecht zou ik bovendien durven zeggen: hier klopt het hart warm voor het geheele land, de vertegenwoordigde of niet-vertegenwoordigde klassen beide.

Van de invoering van het voorgestelde kiesrecht verwacht de Regeering voor de Kamer vermeerdering van macht, invloed, achting en vertrouwen.

Ik wensch en verwacht voor deze Kamer geen vermeerdering van *macht* en *invloed*. Ik geloof dat macht en invloed van deze tak van Vertegenwoordiging tegenwoordig groot genoeg zijn. Indien door een nieuw kiesrecht vermeerdering van macht en invloed voor deze tak van Vertegenwoordiging werd beoogd, dan zou ik dat streven afwijzen.

Achting en vertrouwen, Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat wij ons mogen verheugen in het bezit eener mate van achting en vertrouwen, die volstrekt niet minder groot is dan elders, die integendeel aanzienlijk grooter en hooger is dan in Amerika, Frankrijk en Duitschland.

Achting en vertrouwen; men kan er natuurlijk nooit te veel van hebben, en indien het nieuwe kiesrecht strekt om achting en vertrouwen te vermeerderen, ik zou het van harte toejuichen. Maar met al de sympathie die ik koester voor groote uitbreiding van kiesrecht, durf ik niet te voorzeggen er van verzekerd te zijn dat eene Vertegenwoordiging ook uit het door mij verdedigde nieuwe kiesrecht voortvloeiend aan achting en vertrouwen deze Kamer zal overtreffen.

In dit gedeelte van de rede des Ministers kwam ook het een en ander voor, waaruit ik den indruk kreeg, alsof door de invoering van een nieuw kiesrecht wordt verwacht eene wijziging van onze algemeene staatkunde in dien zin, dat men minder tegen vrijheidsbeperkingen zal opzien en minder zal huldigen het dusver — natuurlijk niet opgevat in overdreven maar in gezonden zin —, gehuldigde »*laisser faire*". Het maakte op mij den indruk alsof door de Regeering wordt beoogd in het vervolg een meer bemoeizieke en een minder vrijheidlievende staatkunde dan tot dusverre gold te volgen. Ofschoon ik gaarne de proef help nemen, zou ik het toch betreuren als dat het gevolg zou zijn van uitbreiding van kiesrecht.

Daar was ook een deel in 's Ministers rede, waarin de toestand hier te lande, — niet het kiesrecht, maar de algemeene toestand hier te lande — de vruchten der wetgeving werden vergeleken met den toestand elders en die vergelijking scheen mij, in 's Ministers rede, niet ten gunste van ons vaderland uit te vallen.

Ik voor mij wil wel zeggen, dat hier veel voor verbetering vatbaar is, maar ik moet toch ook verklaren, dat er aanzienlijke onderdeelen van wetgeving en Staatsbestuur zijn waarmede wij ons gerustelijk met onze naburen kunnen meten, en wij ons nog meer zullen kunnen meten wanneer de vruchtbare werkzaamheid van deze Kamer op financieel gebied wordt voortgezet.

Wanneer ik de vruchten, die onze arbeid, trots de bestrijding der radicalen en den lauwen steun van degenen, die in ons midden het nauwst aan de radicalen staan, op financieel gebied heeft opgeleverd, optel; wanneer ik daarbij voeg eene wet op het personeel, ingericht naar de beginselen die ten grondslag liggen aan onze overige financieele hervormingen, en dit alles bekroond denk door eene kiesrechtregeling — niet eene kiesrechtregeling, die aan eene kleine minderheid behaagt en door eene soort pressie van Regeeringswege wordt afgedwongen van eene kleine meerderheid, — maar eene die uit vrije overtuiging van de verschillende groepen van deze Kamer, gezind als zij is om het beginsel van art. 4, eerste lid, te aanvaarden, tot stand komt — dan geloof ik, dat dit Parlement gerust den toets der vergelijking zal kunnen doorstaan met elke vergadering, zoowel hier te lande als elders.

En nu hebben, naar het schijnt, velen bijna de kieswet uit het oog verloren om te gaan pluizen in de antecedenten van dezen spreker. Het is inderdaad een berg, dien men heeft moeten doorworstelen, indien men alle redevoeringen, alle tijdschriftartikelen enz. heeft nageplozen, en ik moet zeggen, ik bewonder het geduld van de heeren. Aan den anderen kant kan ik hun slechts toewenschen dat te eeniger tijd, hetgeen zij geschreven en gesproken hebben, het onderwerp van even zooveel belangstelling zal zijn.

Tot die antecedenten opklimmende, had men ook kunnen vinden in het gedenkboek van de Academische reunie van 1864, dat ik daarin heb geschreven eene spreuk voor de collectie van facsimilés van autographen, die aldus luidde:

»Fac tua, cunctaque quae functio justa requirit;
»Cetera omnia uni relinque Deo."

Nu zal men wel zeggen, dien tweeden regel zoudt gij nu niet kiezen. Dit erken ik, maar de eerste regel heeft inderdaad de gedragslijn van mijn leven bepaald. Men vertaalt de spreuk misschien het kortst door te zeggen: doe wel en zie niet om. Ik heb mij aan praatjes en plaatjes tot dusver niet gestoord en ben van plan bij de behandeling van dit ontwerp mij evenmin aan dergelijke zaken te storen en onbelemmerd door en onbekommerd om 't geen men zegt, te doen wat, naar mijn oordeel, het belang van het land en de Grondwet eischt. Wat beschouwt men als program, zoo men wil als beginsel, als kern van deze voordracht? Mijns inziens, is hoofdzaak art. 4, eerste lid, dat wil zeggen dat aan hem die zich en zijn gezin onderhoudt, het kiesrecht wordt verleend.

Ik zeg als programma en beginsel, en in dien gedachtengang heb ik ondersteld dat de Minister geen bezwaar zou hebben tegen de toevoeging, die ik vroeger aan die woorden had gedaan: » uit eigen middelen "; niet om die woorden als amendement in het wetsontwerp op te nemen, want zij kunnen mijns inziens evenmin als het geheele art. 4, eerste lid, een deel zijn van eene wet; zij bevatten slechts de algemeene, natuurlijk ietwat vage en voor modificatie vatbare formuleering van een program, van het beginsel dat den gedachtengang leidt, waarin men de wetsartikelen ontwerpt. Ik sta op dit punt naast den Minister evenzeer als in 1891. Dit beginsel te handhaven is mijn doel bij de behandeling van dit wetsontwerp, met de bijvoeging: uit eigen middelen, niet om daaraan cavillatiën te ontleenen, maar om de tegenstelling aan te wijzen met hen die hun leven onderhouden uit de middelen van anderen, dat wil zeggen: die uit de liefdadigheid putten. Dit is het algemeen kenmerk, en dat algemeene kenmerk niet te hebben vastgehouden, is de grief tegen het tweede lid van art. 4 van het wetsontwerp. In dit tweede lid is het begin van het verschil tusschen de Regeering en mij. Ik hoop dat eventueel bij de verdere behandeling van dit wetsontwerp en de artikelen moge blijken dat de Regeering evenals ik, als kern, als beginsel beschouwt de gedachte, nedergelegd in het eerste lid van art. 4, maar dat wij ten aanzien van de wijze, waarop men die gedachte realiseert, niet voor eene uitsluitende, allerminst voor eene niet in overeenstemming met de Grondwet geformuleerde redactie worden gesteld.

Het beginsel van het eerste lid van art. 4 te verdedigen is mijne taak evenzeer als te trachten dat beginsel zoodanig in wetsartikelen te doen formuleeren, dat het zoo na mogelijk wordt gerealiseerd.

Nu zegt men, dat ik ten onrechte de fictie van het tweede lid van art. 4 eene onredelijke en onaannemelijke

fictie heb genoemd, en men werpt mij tegen, dat ik haar zelf in de schets van 1877 heb geïntroduceerd.

In de schets van 1877 wordt voorgesteld het kiesrecht te verleenen aan ieder die in drie jaren geene bedeeling uit de openbare of kerkelijke kas heeft gehad, die een jaar woont in het kiesdistrict en het kiesrecht aanvraagt bij eigenhandig geschreven verzoek.

Dit heeft analogie met het voorstel van de Regeering, maar indien men mij als autoriteit oproept voor het beginsel der Regeering, waarom blijf ik dan niet evenzeer eene autoriteit, toen ik erkende, dat dit beginsel een goed geformuleerd principe is op een agitatie-program, maar niet voor toepassing als *wet* vatbaar is? Waarom houd ik op autoriteit te wezen bij de erkenning dat het artikel zooals het daar was geformuleerd voor de Grondwet niet bruikbaar was?

Ik heb dat ingezien toen uit de schets van 1877 het latere voorstel werd geboren. Dit heb ik niet ingezien onder omstandigheden die eenigszins doen vermoeden dat mijn oordeel niet geheel vrij was. Ik heb de schets later uitgewerkt tot een ontwerp, en daarbij amende honorable gedaan voor hetgeen ik in 1877 had ontworpen. Ik heb toen gezegd dat eene directe bewijsvoering als in de schets van 1877 werd gevolgd, niet mogelijk is, maar dat men moet volgen de indirecte bewijsvoering naar uitwendige kenmerken.

Nu kan ik niet inzien waarom men mij die inconsequentie, zoo men wil, maar van mijn standpunt die verbetering, zoo kwalijk neemt, en waarom zij die aan mijn oordeel hechten, meenen die verbetering niet te moeten overnemen.

Van het Regeeringsartikel kan hetzelfde gezegd worden als van mijne schets van 1877: het is een schoon program maar een onbruikbaar wetsartikel. Zij was bruikbaar als program en heeft als zoodanig ook dienst gedaan, maar zij was niet vatbaar voor toepassing in de practijk; in de practijk moet men procedeeren langs den weg van zichtbare kenmerken. Als zoodanig wordt dan ook in het voorstel van 1883 aangegeven het bewonen van een huis hetwelk in de personeele belasting is aangeslagen.

En mocht ik nog absolutie noodig hebben voor mijne dwaling in 1877, welnu, de beste absolutie is mij gegeven in de aantrekkelijkheid, die mijn eerste denkbeeld thans nog voor de Regeering en vele leden dezer Kamer blijkt te hebben. Indien mijn denkbeeld nu nog zooveel aantrekkelijks heeft, wat wonder, dat ik, alleen eene Nota tegenover het voorstel van den heer Heemskerk ontwerpende, toen voor den schoonen schijn van eenvoudigheid en juistheid ben bezweken.

Maar behalve die inwendige verandering bij mij persoonlijk, is er ook eene verandering in de uitwendige omstandigheden gekomen. In 1877 en in 1883 ontwierp ik een voorstel, vrij van eenigen grondwettigen band, want ik ontwierp eene wijziging in de Grondwet zelve.

Art. 80 van de Grondwet bindt ons nu aan eene bepaalde methode, aan de indirecte bewijsvoering door kenmerken. Dit in strekking zeer eenvoudig artikel schijnt nog al moeilijk te worden begrepen, maar dat komt omdat men reageert tegen de beslissing, in het eerste lid van art. 80 genomen.

De heer Goeman Borgesius heeft reeds, wellicht niet geheel volledig, maar met juistheid, art. 80 gekarakteriseerd. Ik wil met mijne eigen woorden nog eens herhalen wat luce clarius beslist is bij het eerste lid van het artikel.

Sedert geruimen tijd, zoolang over het kiesrecht werd gestreden, waren er tweeërlei opvattingen over de wijze waarop dit behoort te worden geregeld.

Ik zelf en zij die het met mij eens waren namen als stelsel aan, theoretisch is dit geloof ik een juist stelsel, dat men het kiesrecht behoort te verleenen, tenzij men aannemelijke redenen van uitsluiting vindt.

Dat is de theorie van het algemeen stemrecht.

Nu bestond er op dat punt principieel verschil bijv. tusschen mij en den heer Kappeyne, die zeide: »ik wil van het algemeen stemrecht noch in de lange noch in de korte kleeren, weten!" Daarmede bedoelde hij op den voorgrond te stellen, dat het kiesrecht is eene staatsrechtelijke functie, die alleen aan daartoe geschikten mocht worden opgedragen, niet individueel geschikter maar aan de volksklassen wier geschiktheid bleek.

Op dien bodem stond ook de heer Heemskerk, en de groote meerderheid der Vergadering in 1887. Bij de vraag of het kiesrecht in beginsel algemeen moet zijn en met uitsluitingen, of wel in beginsel niet algemeen, maar toe te kennen naar bij de wet vast te stellen kenteekenen, waren wij in de minderheid.

Ik heb toen met mijne vrienden getracht te bewerken dat de Grondwet deze quaestie niet zou decideeren, maar den wetgever in dat opzicht volkomen vrijheid zou laten — dat eenvoudig zou worden gezegd: alles, wat verder het kiesrecht betreft, wordt geregeld bij de wet. Dan ware de wetgever vrij geweest in het kiezen van een systeem, terwijl nu de Grondwet zelve een systeem heeft gekozen. Wij hebben de nederlaag geleden. Immers, in het eerste lid van art. 80 wordt het *attributief* systeem gehuldigd. Het bepaalt namelijk, dat bij de kiezers, naast eenige algemeene eigenschappen, moeten aanwezig zijn speciale kenteekenen, waarvan het bezit aanspraak geeft op het kiesrecht.

Men is echter — en dit is juist de reden, waarom ik en mijne geestverwanten zich er mede hebben kunnen vereenigen — niet belemmerd of gebonden aan bepaalde kenteekenen. In de keuze daarvan is men volkomen vrij, mits het slechts *bona fide* werkelijk kenteekenen van geschiktheid en welstand zijn. Waar de kenteekenen, waarnaar de grens later getrokken zou worden, geheel aan de appreciatie van den wetgever werden overgelaten, bestond er geen practische reden om ons tegen art. 80 te verzetten en door het af te stemmen de continuatie te steunen van een census, die, naar de plaatselijke omstandigheden, van f 20 tot f 160 beliep.

Maar, in ieder geval, heeft toch — dit is niet te ontkennen — de aanneming der 1ste alinea van art. 80, zooals die thans luidt, een practisch gevolg dat in deze discussie niet uit het oog mag worden verloren, wanneer men althans eene eerlijke uitvoering van de Grondwet wil. Het is, dat ten gevolge van dit artikel van het kiesrecht zijn uitgesloten menschen, die geen enkel bijzonder kenmerk van geschiktheid en welstand blijken te bezitten, ook wanneer men *bona fide* daarnaar zoekt, zij die, ook al zijn zij niet bedeeld, noch door hunne woning noch door bezit of capaciteit aan eenig kenmerk beantwoorden, die absoluut onbereikbaar zijn met kenmerken van welstand en geschiktheid, kunnen, ook al vallen zij niet onder de uitsluiting van het laatste lid van art. 80 der Grondwet, het kiesrecht niet erlangen.

Het practisch verschil tusschen ons, die in het kiesrecht niet kunnen uitsluiten de menschen, bij wie wij, *bona fide* zoekende, geene kenteekenen van geschiktheid en welstand kunnen vinden, en degenen die aan de Regeering hun bijval schenken, omdat zij eigenlijk met het grondwetsartikel geen vrede hebben, ligt hierin, dat door de laatsten allen, mits zij slechts niet officieel bedeeld zijn, worden toegelaten, en wij meenen dit doende tegen de Grondwet te handelen. De Grondwet bindt ons aan eene zekere methode. Daarom heb ik aan de voorstanders gezegd: indien gij het slechts voor uw geweten kunt verantwoorden om de schrijfproef kenmerk van geschiktheid en welstand beide te noemen, dan zijt gij over het grondwettig bezwaar heen.

Aan deze grondwettige quaestie hecht ik niet veel, maar zij bestaat, en wij, die de Grondwet willen eerbiedigen, zijn gehouden de methode van de Grondwet te volgen.

Het zakelijk verschil loopt — ik zeide het reeds — over de in- of de uitsluiting van hen, die geen kenmerk van welstand en evenmin in bedeeling kenmerk van onvermogen vertoonen. Voorts loopt het nog over twee punten, en ik geloof, dat het vruchtbaar voor de discussie kan zijn te wijzen op de punten, waarover wij zakelijk verschillen. Indien wij geen zakelijk verschil bleken te hebben, zouden wij het gemakkelijk moeten eens worden over de

formuleering. Het zakelijk verschil is vooreerst dat wij willen eene formuleering met attributieve kenmerken. Ten tweede, dat onder de kenmerken van onvermogen, die elk kenmerk van welstand neutraliseeren, door ons wordt gehandhaafd, de niet-betaling van belasting. Indien er aanslag is in de belasting, moet die aanslag ook voldaan worden.

De Regeering heeft zich daarover niet uitgelaten. Ik verlang ook niet van haar, dat zij zal aangeven, of zij, indien zij tegenover eene meerderheid stond, die dit beginsel aannam, hare voordracht wegens die aanneming zou willen opofferen.

Door het vasthouden aan dit beginsel wordt ook de techniek van dit wetsontwerp beheerscht, want in het laatste lid worden de uitsluitingen geregeld en onder die uitsluitingen wordt het niet-betalen van belasting slechts genoemd, indien hetzij die belasting zelve of het bezit van het object, waarnaar de belasting geheven wordt, een kenmerk uitmaakt als bedoeld in het eerste lid. Anders zou men, ware men niet door de techniek van de Grondwet gebonden, deze zaak in den vorm van eene uitsluiting kunnen introduceeren. Maar ik geloof, dat, wil men de Grondwet regelmatig ook in de techniek van de kieswet ten uitvoer leggen, men dan het betalen van belasting tot een kenmerk moet maken.

En dan komen wij ten derden op een verschil, waarin alle redeneeringen, die men over de toelating van burgers tot het kiesrecht in deze Vergadering heeft bijgebracht, zich keeren ten onzen gunste en tegen de Regeering en de voorstanders van het wetsontwerp, namelijk, dat wij voorstellen, dat allen, die krachtens belasting kiezer worden, aan de schrijfproef niet behoeven te worden onderworpen. En nu is het zeker van het standpunt van hen, die zoo min mogelijk burgers, ten aanzien van wie geen bepaalde reden van uitsluiting kan worden opgegeven, tot het kiesrecht willen toelaten, een groot voordeel, dat men — daargelaten of het couloir-stelsel, de presentielijst, in het algemeen de wijze van uitoefening van het stemrecht, eenig bezwaar zal in den weg leggen aan het stemmen van volkomen analphabeten — een aantal kiezers binnenbrengt, die door het Regeeringsvoorstel worden uitgesloten, namelijk degenen, die òf niet kunnen òf niet willen voldoen aan de schrijfproef òf wien het te rechter tijd aan de belangstelling ontbreekt, om de aanvraag in te dienen.

Hoeveel dat getal zal zijn is onmogelijk te ramen. Wij staan hier voor een volmaakt onbekende, maar wij weten zeker dat het een betrekkelijk groot aantal zijn moet die òf het schrijven niet gekend hebben in voldoende mate om de schrijfproef te ondergaan, òf, indien zij het gekend hebben, het hebben verleerd. Het is met het oog daarop dat ik de uiting gebruikte dat het niet zeker is dat ons kiesrecht, zooals wij het in ons nog niet vastgesteld maar toch geredigeerd amendement hebben ontworpen, wat de getalsterkte betreft, dat van de Regeering niet zal overtreffen.

Onbillijk is die uitsluiting ook. De Regeering komt er aan te gemoet op eene wijze, die, dunkt mij, in beginsel de goedkeuring van de voorstanders kwalijk kan ondervinden, want de Regeering ontheft van de schrijfproef hen die nu reeds kiezer zijn. Maar deze hebben die ontheffing het minst noodig, tenzij het juist is om de eigenschap waarover de Minister van Binnenlandsche Zaken sprak en waarvoor hij verklaarde geen respect te hebben, namelijk den onwil der hoogere klassen om de proef af te leggen. Uit het oogpunt van gelijk recht, zegt de Minister, moeten zij zich evengoed aan de schrijfproef onderwerpen. Toch dispenseert de Regeering de bestaande kiezers; het beginsel van gelijkheid kan niet meer door haar worden ingeroepen.

En aan wie zal de schrijfproef bezwaren in den weg leggen? Juist aan die kiezers uit de lagere volksklasse, die door de verlaging der eischen in dit wetsontwerp tot het kiesrecht worden geroepen. Voor dezen juist zal het eene hardheid hebben. En ook uit het oogpunt van algemeen Staatsbelang. De Minister heeft een aardig gebruik gemaakt van het voorbeeld van Jan Dop en zijne dochter. Maar ik neem aan dat Jan Dop ook een zoon heeft en dat hij, ten einde de bovenmenschelijke poging om op zijn 60ste jaar schrijven te leeren aan zijn zoon te besparen, dien zoon goed onderwijs heeft gegeven. Wie is nu de geschikste kiezer? Jan Dop of zijn zoon? Dit wetsontwerp zal niet te gemoet komen aan de lotgenooten van Jan Dop voor zoover zij niet reeds thans op de kiezerslijsten staan.

Bij de invoering zal het wetsontwerp, indien het onveranderd blijft, zeer onbillijk werken, en door uitsluiting van hen die behoorlijken graad van welstand hebben doch de schrijfkunst niet onderhielden het bewijs leveren, dat men aan de schrijfschool hooger waarde hecht dan aan de levensschool.

Op die drie punten van verschil komt het aan. Men zou als vraagpunten van stellig recht kunnen aangeven, op de wijze als geschied is bij de behandeling onzer wetboeken:

1°. wil men de schrijfproef ter uitsluiting van hen die onwillig zijn of niet in staat aan de eischen daaromtrent te beantwoorden, voor zoover zij nu nog geen kiezer zijn?

2°. Wil men van het niet betalen van belasting eene reden maken om het kiesrecht te onthouden?

3°. Wil men hun, die geen kenteeken van geschiktheid of welstand bezitten, bij wie zoodanig kenteeken niet is te vinden, het kiesrecht verleenen?

Ik hoor de vraag of alleen degenen die belasting betalen van de schrijfproef vrij zijn. Wij zullen zoo ver mogelijk gaan om, waar kenteekenen te vinden zijn, daarin ook te zien kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand beide. Uit het amendement zal men zien dat deze verbetering niet uitsluitend werkt ten behoeve van hen die belasting betalen.

De Minister heeft een woord gebezigd dat ik het best hier kan opnemen, namelijk: een kenteeken behoeft niet te zijn een uiterlijk waarneembaar kenteeken. Dat is mirabolant! Ik zie daarin eene *contradictio in terminis*: een kenteeken dat niet uiterlijk waar te nemen is houdt op een kenteeken te zijn. De Minister toont hier te veel respect voor zijn voorganger Heemskerk. Deze heeft eens, toen men het beginsel van eigen onderhoud in de wet wilde formuleeren, dit beginsel een kenteeken genoemd; maar in dezelfde zinsnede die voorgelezen werd noemde hij het later een vereischte. Nu de heer Heemskerk in eene phrase eener improvisatie dit beginsel een kenteeken noemde, nu buigt zich de Minister voor zoo groot een autoriteit. Niet zeer consequent; op andere plaatsen, waar het onderwerpen geldt, waaromtrent de heer Heemskerk *deliberante animo* eene bepaalde toelichting geeft, heet het: aan die toelichting van den Minister Heemskerk hebben wij ons niet te storen!

In hetzelfde gedeelte van 's Ministers rede komen nog andere beweringen voor, die, naar mijn oordeel, zeer voor tegenspraak vatbaar zijn. Zoo sprak de Minister over de bevolkingsregisters op eene wijze die mij zeggen doet: een van ons òf de Minister van Binnenlandsche Zaken òf ik verstaat niets van de quaestie. Onder deze omstandigheden wil ik de zaak nog eens nagaan. Ik kan in het bevolkingsregister niets anders zien dan aanteekeningen betreffende de personen en hunne woonplaats, die het openbaar gezag volledig moet houden.

Daarentegen zegt de Minister, dat het voorkomen op het bevolkingsregister bewijst, dat iemand eene woning heeft. Dat het om die reden bruikbaar kan zijn als een kenmerk van welstand, is voor mij gloed-nieuw. Immers, wanneer iemand uit zijne woning wordt gezet, wordt hij toch niet van het bevolkingsregister afgevoerd. Hij behoudt zijne woonplaats, ook al is hij dakloos. Iemand, die onder den blooten hemel slaapt wordt niet afgevoerd van het bevolkingsregister. Zoo is de voorstelling dien ik er van heb. Ik wil het nu laten rusten. Indien de Minister meent dat het bevolkingsregister iets beteekent, omdat het bezit eener woning daardoor zou blijken, en indien deze uiting een voorlooper is van eene substitutie van den eisch van bezit eener woning in de plaats van het voorkomen op het bevolkingsregister, dan is dit een gelukkig kenteeken van

eenige wijziging van 's Ministers denkbeelden. Wanneer de Minister eventueel deze wijziging in zijn voorstel zal hebben gebracht, zal de vraag zijn, of het bezit eener woning in elk geval een bewijs van welstand is en niets van de qualiteit der woning moet bepaald worden. Dit is echter eene zaak van latere zorg.

In het algemeen was ik het niet eens met hetgeen de Minister over de kenmerken zeide, maar ik verheug mij over den geest welke er in doorstraalde. De Minister heeft toch gezegd, dat hij meende, ook door het omzetten van het 2de lid van art. 4, aan het grondwettig bezwaar te gemoet te kunnen komen. Op het oogenblik ben ik wel nog eenigszins sceptisch of het grondwettig bezwaar op deze wijze wordt opgeheven, maar indien de Minister begint te gevoelen, dat er bezwaren tegen de oorspronkelijke voordracht zijn, dan is dat iets dat mij hoop geeft. Ik mag mij er over verheugen, wanneer de Minister begint in te zien dat er bezwaren zijn, die door eene andere redactie zouden kunnen worden weggenomen.

Ook de Minister heeft zich beroepen op eene uiting van mij van 1891, vroeger door den heer Gerritsen voorgelezen, waarin ik mij volkomen homogeen verklaard heb met den Minister van Binnenlandsche Zaken op het gebied van het kiesrecht. Die uiting kan geen andere beteekenis hebben, dan dat de Minister en ik het eens waren over de formule, thans te vinden in art. 4, 1ste lid.

Ik begrijp niet, hoe daaruit zoude kunnen worden afgeleid, dat ik ook zoude moeten ondersteunen elke uitwerking, die de Minister zoude gelieven te geven aan dat beginsel, en dat ik geenerlei critiek zoude mogen uitoefenen op de wijze waarop dat beginsel hier is uitgewerkt. Dat ik, met terzijdestelling van eigen oordeel, den Minister zoude moeten volgen in de wijze van uitwerken, gaat te ver.

De Minister heeft die woorden voorgelezen in een ander verband dan de heer Gerritsen. De Minister beoogde uit zijne aanhaling af te leiden, dat zijn standpunt volkomen door de Kamer was begrepen.

Maar de Minister zal ook opgemerkt hebben dat de eerste woorden in zijn mond op eene wijze werden begroet in deze Vergadering, alsof ook hij zich hier op die plaats wilde beroepen in denzelfden geest als de heer Gerritsen.

En nu was het waarlijk niet onbekend, ook voor den Minister niet, op welke wijze ik uitvoering wenschte te geven aan de bepaling van de Grondwet.

Toen art. 80 was vastgesteld werd door den Minister Heemskerk een ontwerp gegeven van een provisioneel kiesrecht, provisioneel in dien zin, dat het later door een andere bij de wet zou worden vervangen. Toen is door mij en anderen voorgesteld het amendement-van der Feltz. Dat amendement had niet alleen de eigenschap dat het eene ruimere regeling gaf aan het onderwerp, maar naar de bedoeling van de voorstellers had het ook nog eene andere beteekenis. De voorstellers stelden zich voor, wat ook volkomen bewaarheid is, dat wanneer men het kiesrecht binnen zoo enge grenzen verleende als de heer Heemskerk voorstelde, de agitatie zou gecontinueerd worden, en het was de bedoeling van de voorstellers om een kiesrecht, onmiddellijk aansluitende aan de Grondwet, te geven, dat gedurende eene zekere periode de quaestie van het kiesrecht deed op den achtergrond komen voor de quaestie van de belastingen.

In de toelichting van dat voorstel — ik kan met gerustheid verzekeren dat die toelichting met zorg is ontworpen, en ik weet ook dat zij buiten de Kamer de aandacht heeft getrokken — in die toelichting vindt men het volgende: »Onder de werking van deze vier gronden van toekenning van kiesrecht in onderling verband, zal geene klasse van ingezetenen voorbijgegaan worden, welke in welstand en geschiktheid gelijkstaat met hen, die volgens het voorstel der Regeering kiezers zullen worden. De in het amendement voorgestelde regeling zal dientengevolge de grondslag van het kiesrecht kunnen blijven, totdat eene hervorming van het belastingstelsel nauwkeuriger gegevens oplevert, om het meer welvarend deel der werklieden te onderscheiden van dat deel van hen, hetwelk tot het proletariaat nadert. Daarentegen zal de aanneming van het voorstel der Regeering door zijne onregelmatige werking en ongerechtvaardigde uitsluitingen er slechts toe kunnen leiden de agitatie op dat gebied te verlevendigen en dadelijk eene nieuwe kieswet te doen eischen."

De gedachtengang van de voorstellers was, dat, wanneer men op die wijze als wij het deden aan eene kleine betaling in de belasting en enkele andere kenmerken, in het amendement genoemd, het kiesrecht verbond, dan de verdere verbetering op het gebied van het kiesrecht zou kunnen wachten totdat eene hervorming van het belastingstelsel nauwkeuriger gegevens oplevert, *om het meer welvarende deel der werklieden te onderscheiden van dat deel van hen, hetwelk het proletariaat nadert.*

Daarop zijn — en dat is de werking naar buiten door mij bedoeld — de heer Kerdijk en anderen in Burgerplicht in Amsterdam dadelijk gaan adresseeren, dat *met* die toelichting het amendement niet mocht worden aangenomen.

Nu is er een lid in de Vergadering wien ik niet zou herinneren dat zijn naam onder dat stuk als mede-onderteekenaar staat, zoo hij niet behoorde tot de napluizers van mijn antecedenten; het is de heer Goeman Borgesius.

Ik maak den geachten spreker daarvan geen verwijt, dat hij nu niet meer op dat standpunt staat, maar hij moet ook niet zoo in allerlei zaken van mij gaan napluizen.

Hetzelfde lid haalde van mij aan eene uiting van den 18den Maart 1887, waarin het woord »spaarbankboekje" maar even genoemd wordt, om het denkbeeld, daarin een kenmerk te zoeken, te doen verwerpen. Ik zou hierop niet terugkomen, wanneer aan die aanhaling niet eene geheel verkeerde strekking was gegeven. Het zou van mijn standpunt onverdedigbaar zijn, indien ik het bewijs van eenig roerend bezit niet als grondslag van kiesbevoegdheid aannam. Maar in welk verband sprak ik daarover met den Minister Heemskerk?

De Minister Heemskerk had eene rede gehouden, waarvan de strekking niet heel duidelijk was, maar die in het overzicht van het *Handelsblad* in dier voege werd teruggegeven, dat de Minister aan een werkman, die geregeld in het onderhoud van zich en zijn gezin voorziet, geen voldoenden maatschappelijken welstand toekent, tenzij hij zich eenig kapitaal heeft weten te verschaffen.

Toen vroeg ik aan den Minister: is dat uwe bedoeling? De phrase, die aanleiding geeft tot bedenking, is daar, waar gij spreekt over post- en spaarbankboekjes.

Iets later — ik heb zoo veel geschreven, dat ik zelf niet alles wat ter zake dienende is, kan terugvinden — in 1888, na de verkiezingen, toen er eene periode was, waarin men niet wist welken weg het zou opgaan met de formatie van een Ministerie, had ik weder mijn standpunt duidelijk geformuleerd. Het kon zijn dat de Minister Heemskerk wilde aanblijven, ook dat Mackay aanvaardde, maar ook dat deze afwees en Heemskerk niet aanbleef, en aan de liberale partij werd opgedragen de Regeering te aanvaarden. Voor die mogelijkheid, in die onderstelling schreef ik ten aanzien van het kiesrecht in de *Vragen des Tijds* het volgende:

» Het voorloopig kiesreglement moet door eene definitieve kieswet worden vervangen. Deze tot stand te brengen, zij het hoofdpunt van haar program.

»In bijzonderheden te treden over dit onderwerp zou voorbarig en aanmatigend zijn. Slechts zij opgemerkt dat met eene nieuwe regeling van het kiesrecht, nieuwe bepalingen omtrent de grenzen van de belastbaarheid der woningen gepaard moeten gaan. Het beginsel, dat eene eerste categorie van kiezers is te ontleenen aan hunne hoedanigheid van hoofdbewoner van een belastingschuldig huis, zal wel blijken voor goed eene plaats in ons staatsrecht te hebben veroverd, en de strijd over het kiesrecht zal zich dan voortaan oplossen in de vragen, waar de grens dier belastingschuldigheid liggen zal, en welke categorieën van kiezers naast de categorie der huurwaarde-kiezers zullen worden geschapen."

Men ziet, ik ben met den Minister volkomen homogeen in het program later door hem aangenomen: » de definitieve

kieswet hoofdpunt van het liberale program". Het is alleen door het optreden van het Ministerie-Mackay vier jaren uitgesteld. Vandaar dat ik mij in 1891 met den Minister homogeen kon verklaren. Maar in mijn gedachtengang sloot zich daaraan eene nieuwe regeling van de belastbaarheid van de woningen; ik stelde mij voor dat, zoodra men deze zaak op de basis van de Grondwet wilde regelen — en niet op de verworpen theoretische basis van het algemeen kiesrecht — men er toe komen moest, om opnieuw na te gaan in hoeverre ons fiscaal recht de kenmerken oplevert, die art. 80 voor het kiesrecht wil verkrijgen.

Een woord naar aanleiding van de rede van den heer Gerritsen.

Deze heeft mij de eer aangedaan mij te noemen de leider der beweging tegen dit wetsontwerp. In de eerste plaats moet ik zeggen dat ik geen leider ben van eene beweging *tegen* dit wetsontwerp; wanneer de Regeering slechts als hoofdbeginsel beschouwt alin. 1 van art. 4, dan zullen wij het wel eens worden. Als zij alin. 2 van dat artikel als zoodanig aanmerkt, dan accepteer ik de qualificatie van den heer Gerritsen, dan zie ik niet in dat de wet tot stand zal kunnen komen.

Maar die geachte spreker heeft mij en degenen die met mij op dat standpunt staan verweten, dat wij opkomen tegen hetgeen als een band uit de verkiezingen van 1891 zou voortgevloeid zijn.

Ook de Minister plaatst zich meer of min op dat standpunt.

Indien wij het beginsel van art. 4, alin. 1, aanvaarden en werkelijk geven een kiesrecht naar attributieve kenmerken, voor zooveel die *bona fide* te vinden zijn, voeren wij dan niet uit wat in 1891 het programma was, niet van alle liberalen, maar van de vooruitstrevenden onder de liberalen?

Indien de liberalen verbonden waren *dit ontwerp* aan te nemen, zou ik den heer Gerritsen deze vraag willen doen: Gij en de uwen hebt u desniettemin en niettegenstaande dat program van de liberalen, candidaturen gezocht tegenover de liberalen . . . .

De heer **Gerritsen**: Wij wilden aan de uitbreiding van kiesrecht de prioriteit geven.

De heer **van Houten**: Mijnheer de Voorzitter! Bij interruptie wordt gezegd dat die candidaturen geen andere beteekenis hadden, dan alleen dat men prioriteit aan de kieswetzaken wilde geven. Dan is op dit oogenblik, nu die quaestie afgedaan is, het heele verschil tusschen liberalen en radicalen verdwenen. Het was dan alleen een verschil voor de eerste jaren.

De heer **Gerritsen**: Dat zal afhangen van de houding der Liberale Unie en der liberale partij.

De heer **van Houten**: Ik zie ook dat er onder de liberalen zijn die nu geen verschil meer met de radicalen hebben. Dit is een verschijnsel waarop ik ten slotte wil wijzen.

De heer Gerritsen gedraagt zich hier als ministerieel; er is volmaakte aaneensluiting tusschen hem en een deel der liberalen aan deze zijde gezeten.

Het schijnt dat nu is gelukt wat bij de financieele wetten niet gelukt is.

Daar hebben de zoogenaamde radicalen getracht verdeeldheid in onze rangen te zaaien en naar men zegt, zou het aan de afwezigheid van den heer Kerdijk te danken zijn dat de beweging tegen de vermogensbelasting niet gelukt is. Nous avons profité de son absence om die wet te krijgen. Ook bij de behandeling der bedrijfsbelasting heeft men getracht verdeeldheid te zaaien en hebben de heeren, die nu zoo tegen deze Vergadering het verwijt slingeren van onmacht en van niets te doen voor de niet-vertegenwoordigde klassen, de heeren Gerritsen, Pyttersen, met meen ik den heer Poelman, gestemd tegen de bedrijfsbelasting.

Eene stem: En de heer van Houten.

De heer **van Houten**: Ik heb niet gestemd tegen de bedrijfsbelasting!

Het is aan de radicalen niet gelukt ons te splitsen; ik hoop dat hen dit ook bij deze wet niet zal gelukken en dat de liberalen allen zullen vasthouden: dat de kern, het beginsel van de voordracht slechts ligt in het eerste lid van art. 4.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vroeg alleen het woord om u in bedenking te geven, wel voor heden de vergadering, maar niet de algemeene beschouwingen over de kieswet te sluiten. Het eerste zal toch moeten gebeuren, omdat na sluiting van de algemeene beschouwingen onmiddellijk aan de beurt zijn de wetsontwerpen, door u zoo straks ter behandeling voorgesteld onmiddellijk na de sluiting van de algemeene beraadslagingen over de kieswet, waartoe op dit moment noch de Ministers noch de leden der Kamer bereid zijn. Maar het tweede, sluiting van de algemeene beschouwingen over het aanhangig wetsontwerp, zou te bejammeren zijn; immers, gij zult mij toegeven, Mijnheer de Voorzitter, dat deze materie nog niet is uitgeput, en dat de zaak te belangrijk is om te worden gesmoord, hetgeen toch tegen uw zin feitelijk het geval zou wezen.

Dat op dit moment geene sprekers meer zijn ingeschreven of zich opdoen is geenszins het gevolg hiervan, dat niemand meer verlangt te spreken, of dat er niets meer over de zaak te zeggen valt, maar van iets anders. Wij hebben zoo pas twee zeer belangrijke redevoeringen gehoord, eene van den Minister en eene van den man, die in de laatste dagen bij deze discussie de wrijfpaal is geweest voor allen, die, zonder dit wetsontwerp ex professo te kunnen of te durven verdedigen, zich toch gaarne indirect ten voordeele daarvan wenschten uit te laten. Is het nu niet zeer natuurlijk, dat een aantal leden wat zij van den Minister en van den heer van Houten hebben vernomen, eens willen overdenken, alvorens hunne overtuiging nader te vestigen en die nadere overtuiging aan de Kamer te onderwerpen. En zou het dan behoorlijk en doelmatig zijn indien wij van dit oogenblik, van dit aarzelen of die omzichtigheid gebruik of, als het ware, misbruik maakten, om deze algemeene beraadslagingen ontijdiglijk aan een einde te helpen?

Ik wil wel gelooven dat daardoor, strikt genomen, zou opgevolgd worden ons Reglement van Orde; maar gij zult de eerste zijn, Mijnheer de Voorzitter, om toe te geven, dat wij, aan die consideratie ons houdende, ons al te zeer slaven van dat Reglement zouden toonen. En dat kan toch door niemand gewenscht worden.

Uit dien hoofde geef ik u in overweging, wèl de vergadering voor heden, maar niet de algemeene beschouwingen over de kieswet te sluiten.

De **Voorzitter**: Op het eerste gedeelte van de vraag van den heer Rutgers van Rozenburg wensch ik te antwoorden, dat, *voor het geval de algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp mocht gesloten worden*, ik alle vrijheid zal vinden om aan de Vergadering voor te stellen met de andere wetsontwerpen, die aan de orde moeten komen, eerst morgen aan te vangen; maar dat ik geene vrijheid vind met het voorstel van den geachten afgevaardigde mede te gaan, daar het nog geen drie uur is.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mag ik dan het voorstel aan de Vergadering doen, de algemeene beschouwingen over de kieswet, op de gronden zooeven door mij ontwikkeld, uit te stellen tot morgen ochtend elf uur?

Het *voorstel* van den heer Rutgers van Rozenburg wordt in stemming gebracht en met 43 tegen 36 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Bylandt, van Gijn, Smeenge, van Alphen, de Meijier, Bool, Bevers, de Beaufort (Amsterdam), Viruly Verbrugge, van Delden, van Houten, Mees, Borret, Brantsen van de Zijp, Houwing, Roessingh, Levy, Smit, van der Kaay, Hintzen, Conrad, T. Mackay, Huber, Harte, Kolkman, Dobbelmann, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Tydeman, de Ras, van Karnebeek, Roijaards van den Ham, Travaglino, Walter, Ruys van Beerenbroek, van der Kun, Beelaerts van Blokland, Michiels van Verduynen, Reekers, A. van Dedem, Guyot, Æ. Mackay, Rutgers van Rozenburg en Mutsaers.

Tegen hebben gestemd de heeren Hartogh, Rink, Goekoop, Zijp, van Kerkwijk, Ferf, Hennequin, van der Borch van Verwolde, Kerdijk, Land, van der Feltz, Donner, Poelman, Keuchenius, Pyttersen, Plate, Vrolik, Zijlma, Kielstra, Heldt, Seret, Cremer, Gerritsen, Schepel, Lieftinck, Lucasse, van Löben Sels, Schimmelpenninck van der Oye, van de Velde, Farncombe Sanders, Pijnacker Hordijk, Veegens, Goeman Borgesius, van Vlijmen, Heemskerk en de Voorzitter.

De beraadslaging wordt mitsdien verdaagd en de vergadering gescheiden.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Rutgers van Rozenburg*, voorkomende op bladz. 1676, kol. 2, reg. 10 v. o., staat: mitsdien; lees: »misschien".

In de rede van den heer *Gerritsen*, voorkomende op:

bladz. 1774, kol. 1, reg. 22 v. b., staat: 1849; lees: »1848";

aldaar, kol. 2, reg. 3 v. b., staat: in; lees: »van";

aldaar, reg. 35 v. b., staat: bepalen; lees: »behalen";

aldaar, reg. 39 v. b., staat: kon; lees: »kan";

aldaar, reg. 30 v. o., staat: gezien; lees: »zien";

bladz. 1775, kol. 1, reg. 5 v. b., staat: Op; lees: »Bij";

aldaar, kol. 2, reg. 31 v. b., staat: van maatschappelijken; lees: »van geschiktheid of van maatschappelijken";

bladz. 1776, kol. 1, reg. 1 v. o., staat: kiesrechtteeit; lees: »kiezersteelt";

aldaar, kol. 2, reg. 21 v. o., staat: persoon; lees: »provisor";

aldaar, reg. 10 v. o., staat: hen; lees: »hem".

Op bladz. 1780, kol. 2, vervallen de regels 2 en 3 v. b.;

aldaar, reg. 4 v. b., staat: v. o.; lees: »v. b.".

90ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 10 AUGUSTUS 1893

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een adres; 3°. kaarten en drukwerken. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten. — Vergadering met gesloten deuren. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs over wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten de heeren:

de Beaufort, Clercx, Mutsaers, Smeenge, van de Velde, Kielstra, Levy, Land, Zijp, Haffmans, van Löben Sels, Bool, van Houten, van der Borch van Verwolde, Goekoop, Conrad, van Karkwijk, Ferf, van Bylandt, Keuchenius, Borret, Mees, van Velzen, Schimmelpenninck van der Oye, van Alphen, Schepel, Travaglino, van Beuningen, van Gijn, van der Feltz, Poelman, Gerritsen, van Berckel, Schaepman, van der Kaay, de Meijier, Smit, Vrolik, Heldt, Guyot, van der Schrieck, Pyttersen, Houwing, Smits van Oijen, Seret, Lucasse, Viruly Verbrugge, Walter, Rink, van Delden, Hennequin, Roessingh, Dobbelmann, Lambrechts, Hartogh, Tydeman, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, Cremer, van den Berch van Heemstede, Pijnacker Hordijk, Beelaerts van Blokland, Michiels van Verduynen, Zijlma, W. de Beaufort, Bahlmann, Bevers, Hintzen, Æ. Mackay, Huber, van Vlijmen, G. van Dedem, de Kanter, Heemskerk, T. Mackay, Veegens, Harte, A. van Dedem, van der Kun, Farncombe Sanders, van Karnebeek, de Ras, Lieftinck, d'Ansembourg, Kolkman en Vermeulen,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Financiën, van Oorlog en van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Brantsen van de Zijp en Valette dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de tweede door ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een adres van G. J. de Waard en andere ingezetenen der gemeente Assen, houdende verzoek tot afschaffing van de wet op het plakzegel.

Dit adres zal worden verzonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. namens het Ministerie van Marine, afdeeling Hydrographie, de Indische zeekaarten: Oostkust Celebes, blad I; Eilanden en vaarwaters beoosten Java, blad II; Borneo Zuid-oostkust—Straat Laoet; Hydrographische berichten n°. 1 en 2, 1893.

Deze kaarten en drukwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (**57**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Bedrieg ik mij niet, dan is thans het wederzijdsch standpunt onmiskenbaar afgebakend.

Het standpunt dat de Minister als dat van de Regeering ons heeft doen kennen, dat uitmaakt den grondslag en het uitgangspunt der wetsontwerpen thans in beraadslaging, is: geschiktheid zij regel, ongeschiktheid moet blijken.

Het kiesrecht moet zijn het gemeene recht. Bij de toekenning en de uitsluiting van het kiesrecht behoort men uit te gaan van een rechtsbeginsel.

Ik aanvaard dit standpunt dankbaar, want sedert 1885 heb ik naar mijn beste weten alle pogingen gedaan om dit rechtsbeginsel ingang te doen vinden. Geheel anders, en ik aarzel niet te zeggen een lijnrecht tegenovergesteld standpunt is dat, hetwelk wordt ingenomen door den geachten leider en woordvoerder der oppositie, dien wij gisteren hebben gehoord na de rede van den Minister, den heer van Houten. Eene oppositie die ik geen oogenblik heb opgehouden te noemen, al behoor ik er zelf niet toe, eene loyale oppositie.

De heer van Houten had tegen het standpunt, door de Regeering ingenomen, naar gebleken is in zijne redevoering van gisteren en in zijne daaraan voorafgaande redevoering, twee bedenkingen.

De eerste bedenking was deze: Naar zijne meening — zoo zeide hij — staat het uitgangspunt der Regeering bij deze wetsontwerpen op den bodem van het algemeen stemrecht. Immers volgens hem, is de theoretische basis van het algemeen stemrecht deze: » ieder is kiezer die niet is uitgesloten ".

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet de grondstelling van den heer van Houten ontkennen. De vooronderstelling van het algemeen stemrecht is deze, dat dat recht is *aangeboren*. Wil men daaromtrent een onverdacht getuigenis, welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik beroep mij op dat van Proudhon, in deze materie toch zeker wel competent. Hij zegt het navolgende:

» En démocratie le droit électoral est inhérent à la qualité d'homme et de citoyen, comme le droit de propriété, le droit d'hériter, le droit de tester, le droit de travailler, le droit d'ester et de revendiquer en justice, le droit de

s'associer, le droit d'acheter et de vendre, le droit de bâtir, comme celui de se marier et d'avoir des enfants." (*De la capacité politique des classes ouvrières*, bladz. 213.)

Mij dunkt, duidelijker kan niet worden uitgedrukt dat de veronderstelling van algemeen stemrecht is een *aangeboren recht.*

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, zoodanige veronderstelling wordt door deze wetsontwerpen niet verwezenlijkt, en kan door deze wetsontwerpen niet verwezenlijkt worden. Naar deze wetsontwerpen is de toekenning van het kiesrecht eene functie — eene functie door den Staat toegekend naar rechtsbeginselen, en niet naar willekeur.

Derhalve, Mijnheer de Voorzitter, heeft de tegenwerping van den heer van Houten — eene tegenwerping gericht tegen het uitgangspunt van deze wetsontwerpen — haren feitelijken grondslag niet.

Eene tweede tegenwerping van den heer van Houten was deze: »Al zou ik *willen* aanvaarden het uitgangspunt van de Regeering, ik zou dat niet *kunnen.* Immers de Grondwet is *attributief* ten aanzien der kenteekenen van welstand en geschiktheid."

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, de Grondwet wil welstands-kenteekenen (over die van geschiktheid spreek ik evenmin als de heer van Houten). Derhalve is de Grondwet dan ook *attributief*, maar welstand, het voorzien in eigen onderhoud — waarop de heer van Houten den klemtoon legt — laat duizenden schakeeringen toe. In eigen onderhoud voorziet de millionair, voorziet de hoogstaangeslagene. Maar in eigen onderhoud voorziet tevens degeen, die rondkomt — krap rondkomt, schamel rondkomt — maar *rondkomt.*

Zeggende derhalve, gelijk de heer van Houten deed, de Grondwet is *attributief*, zegt hij eene algemeenheid en dus niets. Op den heer van Houten rust de plicht om den inhoud te bepalen van hetgeen hij te recht noemt het attribuut, in de Grondwet voorgeschreven; met andere woorden, de heer van Houten behoort aan te geven, wat hij verstaat onder welstand, onder het voorzien in eigen onderhoud, welk laatste met welstand, ook volgens hem, gelijkstaat. Dit doet de Regeering door te zeggen: in eigen onderhoud voorziet degene, die gedurende één jaar niet bedeeld is. Dit mag niet, zegt de heer van Houten, en ik zeg het ook, maar de motieven, waarom wij beiden dit zeggen, verschillen. Ik zeg: het rondkomen is mij volkomen voldoende, maar er moet een vermoeden zijn, dat dit rondkomen eene ware werkelijkheid is, en dit vermoeden moet uitgedrukt zijn *in een regel*, die mij tot waarborg strekt, dat die allergeringste mate van zelfstandigheid, die in het enkel rondkomen gelegen is, met groote mate van waarschijnlijkheid inderdaad mag worden aangenomen. Ik heb niets tegen de allerlaagste grensbepaling van de Regeering, maar ik wensch dat er zij een vermoeden, waaruit blijkt dat die allerlaagste grensbepaling dan ook waarlijk en werkelijk wordt in het oog gehouden. Mijns inziens is dit de meening van de Grondwet en heb ik meermalen getracht het te betoogen — een betoog ook thans door de Regeering onverzwakt. Wanneer de Grondwet de allerlaagste grensbepaling, de niet-bedeeling gedurende één jaar, voldoende had geacht, dan zou in alin. 3 en in alin. 1 van art. 80 der Grondwet hetzelfde zijn gezegd. Dit mag niet worden ondersteld, dus moet er ter naleving van alin. 1 van art. 80 zijn *een regel*, een plus, eene toevoeging, waaruit kan worden afgeleid — zijdelings, indirect, zoo gij wilt — dat in werkelijkheid de allerlaagste grensbepaling metterdaad in het oog is gehouden.

Dit is de aanmerking, die ik heb op de formuleering van de Regeering. Gansch anders evenwel luidt de aanmerking die de heer van Houten daarop heeft. De heer van Houten zegt: onvermogenden, die niet bedeeld zijn, wil ik uitsluiten; ik eisch een bezit, een klein bezit, maar een bezit waarvoor tot type strekken kan — maar ook niet meer dan tot type, want over de zaak in concreto spreek ik thans niet — bijv. de f 50 van het spaarbankboekje. Wij hebben het uit den mond van den heer van Houten gehoord: armoede plus stembiljet is vergif.

Wij hebben ook gehoord: de vijfde stand moet niet *zijn* en niet *blijven*, met toespeling op het bekende woord van den abt Sieyès.

Welnu, dit is het zeer principieele verschil tegenover het stelsel van de Regeering, en dat principieel verschil moet bij deze gelegenheid uitgevochten worden. Ik wensch den heer van Houten te vragen: welken grond hebt gij voor de meening, die gij in twee redevoeringen ontwikkeld hebt? Wanneer ik daarop een antwoord vraag, dan wensch ik hem te zeggen, dat ik niet zoek naar antecedenten, — die zijn mij op dit punt onverschillig — maar ik wensch te hooren zakelijke gronden. *Waarom* moet het stemrecht worden vastgeklonken aan bezit, al is het ook klein? Dit is de thesis. Nu meen ik van u te mogen verwachten en ook te mogen vergen, dat gij die thesis waar maakt.

Daartoe hebben wij in de eerste plaats gehoord, belastingbetaling is zoo noodig.

Ik vraag, *waarom* is belastingbetaling zoo noodig? Ik vat, Mijnheer de President, dat de heer van Houten hen straft, die niet *willen* betalen, maar wat doet de heer van Houten met hen, die in de belasting niet zijn aangeslagen? Hebben die personen opgehouden Staatsburgers te zijn? Dragen zij niet bij in de indirecte belastingen? Dienen zij niet? En wanneer zij goed genoeg zijn om te dienen, waarom zijn zij dan niet goed genoeg om te stemmen? Of houden wij in onzen modernen Staat, evenals onder het régime van Napoleon, er een chair à canon op na?

Mijnheer de Voorzitter, al meer en meer wint de overtuiging veld, dat belastingbetalen niet is een criterium voor het Staatsburgerschap.

In mijne eerste rede heb ik er reeds op gewezen en de Minister heeft het gisteren nog nader doen uitkomen, dat men in Engeland den band tusschen stemrecht en belastingbetaling op dit oogenblik losmaakt.

Dit nu is niet een toevallig verschijnsel, maar het gevolg van eene theorie, die ééne lijn volgt, die aanvangt met J. S. Mill in zijn *Representative Government* en eindigt met een van de grootste economisten van Engeland, Sidgwick, die pas zijn *Elements of politics* heeft uitgegeven en daarin zijn meening omtrent het kiesrecht in deze woorden resumeert: In allen gevalle ben ik van meening, dat de blijvende uitsluiting van eene klasse volwassenen, in het bezit van haar geestvermogens en zich zelf onderhoudend, op den enkelen grond van armoede, van het aandeel in het toezicht over wetgeving, dat het vertegenwoordigend stelsel bedoelt te geven aan alle burgers, is hatelijk en moeilijk te verdedigen." Ch. XX, § 4, bladz. 368.

En soortgelijke stemmen hoort men — niet van den eersten den besten uit Duitschland — maar van Delbrück, leerling en evenknie van Ranke. Hij zegt het volgende: » Unter allen Leistungen, die der Bürger dem Staate und dem Allgemeinwohl darbringt, als Beamter oder als Soldat, als Gelehrter oder Dichter, als Prediger oder Arzt, als Gemeinderath oder Abgeordneter, ist die Steuerleistung die ethischwerthloseste und äusserlichtste". Preuss. Jahrbücher, Mei 1893, bladz. 380.

Mij dunkt dus dat de stelling: belasting betalen is noodig als grond voor het kiesrecht, wel eenigermate nader had moeten worden aangevuld.

Eene tweede stelling was: een klein bezit, dat den bezitter onderscheidt van het proletariaat, van den vijfden stand, is dan toch noodig. Dit was de grondtoon van de rede die wij vóór eenige dagen van den heer van Houten hoorden. Hier zijn de bedenkingen legio. Mijne eerste is, dat het criterium door den geachten afgevaardigde op den voorgrond gesteld het gros der arbeiders die van zegge 8 tot 12 à 13 gulden in de week verdienen, eenvoudig voor het hoofd stoot. Ook de fatsoenlijke, oppassende werkman kan krap-aan rondkomen; hij kan de beide einden aan elkander binden, maar overleggen, sparen, in het bezit *blijven* vooral, gelijk de heer van Houten wenscht, kan hij niet. Ja, hij kan wellicht tijdelijk eenige guldens bijeen hebben voor den kwaden dag, voor achterstallige huur, maar het *blijvend* bezit is voor hem onmogelijk. Hij kan het

hoofd boven water houden voor zich en zijn gezin, maar meer dan dit kan hij niet.

Welnu, zoodanige arbeiders — en zij maken het gros uit — hebben *recht* op het kiesrecht, en hun geschiedt *onrecht* als het hun onthouden wordt. Zij hebben er recht op mede gehoord te worden bij de bespreking der algemeene belangen; zij hebben er recht op zich een onderdeel te gevoelen van het groot geheel, en niet langer te midden van onze maatschappij het bewustzijn om te dragen van uitgestootenen, uitgeslotenen, verworpelingen te zijn. Die arbeiders worden door het criterium van den heer van Houten voor het hoofd gestooten.

Neen, zegt de heer van Houten, zoodanige arbeider behoort tot het proletariaat, tot den vijfden stand, indien hij niet spaart; zijn recht is eene zedelijke aanspraak, die hij verbeurt door zijn onvermogen: school, schutterij, geneesmiddelen, recht heeft hij voor niet, *pro Deo.*

Mijnheer de Voorzitter! Gansch die voorstelling verwerp ik van het begin tot het einde. Die indeeling in standen is volmaakt willekeurig. Waarom is de heer van Houten blijven staan bij vijf, en heeft hij er nog niet een genomen die de *zesde* zoude kunnen heeten?

Politieke rechten zijn méér dan zedelijke aanspraken; het zijn publiekrechtelijke aanspraken. En al waren zij uitsluitend en alleen zedelijke aanspraken, welnu, dan is het onzedelijk, zedelijke aanspraken niet te doen gelden.

Wie rond komt, is geen proletariër; ook niet wanneer hij accidenteel niet is opgewassen tegen ziekte, wanneer hij pro Deo recht aanvraagt of zijne kinderen zendt naar de school voor onvermogenden.

Ik beroep mij hier op eene verklaring, die op mijn verzoek tot mij gekomen is van het bestuur van het genootschap: »Liefdadigheid naar Vermogen", en die mijns inziens beter dan het uitgangspunt van den heer van Houten doet zien, hoe het met de werklieden gesteld is. Zij luidt als volgt: »In beleefd antwoord op uwe vraag van 20 Juli jl. of aangenomen mag worden dat de werkman te Amsterdam, die van f 9 tot f 12 wekelijks verdient, *als regel* zich buiten bedeeling houdt, kunnen wij berichten, dat zulks zeer zeker het geval is.

»Dat in bijzondere gevallen van buitengewoon langdurige werkeloosheid of ziekte, waardoor de verdienste ophoudt, door enkelen onze hulp wel eens wordt ingeroepen, ligt voor de hand; als regel echter helpt de werkman zich zelf door beleening of borgen, wanneer hij tijdelijk buiten verdienste is." (w.g.) Amsterdam 25 Juli 1893 Bestuurderen enz. v. L. n. V.

Mij dunkt, dat een werkman, die beantwoordt aan het type, dat hier is geschetst door menschen van eene zoo groote ervaring als het bestuur van genoemd genootschap, niet in de *laatste*, maar in de *eerste* plaats in aanmerking komt voor de toekenning van het kiesrecht. Doch de heer van Houten heeft ook eene wijsgeerige reden, al is men, haar hoorende, geneigd te vragen: ou donc la philosophie va-t-elle se nicher? Hij wenscht de bedoelde klassen voor corruptie te bewaren. Wij moeten er voor zorgen, dat zij niet in verzoeking worden gebracht om munt te slaan uit de stembiljetten.

Deze opvatting en onderstelling gaat uit van eene levensbeschouwing die de mijne niet is. Ik erken daarin den leerling en volgeling van Schopenhauer met diens bittere wereldverachting; maar wat ik te vergeefs er in gezocht heb, is: dat men in rekening brengt den machtigen factor, die in onze maatschappij, ook in de onderste lagen, leeft: plichtsbesef en plichtsbetrachting.

Wat ik er in heb gezien is dit, dat die beschouwing uitloopt op hetgeen reeds door den Minister gisteren is vermeld, op den état-gendarme, die zoo krachtig wordt bepleit in zijn laatste werk door Taine: pour gouverner et museler la bête humaine.

Welnu, de grondgedachte waarvan die beschuldiging uitgaat wijs ik af voor mijn volk, en die flétrissure aanvaard ik niet.

Ik stel den heer van Houten voor dit dilemma: van tweeën een, òf gij acht de omkoopbaarheid — waarbij ik dan denk aan een lokaas dat niet altijd in geld behoeft te bestaan — òf gij acht de omkoopbaarheid eigen aan de menschelijke natuur, iets algemeen menschelijks, en er was in uwe rede iets dat dit deed vermoeden, want gij spraakt ook van de rechterlijke macht. Wanneer dit het geval is, welnu dan doet de algemeenheid van het verwijt het verwijt zelf te niet. Of zoudt gij meenen dat wij, kiezers en gekozenen, altemet engelen zijn, dat wij boven algemeen menschelijke motieven — en dat zegt het eerste lid van het dilemma — zijn verheven?

Of heeft naar uwe meening de omkooping een minder fraai aanzien wanneer zij banaler, vulgairder, meer voor het grijpen is, dan wanneer zij is elegant, gedistingeerd, in een Zondagspakje gestoken?

Of wel — en dit is het tweede lid van het dilemma — gij, die een zedemeester zijt, acht ons, kiezers en gekozenen, brave Hendrikken, en gij bewaart uwe gramschap en uwe roede voor het volk waaraan thans het kiesrecht zal worden toegedeeld.

Welnu, in die tweede onderstelling, dan is de beschuldiging ongeoorloofd en wijs ik haar af als valsch.

Zeer zeker zoo min als er eene wet bestaat of gemaakt kan worden die tegen wetsontduiking bestand is, zoo min kan er een kiesstelsel uitgedacht worden dat bestand is tegen corruptie, mits men daarbij niet altijd aan geld denkt.

Maar wat volgt daaruit? Eenvoudig dit, dat òf het stelsel dat de heer van Houten wil substitueeren op grond van de mogelijkheid van corruptie aan dat hetwelk door de Regeering ons aangeboden wordt, zelf even welnig of even veel bestand is tegen dat verwijt, òf hij het verwijt moet laten varen. Maar de heer van Houten heeft meer koorden op zijn boog, naar ons gebleken is. Hij heeft ons vervaard gemaakt met de mogelijkheid dat het kiesrecht zal worden de sleutel tot de gemeentekas, en dus ook tot de Rijkskas.

Hier staan wij op bekend terrein, want datzelfde is reeds gezegd in het Haagsche adres, waarin men het volgende lezen kan: »Onder algemeen kiesrecht" — zoo waarschuwen die Haagsche heeren — »zal het begeerde langs volkomen wettigen weg te verkrijgen zijn, door eenvoudige wijziging der belasting- of van andere wetten".

Derhalve — wie zou het gedacht hebben — homogeniteit op dat punt tusschen het adres der Haagsche heeren en den heer van Houten! Maar door die homogeniteit te vermelden heeft men den heer van Houten nog niet beantwoord. Mijn antwoord omtrent dit punt is dit: gij straft onschuldigen; gij straft verkeerd.

Wilt gij mij toelaten u de ware schuldigen aan te wijzen, vergun mij dan u kennis te doen dragen van een kort citaat, afkomstig *van een kiezer.* Die kiezer zegt het volgende: »Bijaldien aan de waarheid in de wereld de zege beschoren is, zal er een tijd komen, waarin het eigendom eene andere gestalte dragen zal als thans; waarin de maatschappij het vermeende recht des eigenaars, om van de goederen dezer wereld zooveel hem lust bijeen te schrapen even zoo min meer erkennen zal als het recht van den oud-Romeinschen vader over dood en leven zijner kinderen, als het veeterecht en den straatroof der ridders, als het strandrecht der middeleeuwen. Het privaat-eigendom en het erfrecht zullen naar mijne meening steeds blijven bestaan; edoch men moest zeer geringen dunk hebben van de bekwaamheid onzer financiekunst, indien het haar niet gelukken mocht, in den vorm van progressieve inkomsten — successie-, weelde- en andere belastingen, — op het privaat-eigendom een druk te oefenen, die zijne bovenmatige opeenhooping op enkele punten voorkomt."

En wie meent gij nu dat zich aldus heeft uitgelaten? Meent gij wellicht dat dit afkomstig is van Marx, van iemand uit de school van Lasalle? Neen, Mijne Heeren, dat is afkomstig van een man, over wiens verscheiden gansch Duitschland rouw draagt: van den Göttinger hoogleeraar Rudolf von Ihering, en te vinden in het eerste deel van zijn *Zweck im Recht*, bladz. 519.

Zie nu waartoe de heer van Houten komt met zijne vrees. De leerlingen straft hij, maar de meesters — en

dat zijn zij die kiezers vormen — laat hij ongemoeid. Maar mijne hoofdbedenking tegen hetgeen de heer van Houten aanvoerde en het stelsel dat hij aanbeval, is gericht tegen de leer: kiesrecht zij verbonden aan het bezit — laat het zijn een klein bezit, waarover ik steeds spreek — en die hoofdbedenking luidt: uwe leer is valsch in zich zelf.

Zoowel de heer van Houten als de heer Beelaerts heeft zich beijverd om bij hun stelsel Thorbecke in te lijven.

Welnu ik acht het eene eereschuld van de liberale partij om die beschuldiging van Thorbecke af te wijzen.

Nooit is deze ontrouw geworden aan zijne leuze: *bekwaamheid* moet kiesrecht geven, niet *bezit*. En bekwaamheid vatte hij niet op in den zin van klassieke vorming, gelijk die bekroond wordt door promotie, maar in den zin van politieke rijpheid, dat kan ik uit de stukken aantoonen.

Ik wijs daartoe op de *Bijdragen* die Thorbecke schreef tot de grondwetsherziening, waar ik op bladz. 42 het volgende lees:

»De gevorderde schatplichtigheid, iets hooger of iets lager, brengt niet dan een hoogst onzeker vermoeden van het bestaan der noodige verstandsontwikkeling en onafhankelijkheid mede, zoodat de Grondwet daar, waar meer dan vermoeden aanwezig is, het kiesrecht behoort toe te kennen *zonder* eene voorwaarde, van welke die eigenschappen in geen geval afhankelijk zijn. Dit heeft plaats bij de gepromoveerden, wier verkregen maatschappelijke stand hunne volkomen geschiktheid waarborgt tot uitoefening van een recht, dat aan een kleinen winkelier of werkbaas zonder eenigen waarborg wordt geschonken, kiesrecht der zoogenaamde capacité's wordt evenzeer geëischt door het aangenomen beginsel zelf, dat niet allen roept, maar slechts onderstelde bekwaamheid, als tot verbetering der onredelijke fictie, dat geld politische rijpheid aanwijze. Hoe talrijker, althans geruimen tijd nog, onder hen, die hun titel van de betaling der gevorderde som ontleenen, kiezers zullen zijn zonder begrip, zonder wil en burgerzin, des te ijveriger dient de wet hen te zoeken, welke de betrekking van den burger tot den Staat kennen en weten te waardeeren. Van dezen zijn de gepromoveerden slechts ééne klasse; allen, die proeve van eenige bekwaamheid hebben gegeven, zooveel zij door de wet duidelijk kunnen worden omschreven, hebben gelijke aanspraak; en wellicht zou de Grondwet eene algemeene volmacht tot opneming van zoodanige klassen aan de wet kunnen geven, met het oog echter op de vraag, of het Bestuur, door de benoeming tot administratieve ambten, uitdeeler van politische bevoegdheid mag worden."

Ik meen alzoo dat bekwaamheid, volgens den meester, is de grond, de wortel van het kiesrecht, maar ik ben er niet zeker van of in de rede van den heer van Houten dat woord *bekwaamheid* zelfs wel eenmaal is genoemd.

Dat zelfde stelsel van bekwaamheid, van politieke rijpheid en staatsburgerschap als grond voor kiesrecht heeft Thorbecke bepleit in het bekende opstel waarin de vraag voorkomt: Wat heeft bezit met stemrecht te doen?

De heer **Beelaerts van Blokland**: Bekwaamheid is iets anders dan het naschrijven van een formulier.

De heer **Levy**: Ik spreek over het beginsel, niet over de uitwerking. — Ook aan dat opstel, Mijnheer de Voorzitter, is in den loop der rede van den heer van Houten onrecht gedaan.

Ik begrijp dat de heer van Houten er prijs op stelt Thorbecke bij zijn stelsel te annexeeren. Wat Thorbecke echter betoogde is gemakkelijk na te gaan, indien men lezen kan en lezen wil. Wat Thorbecke zeggen wilde is dit: Een zeker bezit als eisch is niet onredelijk, mits mogelijk ware, hetgeen niet mogelijk is, namelijk opeenhooping van kapitaal te vermijden en voor richtige verdeeling te zorgen. Kunt gij die mogelijk maken, alzoo de voorwaarden voor bezitsverkrijging algemeen maken, aan ieder toebedeelen, dan, in dat geval, kunt gij bezit als eisch van kiesbevoegdheid stellen, zoo niet, dan blijft de vraag: wat heeft stemrecht met bezit te doen?

Men mag derhalve het bezit als kiesrechtseisch allerminst stellen onder het patronaat van Thorbecke. Met de Regeering wensch ik het kiesrecht vastgeknoopt te zien aan het onderhoud, aan de zelfstandigheid, laat het zijn tot de laagste grens, maar de band tusschen kiesrecht en bezit, in welken vorm die ook gelegd worde, wijs ik af. Dit verband is voor mij een primum falsum; het is voor mij de loochening van het beginsel, dat het zelfstandig staatsburgerschap, hoe klein, hoe schamel die zelfstandigheid ook zij, grond en wortel van het kiesrecht is. Het bedoelde en door mij gewraakte verband is, naar mijne meening niet staande te houden dan door de logenachtige aantijging, dat de kleine lieden, die men proletariërs heeft genoemd en vijfden stand, dat die kleine lieden toch slecht zijn en wij daarentegen zoo boven alle bedenking braaf. Dit bestreden verband zaait verbittering en wekt vervreemding, want niet slechts scheidt het en onderscheidt het den eenen burger van den anderen, maar de lijn van demarcatie die men daarvoor heeft aangewezen, die lijn is van het allerlaagste allooi. Ik wijs dus het kenteeken, dat ons in de plaats geboden wordt voor dat der Regeering, af, en ik zoek naar een kenteeken, dat waarlijk uitdrukt die geringe mate van zelfstandigheid die ook, naar mijne meening, naar de Grondwet veroorloofd is. Doch ik voeg er bij: gij speelt hoog spel met uw bezit te maken tot voorwaarde van volgerechtigdheid. Wij hebben reeds thans hooren spreken van een vijfden stand, die niets is en die niets blijven moet. Ik zou willen zeggen: zie toe, dat men zich niet gerechtigd acht na deze oorlogsverklaring zich te stellen op voet van tegenweer en zijt gij dan zoo volkomen zeker, dat gij in zoodanigen strijd, waarvoor de Hemel ons vaderland behoeden moge, de sterkste zijn zult? Laat mij u herinneren aan eene uitspraak van een man dien Groen heeft genoemd »een schrijver aan wien ik onder mijne liefste auteurs een eersten rang toeken" (zie *Ongeloof en Revolutie*, bladz. 439 noot) ik bedoel Alexis de Tocqueville. Hij zelf geeft van zijn hoofdwerk: *La démocratie en Amérique*, Introduction, bladz. 7, de navolgende samenvatting:

» Le développement graduel de l'égalité des conditions est donc un fait providentiel, il en a les principaux caractères: il est universel, il est durable, il échappe chaque jour à la puissance humaine; tous les événements comme tous les hommes, servent à son développement.

Serait-il sage de croire qu'un mouvement social qui vient de si loin, pourra être susprendre par les efforts d'une génération? Pense-t-on qu'après avoir détruit la féodalité et vaincu les Rois, la démarche reculera devant les bourgeois et les riches? S'arrêtera-t-elle maintenant qu'elle est devenue si forte, ses adversaires si faibles?"

Mij dunkt, dat zijn vragen die de moeite der overdenking ruimschoots waardig zijn. In het algemeen, en daarom wensch ik te eindigen, vergunne men mij eene opmerking aan het adres van hen die zoo angstvallig zoeken naar waarborgen tegen misbruik van het stemrecht door ons volk, en die opmerking is deze: de beste waarborg tegen machtsmisbruik van een volk is gelegen in dat volk zelf.

Men zegt: elke natie heeft de Regeering die zij verdient; naar mijne meening, Mijnheer de Voorzitter, kon met evenveel, zoo niet met meer recht, die regel worden omgekeerd. Wanneer wij ons bevlijtigen *buiten* deze raadzaal met alle ons ten dienste staande middelen licht te verspreiden en *in* deze raadzaal aan de maatschappelijke nooden, aan dat groote, dat breede maatschappelijke vraagstuk, dat in zoovelerlei uitingen zich vertoont en zoo velerlei voorziening eischt, wanneer wij, zeg ik, daaraan al onze aandacht wijden, wanneer wij daarbij rechtvaardigheid aan den eenen kant en volkomen oprechte, hartelijke sympathie met de minbedeelden aan den anderen kant tot richtsnoer nemen, dan is het mijne innige overtuiging, dat het ons niet berouwen zal ietwat idealistisch te zijn met betrekking tot het Nederlandsche volk, want dan zullen wij in toepassing hebben gebracht de les die voorkomt in het politieke testament, in de *Narede* van Thorbecke, dan zullen wij in toepassing hebben gebracht tegenover de ons

90ste VERGADERING. — 10 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

pas geopenbaarde staatsleer van den heer van Houten, de les van Thorbecke: Het ideaal, niemand onzer heeft het in de hand, maar waarheen stuurt hij, die het niet heeft in het oog?

De heer **van Karnebeek**: Gisteren ving de geachte afgevaardigde uit Groningen zijne rede aan met de opmerking dat het niemand zou verwonderen dat hij na al hetgeen van hem was gezegd, behoefte gevoelde om daarop te repliceeren.

Wat mij aangaat, het zal niemand verwonderen, dat ik mij de quaestie van de al of niet grondwettigheid van deze voorstellen bijzonder aantrek. En inderdaad, ik sta daarin niet alleen.

Uit de gevoerde beraadslagingen blijkt, dunkt mij, dat het oordeel over het wetsontwerp in de eerste plaats beheerscht wordt door de quaestie der grondwettigheid. Dat is ook zeer natuurlijk. De Kamer heeft als deel van de Wetgevende Macht in de eerste plaats te onderzoeken in hoeverre de haar aangeboden voorstellen met de Grondwet zijn overeen te brengen.

Nu hebben de eerste juridische autoriteiten in de Kamer als om strijd de ongrondwettigheid van dit wetsvoorstel betoogd. Daarentegen hebben verschillende sprekers het niet bestaan van strijd met de Grondwet willen afleiden uit verschillende uitspraken tijdens de discussie over de grondwetsherziening van onderscheidene kanten gedaan.

De geachte afgevaardigde uit Alkmaar, de heer van der Kaay, heeft reeds te recht de waarde aan zulke argumenten te hechten, tot hare ware beteekenis teruggebracht.

Slechts één spreker, indien ik mij niet bedrieg, heeft beproefd een juridisch betoog te leveren ten bewijze van de grondwettigheid van het voorstel. Dat was namelijk de geachte afgevaardigde uit Arnhem, de heer Rink.

Volgens den heer Mees is hij daarin echter niet geslaagd, en dit ben ik met den heer Mees eens.

Nu heb ik mij gisteren gespitst op hetgeen door den Minister zou worden in het midden gebracht ten bewijze der grondwettigheid en wederlegging van de argumenten hier gebezigd om de ongrondwettigheid aan te toonen.

Indien ik wel geluisterd heb dan komt het betoog van den Minister hoofdzakelijk neder op deze stelling, dat de Grondwet den wetgever geheele vrijheid heeft willen laten, behalve tot het invoeren van algemeen stemrecht. Dit algemeen stemrecht wordt dan ook niet door dit wetsontwerp voorgesteld, derhalve is het grondwettig.

Diezelfde redeneering is door den heer Rink gevoerd. Ik veroorloof mij dit punt uit zijne redeneering te releveeren, waar zij strekte tot wederlegging van hetgeen waarop ik speciaal de aandacht had gevestigd, om de ongrondwettigheid van het voorstel aan te toonen.

De heer Rink zeide:

» Wat betreft de bewering, dat hier thans algemeen stemrecht zou worden voorgesteld, daaromtrent heerscht, bedrieg ik mij niet, begripsverwarring. Wanneer een dergelijke term als algemeen stemrecht in het debat gebruikt wordt, dient men het eerst ééns te zijn over de beteekenis welke men er aan hecht en hier dient dus allereerst gevraagd te worden wat men onder zoodanig algemeen kiesrecht verstaat? Ik meen dan dat onder dien term een kiesrecht behoort verstaan te worden, dat niet gebonden is aan, niet afhankelijk is van kenteekenen, welke dan ook; maar *dat algemeene* kiesrecht heeft de Grondwet willen uitsluiten niet alleen, maar ook werkelijk uitgesloten, want zij heeft het kiesrecht in art. 80 afhankelijk gesteld van kenteekenen."

Wat is er van die redeneering aan? Ik geloof dat niemand zal ontkennen dat ook volgens het algemeen spraakgebruik in het Duitsche Rijk algemeen kiesrecht bestaat. En toch, ook in het Duitsche Rijk zijn van het kiesrecht uitgesloten de bedeelden zoodat uitsluiting der bedeelden op zich zelf nog niet de beteekenis heeft van uitsluiting van het algemeen stemrecht.

Indien dit waar is — en het is, mijns inziens, waar — en indien het tevens waar is, dat onze Grondwet de invoering van algemeen kiesrecht onmogelijk heeft willen maken, — en ik ben dit laatste volkomen met den Minister eens — dan moet het ook waar wezen dat de Grondwet voor het toekennen der kiesbevoegdheid nog iets anders wil dan de enkele omstandigheid van niet te behooren tot de bedeelden, daar dezen toch in ieder geval reeds uitdrukkelijk zijn buitengesloten. Dan moet het ook waar zijn, dat de Grondwet, behalve het niet bedeeld zijn, nog andere kenteekenen van geschiktheid en welstand in den kiezer eischt, en dan kan het niet bedeeld zijn geen dienst doen als het teeken van welstand, door de Grondwet geëischt.

Maar — zeggen de Minister en de heer Rink — er worden in het wetsontwerp inderdaad nog andere kenteekenen gesteld, één van geschiktheid, bestaande in de kennis van lezen en schrijven, benevens één van welstand, blijkende uit het voorzien in eigen onderhoud en in dat van zijn gezin.

Mijnheer de Voorzitter! Is dit inderdaad zoo? Ik vraag: is het waarlijk nog noodig aan te toonen, dat het niet zoo is; — dat het wel zoo in het ontwerp geschreven staat, maar alleen — zooals bij eene vroegere gelegenheid door mij gezegd werd —, bij wijze van een tooneeldécors, dat voor het fond der zaak geschoven wordt?

Waarnaar toch zal, indien dit wetsontwerp wordt aangenomen, worden gevraagd, als iemand zich voor het erlangen van kiesrecht aanmeldt?

Zal zijne aanvrage tot plaatsing op de kiezerslijst getoetst worden aan het feit of de candidaat kan lezen en schrijven en aan het feit of hij voorziet in eigen onderhoud en in dat van zijn gezin? Volstrekt niet, maar alleen aan het feit of hij het formulier kan invullen, dat dienen moet voor de aanvrage om kiesbevoegdheid, en dit is geheel iets anders dan de kennis van lezen en schrijven. Bovendien, alleen aan het feit of de candidaat voorkomt op een van de lijsten der bedeelden door instellingen van weldadigheid of gemeentebesturen; ook dit is wederom geheel iets anders dan het voorzien in eigen onderhoud en dat van zijn gezin.

Eindelijk nog zal de aanvrage getoetst worden aan het voorkomen van den naam van den candidaat op het bevolkingsregister.

Ziedaar dus de drie kenteekenen die inderdaad gesteld worden.

Dat nu het niet bedeeld zijn absoluut wegvalt als dienst kunnende doen voor het door de Grondwet geëischt kenteeken van welstand, heb ik zooeven reeds aangetoond.

Maar hoe staat het in dat opzicht met het voorkomen op het bevolkingsregister, een nieuw kenteeken, dat bij de laatste editie van dit wetsontwerp daarin is gekomen? Tot mijne verbazing heeft de Minister gister het in allen ernst voorgesteld als een kenteeken van welstand.

Reeds door den heer van Houten is een ernstige twijfel daaromtrent geopperd. Ik heb den sedert verloopen tijd benuttigd om de zaak nog eens na te gaan en ik ben van mijn indruk van verbazing niet teruggekomen. In art. 2 van het Koninklijk besluit, dat in laatste instantie deze materie regelt, vind ik dat in die registers ingeschreven worden allen die in eenige gemeente werkelijke woonplaats hebben, in eenig huis of vaartuig, en verder vind ik in ditzelfde artikel dat allen, die op het tijdstip der laatste volkstelling in Nederland vertoefden, worden ingeschreven daar waar zij verklaard hebben tehuis te behooren, tenzij blijkt, dat zij in andere gemeenten werkelijke woonplaats hebben erlangd. Als ik mij nu niet bedrieg, dan omvatten die twee bepalingen de gansche bevolking in Nederland op het oogenblik dat eene volkstelling plaats heeft, en worden dus op dat oogenblik althans allen, die zich binnen de Nederlandsche grenzen bevinden, behalve reizende vreemdelingen, ingeschreven op de bevolkingsregisters.

Verder wordt in art. 4 van het Koninklijk besluit bepaald, waar ingeschreven worden zij, die, hoewel niet duurzaam, het grootste gedeelte van het jaar in eene gemeente verblijf houden, en in art. 5: waar worden ingeschreven zij, die gewoon zijn in twee of meer gemeenten

voor onbepaalden tijd te vertoeven, waar zij worden ingeschreven, die een reizend beroep uitoefenen, waar zij worden ingeschreven, die nergens geacht kunnen worden tehuis te behooren.

Deze laatsten worden ingeschreven voor den tijd van drie maanden op de verblijfregisters, na afloop van welken tijd zij worden geclasseerd òf als vertrekkende uit de gemeente, òf als daar definitief verblijvende en ingeschreven in de bevolkingsregisters.

Nu zegt men: gij moet onderscheid maken tusschen de bevolkingsregisters en de verblijfregisters.

In art. 30 vindt men wat die verblijfregisters eigenlijk zijn en daarin staat, dat zij bestemd zijn om in te schrijven de personen, die elders werkelijk wonen, maar tijdelijk in de gemeente verblijven. Het ingeschreven zijn op een verblijfregister brengt dus mede, dat men elders woont, maar tijdelijk in de gemeente verblijft, en daaruit volgt dus, dat ook zij die in de verblijfregisters ingeschreven worden, tevens elders op het bevolkingsregister eener andere gemeente, als daar wonende, voorkomen.

Vat men die bepalingen samen en gaat men hare toepassing na op de personen, die na eene volkstelling in de termen vallen om ingeschreven te worden op de bevolkingsregisters; houdt men in het oog, dat steeds volgens de boven aangetoonde regels te hunnen opzichte gehandeld wordt, dan kan er niet de minste twijfel bestaan, dat alle personen, die in Nederland verblijven, behalve de reizende vreemdelingen, in de bevolkingsregisters van eenige gemeente worden ingeschreven of althans behooren te worden ingeschreven.

Dus zullen zij, die wonen in het kleinste hokje, in de geringste slaapstede en zelfs in een asyl voor daklozen, ja, zelfs zij die den nacht onder den blooten hemel doorbrengen, volgens de beschreven regels, voorkomen op een bevolkingsregister.

En dat mag niemand verwonderen; dat moet zoo, dat behoort zoo, want de registers dienen, volgens het stelsel dat er aan ten grondslag ligt, om eene lijst te geven van de gansche bevolking.

Kan dat ingeschreven zijn, dat voorkomen op de bevolkingsregisters dan inderdaad dienen als een kenteeken van welstand? Ik zou eigenlijk verschooning willen vragen aan de Vergadering, dat ik haar heb moeten ophouden met eene beschouwing over eene bewering, die mij voorkomt zoo weinig steekhoudend — ik zou bijna zeggen zoo beuzelachtig — te zijn, maar dit is niet mijne schuld, maar die van hen, die dit argument willen doen gelden om de grondwettigheid van dit wetsvoorstel te redden.

Wèl heeft men inderdaad dit voorkomen op de bevolkingsregisters eenige dagen geleden mogen noemen een strohalm, waarop het stelsel van het wetsontwerp, wat de grondwettigheid betreft, rust.

De **Voorzitter**: Indien de heer van Karnebeek aan een rustpunt in zijne redevoering is gekomen, zal ik hem gaarne de gelegenheid geven haar na de pauze voort te zetten.

Overeenkomstig het in de vorige vergadering genomen besluit, wordt overgegaan tot de behandeling der in het volgende jaar voor de Kamer benoodigde uitgaven, in eene vergadering met gesloten deuren.

De openbare vergadering wordt heropend, voor een halfuur geschorst, en daarna voortgezet.

De **Voorzitter** deelt mede:

dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag omtrent het wetsontwerp tot goedkeuring der overeenkomst met België, om wederkeerig ingezetenen, onderdanen van het andere land, toe te laten om kosteloos te kunnen procedeeren.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de wetsontwerpen:

beschikbaarstelling van gelden wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen voor den dienst van 1893;

beschikbaarstelling van gelden wegens door het Departement van Marine gedane verstrekkingen voor den dienst van 1893;

onteigening van eigendommen noodig voor de verbreeding der Nobelstraat te Utrecht;

wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1892.

de heeren Land, Conrad, Smeenge, van Alphen (voorzitter) en van Löben Sels.

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **van Karnebeek**, het woord verkregen hebbende tot voortzetting zijner rede, zegt: Mijnheer de Voorzitter, bij het afbreken mijner rede besprak ik het voorkomen op de bevolkingsregisters als kenteeken van welstand. Nu heeft de Minister in zijne rede het aldus voorgesteld, dat genoemd voorkomen als kenteeken te beschouwen is van het hebben van eene woning. Het scheen mij toe dat Zijne Excellentie daarin een aanknoopingspunt zocht, althans meende te kunnen vinden, met hen die het hebben van eene woning in den zin van *house holders*, als grondslag voor het toekennen der kiesbevoegdheid willen aannemen.

In de Memorie van Toelichting deed de Minister de revue passeeren van andere stelsels dan het zijne, tot het vinden van grondslagen voor de toekenning voor kiesrecht, en gaf Zijne Excellentie hare meening te kennen ook omtrent den grondslag van het hebben van eene woning. Ik lees in die Memorie: »De woning werd daarom als grondslag voor toekenning van kiesbevoegdheid aangenomen. Niemand zal meenen dat de daarmede sedert 1888 genomen proef gelukkig is geslaagd; dat deze werkelijk de geschikten tot de stembus riep, de ongeschikten daarvan heeft verwijderd. De onoverkomelijke fout van dezen maatstaf ligt in zijn nimmer weg te nemen willekeur. Het hebben eener woning op zich zelf is niet voldoende; zeer weinigen slechts missen haar. De woning zal derhalve eene bepaalde waarde moeten vertegenwoordigen."

Ja, Mijnheer de Voorzitter, eene woning van eene bepaalde waarde. Deze zal dus iets anders moeten zijn, dan het hebben van eene woning volgens de bevolkingsregisters, voor zoover — quod nego — het hebben daarvan vanzelf voortvloeit uit het feit van op de bevolkingsregisters voor te komen.

Een enkel woord over het Engelsche stelsel, waarnaar de Minister ons verwezen heeft, waarop de Minister zich beroepen heeft. Tot kennisneming van de beteekenis daarvan kan niets beter dienen dan de daarover geleverde studie van mr. Kerdijk, waarvan de juistheid ook door den heer Röell erkend is. Daaruit blijkt, dat het inderdaad waarheid is, dat in Engeland één enkele kamer, het kleinste hokje, onder de klinkende benaming van eene afzonderlijke woning valt, met opzicht tot de kiesbevoegdheid. Zelfs blijkt soms, zegt de heer Kerdijk, in de practijk het behoud van dat afzonderlijk karakter niet te worden geëischt en de uitdrukking »afzonderlijke woning" slechts een spelen met woorden te zijn. Hij haalt daarvan, op gezag van een zijner vrienden, een bevoegd Engelsch staatsman, een voorbeeld aan in het *Chelsey military hospital*, waar oud-gedienden gehuisvest zijn, »die — zegt de heer Kerdijk — daar niets anders hun eigen territoir kunnen noemen dan de ruimte waarin hun bed met toebehooren is geplaatst. Van elkaar gescheiden zijn die ruimten door houten beschotten, welke echter niet tot de zoldering reiken, opdat — men vindt het aldus in ons land ook wel in kosthuizen — het bovengedeelte der gemeenschappelijke

slaapzaal meer en reiner lucht verschaffe aan allen. Welnu, die ruimten, die onvolledig afgescheiden slaapplaatsen zijn *dwelling houses* in den zin der Engelsche kieswetgeving, en geven dus aanspraak op het kiesrecht.

Dit wordt bevestigd in een brief van Sir Charles Dilke, waarvan indertijd eene vertaling voorkwam in een der Nederlandsche bladen, aan een zijner Belgische vrienden. Daarin werd o. a. gezegd dat in Engeland ook de behoeftigste onder de behoeftigen, »the poorest of the poor," begrepen is onder diegenen, aan wie het kiesrecht op grond hunner woning te beurt valt. Kan men, wanneer men deze feiten in het oog houdt, tot eene andere conclusie komen ten opzichte van de Engelsche kiesrechtregeling, dan dat die te beschouwen is, wat den grondslag aangaat, als algemeen stemrecht?

Nu verwacht ik eene tegenwerping; men zal zeggen: die kiesrechtregeling geeft dan toch volgens de berekening van den heer Kerdijk, en volgens hetgeen de Minister ons daaromtrent heeft medegedeeld, slechts een percentage van 65 % van de meerderjarige mannelijke bevolking als kiezers. Maar waaraan ligt dat? Ook de heer Kerdijk was dat feit opgevallen en hij geeft uitvoerig aan waaraan dat ligt. Gedeeltelijk ligt het aan het aantal van hen die wegvallen wegens verhuizing buiten het kiesdistrict in verband met het zoogenaamde »qualifying year", dat is het jaar waarin aan de voorwaarden der kiesbevoegdheid moet worden voldaan (deze oorzaak zal grootendeels komen te vervallen door de nieuwe wetsbepalingen die op dit stuk in het Lagerhuis aanhangig zijn).

Het ligt volgens den heer Kerdijk ook nog en wel hoofdzakelijk aan verschillende andere omstandigheden, die samenhangen met de eigenaardige Engelsche werkwijze in administratieve zaken, met de gebrekkige administratieve regeling op het stuk der kiezerslijsten; gebreken dus die, indien een dergelijk stelsel bij ons werd ingevoerd, hier niet zouden voorkomen en die wij als correctief tegen onverstandige uitbreiding van het kiesrecht ook niet wenschelijk zouden achten; die bij ons, als niet uit het stelsel zelf voortvloeiende, het aantal kiesgerechtigden dus ook niet zouden doen verminderen.

Met deze opmerkingen meen ik voorloopig te moeten volstaan aangaande het Engelsche stelsel, voor zoover men dat stelsel mocht willen aanprijzen als een stelsel gebaseerd op geschiktheid en welstand, en niet gelijkstaande met het algemeen stemrecht.

Wordt alzoo in het wetsontwerp niet aangegeven een kenteeken van welstand, zooals dit behoort volgens de Grondwet, dan blijft over het kenteeken van de geschiktheid. Zal dit kenteeken uit een grondwettig oogpunt het gemis van een kenteeken van welstand kunnen dekken, dan moet het insluiten een redelijk vermoeden niet alleen van geschiktheid, maar ook van welstand.

En kan men dat nu inderdaad van hetgeen als kenteeken van geschiktheid volgens het wetsontwerp zal dienen aannemen, kan men de eenvoudige invulling van het formulier van aanvrage, op de gebrekkige wijze waarop dat voldoende zal zijn, laten doorgaan niet alleen als een kenmerk van geschiktheid — wat ik op zich zelf reeds niet kan toegeven — maar tevens als een kenteeken van welstand? Ik geloof dat men die vraag slechts heeft te stellen om haar terstond in ontkennenden zin te moeten beantwoorden.

Maar zelfs indien de fictie van het wetsontwerp geen fictie ware en de kennis van lezen en schrijven — niet enkel van de invulling van het formulier — als kenteeken van geschiktheid werd geëischt, zou dat kenteeken ook dan nog voldoende te achten zijn in dien dubbelen zin? Ik geloof het niet.

De Minister heeft gezegd: tegen het kenteeken van geschiktheid is geen bezwaar geopperd. Wij moeten elkander wèl verstaan. Over het algemeen kan — ook naar mijne meening — van degenen, die geroepen worden tot uitoefening van het kiesrecht, wel geëischt worden dat zij kunnen lezen en schrijven; maar dat is de vraag niet. De vraag is, of de kennis van lezen en schrijven een *voldoend* kenteeken van geschiktheid is, een kenteeken waaruit op zich zelf en alleen de geschiktheid voor de uitoefening van het kiesrecht kan afgeleid worden. En dat nu is te betwijfelen en zelfs, mijns inziens, te ontkennen. Daarenboven wordt het bezit van dat kenteeken niet van allen geëischt.

Ik laat de overgansbepaling daar; maar in het stelsel van het wetsontwerp zal het voldoen aan den eisch aan dat kenteeken alleen gevorderd worden van personen op jeugdigen leeftijd, die, wanneer zij in hunne woonplaats gevestigd blijven, in hun leven niet meer van dat voldoen aan dien eisch behoeven te doen blijken, terwijl zij, die in het geval komen van te moeten verhuizen, en die van het bezit van het kenteeken vroeger blijk hebben gegeven, geacht worden dat bezit, die eigenschap plotseling verloren te hebben; van hen toch zal gevorderd worden opnieuw daarvan te doen blijken. Wanneer wij dus zien dat ook het kenteeken van de geschiktheid op zich zelf weinig beteekent, en zeer zeker niet als *eenig* kenteeken dienst kan doen voor twee eigenschappen van geschiktheid en welstand, dan geloof ik tot de conclusie te moeten komen dat in dit wetsontwerp in het geheel geen kenteeken gesteld wordt, dat voldoet aan de eischen der Grondwet. En indien dat waar is, dan geloof ik dat wij ook tot de conclusie moeten komen dat dit wetsontwerp niets anders zal invoeren dan het algemeen stemrecht, 't welk volgens de Regeering zelf door de Grondwet uitgesloten is. Hier herinner ik mij dat mij bij eene vroegere gelegenheid te beurt gevallen is eene uitdrukking te releveeren, toen gebezigd door den Voorzitter van het Kabinet, dien ik bij deze discussie hier mis, in dezen zin, dat onze Grondwet de invoering van het algemeen stemrecht niet toelaat, en die mij toen aanleiding gaf te doen opmerken, dat dus zij, die zouden meenen dat dit wetsontwerp de invoering van algemeen stemrecht beoogt, de constitutioneelen plicht zouden hebben te vervullen van zich daartegen te verzetten, door het wetsontwerp te verwerpen.

Mocht men tegen die opvatting in het midden brengen dat dan toch slechts een percentage van de meerderjarige mannelijke bevolking volgens de berekening der Regeering tot het kiesrecht geroepen zal worden, en dat men daarom niet kan zeggen dat algemeen stemrecht zal resulteeren, dan doe ik opmerken dat reeds op de basis van de door de Regeering verstrekte gegevens, een percentage van 80 pct. aangenomen behoort te worden, als kiesgerechtigd te zullen worden. Daarenboven zal, volgens mij, dit percentage nog hooger zijn aan te slaan, omdat de berekening der Regeering gebaseerd is op het wegvallen van een aantal personen, op grond dat zij niet kunnen lezen en schrijven, doch die eisch in werkelijkheid niet gesteld wordt, aangezien heel wat minder dan de kunst van lezen en schrijven voldoende zal zijn om niet begrepen te worden onder de wegvallende analphabeten. Ik geloof dus dat het percentage wel eenige percenten hooger dan 80 kan worden berekend. En hoe staat het nu in Duitschland, waar het algemeen stemrecht geldt? Volgens mededeeling van den Minister is daar 86 pct. kiezer. Wij naderen, dunkt mij, vrij wel tot dat cijfer, en 't verschil is niet aanmerkelijk genoeg om hieruit te concludeeren dat hier het algemeen stemrecht niet wordt voorgesteld.

Buiten de Kamer is de meening uitgesproken dat de quaestie over de grondwettigheid van het wetsvoorstel in de Staten-Generaal moest worden uitgemaakt.

Welnu, uit de gehouden debatten is gebleken dat die quaestie hier uitgemaakt is in dien zin, dat de groote meerderheid van oordeel is dat het wetsontwerp, zooals het daar ligt, niet strookt met de Grondwet. Maar was het eigenlijk wel noodig dat de ongrondwettigheid nog werd uitgemaakt? Lag die niet voor de hand? Is die ongrondwettigheid aan geen der acht bekwame leden van het Kabinet in het oog gevallen? Heeft niemand er hem opmerkzaam op gemaakt, ook niet de Raad van State? Of heeft misschien de Regeering willen beproeven hoe ver zij het in deze zaak met de Kamer brengen kon, of de Kamer dit ongrondwettige wetsvoorstel zou willen slikken?

Ik zou eene uitbreiding van kiesrecht zóó ver als de Regeering die voorstelt betreuren, maar nog meer betreur ik het, dat in Nederland eene Regeering gevonden wordt, die zóó met de bepalingen van de Grondwet speelt en de hand ligt.

Ik acht dit in een tijd als wij beleven, hoogst bedenkelijk. De Grondwet is maar een blad beschreven papier en kan zich zelve natuurlijk niet verdedigen, maar zij staat onder onze hoede, ook daar vooral, waar zij door de Regeering wordt veronachtzaamd. Maar ik betreur de indiening der voorstellen nog uit een ander oogpunt, namelijk wegens de verwachtingen die er door opgewekt worden, zonder dat zij kunnen of mogen vervuld worden.

Waarlijk deze voorstellen hadden niet ingediend mogen worden en de verantwoording der Regeering op dit stuk is niet gering.

En waarom heeft de Regeering dan zulk een ongrondwettig voorstel ingediend?

Dit is gisteren gebleken uit het begin der rede van den Minister.

De Minister heeft ons toen te kennen gegeven, dat zijn voorstel niets anders was dan de formuleering van hetgeen hij reeds vroeger verkondigd had als zijne opvatting van de beste regeling van het kiesrecht. Daarmede is hij gisteren begonnen en dit heeft hij op den voorgrond gesteld als de aanleiding, de reden van het wetsvoorstel zooals het daar geformuleerd ligt; eene formuleering waaromtrent hij, nu hij aan het bewind gekomen is, gemeend heeft, zijn: sic volo, sic jubeo te moeten uitspreken.

Nu moge dit voor den Minister zelf eene geldige reden zijn, maar daarom behoeft dit nog geen geldige reden te zijn voor de Kamer, die, evengoed als de Regeering, in zaken als deze, haar »aannemelijk" of »onaannemelijk" heeft te doen gelden. Ik laat in het midden in hoever het ook voor de collega's van den Minister eene geldige, eene afdoende reden kon of behoefde te wezen.

Indien ik de rede, die de Minister gisteren gehouden heeft, goed gevolgd heb, moeten deze wetsontwerpen verder dienen tot bevestiging van ons Staatsorganisme, tot apaiseering van de kiesrecht-agitatie en ook tot uitvoering van het bekende program van het Staatssocialisme.

Omtrent het eerste punt, wat betreft de bevestiging van onze Staatsorganisatie, voor zoover die noodig is, ben ik het met den Minister niet eens. Ik meen dat onze Staatsorganisatie zich eigenlijk niet wel comporteert met een zoo uitgebreid stemrecht als de Minister hier zou willen invoeren. Ik ben het eens met den geachten afgevaardigde uit Steenwijk en ook met de hooggeleerde autoriteit, die hier reeds zoo dikwijls is ingeroepen en die, helaas, niet meer bestaat, maar die, in een van zijne laatste geschriften, ons eene beschouwing heeft nagelaten, waaruit duidelijk blijkt, dat, mocht een zoo uitgebreid stemrecht in ons land worden ingevoerd, het noodzakelijk gevolg daarvan zou moeten zijn, ten einde eene behoorlijke werking der Staatsmachine te waarborgen, ook eene andere verdeeling van de Staatsmacht tusschen de verschillende Staatsorganen in ons land worde ingevoerd, eene andere dan waarschijnlijk ons volk over het algemeen en stellig den ijveraars voor het algemeen stemrecht welkom zou zijn.

Met het uitgebreid stemrecht beoogt de Minister het herstel van het aanzien en het gezag van en het vertrouwen van het volk in de Volksvertegenwoordiging. Wat dit punt betreft heeft gisteren reeds de geachte afgevaardigde uit Groningen een woord gezegd dat hier veel instemming vond. Mij heeft het genoegen gedaan dat de Minister — en van iemand van zijne bekwaamheden kon niet anders verwacht worden — gisteren volmondig erkend heeft, dat van de uitvoering van het uitgebreid stemrecht, dat hij verlangt, in ons land geen ander gevolg te wachten was dan ook in andere landen het gevolg geweest was; dat er geen reden bestond om aan te nemen, dat wij hier eene uitzondering zouden maken bij andere landen. Dit ben ik geheel met den Minister eens. Ik heb nooit kunnen begrijpen, dat men meende dat Nederland een plek was, dat de Nederlanders een volk waren, dat niet aan den algemeenen regel van oorzaak en gevolg zou zijn onderworpen. Maar valt dan op dit punt niet juist het tegenovergestelde waar te nemen van hetgeen de Minister zich voorstelt een van de heilzame gevolgen van de invoering van zijn uitgebreid stemrecht?

Indien men eens nagaat hoe het gesteld is in andere landen met uitgebreid stemrecht, in Frankrijk, in de Vereenigde Staten, zelfs in het Duitsche Rijk, dan mag ik vragen of daar inderdaad dat uitgebreide stemrecht ten gevolge heeft gehad, dat de Volksvertegenwoordiging een grooter vertrouwen geniet bij het volk, in hooger aanzien staat? Vinden wij niet juist het omgekeerde? Ik geloof dat het niet kan tegengesproken worden. De Volksvertegenwoordiging in die landen geniet zeer zeker niet meer achting, meer vertrouwen van den kant harer kiezers dan in ons land, en de volksvertegenwoordigers staan in die landen dikwijls aan bejegeningen bloot, die moeilijk met gevoelens van ontzag, eerbied en vertrouwen kunnen worden overeen gebracht.

En dat kan niet anders; het ligt in den aard der zaak. Het stelsel van algemeen kiesrecht comporteert niets anders dan dat de volksvertegenwoordigers mandatarissen zijn van de kiezers, dat zij zich eenvoudig hebben te gedragen naar hetgeen blijkt de volkswaan van den dag te zijn; willen zij dat niet, dan worden zij eenvoudig weggejaagd en misschien nog wel smadelijk behandeld.

De Minister heeft gezegd dat aan de nieuwe krachten, die zich openbaren in de maatschappij, eene passende plaats moet worden ingeruimd in onze staatkundige maatschappij. Eene passende plaats, Mijnheer de Voorzitter? maar is dat de overheerschende plaats, die toch zeer stellig veroverd zal worden, waar de groote menigte door middel van het stembiljet een zoo grooten invloed op het Staatsgezag zal kunnen uitoefenen? Of bedoelt de Minister dat de groote stemgerechtigde menigte misschien het steunpunt zou kunnen worden voor de heerschappij van één bekwaam man, totdat ook deze van zijn populair voetstuk wordt afgerukt om plaats te maken voor een ander die nog meer in den smaak valt, waarschijnlijk ten gevolge van nog bekoorlijker beloften en toezeggingen? Zulke verschijnselen zijn althans niet vreemd in landen, waar men de uitgebreide democratie in toepassing ziet.

In het kader van het punt dat ik thans behandel, moet mij nog een woord van het hart. Een van de geachte sprekers, de afgevaardigde uit Haarlem, de heer Farncombe Sanders, heeft in zijne rede een zekeren nadruk gelegd op het feit, dat deze wetsvoorstellen door de Kroon hier waren ingediend. Voor zoover die geachte afgevaardigde daarmede meer mocht hebben bedoeld, meer mocht hebben willen beweren dan het eenvoudige feit dat H. M. onze geëerbiedigde Koningin-Regentes in geheel constitutioneelen zin het Ministerie in de gelegenheid heeft willen stellen om zijne voorstellen ook aangaande de kiesrechtregeling aan de beoordeeling van de Staten-Generaal te onderwerpen, moet ik mijnerzijds verklaren dat ik dergelijke bewering in de eerste plaats onbewezen zou achten, maar daarenboven in strijd met onze constitutioneele en parlementaire usantiën.

Eene van de bedoelingen, waarmede dit wetsontwerp is ingediend, is apaisement van de agitatie aangaande de kiesrechtregeling.

Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij getroffen, dat degenen, die op dat apaissement aandringen, die de noodzakelijkheid daarvan betoogen, juist behooren tot hen die niet weinig hebben bijgedragen om de kieswet-agitatie op te wekken en gaande te houden. Ik zonder daarbij de Regeering zelve niet uit, want weinig is er, dunkt mij, dat zooveel heeft bijgedragen tot bevordering dier agitatie, als juist deze wetsontwerpen.

Men zegt, Mijnheer de Voorzitter, dat het kiesrecht verlangd wordt door velen, ook als een onderdeel, zoo men wil, van het zoogenaamd »menschwaardig bestaan", 't welk aan ieder toekomt.

Nu, mijnentwege zou ik er, op zich zelf, niets tegen hebben het kiesrecht te verleenen aan al mijne medeburgers

90ste VERGADERING. — 10 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

en medeburgeressen; ofschoon ik toch niet kan inzien welke waardigheid of geluk het kiesrecht medebrengt, en wat het toebrengt aan het welzijn van het individu. Wanneer ik een medeburger op straat ontmoet, kan ik het hem volstrekt niet aanzien of hij kiezer is of niet.

Het kiesrecht behoort echter niet toegekend te worden alleen om te voldoen aan eene soort van ijdelheid.

Immers, het kiesrecht is een politiek recht en moet daarom alleen verleend worden, voor zoo ver het Staatsbelang dit medebrengt. Men moet dus letten op de gevolgen van dat verleenen in staatkundigen en economischen zin.

Hoe staat het nu daarmede? Het is niet te ontkennen, dat tot het volk is uitgegaan eene prediking, die zegt: »Wendt u af van de socialisten; wat zij u voorspiegelen, namelijk dat uw materieel welzijn niet meer afhankelijk zal zijn in de eerste plaats van eigen energie, van uwe persoonlijke eigenschappen, maar dat de Staatsgemeenschap daarvoor heeft te zorgen, voor zoover noodig op kosten van anderen dan gij zelf, — dat alles zult gij, zonder uw toevlucht te behoeven te nemen tot de revolutie, die de socialisten liefhebben, kunnen bereiken en verwezenlijken langs wettigen weg, door middel van het stembiljet, dat u zal worden aangeboden." Het lijdt, dunkt mij, geen twijfel, dat het kiesrecht, althans door het volk zelf — *grosso modo* aldus opgevat en begeerd wordt. Maar die leer en daarom ook die propaganda zijn hoogst gevaarlijk. Ik erken gaarne, dat de Staat te letten heeft op de nooden des volks in zijn geheel en in al zijne classificeeringen en schakeeringen, dat de Staat de behulpzame en beschermende hand heeft te leenen aan de zwakkere leden der gemeenschap, maar dit is geheel iets anders dan de leer, dat de Staat aansprakelijk is voor hun lot, dat zij aan den Staat den rechtmatigen eisch kunnen stellen van voor hen te zorgen. Deze overdrijving van de Staatszorg ware mijns inziens doodend voor alle ontwikkeling en vooruitgang; doodend ook voor de staatkundige gemeenschap zelve en in strijd met alle tot dusverre geldende begrippen van de liberale leer.

Wij moeten daarom voorzichtig zijn met de uitbreiding van het stemrecht; wij moeten dit dubbel wezen, wanneer wij er op letten dat bij deze gelegenheid het kiesrecht voor de gemeenten in zekeren zin niet wordt geregeld. Het zal toch niet mogelijk zijn voor de gemeenteraden tot eene inkrimping van het nu voorgestelde kiezerskorps te komen.

Nu zegt men wel: gij overdrijft; dit zal in ieder geval voorkomen kunnen worden, indien de hooge en meer ontwikkelde standen ook behoorlijk op het appèl blijven. Hier ontmoet ik den geachten afgevaardigde uit Almelo, den heer Schaepman. Mijns inziens berust die tegenwerping eenvoudig op eene illusie. Men zal — het voorbeeld van andere landen leert het en het ligt in den aard der zaak — zelfs geen gelegenheid krijgen om invloed op de wetgeving uit te oefenen, tenzij men door allerlei schoonklinkende beloften het hoogste bod doe bij de stembus, met beloften, die niet te verwezenlijken zijn en die daarom tot groote teleurstelling zullen aanleiding geven, eene teleurstelling, die juist het volk zal leiden in de armen van de socialisten, die dan zullen eischen, dat men met hun systeem ten slotte eens de proef nemen.

Mij wil het voorkomen dat de geachte afgevaardigde uit Almelo door den gezwollen toon, waarop hij dreigde met de gevolgen van verwerping dezer wetsvoorstellen, reeds het bewijs heeft geleverd welk een magere troost het is te vertrouwen op de bedachtzaamheid en de behoedzaamheid der hooger ontwikkelden in het Parlement, wanneer de weerklank van het in het Parlement gesprokene gezocht wordt en, om invloed uit te oefenen, in de toekomst niet anders gezocht kan worden dan bij de groote menigte. Misschien echter — en de verzachting, die de geachte afgevaardigde bij nader inzien aan zijne woorden meende te moeten geven mag dit wellicht doen onderstellen — liet hij zich medeslepen door de gewoonte van andere politieke vergaderingen, hier en daar in het land, toe te spreken.

Hoe dit zij, Mijnheer de Voorzitter, zooals ik zooeven opmerkte, ik vind het opvallend, dat degenen, die wijzen op de noodzakelijkheid om toe te geven aan de beweerde volksbegeerte, die wijzen op de bezwaren om dat niet te doen, juist degenen zijn, die zooveel tot die agitatie hebben bijgedragen.

Intusschen, het is mij niet te doen om strijd, maar slechts om matiging in den koers, waarin deze zaak gestuurd wordt. Ik zal niet, op het voetspoor van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den Minister uitnoodigen om sterker te zijn dan hij die eene stad inneemt, volgens de Bijbelsche spreuk; maar ik meen toch niet te veel te zeggen, wanneer ik hier de meening uitspreek, dat niemand in deze Vergadering gevonden wordt, die niet wenscht deze moeilijke en gewichtige aangelegenheid met dit Kabinet en met dezen Minister, zoo mogelijk, tot een goed einde te brengen. En indien men mij mocht vragen: hoe kunt gij, die zoo sterk de grief der ongrondwettigheid tegen deze Regeering gevoeld en uitgesproken hebt, oprecht met deze Regeering en met dezen Minister nog willen samenwerken? dan antwoord ik, dat bij mij zakelijke consideratiën gaan boven persoonlijke en dat ook ik niets liever zoude zien, dan dat met dezen Minister en deze Regeering voor de kiesrechtregeling eene oplossing kon verkregen worden, in den gematigden zin, waarin mijns inziens eene goede oplossing alleen te vinden is.

Ik heb — en dit moet ik den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden doen opmerken — nooit anders over dit onderwerp gesproken dan ik nu doe. En indien hij meent, dat ik bij de laatste verkiezing mij in anderen zin zou hebben uitgelaten en beloften zoude hebben gedaan, die ik niet ben nagekomen — de geachte afgevaardigde noemde mij met anderen nominatim — dan vergist hij zich en werp ik dergelijke onderstelling ver van mij af.

Ik ben voor finale uitbreiding van het kiesrecht, finaal in denzelfden zin, waarin dit woord door den Minister wordt gebruikt, namelijk zoover als de Grondwet toelaat.

Maar dan volgt uit die beperking, dat, behalve de eenvoudige uitluiting der bedeelden, in de regeling van het kiesrecht, de kiesbevoegdheid afhankelijk gesteld worde van het bezit van zoodanige kenteekenen als de Grondwet eischt. Het doet mij genoegen, dat de rechtmatigheid van dien in de Grondwet neergelegden eisch ook in het algemeen erkend werd door den geachten afgevaardigde uit Groningen, waar hij verklaarde, dat hij geen anderen tot het kiesrecht zou wenschen te roepen, dan diegenen, bij wie gevonden werd eene zekere mate van geschiktheid en maatschappelijken welstand. Ik wil dus gaan zoo ver als de Grondwet toelaat, maar dan ook niet verder als overeen te brengen is met den eisch van het bezit van kenteekenen, die, zonder den redelijken zin der woorden geweld aan te doen, geschiktheid en maatschappelijken welstand, zij het ook in geringe mate, te kennen geven. Dit doen echter de in het wetsvoorstel gestelde kenteekenen niet.

De heer **Bool**: Slechts een kort woord, Mijnheer de Voorzitter. Vooreerst om den geachten afgevaardigde uit Meppel, den heer Smeenge, een antwoord te geven op zijne vraag, waarom ik, indien ik vóór twee eeuwen de kennis van lezen en schrijven een voldoend kenteeken van geschiktheid zou geacht hebben om kiezer te zijn, thans dat kenteeken zooveel lager achtte.

Mij dunkt, het antwoord ligt voor de hand. Toen zou de kennis van lezen en schrijven niet alleen iets, maar zelfs zeer veel beduid hebben, terwijl zij thans als éénig kenteeken van geschiktheid hoegenaamd geen waarde bezit. Ik zal hierover niet uitweiden, maar mij refereeren aan hetgeen de geachte vorige spreker zooeven daarover heeft gezegd.

Den heer Heldt heeft de bedoelde uitdrukking mede aanstoot gegeven, doch die geachte afgevaardigde heeft blijkbaar de strekking der verklaring niet begrepen. Hij heeft dit trouwens zelf erkend en ook bewezen door de vergelijking, welke hij er bijvoegde.

Die geachte afgevaardigde heeft ook overigens mijne rede niet goed verstaan of gelezen. Zoo heb ik uitdrukkelijk verklaard geen sprong te willen doen, zooals de Minister voorstelt, doch eene uitbreiding van het kiesrecht te verlangen, die ook den knappen werkman tot de stembus roept. En toch durft de heer Heldt verklaren dat ik een fel tegenstander van kiesrechtuitbreiding schijn te zijn. Dit is niet billijk. De vurige begeerte van dien afgevaardigde om iedereen tot de stembus te brengen, maakt hem onbillijk jegens tegenstanders en doet hem het onderscheid tusschen meer en minder geheel voorbijzien.

In de tweede plaats een woord aan den heer Kerdijk, die meende dat ik hem op eene veranderde denkwijze heb willen wijzen. Dit was geenszins het geval, in den zin, waarin hij zulks heeft opgevat. Ik ben de meening toegedaan dat zij, die niet van denkwijze veranderen, eigenlijk degenen zijn die niet denken, zich onfeilbaar wanen en niets hebben geleerd in de school des levens. Dit zeggende bedoel ik natuurlijk niet hen te verdedigen, die om bijkomende redenen of nevenbedoelingen gedurig van zienswijze veranderen. Hunne namen behooren te huis in den *Dictionnaire des girouettes*, doch het is niet in dien Dictionnaire, maar in het Woordenboek der mannen van beteekenis dat de heer Kerdijk zal vermeld worden. Ik heb van zijne vroegere verklaring slechts gewag gemaakt om aan te toonen hoe voorheen de algemeene opinie was dat leerplicht gedurende geruimen tijd moest voorafgaan aan algemeen kiesrecht. En ik achtte dit juist, gedachtig aan het woord van J. Michelet: »Quel est la première partie de la politique? L'éducation. La seconde? L'éducation. La troisième? L'éducation."

Thans keert men echter de zaken om en laat men het algemeen kiesrecht aan leerplicht voorafgaan.

Eindelijk een woord naar aanleiding van de rede des Ministers. Evenals de Memoriën van Toelichting en van Antwoord getuigt die rede van een optimisme, zoo groot, dat alleen daaraan een voorstel van zoo verre strekking kan worden toegeschreven. Met veel genoegen hoorde ik intusschen dat de Minister zich a priori niet heeft verklaard tegen alle wijzigingen. Dit geeft mij hoop dat zijne kolossale uitbreiding van het kiesrecht tot eene meer bezadigde zal worden teruggebracht.

Na hetgeen de geachte afgevaardigde uit Groningen en de heer van Karnebeek omtrent die rede hebben aangevoerd, heb ik daarover nog slechts ééne opmerking te maken. De Minister heeft de bezwaren, in de vele en lange redevoeringen te berde gebracht, bijeengevoegd en zooals wij dat van hem konden verwachten, met talent beantwoord. Er is evenwel één punt waaromtrent ik niets heb vernomen. Ik heb namelijk ook gewezen op de verkeerde gevolgen, die mijns inziens voor eene onveranderde aanneming dezer wetsontwerpen voor ons Koloniaal Bestuur zijn te wachten. Het is waar; dat de opmerking alléén door mij is gemaakt, maar de Minister zal toch niet kunnen ontkennen, dat dit gezichtspunt van groot gewicht is. Heeft de Minister daarover nagedacht en is hij daaromtrent met zijn ambtgenoot van Koloniën in overleg getreden? Er is hiervan niets gebleken. Wij hebben alleen vernomen, dat het geheele Kabinet zich met de strekking der wetsvoordracht vereenigt. Indien ik nu daaruit moet afleiden dat de Minister van Koloniën geen bezwaar ziet in eene onveranderde aanneming dezer wetsontwerpen voor ons bestuur van Indië, dan hoop ik nog te meer dat dit wetsontwerp gewijzigd en tot eene meer gematigde uitbreiding zal worden teruggebracht.

Bij de vele citaten die hier zijn ten beste gegeven, wil ik er ook met een eindigen. Blijft dit ontwerp in zijne hoofdbeginselen ongewijzigd, dan — ik zeide het reeds in mijne eerste rede — gaan wij eene avontuurlijke toekomst te gemoet. Wij zullen dan langzamerhand gebracht worden tot eene politiek, waarop misschien van toepassing zal worden wat A. Le Roy-Beaulieu in de *Revue des deux Mondes* van 15 Mei 1885, in zijne »Etudes politiques et religieuses", onder het opschrift: »Les mécomptes du Libéralisme", onder andere zeide: »La politique devient peu à peu un métier sur lequel se rejettent les hommes qui n'ont pas de quoi réussir dans les autres, ou les avonturiers qui veulent faire une fortune rapide. C'est une industrie où, pour prospérer, il faut moins d'intelligence ou de connaissances que d'intrigue et d'audace. Aussi de toutes les carrières est-ce déjà, en certaines états, l'une des plus décriées. Pour la plupart de ceux qui s'y livrent, la politique n'est que l'art de faire ses affaires aux dépens du public. Un écrivain non moins clairvoyant que spirituel, remarquait récemment (het was de Molinari in zijn werk *l'Evolution politique et la Révolution*), que les partis étaient des sociétés d'exploitation, auxquelles la nation était obligée d'abandonner la question de l'Etat. Cela est vrai — zoo vervolgt le Roy-Beaulieu — et plus loin s'étend la sphère de la vie politique, plus bas se recrute le personnel des partis, et plus leur exploitation se montre éhontée."

De heer **Poelman**: Mijnheer de Voorzitter! De bewering door den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, gisteren uitgesproken, dat ik zoude behooren tot dezulken, die tweedracht zoeken te zaaien in de gelederen der liberale partij en wantrouwen zoeken te wekken in den goeden wil en in de macht der Kamer tot behartiging van de waarachtige volksbelangen — die bewering heeft mij genoopt het zwijgen te verbreken, dat ik tot nu toe bij dit debat in acht genomen heb.

Ik zou den heer van Houten kunnen vragen, of het feit, dat ik heb gestemd tegen de bedrijfsbelasting, die bewering genoegzaam rechtvaardigt? Ik zou die bewering kunnen opvatten als eene beschuldiging tegen mijn persoon en alsnog daartegen, als tegen een persoonlijk feit, protest kunnen aanteekenen. Maar ik doe noch het een noch het ander. Ik laat dit na om twee redenen: vooreerst begrijp ik niet op welken grond de bedoeling, die mij door hem werd toegedicht, — aangenomen dat die werkelijk bij mij bestond en dat ik door een waarneembaar feit daarvan blijk gegeven had, — kan worden gebracht voor de rechtbank der Kamer? Een man is de Kamer niet, maar ééne partij is dit evenmin. En ik zou dus in dit geval niet aan de Kamer, maar eenig en alleen aan de liberale partij mij hebben bezondigd en aan haar alleen rekenschap verschuldigd zijn. Daarenboven — en dit is mijne tweede reden — zou ik in dit geval ook aan de liberale partij de bevoegdheid niet toekennen om mij ter verantwoording te roepen. Indien ik mij toch formeel bij haar heb aangesloten, ik heb dat nochtans gedaan onder reserve, en ik heb mij onmiddellijk persoonlijke vrijheid, zelfstandigheid van oordeel voor ieder bepaald geval voorbehouden.

Waarom ik dit gedaan heb? Het antwoord op die vraag leidt mij misschien tot iets dat in de oogen van mijn geachten ambtgenoot uit Groningen een grond kon zijn om mij te verwijten, dat ik wantrouwen verwekte tegen den goeden wil en de macht der Kamer; dat ik medewerkte om het gezag der Kamer, en de achting haar verschuldigd, in het land te ondermijnen. Immers die reden bestaat in mijne overtuiging dat de politieke partijen gelijk die thans bestaan, en in deze Kamer zijn gezeteld, met het oog op de massa der bevolking van het land, een goed deel van het recht van hun bestaan verloren hebben omdat zij niet meer zijn uitsluitend de organen van de politieke richtingen die daar heerschen. Die reden bestaat naar mijne overtuiging hierin, dat de politiek van het land niet altoos is de politiek van de Kamer, en dat, wanneer het hart van de Kamer warm mag slaan voor het land, het hart van het land toch in de Kamer niet meer dan zeer zachtkens klopt.

De groote vraagstukken die in den tegenwoordigen tijd niet alleen onder het volk achter de kiezers, maar ook onder een goed deel van de kiezers zelven, hart en hoofd vervullen, ze worden hier ter nauwernood aangeroerd, of met wantrouwen besproken. Het hart van het land is hier dus niet meer dan nauwelijks merkbaar.

Maar ik meen, dat het uitspreken van zulk eene overtuiging geen recht en reden kan geven om iemand te beschuldigen van wantrouwen te verwekken tegen den

goeden wil en de macht der Kamer in het behartigen der volksbelangen. Wanneer het uitspreken van deze overtuiging daartoe recht geeft tegenover mijn persoon, dan meen ik dat ik het voordeel geniet van in dit opzicht te staan in goed gezelschap; in gezelschap van den Minister van Binnenlandsche Zaken zelven, die immers ook op het bestaan van dit feit in zijne rede van gisteren gezinspeeld heeft. Dan sta ik daarbij ook in het gezelschap van den heer Kolkman, die met warme woorden datzelfde feit hier heeft geschetst, en dan zou ik zelfs meenen, dat die beschuldiging gericht kan worden door de Kamer tegen de Kamer zelve. Wanneer ook hier de regel geldt, die zwijgt consenteert, dan moet de Kamer, die de schets welke de heer Kolkman van de verhouding der politiek van het land tegenover die van de Kamer hier gegeven heeft, niet heeft genegeerd, — dan moet de Kamer zelve het bewijs daarin hebben geleverd, dat zij is gedeeltelijk van dezelfde meening. Het hart van de Kamer moet slaan voor het land, maar het hart van het land moet ook vol en krachtig slaan in de Kamer.

Het doet dat niet ten volle, omdat niet het geheele volk vertegenwoordigd is.

Het zal dat doen in voortdurende mate, met toenemende kracht, naarmate de Vertegenwoordiging op breeder grondslagen gebouwd, naarmate aan de massa der bevolking een ruimer aandeel in het bestel van 's lands zaken toegekend, naarmate het kiesrecht uitgebreid wordt tot aan, tot in de benedenste lagen der samenleving.

Daar nu de kieswet, die hier in behandeling is, naar mijne overtuiging, dat kiesrecht uitbreidt of wil uitbreiden zoo ver als, maar ook niet verder dan de Grondwet toelaat, heeft de Regeering m. i. bij dit voorstel het juiste middel gevonden tot het tot stand brengen van verbeteringen, blijvende verbeteringen in de wetgeving en in het Staatsbestuur, met dien verstande dat daardoor het vertrouwen van het gansche land in de Kamer worde verhoogd en bevestigd, dat daardoor de politiek van het land in deze Kamer gehuisvest en de groote vragen van den dag — de heer Levy wees ook daarop hedenmorgen in zijne rede — hier eerlijk en open onder de oogen gezien en zooveel mogelijk opgelost worden.

Om die reden aanvaard ik deze kieswetten onvoorwaardelijk; om die reden ben ik in deze zuiver ministerieel; om die reden zal ik mij ook verzetten tegen elk amendement, dat aan het beginsel van deze wetsontwerpen afbreuk zou doen, of het kiesrecht zou uitbreiden binnen engere grenzen, dan thans door de Regeering wordt voorgesteld; — maar om diezelfde reden ben ik ook bereid tot gemeen overleg, niet alleen van de Kamer met de Regeering, maar ook tusschen de verschillende partijen in de Kamer en de fractiën in de verschillende partijen, mits daarbij niet worde te kort gedaan aan het beginsel der wet, en mits bij de bedeeling van het kiesrecht de regel in acht genomen worde: gelijk recht voor allen, en daarbij de bevolking niet gesplitst worde in klassen, standen, rangen of orden, naar den maatstaf van vermogen.

Ik wil den heer van Houten de verzekering geven, dat ik tot nu toe bij het debat het stilzwijgen in acht genomen heb, juist ter wille van de eenheid der liberale partij, en dat ik bereid ben te ondersteunen en mee te gaan met elke poging, die strekken kan om de liberale partij in deze te hereenigen tot eene gevestigde Regeeringspartij.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou in dit stadium van het debat het woord wellicht niet gevraagd hebben, indien ik niet een bescheiden verzoek aan de Regeering, speciaal aan den Minister van Financiën, wilde richten.

Reeds in den aanvang der beraadslagingen heb ik gezegd, dat ik het betreurde, dat de betaling van de directe belastingen als voorwaarde van kiesbevoegdheid, uit het oorspronkelijke wetsontwerp is verwijderd.

Ik heb in den loop der beraadslagingen dezelfde gedachte hooren uitspreken, onder anderen door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, en ook door den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten. Maar niet, zooals de heer Levy hedenmorgen deed opmerken aan den laatsten, als zoude deze de belastingbetaling als criterium van Staatsburgerschap doen gelden, doch wel omdat die geachte spreker, en mijns inziens te recht, de plichten en de rechten van den Staatsburger hierbij niet wil uiteengerukt zien.

De heer Röell heeft bij de bespreking van dit punt een beroep gedaan op den Minister van Financiën, waar hij melding maakte van het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer op hoofdstuk VII *B* van de begrooting voor 1893, waarin sprake is van geheele categorieën van personen, die zich aan belastingbetaling plegen te onttrekken.

Ook ik wensch een beroep te doen op den Minister van Financiën, waar ik, in den geest van den heer van Houten, zeer zeker dit verband tusschen kiesrecht en belastingbetaling zou willen zien behouden.

De vragen, of er werkelijk een zoo groot verzuim is van belastingbetaling; hoe groot dat is, waar en in welken vorm zich dat voordoet, dat alles zijn vragen die de zaak wel niet in beginsel raken, maar toch van belang zijn, waar men ook het practische gevolg in het oog vat, en waarvan de beantwoording licht moet verspreiden over feiten, die ons op dit oogenblik onbekend zijn.

Ik heb gezocht naar gegevens voor die beantwoording in de Regeeringsbescheiden over de geldmiddelen, maar te vergeefs.

In 1886 is overgelegd aan de Kamer bij de behandeling van de voorstellen tot herziening van de Grondwet, een staat, houdende opgave van de niet ten volle betaalde aanslagen in de personeele belasting over het geheele Rijk.

De raadpleging van dien staat is zeer zeker leerzaam, ook nu nog, maar de vraag kan rijzen: is er verandering in dien toestand gekomen; heeft zich verbetering voorgedaan of verergering; zijn er bepaalde streken in ons land waar om de eene of andere reden de wanbetaling van belastingen toeneemt?

Ter beantwoording dier vragen, wenschte ik den Minister te verzoeken om alsnog de gegevens die nu hieromtrent ten dienste staan, aan de Kamer over te leggen.

Op de zaak zelve zal ik nu niet ingaan.

Als een desbetreffend amendement ingekomen zal zijn, zal dit gewichtige onderwerp à fond kunnen behandeld worden.

Ik acht mij te meer hiervan ontslagen, omdat, als ik gisteren goed gehoord heb, de Minister in zijne zeer belangrijke rede het punt niet, of slechts ter loops, heeft aangeroerd.

Maar waar ik eenmaal het woord heb verkregen, mag ik het hierbij niet laten.

De Minister heeft gisteren lang stilgestaan bij het kenmerk van den maatschappelijken welstand. Zijne Excellentie heeft daarbij ook de door mij geuite bezwaren ter sprake gebracht, en ik mag dat niet onbeantwoord laten.

Aanstonds constateer ik met genoegen, dat de Minister mijne bezwaren niet heeft ontkend; dat hij die veeleer heeft erkend, maar er heeft bijgevoegd dat het moeilijk is eene doeltreffende, eene afdoende regeling te maken, om eventueele misbruiken te keeren, omdat het in het algemeen zoo moeilijk is te weten te komen wie inderdaad bedeeld zijn. Dat de grondwetgever hier de schuldige zoude zijn, meen ik gehoord te hebben, maar dat zal ik zeker misverstaan hebben, althans begrepen heb ik het niet.

Ik vond bij den Minister hierbij in het algemeen meer instemming dan bij den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer Veegens, die mijne bezwaren alleen heeft toegeschreven aan begripsverwarring en die mij, hoewel op zeer heusche wijze, mijne overdrijving op dit punt voor de voeten heeft geworpen. Het zal evenwel aan de scherpzinnigheid van dien geachten spreker niet ontgaan zijn, dat mijne overdrijving eene opzettelijke was, en dat ik die stelde tegenover de overdrijving van anderen, schoon niet opzettelijk gebezigd, die alle eventueele misbruiken van kiezersteelt en ontkiezering, wel toedichten aan andere stelsels, maar niet aan het stelsel van deze ontwerpen.

Ik blijf op dit punt vooralsnog bij mijne bezwaren. De geachte afgevaardigde uit Franeker, de heer Lieftinck, zeide gisteren: stemmen koopen, wat zal het nog geven, wat kan het nog uithalen, waar men niet meer weet of de waar, die men gekocht heeft, geleverd zal worden! Ik zou dien geachten afgevaardigde willen doen opmerken, hetgeen ook hedenmorgen door den heer Levy te recht is gedaan en hetgeen hij, als oorspronkelijk godgeleerde, nog beter zal weten dan ik, dat er nog andere dan stoffelijke middelen zijn, die geheele buurten, geheele dorpen, naar de stembus kunnen drijven, en dat op de personen, die op die wijze naar de stembus worden gezonden, de contrôle, die hij bedoelt, minder noodig is dan voor die evenzeer weinig onafhankelijke kiezers, die meer in het stoffelijke belang stellen.

In de tweede plaats ben ik den Minister erkentelijk, waar hij gezegd heeft een misverstand uit den weg te willen ruimen. Die mededeeling heeft mij eenigszins verrast, en ik meen waarschijnlijk mij niet alleen, ja, ik zou durven zeggen, dat er weinigen zullen geweest zijn, die in de wetsontwerpen gelezen hebben, wat de Minister gisteren gezegd heeft, dat er in te lezen staat. Terwijl ik tot nog toe meende, dat naar art. 4 van het eerste wetsontwerp, 2de lid, in verband met art. 4 van het tweede wetsontwerp alleen die bedeelden, die voorkomen op de lijsten van instellingen van weldadigheid, staande op de lijst van art. 3 van de armenwet, zouden zijn uitgesloten, heeft de heer Minister gisteren beweerd, dat dit niet uit art. 4 van het tweede wetsontwerp mocht worden afgeleid en dat het in art. 4 van het eerste wetsontwerp niet staat. Zoo zou dan art. 4 van het tweede wetsontwerp en de mededeeling van de bedeelinglijsten der armbesturen aan de gemeentebesturen eigenlijk meer van enunciatieven dan van limitatieven aard zijn en zou dit slechts zijn eene inlichting aan de gemeentebesturen verstrekt. Daaruit vloeit dit belangrijke voort, waarop ik de aandacht wil vestigen, dat er dus reclame zal openstaan tegen de plaatsing op de kiezerslijst van iemand, die door andere instellingen bedeeld is, mits die andere instellingen ook zijn instellingen van weldadigheid. Dit zal dus kunnen geschieden door eene bewijsvoering *aliunde*, niet gebaseerd op het niet voorkomen op de lijsten van de armbesturen, maar uit andere feiten af te leiden.

En dit leidt mij aanstonds tot deze andere vraag: waarom dat zelfde niet toegepast, niet uitgebreid tot alle andere bedeelden?

De indruk, Mijnheer de Voorzitter, die ik van dit debat heb bekomen, is in hoofdzaak deze, dat de strijd die gevoerd wordt tusschen hen, die de uitbreiding van kiesrecht tot aan de grenzen, die de Grondwet daaraan stelt, wenschen, eigenlijk alleen gevoerd wordt over de techniek van de wet. Kon dit duidelijker uitkomen dan door de rede van den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer van Houten, van gisteren, waarin die geachte afgevaardigde duidelijk heeft doen uitkomen, dat ook voor hem art. 4, eerste lid, van het eerste ontwerp, is en blijft de quintessens, het beginsel, de kern van de zaak?

Dit is iets anders dan de heer Levy heeft verstaan.

De heer Levy heeft hedenmorgen de heer van Houten, naar het mij voorkomt, zeer ten onrechte toegevoegd: gij wilt niet alleen dat er geene bedeeling zij, er moet daarnaast nog zijn een positief bezit. Dit is echter niet hetgeen ik van den heer van Houten heb begrepen; dat is niet het beginsel dat gisteren zoo duidelijk door hem is uiteengezet, toen hij zeide: ik ben het eens met art. 4, 1ste lid; dat is altijd voor mij geweest het beginsel. Maar, zoo voegde die geachte afgevaardigde er bij, al acht ik het voorzien in eigen onderhoud en in dat van het huisgezin een juist criterium van den vereischten maatschappelijken welstand, al is het schoon als programma, als wetsartikel is het onbruikbaar.

Dit laatste nu kan ik niet toegeven. Ik acht art. 4, 1ste lid, als wetsartikel wel bruikbaar, evenzeer als het als criterium van welstand bruikbaar is.

Het in deze ontwerpen gestelde kenteeken van den maatschappelijken welstand acht ik goed gekozen, zooals ik reeds gezegd heb bij de eerste rede, die ik de eer had over dit wetsontwerp te houden. De grondwettige quaestie is toen door mij niet op den voorgrond gesteld. Over de daaraan ontleende bezwaren en over het stelsel dat door den heer Röell is bepleit, is genoeg de staf gebroken, niet alleen door de heeren Rink en Veegens, maar ook door den heer van Houten, om er nu nog uitvoerig op terug te komen. Ik sta te dien aanzien geheel en al tegenover den heer Röell, en meen, dat het kenteeken van welstand wel degelijk een gangbaar positief kenteeken is.

Maar ik zou ook wenschen, dat art. 4 zal zijn een bruikbaar artikel voor deze wet.

De Minister herinnerde gisteren in dit verband aan het Engelsche kiesrecht; hij beval de studie daarvan aan voor hen, die zich met dit onderdeel van het in behandeling zijnde wetsontwerp bezighielden. Ten aanzien van de uitsluiting der bedeelden, zeide de Minister, dat in Engeland nagenoeg hetzelfde recht geldt, dat thans hier wordt voorgesteld, speciaal, dat ook in Engeland bedeeling door particuliere liefdadigheid nimmer uitsluiting van het kiesrecht ten gevolge zou hebben. Nu had ik van de rede van den geachten afgevaardigde uit Haarlem, den heer Farncombe Sanders, eenen anderen indruk gekregen en ik heb daarom dit punt nog eens nagegaan. Door de bereidwilligheid van dien zeer geleerden afgevaardigde ben ik daartoe in staat gesteld, en die studie heeft mij een eenigszins anderen indruk van de zaak gegeven, dan ik gisteren daarvan kreeg uit de rede van den Minister — (ik merk evenwel in parenthesi op, dat er misschien iets op rekening mag gesteld worden van het slecht verstaan). In art. 36 van de Reformact van 1832 (te vinden bij Lely en Foulkes, blz. 25) worden de uitsluitingen (disqualifications) gestatueerd en wel voor hen die hebben genoten parochial relief, d. i. officieele bedeeling van het armbestuur, en daarnaast van hen die hebben genoten andere aalmoezen, »*other alms*".

Wat heeft men nu onder die *other alms* te verstaan? Dit leert ons niet zoozeer de wet, dan wel de jurisprudentie, die in Engeland nagenoeg even groote kracht heeft als de wet. Men beroept zich ten minste bij de rechtspraak daarop. En wanneer ik dan de jurisprudentie, die daarbij is aangeteekend, naga, dan zie ik, dat ook particuliere liefdadigheid ter disqualificatie niet is uitgesloten.

En moge het waar zijn, dat niet elke handgift, naar de beteekenis van het Engelsche recht, valt onder de »*other alms*", het is niet minder waar, dat daaronder belangrijke elementen van particuliere liefdadigheid zijn inbegrepen. Wanneer ik den commentaar, mij door den heer Levy zooeven verstrekt, raadpleeg, dan word ik in dat gevoelen bevestigd, en ik vind daar tevens in, dat bij de beoordeeling van de vraag, welke bedeeling onder »*other alms*" juist in Engeland eene groote rol vervult de positie, niet van dengene van wien de gift afkomstig is, maar van hem, die de gift accepteert.

Het karakteristieke verschil in de toepassing op de kiesbevoegdheid tusschen die beide genoemde soorten van bedeeling, vindt men in Engeland scherp aangeduid, waar de eerste, de officiele bedeeling (parochial relief), aanleiding geeft tot ambtshalve afvoering van de kiezerslijsten, en de andere (other alms) alleen uitsluiting ten gevolge heeft ten verzoeke van andere kiezers, langs den weg van reclame en na bewijsvoering. Elk geval kan daar naar de omstandigheden worden beoordeeld, er is *jus in causa*.

Waar de Minister verder wees op de groote kiesrechtjurisprudentie in Engeland, daar moet de omvang daarvan worden toegeschreven aan die aldaar in zwang zijnde regeling.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gemeend hierbij een oogenblik te moeten stilstaan, omdat ik van oordeel ben, dat langs dien weg de door mij bedoelde oplossing der moeilijkheden moet worden gevonden. Meer zal ik er niet van zeggen; alleen wensch ik nog met genoegen te constateeren, dat de Minister blijkbaar een open oor heeft voor de bezwaren, aan dit onderdeel der zaak ontleend.

90ste VERGADERING. — 10 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Ik herhaal nadrukkelijk, Mijnheer de Voorzitter: het kenteeken van art. 4, alinea 1, is een positief kenteeken, dat aan grondwettelijke eischen voldoet, en, wanneer dit nog niet genoeg ware geadstrueerd door den heer Rink en andere leden, zou ik nog kunnen wijzen op tal van voorbeelden uit ons burgerlijk recht, waar men ook in sommige gevallen zijne toevlucht neemt tot kenteekenen. Ik vestig alleen de aandacht op art. 712 Burgerlijk Wetboek, waarin gezegd wordt: »Het wordt, onder anderen, als een teeken dat de hegge niet gemeen is, aangemerkt, wanneer slechts een der erven afgesloten is."

Men zou zeggen, dat is zeer eenvoudig de quaestie of iets open of dicht is; ik hoor, dunkt mij, zelfs reeds mompelen: »*Il faut qu'un porte soit ouverte ou fermée.*" Maar bij een erf is dit zoo gemakkelijk niet, want wanneer twee buren, strijdvoerende over de vraag of hunne scheidingsheg eene gemeene is of niet, tot het beslissend kenteeken komen, dan zal dat tot eene bewijsvoering, ja zelfs tot eene zeer moeilijke en eene lange procedure kunnen aanleiding geven.

Het kenteeken van art. 4, al. 1, is bovendien *attributief*, om in den zin van den heer van Houten te spreken, die dit gisteren ontkende en, naar ik meen, ten onrechte. Immers juist met dit kenteeken bereikt men die »onbereikbaren", waarvan die geachte afgevaardigde sprak, namelijk hen, die geen spaarbankboekje hebben, die niet aangeslagen zijn in de directe belastingen, die eene zeer kleine woning hebben, enz. Wij hebben hier dus zeker te doen met een positief, een attributief kenteeken, dat goed gekozen moet geacht worden in het oog van hen, die uitbreiding der kiesbevoegdheid verlangen, tot aan de grenzen, door de Grondwet gesteld.

Maar, Mijnheer de Voorzitter — en hiermede wil ik eindigen — dan moet men dat kenteeken ook in eere houden, dan moet men dit kenteeken niet maken tot eene fictie, maar tot een feit. En nu hoop ik eene poging te kunnen doen, om dit te bereiken door een amendement in te dienen, waarin ik getracht heb dit neer te leggen.

Ik zal daarop niet vooruitloopen, noch de bezwaren, die daaraan verbonden zijn, bij voorbaat refuteeren. Dit alles kan later ter sprake komen.

De heer **van der Kaay**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de Kamer niet lang ophouden; bij de algemeene beraadslaging meen ik weinig meer te zeggen te hebben. Vertoogen in verschillenden zin hebben wij, dunkt mij, genoeg gehoord; wij kunnen die nalezen en overwegen. Ze te versterken of te verduidelijken, ik zie er geen kans tos. Ik zal mij dus eenvoudig bepalen tot een paar opmerkingen naar aanleiding van hetgeen door enkele leden en door den Minister van Binnenlandsche Zaken meer bepaald over het door mij gesprokene is gezegd.

De heer Pyttersen heeft herinnerd aan een vlugschrift eenige jaren geleden door mij uitgegeven, waarin ik de vastkoppeling van het kiesrecht aan de belastingen afkeurde.

Welnu, dat doe ik nog. Zoodra het vastkoppelen wordt, keur ik dit verband af. Intusschen mogen wij niet voorbijzien, dat in de laatste jaren met gunstigen uitslag de herziening onzer directe Rijksbelastingen is ter hand genomen, en wel met toepassing van het beginsel: belasting naar draagkracht en geen oplegging van belasting zonder draagkracht. Wanneer dit beginsel in onze belastingwetten wordt opgenomen, meen ik dat aanslag en betaling der directe belasting zonder bezwaar als een van de kenteekenen van maatschappelijken welstand voor het kiesrecht kan worden aangenomen. Ik zal dit gevoelen thans niet verder uitwerken; ik wil er alleen nog dit bijvoegen, dat ik, wanneer langs geen anderen weg de toekenning van het kiesrecht mogelijk werd gemaakt, de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Schoterland volkomen zou toegeven.

Nu evenwel in het amendement, waaraan ik heb medegewerkt, nog andere kenteekenen voor de verkrijging van het kiesrecht zullen worden aangegeven; nu de censusbarrière vervalt en de lijn van het kiesrecht lager wordt getrokken dan de grens van belasting, meen ik, dat van samenkoppeling van kiesrecht en belastingheffing geen sprake meer kan zijn.

Aan den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden een enkel woord. Ook hij heeft er mij aan herinnerd, dat naar mijne opvatting aan de eischen der Grondwet wordt voldaan, wanneer de kiezer slechts één kenteeken, hetzij van maatschappelijken welstand, hetzij van geschiktheid bezit. Volkomen juist. Welnu, zoo heeft die geachte afgevaardigde verder geredeneerd, als gij nu van die meening zijt en gij wenscht eene belangrijke uitbreiding van het kiesrecht, stoor u dan niet aan die kenteekenen van maatschappelijken welstand, schrap ze uit het ontwerp en vergenoeg u alleen met het kenteeken van geschiktheid; dan handelt gij naar de beginselen die gij zelf bij zekere gelegenheid ontvouwd hebt, naar uw eigen opvatting in overeenstemming met de Grondwet.

Die geachte spreker vergist zich.

Dit staat vast, dunkt mij, dat wel niet ieder kiezer moet bezitten een kenteeken van maatschappelijken welstand en een kenteeken van geschiktheid, zooals ook de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft erkend, maar even vast staat het, dat de kieswet zoowel moet bepalen kenteekenen van geschiktheid als kenteekenen van maatschappelijken welstand, en dat eene kieswet, die alleen zou bepalen een kenteeken van geschiktheid, in strijd zoude zijn met de Grondwet. Over dit punt is geen verschil van gevoelen meer mogelijk.

De heeren, die zich het debat herinneren gevoerd naar aanleiding van het door mij — in overleg met eenige politieke geestverwanten — voorgestelde amendement, waarin gezegd werd, dat de kieswet zoude moeten bepalen kenteekenen van maatschappelijken welstand *of* andere kenmerken van vermoedelijke geschiktheid, weten, dat het juist op dit punt door de toenmalige Regeering werd bestreden en onaannemelijk verklaard, ja dat zelfs de portefeuille-quaestie werd gesteld. De kieswet moet bevatten zoowel kenteekenen van het een als van het ander, maar niet ieder kiezer *behoeft* een kenteeken van de eene en van de andere soort te bezitten, ofschoon het natuurlijk evenmin in strijd met de Grondwet is, wanneer, zooals in dit ontwerp geschiedt, voor elken kiezer tweeërlei kenteeken wordt geëischt. Eene kieswet, waarin alleen kenteekenen van geschiktheid werden bepaald, zou zeer zeker in strijd zijn met de Grondwet.

Wanneer wij spreken van den aanslag in eene belasting en het betalen van dien aanslag, als een kenteeken van maatschappelijken welstand, voert men ons gewoonlijk te gemoet — de heer Gerritsen deed het opnieuw — maar denk dan toch ook aan de indirecte belastingen. Als de *tax-payer* de *tax-layer* moet zijn, dan moet gij ook hem het kiesrecht geven die indirecte belastingen betaalt. Wanneer inderdaad die middeleeuwsche stelling hier nog moest worden toegepast om den aanslag in de directe belastingen als kenteeken van maatschappelijken welstand te rechtvaardigen, dan had die geachte spreker volkomen gelijk; maar wij staan op een ander standpunt; wij hebben eenvoudig te doen met de Grondwet; wij zien in het aangeslagen zijn en het betalen van directe belastingen niets anders dan een kenteeken van zekeren maatschappelijken welstand, en nu kan het dragen in de *indirecte* belastingen eenmaal geen kenteeken van maatschappelijken welstand zijn.

Vooreerst kan men niet nagaan wie zulke belasting betalen; maar daarenboven — het is dikwijls heel ongelukkig, maar het is niet anders, en daarom is het maar goed dat wij de indirecte belastingen zooveel mogelijk afschaffen — indirecte belastingen worden door armen en onvermogenden evengoed als door gegoeden gedragen.

Wanneer men een belast artikel gebruikt, betaalt men de indirecte belasting, maar daarbij wordt niet gevraagd naar maatschappelijken welstand. Als de indirecte belastingen in aanmerking zouden moeten komen, zou hij, die den meesten sterken drank gebruikte, ook de meeste aanspraak hebben om kiezer te zijn.

De heer **Heldt**: Daarom moet het betalen van belasting geen voorwaarde worden.

De heer **van der Kaay**: Daarom mag het betalen van belasting de grens voor uitbreiding van het kiesrecht niet wezen.

Het was wellicht niet der moeite waard voor deze opmerkingen het woord te vragen: ik werd er meer toe genoopt door eene uitdrukking van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die ik met verwondering maar ook met leedwezen hoorde, en die kennelijk het gevolg moet zijn van misverstand, gelijk er meer dan genoeg in deze Kamer heerscht, en dat ik wensch weg te nemen.

De Minister meende dat ik, gewagende van eene *eerlijke* uitlegging der Grondwet, daarmede bedoelde *mijne* opvatting bij uitnemendheid, en daardoor de eerlijkheid van anderer opvatting zoude hebben in twijfel getrokken. Hij stelde mij den zeer billijken eisch ook de eerlijke opvatting van anderen te eerbiedigen. Was het noodig dit uitdrukkelijk te verklaren? Kan iemand in de Kamer meenen, dat ik, sprekende naar eigen eerlijke overtuiging, in twijfel zou willen trekken de eerlijke overtuiging en opvatting van anderen? Het verband, waarin ik de uitdrukking bezigde, geeft m.i. geene aanleiding tot zoodanige meening. Vooreerst is de uitdrukking niet van mij; zij werd in de laatste jaren herhaaldelijk door velen gebezigd, het eerst naar ik meen door de Liberale Unie, die sprak van de uitbreiding van het kiesrecht zoo ver eene eerlijke uitlegging der Grondwet toelaat. Ik heb verklaard die woorden steeds met genoegen te hebben gehoord. Wat gaf mij aanleiding er een woord over te zeggen? Ik deed het zeer in het algemeen, zonder nog van mijne eigene opvatting te gewagen. Ik werd er toe geleid door enkele opmerkingen in en buiten deze Kamer, naar welke laatste mede dient geluisterd te worden. Men achtte de aan de Grondwet ontleende bezwaren niet geheel ongegrond, en meende dat ze ten slotte niet den doorslag zouden geven. Zulke opmerkingen brachten er mij toe met een enkel woord aan te toonen, dat wij juist tegenover de Grondwet verplicht zijn tot de meest mogelijke nauwgezetheid, daar zij de eenige wet is die ons bindt; dat hier eerlijkheid en goede trouw de eenige wegwijzers zijn; dat eerlijkheid en goede trouw in Nederland in dit opzicht voldoende wegwijzers zijn, en ik dus geheel kon instemmen met de bedoelde uitdrukking. Dit heb ik gezegd, niets meer en niets minder. Verre was het van mij de eerlijkheid van anderer overtuiging in twijfel te trekken. Ik hoop dat de Kamer en vooral de Minister met deze verklaring genoegen zullen nemen.

Haast zoude ik willen vragen: welke booze geest heeft den Minister deze opvatting ingeblazen?

Ons streven moet zijn: eene regeling van het kiesrecht te vinden, waarmede iedere eerlijke overtuiging, zoowel die van den Minister als van de leden dezer Vergadering, die daartoe willen medewerken, vrede kan hebben. Ik heb met het meeste genoegen gehoord, dat de Minister bereid zal zijn, zoo mogelijk, dat middel te helpen vinden. Daartoe zal ik naar mijne krachten medewerken, door in overleg met eenige politieke vrienden een amendement in te dienen.

Eene laatste opmerking naar aanleiding van eenige woorden, die ik evenzeer met verbazing heb gehoord. Ik heb gezegd, dat het amendement kwam van bevriende zijde, van oude politieke vrienden. Daar had ik recht op. De juistheid van het feit zal wel niet worden betwist. Ik verzocht daarom van de Regeering eene welwillende overweging; maar indien men daarin gezien heeft zekere aanduiding, dat amendementen door andere leden voorgesteld, niet met diezelfde vriendschappelijke gezindheid beschouwd zouden moeten worden, dan verzeker ik daaraan niet gedacht te hebben.

De heer Kolkman namelijk gaf daartoe aanleiding, door het heel vreemd te vinden dat het amendement werd aangeduid als te komen van bevriende zijde.

De strekking van het amendement zal blijken bij de indiening en de toelichting; nu was er alleen sprake van de gezindheid waaraan het zijn aanzijn dankte, en op onze vriendschappelijke gezindheid tegenover de Regeering blijven wij prijsstellen.

In dat amendement zal de kern, het beginsel van 's Ministers wetsvoordracht worden geëerbiedigd.

Wanneer ik daarvoor alsnog eene welwillende overweging vraag, dan ga ik uit van de veronderstelling, evenals zoo vele geachte sprekers dezer Vergadering, dat de meerderheid der Kamer met de Regeering wil medewerken tot uitbreiding van het kiesrecht zoo ver de Grondwet toelaat.

Dit doende, sluit ik mij aan bij hetgeen met gelijke bedoelingen reeds is gezegd door de heeren Levy, Mees, Röell, Schaepman, de Beaufort (Amsterdam).....

Een van de heeren, die mij interrompeeren, noemt mij nog een anderen naam. Ik wensch de reeks mijner medestanders in dit opzicht te sluiten met den naam van den heer Mackay.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd alleen naar aanleiding van enkele aanmerkingen van min of meer persoonlijken aard, die in dit debat tot mij zijn gericht. Ik stel er prijs op die te beantwoorden, omdat ik het voornemen heb met twee andere leden dezer Vergadering een voorstel omtrent dit wetsontwerp in te dienen. Eene verkeerde voorstelling nu omtrent de stemming van een der voorstellers zou zich kunnen wreken op het voorstel.

De heer Goeman Borgesius heeft zich geërgerd dat ik een onzer medeleden, den heer Smeenge, genoemd heb een politieken wandelleeraar, en heeft daarin gezien eene kleinachting van de werkzaamheden van hen, die zich op die wijze wijden aan de politieke opvoeding van ons volk. Hij deed dat ten onrechte. De heer Goeman Borgesius zelf heeft terstond uit zijn huisarchief een bewijs te voorschijn gehaald van het tegendeel. Neen, kleinachting voor die werkzaamheid heb ik niet, en naarmate ik mij meer bewust ben het talent volksredenaar te zijn ten eenenmale te missen, waardeer ik dat talent meer in anderen. Kleinachting voor de stemmingen, die in zulke volksvergaderingen of in kiesvereenigingen aan den dag komen, heb ik ook geenszins. Men zou geen oog moeten hebben voor de teekenen van zijn tijd, indien men zich aan den indruk onttrekken kon van de stroomingen die zich daar vertoonen.

Maar wat was mijne bewering? Deze, en die houd ik staande, dat waar in dergelijke vergaderingen behandeld worden *bepaalde wetsontwerpen*, het oordeel van die vergaderingen, die zich zelden daarmede lang kunnen bezighouden, over wat ik genoemd heb techniek en structuur, geen groote waarde kan hebben.

En wat was nu hier het geval? Het gold niet alleen het opwekken van eene gunstiger stemming voor eene groote uitbreiding van het kiesrecht in het algemeen, maar een bepaald wetsontwerp. Mijne grief was deze, dat men, als leeraar rondgaande, het didaktisch element mijns inziens te veel verwaarloosde. Op vele plaatsen had men niets anders te doen dan enfoncer une porte ouverte, maar men verzuimde zijn gehoor binnen te leiden in dat gebouw, en men gaf den indruk alsof daar alles even goed was betimmerd en gemeubeld. En wat moest het gevolg zijn? Dat zij, die niet zoo spoedig met hun oordeel gereed waren en aanmerkingen maakten, terstond in den schijn kwamen van slechts uit conservatisme bedenkingen te opperen, niet warm genoeg gezind te zijn, terughoudend te wezen.

Het moest nog een nadeel hebben. Het gemeen overleg kan op die wijze licht worden geschaad. Wanneer de meening werd gewekt dat wij hier te doen hadden met een wetsontwerp dat nauwelijks meer noodig had goed bezien te worden, dat in weinige maanden of weken kan worden afgedaan, dan kan licht eene Regeering die bereid was om met de Kamer in overleg te treden, in een schijn

komen van zwak te zijn. Indien een wetsontwerp terstond reeds zoo in staat van wijze is als ten aanzien van dit wetsontwerp door velen werd beweerd, waartoe dan nog veel nader overleg?

Ik kan het niet ontkennen dat sommige geachte sprekers in deze Vergadering mij zijn voorgekomen op dien weg voort te gaan.

De heer Kerdijk onder anderen eindigde zijn betoog met eene peroratie, waarin hij uitriep: wanneer dit wetsontwerp verworpen wordt dan zal het zijn eene parlementaire nederlaag, maar eene nationale triumf!

Wederom geheel eene vereenzelviging van eene groote uitbreiding van het kiesrecht, zoover de Grondwet die toelaat, met het wetsontwerp zooals het hier ligt.

De heer Kerdijk toch had slechts enkele bedenkingen gemaakt, van zeer weinig verre strekking.

En wat blijkt nu? Wij hebben met verwondering kunnen opmerken dat sprekers die zich hadden doen kennen als tot de grootste voorstanders van het wetsontwerp te behooren, voor den dag kwamen met aanmerkingen en met aankondiging van amendementen, ingrijpender dan men van hen zou verwacht hebben.

Wanneer de Minister zich beklaagd had dat een aantal aanmerkingen, hier tegen het wetsontwerp gemaakt, bij het onderzoek in de afdeelingen niet zoo scherp voor den dag zijn gekomen, — wanneer hij tot de overtuiging was gekomen, dat de zaak nu bij de discussie gebleken is niet zoo geïnstrueerd te zijn als voor eene goede beslissing wenschelijk is, ik zou het hem niet ten kwade duiden.

Van twee zijden, door den heer Goeman Borgesius en den heer Lieftinck, is mij koelheid in deze zaak verweten. Beide sprekers herinnerden mij aan hetgeen ik gesproken en gedaan had bij de laatste en bij vroegere belastingvoorstellen, en zeiden: toen waart gij warm en bereid om over allerlei bezwaren heen te stappen; hier zijt gij zwaartillend.

Wat betreft dat gebrek aan warmte — de overtuiging van de hooge ernst van de zaak die wij hier behandelen, kan verschillende vormen aannemen: een van die vormen kan zijn soberheid in uitdrukking, vrees om meer te zeggen dan men meent te kunnen verantwoorden en door de uitkomst zal bevestigd worden.

En wat betreft het verschil van mijne houding in deze zaak met die bij de belastingvoorstellen, — het is waar, ik heb meningmaal bij een belastingvoorstel, dat niet geheel was zooals ik het wenschte, mij bereid verklaard mede te werken.

Maar het verschil der onderwerpen ligt voor de hand. Bij belastingwetten kan men hopen dat, wanneer de ondervinding leert dat ze niet zoo deugdelijk zijn als de voorstellers dachten, wijzigingen zullen worden aangebracht; maar hier hebben we te doen met eene wet die de grondslagen van ons Staatsbestuur betreft, en die dit bijzonder karakter heeft, dat het nauwelijks mogelijk is er op terug te komen.

Maar wanneer men sober in zijne woorden is, dan mag men ook aan die worden gehouden worden; en ik wil mij volkomen laten houden aan hetgeen ik gezegd heb omtrent mijne overtuiging aangaande de noodzakelijkheid van groote uitbreiding van het kiesrecht, van eene uitbreiding zoo ver de Grondwet toelaat.

Ik herhaal dat ik er vast van overtuigd ben dat er een groot aantal medeburgers is, dat zich te recht verongelijkt gevoelt, omdat zij uitgesloten zijn van het kiesrecht. Het is eene onbillijkheid om dien toestand te doen voortduren. En het is niet alleen in strijd met de billijkheid, maar ook met staatsmanswijsheid.

Maar bij een onderwerp als dit, is het niet mogelijk om volkomen rationeel te werk te gaan. Het is onvermijdelijk dat men velen insluit, die men naar rationeele beginselen meenen zou van het kiesrecht te moeten uitsluiten. Daar komt in de tweede plaats bij, dat — het is reeds genoeg herinnerd — de gevolgen van iedere groote uitbreiding van kiesrecht hoogst onzeker zijn.

Is het nu zoo onnatuurlijk, dat de warme stemming voor eene uitbreiding van het kiesrecht, voor zoover men ze rechtmatig acht, in hare uiting getemperd wordt doordat zich daarbij ook een sceptisch element laat gelden?

Eene enthousiastische stemming, zooals zich gisteren bij den heer Lieftinck openbaarde, heeft toch ook hare gevaren. Want, te ontveinzen is het niet dat hij in die enthousiastische stemming over de détails van het onderwerp uiterst licht heengegleden is en den indruk moest maken, dat hij in zijne enthousiastische vaart zelfs de perken der Grondwet omverliep.

Overigens stel ik er prijs op te constateeren, dat ik mij van alle overmatig donkere voorstellingen omtrent de gevolgen der uitbreiding van kiesrecht heb onthouden.

Ik zal weerstand bieden aan de verleiding om op dit oogenblik verder te treden in de détails van het wetsontwerp. Het zou verleidelijk zijn een woord te wisselen met den heer Veegens, die er zich over beklaagd heeft dat er zoo weinig waardeering gevonden is voor de overgangsbepaling welke de Minister in zijn tweede ontwerp heeft gebracht. Van dien geachten spreker heeft die opmerking mij zeer verwonderd.

Hij kan zijne stem aan die overgangsbepaling natuurlijk nooit geven, en evenmin kan hij wenschen dat andere het doen; want hij gaat uit van de meening dat de Grondwet voorschrijft twee kenteekenen in iederen kiezer. De overgangsbepaling doet dat evenmin als de Additioneele artikelen.

Nu heeft de heer Veegens wel gezegd: in de Additioneele artikelen was dat niet noodig, omdat daar de grondwetgever aan het woord was, doch wanneer de overgangsbepaling werd aangenomen zou het niet zijn de *grondwetgever*, maar de *gewone wetgever* die het deed.

Het zou ook verleidelijk kunnen zijn met den Minister over enkele punten van gedachten te wisselen, onder andere over de vraag omtrent reclame en procedure, die omtrent de aanvrage volgens art. 3 van het wetsontwerp kunnen volgen. Doch ik laat die détail-zaken rusten.

Met groot genoegen heb ik gehoord wat de Minister gisteren gezegd heeft omtrent zijne houding tegenover de aangekondigde amendementen. Ik meen, dat dit de houding is, die ook van den Minister mocht verlangd worden en ze onderscheidde zich m. i. gunstig van de houding van die sprekers, die, nadat ze nauwelijks andere denkbeelden hadden hooren ontwikkelen, daarop eene sterke critiek gingen uitoefenen. Ik voor mij zal het voorbeeld van den Minister volgen en niet nu reeds door anderen aangekondigde voorstellen bespreken.

De Minister heeft uitdrukkelijk verklaard dat hij geene wijzigingen zou kunnen aannemen, die de kern der zaak raken en dat daar de grenzen staan van het gemeen overleg.

Ik heb niets meer, maar ook niets minder verlangd dan dat er onderscheiden zou worden tusschen kern en omhulsel van het wetsontwerp. Te ontkennen is het evenwel niet, dat de vraag wàt kern is, wàt omhulsel, tot een verschil van gevoelen zou kunnen leiden, die aan de toegezegde conciliante houding hare waarde wederom geheel ontnam.

Het zou kunnen zijn dat aan die »kern" zulk eene overmatige uitbreiding werd gegeven, dat men aan het omhulsel nauwelijks zou kunnen raken, zonder zich terstond te hooren toeroepen: gij kwetst de kern!

Ten slotte.

In deze Vergadering is door een van de sprekers gezegd: de Kamer moet kalm zijn te midden van de baren. Ja, Mijnheer de Voorzitter, en ditzelfde mag gevraagd worden van den Minister en van de geheele Regeering. Het is mogelijk dat aan den Minister en aan de Regeering gebleken is, dat het vaartuig dichter is bij klippen dan zij wellicht vermoedden. Nu geloof ik, dat tegen het vaartuig uit twee richtingen golven aankomen. Er zijn golven die het, zonder het van zijn doel af te leiden, van die klippen willen verwijderen, maar het komt mij voor, dat er ook golven zijn, en dat zijn de onstuimigste, die het vaartuig geheel in dezelfde richting willen voortstuwen, misschien met de hoop het over klippen en banken heen

te werpen. Het komt voor dat een vaartuig op die wijze behouden zijne bestemming bereikt, maar goede stuurmanskunst kan niemand daarin zien.

Het zelfstandig karakter van dezen Minister van Binnenlandsche Zaken is in deze discussie herhaaldelijk geroemd. Ik zal de laatste zijn om die zelfstandigheid te ontkennen. Die zelfstandigheid nu kan op twee wijzen aangerand worden; zij kan aangerand worden door hen, die den Minister niet alleen zouden willen afleiden van den koers naar zijn doel, maar ook van het doel zelf. Maar die zelfstandigheid kan evenzeer aangerand worden door hen, die den Minister zouden willen dwingen geheel denzelfden koers te blijven houden, dien hij aanvankelijk genomen heeft om tot zijn doel te komen. Het laatste zou voor het tot stand komen van het wetsontwerp even gevaarlijk kunnen worden als het eerste.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer *Lieftinck*, voorkomende op bladz. 1772, kol. 1, reg. 9 v. o., staat: democraten; lees »sociaal-democraten".

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

91ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 11 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: berichten van leden. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Voortzetting en einde der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten. — Verslagen uitgebracht over adressen.

Voorzitter: de heer **Gleichman.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, Clercx, T. Mackay, de Meijier, Smeenge, Schaepman, Houwing, Zijp, van Alphen, Hennequin, van Beuningen, Rutgers van Rozenburg, Veegens, van Löben Sels, van der Feltz, Roijaards van den Ham, Ferf, van Bylandt, Smit, Vermeulen, de Ras, Mees, Plate, Borret, Poelman, Levy, Donner, Guyot, van Vlijmen, Beelaerts van Blokland, Conrad, de Beaufort, Lambrechts, van Houten, van der Kaay, Kolkman, Schimmelpenninck van der Oye, Haffmans, van Gijn, van der Schrieck, Land, Bool, Bahlmann, Travaglino, Dobbelmann, Huber, Gerritsen, Heemskerk, van de Velde, Vrolik, Cremer, van Delden, van Kerkwijk, Kielstra, Hartogh, van der Kun, A. van Dedem, Harte, W. de Beaufort, Seret, Goekoop, Reekers, Rink, Pyttersen, Tydeman, d'Ansembourg, Pijnacker Hordijk, van Velzen, Zijlma, Roessingh, Smits van Oijen, Viruly Verbrugge, Michiels van Verduynen, Keuchenius, Hintzen, van den Berch van Heemstede, Æ. Mackay, Heldt, de Ram, Walter, Farncombe Sanders, Schepel, G. van Dedem, Goeman Borgesius, van Berckel en Ruys van Beerenbroek,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

1°. dat zijn ingekomen berichten van de heeren van der Borch van Verwolde en Bevers, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de tweede door eene lichte ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met hare Verslagen over de wetsontwerpen:

wijziging en aanvulling van sommige artikelen van de wet van den 9den Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78) tot regeling van de pensioenen der burgelijke ambtenaren;

wijziging en aanvulling van sommige artikelen van de wet van den 9den Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 79) tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren;

beschikbaarstelling van gelden wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen voor den dienst van 1893;

beschikbaarstelling van gelden wegens door het Departement van Marine gedane verstrekkingen voor den dienst van 1893;

onteigening van eigendommen noodig voor de verbreeding der Nobelstraat te Utrecht.

Deze stukken zijn gedrukt en rondgedeeld, de dag van de behandeling der wetsontwerpen zal later worden bepaald.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (**57**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! Er behoort inderdaad moed toe om in dit stadium van het debat nog het woord te vragen en deel te nemen aan de algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp; toch heb ik mij daartoe verplicht gerekend, hoofdzakelijk om drie redenen.

Het zal in de eerste plaats u en verschillende andere leden der Kamer niet onbekend zijn, dat ik bij de behandeling van de ontwerpen tot herziening der Grondwet aan het debat zoo goed als niet heb deelgenomen; daarover gevoel ik op het oogenblik spijt en daarom wensch ik thans te zeggen, wat ik anders bij de grondwetsherziening zou hebben in het midden gebracht.

In de tweede plaats geloof ik, dat wij eenigszins verplicht zijn tegenover de Regeering om ons gevoelen mede te deelen bij deze beraadslaging, ook uit hoffelijkheid tegenover den Minister. De Regeering heeft zich bereid verklaard om, wanneer men de kern van de ontwerpen niet wil aantasten, aan de grondwettige en andere bezwaren zooveel mogelijk te gemoet te komen. Nu weten wij allen dat het voor den Minister moeilijk is om af te gaan op het Voorloopig Verslag. Wanneer aan de algemeene beschouwingen door talrijke sprekers wordt deelgenomen, heeft de Minister veel meer inzicht in de denkbeelden der Kamer. Maar de hoofdreden, waarom ik het woord gevraagd heb, het spijt mij dat ik het zeggen moet, is dat de rede van den Minister mij in hooge mate heeft teleurgesteld. Teleurgesteld ten opzichte van verschillende punten, terwijl aan het einde van de rede waarin de Minister de strekking van zijn ontwerp verdedigde, enkele passages voorkomen, waarmede ik mij volstrekt niet kan vereenigen, die zelfs iets provoceerends hebben.

Ik wil gaarne bekennen, dat er aanvankelijk in de ontwerpen veel was, dat mij toelachtte, veel waarin ik gaarne met den Minister wenschte mede te gaan.

In de eerste plaats de splitsing van meervoudige in enkelvoudige districten. Dit is een denkbeeld waarvoor ik steeds heb geijverd en ik breng hulde aan den Minister, dat hij dit denkbeeld nu heeft verwezenlijkt, terwijl zijn voorganger over deze quaestie juist is gestruikeld.

In de tweede plaats trekt mij aan de schriftelijke aanvraag. In beginsel, niet zooals het is uitgewerkt. Want in die aanvraag ligt opgesloten, dat de Regeering het

kiesrecht niet beschouwt als een natuurrecht, want het wordt alleen verleend als het wordt aangevraagd.

In de derde plaats juich ik toe dat de Regeering niet te gelijker tijd het gemeentelijk kiesrecht heeft geregeld. Mijns inziens moet het gemeentelijk kiesrecht op geheel andere wijze worden geregeld dan het kiesrecht voor de Tweede Kamer. Ik hoop, dat als het zoo ver komt, ten aanzien van het kiesrecht voor den gemeenteraad nog eens het proportioneel stelsel zal gehuldigd worden, in welken vorm dan ook. De ondervinding in de laatste jaren bij gemeenteraadsverkiezingen opgedaan, moet bij ons wel de overtuiging hebben gevestigd dat dit de aangewezen weg is. Te lang heeft dikwerf in de groote plaatsen eene kleine minderheid de beslissing over de gemeentelijke zaken in handen gehad.

Wat verder de redevoering van den Minister betreft, ik zal daarvan veel laten rusten. Ik zal niet spreken over de aanleiding tot de indiening van de ontwerpen. Der Regeering zal ik de indiening niet verwijten. Integendeel, ik had gaarne gezien dat het vorige Kabinet met eene definitieve kieswet ware gekomen. Wat de kenmerken betreft en de grondwettigheid, daarover wil ik ook niet spreken. Ik deel die grondwettige bezwaren ten aanzien van de kenmerken niet.

Wanneer men art. 80 zoo ruim wil interpreteeren als indertijd met art. 194 van de Grondwet ten aanzien van het onderwijs is geschied, laat ons dan over grondwettige bezwaren maar heenstappen. Wij weten allen waarom de grondwetsherziening is ondernomen, om namelijk af te komen van wat door Groen van Prinsterer zeer te recht werd genoemd: een staatsrechtelijk schandaal; hierbij doelende op art. 194 oud. Welnu, bij die grondwetsherziening is het bij dit eene staatsrechtelijk schandaal niet gebleven, maar er is nog een bijgekomen: art. 80. En kon Groen van Prinsterer zien hoe dat art. 80 van verschillende zijden wordt geïnterpreteerd, hij zou hetzelfde zeggen van art. 80 als vroeger van art. 194.

Wat mij in de rede van den Minister het meest gefrappeerd, het meest gehinderd heeft, is zijn spreken over het beginsel, over de strekking van zijn ontwerp, waar hij degenen die bezwaar hebben tegen die strekking en dat beginsel geruststelt met eene verwijzing naar Duitschland en Frankrijk. Nadat ik gelezen heb — ik heb met aandacht geluisterd, maar het luisteren was niet zeer gemakkelijk omdat de Minister zeer zacht sprak — wat de Minister werkelijk heeft gezegd, ben ik het evenmin met hem eens.

In de eerste plaats dan Duitschland. Hier ontmoet ik niet alleen den Minister maar ook de heeren Schaepman en Kolkman. Zoo vroeg de heer Schaepman of men dan in Duitschland zulk een grooten sprong deed, toen men in 1869 *die allgemeine Wahlen* invoerde. Neen, Mijnheer de Voorzitter, want de Rijkskanselier was zoo verstandig voor een correctief te zorgen, hetgeen ook door den Minister uit het oog wordt verloren. Ik ben het dan ook volkomen met de Duitsche Regeering eens, toen zij bij monde van den Rijkskanselier verklaarde, dat de *allgemeine Wahlen* voor den Rijksdag conservatiever zijn dan de *Drei-Klassen-Wahlen* voor het *Abgeordneten-Haus*. Maar dan moet men ook juist vergelijken en daarom niet vergeten, dat bij het Abgeorndneten-Haus nog *öffentliche Wahlen* bestaan, die, mijns inziens, bij uitstek geschikt zijn om niet alleen de kiezers maar de geheele natie te bederven.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, welk correctief heeft de Rijkskanselier ingesteld bij invoering van het algemeen geheim kiesrecht voor den Rijksdag? Eenvoudig, afschaffing der *Diäten*.

Mag ik den heer Reekers verzoeken mij niet telkens te interrumpeeren.

De heer **Reekers**: Ik spreek met anderen, en als dit hinderlijk is zal de Voorzitter mij wel tot de orde roepen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer Reekers den spreker niet in de rede te vallen.

De heer **Bahlmann**: Ik dacht dat de heer Reekers mij interrumpeerde, en was dus zoo vrij hem daarop te wijzen.

Overigens hecht ik niet aan actieven, maar wel aan passieven census. Het komt hier toch alles neer op de gekozenen en niet op de kiezers. Wil dus de Minister een voorstel doen om de f 2000 af te schaffen, die de Kamerleden thans jaarlijks ontvangen, dan heb ik volstrekt geen bezwaar tegen de invoering van algemeen kiesrecht. Het zou trouwens ook eerlijker zijn, daar het er toch eenmaal toe moet komen, om nu maar dadelijk algemeen, direct, geheim kiesrecht in de Grondwet neer te schrijven, maar daarnaast afschaffing van de f 2000.

Nu wil ik wel erkennen, dat ik indertijd bij de grondwetsherziening het voornemen had — mij ook ingegeven door iemand dien ik niet noemen zal, maar die het zich nog wel zal herinneren — om een voorstel te doen tot afschaffing van de schadeloosstelling van f 2000 aan de leden der Tweede Kamer toegekend. Maar daar ik vreesde voor dat voorstel toch geen meerderheid te zullen verkrijgen, heb ik er toen maar van afgezien.

De heer **Seret**: Dus alleen kapitalisten leden van de Kamer!

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal nu niet meer antwoorden op interruptiën. In de tweede plaats heeft de Minister gewezen op Frankrijk, en daarbij gezegd: Men kan over de Fransche toestanden en het Panama-schandaal denken zooals men wil, ik wijs op het *Bulletin des Lois*, hoe in Frankrijk gewerkt wordt ook door de tegenwoordige Kamer, hoe Frankrijk excelleert op wetgevend gebied. Het hindert mij genoeg, dat in Frankrijk wetten worden uitgevaardigd van eene strekking, dat ik mij als Katholiek schaam, dat in een Katholiek land als Frankrijk dergelijke wetten worden aangenomen. Als dit de gezegende producten zijn van het algemeen stemrecht, dank ik daarvoor, en in plaats van hulde te brengen aan den Minister, breng ik hulde aan den geachten afgevaardigde uit Amsterdam.

Het deed mij genoegen dien geachten afgevaardigde te hooren protesteeren tegen eene wetgeving, die in Frankrijk bestaat ten opzichte van het verjagen van kloosterzusters uit de hospitalen en ten opzichte van de bepalingen omtrent de doode hand. Dat voorbeeld kan dus allesbehalve geruststellend zijn en daarom ben ik opgestaan om te protesteeren tegen de woorden des Ministers.

Mijne bezwaren tegen de aanhangige wetsontwerpen zijn van tweeërlei aard, van financieelen en van constitutioneelen aard.

Vooreerst de financieele bezwaren. Indien wij thans zulk een grooten sprong maken en het getal kiezers van 300 000 op 800 000 brengen, zal die sprong vergezeld gaan van eene groote commotie in den lande.

Er zijn op het oogenblik in het land aspiratiën genoeg gewekt. Velen verlangen het algemeen stemrecht niet als doel, maar als middel om te komen tot pensioenfondsen, tot leerplicht en tot andere maatregelen, om niet te spreken van de groote uitgaven die ons wachten ten opzichte van Indië en de zilver-ontmunting. En indien wij een dergelijken drom kiezers voor ons krijgen, komen er programs van actie van verschillende kanten; partijen zullen elkander overbieden met beloften, en dit is juist het gevaar. In de Kamer gekomen, zal men die beloften wenschen gestand te doen, en wij hebben, helaas, in onze constitutioneele instellingen geen enkel middel, dat als rem kan dienst doen. Ik sluit mij volkomen aan bij hetgeen de geachte afgevaardigde uit Kampen, de heer Æ. Mackay, gezegd heeft. Wanneer wij hier eene wet hadden als in Engeland, waarbij aan de Volksvertegenwoordiging bepaald ontzegd wordt bestaande kredieten te verhoogen, nieuwe kredieten op de begrooting te brengen, en zelfs geen memorieposten, dan zou ik met gerustheid overgaan tot invoering van het algemeen stemrecht, maar wanneer het stemrecht wordt uitgebreid, dan voorzie ik, dat de

gekozenen zich populair zullen trachten te maken langs allerlei wegen.

Dit gevaar bestaat ook thans reeds. Ik herinner aan de brug te Heusden en aan het feit, dat de heer Tijdens, een der woordvoerders van de radicale partij, hier debuteerde met het amendement om f 100 000 uit te trekken tot ondersteuning van de oudstrijders van 1830 en 1831.

Dit kan iedereen wel; men kan zich zeer gemakkelijk populair maken en krijgt dan, thuis gekomen, nog eene serenade van zijne kiezers, omdat men dergelijke voorstellen heeft ingediend. Dit zal echter niet tot lage, wel tot hooge budgetten voeren, en waar ik nu reeds bij de verschillende partijen eene neiging bespeur om steeds meer van de schatkist te eischen, terwijl zij, die daartegen hunne stem verheffen, worden uitgescholden voor conservatieven en menschen die niet medegaan met hun tijd en geen hart hebben voor de nooden van het volk, enz., enz., daar geloof ik toch dat juist diegenen, die altijd waarschuwen in deze Kamer, beter hunne rol vervullen dan zij, die speculeeren op populariteit.

In verband hiermede wensch ik een woord te spreken tot aanprijzen van het amendement, hetwelk door vijf leden is ingediend, ten einde te komen tot verplichte stemming.

Laat ons geen illusiën maken; wanneer het getal kiezers gebracht wordt van 300 000 op 800 000, zal het effect zijn, dat de verkiezingen meer geld kosten. Hoe men daarover ook spreken of redeneeren wil, een *feit* is het dat de verkiezingen meer geld zullen kosten.

Nu heb ik juist niet het oog op de omkooperijen. Het couloir-stelsel, geloof ik, kan wel in vele opzichten belemmerend en verhinderend ten opzichte van omkooperijen werken, maar de verkiezingen kosten geld, omdat iedere partij hare kiezers wil brengen naar de stembus. Advertentiën, strooibiljetten, rijtuigen, wandelleeraars, al die zaken geschieden niet voor niets. De couranten, al zijn zij nog zoo gehecht aan hunne partij, plaatsen de advertentiën niet voor niets; de uitgevers laten geen strooibiljetten drukken voor niets. En wat de andere onkosten betreft, ook die moet men zich getroosten.

Nu is het ongelukkig, dat, hoe meer geld eene verkiezing kost, des te meer degenen, die geld gegeven hebben, directen invloed willen uitoefenen op de gekozenen. Zijn de voorbeelden te dien opzichte niet voor het grijpen?

Weten wij niet allen dat in Frankrijk, behalve de 9- à 10 000 fr. die de afgevaardigden krijgen, behalve de vrije consumtie in het gebouw, vrije reis op de spoorwegen, verschillende afgevaardigden nog eene extra toelage ontvangen van belangrijke industrieele groepen? Weten wij niet dat de afgevaardigden uit het Noorden eene toelage krijgen van den Bond der groote suikerfabrikanten? Ik wil nu niet spreken van de cheques, die er natuurlijk ook nog bijkomen.

Hoe meer men de kosten der verkiezingen vermindert, hoe zuiverder deze zullen worden.

Wanneer de Staat, door de verkiezing verplichtend te stellen, daardoor de kosten op zich neemt die anders de kiesvereenigingen betalen, dan geloof ik, dat dit niet kwaad zou zijn om tot eene zuiverder keuze te komen.

De verplichte verkiezing, die in België is ingevoerd — in beginsel is daartoe besloten, hoewel het niet in de Grondwet staat......

De heer **Levy**: Neen, daartoe is in beginsel niet besloten.

De heer **Bahlmann**: Ik meen, dat het wel niet in de Grondwet staat, maar dat er in beginsel toe besloten is.

Het beginsel van verplichte stemming vindt in mij eene bepaalden voorstander. Al heb ik het amendement niet mede-onderteekend, zoo hoop ik toch bij gelegenheid te dien opzichte een verdedigend woord in het midden te zullen brengen.

Wat nu de constitutioneele bezwaren betreft, zeg ik nog eens, dat ik die niet heb ten opzichte van art. 80, maar dat ik de constitutioneele monarchie in haar geheel neem.

De vader van die constitutioneele monarchie in Nederland is Thorbecke, en er zijn zoo dikwijls in deze discussiën aanhalingen gedaan uit de bekende *Narede*, dat het mij wel vergund zal wezen ook eenige zinsneden uit die *Narede* van 1869 aan te halen.

Daarin zegt Thorbecke: »De constitutionele monarchie kent één absoluten wil niet; zij bestaat in een verband van elkander wederkeerig beperkende organen, aangelegd om met vrijheid zamen te werken tot eene wetgeving en een bestuur die aan de eischen van een juist, rechtvaardig, nationaal verstand beantwoorden."

Nu spijt het mij dat ik niet alleen in de stukken maar ook in de Memorie van Antwoord der Regeering de strekking vind om te komen tot een absoluten wil, niet van boven af, gelijk vroeger *le pouvoir royal*, maar van onderop. Die absolute wil moet gelegd worden in de Volksvertegenwoordiging, en het gezag der Kroon zal versterkt worden als het door dien wil gedragen wordt. Ik zou weder kunnen vragen met Thorbecke: »Als de Vertegenwoordiging het geheele volk vertegenwoordigt als persoon, wat vertegenwoordigt dan de Koning?" Ik lees op bladz. 26 van het Voorloopig Verslag het volgende: »Zoolang de Kamer uitvloeisel is van een beperkt kiesrecht, kon er reden zijn in versterking van de macht der Kroon het middel te zoeken tot bescherming van de belangen van het volk achter de kiezers, maar wanneer eene zeer ruime uitbreiding van kiesrecht de zekerheid brengt, dat de belangen van alle klassen beter gekend en behartigd zullen worden, dan scheen elke reden om bij de Kroon bescherming te zoeken tegenover de Volksvertegenwoordiging te ontbreken."

Ik herhaal de woorden van Thorbecke: »De constitutioneele monarchie kent één absoluten wil niet", maar als ik zie wat de Regeering zegt in de Memoriën van Toelichting en van Antwoord, en in hare rede van eergisteren, dan schijnt de Regeering er van uit te gaan dat de taak der Kroon in het vervolg zooveel mogelijk moet zijn de uitvoering van den éénen volkswil, gezeteld in de Volksvertegenwoordiging. Dit kan ik met mijne constitutioneele beginselen niet overeenbrengen.

Wil de Minister aan mijne woorden niet gelooven, dan herinner ik dat door Frère Orban in de Belgische Kamer werd aangehaald eene rede van Gambetta, waarin deze uitdrukkelijk zegt, dat het algemeen stemrecht niet is overeen te brengen met eene constitutioneele monarchie, dat het leiden moet tot verzwakking van de kracht der Kroon.

Bij de vele aangevoerde citaten van verschillende staatsrechtleeraren, wil ik er een bijbrengen van een der grootste anti-revolutionnairen, von Stahl. Wat zegt deze? »Is dan het constitutioneel Koningschap bij slot van rekening niets anders dan de vergulde haan op den kerktoren, die altijd draaien moet zooals de wind waait? Is dat de roeping der constitutioneele monarchie, uitvoerster te zijn van één absoluten wil, gezeteld in de Volksvertegenwoordiging?"

Resumeerende — ik had mij voorgesteld kort te zijn, maar overschreed de grens — plaats ik mij geheel op het standpunt van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer de Beaufort.

Deze regeling zal geen finale regeling van kiesbevoegdheid zijn. Laten wij ons daaromtrent geene illusie maken. Integendeel, als zij tot stand mocht komen, zal men even spoedig verdere uitbreiding wenschen. Die sprong in ééns van 300 000 op 800 000 kiezers gaat mij te ver.

Ieder amendement derhalve, dat strekt om het aantal kiezers te verminderen, kan dan ook in zeker opzicht op mijne goedkeuring rekenen.

Ik wensch thans niet te komen tot eene finale uitbreiding van kiesbevoegdheid, omdat ik die wil doen samengaan met grondwetsherziening; thans wil ik niet zoo ver springen, maar *reculer pour mieux sauter* om te komen tot finale kiesrechtregeling bij wijze van grondwetsherziening. Alsdan wensch ik het gezag der Kroon en de macht der Eerste Kamer op eene andere wijze te regelen dan thans geschiedt. Aan de Eerste Kamer zou ik het recht van

amendement willen geven en verschillende andere maatregelen invoeren, die meer het Engelsche staatsrecht nabij komen en de rechten der Tweede Kamer meer aan banden leggen.

De tot dusver aangekondigde amendementen zullen nader onder onze oogen gebracht worden. Het meest hel ik over, om mijne stem te geven aan het amendement der heeren de Beaufort c. s. Ik heb aandachtig geluisterd naar hetgeen door andere geachte sprekers in het midden is gebracht, doch mijns inziens kan de zaak niet goed geregeld worden wanneer men niet te gelijker tijd iets anders regelt.

Ik behoef hier niet te herhalen wat ik reeds bij vroegere gelegenheden gezegd heb, dat herziening van de personeele belasting de noodzakelijke voorwaarde is voor eene blijvende verbetering van het kiesrecht, gelijk het amendement-de Beaufort c. s. zulks verlangt.

Dit is eene gelegenheid om een woord te wisselen met den heer Heldt. Wanneer men de personeele belasting op verstandige wijze herziet en daarbij zooveel mogelijk te hulp komt aan den werkmansstand; wanneer men vooral de twee grondslagen, vuur- en haardsteden, en deuren en vensters daaruit verwijdert, — dan zal men tot eene regeling komen, die den gezeten werkman ook in de groote steden het kiesrecht zal deelachtig doen worden.

Hetgeen mij het meest doet besluiten om tot uitbreiding van kiesbevoegdheid over te gaan, is de wanverhouding in zeker opzicht, die tusschen de groote steden en het platteland bestaat bij het tegenwoordig kiesrecht. Het platteland toch blijkt in evenredigheid van de bevolking veel meer kiezers te hebben dan de steden, en dit ligt aan de personeele belasting.

Het verwondert mij zeer, dat terwijl bij de behandeling der bedrijfsbelastng deze denkbeelden sensatie verwekten, zij nu blijkbaar van verschillende zijden worden goedgekeurd.

Wanneer ik ten slotte, bij aanneming van het amendement-de Beaufort c. s., mijne stem zal geven aan het wetsontwerp, dan doe ik niets anders dan gevolg geven aan een advies van iemand, die ik dikwijls in deze Kamer heb aangehaald, en die, helaas, aan ons vaderland te vroeg is ontvallen. Ik heb op het oog een man, die altijd een sieraad geweest is van de Katholieke partij, de heer C. van Nispen, die in zijne bekende Nota tot de grondwetsherziening het volgende heeft geschreven: » Het bestaande kiesstelsel schijnt echter, wat zijn grondslag betreft, *in hoofdzaak* boven het voorgestelde verre verkieslijk. Het is eenvoudig, vereischt weinig voorbereiding en berust op de breede basis van ieders bijdrage *in alle directe belastingen gezamenlijk*. Weinig doet het af, wanneer daaraan ook eene of andere directe belasting ontvalt, bijv. door afschaffing of door afstand aan de gemeenten. Immers zeer zeker zal zij aanstonds door eene andere van dezelfde soort worden vervangen. En het zal toch spoedig zoo ver moeten komen dat alle inkomsten boven zeker minimum hier te lande gelijkelijk door eene speciale directe belasting worden getroffen. Geschiedt dit, dan zal de bestaande basis van kiesrecht zoo volkomen mogelijk worden, terwijl de eenige thans gekozen hoofdbasis is een brokstuk van eene verteringsbelasting, die zeer ongelijk werkt en geen betrouwbare maatstaf is van gegoedheid, eene basis, die daarom zelve voor hervorming in aanmerking komt."

Op dat standpunt stond ik vóór de herziening van de Grondwet, op dat standpunt sta ik nog. De omstandigheden zijn veranderd, die algemeene directe belastingen hebben wij thans in de gesplitste inkomstenbelasting van den Minister Pierson.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft in zijne rede van eergisteren, en naar mijne meening volkomen te recht, de discussie over wat ik noemen zal de techniek van het wetsontwerp verwezen naar de behandeling van de amendementen, en heeft daarmede het zwaartepunt van deze discussie in de toekomst geplaatst. Onder deze omstandigheden zou ik, ook met het oog op den zeer begrijpelijken wensch van de Kamer om aan deze algemeene beraadslaging een einde te zien, het woord niet genomen hebben, indien niet in den loop van het debat door enkele geachte sprekers en ook door den Minister enkele uitingen waren voorgekomen die ik mij veroorloven moet kortelijk met een enkel woord te bespreken.

Ik had bij gelegenheid van de rede die ik bij deze algemeene beraadslagingen heb uitgesproken in het algemeen deze stelling verdedigd, dat dit wetsontwerp ons een stemrecht bracht, dat de fout van het algemeen stemrecht bezit, doordien het de verkeerde en minder geschikte elementen, die het algemeen stemrecht binnen den kring der kiezers brengt, niet uitsluit, terwijl het aan de andere zijde, dewijl het zich niet als algemeen stemrecht mag aandienen, omdat het altijd krachtens de Grondwet moet blijven een stemrecht dat geen algemeen stemrecht is, de voordeelen aan het algemeen stemrecht verbonden, mist. Ik had mij daarom de vraag veroorloofd: ware het onder die omstandigheden niet beter geweest om te beginnen met de Grondwet te herzien en het algemeen stemrecht in te voeren, terwijl dan tevens de gelegenheid geopend ware geweest om het met die waarborgen te omringen, waarop ook door den heer Bahlmann in zijne zooeven gehouden rede werd gedoeld?

De geachte afgevaardigden uit Amsterdam en Haarlem, de heeren Kerdijk en Farncombe Sanders, hebben daarop geantwoord, dat een dergelijk voorstel natuurlijk werd gedaan met het plan om op die wijze uitstel van de kiesuitbreiding te verkrijgen. De Vergadering zal begrijpen dat tegenover dergelijke — ik zal niet zeggen verdachtmaking, maar karakteriseering van hetgeen ik gezegd heb, alle discussie met die geachte sprekers onmogelijk wordt. Maar er is door den geachten afgevaardigde uit Almelo, den heer Schaepman, eene andere bewering in het midden gebracht. Hij heeft gezegd: waarom dan niet bij de grondwetsherziening van 1887 er naar gestreefd om aan de Eerste Kamer eene andere, eene sterkere positie te geven?

Wat mij betreft ik zou dat gaarne gedaan hebben, maar de geachte afgevaardigde, die de geschiedenis der grondwetsherziening uit ervaring zoo goed kent, zal wel niet ontkennen dat de kans voor eene dergelijke poging destijds zeer slecht stond. Ik heb toen slechts ééne zaak kunnen verkrijgen betrekkelijk de Eerste Kamer, en dat nog wel met zeer groote moeilijkheden. Het was in mijne oogen voorzeker geen ongewichtige zaak.

Er is toen althans aan de Eerste Kamer datgene ontnomen, wat, met het oog op mogelijke nieuwe staatkundige toestanden, mij voorkwam eene gevaarlijke basis te zijn: zij steunt namelijk sedert 1887 niet meer alleen op het bezit. Naar mijne meening zal bij elke versterking van de Eerste Kamer, bij elke poging om haar in hooger mate een waarborg te doen zijn tegen bedenkelijke proefnemingen van den anderen tak der Volksvertegenwoordiging, op dien weg moeten worden voortgegaan, en zal men door uitbreiding van de eischen van verkiesbaarheid, of liever door het geheel doen wegvallen van die eischen, die Kamer moeten doen kiezen uit dezelfde personen, die aan de eischen voor de verkiesbaarheid voor de Tweede Kamer voldoen.

Het heeft mij uitermate verbaasd, dat de geachte afgevaardigde uit Almelo, met wien ik natuurlijk niet gaarne in een taalkundigen strijd zou willen treden, waar ik gesproken heb van *uitbreiding van eischen*, daaraan de beteekenis gehecht heeft — niet van *verruiming* — maar van *beperking* van eischen. Ik herhaal: in dergelijke uitlegging, uitgaande van den gevierden redenaar op zoo vele taalkundige congressen, dien ik te berusten; maar toch komt het mij voor, dat tegen deze taalkundige meening van den geachten afgevaardigde uit Almelo wel iets valt in het midden te brengen. In elk geval wensch ik deze gelegenheid waar te nemen om aan de Kamer te verklaren dat de uitlegging die de geachte afgevaardigde aan mijne woorden gegeven heeft, geheel tegenovergesteld is aan die welke zij hebben moeten.

9]ste VERGADERING. — 11 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

Er is door den geachten afgevaardigde uit Groningen, den heer Veegens, aanmerking gemaakt op hetgeen ik gezegd heb aangaande de kiezersteelt en de mogelijkheid van omkooping. Hij heeft mij in dat opzicht een verwijt gedaan en gezegd: »Ik moet hem het recht ontzeggen, om het gros der arbeidzame Nederlandsche bevolking voor een troep afhankelijke lieden uit te maken, die, hoewel hunne vrije wilsuiting door geheime stemming verzekerd wordt, op hunne stembiljetten zullen aanteekenen wat hun door aanmaningen of toezeggingen is in de pen gegeven."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij het recht niet aangematigd dergelijke blaam op de lagere standen in Nederland te werpen; maar de geachte afgevaardigde kan mij toch moeilijk het recht ontzeggen te wijzen op verschijnselen die voor ieder waarneembaar zijn; het is een verschijnsel, dat niet kan worden tegengesproken, dat onder de lagere standen de verleiding veel grooter is, en daarom ook het gevaar om voor die verleiding te bezwijken. Zij die met de lagere standen bekend zijn, zullen daarenboven met mij erkennen dat het besef van het onzedelijke, dat er in gelegen is om zijn stembriefje te gelde te maken — ik zeg niet bij de meer ontwikkelden in de lagere standen — maar in de onderste lagen, veel minder sterk ontwikkeld is dan bij de hoogere standen.

Iemand uit de hoogere standen die omkoopt, weet zeer goed, dat hij zoodoende eene zeer slechte daad begaat, doch de menschen uit den lageren stand, die zich, hetzij door geld, hetzij door andere middelen, laten verleiden hunne stem in eene bepaalde richting uit te brengen, zullen niet altijd ten volle gevoelen, dat er in zulk eene daad eene grove onzedelijkheid schuilt.

Het zal door iedereen erkend worden, dat zoolang armoede wordt beschouwd als eene verschoonende of verzachtende omstandigheid bij vergrijpen tegen den eigendom, zoolang het niet bezwijken van menschen uit de lagere klassen voor verleiding als een bewijs van eerlijkheid wordt beschouwd — en dat gebeurt toch overal — dat zoolang de juistheid mijner straks uitgesproken stelling niet ontkend kan worden.

Het heeft mij eergisteren wel eenigzins verwonderd, dat op de verklaring van den Minister, dat ondeugden niet naar standen zijn verdeeld, uit den mond van sommige leden een gejuich opging, alsof dit eene buitengewoon treffende bewering was; toch zal de Minister zelve wel niet ontkennen, dat zij onmogelijk kon verrassen door hare nieuwheid.

Er kwam in die redevoering van den Minister eene uiting voor, die mij in den mond van zulk een bedachtzaam staatsman, die gewoon is zijne woorden te wikken en te wegen, zeer heeft verbaasd en bevreemd, en die, ik wil het wel bekennen, door mij met leedwezen werd aangehoord.

Naar aanleiding van het feit, dat een der oudere leden van deze Kamer bij het eerste optreden van dezen Minister als commies-griffier der Kamer tot hem gezegd zou hebben: »hier klopt het hart van het land", vraagt Zijne Excellentie: wie zou op dit oogenblik die uitspraak durven herhalen?

Mijnheer de Voorzitter! Zij werd herhaald, eergisteren, door den heer van Houten en ik zelf wensch haar thans te herhalen; ik meen dat vele leden der Kamer bereid zullen zijn hetzelfde te doen; ik twijfel er ook niet aan, Mijnheer de Voorzitter, of ook gij zoudt daartoe bereid worden gevonden.

Blijkens hetgeen er in de redevoering van den Minister volgt, zou Zijne Excellentie waarschijnlijk, indien hem te Parijs in de onlangs ontbonden Fransche Kamer de vraag gesteld ware: of in die Vergadering het hart des lands klopte, die vraag bevestigend beantwoord hebben.

Nu komt het mij toch voor dat, wanneer wij tusschen beide Vergaderingen een parallel trekken en ons de vraag stellen: welke Vergadering zich in de behartiging van 's lands belangen met minder baatzucht heeft gedragen, met minder eigenbelang en met meer kennis van zaken — doch dit laatste is wellicht overtollig, want volgens den geachten afgevaardigde uit Franeker, is een van de gevolgen van het algemeen stemrecht, dat de geleerden door de practische mannen worden vervangen, hetgeen in de Fransche Vergadering dan ook wel, volgens het oordeel van dien geachten afgevaardigde, zal gebleken zijn, — wanneer men tusschen die beide Vergaderingen een parallel trekt, kan de Minister dan inderdaad rechtvaardigen, dat hij de Nederlandsche Vergadering als de minste beschouwt? En waar die verklaring van den Minister, ik ben er van overtuigd, in zekere kringen en in zekere organen van de pers, die ik hier niet behoef aan te duiden, ongetwijfeld als eene blijde boodschap zal worden verkondigd, daar meen ik toch aan den Minister te mogen vragen: op welke tekortkomingen, op welke misslagen van deze Vergadering grondt gij die harde beschuldiging, die gij tegen haar hebt uitgesproken? Het is niet op grond van het kiesstelsel, want in 1864 heerschte een stelsel veel beperkter dan het tegenwoordige; het moet dus zijn door daden, die door deze Vergadering zijn gepleegd, en wanneer ik nu de geschiedenis van deze Vergadering naga, gedurende den tijd dat ik de eer heb gehad daarvan lid te zijn, dan moet ik inderdaad, ten spijt van de verklaring van den geachten afgevaardigde uit Veendam, den heer Poelman, hier de verklaring afleggen, dat ik nooit heb ondervonden, dat de belangen van het niet vertegenwoordigde gedeelte der natie, van hen, die niet tot het kiezerskorps behooren, werden verwaarloosd ten bate van de kiezers. Toen ik hier vóór 16 jaar het eerst als lid der Kamer optrad, was de groote quaestie die de Kamer verdeelde de regeling van het volksonderwijs. Het was destijds de vraag, die de partijen verdeelde, niet of voor het volksonderwijs moest gezorgd worden, daar werd op deze en gene banken niet aan gedacht, maar het betrof de wijze hoe daarin voorzien moest worden.

Gedurende de debatten die destijds werden gevoerd, werd nimmer eene uiting vernomen waaruit bleek, dat er niet goed moest worden gezorgd voor het onderwijs van dat gedeelte der natie, dat niet tot het kiezerskorps behoort.

De heer **Heldt**: Daarvoor is zeer slecht gezorgd.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): De geachte afgevaardigde uit Amsterdam zegt: daar is zeer slecht voor gezorgd; zijn en mijn geachte mede-afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, heeft zelfs bij deze beraadslagingen gezegd, dat ten gevolge van de bemoeiingen van de heerschende klasse het volksonderwijs in onvoldoenden toestand verkeerde, doch ik wil hier tegenoverstellen dat in het oog van sommige personen elke instelling, hoeveel geld er ook aan ten koste mag gelegd zijn, altijd in onvoldoenden toestand zal verkeeren. Er is altijd iets aan te verbeteren, dit valt niet weg te redeneeren, en men moet in alle zaken ongetwijfeld altijd voortgaan te werken tot verbetering.

Ik durf echter beweren, dat ons volksonderwijs de vergelijking met die landen, welke door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Kerdijk, op den voorgrond gesteld werden, met name Zwitserland en Engeland, roemrijk kan doorstaan.

Hoe is het gegaan met de regeling van het belastingwezen? Heeft men zich hier niet steeds bewogen in de lijn, dat ontlast moest worden het niet vertegenwoordigd gedeelte der natie en belast juist degenen die het kiezerskorps vormen? Dat is gebeurd bij de successiebelasting in de rechte lijn, dat is gebeurd bij de vermogensbelasting. Ik moet ontkennen, dat ooit in deze Kamer, bij welke partij ook, er eene strooming is geweest, die op eenzijdige wijze het niet vertegenwoordigde deel der natie heeft willen belasten met ontlasting van dat gedeelte waaronder het kiezerskorps wordt gevonden. Wanneer men nu op het voorbeeld van den Minister de vergelijking met Frankrijk wil doortrekken, dan wil ik er aan herinneren hoe nog in deze discussie door den geachten afgevaardigde uit Almelo, naar ik meen, er op gewezen werd, hoe het Fransche volk door indirecte belastingen oneindig meer gedrukt wordt dan het Nederlandsche, terwijl in Frankrijk sinds bijna

eene halve eeuw algemeen stemrecht bestaat. Wanneer men in de in deze Kamer ook zoo bekende werken van den heer Leroy-Beaulieu de statistieken nagaat uit welke blijkt wat de werklieden in Frankrijk aan indirecte Rijks- en gemeentebelastingen betalen, dan ziet men dat dit veel meer is dan hier te lande van die klasse wordt gevraagd, nog ongeacht hetgeen daar de werkman meer heeft te betalen ten gevolge van het protectionistisch stelsel. Wanneer de Minister dus de vergelijking wilde maken van hetgeen de arbeider daar betaalt en hetgeen hem hier is opgelegd, dan zou ik wel eens gaarne van hem eene nadere uiteenzetting willen hooren in hoeverre de belastingwetgeving in Frankrijk, die toch een belangrijk deel uitmaakt van de algemeene wetgeving, uitstekender is dan de onze.

Ik wensch mij van alle uitvoerigheid op dit oogenblik te onthouden en zal daarom over de quaestie der al- of niet grondwettigheid op dit oogenblik geen woord meer spreken, maar ik moet toch mededeelen hoezeer mij in dit debat getroffen heeft, dat sommige geachte sprekers, die deze ontwerpen hebben verdedigd, hoe langer zoo meer van de Grondwet zijn afgeweken. Zoo heeft mij eene uiting getroffen van den geachten afgevaardigde uit Haarlem, den heer Farncombe Sanders, die in zijne rede zeide dat, wanneer men categorieën van kiezers wenschte, men het kiesrecht ook moest toekennen aan hen, die hier militieplicht hadden vervuld of na zesjarigen vrijwilligen militairen dienst waren gepasporteerd. Ik laat volkomen in het midden in hoever het *in jure constituendo* wenschelijk zou kunnen zijn aan dergelijke categorieën van personen het kiesrecht toe te kennen, maar ik zou den geachten afgevaardigde willen vragen of hij het gediend hebben bij het leger als kenteeken van maatschappelijken welstand of als kenteeken van geschiktheid zou willen aanmerken; onder een van die beide toch zou het moeten vallen om, in overeenstemming met de Grondwet, die categorieën als zoodanig in de kieswet te kunnen opnemen.

De Minister is omtrent het kenteeken van maatschappelijken welstand in eene uiteenzetting getreden, die ik in zekeren zin met genoegen heb gehoord. De Minister heeft gezegd: het kenteeken, de kern waarop het eigenlijk aankomt, is voorziening in eigen behoeften. Ik wil dat volgaarne accepteeren, en ook niet tegenspreken, wat de Minister er bijvoegde, het verdedigende met de autoriteit van den heer Heemskerk sr., dat het kenteeken niet uiterlijk waarneembaar behoeft te zijn, maar indien wij dit niet al aannemen, dan zal toch dit kenteeken, indien het als zoodanig blijft gelden, uiterlijk waarneembaar moeten worden gemaakt. Kan dit nu geschieden, zooals de Minister beweert, door de bevolkingsregisters? Tenzij die bevolkingsregisters anders worden geregeld dan zij op het oogenblik zijn, kunnen zij, dunkt mij, onmogelijk dienen om dit kenteeken uiterlijk waarneembaar te maken.

De Minister zeide, dat wie in zijn eigen onderhoud voorziet en woont, als zoodanig op de bevolkingsregisters voorkomt, maar hij die niet in zijn eigen onderhoud voorziet en bedeeld wordt, komt evenzeer daarop voor.

Om het kenteeken van maatschappelijken welstand waarneembaar te maken, kunnen dus de bevolkingsregisters onmogelijk dienen. Andere middelen moeten dus worden gezocht. En ook de bedeeling op zich zelve kan niet dienen. In dit opzicht heeft de Minister eergisteren een stap gedaan die mij zeer gewichtig voorkomt, mij althans zeer heeft getroffen.

Op bladz. 1787 van de *Handelingen* zegt de Minister, dat het reclame-recht in dier voege moest geacht worden te zijn uitgebreid, dat men ook kon aanmerking maken op de plaatsing op de kiezerslijst, indien de bedeelden bedeeld werden door instellingen niet voorkomende op de krachtens art. 3 der armenwet opgemaakte lijst. De Minister zegt daar namelijk: »Maar in art. 4 van het eerste wetsontwerp wordt in het algemeen gesproken van instellingen van weldadigheid. Ook al komt zoodanige instelling niet voor op de krachtens art. 3 der armenwet opgemaakte lijst en al ontvangt dus het gemeentebestuur van de door eene zoodanige instelling bedeelden geene opgaven, kan toch door middel der publieke reclame tegen de voorloopige kiezerslijst, ieder ingezetene zich beklagen over de plaatsing op de kiezerslijst van hem, die van zoodanige instelling van weldadigheid onderstand geniet."

Nu komt het mij voor, dat, wanneer eenmaal het reclamerecht op die wijze wordt uitgebreid, wat ik zeker zou toejuichen, maar uit de tot nog toe gewisselde stukken niet kon opmaken, de Minister zelven wel van lieverlede de noodzakelijkheid zal moeten erkennen om tot nog verdere uitbreiding over te gaan.

Wanneer op die wijze het kenteeken van maatschappelijken welstand beter waarneembaar kan worden gemaakt, wanneer daarenboven ook hij die niet zijne belasting betaalt, de wanbetaler, wordt uitgesloten, dan, ik erken dit gaarne, zijn reeds eenige leemten uit dit wetsontwerp voor mij verwijderd, dan wordt daardoor de weg gebaand om te komen tot dat gemeen overleg, dat algemeen door de Kamer wordt verlangd en gewenscht.

Ik wensch in dit stadium van het debat daarover niets verder te spreken; ik geloof dat het beter is de discussie over die punten te reserveeren, totdat de beraadslaging over de artikelen met de daarop voorgestelde amendementen zal zijn aangevangen.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het niet wagen deze discussiën, al ware het slechts met ééne minuut te verlengen, indien ik niet op een enkel punt moest weerspreken, wat de geachte afgevaardigden uit Amsterdam en uit Schoterland, de heeren Levy en Pyttersen, betreffende mijne eerste rede hebben gezegd.

Er is hier blijkbaar eene misvatting in het spel — eene misvatting, die ten gevolge heeft eene miskenning van mijne gevoelens en gedachten.

De geachte afgevaardigden, de heeren Levy en Pyttersen beiden, hebben het voorgesteld, alsof ik in den *stelligen* vorm zou hebben beweerd, dat men ten onzent alléén zou kunnen en moeten heerschen door geweld, met sabel en schietgeweer.

Als ik deze scheeve voorstelling van mijn denkbeeld en van mijne woorden onweersproken liet, zou ik veel kans hebben van voortaan en tot in lengte van dagen te worden aangeduid als de type van hen, die met geweld het volk willen beheerschen, die geen beter middel kennen dan sabel en geweer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch deze legende in hare geboorte te smoren.

Niets is verder van mijne gedachten geweest dan hetgeen de heeren Levy en Pyttersen mij hebben toegedicht. Met den heer Levy (die wel wat onvoorzichtiglijk van het nauwelijks opgevangen woord heeft gebruik gemaakt) ben ik het eens, dat het besef van orde en van plicht zoo diep in het volk moet geworteld zijn en in het grootste deel van ons volk ook werkelijk geworteld is, dat geen geweld behoeft te worden gebruikt om de wetten te doen eerbiedigen.

Ik behoor tot degenen, die tot het volk zouden willen zeggen:

Wacht u toch voor de illusie, dat een stembiljet, zoo mogelijk in aller handen, u zal voeren tot een idealen heilstaat, tot het u mogelijk zal wezen alle maatschappelijke kwalen te genezen. Wacht u voor deze illusie, want als zij later niet verwezenlijkt wordt en gij uwe ontevredenheid in daden lucht geeft, dan hebt gij waarlijk kans de dupen te worden.

Maar ter zake. Ik heb gezegd in den *onderstellenden* vorm:

• Als een volk enz. (bladz. 1611).

Gelijk wij om ons heen kunnen waarnemen. Hier had ik natuurlijk in verband met alles, wat in mijne rede is voorafgegaan, het oog op Europa, vooral op Frankrijk en Zwitserland.

In die landen toch heeft het zeer uitgebreide of algemeene kiesrecht, sinds jaren bestaande, de maatschappelijke wonden niet geheeld. Door feiten is bewezen, nog zeer kort geleden, dat oproerige bewegingen moesten worden onderdrukt met gewelddadige middelen.

De heeren Levy en Pyttersen meenen, dat deze toestanden zich hier te lande nimmer zullen vertoonen, indien maar het kiesrecht wordt verleend zoo ver als eenigszins met onze Grondwet is overeen te brengen.

Welnu, met hen hoop ik dit van harte, maar zij houden het mij ten goede als ik het nog niet kan gelooven. Qui vivra verra!

Ten slotte nog een woord tot den heer Pyttersen in het bijzonder. Die geachte afgevaardigde heeft — het doet mij leed — een wonderlijk denkbeeld van mijne hoffelijkheid. Immers hij beweert op stelligen toon, dat ik Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heb vergeleken bij een Afrikaan, bij Hannibal.

Niets is minder juist. Zijne Excellentie zal zelf de eerste zijn om het te erkennen. De heer Pyttersen, op zijne dwaling voortbouwende, heeft getracht zich te mijnen koste vroolijk te maken.

De geachte afgevaardigde moet, als hij pogen wil de hilariteit op te wekken, toch dubbel voorzichtig wezen dat hij zelf niet de dupe wordt. Wat nu den grooten Romein betreft met wien ik Zijne Excellentie heb vergeleken, als de heer Pyttersen zijne Romeinsche geschiedenis nog eens wil opslaan, zal het hem wellicht gelukken den beroemden man te vinden.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Door verscheidene leden is aanmerking gemaakt op het door mij gehouden betoog omtrent de grondwettigheid dezer wetsvoorstellen. Ik meen, dat reeds de beleefdheid van mij vordert sommige der gemaakte bemerkingen, zij het dan ook met een zeer kort woord, te beantwoorden.

Immers, wanneer gisteren de heer van Karnebeek — indien ik hem althans goed verstaan heb — zeide, dat van al de juristen in deze Kamer ik de eenige ben, die de beweerde ongrondwettigheid bestreden heb, dan meen ik dat die bewering met de feiten ten eenenmale in strijd is.

Bovendien komt mij die bewering al zeer weinig vleiend voor ten opzichte van mannen als: Sanders, Smeenge, Kerdijk, Tydeman, Veegens en zoovele anderen, in mijn oog uitnemende juristen. Verdienen die geachte afgevaardigden in het oog van den heer van Karnebeek de qualificatie van juristen niet meer, eenvoudig omdat zij het niet met hem ééns zijn?

Mij wil het voorkomen, dat de geachte afgevaardigde uit Rotterdam vooral hierom zoozeer bij zijne grondwettelijke bezwaren blijft persisteeren, om te doen uitkomen, dat zijne oppositie tegen de Regeeringsontwerpen een onoverkomelijk karakter heeft.

Immers, dit ligt in de qualificatie van *grondwettelijke* bezwaren opgesloten. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik den indruk mocht weergeven, dien het debat van eenige weken op mij gemaakt heeft, dan is het deze, dat helder en duidelijk is uitgekomen, dat de grondwettelijke bezwaren, als zoodanig, zeer weinig houdbaar en althans *binnen het kader dezer wet* zeer goed te verhelpen zijn en daarom ook het onoverkomelijk karakter missen dat daaraan door vele geachte afgevaardigden gegeven is. Dit resultaat is verkregen, niet in de eerste plaats door hen, die de grondwettelijke bezwaren bestreden hebben, maar juist door de critiek, die direct en indirect, bewust en onbewust, door de heeren voorstanders van de grondwettelijke bezwaren op elkanders redeneeringen is uitgeoefend. Het is overtuigend gebleken, dat wat met den weidschen naam van »grondwettelijke bezwaren" bestempeld wordt, niets anders is dan òf eene critiek op de omschrijving van de kenteekenen òf op de formuleering van het bewijs òf zelfs slechts op den vorm, waarin die formuleering gegoten is.

Welnu, al die bezwaren zijn binnen het kader dezer wet en zonder aan het beginsel, waarvan de Regeering is uitgegaan, te kort te doen, te verhelpen. En mocht de Kamer daarvan nog niet overtuigd zijn, dan is daarvan dezer dagen een bewijs geleverd, waarvan zelfs de heer van Karnebeek de kracht niet zal ontkennen. Wanneer wij het voorrecht hebben één uitnemend jurist in ons midden te zien, zal ik als zoodanig wel mogen noemen de heer Levy. Welnu, deze is begonnen met het grondwettelijk bezwaar voorop te stellen; hij was er zoo van doordrongen, dat hij er eene Nota over geschreven heeft, die wij aan het Verslag vinden toegevoegd. En wat is nu gebleken? Dat de grondwettelijke bezwaren van den heer Levy op te heffen zijn, waardoor? Door in de tweede alinea van art. 4 den termijn van één jaar te verlengen tot een termijn van drie jaar. Nu laat ik mij op het oogenblik omtrent de juistheid van het middel niet uit, en ik laat ook onbesproken of daartegen practische bezwaren zijn in te brengen. Dit zal echter iedereen mij toegeven, dat daardoor het beginsel, het stelsel van de wet, niet wordt aangetast.

De heer **Levy**: Dat was ook mijne bedoeling.

De heer **Rink**: Juist. En dat is het wat mij zóó verheugt, ook omdat nu het overtuigend bewijs geleverd is, waarin eigenlijk die grondwettelijke bezwaren bestaan en hoe zij zijn op te heffen.

Nu zegt wel de geachte afgevaardigde uit Alkmaar, de heer Van der Kaay, op bladz. 1711 van de *Handelingen*: Kom nu niet aan met eene verlenging van den termijn, om ons geweten gerust te stellen. »Ach, van dergelijk formalisme zijn wij vrij; met dergelijke kunstjes zijn wij niet te vangen. Daarvoor is de zaak te ernstig." Maar ik zou met alle bescheidenheid dien geachten afgevaardigde willen vragen, wat hem het recht geeft om eene dergelijke critiek uit te oefenen op het amendement van den heer Levy; wat hem het recht geeft om aan den ernst van dien geachten afgevaardigde, dien ik even groot acht als zijne geleerdheid, te twijfelen, door het bezigen van eene dergelijke qualificatie?

Zou de heer van der Kaay geen termen kunnen vinden om tot zich zelven in te keeren en zich af te vragen: of de reden, waarom hij dit een kunstje noemt, ook wellicht gelegen kan zijn in den aard der door hem gevoerde oppositie tegen het Regeeringsontwerp; of zijne bezwaren eigenlijk niet betreffen *het stellen* zelf van dat ontwerp en of hij dus niet zich zelven misleidde, toen hij te goeder trouw tot den Minister van Binnenlandsche Zaken zeide: geef toch toe op het stuk van den *vorm?*

Neen, als ik den heer van der Kaay goed begrepen heb, is het hem niet om den vorm te doen, maar is hij gekant tegen het beginsel van deze wet.

Maar is het hem om den vorm te doen, welnu laat hij dan het voorbeeld volgen van den heer Levy.

De geachte afgevaardigde uit Alkmaar, de heer van der Kaay, haalt op bladz. 1709 met instemming aan de woorden van den Minister Heemskerk: dat van geschiktheid en maatschappelijken welstand moet *blijken*, en hij herhaalt cursief: »*doet blijken*".

Te meer verwondert mij dit, waar dezelfde geachte afgevaardigde slechts één bladzijde later geheel vergeten schijnt, wat hij met zooveel instemming aangehaald had. Dáár toch zegt hij, dat van een kenteeken niet behoeft te blijken, want dat een kenteeken, waarvan het bewijs geleverd moet worden, eigenlijk geen kenteeken is.

Ik moet toegeven, dat niet de geachte afgevaardigde uit Alkmaar de uitvinder is van deze exceptie; de eer daarvan komt toe aan den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, en zij is overgenomen door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees.

Maar hoort nu den geachten afgevaardigden uit Groningen, den heer van Houten. Hij zal zeker niet beschuldigd worden met onwelwillendheid geluisterd te hebben naar de geachte afgevaardigden, die ik zooeven noemde. En wat zeide nu die geachte afgevaardigde? Er zou geen bewijs noodig zijn! Wel zeker is bewijs noodig! Het geheele betoog van den heer Röell is slechts een lapsus geweest. En voor mij is juist de grief, dat hier het bewijs ontbreekt.

Ik heb te veel achting voor het gevoelen van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, dan dat ik zou hebben durven wagen te onderstellen dat zijn betoog slechts een »lapsus" geweest is, te minder daar

die geachte afgevaardigde gewoonlijk zijne argumenten zeer goed overweegt. Maar de waarde welke de heer van Houten aan die argumenten hecht, schijnt, blijkens zijne uitlating, niet groot te zijn. Door hem wordt dan ook het tegendeel betoogd, namelijk dat hier het vereischte bewijs voor het tweede kenteeken ontbreekt.

Ik vraag: kan onder die omstandigheden niet gezegd worden dat de vinnigste critiek door de heeren, die de bezwaren hadden, onderling op elkaar is uitgeoefend?

Nog een enkel woord over hetgeen te dien opzichte door den heer Borret is gezegd.

Het zal dien geachten afgevaardigde zeker niet verwonderen dat de aanvang van zijne bemerkingen over mijn betoog door mij met bijzondere ingenomenheid werd aangehoord, omdat ik mij niet had durven vleien dat ik een dergelijken indruk bij een mijner medeleden zou hebben gemaakt, dat ik hem van zijn aanvankelijk standpunt zou hebben doen terugkomen. Was die geachte afgevaardigde maar bij zijn eersten indruk gebleven! Want het is bekend: de eerste indrukken zijn de beste. Maar het *politiek* geweten van den heer Borret deed hem geen vrede nemen met die conclusie. Of het echter niet beter is bij de beoordeeling van eene juridische quaestie de politiek er buiten te laten wil ik in het midden laten; in elk geval viel het mij op, dat de geachte afgevaardigde uit Beverwijk eerst zeide: ik accepteer het kenteeken van maatschappelijken welstand, en een oogenblik later zeide: het is er geen, en ten slotte eindigde met te zeggen: nu, het kan een goed kenteeken worden, mits het »vervolledigd" wordt.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, vervolledigen is hier niet anders dan eene minder gewone uitdrukking voor bewijzen. Hij wil zich dus met het kenteeken vereenigen, mits dit behoorlijk bewezen wordt. Maar de quaestie van het bewijs raakt de Grondwet niet. En het is mogelijk dit bewijs te leveren — getuige de heer Levy — zonder de kern of het stelsel van het wetsontwerp aan te tasten; het is daarvoor volstrekt niet noodig belastingaanslag als bewijsmiddel op te nemen. Zonder het stelsel van den Minister te raken kan aan het bezwaar van den geachten afgevaardigde worden te gemoet gekomen, en ik geef dus de hoop niet op.

Het zal mij aangenaam zijn den geachten afgevaardigde uit Beverwijk later weder in ons gezelschap te zien terugkeeren. Zijne beschuldiging, als zoude ik mij van een sophisme bediend hebben, is inderdaad niet billijk.

Ik heb niet gezegd dat elke toestand een kenteeken is, maar: »Een kenteeken is mijns inziens elk teeken, elk feit, elk verschijnsel, ook elke toestand *waardoor een zeker iets gekend wordt.*"

De geachte afgevaardigde was zoo beleefd deze woorden aan te halen. Een kenteeken vordert bewijs. Het bewijs zal natuurlijk in het eene geval gemakkelijker te leveren zijn dan in het andere. De toestand van dor gras is licht door waarneming der zintuigen te bewijzen, doch er zijn toestanden waarvan het bewijs moet worden geleverd door eene reeks van feiten waaruit die toestand resulteert. Is echter eenmaal de toestand bewezen, waarom kan die dan wel kenteeken zijn, zoo het bewijs door directe waarneming en niet als het langs indirecten weg door een samenloop van feiten geleverd is? De juistheid van die onderscheiding is door den geachten afgevaardigde niet aangetoond.

Bij den geachten afgevaardigde komt dus ook het grondwettig bezwaar eigenlijk daarop neer, dat het bewijs van maatschappelijken welstand volgens art. 4 hem niet voldoende voorkomt. Nu hebben wij evenwel van de Regeering gehoord, alsook van hen die oneigenaardig en onjuist halstarrige voorstanders van het wetsontwerp werden genoemd, dat allen willen medewerken om eventueele gebreken in het voorgestelde bewijs weg te nemen. Op deze quaestie behoeft de zaak dus niet te vallen. Maar, en dit is mede het resultaat van dit drieweeksche debat, het verschil ligt dieper. Meer en meer komt uit dat twee stelsels tegenover elkander staan, dat der Regeering, waarbij het kiesrecht los wordt gemaakt van den aanslag in directe belastingen en van het bezit van roerend of onroerend kapitaal, en dat der oppositie, 't welk het kiesrecht afhankelijk wil maken van dien aanslag of van zoodanig bezit. Tusschen die beide stelsels zal de Kamer moeten kiezen; misschien zal tusschen die beide het land hebben te beslissen.

De heer **Rutgers van Rozenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Dat de Regeering andere beweegredenen voor de indiening van de aanhangige wetsvoorstellen heeft opgegeven dan de door mij verleden week beweerde gevoeligheid voor pressie van buiten, spreekt vanzelf; ik had mij niet voorgesteld, het daarover met de Regeering eens te worden. Zoo min als de vorige week is dat nu nog mijn streven, en daarover met den Minister twisten zal ik dus niet. Maar, wanneer de Minister voortgaat ons en zich zelven te willen beduiden, dat we hier niet met het algemeen stemrecht te doen hebben, en voortgaat te redeneeren uit zijn willekeurig geraamde 74, die op de 100 ingezetenen kiezers zouden worden naar dit wetsontwerp, dan gaat dat toch wat heel ver; waar toch hier reeds nadrukkelijk aangetoond was, dat dit percentage van 74 in de lucht hangt, en steunt op eene vergelijking van ongelijksoortige grootheden, van Duitschland *met* en Nederland *zonder* leerplicht, zoodat, wanneer die leerplicht hier ook eenmaal wordt ingevoerd, en dientengevolge het aantal analphabeten van 5 °/₀ tot 7 per mille als in Duitschland zal zijn gedund, wij dan, de zaak beschouwende van het Regeeringsstandpunt, zoo dicht althans tot algemeen stemrecht zullen genaderd zijn, als 993 verwijderd is van 1000, en waar reeds aangetoond was, hoe het wetsontwerp misschien niet in den meest letterlijken zin, maar wel naar het gewoon spraakgebruik van dit land en het buitenland algemeen stemrecht bevat, ja, een stemrecht nog meer uitgebreid dan hetgeen door den toenmaligen eenigen, doch oprechten voorstander van algemeen stemrecht in 1887 als zoodanig aanbevolen werd, nl. mr. Oldenhuis Gratama. Wanneer nu in weerwil van die opmerking en herinnering de Minister, zonder aan eene weerlegging zich te wagen, op dezelfde stelling als een onbestreden axioma doorpraat toont hij eene oude kunst, om zich zijne taak gemakkelijk te maken, te verstaan.

De afgevaardigde uit Zutphen heeft althans eene poging gedaan om te verzwakken mijn betoog, dat, als leerplicht hier zijne uitwerking doet gevoelen, en vermindering van de analphabeten tot 7 per mille heeft teweeggebracht, het stemrecht zoo goed als algemeen zijn zal, en hij heeft toen te kennen gegeven, dat wij dan ook, als aanslag in belastingen kenteeken van kiesbevoegdheid werd, dezelfde reden hadden om bang te zijn, dat wij dientengevolge vanzelf eenmaal zouden naderen tot het algemeen stemrecht, namelijk wanneer alle menschen vermogend genoeg werden om in de directe belastingen te worden aangeslagen. Gelukkig gekozen was die vergelijking zeker niet, omdat zij bewijst hoe de afgevaardigde uit Zutphen van deze Regeering even spoedig eene voordracht tot invoering van leerplicht verwacht, als het aanbreken van de gouden eeuw, wanneer alle menschen rijk genoeg zijn om in de vermogens- of de bedrijfsbelasting te worden aangeslagen.

Ik voor mij heb tot nog toe gemeend van deze Regeering iets beters te mogen verwachten ten aanzien van leerplicht.

Verscheidene leden hebben den tegenstanders van dit wetsontwerp, tot welke ik mij niet schaam te behooren, ten laste gelegd, dat zij uit het tot stand komen van deze wetten zouden hebben voorspeld oproer, revolutie en anarchie. Ik weet zeker dat iets van dien aard over mijne lippen niet gekomen is; ook herinner ik mij niet dit van anderen te hebben gehoord; en ik kan dat ook niet gelooven, omdat het zou geweest zijn klare onzin.

Immers waarom zouden degenen, die dan oproer en revolutie moesten maken, tot zoodanige gerisqueerde stappen en geweld hunne toevlucht nemen, waar zij krachtens het algemeen stemrecht de geheele wettenfabriek tot hunne beschikking hebben om langs vredelievenden en breeden weg alles te verkrijgen wat zij verlangen en droomen kunnen. Ik heb wel eens gelezen of gehoord, hoe bij oproeren de

91ste VERGADERING. — 11 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

opstandelingen, om zich wapenen te verschaffen en een arsenaal te kunnen plunderen, er de deuren van inliepen met geweld en zoo den inhoud machtig werden. Maar nooit heb ik gehoord dat zij die moeite zich gaven wanneer zij den sleutel van het arsenaal, welke hun was afgestaan, in den zak hadden. En daarom mag men, wanneer een wetsontwerp als dit wet wordt, ook vragen, welke reden tot oproer of om voor oproer te vreezen er dan overblijft.

Intusschen, men moet het dengenen, die zulke verwijten tot ons richten, dat niet te kwalijk nemen, want zij bedoelen daarmede minder aanvallen tegen ons dan wel *captationes benevolentiae* ten eigen bate en aan het adres van het volk, gelijk het een captatio benevolentiae en een beroep op het volk was, toen een der sprekers mij ten ten laste leî dat ik in mijne vorige rede het volk had »gesard"; en gelijk het is een captatio benevolentiae toen te Groningen den volke werd verteld, met reconstructie van de historie, dat in 1813 Willem I niet door van Hogendorp, van der Duyn van Maasdam en van Stirum, maar door visscherlieden uit zijn ballingschap naar het vaderland was teruggebracht.

Wat ik wel gezegd heb, en wel ten gevolge van algemeen stemrecht op den duur vrees, is eene ochlocratie, natuurlijkerwijze ontaardende in eene olichargie van volksmenners van verschillende soort, en veelal van de slechtste soort, namelijk die in schapenvachten, zelfs van Christelijke kleur of tint; eene opmerking, die vooral de heer Schaepman zich bijzonder heeft aangetrokken.

Maar hoe staan wij nu met de kenteekenen van geschiktheid en welstand?

De Minister heeft toegegeven, wat ook niet te ontkennen is, dat de Grondwet toelaat gecombineerde kenteekenen, bevattende tegelijk het vermoeden èn van geschiktheid èn van welstand. Maar waarom hij nu van die faculteit geen gebruik maakte, heeft hij ons niet duidelijk gemaakt. Evenmin heeft hij ons uitgelegd, waarom hij, naar afzonderlijke kenteekenen van geschiktheid en welstand zoekende, voor elk van die zich heeft gebonden aan één universeel kenteeken, dat gelden moest voor iedereen, en waarom hij zich niet van eene reeks van kenteekenen, van alternatieve teekenen heeft bediend, wat toch veel doelmatiger en gemakkelijker zou geweest zijn.

De Minister zou, dit doende, wel in onmin geraakt zijn met den heer Veegens, voor wien dat universeele der kenteekenen is eene absolute conditio sine qua non; maar de heer Veegens wordt geneutraliseerd door den heer Goeman Borgesius, die van eene tegenovergestelde meening is, en in 1887 bij de herziening van de Grondwet zeide: »Een groot voordeel van art. 80 is, dat men niet meer te doen heeft met een enkelen maatstaf van kiesrecht, maar verschillende categorieën van geschikte kiezers kan oproepen, ten einde te komen tot grootere gelijkmatigheid in de toekenning van kiesrecht." (Arntzenius VI, bladz. 136.)

En nu in specie het kenteeken van geschiktheid, de zoogenaamde *schrijfproef!* De Minister heeft die verdedigd, en stond in die verdediging geheel alleen, met een beroep op het buitenland, waar ook als teeken voor geschiktheid hier en daar aangenomen is de kennis van lezen en schrijven. Maar de Minister heeft verzuimd aan te toonen dat dit lezen en schrijven hetzelfde is als het neerkrabbelen van een te voren van buiten geleerd formaliertje, op de wijze, als krachtens zijne toelichting toereikend is, te weten op eene wijze, dat het gemeentebestuur althans gissen kan, wat de schrijver bedoelt. Deze schrijfproef bewijst niet eens de materieele kunst van schrijven, veel min die van *lezen*, welke de man er geheel niet bij behoeft.

Bij mijne eerste rede heb ik er op gedrukt, dat de schrijfproef eene onoverkomelijke voorwaarde blijken zou voor lieden, lijdende aan onze nationale kalmte, apathie of onverschilligheid, althans in een tijd, als geen belangwekkende en prikkelende verkiezingen aan de orde zijn. Daarop antwoordende, heeft een der sprekers gezegd dat, wanneer dan dientengevolge de boedel in de war liep, de schuld zou liggen aan die onverschilligen.

O ja, ik erken dat dezen in die schuld deelen, dat zij medeplichtig zijn zouden; maar ik voeg er bij dat zij niet de eenige schuldigen zijn, en dat de voornaamste schuldige zal zijn de wetgever van 1893, die, bekend met deze nationale eigenaardige onverschilligheid en apathie, er geen rekening mee hield, en eene wet maakte, gebaseerd op eene ideale, doch imaginaire belangstelling.

Bovendien — dit worde ook niet vergeten — zal niet alleen onverschilligheid de ingezetenen van de stembus weren, maar tevens wat ik de vorige maal heb genoemd een gevoel van eigenwaarde, en wat ik nu liever nog noemen wil tegenzin om zich belachelijk aan te stellen; want inderdaad moet de lachlust worden opgewekt, als iemand van 23 jaar of ouder, genoodigd wordt, ten raadhuize nog eens te komen bewijzen dat hij nog schrijven kan, hetgeen hij op zijn 8ste jaar reeds verstond.

Wanneer de Minister zelf zich in Januari zal opmaken, om ten raadhuize dat te gaan bewijzen, en hij bij toeval in de queue komt te staan met de heeren Veegens, Borgesius en Kerdijk, zullen zij elkander dan kunnen of durven aankijken zonder te meesmuilen?

En hoe zal het zijn, wanneer bovendien, geheel bij toeval, in de buurt mede staat mr. van Gilse, die, gevoelende hoe *la ridicule tue*, het kenmerk van de schrijfproef genoemd heeft *bespottelijk?* Ja, waarlijk, de heer van Gilse heeft door zijne beschrijving het kenmerk al lang vermoord. En wanneer de Minister het niet loslaat, blijft hij een lijkje omhelzen; en indien de Kamer art. 3 in het wetsontwerp figureeren laat, het zal zijn om den Minister den ophef der begrafenis te sparen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hecht zooveel aan den waarborg der schrijfproef, dat ik algemeen stemrecht, ook het meest absolute, verkies boven algemeen stemrecht mèt de proef; zooveel dat ik bij deze gelegenheid het verzoek tot u richt, waarvan gij gelievet nota te nemen, dat art. 3 in elk geval aan hoofdelijke stemming door u worde onderworpen. Ik zal er dan tegen stemmen, en ben verlangend te zien, of zij, die zich uitgeven voor voorstanders van algemeen stemrecht, er vóór durven stemmen, en zoo positie zullen nemen als verdedigers van deze barricade, barrière of barrage vóór de stembus, waar half en heel onverschilligen en de menschen met eenig gevoel van eigenwaarde en degenen die zich niet belachelijk willen maken, niet alleen van de 300 000 tegenwoordige, maar ook van de 500 000 nieuwe kiezers, en daaronder de knappe werklieden enz. voor zullen blijven staan, terwijl er alleen overheen springen of zich overheen drijven laten de afgerichten, opgeruiden en omgekochten.

O, welk een leelijk woord! zegt de Minister. Met de omkooperij zal 't zulk eene vaart niet loopen, en bedenk toch dat omkooperij geen voorrecht is van zekere standen en thans ook wel voorkomt. Ik geef dat volkomen toe. Zooeven is dat te recht door den heer de Beaufort gekarakteriseerd als het tegendeel van eene nieuwigheid. Ik zou het liever willen noemen eene waarheid als een os, maar niet de quaestie. Deze is wèl of voor een proletariër, voor den landlooper en den bedelaar f 1 niet meer beteekent dan voor een welgesteld man, en of — als dat het geval is — het veld voor omkooperij niet veel ruimer, en de kans, dat men zich laat omkoopen, en dat men actief omkoopt, niet veel grooter wordt.

Neen, dan was gezonder de tegenwerping van den heer Heemskerk, die zeide, dat ik er niet op gerekend had, dat, terwijl de marktprijs der stemmen daalde, tevens de markt *ruimer* zou voorzien zijn, zoodat men, om in evenredigheid daarop hetzelfde effect te verkrijgen, ook veel meer stemmen opkoopen moest, en alzoo met hetzelfde geld geen grooter resultaat verkrijgen kon dan thans.

Ik noemde die tegenspraak gezonder; doch ik had moeten zeggen minder ongezond: want wat verloor die afgevaardigde daarbij uit het oog? Dat wèl het wetsontwerp in schijn of in abstracto 800 000 menschen tot kiezers maakt, namelijk zoo zij opkomen in Januari, maar niet waarborgt dat er werkelijk zooveel kiezers zijn zullen.

Men moet toch wel onderscheiden tusschen het aantal dat volgens dit wetsontwerp in principe het *recht* zal

krijgen, en het aantal dat van dat recht gebruik zal kunnen maken in weerwil der belemmering door de voorwaarde der schrijfproef in verband met de eigenschap der onverschilligheid of hoe men haar noemen wil. Daardoor zal het quasi-algemeen stemrecht van dit wetsontwerp spoedig in de practijk blijken een zeer beperkt stemrecht te zijn, gevende in plaats van 800 000 misschien 100 000 kiezers tijdens de verkiezing, dus een getal, waarop met een hoop omgekochten heel wat gewicht is in de schaal te leggen.

Het teeken van *welstand!* Dat is bijna geheel onverdedigd gebleven.

De afgevaardigde uit Zutphen zelf heeft, geen kans ziende op verdediging, naar andere kenteekentjes uitgezien, en bijv. ter vervanging van de verklaring van nietbedeeling door de armbesturen, uitgevonden: eene verklaring van den candidaat-kiezer zelven, dat hij in eigen onderhoud voorziet en niet bedeeld wordt.

Ten gevolge van zulk eene bepaling zouden dan voortaan alle hoogstaangeslagenen, verkiesbaar voor de Eerste Kamer, en als zoodanig van Regeeringswege bij officieele lijst erkend, nog eens bij het gemeentebestuur de verklaring moeten gaan afleggen, dat zij in eigen onderhoud voorzien en niet worden *bedeeld.*

Maar de afgevaardigde laat het daarop nog niet aankomen; hij heeft nog meer kenteekenen van die kracht uitgedacht, onder andere eenige nieuwe ongrondwettige uitsluitingen, als die van bedelaars, landloopers en dronkaards. Ja, nog niet gerust er op, en ook het kenteeken der bevolkingsregisters mistrouwende, heeft hij gemeend daarnaast nog een extra kenteeken te moeten fabriceeren, te weten een tijdvak, gedurende hetwelk men blijkens het bevolkingsregister in dezelfde gemeente zich moet opgehouden hebben, wat eigenlijk nederkomt op een voorkeur van kiesbevoegdheid voor de allerarmsten, op dezulken die bij gemis van reisgeld niet konden verhuizen.

Waar het nu zóó geschapen staat met de kenteekenen van het ontwerp, en de expediënten der voorstanders, zullen wij wel de toevlucht moeten nemen tot een der amendementen van de heeren van der Kaay, Beaufort c. s., of Röell-Mees. Zoover wij uit de avant-projets kunnen ontdekken, berusten beide amendementen op de goede beginselen van gecombineerde en van alternatieve kenteekenen, en zullen beide bevatten vooreerst een kenteeken ontleend aan den aanslag in de directe belastingen als feit, niet als census, voorts een ontleend aan intellectueel kapitaal er misschien een ontleend aan materieel kapitaal, en eindelijk, omdat er dan nog verscheidene menschen, die voor het kiesrecht in aanmerking mogen komen, buiten zouden vallen, een kenteeken, ontleend aan de woning, niet iedere woning, maar, wat het voorstel-de Beaufort c. s. aangaat, eene woning van zekere huurwaarde, of eene woning — ik geloof dat dit de strekking is van het amendement-Röell-Mees — eene woning met den minimum aanslag in de grondbelasting van f 1. Dit laatste zou mij intusschen zeer onvoldoende voorkomen, en ons weer voeren tot algemeen stemrecht. Ik weet op het oogenblik niet of er, en in hoever op het eigenlijke platteland woningen te vinden zijn van minder dan f 1 aanslag, maar wel, dat zij in steden, dorpen en ik denk ook wel in de gehuchten niet bestaan. Toch zijn er in alle bebouwde kommen genoeg proletariërs. In eene gemeente, waar de proletariërs heenstroomen en opgehoopt zijn, Amsterdam, zijn zeker geen huizen die voor f 1 of minder in de grondbelasting zijn aangeslagen; wel heeft men er groote kazernegebouwen, waarin misschien 50 gezinnen wonen, onder welke 50 ook wel proletariërs gevonden zullen worden. En de geheele inhoud van dien bijënkorf zou het kiesrecht krijgen volgens het amendement-Röell-Mees; weshalve ik gewis recht heb te zeggen, dat met dit voorstel weder algemeen stemrecht, langs eenigzins anderen weg, zou worden ingevoerd.

Wanneer ik beide amendementen eens plastisch mag voorstellen, dan doe ik dat volgenderwijze. Elk er van begint met eene soort van zeef, waarvan de gaten vrij ruim zijn, zoodat nog al wat elementen, die voor het kiesrecht in aanmerking komen, en geschikte kiezers kunnen opleveren, er doorvallen; en omdat te verhelpen, is onder elke dier zeven een toestel ter opvanging aangebracht. Onder de zeef van het amendement-de Beaufort-van der Kaay, een *vangnet* met nauwe mazen, waardoor nochtans het meerendeel der echte proletariërs moet heengaan. Onder de zeef van het amendement-Röell-Mees is gespannen een *vangzeil*, waardoor niets heengaat, waar *alles* in opgevangen wordt en hangen blijft, en dat ons opnieuw zóó Jan-en-allemans stemrecht brengt, en waarmede ik mij dan ook kwalijk vereenigen kan.

Of wij toch algemeen stemrecht krijgen uit handen van den heer Tak of uit die van de heeren Mees en Röell is mij onverschillig. Of de een of de ander op zijn geweten neemt hier te lande het algemeen stemrecht in te voeren met de gevolgen en kansen daaraan verbonden, is mij om het even, doch mijn geweten wensch ik er niet mede te belasten.

Wanneer ik den indruk, die het avant-projet van het amendement Röell-Mees op mij maakt moet uitspreken, dan zeg ik, dat het vooral of alleen mij bevreemd heeft, dat zoodanig voorstel kwam van deze mannen, die ik tot nog toe heb aangezien als omzichtige mannen, en die ik beschouw als even bezorgd als mij zelven, zoo niet nog meer dan mij zelven voor het lot van vaderland en dynastie.

Inderdaad het amendement-Röell-Mees was voor mij een verrassend verschijnsel, doch in niet aangenamen zin verrassend.

Er zijn echter in dit debat genoeg merkwaardige verschijnselen op te merken. Één daarvan is door den afgevaardigde uit Zutphen ontdekt, toen hij er op gewezen heeft, hoe allengs de tegenstanders van dit wetsontwerp — en ik behoor daartoe — zijn geworden voorstanders van zeer groote uitbreiding van het kiesrecht. Dit is zoo. Maar ik heb in mijne eerste rede de oorzaak opzettelijk doen uitkomen, en verklaar dat, was ik aanvankelijk voor uitbreiding van het kiesrecht met mate, ik nu met eene zeer groote vrede hebben wilde, sedert deze door de omstandigheden geworden was niet slechts een waan onder hen, die door de betoogers en getuigers bewerkt werden, maar door het bedenkelijk, mijns erachtens kwalijk te verantwoorden optreden der Regeering, of de indiening van dit wetsontwerp, een waan bij veel welgezinde lieden, bij wie zonder groote uitbreiding een te vermijden teleurstelling nu zou worden gewekt.

Welnu, om dat welgezinde deel der bevolking niet te helpen teleurstellen wil ik tot eene groote uitbreiding van stemrecht medewerken. En de afgevaardigde uit Zutphen had volkomen recht op dat feit te wijzen. Maar wat hij uit het oog verloor, is, dat dit feit was een fragment van een meer algemeen en meer belangrijk verschijnsel; nl. een groot chassez-croisez, waarbij degenen, die als voorstanders van algemeen stemrecht aanvankelijk aan de spits zich bevonden, nu in de achterhoede zijn geraakt. Immers, het amendement-de Beaufort—van der Kaay zal veel meer kiezers aan de stembus brengen dan het zoogenaamd algemeen stemrecht van het wetsontwerp. Ik heb dit wel op het oogenblik, vóór dat het amendement nog voorgedragen is, niet te betoogen, maar ik wil er toch iets nog van zeggen: de vraag is niet, hoeveel menschen in Januari naar het stadhuis *mogen* gaan om de schrijfproef af te leggen, en het stemrecht te reclameeren, wèl hoeveel er in Juni dat recht zullen *hebben*, recht om dan mee te doen en te stemmen; en nu blijf ik van oordeel, dat al kunnen in Januari 8 maal honderd duizend menschen op het kiesrecht aanspraak maken, misschien 1 of 2 maal 100 000, en niet meer, het in Juni zullen blijken te bezitten.

Is nu het stemrecht der Regeering wèl misschien in beginsel meer, doch in de practijk minder algemeen dan dat van het voorstel der heeren de Beaufort- van der Kaay c. s., dan zijn de partijgangers van het Regeeringsvoorstel voorbij gestreefd. En zoo zijn de voorstanders van het amendement, waartoe ik behoor, geworden de progressisten, en

zijn naar de practijk de hier aanwezige vrienden van algemeen stemrecht geworden de achterblijvers, de trainards, aamechtig langs den weg verspreid.

Lacht maar niet, Mijne Heeren voorstanders van de wet! Wat ik zeg is zuivere werkelijkheid. Ik kan best begrijpen dat gij het onsmakelijke voelt der positie, waarin gij u zelve allengs gebracht hebt; maar verbergt dat gevoel niet achter vroolijkheid, en bedenkt dat, naar luid van het spreekwoord, ook de boeren soms lachen, doch speciaal wanneer zij pijn hebben.

Dit was niet het eenige opmerkenswaardig verschijnsel. Een ander bestaat hierin, dat in deze Vergadering, bij dit debat, zoo vaak het gezag erkend is van een voorparlement. In de historie, vooral in die van Frankrijk in het laatst der vorige eeuw, hebben wij voor-parlementen zich zien constitueeren en pogingen doen om op het wettig Parlement pressie en invloed uit te oefenen; maar hier hebben wij onder meer vreemds gezien dat het manifest van zulk een vóór-parlement zelfs van de Regeeringstafel als motief voor de indiening van dit wetsontwerp is aangevoerd, en dat verscheidene afgevaardigden aan hunne medeleden van de linkerzijde hebben verweten, dat zij niet getrouw waren gebleven aan het manifest, namelijk van de Liberale Unie van 1891, waarop zij — zoo 't heette — waren gekozen. Zoodanige erkenningen van het gezag van een vóór-parlement in het nà-parlement noemde ik een ongewoon verschijnsel. Maar het is niet het laatste, waarop ik de aandacht heb te vestigen.

Het laatste is eigenlijk het meest curieuse verschijnsel; het is de impasse, waarin, ook al door eigen toedoen, de afgevaardigde uit Almelo geraakt is. Deze heeft zich er op beroemd, dat hij met zekere hoeveelheid democratische olie was gezalfd en overgoten. Nu, ontgaan was mij dat niet; hij heeft daarvan genoeg blijk gegeven, maar hij is er ook door in een voor hem nog al verdacht gezelschap gekomen, bijv. van den grootredenaar van de Nederlandsche franc-maçons, den afgevaardigde uit Franeker, en van de Brusselsche franc-maçons, die in hun Groot-Oosten op 27 Januari 1893 het volgende besluit hebben genomen: »Het algemeen stemrecht is het noodzakelijke en onvermijdelijke gevolg van de hoofdbeginselen, welke de vrijmetselarij te allen tijde en in alle landen als de hare heeft voorgestaan . . . . Het Groot-Oosten van België is daarom besloten, om zonder verpoozing of stilstand te strijden voor de afschaffing van kiesrechtprivilege, dat eene tastbare verloochening is van de gelijkheid der burgers en de broederschap der kinderen van eenzelfde vaderland."

Zoo, Mijnheer de Voorzitter, moeten wij nu beleven, dat, terwijl de Paus te Rome niet vertraagt in het veroordeelen van alle moderne beginselen, speciaal van de vrijmetselarij, hier een Katholiek priester, de afgevaardigde uit Almelo, niet alleen met den Paus der Hollandsche Calvinisten, maar tevens met het Groot-Oosten van België en met den grootredenaar der Hollandsche metselaars onder één deken ligt.

Ten slotte! De afgevaardigde uit Zutphen heeft met vochtige oogen zijn diep leedwezen betuigd, dat niet in deze materie, evenals bij de behandeling van de vermogens- en van de bedrijfsbelasting, alle liberalen als één man zich rond dit Kabinet, dat uit de liberalen voortgekomen is, hebben geschaard. En de afgevaardigde uit Schoterland heeft zijne hooge verontwaardiging uitgesproken over die liberalen, die aan het zondig of onzalig bedrijf zich hebben schuldig gemaakt van oppositie te voeren tegen een Kabinet uit de linkerzijde, aldus 't er op wagende, dat daardoor eene scheuring ontstond in de partij, en tevens gevaar veroorzakende voor het uit haar gesproten Ministerie. Deze redeneeringen deden mij denken aan iets, wat ik hier bijwoonde tijdens de behandeling van het inkomstenbelastingontwerp van den heer Borgesius c. s., toen een der twee toenmalige opzichters van de rechterzijde den voorstellers toevoegde: hoe kunt gij zoo naïf zijn van te gelooven dat wij hier gediend willen van een voorstel, afkomstig van den overkant en van u?

Zoodanige eenzijdigheid nu past — dacht mij — aan den linkerkant niet, en is althans bij mij niet tehuis; maar toch sprak nu dezelfde eenzijdigheid uit de aangehaalde woorden van den afgevaardigde uit Schoterland. Mij nochtans laten zulke woorden, lessen en berekeningen koud. Naar mijne opvatting bestaan een liberaal Kabinet en de liberale partij om de liberale beginselen, niet omgekeerd, en bestaan de liberale beginselen ter wille en ten nutte van het vaderland, maar bestaat niet het vaderland om die beginselen. Moest gekozen worden tusschen het liberale Kabinet met de liberale partij eenerzijds en het vaderland anderzijds, mijne keuze zou dra vaststaan, en voor het vaderland zijn.

Ik heb mijne bestrijding van dit wetsontwerp niet gelijk anderen omkleed of verguld met verzekeringen van de meest denkbare welwillendheid. Toch ben ik, en wil ik blijven een vriend der tegenwoordige Ministers. Maar wanneer ik dat zeg, heb ik het oog op hunne personen, niet op de voorstellers van deze wetsontwerpen. Wat het zwaarste is, moet het zwaarste wegen, en vriendschap mag hier niet meetellen.

Ja, wanneer ik zelf Minister was, en eene wet als deze had voorgedragen, en ik was bovendien als wijlen de Roo van Alderwerelt tevens lid dezer Kamer, men zou mij van die groene tafel zien opstaan, en naar deze plaats mij zien gaan, om van hier tegen mijne wet te spreken en te stemmen, gelijk ik nu doe en doen ga tegen het ontwerp dezer Ministers.

De vergadering wordt voor een halfuur geschorst, en daarna hervat.

De heer **Smeenge,** *voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften*, brengt, namens deze, de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld.

I. Vier adressen, te weten, van:
1. den secretaris van het bestuur der Timmerlieden- en modelmakersvereeniging »Eensgezindheid" te Haarlem;
2. J. Favre en 45 andere leden der Vereeniging, »Neerland's werkman", gevestigd te Amsterdam;
3. den secretaris van het bestuur der Werkmansvereeniging »Arnhem", onder-afdeeling van het departement Arnhem der Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van nijverheid, vertegenwoordigende 457 leden
4. E. Bruins en 4 andere leden van de Werkliedenvereeniging »Eigen Hulp" te Loppersum;

allen houdende betuiging van instemming met hetgeen aan deze Kamer werd verzocht door de heeren S. F. Rondel c. s. te Arnhem, dd. 1 Juni 1893, ten opzichte van den werkman C. van Reenen te Hilversum.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen, even als vroeger ter zake adressen van denzelfden inhoud geschiedde en voor het eerst op 15 Juni 1893 (*Handelingen* bladz. 1473), ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

II. Een adres van Daniel Ploum te Sittard, provincie Limburg, houdende het verzoek om naturalisatie, onder overlegging van een 3tal stukken, bedoeld bij art. 3 der wet van 12 December 1892 (*Staatsblad* n°. 268).

Uit overweging, dat naturalisatie alleen kan worden verleend bij de wet, waarvoor geregeld de wetsontwerpen worden gereed gemaakt aan het Departement van Justitie, en deze Kamer dus niet alleen bevoegd is dat te doen, heeft uwe Commissie de eer voor te stellen omtrent het bedoelde adres over te gaan tot de orde van den dag.

III. Twee adressen, te weten:

het eerste van Frederik Hendrik Arends, van beroep hotel- en koffiehuishouder, wonende te Wageningen, waarvan de inhoud is:

dat hij met het oog op de aanstaande herziening of

wijziging der drankwet, met leedwezen heeft kennis genomen van de voorstellen der Regeering waar zij slechts voorstelt de artt. 2 en 8 dier wet te wijzigen;

dat adressant, verwijzende naar het onderstaande, met gepasten vorigen eerbied de wenschelijkheid eener wijziging van art. 26 onder uwe aandacht wil brengen;

dat immers in art. 26 en sub *a* behoudens de daarin genoemde uitzonderingen, bepaald wordt, dat hij, die vóór het jaar 1881 drankverkooper was, dit kan blijven zoolang hij leeft, mits hij in hetzelfde perceel blijve wonen;

dat daarentegen aan drankverkoopers die dit bedrijf reeds vóór 1881 uitoefenden, doch die uithoofde van omstandigheden verplicht waren te verhuizen naar andere perceelen, het recht van vergunning slechts wordt verleend gedurende 20 jaren na 1881, dus tot 1901, mits zij zich vestigen in een perceel, voorzien van localiteit met vergunning;

dat adressant vermeent, dat hierin eene onbillijkheid ligt voor hen, die vóór 1881 drank verkochten, en in vele gevallen verplicht waren sedert dat tijdstip te verhuizen, om in eenig ander perceel hun bedrijf voort te zetten;

dat velen met adressant na 1901 hunne zaak niet zullen kunnen voortzetten òf zonder vergunning zullen moeten continueeren, tenzij toevalliger wijze door hen eene localiteit met vergunning is gekocht of gehuurd, wat dikwerf onmogelijk zal zijn, òf zooal mogelijk, althans zeer kostbaar, en waardoor hun in elk geval groote schade zal worden berokkend;

dat vele drankverkoopers daardoor vermoedelijk dan ook broodeloos zullen worden.

Redenen waarom adressant uwe Kamer verzoekt om, nu toch de drankwet veranderd wordt, art. 26 zoodanig te wijzigen, dat allen, die vóór 1881 drankverkoopers waren, zoolang zij leven, geen vergunning tot verkoop van sterken drank in de door hen gebruikt wordende localiteiten zal mogen worden geweigerd.

Het tweede van het bestuur der Vereeniging »Vergunning", gevestigd te Rotterdam, eene vereeniging van kleinhandelaren in sterken drank, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 13 Juni 1884, nº. 42, luidende:

1°. dat zij, die door de uitoefening van hun bedrijf reeds op bijzonder zware lasten zitten, eerbiedig verzoeken de schatting voor het vergunningsrecht gelijkelijk te doen werken over het gansche land; den vergunningbetalende in staat te stellen te weten of er naar recht en billijkheid is geschat, en voor het verkrijgen van dat recht te doen betalen het *minimum* der huurwaarde bedoeld bij art. 6 der drankwet;

2°. art. 6 der wet op den verkoop van sterken drank in het klein zoodanig te doen wijzigen, dat het betalen van het verschuldigde vergunningsrecht moge geschieden in termijnen evenals andere Rijks- of gemeente-belastingen;

3°. eene bepaling in de wet te doen opnemen die restitutie voorschrijft van een reeds betaald vergunningsrecht voor den tijd dat de verzoeker na de opheffing of verkoop zijner zaak er geen gebruik van maakt;

4°. het recht van vergunning uitsluitend te doen werken in het belang van den verzoeker of huurder, zoodat de huurder of houder der vergunning persoonlijk is en blijft *eigenaar* van het bovenbedoelde recht;

5°. een verscherpt toezicht te doen uitoefenen op den clandestienen verkoop van sterken drank in het klein door geen vergunninghebbenden èn op die huizen wààr, door verkoop van slechten drank, de bedoeling der drankwet geheel wordt over het hoofd gezien;

6°. dat requestranten de eer hebben bij dit verzoek, ter nadere opheldering, eene memorie van toelichting te voegen.

Redenen, waarom requestranten, vertrouwende op den rechtvaardigheidszin van de Nederlandsche Regeering, Uwe Excellenties eerbiedig verzoeken de noodige stappen te willen doen, die kunnen strekken om een groot deel der Nederlandsche neringdoenden te ontheffen van een drukkenden last, die reeds menig huisgezin in droevige omstandigheden heeft gebracht.

Beide adressen houden het verzoek eenige wijzigingen aan te brengen in de wet op den verkoop van sterken drank in 't klein, terwijl het tweede is voorzien van eene afzonderlijke memorie van toelichting.

Aangezien bij deze Kamer is ingediend een wetsontwerp, ten doel hebbende wijzigingen te brengen in bedoelde wet, zoo heeft uwe Commissie de eer voor te stellen die adressen met de bijgevoegde memorie van toelichting neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden, opdat daarvan door ieder en in 't bijzonder door de eerlang te benoemen Commissie van Rapporteurs over meervermeld wetsontwerp kan worden kennis genomen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Mijn plan is om met enkele woorden den indruk weer te geven, dien de drieweeksche discussie op mij gemaakt heeft en daaruit enkele conclusiën te trekken.

Vóór dat ik echter daartoe overga, wensch ik een paar opmerkingen van den heer van Houten, ten deele van persoonlijken aard, te beantwoorden.

Met zoovele woorden heeft de heer van Houten gezegd: »Gij radicalen, en gij die in deze Kamer het dichtst bij de radicalen staat, gij hebt eerst getracht bij de belastinghervorming de eendracht in de liberale partij te verstoren. Dit is u echter niet gelukt, en het schijnt wel, dat gij thans hetzelfde tracht te bereiken bij deze kiesrechthervorming!"

Mijnheer de Voorzitter! *Men moet het maar durven zeggen!* Wij vooruitstrevende liberalen in deze Kamer, wij hebben niet alleen de belastinghervorming niet tegengewerkt, maar die zelfs krachtig gesteund. En geen wonder, Mijnheer de Voorzitter, op ons standpunt was ook wel niet anders denkbaar. Het moge ook al niet waar zijn, wat de heer van Karnebeek, tijdens de discussie over de bedrijfsbelasting, den Minister van Financiën heeft verweten, — namelijk dat bij die belastinghervorming geheel in de kaart werd gespeeld der vooruitstrevende richting — aan den anderen kant valt het niet te ontkennen, dat in die belastinghervorming de beginselen der vooruitstrevenden voor een groot deel werden teruggevonden.

De heer **van Houten**: Ik heb gesproken van radicalen, niet van vooruitstrevenden!

De heer **Goeman Borgesius**: De heer van Houten beweert thans niet van vooruitstrevenden gesproken te hebben, hetgeen natuurlijk eene verandering in mijne beschouwing zou teweegbrengen. Maar waar hij dan toch zeer zeker gesproken heeft van »radicalen en *die het dichtst bij de radicalen staan*", wensch ik hem te vragen, of er dan, volgens hem, eene partij of eene fractie van eene partij in de Kamer te vinden is, die dichter bij de radicalen staat dan de vooruitstrevende liberalen. Aangenaam zou het mij zijn, wanneer de geachte afgevaardigde uit Groningen die vraag zou willen beantwoorden.

De heer **van Houten**: Ik kan dit niet in eene interruptie doen!

De heer **Goeman Borgesius**: Uit het stilzwijgen van den heer van Houten meen ik de conclusie te mogen trekken, dat wij hier òf te denken hebben aan een *lapsus linguae* van dien geachten afgevaardigde, òf wel dat hij thans reeds berouw gevoelt over het verwijt, door hem in zijne laatste redevoering tot ons gericht.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, hoe men ook moge denken over onze houding bij de belastinghervorming, in ieder geval zou met betrekking tot de kiesrechthervorming het verwijt al zeer ongegrond zijn.

Wat is het geval? Er is een liberaal Ministerie, dat

onder toejuiching van de overgroote meerderheid van de liberalen in den lande eene ingrijpende kiesrechthervorming geheel overeenkomstig het program van de liberale partij aan de orde heeft gesteld; zooals uit deze discussie reeds is gebleken zijn wij, vooruitstrevende liberalen, eenstemmig van meening, dat het onze plicht is al het mogelijke te doen om de totstandkoming van die hervorming te bevorderen. En *daardoor* zouden wij nu het verwijt verdienen de eendracht in de liberale partij te willen verstoren! Neen, Mijnheer de Voorzitter, men voelt, dat, als er in dezen scheurmakers zijn, *wij* het zeer zeker niet zijn.

De heer van Houten schijnt het minder aangenaam te vinden, dat wij, voorstanders van deze kiesrechthervorming, als wij spreken over de oppositie tegen deze voorstellen, bij voorkeur zijn naam gebruiken, ons dikwijls tot hem richten. Toch is daarin niets bevreemdends. Want dat mannen als de heeren van Karnebeek, Rutgers van Rozenburg, de Beaufort (Amsterdam) en Bool, om geen andere namen te noemen, met deze wetsontwerpen minder zijn ingenomen, heeft mij geen oogenblik verbaasd. Het was te verwachten op grond van hunne antecedenten; maar geheel anders is het gesteld met den heer van Houten. Wie zou het een jaar geleden geloofd hebben, als men voorspeld had dat de heer van Houten bij de debatten over deze kiesrechtregeling met de conservatiefsten onder de conservatieven aan deze zijde ééne lijn zou trekken? Ik maak daarvan den heer van Houten geen verwijt; ik respecteer zijne opinie; maar een feit blijft een feit, en een feit blijft het, dat de geachte afgevaardigde uit Groningen, die vroeger in zake kiesrechthervorming aan den linkervleugel stond, thans heeft plaats genomen aan den rechtervleugel. Een feit is het, dat de heer van Houten, die vroeger de beginselen van den heer de Beaufort in zake kiesrecht zoo verkeerd vond, thans met dien heer samenwerkt om deze voorstellen eene groote aderlating te doen ondergaan.

De geachte afgevaardigde heeft het mij persoonlijk eenigermate euvel geduid, dat ik in mijne eerste rede de vrijheid genomen heb om uit zijne vroegere redevoeringen enkele aanhalingen te doen.

Dit verwijt was, mijns inziens, niet verdiend. Wie is begonnen met het bijeenbrengen van citaten uit die vroegere redevoeringen? Hij zelf. Hij is het geweest, die ons een belangrijk artikel in de *Vragen des Tijds* heeft toegezonden, dat bijna voor de helft bestond uit citaten van hem zelven, blijkbaar met geen andere bedoeling dan om de overtuiging te wekken, dat hij, zoo sprekende en schrijvende als hij thans doet, nog geheel staat op het vroeger door hem ingenomen standpunt. Blijkbaar heeft de heer van Houten gevoeld, dat de kracht zijner oppositie grooter zou zijn, indien hij den indruk kon geven, dat die oppositie geheel in overeenstemming was met zijn verleden. Is het dan zoozeer te verwonderen, dat de groote voorstanders van deze wetsontwerpen het ook van hun kant niet geheel zonder beteekenis achten te kunnen aantoonen, dat het voor den heer van Houten eene wanhopige poging is anderen te willen overtuigen dat zijn standpunt in zake het kiesrecht thans nog geheel hetzelfde is als in vroegere jaren?

Ondertusschen, indien ik mij veroorloofd heb om enkele aanhalingen uit de rede van den heer van Houten te doen, heb ik dit niet gedaan om hem in tegenspraak te brengen met zich zelven, maar alleen, omdat ik het van belang achtte te doen uitkomen, dat de beste argumenten, die wij voor deze kiesrechtregeling kunnen aanvoeren, vroeger door den heer van Houten zelf zijn gebruikt, en dat die geachte afgevaardigde, die er nu in vele opzichten anders over denkt, toch de krachtige argumenten, die hij vroeger gebezigd heeft, niet heeft ontzenuwd.

Als nu de heer van Houten mij en mijne vrienden toevoegt: wanneer gij vroeger aan mijne adviezen zooveel waarde hebt gehecht, — zooals blijkt uit uwe aanhalingen — waarom hecht gij dan nu zoo weinig aan mijne tegenwoordige opinie?, dan antwoord ik: die vraag is eigenlijk al te naïef. Wij hechtten aan uwe vroegere adviezen zooveel waarde, omdat uwe redenen die gij aanvoerdet tot verdediging van uw standpunt zoo krachtig waren, omdat gij ons door uwen logischen betoogtrant wist mede te slepen, omdat wij op uw voorbeeld voor de zaak der kiesrechtuitbreiding propaganda hebben gemaakt. En hoe kan het dan uwe bevreemding wekken, dat wij thans geen lust hebben met u mee te gaan en u zelfs bestrijden, nu gij een ander standpunt verdedigt op gronden, die wij — het zij met alle bescheidenheid gezegd — uiterst zwak vinden?

Ten onrechte heeft echter de heer van Houten het doen voorkomen, alsof ik het zoo verschrikkelijk zou vinden, dat iemand 10 jaar geleden over de kiesrechthervorming anders dacht, dan op dit oogenblik. Ik weet te goed, Mijnheer de Voorzitter, dat geen van ons, die aan het politieke leven deelnemen, voortdurend over alle mogelijke vraagstukken dezelfde opinie blijft toegedaan. Het spreekt vanzelf dat veranderde omstandigheden op alles hun invloed doen gevoelen. Als ik iemand ontmoet die mij zegt: ik denk over alles nog precies als voor 20 jaar, dan ben ik altijd geneigd te antwoorden: gij maakt u òf schuldig aan zinsbedrog òf gij zijt mooi op weg een politieke mummie te worden. Maar dat is hier de quaestie niet, Mijnheer de Voorzitter. Wat is hier het geval? Nu twintig jaren geleden, toen er in het land nog heel weinig op groote kiesrechtuitbreiding werd aangedrongen, toen er in deze Kamer voor uitgebreid kiesrecht nog bijna geen voorstanders waren te vinden, *toen* verdedigde de heer van Houten reeds een kiesrecht, dat bijna even ver ging als 't geen nu door de Regeering is voorgesteld en dat hij *thans* bestrijdt als te ver gaande.

En wat is er in die twintig jaren niet veel gebeurd, waardoor juist groote uitbreiding der kiesbevoegdheid veel meer raison d'être gekregen heeft. De ontwikkeling is ontzaglijk toegenomen; de afstanden, zooals de heer Levy het eens in eene zijner brochures uitdrukte, zijn geestelijk en stoffelijk verkleind; de bronnen van naricht ontzaglijk vermenigvuldigd. Het is dus niet meer dan natuurlijk dat duizenden en duizenden, die vroeger met het beperkte kiesrecht tevreden waren, thans op een kiesrecht, dat het algemeen kiesrecht nadert, aandringen. Maar ziet — dat is juist het vreemde van het verschijnsel — nu anderen ook harder willen gaan stoomen, wil juist de heer van Houten meer gaan remmen.

Nu. Mijnheer de Voorzitter, de indruk dien deze debatten op mij gemaakt hebben.

Zoudt gij meenen, dat ik mij aan eene te groote illusie schuldig maak, indien ik als eerste vrucht van deze discussiën van bijna drie weken aanteeken, dat bij velen, zoo niet bij allen in deze Vergadering, de overtuiging langzamerhand wordt versterkt, dat het ten slotte den Minister van Binnenlandsche Zaken wel zal gelukken om het kiesrechtvaartuig over alle klippen heen in behouden haven te brengen. Ik althans heb dien indruk gekregen. De replieken van de laatste dagen hebben ons doen zien, dat niet alleen in deze Kamer meer en meer het besef levendig wordt dat het tot stand brengen eener finale kiesrechtuitbreiding een dringende eisch des tijds is, maar tevens — en dat is van meer belang — dat het ons aller plicht is van individueele meening iets op te offeren. Dat dit besef reeds *algemeen* is zou ik echter niet durven beweren. De heer Rutgers van Rozenburg toch stelt er blijkens zijne zoo straks uitgesproken rede nog altijd eene eer in onder de tegenstanders dezer kiesrechthervorming te worden gerekend. Hij schijnt in vrees voor den kleinen man voor den heer Travaglino niet te willen onderdoen, doch in dezen staat hij dan ook met den geachten afgevaardigde uit Druten vrijwel alleen.

Maar niet alleen de replieken hebben op mij een bemoedigenden indruk gemaakt. Ook de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Hoe wij ook over de aanhangige voorstellen mogen denken, hierover zullen wij het wel eens zijn, dat op dit oogenblik aan de groene tafel een man gezeten is die weet wat hij wil, die niet alleen berekend is voor de moeilijke taak die hij op zich genomen heeft en met vaste hand de leiding weet te voeren, maar

die blijkens zijne rede zich ook ten volle bewust is dat hij, om tot stand te brengen wat hij in 's lands belang noodig acht, den eisch van gemeen overleg geen oogenblik uit het oog verliezen mag.

De heer Mees heeft gisteren in zijne tweede rede gezegd, dat hij zeer ingenomen is met hetgeen de Minister heeft verklaard omtrent zijne houding in zake het gemeen overleg. Welnu, het is mij bijzonder aangenaam dat die geachte afgevaardigde, die volgens den heer Rutgers van Rozenburg ook al onverwachts tot het algemeen stemrecht is bekeerd, met mij op dit punt volkomen eenstemmig denkt. Ook ik ben van oordeel dat de Minister op zijn standpunt moeilijk juister, correcter kon aangeven welke zijne houding — laat ik hier zeggen, welke de houding der Regeering — zal zijn tegenover in te dienen amendementen. Zoo tegemoetkomend mogelijk — wij hoorden het van den Minister — zal hij zijn ten aanzien van alle amendementen, die in het kader van de voorstellen verbetering en voorkoming van misbruiken beoogen en rechtmatige bezwaren wegnemen kunnen, — maar van den anderen kant, heeft Zijne Excellentie bij voorbaat aan hen die die de kern en de beginselen zijner ontwerpen willen aantasten, alle illusie ontnomen als zouden zij daarbij op zijne medewerking kunnen rekenen.

De heer **van Kerkwijk**: Zij hadden die illusie niet.

De heer **Goeman Borgesius**: Dat zou ik zoo dadelijk niet durven beweren, want uit menige toelichting, waarbij een warm beroep werd gedaan op 's Ministers welwillendheid, zou men moeten opmaken dat zij die illusie wel hadden.

Hoe dit zij, blijkbaar wil de Minister — en dat is, mijns inziens, een goed standpunt — de vriendschappelijke gezindheid der in te dienen amendementen niet afmeten naar betuigingen van welwillendheid maar naar *hun inhoud.*

De heer Mees heeft echter nog ééne vrees: hij is bang dat de Minister, als men straks aan het omkleedsel wil raken, terstond zeggen zal: pas op, gij kwetst de kern! Of voor de vrees van den heer Mees grond bestaat, zal de toekomst moeten leeren. Maar de heer Mees schijnt dan toch zelf in te zien, dat tusschen het omkleedsel en de kern wel eenig verband bestaat; dat men het omkleedsel zoo uit elkaar kan rukken, dat de kern niet alleen gekwetst, maar in gevaar gebracht wordt. En waarschijnlijk zal die geachte afgevaardigde mij ook wel willen toegeven, dat het zeker niet aangaat, het omkleedsel als geheel onbruikbaar over boord te werpen en dientengevolge aan de kern alle levenskracht te ontnemen.

En dat dit gevaar nog altijd dreigt, dat hebben wij uit de tweede rede van den heer van Houten kunnen vernemen. De kern, en de goede kern, van dat ontwerp is naar mijne meening alleen gelegen in het 1ste lid van art. 4, in het kenteeken van het voorzien in eigen onderhoud. Dat is het eenige wat de heer van Houten van de kenteekenen der Regeering wil behouden — had ik bijna gezegd —, maar het is het eenige, dat hij in beginsel als program goedkeurt, maar dat hij toch ook nog met al het andere over boord wil werpen, omdat, ja, omdat hij het wel als beginsel wil aanvaarden, maar als wetsartikel volkomen onbruikbaar acht.

Is dat nu niet: *das Kind mit dem Bade ausschütten?*

En zoo ik eene gissing mag wagen waarom de heer van Houten zelfs de eerste alinea van art. 4, zelfs het kenteeken van voorzien in eigen onderhoud, uit de wet wil doen verdwijnen, dan is het deze, dat hij zelf gevoelt, dat het — bij behoud van die alinea in de wet, edoch aangevuld met de door dien spreker gewenschte desiderata van belastingaanslag, woning, spaarbankboekje enz. — dat het, zeg ik, dan terstond in het oog zou vallen, dat het al te duidelijk zoude worden dat het tweede gedeelte zich volstrekt niet meer aansluit bij het eerste; met andere woorden, dat de hoofdgedachte: het voorzien in eigen onderhoud, door de aanvulling van belastingaanslag enz. weer zou worden te niet gedaan.

De heer Van Houten heeft in zijne eerste rede gesproken van eene valsche vlag. Mijns inziens ten onrechte. Maar indien het kenmerk van voorzien in eigen onderhoud in de wet bleef staan, *aangevuld* met hetgeen de heer van Houten als kenteeken in de wet wenscht te hebben opgenomen, dan zoude er ongetwijfeld veel meer reden zijn om te spreken van eene valsche vlag.

Indien, Mijnheer de Voorzitter, in dit lange debat iets duidelijk geworden is, dan voorzeker dit: dat er wel degelijk principieel verschil is tusschen hetgeen de Regeering voorstelt en hetgeen de heer van Houten wenscht. Die punten van verschil zijn in twee woorden saam te voegen: ook de vijfde stand, voor zoover die niet bedeeld wordt, moet volgens de Regeering toegelaten, volgens den heer van Houten uitgesloten worden; en in de tweede plaats: de Regeering wil de laatste band tusschen belastingen en kiesrecht uit de kieswet doen verdwijnen; de heer van Houten wil die band niet alleen laten bestaan maar zelfs nog versterken, nog nauwer toehalen. Immers, in zijn plan ligt het in de wet te bepalen, dat het aangeslagen zijn in eenige directe belasting, welke ook, grondslag van kiesrecht zal zijn; en als dat geschiedt dan komt er weer een band tusschen het kiesrecht en *alle* directe belastingen, dan komt men weer terug tot het algemeene stelsel van belastingcensus, waarvan de Minister Heemskerk, die men toch niet van radicalisme zal beschuldigen, reeds bij de grondwetsherziening verklaarde, dat dit stelsel nu voor goed veroordeeld was.

Ik behoef wel niet te zeggen dat ik mij in deze schaar geheel aan de zijde van den Minister. Dat ook ik gemeen overleg wensch, daarvan heb ik reeds blijk gegeven in mijne eerste rede. Ik wil er nu alleen bijvoegen dat de amendementen, die reeds voorloopig door mij zijn aangekondigd, en in overleg met een groot aantal voorstanders van deze wet zijn vastgesteld, reeds hedenavond aan de leden dezer Kamer zullen worden rondgedeeld. Wij zijn daarbij nog iets verder gegaan dan uit mijne eerste rede viel op te maken; wij zullen namelijk ook voorstellen, in artikel 4 te bepalen dat onder hen, die niet kunnen geacht worden te voldoen aan het kenmerk van welstand, ook zullen zijn begrepen allen die bij een gemeentebestuur, of bij een burgerlijk armbestuur aanvraag om onderstand gedaan hebben, ook al is die onderstand geweigerd.

Natuurlijk maak ik mij volstrekt geene illusie dat zelfs met die aanvulling onze amendementen bij de tegenstanders van de wet instemming zullen vinden. Als ik die illusie al gehad had dan zou mij die straks door den heer Rurgers van Rozenburg wel zijn ontnomen, want deze heeft gezegd, dat de amendementen, die wij wilden indienen, slechts knutselwerk waren en de wet niet noemenswaardig zouden kunnen verbeteren. Mag ik den heer Rutgers opmerken, dat er onder onze amendementen één voorkomt om de dronkaards van het kiesrecht uit te sluiten? Dat amendement zal *hij* toch zeker niet van geringe beteekenis achten, want in zijne eerste rede heeft hij gezegd: als gij de dronkaards zoudt willen uitsluiten zou men krijgen een vrij beperkt kiesrecht, wat juist des heeren Rutgers ideaal is.

Bij voorbaat is de heer Rutgers ook reeds opgekomen tegen een door ons voor te stellen amendement, dat de strekking heeft te bepalen om het verkrijgen van kiesrecht voor niet-hoofden van gezinnen iets moeilijker te maken door voor hen als eisch te stellen, dat zij minstens zes maanden in hetzelfde gezin of in dezelfde woning moeten zijn gehuisvest. Dat geeft niets, zoo ongeveer sprak de heer Rutgers, want die geen reispenning heeft om te verhuizen, zal blijven wonen waar hij is, en dus de allerarmsten zullen volgens uw amendement toch binnensluipen. Ik wil den geachten afgevaardigde uit Amsterdam op die tegenwerping alleen dit antwoorden: Gij zijt waarschijnlijk de eenige in deze Kamer die meent dat eenige vastigheid van domicilie met betrekking tot den welstand geheel zonder beteekenis is.

Maar hoe dit zij, tot overleg zijn wij gaarne bereid, maar aan den anderen kant ben ik vast overtuigd dat het beter is dat de geheele kieswetregeling op dit oogenblik

niet tot stand komt, dan dat de wet in dien geest wordt omgewerkt dat de vijfde stand in den geest van den heer van Houten blijft uitgesloten, en dat de belastingaanslag, de census, blijft grondslag van het kiesrecht.

Dit zijn de punten, zooals wij uit de gehouden discussiën reeds hebben kunnen opmaken, waarover bij de artikelen de grootste strijd zal loopen. En de voorstanders van uitsluiting van den zoogenaamden vijfden stand zullen — om een dergelijk voorstel smakelijk te maken — zeker met betere argumenten moeten aankomen dan die tot nog toe gebruikt zijn. Het eenige argument toch dat wij tot nu toe gehoord hebben om dergelijke uitsluiting te rechtvaardigen, is: vrees voor corruptie, voor omkooping. In verschillenden vorm hebben wij hedenmorgen ook de heeren De Beaufort en Rutgers van Rozenburg ditzelfde thema hooren bezingen. Het is niet voor de eerste maal dat dit punt hier in de Kamer ter sprake komt. Eenige jaren geleden, toen er ook op kiesrechtuitbreiding werd aangedrongen, zeide de Minister Heemskerk: wees toch voorzichtig, want het gevaar voor omkooping is zoo groot. Daarop stond een lid van deze Vergadering op en zeide: » is dat volk zoo diep gezonken dat aan kapitalisten mogelijk wordt legers van kiezers te koopen; *is dat volk zulk stemvee, dat het zich laat koopen voor rijksdaalders, dan is de basis van onze instellingen weg.*"

Wie nu was die man, die zoo sprak? Hij duide het mij niet euvel, dat ik opnieuw zijn naam moet noemen; het was de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer van Houten.

Ik ben overtuigd, Mijnheer de Voorzitter, dat, hoe langer deze discussiën duren, het des te duidelijker zal worden, dat werkelijk dat gevaar voor omkooping op groote schaal niet bestaat, al ware het alleen, omdat het niet in onzen volksaard ligt. Er moge nu en dan eenige pressie worden uitgeoefend; — het moge zelfs voorkomen dat nu dan de vrienden van een candidaat op ruime schaal trakteeren; — maar men durft niet met rijksdaalders voor den dag te komen; in dit opzicht is de politieke opinie eene groote kracht ten goede; — er is geen twijfel aan of de mannen, die het zouden willen probeeren om tegen zooveel guldens per stuk kiezers aan te werven zouden openlijk aan de kaak gesteld worden.

Aan alle oppositie tegen deze kiesrechthervorming, Mijnheer de Voorzitter, ligt ten grondslag — het blijkt meer en meer — wantrouwen in het Nederlandsche volk. En dat wantrouwen is naar mijne innige overtuiging niet gerechtvaardigd. In tijden *van gevaar* zou Nederland te gronde gaan, indien het geen vertrouwen meer kon stellen in de lagere klassen; welnu, zouden wij om datzelfde volk dan ook in *rustige* tijden niet zooveel vertrouwen kunnen schenken dat wij ons bereid verklaren gezamenlijk met hen naar de stembus op te gaan?

De heer **Æ. Mackay**: Het is slechts een kort woord, dat ik in het midden wensch te brengen naar aanleiding van hetgeen de Minister ons eergisteren heeft medegedeeld.

Ik moet al dadelijk beginnen met te zeggen, dat ik in die rede niet in allen deele dat licht gevonden heb, dat ik wenschte te ontvangen — namelijk dat ik niet genoeg heb zien aangetoond dat de kenteekenen, die de Minister heeft voorgesteld voor geschiktheid en welstand, werkelijk de aanwezigheid van geschiktheid en welstand kunnen doen veronderstellen bij hem die beantwoordt aan die kenteekenen.

Ik spreek niet over de grondwettigheid van die kenteekenen. Ik heb den Minister reeds toegegeven dat het niet moeilijk valt aan de formeele grondwettigheid te voldoen. Ik heb daarvan toen een voorbeeld bijgebracht en ik zou dit kunnen vermeerderen; maar alleen met de grondwettigheid te bewijzen van de gestelde kenteekenen, heeft men nog niet voldaan aan den eisch, dat het werkelijk bruikbare kenteekenen zijn.

Over het voorgestelde kenteeken van de geschiktheid zal ik niet meer spreken. Ik geloof niet dat de Minister er in geslaagd is ons te overtuigen dat het gekozen kenteeken, de kennis van lezen en schrijven, een goed kenteeken is; ik wensch mij slechts te refereeren aan hetgeen ik veertien dagen geleden daarover gezegd heb.

Het tweede kenteeken is dat van den welstand.

Ik zal de quaestie niet behandelen die heden even aangeroerd is, ook door den heer Rink, in hoeverre wij in de eerste alinea van art. 4 het kenteeken te zoeken hebben, en of het niet juister is te zeggen dat het eerst te vinden is in de tweede alinea. Ik zal mij over die quaestie niet warm maken. Men vergete niet dat de Grondwet, voorschrijvende dat de wetgever zal vaststellen een kenteeken van welstand, maar niets bepalende over den welstand zelven, aan den wetgever tevens opdraagt de mate van welstand te bepalen. Ik blijf liever in de eerste alinea de mate van welstand zien, die hier moet aangenomen worden, en in de tweede alinea het kenteeken dat men aan die mate van welstand voldoet. De Minister noemt dit het bewijs der aanwezigheid van het kenteeken bij een bepaalden persoon. Vast staat dat wij over beide zaken eene beslissing moeten nemen, en twist ik niet langer in welke alinea het kenteeken te zoeken is, daar beide bij elkander hooren en het dan meer gereduceerd wordt tot eene quaestie van redactie.

De Minister heeft er nadruk op gelegd dat hij het oorspronkelijk wetsontwerp versterkt heeft door aan het kenteeken van welstand toe te voegen dat iemand eene vaste woning moet hebben in de gemeente, en zegt dat dit kan blijken uit de bevolkingsregisters zooals die thans zijn ingericht.

De Minister heeft ons toegezegd vóór het in werking treden der wet eene wetsvoordracht tot herziening en aanvulling van het Koninklijk besluit op de bevolkingsregisters, om te voorzien in het recht van reclame, en ik hoop en verwacht dat die voordracht ons zal bereiken vóór de behandeling van het 2de en 3de ontwerp. De Memorie van Beantwoording doet zulks vermoeden.

Zoo wensch ik te vragen: zou het alsdan niet zeer noodig zijn om, nevens de regeling van het reclamerecht, tevens bepalingen te maken om de registers zóó in te richten dat zij kunnen strekken ten bewijze dat iemand eene woning heeft. De Minister toch is er niet in geslaagd om den twijfel van vele leden op dit stuk weg te nemen.

Er is gezegd dat er zijn verblijfregisters waarop, althans gedurende drie maanden, de personen staan die geen vaste woning in de gemeente hebben, of, nog juister, zij die nergens geacht kunnen worden te huis te behooren.

Zeer juist, althans in zoover in de gemeente een verblijfregister gevonden wordt; het houden dier registers toch is niet verplicht; maar wat moet geschieden met zulke personen na die drie maanden? Hetzelfde artikel 5 zegt dat, voor zooverre zij alsdan nog in de gemeente vertoeven, zij op het bevolkingsregister worden overgebracht, indien zij van hun voornemen mochten hebben doen blijken om werkelijk in de gemeente te blijven wonen. Ik betwijfel of hierdoor het hebben van eene woning wordt bewezen, maar in ieder geval doet de vraag zich voor wat met zulke personen geschiedt als zij van dat voornemen niet doen blijken. Op de verblijfregisters mochten zij maar voor hoogstens drie maanden worden ingeschreven, en worden daar dus van afgevoerd; op het bevolkingsregister mogen zij niet gebracht worden, waar is dan hunne plaats?

Ik wijs ook op art. 18, dat alleen eischt een *verblijf* gedurende drie maanden in eene gemeente, waarna men ambtshalve in het bevolkingsregister wordt ingeschreven, indien slechts bij het eene gemeentebestuur een duplicaat-getuigschrift van verandering van woonplaats van een ander bestuur is ontvangen, zonder dat de persoon zelve zich ter inschrijving behoeft te hebben aangemeld. Het spreekt vanzelf dat eene zoodanige ambtshalve inschrijving hoegenaamd geen bewijs levert voor het hebben van eene woning.

Al die soort zaken moeten geregeld worden. Ook de beteekenis van *woning*. Niet elk verblijf met een dak er over verdient toch dien naam.

Nu de Regeering de bevolkingsregisters wil maken tot een basis voor het opmaken der kiezerslijsten, moet ik er

de aandacht op blijven vestigen dat eene herziening bij de wet van de desbetreffende bepalingen niet kan uitblijven.

Ik wil er nog op wijzen, dat de Minister de bevolkingsregisters scheidt van de verblijfregisters. Volgens de wet van 17 April 1887 (*Staatsblad* n°. 67) en het Koninklijk besluit van 27 Juli 1887 (*Staatsblad* n°. 140), behoort het verblijfregister, bekend als model n°. 5, evengoed tot de bevolkingsregisters als het bevolkingsregister model n°. 1, dat de Minister meer speciaal op het oog heeft.

Wanneer het Koninklijk besluit spreekt van het bevolkingsregister en andere registers, dan komt het mij voor dat onder deze laatste verstaan worden de bijregisters, zooals het dienstbodenregister, dat niet onder de bevolkingsregisters is opgenomen. Het komt mij voor dat het verblijfregister volgens de bestaande regeling moet gerekend worden tot het bevolkingsregister, omdat het bij de wet als model n°. 5 daaronder is opgenomen.

Daar het mij blijft voorkomen dat de voorgestelde kenteekenen van geschiktheid en welstand niet juist gekozen zijn, is het mij met eenige politieke vrienden wenschelijk voorgekomen in een amendement deze anders te formuleeren. Ik meen dat, waar men aanmerkingen maakt op het wetsontwerp en tevens uitgaat van den wensch om iets tot stand te zien komen, de Regeering mag verwachten, dat men haar voorlichte, niet alleen in het algemeen met enkele woorden, maar ook onder meer bepaalde voorstellen, omtrent de bepalingen, die men in het wetsontwerp zou willen zien opgenomen. Ik zal dit amendement niet in de onderdeelen bespreken, want daartoe zal later de gelegenheid wel bestaan, en bepaal mij tot enkele opmerkingen.

Ik heb reeds vroeger gezegd, dat wij ons met het kenteeken van geschiktheid, bestaande in de kennis van lezen en schrijven, niet kunnen vereenigen. Wij meenen, dat het veel beter is om als kenteeken aan te nemen het hoofd zijn van een huisgezin.

Wij meenen, dat de algemeene bepalingen van het ingeschreven zijn in de bevolkingsregisters en het niet bedeeld zijn, niet genoegzaam zijn om te kennen te geven een zekeren welstand, hoe gering men dit ook wil aannemen, voor kiezers.

De heer Goeman Borgesius heeft er ditmaal zeer sterk op gewezen, dat nu alle banden moesten verbroken worden met belastingheffing en hij beroept zich daartoe op dezen Minister. Het is volkomen waar en ik ben er van overtuigd, dat wat misschien vijf jaar geleden mogelijk zou geweest zijn, thans niet gemakkelijk zou te verkrijgen zijn, namelijk een kiesstelsel geheel en al gebaseerd op census of belastingheffing. Geheel iets anders is het om verschillende factoren van welstand aan te nemen en onder die factoren op te nemen de betaling van eene zekere schuld, in casu de belastingschuld.

Ik meen te kunnen zeggen, dat ook de Minister daar geen principieel tegenstander van kan zijn, omdat hij in zijn eerste ontwerp — hoewel in een artikel waaromtrent ik meende dat het er niet voor bestemd was — ook betaling van belasting als een der vereischten had opgenomen. Deze zaak zal echter vanzelve bij het artikel en de amendementen weder ter sprake komen.

Ten slotte nog slechts een enkel punt, Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord nog in het midden te brengen tegen eene uitdrukking door den Minister gebezigd aan het slot zijner rede; eene uitdrukking, die mij toen ik haar hoorde reeds trof, maar die ik later meende verkeerd begrepen te hebben, ook omdat ik haar niet teruggvond in de verschillende dagbladen, die verslag plegen te geven van hetgeen hier gesproken wordt. In de gedrukte rede vind ik de woorden van den Minister echter terug; het is waar de Minister spreekt over het verleden en de toekomst en voornamelijk de lotgevallen bespreekt van ons vaderland in het laatst der vorige eeuw. »Eens slechts", zeide hij, » beleefde ons Vorstenhuis hier te lande duistere dagen. Het was in het laatst der vorige eeuw, toen Oranje aan zijn verleden den rug had toegekeerd en zich met de regenten had vereenigd tegen het volk." Het heeft mij, Mijnheer de Voorzitter, leed gedaan deze uitdrukking te vernemen. Ik wensch kort te zijn en geen beschouwingen te leveren over de geschiedenis van dien tijd, maar ik meen toch te moeten zeggen dat waar de Minister meende te moeten treden in eene appreciatie van historische feiten of van de oorzaken daartoe, hij daarbij, Oranje alleen aansprakelijk stellende voor de rampen dier dagen, — ik zal een zacht woord gebruiken — met groote eenzijdigheid is te werk gegaan. Het kan hem toch niet onbekend zijn dat niet alleen tegenover den laatsten Oranjevorst als Stadhouder, maar reeds tegenover zijne voorgangers gedurende den ganschen loop der vorige eeuw, de regenten er op uit zijn geweest om alle onheilen, alle ongelukken, waarvan zij zelf de oorzaak waren, te brengen ter verantwoording van het hoofd van den Staat, met de erkende bedoeling om zelf de macht in handen te krijgen. Toen is de tijd gekomen — ik behoef het den Minister niet te herinneren — dat zij werkelijk zoo ver waren gekomen om de macht van de Stadhouders zooveel mogelijk te besnoeien en zelf dachten, evenals dit hun vroeger gelukt was, de macht in handen te krijgen, maar toen zagen zij dat de leer die zij allengs verbreid hadden, de leer der volkssouvereiniteit, hen zelf bedreigde. Toen toch zagen zij dat het volk, medegesleept door den stroom van ongeloof en revolutie, die van uit Frankrijk tot ons kwam, begon in te zien, dat wanneer alle macht en gezag bij het volk berustte, het ook dat van regenten niet behoefde te dulden. Daarop begonnen de regenten te sidderen en trachtten in wanhoop zich te dekken onder de vleugelen van Oranje, als drager van het hoogste gezag in den Staat, tot eigen behoud hopende gebruik te maken van de weinige macht die nog aan den Stadhouder was gelaten. Daardoor werd voorzeker de spanning en de verwijdering die reeds bestond tusschen Vorst en volk en door de regenten zelven was gekweekt, vergroot, en de breuk bleek onvermijdelijk nu dat volk de vrijhei l, zooals die verkondigd werd door de revolutiemannen, als ideaal beschouwde en alle gezag verwierp; de geest van revolutie en ongeloof was doorgedrongen en er was eene groote fractie — te machtiger, omdat het tegenover haar staande deel des volks, door flauwheid en lafhartigheid van zijne leiders, alle veerkracht had verloren — die gehoor gaf aan de prediking der revolutie en de vlag in top heesch met de spreuk: *ni Dieu ni maître.* Toen die fractie zegepraalde, was de band verbroken die tusschen Oranje en het volk van Nederland bestond, en te heuglijker was dan ook dat, toen die treurige tijden voorbij waren, waarin Nederland geen geluk en geene vrijheid heeft gekend, zooals het was voorgespiegeld, maar integendeel de slavin was geworden van den buitenlander, het oogenblik kwam, dat het volk tot bezinning kwam en Oranje kon wederkeeren, sedert wanneer wij weder gelukkige dagen hebben beleefd.

En welke lessen kunnen wij nu trekken uit dat verleden?

In de eerste plaats om niet, zooals de toenmalige regenten, alle onheilen en rampen, waartoe wij wellicht zelf het meest medewerkten, te brengen op rekening van het hoofd van den Staat, en ten andere dat wij, ten einde geen herhaling van de gebeurtenissen van het einde der vorige eeuw te beleven, door voorbeeld en woord zooveel mogelijk moeten verhinderen dat de leer van ongeloof en revolutie wortel schiete en voortgang make onder ons volk.

De heer **van Delden**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord, zooals mijne gewoonte is, zou ik nog gaarne in het midden willen brengen, voordat de Minister spreekt.

De conclusie, waartoe ik na deze drie wekelijksche discussie gekomen ben, is deze, dat het tijd wordt, dat de Kamer in rijp beraad neme de verschillende amendementen, die ons wel in eene warreling zijn vertoond, maar waarvan wij de juiste omtrekken nog niet kennen. Ik geloof dat het oogenblik is gekomen, dat wij eens bedaard overwegen wat van verschillende zijden is en wellicht nog zal worden voorgesteld.

Of de plaats van nauwgezette overweging hier, te midden van deze openbare discussie juist gekozen is, zoude ik betwijfelen; ik meen dat daartoe beter geschikt is de besloten

91ste VERGADERING. — 11 AUGUSTUS 1893.

57. Regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

vergadering van de afdeelingen. Eene beslissing hieromtrent zal echter later kunnen genomen worden en ik laat dit punt nu daar.

Maar ik heb vóór dat de Minister antwoorden zal het woord gevraagd, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich omtrent enkele uitdrukkingen nader te verklaren, waarop ook reeds door de heeren van Houten en de Beaufort de aandacht is gevestigd.

De rede van den Minister was van deze plaats niet altijd volkomen verstaanbaar. Ik heb daarom het verslag afgewacht, dat wij gisteren hebben ontvangen, en daarin dezelfde woorden teruggevonden, die ik meende verstaan te hebben en die mij zeer bedenkelijk voorkomen.

En niet uit eene plaats maar uit meerdere in die rede kwam, dunkt mij, het streven van den Minister aan den dag, bewust of onbewust, om te kennen te geven, dat er achter de Staten-Generaal nog een Nederlandsch volk bestaat, dat het wel eens met de Staten-Generaal niet eens zou kunnen zijn. Dat dit het geval zal kunnen zijn is zeker onbetwistbaar. De Minister zegt op bladz. 1788 van de *Handelingen:* »Levendig staat mij nog voor den geest hoe, bijna dertig jaren geleden, toen ik benoemd was tot commies-griffier van deze Kamer, een van de ouderen, een achtenswaardig staatsman, tot mij zeide: Hier klopt het hart van het land. Toen had hij recht om dat te zeggen. Wie zou die uitspraak op dit oogenblik durven herhalen?" Beide afgevaardigden door mij genoemd hebben die uitspraak durven herhalen en ik voeg mij bij hen, voor zoover er spraak kan zijn van het slaan van een hart van het Nederlandsche volk.

Maar niet alleen uit de aangehaalde woorden, maar vooral uit eene andere zinsnede van zijne redevoering blijkt, dat de Minister meent de Staten-Generaal min of meer te mogen disqualificeeren. Op bladz. 1782 der *Handelingen* zegt de Minister, sprekende over het toenemend verlangen in den lande naar uitbreiding van kiesrecht:

»En de Regeering, die deze wetsontwerpen met volle overtuiging verdedigt en voor het tot stand komen van dezen maatregel meent te mogen rekenen op de medewerking der Staten-Generaal, *weet tevens dat hare voorstellen instemming vinden en steun bij het land.*"

Mijnheer de Voorzitter! Ziedaar eene tegenstelling tusschen het land en de Staten-Generaal, die, mij dunkt, uit den mond van een constitutioneel Minister niet moest worden gehoord.

Maar hoe *weet* de Minister dat? Heeft er een referendum plaats gehad over deze wetsvoorstellen? Hoe weet de Minister, dat deze wetsontwerpen, zooals zij daar liggen, steun en instemming vinden bij het land?

De Liberale Unie! hoor ik daar zeggen. Maar men zal toch niet willen beweren, dat juist daar het hart klopt van de Nederlandsche natie?

Ik weet wel, Mijnheer de Voorzitter, — en dit ligt in den aard der zaak — dat er veel instemming is voor het beginsel dezer voorstellen: uitbreiding van het kiesrecht. En ieder afgevaardigde of kring van afgevaardigden heeft in den regel zijn volk, zijn land en zijne natie achter zich, waaraan hij dan verder het recht meent te mogen ontleenen om, het deel voor het geheel nemende, te beweren: »het land, het volk, de natie staat achter ons!"

Maar, Mijnheer de Voorzitter, die abstractie: »het Nederlandsche volk" of »het land" is niet zoo gemakkelijk te grijpen en te consulteeren, en het gaat niet aan te beweren, dat men op den steun van die abstractie rekenen kan, tenzij men bij algemeen stemrecht een referendum uitlokt en bij meerderheid van stemmen laat beslissen. De meerderheid is dan het land. Vóór dien tijd kan en mag de Minister niet zeggen: »met hetgeen ik beoog, weet ik dat het land het eens is, wat gij, Staten-Generaal, ook mocht meenen te moeten beslissen".

Evenmin als een particulier zich van zijne plaats laat dringen, waarop hij door bevoegde personen geplaatst is, tot het verrichten van zekere handelingen te kunnen behoeve, mag deze tak van de Staten-Generaal zich laten aanleunen, dat hij het vertrouwen verbeurd heeft van het Nederlandsche volk, en daarom mag de aangehaalde uitdrukking des Ministers niet zonder protest worden voorbijgegaan. Immers een college, dat zich op zulk eene wijze van zijne plaats laat dringen, lijdt schade in zijne eer. Zoolang er geen nieuwe verkiezingen hebben plaats gehad, zijn wij de wettige en grondwettige vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk. En het verwondert mij grootelijks, dat een Minister en een Ministerie, juist uit de nieuwe samenstelling van deze Kamer voortgevloeid, aldus hare competentie in twijfel gaat trekken en over haar heen een beroep laat hooren op het volk.

Het doet mij leed, dat de Minister in die fout — want naar mijne bescheidene meening is het eene fout — is vervallen, — te meer nog omdat ook van andere zijden maar al te zeer het land wordt gesteld tegenover de Staten-Generaal, en men er zelfs niet tegen opziet allerlei geweldige middelen aan te grijpen, om invloed uit te oefenen op de Staten-Generaal, hetgeen zeer zeker hier niet mag worden aangemoedigd, veel minder uitgelokt.

Ik buig gaarne voor argumenten, maar niet voor levenmakerij en geweld. Ik ben hier gekomen om mijn eigen gevoelen te verdedigen zonder ruggespraak met mijne kiezers. Ik kan daarbij dwalen en de kiezers kunnen een ander gevoelen toegedaan zijn, maar wat ik acht in het belang te zijn van het Nederlandsche volk zal ik steeds met gepaste vrijmoedigheid voorstaan, zonder mij te laten intimideeren, alleen buigende voor goede redenen.

Ik hoop dat de Minister het niet bedoeld heeft zooals het in zijne redevoering staat. Hij kan zich onmogelijk op het land beroepen, gesteld al dit hier passend ware, want hij weet evengoed als ieder ander, dat in de groote politieke partijen zelve groot verschil van gevoelen bestaat over de deugdelijkheid van deze ontwerpen, niet over de wenschelijkheid van eene aanzienlijke uitbreiding van het kesrecht.

De liberalen zijn verdeeld, de Katholieken zijn het oneens, de anti-revolutionnairen aarzelen, alleen de radicalen toonen zich nog al tevreden, maar zullen toch alleen dit ontwerp aannemen in mindering van betaling, in afwachting dat zij de hoofdsom geheel zullen kunnen invorderen.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Toen de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Rutgers van Rozenburg, in de zitting van ll. Woensdag het ongewone voorstel deed om de algemeene beraadslaging over deze wetsontwerpen tusschentijds te schorsen, voerde hij als reden daarvoor aan, dat de beraadslagingen nog in geenen deele waren uitgeput. Nadat wij hedenmorgen de redevoering van dien geachten afgevaardigde, waarover hij destijds nog wenschte na te denken, hebben aangehoord, zal niemand wel meer meenen, dat de debatten reeds niet vóór het uitspreken daarvan waren uitgeput. In die redevoering toch heb ik, hoe scherp ook luisterende, geene enkele zaak hooren ter sprake brengen welke niet reeds volledig in de gewisselde stukken of in het mondeling debat was behandeld en toegelicht. Ik zal dan ook op de verschillende punten, welke door den geachten afgevaardigde nogmaals op de hem eigene wijze zijn ter sprake gebracht, niet verder ingaan, maar verwijzen naar hetgeen daaromtrent reeds vroeger werd gezegd.

Mijnerzijds wensch ik thans achtereenvolgens na te gaan wat door verschillende andere sprekers alsnog werd in het midden gebracht, voor zooverre zij daarop een antwoord van de Regeering hebben gevraagd of kunnen verwachten.

De geachte afgevaardigde uit Leiden, de heer Bool, heeft zich beklaagd, dat de Minister in zijne vorige rede niet een antwoord gegeven heeft op zijne bedenkingen ten aanzien van den invloed, dien de uitbreiding van het kiesrecht zoude hebben op het beheer van onze koloniën. Die bedenkingen waren mij niet ontgaan, maar de geachte afgevaardigde had in zijne vorige rede voor zijne vrees geenerlei grond aangevoerd en ik meende daarom bij de veelheid der stof zijne opmerking te mogen ter zijde laten. Nu de geachte afgevaardigde de vraag gedaan heeft, hoe de Minister van Koloniën over het koloniaal beheer onder den invloed van

het nieuwe kiesrecht denkt, wil ik hem gaarne antwoorden, dat de Minister van Koloniën, evenals al mijne ambtgenooten, volkomen met mij homogeen is ten aanzien van de wetsontwerpen, welke op dit oogenblik bij de Kamer in behandeling zijn. Hij ziet in hunne aanneming voor het beheer van de koloniën geen gevaar. Trouwens, de bedenkingen van den geachten afgevaardigde komen voort uit eene algemeene en onbestemde vrees, waarvoor moeilijk eene gegronde reden ware aan te geven. Want waar hij de mogelijkheid veronderstelt dat het uitgebreide kiezerskorps ten aanzien van de koloniën andere beginselen zal trachten in toepassing te brengen en meer naar directe voordeelen zal willen streven dan met een richtig koloniaal beheer bestaanbaar is, daar moet ik hem in de eerste plaats er op wijzen, dat die directe voordeelen, thans door ons allen afgekeurd, afkomstig waren uit eenen tijd, dat slechts weinigen invloed hadden op den gang van 's lands zaken. En in de tweede plaats, dat daar waar door de democratische elementen in onze Nederlandsche maatschappij wenschen zijn geuit omtrent de richting van het koloniaal beheer, nooit de door den geachten afgevaardigde gevreesde gedragslijn is aanbevolen, maar steeds is aangedrongen op de toepassing van de beginselen van zedelijkheid en rechtvaardigheid, die de directe voordeelen uit het koloniaal bezit ter zijde stellen.

De geachte afgevaardigde uit Tiel, de heer Tydeman, heeft mij verzocht aan den Minister van Financiën den wensch over te brengen om aan deze Kamer eene opgaaf in te zenden van de oninbare posten der directe belastingen. Ik zal gaarne dien wensch van den geachten spreker aan mijn ambtgenoot mededeelen en hem verzoeken zoo mogelijk daaraan te voldoen.

Deze geachte spreker heeft nogmaals de grondwettige uitsluiting der bedeelden ter sprake gebracht en opnieuw de meening geuit, dat hare toepassing minder bezwaar zoude opleveren dan die der voorschriften van het Regeeringsontwerp. Ik geloof dat de geachte spreker, deze zaak nader onderzoekende, van deze meening zal terugkomen. De geachte spreker legde zich neder bij de van Regeeringswege gegeven verklaring, welke trouwens uit de woorden van art. 4 van het eerste en van het tweede wetsontwerp voortvloeit, dat de voorschriften van art. 4 en volgende van het tweede wetsontwerp zijn enunciatief. Derhalve is ook hij van oordeel dat het reclamerecht kan werken ten aanzien van bedeelden, die onderstand genieten van instellingen van weldadigheid, ook wanneer deze niet voorkomen op de lijst bedoeld bij art. 3 der armenwet en dat ook zoodanige personen worden uitgesloten van het kiesrecht. De geachte spreker heeft nu de vraag gedaan: hoe ver die uitsluiting zich zou behooren uit te strekken. Het antwoord ligt voor de hand: tot alle instellingen van weldadigheid. De geachte spreker heeft, naar Engeland verwijzende, gemeend, dat het mogelijk zoude wezen, om eene wetsbepaling te ontwerpen die aan de doór hem in zijne vorige rede ten aanzien van de uitsluiting der bedeelden gevreesde bezwaren zoude te gemoet komen. Wat de Engelsche wet betreft, zijn door mij in mijne rede van eergisteren de beginselen welke ten aanzien der uitsluiting van bedeelden in Engeland gelden, naar ik meen met juistheid uiteengezet. Wat de mogelijkheid aangaat hunner toepassing in de Nederlandsche wetgeving, ik zal het voorstel van den geachten afgevaardigde gaarne afwachten, al moet ik erkennen dat het mij nog niet duidelijk is, hoe hij door een wetsartikel het doel zal kunnen bereiken, dat door hem op den voorgrond is gesteld.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft eene breedvoerige rede gehouden, ter verdediging van zijn standpunt tegen den aanval, door verschillende zijner medeleden tegen hem gericht. Die rede was niet tot mij gericht; ik zal ze dan ook niet beantwoorden.

Wat mij zelven echter betreft, ik reken het mijne taak niet, om het standpunt te vergelijken, dat de geachte afgevaardigde vroeger en later heeft ingenomen. Ik laat dit geheel voor zijne verantwoording. De Minister heeft alleen te letten op de gronden welke door den geachten afgevaardigde gelijk ook door andere leden van de Kamer worden aangevoerd tot verdediging van het standpunt dat zij op dit oogenblik innemen. Deze gronden nagaande, heeft het mij getroffen, dat de geachte afgevaardigde in den loop dezer discussiën weder geheel van standpunt is veranderd. In zijne rede van Vrijdag ll. heeft de geachte afgevaardigde op den voorgrond gesteld, dat hij zich niet zoozeer door de Grondwet gebonden achtte, maar er zorg voor moest dragen, dat aan een deel van het volk, hetwelk naar zijn oordeel ongeschikt en onwaardig is voor de uitoefening van het kiesrecht, door eene stellige wetsbepaling de kiesbevoegdheid zoude worden ontzegd. Dit deel van het volk werd uitdrukkelijk aangewezen. Het is de vijfde stand, » die" gelijk de geachte afgevaardigde zich uitdrukte, » niets is, en niets moet worden".

Toen den geachten afgevaardigde van Regeeringswege de bezwaren, welke de toepassing van zoodanige beginselen zoude opleveren en de nadeelige gevolgen welke daaruit zouden voortvloeien, waren onder het oog gebracht, heeft hij in zijne rede van laatstleden Woensdag daar met geen woord op geantwoord. Maar hij heeft, het door hem in de vorige rede ingenomen standpunt verlatende, de stelling verdedigd, dat het uitdrukkelijk voorschrift der Grondwet hem bindt en hem, tegen zijne persoonlijke overtuiging in, het stellen van attributieve kenteekenen tot het toekennen van kiesbevoegdheid ten plicht maakt. Daardoor is de geachte afgevaardigde tot zijn leedwezen wel gedwongen om aan allen het kiesrecht te ontzeggen bij wie hij geen attributief kenteeken aanwijzen kan. De geachte afgevaardigde heeft zich daaromtrent thans eenigermate verontschuldigd, zeggende, dat langs zijnen weg ten slotte aan een grooter aantal ingezetenen het kiesrecht zoude worden verleend dan bij handhaving der bepalingen van het Regeeringsontwerp het geval zoude wezen. Dit kan eerst worden nagegaan wanneer de geachte afgevaardigde zijn amendement zal hebben ingediend. Maar met het oog op de uitlating van den geachten afgevaardigde in de vergadering van ll. Vrijdag, zoude ik willen vragen: vanwaar zullen die meerdere kiezers komen, zoo niet uit den vijfden stand?

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer van Karnebeek, heeft opnieuw in een breed betoog de grondwettigheid van het wetsontwerp bestreden. Niet die van enkele bepalingen of van een bepaalden vorm van redactie, maar de grondwettigheid van het geheele voorstel, dat met den geest der Grondwet zoude strijden. Ik zeg den geachten afgevaardigde dank voor dat betoog, want zoo iets dienstig kon zijn om de onhoudbaarheid dier bewering te bestrijden, het ware een betoog als thans door den geachten afgevaardigde is geleverd.

De geachte spreker toch ging van de stelling uit, ook door de Regeering indertijd gehuldigd, dat de grondwetgever aan den gewonen wetgever heeft gelaten de meest mogelijke vrijheid ten aanzien der toekenning van het kiesrecht, mits hij niet het algemeene stemrecht in het leven roept. Om zorg te dragen dat dit niet zoude kunnen geschieden, heeft de grondwetgever voorgeschreven, dat in den kiezer zullen worden gevorderd kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand. Zoodanige kenteekenen worden dan ook in de Regeeringsvoordracht omschreven. De geachte afgevaardigde trachtte nu die gestelde kenteekenen een voor een te verkleinen, de waarde er van te verminderen, zooveel mogelijk weg te redeneeren, om vervolgens te zeggen: ziet ge wel dat er eigenlijk geen kenteekenen zijn? En wanneer er geen kenteekenen in den kiezer geëischt worden is de voordracht immers in strijd met de Grondwet. Dit zoude werkelijk het geval wezen, indien na zulk een betoog van den geachten afgevaardigde de kenteekenen ook uit het wetsontwerp waren verdwenen. Maar zulks is niet het geval. Zij staan nog altijd in dat ontwerp neergeschreven. Zoolang zulks het geval is, kan de geachte afgevaardigde wel beweren dat de kenteekenen niet klemmend, niet stellig genoeg zijn; dat hij er andere zoude wenschen te stellen; dat deze kenteekenen niet passen aan zijne denkbeelden omtrent de regeling der kiesbevoegdheid. Maar dat er geen kenteekenen zouden gesteld zijn en dat

daarom de voordracht in strijd zoude wezen met de Grondwet, dat kan de geachte afgevaardigde niet volhouden.

De bezwaren van den geachten afgevaardigde zijn in werkelijkheid van geheel anderen aard. Zijne opvatting verschilt van die der Regeering, ten aanzien van de mate van uitbreiding der kiesbevoegdheid. Hij wenscht die in veel beperkter mate te zien toegekend. Ik eerbiedig zijne opvatting. Maar wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat in het belang des lands deze groote uitbreiding van het kiesrecht niet geraden zoude wezen, dan ware het toch wenschelijk dat de strijd tegen deze voordracht wierd gevoerd met open vizier, dat men rechtstreeks tegen eene groote uitbreiding van het kiesrecht durfde opkomen, en dat niet in den vorm van een onmogelijk vol te houden beweren van ongrondwettigheid een middel wierd gezocht om zonder zich over de hoofdzaak op besliste wijze uit te laten, de Regeeringsvoordracht te bestrijden. Ik zal hier niets meer bijvoegen. Maar de aan het tooneel ontleende beeldspraak van den geachten spreker vernemende, mag ik zeggen: uwe beweerde ongrondwettigheid is een gazen scherm; zij is doorzichtig.

De geachte afgevaardigde uit Kampen, de heer Mackay, heeft er zich over beklaagd, dat de Minister in zijne rede van eergisteren niet zoo volledig de in het wetsvoorstel gestelde kenteekenen van geschiktheid en van maatschappelijken welstand heeft toegelicht als hij dat zoude hebben gewenscht De geachte spreker heeft echter niet medegedeeld in welk opzicht de Minister zoude zijn te kort geschoten. Ik moet alzoo daaromtrent de behandeling der toegezegde amendementen afwachten. Alsdan kan duidelijker blijken wat door den geachten spreker nog ter verdere toelichting der voordracht in deze noodig werd gerekend.

Omtrent één punt slechts trad de geachte afgevaardigde in meerdere bijzonderheden, en wel ten aanzien der voorschriften die voor de bevolkingsregisters gelden, waarvan de geachte afgevaardigde in meer dan één opzicht alsnog aanvulling noodig achtte. Ik kan met dit gevoelen niet volkomen instemmen. De thans geldende voorschriften omtrent de bevolkingsregisters zijn niet zoo onvolledig bijaldien daaraan slechts bepalingen omtrent de tervisielegging en het recht van reclame worden toegevoegd. Intusschen zal ik gaarne in overweging nemen wat door den geachten spreker en ook door andere leden hieromtrent in het midden is gebracht. Want ook voor de toepassing der bepalingen omtrent de bevolkingsregisters zal gelden, wat ten aanzien der toepassing van elk voorschrift het geval is, wanneer daarbij omtrent de strekking in een of anderen zin twijfel is geopperd. De opheffing van zoodanigen twijfel is dan wenschelijk, ook al kan de juistheid daarvan niet onvoorwaardelijk worden erkend. Ik wil mij gaarne beijveren om de toegezegde bepalingen tot aanvulling van de thans geldende voorschriften omtrent de bevolkingsregisters zoo spoedig als dit doenlijk is aan de Kamer voor te leggen. Of zal het wezen tusschen de behandeling van het eerste en het tweede dezer wetsontwerpen kan ik echter niet beloven.

Verschillende sprekers hebben bij de uiteenzetting hunner bezwaren tegen de voorgestelde regeling van het kiesrecht de meening geuit, dat aan die regeling alsnog eene grondwetsherziening moet voorafgaan. De nadeelen, welke van de invoering van een meer uitgebreid stemrecht worden gevreesd, zouden dan eerst zijn te ondervangen door grondwettige bepalingen, die de samenstelling van de Eerste Kamer, het budgetrecht der Tweede Kamer, wellicht de rechten van de Kroon, op betere grondslagen zouden vestigen. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, heeft daarbij tot mijne verbazing verklaard, dat zij, die dezen eisch niet ernstig opnemen, van zijne zijde niet op een verder antwoord kunnen rekenen. Ik zoude werkelijk meenen dat zoodanige eisch op dit oogenblik moeilijk als ernstig kan worden beschouwd. Gedurende de debatten der laatste weken is van alle zijden telkens opnieuw met nadruk verklaard dat groote uitbreiding van het kiesrecht een dringende eisch is van het oogenblik, waarvan de voldoening niet mag worden uitgesteld. En hoe zoude men meenen dat daaraan voldaan zoude kunnen worden, wanneer men moest wachten tot dat eene grondwetsherziening op nieuw orde had gesteld op onze Staatsinstellingen. En hoe zou men tevens ernstig kunnen meenen, dat door eene grondwetsherziening de samenstelling van de Eerste Kamer, het budgetrecht van de Tweede Kamer en zoo menig ander punt, waarover in 1884 en 1887 toch ook van gedachten is gewisseld en waaromtrent toen geene de geachte leden bevredigende oplossing kon worden gevonden, nu op eens als bij tooverslag geregeld zal worden, op eene wijze die hunne bezwaren wegneemt.

Geene finale regeling van het kiesrecht, zeide men, kan plaats vinden zoolang niet de Grondwet herzien is. Het hangt af van hetgeen onder finale regeling van het kiesrecht wordt verstaan. Eene finale regeling in den geest van den heer van Houten, waardoor niet alleen alle mannen, maar ook alle vrouwen het kiesrecht zouden erlangen, is niet te verkrijgen zonder voorafgaande herziening van de Grondwet. Maar finale regeling van het kiesrecht met inachtneming van de bepalingen der Grondwet, waardoor de kiesbevoegdheid wordt geschonken aan allen, aan wie het door de bepalingen der Grondwet niet is ontzegd, kan verkregen worden zonder dat de Grondwet behoeft te worden veranderd. En door zoodanige regeling wordt in de tegenwoordige behoeften op voldoende wijze voorzien.

De geachte afgevaardigde uit Tilburg, de heer Bahlmann, meent, dat de voorgestelde regeling van het kiesrecht bezwaar zoude opleveren voor de constitutioneele monarchie. Hij heeft zich beroepen op verschillende getuigenissen uit het buitenland, op de geschriften van von Stahl en andere staatsrechtleeraren. Ik zal daar thans niet op ingaan; ik houd mij aan hetgeen reeds door mij ten aanzien der opvatting van onzen grootsten staatsrechtleeraar uit deze eeuw, van Thorbecke, is medegedeeld. Door Thorbecke werd gedurende zijne geheele staatkundige loopbaan het beginsel gehuldigd dat algemeene deelneming van een volk aan de regeering, Staat en monarchie slechts kunnen versterken. Die algemeene deelneming kan hier te lande nimmer voor de monarchie gevaar opleveren. Immers wanneer voor de monarchie, het gezag van de Kroon, ooit het gevaar zou kunnen ontstaan dat zijne machtsverhouding tegenover andere machten in den Staat, tegenover de Kamers, werd verkleind, dan zoude zulks nimmer kunnen veroorzaakt worden door het getal der kiezers dat de Kamer koos. De oorzaak zal altijd moeten liggen in de wijze waarop de Kamer van hare bevoegdheden tegenover de Kroon gebruik maakt. En voor de Kroon is in dit opzicht eene Kamer, gekozen door middel van een zeer uitgebreid kiesrecht, veel minder gevaarlijk, dan eene Kamer die voortkomt uit een beperkt kiezerskorps, uit een afgesloten kring, die eenigermate het beeld kan vertoonen van de regentenpartij uit onze oude Republiek.

Meerdere sprekers zijn opgekomen tegen de vergelijking der vruchten van den wetgevenden arbeid in het buitenland en hier te lande gedurende de laatstverloopen jaren. Men heeft daarbij gewezen op verschillende onderdeelen der wetgeving in Frankrijk, die voor ons geen aanbevelenswaardige voorbeelden zouden zijn: op de wetgeving ten aanzien der congregatiën, op verkeerde beginselen in de fiscale en oeconomische wetgeving. Maar wanneer hier eene vergelijking is gemaakt ten aanzien van den omvang, den inhoud en den vorm der wetgeving in Nederland en in Frankrijk, en wanneer die vergelijking niet ten nadeele van Frankrijk is uitgevallen, dan was daarbij in geenen deele bedoeld, dat elk onderdeel der Fransche wetgeving goedkeuring of wel voor Nederland aanbeveling zoude verdienen. Wat in Frankrijk goed en wenschelijk wordt geacht door hen die daar over de volksbehoeften een oordeel hebben uit te spreken, past daarom nog niet voor Nederland. De wetgeving op de congregatiën ginds in het leven geroepen, zoude in volkomen strijd zijn met die beginselen der persoonlijke en der gewetensvrijheid, welke wij in Nederland steeds hoog wenschen te houden. En met de

eischen van den vrijen handel en het vrije verkeer die wij hier te lande in het belang onzer nationale welvaart moeten handhaven, ware de sociale en oeconomische wetgeving in Frankrijk niet wel overeen te brengen. Maar desniettemin zal ieder, die den geheelen omvang en den inhoud der Fransche wetgeving in de laatste jaren in haar geheel overziet, en daarbij op de belangen van alle klassen der bevolking let, moeten toestemmen dat zij staat boven hetgeen in dien zelfden tijd door den Nederlandschen wetgever is geleverd. En ik zoude meenen dat het werkelijk beter is, om zulks ronduit te erkennen, dan om het te willen doen voorkomen, alsof de toestand der wetgeving hier te lande beter ware dan in werkelijkheid het geval is.

De vraag, of ook thans gezegd zoude kunnen worden dat het hart des lands in deze Kamer klopt, heeft naar het schijnt aan vele leden bijzonderen aanstoot gegeven. Ten onrechte, naar ik meen. De geachte afgevaardigde uit Alkmaar, de heer van der Kaay, had trouwens reeds in een brief aan zijne kiezers in 1891 ongeveer hetzelfde als de Minister te kennen gegeven. De verontwaardiging die zooeven door den geachten afgevaardigde uit Deventer is aan den dag gelegd, mist werkelijk elken grond. Uitdrukkelijk werd door den Minister verklaard, dat hij de laatste zoude zijn om de uitnemende samenstelling van deze Kamer en de rijke vruchten van haren arbeid ook maar in het minst te betwisten, en dat hij de eerste wenscht te zijn in waardeering van deze Kamer en van hare werkzaamheid. Van kleinachting der Kamer kan dus geen sprake zijn. Maar wanneer de elkander opvolgende sprekers de verklaring afleggen, dat deze Kamer ook het vertrouwen van alle klassen der bevolking in zoo groote mate bezit, zoude ik meenen dat het beter ware wanneer zulks buiten de Kamer door anderen werd gezegd.

Dat in dit opzicht onbewust wel eenige onjuiste opvatting kon bestaan, is dezen morgen nog uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer de Beaufort gebleken. Verwijzende naar eene uiting in mijne vorige rede, toen ik zeide dat de ondeugden in de maatschappij niet naar de standen verdeeld zijn, maar zich door alle standen heen vertoonen, sprak de geachte afgevaardigde zijne verwondering uit over den bijval, die deze woorden hadden gevonden. Dat zulks het geval is, was toch algemeen bekend, iedereen wist dat. Toch niet zoo algemeen als de geachte afgevaardigde wel scheen te denken. Want een oogenblik te voren had hij zelf juist verklaard, dat het besef dat het onzedelijk is om een stembriefje te gelde te maken hier te lande bij de lagere standen niet ontwikkeld is; en vervolgens, dat bij de lagere standen het niet bezwijken voor de verleiding reeds als een bewijs van eerlijkheid geldt. Het feit dat deze meeningen in het aangehaalde redeverband door den geachten spreker werden uitgesproken, is wel het duidelijkst bewijs hoe onbewust en hoe diep, zelfs bij hen aan wier verlicht en schrander oordeel wij overigens groote waarde hechten, vooroordeelen zijn ingeworteld ten aanzien van de toestanden des volks in de lagere klassen der maatschappij. Wanneer de uitbreiding van het kiesrecht, welke thans van Regeeringswege is voorgesteld, mag tot stand komen, zal, naar ik vertrouw, in het vervolg omtrent de deugden en gebreken ook van die volksklassen hier een beter en welwillender oordeel gelden, en zich dan ook wel in woorden en in daden uiten.

De geachte afgevaardigde uit Kampen herinnerde ons opnieuw de treurige jaren uit het einde der vorige eeuw toen, door een samenloop van omstandigheden het Nederlandsche volk vervreemd werd van Oranje. De geachte afgevaardigde heeft den toenmaligen toestand met juistheid geschetst, waar hij zeide, dat de regentenpartij destijds in hare radeloosheid de hulp van Oranje heeft ingeroepen, maar hij vergat er bij te voegen dat Oranje toen de fout beging, om aan die roepstem gehoor te geven, zich bij de regenten aan te sluiten en partij te kiezen tegen het volk. Dit was de oorzaak der vervreemding.

Maar zij duurde niet lang. Na weinige jaren van rampspoed en druk was het Stamhuis van Oranje in Nederland als van ouds de waarborg onzer onafhankelijkheid, de steun der rechten en vrijheden van het geheele volk. Gedurende den loop dezer eeuw is het meermalen gebleken, hoezeer de band tusschen Nederland en Oranje gelegd is door onderling vertrouwen en daardoor meer en meer is geworden onverbreekbaar. En wanneer aan het geheele volk in toenemende mate invloed wordt geschonken op den gang van het Staatsbestuur, zal die band steeds meer worden versterkt en onverbreekbaar blijven.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Alsnu zou aan de orde zijn art. 1 van het wetsontwerp, maar overeenkomstig het besluit van de Kamer gaat daaraan vooraf de behandeling van het wetsontwerp houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken en drie andere ontwerpen.

Met het oog op het ver gevorderde uur en den dag der week stel ik echter voor met die behandeling aan te vangen aanstaanden Dinsdag te 11 uren.

Daartoe wordt besloten, en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *van Houten*, voorkomende op:

bladz. 1794, kol. 2, reg. 24 v. o., staat: uitsluiten; lees: »insluiten";

bladz. 1797, kol. 2, vervallen de regels 1—3.

Op bladz. 1804, kol. 1, reg. 14 v. o., staat: der; lees: »der Raming van de".

In de rede van den heer *van der Kaay*, voorkomende op bladz. 1812, kol. 1, reg. 35 en 36 v. b., staat: ongegrond; lees: »en al ongezocht".

BIJEENKOMST

VAN

DINSDAG 15 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TEN 11.30 UREN.)

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

De **Voorzitter**: Daar het, volgens art. 45 van het Reglement van Orde, vereischte getal leden niet tegenwoordig is, open ik de bijeenkomst, en verzoek den heer griffier de namen der tegenwoordige leden op te lezen.

Uit de voorlezing van de lijst blijkt, dat tegenwoordig zijn de heeren:

van den Berch van Heemstede, Ruys van Beerenbroek, Mees, van Bylandt, Smeenge, Goekoop, Schaepman, Haffmans, van Beuningen, Mutsaers, Roijaards van den Ham, van Houten, Zijlma, Seret, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Alphen, Houwing, van Kerkwijk, Kielstra, Viruly Verbrugge, Hintzen, Plate, Ferf, Dobbelmann, Guyot, de Ram, Levy, Roessingh, de Meijier, Heldt, van Löben Sels, Conrad, van der Schrieck, Rink, Th. Mackay, van der Kaay, Borret, Pyttersen, Lambrechts, Heemskerk, Cremer, Schimmelpenninck van der Oye, Veegens, Tydeman, Hartogh, van de Velde, Goeman Borgesius, Farncombe Sanders, Bahlmann en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dewijl intusschen het gevorderde getal leden is opgekomen, open ik de vergadering.

92ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 15 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11.35 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. adressen; 4°. een drukwerk; 5°. eene missive van de Vereeniging tot bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe. — Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen: 1°. bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken; 2°. verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893; 3°. verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië, voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Malang naar Blitar. — Aanvang der algemeene beraadslaging over het wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

van den Berch van Heemstede, Ruys van Beerenbroek, Mees, van Bylandt, Smeenge, Goekoop, Schaepman, Haffmans, van Beuningen, Mutsaers, Roijaards van den Ham, van Houten, Zijlma, Seret, W. de Beaufort, van Alphen, Houwing, van Kerkwijk, Kielstra, Viruly Verbrugge, Hintzen, Plate, Ferf, Dobbelmann, Guyot, de Ram, Levy, Roessingh, de Meijier, Heldt, van Löben Sels, Conrad, van der Schrieck, Rink, T. Mackay, van der Kaay, Borret, Pyttersen, Lambrechts, Heemskerk, Cremer, Schimmelpenninck van der Oye, Veegens, Tydeman, Hartogh, van de Velde, Goeman Borgesius, Farncombe Sanders, Bahlmann, Walter, Lieftinck, de Kanter, van Velzen, Kerdijk, Huber, Harte, Michiels van Verduynen, Rutgers van Rozenburg, Gerritsen, Æ. Mackay, Keuchenius, Kolkman, van der Kun, A. van Dedem, Travaglino, van Vlijmen, Vermeulen, van Karnebeek, de Ras, van der Feltz, van der Borch van Verwolde, Pijnacker Hordijk, de Beaufort, Poelman, Lucasse, Brantsen van de Zijp, Schepel, Smits van Oijen, d'Ansembourg, Bool en Zijp,

en de heeren Ministers van Justitie, van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van Koloniën en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Land, van Gijn, Smit, Beelaerts van Blokland, Clercx, van der Feltz, Valette en Bevers, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, de eerste door familie-omstandigheden, de vijfde, wegens den Katholieken feestdag, en ook den eerstvolgenden dag, de zesde vóór de pauze, en de zevende ook gedurende meer dagen, omdat den staat zijner gezondheid hem dit nog belet, en de laatstgenoemde uithoofde van ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. twee Koninklijke boodschappen, ten geleide van de wetsontwerpen:

onteigening ten behoeve van den bouw van eene nieuwe brug over den IJssel bij Westervoort in den Staatsspoorweg, gedeelte Arnhem-Zevenaar;

goedkeuring van de op 10 Juni 1893 te Lissabon gesloten overeenkomst tot nadere regeling van de verhoudingen tusschen Nederland en Portugal in den Archipel van Timor en Solor en de daarbij behoorende op 1 Juli 1893 te Lissabon uitgewisselde verklaring.

Deze stukken zijn gedrukt en rondgedeeld; de wetsontwerpen zullen naar de afdeelingen verzonden worden.

3°. twee adressen betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht, van:

het gemeentebestuur van Grave, en
de afdeeling Amsterdam van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond en andere vereenigingen aldaar.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie van Rapporteurs voor de genoemde wetsontwerpen;

4°. van het Departement van Buitenlandsche Zaken, de Britsche handels- en scheepvaart-opgaven over de maand Juni ll.

Dit drukwerk zal geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

5°. eene missive van het bestuur der Vereeniging tot bevordering van het ambachts-onderwijs in Drenthe, ten geleide van twee model-contracten met ouders en met patroons.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. Houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken. (**143**)

Over dit wetsontwerp wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

De artt. 1 tot en met 3 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over art. 4 luidende:

» Ter verkrijging van de inschrijving van een merk zendt de belanghebbende aan het Bureau voor den industrieelen eigendom een voldoend cliché van dat merk, ter lengte en breedte van ten minste 1,5 en ten hoogste 10 centimeters en ter dikte van 2,4 centimeters, benevens twee onderteekende exemplaren eener duidelijke afbeelding en daarmede overeenstemmende nauwkeurige beschrijving van zijn merk. In deze beschrijving moeten tevens worden vermeld de soort van waren, waarvoor het merk bestemd is, en de woonplaats van den inzender.

» De inzending kan ook geschieden door een schriftelijk daartoe gemachtigde.

» Het merk mag geene woorden of voorstellingen bevatten, in strijd met de openbare orde of de goede zeden. Het mag niet bevatten, zij het ook met eene geringe afwijking, een wapen van het Rijk, eene provincie, gemeente of eenig ander publiekrechtelijk lichaam.

» Bij de inzending is voor elk merk een bedrag van tien gulden te voldoen, waarvan in geen geval teruggave geschiedt."

De **Voorzitter**: In art. 4 is door de Regeering eene wijziging gebracht nadat het Verslag der Commissie van Rapporteurs was uitgebracht. Verlangt de Commissie van Rapporteurs haar oordeel over die wijziging mede te deelen?

De heer **Mees**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar oordeel over de wijziging van de Regeering te kennen te geven, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon de wijzigingen door de Regeering in het wetsontwerp aangebracht nadat het Eindverslag was uitgebracht, acht artikelen betreffen, kunnen al die wijzigingen worden teruggevoerd tot twee hoofdwijzigingen.

In de eerste plaats stelt de Regeering voor, zooals in de toelichting tot hare Nota van wijzigingen wordt ontwikkeld, dat bij het inzenden van fabrieks- of handelsmerken een cliché van elk merk zal worden overgelegd, omdat het bij het Internationale Bureau te Bern was gebleken, dat het veel verkieslijker is wanneer een cliché wordt overgelegd, dan louter eene beschrijving van het merk in woorden.

Om te gemoet te komen aan het bezwaar dat daardoor meerdere kosten kunnen ontstaan voor de inzenders, heeft de Regeering eene tweede wijziging aangebracht, waardoor de inzenders ontheven worden van de verplichting om zelf de merken in een nieuwsblad openbaar te maken. Met die twee wijzigingen houden, zooals ik zeide, al de overige wijzigingen door de Regeering aangebracht verband.

De Commissie meent, dat die hoofdwijzigingen verbeteringen zijn, en meent de Kamer te mogen adviseeren zich daarmede te vereenigen.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! Er heerschte in het begin van de behandeling van dit wetsontwerp zulk een rumoer in de zaal, dat ik niet wist dat de algemeene beraadslaging reeds was gesloten. Daar evenwel hetgeen ik te zeggen had, ook wel te pas gebracht worden kan bij art. 4, zal ik het bij dit artikel in het midden brengen.

Er staat in de derde alinea van dit artikel: »Het merk mag geene woorden of voorstellingen bevatten, in strijd met de openbare orde of de goede zeden."

Nu wensch ik der Regeering te vragen hoedanig zij opvat het verband tusschen deze wet en de bestaande conventie van Parijs. In die conventie van 20 Maart 1883 kwam aanvankelijk slechts, als art. 7, dit voor: »La nature du produit sur lequel la marque de fabrique ou de commerce doit être apposée ne peut, dans aucun cas, faire obstacle au dépôt de la marque." De bedoeling van die woorden is duidelijk.

Men moge van oordeel zijn dat het voorwerp waarop men een fabriekmerk wil zetten, is een voorwerp bestemd bijv. voor een onzedelijk gebruik, of een voorwerp waarvan kan worden gebruik gemaakt ten nadeele van de algemeene orde, dit mag niet beletten het depot van dat merk toe te staan. Dat depot van het merk kan alleen geweigerd worden wanneer het merk in zich zelf iets onzedelijks bevat, of iets dat met de openbare orde strijdt.

Maar er is gedurende de conferentie, naar ik meen op initiatief van den Oostenrijkschen gedelegeerde, in het vorig artikel een amendement bijgevoegd. En, zooals het meer gaat met geïmproviseerde amendementen, — de heeren moesten die in orde brengen tusschen twee zittingen in — is dat amendement is niet extra duidelijk. Den volgenden dag dan is in art. 6 het volgende ingelascht: » Le dépôt pourra être refusé, si *l'objet* pour lequel il est demandé, est considéré comme contraire à la morale et à l'ordre public."

Nu, lette men er wel op, dat het woord *objet* niet hetzelfde is als het woord *produit* in art. 7. Maar wat beteekent dan het woord *objet*? Het kan niet beteekenen » handelswaar", want deze wordt in de taal der conventie genaamd » produit". Het kan niet beteekenen » produit", want dan zou art. 6 in lijnrechten strijd zijn met het volgend art. 7. Ook kan het kwalijk beteekenen » doel". In onze officieele vertaling wordt dan ook voor » objet" gebruik het woord » voorwerp". Het kan mijns inziens niets anders beteekenen dan: » het fabrieksmerk", en het is jammer dat men dat woord dan maar ook niet gebruikt heeft.

Maar nu is er in de laatste conventie van 1891 nog iets bijgekomen, en wel in art. 5: » Dans les pays où leur législation les y autorise, les administrations auxquelles le bureau international notifiera l'enrégistrement d'une marque, auront la faculté de déclarer que la protection ne peut-être accordée à cette marque sur leur territoire."

Nu vinden wij hier in de stukken, in antwoord op de vraag aan de Regeering, of zij niet een weinig te laxe is geweest met betrekking tot de handelsmerken die zullen mogen gebruikt worden, de opmerking: » Wij kunnen niet strenger wezen tegenover vreemdelingen dan tegenover ingezetenen. Volgens de conventie van 1883 moeten wij

92ste VERGADERING. — 15 AUGUSTUS 1893.

143. Bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken.

nu eenmaal hier aannemen elk merk dat geregistreerd is in het land van waar het komt. Nu meen ik echter dat art. 5 der conventie van 1891 zich tegen die opvatting verzet, daar dit veel meer speelruimte laat dan het art 6 van 1883. Het kan toch, mijns inziens, geene andere beteekenis hebben dan deze, dat een in den vreemde geregistreerd handelsmerk ook om andere redenen dan de in art. 6 genoemde hier te lande kan geweigerd worden. Was dit niet het geval, dan zou trouwens het bedoeld nieuw art. 5 geheel overbodig zijn.

Nu moet ik hier eene opmerking maken, die ik den heeren, op dit oogenblik aan de groene tafel gezeten, wel zou willen verzoeken aan hun collega van Buitenlandsche Zaken over te brengen.

Omtrent het verloop dezer zaak in 1883 heb ik nog licht kunnen putten uit de protocollen van de toenmalige conferentie te Parijs, die opgenomen zijn in de groote *Recueil* van Martens, maar omtrent den gang van zaken in 1891 en de juiste beteekenis van art. 5 heb ik geen licht kunnen putten uit de protocollen van 1891, want die staan nog niet in bedoeld *Recueil.* Zij zijn wel aan de Kamer overgelegd bij het wetsontwerp n°. 9, doch niet gedrukt. Als er geen overwegende bezwaren tegen bestaan zou ik gaarne zien, dat dergelijke stukken werden gedrukt, dan zouden wij ze thuis kunnen bestudeeren, ook na afdoening van het wetsontwerp, en het belanghebbend publiek ware er óók bij gebaat.

Mijne vraag is nu eenvoudig, en zij slaat niet alleen op het geval van zedelijkheid of onzedelijkheid, maar ook op de autorisatie van merken in het algemeen: — meent de Regeering nu dat wij werkelijk zóó gebonden zijn, dat wij de aanneming van een merk, ons uit den vreemde toegezonden, niet zouden kunnen weigeren om andere redenen? Heeft de Regeering het daarom gelaten, omdat zij meende dat het toch niet helpen zou, omdat zij gebonden is aan de conventie van 1883? Ik meen dat dit laatste niet het geval is; en het doet mij dan ook leed, om de veelvuldige abuizen die uit het gebruik van handelsmerken kunnen ontstaan, dat de Regeering óók voor ons land daaromtrent geen meer scherpe bepalingen heeft voorgedragen, en zelfs nog het weinige heeft losgelaten wat daaromtrent voorkomt in onze bestaande wet van 1880.

Men zal nu voortaan als handelsmerk een enkel woord kunnen aannemen, en juist dit gebruik zal aanleiding kunnen geven tot groote bedriegerij.

Een voorbeeld, ontleend aan het rapport van eene Engelsche commissie omtrent de daar bestaande wet.

Een koopman in tabak en sigaren deponeert het merk: *Havannah*, en zet dit woord op zijne kistjes, waarin hij sigaren verpakt, met 3de of 4de qualiteit Java-dek, van een product uit de welige landouwen tusschen Amersfoort en Nijkerk. Vraagt men nu dien man: hoe hebt gij *Havannah* op uwe kistjes kunnen zetten, terwijl het geen Havannah-sigaren zijn, dan antwoordt hij heel leuk: neen, het zijn ook geen Havannah's, en dat bedoel ik er ook niet mee; maar dat woord is mijn fabrieksmerk.

Een ander heeft eene margarinefabriek, en neemt het woord *boter* als handelsmerk en deponeert dit.

Nu staat er wel in de boterwet, dat men op de vaatjes moet zetten het woord »margarine" of »surrogaat", maar de man zal aan den eenen kant van het vaatje »surrogaat" en aan den anderen kant »boter" zetten, en wanneer hij dan exposeert, zet hij het vaatje op zijn bodem, met het woord »boter" bovenop en »surrogaat" beneden.

Nu zou men kunnen zeggen, dat is eene frauduleuze bedoeling; maar ik zie niet in, hoe men met de wet, zoo als ze hier wordt voorgedragen, de inschrijving van dat handelsmerk zou kunnen weigeren. In allen geval, indien er één woord is — om met den Franschen rapporteur van de wet van 1857 te spreken — dat zeker nooit kan geweigerd worden, dan zal het wezen de naam zelf van den fabrikant. Daarom bepaalt dan ook die wet dat die naam zóó moet aangebracht, dat het voor iedereen duidelijk zij dat hij gebruikt wordt als *merk.* Maar stel nu dat de naam van den margarinefabrikant is »Boter". Dan zal hij dien bij ons als merk mogen gebruiken in gewone letters, en zonder eenige aanduiding dat hij hem bezigt als fabrieksmerk.

Nu lachen de heeren; maar er loopen hier in 't land vrij wat »Botertjes" rond, laat ze hier maar eens in 't Adresboek kijken, dan zullen ze al dadelijk eene mej. Boter vinden, Kazernestraat n°. 4.

Ik zal het op het oogenblik bij deze vragen laten. Laat ik de uiteenzetting van mijne bezwaren resumeeren en zeggen, dat, ofschoon ik verder tegen het wetsontwerp weinig bedenking zou hebben, de latitude, die gelaten wordt, het gemis van eene behoorlijke omschrijving wat een handelsmerk is, mij voorkomt een zeer ernstig bezwaar te zijn.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Aan het slot van zijne rede heeft de geachte afgevaardigde uit Haarlem het bezwaar hetwelk hij heeft tegen een onderdeel van dit wetsontwerp, aldus geresumeerd: dat er te veel vrijheid zou bestaan in de wijze van samenstelling der merken.

Uit het Arrangement van Madrid heeft de geachte afgevaardigde gemeend te mogen afleiden, dat de band, die gelegd was door de conventie van Parijs van 1883, zou zijn opgeheven. Volgens deze conventie was Nederland verplicht hier als wettig gedeponeerd te erkennen de merken, die volgens de buitenlandsche wetgeving in het land van oorsprong waren toegelaten, ook dan, wanneer zij niet overeenkwamen met de eischen gevorderd volgens onze wet op de handels- en fabrieksmerken, mits niet »contraire à la morale ou à l'ordre public".

Ten gevolge daarvan is in 1885 onze wet expresselijk gewijzigd, zooals den geachten afgevaardigde bekend is. Bij die wet van 1885 werd uitgemaakt, dat handels- en fabrieksmerken uit den vreemde hier ook worden toegelaten, indien zij enkel uit letters, woorden of cijfers bestaan, niettegenstaande dit voor Nederlandsche merken verboden is en verboden bleef. Bij de behandeling der wet van 1885 is in deze Kamer daartegen wel bezwaar gemaakt, welk bezwaar mij voorkwam niet ongegrond te zijn, namelijk, dat ten aanzien van de wijze van samenstelling der merken, de buitenlanders hier te lande meer vrijheid zouden genieten dan onze eigen ingezetenen; maar, in weerwil van dat bezwaar, is de wet van 1885 aangenomen. Dit wetsontwerp tracht nu in dat bezwaar te voorzien, door Nederlanders niet van mindere conditie te laten blijven dan vreemden. Ze worden in bedoeld opzicht gelijkgesteld, wat zeer billijk is. Heb ik den geachten afgevaardigde wèl begrepen, dan meent hij dat daaraan niet of niet op deze wijze had moeten voldaan worden, op grond dat wij door het Madridsche Arrangement van 1891 weder de vrijheid zouden hebben verkregen die vóór 1883 bestond. Doch dit is niet aannemelijk. Zelfs indien art. 5 van het Arrangement in den geest van den geachten spreker ware op te vatten — wat ik intusschen niet kan erkennen — zelfs dan kon dat artikel niet de strekking hebben om de conventie van Parijs te wijzigen, om de eenvoudige reden dat de conventie van Madrid niet gesloten is tusschen alle Staten, die te Parijs overeenkwamen, maar slechts bevat eene *union restreinte*, waarbij dus niet werd en ook niet kon worden teruggekomen op de rechten en verplichtingen omschreven in de conventie van 1883.

In deze omstandigheden zou ik meenen dat men niet anders doen *kan* — de wenschelijkheid daaromtrent nu nog eens daargelaten — dan vast te stellen, wat nu wordt voorgedragen, namelijk aan onze eigen ingezetenen ten aanzien van de samenstelling en inrichting der handels- en fabrieksmerken dezelfde vrijheid en bevoegdheid te geven als voor de buitenlanders hier te lande bestaat en hun niet kan worden ontnomen, omdat wij door de conventie van 1883 verbonden blijven, ook jegens de Staten, die niet tot de *union restreinte* zijn toegetreden.

Thans de zaak zelve. Het verheugt mij dat de geachte afgevaardigde uit Haarlem niet is raadgever voor belanghebbende partijen, die de vraag wenschen beantwoord te hebben, op welke kwaadwillige wijze eene wet te ontduiken zij. Zijn vernuft is in staat, om het den wetgever

zeer moeilijk te maken en veel uit te denken, wat er toe leiden zou, om inderdaad de goê gemeente te misleiden. Maar op dit punt kunnen wij gelukkig volkomen gerust zijn, dat de geachte afgevaardigde zijne scherpzinnigheid daarvoor niet zal laten gebruiken. En gelukkig! Want er is geene wet te maken die a priori de mogelijkheid uitsluit, dat een scherpzinnig man niet een middel zou kunnen bedenken om haar, in een of ander te stellen geval, te eludeeren. Maar in de practijk doen zich alle denkbare gevallen niet voor.

In vele andere landen heeft men dan ook begrepen dat onze beperking in de samenstelling der handels- en fabrieksmerken niet gerechtvaardigd was en haar dan ook niet overgenomen. Ervaring en practijk hebben daarbij elders, nu reeds gedurende vele jaren, geleerd, dat bedenkelijke gevolgen niet werden ondervonden van de meerdere vrijgevigheid en althans op eenigszins beduidende schaal geene misleiding of ongerief daardoor werd veroorzaakt, zoodat er alle reden is, dat wij nu aan de eigen ingezetenen de vrijheid niet blijven onthouden, die wij den buitenlanders moeten gunnen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *artikel* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 5 tot en met 8 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 9, luidende:

» Indien het ingevolge art. 4 ingezonden merk of het bij art. 8 bedoeld buitenlandsch merk geheel of in hoofdzaak overeenstemt met dat, hetwelk voor dezelfde soort van waren ten name van een ander is ingeschreven of door een ander vroeger is ingezonden, of indien het in strijd is met de bepaling van het voorlaatste lid van art. 4, kan het Bureau voor den industrieelen eigendom de inschrijving weigeren, waarvan het schriftelijk kennis geeft binnen drie dagen na den dag der ontvangst van het merk aan den inzender, of binnen drie dagen na dien der ontvangst van de in art. 8 bedoelde bekendmaking aan het Internationaal Bureau te *Bern*.

» De inzender ingevolge art. 4 of de inzender van het bij art. 8 bedoelde merk kan zich bij door hem of zijn gemachtigde onderteekend verzoekschrift tot de arrondissements-rechtbank te *'s Gravenhage* wenden, ten einde de inschrijving worde bevolen. De inzender ingevolge art. 4 doet dit binnen ééne maand, die van het bij art. 8 bedoelde merk binnen zes maanden na die kennisgeving.",

waarop twee amendementen zijn voorgesteld:

een van den heer Rink om in plaats van » de arrondissements-rechtbank te 's Gravenhage", te lezen: » de arrondissements-rechtbank zijner woonplaats, en woont hij niet binnen het Rijk in Europa, tot die te 's Gravenhage";

en een van den heer Dobbelmann, om in de eerste alinea het woord » hoofdzaak" te vervangen door de woorden: » een zijner onderdeelen".

De heer **Rink** erlangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: In de artt. 9 en 10 wordt o. a. bepaald, dat voortaan de handel en de nijverheid, indien zij het ongeluk hebben in een proces te geraken omtrent hunne merken, 't zij dat het de inschrijving, 't zij de vernietiging daarvan geldt, die processen steeds en onder alle omstandigheden voor de rechtbank te 's Gravenhage hebben te voeren.

De geheele handel van Amsterdam of Rotterdam, de nijverheid van Ulrum in het Noorden tot Valkenburg in het Zuiden, waar ook gevestigd, niemand zal meer verlof hebben om in deze te gaan naar de rechtbank zijner woonplaats, maar zal zich in elk geval moeten begeven naar de rechtbank te 's Gravenhage.

Die regeling komt mij niet doelmatig en niet in het belang van het publiek voor, en daarom heb ik de vrijheid genomen dit amendement voor te stellen.

Mocht deze regeling doorgaan, dan vrees ik, dat de rechtbank te 's Gravenhage, die het toch zeer druk heeft, overkropt zal worden met werkzaamheden. Zijn er ook overwegende redenen voor? Is het niet beter, gelijk nu de toestand is, de zaken te verdeelen over de verschillende rechtscolleges van het geheele land, waardoor men in staat zal zijn, zonder vermeerdering van personeel, alle zaken behoorlijk te behandelen?

Er is in de schriftelijke gedachtenwisseling over deze zaak gesproken van een *unicum*, maar hier staan wij inderdaad voor een unicum.

Mij althans is geene materie bekend, waarbij de behandeling van zekere zaken op dezelfde wijze als hier aan ééne rechtbank wordt opgedragen. Alle rechtbanken zijn immers gelijkelijk geroepen recht te spreken in de zaken aan haar judicatuur onderworpen, en hangt het alleen van de woonplaats van partijen of wel van andere met de zaak in verband staande omstandigheden af, door welke rechtbank eene bepaalde zaak behandeld zal worden.

Deze regeling zal ook geenszins ten bate van het publiek zijn. Er wordt dikwerf over geklaagd, dat ons recht zoo duur en omslachtig is; gaan wij het hier nu niet duur en omslachtig maken in gevallen waarin het niet bepaaldelijk noodig is?

De meeste kooplieden en industrieele ondernemingen hebben een vasten rechtsgeleerden raadsman in hunne woonplaats, dien zij in dergelijke gevallen raadplegen. In een geval betreffende een handelsmerk zullen zij dus naar hun vasten raadsman in hunne woonplaats gaan en hem de behartiging hunner belangen opdragen. Dient nu de zaak voor de rechtbank, dan zal de koopman verplicht zijn den raadsman op te dragen naar den Haag te reizen, om ginds zijne belangen te bepleiten. Dit alles heeft vermeerdering van kosten en van omslag ten gevolge.

Is de vaste raadsman verhinderd naar den Haag te reizen, dan wordt hij verplicht een confrère in den Haag in den arm te nemen. Ook dan ontstaat èn vermeerdering van kosten èn van omslag. Wil de koopman dat een of ander niet doen, dan is hij verplicht zelf naar den Haag te reizen en voor de rechtbank zijne zaak te bepleiten. Maar behalve de reiskosten die hij maakt, moet hij dan zijne affaire in den steek laten waarin hij moeilijk, misschien in het geheel niet kan gemist worden.

Die nadeelen liggen voor de hand en kunnen somtijds zeer groot zijn en alle kooplieden kunnen op hun tijd de onaangenaamheid en den last ondervinden wanneer deze verandering wordt ingevoerd.

Staat nu daartegenover een overwegend voordeel, is er iets dat noopt over het geschetste nadeel heen te stappen? Ik kan het niet inzien.

De Minister van Justitie heeft in antwoord op de opmerking, die te dezen aanzien reeds in het Voorloopig Verslag gemaakt was, gezegd:

» Tegen bevoegdverklaring der rechtbank van de woonplaats des inzenders bestaat dit bezwaar, dat dan de directeur telkens voor geruimen tijd aan het Bureau zou kunnen onttrokken worden, en het geval zich zelfs zou kunnen voordoen dat hij voor twee rechtbanken te gelijk zou moeten optreden. Liet hij zich dan, in een dier gevallen door den adjunct-directeur vertegenwoordigen, dan zouden beiden afwezig zijn."

De directeur zou telkens *voor geruimen tijd* aan het Bureau kunnen onttrokken worden!

Mij dunkt dat is toch maar betrekkelijk. Bij de verkeersmiddelen, zooals zij nu geregeld zijn, vrees ik niet dat dat langer dan een halven dag zal behoeven te zijn, en voor het geval dat het een geruimen tijd zal moeten zijn, dan wijs ik er op dat ditzelfde bezwaar toch geldt voor de hoofden van industrieele zaken, die dan ook voor geruimen tijd aan hunne zaken zouden moeten onttrokken worden, of wel voor hun rechtsgeleerde raadslieden, die ook voor geruimen tijd hun kantoor zouden moeten ver-

92ste VERGADERING. — 15 AUGUSTUS 1893.

143. Bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken.

laten, wat dan zeker tot eene ongewenschte vermeerdering van kosten zou aanleiding geven.

Het geval zou zich kunnen voordoen (zegt de Minister verder), dat twee zaken te gelijker tijd werden behandeld en dat de directeur zijn adjunct-directeur zou moeten doen optreden.

De mogelijkheid dat twee processen te gelijker tijd behandeld worden bestaat inderdaad, maar of het waarschijnlijk is dat het geval zich zal voordoen, dat twee zaken op denzelfden dag, op hetzelfde uur, op verschillende plaatsen van het land zullen moeten *bepleit* worden, dat kan ik niet gelooven. En wanneer het geval zich voordoet, ik heb deze ondervinding van alle rechterlijke colleges waarbij ik ooit zaken aanhangig heb gehad, dat wanneer wettige redenen van uitstel bestaan, steeds met de meeste welwillendheid uitstel wordt verleend.

En mocht het geval zich eene enkele maal voordoen dat twee zaken te gelijker tijd behandeld werden, welnu, de mogelijkheid bestaat om ook nog een ander ambtenaar van het Bureau uit te zenden. Daar waar de Minister in antwoord op art. 12 spreekt van de vertegenwoordiging van den directeur, daar spreekt hij te recht niet van vertegenwoordiging door den adjunct-directeur, maar van vertegenwoordiging door een ambtenaar van het Bureau in het algemeen. Er zijn toch meer ambtenaren. En indien ook die allen verhinderd waren, zou dan niet in dat heel enkele geval de vertegenwoordiging kunnen opgedragen worden aan een deskundige buiten het Bureau?

Dit bezwaar zal zich zoo zelden voordoen, en als het zich voordoet zoo gemakkelijk op te heffen zijn, dat dit geen overwegende reden mag zijn om onzen handel en onze industrie dezen meerderen last op te leggen.

Het spreekt vanzelf dat aan verplaatsing altijd eenig bezwaar en ook kosten verbonden zullen zijn, maar de vraag is, of het niet wenschelijker is om dat bezwaar op te leggen aan den bezoldigden Staatsambtenaar dan aan onze kooplieden en industrieelen?

Mijns inziens moeten wij dit laatste niet doen. Ik zou het betreuren indien deze wet van den aanvang af eene zekere impopulariteit verkreeg bij handel en industrie. Mede om dit te voorkomen heb ik mij de vrijheid veroorloofd deze kleine wijziging op de artt. 9 en 10 voor te stellen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren de Kanter, Levy, Mutsaers, Smeenge en Hartogh, en maakt dus een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Dobbelmann**, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met een woord van verontschuldiging te spreken over het late indienen van dit amendement, ofschoon daarvoor eene overwegende reden bestond. Er is namelijk den 30sten Juni een vonnis geveld, en waarvan ik eerst gisteren afschrift ontving, waardoor opnieuw gebleken is dat enkele bepalingen van deze wet nog verscherpt dienen te worden, omdat er anders allicht gelegenheid blijft bestaan om door de mazen te kruipen.

Ten einde het doel van mijn amendement duidelijk in het licht te stellen, zal het noodig zijn een kort geschiedkundig overzicht te geven van de werking der tegenwoordige wet op de handels- en fabrieksmerken. Deze zegt in art. 1:

»Hij, die zich het recht willen verzekeren tot uitsluitend gebruik van een merk, hetwelk ter onderscheiding zijner handels- of fabriekswaren van die van anderen op de waren zelve of op hare verpakking wordt geplaatst, zendt twee onderteekende exemplaren eener duidelijke afbeelding en nauwkeurige beschrijving van dat merk, met opgave, bij de beschrijving, van de soort van waren, waarvoor het merk bestemd is, en ter griffie van de arrondissementsrechtbank zijner woonplaats enz.

In den beginne werd eenvoudig gedeponeerd het fabrieks- of handelsmerk; maar wat gebeurde? Men begon al spoedig die merken na te maken, met genoegzaam onderscheid, dat men niet getroffen werd door de bepaling van art. 10, luidende: »Hij, die waren, welke zelve of op hare verpakking valschelijk voorzien zijn van het merk waarop een ander recht heeft, of op welke of op wier verpakking zoodanig merk, zij het ook met *eene geringe afwijking*, is nagebootst, des bewust verkoopt, te koop aanbiedt, aflevert, uitdeelt of ten verkoop of ter uitdeeling in voorraad heeft, wordt gestraft" enz.

In de woorden *geringe afwijking* zit het kwaad. Er wordt eenvoudig beweerd en aangenomen dat het eene groote afwijking is, waardoor het merk niet valt onder art. 337 der Strafwet. Daarna heeft men niet alleen het fabrieksmerk, maar tevens de étiquetten gedeponeerd, omdat men niet alleen het merk met eenige afwijking namaakte, maar ook begon met de étiquetten volkomen na te maken. Daardoor kon het publiek niet meer onderscheiden wat het kocht; en langzamerhand is men met de kunst van imiteeren en het zoeken van uitvluchten zoo ver gekomen, dat men, zooals de geachte afgevaardigde uit Haarlem te recht zeide, thans allerlei finesses vindt om de wet te ontduiken.

In n°. 4918 van *de Bijlage tot de Nederlandsche Staatscourant*, is een merk gedeponeerd van den heer A. S. Zwierzchowski te Parijs, bestemd om op zeep geplaatst te worden.

Dat merk wordt beschreven als volgt:

»Het merk vertoont in een rechthoek een bergachtig landschap, waarboven een adelaar; in den rechter bovenhoek is eene stralende ster aangebracht, waaronder het woord: Hyper-Savon; in den linker-benedenhoek een anker. Onder dat alles staan de woorden: Marque Déposée."

Die firma heeft dus goedgevonden twee fabrieksmerken die hier te lande gedeponeerd zijn, aan te brengen, namelijk *de ster* en *het anker*. De *adelaar* die er nog bijkomt is een merk dat waarschijnlijk in Duitschland is gedeponeerd, ofschoon ik dat niet met zekerheid kan zeggen.

En wat is de uitspraak geweest van de rechtbank omtrent het gebruik en het doen inschrijven van dat artikel?

Zij luidt: »De Rechtbank;

»Gezien de conclusie van het Openbaar Ministerie, strekkende tot afwijzing van het ten requeste gedaan verzoek.

»Overwegende dat de gemachtigde van de verzoekster bij zijne mondelinge toelichting van het gedaan verzoek zich tot staving daarvan beroepen heeft op het feit dat verzoekster ook zeep in den handel brengt onder eene etiquette waarop het door haar gedeponeerde ankermerk aangebracht is naast een bergachtig landschap;

»dat echter dergelijke etiquette niet ter vergelijking met het bestreden merk in aanmerking kan komen, omdat verzoekster wel door haar depot van het ankermerk de bevoegdheid heeft verkregen dat merk uitsluitend te voeren, maar daardoor geen uitsluitend recht heeft verkregen op de accessoria die zij goed vindt daaraan op haar etiquet toe te voegen;

»dat de rechtbank zich verder geheel vereenigt met de gronden door het Openbaar Ministerie bij zijne conclusie tot afwijzing van het ten requeste gedaan verzoek aangevoerd, zoodat het verzoek behoort te worden afgewezen.

»Gezien de wet van 25 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 85), zooals die is gewijzigd bij de wet van 22 Juli 1885 (*Staatsblad* n°. 140).

»Wijst af het ten requeste gedaan verzoek."

Mijnheer de Voorzitter! Indien zoo iets wordt toegelaten, beteekent het deponeeren van fabrieksmerken niets meer. Als men dan maar iets anders aan een merk toevoegt, is men niet strafbaar. Door de kleine verandering die ik voorstel zal men eene juister definitie verkrijgen van hetgeen wordt beoogd.

Ik betreur het dat men in dit wetsontwerp niet heeft overgenomen het voormalige art. 10, eenigszins gewijzigd, bijv. door de woorden »geringe afwijking" te veranderen in: »met eenige afwijking". Daardoor zou men het doel bereikt hebben namelijk het tegengaan van het bedriegelijk namaken van fabrieksmerken.

Ik doe nog opmerken dat in België, Frankrijk en Engeland de bepalingen van vigeerende wetten strenger worden opgevat en toegepast dan hier te lande. Zoodra

er in die landen iets voorkomt wat gelijkt op namaak, wordt dat gequalificeerd als *concurrence déloyale*, en waar zulke merken gebruikt worden, is eene veroordeeling niet twijfelachtig. Het diende hier ook zoo te zijn.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Ruys van Beerenbroek, Mutsaers, Borret, Michiels van Verduynen en Walter, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Mees**: *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de amendementen mede te deelen, zegt:

Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs wenscht zich te onthouden van het geven van een beslist advies omtrent het amendement van den heer Rink. Zij meent dat bij een amendement als dit de gegevens noodig voor eene volledige beoordeeling, het best door den Minister van Justitie kunnen verstrekt worden.

De Commissie van Rapporteurs meent echter op één punt de aandacht te moeten vestigen, omdat het haar voorkomt met dit amendement in verband te kunnen staan, en zij zou er prijs op stellen, dat de Minister bij zijn antwoord dit punt in het licht stelde.

Zooals de voorsteller van het amendement herinnerd heeft, wordt in art. 12 gezegd:

» De beslissing op een verzoek krachtens art. 9 gedaan, wordt niet gegeven dan nadat de verzoeker in de gelegenheid is gesteld om zijn recht op de inschrijving van het merk, en de directeur van het Bureau voor den industrieelen eigendom om de weigering van inschrijving voor de rechtbank mondeling te verdedigen."

De Minister heeft in zijne Memorie van Antwoord gezegd dat wanneer niet alleen de rechtbank te 's Gravenhage, maar ook de andere werden aangewezen om deze zaken te behandelen, het gevolg daarvan zou kunnen zijn, dat de directeur herhaaldelijk zou moeten heen en weêr reizen en wellicht een adjunct-directeur voor dat zelfde doel afwezig zou moeten zijn. De Minister heeft voorts op bladz. 2 van de Memorie van Antwoord een schema gegeven van de inrichting van dat Bureau en eene raming der kosten medegedeeld. Nu meent de Commissie dat de Minister bij het schetsen van het Bureau ook het geval op het oog had dat later eene octrooiwet zou kunnen worden aangenomen. Is dit het geval, dan zou het waarschijnlijk zijn, dat dit Bureau, zoolang geene wetgeving op de octrooien is tot stand gebracht, eenvoudiger kan worden ingericht. Nu zou echter de aanneming van het amendement van den heer Rink het gevolg kunnen hebben, dat aan het Bureau terstond eene grootere uitbreiding zou moeten gegeven worden, dan anders het geval zou zijn. Zooals ik zeide, de Commissie meent dat op dit punt in het bijzonder de aandacht van de Kamer mag gevestigd worden.

En nu het amendement van den heer Dobbelmann.

De Commissie is slechts zeer kort in de gelegenheid geweest dit amendement te bezien; het is eerst zooeven ingediend. De meerderheid van de Commissie van Rapporteurs meent de aanneming van dit amendement te moeten ontraden.

Wanneer een ingezonden merk, zooals de heer Dobbelmann wil, kan geweigerd worden, omdat het niet alleen in hoofdzaak, waar ook in een zijner onderdeelen overeenkomt met een reeds bestaand merk, dan meent de meerderheid van de Commissie, dat eene te strenge bepaling in dit wetsontwerp zou worden gebracht. Het getal merken, dat zou kunnen toegelaten worden, zou op die wijze verbazend kunnen worden beperkt. Ik wensch slechts één voorbeeld te noemen: stel dat er is een merk, bij voorbeeld van eene fabriek die geconserveerde melk aflevert, bestaande uit een landschap met koeien. Nu wordt er een tweede merk aangeboden alleen bestaande uit ééne koe. Volgens het amendement van den heer Dobbelmann zou dat tweede merk niet kunnen worden toegelaten. Dat, ik herhaal het, schijnt ons te streng. Op die gronden meent de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs, tenzij zij beter worde ingelicht, dat het niet wenschelijk is dit amendement aan te nemen.

De Heer **Levy**: Het is inderdaad zonderling, dat er zulk een verschil van opvatting kan zijn ten aanzien van eene wetsbepaling als nu het geval blijkt te zijn, tusschen de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs en het voorgestelde amendement van den heer Dobbelmann. Mij namelijk komt het voor, dat de overwegingen van den heer Dobbelmann alle respect verdienen. Hij zeide namelijk: men moet zoo min mogelijk voet geven aan concurrence déloyale; wanneer er derhalve maar een zweem is van frauduleuze bedoeling, dan ligt het op den weg van den wetgever om dit te keer te gaan.

Naar mijne meening evenwel is het amendement van den heer Dobbelmann veel *minder* streng dan de wet en dit komt daar van daan dat mijne opvatting van de woorden » in hoofdzaak" verschilt van die van de meerderheid der Commissie van Rapporteurs en evenzeer blijkt te verschillen van die van den geachten voorsteller van het amendement. Ik lees de woorden: » in hoofdzaak" in dier voege, dat men *in het algemeen* aantoonen kan eene gelijkenis, eene gelijkenis in *het algemeene karakter*, niet eene tegenstelling van hoofdzaken met onderdeelen, gelijk gelezen wordt door de meerderheid der Commissie van Rapporteurs. Ik meen, dat wanneer de directeur grond heeft om aan te nemen, dat in het algemeen — dat is mijne opvatting van het woord » hoofdzaak" — er reden bestaat om te gelooven aan frauduleuze bedoelingen, hij, krachtens deze wetsbepaling, bevoegd zal zijn om de inschrijving te weigeren. Wanneer men daarentegen medegaat met het amendement, dan wordt die bedoeling geneutraliseerd, want dan zal de directeur alleen dan bevoegd zijn, wanneer er gelijkenis is in de onderdeelen, terwijl dit niet de bedoeling is van de wet en evenzeer aandruischt tegen de bedoeling van den geachten voorsteller van het amendement.

Het was echter niet het amendement van den heer Dobbelmann dat mij het woord deed vragen, ik wenschte naar aanleiding van art. 9 eene bepaalde vraag tot de Regeering te richten.

In het Voorloopig Verslag is bij art. 9 de vraag opgeteekend, of het niet wenschelijk zou zijn in de wet te bepalen, dat er nooit sprake zal kunnen zijn van eene actie tot schadeloosstelling, wegens beloopen financieel nadeel. Daarop heeft de Regeering geantwoord dat er haars inziens van zoodanige actie nooit sprake zal kunnen zijn, omdat er nooit eenig nadeel zal kunnen ontstaan. Welnu, de bescheiden vraag, die ik mij aan de Regeering zou willen veroorloven, is deze: hoe zij weet, dat er nooit feitelijk, geldelijk nadeel zal kunnen ontstaan, door eene beslissing van den Staatsambtenaar, van den directeur van het Bureau, die nu in eerste instantie, in afwijking van het stelsel van de vorige wet, eene beslissing te nemen heeft.

Laat ons een sprekend voorbeeld nemen. Iemand komt bij den directeur en vraagt hem de inschrijving van een merk. Men kent het merk van de sigaren-handelaarsvereeniging *Trio*, twee samengevouwen handen met een derde hand die er van boven inkomt. Nu verschijnt iemand voor den directeur om inschrijving te vragen van een merk, niet bestaande uit drie *handen* maar uit drie *vingers*. De directeur zegt: dat merk komt in hoofdzaak overeen met het bestaande en ik weiger dus de inschrijving. Ingevolge deze wet heeft nu de belanghebbende een beroep op den rechter en ik neem aan dat hij in hoogste instantie bij den Hoogen Raad gelijk krijgt en dat derhalve deze uitmaakt dat de directeur ten aanzien van de overeenstemming in hoofdzaak met een reeds bestaand merk zich heeft vergist, te goeder trouw natuurlijk. Nu wensch ik te vragen: is nu de mogelijkheid uitgesloten, dat onder zoodanige omstandigheden, waar vanwege den directeur een belanghebbende is afgewezen die in werkelijkheid toch in hoogste instantie gelijk heeft gekregen, geldelijk nadeel ontstaan is? In de stukken wordt ons echter gezegd, dat zoodanig nadeel niet kan ontstaan, want er is eene wetsbepaling rakende den termijn.

Die termijn zal zijn, wanneer de Hooge Raad den

belanghebbenden in het gelijk heeft gesteld, de termijn van inzending.

Derhalve komt hij rugwaarts op hetzelfde standpunt als ware hem door den directeur de inschrijving niet geweigerd.

Dit is nu volkomen juist. Ten aanzien van de vraag of hij is de eerste gebruiker, komt hij in dezelfde positie als had de directeur hem onmiddellijk de inschrijving toegestaan.

Maar men vergete toch niet dat de inschrijving zelve niet meer is dan een vermoeden, welk vermoeden wijken moet voor tegenbewijs, en dat dus feitelijk openblijft de mogelijkheid dat van den tusschentijd, die er verloopen moet van den aanvang tot het einde van het geding, een ander gebruik maakt om den persoon die door den directeur eerst ten onrechte is afgewezen maar ten slotte door den Hoogen Raad in het gelijk is gesteld, langs dien weg geldelijk te benadeelen.

Het is eenvoudig onmogelijk om al dergelijke gevallen te voorzien zonder te treden in eene onvruchtbare casuistiek. Ik zou dus wenschen dat de Regeering eenigszins nader adstrueerde hare apodictische stelling, dat nooit geldelijk nadeel voortvloeien kan uit eene later gebleken onrechtmatige weigering van den directeur om de inschrijving te doen.

Het komt mij voor dat het stelsel door de Regeering verdedigd, eene eenigszins verdere strekking heeft; de Regeering meent dat het niet zoude zijn overeenkomstig ons recht wanneer in dergelijke gevallen de directeur — dat is natuurlijk de Staat dien hij vertegenwoordigt — geacht werd verplicht te zijn tot uitkeering van eene schadevergoeding, casu quo. Daartoe beroept de Regeering zich in de eerste plaats op de hypotheekbewaarders en in de tweede plaats op de ambtenaren van den burgerlijken stand, belast met de huwelijksvoltrekking.

Wat eerstgenoemde ambtenaren betreft, het is der Regeering volkomen bekend, dat een zeer aanzienlijk deel van de doctrine vermeld in het Voorloopig Verslag, van meening is, dat die ambtenaar lijdelijk blijven moet. Bovendien kent ons recht de mogelijkheid dat die ambtenaren te vergoeden hebben het nadeel dat berokkend is door eene onrechtmatige doorhaling. (Art. 1266, 3°., Burgerlijk Wetboek.)

Wil men derhalve parallel gaan met deze bepaling van ons burgerlijk recht, dan moet men ook eenvoudig dezen directeur verantwoordelijk maken voor eene onrechtmatige weigering tot inschrijving.

Geheel moet ik wraken het voorbeeld van de ambtenaren van den burgerlijken stand, belast met de huwelijksvoltrekking.

Mijnheer de Voorzitter! Men heeft daar niet te doen met eene privaat-rechtelijke, maar met eene publiek-rechtelijke zaak, waarbij schadevergoeding natuurlijk niet te pas komt. Wij hebben hier daarentegen te doen met ambtenaren van den Staat, die, in zoo verre zij opkomen tegen concurrence déloyale, ingrijpen in zuiver privaatrechtelijke verhoudingen. Wanneer dergelijke ambtenaren feitelijk schade teweegbrengen, dan is mij geen rechtsbeginsel bekend, waaruit zoude voortvloeien dat de Staat alsdan de schade niet zou moeten vergoeden.

Vandaar dat ik mij veroorloof tot de Regeering de bescheiden vraag te richten, of zij nader zou willen adstrueeren hare stelling, dat in dergelijk geval nooit geldelijk nadeel kan worden geleden.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Met een kort woord wensch ik het amendement van den heer Rink te ondersteunen.

Het komt mij werkelijk voor dat het amendement in het belang van de justitiabelen alle aanbeveling verdient, omdat zij er niet door gejaagd worden op meerdere onnoodige kosten.

Immers, ik geloof — en ik vlei mij dat de Minister van Justitie het wel zal willen toegeven — dat de Regeering eigenlijk niet het recht heeft de justitiabelen buiten strenge noodzakelijkheid op extra-kosten te jagen. Wanneer men hen nu dwingt om zich in elk geval tot de Haagsche rechtbank te wenden, houdt men hen op onnatuurlijke en voor hen kostbare wijze van hun eigen rechter af.

Ik geloof trouwens, dat er maar één argument ten gunste van deze afwijking van het gemeen recht is te berde gebracht. Het komt hierop neer: het Bureau zal in den Haag gevestigd zijn en nu zal het den directeur extra moeite en kosten veroorzaken, wanneer hij zich moet verplaatsen naar eene andere rechtbank om daar zijne weigering mondeling toe te lichten. Dit argument nu zou, dunkt mij, alleen kunnen gelden, wanneer de Staat zelf partij was bij de zaak. Maar de weigering van den directeur om een of ander handelsmerk in te schrijven, maakt nooit den Staat partij bij de quaestie, die daaruit zou kunnen ontstaan. Partij is veeleer de inzender van het handelsmerk, dat in hoofdzaak overeenkomt met het merk, waarvan de inschrijving is geweigerd.

Nu zou het wellicht rationeeler zijn in art. 12, alin. 2, niet den directeur gelegenheid te geven zijne weigering te verdedigen, maar wel den inzender van het reeds ingeschreven concureerende merk, evenals in de 3de alinea van datzelfde artikel den inzender van een ingeschreven merk, waaromtrent verzocht wordt, da de inschrijving wordt nietig verklaard, de gelegenheid gewaarborgd voor zijne rechten op te komen.

Men heeft nu echter eenmaal den directeur in de gelegenheid willen stellen, zijne weigering voor de rechtbank te verdedigen. Misschien is dit uit een practisch oogpunt goed gezien; het is eene quaestie, waarover zeer verschillend gedacht kan worden. Maar, in ieder geval, mag eene dergelijke overweging nooit tot de slotsom leiden, dat de Haagsche rechtbank het eenige bevoegde college zou zijn om van deze quaestiën kennis te nemen.

Ik meen dat er nog eene reden is, die het zeer ongewenscht maakt de Haagsche rechtbank uitsluitend met deze rechtspraak te belasten. Daardoor toch zou men verkrijgen eene eenheid van jurisprudentie, waar die niet behoorde te zijn. Immers, het vestigen van eenheid van jurisprudentie is alleen de taak van den Hoogen Raad, maar om nu eenheid van jurisprudentie te scheppen, door de beslissing omtrent eene bepaalde categorie van zaken aan éene en dezelfde rechtbank op te dragen, zou in mijn oog zijn eene onverwerping van de denkbeelden, die ten grondslag liggen van onze rechterlijke organisatie. Er kan in dit opzicht dus wel allerminst reden zijn om de justitiabelen op extra kosten te jagen.

Men versta mij echter wel. Ik heb er niet het minst tegen, dat de rechtbank kennis verkrijgt van de gronden, die den directeur tot weigering der inschrijving hebben doen besluiten. Maar men zou dit even goed kunnen verkrijgen door den directeur uit te noodigen eene schriftelijke emotiveering van zijne weigering bij de rechtbank in te zenden. Ik zou dan de beslissing der rechtbank beschouwen als eene beslissing in hooger beroep op die van den directeur. Deze fungeert dan niet als partij, maar als ambtenaar, die eene voorloopige uitspraak heeft gedaan, in zekeren zin als vrederechter. Zoo beschouwd is het zeer logisch, wanneer de rechtbank kennis neemt van de gronden waarop de eerste beslissing rust, gelijk ieder hooger college dat geroepen is om over de beslissing van een lager college uitspraak te doen.

Maar het is, dunkt mij, onlogisch, dat degeen, die de eerste beslissing genomen heeft, qua partij, ter verdediging zijner beslissing opgeroepen wordt. Dit zou moeten zijn de inzender van het eerste merk, dat in hoofdzaak overeenkomt met dat, waarvan de inschrijving is geweigerd.

Het zij mij veroorloofd hierbij te voegen, dat ik mij in verband met deze beschouwing niet kan vereenigen met het denkbeeld, door den heer Levy in overweging gegeven, als zou eene actie van schadevergoeding tegen den Staat kunnen worden ingesteld uit hoofde van weigering van inschrijving. Als de directeur eene voorloopige beslissing neemt gelijk een vrederechter, dan kan daarover evenmin eene actie van schadeloosstelling tegen den Staat worden ingesteld als over eenig vonnis van eene rechtbank. Het geldt hier immers geen onrechtmatige daad, tenzij men

denke aan kwade trouw bij den directeur, maar dan nog zou eene actie veeleer kunnen worden ingesteld tegen den directeur dan tegen den Staat.

Nu een enkel woord over het amendement van den heer Dobbelmann. Ik gevoel er veel voor, maar mijns inziens gaat het wat ver. De redactie van art. 9 geeft ons eene niet onbelangrijke verbetering in vergelijking met den tegenwoordigen toestand. Volgens de tegenwoordige wet kan men alleen tegen een merk opkomen, wanneer het niet of niet genoegzaam onderscheiden is van een ander. Wanneer hier in Nederland twee merken voor den rechter komen en er wordt lang en breed over gesproken, dan zal de rechter altijd wel eenig onderscheid zien, en het gevolg daarvan is, dat zeer zelden de inschrijving van een merk verboden wordt.

Tegenover het stelsel van de rechterlijke colleges, waarbij men let op allerlei minutieuse onderscheidingen, ben ik steeds van meening geweest, dat men moest vragen: wat is de hoofdzaak van het concurreerende merk? Indien het merk dat gemaakt is om een ander merk na te maken, dat gedeelte van een ander merk vertoont, dat daarin de hoofdzaak is, dan staat het mijns inziens vast, dat er namaak is. Als twee merken een anker vertoonen, dan doet het er niet toe of het eene merk wellicht een touw en het andere eene ketting vertoont, want de hoofdzaak is er en daarom is er namaak. Door het voorgestelde art. 9 wordt dus voor een groot gedeelte aan de bezwaren van de tegenwoordige jurisprudentie te gemoet gekomen en komen wij wat meer op den weg van de Duitsche en Engelsche jurisprudentie, die in dit opzicht toch beter is dan de onze. Als de hoofdzaak van het oude merk in het deloyaal concurreerende merk is opgenomen, dan is er namaak. Nu kan men wellicht dit zoo ver uitbreiden, dat er ook namaak is, wanneer die hoofdzaak in het tweede merk slechts als onderdeel voorkomt, maar wil men bepalen, dat ook in de onderdeelen niet de minste overeenstemming mag zijn, dan gaat men toch wel wat te ver. Zou daarom het denkbeeld van den heer Dobbelmann niet juister zijn aangegeven, als men het art. 9 las:

»Indien het ingevolge art. 4 ingezonden merk of het bij art. 8 bedoeld buitenlandsch merk geheel of in hoofdzaak overeenstemt met dat, hetwelk voor dezelfde soort van waren ten name van een ander is ingeschreven of door een ander vroeger is ingezonden, *of wanneer daarin is opgenomen de hoofdzaak van het vroeger ingezonden merk*", enz.

Dan gaat men verder dan het Regeeringsartikel, zonder te vervallen in de fout, dat de merken in alle mogelijke onderdeelen van elkander onderscheiden moeten zijn. Het geval van den heer Dobbelmann was toch dat de hoofdzaak van het eene merk was opgenomen als onderdeel in het andere merk, en daartegen zou mijne redactie, die ik in overweging geef, zonder een amendement voor te stellen, ook waken.

De heer **Hartogh**: Mijnheer de Voorzitter! Indien ik de tegenwoordig bestaande wetgeving op de handels- en fabrieksmerken vergelijk met hetgeen door de Regeering wordt voorgesteld, dan meen ik dat in twee opzichten het voorgestelde art. 9 voor de belanghebbenden, voor de justitiabelen, verbetering zal aanbrengen, maar in een ander opzicht een nadeel zal opleveren. De verbetering zie ik vooral daarin, wat bestreden is geworden door mijn mede-afgevaardigde, den heer Levy. Ik acht het een groot voordeel, dat niet meer zal geschieden hetgeen tegenwoordig geschiedt, dat iemand, zelfs al heeft hij in het minste geen recht op een fabrieksmerk, dat merk toch zal ingeschreven krijgen en dat dan de werkelijk rechthebbende een proces moet beginnen om die onrechtmatige handeling van dengeen die het merk verkregen heeft, weer ongedaan te maken. Hierover is bij de bestaande wetsbepalingen herhaaldelijk geklaagd. Immers thans heeft er vooraf geen onderzoek plaats; ieder kan een fabrieksmerk deponeeren; dit kan aanleiding geven tot schade, tot groote schade.

In dit opzicht is het stelsel van het wetsvoorstel van de Regeering voor de practijk aanbevelenswaardig.

Nu wordt daartegen opgemerkt dat de directeur van het op te richten Bureau zich zal kunnen vergissen en dat daardoor evenzeer schade geleden zal kunnen worden.

De Regeering heeft dit — het zij mij vergund dit te zeggen — wal al te kras ontkend.

Ik geloof dat de eventualiteit, de mogelijkheid tot schade bestaat, maar het nadeel wat aldus toegebracht zal kunnen worden, zal zeer zeker al zeer kleine proportiën aannemen. Zóó klein, dat het zeker geen reden is om daarom de regeling niet aan te nemen.

Maar, zegt de heer Levy, ik heb er ook niets tegen, dat de regeling aangenomen worde, mits ook, hetzij de ambtenaren, hetzij de Staat, aansprakelijk worden gesteld voor de schade, die casu quo zoude kunnen worden veroorzaakt. Maar die door hem gestelde voorwaarde kan niet worden gesteld. Indien wij dit in de wet zouden bepalen, en dit beginsel in ons staatsrecht regel werd, dan zou ons budget eene aanzienlijke verhooging kunnen ondergaan; want de toepassing van dat beginsel zou aanleiding kunnen geven tot enorme uitgaven.

De heer Levy beweert dat wanneer de ambtenaren ingrijpen in de privaat-rechtelijke verhoudingen van partijen en door dat ingrijpen schade veroorzaakt wordt, dat dan de Staat of die ambtenaren aan die particulieren vergoeding verschuldigd zijn. Mag ik dien spreker er aan herinneren dat rechters in Nederland dagelijks ingrijpen in de privaat-rechtelijke verhoudingen van particulieren en dat vonnissen van een lageren rechter dikwijls vernietigd worden door de beslissingen van een hoogeren rechter. Gaat het beginsel van den heer Levy op, dan zouden die lagere rechters of de Staat de schade moeten vergoeden, die door hunne vonnissen wellicht is toegebracht.

Ik wijs er verder op, dat wanneer een gemeentebestuur de vergunning weigert tot het oprichten van eene fabriek, terwijl naderhand die beslissing wordt vernietigd, door die weigering aan den persoon, die gedurende ettelijken tijd verhinderd is geworden de fabriek op te richten, schade berokkend kan worden. Zullen dan burgemeester en wethouders, of de gemeente, of de Staat, de schade moeten betalen, die ontstaan is in de privaat-rechtelijke verhoudingen van dien persoon?

Ik geloof, reeds door deze vragen te stellen, voldoende te hebben aangetoond, dat de leer van den heer Levy niet opgaat.

Ik meen nog steeds dat alleen sprake kan zijn van schadevergoeding, indien er gepleegd is eene onrechtmatige daad, indien de ambtenaar werkelijk gegaan is buiten zijne bevoegdheid, of indien hij een grof verzuim gepleegd heeft. Dan — maar ook dan alleen — kan er sprake zijn van schadevergoeding en komt de vraag te pas, of de Staat dan wel de ambtenaar alleen daarvoor aansprakelijk gesteld kan worden.

Het voorbeeld, dat de geachte afgevaardigde genoemd heeft, namelijk dat de hypotheekbewaarder aansprakelijk is, is met het door mij gezegde volkomen in overeenstemming; het geldt toch alleen gevallen, waarin door hem verzuim gepleegd is; maar hier bij art. 9 is daarvan geen sprake. Mr. Levy bedoelt immers niet, dat de directeur een verzuim heeft gepleegd, maar hij stelt het geval, dat die ambtenaar over de aanvrage tot inschrijving van een fabrieksmerk eene beslissing neemt, en deze beslissing later wordt vernietigd. Welnu, wij loopen geen gevaar door het artikel, zooals het voor ons ligt, aan te nemen, dat in zulk een geval hetzij de Staat, hetzij de directeur zelf aansprakelijk zal worden gesteld voor eene eventueele schade, die door zoodanige beslissing kan ontstaan. Dit artikel bepaalt dit niet, en eene zoodanige bepalingware ook moeilijk verdedigbaar.

Wat betreft de formuleering van het artikel, dat het merk »in hoofdzaak" niet mag overeenstemmen met een ander merk, kan ik geenszins de wijziging van den heer Dobbelmann ondersteunen. Art. 9 stelt in dat opzicht inderdaad eene groote verbetering voor; wel schijnt de

92ste VERGADERING. — 15 AUGUSTUS 1893.

143. Bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken.

heer Levy er iets anders in te lezen, maar naar mijn oordeel is het artikel zeer duidelijk: de overeenstemming moet zijn in het algemeen, in hoofdzaak. Het amendement van den heer Dobbelmann nu past niet in dit artikel.

Te recht zeide de geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs reeds, dat het veel te streng zou zijn. Het door den heer Mees aangehaald voorbeeld toonde dit voldingend aan. Mag ik den heer Dobbelmann vragen, of, wanneer iemand b. v. als merk een arend heeft, dan een ander niet den klauw van een arend als merk mag aannemen? De klauw is toch een »onderdeel" van den arend. Nochtans zou het aannemen van dit merk door het amendement worden onmogelijk gemaakt. Is dat zijne bedoeling?

Ziehier, Mijnheer de Voorzitter, de verbeteringen, die art. 9 in onze wetgeving aanbrengt. Een nadeel in het wetsontwerp vind ik echter in het centraliseeren, hetgeen thans beoogd wordt. Thans kunnen de fabrieks- en handelsmerken bij elke arrondissements-rechtbank worden gedeponeerd, wat voor de justitiabelen zeer gemakkelijk is; maar voortaan moet het depot geschieden alleen en uitsluitend te 's Gravenhage. Het zal mij daarom moeite kosten vóór het wetsontwerp te stemmen. Ik behoef nu niet nog te zeggen, dat ik een voorstander ben van het amendement van den heer Rink; bij aanneming daarvan zal althans die centralisatie worden opgeheven bij eventueele procedures omtrent de merken. Het amendement vermindert dus het nadeel, hetwelk dit wetsontwerp met zich brengt.

Wanneer beweerd wordt, dat, indien alle rechtsgedingen omtrent handels- en fabrieksmerken in den Haag behandeld worden, die rechtbank zulk een goed inzicht in die quaestiën zal verkrijgen, dan wil ik dit niet tegenspreken, maar het argument bewijst voor mij te veel. Door de voorgestelde wetsbepaling verlaten wij het stelsel onzer rechterlijke organisatie, en komen we tot het Engelsche systeem; dan moeten wij bijvoorbeeld hebben één gerechtshof, dat zich uitsluitend bezig houdt met echtscheidingprocessen. Zoolang wij dat stelsel niet hebben aangenomen, acht ik het behoud van het bestaande wenschelijk, dat dit voor heeft, dat onze rechters op verschillende plaatsen over verschillende onderwerpen kunnen en moeten oordeelen, terwijl wat de eenheid van rechtspraak betreft, daarvoor de Hooge Raad zorgt.

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister nog eene vraag te doen omtrent de strekking van dit artikel.

Evenals ik daareven deed, vraag ik niet het woord op grond van denkbeeldige casus posities, maar op grond van een geval dat zich in de praktijk heeft voorgedaan. Wanneer de Minister straks zoo beleefd zal zijn mij te antwoorden, verzoek ik hem dus vriendelijk, hier niet te spreken van mijn vernuftig brein dat de dingen uitvindt, maar zich wel overtuigd te willen houden, dat ik spreek over een geval dat zich heeft voorgedaan en waarover in drie instantiën is geprocedeerd. Men zegt hier in het wetsontwerp dat de inschrijving van een merk kan geweigerd worden, wanneer » het geheel of in hoofdzaak overeenstemt met dat hetwelk voor dezelfde soort van waren ten name van een ander is ingeschreven", enz.

Nu is mijne vraag: indien genoemd merk nu eens overeenstemt met *twee* ingeschreven merken, wat dan? Nu mijn voorbeeld. Er was eene linnenfabriek die eene kat als merk op haar linnen had aangenomen. Daarentegen had eene andere linnenfabriek eene viool als merk aangenomen. Nu kwam eene derde linnenfabriek, die eene viool mèt eene kat als merk aannam. Hierover ontstond een proces. Is dat nu het namaken of het overnemen van een fabrieksmerk? Hier had eene fabriek niet één maar *twee* merken gezamenlijk overgenomen. Die derde beweerde: het is een geheel nieuw merk, want ik heb kat en viool gecombineerd.

Toen is door den rechter uitgemaakt, dat het werkelijk was het namaken van twee fabrieksmerken. Ware het nog eene kat geweest, die op de viool speelde, voegde de rechter er aan toe, dan zou dat zeker geweest zijn een geheel nieuw idée.

Gaarne zou ik dus van den Minister vernemen, hoedanig naar zijne opvatting, de zin van dit artikel is.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De beraadslaging over *art.* 9 wordt voortgezet.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Terwijl ik bij de beraadslagingen over het amendement van den geachten afgevaardigde uit Arnhem, den heer Rink, herhaaldelijk bij uitsluiting hoorde gewagen van private rechten en belangen, kwam de vraag bij mij op, of dit wetsontwerp wel van het juiste standpunt wordt beschouwd. Zeer zeker betreft het hier rechten van bijzondere personen op fabrieks- en handelsmerken, die de wet wenscht te verzekeren en te handhaven. Maar de regeling waarmede wij op het oogenblik ons bezighouden moet niet alleen uit dat standpunt beschouwd worden; dit zou eenzijdig zijn. Betreft het hier alléén eene regeling van de rechtsverhouding tusschen privaatpersonen over een privaat recht, men zou misschien kunnen volstaan met de regelen van het gemeene recht, aangevuld met enkele bepalingen voor dit speciale onderwerp. Maar er is ook nog een ander standpunt, dat men niet uit het oog moet verliezen. Het eigenlijke doel van deze regeling is ook de verzekering en handhaving van een publiek belang. Waarborgen worden gezocht en vereischt, opdat het publiek door middel van merken niet worde misleid. Tevens — en dat is ook een publiek belang — moet de regeling strekken ter bevordering van eerlijkheid in den handel, ter wering van déloyale concurrentie door onrechtmatig gebruik van merken, door anderen ter onderscheiding van hunne waren aangenomen. Dit oogpunt nu mag wel meer op den voorgrond treden, omdat dan, naar mij voorkomt, de bepaling van art. 9, waarop het amendement is voorgesteld, wel eenigszins in een ander licht verschijnt dan door den geachten voorsteller is ontstoken.

De heer Rink heeft — en hij is daarin gevolgd door andere geachte sprekers — gesproken van processen over handelsmerken, en den aard daarvan geheel gelijk gesteld met gewone rechtsgedingen over private rechten. Zelfs zoozeer, dat de geachte afgevaardigde gemeend heeft, hierbij zelfs de klachten omtrent den omslag en de kostbaarheid van onze procedures te moeten te berde brengen. Ter loops mag ik niet nalaten, omtrent dit laatste op te merken, dat dit toch al zeer te onpas hierbij wordt aangevoerd, omdat bij de hoogst eenvoudige en weinig kostbare regeling in dit wetsontwerp vervat, niet van een eigenlijk proces, in allen gevalle niet van eene vergelijking, veel min van eene gelijkstelling met onze gewone processen sprake zijn kan.

Hij die meent benadeeld of in zijne rechten verkort te worden, wendt zich eenvoudig bij verzoekschrift, dat niet door een procureur behoeft onderteekend te worden, maar door hem zelf of zijn gemachtigde kan onderteekend zijn, tot de rechtbank. Des verlangd, kan hij zich daartoe bepalen. Van omslag, formaliteiten en kostbaarheid dus geen zweem. Maar, dit nu daargelaten, door deze regeling valt ook een publiek belang te verzorgen. Er dient gewaakt, dat zooveel mogelijk alle aanleiding voor het publiek worde geweerd om ten gevolge van het onrechtmatig of verkeerd gebruik van merken misleid te worden, en voor den handel, den eerlijken handel, dat deze zooveel mogelijk worde gewaarborgd tegen concurrentie op déloyale wijze. Dit doel te bereiken, daarop moet de regeling gericht zijn. En dan mag men daarbij niet vergeten, dat de vraagstukken, die omtrent de inrichting en het gebruik van merken rijzen, betrekkelijk lastig kunnen wezen, maar in hun aard grootendeels of uitsluitend van feitelijken aard zijn.

Dat eene beslissing, ook in verband met het daarbij betrokken publiek belang, moeilijk kan zijn, is genoegzaam

reeds gebleken uit de enkele bijgebrachte voorbeelden die aan eene rechterlijke beslissing waren onderworpen. Hier kunnen wij over concrete gevallen geen oordeel vellen en het was natuurlijk ook niet de bedoeling van den geachten afgevaardigde uit Haarlem, hier eene oplossing te erlangen van de vraag omtrent het geoorloofde eener combinatie van twee of meer merken. Dit moet in elk bijzonder geval aan den rechter worden overgelaten, die met alle bijzonderheden bekend is, die niet alleen de figuren, die gebruikt worden, precies kent, maar ook de verhouding, in welke die figuren tot elkander gebruikt zijn, en hoofdbestanddeelen en ondergeschikte zaken zal kunnen onderkennen, — en die, van die kennis nauwkeurig voorzien, dan de feitelijke quaestie heeft uit te maken of een merk dat gedeponeerd wordt geheel of in hoofdzaak overeenkomt met dat, waarop een ander reeds recht heeft.

Om echter die quastie uit te maken, moet de rechter zelf speciale ervaring hebben en met het onderwerp vertrouwd zijn, en daarom is het van groot belang, dat niet nu en dan een rechterlijk college hier of daar een enkel geval of enkele gevallen te beslissen heeft. Er wordt zekere practische vertrouwdheid, zekere speciale tact vereischt, om met nauwgezetheid telkens eene goede beslissing te geven, die èn in het publiek belang is èn tevens gelijkheid van recht voor de belanghebbenden verzekert en waarborgt.

Dit alles is niets nieuws, Mijnheer de Voorzitter, maar de herinnering was noodig omdat het mij voorkomt, hier te zeer uit het oog te zijn verloren. Het hierbij betrokken algemeen belang heeft men bijv. in Engeland al lang begrepen. Ook bij de behandeling der wet van 1880 heeft men eene regeling, beter daarop gericht, reeds gewenscht en in deze Kamer krachtig voorgestaan, en met goede redenen. En nu de ondervinding sedert heeft geleerd dat de weg dien men in 1880 heeft ingeslagen, niet de geheel juiste was, is het zaak dien thans te verlaten. De ervaring heeft toch inderdaad geleerd, dat niet altijd met genoegzaam ruimen blik, in overeenstemming met het doel des wetgevers werd geoordeeld en dat in gelijksoortige gevallen door verschillende rechtbanken uiteenloopende beslissingen werden genomen, zonder mogelijkheid van herstel.

Dat is in het publiek belang even ongewenscht als het dit is voor de belanghebbenden. En dat kan niet geweten worden aan verschil van inzicht omtrent rechtsquaestiën bij juristen, die daarover immers ook wel eens verschillend plegen te denken, — maar aan gebrek aan een juist en practisch inzicht in het karakter van de merken, een inzicht, alleen door veelvuldige oefening, door goede voorlichting en door gedurige toepassing te verkrijgen. Daarom meende de Regeering, dat de geschillen die zich ten deze kunnen voordoen, bij één rechtscollege gebracht behooren te worden; en tevens dat de directeur van het Bureau, iemand die dagelijks omgaat met merken en geacht kan worden daardoor vertrouwd te zijn met de techniek van hunne samenstelling en inrichting en met alles wat er mede in verband staat, bij den rechter moet opkomen, niet om zijn opinie te ontvouwen over eene rechtsvraag, maar alleen om als deskundige *in dat vak*, den rechter voor te lichten, die zelf ook door zijne ervaring in staat is zelfstandig en objectief te oordeelen over het karakter van een merk en over het al of niet gegronde der opmerkingen van den deskundige en van de partijen.

Wanneer men uit dit meer algemeene oogpunt de zaak beschouwt, vlei ik mij, dat de gronden en redenen, zuiver ontleend aan een privaat-rechtelijke beschouwing, daartegen geen gewicht in de schaal kunnen leggen, en dat het streven naar eene verdeeling van die soort van zaken over het geheele land, zoodat iedere rechtbank er iets van zou hebben, bepaald afkeuring verdient.

Maar, indien wij ons al eens stellen op het meer eenzijdig standpunt, dat zeldzamer wijze juist door practische juristen wordt aanbevolen, welke voordeelen zijn er dan nog inderdaad verbonden aan de verdeeling dezer geschillen over alle rechtbanken?

Er moet een request ingediend worden, dat is eigenlijk de geheele zaak, indien men een bezwaar heeft tegen een door een ander, hetzij voor ons land alléén, hetzij internationaal ingeschreven merk. In dat *request* kan de zaak zoo breedvoerig gemotiveerd worden als men verlangt. Of nu zulk een verzoekschrift wordt verzonden uit Ulrum of Valkenburg, plaatsen bij voorkeur, naar 't schijnt, door den geachten spreker uit Arnhem genoemd, naar de rechtbanken te Groningen en Maastricht of wel naar die te 's Gravenhage, zal wel tamelijk onverschillig zijn. Of men het een of het ander doet, de moeilijkheden en de kosten zullen wel tamelijk gelijk staan.

Maar, zegt men, de verdediging en mondelinge toelichting dan? Ja, wanneer men de zaak op grootsche manier opvat en daarbij slechts denkt aan onze burgerlijke processen, die telkens de tegenwoordigheid van een rechtsgeleerden raadsman kunnen eischen, dan zou de regeling bezwaren kunnen opleveren voor den advocaat of procureur om gedurig op eene andere plaats waar de rechtbank is gevestigd, aanwezig te moeten zijn. Maar in den regel zal rechtsgeleerden bijstand bij de persoonlijke comparitie in 't geheel niet noodig zijn, en wordt die al verlangt, dan zal in een op zich zelf zeldzaam voorkomend geval, die tegenwoordigheid maar ééne keer worden gevorderd. Is dat nu een wezenlijk bezwaar, terwijl zelden een handelaar of industrieel zulk een geschil heeft en bovendien, des noodig geacht, dan ook nog iemand in den Haag met de mondelinge toelichting kan belasten?

In allen gevalle weegt, tegen dit geringe bezwaar ruimschoots op de waarborg voor eene juiste beslissing, waarbij de geschilvoerenden ook belang hebben, en de betere gelegenheid voor den directeur van 't Bureau, om zijne ophelderingen te kunnen verstrekken.

Maar, men kan verder gaan. Men neme dan het geval, dat iemand zelf voor den rechter wil verschijnen om hem duidelijk te maken, hoe het met een bestreden merk staat. Moet, kan, ja mag men daarvoor de zaak regelen zooals de geachte afgevaardigde uit Arnhem dit voorstelt? Waarop berust dit eigenlijk? Op welken regel, op welk beginsel, dat iemand kan opkomen bij den rechter van zijne eigene woonplaats tegen een ander, waar ook wonende? Men spreekt zoo luide van het stelsel van ons procesrecht en van onze rechterlijke organisatie, maar men wijze dan den daarin gelegen grond aan. Tot nu toe was de gewone regel dat, wanneer men een ander in rechten wil betrekken, men dan komen moet bij den rechter van den gedaagde. Maar het amendement wijst den eigen rechter, den rechter ter woonplaats van den requestrant zelven aan. En is er wel gedacht aan de practische bezwaren en verwikkelingen die daarmede kunnen gepaard gaan? Wanneer bijv. iemand een merk gedeponeerd heeft, stel één, gecombineerd uit twee andere merken, — hetzij dan, volgens de bijgebrachte voorbeelden, een anker en ster of eene kat en een viool — en dit merk wordt betwist èn door den eigenaar van het anker èn door dien van de ster, waarvan de een woont, om te blijven bij reeds aangehaalde voorbeelden, bijv. te Ulrum en de ander te Valkenburg, dan komt het geschil over één en hetzelfde merk en uit dezelfde oorzaak voortspruitende, aanhangig bij twee rechtbanken te gelijker tijd, namelijk èn te Groningen èn te Maastricht. Zou dat dan nu eene goede regeling zijn? Is het wenschelijk, dat over hetzelfde soort van merk, en over identieke bezwaren door verschillende rechtbanken moet beslist worden? Is dit niet bedenkelijk en mag dat gerekend worden te zijn in het publiek belang of in het belang der rechtzoekenden? In allen gevalle: wil men dien weg uit: dan moet ook de procedure geregeld worden in geval van conflict of van tegenstrijdige beslissingen, en kunnen bepalingen omtrent overgang niet ontbreken. Men zou een half wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering bij deze wet moeten maken of toepasselijk verklaren om in al die gevallen te voorzien.

Is het dan niet wezenlijk beter, eene hoogst eenvoudige regeling te behouden? Wanneer deze zaken iederen dag in ieder arrondissement voorkwamen, dan zou voor eene

verdeeling over het geheele land alles te zeggen wezen, maar de zaken zijn betrekkelijk zeldzaam, zij komen meer exceptioneel voor. En buitendien zou van eene wezenlijke verdeeling over de verschillende arrondissementen toch niets komen; de meeste geschillen zouden toch in den Haag blijven, want degenen die hier geene woonplaats hebben, de vreemdelingen, zouden, ook volgens het amendement, bij de rechtbank te 's Gravenhage moeten komen, zooals ze nu de rechtbank te Amsterdam moeten adieeren.

Tegen het brengen van al deze gedingen te 'sGravenhage had de geachte voorsteller ook bezwaar. Het zou te veel drukte aldaar veroorzaken. Maar ook bij aanneming van het amendement zal dit weinig verschil opleveren. In ieder geval is het hoogst gewenscht de rechtbank te Amsterdam daarvan geheel te ontlasten.

Meerdere leden hadden tegen de concentratie in den Haag nog een bezwaar van juridischen aard. Ten voordeele van het bij dit ontwerp voorgestelde, pleit stellig, dat daardoor het meest eenheid van rechtspraak zal worden verkregen. Maar, nu zegt men, dat deze regeling dan in strijd zou zijn met het stelsel van onze rechterlijke organisatie. Voor de eenheid van jurisprudentie moet de Hooge Raad zorgen, argumenteerde de geachte afgevaardigde uit Harlingen, de heer Heemskerk. Uit het verschil van meening dat te dezen opzichte bestaat tusschen hem en den tegenwoordigen geachten afgevaardigde uit Kampen, den heer Æ. Mackay, die in 1880 het stelsel van dit ontwerp reeds verdedigde, is gelukkig op te maken, dat het hier geen politiek vraagstuk of anti-revolutionnair dogma betreft. De heer Æ. Mackay was toen van het belang van eenheid van rechtspraak geheel overtuigd en vermoedde — hij was toen rechter — blijkbaar geen strijd met ons stelsel van rechterlijke organisatie, gelijk ik dien trouwens ook thans nog niet begrijp. Naar ik meen, is bij ons het stelsel, om eenheid in de uitlegging en opvatting der wet te bevorderen, aangenomen! Daarvoor dient het middel van cassatie en is en blijft de Hooge Raad aangewezen. Maar hier betreft het geene wetsuitlegging. 't Is waar, het is mogelijk dat ook in deze zaken zich eene rechtsquaestie kan voordoen, maar bij hooge uitzondering, en dan zal de beslissing van den Hoogen Raad daarvoor kunnen worden ingeroepen, want blijkens art. 13, tweede lid, is hier ook het middel van cassatie toegelaten. Dit is hier echter niet de hoofdzaak. Deze komt neer op feitelijke quaestiën, deels van technischen, deels van artistieken aard, tot wier juiste oplossing een geoefend onderscheidingsvermogen wordt gevorderd. Om dáárin allen op gelijke wijze te behandelen, om dáárin de eenheid van rechtspraak te verkrijgen is er geen ander middel, dan om al deze zaken voor een en hetzelfde college te brengen. Dit is dus niet in strijd, maar veeleer in overeenstemming met het stelsel van rechterlijke organisatie dat wij thans bezitten.

Zoo er nog iets noodig was, Mijnheer de Voorzitter, ten bewijze van de raadzaamheid om aldus te handelen, dan zou daartoe kunnen strekken hetgeen is aangevoerd door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen, den heer Dobbelmann, practisch bekend met het onderwerp van deze wet, door wien te recht is gewezen op het verschil in behandeling, dat omtrent deze zaken thans valt waar te nemen bij de verschillende rechtscolleges hier te lande, en op het verschil van onze rechtspraak ten deze met bijv. die van Engeland. Met het oog daarop is het alleszins wenschelijk dit wetsontwerp te volgen. Maar die geachte afgevaardigde heeft ook een amendement ingediend. Hij meende, dat de wet te onbepaald is, als zij alleen verbiedt merken, die »geheel of in hoofdzaak" met reeds bestaande merken overeenkomen, en wenscht daarom te lezen: »geheel of in een zijner onderdeelen". Het is uit de beraadslagingen reeds gebleken, hoe moeilijk het is, hier eene juiste terminologie te vinden; het wordt nu reeds betwijfeld, of de nieuwe formule den rechter meer vrijheid zou geven, dan wel hem meer zou binden. Ik zal niet spreken over het minder of meer gelukkige van de formule, door dien geachten afgevaardigde gekozen — ik laat de verdediging daarvan natuurlijk aan hem over — maar de bemerkingen, die reeds zijn gemaakt, zijn, dunkt mij, niet ongegrond. Ten minste, wanneer zijne redactie werd aangenomen, zou er wezenlijk bezwaar kunnen ontstaan tegen elk merk, en zou bijv. de rechter er niet buiten kunnen om eenig merk niet te admitteeren, waarin bijv. een cirkeltje of driehoekje voorkomt. Zooals den leden bekend is, vervullen bij eene groote meerderheid van de merken dergelijke figuren eene rol, en zou men nu voortaan al die merken, waarin dergelijke figuren als onderdeelen, als omlijsting, voorkomen, moeten terugwijzen? Dit kan de bedoeling van den geachten afgevaardigde niet wezen en is het ook niet, gelijk ik uit een teeken van hem opmaak, maar 't is dan eene aanwijzing dat wij voorzichtig moeten zijn met de uitdrukkingen, willen wij het doel der wet niet voorbijstreven. De geachte afgevaardigde deed een beroep op de beslissing van een onzer rechtbanken. Ik kan en wil die niet beoordeelen, maar dat beroep gaat mijns inziens thans niet op. Er is in dit ontwerp, en ik durf zeggen met zorg, eene andere uitdrukking gekozen dan in de nu bestaande wet voorkomt. Art. 3 der wet van 1880 spreekt van het overeenstemmen met — of niet genoegzaam onderscheiden zijn van een merk, waarop een ander recht heeft. Nu is eene andere, meer algemeene uitdrukking gekozen, waaromtrent de geachte afgevaardigden uit Amsterdam, de heeren Levy en Hartogh toch wel zullen erkennen dat zij de vrijheid van den rechter, in verband met het doel waarmede hij de merken moet beoordeelen, ontzaglijk verruimt en hem de gelegenheid opent om minder beknepen, minder letterknechtig de merken te beoordeelen; hij kan, gelijk wenschelijk is, nu meer in het algemeen afgaan op den indruk dien het algemeen karakter van het merk op hem maakt en welken indruk het merk op het publiek zal maken.

Ik zal de Vergadering niet vermoeien met aanhalingen uit buitenlandsche wetgevingen, die ten deze geraadpleegd zijn; deze gebruiken òf meer beperkende uitdrukkingen òf treden in bijzonderheden, die de zaak niet duidelijker maken. Maar ik twijfel of daaronder wel één formulier zal worden gevonden, dat in dit opzicht de bedoeling van den wetgever beter teruggeeft dan in dit wetsontwerp het geval is.

Hoe meer men in bijzonderheden treedt — zooals bijv. de Oostenrijksche wet van 1890 in § 25 doet — des te moeilijker maakt men het den verstandigen rechter om eene goede en juiste beslissing te geven, en hoe meer men déloyale lieden in de gelegenheid stelt, door het aanwenden van zekere handigheid de wet te ontduiken.

Daarom zou ik den geachten afgevaardigde dan ook wel in overweging durven geven, op zijn amendement terug te komen. Ik erken het groote belang van de zaak, maar ware ik niet overtuigd dat de wet door de door hem voorgestelde redactie minder goed zal werken, ook in zijn geest, ik zou hem de intrekking van zijn amendement niet aanbevelen. Wij zijn, geloof ik, allen wel overtuigd van de groote moeilijkheid, om door scherp begrensde formules *in de wet* aan alle eischen te voldoen. Want men mag toch nooit een voorschrift opnemen dat ten gevolge zou hebben, dat het vervaardigen van nieuwe merken zoude zijn belet of onmogelijk gemaakt.

Een bestaand merk stelle een anker voor, een ander eene ster. Nu is door een algemeen wetsvoorschrift niet te beslissen, of en in hoeverre het al dan niet geoorloofd zal zijn beide merken te combineeren; dat toch zal afhangen van de wijze van combinatie, van hetgeen hoofdbestanddeel of ondergeschikt is, van den totaal-indruk, door eene dergelijke combinatie gemaakt, en of het daardoor geschikt is het publiek in redelijkheid op een dwaalspoor te brengen en een concurrent op déloyale wijze te benadeelen.

Thans een antwoord aan den heer Levy, die mij nadere adstructie gevraagd heeft van de stelling in de Memorie van Antwoord bij art. 9 neergeschreven. De zaak zelve is moeilijk. In het Voorloopig Verslag was, zooals dit meer gebeurt, een lastig punt, eene soort van strikvraag,

als ik het zoo noemen mag, aan de Regeering voorgelegd. Zij was verplicht een antwoord te geven en heeft dat in goed vertrouwen gedaan, en ik moet verklaren, dat zij nog geene reden vindt, om niet bij dat antwooord te blijven.

Daarom wil ik niet zeggen dat de zaak is uitgemaakt. Toch zou ik den geachten afgevaardigde in overweging willen geven, op dit punt niet nader aan te dringen; wij zullen niet verder komen. Wanneer het een onderwerp was dat bij deze wet werd geregeld, dan zou natuurlijk de quaestie tot klaarheid moeten gebracht worden.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, deze wet strekt niet om het recht op schadeloosstelling te regelen; zij laat dit onderwerp over aan het bestaande gemeene recht, en ik ben het met den heer Hartogh volkomen eens dat wij dit nu ook met vertrouwen wel aan dat recht kunnen overlaten. Voor het instellen van dergelijke actie tegen den directeur van het Bureau ben ik zeer weinig bevreesd, en dit is ook de strekking van het door de Regeering gegeven antwoord, al wil ik ook zeer gaarne aannemen dat een scherpzinnig jurist als de heer Levy met dat antwoord geen vrede kan hebben. Maar het antwoord schijnt mij toch juist.

Wanneer de directeur weigert een merk in te schrijven, dan kan de rechtbank of de Hooge Raad later wel uitmaken dat die weigering ten onrechte geschiedde en zal dit effect hebben, maar op het oogenblik dat de directeur de inschrijving weigerde, kan hem toch niet ontkend worden: *fecit, sed jure fecit.* Hoe nu ook uit die handeling van den directeur schade voor den belanghebbende zou kunnen voortvloeien, kan ik ook moeilijk vatten. De heer Levy wees in het door hem gegeven voorbeeld er op, dat in den tusschentijd, die er noodwendig verloopen moet, vóór dat de Haagsche rechtbank ten gunste van den reclamant uitspraak heeft gedaan, of de voor hem ongunstige beslissing van dat college door den Hoogen Raad zal zijn gecasseerd, een ander hetzelfde merk zal kunnen deponeeren, en dan — aldus stelde de heer Levy — zou de eerste inzender zijn recht verloren hebben en nadeel lijden.

Maar, dàt geval kan zich eenvoudig niet voordoen. *Qui prior est tempore, potior est jure.* Wanneer dan ook in laatste instantie is uitgemaakt, dat de weigering van den directeur ten onrechte geschied is, dan volgt de inschrijving niet alleen onmiddellijk, maar dan werkt zij zelfs terug tot den dag, waarop het merk oorspronkelijk gedeponeerd is (art. 15, vierde lid).

Blijft er echter nog mogelijkheid over, dat eenige schade kan geleden zijn, dan is dit het gevolg van 't geschil, gelijk van iederen termijn en ook van elke procedure. Maar eene schade, waarop eene actie, ingevolge art. 1401 van het Burgerlijk Wetboek, zou kunnen gegrond worden, is weinig denkbaar.

Resumeerende, kom ik tot de conclusie, dat het antwoord van de Regeering niet verkeerd is, maar dat, ware het onjuist, het toch niets zou praejudicieeren. Immers de rechter zal in eene schade-actie geen oordeel vellen naar art. 9 van deze wet of naar eene uitspraak in de hierover gewisselde denkbeelden gegeven, maar naar de regelen en beginselen van het gemeene recht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er op het oogenblik niet meer bij te voegen, dan alleen mijn advies aan de Vergadering, dat het haar moge behagen, de beide amendementen niet aan te nemen.

De heer **Levy**: In de eerste plaats, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik te verklaren, dat ik het antwoord, door den Minister van Justitie op mijne vragen gegeven, met het meest mogelijke genoegen heb gehoord. Tevens wensch ik te verklaren, dat ik *op dit oogenblik* volgaarne zal voldoen aan het verzoek, door de Regeering tot mij gericht, om op deze zaak niet nader aan te dringen.

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, het was ook mijn gevoelen, dat moet gezorgd worden, deze zaak geheel ongepraejudicieerd te doen blijven, dat dùs, indien blijken mocht bij rechterlijke uitspraak *in terminis*, dat de directeur zich vergiste, door afwijzing van den belanghebbende, op grond van overeenstemming van het aangevraagde merk met een reeds bestaand merk — dat, zeg ik, alsdan ongepraejudicieerd blijve, in hoeverre de mogelijkheid bestaat, in dat geval eene actie tot schadevergoeding tegen den directeur in te stellen.

Op dit punt heeft de Regeering de mogelijkheid *in facto* niet ontkend, dat er schade ontstaat, zij het ook schade, die ontstaan is tusschen het tijdstip van de afwijzing door den directeur en de latere beslissing van den rechter. Evenzeer heeft de Regeering erkend dat volkomen in haar geheel blijft de vraag: in hoeverre uit die afwijzing alsdan alsnog zou kunnen resulteeren eene actie tegen den directeur, welke laatste vraag in haar geheel bij den rechter zal moeten worden gedebatteerd en waarover door dezen zal moeten worden gecognosceerd.

Dit was juist mijne bedoeling. Ik wilde doen uitkomen, dat in de wet niet alleen, maar ook in de stukken die deze wet vergezellen, de rechter geen termen mocht vinden tot afwijzing van den eisch; dat de rechter de overtuiging alzoo mocht hebben, dat bij de Wetgevende Macht uitgegaan werd van het denkbeeld, dat de rechter ter beslissing van die vraag volkomen vrij is.

Op grond van de thans gehoorde verklaring van den Minister van Justitie, waarvan ik gaarne akte neem en waarbij ik niets heb te voegen, vind ik vrijheid om te stemmen voor art. 9 en later ook voor dit wetsontwerp.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik mijn dank te betuigen aan de geachte afgevaardigden uit Harlingen en Amsterdam voor den steun, dien zij aan mijn amendement geschonken hebben.

Ik stel den meesten prijs juist op den steun dier geachte afgevaardigden, omdat zij meer dan vele andere geachte afgevaardigden op de hoogte zijn van de behoeften, de eischen en de belangen van handel en nijverheid, als zich bewegende en dagelijks verkeerende te midden van groote handelscentra.

Ook ben ik dankbaar voor de zeer gereserveerde bestrijding van de Commissie van Rapporteurs. Bij monde van haren geachten voorzitter heeft zij niet onduidelijk te kennen gegeven, dat het amendement, hetwelk ik de eer had voor te stellen, haar niet verwerpelijk zou voorkomen, indien slechts niet het gevolg daarvan mocht zijn eene uitbreiding van het Bureau en eene toeneming van kosten. De Commissie heeft aan den Minister daaromtrent inlichting gevraagd en daarmede naar mijne opvatting te kennen gegeven, dat het gevaar voor de uitbreiding vooralsnog voor haar de eenige reden was om tegen mijn amendement te stemmen.

Welnu, de kosten-quaestie kan tot dusver niet in het nadeel van mijn amendement aangevoerd worden, want wij kunnen uit de stukken en de gegeven toelichting, mijns inziens, afleiden, dat eene groote toeneming van kosten van de aanneming van mijn amendement het gevolg niet kan zijn. Ik heb, naar ik meen, ook reeds voldoende aangetoond, hoe in den dienst kan worden voorzien, ook indien te gelijker tijd twee processen voor verschillende rechtbanken moeten behandeld worden.

Het zal der Vergadering dan ook zeker niet ontgaan zijn, dat de Minister van Justitie in zijne uitvoerige bestrijding van mijn amendement niet beweerd heeft, dat de kosten der zaak zouden toenemen, maar de vraag der Commissie onbeantwoord heeft gelaten.

Eene uitlating van den Minister heeft mij zeer aangenaam getroffen, namelijk die, waaruit blijkt, dat bij den Minister in beginsel eigenlijk geen groot bezwaar tegen mijn amendement bestaat. Hij toch zeide in het laatste gedeelte zijner bestrijding: als er veel processen voorkwamen, dan zou er veel voor het amendement te zeggen zijn. Daarmede heeft de Minister mij, wat het beginsel betreft eene groote concessie gedaan en indirect het belang, dat het publiek bij aanneming van mijn amendement heeft, erkend.

Als de processen veel voorkwamen. Maar daaraan twijfelt de Minister. Nu wil ik vragen: is daarvan met zekerheid

92ste VERGADERING. — 15 AUGUSTUS 1893.

143. Bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken.

iets te zeggen? Kan het niet zijn, dat er een stortvloed van zulke zaken zal komen, nadat deze regeling is ingevoerd? Zijne Excellentie gelooft niet dat er eene groote toeneming zal plaats hebben, maar indien zich nu deze eventualiteit toch eens voordeed, zou dan iedereen, wanneer de zaak niet geregeld was, zooals ik voorstel, niet het recht hebben, zich te beroepen op de eigen woorden van den Minister, om zich over de aangenomen regeling te beklagen?

De Vergadering zal trouwens wel opgemerkt hebben, dat, zoowel in de mondelinge als in de schriftelijk toelichting, Zijne Excellentie herhaaldelijk argumenten gebruikt heeft, uitgaande van het denkbeeld, dat er vele processen zullen komen. Indien dus hieromtrent geen zekerheid bestaat dan meen ik de woorden van den Minister tot steun voor mijn amendement te mogen aanwenden.

Meer nog dan tot dusver, is in dit ontwerp op den voorgrond gesteld, dat de merken inderdaad een deel zijn van ons vermogen, dat zij behooren tot ons patrimonium. Ik wijs op de regeling van art. 20 waarbij gesanctionneerd wordt de overdracht van merken. In de Memorie van Toelichting op bladz. 8 wordt dan ook gezegd, dat de merken zijn een belangrijk deel van de handelsonderneming.

Indien nu de strijd loopt over de vraag, of dat belangrijk deel iets is waarop ik recht heb, of waarop mijn buurman recht heeft, of het mij ontnomen zal worden of niet, is er dan niet strijd over private belangen en heeft men dan niet te doen met een proces, als bedoeld wordt in art. 2 van de rechtelijke organisatie, waar gezegd wordt: dat de rechterlijke macht uitsluitend kennis neemt van twistgedingen over eigendom en daaruit voortvloeiende rechten?

Nu wil ik vragen: indien Zijne Excellentie betoogt, dat ook het publiek belang betrokken is in deze zaak, is dan daarmede beslist, dat het beter is de berechting van deze geschillen niet aan verschillende rechtbanken in het land maar aan ééne rechtbank en wel die in den Haag op te dragen? Ik zie waarlijk het noodzakelijk verband niet in.

Zijne Excellentie stelt er grooten prijs op, dat er eenheid zal zijn in de rechtspraak, terwijl door mijn voorstel tegenstrijdige beslissingen zouden kunnen voorkomen.

Tegenstrijdige beslissingen hebben herhaaldelijk plaats, maar gelukkig is er een Hooge Raad, om, waar het rechtsquaestiën geldt, ten slotte uitspraak te doen.

En waar het nu geen rechtsquaestiën geldt, is éénheid daar wel zoozeer gewenscht? Die vraag wensch ik in allen ernst voor te leggen aan allen, die met de rechtspraak bekend zijn. Mannen in de magistratuur, voor wier kunde en inzicht ik diep ontzag gevoel, kunnen toch in hunne feitelijke opvatting dwalen.

Nu vraag ik: waar Zijne Excellentie op den voorgrond stelt, dat er lastige processen zullen ontstaan, meestal echter van feitelijken aard, is daar eenheid van rechtspraak het voornaamste waarnaar gestreefd mag worden?

Dit punt behoeft, dunkt mij, door mij niet verder uitgewerkt te worden. Ik stel eenvoudig de vraag, die ik voor mij ontkennend zou wenschen te beantwoorden.

Eenheid van rechtsopvatting, eenheid waar het geldt juridische quaestiën, is noodzakelijk voor het gansche publiek. Maar ik stel er prijs op te doen uitkomen dat deze ook in mijn stelsel behouden blijft.

Wanneer Zijne Excellentie nu verder de zaak zóó eenvoudig voorstelt dat er hoegenaamd geen bezwaar is de behandeling der quaestiën uitsluitend te 's Gravenhage te doen plaats hebben, dan vraag ik of zij, die met de praktijk vertrouwd zijn, zulks den Minister wel geheel kunnen toegeven. Immers het stellen van het request, waarover de Minister alleen sprak, veronderstelt reeds voorafgaand onderzoek en studie; bovendien moeten de requesten worden toegelicht; de tegenpartij zal een tegenovergesteld standpunt handhaven; er moet worden gepleit. En in vele gevallen zal eene eenvoudige toelichting niet voldoende zijn, er zal eene enquête ingesteld en getuigen zullen gehoord moeten worden; belanghebbenden zullen er prijs op stellen door rechtsgeleerden te worden bijgestaan, want op het met oordeel leiden der enquête komt veel aan. Zijn enquête en contre-enquête afgeloopen dan moeten de resultaten daarvan worden uiteengezet, met andere woorden, er moet opnieuw gepleit worden. Is dat alles eene eenvoudige behandeling? Trouwens, de ondervinding der vorige jaren heeft getoond dat de bedoelde processen inderdaad wel eens omslachtig kunnen zijn, en nu meen ik dat men het publiek niet meer lasten en niet meer kosten mag opleggen, dan voor eene goede behandeling onvermijdelijk zijn.

Ik geef den Minister toe dat in 't algemeen de gang van het proces zoo eenvoudig en min kostbaar mogelijk geregeld is, doch daaruit volgt geenszins dat men in de détails geen wijziging zou mogen wenschen. Mijne wijziging beoogt het den lieden zoo gemakkelijk en weinig kostbaar mogelijk te maken. Het belang van publiek en van rechtspraak vordert naar mijne bescheiden meening de aanneming van mijn amendement, zoodat ik dan ook de vrijheid neem het in de bescherming der Vergadering aan te bevelen.

De heer **Dobbelmann**: Ik acht het wetsontwerp tegenover de bestaande wetgeving inderdaad eene verbetering, maar het woord »hoofdzaak" acht ik te onbestemd, te vaag.

De heer Levy zeide dat het eene veel krachtiger uitdrukking is dan de door mij voorgestelde woorden »een zijner onderdeelen", welk gevoelen niet werd gedeeld door den heer Heemskerk, die ze van te verre sterkking vond; hieruit blijkt, dat de beteekenis der woorden zeer uiteenloopend kan worden opgevat.

Maar nu vraag ik: wat is de hoofdzaak bij vele gedeponeerde merken? Dat is soms in het geheel niet te zeggen. Bijv. het bekende merk van de Keulsche eau-de-cologne-fabriek n°. 4711. Wat is nu in dit merk hoofdzaak? Het merk is nagemaakt in Nederland, doch men heeft het in n°. 7411 veranderd. Later heeft de eigenaar van het oorspronkelijk merk 4711 het hier te lande willen deponeeren, maar degene, die als merk n°. 7411 had, kwam daartegen op. Men heeft toen den buitenlandschen fabrikant in het gelijk gesteld, omdat er een geheel ander getal op zijn merk voorkwam.

Wat is bijv. de hoofdzaak van het woord: Havanna? Dat kan niemand zeggen. Het merk zelf is en blijft hoofdzaak, al het andere is bijzaak.

De Minister heeft gewezen op het onderscheiden van twee belangen: het privaat-rechtelijke en publiek-rechterlijke belang; dat het hier vooral gold de belangen van het publiek en eerlijkheid in den handel te behartigen en déloyale concurrentie tegen te gaan. Dat is volkomen juist.

Maar wanneer men nu, zooals hier gebeurd is, door een merk te zamen te nemen, een nieuw merk kan scheppen en deponeeren, dan heeft men het volkomen in zijne macht om, gelijk in het aangehaalde geval der gecombineerde merken de viool en de kat, de viool bijv. meer te laten uitkomen dan de kat, of omgekeerd de kat meer dan de viool, waardoor men ze als afzonderlijke merken kan laten dienen. Dat ligt in den aard der zaak, maar het publiek wordt er de dupe van. Er is in dit wetsontwerp verbetering aangebracht, door te vorderen, dat er een cliché zal worden geproduceerd. Zal dit echter het kwaad tegengaan? Volstrekt niet, want het cliché is niets anders dan een afdruk in zwarte lijnen, die de hoofdlijnen aangeeft, maar dat overigens het merk volstrekt niet nauwkeurig reproduceert. Een cliché geeft dus wel de soort van merk aan maar kan niet voorkomen dat er misbruik gemaakt wordt, wanneer er een ander afwijkend merk gedeponeerd wordt.

Ik hoop intusschen, dat het vermoeden van den Minister bewaarheid worde, dat door de zaak uitsluitend te laten behandelen in den Haag, daardoor meer gelijkheid in de rechtsuitspraak zal ontstaan. Ik ben bereid, gevolg te geven aan 's Ministers aandrang om mijn amendement in te trekken.

Ik erken dat het uiterst moeilijk is, om wijzigingen aan te brengen, waardoor het kwaad geheel wordt voorkomen en men niet in de gelegenheid zoude zijn om door sluwheid der namakers of scherpzinnigheid der rechtsgeleerden de wet te ontduiken. Ik voldoe derhalve aan 's Ministers verlangen en trek mijn amendement in.

De **Voorzitter**: Daar de heer Dobbelman verklaart zijn amendement in te trekken, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Ik dank den geachten afgevaardigde, den heer Dobbelmann, dat hij gevolg heeft willen geven aan mijn wenk om het amendement in te trekken. Ik ben zeker dat eene goede rechtspraak beter gewaarborgd is, dan wanneer de wet treedt in details, die altijd leiden tot grootere moeilijkheden dan uit algemeene formules voortvloeien.

Op de repliek van den geachten afgevaardigde uit Arnhem, den heer Rink, slechts één woord naar aanleiding van de profetie die hij bij wijze van vraag uitsprak, als hij namelijk vroeg, of het mij bekend is, dat er niet zal komen een stortvloed van processen. Wanneer dat eens het geval mocht kunnen zijn, zou het dan met het oog op het publiek belang niet nog te meer wenschelijk zijn, om in die onzekerheid eerst eens af te wachten wat gebeuren zal? Komt die stortvloed van merken en processen, dan zal eene geheel andere inrichting, eene veel uitgebreidere, aan het Bureau moeten gegeven worden dan nu in het voornemen ligt.

Omtrent de inrichting van dat Bureau deed de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs eene vraag, waarop ik geen antwoord gaf, omdat ik haar beschouwde als eene wenk voor den voorsteller van het amendement, dat door aanneming van zijn amendement eene meer vaste en uitgebreide inrichting van het Bureau zou noodig zijn, dan wanneer men de voorgestelde eenvoudige regeling behoudt, geconcentreerd in den Haag. Het is toch werkelijk het plan, om het Bureau aanvankelijk op bescheiden voet in te richten, eenvoudiger dan de schets die voorkomt in de Memorie van Antwoord, welke schets gegeven werd met het oog op eene definitieve samenstelling. Zoolang wij echter niet weten hoe de loop van zaken zijn zal, is het voornemen geen ander, dan om de zaak meer provisioneel op te zetten. Maar het Bureau moet er stellig komen. Ook om andere redenen is het noozakelijk een dergelijk orgaan te hebben. Om iets te noemen, ik zou bereid zijn eene voordracht te doen tot instelling van een handelsregister. Maar wanneer ik niet eerst een orgaan heb, althans eene kiem, een kern van een orgaan, dat ook voor de uitvoering daarvan kan dienen, zie ik er tegen op, met een voorstel te komen. In afwachting echter van hetgeen verder noodig zal blijken, bestaat het plan de inrichting van het Bureau aanvankelijk, voor zoodanig deel althans als mogelijk zal blijken, provisioneel en gelijk wel bekend is dat in mijn aard ligt, tevens weinig kostbaar te maken.

De heer **Mees**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: De heer Rink heeft niet geheel juist wedergegeven wat ik namens de Commissie van Rapporteurs omtrent zijn amendement in het midden heb gebracht. Ik heb hier voor mij het stenographisch verslag. Ik heb gezegd: »De Commissie wenscht zich te onthouden van het geven van een beslist advies omtrent het amendement van den heer Rink. Zij meent dat bij een amendement als dit de gegevens, noodig voor volledige beoordeeling, het best door den Minister van Justitie kunnen verstrekt worden." Alleen heeft de Commissie gemeend op den voorgrond te moeten stellen de vraag, of er geen verband bestaat tusschen het amendement van den heer Rink en den omvang die aan het Bureau moet gegeven worden.

De Minister heeft nu zooeven op dit punt geantwoord, en het blijkt nu, dat inderdaad door het aannemen van het amendement een grooter omvang aan het Bureau zou moeten gegeven worden dan anders het geval zou zijn.

Na de verschillende argumenten van den Minister gehoord te hebben, is de meerderheid der Commissie van Rapporteurs van plan tegen het amendement van den heer Rink te stemmen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Rink wordt in stemming gebracht en met 52 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Roessingh, de Meijier, van Löben Sels, Conrad, T. Mackay, van der Kaay, Cremer, Schimmelpenninck van der Oye, van de Velde, Farncombe Sanders, Bahlmann, Lieftinck, Harte, Michiels van Verduynen, Æ. Mackay, Keuchenius, Kolkman, A. van Dedem, Travaglino, van Vlijmen, Vermeulen, van Karnebeek, van der Feltz, van der Borch van Verwolde, Pijnacker Hordijk, de Beaufort (Amsterdam), Poelman, Brantsen van de Zijp, Schepel, d'Ansembourg, Bool, Ruys van Beerenbroek, Mees, van Bylandt, Goekoop, Schaepman, Haffmans, van Beuningen, Roijaards van den Ham, van Houten, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Alphen, Houwing, Kielstra, Viruly Verbrugge, Hintzen, Plate, Ferf, Dobbelmann, Guyot, de Ram en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Levy, Heldt, van der Schrieck, Rink, Borret, Pyttersen, Lambrechts, Heemskerk, Veegens, Tydeman, Hartogh, Goeman Borgesius, Walter, de Kanter, Kerdijk, Huber, Rutgers van Rozenburg, van der Kun, de Ras, Lucasse, Smits van Oijen, Zijp, van den Berch van Heemstede, Smeenge, Mutsaers, Zijlma, Seret en van Kerkwijk.

Art. 9 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 10, luidende:

» Indien het overeenkomstig art. 5 ingeschreven merk of het overeenkomstig art. 8 ingeschreven buitenlandsch merk geheel of in hoofdzaak overeenstemt met dat, waarop een ander voor dezelfde soort van waren recht heeft krachtens art. 3, kan deze zich, voor wat betreft een overeenkomstig art. 5 ingeschreven merk, binnen zes maanden na de bij art. 6 voorgeschreven openbaarmaking in de *Staatscourant*, en voor wat aangaat een overeenkomstig art. 8 ingeschreven buitenlandsch merk binnen negen maanden na de daar aan het slot voorgeschreven mededeeling, bij door hem of zijn gemachtigde onderteekend verzoekschrift tot de arrondissements-rechtbank te *'s Gravenhage* wenden, ten einde de inschrijving worde nietig verklaard.

» Binnen hetzelfde tijdsverloop kan, indien het merk in strijd is met de bepaling van het voorlaatste lid van art. 4, door den officier van justitie bij de in het vorige lid genoemde rechtbank worden gevorderd, dat de inschrijving worde nietig verklaard."

De heer **Farncombe Sanders**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch aan den heer Minister deze vraag te doen.

Gelijk wij weten is in dit wetsontwerp een ander beginsel aangenomen ten aanzien van het verkrijgen van het recht op het gebruik van fabrieksmerken. Vroeger werd dat recht ontleend aan de omschrijving, thans aan het eerste gebruik.

Wat wensch ik den Minister te vragen: hoe zal nu in het vervolg de rechtstoestand wezen voortvloeiende uit art. 10, in verband met art. 3?

In art. 3 staat, dat dit recht toekomt aan hem die het eerst zulk een merk heeft gebruikt en dat hij geacht wordt het eerst gebruik te hebben gemaakt, die het eerst heeft ingeschreven, behoudens tegenbewijs.

Een voorbeeld:

Ik denk hier aan het welbekende merk van den heer van Rennes te Utrecht. Sedert 150 jaren verhandelt die firma reeds de bekende Utrechtsche theerandjes in eene afschuwelijke verpakking van roode en witte blokken. Nu mag iedereen theerandjes bakken, want daarvoor heeft de heer van Rennes geen brevet; maar een ander mag die niet verhandelen in de bekende verpakking.

De firma van Rennes heeft, juist omdat het zoo oud is, dat merk misschien nooit laten inschrijven. Maar nu komt er iemand die thans dat merk wèl laat inschrijven. Dan zal de firma van Rennes, stel ik, daartegen opkomen vol-

gens art. 10. Doch stellen wij nu het geval dat zij dit niet doet, bijv. omdat hare attentie er niet op is gevallen. Welnu, dan zal, na een termijn van 6 maanden, haar recht om tegen het gebruik van zulk eene verpakking door anderen op te komen, verloren zijn. Maar zal dan de firma die het merk wèl heeft laten inschrijven, na verloop van die zes maanden de firma van Rennes kunnen beletten om haar eigen merk te blijven gebruiken?

Die vraag is mij uit eene beschouwing van het onderling verband der beide artikelen niet duidelijk geworden.

De toestand zou zóó kunnen wezen, dat de firma van Rennes, niet tempore utili opgenomen zijnde, wel is waar niet meer zou kunnen eischen dat de inschrijving door de andere firma gedaan werd nietig verklaard, maar toch zelve zou kunnen voortgaan haar aloud merk te gebruiken; of wel de toestand zou zóó kunnen zijn, dat haar dit door die andere firma zou kunnen worden belet.

Het eerste is de opvatting van art. 2 van de Fransche wet van 23 Juni 1857. Men heeft expres, omdat men het hard vond, de oorspronkelijke voordracht ten deze gewijzigd. De oorspronkelijke redactie was: »nul ne pourra *acquérir la propriété* d'une marque" enz.; en men heeft daarvan gemaakt: »Nul ne peut *revendiquer la propriété exclusive* d'une marque" enz. En dit is, gelijk de toenmalige rapporteur het uitdrukte, met de kennelijke bedoeling gedaan die ik heb aangegeven. Er staat, wordt mij hier opgemerkt, in art. 3 van dit ontwerp: »het recht tot *uitsluitend* gebruik wordt verkregen"; dit is volkomen juist, maar dat lost de quaestie niet op. Wie heeft dat recht van uitsluitend gebruik? Degene die het het eerst heeft gebruikt, hier in casu de firma van Rennes. En nu vraag ik dit: geldt dat »behoudens tegenbewijs" van art. 3 ook na dien termijn van zes maanden of niet? Met andere woorden: is die termijn van 6 maanden voor den heer van Rennes eene preclusieve termijn of zal hij na 6 maanden, ook wanneer hij niet heeft geopponeerd tegen dien ander, mogen voeren het tegenbewijs, als exceptie, wanneer die ander hem in rechten mocht aanspreken? Dit is hier niet duidelijk uitgemaakt. Hiermede geloof ik zoo duidelijk mogelijk mijne vraag te hebben toegelicht.

De heer **van Karnebeek**: Wanneer ik mij niet bedrieg, doet zich bij het artikel het hoofdbezwaar voor tegen het stelsel van deze wet.

Met een enkel woord is er reeds op gewezen in het Voorloopig Verslag, ofschoon de zaak daar niet zoo duidelijk is uiteengezet en in het licht gesteld, als het mijns inziens waard is om te doen. Het is namelijk dit: Volgens het stelsel van deze wet zal op grond van eerst gebruik bescherming verleend worden aan merken, die niet ingeschreven zijn. Nu doet zich uit het verband tusschen art. 10 en de artt. 3 en 4 dit geval voor, dat die bescherming *voortdurend* zal verleend worden aan merken, die niet ingeschreven zijn, namelijk aan merken, die wel telkens in proces worden verdedigd tegen degenen, die hetzelfde merk in de registers hebben doen inschrijven, waar voor wier inschrijving de rechthebbende zelf niet zorgt. Indien iemand een merk laat inschrijven krachtens art. 4 en er komt een ander, die bewijst, dat hij een preferent recht van eersten gebruiker heeft, dan zal deze, krachtens art. 10, die inschrijving kunnen doen vernietigen, maar is hij niet gehouden om zelf zijn merk, dat hij op die wijze verdedigt, te doen inschrijven. Hij zal dus telkens, wanneer er opnieuw van dat merk inschrijving plaats heeft, op die wijze zijn recht kunnen verdedigen en het gebruik van het merk door een ander kunnen verhinderen, zonder dat het merk ooit ingeschreven wordt door den rechthebbende. Op die wijze blijft het publiek in onzekerheid of men recht heeft dat merk te gebruiken of niet. Men kan het althans in de registers nagaan. Mij komt het voor, dat het stelsel van onze bestaande wet, waarbij aan de inschrijving, wanneer zij eenmaal had plaats gehad — indien ik mij ten minste de zaak juist voorstel — een onherroepelijk recht verbonden is, veel voor heeft. Nu zal de bescherming van de wet verleend worden aan merken die oningeschreven zijn en oningeschreven blijven.

In het Voorloopig Verslag is de vraag gedaan, of men niet zou kunnen voorschrijven, dat aan de rechterlijke uitspraak, bedoeld in art. 10 tevens werd verbonden de inschrijving van het merk van dengene die opgekomen is tegen de inschrijving, welke plaats had krachtens art. 4, zoodat alsdan ten slotte het merk waarover het proces geloopen heeft, behoorlijk ingeschreven op het register zou voorkomen.

De Minister heeft echter den wensch welke in dien zin in het Voorloopig Verslag is te kennen gegeven, afgewezen, en ik vermoed dat het bezwaar daartegen voor hem eigenlijk dieper ligt dan uit zijn antwoord blijkt, namelijk dat indien men die inschrijving krachtens rechterlijke uitspraak voorschreef, men in strijd zou komen met het beginsel van de wet zelf, want volgens het stelsel van de wet beteekent de inschrijving eigenlijk niets. Er zal altijd iemand kunnen komen, die bewijst dat hij de eerste gebruiker was, en als dat geschiedt binnen den in acht te nemen termijn, zal de inschrijving worden vernietigd. Ik meen evenwel dat het, alles wel beschouwd, toch overweging zou kunnen verdienen om het denkbeeld te volgen in het Voorloopig Verslag aangegeven.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* De vraag door den geachten afgevaardigde uit Haarlem gedaan omtrent de bedoeling van art. 10 in verband met art. 3, vereischt, dunkt mij, een positief antwoord. Het eerste gebruik van een merk is beslissend omtrent het recht daarop. Dus, bij een strijd omtrent de aanspraken op een merk, is hij de rechthebbende, die aantoont het merk het eerst gebruikt te hebben. Is het bewijs daarvan niet te leveren, dan geeft de wet eene praesumtie van prioriteit aan dengeen, die het merk het eerst heeft doen inschrijven.

Doet iemand een merk inschrijven en komt daartegen binnen den gestelden termijn niemand op, dan is er een *droit acquis* voor dengene die het merk heeft doen inschrijven en heeft hij, volgens deze wet, het uitsluitend recht op dat merk, *ook* tegenover een mogelijken vroegeren gebruiker. Het is, geloof ik, ook nagenoeg onmogelijk, eene andere oplossing te geven: *jura vigilantibus scripta.* Wanneer iemand voorkomen wil, dat een ander zich meester make van een recht, dat hij zelf heeft, zal hij moeten waken voor de handhaving van zijn recht, zoowel hier als steeds in tal van andere gevallen.

Wat betreft het bezwaar van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer van Karnebeek, moet ik bekennen, de strekking van zijne opmerkingen niet te begrijpen. Er wordt een merk ingeschreven; een ander komt daartegen op; het is hetzelfde geval als door den heer Farncombe Sanders werd aangehaald — in zijn voorbeeld van de theerandjes — met het beweren dat hij dat merk reeds jaren lang heeft gebruikt, zoodat hij vernietiging van de inschrijving vraagt en, indien hij voldoend bewijs levert, ook verkrijgt. Nu is de zaak uit, zou ik meenen. Maar nu schijnt de heer van Karnebeek te verlangen dat die eerste gebruiker dan zal moeten gedwongen worden om zijnerzijds *zijn* merk te laten inschrijven. Waarom? Ik zie geene reden voor dien dwang. Laat ons alle vrijheid overlaten aan den man zelf; ieder kan het best zijn eigen belang beoordeelen. Als de eerste gebruiker meent dat zijn belang de inschrijving niet vordert, moet hij het laten. Hij weet zelf dat hij dan het gevaar loopt, dat een ander het hem behoorend merk opnieuw doet inschrijven en die dan, als hij niet blijft waken, een beter recht kan krijgen. Beweegt dit gevaar hem niet tot de inschrijving, waarom zou de wet hem dwingen? Ik kan geen publiek belang in die dwang onderkennen; het geldt hier zuiver de private belangen van hem, wien het aangaat.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Eene korte opmerking nog. Ik geloof dat de Minister bij zijne appreciatie van de belangen die in deze gemoeid kunnen zijn eenigszins eenzijdig is. Hier is, meen ik, niet

alleen quaestie van het belang van hem die de eerste gebruiker van een merk is, maar ook van de belangen van anderen die in de zaak betrokken kunnen zijn. En in het belang van die anderen zou het dus, mijns inziens, overweging verdienen, om de inschrijving in de registers ook krachtens uitspraak van den rechter te doen plaats hebben. Om bij het voorbeeld van de theerandjes te blijven, het geldt hier niet alleen het belang van den eersten gebruiker van het merk der theerandjes, maar ook wel degelijk de belangen van allen die theerandjes zouden willen maken.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 10 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 11 tot en met 14 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 15, luidende:

»Van de beslissing der rechtbank wordt binnen drie dagen door den griffier schriftelijk kennis gegeven aan het Bureau voor den industrieelen eigendom.

Gelijke kennisgeving geschiedt door den griffier bij den Hoogen Raad van den uitslag van het beroep in cassatie, zoowel aan genoemd Bureau als aan den griffier der rechtbank", enz.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! In het tweede lid van dit artikel is, omdat het ook staat in de bestaande wet op de handels- en fabrieksmerken, opgenomen de verplichting tot mededeeling aan den griffier der rechtbank. In de geldende wet is dit geheel op zijne plaats, maar in het stelsel van dit wetsontwerp is het niet noodig.

Door de Regeering wordt het artikel daarom in dier voege gewijzigd, dat van het tweede lid vervallen de laatste woorden: »zoowel aan genoemd Bureau als aan den griffier der rechtbank".

De heer **Mees**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om namens deze haar gevoelen over de aangebrachte wijziging te kennen te geven, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet in de gelegenheid geweest om met mijne mede-rapporteurs te raadplegen, maar ik onderstel dat zij met mij geen bezwaar tegen de aangebrachte wijziging zullen hebben.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 15 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De ARTT. 16 tot en met 19 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over ART. 20, luidende:

» De overgang aan een ander van een merk, overeenkomstig art. 5 ingeschreven, wordt alleen aangeteekend indien tevens de fabriek of handelsinrichting, tot onderscheiding van welker waren het merk bestemd is, aan denzelfden persoon is overgegaan.

»Het bewijs van dit laatste wordt geleverd door overlegging van een gewaarmerkt uittreksel van de betrekkelijke akte aan het Bureau voor den industrieelen eigendom.

»De overgang wordt aangeteekend aan den kant van de inschrijving, voor wat betreft merken overeenkomstig art. 5 ingeschreven, op schriftelijk verzoek van partijen, voor wat betreft merken overeenkomstig art. 8 ingeschreven, nadat van het Internationaal Bureau te Bern bericht van den overgang zal zijn ontvangen.

»Voor kosten van aanteekening van den overgang van een merk, overeenkomstig art. 5 ingeschreven, is een bedrag van vijf gulden verschuldigd, bij het verzoek tot die aanteekening te voldoen."

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de aandacht van de Kamer op dit artikel te vestigen, omdat naar mijne meening daarin voorkomt eene soort van nieuwigheid in ons recht.

De eerste alinea luidt: »De overdracht van een merk, overeenkomstig art. 5 ingeschreven, wordt alleen aangeteekend indien tevens de fabriek of handelsinrichting, tot onderscheiding van welker waren het merk bestemd is, aan denzelfden persoon is overgegaan."

Tegen die bepaling heb ik eenige bedenking.

Ik ben niet bij het onderzoek in de afdeelingen geweest en heb mijne bedenking daar dus niet ter sprake kunnen brengen, maar in de Memorie van Toelichting wordt reeds over het bezwaar gesproken.

Ik geloof dus dat de Minister eene dergelijke bedenking verwachtte, en daartegen bij voorbaat eenige argumenten heeft willen aanvoeren, — argumenten die mij intusschen niet hebben bevredigd.

Wij zien, dat in art. 20 geëischt wordt voor overdracht van een merk aankoop van de fabriek of handelsinrichting.

Ik vraag: als men dezen weg opgaat, waarom zich alleen bepaald tot de fabriek en niet daarbij genomen de machineriën, de bepaling niet uitgestrekt tot de fabrieksarbeiders? Waarom niet naast de doode machinerieën de levende personen, van wier bedrevenheid de bloei van de fabriek en de bekendheid van het merk juist afhangt, als dit kan van invloed zijn op het merk?

Het komt mij namelijk voor dat hier gevaar bestaat, en een beroep op andere landen als in de Memorie van Toelichting niet afdoende kan zijn, omdat deze bepaling uitsluitend betrekking heeft op het Nederlandsch recht. Wij moeten bovendien niet vergeten, dat wij ons speciaal met eene wet op de fabrieks- en handelsmerken zelve bezighouden en dat, wanneer wij bepalingen wenschen te maken op den overgang, die bepalingen alleen betrekking mogen hebben op den overgang van fabrieksmerken, handelsmerken en op niets meer. Wij maken eene *Merkenwet*. Er komt eene opmerking voor in het verslag der Kamer van koophandel te Rotterdam over 1892, een verslag dat steeds bijzonder mijne aandacht treft, en bij gemis aan een anderen leidraad, op het gebied van een belangrijk deel onzer wetgeving gewichtige diensten bewijst. Deze opmerking, welke ik bijzonder in de aandacht van den Minister aanbeveel, waar hij argumenteert, dat de bepaling strekt om misbruiken te weren, luidt aldus: »Maar daarenboven vreezen wij, dat die beperking in de practijk bezwarend zal blijken. Stel, dat een fabrikant, eigenaar van een gunstig bekend merk, zijne zaken aan kant wil doen, en gelegenheid heeft zijn merk over te doen aan een ander fabrikant van dezelfde artikelen. Deze zal dan dat merk niet kunnen koopen of hij moet tevens de fabriek er bij nemen. Dit is een bezwaar, en ook voor het door de Regeering beoogde doel beduidt de bepaling niets, want heeft die fabrikant nu eenmaal het merk, dan kan niemand hem toch beletten de artikelen, in zijn eigen oude fabriek gemaakt, onder dat merk te verkoopen."

Ik zou dus den Minister willen vragen of hij genegen is dit bezwaar te weerleggen of daaraan te gemoet te komen. Naar het mij voorkomt zou dit laatste zeer goed kunnen geschieden door eenvoudig te bepalen dat de overgang aan een ander van een merk, overeenkomstig art. 5 ingeschreven, wordt aangeteekend onverschillig of de fabriek of handelsinrichting, tot onderscheiding van welker waren het merk bestemd is, aan dezelfde persoon is overgegaan, en voorts de tweede alinea van art. 20 te doen vervallen en overigens het artikel te laten zooals het thans luidt.

Gaarne zou ik het antwoord van den Minister op deze vraag vernemen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Het vraagstuk, door den geachten afgevaardigde thans besproken, is in het Voorloopig Verslag niet aangeroerd. De reden, waarom de door den heer van de Velde aangehaalde woorden in het artikel voorkomen, ligt echter voor de hand.

92ste VERGADERING. — 15 AUGUSTUS 1893.

143. Bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken.

De conditie, aan den overgang van handelsmerken verbonden, is in navolging van verschillende buitenlandsche wetgevingen opgenomen, en strekt tot waarborg tegen misbruiken. De handelsmerken toch maken inderdaad een integreerend bestanddeel uit van de onderneming waarin ze gebezigd worden, en men meent, dat zij, daarvan afgescheiden, slechts aanleiding zouden kunnen geven tot ongewenschte speculatiën, die dikwerf op niet anders uitloopen dan op misleiding van het publiek, daar zij, in andere ondernemingen gebruikt, dienen tot dekking van andere waren dan waarvoor zij vroeger tot aanbeveling plegen te strekken.

Dit is de hoofdreden, waarom de conditie, in navolging van de Oostenrijksche, Belgische en andere wetgevingen, ook hier is opgenomen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 20 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 21 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over art. 22, luidende:

»De merken, die op het tijdstip van het in werking treden dezer wet reeds overeenkomstig de voorschriften der wet van 25 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 85) zooals die gewijzigd is bij de wet van 22 Juli 1885 (*Staatsblad* n°. 140), zijn ingeschreven, genieten dezelfde bescherming als waren zij overeenkomstig deze wet ingeschreven. De twintig jaren, bedoeld in art. 18, 2°., beginnen voor die merken te loopen van den dag, waarop de inschrijving ingevolge eerstgenoemde wet geschiedde.

»Voor de toepassing van art. 7 dezer wet worden die merken geacht overeenkomstig art. 4 te zijn ingezonden, en kan het daar geëischte cliché worden vervangen door eene onderteekende Fransche vertaling van de beschrijving, welke werd ingezonden ingevolge art. 1 der eerstgenoemde wet".

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij dit artikel eene vraag te doen aan den Minister, in het belang van hen, die bij de werking dezer wet betrokken zullen zijn. De bedoeling van art. 22 is zeker te zorgen, dat zij, die recht verkregen hebben voor een fabrieksmerk door de wet van 1885, van geen minder conditie zullen worden door de aanneming van dit wetsontwerp.

Nu doet zich deze omstandigheid voor, dat de inschrijving onder de wet van 1885 definitief was; krachtens die wet had men een verkregen recht, terwijl volgens het stelsel dezer wet eene inschrijving geen verkregen recht geeft, maar altijd kan worden te niet gedaan op grond dat een ander bewijst, dat hij rechten had als vroeger gebruiker. Moet nu dit artikel zoo opgevat worden, dat hij, die een recht verkregen heeft onder de wet van 1885, niet blootstaat aan eene vordering tot vernietiging van zijne inschrijving, op grond dat een ander een recht op het merk zou hebben krachtens een vroeger gebruik?

Ik vermoed wel dat dit de bedoeling is, maar de woorden geven het, geloof ik, niet ontwijfelbaar aan.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de geachte afgevaardigde reeds deed opmerken, kan omtrent de bedoeling van het artikel geen twijfel bestaan. De overgangsbepalingen hebben de strekking om de volgens de bestaande wet verkregen rechten te doen eerbiedigen. Dit is hier trouwens ook niet in strijd met de woorden, wat duidelijk blijkt, wanneer men het artikel verder leest dan de geachte afgevaardigde deed. Want in het vervolg wordt het tijdstip bepaald, van hetwelk de 20 jaren beginnen te loopen, en in het tweede lid wordt gezegd, dat voor de toepassing van art. 7 van deze wet *die* merken geacht worden overeenkomstig art. 4 te zijn ingezonden, terwijl verder ook de tegenstelling, in art. 23 voorkomende, met merken die alléén nog maar waren aangeteekend, aantoont, dat ook volgens de woorden en den samenhang der wet, de zin geen andere kan zijn dan die, welken de geachte afgevaardigde uit Rotterdam er aan gegeven heeft.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben tevreden gesteld door de verklaring van den Minister; maar ik moet toch doen opmerken, dat eene eenvoudige verwijzing naar artt. 4 en 7, waarop hij zich beroepen heeft als de omstandigheid, waaruit de bedoeling van het artikel zou blijken, niet opgaat; want de inschrijving krachtens artt. 4 en 7 van deze wet zal volgens deze wet zelve altijd vatbaar zijn voor vernietiging. In art. 22 wordt gezegd, dat degenen die een recht hebben verkregen krachtens de wet van 1885, voortaan dezelfde bescherming zullen genieten als bedoeld wordt onder deze wet, en onder deze wet wordt aan eene inschrijving niet dezelfde bescherming gegeven als onder de wet van 1885.

Ik vind echter na de verklaring van den Minister geen reden om tegen het artikel te stemmen.

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord om misverstand te voorkomen. Het merk, dat volgens art. 7 kan worden ingezonden aan het Internationaal Bureau te Bern, blijft altijd onderworpen aan de bepaling van art. 6 der conventie van Madrid.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 22 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De artt. 23 tot en met 26 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over art. 27, luidende:

»Deze wet treedt in werking op den 1sten October 1893."

De heer **Smidt**, *Minister van Justitie:* Terwijl ik de Vergadering dank zeg voor haar besluit, om dit wetsontwerp nog in deze bijeenkomst te willen afdoen, meen ik toch, dat art. 27, zoo als het thans luidt, niet kan worden behouden. De Regeering had aanvankelijk gehoopt, dat de wet zou kunnen in werking treden op 1 Augustus; later is dit veranderd in 1 October; maar den loop van de verdere parlementaire behandeling heeft de Regeering niet in hare hand. Hoewel het gewenscht is, dat de wet zoo spoedig mogelijk in werking treedt, zal er toch eenige tijd noodig zijn om de uitvoering voor te bereiden en te verzekeren. Vandaar bezwaar om nu het voorgestelde vaste tijdstip te behouden. Het is beter de zaak over te laten aan hetgeen zal blijken mogelijk en noodig te zijn, wanneer de wet door de verschillende takken der Wetgevende Macht zal zijn goedgekeurd. Daarom wordt art. 27 thans gewijzigd als volgt; »Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen dag."

De heer **Mees**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende, om namens deze haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te mogen verklaren, dat de meerderheid der Commissie tegen deze wijziging geen bezwaar heeft.

De beraadslaging wordt gesloten, en het *gewijzigd artikel* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De beweegreden wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Niettegenstaande in het wetsontwerp gedurende de beraadslaging wijzigingen zijn gebracht stel ik voor terstond tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten.

Het *wetsontwerp* wordt, op verzoek van den heer van Kerkwijk, in stemming gebracht en met 74 tegen 5 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Conrad, van der Schrieck, Rink, T. Mackay, van der Kaay, Borret, Pyttersen, Lambrechts, Heemskerk, Cremer, Schimmelpenninck van der Oye, Tydeman, Hartogh, van de Velde, Bahlmann, Walter, Lieftinck, van Velzen, Kerdijk, Huber, Harte, Michiels van Verduynen, Rutgers van Rozenburg, Æ. Mackay, Keuchenius, Kolkman, van der Kun, A. van Dedem, Travaglino, van Vlijmen, Vermeulen, de Ras, van der Feltz, van der Borch van Verwolde, Pijnacker Hordijk, de Beaufort (Amsterdam), Poelman, Lucasse, Brantsen van de Zijp, Schepel, Smits van Oijen, d'Ansembourg, Bool, Zijp, van den Berch van Heemstede, Ruys van Beerenbroek, Mees, van Bylandt, Smeenge, Goekoop, Schaepman, Haffmans, van Beuningen, Mutsaers, Roijaards van den Ham, van Houten, Zijlma, Seret, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van Alphen, Houwing, Kielstra, Hintzen, Plate, Ferf, Dobbelmann, Guyot, de Ram, Levy, Roessingh, de Meijier, Heldt, van Löben Sels en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Veegens, Farncombe Sanders, de Kanter, van Kerkwijk en Viruly Verbrugge.

II. VERHOOGING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING VOOR 1893. (**178**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van der Borch van Verwolde**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts een vraag aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te doen, naar aanleiding van dit wetsontwerp.

Aan het slot der Memorie van Toelichting bij dit wetsontwerp behoorende, lees ik:

» De Regeering had gewenscht bij dit wetsontwerp tevens voorstellen te kunnen doen tot voorziening in de behoefte aan onderwijs in bacteriologie en technische microscopie aan de Polytechnische school."

Daaromtrent zegt het Voorloopig Verslag:

» Naar aanleiding van hetgeen voorkomt aan het slot der Memorie van Toelichting spraken verschillende leden de hoop uit, dat de leerstoel voor het onderwijs in de bacteriologie en technische microscopie aan de Polytechnische school te Delft spoedig zou worden bezet."

De Memorie van Antwoord bevat echter niets aangaande deze quaestie, daarom wensch ik tot den heer Minister van Binnenlandsche Zaken de vraag te richten of sedert de indiening van het wetsontwerp op 22 Mei jl. eenig uitzicht is ontstaan dat bij de aanstaande begrooting niet slechts een post zal worden uitgetrokken voor dit leervak aan de Polytechnische school te Delft, maar ook, of nog in den loop van dit jaar een leeraar in de bacteriologie en technische microscopie bij die school zal worden aangesteld.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Het is mij aangenaam den geachten afgevaardigde uit Schiedam te kunnen mededeelen, dat in het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1894, voorstellen zijn opgenomen ten einde aan het oordeel der Kamer te onderwerpen de regeling van het onderwijs in de bacteriologie aan de Polytechnische school.

De heer **van der Borch van Verwolde**: Ik dank de Regeering voor de gedane mededeeling en verheug er mij in dat dus weldra in eene gevoelde behoefte zal worden voorzien.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

ART. 1 komt in behandeling.

De *onderartikelen* 55, 92, 117, 118 en 123 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over *onderart.* 136, luidende:

» Aankoop en stichting van gebouwen; huur en onderhoud van gebouwen; vuur en licht; hulpmiddelen voor het onderwijs; lokaalbehoeften; personeele hulp en schrijfloonen; het gebruik maken van bad- en zweminrichtingen en verdere uitgaven ten behoeve der Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen en onderhoud der gebouwen van de opgeheven Rijkskweekscholen te *Nijmegen*, met *tweehonderd gulden* (f 200) en daardoor gebracht op *vier en veertig duizend negenhonderd vijf en negentig gulden* (f 44 995)."

De heer **van der Schrieck**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals ik bij voorgaande gelegenheden op grond der meest rechtmatige aanspraken, hier de vrijheid nam aan te dringen om bij algemeenen maatregel van bestuur de vastgestelde sterkte aan het garnizoen te 's Hertogenbosch te geven, moet ik mij thans veroorloven in het belang der financiën èn van het Rijk èn van de genoemde gemeente, de verplaatsing van 's Rijks kweek- en leerschool naar Nijmegen ernstig aan te bevelen.

De reden, die mij daartoe noopt, zal ik zoo kort mogelijk mededeelen. De kweekschool te 's Hertogenbosch voldoet niet meer aan de billijke eischen. Indien deze school dus aldaar gevestigd bleef, zou er een geheel nieuw gebouw gesticht moeten worden. Dientengevolge zijn er onderhandelingen aangeknoopt tusschen den Minister van Binnenlandsche Zaken en het gemeentebestuur, waarvan het resultaat was, dat — behalve het kosteloos afstaan van het terrein — er eene geheel nieuwe school gebouwd zoude worden ten koste der gemeente. Dit bouwen werd op 100 000 gulden geraamd, voor welk aanzienlijk bedrag de gemeente eene leening zoude aangaan.

De belangrijke en telken jare terugkeerende uitgaven voor renten en aflossing, waartegen een gering voordeel voor slechts eenige ingezetenen bestaat, deden dan ook zeer ernstige bedenkingen tegen dit voornemen rijzen. In den gemeenteraad werd het besluit tot het aangaan dezer leening met eene zeer kleine meerderheid aangenomen. En wanneer mijne inlichtingen juist zijn, waaraan ik niet mag twijfelen, werd dit besluit door de Gedeputeerde Staten van Noordbrabant eveneens met eene zeer geringe meerderheid goedgekeurd.

Gerust kan aangenomen worden, dat dit besluit door den gemeenteraad van 's Hertogenbosch, thans aangenomen, stellig en zeker met eene aanzienlijke meerderheid verworpen zou zijn geworden, wanneer het slechts eenige weken later behandeld ware, namelijk indien de onlangs gekozen gemeenteraadsleden daarover hadden kunnen stemmen.

Het bouwen der school te 's Hertogenbosch moet nu nog aanbesteed worden, terwijl de lokalen te Nijmegen dadelijk beschikbaar zijn. Te 's Hertogenbosch moet door het Rijk jaarlijks f 2000 aan huur betaald worden; te Nijmegen heeft men niets dan het eenvoudig onderhoud der goede gebouwen te bekostigen.

Volkomen duidelijk zal het u, Mijnheer de Voorzitter, zijn, dat ik geheel instem met hetgeen op bladz. 3 van het Voorloopig Verslag voorkomt:

» Enkele leden zouden het ten zeerste betreuren, indien het aanvankelijk plan om de Rijkskweek- en leerschool van 's Hertogenbosch naar Nijmegen te verplaatsen, geheel was opgegeven. Het Rijk moet te 's Hertogenbosch f 2000 huur betalen en te Nijmegen staan goede Rijksgebouwen leeg. De gemeente 's Hertogenbosch zou, bij behoud der school, gedwongen worden kostbare gebouwen te stichten. Waarom al deze noodelooze uitgaven voor Rijk en gemeente?"

Door Zijne Excellentie den Minister werd hierop geantwoord:

92ste VERGADERING. — 15 AUGUSTUS 1893.

178. Verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1893.

»De Regeering heeft aan het gemeentebestuur van 's Hertogenbosch als voorwaarde gesteld voor het behoud der Rijkskweek- en leerschool aldaar, dat de bouw der nieuwe lokalen met 1 September 1893 zal zijn aanbesteed. Er bestaat derhalve op het oogenblik nog geene aanleiding, om de voorgestelde verhooging van dit begrootingsartikel terug te nemen."

Naar aanleiding daarvan werd in een te 's Hertogenbosch uitgegeven en gezag hebbend dagblad het volgende gezegd:

»Als de Kamer nu niet voldoende op de hoogte is en niet weet, dat in den Bosch door het Rijk f 2000 worden weggesmeten plus kosten van onderhoud, terwijl de ongebruikte lokalen te Nijmegen ook nog onderhoud kosten, dan ligt het toch wel aan het ontwijkend antwoord van den Minister."

Op grond van dit alles, neem ik thans de vrijheid, de vermelde verplaatsing aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken zeer ernstig in overweging te geven, te meer daar deze verplaatsing niet het minst noch geringst ten nadeele van het onderwijs zal werken. Integendeel, er zal een prijzenswaardige naijver ontstaan, doordien geheel uit particuliere fondsen eene goede kweek- en leerschool in Noordbrabant's hoofdstad opgericht zal worden, welke aan alle wettelijke voorschriften volmaakt beantwoorden zal.

Volkomen duidelijk zal het u zijn, dat een antwoord omtrent deze zaak van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken mij hoogst aangenaam zoude wezen.

De heer **Mutsaers**: Ook mij heeft het zeer gespeten dat door den Minister van Binnenlandsche Zaken niet geantwoord is op de vraag door de Commissie van Rapporteurs omtrent dit artikel gedaan, namelijk waarom al deze noodelooze uitgaven voor Rijk en gemeente? Daaromtrent vernamen wij niets van den Minister. En toch, ik durf ze gerust voor het Rijk noodelooze, ja, onbegrijpelijke uitgaven noemen.

De heer Van der Schrieck heeft er reeds op gewezen, dat er in Nijmegen prachtige, naar den eisch goed ingerichte gebouwen voor eene dergelijke kweekschool gevestigd zijn. Ik begrijp dus waarlijk niet dat men niet een van deze twee wegen opgaat, òf wel de kweekschool te Nijmegen vestigt, òf wel aan die gebouwen daar eene andere bestemming geeft of publiek verkoopt.

Ik noem die kosten voor het bouwen van die kweekschool niet alleen eene schier noodelooze, maar vooral eene zeer gevaarlijke uitgave voor de gemeente 's Hertogenbosch. Schier noodeloos, omdat het over-overgroote gedeelte van de bevolking van 's Hertogenbosch met die kweekschool niet is gediend.

Het is voor die gemeente vooral eene zeer gevaarlijke uitgaaf.

Wat toch is het geval?

Nu wordt de gemeente door de Regeering genoodzaakt voor die gebouwen eene uitgave te doen van f 150 000 à f 200 000. Zij zal daarvoor eene zoogenaamde huur ontvangen van f 2000.

Men zou nu moeten veronderstellen dat de Regeering, als zij aan de gemeente 's Bosch den eisch stelt om zulke kostbare gebouwen op te richten, zij ook het contract, dat zij dientengevolge met de gemeente sluiten moet, zoo mild mogelijk maken zou; maar wat is het geval? Zij meent te kunnen verzekeren dat dit contract op den ouden voet zal gecontinueerd worden. En die oude voet is, dat het contract, vroeger voor 10 jaren aangegaan, na het verstrijken van dien termijn, ik meen sedert 1875, telkens *voor één jaar*, zonder wederzijds opgezegd te zijn, verlengd is.

Ik vraag of dat niet eene zeer gevaarlijke voorwaarde is die door een huurder aan een verhuurder wordt opgelegd? De Minister of de Kamer kan toch ieder jaar zeggen: wij willen die f 2000 vanwege het Rijk niet verder noodeloos wegwerpen, maar maken gebruik van onze gebouwen die te Nijmegen leeg staan. Dan zou de gemeente 's Bosch met hare kostbare gebouwen blijven zitten, en die wellicht voor afbraak moeten verkoopen.

Ik heet het eene voor de gemeente zeer gevaarlijke uitgave, en daarom stel ik er zooveel prijs op van den Minister te vernemen, of ook hij niet de meening is toegedaan, dat het voor het Rijk eene noodelooze en voor de gemeente eene hoogst gevaarlijke uitgave is. Daarom durf ik met de meeste bescheidenheid vragen of de Minister daaromtrent eenige inlichtingen aan de Kamer zou willen verstrekken.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De geschiedenis van de kweekschool te 's Hertogenbosch is uit de gewisselde stukken aan de Kamer bekend. De gebouwen dezer kweek- en van de daaraan verbonden leerschool verkeerden sedert lang in minder gunstigen toestand. Het onderzoek, dat ten vorigen jare daaromtrent heeft plaats gehad leverde het overtuigend bewijs dat aan het voortdurend gebruik van die lokalen niet te denken viel. Dientengevolge moet de kweek- en leerschool naar elders worden overgebracht.

Het Rijk heeft de beschikking over de uitnemende lokalen van de kweek- en leerschool die indertijd te Nijmegen, daar opgericht en in stand gehouden is, totdat zij in 1889, als maatregel van bezuiniging, was opgeheven. Deze hebben sedert nog geen andere bestemming gekregen, en zijn uitnemend geschikt voor het doel waartoe zij waren opgericht. Daarom kwam reeds dadelijk de overbrenging van de kweek- en leerschool uit de afgekeurde lokalen te 's Hertogenbosch, naar de gebouwen die te Nijmegen beschikbaar zijn, ter sprake. Toen het gemeentebestuur van 's Hertogenbosch het voornemen der Regeering tot overplaatsing van de kweekschool vernam deed het, gesteund door een groot gedeelte van de burgerij, met sterken aandrang het dringend verzoek aan de Regeering aan dat voornemen tot overplaatsing geen gevolg te geven. Het achtte behoud der kweek- en leerschool zoowel voor de welvaart van de gemeente als in het belang van het onderwijs ten zeerste gewenscht.

De Regeering heeft daarop aan het gemeentebestuur medegedeeld, dat zij genegen was de kweek- en leerschool gevestigd te laten in 's Hertogenbosch en aan het verzoek te voldoen, mits door de gemeente voorzien werd in de behoefte aan behoorlijke lokalen, welke het Rijk beschikbaar had in Nijmegen en waarvoor het zich dus zijnerzijds geene buitengewone uitgaven kon getroosten. Het gemeentebestuur nam deze voorwaarde gaarne aan, het was bereid om een nieuw bruikbaar lokaal voor de kweekschool te doen stichten en aan het Rijk in gebruik te geven op dezelfde voorwaarden waarop de tegenwoordige lokalen der kweek- en leerschool door haar voor het Rijk beschikbaar zijn gesteld.

Ik heb gemeend deze geschiedenis in herinnering te moeten brengen, omdat de geachte afgevaardigden uit 's Hertogenbosch en uit Waalwijk het doen voorkomen, alsof door de Regeering aan het gemeentebestuur van 's Hertogenbosch eischen gesteld zouden zijn. Er is echter geenerlei eisch gesteld. De Regeering heeft slechts ingewilligd wat door de gemeente werd gevraagd. Sedert is er eenige vertraging gekomen in het opmaken van de plannen voor de nieuwe kweek- en leerschool. En het wilde der Regeering voorkomen dat in het algemeen de ingenomenheid te 's Hertogenbosch met het behoud der kweekschool niet zoo groot was als men uit de aanvankelijke mededeelingen van het gemeentebestuur had gemeend te mogen opmaken. Dientengevolge werd van Regeeringswege aan het gemeentebestuur medegedeeld, dat vóór 1 September a. s. de aanbesteding voor de nieuwe lokalen moest hebben plaats gevonden, daar anders gevolg zou worden gegeven aan het voornemen om die school naar Nijmegen over te brengen.

De Regeering wacht thans, of die aanbesteding vóór 1 September zal plaats vinden. Geschiedt zulks, dan zal voor de schatkist daaruit geene opoffering voortvloeien, want de toestand blijft geheel dezelfde en de huur welke thans betaald wordt, zal dus verschuldigd blijven. Of de gemeente 's Hertogenbosch te zwaar zal belast worden door de uitgaven voor den bouw der nieuwe school, is eene vraag, welke de Regeering niet heeft te onderzoeken. Zij moet

beoordeeld worden door het gemeentebestuur. Ik voor mij zoude echter meenen dat het behoud der kweekschool te 's Hertogenbosch wel eene aanzienlijke opoffering waard is.

Ziedaar den stand der zaak zoo volledig mogelijk toegelicht. Wanneer de Kamer deze verhooging van f 200 toestaat en de bouw der nieuwe kweekschool te 's Hertogenbosch bleef achterwege, dan zal gevolg kunnen gegeven worden aan den wensch der geachte afgevaardigden uit 's Hertogenbosch en Waalwijk. Ik vlei mij dan ook dat na deze toelichting geen bezwaar tegen deze verhooging zal bestaan.

De heer **Mutsaers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor de verstrekte inlichtingen, maar al dadelijk voeg ik er bij dat noch ik noch de heer van der Schrieck dezen post bestreden hebben.

Wij hebben alleen van deze gelegenheid willen gebruik maken om er op te wijzen dat het Rijk noodelooze kosten maakt.

Wij deden dat in overeenstemming met het Voorloopig Verslag en naar aanleiding van het Antwoord des Ministers. Zijne Excellentie beweert dat er geen eischen gesteld werden aan het gemeentebestuur. Mijnheer de Voorzitter, wat zal ik daarop antwoorden?

Zeker is het toch dat de plannen, zooals zij er nu uitzien, middellijk of onmiddellijk, van de Regeering zijn uitgegaan. En als de gemeente eene kweekschool had mogen bouwen, die naar hare opvatting even goed aan de eischen zou voldoen als die volgens het Regeeringsplan, dan zou zij daarvoor geen f 150 000 noodig hebben, wat volgens sommigen nog wel stijgen zal tot f 200 000, maar dan zou zij het met f 100 000 al ver hebben kunnen brengen.

Daarom meende men dat de Regeering — evenals te Nijmegen en op andere plaatsen is geschied, waar niet alleen met groote mildheid, maar geheel voor rekening van het Rijk gebouwen werden opgericht — ook tegenover de gemeente 's Hertogenbosch, die gedwongen wordt geheel voor eigen rekening de gebouwen te stichten, zoo mild mogelijk behoorde te zijn.

Ik kan niet verzwijgen, dat ik niet genoegzaam van den Minister heb gehoord, dat het zijne meening is, dat de uitgaven voor het Rijk bepaald noodzakelijk en volkomen gewettigd zijn. Het wil mij voorkomen dat, met het oog op de bestaande gebouwen te Nijmegen, de uitgaaf voor het Rijk noodeloos geschiedt.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De geachte spreker uit Waalwijk heeft opnieuw gezegd, dat door de Regeering aan de gemeente 's Hertogenbosch eischen waren gesteld. Er is echter van eenigen eisch geen sprake geweest. De Regeering heeft zich, op verzoek van het gemeentebestuur, bereid verklaard om, indien de gemeente de noodige lokalen beschikbaar stelde, de kweekschool met de daarbij behoorende leerschool te 's Hertogenbosch gevestigd te houden. Voor de gebouwen, die thans afgekeurd zijn, betaalt de Staat eene huur van f 2000 en deze huur zoude voor de nieuw te bouwen lokalen uitgekeerd blijven.

De geachte afgevaardigde heeft verder medegedeeld, dat nieuwe plannen voor de nieuwe kweek- en leerschool door de Regeering zouden zijn vastgesteld en aan de gemeente opgelegd. De plannen zijn echter opgemaakt vanwege het gemeentebestuur door zijne ambtenaren en zijn vervolgens in overleg met den districts-schoolopziener ter goedkeuring aan de Regeering ingezonden, die hare goedkeuring niet onthouden heeft.

Ik geloof hiermede volkomen wederlegd te hebben wat de geachte spreker het laatst heeft gezegd.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 136 zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Onderart. 149 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De artt. 2 en 3 en de beweegredenen worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. Verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Malang naar Blitar. (**152**)

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. Verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893. (**161**)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Cremer**: Het is op dit uur niet mijn plan om uit te weiden over de voorgestelde uitgaven voor de scheepvaartregeling, want omtrent de invoering van die scheepvaartregeling is reeds beslist bij de laatste begrooting. Dat zij mijne volle instemming heeft, heeft de Minister reeds herinnerd in zijne Memorie van Antwoord, waar hij heeft verwezen naar eene redevoering door mij daaromtrent uitgesproken den 26sten November 1889.

De werkzaamheden voor de uitvoering er van zijn, volgens het Koloniaal Verslag, waarvan wij het eerste gedeelte reeds mochten ontvangen, dan ook in vollen gang.

Ik zal thans ook niet uitvoerig de vraag in bespreking brengen van de overneming van de in- en uitvoerrechten en andere inkomsten der radja's op Atjeh, want ik meen dat dit zeer belangrijke onderwerp weder ter sprake kan komen bij de behandeling van de aanstaande Indische begrooting, maar het komt mij voor — en dit wensch ik voorloopig op te merken, het kan zelfs dienen tot voorbereiding van een volgend debat — dat de redeneeringen in de officieele stukken gevoerd tegen de dadelijke of zeer spoedige overneming van die middelen voornamelijk gebaseerd zijn op den grondslag van de overneming tegen een vast bedrag, en veel van hare kracht verliezen, wanneer aan de inlandsche vorsten een aandeel wordt gelaten in die middelen. Die gedachte van overneming tegen een vast bedrag, tot nu toe in Indie uitsluitend gevolgd, schijnt bij de Indische autoriteiten en de adviseurs van den Minister nog vast te staan, maar uit de Memorie van Beantwoording omtrent dit wetsontwerp blijkt dat bij den Minister het andere denkbeeld, dat ik zooeven aanstipte, reeds wortel heeft geschoten. Ik zal dus met vertrouwen afwachten wat hieromtrent door den Minister zal worden gedaan. Mag ik hem tevens verwijzen naar wat ik dienaangaande in deze Kamer gezegd heb op 10 December 1890?

Ik heb echter voornamelijk het woord gevraagd naar aanleiding van wat in de stukken voorkomt over de wenschelijkheid dat ons bestuur in zijn optreden in Atjeh zoo tegen den smokkelhandel als tegen vijandige handelingen steeds *krachtig* zou optreden. Gaarne constateer ik dat ik van zoodanig krachtig optreden in den laatsten tijd meer blijken zag dan kort geleden. Ik wijs er bij voorbeeld op dat de belangrijke Aroc-baai, blijkens de latere berichten, door de marine bewaakt wordt en dat men weer de middelen heeft beschikbaar gesteld om te waken tegen het smokkelen uit meer zuidelijk gelegen staatjes van het aangrenzende gewest, ook dat tegen de Langkat binnengetreden benden met kracht is geageerd.

Als een voorbeeld van niet krachtig optreden werd in het Voorloopig Verslag Tamiang genoemd, waarheen verschillende expeditiën noodig waren om Nja Makam en zijne benden te verdrijven, omdat men zich telkens tevreden had

92ste VERGADERING. — 15 AUGUSTUS 1893.

161. Verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

gesteld met een aanvankelijk succes. In de Memorie van Beantwoording kan de Minister de daaromtrent gemaakte opmerkingen niet toegeven, en verwijst hij ons, aangaande het optreden ter kuste, naar het Koloniaal Verslag, waaruit onder andere blijkt, dat aan de benden die in Tamiang en Langkat optraden, gevoelige slagen werden toegebracht, maar waarin tevens op de moeilijkheden wordt gewezen, die aan het vervolgen der benden in dit moeilijke en uitgestrekte terrein in den weg stonden. Dit een en ander wordt toegelicht met eene aanhaling uit het rapport van den militairen commandant van Sumatra's Oostkust, waarin deze zegt, dat wanneer hij slechts wist waar de vijand te vinden, hij geen 400 man zou noodig hebben, om zijne benden te verdrijven, maar met 70 man kon volstaan. Mijnheer de Voorzitter, ik wensch er op te wijzen dat wij hier, mijns inziens, met eene begripsverwarring te doen hebben.

Dat moeilijke terrein waarop de Minister zich beroept — dat heeft betrekking op den aanvang. Maar dat uitgestrekte terrein kwam er later bij; daarin heeft de vijand zich slechts kunnen begeven en bewegen, omdat hij in het moeilijke terrein indertijd niet is tegengehouden en niet met kracht is aangetast.

Wat blijkt uit het Koloniaal Verslag? Op bladz. 6 en 16 wordt ons medegedeeld, dat Nja Makam niet is een gewoon bendehoofd, niet »le premier venu", maar dat hij handelt krachtens opdracht van den sultan van Atjeh om onrust te verwekken in het zuidelijk deel van de Oostkust van Atjeh en op de Oostkust van Sumatra, streken die Nja Makam uit vroegere tijden zeer goed bekend waren.

Voorts zien wij dat hij reeds in Juli 1892 plan had door het Tamiangsche in het Langkatsche door te dringen, doch eerst in Januari 1893 in eerstgenoemde streek verscheen in de onmiddellijke buurt van onze versterking te Seroeway en daar vijandelijkheden ondernam tegen de inlandsche hoofden, vreemde Oosterlingen en tegen ons.

Schermutselingen volgden toen met onze marine en ons garnizoen, tijdelijk met eenige manschappen van Medan versterkt.

Weldra bleek dat Nja Makam was geworden overheerscher — ik bezig het woord van het Koloniaal Verslag — in Tamiang, en zoowel tegenover onze vestiging Seroeway als ook bovenstrooms verschillende versterkingen opwierp.

In het begin van Februari werd daarop door den gewestelijken militairen commandant met den vijand eene schermutseling gevoerd, doch zonder succes; met moeite kon het hem daarna slechts gelukken de reede te bereiken om naar Medan, zijne standplaats, terug te keeren.

Daarop volgt onder dezen hoofdofficier de eerste Tamiangsche expeditie van 16 Februari. Die expeditie bestond uit 2 compagnieën van Medan, met artillerie enz. en de landingsdivisiën van 4 oorlogscheepjes. Zij verjoeg den vijand uit zijne nabij Seroeway gelegen versterkingen te Loeboe Batil en trok toen dadelijk naar Seroeway terug. Op dien terugtocht werden wij beschoten door den vijand, waardoor 1 Europeesch fuselier sneuvelde en 1 Europeesch sergeant en 1 inlandsch fuselier gewond werden.

Nu zou men vragen: ging men toen ook verder om de bovenstrooms gelegen versterkingen te nemen? Om de Atjehers niet alleen uit de naaste omgeving van onze vestiging, maar ook uit ons gebied te verjagen? Neen, volgens het Koloniaal Verslag werd een hooger optrekken ten einde de benden te achtervolgen een onbegonnen werk geoordeeld, en den volgenden dag was de expeditie weder aan boord op de reede van Tamiang.

Het doel van de expeditie — daarop wenschte ik te wijzen — was volgens het Koloniaal Verslag eenvoudig om ten krachtigste tegen Nja Makam's benden op te treden, en in elk geval de vijandelijke stelling nabij Rantan Pakan (gelegen beneden Seroeway) en het aldaar opgestelde te vermeesteren, ten einde *althans* de gemeenschap tusschen Seroeway en de zee open te houden.

Het doel van de expeditie was dus niet om den vijand te verjagen uit onze bezittingen, uit Tamiang, waar onze vlag waait. Het doel was een defensief optreden en om onze kleine versterking te Seroeway voor drie maanden van levensmiddelen te voorzien en, zoo mogelijk, de communicatie te herstellen met die plaats en de reede.

En wat was nu het gevolg van dit optreden? Dat, nu de expeditie, na een dag in Seroeway vertoefd te hebben, in Deli was teruggekeerd, de vijanden de oude stellingen weder hadden ingenomen, de gemeenschap met de reede wederom was verstoord en onze van levensmiddelen voorziene vestiging als te voren was omringd.

Maar, waar dit geschiedde door het Bestuur van de Oostkust van Sumatra, werd ook hulp geboden van den kant van het bestuur op Atjeh!

Dit blijkt uit het Koloniaal Verslag, op blz. 7, waar gezegd wordt: »Van de zijde van het bestuur in Atjeh werd, met het doel om Nja Makam en zijne volgelingen te dwingen naar hunne woonplaatsen terug te keeren, door de marine op 8 Februari jl. met gewapende sloepen een tocht ondernomen naar Aloer Niri aan de Djingki-rivier, welke afliep zonder ons eenig verlies te bezorgen." Of echter het doel van dien tocht, *welke afliep zonder ons eenig verlies te bezorgen*, bereikt werd, en of aan den vijand eenig verlies werd bezorgd, daarover bewaart het Koloniaal Verslag het diepste stilzwijgen.

Wat was nu het natuurlijk gevolg van dat alles? Dat eene tweede expeditie werd uitgerust ten einde de rivier vrij te maken, onze tegenstanders uit al hunne stellingen beneden- en bovenstrooms van Seroeway te verdrijven en hun zooveel mogelijk nadeel toe te brengen.

Al hunne stellingen bovenstrooms. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat het goed is om er de aandacht op te vestigen dat het ook daarom te doen was om den vijand daaruit te verdrijven. Die expeditie, welke plaats vond einde Maart en begin April, kwam even ver als de eerste; zij kwam wederom tot Koeloe-Batil, en had daar een groot succes, door er niet alleen de vijandelijke stellingen te nemen, maar den vijand ook een zeer groot verlies te berokkenen.

Nu zou men verwacht hebben dat de expeditie, na dit zeer gelukkige begin, verder was getrokken en de bovenstrooms gelegen stellingen had genomen. Maar ook dat werd bij de tweede expeditie achterwege gelaten, zonder dat met een enkel woord in het Koloniaal Verslag wordt vermeld waarom dit niet geschiedde.

Wat was nu het gevolg van dit met rust laten van den vijand, die zich bovenstrooms gevestigd had? Dat hij is getrokken naar Langkat, dat uitgestrekt terrein, waar een 400 man troepen moesten ageeren, om het werk te doen, dat, als de vijandelijke benden te vinden waren geweest, door 70 man had kunnen worden gedaan.

En waarom, zoo vraag ik den Minister, als men zich werkelijk krachtig gevoelde, niet dadelijk doorgegaan naar Oepah en Kwala Simpang, plaatsen die reeds op de marine-kaart van 1876 vermeld werden, alsmede op latere stafkaarten, als die waar de wegen of paden langs loopen, die de gemeenschap vormen tusschen Langkat en Modjopahit en de verder noordelijk gelegen Atjehsche rijkjes waar Nja Makam zijn steun vond.

Men zal misschien zeggen: die plaatsen waren niet bezet of versterkt, en men zal misschien ook, evenals na afloop van de eerste expeditie door den commandant gezegd werd, aanvoeren: zij waren zoo moeilijk te bereiken. Wat is echter later gebleken? Uit latere berichten blijkt, dat, nadat men alzoo den vijand had laten passeeren, Oepah genomen werd en de versterkingen alsmede de Kedei aldaar verwoest werden op den 3den Juli door den gewestelijken commandant met de koloniale reserve-troepen alsmede eenige manschappen uit het garnizoen van Seroeway. Deze troepen schijnen er gekomen te zijn zonder belangrijke moeilijkheden en wel met een paar stoombooten, en zoover de booten hen niet verder konden brengen, zijn zij er heen gemarcheerd.

Kwala Simpang kon ook niet onbereikbaar genoemd worden, want dit is eene vestiging, waar reeds vóór jaren onze vlag heeft gewapperd.

Ware dit voortrukken vroeger geschied, dan hadden de Atjehers zich in hunnen weg niet vrij gevoeld en dan

zouden zij zich wel gewacht hebben onlusten te verwekken daar, waar deze nooit hadden mogen voorkomen.

De vraag, waarom dit niet is geschied, wordt ook in het Koloniaal Verslag onvoldoende beantwoord, en zoolang daarop geen voldoend antwoord wordt gegeven, meen ik dat in het Voorloopig Verslag niet te veel werd gezegd toen daarin werd gewezen op zwakheid in ons optreden daarginds, al moet ik prijzen de moeite die men zich sedert gegeven heeft om Langkat te beveiligen.

Ik meen, dat er nog een punt is, waar ons optreden niet van kracht getuigde. In het Koloniaal Verslag op bladz. 4 wordt gezegd, dat op den 27sten September bij het openkappen van terrein in de 1000 meter vrije strook rondom Kotta Radja werd getracht de *binnen die strook* gelegen vijandelijke versterking Kaloet bij verrassing te bezetten. Dit mislukte, zonder ons echter verlies te berokkenen. Op 1 October beproefde men het opnieuw met eene vrij groote macht, doch weder mislukte het, maar nu met een verlies van 7 dooden en 31 gewonden onzerzijds. En nu zegt het Koloniaal Verslag: »Daar het bezit van Kaloet van geen strategisch belang voor onze positie was te achten, werd onzerzijds verder niet getracht het te bezetten."

Ik ben geen strateeg, maar ik wensch toch te vragen: was er geen militair belang mede gemoeid om onze bloedige nederlaag te wreken? Was het van geen politiek belang om, waar onze zwakheid was getoond, ook onze kracht te doen blijken? En was het van geen strategisch belang de in die vrije streek gelegen benting te raseeren? Was niet juist die vrije strook om onze vestiging heen in 1884 uit een strategisch oogpunt voorgeschreven, en moet die daarom niet worden vrijgehouden?

Zoolang op die vragen geen voldoend antwoord is gegeven, geloof ik ook, dat het woord »zwakheid" in het Voorloopig Verslag nog niet te sterk was.

Ik ben geen voorstander van onnoodig vechten in Indië, ook niet in Atjeh. Het vertrouwen, dat wij de Atjehers op den duur zullen winnen, als wij de arbeidzamen onder hen rustig laten werken onder onze vlag, bestaat ook bij mij, en ik heb ook de ervaring, dat dit volk in het algemeen tegen een vreedzamen arbeid niet opziet.

Het bewijs daarvan is te vinden zoowel in de Straits Settlements als in de nabij Atjeh gelegen streken van Sumatra, die onder onze vlag staan. In Tamiang, in het Langkatsche (in de Ajer masin en de Serangdjajastreek, (vide Koloniaal Verslag van 1892, bladz. 13), in Assahan en in Batoe Bara, zijn vele vreedzame Atjehers, die, wars van vechten, daar zijn gaan peperbouwen. Zoo heb ik de overtuiging, dat met rust en vrede de arbeidzamen onder de Atjehers wars zullen worden van de strijdlustige elementen, die hun het leven onaangenaam maken.

Maar ik ben ook van meening, dat waar gevochten moet worden, men dit krachtig, afdoend en zonder aarzeling moet doen. De kortste oorlogen zijn de minst bloedige. Voor een bestuur in Atjeh, dat den vrede wil, is eene krachtige hand onontbeerlijk. Ik hoop, dat gevallen, als door mij genoemde, voortaan niet meer zullen voorkomen.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer *Bool*, voorkomende op bladz. 1808, kol. 2, reg. 13 v. b., staat: question; lees: »gestion".

In de rede van den heer *de Beaufort* (Amsterdam), voorkomende op:

bladz. 1819, kol. 2, reg. 32 v. b., staat: gedacht; lees: »getwijfeld";

bladz. 1820, kol. 1, reg. 32 v. o., staat: het; lees: »een";

aldaar, reg. 31 v. o., staat: niet; lees: »nu".

In de rede van den heer *Rink*, voorkomende op:

bladz. 1821, kol. 2, reg. 37 v. o., staat: stellen; lees: »stelsel";

bladz. 1822, kol. 1, reg. 41 en 42 v. b., staat: op. Het zal mij aangenaam zijn den; lees: »op den".

93ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 16 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. adressen. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten; beraadslaging over en aanneming van een voorstel der Commissie van Rapporteurs tot verzending der amendementen naar de afdeelingen. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Verlof verleend aan den heer Levy om aan den Minister van Binnenlandsche Zaken vragen te richten over het gebruik van het recht der Kroon tot vernietiging van plaatselijke verordeningen, wegens inbreuk op de vrijheid van handel, beroep, bedrijf of nering. — Verslagen uitgebracht over adressen. — Mededeeling van het besluit der Centrale Afdeeling omtrent het onderzoek in de afdeelingen van de amendementen voorgesteld op het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer en voor de Provinciale Staten. — Beraadslaging over dit besluit en verwerping van een voorstel van den heer Goeman Borgesius. — Besluit genomen om al de amendementen naar de afdeelingen te verzenden. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 95 leden, te weten de heeren:

Smeenge, Clercx, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Brantsen van de Zijp, van Alphen, Gerritsen, Land, Zijp, Schaepman, T. Mackay, Bool, van der Borch van Verwolde, Rink, van Velzen, Zijlma, Heldt, van Beuningen, van Bylandt, Haffmans, de Meijier, Seret, Pyttersen, Smit, de Beaufort, A. van Dedem, van Kerkwijk, Plate, Hennequin, Hintzen, Mees, Vrolik, Ferf, van Gijn, Conrad, Borret, Vermeulen, Lambrechts, van Houten, Kerdijk, van Berckel, Levy, Bahlmann, Pijnacker Hordijk, Roessingh, Donner, van de Velde, Viruly Verbrugge, de Ram, Houwing, Cremer, Travaglino, Schimmelpenninck van der Oye, Guyot, van der Feltz, Dobbelmann, van Vlijmen, Keuchenius, Rutgers van Rozenburg, Hartogh, van der Schrieck, Kielstra, G. van Dedem, van der Kun, Smits van Oijen, Michiels van Verduynen, Walter, Bevers, van Delden, de Ras, d'Ansembourg, Poelman, van der Kaay, Heemskerk, Beelaerts van Blokland, Lieftinck, Harte, Kolkman, Ruys van Beerenbroek, Goekoop, Huber, Tydeman, Roijaards van den Ham, W. de Beaufort, de Kanter, Æ. Mackay, Goeman Borgesius, Veegens, Lucasse, Schepel, van Löben Sels, Reekers, van Karnebeek en Farncombe Sanders,

en de heeren Ministers van Koloniën, van Binnenlandsche Zaken, van Justitie en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Tijdens, dat ziekte hem belet deze week ter vergadering te komen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee adressen van P. Zelisse, eerst weduwe van P. A. Ravelli, thans van W. Hoos, te 's Gravenhage.

Deze adressen zijn, als ongezegeld, ter zijde gelegd.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. VERHOOGING DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1893. (**161**)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Bahlmann**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een woord van instemming met hetgeen de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Cremer, gisteren heeft aangevoerd. Ik wensch niet in herhalingen te treden, en wil slechts constateeren dat ik bijkans elk woord onderschrijf dat hij heeft gezegd omtrent het hoog houden van ons prestige in Indië, omtrent het agressief optreden tegen den vijand, omtrent Tamiang en Kaloet.
Ik zou een stap verder willen gaan en tot de Regeering de vraag richten, waarom te Medan zijn gestationneerd twee garnizoens-compagnieën in plaats van een veldbataljon. Volgens het dislocatieplan aangaande de troepen in Indië zijn er twee veldbataljons te Magelang, twee te Weltevreden, een te Meester-Cornelis en een te Buitenzorg. Let ik nu op hetgeen de Regeering gezegd heeft en op hetgeen te vinden is in eene bijlage van het Koloniaal Verslag, dan verbaast het mij dat niet sedert lang een der vele veldbataljons naar Medan werd gedirigeerd. Men zal zich herinneren dat ik indertijd met de heeren Rutgers van Rozenburg, Seret en eenige anderen heb geprotesteerd tegen de blokkade, tegen de concentratie, tegen het terugtrekken uit de kuststaten. Destijds was men bezig met de grondwetsherziening en tuurde zich daar blind op, zoodat het besluit tot het houden der blokkade met groote meerderheid er door gedreven is. Thans ziet men zich blind op de kieswet en zoude men wellicht belangrijke zaken, die voor ons als koloniale Mogendheid van veel belang zijn, uit het oog verliezen. Die blokkade is nu lang werkzaam geweest en wat heeft zij opgeleverd? Dat men per slot van rekening is

moeten komen tot eene scheepvaartregeling, welke destijds reeds door den resident Laging Tobias was voorgesteld.

Naar aanleiding van de scheepvaartregeling en blokkade wensch ik de aandacht der Regeering te vestigen op hetgeen zij ons mededeelt in de Koloniale Verslagen omtrent den treurigen toestand onzer marine. Waarschijnlijk zullen er 5 bodems worden afgekeurd, zoodat wij binnenkort voor groote uitgaven ten behoeve van de marine zullen staan. Immers, alhoewel wij eene scheepvaartregeling hebben ingevoerd, zal men toch nog belangrijke diensten van de marine moeten vergen. De vermoeiende dienst, die gedurende de blokkade van de marine verlangd wordt, zal dus worden bestendigd. Ik vestig er dus de aandacht der Regeering op, dat bijtijds gezorgd worde om voor de 5 afgekeurde schepen nieuwe in de plaats te stellen, welke voldoen aan de eischen der nieuwste uitvindingen, electrisch licht, snelle vaart, als anderzins.

In de tweede plaats wensch ik eene klacht te uiten. En met dit te doen, geloof ik op de sympathie in deze Kamer en in den lande te mogen rekenen. De klacht bestaat hierin, dat de Regeering veel te weinig publiciteit geeft aan datgene wat aan de Oostkust van Sumatra en te Atjeh gebeurt. Atjeh-Oleh-leh is door de telegraaf met ons verbonden, zoodat de Regeering op dit oogenblik aangesloten is met den commandant te Atjeh, en men derhalve ieder oogenblik berichten kan ontvangen.

Wanneer nu eerst van particuliere zijde allerlei inlichtingen ontvangen zijn bij handelshuizen te Amsterdam of Rotterdam, hetzij via Penang hetzij via Singapore hetzij via Deli — dan komt eindelijk de Regeering met een berichtje in de *Staatscourant*! Nu en dan wordt er in die *Staatscourant* eens een telegram gepubliceerd! Waarlijk, Mijnheer de Voorzitter, dikwijls heeft het den schijn alsof men de publieke opinie in Holland wil »*beschwichtigen*".

Men make dus méér gebruik van publiciteit, vooral wanneer er gevechten of schermutselingen hebben plaats gehad. Al ware het zelfs dat wij een échec geleden hebben — dat dan toch zoo spoedig mogelijk gepubliceerd worde wàt er in Indië omgaat, ziedaar mijn wensch. Tot dusverre worden alleen openbaar gemaakt de namen van gesneuvelde officieren en onderofficieren — ik zou wenschen, dat de Regeering den naam van *alle gesneuvelde Nederlandsche soldaten* meedeelde.

Op dit oogenblik is het eerste detachement der koloniale reserve, gewapend met de beste geweren, naar het terrein van den vijand in Indië gezonden. Ook dit korps, in zeker opzicht een keurkorps, heeft verschillende betrekkingen in Nederland achtergelaten. Wanneer nu dit korps in vijandelijkheden gewikkeld wordt, is het van groot belang, dat de betrekkingen dezer manschappen tijdig omtrent den uitslag dier gevechten ingelicht worden, alvorens zij dit van andere zijde hooren.

De namen van die 80 zijn bekend, en wanneer men dan verneemt dat de een of ander tot dat korps behoorende gesneuveld is en de overigen behouden zijn gebleven, dan is dat eene geruststelling voor velen in den lande.

Ofschoon dit punt meermalen hier ter sprake is gebracht en al hoewel wij weten dat aan het vermelden van de namen van Indische militairen eigenaardige moeilijkheden zijn verbonden, omdat zij soms geen naam hebben, maar een doorloopend nommer, zoo meen ik toch nogmaals er op te moeten aandringen — het voortdurend hameren op hetzelfde aanbeeld kan hier alleen helpen — om te verkrijgen dat iets gedaan worde wat ook indirect werken zal om de werving te bevorderen. Men moet niet doen alsof het lot van den soldaat der Regeering onverschillig zij, maar men moet van zijne belangstelling doen blijken in het lot van diegenen die strijden voor ons belang in Nederlandsch-Indië.

In de derde plaats een punt dat in het Voorloopig Verslag niet is gememoreerd, maar dat ik in de afdeelingen heb te berde gebracht, dat is namelijk de quaestie van het oprichten van een kolenstation te Poeloe-weh. Het schijnt dat daar de gelegenheid voor het oprichten van een dergelijk station zeer gunstig is. Nu hebben wij in verschillende bladen kunnen lezen dat de Russische Regeering voornemens is, naar aanleiding van de moeilijkheden die Frankrijk met Siam ondervindt, om aan de kust van Malakka juist tegenover Poeloe-weh grond aan te koopen ten einde daar een kolenstation te vestigen. Wij weten ook dat men ten opzichte van Poeloe-weh nog andere plannen heeft; in het Verslag van de Staatscommissie over de verhouding tusschen de Indische en de Nederlandsche vloot is aangedrongen op het oprichten aldaar van een droog dok. Dit zijn nu wel ver strekkende plannen, maar daarom te meer zou ik gaarne vernemen of door de tegenwoordige Regeering er ernstig aan gedacht wordt om te Poeloe-weh een kolenstation te vestigen, en zoo ja, of men er op rekenen kan dat daar voortdurend kolen aanwezig zullen zijn van volkomen capaciteit en qualiteit. Het moet dunkt mij in dat geval niet zijn een station van Ombiliën en andere Indische kolen. Maar men moet zich daar kunnen voorzien van allerlei verschillende soorten van kolen.

Dit zijn de vragen die ik tot de Regeering wenschte te richten.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën*: Omdat men zoo licht iets vergeet en ik dit vooral ongaarne zou vergeten, begin ik met den heer Bahlmann mede te deelen dat niet alleen de namen van de officieren, maar ook van de minderen, die gesneuveld zijn, aan de betrokken familiën bericht worden. Dit is al sedert eenigen tijd gebruikelijk. Derhalve is reeds aan den zeer rechtmatigen wensch van den geachten spreker grootendeels te gemoet gekomen.

Ik ga nu terug tot hetgeen gisteren door den heer Cremer werd in het midden gebracht.

In de eerste plaats heb ik dezen geachten afgevaardigde dank te zeggen voor de welwillende beschouwingen, waarmede hij zijne rede begonnen is. Bedrieg ik mij niet, dan is hij de eerste geweest, die hier de scheepvaartregeling heeft ingeleid en met zijne gewone kennis van zaken de voordeelen daarvan heeft aangetoond. Wanneer, zooals wij beiden hopen, de maatregel goede vruchten zal dragen, zal dat eene groote voldoening voor hem zijn.

Hetgeen de geachte afgevaardigde gezegd heeft over de overneming van de in- en uitvoerrechten — meer bepaaldelijk van de invoerrechten — heb ik opnieuw met groote belangstelling gevolgd. Ik meen echter dat, wat betreft de bepaling van het tijdstip, waarop die rechten overgenomen zullen worden, dit aan het initiatief van de autoriteiten ter plaatse en van de Indische Regeering moet overgelaten worden. Het spreekt vanzelf dat in deze geen fiscale bedoelingen op den voorgrond moeten staan, maar dat — de geachte afgevaardigde zal dat geheel met mij eens zijn — politieke redenen onze gedragslijn moeten beheerschen, en dat op het juiste oogenblik gehandeld moet worden. Men moet er op gaan vertrouwen dat Atjeh van ons een weldadig bestuur, met een open oog voor alle belangen, heeft te wachten; niets mag geschieden, wat aan dat vertrouwen afbreuk zou kunnen doen.

De geachte spreker heeft verder eene niet malsche critiek geleverd op de gedragslijn, in de residentie Oostkust van Sumatra gevolgd tegenover de benden van Nja Makam.

Ik heb reeds in de Memorie van Beantwoording gezegd, dat ik nog niet in staat ben om die gedragslijn volkomen toe te lichten, omdat alle militaire rapporten nog niet ontvangen zijn. Geheel onopgesmukt — de geachte afgevaardigde zal dit toegeven; trouwens zijne rede is daarover het beste bewijs — is medegedeeld, wat ik uit Indië ontvangen heb.

Intusschen meen ik een paar opmerkingen te moeten maken, en wel in de eerste plaats, dat men zeer voorzichtig moet zijn met het beoordeelen van militaire maatregelen op dien afstand en op een terrein, dat zoo vele moeilijkheden aanbiedt, ook door zijne groote uitgestrektheid, als dat waarop geageerd is.

Is het waar dat, zooals de geachte spreker zeide, in den beginne die moeilijkheden niet bestonden, dat men in den

beginne had kunnen doortasten en de benden in de engte drijven?

Ik lees in het Koloniaal Verslag van dit jaar, waarop de geachte spreker zich beroept, reeds met opzicht tot de eerste expeditie, het volgende: » Deze laatste (de marine) was al spoedig in vuurgevecht, dat door den vijand werd volgehouden tot hij onze troepen zag aanrukken, waarop hij in de wildernis verdween."

En wat verder, met opzicht tot dezelfde expeditie, leest men: » Daar het een onbegonnen werk werd geoordeeld om de benden te achtervolgen . . . ."

Het is eene bekende tactiek, die door de Atjehers, niet alleen in Tamiang, maar ook elders gevolgd wordt, om onze troepen niet in het open veld te staan, maar om zich te verspreiden; en de geachte afgevaardigde zal met zijne kennis van het terrein toegeven, dat het achtervolgen dan bijna onmogelijk is.

Intusschen mag ik niet ontkennen dat het ook mij getroffen heeft, dat er bij de tweede expeditie in April, van bentings door den vijand opgericht, sprake is, die onaangeroerd werden gelaten.

Ik las in een marine-rapport, dat besloten was een te Oepah aanwezige versterking niet aan te tasten en dat gaf mij aanleiding telegraphisch inlichting te vragen. Ik heb daarop het volgende antwoord gekregen:

» 17 Juli 1893. Oepah begin Juli zonder tegenstand genomen en geslecht. Waarom niet vroeger, wordt onderzocht.

» 21 Juli 1893. Volgens kolonel van de Pol had Oepah destijds voor ons en vijand geen beteekenis en zoude bij hetgeen overigens te doen was, tocht daarheen toen onverantwoordelijk zijn geweest."

Nadere ophelderingen zijn nog te wachten en ook ik zie die met belangstelling te gemoet.

Of het niet vervolgen van de benden van Nja Makam in de landschappen Soengei Jyoe en Teloga Mekoe inderdaad ten gevolge heeft gehad dat eene betrekkelijk kleine bende naar Beneden Langkat is kunnen trekken en ons anders niet den last zou hebben veroorzaakt, die nu onder onden is, is eene zaak waaromtrent in mijn oog niet de zekerheid bestaat, die door den geachten spreker wordt aangenomen.

Ik ontken niet dat nadere ophelderingen wenschelijk zijn, maar meen dat wij ons oordeel moeten opschorten totdat wij die hebben ontvangen.

De geachte spreker heeft er nog op gewezen dat er omtrent den tocht, die tot afleiding op de Kwala Djingki is gedaan, zoo weinig wordt medegedeeld. Meerdere mededeelingen omtrent het doel van dien tocht hoop ik ook nog te ontvangen.

Wat eindelijk de grief van den geachten spreker betreft omtrent het beperkte doel, dat men zich zou gesteld hebben, omdat hij in het Koloniaal Verslag niet vermeld vond dat men de bende verdrijven wilde, zoo geloof ik te mogen opmerken dat die meer treft de redactie van het Koloniaal Verslag. Men meende achterwege te mogen laten wat van zelf sprak.

Ik heb nog een woord te zeggen over hetgeen de geachte afgevaardigde aanvoerde ten opzichte van Kaloet, en meen dat ik die zaak feitelijk iets nader moet toelichten.

Tot 1 October was niemand doorgedrongen in de onmiddellijke nabijheid van Kaloet, dat zoodanig in de wildernis verscholen ligt, dat men zelfs na de gevechten van 21 Juli en van 27 September van het vorig jaar nog in onzekerheid verkeerde omtrent de juiste ligging.

Wanneer de geachte spreker nu zegt: het ligt toch in de streek van 1000 meters, die schoongehouden moet worden, dan antwoord ik dat men dat niet à la lettre moet opvatten alsof die geheele strook voortdurend overal van alle plantengroei ontbloot zou moeten worden gehouden. De gouverneur moet weten hoe met beleid te handelen is.

Nu werd het wenschelijk geacht het terrein buiten de linie tot aan de remboe, waarin Kaloet ligt, bij het voortwoekeren van den tropischen plantengroei — opnieuw te doen schoonmaken en daarbij vielen telkens schoten uit de bewuste remboe.

Niet onnatuurlijk is het dat de bevelhebber, *als dit zonder groote verliezen mogelijk was*, Kaloet bij verrassing wilde doen nemen, en het was te danken aan den voortvarenden heldenmoed van den luitenant Dreyber, dat de versterking bereikt werd en er een geheel eind in werd doorgedrongen; maar toen bleek het dat aan eene verrassing niet te denken viel.

Ongetwijfeld zou eene nadere poging om de versterking te nemen, opnieuw een groot aantal menschenlevens hebben gekost en het laat zich wel verklaren, dat de gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden vóór dat hij hiertoe overging, nader overwoog of het bezit van Kaloet, dat hij vroeger gaarne, zoo dit zonder groote verliezen te lijden bleek mogelijk te zijn, zou bemachtigd hebben, nu, terwijl inmiddels het terrein weder voldoende schoongemaakt was, weder terstond moest worden aangegrepen.

Strategische waarde miste Kaloet en daarom werd het de offers niet waard geacht die zouden geëischt worden om het te nemen. Nu zegt de geachte afgevaardigde echter: wat komt men hier spreken van strategische waarde, er staan grooter belangen op het spel; op de politieke beteekenis van de gedragslijn tegenover Kaloet kwam het hier aan.

Dit noopt mij om — ik zal zoo kort mogelijk zijn — in eene beschouwing te komen over de politiek, die men op het oogenblik volgt.

Ik laat daar de politiek op de kust; daarover is, geloof ik, genoeg gesproken. Wij zijn het er over eens, ten minste ik heb geen stem daartegen hooren opgaan, wat daar gedaan moet worden in de eerste plaats om handel en scheepvaart te beschermen en onzen plicht als souverein van Atjeh tegenover de buitenwereld na te komen.

Maar nu Groot-Atjeh. Op den voorgrond stel ik een paar feiten, die wel algemeen erkend zullen worden. Wie zijn onze voornaamste vijanden?

De priesterpartij, de oelamas die in Groot-Atjeh in normale omstandigheden eene ondergeschikte rol vervullen, maar die ten gevolge van den oorlog op den voorgrond zijn gekomen en daardoor het beheer hebben gekregen over aanzienlijke krijgskassen; die de oude traditioneele hoofden van het land, de oude dynasten zouden wij in de middeneeuwen gezegd hebben, over het hoofd zijn gegroeid.

Wie zijn degenen waar wij steun bij kunnen vinden? Dat zijn de traditioneele hoofden, de adathoofden, is verder de gezeten bevolking, die in landbouw en handel haar bestaan en hare materieele welvaart zoekt en die dus bij vrede belang heeft.

Er bestaat omtrent de onder die omstandigheden in Groot-Atjeh te volgen politiek verschil van gevoelen. Er zijn er, die zeggen, dat de tengkoes, de hoofden van de priesterpartij, te vuur en te zwaard moeten worden vervolgd, dat wij telkens uit onze geconcentreerde stelling ze geweldige slagen moeten toebrengen.

Er zijn er anderen die zeggen, dat dit gelijkstaat met het werpen van olie op het vuur, en dat het veel beter is, dat wij in onze geconcentreerde stelling, waar wij zoo goed als onaantastbaar zijn, blijven; dat wanneer er niet te vechten valt, de priesterpartij ook geene gelegenheid heeft om een beroep te doen op de landgenooten om geld en om troepen, waardoor zij weer op den achtergrond raakt en de vredelievende bevolking den toestand gaat beheerschen.

Dit laaatste is — ik bepaal mij hier natuurlijk tot hoofdtrekken — het oordeel van den gouverneur van Atjeh en met hem van verdienstelijke krijgslieden, die hunne sporen in Atjeh verdiend hebben en die getoond hebben dat zij er niet tegen opzien om zich in het gevaar te begeven. Dit is ook het oordeel van de Indische Regeering, en de politiek, die op het oogenblik gevolgd wordt. Slechten van bentings op Groot-Atjeh leidt tot niets, zegt men, want zij komen als paddestoelen weder uit den grond. Men

kan op die wijze wel aan den gang blijven, terwijl het gevolg geen ander is dan dat men de priesterpartij voortdurend versterkt.

Zonder thans in verdere beschouwingen te treden, wil ik er alleen op wijzen dat de gevolgde politiek in den laatsten tijd door de feiten niet is beschaamd. In het Koloniaal Verslag kon het volgende worden medegedeeld: »Volgens de berichten van Mei jl. mag de stand van zaken in Groot-Atjeh werkelijk vooruitgaande genoemd worden. De hoofden buiten de linie — niet op die van de priesterpartij wordt hier natuurlijk gedoeld — trachten de ingetreden rust te bestendigen; van overvallingen of beschietingen hoorde men in den laatsten tijd dan ook zoo goed als niet meer, terwijl de veiligheid binnen de linie weinig te wenschen overlaat."

Een ander feit is, dat de feitelijke vertegenwoordiger van den kleinzoon van den welbekenden Panglima Polim zijne onderwerping is komen aanbieden in den Kraton en den eed van trouw aan onze Regeering heeft gezworen. Dit geschiedde ruim eene maand geleden. En voor een paar dagen ontving ik een telegram, waaruit blijkt dat ook de invloedrijke Toekoe Oemar ondubbelzinnige blijken van zijne goede gezindheid heeft gegeven. Het is bekend dat Toekoe Oemar zich vroeger al eens onderworpen had, maar toen weder tot den vijand is overgegaan en daarbij eene daad heeft gepleegd, die door velen is gebrandmerkt als niet alleen in strijd met het Europeesch, maar ook met het inlandsche oorlogsrecht, maar door anderen minder streng wordt beoordeeld met het oog op de omstandigheden, en ook wellicht op de wijze waarop hij bejegend was. Dit valt niet te ontkennen, de ridderlijke geest van den vice-admiraal Bogaerdt, die in Atjeh eene herinnering heeft nagelaten niet ongelijk aan die, welke in Frankrijk van den Kroonprins van Pruissen na den Fransch-Duitschen oorlog is bewaard, heeft lang niet altijd onze ambtenaren en officieren bezield; men heeft misschien gehandeld uit onkunde, maar dikwijls zijn Atjehers op ergerlijke wijs beleedigd, die in hunne omgeving eene positie bekleedden, welke hun aanspraak gaf op waardeering, althans op eene behandeling met egards. Het telegram, waarop ik zooeven doelde en dat ik heb ontvangen op 11 Augustus jl., is van den volgenden inhoud:

»Om zijne goede gezindheid te bewijzen, heeft Toekoe Oemar alle Moslemin uit (de) XXV Moekim verjaagd (;) onzerzijds verscheidene versterkingen (,) waaronder Kaloet(,) bezet(;) geen verliezen."

Aan deze feiten is natuurlijk geen te groote waarde te hechten; ik erken dat er nog veel onzekers in de toekomst ligt, maar ik geloof toch dat er in het medegedeelde geen aanleiding kan worden gevonden om af te wijken van de gedragslijn, die thans wordt gevolgd.

Thans nog een paar woorden aan den heer Bahlmann, dien ik, zoover hij zich aansloot bij den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, al beantwoord heb. Hetgeen die geachte afgevaardigde over de blokkade heeft gezegd, meen ik op dit oogenblik te mogen laten rusten.

Over hetgeen er met opzicht tot onze zeemacht te doen valt, zal spoedig bij de Indische begrooting gesproken kunnen worden.

De geachte afgevaardigde heeft verder geklaagd over de weinige publiciteit, die aan telegraphische berichten wordt gegeven. Het is eene zeer moeilijke zaak te schiften wat al dan niet voor publiciteit geschikt is. Berichten, die werkelijk van belang worden geacht voor het publiek, worden zoodra zij in handen van de Regeering komen ook gepubliceerd. Particuliere berichten kunnen eerder hier zijn omdat zij niet, evenals de Regeeringsberichten, over Batavia worden ontvangen. Het zou niet aangaan in den regel direct van het oorlogsterrein naar hier te telegrapheeren. Intusschen het verschil in tijd is niet zoo groot.

Maar er worden ook berichten ontvangen, waarvan de portée soms niet dadelijk goed is te overzien; berichten die, gepubliceerd zooals zij worden ontvangen, tot verwarring en tot verschillende interpretatiën aanleiding zouden geven, en die de Regeering niet met zekerheid nader kan toelichten zonder zelf eerst nadere berichten uit Indië te hebben ontvangen.

Uit hetgeen ik aanvoerde volgt, dat ik het in beginsel met den geachten afgevaardigde eens ben doch de practijk nogal moeilijkheid oplevert. Zooveel mogelijk zal ik trachten te voldoen aan den wensch van den geachten afgevaardigde.

De derde vraag door den geachten afgevaardigde gedaan betrof Poeloe Weh. Doet de Regeering wat zij doen kan, vroeg de geachte afgevaardigde, om zoo spoedig mogelijk aldaar een kolenstation op te richten?

Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof dat de Regeering daarin niet achterlijk is gebleven. Er is een contract gesloten met de firma de Lange, aan wie de verplichting is opgelegd te voorzien in hetgeen voor een goed kolenstation noodig is. Om de zaak verder goed te doen marcheeren is de chef van den aanleg van den Sumatra-spoorweg en de Ombiliën-exploitatie, de heer IJzerman, onlangs te Poeloe Weh geweest. Alles wordt gedaan om zoodra mogelijk te Poeloe-weh een goed kolenstation te maken.

Ten slotte bracht de geachte afgevaardigde ter sprake het plaatsen van een veldbataljon op Sumatra's Oostkust. De heer Bahlmann heeft hier wellicht een goeden veldheersblik; ik zal zijn denkbeeld bij de Indische Regeering overbrengen, doch moet er al dadelijk bijvoegen, dat er geen reden is om aan te nemen dat zij hare aandacht aan Oost-Sumatra zou hebben onthouden. Als bevelhebber was daar geplaatst kolonel van der Poll, algemeen bekend als een der uitstekendste officieren. Van hem moest natuurlijk het initiatief uitgaan tot het vragen van meer troepen zoo die noodig waren; ten overvloede heeft echter de Indische Regeering hem getelegrapheerd of hij meer troepen wenschte. Kort daarop is eene aanvraag van dien bevelhebber gekomen en daaraan is terstond ten volle voldaan. Of er nu noodzakelijkheid bestaat om op de Oostkust voortdurend een veldbataljon te plaatsen, is eene andere vraag; die durf ik niet beslissen. Doch dit geef ik den geachten afgevaardigde toe, dat, nu het blijkt dat wij daar eene kwetsbare plek hebben, het noodige moet gedaan worden om zooveel mogelijk te voorkomen dat wij op eigen gebied opnieuw gemolesteerd worden.

De heer **Cremer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister dank te betuigen voor zijne zeer belangrijke mededeelingen aan deze Kamer, in antwoord op de vragen, zoo gisteren door mij, als heden door den heer Bahlmann gedaan.

Ik wensch daarbij de opmerking te voegen, — eene opmerking, die mij van het hart moet — dat mij in dezen Minister zoozeer is opgevallen, hoe hij niet alleen in het Koloniaal Verslag een onopgesmukt verhaal geeft der dingen die in Indië voorvallen, maar ook bij de beraadslaging zaken niet tracht mooi te praten, waarvan hij op het oogenblik geen goede verdediging kan leveren. Hij zegt ronduit: ik schort mijn oordeel over wat mij nu nog onverklaarbaar voorkomt op tot ik de berichten ontvang, waarin zaken die twijfel wekken opgehelderd kunnen worden.

Wij hebben het bij Indische zaken zoo dikwijls ondervonden, dat daarover niet reeds dadelijk een oordeel kon worden uitgesproken, maar dat wij toch onmiddellijk van de Ministerstafel met allerlei schoone woorden werden gepaaid. Welnu, deze Minister doet dat niet; hij verwijst ons voor het ontvangen van ophelderingen naar de toekomst; ik wacht die gaarne af en staak inmiddels mijne critiek, omdat wij gewoon zijn, dat ons door dezen Minister klare wijn wordt geschonken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal dus in afwachting van nader bericht niet terugkomen op hetgeen in Tamiang is geschied. Maar, ter vermijding van misverstand, en omdat het van belang kan zijn voor den gang van zaken wil ik omtrent de overneming van in- en uitvoerrechten, pachten enz. op de kust van Atjeh het volgende opmerken. Ik wil den Minister wel toegeven, dat het daarbij niet uitsluitend ons doel moet zijn een fiscaal doel na te streven en dat de politiek wel degelijk in het oog moet worden gehouden.

93ste VERGADERING. — 16 AUGUSTUS 1893.

161. Verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

Ik wensch daaraan echter toe te voegen, dat het streven toch moet zijn, dat Atjeh, evenals elk ander deel van Indië, dat daartoe in staat is, zijne bestuurskosten dekt. Er moet niet uit het oog worden verloren, dat Atjeh een goed produceerend land is, dat, onder ons bestuur tot ontwikkeling gebracht, de kosten der regeering gemakkelijk zal kunnen dragen.

Het is dus een onafwijsbare eisch voor de toekomst dat zulks geschiedt, ook uit billijkheid tegenover andere gedeelten van Indië.

Wanneer men nu weet dat men te eeniger tijd rechten zal heffen, dan brengt m. i. eene goede politiek mede dat men al aanstonds de fiscale maatregelen toepast, die weldra toch zullen noodig zijn. Wacht men daarmede, omdat men denkt dat goede politiek medebrengt aan de radja's alleen onze liefelijke zijde te toonen, dan vrees ik dat wanneer men later, als de ontwikkeling gekomen is, onze fiscale zijde laat kennen, dat men dan het door liefelijkheid gewonnen terrein zal verliezen, zelfs door eene goede fiscaliteit, die men toch zal moeten uitoefenen.

Toen ik gisteren sprak, was het uur reeds eenigszins ver gevorderd en de aandacht der Kamer niet groot, in afwachting van de belangrijke zaken, die ons heden zullen bezighouden. Het gevolg was, dat ik een punt, dat ik kortelings had willen bespreken, niet dadelijk besproken heb en wel het volgende:

Bij de krachtige houding, die, zooals uit de laatste woorden van den Minister tot den heer Bahlmann blijkt, de Regeering voornemens is op Sumatra's Oostkust aan te nemen, behoort niet alleen gedacht te worden aan mogelijke versterking van levende en doode weermiddelen, maar ook aan werken die deze meer effectief maken. Niet alleen aan oorlogsmiddelen in den eigenlijken zin van het woord, maar ook aan dezulke, welke zoo voor oorlog als voor vrede dienen.

Tot nu toe heeft de Regeering de zorg voor goede wegen op de Oostkust van Sumatra en voor verbindingen met de nabijgelegen streken, bijna geheel overgelaten aan de particuliere ondernemers. In dit opzicht is ons bestuur niet actief, maar passief opgetreden. Slechts heeft de Regeering eenige door particulieren aangelegde hoofdwegen verhard en in een enkel geval hulp verleend bij het aanleggen van een verbindingsweg.

Het komt mij voor, dat zij juist in die streken, waar het er op aankomt ons gezag te vestigen, uit te breiden en hoog te houden, op dit gebied actief moest optreden. Dan kan het oog gehouden worden op hetgeen omgaat in die streken. Nog in het vorige Koloniaal Verslag hebben wij gezien dat er in het Langkatsche, vooral in de Ajer Masin- en Serang-Djajastreek, duizenden Atjehers zich op vreedzame wijze bezighouden met het peperplanten. Onze militaire vestigingen verderop zullen niet afgesloten kunnen worden en zullen niet in de ongenaakbare wildernissen liggen, waarvan in de stukken en in de discussie der laatste dagen sprake was.

Beter dan door eenig ander middel zullen de Atjehers dan zien dat het ernst is met de uitbreiding van onzen invloed en ons gezag op de Oostkust en op de kust van Atjeh.

Ik hoop dat de Regeering in dit opzicht niet zal worden afgeschrikt door het ongunstige voorbeeld, dat gegeven is bij den aanleg van wegen op Groot-Atjeh zelf, want daar verkeerde men in geheel andere omstandigheden. Men kan hier de wegen aanleggen in eene bevriende streek, die aan ons gezag is onderworpen, terwijl men daar moest beginnen in een vijandig land. Hier zal men ook, naarmate onze invloed zich uitbreidt, die wegen geleidelijk kunnen verlengen.

Het komt mij voor, dat de Indische Regeering goed zal doen ten deze het voorbeeld te volgen, reeds vroeger door de Romeinen, later door Napoleon en ook door onzen Daendels op Java gegeven. De militaire wegen, voor een bepaald militair doel gebouwd, zijn later de heirbanen geworden voor het vervoer in tijd van vrede en groote elementen in de ontwikkeling der natiën. Zelfs in ons land zijn er voorbeelden van wegen, die tegenwoordig nog van groot nut zijn, terwijl zij vroeger met geheel andere bedoeling zijn aangelegd.

Zulke oorlogsmiddelen — mag ik ze wel noemen — zijn in den regel goedkooper dan het oorlogstuig waarmede wij op de begrootingen maar al te veel kennis maken, maar zij hebben nog dit voordeel, dat zij, terwijl het laatstgenoemde spoedig onbruikbaar wordt, steeds in waarde winnen.

Ik wensch daarop speciaal de aandacht der Regeering te vestigen.

Nu nog een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de Minister ons heeft medegedeeld aangaande de bezetting van Kaloet als gevolg van de onderwerping van Toekoe Oemar. Dit is eene verrassing, die zeker de geheele Kamer met genoegen zal hebben vernomen.

En wat mij in deze bijzonder genoegen heeft gedaan, is de beschouwing van den Minister vastgeknoopt aan diens mededeeling omtrent de onderwerping van Toekoe Oemar. Daaruit toch is mij gebleken, dat hij, evenals de Indische Regeering, die hem die mededeelingen zal hebben verstrekt, zich bij de beoordeeling van dien persoon niet op een eenzijdig standpunt heeft gesteld, en dat, waar zeker onze Regeering eene groote grief tegen hem had, tevens erkend wordt, dat ook hij wel recht en reden heeft tot eene groote grief tegen ons.

Ik heb van deze plaats dikwijls gesproken over de bejegening, die de inlandsche hoofden dikwijls van onze ambtenaren ondervinden, zoo van militaire als van civiele. Ik heb zelf in het begin van den Atjehschen oorlog gezien, hoe vriendschappelijke inlanders, die ons daar van groot nut hadden kunnen zijn, door eene verkeerde behandeling van ons zijn afgestooten. Hetzelfde is het geval geweest met Toekoe Oemar. Het heeft mij derhalve bijzonder genoegen gedaan, van de Ministerstafel te vernemen, dat ook onze Regeering een open oog heeft voor de fouten begaan tegenover hen, die wij tot vrienden moeten maken, maar die door onberaden handelingen of uitingen van minderen dikwijls ons vijandig worden of wrok tegen ons koesteren.

De heer **Brantsen van de Zijp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne aan den Minister eene vraag willen doen naar aanleiding van eene paragraaf, die voorkomt in de Memorie van Toelichting. Met alle bescheidenheid echter zij het gezegd, omdat ik steeds huiver een oordeel uit te spreken over Indische zaken.

In de Memorie van Toelichting bladz. 4, 4de alinea, zegt de Minister:

»Voor de bouwwerken te Poeloe-weh en te Samalangan of Passangan, waarvan de kosten volgens een dezer dagen van den Gouverneur-Generaal ontvangen telegram op f 570 000 zijn geraamd, zal eerst eene verhooging van de begrooting kunnen worden voorgedragen, wanneer ook daaromtrent gedetailleerde opgaven uit Indië zullen ontvangen zijn."

Zoover ik daarover kan oordeelen, ontken ik niet het groote belang dat gelegen is in het oprichten van een kolenstation te Poeloe-weh, maar indien mijne inlichtingen juist zijn, dan schijnt het, dat de baai, die er nu is, zoo klein is, dat er nauwelijks één schip binnen kan loopen en draaien. Het gevolg daarvan zal waarschijnlijk zijn, dat als men daar een kolenstation wil oprichten, voor het in voldoenden bruikbaren staat stellen zeer groote kosten zullen gevorderd worden.

Ik zou nu gaarne van den Minister willen vernemen of die f 570 000 te beschouwen zijn als een eersten termijn voor de werken, die daar zullen gemaakt worden, of dat de Minister van oordeel is dat daarmede ook de werken aan de baai zullen kunnen verricht worden?

Hieraan zou ik gaarne nog eene vraag vastknoopen, of namelijk de Minister zou kunnen mededeelen, of de daarstelling van deze werken geschied is met instemming en op aanbeveling van de Indische Regeering?

Het zal mij genoegen doen, indien het den Minister mogelijk is, mij hieromtrent eenig antwoord te geven.

De heer **Bahlmann**: Gaarne betuig ik den Minister mijn dank voor zijne mededeelingen, maar ik wensch, met het oog op de omstandigheden waarin de Kamer op dit oogenblik verkeert, slechts eene enkele opmerking te maken.

De Minister heeft gezegd: het is niet te verwonderen, dat de particulieren dikwijls spoediger ingelicht zijn dan de Regeering op het Plein, want zij ontvangt alle telegrammen via Batavia. Mag ik hierbij attent maken op iets, wat vroeger jaren geschiedde, toen Michiels commandant en gouverneur was van Sumatra's Westkust? Destijds was de gouverneur verplicht gedurende den oorlog op Sumatra telkens, wanneer belangrijke voorvallen plaats hadden gehad, daarvan mededeeling te doen te Batavia, en tevens een duplicaat van die berichten te zenden naar het moederland. Nu Atjeh is aangesloten aan het telegraafnet is er geen reden niet op dezelfde wijze te handelen omtrent hetgeen in Atjeh geschiedt. Dan behoefde de Regeering niet eerst uit de couranten te vernemen wat particulieren reeds weten.

De heer **van Dedem**, *Minister van Koloniën:* Het is waar dat tijdens de 2de expeditie onder generaal van Swieten direct voor Nederland werd getelegrapheerd; zulk een last bestaat niet voor de berichten waarover wij thans gesproken hebben. Het zenden van telegrammen naar Nederland over te laten aan plaatselijke ambtenaren zoude bezwaar hebben en te kostbaar kunnen worden. Intusschen, wat de geachte afgevaardigde uit Tilburg heeft aangevoerd, geeft reden nog eens te overwegen of de zaak op de meest doelmatige wijze geregeld is.

Den heer Brantsen van de Zijp antwoord ik dat de door hem bedoelde som, vermeld in de Memorie van Toelichting, niet is een eerste termijn, maar dat zij omvat al wat geacht wordt noodig te zijn voor de in die Memorie genoemde verschillende posten.

De werken op Poeloe-weh voor de inrichting van een kolenstation komen ten laste van de firma de Lange en C°.; zoo moet zij volgens contract onder andere een steiger van 250 M. maken en eene ligplaats voor minstens twee groote schepen van het charter der Koninklijke Nederlandsche marine. Voor een kolenstation wordt het eiland in allen deele geschikt geacht.

Verschil van gevoelen met de Indische Regeering bestaat er niet.

Den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Cremer, zal ik bij deze gelegenheid alleen dank zeggen voor zijn advies, waarop zal worden gelet. Het zoude geen nut hebben omtrent het door hem besprokene, met veel waarvan ik geheel instem, thans in nadere beschouwingen te treden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Het *wetsontwerp* wordt op verzoek van den heer Keuchenius in stemming gebracht, en met 85 tegen 2 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Smit, de Beaufort (Amsterdam), A. van Dedem, van Kerkwijk, Plate, Hennequin, Hintzen, Mees, Vrolik, Ferf, van Gijn, Conrad, Borret, Vermeulen, Lambrechts, van Houten, Kerdijk, Levy, Bahlmann, Pijnacker Hordijk, Roessingh, Donner, van de Velde, Viruly Verbrugge, de Ram, Houwing, Cremer, Travaglino, Schimmelpenninck van der Oye, Guyot, van der Feltz, Dobbelmann, van Vlijmen, Rutgers van Rozenburg, Hartogh, van der Schrieck, Kielstra, G. van Dedem, van der Kun, Smits van Oijen, Michiels van Verduynen, Walter, Bevers, van Delden, de Ras, d'Ansembourg, Poelman, van der Kaay, Heemskerk, Beelaerts van Blokland, Lieftinck, Harte, Kolkman, Ruys van Beerenbroek, Goekoop, Huber, Tydeman, Roijaards van den Ham, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), de Kanter, Æ. Mackay, Goeman Borgesius, Veegens, Smeenge, Clercx, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Brantsen van de Zijp, van Alphen, Gerritsen, Land, Zijp, Schaepman, Bool, Rink, van Velzen, Zijlma, Heldt, van Beuningen, van Bylandt, Haffmans, de Meijier, Seret, Pyttersen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Keuchenius en van der Borch van Verwolde.

De **Voorzitter**: Aan de orde zou thans zijn de beraadslaging over art. 1. Daaraan gaat echter, overeenkomstig art. 75 van het Reglement van Orde, vooraf de behandeling van een voorstel van de Commissie van Rapporteurs, dat in hoofdzaak reeds aan de leden is medegedeeld. Ik geef derhalve het woord aan den heer Æ. Mackay, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs.

De heer **Æ. Mackay**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*: Na afloop van de algemeene beraadslagingen heeft de Commissie van Rapporteurs gemeend de vraag in overweging te moeten nemen, hoe op de beste wijze de verdere behandeling van de wetsontwerpen aangaande de kiesrechtregeling zal worden geregeld. Gedurende de algemeene beraadslaging daarover en ook na afloop daarvan is een tal van amendementen ingediend, waarbij uiterst gewichtige. Nu is het zeker waar, dat de veelheid van amendementen nog niet altijd noodlottig behoeft te zijn voor het wetsontwerp zelf. Men zal dikwijls zien dat een wetsontwerp waarop tal van amendementen zijn voorgesteld wordt aangenomen nadat alle amendementen successievelijk zijn verworpen; juist door het groote getal amendementen werd aangetoond dat er talrijke minderheden zich in de Kamer bevonden, zonder dat het voorstel van een van deze eene meerderheid in de Kamer kon verkrijgen, terwijl ten slotte de bedenkingen tegen het ontwerp niet gewichtig genoeg geacht werden om ook dit af te stemmen. Maar het gebeurt ook wel dat na de verwerping van al de amendementen het wetsontwerp hetzelfde lot treft. In den regel is dit laatste wel een nadeel, maar toch niet een onoverkomelijk nadeel. De Regeering wordt daardoor dan toch in staat gesteld om, na kennis genomen te hebben van velerlei bezwaren tegen het wetsontwerp ingebracht, die echter geen meerderheid hebben kunnen vinden in de Kamer, daarmede te rade gaan en weder met een nieuw wetsontwerp voor de Kamer te komen, waarbij de gevaarlijkste klippen worden ontgaan en de grootste bezwaren worden opgelost, dat dan meer kans heeft om aangenomen te worden.

Intusschen moet men niet vergeten dat wij hier te doen hebben met een zeer bijzonder, een uiterst gewichtig wetsontwerp, een wetsontwerp gewichtiger dan eenig ander zeker dat hier behandeld is geworden sedert de tegenwoordige leden van deze Kamer zitting hebben.

Ook op dit wetsontwerp is een tal van amendementen ingediend, en ik geloof dat de kans op dit oogenblik gering is dat, wanneer al die amendementen verworpen worden, het voorstel der Regeering zou worden aangenomen. Juist omdat het hier zulk een uiterst gewichtig wetsontwerp betreft geloof ik, dat wij moeten trachten te voorkomen, dat wij komen tot een negatief resultaat, namelijk, dat alle amendementen en ook het wetsontwerp verworpen worden.

Nu is reeds gebleken bij de algemeene beraadslaging, dat een groot aantal leden met de Regeering wil medewerken, om deze zaak tot stand te brengen en dat wij gegronde hoop kunnen koesteren, dat wij in deze ook medewerking kunnen vinden bij de Regeering. Nu is de vraag: op welke wijze zal dat doel het best bereikt kunnen worden? En dan is de Commissie van Rapporteurs van oordeel, dat eene dadelijke behandeling van de artikelen, na afloop van de algemeene beraadslaging, niet gunstig zou werken op den afloop.

De zeer gewichtige amendementen zijn nog niet zoodanig overwogen, daaromtrent heeft nog niet zoodanig overleg kunnen plaats vinden, dat gezegd kan worden dat met vrucht tot de mondelinge behandeling daarvan kan overgegaan worden. Daarom meent de Commissie, dat directe behandeling van de zaak niet nuttig zal kunnen werken. Zij weet dat daarvan uitstel het gevolg zal zijn, maar de groote vraag is, of ten slotte niet zal blijken dat het uitstel groote winst zal opleveren. Wanneer toch van spoedige behandeling het resultaat moest zijn, dat er niets tot stand kwam, behoef ik wel niet te zeggen dat dit zou leiden tot zeer groot uitstel voor de definitieve regeling van het kiesrecht, terwijl daarentegen bezadigder, niet overijlde behandeling der wetsontwerpen met goed succes, zal strekken tot heil van het land.

De Commissie is niet eenstemmig tot dit besluit gekomen. Eene minderheid meende dat ook dadelijke behandeling goede resultaten zou kunnen hebben; maar toegegeven dat uitstel wenschelijk was, deed zich de vraag voor op welke wijze er verder zal gehandeld worden. Het Reglement van Orde geeft verschillende middelen op. Het schrijft in art. 75 voor dat, wanneer er amendementen zijn ingediend op wetsontwerpen die in behandeling zijn, deze verzonden kunnen worden naar de sectiën of naar de Commissie van Rapporteurs. De minderheid meende dat er iets te zeggen was voor het verzenden der amendementen naar de Commissie van Rapporteurs, terwijl deze dan toch zoo noodig ook met den Minister in overleg kan treden.

De meerderheid, waartoe ik behoor, deelt die meening echter niet. Zij is van oordeel dat het verzenden naar de Commissie van Rapporteurs geenszins hoop kan geven op eene bevredigende oplossing van de kiesrechtregeling. Wij hebben hier toch niet te doen met eene Commissie van Voorbereiding, maar met eene Commissie van Rapporteurs, die natuurlijk de verschillende fractiën in de Kamer wedergeeft, zoodat daar de grootste politieke tegenstanders vereenigd zijn.

Daarbij komt dat drie der rapporteurs ieder afzonderlijk amendementen voorgesteld hebben, die nog al sterk tegenover elkander staan. Maar behalve deze drie amendementen zijn er nog tal van andere ingediend en ik meen dat de hoop gering is dat het gezamenlijk overleg van deze drie voorstellers en de beide overige rapporteurs er toe zal brengen om tot iets definitiefs te komen.

Eenstemmigheid zal wel niet in de Commissie te verkrijgen zijn, doch wel zou het mogelijk zijn dat zich op verschillende punten eene meerderheid vormt in de Commissie; maar of hetgeen die meerderheid zou willen, steun zou vinden bij de meerderheid der Kamer, zou nog de vraag zijn, en dan zou het gevaarlijk kunnen zijn der Regeering in deze in te willen lichten. Iets anders is wat de meerderheid wil, namelijk de amendementen op het eerste wetsontwerp verzenden naar de sectiën. Dat voorstel steunt op deze overweging, dat wèl de verschillende punten in de amendementen behandeld, reeds bij het onderzoek in de sectiën en bij de algemeene beraadslaging besproken zijn, maar dat toen die punten meer in het algemeen besproken zijn, terwijl thans geformuleerde voorstellen gedaan zijn; en ieder weet dat er groot verschil is tusschen besprekingen over hetgeen gewenscht wordt, en geaccentueerde en geredigeerde voorstellen in den vorm van amendementen.

De Commissie acht het derhalve wenschelijk dat de sectiën over die verschillende punten nog eens gehoord en in staat gesteld worden om de bezwaren tegen de verschillende amendementen nader te overwegen, maar ook om na te gaan welke voordeelen er in de verschillende amendementen gelegen zijn en in hoevere voorstellers die gedeeltelijk dezelfde, gedeeltelijk verschillende oplossingen aan de hand geven, nader tot elkander kunnen gebracht worden. Dat tweede onderzoek in de sectiën kan vruchtbaarder zijn dan het eerste, omdat wij nu zullen staan tegenover geformuleerde voorstellen. De Commissie meent dat op deze wijze het tot stand komen der zaak kan bevorderd worden en daarom onderwerpt zij dit voorstel aan het oordeel der Kamer. Mocht het worden aangenomen dan meent de Commissie dat aan de voorstellers in overweging zou kunnen gegeven worden des verlangd hunne amendementen alsnog nader toe te lichten.

De heer **van Alphen**. Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Kampen, de heer Mackay, met wien ik de eer had gezamenlijk een amendement in te dienen, en ik, wij staan in dezelfde positie ten aanzien van dat amendement en van het wetsontwerp, waaromtrent wij eenzelfde einddoel beoogen.

Wij verschillen als leden der Kamer echter ten opzichte van den weg die thans ingeslagen moet worden ter verdere behandeling der zaken.

Ik zie, evenals de heer Mackay, die sprak namens de Commissie van Rapporteurs, de groote moeilijkheid er van in om nu onmiddellijk tot eene finale behandeling van het wetsontwerp te komen, in verband met het groot aantal amendementen dat reeds ingediend werd en dat, naar hetgeen wij hier en daar hooren, nog ingediend zal worden.

Wanneer nu beslist wordt in den zin der meerderheid van de Commissie van Rapporteurs, dat de amendementen naar de afdeelingen zullen verzonden worden, dan weet ik niet of eenig besluit der Vergadering of wel het Reglement van Orde impliceert dat de amendementen die nog komen *zullen* ook naar de afdeelingen verzonden zullen worden. Ik weet niet of er eenig antecedent in dien geest ten aanzien der behandeling van amendementen die nog niet toegelicht en ondersteund zijn, bestaat. Dus dat blijft een duister punt.

Ik zie echter van de behandeling der amendementen voor het tegenwoordige heel weinig resultaten te gemoet. Het karakter der amendementen loopt schrikbarend uiteen en het grootste deel van de leden der Vergadering is persoonlijk bij de komende voorstellen betrokken.

Hoe uit eene beraadslaging in de sectiën over de amendementen een resultaat te trekken zou zijn aangaande het gevoelen der meerderheid van de leden der Kamer, is mij niet duidelijk.

Daarnaar te streven is een bijna onbereikbaar doel. Als wij met dien zwerm van amendementen in de afdeelingen gaan, zal dit alzoo weinig kunnen strekken tot voorlichting der Regeering, tenzij wij overgingen tot een maatregel die wel eene enkele maal werd toegepast, maar die geen bijval heeft gevonden, namelijk het uitlokken van hoofdelijke stemmingen in de afdeelingen over ieder punt van controverse. Ook ik geloof dat het denkbeeld verwerpelijk is en dat de ervaring heeft geleerd, dat het weinig goeds heeft uitgewerkt.

Als de heer Mackay meent, en ik met hem, dat eenig uitstel van behandeling gewenscht is, dan hoop ik niet slechts, maar vertrouw ten stelligste, dat hieruit niet de conclusie getrokken zal worden dat er verschil is tusschen den hartslag der Kamer en den polsslag in het volksleven.

Integendeel; ik geloof dat als de Kamer, mits tempore utili, de zaak met kalmte doet voortschrijden, zij niet handelt tegen den volkswensch. Daarvan ben ik ten volle overtuigd en mijn zoo herhaaldelijk uitgesproken gevoelen waarborgt dat *ik* hierbij geen achterdeur zoek. Overigens is het zeker dat alvorens definitieve behandeling van het wetsontwerp kan plaats vinden, de Kamer tijd noodig heeft om de zaak te overdenken, dat de Regeering ook tijd noodig heeft om positie te kunnen nemen tegenover de verschillende voorstellen en dat het daarom het meest doelmatig zou zijn indien eenvoudig de beraadslaging, na gehoord te hebben de toelichting van de amendementen — want verscheidene dier amendementen zijn niet toegelicht — werd geschorst tot het begin van de nieuwe zitting. Wanneer eene beslissing door de Kamer mocht genomen worden, dat noch het ééne denkbeeld om de amendementen in de afdeelingen te brengen, noch het andere om de amendementen naar de Commissie van Rapporteurs te verzenden, waarvoor ik heel weinig grond kan vinden, in aanmerking behoort te komen, zou ik subsidiair wenschen voor te stellen om de behandeling van de kieswet, nadat de amendementen

zullen zijn toegelicht, te verdagen tot aan het begin van de nieuwe zitting.

De **Voorzitter**: Het voorstel van den heer van Alphen zal in behandeling komen wanneer dat van de Commissie van Rapporteurs, of andere voorstellen, volgens art. 75 van het Reglement van Orde nog te doen, mochten verworpen worden.

De heer **Hartogh**: Ik ben een »*geduldig*" toehoorder geweest gedurende de drie weken, dat de algemeene debatten over de kiesrechtontwerpen zijn gehouden. Het eigenaardige van die debatten was, dat zij bijna noodzakelijk liepen over amendementen die niet waren ingediend. Die amendementen werden toegelicht, verdedigd en bestreden drie weken lang, totdat zij eindelijk Vrijdag jl. zijn ingediend.

Ik durf dan ook verzekeren, dat noch in de Kamer, noch daar buiten door die indiening van die amendementen iets nieuws geleerd is. Zij waren te voren, gedurende drie weken reeds bekend, ja, ik ga verder, in het Voorloopig Verslag vindt men al de denkbeelden terug, die nu in de amendementen zijn belichaamd. Ook in de Memorie van Antwoord kan men de meening van de Regeering dienaangaande lezen. Daarom vraag ik met den vorigen spreker: waarom nu weder in de afdeelingen? En dan na weken, ja, wellicht na maanden weder opnieuw een lang gerekt debat!

En wat als er intusschen nieuwe amendementen op dit wetsontwerp of op de beide andere worden ingediend? Zal dan opnieuw besloten worden tot afdeelingsonderzoek? Ik kan in dit voorstel niets anders zien, al wordt het niet beoogd, dan een middel tot uitstel, en uitstel kan niet in het belang van het land zijn. Agitatie zal worden opgewekt of vermeerderd. Het voorbeeld van België zij de Kamer tot waarschuwing. De leden die voorstelden dat de Kamer, in plaats van 12 Juli den 25sten Juli hier weder zoude bijeenkomen, hebben dit voorstel gedaan en ondersteund met de stellige verklaring, dat op die wijze de zaak goed voorbereid tot eene *beslissing* zou kunnen komen. En nu zou door het voorstel van de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs de zaak weder worden uitgesteld!

Ik voel wel iets voor hetgeen de vorige spreker gezegd heeft. Het kan zijn, dat het niet wenschelijk is om op dit oogenblik *terstond* over te gaan tot de behandeling van de artikelen, maar er bestaat een groot verschil tusschen die vraag en de oplossing, die gegeven wordt door de meerderheid der Commissie van Rapporteurs: het verzenden naar de afdeelingen. Ik begrijp dat het misschien wenschelijk is de gelegenheid te geven hetzij aan de Regeering, hetzij aan de leden om nog eens de amendementen te overwegen. Ik zou daarom nog niet zoo ver willen gaan als de heer van Alphen, en eerst met de nieuwe zitting willen beginnen. Het ware voldoende enkele dagen, wellicht een paar weken, de zitting der Kamer te schorsen, opdat de gelegenheid ontsta, die men meent, dat behoort gegeven te worden. Maar wordt het voorstel van de meerderheid der Commissie van Rapporteurs aangenomen, dan geloof ik dat niet gehandeld wordt in het waarachtig belang des lands. Ik ben overtuigd dat, wanneer wij naderhand het Voorloopig Verslag, het Verslag of hoe het heeten moge van dat onderzoek in de afdeelingen ontvangen zullen hebben, wij zullen ontwaren, dat het niet veel meer zal zijn dan een herdruk van het Voorloopig Verslag dat wij reeds hebben.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! De president van de Commissie van Rapporteurs heeft reeds aan de Vergadering medegedeeld dat de Commissie niet eenstemmig is ten opzichte van deze zaak en dat er eene minderheid is, die zich niet met het voorstel dat thans gedaan is, heeft kunnen vereenigen; ik ben een van de leden van de minderheid en wensch als zoodanig ook mijn gevoelen uiteen te zetten.

De heer Æ. Mackay heeft zich niet bepaald tot verdediging van het voorstel van de meerderheid, maar hij heeft ook terstond in hoofdzaak medegedeeld wat de minderheid daartegen had ingebracht, wat deze liever zou willen, en hij heeft de vrijheid genomen om nu reeds in het openbaar, wat zijn recht was, de denkbeelden van de minderheid te bestrijden.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan had ik toch liever gewild dat de geachte spreker nog iets vollediger had medegedeeld wat in de Commissie is voorgevallen. Ik heb in de vergadering der Commissie ook de vraag gedaan: is het de bedoeling om de zaak niet op de lange baan te schuiven, maar haar zoo spoedig mogelijk tot een goed einde te brengen, of zal men, als dit voorstel is aangenomen, straks hooren dat de Kamer voorloopig naar huis gaat en eerst na het reces in de nieuwe zitting met het afdeelingsonderzoek zal beginnen?

Op die vraag was het antwoord van den voorzitter zeer constitutioneel: dat moet de Centrale Sectie uitmaken; maar er was een lid van de meerderheid — dat mag hier ook wel worden gereleveerd — die zeide: als ik niet bijna zeker was dat, als het voorstel om de amendementen naar de afdeelingen te verzenden wordt aangenomen, wij eerst naar huis zullen gaan en niet vóór September in de afdeelingen zullen bijeenkomen, dan zou ik tegen het voorstel zijn, maar nu ben ik er voor omdat ik vermoed dat het dan voorloopig, althans tot September, gedaan zal zijn. Mijnheer de Voorzitter, ik zou dit anders niet gereleveerd hebben, maar nu hier de denkbeelden van de minderheid door den voorzitter der Commissie zijn medegedeeld en bestreden, meen ik het recht te hebben om wat nog verder door ons is aangevoerd, hier ook te berde te brengen.

De minderheid heeft zich verklaard tegen het voorstel van de Commissie, voornamelijk op de gronden door den heer van Alphen zoo straks reeds aangevoerd. En ik meen ook thans nog, Mijnheer de Voorzitter, dat het afdeelingsonderzoek op dit oogenblik geen resultaat kan opleveren. Men zegt dat het daardoor voor de Regeering duidelijker zal worden, welke de stroomingen in de Kamer zijn en wat de meerderheid nu eigenlijk wil.

Mijnheer de Voorzitter, eene ijdele illusie. Dat zal de Regeering door een afdeelingsonderzoek niet te weten komen. Er zijn nu reeds bij de openbare discussie 40 sprekers aan het woord geweest en daaruit heeft de Minister wel eenigermate kunnen opmaken wat door de verschillende groepen in de Kamer gewenscht wordt en welke wijzigingen worden verlangd, maar door een nieuw sectieverslag, waarin weer tal van enkele, meerdere, verscheidene, vele leden aan het woord zullen komen, zal daarover geen meerder licht opgaan.

Wij weten allen hoe het in de sectiën gaat; al vertrouw ik dat, waar het een zoo gewichtig onderwerp geldt, de leden trouw zullen opkomen, ik neem niet aan dat in de afdeelingen meer dan 40 leden over de voornaamste amendementen hun gevoelen zullen ontwikkelen; reeds daarom zal het onmogelijk zijn een verslag te geven waaruit blijkt wat de meerderheid nu eigenlijk wil. Maar dit is ook daarom onmogelijk, omdat bij dit onderwerp de politiek eene zoo groote rol speelt. Verscheidene leden zullen zich niet positief willen uitlaten, omdat zij eerst wenschen te weten welke de houding der Regeering zal zijn ten aanzien van de verschillende amendementen en van die houding voor een groot deel hunne stem zal afhangen

De minderheid der Commissie is dus tegen een nieuw sectie-onderzoek, maar zij wil ook van haar kant gaarne meewerken om het overleg met de Regeering te bevorderen. Maar is het alleen daarom te doen, waarom dan niet den anderen weg ingeslagen door ons Reglement van Orde aangegeven? Waarom dan niet aan de Commissie van Rapporteurs opgedragen zoo schielijk mogelijk schriftelijk advies over de amendementen uit te brengen, waarbij dan de Commissie volgens het Reglement bevoegd zou zijn met de Regeering in overleg te treden?

Ik weet wel, Mijnheer de Voorzitter, dat de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft gezegd dat hij zich van eene verzending naar de Commissie al heel weinig voorstelt, maar ik denk daar anders over, Mijnheer de Voor-

93ste VERGADERING. — 16 AUGUSTUS 1893.

Regeling van werkzaamheden.

zitter. Ons verschil van meening vloeit waarschijnlijk hieruit voort, dat ik mij den loop van de verdere behandeling geheel anders voorstel dan onze geachte voorzitter. Deze deed het voorkomen alsof na verwerping van alle amendementen de Kamer slechts de keuze zou hebben om het ongewijzigde ontwerp aan te nemen of te verwerpen. Mijns inziens zal het zoo niet gaan.

Ik geloof dat de Minister tijdens de discussie zijn voordeel zal doen met de verschillende stroomingen die zich openbaren en met de verschillende wenschen die geuit worden, en dat hij na ernstig beraad uit de verschillende amendementen datgene zal overnemen wat daarin goed wordt geacht en strekken kan om de kansen van aanneming van het ontwerp te vergrooten, zoodat — zelfs bij verwerping van alle amendementen — toch aan veler bezwaren zou worden tegemoet gekomen.

Dat echter ook de Regeering daarvoor eenige tijd moet worden gelaten, neem ik gaarne aan. Ik zal mij dan ook niet verzetten indien men òf de discussie een 14 dagen wil schorsen, òf aan de Commissie een advies over de amendementen wil vragen, maar in een sectie-onderzoek zie ik slechts een uitstel voor langen tijd, zonder eenige zekerheid dat de zaak daardoor ook maar in het minst zal worden bevorderd.

De heer **Ferf**: Schorsing der beraadslaging bij dezen stand van zaken, nu van verschillende zijden amendementen van uiteenloopenden aard zijn ingediend, komt ook mij niet onbillijk voor. Doch waarom verzending naar de afdeelingen? De behandeling in de afdeelingen zal ongetwijfeld zijn eene zaak van tijdroovenden aard. Ieder zal, hoe langer hoe meer geïnspireerd door hetgeen is voorafgegaan en gesproken, zijn hart in de afdeelingen willen luchten.

De Commissie van Rapporteurs zal komen te staan voor een berg van op- en aanmerkingen, vragen en bedenkingen, lijvige stukken zullen het reeds zoo groot en omvangrijke kiesrechthervormingsdossier doen toenemen en het eenige gevolg zal zijn, dat nog langen tijd op de eindbeslissing zal moeten gewacht worden.

De geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs heeft zich wel beroepen op de omstandigheid dat de veelvuldige bezwaren in de afdeelingen beter tot hun recht zullen komen, maar, naar mijne overtuiging zijn die veelvuldige bezwaren, bij het in de laatste weken gehouden debat reeds zoo breed uitgemeten, dat het niet noodzakelijk is, die nogmaals in de afdeelingen te behandelen.

Nu weet ik wel dat het gewicht der zaak zich verzet tegen overhaasting, maar, al is het niet op dezelfde gronnen die de heer Hartogh zoo luid heeft laten klinken, en die ik niet kan deelen, toch is het, mijns inziens, evenzeer waar, dat noodeloos uitstel of vertraging der eindbeslissing niet mag geschieden, en dat zoowel voor- als tegenstanders naar die eindbeslissing verlangen.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, beter nog dan in de afdeelingen, zullen in klein comité de wijzigingsvoorstellen kunnen worden overwogen, en van de conclusiën aan de Vergadering rapport worden gedaan. Ik sluit mij ten deze volkomen aan bij hetgeen door den vorigen geachten spreker, den heer Goeman Borgesius, is gezegd. Ook ik ben van meening, dat de Commissie van Rapporteurs de zaak grondiger en ernstiger zal kunnen overwegen, ook omdat zij daarbij gebruik zal kunnen maken van de bevoegdheid haar bij art. 75 van het Reglement van Orde, in verband met art. 32, toegekend, om met den Minister in overleg te treden.

Mijnheer de Voorzitter! Dit gevoelen wordt door meerdere leden van deze zijde met mij gedeeld. Met vier mijner medeleden, de heeren Rink, Zijp, de Kanter en Veegens, heb ik de eer aan de Vergadering in overweging te geven, om de voorstellen tot wijziging van deze wetsontwerpen te verzenden naar de Commissie van Rapporteurs, om over die voorstellen zoo spoedig mogelijk verslag uit te brengen. Ik stel er daarbij prijs op, te verklaren, dat wij des te meer tot indiening van dit voorstel geleid zijn door de overtuiging dat in de Commissie van Rapporteurs de verschillende stroomingen in zake kiesrechthervorming vertegenwoordigd zijn.

Voorts wensch ik hieraan nog toe te voegen, dat wij meenen, dat op de door ons voorgestelde wijze eene spoedige berechting mogelijk is, daar de Commissie van Rapporteurs niet alleen geene maanden, doch ik zou bijna zeggen geene weken zal behoeven om haar rapport voor deze Kamer gereed te maken, en ons voorstel dus — ook in verband met het voornemen door den heer van Alphen aangekondigd — alle reden van bestaan heeft. Bij aanneming van ons voorstel toch, zal omtrent deze wetsontwerpen — zooal niet vóór het einde van dit zittingjaar — dan zekerlijk in het begin van het volgende eene eindbeslissing kunnen vallen. Dit is wat de voorstellers beoogen.

De **Voorzitter**: Door den heer Ferf en vier andere leden wordt overeenkomstig art. 75 van het Reglement van Orde voorgesteld om de ingediende amendementen op het aanhangige wetsontwerp te verzenden naar de Commissie van Rapporteurs.

Dit voorstel komt te gelijk met het voorstel van de Commissie van Rapporteurs in beraadslaging.

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had mij gevleid, dat het mijns inziens koel verstandige voorstel van de Commissie van Rapporteurs zoo al eenige, dan toch geen zeer sterke tegenspraak zou ontmoeten. Het blijkt echter, dat de meeningen op dit stuk verder van elkander staan dan ik aanvankelijk dacht, en dat dit ook den vrede en de harmonie in de Commissie niet heeft bevorderd. Met de zaken die daar binnenskamers geschied zijn, heb ik mij niet bezig te houden, maar alleen met hetgeen hier in het openbaar is gezegd en in het midden gebracht. Nu komt het mij voor, dat de tegenstand, dien het voorstel van de Commissie van Rapporteurs ontmoet, vooral voortvloeit uit twee redenen.

De eerste is deze, men verwacht geen goeds, geen heil van een nieuw onderzoek in de afdeelingen, en in de tweede plaats vreest men een uitstel, dat tot agitatie aanleiding zou kunnen geven

Wat het eerste punt betreft, zegt men, dat veertig leden hunne meening reeds hebben uitgesproken; men beweert, dat de amendementen reeds lang bekend zijn en eigenlijk niets nieuws aanbieden; men doet ons verstaan, dat hetgeen door de amendementen ons gegeven wordt, reeds uit het Voorloopig Verslag was op te maken en dat zelfs de meening der Regeering ten opzichte van deze amendementen uit hare Memorie van Antwoord blijkt.

Ik moet zeggen, dat dit alles voor mij een weinig verrassend is en nog al eenig nieuws bevat. Ik meen mij in gemoede en als een eerlijk arbeider met deze wetsontwerpen te hebben beziggehouden en toch moet ik openlijk en ruiterlijk erkennen, dat de amendementen voor mij nog wel eenige dingen bevatten, die geheel nieuw zijn. Ook kan ik inderdaad het verschil tusschen het amendement-Kolkman en het amendement-de Beaufort op het oogenblik nog niet behoorlijk geheel overzien, met name wat betreft de gevolgen, zoowel waar het geldt het gehalte van de kiezers, waartoe men komt, als het getal kiezers dat daaruit zal worden geboren.

Ik zie den geachten afgevaardigde uit Harlingen zich hierover verbazen; doch hij doet mij dan de eer mij voor minder kortzichtig te houden dan ik werkelijk ben. Ik kan te dezen opzichte niet anders spreken dan naar de mate en de kracht mijner waarneming.

Men zegt nu: veertig redenaars hebben gesproken en over deze amendementen en over de stroomingen in deze Kamer is alles reeds bekend. Gelooft gij het, Mijnheer de Voorzitter? Gelooft gij, dat bij de beraadslaging over deze amendementen nog niet wat nieuws zal worden te berde gebracht, dat er zich nog niet wel eene andere strooming kan openbaren? En wat is gebleken in dit drieweeksch debat omtrent de vraag, hoe die stroomingen elkander zullen ontmoeten?

Men zegt: men zal niets hebben aan een nieuw onderzoek in de afdeelingen.

Ik meen echter te kunnen zeggen, dat wij er nog iets meer aan zullen hebben dan wij nu bezitten. Indien wij niet besluiten tot een nieuw onderzoek in de afdeelingen, wat zal er dan geschieden? Wij zullen dan de toelichtingen op de amendementen hooren en uit die toelichting zullen wij nog wel iets vernemen wat der overweging waardig is. Wij zullen dan over de toelichting en over den inhoud van de amendementen gaan redetwisten. Wat zal dan de Regeering meer weten over de stroomingen in deze Kamer en over de houding van hen, die de amendementen steunen of bestrijden? Zij zal niets te weten komen. Zij zal eerst vernemen, hoe het in deze Kamer geschapen staat, wanneer de amendementen en de artikelen in stemming komen; doch dan is het te laat, dan is de weg tot gemeen overleg afgesneden, dan is de slag gevallen.

Wat moet er in de afdeelingen geschieden? Men kan er geen koppen tellen; dit erken ik, maar men kan toch te weten komen vooreerst wat de amendementen, naar de meening van de verschillende sprekers, bevatten en ten andere, hoe ten aanzien van die amendementen de groepeeringen zich zullen vormen en welke toenadering op het een of ander punt daaruit kan plaats hebben. Op die toenadering moet het aankomen. Dat is het gemeen overleg en indien dit niet rustig en kalm plaats heeft, dan twijfel ik aan het lot van deze wet.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Hoorn, de heer Ferf, dat het beter is deze amendementen naar de Commissie van Rapporteurs te verzenden en van haar een schriftelijk verslag te vragen. De geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Goeman Borgesius, heeft er bijgevoegd, dat de Commissie dan in overleg met de Regeering zou kunnen treden.

Ik veroorloof mij in de eerste plaats de opmerking, dat het overleg met de Regeering ook kan plaats hebben nadat het onderzoek in de afdeelingen is afgeloopen; dit doet niets ter wereld af aan de bevoegdheid der Commissie.

En wat nu betreft het Verslag van de Commissie, zie, nu de geachte afgevaardigde uit Hoorn gezegd heeft, dat deze Commissie zoo voortreffelijk alle stroomingen in deze Kamer vertegenwoordigt, en daarvoor geen enkel bewijs heeft aangebracht, nu durf ik, ook zonder eenig bewijs aan te brengen, zeggen, dat het tegenovergestelde waar is.

Doch ik wil niet eens zeggen: zonder bewijs; ik kan er een bewijs voor aangeven.

Indien ik echter namen noem, moet men mij dit niet ten kwade duiden.

Er zijn twee leden in de Commissie, die bijna, zoo niet geheel, eenstemmig denken. Vertegenwoordigen nu die beide leden de proportie waarin hunne meeningen over de kieswet zich hier in de Kamer vertoonen? Ik zou dit durven betwijfelen.

Hoe het met de drie anderen staat, laat ons daarover niet uitweiden, maar ik geloof niet, dat hoezeer ieder in deze Kamer geneigd is hulde te brengen aan de persoonlijke voortreffelijkheden van ieder lid der Commissie van Rapporteurs, hij in de politieke kleurschakeering dier Commissie niet de meening der Kamer kan terugvinden.

Wat komt er dan van het schriftelijk advies van de Commissie? Indien ik op dit oogenblik iets weet, dan weet ik bijna met zekerheid, hoe juist die vijf leden der Commissie denken over sommige amendementen.

Ik weet wat de heer Mackay over zijn amendement denkt. Ik weet ook wat de heer Borgesius van het zijne denkt. Ik weet niet geheel wat de heer Haffmans van zijn amendement denkt, omdat ik wel weet, dat hij het veelvoudige kiesstelsel voorstaat, maar niet hoe hij dit in verband brengt met art. 4, dat volgens sommige medeonderteekenaren van dat amendement ongrondwettig is.

Hoe dit zij, ik geloof, dat men inderdaad van het onderzoek in de afdeelingen nog wel iets goeds te verwachten heeft en dit èn der Regeering èn der Kamer ten nutte zal strekken.

Nu, Mijnheer de Voorzitter, het uitstel. — Moeten hier de uren en de dagen worden geteld? Is het waar dat het geduld der Nederlandsche natie zóó sterk gespannen is, dat zij eene hals-over-kop-beslissing verkiest boven eene beslissing die wel overwogen is en zoo genomen dat wij niet zullen staan voor een negatief resultaat? Wat ik vrees met zeer groote vreeze is zoodanig resultaat omtrent dit wetsontwerp, en met alle kracht die in mij is zal ik er mij toe leenen om te helpen het ontwerp tot stand te brengen, met opoffering van voorliefde voor welke meening ook. Doch als wij overhaast te werk gaan, aan de verschillende gevoelens den tijd niet laten om zich te beraden en wel te overwegen wat te doen staat, dan begaan wij eene onvoorzichtigheid waarvoor wij zwaar zouden moeten boeten. Overwegen wij dit wel.

Bedrieg ik mij niet, dan ligt in de amendementen ook nog voldoende stof waaromtrent de openbare meening zich met vrucht kan doen hooren. Stellen wij dat alles niet ter zijde ter wille van een ijver, die eerbiedwaardig kan zijn en uit de beste bedoelingen kan voortkomen, maar die ik een waagstuk, ja bijna eene waaghalzerij zoude durven noemen.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Hoorn, den heer Ferf, en vier andere leden, kan ik mij aansluiten bij hetgeen is gezegd door den heer Schaepman. Tot welk resultaat zou de verzending naar de Commissie van Rapporteurs leiden? Wij zouden krijgen een verslagje: de meerderheid zegt dit, de minderheid dat, een enkel lid weer wat anders. Wij kregen toch zooeven in de rede van den heer Goeman Borgesius een schetsje te aanschouwen waarnaar we kunnen oordeelen hoe de teekening, de schilderij, er zal uitzien: zij zal nòch schoon van vorm, nòch schoon van inhoud zijn; de leden der Kamer zullen er niets uit leeren en niets aan hebben, en de Minister van Binnenlandsche Zaken ook niet. Wij zullen toch dezen wel zooveel scherpzinnigheid willen toekennen, dat hij thans reeds weet wat het resultaat zal zijn van de bedoelde verzending.

Zal men dan de amendementen naar de afdeelingen verzenden? Ook daarin zie ik slechts een nutteloos en tijdroovend werk.

Het is waar, de amendementen liggen nu in iets concreeter vorm voor ons; de lijnen zijn iets duidelijker en scherper, maar toen het wetsontwerp in de afdeelingen onderzocht werd, hadden wij reeds boeken vol over 't geen in de amendementen neergelegd is kunnen lezen, lagen stapels met brochures en couranten daarover op onze lessenaars; met andere woorden, wij wisten er alles van. De groote verschillen werden in de afdeelingen en bij de algemeene beschouwingen gedebatteerd, de al dan niet grondwettigheid werd overbreed besproken, de quaestie van eenige belasting boven de kenteekenen behandeld. Wat zouden wij nu voor de tweede maal in de afdeelingen eigenlijk anders gaan doen dan in meer afgeronden vorm te brengen wat reeds voor ons ligt? Het zal een kauwen en herkauwen zijn, zonder dat de maag er voedsel door ontvangt.

Juister acht ik het verlangen om een reces van ongeveer veertien dagen te nemen opdat de Regeering en de leden der Kamer meer persoonlijk de amendementen kunnen bezien; daarmee zou ik dan ook desnoods kunnen meegaan. Maar om de door mij aangegeven redenen zou ik het zeer betreuren, dat eene zoo van alle kanten bekeken zaak langzamerhand aan het kwijnen raakte.

Verwacht de heer Schaepman van het » hals over den kop" afdoen een gevaar — het is mogelijk, Mijnheer de Voorzitter; aan eene beroerte kan men sterven, maar er sterven meer menschen en meer wetsontwerpen aan de tering. En daar ben ik in dit geval bang voor.

De heer **van der Feltz**: Mijnheer de Voorzitter! Met den geachten spreker, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, en den geachten afgevaardigde uit Almelo, zou

ik niets zoozeer betreuren dan dat de behandeling dezer kieswetten en de daarop voorgestelde amendementen zouden leiden tot een negatief resultaat. Met andere woorden: niets zou ik liever verlangen, dan dat eene nauwgezette overweging van de voorgestelde wijzigingen en een nader overleg met de Regeering leidde tot aanneming van genoemde wetsontwerpen met eene groote meerderheid, samengesteld uit alle richtingen dezer Kamer.

Het daarheen te leiden is de bedoeling en wensch van de meerderheid der Commissie van Rapporteurs, in afwijking van de meening der minderheid, uitgesproken door den geachten spreker uit Ommen, dat een onderzoek der voorgestelde wijzigingen in de afdeelingen niet kan leiden tot een resultaat.

De geachte afgevaardigde uit Franeker heeft gezegd: ons is alles bekend wat in de amendementen staat. Wat zullen wij nu nog herkauwen? Wij weten er alles van! Vóór de kiesontwerpen in openbare behandeling kwamen, was dat alles in bladen en in gesprekken reeds behandeld; bij de algemeene beraadslagingen is het herhaald. We kunnen er niet wijzer door worden. Ik ben zoo gelukkig niet als die geachte spreker; ik heb er veel over gehoord en gelezen, maar ik ben niet kunnen komen tot eene meening omtrent de richting in welke de meerderheid der Kamer zich wenscht te bewegen. Eene overheerschende meening in deze is, meen ik, niet bekend geworden. Nu zou ik juist meenen, dat een afdeelingsonderzoek tot het ontstaan van dergelijke meening kan leiden. De te onderzoeken amendementen zullen toch niet rauwelijks in beraadslaging komen. De Commissie van Rapporteurs immers, die volgens art. 75 van het Reglement van Orde daartoe de bevoegdheid heeft, kan, als commissie van voorbereiding werkende, in overleg treden met de Regeering en zou aldus vooraf invloed kunnen uitoefenen op den gang der beraadslagingen in de afdeelingen. Zij zoude van de reeks amendementen eene soort van leidraad ter behandeling in de afdeelingen kunnen maken, zoodat verschillende punten regelmatig worden gedebatteerd in de afdeelingen, en dat men, ook zonder tot stemming te komen, een vrij zuiver overzicht zou kunnen krijgen van hetgeen de meerderheid wenscht.

Op die wijze de zaak aanvattende, geloof ik, dat het resultaat van de beraadslagingen in de afdeelingen zeer gunstig en zeer nuttig kan werken.

Waartoe niet eene verzending naar de Commissie van Rapporteurs om met de Regeering te overleggen in welke richting te sturen? heeft men gevraagd.

De Commissie van Rapporteurs bestaat uit 5 leden; er is eene meerderheid en eene minderheid; drie leden gaan de eene, twee leden de andere zijde. Hoe willen wij die Commissie met de Regeering laten onderhandelen? Daar zijn dadelijk tegenovergestelde meeningen aan het werk. Dat kan, dunkt mij, volstrekt niet tot een goeden uitslag leiden.

En dan het verwijl! Het is reeds opgemerkt dat het verwijl meer of minder zal afhangen van de Centrale Sectie, die te beslissen heeft wanneer het onderzoek, indien daartoe besloten werd, in de afdeelingen zal plaats hebben. Daarover zal ik mij dus niet uitlaten. Maar gesteld dat men tot eenig verwijl aanleiding gaf, wat nood, en welk bezwaar? Agitatie in het land? Neen, geen agitatie, maar een terugkeer tot rust. Wanneer er agitatie in het land is, is het juist gedurende deze drie weken van deze discussiën geweest en misschien *door* deze discussiën het meest opgewekt. Wenschelijk is het dat de natie — ik bedoel niet alleen de kiezers en zij aan wie het kiesrecht later zal worden toegekend — wete dat het niet is te doen om afstel, waartoe uitstel wel eens leidt, maar om te komen tot een gemeenschappelijk overleg tusschen de Vertegenwoordiging en de Regeering, en dat te zijner tijd aan een groot deel kiezers meer dan nu het kiesrecht worde geschonken. Ik verwacht van een hernieuwd onderzoek in de afdeelingen het meest gunstig gevolg.

De heer **Kerdijk**: De Kamer behoeft niet te vreezen dat ik zal treden in uitvoerige besprekingen. Maar de laatste opmerking van den afgevaardigde, die mij voorafging, noopt mij tot eene herinnering aan hetgeen op 16 Juni jl. in deze Kamer is gebeurd, omdat het voorstel, om de zaak te renvoyeeren naar de afdeelingen, met de bedoeling van het toen genomen besluit in vierkanten strijd is.

Op 16 Juni is door den heer van Delden het voorstel, om op 25 Juli met de beraadslaging over de kiesrechtontwerpen aan te vangen, gedaan op dezen grond: »Het is niet alleen de principieele quaestie van het toekennen van het kiesrecht, het eerste ontwerp, die tot beslissing zal moeten worden gebracht, maar ook de technische uitwerking van de uitoefening van het kiesrecht, waarover nog al wat verschil van gevoelen zal kunnen ontstaan, eischt nauwgezette overweging, en men heeft eenigen tijd noodig om zich behoorlijk op de hoogte daarvan te brengen."

Men wenschte dus toen ruim vier weken den tijd te hebben, ten einde zich op de hoogte te kunnen stellen van de details van het onderwerp, aangezien die, zooals de heer van Delden zeide, moesten gebracht worden *tot eene beslissing*. En terwijl andere leden, zooals de heeren Rutgers van Rozenburg en Röell, zich bij die motiveering nadrukkelijk aansloten, sprak de heer van der Feltz: »Nu geloof ik, dat het in het belang der zaak is, dat het hoogst gewichtige onderwerp zoo spoedig mogelijk worde afgedaan (let wel: zoo spoedig mogelijk *afgedaan*) als met eene ordelijke regeling van werkzaamheden is overeen te brengen."

En wat thans? Nu komt diezelfde afgevaardigde betoogen: neen, niet spoedige afdoening, integendeel eerst nog maar eens met de amendementen naar de afdeelingen. Waarbij hij de paradoxe verkondigt, dat er agitatie in den lande gewekt is door de discussie, die wij hier hebben gevoerd, en dat het beter is de behandeling te schorsen, opdat de rust in het land terugkeere.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van die onrust in den lande tijdens en door onze algemeene beraadslaging waarlijk niets in het minst kunnen bemerken. Maar eene andere vraag is, wat de gevolgen zullen wezen van het besluit tot uitstel, hetwelk men thans de Kamer wil doen nemen.

Allerminst behoor ik tot degenen, die wenschen, dat onze beraadslagingen over de zaak van het kiesrecht een negatief resultaat zullen hebben. Doch ik voeg er bij, te blijven vertrouwen, dat een positief resultaat door de Regeering niet zal worden gekocht voor den prijs van het voldoen aan de voorwaarden, door de voorstellers van sommige amendementen gesteld.

Eens ben ik het met hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs tot twee malen toe zeide, dat het niet wenschelijk is om DADELIJK over te gaan tot de behandeling der amendementen. Of althans: volgaarne bereid ben ik om den wensch van hen, die daartegen bezwaar hebben, te eerbiedigen. In dien zin sprak reeds ook de heer Hartogh, toen hij schorsing der beraadslaging voor een paar weken in overweging gaf; en terwijl ik mij daarbij aansluit, is er, naar ik meen, geen lid der Kamer, die bepaaldelijk verlangt dat *dadelijk* tot de behandeling der artikelen worde overgegaan.

Maar een groot en tastbaar verschil is er tusschen niet dadelijk overgaan tot die behandeling en het verzenden der amendementen naar de afdeelingen. Immers, terwijl ook de voorzitter der Commissie van Rapporteurs sprak van EENIG uitstel, is het duidelijk, dat een vernieuwd onderzoek in de afdeelingen integendeel een zeer langdurig uitstel der afdoening zal ten gevolge hebben.

Achter mij hoor ik vragen, waarom dat zoo erg wezen zou. Mij dunkt, ten antwoord kan ik volstaan met een beroep op hetgeen mijn mede-afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Beaufort, zeide op 22 September 1891: »Een wetsontwerp tot nadere regeling van het kiesrecht tast den grondslag aan, waarop de Kamer, waarop de Vertegenwoordiging is gebouwd."

Onbetwistbaar juist. Maar kan hij, die deze stelling uitsprak, kunnen zij die haar beamen (en wie zou haar durven betwisten?) dan desniettemin de aansprakelijkheid aanvaarden voor eene langdurige, noodelooze vertraging,

die aldus, zonder noodzaak lang, de Kamer laat voortbestaan op een ondermijnden, mede door haar zelven ondermijnden, grondslag? Ik wensch die verantwoordelijkheid voor mijn deel niet te dragen, en ik geloof dat over hen, die haar op zich nemen, zal worden geveld een streng, en in zijne gestrengheid verdiend, vonnis.

De heer **Æ. Mackay** *voorzitter der Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met te constateeren dat de heer Kerdijk zegt, dat er niemand in deze Kamer is, die de behandeling dezer wetsontwerpen, ten einde tot een goed resultaat te komen, niet gaarne voor eenigen tijd wil schorsen, maar ik mag hem toch doen opmerken, dat de heer Hartogh zich heeft doen kennen als iemand, die dadelijke behandeling wil.

Tevens zeide deze laatste geachte afgevaardigde dat het voorstel der Commissie van Rapporteurs een middel was om de zaak op de lange baan te schuiven, en dat daardoor agitatie zou veroorzaakt worden. Hij zeide er tusschen twee haakjes bij, dat dit wel niet de bedoeling van de Commissie zou zijn; maar men moet voorzichtig zijn zoo iets te zeggen, want daardoor schept men agitatie; wij moeten zorgen dat zich buitenaf niet het idée vestigt dat het slechts te doen is om de zaak op de lange baan te schuiven, maar gaarne constateer ik dat hij erkent dat zoodanige bedoeling niet bij de Commissie bestaat.

Nu nog een enkel woord tot den heer Ferf.

De geachte afgevaardigde drong aan op verzending naar de Commissie van Rapporteurs en drukte de meening uit, waarvoor ik hem dank zeg, dat de Commissie het volkomen vertrouwen der Kamer bezit en dat, ook door hare wijze van samenstelling, overleg tusschen die Commissie en de Regeering wel tot goede uitkomsten zou leiden, ook zonder nader onderzoek in de sectiën.

Dit laatste betwijfel ik echter. Als ik er zeker van was dat de meerderheid der Kamer zich bij de conclusie der Commissie, dat is van hare meerderheid, want eenstemmigheid is nauwlijks te verwachten, zou nederleggen, dan zou ik mij met dat denkbeeld wel kunnen vereenigen, maar dat de meerderheid der Kamer dat zou doen, daarvan juist ben ik niet zoo zeker.

Een enkel woord aan den geachten afgevaardigde uit Zutphen. Die geachte spreker zeide, dat ik ten deele het gevoelen der Commissie van Rapporteurs juist had wedergegeven; niet omtrent alles zou ik geheel juist zijn geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Die bewering steunt, geloof ik, op eene fout waarop die geachte afgevaardigde wel meer wordt betrapt, namelijk dat hij niet heel juist citeert.

Het is juist dat de vraag is gerezen, of de Commissie van Rapporteurs met dit voorstel niet tevens gepaard zou doen gaan een voorstel van het tijdstip waarop de behandeling in de sectiën zou plaats hebben. Daarop heb ik toen geantwoord dat dit niet kan, omdat dit eene zaak is die de Centrale Sectie raakt en deze daaromtrent een voorstel zal hebben te doen.

De geachte spreker heeft gemeend mijne mededeelingen te moeten aanvullen door de herinnering dat één lid der meerderheid, die vóór de verzending naar de sectiën was, er nog wel op had gewezen dat het vanzelf sprak, dat aanneming van het voorstel der meerderheid der Commissie uitstel voor geruimen tijd zou ten gevolge hebben en dat het dan voorloopig met de zaak uit zou wezen.

Mijnheer de Voorzitter! Die geachte spreker heeft dit volstrekt *niet* gezegd, maar wel het volgende: wanneer de Kamer besloot onmiddellijk over te gaan tot onderzoek in de sectiën, dan zou ik liever niet mijne stem aan een voorstel tot verzending naar de sectiën geven, omdat ik dan volstrekt geen nut in dat onderzoek zou zien, en dan even goed met de openbare behandeling van de wetsontwerpen onmiddellijk kan worden voortgegaan.

Dat is heel wat anders.

De heer **Haffmans**: Zóó heb ik het gezegd.

De heer **Æ. Mackay**: Dat lid drukte daarmede uit wat ook de meening is van de andere leden der Commissie, die de meerderheid vormen, namelijk dat eene onmiddellijke behandeling van de amendementen in de afdeelingen evenmin eenig goed resultaat kan opleveren als eene onmiddellijke behandeling in de openbare zitting. Ik heb reeds geconstateerd dat de heer Kerdijk heeft gezegd dat niemand in de Kamer zulk eene onmiddellijke behandeling wenscht. Ik vertrouw dat een ieder er van overtuigd zal zijn dat het hoegenaamd niet in de bedoeling ligt der voorstellers om de zaak op de lange baan te schuiven. Vertraging zal er door komen, dat is zoo, maar spoed en handelen op goed geluk kan de zaak niet ten voordeele strekken en integendeel zeer schaden. Voorzichtigheid, ernstige overweging behoort hier te staan op den voorgrond. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Hartogh, herinnerde ons aan België, waar de amendementen èn de regeeringsvoorstellen verworpen zijn. Mocht zulks ook hier gebeuren, dan acht ik dit niet in 's lands belang, en geen middel mag ongebruikt blijven om het te voorkomen.

Nu moge men beweren dat verzending naar de sectiën niet het beste middel is om het doel te bereiken, men kieze een ander middel. Maar het gaat niet aan om de voorstanders van de verzending naar de sectiën verdacht te maken, alsof het hen te doen ware de zaak op de lange baan te schuiven. De heer Lieftinck heeft opgemerkt dat het noodig is èn voor de wet èn voor ons zelven om wat rust te nemen. Hij sprak van 3 weken. Ook hij wenscht dus uitstel. Maar ik doe hem opmerken dat er geen ongunstiger tijdstip van terugkomst voor de leden, vooral voor een sectie-onderzoek, kan genoemd worden dan in de week waarin de officieele sluiting der zitting plaats vindt.

Ik zal over den tijd van terugkomst zelve niet meer spreken, maar constateer dat onmiddellijke behandeling hetzij in de Kamer, hetzij in de sectiën, blijkbaar door bijkans niemand gewenscht wordt en niet strekken zal ten voordeele van het wetsontwerp.

De heer **Hartogh**: Nu in de Kamer zooveel teekenen van ongeduld gegeven worden, zal ik het debat niet verlengen. Het zou ook niet baten. Ik geloof dat alle argumenten door voor- en tegenstanders reeds opgesomd zijn. Alleen acht ik mij verplicht om, vóór dat tot stemming overgegaan wordt over het voorstel van de meerderheid van de Commissie van Rapporteurs, mede te deelen dat, indien dit voorstel mocht worden verworpen, mijnerzijds zal worden voorgesteld als sub-amendement op het aangekondigde voorstel van den heer van Alphen, dat de beraadslaging over het wetsontwerp geschorst worde tot 29 Augustus a. s. Door dit voorstel te doen blijkt reeds, dat ook ik toestem, dat niet dadelijk voortgegaan worde met de beraadslaging, maar ik meen dat veertien dagen ruimschoots voldoende zijn om, indien men wil, met de Regeering, als het mogelijk is, tot overeenstemming te komen.

De heer **van der Feltz**: Maar eene minuut, Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Kerdijk, heeft getracht, hetgeen ik heden de vrijheid nam te zeggen, in tweestrijd te brengen met hetgeen ik verklaard heb op 16 Juni. Ik mag die aantijging niet onwedersproken laten, want ik wensch mijzelf gaarne gelijk te blijven. Ik had echter van een scherpzinnig man, als de geachte afgevaardigde uit Amsterdam is, eene dergelijke tegenwerping niet verwacht. Hij herinnert zelf dat de heer van Delden tot toelichting van het besluit van 16 Juni gezegd heeft, dat men niet op de hoogte was van de techniek van de wet en daarom eenig uitstel wenschelijk was.

Nu vraag ik, of er op het oogenblik sprake is van de behandeling van de techniek. Ik heb den 16den Juni de wenschelijkheid uitgedrukt, dat het wetsontwerp spoedig in behandeling zou worden genomen en afgedaan; maar daarin lag niet opgesloten, dat wanneer zich een zoo groot verschil van gevoelen zou opdoen, als zich nu heeft voorgedaan, en er zooveel amendementen werden ingediend, als thans geschied is, dat men dan met de beraadslaging

93ste VERGADERING. — 16 AUGUSTUS 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

onafgebroken moest voortgaan, zonder daaromtrent een nader onderzoek te doen. Ik geloof dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, zijne woorden nog eens herlezende, en ook hetgeen ik heden sprak, mij volkomen gerechtvaardigd zal achten.

De heer **Ferf**: Na hetgeen door den heer Hartogh gezegd is, en het zich laat aanzien dat de verschillende voorstellen elkander zullen kruisen, terwijl zich duidelijk twee stroomingen hebben geopenbaard welke voor eene derde geene plaats laten, verklaar ik, ook namens mijne mede-voorstellers, ons voorstel in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar het voorstel van den heer Ferf en vier andere leden is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *voorstel* van de Commissie van Rapporteurs wordt in stemming gebracht en met 62 tegen 33 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Bylandt, Haffmans, de Meijier, de Beaufort (Amsterdam), A. van Dedem, van Kerkwijk, Plate, Hennequin, Hintzen, Mees, van Gijn, Conrad, Borret, Vermeulen, Lambrechts, van Houten, van Berckel, Levy, Bahlmann, Roessingh, Viruly Verbrugge, de Ram, Travaglino, Schimmelpenninck van der Oye, Guyot, van der Feltz, Dobbelmann, van Vlijmen, Rutgers van Rozenburg, van der Schrieck, Kielstra, G. van Dedem, van der Kun, Smits van Oijen, Michiels van Verduynen, Walter, Bevers, van Delden, de Ras, d'Ansembourg, van der Kaay, Beelaerts van Blokland, Harte, Kolkman, Ruys van Beerenbroek, Goekoop, Huber, Tydeman, Roijaards van den Ham, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Æ. Mackay, Lucasse, Reekers, Clercx, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Brantsen van de Zijp, Schaepman, T. Mackay, Bool, van der Borch van Verwolde en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Zijlma, Heldt, van Beuningen, Seret, Pyttersen, Smit, Vrolik, Ferf, Kerdijk, Pijnacker Hordijk, Donner, van de Velde, Houwing, Cremer, Keuchenius, Hartogh, Poelman, Heemskerk, Lieftinck, de Kanter, Goeman Borgesius, Veegens, Schepel, van Löben Sels, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Smeenge, van Alphen, Gerritsen, Land, Zijp, Rink en van Velzen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de leden der Centrale Afdeelingen om over een kwartier uurs met mij samen te willen komen.

De vergadering wordt voor drie kwartieruurs geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot onteigening ten behoeve van een spoorweg ter verbinding van het gemeenschappelijk station van den Staatsspoorweg en den Hollandschen IJzeren Spoorweg aan de Delftsche Poort te Rotterdam met het station van den spoorweg van Utrecht naar Rotterdam te Rotterdam, met afbuigingen in de richting naar Schiedam en naar Capelle.

Dit Verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Levy, die het gevraagd heeft.

De heer **Levy**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister van Binnenlandsche Zaken te interpelleeren omtrent het gebruik dat door de Kroon wordt gemaakt van haar recht tot vernietiging van plaatselijke verordeningen wegens inbreuk op de vrijheid van handel, beroep, bedrijf of nering.

Ik heb de eer daartoe verlof aan de Kamer te vragen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer Levy het gevraagde verlof te verleenen en den dag der interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Smeenge**, *voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit:

I. Een adres van Johannes Adrianus Korver, wonende te Rotterdam.

In dit adres worden beschouwingen medegedeeld over het gebruik van bedwelmende dranken, het bestaan der huizen van onzedelijkheid en de viering van den Zondag, terwijl dit alles beweerd wordt in verband te staan met de patentwet, het vergunningsrecht en andere wettelijke regelingen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres, waarvan het de Commissie niet gelukt is de strekking geheel te vatten, ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

II. Een adres van G. J. de Waard en 83 andere ingezetenen van Assen, luidende als volgt:

»Geven met verschuldigden eerbied te kennen de ondergeteekenden, ingezetenen der gemeente Assen, dat zij met onverdeeld genoegen vernomen hebben de wijzigingen in en verdere plannen tot hervorming van ons belastingstelsel.

»Zij betuigen daarom bij dezen hunne hulde aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën voor de reeds welgeslaagde pogingen en hun dank aan die leden der Kamer, die er voor geijverd hebben om voortaan de belastingen meer evenredig en overeenkomstig de draagkracht der ingezetenen te heffen.

»Intusschen nemen zij de vrijheid hierbij de aandacht te vestigen op de hinderlijke plakzegelwet. Deze toch is hoogst onbillijk, waar zij van elf gulden evenveel heft als van eene ton gouds of meer. Zij drukt sterk op den kleinhandel, terwijl groote zaken er weinig last van ondervinden. Maar nog ondragelijker dan de geldelijke schade is de last harer toepassing. Vele gebruikers toch betalen bij de week of maand. Zijn nu de gezamenlijke bedragen in zoodanig tijdperk boven de tien gulden, dan is een plakzegel noodig of twee of meer quitantiën.

»Is eene quitantie ter invordering aan post of kamer afgegeven en de schuldenaar komt intusschen zelf betalen, dan kost zulks tegen de bedoeling der wet tweemaal aan recht. Waar eene quitantie gezegeld klaar ligt en de debiteur bezit slechts het halve bedrag, alweder twee, somtijds meer zegels.

»Verliezen door tal van nutteloos gebruikte plakzegels, zijn in de meest bescheiden handelszaken veelvuldig te constateeren.

»Alle redenen waarom ondergeteekenden met vorigen eerbied verzoeken, dat de plakzegelwet worde afgeschaft of overeenkomstig de billijkheid gewijzigd."

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden, opdat van den inhoud kan worden kennis genomen bij de bespreking van dit hoogst belangrijk en zeer waarschijnlijk spoedig wel eens aan de orde komende punt.

III. Een adres van Antoine Galenus Jean Norbert Frantsen, doctor in de wis-, natuur- en sterrekunde te Utrecht, waarin nogmaals wordt aangedrongen op eene verbetering van zijn financieelen toestand, een toestand die zeer slecht en volgens adressant het gevolg is van de omstandigheid dat men hem, hoewel bevoegd bij het middelbaar of hooger onderwijs eene leeraarsbetrekking te bekleeden, nooit tot eenige betrekking als zoodanig heeft benoemd.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, op de

gronden vervat in het rapport, ter zake een vroeger adres van adressant uitgebracht; omtrent het onderhavige over te gaan tot de orde van den dag. (Zie *Handelingen* 1893/94, pag. 1768, 2de kolom.)

IV. Een adres van M. Haas, zonder beroep, gevestigd te Koedoes.

Adressant deelt daarin mede, dat hij zich bij den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië heeft beklaagd over hem, door het hoofd van het plaatselijk bestuur, aangedane bejegeningen en verder dat de adsistent-resident in verschillende opzichten te kort schiet.

Adressant verzoekt daarna, dat door de Kamer een streng onpartijdig onderzoek moge worden ingesteld naar de gegrondheid zijner klachten en grieven, waaromtrent hij echter geene bewijzen bijbrengt.

Aangezien niet blijkt, dat de Gouverneur-Generaal aan bedoelde klachten die aandacht heeft geschonken die ze verdienen, uit de bijgevoegde stukken blijkt dat hetgeen van adressant gevraagd werd niets onrechtmatigs bevatte, terwijl het bovendien niet op den weg der Kamer mag worden geacht, zich te plaatsen op den zetel van het uitvoerend gezag, heeft uwe Commissie de eer voor te stellen omtrent dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

V. Een adres van W. J. van Campen, eervol ontslagen ambtenaar bij den aanleg van Staatsspoorwegen, wonende te Apeldoorn, luidende:

»dat hij sedert het jaar 1887 zich gewend heeft tot den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, om, evenals zijne voormalige ambtgenooten, in het genot eener jaarlijksche toelage uit 's Rijks kas gesteld te worden, en met gelijk verzoek sedert 17 Februari 1890 tot de Staten-Generaal;

»dat zijn voormalige chef, M. Simons Gzn., oud-hoofdingenieur bij gezegden aanleg, thans lid van den Raad van toezicht op de spoorwegdiensten, heeft verklaard, dat ondergeteekende ook in billijkheid aanspraak mag maken op onderstand uit 's Rijks kas, en de heer C. Braekman, ingenieur bij meergenoemden aanleg, in zijn advies aan den heer Minister, dat de inwilliging van het verzoek van den ondergeteekende, om in het genot der toelage gesteld te worden, rechtvaardig is;

»dat hij over de jaren 1891 en 1892 van Zijne Excellentie den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft ontvangen f 100 per jaar, welk bedrag echter in geene verhouding staat tot de toelage die zijne vroegere ambtgenooten ontvangen, hetgeen hij met een enkel voorbeeld uit allen wil vermelden:

»over de jaren 1888, 1889, 1890 en 1891 ontving een voormalig ambtenaar 2de klasse, die eene bezoldiging van f 1500 had genoten, 15 jaren dienst en in de kracht des levens, als toelage f 2800, en ondergeteekende 1ste klasse, die eene bezoldiging had genoten van f 2000, 22 jaren dienst en 68jarigen leeftijd, slechts f 100;

»over het jaar 1892, dezelfde ambtenaar f 750, en ondergeteekende wederom f 100;

»wanneer aan ondergeteekende, zooals aan zoovele anderen, de halve bezoldiging was toegekend, was dit op het einde van 1892 vijf duizend in plaats van tweehonderd gulden.

»Reden waarom de ondergeteekende de vrijheid neemt een beroep te doen op u en te verzoeken hem wel te doen deelen in dezelfde voorrechten als zijne vroegere ambtgenooten."

Uwe Commissie, van oordeel, dat bij verschillende wetsontwerpen zeer stellig bij de behandeling der aanstaande begrooting dit punt kan worden ter sprake gebracht, heeft de eer voor te stellen, dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

VI. Een adres van de Kamer van koophandel en fabrieken te Tilburg van den volgenden inhoud.

»De Kamer van koophandel en fabrieken te Tilburg noemt de vrijheid uwe Vergadering te wijzen op de willekeurige handelwijze van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, met betrekking tot het voor die maatschappij zoo belangrijk station Tilburg.

»Onder de meerdere grieven, die ten nadeele en ten ongerieve van den handel ter onzer kennis kwamen, behoort voornamelijk het tarief van reiskaarten naar Londen.

»Bij adres van 15 April dezes jaars veroorloofden wij ons de onbillijkheid daarvan onder de oogen te brengen van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid en ontvingen als antwoord daarop onder dagteekening van 1 Juni jl. bericht, dat de verhooging der vrachtprijzen naar Londen een gevolg is van de verhooging der vracht Vlissingen-Londen. Zijne Excellentie deelt echter niet mede de reden waarom een retourbiljet Tilburg-Londen f 10,90 meer moet kosten dan een gelijk biljet van 's Bosch via Tilburg naar Londen.

»Het zal toch wel geen betoog behoeven, dat, indien de vrachtprijs afhankelijk is van het trajet Vlissingen-Londen, de totale kosten voor Tilburg niet hooger kunnen zijn, dan voor een station, vanwaar men naar Londen reist via Tilburg en dus een grooter traject moet afleggen.

»Wij veroorloven ons daarom, onder bijvoeging van afschriften van ons adres en van het antwoord des Ministers, uwe Vergadering dringend uit te noodigen maatregelen te nemen dat Tilburg op het gebied van spoorwegverkeer behandeld worde op eene wijze, waarop het wegens de belangrijkheid aanspraak kan maken."

Uwe Commissie heeft, uit overweging, dat het hier eene voor velen onbegrijpelijk maar zeer zeker, zoowel voor het reizend als niet reizend publiek, niet minder belangrijke aangelegenheid geldt, waaromtrent het goed is zoo noodig eenig licht te doen opgaan, de eer voor te stellen dit adres met de daarbij gevoegde bescheiden te verzenden aan Z. Exc. den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, met verzoek om inlichtingen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De heer **Æ. Mackay**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* over het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten, brengt de volgende verslagen uit:

In handen van Uwe Commissie zijn gesteld de navolgende adressen:

1°. een adres van het gemeentebestuur van Grave, verzoekende dat in de bij de ingediende kieswetontwerpen de gemeente Grave blijve aangewezen als hoofdplaats van het kiesdistrict, en niet, zooals voorgesteld wordt, de gemeente Oss.

Adressant wijst er op dat Grave gelegen is in het midden van het kiesdistrict, en hoewel niet onmiddellijk met het spoorwegnet verbonden, toch door de verschillende omnibusdiensten naar alle richtingen gemakkelijk te bereiken is, en daarenboven de bewoners van het district liever naar Grave dan naar Oss gaan;

2°. een adres van de afdeeling Amsterdam van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond en 21 werklieden-vereenigingen te Amsterdam, adhaesie betuigende aan het adres van het hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond aan uwe Vergadering gericht in Juli jl., met verzoek om de uren bestemd tot het uitbrengen der stemmen, bij de verkiezingen, zoodanig te regelen, dat ieder werkman daarvan een onbeperkt gebruik kan maken.

De Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De **Voorzitter**: De Centrale Afdeeling heeft besloten in dit zittingjaar het onderzoek van de wijzigingen in het

wetsontwerp, dat ons thans bezighoudt, niet meer te doen plaats hebben.

De tegenwoordige Centrale Afdeeling heeft met het nieuwe zittingjaar gedefungeerd, maar zij wenscht wel als hare meening te kennen te geven, dat het onderzoek in de allereerste dagen van dat nieuwe zittingjaar, en wel op Woensdag 20 September, zou kunnen geschieden.

De beraadslaging over het besluit der Centrale Afdeeling wordt geopend.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Dat ik mij over uwe mededeeling heb verbaasd, zou ik niet durven zeggen, maar toch, het besluit om eerst 20 September in de afdeelingen te gaan, kras is het wel!

Hedenmorgen was men van zekere zijde verontwaardigd, en durfde men zelfs het woord: *insinuatie* in den mond nemen, toen wij beweerden, dat het voorstel om de amendementen in de afdeelingen te onderzoeken zoo al niet de *bedoeling*, dan toch zeker de *strekking* had een lang uitstel van behandeling te verkrijgen.

Maar kan thans ontkend worden dat wij ons nog te voorzichtig hebben uitgelaten?

Zou er iemand in deze Kamer zijn, die durft beweren, dat het noodig is het afdeelingsonderzoek tot 20 September uit te stellen, omdat anders de leden geen tijd hebben zich voor dat werk voldoende voor te bereiden? Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter. Hoe verschillend wij ook over de aanhangige voorstellen mogen denken, hierover zullen wij het toch wel eens zijn, dat zoo lange termijn niet noodig is om met vrucht het sectie-onderzoek aan te vangen.

Welnu, wat kan dan de bedoeling anders zijn dan de zaak op de lange baan te schuiven?

Mijnheer de Voorzitter! De Kamer is souvereine; — de uitspraak van de Kamer moet door allen geëerbiedigd worden. Maar als minderheid hebben wij toch ook het recht om de beslissing van de geheele Kamer te vragen, en daarvoor bestaat m. i. meer dan ooit aanleiding. Mij komt het voor dat, na de lange discussiën, die reeds voor een groot deel over de amendementen hebben geloopen, de Kamer reeds zonder bezwaar morgen tot het afdeelingsonderzoek zou kunnen overgaan; maar, om zelfs den schijn te vermijden van de Kamer te willen dringen tot overhaaste behandeling, zal ik een dergelijk voorstel niet doen. Heeft echter de Kamer nog een week tijd van voorbereiding, dan kan er van overhaasting geen sprake meer zijn, en daarom stel ik voor aanstaanden Dinsdag de amendementen in de afdeelingen te gaan onderzoeken.

De heer **Seret**: Ik had van morgen bij de behandeling van het voorstel der Commissie van Rapporteurs betreffende de verzending van de wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht naar de afdeelingen het voornemen om het woord te voeren, maar ik heb daaraan geen gevolg kunnen geven door het buitengewone leven — ik had bijna gezegd het *lawaai* — dat door verschillende leden gemaakt werd en dat het spreken ten eenenmale belette.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij die gelegenheid uw geduld en uwe lankmoedigheid in hooge mate bewonderd. Telkens dacht ik, dat gij met de u ten dienste staande middelen zoudt trachten den rumoermakenden leden het zwijgen op te leggen.

De heer Huber lacht om hetgeen ik zeg, maar ik ben mij niet bewust iets belachelijks gezegd te hebben. Indien hij dat mocht meenen, dat hij het dan straks openlijk zegge. De zaak, die het hier geldt, is er gewichtig genoeg voor.

De **Voorzitter**: Mag ik den heer Seret verzoeken zijne rede voort te zetten?

De heer **Seret**: Er is hier wel eens gezegd, dat deze Kamer zich, wat de goede orde betreft, gunstig onderscheidt van andere Parlementen. Ik beaam dat ten volle, maar indien wij voortgingen op de wijze van hedenmorgen, dan zouden wij mooi op weg geraken om te gaan gelijken op de Fransche Kamer of het Engelsche Parlement, waarvan de leden wel eens handgemeen worden....

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer Seret de handhaving der orde in de Kamer wel aan mij te willen overlaten.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had juist willen zeggen, dat de orde in deze Kamer door u steeds op zoo uitstekende wijze wordt gehandhaafd, dat ik daarop allerminst eene smet zou wenschen te werpen.

Ik wil u veeleer mijne ongeveinsde hulde bieden voor uwe in *elk* opzicht uitnemende leiding.

Er zijn echter momenten, waarin zelfs de uitstekendste voorzitter niet bij machte is, de orde te bewaren zooals hij dat wel zou wenschen. In mijne woorden ligt dan ook volstrekt geen verwijt opgesloten voor u, Mijnheer de Voorzitter, maar voor die leden, die aanleiding gaven tot het tooneel, dat wij dezen morgen hebben bijgewoond.

De heer **Mutsaers**: Er is niets gebeurd!

De heer **Seret**: Er is *wel* wat gebeurd! Er was vanmorgen zulk een leven in de zaal, dat het onmogelijk was het woord te voeren. Men werd overschreeuwd als men het woord vroeg.

De **Voorzitter**: Ik moet den heer Seret opnieuw verzoeken de handhaving der orde aan mij over te laten en ook de beslissing of op zekere oogenblikken de orde verstoord wordt, ja dan neen.

De heer **Seret**: Zeer goed, Mijnheer de Voorzitter! Mij wordt de opmerking gemaakt, dat de heeren verlangden naar de koffie! Als dàt de reden van het tumult was, dan moet ik toch zeggen dat ik dat voor eene Vergadering als deze al eene zeer weinig *gepaste* reden vind. Ik vermoed echter, dat er andere motieven in het spel waren.

Wat de zaak zelve betreft, sluit ik mij aan bij hetgeen daaromtrent zooeven gezegd is door den heer Goeman Borgesius. Ik begrijp echter niet, dat hij zich niet verwonderd had over het voorstel door de Centrale Afdeeling gedaan. Mij heeft dat voorstel wèl verwonderd. Ik had vertrouwd, dat de Centrale Afdeeling zou getracht hebben den schijn te vermijden, alsof van het voorstel der Commissie van Rapporteurs de bedoeling was om de behandeling van het wetsontwerp tot regeling der kiesbevoegdheid, ad Calendas Graecas te verschuiven. Ad Calendas Graecas, zeg ik, omdat ik gedurende de 13 jaren, dat ik de eer heb lid dezer Vergadering te zijn, de ervaring heb opgedaan, dat het opnieuw verzenden van een wetsontwerp naar de afdeelingen in den regel gelijkstaat met eene eerlijke begrafenis.

Uitstel van behandeling had ook menigmaal hetzelfde gevolg. Wij hebben dat nog niet zoo heel lang geleden gezien bij de legerwet. Door hare behandeling uit te stellen, werd zij begraven en wel, naar ik vermoed, voor altijd.

Ik ben het met den heer Goeman Borgesius volkomen eens, dat wij niet zooveel tijd noodig hebben, om ons een oordeel te kunnen vormen over de thans ingediende amendementen. Ik geloof, dat de meeste onzer hun oordeel daaromtrent reeds gevestigd hebben, nu de denkbeelden, die aan die amendementen ten grondslag liggen, bij de algemeene beraadslaging in het breede werden besproken, en ik kan dan ook niet inzien waarom het sectie-onderzoek moet uitgesteld worden tot 20 September en niet zou kunnen aanvangen aanstaanden Dinsdag.

Bezwaar om thans door te werken, kan er, dunkt mij, uit anderen hoofde niet bestaan. Immers zouden wij, indien het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Ommen, den heer van Alphen, betreffende het aan de orde stellen van de kieswet, ware aangenomen, eerst aanstaanden Woensdag, 22 Augustus, begonnen zijn met de algemeene be-

raadslagingen en dus minstens tot de helft van September zijn bijeengebleven.

Thans is het 16 Augustus en hebben wij de algemeene beraadslagingen reeds achter den rug. Welnu, laten wij dan nu het nog resteerende van dit zittingjaar besteden aan de afdoening dezer wetsontwerpen en niet den schijn op ons laden dat wij de behandeling daarvan willen uitstellen.

Ten slotte wensch ik nog eene vraag aan u te doen, Mijnheer de Voorzitter, en wel deze, of de amendementen, die alsnog ingediend mochten worden, ook naar de afdeelingen verzonden zullen worden, zoodat de pas voor die indiening niet is afgesneden. Het is m. i. niet van belang ontbloot, dat wij weten, hoe ten deze zal gehandeld worden.

Ik eindig met den wensch uit te spreken, dat de Kamer zich niet zal vereenigen met het voorstel der Centrale Afdeeling.

Door de aanneming van dat voorstel toch zou in 't land allicht de indruk ontstaan, dat het de bedoeling is de zaak op de lange baan te schuiven. Ik wensch daartoe niet mede te werken en zal dan ook tegen dat voorstel stemmen. Het vraagstuk der kiesrechthervorming moet zoo spoedig mogelijk tot oplossing worden gebracht. Noodeloos uitstel zou tot bedenkelijke gevolgen kunnen leiden.

De **Voorzitter:** Ik ben gaarne bereid de vraag van den heer Seret betreffende het naar de afdeelingen verzenden van nog niet gedrukte of nog niet ingediende wijzigingen te beantwoorden. Het is mijn voornemen, wanneer de beraadslaging over den tijd waarop de afdeelingen zullen samenkomen is afgeloopen, daaromtrent een voorstel te doen in den zin, dat aan de leden alsnog de gelegenheid gegeven worde wijzigingen in te dienen, met het gevolg dat zij nog naar de afdeelingen worden verzonden.

Dit voorstel zal ik straks doen.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Ik heb het woord gevraagd naar aanleiding van de woorden, waarmede de geachte vorige spreker zijne rede heeft geëindigd. Deze meende namelijk, dat door handhaving van het besluit der Centrale Afdeeling, ingevolge waarvan het afdeelingsonderzoek niet vóór 20 September e.k. zal plaats hebben, de Kamer den indruk zou teweegbrengen alsof zij de zaak op de lange baan wilde schuiven. De geachte afgevaardigde wenscht zijn deel in de verantwoordelijkheid voor dat besluit niet te dragen.

Mag ik der Vergadering herinneren, dat mijnerzijds van den aanvang af dat deze wetsvoordrachten werden ingediend, alle gedachte aan vertraging en uitstel verre is geweest; dat ik daarin nooit ben medegegaan. Toch komt het mij voor, dat de geachte afgevaardigde zich op dezen oogenblik niet volkomen juist rekenschap geeft van den eigenaardigen toestand, waarin de Kamer thans ten aanzien van deze wetsvoordrachten verkeert.

Gelijk toch de wetsontwerpen voor ons liggen, zullen zij, ongewijzigd, geen meerderheid in deze Kamer verkrijgen. Wanneer iets uit de algemeene beschouwingen en uit de ingediende amendementen gebleken is, is het zeker dit; en zoo er nog leden zijn, gelijk ik uit enkeler houding meen te moeten afleiden, die zulks mochten betwijfelen, zou ik er willen bijvoegen, dat vermoedelijk die ongewijzigde wetsontwerpen hier geen 30 stemmen zullen halen. Bij dit feit hebben wij te letten op het andere feit, dat de Kamer zeer bereid is te trachten om de zaak, door onderling overleg, tot eene goede oplossing te brengen; maar daartoe is eenige tijd noodig. Het is gansch iets anders zoo dit geschiedt ten aanzien van eene Regeeringsvoordracht, waarbij de Regeering tot dat overleg van den aanvang af medewerkt of het initiatief neemt, dan wanneer het moet geschieden door middel van amendementen.

Men mag wel zeggen dat de reeds ingediende amendementen van dien aard zijn, dat daarbij een zeer ruim gebruik van het recht van amendement is gemaakt. Nu had het kunnen zijn, dat de Regeering na de indiening van deze amendementen reeds tot de Kamer ware gekomen met eene voordracht tot wijziging van de eerste artikelen van het eerste wetsontwerp, eene voordracht waarbij met de amendementen zoude zijn rekening gehouden. In dat geval ware er minder reden dan thans voor een afdeelingsonderzoek op eenigszins langeren termijn.

Men versta mij wel; ik maak daarvan der Regeering volstrekt geene grief. Zij weet zeer zeker het best wat in het belang der zaak het noodigste is; maar zooals de toestand thans is, mag men allerminst de schuld van het uitstel op de Kamer werpen, terwijl deze passieve houding der Regeering ons noopt de amendementen tot grondslag te nemen. Uit het beslnit tot eene behandeling niet vóór 20 September is, onder die omstandigheden, nimmer af te leiden, dat do Kamer de zaak op de lange baan zou willen schuiven.

Ik ben er van overtuigd, dat het in den bestaanden toestand onmogelijk is om tot een bevredigend resultaat te komen, door te treden in het voorstel van den geachten spreker uit Zutphen, en reeds aanstaanden Dinsdag het afdeelingsonderzoek te doen aanvangen. Dat zou inderdaad niet bevorderlijk zijn aan eene goede afdoening.

Door u, Mijnheer de Voorzitter, is te kennen gegeven dat, nadat beslist zal zijn omtrent het tijdstip, door u een voorstel zal worden gedaan omtrent den omvang van het afdeelingsonderzoek. Mag ik daarbij den wensch uiten dat, indien tusschen het tijdstip van heden en dat waarin de afdeelingen te zamen zullen komen, wijzigingen van Regeeringswege mochten inkomen, deze ook met de amendementen naar de afdeelingen zullen gaan.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Wat zooeven door den geachten afgevaardigde in het midden is gebracht, mag niet onbeantwoord blijven. De geachte spreker heeft getracht aan het dezen morgen door de Kamer genomen besluit, om de amendementsvoorstellen op de aanhangige wetsontwerpen tot regeling van het kiesrecht in de afdeelingen te onderzoeken, eene geheel andere beteekenis te geven, dan er blijkens de toelichting van het daartoe strekkende voorstel en de daarover gevoerde discussiën aan moet worden toegekend.

De Regeering heeft zich dezen morgen niet gemengd in de bespreking der vraag: of de Kamer de amendementsvoorstellen op de aanhangige kieswetten naar de afdeelingen zoude verzenden tot onderzoek, omdat de regeling der wijze, waarop de Kamer hare beslissing over de kieswet wenscht voor te bereiden, geheel aan de Kamer moet worden overgelaten. De Kamer draagt dan ook van het daaromtrent dezen morgen genomen besluit de volle verantwoordelijkheid.

De geachte spreker zegt nu evenwel, dat het besluit tot onderzoek in de afdeelingen genomen zoude zijn, omdat de aanhangige wetsontwerpen, gelijk ze daar liggen, niet zouden worden aangenomen. Hij heeft er bijgevoegd dat, naar eene door hem gemaakte berekening, ongeveer dertig stemmen vóór deze wetsontwerpen zouden worden uitgebracht. De geachte spreker is daaromtrent, naar het mij voorkomt, in het geheel niet op de hoogte van den toestand. Mijn indruk is een geheel andere. Ik wensch dan ook nog eens uitdrukkelijk te verklaren, dat de Regeering de voordracht handhaaft, welke door haar aan de Kamer is voorgelegd. Heden vóór acht dagen is door mij reeds medegedeeld dat de Regeering gaarne en nauwgezet wil overwegen de amendementsvoorstellen, welke verbetering van het Regeeringsontwerp beoogen. Maar zij wijst ten stelligste alle amendementen af, waardoor de kern, het beginsel der Regeeringsvoordracht wordt aangetast.

Door de rede van den geachten spreker zoude op slinksche wijze de indruk kunnen worden gegeven, alsof omtrent het voorstel der Regeering door de verzending der aanhangige amendementen naar de afdeelingen zijdelings eene beslissing zoude zijn genomen. Ik wijs dit af. Wenscht de geachte spreker eene zoodanige beslissing van de Kamer

93ste VERGADERING. — 16 AUGUSTUS 1893.

Regeling van werkzaamheden.

uit te lokken, dan eisch ik dat hij daartoe openlijk en ruiterlijk een voorstel doe. De aanneming daarvan zoude hem zeer stellig niet gelukken. Maar dan mag de geachte spreker ook niet trachten aan een besluit der Kamer, dat alleen de regeling der werkzaamheden op het oog had en alleen als zoodanig door de Commissie van Rapporteurs werd voorgesteld, de politieke beteekenis te geven, welke hij thans daarin leggen wil. Op de meest besliste wijze kom ik tegen zoodanige poging op, welke met de goede trouw volkomen in strijd zoude wezen.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Ik had van den Minister van Binnenlandsche Zaken niet verwacht dat hij mij zou verwijten eene handeling van slinkschen aard en in strijd met de goede trouw. Ik meen daartoe geenerlei aanleiding te hebben gegeven, en ik laat het oordeel over dien uitval aan de Kamer en aan het land over. Wanneer de Minister betwist de juistheid van mijne waarnemingen, dat dit wetsontwerp ongewijzigd en gelijk het daar ligt — want dat heb ik er zeer duidelijk bijgevoegd, — geene meerderheid in deze Kamer zou erlangen, en zelfs, zooals in antwoord op eene interruptie door mij gezegd werd, vermoedelijk geen 30 stemmen zou halen, — hij neme er de proef van en late het wetsontwerp ongewijzigd.

De heer **van Delden**, *lid van de Centrale Afdeeling*: Met een enkel woord wensch ik het besluit van de Centrale Afdeeling toe te lichten. De Vergadering zal het wel met die Commissie eens zijn dat het onderzoek in de afdeelingen niet mag zijn eene bloote formaliteit, maar dat daar eene gezette overweging zal moeten plaats hebben van de verschillende amendementen, en dat die gezette overweging niet met vrucht kan geschieden wanneer men zich niet vooraf omtrent de verschillende voorstellen behoorlijk heeft op de hoogte gesteld, daarover niet alleen gesproken, maar ook gedacht heeft.

Nu hebben wij van verschillende geachte sprekers, ook van hen, die waren tegen eene verzending naar de afdeelingen, dezen morgen gehoord, dat zij van gevoelen waren, dat, wanneer de behandeling van deze wetsontwerpen in openbare zitting werd voorgezet, en een eenigszins lange termijn moest genomen worden alvorens met die behandeling voort te gaan. Welnu, wanneer het erkend wordt dat die openbare behandeling niet zou kunnen geschieden dan na een termijn van twee of drie weken, dan zeg ik dat eene vruchtbare behandeling in de afdeelingen evenmin kan worden aangevangen vóór dat men een ruimen termijn heeft gehad om de zaak te bestudeeren.

Nu is in de Centrale Sectie wel het denkbeeld geopperd om het afdeelingsonderzoek nog te doen plaats hebben in deze zitting kort vóór de opening van de nieuwe zitting, maar daaraan zijn groote bezwaren verbonden, omdat, zooals de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs dezen morgen zeide, de laatste weken van eene zitting, de dagen die voorafgaan aan de opening van eene nieuwe zitting, wel de meest ongeschikte tijd zijn voor eene serieuse behandeling van zaken; elk lid dezer Vergadering wil toch nog wel eenige dagen rust hebben, na minste van parlementairen arbeid, en men rekent er als regel op dat men ten minste een paar weken vóór de opening van de nieuwe zitting te zijner vrije beschikking over zal hebben.

Daarom heeft de Centrale Sectie niet kunnen komen tot een besluit om nog in deze zitting de amendementen en het ontwerp opnieuw in de afdeelingen te onderzoeken.

De heer Borgesius meent dat men aanstaanden Dinsdag, zelfs morgen daarmede kan beginnen; ik geloof dat men van de bedoeling, waarmede het afdeelingsonderzoek zou gehouden worden, om tot overleg te komen en te trachten uit de verschillende amendementen in verband met het wetsontwerp iets saam te stellen, dat tot een resultaat kan leiden, dat ook voor de Regeering aannemelijk is, weinig zou terecht komen, en het afdeelingsonderzoek eene bloote formaliteit zou worden.

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mij aan te sluiten bij hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Deventer gezegd is. Ook ik geloof dat eene vruchtbare behandeling van de amendementen in de afdeelingen op dit oogenblik niet meer kan plaats hebben. Indien daarvoor eenig bewijs noodig was, dan ligt, dunkt mij, in de beraadslaging, die hedenmorgen gevoerd is en op het oogenblik nog gevoerd wordt, daarvoor het best en het sprekendst bewijs.

Eene vermoeide Kamer is altijd eene prikkelbare Kamer — het verwondert mij dat de heer Seret zich daarover verwondert — en eene prikkelbare Kamer is eene Kamer, die niet met kans op welslagen debatteert. Wanneer onze beraadslagingen en gedachtenwisselingen in de afdeelingen iets zullen tot stand brengen, dan moet dat eene wisseling van meeningen en gedachten zijn, die gevoerd wordt op de wijze gelijk wij in de afdeelingen gewoon zijn: koel verstandig en te gelijker tijd gemoedelijk.

De wisseling van meeningen, die nu in de afdeelingen zal plaats hebben, zal dan ook niet zoo zeer eene wisseling van meeningen zijn, dan wat men in zeker opzicht zou kunnen noemen eene onderhandeling; geen loven en bieden; in dat opzicht ben ik het met den Minister van Binnenlandsche Zaken eens, en een ander woord, dan wat door hem gesproken is, had ik na zijne rede van heden vóór acht dagen niet verwacht. Maar wat ik wel verwacht van de leden van deze Kamer, dat is dat zij zich den tijd ten nutte zullen maken om ten opzichte van de vraag, die het hier geldt: het tot stand brengen van eene kieswet, die aan de eischen van de Grondwet voldoet en die te gelijker tijd de behoeften van het land bevredigt, hare geheele aandacht te wijden.

Op dit oogenblik zijn er in onze atmosfeer bacillen van politieken aard, die inderdaad niet geheel en al zonder gevaar zijn; en wanneer deze zich voortplanten wordt ons werk van eenheid een werk van verdeeling, en dat mag, dat moet het niet worden. Wij moeten trachten iets goeds te doen. En wanneer wij dat willen, dan moeten wij ree van hoofd en gezond van hart zijn, dan moeten de passiën, die nu zijn opgewekt, tot bedaren gekomen zijn; en wij allen weten dat het hier niet geldt te verkrijgen wat men wil, maar wat met gezonde rede te verkrijgen is.

Daarom zal ik niet twisten over de datums van 12, 13 of 17 September, want in dat opzicht ben ik papier blanc: maar met de heeren van Delden en Mackay ben ik het volkomen eens, dat het voor de leden der Kamer eene onnoodige moeite is om reeds den 13den September bijeen te komen.

Wat mij betreft, ik huldig de wijsheid der Regeering die zich in deze zaak geen partij heeft gesteld; ik huldig den geest van vrijheid waarmede zij aan ons de beslissing heeft gelaten, en in dien geest van vrijheid hoop ik dat de Kamer de beslissing der Centrale Sectie zal bekrachtigen.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik waardeer ten zeerste de zucht naar gemeen overleg, waardoor de geachte vorige spreker, van zijn standpunt, bewogen wordt om zich te vereenigen met het voorstel der Centrale Sectie. Liever zou het mij echter geweest zijn als de Centrale Sectie van hare zijde meer zucht tot gemeen overleg hadde getoond te bezitten door zelve het voorstel te doen, wat nu door den heer Borgesius wordt gedaan.

De geachte afgevaardigde uit Almelo zegt dat de Kamer thans prikkelbaar is.

Het is mogelijk dat er prikkelbare leden in de Kamer zijn, maar indien prikkelbaarheid van eenige leden bezwaren oplevert tegen het onderzoek in de sectiën op dit oogenblik, dan wensch ik het aan die leden over te laten om te trachten eene meerderheid te verkrijgen, maar acht ik mij, als niet tot de prikkelbare of geprikkelde behoorende, niet gerechtigd om hunne minderheid in eene meerderheid om te zetten.

De Kamer is prikkelbaar.

Ik vraag: waaruit is dat gebleken? Toch niet uit de

algemeene beraadslagingen. Ik meen toch dat de Kamer lof verdient voor den goeden toon, dien zij daarbij heeft betracht. Wat kan men aanhalen om die prikkelbaarheid te staven?

Maar, zegt de geachte spreker uit Deventer, wij moeten ons tot het sectie-onderzoek voorbereiden.

Mijnheer de Voorzitter! Dat moet men altijd doen en als hier plotseling een groot wetsontwerp ware ingediend, dan zou het zeer natuurlijk zijn, dat het niet terstond naar de sectiën werd verzonden.

Maar de Kamer is door de gehouden algemeene beschouwingen reeds genoegzaam voorbereid om de amendementen te onderzoeken.

Voor het onderzoek in de sectiën moet echter iets overblijven, en daar zal toch zeker nog licht ontstoken moeten worden. Ware dit niet zoo, dan zou voor verzending naar de afdeelingen nooit reden zijn.

De behandeling in de sectiën zal echter volgens den geachten afgevaardigde uit Almelo thans eenigermate het karakter hebben van onderhandelingen. Moeten er onderhandelingen vóór het sectie-onderzoek gevoerd worden . . . . .

De heer **Schaepman**: Ik heb van onderhandelingen buiten de sectiën niet gesproken.

De heer **Heemskerk**: Ik beweer dit ook niet en zal op de interruptie aanstonds antwoorden. Moeten er onderhandelingen vóór het sectie-onderzoek gevoerd worden, dit is een te duister gebied om er argumenten aan te kunnen ontleenen. Maar onderhandelingen *in* de sectiën, welke de geachte spreker bedoeld heeft, kunnen zeer goed aanstaanden Dinsdag begonnen worden. Dit is, meen ik, logisch en rationeel. Maar de hoofdzaak is niet of de Kamer den indruk wenscht, dat zij de zaak niet met bekwamen spoed wil afdoen, maar of er een onnoodig oponthoud aan de spoedige afdoening zal worden in den weg gelegd. Ieder weet toch, dat na het onderzoek in de afdeelingen het opmaken van het Verslag een geruimen tijd vordert, dat er dan vermoedelijk weder eene Memorie van de Regeering te wachten is en de Kamer inmiddels met werk overladen zal zijn.

Nu geloof ik, dat de Kamer zich in elk geval zal moeten vrijhouden om, na afloop van dit jaar, als alleruiterste termijn, terstond weder met de kieswet te beginnen. Ik kan mij niet begrijpen, dat een enkel lid dezer Vergadering, tot welke politieke richting ook behoorende of welke bedoeling hij ook ten aanzien van dit wetsontwerp moge toegedaan zijn, er geen voordeel in zou zien dat zoo spoedig mogelijk het wetsontwerp weder in behandeling werd genomen. Daarom komt het mij voor, dat er betere gronden moesten zijn aangevoerd om te besluiten tot uitstel van het sectie-onderzoek tot het volgende zittingjaar. Om die reden wensch ik te stemmen vóór het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Zutphen. Ik hoop dat, indien dit voorstel wordt verworpen, er beter argumenten tegen zullen worden vernomen dan tot nogtoe zijn medegedeeld.

De heer **van Houten**: Ik ben mij volkomen bewust, bij het voorstel tot uitvoering van het besluit tot verzending der amendementen naar de afdeelingen, waarmede de Vergadering zich heeft vereenigd, mij uitsluitend te hebben laten leiden door zakelijke gronden. Onder die zakelijke gronden telt niet de vraag waarbij, mijns inziens, geenerlei belang is betrokken, of deze wetten iets eerder of iets later tot eindbeslissing komen. Ik voor mij kan mij inderdaad niet verklaren welk belang in de zaak zelve gelegen kan zijn, om de beslissing eenige weken eerder of later te nemen, onverschillig of men zich voorstelt dat het einde bevredigend zal zijn voor degenen die de aanneming wenschen of niet. Hetzij wij deze wet willen aannemen of niet aannemen, — eene wet van het gewicht en de strekking als de nieuwe basis voor de Volksvertegenwoordiging voor zoolang als de Grondwet van 1887 zal bestaan, — het is mij bevreemdend, hoe er zooveel beweging kan worden gemaakt over de quaestie of wij een paar weken eerder of later in de afdeelingen zullen te zamen komen, ook als hieruit een verschil van tijd van misschien een paar maanden zal voortvloeien voor de eindbeslissing.

Ik kan mij inderdaad niet plaatsen op het standpunt waarop de voorstanders van het tegenvoorstel zich hebben geplaatst, dat het eene zaak van overwegend belang zou zijn, of wij nu op dit oogenblik besluiten tot uitstel van eene week of van ongeveer eene maand.

Dit is voor mij in het geheel geen zakelijke reden, maar zakelijke reden is voor mij de uitvoering van het besluit zoo straks door de Vergadering genomen te verzekeren in den geest waarin dit is voorgesteld, toegelicht en verdedigd. Ik begrijp dat de heer Goeman Borgesius, geacharneerd tegenstander van dat besluit, een lid van de minderheid der Commissie van Rapporteurs, die de verzending naar die Commissie wenschte uitgesproken te zien, reageert tegen het straks door de meerderheid genomen besluit. Dat het hem aangenaam zou wezen als wij reeds morgen naar de sectiën gingen en, in strijd met de bedoeling, het onderzoek in de afdeelingen tot een *farce* maakten, is verklaarbaar.

Op het standpunt van hen, die meenen, dat de Commissie van Rapporteurs de zaak in handen moest nemen, is een onderzoek in de afdeelingen in 't geheel niet noodig en kan het slechts leiden tot oponthoud.

Nu zegt men: gij moet u wachten voor den schijn van te willen vertragen. Aan valschen schijn mag men zich niet storen en evenmin aan het streven van hen, die gaarne een valschen schijn op de handelingen van anderen willen werpen.

Ik voor mij heb gestemd met volle overtuiging in den geest als door den heer Mackay het voorstel is gedaan en zooals het door den heer Schaepman werd verdedigd. Ik ging daarbij niet uit van het denkbeeld, dat dit wetsontwerp niet bij de eindstemming op een 30 stemmen zou kunnen rekenen, maar wel, dat zeer gewichtige bepalingen in de voordracht voorkomen, waarvoor ik, zooals de zaken thans staan, geen gunstigen horoscoop zou durven trekken.

De heer Beelaerts van Blokland heeft, ofschoon scherper in den vorm, zakelijk weinig anders gezegd dan door den heer Mackay reeds was aangevoerd bij de toelichting van het voorstel van de meerderheid der Commissie van Rapporteurs. Hij zeide dat, naar het hem voorkwam, voortzetting van de behandeling van de wetsontwerpen op dit oogenblik zeer groot gevaar opleverde voor verwerping èn van de amendementen èn van de voorgedragen ontwerpen. Daarmede werd, geloof ik, niet juist bedoeld de voordracht in haar geheel, maar van bepalingen, waarvan de verwerping omwerking van de geheele techniek der wetten zou ten gevolge moeten hebben.

Als ik mij bijv. voorstel dat art. 3 in stemming komt, handelende over de schrijfproef, hetzij al of niet geamendeerd in den geest van den heer Goeman Borgesius, die daaraan de fictie wil toevoegen dat een dronke man niet lezen of schrijven kan, dan kan ieder op zijne vingers natellen wat er gebeuren zal, omdat deze schrijfproef niet voorkomt in de amendementen van verschillende richtingen, die te zamen toch de groote meerderheid der Kamer vertegenwoordigen.

Dat is nu de gedachtengang, waarin ik mij gaarne vereenigde met de heeren Æ. Mackay en Schaepman? Zijs deze, dat waar amendementen zijn voorgesteld uit verschillende groepen, die in sommige onderdeelen overeenmen en in sommige andere van elkander afwijken, een bespreking noodig is om aan het licht te brengen welke waarde de voorstellers en in 't algemeen degenen die over de amendementen zich in de sectiën uitlaten hecen aan hetgeen waarin zij overeenstemmen en aan hetgeen waarin zij verschillen. Indien men uit de onderlinge bespreking in de afdeelingen van die verschillende amendementen kan komen tot aanwijzing van hetgeen in die amendementen moet worden gewijzigd om de meerderheid te erlangen of tot de meening dat een vereenigd amendement moet worden samengesteld, dan is de periode daar,

waarin de Commissie van Rapporteurs, hare taak opvattende zooals ik meen dat zij voornemens is, zich met de resultaten van het afdeelingsonderzoek kan wenden tot de Regeering en aan deze de vraag doen in hoever dergelijke amendement de kern of de schaal van haren arbeid zou raken. Op die wijs de zaken behandelende, wanhoop ik er nog niet aan een resultaat te verkrijgen, waarbij, zooals ik gezegd heb bij de algemeene beschouwingen, eene nationale wet geboren wordt. In dien stand van zaken reken ik, dat de weken niet zijn verloren, die nog zullen moeten verloopen bij aanneming van het voorstel der Centrale Afdeeling, alvorens het onderzoek plaats heeft.

Het bevordert misschien eene verkeerde voorstelling, wanneer men slechts vraagt of wij niet ieder individueel onze opinie kunnen bepalen. Mijnheer de Voorzitter, ik ben onmiddelijk bereid om het te doen; het eenige goede amendement is dat wat ik zelf mede heb voorgesteld. Om dat wederkeerig van elkander te vernemen behoeft men niet in de afdeelingen te gaan. Wat is echter de bedoeling van het gaan in de afdeelingen? Het is om datgene wat wij hebben voorbereid aan de critiek van anderen te onderwerpen en de daarnevens door anderen voorgestelde amendementen te onderzoeken en te vergelijken en zoo mogelijk tot het resultaat te komen dat, geloof ik, door de overgroote meerderheid der Kamer gewenscht wordt, namelijk eene zeer ruime uitbreiding van het kiesrecht.

Indien ik wenschte dat op den grondslag van deze voordracht der Regeering niets tot stand kwam, indien ik dat negatieve resultaat wenschte, dan zou ik met den heer Goeman Borgesius samengaan. Ik zeg niet dat de heeren het willen of wenschen, maar met mijne kennis van den stand van zaken en van den loop der behandeling van wetsontwerpen in het Parlement, durf ik wel mijne meening uitspreken dat het volgen van de gedragslijn door den heer Goeman Borgesius aangegeven, grooter gevaar voor de zaak zelve oplevert, dan wanneer men zich, in den geest als het doel van het afdeelingsonderzoek door de heeren Mackay en Schaepman werd toegelicht, vereenigt met het voorstel door ons gedaan.

Het is reeds opgemerkt dat de doorslag in de Centrale Afdeeling tusschen 13 en 20 September is gegeven door de herinnering aan de verklaring van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, dat zijns inziens de laatste dagen vóór de opening van een nieuw zittingjaar de ongeschiktste waren om te vergaderen.

Door den heer van der Feltz is voorts nog het vooruitzicht geopend om voor de beraadslaging in de afdeelingen een leidraad van vraagpunten te hebben, welke naar aanleiding der verschillende amendementen behooren besproken te worden. Het blijkt nu alreeds dat nog niet alle amendementen voor ons liggen welke een onderwerp van beraadslaging zullen uitmaken. Ook met het oog daarop hebben wij ons voorstel gedaan.

Eindelijk werden wij geleid door de overweging door den heer Schaepman aangevoerd, dat, zooals de zaken nu staan, eene gedachtenwisseling in de sectiën meer het karakter zoude krijgen van onderhandeling. Dat het zeer wenschelijk is daaraan te doen voorafgaan eene bespreking in de vrijwillige afdeelingen waarin de Vergadering zich bij deze ontwerpen heeft gesplitst, ligt voor de hand.

Op al deze gronden meen ik dat door ons voorstel naar geest en bedoeling het best uitvoering wordt gegeven aan de hedenmorgen genomen beslissing.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Het voornaamste argument waarmede de heer Schaepman mijn voorstel heeft bestreden, komt hierop neer, dat de Kamer, naar hij vreest, aanstaanden Dinsdag nog te prikkelbaar zal zijn om dan reeds met vrucht het afdeelingsonderzoek te beginnen.

Mijn antwoord is: indien werkelijk de heer Schaepman en zijne geestverwanten, aanstaanden Dinsdag, dus over 8 dagen, nog zoo prikkelbaar zijn, dan vrees ik dat zij over 4 weken nog wel in dezelfde stemming zullen verkeeren, en dat dus in dat opzicht het lange uitstel ons niet zal baten.

Het tweede argument tegen mijn voorstel was, dat het Parlement wel wat rust mocht hebben.

Hierop wil ik alleen nu zeggen, dat de zaak toch werkelijk belangrijk genoeg is om er nog enkele dagen van onze parlementaire vacantie voor op te offeren.

Het uitvoerigst is echter mijn voorstel bestreden door den heer van Houten. Deze heeft gezegd: op uw standpunt, die gestemd hebt tegen het voorstel om de amendementen in de afdeelingen te onderzoeken, kan ik het mij begrijpen dat gij voorstelt om reeds aanstaanden Dinsdag in de sectiën te gaan, want gij wilt toch geen *serieus* onderzoek.

Mijnheer de Voorzitter, ik ben tegen een nieuw sectieonderzoek, maar dit is nu evenwel beslist, en ik zou thans het besluit van de Centrale Sectie niet bestrijden, indien ik meende dat er vier weken voorbereiding noodig zijn om de heden genomen beslissing naar geest en bedoeling uit te voeren. Maar dat werkelijk een zoo lange termijn noodig is — dat bewijs heeft de heer van Houten zeer zeker niet geleverd. Ik wensch, heeft hij gezegd, dat eerst de verschillende groepen in de Kamer zich nog eens over de amendementen beraden, en daarvoor is tijd noodig. Maar het is immers juist bij de discussie gebleken dat de meeste amendementen reeds door verschillende groepen in de Kamer zijn voorbereid en ontworpen, en dat dus reeds heeft plaats gehad wat de heer van Houten wenschelijk acht. Trouwens, de geachte afgevaardigde uit Groningen weet ook zeer goed, dat, wanneer besloten wordt om morgen naar huis te gaan, de verschillende groepen niet in den Haag blijven om zich nader over de amendementen te beraden, maar dat men onmiddellijk van de parlementaire rust zal gaan genieten. En als de Kamer den 19den weer bijeenkomt, is het dan denkbaar dat de groepen dan nog vóór den 20sten — den dag waarop men het sectie-onderzoek wil beginnen — bij elkaar zullen komen om nog eens weer te spreken over de amendementen die in de afdeelingen gaan?

Intusschen, vergeten mag ik niet dat de heer van Houten zich op het standpunt plaatst, dat het hem volkomen onverschillig is of de wet een paar maanden vroeger of later aangenomen of verworpen wordt, en op dat standpunt begrijp ik dat hij ook geen bezwaar heeft om het sectie-onderzoek nog 4 weken, ja desnoods 8 weken, uit te stellen.

Maar hierop wil ik toch wijzen dat, mocht mijn voorstel verworpen worden, het niet zal blijven bij een uitstel van een paar maanden, maar dat waarschijnlijk het nieuwe kiesrecht een vol jaar later in werking zal komen.

Wat toch is het geval?

Men zal 20 September in de afdeelingen gaan, en dan zal er natuurlijk geruime tijd verloopen eer het afdeelingsverslag verschijnt. Intusschen zal de tijd voor de behandeling der Indische en der Staatsbegrooting zijn aangebroken, en dan zal het ongetwijfeld Februari of Maart worden vóórdat de artikelen der kieswet weer in openbare behandeling komen. Het zal dan veel te laat zijn geworden om nog in 1894 op den tijd, daarvoor aangewezen, nieuwe verkiezingen te doen plaats hebben; de Regeering zal haar werkplan niet kunnen uitvoeren en het zal 1895 worden vóórdat het nieuwe kiesrecht in werking komt.

Wanneer men nu zegt: ook dat is mij volkomen onverschillig, dan is het weer zeer goed te begrijpen, dat men op een dergelijk standpunt met het besluit der Centrale Afdeeling vrede heeft, maar alleszins verklaarbaar is het toch ook zeker, dat zij, die als ik van meening zijn, dat finale uitbreiding van het kiesrecht een dringende eisch des tijds is, en dat die finale uitbreiding eene daad van rechtvaardigheid tegenover het volk mag worden genoemd, dat dezen — zeg ik — dergelijk uitstel zonder noodzaak, niet onverschillig kunnen aanzien, maar integendeel het van het grootste belang achten, dat de staatsburgerlijke onmondigheid van een groot deel van het volk zoo schielijk mogelijk ophoude, en dat het kiesrecht aan allen, die daarop aanspraak kunnen maken, zoo schielijk mogelijk worde verleend — zoo schielijk als eene ordelijke behandeling — het zijn de woorden van den heer van der

Feltz — het toelaat. En omdat ik nu vast overtuigd ben, Mijnheer de Voorzitter, dat voor eene ordelijke behandeling zeker geen langere voorbereidingstermijn dan 8 dagen noodig is, en het maar al te zeer den schijn heeft dat het met dat uitstel van ruim 4 weken nergens anders om te doen is dan om de zaak op de lange baan te schuiven, daarom, Mijnheer de Voorzitter, meen ik mijn voorstel te moeten handhaven.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *voorstel* van den heer Goeman Borgesius wordt in stemming gebracht en met 53 tegen 42 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Viruly Verbrugge, de Ram, Travaglino, Schimmelpenninck van der Oye, Guyot, van der Feltz, Dobbelmann, van Vlijmen, Rutgers van Rozenburg, van der Schrieck, G. van Dedem, van der Kun, Smits van Oijen, Michiels van Verduynen, Walter, Bevers, van Delden, de Ras, d'Ansembourg, van der Kaay, Beelaerts van Blokland, Harte, Kolkman, Ruys van Beerenbroek, Goekoop, Huber, Tydeman, Roijaards van den Ham, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Æ. Mackay, Lucasse, Reekers, Clercx, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Brantsen van de Zijp, Schaepman, T. Mackay, Bool, van Bylandt, Haffmans, de Beaufort (Amsterdam), A. van Dedem, van Kerkwijk, Mees, Conrad, Borret, Vermeulen, Lambrechts, van Houten, van Berckel, Bahlmann en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Pijnacker Hordijk, Roessingh, Donner, van de Velde, Houwing, Cremer, Keuchenius, Hartogh, Kielstra, Poelman, Heemskerk, Lieftinck, de Kanter, Goeman Borgesius, Veegens, Schepel, van Löben Sels, van Karnebeek, Farncombe Sanders, Smeenge, van Alphen, Gerritsen, Land, Zijp, van der Borch van Verwolde, Rink, van Velzen, Zijlma, Heldt, van Beuningen, de Meijier, Seret, Pyttersen, Smit, Plate, Hennequin, Hintzen, Vrolik, Ferf, van Gijn, Kerdijk en Levy.

De **Voorzitter**: Ik wensch thans de Vergadering voor te stellen, om naar de afdeelingen te verzenden alle, nu reeds ingediende, amendementen op het wetsontwerp regelende de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten.

De vraag zou kunnen rijzen of voorstellen tot wijziging zonder ondersteund en toegelicht te zijn in de afdeelingen kunnen behandeld worden. Er zijn antecedenten van gevallen waarin dit werkelijk is geschied en het Reglement van Orde verzet er zich mijns inziens niet tegen.

Mijn voorstel is dus in de eerste plaats alle amendementen, al dan niet schriftelijk toegelicht, te stellen in handen der afdeelingen, terwijl het den leden blijft voorbehouden daaraan nog eene schriftelijke toelichting toe te voegen.

In de tweede plaats geef ik in overweging ook de wijzigingen die nog mochten worden ingediend en wijzigingen in reeds voorgestelde amendementen, eveneens aan de afdeelingen te verzenden. De vrijheid der leden blijft natuurlijk onverkort om ook, nadat de Kamer zal zijn uiteengegaan, nieuwe amendementen in te dienen, die dan mede in de afdeelingen komen.

Thans heb ik nog eene vraag van den heer Beelaerts van Blokland te beantwoorden, namelijk of tevens niet aan de afdeelingen moet worden opgedragen het onderzoek van eventueele Regeerings-wijzigingen.

Ik meen dat dit in den aard der zaak ligt. Art. 75 van het Reglement van Orde, sprekende van het thans door de Kamer genomen besluit (verzending naar de afdeelingen) voegt daaraan uitdrukkelijk toe dat de Commissie van Rapporteurs, op den voet van art. 32 van het Reglement, met de Regeering in overleg kan treden. Vindt de genoemde Commissie daartoe termen ten gevolge van het onderzoek in de afdeelingen, dan heeft zij daartoe de bevoegdheid en zal zij het voorzeker niet nalaten.

Overeenkomstig het voorstel van den Voorzitter wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Goeman Borgesius, die het gevraagd heeft.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik heb het woord gevraagd voor een gansch ander onderwerp, dat ons zeker niet prikkelbaar zal maken. Ik wensch namelijk een beroep te doen op de clementie van onzen geachten Voorzitter en van alle mijne medeleden ten behoeve van de oude weduwen, die ten gevolge van eene fout in de wet tot heden geen pensioen genieten.

Twee jaren is die zaak reeds bij de Kamer aanhangig, en sedert de eerste indiening der voordracht gaat er bijna geene week voorbij of er sterft weder eene weduwe in behoeftige omstandigheden, zonder dat zij in het genot is gekomen van het pensioen, dat haar zoo stellig is toegezegd.

Het geldt hier dus eene spoedeischende zaak bij uitnemendheid en daarom stel ik voor, morgen alsnog aan de orde te stellen het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van sommige artikelen van de wet van 9 Mei 1890, tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ondersteun zeer het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Zutphen. Er is mijns inziens te méér grond om dat voorstel aan te nemen, daar het wetsontwerp zich ten gevolge van het overleg tusschen Kamer en Regeering in zoodanigen staat bevindt, dat er niet te verwachten is, dat het tot veel verschil van gevoelen aanleiding zal geven.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Mijnerzijds heb ik geene vrijheid gevonden, aan de lijst van werkzaamheden der Kamer nog de behandeling van nieuwe wetsontwerpen toe te voegen. Ik meende, dat het der Kamer aangenaam was, de laatste regeling van werkzaamheden te kunnen beschouwen als de werkelijk *laatste* en *definitieve*.

Ik vind echter geene termen om mij te verzetten tegen den wensch der heeren Borgesius en Beelaerts van Blokland en ben bereid het voorstel over te nemen.

Ik heb dus de eer voor te stellen, in verband ook met een zooeven mij van Regeeringswege kenbaar gemaakten wensch, morgen om 11 uur in behandeling te nemen:

1°. wijziging en aanvulling van sommige artikelen van de wet van den 9den Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 79) tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren (**136***b*);

2°. onteigening van eigendommen noodig voor de verbreeding der Nobelstraat te Utrecht (**191**).

De heer **de Kanter**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal verzoeken stemming over uw voorstel; immers zal door de aanneming daarvan het gevolg zijn dat wij voor twee zeer eenvoudige ontwerpen morgen zullen moeten terugkomen. En dat zonder het succes dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen zich daarvan voorstelt, want de Eerste Kamer komt dit zittingjaar niet weder bij elkander en zal dus deze ontwerpen toch niet kunnen behandelen. Is het nu waar dat dit onderwerp om zoo te zeggen tusschen neus en lippen zal kunnen worden afgedaan, dan kan dit evengoed direct als wij in het nieuwe zittingjaar bijeenkomen en zullen wij het op een achtermiddag kunnen afdoen, terwijl de Eerste Kamer daarop eene beslissing kan nemen, even vroeg, als wanneer wij het nu afdoen.

93ste VERGADERING. — 16 AUGUSTUS 1893.

Regeling van werkzaamheden.

De **Voorzitter**: Ik moet doen opmerken dat er toch wel eenig verschil bestaat. Dat ligt hierin: wanneer deze ontwerpen nu nog door de Tweede Kamer worden afgedaan, dan is de Eerste Kamer in de gelegenheid om in September na de wederbijeenkomst ze terstond in behandeling te nemen en af te doen; terwijl in het andere geval, wanneer wij ze nu niet in behandeling nemen, maar eerst ons daarmede bezig houden in de nieuwe zitting, vanzelf vertraging voor de Eerste Kamer in het tot stand brengen van die wetten moet voortvloeien.

De heer **de Kanter**: Mag ik er u alleen opmerkzaam op maken, Mijnheer de Voorzitter, dat nog niet lang geleden het voorbeeld geleverd is, dat in één dag een wetsontwerp èn door de Tweede èn door de Eerste Kamer werd aangenomen. Indien men dus *wil*, behoeft er geen de minste vertraging te ontstaan, ook al gaat de Kamer hedenmiddag op reces.

De beraadslging wordt gesloten.

Het *voorstel* van den Voorzitter wordt in stemming gebracht en met 81 tegen 8 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Hintzen, Mees, Vrolik, Ferf, van Gijn, Conrad, Borret, Vermeulen, Lambrechts, van Houten, Kerdijk, van Berckel, Levy, Pijnacker Hordijk, Roessingh, Donner, van de Velde, Viruly Verbrugge, de Ram, Houwing, Cremer, Travaglino, Schimmelpenninck van der Oye, Guyot, van der Feltz, van Vlijmen, Keuchenius, Rutgers van Rozenburg, Hartogh, van der Schrieck, Kielstra, G. van Dedem, van der Kun, Michiels van Verduynen, Walter, Bevers, van Delden, de Ras, Poelman, van der Kaay, Heemskerk, Beelaerts van Blokland, Lieftinck, Harte, Kolkman, Ruys van Beerenbroek, Goekoop, Huber, Tydeman, Roijaards van den Ham, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), Æ. Mackay, Goeman Borgesius, Veegens, Reekers, van Karnebeek, van den Berch van Heemstede, Brantsen van de Zijp, van Alphen, Gerritsen, Land, Zijp, Schaepman, T. Mackay, Bool, van der Borch van Verwolde, Rink, Zijlma, Heldt, van Beuningen, van Bylandt, de Meijier, Seret, Pyttersen, Smit, de Beaufort (Amsterdam), A. van Dedem, van Kerkwijk, Plate, Hennequin en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Bahlmann, Dobbelmann, Smits van Oijen, d'Ansembourg, de Kanter, Lucasse, Schepel en Clercx.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Schaepman, die het gevraagd heeft.

De heer **Schaepman**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd eene bescheiden vraag tot u te richten.

Wij hebben zooeven op voorstel van de Centrale Sectie het besluit genomen om het onderzoek van de wijzigingen voorgesteld op de kieswet in dit zittingjaar niet te doen plaats hebben.

Dat besluit is genomen onder overweging dat de Centrale Afdeeling met het einde van dit zittingjaar, met de sluitingszitting, had gedefungeerd, en ons dus geen bepaalden dag kon voorstellen. Maar tevens heeft tijdens de beraadslaging steeds de meening geheerscht, dat het onderzoek zou beginnen op Woensdag 20 September; dat is de datum, die door verschillende sprekers genoemd is. Nu is te dien opzichte geen besluit genomen, maar ik geloof toch dat het wenschelijk is dat wij ons te dien opzichte binden. Het is waar dat de Centrale Afdeeling het voorstel niet doen kan; maar wanneer het uit de Kamer komt, dan geloof ik dat het ook door de Kamer kan worden aangenomen.

Indien daarom mijn voorstel door u, Mijnheer de Voorzitter, niet mocht overgenomen worden, wensch ik het voorstel te doen om het onderzoek te doen plaats hebben op Woensdag 20 September aanstaande.

De **Voorzitter**: Zooals de heer Schaepman te recht deed, opmerken en ik straks reeds zeide, kan noch de Centrale Afdeeling noch de Voorzitter der Kamer een voorstel doen tot regeling van werkzaamheden nà afloop van dit zittingjaar. Noch de Centrale Afdeeling noch de Voorzitter kunnen, omdat zij met het einde van dit zittingjaar gedefungeerd hebben, het voorstel doen om de behandeling in de afdeelingen te doen plaats hebben den 20sten September aanstaande. Dat neemt niet weg dat het aan ieder lid vrijstaat een voorstel daartoe te doen, en dat daarmede aan niemands bevoegdheid wordt te kort gedaan.

De heer Schaepman stelt — indien ik hem wel begrepen heb — voor, dat de Vergadering besluite het onderzoek van de ingediende wijzigingen in de afdeelingen te doen plaats hebben op Woensdag 20 September aanstaande.

Het *voorstel* van den heer Schaepman wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

Op bladz. 1825, kol. 2, reg. 8 v. o., staat: alleen bevoegd is dat; lees: »bevoegd is alleen dat".

94ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 17 AUGUSTUS 1893.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een regeeringsbescheid; 3°. een boekwerk; 4°. een telegraphisch bericht. — Aanvulling der afdeelingen voor het onderzoek der amendementen op de kieswet. — Behandeling en aanneming van wetsontwerpen. — Verslagen uitgebracht door de Commissie van onderzoek van: *a.* het Verslag van de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1890; *b.* het Koloniaal Verslag van 1892 (Nederlandsch-Oost-Indië). — Verslagen uitgebracht over adressen. — Beraadslaging over en aanneming van de conclusie van het verslag over het adres van Jacobus Wisse. — Scheiding der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **Gleichman**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 81 leden, te weten de heeren:

G. van Dedem, Walter, Huber, van Bylandt, Land, van der Kun, Seret, Ferf, Bool, Zijp, Veegens, van Löben Sels, Heldt, Bevers, van der Kaay, van Alphen, Vermeulen, van Velzen, Conrad, Borret, Clercx, van der Schrieck, Zijlma, van Beuningen, van der Borch van Verwolde, van der Feltz, Beelaerts van Blokland, van Berckel, Schimmelpenninck van der Oye, Kerdijk, Goeman Borgesius, Plate, van Vlijmen, Houwing, Mees, Lambrechts, T. Mackay, A. van Dedem, Hintzen, van Gijn, Viruly Verbrugge, de Beaufort, van Karnebeek, Pyttersen, van Kerkwijk, Pijnacker Hordijk, de Meijier, de Ram, Brantsen van de Zijp, Travaglino, van Houten, Roessingh, Levy, Lieftinck, Donner, Smits van Oijen, van Delden, Hartogh, Kielstra, Haffmans, Æ. Mackay, Kolkman, Guyot, Goekoop, Michiels van Verduynen, Rutgers van Rozenburg, Schaepman, Vrolik, Harte, Rink, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, Schepel, Farncombe Sanders, Cremer, W. de Beaufort, van den Berch van Heemstede, van de Velde, de Ras en Tydeman,

en de heeren Ministers van Financiën, van Binnenlandsche Zaken, van Justitie en van Buitenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren Smit, Dobbelman, Smeenge en Mutsaers, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen; de laatste door ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. eene missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken ten geleide van een afschrift van een van den consul-generaal der Nederlanden te Penang ontvangen rapport, voor zoover dit de contrôle op het personenverkeer daar ter plaatse betreft.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld worden;

3°. van den directeur der Maatschappij van Weldadigheid, het verslag dier maatschappij over 1892.

Dit stuk zal geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

4°. een telegraphisch bericht van C. Kamps, lid van den gemeenteraad van Sittard, aangaande de verzakking in den spoorweg ter hoogte van Bunde.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

B. dat naar aanleiding van het gisteren genomen besluit, het onderzoek van de amendementen op het wetsontwerp tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten zal plaats hebben door de afdeelingen van September des vorigen jaars; dat dientengevolge voor de sedert nieuw opgetreden leden, de heeren Gerritsen, Heemskerk, van der Kun, Plate, Valette en Borret, de afdeelingen moeten aangewezen worden, waarin zij zitting zullen hebben.

De uitslag der loting, waartoe wordt overgegaan, is, dat zullen behooren:

tot de *tweede afdeeling*, de heeren van der Kun, Plate en Borret;

tot de *vierde afdeeling*, de heeren Heemskerk en Valette;

tot de *vijfde afdeeling*, de heer Gerritsen.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. WIJZIGING EN AANVULLING VAN SOMMIGE ARTIKELEN VAN DE WET VAN DEN 9DEN MEI 1890 (STAATSBLAD N°. 79) TOT REGELING VAN HET PENSIOEN DER WEDUWEN EN WEZEN VAN BURGERLIJKE AMBTENAREN. (**136**)

De heer **van Delden**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, brengt namens deze het volgende verslag uit:
In handen der Commisie van Rapporteurs werden geteld adressen van: van Riemsdijk c. s., allen ambtenaren bij de Rijkswerkinrichtingen te Veenhuizen; J. M. Burgerhoudt, ontvanger der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen te Enschedé, en L. van Everdingen, ontvanger der registratie en domeinen te Waalwijk; Wolter Vetter jr., gewezen brievengaarder der gemeente Hoogwoud; H. J. Knoth, gepensionneerd Rijksontvanger te Posterholt; M. Niemeijer, weduwe H. Scholtens; Trijntje Tiddes Dijk, thans verblijvende in het Cornelis-Albertsgasthuis te Appingedam; M. A. Th. Niemeijer, weduwe H. Scholtens en anderen; Benjamin Anne van Dorp, gepensionneerd Rijksopziener bij de spoorwegdiensten, wonende te Lochem, en G. F. F. C. van der Schroeff, inspecteur der registratie en domeinen te

Hoorn en J. Poppe, ontvanger der registratie en domeinen te Purmerend.

Al deze adressen hebben betrekking op het thans aan de orde zijnde wetsontwerp.

De Commissie stelt voor de adressen ter visie van de leden ter griffie te deponeeren.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Over dit wetsontwerp wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

De **Voorzitter**: Ik stel voor art. 1 te splitsen en paragraafsgewijze te behandelen, en om over de verschillende paragrafen, voor zoover dit noodig zal zijn en verlangd zal worden, te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

ART. 1, waarvan de aanhef luidt: »De wet van den 9den Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 79) wordt gewijzigd en aangevuld zooals in de hierna volgende paragrafen is aangegeven", komt in behandeling.

Beraadslaging over § *a*, luidende:

» Aan artikel 2 worden toegevoegd de navolgende nieuwe leden:

»»Onder weezen worden in deze wet verstaan wettige of gewettigde kinderen van overleden burgerlijke ambtenaren.

»»Indien een kind, van hetwelk de echtgenoote van een burgerlijk ambtenaar bij het overlijden van haren man zwanger is, levend ter wereld komt, wordt het aangemerkt als reeds geboren toen de vader stierf." "

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! Wij behandelen bij deze voordracht betrekkelijk kleine belangen, maar het is toch wenschelijk, dat ook in kleine zaken men omtrent de uitlegging van de wet niet in duisternis verkeere; ik veroorloof mij daarom, naar aanleiding van de toevoeging aan art. 2, die wordt voorgesteld, eene enkele vraag te doen aan den Minister. Het laatste lid van de voorgestelde toevoeging is een deel van de bekende bepaling van art. 3 van het Burgerlijk Wetboek, en bevat het beginsel dat het kind, van hetwelk de echtgenoote van eenen ambtenaar zwanger is bij het overlijden van den man, wanneer het levend ter wereld komt, als reeds geboren wordt aangemerkt. Nu wensch ik te vragen, of door de opneming van het deel van het artikel uitgesloten wordt hetgeen in art. 3 van het Burgerlijk Wetboek volgt, dat namelijk het kind, dood geboren wordende, geacht wordt nooit te hebben bestaan? Met andere woorden: wanneer een ambtenaar sterft, nalatende eene zwangere weduwe, wordt het pensioen berekend alsof het kind reeds geboren ware; nu komt dat kind levenloos ter wereld; moet nu het verhoogde pensioen voor de wees weder worden gerestitueerd, of wordt het kind beschouwd als gedurende den loop der zwangerschap te hebben geleefd en wordt derhalve het hoogere pensioen alleen van het oogenblik der verlossing niet meer uitbetaald?

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor dat de gedane vraag hare beantwoording vindt in de redactie van het artikel. Ondersteld wordt, dat het kind leeft; is dit niet het geval, dan vindt de paragraaf geen toepassing.

Er is eenig verschil gerezen tusschen de Rekenkamer en de administratie, over de vraag, op welk tijdstip het pensioen wegens een na het overlijden des vaders geboren kind moet ingaan, op het tijdstip bedoeld bij art. 11 of bij de geboorte. Na de aanneming dezer wet zal dit geschil in eerstgemelden zin zijn opgelost.

Ik herhaal echter, dat als het kind niet levend ter wereld komt, de geheele paragraaf geen toepassing vindt.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam). Wanneer ik den Minister juist heb gevat, is hij van oordeel dat ook het tweede gedeelte van art. 3 Burgerlijk Wetboek toepasselijk is, en dus het weezenpensioen in het door mij gestelde geval zal moeten worden gerestitueerd. Ik constateer dit gaarne omdat het ook mijne meening is.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Ik zou denken dat deze vraag bevestigend moet worden beantwoord.

De beraadslaging wordt gesloten en § *a* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

§ *b* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over § *c*, luidende:

»Art. 5 wordt gelezen als volgt:

»»De pensioenen bedragen:

»»*a*. enz.

»»*d*. voor elk der pensioengerechtigde kinderen van vrouwelijke burgerlijke ambtenaren, een-twaalfde der som, die laatstelijk tot grondslag voor de berekening van haar ambtenaarspensioen heeft gestrekt.

»»Indien de kinderen uit verschillende huwelijken gesproten zijn, wordt het weezenpensioen voor de kinderen uit elk dier huwelijken afzonderlijk geregeld, op den voet in de vorige zinsnede aangegeven.

»»Het geheele bedrag van het weezenpensioen of de weezenpensioenen volgens de beide vorige zinsneden toe te kennen, kan het een-vierde van den pensioensgrondslag der moeder niet overschrijden.

»»Onder de som die laatstelijk tot grondslag voor de pensioensberekening der ambtenaren heeft gestrekt, is, wanneer zij meer dan ééne betrekking te gelijk hebben bekleed, te verstaan het vereenigd bedrag der pensioensgrondslagen die voor hen in elke dier betrekkingen het laatst hebben gegolden.

»»Voor de ambtenaren, die, nadat zij gepensionneerd werden, zijn herplaatst, wordt ingeval de pensioensgrondslag, die voor hen in hunne nieuwe betrekking het laatst heeft gegolden, lager is dan die, welke heeft gestrekt tot regeling van hun pensioen, de vroegere grondslag aangemerkt als de som, waarnaar de weduwen- en weezenpensioenen overeenkomstig dit artikel moeten worden berekend." "

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! In deze § *c* komen de wijzigingen voor op art. 5 en wordt daaraan onder andere eene slotbepaling toegevoegd, waaromtrent in het Voorloopig Verslag reeds is opgemerkt dat zij derogeert aan art. 4 der wet, hetgeen de Regeering ook niet ontkent. Er wordt namelijk voorgesteld, dat indien een ambtenaar die gepensionneerd is, in het huwelijk treedt na die pensionneering, en later herplaatst wordt, voor het pensioen van de weduwe als grondslag zal worden aangemerkt de wedde verbonden aan het vroeger door den man bekleede ambt. Nu komt het mij voor dat dit eene bepaling is waardoor eene gunst wordt verleend aan sommige personen, waarvoor geen grond bestaat.

Wanneer een gepensionneerd ambtenaar huwt dan weet zijne vrouw dat zij geen recht heeft op eenig pensioen, dan alleen in het geval dat hij in eene andere betrekking in 's lands dienst mocht herplaatst worden. Nu gaat het toch mijns inziens niet aan om ten gevolge van de toevallige omstandigheid dat de man vóór zijn huwelijk eene betrekking bekleedde, de weduwe later in het genot van een hooger pensioen te stellen dan waarop zij volgens art. 4 der wet aanspraak heeft.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord: »De

ondergeteekende wil gaarne toegeven dat voor dit bijzonder geval wordt gederogeerd aan den regel van art. 4. Intusschen zouden ook onder de tegenwoordige bepalingen, indien een gepensionneerd ambtenaar huwde en daarna herplaatst werd, zijne na te laten betrekkingen ingevolge de slotzinsnede van art. 4 op pensioen aanspraak hebben." Natuurlijk, maar alleen voor het geval dat de ambtenaar herplaatst wordt, maar nimmer kan aanspraak worden gemaakt op rechten, verkregen vóór den tijd, waarop de weduwe huwde.

Het komt mij voor dat deze bepaling werkelijk niets te rijmen is met de billijkheid, en ik zou den Minister daarom wel willen voorstellen deze bepaling terug te nemen.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik geef den geachten afgevaardigde gaarne toe dat het hier geldt eene zeer milde bepaling, maar de geheele wet is mild, derhalve blijft de bepaling in harmonie met de wet. Wel is waar houdt art. 4 van de wet geen milde bepalingen in, maar de gevallen waarop de geachte afgevaardigde doelt staan ook niet gelijk.

In art. 4 wordt van iemand gesproken die gepensionneerd wordt. Zoodra iemand gepensionneerd wordt, houdt de korting voor het weduwenpensioen op, wanneer hij namelijk niet is gehuwd of kinderen heeft.

Krijgt hij echter opnieuw eene betrekking, dan begint opnieuw de korting. Het schijnt mij billijk dat in dit geval het pensioen ook berekend wordt volgens den ouden grondslag, wanneer deze hooger is dan de grondslag van de nieuwe betrekking. Ik acht het daarom billijk, omdat wanneer er geen hiaat is tusschen de oude en nieuwe betrekking door pensionneering, des dat de oude betrekking onmiddellijk wordt gevolgd door eene nieuwe, die lager is bezoldigd, verlaging van den pensioensgrondslag niet noodwendig volgt. Het is den geachten afgevaardigde bekend dat volgens art. 13, 3de alinea, van de wet op de pensionneering van burgerlijke ambtenaren de ambtenaar zijn ouden pensioensgrondslag behouden kan. Dit hangt van de ambtenaren zelven af. En in dat geval zal het weduwenpensioen ook naar dien ouden grondslag berekend worden. Die mogelijkheid is evenwel uitgesloten zoodra tusschen beide betrekkingen pensionneering voorkomt. En nu schijnt het mij billijk, dat de weduwen en weezen hierdoor geen schade lijden.

Het geldt een punt waarover men verschillend kan denken, dit geef ik toe; maar wanneer men te doen heeft met een dubieus geval, dan acht ik het wenschelijk volgens het algemeen beginsel van de wet eene zekere mildheid toe te passen.

De heer **de Beaufort** (Amsterdam): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil den Minister gaarne toegeven dat het wenschelijk is, dat deze wet zich eenigszins onderscheidt door milde bepalingen. Maar aan den anderen kant kan ik de opmerking niet weerhouden dat somtijds mildheid aanleiding geeft tot onbillijkheid tegenover anderen. Wat voor den een eene gunst is, wordt — als het onthouden wordt — voor den ander in gelijk geval verkeerende eene onbillijkheid. Ik geloof werkelijk dat hier eene bedenkelijke beslissing zou worden genomen.

De Minister zegt: wanneer het geval zich voordoet dat er geen hiaat is tusschen de twee betrekkingen, dan krijgt toch de weduwe pensioen, verg. art. 13.

Dit is volkomen waar, maar het geval dat hier geldt is dat juist gedurende het hiaat het huwelijk is gesloten. Dan bestaat er waarlijk toch geen reden dat de weduwe in het genot zou worden gesteld van een hooger pensioen naar den grondslag van het vroeger door den man genoten hooger traktement.

Nu zal ik niet zeggen, dat het geval veel zal voorkomen, maar toch, de bepaling zou aanleiding kunnen geven tot misbruik. Een gepensionneerd hoog ambtenaar zou zich kunnen laten herplaatsen na zijn huwelijk in eene ondergeschikte betrekking om door ontduiking van de billijke bepaling van art. 4 aan zijne weduwe een hoog pensioen te verzekeren.

Daar ik niet overtuigd ben door de gronden die de Minister tot verdediging der bepaling heeft aangevoerd, veroorloof ik mij de vrijheid de beslissing der Kamer in deze in te roepen. Ik stel dus voor om de laatste zinsnede van § *c*, lit. *d*, te doen vervallen.

Het *amendement* van den heer de Beaufort (Amsterdam) wordt ondersteund door de heeren Levy, Guyot, Kerdijk, van Houten en Schaepman, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Delden**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen mede te deelen over het amendement, zegt: De Commissie van Rapporteurs is het eens met haar lid, den heer de Beaufort, die het amendement heeft voorgesteld, dat de aanneming er van wenschelijk is, daar afwijking van het beginsel van art. 4 van de wet hier niet voldoende is gerechtvaardigd. Ik zal de gronden die de Commissie tot hare meening leidden, niet herhalen, daar zij door den heer de Beaufort reeds voldoende zijn ontwikkeld.

Het beginsel van de wet is dat eene vrouw, die met een gepensionneerde trouwt, geen aanspraak op pensioen heeft, maar die eerst verkrijgt wanneer de man later herplaatst mocht worden en dan naar de positie, waarin haar man na die herplaatsing ten aanzien van zijn pensioen gekomen is.

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën*: Ik moet het amendement van den heer de Beaufort bestrijden, want hetgeen de voorsteller tot verdediging daarvan aangevoerd heeft, kan mij niet overtuigen.

Daar ik de Kamer niet langer dan noodig is met deze zaak wil bezighouden, wil ik er slechts andermaal op wijzen, dat wanneer een ambtenaar eene betrekking bekleedt en, en onmiddellijk na die verlaten te hebben, in eene andere met lager bezoldiging geplaatst wordt, zijne weduwe toch recht op pensioen naar den ouden grondslag *kan* verkrijgen. Maar nu stelt men het geval, dat de man hertrouwt, nadat hij eene hoogere betrekking verlaten heeft. Welnu, ook dan zal volgens de bestaande wet door de weduwe het hooger pensioen genoten worden, indien haar echtgenoot geen gebruik heeft gemaakt van de bevoegdheid, die hem bij art. 13 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78) is verleend. Alleen wanneer er een hiaat is tusschen de beide betrekkingen wordt de toestand der vrouw met wie de ambtenaar later is gehuwd, ongunstiger. Het wil mij voorkomen, dat hiervoor geen reden bestaat.

Hoewel ik dus tot onveranderde aanneming van het wetsontwerp meen te moeten adviseeren, wil ik echter de beslissing aan de Kamer overlaten.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer de Beaufort (Amsterdam) wordt in stemming gebracht, en met 41 tegen 32 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van der Kaay, Borret, van der Schrieck, Zijlma, van der Feltz, Beelaerts van Blokland, Kerdijk, Plate, van Vlijmen, Mees, Lambrechts, Hintzen, van Gijn, Viruly Verbrugge, de Beaufort (Amsterdam), van Karnebeek, van Kerkwijk, Pijnacker Hordijk, Travaglino, van Houten, Roessingh, Levy, Smits van Oijen, van Delden, Kielstra, Haffmans, Guyot, Goekoop, Rutgers van Rozenburg, Harte, Ruys van Beerenbroek, Roijaards van den Ham, Schepel, de Beaufort (Wijk bij Duurstede), van den Berch van Heemstede, Walter, Land, Ferf, Bool, Zijp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Heldt, Bevers, van Alphen, Vermeulen, Conrad, Clercx, van Beuningen, van

der Borch van Verwolde, van Berckel, Schimmelpenninck van der Oye, Goeman Borgesius, T. Mackay, Pyttersen, de Meijier, de Ram, Brantsen van de Zijp, Lieftinck, Hartogh, Æ. Mackay, Kolkman, Michiels van Verduynen, Schaepman, Vrolik, Rink, Farncombe Sanders, Cremer, van de Velde, de Ras, van Bylandt, Seret, Veegens en van Löben Sels.

§ *c* wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

§§ *d* tot en met *i* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Beraadslaging over § *j*, luidende:

»Aan het 2de lid van artikel 14 wordt toegevoegd de navolgende zinsnede:

»»Zoowel de aanvraag als de daarbij over te leggen stukken zijn vrij van zegelrecht, ingeval het onvermogen van de belanghebbenden blijkt uit een getuigschrift afgegeven door den burgemeester hunner woonplaats en onder voorwaarde dat op de stukken van hunne bestemming uitdrukkelijk worde melding gemaakt. Mede de attestatiën de vita tot ontvangst van weduwen- en weezenpensioenen ingevolge deze wet toegekend, en de daarvoor afgegevene quitantiën zijn vrij van zegelrecht, indien het jaarlijksch bedrag van het pensioen de som van driehonderd gulden niet te boven gaat."

»Het laatste lid van dat artikel vervalt. Enz.

»Aan het artikel wordt toegevoegd een ander laatste lid, luidende als volgt: enz."

De **Voorzitter**: Ingevolge eene mededeeling van Regeeringswege moeten uit § *j* wegvallen de woorden: »Het laatste lid van dat artikel vervalt."

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik moet dit voorstel doen, omdat dit wetsontwerp behandeld wordt vóór het andere wetsontwerp.

Het laatste lid toch van art. 14 luidt: »Aan den voorzitter en de leden van den pensioenraad, genoemd in art. 27 der wet tot regeling van de pensioenen der burgerlijke ambtenaren, kunnen ter zake van de in dit artikel vermelde bemoeiingen door ons vacatie-gelden worden toegekend" enz.

De reden waarom ik nu voorstel de woorden » het laatste lid van dat artikel vervalt" te schrappen, is hierin gelegen, dat in het andere wetsontwerp wordt voorgesteld de geheele zaak der bezoldiging van voorzitter en leden van den pensioenraad aldaar te regelen; maar indien § *j* werd aangenomen gelijk ze werd voorgesteld, dan zou, aangezien het niet zeker is dat de andere wet, of het bedoelde artikel van die wet, zal worden aangenomen, alle bezoldiging worden onttrokken aan den voorzitter en de leden van den pensioenraad. Om nu de geheele zaak ongeprejudicieerd te laten, trek ik de aanvankelijk voorgestelde woorden in, zoodat het laatste lid van art. 14 onveranderd blijft bestaan.

De heer **van Delden**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om namens deze haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt:

Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat, aangezien de door de Regeering thans voorgestelde wijziging, om namelijk het laatste lid van art. 14 *niet* te doen vervallen, verband houdt met het wetsontwerp regelende de pensioenen der burgerlijke ambtenaren, dat nog niet behandeld is, de wijziging van den Minister behoort te worden aangenomen.

De **Voorzitter**: Mag ik den Minister vragen, of, in verband met de wijziging van de Regeering, in alinea 4 van § *j* niet moet gelezen worden: »Aan het artikel wordt toegevoegd een laatste lid" en of dus het woord »ander" niet moet vervallen?

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Door eenig gedruisch in mijne nabijheid zijn uwe woorden niet geheel tot mij doorgedrongen. Vergun mij middelerwijl aan het zooeven gesprokene nog iets toe te voegen.

Men zou kunnen vragen of de voorzitter en de leden van den pensioenraad door ongewijzigde aanneming van art. 1 § *l* van het andere ontwerp niet in het genot van *dubbele* bezoldiging zullen komen? Dat is echter niet zoo, want de thans te behouden slotalinea van art. 14 bepaalt slechts dat vacatie-gelden *kunnen* worden toegelegd. Het spreekt vanzelf dat van deze bevoegdheid geen gebruik zal worden gemaakt, indien bij de andere wet de zaak geregeld wordt. De vacatie-gelden zullen dan natuurlijk niet verleend worden. De Kamer zal wel vertrouwen, dat de Regeering zal handelen overeenkomstig de bedoeling. Indien art. 1 § *l* der andere wet ongewijzigd wordt aangenomen, verbindt zich dus de Regeering om geen gebruik te maken van de bevoegdheid, verleend bij de alinea, waarvan nu de handhaving wordt voorgesteld.

De **Voorzitter**: Ik heb waarschijnlijk mijne vraag niet juist gesteld. Zij was deze:

Uit paragraaf *j* vervallen nu de woorden: »Het laatste lid van dat artikel vervalt".

Nu zou het mij voorkomen, dat ten gevolge van die wijziging het beter ware, om de volgende zinsnede te lezen: »Aan het artikel wordt toegevoegd een laatste lid, luidende als volgt:".

De heer **Pierson**, *Minister van Financiën:* Ik had uwe opmerking niet verstaan, doch zij is juist. Het woord »ander" in de vierde zinsnede moet natuurlijk vervallen.

De **Voorzitter**: Ten gevolge van de verklaring der Regeering moet in de 4de zinsnede van § *j* het woord »ander" vervallen.

De beraadslaging wordt gesloten en § *j* zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De §§ *k* tot en met *s* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

ART. 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Niettegenstaande gedurende de beraadslaging in het wetsontwerp wijziging gebracht is, stel ik voor terstond tot de eindstemming over te gaan.

Daartoe wordt besloten.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN NOODIG VOOR DE VERBREEDING DER NOBELSTRAAT TE UTRECHT. (**191**)

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **van Karnebeek** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen is gesteld het Verslag van de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1890. (**81**)

(Zie dit verslag in de *Bijlagen.*)

Dit verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusie later bepaald worden.

94ste VERGADERING. — 17 AUGUSTUS 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

De heer **Kielstra** brengt verslag uit namens de Commissie in wier handen is gesteld het Koloniaal Verslag van 1892 (*Nederlandsch-Oost-Indië*). (**5**)

(Zie het verslag in de *Bijlagen*.)

Dit verslag zal gedrukt en rondgedeeld en de dag van de behandeling der conclusie later bepaald worden.

De Commissie voor de Verzoekschriften brengt de volgende verslagen uit:

De heer **Smits van Oijen**, *lid der Commissie:*

In handen der Commissie voor de Verzoekschriften zijn gesteld de navolgende adressen, als van:

I. Jacobus Wisse, landbouwer te Serooskerke.

Adressant geeft te kennen, dat hij in de maand October 1892, ten gevolge van het bij hem heerschend mond- en klauwzeer, een kalfvaars heeft moeten afmaken;

dat deze afmaking is geschied op advies van een gediplomeerd Rijksveearts, onder toezicht van de politie, en daarvan dadelijk, op 2 October, aangifte is gedaan bij den burgemeester;

dat op 3 October aangifte is gedaan bij den sub-ontvanger der directe belastingen, waarvan een bewijs wordt overgelegd;

dat echter, op bevel van den burgemeester, overeenkomstig de wet, niet mocht overgegaan worden tot afslachten van het beest, vóór de districts-veearts er bij was geweest;

dat de districtsveearts eerst den 8sten October ter plaatse verscheen, en hoewel het beest op 2 October reeds was afgemaakt, het eerst op 5 October, op last van den burgemeester, door den Rijks-veearts is gekeurd, die, volgens bijgevoegd bewijs, het vleesch voor de consumtie afkeurde wegens bederf, veroorzaakt door het te lang onafgeslacht laten.

Adressant vermeent aan alle wettelijke voorschriften te hebben voldaan, en dat de oorzaak van het afkeuren van het vleesch moet gezocht worden in nalatigheid van de ambtenaren, die het vleesch te laat hebben gekeurd. Door deze nalatigheid lijdt adressant eene schade van f 135.

Hij verzoekt, dat door uwe Vergadering bij de Regeering stappen worden gedaan, dat vanwege Rijk of gemeente hem dit verlies worde vergoed.

Daar de inwilliging van adressants verzoek niet op den weg der Kamer ligt, vermeent uwe Commissie dat de in het adres aangehaalde handelingen ter sprake kunnen gebracht worden bij de behandeling van het wetsvoorstel tot »Aanvulling van de wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 131), tot regeling van het Veeartsenijkundig Staatstoezicht en de Veeartsenijkundige politie, aangevuld bij de wet van 1 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 123) en gewijzigd bij art. 10, sub 26°., van de wet van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64)", als hiermede in verband staande — en heeft zij de eer voor te stellen dit adres, met de bescheiden, neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden, en dit verslag in afschrift mede te deelen aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij zeer leed, dat ik niet aan de Kamer kan voorstellen, in deze eene afwijkende conclusie te nemen. Ik geloof dat juist in dit geval er alle reden was geweest tot het inwinnen van inlichtingen. De reden, waarom ik dit niet voorstel, is, dat deze quaestie aan de orde komt bij het wetsontwerp betreffende het veeartsenijkundig Staatstoezicht en de veeartsenijkundige politie. (Gedrukte stukken zitting 1892—1893 n°. **141**.)

Maar nu komt het mij voor, dat uit dit adres blijkt, dat adressant eene schade heeft gehad van f 135. Hij vraagt die aan de Kamer terug, en het spreekt vanzelf, dat de Kamer, als niet beschikkende over de Staatskas, aan dat verzoek niet kan voldoen.

Ware de vorm van het adres anders geweest, hadde de adressant zich beklaagd over de behandeling van ambtenaren, dan zoude er alle reden geweest zijn om aan den Minister inlichtingen te vragen. Immers er is reden te vermoeden, dat door de behandeling van ambtenaren, welke weet ik niet, bij het nemen van maatregelen tegen mond- en klauwzeer, den adressant eene schade van f 135 is toegebracht.

Ik heb bij deze gelegenheid vooral het woord gevraagd, om de bijzondere aandacht der Kamer op dit punt te vestigen, mij voorbehoudende, bij de behandeling van het wetsontwerp betreffende het veeartsenijkundig Staatstoezicht daarop terug te komen; hierbij tevens den wensch uitsprekende, dat door den Minister van Binnenlandsche Zaken, in afwachting van de behandeling van het wetsontwerp in deze Kamer, langs administratieven weg ten behoeve der Kamer zoodanige inlichtingen worden ingewonnen als bij eene behandeling van het aanhangig wetsontwerp, dat ik noemde, zullen kunnen strekken op de in het adres gestelde feiten op behoorlijke wijze te kunnen antwoorden.

Ik heb niet het woord gevraagd om de conclusie te bestrijden, maar alléén om de bijzondere aandacht op het adres te vestigen, dat, evenals het adres van den landbouwer Heemskerk te Hazerswoude, inderdaad de aandacht der Kamer in hooge mate verdient, omdat het licht werpt op maatregelen, indertijd genomen tot bestrijding van het mond- en klauwzeer, en waarbij niet uitgesloten is dat op onnoodige wijze schade is toegebracht door ambtenaren bij de uitvoering der wet op het veeartsenijkundig Staatstoezicht.

De beraadslaging wordt gesloten.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De heer **Smits van Oijen**, *lid der Commissie:*

In handen uwer Commissie zijn gesteld de navolgende adassen, als van:

II. H. Lawa, gepensionneerd secretaris der wees- en boedelkamer te Padang,

te kennen gevende dat hem als waarnemend lid dier wees- en boedelkamer, met den gewezen president Maijer en het lid Winter eene belasting van f 20 000 is opgelegd ter zake van een in de groote kas dier kamer geconstateerd tekort;

dat hij zich meermalen met verzoekschriften heeft gewend, zoowel tot Z. M. den Koning, als tot den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, verzoekende hem van deze belasting te ontslaan en het reeds op zijn pensioen ingehouden bedrag te restitueeren, doch steeds zonder gewenscht gevolg.

Requestrant legt bij zijn verzoekschrift negen bijlagen over, waaruit blijkt 1°. dat het tekort in de groote kas ontstaan is door verduisteringen gepleegd door den president Maijer, die deswege door het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië veroordeeld is tot tuchthuisstraf van acht jaren en tot betaling eener geldboete groot f 2000, en ten 2°. dat requestrant aan deze verduisteringen geheel onschuldig is, daar die gepleegd zijn in 1881 en in Januari 1882 en adressant eerst van af April 1862 de betrekking van lid dier Kamer heeft moeten waarnemen.

Requestrant verzoekt uwe Vergadering hem kwijtschelding te willen verleenen van de belasting groot f 20 000, hem opgelegd bij besluit van de Algemeene Rekenkamer van Nederlandsch-Indië dd. 14 September 1885, of wel zijne belasting belangrijk te verminderen.

Uwe Commissie, van oordeel dat de inwilliging van dit verzoek buiten de bevoegdheid der Kamer ligt, heeft de

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

III. Adrianus van der Heyden, wonende te Brussel.

Adressant deelt mede dat hij is mede-gerechtigd in den fidei-commissairen boedel van Jan Doedijns, waarvan het slot van rente tot 22 September 1786 was in beheer bij de voormalige Algemeene Commissie van liquidatie der zaken van de voormalige wees- en momboirkamers en zich den 19den Januari 1893 tot den Minister van Financiën heeft gewend, met verzoek dat de rechten der belanghebbenden op bedoelden boedel worden onderzocht;

dat hem daarop is geantwoord dat er geen termen zijn om deze zaak langs administratieven weg te onderzoeken;

dat het door de Algemeene Commissie van liquidatie der zaken betreffende de voormalige wees- en momboirkamers gevoerd beheer, op den Minister van Financiën is overgegaan, krachtens de wet van 14 November 1879 (*Staatsblad* n°. 197).

Hij verzoekt uwe Kamer het daarheen te willen leiden, dat de Minister van Financiën hem in de gelegenheid stelle zijne rechten te bewijzen, waartoe het instellen van het door Zijne Excellentie geweigerde onderzoek een onmisbaar vereischte is.

Uwe Commissie heeft de eer aan de Kamer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

IV. J. Cores de Vries, particulier te Bodjonegoro, residentie Rembang.

Adressant geeft te kennen dat hij in 1892, toen hij handel dreef in olie, meermalen constateerde dat van zijn voorraad gestolen werd, zonder dat het hem mogelijk was den dief te ontdekken;

dat hij toen in het pakhuis, waar die olie geborgen was, een met duivenhagel geladen geweer zoodanig plaatste, dat bij het stelen van olie, de dief, door het afgaan van het schot, hoogstwaarschijnlijk zoude worden gewond;

dat werkelijk een dief zoodanig getroffen werd dat hij circa zes uren na de verwonding is overleden;

dat adressant door het Hooggerechtshof in Nederlandsch-Indië schuldig is verklaard aan moord onder verzachtende omstandigheden en veroordeeld tot gevangenisstraf van twee jaren;

dat hij wel is waar van den Gouverneur-Generaal een jaar en negen maanden remissie van straftijd heeft bekomen, doch dat het vonnis wegens moord nog te zijnen laste is gebleven en eene wellicht onverdiende smet werpt op zijn naam en dien van zijne kinderen en verdere familie.

Adressant verzoekt uwe Kamer hem rehabilitatie te willen verleenen van het vonnis van het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië van 7 September 1892, waarbij hij wegens moord is veroordeeld.

Uwe Commissie, van oordeel dat de inwilliging van dit verzoek buiten de bevoegdheid der Kamer gaat, heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De heer **Pyttersen**, *lid der Commissie:*

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

V. een van Hendrik Waaijerink, gepensionneerd militair, te Deventer.

Adressant werd, volgens zijne verklaring, ten gevolge van een gebrek — amputatie van een been — *in en door den dienst* verkregen, uit den militairen dienst ontslagen met een pensioen van f 125 's jaars.

De belofte hem naar zijne verklaring gedaan, dat op adressant zou worden gelet bij de vervulling eener betrekking als portier of oppasser in een der landsmagazijnen, waartoe hij zich zeer wel bekwaam acht, werd tot heden niet nagekomen, ofschoon hij zich gedurende vijftien jaren daarvoor herhaaldelijk aanmeldde.

In Juni ll. werd aan adressant uitzicht gegeven op eene betrekking als oppasser in het garnizoens kleeding-magazijn te Breda, indien hij voor dien dienst geschikt gekeurd werd; de keuring geschiedde te Deventer door den garnizoens-geneesheer, die hem volkomen geschikt bevond; toch werd hij niet benoemd, op grond van zijn gebrek, dat hem voor de vervulling dier betrekking ongeschikt maakte.

Als kleinzoon van een gesneuvelde bij Waterloo, zoon van een der verdedigers van de Citadel van Antwerpen en vader van twee zoons, die bij de marine dienst doen, meent adressant aanspraak te hebben op behartiging zijner belangen en verzoekt hij alsnog als portier bij eene Rijks-inrichting te worden geplaatst.

Uwe Commissie is van oordeel, dat zoowel de medegedeelde feiten als het verleden van den adressant, voor zoover althans daarover bij het ontbreken van bescheiden kan worden geoordeeld, aanleiding geven om hem in de welwillende aandacht van het legerbestuur aan te bevelen, weshalve zij voorstelt dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden, en een afdruk van dit Verslag toe te zenden aan den Minister van Oorlog.

VI. een van K. Warburg, ontslagen huismeester in het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik, te Amsterdam.

Adressant beweert dat hij ruim twee jaren geleden, ten gevolge van eene valsche aanklacht, niet is herbenoemd als huismeester in voornoemd gesticht en daarmede broodeloos is gemaakt.

De door adressant geteekende aanvrage om ontslag werd hem door den geneesheer-directeur der inrichting, dr. Doedes Breuning, op zijn ziekbed afgeperst, zooals hij beweert, terwijl de gevallen van verkwisting, oneerlijkheid en diefstal, welke door adressant niet worden ontkend, volgens hem zijn gepleegd door den geneesheer-directeur of geschied zijn op diens last.

Daar zijne pogingen om in eene betrekking te worden geplaatst afstuiten op het gemis van gunstige referentiën uit zijne laatste betrekking, is hij niet in staat in de behoeften van zich en zijn gezin te voldoen.

Waarom adressant zich tot de Tweede Kamer wendt met het verzoek hem recht te willen doen, door het instellen van een onderzoek naar de gegrondheid zijner aanklacht tegen den geneesheer-directeur, en voorts hem en zijn gezin voor verderen ondergang te willen vrijwaren.

Uwe Commissie, van oordeel dat het niet op den weg der Kamer ligt aan het verzoek van adressant te voldoen, heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

VII. een van F. J. Frohn, buitengewoon opzichter bij de uitbreiding der haven- en sluiswerken te IJmuiden.

Adressant verzoekt de Kamer bij Zijne Exc. den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid te willen aandringen, dat ook de ongeveer 25 buitengewone opzichters die van 25 tot 30 dienstjaren tellen, evenals zulks met hunne ambtgenooten met den bureaudienst belast is geschied, in het vaste korps der opzichters van den waterstaat zullen worden opgenomen, met aanspraak op pensioen.

Adressant acht het onbillijk, dat zij die hunne beste krachten aan 's lands dienst hebben gewijd, wanneer zij, hetzij door ongelukken, hetzij door ouderdom, ongeschikt worden voor den dienst, ontslagen worden zonder eenig pensioen of zelfs zonder eenige tijdelijke toelage, en daarmede aan den bittersten nood prijs gegeven worden, te meer daar van hen, vooral des zomers, meerdere werkzaamheden worden gevorderd dan van de ambtenaren met den bureaudienst belast.

Hij verzoekt daarom de Kamer Zijne Excellentie den Minister te willen bewegen zich het lot dezer in hunne toekomst bedreigde buitengewone opzichters te willen aantrekken.

Aangezien dit punt reeds vroeger bij de Kamer ter sprake is gebracht, bij welke gelegenheid de Minister zich bereid heeft verklaard de belangen der hierbij betrokken ambtenaren nader te overwegen, heeft uwe Commissie de eer

94ste VERGADERING. — 17 AUGUSTUS 1893.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden, en een afdruk van dit Verslag toe te zenden aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Overeenkomstig art. 48 van het Reglement van Orde, worden de notulen van het verhandelde in deze vergadering gelezen en goedgekeurd.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **Smidt**, *Minister van Justitie*, voorkomende op:

bladz. 1844, kol. 2, reg. 7 v. o., staat: overgang; lees: »voeging";

bladz. 1846, kol. 1, reg. 34 v. o., staat: patior; lees: »potior".

Op bladz. 1848, kol. 1, reg. 2 en 3 v. b., staat: afzonderlijk onderwerp; lees: »onderwerp".

In de rede van den heer *van Karnebeek*, voorkomende op bladz. 1849, kol. 1, reg. 5 v. o., staat: nagaan; lees: »niet nagaan".

In de rede van den heer *van der Schrieck*, voorkomende op bladz. 1852, kol. 2, reg. 24 v. b., staat: aan te bevelen; lees: »aan te bevelen. Ik ben ten volle overtuigd, in deze beide gevallen geheel in den geest en volgens de gegronde wenschen van de overgroote meerderheid der bevolking van 's Hertogenbosch op te treden en opgetreden te zijn".

Op bladz. 1862, kol. 2, moet op reg. 11 v. b. volgen: »II. REGELING VAN DE KIESBEVOEGDHEID VOOR DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL EN VOOR DE PROVINCIALE STATEN. (57)".

Op bladz. 1870, kol. 1, reg. 17 en 18 v. b., staat: die aandacht heeft geschonken, die ze verdienen, uit de bijgevoegde stukken blijkt; lees: »niet die aandacht heeft geschonken die zij verdienen, terwijl uit de bijgevoegde stukken mag worden afgeleid".

VEREENIGDE VERGADERING VAN DE BEIDE KAMERS

op Zaterdag den 16den September 1893,

TOT SLUITING VAN DE ZITTING DER STATEN-GENERAAL.

(Geopend te 3 uren.)

De heer **van Naamen van Eemnes**, Voorzitter van de Eerste Kamer, bekleedt den voorzitterstoel.

De **Voorzitter** laat door den griffier van de Eerste Kamer voorlezen een Koninklijk besluit van den 26sten Augustus jl, n°. 21, waarbij de Minister van Binnenlandsche Zaken gemachtigd wordt om zich heden, te drie uren des namiddags, te begeven naar de vergadering der Staten-Generaal, ten einde, in eene vereenigde vergadering van de beide Kamers, de zitting in naam der Koningin te sluiten.

De **Voorzitter** benoemt de heeren van Gennep, van Alphen, Th. Mackay, Land, Kist, Sassen, Veegens en van der Kun, tot leden der Commissie, die den heer Minister in het gebouw zal ontvangen en uitleiden.

Kort daarna treedt de heer Minister, voorafgegaan door de Commissie, de vergaderzaal binnen.

De heer **Tak van Poortvliet**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*, neemt plaats, en houdt de volgende aanspraak:

MIJNE HEEREN!

Gewichtige maatregelen kwamen in het afgeloopen zittingjaar met Uwe medewerking tot stand.

In de behoeften van 's lands dienst werd op onbekrompen wijze voorzien.

Overeenkomsten tot regeling der handelsbetrekkingen met Spanje, tot bescherming van den industrieelen eigendom en tot het tegengaan van misbruiken, voortvloeiende uit den verkoop van sterken drank op zee, werden door U goedgekeurd.

Het Nederlanderschap en het ingezetenschap werden, overeenkomstig de gewijzigde bepalingen der Grondwet, opnieuw geregeld.

In verschillende onderdeelen van ons burgerlijk recht en der wetgeving op de uitoefening van de geneeskunde en het geneeskundig Staatstoezicht werd verbetering aangebracht.

Tot versterking onzer oorlogsvloot zijn maatregelen genomen.

Eene wet tot heffing eener vermogensbelasting is vastgesteld.

De belasting op de ongebouwde eigendommen en de accijns op het zout werden billijker en gelijkmatiger geregeld.

Ook werden schadelijke rechten en heffingen afgeschaft of verminderd.

Eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten verkreeg de goedkeuring der Tweede Kamer en is thans aan de overweging der Eerste Kamer onderworpen.

Ditzelfde is het geval met de nieuwe wetgeving op het faillissement en surséance van betaling.

In den toestand van verschillende kleine rivieren werden verbeteringen ontworpen.

Overeenkomsten omtrent de geregelde stoomvaartverbinding met Nederlandsch-Indië kwamen tot stand.

Tot den aanleg van belangrijke openbare werken, welke de algemeene welvaart in Nederlandsch-Indië kunnen verhoogen, werd het besluit genomen.

De regeling van het kiesrecht voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en de Provinciale Staten maakte een onderwerp uit van overweging der Tweede Kamer. Deze bracht hare beraadslagingen daarover niet ten einde.

De Koningin-Weduwe, Regentes, heeft mij opgedragen U, Mijne Heeren, Haren dank te betuigen voor den ijver en de toewijding, door U opnieuw betoond, ter bevordering van 's lands belangen.

Door de Koningin-Weduwe, Regentes, daartoe gemachtigd, verklaar ik deze zitting der Staten-Generaal in naam der Koningin te zijn gesloten.

De heer Minister wordt door de Commissie uitgeleid, en, nadat zij in de vergaderzaal is teruggekeerd, sluit de **Voorzitter** de vereenigde vergadering.

REGISTER,

BEVATTENDE IN ALPHABETISCHE ORDE:

EERSTE GEDEELTE:

opgave van de door leden der beide Kamers en Ministers gehouden redevoeringen, met aanwijzing van de bladzijden waar die te vinden zijn.

TWEEDE GEDEELTE:

A. de titels der: 1°. in de beide Kamers of in de Tweede Kamer alleen behandelde wetsontwerpen, met opgave der gewisselde stukken en beraadslaging; 2°. regeeringsbescheiden, met opgave van de tot onderzoek in de Tweede Kamer benoemde commissiën, hare verslagen en de behandeling der conclusiën; 3°. overige, bij de Kamers aanhangig gemaakte onderwerpen en bij haar ingekomen bescheiden, mededeelingen, voordrachten enz.;

B. de vermelding der andere werkzaamheden van de Kamers, der door haar genomen besluiten, der benoemde commissiën of personen, opgemaakte voordrachten enz.;

C. de mededeeling der onderwerpen, in de gewisselde stukken of bij de behandeling van wetsontwerpen, regeeringsverslagen, interpellatiën enz. ter sprake gebracht;

D. eene lijst van de verzoekschriften, met aanwijzing van de daarover uitgebrachte verslagen en genomen besluiten.

De verschillende deelen van het Verslag der Handelingen zijn aldus aangeduid:

I. Verslag van het verhandelde in de Eerste Kamer.

II. Verslag van het verhandelde in de Tweede Kamer.

V. V. Vereenigde Vergadering.

B. Bijlagen behoorende tot het verslag der Tweede Kamer.

Bijlage *A.* Staatsbegrooting.

» *B.* Begrooting van Nederlandsch Indië.

» *C.* Koloniaal verslag.

» *D.* Verslag omtrent den staat der scholen.

Bijlage *E.* Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur.

Het vette cijfer, geplaatst vóór den titel van de wetsontwerpen en regeeringsbescheiden of achter de letter B., duidt aan het rangnommer aan het hoofd van de bladzijden der Bijlagen gesteld. Dit cijfer is niet herhaald bij de aanduiding der verschillende stukken van het onderwerp; men vindt daar alleen de aanwijzing der bladzijde.

§ beteekent: niet gedrukt, volgens een besluit der Kamer.

† » alleen voor de leden gedrukt.

* » niet in de Bijlagen opgenomen.

EERSTE GEDEELTE.

Alberda van Ekenstein. (Jhr. mr. **W. C. A.**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wijzig. hoofdst. V Staatsbegr. 1891, b. 76; - Wijz. wet lager onderwijs (Vrije en orde-oefen.), 192, 194; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 274, 289, 290; hoofdst. V, 310, 315; hoofdst. VII *B*, 331; hoofdst. IX, 353; - Bekracht. overeenk. met de gemeente Groningen, 407.

Alphen. (**F. H. P. van**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen;* Ind. begr. 1893, b. 163; hoofdst. I (Uitg. in Nederland), 189, 190; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. VI, 319, 325; - Goedkeur. contracten »Nederland en Rott. Lloyd", 374.

Alphen. (**J. van**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijz. ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, par. 3, b. 60; — *wetsontwerpen:* Aanvulling wet van 3 Jan. 1884 (Rijks opvoedingsgesticht), alg. ber., 114 (verbet. 122), 118 (verbet. 122), 119; - Verbetering Berkel, Schipbeek en Regge, art. 1, b. 200; - Wetsontw. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 398 (verbet. 434), 400; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 430, 441 (verbet. 512); hoofdst. V, onderart. 60 (Onderst. gemeenten), 536, 537; onderart. 117 (Ambachtsonderwijs), 571; hoofdst. VII *B*, alg. ber., 646, 655 (verbet. 669), 661; onderart. 37 (Inspecteurs belast.), 664; hoofdst. VIII, onderart. 46 (Vestingwerken), 728, 729, 730; hoofdst. IX, onderart. 123 (Verbouw. Depart. Binnenl. Zaken), 802; - Wijzig. hoofdst. IX Staatsbegr. 1892, art. 2, b. 756; - Bedrijfsbelasting, art. 17, b. 1492 (verbet. 1572); *nieuwe* slotbepaling, 1549; Beweegred., 1550; - Bepal. omtrent overtreding van art 1 van het Kon. besluit van 17 Febr. 1819, alg. ber., 1650; — regeling van werkzaamheden, 1501.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van de w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. VIII, onderart. 46, b. 730; - Bedrijfsbelasting, art. 17, b. 1492; Beweegreden, 1550; - tot het aanvangen der kieswet-behandeling op 22 Aug. 1893, b. 1501; - tot verdaging behandeling kieswet, 1863.

Bahlmann. (Mr. **B. M.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Onteig. ten behoeve van eene nieuwe koopmansbeurs te Amsterdam, alg. ber., 112; - Indische begr. 1893, alg. ber., 227; - Wetsontw. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 390; - Staatsbegroot. 1893, hoofdst. VII *B*, alg. ber., 654; - Bedrijfsbelasting, alg. ber., 1229; art. 45, b. 1517, 1518; *nieuw* art. 55*ter*, 1535; - Verhoog. Ind. begr. 1893 ten behoeve van spoorweg van Probolinggo naar Panaroekan, alg. ber., 1201, 1208; - Kieswet, alg. ber., 1815; - Verhoog. Ind. begr. 1893 (Scheepvaartregel.), alg. ber., 1857, 1862; — regeling van werkzaamheden, 1792.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 45, b. 1518.

Beaufort. (Mr. **W. H. de**) [Amsterdam.]

II. Spreekt bij de ber. over het gewijzigd ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, alg. ber., 48; — *wetsontwerpen:* Wijzig. artsenwet, art. I, b. 100, 101, 107; art. II, b. 109; - Nederlanderschap en ingezetenschap, art. 7, b. 151; overgangsbep., 159, 161; slotbep., 162; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 408, 444; - Verhoog. en wijzig. hoofdst. VIII Staatsbegr. 1891, art. 1, b. 747, 748; - Wet faillissement en surs. van betaling, art. 1 van het amend.-Levy, 1026; - Bedrijfsbelasting, art. 9, b. 1469; - Kieswet, alg. ber., 1636 (verbet. 1692), 1818 (verbet. 1856); - Wijzig. pensioenwet (oude weduwen), art. 1, b. 1880, 1881; — *conclusiën:* rapport adres G. de Jonge, 71; - rapport adres jhr. J. E. de Sturler, 855 (verbet. 871); - rapport. verslag omtr. Kon. Milit. Acad., 1124, 1125; - regeling van werkzaamheden, 1502.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Nederlanderschap en ingezetenschap, slotbep., 162; - wijzig. pensioenwet (oude weduwen), art. 1, b. 1881.

Beaufort. (Jhr. mr. **W. H. de**) [Wijk bij Duurstede.]

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Verbet. Berkel, Schipbeek en Regge, art. 1, b. 201, 204; - wetsontw. betr. peraequatie, artt 1 en 2, b. 370, 385; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. IV, alg. ber., 498; hoofdst. V, onderart. 175 (Subsidie Chicago-tentoonstelling), 592; hoofdst. IX, onderart. 68 (Merwede-kanaal), 787; - Wijz. wet tegen besmett ziekten, art. II, b. 979; - Bedrijfsbelasting, alg. ber., 1173, 1230; art. 3, b. 1316, 1325, 1372; - Kieswet, alg. ber., 1644; — *concl.* rapport adres W. H. Vliegen, 76; — *interpellatiën:* van den heer Pyttersen betr. werkeloosheid, 1102, 1112; - van den heer Tijdens betr. werkeloosheid, 1112.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1315.

Beelaerts van Blokland. (Jhr. mr. **G. J. Th.**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijzigd ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, par. 3, b. 62; — *wetsontwerpen:* Wijz. artsenwet, art. I, b. 100, 102; - Nederlanderschap en ingezetenschap, art. 3, b. 127, 129 (verbet. 172); art. 6, b. 140, 141; art. 7, b. 146, 149 (verbet. 172); art. 9, b. 154; art. 10, b. 155; *nieuw* art. 10*a*, b. 155, 156; overgangsbep., 160; slotbep., 162; - Bescherming industr. eigendom, art. 1, b. 180, 181; art. 2, b. 182; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 423 (verbet. 455), 446 (verbet. 512); hoofdst. III, onderart. 5 (Gezantschappen), 477; onderart. 6 (Consulaten), 481; onderart. 10 (Gezantschapsgebouw te Pera), 485, 486, hoofdst. IV, alg. ber., 497, 498; hoofdst. V, onderart. 86 (Hooger onderwijs), 552 (verbet. 607); hoofdst. IX, onderart. 166 (Tijdregeling), 824; - Wijz. hoofdst. IX Staatsbegr. 1892, art. 2, b 757; - Wet faillissement en surs. van betaling, 1019; art. 1, b. 1037; art. 233, b. 1097; - Bedrijfsbelasting, art. 48, b. 1527; - Kieswet,

alg. ber., 1713 (verbet. 1779); — *interpellatiën:* van den heer van Karnebeek betr. bedrijfsbelasting, 911 (verbet. 955), 913; - van den heer Beelaerts van Blokland betr. onderteekening w. o. militiedienst, 1451, 1457 (verbet. 1509); — orde van werkzaamh., 197, 1872, 1873, 1876.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Wijzig. artsenwet, art. I, b. 100; - Nederlanderschap en ingezetenschap, art. 6, b. 141; slotbep., 162; - tot het *interpelleeren* van het hoofd van het Kabinet betr. onderteekening w. o. militiedienst, 1132; - *verdagen* der ber., 143.

Berch van Heemstede. (Jhr. **I. B. D. van den**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. IX, onderart. 124 (Jaarw. Raad van Toezicht), 803; - Wijzig. hoofdst. IX Staatsbegr. 1892 (Brug Nieuwe Maasmond), alg. ber., 920; - Kieswet, alg. ber., 1640.

Bergmann. (Mr. **E. H. J. M. van Zinnicq**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. IV, 301; - Wijzig. en verhooging hoofdst. IX Staatsbegr. 1892, b. 376.

Beuningen. (**H. A. van**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Indische begr. 1893, hoofdst. II uitg., onderafd. 66 (Steenkolen), 285, 286; - Spoorweg van Tarik naar Soerabaija, alg. ber., 323, 328 (verbet. 434); - Staatsbegr. 1893, hoofdst. IV, alg. ber., 496, 508; hoofdst. V, onderart. 117 (Ambachtsonderwijs), 575; hoofdst. VII *B*, alg. ber., 651; hoofdst. IX, onderart. 68 (Merwede-kanaal), 787; onderart. 124 (Jaarw. Raad van Toezicht), 804; onderart. 164 (Kosten tentoonst. Chicago), 818; onderart. 171 (Vervoer), 826; - Goedk. contracten »Nederland" en »Rott. Lloyd", alg. ber., 877 (verbet. 900); - Bedrijfsbelasting, alg. ber., 1168; art. 1, b. 1273, 1287, 1294; art. 3, b. 1347 (verbet. 1401); art. 4, b. 1407, 1410 (verbet. 1450); art. 9, b. 1484; *nieuw* art. 55, b. 1533; - Afschaffing kanaal- en havengelden Noordzeekanaal, alg. ber., 1461; - Bekracht. overeenk. betr. Geld.-Overijss. locaalspoorw., alg. ber., 1559, 1565, 1566; — *conclusie* verslag adres J. J. Bekker en A. D. van Seters, 849; — *interpellatie* van den heer Brantsen van de Zijp betr. maatregelen hooiuitvoer, 1581.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1347; art. 9, b. 1483; - opnemen van een staatje in de *Handelingen*, 805.

Bevers. (Mr. **J. G. S.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. IV, onderart. 22 (Rijksveldwacht), 510, 520; hoofdst. IX, onderart. 124 (Jaarw. Raad van Toez.), 807; - Wet faillissement en surs. van betaling, art. 8, b. 1048, 1049; *nieuw* art. 229*bis*, b. 1095.

Bool. (**H. J.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Nederlanderschap en ingezetenschap, overgangsbep., 160; - Ind. begr. 1893, alg. ber., 218; hoofdst. II uitg., afd. 4 (Dep. van Binnenl. best.), 249; onderafd. 61 (Armwezen), 285; hoofdst. II Middelen, n°. 15 (Openb. verkoopingen), 341; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. X, onderart. 12 (Begr. Suriname), 828, 830; - Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1289; art. 3, b. 1325, 1326, 1329; art. 13, b. 1491; art. 22, b. 1496; art. 24, b. 1496; art. 25, b. 1496; - Verhoog. hoofdst. I Ind. begr. 1893 (Opiumproef), alg. ber., 1567; - Kieswet, alg. ber., 1593, 1807 (verbet. 1856).

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1327.

Borch van Verwolde. (Mr. **A. Ph. R. C.** baron **van der**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Verbet.

Berkel, Schipbeek en Regge, alg. ber., 194; - Wetsontw. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 373, 397; art. 3, b. 415; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, onderart. 110 (Polytech. school), 563; - Verhoog. hoofdst. V Staatsbegr. 1893, alg. ber., 1852; - Regeling van werkzaamh., 1501.

Borcel van Hogelanden. (Jhr. mr. **J. W. G.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, alg. ber., 452, 473; onderart. 5 (Gezantschappen), 475; hoofdst. V, afd. 4 (Medische politie), 538, 545; hoofdst. VIII, alg. ber., 705; hoofdst. IX, onderart. 55 (Onderhoud zeewerken), 775, 776; onderart. 85 (Havenwerken IJmuiden), 790, 791; - Wijz. wet tot wering van besmetting door schepen, alg. ber., 967, 969.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, onderart. 5, b. 475.

Dient zijn ontslag in, 1131.

Borgesius. (Mr. **H. Goeman**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Indische begr. 1893, hoofdst. II Middelen, alg. ber., 329, 338; - Wetsontw. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 388; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 429, 448; hoofdst. V, afd. 4 (Medische politie), 540, 545; onderart. 175 (Subsidie tentoonstell. Chicago), 589, 593; hoofdst. VIII, onderart. 13 (Soldijen), 721; hoofdst. IX, onderart. 66 (Haven te Lemmer en Harlingen), 785; *nieuw* onderart. 101*a* (Schipbrug Broekhuizerwater), 799, 800; onderart. 122 (Huur van lokalen), 802; onderart. 131 (Spoorwegbegr.), 810, 812; onderart. 164 (Kosten tentoonstell. Chicago), 821; - Wijz. hoofdst. IX Staatsbegr. 1892, art. 2, b. 755, 757; - Wijz. wet tegen besmett. ziekten, art. I, b. 977; art. III, b. 982, 985, 986; - Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1262; art. 3, b. 1320, 1323, 1333, 1338, 1349; art. 5, b. 1415, 1421; art. 9, b. 1442, 1469, 1482, 1483; Eindstemming, 1577, 1579; - Kieswet, alg. ber., 1747, 1826; — *conclusie* rapp. adres W. H. Vliegen, 93; — *interpellatie* van den heer Pyttersen betr. werkeloosheid, 1103, 1117; - van den heer Tydens betr. werkeloosheid, 1117; - van den heer Tydens betr. uitvoer van paarden naar Pruissen, 1557; — *voorstel* van den heer Æ. Mackay tot verzend. amendementen kieswet naar de afd., 1864; — regeling van werkzaamheden, 1871, 1875, 1876.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. IX, *nieuw* onderart. 101*a*, b. 799; - Wijz. wet tegen besmett. ziekten, art. I, b. 978; art. III, b. 980; - Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1323, 1338; art. 5, b. 1421; art. 9, b. 1438, 1483; — tot regeling van werkzaamheden, 1871, 1876.

Borret. (Mr. **Th. L. M. H.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Kieswet, alg. ber., 1763.

Brantsen van de Zijp. (Mr. **W. G.** baron)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, alg. ber., 457, 473; hoofdst. IX, onderart. 164 (Kosten tentoonst. Chicago), 817; - Verh. Ind. begr. 1893, alg. ber., 1861; — *interpellatie* van den heer Brantsen van de Zijp betr maatregelen hooiuitvoer, 1573, 1582.

Doet voorstellen tot het *interpelleeren* van den Minister van Binnenl. Zaken betr. eene internationale conferentie tot wering der cholera, 843; - van de Reg. betr. maatregelen hooiuitvoer, 1552.

Trekt zijne aangekondigde interpellatie in, 900.

Breebaart. (**J.**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Vermogensbelasting, 26; - Wet op de peraequatie, 197 (verbet. 209).

Breggen Azn. (**J. van der**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Vermogensbelasting, 34, 63; - Wet op de peraequatie, 195, 206; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. VII *B*, 331.

Raad van Toezicht), 809 (verbet. 840); onderart. 166 (Posterijen), 824; - Wijz. hoofdst. IX Staatsbegr. 1892, art. 1, b. 752, 754; - Wijz. wet op de spoorwegen, alg. ber., 964; - Bekracht. overeenk. betr. locaalspoorweg Sittard-Herzogenrath, alg. ber., 1127; — *concl.* verslag adres J. J. Bekker en A. D. van Seters, 849.

Dient zijn ontslag in, 1131.

Heemskerk. (Mr. **Th.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wet op faillissement en surs. van betaling, *nieuw* art. 205*bis*, b. 1083; - Bedrijfsbelasting, alg. ber., 1157; art. 2, b. 1309, 1310; art 3, b. 1329, 1331, 1339, 1353; art. 9, b. 1447, 1476; art. 47, b. 1523; art. 48, b. 1527; - Kieswet, alg. ber., 1719 (verbet. 1779); - Bepal. betr. fabrieks- en handelsmerken, art. 9, b. 1841; — *interpellatiën:* van de heeren Pyttersen en Tijdens betr. werkeloosheid, 1109; — orde van werkzaamheden, 1873.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1330, 1332.

Hein. (Mr. **B. M. Vlielander**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wet Nederlanderschap en ingezetenschap, 104.

Heldt. (**B. H.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Aanvull. wet van 3 Jan. 1884 (Rijksopvoedingsgesticht), alg. ber., 115, 119; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. II, afd. 4 (Nederl. orden), 451; hoofdst. IV, alg. ber., 500; hoofdst. V, onderart. 108 (Middelb. onderwijs), 557, 560; hoofdst. IX, alg. ber., 761; onderart. 166 (Posterijen), 823; Middelenwet, alg. ber., 831; - Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1326, 1327, 1329, 1380, 1381, 1396; art. 9, b. 1482; - Kieswet, alg. ber., 1685; — orde van werkzaamheden, 98, 99.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1380, 1396; art. 9, b. 1482.

Hennequin. (Mr. **P. C. J.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, alg. ber., 462, 472; hoofdst. V, afd. 4 (Medische politie), 540, 545; hoofdst. VIII, onderart. 87 (Marechaussee), 731; hoofdst. IX, onderart. 65 (Haven te Breskens), 777; onderart. 90 (Kanaal van Sluis naar Brugge), 791, 792; - Wijz. hoofdst. IX Staatsbegr. 1892, art. 1, b. 751; - Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1388; — *interpellatie* van den heer Tijdens betr. uitvoer paarden naar Pruissen, 1557.

Hintzen. (**G. H.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Indische begr. 1893, onderafd. 47 (Koffie), 256 (verbet. 334), 266, 274, 278; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, alg. ber., 526; hoofdst. VII *B*, onderart. 24 (Suikeraccijns), 663; hoofdst. VIII, onderart. 57*bis* (Tentoonst. Chicago), 730; - Wet faillissement en surs. van betaling, alg. ber., 1014 (verbet. 1077); art. 140, b. 1060; *nieuw* art. 205*bis* b. 1076, 1081, 1083; *nieuwe* elfde afd., b. 1085, 1092; - Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1285, 1293, 1296; art. 5, b. 1416, 1427; art. 8, b. 1435, 1436, 1437; art. 12, b. 1490 (verbet. 1552); art. 37, b. 1507 (verbet. 1552), 1515; - Bekracht. overeenk. Handelmaatschappij, alg. ber., 1192.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Indische begr. 1893, onderafd. 47, b. 274, 277; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. VII *B*, onderart. 24, b. 663; - Wet faillissement en surs. van betaling, *nieuw* art. 205*bis*, b. 1076; - Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1285, 1294; art. 8, b. 1436; art. 12, b. 1490.

Houten. (Mr. **S. van**)

II. Tweede candidaat voor het voorzitterschap, 4.

Spreekt bij de ber. over het gewijzigd ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, alg. ber., 50; par. 3, b. 59; — *wetsontwerpen:* Bescherm. industr. eigendom, alg. ber., 167, 175, 179; art. 1, b. 180; - Verbetering Berkel, Schipbeek en Regge, art. 1, b. 200; - Indische begr. 1893, alg. ber., 212, 235; hoofdst. II der uitg., onderafd. 47 (Koffie), 254, 267, 278; hoofdst. II Midd., alg. ber., 331, 336, 338; - Wetsontw. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 395; art. 3, b. 414; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, onderart. 175 (Subsid. Chicago-tentoonstell.), 592; hoofdst. VI, alg. ber., 637; onderart. 12 (Aanbouw van schepen), 640; hoofdst. VII *B*, onderart. 54 (Trakt.), 666; hoofdst. VIII, alg. ber., 701, 709; onderart. 4 (Groote staf), 714; - Wet op faillissement en surs. van betaling, alg. ber., 991, 1010; art. 1, b. 1028, 1035; art. 198, b. 1071, 1073, 1074; - Bedrijfsbel., alg. ber., 1238; art. 1, b. 1270, 1283, 1290, 1295, 1296; art. 2, b. 1298, 1305, 1307, 1308, 1311; art. 3, b. 1314, 1315, 1323, 1324, 1327, 1328, 1335, 1346, 1353, 1354, 1376, 1395, 1396; art. 4, b. 1407; art. 5, b. 1412, 1419, 1422, 1427; art. 6, b. 1429, 1430, 1432, 1433, 1434; art. 7, b. 1435; art. 8, b. 1436, 1437; art. 9, b. 1483 (verbet. 1552), 1485; art. 12, b. 1490; art. 13, b. 1491; art. 14, b. 1491; art. 17, b. 1492; art. 21, b. 1495; art. 24, b. 1496; *nieuw* art. 36*bis*, b. 1498, 1500; art. 37, b. 1507, 1509, 1513; art. 43, b. 1517; art. 45, b. 1518; art. 47, b. 1519, 1523; art. 48, b. 1528; art. 52, b. 1529, 1530; *nieuw* art. 55*bis*, b. 1532; *nieuw* art. 55, b. 1532, 1533; *nieuw* art. 55*ter*, b. 1534; art. 56, b. 1538; art. 58, b. 1543; *nieuwe* slotbepaling, 1549; Eindstemm., 1576, 1577, 1579, 1580; - Verhoog. Ind. begr. 1893 ten behoeve spoorweg van Probolinggo naar Panaroekan, alg. ber., 1203, 1209; - Kieswet, alg. ber., 1742, 1792 (verbet. 1834); — *conclusiën:* rapport adres W. H. Vliegen, 82; - rapport adres Lalman, 1474; — *interpellatiën:* van den heer van Karnebeek betr. bedrijfsbelasting, 898; - van de heeren Pyttersen en Tydens betr. werkeloosh., 1113; - van den heer Schepel betr. haven van Delfzijl, 1555; — orde van werkzaamheden, 1874.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Wetsontw. betr. peraequatie, art. 3, b. 414; - Wet faillissement en surs. van betaling, art 1, b. 1028; art. 198, b. 1073; - Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1315; art. 5, b. 1412; art. 6, b. 1430; art. 47, b. 1519; art. 52, b. 1529; *nieuw* art. 55*bis*, b. 1531; *nieuw* art. 55, b. 1532; Eindstemming, 1576, 1577.

Wijzigt bij de ber. zijne motie betr. de koffie-cult., 271.

Houwing. (**W. M**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, onderart. 60 (Onderst. gemeenten), 535; - Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1365 (verbet. 1401).

Huber. (Mr. **U. H.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. IV, alg. ber., 494 (verbet. 548); hoofdst. VII *B*, onderart. 54 (Traktementen), 665, 667; hoofdst. VIII, onderart. 4 (Groote staf), 715; onderart. 13 (Soldijen), 718, 721, 722; onderart. 21 (Bureelkosten), 722, 723; onderart. 29 (Kon. Milit. Acad.), 724; onderart. 46 (Vestingwerken), 726, 729, 730; onderart. 98 (Kazernen), 736; hoofdst. IX, onderart. 5 (Jaarw. ingenieurs), 763, 768; onderart. 66 (Havenwerken te Lemmer en Harlingen), 781; onderart. 98 (Onderh. Drentsche vaarten), 798; onderart. 124 (Jaarw. Raad van Toez.), 809; - Wet faillissement en surs. van betaling, art. 1, b. 1034, 1041; art. 2, b. 1042; art. 6, b. 1043; art. 19, b. 1093; art. 24, b. 1057; art. 173, b. 1064; *nieuwe* elfde afd., b. 1083, 1090, 1091, 1092; - Bedrijfsbelasting, art. 47, b. 1522; art. 48, b. 1526; art. 52, b. 1530; - Bekracht. onderh. verkoop spoorweggrond aan J. J. Olivier c. s. te Leeuwarden, alg. ber., 1217, 1218, 1219.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. VIII, onderart. 13, b. 718; onderart. 21, b. 722; onderart. 29, b. 724; onderart. 46, b. 726; onderart. 98, b. 736; - Wet faillissement en surs. van betaling, art. 19, b. 1093; *nieuwe* elfde afd., b. 1083, 1092.

Jansen. (**J. C.**)

I. Spreekt in de Eerste Kamer bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wijz. hoofdst. VI Staatsbegr. 1891, b. 72, 73; - Ind. begr. 1893, hoofdst. I (Uitg. in Nederland), 190, 191; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. VI, 323, 325

II. Spreekt in de Tweede Kamer bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wijz. hoofdst. VI der Staatsbegr. 1891, art. 1, b. 110; - Ind. begr. 1893, hoofdst. I uitg., onderafd. 52 (Personeel zeemacht), 298; onderafd. 53 (Materiëel zeemacht), 298, 300; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. VI, alg. ber., 625, 633, 639; onderart. 12 (Aanb. van schepen), 639, 640; onderart. 15 (Torpedo's), 641; onderart. 28 (Traktementen officieren-machinist), 641; onderart. 39 (Schafting der equipages), 642; onderart. 54 (Loodswezen), 643; - Wijzig. wet tot wering van besmetting door schepen, alg. ber., 968, 969.

Kaay. (Mr. **W. van der**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijzigd ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, par. 3, b. 61; — *wetsontwerpen:* Onteigening ten beh. van eene nieuwe koopmansbeurs te Amsterdam, alg. ber., 111, 113; - Nederlanderschap en ingezetenschap, art. 2, b. 125; art. 3, b. 126, 129; art. 4, b. 130; art. 5, b. 133 (verbet. 206), 138 (verbet. id.); art. 6, b. 141; art. 8, b. 152, 154; overgangsbep., 156 (verbet. 206), 158; - Verhoog. Ind. begr. 1893 (Dam Westgat Soerabaija), alg. ber., 303, 318 (verbet. 433); - Wetsontw. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 364 (verbet. 434); - Staatsbegr. 1893, hoofdst. VI, alg. ber., 631; hoofdst. VIII, alg. ber., 704; - Wet faillissement en surséance van betaling, alg. ber., 1008 (verbet. 1077); art. 6, b. 1044; art. 173, b. 1065; - Bedrijfsbelasting, art. 5, b. 1428; art. 47, b. 1522, 1523; art. 48, b. 1526; art. 52, b. 1530; art. 58, b. 1541; *nieuwe* slotbepaling, 1548; - Kieswet, alg. ber., 1706 (verbet. 1735), 1811 (verbet. 1834); — *interpellatie* van den heer van Karnebeek betr. bedrijfsbelasting, 900.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van de w. o.: Nederlanderschap en ingezetenschap, art. 8, b. 151; overgangsbepaling, 156.

Kanter (Mr. **H. Ph. de**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijzigd ontwerp-adres van antw. op de Troonrede, alg. ber., 53; — *wetsontwerpen:* Wetsontw. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 374; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, alg. ber., 530; hoofdst. VII *B*, onderart. 54 (Traktementen), 664, 666, 668; - Wijz. wet op de spoorw., alg. ber., 962 (verbet. 999), 965; - Wet op faillissement en surs. van betaling, alg. ber., 1004; art. 1, b. 1032, 1037, 1041; art. 6, b. 1043, 1044, 1045; - Bedrijfsbelast., art. 3, b. 1363; — orde van werkzaamheden, 1022, 1791, 1876, 1877.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. VII *B*, onderart. 54, b. 664; - Wet faillissement en surs. van betaling, art. 1, b. 1037; art. 6, b. 1043.

Karnebeek. (Jhr. mr. **A. P. C. van**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Nederlanderschap en ingezetenschap, art. 2, b. 125; art. 7, b. 142; Overgangsbepal., 157, 158; Slotbepal., 162; - Bescherming industr. eigendom, alg. ber., 163, 173; art. 1, b. 181; art. 2, b. 182; - Spoorweg van Tarik naar Soerabaija, alg. ber., 322, 327; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 421, 440; hoofdst. III, onderart. 5 (Gezantschappen), 477; onderart. 6 (Consulaten), 480, 483; hoofdst. V, onderart. 128 (Lager onderwijs), 584, 586; hoofdst. VII *B*, alg. ber., 647; hoofdst. VIII, onderart. 57*bis* (Tentoonstell. Chicago), 730, 731; hoofdst. IX, onderart. 124 (Jaarw. Raad van Toezicht), 807; onderart. 166 (Tijdregeling), 823; - Wet faillissement en surséance van betaling, alg. ber., 1007; art. 1, b. 1031; - Bedrijfsbelasting, alg. ber., 1150, 1225; art. 1, b. 1257, 1275, 1284; art. 2, b. 1306, 1311, 1312; art. 5, b. 1412, 1419, 1422, 1426; art. 6, b. 1430; art. 9, b. 1444, 1464, 1486; - Goedk. verklar. handelsbetrekkingen met Spanje, alg. ber., 1567; - Kieswet, alg. ber., 1605, 1803, 1804; - Bepal. betr. fabrieks- en handelsmerken, art. 10, b. 1849 (verbet. 1885); art. 22, b. 1851; — *interpellatie* van den heer van Karnebeek betr. bedrijfsbelasting, 896, 905, 913.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, onderart. 6, b. 480; - Wet faillissement en surs. van betaling, art. 1, b. 1028; - Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1257; art. 5, b. 1412; — tot het *interpelleeren* van den Minister van Financiën betr. invoering der bedrijfsbelasting, 842.

Dient in: *motie* betr. invoering vermogensbelast., 896.

Kerdijk. (Mr. **A.**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijzigd ontwerp-adres van antw. op de Troonrede, par. 3, b 60; — *wetsontwerpen:* Indische begr. hoofdst. II uitg., onderafd. 56 (Inl. onderwijs), 282; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 439; hoofdst. IV, onderart. 32 (Rijksopvoedingsgesticht), 523; hoofdst. V, alg. ber., 528, 532; onderart. 128 (Lager onderwijs), 580, 585; hoofdst. VII *B*, alg. ber., 644; - Begr. Landsdrukkerij 1893, alg. ber., 741; - Voorstel van den heer Donner tot wijz. schutterijwet, eenig art., 860; - Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1258; art. 3, b. 1352; - Kieswet, alg. ber., 1646 (verbet. 1692), 1651 (verbet. 1692); — *concl.* rapp. adres W. H. Vliegen, 76, 85, 89, 96; — *voorstel* van den heer Æ. Mackay tot verzend. amend. kieswet naar de afdeel., 1867; — regeling van werkzaamheden, 1503.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1257; - Opnemen van staten in de *Handelingen*, 581.

Kerkwijk. (**J. J. van**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijzigd ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, alg. ber., 49, 50; — *wetsontwerpen:* Maatregelen tot behoud v. vicariegoederen, alg. ber., 187; - Verbetering Berkel, Schipbeek en Regge, art. 1, b. 199; - Ind. begr. 1893, hoofdst. II uitg., onderafd. 80 (Staatsspoorwegen), 290, 293; hoofdst. II Middelen, alg. ber., 338 (verbet. 434); - Wetsontwerp betr. peraequatie, art. 3, b. 402, 414; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, alg. ber, 464; hoofdst. V, onderart. 175 (Subsidie Chicago-tentoonstelling), 589, 591 (verbet. 656); hoofdst. VIII, onderart. 4 (Groote Staf), 713, 715; hoofdst. IX, onderart. 44 (Nieuwe Maas), 774; onderart. 164 (Kosten tentoonstelling Chicago), 818; - Begr. domeinfonds 1893, alg. ber., 745, 746; - Bedrijfsbelast., art. 6, b. 1431, 1432; - Bekracht. overeenk. betr. de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorw., alg. ber., 1561, 1565; — orde van werkzaamheden, 986, 1148, 1792.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van de w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, onderart. 175, b. 591; hoofdst. VIII, onderart. 4, b. 714; — niet-beschouwen als amendement van een voorstel van de Comm. van Rapptrs., 199; - Idem van een voorstel van de heeren Roëll en Goeman Borgesius, 402; - Idem van een voorstel van den heer van Houten, 414; — betr. orde van werkzaamheden, 986, 1148.

Dient in: eene motie van orde tot sluiting ber., 951.

Keuchenius. (Mr. **L. W. C.**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijz. ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, par. 3, b. 63; — *wetsontwerpen:* Goedk. contracten »Nederland" en »Rotterd. Lloyd", alg. ber., 936, 953; - Verhoog. hoofdst. I Ind. begr. 1893 (Opiumregie), 1572.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van het gewijzigd ontwerp-adres van antw. op de Troonrede, par. 3, b. 64.

Kielstra. (**E. B.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Ind. begr. 1893, alg. ber., 221 (verbet. 310); hoofdst. I uitg., onderafd. 46 (Opleid. tot officier), 296; hoofdst. II uitg., onderafd. 47 (Koffie), 252 (verbet. 310), 271 (verbet. 310), 278; onderafd. 56 (Inl. onderwijs), 282; onderafd. 80

(Verpachte midd.), 295; onderafd. 13*a* (Keuring ambtenaren), 295; hoofdst. II uitg., onderafd. 5 (Alg. secretarie), 242; onderafd. 16 (Gevangenen), 246; afd. 4 (Dep. van Binn. bestuur), 247; onderafd. 44 (Veeartsenijdienst), 250; onderafd. 47 (Koffie), 250, 260, 274; onderafd. 80 (Staatsspoorwegen), 291, 294; - Verhoog. Ind. begr. 1893 (Dam Westgat Soerabaija), alg. ber., 309.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van de w. o.: Nederlanderschap en ingezetenschap, art. 8, b. 151; - Ind. begr. 1893, onderafd. 47, b. 250.

Kennisgeving van zijn overlijden, 466.

Lieftinck. (**F.**)

II. Spreekt bij de ber over het gewijzigd ontwerp-adres van antw. op de Troonrede, par. 3, b. 59; — *wetsontwerpen:* Wetsont. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 392, 397; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 428; hoofdst. V, afd. 4 (Med. politie), 539; onderart. 128 (Lager onderwijs), 584; hoofdst. VI, alg. ber., 623, 638; hoofdst. VII *B*, onderart. 54 (Traktementen), 667; hoofdst. IX, onderart. 66 (Havenwerken te Lemmer en Harlingen), 780; - Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1273; art. 3, b. 1357; art. 5, b. 1414, 1421; Eindstemming, 1578, 1579; - Kieswet, alg. ber., 1770 (verbet. 1814); — *interpellatiën*: van den heer A. van Dedem betr. openstellen der Duitsche grenzen voor Nederl. fokvee, 915, 918; - van de heeren Pyttersen en Tijdens betr. werkeloosheid, 1116; — *voorstel* van den heer Æ. Mackay tot verzend. amend. kieswet naar de afdeel., 1866.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Wetsontw. betr. peraequatie, art. 1, b. 392; - Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1354; art. 5, b. 1412.

Lier. (Mr. **H. van**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen*: Vermogensbelasting, 49; - Wet op de peraequatie, b. 198; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. IV, 300; hoofdst. V, 305; hoofdst. VII *B*, 328; hoofdst. IX, 347; - Bekracht. overeenkomst met de gemeente Groningen, 407.

Löben Sels. (**C. M. E. van**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijz. ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, alg. ber., 53 (verbet. 120), 54; — *wetsontwerpen*: Ind. begr. 1893, alg. ber., 240, 241; - Bekracht. prov. heff. Overijssel, alg. ber., 350; - Verhoog. vestingbegrooting 1892, alg. ber., 681; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. VIII, alg. ber., 710; onderart. 23 (Remonte), 724 (verb. 831); onderart. 97 (Kazernen), 732, 733 (verbet. 832); - Vestingbegr. 1893, onderart. 4, b. 737 (verbet. 832), 738; — Voorstel van den heer Donner tot wijzigen schutterijwet, eenig art., 865; — *conclusiën*: rapport adres G. de Jonge, 68 (verbet. 120), 73 (verb. 120); - rapport adres jhr. J. E. de Sturler, 854; - rapport adres G. C. Arntzenius, 1124.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van de w. o.: Staatsbegroot. 1893, hoofdst. VIII, onderart. 97, b. 732; - Vestingbegr. 1893, onderart. 4, b. 737; — *conclusie* rapport adres G. de Jonge, 71.

Lohman. (Jhr. mr. **A. F. de Savornin**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen*: Vermogensbelasting, 43, 64; - Wijzig. wet lager onderw. (vrije- en ordeoefeningen), 192; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 263 (verbet. 326); hoofdst. IV, 302; hoofdst. V, 306, 316; hoofdst. VI, 324; hoofdst. VII *B*, 329; hoofdst. VIII, 339 (verbet. 367), 343, 346 (verbet. 367); - Wijz. wet betr. alg. maatregel van inwendig bestuur, 408, 410.

Lucasse. (Mr. **C.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen*: Staatsbegr. 1893, hoofdst. IV, onderart. 22 (Rijksveldwacht), 519; hoofdst. IX, onderart. 9 (Sluiswachters), 770; onderart. 56 (Haven te Veere), 776; - Wet faillissement en surseance van betaling, art. 1, b. 1036; art. 6, b. 1046.

Lynden. (Mr. **R. Melvil** baron **van**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Vermogens-

belasting, 23, 60; - Staatsbegr. 1893, alg. ber., 269 (verbet. 326), 289 (verbet. 364); hoofdst. III, 296; hoofdst. VIII, 342; hoofdst. IX, 355, 361; - Wijz. wet betr. besmettelijke ziekten, 381.

Mackay. (Mr. **Æ.** baron)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijz. ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, par. 3, b. 63 (verbet. 104); — *wetsontwerpen:* Onteigen. ten behoeve van eene nieuwe koopmansbeurs te Amsterdam, alg. ber., 112, 113; - Indische begr. 1893, alg. ber., 226, 238; hoofdst. II Middelen, alg. ber., 337 (verbet. 434), 340; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, onderart. 148 (Examens), 587; hoofdst. VIII, alg. ber.,, 697, 709; hoofdst. IX, onderart. 166 (Tijdregeling), 822 (verbet. 840), 825; hoofdst. X, onderart. 12 (Begr. Suriname), 829, 830; - Wijziging art. 469 Wetb. van Burg. Rechtsv., eenig artikel, 845; - Bedrijfsbelasting, art. 58, b. 1546; - Kieswet, alg. ber., 1665 (verbet. 1692), 1829; — *voorstel* van den heer Æ. Mackay tot verzend. amend. kieswet naar afd., 1868; — orde van werkzaamheden, 333, 334, 1502.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. X, onderart. 12. b. 830; - Wijzig. art. 469 Wetb. Burg. Rechtsv., eenig artikel, 846; — tot verzend. amend. kieswet naar de afd., 1862.

Mackay. (Mr. **T. P.** baron)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wijzig. artsenwet, art. I, b. 101, 102, 103; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. IX, art. 2, b. 828; hoofdst. X, onderart. 12 (Begr. Suriname), 829; Middelenwet, alg. ber., 831.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Staatsbegr. 1893, hoofdst. IX, art. 2, b. 828.

Mees R Azn. (Dr. **R. P**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijzigd ontwerp-adres van antw. op de Troonrede, par. 3, b. 56, 59, 62; — *wetsontwerpen:* Bescherm. industr. eigendom, alg. ber., 175; art. 1, b. 180; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, alg. ber., 460; hoofdst. VI, onderart. 12 (Aanbouw van schepen), 640; onderart. 54 (Loodswezen), 643; hoofdst. VIII, onderart 8 (Infanterie), 715, 717; onderart. 30 (Cadettenschool), 726; - Vestingbegroot. 1893, onderart. 4, b. 737; - Begr. Domeinfonds 1893, alg. ber., 745; - Goedk. contracten met »Nederland" en »Rott. Lloyd", alg. ber., 895, 941 (verbet. 958), 955; - Wijz. wet tegen besmett. ziekten, art. I, b. 978; art. III, b. 982; - Bedrijfsbelasting, art. 2, b. 1305; art. 3, b. 1320, 1324, 1366 (verbet. 1401); art. 5, b. 1420; art. 6, b. 1433; art. 9, b. 1484; - Bekracht. overeenk. betr. Geld-Overijss. locaalspoorw., alg. ber., 1563, 1564, 1566; - Kieswet, alg. ber., 1660 (verbet. 1692), 1812; - Bepal. betr. fabrieks- en handelsmerken, art. 4, b. 1836; art. 9, b. 1840, 1848; art. 15, b. 1850; art. 27, b. 1851; — regeling van werkzaamheden, 1792.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bescherm. indust. eigendom, art. 1, b 180; art. 2, b. 182; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. VIII, onderart. 8, b. 715; onderart. 30, b. 726; - Bedrijfsbelasting, art. 6, b. 1433; art. 9, b. 1483; - tot schorsing der ber., 895.

Meijier. (**W. de**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. VII *B*, alg. ber., 643, 661; - Voorstel van den heer Donner tot wijz. schutterijwet, eenig art., 868; - Bedrijfsbelasting, alg. ber., 1133, 1226; art. 3, b. 1373; art. 5, b. 1426; art. 7, b. 1435; art. 12, b. 1490, 1491.

Brengt verslag uit namens de Commissie, belast geweest met aanbieding nominatie Hoogen Raad aan de Koningin-Weduwe, Regentes, 887.

Meinesz. (Mr. **S. A. Vening**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wet op de peraequatie, 202; - Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, 299.

Plate. (**A.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Goedk. contracten met »Nederland" en »Rotterd. Lloyd", alg. ber., 880, 939; – Bedrijfsbelast., art. 1, b. 1294; – Bekracht. overeenk. Handelmaatsch., alg. ber., 1189; — *interpellatie* van den heer Brantsen van de Zijp betr. maatreg. hooiuitvoer, 1582.

Poelman. (Dr. **A. L.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Bedrijfsbelast., alg. ber., 1253; art. 3, b. 1330, 1349, 1354, 1394; art. 9, b. 1440, 1467; – Kiesw., alg. ber., 1808; — *motie* van den heer Poelman betr. kiesrecht, 1255, 1256.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1330, 1354; art. 9, b. 1438.

Dient in: eene motie betr. kiesrecht, 1255.

Prins. (**A.**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Vermogensbelasting, 37; – Ind. begr. 1893, b. 173.

Prins. (**J.**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. VIII, 338; – Bekracht. overeenkomst Handelmaatschappij, 418.

Putte. (**I. D. Fransen van de**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wijzig. hoofdst. VI Staatsbegr. 1891, b. 73; – Verbet. Berkel, Schipbeek en Regge, 73; – Ind. begr. 1893, b. 165, 184; – Staatsbegr. 1893, alg. ber., 291; hoofdst. VI, 322, 325; hoofdst VIII, 341, 347; hoofdst. IX, 356; – Begr. van Suriname, 363; – Goedk. contracten met »Nederland" en »Rott. Lloyd", 372; – Verhoog. Ind. begr. 1893 ten behoeve van spoorweg van Probolinggo naar Panaroekan, 420, 424; – Verhoog. hoofdst. I Ind. begr. 1893 (Opiumregie), 440.

Pyls. (**W. H.**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Vermogensbelasting, 33; – Bekracht. overeenk. betr. locaalspoorw. Sittard–Herzogenrath, 414.

Pyttersen Tzn. (**H.**)

II. Spreekt bij de ber. over het gewijz. ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, par. 3, b. 58; — *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, alg. ber., 425; hoofdst. III, alg. ber., 465; hoofdst. X, onderart. 12 (Begr. Suriname), 828; – Begr. Landsdrukkerij 1893, alg. ber., 742; – Bedrijfsbelasting, art. 1, b. 1285; art. 3, b. 1370, 1395; art. 9, b. 1439, 1465; *nieuw* art. 55*ter*, b. 1535; – Kieswet, alg. ber., 1757; — *interpellatie* van den heer Pyttersen betr. voorzien. in werkeloosheid, 1099, 1102, 1188.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 9, b. 1438; *nieuw* art. 55*ter*, b. 1535; – tot het *interpelleeren* van de Ministers van Binnenl. Zaken, Justitie en Financiën betr. werkeloosheid, 958; – tot *verdagen* der ber., 1756.

Rahusen. (Mr. **E. N.**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. III, 292; hoofdst. VII *B*, 333; hoofdst. VIII, 337; – Goedk. contracten met »Nederland" en »Rott. Lloyd", 375.

Ras. (**M. de**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Indische begr. 1893, hoofdst. I uitg., onderafd. 47 (Kolon. reserve), 296; – Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, onderart. 119 (Winterscholen), 578; hoofdst. VII *B*, alg. ber., 653, 661; hoofdst. VIII, alg. ber., 694; onderart. 13 (Soldijen), 719; hoofdst. IX, onderart. 167 (Postboden), 826; – Verhoog. vestingbegr. 1892, alg. ber., 673, 686; – Wijz. hoofdst. IX Staatsbegr. 1892 (Brug Nieuwe Maasmond), alg. ber., 922; – Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1338 (verbet. 1401); art. 9, b. 1463; – Kieswet, alg. ber., 1772.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1338; art. 9, b. 1463.

Reekers. (Mr. **F. J. M. A.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wet op het faillissement en surs. van betaling, art. 198, b. 1074; – Bedrijfsbelasting, art. 3, b. 1387.

Regout. (**H. G. L.**)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Vermogensbelasting, 42; – Wet op de peraequatie, 203.

Rengers (Mr. **W. J. van Welderen** baron)

I. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Vermogensbelasting, 51 (verbet. 66); – Ind. begr. 1893, b. 165; – Staatsbegr. 1893, alg. ber., 276; hoofdst. IV, b. 300; – Wijzig. en verhoog. hoofdst. IX Staatsbegr. 1892, b. 377.

Rink. (Mr. **P.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wet op faillissement en surs. van betaling, 1018, 1020; art. 8, b. 1046, 1049; art. 105, b. 1057; – Kieswet, alg. ber., 1628, 1631, 1821 (verbet. 1856); – Bepal. betr. fabrieks- en handelsmerken, art. 9, b. 1838, 1846; — *concl.* verslag armbestuur, 75.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van de w. o.: Wet faillissement en surs. van betaling, art. 8, b. 1046; – Bepal. betr. fabrieks- en handelsmerken, art. 9, b. 1038; – niet beschouwen als amend. van een voorstel van den heer Levy, 1020.

Roëll. (Jhr. mr. **J.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Verbet. Berkel, Schipbeek en Regge, art. 1, b. 203; art. 2, b. 205; art. 4, b. 205; – Ind. begr. 1893, hoofdst. II Middelen, alg. ber., 329; – Wetsontw. betr. peraequatie, art. 3, b. 401, 412 (verbet. 489), 416 (verbet. 489); – Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, onderart. 86 (Hooger onderwijs), 549 (verbet. 607), 553; hoofdst. IX, alg. ber., 759 (verbet. 832); onderart. 89 (Kanaal van Terneuzen), 791; *nieuw* onderart. 101*a* (Schipbrug Broekhuizerwater), 799; onderart. 149 (Bevloeiing), 815, 816; – Wijz. wet tegen besmett. ziekten, art. III, b. 983; – Bedrijfsbelasting, alg. ber., 1138, 1231; art. 17, b. 1492; *nieuw* art. 55*ter*, 1536; *nieuwe* slotbepaling, 1547; – Verhoog. Ind. begr. 1893 ten behoeve van den spoorw. van Probolinggo naar Panaroekan, alg. ber., 1207; – Voorzien. betr. ingezetenschap voor wet nationale militie, 1456; – Kieswet, alg. ber., 1618 (verbet. 1648); — *concl.* rapp. adres W. H. Vliegen, 78, 94; — *interpellatie* van den heer van Karnebeek betr. bedrijfsbelasting, 907, 912, 914; — regeling van werkzaamheden, 1501.

Doet voorstellen tot het *wijzigen* van w. o.: Verbet. Berkel, Schipbeek en Regge, art. 2, b. 205; – Wetsontw. betr. peraequatie, art. 3, b. 401.

Roessingh. (Dr. **P. H.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Staatsbegr. 1893, hoofdst. V, onderart. 117 (Ambachtsonderwijs), 567, 575; hoofdst. IX, onderart. 98 (Onderh. Drentsche vaarten), 797; – Wijzig. wet op het lager onderw. (vrije- en orde-oefeningen), alg. ber., 615; – Bedrijfsbelast., art. 1, b. 1285; art. 3, b. 1359; art. 18, b. 1493; art. 40, b. 1517; art. 46, b. 1518.

Roijaards van den Ham. (Mr. **W. J.**)

II. Spreekt bij de ber. over *wetsontwerpen:* Wetsontw. betr. peraequatie, artt. 1 en 2, b. 372 (verbet. 434 en 489); – Staatsbegr. 1893, hoofdst. IX, onderart. 5 (Jaarw. ingenieurs), 763; onderart. 29 (Verbetering Rijn en Lek), 771; – Wijzig. wet tegen besmettel. ziekten, alg. ber., 974, 977; – Kieswet, alg. ber., 1642.

ZI

TWEEDE GEDEELTE.

28. Voorstel van wet van den heer Pyttersen, tot instelling van kamers van arbeid en nijverheid.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **151** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtr. dit voorstel, 22 Sept. 1892, b. 12.

29. Voorstel van wet van den heer Schimmelpenninck van der Oye betreffende de oprichting van kamers van arbeid.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **153** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtr. dit voorstel, 22 Sept. 1892, b. 12.

Voorl. Verslag omtr. deze beide voorstellen met nota van den heer Levy, B. n°. **28** en **29** blz. 1-21; — Mem. van Antw. van den heer Pyttersen, Idem blz. 23-26; - Mem. van Antw. van den heer Schimmelpenninck van der Oye, Idem blz. 27-33; - Gemeenschappelijk nader voorstel van wet tot instelling van kamers van arbeid met Mem. van Toel., Idem blz 33-41; - Verslag van het houden van een tweede onderzoek in de afd., Idem blz. 43; - Voorl. Verslag naar aanleiding van het tweede onderzoek met nota van den heer Levy, Idem blz. 45-62.

Het Voorl. Verslag over het nader voorstel is onbeantwoord gebleven.

Verzekering van werklieden voor invaliditeit en ouden dag, I. 238, 239, 248, 254; II. 407, 418, 426-427, 432, 498; Bijlage *A*, hoofdst. I n°. 4 blz. 4, n°. 5 blz. 7; hoofdst. IV n°. 13 blz. 1, n°. 15 blz. 10; hoofdst. IX n°. 10 blz. 3, n°. 12 blz. 21.

Maatregelen in het belang van de veiligheid en gezondheid van werklieden in fabrieken en werkplaatsen, II. 427, 432, 443; Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 1, n°. 15 blz. 10.

Bepalen van een maximum werktijd en een minimum loon, I. 248, 253; II. 498-499, 501; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 3, n°. 12 blz. 21.

Uitvoering en toepassing der wet op het tegengaan van overmatigen en gevaarlijken arbeid van jeugdige personen en vrouwen, II. 429-430, 442, 449; Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 1, n°. 15 blz. 9; hoofdst. IX n°. 10 blz. 13, n°. 12 blz. 35.

Stellen der wasch- en bleekinrichtingen buiten de toepassing der arbeidswet, II. 487-488, 505, 507; Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 1, n°. 15 blz. 9-10.

Getal fabrieksinspecteurs, II. 429, 443; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 13.

Beslissing van geschillen tusschen fabrieksinspecteur en industrieel, Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 15 blz. 10.

Arbitrage, (Beslechting van internationale geschillen door) I. 221, 222-223, 292, 293-294, 298; II. 426, 433, 458-460, 465, 468; Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 8 blz. 2, n°. 9 blz. 6, n°. 13-14 blz. 13-16.

Archief. (**Rijks-**) Bouw van nieuwe lokalen, II. 755-757; B. n°. **35** blz. 1-2, 3-4.

Armbestuur.

Werking der wet tot regeling van het armbestuur, I. 229, 233, 308-310, 312, 315; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 3, n°. 13 blz. 19.

42. Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1889.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **62** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit verslag, 22 Sept. 1892, b. 12; — Ber. over de concl. van het verslag, 75-76; - Aannem. van de concl. zonder hoofd. stemm., 28 Sept., 76.

81. Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1890.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Geleidende brief, Bijlage *E*, n°. 1; — Verslag met bijlagen, idem n°. 2-37; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 925, 1317; - Verslag, Bijlage *E*, n°. 38.

De conclusie van het verslag is niet in behandeling genomen.

Arntzenius. (**G. C.**)

115. Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden eerste-luitenant G. C. Arntzenius te 's Gravenhage, om in het genot van voortdurend pensioen te worden gesteld.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Nota van inlichtingen, B. blz. 1-3; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 925; — Verslag, B. blz. 5; — Beraadsl. over de conclusie, 1122-1124; - Aannem. zonder hoofd. stemm., 28 April, 1124.

Arts.

8. Wetsontwerp tot wijziging van de wet van 25 December 1878 (*Stbl.* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **132** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Nota naar aanleiding van het verslag der comm. van rapptrs., B blz. 1; - Nota van wijzig., B. blz. 1; — Alg. ber., 99-100; - Ber. over art. I, b. 100; - Ber. over onderart 9, b. 105-109; - Ber. over art. II, 109; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Sept., 110.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Voorl. Verslag, 78; - Eindverslag, 85; — Ber., 111-112; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 10 Dec., 112.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 261).

Atjeh.

Toepassing der blokkade of invoering der scheepvaartregeling, I. 118-119, 124, 163-164, 179-180, 188; II. 215, 216-217, 220, 221, 224-225, 226-227, 232-234, 236-239, 240-241; B. **161** blz. 1-17; Bijlage *B*, n°. 36 blz. 3, n°. 38 blz. 38-39.

Beschouwingen over den toestand in Atjeh, II. 1854-1862.

Baarle-Hertog en Baarle-Nassau; (Regeling der grens tusschen) zie Gemeenten.

Baggeren. (Reglement op het) I. 251-253, 384-387; — Toezicht op de uitbaggering der rivieren, II. 771.

Bakenwezen.

204. Wetsontwerp tot regeling van het bakenwezen op openbare wateren.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 8 Aug. 1893, b. 1757; — Kon. boodschap; - Ontw. van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2.

Het onderzoek in de afdeelingen heeft niet plaats gehad.

Bedrijfs- en beroepsbelasting; zie Belastingen.

Begrafenisfondsen, (Wettelijke regeling der) Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 5, n°. 15 blz. 14.

Bekker te Amsterdam en A. D. van Seters te Maarssen; (Inlichtingen op het adres van **J. J.**) zie Spoorwegen.

Belastingen.

DIRECTE BELASTINGEN.

Verlaging der grondbelasting, I. 6-7, 14-15, 27-28, 46-48, 59, 130-132; II. 359-402; B. n°. **66** blz. 3-14.

66. Wetsontwerp tot vaststelling van het bedrag der grondbelasting op de ongebouwde eigendommen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 11 Oct. 1892, b. 121; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. n°. 1-7; — Benoem. der comm. van rapptrs., 209; - Voorl. Verslag, B. n°. 9; — Mem. van Antw., B. n°. 10, n°. 13; - Nota van wijz., B. n°. 11; — Verslag der comm., B. n°. 12; — Alg. ber. en ber. over de artt. 1 en 2, b. 358-400; - Ber. over art. 3, b. 401-402, 412-416; - Aannem. van het w. o. met 72 tegen 17 stemm., 6 Dec., 417.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Voorl. Verslag, 129; - Eindverslag, 131; — Ber., 195-206; - Aannem. van het w. o. met 35 tegen 4 stemmen, 30 Dec., 206.

De wet is vastgesteld 31 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 315).

193. Wetsontwerp op de grondbelasting.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 Juli 1893, b. 1587; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-26.

Het onderzoek in de afd. heeft niet plaats gehad.

Herziening der belasting op het personeel, I. 5-6, 240, 241; II. 643-644, 650, 658, 661, 1134, 1172, 1178, 1226, 1230, 1232, 1238, 1245, 1539-1546; Bijlage *A*, hoofdst. VII *B* n°. 15 blz. 1.

Ontduiking van voldoening van den aanslag in die belasting, I. 240, 241.

Wetsontwerp betreffende eene vermogensbelasting.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **125** der zitting 1891-92.)

I. Voorl. Verslag, 5-13; - Eindverslag, 13-19; — Alg. ber., 23-66; - Aannem. van het w. o. met 38 tegen 8 stemm., 24 Sept., 66.

De wet is vastgesteld 27 Sept. 1892 (*Stbl.* n°. 223).

Geheimhouding der aanslagen in de vermogensbelasting met betrekking tot de hoogstaangeslagenen, I. 10-11, 17, 37, 50, 58-59, 63, 215, 218-219, 267, 273, 283-284, 285-286, 288, 291, 292; II. 448, 450, 526-527, 531; Bijlage *A*, hoofdst. VII *B* n°. 15 blz. 1, n°. 16 blz. 7.

Buitenlandsche wetten betreffende belasting van inkomsten, B. n°. **71** n°. 7 blz. 1-95, I-XXI.

Gelijktijdige invoering van de vermogens- en de beroeps- en bedrijfsbelasting, II., 646, 647, 649, 655, 659, 661, 842, 896-914; Bijlage *A*, Middelen n°. 6 blz. 1, n°. 7 blz. 3.

71. Wetsontwerp betreffende eene bedrijfs- en beroepsbelasting.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 Oct. 1892, b. 123; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., n°. 1-4; — Benoem. der comm. van rapptrs., 212; - Voorl. Verslag, B. n°. 5; — Mem. van Antw. en bijlagen, B. n°. 6-7; - Gewijz. ontwerp van wet, B. n°. 8-10; — Verslag der comm., B. n°. 11-12; - Antw. op het verslag, B. n°. 13; - Nota van wijzigingen, B. n°. 14-15; — Alg. ber., 1133-1179, 1221-1257; - Ber. over art. 1, b. 1257-1297; - Ber. over art. 2, b. 1297-1312; - Ber. over art. 3, b. 1312-1316, 1320-1399; - Ber. over art. 4, b. 1399-1411; - Ber. over art. 5, b. 1412-1429; - Ber. over art. 6, b. 1429-1435; - Ber over art. 7, b. 1435; - Ber. over art. 8, b. 1435-1438; - Ber. over art. 9, b. 1438-1450, 1462-1488; - Ber. over art. 12, b. 1489-1491; - Ber. art. 13, b. 1491; - Ber. over art. 14, b. 1491; - Ber. over art. 17, b. 1491-1493; - Ber. over art. 18, b. 1492-1493; - Ber. over art. 19, b. 1493-1494; - Ber. over art. 21, b. 1494-1495; - Ber. over art. 22, b. 1495-1496; - Ber. over art. 24, b. 1496; - Ber. over art. 25, b. 1496-1497; - Ber. over art. 34, b. 1497-1498; - Ber. over *nieuw* art. 36*bis*, 1498-1500; - Ber. over art. 37, b. 1504-1517; - Ber. over art. 40, b. 1517; - Ber. over art. 43, b 1517; - Ber. over art. 45, b. 1517-1518; - Ber. over art. 46, b. 1518-1519; - Ber. over art. 47, b. 1519-1524; - Ber. over art. 48, b. 1524-1529; - Ber. over art. 52, b. 1529-1530; - Ber. over *nieuw* art. 55*bis*, 1531-1532; - Ber. over *nieuw* art. 55, b. 1532-1533; - Ber. over *nieuw* art. 55*ter*, 1533-1537; - Ber. over *nieuw* art. 55, b. 1537-1538; - Ber. over art. 56, b. 1538; - Ber. over art. 58, b. 1538-1546; - Ber. over *nieuw* art. 58, b. 1546-1550; - Ber. over de beweegreden, 1550; - Ber. bij de eindstemm., 1576-1580; — Aannem. van het w. o. met 55 tegen 34 stemmen, 23 Juni, 1580.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Nader gewijz. ontwerp van wet, 447-461; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427, - Voorl. Verslag, 462-469; - Eindverslag der comm., 469-476.

De openbare behand. heeft niet plaats gehad.

IN- EN UITVOERRECHTEN.

84. Wetsontwerp houdende bepalingen omtrent vrijstelling van belasting voor sommige buitenlandsche goederen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 207; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Voorl. Verslag, B. blz. 3; — Mem. van antw., B. blz. 5; - Nota van wijzig., B. blz. 6; — Verslag der comm., B. blz. 7.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

Verhooging van het tarief van invoerrechten, II. 648, 652, 654-655, 660; Bijlage *A*, hoofdst. VII *B* n°. 15 blz. 2, n°. 16 blz. 7.

Vrijstelling van invoerrecht voor chemicaliën, verfstoffen en andere dergelijke zelfstandigheden, B. n°. **84** blz. 1, 3, 5.

INDIRECTE BELASTINGEN.

Wetsontwerp tot vermindering van sommige evenredige registratie- en hypotheekrechten.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **126** der zitting 1891-92.)

I. Voorl. Verslag, 5-13; - Eindverslag, 13-19; — Alg. ber., 23-66; - Aannem. zonder hoofd. stemming, 24 Sept., 66.

De wet is vastgesteld 27 Sept. 1892 (*Stbl.* n°. 224).

157. Wetsontwerp tot afschaffing van de rechten van registratie op aanstellingen en akten van beëediging van ambtenaren.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 21 Maart 1893, b. 957; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 3; — Mem. van Antw., B. blz. 5; — Verslag der comm., B. blz. 5.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

Ontduiking van successierecht door schenkingen onder de levenden, I. 240, 241.

Opgave van de waarde der actieve bestanddeelen, mitsgaders van het passief der nalatenschappen, waarvan het recht van successie is betaald, Bijlage *A*, Middelen n°. 12 blz. 6-7.

Opgave van de waarde waarover het recht van successie is betaald, Bijlage *A*, Middelen n°. 14 blz. 12.

Opgave van het getal nalatenschappen, waarvan het recht van successie is betaald, Bijlage *A*, Middelen n°. 15 blz. 13-15.

Opgave van het aantal en het bedrag der nalaten-

schappen, die geheel vrijgesteld waren van successierecht en waarvan aangifte is gedaan, Bijlage *A*, Middelen n°. 13 blz. 9-11.

Waarborg en belasting der gouden en zilveren werken. Stempeling der gouden en zilveren werken, I. 241, 242; II. 652, 653, 659; Bijlage *A*, hoofdst. VII *B* n°. 15 blz. 3, n°. 16 blz. 8.

BIJZONDERE BELASTINGEN.

Belasting op de goederen in de doode hand, I. 15.

PROVINCIALE BELASTINGEN.

67. Wetsontwerp tot bekrachtiging eener provinciale heffing in Noordbrabant.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 11 Oct. 1892, b. 121; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 209; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 349-350; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Nov., 350.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 113; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 10 Dec., 112.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 262).

68. Wetsontwerp tot bekrachtiging eener provinciale heffing in Overijssel.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 11 Oct. 1892, b. 121; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-4; — Benoem. der comm. v. rapptrs, 209; - Verslag, B. blz. 5; — Alg. ber., 350-351; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Nov., 351.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 113; — Beraadsl., 112; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 10 Dec., 112.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 263).

97. Wetsontwerpen tot bekrachtiging van provinciale belastingen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 23 Nov. 1892, b. 231; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet tot bekrachtiging v. provinciale belastingen in Noordbrabant, Gelderland, Zuidholl., Noordholl., Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe en Limburg; - Mem. van Toel. en bijlage, B. blz. 1-15; — Benoem. der comm. van rapptrs., 342; - Verslag, B. blz. 17; — Alg. ber., 617-618; - Aannem. van de w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Dec., 618.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van de w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 29 Dec., 191.

De wetten zijn vastgest. 31 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 300-310).

129. Wetsontwerpen tot bekrachtiging van provinciale heffingen in Friesland.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet; - Mem. van Toel. en bijlage, B. blz. 1-7; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Verslag, B. blz. 9; — Alg. ber., 961-962; - Aannem. van de w. o. zonder hoofd. stemm., 23 Maart, 962.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 370; — Benoem. der comm. van rapptrs., 371; - Eindverslag, 389; — Beraadsl., 380; - Aannem. van de w. o. zonder hoofd. stemm., 7 April, 380.

De wetten zijn vastgest. 10 April 1893 (*Stbl.* n°. 66-68).

PLAATSELIJKE BELASTINGEN.

Regeling van het plaatselijk belastingstelsel; zie Gemeenten.

ADMINISTRATIE DER BELASTINGEN.

Uitbreiding van het personeel der registratie met het oog op de invoering der vermogensbelasting, II. 646-647, 658-659, 664.

Opheffing der betrekking van directeur der registratie, II. 647, 650, 655, 658.

Verhooging der bezoldiging van de ontvangers der belastingen, I. 240, 242.

Afschaffing van het premiestelsel en voorziening in de bezoldiging der ambtenaren, belast met het toezicht op de invoerrechten, Bijlage *A*, hoofdst. VII *B* n°. 15 blz. 2, n°. 16 blz. 7-8.

Klerken op de Rijksontvangerskantoren, I. 240, 242; II. 646, 659, 661; Bijlage *A*, hoofdst. VII *B* n°. 15 blz. 2, n°. 16 blz. 8.

België; zie Postdienst.

Bergh. (M. L. G. van den)

133. Inlichtingen op adressen van den gepensionneerden luitenant-kolonel der infanterie van het leger in Nederl.-Indië M. L. G. van den Bergh, om verhooging van zijn pensioen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Geleidende brief; - Nota van inlichtingen, B. blz. 1-2; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 925; - Verslag der comm., B. blz. 3; — Aannem. van de concl. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 April, 1124.

Berkel.

16. Wetsontwerp tot verbetering van de Berkel, de Schipbeek en de Regge.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **159** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Mem. van Antw., B. blz. 1-4; - Nota van wijzig., B. blz. 5; - Verslag der comm., B. blz. 5; - Nota naar aanleiding van het verslag, B. blz. 5-6; — Alg. ber., 189-195; - Ber. over art. 1, b. 199-205; - Ber. over art. 2, b. 205; - Ber. over art. 4, b. 205; — Aannem. van het w. o. met 70 tegen 3 stemmen, 25 Oct., 206.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 78; — Ber., 73; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 Oct., 76.

De wet is vastgesteld 29 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 245).

Besluiten door de Kamers genomen.

II. In de Tweede Kamer: tot het benoemen van eene comm. van voorbereiding van vijf leden voor het w. o. tot vastst. Wetb. Milit. Strafrecht, 122; - tot het in de afd. onderzoeken van de w. o. betr. eene bedrijfsbelasting en tot regeling van het kiesrecht, 198; - tot het verdagen beslissing omtrent adres de Sturler, 793; - tot aanvang behand. kieswet op 25 Juli 1893, b. 1504; - tot uitstel behand. w. o. betr. fabrieksmerken, 1550; - tot behand. w. o. betr. fabrieksmerken, 1792; - tot verzend. kieswet-amend. naar de afd., 1869; - tot onderz. kieswet-amend. in de afd. op 20 Sept. 1893, b. 1877; - tot verdag. ber., 1756, 1797.

Betz. (Mr. **G. H.**) Ontslag als commies-griffier der Tweede Kamer, II. 833, 839.

Billitonmaatschappij.

Uitvoering van het contract met de Billitonmaatschappij, II. 216; Bijlage *B*, n°. 36 blz. 22, n°. 38 blz. 56.

Uitlegging van het contract met die maatschappij ten aanzien van uitkeering van een aandeel aan den Staat in de gekapitaliseerde winst, II. 343-349.

Binnenlandsche Zaken. (Departement van) Verbouwing van dit departement, II. 802; B. n°. **35** blz. 1, 3-4, 5.

93. Wetsontwerp tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording van de geldmiddelen der kolonie Curaçao.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1, 5-8, 10-12; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 13-17.

Het Voorl. Verslag is onbeantwoord gebleven.

Congo. Beperking van de vrijheid van handel in den Congostaat, Bijl. *A*, hoofdst. III n°. 8 blz. 2, n°. 9 blz. 6.

Consignatiekas, (Indiening van een wetsontwerp tot regeling van de) II. 351; B. n°. **75** blz. 3.

Consignatiestelsel en den verkoop van producten in Indië, (Beschouwingen over het) I. 415-420; II. 1181-1198; B. n°. **108** blz. 3-4, 7-9.

Consuls, **Consulaten**.

Inrichting van den consulairen dienst, I. 292-293, 296-297.

Opgave van de veranderingen in de consulaten, Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 2 blz. 3-4.

Aanstelling van bezoldigde beroepsconsuls, II. 480-484.

Regelen voor het verleenen of weigeren van exequatur aan vreemde consulaire ambtenaren, II. 458, 467; Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 8 blz. 2, n°. 9 blz 6.

Commissieloon van consulaire ambtenaren wegens leveringen door hen zelven gedaan, B. n°. **189** blz. 25.

Benoeming van een consul-generaal te Kaapstad, I. 222, 223.

Bezoldiging van den consul in Australië, I. 222, 223, 297; II. 480-484; Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 2 blz. 3, n°. 8 blz. 3-4, n°. 9 blz. 9.

Consul-generaal te Bern, I. 296, 299.

Coöperatieve vereenigingen. (Aanslag in de bedrijfsbelasting van) II. 1257-1284, 1357-1397, 1578-1579; B. n°. **71** blz. 33, 60.

Curaçao; zie Comptabiliteit, Koloniën.

Delfzijl. (Haven van) I. 249, 255, 353-354, 358; II. 801, 958, 1553-1555; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 7, n°. 12 blz. 28.

Deurwaarders. Regeling hunner bezoldiging, Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 5, n°. 15 blz. 15.

Dieren.

90. Inlichtingen op het adres van de dorpslandbouwvereeniging »Geldermalsen en omstreken", houdende bezwaren tegen de opname van de gewone of huismusch in het Koninklijk besluit van 25 Aug. 1880 (*Stbl.* n°. 164), ter uitvoering van art. 3 der wet van 25 Mei 1880 (*Stbl.* n°. 89), tot bescherming van diersoorten, nuttig voor landbouw of houtteelt.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Inlichtingen, B. blz. 1; — Aannem. voor kennisgeving, 2 Dec., 387.

Dinteloord; (Verkoop van grond aan de gemeente) zie Domeinen.

Diplomatie.

Mededeelingen omtrent den stand van diplomatieke zaken in het buitenland (uitgeven van zoogenaamde bleu-books), II. 452, 458, 467-468, 473, 474; Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 8 blz. 1, n°. 9 blz. 5.

Wijze van overmaking van het traktement van diplomatieke en consulaire ambtenaren, II. 481, 482, 484.

Vervanging van den onbezoldigden consul-generaal te Bern door een diplomatiek ambtenaar, B. n°. **160** blz. 1-4.

Bezoldiging van den gezant te Washington, II. 475-478; Bijlage *A*, hoofdst. III n° 2 blz. 2, n°. 8 blz. 3, n°. 9 blz. 8.

Herstel van de missie bij den Paus, Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 8 blz. 2, n°. 9 blz. 7.

Buitengewone herstellingen aan het gezantschapsgebouw te Pera, II. 485-486; Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 2 blz. 3, n°. 8 blz. 4, n°. 9 blz. 10.

Domeinen.

VERKOOP, AFSTAND, UITGIFTE IN ERFPACHT ENZ. VAN DOMEINGRONDEN.

Verkoop aan de Leeuwarder Waterleidingmaatschappij van de niet voor de scheepvaart benoodigde deelen van het Pikmeer en de Ee onder Grouw, Bijlage *A*, hoofdst. VII *B* n°. 15 blz. 3, n°. 16 blz. 8.

33. Wetsontwerp tot bekrachtiging van eene overeenkomst met de gemeente Zutphen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., zie n° **190** der zitting 1891-92; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 122; - Voorl. Verslag, B. blz. 1; — Mem. van Antw., B. blz. 3; — Verslag der comm., B. blz. 5; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Nov., 351.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 114; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 10 Dec., 113

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 269).

74. Wetsontwerp tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een stuk grond op het Eiland te Vlissingen aan de gemeente Vlissingen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 Oct. 1892, b. 123; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 209; — Verslag, B. blz. 3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Nov., 351.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 113; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 10 Dec., 112.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 264.)

78. Wetsontwerp tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een perceel weiland te 's Heerenberg aan den Vorst van Hohenzollern.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 21 Oct. 1892, b. 173; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 342; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 618; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Dec., 618.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Dec., 195.

De wet is vastgesteld 2 Jan 1893 (*Stbl.* n°. 2).

79. Wetsontwerp tot bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van spoorweggrond te Leeuwarden aan J. J. Olivier c. s.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 21 Oct. 1892, b. 173; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 342; - Voorl. Verslag, B. blz. 3; — Mem. van Antw., B. blz. 5; — Verslag, B. blz. 7; — Alg. ber., 1217-1219; - Aann. van het w. o. met 42 tegen 21 stemm., 2 Mei, 1219.

DO

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 106).

128. Wetsontwerp tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een stuk tuingrond te Zevenbergen aan P. A. Th. Coets de Bosson.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 842; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 1122; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 April, 1122.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 97).

116. Wetsontwerp tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop van een tot het Kroondomein behoorend perceel grond te Dinteloord aan die gemeente.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 1122; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 April, id.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 98).

122. Wetsontwerp tot bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van het Capucijnenklooster met aanhoorigheden te Velp in Noordbrabant aan de vereeniging »Paters Capucijnen" aldaar.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 986; - Aann. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 23 Maart, 986.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 370; — Benoem. der comm. van rapptrs., 371; - Eindverslag, 388; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 7 April, 376.

De wet is vastgesteld 10 April 1893 (*Stbl.* n°. 72).

134. Wetsontwerp tot bekrachtiging van den afstand om niet van twee gebouwen met erven en van een derde gebouw, alle te Grave, en van den onderhandschen verkoop van het erf van laatstbedoeld gebouw, alles aan de gemeente Grave.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 973; - Verslag, B. blz. 3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 25 Mei, 1216.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 99).

144. Wetsontwerp tot bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van eene watervlakte, deel uitmakende van de rivier de Vecht, aan J. W. F. Scheffer jr., te Weesp.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 7 Maart 1893, b. 841; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs, 973; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 1216; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 25 Mei, id.

DO

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 100).

147. Wetsontwerp tot goedkeuring van de uitgifte in erfpacht voor 30 jaren van een tot het Kroondomein behoorend stuk grond te Hontenisse aan de coöperatieve stoomzuivelfabriek »Hontenisse" aldaar.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 8 Maart 1893, b. 845; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 973; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 1216; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 25 Mei, id.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 104).

148. Wetsontwerp houdende machtiging tot kosteloozen afstand, aan de gemeente Breda, van harde wegen door den Staat aan te leggen op voormaligen vestinggrond tusschen de Nieuwe Ginnekestraat en de gemeentelijke begraafplaats, en van een stuk grond aldaar.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 10 Maart 1893, b. 873; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 973; - Verslag, B. blz. 3; — Alg ber., 1320; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 2 Juni, id.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 398; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd stemm., 16 Juni, 408.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 108).

172. Wetsontwerp tot bekrachtiging eener overeenkomst, waarbij aan de gemeente Groningen vergunning is verleend om een voor publieken weg aan haar overgedragen stuk grond te bestemmen voor den bouw van een museum van oudheden.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 16 Mei 1893, b. 1131; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1147; - Verslag, B. blz. 2; — Alg. ber., 1319-1320; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 2 Juni, 1320.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 397; — Ber., 406; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Juni, 408.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 107.)

209. Wetsontwerp tot bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van grond bij de haven van de Lemmer aan de gemeente Lemsterland.

Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2.

Van de indiening is geen kennis gegeven.

166. Opgaven betreffende den verkoop en de ruiling van domeinen, den afkoop van domaniale tienden enz. over 1892.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 April 1893, b. 987; — § Opgaven; — Aannem. voor kennisgeving 30 Mei, 1243.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 369.

DOMEINFONDS.

63. Rekening van ontvangsten en uitgaven wegens het fonds, voortspruitende uit koopprijzen van domeinen over 1890.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 27 Sept. 1892, b. 45; — § Rekening; — Aannem. voor kennisgeving, 2 Dec., 387.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 24 Sept. 1892, b. 53.

77. Wetsontwerp tot wijziging der begrooting van het fonds, voortspruitende uit de koopprijzen van domeinen voor 1891.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 20 Oct. 1892, b. 159; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 230; - Verslag, B. blz. 3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Dec., 618.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Dec., 195.

De wet is vastgesteld 31 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 311).

73. Wetsontwerp tot vaststelling der begrooting van het fonds voortspruitende uit de koopprijzen van domeinen voor 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 Oct. 1892, b. 123; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-13; — Benoem. der comm. van rapptrs., 230; - Voorl. Verslag, B. blz. 15; — Mem. van Antwoord, B. blz. 16; - Nota van wijzig., B. blz. 16; — Verslag der comm., B. blz. 16; — Alg. ber., 745-746; - Aann. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 22 Dec., 746.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Eindverslag, 242; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 25 Jan., 213.

De wet is vastgesteld 26 Jan. 1893 (*Stbl.* n°. 27).

KROONDOMEIN.

151. Verslag omtrent den toestand van het Kroondomein in 1892.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 14 Maart 1893, b. 888; — Geleidende brief; - Verslag en bijlage, B. blz. 1-5; — Aannem. voor kennisgeving, 30 Mei, 1243.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 369.

Doode hand; (Belasting op de goederen in de) zie Belastingen.

Doodschouw, Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 5, n°. 13 blz. 22.

Duel, I. 317-318, 323, 324; II. 622-623, 628, 639; Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 8 blz. 2; hoofdst. IV n°. 13 blz. 4, n°. 15 blz. 13; hoofdst. VI n°. 32 blz. 7, n°. 34 blz. 21.

Duinen. (Onderhoud der) I. 248, 254, 349, 358; II 775; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 4, n°. 12 blz. 24.

Eigendom.

Onschendbaarheid van privaat eigendom op zee in tijd van oorlog, I. 294, 298; II. 460-462, 464, 469.

———— (Industrieele)

9. Wetsontwerp houdende goedkeuring van internationale overeenkomsten tot bescherming van den industrieelen eigendom.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **142** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Alg. ber., 163-179; - Ber. over art. 1, b. 180-181; - Ber. over art. 2, b. 182; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 21 Oct., 182.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 79; — Ber., 97; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 10 Dec., 98.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 270).

Examens.

Kosten van examen-commissiën, B. n°. **38** blz. 1.

Vacatiegelden aan onderwijzers en leeraren, die in hunne woonplaats in examen-commissiën worden benoemd, B. n°. **38** blz. 1.

Fabrieks- en handelsmerken.

143. Wetsontwerp houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 7 Maart 1893, b. 841; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlage, B. blz 1-16; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1147; - Voorl. Verslag, B. blz 17-19; — Mem. van Antw., B. blz. 21-23; — Nota van wijzigingen, B. blz. 23, 24-25; — Verslag der comm., B. blz. 24; — Ber. over art. 4, b. 1836-1838; - Ber. over art. 9, b. 1838-1848; - Ber. over art. 10, b. 1848-1850; - Ber. over art. 15, b. 1850; - Ber. over art. 20, b. 1850-1851; - Ber. over art. 22, b. 1851; - Ber. over art. 27, b. 1851; — Aannem. van het w. o. met 74 tegen 5 stemm., 15 Aug., 1852.

De behandeling van het w. o. in de Eerste Kamer heeft in deze zitting niet plaats gehad.

Fabrieksinspecteurs; zie Arbeid.

Faillissement.

Gelijkstelling van koopman en niet-koopman ten aanzien van faillietverklaring, I. 495-500, 509-511; II. 988-1017, 1028-1042; B. n°. **18** blz. 7.

Homologatie van akkoord buiten faillietverklaring, I. 500; II. 1022-1027; B. n°. **18** blz. 211-213.

18. Wetsontwerp op het faillissement en de surseance van betaling.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **100** der zitting 1890-1891 en n°. **38** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van voorbereiding met nota van den heer Levy, B. blz. 1-82; — Wijzigingen in het ontwerp van wet, B. blz. 83-117; - Adviezen van den Raad van State of van zijne leden, B. blz. 119-142; — Rapport van den Minister van Justitie over deze adviezen, B. blz. 143-157; — Gewijz. ontwerp van wet, B. blz. 159-209; — Voorgestelde amendementen, B. blz. 210-217; — Wijzigingen voorgesteld door de comm. van rapptrs. bij tweede lezing, B. blz. 219; — Alg. ber., 988-1017; — Ber. over art. 1 van het amendement van den heer Levy, 1022-1027; - Ber. over art. 1, b. 1028-1042; - Ber. over art. 2, b. 1042-1043; - Ber. over art. 5, b. 1092; - Ber. over art. 6, b. 1043-1046; - Ber. over art. 8, b. 1046-1050; - Ber. over *nieuwe* artt. 9 *bis* en 9 *ter*, 1050-1056; - Ber. over art. 10, b. 1056-1057; - Ber. over art. 19, b. 1092-1093; - Ber. over art. 24, b. 1057; - Ber. over art. 122, b. 1057-1060; - Ber. over art. 140, b. 1060; - Ber. over art. 152, b. 1060-1061; - Ber. over art. 173, b. 1061-1071; - Ber. over art. 198, b. 1071-1075; - Ber. over *nieuw* art. 205 *bis*, 1076-1083; - Ber. over *nieuwe* elfde afdeeling, 1083-1092; - Ber. over art. 206, b. 1093; - Ber. over art. 207, b. 1093; - Ber. over art. 211, b. 1093; - Ber. over art. 229, b. 1093-1094; - Ber. over *nieuw* art. 229 *bis*, 1094-1097; - Ber. over art. 230, b. 1097; - Ber. over art. 233, b. 1097; — Aannem. van het w. o. met 56 tegen 12 stemmen, 28 April, 1129.

---

57. Wetsontwerpen *a*. tot regeling van de kiesbevoegdheid voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en voor de Provinciale Staten; *b*. tot regeling van de uitoefening van het kiesrecht voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal en de Provinciale Staten.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-48; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 212; - Voorl. Verslag met nota's van de heeren Levy, Vrolik en Schepel, B. blz. 49-88; — Mem. van Antw. en bijlagen, B. blz. 89-140; - Nota van wijzigingen in de w. o., B. blz. 141-143; — Verslag der comm., B. blz. 145; — Ber. over het aan de orde stellen, 1500-1504; - Alg. ber., 1589-1834; — Voorgestelde amend. met toelichtingen, B. blz. 151-167.

Beraadsl. over het voorstel der comm. van rapptrs. tot verzending der amend. naar de afd., 1862-1869; - Aannem. van dit voorstel met 62 tegen 33 stemm., 1869; - Beraadsl. over de bepaling van het tijdstip voor het afdeelingsonderzoek, 1871-1876, 1877.

Ten gevolge van dit besluit heeft het afdeelingsonderzoek in deze zitting niet plaats gehad.

Kley. (Th.)

110. Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden kapitein-intendant van het leger in N.-I., Th. Kley, zich beklagende over hem aangedaan onrecht.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 13 Dec. 1892, b. 513; — Geleidende brief; - Inlichtingen, B. blz. 1; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 925; - Nader adres van adressant, 836, 925; — Verslag der comm., B. blz. 3-5; — Adres van den adressant naar aanleiding van het verslag der comm., 1079, 1099; — Aannem van de concl. van het verslag der comm. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 April, 1129.

Knoop. (B.)

199. Inlichtingen op het adres van B. Knoop, eervol ontslagen veldwachter, tot het bekomen van pensioen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 Juli 1893, b. 1588; — Geleidende brief; - Inlichtingen, B. blz. 1; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 1692.

De commissie heeft haar verslag niet uitgebracht.

Koffiekultuur.

Beschouwingen over de koffiekultuur, I. 117-118, 122-124, 166-169, 177-178, 180-182, 185-188; II. 250-279; Bijlage *B* n°. 7 blz. 16-20, n°. 36 blz. 9-11, 23-25, n°. 38 blz. 35-40, n°. 40-42 blz. 59-70, n°. 51 blz. 77.

Verscherping der voorschriften tot het tegengaan van onttrekking van koffie aan de verplichte levering, Bijlage *B* n°. 36 blz. 12, n°. 38 blz. 40.

Verhooging van den inkoopprijs van koffie ter Sumatra's Westkust, II. 221-223, 234; Bijlage *B* n°. 7 blz. 20, n°. 36 blz. 11, n°. 38 blz. 40.

Opheffing van dwangkultuur en monopolie van koffie in de Minahassa, II. 252-253, 260, 264-265, 271-274, 277; Bijlage *B* n°. 36 blz. 4.

Koloniale begrooting, (Vaststelling der) B. n°. **36** blz. 3

Koloniale raad. Instellen van een Kolonialen raad, I. 165.

Koloniën.

Oost-Indië.

5. Koloniaal Verslag van Oost-Indië over 1892.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 11; — Geleidende brief, Bijlage *C* n°. 1; — Verslag met bijlagen en kaarten, idem n°. 2-69; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 1691; - Verslag, Bijlage *C* n°. 70.

De conclusie van het verslag is niet in behandeling genomen.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 21 Sept. 1892, b. 21.

6. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1880.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **90** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtr. dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Sept., 114.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 77; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 Oct., 76.

De wet is vastgesteld 31 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 249).

19. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1881.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **91** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van voorbereiding, B. blz. 1-2; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Juni, 1559.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Eindverslag, 428; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 20 Juli, 428.

De wet is vastgesteld 24 Juli 1893 (*Stbl.* n°. 122).

20. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1882.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **92** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van voorbereiding, B. blz. 1; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Juni, 1559.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Eindverslag, 428; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 20 Juli, 428.

De wet is vastgesteld 24 Juli 1893 (*Stbl.* n°. 123)

21. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1883.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **93** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van voorbereiding, B. blz. 1-2; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Juni, 1559.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapprts., 427; - Eindverslag, 428; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 20 Juli, 428.

De wet is vastgesteld 24 Juli 1893 (*Stbl.* n°. 124.)

22. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1884.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **94** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van voorbereiding, B. blz. 1-3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Juni, 1559.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; - Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Eindverslag, 428; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 20 Juli, 428.

De wet is vastgesteld 24 Juli 1893 (*Stbl.* n°. 125).

KO

23. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1885.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **95** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van voorbereiding, B. blz. 1-3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Juni, 1559.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Eindverslag, 428; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 20 Juli, 428.

De wet is vastgesteld 24 Juli 1893 (*Stbl.* n°. 126).

24. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1886.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **96** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van voorbereiding, B. blz. 1-2; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Juni, 1559.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Eindverslag, 428; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 20 Juli, 428.

De wet is vastgesteld 24 Juli 1893 (*Stbl.* n°. 127).

25. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1887.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **179** der zitting 1890-91 en n°. **97** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van voorbereiding, B. blz. 1-3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Juni, 1559.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Eindverslag, 428; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 20 Juli, 428.

De wet is vastgesteld 24 Juli 1893 (*Stbl.* n°. 128).

30. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1888.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **160** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12.

Het onderzoek in de afdeel. heeft niet plaats gehad.

139. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1889.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-2.

Het onderzoek in de afdeel. heeft niet plaats gehad.

88. Koninklijk besluit van 2 November 1892 n°. 31 (*Stbl.* n°. 252), houdende af- en overschrijving van het Ilde op het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1891.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Geleidende brief; - Besluit, B. blz. 1; — Aannem. voor kennisgeving, 2 Dec., 387.

KO

106. Wetsontwerpen tot wijziging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1891. (Hoofdstuk I. Uitgaven in Nederland en Hoofdstuk II. Uitgaven in Nederlandsch-Indië.)

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 29 Nov. 1892, b. 311; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-5; — Benoem. der comm. van rapptrs., 557; — Verslag, B. blz. 5-6; - Nota naar aanleiding van het verslag, B. blz. 6; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Dec., 748.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 29 Dec., 194.

De wetten zijn vastgest. 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 297-298).

10. Wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1892 [1]), ten behoeve van den aanleg van een dam van Oedjong Piring naar het Djamoeanrif. (Westgat van Soerabaija.)

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **158** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Nota van wijzig. in het w. o., B. blz. 1; — Alg. ber., 302-320; - Aannem. van het w. o. met 47 tegen 22 stemm., 29 Nov., 320.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 129; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 29 Dec., 191.

De wet is vastgesteld 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 291).

4. Wetsontwerpen tot vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indie voor het dienstjaar 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 27 Sept. 1892, b. 45; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, Bijlage *B* n°. 1-35; — Benoem. der comm. van rapptrs., 122; - Voorl. Verslag, met nota van den heer Houten, Bijlage *B* n°. 36; — Mem. van Antw. en bijlagen, Idem n°. 37-44, 58; - Wijzigingen in de w. o., Idem n°. 45-47, 49-50, 52, 54, 57; — Verslag der comm., Idem n°. 48; — Alg. ber., 212-242.

Behandeling van hoofdstuk I der uitgaven: Ber. over onderafd. 10 (Verpachte middelen), 295; - Ber. over *nieuwe* onderafd. 13*a* (Kosten van keuring ambten. en officieren), 295-296; - Ber. over onderafd. 46 (Opleid. offic.), 296; - Ber. over onderafd. 47 (Uitzending milit.), 296-297; - Ber. over onderafd. 52 (Personeel zeemacht), 297-298; - Ber. over onderafd. 53 (Materieel zeemacht), 298-301; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 25 Nov., 301.

Behandeling van hoofdstuk II der uitgaven: Ber. over onderafd. 5 (Al. secretarie), 242-243; - Ber. over onderafd. 9 (Depart. van justitie), 243-246; - Ber. over onderafd. 16 (Gevangenen en veroordeelden), 246-247; - Ber. over onderafd. 28 (Verlofstraktementen enz.), 247; - Ber. over onderafd. 33 (Depart. van binnenl. bestuur), 247-250; - Ber. over onderafd. 44 (Veeartsenijdienst), 250; - Ber. over onderafd. 47 (Koffie), 250-279; - Ber. over onderafd. 54 (Depart. van onderwijs enz.), 279-282; - Ber. over onderafd. 56 (Inlandsch onderwijs), 282-285; - Ber. over onderafd. 61 (Armwezen), 285; - Ber. over onderafd. 66 (Steenkolen), 285-287; - Ber. over onderafd. 72 (Bevloeiingswerken), 289-290; - Ber. over onderafd. 80 (Spoorwegen), 290-294; - Ber. over onderafd. 84 (Depart. van oorlog), 294; - Ber. over onderafd. 114 (Depart. van marine), 294; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 25 Nov., 295.

Behandeling van hoofdstuk I der Middelen: Ber. over n°. 4 (Tin), 343-349; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Nov., 349.

1) Bij nota van wijziging veranderd in: Verhooging der begrooting voor 1893.

Behandeling van hoofdstuk II der Middelen: Alg. ber., 329-341; - Ber. over n°. 15 (Openb. verkoopingen), 341; - Ber. over n°. 16 (Zegelrecht), 341-342; - Ber. over art. 2 (Uitvoerrecht suiker), 342; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Nov., 342.

Verhooging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893, Spoorweg ter verbinding van Tarik met Soerabaija en Kalimas: Alg. ber., 322-329; — Verwerp. van het w. o. met 50 tegen 27 stemm., 29 Nov., 329.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Voorl. Verslag, 116-122; - Eindverslag, 122-129; — Alg. ber., 163-189; - Ber. over hoofdst. I der uitgaven, 189-191; - Aannem. van hoofdst. I der uitgaven zonder hoofd. stemm., 29 Dec.. 191; - Aannem. van de overige hoofdstukken zonder ber. of hoofd. stemm., 29 Dec., 191.

De wetten zijn vastgest. 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 287-290).

98. Wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Probolinggo over Klakah en Djember naar Panaroekan met een zijtak van Radoeagoeng naar Pasirian.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 23 Nov. 1892, b. 231; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlage, B. blz. 1-10; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Voorl. Verslag, B. n°. **98** en **127** blz. 1-5; — Mem. van antw. en bijlage, B. idem blz. 7-15; — Verslag der comm., B idem blz. 15; — Alg. ber., 1201-1211; - Aannem. van het w. o. met 46 tegen 16 stemm., 25 Mei, 1211.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Voorl. Verslag, 398; - Eindverslag, 399; — Beraadsl., 420; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Juni, 424.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 115).

111. Wetsontwerp betreffende voorziening in het kas-tekort van den Indischen dienst over 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 13 Dec. 1892, b. 513; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-4; — Benoem. der comm. v. rapptrs, 557; - Verslag, B. blz. 4; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Dec., 748.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 29 Dec., 194.

De wet is vastgesteld 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 294).

127. Wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van de werken tot verbetering der bevloeiing en afwatering van de Solo-vallei.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-15; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Voorl. Verslag, B. n°. **98** en **127** blz. 1-5; — Mem. van antw. en bijlage, b. idem blz. 7-15; — Verslag der comm., B. idem blz. 15; — Alg. ber., 1201-1216; - Aannem. van het w. o. met 55 tegen 16 stemm., 25 Mei, 1216.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 399; — Beraadsl., 424; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Juni, 424.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 114).

152. Wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893, ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Malang naar Blitar.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 14 Maart 1893, b. 887; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 3-4; — Mem. van antw., B. blz. 5-6; - Nota van wijz. in het w. o., B. blz. 6; — Verslag der comm., B. blz. 6; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 15 Aug., 1854.

De behandeling van het w. o. in de Eerste Kamer heeft in deze zitting niet plaats gehad.

161. Wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 April 1893, b. 987; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-7; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 9-10; — Mem. van Antw. en bijlage, B. blz. 11-17; — Verslag, B. blz. 17; — Alg. ber., 1854-1862; - Aannem. van het w. o. met 85 tegen 2 stemm., 16 Aug., 1862.

De behandeling van het w. o. in de Eerste Kamer heeft in deze zitting niet plaats gehad.

165. Wetsontwerp betreffende kredieten ten laste van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1893, ter betaling van tot afgesloten dienstjaren behoorende onverevende vorderingen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 April 1893, b. 987; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-4; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1133; - Verslag, B. blz. 5; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Juni, 1589.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Eindverslag, 428; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 20 Juli, 428.

De wet is vastgesteld 24 Juli 1893 (*Stbl.* n°. 121).

170. Wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 April 1893, b. 1059; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 3; — Mem. van Antw., B. blz. 5; — Verslag, B. blz. 6; — Alg. ber., 1567-1572; - Aannem. van het w. o. met 68 tegen 20 stemm., 23 Juni, 1580.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Voorl. Verslag, 443; - Eindverslag, 444; — Ber., 438-441; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 Juli, 441.

De wet is vastgesteld 1 Aug. 1893 (*Stbl.* n°. 134.)

210. Wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1893.

Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1.

Van de indiening is geen kennis gegeven.

West-Indië.

41. Koloniaal verslag van West-Indië over 1891.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **5** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit verslag, 22 Sept. 1892, b. 12; — Aann. der concl. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 Sept., 68.

5. Koloniaal verslag van West-Indië over 1892.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 11; — Geleidende brief, Bijlage *C* n°. 1; - Verslag omtrent Suriname met bijlagen, Idem n°. 1-33; - Verslag omtrent Curaçao met bijlagen, Idem n°. 1-16; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 1691.

De comm. heeft haar verslag niet uitgebracht.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 21 Sept. 1892, b. 21.

93. Wetsontwerp tot wijziging van het reglement op het beleid der regeering in de kolonie Suriname.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1, 9-12; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 13-17.

Het Voorl. Verslag is onbeantwoord gebleven.

93. Wetsontwerp tot wijziging van het reglement op het beleid der regeering in de kolonie Curaçao.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1, 9-12; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 13-17.

Het Voorl. Verslag is onbeantwoord gebleven.

112. Wetsontwerp tot wijziging van het Regeeringsreglement voor Suriname.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Dec. 1892, b. 573; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., n°. 1-3, 5-8; - Nota van wijz. in het w. o., B. blz. 9-10; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. 11-15.

Het Voorl. Verslag is onbeantwoord gebleven.

112. Wetsontwerp tot wijziging van het Regeeringsreglement voor Curaçao.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Dec. 1892, b. 573; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1, 3-8; - Nota van wijz. in het w. o., B. blz. 10; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 11-15.

Het Voorl. Verslag is onbeantwoord gebleven.

32. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1887.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., zie n°. **180** der zitting 1891-92; — Benoem. der comm. van rapptrs., 122; - Verslag, B. blz. 1; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 25 Oct., 206.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 77; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 Oct., 76.

De wet is vastgesteld 31 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 250).

194. Wetsontwerp tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar 1888.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 Juli 1893, b. 1587; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. n°. 1-6.

Het onderzoek in de afd. heeft niet plaats gehad.

107. Wetsontwerp tot wijziging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1891.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 29 Nov. 1892, b. 311; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-5; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 557; - Verslag, B. blz. 5; - Nota naar aanleiding van het verslag, B. blz. 5; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Dec., 748.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 174; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 29 Dec., 194.

De wet is vastgesteld 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 299).

95. Wetsontwerp tot definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Nov. 1892, b. 211; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. n°. 1-11; — Benoem. der comm. van rapptrs., 342; - Voorl. Verslag, B. n°. 12; — Mem. van Antw., B. n°. 13-14; - Nota van wijz., B. n°. 15; — Verslag der comm., B. n°. 17; — Alg. ber., 828-830; - Ber. over onder art. 50, b. 830; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 23 Dec., 831.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Voorl. Verslag, 259; - Eindverslag, 259; — Ber., 362-366; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 31 Jan., 366.

De wet is vastgesteld 2 Febr. 1893 (*Stbl.* n°. 44).

Koningin. Militair Huis der Koningin, II. 713-715; Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 5, n°. 16 blz. 16.

Krankzinnigengestichten. Opleiden van krankzinnigen-verplegers en verpleegsters, II. 547-548; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 2 blz. 11, n°. 12 blz. 5-6, n°. 13 blz. 23.

Landbouw.

Brengen der landbouwzaken bij één departement, Bijlage *A*, hoofdst. I n°. 4 blz. 2, n°. 5 blz. 5.

Instellen van een raad van landbouw, I. 249, 255; II. 752-754; B. n°. **35** blz. 1, 3.

Onderzoek omtrent bevloeiing van terreinen ten behoeve van den landbouw, II. 815-816; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 12, n°. 12 blz. 34.

Verplaatsing van het landbouwproefstation van Breda naar Goes, B. n°. **178** blz. 3, 5-6, 7-8.

Vrijstelling van den landbouw van belasting op bedrijfs- en andere inkomsten, I. 464-465, 471; II. 1135-1136, 1149, 1164-1165, 1167-1168, 1169, 1179, 1227-1228, 1236-1237, 1239-1240, 1241, 1248, 1252, 1354; B. n°. **71** blz. 14, 36-37, 71-72.

Landbouwschool en scholen voor den landbouw; zie Onderwijs.

Landmacht.

89. Wetsontwerp houdende regeling betreffende de samenstelling der landmacht.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-116.

Het onderzoek in de afdeelingen heeft niet plaats gehad.

Landsdrukkerij.

Beoordeeling van deze inrichting, II. 741-744; B. n°. **82** blz. 42-43, 45-46.

Loon aldaar betaald ook in vergelijking met andere drukkerijen, B. n°. **82** blz. 2-5, 6-15, 17, 18, 41-42, 45.

Ziekte-, pensioen- en weduwenuitkeeringen aan de beambten ter drukkerij, B. n°. **82** blz. 5, 15, 17, 18, 42, 45.

Overzicht van het aan ziekengeld uitgekeerd bedrag aan zetters en drukkers in 1882-1891, B. n°. **82** blz. 23-32.

Nominatieve staten van de ter Landsdrukkerij werkzaam zijnde bedienden, drukkers en zetters, B. n°. **82** blz. 19-22.

85. Rekening van het fonds der Algemeene Landsdrukkerij over 1890.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Geleidende brief; — * Rekening, B. 1-2; — Aannem. voor kennisgeving, 1 Aug., 1691.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 84.

82. Wetsontwerp tot vaststelling der begrooting van de Algemeene Landsdrukkerij, dienst 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 207; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, *B.* blz. 1-39; — Benoem. der comm. van rapptrs., 342; - Voorl. Verslag, B. blz. 41-43; — Mem. van antw., B. blz. 45-46; — Verslag der comm., B. blz. 46; — Alg. ber., 741-744; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 22 Dec., 744.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Eindverslag, 236; — Ber., 213; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 25 Jan., 213.

De wet is vastgesteld 26 Jan. 1893 (*Stbl.* n°. 24).

Landverhuizers.

Maatregelen tegen doortrekkende landverhuizers, met het oog op het gevaar van besmetting, I. 221, 222, 298; II. 452, 470, 473, 474-475, 538; Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 8 blz. 1, n°. 9 blz. 5; hoofdst. IV n°. 13 blz. 2, n°. 15 blz. 11.

Oprichten van een emigratiebureau, Bijlage *A*, hoofdst. III n°. 8 blz. 1, n°. 9 blz. 6.

Leden van de beide Kamers der Staten-Generaal.

I. Leden van de Eerste Kamer: Ontslag van den heer Smits van Oyen, 67.

II. Leden van de Tweede Kamer: Ontslag van de heeren: van Nunen en van Vlijmen, 207; - Zaaijer, 833; - Boreel van Hogelanden en Havelaar, 1131; — Kennisgeving van het overlijden van de heeren: Levyssohn-Norman, 466; - Oppedijk, 887.

Leerplicht; zie Onderwijs.

Leeuwarden; (Verkoop van spoorweggrond te) zie Domeinen.

Leger.

Regeling van de levende strijdkrachten, I. 339-343, 345-347; II. 47, 51-54; Bijlage *A*, hoofdst. I n°. 4 blz. 1, n°. 5 blz. 5.

130. Verslag betreffende de vrijwillige oefeningen in den wapenhandel over 1891-92.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Geleidende brief; - Verslag, B. blz. 1-3; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 925; - Verslag, B. blz. 5; — Brief van den Minister naar aanleiding van het verslag der comm., *B.* blz. 7-8.

De concl. van het verslag is niet in behand. genomen.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 369.

Inrichting en bewapening der stelling van Amsterdam, I. 245, 246, 337-339, 344; II. 671-688, 737-738; B. n°. **17** blz. 5-10, 11, n°. **58** blz. 2-3, 13, 15.

Voorziening in drinkwater voor die stelling, I. 245, 246; II. 673-688; B. n°. **17** blz. 2-5.

Voorziening in steenkolen binnen de stelling, I. 246.

Verplaatsing der geschutgieterij binnen de stelling van Amsterdam, I. 245, 246; Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 3, n°. 16 blz. 14.

Inrichting van een bureau voor den kommandant der stelling van Amsterdam, II. 722-723.

Aandrang op opheffing van de vesting Ter Neuzen, I. 245, 247, 334-337, 343.

Spoorwegregeling met het oog op het vervoer van troepen, Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 3, n°. 16 blz. 14.

Groote staf, II. 713-715; Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 5, n°. 16 blz. 16.

Generale staf. Betrekking van sous-chef, Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 5, n°. 16 blz. 17.

Kazernebouw te 's Hertogenbosch en Roermond, II. 732-735.

Verbetering van het hoofdwachthuis te Groningen, II. 736.

Transformatie der geweren, B. n°. **17** blz. 1.

Traktementen der kapiteins, II. 695, 707.

Toekennen van fourage aan de officieren der veldartillerie voor een tweede dienstpaard, II. 723-724.

Bezoldiging der militaire schrijvers, II. 718, 720-722; Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 16 blz. 15.

Verloven aan miliciens, II. 689-690, 693, 694, 702, 704, 706, 719, 720, 721; Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 6, n°. 16 blz. 19, n°. 17 blz. 28.

Verplicht kerkgaan der militairen, II. 691-692.

Zie voor Leger ook op de woorden: Landmacht, Militie, Schutterij.

Leges.

158. Wetsontwerp tot wijziging der wet van 9 Mei 1890 (*Stbl.* n°. 80), tot nadere regeling van de heffing en bestemming der kanselarijleges.

II, Ingekomen bij de Tweede Kamer 21 Maart 1893, b. 957; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1133; - Voorl. Verslag, B. blz. 3; — Mem. van Antw., B. blz. 5; - Nota van wijz., B. blz. 5; — Verslag der comm., B. blz. 5.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

Leiden; (Vaartverbetering in de gemeente) zie Onteigening.

Lek. (Rivier de) Toestand van die rivier, II. 771-772.

Lemsterland; (Verkoop van grond bij de haven van de Lemmer aan de gemeente) zie Domeinen.

Levensmiddelen, (Toezicht op) Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 5, n°. 13 blz. 22.

Levensverzekeringmaatschappijen, (Wettelijke regeling der) Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 5, n°. 15 blz. 14.

Lijkverbranding, II. 539, 544; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 5, n°. 13 blz. 22.

Lombok, (Staat van zaken op) II. 225-226, 234; Bijlage *B* n°. 36 blz. 3, n°. 38 blz. 39-40.

Loodswezen.

Indienen van eene afzonderlijke begrooting voor het loodswezen, Bijlage *A*, hoofdst. VI n°. 32 blz. 11, n°. 34 blz. 26.

Invoeren van stoomschepen bij het loodswezen, II. 643.

Loterij. (Staats-) Afschaffing der Staatsloterij, II. 831.

Lucifers; (Accijns op) zie Indië.

Luxemburg; zie Misdadigers.

Maas. (Rivier de) Verbetering van de Maas bij Maastricht, I. 248, 254; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 4, n°. 12 blz. 22; — Afsluiting der rivier de Maas bij Heusden; zie Onteigening; — Normaliseering der Nieuwe Maas boven Rotterdam; zie Onteigening.

Maatregelen van inwendig bestuur.

126. Wetsontwerp tot wijziging van art. 3 der wet van 26 April 1852 (*Stbl.* n°. 92), houdende regeling der afkondiging van algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat.

59. Wetsontwerpen tot naturalisatie van A. C. Ide en zeven anderen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet tot naturalisatie van A. C. Ide te Vledder, J. B. Köster te Enkhuizen, F. J. E. Schade te Amsterdam, J. B. Wagner te Deventer, C. W. Fortmann te 's Gravenhage, F. Oberstadt te Zwolle, F. J. B. Voelcker te Rotterdam, B. H. Thüning te Haarlem; - Mem. van Toel., B. blz. 1-3; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 209; - Verslag, B. blz. 5;— Aannem. van de w. o. zonder ber. of hoofdel. stemm., 30 Nov., 349.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 113; — Aannem. van de w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 10 Dec., 111.

De wetten zijn vastgest. 13 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 273-280).

76. Wetsontwerpen tot naturalisatie van L. Bolchover en zeven anderen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 20 Oct. 1892, b. 159; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet tot naturalisatie van L. Bolchover te Kota-Radja, A. M. Bolchover te Kota-Radja, S. Hemmer te Porrong, J. H. Voss te Bolsward, G. C. Voss te Bolsward, W. H. Boymanns te Nieuwenhagen, mr. O. J. Lee te Batavia en J. H. Lembeck te Groningen; - Mem. van Toel., B. blz. 1-3; — Benoem. der comm. van rapptrs., 230; - Verslag, B. blz. 5; — Alg. ber., 609-610; - Aannem. van de w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Dec., 609 en 610.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van de w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 29 Dec., 191.

De wetten zijn vastgesteld 2 Jan. 1893 (*Stbl.* n°. 3-10).

92. Wetsontwerpen tot naturalisatie van H. Kruse en zeven anderen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet tot naturalisatie van H. Kruse te Zwolle, G. W. Hanenkamp te Groningen, J. G. Reiring te Eibergen, W. J. Dalmijn te Graauw, J. H. J. Brüning te Stratum, J. W. R. von der Nahmer te Stratum, J. G. N. Xhonneux te Eys en S. J. H. Ahn te Vaals; - Mem. van Toel., B. blz. 1-3; — Benoem. der comm. van rapptrs., 342; - Verslag, B. blz. 5; — Alg. ber., 610; - Aannem. van de w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Dec, id.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van de w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 29 Dec., 191.

De wetten zijn vastgesteld 3 Jan. 1893 (*Stbl.* n°. 11-18).

113. Wetsontwerpen tot naturalisatie van H. H. Gröninger en zeven anderen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet tot naturalisatie van H. H. Gröninger te Neede, J. H. Gröninger te Neede, F. J. H. Knuth te Amsterdam, J. F. J. Evertz te Susteren, J. H. Friesemann-Viëtor te Winschoten, A. Moser te Amsterdam, F. Spottke te Padang, J. D. E. Schmeltz te Leiden; — Mem. van Toel., B. blz. 1-3; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Verslag, B. blz. 5; — Intrekking van de w. o., B. n°. **113** en **135** blz. 1.

135. Wetsontwerpen tot naturalisatie van S. Goldschmidt en zeven anderen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet tot naturalisatie van S. Goldschmidt te Groningen, J. Goldschmidt, zich noemende J. H. Goldschmidt te Haren, G. Dröge te Winschoten, T. Dröge te Winschoten, H. A. Dröge te Winschoten, J. C. Brodhaag te Soerabaja, N. Guthrie te Kralingen en J. G. H. Schute te 's Hertogenbosch; - Mem. van Toel., B. blz. 1-3; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; — Intrekking der w. o., B. n°. **113** en **135** blz. 1.

208. Wetsontwerpen tot naturalisatie van J. G. H. Schute en een en twintig anderen.

Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet tot naturalisatie van J. G. H. Schute te 's Hertogenbosch, G. Dröge te Winschoten, H. A. Dröge te Winschoten, T. Dröge te Winschoten, S. Goldschmidt te Groningen, J. Goldschmidt, zich noemende J. H. Goldschmidt te Haren, A. Moser te Amsterdam, S. Oppenheimer te Amsterdam, J. H. Albers te Maarssen, H. H. Gröninger te Neede, J. H. Gröninger te Neede, G. Einhaus te Eindhoven, J. F. J. Evertz te Susteren, F. W. O. Horstmann te Rotterdam, A. J. G. Hernmarck te Rotterdam, K. C. Staab te Rotterdam, H. A. Tepe te Steenwijk, J. H. Tepe te Steenwijk, H. J. E. F. Hüffer te Haarlem, J. Martow te Vriezenveen, F. J. H. Knuth te Amsterdam, N. Guthrie te Kralingen; - Mem. van Toel., B. blz. 1-8.

Van de indiening is geen kennis gegeven.

» **Nederland**" en » Rotterdamsche Lloyd"; (Contracten met de stoomvaartmaatschappijen) zie Postdienst.

Nederlanderschap.

15. Wetsontwerp op het Nederlanderschap en het ingezetenschap.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **130** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm., B. blz. 1; — Voorgestelde amendementen, B. blz. 3; - Gewijzigd ontwerp van wet, B. blz. 4-5; — Ber. over art. 2, b. 125-126; - Ber. over art. 3, b. 126-130; - Ber. over art. 4, b. 130-131; - Ber. over art. 5, b. 131-139; - Ber. over art. 6, b. 139-142; - Ber. over art. 7, b. 142-151; - Ber. over art. 8, b. 151-154; - Ber. over art. 9, b. 154-155; - Ber. over art. 10, b. 155; - Ber. over *nieuw* art. 10*a*, b. 155-156; - Ber. over de overgangsbep., 156-163; - Ber. over de slotbep., 162-163; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 25 Oct., 198.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Voorl. Verslag, 86; - Eindverslag, 88; — Ber., 98-111; — Aannem. van het w. o. met 36 tegen 1 stem, 10 Dec., 111.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 268).

182. Wetsontwerp tot voorziening betreffende het ingezetenschap voor de toepassing der wet betrekkelijk de nationale militie.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 8 Juni 1893, b. 1381; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1403; - Voorl. Verslag, B. blz. 2-3; — Mem. van Antw., B. blz. 3-4; — Verslag der comm., B. blz. 4; — Alg. ber., 1451-1460; - Aann. van het w. o. met 62 tegen 16 stemm., 14 Juni, 1460.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 15 Juni 1893, b. 395; — Benoem. der comm. van rapptrs., 405; - Eindverslag, 403; — Ber., 405; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Juni, 405.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* n° 91).

Nieuwkerk. (A. C.) Benoemd tot kamerbewaarder der Eerste Kamer, I. 326.

Noordzeekanaal; zie Kanalen.

Notarissen.

Uitbreiding van het maximum van het getal notarissen, I. 224, 227; II. 488-489, 506; Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 2, n°. 15 blz. 11.

Berekening van overdrachtsrechten door notarissen bij verkoop van vaste en roerende goederen na de vermindering der mutatierechten, II. 1232-1233, 1246; Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 2, n°. 15 blz. 11.

Ombiliënkolenvelden; (Exploitatie van de) II. 285-287; B. n°. **214** blz. 1-2; Bijlage *B* n°. 36 blz. 15, n°. 38 blz. 44.

214. Wetsontwerp tot bekrachtiging van eene ordonnantie van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië van 25 Juni 1893 (*Ind. Stbl.* n°. 138) waarbij art. 15 der wet van 23 April 1864 (*Ind. Stbl.* n°. 106) niet van toepassing wordt verklaard op hetgeen uit de exploitatie der Ombiliënkolenvelden zal worden verkregen.

Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2.

Van de indiening is geen kennis gegeven.

Ommerschans. Bestemmen der gebouwen aan de Ommerschans en de daarbij behoorende gronden voor militaire doeleinden, II. 726, 728-730.

Onderwerpen dan wetsvoorstellen. (Ber. over andere)

II. In de Tweede Kamer: over het besluit van de centrale afdeeling tot het onderz. in de afd. van de w. o. betr. bedrijfsbelasting en het kiesrecht, 197; - over het houden van avondzitting, 333; - over het voorstel van den heer van Kerkwijk om niet als amend. te beschouwen een voorstel van de comm. van rapptrs., 199; - idem aangaande een voorstel van de heeren Goeman Borgesius en Roëll, 402; - idem aangaande een voorstel van den heer van Houten, 414; - over concl. rapp. adres-de Sturler, 854; - over de vraag of een voorstel van den heer Levy een amend. is, 1018; - over het voorstel tot verzending van het amend. van den heer Levy naar de afd., 1021; - over concl. rapp. adres Lohman, 1474; - over concl. rapp. adres J. Wisse, 1883; - over het voorstel van den heer Goeman Borgesius tot behand. w. o. pension. oude weduwen, 1876; - voorstel tot behand. kieswet, 1501; - tot niet-behand. van eenige w. o., 1791; - voorstel van den heer Dobbelmann tot verdag. der ber., 1309; - idem van den heer Pyttersen, 1756; - idem van den heer Rutgers van Rozenburg, 1797; - voorstel om de kieswet-amendementen naar de afd. te verzenden, 1862, 1871.

Onderwijs.

114. Verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1891-92.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Geleidende brief, Bijlage *D* n°. 1; - Verslag met bijlagen, Idem n°. 2-26; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 1691.

De comm. heeft haar verslag niet uitgebracht.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 9 Jan. 1893, b. 209.

HOOGER ONDERWIJS.

Herziening van het akademisch statuut, I. 230, 234; II. 550-553; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 7, n°. 13 blz. 25.

Splitsing van het doctoraal examen in de rechten in twee zelfstandige examens, I. 230, 234, 307, 313, 316, 317; II. 551, 553; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 7, n°. 13 blz. 25.

Schrijven eener dissertatie, I. 230, 234, 307, 313, 316, 317; II. 550, 552.

Vacantiën aan de universiteiten, II. 552, 553; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 7, n°. 13 blz. 24-25.

Doctorale bullen behooren geen bevoegdheden slechts wetenschappelijke graden te verleenen, I. 230, 234, 308, 314.

Aanstellen van een hoogleeraar in de psychiatrie, Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 7, n°. 13 blz. 26.

Akademisch ziekenhuis te Groningen, II. 556.

Openen der gelegenheid aan hen, die het eindexamen der hoogere burgerscholen met 5jarigen cursus hebben afgelegd, om in sommige faculteiten een doctoralen graad te verwerven, II. 99-100.

Rijkssubsidiën ten behoeve van gymnasia, I. 230, 234.

Subsidie aan inrichtingen voor bijzonder gymnasiaal onderwijs, I. 306, 314, 316, 317; II. 556-557.

POLYTECHNISCHE SCHOOL.

Onderwijs in microscopie en bacteriologie aan die school, II. 561-563, 564, 1852; B. n°. **178** blz. 3, 5.

Proefstation voor bouwmaterialen, I. 230, 234; II. 563, 564; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 8, n°. 13 blz. 27.

AKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

163. Verslag van den toestand der Rijks akademie van beeldende kunsten in het jaar 1892.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 April 1893, b. 987; — Geleidende brief; - Verslag, B. blz. 1-2; — Aannem. voor kennisgeving, 30 Mei, 1243.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 393.

GENEESKUNDIGE EXAMENS.

Gebruiken van de Nederl. taal bij het examineeren van vreemdelingen voor arts, tandmeester of apotheker, II. 100-103.

Voorwaarden om te worden toegelaten tot het theoretisch examen in de tandheelkunde, II. 106-109.

MILITAIR ONDERWIJS.

117. Verslag omtrent den toestand der Kon. Milit. Akademie gedurende het jaar 1892.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Geleidende brief; - Verslag, B. blz. 1-3; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 925; - Verslag, B. blz. 5; — Alg. ber., 1124-1125; - Aannem. van de concl. zonder hoofd. stemm., 28 April, 1125.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 9 Jan. 1893, b. 209.

Toevoeging van een hoofdofficier aan den inspecteur van het militair onderwijs, II. 715-718; Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 6, n°. 16 blz. 17.

Verhooging der bijdrage van de kadetten, Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 7, n°. 16 blz. 22.

Graden voor de kadetten, Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 7-8, n°. 16 blz. 22.

Electrische verlichting der militaire akademie, II. 724-725.

Opheffing der pupillenschool, Bijlage *A*, hoofdst. VIII n°. 15 blz. 8, n°. 16 blz. 23.

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Kostelooze toelating van leerlingen op de Rijks hoogere burgerscholen, I. 230, 234, 306, 314, 316, 317; II. 557-561; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 8, n°. 13 blz. 26-27.

Reorganisatie der Rijks landbouwschool, Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 9, n°. 13 blz. 27; — Bibliotheek dier school, II. 564.

Subsidiën aan vakscholen voor den landbouw, Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 2 blz. 18-19, n°. 13 blz. 28.

Oprichting van winterscholen, Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 2 blz. 19-20, n°. 12 blz. 10-11, n°. 13 blz. 29.

Tuinbouwonderwijs, I. 231, 235; II. 577-578; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 10, n°. 13 blz. 29.

Subsidiën aan scholen voor ambachtsonderwijs, I. 230-231, 234, 305, 310, 314; II. 564-577; B. n°. **178** blz. 2-3, 5, 7; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 2 blz. 17, n°. 12 blz. 9-10, n°. 13 blz. 27-28.

LAGER ONDERWIJS.

94. Wetsontwerp tot wijziging van art 6 der wet van 8 Dec. 1889 (*Stbl.* n°. 175), tot gedeeltelijke her-

ziening van de wet van 17 Aug. 1878 (*Stbl.* n°. 127), tot regeling van het lager onderwijs.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Nov. 1892, b. 211; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 342; - Voorl. Verslag, B. blz. 3-4; — Mem. van Antw., B. blz. 4-5; — Verslag der comm., B. blz. 5; — Alg. ber., 611-616; - Ber. over het eenig art., 616-617; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Dec., 617.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 173; — Ber., 191-194; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 29 Dec., 194.

De wet is vastgesteld 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 292).

Regeling van den leerplicht, II. 53-54, 407, 580, 584.

Schoolverzuim, II. 580, 584.

Overbrengen der kweek- en leerschool van 's Hertogenbosch naar Nijmegen, II. 1852-1854; B. n°. **178** blz. 3, 6, 8; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 12, n°. 13 blz. 30.

Vrije en orde-oefeningen in de gymnastiek als verplicht leervak, I. 173-174, 191-194; II. 611-617; B. n°. **86** blz. 3, n°. **94** blz. 1-5; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 11-12, n°. 13 blz. 30.

Subsidiën aan bijzondere scholen, Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 2 blz. 21.

Beoordeeling van de houding en het gedrag van de onderwijzers buiten de schoollokalen, I. 231, 235, 266, 274, 275-276, 284-285, 287, 289, 290, 291; II. 584, 585, 586; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 11, n°. 13 blz. 30.

Traktementen der onderwijzers, I. 231, 235, 311, 314, 315; II. 580-583, 585-586; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 12, n°. 13 blz. 30.

Gelegenheid geven twee malen per jaar tot het afleggen der examens voor hulponderwijzer, I. 2?2, 235; II. 587-588; Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 12, n°. 13 blz. 30.

Pensioen voor weduwen en weezen van openbare onderwijzers, II. 644-646, 650, 658; B. n°. **136** blz. 16, 21-22.

Opleiding van onderwijzeressen, I. 232, 235.

Subsidie uit de gemeentekas voor kindervoeding aan kinderen der lagere school, Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 11, n°. 13 blz. 30.

Onteigening

Onteigening van gronden door gemeentebesturen, zoo noodig met financieelen steun van het Rijk, als middel tot verlichting van den toestand der arbeidende klasse, II. 958, 1099-1120.

119. Voorstel van den heer van Houten tot regeling van het recht van onteigening ten algemeenen nutte.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Geleidende brief; - Voorstel van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-26; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Voorl. Verslag, B. blz. 27-38.

Het Voorl. Verslag is onbeantwoord gebleven.

7. Wetsontwerp tot onteigening voor de afsluiting van de rivier de Maas beneden Heusden.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **113** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Alg. ber., 185-187; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 21 Oct., 187.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 78; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 Oct., 73.

De wet is vastgesteld 29 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 244).

11. Wetsontwerp tot onteigening ten behoeve van een locaalspoorweg van Sittard over Heerlen tot aan de Nederlandsch-Pruissische grens, nabij Herzogenrath.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **172** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Alg. ber., 748; — Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 22 Dec., 748.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Eindverslag, 261; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 25 Jan., 213.

De wet is vastgesteld 26 Jan. 1893 (*Stbl.* n°. 25).

Zie ook Spoorwegen.

12. Wetsontwerp tot onteigening voor den aanleg van een afwateringskanaal van 's Hertogenbosch naar Drongelen.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **105** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van rapptrs., B. blz. 1; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Nov., 352.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 113; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 10 Dec., 113.

De wet is vastgesteld 13 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 272).

26. Wetsontwerp tot onteigening van eigendommen ten behoeve van de stichting van eene nieuwe koopmansbeurs te Amsterdam.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **181** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm., B. blz. 1; — Alg. ber., 111-113; - Verwerping van het w. o. met 43 tegen 27 stemmen, 30 Sept., 114.

27. Wetsontwerp tot onteigening van eigendommen in de gemeente Bloemendaal, ten behoeve van den aanleg eener duinwaterleiding voor de gemeente Haarlem.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **182** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Voorl. Verslag met nota van den heer Rutgers van Rozenburg, B. blz. 1-4; — Aandrang op indiening der Mem. van Antw., 1550-1551; — Mem. van Antw. en bijlagen, B. blz. 5-11; — Verslag der comm., B. blz. 13.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

34. Wetsontwerp tot onteigening voor vaartverbetering in de gemeente Leiden.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., zie n°. **191** der zitting 1891-92; — Benoem. der comm. van rapptrs., 122; — Verslag, B. blz. 1; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 25 Oct., 206.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 78; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 Oct., 76.

De wet is vastgesteld 31 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 248).

109. Wetsontwerp tot onteigening ten behoeve van een spoorweg (tramweg) van Schouw naar Purmerend.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 7 Dec. 1892,

b. 435; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 962; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 23 Maart, 962.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 370; — Benoem. der comm. van rapptrs., 371; - Eindverslag, 387; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 7 April, 379.

De wet is vastgesteld 10 April 1893 (*Stbl.* nº. 71).

118. Wetsontwerp houdende verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen voor de verbetering van den waterafvoer in de Kamperpoortenvoorstad, gemeente Zwolle.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 961; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 23 Maart, id.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 370; — Benoem. der comm. van rapptrs., 371; - Eindverslag, 387; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 7 April, 380.

De wet is vastgesteld 10 April 1893 (*Stbl.* nº. 69.)

121. Wetsontwerp tot onteigening voor de verbetering van het kanaal van Drachten tot de Kolonievaart.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 842; — Verslag, B. blz. 3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 23 Maart, 961.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 370; — Benoem. der comm. van rapptrs., 371; - Eindverslag, 387; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 7 April, 379.

De wet is vastgesteld 10 April 1893 (*Stbl.* nº. 70).

124. Wetsontwerp verklarende het algemeen nut der onteigening van eigendommen voor den aanleg eener straat met wederzijdsche bebouwing tusschen de Heerengracht en de Keizersgracht te Amsterdam.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 842; - Voorl. Verslag, B. blz. 3-4.

Het Voorl. Verslag is onbeantwoord gebleven.

164. Wetsontwerp tot onteigening ten behoeve van een spoorweg ter verbinding van het gemeenschappelijk station van den Staatsspoorweg en den Hollandschen IJzeren spoorweg aan de Delftsche Poort te Rotterdam met het station van den spoorweg van Utrecht naar Rotterdam te Rotterdam, met afbuigingen in de richting naar Schiedam en naar Capelle.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 April 1893, b. 987; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1147; - Voorl. Verslag, B. blz. 3-4; — Mem. van Antw., B. blz. 5-6; — Verslag der comm., B blz. 6.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

171. Wetsontwerp tot onteigening voor de normaliseering der Nieuwe Maas boven Rotterdam.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 April 1893, b. 1059; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1147; - Voorl. Verslag, B. blz. 3; — Mem. van Antw., B. blz. 3; — Verslag der comm., B. blz. 5.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

173. Wetsontwerp tot onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage ten behoeve van den aanleg van eene straat, met riool, verbindende de Prins-Willemstraat met de Duinstraat, met zijtakken naar den Drogersdijk, te Scheveningen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 16 Mei 1893, b. 1131; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1147; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 1318-1319; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 2 Juni, 1319.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 395; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 405.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* nº. 89).

174. Wetsontwerp tot onteigening van eigendommen in de gemeente 's Gravenhage, noodig voor het dempen van slooten, met verbetering van bestaande en aanleg van nieuwe verkeerswegen, in het westelijk gedeelte dier gemeente.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 16 Mei 1893, b. 1131; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1147; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 1319; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 2 Juni, 1319.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 395; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd stemm., 16 Juni, 405.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* nº. 90).

179. Wetsontwerp tot onteigening voor het maken van eene hoofdwatering ten behoeve van het waterschap Westerdiep.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 2 Juni 1893, b. 1317; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1.

Het onderzoek in de afd. heeft niet plaats gehad.

186. Wetsontwerp tot onteigening voor den aanleg van een scheepvaartkanaal van Engelen naar de Henriëttewaard.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 21 Juni 1893, b. 1531; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2.

Het onderzoek in de afd. heeft niet plaats gehad.

191. Wetsontwerp tot onteigening voor de verbreeding der Nobelstraat te Utrecht.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 Juli 1893, b. 1587; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1804; - Verslag, B. blz. 3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 17 Aug., 1882.

De behandeling in de Eerste Kamer heeft in deze zitting niet plaats gehad.

205. Wetsontwerp tot onteigening ten behoeve van den bouw van eene nieuwe brug over den IJssel bij Westervoort in den Staatsspoorweg, gedeelte Arnhem-Zevenaar.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Aug. 1893, b. 1835; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1.

Het onderzoek in de afd. heeft niet plaats gehad.

Ontgrondingen; zie Verveningen.

Ontvangsten. (Staats-) Overzicht van de Staatsontvangsten van 1872-1891, II. 13-14.

Oorlog en beleg. Aandrang op indiening eener wet ter uitvoering van art. 187 der Grondwet omtrent den staat van oorlog en beleg, II. 498, 696-697, 707.

Oostermoersche vaart; zie Hunze.

Openbare werken; zie Baggeren, Bakenwezen, Breskens, Broekhuyzer water, Delfzijl, Friesche Wadden, Harlingen, Maas, Onteigeningen, Rijn, Spoorwegen, Texel, Tiel, Tuil, Veere, Zuiderzee.

Opium en opiumregie; zie Indië.

Opvoedingsgestichten; (Rijks-) zie Gevangenissen.

Overzetveren. (Regeling van de) Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 2.

Paardenras. (Subsidie voor de verbetering van het) Bijlage *A*, hoofdst. V n°. 12 blz. 6, n°. 13 blz. 24.

Penang.

207. Rapport van den consul-generaal te Penang voorzoover betreft de contrôle op het personenverkeer daar ter plaatse.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 17 Aug. 1892, b. 1879; — Geleidende brief; - *Rapport, B. blz. 1.

Omtrent de behandeling van dit rapport is geen besluit genomen.

Pensioenen.

136. Wetsontwerpen tot wijziging en aanvulling der wetten van 9 Mei 1890 (*Stbl.* n°. 78 en 79), tot regeling van de pensioenen der burgerlijke ambtenaren en tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 28 Febr. 1893, b. 834; — Kon. boodschap; - Ontwerpen van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-11; — Benoem. der comm. van rapptrs., 973; - Voorl. Verslag, B. blz. 13-18; — Mem. van Antw., B. blz. 19-24; - Nota van wijzig. in de w. o., B. blz. 24-25; — Verslag der comm., B. blz. 25; — Behand. van het w. o. tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen, 1880-1882; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 17 Aug., 1882.

De behandeling van dit w. o. in de Eerste Kamer heeft in deze zitting niet plaats gehad.

Het w. o. tot regeling van de pensioenen der burgerlijke ambtenaren is in de Tweede Kamer niet in openbare behandeling genomen.

184. Wetsontwerp houdende machtiging op de Algemeene Rekenkamer tot verevening van niet in uitgaaf aangenomen pensioenen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 20 Juni 1893, b. 1511; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2.

Het onderzoek in de afdeel. heeft niet plaats gehad.

Pensioenfonds.

Opnemen der leeraren aan de door het Rijk gesubsidieerde gymnasia in het fonds, I. 240, 242, 328, 332.

Opnemen der onderwijzers van het openbaar onderwijs in het fonds, I. 240, 242, 331, 333.

Regeling van de bestemming der gelden aan den Staat uitgekeerd uit het pensioenfonds; zie Gelden.

62. Rekening van ontvangsten en uitgaven wegens het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren over 1890.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 27 Sept. 1892, b. 45; — § Rekening; — Aannem. voor kennisgeving, 2 Dec., 387.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 24 Sept. 1892, b. 53.

72. Wetsontwerp tot regeling der ontvangsten en uitgaven van het pensioenfonds voor weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, over het jaar 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 Oct. 1892, b. 123; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. n°. 1-12; — Benoem. der comm. van rapptrs., 230; - Voorl. Verslag, B. n°. 13; — Mem. van Antw., B. n°. 14-16, 18; — Verslag der comm., B. n°. 17; — Alg. ber., 744-745; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 22 Dec., 745.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Eindverslag, 242; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 25 Jan., 213.

De wet is vastgesteld 26 Jan. 1893 (*Stbl.* n°. 26).

Pensioenraad. Vacatiegelden aan voorzitter en leden van den pensioenraad, II. 744-745; B. n°. **72** n°. 13 blz. 1, n°. 14 blz. 3, n°. **136** blz. 16 en 21, n°. **178** blz. 26-27.

Perronkaartjes; zie Spoorwegen.

Personeel; (Belasting op het) zie Belastingen.

Petroleum; (Verhooging van het recht op) zie Indië.

Pikmeer en de Ee; zie Domeinen.

Politie.

Wet op de politie, I. 225, 227; Bijlage *A*, hoofdst. IV n°. 13 blz. 3, n°. 15 blz. 12.

Bestrijding van de toenemende onveiligheid ten platten lande en den zwendelhandel, II. 487, 496, 505, 506, 507.

Inrichting eener geheime politie, I. 225, 227.

Polytechnische school; zie Onderwijs.

Post. (**J. C.**)

188. Inlichtingen op het adres van J. C. Post, echtgenoote van A. G. Greebe te Hilversum, vroeger adjunct-directrice van de gevangenis voor veroordeelde vrouwen te 's Hertogenbosch.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Juni 1893, b. 1553; — Geleidende brief; - Inlichtingen, B. blz. 1; — Benoem. eener comm. tot onderzoek, 1691.

De comm. heeft haar verslag niet uitgebracht

Postdienst.

Postverkeer ten platten lande, I. 357, 359.

Internationale postzegels, I. 250, 257; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 13, n°. 12 blz. 35.

Frankeering van dienstbrieven, Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 13, n°. 12 blz 36.

Port van drie cent, I. 250, 257, 357, 359.

Postverkeer tusschen Duitschland en Engeland, Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 14, n°. 12 blz. 36.

Postkantoor te Eindhoven, II. 826.

Postkantoor te Haarlem, II. 826.

Regeling van de positie der commiezen bij de posterijen, II. 823, 824.

Postboden, II. 826; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 14, n°. 12 blz 36.

99. Wetsontwerp tot goedkeuring van contracten met de stoomvaartmaatschappij »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd" wegens het uitvoeren van eene maildienst tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 23 Nov. 1892, b. 231; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-39; — Benoem. der comm. van rapptrs., 557; - Voorl. Verslag, Verslag van

b. 45; — § Rekening; — Aannem. voor kennisgeving, 2 Dec., 387.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 24 Sept. 1892, b. 53.

100. Wetsontwerp tot wijziging der begrooting van uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen, dienst 1891.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 24 Nov. 1892, b. 255; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 342; - Verslag, B. blz. 3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 22 Dec., 748.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 174; — Ber., 194; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 29 Dec., 194.

De wet is vastgesteld 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 295).

3. Wetsontwerp tot vaststelling der begrooting van uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen, dienst 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 27 Sept. 1892, b. 45; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-12; — Benoem. der comm. van rapptrs., 173; - Voorl. Verslag, B n°. 13; — Mem. van Antw., B. n°. 14; - Nota van wijzig. in het w. o., B. n°. 15; — Verslag der comm., B. n°. 16; — Alg. ber., 810-812; - Ber over onderart. 9 (Brug bij Westervoort), 812; - Ber. over onderart 18 (Viaduct Amsterdam), 812-814; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 23 Dec., 814.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Voorl. Verslag, 257; - Eindverslag, 257; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Jan., 347.

De wet is vastgesteld 1 Febr. 1893 (*Stbl.* n°. 42).

213. Wetsontwerp tot aanvulling der begrooting van uitgaven voor den aanleg van Staatsspoorwegen, dienst 1893.

Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1.

Van de indiening is geen kennis gegeven.

Verbindingsbaan te Rotterdam, B. n°. **3** n°. 13 blz. 2, n°. 14 blz. 4-5, n°. **164** blz. 1-6; zie ook Onteigening.

Dienstregeling op de lijn Gennep-Boxtel, II. 803, 808.

Spoorweg Echt-Eindhoven, B. n°. **102** blz. 7, 9.

Toestand van den Staatsspoorweg Beek—Elsloo en Bunde, en de afschuiving van een gedeelte van een spoorwegdam in dat baanvak, I. 257; II. 209, 352-356, 806-807, 808, 809.

Overdracht van den Zuid-Ooster-spoorweg aan de exploitatie-maatschappij, Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 11, n°. 12 blz. 32.

102. Wetsontwerp tot bekrachtiging van eene overeenkomst met de maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen en met de Nederlandsche Zuiderspoorweg-maatschappij betreffende den locaalspoorweg Sittard-Herzogenrath.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 Nov. 1892, b. 289; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-6; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 842; - Voorl. Verslag, B. blz. 7; — Mem. van Antw., B. blz. 9; — Verslag der comm., B. blz. 11; — Alg. ber., 1125-1128; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 April, 1128.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem der comm. van rapptrs., 396; - Voorl. Verslag, 401; - Eindverslag, 402; — Beraadsl., 411; - Aannem. van het w. o. met 27 tegen 7 stemmen, 16 Juni, 415.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 112).

162. Overeenkomst tusschen Nederland en Duitschland gesloten tot regeling der aansluiting van den locaalspoorweg Sittard-Herzogenrath op de Nederlandsch-Pruissische grens.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 April 1893, b. 987; — Geleidende brief; - Overeenkomst, B. blz. 1-4; — Aannem. voor kennisgeving, 30 Mei, 1243.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 393.

Zie ook Onteigening.

153. Wetsontwerp tot bekrachtiging van eene overeenkomst betreffende de Geldersch-Overijsselsche locaalspoorwegen en den locaalspoorweg van Enschedé naar Oldenzaal.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 14 Maart 1893, b. 887; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-14; — Benoem. der comm. van rapptrs., 973; - Voorl. Verslag, B. blz. 15-16; — Mem. van Antw. en bijlagen, B. blz. 17-22; - Nota van wijzig., B. blz. 22; — Verslag der comm., B. blz. 22; — Alg. ber., 1559-1566; - Aannem. van het w. o. met 29 tegen 28 stemm., 22 Juni, 1566.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 19 Juli 1893, b. 426; — Benoem. der comm. van rapptrs., 427; - Voorl. Verslag, 441; - Eindverslag, 441; — Ber., 432-437; — Verwerp. van het w. o. met 29 tegen 5 stemmen, 28 Juli, 437.

Spoorweg Zwolle-Groningen-Delfzijl, II. 810-812.

Centraalstation te Amsterdam, II. 812-814; B. n°. **3** n°. 13 blz. 2, n°. 14 blz. 4.

Station te Eindhoven, II. 802, 808.

Halte Kaatsheuvel-Capelle, II. 802, 808.

Halte Capelle-Nieuwervaart, II. 808; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 10, n°. 12 blz. 32.

Station te Rosendaal, Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 10, n°. 12 blz. 32.

Spoorwegbrug nabij Ravenstein, II. 804; Bijlage *A*, hoofdst. IX n°. 10 blz. 10, n°. 12 blz. 32.

Spoorwegbrug over den IJssel bij Westervoort, II. 812; B. n°. **3** n°. 3 blz. 2, n°. 13 blz. 2, n°. 14 blz. 3-4.

Perronkaartjes, I. 379, 391; II. 962-966; B. n°. **31** blz. 1-4.

46. Inlichtingen op het adres van J. J. Bekker te Amsterdam en A. D. van Seters te Maarssen, houdende verzoek om vergoeding voor het door hen geleverd meerdere werk als aannemers van de grond- en andere werken van het gedeelte Stavoren-Sneek van den spoorweg Stavoren-Leeuwarden.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **156** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent deze inlichtingen, 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm., B. blz. 1-2; — Ber. over de concl., 848-854; - Aannem van de gewijz. concl. zonder hoofd. stemm., 8 Maart, 854.

Zie voor Spoorwegen ook op het woord: Indië.

Staatsbegrooting.

Staatsbegrooting voor 1891.

54. Wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk II.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 209; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 351; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Nov., 351.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 114; — Ber., 113; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 10 Dec., 113.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 266).

ST

61. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk IV.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 27 Sept. 1892, b. 45; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 122; - Verslag, B. blz. 1; — Alg. ber., 189; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 21 Oct., 189.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 77; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 Oct., 72.

De wet is vastgesteld 29 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 243).

38. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk V.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., zie n°. **196** der zitting 1891-92; - Verbet. van eene drukfout, B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 122; - Verslag, B. blz. 1; — Nota naar aanleiding van het verslag, B. blz. 1; — Aannem van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 25 Oct., 206.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 77; — Ber., 72; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 Oct., 72.

De wet is vastgesteld 31 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 246).

14. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk VI.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **180** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm., B. blz. 1; — Ber. over onderart. 11, b. 110; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Sept., 110.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 78; — Ber., 72; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 Oct., 73.

De wet is vastgesteld 31 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 247).

75. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk VII *A*.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 Oct. 1892, b. 123; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 209; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 351; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Nov., 351.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 114; — Ber., 112; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 10 Dec., 112.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 265).

83. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk VII *B*.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 207; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 342; - Verslag, B. blz. 3; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Dec., 618.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Dec., 195.

De wet is vastgesteld 31 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 312).

96. Wetsontwerp tot verhooging en wijziging van hoofdstuk VIII.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Nov. 1892, b. 211; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlage, B. blz. 1-9; — Benoem. der comm. van rapptrs., 342; — Verslag, B blz. 11-12; — Nota van antwoord naar aanleiding van het verslag, B. blz. 13-15; - Nota van wijzigingen, B. blz. 16; — Ber. over art. 1, b. 746-748; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 22 Dec., 748.

ST

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 174; — Beraadsl., 194; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 29 Dec., 194.

De wet is vastgesteld 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 293).

101. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk IX.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 24 Nov. 1892, b. 255; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-3; — Benoem der comm. v. rapptrs., 557; — Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 748; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 22 Dec., 748.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, 142; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm, 29 Dec., 194.

De wet is vastgesteld 30 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 296).

Staatsbegrooting voor 1892.

55. Wetsontwerp tot wijziging, aanvulling en verhooging van hoofdstuk II.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel, B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 209; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 351; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Nov., 351.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 85; — Benoem. der comm. van rapptrs., 97; - Eindverslag, 114; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 10 Dec., 113.

De wet is vastgesteld 12 Dec. 1892 (*Stbl.* n°. 267).

13. Wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van hoofdstuk IV.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **177** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Verslag der comm. van rapptrs., B. blz. 1; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Sept., 120.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 26 Oct. 1892, b. 68; — Benoem. der comm. van rapptrs., 71; - Eindverslag, 77; — Ber., 72; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 Oct., 72.

De wet is vastgesteld 29 Oct. 1892 (*Stbl.* n°. 242).

154. Wetsontwerp tot verhooging van hoofdst. IV.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 14 Maart 1893, b. 887; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel, B blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs, 973; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 1128; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 April, 1128.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 395; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 94).

86. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk V.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892 b. 207; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 342; - Verslag, B. blz. 3; — Nota van Antw., B. blz. 3; - Nota van wijzig. in het w. o., B. blz. 3; — Ber. over art. 1, b. 611; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Dec., 611.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Eindverslag, 211; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 11 Jan., 211.

De wet is vastgesteld 13 Jan. 1893 (*Stbl.* n°. 21.)

177. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk V.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 Mei 1893, b. 1147; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-3; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1474; - Verslag, B. blz. 5; — Nota van wijzigingen, B. blz. 7; — Aann. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 28 Juli, 1651.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 28 Juli 1893, b. 431; — Benoem. der comm. van rapptrs., 438; - Eindverslag, 445; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 Juli, 441.

De wet is vastgesteld 1 Aug. 1893 (*Stbl.* n°. 132).

196. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk VI.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 Juli 1893, b. 1587; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlage, B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1804; - Voorl. Verslag, B. blz. 3, 5; — Mem. van antw., B. blz. 5-6.

Het verslag der commissie is niet uitgebracht.

87. Wetsontwerp tot verhooging en wijziging van hoofdstuk VII *B*.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 342; - Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 618; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Dec., 618.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 163; - Eindverslag, b. 207; — Ber., 195; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Dec., 195.

De wet is vastgesteld 2 Jan. 1893 (*Stbl.* n°. 1).

17. Wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk VIII.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **179** der zitting 1891-92.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Mem. van Antw., B. blz. 1-10; — Verslag der comm., B. blz. 10; - Brief van den Minister van Oorlog, B. blz. 11; — Ber. over art. 1, b. 688-689; - Ber. over art. 3, b. 689; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 20 Dec., 689.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Voorl. Verslag, 245; - Eindverslag, 245; — Ber., 334; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 30 Jan., 347.

De wet is vastgesteld 1 Febr. 1893 (*Stbl.* n°. 37).

35. Wetsontwerp tot wijziging van hoofdstuk IX.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., zie n°. **192** der zitting 1891-92; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 173; - Voorl. Verslag, B. blz. 1-2; — Mem. van Antw., B. blz. 3-5; — Verslag der comm., B. blz. 5; - Nota van wijzig. in het w. o., B. blz. 5; — Ber. over onderart. 88, b. 751-752; - Ber. over onderart. 156, b. 752-755; - Ber. over art. 2, b. 755-757; - Ber. over art. 4, b. 757-758; - Ber. over art. 5, b. 759; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 22 Dec., 759.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Voorl. Verslag, 261; - Eindverslag, 262; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Jan., 347.

De wet is vastgesteld 1 Febr. 1893 (*Stbl.* n°. 41).

65. Wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk IX. (Bouw van een brug over den Nieuwen Maasmond bij Heusden.)

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 29 Sept. 1892, b. 89; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 230; - Voorl. Verslag, B. blz. 3-4; — Mem. van Antw., B. blz. 5-6; — Verslag der comm., B. blz. 6; — Alg. ber., 920-928; - Aannem. van het w. o. met 59 tegen 15 stemmen, 16 Maart, 928.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 4 April 1893, b. 370; — Benoem. der comm. van rapprts., 371; - Eindverslag, 390; — Ber., 376; - Aannem. van het w. o. met 36 tegen 4 stemmen, 7 April, 379.

De wet is vastgesteld 8 April 1893 (*Stbl.* n°. 60).

Staatsbegrooting voor 1893.

2. Wetsontwerpen tot vaststelling der Staatsbegrooting voor 1893.

Redevoering van den Minister van Financiën tot aanbieding der Staatsbegrooting, 22 Sept. 1892, II. 6-9.

Hoofdstuk I (*Huis der Koningin*). Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., Bijlage *A* n°. 2-3; — Benoem. der comm. van rapptrs., 124; - Voorl. Verslag, Bijlage *A* n°. 4; — Mem. van Antw., Idem n°. 5; — Verslag der comm., Idem n°. 6; — Alg. ber., 404-451; - Aannem. van het hoofdstuk zonder ber. of hoofd. stemm., 7 Dec, 451.

Hoofdstuk II (*Hooge Collegiën van Staat en Kabinet der Koningin*). Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, Bijlage *A* n°. 1-7, 10; — Benoem. der comm. van rapptrs., 124; - Voorl. Verslag, Bijlage *A* n°. 8; — Mem. van Antw., Idem n°. 9; — Verslag der comm., Idem n°. 11; — Ber. over onderart. 18 (Kanselarij der Nederl. orden), 451-452; - Aannem. van het hoofdstuk zonder hoofd. stemm., 7 Dec., 452.

Hoofdstuk III (*Departement van Buitenlandsche Zaken*). Ontwerp van wet; - Mem. van Toelicht. en bijlagen, Bijlage *A* n°. 1-7; — Benoem. der comm. van rapptrs., 124; - Voorl. Verslag, Bijlage *A* n°. 8; — Mem. van Antw., Idem n°. 9-10, 13-14; - Nota van wijzigingen, Idem n°. 12; — Verslag der comm., Idem n°. 11; — Alg. ber., 452-475; - Ber. over onderart. 5 (Gezantschappen), 475-478; - Ber. over onderart. 6 (Consulaten), 480-484; - Ber. over onderart. 10 (Gezantschapsgebouw Pera), 485-486; - Aannem. van het hoofdstuk zonder hoofd. stemm., 8 Dec., 486.

Hoofdstuk IV (*Departement van Justitie*). Ontwerp van wet; - Mem. van Toelicht. en bijlagen, Bijlage *A* n°. 1-12; — Benoem. der comm. van rapptrs., 124; - Voorl. Verslag, Bijlage *A* n°. 13-14; — Mem. van Antw. en bijlage, Idem n°. 15-16; — Verslag der comm., Idem n°. 17; — Alg. ber., 486-508; - Ber. over onderart. 22 (Rijksveldwacht), 508-522; - Ber. over onderart. 32 (Traktementen beambten), 523-526; - Aannem. van het hoofdstuk zonder hoofd. stemm., 13 Dec., 526.

Hoofdstuk V (*Departement van Binnenlandsche Zaken*). Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, Bijlage *A* n°. 1-11; — Benoem. der comm. van rapptrs., 124; - Voorl. Verslag met nota van den heer Goeman Borgesius, Bijlage *A* n°. 12; — Mem. van Antw. en bijlagen, Idem n°. 13-15; — Verslag der comm., Idem n°. 16; — Alg. ber., 526-533; - Ber. over onderart. 39 (Woning Comm. der Kon. Groningen), 534-535; - Ber. over onderart. 60 (Onderst. noodlijd. gem.), 535-538; - Ber. over onderart. 64 (Med. politie), 538-547; - Ber. over onderart. 75 (Krankzinnigengesticht Medemblik), 547-548; - Ber. over onderart. 86 (Hooger onderwijs), 549-553; - Ber. over onderart. 88 (Museum nat. hist. te Leiden), 553-555; - Ber. over onderart. 93 (Hoogeschool Groningen), 555-556; - Ber. over onderart. 106 (Subs. aan gem. voor gymnasia), 556-557; - Ber. over onderart. 108 (Middelb. onderwijs), 557-561; - Ber. over onderart. 110 (Polytech. school), 561-564; - Ber. over onderart. 115 (Rijkslandbouwschool), 564; - Ber. over onderartt. 117 en 117*bis* (Ambachtsonderwijs), 564-577; - Ber. over onderart. 118 (Tuinbouwonderwijs), 577-578; - Ber. over onderart. 119 (Winterscholen), 578; - Ber. over onderart. 123 (Proefstations), 579; - Ber. over onderart. 128 (Lager onderwijs), 579-586; - Ber. over onderart. 138 (Rijksnormaallessen), 586; -

hoofdst. VI, 236-238; hoofdst. VII *B*, 240-241; hoofdst. VIII, 243; hoofdst. IX, 247-253 (met nota van den heer Fokker); hoofdst. X, 258; — Eindverslagen: Algem. beschouwingen, 218-221; hoofdst. I en VII *A*, 142; hoofdst. II, 221; hoofdst. III, 222-223; hoofdst. IV, 226-228; hoofdst. V, 232-236; hoofdst. VI, 238-240, hoofdst. VII *B*, 241-242; hoofdst. VIII, 243-245; hoofdst. IX, 253-257; hoofdst. X, 258; hoofdst. XI, 261; Middelen, 142; — Alg. ber., 263-292; - Aannem. van hoofdst. I zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Dec., 195; - Aannem. van hoofdst. II zonder ber. of hoofd. stemm., 27 Jan., 292; - Ber. over hoofdst. III, 292-300; Aannem. van het hoofdst. zonder hoofd. stemm., 27 Jan., 300; - Ber. over hoofdst. IV, 300-303; Aannem. van het hoofdst. zonder hoofd. stemm., 27 Jan., 303; - Ber. over hoofdst. V, 305-317; Aannem. van het hoofdst. zonder hoofd. stemm., 28 Jan., 317; - Ber. over hoofdst. VI, 317-326; Aannem. van het hoofdst. met 27 tegen 3 stemm., 28 Jan., 326; - Aannem. van hoofdst. VII *A* zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Dec., 195; - Ber. over hoofdst. VII *B*, 327-334; Aannem. van het hoofdst. zonder hoofd. stemm., 30 Jan., 334; - Ber. over hoofdst. VIII, 334-347; Aannem. van het hoofdst. met 34 tegen 4 stemm., 30 Jan., 347; - Ber. over hoofdst. IX, 347-362; Aannem. van het hoofdst. zonder hoofd. stemm., 31 Jan., 362; - Ber. over hoofdst. X, 366-367; Aannem. van het hoofdst. zonder hoofd. stemm., 31 Jan., 367; - Aannem. van hoofdst. XI zonder ber. of hoofd. stemm., 30 Jan., 334; - Ber. over de Wet op de Middelen, 207; Aannem. van dit w. o., 30 Dec., 207.

De wetten zijn vastgesteld 31 Dec. 1892, 30, 31 Jan., 1, 2 Febr. 1893 (*Stbl.* 1892: n°. 313-314, 316; *Stbl.* 1893: n°. 30-36, 40, 43, 45).

160. Wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk III.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 18 April 1893, b. 987; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1147; - Voorl. Verslag, B. blz. 3; — Mem. van Antw., B. blz. 3-4; — Verslag der comm., B. blz. 4.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

178. Wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk V.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 30 Mei 1893, b. 1243; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-3; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 1474; - Voorl. Verslag, B. blz. 5-6; — Mem. van Antw., B. blz. 7-8; — Verslag, B. blz. 8; — Alg. ber., 1852; - Ber. over onderart. 136 (Rijkskweekschool), 1852-1854; - Aann. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 15 Aug., 1854.

De behandeling in de Eerste Kamer heeft in deze zitting niet plaats gehad.

145. Wetsontwerp tot wijziging en verhooging van hoofdstuk VII *A*.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 7 Maart 1893, b. 841; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1-2; — Benoem. der comm. van rapptrs., 973; - Verslag, B. blz. 3; - Nota naar aanleid. van het verslag, B. blz. 4; - Nota van wijzig., B. blz. 4; — Ber. over eenig art., 1460; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 14 Juni, 1460.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 15 Juni 1893, b. 395; — Benoem. der comm. van rapptrs., 405; - Eindverslag, 403; — Ber., 408; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 16 Juni, 408.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 109.)

146. Wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk IX.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 8 Maart 1893, b. 845; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlage, B. blz. 1-3; — Benoem. der comm. van rapptrs., 973; - Voorl. Verslag, B. blz. 5-7; — Mem. van Antw., B. blz. 9-12; — Verslag der comm., B. blz. 12.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

150. Wetsontwerp tot wijziging van de wet op de Middelen voor het dienstjaar 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 14 Maart 1893, b. 887; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 973; — Verslag, B. blz. 3; — Alg. ber., 1216-1217; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 25 Mei, 1217.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 396; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 23 Juni 1893 (*Stbl.* n° 105).

Staatsinkomsten en uitgaven.

103. Wetsontwerp tot regeling der bestemming van het voordeelig slot der algemeene rekening van de Staatsontvangsten en uitgaven over het dienstjaar 1889 en voorziening in de dekking van de nadeelige sloten der rekeningen over eenige andere dienstjaren.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 29 Nov. 1892, b. 311; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. v. rapptrs., 842; - Verslag, B. blz. 3; — Nota naar aanleiding van het verslag, B. blz. 5; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 28 April, 1122.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 6 Juni 1893, b. 394; — Benoem. der comm. van rapptrs., 395; - Eindverslag, 397; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd. stemm., 16 Juni, 406.

De wet is vastgesteld 22 Juni 1893 (*Stbl.* n°. 95).

85. Algemeene rekening van Staatsinkomsten en uitgaven over 1890.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Geleidende brief; — Verslag aan de Koningin-Weduwe, Regentes; — * Rekening, B. 1-2; — Aannem. voor kennisgeving, 1 Aug., 1691.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 84.

Staten-Generaal.

57. Wetsontwerp tot regeling van de benoeming en van de aftreding der afgevaardigden ter Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlage, B. blz. 1, 8-48; — Benoem. der comm. van rapptrs., 212; - Voorl. Verslag met nota's van de heeren Levy, Vrolik en Schepel, B. blz. 49-88; — Mem. van Antw. en bijlagen, B. blz. 89-140; - Nota van wijz. in het w. o., B. blz. 143; — Verslag der comm., B. blz. 145.

De behandeling heeft in deze zitting niet plaats gehad.

Openingsrede en adres van antwoord. **(1)**

Openingsrede, uitgesproken in de V. V. van 20 Sept. 1892.

ADRES VAN ANTWOORD.

I. In de Eerste Kamer: Comm. tot het ontwerpen van een adres van antwoord, 21; - Ontwerp-adres ter tafel gebracht, 21; - Gewijzigd ontwerp-adres, 21; - Behand. van het gewijz. ontwerp-adres, 22; - Aannem. zonder hoofd. stemm., 21 Sept., 22.

II. In de Tweede Kamer: Comm. tot het ontwerpen van een adres van antwoord, 4; - Ontwerp-adres ter tafel gebracht, 6; - Gewijz. ontwerp-adres, 6; - Behand. van het gewijz. ontwerp-adres: alg. ber., 46-54; - Ber. over de eerste zinsnede, 55; - Ber. over de derde zinsnede, 55-64; - Aannem. van het gewijz. ontwerp-adres zonder hoofd. stemm., 27 Sept., 65.

2°. Suppletoir contract met Tanette, dd. 23 Dec. 1888, tot tegengang van den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften;

3°. Contracten met Soeppa, Alietta en Sawitto, dd. 18 Juli, 20 Juli en 30 Oct. 1890, tot regeling van de verhouding van die landschappen tot het Ned.-Indisch gouvernement en de suppletoire contracten met Sidenreng en Rappang, dd. 4 Dec. 1889, tot tegengaan van den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften;

4°. Contracten met Maiwa, dd. 8 Sept., met Doerie, dd. 30 Sept. en met Batoelappa en Kassa, dd. 23 Nov. 1890, tot regeling van de verhouding van die landschappen tot het Ned.-Indisch gouvernement;

5°. Akten van verband en van bevestiging, dd. 16 Febr. 1892, gewisseld bij de installatie van den nieuwen hoofdvorst van Wadjo.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 29 Nov. 1892, b. 311; — Geleidende brief; - Overeenkomsten, B. blz. 1-27; — Aannem. voor kennisgeving, 16 Maart, 925.

Vereeniging en vergadering. (Wet op het recht van) Uitlegging van de woorden: openbare vergaderingen tot gemeenschappelijke beraadslaging, II. 493, 449-450, 498, 508.

Verloven van Indische ambtenaren; zie Indië.

Vermogensbelasting; zie Belastingen.

Verstrekkingen.

85. Rekening wegens de raming van door het Departement van Marine gedane verstrekkingen over 1890.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Geleidende brief; - *Rekening, B. blz. 1-2; — Aannem. voor kennisgeving, 1 Aug., 1691.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 84.

183. Wetsontwerp tot beschikbaarstelling van gelden, wegens verstrekkingen door het Departement van Marine gedaan, voor den dienst van 1883.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 8 Juni 1893, b. 1381; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-5; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1804; — Verslag, B. blz. 7.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

85. Rekening wegens de raming van door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen over 1890.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — Geleidende brief; - *Rekening, B. blz. 1-2; — Aannem. voor kennisgeving, 1 Aug., 1691.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 84.

180. Wetsontwerp tot beschikbaarstelling van gelden, wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen, voor den dienst van 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 6 Juni 1893, b. 1337; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-13; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1804; - Verslag, B. blz. 15.

De openbare behandeling heeft niet plaats gehad.

Verveningen.

198. Wetsontwerp houdende bepalingen omtrent overtreding van art. 1 van het Koninklijk besluit van 17 Februari 1819 (*Stbl.* n°. 6), houdende bepalingen op het stuk der verveningen en ontgrondingen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 25 Juli 1893, b. 1587; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel., B. blz. 1; — Benoem. der comm. van rapptrs., 1631; - Verslag, B. blz. 3; — Alg ber., 1649-1650; - Aann. van het w. o. met 59 tegen 4 stemm., 28 Juli, 1650.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 28 Juli 1893, b. 431; — Benoem. der comm. van rapptrs., 438; - Eindverslag, 446; — Aannem. van het w. o. zonder ber. of hoofd stemm., 28 Juli, 441.

De wet is vastgesteld 1 Aug. 1893 (*Stbl.* n°. 133).

Verzekering van werklieden voor invaliditeit en ouden dag; zie Arbeid.

Vestingstelsel.

91. Rekening van ontvangsten en uitgaven wegens het fonds voor de voltooiing van het vestingstelsel over het dienstjaar 1890.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 15 Nov. 1892, b. 208; — §Rekening; — Aannem. voor kennisgeving, 2 Dec., 387.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 7 Dec. 1892, b. 84.

17. Wetsontwerp tot verhooging van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van he vestingstelsel, dienst 1892.

(De vroegere stukken zijn opgenomen onder n°. **179** der zitting 1891-1892.)

II. Besluit genomen tot het hervatten der werkzaamheden omtrent dit w. o., 22 Sept. 1892, b. 12; — Mem. van Antwoord, B. blz. 1-10; — Verslag der comm., B. blz. 10; — Brief van den Min. van Oorlog, B. blz. 11; — Alg. ber., 671-688; - Ber. over art. 1, b. 688; - Aannem. van het w. o. met 68 tegen 21 stemm., 20 Dec., 688.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Voorl. Verslag, 245; - Eindverslag, 245; — Beraadsl., 334; - Aannem. van het w. o. met 36 tegen 2 stemmen, 30 Jan., 347.

De wet is vastgesteld 1 Febr. 1893 (*Stbl.* n°. 38).

58. Wetsontwerp betreffende de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1893.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 10; — Kon. boodschap; - Ontwerp van wet; - Mem. van Toel. en bijlagen, B. blz. 1-12; — Benoem. der comm. van rapptrs., 145; - Voorl. Verslag, B. blz. 13; — Mem. van Antw., B. blz. 15; — Verslag der comm., B. blz. 16; — Ber. over art. 1, b. 737-738; - Aannem. van het w. o. zonder hoofd. stemm., 21 Dec., 738.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 27 Dec. 1892, b. 115; — Benoem. der comm. van rapptrs., 211; - Voorl. Verslag, 245; - Eindverslag, 245; — Ber., 334-347; - Aannem. van het w. o. met 36 tegen 2 stemmen, 30 Jan., 347.

De wet is vastgesteld 1 Febr. 1893 (*Stbl.* n°. 39).

Vestingwerken.

50. Algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892, b. 11; — Verslag en bijlage, zie n°. **193** der zitting 1891-92; - Nota van schrijf- en drukfeilen, B. blz. 1; — Benoem. eener comm. van onderzoek, 387; - Verslag, B. blz. 1; — Aannem. van de concl. zonder ber. of hoofd. stemm., 14 Maart, 896.

I. Ingekomen bij de Eerste Kamer 20 Sept. 1892, b. 4.

211. Algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken.

Geleidende brief; - Verslag en bijlagen, B. blz. 1-57.

Van de indiening is geen kennis gegeven.

Vicariegoederen.

56. Wetsontwerp houdende voorloopige maatregelen tot behoud van vicariegoederen.

II. Ingekomen bij de Tweede Kamer 22 Sept. 1892

VERZOEKSCHRIFTEN,

INGEKOMEN EN BEHANDELD GEDURENDE HET ZITTINGJAAR 1892/93.

EERSTE KAMER.

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders	Ingekomen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs.	Rapport. Blz.
Accijnzen. Wetsontwerp houdende bepalingen op den zoutaccijns.	3	Bestuur van den Nederlandschen slagersbond.	42	Nederlegging ter griffie.	Kist.	51
Koffiekultuur. (Reorganisatie der)	4	Bestuur der Kedirische landbouwvereeniging.	68	"	A. Prins.	90
Onderwerpen van bijzonderen aard:						
Herplaatsing en eerherstel	9	Boshuizen (J. M.) te Amersfoort.	370	"	Fokker.	379
Wijzig. in verschillende wetten en teruggave van ingehouden pensioen	10	Quant (J. P.) te Helder.	425	"	de Savornin Lohman.	432
Verzoek in het belang van zijn zoon.	5	Wagemans (P.) te Hellevoetsluis.	85	"	A. Prins.	100
Zalmkultuur.	7	Op de Macks (J. A.) te Velp.	209	"	de Savornin Lohman.	313
"	8	Dezelfde.	209	"	"	313

TWEEDE KAMER.

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders.	Ingekomen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs.	Rapport. Blz.
Accijnzen. Nadere bepalingen omtrent den accijns op de suiker.	302	Kamer van Koophandel te Amsterdam.	1489	Hierop is geen verslag uitgebracht.		
"	337	Spakler en Tetterode e. a. te Amsterdam en Rotterdam.	1757	"		
"	289	Vereeniging van beetwortelsuikerfabrikanten in Nederland.	1403	"		
"	338	Vereeniging van landbouwers, die suikerbieten verbouwen te Wageningen.	1757	"		
Arbeidstijd in het bakkersvak. (Wettelijke regeling van den)	256	Hettinga Tromp (T. van) en anderen te Leeuwarden.	1132	Nederlegging ter griffie.	Pyttersen.	1303
Artsenwet. (Wetsontwerp tot wijziging der)	34	Hoofdbestuur der Nederl. Maatschappij tot bevordering der geneeskunst.	89	"	de Beaufort. (A.)	97
"	33	Nederl. vereeniging voor homœopathie te Amsterdam.	89	"	"	97
Belastingen. Wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.	268	Afdeeling Utrecht Nederlandsche bond „Maatschappelijk Belang".	1243	"	van Houten.	1244
"	273	Bartman (G. J.) e. a. te Amsterdam.	1317	"	"	1337
"	212	Bestuur der coöperatieve vereeniging tot het aanschaffen van aardappelen, enz. „Eigen Hulp".	988	"	"	1133
"	100	Bestuur coöperatieve vleeschhouwerij van het district 's Gravenhage der vereen. „Eigen Hulp".	522	"	"	1133
"	243	Bestuur der Tielsche werkliedenvereen. „Vooruitgang zij ons doel".	1132	"	"	1133
"	54	Bondsraad van de Nederl. Coöperatieve Bond te 's Gravenhage.	208	"	"	1133
"	232	Dezelfde.	1059	"	"	1133
"	267	Burgemeester en wethouders van Rotterdam	1243	"	"	1244
	125	Crombet (J. P.) e. a. te 's Gravenhage.	741	"	"	1133

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders.	Inge-komen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs	Blz.
Belastingen. Wetsontwerp houdende eene belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.	237	Gemeenteraad van Amsterdam.	1121	Nederlegging ter griffie.	van Houten.	1133
„	284	Idem van Schiedam.	1381	„	„	1403
„	269	Hoofdbestuur der Algemeene vereeniging voor bloembollencultuur.	1243	„	„	1244
„	266	Idem Nederlandsche Bond „Maatschappelijk Belang".	„	„	„	1269
„	239	Idem der Friesche Maatschappij voor Landbouw.	1132	„	„	1221
„	148	Idem der Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen.	835	„	„	1133
„	84	Kamer van Koophandel te Amsterdam.	335	„	„	1133
„	242	Idem te Bergen op Zoom.	1132	„	„	1133
„	245	Idem te Deventer	1132	„	„	1133
„	67	Idem te Groningen.	211	„	„	1133
„	211	Idem te Haarlem.	988	„	„	1133
„	114	Idem te Maastricht.	633	„	„	1133
„	241	Idem te Nijmegen.	1132	„	„	1133
„	244	Idem te Utrecht.	1132	„	„	1133
„	238	Idem te Veghel.	1132	„	„	1133
„	307	Kuiper (Gebrs.) e. a. te Leeuwarden.	1573	„	„	1576
„	145	Orde van advocaten bij de arrondissements-rechtbank te Amsterdam.	835	„	„	1133
„	144	Idem bij de arron-rechtb. te Assen.	835	„	„	1133
„	141	Idem bij de arron.-rechtb. te Breda.	835	„	„	1133
„	143	Idem bij de arron.-rechtb. te Dordrecht.	835	„	„	1133
„	146	Raad van toezicht en dicipline bij de orde van advocaten te Groningen.	835	„	„	1133
„	140	Orde der advocaten bij den Hoogen Raad	835	„	„	1133
„	142	Idem bij de arron.-rechtb. te Rotterdam.	835	„	„	1133
„	87	Idem bij de arron.-rechtb. te Utrecht.	337	„	„	1133
„	115	Idem bij de arron.-rechtb. te Zwolle.	657	„	„	1133
„	147	Vereeniging voor handel en nijverheid te 's Gravenhage.	835	„	„	1133
„	271	Zylker (F. J.) te Zuidbroek en Dallinga (S. R.) te Winschoterzijl.	1269	„	Æ. Mackay.	1642
Belasting op het inkomen van den grond.	189	Galama (J.) en andere landbouwers in de gemeente Wonseradeel.	841	„	Smeenge.	909
„	200	Hettingen (M.) e. a. te Wijmbritseradeel.	988	„	„	1389
„	118	Vochteloo (J. F.) e. a. te Oost- en Weststellingwerf.	657	„	„	793
Bevloeiing van terreinen voor landbouw. Art. 149 van hoofdst. IX der Staatsbegr. 1893.	90	Hoofdbestuur van het Genootschap ter bevord. van den landbouw in Drenthe	403	„	Goeman Borgesius.	762
Brug over den Nieuwen Maasmond nabij de gem. Heusden. (Wetsontwerp voor den)	149	Honcoop e. a. van Heusden.	835	„	van Kerkwijk.	920
„	126	Tienhoven (J. J. van) en Bogaard (v. d.) e. a. te Gorinchem.	741	„	„	920
Burgerlijk wetboek. (Wijziging van art. 87)	227	Wyde (W. v.) te Ede.	988	„	Smeenge.	1473
Burgerlijken stand onder de inlanders in Ned.-Indië. (Invoering van registers van den)	17	Vorstman (Mr. R.) te Makassar.	11	„	Pyttersen.	320
Drankwet. (Wetsontwerp tot wijziging der)	326	Arends (T. H.) te Wageningen.	1588	„	Smeenge.	1825
„	327	Bestuur der vereeniging „Vergunning" te Rotterdam.	„	„	„	1826
Eed en de algeheele scheiding van Kerk en Staat. (Over den verplichten)	181	Bestuur der vereeniging „de Dageraad" te Amsterdam.	835	„	„	909
Faillissement en de surseance van betaling. (Wetsontwerp betrekkelijk het)	208	Kamer van koophandel te Haarlem.	988	„	Travaglino.	988
„	11	Idem te Meppel.	11	„	„	988
Gemeente ambtenaren. (Bezoldiging der)	119	Bestuur der Prov. vereeniging van ambtenaren ter gem.-secretarie in Zuidholland te 's Gravenhage.	657	„	Smeenge.	793
Goederenvervoer op Zondag. (Opheffing van het)	236	Centraal bestuur van den Ned. Bond voor stoom- en tramwegpersoneel „Steeds voorwaarts" te Amsterdam.	„	„	„	1390
Grens tusschen Baarle-Hertog en Baarle-Nassau. (Wetsontwerp tot goedkeuring der regeling van de)	57	Ermen (J. B. P.) e. a. te Ulicaten.	208	„	„	275
„	58	Dezelfde.	208	„	„	275
„	258	Geert (J.) e. a. te Ulicaten.	1132	Ongezegeld.		
Grondbelasting op de ongeb. eigendommen. (Wetsontwerp tot vaststelling van het bedrag der)	63	Afd. Tiel der Geld-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw.	211	Nederlegging ter griffie.	van Delden.	276
„	64	Bestuur der Vereeniging tot ontwikkeling van landbouw in Hollands Noorderkwartier.	211	„	„	276

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders.	Ingekomen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs.	Rapport. Blz.
Grondbelasting op de ongeb. eigendommen. (Wetsontwerp tot vaststelling van het bedrag der)	53	Evers (E. D.) e. a. te Beerta.	208	Nederlegging ter griffie.	van Delden.	275
"	66	Hoofdbestuur der Geld.-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw.	211	"	"	276
"	65	Hoofdbestuur van het Genootschap voor Landbouw en kruidkunde in Utrecht.	211	"	"	276
"	77	Hoofdbestuur der Holl. Maatschappij van Landbouw.	289	"	"	356
"	78	Afd. Veenendaal van het Genootschap voor Landbouw en kruidkunde te Utrecht.	311	"	"	356
Handelmaatschappij. (Wetsontwerp tot bekrachtiging eener overeenkomst met de)	261	Hoboken en C°. (A. v.) te Rotterdam.	1161	"	Roëll.	1184
"	240	Vereeniging van den koffiehandel te Amsterdam en idem van den goederenhandel te Rotterdam	1132	"	"	1184
Jacht en visscherij. (Aanvulling van de wet op de)	253	Klooster Kz. (K.) e. a. te Kampen.	1132	"	Smeenge.	1302
Kamers van arbeid. (Voorstellen der heeren Pyttersen en Schimmelpenninck v. d. Oye betr. de instelling van)	12	Afd. Amsterdam van het Nederlandsch werkliedenverbond „Patrimonium"	11	Hierop is geen verslag uitgebracht.		
"	201	Idem afd. Steenwijk.	901	"		
Kanaal van Schagen naar het Noordholl. kanaal. (Aanleg van een vrij scheepvaart-)	219	Bestuur der vereeniging tot ontwikk. v. d. landbouw in Hollandsch Noorderkwartier.	988	Nederlegging ter griffie.	"	1389
Kerkgenootschappen. (Ineensmelting van de Christ. Gereformeerde met de Nederduitsch Gereformeerde)	81	Kerkeraad der Christelijke Gereformeerde Gemeente te Lutten.	335	"	"	478
"	26	Idem te Noordeloos.	11	"	"	183
Kiesrecht. (Wetsontwerp tot regeling van het)	344	Alg. Ned. Typ. Bond afd. Amsterdam, en andere vereenigingen aldaar.	1836	"	Æ. Mackay.	1870
"	270	Bestuurderen Christ. werkliedenvereen. „Bid en Werk" te Rotterdam.	1243	"	"	1642
"	315	Bestuur van de afd. 's Gravenhage van den Bond van alg. kies- en stemrecht en van de Timmerlieden- en Modelmakersvereeniging „Vooruitgang is ons streven".	1588	"	"	1642
"	139	Bestuur der afd. Gorinchem van het Alg. Nederl. werkliedenverbond.	835	"	"	1642
"	138	Idem afd. Gouda.	835	"	"	1642
"	46	Bestuurders der Vrijzinnige vereeniging „Vooruitgang" te Helder.	124	"	Smeenge.	183
"	333	Bestuur der Vrije vrouwenvereeniging te Amsterdam	1609	"	Æ. Mackay.	1642
"	312	Dojé (R. P.) e. a. te Uithuizen.	1588	"	"	1642
"	343	Gemeentebestuur van Grave.	1836	"	"	1870
"	275	Godschalke (S.) en Vogels (J. H.) te Enschedé.	1317	"	"	1642
"	310	Heuft (J. A.) e. a. te Tiel.	1588	"	"	1642
"	301	Hoofdbestuur van de vereeniging „Alg. Ned. Typografen-Bond".	1439	"	"	1642
"	137	Hoofdbestuur der Ned. Vereeniging tot afschaffing van den sterken drank.	835	"	"	1642
"	331	Heldt (B. H.) e. a. te 's Gravenhage.	1609	"	"	1642
"	249	Jong (M. H.) e. a. te Wassenaar.	1132	"	"	1642
"	334	Kiesvereeniging „Algem. Belang" te Delfzijl.	1609	"	"	1642
"	247	Lijnden (W. van) e. a. te Nijmegen.	1132	"	"	1642
"	246	Nederburgh (S. C. H.) e. a. te 's Gravenhage.	1132	"	"	1642
"	264	Nooten (M. F. van) en andere inwoners van Utrecht.	1181	"	"	1642
"	309	Merens (F. W.) e. a. te Utrecht.	1588	"	"	1642
"	332	Openbare vergadering uitgaande van den Alg. Ned. Typografenbond voor algemeen kies- en stemrecht afd. Dordrecht en andere werkliedenvereenigingen en gehouden te Dordrecht.	1609	"	"	1642
"	290	Peelen (B.) e. a. te Maarssen.	1425	"	"	1642
"	299	Rheenen (G. van) e. a. te Utrecht.	1489	"	"	1642
"	335	Sleen (H. L. v. d.) e. a. te Hoogeveen.	1631	"	"	1642
"	314	Tielsche werkliedenvereeniging „Vooruitgang zij ons doel".	1588	"	"	1642
"	248	Til (S. van) e. a. te Voorschoten.	1132	"	"	1642
"	313	Vereen. voor alg. stemrecht te Leiden.	1588	"	"	1642
"	250	Vereen. ter bevordering van politiek leven „Warfum en omstreken".	1132	"	"	1642
"	56	Vereen. „Algemeen Belang buurt YY" te Amsterdam.	208	"	"	1642
"	195	Verwey (F.) te Arnhem.	888	"	"	1642
"	209	Vitus Bruinsma (dr.) e. a. te Gorredijk.	988	"	"	1642
"	111	Voorzitter en secretaris Ned. Werkliedenverbond „Patrimonium".	609	"	"	1642
"	342	Waard (G. J. de) e. a. te Assen.	1799	"	Smeenge.	1869
"	311	Weede (Jhr. C. W. van) e a. te Soest.	1588	"	Æ. Mackay.	1642

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders.	Ingekomen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs.	Rapport. Blz.
Koffiecultuur op Java. (Betr. de ontworpen plannen tot reorganisatie van de gouvernements-)	179	Bataviasche landbouwvereeniging.	835	Nederlegging ter griffie.	Smeenge.	909
"	61	Bestuur der Kedirische landbouwvereen.	208	"	Pyttersen.	255
"	14	Soekaboemische landbouwvereeniging.	11	"	Smeenge.	183
Landbouw. (Nemen van maatregelen tot opbeuring van den)	287	Afd. Ouder-Amstel van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw.	1381	"	"	1584
Maas in Limburg. (Verbetering van de)	69	Gruijter (A. de) te Blerick.	211	"	"	357
Naturalisatie.	265	Oppergelt (Jhr. J. H.) te Wijnantsrade.	1201	Overgaan tot de orde van den dag.	"	1302
"	324	Ploum (D.) te Sittard.	1588	"	"	1825
"	259	Winkelmann (J.) te Urmond (Limburg).	1132	"	"	1302
Nederlanderschap en ingezetenschap. (Wetsontwerp betr. het)	7	Kamer van Koophandel te Assen.	11	Nederlegging ter griffie.	van der Kaay.	124
"	6	Idem te Avereest.	11	"	"	124
"	1	Idem te Doesburg.	11	"	"	124
"	3	Idem te Dordrecht.	11	"	"	124
"	4	Idem te Haarlem.	11	"	"	124
"	45	Idem te Hengelo.	124	"	"	124
"	43	Idem te Hoorn.	124	"	"	124
"	2	Idem te Rotterdam.	11	"	"	124
"	5	Idem te Terneuzen.	11	"	"	124
"	32	Idem te Winschoten.	45	"	"	124
"	44	Marckx (A.) te Frankfort a/d Main.	124	"	"	125
Onderwerpen van bijzonderen aard:						
Toekenning van een nationaal stoffelijk huldeblijk aan C. van Reenen.	304	Afdeelingsbestuur der Typografische vereeniging „Arnhem" afd. Wageningen.	1511	"	Smeenge.	1584
"	281	Alg. arbeidersvereeniging te Zutphen.	1337	"	"	1473
"	295	Bestuurders van de vereeniging „De Ned. Drukpers" te Amsterdam.	1425	"	"	1584
"	318	Bestuur en leden der vereeniging „Neerlands Werkman" te Amsterdam.	1588	"	"	1825
"	319	Bestuur der werkmansvereeniging Arnhem, onderafd. der Maatschappij ter bevordering van nijverheid.	1588	"	"	1825
"	279	Bestuur van de typografenvereeniging „Arnhem".	1337	"	"	1473
"	303	Bestuur van de metaalbewerkersvereen. „St. Eloi" te Arnhem.	1489	"	"	1584
"	305	Bestuur van de afd. Arnhem van de Alg. Ned. Typografenbond.	1531	"	"	1584
"	293	Bestuursleden der werkliedenvereeniging „Werkmanslust" te Assen.	1425	"	"	1584
"	317	Bestuur en leden der timmerlieden- en modelmakersvereeniging „Eensgezindheid" te Haarlem.	1588	"	"	1825
"	306	Bestuur der schilders- en behangersvereeniging „Hulp lenigt den nood" te Haarlem.	1465	"	"	1584
"	278	Bestuur der Alg. werkliedenvereeniging „Een Ieders Nut" te Hillesluis, Feyenoord.	1337	"	"	1473
"	320	Bestuur der werkliedenvereen. „Eigen Hulp" te Loppersum	1588	"	"	1825
"	296	Bestuur en leden der meubelmakersvereeniging „Eensgezindheid" te Middelburg.	1451	"	"	1584
"	280	Bestuur der werkliedenvereenig. „Zelfhelp" te Uithuizen.	1337	"	"	1473
"	294	Bestuur van de Ned. Internat. sigarenmakers- en tabakbewerkersbond, afd. Zuidhorn.	1425	"	"	1584
"	285	Meubelmakersvereeniging „Amstels Eendracht".	1381	"	"	1473
"	277	Rondel (S. F.) e. a.	1337	"	"	1473
"	283	Timmerliedenvereenig. „Door Eendracht verbetering" te Zutphen.	1359	"	"	1473
"	292	Vereeniging der rijtuig- en wagenmakersgezellen „Loon naar werken" te Amsterdam.	1425	"	"	1584
"	276	Werkliedenvereenig. „Helpt Elkander" te Workum.	1317	"	"	1473
Afwijzing van zijn verzoek aan den Min. van Kol. tot het verkrijgen van betaling zijner vordering tegen den gegageerden kolonialen militair P. Matthieu.	282	Adams (F. J.) te Amsterdam.	1337	Overgaan tot de orde van den dag.	"	1473
Klacht tegen den heer Wijnands, kapitein bij het wapen der marechaussee te Zwolle.	24	Bestuursleden v. arbeidersvereenigingen.	11	"	Smits van Oijen.	692
Benadeeling van hun bedrijf door den arbeid in de Rijkswerkinrichtingen.	177	Bestuur van den Nederlandschen Bond voor borstelmakers.	835	Verzenden aan den Min. van Justitie om inlicht.	Pyttersen.	1303
Teruggave eener geldboete.	108	Booy (Wed. D. B. de) geb. Schiedges te 's Hertogenbosch.	573	Verzenden aan den Min. van Oorlog om inlichtingen.	van Löben Sels.	793

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders.	Ingekomen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs.	Rapport. Blz.
Onderwerpen van bijzonderen aard.						
Toepassing op den adressant van het Kon. besluit van 25 Sept. 1888, betr. de uitbetaling van vervolgingskosten aan de deurwaarders der directe belastingen.	23	Bresler (S. J. E. N.) te 's Gravenhage.	11	Nederlegging ter griffie.	Pyttersen.	320
Van niet te omschrijven aard.	104	Brinkman (Wed. T. H.) te Amsterdam.	522	Overgaan tot de orde van den dag.	Smeenge.	792
"	288	Dezelfde.	1381	"	"	1584
Verhooging zijner jaarlijksche toelage.	103	Campen (W. J. van) te Apeldoorn.	522	Nederlegging ter griffie.	"	1869
Vonnis van het Hooggerechtshof van N.-I. van 7 Sept. 1892, waarbij hij wegens moord is veroordeeld.	325	Cores de Vries (J.) te Bodjonegoro (Rembang).	1588	"	Smits van Oijen.	1884
Toekennen van wachtgeld.	204	Frantzen (A. G. J. N.) te Utrecht.	925	Overgaan tot de orde van den dag.	"	1768
"	257	Frantzen (A. G. J. N.) te Zeist.	1132	"	Smeenge.	1869
Opneming van de buitengewone opzichters bij den aanleg van Staatsspoorwegen in het vaste korps van opzichters van den waterstaat, met aanspraak op pensioen.	322	Frohn (F. J.) buitengewoon opzichter bij den aanleg van Staatsspoorwegen te IJmuiden.	1588	Verzenden aan den Min. van Waterstaat.	Pyttersen.	1884
Teruggave van de door haar in het pensioenfonds gestorte gelden.	60	Greebe geb. Post (J. C.) te Hilversum.	208	Nederlegging ter griffie.	Smeenge.	357
Over eene onteigening aldaar.	233	Groote (H.) te Amsterdam.	1059	Overgaan tot de orde van den dag.	Smits van Oijen.	1768
Overplaatsing van zijn zoon, milicien bij het zesde regim. infanterie, bij de zeemilitie.	297	Heetjans (H.) te Hillegersberg.	1465	Nederlegging ter griffie.	Smeenge.	1585
Over eene nalatenschap.	224	Heijden (A. van der) te Brussel.	988	"	Smits van Oijen.	1883
Toekennen van onderstand aan de kinderen van wijlen den eersten-luitenant Tissot van Patot.	225	Hoolboom (P. C.) te Kampen.	988	Verzenden aan den Min. van Oorlog om inlicht.	van Löben Sels.	1585
Restitutie van door hem ten behoeve van de kas-administratie te Palembang betaalde schrijfloonen.	16	Klakke van Steenwijk (A. K. H.) te Haarlem.	11	Nederlegging ter griffie.	Roessingh.	321
Inlichting der Regeering op zijn vorig adres aan de Kamer.	185	Kley (Th.) te 's Gravenhage.	835	"	Veegens.	988
"	234	Dezelfde.	1079	"	"	1099
Pensioen.	48	Knoop (B.) te Rhijnsburg.	145	Verzenden aan den Min. van Binn. Zaken om inlichtingen.	Pyttersen.	1304
"	182	Kooymans (J.) te Sir Jansland	835	Nederlegging ter griffie.	"	1303
Kwijtschelding of vermindering van de aan den adressant opgelegde vergoeding aan 's lands kas.	178	Lawa (H.) gepensionneerd secretaris der wees- en boedelkamer te Padang.	835	"	Smits van Oijen.	1883
Executie wegens achterstallige huur.	226	Lennartz (S. H.) te Vaals.	988	Overgaan tot de orde van den dag.	"	1768
Klacht over het hoofd van het plaatselijk bestuur in die afdeeling.	102	Maas (M.) te Koedoes (Ned.-Ind.).	522	"	Smeenge.	1869
Pensioen.	21	Meulenbroek (G. J.) te Zwolle	11	Nederlegging ter griffie.	van Löben Sels.	533
Verplichting der Chineesche handelaren tot boekhouding in de Maleische of Hollandsche taal.	162	Oei Tik en andere handelaren te Samarang.	835	"	Smeenge.	909
Kwijtschelding of restitutie van grondbelasting.	124	Pfeiffer (C. T. J.) te Rotterdam.	713	"	"	793
Gedeeltelijke teruggave van zijne gestorte gelden in het civiel weduwen- en weezenfonds in Oost-Indië.	328	Piepenbrink (P.), gepensionneerd militair ambtenaar 2de klasse in Ned.-Ind., te Haarlem.	1884			
Teruggave van de door haar in het pensioenfonds gestorte gelden	203	Post, echtgenoote van A. G. Greebe (J. C.) te Hilversum.	901	Verzenden aan den Min. van Justitie om inlichtingen.	"	1301
Onderstand.	339	Pypenzeel (J.) te Gramsbergen.	1757			
Strafvervolging tegen den gewezen curator in zijn faillissement.	228	Quant (J. P.) te Helder.	988	Overgaan tot de orde van den dag.	Pyttersen.	1303
Beslag op de door hem genoten wordende lijfrente.	25	Rooij (A. de) te Vucht (N.-Br.).	11	"	Smeenge.	183
Onderwerpen van zijn verzoek om schadevergoeding wegens het niet heffen van leges bij de betaling der koopsom van den Rhijnspoorweg aan de uitspraak van den Raad van State.	184	Ross (C. L. B.) te 's Gravenhage.	835	Nederlegging ter griffie.	Pyttersen.	1303
Verzoek dat de Kamer zich aanschaffe het tijdschrift „*De Sociale Gids*".	260	Ruber (B.) e. a. te Amsterdam.	1161	"	"	1303
Pensioen.	76	Sallem, weduwe van C. Kikkert (M.) te Helder.	255	Verzenden aan den Min. van Marine.	"	1303
Herplaatsing in 's lands dienst	47	Schadee v. d. Does (J. C.) te Putten.	124	Nederlegging ter griffie.	van Löben Sels.	356
"	175	Dezelfde.	835	"	"	1585
Klacht over niet naleving van art. 6 der overeenkomst tusschen den Staat en de Rhijnspoorwegmaatschappij van 21 Januari 1890.	262	Sollman (G.) en andere beambten of werklieden van de voormalige Nederlandsche Rhijnspoorwegmaatschappij en alle in dienst van de Maatschappij tot exploitatie der Ned. Staatsspoorwegen.	1181	Verzenden aan den Min. van Waterstaat om inlichtingen.	Smeenge.	1473

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders.	Ingekomen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs.	Rapport. Blz.
Onderwerpen van bijzonderen aard.						
Klacht over verongelijking.	59	Stadlmair (N. J.) te Rotterdam.	208	Nederlegging ter griffie.	van Löben Sels.	1585
Verschaffing van recht ter zake van het bij zijn adres gevoegde bezwaarschrift naar aanleiding van het rapport nopens den staat van zaken in de Minahassa.	183	Stakman (M. C. E.) te Menado.	835	„	Roessingh.	1303
Pensioen of geldelijke onderstand.	22	Stenger (J. P.) te Amsterdam.	11	„	van Löben Sels.	534
Teruggave van zijne gestorte gelden in het fonds voor dek- en onderofficieren.	39	Stern (J. D.) te Amsterdam	121	„	Smeenge.	183
Onderstand of gratificatie.	341	Stevens (I. G. H.) te Amsterdam.	1781			
Klacht tegen het Indisch gouvernement.	38	Tio Siong Mo te Japara.	121	„	„	183
Instellen van een onderzoek naar de grieven, vervat in de bij het adres gevoegde memorie.	15	Toengkoe Moeda Said Sjarif Hasan. te Riouw, oudste en wettige zoon van wijlen den sultan van Siak Sri Indrapoera.	11	„	Roessingh.	466
Ontslag als onderwijzer aan de openb. school te Hardinxveld.	207	Verhagen (P.) te Hardinxveld.	957	„	Pyttersen.	1303
Pensioen.	82	Vetter jr. (W.) te Hoogwoud.	335	„	Smits van Oijen.	692
Uitvoering van de noodige werken tot bescherming hunner landerijen tegen waterschade.	174	Waas (C. van) te Westdorpe.	835	Verzenden aan den Min. van Waterstaat, Handel en Nijverheid.	Smeenge.	1301
Plaatsing als portier bij eene der Rijksinrichtingen.	323	Waaijerink (H.) te Deventer.	1588	Nederlegging ter griffie	Pyttersen.	1884
Pensioen.	19	Wagenaar (H.) te Amsterdam.	11	Verzenden aan den Min. van Marine.	van Löben Sels.	793
Herplaatsing in 's lands dienst.	321	Warburg (K.) te Amsterdam.	1588	Nederlegging ter griffie.	Pyttersen.	1884
Veroordeeling wegens valschheid in authentieke geschriften	18	Wissink (J. G.) te Soerabaija.	11	Overgaan tot de orde van den dag.	Roessingh.	321
Schadevergoeding voor het afmaken van een stuk rund vóór de voorgeschreven keuring.	172	Wisse (J.) te Serooskerke.	835	Nederlegging ter griffie.	Smits van Oijen.	1383
Benadeeling van hun bedrijf door den arbeid in de gevangenissen.	75	Witteveen (J.) e. a te Amsterdam.	231	„	Smeenge.	275
Nalatenschap.	272	Wyga (J.) te Leeuwarden.	1269	Overgaan tot de orde van den dag.	Smits van Oijen.	1768
Ontvangen van eene uitkeering	42	Zevenhuijzen (F. H. van) te Emmerik.	121	Nederlegging ter griffie.	Smeenge.	183
„	252	Dezelfde.	1132	„	Smits van Oijen.	1300
Klacht over te lage taxatie van de bij zijne pasporteering ingeleverde militaire kleedingstukken	20	Zwart (S.) te Wormerveer.	11	Verzending aan den Min. van Oorlog.	van Loben Sels.	794
Onderwijs. Subsidie ten behoeve van de middelbare school voor meisjes te Arnhem.	68	Burgemeester en Wethouders van Arnhem.	211	Nederlegging ter griffie.	Veegens.	479
Onderwijzers. (Pensioen van)	180	F. van Dixhoorn en andere openbare onderwijzers in het arrondissem. Axel.	835	„	Smeenge.	923
Onteigening ten behoeve van eene koopmansbeurs te Amsterdam. (Wetsontwerp tot)	35	Buttinger, geb. J. J. R. Ruijs (K. G.) te Amsterdam.	105	„	Kielstra.	110
——— voor den aanleg eener duinwaterleiding voor Haarlem. (Wetsontwerp tot)	36	Administrateuren in de nalatenschap van wijlen Joh. Borski, te Bloemendaal.	121	Hierop is geen verslag uitgebracht.		
„	52	Arnold (J. W. R.) en Munick (P. E. L. de) te Bloemendaal.	208	„		
„	30	Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.	45	„		
„	51	Borski, weduwe D. v d. Vliet (J. J) te Bloemendaal.	208	„		
„	10	Bijvoet (J. H.) e. a te Bloemendaal.	11	„		
„	9	Duinwatermaatschappij te Amsterdam.	11	„		
„	8	Gemeentebestuur van Bloemendaal	11	„		
„	31	Vliet (C. D. v. d.) te Bloemendaal.	45	„		
——— voor den aanleg eener straat met wederzijdsche bebouwing te Amsterd.	171	Regenten van het Gesticht van Liefdadigheid, gelegen aan de Heerengracht te Amsterdam.	835	Verzend. comm. ad hoc.	Smeenge.	909
——— voor een spoorweg ter verbinding van spoorwegstations te Rotterdam. (Wetsontwerp tot)	251	Burgemeester en Wethouders van Hillegersberg.	1132	Hierop is geen verslag uitgebracht.		
Ordeteekenen bij openbare aanbesteding. (Levering van Nederlandsche)	41	Becht (A. J.) te 's Gravenhage.	121	Nederlegging ter griffie.	„	183
Paardenrassen. (Verbetering der Nederlandsche)	55	Vereeniging „Het Nederlandsch Paardenstamboek".	208	„	Veegens.	479
Pensioenen der mindere geëmployeerden bij de inrichtingen van 's Rijks zee- en landmacht. (Wijziging der wet betr. de)	50	Riet (J.) e. a. te Amsterdam.	197	„	Smeenge.	275

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders.	Ingekomen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs	Blz.
Pensioenwetten. (Wijziging der)	221	Afdeeling „Oosthuijzen" van het Ned. onderwijzersgenootschap.	988	Nederlegging ter griffie.	Smeenge.	1302
"	286	Idem Afd. Opsterland.	1381	"	"	1473
"	316	Burgerhoudt (J. M.) en Everdingen (L. v.) te Enschedé en Waalwijk.	1588	"	van Delden.	1879
"	192	Dijk (T. T. van) wed. P. A. M. Vorster, in leven gepensionneerd commies der directe belastingen te Appingedam.	859	"	"	1879
"	263	Dorp (B. A. van) gepensionneerd rijks-opziener op de spoorwegdiensten te Lochem.	1181	"	"	1879
"	170	Knoth (H. J.) te Posterholt.	835	"	"	1879
"	229	Dezelfde.	1021	"	"	1879
"	300	Dezelfde.	1489	"	"	1879
"	223	Meulenbroek (G. J.) te Zwolle.	988	Verzenden aan den Min. van Oorlog om inlichtingen.	Pyttersen.	1303
"	193	Niemeijer (M. A. F.) wed. H. Scholtens en anderen.	873	Nederlegging ter griffie.	van Delden.	1879
"	191	Niermeijer (M.) wed. H Scholtens, in leven ontvanger van 's Rijks belastingen te Oegstgeest.	845	"	"	1879
"	202	Riemsdijk (J. van) e. a. te Veenhuizen.	901	"	"	1879
"	336	Schroeff (G. F. F. C. v d.) te Hoorn en Poppe (J.) te Purmerend.	1713	"	"	1879
"	222	Spaans (C. P.) e. a. in Noordholland.	988	"	Smeenge.	1302
"	210	Vetter jr. (W.) te Hoogwoud.	988	"	van Delden.	1879
Plakzegels. (Afschaffing der)	161	Burgerkiesvereeniging te Zaandam.	835	"	Smeenge.	909
"	199	Hemmes (J) e. a. te Coevorden.	888	"	"	974
"	159	Kamer van koophandel te Assen.	835	"	"	909
"	206	Idem te Avereest.	957	"	"	974
"	217	Idem te Breda.	988	"	"	1302
"	158	Idem te Deventer.	835	"	"	909
"	157	Idem te Dockum.	895	"	"	909
"	218	Idem te Franeker.	988	"	"	1302
"	216	Idem te Goor.	988	"	"	1302
"	155	Idem te Heerenveen	835	"	"	909
"	153	Idem te Helder.	835	"	"	909
"	196	Idem te Hengelo.	888	"	"	974
"	190	Idem te Hoogeveen.	841	"	"	909
"	215	Idem te Hoorn.	988	"	"	1302
"	152	Idem te Katwijk.	835	"	"	909
"	160	Idem te Meppel.	835	"	"	909
"	205	Idem te Nijmegen.	945	"	"	974
"	151	Idem te Oosterhout.	835	"	"	909
"	197	Idem te Opsterland.	888	"	"	974
"	154	Idem te Purmerend.	835	"	"	909
"	156	Idem te Sneek.	835	"	"	909
"	254	Idem te Stad-Almelo.	1132	"	"	1302
"	198	Idem te Tiel	888	"	"	974
"	255	Idem te Veendam.	1132	"	"	1302
"	214	Idem te Vlissingen.	988	"	"	1302
"	150	Idem Zaanlandsche.	835	"	"	909
Politiewezen. (Algeheele reorganisatie van het)	79	Voorzitter en secretaris van de Alg. Ned. politiebond te Gouda.	312	"	"	478
Regeeringsreglement voor Curaçao. (Wetsontwerp tot wijz. van het)	274	Peeters (J. J.) e. a. te Curaçao.	1317			
Rivieren de Berkel, de Schipbeek en de Regge. (Verbetering der)	13	Burgermeester en wethouders v. Groenlo.	11	"	van Delden.	184
———, kanalen, vaarten en grachten. (Wettelijke bepalingen tegen het verontreinigen van)	70	's Gravenhaagsche Ambachtsvereeniging.	211	"	Smeenge.	37
"	80	Holleman (F. A.) e. a te Oisterwijk (N.B.)	312	"	"	478
"	86	Piggen (J.) e a. te Berkel c. a.	367	"	"	478
"	71	Rinkes (Dr. H. J.) c. s. te Heerenveen.	211	"	"	357
"	85	Schijven (C. A.) e a. te Haaren (N.B.)	367	"	"	478
"	72	Warendorp (M.) c. s te Utrecht.	211	"	"	357
Schepen door Nederlandsche inrichtingen voor scheepvaart. (Aanbouw van oorlogs-)	168	Hoofdbestuur van den Nederlandschen bond „Maatschappelijk Belang".	835	"	"	909
"	169	Kamer van koophandel te Amersfoort.	835	"	"	873
"	112	Idem te Assen.	633			
"	107	Idem te Bergen op Zoom.	573	"	Goekoop.	594
"	165	Kamers van koophandel en fabrieken te Delft.	835	"	Smeenge.	909
"	129	Kamer van koophandel te Deventer.	783	"	"	1301
"	89	Idem te Dordrecht.	403	"	Goekoop.	479
"	220	Idem te Eindhoven.	988	"	Smeenge.	1302
"	167	Idem voor Franeker c. a.	835	"	"	909
"	95	Idem te Gouda.	491	"	Goekoop.	594
"	99	Idem te Haarlem.	522	"	"	594
"	96	Idem te Harlingen.	491	"	"	594
"	98	Idem te Helder.	522	"	"	594
"	123	Idem te Kampen.	713	"	Smeenge.	793
"	122	Idem te Leeuwarden.	671	"	"	793
"	93	Idem te Leiden.	457	"	Goekoop.	479
				"		

Onderwerp van het adres.	N°. der adressen naar volgorde v. inzend.	Namen der inzenders.	Ingekomen. Blz.	Conclusie van het rapport.	Namen der rapporteurs.	Rapport. Blz.
Schepen door Nederlandsche inrichtingen voor scheepsbouw. (Aanbouw van oorlogs-)	163	Kamer van koophandel en fabrieken te 's Hertogenbosch.	835	Nederlegging ter griffie.	Smeenge.	909
„	92	Idem te Meppel.	435	„	Goekoop.	479
„	73	Idem te Middelburg.	211	„	„	479
„	120	Idem te Nijmegen.	657	„	Smeenge.	793
„	88	Idem te Oosterhout.	403	„	Goekoop.	479
„	166	Idem te Purmerend.	835	„	Smeenge.	909
„	121	Idem te Ter Neuzen.	657	„	„	793
„	164	Idem te Tiel.	835	„	„	909
„	91	Idem te Vlissingen.	435	„	Goekoop.	479
Schutterijwet (Voorstel van den heer Donner tot wijz. der)	49	Hoofdbestuur der Nederl. Vereeniging tot bevordering van Zondagsrust.	197	„	van der Schrieck.	857
Spoorwegen. Verhoogd vrachttarief van het station Tilburg naar Londen.	340	Kamer van koophandel te Tilburg.	1757	Verzenden aan den Min. van Waterstaat, Handel en Nijverheid om inlichtingen.	Smeenge.	1870
Spoorweg Tarik-Soerabaija en Kalimas. (Wetsontwerp betr. een)	37	Oost-Java stoomtram-maatschappij te 's Gravenhage.	121	Nederlegging ter griffie.	Levyssohn Norman.	209
„	74	Dezelfde	231	„	„	321
Staatsbegrooting voor 1893 (Verhooging van hoofdst. IX der)	291	Bakker (J.) e. a. te Vreeswijk.	1425	Hierop is geen verslag uitgebracht.		
„	235	Kamer van koophandel te Amsterdam.	1079	„		
„	298	Idem te Utrecht.	1465	„		
„	213	Hoofdbestuur der schippersvereeniging „Schuttevaer".	988	„		
Stoomvaartmaatschappij „Nederland" en „Rotterd. Lloyd". (Wetsontwerp tot bekracht. van contracten met de)	130	Afdeeling Amsterdam van het Algemeen Nederlandsch werkliedenverbond.	783	Nederlegging ter griffie.	Mees.	869
„	131	Idem afd. Leiden.	835	„	„	869
„	116	Idem afd. Gouda.	657	„	„	869
„	110	Idem afd. Rotterdam.	609	„	„	869
„	136	Algem. Zwolsche werkliedenvereeniging.	835	„	„	869
„	133	Bestuur der vereeniging „Handwerkersvriendenkring" te Amsterdam.	835	„	„	869
„	132	Bestuur der typografische vereeniging „Voorzorg en Genoegen" te Amsterd.	835	„	„	869
„	128	Bestuur der scheepsbeschietersvereenig. „Eenheid onder Ons" te Amsterdam.	783	„	„	869
„	127	Bestuur der Utrechtsche vereeniging voor fabriek- en handwerksnijverheid.	783	„	„	869
„	135	Bestuur der werkliedenvereeniging „Zelfhelp" te Uithuizen.	835	„	„	869
„	94	Centraal bestuur van het Algem. Ned. werkliedenverbond	457	„	„	869
„	134	Rotterd. sigarensorteerders-vereeniging.	835	„	„	869
„	109	Rotterdamsche timmerliedenvereeniging „Eendracht tot vooruitgang".	609	„	„	869
„	106	Scheepstimmerliedenvereeniging „Eendracht" te Amsterdam.	573	„	„	869
„	113	Schildersvereeniging „Vooruitgang zij ons doel" te Amsterdam.	633	„	„	869
„	101	Schildersvereeniging „Schoonheid" te Rotterdam.	522	„	„	869
„	105	Werkliedenvereeniging „Helpt elkander" te Workum.	549	„	„	869
Veeziekten. (Wetsontwerp betr. besmettelijke)	188	Johannes Heemskerk, landbouwer te Hazerswoude.	839	Verzend. comm. ad hoc.	Smeenge.	973
Verkiezingsdagen op Maandag. (Herstellen der)	40	Gemeenteraad van Texel.	121	Nederlegging ter griffie.	„	183
Werkeloosheid. (Voorziening in)	83	Tindal (Henry) te Amsterdam.	335	„	van Löben Sels.	534
„	173	Vereeniging „Alg. Belang, buurt YY" te Amsterdam.	835	„	„	1585
Zalmcultuur. (Subsidie ten behoeve der)	117	Macks (J. A. Op de) te Velp.	657	„	Goeman Borgesius.	762
„	176	Dezelfde.	835	„	Smeenge.	909
Ziekten. Wijziging der wet tot wering van besmetting door uit zee aankomende schepen.	194	Koninklijke Ned Stoombootmaatschappij.	888	„	Mees.	966

VERZOEKSCHRIFTEN,

die als ongeteekend, ongezegeld of ingediend door niet wettig erkende lichamen, ter zijde zijn gelegd.

	N°. van volgorde.	Blz. van indiening.
Ingekomen bij de Eerste Kamer:		
Eenige tolgaarders te Amsterdam, afschaffing van de tollen op Rijkswegen.	1	4
Een van de weduwe S. H. Buchman, poststempel Amsterdam, waarvan de strekking niet is te bepalen.	2	4
D. de Vries te Nieuwveen, van niet te omschrijven strekking.	6	85
J. J. Baans, van niet te omschrijven strekking.	10	394
Ingekomen bij de Tweede Kamer:		
B. F. Haars en anderen te Smyrna over het wetsontwerp betr. het Nederlanderschap en ingezetenschap.	27	11
R. A. Buisman en anderen te Parijs, als voren.	28	11
T. W. Los en anderen te Marseille, als voren.	29	11
Een ongeteekend en ongezegeld adres, betreffende 'slands verdediging en de tegenwoordige strafwetgeving.	62	208
Commissie tot regeling van het XXIIste Nederlandsche taal- en letterkundig congres in 1893 te Arnhem, over de rijkssubsidie.	97	522
S. van Poppelen, echtgenoote van Heider te Sint-Gillis (Brussel), betrekkelijk de overeenkomst met België wegens de kostelooze procedure.	186	836
Leidsche afdeeling van het Alg. Ned. werkliedenverbond „Patrimonium", betreff. het wetsontwerp tot regeling van het kiesrecht.	187	836
S van Poppelen, echtgenoote van Heider te Sint-Gillis (Brussel), houdende goedkeuring van de overeenkomst met België betrekkelijk de kostelooze procedure.	230	1039
H. A. F. Vierbach te Nijmegen, intrekking van het op zijn pensioen gelegd beslag.	231	1039
J. Geerts en andere ingezetenen te Ulicotes, betrekkelijk de overeenkomst met België tot regeling der grens tusschen Baarle-Hertog en Baarle-Nassau.	258	1132
P. Zelisse, eerder wed. van P. A. Ravelli, thans van W. Hoos, te 's Gravenhage.	308	1573
B. Pochger te Soerabaija.	329	1884
N. N., landbouwer, heffing van belasting van wielrijders.	330	1884
P. Zelisse, eerder wed. van P. A. Ravelli, later van W. Hoos, van niet te omschrijven aard.	345	1857

